

NAGYKOMMENTÁR

a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvényhez¹

ELŐSZÓ A HETEDIK KIADÁSHOZ

Az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium honlapján - és a CompLex Jogtáron - megtalálható az új Polgári Törvénykönyv hat könyvének (Bevezető Rendelkezések, Személyek, Családjog, Dologi jog, Kötelmi jog, Öröklési jog) tervezete. A jelenleg 1362 paragrafust kitevő normaszöveg az utóbbi évtizedek egyik legjelentősebb, a polgári jogászok színe-javának szellemi tőkéjét megmozgató kodifikációs munkája.

Talán mégsem merész vállalkozás, hogy a Kiadó - immáron hetedik, átdolgozott kiadásban - megjelenteti az 1959. évi IV. törvény magyarázatát. Ennek egyik oka, hogy az érdeklődő hónapok óta hiába kereste a kötetet a Kiadó Weboldalán, legnagyobb bosszúságára csak a „sajnos, ez a kiadványunk nincs raktáron” felirattal találkozhatott. Ez az információ pedig nem igazított el a polgári jog szabályai között, nem szerepelhetett citátumként a peres eljárásokban. Bár az új Ptk. elfogadása és hatálybalépése belátható közelségbe került, a Kiadó feladata, hogy addig is segédeszközt nyújtson partnerei számára.

A megjelentetés másik oka, hogy a kommentár hatodik kiadásának 2004. május 1-jei lezárását követően néhány lényeges módosítás történt. Ezek egy része magát a Ptk.-t, a másik része pedig a kapcsolódó törvényeket érintette. Ennek mentén végeztük el a kommentár átdolgozását is. A kötet egészébe az 1959. évi IV. törvény 2007. január 31-én hatályos szövege került. A magyarázatok változatlanok maradtak azokban a fejezetekben, amelyeket nem érintett a jogszabályváltozás. Hatályosult a magyarázat az V-VI. fejezetben, valamint a XVII-XVIII. és a XXV. fejezetben.

A jogi személyekre vonatkozó Ptk.-szabályok ugyan csak kis mértékben változtak, de hatályba lépett a gazdasági társaságokról szóló 2006. évi IV. törvény és a szövetkezetekről szóló 2006. évi X. törvény. Sárközy Tamás az új törvények figyelembevételével dolgozta át az érintett részeket.

A 2006. évi III. törvény Ptk.-módosításait a Gellért György által írt fejezetekben a szerző előzetes hozzájárulásával Gárdos Péter kommentálta.

A Kiadó köszönetet mond az átdolgozást végző szerzőknek szakmai alaposágukért és azért, hogy mindent megtettek annak érdekében, hogy a Polgári Törvénykönyv hetedik kiadása a lehető leghamarabb eljuthasson a kötet felhasználóihoz.

A Kiadó köszöni a szerzőknek, hogy több mint tizenöt éven keresztül szakudásuk legjavát közvetítették a kommentáron keresztül.

A Kiadó a legnagyobb tisztelettel és nagyrabecsüléssel köszöni meg a kommentár szerkesztőjének, szerzőjének és szellemi atyjának, Gellért Györgynek a Kiadó iránti lojalitását és azt a magas színvonalú szakmai munkát, melytől a Polgári Törvénykönyv magyarázata a jogászok bibliájává válhatott.

Budapest, 2007. február

A Kiadó

ELŐSZÓ AZ ELSŐ KIADÁSHOZ

Több mint tíz év telt el azóta, hogy a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó gondozásában megjelent a Polgári Törvénykönyv magyarázata című háromkötetes mű; ún. nagy kommentár. A Polgári Törvénykönyvet (Ptk.) azonban az elmúlt évtized alatt húsz törvény, illetve törvényerejű rendelet módosította és egészítette ki, s a Ptk. által közvetlenül érintett, a korábbi műben is elemzett jogszabályok közül több már hatályát veszítette, illetőleg módosult. Ugyanakkor - különösen a rendszerváltozás óta - számos, a polgári jog területére tartozó, a Ptk.-val szorosan összefüggő jogszabály lépett hatályba. A módosítások és kiegészítések - az öröklési jogot kivéve - mélyreszántóan érintették a Ptk. egész területét. Ennek folytán a korábbi kommentár használhatósága jelentősen csökkent, s mind a jogalkalmazók, mind a különböző gyakorlati területen dolgozó jogászok részéről egyre sürgetőbbben jelentkezett az igény új kommentár iránt.

Ezzel szemben a jogászság körében voltak olyan kritikai hangvételű felvetések is, hogy éppen az imént vázolt módosításokra, valamint a Ptk. több rendelkezését és az ezekkel szorosan összefüggő jogszabályokat érintő - várhatóan már a közeljövőben napirendre kerülő - változásokra tekintettel, nem idő előtti-e az új kommentár kiadása.

Az ilyen és ehhez hasonló kritikai megjegyzések cáfolatára azonban az új kommentár megjelentetését szorgalmazók több érvet is felhoztak. Az egyik ilyen érv, hogy a jelzett, várható további módosítások folytán az 1981-es mű egyre növekvő számú jogszabályra tekintettel - a jogalkalmazás egységének és a törvényességnek a biztosítása érdekében - a jogalkalmazók aligha nélkülözhetik egy olyan mű kiadását, amelynek célja, hogy az említett jogszabályok és a Ptk. összefüggéseit megvilágítsa, és a Ptk. új rendelkezéseit is elemezze és értelmezze. További érv, hogy a kódex jellegű törvények tervezeteit előkészítő munka időigényességére és az Országgyűlés egyre fokozódó munkaterhére is figyelemmel az új teljes Polgári Törvénykönyv hatálybalépése két-három éven belül aligha várható.

Végül is az érvek és ellenérvek mérlegre tételével a Kiadó új mű kiadása mellett foglalt állást, mégis azzal a változtatással, hogy a korábbihoz képest csökkentett, kb. 130 ív terjedelmű: ún. közép-kommentár legyen. A terjedelem csökkentésénél azonban nem a gazdaságossági szempontok játszották a fő szerepet, hanem éppen az a fent említett körülmény, hogy néhány éven belül úgyszólván szükségessé válik az új teljes törvénykönyv kommentárjának kiadása.

¹ Szerzők: Dr. Benedek Károly, Dr. Besenyei Lajos, Dr. Domé Györgyné, Dr. Gellért György, Dr. Harmathy Attila, Dr. Kecskés László, Dr. Kemenes Béla, Dr. Petrik Ferenc, Dr. Sárközy Tamás, Dr. Sóth Lászlóné, Dr. Szilágyi Dénes, Dr. Vékás Lajos, Dr. Zoltán Ödön. Szerkesztő-lector: Dr. Gellért György. A kiadvány megjelent: 2007. A megjelenés óta szükséges módosításokat 2009. július 1-jei hatállyal dr. Gárdos Péter végezte el. Ezek az adott egységnél megtalálható linke kattintva érhetőek el.

Nem lehet azonban említés nélkül hagyni, hogy ez a terjedelemszökkentés nem kis nehézséget okozott, különösen azoknak a szerzőtársaknak, akik az 1981-es mű alkotásában részt vettek, hiszen ezt a csökkentést olyan módon kellett végrehajtani, hogy az a mű gyakorlati használhatóságát jelentősen ne csökkentse, és a régi, valamint - a korábbiak elhunytja miatt - az új szerzőtársak által írandó fejezetek arányait ne sértse. Az ezt biztosító szempontok voltak:

a) a Ptk.-t átfogóan módosító és egységes szerkezetbe foglaló 1977. évi IV. törvényt megelőző módosítások kommentálásának lehető elhagyása;

b) a Ptk.-val összefüggő jogszabályok elemzésének szűkítése;

c) az 1960-as évekre jutó ítélkezési gyakorlat ismertetésének lehető mellőzése, illetőleg felváltása az 1980-as és 1990-es években hozott legfelsőbb bírósági határozatok elemzésével;

d) az 1960. évi 11. tvr. (a továbbiakban: Ptké. I.) idejétmúlt és az 1978. évi 2. tvr. (a továbbiakban: Ptké. II.) átmeneti rendelkezései ismertetésének mellőzése;

e) a korábbi műben szereplő „Függelék” elhagyása.

Az e szempontokkal felállított terjedelmi korlátokat azonban egy-két esetben túl kellett lépni, éspedig ott, ahol a további szűkítés már - a Ptk.-hoz szorosan kapcsolódó jogszabályok, illetőleg az azokon alapuló állásfoglalások ismertetésének elhagyása miatt - a gyakorlati alkalmazhatóság rovására ment volna.

Úgy véljük, hogy most is sikerült megtalálni a helyes arányt a Ptk. egyes szakaszai értelmének elméleti megalapozása és az azokhoz fűződő állásfoglalásokban és eseti döntésekben kifejezésre jutó ítélkezési gyakorlat felhasználása között.

Reméljük továbbá, hogy a vázolt szempontok szerinti terjedelemszökkentés ellenére olyan művet sikerült közreadnunk, amely segítséget nyújt a különböző gyakorlati területeken működő jogászok: bírák, ügyészek, ügyvédek, vállalati és közigazgatási jogászok mindennapi munkájához; elősegíti az ítélkezési gyakorlat egységének megszilárdítását, s ezáltal is biztosítja a törvényességet, de profitálni fognak e műből a polgári jog tudományának művelői, az elméleti jogászok is, és végül támogatást fog nyújtani a kodifikáció területén dolgozóknak is annak felmérésében, hogy melyik jogterületen érett meg az idő a Ptk. újabb részleges módosítására s végső soron a törvénykönyv teljes újrakodifikálására.

Budapest, 1992. február

Gellért György szerkesztő

Első rész

BEVEZETŐ RENDELKEZÉSEK

A polgári jog fogalma

1. 1990 után a polgári jog mibenlétére és fogalmára vonatkozó felfogás alapvetően tisztábbá és egyszerűbbé vált. [A polgári jog fogalmával kapcsolatos, a rendszerváltás előtti - ma már történeti értékű - vitákhoz l. Eörsi Gyula Bevezetőjét (15. o.) az Eörsi/Gellért (szerk.): A Polgári Törvénykönyv magyarázata (Bp., 1981) c. kommentárban (a továbbiakban: Eörsi). A témához összefoglaló elméleti igénnyel l. Asztalos L.: Polgári jogi alaptan (Bp., 1987) 17. és köv. o.]

Az 1990. évi XL. törvénnyel módosított Alkotmány Magyarország gazdaságát olyan piacgazdaságnak tételezi, amelyben a magántulajdon minden korlátozás nélkül védelemben részesül. A gazdaság időközben - a tulajdoni berendezkedésben lezajlott alapvető változások nyomán - ténylegesen is magántulajdonon alapuló piacgazdasággá alakult át. Az állami tulajdon lebontása, a privatizáció az 1990-es években végbement, és lényegét tekintve befejeződött. (Már az átalakulási folyamat során is nyilvánvaló volt ugyanakkor, hogy nemcsak az egyéni vagy társasági formában működő magántulajdon, hanem az - alapvetően privatizálásra szánt és döntő többségében ugyancsak társasági formában működő - állami tulajdon is árujellegű tulajdon, az árujelleg minden tulajdonságával és következményével.)

S mivel a polgári jog eszközei mindenekelőtt az autonóm gazdasági szereplők, a jogilag mellérendeltségi helyzetben levő, egymástól független (azaz: a tulajdonos) jogalanyok vagyoni viszonyainak rendezésére alkalmasak, a polgári jogot ma már egyértelműen a *magántulajdonon alapuló árujellegű vagyoni viszonyok szabályainak összességében* határozhatjuk meg. Ez nem jelenti természetesen azt, hogy egyes polgári jogi szankciók ne lennének alkalmasak elsődlegesen nem vagyoni természetű vagy egyenesen személyi jellegű viszonyok jogi rendezésére is. Ezek a *személyi viszonyok* azonban rendszerint maguk is vagyoni viszonyokhoz kapcsolódnak, vagy ha közvetlenül nem is függenek vagyoni viszonyoktól, vagyoni szankciókkal illethetők és védhetők.

A Polgári Törvénykönyv

2. A polgári jogi viszonyok legalapvetőbb szabályait a *kódexjellegű*, többször módosított 1959. évi IV. tv., a Polgári Törvénykönyv (Ptk.) foglalja össze. Megállapíthatjuk ezt annak ellenére, hogy (mind a Ptk. megalkotásakor, mind még inkább ma) számos fontos polgári jogi jellegű szabály más, különálló jogforrásban található. A Ptk. alapvető jellegét azonban az is bizonyítja, hogy ezek a különálló, polgári jogi jellegű szabályokat tartalmazó jogforrások többségükben a Ptk.-t kifejezetten háttérjogszabályként kezelik [példaként utalunk itt az 1952. évi IV. tv. (a továbbiakban: Csjt.) 31. § (5) bek.-ére; továbbá az 1997. évi CXLIV. tv.-re (a továbbiakban: 1997-es Gt.) a gazdasági társaságokról [9. § (2) bek.]; az 1995. évi XXXIII. tv.-re a találmányok szabadalmi oltalmáról [7. § (6) bek.]; az 1999. évi LXXVI. tv.-re a szerzői jogról (3. §); a 2000. évi CXLI. tv.-re az új szervezetekről (2. §), a 2003. évi CXXXIII. törvényre a társasházakról (11. §) stb.]. A Ptk. és a Gt. viszonyához példás magyarázatokat ad a Legfelsőbb Bíróság a Gf. VII. 30058/1997. sz. határozatában - BH 1998/2. sz. 89.

A Ptk. előzményeit itt terjedelmi okokból nem ismertetjük. E tekintetben ismét Eörsi imént idézett összefoglalására utalunk (16. és köv. o.). Fel kell, hogy hívjuk viszont a figyelmet arra, hogy az 1959. évi IV. tv.-t a Ptk. módosításáról és egységes szövegéről szóló 1977. évi IV. tv.-nyel történt alapvető novellálás után is számos - sok vonatkozásban a Kódex lényeges jegyeit is érintő, döntő - változtatás érte. Ez érthető is, ha az elmúlt másfél évtized gyors és alapvető társadalmi átalakulására gondolunk. A polgári jognak az áruviszony elvont kategóriájára szabott (és ezért absztrakt) normái ugyan közismerten tartósan bizonyulnak, és számos lényeges tartalmi változást képesek túlélni. Az elmúlt években lejátszódott és a napjainkban végbemenő folyamatok mégis olyan mértékű és horderejű módosulásokat eredményeznek a vagyoni viszonyok területén is, hogy azok jogi rendezése számos területen nem képzelhető el az 1950-es és 60-as évek fordulójának társadalmi körülményeire szabott polgári jogi normákkal. Ez a változtatási igény érzékelhető önmagában abban a tényben, hogy a Ptk.-t 1980 óta több mint 60 módosítás érte. A módosító törvények a következők: 1981. évi 25. tvr., 1984. évi 33. tvr., 1985. évi 16. tvr., 1985. évi 25. tvr., 1986. évi 11. tvr., 1986. évi 34. tvr., 1987. évi 11. tvr., 1987. évi 14. tvr., 1987. évi XI. tv., 1988. évi XXV. tv., 1989. évi II. tv., 1989. évi V. tv., 1989. évi X. tv., 1989. évi XV. tv., 1989. évi XXXIII. tv., 1990. évi I. tv., 1990. évi XXII. tv., 1990. évi LXXXVII. tv., 1991. évi XIV. tv., 1991. évi XX. tv., 1991. évi II. tv., 1991. évi LXV. tv., 1992. évi II. tv., 1992. évi XII. tv., 1992. évi XXII. tv., 1992. évi XXV. tv., 1992. évi LXIII. tv., 1993. évi XXIV. tv., 1993. évi LXXVIII. tv., 1993. évi XCII. tv., 1993. évi CXII. tv., 1994. évi XLIX. tv., 1994. évi LXXI. tv., 1995. évi XLII. tv., 1995. évi LVII. tv., 1995. évi LXXI. tv., 1995. évi XCVII. tv., 1995. évi CXXI. tv., 1996. évi XXVI. tv., 1996. évi XLII. tv., 1996. évi CXI. tv., 1997. évi XLI. tv., 1997. évi LVIII. tv., 1997. évi CXIII. tv., 1997. évi CXLI. tv., 1997. évi CXLIV. tv., 1997. évi CXLIX. tv., 1997. évi CLVII. tv., 1998. évi XXXIII. tv., 1998. évi XL. tv., 2000. évi XLII. tv., 2000. évi LXXXVIII. tv., 2000. évi CXXIV. tv., 2000. évi CXXXIII. tv., 2000. évi CXXXVI. tv., 2000. évi CXXXVII. tv., 2000. évi CXLI. tv., 2001. évi XV. tv., 2001. évi XIX. tv., 2001. évi XL. tv., 2001. évi LXXXIII. tv., 2001. évi LXXXVII. tv., 2001. évi XCIII. tv., 2001. évi CVI. tv., 2001. évi CXX. tv., 2002. évi XXIII. tv., 2002. évi XXXVI. tv., 2002. évi LXII. tv., 2003. évi XXIV. tv., 2003. évi XLIX. tv., 2003. évi LV. tv., 2003. évi CII. tv., 2003. évi CXVI. tv., 2003. évi CXXV. tv.

Ezek némelyike (így különösen az 1991. évi XIV. tv., az 1993. évi XCII. tv.) a Ptk. egészének jellegét is érintette. Mások - magában a Kódexben vagy azon kívül, külön törvényben - egy-egy fontos magánjogi intézményt formáltak át (zálogjog: 1996. évi XXVI. tv., ill. 2000. évi CXXXVII. tv.; *általános szerződési feltételek*: 1997. évi CXLIX. tv.; *ingatlan-nyilvántartás*: 1997. évi CXLI. tv.; *társasház*: 1997. évi CLVII. tv.; ill. 2003. évi CXXXIII. tv.; *elbirtoklás*: 2001. évi XIX. tv.; *kellékszavatosság és jótállás*: 2002. évi XXXVI. tv. stb.). Megint mások néhány szabályt módosítottak, vagy „csak” az éves kamatlábat (2000. évi LXXXVIII. tv., 2000. évi CXXXIII. tv., 2002. évi LXII. tv., 2003. évi CXVI. tv.) határozták meg. Egyes, alkotmányellenes törvényi rendelkezések hatályon kívül helyezésével (s részben új törvényi szabályozás kikényszerítésével) módosították a Ptk.-t az Alkotmánybíróság következő határozatai is: 58/1991. (XI. 8.) AB hat., 29/1992. (V. 19.) AB hat., 34/1992. (VI. 1.) AB hat., 53/1992. (X. 29.) AB hat., 54/1992. (X. 29.) AB hat., 59/1992. (XI. 6.) AB hat., 73/1992. (XII. 28.) AB hat., 61/1993. (XI. 29.) AB hat., 12/1995. (II. 22.) AB hat., 1/1996. (I. 26.) AB hat.

Egészében elmondható, hogy a Ptk. gyökeres újraszabályozásra érett. Ez a felismerés vezetett az 1050/1998. (IV. 24.) Korm. határozathoz, amely *új Polgári Törvénykönyv* megalkotását tűzte ki célul. A leendő Kódex koncepciójának tervezetét a kormányhatározatban felállított Kodifikációs Főbizottság 2001 őszére elkészítette. A Kormány 1009/2002. (I. 31.) Korm. határozattal elrendelte a Koncepció közzétételét (Magyar Közlöny 2002. évi 15. sz. II. kötet), és egyben szakmai vitára bocsátotta azt. A Koncepciónak a szakmai viták alapján módosított változatát a Kormány 1003/2003. (I. 25.) Korm. határozattal elfogadta, és határozata mellékleteként közzététette (Magyar Közlöny 2003. évi 8. sz.). A Koncepció és a Főbizottság által jóváhagyott Szabályozási Tematika szövege 2003 februárjában megjelent a Magyar Közlöny különszámában. E dokumentumok alapján indult meg az Igazságügyi Minisztérium égisze alatt az új Polgári Törvénykönyv normaszövegének és részletes indokolásának kidolgozása. Az 1003/2003. (I. 25.) Korm. határozat 2005. szeptember 30-án határozta meg az új Polgári Törvénykönyv egyeztetésre kerülő tervezetének kidolgozási határidejét.

A számos módosítás (és hatályon kívül helyezés) ellenére a Ptk. alapvető szerkezete ma is változatlan, hat részből, s azon belül címekből, majd fejezetekből áll:

I.	Bevezető rendelkezések:	1-7. §
II.	A személyek:	8-87. §
III.	A tulajdonjog:	88-197. §
IV.	A kötelmi jog:	198-597. §
V.	Öröklési jog:	598-684. §
VI.	Záró rendelkezések:	685-687. §

A bevezető rendelkezések funkciója

3. A Ptk. bevezető rendelkezései mindenekelőtt a Kódex szabályozási területét definiálják, és a *szabályozás célját* határozzák meg. Ezek a rendelkezések még közvetlen normatartalom híján is átsugározzák az egész törvényt, megadják annak tárgyi és stílárius jellegzetességeit. Ezen túlmenően a bevezető rendelkezések többsége közvetlen szabályozási tartalommal is rendelkezik, primeren normajellegű. Megállapítható ez még azokban az esetekben is, amelyekben a bevezető rendelkezés alapvető szintű megállapítást foglal - normatív hatállyal - magába. Nem térhetünk itt ki a jogrendszer, illetve egy-egy jogág alapelveinek mibenlétére, s nem foglalkozhatunk közelebbről a polgári jog vagy akár a Ptk. alapelveivel sem. Elegendő talán azt megállapítani, hogy kódexek gyakran szabályaik élén, a kifejezetten alapelvek szánt bevezető rendelkezések között (vagy az ún. általános részben) helyezik el a részletszabályaikon végighatoló, a konkrét normákat elvi háttérrel övező alapvető természetű rendelkezéseiket. Így van ez a Ptk. esetében is; annak ellenére, hogy - a lezajlott alapvető társadalmi átalakulás közepette - a Kódex bevezető rendelkezései mai formájukban nem fejezik ki hűen a Ptk. valamennyi alapvető jellegű elvárását, még kevésbé a polgári jog egészének összes alapelvét. A Ptk. jelenlegi átmenetiségét, a szabályozás hézagosságát igen jól szimbolizálja a „Bevezető rendelkezések” mai állapota, az elvi természetű tételek hiányossága. Megjegyezzük ugyanakkor, hogy egyelőre nem tekinthető tisztázottnak a Ptk. 1997-ben beiktatott alapvetőnek: „az adott helyzetben általában elvárható magatartás” követelményének [4. § (4) bek. első mondat] és az 1991. évi XIV. tv. által [az Mtj. 2. § (1) bek. mintájára] megfogalmazott „jóhiszeműség és tisztesség” követelményének [4. § (1) bek.] egymáshoz való viszonya. Már csak ezért sem érdemes e helyen az alapelvekről, azok mibenlétéről, csoportosításáról, jogalkalmazási szerepéről részletesebb elméleti fejtegetésekbe bocsátkozni. Annyit mégis le kell szögeznünk, hogy a Ptk. *alapelvei* nemcsak a Kódex egészének szellemiségét, eszmei alapját fejezik ki, hanem konkrét jogalkalmazási szerepük is van (vö. Kecskés László: Polgári jogunk alapelveinek változásáról. MJ XL., 1-8. o., 1993.). Segítséget nyújthatnak a jogalkalmazó számára egyes konkrét normák *értelmezésénél*, „mégpedig elsősorban akkor, ha a Ptk. bírósági mérlegelést engedő kifejezést használ [pl. a »megfelelő határidő« a tv. 300. §-ának (2) bek. utolsó fordulatában, P. törv. I. 2010/6/1969. - BH 1969/8. sz. 6142. - PJDIV. 121. sz.], vagy általában a jogszabály értelme kétséges (P. törv. II. 20407/1970.)”. (Eörsi: 32. o.)

Az alapelvek konkrét normaértelmezési szerepe mellett utalnunk kell *hézagkitöltő* jelentőségükre is, annak ellenére, hogy ez a jogirodalomban ma is vitatottnak tekinthető (Eörsi: 33. o.). Ugyanígy vitatott, hogy az alapelvek önmagukban szolgálhatnak-e konkrét jogesetek eldöntésének alapjául. Álláspontunk szerint ilyen szerepet csak a Bevezető rendelkezések között elhelyezett olyan alapvető jelentőségű tételeknek tulajdoníthatunk, amelyek - elvi jellegük mellett - konkrét tényállásokra illő egyedi normaként is funkcionálnak. Ilyennek tekinthető mindenekelőtt a joggal való visszaélés tilalmáról és szankcionálásáról rendelkező 5. §. (Az utaló magatartásról szóló 6. § a maga konkrét szabályozási tárgyával - véleményünk szerint - már nem is illik a Bevezető rendelkezések közé, 1. a 6. § magyarázatánál: 1. pont). Konkrét szabályozási tárggyal nem rendelkező alapvető rendelkezések ítélezési alapul történő kizárólagos igénybevételét aggályosnak és feltétlenül kerülendőnek tartjuk.

A törvény célja

Ptk. 1. § (1) Ez a törvény az állampolgárok, valamint az állami, önkormányzati, gazdasági és társadalmi szervezetek, továbbá más személyek vagyoni és egyes személyi viszonyait szabályozza. Az e viszonyokat szabályozó más jogszabályokat - ha eltérően nem rendelkeznek - e törvénnyel összhangban, e törvény rendelkezéseire figyelemmel kell értelmezni.

(2) A törvény rendelkezéseit a Magyar Köztársaság gazdasági és társadalmi rendjével összhangban kell értelmezni.

Jegyzet: A Ptk. 1. § (1) bekezdése az 1993. évi XCII. törvény 1. §-ával megállapított szöveg. Hatályos: 1993. XI. 1-jétől.

A szabályozás tárgya

1. Az 1. § (1) bekezdése a Kódex szabályozási tárgyát és egyben célját határozza meg. Ez a rendelkezés a polgári jog tárgyára vonatkozó azt az uralkodó felfogást teszi magáévá, hogy a polgári jogi szabályok mindenekelőtt a jogalanyok vagyoni viszonyait kívánják normatív formában rendezni. A törvényszöveg nem juttatja kifejezésre, hogy a Ptk. nem szabályoz mindenfajta vagyoni viszonyt, hanem azok közül csak a polgári jogi szabályozásra alkalmas vagyoni viszonyokat vonja szabályozása körébe. Ezek közé kell sorolnunk az autonómiával rendelkező, egymással mellérendeltségi viszonyban álló jogalanyok: azaz az *árutulajdonosok vagyoni jogi* kapcsolatait. Hivatkozik a Ptk. tárgyi hatályát megállapító erre a szabályra a LB Gfv. IV. 31148/1997. - BH 2000/1. sz. 24. Annak megállapításakor, hogy „önkormányzat állami támogatására polgári jogi szerződéssel kötelezettség nem hozható létre”, a LB erre a rendelkezésre is hivatkozik: Gf. I. 32777/2000. - BH 2001/7. sz. 332. Az állam részvételével létrejövő jogviszony polgári jogi illetve közigazgatási jogi minősítésének eldöntésénél hivatkozik erre a rendelkezésre a LB Gfv. X. 31639/2001. - BH 2002/6. sz. 235.

A közigazgatási intézkedések nyomán létrejövő jogviszonyok nem vonhatók a Ptk. 1. §-ának (1) bek.-e szerinti vagyoni viszonyok körébe, s nem kényszeríthetők ki polgári jogi eszközökkel. Helyesen így a LB Gfv. X. 31639/2001. - BH 2002/6. sz. 235. Ezzel az állásponttal ellentétes, és nézetünk szerint elvileg is téves a LB egy másik ítéletben elfoglalt álláspontja, amely szerint elvileg nem kizárt a Ptk. 6. §-ának alkalmazása közigazgatási (adó-) jogviszonyban (LB Pfv. X. 20648/2000. - BH 2002/1. sz. 12.).

A Ptk. kifejezetten szabályozása körébe von ezen kívül egyes *személyi viszonyokat* is, így mindenekelőtt a személyhez és a szellemi alkotásokhoz fűződő sajátos védelmi viszonyokat. A személyhez fűződő jogok védelmére maga ad részletes szabályokat (75-85. §), míg a szellemi alkotásokhoz fűződő jogok védelmére csak az általános elveket rögzíti (86-87. §), és a részletszabályokat a Ptk.-hoz kapcsolódó külön törvényekre (a találmányok szabadalmi oltalmáról szóló 1995. évi XXXII. tv.-re, a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. tv.-re, a használati minták oltalmáról szóló 1991. évi XXXVIII. tv.-re stb.) bízta.

A Ptk. általános (háttérjogszabály) jellegét és jelentőségét húzza alá az 1. § (1) bekezdés második mondata is, amely szerint a vagyoni (és egyes személyi) viszonyokat szabályozó más jogszabályokat - eltérő rendelkezés hiányában - a Ptk.-val összhangban, rendelkezéseire figyelemmel kell értelmezni. Ez a szabály juttatja kifejezésre azt, hogy a Ptk. „magasabb szintű” jogforrás, mint a magánjogi viszonyokat rendező különös törvények. A Legfelsőbb Bíróság ítéletei következetesen figyelembe veszik a magánjogi normáknak ezt a hierarchiáját (LB Gf. VI. 31094/2000. - BH 2001/3. sz. 132.; Cgf. II. 31368/2000. - BH 2001/12. sz. 589.).

A jogalanyok felsorolását az 1. § (1) bekezdésében sem jogászilag, sem logikailag nem tekinthetjük pontosnak, de félreértésre a szöveg azért nem ad alkalmat. A polgári jogi jogalanyok terjes körét átfogja a törvény: az embert, a jogi személyeket (köztük az államot) és a jogi személyiség nélküli jogalanyokat (jelenleg ilyennek minősül a közkereseti társaság és a betéti társaság), továbbá a korlátozott (relatív) jogképességgel rendelkező szervezeteket (pl. a társasházközösséget) is.

Az értelmezési alapelv

2. Az 1. § (2) bekezdése a Kódex értelmezési alapelve. Természetesen nem az értelmezés módszerére (nyelvtani, logikai, történeti, rendszertani stb. értelmezés) akar eligazítást adni; ez nem lehet a törvényi szabályozás feladata. Az értelmezési alapelv funkciója az, hogy az egyes szabályok konkrét alkalmazása ne fordulhasson szembe a tv. egészének céljával, ne vezethessen a tv. rendeltetésével ellentétes eredményre. A miniszteri indoklás szerint az értelmezési alapelv „kötelezően előírja, hogy a rendelkezéseket a jogalkalmazó ne szemlélje elszigetelten attól a valóságtól, amelynek szabályozásáról szó van, és ne vonatkoztassa el azoktól a céloktól, amelyek elérését a szabályozás előmozdítani hivatott”. Helyesen hivatkozik az értelmezési alapelvre a LB Gfv. IV. 31957/1997. - BH 1998/10. sz. 498.; Gfv. IV. 31.148/1997. - BH 2000/1. sz. 24.; Gfv. X. 33538/1999. - BH 2001/4. sz. 184. határozat. Az értelmezési alapelv tipikus generálklauzula, s mint ilyen, a bírói mérlegelés lehetőségét biztosítja. Egyúttal ugyanakkor határt is szab a bírói mérlegelésnek, a törvényi cél megvalósulásának elvi követelményét támasztva. Alaptalan fellebbezési hivatkozás: Gf. VII. 30058/1997. - BH 1998/2. sz. 89.

A Ptk. előtti jogelvek alkalmazásának tilalma

3. A Ptk. II. 25. §-ának (1) bekezdése hatályban tartotta a Ptk. II. 5. §-át, s ez a rendelkezés ma is hatályos. Ennek megfelelően ma is él az a tilalom, hogy a Ptk. rendelkezéseit nem lehet a hatálybalépése előtti bírói gyakorlatban kialakult jogelvek szerint értelmezni. Ez a tilalom természetesen a gyakorlatban oda szelődött, hogy csak a Ptk. értelmezési alapelvével ellentétes korábbi jogelvek nem kerülhetnek alkalmazásra, de a Kódex céljával összhangban álló és a korábbi gyakorlatban is elfogadott jogelvekre a bíróság ma is alapozhatja ítéletét (ugyanígy: Eörsi: 37. o.).

Analóg jogalkalmazás

4. Itt utalunk arra, hogy a polgári jogban gyakran merül fel a joghézagok kitöltésére, az analóg jogalkalmazásra vonatkozó igény. A bírói analógia alkalmazásának legfontosabb előfeltétele az, hogy a szabályozott tényállás és a nem szabályozott tényállás között lényegi ponton álljon fenn hasonlóság. [Vö. Peschka Vilmos: Gondolatok a joghézagokról és a jogi analógiáról, in: Peschka Vilmos: Jog és jogfilozófia, 1980, 501-530. o.]. A Ptk. több helyen maga állapítja meg a különböző tényállások közötti lényegi hasonlóság meglétét, amikor - jogszabály-alkotói rövidítéssel: utaló szabállyal - az egyik tényállásra egy másik tényállásra vonatkozó szabály „megfelelő” alkalmazását írja elő. [Pl. a 199. §: az egyoldalú nyilatkozatokra a szerződésre vonatkozó szabályokat; a csereszerződésre a 378. §: az adásvétel szabályait; az 513. § (2) bek.: a bizományra a megbízás szabályait; az 521. § (3) bek.: a szállítmányozó szerződéseire és más cselekményeire a bizomány, a küldemény kezelésére, megóvására és továbbítására pedig a fuvarozás szabályait; az 591. § (2) bek.: az életjáradéki szerződésre a tartási szerződés szabályait stb.].

Ptk. 2. § (1) A törvény védi a személyek vagyoni és személyhez fűződő jogait, továbbá törvényes érdekeit.

(2) A törvény biztosítja a személyeknek az őket megillető jogok szabad gyakorlását, e jogok társadalmi rendeltetésének megfelelően.

Az alanyi jogok védelme

1. Alanyi jog alatt a polgári jogi jogviszonyokban a jogalany jogszabály által meghatározott, biztosított és védett cselekvési lehetőségét értjük. Ez azt jelenti, hogy az alanyi jogokat jogszabályok juttatják kifejezésre, s ugyancsak jogszabályok keretezik az alanyi jog konkrét gyakorlásának határait is. Ezeket az elveket fejezi ki törvényi formában a Ptk. 2. §-a: az (1) bekezdés védi az alanyi jogokat a maguk statikus állapotában, a (2) bekezdés pedig garantálja gyakorlásukat, egyben meghúzza a joggyakorlás gátjait is (hasonlóan: Eörsi: 38. o.). A jogelmélet ezt úgy fejezi ki, hogy a tárgyi jog elsődleges az alanyi joggal szemben. Az alanyi jog fogalmával kapcsolatos elméleti nézetek alapos és elemző bemutatását adja Tercsák Tamás: A joggal való visszaélés (Bp., 2003) c. monográfiájának I. Része (24-135. o.).

A polgári jogi jogviszonyokból származó alanyi jogok védelme a vagyonhoz és a személyhez fűződő jogok védelmét jelenti. Ez a védelem általános: a Ptk. a maga eszközeivel minden olyan vagyoni és személyi jog védelmére készen áll, amely a polgári jog szankcióival hatásosan biztosítható. Külön is ki kell emelni, hogy a Ptk. a személyek valamennyi személyhez fűződő jogának védelmét garantálja s nemcsak a „vagyoni viszonyokkal összefüggő” személyi viszonyok védelmét. A 2. § elvi deklarációját e tekintetben a 75. § konkretizálja: „A személyhez fűződő (...) jogok a törvény védelme alatt állnak.” Ezt a rendelkezést - példálódzó felsorolás formájában - a 76. és köv. §-ok részletezik. A védelem általánossága egyébként is azt jelenti, hogy sem a vagyoni, sem a személyi viszonyok tekintetében nem beszélhetünk taxációról; a tv. védelme a Ptk.-ban nevesített vagyoni és személyi viszonyokon is túlterjedő védelem. A vagyoni viszonyok esetében ez viszonylag kézenfekvő; a személyi viszonyok tekintetében talán még ma is külön hangsúlyozandó. A 76. és köv. §-okban a tv. csak a legtipikusabb, a leggyakrabban előforduló személyiségi jogsértéseket sorolja fel. Ezt juttatja kifejezésre „a személyhez fűződő jogok sérelmét jelenti különösen” fordulat.

A LB - nem vagyoni kárigény kizártságát indokolni kívánva - rámutat arra, hogy a tulajdonhoz való jog nem tartozik a személyhez fűződő jogok körébe, hanem a Ptk.-ban külön kiemelt és külön védelemben részesülő vagyoni jog (LB Pf. VI. 23040/1993. - BH 1996/7. sz. 358.). A magunk részéről nem tartjuk kizártnak a nem vagyoni kárigényt tulajdonjog gyakorlásának korlátozása esetén sem!

Az állam mint polgári jogviszony alanya - természetesen - a többi jogalannyal azonos magánjogi védelemben részesül (LB Gfv. X. 31639/2001. sz. - BH 2002/6. sz. 235.).

A polgári jogi jogviszonyokból eredő alanyi jogok védelme azt jelenti, hogy a Ptk. a jogosultság hordozóját mindenféle külső behatással szemben meg kívánja óvni. Az abszolút szerkezetű jogviszonyok esetében (így mindenekelőtt a tulajdonviszony esetében, a tulajdonos alanyi jogai tekintetében) a védelem az alanyi jogosult bárkivel szembeni védelmét jelenti: a tulajdonos vagy a birtokos bárki behatásával szemben védelmet (tulajdonvédelmet vagy birtokvédelmet) igényelhet. A relatív szerkezetű jogviszonyok esetében (így mindenekelőtt a szerződéses kapcsolatokban) a polgári jogi védelem elsősorban a jogviszonyban szereplő másik jogalannyal (jogalanyokkal), azaz a relatív szerkezetű jogviszony másik pólusán levő személlyel (személyekkel) szembeni védelmet garantálja (tipikus esetben a szerződő partnerek egymással szembeni kölcsönös jogi védelmet biztosítja). Gyakran viszont a relatív szerkezetű jogviszonyokban is szükség van harmadik személyek behatásával szembeni védelemre is: a használati kötelelem jogosultja (pl. a bérlet) nemcsak a kötelezettel (a bérbeadóval), hanem bárki mással szemben birtokvédelemre jogosult. (Igaz, hogy a bérlet védelmét a bérbeadóval szemben mindenekelőtt a relatív szerkezetű viszony, vagyis a bérleti szerződés s csak másodlagosan a birtokosi pozíció alapozza meg; míg a kívülállókkal szembeni védelem alapja a birtokosi pozíció, azaz egy abszolút szerkezetű jogviszonybeli helyzet.)

Az (1) bekezdés az alanyi jogokkal azonos védelemben részesíti a személyek *törvényes érdekeit* is. A miniszteri indoklás vonatkozó részéből kiderül, hogy a törvényhozó itt olyan törvényes érdekekre gondol, amelyek „alanyi jogokként (...) nem konstruálhatók meg”. Ez azért szorul kiemelésre, mert - természetszerűleg - a védett alanyi jogok mögött is törvényes érdekek húzódnak meg. A törvényes érdekek polgári jogi védelme gyakorlatilag a nevesített alanyi jogokon túlmutató érdekek védelmére biztosít jogi lehetőséget. A Ptk. több helyen kifejezetten is kiemeli (nevesíti) a „törvényes” vagy a „jogos” érdek védelmét [pl. Ptk. 5. § (3) bek., 143. § (1) bek., 205. § (3) bek.].

A joggyakorlás határai

2. A jog ősi maximája, hogy csak a rendeltetésszerűen gyakorolt jog részesül törvényi védelemben. Ezt az elvet juttatja kifejezésre a (2) bekezdés: a törvény a személyeket megillető jogok szabad gyakorlását csak e jogok társadalmi rendeltetésének keretei között biztosítja. A *rendeltetésszerű joggyakorlás* követelménye egyenes következménye annak, hogy az alanyi jog nem abszolút, s gyakorlása sem vezethet önkényhez. Alaptalan a fellebbezési hivatkozás a rendeltetésszerű joggyakorlás követelményének megsértésére (LB Gfv. VI. 31778/1996. - BH 1998/12. sz. 599.; Gf. VI. 30602/2001. - BH 2002/3. sz. 107.). Nem ütközik a rendeltetésszerű joggyakorlás követelményébe önmagában az, hogy az elővásárlásra jogosult egy vele érdekeltiségben álló cégnek engedi át az elővásárlási jog gyakorlását (LB Gfv. VI. 30602/2001. - BH 2002/3. sz. 107.).

A Ptk. a nem rendeltetésszerű joggyakorlás kirívó eseteit a joggal való visszaélés tilalmazása és konkrét szankcionálása formájában külön is kiemeli (5. §). [A rendeltetésszerű joggyakorlás és a joggal való visszaélés összefüggéséhez és különbségéhez l.: Sárándi Imre: *Visszaélés a joggal*, 1965. 171. és köv. o.; Eörsi Gyula: *Joggal való visszaélés - rendeltetésszerű joggyakorlás*; Állam- és Jogtudomány, VI. 1963. 287. és köv. o.; Tercsák Tamás: *A joggal való visszaélés* (Bp., 2003) 240-248. o.]

Ptk. 3. § (1) A törvény védi a tulajdonnak az Alkotmányban elismert valamennyi formáját.

(2)-(3)

Jegyzet: L. a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény 9. és 13. §-át.

A Ptk. 3. § (2)-(3) bekezdését az 1991. évi XIV. törvény 15. § (3) bekezdésének *a)* pontja hatályon kívül helyezte. Hatálytalan: 1991. VI. 9-étől.

A tulajdon védelme

A tulajdon a polgári jogban védett jogok egyik alappillére. Ezért tartja szükségesnek a Ptk. - az alanyi jogok védelmének 2. §-beli elvi deklarációján túl - a tulajdon védelmének külön hangsúlyozott, elvi kiemelését. Alapveti jellegéből következik, hogy a 3. § az elméleti különbségtételt mellőzve a „tulajdon” kifejezéssel összefoglalóan jelenti ki a tulajdon tárgyának és az ahhoz kapcsolódó tulajdonosi alanyi jogoknak a védelmét.

Közismert, hogy a tulajdon a jogrendszer számos eszközzel részesíti védelemben: az alkotmányos garanciák és a polgári jogi védelem mellett szinte minden jogág (büntetőjog, közigazgatási jog stb.) hozzájárul a maga eszközeivel a tulajdon védelméhez.

Az (1989. évi XXXI. tv.-nyel) módosított Alkotmány (9. §) szerint „a köztulajdon és a magántulajdon egyenjogú és egyenlő védelemben részesül”. Az *Alkotmánybíróság* eddig már több ízben, különböző megközelítésben értelmezte a tulajdoni formák egyenjogúságára vonatkozó alkotmányos tételt. A 21/1990. (X. 4.) AB határozat a reprivatizálás kapcsán mondta ki elvi élel, hogy „a személyeknek az Alkotmány 70/A. § (1) bekezdésében meghatározottak szerinti megkülönböztetését jelenti az, ha alkotmányos indokok hiányában egyes személyek volt tulajdonát aszerint, hogy mi volt a tárgya, reprivatizálják, a másokét viszont nem”, s hogy „az ilyen megkülönböztetés alkotmányellenes”. Ugyanebben a határozatában az Alkotmánybíróság azt is megállapította, hogy „a tulajdonnak mind egyedi hatósági határozattal, mind pedig törvénnyel való elvonása - figyelemmel az Alkotmány 13. § (1) bekezdésére - csak azonnali, feltétlen és teljes kártalanítás mellett lehetséges”, s hogy a „tulajdonnak azonnali, feltétlen és teljes kártalanítás nélküli elvonása ezért alkotmányellenes”. A 16/1991. (IV. 20.) AB határozat pedig a kárpótlási törvény kapcsán foglalt állást a tulajdon védelméről.

A tulajdon polgári jogi védelmének konkrét szabályait a Ptk. a 115. és 116. §-okban adja. Sajátos védelmi szabályokat tartalmaz a termőföldről szóló 1994. évi LV. tv.

A jogok gyakorlása és a kötelezettségek teljesítése

Ptk. 4. § (1) A polgári jogok gyakorlása és a kötelezettségek teljesítése során a felek a jóhiszeműség és a tisztesség követelményeinek megfelelően, kölcsönösen együttműködve kötelesek eljárni.

(2)-(3)

(4) Ha ez a törvény szigorúbb követelményt nem támaszt, a polgári jogi viszonyokban úgy kell eljárni, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. Saját felróható magatartására előnyök szerzése végett senki sem hivatkozhat. Aki maga sem úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható, a másik fél felróható magatartására hivatkozhat.

Jegyzet: A Ptk. 4. § (1) bekezdése az 1991. évi XIV. törvény 2. §-ával megállapított szöveg.

L. a többször módosított 1996. évi LVII. törvényt a tisztességtelen piaci magatartás és versenykorlátozás tilalmáról.

A Ptk. 4. § (2)-(3) bekezdését az 1991. évi XIV. törvény 15. § (3) bekezdésének a) pontja hatályon kívül helyezte. Hatálytalan: 1991. VI. 9-étől.

Áttekintés

1. A 4. § a jogok gyakorlásának és a kötelezettségek teljesítésének módjáról, a felekkel szemben támasztott magatartási alapkövetelményekről rendelkezik. Az idézett § a személyek magatartására etikai megalapozottságú mércét állapít meg. Az (1) bekezdés a felek egymás közti viszonyában a jóhiszeműség és tisztesség követelményét támasztja, és a kölcsönös együttműködés kötelezettségét írja elő. A (4) bekezdés a minimálisan elvárható, objektivizált magatartási mércét határozza meg. A *nemo suam turpitudinem allegans auditur* elvével a (4) bekezdés második mondata tovább mélyíti a jóhiszeműség és tisztesség és a kölcsönös együttműködés alapvető tételeinek tartalmát.

A hatályon kívül helyezett (2) bekezdés a *tisztességtelen gazdálkodás tilalmára* vonatkozott, amely az itt tárgyalt alapelvnek logikus következményeként levezethető. Azóta a jogalkotó ezt a jogterületet részletesen szabályozta (előbb az 1984. évi IV. tv.-ben, az 1990. évi LXXXVI. tv.-ben, majd a ma hatályos 1996. évi LVII. tv.-ben). A LB szerint a védjegyről szóló 1969. évi IX. tv. (ma: 1997. évi CXIV. tv.) a védjegy védelmére vonatkozóan teljes körű szabályozást ad, s a jogintézmény speciális természetéhez igazodóan magába foglalja a jóhiszeműség és tisztesség követelményét (Ptk. 4. §) a jogok gyakorlása terén (Ptk. IV. 20530/1994. - BH 1994/9. sz. 477.).

A közigazgatási intézkedések nyomán létrejövő jogviszonyok nem vonhatók a felek olyan vagyoni viszonyainak körébe, amelyek polgári jogi eszközökkel kikényszeríthetők; ezért a Ptk. 4. §-ának alkalmazása szóba sem kerülhet (LB Gfv. X. 31639/2001. - BH 2002/6. sz. 235.).

A kölcsönös bizalom alapelve: a jóhiszeműség és tisztesség, továbbá a kölcsönös együttműködés követelménye

2. A 4. § (1) bekezdése a kölcsönös bizalom alapelvét mondja ki. A polgári jog alanyának ez a magatartási mércéje etikai megalapozottságú. A cselekvési és döntési szabadságot biztosító magánautonómia az egyes magánjogi viszonyokban a kölcsönös bizalom elvével kapja meg végleges tartalmát. Eszerint a polgári jogi jogviszony alanya cselekvéseinek és döntéseinek során a jóhiszeműség és tisztesség követelményei szerint, a másik fél tiszteletben tartásával és vele kölcsönösen együttműködve köteles eljárni (Pfv. IV. 21235/1996. - BH 1997/5. sz. 218.; Gfv. X. 31005/1996. - BH 1997/10. sz. 494.). A magánautonómia és a kölcsönös bizalom elve szorosan összetartoznak, a polgári jog megingathatatlan alappilléreit képezik.

Az (1) bekezdés a jóhiszeműség és a tisztesség követelményét várja el a jogalanyoktól. Mint sok más jogrendszer, így a magyar polgári jog is a „Treu und Glauben” elvén alapul. A jóhiszeműség, a tisztesség és a kölcsönös együttműködés követelménye napjainkban már univerzális, nemzetek feletti, általánosan elismert elvnek tekinthető (l. Werner Lorenz: „Rechtsvergleichung als Methode zur Konkretisierung der allgemeinen Grundsätze des Rechts.” Juristenzeitung 1962. 264-275. o.).

Fontos kiemelni, hogy a jóhiszeműség és tisztesség követelményének alapvető szintű elvárásá tétele (1991. évi XIV. tv. 2. §) olyan újítás a magyar magánjogban, amelyet a bírói gyakorlatnak még fel kell dolgoznia. Ezzel kapcsolatban két körülményre mutatunk rá. Az egyik értékelést kívánó szempont a jóhiszeműség és tisztesség követelményének viszonya az általában elvárható magatartás 4. § (4) bek.-ben ugyancsak alapvető szinten megfogalmazott követelményéhez. Véleményünk szerint a két alapvető tartalmilag lényegében ugyanazokat az elvárásokat támasztja. Emiatt *de lege ferenda* az is meggondolandó, hogy vajon fenntartható-e ez a párhuzamosság. Tekintettel arra, hogy a Ptk. kártérítési joga az erre vonatkozó főszabályban [339. § (1) bek.] és számos részletszabályban, így pl. a nevesített szerződésszegések kártérítési szankciójának feltételeit megállapító szabályokban [Ptk. 299. § (1) bek., 303. § (1) bek., 310. § stb.] az adott helyzetben általában elvárható magatartás követelményét konkrét tényállási elemmé teszi, nézetünk szerint helyesebbnek látszik a jóhiszeműség és tisztesség követelményének alapvető rendelkezésként történő megtartása. Ez utóbbi alapelvvel kapcsolatban (és ez a második tisztázást kívánó szempont) pedig arra kell rámutatni, hogy a „jóhiszeműség” itt objektív tartalmat fed. Egész másként értelmezendő tehát, mint a dologi jog több konkrét normájában [pl. Ptk. 109. § (1) bek., 110. § (1) bek., 125. § (3) bek., 134. § (2) bek., 137. § (4) bek., 194. § (2) bek., 195. § (2), (3) bek. stb.]. Ezekben a konkrét normákban (csakúgy, mint az álképviselőről rendelkező 221. §-ban) a jóhiszeműség szubjektíve értelmezendő, azaz az adott életviszonyban jogellenes vagy megfelelő jogi alap nélküli helyzetben lévő személy tudati állapota vizsgálendő: tudta vagy tudnia kellett volna-e helyzete jogellenességét vagy kellő jogalap nélküli állapotát.

[A jóhiszeműség és tisztesség elvének igen alapos történeti és összehasonlító jogi bemutatását adja Földi András: A jóhiszeműség és tisztesség elve (Bp., 2001) c. kismonográfiájában.]

A 4. § (1) bek.-ben megfogalmazott alapelvben a jóhiszeműség és tisztesség követelménye általánosított (és nem egyediesített) zsinórmértéket fogalmaz meg.

Kiegészítő jelleggel hivatkozik erre az elvre a LB egy házassági vagyoni jogi szerződés megítélésénél: Pfv. II. 23332/1997. - BH 1999/9. sz. 409.; más esetben: Gfv. VI. 30890/1998. - BH 2000/3. sz. 114. A LB szerint a jóhiszeműség és tisztesség követelményét is megsérti az a fél, aki nem tartja tiszteletben a másik félnek a Ptk. 86. § (3) bekezdése szerinti jogvédelemben részesülő szellemi alkotását, „ipari jogát”: Pfv. IV. 21753/2001. - BH 2003/1. sz. 14. Munkaszerződésben vállalt kötelezettségek teljesítésére is irányadó a jóhiszeműség és tisztesség követelménye (LB Mfv. II. 11186/2000. - BH 2003/2. sz. 90.). Kártérítési felelősség megállapíthatóságát a jóhiszeműség és tisztesség követelményébe ütköző magatartás csak akkor alapozza meg, ha a kártérítési felelősség valamennyi konkrét törvényi feltétele (Ptk. 339. §) megállapítható (LB Pfv. IX. 20130/2001. - BH 2003/5. sz. 195.; Gf. I. 31658/2001. - BH 2003/7. sz. 289.).

Nem ütközik a jóhiszeműség és tisztesség követelményébe önmagában az, hogy az elővásárlásra jogosult egy vele érdekeltségben álló cégnek engedi át az elővásárlási jog gyakorlását (LB Gfv. VI. 30602/2001. - BH 2002/3. sz. 107.).

A jóhiszeműség és tisztesség követelményébe ütközik lakásbérleti szerződésnek a bérhátalékra alapított felmondása, ha a bérlő önhibáján kívül kerül olyan nehéz anyagi helyzetbe, amelynek következtében lakbértartozását időben nem tudja rendezni. A jogerős ítéletnek ezt az erősen vitatható tételét érdemben nem korrigálja a LB, csak mellőzi a 4. § (1) bek.-re történő hivatkozást: Pfv. III. 23138/1998. - BH 2001/8. sz. 370.

A kölcsönös együttműködés tartalma

3. A kölcsönös együttműködés kívánalma a 4. § (3) bekezdésének első mondatából került át az újrafogalmazott (1) bekezdésbe. Az együttműködési kötelezettség nem általános cselekvési kötelezettséget jelent, hanem a polgári jogi jogviszonyok alanyainak egymással szembeni kölcsönös figyelemességével kapcsolatos minimum elvárását fejezi ki. Elsősorban a speciális szabályokban nem részletezett értesítési és tájékoztatási követelmények kapcsolódnak ehhez a törvényhelyhez. A Ptk. 4. §-ának (1) [és (4)] bekezdésében megfogalmazott elvárhatóság megsértésével jártak el a szerződő felek, amikor a bérlemény birtokbavétele után közölték partnerükkel, hogy nem hajlandók pénzbeli térítésre (LB Pfv. IV. 20558/1994. - BH 1995/4. sz. 216.).

Igazat kell adni Eörsinek abban, hogy az együttműködés fogalma már eleve magában foglal bizonyos kölcsönösséget, és ezért a „kölcsönös” jelzőnek különösebb jelentősége aligha van. Mégis így jut erőteljesebben kifejezésre, hogy az egyik fél együttműködési kötelezettséget sértő magatartása még nem menti fel a másikat ugyanezen kötelezettség alól. Amennyiben az egyik fél mulasztására a másik fél mulasztással válaszol, úgy mindketten jogsértést követnek el.

Az együttműködési kötelezettség korlátai

4. Az együttműködési kötelezettség korlátait a magánautonómia alapelvéből vezethetjük le, és a törvény szabályainak, továbbá a bírósági gyakorlat eredményeinek segítségével vonhatjuk meg. A (4) bekezdés első mondata az együttműködés keretében általánosan (tehát eltérő szabály hiányában) érvényesülő elvként *az adott helyzetben általában elvárható magatartás* tanúsítását kívánja meg. A LB döntése szerint aránytalan áldozatok vállalása senkitől sem várható el (Gf. IX. 31139/1974.). „A felet bizonyos fajta együttműködési aktusoktól felmentheti az, hogy ennek megkívánása a másik féltől elvárható magatartás alól adna felmentést.” (Eörsi: 50. o.)

A *magánautonómia* elve legteljesebben a *szerződéskötés szabadságában* jut kifejezésre. A magánjog alapvető jelentőségű szabályából következik, hogy a kölcsönös együttműködési kötelezettségre hivatkozással senkit sem lehet szerződéskötésre kötelezni. Így a LB is: Pfv. X. 23774/1997. sz. - BH 1998/8. sz. 374. (Az előszerződésen alapuló szerződéskötési kötelezettség - ahogy maga az elnevezés is mutatja - szerződéses vállaláson alapul.) Ez nem mond annak ellent, hogy az együttműködés körébe tartozó részletszabályok esetenként szerződéskötési kötelezettséggel járhatnak. „A 475. § (2) bekezdése szerint a megbízott igénybe veheti más közreműködését, ha ez a megbízottnak károsodástól való megóvása érdekében szükséges. Ez egyben a megbízott kármegelőzési kötelezettsége is, és rendszerint szerződéskötést tesz szükségessé az igénybe vett személlyel.” (Eörsi: 50. o.) A felelős őrzés esetében is (196. §) a dolog megóvása gyakran csak letéti (raktározási) szerződéssel oldható meg. „Az ilyen, és ehhez hasonló esetekben a károsodástól való megóvásra köteles személy nem védekezhet azzal, hogy kötelezettsége szerződés kötésére nem terjed ki, mert a 4. § (1) bekezdése nem terjed odáig, hogy szerződést legyen köteles kötni.” (Eörsi: 51. o.)

Az együttműködési kötelezettségnek határt szabnak a jogalanyok *jogilag védett (üzleti) érdekei* is. Így a LB szerint nem terjed ki a feltaláló és a munkáltató kölcsönös együttműködési kötelezettsége arra, hogy a munkáltató a szolgálati szabadsalom értékesítése során a saját üzletpolitikai érdekeivel ellentétes megállapodást kössön (Pfv. X. 23774/1997. - BH 1998/8. sz. 374.). Egy másik ítéletében a LB kimondta: a bankszámlát kezelő pénzügyintézet nem köteles (sőt nem is jogosult) vizsgálni a számlatulajdonos megbízásának jogszerűségét vagy a betétje kedvezőbb kezelési módját (Gfv. I. 30032/1999. - BH 2000/12. sz. 555.).

Kérdésként merül fel a bírói gyakorlat alapján, hogy az egyeztető tárgyalás megtagadása az együttműködési kötelezettség megsértésének ítéltető-e meg (LB Gf. II. 30323/1983. - BH 1984/10. sz. 410.). Véleményünk szerint ez az általános érvényű elvárás nem igazolható, és a 4. § (1) bekezdéséből nem vezethető le. Még inkább vitatható az a jogerős ítéletben elfoglalt álláspont, amely szerint az együttműködési kötelezettség követelményébe ütközik lakásbérleti szerződésnek a bérhátalékra alapított felmondása, ha a bérlő önhibáján kívül kerül olyan nehéz anyagi helyzetbe, amelynek következtében lakbértartozását nem tudja rendezni. A jogerős ítéletnek ezt az erősen vitatható tételét érdemben nem korrigálja a LB, csak mellőzi a 4. § (1) bek.-re történő hivatkozást: Pfv. III. 23138/1998. - BH 2001/8. sz. 370. [L. mégis a korábbi - részben meghaladottnak tekinthető - bírói gyakorlatot alább: 5/c) alatt.]

Az együttműködési kötelezettség esetei

5. Az együttműködési kötelezettség körében az elmúlt évtizedek bírósági gyakorlatából a *legtipikusabb esetszoportokat* emeljük ki. Tekintettel arra, hogy a korábbi 4. § (3) bekezdéséhez kapcsolódó jogesetek - az együttműködési kötelezettséget tekintve - a mai szöveg (1) bekezdéséhez felhasználhatók, ezeket is idézzük.

a) Az együttműködési kötelezettség a *tartós jogviszonyoknak* elengedhetetlen követelménye, s különös nyomatékka ott merül fel, „ahol a felek állandó egymás mellett élése, vagy/és (...) valamilyen külső hatásra az érdekek különleges súlya miatt a konfliktushelyzetek sűrűsödése következik be. Ilyen területek elsősorban a *szomszédság* (kevésbé árnyékoló szomszédos fák kivágása, LB P. törv. V. 21136/1976.), a *tulajdonközösség* (természetben megosztott közös ingatlanulajdon, LB P. törv. I. 20333/1967.; a közös tulajdon megszüntetése tárgyában kötött szerződés végrehajtása során, LB: Pfv. I. 20345/1993. - BH 1993/11. sz. 676. A közös tulajdonban álló házban lakó tulajdonostárs vonakodik kiköltözni és ezzel a házat beköltöztethetővé, ezáltal értékesebbé tenni, és magatartásával megfosztja tulajdonostársait attól, hogy tulajdonosi minőségük hasznát lássák: PK 10. sz. áf. PEH 93. o.) és a lakásbérlet [5. c) pont].”

Idé sorolhatjuk a LB döntése alapján a szerződő felek nem nevesíthető (*atipikus*), elsősorban *használati* és *megbízási* elemeket tartalmazó megállapodásának teljesítése során kölcsönösen elvárható együttműködési kötelezettséget is (LB Gf. IV. 32421/1991. - BH 1993/1. sz. 47.). A jogok jóhiszemű gyakorlásának és a felek együttműködési kötelezettségének fontosságát kiemeli a LB a *találmányi díjszerződés* teljesítése során (Pf. IV. 21250/1992. - BH 1994/1. sz. 26.); a közös gazdasági célt szolgáló *érvénytelen szerződés* alapján kialakult helyzet felszámolásánál (Pfv. I. 20237/1993. - BH 1993/12. sz. 731.); a *kegyeleti jogok* gyakorlásánál is (P. törv. IV. 20129/1990. - BH 1990/10. sz. 375.).

b) Az együttműködési kötelezettség másik fontos csoportjába a jogszabályokban direkt módon elő nem írt *közlési (tájékoztatási, értesítési) kötelezettségek* tartoznak: feltéve, hogy vannak a jogviszonyban tájékoztatást szükségessé tevő elemek (LB Gf. IX. 30654/1973. - BH 1974/2. sz. 77. - GPD I. 229. sz.). Eörsi nyomán (52. és köv. o.) további eseteket sorolhatunk még ebbe a csoportba. A dolog lényeges tulajdonságaira vonatkozó tájékoztatási kötelezettség akkor is fennáll, ha egyébként a teljesítés nem volt hibás (Szegedi MB. PK 1967. El. II. B. 1/6/11., 1967. El. II. D. 15/4.); úgyszintén a termék speciális kezelési, használati jellegzetességéről való tájékoztatás (LB: P. törv. III/B. 20873/1966.). A másik fél tévedése esetén a figyelemfelhívás kötelezettsége is ide sorolandó (a szállítmányozó pl. köteles a nyilvánvalóan hibás vasúti darabszámlálás esetében a fuvarlevél téves kitöltésére a vasutat felhívni, LB Gf. IV. 30853/1976.). A bérbeadó köteles értesíteni a bérlet a lakásban elvégzendő munkálatokról és azok idejéről (LB P. törv. III. 20269/1966.). Az értesítési kötelezettség megsértését állapította meg a bíróság abban az esetben is, amikor mederváltoztatás esetén - kifejezett értesítési kötelezettség hiányában - az érintetteket értesítésadással a károsodástól meg kell óvni (Veszprémi MB. Pf. 20706/1964. - BH 1965/4. sz. 4435. - PJD II. 142. sz.).

Nem áll fenn a közlési kötelezettség olyan körülményekkel kapcsolatban, amelyeknél az érintetteknek az elvárhatóság körében kellő ismeretekkel kell rendelkezniük (pl. szakvállalatnak a vasbetonelemek felhasználásának, kezelésének a módját illetően, LB Pf. I. 20268/1969. - BH 1969/12. sz. 6264. - PJD IV. 127. sz., 1. továbbá LB Gf. IX. 30719/1974. - BH 1974/12. sz. 482. - GPDI. 1. sz.).

A bíróság döntése szerint az öntözőberendezésért vállalt szavatossági (kijavítási) kötelezettség hathetes késedelme - tekintettel a felperes öntözéses gazdálkodására és az évszakra - kölcsönös együttműködési kötelezettség megszegését jelenti (LB Pf. IV. 21343/1964. - BH 1965/6. sz. 4478. - PJD II. 121. sz.). Ugyancsak szavatossági igény teljesítése körében merül föl a kellő együttműködés hiánya (LB Gf. IV. 32602/1991. - BH 1993/4. sz. 253.).

Formálisnak minősül az az értesítés, amely már olyan későn történik, hogy nem hagy időt a megfelelő intézkedés megtételére, vagy amelyet nem a szervezetet képviselőre jogosult személyhez intéznek (LB P. törv. I. 20611/1970.).

c) Az együttműködési kötelezettség megsértéséből eredő viták döntő többségét *lakásbérlet felmondásával* kapcsolatos esetek teszik ki. Ennél a csoportnál az együttműködési kötelezettség többnyire joggal való visszaéléssel (Ptk. 5. §) valósul meg (Eörsi: 53. o.). A PK 56. sz. állásfoglalás világosan kimondta: „...a felmondás joga sem gyakorolható (...) rendeltetésével összhangban nem álló célra”; „nem állapítható meg tehát a felmondás érvényessége, ha a bérbeadó a felmondási jogát a Ptk. 4. és 5. §-aiba ütköző módon gyakorolja” (PEH 166., 167. o.).

Az együttműködési kötelezettség megsértését jelenti, ha a bérlet szóban kéri a bérbeadót, hogy egyeztessék a bérfizetéseket a hátralék tisztázása végett, s a bérbeadó nem válaszol, hanem azonnal keresetet ad be a felmondás érvényessége tárgyában (Eörsi: 53. o.; P. törv. III. 21162/1965.).

A bírói gyakorlat számos olyan tényállási elemet állapított meg, melyek a felmondás érvénytelenségéhez vezethetnek. A fontosabb szempontokat Eörsi (53-54. o.) alapján tekintjük át. A bérlet oldalán értékelendő, s általánosan elfogadott, hogy a lakásbérlet felmondásának rendkívül súlyos következményei vannak (pl. LB P. törv. III. 20269/1966.). Úgyszintén a bérlet javára szóló fizetőkészsége (általános érvénnyel: PK 56. sz. PEH 166-167. o., a bérlet felszólításra fizet, LB P. törv. III. 20784/1965., egyeztetés megkísérlése, LB P. törv. III. 21162/1965.); „különösen akkor, ha a bérlet önhibáján kívül olyan körülmények közé kerül, hogy fizetési kötelezettségét átmenetileg menthető okból nem képes teljesíteni (pl. baleset, súlyos betegség esetén), és mulasztását haladéktalanul pótolja” (PK 56. sz. PEH 167. o., illetve LB P. törv. I. 21033/1987. - BH 1988/7. sz. 232.).

A menthetőség további esete lehet, ha a felek között fennálló jogvita bizonytalanná teszi a bérfizetési kötelezettséget (pl. birtokháborítási vita, LB P. törv. III. 20784/1975.; a bérbeadó személye vitás, és a bérlet hatósági úton kísérelte meg a bérbeadó kilétének megállapítását, LB P. törv. III. 21162/1965.; a bérlet jelentős értékű beruházásaiért két évi lakbér beszámítását kéri, és a bérbeadó a jogvita eldöntése előtt a bér egy részének visszatartása miatt felmond, LB P. törv. V. 21135/1973.).

A felmondás érvényességét a bérbeadó oldalán az érdeksérelem csekély volta kizárhatja (rövid idejű késedelem, LB P. törv. II. 20078/1968., P. törv. III. 21162/1965., 330 Ft albérlési díjból havi 10 Ft visszatartása, amiért a lakásból a szőnyeget és a függönyt a bérlet elvitte: Győri MB. Pf. 20418/1966. - BH 1967/6. sz. 5330. - PJD III. 204. sz.).

Ismételten hangsúlyoznunk kell, hogy az említett tényálláselemek önmagukban nem minden esetben szolgálhatnak a felmondás érvénytelenségének kimondásához, az adott eset körülményeinek részletes vizsgálatára van szükség.

d) Az együttműködési kötelezettség *más speciális jogintézmény* tényálláseleme is lehet. Többek között az önhiba (Ptk. 340. §) állhat a kötelezettség megszegésében (LB P. törv. V. 21106/1967., pl. ugyanígy verekedésből eredő károkozásnál, LB P. törv. III. 20240/1983. - BH 1984/4. sz. 143.). Kárenyhítési kötelezettség megalapozásául is szolgálhat ez az elv, mind a károkozó, mind a károsult oldalán (LB P. törv. 21402/1961. - BH 1962/5. sz. 3216. - PJD I. 209. sz.; LB P. törv. V. 20201/1976. - BH 1977/5. sz. 189. - PJD VII. 146. sz.). Az együttműködési kötelezettség megszegését kifejezetten mint felelősségalapító, illetve az önhibát megvalósító tényállást említi pl. a LB P. törv. III/B. 20269/1964. - BH 1964/8. sz. 4098. - PJD II. 146. sz.; LB Pfv. IV. 23045/1995. - BH 1996/7. sz. 364. A jogszabályban előírt együttműködési kötelezettségét megszegő kötelezett a beszédési megbízás kifogásolására megállapított határidő utolsó napjától fizetési késedelembe esik (LB Gfv. X. 31738/1995. - BH 1996/9. sz. 485.).

e) Együttműködési kötelezettség megsértése önkormányzatok között közös iskolafenntartásra kötött szerződés keretében (LB Gfv. IV. 30792/1998. - BH 2000/10. sz. 454.).

4. § (4) bekezdésének első mondata
Az adott helyzetben általában elvárható magatartás

6. A Ptk. 4. § (4) bekezdésének első mondata az együttműködés objektivizált mértékének az adott helyzetben általában elvárható magatartást határozza meg. Ez a formula (az 1977. évi IV. törvény módosítása óta) a tv. kártérítési felelősség alól kimentő általános szabályában foglaltakat [339. § (1) bek.] emeli alapelvi követelménnyé. E követelmény alapján adott az az általános magatartási mérce, mely támpontul szolgálhat annak eldöntésénél, hogy a felek eleget tettek-e az együttműködés követelményeinek vagy sem. Röviden tekintsük át ennek a formulának értelmezéséhez és alkalmazásához segítségül szolgáló kiindulópontokat.

Az elvárhatóság társadalmi elvárást fejez ki az adott magatartás vonatkozásában. A természetes személyeknél ennek pszichikai határát a vétőképeség jelenti [347. § (1) bek.]. Az elvárhatóság mértékét az „adott helyzetben általában” formulában meghúzó tipizált követelményszint adja meg. Mindennek a tartalmát konkrét helyzetek sokasága alapján osztályozhatjuk tovább.

a) A tipizálás az adott személy típusa szerint azt eredményezi, hogy a szervezetekkel szemben a gazdaság és a társadalom bármely területén más az elvárhatóság mértéke, mint a természetes személyek irányában. A korábbi gyakorlat nyilvánvaló túlzása volt az a lépcsőzetes hierarchia, melynek a csúcán az állami gazdálkodó szervezetekkel szemben támasztott legmagasabb követelmények álltak (pl. LB Pf. IV. 20105/1964. - BH 1964/10. sz. 4159. - PJD II. 139. sz.). Általánosságban megállapítható, hogy a szervezethez és a specializáltsághoz magasabb követelmények elvárását teszi lehetővé.

b) A tipizálás másik szempontja a szakképzettség viszonylatában állítható fel: „az elvárhatóság mércéjét illetően ugyanazon szakkérdésre nézve különböztetni kell a szakképzettség mértékét, specialitását illetően” (Szombathelyi MB. PK 1965. El. II. D. 19/5.). „A LB kimondta, hogy a helytelen használati utasítás megtartása csak akkor értékelhető a megrendelő terhére, ha a helytelen előírást a vállalkozónak szakértelménél fogva fel kellett ismernie (LB Gf. V. 30267/1978. - BH 1978/9. sz. 387.). A bíróságok gyakorlata különösen a szakterületek joganyagának ismeretét követeli meg szakemberektől, szakvállalatoktól (Méhészek, LB P. törv. 20842/1963. - BH 1964/4. sz. 3943., szakvállalat: Föv. Bír. 44 Pf. 26.355/1966., nem a jogismeret vonatkozásában szakvállalat, LB Gf. V. 32413/1974. - BH 1976/3. sz. 120., fuvarozó vállalat, LB Gf. IV. 30888/1977.)” (Eörsi: 55. o.).

c) További segítséget nyújthat az életkor figyelembevétele, az „idős” (már tapasztalatokkal rendelkező) és a „fiatal” kor szerinti osztályozás (LB P. törv. 20786/1961. - BH 1961/12. sz. 3024. - PJD I. 116. sz.; LB P. törv. 20663/1961. - BH 1962/2. sz. 3094. - PJD I. 156. sz.).

d) Az „adott helyzetek” is eltérőek lehetnek egymástól, a döntésre, mérlegelésre vagy cselekvésre rendelkezésre álló idő függvényében, a cselekvési lehetőségek szabad vagy erősen szűkített korlátai következtében.

Mindenzen kritériumok alapján elindulva, a bíróság részére a mérlegelés meglehetősen szabad tere áll rendelkezésre. A vonatkozó szabály általánosításának mértékéből következik, hogy a magatartási mérce differenciálása szükséges. Ez azonban meggyökeresedett bírósági gyakorlat mellett nem támaszthat kétségeket e rendelkezés alkalmazását illetően. (Ellentétes véleményen van Eörsi: 56. o.)

Alaptalan fellebbezési hivatkozás a 4. § (4) bek.-ében foglalt követelmény megsértésére (LB Gf. I. 32981/1996. - BH 1998/4. sz. 189.).

A 4. § (4) bek. első mondatának formulája akkor alkalmazható, ha a tv. szigorúbb követelményt nem támaszt. A polgári jogi elvárhatóság bizonyos esetekben más jogágazatok előírásán alapul (pl. az Általános Balesetelhárító- és Egészségvédő Óvórendszabály előírásain, LB P. törv. III. 20694/1972.). Ugyanakkor független is más jogágazatok szabályaitól, főként abban az értelemben, hogy a polgári jogi elvárhatósági követelmény teljesítéséhez önmagában még nem elegendő az, ha a fél eljárása pl. közigazgatási jogilag kifogástalan volt (pl. a hatósági engedély alapján és ennek megfelelően emelt épülettel a szomszédságban okozott károk, LB P. törv. I. 20663/1964. - BH 1965/4. sz. 4401. - PJD II. 140. sz.; LB P. törv. I. 21259/1964.; LB P. törv. I. 21009/1972.; LB Pf. V. 21088/1973.; LB Pf. V. 20655/1974.; P. törv. V. 20565/1974.; LB Gf. IX. 21488/1974. - BH 1976/7. sz. 322.). Ezekben az esetekben a kárt többnyire kifejezetten az engedélyezett magatartás okozza. Az építkezés államigazgatási jogilag jogos, az általa bekövetkezett kiltás-elvonás vagy beárnyékolás viszont polgári jogilag felróható, ami feltételezi azt is, hogy jogellenes (Eörsi: 57. o.).

7. A 4. § (4) bekezdése az 1959. évi szöveg 4. §-ának (3) bekezdése volt. Az első mondatot az 1977. évi IV. tv. iktatta be, és az abban megfogalmazott követelmény szerepe máig bizonytalan. Bizonyos szerepet az (1) bekezdés értelmezésénél játszik, mint azt fentebb már bemutattuk. Önálló tényállásként nem állja meg a helyét, így többek közt az önhiba (Ptk. 340. §) megalapozásánál sem. Gyakran hívják fel a bíróságok (nézetünk szerint *feleslegesen*) a 4. § (4) bekezdésének első mondatát a 339. § (1) bekezdésében a kártérítési felelősség megalapozásához megkívánt vétkesség megállapítása kapcsán: pl. LB Pfv. III. 21887/1993. - BH 1994/12. sz. 660.; LB Pfv. IV. 23045/1995. - BH 1996/7. sz. 364. A LB szerint - helyesen - nem hivatkozhat sikerrel a szerződő fél a *semmisség jogkövetkezményének elhárítása* érdekében a 4. § (4) bekezdésére (Pfv. I. 20887/1993. - BH 1994/7. sz. 362.).

4. § (4) bekezdésének második mondata

8. A 4. § (4) bek. első mondat gyakorlatával szemben a (4) bekezdés második mondatának szabályára a bíróságok sikeresen támaszkodnak, s igen széles ívű gyakorlatot dolgoztak már ki. A szabály értelme és célja: saját felróható magatartására - így különösen mulasztására, késedelmére, szerződésszegésére, bűncselekményére stb. - előnyök szerzése végett senki sem hivatkozhat.

Személyiségvédelmi (a névhez való jog sérelmére alapozott) igényt nem támaszthat a termék előállítójával szemben az, aki olyan családi nevet vesz fel, amelyet már korábban a termék megjelölésére is használtak (LB Pf. IV. 21129/1992. - BH 1993/6. sz. 350.).

A közigazgatási intézkedések nyomán létrejövő jogviszonyok nem vonhatók a felek olyan vagyoni viszonyainak körébe, amelyek polgári jogi eszközökkel kikényszeríthetők; ezért a Ptk. 4. § (4) bek.-ének alkalmazása szóba sem kerülhet (LB Gfv. X. 31639/2001. - BH 2002/6. sz. 235.).

A fontosabb esetcsoportokat Eörsi nyomán és az elmúlt évek bírósági gyakorlatának figyelembevételével tekintjük át.

a) Szándékos, sőt *célzatos* a felróható magatartás, ha kifejezetten olyan előnyök szerzésére irányul, amelyek e magatartás hiányában nem volnának elérhetők. Ebbe a csoportba sorolandó, ha valaki tudatosan azzal a céllal köt érvénytelen szerződést, hogy azt utóbb megtámadja, és az abból folyó előnyöket mégis élvezze: a felperes magánvád elejtése fejében fizet 20 000 Ft-ot, majd amikor a büntetőeljárás nem folytatható le, a törvény 200. §-a alapján visszaköveteli a pénzt (Föv. Bír. 55. Pf. 23611/1967.). A jogosult nem teremthet alapot egyoldalúan a szerződés megszüntetésére a szerződésszerű teljesítés alapos indok nélküli visszautasításával (LB P. törv. V. 20703/1968.; határeset a LB Gf. I. 30010/1986. - BH 1987/1. sz. 24.).

Célzatos előnyszerzés áll a bérbeadó eljárásának hátterében, sőt magatartása a joggal visszaélés tényállását is kimeríti, ha a bérbeadó hozzájárulásával a bérlő által felszerelt új berendezéseket a bérbeadó a bérlő tiltakozása ellenére leszerelteti, helyükbe azonos rendeltetésű készüléket szereltet fel, hogy a bérlő bérbeszámítási jogát megghiúsítsa (LB P. törv. V. 20709/1973.).

b) A 4. § (4) bekezdésén alapuló határozatok döntő többségénél a felróható magatartást *szándékosan* követik el, de nem azzal a céllal, hogy ezáltal a peresített előnyt megszerezzék. A felperes szándékos magatartása vezetett a házasság felbomlásához, így nem követelheti vissza a házastársnak adott ajándékot az ajándékozás feltevésének megghiúsulására alapozva (LB P. törv. II. 20268/1981. - BH 1982/5. sz. 191.). A Ptk. 4. § (4) bekezdésére is [a Ptk. 582. § (3) bekezdése mellett] hivatkozva tagadta meg a bíróság az ajándék visszakövetelhetőségét volt házastársak között egy másik ügyben is, mivel a házasság megromlását éppen az ajándékozó magatartása okozta (LB Pfv. II. 20150/1994. - BH 1997/7. sz. 338.). A felperes szándékos bűncselekménye vezetett lakbérhátralékra, ebből ő a lakbérhátralék-vitában előnyöket nem szerezhet (LB P. törv. II. 21060/1968.). A felperes szakmai előírást sértett (LB Gf. III. 31540/1992. - BH 1993/10. sz. 633.). A felperesek saját túrhíttelen magatartásuk miatt a lakás használatában gátolt alperesek távollétét az alperesek hátrányára kívánták a bírósággal értékeltetni (Föv. Bír. 47. Pf. 25842/1964. - BH 1965/5. sz. 4439. - PJD II. 251. sz.). Nem panaszolhat birtokháborítást az, aki hatósági engedély és a szomszédja beleegyezése nélkül történő építkezéssel saját maga teremti meg azt a helyzetet, amelyből reá sérelem keletkezett (LB P. törv. I. 31313/1975. - BH 1976/9. sz. 399.).

Ha a tulajdonos tiltakozik olyan munkálatok elvégzése és ellenértékük beszámítása ellen, amelyek őt terhelik, eleve alaptalanná teszi a bér nemfizetésére alapozott felmondást, hiszen a saját kötelezettségmulasztó magatartásával szerezne előnyt (LB P. törv. II. 20775/1973.). Amennyiben az alperes akadályozza a szerződés bemutatását hatósági jóváhagyás céljára, nem szabhat a törvény 215. §-ának (1) bekezdésében a jóváhagyásra előírt határidőt a felperes részére (LB P. törv. I. 21023/1968.). A szerződési kikötés szerint, ha a vevő nem fizet, a szerződés hatálytalanul válik. A nem fizető vevő azonban nem kérheti a szerződés hatálytalanítását (Pest MB. Pf. IV. 20385/1960. - BH 1960/7. sz. 2660. - PJD I. 101. sz.). A vállalkozó érdekkörében felmerült okból keletkezett teljesítési késedelem időtartamára árkülönbözetet nem számíthat fel (LB Gf. V. 30125/1983. - BH 1984/12. sz. 502.). A fuvarozó feltétlen mérlegelési kötelezettsége esetén a mérleg rossz állapotára hivatkozva nem zárhatja ki felelősségét a 4. § (4) bekezdése szerint (LB Gf. IV. 30120/1980. - BH 1982/1. sz. 23.). A 4. § (4) bek. alkalmazása a társasági jogban (LB Gf. VII. 30058/1997. - BH 1998/2. sz. 89.).

c) A felróható magatartás *gondatlanul* is elkövethető. Az OTP az általa eladott öröklakásokért fennálló szavatosságot csak olyan mértékben vállalja, amilyen mértékben ennek költségeit a kivitelezőkre át tudja hárítani. Az OTP mulasztásának következtében elmaradó költségáthárítás az öröklakás tulajdonosaival szemben nem érvényesíthető (LB Pf. I. 20216/1968.). A szakismeretekkel rendelkező felperes készítette impresszum nem felelt meg az előírásoknak, ezért a terjesztés megghiúsult, így nem követelhetett szerzői jogdíjat (LB Pf. III. 20134/1965. - BH 1975/10. sz. 461. - PJD VI. 20. sz.). A könnyített leltárfelvétel engedélyezése nem vezethet arra, hogy a gyógyszerár őt meg nem illető követelést inkasszáljon a társadalombiztosítási szervtől (LB Gf. IV. 30674/1973.). A konszignációs jegyzék nem helyettesíti a banki jegyek tényleges megszámlálását, ennek elmulasztásából nem lehet előnyöket szerezni (LB Gf. IV. 31737/1975.). Tévesen feltüntetett hivatkozási szám megadásával az alperes tévedését a felperes idézte elő, ezért erre előnyök szerzése végett nem hivatkozhat (LB Gf. I. 30436/1980. - BH 1982/3. sz. 109.).

A 4. § (4) bek. alkalmazása álképviselőnél (LB Gfv. IV. 33296/1996. - BH 1998/4. sz. 188.).

A Ptk. 4. § (4) bekezdése szerinti saját felróható magatartásnak tekintendő, ha egy bank kártérítési igénnyel szemben azzal védekezik, hogy - a jogszabályban előírt céltartalék-képzési kötelezettség elmulasztása és a törvényi követelményeknek meg nem felelő tőkehelyzete miatt foganatosított - felügyeleti intézkedés alatt áll (LB Fpk. VI. 30142/2001. - BH 2002/12. sz. 494.).

d) *Mulasztásos magatartás*: bérleti szerződésben vállalt munkálatok elvégzésének elmulasztása is ütközhet a Ptk. 4. § (4) bekezdésére (LB Gfv. X. 32513/1994. - BH 1995/12. sz. 718.).

Az ingatlan-nyilvántartás megtekintésének elmulasztása adott esetben a 4. § (4) bek.-ébe ütközik (LB Pfv. VI. 20357/1997. - BH 1998/6. sz. 271.).

e) *Nem ütközik a Ptk. 4. §-ának (4) bekezdésébe*, ha a gondozási szerződés jogosultja azért mondja fel a szerződést, mert a gondozó által felajánlott életjáradék a tartására nem elegendő (LB Pfv. III. 21964/1993. - BH 1995/1. sz. 23.).

f) Kártérítési felelősség megállapíthatóságát a 4. § (4) bek.-e szerinti felróható magatartás csak akkor alapozza meg, ha a kártérítési felelősség valamennyi konkrét törvényi feltétele (Ptk. 339. §) megállapítható (LB Gfv. X. 30354/2001. - BH 2002/7. sz. 274.).

4. § (4) bekezdésének harmadik mondata

9. A 4. § (4) bekezdésének harmadik mondata, amely szerint „Aki maga sem úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható, a másik fél felróható magatartására hivatkozhat.”, egyaránt tartalmazza a (4) bekezdés első és második mondatának magatartási mércéjét. Az idézett szabály beiktatására azért volt szükség, hogy a tárgyalat jogelv önhiba esetére ne zárja ki a károkozó vagy szerződésszegő ellen kártérítési vagy más jogos igény érvényesítését, ha ennek feltételei egyébként fennállnak (pl. LB Pf. I. 20739/1970. - BH 1971/11. sz. 6942. - PJD V. 86. sz. (LB P. törv. III. 20240/1983. - BH 1984/4. sz. 144.)).

Ptk. 5. § (1) A törvény tiltja a joggal való visszaélést.

(2) Joggal való visszaélésnek minősül a jog gyakorlása, ha az a jog társadalmi rendeltetésével össze nem férő célra irányul, különösen, ha a nemzetgazdaság megkárosítására, a személyek zaklatására, jogaik és törvényes érdekeik csorbítására, vagy illetéktelen előnyök szerzésére vezetne.

(3) Ha a joggal való visszaélés jogszabály által megkívánt nyilatkozat megtagadásában áll, és ez a magatartás nyomós közérdeket vagy különös méltánylást érdemlő magánérdeket sért, a bíróság a fél jognyilatkozatát ítéletével pótolhatja, feltéve, hogy az érdeksérelem másképpen nem hárítható el. A jognyilatkozat pótlására különösen akkor kerülhet sor, ha a jognyilatkozat megtételét illetéktelen előny juttatásától tették függővé.

Jegyzet: A Ptk. 5. § (2) bekezdésében a „népgazdaság” kifejezést „nemzetgazdaság”-ra változtatta az 1991. évi XIV. törvény 16. § (4) bekezdése.

A szabály elvi jelentősége

1. Az alanyi jogok gyakorlásának egyik legfontosabb határát a joggal való visszaélés tilalma jelenti. Ez a korlátozás a polgári jog általános konfliktus-rendező funkciójának fontos eszköze: a jogok gyakorlása az összeütköző érdekek viszonylatában a jog társadalmi rendeltetésének oldaláról felülvizsgálható. A szabály valahol egészen mélyen, az igazságosság és a méltányosság eszméiben gyökerezik, s a közös együttélés polgári normáinak megfelelően az alanyi jogok gyakorlásánál mások sértett érdekeinek a megóvását kívánja biztosítani. A joggal való visszaélés nem önálló tényállás, hanem a jogviszonyok nagy többségénél figyelembe veendő szabály [kivételek 4. a) és 4. c) alatt]. Célja az, hogy a bíróságok részére - meghatározott feltételek megléte esetén - korrekciót biztosíts.

A Ptk. előtti bírói gyakorlat fokozatosan fejlesztette ki a sikk-tilalmat. Az Mtj. [2. § (2) bek.] a svájci ZGB [2. § (2) bek.] nyomán általánosított formában vonta meg a támogatást a visszaélésszerű joggyakorlástól. Ezt a jogtételt vette át a Ptk. 5. § (1) bek.-e, s egészítette ki a joggal való visszaélés tilalmát fogalmi magyarázattal [5. § (2) bek.] és a jogszabály által megkívánt jognyilatkozat bírói ítélettel történő pótlásának lehetővé tételével [5. § (3) bek.]. Megjegyezzük, hogy *de lege ferenda* a jognyilatkozat bírói ítélettel történő pótlásának lehetősége - már csak az e körben elharapódzott téves érdekmérlegelés és méltányossági ítékezés miatt is - megkérdőjelezhető. 1990 óta az 5. § (3) bek. alkalmazása egyébként is egyértelműen csökkenő tendenciát mutat. Meggyőző példák a restriktív alkalmazásra (LB Pfv. I. 21971/1997. - BH 1998/1. sz. 13.; LB Pfv. IV. 21538/1997. - BH 1999/5. sz. 208.).

Említést érdemel, hogy az új társasági jogi törvény (1997. évi CXLIV. tv.) a *jogintézménnyel történő visszaélés* tilalmát vezette be arra az esetre, ha a társaság tagja visszaél a kft.-ben vagy rt.-ben élvezett korlátozott felelősségével [56. § (3) és (4) bek.]. A LB álláspontját l.: Gfv. II. 31962/1998. - BH 1999/10. sz. 465. (a bekezdés hatályos szövege itt található)

[A joggal való visszaélés intézményének alapos és korszerű elemzését adja Tercsák Tamás: A joggal való visszaélés (Bp. 2003) c. monográfiája.]

Az 5. § szerkezete

2. Az (1) bekezdés deklarálja a joggal való visszaélés tilalmát, a (2) bekezdés meghatározza a joggal való visszaélés fogalmát, a (3) bekezdés pedig olyan speciális esetet szabályoz, amelynél a (2) és (3) bekezdésben foglalt feltételek együttes megléte esetén a bíróság jognyilatkozat megtételét ítéletével pótolhatja.

Az (1) bekezdésben foglalt általános tilalom azt jelenti, hogy a tv. által tiltott, joggal való visszaélésnek minősülő magatartással a kívánt joghatás nem érhető el. [Feleslegesnek tartja - helyesen - a LB az 5. §-ra hivatkozást olyan esetekben, amikor a visszaélésszerű joggyakorlás tilalma *speciális jogszabályból* következik: pl. a *védjegyről* szóló 1969. évi IX. törvényből (ma: 1997. évi XI. tv.), (Pkt. IV. 20530/1994. - BH 1994/9. sz. 477.).] A (2) bekezdés a fogalom általános definiálását adja, továbbá példák említésével ennek gyakoribb eseteit nevezi meg. Az általános definíció a jog társadalmi rendeltetésének követelményéből indul ki; a példálózó felsorolás viszont kifejezetten ártó célzatú magatartást (nemzetgazdaság megkárosítása, személyek zaklatása, jogaik és törvényes érdekeik csorbítása, illetéktelen előnyök szerzése) kíván meg. Ez azt jelenti, hogy az ártó célzatú magatartás többnyire szükséges tényállási eleme a joggal való visszaélés megállapításának. Kivételekre is van gyakorlat: a LB - ártó célzat nélkül - sem zárta ki a joggal való visszaélés lehetőségét, amikor a közös tulajdon megszüntetését az egyik fél azért kezdeményezte, hogy zenekari próbákhoz a közös tulajdonban levő, de a másik tulajdonostárs által lakott lakást megszerezze (P. törv. I. 20164/1990. - BH 1990/10. sz. 377.).

Alaptalan fellebbezési hivatkozás joggal való visszaélésre (LB Gfv. VI. 31778/1996. - BH 1998/12. sz. 599.).

A joggal való visszaélés tartalma

3. a) *Feltételek.* A joggal való visszaélés csak valamilyen jog gyakorlásának lehet az eredménye. Ebben az értelemben a jogon a polgári jog keretébe tartozó alanyi jogosultságok biztosította cselekvési lehetőségeket értjük, így pl. a szívvességi lakáshasználat visszavonása, mivel nem tartozik a jog szabályai alá, nem minősül joggal való visszaélésnek (LB P. törv. III. 20087/1982. - BH 1983/2. sz. 67.). Véleményünk szerint a bíróság nem helyesen foglalt állást, amikor a Csjt. által szabályozott viszonyok esetében elvi élel zárta ki a joggal való visszaélés lehetőségét; noha a konkrét esetben jól döntött, amikor szülői felügyeleti jog gyakorlásával kapcsolatban a Ptk. 5. §-a (3) bekezdésének alkalmazhatóságát nem ismerte el (LB P. törv. II. 21017/1985. - BH 1986/8. sz. 327.). Ugyanezen az elvi alapon áll a LB [ugyancsak általános jelleggel kizárva a Ptk. 5. § (3) bekezdésének alkalmazhatóságát családjogi viszonyokra] az örökbefogadás engedélyezéséhez szükséges szülői hozzájárulás ítélettel történő pótlásával kapcsolatban (P. törv. II. 20802/1991. - BH 1992/1. sz. 28.). Véleményünk szerint joggal való visszaélés elvben családjogi viszonyok körében (pl. házastársi vagyoni viszonyokban) is megállapítható.

Az előszerződéstől való elállás jogát - mindkét szerződő fél javára - a felek már az előszerződésükben kiköthetik, hiszen egy ilyen kikötés szerződési szabadságuk körébe [200. § (1) bek.] tartozik. Egy ilyen kikötés nem minősül joggal való visszaélésnek (LB Gfv. IV. 30339/1996. - BH 1998/2. sz. 91.).

A jog gyakorlásának a jog társadalmi rendeltetésével össze nem férő célra kell irányulnia. Ez azt jelenti, hogy az adott jognak egy adott helyzetben való gyakorlása a jognak mint általános rendező szabályrendszernek a céljával kell ellentétben állnia, s egy másik érintett fél törvényes érdekeinek jelentős sérelmét kell jelentenie. A közös tulajdon megszüntetését bármelyik tulajdonostárs követelheti (Ptk. 147. §), de a bíróság szerint a joggal való visszaélésnek különösen súlyos esete valósulna meg, ha az egyik tulajdonostárs a másik kárára jogtalan haszonhoz vagy más előnyhöz akarna jutni (Gyöngyösi Városi Bíróság 2. P. 20858/1985. - BH 1986/10. sz. 414.; hasonlóan LB Pfv. II. 20144/1996. - BH 1997/6. sz. 278.). Ugyancsak a visszaélésszerű joggyakorlás megítélésének szempontjait elemzi közös tulajdon megszüntetése iránti perben a LB (PK 10. sz.; Pfv. II. 22703/1995. - BH 1997/1. sz. 22.): védtelen idős házaspár tulajdoni részének megtartása a velük szemben fellépő tulajdonostárs magához váltási kérelmével szemben (aki az ingatlant idegenforgalmi célra kívánta hasznosítani), a jog társadalmi rendeltetését szolgálja. Visszaélésszerű a feltűnő értékaránytalanság címén történő *megtámadási jog* gyakorlása oly módon, hogy a vevő a vásárolt ingatlant a vételárat meghaladó mértékben jelzálogjoggal terheli meg, s ezzel megfosztja az eladót az eredeti állapot helyreállításának lehetőségétől (LB Pf. III. 21111/1993. - BH 1994/4. sz. 187.).

b) *Az érdekek vizsgálata.* A joggal való visszaélés eseteiben mindig ellentétes érdekek ütköznek össze: az egyik oldalon a jog gyakorlója, vele szemben az érdekében sértett áll. Nézetünk szerint az alanyi jogosultság megléte a döntő szempont, és ezért először a jog gyakorlójának helyzetét kell megvizsgálni: ha az ő törvényes érdeke bizonyítást nyert, megfelelően indokolt, akkor általános szabályként nem történt rendeltetésellenes joggyakorlás, bármilyen érdeksérelme keletkezett is ezzel netán a másik félnek. Ez esetben a törvény által biztosított *jogosultságot* helyezzük a *törvényes érdek* elébe, jöllehet a 2. § (1) bekezdése alapján a törvény mindkettőt védi. Megengedhetetlen ezért a pusztá érdekmérlegeléssel történő állásfoglalás, különösen olyankor, amikor a szembenálló érdekek egyikét nyilvánvaló alanyi jog (pl. a közös tulajdon megszüntetéséhez való jog: Ptk. 147. §) támogatja. Ezt a véleményt osztja a Föv. Bír. és a LB is: Föv. Bír. 42. Pf. 20061/1962. - BH 1963/3. sz. 3486.; LB P. törv. III. 20585/1963. - BH 1963/11. sz. 3762.; LB P. törv. I. 21219/1963. - BH 1964/5. sz. 3988.; LB P. törv. IV. 20457/1987. - BH 1988/5. sz. 137. Ezen túlmenően ugyanakkor a felek kölcsönös bizalmának polgári jogi alapelve, illetve az együttműködési kötelezettség [4. § (1) bek.] a jogát gyakorló törvényes érdekén túl a magatartás célirányának esetenkénti vizsgálatát is igényelheti. S amennyiben a jogosultság „célartományába” (Eörsi) mindkét fél törvényes érdeke beletartozik, a jog gyakorlója - noha bizonyos mértékben saját törvényes érdekeit igyekszik kielégíteni - joggal való visszaélést valósíthat meg, ha súlyos sérelmet okoz a másik félnek. Ennek a tiszta esete, ha valaki jogait mások bosszantására vagy éppenséggel megkárosítására érvényesíti, anélkül, hogy e jogok érvényesítéséhez törvényes érdekei fűződjenek (LB P. törv. III. 20585/1963. - BH 1963/11. sz. 3762. - PJD II. 288. sz.). A törvényes érdekeit érvényesíteni kívánó jogosult sem lehet közömbös aziránt, hogy jogának gyakorlása másnak milyen érdeksérelmet okoz. A visszaélés-jellegű joggyakorlás tilalma sem hatalmazza fel viszont a bírót arra, hogy az alanyi jogosultsággal szemben álló érdeket méltányosságból érvényesüléshez segítse. A LB kimondta: tévedett az elsőfokú bíróság, amikor opciós jog gyakorlását visszaélésszerűnek minősítette: Gf. VI. 31050/1999. - BH 2000/10. sz. 462.

A joggal való visszaélés alkalmazási köre

4. a) A közigazgatási intézkedések nyomán létrejövő jogviszonyok nem vonhatók a felek olyan vagyoni viszonyainak körébe, amelyek polgári jogi eszközökkel kikényszeríthetők; ezért a Ptk. 5. §-ának alkalmazása szóba sem kerülhet (LB Gfv. X. 31639/2001. - BH 2002/6. sz. 235.).

b) *Jogok, melyekkel nem lehet visszaélni.* A bírósági gyakorlat meghatározta azon *diszkrécionális jogok* körét, ahol a joggal való visszaélés intézménye nem alkalmazható. Eörsi alapján e jogokat az alábbi csoportosításban foglaljuk össze.

Nagyon markánsan védi a bírósági gyakorlat a szerződéskötés szabadságát: a *szerződéskötés megtagadása sohasem* minősülhet joggal való visszaélésnek. A magánautonómia magját képező szerződéskötési szabadság „a legszemélyesebb alanyi jogok közé tartozik” (LB Pf. I. 21002/1967., LB továbbá P. törv. I. 21151/1965. - BH 1966/7. sz. 4945. - PJD III. 36. sz.; Pécsi MB. Pf. 20957/1975. - BH 1976/5. sz. 203.; LB Pfv. V. 20869/1994. sz.; LB Pfv. III. 22970/1995. - BH 1997/11. sz. 522.; LB Pfv. VI. 21520/1998. - BH 2000/12. sz. 535.). Nem minősül joggal való visszaélésnek az sem, ha valaki nem hajlandó egy alaki hiba miatt érvénytelen szerződést kötni (LB P. törv. I. 21141/1963.; Föv. Bír. 47. Pf. 26739/1965.). [Más tényállás: A haszonélvező a haszonélvezetében levő ingatlant a tulajdonos mellőzésével egy idegennnek akarta bérbe adni. A tulajdonossal szemben, aki ugyanolyan feltételek mellett kívánta bérbe venni, ez joggal való visszaélést jelent (LB P. törv. II. 20164/1968. - BH 1968/8. sz. 5764. - PJD IV. 62. és 200. sz.).]

Hasonló elvi megfontolásból ismételt kimondta a LB, hogy *társasház* alapítására senkit sem lehet kötelezni, és ezért nem áll fenn jognyilatkozat adására irányuló kötelezettség: P. törv. I. 21151/1965. - BH 1966/7. sz. 4945.; ugyanígy *alapító okirat módosításával* kapcsolatban: P. törv. I. 20184/1984. - BH 1985/2. sz. 56. Nem jár a társasház alapító okirat módosításával és ezért a tulajdonostársaknak az építésrendészeti eljárásban megkövetelt hozzájáruló nyilatkozata - a Ptk. 5. §-ában foglalt feltételek megléte esetén - a bíróság ítéletével pótolható, ha az egyik tulajdonostárs a lakását (a társasház közös tulajdonában lévő ingatlanrészek érintetlenül hagyása mellett) orvosi rendelővé alakítja át (LB Pfv. III. 20759/2000. - BH 2003/3. sz. 107.).

A *szerződés módosításának megtagadása* ugyancsak nem valósíthat meg joggal való visszaélést (LB P. törv. I. 21057/1977. - BH 1978/8. sz. 375. és LB P. törv. I. 20184/1984. - BH 1985/2. sz. 56.).

Ezektől az esetektől meg kell különböztetnünk azokat, amelyeknél a joggal való visszaélés *következménye*, hogy szerződésmódosításra kerül, vagy kerülhet sor. Ennek leggyakoribb esete, hogy a szükséges beleegyező nyilatkozat bírósági ítélettel való pótlása [Ptk. 5. § (3) bek.] következtében a szerződést is módosítani kell. A bíróság ítéletével lehetővé tette a felperesnek garázs felépítését az alperes telkén, ennek következtében az alperes a bérleti díj emelését kérhette, ez pedig szerződésmódosítás (LB P. törv. I. 20532/1968.). Egy másik ítélet szerint: ha a nyilatkozatot a bíróság ítéletével pótolja, akkor a felek megállapodásától függ, hogy fenntartják-e a tulajdonközösséget, vagy azt átalakítják társasházzá (LB P. törv. II. 21053/1969.).

A *hagyaték visszautasítása* nem minősülhet joggal való visszaélésnek, mert senkit sem lehet öröklésre kényszeríteni, még akkor sem, ha a hagyaték visszautasítása a hitelezők kijátszására irányul (LB P. törv. I. 20453/1962. - BH 1964/1. sz. 3819. - PJD II. 95. sz., ellenkező álláspontot képvisel: Benedek K.-Világhy M.: A Polgári Törvénykönyv a gyakorlatban. 1965. 589. o.).

Tartozásátvállaláshoz történő jogosult hozzájárulás megtagadása nem joggal való visszaélés (LB Gfv. I. 30364/1998. - BH 1999/3. sz. 124.).

Kiskorú törvényes képviselője által kötött szerződés érvényességéhez szükséges *gyámhatósági jóváhagyás* már csak eljárásjogi okokból sem pótolható az 5. § (3) bek.-e alapján bírósági ítélettel (LB Pfv. II. 21413/1998. - BH 2000/3. sz. 98.).

Az *örökbefogadás* engedélyezéséhez szükséges nyilatkozat, amely a gyermekkel való családi kapcsolat megszűnését eredményezi, a szülő legszemélyesebb joga. A Cs.jt. ezért olyan rendelkezést, amely lehetővé tenné, hogy a szülői hozzájárulást a bíróság az ítéletével pótolja, nem tartalmaz (LB P. törv. II. 20802/1991. - BH 1992/1. sz. 28.). Hasonlóan döntött a LB *szülői felügyelet gyakorlásával* (láthatással) kapcsolatban: P. törv. II. 21017/1985. - BH 1986/8. sz. 327.

Nem minősül joggal való visszaélésnek önmagában az, hogy az elővásárlásra jogosult egy vele érdekelttségben álló cégnek engedi át az elővásárlási jog gyakorlását (LB Gfv. VI. 30602/2001. - BH 2002/3. sz. 107.).

c) *Fontosabb esetcsoportok.* Ha valamely magatartás megtételéhez egy másik személy *beleegyezése* szükséges, és ennek megtagadását a törvény nem köti kifejezetten feltételhez, a beleegyezés megtagadásának korlátját a joggal való visszaélés jelenti. Az idetartozó esetekben az adott körülmények mérlegelésétől függ, hogy joggal való visszaélés fennforog-e vagy sem. Így pl. állag- vagy rendeltetésváltozás nélküli átalakítások, korszerűsítések, értéknövelő beruházások esetén a hozzájárulás megtagadása a tulajdonos részéről elvileg lehet joggal való visszaélés (LB PKT 1/1974. - BH 1974/5. sz. állásfoglalással módosított PKT 1/1973. - BH 1975/5. - PJD VI. 280. sz., LB P. törv. 21795/1960. - BH 1961/3. sz. 2868. - PJD I. 2. sz.). Ugyanez a helyzet áll fenn, ha a hasznélvező vagy a bérlet tagadja meg a hozzájárulást a tulajdonos építkezéséhez (LB P. törv. IV. 20664/1970.; LB P. törv. III. 20192/1965.; Kaposvári MB. Pf. 20784/1961. - BH 1962/1. sz. 2062. - PJD I. 6. sz.; LB P. törv. II. 20598/1972. - BH 1972/12. sz. 7293. - PJD V. 159. sz. - a korszerűsítés magasabb komfortfokozatot eredményezett). Ugyanez az elv alkalmazandó, ha az építkezéshez, átalakításhoz tulajdonostárs(ak) beleegyezése szükséges (Föv. Bir. 51. Pf. 21171/1963. - BH 1963/10. sz. 3719. - PJD II. 56. sz.; LB P. törv. I. 21025/1965.). A tulajdonostársaknak az építésrendészeti eljárásban megkövetelt hozzájáruló nyilatkozata - a Ptk. 5. §-ában foglalt feltételek megléte esetén - a bíróság ítéletével pótolható, ha az egyik tulajdonostárs a lakását (a társasház közös tulajdonában lévő ingatlanrészek érintetlenül hagyása mellett) orvosi rendelővé alakítja át (LB Pfv. III. 20759/2000. - BH 2003/3. sz. 107.). Bérletársaság létesítése esetén, ha a bérletárs tudja, hogy a másik bérletárs családost, a házastárs és a gyermek beköltözéséhez való hozzájárulás megtagadása joggal való visszaélés (LB Pf. V. 20408/1975.).

Bonyolultabb és ezért még alaposabb mérlegelést kíván a joggal való visszaélés megítélése *közös tulajdonnal* kapcsolatban. A 147. § szerint minden tulajdonostárs követelheti a közös tulajdon megszüntetését. Ennek a jognak a gyakorlása adott körülmények mérlegelésétől függően joggal való visszaélésnek minősülhet (LB P. törv. I. 21219/1963. - BH 1964/5. sz. 3988. - PJD II. 59. sz.; Gyöngyösi Városi Bíróság 2. P. 20858/1985. - BH 1986/10. sz. 414. [vö.: 3. a) pont], illetve LB P. törv. I. 20164/1990. - BH 1990/10. sz. 377.; PK 10. sz. áf. PEH 97. o., vö. 3. a) pont). A legújabb bírói gyakorlat - helyeselhető módon - szigorodást mutat a joggal való visszaélés e körben történő megállapíthatóságát illetően (LB Pfv. III. 22699/1999. - BH 2003/10. sz. 405.).

Elvi jelleggel nem helyeselhető ítéletében joggal való visszaélésnek minősítette a bíróság azt az esetet, amikor a *bérbeadó érvényesíti felmondási jogát* a bérfizetési kötelezettség elmulasztása miatt, noha tudja, hogy a bérlet önhibáján kívül, átmenetileg mulaszt (LB P. törv. I. 21033/1987. - BH 1988/7. sz. 232.).

Vitatható ítéletében joggal való visszaélésnek minősítette a bíróság, amikor az alperes a vele egy lakásban lakó volt házastársat elzárta a telefon használatától, azon a címen, hogy kizárólag ő a telefon előfizetője (Eörsi: 66. o., LB P. törv. II. 20145/1975.). Nézetünk szerint felesleges a Ptk. 5. §-ának (2) bekezdésére is hivatkozni a 4. § (4) bekezdése mellett, amikor egy bérleti szerződés keretében elkövetett mulasztásra kíván a mulasztó fél előnyök szerzésére hivatkozni (LB Gfv. X. 32513/1994. - BH 1995/12. sz. 718.).

Visszaélésszerűen alkalmazza a biztosító Vagyonbiztosítási Szabályzatában a biztosítottól megkívánt igazoló okiratra vonatkozó jogát, ha e jog keretében a betörő elleni büntetőeljárásban hozott jogerős ítéletet is megköveteli (LB Pfv. VIII. 21635/1998. - BH 2000/6. sz. 249.).

d) A bíróság a következő esetekben *nem ismerte el* a joggal való visszaélést.

A bérlet fürdőszoba építése céljából a tornác átalakításával akart toldalékpéldet emelni. A Fővárosi Bíróság ítélete szerint a tulajdonos hozzájárulásának megtagadása nem minősül joggal való visszaélésnek, mivel az állag megváltozna (53. Pf. 29736/1966.). „A bérlet egy korábban istállónak használt épületet akart lakássá átalakítani. Noha nem volt vitás, hogy ez közérdek, és noha a tulajdonostárs ellenérték fejében kilátásba helyezte a hozzájárulást, a Fővárosi Bíróság nem állapította meg a joggal való visszaélést, mert a tervezett építkezés megváltoztatta volna az épület korábbi rendeltetését (42. Pf. 25467/1965.).” (Eörsi: 66. o.) Nézetünk szerint vitatható. Nem minősül a nyilatkozat megtagadása a tulajdonos részéről joggal való visszaélésnek, mert remélte, hogy a bérlet el fog távozni, és akkor a lakrész maga foglalhatja el (LB P. törv. III. 20585/1963. - BH 1963/11. sz. 3762. - PJD II. 88. sz.; Föv. Bir. 47. Pf. 22598/1967.; társbérlet vonatkozásában LB P. törv. V 20650/1973.). A részvénytársaság igazgatósága nem élt vissza jogával, amikor - a közgyűlés határozatát megelőzően - maga határozta meg a részvénytársaság lebonyolításának technikai feltételeit (LB Gfv. I. 32567/2001. - BH 2003/2. sz. 76.).

A következő esetekben sem minősítette a bíróság joggal való visszaélésnek a magatartást: mert a tervezett építkezés következtében egy lakásból kettő lett volna, és ez értékcsökkentő tényező (LB P. törv. 21795/1960. - BH 1961/3. sz. 2868. - PJD I. 2. sz.); mert a bérlőtárs nem kötelezhető arra, hogy régi, megszokott bérlőtárs helyett két idegent fogadjon be a lakásba (Föv. Bír. 43. Pf. 23483/1964.); mert a tervezett építkezés folytán a tulajdonostársak helyzete jelentősen megváltoznék (LB P. törv. IV. 20470/1970., ellenkezően a LB P. törv. II. 21053/1969.); mert a tulajdonostárs nem köteles tűrni, hogy tulajdonostársa a garázsban nagy zajjal működő üzemet rendezzen be (Föv. Bír. 43. Pf. 24906/1972.); mert a tervezett építkezés a tulajdonostársat megfosztaná az erkélytől, és az egyik szobájának az áthelyezését vonná maga után (Föv. Bír. 51. Pf. 21171/1963. - BH 1964/5. sz. 3988. - PJD II. 86. sz.); mert az épület állaga, használhatósága, rendeltetése megváltozna (Föv. Bír. 42. Pf. 25467/1965.; P. törv. II. 21121/1971.); mert az építkezésre felveendő kölcsön a tulajdonostársat is terhelne (P. törv. II. 21121/1971.); mert az alperesek bérleményük csorbitatlan birtoklásához ragaszkodnak, s így nem járulnak hozzá a két lépcsőház közötti folyosó kialakításához (LB P. törv. III. 20106/1988. - BH 1988/9. sz. 308. - PJD XI. 1. sz.); mert a privatizációs ellenértékhiányra jogosult társaság az öt megillető jogról jogszerűen lemondhat (LB Gfv. X. 32036/2001. - BH 2002/11. sz. 445.).

Jognyilatkozat ítélettel való pótlása

5. Az 5. § (3) bekezdése speciális esetet nevesít: ha a joggal való visszaélés jogszabály által megkívánt nyilatkozat megtagadásában áll, akkor meghatározott feltételek fennforgása esetén a bíróság a fél nyilatkozatát ítéletével pótolhatja. (Hangsúlyozandó, hogy - lényegét tekintve - más a Ptk. 295. §-ban szabályozott eset, amelynél nem jogszabály által megkívánt, hanem szerződésben vállalt nyilatkozat megtételének kötelezettségére vonatkozik. Következtes a LB gyakorlata: P. törv. I. 21401/1977. - BH 1979/1. sz. 18.; Pfv. III. 22970/1995. - BH 1997/11. sz. 522.; Pfv. I. 21971/1997. - BH 1998/1. sz. 13.)

a) *Feltételek.* A (3) bekezdés megkívánta feltételek: 1. joggal való visszaélés a (2) bekezdés értelmében, 2. nyomós közérdek vagy különös méltánylást érdemlő magánérdek fennforgása a nyilatkozatot kérő oldalán, 3. az érdeksérelem csak a nyilatkozatnak bírósági ítélettel való pótlása útján hárátható el.

b) *A bíróság által pótolható nyilatkozatok jellege.* „A jogszabály által megkívánt nyilatkozat körébe olyan nyilatkozatok tartoznak, amelynek a megtétele feltétele annak, hogy valaki más egy harmadik személlyel szerződésre léphessen, vagy más jogcselekményt végezhesen.” (Eörsi: 67. o.)

Fontosabb esetsorportok Eörsi alapján: *tulajdonostárs* hozzájárulása együtt lakó tulajdonostárs lakáscseréjéhez (LB P. törv. V. 20871/1975.); *tulajdonostárs* hozzájárulása tulajdonostárs építkezéséhez (LB P. törv. II. 21053/1969.; LB P. törv. IV. 20470/1970.; Föv. Bír. 51. Pf. 21171/1973. - BH 1983/10. sz. 3719. - PJD II. 86. sz.); *tulajdonostárs* hozzájárulása bérlő építkezéséhez (LB P. törv. III/b. 20527/1965.; LB P. törv. III. 21034/1966.; LB P. törv. V. 20755/1974., Pvf. III. 20759/2000. - BH 2003/3. sz. 107.); *hasznélvező* hozzájárulása tulajdonos építkezéséhez (LB P. törv. IV. 20664/1970.); *bérbeadó* hozzájárulása a bérlő lakáscseréjéhez (Föv. Bír. 42. Pf. 20061/1962. - BH 1963/3. sz. 3486. - PJD I. 3. sz. LB P. törv. III. 20585/1963.; Föv. Bír. 47. Pf. 22598/1967.); *bérbeadó* hozzájárulása a bérleti jogról való lemondáshoz (Föv. Bír. 47. Pf. XV. 23983/1981. - BH 1983/10. sz. 401.); *bérlőtárs* hozzájárulása bérlőtárs lakáscseréjéhez (Föv. Bír. 43. Pf. 23483/1964.; LB P. törv. V. 20682/1973.); *bérlőtárs* hozzájárulása ahhoz, hogy bérlőtárs valakit befogadjon (LB P. törv. 20408/1975.); *bérlő* hozzájárulása tulajdonos építkezéséhez (Kaposvári MB Pf. 20784/1961. - BH 1962/1. sz. 3062. - PJD I. 6. sz.; LB P. törv. III. 20192/1962.). Határozatával pótolta a LB a *felszámoló* az ingatlan-nyilvántartási bejegyzéshez szükséges jognyilatkozatát (Fpkf. VI. 30766/1993. - BH 1994/7. sz. 392.).

A LB szerint nyilatkozat megtételére köteles fél mérlegelési jogától nem fosztható meg; belátásától függ, hogy az adott nyilatkozatot megteszi-e vagy sem. Ha a nyilatkozat megtagadása a nyilatkozónak bármely jogszerű érdekét szolgálja - az adott esetben: a bérlőkiválasztáshoz való jog gyakorlását-, úgy joggal való visszaélésről a nyilatkozat megtagadásával kapcsolatban nem lehet szó (LB P. törv. IV. 20457/1987. - BH 1988/5. sz. 137.).

c) *Érdeksérelem.* A törvény szerint a nyilatkozat megtagadásának nyomós közérdeket vagy különös méltánylást érdemlő magánérdeket kell sértenie. A bíróságok több ízben hangsúlyozták, hogy a lakásépítéshez, -bővítéshez és -korszerűsítéshez nyomós közérdek fűződik (Eörsi: 67. o., pl. LB P. törv. III. 20192/1965.; LB P. törv. II. 21211/1971.; LB P. törv. V. 20924/1975.). Különös méltánylást érdemlő magánérdeknek tekinthető, hogy egy egyedülálló, alacsonynyugdíjú, 78 éves betegeskedő személy, a társbérletébe befogadhatta eltartóját (Föv. Bír. 47. Pf. 27.877/1972. - BH 1973/9. sz. 328. - PJD VI. 282. sz.); hogy a házastársak ne kényszerüljenek külön élni (LB P. törv. 20408/1975.); hogy a gyermeküket lakáshoz tudják juttatni (LB P. törv. 22282/1960. - BH 1961/7. sz. 2930. - PJD I. 1. sz.). Egy garázsépítéshez való hozzájárulás megtagadása kapcsán is elismerte a bíróság különös méltánylást érdemlő magánérdek fennforgását, annak ellenére, hogy az autót nem kifejezetten munkavégzéséhez vagy megkönnyítéséhez használták (LB P. törv. II. 20532/1968.).

d) *Másként el nem háríthatóság.* A joggal való visszaéléssel megtagadott nyilatkozat bírósági ítélettel való pótlásának további feltétele, hogy az érdeksérelem másként ne legyen elhárítható. Az érdeksérelem elhárításának költséges volta nem jelent elháríthatatlanságot (LB P. törv. I. 21057/1977. - BH 1978/9. sz. 375.). Építési engedély iránti kérelemhez szükséges nyilatkozatot a bíróság akkor pótolhatja, ha az építkezni szándékozó fél az elvi építési engedély elnyerése érdekében minden rendes és rendkívüli jogorvoslatot már kimerített (Föv. Bír. 53. Pf. XIII. 20055/1977.). Az ingatlanrész vevője elháríthatta volna érdeksérelmét, ha az adásvételi tárgyalásokba bevonja a bérlőt, és akkor *tisztázza*, hajlandó-e vele lakást cserélni, hogy beköltözhessen a megveendő ingatlanrészbe (LB P. törv. V. 20871/1975., nézetünk szerint helytelen érvelés!). A fél egy elszámolási vitában megtagadta az engedélyt arra, hogy a bank felvilágosítást adjon a bíróságnak arra nézve, hogy rendelkezik-e, és ha igen, milyen összegű takarékbetéttel. A LB kimondta, hogy a másik fél érdeksérelmét a bírósági eljárás során a felek által előterjesztett bizonyítékok mérlegelése útján el lehet hárítani (P. törv. 20007/1964. - BH 1964/6. sz. 4030. - PJD II. 314. sz.). Érvényes lakáskiutalás alapján a bérlőt megilleti az a jog, hogy lakásbérleti szerződés hiányában, de a kiutaló határozat alapján vegye birtokba a lakást; ezért a LB megtagadta a beleegyezés bírósági ítélettel való pótlását (P. törv. III. 20299/1965.). Egy ítéletében a LB arra utalt, hogy a közös tulajdon megszüntetésénél az érdeksérelem elkerülése érdekében vizsgálni kell a különböző megszüntetési módok hatását a tulajdonostársak érdekeire. Ennek körében - amennyiben a tulajdon egymástól független lakásokon áll fenn - a közös tulajdon társasháztulajdonná való átalakításának a lehetősége is vizsgálандó (P. törv. I. 20164/1990. - BH 1990/10. sz. 377.).

Jogösszehasonlító kitekintés

6. A joggal való visszaélés intézményét a fejlett európai államok jogrendszerei is ismerik. Az osztrák ABGB (később beillesztett) 1295. §-ának (2) bekezdése és 1305. §-a alapján a joggal való visszaélés akkor valósul meg, ha a jogosult nyilvánvaló célja jogának gyakorlásával, hogy másnak kárt okozzon [Kozio/Welsel: „Grundriß des bürgerlichen Rechts I.” Wien: Mansche (1987) , 437. o.]. A BGB bírói gyakorlata a „Treu und Glauben” követelménye (242. §) alapján a rendeltetésszerű joggyakorlás elvét dolgozta ki. Így a joggal való visszaélés tényállása a BGB 226. §-a alapján csak arra az esetcsoportra vonatkozik, amelynél a jog gyakorlásának egyetlen célja a szándékos károkozó magatartás. Az olasz Codice Civile 833. §-ában a joggal való visszaélést a tulajdonjog körében szabályozza. A francia Code Civil nem tartalmaz külön tényállást, de a jogtudomány és a bíróságok döntései útján is elismertté vált ez a jog. A svájci ZGB 2. §-ának (2) bekezdése joggal való visszaélés általános tilalmát tartalmazza: „A joggal való visszaélés tilalma de lege lata a ZGB-ben válik forma, rendszerbeli elhelyezés szerint is generális szabállyá.” (Sárándi Imre: Visszaélés a joggal 1965. 97-98. o.; alapos jogösszehasonlító szemlét ad Tercsák Tamás: A joggal való visszaélés. Bp. 2003.)

Ptk. 6. § A bíróság a kárnak egészben vagy részben való megtérítésére kötelezheti azt, akinek szándékos magatartása más jóhiszemű személyt alapos okkal olyan magatartásra indított, amelyből őt önhibáján kívül károsodás érte.

Elvi alapok

1. A polgári jog szabályai abból indulnak ki, hogy a jogalanyoknak saját magatartásuk következményeit maguknak kell viselniük; még akkor is, ha mások - nem jogellenes vagy csalárd - befolyására cselekszenek. Magatartásuk következményeit általában nem háríthatják át arra, akinek hatására cselekedtek. Ennek az általános elvnek a korrekcióját nyújtja az ún. „*utaló magatartás*” („biztatási kár”) intézménye. [Elméleti kidolgozását 1. (Villányi) Fürst László: Utaló megtartások, Pécs 1929.] A másokba vetett bizalom érték, a mások magatartásához való igazodás néha szükséges, s a forgalom érdekében fontosnak bizonyulhat mindezek védelme. A 6. § - az alább részletezett feltételek fennállása esetén - a bíróság részére megadja azt a lehetőséget, hogy a kár egészben vagy részben való megtérítésére kötelezhesse azt, akinek szándékos magatartása révén a jóhiszemű másik felet önhibáján kívül érte károsodás.

Az „*utaló magatartás*” rendszertani helye - véleményünk szerint - nem a Bevezető rendelkezések között, hanem a szerződésen kívüli felelősség szabályai után és a jogalap nélküli gazdagodás szabályai előtt lenne. Maga Villányi is „a jogügyleten kívüli tényállások” között, a „jogellenes magatartások” után tárgyalja tankönyvében az utaló magatartást. (A magyar magánjog rövid tankönyve. Grill: Bp. 1941., 73-76. o.)

a) Az „*utaló magatartás*” *nem deliktualis felelősségi* tényállás. Ezt a bíróságok gyakran figyelmen kívül hagyják, s felelősséget állapítanak meg, kártérítést szabnak ki (LB P. törv. III. 21301/1964. - BH 1965/10. sz. 4603. - PJD II. 14. sz.; LB P. törv. I. 20020/1970.; LB Gf. II. 30127/1973.; LB Gf. V. 32263/1973.; LB G. törv. III. 31162/1976. - BH 1977/9. sz. 386.; LB Gf. VII. 31392/1978. - BH 1979/10. sz. 329.; LB Gf. II. 30304/1980. - BH 1982/3. sz. 101. és LB Gf. V. 30650/1985. - BH 1986/9. sz. 373.). Helytálló viszont az a bírói döntés, amely a 6. § alkalmazását azzal tagadta meg, hogy jogellenes magatartások következményeit felelősségi úton és nem a 6. § segítségével kell rendezni egy olyan tényállásnál, amelyben a jogszabályokkal ellentétes kikötéseket tartalmazó munkaszerződés teljesítését a munkaadó - jöllehet evvel csábította magához a munkavállaló felperest - megtagadta (LB P. törv. IV. 20245/1965.). Helyesen utasította el a biztatási kár iránti igényt a bíróság abban az esetben is, amelyben államigazgatási jogkörben okozott kárról volt szó, és az igényt ezért a Ptk. 349. §-ában meghatározott feltételek szerint kellett elbírálni (LB Pf. V. 24809/2000. - BH 2002/5. sz. 184.). Ezzel az állásponttal is ellentétes, és nézetünk szerint elvileg is téves a LB egy másik ítéletben elfoglalt álláspontja, amely szerint elvileg nem kizárt a Ptk. 6. §-ának alkalmazása közigazgatási (adó-) jogviszonyban (Pfv. X. 20648/2000. - BH 2002/1. sz. 12.).

Más kérdés, hogy a deliktualis kártérítési felelősség bizonyos részletszabályai kisegítésül szóba jöhetnek; amennyiben pl. a 6. § tényállását többen együtt valószínűsítik meg, úgy a 344. § per analógiaim alkalmazandó.

b) Az „*utaló magatartás*” - mindenekelőtt a szerződéshez és a szerződésen kívüli jogellenes károkozáshoz képest - *szubszidiárius tényállás*. Ezért a 6. § alapján csak akkor kerülhet sor igény érvényesítésére, ha a felek között polgári jogi szerződés nem jött létre (LB Gf. II. 30127/1973. - BH 1973/12. sz. 459. - GPD I. 169. sz.; LB P. törv. I. 20501/1983. - BH 1984/4. sz. 144.; LB P. törv. II. 20233/1987. - BH 1987/10. sz. 353.; LB Pf. I. 20157/1992. - BH 1992/6. sz. 385.).

c) Ha a bizományos szerződés nélkül járt el, álláspontunk szerint a féllel szemben a megbízás nélküli ügyvitel szerint követelheti kiadásainak megtérítését, nem pedig a 6. §-ra alapítva (Föv. Bír. III. Gf. 41848/1976. - BH 1977/7. sz. 290.).

d) *Érvénytelen szerződés jogkövetkezményeinek rendezésénél a Ptk. 237. §-ának rendelkezéseit, s nem a Ptk. 6. §-t kell alkalmazni* (LB Pf. IV. 20242/1992. - BH 1994/1. sz. 24.).

e) Elvi éllel zárja ki a LB a Ptk. 6. §-ának alkalmazhatóságát a szokásos *üzleti kockázat áthárításához* (Pf. III. 20889/1993. - BH 1994/4. sz. 1179.; ugyanígy: Pfv. IV. 21606/1993. - BH 1994/6. sz. 308.).

f) Jogalap nélküli gazdagodás és a biztatási kár elhatárolása kiutaláson alapuló ingatlanhasználat megszüntetése esetén (LB Pf. V. 22061/1996. - BH 1999/7. sz. 297.).

Tényálláselemek

2. A 6. § tényálláselemei: a) *szándékos magatartás*, amely b) olyan *magatartásra* indít c) *jóhiszemű személyt* d) *alapos okkal*, e) amelyből őt *károsodás éri* f) *önhibáján kívül*. [Az utaló magatartás fogalmi elemeinek - a bírói gyakorlat beható elemzésére épülő - legújabb átfogó bemutatását és az intézmény *de lege ferenda* értékelését l. Légrádi Gergely: Az utaló magatartás (biztatási kár) a Ptk.-ban és a bírói gyakorlatban. Polgári Jogi Kodifikáció V/4. sz. (2003) 20-27. o.]

a) A *szándékos magatartás* vizsgálatánál két lényeges szempontot kell figyelembe venni. A 6. § tényállásába tartozó magatartás nem irányulhat a másik fél károsodásának előidézésére, hiszen az ilyen célzatos magatartás jogellenes, és ezért a felelősségi szabályok alá tartozik (Eörsi: 70. o.). A másik oldalról nézve viszont kizárandó esetkör, ha valaki gondatlanul kelt olyan látszatot, amelynek következtében a 6. § többi tényálláseleme megvalósul (Eörsi példája: ha valaki az ingatlan eladása után kint felejtí az „Eladó!” táblát, és emiatt egy vevőjelölt indokolatlan költségekbe veri magát.).

b) A *kárt szenvedő magatartása* cselekvéssel és nemtevéssel egyaránt megvalósítható. Ez utóbbira példa: a kisajátítást kérő intézkedése folytán a kisajátítás elrendelését, illetve a hivatalos birtokba adást megelőzően a felperes indokoltan abbahagyja az ingatlan művelését (LB P. törv. V. 20272/1974. - BH 1975/4. sz. 176. - PJD VI. 6. sz.).

c) A *jóhiszeműség* követelménye alapján elvárható a kárt szenvedettől, hogy ne tudja és ne is kelljen tudnia, hogy a másik fél szándékos magatartása csak látszat.

d) Az „*alapos ok*” feltétele a szabály kivételes jellegéből adódik, és megzorító szerepet játszik. A jóhiszeműség és a hiszékenységek önmagában nem elegendő a 6. § alkalmazásához, hanem olyan erős indítékra, megalapozott feltevésre van szükség, amely indokolja a magatartás jogos elvárhatóságát.

e) A bekövetkezett *kár* vagyoni jellegű. A bekövetkezett kárnak - természetesen - *okozati összefüggésben* kell lennie az utaló magatartással (l. részletesen alább a „károsodás” vizsgálatánál).

f) Az „*önhibáján kívül*” tényálláselem arra utal, hogy a károsodásnak nem voltak a kárt szenvedett saját oldalán felmerülő okai, vagyis ő maga úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható (tehát pl. az ő magatartása nem irányult jogellenes célra; nem ő maga hiúsította meg azt a várakozást, amelynek reményében költekezett stb.) Ez feltétel a 4. § (4) bekezdéséből is következik.

g) A biztatási kár megállapításához szükséges valamennyi - a)-f) alatti - törvényi feltétel bizonyításának terhe a kártérítési igényt támasztó fél vállán nyugszik (LB Pfv. IV. 21927/2000. - BH 2002/12. sz. 480.).

A szándékos magatartás esetkörei

3. a) A 6. § alapján megítélt esetekben az utaló magatartások döntő hányadát olyan magatartás teszi ki, amellyel valaki azt a látszatot kelti, mintha *szerződést akarna* kötni, de azt végül mégsem teszi meg. Nem arról van szó, hogy a szerződést köteles lett volna megkötöni, hanem arról, hogy magatartása alapján a másik fél alapos okkal, jóhiszeműen bízhatott a szerződés megkötésében, és őt emiatt érte a kár.

Ezért az első megvizsgálandó körülmény ebben a körben a magatartások következményeinek *kockázata*. A jogalanyok magatartásuk kockázatát maguk viselik. Egy szerződés megkötése érdekében a felektől kölcsönösen bizonyos lépések megtétele várható el. A szerződéskötés előmunkálatainak és előkészítésének költségei a felek szokásos kockázati körébe tartoznak (LB Gf. V. 30431/1974. - BH 1974/10. sz. 412. - GD I. 5. sz.; LB Pf. VI. 22942/1993. - BH 1996/11. sz. 586.). Nem látta megvalósultaknak a Ptk. 6. §-ában foglalt feltételeket a LB egy megírsult *adásvételi szerződéskötés* előkészítése során a vevő részéről elvégzett értékbécslés költségei tekintetében (Gfv. X. 30848/1993. - BH 1994/1. sz. 39.). Ugyanígy: a rendes üzleti kockázattal együtt járó hátrányoknak a másik félre hárítása nem alapítható a 6. §-ra (Föv. Bír. 56. Pf. 27516/1967.). Elvi éllel szögezi ezt le, és árnyalja egyben a LB a GK 22. sz. állásfoglalásával módosított GK 14. sz. állásfoglalásában (BH 1973/8. sz. - GD I. 3.): „A vállalat tevékenységének kockázatát maga viseli még akkor is, ha a károsodásra vezető magatartásra más vállalat közlései indították. (...) Ha azonban a közlés annyira határozott, hogy a vállalat kellő alapoottsággal számolhatott a szerződés létrejöttével, különösen, ha emiatt más irányú kötelezettség vállalásáról lemondott, vagy nagyobb arányban indokoltan költekezett”, a 6. § alkalmazására kerülhet sor. Ezt az elvet követi a Gf. IV. 31772/1993. - BH 1995/4. sz. 229. sz. alatt közzétett LB ítélet is. Néhány további eset a gyakorlatból: „A szállító (vállalkozó), mielőtt kötelezettségét a megrendelővel kötött szerződésben meghatározták volna, közreműködői szolgáltatásra csak saját kockázatára köthet szerződést.” (LB Gf. V. 30040/1973. - BH 1973/11. sz. 411. - GD I. 319. sz.) A kockázatvállalás határai és a 6. § alkalmazási feltételei játsszák a főszerepet egy másik ügyben is (LB Gf. I. 32651/1974. - BH 1974/10. sz. 478. - GD I. 436. sz.). A szállítási szerződés alaki hiánya miatt kötbér megítélésére nem kerülhetett sor, de a bíróság a 6. § alkalmazásának törvényes feltételeit megállapította (LB G. törv. III. 31162/1973. - BH 1977/9. sz. 386.). Kilátásba helyezett, de elmaradt szerződéskötés esetén „biztatási kár” megítélhető: *szállítási szerződés* megkötésének elmaradásánál (LB Gf. IV. 31219/1992. - BH 1993/9. sz. 562.), *szerzői mű felhasználási szerződésének* elmaradásánál (LB BH 1992/11. sz. 687.). A Ptk. 6. §-a alkalmazásának lehetősége nem kizárt olyan esetben, amikor a társaságba bevitt vagyona (apportra) elővásárlási jog nem gyakorolható, noha a társaság tagja alapos okkal és jóhiszeműen bízhatott a bevitt ingatlan megszerzésében, és erre alapítva különböző kötelezettséget vállalt (Gf. VII. 32221/1994. - BH 1995/10. sz. 589.).

b) *Szerződéshez hasonló helyzetekben* Eörsi azt javasolja, hogy helyesebb volna a vitát a szerződés analógiájára hivatkozva eldönteni, mint a 6. § alkalmazásával. A következő példával bizonyítja álláspontját: A felek között a szerződés két toronydaru bérletére nem alapvető jelentőségű véleményeltérés miatt csak hosszabb idő után jött létre. „Időközben az alperes a toronydarukat igénybe vette, de a gépeket nem használta ki. Miután a daruk használata ellenértékének megállapítása a gépek által teljesített műszakóra mint egységár alapján történt, a felperes arra az időszakra is követelt bért, amikor az alperes a gépeket nem foglalkoztatta. A LB megállapította, hogy az előállított kár az alperest terheli. (...) Itt egy érdemben helytálló döntés érdekében a LB erőltetetten alkalmazta a 6. §-t, hiszen az alperes nem szándékosan pihentette a gépeket” (Eörsi: 73. o.).

Egy másik esetben szerződés nélkül rendelte meg a tervezési munkát az alperes, a munka sürgőssége is ismert volt. A bíróság szerint ez esetben nem lehet az önhibára sikeresen hivatkozni, ha a megrendelésre és a körülményekre tekintettel a felperes elkészítette a terveket (LB Gf. V. 30650/1985. - BH 1986/9. sz. 373.). Hasonló az az eset, amikor a megrendelő felhívta a tervezőt, hogy a tervezési feladatot egyeztesse a kivitelezővel (és ez szükségképpen kiadásokkal járt), majd a megrendelést visszavonta (LB Gf. 32495/1974.). A 6. § alapján marasztalt a bíróság abban az esetben is, amelyben a beruházó felvonulási épületeket építtetett fel a kivitelezővel, s azok az ő saját magatartása folytán feleslegessé váltak (LB Gf. V. 23391/1974.); s ugyancsak abban az esetben is, amelyben facsemeték exportjával foglalkozó cég felszólította a felperest a kért facsemeték leszállítására, s mivel a külföldi fél közben visszalépett, a felperest károsodás érte (LB Gf. II. 30766/1982. - BH 1984/9. sz. 363.). A megrendelő utaló magatartásából eredő kár címén ítélte meg a bíróság a generálkivitelező abból eredő költségeit, hogy a megrendelő ígéretében bízva, hozzájárult az alvállalkozói szerződés vállalkozói díjának felemeléséhez (LB Gf. V. 31114/1985. - BH 1986/6. sz. 239.).

Nem forgott fenn szándékos magatartás, amikor a megrendelő a szerződésben meghatározott mennyiségen túl is átvett bizonyos termékmennyiséget, de már a szállító teljes többletermékének az átvételére nem volt hajlandó (LB Gf. II. 30549/1983. - BH 1984/12. sz. 504.). Ugyancsak a szándékos magatartás hiánya miatt nem lehetett biztatási kárt megítélni abban az esetben, amelyben tartózáselismerő nyilatkozatra a raktárjegyek hamis voltáról való értesülés előtt került sor, s amely esetben ráadásul a jogosult (az engedményes) nem is a kötelezettől magától, hanem az engedményezőtől értesült a tartózáselismerésről (LB Gfv. X. 30354/2001. - BH 2002/7. sz. 274.).

c) A 6. § alapján ítéltetők meg a nem eleve csalárdul megtett *házassági ígéret esetleges vagyoni következményei*. „Az ígérettevőnek joga van elállni a házasság szándékától (LB P. törv. V. 21540/1976.), házasságot kötni senki sem köteles, ezért - a csalárdság esetét kivéve - a házassági ígéret nemteljesítése nem jogellenes.” (Eörsi: 71. o.)

d) A negyedik esetkörbe sorolhatjuk azokat a helyzeteket, amikor a munkavállaló a korábbi munkaviszonyát új munkaviszony létesítésében alapos okkal bízva szüntette meg, de az új *munkaviszony létesítésére vonatkozó ígéretet* nem tartották meg (LB P. törv. IV. 20551/1965. - BH 1966/5. sz. 4883. - PJD III. 346. sz.; Debreceni MB. Pf. 20010/1970. - BH 1970/10. sz. 6543. - PJD IV. 570. sz.).

Jóhiszem és alapos ok

4. a) *Házassági ígéret.* A 6. § alkalmazásához a házassági ígéret mögött komoly szándéknak (illetve legalábbis a komoly szándék látszatának) kell meghúzódnia. Nem elegendő önmagában az, ha a károsult meg van győződve, hogy a másik fél házasságot fog vele kötni, az sem, ha a felek között egy ideig kapcsolat állott fenn (LB P. törv. I. 20020/1966.). A felperes hét évig tartott fenn az alperessel nemi kapcsolatot, miközben tudta, hogy az alperes nő, így alapos okkal nem bízhatott abban, hogy az alperes elválik, és őt veszi feleségül (LB P. törv. 20899/1966.). Ezzel szemben a bíróság ítélete szerint alapos okkal hihetett a felperes az alperes házassági ígéretében abban a másik ügyben, amelyben a felperes szülei kitűzték a házasságkötés napját, közölték, milyen kiadásokat vállalnak az esküvői alkalomra, és az alperes hallotta mindezen kijelentéseket, bár nem reagált rájuk (LB P. törv. 21540/1976.). A felek nemi kapcsolatából származó gyermek megszületése után felbontották házasságaikat, majd a felperes saját ingatlanát elhagyva más helységebe költözött; az alperes tett beleegyezésre utaló nyilatkozatot. „A bíróság a keresetet két fokon elutasította: az alapos indok fennálltát nem látta megállapíthatónak, és önhibának minősítette azt, hogy a felperes úgy adta fel állását, hogy nem is kísérelt meg az új helyen állást keresni” (Székesfehérvári MB. Pf. 20159/1979.). Eörsi: 74-75. o. az ítélettel szemben - joggal - kételyét fejezi ki.

b) *Az elmaradt szerződéskötésekkel* kapcsolatban még nehezebb a jóhiszeműség és az alapos ok vizsgálata. „A bíróság elvben alkalmazhatónak minősítette a 6. §-t egy olyan esetben, amelyben a felperes nem válaszolt az alperes megrendelésére, és az alperes átvételi készségében bízva beszerzéseket eszközölt.” (LB G. törv. III. 31162/1973. - BH 1977/9. sz. 386.) Nem került alkalmazásra a 6. § abban az ügyben, amelyben a megrendelés importbeszerzésre nem utalt, ennek ellenére a felperes ilyen irányban költekezett (LB Gf. I. 31651/1974.). A bíróság szerint nem tekinthető jóhiszeműnek, és ezért nem érvényesíthet a Ptk. 6. §-a alapján alapuló igényt az a gazdálkodó szervezet, amelynek tudnia kellett, hogy a termékre szállítási szerződés nem jött létre, ennek ellenére import útján szükségtelenül szerzett be anyagot (LB Gf. II. 30304/1980. - BH 1982/3. sz. 101.). Ugyasínt a jóhiszeműség hiányára hivatkozással nem alkalmazta a 6. §-t a bíróság egy esetben, amelyben a termelő olyan teljesítési határidő alapulvételével tett gyártási előkészületeket, amelyről tudta, hogy a megrendelő szükségleteinek kielégítése szempontjából elfogadhatatlan.” (KGD I. - 75459/1971. - BH 1973/4. sz. 174. - GD I. 4. sz.) A felperesnek számolnia kellett volna az időszakos takarmányellátási- és szállítási nehézségekkel, tehát nem tekinthető jóhiszeműnek, és nem önhibáján kívül járt el, ezért a bíróság a 6. § alkalmazását elutasította (LB P. törv. I. 20289/1985. - BH 1986/8. sz. 319.).

A megrendelés vezethet a 6. § alkalmazására (LB Gf. II. 31352/1976.); sőt a megrendelés feladásának kilátásba helyezése, ha ez komolyan történt, szintén elegendőnek bizonyult a biztatási kár megítéléséhez (LB Gf. V. 32263/1963.). Határozott megrendelői igényeket (méret, anyag, színek megnevezése, teljesítési határidő megjelölése) tartalmazó levél alapján alkalmazta a bíróság a 6. §-t (LB Pf. IV. 20692/1989. - BH 1990/7. sz. 257.).

Az alperes alaposan bízhatott abban, hogy a felperes átveszi az ő profilját, és ezért szüntette be az adott profilba tartozó termékek gyártását: a 6. § alkalmazásra került (LB Pf. I. 20447/1973.). Alapos okkal hagyta abba a föld művelését a tulajdonos a kisajátítást kérő intézkedésére a kisajátítás elrendelését, illetve a birtokba adást megelőzően (LB P. törv. V. 20272/1974. - BH 1975/4. sz. 176. - PJD VI. 6. sz.).

Azokban az esetekben, ahol a felek szóban már megállapodtak, de a jogszabály által megkívánt írásba foglalás az egyik fél vonakodása folytán meghiúsult, szintén a 6. § alkalmazására kerülhet sor (LB P. törv. V. 21152/1973.; Föv. Bír. 44. Pf. 31329/1965.; hasonló érveléssel *szertői mű* esetében: BH 1992/11. sz. 687.)

Károsodás és kártalanítás

5. A tényállásszerű „utaló magatartás” fennállása esetén a bíróság a felmerült kárt egészben vagy részben térítheti meg.

a) A kár mértékének megállapítása után a kár bekövetkezte és a károkozó magatartása között húzódó *okozati összefüggés* külön vizsgálendő (LB Pfv. V. 22772/1995. - BH 1997/6. sz. 275.). A bíróság a felperes károsodásának mindössze 20%-át tudta az alperes magatartásával okozati összefüggésbe hozni (LB Gf. II. 30766/1982. - BH 1984/9. sz. 363.). A kárnak az a része térítendő meg, mely a károkozó magatartása révén keletkezett; tehát az nem, amely a károsult magatartására vezethető vissza (LB Gf. II. 30766/1982. - BH 1984/9. sz. 363.). Külön problémát jelent az önhiba figyelembevétele (1. a 6. pontot).

b) A *kártalanítás mértéke*. A kár részben vagy egészben való megtérítése a bíróság mérlegelésétől függ. Általában a bíróság a terjesztést ítéli meg, vagy a kártérítés felelősség elveit alkalmazza [pl. kármegelőzés és kárenyhítés (LB Pf. I. 20447/1973.)]. A LB ítélete szerint „az utaló magatartással okozott kár megtérítésére csak az a fél tarthat igényt, akit önhibáján kívül ért a károsodás, ezért az ilyen kár keletkezésénél a károsult közrehatása fogalmilag kizárt” (Gf. V. 30119/1985. - BH 1986/2. sz. 69.).

c) Kárként elvileg mindenfajta vagyoni kár megtéríthető. Leggyakrabban felmerülő kárfajták - *tényleges kárként*: indokolt költségek megtérítése, kötbérfizetési kötelezettség beállta, állandó lakás feladása (LB P. törv. V. 21540/1976.); megvásárolt ház kényszerű eladása alacsonyabb áron (LB P. törv. V. 21152/1973.); külföldi kegydíjról lemondás (LB P. törv. V. 21036/1975.); - *elmaradt haszonként* (LB Pf. I. 20447/1973; LB P. törv. V. 20272/1974. - BH 1975/4. sz. 176. - PJD VI. 6. sz.).

Az önhiba feltétele

6. A törvény szerint a kár megtérítésére csak a *jóhiszemű* és az *önhibáján kívül* kárt szenvedő fél jogosult. A bíróság szerint a felperest a károsodás nem önhibáján kívül érte, mivel az egységárat a számlázásig nem közölte, holott az alperes a készlet beszerzését (a megrendelésnek nevezett ajánlattételi felhívás szerint) kifejezetten ettől tette függővé (LB Gf. I. 30912/1987. - BH 1988/7. sz. 234.). Egy másik ítéletben a bíróság megállapította: mivel a felperes nem az ingatlan tulajdonossal, hanem az (írásbeli meghatalmazás nélkül a tulajdonos nevében eljáró) alperessel tárgyalt, „eshetőlegesen” számolnia kellett azzal, hogy a tulajdonos esetleg az írásbeli szerződést nem lesz hajlandó aláírni (Föv. Bír. 44. Pf. 31329/1965.). Általánosságban az önhiba akkor állapítható meg, ha a károsultnak számolnia kellett a károsodással (P. törv. I. 20289/1985. - BH 1986/8. sz. 319. - PJD XI. 2. sz.). Önhiba (és jóhiszeműség) hiányában megalapozatlan az alapítvány támogatásával kapcsolatban tett jognyilatkozatra alapított, a Ptk. 6. §-a szerinti kárigény (LB Pf. IV. 21977/1993. - BH 1994/10. sz. 531.). Aki önként, saját elhatározása alapján áll el a szerződéstől, az nem önhibáján kívül szenved el a kárt, s ezért a biztatási kár megtérítésére irányuló követelése alaptalan (LB Gf. IV. 31772/1993. - BH 1995/4. sz. 229.).

Önhiba címén - a Ptk. 340. §-a alapján - kármegosztást alkalmazott a bíróság (LB Gf. II. 30766/1982. - BH 1984/9. sz. 363.). Nézetünk szerint nincs szükség a Ptk. 340. §-ára történő hivatkozásra a Ptk. 6. §-a mellett, hiszen ez utóbbi norma eleve csak a károsult önhibáján kívül keletkezett károk megtérítésére ad alapot, és - ezért - eleve maga is felhatalmazza a bíróságot a felmerült kár részben való megtérítésére.

Ptk. 7. § (1) A törvényben biztosított jogok védelme az állam minden szervének kötelessége. Érvényesítésük - ha törvény másképpen nem rendelkezik - bírósági útra tartozik.

(2) Bírósági peres eljárás helyett a felek választottbírói eljárást köthetnek ki, ha legalább a felek egyike gazdasági tevékenységgel hivatásszerűen foglalkozó személy, a jogvita e tevékenységével kapcsolatos, és a felek az eljárás tárgyáról szabadon rendelkezhetnek.

Jegyzet: A Ptk. 7. § (1) bekezdésének második mondata az 1991. évi XIV. törvény 15. § (2) bekezdésének megfelelően módosított szöveg. Módosította az 1993. évi XCII. tv. 2. §-a.

L. a Ptk. 685. § a) pontját, a Ptk. II. 18. §-át és az 1997. évi LXVI. törvényt a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról.

A Ptk. 7. § (2) bekezdése a választottbíráskodásról szóló 1994. évi LXXI. törvény 65. §-ával megállapított szöveg. Hatályos: 1994. XII. 13-ától.

A 7. §

1. A 7. § általános garanciát jelent ki a törvényben biztosított alanyi jogok védelméhez. Az első mondatnak deklaratív jellege van; a második az anyagi jog érvényesülésére a bírósági utat jelöli meg főszabályként. Érvénytelen a szerződéses kikötés, amellyel a felek igényeik bírósági úton való érvényesítését kizárni igyekeznek (LB Gf. IV. 32167/1974.).

A 7. § alkalmazási köre

2. A 7. § alkalmazására akkor kerül sor, ha hatásköri kérdések merülnek fel.

a) Ennek gyakori esete, ha egy *államigazgatási szerv* által megengedett cselekvésből tulajdonjogi vagy kártérítési felelősségi viták keletkeznek; pl. építési engedély alapján szabályosan lefolytatott építkezésekből (kilátás elvonása, „árnyékolás” miatti) kártérítés érvényesítése; sertéstartási engedélyből eredő kártérítés követelése (LB P. törv. V. 20663/1973. - BH 1974/6. sz. 262. - PJD VI. 593. sz.). Ha az építkezéssel okozott jogsérelem iránti igényét a sérelmet szenvedő fél a bíróság előtt érvényesíti, ez nem zárja ki, hogy az államigazgatási szervtől is jogvédelmet kérjen (LB P. törv. I. 20419/1982. - BH 1983/2. sz. 63.). Amennyiben az államigazgatási határozattal elrendelt építési, helyreállítási munkálatokat az állam ingatlankezelési szerve (egy polgári jogi jogalany) végzi el, az ebből eredő vita bírósági útra tartozik (LB P. törv. V. 20003/1973. - BH 1973/8. sz. 291. - PJD VI. 7. sz.). Helyiségbérlet felmondása érvényességének megállapítása is a bíróság hatáskörébe tartozik, ha a felek között bérleti jogviszony (közvetlenhelyező államigazgatási intézkedés alapján) jött létre (LB G. törv. II. 31211/1981. - BH 1983/1. sz. 37.). Ha a bérlő a tanácsi bérlakásról a lakással rendelkező szerv javára lemond, vita esetén a térítési díj összegének megállapítását közvetlenül a bíróságtól kérheti (LB Eln. Tan. P. törv. 20442/1983. - BH 1984/1. sz. 15.). A lakásbérleti jogviszonyról történő lemondás és annak a lakásügyi hatóság részéről történt elfogadása polgári jogi szerződéses jogviszonyt keletkeztet, így az ebből fakadó jogviták eldöntése bírósági útra tartozik (LB P. törv. III. 20979/1986. - BH 1987/9. sz. 307.). Egy közút elfoglalásából keletkezett jogvitában a LB megállapította, hogy az utakról rendelkező 1962. évi 21. tv. nem kívánta az ügyi hatóságot birtoklási és tulajdonjogi kérdések rendezésére felhatalmazni, és ezért a jogvita bírósági útra tartozik (LB P. törv. I. 21076/1965. - BH 1966/6. sz. - PJD III. 81. sz.). Ha a vízbetörés nem belvíz következménye, a jogvita bírósági útra tartozik (LB P. törv. III/B. 20757/1965. - BH 1966/6. sz. 4917. - PJD III. 120. sz.). Tartozatlanul fizetett társadalombiztosítási járulék visszafizetésére irányuló követelés nem a társadalombiztosítási szerv elbírálására, hanem bírósági útra tartozik (LB Gf. II. 30362/1981. - BH 1982/7. sz. 303.).

Gazdasági kamarai tagsági díj behajtása nem tartozik bírósági hatáskörbe (LB Pfv. V. 21706/1997. - BH 1999/12. sz. 558.). A felsőoktatási intézménynek a *felvétel* feltételeinek meghatározásával kapcsolatos döntése ellen nincs helye bírósági jogorvoslatnak (LB Pfv. IV. 23004/1996. - BH 1998/5. sz. 222.).

Áttemetés körüli jogvita bírósági hatáskörbe tartozik (LB Pfv. IV. 22014/1997. - BH 1999/8. sz. 355.).

b) *Munkaviszonnyal* kapcsolatos ügyekben is vitás lehet a hatáskör. A munkáltató helytelen véleményadásával okozott kár megtérítésére irányuló követelés polgári jogi természetű, és ezért bírósági útra tartozik (LB P. törv. IV. 20388/1972. - BH 1973/2. sz. 60. - PJD VI. 594. sz.). A munkáltató által a munkavállalónak lakásépítés céljára nyújtott kölcsönből eredő jogviták eldöntése - eltérő jogszabályi rendelkezés hiányában - az általános hatáskörű bíróságra tartozik (Vas MB. Pf. 20434/1984. - BH 1985/6. sz. 235.). Ha az üzemi balesetet szenvedett dolgozó kártérítési igényét a Ptk. szabályai alapján a külső károkozó ellen a rendes bíróság előtt érvényesíti, a keresetlevél nem tehető át a munkáltató vállalat vezetőjéhez (LB P. törv. III. 20635/1985. - BH 1986/3. sz. 107.).

c) *Egyéb esetek*. A végrendelkezési juttatás reményében végzett munka ellenértékének érvényesítése bírósági útra tartozik (LB P. törv. I. 20301/1966. - BH 1966/11. sz. 5687. - PJD III. 367. sz.). Ha a polgári jogi követelés járulékos jellegű (kamatkötelezettség), és a főkövetelés érvényesítése nem tartozik bírói útra, akkor a járulékos követelés osztja a főkövetelés sorsát (vízgazdálkodási hozzájárulással kapcsolatos követelés kamata a LB Gf. IV. 31625/1977. - BH 1978/8. sz. 348.; 1. még a LB P. törv. III. 20642/1967.; s a LB G. törv. III. 30717/1973. - BH 1974/2. sz. 84. - GPD I. 892. sz.).

A helyi önkormányzatokról szóló törvény (1990. évi LXV. tv.) 41. §-ának (4) bekezdése az önkormányzatok szerződéses jogvitáiban a bírói út kötelező igénybevételét írja elő, a Ptk. 7. §-ával összhangban (LB Gfv. IV. 32338/1996. - BH 1997/9. sz. 446.).

Tilos önhatalomnak minősül a jogszabályi felhatalmazás híján alkalmazott önszegély és a bírói út mellőzése (LB Gfv. IV. 31957/1997. - BH 1998/10. sz.). Más tényállás alapján(!) ellentétes ítélet (LB Gfv. X. 30949/1999. - BH 2000/9. sz. 417.).

3. A 7. § új (2) bekezdésének szövegét a választottbíráskodásról szóló 1994. évi LXXI. törvény 65. §-a állapította meg, és a törvényjavaslatához fűzött miniszteri indoklás ezt azzal magyarázta, hogy az eredeti szöveget „a választottbíráóság kiküldetősége tekintetében módosítani kellett”. Az új szöveg ugyanis megfelel az 1994. évi LXXI. tv. 3. §-a (1) bekezdésében foglalt rendelkezésnek, s ezáltal megteremtődött az anyagi jogi és az eljárásjogi szabályok összhangja.

Második rész

A SZEMÉLYEK

A magyar polgári jogban - a törvény értelmében - személyek: az ember, az állam és a jogi személyek.

A személy

A polgári jogban a személymegjelölés azt fejezi ki, hogy az adott társadalomban a polgári jogviszonyoknak kik lehetnek az alanyai. Az ember és az állam a gazdasági-társadalmi berendezkedés következtében jogalanya a polgári jogviszonyoknak, a jogi személy viszont csak abban a körben válik jogalannyá, amennyiben az állam az erre irányadó szabályok szerint jogi személyeknek ismer el meghatározott szervezeteket.

A jogalanyiség történetisége

A jogalanyiség - amely a személlyé válás absztrakt jogi kifejezése - maga is történeti kategória. Aki jogalany, tehát polgári jogviszony alanya lehet: az személy.

A történeti fejlődés során ezt a jogalanyiságot (személyiséget) az egyes társadalmi formák a maguk közvetlen, nyílt rendezésében fejezték ki. Így a rabszolgatartó társadalomban a rabszolgatartók jogalanyok voltak, viszont a rabszolgák nem. Csak a római magánjog késői fejlődésében jutunk el az olyan korlátozott jogalanyisághoz, amely a colonusok vagy a szabadok helyzetében mutatkozik. [L. részletesen: Brósz R.: Nem teljes jogú polgárok a római jogforrásokban. (A római polgárság rétegződése.) 1964.] A rabszolgatartó társadalom nyílt rendi tagozódása lényegében a személyek körét a rendi hovatartozás szerint választotta külön. Hasonlóképpen szabályozza a jogalanyiságot a hűbéri társadalom is. Ez a rendi hovatartozás elsősorban - legalábbis a későbbi értelmezés szerint - a közjogi hovatartozást jelentette. A főpapok és főurak, továbbá a nemesek általában mindenféle vagyoni jogviszony alanyai lehettek. Jogalanyiságuk az adott társadalom adott fejlettségi szintjének megfelelően korlátlan volt. Ezzel szemben a jobbágyok ugyan korlátozott jogalanyisággal rendelkeztek, mégis ez a korlátozott jogalanyiság - amely elsősorban a földtulajdon mint alapvető termelési eszköz megszerzési képtelenségében jelentkezett - sokkal szűkebb volt, mint a városi polgárságé.

A sajátos magyar fejlődésben a városi polgárság, amely csekélyebb és súlyát tekintve jelentéktelenebb volt még a polgári forradalmat megelőzően is, mint a nemesség, eltérően viszonyult egymáshoz és máshoz közjogilag és magánjogilag mint jogalany. Közjogilag egy város polgársága egészében küldhetett az országgyűlésre követet, ugyanakkor a város területén a polgár jogalanyiséga tulajdonszerzési képességet is jelentett. A polgári forradalmat követően minden ember formálisan egyenlővé válik, jogalanyiséga azonban nem egyenlő gazdasági feltételek között valósul meg.

Jogalanyok a törvényben

A jogalanyiság mint absztrakt képesség a polgári jogban olyan elvont képességet fejez ki, hogy valaki személyként polgári jogviszony alanya lehet. Ebben az értelemben a törvény A személy c. második rész körében három, egymástól alapvetően különböző jogalany jogalanyiságának egységbe foglalását tartalmazza. Az ember és az állam jogalanyiséga elvileg mindenre kiterjed. Az ember és az állam minden polgári jogviszony alanya lehet, de nem korlátlanul. A jogi személy jogalanyiséga hasonlatos az államéhoz, mert jogképessége mindazokra a kötelezettségekre kiterjed, amelyek jellegükénél fogva nem csupán emberhez fűződhetnek. Ugyanakkor - tulajdonjogi értelemben - az állam jogképessége a legteljesebb, a jogi személyé viszont attól függ, hogy milyen jellegű jogi személyről van szó: saját magának szerezhet tulajdonjogot, mint a nem állami jogi személyek, vagy az államnak. Az államnak tulajdonjogot szerző személyek; az állami vállalat, a tröszt vagy az egyéb állami gazdálkodó szervezetek, illetőleg az állami költségvetési szerv jogalanyiséga tulajdonjogot közvetítő jogalanyiság.

A Legfelsőbb Bíróság egy eseti döntésében megállapította, hogy a gazdasági társaságokról szóló 1988. évi VI. tv. és a Ptk. 685. § c) pontja által nem ismert „ügynökség” nem minősül szervezetnek, ezért ránézve a magánszemélyekre vonatkozó szabályok az irányadók. Az esetben a fizetési meghagyás kötelezettjeként szereplő v. ügynökséget a fizetési meghagyás kibocsátását követő néhány napon belül V. ügynökség korlátolt felelősségű társaság néven bejegyezték. A peresített jogviszony még a jogalanyiság kezdő időpontját megelőzően keletkezett. Álláspontunk szerint a Legfelsőbb Bíróság árnyaltabb döntése lett volna szükséges ebben az esetben, vizsgálni kellett volna, hogy a kötelezettségvállalás időben beletartozott-e a cég megalapítása (alapító okiratának keltezése) és a cégbejegyzés közötti intervallumba. Ha igen, akkor mint jogi személyt kellett volna kezelni a perben az ügynökséget, arra is tekintettel, hogy a cégnév választásánál bizonyos korlátok között az alapítók szabadsága érvényesül, ezért helye van az ügynökség megnevezésnek is (még ha az egyes külföldi jogok speciális szervezeti formát jelölnek is az ügynökség szóval). Emellett léteznek a fent megjelölt két jogforráson túl is jogszabályok, amelyek alapján szervezetek jöhetnek létre, ezért is aggályos a magánszemélyként történő kezelés. (Gpk. törv. I. 32352/1990. - BH 1992/11. sz. 659.)

A jogalanyiság terjedelme

A tv. alapján a személyek három csoportja: az ember, az állam, illetőleg a jogi személyek különböző terjedelmű jogalanyisággal rendelkeznek. Az ember jogalanyiséga minden lehetőséget polgári jogilag biztosít az ember személyiségének önkifejtése érdekében. Az ember jogalanyiséga terjedelmének azonban határt szab az, hogy bizonyos jogviszonyok alanya eleve nem is lehet az ember.

Ezzel szemben az állam nem lehet olyan jogviszony alanya, amely az ember személyéhez kötött.

A jog elvileg minden jogviszonyra kiterjed, amely nem az ember személyéhez kapcsolódik, ugyanakkor nem éri el - mint származtatott jogképesség - az állam jogalanyiságának terjedelmét, mert a mögötte álló tulajdonjog nem terjedhet ki olyan jogviszonyokra, amelyek kizárólag az állami tulajdonjog tárgyai lehetnek.

A jogképesség

A jogképesség az embernek, az államnak és a jogi személynek az a képessége, hogy polgári jogviszony alanya lehessen, tehát polgári jogokat szerezhesen és kötelezettségeket vállalhasson. A jogalanyiság az absztrakt elismerése a személynek, a jogképesség az adott jogalany - tehát személy - absztrakt képessége meghatározott jogviszonyok alanyakénti elismerése. Az, hogy valaki jogalany lehet, azt az elvi és az általános szintjén kifejezett vonását tünteti fel, hogy az adott társadalom adott szakaszában, adott körülmények között polgári jogviszony alanya lehet. Tehát személynek minősül. Az adott személy, akár ember, akár állam, akár jogi személy jogképességének terjedelmét más jogszabályok fogják meghatározni, és ez a jogképesség-terjedelem teszi lehetővé, hogy a jogképességet mint absztrakt képességet fogjuk fel.

A jogalanyiság, vagyis annak a kérdésnek az eldöntése, hogy a polgári jogviszony alanya személyként ki lehet, történetileg változó és továbbfejlődő kategória. A jogalanyok köre elsősorban a jogi személyek területén fejlődik tovább.

A személy jogalanyisága az adott polgári jogviszonyban mint jogképesség jelentkezik. A jogképesség lehetőség arra, hogy polgári jogviszony alanya legyen a személy. Nem jelenti egyúttal azt, hogy valóban polgári jogviszony alanya, illetőleg mindenféle polgári jogviszony alanya is lesz az adott személy. A képesség annak az absztrakt kifejezése, hogy az ember, az állam, illetőleg a jogi személy a polgári jogviszonyok alanya lehessen. Ez a lehetőség természetesen egyéb feltételek megléte mellett valósulhat meg, és jelentkezhet mint konkrét alanyi jogok és jogi kötelezettségek létesítése, gyakorlása, illetőleg megvalósítása. A jogképesség a személynek az az egyetlen képessége, amely a magyar polgári jogban mind a három jogalanyra kiterjed. A személyek mindegyike jogképes. Ezzel szemben a magyar polgári jog más képességeket (cselekvőképesség, vétőképesség stb.) csak az emberre nézve ismer el. A jogképesség mint absztrakt képesség elvi lehetőséget jelent a polgári jogviszonyok alanyakénti fellépésre.

A szerzőképesség

A szerzőképesség a személy konkrét képességét fejezi ki arra, hogy meghatározott alanyi jogokat szerezhesen, illetőleg kötelezettségeket vállalhasson. A jogképesség és a szerzőképesség megkülönböztetése igen jelentős elméleti kérdés, gyakorlatilag azonban - ha eleve abból indulunk ki, hogy a jogalanyisággal felruházott személy jogképessége eltérő - kevésbé jelentős. A jogalany (személy) jogképességének terjedelmét más, nemcsak polgári jogi szabályok határozzák meg, s nem önmagától s nem feltétlenül mindenre terjed ki jogképessége. Ha eleve elismerjük, hogy a jogalanyiség nem egy és oszthatatlan, tehát a különböző személyeknek - a gazdasági-társadalmi berendezkedéstől függően - eltérő terjedelmű és mélységű jogképessége van, akkor a szerzőképesség különválasztása, megkülönböztetése viszonylagos. A konkrét jogviszonybeli meghatározott alanyi jogok és kötelezettségek megszerzhetőségét fejezi ki. Jelentősége olyan elméleti alapvetésből következik, amely minden jogalany jogképességét egyenlőnek, időtlennek és változatlanak tekinti. Ilyen pedig a konkrét személyek jogképessége körében nincs.

I. Cím

AZ EMBER MINT JOGALANY

A személyek köre maga is történeti kategória. Történeti abban az értelemben is, hogy egyrészt a társadalom fejlődése során kibővül, másrészt tartalmilag is megváltozik. Az emberek a legrégebbi jogalanyai a polgári (magánjogi) jogviszonyoknak is. Igaz, hogy bizonyos korszakokban (rabszolgatartó társadalom, ázsiai termelési mód, hűbéri társadalom) nem minden ember volt egyformán jogalany a polgári jogviszonyoknak, de az emberek egy szűkebb köre, az uralkodó osztály tagjai bizonyos értelemben mindig rendelkeztek jogalanyisággal, azaz vagyoni jogi, bizonyos körben személyhez fűződő jogokkal és kötelezettségekkel.

A jogalanyiség és a tulajdoni rend

1. Történetileg a jogalanyiságot - azt, hogy egy adott társadalomban kik lehetnek polgári jogviszony alanyai, tehát kik válhatnak személlyé - az adott társadalom tulajdoni berendezkedése határozza meg. „Az egyén tulajdoni viszonyai, viszonyai a termelőeszközökhöz, megsabták jogai és kötelezettségei összességének keretét, megsabták jogállását, jogképessége fokát. A jogképesség alapja a rendi állás volt, ami viszont nagy vonalakban a termelőeszközökhöz való társadalmi viszonyba való beillesztés helyzetének jogi rögzítése volt.” (Eörsi Gy.: A tulajdonjog fejlődése. A kapitalizmus tulajdonjoga. I-II. 1951. I. 243. o.)

A tulajdoni rend, a tulajdoni viszonyok azonban csak a maguk egészében, a maguk totalitásában határozzák meg az adott társadalom jogalanyiságának a körét. Azt, hogy az adott társadalomban kik, milyen mértékben és milyen formában válhatnak személyekké. Ez történetileg tekintve is különösen akkor válik jelentőssé, amikor egy letűnő társadalom helyébe egy új társadalom gazdasági viszonyai alakulnak ki. Erre a legvilágosabb példát éppen a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet időszaka szolgáltatja. Jelentkezik ez akkor, amikor a föld jogi minősége és a rendi állás összeütközik. Ilyen esetekben a föld jogi minősége lesz az elsődleges, a döntő, a meghatározó és a földtulajdonhoz való viszonyok, az ingatlan tulajdonhoz való viszony a 19. század elején még meghatározta a személy adott jogállását is. Ugyanakkor „a rendi állás és foglalkozás összeütközése esetében a fenti okból a rendi állás volt az intenzívebb. Ahol földbirtokokkal kapcsolatos jogviszony rendezéséről volt szó, ott a föld jogi minősége volt a döntő, ahol egyéb vagyoni természetű jogviszony, ott már nem a termelésben elfoglalt helyzet, hanem annak jogi absztrakciója, a vele már nem mindig egybeeső rendi állás” (Eörsi Gy.: I. 119. o.).

A 19. század elejének gyenge magyar polgárosodása ezt a rendi állás és foglalkozás közötti összeütközést, illetőleg a földtulajdonosi minőség és a rendi állás összeütközését még elég halványan ábrázolta. Ez is, mint a termelési viszonyok fejlődésének elmaradottsága, továbbá az 1848-49. évi polgári forradalom és szabadságharc következtelen volta, a polgári vívmányok neoabszolutista végrehajtása vont a maga után, hogy - jóllehet a jobbágyfűggőség terheinek jelentős részét az 1848-as áprilisi törvények megszüntették és a formális egyenlőséget alapjaiban bevezették, az Országbírói Értekezlettől a jogfolytonosság elve alapján tovább élő magyar magánjogban már minden ember formálisan egyenlő, mégis - a nemesek és a honoráciorok bizonyos többletjogosítvánnyal rendelkeztek. A késleltetett polgári forradalmak magánjogában tehát a kapitalista polgári jogegyenlőség egy, a nemességet és a kiváltságos rendeket megillető többletjogosítvánnyal tetéződik.

I. fejezet

A JOGKÉPESSÉG

Ptk. 8. § (1) A Magyar Köztársaságban minden ember jogképes: jogai és kötelességei lehetnek.

(2) A jogképesség az életkorra, nemre, fajra, nemzetiségre vagy felekezethez tartozásra tekintet nélkül egyenlő.

(3) A jogképességet korlátozó szerződés vagy egyoldalú nyilatkozat semmis.

Az ember jogképessége általában

1. A Ptk. 8. §-a általános, elvi jellegű megállapításokat tartalmaz az ember jogképességére. E rendelkezések azt „az Alkotmányban gyökerező tételt szögezik le, hogy az emberek jogképessége a magyar jog szerint általános, egyenlő és feltétlen”. (Világhy M.-Eörsi Gy.: Magyar polgári jog, 1965. I-II., I. 96. o.) A jogképesség általánossága azt fejezi ki, hogy minden ember jogképes, a magyar jog semmi olyan megkülönböztetést nem ismer - ezt egyébként a továbbiak is részletezik -, amely emberek között különbséget tartalmazna. Az egyenlőség azt is kifejezi, hogy a jogképesség terjedelme szempontjából az emberek között nincsenek különbségek. Nemcsak mindenkire kiterjed a jogképesség, hanem mindenkire egyenlő mértékben terjed ki. „A jogképesség egyenlőségének minden más, kifejezetten fel nem sorolt vonatkozásban is érvényesülni kell.” (Min. ind. I. 43. o.)

A Magyar Köztársaságban állampolgárságra tekintet nélkül minden ember jogképes, és ez a polgári jogegyenlőség (régime national) elvének polgári jogi kifejezése. Ugyanakkor a Ptk. 8. §-ának (1) bekezdése a jogképesség fogalmát is az emberre határozza meg, ti. azt, hogy a jogképesség a jogalany az a képessége, hogy jogai és kötelességei lehetnek. Minden ember jogképes, ennek az elvi leszögezése a nemzetközi igényt és gyakorlatot is kifejezésre kívánja juttatni.

2. A Ptk. 8. §-ának (2) bekezdése felsorolja azokat a legjelentősebb megkülönböztető elveket, mintegy tagadva azok magyar alkalmazását, amelyek a jogképesség tekintetében különbségeket vonhatnak maguk után. Az a körülmény, hogy a Magyar Köztársaságban az ember jogképessége életkorra, nemre, fajra, nemzetiségre, felekezethez tartozásra tekintet nélkül egyenlő, azt kívánja kifejezni, hogy hazánk általában a polgári jogviszonyok területén olyan fajta megkülönböztetést, amely az életkor, a nem, a faj, a nemzetiséghez vagy felekezethez tartozás tekintetében más társadalmi rendszerekben fennáll, nem ismerhet, és nem is ismer el. A hátrányos megkülönböztetés tilalmára nézve az Alkotmánybíróság dolgozott ki több fontos jogelvet az Alkotmány 70/A. §-a alapján. Az újabb bírói gyakorlatban ezeknek az elveknek a hatása megfigyelhető. A bírói gyakorlat szerint nem taxatív a tv. vonatkozó szakaszának felsorolása, hanem a hátrányos megkülönböztetés megvalósulásának megállapítása a bíróság mérlegelésétől függ. Így megállapították a mozgássérültek hátrányos megkülönböztetését, és ebből következően a Ptk. 8. § (1) bekezdésének alkalmazhatóságát azzal a pénzintézet alperessel szemben, amely nem biztosította a kezelésében lévő irodaépületbe a mozgássérültek bejutásának lehetőségét. A bíróság nem volt tekintettel arra sem, hogy a felperes mozgássérültek ténylegesen nem kívántak az épületbe bejutni, azaz a hátrány ténylegesen nem következett be. (LB Pfv. IV. 22921/1994. - BH 1995/12. sz. 698.)

A nem

3. A tv. nem ismer különbségeket a polgári jogviszonyok jogalanyisága szempontjából a nem (sexus) tekintetében. Polgári jogviszony alanya akár férfi, akár nő lehet, és ebben a vonatkozásban nincs jelentősége annak, hogy valaki férfi vagy nő. Szemben a kis kollektívák és bizonyos értelemben a termelő kollektívák jogviszonyaival (pl. családi jog vagy munkajog), ahol adott körülmények között jelentős a házasságkötésnél a különneműség vagy a munkavédelmi szabályoknál az, hogy valaki nő, illetőleg a társadalombiztosítási jogban jelentősége lehet a gyermekgondozási segélynek stb., ez a polgári jogi jogviszonyokban nem jut szerephez.

A tv. mindössze egyetlen helyen utal arra, hogy az adott jogviszonynak különmemű alanyai vannak. Ez a Ptk. 578. §-ának (1) bekezdésében foglalt rendelkezés, amely szerint: az élettársak - házasságkötés nélkül, közös háztartásban, érzelmi és gazdasági közösségben együtt élő nő és férfi - együttélésük alatt a szerzésben való közreműködésük arányában szereznek közös tulajdont. Az élettársi viszony, ahogy azt a Legfelsőbb Bíróság a korábbi tv. hatálya alatt már megfogalmazta [PK 83. áf. - (PEH 205. o.)], a polgári jogi társaság sajátos formája. Az élettársi kapcsolathoz a különmeműség szükséges, és ezért egyetlen helyen van jelentősége a különmeműségnek a polgári jogban. A tv. a nő és a férfi közös háztartásban, érzelmi és gazdasági közösségben való együttélését kívánja meg az élettársi jogviszonyhoz.

A faj

4. A korábbi tv. a faj megjelölést nem tartalmazta. A módosított tv. kiegészítette a korábbi 8. § (2) bekezdését azzal, hogy a jogképesség fajra tekintet nélkül is egyenlő.

A faj megjelölés más módon jelentkezik a biológiában és más módon a jogban. A faj a biológiában „az élőlények rendszerezésének és egyben az evolúciónak egyik alapvető egysége, amely általánosságban egymáshoz hasonló élőlények fajpopulációiból áll. E populációk egyedei között a gének rendszeres vagy alkalmi kicserélődése és kombinálódása folytán több tulajdonság kontinuos variációja jön létre.” [Biológiai Lexikon. (Főszerk.: Straub F. B.), I. köt. 1975. 639-640. o.]

A faj (species) mellett megkülönböztetjük az emberfajtákat. „A ma élő ember (Homo sapiens) politipikus faj, mely számos földrajzi emberfajtára, rasszra (subspecies) osztható, ezeket az embertanban nagyraszoknak nevezzük; ezenkívül a rassz (vagy fajta) fogalmát is megkülönböztetjük.” (Biológiai Lexikon, 560. o.) A biológia az emberi fajt (species) egyetlen fajnak tekinti, és biológiai szempontból ez a faj legfeljebb fajtákra (nagyraszokra) oszlik.

A jog és a jogtudomány megfogalmazása különbözik a biológiai megfogalmazástól. Az állam- és jogtudományokban a biológiai értelemben helyesen használt fajta kifejezés helyett a faj kifejezés vált általánossá. A fajra vonatkozó megkülönböztetés tagadása tehát a jog és a polgári jogász számára is - az Alkotmánnyal összhangban - azt kívánja kifejezésre juttatni, hogy a Magyar Köztársaságban a biológiai értelemben a „nagyraszhoz” tartozásra tekintet nélkül minden ember jogképessége egyenlő. Ezt erősíti meg egyébként az Egyesült Nemzetek Közgyűlésének XXI. ülésszakán 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának kihirdetése, amelyet Magyarország az 1976. évi 8. tvr.-rel iktatott törvényei sorába.

Ennek 20. cikke 2. pontja kifejezetten kimondja, hogy törvényben kell megtiltani a nemzeti, faji vagy vallási gyűlölet bármilyen hirdetését, amely megkülönböztetésre, ellenségeskedésre, vagy erőszakra izgat. Hasonlóképpen rendelkezik a 26. cikk, amely kimondja, hogy a törvény előtt minden személy egyenlő és minden megkülönböztetés nélkül joga van egyenlő törvényes védelemre. Erre tekintettel a törvénynek minden megkülönböztetést tiltania kell, és minden személy számára egyenlő és hatékony védelmet kell biztosítani bármilyen megkülönböztetés ellen, mint amilyen például a faj, cím, nem, nyelv, vallás, politikai vagy egyéb vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy más helyzet alapján történő megkülönböztetés. Az ENSZ által elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát jóval megelőzően tiltotta már a magyar Alkotmány az ilyen megkülönböztetéseket.

Erre tekintettel a jogi értelemben vett faji megkülönböztetést a biológiai értelemben vett nagyrausz kifejezéssel egyenértékűnek kell tekinteni. Ez pedig gyakorlatilag azt jelenti, hogy a Homo sapiens belül minden ember - az emberfajára tekintet nélkül - jogképességét tekintve egyenlő és bármely embertanilag különböző nagyrauszhoz tartozó is lenne, a Magyar Köztársaságban jogképességénél, a jogképesség terjedelménél ez figyelmen kívül marad.

A nemzetiség

5. A jogképesség a nemzetiséghez tartozásra tekintet nélkül is egyenlő. Minden nemzet teljesen egyenlő, valamennyi nemzetnek az önrendelkezésre való joga irányadó követelmény. Meg kell ettől különböztetni a nemzetiség kérdését, amely lényegében a más államon belüli nemzet létezését kívánja kifejezni. A nemzetiség fő tartalmát az adja, hogy a nemzeti államok, illetve egy-egy államon belül a nemzetiségek leküzdjék a fejlődési szintjükben mutatkozó különbséget, és hogy társadalmi rendszerük közös jellege alapján gazdasági-technikai-tudományos-kulturális együttműködésük útján szorosabban kapcsolódjanak egymáshoz. Ebből fakad, hogy a polgári jogi jogviszonyok mozgásterében, ahol a legnagyobb mértékben lehetősége nyílik az egyes embereknek öntevékenységük, emberi nembeliségük legmagasabbra való kifejtésére, a nemzetiséghez való tartozás gátat, illetőleg akadályt nem jelent. A Magyar Köztársaság területén a polgári jogviszonyok szempontjából a nemzetiséghez tartozásnak semmiféle hátrányos megkülönböztetése nincs.

A felekezeti

6. Ugyancsak tiltja a különbségtételt a Ptk. a felekezethez tartozásra tekintettel is. Az Alkotmánnyal összhangban, a Magyar Köztársaságban a polgári jogviszonyok területén is közömbös az, hogy valaki milyen felekezethez, illetőleg valláshoz tartozik, illetőleg tartozik-e valamilyen felekezethez vagy sem. Jogképessége tekintetében az ember felekezethez, valláshoz tartozására tekintet nélkül egyenlő.

A felekezethez tartozásra tekintet nélkül a Magyar Köztársaságban a hívők vagy nem hívők egyformán részesülnek mindenféle jogalanyiságban. Ugyanígy jelentkezik ez a gazdasági-társadalmi életnek azokban a jogviszonyaiban, amelyek autonóm struktúrában, a polgári jog keretében nyernek szabályozást. Éppen ezért a felekezethez tartozás vagy felekezethez nem tartozás szempontjából a jogképesség mindenkit megillet.

A jogképesség korlátozásának tartalma

7. Alapvető jelentőségű a Ptk. 8. §-ának (3) bekezdésében foglalt szabály: a jogképességet korlátozó szerződés vagy egyoldalú nyilatkozat semmis. Ennek értelmében jelenlegi jogunkban nem ismeretes olyan, a korábbi jogunkban elismert szabály, amely a jogképesség önkéntes korlátozását megengedné. „A szerzetesek és általában az egyházi személyek a polgári jog szabályai szerint éppen annyira jogképesek, mint bármely más személy.” (Világhy M.-Eörsi Gy.: 97. o.) Az állam és az egyház szétválasztása következtében a magyar polgári jogban nem érvényesülnek azok az egyházi jogi szabályok, amelyek egy-egy szerzetesrend vonatkozásában a jogképesség korlátozását fogalmazzák meg. Így már egyes szerzetesrendeknél a Codex Iuris Canonici értelmében a noviciátusi fogadalom letételénél olyan fogadalmi feltétel is van, melyben az egyszerű fogadalmas ugyan megtartja javainak tulajdonjogát és szerzési képességét, amit azonban munkásságával vagy a szerzetre tekintettel szerez, azt a szerzetnek szerzi (Codex Iuris Canonici. Can. 569.). A szerzetesi kötelezettségnek a római katolikus egyházban ismeretes az a korlátozása, amely kötelezi a szerzeteseket, hogy bármit szereznek saját munkájuk által vagy a szerzetre tekintettel, az a közös vagyonhoz csatoltassék, és mindennemű pénz és értékpapír a közös pénztárba helyeztessék el (Codex Iuris Canonici. Can. 594.), a magyar jogban hatálytalan. Ezen túlmenően azonban nem fordul elő a magyar jogban és a magyar gyakorlatban, hogy valaki jogképessége egészére kiterjedő korlátozó szerződést tegyen, illetőleg egyoldalú nyilatkozattal korlátozza vagy egyenesen meg is fossa önmagát jogképességétől. „A szövegből egyébként a minori ad maius következik, hogy a jogképesség teljes kizárását tartalmazó jognyilatkozat is semmis: erről azonban - gyakorlati valószínűtlensége miatt - kifejezetten nem kellett rendelkezni.” (Min. ind. I. 44. o.)

A rendelkezés azért is alapvető, mert a magyar jog értelmében az ember minden irányú fejlődésének akadályát jelentő esetleges vagyoni korlátozásokat még saját akaratával szemben sem érvényesítheti, tehát nem mondhat le, illetőleg nem korlátozhatja saját jogképességét egyoldalú jognyilatkozattal, illetőleg szerződéssel sem.

Ptk. 9. § A jogképesség az embert, ha élve születik, fogamzásának időpontjától kezdve illeti meg. A fogamzás időpontjának a születéstől visszafelé számított háromszázadik napot kell tekinteni; bizonyítani lehet azonban, hogy a fogamzás korábban vagy később történt. A születés napja a határidőbe beleszámít.

Ptké. I. 76. § A fogamzás időpontját a gyermek érdeke ellenére csak akkor lehet bizonyítani, ha a fogamzás a Ptk. hatálybalépése után történt.

A jogképesség kezdete

1. A Ptk. 9. §-a a jogképesség kezdetének az időpontját határozza meg. Az élve született ember - akármilyen rövid ideig él is - jogképes, és megszerzi azokat a jogokat, illetőleg rászállnak azok a kötelezettségek, amelyek az élveszületéstől függték. Az élve született ember tehát a születés pillanatában jogképes. A magyar jog az élveszületésnél nem igényli az életképességet, és azt sem tűzi feltételül, hogy bizonyos ideig életben maradjon az újszülött. A francia Code Civil art. 725 kifejezetten úgy rendelkezik, hogy nem örökölhet az olyan gyermek, akinek életképessége nincs. A spanyol jogban pedig a Código Civile 30. art. szerint az újszülöttnak legalább 24 órát kell életben lennie születése után ahhoz, hogy a jogképességét elnyerje. Ilyen rendelkezések a magyar jogban nem kerültek bevezetésre. Az élve született ember mellett a jogképesség megilleti a méhmagzatot is, akinek a jogképességét a fogamzás időpontjától, a születéstől visszafelé számított háromszáz napon belül ismeri el jogunk.

„A jogképesség az olyan jogok vonatkozásában is az embert (és nem a méhmagzatot) illeti meg, amelyek még megszületése előtt keletkeztek. Ilyen esetben függő jogi helyzet áll elő, amely véglegessé azáltal válik, hogy létrejön a jogalany, vagy létrejötté megíúsul. Ha létrejött, a jogok keletkezésük időpontjában illetik meg őt.” (Min. ind. I. 44. o.)

Az élveszületés és a fogamzás is orvosi kérdés. Ha akár az élveszületés, akár a fogamzás ideje vitás, orvosszakértői bizonyításnak van helye. Ugyancsak orvosi kérdés az is, hogy a fogamzás a 300. napot megelőzően történt, tehát a feltételes jogképesség már előbb elkezdődött, illetőleg 300 napon belül a fogamzás időpontja. Ilyen bizonyításnak azonban a Ptk. I. 76. §-a értelmében nem csak a gyermek érdeke ellenére van helye. A fogamzással rögzített jogképesség kezdete azért is jelentős, mert a magyar jog ugyanakkor nem ismeri el a meg sem fogant személy jogképességét. E vonatkozásban eltér a korábbi, a tv. előtti magyar gyakorlattól. A felszabadulás előtti magyar gyakorlatban jelentkezett olyan jogtétel, hogy a meg sem fogant személy részére is lehet jogképességet biztosítani. Így jelenlegi jogunkban sem kizárt például életbiztosítási szerződés kedvezményezettjeként jövőbeli, még meg sem fogant embert megjelölni, de az ilyen ember jogszerzése akkor sem hat vissza a fogamzás előtti időre.

2. A születés napja a hatánapba, illetőleg a határidőbe beszámít. Ez azért jelentős, mert a magyar polgári jog a határidő számításánál azt a napot, amely a határidőként figyelembe veendő, a határidőbe nem számítja be. 0 órától számítódik a jogképesség, a cselekvőképesség határidejének első órája is, még akkor is, ha a születés az adott nap 23. órájában történt.

A méhmagzat feltételes jogképessége

3. Míg az élő ember jogképessége általános, egyenlő és feltétlen, addig a méhmagzat jogképessége élve születéséig általános, egyenlő és feltételes. Feltételes attól függően, hogy élveszületik. Ez a feltételes jogképesség természetesen nem jelenti az élveszületés életképességének feltételét, és adott körülmények között az ember néhány órai élete vagy mindössze orvosilag megállapítható néhány perces élete elégséges ahhoz, hogy jogalanyként mint ember és nem mint méhmagzat nem feltételes, hanem feltétlen jogképességgel rendelkezzen. Így mindazoknak a polgári jogviszonyoknak alanya lehessen, amelyben az ember jogalanyként szerepelhet.

A méhmagzat jogképességének a kérdése leginkább öröklési képességgel kapcsolatban merül fel, ha az örökhagyó végakarata szerint a már megfogant, de még meg nem született személy örökösként számításba jöhet. A méhmagzat jogképessége élve születésétől illetően már feltétlenné válik ugyan, de ennek ellenére méhmagzati állapotában mint feltételes jogképesség, leggyakrabban az öröklési jogi jogviszonyokban jelentkezik.

4. Tekintettel arra, hogy a Ptk. 9. §-a értelmében a vélemezett fogamzási idő a születéstől visszafelé számított háromszázadik nap, az ellenkezőjének bizonyítására lehetőség nyílik. A háromszázadik nap vélemezett fogantatási idő két szempontból jelentős a polgári jogban. Egyrészt a méhmagzat élve születéséig függő jogi helyzet áll fenn, a méhmagzatnak pedig dologi várománya van. Ez azt jelenti, hogy az ellenérdekű fél nem foszthatja meg attól a képességétől, amely reá mint jövőben beálló lehetőség háramlik. „Azt a függő jogi helyzetet, amely valakire nézve a jogszerzés reményét hozza magával, várománynak nevezzük.” (Világhy M.-Eörsi Gy.: Magyar polgári jog. I-II. 1965. 182. o.) Ilyen esetben az alanyi jogszerzésnek egy olyan lehetőségével állunk szemben, amikor a várományost, a méhmagzatot az ellenérdekű fél saját egyoldalú cselekményével a jogszerzéstől nem foszthatja meg. Ezt a dologi várományosi helyzetet biztosítja a Ptk. 10. §-a, amikor bizonyos esetekben gondnok rendelését határozza meg a születendő gyermek részére.

5. A háromszázadik naptól eltérő bizonyítás, tehát az a lehetőség, amelynek értelmében bizonyítani lehet, hogy a fogamzás korábban, illetőleg később történt mint a 300. nap, tehát a fogamzástól az élveszületésig nem 300 nap telt el, adott esetben a Pp. szabályai szerint bonyolódik le. Minden ilyen esetben a bizonyítás elsősorban orvosi kérdés. Az orvostudomány fejlődésével együttjáróan lehetőség nyílik arra, hogy a legszélesebb körű orvosi bizonyítás a Pp. értelmében számba jöhessen. Annak a személynek kell bizonyítani, aki a háromszáz napos fogantatási időpontot vitatja. Neki kell bizonyítania, hogy a fogamzás korábban, illetőleg később történt.

A méhmagzat „életjoga”

6. A méhmagzat életjogáról a magánjog tételes joga sehol sem beszél. Az elmélet azonban annál többet, ezért e kérdés vizsgálata nem kerülhető ki. A méhmagzat jogképességéről a tételes jog rendelkezik. Ha a méhmagzatot embernek ismerjük el, azaz feltételezzük azt, hogy a fogantatástól kezdve ember, akkor teljes (és nem feltételes) jogképességűnek kell elismernünk. Ebből következően viszont számos (nemcsak magánjogi) következményekkel kell számolnunk. Ha nem ismerjük el a méhmagzatot embernek, akkor a jogképessége tekintetében már vitába lehet bocsátkozni, mégpedig a feltételesség tekintetében. A mérték tekintetében azért nem, mert a jogképesség teljes és egyenlő, korlátozottan jogképes személyek feltételezése nem lehetséges.

Az Alkotmánybíróság (AB) az Alkotmánynak az életre vonatkozó rendelkezéseit kifejtve mondta ki, hogy az élethez való jog és az emberi méltósághoz való jog [Alkotmány 54. § (1) bekezdése] a legalapvetőbb emberi jogok. E jogokat csak egységben lehet értelmezni. Az ember emberi volta fejeződik ki bennük: az ember *él*, és *emberhez méltóan* él. E két jog az emberi státus jogi átírata. Önállóan azért nem értelmezhetőek e jogok, mert valójában már *jogon túli* értékeket közvetítenek a jog világába. A jog ezért a végső értékek: az élet és a halál kérdéseiben voltaképpen csak deklarál.

A jogalkotó a magzat ember volta tekintetében a mai napig nem foglalt világosan és egyértelműen állást.

Ha a törvényhozó úgy határoz, hogy a magzat jogilag ember, tehát olyan jogalany, akit megillet az élethez és méltósághoz való alanyi jog, akkor terhességmegszakítás is kizárólag azokban az esetekben végezhető, amelyekre nézve a jog eltűri az emberi életek közötti választást, és ennek megfelelően nem is bünteti az emberi élet kioltását. Ilyen eset például az, ha az anya életének megmentése érdekében válik szükségessé az abortusz.

Ha a törvényhozó úgy dönt, hogy a magzat jogilag nem ember, azaz nem jogalany az Alkotmány 56. §-a értelmében, és nem illeti meg az élethez és méltósághoz való alanyi jog, akkor az Alkotmánnyal összhangban már lehetséges, sőt kötelező a magzati élet védelmére vonatkozó állami kötelezettség és az anya önrendelkezési jogának mérlegelése. Ezek a jogok már konkurálhatnak egymással. Azaz az állam életvédő kötelezettsége és valamely alkotmányos jog - elsősorban az anya személyiségi joga - ütközik. A törvényhozó a terhességmegszakítás feltételeinek megállapításakor nem hagyhatja teljesen figyelmen kívül a két legfontosabb szemben álló jog egyikét sem: mérlegelnie kell az anya önrendelkezéshez való jogát is, és az élethez való jogból folyó, a magzatra is kiterjedő állami életvédelmi kötelezettséget is. (Az állam a magzati lét bizonyos fokú védelmével az emberi lét kialakulásának alapjait védi.)

A művi terhességmegszakításról azért kell mindig törvényben rendelkezni, mert bármely szabályozása magában foglalja a magzat jogalanyiságáról és ebből folyóan a magzat élethez való alanyi jogáról döntést. Az első abortuszdöntés ezen alapulva semmisítette meg a rendeleti szintű abortuszsabályozást, valójában tehát „formális” indokolást alkalmazott [64/1991. (XII. 17.) AB határozat].

A terhességmegszakítás mindig a magzati élet fölötti rendelkezés, amely jogi minősítést kíván; az abortusz szabályozása a magzat élethez való jogára, s - mivel ennek előkérdése, hogy a magzat jogalany-e - a jogalanyisághoz való jogra „vonatkozik”. Tekintettel arra, hogy az ember élethez való joga és jogalanyisághoz való joga korlátozhatatlan, vagyis vagy fennáll, vagy nem, az abortusz szabályozása a lehető legerősebben függ össze ezekkel az alapjogokkal.

Az önrendelkezési jog, mint a magzati élet feletti rendelkezés alapja eleve csak akkor merülhet fel, ha feltesszük, hogy a magzat jogilag nem ember.

Ha a magzat jogalany, alanyi joga van az élethez. Ha tehát meg akarjuk mondani, hogy az abortusz szabályozása miért érinti az anya önrendelkezéshez való jogát, nincs mód megkerülni azt a kérdést, hogy a magzat jogilag ember-e, van-e alanyi joga az élethez és a méltósághoz.

Az, hogy a hatályos jog szerint a magzat nem jogalany, semmivel sem járul hozzá a kérdés megoldásához. Alapvetően más jogi helyzet keletkezik attól függően, hogy a magzat jogalany-e vagy sem. A két lehetséges értelmezés jogi következményei egyaránt kizárják, ugyanakkor az Alkotmánnyal mindkettőjük összefér. A hatályos Alkotmányban rögzített alapjogok értelmezése alapján nem lehet választani a kétféle megoldás között. Az Alkotmánybíróság az élethez és az emberi méltósághoz való jogot, illetve a jogalanyisághoz való jogot értelmezheti, de ezek - bármely tartalommal is - attól függően hatályosulnak, hogy ki tartozik a „minden ember” közé.

A jogképesség formális minőség. Minden embernek jogképesnek kell lennie, de jogképes nem csak az ember lehet. A jog az emberen kívül is bármit jogalanná, „személyt” nyilváníthat.

Ezért az ember jogi alaphelyzetéhez hozzátartozik két „tartalmi” alapjog is, amely a jogképesség formális kategóriáját kitöltheti, és amely a „személy” emberi minőségét kifejezi: az élethez és az emberi méltósághoz való jog. Az emberi méltósághoz való jog azt jelenti, hogy van az egyén autonómiájának, önrendelkezésének egy olyan, mindenki más rendelkezése alól kivont magja, amelynél fogva - a klasszikus megfogalmazás szerint - az ember alany marad, s nem válhat eszközzé vagy tárggyá [64/1991. (XII. 17.) AB határozat]. A méltósághoz való jognak ez a felfogása különbözteti meg az embert a jogi személytől, amelyek teljesen szabályozás alá vonhatók, nincs „érinthetetlen” lényegük.

Az Alkotmány szerint nem lehet semmit sem visszavenni az ember eddig elért jogi pozíciójából. Eszerint a jogalanyiság köre sem szűkíthető. A kérdés az, hogy az ember jogi státusa kövesse-e a természet- és szellemtudományok, valamint a közvélemény emberfogalmainak változását, kiterjedjen-e az ember jogi fogalma is a születés előtti, egészen a fogantatásig? A jogalanyiság ilyen kiterjesztésének jellege és hordereje csak a rabszolgaság eltörléséhez hasonlítható - fejtí ki az AB. Ezzel az ember jogalanyisága elérné elvileg lehetséges végső határát és teljességét.

A magzat jogalanyiságának kérdése az Alkotmány elemzésével nem dönthető el. Ezért az Alkotmánybíróság csak a magzat jogalanyiságáról való törvényhozói döntés után és attól függően mondhatott érdemi véleményt az abortusz adott szabályozásának alkotmányosságáról. A magzat jogalanyiságáról való döntés az ember jogi státusának újbóli meghatározása. Legcélszerűbb szabályozási módja az lenne, ha magában az Alkotmányban fektetnék le. Kétségtelen, hogy az Alkotmány nem ad kifejezett eligazítást az emberi élet kezdetét, de az emberi élet végét, a jogalanyiság megszűnését illetően sem. Ha az „ember”-fogalom normatív fogalom, akkor azonban nem eshet kívül az Alkotmány normavilágán. A törvényalkotó azonban ismét elkerülte a „kényelmetlen” döntést. Az AB-nak kellett kimondani a hatályos - az első abortuszhatározatra reagáló - törvényalkotás alapján azt, ami a magyar jogban tényé vált, de amit senki sem akart nyíltan bevallani: a magzat a magyar jog szerint nem ember (20/B/1993/7. ügyszámú AB határozat, a második abortuszhatározat).

Az anya önrendelkezési jogaként posztulált „abortuszjog” a magzat alkotmányos jogaival konkuráló jogként kezeli az anya személyiségi jogait. Csakhogy itt az emberi életről, azaz a jog által is sérthetetlen és korlátozhatatlan értékekről van szó. Az élet az alanyi jogoknak az alapja és eredője. Konkuráló jogok pedig csak azonos szinten helyezkedhetnek el. Az emberi élet totalitásához egyébként hozzátartozó jogi (rész) értékek nem versenghetnek az egésszel. Az anya személyiségi joga tehát nem korlátozhatja a magzat megszületéshez való jogát, mert ez a korlátozás a magzatnak mint emberi életnek az elpusztítását, azaz az élettől való önkényes megfosztását jelenti. Az ember élete egy másik ember életével konkurálhat.

Az ügynevezett „dávodi eset” szemlélteti igazán jól, hogy a második abortuszdöntés előtt a gyakorlat nem értette az első abortuszhatározatot. Egyben jelezte a második határozat meghozatalának indokoltságát is. A megyei bíróság jogerős határozata szerint a méhmagzat ügygondnoka útján sem indíthat pert anyjának a terhessége megszakítására irányuló jognyilatkozata érvénytelenségének vagy hatálytalanságának megállapítása iránt. A bíróságnak az ilyen igényt tartalmazó keresetlevelet idézés kibocsátása nélkül el kell utasítania, illetőleg - az eljárás későbbi szakaszában - a pert meg kell szüntetnie.

A jogesetben a II. r. alperes törvényes képviselőjeként anyja, az I. r. alperes; a terhes állapotban levő kiskorú II. r. alperes; a méhmagzat pedig mint felperes vett részt. A születendő gyermeknek a gyámhatóság által kirendelt gondnoka a felperes képviselőtében nyújtotta be keresetlevelét. Kérte, hogy a bíróság állapítsa meg, hogy az I. r. alperes terhességének megszakítására irányuló nyilatkozata érvénytelen, továbbá, hogy a II. r. alperes magzati életet élő gyermekének az emberi élethez és az emberi méltósághoz való jogát sérti a II. r. alperes terhességének megszakítása, ezért a bíróság az abortuszt tiltsa meg. Az elsőfokú bíróság a felperes keresetének helyt adott oly módon, hogy megállapította, a méhmagzati életkorát élő felperesnek az Alkotmányban biztosított emberi élethez való jogát a II. r. alperes végrehajtani tervezett abortusz sérti (mivel az a felperes megsemmisítésére irányul), ezért az I. r. alperesnek a terhesség megszakítása iránt előterjesztett kérelme - mint jognyilatkozat - hatálytalan. A II. r. alperes ugyanilyen célú jognyilatkozata pedig semmis (mivel a kiskorú - mint cselekvőképtelen - érvényesen jognyilatkozatot nem tehet).

Az első fokú ítélet ellen benyújtott fellebbezésben az I. r. és II. r. alperes kérte, hogy a megyei bíróság az ítéletet változtassa meg, és a felperes keresetét utasítsa el. Az I. r. alperes fellebbezésének indoklásában arra hivatkozott, hogy a bíróságra is kötelező erejű alkotmányértelmezés szerint a méhmagzat nem jogalany. (Itt tévedett az alperes, amint azt már fentebb kifejtettük: az első abortuszdöntésben nem azt mondta ugyanis ki az AB, hogy a magzat nem jogalany, hanem azt mondta ki, hogy nem eldönthető az Alkotmány alapján a jogalanyisága, ezért ezt a jogalkotónak kell eldöntenie.)

Utalt az alperes arra, hogy a Polgári Törvénykönyv vonatkozó rendelkezése kimondja, hogy az ember jogalanyisága az élveszületéssel kezdődik, így tehát a jogképeség az embert a fogantatástól kezdve megilleti, feltéve, hogy élve születik. Az alperes hivatkozása alapján feltételes jogképeség sem létezett volna a magyar jogban, ami nyilvánvalóan abszurd feltételezés. De „elhallgatta” azt is az alperes, hogy az AB kifejezetten kimondta, hogy a Ptk. hivatkozott szakaszai nem alkalmasak a méhmagzat jogalanyiságának eldöntésére. A hivatkozott szakaszok előtti előkérdésként kell a méhmagzat ember voltáról dönteni.

Az alperes a magzati élet védelméről szóló törvényre is hivatkozott (amelyet az első abortuszhatározatot követően hoztak meg), amely törvény csak azt rögzíti, hogy a fogamzással induló magzati élet tiszteletet és védelmet érdemel, de nem minősíti embernek a magzatot. Ebből következően a magzati élet védendő, de nem egyenértékű az emberi élettel és annak védelmével. Ezáltal a perindításnak és a kereset érdemi elbírálásának nem volt helye. Az alperesnek csupán ez a hivatkozása volt megalapozott, ez azonban egyedül is elegendő volt az eset eldöntésére. A II. r. alperes ügygondnoka fellebbezését azzal indokolta, hogy a II. r. alperes az első fokú tárgyaláson és a tárgyalást követően is az ügygondnokkal való négy szemköztí beszélgetés során úgy nyilatkozott, hogy magzatát nem kívánja megtartani.

A terhesség megszakítása 1998. március 26-án megtörtént. A kialakult eljárásjogi helyzet - „a felperes és jogi képviselőjének hiánya”, ahogy a megyei bíróság fogalmazott -, az első fokú ítélet felülbírlását nem befolyásolta, mert az elsőfokú bíróság ezt megelőzően a kereset tárgyalásával és az érdemi határozat hozatalával már eljárási szabályt sértett meg a megyei bíróság szerint, amelynek eljárásjogi következményeit vonta csak le a megyei bíróság. A bíróságnak a keresetlevél benyújtása után vizsgálat tárgyává kell tennie, és meg kell állapítania, hogy a kereset tárgyalásának eljárásjogi feltételei - ezek között a perbeli jogképeség - fennáll-e. Az elsőfokú bíróság ezen eljárásjogi követelménynek eleget tett, a méhmagzat jogalanyisága kérdésében azonban a megyei bíróság szerint téves álláspontot foglalt el.

A Pp. 48. §-a szerint a perben fél az lehet, akit a polgári jog szabályai szerint jogok illethetnek és kötelezettségek terhelhetnek (perbeli jogképeség). A Ptk. 8. §-ának (1) és (2) bekezdése értelmében a Magyar Köztársaságban minden ember jogképes, jogai és kötelezettségei lehetnek. A jogképeség az életkorra, nemre, fajra, nemzetiséghez vagy felekezethez tartozásra tekintet nélkül egyenlő. A Ptk. 9. §-a e jogképeség kezdetének az időpontját határozza meg, amikor kimondja, hogy a jogképeség az embert, ha élve születik, fogamzásának időpontjától kezdve illeti meg. A méhmagzat jogképesége tehát feltételes, az élveszületéstől függ. A jogképeség az olyan jogok vonatkozásában is az embert (és nem a méhmagzatot - különböztetett a megyei bíróság-) illeti meg, amelyek még a megszületése előtt keletkeztek. Ilyen esetben függő jogi helyzet áll fenn. A Polgári Törvénykönyv gondoskodik a megszületendő gyermek érdekeiről és ezt technikailag a magzat jogképeségének az élveszületés feltételéhez kötött elismerésével oldja meg, valamint azzal, hogy a Ptk. 10. §-a kötelezővé teszi gondnok kirendelését a gyermek részére már megszületése előtt, ha ez jogainak megóvása érdekében szükséges.

A gondnok a Ptk. I. 7. §-ának (3) bekezdése szerint a gyám jogkörében jár el, saját nevében perindításra nem jogosult. Az Alkotmánybíróság határozatában megállapította, hogy a magzat jogalanyisága az Alkotmányból nem vezethető le, és - állapítja meg a jogerős bírósági határozat - a magyar jog szerint a magzat nem jogalany. Ez a megállapítás már nem szerepelt az első abortuszhatározatban, a bíróság tehát továbbment a kérdés értelmezésében, mint az AB.

A törvényalkotó az Alkotmánybíróság megállapítása szerint dönthet úgy, hogy a magzatot jogalanynak minősíti, ebben az esetben a művi terhességmegszakításnak gyakorlatilag minden formája tilos, de dönthet úgy is, hogy a magzati életet speciális módon védi, az utóbbi esetben a terhességmegszakítás - a jogalkotó belátása szerint meghatározott esetekben - korlátozottan megengedett - folytatta az indokolást a megyei bíróság. A magyar Országgyűlés az utóbbi megoldást választotta, amikor megalkotta a magzati élet védelméről szóló 1992. évi LXXIX. törvényt. Ezt a megállapítást a valóságnak megfelelően rögzítette a jogerős határozat, és a megalapozás elegendő is az ítélet érdemben történő helytállósága kapcsán. A magzati élet védelméről szóló hivatkozott számú törvényben a jogalkotó mérlegelte a magzat élethez való joga és a nő önrendelkezési joga közötti lehetséges érdek-összeütközést. Ezt azzal látta feloldhatónak, hogy a terhesség megszakítását általában tiltja, és azt csak veszélyeztetettség esetén a törvényben meghatározott feltételekkel teszi lehetővé (5. §).

A terhesség megszakítását - meghatározott időn belül és feltételekkel - egyrészt a terhes nő, másrészt a Családvédelmi Szolgálat munkatársa, illetőleg szakorvos döntésére bízta. A bíróság a jogalkotó mérlegelését nem bírálhatja felül, mert ez ellentétes lenne az Alkotmány 50. §-ának (3) bekezdésével, amely szerint a bírák a törvénynek alá vannak vetve. Ezt a megállapítást követően a megyei bíróság azonban hibás álláspontot helyezett el, amikor kifejtette: a bíróság nem vonhatja el az említett személyek döntési jogát azzal, hogy jognyilatkozatukat hatálytalanítja. Ugyanis a jognyilatkozatok érvényességét nem attól kell „függővé tenni”, hogy valakinek döntési jogot enged a jogalkotó; a jognyilatkozat érvényességét objektíve a Ptk. szabályozza. Ha ennek megfelel a jognyilatkozat, érvényes. Ha nem, érvénytelen. A jogalkotó hibát követett el, amikor a kiskorú jognyilatkozat-tételi képességét erre az esetre nem engedte meg - a Ptk.-tól eltérően - érvényesnek tekinteni. A terhes anya - mint nyilatkozó-, kora a magzati élet védelméről szóló törvényben nem meghatározott. A Ptk. pedig a nyilatkozók körét kor szerint szűkíti. Dogmatikailag szemlélve a szabályozást, kiskorú ma sem tehet érvényesen olyan nyilatkozatot, amely az abortuszra irányul. A nyilatkozattételt pedig a törvényes képviselőnek nem engedi a magzati élet védelméről szóló törvény. E körben tehát a Ptk.-tól eltérő speciális szabályt találunk arra nézve, hogy milyen jognyilatkozatot tehet érvényesen a kiskorú helyett a törvényes képviselője (aki például nem is végrendelkezhet a kiskorú helyett).

A jogalanyisággal nem rendelkező magzatot ebben a státusában - tehát a megszületés feltételétől függetlenül - jogok nem illetik és kötelezettségek nem terhelik; érvel hibásan a megyei bíróság. Ennek következtében mint magzat nem rendelkezik perbeli jogképességgel sem - vonja le a végső következtetést a jogerős ítélet. Ezért az elsőfokú bíróság akkor járt volna el helyesen - hangzik a határozat-, ha a magzat által benyújtott keresetlevelet a Pp. 130. § (1) bekezdésének e) pontjára hivatkozással elutasítja, illetőleg a pert az eljárás későbbi szakaszában a Pp. 157. §-ának a) pontja alapján megszünteti. A megyei bíróság a pert megszüntette, s azzal egyidejűleg az elsőfokú bíróság ítéletét hatályon kívül helyezte (Bács-Kiskun Megyei Bíróság I. Pf. 20532/1998. - BH1998. 372.).

A jogerős ítélet a fent ismertetett tényállást a következőkkel egészítette ki: az akkor 13 éves II. r. felperes 1998. januárjában házasságon kívüli kapcsolatból terhes lett. Az I. r. felperes mint a II. r. felperes kiskorú anyja törvényes képviselője, 1998. január 27-én terhességmegszakítás iránt kérelmet terjesztett elő, amelynek időpontjaként 1998. február 24-ét tüzték ki. Ezen a II. r. felperes nem jelent meg. A kiskorú anya iskolájában, lakóhelyén terhes állapota ismertté vált. A II. r. felperesnek a magzat megtartása, illetve a terhesség megszakítása tekintetében kételyei voltak. Mindezek tisztázására 1998. február 27-én a felperesek lakásán a polgármester, az iskola igazgatója, a felperesek és a kiskorú anya testvére részvételével egy megbeszélést tartottak. Ezen a kiskorú anya aggályai elhárultak, és a kiskorú anya II. r. felperes - egyezően édesanyja, törvényes képviselője szándékával - maga is úgy határozott, hogy elveteti magzatát.

Az I. r. alperes civil szervezet 1998. március 1-jén telefaxüzenetet küldött a B.-i Városi Kórház igazgatójának, amelyben arról értesítette, hogy „aggályosnak tartja azokat a körülményeket, amelyek között a kiskorú anyát magzatának elhajtására kényszerítenék”. Egyben tájékoztatta a kórházat, hogy a magzat javára magzati gondnok kirendelését kérték, illetőleg gyámhatósági eljárást indítottak, ezért kérte a kórházban tervezett művi terhességmegszakítás elhalasztását. 1998. március 2-án az I. r. alperes civil szervezet gyámhatósághoz fordult, és indítványozta a kiskorú anya magzata számára azonnali hatállyal magzati gondnok kirendelését. Ennek indokaként előadta, hogy értesülése szerint a II. r. felperesnek a terhesség megszakításával kapcsolatos döntése „személyiségét erőszakos ráhatással befolyásoló kényszer hatására, személyiségétől idegen módon történt”, az „akaratában megtört” kiskorút abortuszra bejelentették, így a magzat és az anyja, illetve a magzat és törvényes képviselője között súlyos érdekellentét keletkezett. Egyben igazolta, hogy a magzat javára 100000 forintot letétbe helyeztek. A kiskorú anya törvényes képviselője az elhalasztott első abortuszt követően 1998. március 2-án ismételt kérelmet terjesztett elő a kórháznál, amelynek alapján a beavatkozás időpontjául 1998. március 4-ét jelölték meg. A gyámhatóság azonban 1998. március 2-án kelt határozatával a magzat részére eseti gondnokot rendelt, aki a B.-i Városi Bíróság előtt 1998. március 4-én a felperesek ellen (a felperesek jognyilatkozatainak érvénytelensége, illetve a terhességmegszakítás megtiltása végett) pert indított. A fentiek hatására a B.-i Városi Kórház a terhesség megszakítását megtagadta. A terhesség felperesek által elhatározott megszakítására végül is 1998. március 26-án sor került a megyei kórházban.

Az esetnek országos nyilvánossága lett, azzal több televíziócsatorna, rádióadó és napilap hosszú időn át foglalkozott. Az eset kapcsán többször előfordult, hogy az utcán idegenek a II. r. felperesre rosszindulatú megjegyzéseket tettek, a felperesek több becsmérő levelet kaptak, házuk falát gyalázkodó feliratokkal összefirkálták. Ezek miatt a felperesek kénytelenek voltak lakóhelyükről elköltözni. A II. r. felperes kiskorú anyát az események megviselték, ami miatt pszichiátriai kezelés alatt is állt.

A Legfelsőbb Bíróság - mint felülvizsgáló bíróság - álláspontja szerint az önkéntesen fellépő „magzatvédő” társadalmi szervezet, I. r. alperes megsértette a felperesek személyhez fűződő jogait. A határozat kifejti, hogy a Ptk. 75. §-ának (1) bekezdése szerint a személyhez fűződő jogokat mindenki köteles tiszteletben tartani. E jogok a törvény védelme alatt állnak. A Ptk. a személyhez fűződő jogokat csak példálózva sorolja fel. A magánélet is olyan személyhez fűződő jogosultság, amelyet a Ptk. idézett rendelkezése abszolút hatállyal, mindenkiel szemben védelemben részesít. A magánélethez fűződő jogosultság védelme kifejezésre jut az 1976. évi 8. tvr.-rel kihirdetett, az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (a továbbiakban: Egyezségokmány) 17. cikkének rendelkezése szerint senkit sem lehet alávetni a magánéletével, családjával kapcsolatban önkényes beavatkozásnak. Az ilyen beavatkozás vagy támadás ellen mindenkinek joga van a törvény védelmére. E törvényi védelmet biztosítja egyben mellett a Ptk. 75. §-a. A magánéletbe való beavatkozás akkor sérti a személyhez fűződő jogot, ha önkényes, indokolatlan és szükségtelen. Önkényesnek kell tekinteni a beavatkozást általában akkor, ha az az érintettek akaratával, szándékával kifejezetten ellentétes, illetve ha arról az érintetteknek nincs tudomásuk és a beavatkozást a gondosan mérlegelt körülmények sem indokolják.

A Legfelsőbb Bíróság úgy vélte, hogy a gondosan mérlegelt körülmények sem indokolták a társadalmi szervezet beavatkozását a magzat élethez való jogának biztosítása érdekében. A jogerős ítélet azt róta az I. r. alperes civil szervezet terhére, hogy 1998. február 27-ét követően (e napon a kiskorú anya „végleges” döntést hozott az abortusz végrehajtásáról, miután ezt megbeszélte az iskolaigazgatóval, a polgármesterrel és törvényes képviselőjével) szükségtelenül tett bejelentést a városi kórházban, illetve a gyámhatóságon az anya terhességmegszakításával kapcsolatban, és szükségtelenül fejezte ki ezen bejelentéseiben aggályait az anya akaratnyilvánításának befolyásoltságára nézve. A jogerős ítélet álláspontja szerint az alperes civil szervezet a kórházhoz és a gyámhatósághoz - a tényeket illetően hamis látszatot keltve - indokolatlanul és szükségtelenül tett bejelentést, amellyel akadályozta a II. r. felperes kiskorú anya véleményének az érvényesülését, és fellépése a II. r. felperes kiskorú anya önrendelkezési jogát is megkérdőjelezte. Megsértette továbbá az I. r. felperesnek mint törvényes képviselőnek azt a felelősségét, jogát és kötelezettségét, amely a gyermekének a jogai gyakorlásához szükséges iránymutatása és a tanácsadás tekintetében fennáll.

A Legfelsőbb Bíróság szerint az, hogy a kiskorú anya terhes lett, és a felperesek (a kiskorú anya és törvényes képviselője) az 1992. évi LXXIX. törvényben biztosított jogaikkal élve elhatározták a terhesség megszakítását, kizárólag a felperesek magánéletéhez tartozik, függetlenül attól, hogy általánosabb értelemben a terhesség és a terhesség megszakítása társadalmi probléma is. Miután a felperesek az alperes civil szervezet fellépését és beavatkozását nem kérték, értelemszerűen ahhoz nem járultak hozzá, sőt már a beavatkozást követően kifejezésre is juttatták azzal kapcsolatos ellenérzésüket, ezért csak az alperes által is ismert körülmények mérlegelésével volt eldönthető a beavatkozás indokoltsága vagy szükségtelensége és ezáltal önkényessége. Az alperesnek viszont megalapozott információja nem volt, és nem is lehetett arról, amire a beavatkozását alapította, nevezetesen a kiskorú anya akaratának pszichikai kényszerrel való megtörésére, mert vele soha nem találkozott. Tényként ezért csak azt lehet megállapítani a Legfelsőbb Bíróság szerint, hogy a kiskorú anyának eredetileg volt olyan elképzelése, hogy megtartja gyermekét. Az 1998. február 27-i megbeszélésen azonban a gyermekjóléti szolgálat hivatalból eljáró képviselője, a helyi polgármester és az iskolaigazgató jelenlétében a kiskorú anya felperes kinyilvánította, hogy megváltoztatta korábbi szándékát és a jelenlévőkkel együtt elemzett körülmények és lehetőségek ismeretében a terhességmegszakítás mellett döntött. A jogerős ítélet az 1998. február 27-i megbeszélés eredménye alapján ezért helyesen állapította meg, hogy ekkor már mindkét felperes egyezően döntött a kiskorú anya terhességmegszakításáról, ekkor már akaratilag ellentét az anya és a nevében döntésre jogosult törvényes képviselője között nem volt.

A magzat jogalanyiságáról tehát a határozatban már egy szó sem esik: a magzat nem ember, nem jogalany, és még csak nem is „gondosan mérlegelhető körülmény”, a megszületéséhez való joga létének vagy nemlétének vizsgálata, e jog létezése esetén annak védelme. Ezért e védelem jegyében tett lépések indokolatlanok és önkényesek. A magzattal kizárólag anyja jogosult rendelkezni, a magzat magánügy lett. A jogerős ítélet az alperes civil szervezet kártérítő felelősségét megállapította, és megállapította azokat a hátrányos következményeket, amelyek indokolták mindkét felperes tekintetében elégtétel adását, a Ptk. 355. §-ának (4) bekezdése alapján a nem vagyoni kár, illetve az I. r. felperes kiskorú anya vonatkozásában a vagyoni kár megállapítását és megítélését. Ugyanakkor az írott és az elektronikus sajtó fellépése által esetleg okozott további hátrányok és az alperes civil szervezet jogellenes magatartása között kifejezett okozati összefüggés a perben nem volt megállapítható. (LB Pfv. IV. 21028/2000. sz., BH 2001/2. sz. 61.)

Ptk. 10. § A gyermek részére már megszületése előtt gondnokot kell kirendelni, ha ez jogainak megóvása érdekében szükséges, különösen ha a gyermek és törvényes képviselője között érdekellentét van.

Ptké. I. 7. § (1) Méhmagzat részére a gondnokot a gyámhatóság rendeli ki.

(2) A gondnokrendelést bármelyik szülő vagy nagyszülő, az ügyész, illetőleg az anya lakóhelye szerint illetékes községi, városi, fővárosi kerületi jegyző kérheti. Gondnokrendelésnek hivatalból is helye van.

(3) A gondnok abban az ügyben, amelyben kirendelték, olyan jogkörrel jár el, mint a gyám.

Jegyzet: A Ptké. I. 7. § (2) bekezdése az 1991. évi XX. törvény 48. § (1) bekezdésének megfelelően módosított szöveg.

Gondnokrendelés a születendő gyermek részére

1. A születendő gyermek jogi és törvényes érdekei - még megszületése előtt - védelemre szorulhatnak. Ezt a célt szolgálja a méhmagzat részére történő gondnokrendelés. A tv. rendelkezése attól a feltételtől teszi függővé a megszületés előtti gondnokrendelést a gyermek részére, ha ez jogainak megóvása érdekében szükséges. Ez a feltétel természetesen igen tág körben nyújt lehetőséget arra, hogy a gondnokrendelő gyámhatóság mérlegelje azokat a körülményeket, amelyek a gondnokrendelést szükségessé tehetik. A tv. kiemeli, hogy különösen sor kerülhet erre, ha a gyermek és törvényes képviselője között érdekellentét van.

A gyermek és törvényes képviselője között érdekellentét valószínűsíthető akkor, ha a születendő gyermek, a méhmagzat olyan jogviszony alanyává válik - születésétől kezdve feltétlenül -, amelyben szülője is érdekelt, és a kettőjük közötti érdek ellentétes.

2. A méhmagzat részére a gyámhatóság rendeli ki a gondnokot. A **Ptk. I. 7. §-a (2) bekezdésének** rendelkezése külön felhívja a figyelmet arra, hogy az ilyen gondnokrendelést bármelyik szülő, nagyszülő, az ügyész, illetőleg az anya lakóhelye szerint illetékes községi, városi, fővárosi kerületi jegyző kérheti. Emellett hivatalból is helye lehet a gondnokrendelésnek. A gyermek, illetve a születendő gyermek érdeke ugyanis megkívánja, hogy minden arra lehetséges és hivatott szerv kezdeményezze a gyámhatóságnál a gondnok kirendelését.

A kirendelt gondnok jogköre

3. A kirendelt gondnok az ügyben, amelyben kirendelték, olyan jogkörrel jár el, mint a gyám. Adott esetben tehát nem a távollevő személy képviseletét vagy az ügyei vitelében akadályozott személy képviseletét ellátó, illetőleg az eseti gondnok jogkörével jár, hanem teljes jogkörben képviseli a születendő gyermeket megszületéséig.

Ha a gondnok kirendelésének nem a lehetséges érdekellentét az alapja, hanem önmagában az a körülmény, hogy a születendő gyermek anyja kiskorú, illetőleg gondnokság alatt áll, lehetővé teszi, hogy a megszületést követően a gondnokrendelés most már szabályos gyámrendelés formájává alakuljon át. A méhmagzat részére rendelt gondnok tevékenységi köre önmagában határidőhöz kötött: a születés időpontjáig terjed. A születést követően már emberről van szó, akinek a képviseletét vagy a törvényes képviselője látja el, ha a törvényes képviselő egyébként önjogú, vagy ha a törvényes képviselő nem önjogú, illetőleg az érdekellentét a megszületett gyermek és a szülők között továbbra is fennáll, akkor e vonatkozásban eseti gondnok kirendelésére kerülhet sor; esetleg ha az anya nem önjogú, akkor viszont gyámrendelésre. Ebben a lehetséges körben a gyámság és a gondnokság különböző formái a szülő jogállásától függően változnak.

Egyébként - érdekellentét esetében - a már megszületett ember javára is helye van gondnokrendelésnek (P. törv. II. 20219/1976. - BH 1977/3. sz. 115. - PJD VII. 8. 535. sz.).

II. fejezet

A CSELEKVŐKÉPESSÉG

Ptk. 11. § (1) Cselekvőképes mindenki, akinek cselekvőképességét a törvény nem korlátozza vagy nem zárja ki.

(2) Aki cselekvőképes, maga köthet szerződést vagy tehet más jognyilatkozatot.

(3) A cselekvőképességet korlátozó szerződés vagy egyoldalú nyilatkozat semmis.

Jegyzet: A **Ptk. 11. §-ának** szövegét az előtte levő címeikkel együtt a **2001. évi XV. törvény 1. §-a** állapította meg. Hatályos: 2001. XI. 1-jétől.

A cselekvőképesség

1. A cselekvőképesség az embernek - s a magyar jogban csak az embernek - az a képessége, amelynél fogva saját akaratelhatározásával saját nevében jogokat szerezhet és kötelezettségeket vállalhat. Az embernek ez a képessége különbözik a jogképeségtől. Míg a jogképeség minden személy jogalanyiságát, az adott társadalomban betöltött mozgáskör lehetőségét jelöli meg, tehát, hogy milyen jellegű polgári jogviszonyok alanya lehet, milyen körben lehetnek jogai és kötelezettségei a személynek, addig a cselekvőképesség két vonatkozásban eltér ettől.

Egyrészt a cselekvőképesség csak emberre szabott kategória a magyar jogban, s ennek következtében nem beszélünk a jogi személy - az állam - cselekvőképességéről. Másrészt a cselekvőképesség kifejezi azt, hogy a cselekvőképes személy, az ember, a saját nevében, a saját akaratnyilatkozatával szerezhet jogokat és vállalhat kötelezettségeket. Az ember jogképeségénél szűkebb a cselekvőképesség, jöllehet minden ember - még a méhmagzat is feltételeken - jogképes, cselekvőképessége nem minden embernek van.

„A törvény a cselekvőképesség szabályozásánál abból az elvből indul ki, hogy a cselekvőképesség minden embert megillet, ha cselekvőképessége a törvény értelmében nem esik korlátozás alá, vagy nincs kizárva.” (Min. ind. I. 45. o.) Ez az elvi tétel a tipikus embert tartja szem előtt, mert az emberek legnagyobb részének a cselekvőképessége teljes, azt a törvény nem korlátozza, illetőleg nem zárja ki. „Ez megfelel annak a ténynek, hogy a polgári jog szempontjából az általános jelenség a cselekvőképesség teljessége. Ebből pedig az következik, hogy a javaslatban nem a cselekvőképes személy körét kell meghatározni, hanem a cselekvőképességükben korlátozott vagy cselekvőképességgel nem rendelkező személyek körét.” (Min. ind. I. 46. o.) A cselekvőképesség az embernek az a képessége, hogy megfelelő érettséggel rendelkezik, és szellemi és testi fogyatékossága nem gátolja az akaratelhatározás kialakításában, tehát az alternatív viszonyok közötti választás lehetőségében. A cselekvőképesség feltételezi az ember belátási képességének épségét és érettségét. Erre tekintettel a cselekvőképesség teljessége az értelmes akaratelhatározásra való képességet jelenti (Világhy M.-Eörsi Gy.: Magyar polgári jog. I-II. 1965. 100. o.).

Jognyilatkozati képesség

2. A cselekvőképesség érvényes jognyilatkozatok tételére vonatkozó képességet jelent. Ezt fejezi ki a Ptk. 11. §-ának (2) bekezdése, amikor kimondja, hogy a cselekvőképes személy maga köthet szerződést vagy tehet más jognyilatkozatot. Ez a rendelkezés a jognyilatkozatok tételére vonatkozó képességet fejezi ki. A jognyilatkozatok jelentős része szerződési nyilatkozat. „Ezért a cselekvőképességet - némi pontatlansággal - szerződésképesnek is lehet nevezni.” (Világhy M.-Eörsi Gy.: 101. o.) A jogképességen belül a felnőtt és megfelelő épségű akaratelhatározásra képes személy képességét mint cselekvőképességet általános szerződési képességnak, általános jognyilatkozati képességnak is nevezik (Világhy M.-Eörsi Gy.: uo.). A szerződésképes polgári jogi, jogági kategória. Vannak azonban egyes esetek, amikor a jognyilatkozat megtételére az általános szabályoktól eltérő módon különleges jogképességi képességgel állunk szemben [ilyen például az, hogy a korlátozottan cselekvőképes személy közzvégrendeletet tehet; Ptk. 624. § (2) bek.].

A jognyilatkozat tétele azonban csak a cselekvőképesség egyik oldala. Az irodalom és a tudomány megkülönbözteti az aktív cselekvőképességen túlmenően annak passzív oldalát is (Világhy M.-Eörsi Gy.: uo.). A cselekvőképesség nemcsak azt kívánja kifejezni, hogy valaki érvényes jognyilatkozatot tehet saját akaratából és nevében, hanem azt is, hogy mennyiben fogadhat el érvényesen más részéről hozzá intézett nyilatkozatokat. A magyar jogban a jognyilatkozat aktív és passzív cselekvőképességi szabályai néhány kivételtől eltekintve általában azonosak. A kivételek a korlátozottan cselekvőképes, illetőleg cselekvőképtelen személyek körében jelentkeznek.

A cselekvőképességre irányadó szabályok - meghatározott feltételek mellett - nem magyar állampolgárookra is irányadóak. A nemzetközi magánjogról szóló, többször módosított 1979. évi 13. tvr. 15. §-ának (1) bekezdése szerint: a külföldi állampolgár és a hontalan jogképességére és cselekvőképességére, továbbá személyi és vagyoni jogaira, valamint kötelezettségeire - ha jogszabály másképpen nem rendelkezik - ugyanazokat a szabályokat kell alkalmazni, mint a belföldiekre. (2) Azt a nem magyar állampolgárt, aki a személyes joga szerint cselekvőképtelen vagy korlátozottan cselekvőképes, a mindennapi élet szokásos szükségleteinek fedezése körében Magyarországon kötött vagyoni jogi ügyletei szempontjából cselekvőképesnek kell tekinteni, amennyiben a magyar jog szerint cselekvőképes lenne. (3) Azt a nem magyar állampolgárt, aki személyes joga szerint cselekvőképtelen vagy korlátozottan cselekvőképes, de a magyar jog szerint cselekvőképes lenne, egyéb vagyoni jogi ügyletei szempontjából is cselekvőképesnek kell tekinteni, ha az ügylet jogkövetkezményeinek Magyarországon kell beállniuk.

A cselekvőképesség fokozatai

3. A jogképességnél jogunk a norma egyneműsítő, általánosító szabályozása következtében fokozatokat nem ismer. Ha a jogszerű jogképes, akkor képessége nem lehet korlátozott, nem lehet valamilyen formában más terjedelmű. Ezzel szemben a cselekvőképesség fokozatokat is ismer, és ebből a szempontból vannak cselekvőképesek, s ez a tipikus, vannak korlátozottan cselekvőképesek és cselekvőképtelenek.

A cselekvőképességtől meg kell különböztetni az ún. *vétőképességet*. A cselekvőképesség az érvényes jognyilatkozat tételének, illetőleg elfogadásának a képessége, tehát a testi és szellemi fejlettség és épség mellett az embernek a nyilatkozat adására és nyilatkozat érvényes elfogadására vonatkozó képessége. Ezzel szemben a vétőképesség a felelősség feltétele az ember vonatkozásában (pl. 339. §). A vétőképesség a felelősség absztrakt képességét, fogalmát kívánja megadni. Alapvetően eltér nemcsak jogrendszerbeli elhelyezését, hanem tartalmát illetően is attól, amit a cselekvőképesség fejez ki.

A cselekvőképesség korlátozásainak tilalma

4. Ahogyan a jogképesség korlátozására irányuló szerződés vagy egyoldalú nyilatkozat a Ptk. 8. § (3) bekezdése szerint semmis, hasonló szabályt tartalmaz a 11. § (3) bekezdése. A cselekvőképesség korlátozására irányuló, akár egyoldalú nyilatkozat, akár szerződés semmis. A tv. saját akaratára alapján sem teszi lehetővé az egyes embereknek azt, hogy a törvény által biztosított alapvető jogaikat, nyilatkozati készségüket és képességüket valamilyen módon szerződési vagy egyoldalú nyilatkozattal korlátozzák. (E szabály értelemszerűen magában foglalja a cselekvőképesség teljes kizárását célzó jognyilatkozat semmisségét is.)

E rendelkezés kifejezi azt is, hogy jogunk az egyes embert a saját akaratával szemben is védi. A cselekvőképesség terjedelme mindig az adott egyéb feltételektől függ. Az, hogy a cselekvőképesség körében milyen jellegű és terjedelmű jognyilatkozatokat tehet az autonóm struktúrájú jogviszonyokban az ember, mint a polgári jogviszony alanya, az - az alapvető jogképesség mellett - a dologi és egyéb feltételektől függ, amelyek az adott helyzetben, az adott körülmények között számára lehetőségként jelentkeznek. Mindebből következik, hogy a Ptk. nem a cselekvőképesség terjedelmét és azt határozza meg, hogy ki cselekvőképes, hanem azoknak a körét, akiknek a cselekvőképessége korlátozott vagy cselekvőképességgel nem rendelkeznek. Ebből a felfogásból következik, hogy a tipikus, a mindennapi cselekvőképes személy. Az atipikus, a kivételes, a korlátozottan cselekvőképes, illetőleg a cselekvőképtelen.

A kiskorúság miatti korlátozott cselekvőképesség, illetve cselekvőképtelenség

Ptk. 12. § Kiskorú az, aki tizennyolcadik életévét még nem töltötte be, kivéve, ha házasságot kötött. A házasságkötés nem jár a nagykorúság megszerzésével, ha a házasságot a bíróság a cselekvőképesség hiánya vagy a kiskorúság miatt szükséges gyámhatósági engedély hiánya miatt nyilvánította érvénytelennek.

Ptk. 77. § A házasságkötés a Ptk. hatálybalépése előtt kötött házasságnál sem jár a nagykorúság megszerzésével, ha a bíróság a házasságot a cselekvőképesség hiánya vagy a kiskorúság okából szükséges gyámhatósági engedély hiánya miatt érvénytelennek nyilvánítja.

Jegyzet: A Ptk. 12. §-ának szövegét az előtte levő címmel együtt a 2001. évi XV. törvény 1. §-a állapította meg. Hatályos: 2001. XI. 1-jétől.

A korhatár felemelése

1. Korábbi jogunk - és ezt fejezte ki az 1959. évi IV. tv. is - a korlátozott cselekvőképességgel járó kiskorúság korhatárát a tizenkettedik életévben jelölte meg. A tv. módosítása ezt a korhatárt a tizennegyedik életévre emelte fel, összhangban a munkajogi és a büntetőjogi korhatárral, amely a munkába lépés, a munkaszerződés létesítésének a lehetőségét és a büntethetőség korhatárát fejezte ki (min. ind. II. a 8-25. §-hoz 1. p.). A módosított Ptk. miniszteri indokolásának az a megállapítása, amely szerint: „A kötelező általános iskolai oktatás a gyermekek tizennegyedik életévéig tart” (min. ind. II. 8-25. §-hoz 1. p.), a tipikusból indul ki. A korlátozottan cselekvőképes életkorának felemelése azonban nem is az iskolai végzettségtől függ. A 14. életévét már betöltött kiskorú, ha egyébként nem cselekvőképtelen, korlátozottan cselekvőképes. A korhatár felemelése tehát más jogterület (elsősorban a büntetőjogi) korhatári meghatározásával összhangban történt, és a kiskorú védelmét szolgálja. Az a körülmény, hogy a kiskorú 14. életévének betöltése után korlátozottan cselekvőképes, nem jelenti, hogy önmagában az életkor betöltése eredményezi a korlátozott cselekvőképességet. Abban az esetben, ha egyéb okból a kiskorú cselekvőképtelen, akkor a 14. életévét betöltött kiskorú is cselekvőképtelennek minősül.

A Ptk. I. 3-4. §-ával és a polgári jog elveivel összhangban a korlátozott cselekvőképesség elérése a 14. életévvel a születési nap 0 órájától számít. Tekintettel arra, hogy a Ptk. 9. §-a külön kimondja, miszerint a születés napja a határidőbe beleszámít, ennek következtében a különböző határidők, amelyek a korlátozott cselekvőképességnél, illetve a cselekvőképtelenségnél fennállnak, a születésnap 0 órájától kezdve már akkor is korlátozott cselekvőképességet eredményeznek a 14. életévét betöltő kiskorúnak, ha eredetileg az adott esetben késő este született. A 14. életév betöltése nem az óra szerinti évet jelenti, hanem a naptár szerinti nap betöltését és elérését. A 14. életévét betöltő személy kiskorú. Kiskorúsága 18. életévéig tart, ahol ugyancsak a naptári napot kell tekinteni, és a születésnap 0 órájától kezdve már nagykorúvá válik a személy.

A házasságkötés nagykorúsító hatása

2. A 12. § lehetővé teszi, hogy a 18. életévét még be nem töltött kiskorú házasságkötése esetén nagykorúvá váljék. A nagykorúság megszerzésével nem jár a házasságkötés, ha a házasságot a bíróság a cselekvőképesség hiánya vagy a kiskorúság miatt szükséges gyámhatósági engedély hiánya miatt nyilvánította érvénytelenné. A házasságkötés nem jár a nagykorúság megszerzésével, ha teljesen hiányzik a kiskorú cselekvőképessége. Külön tér ki a Ptk. 12. §-a arra az esetre, amikor a szükséges gyámhatósági engedély hiánya miatt nyilvánítja a bíróság érvénytelenné a házasságot. Amennyiben az előzőekben foglalt esetek nem forognak fenn, tehát a házasságot más okból nyilvánítják érvénytelenné, akkor a házasság nagykorúsító hatása mindenképpen bekövetkezik. Hasonló a helyzet olyan esetekben is, amikor a házastársak házasságát - egyébként még 18. életévük elérése előtt - a bíróság jogerős ítélettel felbontja (Csjt. 18. §). Ilyenkor a házasság megszűnése nem jár a kiskorúság visszaállásával. Hasonlóképpen a házasság más megszűnésének esete, tehát a másik házastárs halála sem vezet arra, hogy az azzal megszerzett nagykorúságot elveszítené a 18. életévét még be nem töltött személy. A törvénynek ez a taxációs rendszere azzal a következménnyel jár, hogy a családjogi jogszabályoknak megfelelően vagy meg nem felelően kötött házasságok esetében a nagykorúsító hatás csak az alábbi esetek együttes megléte esetében nem áll fenn: a) a házasuló nem volt cselekvőképes, és a bíróság a házasságot érvénytelenné nyilvánította; b) a kiskorúság miatt szükséges gyámhatósági engedély hiányzott, és emiatt a bíróság érvénytelenné nyilvánította a házasságot.

Minden más érvénytelenségi ok, vagy a házasság megszűnésének bármely más esete nem érinti az egyszer megszerzett nagykorúságot, és a korlátozott cselekvőképesség, illetőleg a kiskorúság nem áll vissza.

Ptk. 12/A. § (1) Korlátozottan cselekvőképes az a kiskorú, aki a tizennegyedik életévét már betöltötte és nem cselekvőképtelen.

(2) A korlátozottan cselekvőképes kiskorú nyilatkozatának érvényességéhez - ha jogszabály kivételt nem tesz - törvényes képviselőjének beleegyezése vagy utólagos jóváhagyása szükséges. Ha a korlátozottan cselekvőképes kiskorú cselekvőképessé válik, maga dönt a függő jognyilatkozatainak érvényességéről.

(3) A korlátozottan cselekvőképes kiskorú a törvényes képviselőjének közreműködése nélkül is

a) tehet olyan személyes jellegű jognyilatkozatot, amelyre jogszabály feljogosítja;

b) megkötheti a mindennapi élet szokásos szükségleteinek fedezése körébe tartozó kisebb jelentőségű szerződéseket;

c) rendelkezik munkával szerzett keresményével; keresménye erejéig erre kötelezettséget vállalhat;

d) megköthet olyan szerződéseket, amelyekkel kizárólag előnyt szerez.

(4) A törvényes képviselő a korlátozottan cselekvőképes kiskorúnak - a d) pontban foglaltak szerint - ígért vagy adott ajándékot a gyámhatóság engedélyével visszautasíthatja. Ha a gyámhatóság a törvényes képviselő visszautasító nyilatkozatát nem hagyja jóvá, ez a határozata a törvényes képviselő elfogadó nyilatkozatát pótolja.

(5) A törvényes képviselő a korlátozottan cselekvőképes kiskorú nevében maga is tehet jognyilatkozatokat, kivéve azokat, amelyeknél a jogszabály a korlátozottan cselekvőképes kiskorú saját nyilatkozatát kívánja meg, illetve amelyek a munkával szerzett keresményre vonatkoznak.

Jegyzet: A Ptk. 12/A. § szövegét a 2001. évi XV. törvény 1. §-a állapította meg. Hatályos: 2001. XI. 1-jétől.

A korlátozottan cselekvőképes kiskorú jognyilatkozatai

1. A cselekvőképesség szabályainak újrafogalmazásakor a jogalkotó külön §-ban szabályozta a korlátozottan cselekvőképes kiskorú és a korlátozottan cselekvőképes gondnokolt jognyilatkozatainak érvényességét. Mindez azonban tartalmilag a korlátozottan cselekvőképes kiskorú vonatkozásában jelentős részt nem érintette a szabályanyagot, ezért a korlátozottan cselekvőképesek által tett jognyilatkozatok érvényességére vonatkozó korábbi egységes szabályozáshoz fűzött gondolatok nem veszítették el érvényüket.

2. A korlátozottan cselekvőképes kiskorú jognyilatkozatainak érvényessége szempontjából e jognyilatkozatok négy csoportba sorolhatók: *a)* azok a jognyilatkozatok, amelyeket helyette törvényes képviselője tesz meg; *b)* azok a jognyilatkozatok, amelyeket kizárólag a korlátozottan cselekvőképes kiskorú tehet meg; *c)* azok a jognyilatkozatok, amelyeket ugyan a korlátozottan cselekvőképes kiskorú maga tesz meg, de érvényességükhöz a törvényes képviselő beleegyezése vagy utólagos jóváhagyása szükséges; *d)* azok a jognyilatkozatok, amelyek érvényességéhez - a törvényes képviselő beleegyezésén, utólagos jóváhagyásán, illetőleg a korlátozottan cselekvőképes kiskorú helyett a törvényes képviselő által tett nyilatkozaton túlmenően - a gyámhatóság jóváhagyása is szükséges. Itt nem érintjük azoknak a jognyilatkozatoknak a körét, amelyek gyámhatósági jóváhagyással sem válnak érvényessé.

A korlátozottan cselekvőképes kiskorú személy javára, illetőleg terhére a jognyilatkozatokat általában törvényes képviselője teszi. Éppen ezért a Ptk. 12/A. § (2) bekezdése abból indul ki, hogy általánosságban - és ez az általánosság a tipikus, a jellemző, a mindennapi életet fejezi ki - a korlátozottan cselekvőképes kiskorú jognyilatkozatát törvényes képviselője teszi meg. Ez alól már a Ptk. 12/A. §-ának (2) bekezdése olyan értelmű kivételt képez, hogy a korlátozottan cselekvőképes kiskorú jognyilatkozatának érvényességéhez általában törvényes képviselőjének beleegyezése vagy utólagos jóváhagyása szükséges, kivéve, ha jogszabály kivételt tesz. A jogszabályi kivétel azokra az esetekre vonatkozik, amikor a korlátozottan cselekvőképes kiskorú kizárólag maga, tehát személyhez kötötten tehet nyilatkozatot, illetőleg a törvényes képviselő hozzájárulása sem elégséges. A jelenlegi polgári jogunkban ilyen eset a munkával szerzett keresménnyel történő rendelkezés [12/A. § (3) bek. c) pont], a közbérgrendelet alkotása [624. § (2) bek.] és a képviselőkénti eljárás [219. § (1) bek.].

A törvényes képviselő beleegyezése, illetőleg utólagos jóváhagyása időbeli különbséget jelent. A törvényes képviselő beleegyezése megelőzi, ezzel szemben az utólagos jóváhagyás követi a korlátozottan cselekvőképes jognyilatkozatát. A korábbi Ptk. 215. §-a csak úgy fogalmazott, hogy ha a szerződés létrejöttéhez harmadik személy beleegyezése, illetőleg hatóság jóváhagyása szükséges, addig az ideig a szerződés nem jön létre, de nem fogalmazta meg azt, hogy az ilyen függő jogi helyzetben a korlátozottan cselekvőképes által tett jognyilatkozat - amelyhez törvényes képviselője előzetes beleegyezése, illetőleg hatósági jóváhagyás hiányzik - milyen hatályú. A módosított Ptk. 215. §-ának (3) bekezdése kifejezetten rendelkezik arról, hogy „beleegyezés, illetőleg jóváhagyás hiányában a szerződésre az érvénytelenség jogkövetkezményeit kell alkalmazni”. Ma is - akár kell a nyilatkozathoz törvényes képviselői beleegyezés vagy utólagos jóváhagyás, akár nem - a korlátozottan cselekvőképes kiskorú javára és terhére szóló jognyilatkozatokat vagy maga a korlátozottan cselekvőképes kiskorú tesz meg (érvényességéhez lehet, hogy kell beleegyezés vagy jóváhagyás), vagy nevében - javára és terhére - a törvényes képviselő. A 205. § (1) bekezdése - s ide utal a 199. § is - a jognyilatkozat létrejövetelét határozottan elválasztja a létrejött okirat érvényességétől. Ennek értelmében függő jogi helyzet áll elő a korlátozottan cselekvőképes kiskorú olyan jognyilatkozatánál, amely létrejött, de amelynek érvényességéhez a törvényes képviselő beleegyezése, illetőleg utólagos jóváhagyása szükséges. Ez a függő jogi helyzet teremti meg annak a lehetőségét, hogy a korlátozottan cselekvőképes kiskorú által tett jognyilatkozat, amely előzőleg hiányolja a beleegyezést és utólagosan még nem kapta meg a jóváhagyást, a későbbiekben mégis érvényes jognyilatkozattá váljék. A jognyilatkozat érvényességére vonatkozólag a Ptk. egyéb helyein foglalt rendelkezéseik irányadóak [200. § (2) bek.].

A függő jogi helyzetből következik, hogy ha a korlátozottan cselekvőképes kiskorú a törvényes képviselő előzetes beleegyezésével, illetőleg utólagos jóváhagyásával nem rendelkezik, akkor ennek beérkezéséig a szerződés érvényessé nem válhat. Ha viszont a korlátozottan cselekvőképes kiskorú maga válik cselekvőképessé, tehát nagykorúvá, úgy minden esetben maga dönt függő jognyilatkozatainak érvényessége felől. Ez a függő jogi helyzet egyúttal azt az időközi különbséget is kifejezheti, amely már előzőleg a beleegyezés, illetőleg az utólagos jóváhagyás folytán minden előidézett függő jogi helyzetenél előáll. Míg azonban a törvényes képviselő beleegyezése vagy utólagos jóváhagyása a korlátozottan cselekvőképes kiskorú jognyilatkozatához képest előzetes vagy utólagos, addig ebben a függő jogi helyzetben a korlátozottan cselekvőképes kiskorú válik cselekvőképessé. Ebben az esetben nem a törvényes képviselő jognyilatkozata szükséges ahhoz, hogy a függő jogi helyzet egyértelművé váljék, hanem az, hogy a jognyilatkozatot tevő korlátozottan cselekvőképes kiskorú cselekvőképessé (nagykorúvá) váljék.

A korlátozottan cselekvőképes kiskorú önálló jognyilatkozatai

2. A Ptk. 12/A. § (3) bekezdése azokat a kivételeket állapítja meg, amelyekhez a törvényes képviselő közreműködése nem szükséges. Olyan jognyilatkozatokról van szó, amelyek a korlátozottan cselekvőképes kiskorú részéről előzetes beleegyezés, illetőleg utólagos jóváhagyás nélkül is megtehetőek. Ez a rendelkezés magában foglalja azokat az eseteket, amikor semmiféle más (például gyámhatósági) hozzájárulás nem szükséges. Ezért fogalmazza meg úgy a 12/A. § (3) bekezdése, hogy a korlátozottan cselekvőképes kiskorú a törvényes képviselő közreműködése nélkül tehet jognyilatkozatot. A megfogalmazás nem egészen pontos. A korlátozottan cselekvőképes kiskorú ugyanis a (2) bekezdésben sem a törvényes képviselő közreműködésével tesz jognyilatkozatot. A törvényes képviselő tevékenysége általában és a tipikus esetekben a korlátozottan cselekvőképes jognyilatkozatánál előzetes beleegyezés vagy utólagos jóváhagyás. A közreműködés olyanfajta tevékenységet fejez ki, amelyet valaki jognyilatkozat tétele nélkül vagy ilyen jognyilatkozatra tekintet nélkül mint tevékenységet folytat a kérdéses nyilatkozó javára, illetőleg terhére (a közreműködőre l. a 315. §-t). A jognyilatkozat létrejötté nem azonos az érvényességgel. Adott esetben a közreműködő hiánya azt fejezi ki, hogy nem szükséges a korlátozottan cselekvőképes jognyilatkozatának érvényességéhez a törvényes képviselő előzetes beleegyezése, illetőleg utólagos jóváhagyása. A törvény tételesen felsorolja azokat a jognyilatkozatokat, amelyeket a korlátozottan cselekvőképes személy a törvényes képviselő közreműködése nélkül - érvényesen - megtehet. Ide tartozik:

a) az olyan személyes jellegű nyilatkozat, amelyre a jogszabály feljogosítja. Ide tartozik mindenekelőtt a képviselő ellátása, a Ptk. 219. § (1) bekezdésének második mondata szerint „cselekvőképes személyt korlátozottan cselekvőképes személy is képviselheti”. Ez a rendelkezés tartalmilag azt kívánja kifejezni, hogy aki a saját ügyeinek ellátása végett más személyt feljogosít arra, hogy nevében jognyilatkozatot tegyen, tehát részére jogokat szerezzen és kötelezettségeket vállaljon, az magára vessen, ha korlátozottan cselekvőképes személyt jogosít fel a képviselőre. Bár a 219. § (1) bekezdése nem jelöli meg kifejezetten azt, hogy a képviselőként eljáró korlátozottan cselekvőképes csak személyes jognyilatkozatot tehet, mégis ez a jognyilatkozat egyike azoknak, amelyeket a korlátozottan cselekvőképes kiskorú csak személyesen tehet meg. A képviselő ugyanis nem ruházhatja tovább saját feljogosítását. Rendszerint meghatalmazás útján kapja meg ezt a feljogosítást, és adott körülmények között a képviselő személyéhez kötött joga a képviselői jog, amellyel meghatalmazás útján történő felruházása a meghatalmazott javára, illetőleg terhére történhet.

Ide tartozik továbbá az, hogy a Ptk. 624. § (2) bekezdése értelmében közzérendeleter - amely egyébként csak személyesen tehető - korlátozottan cselekvőképes kiskorú személy is tehet.

Hasonlóképpen személyhez fűződő - de már nem kizárólagos - a korlátozottan cselekvőképes kiskorúnak az a joga, hogy a 85. § (1) bekezdése alapján a személyhez fűződő jogai védelmében maga is felléphet.

Nem polgári jogi, tehát nem az autonóm struktúrához tartozó az a jognyilatkozat, amellyel a korlátozottan cselekvőképes kiskorú személy - a megfelelő feltételek fennállása mellett - házasságkötési nyilatkozatot tehet, és ezzel nagykorúvá válik. Ezek a nyilatkozatok a családi jog körébe tartoznak.

b) A leghétköznapiabb eseteket sorolja fel a Ptk. 12/A. § (3) bekezdésének b) pontja, amikor kimondja, hogy a korlátozottan cselekvőképes személy törvényes képviselőjének közreműködése nélkül is megkötheti a mindennapi élet szokásos szükségleteinek fedezése körébe tartozó kisebb jelentőségű szerződéseket. Ez a rendelkezés több feltétel együttes fennforgását kívánja meg. Mindenekelőtt a mindennapi élet szokásos szükségleteinek a fedezéséről van szó. A mindennapi élet adott körülmények között a korlátozottan cselekvőképes kiskorú, illetőleg törvényes képviselője társadalmi helyzetétől, vagyoni viszonyaitól, jellegzetes szokásaitól függő, adott helyzetbeni elbírálást igényel. A szokásos szükségletek ugyanis társadalmi rétegek és csoportok, foglalkozások stb. szerint különböznek. A szokásos szükségletek körébe tartozó vagyontárgyak vagy ügyletek, illetőleg szerződések különböznek attól, hogy mi tart az egyes osztályhoz, réteghez, városi, illetőleg falusi viszonyokhoz tartozó ember szokásos szükségletnek. További feltétele, hogy e szerződés kisebb jelentőségű legyen, amely gyakorlatilag azt kívánja kifejezni, hogy a szerződés nem nagy összegű, illetőleg nem nagy jelentőségű az adott társadalom, osztály, réteg, helyi viszonyok adott körülményei között. Korábbi jogunk [1952. évi 23. tvr. (a továbbiakban: Csjt.), 23. § (3) bek.] a mindennapi élet szokásos szükségleteinek fedezése körébe tartozó kisebb jelentőségű szerződések érvényességéhez a teljesedésbe menést is megkövánta. A gyakorlat azt mutatta, hogy a kisebb jelentőségű szerződéseket hitelre, későbbi határidős teljesítéssel nem szokták megkötni. Éppen ezért már a korábbi Ptk. is elhagyta a teljesedésbe menetelt, és elegendőnek tartotta a szokásos szükségletek fedezése körébe tartozó kisebb jelentőségű szerződések megfogalmazását. E vonatkozásban bírói gyakorlatunk éppen a kis jelentőségű szerződések tekintetével alig mutat fel számba vehető gyakorlatot. A kisebb jelentőségű szerződéseket az adott helyzetben, az adott körülmények között a felek maguk minősítik kisebb jelentőségűnek, és ezekből nehézségek, a bírói gyakorlatra tartozó és elbírálást igénylő megoldások nem is születnek.

c) A Ptk. 12/A. § (3) bekezdésének c) pontja alapvető jogszabályi rendelkezés. Az adott rendelkezés szerint ugyanis a korlátozottan cselekvőképes kiskorú törvényes képviselőjének közreműködése nélkül is rendelkezik munkával szerzett keresményével, ha jogszabály kivételt nem tesz, és keresménye erejéig kötelezettséget is vállalhat. Ez magában foglalja azt is, hogy keresménye erejéig a kiskorú jogosult rendelkezni, és jogosult arra, hogy kötelezettséget vállaljon. A korlátozott felelősség megfogalmazása lényegében azt kívánta közvetett módon kifejezni, hogy a korlátozott kötelezettségvállalás a jogszabály által megszabott kereteket nem lépheti túl, és ehhez a kötelezettségvállaláshoz fűződik a korlátozott felelősség. A jelenlegi szabály ebben a vonatkozásban nem mond ki egyebet, mint azt, hogy keresménye erejéig korlátozottan cselekvőképes személy kötelezettséget vállalhat, amelyért teljes felelősséggel tartozik. A rendelkezés nem a felelősség oldalán fogja meg a keresmény erejéig való kötelezettségvállalást, hanem az alapnál, tehát a kötelezettségvállalásnál, amely eleve megszabja az ehhez fűződő további jogkövetkezményeket és joghatásokat.

d) A korlátozottan cselekvőképes kiskorú önálló - tehát törvényes képviselőjének közreműködése nélkül is megtehető - jognyilatkozatainak köréhez tartozik az olyan szerződéseknek a megkötése, amelyekkel kizárólag előnyt szerez. Ez a rendelkezés lehetővé kívánja tenni, hogy a korlátozottan cselekvőképes kiskorú olyan előnyöket is szerezzen, amelyekhez nem szükséges törvényes képviselőjének hozzájárulása. Ez az előnyszerzés lehet vegyes szerződés is. Adott körülmények között a kizárólagos előnyszerzés tehát csak ajándékozásként vagy olyan juttatásként jelentkezhet, amely kizárólag ingyenes (pl. haszonkölcsön). A bírói gyakorlat nem mutat fel olyan eseteket, amikor az e körbe eső szerződéseknek a kizárólagos előny szerzése vitássá válhat. Tekintettel arra, hogy a Ptk. 12. §-a (3) bekezdésének c) pontja az előnyszerzést leszűkítetten értelmezi, amelyet ebben az értelemben nem lehet kitágítani, itt csak olyan szerződések megkötéséről lehet szó, amelyek a korlátozottan cselekvőképes kiskorú javára kizárólagos előnyszerzést jelentenek. Ez a kizárólagos előnyszerzés azonban nem válhat a kiskorú kárára. Ezt szolgálja a 12/A. § (4) bekezdése.

3. Az a körülmény, hogy a korlátozottan cselekvőképes személy megköthet olyan szerződéseket, amelyekkel kizárólag előnyt szerez, nem jelenti az állami befolyásolás, illetőleg az állami felülbírálat mellőzését. Éppen ezért a Ptk. 12/A. § (4) bekezdése lehetővé teszi, hogy a törvényes képviselő a korlátozottan cselekvőképes kiskorúnak ígért vagy adott ajándékot a gyámhatóság engedélyével visszautasíthassa. Ebből a rendelkezésből következik, hogy egymagában a törvényes képviselő nem jogosult az ajándék visszautasítására - akár az ajándékozási ígéret, akár az adott ajándék visszautasítására -, hanem ehhez gyámhatósági felülbírálat szükséges. Ez a rendelkezés, amely itt a gyámhatósági felülbírálatot igényli, nem elégszik meg a törvényes képviselő elbírálásával, hanem ehhez többletként kívánja meg a gyámhatóság hozzájárulását.

A gyámhatóság tevékenysége ebben a körben annak a felülbíráta, hogy a korlátozottan cselekvőképes kiskorú személy részére ígért vagy adott ajándék mennyiben befolyásolhatja, érintheti, esetleg a jövőre nézve sértheti a korlátozottan cselekvőképes személyéhez fűződő jogokat. A korlátozottan cselekvőképes kiskorú esetében igen gyakran előfordulhat, hogy az ilyen személyt idősebb ajándékozó ígérettel vagy adott ajándékkal olyan tevékenységre csábítja vagy vonzza, amely a későbbiek során a korlátozottan cselekvőképes kiskorú személyiséghez fűződő jogainak sérelméhez vezet. Ezért a tv. csak a kiskorú esetében teszi lehetővé a korlátozottan cselekvőképes személy részére ígért vagy adott ajándék visszautasítását, az egyéb okból korlátozottan cselekvőképes ajándékozásiának visszautasítása gyámhatósági jóváhagyással sem érvényes. Ugyanakkor a gyámhatóság visszautasító határozata már értelemszerűen kapcsolódik a törvényes képviselő visszautasító nyilatkozatához. A gyámhatóság máshonnan általában nem szerez tudomást arról, hogy a korlátozottan cselekvőképes kiskorú személy részére olyan célzatú és jellegű ajándékot ígértek vagy adtak, amely a korlátozottan cselekvőképes kiskorú jövőben bekövetkező személyhez fűződő jogainak sérelmével járhat. Éppen ezért lényegében a törvény azt mondja ki, hogy a törvényes képviselő visszautasításához a gyámhatóság engedélye törvényességi kellék ahhoz, hogy ez az ígért vagy adott ajándék kiskorú esetében valóban ne menjen teljesedésbe, illetőleg a kapott ajándék visszaadassék [in integrum restitutio - vö. a 237. § (1) bekezdésével].

Ha a gyámhatóság a törvényes képviselő visszautasító nyilatkozatát nem hagyja jóvá, ez a határozata a törvényes képviselő elfogadó nyilatkozatát pótolja. Ez a rendelkezés adott esetben a törvényes képviselő nyilatkozatának a felülbírálatát jelenti. Ha a törvényes képviselő visszautasítja az ígért vagy adott ajándékot, a gyámhatóság nem hagyja jóvá, akkor ez a nyilatkozat nem egyszerűen lezár egy függő helyzetet valaminő formában, hanem egyúttal helyettesíti a törvényes képviselő elfogadó nyilatkozatát. A törvényes képviselő elfogadó nyilatkozata helyett gyámhatósági nyilatkozat pótolja az elfogadó nyilatkozatot.

4. A módosított Ptk. 12/A. §-ának (5) bekezdése szerint a törvényes képviselő a korlátozottan cselekvőképes kiskorú nevében maga is tehet jognyilatkozatot. Ezzel azt a rendelkezést mondta ki, hogy nem kizárólag a törvényes képviselő a jognyilatkozatot tevő személy, aki a korlátozottan cselekvőképes kiskorú nevében érvényes jognyilatkozatot tehet, hanem lehetséges az is, hogy ez a jognyilatkozat nem kívánja meg érvényességében a törvényes képviselő nyilatkozatát. Az új megfogalmazás a kivételekkel erősíti a fő szabályt. Ugyanis a törvényes képviselő a korlátozottan cselekvőképes kiskorú nevében maga is tehet jognyilatkozatot, kivéve azokat, amelyeknél a jogszabály a korlátozottan cselekvőképes kiskorú saját nyilatkozatát kívánja meg, illetőleg amelyek a munkával szerzett keresményre vonatkoznak.

A rendelkezés teljesen egyértelművé tette, hogy melyek azok a mozgásterek, amelyekben a korlátozottan cselekvőképes kiskorú önmaga tehet érvényes jognyilatkozatot anélkül, hogy törvényes képviselője vagy más hatóság hozzájárulása szükséges volna, s minden egyéb eset került a törvényes képviselő jogkörébe. Az előbbiekből következik, hogy a jogszabály által megkívánt személyes nyilatkozat a Ptk.-ban, illetőleg más törvénykönyvekben meghatározott körben azt fejezi ki, hogy a korlátozottan cselekvőképes kiskorú - jöllehet nem cselekvőképes - csak személyes, saját nyilatkozatával tehet érvényes jognyilatkozatot. Ide tartozik a Ptk. 85. §-ának (1) bekezdése, amelynek értelmében a korlátozottan cselekvőképes személy a személyéhez fűződő jogai védelmében maga is felléphet. Ide tartozik továbbá a képviselőként eljáró korlátozottan cselekvőképes személy teljes jogkörű és érvényességű jognyilatkozatainak a 219. § (1) bekezdésében foglalt szabálya, valamint a személyesen megtehető közvégrendelet a 624. § (2) bekezdése alapján, annál is inkább, mert végrendeletet a 623. § (2) bekezdése értelmében csak személyesen lehet tenni. Ellentétes rendelkezést tartalmaz viszont az öröklési szerződésre vonatkozó 656. §, amely szerint a korlátozottan cselekvőképes személy öröklési szerződésének érvényességéhez a törvényes képviselő hozzájárulása és a gyámhatóság jóváhagyása is szükséges. E vonatkozásban tehát a személyes jognyilatkozat megerősítése tartozik a törvényes képviselő, illetőleg a gyámhatóság jogkörébe.

Ebből pedig következik, hogy vannak olyan jognyilatkozatok, amelyeket a korlátozottan cselekvőképes személy személyesen megtehet, és érvényességéhez senki másnak a hozzájárulása nem szükséges [Ptk. 85. § (1) bek., 219. § (1) bek., 624. § (2) bek.], és vannak olyanok, amelyeknek az érvényességéhez a korlátozottan cselekvőképes személy személyes nyilatkozatán túlmenően a törvényes képviselő hozzájárulása is szükséges (656. §).

A módosított tv. egyértelművé tette azt, hogy vannak esetek, amikor a jogszabály a korlátozottan cselekvőképes kiskorú saját nyilatkozatát kívánja meg azon túlmenően, hogy szükséges-e hozzá a törvényes képviselő, illetőleg a gyámhatóság vagy más hatóság hozzájárulása vagy sem. Ennél is jelentősebb azonban az a rendelkezés, amely szerint a munkával szerzett keresményre vonatkozó és a korlátozottan cselekvőképes kiskorú által tett jognyilatkozat érvényességéhez semmiféle törvényes képviselői hozzájárulás nem szükséges. A korábbi jogban a 12. életév volt a korlátozott cselekvőképesség korhatára, és az érvényes munkaszerződés megkötésének a korábbi 14. életévhez kötött korhatára közötti időben a szerződés érvényességéhez szükséges volt a törvényes képviselő hozzájárulása. Ebből következően a keresmény feletti rendelkezésre bizonyos értelemben nem volt teljes a korlátozottan cselekvőképes kiskorú jognyilatkozata. A jelenlegi szabály kizárja a 14. életévét betöltött korlátozottan cselekvőképes kiskorú keresményre vonatkozó jognyilatkozatának érvényességéhez a törvényes képviselő hozzájárulását. A törvényes képviselőnek nemcsak hogy nem kell hozzájárulnia, hanem nem is járulhat hozzá, illetőleg nem rendelkezhet a korlátozottan cselekvőképes kiskorú keresménye felett, az erre vonatkozó kötelezettségvállalás tekintetében sem.

Az előbbiekből következik, hogy minden olyan jognyilatkozat, amely a korlátozottan cselekvőképes személy javára, illetőleg érdekében történik, ha az nem sorolható a törvényes képviselő saját személyében tett, illetőleg javára szóló nyilatkozathoz, akkor a képviselt javára szól (P. törv. V. 20868/1977. - BH 1978/8. sz. 341.).

Az a körülmény tehát, hogy a szülő vagy más törvényes képviselő a korlátozottan cselekvőképes kiskorú nevében jognyilatkozatot tesz, nem szolgálhat a korlátozottan cselekvőképes személy kárára. Ha azonban a jognyilatkozat olyan személyes jellegű, amely a korlátozottan cselekvőképes személy saját jognyilatkozatát kívánja meg, illetőleg a munkával szerzett keresményre vonatkozik, e körben a törvényes képviselő jognyilatkozat tételére nem jogosult. Minden egyéb esetben a törvényes képviselő a korlátozottan cselekvőképes személy javára és saját nevében a Ptk. és a Pp. szabályai szerint törvényes képviselőként jár el. Így pl. a cégbejegyzési (változásbejegyzési) eljárásban a becsatolandó iratoknak a kiskorú tag részéről történő aláírása nem követelhető meg. Az okiratokat a korlátozottan cselekvőképes tag helyett a törvényes képviselő írja alá (LB Cgf. II. 32364/1996. - BH 1999/5. sz. 225.

)

Ptk. 12/B. § (1) Cselekvőképtelen az a kiskorú, aki a tizennegyedik életévét nem töltötte be.

(2) Cselekvőképtelen az a tizennegyedik életévét már betöltött kiskorú is, akit a bíróság cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezett. A gondnokság alá helyezési eljárásra a 15. § rendelkezései megfelelően irányadók. A gondnokság hatálya a nagykorúság elérésével áll be, de a kiskorú már a határozat jogerőre emelkedésével cselekvőképtelenné válik.

Jegyzet: A Ptk. 12/B. §-át a 2001. évi XV. törvény 1. §-a iktatta be. Hatályos: 2001. XI. 1-jétől.

A cselekvőképtelenség okai általában

1. A cselekvőképtelenségre vonatkozó korábbi szabályozás szövegét tükrözi vissza a cselekvőképtelen kiskorúakra vonatkozó jelenlegi szabályozás, ezért a korábbi Ptk. cselekvőképtelenségre vonatkozó közös szabályaihoz fűzött kommentárok megfelelően hasznosíthatók a cselekvőképtelen kiskorúakra vonatkozó szabályanyag kifejtésénél.

2. A magyar polgári jogban a cselekvőképtelenség négy okból következik be: a) a fentebb idézett Ptk. 12/B. § (1) bek. a 14. életévét el nem ért kiskorút törvény erejénél fogva cselekvőképtelenné minősíti; b) ezen túlmenően cselekvőképtelen az a nagykorú is, akit a bíróság jogerős bírói ítélettel cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezett [15. § (1) bek.]; c) cselekvőképtelen továbbá az a kiskorú is, akit a bíróság jogerős ítéletével cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezett [12/B. § (2)]; d) cselekvőképtelen továbbá gondnokság alá helyezés nélkül is az a személy, aki olyan állapotban van, hogy az ügyeinek viteléhez szükséges belátási képessége teljesen hiányzik (17. §).

A korábbi Ptk. 15. §-a a cselekvőképtelenség korhatárát a 12. életévben jelölte meg. A Ptk. későbbi módosításánál jelentős előrelépés volt, hogy a cselekvőképtelenség korhatárát a 14. életévben határozták meg. A 14. életév betöltése a kiskorú vonatkozásában olyan törvényes rendelkezés, amelyet sem szerződéssel, sem más jogszabállyal megváltoztatni nem lehet. Ennek következtében cselekvőképességet korlátozó - s ebből értelemszerűen következik, hogy attól megfosztó - szerződés vagy egyoldalú nyilatkozat semmis. Okszerűen következik, hogy a cselekvőképességet kiterjesztő szerződés vagy rendelkezés is semmis. A törvénnyel szemben nem lehetséges olyanfajta rendelkezés, amely a 14. életévét még be nem töltött kiskorút korlátozott cselekvőképesnek tekintené. Ugyanakkor e vonatkozásban is áll a határidőről és a határnapról előadott az a fejtegetés, hogy a 14. életév naptári napra szólóan kerül megállapításra. Annak a napnak a 0 órájától kezdve korlátozottan cselekvőképessé válik a kiskorú, amely napon a 14. életévét betölti. Ezt megelőzően a kiskorú minden körülmények között cselekvőképtelen. Ez természetesen nem érinti azt, hogy a törvény más rendelkezései alapján más formában helyállásra kötelezhető legyen (Ptk. 347. §), így tehát a cselekvőképtelen kiskorú vonatkozásában is lehetséges a vétőképesség és ennek alapján a felelősségre vonás.

Cselekvőképtelenség más okból

3. A 14. életév betöltése korántsem jár mindig a korlátozott cselekvőképesség megszerzésével, illetőleg megtartásával. Ha ugyanis a bíróság a Ptk. 12/B. §-ának (2) bekezdése alapján az életkora következtében korlátozott cselekvőképességű kiskorút cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezi, akkor a határozat jogerejétől a 14. életévét betöltött kiskorú is cselekvőképtelen. Az életkornak korlátozott cselekvőképességet eredményező hatása szünetel akkor, ha a 14. életévét betöltött kiskorú - gondnokság alá helyezés nélkül is - cselekvőképtelen állapotban van, azaz a belátási képessége teljesen hiányzik (17. §).

Ptk. 12/C. § (1) A cselekvőképtelen kiskorú jognyilatkozata semmis; nevében a törvényes képviselője jár el.

(2) Nem lehet semmisnek tekinteni a cselekvőképtelen kiskorú által kötött és már teljesített csekély jelentőségű szerződéseket, amelyek megkötése a mindennapi életben tömegesen fordul elő, és különösebb megfontolást nem igényel.

Jegyzet: A Ptk. 12/C. §-át a 2001. évi XV. törvény 1. §-a iktatta be. Hatályos: 2001. XI. 1-jétől.

Cselekvőképtelen kiskorú jognyilatkozatának érvényessége

1. A Ptk. 12/C. §-a abból az általános szabályból indul ki, hogy a cselekvőképtelen kiskorú jognyilatkozata semmis. Ez alól bizonyos kivételeket a (2) bekezdés tartalmaz. „Ebből következik, hogy a cselekvőképtelenség idején tett jognyilatkozatnak a cselekvőképesség elnyerése vagy visszanyerése utáni jóváhagyása új jognyilatkozatnak minősül.” (min. ind. I. 53. o.) A törvény elsősorban e rendelkezések körében a forgalmi élet jogviszonyait, a szerződési nyilatkozatokat szabályozza. Éppen ezért a cselekvőképtelen kiskorú jognyilatkozatának általánosságban kimondott semmissége és a körülmény, hogy nevében törvényes képviselője jár el, olyan általános szabály, amely alól kivétel van. [A cselekvőképtelen személy jognyilatkozatának a semmisségére l. a Ptk. 200. § (2) bekezdését, a 199. §-t és a 234. §-t]

2. A cselekvőképtelen kiskorú jognyilatkozatának semmisségét (érvénytelenségét) a bírói gyakorlat a forgalmi ügyletekre vonatkozóan állapítja meg. A forgalmi ügyletek fogalmkörébe tartozik a gazdasági társaság megalapítása is. A 14. év alatti kiskorú helyett a társasági szerződést a törvényes képviselőjének kell aláírni (LB Cpf. VII. 30185/1995. - BH 1997/8. sz. 403.).

A korábbi Ptk. 18. § (1) bekezdésével kapcsolatos a Legfelsőbb Bíróságnak az 1999. évben másodfokon hozott egyik határozata is. A határozat az új Ptk. 12/C. § magyarázatát is kiegészítheti. Ebben a határozatban a Legfelsőbb Bíróság kifejtette:

A társasági szerződés megkötésének időpontjában, a felperes vonatkozásában pedig a szülői felügyelet joga mindkettőjüket megillette. A II. r. alperes 1996. december 17-én még nem töltötte be 14. életévét, így jognyilatkozatot nevében csak törvényes képviselője tehetett [Ptk. 15. §, 18. § (1) bekezdés]. A jelen esetben a felperes és az I. r. alperes együttesen voltak jogosultak a szülői felügyelet gyakorlására, ezért a kiskorú nevében a felperesnek és az I. r. alperesnek együttesen kellett volna eljárnia a társasági szerződés megkötésekor, tehát a cselekvőképtelen kiskorú helyett törvényes képviselői minőségükben mindkettőjüknek alá kellett volna írniuk a társasági szerződést. Az ily módon írásba foglalt társasági szerződést kellett volna jóváhagynia a gyámhatóságnak. A jogvita elbírálásánál irányadó 12/1997. (VI. 29.) IM rendelet 61. §-ának (1) bekezdése szerint ugyanis értékhátértől függetlenül szükséges a gyámhatóság jóváhagyása a kiskorú tulajdonában lévő ingatlan tulajdonjogának átruházására vagy bármely módon történő megterhelésére vonatkozó jognyilatkozat érvényességéhez, s a jelen esetben a társasági szerződés ilyen jognyilatkozatot nem tartalmazott. Jelen esetben egyértelmű az, hogy a felperes mint törvényes képviselő aláírása a társasági szerződésen nem szerepel, és felhatalmazást sem adott a felperes az I. r. alperesnek arra, hogy nevében a gyermek vagyoni ügyében törvényes képviselőt gyakoroljon. Az is egyértelmű, hogy senki nem kérte a gyámhatóságtól a kiskorú jognyilatkozatának a vizsgálatát, a jognyilatkozat jóváhagyása tekintetében a gyámhatóság döntést nem hozott. Mindezekre tekintettel azt kell megállapítani, hogy a II. r. alperes társasági szerződésbe foglalt jognyilatkozata semmis (LB Gf. II. 30027/1998. - BH 2000/1. sz. 22.).

3. Az általánosnak tekinthető szabály - amely szerint a cselekvőképtelen kiskorú jognyilatkozata semmis - alól jelentős kivételt tesz a törvény. A cselekvőképtelen kiskorúaknál sem lehet a mindennapi forgalmi élettel együtt járó, annak lebonyolítását, végrehajtását elősegítő mindennapi jognyilatkozatokat semmisnek tekinteni. Éppen ezért a Ptk. 12/C. § (2) bekezdése kivételt jelent a 12/C. § (1) bekezdése alól, amikor kimondja, hogy nem lehet semmisnek tekinteni a cselekvőképtelen kiskorú által közvetlenül kötött, már teljesített csekély jelentőségű szerződéseket, amelyek megkötése a mindennapi életben tömegesen fordul elő, és különösebb megfontolást nem igényel.

4. Ez a felsorolás lényegében négy feltétel együttes fennforgását kívánja meg. Mindenekelőtt azt, hogy a cselekvőképtelen kiskorú közvetlenül kösse a szerződést - tehát képviselői joggal ő nem ruházhat fel más- és teljesítse a szerződést. A közvetlenül kötött és teljesített szerződés köre a mindennapi élet szokásos szükségleteinek a kielégítése körében az apró vásárlások, a fogyasztási cikkek és csekély értékű javak beszerzésének a körében jelentkezik, amikor - rendszerint, és ez a szokásos - a cselekvőképtelen kiskorú szülői feljogosításra bevásárlást végez.

5. A második feltétel a szerződés csekély jelentősége. A szerződés jelentőségének csekély volta mindig a szerződést kötő felek gazdasági-társadalmi helyzetétől, vagyoni viszonyaitól, a helyi és területi körülményeitől függ. Adott körülmények között csekély jelentőségűnek lehet tartani azt az összegben ugyan jelentősebb szerződést is, amelynél egy előre felírt sorrend alapján bevásárol a 14. életévét nem töltött kiskorú a közértben vagy más élelmiszerboltban. Ugyanakkor nem lehet csekély jelentőségűnek tekinteni azt az összegben jóval alacsonyabb értékű szerződést, amelynél a kiskorú esetleg saját kedvtelése vagy más szórakozás iránti igényét elégíti ki. A csekély jelentősége az adott szerződéseknek csak az adott helyzetben és az adott körülmények között bírálható el.

6. A további feltétel, hogy az ilyen szerződések megkötése a mindennapi életben tömegesen forduljon elő. Nem tekinthető tehát a mindennapi életben tömegesen előforduló csekély jelentőségű szerződésnek - még ha azt a cselekvőképtelen kiskorú kötötte, és teljesítették is - az olyan szerződés, amely időszakos, eseti, ritkán fordul elő. Nem tekinthető a mindennapi életben tömegesen előforduló csekély jelentőségű szerződésnek olyan szerződés, amely időszakosan visszatérően - jöllehet értékénél fogva nem jelentős összegű, de - a mindennapi életben tömegesen nem fordul elő. A tömeges előfordulás kitételével azt kívánja a törvény kifejezni, hogy a szerződések a mindennapi életben rendszeresen vagy időszakonként rendszeresen visszatérően, általában a lakosság széles tömegei részéről, többszörösen és különösebb megfontolást nem igénylő módon kerülnek megkötésre.

7. Azt fejezi ki a negyedik feltétel, hogy az ilyen szerződések különösebb megfontolást nem igényelnek. Éppen ezért az olyan jellegű szerződések, amelyek - értékükre tekintet nélkül - különösebb megfontolást igényelnének, nem vonhatók ebbe a körbe, így a cselekvőképtelen kiskorú évi ruházatának a beszerzését, még ha az jelentősebb összeget nem is tenne ki, nyilvánvalóan nem oldhatja meg egyedül, hiszen ez a bevásárlás, illetőleg az ilyen jellegű szerződések megkötése különösebb megfontolást igényel. A különösebb megfontolást nem igénylő kitétel arra is kíván utalni, hogy rendszerint a forgalomban szokásos ár körül mozgó ár tudatában levő törvényes képviselő hallgatóságos jóváhagyásával történik a szerződés megkötése. A Ptk. 12/C. § (2) bekezdése a négy feltétel együttes megléte esetén teszi csak lehetővé azt, hogy a cselekvőképtelen kiskorú - törvényes képviselője nélkül, annak előzetes hozzájárulása, illetőleg utólagos beleegyezése nélkül - maga járjon el, és érvényes jognyilatkozatot tegyen.

Végrendelet semmissége

8. A Ptk. 12/C. § (2) bekezdése a forgalmi ügyletekre terjed ki. „Cselekvőképtelen személy végrendeletet nem tehet, a korlátozottan cselekvőképes személy pedig csak közvégrendeletet tehet. A cselekvőképtelenség okából érvénytelen végrendelet nem válhat érvényessé abból az okból, hogy a végrendeletkezés indokolt volt.” (P. törv. II. 20266/1971. - BH 1972/1. sz. 6999. - PJD V. 219. sz.)

Ptk. 12/D. § A törvényes képviselőnek a kiskorú személyét és vagyonát érintő jognyilatkozata megtétele során a korlátozott cselekvőképességű, illetve az ítélőképessége birtokában lévő cselekvőképtelen kiskorú véleményét figyelembe kell vennie.

Jegyzet: A Ptk. 12/D. §-át a 2001. évi XV. törvény 1. §-a iktatta be. Hatályos: 2001. XI. 1-jétől.

A 12/D. § rendelkezései a korábbi szabályokhoz képest új rendelkezéseket tartalmaznak. Bizonyos körben a családjogi rendelkezések már eddig is tartalmaztak olyan követelményt, ami szerint bizonyos őt érintő ügyekben a nem teljesen cselekvőképes kiskorú véleményét is ki kellett kérni. Ezt erősítik nemzetközi jogi kötelezettségeink is (az 1991. évi LXIV. törvénnyel kihirdetett és a gyermekek jogairól szóló New York-i Egyezmény 12. Cikke). A kiskorú véleményét bizonyos körben figyelembe veszik a bíróságok is, különösen az őt érintő gyermekelhelyezési ügyekben. A joggyakorlat számára tehát nem lesz újdonság az, hogy a kiskorú véleményére is figyelemmel kell lenni. A bírói gyakorlatra vár azonban még azoknak az ismérveknek a kidolgozása, amely alapján általában eldönthető, hogy a cselekvőképtelen kiskorú egyébként ítélőképessége birtokában van. E szempontból felhívhatjuk a figyelmet arra, hogy a véleménynyilvánítás előfeltételeként a 12/D. §-ban most megfogalmazott ítélőképesség és az ítékezésben, illetve a jogirodalomban már megfelelő gyakorlattal rendelkező vétőképesség közel azonos tudattartalmat kíván meg (meghatározott magatartás következményeinek előrelátása és mérlegelése), ezért álláspontunk szerint a vétőképességre vonatkozó fejtegetések és ismeretek megfelelően alkalmazhatók az ítélőképesség fogalmának későbbi tisztázásakor is.

A korlátozottan cselekvőképes és a cselekvőképtelen kiskorúakra vonatkozó közös szabályok

Ptk. 13. § (1) A törvényes képviselő jognyilatkozatainak érvényességéhez a gyámhatóság jóváhagyása szükséges, ha a jognyilatkozat

- a) a kiskorút megillető tartásról történő lemondásra,
- b) a kiskorút örökösödési jogviszony alapján megillető jogokra vagy kötelezettségekre; külön is visszautasítható vagyontárgyak öröklésének visszautasítására,
- c) a kiskorú ingatlantulajdonának átruházására vagy bármely módon történő megterhelésére vonatkozik, ide nem értve azt az esetet, amikor az ingatlan ellenérték nélküli megszerzésével egyidejűleg kerül sor haszonélvezet alapítására,
- d) a kiskorú külön jogszabály alapján beszolgáltatott vagyonára,
- e) a kiskorú olyan egyéb vagyontárgyára, illetve vagyoni értékű jogára vonatkozik, amelynek értéke meghaladja a külön jogszabályban meghatározott összeget.

(2) Bírósági vagy közjegyzői határozattal elbírált jognyilatkozat érvényességéhez a gyámhatóság jóváhagyása nem szükséges.

Jegyzet: A Ptk. 13. § szövegét a 2001. évi XV. törvény 1. §-a állapította meg. Hatályos: 2001. XI. 1-jétől.

1. Számos olyan rendelkezés van, amelyeknél a törvényes képviselő jognyilatkozata egymagában vagy kiegészítésképpen az általa képviselt személy nyilatkozatához sem elégséges ahhoz, hogy a nyilatkozat érvényes legyen. Ezeket a közös szabályokat foglalja össze a Ptk. 13. §-a.

Tartás

2. A tv. a törvényes képviselő jognyilatkozatának érvényességén túlmenően a gyámhatóság jóváhagyását is igényli minden olyan esetben, ha a jognyilatkozat a korlátozottan cselekvőképes vagy cselekvőképtelen kiskorú személy tartására vonatkozik. Azok a jognyilatkozatok, amelyek a kiskorú tartására vonatkoznak, a törvényes képviselő jognyilatkozatán túlmenően érvényességükhöz a gyámhatóság jóváhagyását igénylik. Minden olyan esetben, ha a védelemre érdemesített, korlátozottan cselekvőképes vagy cselekvőképtelen kiskorú személy tartásáról van szó, ehhez a gyámhatóság jóváhagyása szükséges. Nem szükséges azonban olyan esetben, ha a korlátozottan cselekvőképes vagy cselekvőképtelen tartásra kötelezettségét a bíróság állapította meg, vagy az egyezséget a bíróság hagyja jóvá.

Ha a kiskorú tartására nem történik jognyilatkozat, hanem az ténylegesen valósul meg, tehát adott esetben a tartást ellátó személy előzetes kötelezettségvállalás nélkül látja el a tartást, akkor vizsgálni kell, hogy van-e olyan tartásra kötelezett személy, aki egyébként jogszabály erejénél fogva a tartási kötelezettség teljesítésére kötelezhető, és ennek helyében lép fel a ténylegesen eltartó, vagy ilyen személy nincs. Az előbbi esetben ugyanis a megbízás nélküli ügyvitel szabályai alkalmazandók [485. § (1)-(2) bek.], amelyek szerint a más ügybe jogosultság nélkül való beavatkozást akkor kell helyénvalónak tekinteni, ha megfelel a másik fél érdekének és feltehető akaratának, továbbá - többek között - akkor is, ha a tartási kötelezettség teljesítése végett a tartásra köteles személy akarata ellenére történik a beavatkozás. Ezekben az esetekben tehát nem szükséges a gyámhatósági jóváhagyás. Ilyenkor azonban minden esetben vizsgálni kell, hogy mennyiben szükséges valóban a tartás; tehát rászorultságról, tartásra kötelezettség elmulasztásáról vagy a tartásra kötelezett helyett szolgáltatott tartásról van-e szó.

Nem szükséges kiskorú tartására vonatkozó jognyilatkozathoz a gyámhatóság jóváhagyása, ha bírósági vagy közjegyzői határozattal bírálják el a jognyilatkozatot. „A tartásra kötelezett személy és a gyermeket tényleg eltartó gondozó személy megállapodhatnak abban, hogy a kötelezett a tartási kötelezettségnek kiegyenlítésül megfelelő vagyontárgyat (pénzösszeget) ad a jogosultnak. A bíróság azonban a tartásra kötelezettet ilyen megállapodás esetében is kötelezheti a gyermek részére tartásdíj fizetésére, ha ez a gyermek megfelelő tartásának biztosítása érdekében szükséges.” (PK 106. sz. áf. - PEH 243. o.) A PK állásfoglalás indoklása szerint: „A jogszabályok nem tiltják olyan tartalmú megállapodás létesítését sem, amely szerint a tartásra kötelezett a tartási kötelezettségének kiegyenlítésül megfelelő vagyontárgyat (pénzösszeget) ad át a gyermeket ténylegesen eltartó, gondozó személynek a gyermek részére. Az ilyen megállapodás bírói egyezségbe foglalható, de létrejöhet peren kívül is. Ha a felek a megállapodásukat bírósági egyezségbe foglalják, a Ptk. 19. §-ának (3) bekezdése szerint a bíróság bírálja el, hogy a megállapodás megfelel-e a gyermek érdekének. Ha a megállapodás peren kívül jön létre, érvényességéhez a Ptk. 19. §-a (1) bekezdésének a) pontja szerint a gyámhatóság jóváhagyása szükséges.” (LB Pfv. II. 21709/1996. - BH 1998/3. sz. 30.)

Tartásnak minősíthető szülői felügyeleti joggal rendelkező szülő részére történő ingatlan-résztulajdon átruházás is, ha az a későbbi tartásdíj fedezetét szolgálja. Ebből következően a gyámhatóság hozzájárulása szükséges a nyilatkozathoz (LB Pfv. II. 22235/1994. sz. - BH 1995/8. sz. 468.).

Örökösödési jogviszony

3. A tv. ugyancsak a törvényes képviselő jognyilatkozatán túlmenően a jognyilatkozat érvényességéhez megkívánja a gyámhatóság jóváhagyását is, ha a nyilatkozat a kiskorú személyt örökösödési jogviszony alapján megillető jogra vagy kötelezettségre irányul. Ez a rendelkezés alapvetően minden, az öröklési jogviszonnyal kapcsolatos nyilatkozatra vonatkozik. Éppen ezért az ilyen nyilatkozattételi lehetőség a törvényes képviselő oldaláról korábbi jogunkkal egyezően - hatósági ellenőrzést igényel. A korlátozottan cselekvőképes - bár személyhez kötött - nyilatkozatáról van szó, amikor közvégrendeletet tesz, de már nem a személyben jelentkező nyilatkozatképesség áll előttünk, ha az örökös örökléssel kapcsolatos jognyilatkozatának érvényességéről van szó. Ebben az esetben ugyanis mint kedvezményezett, ingyenes juttatásban részesül, amelynek ilyen vagy olyan mértékű elfogadása, illetőleg visszautasítása vagy más, az öröklési jogviszonnyal kapcsolatos jognyilatkozat csak akkor érvényes, ha a törvényes képviselő jognyilatkozatán túlmenően a gyámhatóság hozzájárulása is megtörtént.

Hasonlóképpen öröklési jogi nyilatkozatnak kell tekinteni, amikor a nyilatkozó a Ptk. 653-654. §-ában foglalt rendelkezések alapján a végrendeletet érvénytelenség, illetőleg hatálytalanság miatt kívánja megtámadni, amelynek eredményeképpen ő maga örököl vagy tehertől mentesül. Ilyen jellegű joggal a korlátozottan cselekvőképes vagy cselekvőképtelen a törvényes képviselőjének jóváhagyásán túlmenően, csak akkor jogosult fellépni, ha ahhoz a gyámhatóság jóváhagyása is megtörténik.

Öröklési jogi nyilatkozatként vizsgálta az újabb bírói gyakorlat az öröklési szerződés megkötésére irányuló nyilatkozatot, így alkalmazva a tv. jelen pontját.

A Legfelsőbb Bíróság a gyámhatósági felülvizsgálat terjedelmével - elvi élel - megállapította egy eseti döntésében, hogy a gyámhatóság csak az egyik érdekelt fél, mégpedig a cselekvőképtelen, illetőleg a korlátozottan cselekvőképes személy érdekeit vizsgálja. Ebből következően nem jogosult az ügylet alaki kellékeinek vizsgálatára, mert ott már mind a két fél érdekelt. Ebből következik, hogy az alaki okból utóbb megsemmisített szerződés esetén nincs helye közigazgatási jogkörben okozott kár megállapításának sem. A gyámhatóság nem jogosult az alaki kellékek vizsgálatára, de nem is felel az ezek hiányából utóbb bekövetkezett kárért (LB Pf. V. 21050/1994. sz. - BH 1995/8. sz. 453.).

Ingtalantulajdon

4. A korábbi Ptk. 19. §-a (1) bekezdésének c) pontja és (2) bekezdése helyett a módosított törvény a 19. § (1) bekezdésének c) pontját újból szövegezte. A korábbi Ptk. 19. §-a (1) bekezdésének c) pontja ugyanis előírta azt is, hogy a gyámhatóság jóváhagyása szükséges az ingatlan elidegenítésére, megterhelésére vagy szerzésére vonatkozóan is. Ezen túlmenően a korábbi Ptk. 19. §-ának (2) bekezdése szerint a gyámhatóság jóváhagyása volt szükséges akkor is, ha a jognyilatkozat tárgyának értéke a külön jogszabályban meghatározott mértéket meghaladja. Ezután került sor arra, hogy a módosított Ptk. 19. §-a (1) bekezdésének c) pontja mellőzte külön az ingatlan elidegenítésére, megterhelésére és szerzésére vonatkozó gyámhatósági jóváhagyás szükségességét, és egyszerűen a (2) bekezdést olvasztotta be a c) pontba, amikor úgy rendelkezett, hogy külön jogszabályban meghatározott összeget meghaladó értékű vagyontárgyra vonatkozó jognyilatkozat esetében a törvényes képviselő jognyilatkozatának érvényességéhez gyámhatósági jóváhagyás szükséges. Ez a jogszabály a gyámhatóságokról, egyes gyámhatósági feladatokról és a gyámhatósági eljárásról szóló, módosított 12/1987. (VI. 29.) MM rendelet volt. Ennek 61. §-a (1) és (2) bekezdése szerint a kiskorú, illetőleg a gondnokság alá helyezett személy tulajdonában levő ingatlan tulajdonjogának átruházására vagy bármely módon történő megterhelésére vonatkozó jognyilatkozat érvényességéhez - értékhatártól függetlenül - a gyámhatóság jóváhagyása szükséges.

A Ptk. hatályos 13. §-ának szövege tehát a mindvégig élő joggyakorlatnak szabott ismét „új ruhát” akkor, amikor a 13. § (1) bek. c) pontjában az ingatlantulajdon átruházására és megszerzésére nézve írta elő a hatósági határozat beszerzését, a gyámhivatali hozzájárulást, egyértelműsítve azt, hogy nem tartozik a szabályozás körébe az az eset, ha a kiskorú ingyenes ingatlanszerzésével egy időben az ingatlanon haszonélvezeti jogot létesítenek. Megjegyezzük, a kiskorúak javára történő ingyenes vagyonyjuttatások egyik leggyakoribb módja éppen a haszonélvezet fenntartásával történő ajándékozás. A törvény szűkítő megfogalmazása miatt az ingyenes ügylettel történő ingatlanszerzés mellett kikötött használat joga megterhelésnek számít, ezért a hatóság hozzájárulásának beszerzése ebben az esetben nem mellőzhető. Igaz ez utóbbi kikötés a gyakorlatban ritkán fordul elő, ám nem zárható ki előfordulása. A jogszabály megfogalmazásából következik, hogy a visszerhes ügyleteknél, tehát az ingatlan adásvételeknél a kiskorú vevő esetén akkor szükséges a gyámhatósági hozzájárulás, ha kikötnek (akár az eladó, akár - s ez a gyakoribb - a szülő javára) haszonélvezeti, használati jogot is. A gyámhatóság az eset összes körülményeit mérlegelve, azt vizsgálja, hogy a jognyilatkozat a kiskorú, illetőleg a gondnokság alá helyezett személy érdekeit szolgálja-e. A gyámhatósági jóváhagyás a jognyilatkozat érvényességéhez szükséges - jogszabályban előírt - egyéb feltételeket nem pótolja.

A kiskorú egyéb vagyontárgya, vagyoni értékű joga

5. Ebbe a körbe kell sorolni a többször módosított 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet 25. § (1) bekezdésének g)-j) pontja értelmében a gyermek tulajdonát képező - százezer forint értékét meghaladó - értékpapírt, üzletrészt, cégtulajdont érintő vagyont, valamint a személyes tulajdon szokásos tárgyait meghaladó mértékű ingó és készpénz vagyont (például a többször módosított 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet 155. §-a értelmében az értékpapírt, ékszereket, ezüst-, arany-, platinatárgyakat, drágaköveket).

A többször módosított 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet 25. § (1) bekezdésének f) pontja és 152. § (1) bekezdése alapján a kiskorú gyermek lakásbérleti szerződésének közös megegyezéssel történő megszüntetésére, vagy lakáscseréjéhez történő hozzájárulás megszerzésére vonatkozó jognyilatkozathoz írja elő a gyámhatóság jóváhagyását. A jognyilatkozatot a gyámhatóság csak akkor hagyhatja jóvá, ha a gyermek vagy gondnokság alá helyezett személy lakhatása megfelelően biztosítva van.

Bíróság vagy közjegyző elbírálása

6. A bírósági vagy közjegyzői határozattal elbírált jognyilatkozat érvényességénél a gyámhatóság jóváhagyása nem szükséges. Ez a rendelkezés a korábbi joggyakorlattal összhangban, olyan esetekben kerül alkalmazásra, amikor a kérdéses nyilatkozat megtétele bírósági, illetőleg közjegyzői elbírálás alá esett. A Ptk. javaslatának miniszteri indokolása szerint a javaslat „egyetlen olyan esetben sem követeli meg a gyámhatósági jóváhagyást, amikor a nyilatkozatot a bíróság vagy a közjegyző határozattal vizsgálja felül. Ez azt jelenti, hogy a bíróság és a közjegyző előtti eljárás során, a gyámhatóság feladatát a bíróság, illetőleg a közjegyző veszi át, és a jognyilatkozat jóváhagyása vagy megtagadása a határozat meghozatalával történik. Meg kell azonban jegyezni, hogy közjegyző esetében a gyámhatóság feladatkörének átvételéről csak akkor lehet szó, ha olyan eljárásban működik közre, amelynek során határozatokat hozhat (hagyatéki eljárás, okiratok megsemmisítése stb.). Olyan esetekben azonban, amikor nem hoz határozatot, hanem például okiratot szerkeszt, hitelesít, tanúsítványt állít ki, az illető okirat érvényességéhez továbbra is szükség lesz a gyámhatóság jóváhagyására” (min. ind. I. 56-57. o.).

Az újabb bírói gyakorlat szerint az okiratba foglálás során már teljesül a közjegyzői felülvizsgálat követelménye, azaz nem szükséges a gyámhatóság hozzájárulása, ellenben pusztán a névaláírások hitelesítése az okiraton nem minősül közjegyzői felülvizsgálatnak (LB Pfv. II. 22235/1994. sz. - BH 1995/8. sz. 468.).

A bírósági vagy közjegyzői határozattal elbírált ügyekben a szervek kezdeményeznek, illetőleg intézkednek. „Ha a hagyatéki eljárás során érdekellentét áll fenn az örökhagyó kiskorú gyermeke és a túlélő házastárs között, az állami közjegyző akkor jár el helyesen, ha megkeresi a gyámhatóságot eseti gondnok kirendelése végett, illetőleg - ha a gyámhatóság nem intézkedett - ügygondnok kirendelésével gondoskodik a kiskorú örökös megfelelő képviseléről.” (P. törv. II. 20219/1976. - BH 1977/3. sz. 115.)

A törvényes képviselő jogköre - a gyámhatósági jóváhagyástól függetlenül - attól függ, hogy szülőként, gyámként, gondnokként vagy adott esetben csak ideiglenes gondnokként jár el. „Az ideiglenes gondnoki kirendelés perindításra nem jogosít. A helyes joggyakorlás érvényesülése érdekében a bíróságnak gondoskodnia kell arról, hogy a fél a per megindításához szerezze be a gyámhatóság hozzájárulását.” „Az ideiglenes gondnok jogköre azonban csak a személyes ügyek intézésére és a vagyon felügyeletére terjed ki, ezért az ideiglenes gondnoka útján a felperes ezt a pert nem indíthatta volna meg... Annak nincs jelentősége, hogy a felperes ideiglenes gondnoka a gyámhatósági hozzájárulást nem előzetesen, hanem utólag kéri.” (Szegedi MB. I. Pf. 21437/1976. - BH 1977/10. sz. 443.)

Ptk. 13/A. § (1) A kiskorú még a gyámhatóság jóváhagyásával sem tehet érvényesen olyan jognyilatkozatot, amellyel ajándékozik, idegen kötelezettségért megfelelő ellenérték nélkül felelősséget vállal, vagy amellyel jogokról ellenérték nélkül lemond.

(2) Ez a szabály nem gátolja a korlátozottan cselekvőképes kiskorút a munkával szerzett keresményével való rendelkezésben, és nem zárja ki a szokásos mértékű ajándékozást.

Jegyzet: A Ptk. 13/A. § szövegét a 2001. évi XV. törvény 1. §-a iktatta be. Hatályos: 2001. XI. 1-jétől.

A kiskorú feltétlenül érvénytelen nyilatkozatai

1. A korlátozottan cselekvőképes vagy cselekvőképtelen személy jognyilatkozatainak érvényessége szempontjából a negyedik csoportot alkotják azok a jognyilatkozatok, amelyeket a Ptk. 13/A. §-a szabályoz. Az elsőbe tartoznak azok, amelyeket személyesen megtehetnek, a másodikba azok, amelyeket helyettük vagy nevükben törvényes képviselőjük tesz meg, a harmadik csoportba tartoznak azok a jognyilatkozatok, amelyekhez a törvényes képviselő jognyilatkozatán túlmenően a gyámhatóság jóváhagyása is szükséges (13. §), s a negyedikbe azok, amelyek a kiskorú személy részéről - akár személyesen tették a jognyilatkozatot, akár törvényes képviselőik útján - még gyámhatósági jóváhagyással sem lehetnek érvényesek. Ebbe a körbe tartoznak azok a jognyilatkozatok, amelyek - kötelezettkénti pozícióban - kifejezetten ingyenes szerződésekre irányulnak. Az ingyenesség meghatározása adott körben nem zárja ki az ingyenességgel vegyes szerződést, de az ellenérték, a szolgáltatás, az ellenszolgáltatás megfelelő egyensúlyának fenntartása a Ptk. 201. §-a értelmében itt is irányadó. Ennek értelmében még gyámhatósági jóváhagyással sem érvényes az olyan jognyilatkozat, amellyel a korlátozottan cselekvőképes, illetőleg cselekvőképtelen személy akár saját személyében, akár törvényes képviselő útján ajándékozik. Az 579. § (1) bekezdése értelmében az ajándékozási szerződés alapján az egyik fél saját vagyona rovására a másiknak ingyenes vagyoni előny juttatására köteles. Ebből a rendelkezésből következik, hogy a 13/A. § (1) bekezdésben foglalt ajándékozási szerződés olyan jellegű jognyilatkozatra terjed ki, amelyben ellenérték nélküli kötelezettségvállalásról van szó, és az ellenérték nélküli kötelezettségvállalás teljes egészében ingyenes.

2. Az ingyenes szerződések körébe, amelyek gyámhatósági jóváhagyással sem érvényesek, tartozik az idegen kötelezettségért megfelelő ellenérték nélküli felelősségvállalás.

3. Ugyancsak gyámhatósági jóváhagyással sem lehet érvényes az olyan jognyilatkozat, amelyben a korlátozottan cselekvőképes vagy cselekvőképtelen személy, illetőleg a nevében nyilatkozó törvényes képviselő jogokról ellenérték nélkül lemond. A Ptk. 207. § (2) bekezdése szerint, ha valaki jogáról lemond, vagy abból enged, nyilatkozatát nem lehet kiterjesztően értelmezni. Ez a rendelkezés az adott esetben abban a vonatkozásban jelentős, hogy a jogról való lemondás ellenérték nélkül történik-e. Ha ellenérték nélkül mond le a korlátozottan cselekvőképes és a cselekvőképtelen személy, illetőleg nevükben törvényes képviselőjük, ez a jognyilatkozat gyámhatósági jóváhagyással sem érvényes. Ha ellenérték fejében történik a joglemondás, a jognyilatkozat tartalmától függően tartozhat a 13. § hatálya alá a nyilatkozat elbírálásának kérdése tehát, hogy szükséges-e hozzá a gyámhatóság jóváhagyása vagy sem, s ezzel a nyilatkozattal érvényessé válhat-e a kiskorú személy, vagy a nevében nyilatkozó törvényes képviselő jognyilatkozata.

Kivételek a feltétlen érvénytelenség alól

4. A Ptk. 13/A. §-ának (1) bekezdésében foglalt rendelkezések alól kivételeket állapít meg a 13/A. § (2) bekezdése. A kivétel kétirányú. Egyrészt az ajándékozás, az idegen kötelezettségért ellenérték nélküli felelősségvállalás, illetőleg a jogokról ellenérték nélküli lemondás nem kívánja meg sem a gyámhatósági, sem a törvényes képviselői jóváhagyást, ha az a munkával szerzett keresményre terjed ki. A korlátozottan cselekvőképes személy a munkával szerzett keresményével szabadon rendelkezik. A törvényes képviselő a korlátozottan cselekvőképes személy munkával szerzett keresményére vonatkozóan nem is nyilatkozhat. E vonatkozásban kizárólag a korlátozottan cselekvőképes személy nyilatkozata az érvényes. Ebből következik, hogy a korlátozottan cselekvőképes személynek a munkakeresménye erejéig tett olyan nyilatkozata, amely ajándékot tartalmaz, amely idegen kötelezettségért - akár megfelelő ellenérték nélkül is felelősségvállalást tartalmaz, vagy amellyel e körben jogokról ellenérték nélkül lemond, nem kívánja meg sem a gyámhatósági jóváhagyást, és nem tekinthető érvénytelennek sem.

5. A korlátozottan cselekvőképes, illetőleg cselekvőképtelen személy jognyilatkozatának az érvénytelensége kérdésében a második kivétel a szokásos mértékű ajándékozásra vonatkozik. Azt a kérdést, hogy mi a szokásos mértékű ajándékozás, csak az adott helyzetben lehet eldönteni. Éppen ezért a gyakorlatban nem is merül fel a szokásos mérték meghatározása. A szokásos mértékű ajándékozás ugyanis mindig a korlátozottan cselekvőképes, illetőleg cselekvőképtelen anyagi helyzetétől, társadalmi helyzetétől és az adott helyzettől függ, és nem lehet vezérfonal olyan - a korábbi bírói gyakorlatban használt - „alkalomszerűség”, amely minden esetben alkalmazható lenne.

Ptk. 13/B. § (1) A korlátozott cselekvőképességen és a cselekvőképtelenségen alapuló semmisségre csak annak érdekében lehet hivatkozni, akinek cselekvőképessége korlátozott vagy hiányzik.

(2) Aki cselekvőképességét illetően a másik felet megtéveszti, ezért felelősséggel tartozik, és felelőssége alapján a szerződés teljesítésére is kötelezhető.

Jegyzet: A Ptk. 13/B. § szövegét a 2001. évi XV. törvény 1. §-a iktatta be. Hatályos: 2001. XI. 1-jétől.

Fogyatékos cselekvőképesség miatti relatív semmisség

1. Abból, hogy a törvény a cselekvőképességet a teljes belátási képességgel nem rendelkező személyek védelmében szabályozza, az következik, hogy az ilyen személyek jognyilatkozatainak semmisségére csak az ő érdekükben lehet hivatkozni [13/B. § (1) bek.]. Ez a szabály nem csupán azt jelenti, hogy csak az egyik fél hivatkozhat az érvénytelenségre, végeredményben azt is, hogy ha a megkötött szerződés a teljes cselekvőképességgel nem rendelkező személy érdekeinek megfelel, akkor érvényben marad, és senki sem hivatkozhat az érvénytelenségre (min. ind. I. 58. o.).

A Ptk. 13/B. § (1) bekezdése alapvető rendelkezésként a relatív semmisség szabályát fogalmazza meg. Ez a szabály azt kívánja kifejezésre juttatni, hogy mindazok a jognyilatkozatok, amelyek a belátási képesség korlátozott vagy hiányos volta következtében semmissé, illetőleg amelyekhez a törvényes képviselő nyilatkozata szükséges, és ez hiányzik, vagy szükséges a gyámhatóság jóváhagyása, és ez hiányzik, illetőleg gyámhatósági jóváhagyás ellenére sem lehet érvényes a nyilatkozat: ezekre az érvénytelenségekre csak annak az érdekében lehet hivatkozni, akinek a cselekvőképessége korlátozott, vagy hiányzik. Ebből következik, hogy a perben az ellenérdekű fél nem hivatkozhat arra, hogy a vele szerződést kötő fél korlátozottan cselekvőképes vagy cselekvőképtelen volt. A szerződés érvénytelenségére az adott esetben a két feltétel együttes meglétében lehet hivatkozni. Az egyik, hogy a szerződés megkötésének, illetőleg a jognyilatkozat megtételének az idejében fennállottak azok a feltételek, amelyek a belátási képesség hiányára, illetőleg korlátozott voltára a törvényben megszabottak. A második feltétel, hogy ezekre a hiányosságokra csupán a korlátozottan cselekvőképes, illetőleg cselekvőképtelen személy érdekében lehet hivatkozni. Éppen ezért az ilyen ügyek elbírálásánál a bíróságnak mindig vizsgálnia kell azt is, hogy a szerződés megkötése időpontjában, illetőleg a jognyilatkozat megtétele időpontjában azok a feltételek, amelyek a szerződéskötés folytán korlátozottan cselekvőképes vagy cselekvőképtelen személy érdekeit sértik, fennállottak-e vagy sem. Ugyanakkor a relatív semmisség csak az élők közötti jogügyletekre vonatkozik, a mortis causa ügyletekre nézve a megtámadásra jogosultak körét a Ptk. 653. §-a határozza meg. Ezért a Ptk. 21. § (1) bekezdésére történő hivatkozás esetén mindig gondosan vizsgálandó az ügylet valós tartama (nyilatkozati elv) (LB Pfv. V. 23082/1994. sz. - BH 1996/2. sz. 94.).

Nagykorúság színlelése

2. Sajátos formája a 13/B. § (2) bekezdésében foglalt rendelkezés a mai magyar polgári jognak. Ez a rendelkezés lényegében a római jogi *malitia supplet aetatem* elvének a fenntartását fogalmazza meg. Aki cselekvőképességét illetően a másik felet megtéveszti, azért felelősséggel tartozik, és felelőssége alapján a szerződés teljesítésére kötelezhető.

A rendelkezés kivételt jelent az alól a főszabály alól, hogy a korlátozott cselekvőképességen és cselekvőképtelenségen alapuló semmisségre csak annak érdekében lehet hivatkozni, akinek cselekvőképessége korlátozott vagy hiányzik. Ebben az esetben ugyanis a cselekvőképesség korlátozott voltát vagy hiányát elmossa az a körülmény, hogy a cselekvőképesség mivoltáról a szerződés kötéskor a másik felet megtévesztették. „Ebben az esetben a helytállás jogalapját nem a szerződésben, hanem a megtévesztésben kell keresni. Erre lehetőséget ad az, hogy vétőképes [352. § - jelenleg 347. § - (1) bek.] az is lehet, aki nem cselekvőképes. Valójában megtévesztésért való felelősség mértékét és módját állapítja meg a javaslat olyképpen, hogy a megtévesztő a szerződést legyen köteles teljesíteni [21. § (2) bek.]. Ez a megoldás azonban a bíróra nem kötelező.” (min. ind. I. 58. o.)

A megtévesztésért való felelősségi helytállás több lehetséges formában fordulhat elő. Lehet, hogy a megtévesztést a bíróság nem tartja olyan súlyosnak, hogy az a korlátozott cselekvőképességen vagy cselekvőképtelenségen alapuló semmisséget eredményezne, amelyre éppen a cselekvőképesség korlátozott vagy hiányos volta miatt az ilyen személy érdekében hivatkoznak. Lehetséges a felelősség polgári jogi általános szabályainak alkalmazása, és ebben az értelemben a Ptk. 318. §-án keresztül a 339. és következő §-ok rendelkezései kerülnek előtérbe. Végül lehetséges, hogy a felelősség alapján a szerződés teljesítésére is kötelezhető a cselekvőképességét illetően a másik felet megtévesztő személy. „Bár a forgalom biztonsága és a megtévesztett fél érdeke a szankcionálás e fajtáját az ilyen esetekben általában indokolja, annak sincs akadálya, hogy a megtévesztés alapján a szerződő fél a szerződés érvénytelenségének a kimondását kérje. A jóhiszemű harmadik személyek érdekeinek védelméről a kötelmi jogi szabályok [237. § (3) bek. - jelenleg a 238. § (2) bek.] gondoskodnak.” (min. ind. I. 58. o.) Ezt a rendelkezést adott körülmények között azonban nem lehet alkalmazni.

A cselekvőképesség korlátozása és kizárása gondnokság alá helyezéssel

Ptk. 14. § (1) Korlátozottan cselekvőképes az a nagykorú, akit a bíróság ilyen hatállyal gondnokság alá helyezett.

(2) A gondnokság alá helyezést a nagykorú személy házastársa, bejegyzett élettársa, egyeneságbeli rokona, testvére, a gyámhatóság és az ügyész kérheti.

(3) Ha a gondnokság alá helyezés szükségességéről a gyámhatóság tudomást szerez, a gondnokság alá helyezési eljárást meg kell indítania, ha ezt a (2) bekezdésben meghatározott közeli hozzátartozó a gyámhatóságnak a perindítás szükségességéről való tájékoztatását követő 60 napon belül nem teszi meg.

(4) Cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá a bíróság azt a nagykorú személyt helyezi, akinek az ügyei viteléhez szükséges belátási képessége a pszichés állapota, szellemi fogyatkozása vagy szenvedélybetegsége miatt - általános jelleggel, illetve egyes ügycsoportok vonatkozásában - tartósan vagy időszakonként visszatérően nagymértékben csökkent.

(5) Ha a belátási képesség korlátozottsága csak részleges, a gondnokolt minden olyan ügyben önállóan érvényes jognyilatkozatot tehet, amely ügycsoport tekintetében a bíróság a cselekvőképességet korlátozó ítéletben a gondnokolt cselekvőképességét nem korlátozza.

(6) A bíróság különösen a következő ügycsoportok tekintetében korlátozhatja a gondnokság alá helyezett személy teljes cselekvőképességét:

1. társadalombiztosítási, szociális és munkanélküli ellátás igénylése, illetve az azzal, valamint a munkaviszonyból és munkaviszony jellegű jogviszonyból származó, a 14/B. § (2) bekezdés c) pontjában foglalt mértéket meghaladó jövedelemmel való rendelkezés;

2. ingó és ingatlan vagyonnal kapcsolatos rendelkezési jog;

3. családjogi jognyilatkozatok megtétele

a) a házassági, a bejegyzett élettársi vagyonjoggal kapcsolatos jognyilatkozat,

b) a származás megállapításával kapcsolatos nyilatkozat megtétele,

c) a gyermeke nevének meghatározása és annak megváltoztatása,

d) a gyermekének örökbefogadásához való hozzájárulás;

4. tartási kötelezettséggel kapcsolatos vagyoni döntés meghozatala;

5. a lakásbérlettel kapcsolatos jognyilatkozat megtétele (a szerződés megkötése, illetve felbontása);

6. örökösödési ügyek;

7. bentlakásos szociális intézetben történő elhelyezéssel kapcsolatos jognyilatkozatok;

8. az egészségügyi ellátással összefüggő jogok gyakorlása;

9. tartózkodási hely meghatározása.

Jegyzet: A Ptk. 14. § szövegét a 2001. évi XV. törvény 1. §-a állapította meg. Hatályos: 2001. XI. 1-jétől. A (2) bekezdés szövegét a 2009. évi XXIX. törvény 17. § (1) 1. pontja módosította. Hatályos: 2009. VII. 1-jétől. A (6) bekezdés a) pontját a 2009. évi XXIX. törvény 17. § (1) bekezdés 2. pontja módosította. Hatályos: 2009. VII. 1-jétől.

A cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá helyezés

I. A korlátozottan cselekvőképes személy cselekvőképességének korlátozása az életkor el nem érésén túlmenően jogerős bírósági ítélet alapján történhet.

A Legfelsőbb Bíróság az 1999. évben felülvizsgálati eljárásban hozott egyik ítéletében kifejtette: cselekvőképességet érintő gondnokság alá helyezés hiányában a belátási képességet kizáró állapotnak a Ptk. csak akkor tulajdonít jelentőséget, ha az említett állapot folytán az ügyek viteléhez szükséges belátási képesség teljesen hiányzik. A Ptk. 17. §-a ugyanis úgy rendelkezik, hogy gondnokság alá helyezés nélkül is cselekvőképtelen az, aki olyan állapotban van, hogy az ügyei viteléhez szükséges belátási képessége teljesen hiányzik. Fogalmilag kizárt viszont a felperes felülvizsgálati kérelmében hivatkozott „gondnokság alá helyezés nélkül is korlátozottan cselekvőképes állapot” megállapíthatósága, mert önmagában a cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá helyezésre alapot adó állapot a cselekvőképességet a Ptk. idézett rendelkezései szerint nem érinti. A peres felek néhai édesanyja cselekvőképességet érintő gondnokság alá helyező jogerős bírói ítélet hatálya alatt nem állott, a tartási szerződés megkötésének időpontjában tehát annak ellenére is cselekvőképesnek minősült, hogy az orvosszakértői vélemény által is igazoltan olyan állapotban volt, amely az egyéb feltételek meglétében a cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá helyezésére alapot adott volna... A per érdemi elbírálására irányuló anyagi jogi szabályok helyes alkalmazásával állapította meg tehát a jogerős ítélet tényként, hogy a néhai T. F.-né a perbeli időszakban a Ptk. szabályai szerint sem cselekvőképtelennek, sem korlátozottan cselekvőképesnek nem volt tekinthető (LB Pfv. II. 20467/1998. - BH 2000/1. sz. 8.).

Ezt mondta ki más szavakkal a Legfelsőbb Bíróság az ugyancsak 1999. évben hozott egy másik határozatában is, amely szerint az a nagykorú személy, akinek cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá helyezése indokolt, mindaddig cselekvőképésnek tekintendő, amíg a bíróság cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá nem helyezi (LB Pfv. V. 23745/1997. - BH 2000/10. sz. 439.).

Jogerős ítélet alapján nagykorú személyt lehet korlátozott cselekvőképességgel járó gondnokság hatálya alá helyezni. A bíróság ilyen hatállyal olyan nagykorú személyt helyez gondnokság alá, akinek az ügyei viteléhez szükséges belátási képessége tartósan vagy időszakosan visszatérően nagymértékben csökkent.

Nem mindegy, hogy a személynek az ügyei viteléhez szükséges belátási képessége milyen okból csökkent. Korábban a bírósági gyakorlatban az elmebeli állapot és a szellemi fogyatkozás alapján gyakrabban, a kóros szenvedély alapján ritkábban került sor a korlátozott cselekvőképességet eredményező gondnokság alá helyezésre irányuló eljárásra. A nagykorú személyeknek cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá helyezése túlnyomórészt elmebeli állapotuk, illetőleg szellemi fogyatkozásuk miatt történt. A jogalkotó a Ptk. vonatkozó rendelkezéseinek 2001. évi módosításával azonban kifejezetten is a belátási képesség korlátozottságának egyik lehetséges okaként jelölte meg a szenvedélybetegséget. Az eddigi tartózkodóbb bírói gyakorlat védelmében kell megemlíteni, hogy a 2001. évi módosításig nem volt lehetőség megfelelő bírói mérlegelésre a cselekvőképesség korlátozásának terjedelme vonatkozásában. A cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá helyezés éppen ebből következően minden esetben súlyos jogkorlátozást jelentett, ami gyakran nem állt arányban a szenvedélybetegség miatti jól behatárolható belátási képesség-torzulással. A korlátozott cselekvőképesség nem általános jellegű, hanem ügycsoportokra vonatkozó kimondása lehetővé teszi a konkrét esetben az eljáró bíró számára, hogy a belátási képesség csökkenéséhez igazodó jellegű, arányos cselekvőképesség korlátozásáról döntsön. Ez okból viszont a rendszerváltozást követően kirívó mértékben növekvő számú, szenvedélybetegségtől szenvedő emberek vonatkozásában - amennyiben betegségük az ügyeik viteléhez szükséges belátási képességüket nagymértékben csökkenti - a bírói gyakorlat számára nagyobb mozgáster nyílt a cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá helyezésre. A gondnokság alá helyezésre a Pp. XVIII. fejezetében foglalt rendelkezések az irányadók.

Orvosszakértő meghallgatása

2. A gondnokság alá helyezési perben annak a kérdésnek a tisztázása, hogy az alperes belátási képessége, elmebeli állapota, szellemi fogyatkozása vagy valamilyen kóros szenvedélye (szenvedélybetegsége) miatt tartósan vagy időszakonként visszatérően, nagymértékben csökkent [14. § (4) bek.], illetőleg az ilyen nagykorú személy belátási képessége, elmebeli állapota vagy szellemi fogyatkozása miatt állandó jelleggel, teljesen hiányzik [15. § (4) bek], elsősorban orvosszakértői kérdés. A gondnokság alá helyezés iránt indított perben az orvosszakértő meghallgatását csak akkor lehet mellőzni, ha a rendelkezésre álló orvosi adatok és a bizonyítás egyéb eredménye alapján, további orvosszakértői vizsgálat nélkül is kétségtelenül megállapítható, hogy az érintett személy elmeállapota vagy szellemi fogyatékossága miatt az ügyei viteléhez szükséges belátási képessége hiányzik, illetve csökkent (P. törv. II. 20860/1968. - BH 1969/3. sz. 6009. - PJD IV. 707. sz.). „Az elmebetegség fennállása egymagában nem indokolja a gondnokság alá helyezést. Erre ugyanis csak akkor kerülhet sor, ha a betegnek az ügyei viteléhez szükséges belátási képessége tartósan vagy nagymértékben csökkent, illetőleg állandó jelleggel teljesen hiányzik.” (P. törv. II. 20487/1982. - BH 1983/2. sz. - PJD X. 8. sz.) „Gondnokság alá helyezés iránti perben az orvosszakértő véleményét csak közvetlen vizsgálatra alapíthatja.” (P. törv. II. 20223/1977. - BH 1978/1. sz. 29.)

A jogirodalom hosszú időn keresztül arra az álláspontra helyezkedett: annak a kérdésnek az elbírálása, hogy a gondnokság alá helyezésnél az alperes elmebeli állapota, szellemi képessége orvosi szempontból milyen szintű, orvosszakértői kérdés. Abban a kérdésben azonban, hogy a mindennapi élet viszonyai szempontjából ez a belátási képesség jogilag korlátozott, illetve cselekvőképtelen állapotot idé-e elő, ez már jogászai kérdés. E vonatkozásban a Legfelsőbb Bíróság gyakorlata következetesen hangsúlyozza, hogy a jogi elbírálásnak csupán az orvosszakértő véleményének figyelembevételével lehet helye. Erre mutat még az olyan eset is, amikor maga az alperes is kéri a cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá helyezést (P. törv. II. 21086/1970.). „A gondnokság alá helyezés iránt indult perben csak a tényállás minden oldalú tisztázása után lehet állást foglalni abban a kérdésben, hogy a gondnokság alá helyezés feltételei fennállnak-e. Ha a beszerzett elmeszakértői vélemény hiányos, a bíróságnak fel kell hívnia a szakértőt véleményének kiegészítésére.” (P. törv. II. 21308/1978. - BH 1979/9. sz. 293.) A tényállás minden oldalú tisztázása nem zárja ki az alperes személyes eljárását és meghallgatását. „Gondnokság alá helyezés iránt indított perben az alperes személyes meghallgatását az elmebetegsége önmagában még nem akadályozhatja meg. A gondnokság alá helyezés iránt indított perben az alperes akkor is jogosult személyesen eljárni és a fél jogait gyakorolni, ha részére a bíróság ügygondnokot jelölt.” (P. törv. II. 20111/1978. - BH 1979/4. sz. 157.)

A cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá helyezés okai

3. A cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá helyezés okai részben vagylagosak, részben konjunktívak. Cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá lehet helyezni a nagykorú személyt, ha ügyei viteléhez szükséges belátási képessége tartósan vagy időszakonként visszatérően nagymértékben csökkent, és ennek oka: pszichés (a korábbi tv. kifejezésével elmebeli) állapota vagy szellemi fogyatkozása vagy szenvedélybetegsége.

Az okok vagylagossága azt kívánja kifejezni, hogy csak meghatározott egészségi okok (pszichés állapot, szellemi fogyatkozás vagy valamilyen szenvedélybetegség), de ezek közül bármelyik - s más nem - elegendő arra, hogy az ügyei viteléhez szükséges belátási képessége ennek folytán - tartósan vagy időszakonként visszatérően - nagymértékben csökkent legyen. Vagylagos tehát az egészségi állapot mellett a belátási képesség milyenségének ütemessége (tartósan vagy időszakonként visszatérően), de konjunktív, tehát az előbbi okok következtében, de azokkal együtt szükséges, hogy ez a belátási képesség nagymértékben csökkenjen, s mindezek alapján az az eljárásjogi feltétel, hogy cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá jogerős bírói ítélet helyezhet. Ezek együttsége nélkülözhetetlen. „Korlátozott cselekvőképesség okából csak annak a nagykorú személynek a szerződése érvénytelen, akit a bíróság ilyen hatállyal gondnokság alá helyezett.” (P. törv. II. 10069/1981. - BH 1981/12. sz. 496. - PJD IX. 5. sz.)

Az ügycsoportok tekintetében korlátozott cselekvőképesség

4. A cselekvőképességet teljesen korlátozó gondnokság alá helyezés mellett lehetőséget nyitott a 2001. évi törvénymódosítás arra is, hogy a bíróság jogerős gondnokság alá helyező ítéletében az alperes cselekvőképességét csak ügycsoportok vonatkozásában korlátozza. Ez utóbbi gondnokság alá helyező ítéletben azonban pontosan meg kell határozni azt vagy azokat az ügycsoportokat, amelyek vonatkozásában az ítélet jogerőre emelkedését követően az alperes cselekvőképessége korlátozottá válik. A jogalkotó példálózó felsorolást ad a bírói gyakorlat orientálása érdekében a Ptk. 14. § (6) bekezdésében. A példálózó felsorolás lehetővé teszi, hogy az itt fel nem sorolt egyéb ügycsoportokat (is) megjelöljön a gondnokság alá helyező ítélet, ám nyilvánvalóan a cselekvőképesség korlátozása ilyen esetben is a tv. szabályozási körébe (Ptk. 1. §) sorolható ügycsoport vonatkozásában lehetséges. Továbbra sem kizárt azonban a teljes körű cselekvőképesség korlátozása. Remélhető mégis, hogy a differenciálódó törvényi szabályozást követni fogja a differenciálódó ítélkezési gyakorlat is. Az ügycsoportok tekintetében korlátozott cselekvőképesség esetén a gondnokolt a gondnokság alá helyező ítéletben meghatározott ügycsoportok kivételével minden egyéb esetben a teljesen cselekvőképes személyekkel azonos joghatályú nyilatkozatot tehet. Vítás esetben a bíróság feladata eldönteni, hogy egy meghatározott jognyilatkozat beletartozik-e a gondnokság alá helyező ítéletben felsorolt ügycsoportok valamelyikébe, vagy sem.

Ptk. 14/A. § (1) A bíróságnak a cselekvőképesség korlátozását kimondó ítéletében rendelkeznie kell a gondnokság alá helyezés kötelező felülvizsgálata iránti eljárás megindításának időpontjáról, mely nem lehet későbbi, mint az ítélet jogerőre emelkedésétől számított öt év.

(2) A felülvizsgálati eljárást a gyámhatóságnak kell megindítania. A kereseti kérelem a gondnokság alá helyezés megszüntetésére, annak hatályában való fenntartására, a cselekvőképességet korlátozó gondnokság cselekvőképességet kizáró gondnoksággá változtatására, a cselekvőképességet kizáró gondnokság cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá helyezésre történő módosítására, illetve cselekvőképességet korlátozó gondnokság esetén a gondnokolt által önállóan nem gyakorolható jogkörök módosítására irányulhat.

Jegyzet: A Ptk. 14/A. § szövegét a 2001. évi XV. törvény 1. §-a iktatta be. Hatályos: 2001. XI. 1-jétől. A korábban hatályos törvényi rendelkezések alapján elrendelt cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá helyezéseket az 1959. évi IV. törvény 14/A. § (2) bekezdésének megfelelően - a 2001. évi XV. törvény 7. § (2) bekezdésében meghatározottak szerint - felül kell vizsgálni.

A cselekvőképesség korlátozásának felülvizsgálata

1. A cselekvőképesség korlátozása e korlátozás megszüntetéséig tart. Ebből értelemszerűen következik, hogy a cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá helyezés tárgyában hozott bírói döntést csak újabb bírósági határozat változtathatja meg. A bíróság - eljárása során - korlátozott időtartamra nem helyezhet valakit gondnokság alá (P. törv. II. 20396/1972.).

Ugyanakkor viszont a jogkorlátozás súlyához igazodóan a 2001. évi törvénymódosítást követően kötelező a rendszeres felülvizsgálat, ami azt jelenti, hogy a bíróságnak rendszeresen meg kell győződnie arról, hogy a cselekvőképesség korlátozására okot adó körülmények még mindig fennállnak-e, s hogy még mindig a gondnokság alá helyező ítélettel azonos tartalmú ítélet fenntartása indokolt-e. A rendszeres felülvizsgálat időpontjáról a gondnokság alá helyező ítéletben határozni kell. Ez az időpont azonban nem lehet későbbi, mint az ítélet jogerőre emelkedését követő öt év.

2. A felülvizsgálati eljárás felperese a gyámhatóság, alperese a gondnokolt. A felülvizsgálat eredményeképpen lehetőség van a cselekvőképesség fokozata vonatkozásában is változtatásra (a cselekvőképességet kizáró és korlátozó gondnokság alá helyezésre, illetve a gondnokság alá helyezés megszüntetésével a teljes cselekvőképesség biztosítására), de lehetőség van arra is, hogy a bíróság a korlátozott cselekvőképesség fokozatán belül szabályozza a korábbi döntéséhez képest eltérően a gondnokolt jogkorlátozását. A tv. a gondnokolt által nem gyakorolható jogkörök módosítását említi, ezen azonban azt az esetet is érteni kell, amikor a teljesen korlátozottan cselekvőképes személy ügycsoport vonatkozásában korlátozottan cselekvőképes személlyé válik, és fordítva.

Ptk. 14/B. § (1) A korlátozottan cselekvőképes személy jognyilatkozata általános jelleggel, illetve a bíróság ítéletében meghatározott ügycsoportok tekintetében - a (2) bekezdésben foglaltak kivételével - csak akkor érvényes, ha azt a gondnoka beleegyezésével vagy utólagos jóváhagyásával tette. A gondnokolt és gondnoka közötti vita esetén a gyámhatóság dönt. Ha a korlátozottan cselekvőképes személy cselekvőképessé válik, maga dönt a függő jognyilatkozatainak érvényességéről.

(2) A korlátozottan cselekvőképes személy a gondnoka közreműködése nélkül is

- a) tehet olyan személyes jellegű jognyilatkozatot, amelyre a jogszabály feljogosítja;
- b) megkötheti a mindennapi élet szokásos szükségleteinek fedezése körébe tartozó kisebb jelentőségű szerződéseket;
- c) rendelkezik a munkaviszonyból, munkaviszony jellegű jogviszonyból, társadalombiztosítási, szociális és munkanélküli ellátásból származó jövedelme 50%-ával; annak erejéig kötelezettséget is vállalhat;
- d) megköthet olyan szerződéseket, amelyekkel kizárólag előnyt szerez.

(3) A korlátozottan cselekvőképes gondnokolt közokiratban feljogosíthatja a gondnokát - annak hozzájárulása esetén - arra, hogy helyette és nevében - általános jelleggel - eljárjon, jognyilatkozatot tegyen, kivéve a (2) bekezdésben meghatározott jognyilatkozatokat, illetve azokat, amelyeknél jogszabály a korlátozottan cselekvőképes személy saját nyilatkozatát kívánja meg.

(4) A gondnokolt a (3) bekezdés szerinti általános felhatalmazást teljes bizonyító erejű magánokirattal - a gondnok egyidejű tájékoztatása mellett - bármikor visszavonhatja.

(5) Azonnali intézkedést igénylő esetben, illetve külön törvényben foglaltak szerint a gondnok a (3) bekezdésben meghatározott megállapodás hiányában is eljárhat a korlátozottan cselekvőképes gondnokolt helyett.

Ptk. II. 10. § A törvényes képviselő jognyilatkozatával és a gyámhatóság jóváhagyásával kapcsolatos szabályokat csak a törvény hatálybalépése után tett jognyilatkozatokra lehet alkalmazni.

Jegyzet: A Ptk. 14/B. § szövegét a 2001. évi XV. törvény 1. §-a iktatta be. Hatályos: 2001. XI. 1-jétől. A korábban elrendelt gondnokság alá helyezések tekintetében is megfelelően alkalmazni kell, ha a nyilatkozat megtétele vagy az intézkedés szükségessége 2001. november 1-je után következik be.

A korlátozottan cselekvőképes gondnokolt jognyilatkozatai

1. A korábbi törvényi szabályozással szemben a tv. 2001. évi módosítása szétválasztotta a korlátozottan cselekvőképes kiskorúakra és a korlátozottan cselekvőképes gondnokság alá helyezettetre vonatkozó szabályozást, szemben a korábbi szabályozással, amikor a korlátozottan cselekvőképesekre közös szabályok vonatkoztak. Éppen ezért a tv. korlátozottan cselekvőképes kiskorúakra vonatkozó szabályozásának magyarázata körében kifejtettük itt csak hivatkozunk, és csak az eltérésekre hívjuk fel a figyelmet.

2. A Ptk. 14/B. § (1) bekezdése tartalmazza azt a rendelkezést is, amely szerint a gondnokolt és gondnoka közötti vitában a gyámhatóság dönt. Álláspontunk szerint ez a gyámhatósági felhatalmazás kérdéseket vet fel. A felhatalmazás véleményünk szerint arra nem terjedhet ki, hogy a gondnokolt a jognyilatkozatát érvényesnek kell-e tekinteni (azaz az adott jognyilatkozatot a gondnokolt önállóan megtehetette-e), mivel ez szerződési érvénytelenségi kérdés, amely kérdés eldöntésére a bíróságnak van hatásköre. A szabály elhelyezésének mégis komoly jelentősége van, hiszen a gondnok és gondnokolt közötti vitára utalást a jogalkotó közvetlenül a gondnok hozzájáruló (jóváhagyó) nyilatkozatának, mint jognyilatkozat-érvényességi kelléknek a szabályozását követő mondatban helyezte el. Az előbb kifejtettük is figyelemmel ezért a gyámhatóság azon vitás esetekben rendelkezhet a vita eldöntésére hatáskörrel, amikor a gondnok megtagadja a jóváhagyást (hozzájárulást). A gyámhatóság hatásköre nem kizárólagos a gondnokolt és gondnoka között felmerült ilyen tartalmú vita eldöntésére. A bíróság ugyanezen tartalmú vitában a Ptk. 5. § (3) bekezdése alapján eljárva hozhat döntést.

3. A Ptk. 14. § (2) bekezdése a gondnokolt keresménye vonatkozásában tér el a korlátozottan cselekvőképes kiskorúakra vonatkozó szabályozástól. A munkával szerzett keresmény kifejezés helyett a Ptk. 14. § (2) bekezdés c) pontja a munkaviszonyból, munkaviszony jellegű jogviszonyból, társadalombiztosítási, szociális és munkanélküli ellátásból származó jövedelem kifejezést tartalmazza. Ezen „keresmény” feléről rendelkezhet a gondnokolt, és kötelezettséget is ezen jövedelmek feléig vállalhat. A Legfelsőbb Bíróság korábbi törvényszövegen alapuló döntése szerint is a gondnokoltat megillető nyugdíj a munkával szerzett keresményével esik egy tekintet alá, amivel a korlátozottan cselekvőképes személy a korábbi Ptk. 14. §-a (2) bekezdésének c) pontja értelmében a törvényes képviselőjének közreműködése nélkül maga rendelkezhet, és annak erejéig kötelezettségeket is vállalhat. Ehhez képest az alperes a cselekvőképességet korlátozó gondnokság hatálya alatt megköthette törvényes képviselőjének közreműködése nélkül is a perbeli folyószámla-szerződést. E szerződés szerint a felperes a folyószámlára befizetéseket és átutalásokat fogad el, és a folyószámla-tulajdonos megbízása alapján arról kifizetéseket és átutalásokat teljesít, valamint a folyószámlán elhelyezett összeg után kamatot fizet. Az alperes tehát a nyugdíjával akként rendelkezett, hogy azt a folyószámlán helyezte el, és az után kamatot szedett, illetve a nyugdíj feletti rendelkezési jogát a felperes mint megbízott közreműködésével gyakorolta (LB Gfv. I. 30031/1998. - BH 1999/7. sz. 324.).

4. A korlátozottan cselekvőképes gondnokolt közokiratban feljegyezhető a gondnokát - annak hozzájárulása esetén - arra, hogy helyette és nevében - általános jelleggel - eljárjon, jognyilatkozatot tegyen, kivéve azokat a jognyilatkozatokat, amelyeknél jogszabály a korlátozottan cselekvőképes személy saját nyilatkozatát kívánja meg (csak önállóan megtehető nyilatkozatok), illetve amely nyilatkozatokat a korlátozottan cselekvőképes személy önállóan is megtehet (önállóan is megtehető nyilatkozatok). A gondnokolt ezt az általános felhatalmazást teljes bizonyító erejű magánokirattal - a gondnok egyidejű tájékoztatása mellett - bármikor visszavonhatja. Ilyen meghatalmazás hiányában a gondnok a korlátozottan cselekvőképes gondnokolt helyett és nevében nem nyilatkozhat, kivéve mégis az azonnali intézkedést igénylő eseteket, illetve külön törvényben foglalt eseteket. Ezen esetekben a gondnok a megállapodás (általános meghatalmazás) hiányában is eljárhat a korlátozottan cselekvőképes gondnokolt helyett.

Ptk. 15. § (1) Cselekvőképtelen az a nagykorú, akit a bíróság cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezett.

(2) A gondnokság alá helyezést a nagykorú személy házastársa, bejegyzett élettársa, egyeneságbeli rokona, testvére, a gyámhatóság és az ügyész kérheti.

(3) Ha a gondnokság alá helyezés szükségességéről a gyámhatóság tudomást szerez, a gondnokság alá helyezési eljárást meg kell indítania, ha ezt a (2) bekezdésben meghatározott közeli hozzátartozó a gyámhatóságnak a perindítás szükségességéről való tájékoztatást követő 60 napon belül nem teszi meg.

(4) A cselekvőképességet kizáró gondnokság alá a bíróság azt a nagykorú személyt helyezi, akinek ügyei vitéléhez szükséges belátási képessége - pszichés állapota vagy szellemi fogyatkozása miatt - tartósan teljes mértékben hiányzik.

(5) A bíróságnak a cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezést kimondó ítéletében mérlegelnie kell a 14/A. § szerinti felülvizsgálatról, kivéve, ha az érintett személy belátási képességének hiánya véglegesnek tekinthető. Erről az igazságügyi orvosszakértőnek szakértői véleményében nyilatkoznia kell.

Jegyzet: A Ptk. 15. § szövegét a 2001. évi XV. törvény 1. §-a állapította meg. Hatályos: 2001. XI. 1-jétől. A (2) bekezdés szövegét a 2009. évi XXIX. törvény 17. § (1) bekezdés 1. pontja módosította. Hatályos: 2009. VII. 1-jétől.

A cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezés

1. Az életkori sajátosságoknál fogva jelentkező cselekvőképtelenségen túlmenően, a cselekvőképtelenek körébe tartoznak azok a személyek is, akiket a bíróság a törvényben foglalt feltételek fennállása mellett erre irányuló eljárás során cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyez. A cselekvőképtelenséget előidéző okok együttes fennállása esetén a bírói ítélet jogerőre emelkedésével áll be a cselekvőképtelenség. (Az természetesen más kérdés, hogy mennyiben van lehetőség az ideiglenes intézkedés meghozatalára.) Míg a Ptk. 12/B. §-a alapján a belátási képesség érettsége, addig a gondnokság alá helyezésnél az épsége nem éri el azt a fokot, hogy korlátozottan cselekvőképes legyen a személy.

2. Cselekvőképességet kizáró gondnokság alá a bíróság általában nagykorú személyt helyez. Ahhoz, hogy a bíróság a nagykorú személyt cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezze, több feltétel együttes megléte szükséges. Cselekvőképességet kizáró gondnokság alá nagykorú személy akkor helyezhető, ha az ügyei viteléhez szükséges belátási képessége állandó jelleggel, és teljesen hiányzik. A nagykorú személy gondnokság alá helyezésénél tehát minden körülmények között vizsgálni kell, hogy a belátási képesség, amely a gondnokság alá helyezendő személy ügyei viteléhez szükséges, milyen mértékben csökkent, fogyatékos, illetőleg hiányzik.

A Ptk. 12/B. § (2) bekezdése alapján cselekvőképességet kizáró gondnokság alá kiskorú személy is helyezhető, ez esetben is a tv. 15. §-át kell megfelelően alkalmazni. Ilyenkor a gondnokság hatálya a nagykorúság elérésével áll be, de a kiskorú már a határozat jogerőre emelkedésével cselekvőképtelenné válik (Csongrád MB. I. Pf. 20958/1984. - BH 1985/8. sz. 308. - PJD. X. 9. sz.).

Míg a cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá helyezés esetében a gondnokság alá helyezendőnek az ügyei viteléhez szükséges belátási képessége tartósan vagy időszakonként visszatérően nagymértékben csökkent, addig a cselekvőképtelen esetében az szükséges, hogy az ügyei viteléhez szükséges belátási képessége állandó jelleggel és teljesen hiányozzék. A megkülönböztetésnek van egy időszaki és egy mennyiségi eltérése. Míg a korlátozottan cselekvőképes esetében tartós vagy időszakonként visszatérő a belátási képesség csökkenése, addig a cselekvőképtelen esetében állandó jelleggel kell jelentkeznie az ügyei viteléhez szükséges belátási képesség hiányának. Ez tehát az az időszakosság, amely a fokozatokban is kifejeződik. A másik különbség mennyiségi, fokozatbeli különbséget fejez ki. Míg a korlátozottan cselekvőképes esetében a belátási képesség nagymértékben csökkent, addig a cselekvőképtelen esetében teljesen hiányzik. A kettő közötti fokozatbeli különbséget mindig orvosi vizsgálat döntheti el.

Ezen túlmenően a korlátozottan cselekvőképes és a cselekvőképtelen között azoknak az okoknak a körében is különbség van, amely okok következtében beáll az ügyek vitelére szükséges belátási képesség nagymértékű csökkenése, illetőleg teljes hiánya. Az okok szempontjából a korlátozottan cselekvőképes személynél pszichés állapot, szellemi fogyatkozás vagy szenvedélybetegség (kóros szenvedély) az, amely előidézhetheti a gondnokság alá helyezendő személy ügyei viteléhez szükséges belátási képesség nagymértékű csökkenését. Ezzel szemben a cselekvőképtelen személyeknél az ügyei viteléhez szükséges belátási képesség teljes hiánya csak pszichés állapot vagy szellemi fogyatkozás miatt állhat be.

3. Mind a pszichés állapot, mind a szellemi fogyatkozásnak az a mértéke, amely a gondnokság alá helyezett személy ügyei viteléhez szükséges belátási képességének állandó jellegű teljes hiányára vezet, orvosi szakkérdés. A Legfelsőbb Bíróság és a bírói gyakorlat rendkívül szigorúan vizsgálja a cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezési eljárás során az elmebeli állapotot vagy a szellemi fogyatkozás mértékét, és azt, hogy ebben a vonatkozásban megnyugtató elmeorvos szakértői véleménnyel rendelkezik-e a bíróság.

4. Az eljárási szabályok megtartása mellett nem egyszerűen az elmeorvosi szakértői vélemény beszerzése szükséges, hanem a gondnokság alá helyezendő személy életkörülményeinek a vizsgálata is. A vizsgálatnak körültekintőnek kell lennie. Az elmeállapotról utaló tünetekből arra következtetni, hogy a vizsgált személy beteg-e, és ha igen, a betegség a cselekvőképességre milyen befolyással van, orvosi szakkérdés (P. törv. III. 20364/1974.). „A bíróságnak hivatalból kell vizsgálnia, hogy a gondnokság alá helyezés iránt indult perben adott szakértői vélemény kellően megalapozott-e. A nem kellően meggyőző adatokat szolgáltatott szakvélemény kiegészítésére, ennek eredménytelensége esetén más szakértő kijelölésére kerülhet sor.” (P. törv. II. 20094/1978. - BH 1978/2. sz. 527.) „A gondnokság alá helyezés iránt indult perben csak a tényállás mindenoldalú tisztázása után lehet állást foglalni abban a kérdésben, hogy a gondnokság alá helyezés feltételei fennállnak-e. Ha a beszerzett elmeszakértői vélemény hiányos, a bíróságnak fel kell hívnia a szakértőt véleményének kiegészítésére.” (P. törv. II. 21309/1978. - BH 1979/9. sz. 293.)

5. A bíróságnak a cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezést kimondó ítéletében rendelkeznie kell a Ptk. 14/A. § szerinti felülvizsgálatról, kivéve, ha az érintett személy belátási képességének hiánya véglegesnek tekinthető. Erről az igazságügyi orvosszakértőnek szakértői véleményében azonban kifejezetten nyilatkoznia kell. A felülvizsgálat időpontjáról nem rendelkező (azt kizáró) cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyező ítélet tehát a kivétel, főszabályként a felülvizsgálat lehetőségét biztosítani kell.

Kiskorú cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezése

6. Feltételeit tekintve a 15. § és a 12/B. § azonos eseteket tartalmaz. Az egyetlen eltérés ott jelentkezik, hogy a 15. §-ban nagykorú személy gondnokság alá helyezéséről van szó, akinek az ügyei viteléhez szükséges belátási képessége állandó jelleggel, teljesen hiányzik; ugyanakkor a 12/B. § lehetőséget nyújt - éppen a törvénynél fogva korlátozottan cselekvőképes kiskorú védelme érdekében - arra, hogy a bíróság az előbbi okokból ilyen korlátozottan cselekvőképes kiskorút cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezzen.

A 12/B. § a kiskorú gondnokság alá helyezését eleve abból a feltételtől rendelte el, hogy erre a cselekvőképességet kizáró gondnokság esetében csak olyan kiskorúnál kerülhet sor, aki a 14. életévét betöltötte, tehát már nem cselekvőképtelen. A korlátozottan cselekvőképes kiskorú széles körben rendelkezik önálló cselekvőképességgel az ügyei viteléhez szükséges tevékenységi körben. Bizonyos körben pszichés állapota vagy szellemi fogyatkozása miatt a korlátozottan cselekvőképes kiskorú - jóllehet életkorát, amelyet a törvény megállapított, betöltötte - mégsem rendelkezik azzal az ügyei viteléhez szükséges belátási képességgel, amely a 14. életévet betöltött kiskorútól elvárható. Ilyen körülmények között teszi lehetővé a 12/B. §, hogy a bíróság az előbbieken foglalt okok alapján a 14. életévet betöltött és még nem nagykorú személyt - tehát kiskorút - cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezzen.

A gondnokság alá helyező határozat hatálya a jogerőre emelkedésétől kezdődően kettős. A gondnokság mint a törvényes képviselő ellátásának a joga a nagykorúság elérésével áll be. A tv. azonban határozottan úgy rendelkezik, hogy a kiskorú már a határozat jogerőre emelkedésével cselekvőképtelenné válik. Ez gyakorlatilag azt a következményt vonja maga után, hogy jóllehet a tv. értelmében a 14. életévet betöltött kiskorú korlátozottan cselekvőképes, ha azonban cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezték, akkor cselekvőképtelenségnek kell tekinteni - jóllehet nem gondnokság alatt áll, hanem szülői felügyelet vagy gyámság alatt.

A magyar jog határozottan megkülönbözteti a gyámság és a gondnokság tartós eseteit. A törvényes képviselő (szülő, gyám, gondnok) közül a szülő és a gyám a 18 éven aluli, elvileg kiskorú személy törvényes képviselőjére jogosult, míg a gondnok a 18. életévet betöltött személy törvényes képviselőjét látja el. (E szabály alól jelent eltérést és kivételt a képviselőnek a Ptk. 224-225. §-ában foglalt szabálya, amely az ügyei vitelében akadályozott személy képviselőiről és az eseti gondnokságról rendelkezik, l. ott.)

A cselekvőképesség visszanyerése

7. A cselekvőképtelen személy cselekvőképességét visszanyeri, ha a gondnokság megszűnik. Ha a kiskorúság okából cselekvőképtelen valaki, akkor önmagában a 14. életév betöltésével korlátozottan cselekvőképessé válik. Ha azonban a cselekvőképtelen személy gondnokság alá helyezéssel vált cselekvőképtelenné, akár azért, mert mint nagykorú személyt helyezték gondnokság alá, akár azért, mert a törvénytől fogva a korlátozottan cselekvőképes kiskorú érdekei és ügyei védelme érdekében a bíróság jogerős ítélettel cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezte, ennek a gondnokságnak a hatálya kiterjed mindaddig, amíg a cselekvőképességre vonatkozó bírói ítélet a cselekvőképességet korlátozó gondnokságot meg nem szünteti. Ezzel az ítélettel, konstitutív jelleggel a cselekvőképtelen személy cselekvőképességét visszanyeri.

Bár a mindennapi élet és az élők közötti szerződések vonatkozásában ez a szabály feltétlenül érvényesül, ez alól a Ptk. egyetlen kivételt ismer el. A Ptk. 648. § értelmében a cselekvőképességet kizáró gondnokság alatt álló személy végrendelete érvényes, ha a gondnokság alá helyezés oka a végrendelet idején már megszűnt. Ennek értelmében tehát jóllehet jogerős bírói ítélet még nem született meg a cselekvőképességet kizáró vagy érintő gondnokság tekintetében, az olyan körülmények között tett végrendelet, amikor a gondnokság alatt álló személy egyébként ügyei viteléhez szükséges belátási képességgel hiánytalanul és nem fogyatékosan rendelkezik, érvényes.

Ptk. 15/A. § (1) A cselekvőképtelen személy jognyilatkozata - a (2) bekezdésben foglalt kivétellel - semmis; nevében gondnoka jár el. A gondnoknak a véleménynyilvánításra képes gondnokolt kívánságát, kéréseit - pl. a tartózkodási helyére vonatkozóan - a döntések meghozatala előtt meg kell hallgatnia, és lehetőség szerint figyelembe kell vennie. Ha a gondnok e kötelezettségét folyamatosan megszegi, ez a 19/C. § (2) bekezdésében foglaltak szerinti elmozdítását vonhatja maga után.

(2) A cselekvőképtelen személy maga is megkötheti azokat a csekély jelentőségű szerződéseket, amelyek a mindennapi életben tömegesen fordulnak elő, és különösebb megfontolást nem igényelnek.

Jegyzet: A Ptk. 15/A. § szövegét a 2001. évi XV. törvény 1. §-a iktatta be. Hatályos: 2001. XI. 1-jétől. A korábban elrendelt gondnokság alá helyezések tekintetében is megfelelően alkalmazni kell, ha a nyilatkozat megtétele vagy az intézkedés szükségessége 2001. november 1-je után következik be.

A cselekvőképtelen személy jognyilatkozata - egyezően a cselekvőképtelen kiskorú jognyilatkozatával - semmis; nevében gondnoka jár el. A cselekvőképtelen személy ugyanakkor maga is megkötheti azokat a csekély jelentőségű szerződéseket, amelyek a mindennapi életben tömegesen fordulnak elő, és különösebb megfontolást nem igényelnek. A tv. 2001. évi módosítását követően kettéválasztott szabályozás ebben a körben azonos, ezért csak utalunk a korábban kifejtettre. A gondnoknak a véleménynyilvánításra képes gondnokolt kívánságát, kéréseit - pl. a tartózkodási helyére vonatkozóan - a döntések meghozatala előtt meg kell hallgatnia, és lehetőség szerint figyelembe kell vennie. Ez a szabályozás igazodik ahhoz a szinten a tv. 2001. évi módosításának köszönhető szabályhoz, ami szerint a kiskorú véleményét is fokozottan figyelembe kell venni. Ha a gondnok e kötelezettségét folyamatosan megszegi, ez elmozdítását vonhatja maga után.

A cselekvőképességet korlátozó és a cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezettekre vonatkozó közös szabályok

Ptk. 16. § (1) A cselekvőképtelen személy gondnoka, korlátozott cselekvőképesség esetén pedig az érintett személy és gondnoka jognyilatkozatainak érvényességéhez a gyámhatóság jóváhagyása szükséges, ha a jognyilatkozat a gondnokolt

- a) tartására,
- b) örökösödési jogviszony alapján megillető jogára vagy kötelezettségére,
- c) ingatlan tulajdonának átruházására vagy bármely módon történő megterhelésére vonatkozik, ide nem értve azt az esetet, amikor az ingatlan ellenérték nélküli megszerzésével egyidejűleg kerül sor haszonélvezet alapítására,
- d) a 20/B. § alapján beszolgáltatott vagyonára,
- e) vagyonának mértékétől függően a gondnokot kirendelő határozatban megállapított összeget, de legalább 50 000 Ft-ot meghaladó értékű egyéb vagyontárgyára, vagyoni értékű jogára vonatkozik.

(2) A gyámhatóság kivételesen indokolt esetben hozzájárulhat

a) a cselekvőképtelen személy gondnoka, korlátozott cselekvőképesség esetén pedig a gondnokolt és a gondnok közös kérelmére a gondnokság alá helyezett személy leszármazójának önálló háztartás alapításához, fenntartásához, illetve más létfontosságú célja eléréséhez a gondnokság alatt álló vagyonának terhére; a támogatás mértéke a leszármazó kötelesrészét nem haladhatja meg;

b) a korlátozottan cselekvőképes gondnokolt és gondnoka közös kérelmére a gondnokolt által történő - az a) pontban foglaltak alá nem tartozó - ajándékozáshoz vagy jogokról ellenérték nélkül lemondásához, illetve közcélra történő felajánlásához, feltéve, hogy a jogügylet a gondnokolt megélhetését nem veszélyezteti.

(3) Nincs szükség a gyámhatóság jóváhagyására

a) bírósági vagy közjegyzői határozattal elbírált jognyilatkozat érvényességéhez,

b) ha a bíróság ítéletében a cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá helyezett személy cselekvőképességét az (1) bekezdésben meghatározott jognyilatkozatok tekintetében nem korlátozta.

Ptk. II. 10. § A törvényes képviselő jognyilatkozatával és a gyámhatóság jóváhagyásával kapcsolatos szabályokat csak a törvény hatálybalépése után tett jognyilatkozatokra lehet alkalmazni.

Jegyzet: A Ptk. 16. § előtti címet a 2001. évi XV. törvény 1. §-a iktatta be. Hatályos: 2001. XI. 1-jétől.

A Ptk. 16. §-ának szövegét a 2001. évi XV. törvény 1. §-a állapította meg. Hatályos 2001. XI. 1-jétől. A korábban elrendelt gondnokság alá helyezések tekintetében is megfelelően alkalmazni kell, ha a jognyilatkozat megtétele vagy az intézkedés szükségessége 2001. november 1-je után következik be.

1. A gondnokolt és/vagy gondnoka jognyilatkozatának érvényességi feltétele bizonyos esetekben a gyámhatóság jóváhagyása. A többször módosított 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet 25. § (2) bek. rendelkezése szerint a gyámhatóság a jognyilatkozat jóváhagyását eleve elutasítja, ha a jognyilatkozatot tartalmazó okirat alaki szempontból érvénytelen (ez a rendelkezés kizárólag a gondnokolt/gondnok jognyilatkozatára vonatkozik, más személyek jognyilatkozatának alakiságát a gyámhatóság nem vizsgálja). A jognyilatkozat gyámhivatali jóváhagyása a jognyilatkozat érvényességéhez szükséges egyéb feltételeket, kellekeket sem pótolja.

2. Az 1997. évi XXXI. törvény 106. §-ának (1) bekezdése szerint gyámügyi igazgatási ügyekben első fokon jár el: a) a települési önkormányzat jegyzője, b) a városi gyámhivatal. A gyámhivatal nem jogi személy, mert a helyi önkormányzatnak nem önálló költségvetési szerve [Pp. 98. §, Ptk. 28. § (3) bek., többször módosított 1990. évi LXV. törvény 9. § (1) bek., a többször módosított 1992. évi XXXVIII. törvény 66. §, Ptk. 36. § (1) bek.]. Az önálló hatósági jogkörű városi gyámhivatal az önkormányzat hivatalának jogi személyiséggel nem rendelkező szervezeti egysége, ezért perbeli jogképeséssel nem rendelkezik. A 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet 3. § (1) bek. szerint a városi gyámhivatal feladatait a székhelyén működő önkormányzat polgármesteri hivatalának önálló feladat- és hatáskörrel rendelkező ügyintézője látja el. Mindezekre figyelemmel a Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy közigazgatási jogkörben okozott kár megtérítése iránti igényt - polgári jogi jogképeség hiányában - a városi gyámhivatallal szemben annak ellenére nem lehet eredményesen érvényesíteni, hogy a perbeli jogképeség tágabb a polgári jogi jogképeségnél, és egyes jogszabályok kivételes esetekben olyan szervezeteket is elismernek perbeli jogalanyoknak, amelyek nem jogi személyek. Ilyen rendelkezést tartalmaznak éppen a gyámhivatalok vonatkozásában az 1997. évi XXXI. törvény 113. §-a (1) bek. a)-f) pontjai, amelyek szerint a városi gyámhivatal meghatározott családjogi jogviszonyok, illetve családjogi jogállás rendezése érdekében pert indíthat. Ezen túl a Pp. 327. §-ának (4) bekezdése alapján a városi gyámhivatal félként járhat el az általa hozott határozat felülvizsgálata iránti közigazgatási perben, amelyre a 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet 6. § (2) bek. is utal (LB Pf. V. 24633/2001. sz. - BH2002. 96.).

3. A Ptk. 16. § (1) bek. szerinti jognyilatkozatok közül az első csoportba a Ptk. 16. § (1) bek. a) pontja alapján azok a jognyilatkozatok tartoznak, amelyek a gondnokolt tartására vonatkoznak (rokontartás és a tartási, életjáradéki szerződések körében tett jognyilatkozatok). A Ptk. 16. § (1) bek. b) pontja alapján a gyámhatósági jóváhagyás az érvényességi feltétele az öröklési jogviszonnyal kapcsolatban a gondnokoltat megillető jogra, illetőleg őt terhelő kötelezettségre vonatkozó jognyilatkozatok esetén. A harmadik esetkör megegyezik a kiskorúak jognyilatkozataira vonatkozó, a Ptk. 13. § (1) bekezdésének c) pontjában írott szabályozással. Az ott kifejtettekre itt csak hivatkozunk. A jelen rendelkezés, értékhátartól függetlenül vonatkozik minden ingatlantulajdon átruházásra és megterhelésre. A többször módosított 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet 152. és 154. §-ai alapján a gyámhivatal az eset összes körülményeit mérlegelve azt vizsgálja, hogy a megtett jognyilatkozat a gyermek, illetőleg a gondnokság alá helyezett személy érdekeit szolgálja-e. Az okiratokat a gyámhivatali jóváhagyás esetén záradékolni kell (a jóváhagyás tényét rá kell vezetni az okiratra a határozat számának és keltének feltüntetésével). A záradékolás feltétele, hogy a szerződésben meghatározott vételárat betétben (ún. „gyámi fenntartásos betétben”) helyezték el, továbbá részletvételi esetén tulajdonjog fenntartással vagy más módon a vételár megfizetését az okiratban biztosítsák (például dologi biztosítékként zálogjog alapításával vagy személyi biztosítékként kezességvállalással). A Ptk. 16. § (1) bek. d) pontja szerinti jognyilatkozatok a Ptk. 20/B. § szerint letett vagyontárgyakra, mint letétre vonatkozó rendelkezések. Ezen jognyilatkozatok is a gyámhivatali hozzájárulást igénylik érvényességi feltételként. A többször módosított 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet 147. § is ebben a körben tartalmaz rendelkezést. A gyámhatóságnak a gondnokot kirendelő határozatában rendelkeznie kell arról, hogy milyen összeghárt meghaladó értékű vagyontárgyra, vagyoni értékű jogra vonatkozó jognyilatkozat megtétele igényli a gyámhatóság jóváhagyását. Erre vonatkozik a Ptk. 16. § (1) bek. e) pontjában foglalt rendelkezés.

4. A Ptk. 16. § (2) bekezdés a korábbi törvényszöveghez képest új rendelkezést tartalmaz. A jogalkotó kivételesen elismeri azon jognyilatkozatok érvényességét is - feltéve, hogy a gyámhatóság a hozzájárulását megadta-, amely jognyilatkozatok következtében a gondnokolt vagyona csökken. A tv. által szabályozott két eset abban tér el egymástól, hogy a leszármazónak nyújtott támogatás érvényes a cselekvőképtelen és a korlátozottan cselekvőképes gondnokolt esetében is, feltéve, hogy a jognyilatkozat a további feltételeknek is megfelel-, ugyanakkor a Ptk. 16. § (2) bek. b) pont szerinti ingyenes jogügylethez hozzájárulás nem adható a cselekvőképtelen gondnokolt esetében, azaz a cselekvőképtelen gondnokolt nevében ilyen célra tett jognyilatkozat feltétlenül érvénytelen. A jogalkotó azonban ezt a két esetkört kivételként szabályozta, s további megszorításokat is tett: a gyámhatóság a hozzájárulását mindkét esetben csak kivételesen indokolt esetben adhatja meg. A támogatás juttatásának feltétele, hogy a gondnokolt a támogatást vagyona terhére csak a leszármazója javára és csak a jogalkotó által méltányolt célra, mégpedig a leszármazó önálló háztartásának alapításához vagy fenntartásához, illetve a leszármazó létfontosságú célja eléréséhez szükséges célra nyújtsa. A támogatás mértéke nem lehet több, mint a leszármazó kötelesrészének értéke (Ptk. 665. §). A gondnokolt vagyonának terhére történő ajándékozás, jogról ellenérték nélkül történő lemondás vagy közcélú felajánlás alapvető feltétele, hogy a jognyilatkozat ne veszélyeztesse a gondnokolt megélhetését.

5. A kiskorúak jognyilatkozatainak érvényessége körében már kifejtettekkel tartalmilag azonos a Ptk. 16. § (3) bekezdése, ezért az ott írt magyarázatunkra itt csak hivatkozunk. Az ügycsoportok vonatkozásában korlátozott cselekvőképességű gondnokolt által a Ptk. 14. § (5) bek. alapján önállóan is megtehető jognyilatkozatok értelemszerűen nem igénylik a gyámhatóság hozzájárulását. A gondnokság alá helyező határozatban megjelölt ügycsoportok kivételével ugyanis a gondnokoltat teljesen cselekvőképesnek kell tekinteni, ezért az ügycsoportba nem tartozó jognyilatkozata sem gondnokának, sem a gyámhatóságnak a hozzájárulását nem igényli érvényességi kellékként.

Ptk. 16/A. § (1) A korlátozott cselekvőképességen és a cselekvőképtelenségen alapuló semmisségre csak annak érdekében lehet hivatkozni, akinek a cselekvőképessége korlátozott vagy hiányzik.

(2) Aki cselekvőképességét illetően a másik felet megtéveszti, ezért felelősséggel tartozik, és felelőssége alapján a szerződés teljesítésére is kötelezhető.

Jegyzet: A Ptk. 16/A. §-át a 2001. évi XV. törvény 1. §-a iktatta be. Hatályos: 2001. XI. 1-jétől.

A Ptk. 16/A. § arra tartalmaz szabályozást, hogy a korlátozott cselekvőképességen és a cselekvőképtelenségen alapuló semmisségre csak annak érdekében lehet hivatkozni, akinek a cselekvőképessége korlátozott vagy hiányzik. A korábbi egységes szabályozást a tv. 2001. évi módosítása választotta ketté. Mivel tartalmilag azonos magyarázat fűzhető az azonosan szövegezett - és a tv. 2001. évi módosítása előtt egységesen is szabályozott - 16/A. §-hoz és a kiskorúakra vonatkozó 13/B. §-hoz, ezért az ott írt magyarázatra itt csak hivatkozunk.

Cselekvőképtelenség gondnokság alá helyezés nélkül

Ptk. 17. § (1) Gondnokság alá helyezés nélkül is cselekvőképtelen az, aki olyan állapotban van, hogy ügyei viteléhez szükséges belátási képessége - tartósan vagy a jognyilatkozata megtételekor átmenetileg - teljesen hiányzik.

(2) A gondnokság alá helyezés nélkül cselekvőképtelen személy jognyilatkozata - a (3) bekezdésben foglalt kivétellel - semmis.

(3) A gondnokság alá helyezés nélkül is cselekvőképtelen nagykorú személy jognyilatkozatát - a végintézkedése kivételével - cselekvőképtelenség miatt nem lehet semmisnek tekinteni, ha tartalmából és körülményeiből arra lehet következtetni, hogy a jognyilatkozat a fél cselekvőképessége esetében is indokolt lett volna.

Jegyzet: A Ptk. 17. § szövegét a 2001. évi XV. törvény 1. §-a állapította meg. Hatályos: 2001. XI. 1-jétől.

Cselekvőképtelen állapot

1. A cselekvőképtelenség további esete az, amikor valaki nem az életkor hiánya, illetőleg a jogerős bírói ítélettel történő gondnokság alá helyezés következtében cselekvőképtelen, hanem egyszerűen állapotánál fogva nem rendelkezik az ügyei viteléhez szükséges belátási képességgel. „Tekintve, hogy a cselekvőképesség csak azt illeti meg, aki az ügyei viteléhez szükséges belátási képességgel rendelkezik, cselekvőképtelennek kell tekinteni azt is, akinek adott esetben jognyilatkozata megtételekor ez a képessége hiányzik (17. §). Ennek oka igen különböző lehet. A döntő az, hogy az eset összes körülménye alapján felismerhető tényekből megállapítható legyen, hogy a jognyilatkozat megtételekor a nyilatkozattevő az említett állapotban volt. Ez főként a jognyilatkozat tartalmából állapítható meg, de lényeges körülmény a nyilatkozattevőnek a jognyilatkozat megtételekor tanúsított magatartása is. Az ilyen állapot megszűnte a teljes cselekvőképesség visszaállítását eredményezi.” (min. ind. I. 53. o.)

A cselekvőképtelenség alapja az, hogy a cselekvőképtelen személy nem rendelkezik az ügyei viteléhez szükséges belátási képességgel. Ennek oka lehet a törvényben megállapított életkor hiánya, lehet oka a bírói ítélet, amely pszichés állapota vagy szellemi fogyatkozás miatt az ügyei viteléhez szükséges belátási képesség teljes hiányát állapítja meg - akár nagykorú, akár korlátozottan cselekvőképes kiskorú vonatkozásában -, s lehet oka végül - amely nyilvánvalóan a körülményekből következően átmeneti jellegű - a gondnokság alá nem helyezett személynek olyan állapota, amikor hiányzik az ügyei viteléhez szükséges belátási képessége. Ezt a rendelkezést a gyakorlatban mint gondnokság alá helyezés nélküli cselekvőképtelenséget is visszavezethetjük bizonyos okokra. Az előzőekben olyan okokról volt szó, amikor részben a kor, részben a pszichés állapot vagy a szellemi fogyatkozás miatt bírói ítélet állapítja meg a cselekvőképtelenséget.

Az újabb bírói gyakorlat szerint nem elegendő a jognyilatkozat megtételének időpontjára nézve megállapított teljes cselekvőképtelenséghez az a tény önmagában, hogy a nyilatkozó súlyos agyérelmeszesedésben szenvedett, többször kábultnak tűnt. Lehetőség volt ugyanis a nyilatkozat megtételének időpontjában „lucidum intervallumra”, a tudat időleges feltisztulására, s ekkor a nyilatkozat érvényes. Az érelmeszesedés esetén a megszokott környezetükben a betegek jól eligazodnak, ott a szükséges - korlátozott - belátási képességgel rendelkeznek. Igen körültekintően vizsgálándó az a tény, hogy teljesen vagy nem teljesen volt korlátozott cselekvőképeségű a nyilatkozó. Amennyiben a teljes cselekvőképtelenség bizonyossággal nem állapítható meg, úgy nem alkalmazható a Ptk. 17. § -a. Különös körülménnyel és több bizonyító eszköz felhasználásával lehet csak megállapítani a teljes cselekvőképtelenséget akkor, ha a nyilatkozó már elhunyt, így további orvos szakértői vizsgálatok lefolytatására nincs mód. A jogesetben rendelkezésre álltak a nyilatkozó papírja vetett tervezetei, amelyek - és a fentiek - alapján megállapítható volt, hogy a nyilatkozó a nyilatkozattétel pillanatában nem volt teljesen cselekvőképtelen (LB Pfv. X. 20404/1995. - BH 1996/4. sz. 205.).

2. A Ptk. 17. §-ában foglalt cselekvőképtelenség, amikor valaki gondnokság alá helyezés nélkül is cselekvőképtelen állapotban van, nem igényli annak a vizsgálatát, hogy milyen okból került a személy ebbe az állapotba. Egyszerűen azt a tényt rögzíti, hogy a jognyilatkozat megtételéhez szükséges belátási képessége teljesen hiányzik. Ebből következik, hogy az ilyen állapot átmeneti jellegű, de az ebben az állapotban tett jognyilatkozatok érvénytelensége a cselekvőképtelenség okából jelentkezik. Az ilyen jognyilatkozat érvénytelenségét az adott helyen, időben, körülmények között fennálló és az adott belátási képesség teljes hiányát bizonyító tények mérlegelésével lehet csak megállapítani. Erre vonatkozóan helytálló a Legfelsőbb Bíróságnak az a megállapítása, hogy „az államigazgatási határozat, amely az ideiglenes gondnokrendelésről szól, sem szolgálhat alapul arra vonatkozólag, hogy az I. r. alperes cselekvőképtelen állapotban volna” (P. törv. V. 21113/1977.).

3. Mindebből következik, hogy - jóllehet az adott szerződés vonatkozásában a jognyilatkozatot tevő személy cselekvőképességét a bíróság külön is vizsgálhatja, de csak erre irányuló kereseti kérelem alapján - ebben az esetben a vizsgálat tárgya nem önmagában egy másik döntésre történő hivatkozás vagy akár perbeli elismerés, hanem csak szabályszerűen a Pp. 164. és következő §-ai alapján lefolytatott bizonyítási eljárás során nyerhet megnyugtató megállapítást. Önmagában a cselekvőképtelennek állított személy elismerése arról, hogy cselekvőképtelen állapotban volt, nem elégséges ahhoz - ha az ellenérdekű fél vitatja vagy a bíróság számára vitatott -, hogy valóban cselekvőképtelen állapotban tette meg jognyilatkozatát. Igaz ugyan, hogy a 21. § (1) bekezdése értelmében a cselekvőképtelenségen alapuló semmisségre csak annak érdekében lehet hivatkozni, akinek cselekvőképessége hiányzik, ennek ellenére ez a hivatkozás önmagában mint perbeli elismerés nem elégséges annak a bizonyítására, hogy valóban cselekvőképtelen állapotban tette a jognyilatkozatot a nyilatkozó.

A cselekvőképtelen állapotba kerülés leggyakoribb esete a magyar bírói gyakorlatban az alkoholos befolyásoltság. Emellett nem lehet kizártnak tartani, és a korábbi bírói gyakorlatban előfordult a kábítószer-fogyasztás vagy más olyan kábult állapot (nem feltétlenül kábítószer, hanem altatás utáni állapot vagy egyéb orvosi beavatkozás), amely az ügyei viteléhez szükséges belátási képességétől megfosztotta a nyilatkozó személyt. Éppen ezért a gondnokság alá helyezés nélküli cselekvőképtelenség esetén az állapot vizsgálata előtérben áll. Ilyen esetben az adott helyzetben, az adott körülmények között annak a kérdésnek a tisztázása, hogy az ilyen személy az ügyei viteléhez szükséges belátási képességgel egyáltalán nem rendelkezik, az teljesen hiányzik, orvos szakértő meghallgatása, a körülmények és a megfelelő bizonyítás után dönthető csak el. A nyilatkozat tartalma, a nyilatkozó egyébkénti magatartása, más nyilatkozataihoz képest tanúsított és más személyekhez képest viszonyított magatartása stb. mind figyelembe veendő. Ennek a kérdésnek az elbírálása elsősorban mint a szerződésképeségnek, mint a szerződések és az egyoldalú jognyilatkozatok érvényességének, a cselekvőképeségnek a feltétele merült fel a bírói gyakorlatban. A Legfelsőbb Bíróság következetesen kitart a fenti álláspont mellett. Az újabb ítélezési gyakorlatban is megismételt feltételek vizsgálatának elmulasztása az ítélet hatályon kívül helyezését vonta maga után, így abban az esetben is, amelyben az örökhagyó halála előtt egy hónappal kötött öröklési szerződést. Ekkor csak az orvos szakértő véleményére alapozta a bíróság döntését, eltekintve a kezelőorvos és egyéb tanúk kihallgatásától. Az orvos szakértő az elhunyt nyilatkozó leleteiből következtetett a teljes cselekvőképtelenségre, a Legfelsőbb Bíróság azonban a széles körű bizonyítás elmaradása miatt ezt a bizonyítékot kevésnek találta és kasszációt alkalmazott (LB Pfv. V. 22066/1995. sz. - BH 1996/9. sz. 465.).

A 17. § alapján megállapítható cselekvőképtelen állapot esetében is a bíróság köteles hivatalból vizsgálni azt, hogy a perben eljáró személy, illetőleg akinek jogi érdekei forognak kockán, cselekvőképes-e (P. törv. II. 21462/1975.). A bíróság akkor jár el helyesen, hogy ha kétsége merül fel a peres felek egyikének perbeli cselekvőképessége, egyáltalán cselekvőképessége kérdésében, ügygondnok kirendeléséről intézkedik, s külön eljárásra utalja annak a kérdésnek a megállapítását, hogy a 17. § értelmében az adott esetben fennáll-e a cselekvőképeség hiánya, illetőleg korlátozott volta. Cselekvőképeséget korlátozó gondnokság alá helyezés nélkül nagykorú személlyel szemben a korlátozott cselekvőképeséghez fűződő jogkövetkezmények nem alkalmazhatók (P. törv. II. 20317/1987. - BH 1987/11. sz. 396. - PJD XI. 7. sz.).

4. Különbőség van az általános szabály és a kivételek, a Ptk. 17. § -a alapján cselekvőképtelen személynek a 17. § (3) bekezdése szerint érvényes jognyilatkozata között. „Ez a rendelkezés ugyanis csak a forgalmi ügyletekre vonatkozik. Ez következik a rendszerbeli elhelyezéséből - amely teljesen elkülönül a végrendeletre vonatkozó rendelkezésektől -, továbbá a hozzáfűzött miniszteri indokolásból is. A miniszteri indokolás ugyanis ezzel kapcsolatban sorozatosan szerződéseket említ, továbbá azt tételezi fel, hogy látszatszerűen cselekvőképes, valójában azonban cselekvőképtelen személy jognyilatkozatáról van szó.” (P. törv. II. 20266/1971.)

A cselekvőképtelen állapotban tett jognyilatkozat

5. Míg a Ptk. 15/A. § (1) bekezdése a cselekvőképtelenség okára és körülményeire tekintet nélkül határozza meg azoknak a csekély jelentőségű szerződéseknek a körét, amelyek a mindennapi életben tömegesen fordulnak elő, és különösebb megfontolást nem is igényelnek, ennek következtében a cselekvőképtelen személy által is érvényesen megkötöttök, addig a 17. § (3) bekezdése egy különleges szabályt fogalmaz meg. Ez a rendelkezés csak a 17. §-ban foglalt cselekvőképtelenséghez kapcsolódik. A gondnokság alá helyezés nélkül cselekvőképtelen személy nyilatkozata a Ptk. 17. § (2) bekezdése alapján semmis. Ezt követően azonban egyes - egyébként érvénytelennek tekintett nyilatkozatok - érvényességéről rendelkezik a tv. A Ptk. 17. § (3) bekezdésében foglalt rendelkezés szerint a cselekvőképtelenség miatt nem lehet semmisnek tekinteni az ilyen - gondnokság alá helyezés nélkül is cselekvőképtelen - személy jognyilatkozatát, ha tartalmából és körülményeiből arra lehet következtetni, hogy a jognyilatkozat a fél cselekvőképessége esetén is indokolt lett volna.

Ez a rendelkezés két vonatkozásban válik el a cselekvőképtelenség általános szabályaitól. Egyrészt nem minden cselekvőképtelenre vonatkozik, hanem csak azokra, akik gondnokság alá helyezés nélkül is olyan állapotban vannak, hogy az ügyeik viteléhez szükséges belátási képességük teljesen hiányzik. Másrészt az adott esetben az ilyen személy olyan jognyilatkozatot tesz, amelyet cselekvőképes állapotában is megtett volna. Ez a rendelkezés tehát két vonatkozásban szorítja meg a fentebbi szabályokat. Az egyik, hogy a gondnokság alá helyezés nélkül cselekvőképtelenekre vonatkozik; a másik, hogy a bíróság részére azt a lehetőséget adja: mérlegelje az adott jognyilatkozat tartalmát, körülményeit és az abból levonható következtetést, amelyből egyenesen kell folynia, hogy az ilyen cselekvőképtelen állapotban levő, nem gondnokság alá helyezett, illetőleg nem életkora folytán cselekvőképtelen személy cselekvőképes állapotban is indokoltan tette volna meg nyilatkozatát. A bírói gyakorlatban érvényesül az az elv, hogy csak az adott helyzetben és adott körülmények között lehet elbírálni azt, hogy a cselekvőképtelen személy - ha egyébként nem volt gondnokság alá helyezve - megtett jognyilatkozata cselekvőképesség esetében is indokolt lett volna (P. törv. III. 20408/1985. - BH 1986/3. sz. - PJD XI. 6. sz.). Az adott hely és körülmény, amely a jognyilatkozat tartalmából és körülményeiből következik, teszi lehetővé annak a mérlegelését, hogy a jognyilatkozatot tevő jognyilatkozata időpontjában beállott, illetőleg létező mérlegelési képessége mennyiben vetíthető vissza. Ebből következik, hogy vannak olyan esetek, amikor a jognyilatkozatot tevő a jognyilatkozat tételének időpontjában még nem volt ugyan cselekvőképtelen - illetőleg a cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezés még nem történt meg-, de a későbbiek során az bekövetkezik, és a tanúkihallgatások, a személyi körülmények és elsősorban az elmeorvos szakértő véleménye alapján a bíróság arra a következtetésre jut, hogy ez az állapot már hosszabb ideje fennállott, esetleg a vitatott korábbi, a cselekvőképességet kizáró gondnokság időpontját megelőző időpontban tett jognyilatkozatra nézve is fennállott.

Más a helyzet az olyan esetekben, amikor ilyen korábbi, illetőleg későbbi cselekvőképességet kizáró állapot a törvény erejénél fogva nem állott fenn. A legnehezebb kérdéseket a bírói gyakorlat számára azok az esetek adják, amikor a cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezés nem történt meg (ennek feltételei nem állottak fenn, illetőleg arra jogosultak nem kérték a gondnokság alá helyezést), és ennek következtében csak az adott állapotban volt gondnokság alá helyezés nélkül is cselekvőképtelen a jognyilatkozatot tevő személy. Az ilyen esetekben szükséges belátási képesség teljes hiánya csak az adott jognyilatkozatból, annak körülményeiből, a jognyilatkozat tartalmából, az adott helyzetben, adott körülmények között elvárható magatartásból következtethető vissza. Ebből viszont folyik az is, hogy a bírósági gyakorlat nem általában mondja ki, hanem csak a konkrét esetben, hogy valaki cselekvőképtelen állapotban van. Ez mindig az adott helyzet, adott körülmények gondos, szakértői, bírói mérlegelésével dönthető csak el.

„Így például látszat szerint a jognyilatkozat tevője részegsége folytán ügyeinek vitelére képtelennek mutatkozik; valójában azonban - a látszattal ellentétben - fel tudja fogni jognyilatkozatainak jelentőségét, érdekeinek megfelelő szerződést köt stb. A szabály tehát azt akadályozza meg, hogy bármelyik fél az öntudatlan állapot látszatára hivatkozva az ügylet érvénytelenítését kérje, holott a szerződéskötés körülményei éppen azt bizonyítják, hogy a látszat mögött valójában más állapot van, a külsőleg észlelt állapot végeredményben normális tudati helyzetet takar. A szabály gyakorlatilag elősegíti annak a tételnek a valóságos érvényre juttatását, hogy gondnokság alá helyezés nélkül csak akkor cselekvőképtelen a nagykorú személy, ha ténylegesen képtelen jognyilatkozatainak jelentőségét felfogni. Ebből pedig már következik az is, hogy a másik szerződő fél jó- vagy rosszhiszeműsége teljesen közömbös. Ha ugyanis a szerződési feltételek indokoltá tették az adott szerződés megkötését, akkor a látszat szerint cselekvőképtelen, valójában azonban cselekvőképes személy által tett jognyilatkozat érvényét nem érintheti az sem, ha a szerződő fél a látszat szerint a másik felet cselekvőképtelennek tekintette. Különösen gondosan kell mérlegelni (a bíróságnak) a szerződés tartalmát és a megállapodás körülményei alapján azt, hogy a szerződés a fél érdekeit tekintve indokolt-e. Ennek elbírálása során figyelembe veendő az is, hogy a nagykorú a szerződéskötés alkalmával saját szükségleteit helyesen mérte-e fel, azaz ilyen szempontból is indokolt volt-e az egyébként ésszerű feltételek mellett kötött ügylet létrehozása (például a három télikabáttal rendelkező és a látszatra sem teljesen öntudatlanul levő személy negyedik kabátot vásárol).” (min. ind. I. 54. o.)

Végrendelet semmissége

6. A Ptk. 17. § (3) bekezdése kizárólag a forgalmi ügyletekre terjed ki. „Cselekvőképtelen személy végrendeletet nem tehet, a korlátozottan cselekvőképes személy pedig csak közvégrendeletet tehet. A cselekvőképtelenség okából érvénytelen végrendelet nem válhat érvényessé abból az okból, hogy a végrendelet indokolt volt.” (P. törv. II. 20266/1971. - BH 1972/1. sz. 6999. - PJD V. 219. sz.)

Zárlat elrendelése és ideiglenes gondnokrendelés

Ptk. 18. § (1) Ha cselekvőképességet korlátozó vagy kizáró gondnokság alá helyezés iránti perindítás indokolt, és az érintett személy vagyonának védelme sürgős intézkedést igényel, a gyámhatóság a vagyonra zárlatot rendel el, és ezzel egyidejűleg zárgondnokot rendel ki. A zárlatot elrendelő határozat ellen nincs helye fellebbezésnek.

(2) A zárlatra, illetve a zárgondnok működésére a bírósági végrehajtásról szóló törvény biztosítási intézkedések végrehajtására vonatkozó fejezetének a rendelkezéseit kell megfelelően alkalmazni.

Ptk. 18/A. § (1) A gyámhatóság kivételesen, azonnali intézkedést igénylő esetben ideiglenes gondnokot rendelhet annak a nagykorú személynek, akinek az ügyei viteléhez szükséges belátási képessége - pszichés állapota vagy szellemi fogyatkozása miatt - tartósan teljes mértékben hiányzik, és az érdekeinek védelme más módon - elsősorban zárlat elrendelésével - nem lehetséges. Az ideiglenes gondnokot kirendelő határozat ellen nincs helye fellebbezésnek.

(2) A gyámhatóság az ideiglenes gondnokot kirendelő határozatában megjelöli, hogy az ideiglenes gondnok a 14. § (6) bekezdésében meghatározott ügycsoportok közül melyekben járhat el az érintett személy helyett.

Ptk. 18/B. § A gyámhatóságnak a zárlat elrendelését, illetve az ideiglenes gondnokrendelést követő 8 napon belül a gondnokság alá helyezési pert meg kell indítania, a bíróságnak pedig legkésőbb a keresetlevél benyújtásától számított 30 napon belül a zárlatot, illetve az ideiglenes gondnokrendelést hivatalból felül kell vizsgálnia.

Jegyzet: A Ptk. 18. § előtti címet a 2001. évi XV. törvény 1. §-a iktatta be. Hatályos: 2001. XI. 1-jétől.

A Ptk. 18. §-ának szövegét a 2001. évi XV. törvény 1. §-a iktatta be. Hatályos: 2001. XI. 1-jétől.

A Ptk. 18/A., 18/B. §-ainak szövegét a 2001. évi XV. törvény 1. §-a iktatta be. Hatályos: 2001. XI. 1-jétől.

A zárlat újralkotott szabályai

1. A cselekvőképességet korlátozó, illetve kizáró gondnokság alá helyezés jogkövetkezményei az ítélet jogerőre emelkedését követő naptól állnak be (Pp. 311. §). A zárlat elrendelése és az ideiglenes gondnokrendelés a gondnokság alá helyező jogerős ítélet előtt, a későbbi gondnokolt érdekében alkalmazható jogintézmény, amelyet jelenlegi formájában a tv. 2001. évi módosításával vezetett be a jogalkotó. A korábbi tv. szabályaihoz képest mindkét intézmény jelentős változáson ment keresztül. Szükséges kiemelni, hogy a bíróság által elrendelhető zárlat szabályait a tv. 2001. évi módosítása a Pp. 308/A. §-ban, az ideiglenes gondnokrendelés szabályait pedig a Ptk. új 18/A. §-ában helyezte el módosított tartalommal [a korábbi szabályanyagot a Ptké. 9. § és a többször módosított 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet 139. § tartalmazta]. A 2001. évi módosítás lehetővé tette azt is, hogy a gyámhatóság is dönthessen a zárlat elrendeléséről, illetve hogy a bíróság is rendelhessen ideiglenes gondnokot. A tv. 18. § a gyámhatóság által elrendelhető zárlatról rendelkezik. A zárlat elrendelésének feltétele, hogy cselekvőképességet érintő gondnokság alá helyezési per megindítása váljon indokolttá, és a későbbi gondnokolt vagyonának sürgős intézkedést igénylő védelmére legyen szükség.

A zárlat elrendelésének módja és feltételei

2. A gyámhatóság bárhol tudomást szerezhet arról, hogy cselekvőképességet érintő per megindítása vált szükségessé, azaz az érintett személy belátási képessége feltehetően súlyosan csökkent (megszűnt). A jogalkotó nem szűkíti a gyámhatósági információszerezés lehetséges módjait, forrásait sem. Arra nézve sincs szabályozás, hogy melyek azok az adatok, amelyek alapján feltételezni kell a belátási képesség módosulását (csökkenését, illetve megszűntét). A beszerzett adatokat mindig a konkrét esetre figyelemmel kell mérlegelni. Mégis ki kell emelni, hogy a zárlat elrendelése és a zárgondnok állítása biztosítási intézkedés (erre utal az is, hogy a Vht. biztosítási intézkedésekre vonatkozó szabályait kell megfelelően alkalmazni a fogantatásakor), ebből következően nem kell - nem is lehet és nem is szabad - teljes körű bizonyítást felvenni a belátási képesség vonatkozásában. Elegendő tehát olyan adatok beszerzése, amely adatok, bizonyítékok a gyámhatóság eljárásában általában és viszonylag gyorsan beszerezhetők, illetve kellő körültekintés mellett az adott helyzetben valószínűsíthető, hogy az érintett személy belátási képessége jelentős mértékben hátrányosan megváltozott. A biztosítási intézkedés célja, hogy addig is, amíg a perindítás törvényi előfeltételei maradéktalanul nem teljesíthetők - s emiatt a per megindításának még helye nincs [többször módosított 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet 145. §] - az érintett személy vagyonának csökkenését megakadályozzák.

3. A zárlat elrendelésének további konjunktív feltétele, hogy kényszerítő szükség legyen a jogkorlátozó intézkedés sürgős meghozatalára, mivel az érintett személy vagyonát veszélyeztetik. A zárlat elrendelése bármely vagyontárgyat károsodással fenyegető, bármely helyzet esetén indokolt lehet, de a személynek a jogkorlátozás súlyával arányban kell állnia. Általában például nem vezethet a zárlat elrendelésére, ha valaki nagy összegű ajándékkal kedveskedik huzamos együttélés után a partnerének, de a zárlat elrendelése más körülmények mérlegelése mellett indokolt lehet, ha a nagy összegű ajándékozással a közmegítélés szerint gyakran váltogatott partnerek esetében kerül sor, ezért a vagyon indokolatlan elherdálását lehet feltételezni. A gyámhatóság zárlatot csak a sürgős intézkedést igénylő helyzetben, azaz akkor rendelhet el, ha a zárlat elrendelésének elmaradása visszafordíthatatlan vagyonvesztéshez vezet.

4. A zárlatot az eljárással érintett személy lakóhelye szerint illetékes gyámhatóság határozattal rendeli el. A zárlatot elrendelő határozat ellen fellebbezésnek nincs helye. A gyámhatóság a határozat meghozatalától számított 8 napon belül köteles a gondnokság alá helyezés iránti per megindítására. A perbíróság a zárlatot elrendelő gyámhatósági határozatot a perindítástól számított 30 napon belül hivatalból felülvizsgálja, a határozatot hatályban tartja, illetve a szükségtelenül elrendelt zárlatot megszünteti. A zárlat elrendeléséről szóló határozat kötelező tartalmi eleme a zárgondnok kirendelése. A zárgondnok működésére is a Vht. biztosítási intézkedésre vonatkozó szabályait kell megfelelően alkalmazni. A zárlat elrendelését követően a vagyont a gyámhatóság leltárral átadja a zárgondnoknak, a vagyonhoz tartozó ingatlan vonatkozásában pedig a zárlat tényét az ingatlan-nyilvántartásba bejegyezteti. A zárgondnok a zárlat feloldásáig, illetve a per jogerős befejezése után a gondnok kirendeléséig látja el feladatait. A zárgondnok az átadott ingatlant a rendes gazdálkodás szerint köteles kezelni és hasznosítani. A zárgondnok az átadott ingóságot megőrzi, a pénz és egyéb értéktárgyat pedig a gyámhatósághoz beszolgáltatja, azaz a pénzt gyámi fenntartásos betétben helyezi el, míg az ékszereket, nemesfém tárgyakat, drágaköveket és a kulturális javakat letétbe teszi. A gondnok a gazdálkodásáról és intézkedéseiről számadással tartozik.

A gondnok kirendelése

Ptk. 19. § (1) A bíróság által gondnokság alá helyezett személy részére a gondnokot a gyámhatóság rendeli ki. A gondnokrendelés részletes szabályait külön jogszabály határozza meg.

(2) Gondnok lehet minden cselekvőképes, nagykorú személy. Gondnokul csak az rendelhető ki, aki a gondnoki tisztséget vállalja.

Ptk. 19/A. § (1) Gondnökká - ha ez az érdekeivel nem ellentétes - a gondnokság alá helyezett által még cselekvőképes állapotában közokiratban kijelölt vagy a gondnokság alá helyezést követően megnevezett személyt, ha ez nem lehetséges, akkor elsősorban együttélő házastársát vagy bejegyzett élettársát kell kirendelni. Ha ilyen nincs, vagy a házastárs, bejegyzett élettárs kirendelése veszélyeztetné a gondnokság alatt álló érdekeit, a gyámhatóság gondnokul olyan személyt rendel ki, aki a gondnokság ellátására az összes körülmények figyelembevételével alkalmasnak mutatkozik.

(2) A gondnok kirendelésénél az arra alkalmas személyek közül a szülőket, illetve a szülők által - a haláluk esetére - közokiratban vagy végrendeletben megnevezett személyt, ilyenek hiányában más hozzátartozókat - akik szükség esetén a személyes gondoskodást is el tudják látni - előnyben kell részesíteni.

(3) Ha a gondnok az (1)-(2) bekezdésben foglaltak szerint nem rendelhető ki, a gondnokolt számára hivatásos gondnokot kell kirendelni. Hivatásos gondnok csak büntetlen előéletű személy lehet. Hivatásos gondnokul a fogyatékosokkal, szenvedélybetegekkel vagy pszichiátriai betegekkel foglalkozó társadalmi szervezet (pl. egyesület) által a tagjai közül ajánlott személy is kirendelhető.

(4) Nem lehet gondnokul kirendelni azt, akinek a személye ellen a gondnokság alá helyezett kifejezetten tiltakozik.

Jegyzet: A Ptk. 19. § előtti cím szövegét a 2001. évi XV. törvény 1. §-a állapította meg. Hatályos: 2001. XI. 1-jétől.

A Ptk. 19. § szövegét a 2001. évi XV. törvény 1. §-a állapította meg. Hatályos: 2001. XI. 1-jétől. A korábban elrendelt gondnokság alá helyezések tekintetében is megfelelően alkalmazni kell, ha a jognyilatkozat megtétele vagy az intézkedés szükségessége 2001. november 1-je után következik be.

A Ptk. 19/A. § szövegét a 2001. évi XV. törvény 1. §-a iktatta be. Hatályos: 2001. XI. 1-jétől. Az (1) bekezdés szövegét a 2009. évi XXIX. törvény 17. § (1) bekezdés 3. és 4. pontja módosította. Hatályos: 2009. VII. 1.

A korábban elrendelt gondnokság alá helyezések tekintetében is megfelelően alkalmazni kell, ha a jognyilatkozat megtétele vagy az intézkedés szükségessége 2001. november 1-je után következik be.

1. Gondnok az lehet, aki nagykorú és cselekvőképes. Nem lehet a szociális vagy egészségügyi intézmény dolgozója az intézetben elhelyezett személy gondnoka, nem lehet továbbá a területi egészségügyi és szociális ellátás dolgozója sem a gyógyítása, gondozása alatt álló személy gondnoka [többször módosított 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet 134. §]. Nem lehet gondnok, aki nem nagykorú vagy nem teljesen cselekvőképes. Ha a gondnok utóbb a cselekvőképességét elveszti, tisztsége alól fel kell menteni. Nem lehet gondnok az, aki a gondnoki tisztséget nem vállalja, s az sem, akinek a személye ellen a gondnokolt kifejezetten tiltakozik. A gyámhatóság választja ki a gondnokot, a gondnok személyének kiválasztása során a gondnokolt érdekeire kell elsősorban figyelemmel lenni. A gondnok kirendelésére a tv. által meghatározott személyek közül a tv. által felállított sorrendben kerülhet sor. Ez a sorrend a következő: a nevezett gondnok, a gondnokolttal együttélő házastárs, a gondnokolt más hozzátartozói, a gondnokolt ellátására képes más személy, s végül a hivatásos gondnok.

2. A gondnokolt a gondnok személyét bármikor megnevezheti (nevezett gondnok). A gondnoknevezést megtörténtnek kell tekinteni, ha a megnevezett személy személyazonossága kétséget kizáróan megállapítható, beazonosítható. Ha a gondnoknevezésre még cselekvőképes állapotában került sor, annak érvényességéhez közokiratba foglalás szükséges. Ha a gondnok személyének megnevezésére a gondnokság alá helyezést követően kerül sor, úgy az különösebb alakítás nélkül is érvényesen megtehető: a nyilatkozat akár szóban, akár írásban érvényes. A gyámhatóság köteles a gondnokkirendelés előtt megvizsgálni, áll-e fenn érdekellentét a gondnok és a gondnokolt között. Ha érdekellentétnek nincs nyoma, úgy a nevezett gondnokot - és nem mást - köteles a gyámhatóság kirendelni.

3. A sorrendben következő a gondnokolttal együttélő házastárs. Az együttélő házastárs gondnökká kinevezése mellőzhető, ha az nem vállalja a gondnoki tisztséget, a személye ellen a gondnokolt kifejezetten tiltakozik, illetve a kirendelése veszélyeztetni a gondnokolt érdekeit.

4. A gondnokolt egyéb hozzátartozói alkotják a sorrendben harmadik csoportot. A hozzátartozók körében előnyben kell részesíteni a gondnokolt szüleit, illetve az általuk haláluk esetére végrendeletben vagy közokiratban megnevezett személyt. Ha ilyen személy gondnökká nem nevezhető, akkor az egyéb hozzátartozók közül azt kell kirendelni, aki szükség esetén a gondnokolt gondozását is el tudja látni.

5. Ha sem nevezett gondnok, sem házastárs vagy más hozzátartozó gondnökká nem nevezhető, úgy a gondnokság ellátására alkalmas más személyt kell gondnökká kirendelni, ha ilyen személy sincs (vagy a tisztséget nem vállalja, illetve ellene a gondnokolt tiltakozik), akkor hivatásos gondnokot kell kirendelni. A hivatásos gondnok nagykorú, cselekvőképes, büntetlen előéletű személy lehet. A hivatásos gondnok lehetséges személyére más jogszabályok tartalmaznak részletes rendelkezéseket.

Ptk. 19/B. § (1) A gondnokolt részére kivételesen több gondnok is kirendelhető. Többes gondnokrendelésre akkor kerülhet sor, ha

a) a gondnokság alá helyezett személy mindkét szülője, illetve két közeli hozzátartozója vállalja a gondnokságot, vagy

b) a gondnokolt vagyonának kezelése, illetve egyes más ügyeinek intézése külön szakértelmet igényel.

(2) Az (1) bekezdés b) pontjában meghatározott esetben a gyámhatóságnak meg kell határoznia a gondnokok feladatkörének pontos megoszlását.

(3) A gondnok kirendelése mellett a gyámhatóság a gondnokolt részére helyettes gondnokot is rendelhet. A helyettes gondnok dönthet a távollévő vagy más okból ténylegesen akadályozott gondnok helyett a gondnokoltat érintő, azonnali intézkedést igénylő ügyekben.

Jegyzet: A Ptk. 19/B. § szövegét a 2001. évi XV. törvény 1. §-a iktatta be. Hatályos: 2001. XI. 1-jétől. A korábban elrendelt gondnokság alá helyezések tekintetében is megfelelően alkalmazni kell, ha a jognyilatkozat megtétele vagy az intézkedés szükségessége 2001. november 1-je után következik be.

1. Több gondnok kirendelésére csak kivételesen - mégpedig két esetben - kerülhet sor. Ha a hozzátartozók csoportjából rendelhető ki a gondnok személye, akkor több gondnok egyidejű kirendelése is lehetséges, feltéve, hogy a személyi körben van két vagy több olyan közeli hozzátartozó, akire nézve a gondnokrendelés általános feltételei fennállnak, és akik vállalják a gondnokolt esetleges gondozását is. A többes gondnokrendelés második esete akkor áll elő, ha a gondnok speciális szakértelmére van szükség. A törvény a külön szakértelmet igénylő ügyek körét nem határozza meg. A külön szakértelmet igénylő ügyek ellátására a gyámhatóság külön gondnokot rendel ki, aki azonban értelemszerűen rendelkezik a megkívánt, elvárt szakértelemmel. A gyámhatóságnak ez utóbbi esetben, a többes gondnokrendelésre vonatkozó határozatában meg kell határoznia a gondnokok feladatkörének pontos megoszlását. A feladatköreiket a gondnokok külön-külön látják el. A közeli hozzátartozók többes gondnokrendelése esetére a gyámhatóság nem rendelkezik a gondnokok feladatmegosztásáról. Ezen esetben a gondnokok egyetemleges jogosultak és kötelezettek a jogukat gyakorolni és kötelezettségeiket teljesíteni.

2. A Ptk. 19/B. § (3) bekezdése a helyettes gondnokrendelést szabályozza. A tisztsége ellátásában akadályozott gondnok helyett a gondnoki teendőket átmenetileg más személy is elláthatja. A helyettes gondnok jogköre azonban nem teljes. A helyettes gondnok kizárólag akkor jogosult eljárni, ha a kirendelt gondnok ténylegesen akadályoztatva van. A helyettes gondnok csak azonnali intézkedést igénylő ügyekben járhat el. A helyettes gondnok a kirendelt gondnok tényleges akadályoztatásának megszűnését követően nem járhat el. A helyettes gondnokra is vonatkoznak a gondnoknevezés általános személyi feltételei. A helyettes gondnok kirendelésére már a gondnokkirendelő határozatban sor kerülhet, és a helyettes gondnok-rendelés általában akkor indokolt, már a (rendes, általános) gondnok kirendelésekor tudható, hogy a kirendelt gondnok akadályoztatva lesz, ez az akadályoztatás azonban nem olyan mértékű, amely a gondnoki tiszt ellátását ellehetetlenítené.

3. A gyámhatóság eseti gondnokot rendel, ha a gondnok jogszabály vagy a gyámhatóság rendelkezése, érdekellentét vagy más tényleges akadály miatt nem járhat el, illetve a különleges szakértelmet igénylő ügyekben a gyám vagy gondnok nem képes a törvényes képviselőt ellátására [Ptk. 225. § (1) bek., többször módosított 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet 132. §]. A gyámhatóság az eseti gondnokot nem az általános gondnok kirendelésével egy időben, hanem később, és csak szükség esetén rendeli ki.

Ptk. 19/C. § (1) A gyámhatóság a gondnokot a tisztségéből felmenti, ha

a) a gondnokság alá helyezést a bíróság megszüntette,

b) a gondnokolt meghalt,

c) a gondnok fontos okból a felmentését kéri,

d) utóbb keletkezik olyan kizáró ok, amely a gondnok kirendelésének is akadályát jelentette volna.

(2) A gyámhatóság a gondnokot tisztségéből elmozdítja - azonnali intézkedést igénylő esetben ezt megelőzően a gondnokot a tisztségéből felfüggeszti-, ha a gondnok a kötelezettségét nem teljesíti, vagy olyan cselekményt követ el, amellyel a gondnokolt érdekeit súlyosan sérti vagy veszélyezteti.

(3) Ha a gyámhatóság a gondnokot a tisztségéből az (1) bekezdés b) pontjában meghatározott okból menti fel, ezzel egyidejűleg a gondnokolt haláláról a gondnokság alá helyezést elrendelő bíróságot értesítenie kell, a halál tényének a gondnokoltak névjegyzékébe történő bejegyzés végett.

Jegyzet: A Ptk. 19/C. § szövegét a 2001. évi XV. törvény 1. §-a iktatta be. Hatályos: 2001. XI. 1-jétől. A korábban elrendelt gondnokság alá helyezések tekintetében is megfelelően alkalmazni kell, ha a jognyilatkozat megtétele vagy az intézkedés szükségessége 2001. november 1-je után következik be.

A Ptk. 19/C. §-a a gondnoki tisztség megszűnésének két esetét szabályozza: a felmentést és a gondnok elmozdítást. Itt szabályozza a tv. a tisztségéből való felfüggesztés szabályait is. A felmentésről, az elmozdításról és a felfüggesztésről is a gyámhatóság dönt. A gondnok felmentése, elmozdítása, illetve tisztségéből felfüggesztése esetén a gyámhatóság az erről intézkedő határozatában, és egyidejűleg köteles új gondnokot rendelni. A gondnok tisztségéből felmentésére a tv. szerint négy esetben kerülhet sor: ha a gondnokság alá helyezést jogerős ítélet megszünteti [a gondnoki tiszt okafogyottá válik, Ptk. 21. § (1) bek.], ha a gondnokolt meghal, ha a gondnok maga kéri a felmentését, s végül ha utóbb keletkezik olyan ok, ami már a gondnokkirendelésnek is akadályát képezte volna. Ha a gondnok működése ellen kifogás nem merül fel, azonban más személy kirendelése a gondnokolt érdekeit tekintve kedvezőbb, a gyámhatóság a gondnokot felmentheti [a többször módosított 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet 142. §]. Ez a felmentés ötödik, nem a tv.-ben szabályozott esetkör. A gondnoknak tevékenységét a gondnokolt érdekeinek figyelembevételével kell ellátnia. Amennyiben e kötelezettségét megszegi, a gyámhatóság a gondnokot a tisztségéből elmozdítja. A kötelezettségesség állhat mulasztásban vagy olyan magatartás tanúsításában is, amely a gondnokolt érdeksérelmét eredményezi. A Ptk. 19/C. § (2) bekezdése alapján a gyámhatóság a gondnokot - az elmozdításáról szóló határozat meghozatala előtt - tisztségéből felfüggesztheti. A gondnok felfüggesztésére csak az elmozdításra irányuló eljárásban kerülhet sor, és ebben az esetben is csak akkor, ha a gondnokolt valamely ügye azonnali intézkedést igényel, s az intézkedés megtétele csak így - új gondnokkal - biztosítható.

A gondnok tevékenysége

Ptk. 20. § (1) A gondnok - általános jelleggel, illetve a cselekvőképességet korlátozó ítéletben meghatározott ügyekben - a gondnokság alá helyezett személy vagyonának kezelője és törvényes képviselője.

(2) A gondnok indokolt esetben - vállalása esetén - a gondnokság alá helyezett gondozását is ellátja.

Ptk. 20/A. § A gondnok tevékenységét a gyámhatóság felügyeli. A gondnok a működéséről, illetve a gondnokolt állapotáról a gyámhatóság felhívására bármikor, egyébként pedig évente köteles beszámolni a gyámhatóságnak.

Ptk. 20/B. § A gondnok köteles a gyámhatóság felhívására beszolgáltatni a gondnokolt pénzét, értékpapírjait, valamint értéktárgyait, ha azokat - figyelemmel a 20/C. § -ban foglaltakra is - a rendes vagyonkezelés szabályai szerint folyó kiadásokra készen tartani nem kell. A gyámhatósághoz beszolgáltatott vagyonnal való rendelkezéshez a gyámhatóság jóváhagyása szükséges.

Ptk. 20/C. § A gondnok vagyonkezelésének a gondnokolt jólétét kell szolgálnia. A gondnok köteles a gondnokolt személyes kívánságait meghallgatni, és a vagyon állagától függően a jogos igényeket lehetőség szerint teljesíteni.

Ptk. 20/D. § (1) A gondnok a vagyon kezeléséről - a (2) bekezdésben foglalt kivétellel - évente köteles számadást adni a gyámhatóságnak. Ha a gondnok a gondnokolt közeli hozzátartozója és a gondnokolt vagyoni viszonyai rendes számadást nem tesznek szükségessé, a gyámhatóság egyszerűsített számadást is engedélyezhet.

(2) A hivatásos gondnok kivételével a gondnok nem köteles éves számadásra, ha a gondnokoltnak nincsen vagyona, és a munkaviszonyból származó jövedelmének, nyugdíjának, egyéb járadékának havi összege nem haladja meg a külön jogszabályban meghatározott mértéket.

(3) Ha a gondnokolt gazdálkodó szervezet tagja (részvényese), a gondnoknak a gondnokolt vagyoni hozzájárulása 50%-át, de legalább 100 000 Ft-ot meghaladó mértékű kötelezettségvállalásához a gyámhatóság jóváhagyását kell kérnie. Ha a gazdálkodó szervezet a számviteli törvény szerinti beszámoló készítésére köteles, a beszámolót a gondnoknak az éves számadás során a gyámhatósághoz be kell nyújtania.

(4) A gyámhatóság a gondnokot az (1) és (3) bekezdésben meghatározottakon kívül - indokolt esetben - eseti számadásra kötelezheti. Eseti számadás előírásának a gondnokolt kérésére is helye lehet.

(5) A gondnok vagyonkezelésének részletes szabályait külön jogszabály határozza meg.

Jegyzet: A Ptk. 20. § előtti címet a 2001. évi XV. törvény 1. §-a iktatta be. Hatályos: 2001. XI. 1-jétől.

A Ptk. 20. §-ának szövegét a 2001. évi XV. törvény 1. §-a állapította meg. Hatályos: 2001. XI. 1-jétől. A korábban elrendelt gondnokság alá helyezések tekintetében is megfelelően alkalmazni kell, ha a jognyilatkozat megtétele vagy az intézkedés szükségessége 2001. november 1-je után következik be.

A Ptk. 20/A., 20/B., 20/C., 20/D. §-ának szövegét a 2001. évi XV. törvény 1. §-a iktatta be. Hatályos: 2001. XI. 1-jétől. A korábban elrendelt gondnokság alá helyezések tekintetében is megfelelően alkalmazni kell, ha a jognyilatkozat megtétele vagy az intézkedés szükségessége 2001. november 1-je után következik be.

1. A gondnok a gondnokolt vagyonának kezelője és a gondnok törvényes képviselője. A gondnokoltat a gondnok nem köteles, csak jogosult gondozni. A gondnok a tevékenységéről a gyámhatóság felhívására bármikor, felhívás hiányában pedig évenként egy alkalommal beszámol. A beszámoló tartalmazza a gondnokolt állapotára vonatkozó megállapításokat is. A gondnok a vagyonkezelés vonatkozásában is évente köteles számadást adni (Ptk. 20/D. §). A gondnok tevékenységét a gyámhatóság felügyeli. A gyámhatóság ebben a körben a gondnokot utasíthatja [a többször módosított 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet 140. § (1) bek.].

2. A gondnok a gondnokolt érdekét szem előtt tartva, a gondnokolt javára jár el. Az ezt sértő gondnoki eljárás a gondnok tiszttségének elmozdításával jár. A gondnok - ha az lehetséges - a gondnokolt véleményét köteles figyelembe venni, lehetőség szerint kívánságait teljesíteni.

3. A gondnok a gondnokolt vagyont érintő tevékenységével, azaz a vagyon kezelésével megóvjá a vagyont, s ugyanakkor biztosítja a gondnokolt ellátásának fedezetét is. A gondnok a gondnokolt teljes vagyonát a kirendelésekor leltárral veszi át. A gondnokot bizonyos vagyontárgyak körében beszolgáltatási kötelezettség terheli. A gondnok a vagyonnak csak azt a részét köteles a gyámhatóságnak beszolgáltatni, amelyet a rendes vagyonkezelés szabályai szerint nem kell a folyó kiadásokra készen tartani. A beszolgáltatott vagyon tekintetében a gondnok csak a gyámhatóság jóváhagyásával rendelkezhet. Ha a jognyilatkozat gyámi fenntartásos betétben elhelyezett pénznek államilag garantált értékpapírba, biztosítási kötvénybe, ingó vagy ingatlan vagyonba történő befektetésére irányul, a gyámhatóság azt csak akkor hagyhatja jóvá, ha az a gondnokolt érdekében áll [a többször módosított 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet 149. § és 155. §].

4. A vagyonkezelés körében a gondnok vagy rendes vagy eseti számadásra köteles. A gondnok a vagyon kezeléséről évente teljeskörűen köteles számot adni. A számadás benyújtásának határideje a következő év február hó 15. napja. A számadásban a bevételeket és a kiadásokat külön-külön tételesen fel kell sorolni, és csatolni kell az egyes tételeket igazoló iratokat. A rendes számadási kötelezettségének a gondnok egyszerűsített számadással is elegendő tehet a gyámhatóság engedélyével. Erre akkor kerülhet sor, ha a gondnok a gondnokolt közeli hozzátartozója, és a gondnokolt vagyoni viszonyai alapján nincs szükség teljes körű számadásra. Egyszerűsített számadás esetén a gondnoknak árbevételek és kiadásokat nem kell tételesen feltüntetnie, és az igazoló iratokat sem kell csatolnia [a többször módosított 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet 158. §]. A gondnok nem köteles rendes számadásra, ha a gondnokoltnak egyáltalán nincs vagyona, és havi jövedelme együttesen sem haladja meg a külön jogszabályban meghatározott mértéket, azaz a mindenkori öregségi nyugdíj hűsszorosát [a többször módosított 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet 158. § (2) bekezdés a) pontja].

A Ptk. 20/D. § (4) bekezdése az eseti számadásra vonatkozó szabályokat tartalmazza. A gyámhatóság indokolt esetben rendkívüli (eseti) számadási kötelezettséget is előírhat. A gondnokot végszámadási kötelezettség is terheli, a vagyonkezelői jogának megszűnésekor. A végszámadást a gondnoknak a tisztse megszűnésétől számított 60 napon belül kell előterjesztenie, a vagyon kezelésére jogosulthoz. A végszámadásnak a vagyonkezelés teljes időtartamára ki kell terjednie.

5. A számadási kötelezettség elmulasztása esetén a gyámhatóság számadás iránt pert indíthat a gondnok ellen a Pp. 123. §-a alapján, továbbá a mulasztás eredményezheti a gondnok elmozdítását is (Ptk. 19. § (2) bek.). Ha a gyámhatóság hiányt, kárt állapít meg, a gondnokot a kár 8 napon belüli megfizetésére hívja fel. Ha a gondnok a felhívás jogalapját, összecszerúségét vitatja, a gyámhatóság kártérítési pert indíthat.

A gondnokság alá helyezés megszüntetése, illetve módosítása

Ptk. 21. § (1) A cselekvőképességet érintő gondnokságot a bíróság megszünteti, ha elrendelésének oka már nem áll fenn.

(2) A gondnokság alá helyezés megszüntetése iránt maga a gondnokság alatt álló, házastársa, bejegyzett élettársa, egyeneságbeli rokona, testvére, a gondnok, a gyámhatóság és az ügyész indíthat keresetet.

(3) A gondnokság alá helyezés megszüntetése iránti perindításnak a 14/A. § szerinti kötelező felülvizsgálat időpontja előtt is helye van.

(4) A (2) bekezdésben felsoroltak a gondnokság alá helyezés megszüntetésén kívül kérhetik cselekvőképességet korlátozó gondnokság esetén azon ügycsoportok módosítását, amelyek vonatkozásában a bíróság a gondnokolt cselekvőképességét korlátozta, a cselekvőképességet korlátozó gondnokság cselekvőképességet kizáró gondnoksággá változtatását, illetve a cselekvőképességet kizáró gondnokság cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá helyezésre történő módosítását is.

Jegyzet: A Ptk. 21. § előtti címet a 2001. évi XV. törvény 1 §-a iktatta be. Hatályos: 2001. XI. 1-jétől.

A Ptk. 21. §-ának szövegét a 2001. évi XV. törvény 1. §-a állapította meg. Hatályos: 2001. XI. 1-jétől. A korábban elrendelt gondnokság alá helyezések tekintetében is megfelelően alkalmazni kell, ha a jognyilatkozat megtétele vagy az intézkedés szükségessége 2001. november 1-je után következik be.

A Ptk. 21. § (2) bekezdésének szövegét a 2009. évi XXIX. törvény 17. § (1) bekezdés 1. pontja módosította. Hatályos: 2009. VII. 1.

A gondnokság hatálya alatt mindazokban a körülményekben, amelyek a gondnokolt belátási képességét hátrányosan befolyásolták, utóbb változás következhet be. Ha ez a változás a gondnokság alá helyezés okának megszűnését eredményezi, a bíróság a gondnokság alá helyezést megszünteti. Ugyanezen okokból a gondnokság alá helyezés bírósági módosítására is sor kerülhet. A gondnokság alá helyezési, megszüntetési és módosítási perekben a perindításra jogosultak köre azonos. Perindításra jogosult továbbá a Ptk. 21. § esetén a gondnokolt is, aki a keresetet önállóan, a gondnok közreműködése nélkül terjesztheti elő. Ha a gondnokolt állapotában a kötelező felülvizsgálat időpontja előtt következik be a gondnokság alá helyezés megszüntetése, vagy módosítását szükségessé tevő változás, akkor nincs törvényi akadálya az idő előtti perindításnak (felülvizsgálatnak). A perre a Pp. XVIII. fejezetében foglaltakat kell alkalmazni.

III. fejezet

A JOGKÉPESSÉG MEGSZŰNÉSE; A HOLTNAK NYILVÁNÍTÁS

Ptk. 22. § A jogképesség a halállal szűnik meg.

A halál időpontja

1. A Ptk. 22. §-a azt a tipikus helyzetet teszi általános szabállyá, hogy az ember jogképessége halálával megszűnik. „A jogképesség rendszerint a halállal szűnik meg (22. §). Kivételes megszűnési eset a holtak nyilvánítása, ami a polgári jogi viszonyokban a halállal egyező jogi hatásokra vezet, noha nem minden esetben végleges” (min. ind. I. 59. o.).

A Ptk. 22. §-a tehát az általános és tipikus szabály megállapításával, tudniillik, hogy a jogképesség a halállal szűnik meg, olyan főszabályt mond ki, amely a rendszerinti esetekben érvényes.

Ezzel kapcsolatos a Legfelsőbb Bíróságnak felülvizsgálati eljárásban az 1998. évben hozott egyik ítélete, amelyben rámutatott:

Az örökhatály halála után alkotott jogszabályban biztosított kárpótlás nem tartozik az örökhatály hagyatékához: az nem volt - nem lehetett - az örökhatály vagyona. Jogképessége ugyanis csak élő embernek van [Ptk. 8. § (1) bek.], és a jogképesség a halállal megszűnik [Ptk. 12. §]. . Azt pedig, hogy a Német Szövetségi Köztársaság által biztosított kártérítés érvényesítésére mint az igény jogosult R. J. jogutódai, kik jogosultak, a jogerős döntés nem állapítja meg, ezzel ugyanis valójában a német hatóság (bíróság) joghatóságába tartozó kérdésben is állást foglalna (LB PfV. V. 20834/1997. - BH 1999/1. sz. 23.).

A halál tényének a mikéntjét az erre irányadó halotti anyakönyvi kivonattal lehet igazolni, de nem kizárt, hogy kivételesen, ettől eltérő módon a halál tényének a megállapítására kerüljön sor.

Annak a körülménynek, hogy a halál mikor következett be, a jogutódlás, bizonyos jogok megszerzése, illetőleg meg nem szerzése szempontjából, elsősorban öröklési jogi szempontból van jelentősége. Éppen ezért a halállal megszűnő jogképesség időpontjának a megállapítása céljából folytatott polgári peres eljárás során orvos szakértői vélemény szükséges ahhoz, hogy megállapítást nyerjen a halál pontos időpontja. „A halál beálltának időpontja különösen azóta vált kétséges, mióta az orvostudomány elérhetővé tette, hogy a légzést és a szívverést sokszor a megszűnése után is visszaállítsák, illetőleg az után is megmaradjon, miután az agyműködés megszűnt. Az esetek egy részében a megfelelő gépezetekkel előidézett ilyen működtetés az agyműködés és a normális élet visszatérével végződik. Ezért vált azután problematikus, hogyan kell megítélni azt az állapotot, amikor a fő életműködések közül valamely már megszűnt, de más működések folyamatban vannak. Az ilyen állapot életként felfogása azzal a logikai következménnyel jár, hogy mindaddig, amíg gépi mesterséges légzéssel sikerül a szív-működést fenntartani, megmarad az orvosnak az élet fenntartására vonatkozó kötelessége, a még mindig páciensének számítóval szemben” (Nizsalovszky Endre: A szerv- és szövetátültetések joga. Tekintettel más rendhagyó orvosi műveletekre. 1970. 204. o.).

Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény 216-217. §-okban ad definíciót a halál fogalmáról. Ez alapján a jogszabály a *klinikai halál* (a légzés, a keringés vagy az agy működésének átmeneti megszűnése, amely nem jelenti a halál vagy az agyhalál beálltát), az *agyhalál* (az agy - beleértve az agytörzset is - működésének teljes és visszafordíthatatlan megszűnése), a *halál* (amikor a légzés, a keringés és az agyműködés teljes megszűnése miatt a szervezet visszafordíthatatlan felbomlása megindul) és a *perinatális halál* (a halál a méhen belül a terhesség 24. hete után következett be, vagy ha a méhen belül elhalt magzat hossza a 30 cm-t vagy tömege az 500 g-ot eléri, illetve amikor a halál az újszülött megszületését követő 168 órán belül következik be, függetlenül az újszülött hosszától vagy tömegétől) fogalma között tesz különbséget.

2. A bírói gyakorlatnak a halál időpontjának megállapítása szempontjából - amely a jogképesség végső befejezettségét jelenti - több orvostudományi feltétel együttes meglétét kell vizsgálnia. Ezek a kritériumok: „a) a környezetre való minden reagálás elvesztése; b) az izomzat teljes areflexiája, atóniája; c) a spontán légzés hiánya; d) az artériás vérnyomás lezuhanása, amint azt nem tartják fenn mesterséges eszközökkel; e) az abszolút egyenes vonalú (stimulálás ellenére is változatlan) EEG-lelet, amelyet tökéletes technikai eszközökkel nyertek. Mivel e tünetek kisgyermeknél, hipotermiás (mélyhűtött) állapotban levő vagy heveny mérgezésben szenvedő embereknél anélkül fordulhatnak elő, hogy az élet visszatérését kizárnák, ezeknél az említett kritériumok nem irányadók.” (Nizsalovszky E.: 221-222. o.) Lényegében arról van szó, hogy „az agy működésének a megszűnése bár a legfontosabb, de nem az egyetlen ismérve a halálnak; amelyhez többek között a spontán légzés megszűnése is hozzátartozik.” (Nizsalovszky E.: 226. o.)

3. Mindezekből következik, hogy a halál időpontjának a megállapítása a jogképesség megszűnése szempontjából rendkívül fontos a polgári jogban. Nemcsak azért, mert a jogképesség megszűnésével a jogok szerzésének a képessége is megszűnik, hanem azért is, mert ezzel nyílik meg a törvény értelmében az öröklés. „A magyar rendelkezések szerint - arra tekintettel, hogy a halál bekövetkezése nem mindig állapítható meg teljes bizonyossággal-, a halott eltemetése általában csak a halál megállapított bekövetkezésétől számított 48 óra elteltével van megengedve [82000-5/1954. (Eü. K. 14.) EüM ut. 26. § (1) bek.]” (Nizsalovszky E.: 229. o.)

Az orvostudomány előrehaladása szempontjából rendkívül jelentősek azok a reanimációs eljárások, amelyek a pontos halálozási időpont megállapításának a jogi akadályait is jelenthetik, ha az előbbieken felsorolt öt együttes feltétel mindegyikének a meglétéhez kötjük a halál beálltát. „Erre pedig nincs semmi szükség, ha a jog szempontjából az agyműködés irreverzibilis időpontját fogadjuk el a halál időpontjául.” (Nizsalovszky E.: 236. o.)

A kérdés azért jelentős, mert a magyar jog - szemben az ókori Rómától kezdve a latin jogok szabályozásáig (így a Code Civil 720-722. Art.)- nem tartalmaz olyan rendelkezést, hogy a közös veszélyben elpusztulás esetén halálozási sorrend vélelmét állítsa fel. Igaz, hogy a halálozási sorrend általában nem függ az orvostól, neki közre kell működnie a beteg meggyógyításában, és ilyen körülmények között „könnyen lehetséges, hogy a sorrendet nem is lehet biztosan megállapítani. Viszont a Ptk. 600. §-ának a) pontja értelmében két személy egymás utáni öröklése attól függ, ki halt meg a másik, mint örökhagyó előtt.” (Nizsalovszky E.: 233. o.)

A jogképesség megszűnése azonban elsősorban nem abból a szempontból jelentős a Ptk. 22. §-ának időponti rögzítését illetően, hogy mikor nyílik meg a halál bekövetkeztében más személy javára az öröklés, hanem meddig tart a jogképes ember jogszerzési képessége, tehát mikor szűnik meg a halállal az a képessége, hogy polgári jogviszonyok alanya lehessen, jogai és kötelezettségei lehessenek.

A halál bekövetkezése után természetesen nincs mód polgári perben való részvételre sem, mivel a halottnak jogai és kötelezettségei nem lehetnek, s a Pp. 48. §-a szerint fél csak az lehet, akinek jogai és kötelezettségei lehetnek. Ezért törvényességi óvás keretében a Legfelsőbb Bíróság megsemmisítette azt az - első fokon jogerőre emelkedett - ítéletet, amelyben a bíróság elbirtoklási ügyben alperesként kezelt egy régóta elhunyt személyt, részére hirdetményi idézést bocsátott ki, s végül az ingatlan-nyilvántartásban szereplő tulajdonjoga rovására elbirtoklás jogcímen a felperes tulajdonjogát bejegyeztette, a halottat pedig ennek türéseére kötelezte. Ezen álláspontját a Legfelsőbb Bíróság egy évvel később megerősítette (P. törv. I. 20801/1991. - BH 1992/6. sz. 386., illetve P. törv. I. 21075/1990/2. - BH 1991/6. sz. 229.).

Az elhunyt személynek személyhez fűződő jogai sem lehetnek, így a becsületsértő, emberi méltóságot csorbító kifejezések esetén is a halál bekövetkezése után csak az elhunyt emlékének megsértése következhet be. Ez a hozzátartozók kegyeleti érzéseit sérti, s ezért ők kerülhetnek felperesi pozícióba, ellentétben azzal az elsőfokú bírósági állásponttal, mely szerint az elhunyt személy az alperes és részére ügygondnok kirendelése lenne szükséges. A Legfelsőbb Bíróság az elsőfokú bíróság döntését a jogesetben megsemmisítette (P. törv. IV. 21537/1979. - BH 1980/10. sz. 377.).

Ptk. 23. § Az eltűnt személyt bírósági határozattal holtnak lehet nyilvánítani, ha eltűnésétől számítva öt év eltelt anélkül, hogy életben létére utaló bármilyen adat ismeretes volna.

Ptké. I. 15. § Felhatalmazást kap az igazságügy-miniszter, hogy a holtak nyilvánítási eljárást, valamint a halál tényének bírósági megállapításával kapcsolatos kérdéseket rendelettel szabályozza.

Holtak nyilvánítás és halál tényének bírói megállapítása

1. A jogképesség rendszerint a halállal szűnik meg. Bizonyos körülmények között azonban vagy a halál tényének a bizonyítása ütközik nehézségbe, vagy önmagában az a körülmény vitás vagy vitatott, hogy valaki meghalt, tehát a halál következtében jogképessége megszűnt. Ebből következik a jogrendszereknek az a megoldási módozata, hogy az eltűnt személy hosszabb idejű távolléte esetén vélelmet állítanak fel arra vonatkozólag - és meghatározott bizonyítási eljárás keretében folytatják le a vélelem megállapításához szükséges feltételek bizonyítását-, hogy az eltűnt személy nem tekinthető élőnek. A halál ténye megszünteti a jogképességet, a halál tényét bizonyítani azonban bizonyos körülmények között nagyon nehéz. Éppen ezért a polgári eljárási jog különbséget tesz a holtak nyilvánítás és a halál tényének megállapítása között.

A halál ténye önmagában megszünteti a jogképességet. Az a tény pedig, hogy az ember valóban meghalt, anyakönyvi kivonattal vagy azon kívül más módon bizonyítható. Vitás lehet azonban, hogy meghal-e a hosszabb ideje ismeretlen helyen tartózkodó személy. E vonatkozásban a magyar jog és az európai jogrendszerek legtöbbször többféle módot ismer abban a kérdésben, hogy a hosszabb ideje eltűnt személy eltűntté, illetőleg holtak nyilvánítására sor kerüljön. Társadalombiztosítási jogunk ismeri az eltűntté nyilvánítási eljárást, de a polgári jog szempontjából a jogképesség halállal bekövetkező megszűnésének a vélelmét csak a holtak nyilvánítási eljárás eredményeképpen született jogerős határozat állapíthatja meg. „Holtak nyilvánításon annak bírói kimondását értjük, hogy az eltűnt embert meghatározott időponttól kezdve halottnak kell tekinteni.” (Világhy M.-Eörsi Gy.: 98. o.)

Jogunkban a holtá nyilvánítás intézménye végül is a francia mintájú eltűntnek nyilvánítás és a hajdan szigorú, de később a világháborúk hatására némileg lazuló német holtá nyilvánításnak sajátos keveréke.

Különbözik ettől az a bírósági eljárás, amely a halál tényének a bírói megállapítására irányul. Ennek az eljárásnak az eredménye a Ptk. 22. §-ában szabályozott halál tényének a megállapítása. Ez nem vélelem kimondása arra nézve, hogy az eltűnt személy valószínűleg meghalt. A különbség a két eljárás között gyakorlatilag abban jelentkezik, hogy a halál tényének a kimondására akkor kerülhet sor, ha az anyakönyvezés mellőzésre került, és minden adat megvan annak bizonyítására, hogy az eltűnt személy meghalt, de az anyakönyvezés elmaradt. A holtak nyilváníatás esetében nincsenek olyan adatok, amelyek megnyugtató módon bizonyítanak azt, hogy az eltűnt személy valóban meghalt.

Holtak nyilváníatás elhatárolása a halál tényének megállapításától

2. A Ptk. 23. §-ában szabályozott holtak nyilváníatás eljárásának jelentős része a bírósági eljárásra tartozik. Erre vonatkozóan a Ptk. I. 15. §-ának a felhatalmazása alapján került kiadásra a holtak nyilváníatási, valamint a halál tényének a megállapításával kapcsolatos eljárásról szóló, a 2/1978. (III. 9.) IM rendelettel módosított 1/1960. (IV. 13.) IM rendelet.

Bizonyos körülmények között azonban nehézséget okozhat annak a kérdésnek az elbírálása, hogy holtak nyilváníatási eljárásra vagy a halál tényének bírói megállapítására kerüljön-e egyáltalán sor. Az anyakönyvezés elmaradása nem ok az eljárásra.

A holtak nyilváníatási eljárás eredményeképpen jogerős bírósági határozattal holtak kell nyilváníatani azt, akinek az eltűnésétől számítva öt év eltelt anélkül, hogy életben létére utaló, bármilyen adat ismeretes volna. Eppen ezért vitás lehet az, hogy ha feltehetően a halál s a helye is bizonyított, holtak nyilváníatásnak vagy halál ténye bírói megállapításának van-e egyáltalán helye. Így, amikor a kérelmező kérelméhez csatolta a Lipcsében 1974. június hó 18. napján kiállított halotti anyakönyvi okiratot, házastársa halálának ténye közokirattal igazolható. „Erre figyelemmel a halál tényének megállapítása iránt eljárás megindítására és lefolytatására nem volt lehetőség, és az erre irányuló kérelmet a bíróságnak el kellett volna utasítania” (P. törv. I. 21023/1975.).

Önmagában az a körülmény, hogy az eltűnt személy valószínű halálának a helyét meg lehet állapítani, már befolyásolja a holtak nyilváníatási eljárás lefolytatásának a lehetőségét. A Legfelsőbb Bíróság a PK 1. sz. állásfoglalásában (PEH 77. o.) kimondotta: „A bíróság az eltűnt személyt holtak nyilvánító határozatában a halál helyét nem állapíthatja meg. Ha a halál helye a bizonyítási eljárás alapján ismeretessé válik, akkor a halál ténye megállapításának van helye.” A PK állásfoglalás indokolása külön rámutat arra, hogy a Ptk. 23. §-a az eltűnéstől számított életben létére utaló adat hiányában teszi lehetővé a holtak nyilváníatást. „E rendelkezés értelmében tehát az eltűnt személyt lehet holtak nyilváníatani, nem pedig a bizonyíthatóan meghatározott helyen meghalt személyt. A holtak nyilváníatásnak éppen az a feltétele, hogy a bíróság megállapítsa az eltűnést, továbbá az is, hogy az eltűnt személy életben létére utaló adatok már legalább öt év óta nem ismeretesek. Abban az esetben, ha a bizonyítékok alapján a halál helye és ezzel egyben természetesen a halál ténye is megállapítható, nem holtak nyilváníatásnak, hanem a halál ténye megállapításának [1/1960. (IV. 13.) IM r. 20. §] van helye.”

Adott esetben a halál valószínű helyének a bizonyítása egyúttal nem bizonyítja a halál tényét is. „Az eljárás adatai a halál helyét sem igazolták. A Honvédelmi Minisztérium veszteségi nyilvántartásából csak az tűnik ki, hogy id. B. D. Starióskol helységben tűnt el. Ebből azonban nem következik feltétlenül, hogy itt is halt meg” (P. törv. II. 20525/1976.).

A halál tényének megállapítása és a holtak nyilváníatás között anyagi jogilag a különbség ott van, hogy a halál tényének a megállapítására akkor kerülhet sor, ha mind a halál helye, mind az ideje mint tények bizonyíthatóak, de arról közokirati bizonyítás nem áll rendelkezésre, és nem is állítható ki, tehát nincs szabályszerű halotti anyakönyvi kivonat, míg a holtak nyilváníatásra az eltűnés következtében van lehetőség. „A K.-i közös községi tanács v. b. szakigazgatási szerve M.-i kirendeltségének 1972. november 8-án kelt igazolása szerint, H. K. gépkocsivezető 1944-ben Székesfehérvár környékén katonai bevetésre volt beosztva, valószínű az akkori ütközetben esett el. Ezeknek az adatoknak az alapján nem lehet kétségtelenül bizonyossá tenni, hogy a halál helye Székesfehérvár” (P. törv. II. 20202/1974.). Az előbbi esetben még az is vitathatatlan, hogy ha a halál helye bizonyíthatatlan, akkor nem kerülhet sor a halál idejének a megállapítására sem, tehát az eltűnés ténye önmagában csak a holtak nyilváníatási eljárás lefolytatására nyújt lehetőséget.

Jóllehet van olyan bírói rendelkezés is, amely kimondja, hogy „holtak nyilváníatani csak eltűnt személyt lehet, a bizonyíthatóan meghatározott helyen meghalt személy holtak nyilváníatása pedig nem foghat helyt” (P. törv. II. 20335/1978.), ez a rendelkezés nyilvánvalóan azt a kiegészítést igényli, hogy „az adott esetben a halál ténye megállapításának sem volna helye, mert az eljárás adatai a halál ténylegességét és tényét nem igazolják. Abból ugyanis, hogy V. J. az utolsó levelet a fentebb említett címről írta, még nem következik, hogy nevezett ott is halt meg” (P. törv. II. 20335/1978.). A halál helyének, időpontjának és tényének együttes bizonyítása szükséges ahhoz, hogy a halál tényének bírói megállapítására sor kerülhessen. Ha ezek bármelyike hiányzik, akkor csak holtak nyilváníatási eljárásra kerülhet sor.

A nemzetközi magánjogról szóló, 1979. évi 13. tvr. 58. §-ának (2) bekezdése szerint: magyar bíróság azt a személyt is holtak vagy eltűntnek nyilváníthatja, vagy halálának tényét megállapíthatja, akinek személyes joga nem magyar, ha ezt belföldi jogi érdek szükségessé teszi. Ilyen esetben is azonban a magyar jogot kell alkalmazni. A tvr. 16. §-ának (2) bekezdése szerint, ha a magyar bíróság belföldi jogi érdekből nem magyar állampolgárt nyilvání holtak vagy eltűntnek, illetőleg ilyen személy halálának tényét állapítja meg, a magyar jogot kell alkalmazni.

Az eljárás során a szabályszerű kérelemre a bíróságnak szükség esetén nemcsak az előterjesztett bizonyítási eszközöket kell figyelembe vennie, hanem hivatalból is tudakozódnia kell és a bizonyítást elrendelheti. Az 1/1960. (IV. 13.) IM rendelet 12. §-ának (2) bekezdése értelmében a bírósági holtak nyilváníatás szempontjából jelentős körülmények kiderítése érdekében hivatalból is tudakozódhat és bizonyításfelvételt rendelhet el, ha ezt akár a kérelemben előadott tényállás, akár pedig a bárki által közölt adatok alapján szükségesnek látja.

Ha az eltűnést követő öt év során bármilyen olyan adat merül fel, amely az eltűnt személy életben léteire utal, és ez kellő bizonyítást nyer, akkor a holtak nyilvánításnak csak az életben léte utaló utolsó naptól számított öt év elteltével van helye. Az életben léte utaló bármilyen adat nemcsak a tanúihallgatások, levelek, hanem egyéb bizonyítékok, esetleg újságcikk vagy híradás, szakértői vélemény vagy egyéb közokirati formában történő, és a holtak nyilvánítani kért személy életben léteire utaló adat lehet. Ennek felsorolása kimeríthetetlen, az adott körülmények között a lehető bizonyosság megállapítására kell törekedni abban a kérdésben, hogy az eltűnt személy életben léteire utaló bármilyen adat öt év eltelté óta nem került elő. „Nyilvánvaló feltétele a holtak nyilvánításnak, hogy az eltűnt személy életben léteire utaló adatok ne álljanak rendelkezésre. Hogy erre vonatkozóan milyen széles körű bizonyításra van szükség, azt a bíróság annak figyelembevételével állapítja meg, hogy az érintett személy milyen körülmények között és milyen egészségi állapotban tűnt el; kikkel állott szorosabb kapcsolatban; érdekében állott-e, hogy valakivel az eltűnése után az érintkezést felvegye, halálának látszatát keltse stb.” (min. ind. I. 60. o.) Mivel a nemlegességet nem lehet bizonyítani, arra kell törekedni, hogy felszínre kerüljön minden lehetséges bizonyíték, amely az életben léte utal. Ebből következik, hogy az életben léte utaló adatra vonatkozó bizonyítás mellett rendkívül széles körben nyílik lehetőség a hivatalbóli bizonyításra a Pp. 164. és következő §-ai értelmében.

Ptk. 24. § (1) A bíróság a halál napját a körülmények mérlegelése alapján állapítja meg.

(2) Ha a körülmények mérlegelése nem vezet eredményre, a halál időpontja az eltűnést követő hónap tizenötödik napja.

A halál napjának megállapítása

Tekintettel arra, hogy a jogképesség a halállal szűnik meg, továbbá, hogy a holtak nyilvánító határozat jogi hatályához az a vélelem fűződik, hogy a holtak nyilvánított az ellenkező bizonyításáig halottnak tekintendő [Ptk. 25. § (1) bek.], aláhúzza annak a jelentőségét, hogy a bíróság a halál napját a körülmények mérlegelésével állapítsa meg.

„A bíróságoknak nyilvánvalóan arra kell törekedniük, hogy a lehetőségekhez képest a körülmények mérlegelésével a halál napját megállapítsák, és így a holtak nyilvánító határozat a valóságos helyzetet tükrözze. Különösen fontos ez akkor, ha az eltűnés és a holtak nyilvánítási eljárás lefolytatása közötti időben olyan esemény következik be, amelynek következtében a jogviszonyok rendezése a halál időpontjától függ (például az örökös halála vagy hagyaték megnyílása az eltűnt javára).” (min. ind. I. 60. o.)

A természettudományi ismeretek bővülése, az információ szolgáltatása, a nemzetközi kapcsolatokban kialakult közvetítő, hírközlő rendszer lehetővé teszi mindegyik esetben azt, hogy a különleges szerencsétlenségről nagyon gyorsan híreket, illetve tudósítást szerezzenek az érdekeltek. Ezen túlmenően azok a nyilvántartások, amelyek távolsági járatoknál feltűntetésre kerülnek (például repülőjegyváltás) és emellett annak a bizonyítása, hogy a szerencsétlenül járt repülőgéppel utazott az utas, esetleg nemcsak a holtak nyilvánítást teszi lehetővé, hanem a halál tényének a megállapítását is. Adott körülmények között, a különleges szerencsétlenség következtében történő eltűnés vizsgálatánál a bíróságnak különös gonddal kell figyelembe vennie azt, hogy a körülmények mérlegelése alapján megállapítható-e az a nap, amikor valószínű, hogy az eltűnt személy meghalt. Ez a valószínűség csak szerencsétlenségek, természeti vagy gépi, technikai katasztrófák következtében jöhet figyelembe. Amennyiben az eltűnés a körülmények mérlegelése alapján nem valamely természeti vagy baleseti katasztrófa következtében következett be, illetőleg nem bizonyítható, hogy az elsüllyedt hajón, lezuhant repülőgépen, szerencsétlenül járt vonaton vagy gépkocsin tartózkodott az eltűnt, ebben az esetben nincs mód arra, hogy a halál napját a bíróság a Ptk. 24. § (1) bekezdése alapján állapítsa meg. Hiányzik a második feltétel, hogy a rögzített szerencsétlenség időpontjában rögzíteni lehessen az eltűnt személy ottlétét és tényleges részvételét a természeti vagy egyéb katasztrófában. Éppen ezért a 24. § (2) bekezdésének az a rendelkezése, ha a körülmények mérlegelése nem vezet eredményre, akkor a bíróság a halál időpontjaként az eltűnést követő hónap 15. napját állapítja meg, irányadó abból a szempontból, hogy a bíróságnak mindig az eltűnés körülményeit kell vizsgálnia, és amennyiben ezek határozott naphoz rögzíthetők, ahol a tények, a körülmények igazolhatják a személy eltűnését, akkor a 24. § (1) bekezdése alkalmazandó. Ha azonban a körülmények mérlegelése alapján a halál napja nem állapítható meg, akkor az eltűnést követő hónap 15. napja a halál időpontja.

Ennek a megállapításnak elsősorban abból a szempontból van jelentősége, hogy az ilyen időpont megállapítása esetén a megállapított határnap utolsó órájával kell halottnak tekinteni az eltűnt személyt, tehát a következő nap már halottként veendő figyelembe. Addig azonban élőnek kell tekinteni. Természetesen az ellenkező bizonyításnak mindig van helye.

Sajátos helyzetre vezethet az, még a modern technika körülményei között is, hogy a tengeri hajószerencsétlenség esetén tekinthető-e a kikötőbe érkezés célzott dátuma annak az időpontnak, amely végső soron az eltűnt hajó egészére nézve és a rajta tartózkodó emberekre vonatkozóan is az eltűnés időpontját jelöli meg. Tekintettel arra, hogy bírói gyakorlat ebben a kérdésben nem alakult ki, nem lehet még szokásjogi tételként sem elfogadni azt az 1911. évi I. tv.-ben vagy az Mtj.-ben megfogalmazott szabályt, hogy ilyen esetekben a szerencsétlenség napja a hajó kikötőbe érkezése időpontja, mint végső határidő. Nem zárja ki azonban annak a lehetőségét, hogy a bíróság a 24. § (1) bekezdése alapján, a halál napját a körülmények gondos mérlegelése alapján, erre az időpontra tegye. Ilyen körülmények között azonban nem a 24. § (2) bekezdése, hanem az (1) bekezdése alapján állapítja meg a halál napját. Ha a halál napjának megállapítására lehetőség nincs, tehát a körülmények mérlegelése alapján ez nem pontosítható, akkor az eltűnést követő hónap 15. napját állapítja meg a bíróság a halál napjaként.

Ptk. 25. § (1) A holtak nyilvánított személyt az ellenkező bizonyításáig halottnak kell tekinteni.

(2) Ha bebizonyosodik, hogy a holtak nyilvánított a határozatban alapul vett időpontnál korábban vagy később tűnt el, de a holtak nyilvánítás feltételei egyébként fennállnak, a bíróság a holtak nyilvánító határozatot megfelelően módosítja. A jogkövetkezmények ilyen esetben a módosított határozat szerint alakulnak.

(3) Ha bebizonyosodik, hogy a holtak nyilvánított a határozatban alapul vett időpontnál később tűnt el, és a holtak nyilvánítás feltételei nem állnak fenn, a bíróság a holtak nyilvánító határozatot hatályon kívül helyezi. A határozat alapján beállott jogkövetkezmények - ha jogszabály kivételt nem tesz - semmiek.

(4) Ha a holtak nyilvánított előkerül, a határozat hatálytalan, és az annak alapján beállott jogkövetkezmények - ha jogszabály kivételt nem tesz - semmiek.

A holtnak nyilvánítás jogkövetkezményei

1. A holtnak nyilvánítás jogkövetkezménye, hogy az ellenkező bizonyításáig a holtnak nyilvánított személyt halottnak kell tekinteni. A bírósági határozat tehát megdönthető vélelmet állít fel arra nézve, hogy a halál napjaként megállapított időpontban a holtnak nyilvánított meghalt. „A holtnak nyilvánító bírósági határozat tehát azt a vélelmet állapítja meg, hogy a holtnak nyilvánított meghalt, továbbá, hogy abban az időpontban halt meg, amelyet a határozat a halál időpontjául megjelöl. Megfordítva: a holtnak nyilvánító határozat egyúttal azt is bizonyítja, hogy a holtnak nyilvánított a halál idejéül megjelölt időpontig életben volt. Erre a vélelemre bárki bárkivel szemben hivatkozhat. A holtnak nyilvánítás eredménye az, hogy a holtnak nyilvánított személy jogviszonyait úgy kell elbírálni, mintha a megjelölt időpontban meghalt volna. Tehát megnyílik utána az öröklés, házastárs újabb házasságot köthet stb.” (Világhy M.-Eörsi Gy.: Magyar polgári jog. 1965. I-II., I. 99. o.)

A holtnak nyilvánítási határozat legjelentősebb jogkövetkezménye vagyoni jogi szempontból az öröklés megnyílása, személyi jogi szempontból az újabb házasság megkötésének a lehetősége. Önmagában a holtnak nyilvánító határozat a házasságot nem szünteti meg, de ugyanakkor megnyitja a lehetőséget annak, hogy az életben maradt házastárs újabb házasságot kössön a holtnak nyilvánító jogerős határozat alapján. Ezzel az újabb házasságkötéssel szűnik meg a korábbi házasság, kivéve, ha az újabb házasságkötéskor bármelyik házastárs tudta, hogy a halál nem következett be.

A holtta nyilvánítás időpontjának és a fogamzás időpontjának viszonyát a Legfelsőbb Bíróság PK 119. számú állásfoglalásában rendezte. Mind a két időpont megállapítása vélelem segítségével történik. Ha a vélelem szerinti fogantatás napja a vélelem szerinti holtta nyilvánítás napját követő későbbi időpont, úgy házasságon kívül születettnek kell tekinteni a gyermeket, de megnyílik az apaság megállapítása iránti pernek a lehetősége. Ennek során pedig bármelyik vélelem megdönthető. (P. törv. II. 20746/1982. - BH 1983/4. sz. 157.) (a bekezdés hatályos szövege itt található)

A holtnak nyilvánító határozat megváltoztatása

2. A megdönthető vélelem több együttes jogi tény fennállásához fűződik. Ezeknek a jogi tényeknek egyike-másika megváltozhat. Ezekre a változásokra terjednek ki a Ptk. 25. § (2)-(4) bekezdésében foglalt rendelkezések. A (2) bekezdésben foglalt rendelkezés elsősorban az időbeli eltérésre hívja fel a figyelmet. Ha a holtnak nyilvánítás feltételei egyébként fennállnak (tehát, hogy az eltűnéstől számítva öt év telt el anélkül, hogy az életben létre utaló bármilyen adat ismert lenne), akkor lehetséges a módosítás. Ilyenkor a bíróság módosítja a holtnak nyilvánításáról hozott határozatát olyan értelemben, hogy a határozatban alapul vett időpontnál korábban vagy később tűnt el a holtnak nyilvánított személy. A jogkövetkezmények ilyen esetben a módosított határozat szerint alakulnak. Ez a módosítás azonban gyakorlatilag nem a holtnak nyilvánítási eljárás újbóli lefolytatását jelenti.

A Ptk. a 25. § (2) bekezdésében elsősorban arra helyezi a súlyt, hogy a bíróság holtnak nyilvánító határozatának a módosítására akkor kerülhet sor, ha a holtnak nyilvánítás feltételei ugyan fennállnak, de a határozatban alapul vett időpontnál korábban vagy később tűnt el a holtnak nyilvánított személy, és ez bebizonyosodik. Nyilvánvaló, hogy ez a meghatározás nem sorolja fel mindazokat a lényeges körülményeket, amelyek a holtnak nyilvánítás feltételeinél figyelembe jöhetnek.

A holtnak nyilvánító határozat hatályon kívül helyezése

3. A Ptk. 25. §-ának (2) bekezdése elsősorban a holtnak nyilvánítás feltételeinek fennállása mellett a korábbi vagy későbbi időpontra vonatkozó eltűnést emeli ki, és ennek alapján a határozatban megjelölt időpont módosítására hívja fel a figyelmet. Lehetséges azonban olyan későbbi eltűnés, amelynek folytán a holtnak nyilvánítás feltételei már nem állnak fenn. Ilyenkor a bíróságnak a holtnak nyilvánító határozatot hatályon kívül kell helyeznie. A beállott jogkövetkezmények pedig - ha a jogszabály kivételt nem tesz - semmisék. A Ptk. 25. § (3) bekezdésének ez a rendelkezése a (2) bekezdéssel összhangban arra kívánja felhívni a figyelmet, hogy kettős holtnak nyilvánításnak nincs helye, de lehetséges olyan hatályon kívül helyezés és újbóli holtnak nyilvánítás a megfelelő idő elteltével, amely már más határidővel és más feltételek mellett az új határozatban megjelölt időponttól kezdődően mondja ki a jogképeség holtnak nyilvánítás útján történő megszűnését. „A Ptk. 25. §-ának (2)-(3) bekezdése értelmében, csak arra van lehetőség, hogy a bíróság megfelelő feltételek esetén a holtnak nyilvánító végzést egyes vonatkozásokban módosítsa, illetőleg azt teljes egészében hatályon kívül helyezze” (P. törv. IV. 20195/1970.). Hasonló értelemben rendelkezik a P. törv. II. 20926/1973. határozat is.

A hatályon kívül helyező határozat alapján beállott jogkövetkezmények semmisék, kivéve, ha a jogszabály másképpen rendelkezik.

A holtnak nyilvánított előkerülése

4. A Ptk. korábbi szövegében a 25. § (4) bekezdésében a rendelkezés úgy szólt, hogy „ha a holtnak nyilvánított visszatér.” A Ptk. módosítása során a „visszatér” kifejezés helyett, az előkerül megfogalmazás került a törvény szövegébe. A korábbi megfogalmazás ugyanis a visszatérést többértelművé tette. Egyrészt azt a gondolatot is lehetővé kívánta tenni ezzel, hogy az eltűnt személy, aki több mint öt éve ismeretlen körülmények között vagy ismert körülmények között is eltűnt, de életben létre utaló semmilyen adat nem volt ismeretes, visszatért az ország területére. Egy ilyen gondolatsor felvetése bizonytalanná teheti a bírói gyakorlatot. Ahhoz, hogy a holtnak nyilvánító határozat megdőljön, önmagában az életben lét elegendő. Ehhez nem szükséges az ország területére való visszatérés. Ezért a módosított Ptk.-ban foglalt az a rendelkezés, hogy ha a holtnak nyilvánított előkerül, a határozat hatálytalanná válik, megfelelt a gyakorlatnak és a mindennapi élet jelenségeinek.

Ebből pedig következik, hogy ha a holtnak nyilvánított előkerül, tehát életben létéről megbízható tudomásszerzésre kerül sor, akkor a határozat - hatályon kívül helyezés nélkül is - hatálytalanná válik. Az annak alapján beállott jogkövetkezmények pedig - ha a jogszabály kivételt nem tesz - semmisék. A holtnak nyilvánított személy előkerülése következtében a határozat ugyan önmagától hatálytalanná válik, mégis mindazokban az esetekben, amikor hatósági eljárásra került a sor, akkor ennek a végigvezetése szükséges hivatalból.

Más kérdés az, amikor a **Ptk. 25. § (3) bekezdése** alapján kerül sor a határozat hatályon kívül helyezésére, s ennek is lehetnek hivatalból következményei. Tekintettel arra, hogy a holtak nyilvánítás egyszerű vélelem, amely ilyen körülmények között megdönthető, mindazokban az esetekben, amelyekben nem hatósági határozat vont le a holtak nyilvánítás megdönthető vélelmének következményeképpen beálló más joghatásokat, ott hatósági határozatra nincs szükség. Ahol azonban ilyen hatósági határozat történt, ott ennek megváltoztatása hivatalból rendelő el. Ha harmadik jóhiszemű személy jogát érinti a határozat hatálytalanná válása, akkor ezek irányában már csak per útján tisztázható a jogkövetkezmények semmissé válásának továbbhatása. Ebből következik, hogy a holtak nyilvánított személy előkerülése önmagában a határozatot ugyan hatálytalanná teszi, de nem teszi hatálytalanná az ennek alapján hozott más hatósági határozatokat. Ezért kívánatos a szükséges eljárás kezdeményezése.

II. Cím

AZ ÁLLAM MINT JOGALANY

Az államkincstár jogi fogalma

Az állam civiljogi jogalanyiségének dogmatikai bázisa: a fiskus. A fiskus, azaz az államkincstár és az annak jogintézményként való szerepeltetéséhez kapcsolódó jogi elmélet igen érdekes ívet rajzolt a jogtörténetben. A jogi gondolkodást a fiskussal kapcsolatosan alapvetően egy lazán kontinuuiv szemléletmód jellemzi. Ezt a „fiskus” terminológia megőrzése némileg már önmagában is jelzi, de ezen túlmenően is tény az, hogy az ókori római intézményi hagyományokat átvette, és továbbvitte a középkori, aztán pedig az újkori európai jogfejlődés. A fiskus intézményével több modern jogrendszer anyagában is találkozni lehet. A fiskus intézménytörténetét kontinuuiv értelmezni azonban mégsem teljesen aggálytalan.

A fiskust minden korszak állama semleges értéktartalmú intézményként igyekszik beállítani, lévén, hogy a fiskus elsődleges funkciója az, hogy az állam polgári jogi arca legyen. De a fiskus érthetően mégsem mentes az adott állam hatalmi ideológiájának és gyakorlatának jegyeitől. A szovjet civilisztikában a kezdetek óta ható és az utóbbi évtizedben különösen felerősödött fiskusjelenség („kazna”) vagy a közelmúlt magyar szervezeti reformjainak sodrában kísértő kincstárkép nyilvánvalóan nem téveszthető össze a 18. századi német fiskussal vagy a 19. század végén a német BGB-be felvett fiskus intézménnyel, illetve a modern angol és francia jogban szervezeti jogi és pénzügyi jogi megoldásként szereplő államkincstárral.

A fiskus intézménytörténetét, viszonylagos kontinuitását jogi „belső” kultúrértékek rögzítődése eredményezi. A fiskus kifejezés hallatán az államra vonatkoztatott felelősségi jogi megoldásra és egy szervezeti jogi modellre egyaránt gondolhat a jogász. Ezek a szelvények adják a fiskusi jogintézmény két potenciális területét.

A történeti tapasztalatok azt mutatják, hogy a fiskus felelősségi funkciója csak gyenge államszervezettel szemben bontakozhat ki. Például a német területeken 1871-ig. 1871-et követően a Német Birodalom esetében vagy az angol, a francia és a szovjet jogfejlődésben viszont a fiskus csak mint szervezeti modell realizálódhatott. Más kérdés, hogy az utóbb említett államok jogászai is szoktak beszélni az úgynevezett fiskusi felelősségről. Ez a jelenség azonban csak egy dogmatikai áthallás eredménye.

IV. fejezet

A JOGKÉPESSÉG

Ptk. 26-27. §

Jegyzet: A **Ptk. II. Címét** és annak **26-27. §-ait** az **1998. évi XXXIII. törvény 60. §-a** hatályon kívül helyezte. Hatálytalan: 1998. IV. 1-jétől.

Az állam polgári jogi jogalanyiséga a magyar jogban

I. A II. világháború után jogunkban az állam polgári jogi jogalanyiséga az anyagi jogi szabályozást megelőzően elsőként, az eljárási jog szabályozási anyagában jutott kifejezésre. A szocialista szervezetek vitás ügyeit érintő döntőbizottsági eljárás szabályainak hatáskört megállapító rendelkezéseiben lehetett találni erre utaló jeleket. A **2850/1949. (III. 29.) Korm. rendelet**, mely a közületi jogviták eldöntésére szervezett egyeztetőbizottságok eljárását szabályozta, a közületek között első helyen egységes összefoglaló elnevezéssel az államkincstárt jelölte meg. A témával ugyancsak foglalkozó **206/1951. (XII. 8.) MT rendeletben** viszont már nem találkozunk sem a közület fogalmával, sem az államkincstár megjelöléssel. A változásban az tükröződik, hogy a szocialista jogfejlődés kezdeténél az irányítás szükségszerűen direktív közegeiben az állam közvetlen polgári jogi fellépéseinek esetei jelentősen megritkultak, mivel a korszak állami, politikai célkitűzéseivel nem volt adekvát a „polgári jogi módszer”. Az **50/1953. (X. 23.) MT rendelet** körvonalazta először jogunkban az állam polgári jogi jogalanyiségének új, szűkebbé vált gyakorlati köréhez igazodó felfogását. Ennek a jogszabálynak a koncepciója az, amelyről mind a mai napig - helyenként - tankönyveink is írnak, és amit lényegileg **Polgári Törvénykönyvünk** is átvett és fenntartott 1959 óta. Az adott jogszabályi hely exemplifikatív szövege értelmében az olyan vagyontárgyakat, amelyeket az állami költségvetés kifejezetten egyik állami szervhez sem utal, illetőleg amelyeknek nincs meghatározott rendeltetésük, de jogszabály vagy a jogosult rendelkezése folytán az államot illetik, közvetlenül az állam szerzi meg, és az ebből származó kötelezettségekért is közvetlenül az állam felel. Ilyenkor az államot a pénzügyminiszter képviseli.

Az állami jogalanyiság fogalom lényege Polgári Törvénykönyvünk 1959. évi kiadásáig annyit változott, hogy a kodifikátorok az 1953-as jogszabállyal szemben az államot már nem tekintették jogi személynek. A tv. miniszteri indokolása szerint az állam polgári jogi jogalanyiságának külön címkénti szabályozásában is kifejezésre jutott, hogy az állam nem tekinthető a jogi személyek egyik típusának. Magyarázata ennek az volt, hogy míg a jogi személyek jogképessége végső fokon állami elismerésen alapul, addig az állam polgári jogi jogalanyisága létéből folyik, és így az állam jogképességének korlátozásáról, illetve polgári jogalanyiságának megszűnéséről nem lehet szó. A Polgári Törvénykönyv hatálybalépése utáni tankönyvekben - alighanem a korabeli szovjet uralkodó elméleti állásponthoz igazodóan - elterjedt a jogi személyiséggel szembeállítva az a terminológia, hogy az állam sajátos, különleges jogalany a polgári jogban. Az állam különleges jogalanyiságát állító új minősítés kialakítása és elterjedése azzal is összefüggött, hogy ez a konstrukció alkalmasabbnak látszott az állam polgári jogi jogviszonyokbeli „többletjogainak” és „kedvezményezett pozícióinak” dogmatikai keretezésére, mint a jogi személy kategória.

A jogi személyek és az állam polgári jogi jogalanyiságának jobb megkülönböztetése érdekében elméletünk több érvet is megfogalmazott. Közülük azonban csupán kettő volt hatékony. Az egyik ilyen arra hivatkozott, hogy az állami jogalanyiság széles terjedelme a szuverenitás és a tulajdoniság összefonódására vezethető vissza, a másiknál pedig az volt a lényege, hogy az állami tulajdonosi helyzet a jogi személyek köréből nemcsak hogy kiemeli az államot mint jogalanyt, hanem alapvetően mássá is teszi. Formálisnak tűnt viszont az a szempont, amely arra mutatott rá, hogy a jogi személyek keletkezésére és megszűnésére vonatkozó szabályokat az állam állapítja meg, de ezeket a szabályokat az államra, mint jogalanyra már nem lehet alkalmazni, és aktualitását veszítette már a Ptk. 1977. évi módosításával az az érv is, amely arra a különbségre hivatkozott, hogy a jogi személyek jogképessége a céljuk által meghatározottan relatív, az államé pedig abszolút.

A tv. 1977-es módosítását követően is megmaradt annál a felfogásnál, hogy az állam nem jogi személy. Az elv nem lett ugyan tételesen megfogalmazva, de a törvénykönyv rendszeréből kétségtelenül következett. Elméletünk is ezt a nézetet tükrözte továbbra is, és ebben valószínűleg még az 50-es évek szovjet teóriáinak túlhúzódo hatása is megnyilvánult. Pedig időközben az állam civiljogi jogalanyiságával kapcsolatosan már a szovjet elmélet is jelentősen átalakult. A Szovjetunióban a 70-es évektől egy figyelemre méltó polgári jogi irányzat hozta felszínre azt, hogy az államot nem kizárt jogi személyként felfogni, és új perspektívát tettek a korábban elavultnak gondolt „államkincstári” jogalanyiság előtt is. Ennek a változásnak a nyomai azonban nem látszottak tükröződni a késő szocialista magyar elméletekben. Az állam polgári jogi jogalanyiságával kapcsolatban elméletünk sajnálatos módon továbbra is a régebbi szovjet jogi gondolatok bázisán állt.

Az 1991. évi XIV. tv. és az 1997. évi CXLIV. tv. szabályozásának ellentmondásai

2. A tv.-t módosító 1991. évi XIV. tv. 3. §-a az állam polgári jogi jogalanyiságára vonatkozóan új szabályozást adott. Azt tartalmazta ennek a törvénynek a 3. §-a, hogy:

„A Ptk. 28. §-a helyébe a következő rendelkezés lép:

28. § (1) Az állam - mint a vagyoni jogviszonyok alanya - jogi személy. Az államot - külön törvény szabályai szerint - Kincstári Jogügyi Igazgatóság képviseli, amely jogkörét más állami szerv útján is gyakorolhatja. Törvény - az állami vagyon meghatározott körére - ettől eltérően rendelkezhet.

(2) Erre irányadó jogszabályok szerint jogi személyek az állami, önkormányzati, gazdasági, társadalmi és más egyéb szervezetek.

(3) A jogi személy jogképes. Ha jogszabály eltérően nem rendelkezik, jogképessége kiterjed mindazokra a jogokra és kötelezettségekre, amelyek jellegüknél fogva nem csupán az emberhez fűződhetnek.”

Az volt ennek az új szabályozásnak az elvi jelentősége, hogy az államot jogi személynek tekintette, a polgári jog más jogalanyaival egyenrangú módon kezelte. Újra akarta élesíteni a Kincstár jogintézményét, amely az állam polgári jogi jogalanyiságát lett volna hivatott megtestesíteni. Ki akarta szorítani jogunkból azt az 50-es években a szovjet jogból átvett dogmát, amely az államot nem jogi személynek, hanem „különleges jogalanynak” tartotta. Az 1991. évi XIV. tv. tervbe vette egy régi szervezetnek - melynek története 1868-ig vezethető vissza Magyarországon - az újbóli felállítását is.

Az 1991. évi XIV. tv. 16. §-ának (1) bekezdése azt tartalmazza, hogy:

„E törvény 3. §-ában a Ptk. 28. §-ának (1) bekezdésére vonatkozó új rendelkezés a Kincstári Jogügyi Igazgatóságról szóló törvény hatálybalépésével egyidejűleg lép hatályba, ezzel egyidejűleg a Ptk. Első részének II. címe (26-27. §-a) hatályát veszti.”

A Kincstári Jogügyi Igazgatóságról szóló törvény nem készült el, így az nem is léphetett hatályba. A tv.-t módosító 1997. évi CXLIV. tv., amely a gazdasági társaságokról szól, mégis tévesen abból indult ki, mintha a Kincstári Jogügyi Igazgatóságról szóló törvény hatálybalépéséhez fűzött jogszabály hatálybalépése és hatályvesztése bekövetkeztek volna. A többször módosított 1997. évi CXLIV. tv. a XVI. fejezetében, a módosuló jogszabályokról szóló rendelkezések között a 303. § (1) bekezdésében azt tartalmazza, hogy „(1) A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 28. §-ának (1) bekezdése helyébe a következő rendelkezés lép: »(1) Az állam - mint a vagyoni jogviszonyok alanya - jogi személy.«” Ugyanez a törvény a XVII. fejezetében a hatályon kívül helyezett rendelkezések sorában, a 320. §-ban pedig akként rendelkezik, hogy „E törvény hatálybalépésével egyidejűleg . g) a Polgári Törvénykönyv módosításáról szóló 1991. évi XIV. törvény 3. §-a (1) bekezdésének a Ptk. 28. § (1) bekezdését megállapító része és a 16. § (1) bekezdés a Ptk. 28. § (1) bekezdésének hatályba lépítésével kapcsolatos része . a hatályát veszti.”

Annak következtében, hogy az 1997. évi CXLIV. tv. a fenti módon érintette a tv. szövegét, tartalmilag rendkívül ellentmondásossá vált az állam polgári jogi jogalanyiségének szabályozása a magyar jogban. Nyilvánvalóan már az is elkerülte a jogalkotó figyelmét, hogy az 1997. évi CXLIV. tv. 320. §-ának g) pontja olyan törvényi rendelkezést helyez hatályon kívül, amely soha nem volt hatályban. Az 1991. évi XIV. tv. 3. §-ának a) Ptk. 28. § (1) bekezdését megállapító része ugyanis csak akkor lépett volna hatályba, amikor a Kincstári Jogügyi Igazgatóságról szóló törvény hatályba lépett volna. Mivel azonban ez nem következett be, így soha nem lépett hatályba a tv.-nek az 1991. évi XIV. tv. 3. §-a által megállapított 28. § (1) bekezdése. Ugyanezen okból nem is veszítette hatályát a tv. Első részének II. Címe (26-27. §-a). Jelenleg tehát, a jogalkotói figyelmetlenség következtében hatályban van a tv. 26. és 27. §-a, olyan szabályozással, amelyen 1991-ig az állam hajdani szovjet mintát követő „különleges jogalként” való felfogása alapult, de a többször módosított 1997. évi CXLIV. tv. hatályosulásával hatályosnak kell majd tekinteni a tv. 28. §-ának (1) bekezdését is, amely az államot a vagyoni jogviszonyok alanyaként jogi személynek tekinti. Az is a jogalkotói pontatlanságok sorába tartozik, hogy az 1997. évi CXLIV. tv. 320. §-ának g) pontjában az 1991. évi XIV. tv. 3. §-a (1) bekezdésének a) Ptk. 28. § (1) bekezdését megállapító részének a hatályon kívül helyezéséről rendelkezik, jóllehet az 1991. évi XIV. tv.-nek nincs is (1) bekezdésként jelölt szövegrésze. (a címet kiegészítő hatályosító szöveg itt található)

Az állam képvisellete a polgári jogi jogviszonyokban

A Ptk. 27. §-a értelmében az államot, ha közvetlenül vesz részt a polgári jogi jogviszonyban, a pénzügyminiszter képviseli. Ezt a jogkört más állami szerv útján is gyakorolhatja, vagy más állami szervre ruházhatja át. Jogszabály ettől eltérően is rendelkezhet. A Ptk. 27. §-át az eltérő jogszabályi rendelkezéseket megengedő utolsó mondat az 1977. évi IV. tv. egészítette ki. Példaként lehet említeni, hogy a jogalkotás több alkalommal is élt a pénzügyminiszteri képvisellettől eltérő képviseleti megoldásokkal. A büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvénynek az 1994. évi XCII. törvény 24. §-ával beiktatott 385/A. §-ának (1) bekezdése értelmében a büntetőeljárás során a hatósági és bírósági jogkörben okozott károk megtérítésére irányuló kártalanítási eljárás során a magyar államot az igazságügy-miniszter képviselte. Az államháztartásról szóló 1992. évi XXXVIII. tv.-nek az 1995. évi CV. tv. 91. §-ával beiktatott 109/C. §-ának (1) bekezdése pedig azt tartalmazta, hogy a pénzügyminiszter a kincstári vagyon felett a magyar állam nevében őt megillető tulajdonosi jogok gyakorlását a Kincstári Vagyonigazgatóság útján látja el. Ebben az esetben a kincstári vagyonnal kapcsolatos polgári jogi jogviszonyban az államot a Kincstári Vagyonigazgatóság képviselte.

A bírói gyakorlat általában szigorúan megköveteli az állami képviselő szabályainak betartását. Az állami oldallal szemben álló fél alanyilag téves alperes választását egy, a magyar állam tulajdonába került ingatlan kapcsolatos ingatlan-nyilvántartási „törlési” kereset elbírálásánál kifejezetten a felperes terhére értékelte a Legfelsőbb Bíróság. Rámutatott arra, hogy az adott esetben a magyar állam szerzett tulajdonjogot. A törlési keresetet tehát nem az alperes - egy korábbi állami vállalat - hanem a magyar állam ellen kellett volna megindítani, a Ptk. 27. §-a szerint pedig a polgári jogi jogviszonyokban az államot a pénzügyminiszter képviseli (LB Pfv. I. 22274/1995. - BH 1996/8. sz. 431.). A képviseleti szabályokon túlmenően az állam polgári jogi jogalanyiségének lényegét, a tulajdonosi állam és a közhatalmi állam közötti elvi különbségtételt is érinti az a bírói döntés, amely szerint a Legfelsőbb Bíróság nem fogadta el a felperesnek azt a hivatkozását, mely szerint a földtulajdonossal kötött írásbeli megállapodásnak minősül a tulajdonos magyar állam építésügyi hatósága által kiadott építési engedély. A Legfelsőbb Bíróság rámutat arra, hogy a magyar állam mint tulajdonos gazdálkodik a tulajdonában álló vagyonnal, gazdálkodása során szerződéseket köt, azaz polgári jogi jogviszony alanyává válik. Tulajdonosi minőségéből eredő polgári jogi jogalanyisége azonban teljes mértékben elkülönül közhatalmi funkciói gyakorlásától, így közigazgatási hatósági jogkörében gyakorolt tevékenységétől, mely jogkörében eljárva az ügyféllel mint hatóság közigazgatási jogviszonyban áll. Az illetékes építésügyi hatóság az építési engedély kiadása során azt bírálta el, hogy az építkezés jogszabályi feltételei fennállnak-e. Ennek eredményeképpen hatósági jogkörben eljárva adta ki az épület megvalósításához szükséges építésügyi hatósági engedélyeket. E közigazgatási aktusai az állam közhatalmának gyakorlásából és nem tulajdonosi minőségéből erednek. (Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság G. 20385/1994. sz. - LB Gf. IV. 31836/1994. - BH 1997/1. sz. 36.)

Az úgynevezett „négyes-metró-perben” a Legfelsőbb Bíróságnak - igen széles körben felvetődő jogkérdések megválaszolása mellett - egyebek között ki kellett térnie az állam közhatalmi szerepének értékelésére az olyan jogviszonyok vonatkozásában, ahol maga az állam mint polgári jogi résztvevő, jogi személy, mint a vagyoni viszonyok magánjogi alanya is részes volt.

A Legfelsőbb Bíróság kifejtette, hogy az állam mint a Ptk. 28. §-ának (1) bekezdése szerinti jogi személy e minőségében a Ptk. 1. §-a (1) bekezdéséből és a 28. § (1) bekezdéséből következően csak mint a vagyoni viszonyok alanya lehetett a megállapodásnak és az abból eredő jogviszonynak részese. A pénzügyminiszter által képviselt állam mint a polgári jogi szerződés alanya a felek mellérendeltségéből, egyenrangúságából következően nem élvezhet több jogot, de nem is terhelheti több kötelezettség, mint a polgári jogviszonyok bármely más jogalanyát. Ebből következően az államra mint a polgári jogviszony alanyára ugyanúgy kihat az állam közigazgatási, közjogi funkciójából fakadó eljárása, intézkedése, esetleges mulasztása, mint az adott jogviszony többi résztvevőjére. Ha az állam olyan magánjogi kötelezettség teljesítésére vállalkozott, amelynek teljesítése érdekében szükségesek közigazgatási, közjogi intézkedések is, ezek elmaradásáért utóbb az állam felelőssé nem tehető a magánjogi jogviszonyban (nem követ el magánjogi szerződésszegést a közjogi mulasztással). Nem arról van tehát szó, mutatott rá a Legfelsőbb Bíróság, hogy az állam jogképesége korlátozott lenne, hanem arról, hogy bizonyos polgári jogi kötelezettségvállalások teljesítése csak meghatározott közigazgatási, közjogi intézkedések megtörténte után lehetséges. A közigazgatási, közjogi intézkedések elmaradása a polgári jogi szerződés vonatkozásában - az államra mint a polgári jogviszony alanyára kihatóan - azt eredményezi, hogy a teljesítés bírósági úton történő kikényszerítése a megállapodás közigazgatási, közjogi részének hatályosulása hiányában nem kerülhet sor. Az adott esetben tehát nem a teljesítés megtagadásáról, hanem a megállapodás említett része teljesítésének a Ptk. 312. §-ának (1) bekezdése szerinti lehetetlenüléséről van szó. A lehetetlenülés jogkövetkezménye pedig az, hogy a megállapodás e részében megszűnt, tehát az alperes állam teljesítésre nem kötelezhető. Az államnak az ilyen, a polgári jog körén kívül eső intézkedései, esetleges mulasztásai más, a polgári jog körén kívül eső jogkövetkezményekkel járhatnak (LB Gfv. X.31 639/2001., BH2002. 235).

Az államot polgári jogi jogviszonyokban a Magyar Köztársaság Kormánya nem képviselheti, mert polgári jogi jogképessége és perbeli jogképessége sincs [Pp. 48. §, Ptk. 28. § (2)-(3) bek., 29. § (1) bek., 36. § (1) bek., 1992. évi XXXVIII. tv. 230. § (2) bek., 87. § (2) bek. a) pont; LB Pfv. IV. 21942/2001. - BH2003. 188.; hasonló megállapítást tartalmaz a Legfelsőbb Bíróság Mfv. I. 10 707/1999. és Gfv. X. 31937/1994. számú határozata is.]

III. Cím

A JOGI SZEMÉLYEK

V. fejezet

A JOGKÉPESSÉG; A JOGI SZEMÉLYEK LÉTREJÖTTE ÉS MEGSZŰNÉSE

Ptk. 28. § (1) Az állam - mint a vagyoni jogviszonyok alanya - jogi személy. Az államot a polgári jogviszonyokban - ha jogszabály ettől eltérően nem rendelkezik - az államháztartásért felelős miniszter képviseli; ezt a jogkörét más állami szerv útján is gyakorolhatja, vagy más állami szervre ruházhatja át.

(2) A kártérítési, megtérítési és kártalanítási kötelezettség, valamint a jóhiszemű személyek irányában vállalt szerződéses kötelezettség az államot költségvetési fedezet hiányában, vagy az e célra biztosított költségvetési fedezetet meghaladó mértékben is terheli.

(3) Erre irányadó jogszabályok szerint jogi személyek az állami, önkormányzati, gazdasági, társadalmi és más egyéb szervezetek.

(4) A jogi személy jogképes. Ha jogszabály eltérően nem rendelkezik, jogképessége kiterjed mindazokra a jogokra és kötelezettségekre, amelyek jellegüknél fogva nem csupán az emberhez fűződhetnek.

Jegyzet: Az (1) bekezdés első mondatának szövegét az 1997. évi CXLIV. törvény 303. § (1) bekezdés állapította meg, a második mondatot az 1998. évi XL. törvény 2. §-a iktatta be a Ptk.-ba. A (2) bekezdés szövegét a 2003. évi LV. törvény 9. §-a állapította meg, és a 2003. július 19-e után keletkezett állami kötelezettségekre, illetve kötelezettségvállalásokra kell alkalmazni. A (3) és (4) bekezdés szövegét az 1991. évi XIV. törvény 3. §-a állapította meg és a bekezdések számozását a 2003. évi LV. törvény 9. §-a módosította. (a Jegyzetet kiegészítő hatályosító szöveg itt található)

Jogi személyiség és szervezeti jogalanyiség

1. A Ptk. - az általános nemzetközi gyakorlatnak megfelelően - nem tartalmaz legális definíciót a jogi személy fogalmáról. [A Ptk. eredeti szövegében az (1) bekezdés még tartalmazott definitív elemeket. A Ptk. hatályos szövege - az (1) bekezdésnek az állam jogi személyiségével kapcsolatos 1997-es átszövegezése folytán - ezeket az elemeket végképp elvesztette.]

A jogi elmélet uralkodó álláspontja szerint a jogi személy olyan szervezet, amelynek polgári jogi alanyi jogai, illetve kötelezettségei lehetnek. A szervezet azáltal lesz jogi személy, hogy a jogképességet közvetlenül a törvény vagy a törvény alapján valamely más aktussal (pl. nyilvántartásba vétellel, jóváhagyással stb.) az állam elismeri. A polgári jogi jogalanyiságnak a jogi személyek képezik az ember jogalanyiséga mellett a második nagy csoportját.

A jogi személy jogképessége az emberétől alapvetően abban tér el, hogy mint szervezeti jogalanyiség természetszerűen alapvetően csak a vagyoni jogokra terjed ki, bár bizonyos személyhez fűződő jogok és törvényes érdekek - pl. a kereskedelmi névhez való jog stb. - szervezeteknél is fennállnak [vö. Ptk. 75. § (2) bek., 77. § (3) bek.]. Továbbá a jogi személy mindig képviselő útján cselekszik, tehát cselekvőképes nem lehet, mint egy ember.

A jogi személyre vonatkozó történetileg kialakult elméletben a jogi személyek általában két nagy csoportra, a közjogi és a magánjogi jogi személyekre oszlanak. Magyarországra is kiterjedő hatással a német közjogi-közigazgatási irodalom a XIX. század végén, a XX. század elején a közjogi jogi személyiség kategóriáját lényegében a polgári jogi elméletből vette át, igazi önálló tartalmát azonban nem alakította ki.

Örökölt tradícióknál fogva szükségképp felmerül a jogi személyiség fogalmának polgári jogen kívüli felhasználása, a polgári jogi kategóriák átvitele az államigazgatási jog, a munkajog stb. területére (pl. államigazgatási jogi személyiségről beszél egyes esetekben az irodalom, vagy a munkáltatói jogalanyiséget a polgári jogi személyiség mintájára alakították ki).

Az első és a gyakorlatban legjobban elterjedt álláspont szerint nincsen külön munkajogi vagy szövetkezeti jogi stb. jogképesség, a polgári perbeli jogképességet is minden vonatkozásban a polgári jog szabályozza (l. Farkas József ez irányú álláspontját a Polgári perrendtartás magyarázata című munkában, Bp., 1976. 316. old.). A második álláspont szerint a jogi személyiség ugyan kizárólag polgári jogi kategória, de az egyéb jogágak vonatkozásában is lehetséges a szervezetek jogalanyiségét önállóan, az adott jogágak sajátosságának megfelelően kialakítani. Ezen álláspont szerint tehát a polgári jogi jogi személyiség mellett a szervezeteknek lehetséges államigazgatási, munkajogi stb. jogalanyiságuk is. Végül a harmadik, főleg a jogfilozófiában képviselt álláspont szerint, a jogi személyiséget komplexen kell kialakítani, az tehát nem kizárólagosan polgári jogi kategória, hanem államigazgatási jogi, munkajogi stb. tartalommal is bír.

Megítélésünk szerint a Ptk. és általában a jelenlegi magyar tételesjog alapján a három álláspont közül a másodikat kell elfogadnunk, a jogi személyiség kizárólag polgári jogi kategória, amely csak azt jelenti, hogy egy szervezetnek polgári jogi alanyi jogai, illetve kötelezettségei lehetnek. Ugyanakkor azonban a tételesjog alapján az is kétségtelen, hogy a szervezetek nem polgári jogi, hanem másfajta, államigazgatási, pénzügyi jogi, munkajogi stb. jogalanyisággal is rendelkezhetnek. Ez az álláspont egyben azt is jelenti, hogy az 1993. évi XCII. törvény által a Ptk.-ba beiktatott köztestület (65. §) és közalapítvány (74/G. §) legfeljebb elméletileg minősíthető közjogi jogi személynek, a pozitív jog szempontjából polgári jogi jogi személyek. (A közhasznú társaság semmiképp sem minősíthető közjogi jogalanynak.)

Bizonyos fokú eltérés tapasztalható a polgári jogi személyiség és a szervezetek perbeli jogképessége között is. A perbeli jogképesség a szervezetek körében általában a polgári jogi személyiséghez igazodik. Minden polgári jogi személy perbeli jogképességgel is bír. Ugyanakkor azonban egyes jogszabályok, illetve a bírói gyakorlat olyan szervezeteket is elismer kivételes esetekben perbeli jogalanyoknak, amelyek nem jogi személyek. Ilyen tételes rendelkezés pl. a 7/1972. (IX. 28.) IM rendelet, amely lehetővé tette nem jogi személy sajtószervek számára, hogy saját nevükben perben álljanak.

A Legfelsőbb Bíróság a Gfv. X. 33657/1993. sz. ítéletében (BH 1994/12. sz. 689.) kimondta, hogy lényeges eljárási szabályt sért a bíróság, ha egy adott szervezet jogképességét - ha eziránt kétség merül fel - nem vizsgálja meg hivatalból. A csőd- és a felszámolási eljárásokban azonban az 1991. évi II. törvény (a továbbiakban: Cstv.) szerint gazdálkodó szervezetnek minősülő adósok és hitelezők járhatnak el. E vonatkozásban a jogi személyiség hiánya nem befolyásolhatja az eljárás megindíthatóságát (LB Fpkf. II. 31027/1992. - BH 1993/3. sz. 192.).

Megjegyezzük, hogy az Alkotmánybíróság 1990 utáni gyakorlatában - a német Wirtschaftsverfassung elméletet követve - kialakult a jogi személyek alkotmányos alapjogvédelme is az emberi jogok védelme mellett. Ez az alkotmányos gyakorlat is túllép a pusztán jogi személyiségen, pl. valamennyi gazdasági társaságra irányadó, holott a Gt. 2. § (2) bekezdése értelmében pl. a közkereseti és a betéti társaság nem jogi személy.

A jogi személyekre nézve a magyar jogban *nincs típuskényszer*. (Egyes jogi személy fajtákon belül azonban a típuskényszer előfordulhat - l. a gazdasági társaságokat.) A Ptk. szabályozza a jogi személyek főbb típusait, de e típusoktól eltérő, ezekbe nem tartozó jogi személyek is léteznek. Ez utóbbi esetben az szükséges, hogy az adott jogi személy kifejezetten jogszabályon vagy jogszabályi felhatalmazáson alapuljon.

A jogi személy állami elismerése

2. A szervezetek jogi személyiségét végső soron a tételesjog határozza meg. A jogi személy keletkezéséhez ugyanis a szervezet ekként való állami elismerése szükséges. Ez az állami elismerés elvileg háromfajta módon történhet:

a) Közvetlenül a törvény meghatározza a jogi személy típusát, és a típus elismerésén túl a típushoz tartozó jogi személyek egyedi létrejöttéhez további állami elismerés nem szükséges.

b) Az adott jogi személy kifejezetten a törvényen alapul, közvetlenül jogszabály hozza létre. E körbe elsősorban olyan jogi személyek tartoznak, amelyek a Ptk.-ban szabályozott egyik jogi személy típushoz sem tartoznak. Ilyen volt az új tőkepiaci törvény (2001. évi CXX. törvény) hatálybalépéséig például az érték-, illetve az árutőzsde a többször módosított 1996. évi CXI. törvény, illetve az ugyancsak többször módosított 1994. évi XXXIX. törvény alapján, vagy más irányú példa a részvénytársasági és egyesületi vonásokat ötvöző sui generis jogi személyként működő MRP-szervezet [1992. évi XLIV. törvény a Munkavállalói Résztulajdonosi Programról - 4. § (1) bek.].

c) Végül tulajdonosi rendelkezéssel, illetve személyegyesüléssel és azok egyedi állami elismerésével. Az első csoportba tartoznak pl. az alapítványok vagy az állami vállalatok, a személyegyesülések közé a szövetkezetek, illetve a gazdasági társaságok. Az egyedi elismerés módját a törvény a jogi személyek egyes típusainál külön szabályozza, a jelenlegi magyar polgári jogban általában a nyilvántartásba vétel erre a fő módszer.

Az elmélet elvont ismérveket dolgozott ki arra nézve, hogy az állam milyen feltételek fennállása esetén ismerjen el szervezeteket jogi személyként. Ezeket az ismérveket a jogtudomány a gyakorlati tapasztalatokból absztrahálta, ezek olyan általános ismérveknek tekinthetők, amelyeket az állam az egyes szervezetek jogi személyiségének elismerése vagy el nem ismerése tárgyában hozott döntéseinél általában figyelembe vesz. Ezeket az ismérveket a jogi elméletben a jogi személyiség jogtudományi kritériumainak szokták nevezni. A főbb ilyen kritériumok a következők:

a) *A jogi személy keletkezési módja.* A jogi személyek egyik alapfajában, amelyet intézménytípusú jogi személynek szokás nevezni az irodalomban, a tulajdonos alvagyont különít el vagyonából, és erre rendel szervezetet, a személyegyesülés típusú jogi személyeknél viszont a jogi személyiség a tagok személy- és vagyonegyesítésén alapszik.

b) *A jogi személyek belső jogviszonyai* alapvetően nem tartoznak a polgári jog körébe. A polgári jog csak két vonatkozásban érinti a jogi személyek belső jogviszonyait. Egyfelől valamennyi jogi személy típusnál tárgyalja a polgári jog azokat a belső szervezeti vonásokat, amelyek a jogi személy külső gazdasági forgalomban való fellépésével függenek össze, tehát elsősorban a jogi személy képviseletét, vezetését, kötelezettségvállalásaiért való felelősségével összefüggő belső szervezeti viszonyokat. Másfelől vannak a jogi személynek olyan típusai, nevezetesen elsősorban a társasági szerződéssel keletkező jogi személyek, amelyeknek belső szervezeti viszonyai, a tagok kapcsolatai jelentős mértékben árjajellegűek, szervesen összefonódnak külső viszonyokkal. Ezért ezekre a belső viszonyokra a polgári jog az egyéb jogi személy típusoknál tapasztalhatónál erősebben kiterjed.

A jogi személy alapvető ismérve az alapítótól vagy az alapítóktól való *viszonylagos függetlenedés*. A személyegyesülésen alapuló jogi személyeknél ez azt jelenti, hogy a tagok belső viszonyát el kell választani a jogi személy szervezet mint egész - harmadik (külső) személyekkel szembeni jogviszonyaitól. Az ún. intézmény jellegű jogi személyeknél pedig az alapítót kell elválasztani az alvagyonra rendelt szervezettől. Ez jelenik meg abban a magyar polgári jogban általánosnak mondható szabályban, hogy az alapító főszabályként nem felel a jogi személy tartozásaiért. Az irodalomban vannak olyan nézetek, amelyek ennek megfelelően a jogi személy alapvető ismérvét a *korlátozott felelősségben* látják. Megítélésünk szerint azonban a korlátozott felelősség nem önálló ismérv, továbbá nem is minden jogi személyre vonatkozik (pl. a közös vállalat tagjai kezesként felelnek a jogi személy közös vállalat tartozásaiért), végül azoknál a jogi személyeknél, ahol az alapító(k) nem felel(nek) a jogi személy tartozásaiért, ott is e felelősségi szabály az alapító(k)tól való függetlenedés következményeként jelenik meg.

c) Polgári jogi jogi személyiségre egy szervezetnek akkor van szüksége, ha valamilyen mértékben megjelenik a gazdasági forgalomban. Nem feltétlenül igaz az, hogy a jogi személyiségre az áruforgalomban való részvétel intenzitása miatt van szükség, bár a jogi személyek többségére ez a jellemző. Az áruforgalomban való részvétel intenzitása ugyanis csak a vállalati jellegű jogi személyeket, gazdálkodó szervezeteket, elsősorban a gazdasági társaságokat jellemzi. A gazdasági forgalmi szempont azonban nem minden esetben és nem minden szervezetnél döntő a jogi személylé nyilvánításban. Amikor a jog valamely szervezet jogi személlyé nyilvánít, akkor figyelembe veszi a jogviszonyok polgári jogon kívüli egyéb területeit is. Vannak ugyanis olyan szervezetek, pl. a gazdálkodást koordináló társulásként az egyesületek vagy a társadalmi szervezetek, illetve az egyesületek, ahol egyes esetekben a gazdasági forgalmi, tulajdonjogi, valamint a vagyoni felelősségi motívumok önmagában nem indokolnák a jogi személyiséget, de azt szükségessé teszi a szervezet működésének jellege, a szervezet nagysága, az ezzel kapcsolatos munkaügyi és pénzügyi tényezők, a nemzetközi érintkezésben való fellépés, az államigazgatási felügyelet hatékonyabb biztosítása stb.

Más szóval, elvileg a jogi személyiség megadása azoknál a szervezeteknél is indokolt lehet, amelyek hivatali-iroda vagy hatalmi-politikai jellegűek, és alig lépnek fel gazdasági forgalomban. Ugyanakkor azonban a gazdasági forgalomban való fellépés bizonyos mértéke mégis feltétlenül szükséges a jogi személyiséghez. Más szóval a jogi személy ugyan lehet alapvetően nem gazdasági forgalmi jellegű, de a nem gazdasági forgalmi jellegű feladatok megvalósítása mégis szükségessé teszi, hogy a szervezetnek bizonyos mértékben vagyoni jogai és kötelezettségei legyenek. Ha ugyanis ilyen egyáltalán nincsen, akkor nincs értelme a szervezet polgári jogi jogalanyisága, azaz jogi személyisége elismerésének. Ebből következik az, hogy a polgári jogi jogi személyiség független egy adott szervezet politikai fontosságától. (Pl. a többségi irodalmi álláspont szerint az Országgyűlés nem jogi személy, csak az Országgyűlés Hivatala.)

d) Lényeges kritérium a szervezet huzamossága, relatíve tartós működése. Igen rövid ideig fennálló szervezeteket ugyanis a tételesjog általában nem ismer el a vagyoni jogok önálló alanyának.

e) Lényeges kelléke a jogi személyiségnek, hogy a jogalany rendelkezze állandó szervezettel, amely a tagok változásától, a dolgozók ki- és belépésétől függetlenül változatlan. Az állandó szervezetnek a polgári jog szempontjából releváns részét az ügyintéző és képviselő szervek alkotják. E szervek alapvető jellemzőit a jogi személyre vonatkozó jogszabály, illetve a jogszabály alapján az alapszabály, alapító okirat vagy a szervezeti-működési szabályzat állapítja meg.

f) Igen lényeges az, hogy a jogi személy az állam által elismert céllal rendelkezze. Lehetséges, hogy ezt a célt az állam kifejezetten támogatja, vagy legalábbis elismeri. Más szóval, jogilag tilos vagy lehetetlen célra jogi személy nem jöhet létre. A jogi személy célja egyaránt lehet politikai jellegű, társadalmi jellegű vagy gazdasági jellegű; nyilván ez utóbbi a jellemző.

g) A jogi személy lényeges ismérve, hogy a tagok az alapító vagyonától elkülönített vagyonnal rendelkezzenek. Hangsúlyozni kell azonban, hogy a vagyon feletti rendelkezési jognak nem kell abszolútnak lennie, továbbá nem kell feltétlenül tulajdonjogon alapulnia. Emellett szükséges, hogy az elkülönült vagyonnak megfelelően a jogi személy önálló vagyoni felelősséggel rendelkezze kötelezettségeiért. E felelősség nem mindig jelent egyedüli felelősséget, lehetséges, hogy mögöttesen mások is felelnek a jogi személy tartozásaiért (l. pl. a már említett közös vállalatot), az önálló felelősség bizonyos fokú megjelenése azonban szükségszerű.

h) Az európai irodalom jelentős része a jogi személyiség ismérveként fogadja el azt, hogy az saját nevében vesz részt a polgári jogviszonyokban. Az 1964. évi csehszlovák Polgári Törvénykönyvben például a saját név kifejezetten a jogi személyiség kellékeként szerepelt. A magyar Ptk. ezt az álláspontot nem fogadja el. A jogi személyek egyes típusaira vonatkozó rendelkezéseiből azt a következtetést lehet levonni, hogy a jogi személyek főszabályként rendelkeznek saját névvel - a törvény a saját név megállapítására speciális szabályokat állapít meg [pl. Ptk. 31. § (5) bek., 40. § (3) bek.]. A saját név azonban a jogi személyiségnek következménye, nem pedig a jogi személyiség előfeltétele. Másrészt, a magyar polgári jogban saját néven nemcsak jogi személyek lépnek fel, hanem olyan szervezetek is, amelyek nem jogi személyek - pl. gazdasági társaságok közül a közkereseti és a betéti társaság közös neve alatt jogokat szerezhet és kötelezettséget vállalhat. Mindezek ellenére a közös név alatt működő gazdasági társaság nem jogi személy, a „cégnév” önmagában a jogi személyiséghez kevés.

A jogi személyek fajai

3. Mint mondtuk, a magyar polgári jogban a jogi személyekre nézve típuskényszer nincs. A Ptk. 28. §-ában példálózó jellegű felsorolás alapján a jogi személyek főbb típusai a következők:

- a) az állami gazdálkodó szervezetek, így az állami vállalat (31-33. §), a tröszt (34. § - megjegyezzük, hogy az állami vállalatokról szóló, többször módosított 1977. évi VI. törvény értelmében a tröszt maga is az állami vállalatok speciális fajtájának minősül), illetve az egyéb állami gazdálkodó szervek (35. §);
- b) a költségvetési szervek (36-37. §);
- c) a szövetkezetek (38. és 51. §);
- d) a jogi személyiséggel rendelkező gazdasági társaságok (52-56. §) és a közhasznú társaság (57-60. §);
- e) az egyesületek és a köztestületek (61-65. §);
- f) egyes jogi személyek vállalatai (70-73. §);
- g) a leányvállalat (74. §);

h) alapítvány (74/A-74/F. §).

Megjegyezzük, hogy a Ptk. 66. §-a az országos sportági szakszövetségeket, a 74/H. §-a pedig az egyesülés jogállását szabályozza.

A Ptk. - 1991. évi XIV. törvénnyel módosított - 28. §-ának (2) bekezdésében említett önkormányzati jogi személyek kifejezetten ilyen elnevezéssel még nem kerültek be típusként a Polgári Törvénykönyvbe.

A Ptk. hatálybalépésekor az 1960. május 1-jén működő jogi személyek a korábbi jogszabályok szerint működhetek tovább. Ezek tételes felsorolásra nem kerültek, adott esetben, ha a jogképesség kérdése vitás volt, úgy azt a bíróság volt köteles vizsgálni olyan ténykérdésként, amelyet a Ptk. hatálybalépésekor állapotának megfelelően kellett elbírálni. Így pl. jogi személyeknek minősültek a városi és községi legeltetési bizottságok, amennyiben a 37/1959. (VII. 25.) Korm. rendelet, illetőleg a 8/1969. (II. 4.) Korm. rendelet után működtek az 1955. évi 10. tvr. alapján.

A külföldi jogi személyek jogképességét minden esetben a székhely szerinti hazai jog alapján kell vizsgálni. A magyar területen működő gazdasági társaságok természetesen magyar jogi személyeknek minősülnek akkor is, ha valamennyi tagjuk külföldi. A nemzetközi egyezményekben meghatározott nemzetközi jogi személyek általában mentesek a magyar bíróságok polgári joghatósága alól, ettől függetlenül a magyar jog szerint is jogi személyekként ismerendők el. A 1978. évi 8. törvényerejű rendelet 2. §-a szerint, a külgazdasági kapcsolatok körében az állam elismeri a külföldi jog szerint megalakult jogi személyeket.

Jogi személyek abszolút jogképessége

4. A Ptk. 1977. évi módosításának egyik legjelentősebb és legjobban vitatott rendelkezése a 28. § (2) bekezdése eredeti szövegének megváltoztatása volt. A Ptk. eredeti szabálya oly módon hangzott, hogy a jogi személyek a Magyar Népköztársaságban betöltött rendeltetésük és a szocialista együttműködés követelményei által meghatározott körben jogképesek. Más szóval, az 1959. évi Ptk. az uralkodó szocialista elmélet álláspontjához igazodott, azaz a jogi személyek *relatív jogképességét* fogadta el. (Az angol-amerikai jogterületen is igen elterjedt az ultra vires elv alkalmazása.) Valamennyi szocialista ország tételes jogában eredetileg a jogi személy jogképessége a jogi személy céljához igazodott, azaz az ultra vires szabály érvényesült: a jogi személy céljával ellentétes szerződések érvénytelennek minősültek. A Ptk. 1959. évi indokolása a relatív jogképességet akként magyarázta, hogy a jogképességet az állam éppen azért biztosítja a jogi személyeknek, hogy céljukat, rendeltetésüket betöltsék, ezen túlmenően már nincs társadalmi indoklottsága jogképességüknek.

A bírói gyakorlat a jogi személyek relatív jogképességét a 60-as, 70-es években állandóan tágitotta, annak megfelelően, hogy a jogi személyek, elsősorban az állami vállalatok önállósága jelentős mértékben megnövekedett. A bírói gyakorlat ehhez a Ptk. 28. §-ának (2) bekezdéséhez fűzött indoklás azon általános elvét használta fel, hogy a konkrét esetben a bíróság feladata annak eldöntése, hogy valamely jogi személynek adott jogviszonyban való részvétele a relatív jogképesség elvével összhangban van-e. A bírói gyakorlat a Ptk. indokolása alapján elismerte azt, hogy az egyes jogi személyek rendeltetésének betöltését közvetve különböző szociális és jóléti intézmények is szolgálják, továbbá nem vonatkoztatták a célhoz kötöttségi tilalmat az ún. szocialista együttműködés körében létrejött megállapodásokra, így az alkalmi haszonkölcsönökre, később a pénzkölcsönökre sem.

A magyar gazdasági reform 1968-as életbelépése után a magyar irodalomban megjelent egy olyan többségi álláspont, amely szerint a relatív jogképesség angolszász jogokban is alkalmazott elve nem feltétlen követelmény, és az abszolút jogképesség is elfogadható. Ez az álláspont abból indult ki, hogy az áruviszonyok körében a célhoz kötöttség elve alapján nem lehet a vállalati szerződéseket érvénytelennek tekinteni, amennyiben annak megkötésével az egyik szerződő fél a tevékenységi körét túllépte. Ez a gazdasági forgalom biztonságát veszélyeztetné, a túllépő jóhiszemű partnerének és a szerződések összefüggése folytán további vállalatoknak a jogos érdekeit sérthetné. A vállalati tevékenységi kör korábrinál jóval tágabb és általánosabb előírása ugyanis sok esetben számottevően megnehezíti a partnerek számára annak felismerését, hogy a másik fél tevékenységi körébe belefér-e a tervezett szerződés teljesítése. Éppen ezért a tevékenységi kör túllépésének általában a semmisség nem a megfelelő szankciója. Ezen elméleti irányelvnek megfelelően a Ptk. 1977. évi módosítása arra az álláspontra helyezkedett, hogy megszüntette a jogi személyek relatív jogképességét, az ultra vires elv alkalmazását, és főszabályként kimondta, hogy ha jogszabály másként nem rendelkezik, a jogi személyek jogképessége kiterjed mindazokra a jogokra és kötelezettségekre, amelyek jellegüknél fogva nem csupán az emberhez fűződhetnek. Ez a szabály az 1991. évi XIV. törvény nyomán jelenleg a (3) bekezdésben található.

Hangsúlyozni szeretnénk, hogy a jogi személyek abszolút jogképessége semmiképpen sem jelenti azt, hogy a tevékenységi kör túllépése adott esetben nem lehet jogellenes és ennek megfelelően nem szankcionálható. A polgári jogi érvénytelenség mint szankció azonban a polgári jogi kapcsolatokban bizonytalanságot eredményezhet. A jogi személlyel szerződő félről nem lehet elvárni, hogy a jelenlegi tág tevékenységi körök mellett vizsgálja azt is, hogy a vele polgári jogi kapcsolatba kerülő jogképessége milyen terjedelmű, tevékenységi köre mire terjedhet ki. A jogalkalmazás biztonságát hátrányosan érintené a relatív jogképesség. A jogi személyek abszolút jogképességének kimondása azonban nem érinti a tevékenységi kör túllépésének nem polgári jogi következményeit, szankcióit, tehát pl. megfelelő feltételek esetén az államigazgatási felelősségre vonást, illetve a tevékenységi kör túllépésében vétkes vezető, illetve ügyintéző munkajogi felelősségre vonását stb.

Ezen túlmenően a jogszabály lehetővé teszi, hogy a jogi személyek abszolút jogképességének általános szabálya alól jogszabály kivételt tegyen. A kivétel kétfajta lehet: elméletileg egy adott típusra vagy egy jogi személyre nézve tehet kivételt a jogszabály, vagy pedig szerzőképességi korlátozást hozhat létre, tehát bizonyos tevékenységet bizonyos jogi személyek tekintetében megtilthat (pl. az államháztartási törvény a költségvetési szervek tekintetében). Ilyen kivétel esetében a tevékenységi kör jogszabályba ütköző gyakorlásának polgári jogi következményeit le kell vonni, ti. ez esetben a jogszabályba ütköző szerződés semmis lesz, a semmis szerződésekre vonatkozó szabályokat tehát alkalmazni kell.

Az állami jog személyisége

5. A magyar Ptk. eredetileg a személyekről szóló Második rész II. Címében önállóan rendelkezett az állam jogalanyiságáról. A II. Cím egyben azonos volt a IV. fejezettel és abban a 26-27. § rendelkezett az állam jogalanyiságáról. A 26. § (1) bekezdése deklarálta az állam abszolút jogképességét, amely elvileg minden olyan jogra és kötelezettségre kiterjed, amely jellegénél fogva nem csupán az emberhez fűződik (1977 előtt is, amikor még a Ptk. a jogi személyek ún. relatív jogképességének elvén állt). Az állam - mivel jogi személy szervezetekre tagozódik - közvetlenül ritkán lép polgári jogviszonyba. A Ptk. 26. § (2) bekezdése nem taxatív jelleggel kimondta, hogy az állam főleg akkor lép polgári jogviszonyba, ha az adott „vagyon tárgy” az államot illeti, de egyik jogi személy állami szerv kezelésébe sem tartozik, illetve a vagyon tárgy rendeltetése nem állapítható meg. Főszabályként az állam, mint jogi személy törvényes képviselője a pénzügyminiszter volt, de részben jogszabály ettől eltérhetett, részben a pénzügyminiszter e jogkörét más állami szerv útján is gyakorolhatta, illetve más állami szervre ruházhatta át.

A rendszerváltozás után az állam kiemelése a jogi személyek közül nyilván nem volt összeegyeztethető a polgári jogállamisággal. Ezért az 1991. évi XIV. törvény a Ptk. 28. §-át módosította és abban új (1) bekezdést kívánt beiktatni a következő szöveggel: „Az állam, mint a vagyoni viszonyok alanya - jogi személy. Az államot - külön törvény szabályai szerint - a Kincstári Jogügyi Igazgatóság képviseli, amely jogkörét más állami szerv útján is gyakorolhatja. Törvény - az állami vagyon meghatározott körére - ettől eltérően rendelkezhet.” Az a törvény azonban, amely az 1945 előtt már intézményesített Kincstári Jogügyi Igazgatóságról rendelkezett volna, sohasem született meg és ebből jókora bonyodalom származott. Az 1991. évi XIV. törvény 16. §-a értelmében ugyanis a 28. § ezen új első bekezdése, amely az államot is jogi személlyé nyilvánítja és a régi 26-27. §-t hatályon kívül helyezi, csak a Kincstári Vagyoni Igazgatóságról szóló törvény hatálybalépésével egyidejűleg lépett volna hatályba. Mivel ez a törvény nem született meg, az állam különleges jogalanyisége 1990 után is fennmaradt.

1996-ban az Áht. módosítása azonban új helyzetet teremtett. Az Áht. 109/A. § ugyanis definiálta az ún. *kincstári vagyont*, majd a 109/C. § kimondta, hogy a pénzügyminiszter a kincstári vagyon felett a magyar állam nevében öt megillető jogok gyakorlását a Kincstári Vagyoni Igazgatóság útján látja el. Ebből Petrik Ferenc arra következtetett, hogy a Ptk. 26-27. §-a az Áht. 190. § C. pontjának hatálybalépésével hatályát veszítette, és belépett az 1991. évi XIV. törvény által megállapított 28. § (1) bekezdés új fogalmazása. Más szóval ez a felfogás a Kincstári Jogügyi Igazgatóságot a Kincstári Vagyoni Igazgatósággal azonosította (Ptk. a gyakorlatban. HVG-ORAC, Bp., 1997. I. kötet, 62-63. old.).

Ezt követően a gazdasági társaságokról szóló, többször módosított 1997. évi CXLIV. törvény záró rendelkezései között a jogalkotó - mivel a társasági törvény nyomán a Ptk. több szabályát amúgy is módosítani kellett - megpróbálta a régóta húzódó vitás kérdést egyértelműen rendezni. Egyfelől hatályon kívül helyezte az 1991. évi XIV. törvény e tárgyú rendelkezéseit [ezek viszont a többségi álláspont szerint még nem léptek hatályba, tehát hatályon kívül helyezésük jogtechnikailag igen vitatható, hacsak el nem fogadjuk Petrik Ferenc előző értelmezését, hiszen ezen értelmezés mellett a Ptk. 26-27. §-a az Áht. hivatkozott rendelkezései következtében már hatályon kívül kerültek, és belépett a 28. § (1) bekezdésének 1991-ben megállapított szövege]. Az eredeti javaslat a Kodifikációs Bizottság részéről az volt, hogy az állam jogi személyisége mellett rögzítésre kerüljön, hogy az állam törvényes képviselője az Államkincstár. Ez a kiegészítés a parlament vita során elutasításra került és egy csonka szöveg került elfogadásra az 1997-es Gt. 303. § (1) bekezdésében: „Az állam - mint vagyoni viszonyok alanya - jogi személy.” Így viszont a Ptk.-ban nem került rendezésre, hogy az államnak mint jogi személynek ki a törvényes képviselője. Ezért az 1998. évi XL. törvény ismét módosította a Ptk. 28. §-át és az új (1) bekezdés első mondatát kiegészítette a pénzügyminiszter törvényes képviselői jogával. („Az államot a polgári jogviszonyokban - ha jogszabály eltérően nem rendelkezik - a pénzügyminiszter képviseli, ezt a jogkörét más állami szerv útján is gyakorolhatja vagy más állami szervre ruházhatja át.”) Az 1997. évi CXLIV. törvény 1998. június 16-án még e második mondat nélkül lépett hatályba, a második mondat hatálya az 1998. évi XL. törvény folytán 1998. október 1-jétől kezdődött, de a korábbiakkal a folyamatosság fennáll, hiszen a pénzügyminiszter volt korábban is az állam törvényes képviselője a Ptk. szerint.

Természetesen jelenleg is vannak olyan külön jogszabályok, amelyek alapján nem a pénzügyminiszter képviseli polgári jogviszonyokban a magyar államot. Pl. az állam tulajdonában álló vállalkozói vagyon értékesítéséről szóló, többször módosított 1995. évi XXXIX. törvény 1. § (3) bekezdése értelmében a privatizáció körében az állam tulajdonosi jogait az ÁPV Rt. gyakorolja. A jogirodalom többségi álláspontja szerint az Országgyűlés önálló polgári jogi jogi személyiséggel nem rendelkezik. Ezzel szemben viszont amikor az Országgyűlés megalapította az 1996. évi CXXVII. törvény alapján a Magyar Távirati Iroda Rt.-t, vagy a többször módosított 1996. évi I. törvény alapján az MTV, illetve MR Közalapítványt, mégiscsak az állam képviselőjében járt el. Ez esetben viszont polgári jogalanynak kellett lennie, hiszen jogképesség nélkül az Országgyűlés nem lehetne alapítója egy részvénytársaságnak vagy egy alapítványnak.

Megjegyezzük, hogy a Magyar Államkincstár folyamatban lévő szervezeti átalakítása az irodalomban ismét felvetette azt az igényt, hogy előbb-utóbb az állam, mint jogi személy törvényes képviselője a fiscus, azaz az Államkincstár legyen. Jelenleg az állam pénzvagyont a kincstári egységes számla keretében a 2002. évi LXII. törvény alapján a Magyar Államkincstár, az állam „reálvagyonát” (ingatlanok stb.) a Kincstári Vagyoni Igazgatóság (KVI) kezeli, és ez utóbbi jogosult az állami vagyon használatára vagyonkezelési szerződéseket kötni. A 45/2002. (XII. 25.) PM rendelettel pedig a pénzügyminiszter a KVI-re ruházta az állam mint egész törvényes képviselőjének jogát a kincstári vagyont meghaladó körben is, tehát az államra történő ajándékozás vagy az állam öröklése esetén is.

A 2003. évi LV. törvény egy régi vitát eldöntően új (2) bekezdést iktatott be a Ptk.-ba. A költségvetési szerveknél a Ptk. 37. §-a régóta kimondta, hogy ha a költségvetési szerv kötelezettséget vállal, azért akkor is köteles helytállni, ha emögött nem áll költségvetési fedezet. Viszont az állam nem költségvetési szerv, és egyes bírói ítéletek - a leghíresebb a Legfelsőbb Bíróság ún. négyes-metró-perben hozott 313777/2000. számú ítélete - költségvetési fedezet hiányában az állam által kötött szerződéseknél nem állapították meg az állam teljesítési kötelezettségét. Ezért a Ptk. 28. § (2) bekezdése kimondja - a törvény hatálybalépése, azaz 2003. július 19-e után keletkezett kötelezettségekre nézve -, hogy az állam szerződéses és kártérítési (kártalanítási-megtérítési) kötelezettségeiért az állam költségvetési fedezet hiányában is helytállni tartozik.

Ptk. 29. § (1) A jogi személy létrejöttének és megszűntetésének feltételeit a jogszabály a jogi személy egyes fajtáihoz képest állapítja meg. Jogi személyt jogszabály is létesíthet.

(2) A jogi személy létesítéséről szóló jogszabályban, határozatban vagy okiratban meg kell állapítani a jogi személy nevét, tevékenységét, székhelyét és - ha erről külön jogszabály nem rendelkezik - képviselőjét.

(3) A jogi személy nevében aláírásra a jogi személy képviselője jogosult. Ha nem ő az aláíró, és jogszabály a nyilatkozat érvényességéhez írásbeli alakot kíván, két képviseleti joggal felruházott személy aláírása szükséges. Jogszabály ezektől a rendelkezésektől eltérhet.

(4) Ha jogszabály a jogi személy létrejöttét nyilvántartásba vételhez köti, a bejegyzett körülmények irányában csak akkor hatályos, ha a változást a nyilvántartásba bevezették.

Általános és konkrét feltételek

1. A Ptk. jogi személyekre vonatkozó általános rendelkezései a jogi személyek létrejövetelének, illetve megszűnésének konkrét feltételeire - az egyes jogi személy típusok nagymértékben eltérő sajátosságai miatt - általában nem tér ki, hanem főszabályként a jogi személyek egyes típusaira utal. Amennyiben egy jogi személy egyedileg közvetlen jogszabály alapján keletkezik (l. pl. a 28. §-hoz fűzött magyarázatban felsorolt egyes szervezeteket), úgy ezen jogszabály rendelkezik az adott jogi személyek alapításának és megszűnésének feltételeiről. Rendszerint az ilyen speciális jogszabályok a jogi személyek valamely fajára vonatkozó alapítási, illetve megszűnési rendelkezésekre utalnak mögöttes jogterületként (l. a sportról szóló 2000. évi CXLV. törvénnyel módosított Ptk. 66. §-át a sportági országos szakszövetségeknél - az átutalás az egyesületi szabályokra történik).

Ugyanakkor azonban a Ptk. 29. §-ának (2) bekezdése megállapítja azokat a minimális kellékeket, amelyeket a jogi személy létesítésére vonatkozó jogszabálynak, alapító határozatnak, illetve okiratnak tartalmaznia kell. Ez a minimum mindenekelőtt a jogi személy neve, amely a jogi személy más jogi személyektől való megkülönböztetésének lehetőségét biztosítja, továbbá a jogi személy tevékenységének megjelölése, végül a jogi személy székhelye, amelynek feltüntetését polgári anyagi jogi, polgári eljárásjogi (hatáskör) és államigazgatási szempontok egyaránt indokolják. Emellett általában szükséges a jogi személy képviselőjének feltüntetése is, mert a gazdasági forgalomban való részvétel, az abban részt vevő partnerek tájékoztatása szempontjából igen jelentős kérdés az, hogy ki és milyen módon jogosult a jogi személy nevében való eljárásra. A jogi személy képviselőjének a feltüntetése az alapító határozatban vagy okiratban nem szükséges, ha az illető jogi személy típusra vonatkozó külön jogszabály a képviselő személye felől egyértelműen rendelkezik. Ez a helyzet pl. az állami vállalat esetében, amelynek képviselőjét a Ptk. 31. §-ának (6) bekezdése az igazgató személyében kifejezetten megjelöli. (A címet kiegészítő hatályosító szöveg itt található)

Képviselet, aláírás, nyilvántartás

2. A Ptk. 29. §-ának (2) bekezdésében az 1977. évi módosítás két kisebb változtatást eszközölt. A korábbi szövegben a kellékek között tevékenység helyett a jogi személy tárgya szerepel. A jogi személy tárgyán azonban - mint ahogy az a Ptk. I. miniszeri indokolásából egyértelműen kitűnik - már eddig is alapvetően a jogi személy rendeltetését, alaptevékenységét értették. A Ptk.-módosítás az akkor a legelterjedtebb jogi személyekre, az állami vállalatokra és a szervezetekre vonatkozó rendelkezéseket általános jelleggel absztrahálta és a jogi személy tárgya helyett az általános kellékek között a tevékenységre utalt. A második változtatás, hogy a Ptk. I. az általános kellékek közt eddig képviselő szervről beszélt. Az 1977-es Ptk.-módosítás a képviselő szervet egyszerűsítette a képviselőre. Az eddigi szövegezés ugyanis azt a látszatot keltette, hogy a jogi személy minden esetben szervezeti, testületi képviselőre szorul. Bár az államigazgatási elmélet egyértelműen megkülönböztet egyszemélyi és testületi szerveket, mégis az egyszerűség és közérthetőség érdekében a Ptk.-módosítás a képviselő szerv kitételt képviselőre változtatta meg.

A Ptk. 1977-es módosítása egyben új, harmadik bekezdéssel egészítette ki a jogi személyekre vonatkozó általános rendelkezéseket a 29. §-ban. Az aláírási jogosultságról ugyanis eddig a Ptk. csak az egyes jogi személyekre vonatkozóan tartalmazott rendelkezéseket, valamennyi jogi személyre kiterjedő általános szabálya nem volt. A Ptk.-módosítás az állami vállalatokra és szervezetekre vonatkozó eljárási szabályozást általánosította valamennyi jogi személyre nézve, kimondva, hogy a jogi személy nevében aláírásra képviselője jogosult. Amennyiben nem a képviselő az aláíró, és jogszabály a nyilatkozat érvényességéhez írásbeli alakot kíván, úgy két képviseleti joggal felruházott személy aláírása csak akkor szükséges, ha az írásbeli alak az adott jogügyletnél érvényességi feltétel, egyébként a kettős aláírás nem szükséges. Ugyanakkor viszont a törvény kimondta, hogy a bankszámla felett való rendelkezéshez minden esetben két képviseleti joggal felruházott személy aláírása szükséges, itt tehát egyszemélyi aláírás semmilyen esetben sem lehetséges. Figyelemmel azonban arra, hogy egyes jogi személy típusok sajátosságai eltéréseket indokolhatnak, a Ptk. felhatalmazást ad jogszabálynak a főszabálytól való eltérésre. A gazdasági társaságok körében az 1997-es Gt. 39-40. §-a a vezető tisztségviselőket és a cégvezetőt főszabályként egyedül jogosítja fel aláírásra (cégjegyzésre), ez a felhatalmazás kiterjed a bankszámla feletti egyedüli rendelkezésre is. A 1978. évi 8. törvényerejű rendelet 3. §-a is kimondja, hogy jogi személy nevében aláírásra egy képviseleti joggal felruházott személy is jogosult. Külföldi jogi személy bankszámla feletti rendelkezéséhez elegendő egy képviseleti joggal rendelkező személy aláírása is.

A szakasz utolsó bekezdése a gazdasági forgalomban részt vevő személyek biztonságát kívánja szolgálni. Ha ugyanis a jogszabály a jogi személy létrejöttét nyilvántartásba vételhez köti (ez egyébként a legtöbb jogi személynél jellemző), úgy a bejegyzett körülmények változása jóhiszemű harmadik személyekkel szemben csak akkor hatályos, ha a változást a nyilvántartásba bevezették. Ezek ugyanis a jogi személyt érintő lényeges változásokról csak a nyilvántartásból szerezhetnek hiteles tudomást. A törvény miniszteri indoklása megjegyzi: a Ptk. általános elveiből következik, hogy ez a kedvezmény kizárólag jóhiszemű jogalanyokat illeti, tehát azok, akik a változást tudnak, vagy a megfelelő gondosság tanúsítása esetén tudhattak volna, a nyilvántartásba való bejegyzés elmaradására sikerrel nem hivatkozhatnak. Jelenleg a legáltalánosabb nyilvántartás a cégnyilvántartás a 2006. évi V. törvény (a továbbiakban: Ctv.) szerint. A gazdasági társaságok és a közhasznú társaság a cégjegyzékbe való konstitutív hatályú bejegyzéssel keletkeznek, ezzel szemben a „rendes polgári bíróság által vezetett nyilvántartásba vétellel jön létre az egyesület és a köztisztület [62. § (2) bek.], illetve az alapítvány is.

Ptk. 30. § (1) Ha a jogszabály vagy - annak felhatalmazása alapján - az alapító határozat vagy okirat másként nem rendelkezik, a jogi személy szervezeti egysége (gyáregysége, fiókja, telepe, üzeme, irodája, helyi kirendeltsége vagy csoportja, alapszerve, szakosztálya stb.) nem jogi személy.

(2) A szervezeti egység vezetője az egység rendeltetésszerű működése által meghatározott körben a jogi személy képviselőjeként jár el. Jogszabály, alapító határozat vagy okirat ettől eltérően rendelkezhet.

A szervezeti egység általában nem jogi személy

1. A Ptk.-nak a jogi személyekre vonatkozó általános rendelkezései abból indulnak ki, hogy főszabályként a jogi személyek szervezeti egységei nem jogi személyek. Ennek a szabálynak részben a szervezetek belső kialakításának szempontjai, részben forgalmi, részben államigazgatási-nyilvántartási indokok képezik az alapját. Általában a jogi személy egyes elkülönült szervezeti egységeinek zavartalan működése úgy is biztosítható, hogy ezeknek az egységeknek a vezetője az egység rendeltetésszerű működése által meghatározott körben a jogi személy képviselőjeként jár el. A Ptk. 1977-es módosítása a szervezeti egységek képviseleti jogát általánosította, és megerősítette a Ptk. eredeti szövegéhez képest. Másrészt ez a megoldás fokozza a forgalomban részt vevők biztonságát, mert az egyes szervezeti egységek általi kötelezettségvállalások vagyoni fedezete e megoldás mellett szükségképpen nem korlátozódik a belső szervezeti egységek elkülönített vagyonára, hanem a jogi személy egész vagyona igénybe vehető a tartozásokért. A jogi személyek egységeinek általános jelleggel jogi személylyé való nyilvánítása viszont jelentős mértékben felduzzasztaná a jogi személyek számát, megnehezítené az ezzel kapcsolatos nyilvántartási és államigazgatási teendőket, és ez ugyancsak bizonytalanságra vezetne.

Ugyanakkor viszont a Ptk.-nak az a szabálya, amely szerint a jogi személy szervezeti egysége általában nem jogi személy, nem gátolja a jogi személyeken belül a legmegfelelőbb belső szervezet kialakítását, a szervezeti egységeknek az adott szervezet tevékenységéhez igazodó belső önállóságát, a jogi személyeken belüli belső szervezeti decentralizációt, a belső egységek külön elszámolási és ösztönzési rendszerének megállapítását. A polgári jogi személyiség ugyanis a belső szervezeti egységek adott nagy szervezeten belüli belső önállósága szempontjából jórészt közömbös, a jogi személyiség alapvetően a külső vagyoni forgalomban való fellépéshez fűződik, ezt pedig a szervezeti egység vezetőjének képviseleti joga általában biztosítja.

Kivétel

2. A belső szervezeti egységek nem jogi személyek alapelv alól a Ptk. éppen a megfelelő rugalmasság végett, a gyakorlatban előforduló esetek nagy számára és változatosságára tekintettel kivételeket tesz. A kivétel kettős. A jogi személy belső szervezeti egységének jogi személyiségét kimondhatja közvetlenül jogszabály vagy jogszabályi felhatalmazásra az illető jogi személy alapító határozata vagy okirata. Az alapítvány (közalapítvány) esetében például maga a Ptk. erősíti meg ezt a felhatalmazást, amikor a 74/B. § (3) bekezdése szerint az alapító okirat a szervezeti egységet jogi személylyé nyilváníthatja, ha a szervezeti egységnek önálló ügyintéző és képviseleti szerve van, valamint ha rendelkezik a működéshez szükséges, az alapítvány céljára rendelt vagyonból elkülönített vagyonnal. Az egyesületek-társadalmi szervezetek esetében pedig ezt a lehetőséget a módosított 1989. évi II. törvény biztosítja - a köztisztületek egyesületekhez kötődése folytán ez a lehetőség a köztisztületeknél is fennáll.

A szervezeti egységeket a Ptk. 30. §-a példálódzó jelleggel sorolja fel, a zárójel által tartalmazott felsorolás tehát nem kimerítő jellegű. A törv. I. 20848/1968. sz. határozat az üzemegységet, a P. törv. III 20919/1966. sz. határozat a lerakatot, a LB Pf. III. 20932/1968. sz. ítélet pedig pl. az Áramszolgáltató Vállalat Üzemigazgatóságát minősítette szervezeti egységnek. A különböző ágazatokban a szervezeti egységeknek igen változatos elnevezései vannak. A Ptk. eredeti szövegéhez képest az 1977. évi módosítás a nagy állami vállalatoknál alkalmazott általános elnevezéshez képest a felsorolást a gyáregységgel kibővítette. A felsorolásban szereplő szervezeti egységek a gyakorlatban általában önelszámoló jellegűek, bizonyos mértékben gazdasági önállóságuk van, esetlegesen földrajzilag is elkülönülnek a jogi személy székhelyétől. Az önelszámolás és a földrajzi elkülönülés azonban nem jogszabályi feltétele a jogi személy belső szervezeti egységei megkülönböztetésének.

Hangsúlyozni kell azonban, hogy figyelemmel a polgári jogalanyiség más jogági jogalanyiságoktól eltérő jellegére, amennyiben valamely jogszabály egy jogi személy belső szervezeti egységét jogi személylyé nyilvánítja, ebből önmagában nem következik az illető belső szervezeti egységének a jogi személy egészétől elkülönülő munkáltatói avagy pénzügyi jogi jogalanyiséga. Az ilyen jogszabályban kell meghatározni tehát a belső szervezeti egység jogi személyiségtől eltérő egyéb jogalanyiségének terjedelmét. Ilyen jogszabályi felhatalmazás esetén természetesen a jogszabálynak gondoskodnia kell a hitelezők védelméről.

A jelenlegi szabályozás a belső szervezeti egységek jogi személlyé nyilvánítását nem köti konstitutív hatályú nyilvántartásba vételhez, ha tehát jogszabály erre felhatalmazást ad, az alapító okirat ezirányú rendelkezésével a jogi személyiség létrejön. Nem rendelkezik továbbá a Ptk. arról, hogy ha a jogi személy szervezeti egységét jogi személlyé nyilvánítják, úgy az egység tartozásaiért az „egész” jogi személy mennyiben felel. A bírói gyakorlat alapján szükség lenne olyan jogszabályi rendelkezésre, amely kimondaná az „anya” jogi személy mögöttes teljes vagyoni felelősségét a jogi személy szervezeti egysége tartozásaiért. Ugyancsak - a jogbiztonság érdekében - szükség lenne olyan jogszabályi rendelkezésre, amely a szervezeti egységek jogi személyiségének létrejöttét is a bírósági nyilvántartásba való bejegyzéshez kötné. Erre az „anya” jogi személy nyilvántartásánál alszámon kerülhetne sor. [Az új Ptk. 1009/2002. (I. 31.) Korm. határozattal a Magyar Közlöny 2002. évi 15. számában közzétett koncepciója felveti, hogy a jogi személyek szervezeti egységei önálló jogi személyiségre egyáltalán nincs szükség.] Megjegyzendő még, hogy a társadalmi szervezetek nyilvántartásának ügyviteli szabályairól szóló 6/1989. (VI. 8.) IM rendelet, illetve az alapítványok nyilvántartásának ügyviteli szabályairól szóló 12/1990. (VI. 13.) IM rendeletek mellékletében szereplő adatlapokon a jogi személy egységek megnevezése szerepel.

A szervezeti egység vezetőjének képviseleti joga

3. A Ptk. 1977. évi módosítása abból indul ki, hogy a szervezeti egységek vezetőjének képviseleti jogköre egyértelmű szabályozást követel, ezért az állami vállalatokra és egyesületekre vonatkozó korábbi szabályokat a gyakorlat igényeire figyelemmel általánosította. Ennek megfelelően kimondta, hogy a jogi személy szervezeti egységének vezetője az egység rendeltetésszerű működése által meghatározott körben a jogi személy képviselőjeként jár el. A rendeltetésszerű működést mindig az illető vállalat tevékenységi köréhez, illetve szervezeti és működési szabályzatához igazodóan, de a forgalom biztonságának követelményeit is figyelembe véve kell a bíróságnak jogvita esetén egyedileg elbírálnia (I. P. törv. III. 209/1966. sz.). Mivel a Ptk. 1977-es módosítása az állami vállalati, illetve az egyesületi szabályozást absztrahálta, a jogi személyek egyéb típusaira tekintettel lehetővé teszi, hogy jogszabály, alapító határozat vagy okirat e szabálytól eltérően rendelkezzen. A 30. § (1) bekezdésével szemben a (2) bekezdés nem követeli meg az alapító határozattól vagy az okirattól, hogy eltérő rendelkezése jogszabályi felhatalmazáson alapuljon.

Tekintettel arra, hogy a szervezeti egységek vezetőire vonatkozó szabályozás a jogi személyekre vonatkozó általános szabályok közé került, a jogi személyek egyes típusainál eddig fennálló hasonló szabályok a Ptk.-ból kimaradtak.

A jogi személy nevében az egység vezetője csak az egység rendeltetésszerű működése által meghatározott körben járhat el képviselőként. Ha a szervezeti egység megszűnik, úgy a képviseleti jog is megszűnik (LB Gfv. X. 33657/1993. - BH 1994/12. sz. 689., LB Gf. IV. 31552/1992. - BH 1993/10. sz. 637.). Azt pl., hogy egy pénztárat megyei fiókjai önállóan perelhetők-e, nem az dönti el, hogy csak a központnak van jogi osztálya, hanem a pénztáratnak a képviseleti jogosultságról szóló alapszabályi rendelkezései (LB Gf. I. 32009/1993. - BH 1994/2. sz. 102.).

VI. fejezet

A JOGI SZEMÉLYEK EGYES FAJTÁIRA VONATKOZÓ KÜLÖN RENDELKEZÉSEK

Jegyzet: A Ptk. VI. fejezetének alcímét, a 31-33. §-a szövegét megállapította, eredeti 34-38. §-ait hatályon kívül helyezte az 1984. évi 33. tvr. 2. §-a és a 39-74. §-a számozását ugyanezen tvr. 3. §-a 34-69. §-ra változtatta.

1. Az állami vállalat

Ptk. 31. § (1) Az állami vállalat jogi személy.

(2) Az állami vállalat a rábízott vagyonnal - törvényben meghatározott módon és felelősséggel - önállóan gazdálkodik.

(3) Az állami vállalat kötelezettségeiért a rábízott vagyonnal felel.

(4) Az állam jogszabályban meghatározott módon irányítja, illetőleg felügyeli a vállalat gazdálkodását és más tevékenységét.

(5) Az állami vállalat nevében rendszerint a vállalat tevékenységére kell utalni. A vállalat nevét úgy kell megállapítani, hogy az más gazdálkodó szervezetektől való megkülönböztetésre alkalmas legyen.

(6) Az állami vállalatot az igazgató képviseli. E jogkörét esetenként vagy az ügyek meghatározott csoportjára nézve a vállalat dolgozójára ruházhatja át.

Jegyzet: Az (1) bekezdés első mondatát az 1993. évi XCII. törvény 40. § (4) bekezdésének a) pontja hatályon kívül helyezte. A (6) bekezdést az 1985. évi 25. tvr. 7. §-a iktatta be a törvénybe. A Ptké. I. állami vállalatokra vonatkozó 16-17. §-át az 1984. évi 33. tvr. 28. §-a helyezte hatályon kívül.

Az állami vállalat fogalma

1. Az állami vállalat a szocialista társadalmi rendszernek alapvető gazdálkodó szervezete volt. Nyilvánvalóan a szocialista tervgazdálkodásban az állami vállalatok a jogi személyek alapvető típusainak minősültek. Ez azonban gyökeresen megváltozott az 1990-es rendszerváltozás után. Az állami vállalatok gazdasági társasággá (részvénytársasággá vagy korlátolt felelősségű társasággá) való kényszerátalakulását az 1992. évi LIII. törvény és az 1992. évi LIV. törvény rendelte el, és ez a folyamat 1993-94-ben lényegében már lezajlott. A korábbi állami vállalatok egyszemélyes vagy többségi állami tulajdonú gazdasági társaságokká alakultak át és többségük - az állami tulajdonú társasági részesedések (részvény, kft.-üzletrész) eladásával - külön törvények (különösen a többször módosított 1995. évi XXXIX. törvény) alapján privatizálásra, azaz magántulajdonosok részére értékesítésre került. Jelenleg már csak mintegy tíz vállalat működik, ezek is felszámolási vagy végelszámolási eljárás alatt állnak. Ugyanakkor az állami vállalat korábbi jogi szabályozása hatályban maradt.

Az állami vállalati típusok csökkenése persze már korábban megindult, mert a helyi önkormányzatokról szóló, többször módosított 1990. évi LXV. törvény, illetve az egyes állami tulajdonban levő vagyontárgyak önkormányzatok tulajdonába adásáról szóló, ugyancsak többször módosított 1991. évi XXXIII. törvény a tanácsi alapítású (létesítésű) állami vállalat típusát megszüntette, és ez utóbbi törvény 38. §-a létrehozta az önkormányzati közüzem kategóriáját. (A nem közüzemi jellegű tanácsi vállalatok állami vállalként működtek tovább.)

Az állami vállalat hagyományos formája ún. intézmény típusú jogi személy, amelyet az állam gazdálkodási feladatának ellátása végett hozott létre. Ebben különböznek az állami vállalatok az állami költségvetési szervektől, amelyek az állami közigazgatási, kulturális, jóléti stb. - tehát nem gazdasági - célokra hivatott jogi személyek. Az állami vállalatot az állami vállalati törvény, a többször módosított 1977. évi VI. törvény (a továbbiakban: Vt.) 7. §-a szerint, állami költségvetési eszközökből miniszter, országos hatáskörű szerv vezetője, illetve a kormány által a vállalat alapítás jogával felruházott más szerv alapíthat - az alapítást a Ptk., illetve a Vt. több esetben „létesítésnek” nevezi. Állami vállalat jogszabály alapján is létrejöhet, ez esetben a jogszabályban kell megjelölni, hogy az alapítói jogok mely állami szervet illetik [Vt. 7. § (3) bek.].

A következőkben röviden ismertetjük az állami vállalatokra vonatkozó hatályos, de ténylegesen már nem érvényesülő rendelkezéseket.

Vállatalapítás

2. A vállalat alapítás folyamatát a Vt. 8-11. §-a, illetve a többször módosított 33/1984. (X. 31.) MT rendelet 1-4. §-a rendezi. Állami vállalat létrejöhet a vállalat szétválásával, elkülönült belső szervezeti egysége önálló vállalattá való alakulásával (decentralizáció), illetve állami vállalatok egyesítésével (kényszerfúzió). E vállaltszervezési intézkedések során az illetékes miniszternek is figyelembe kell vennie a fúziókontrollról szóló rendelkezéseket (jelenleg a többször módosított 1996. évi LVII. törvény).

Az állami vállalat létesítő határozatában meg kell jelölni a vállalat nevét és székhelyét, tevékenységi körét, a vállalat általános vezetését ellátó szervezetet (vállalati tanács, közgyűlés, küldöttgyűlés, igazgató). A név és a tevékenységi kör összefügg, mert a vállalat nevével kapcsolatban a Ptk. 31. § (5) bekezdése két követelményt állapít meg: egyfelől, hogy a név utaljon a vállalat tevékenységére, másfelől, hogy a név a más gazdálkodó szervezetektől való megkülönböztetésre alkalmas legyen.

Az állami vállalat jogi személyisége a Vt. 11. § (3) bekezdése értelmében a cégjegyzékbe való bejegyzéssel, a létesítő határozat kiadásának napjára, visszamenő hatállyal jön létre. A cégbíróság a bejegyzést csak akkor tagadhatja meg, ha a létesítő határozat jogszabályba ütközik. A bejegyzést a létesítő határozatot kiadó szervnek kell kezdeményeznie a határozat kiadásától számított 30 napon belül.

Vagyoni önállóság

3. Az állami vállalat általában - a közüzemi vállalatok kivételével - nyereségorientált gazdasági vállalkozás. Az állami vállalat vagyonának tulajdonosa a magyar állam (Vt. 2. §), de a vállalat a „rábízott vagyonnal” önállóan gazdálkodik, és kötelezettségeiért teljes vagyonával felel - más szóval, a magyar állam mögöttes felelőssége a hitelezőkkel szemben nem áll fenn. A gazdálkodás szabályait a Vt. IV. fejezete állapítja meg azon elv jegyében, amely szerint a vállalatot a gazdálkodás, illetve a rábízott vagyon kezelése körében minden olyan jog megillet, amelyet töle jogszabály kifejezetten el nem von [Vt. 22. § (3) bek.]. A Vt. tehát a vállalati önállóság elvéből indult ki és abból, hogy a vállalat a gazdasági feltételekhez alkalmazkodó felelős és kezdeményező vállalkozásával és kockázatvállalásával szolgálja a vállalati és a társadalmi érdekek érvényesülését a rendeltetésszerű joggyakorlás elvei alapján.

Az állami vállalat ilyen értelemben vett korlátolt felelősségének felel meg, és a hitelezővédelem elvét elégíti ki az a szabály, amelyet a Ptk. 32. § (3) bekezdése tartalmaz, hogy az állami vállalat kezelésében levő vagyont csak akkor lehet elvonni, ha ezt jogszabály lehetővé teszi. E szabályok többségét a Vt. 28. §-a, illetve a módosított 33/1984. (X. 31.) MT rendelet 32. §-a tartalmazza. Az elvonás lehetősége nyilván nagyobb az államigazgatási felügyelet alatt álló vállalatoknál, mint a vállalati tanács, illetve a közgyűlés (küldöttgyűlés) általános vezetése alatt álló vállalatoknál. Eszközfelvonásra közvetve mód van a vállalat meghatározott gazdasági tevékenységre való utasítása útján is. Ennek szabályait a Vt. 40. §-a tartalmazza.

Az állami vállalatok irányítási, illetve felügyeleti rendszerét a Vt. V. fejezete tartalmazza, ezek lényegében a következők:

- a) alapítói jogok (Vt. 30/B. §);
- b) cégbíróági törvényességi felügyelet (Vt. 30/C-D. §);
- c) ágazati irányítás (ellenőrzés - Vt. 37. §);
- d) funkcionális irányítás (ellenőrzés - Vt. 37. §);
- e) szakhatósági jogkörök.

Emellett államigazgatási felügyelet alatt álló, igazgató általános vezetésével működő vállalatoknál felügyeleti irányítás is érvényesül (Vt. 31-33. §).

Az állami vállalat törvényes (szervezeti) képviselője a vállalatok valamennyi típusánál az igazgató. Az igazgató képviseleti jogkörét esetenként vagy az ügyek meghatározott csoportjára nézve a vállalat szervezeti és működési szabályzatában megjelölt dolgozóira ruházhatja át (Vt. 30. §). A módosított 33/1984. (X. 31.) MT rendelet hatályos 33. §-a szerint a képviselőre jogosult személyek közjegyző által hitelesített névaláírásukat kötelesek az állami vállalatot nyilvántartó cégbíróságnak benyújtani, vagy a vállalatot a cégbíróság előtt személyesen jegyezni.

Az állami vállalat jogi személyiségét a cégjegyzékből való törléssel veszíti el (Vt. 42. §). Az állami vállalat megszűnésének eseteit a Vt. 42., illetve 42/A. §-a tartalmazza.

Ptk. 32. § (1) Az állami vállalat általános vezetését ellátja

- a) a vállalati tanács, vagy**
- b) a vállalat dolgozóinak közgyűlése vagy küldöttgyűlése, illetőleg**
- c) az igazgató.**

(2) A testületi hatáskörbe nem tartozó ügyekben az igazgató önállóan és egyéni felelősséggel jár el.

(3) Az állami vállalat kezelésében levő vagyont nem lehet elvonni; jogszabály ettől eltérően rendelkezhet.

Az 1984. évi 22. tvr. az 1977. évi állami vállalati törvényt módosítva, az állami vállalatoknak *három típusát* állapította meg.

A leggyakoribb vállalati típus a vállalati tanács általános vezetésével működő, ún. önkormányzó állami vállalat volt. 1992-ben az állami vállalatok mintegy 70%-ánál, elsősorban a közepes nagyságú állami vállalatoknál működött vállalati tanács (a továbbiakban: VT). A VT a dolgozók választott képviselőiből (legalább a tanács fele), a vállalatvezetés képviselőiből, valamint az alapító szerv által kijelölt személyből áll [33/1984. (X. 31.) MT rendeletnek a 20/1990. (VIII. 3.) Korm. rendelettel módosított 6. §-a]. A VT elnöke kötelezően a dolgozók küldötteiből kerül ki. A tagok száma hatnál kevesebb és ötvennél több nem lehet, fejenként egyenlően szavaznak.

A VT-s vállalatokat azért nevezik az irodalomban önkormányzónak, mert a módosított 33/1984. (X. 31.) MT rendelet 8. §-a értelmében a legalapvetőbb üzletpolitikai (ún. stratégiai) döntéseket a VT hozza meg, és ő nevezi ki az igazgatót is. Az igazgatóra a VT döntései kötelezőek, egyébként a vállalatot önállóan, egyéni felelősséggel vezeti [Vt. 12. § (4) bek.].

A kis állami vállalatoknál az általános vezetést a VT helyett a dolgozók közgyűlése vagy a dolgozók által választott küldöttekből álló küldöttgyűlés látja el - ezek az ún. önigazgató állami vállalatok. A közgyűlés (küldöttgyűlés) hatásköre lényegében azonos a VT-ével, és az igazgató jogállása is megegyezik [33/1984. (X. 31.) MT rendelet 10-16. §-a].

Az önkormányzó, illetve önigazgató vállalatok véleményünk szerint progresszív előrelépést jelentettek 1994-ben, de polgári piacgazdaság körülményei között elavulttá, túléltté váltak. Éppen ezért ez a vállalati forma az 1990-es évek közepére gyakorlatilag megszűnt.

Az állami vállalatok harmadik típusa az államigazgatási felügyelet alatt álló igazgató általános vezetésével működő vállalatok; kb. az állami vállalatok 25%-a volt 1988-ban. Ezek vagy a kormány által kijelölt (általában nagy-) vállalatok vagy közüzemi vállalatok. A közüzemi vállalatok állnak a legszorosabb irányítás alatt, jogállásukat a Vt. VII. fejezete (45-46/A. §) tartalmazza. Az államigazgatási felügyelet alatt álló nagyvállalatoknál általában igazgatótanács működött [módosított 33/1984. (X. 31.) MT r. 18-21. §], de az operatív irányítást ez esetben is az igazgató látta el. Az igazgatót ez esetben az alapító szerv nevezi ki (Vt. 15. §).

Az államigazgatási felügyelet alatt álló vállalatok sajátos fajtája a Vt. VIII. fejezetében (47-52. §), illetve a Ptk. 34. §-ában szabályozott tröszt, illetve tröszti vállalat.

Ptk. 33. § Az állami vállalatokra vonatkozó részletes szabályokat külön törvény állapítja meg.

Jegyzet: Ez a külön törvény a többször módosított 1977. évi VI. törvény.

2. A tröszt

Ptk. 34. § (1) Az alapító szerv a felügyelete alá tartozó több vállalat gazdaságos működésének és fejlesztésének előmozdítására és e vállalatok irányítására trösztöt hozhat létre. A tröszt és a keretében működő vállalatok jogi személyek.

(2) A tröszt alapító határozatában fel kell sorolni a tröszt keretében működő vállalatokat.

(3) A trösztre vonatkozó részletes szabályokat külön törvény állapítja meg.

A tröszt az állami vállalatok sajátos fajtája, különleges vállalatcsoportosulás, mint ahogy a Vt. 47. § (1) bekezdése kimondja: „a tagvállalatokból és a trösztközpontból álló vállalatszerűen működő gazdálkodó szervezet”. A Ptk. azonban az 1950-es évek végén élő tradícióknak megfelelően a trösztöt önállóan szabályozza.

A Vt. 52. §-a szerint a trösztre az államigazgatási felügyelet alatt álló vállalatokra vonatkozó szabályokat kell alkalmazni; ez abból adódik, hogy a tröszt sajátos nagyvállalati komplexum, a kormány jóváhagyásával az alapító szerv a trösztöt azért hozta létre, hogy az államigazgatási felügyelet alatt álló több vállalat gazdálkodását és irányítását a trösztközpont szervezetileg összefogja. A tröszti vállalatok tehát államigazgatási felügyeletű vállalatok, amelyeknél az irányítási jogokat a trösztközpontra ruházták át [többször módosított 33/1984. (X. 31.) MT rendelet 51. §-a].

A tröszt egésze, illetve a trösztközpont, valamint a tröszti vállalatok egyaránt jogi személyek, ezért a tröszt alapító határozatában fel kell sorolni a tröszti vállalatokat. Tröszti vállalatot tehát a trösztközpont nem alapíthat, és nem is szüntethet meg. A tröszt alapító határozatának kiadása és módosítása a kormány jóváhagyását igényli, a tröszt megszüntetésével együtt [Vt. 47. § (4) bekezdés].

A trösztöt a vezérigazgató, illetve igazgatótanács vezeti. A trösztnél tehát az igazgatótanács létrehozása kötelező - az igazgatótanács az alapító szerv által kinevezett vezérigazgatóból és a vezérigazgató által kinevezett trösztli vállalati igazgatókból áll [Vt. 48. § (1) bek., 50. §]. A vezérigazgató és az igazgatótanács közti hatáskörmegoszlást az alapító határozatának kell rendeznie [Vt. 48. § (2) bek.]. A tröszt törvényes képviselője a vezérigazgató, a trösztli vállalatoké pedig az igazgató, természetesen a trösztli vállalatoknál VT nem működhet.

A Vt. 49. §-a alapján általában a trösztli vállalatokkal szemben utasítási, vagyónácsportosítási jog áll fenn a tröszt javára, ezért a többször módosított 33/1984. (X. 31.) MT rendelet 49. §-a értelmében, a tröszt keretében működő vállalat felszámolása esetén a tröszt a vállalat tartozásaiért kezesként felel.

A trösztök száma a 80-as években állandóan csökkent, 1989-91 között pedig általánossá vált átalakításuk gazdasági társasággá, korábban főleg egyesüléssé, újabban egy vagy több részvénytársasággá (kőolajipar, alumíniumipar, villamosenergia-ipar stb.).

Jelenleg már tröszt nem működik a magyar gazdaságban.

3. Egyéb állami gazdálkodó szerv

Ptk. 35. § Ha a jogszabály másként nem rendelkezik, az állami vállalatra vonatkozó szabályok irányadók az egyéb állami szerv jogi személyiségére is.

A jogi személyek ezen fajtája *gyakorlatilag kiürült*. A korábban idetartozó, ún. vállalatszerűen gazdálkodó kutató- és tervezőintézetek „normál” állami vállalatok lettek, majd az 1990-es évek elejétől gazdasági, illetve közhasznú társasági formát vettek fel, az állami pénzintézetek pedig átalakultak részvénytársasággá.

4. Költségvetési szerv

Ptk. 36. § (1) A költségvetési szerv jogi személy.

(2) A költségvetési szerv képviselőjét a szerv vezetője látja el, aki e jogkörét esetenként vagy az ügyek meghatározott csoportjára nézve a szerv dolgozójára ruházhatja át.

Jegyzet: A 4. pont címe az 1993. évi XCII. törvény 40. § (5) bekezdésével megállapított szöveg.

A Ptk. nem határozza meg, hogy mely szervek tekintendők költségvetési szerveknek. Erről először az állami pénzügyekről szóló, többször módosított 1979. évi II. törvény, illetve a végrehajtásról szóló, ugyancsak többször módosított 23/1979. (VI. 28.) MT rendelet rendelkezett. Ezt váltotta fel az államháztartásról szóló, többször módosított 1992. évi XXXVIII. törvény, amelynek VII. fejezete rendelkezik a költségvetési szervekről.

Az államháztartási törvény 1995-ös módosítása megszüntette a költségvetési szervek állami szektorra való korlátozását. A 87. § szerint költségvetési szerv az *államháztartás részét* képező olyan jogi személy, amely a társadalom közös szükségleteinek kielégítését szolgáló, jogszabályban meghatározott állami feladatokat alaptevékenységként az alapító okiratban meghatározott körben és kötelezettséggel végzi. Költségvetési szervet alapíthat az Országgyűlés, a Kormány, a miniszter és a helyi önkormányzat - önkormányzatok közösen is alapíthatnak költségvetési szervet. Miniszter csak a pénzügyminiszter egyetértésével alapíthat költségvetési szervet (ez alól a honvédelmi miniszter kivétel).

A közpénzek felhasználásával, a köztulajdon használatának nyilvánosságával, átláthatóbbá tételével és ellenőrzésének bővítésével foglalkozó 2003. évi XXIV. törvény átfogóan újraszabályozta az Áht. költségvetési szervek alapításával és működésével kapcsolatos rendelkezéseit.

Költségvetési szerv alapításához, ha az központi költségvetésből történik, be kell szerezni a pénzügyminiszter egyetértését - erre az egyetértésre a költségvetési szerv tevékenységi körének átalakításánál, átszervezésénél és megszüntetésénél is szükség van. A költségvetési szerv a Magyar Államkincstár által vezetett törzskönyvi nyilvántartásba való bejegyzéssel jön létre és az abból való törléssel szűnik meg - a bejegyzés és a törlés tehát a jövőre nézve konstitutív hatályú. A költségvetési szerv alapításához alapító okiratának alapítója által történt jóváhagyása szükséges (Áht. 88. §). A költségvetési szervek törzskönyvi nyilvántartása közhiteles, az ellenkező bizonyításáig tehát vélelmezni kell annak a jóhiszeműségét, aki a nyilvántartásban szereplő adatokban bízva ellenérték fejében szerez jogot - a törzskönyvi nyilvántartás alapvető adatai tehát nyilvánosak (Áht. 88/A-B. §). Az alapító jogosult költségvetési szervek összevonására és szétválasztására (jogutódlással), illetve a költségvetési szerv jogutód nélküli megszüntetésére.

Az Áht. 2003-as módosítása jelentősen korlátozta a költségvetési szervek mozgásterét társadalmi szervezetek, illetve alapítványok létrehozása terén - költségvetési szerv alapítványt nem hozhat létre (Áht. 94. §). Költségvetési szerv gazdasági társaságban főszabályként csak többségi részesedéssel vehet részt, és felelőssége nem haladhatja meg a vagyoni hozzájárulása mértékét (Áht. 95. §) - e társaságok működésére, vezetőik jogállására az Áht. 95/A-B. § számos, a Gt.-től eltérő többszabályt állapított meg.

Az Áht. többfajta költségvetési szervről beszél, így „központi költségvetési szervről”, „helyi (kisebbségi) önkormányzati szervről” és „köztestületi költségvetési szervről” (ezek a területi-települési önkormányzatok költségvetési szervei), „társadalombiztosítási költségvetési szervről” (ilyenek pl. a Magyar Tudományos Akadémia mint törvény által elismert köztestület kutatóintézei). Az Áht. 4. §-a alapján létrehozható állami pénzalapok a költségvetési szervek sajátos formái.

A költségvetési szerv törvényes képviselője a szerv vezetője, aki felelős a kezelésében lévő vagyon rendeltetészerű használatáért (Áht. 97. §). A vezető azonban az államháztartási törvény 98. § (2) bekezdése szerint fizetési, illetve egyéb anyagi kötelezettséget - a törvényben meghatározott kivétellel - csak írásban, és a szerv gazdasági vezetőjének ellenjegyzésével vállalhat.

A bírói gyakorlatban vitás volt a polgármesteri hivatalok jogi személyisége, illetve ennek következményeképpen perképesége. A Legfelsőbb Bíróság a P. törv. III. 21365/1992. sz. (BH 1993/9. sz. 544.) ítéletében az államháztartásról szóló, többször módosított 1992. évi XXXVIII. törvény 66. §-a alapján a polgármesteri hivatalok önálló költségvetési szervi jellegét és így jogi személyiségét megállapította. A Legfelsőbb Bíróság a Gf. I. 31567/1991. sz. (BH 1992/3. sz. 192.) ítéletében megállapította, hogy a költségvetési szerv vezetője a költségvetési szerv nevében váltókötelezettséget vállalhat, és a költségvetési fedezet hiányában önmagában az ilyen váltókötelezettség vállalását nem teszi érvénytelenné.

Ptk. 37. § (1) A költségvetési szervet a költségvetését meghaladó mértékben is terheli a kártérítési, megtérítési és kártalanítási kötelezettség, valamint az a kötelezettség, amelyet jóhiszemű személyek irányában vállalt.

(2) Ilyen esetben a költségvetési fedezetről a költségvetési gazdálkodás szabályai szerint kell gondoskodni.

Jegyzet: A Ptk. 37. §-ához eredetileg kapcsolódó Ptké. I. 18-19. §-t az 1993. évi XCII. törvény 40. § (4) bekezdés b) pontja, illetve az 1991. évi 31. tvr. 16. §-a hatályon kívül helyezte.

A költségvetési előirányzat a Ptk. 1959-ben megállapított 28. §-ának (2) bekezdése alapján megszabta a költségvetési szerv jogképességének határait, ugyanis csak azok a szerződések voltak érvényesek, amelyeket a költségvetési szerv ebben a körben létesített. A Ptk. jelenlegi szabályai értelmében viszont a költségvetési szerv jogképessége kiterjed - ha jogszabály eltérően nem rendelkezik - mindazokra a jogokra és kötelezettségekre, amelyek jellegüknél fogva nem csupán az emberhez fűződnek. A költségvetési gazdálkodás körében eltérő jogszabályi rendelkezés nincs. Ebből kifolyólag, ha jogszabály valamely tevékenység ellátását nem köti hatósági engedélyhez, úgy a költségvetési szerv túllépheti a költségvetési előirányzat körébe utalt feladatok körét anélkül, hogy ez az általa kötött szerződések érvényességét érintené. Más kérdés, hogy a költségvetési szerv vezetőjét, illetve dolgozóit ez esetben munkajogi típusú felelősség terheli.

A hivatkozott abszolút jogképességi szabály jól összekapcsolható a már korábban is fennálló szabállyal, amely szerint a költségvetési szerv (szemben az állami vállalattal!) nemcsak vagyonával felel bizonyos kötelezettségekért, hanem a költségvetési gazdálkodás szabályai szerint tartozásaiért bizonyos esetekben költségvetési fedezetről kell gondoskodnia. Azaz, az állam felel a költségvetési szerv tartozásaiért, mégpedig korlátlanul a kártérítési, megtérítési és kártalanítási kötelezettség körében, továbbá mindazon kötelezettségekért, amelyet a költségvetési szerv jóhiszemű harmadik személyek irányában vállalt. Ez a szabály kiterjed a jogellenes magatartásért (szerződésszegésért) való kártérítési felelősségre, de érvényesül az alaptalan gazdagodás, valamint a szükséghelyzetben okozott kár megtérítése, és a kisajátítási kártalanítás esetén is. A különböző kártalanítási, megtérítési igények vonatkozásában e szabályt az is indokolja, hogy az ilyen esetekre a költségvetésben sokszor nem lehet előre fedezetet biztosítani, az így szükségessé váló fedezetbiztosítást célzó eljárás rendezése pedig nem a Ptk.-ra, hanem államigazgatási eljárásra tartozik. A kártérítési, megtérítési és kártalanítási kötelezettség feltétel nélkül terheli a költségvetési szervet, egyéb kötelezettségek azonban a polgári jog általános alapelveivel összhangban csak akkor, amennyiben a harmadik személy jóhiszemű volt, nem tudott, és nem is tudhatott a költségvetés túllépéséről. A költségvetési gazdálkodás erre irányuló szabályait az államháztartásról szóló, többször módosított 1992. évi XXXVIII. törvény VII. fejezete tartalmazza.

5. A szövetkezet

Ptk. 38. § A szövetkezet az alapszabályban meghatározott összegű részjegytőkével alapított, a nyitott tagság és a változó tőke elvei szerint működő, jogi személyiséggel rendelkező szervezet, amelynek célja a tagjai gazdasági, valamint más társadalmi (kulturális, oktatási, szociális, egészségügyi) szükségletei kielégítésének elősegítése.

Jegyzet: a 38. § szövegét a 2006. évi X. törvény 108. §-a állapította meg. Hatályos: 2006. július 1-jétől.

A szövetkezeti szabályozás fejlődése

I. A Polgári Törvénykönyv 38-50. §-a eredetileg viszonylag részletesen szabályozta a szövetkezetek vagyoni viszonyait. A Ptk. szabályozása mögött természetesen a részletesebb szövetkezeti jogi szabályozás húzódott meg, elsősorban a szövetkezetekről szóló, többször módosított 1971. évi III. törvény, valamint az ún. ágazati-szövetkezeti jogszabályok, így a mezőgazdasági termelőszövetkezetekről szóló, többször módosított 1967. évi III. törvény, az ipari szövetkezetekről szóló, többször módosított 1971. évi 32. törvényerejű rendelet, a fogyasztási, értékesítő és beszerző szövetkezetekről szóló, többször módosított 1971. évi 35. törvényerejű rendelet, a takarékszövetkezetekről szóló, többször módosított 1978. évi 22. törvényerejű rendelet.

A politikai rendszerváltás után nyilvánvalóvá vált, hogy a polgári piacgazdaságnak megfelelő szövetkezetekre van szüksége. A magyar szövetkezeti szabályozás ugyan az 1960-as évektől kezdve jelentősen eltért a szövetkezetek szovjet, ún. kolhoz típusától, a szövetkezet Magyarországon a kis- és középvállalatok sajátos típusaként alakult ki az állami vállalatokkal szemben, nemcsak a mezőgazdaságban, hanem az iparban, kereskedelemben és a szolgáltatásoknál is. Ugyanakkor a „hagyományos” szocialista modell több maradványa megmaradt a szövetkezeti szabályozásban, bár az 1989. évi XV. törvény a szövetkezeti tulajdon oszthatatlanságát - legalábbis részlegesen (50%-ban) feloldotta. Hosszas előkészítés és politikai kompromisszumok után 1992 januárjában az Országgyűlés átfogóan újraszabályozta a szövetkezeteket (1992. évi I. törvény).

Az 1992-es szövetkezeti törvény az Alkotmány 12. § (1) bekezdésére támaszkodva, a polgári társadalmakban szokásos módhoz közelítően szabályozza a szövetkezeteket. A szövetkezetek ugyanis Nyugat-Európában kétfajta módon jelentkeznek:

a) nincs önálló szövetkezeti típus, hanem a szövetkezeti elvek más polgári jogi, illetve kereskedelmi jogi formákban jelentkeznek (pl. szövetkezeti egyesületként, szövetkezeti részvénytársaságként stb.);

b) a szövetkezet a kereskedelmi társaság önálló formáját képezi.

A második típus az irányadó a német jogcsoport jogában, így az 1875-ös magyar Kereskedelmi Törvénykönyvben is, amely a kereskedelmi társaságok önálló fajként szabályozta a szövetkezetet. Az 1992-es szövetkezeti törvény nem olvasztja ugyan be a szövetkezeteket a gazdasági társaságok közé, ugyanakkor a szabályozás tartalma és módszere egyaránt jelentősen közelíti a szövetkezetet a gazdasági társaságokhoz. A szövetkezet önálló jogi személy típusát a többször módosított 1992. évi I. törvény 3. §-a azzal is kihangsúlyozta, hogy a szövetkezetet „közösségnek” minősíti.

A törvényben az ágazati sajátosságok a piaci szabályozás következtében erőteljesen háttérbe szorulnak, a jogi rendezésben lényegében nincs különbség az ipar, a mezőgazdaság vagy a kereskedelem stb. között. Ágazati szövetkezeti törvények kiadására tehát ezentúl főszabályként nem kerül sor, egy-két eltérést - pl. a takaréknál, hitel- vagy biztosítási szövetkezetekre nézve a 79. § - maga a szövetkezeti törvény tartalmaz, illetve a legjobban sajátos szövetkezetet, a lakásszövetkezetet a X. fejezetében szabályozza (92-111. §).

A szövetkezeti törvény hatálybalépéséről és az átmenet szabályairól önálló törvény, az 1992. évi II. törvény rendelkezett. Ez utóbbi törvény szerint a szövetkezeti törvény 1992. január 20-án hatályba lépett, de szabályait csak a hatálybalépése után alakult szövetkezetekre lehetett „rögtön” alkalmazni [1. §. 2. § (5) bek.]. A már korábban is működött szövetkezeteknél elsősorban ezen átmeneti törvény szabályai érvényesülnek. Az átmenet legfontosabb lépése a szövetkezeti vagyon tagokra (illetve kivételes esetekben a volt tagokra, illetve ezek örököseire) való nevesítése (3-12. §). Emellett különböző státuszváltozások is végbemehetnek: szövetkezet másokkal egyesülhet, szétválhat, más szövetkezetbe beolvadhat, rt.-vé vagy kft.-vé alakulhat (28-30. §). Végül a mezőgazdasági és ipari szövetkezeteknél mód van arra, hogy a tagok egyénileg, illetve csoportosan kiváljanak a szövetkezetből (31-38. §).

Ez alatt az átmeneti időszak alatt a korábbi többször módosított 1971-es szövetkezeti törvény és az ágazati szövetkezeti törvények legtöbb rendelkezése hatályban maradt az eddig fennállt szövetkezeteknél (néhány részletrendezésüket az átmeneti törvény 62. §-a már január 20-ával hatályon kívül helyezte). A korábbi jogszabályok tartalmának túlnyomó többsége 1993. január 1-jén veszítette hatályát (63. §). Ugyanakkor az átmeneti törvény 2. §-a úgy rendelkezett, hogy ezeket a törvényeket a szövetkezet új alapszabályának elfogadása után az érintett szövetkezetnél nem lehet már alkalmazni. A mezőgazdasági és ipari szövetkezetek körén kívül álló szövetkezetnél az átmeneti törvényt, illetve a korábbi jogszabályokat is csak 1992. június 30. napjáig lehetett alkalmazni [2. § (2)-(4) bek.].

Az 1992-es szövetkezeti törvény a Ptk.-val kapcsolatban is új helyzetet hozott létre. A szövetkezeti státuszszabályokat, a szövetkezet képviselőit, megszűnésére, a szövetkezeti érdekképviselőre vonatkozó rendelkezéseket az átmeneti törvény a Ptk.-ból kivette [a 62. § (1) bekezdése a Ptk. 39-50. §-t hatályon kívül helyezte, és új szöveget nem állapított meg]. Így a Ptk.-ba a szövetkezeti törvény 3. §-a alapján kizárólag a szövetkezet legális definíciója került.

Némileg váratlanul, különösebb elméleti előkészítés nélkül az Országgyűlés 2000. december 19-én törvényt fogadott el az „új szövetkezetekről”, nevezetesen a 2000. évi CXLI. törvényt. Ez a törvény egy gyökeresen más modellű szövetkezetet fogalmazott meg, mint az 1992. évi I. törvény. A 2000. évi CXLI. törvény 3. § (1) bekezdésében foglalt legális definíció szerint, amelyet e törvény 90. §-a a Ptk. 38. §-ába is átvenni rendelt, „a szövetkezet az alapszabályban meghatározott részjegytőkével alapított, a nyitott tagság és a változó tőke elvei szerint működő, a tagok saját gazdálkodása eredményességének előmozdítását - ideértve a természetes személyek fogyasztását is -, illetve esetenként tagjai, munkavállalói és azok hozzátartozói oktatási, szociális szükségletei kielégítését szolgáló, jogi személyiséggel rendelkező gazdálkodó szervezet”. Az új, szövetkezetekről szóló törvény tehát a szövetkezetet átalította az eddiggi termelőszövetkezeti modellről a tagok saját gazdálkodását pusztán kiegészítő, beszerző-értékesítő-fogyasztási szövetkezeti modellre. [A 2000. évi CXLI. törvény 1. § (4) bekezdése szerint a lakásszövetkezetekről külön törvény rendelkezik, az iskolaszövetkezetet a Kormány rendeletben szabályozhatja.] Az „új” szövetkezetekről rendelkező 2000. évi CXLI. törvény 94. §-a az eddigi szövetkezeti törvényt azonban nem helyezi hatályon kívül, csak a 2000. évi CXLI. törvény hatálybalépésétől, azaz 2001. január 1-jétől az 1992. évi I. törvény szabályai szerint szövetkezet már nem alapítható. Az eredeti szabályozás szerint a már működő szövetkezetek vagy a 2000. évi CXLI. törvény 89. § (2) bekezdése alapján alapszabály-módosítással átallnak az új szövetkezeti modellre, illetve átalakulnak gazdasági társasággá, vagy a (3) bekezdés szerint még öt évig az 1992-es régi szabályok szerint (a szövetkezeti üzletrészt megállapított kivétellel) tovább működhetnek. A 2003. évi CV. törvény ezt az ötéves korlátozást megszüntette, egyben 3. §-ának (2) bekezdésében kimondta, hogy 2005 végéig egységes szövetkezeti törvényt kell alkotni a jelenlegi kettő helyett.

Mind az 1992-es, mind a 2000-es szövetkezeti törvény a szövetkezeti szabályozás mögöttes jogterületévé a Ptk.-t tette meg (1. 2000. évi CXLV. törvény 2. §-át).

A szövetkezetek leglényesebb szabályai a 2006. évi X. törvény szerint

A 2006. évi X. törvény (a továbbiakban: Szt.) egységesen szabályozza a Magyarország területén székhellyel rendelkező, és így a magyar cégnyilvántartásba bejegyzett szövetkezetek alapítását, szervezetét, működését, tagjainak jogait és kötelezettségeit. A szövetkezeti formában működő pénzügyi intézményekre (pl. takarékszövetkezetek, biztosító szövetkezet) a szövetkezeti törvényt a hitelintézeti, illetve a biztosítási törvényben megállapított eltérésekkel kell alkalmazni, a lakásszövetkezetekre a 2004. évi CXV. törvény az irányadó. Az Szt. ismer ún. szociális szövetkezeteket is (iskolaszövetkezet, illetve szociálisan hátrányos helyzetűek szövetkezte).

Szövetkezetet főszabályként hét alapító tag részjegyzési kötelezettségvállalásával alapíthat. Szövetkezeti tag lehet természetes személy és jogi személy (jogi személyiség nélküli gazdasági társaság) egyaránt, de a „szervezeti tagok” létszáma nem haladhatja meg a taglétszám felét. Szövetkezeti tagok külföldiek is lehetnek.

Szövetkezet alapítását az alapító tagok részvételével tartandó alakuló közgyűlés határozza el, amely elfogadja a szövetkezet alapszabályát és megválasztja a szövetkezet ügyvezető-képviselő szerveit. Az alapszabály kötelező tartalmát az Szt. 14. §-a határozza meg. A szövetkezet a cégnyilvántartásba való bejegyzésével, a jövőre nézve jön létre.

A szövetkezet legfőbb szerve a tagok összességéből álló közgyűlés, de az Szt. - a Gt.-től eltérően - ismeri a részközgyűlést, illetve a küldöttgyűlés intézményét. A szövetkezet ügyvezetését a legalább 3 tagú igazgatóság látja el, de az 50 főnél kisebb taglétszámú szövetkezet alapszabálya igazgatóság helyett ügyvezető elnöki tisztséget létesíthet. A szövetkezetnél kötelező a legalább 3 tagú felügyelőbizottság működése, de a 20 tagnál kisebb taglétszámú szövetkezetnél a felügyelőbizottság funkcióját az e feladatra megválasztott tag is elláthatja. A számviteli törvény határozza meg, hogy milyen esetben kell egy szövetkezetnél könyvvizsgálót választani.

A szövetkezeti tagsági viszony az alapítással, illetve később a tagfelvétellel történik. A tagokról a szövetkezetnek tagnyilvántartást kell vezetnie. A szövetkezeti tag vagyoni hozzájárulásra köteles, amely hozzájárulást a részjegy „jeleníti meg”. A részjegyek névértéke csak azonos értékű lehet.

A szövetkezeti tagnak személyes közreműködéssel is részt kell vennie a szövetkezet tevékenységében, ennek módját az alapszabály határozza meg. Ezen elv alól kivétel az ún. befektető tag, aki csak vagyoni hozzájárulást teljesít (befektetési részjegy). A befektető tagok létszáma a szövetkezet összlétszáma 10%-át, az általuk jegyzett befektetési részjegytőke a szövetkezet jegyzett tőkéjének 30%-át nem haladhatja meg.

A szövetkezeti tag személyes közreműködése, vagyoni hozzájárulása is ún. egyéb érdekeltsége alapján, az alapszabály szerint meghatározott módon részesül a szövetkezeti gazdálkodás eredményéből. A szövetkezeti tag a szövetkezet hitelezőivel szemben nem felel.

A szövetkezet minden olyan tevékenységet folytathat, amit törvény a szövetkezetek számára nem tilt. A közgyűlés a részjegytőke feletti vagyon alapszabályban meghatározott részét köteles ún. közösségi alaphoz elhelyezni, amely fel nem osztható szövetkezeti vagyonnak minősül.

Szövetkezet átalakulásának minősül szövetkezetek összeolvadással vagy beolvadással történő egyesülése, több szövetkezetre való szétválása. Szövetkezet kft.-vé, illetve zártkörűen működő rt.-vé is átalakulhat.

Szövetkezet jogutód nélkül szűnik meg, ha a) az alapszabályban meghatározott időtartam eltelt, b) ha a közgyűlés szótöbbséggel így dönt, c) a tagok száma 7 alá csökken és 6 hónapon belül nem jelentenek be új tagot, d) ha felszámolási eljárás során a bíróság megszünteti, e) ha a cégbíróság törvényességi felügyeleti eljárás során megszüntetnek nyilvánítja. A d) eset kivételével a megszűnés előtt le kell folytatni a Ctv. VIII. fejezetében szabályzott végelszámolási eljárást. A szövetkezet a cégjegyzékből való törléssel szűnik meg.

Ptk. 39-50. §

Jegyzet: A Ptk. 39-50. §-át az 1992. évi II. törvény 62. § (1) bekezdésének 1. pontja hatályon kívül helyezte.

Ptk. 51. § A szövetkezetekre vonatkozó részletes szabályokat külön törvény állapítja meg.

Jegyzet: Ahogy ez a 38. §-hoz fűzött kommentár szövegében részletesen kifejtésre került, ez a törvény a jövőre nézve a 2006. évi X. törvény.

6. A jogi személyiségű gazdasági társaság

Ptk. 52. § (1) Az állam, a jogi személyek, a jogi személyiség nélküli gazdasági társaságok és a természetes személyek üzletszerű közös gazdasági tevékenység folytatására vagy annak elősegítésére saját cégnévvel rendelkező gazdasági társaságot alapíthatnak.

(2) Jogi személyként működő gazdasági társaság: a közös vállalat, a korlátolt felelősségű társaság és a részvénytársaság.

(3)

Jegyzet: A 6. pont címét és az 52. § szövegét az 1988. évi XXV. törvény 1. §-a állapította meg. Hatályos: 1989. I. 1-jétől. A (3) bekezdés az 1997. évi CXLIV. törvény 320. § a) pontja hatályon kívül helyezte. A (2) bekezdés szövege az 1997-es Gt. hivatkozott 320. § a) pontja szerint módosult. Hatályos: 1998. VI. 16-tól.

Történelmi fejlődésmenet

I. A társulás útján létrejövő jogi személyek a jogi személyek új fajtájaként került be az 1977-ben módosított Ptk.-ba. A gazdasági társulások igazi jelentőségét a gazdaságirányítás 1968. évi reformja teremtette meg. A magyar polgári jog 1959. évi kodifikációja jogi személyiséggel rendelkező gazdasági társulást nem ismert. Az egyszerű, jogi személyiséggel nem rendelkező polgári jogi társaság is csupán egy igen ritkán előforduló, csak állampolgárok körében ismeretes, állam által meglehetősen korlátozott szerződéstípusként húzódik meg a Ptk. kötelmi részének végén (XLVI. fejezet). A Ptké. I. a Kereskedelmi Törvénynek a jogi személy kereskedelmi társaságokra (rt., kft.) vonatkozó rendelkezéseit ugyan zömmel hatályban tartotta, ezek azonban csupán néhány államosításra nem került nemzetközi vegyes vállalatra nyertek alkalmazást.

A szocialista gazdálkodó szervezetek társulásai felé az első lépést a mezőgazdasági termelőszövetkezetekre vonatkozó jogszabályok tették valamennyi szocialista országban, így Magyarországon a 10/1961. (IV. 30.) PM rendelet tette lehetővé először a mezőgazdasági termelőszövetkezetek részére a jogi személyiséggel is járó társulást.

A gazdaságirányítás reformjával a tervlembontás megszüntetése, a vállalati vagyoni önállóság létrejötte szükségképpen megváltoztatta a társulás jelentőségét az állami szektorban is. A vállalati tevékenységek összehangolásának új típusú jogi formái közül a társasági szerződés sem hiányozhatott, ennek megfelelően Magyarországon 1967-68-ban általában elismerésre került a gazdasági társulás intézménye mind a jogi személy, mind az „egyszerű” szerződési változatban egyaránt.

1967-ben szilárd és egységes társulási jog létrehozásáról értelemszerűen nem lehetett szó. Ennek megfelelően részben az 1945 előtti kereskedelmi társasági formák létrehozásához folyamodtak [így a közös vállalat alapításának lehetőségét a 11/1967. (V. 13.) Korm. rendelet alapvetően az 1875. évi Kereskedelmi Törvénykönyvben szabályozott részvénytársasági, illetve az 1930. évben szabályozott kft. formában biztosította] részben új típusú társulási formákat vezetett be a jogalkotás azok megkívánt részletességű tartalmi szabályozása nélkül. Ebbe a körbe elsősorban az az egyesülés tartozik, a 11/1967. (V. 13.) Korm. rendelet VIII. fejezetével, amelynek a jogalkotás ekkor még nem adott jogi személyiséget, hanem jogi személyiség nélküli, elsősorban koordinatív jellegű társulásként szabályozta. Ezen kívül fennmaradtak, sőt a szövetkezeti közös vállallattal szaporodtak a mezőgazdasági termelőszövetkezeti társulások.

1970-ben született meg az a gazdasági szabályozási alap, amelyre a gazdasági társulások újabb, egységesebb szabályozását most már alapítani lehetett. Ennek jogi tükröződéseként jelent meg az 1970. évi 19. tvr. a gazdasági társulásokról. Ez a társulási szabályozás már elismerte az egyesüléstől független vállalati polgári jogi társaság létrehozásának lehetőségét a tvr. II. fejezete szerint egyszerű társaság formájában, de az egyesülésnek kifejezetten jogi személyiséget nem adott. Emellett létrehozta az állami vállalatok vonatkozásában is a jogi személyiséggel rendelkező másodlagos vállalati alakzatot, a tvr. III. fejezete szerinti közös vállalatot. Tovább lépett a társasági jog szektorális széttagoltságának megszüntetése irányában, mivel az egyszerű társaságban és a közös vállalatban minden gazdálkodó szervezet lényegében azonos feltételek mellett részt vehetett.

A társulások gyakorlati elterjedése az 1970-es években fokozódott, elsősorban a mezőgazdasági, illetve élelmiszeripar terén jöttek létre szép számban társulások. A gazdaságpolitikai elképzelések is kedvezményezik a társulások további jelentősebb elterjedését. Ez indokolta részben a gazdasági társulásoknak mind a jogi személy, mind a nem jogi személy változataira vonatkozó alapszabályoknak Ptk.-ba való beépítését 1977-ben a Ptk. novellájával. (A gazdasági társulások jogágazatilag komplex, egységes és részletes, továbbfejlesztett szabályozását pedig az 1978. évi 4. tvr. végezte el.) Az 1977-es szabályozásban a Ptk. jogi személy fejezetébe került be a közös vállalat, a betéti társulás és az egyesülés (az 1977. évi szöveg szerint az 58. §-ba), míg a tisztán szerződési változat, a gazdasági társaság a Ptk. akkori 568. §-aként a XLVI. fejezetbe került.

A gazdasági társaságokról szóló 1988. évi VI. törvény

2. A gazdasági társaságokról szóló, többször módosított 1988. évi VI. tv. (a továbbiakban: 1988-as Gt.) alapvetően megváltoztatta a magyar társasági jog szerkezetét. Létrehozta az üzletszerű közös gazdasági tevékenység folytatására vagy annak elősegítésére saját cégnév alatt jogalanyisággal rendelkező gazdasági társaságokat mintegy kereskedelmi társaságként. A gazdasági társaság gyűjtőnév így az üzletszerűen tevékenykedő társaságoknak mind a jogi személy, mind a jogi személyiséggel nem rendelkező változataira vonatkozik, az 1978. évi 4. tvr. szerinti nem jogi személy gazdasági társaság az 1988-as Gt. 332. §-a alapján 1989. december 31-ével megszűnt.

Az 1988-as kontinentális Gt. az európai jogok általános gyakorlatának megfelelően társasági formakényszeret alkalmazott, tételesen meghatározta a gazdasági társaságok formáit. Ezek: a közkereseti társaság, betéti társaság, egyesülés, közös vállalat, korlátolt felelősségű társaság, részvénytársaság. Ezen a hat formán kívül gazdasági társaság nem működhet. Az 1978. évi 4. tvr. szerinti betéti társulást az 1988-as Gt. 334. §-a 1989. december 31. napjával megszüntette, nem minősülnek gazdasági társaságnak az 1988-as Gt. 3. §-a szerint a szövetkezetek, a szakcsoportok, a vízgazdálkodási társulatok, az ún. jogi személy (oktatói stb.) munkaközösségek.

Az 1988-as Gt. valamennyi gazdasági társaságnak saját cégnév alatt jogalanyiságot biztosított, cégnevük alatt ugyanis az 1. § (2) bekezdése értelmében jogokat szerezhetnek és kötelezettségeket vállalhatnak. Minősített jogalanyisággal, azaz jogi személyiséggel azonban csak négy társasági forma, a korábbi szabályozásnak megfelelően az egyesülés, illetve a közös vállalat, valamint a korszerűen újraszabályozott korlátolt felelősségű társaság (a továbbiakban: kft.), végül a részvénytársaság (a továbbiakban: rt.) rendelkezett. Ennek megfelelően a Ptk. a közkereseti társaságot és a betéti társaságot a kötelmi jog különös részében, a társasági szerződésről rendelkező „A társaság” című XLVI. fejezet végén, az 578/H. §-ban, míg a jogi személyiségű gazdasági társaságokat az 52-56. §-ban vette fel a törvénybe.

A gazdasági társaságok a bíróságok (cégbíróságok) által vezetett közhiteles cégnyilvántartásba való bejegyzéssel nyerik el jogi személyiségüket. A cégeljárás és a cégnyilvántartás szabályait a többször módosított 1989. évi 23. tvr. tartalmazta.

Az 1988-as Gt. jellegzetessége a társasági jog alanyi egységesítése, azaz a 4. §-a szerint gazdasági társaságot az állam, a jogi személyek, jogi személyiség nélküli gazdasági társaságok és természetes személyek, külföldiek és belföldiek egyaránt egységes szabályok szerint alapíthatnak. A korábbi tradícióknak megfelelően az egyesülésnek és közös vállalatnak csak jogi személy tagja lehetett az 1988-as Gt. alapján. A külföldi fogalmát az 1988-as Gt. 4. § (4) bekezdése lényegében a devizajogszabályokra való áttalálással írja körül. A külföldi részvételre az 1988-as Gt. 7. §-a csak a legalapvetőbb szabályokat állapítja meg, a külföldi befektetések gazdaságpolitikai kedvezményeit a többször módosított 1988. évi XXIV. tv. tartalmazza. Külföldiek mind a hat gazdasági társasági formában egyaránt részt vehetnek, egyesülésben és közös vállalatban azonban csak akkor, ha hazai joguk szerint jogi személyiséggel rendelkeznek.

A társasági jog újraszabályozásai

3. Az első 1988-as Gt. helyébe először az 1997. évi CXLIV. törvény, majd 2006. július 1-jével a 2006. évi IV. törvény (a továbbiakban: Gt.) lépett.

A 2006. évi IV. törvény alapelveiben, szerkezetében jórészt megegyezik a korábbi Gt.-vel. A Gt. kb. 6-8 évenkénti újraalkotását azonban indokolja a gyakorlati tapasztalatok érvényesítése, a társ jogterületekkel (pl. számviteli törvény, tőkepiaci törvény) való szinkron megteremtése, az európai jogharmonizációs igények, valamint a cégbíráskodás-cégnyilvántartás technikai lehetőségeinek jelentős bővülése indokolja. Az új Gt. 3. §-a - lényegében a korábbiakkal egyezően - a gazdasági társaságot „üzletszerű közös gazdasági tevékenység folytatására irányuló” társaságként határozza meg, a 4. § azonban a gazdasági társaságok mind a négy formájában (közkereseti társaság, betéti társaság, korlátolt felelősségű társaság, részvénytársaság) lehetővé teszi a nonprofit gazdasági társaság létrehozását is. A Gt.-ben társasági formakényszer van, az előzőekben említett négy társasági forma közül a korlátolt felelősségű társaságok és a részvénytársaságok a jogi személyek, ezért a Ptk. 57. § (2) bekezdése ezeket sorolja fel, a másik két gazdasági társaság a Ptk. 578/H. § alá esik (cégnevük alatt ezek is jogképesek).

A (2) bekezdésben említett közös vállalatot az új Gt. már nem szabályozza, de a már működő közös vállalatok tovább működhetnek [l. az 53. § (2) bekezdéséhez fűzött kommentárt]. Ezért a Ptk. ezen rendelkezését nem helyezték hatályon kívül. A Gt.-ben változatlanul szereplő egyesülés 1997. évi CXLIV. törvény kivette a gazdasági társaságok köréből és kooperatív jogi személyként szabályozta - l. a Ptk. 74/H. §-hoz fűzött kommentárt.

Gazdasági társaságban - a Gt.-ben meghatározott kevés kivétellel - bárki tag lehet, így külföldiek is.

Ptk. 53. § (1)

(2) A közös vállalat a tagok által alapított olyan gazdasági társaság, amely kötelezettségeiért elsősorban vagyonával felel. Ha a vállalat vagyona a tartozásokat nem fedezi, a tagok a vállalat tartozásaiért együttesen - vagyoni hozzájárulásuk arányában - kezesként felelnek.

(3) A korlátolt felelősségű társaság olyan gazdasági társaság, amely előre meghatározott összegű törzsbetétekből álló törzstőkével (jegyzett tőke) alakul, és amelynél a tag kötelezettsége a társasággal szemben csak törzsbetétnének szolgáltatására és a társasági szerződésben esetleg megállapított egyéb vagyoni hozzájárulás szolgáltatására terjed ki. A társaság kötelezettségeiért - törvényben meghatározott kivétellel - a tag nem felel.

(4) A részvénytársaság olyan gazdasági társaság, amely előre meghatározott számú és névértékű részvényekből álló alaptőkével (jegyzett tőkével) alakul, és amelynél a tag (részvényes) kötelezettsége a részvénytársasággal szemben a részvény névértékének vagy kibocsátási értékének szolgáltatására terjed ki. A részvénytársaság kötelezettségeiért - törvényben meghatározott kivétellel - a részvényes nem felel.

Jegyzet: A Ptk. 53. § (1) bekezdését az 1997. évi CXLIV. törvény 320. § a) pontja hatályon kívül helyezte. A (2)-(3) és (4) bekezdés az 1997. évi CXLIV. törvény 303. § (2)-(3), illetve (4) bekezdése alapján módosított szöveg. Hatályos: 1998. VI. 16-ától.

A Ptk. 53. §-a három jogi személy gazdasági társaság, a közös vállalat (kv.), a korlátolt felelősségű társaság (kft.) és a részvénytársaság (rt.) definícióját tartalmazza, anélkül, hogy e társasági formák részletes szabályait beleemlítené - e szabályok [l. Ptk. 56. § (2) bekezdését] külön törvényben, a 2006. évi IV. törvényben (Gt.) találhatók. Mivel az egyesülés a Gt.-ben már nem gazdasági társaság, hanem koordinatív jogi személy, a Ptk. az egyesülést külön §-ban (74/H. §) határozza meg.

Közös vállalat

1. A közös vállalat a magyar gazdasági reform sajátos jogintézménye, lassan kihalóban levő társasági forma. Szervezetének és működésének szabályozása az 1997. évi CXLIV. törvény XI. fejezete a 121-174. §-ban található. A közös vállalati forma lassan kiürül: többségük már átalakult részvénytársasággá vagy kft.-vé. A közös vállalat gazdasági vállalkozás, a tagok közös gazdálkodása valósul meg benne. Alapvető különbsége a közkereseti társaságtól, hogy jogi személy, a korlátolt felelősségű társaságtól, hogy nemcsak saját vagyonával felel tartozásaiért, hanem ha a vállalat vagyona a tartozásokat nem fedezi, a tagok a vállalat tartozásaiért együttesen, de vagyoni hozzájárulásuk arányában osztottan kezesként felelnek.

A közös vállalat legfőbb szerve az igazgatótanács, operatíván az igazgató vezeti, felügyelőbizottság felállítása nem kötelező. A közös vállalatnál - hasonlóan a részvénytársasághoz és a korlátolt felelősségű társasághoz - ha a vállalat főfoglalkozású munkavállalóinak száma éves átlagban a kétszáz főt meghaladja - kötelezően felügyelőbizottságot kell létrehozni, amelyben egyharmadot a dolgozók választott képviselői képeznek (új Gt. 36-37. §). A felügyelőbizottság azonban a közös vállalatnál kizárólag ellenőrző szerv lehet, a közös vállalat döntéseit az igazgatótanács, illetve az igazgató hozza.

A közös vállalat szabályozását a 2006. évi IV. törvény már nem tartalmazza, de a Gt. 333. § (7) bekezdése kimondja, hogy az új Gt. hatálybalépésekor még működő közös vállalatok az 1997. évi CXLIV. törvény szabályai szerint tovább működhetnek. Ezért a Ptk. közös vállalatra vonatkozó szabályait nem helyezték hatályon kívül.

Korlátolt felelősségű társaság

2. A jelenleg Magyarországon legelterjedtebb forma a korlátolt felelősségű társaság (kft.). A korlátolt felelősségű társaságot (továbbiakban kft.) a 2006. évi IV. törvény IX. fejezete szabályozza. A kft. olyan gazdasági társaság, amely előre meghatározott összegű törzsbetétekből álló törzstőkével alakul, és amelynél a tag kötelezettsége a társasággal szemben nem csak törzsbetétnének szolgáltatására terjed ki és a társaság hitelezőkkel szembeni tartozásaiért a tag nem felel. A kft. személyegyesülés jellegű társaság, ezért a törzsbetétek helyébe lépő üzletész nem értékpapír, hanem vagyoni értékű jog. A Gt. egyszemélyes kft.-t is ismer. A kft. legfőbb szerve a taggyűlés, operatív vezetését egy- vagy több ügyvezető látja el.

A 2006-os Gt. a kft. szabályozását sok vonatkozásban diszpozitívvá tette, így pl. a kft. üzletészére vonatkozó elővásárlási joggal kapcsolatban is.

Részvénytársaság

3. A Gt.-ben a legrészletesebben szabályozott társasági forma a részvénytársaság (X. fejezet). Az rt. is ún. korlátozott felelősségű társaság, amelynek tartozásaiért a részvényes nem felel. A részvényes felelőssége az rt.-vel szemben csak részvénye névértékének, illetve kibocsátási értékének mértékéig terjed. Az rt.-nek meghatározott mértékű alaptőkéje van, amely előre meghatározott összegű és névértékű részvényekből áll. A részvény - a kft. üzletrészével szemben - a Ptk. 338/A-C. §-ban meghatározott értékpapír, amely megtestesíti a részvényes vagyoni és személyi jellegű társasági jogait. A részvény kibocsátására és forgalmazására a 2001. évi CXX. törvény, azaz a tőkepiaci törvény értékpapírijogi szabályai az irányadók. Az rt. tehát tőketársaság, tipikus nagyvállalati forma. Az rt. egyszemélyes társaságként is létrehozható.

A részvénytársaság szabályozásánál a 2006-os Gt. számos újdonságot hozott. A legalapvetőbb változás, hogy az új Gt. élesen elválasztja egymástól a zártan működő és a nyilvánosan működő részvénytársaságot. Az alapszabályozás a zártan működő rt.-kre vonatkozik, és ehhez járulnak külön címben a nyilvánosan működő részvénytársaságra vonatkozó szabályok.

Az rt. legfőbb szerve a közgyűlés. Ügyvezetését főszabályként a 3-11 tagból álló igazgatóság látja el. A nyilvánosan működő rt.-knél főszabályként a felügyelőbizottság kötelező szerv, de mód van arra, hogy az alapszabály kimondja: az igazgatóság + felügyelőbizottság duális rendszer helyett az angol-amerikai egységes monista Board-rendszert válasszák. Ez esetben az egységes vezető szervet a Gt. igazgatótanácsnak nevezi. Az rt.-nél a könyvvizsgáló kötelező szerv.

Ptk. 54. § (1) A gazdasági társaság alapításához társasági szerződés (alapító okirat); részvénytársasági formában működő gazdasági társaság esetében pedig alapszabály (alapító okirat) szükséges.

(2) A társasági szerződésben meg kell határozni:

- a) a társaság nevét és székhelyét,
 - b) a társaság tagjait, nevük (cégnevük) és lakóhelyük (székhelyük)- kivéve az alapszabályban a részvényeseket - feltüntetésével,
 - c) a társaság tevékenységi körét,
 - d) a társaság jegyzett tőkéjét, a jegyzett tőke (a tagok vagyoni hozzájárulása) rendelkezésre bocsátásának módját és idejét,
 - e) a cégjegyzés módját,
 - f) a vezető tisztségviselők nevét és lakóhelyét,
 - g) a gazdasági társaság időtartamát, ha a társaságot határozott időre alapítják, valamint
 - h) mindazt, amit a gazdasági társaságokról szóló törvény az egyes társasági formáknál kötelezően előír.
- (3) A gazdasági társaság a cégjegyzékbe való bejegyzéssel, a bejegyzés napjával jön létre.**

Jegyzet: Az 54. § szövegét az 1997. évi CXLIV. törvény 303. § (5) bekezdése állapította meg. Hatályos: 1998. VI. 16-ától.

A gazdasági társaság alapítási eljárás eredményeként jön létre, kivéve, ha a Gt. VI. fejezetében szabályozott átalakulás (valamint egyesülés - összeolvadás, beolvadás, illetve szétválás - különválás, kiválás) eredményeként keletkezik.

Az alapítási eljárás első lépése a társulni kívánók akaratmegegyezése, azaz a társasági szerződés megkötése. A társasági szerződés kötelező tartalmát a Gt. 11. §-a általában meghatározza, ehhez a kft.-re, illetve rt.-re vonatkozó (az előző §-nál ismertetett) Gt. második részében található fejezetek kiegészítő kötelező kellékeket is meghatároznak. A Gt. 11. §-ához igazodik a Ptk. 54. § (2) bekezdése. Természetesen a törvényes feltételek mellett a társulók a Gt. kogens szabályaihoz nem ütköző további rendelkezéseket is felvethetnek a társasági szerződésbe. A Gt. 9. § (1) bekezdése szerint ugyanis a tagok a társasági szerződés tartalmát a jogszabályok keretei között szabadon állapíthatják meg. (Megjegyzendő, hogy a hatályos Gt.-ben a 9. § alapján valamennyi társasági forma tekintetében a kogens szabályozás vált főszabállyá, szemben az első Gt.-vel, ahol csak az rt. szabályozása volt főszabályként kogens, a közös vállalaté és a kft.-é főszabályként diszpozitív volt.)

A társasági szerződésre vonatkozó szabályok az irányadók

- az egyszemélyes társaságok (kft., rt.) alapító okiratára
- a részvénytársaság alapszabályára.

A gazdasági társaságok társasági szerződését - a polgári jogi társasággal (Ptk. 568. §) ellentétben - kötelező írásba foglalni és azt minden alapítónak (alapító tagnak) alá kell írnia (kivétel a nyilvánosan alapított rt. alakuló közgyűlésén elfogadott alapszabálya). A társasági szerződést ügyvédnek kötelező ellenjegyeznie, illetve közjegyző által készített közokiratba kell foglalni (Gt. 11. §).

A gazdasági társaság alapítását a társasági szerződés megkötésétől számított 30 napon belül be kell jelenteni az illetékes cégbíróságnak. A bejegyzési eljárást és az ezt követő nyilvános közzétételt a cégnyilvántartásról, a cégnyilvánosságról és a bírói cégeljárásról szóló 2006. évi V. törvény (Ctv.) szabályozza.

A gazdasági társaság a cégnyilvántartásba való bírósági bejegyzéssel jön létre a jövőre nézve.

Ptk. 55. § A közös vállalatnál az igazgató, korlátolt felelősségű társaságnál az ügyvezető, míg részvénytársaságnál az igazgatóság tagjai képviselik a gazdasági társaságot harmadik személyekkel szemben, valamint bíróságok és hatóságok előtt.

Jegyzet: Az 1988. évi XXV. törvény 1. §-ával megállapított és az 1997. évi CXLIV. törvény 320. § a) pontja által módosított szöveg.

Ez a § a Gt. alapján a három jogi személy gazdasági társaságnál a törvényes (szervezeti) képviselőt rendjét állapítja meg. Törvényes képviselőre a gazdasági társaság vezető tisztségviselői jogosultak.

Az 1997. évi CXIV. törvény 114. § a közös vállalatnál azt mondja ki, hogy mivel a társaságot az igazgatótanács által meghatározott időre választott igazgató egyéni felelősséggel vezeti, így a harmadik személyekkel, bíróságokkal és hatóságokkal szemben a törvényes képviseletet is az igazgató látja el. Az igazgató nevét és lakcímét ezért bejegyzés és közzététel végett be kell jelenteni a cégbíróságnak. Az igazgató, mint a közös vállalat vezető tisztségviselője, a vállalat ügyvezetését a társasági szerződés és az igazgatótanács, mint a közös vállalat legfőbb szerve határozatainak keretében látja el. Az igazgatótanács a vállalat egyes vezető állású dolgozóival kapcsolatos munkáltatói jogok igazgató általi gyakorlását egyetértéséhez kötheti [114. § (2) bek.].

A kft. ügyének intézését és egyben a társaság képviseletét a taggyűlés által választott, illetve alapításkor a társasági szerződésben kijelölt egy vagy több ügyvezető látja el. Az ügyvezető tag és külső személy egyaránt lehet.

Az rt. ügyvezetését főszabályként (a 247. §-ban szabályozott egyszemélyes vezetés kivételével) az igazgatóság mint testület látja el, és az igazgatóság tagjai minősülnek vezető tisztségviselőknek. Az igazgatóság 3-11 főből áll, elnökét maga választja tagjai közül. Az rt.-t ennek megfelelően az igazgatóság tagjai képviselik kifelé, harmadik személyekkel szemben, valamint bíróságok és hatóságok előtt. Mint már az 55. §-nál említettük, a nyilvánosan működő rt.-nél igazgatóság helyett igazgatótanács működik.

A Gt. általános rendelkezése szerint a vezető tisztségviselők képviseleti jogát a társasági szerződés (alapító okirat, alapszabály) korlátozhatja, illetve több vezető tisztségviselő között megoszthatja. A vezető tisztségviselők cégjegyzési, azaz a társaság nevében való aláírási joga is önálló. Így az rt. igazgatósági tagjai is - korlátozás hiányában - egyedül jegyzik a céget, még a bankszámla tekintetében is. A képviseleti jogot és így a cégjegyzési jogot is a társasági szerződés korlátozhatja, de ez harmadik személyekkel szemben nem hatályos. A cégjegyzés úgy történik, hogy a társaság cégjegyzésére jogosultak az iratokat a társaság cégneve alatt saját névaláírásukkal látják el, az aláírásnak az ún. aláírási címpéldányon szereplő aláírással kell azonosnak lennie.

A vezető tisztségviselők az ügyek meghatározott csoportjára nézve a társaság munkavállalóit képviseleti joggal ruházhatják fel. Az ily módon feljogosított munkavállalók képviseleti jogukat tovább nem ruházhatják át és érvényes cégjegyzésükhöz - a társasági szerződés eltérő rendelkezése hiányában - két aláírás szükséges. Ezen szabály alól csak az a munkavállaló a kivétel, akit a gazdasági társaság legfőbb szerve (közös vállalatnál az igazgatótanács, kft.-nél a taggyűlés, rt.-nél a közgyűlés) *cégvezetőnek* jelöl ki, a cégvezető ugyanis általános jellegű képviseleti joggal rendelkezik és egyedüli cégjegyzési joggal bír.

A gazdasági társaság munkavállalóival szemben a munkáltatói jogokat - a társasági szerződés eltérő rendelkezése hiányában - a vezető tisztségviselők, illetve rt.-nél az igazgatóság gyakorolja.

Ptk. 56. § (1) A gazdasági társaság megszűnik, ha

a) a társasági szerződésben (alapszabályban) meghatározott időtartam eltelt, vagy más megszűnési feltétel megvalósult;

b) elhatározza jogutód nélküli megszűnését;

c) elhatározza jogutódlással történő megszűnését (átalakulását);

d) tagjainak száma - a korlátozott felelősségű társaságot és a részvénytársaságot kivéve - egy főre csökken, és törvényben meghatározott határidőn belül nem jelentenek be a cégbíróságnál új tagot;

e) a cégbíróság megszűntnek nyilvánítja;

f) a cégbíróság hivatalból elrendeli törlését;

g) a bíróság felszámolási eljárás során megszünteti;

h) a gazdasági társaságról szóló törvénynek az egyes társasági formákra vonatkozó szabályai azt előírják.

(2) A gazdasági társaságra vonatkozó részletes szabályokat külön törvény állapítja meg.

Jegyzet: A Ptk. 56. § szövegét az 1988. évi XXV. törvény 1. §-a állapította meg. Hatályos: 1989. I. 1-jétől. Az (1) bekezdés c), d), f), g), h) pontjának hatályos szövegét az 1997. évi CXIV. törvény 303. § (6) bekezdése állapította meg. Hatályos: 1998. VI. 16-ától.

A jogi személy gazdasági társaság megszűnhet a társulók akaratából, a fizetéseképtelenség következményeként, a hitelezők érdekében lefolytatott felszámolási eljárás eredményeképp és cégbírósági döntés alapján. Valamennyi esetben a társaság a cégjegyzékből való törléssel veszti el jogi személyiségét.

A társaság határozott időre való alapítása esetén az időtartam eltelte „automatikusan” megszünteti a társaságot, hasonló a helyzet, ha a társasági szerződésbe megszüntető feltétel került, és a feltétel bekövetkezett. Ez esetben a cégbírósági törlés előtt a Ctv.-ben szabályozott végelszámolási eljárást kell lebonyolítani, hiszen a társaság jogutód nélkül megszűnik. A végelszámoló általában a megszűnő társaság vezető tisztségviselője.

Mind a közös vállalat, mind az rt., illetve a kft. esetében a társaság legfőbb szerve legalább háromnegyedes szótöbbséggel úgy határozhat, hogy jogutód nélkül megszünteti a társaságot. Ez esetben is végelszámolást kell lebonyolítani. Az 53. § d) pontja viszont az rt.-re, illetve a kft.-re nem értelmezhető, hiszen ezeknél a Gt. ismer egyszemélyes társaságot, a közös vállalatnál viszont a tagok számának egyre csökkenése a társaság megszüntetésére vezet.

Ha viszont a társaság legfőbb szerve ugyancsak legalább háromnegyedes többséggel a társaság formaváltoztatása mellett dönt, *átalakulási eljárásra* kerül sor. Az átalakulás nem valódi megszűnés, hiszen *egyetemes jogutódlás* megy végbe, tehát a régi társaság helyett új társaság keletkezik. Az átalakulás részletes szabályait a Gt. VII. fejezete határozza meg, amely részben általános, részben az egyes társasági formákra vonatkozó különös szabályokat határoz meg. Felszámolás, illetve végelszámolás alatt álló társaság nem alakulhat át. Az átalakuláshoz a társaság legfőbb szerve részéről két döntés szükséges (egy elvi és egy konkrét), mindkettő legalább háromnegyedes többséggel. Kötelező előfeltétele általában az átalakulásnak az átalakulási terv, illetve a vagyonmérleg elkészítése. A Gt. szerint bármely gazdasági társaság bármely gazdasági társasággá alakulhat.

Az átalakulás szabályai az irányadók a gazdasági társaságok *egyesülésére* (amely összeolvadás és beolvadás formájában mehet végbe, illetve a gazdasági társaságok szétválására, amely különválás és kiválás formájában mehet végbe).

Ha a jogi személy gazdasági társaság tartósan fizetéseképtelen, a többször módosított 1991. évi XL. törvény szabályai szerint felszámolási eljárásra kerül sor, amelynek végén a felszámolást végző bíróság (nem a cégbíróság!) megszünteti a társaságot. (A bíróság döntése alapján a társaság a cégjegyzékből való törléssel szűnik meg.)

A cégbíróság két esetben szüntetheti meg a gazdasági társaságot: egyfelől törvényességi felügyeleti eljárás keretében, annak leg súlyosabb szankciójaként a társaságot eltiltja a további működéstől, és egyben megszűntnek nyilvánítja, illetve a ténylegesen nem működő közös vállalatot, kft.-t, rt.-t a cégbíróság megszűntnek nyilvánítja. Az első esetben le kell folytatni a végelszámolási eljárást, a második esetben (ún. fantomtársaság) nem.

A társaság jogutód nélküli megszűnése esetében a megszűnő társaságot terhelő kötelezettségek alapján érvényesíthető követelések általában öt év alatt évülnek el a megszűnéstől számítva.

7. Közhasznú társaság¹

Ptk. 57. § (1) A közhasznú társaság közhasznú - a társadalom közös szükségleteinek kielégítését nyereség és vagyonszerzési cél nélkül szolgáló - tevékenységet rendszeresen végző jogi személy. A közhasznú társaság üzletszerű gazdasági tevékenységet a közhasznú tevékenység elősegítése érdekében folytathat; a társaság tevékenységéből származó nyereség nem osztható fel a tagok között.

(2) A közhasznú társaságra az e törvényben meghatározott eltérésekkel a gazdasági társaságokról szóló törvénynek a gazdasági társaságokra irányadó közös szabályait, valamint a korlátozott felelősségű társaságra vonatkozó szabályait kell megfelelően alkalmazni.

(3) A társasági szerződésben meg kell határozni a közhasznú társaság által végzett közhasznú tevékenységet és - szükség szerint - az általa folytatott üzletszerű gazdasági tevékenységet. A társasági szerződésben meg kell határozni a társaság megszűnése esetén a 60. § (3) bekezdésében meghatározott vagyon közhasznú célra való fordításának módját is.

Jegyzet: Az 57. § szövegét az 1997. évi CXIV. törvény 304. § (1) bekezdése állapította meg. Hatályos: 1998. VI. 16-ától.

Nonprofit társasági jelleg

1. A közhasznú társaság a köztestülettel (Ptk. 65. §) és a közalapítvánnyal (Ptk. 74/G. §) együtt került a Ptk.-ba. Ugyanakkor - az államigazgatási irodalomban felbukkanó nézetekkel ellentétben - a közhasznú társaság nem közjogi jogi személy. A közhasznú tevékenység ugyanis - amelyet a Ptk. 57. § (1) bekezdés első mondata általános jelleggel a társadalom közös szükségleteinek kielégítésével azonosít - önmagában nem tesz egy jogi személyt közjogivá. A közhasznú társaság valójában egy *nonprofit korlátozott felelősségű társaság*. Mint ahogy ezt az 1993. évi XCII. törvény 31. §-ához fűzött miniszteri indoklás is kifejti, a kft. alapvetően személyegyesülési jellegéhez jobban lehetett kapcsolni a nonprofit jellegű, mint a tőkeegyesülés jellegű részvénytársasághoz.

A közhasznú társaság (kht.) alapvetően abban tér el a „normál” kft.-től, hogy

a) a társadalom közös szükségleteinek rendszeres kielégítését célozza,

b) nincs vagyon-, illetve nyereségszerzési célja (nonprofit jelleg),

c) ezért a kht. üzletszerű gazdasági tevékenységet csak a közhasznú tevékenységet alátámasztó, kiegészítő jelleggel, a közhasznú tevékenység elősegítése érdekében folytathat (ezért kell e két tevékenységet a társasági szerződésben egymástól elkülöníteni),

d) a társaság tevékenységéből származó esetleges nyereség nem osztható fel a tagok között, azt a közhasznú tevékenységre kell fordítani mind a társaság fennállása alatt, mind ezután. [Ezért kell a (3) bekezdés szerint a kht. társasági szerződésében rendelkezni arról, hogy a társaság jogutód nélküli megszűnése esetén hogyan fordítsák a vagyont közcélra.]

Ugyanakkor a közhasznú társaság mint nonprofit kft. a Gt. korlátozott felelősségű társaságra vonatkozó különös, illetve a Gt. gazdasági társaságokra vonatkozó általános szabályai szerint működik, azokkal az eltérésekkel, amelyeket a Ptk. 57-60. §-a a kht. közhasznú tevékenysége folytán meghatároz. A közhasznú társaság emellett a cégjegyzékbe is bejegyzendő cég, reá a Ctv. rendelkezései is irányadók. Megjegyezzük még, hogy mivel a közhasznú társaságra a kft. szabályait kell mögöttes jogterületként alkalmazni, mód van egyszemélyes közhasznú társaság alapítására is. Az *egyszemélyes közhasznú társaság* igen közel áll a Ptk. 74/A-F. §-ban szabályozott alapítványhoz (és így bizonyos mértékben pótolni képes a magyar jogból hiányzó gazdálkodó alapítványt), azzal a nem lényegtelen különbséggel, hogy az alapítvány elszakad az alapítótól, viszont az egyszemélyes közhasznú társaság alapítója teljes körű tulajdonosi rendelkezési jogot gyakorolhat a társaság, illetve a társaság vagyona felett. (A gyakorlati tapasztalatok szerint a kht.-k jelentős része egyszemélyes társaságként működik.)

¹ A közhasznú társaságra vonatkozó szabályokat (Ptk. 57-60. §) a 2006. évi IV. törvény 367. § (1) bekezdése 2009. VII. 1-jével hatályon kívül helyezte. Lásd még: 2006. évi IV. törvény 365. §

Közhasznú tevékenység

A közhasznú társaság által konkrétan folytatódó közhasznú tevékenységet a társasági szerződésben - nyilván a társaság tevékenységi köréként - meg kell határozni. Az 1993. évi XCII. törvény miniszteri indoklása példaként az oktatást, művelődést, tudományos kutatást, egészségügyi tevékenységet, szociális gondozást, környezetvédelmet jelöli meg. Nem tévesztendő össze a Ptk. szerint a közhasznú társaság tevékenységi körében szerepeltetendő közhasznú tevékenység a közhasznú szervezetekről szóló, többször módosított 1997. évi CLVI. törvény 26. § c) pontjában tételesen felsorolt közhasznú tevékenységekkel. Közhasznú jogállású minősítést az 1997. évi CLVI. törvény (a továbbiakban: nonprofit törvény) szerint csak az a közhasznú társaság szerezhethet (és így élvezheti az ezzel járó gazdaságpolitikai kedvezményeket), amelynek tevékenységi körében a nonprofit törvény szerinti közhasznú tevékenységek szerepelnek. Ugyanakkor a cégbíróság által olyan társaság is bejegyezhető közhasznú társaságként, amely nem a nonprofit törvény 26. § c) pont szerinti tevékenységi körrel rendelkezik. Ez esetben azonban a közhasznú társaság nem kap közhasznú besorolást a nonprofit törvény szempontjából.

A közhasznú társaság csak jogi személy formában működhet és a Ptk. 685. § c) pontja szerinti gazdálkodó szervezet.

A közhasznú társaság jövőre való megszüntetése

A 2006. évi IV. törvény 365. §-a kimondja, hogy közhasznú társaság 2007. július 1-je után nem alapítható, a július 1-jén már működő kht.-k 2009. június 30-ig a Ptk. szabályai szerint működhetnek tovább. A közhasznú társaság 2007. július 1-jét követő két éven belül társasági sztródése módosításával vagy az új Gt. 4. §-ában szabályozott nonprofit kft.-ként működhet tovább, avagy más cégformájú nonprofit gazdasági társasággá alakulhat át, vagy jogutód nélküli megszűnéséről kell döntenie. Amennyiben ez 2009. június 30-ig nem történik meg, a cégbíróság a közhasznú társasággal szemben a Ctv. 84. §-a szerinti megszüntnek nyilvánítási törvényességi felügyeleti eljárást folytat le.

A rendelkezés oka, hogy a közhasznú társaság intézményével számos visszaélés történt, költségvetési szervekből mesterséges kht.-k lettek stb. Az államreform során ezt az anomáliát fel kívánták számolni, a valódi civilszféra számára viszont rendelkezésre áll a kft.-nél jóval bővebb formaválasztékú nonprofit gazdasági társaság (Gt. 4. §), amely a hivatkozott 1997. évi közhasznú szervezetekről szóló törvény szabályai szerint kérheti közhasznú szervezetté nyilvánítását.

Ptk. 58. § (1) Közhasznú társaság alapítható úgy is, hogy az egyes jogi személyek vállalata - ideértve azt a vállalatot is, amelynek cégnevében az intézet megjelölés szerepel -, illetve a gazdasági társaság közhasznú társasággá alakul át. Ebben az esetben a közhasznú társaság válik az egyes jogi személyek vállalata (intézete), illetve a gazdasági társaság jogutódjává.

(2) A közhasznú társaságnak az (1) bekezdés szerinti alapítására megfelelően alkalmazni kell a gazdasági társaságok átalakulására vonatkozó szabályokat, kivéve, ha a jogelőd korlátolt felelősségű társaság, amelyből a társasági szerződés megfelelő módosításával hozható létre közhasznú társaság.

(3) A közhasznú társaság a cégjegyzékbe való bejegyzéssel, a bejegyzés napjával jön létre.

(4) A közhasznú társaság elnevezést - vagy annak „kht.” rövidítését - a társaság cégnevében fel kell tüntetni.

(5) A közhasznú társaság tagjait nyilvános felhívás útján is lehet gyűjteni.

Jegyzet: Az 58. § szövegét az 1997. évi CXLIV. törvény 304. § (1) bekezdése állapította meg. Hatályos: 1998. VI. 16-ától.

A közhasznú társaság alapítására a gazdasági társaságok alapítására vonatkozó általános szabályok az irányadók. E szerint közhasznú társaságot természetes és jogi személyek (jogi személyiség nélküli gazdasági társaságok), bel- és külföldiek egyaránt alapíthatnak, illetve már működő társaságba tagként beléphetnek. A kft. alapításától eltérő szabály - és ezt a közhasznú jelleg indokolja -, hogy a kht. tagjait nyilvános felhívás alapján is lehet gyűjteni.

A kht. társasági szerződésének (alapító okiratának) *alaki részeire* a Gt. általános szabályai eltérés nélkül irányadók (pl. ügyvédi ellenjegyzés stb.). A kht. is működhet előtársasági formában. A közhasznú társaság is az új Gt. általános szabályai szerint - és ez eltér az 1993-98 között érvényesült eredeti rendelkezésekhez képest, amikor a kht. is a társasági szerződés megkötésének időpontjára visszamenő hatállyal jött létre - *a cégjegyzékbe való bejegyzéssel, a cégbejegyzés napjával jön létre.*

A közhasznú társaság társasági szerződésének kötelező tartalmára a Ptk. 57. §-ában foglalt eltérésekkel - a Gt. 11. §-ában foglalt általános, illetve a kft. alapítására vonatkozó különös szabályok az irányadók.

Közhasznú társaságok létrejöttének eléggé általános módja az *átalakulás*. Valamennyi gazdasági társaság átalakulhat az új Gt. szabályai szerint közhasznú társasággá a Gt. átalakulásra vonatkozó fejezete szabályainak megfelelő alkalmazásával, tehát nemcsak a korlátolt felelősségű társaság, mint korábban. (Nincs szükség tehát arra, hogy ha pl. egy rt. kíván kht.-vé átalakulni, első lépcsőben kft.-vé alakuljon át, és utána a kft.-ből alakulhat kht.-vé.) A VII. fejezetre való hivatkozás részben az átalakulás közös szabályainak, részben a kft.-re vonatkozó speciális szabályoknak alkalmazását jelenti a Ptk. 57. § (2) bekezdésénél fogva. Ez alól egy kivétel van, nevezetesen, ha korlátolt felelősségű társaság kíván átalakulni közhasznú társasággá, mert ez esetben nem az átalakulás már hivatkozott szabályait, hanem a társasági szerződés módosítására vonatkozó szabályt kell alkalmazni. A törvény kifejezett rendelkezése folytán - bár a cégbírósági gyakorlatban ezt sokszor megkövetelik - tehát kft. kht.-vá való átalakulása esetén nincs szükség kétszeres taggyűlési döntésre, a illetve vagyonmérlegre stb.

Az 1997. évi CXLIV. törvény 304. §-a következtében a Ptk. 58. § (1) bekezdése az egyes jogi személyek vállalatának (Ptk. 70. §) is lehetővé teszi, hogy a Gt. VII. fejezetének megfelelő alkalmazásával egyetemes jogutódlással közhasznú társasággá alakuljon át. Ez a szabály azonban nyilván nehezen alkalmazható, hiszen az egyes jogi személyek vállalata nem társasági felépítésű.

Ptk. 59. § (1) A közhasznú társaság taggyűlésének kizárólagos hatáskörébe tartozik az olyan szerződés jóváhagyása, amelyet a társaság a társadalmi közös szükséglet kielégítéséért felelős szervvel köt a közhasznú tevékenység folytatásának feltételeiről. A szerződést a megkötésétől számított harminc napon belül a cégbíróságon letétbe kell helyezni.

(2) A közhasznú társaságnál felügyelőbizottság létrehozása és könyvvizsgáló választása kötelező. Ha a felügyelőbizottság a közhasznú tevékenység folytatásának feltételeiről kötött szerződés megszegését észleli, köteles haladéktalanul összehívni a közhasznú társaság taggyűlését.

Jegyzet: Az 59. § szövegét az 1997. évi CXLIV. törvény 304. § (1) bekezdése állapította meg. Hatályos: 1998. VI. 16-ától. Az (1) bekezdést második mondatral kiegészítette, illetve a (3) bekezdést hatályon kívül helyezte a 2003. évi XXIV. törvény 15. § (1) bekezdése, illetve a 34. § d) pontja. Hatályos: 2003. VI. 9-étől.

A közhasznú társaság szervezete megegyezik a kft.-vel, mindössze két többletrendeletkezés található. Az egyik, hogy a közhasznú társaságnál - annak nagyságától, törzstőkéjétől, tagjai számától függetlenül - a *felügyelőbizottság* és a *könyvvizsgáló* intézménye *kötelező*. A másik, hogy a Ptk. kibővíti a taggyűlés kizárólagos hatáskörét azon *szerződés* jóváhagyásával, amelyet a társaság a közhasznú tevékenység folytatása feltételeinek biztosítása tárgyában a társasági közös szükséglet kielégítéséért felelős szervvel köt. E szerződés megtartását a közhasznú társaság felügyelőbizottsága folyamatosan vizsgálni köteles, és ha megszegését észleli, köteles összehívni a társaság taggyűlését (egyszemélyes társaság esetén az alapítót értesíteni). E szerződés nem képezheti üzleti titok tárgyát, nyilvános, abba bárki (bár a jogszabályszöveg szerint csak az érintett) betekinthez. Ezt szolgálja az a rendelkezés, mely szerint ezt a szerződést a cégiratok között a cégbíróságon kell elhelyezni.

Hangsúlyozni kell, hogy e szerződés megkötése *nem kötelező*, nem a közhasznú társaság létrejöttének előfeltétele - főleg az esetben szokott elmaradni, ha a kht. egyszemélyes társaság, hiszen ez esetben a közhasznú tevékenység feltételeit zömmel az alapító (minisztérium, önkormányzat stb.) biztosítja, és taggyűlés hiányában saját magával kötne szerződést. Többszemélyes társaságoknál azonban általában megkötik e szerződést, amely pl. a társasági adókedvezmény igénybevételének is feltétele. E szerződés jellegéről, típusáról a Ptk. nem nyilatkozik, általában keretszerződés jellegű.

Ptk. 60. § (1) Közhasznú társaság gazdasági társasággá nem alakulhat át, csak közhasznú társasággal egyesülhet, illetve csak közhasznú társaságokká válhat szét. Az egyesülésre, illetve szétválásra a gazdasági társaságokra vonatkozó törvény rendelkezéseit megfelelően alkalmazni kell.

(2) A cégbíróság a közhasznú társaságot - megszűnése esetén - törli a cégjegyzékből, a társaság a törléssel szűnik meg.

(3) Közhasznú társaság jogutód nélkül történő megszűnése esetén a társaság tagjai részére a tartozások kiegyenlítését követően csak a törzsbetétjeik alapításkori értéke adható ki, az ezt meghaladóan megmaradó vagyont közhasznú célra kell fordítani.

Jegyzet: A 60. § szövegét az 1997. évi CXLIV. törvény 304. § (1) bekezdése állapította meg. Hatályos: 1998. VI. 16-ától.

Amíg minden gazdasági társaság átalakulhat közhasznú társasággá, addig a Gt. a közhasznú társaság gazdasági társasággá való átalakulását (ideértve az esetleges visszaalakítást is) a Ptk. 60. § (1) bekezdésébe felvett új rendelkezéssel *kizárta*. Ugyanis korábban az ilyen átalakulással ki lehetett játszani a kht. nyereségének tagok közti felosztását tiltó szabályt. Miután a Gt. VII. fejezetének általános szabályai szerint a társaságok egyesülésére (összeolvadás, beolvadás) és szétválására (különválás, kiválás) az átalakulás szabályait kell mögöttes jogterületként alkalmazni, azt is ki kellett mondani, hogy közhasznú társaság csak közhasznú társasággal egyesülhet, illetve közhasznú társaságokra válhat szét.

A közhasznú társaság jogutód nélküli megszűnésének esetei azonosak a kft.-vel. A kht. is a cégbíróság által a cégnyilvántartásból való *törléssel* szűnik meg. A tagokkal való elszámolásra is a Gt. általános szabályai az irányadók azzal, hogy a fennmaradó vagyomból a tagok számára csak törzsbetétjeik alapításkori értéke adható ki, a többi vagyont a kht.-t létrehozó társasági szerződés rendelkezési szerint [Ptk. 57. § (3) bek.] közcélra kell fordítani.

8. Az egyesület és a köztestület

Ptk. 61. § Az egyesület olyan önkéntesen létrehozott, önkormányzattal rendelkező szervezet, amely az alapszabályában meghatározott célra alakul, nyilvántartott tagsággal rendelkezik, és céljának elérésére szervezi tagjai tevékenységét. Az egyesület jogi személy.

Jegyzet: A 61. § szövegét az előtte levő címmel az 1993. évi XCII. törvény 3. §-a állapította meg és a cím számozását módosította. Hatályos: 1994. I. 1-jétől.

Az egyesületi szabályozás felépítése

1. A Ptk.-nak az 1977. évi IV. törvénnyel történt módosítása után felépítésében a 7. alcím a társadalmi szervezetekről, a 8. alcím pedig az egyesületről szólt. *A társadalmi szervezet fogalma politikai okokból történt kiemelés volt*; az alkotmányban feltüntetett, alkotmányosan elismert politikai szervezetekről, illetve szakszervezetekről volt szó. A társadalmi szervezeteknek önálló jogi szabályozása lényegében nem volt; ha alapszabálya másként nem rendelkezett, az egyesületre vonatkozó szabályokat kellett megfelelően alkalmazni.

Ezen rendszeren alapvetően az 1989. évi II. tv. változtatott. E tv. az állampolgárok, illetve szervezeteik alapvető alkotmányos szabadságjogaként ismeri el az egyesülési jogot. E tv. gyűjtőkategóriája a társadalmi szervezet, amely az 1989. évi II. tv. 2. § (1) bekezdése szerint magában foglalja a politikai pártot, a szakszervezetet, valamint az egyesületet. Az egyesület tehát kizárólag beolvadt a társadalmi szervezetbe, amelyre a jogszabály általános rendelkezései (3-21. §) az irányadók.

A polgári jog logikája azonban más. A Ptk.-ban a fő kategória a hagyományos jogfejlődés alapján az egyesület, amelynek meghatározása a Ptk. 61. §-ában azonos az 1989. évi II. tv. 3. § (1) bekezdésében meghatározott társadalmi szervezetével. A Ptk.-ban az egyesületre vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni a társadalmi szervezetekre (64. §). Mivel azonban a Ptk. 8. alcímében az egyesület szabályozása nagymértékben lerövidült, az 1989. évi II. tv.-ben levő számos szabály polgári jogilag is figyelembe veendő, mintegy mögöttes joganyagként. Így pl. az 1989. évi II. tv. 2. § (4) bekezdése alapján az egyesület önálló belső egységét jogi személlyé nyilvánítja, a 13. § alapján egyesületi szövetség hozható létre kizárólag egyesületek, tehát jogi személyek tagságával stb.

Az egyesület fogalmi kellékei

2. Az egyesület a nem gazdasági célra létrejött jogi személyek alaptípusa, mint ilyen a gazdasági társaságok ellenpólusa, és természetesen a szövetkezetek is kiváltak a történeti fejlődés során az egyesületi gyűjtőkategóriából. Tágabb értelemben, elméletileg az egyesület is társaság. Önkéntes társulással keletkezik, ahol a társulási szerződést - éppúgy, mint a részvénytársaságnál - az alapszabály pótolja. Az egyesület - bár kiegészítő jelleggel gazdasági-vállalkozási tevékenységet is folytat [1989. évi II. tv. 19. § (2) bek.] - alapvetően kulturális, sport, tudományos stb., tehát valamilyen értelemben „humán” célra jön létre. A magyar jog - szemben a német joggal - gazdasági egyesületet nem ismer.

Az egyesület minden esetben önkéntes szervezet; az ún. kényszeregyesület - amely tehát jogszabály folytán vagy annak alapján államigazgatási határozatra jön létre (pl. vízgazdálkodási társulat) - nem egyesület. A Legfelsőbb Bíróság egyik törvényességi határozatában ki is mondta: az egyesülési jogról szóló tv. hatálya a vízgazdálkodási társulatok területi választmányára nem terjed ki (K. törv. 25 166/1990. - BH 1991/4. sz. 168.).

Az egyesületnek nyilvántartott tagsága van, tagság nélkül, illetve nem nyilvántartott tagokkal rendelkező *tömegmozgalom* nem egyesület [1989. évi II. tv. 3. § (2) bek.]. Az egyesület önkormányzati elv alapján működik, a tagok jogosultak az egyesület szervezeti rendjét meghatározni, az egyesület legfőbb szervét a tagok választják, ügyintéző és képviselői szerveit meghatározzák (1989. évi II. tv. 11-12. §-ai).

Az alkotmányos egyesülési jog alapján önkéntesen természetes személyek, jogi személyek és jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetek is alapíthatnak egyesületet, illetve tagjai lehetnek annak. Van néhány társadalmi szervezet, amelynek tagságára a törvény külön szabályt állapít meg, így pl. pártoknak és szakszervezeteknek csak „magánszemélyek” lehetnek a tagjai [1989. évi II. tv. 3. § (3) bek.], társadalmi szervezetek-egyesületek szövetségének viszont csak egyesület, tehát jogi személy lehet tagja (1989. évi II. tv. 13. §). Néhány társadalmi szervezetre külön törvény vonatkozik, pl. az 1989. évi XXXIII. törvény a politikai pártokról - a pártokra az egyesületi, illetve az 1989. évi II. törvényben foglalt általános egyesülési szabályokat a pártokra vonatkozó külön szabályokban foglalt eltérésekkel kell alkalmazni. Az érdekképviselők általában társadalmi szervezeti-egyesületi jogi formában működnek - a bírói gyakorlat szerint az érdekképviselői cél nem akadályozza az egyesületként való nyilvántartásba vételnek (LB Kny. III. 28296/1999. - BH1999. 273.), szakszervezetként azonban csak munkavállalói érdekvédelmet ellátó szervezet vehető egyesületi nyilvántartásba (LB Kny. III. 28206/1999.).

A tagság önként keletkezik, ezért tagságát a tag önként meg is szüntetheti (kilépés). A Legfelsőbb Bíróság gyakorlata nem ismeri el a tagdíj nemfizetése esetén a tagság automatikus megszűnését, és megköveteli az alapszabálytól, hogy ezt a megszűnési esetet részletesen szabályozza (LB Kny. III. 25567/1999., KGD2000. 2. 57., LB Kny. 28859/1998 KGD., 1999/12., 298., LB Kf. V. 27585/1998. - BH1999. 274.).

Ptk. 62. § (1) Az egyesület alapszabályában rendelkezni kell az egyesület nevről, céljáról és székhelyéről, valamint szervezetéről.

(2) Az egyesület a bírósági nyilvántartásba vételével jön létre.

(3) Az egyesület vagyonával önállóan gazdálkodik. Egyesület elsődlegesen gazdasági tevékenység folytatására nem alapítható.

(4) Az egyesület tartozásaiért saját vagyonával felel. A tagok - a tagdíj megfizetésén túl - az egyesület tartozásaiért saját vagyonukkal nem felelnek.

Jegyzet: A 62. § szövegét az 1993. évi XCII. törvény 3. §-a állapította meg. Hatályos: 1994. I. 1-jétől.

Az egyesület alapításához szükséges, hogy legalább tíz alapító tag az egyesület alapszabályát elfogadja [1989. évi II. tv. 3. § (4) bek.]. Az alapszabályban meg kell állapítani a szervezet nevét, székhelyét, szervezetét (legfelsőbb szervét, ügyintéző és képviselő szerveit), valamint célját. A törvény kifejezetten alakuló közgyűlésről csak áttételesen beszél [1989. évi II. tv. 15. § (2) bek.], nyilvánvaló azonban, hogy az alapító tagoknak valahogyan ki kell fejezniük akaratmegegyezésüket (pl. az alapszabály aláírásával stb.). A gyakorlatban az alakuló közgyűlés általános.

Az egyesület jogi személyiségét a bírósági nyilvántartásba vétellel nyeri el, azaz az alapítóknak, illetve az egyesület képviselőire jogosultaknak be kell jelenteniük az egyesület tervezett székhelye szerinti megyei bíróságnál (1989. évi II. tv. 4. §. 15. §). A bejelentésnek - a többször módosított 1997. évi CXIV. törvényben megállapított cégbejelentéssel ellentétben - nincs határideje. (Célszerű lenne, ha a jogszabály az egyesületek bejelentésére is megállapítana határidőt.) Az egyesület azáltal válik jogi személlyé, ha a bíróság nyilvántartásba veszi. Az egyesületek tehát nem a cégjegyzékben kerülnek nyilvántartásba, és a bejegyzés (a gazdasági társaságokkal ellentétben) kezdettől fogva nem volt visszaható hatályú (ún. ex nunc és nem ex tunc hatály). A bejegyzés - hasonlóan a gazdasági társaságokhoz - csak jogellenesség címén tagadható meg. Az egyesület szervezeti egysége viszont az 1989. évi II. tv. 2. § (4) bekezdése alapján közvetlenül az alapszabály e tárgyú rendelkezésével szerez jogi személyiséget, bírósági külön nyilvántartásba vételére nincs szükség (Legfelsőbb Bíróság KK 1. számú állásfoglalása). Elsődlegesen gazdasági vállalkozási egyesület nem alapítható [1989. évi II. tv. 2. § (3) bek.].

Az egyesületek nyilvántartásának ügyviteli szabályairól a 2000-es évek elejétől folyamatosan módosított 6/1989. (VI. 8.) IM rendelet rendelkezik.

Itt kell említést tenni arról, hogy a Legfelsőbb Bíróság egyik törvényességi határozatában kimondta: nem kell az 1970. évi 35. tvr. alapján bejegyzett egyesületet az 1989. évi II. tv. szerint ismét nyilvántartásba venni (K. törv. I. 25134/1990. - BH 1991/1. sz. 41.).

A tv. nem zárja ki a lehetőséget, hogy az állampolgárok humán célokra formátlanul egyesüljenek, az egyesületi forma mellőzésével, jogi személyiség nélkül (1989. évi II. törvény 5. §). Az ilyen közösségekre szerintünk - ha egyáltalán rendelkeznek a polgári jog körébe tartozó vagyoni jogi viszonyokkal - a polgári jogi társaság és az egyesület egyes szabályait kell analóg módon alkalmazni.

Az egyesület bejegyzése nemperes eljárásban, soron kívül történik [1989. évi II. tv. 15. § (3) bek.]. Az egyesület felügyelete megoszlik a nyilvántartást vezető bíróság, az ügyészség és a szakhatósági szervek között (1989. évi II. tv. 15-17. §-ai).

Az egyesület önálló jogi személy, ezért tartozásaiért saját vagyonával felel. Ez a vagyon elsősorban tagdíjakból, illetve külsők felajánlásaiból áll. A tagok csak az egyesülettel állnak jogviszonyban, az egyesülettel szemben a tagdíj befizetésére kötelezettek, de az egyesület hitelezőivel szemben saját vagyonukkal nem felelnek. Az egyesületek gazdálkodásának rendjét a társadalmi szervezetek gazdálkodó tevékenységéről szóló, többször módosított 114/1992. (VII. 23.) Korm. rendelet szabályozza.

A társadalmi szervezeti tagsági viszonyra a jogszabályba nem ütköző alapszabály az irányadó, a tagsági viszony fennállásának megállapítására - az alapszabálytól eltérő - bírói úton nincs lehetőség (Kf. I. 25127/1989. - BH 1990/9. sz. 355.). A társadalmi szervezet nyilvántartásba vételét a működéséhez szükséges vagyon hiánya miatt akkor kell megtagadni, ha az alapszabály a vagyoni forrásairól nem rendelkezik (LB Kpkf. II. 25196/1992. - BH 1993/5. sz. 324.).

A Legfelsőbb Bíróság KK 1. számú állásfoglalása szerint az egyesület nyilvántartásba vételekor vizsgálni kell, hogy az alapszabályban megjelölt név megfelel-e a névkizárólagosság, a névvalódiság és a névszabatoság követelményeinek. Az egyesület nevének tehát más egyesület nevével különböznie kell, e szempontból a nyilvántartásba vétel időpontja az irányadó. A Kollégium állásfoglalása szerint, ha akár a névkizárólagosság, akár a névszabatoság tekintetében kétely merül fel, az eljáró bíróságnak meg kell keresnie a Legfelsőbb Bíróságot. Az alapszabály kötelező tartalmához tartozik az egyesület belső szervezetének meghatározása. A szervezeti felépítés a tagok döntésére bízott, de a demokratikus önkormányzatot a belső szervezetben az alapszabálynak biztosítania kell - pl. a Legfelsőbb Bíróság több eseti döntésében a legfelsőbb szerv (közgyűlés) határozatképességének megállapításához az 50% + 1 szavazatot elengedhetetlennek találta (LB Kny. III. 28838/1998. - BH 1999/8. sz. 581., LB Kny. III. 28577/1998., KGD 2000/2. sz. 158.).

Az egyesület legfőbb szerve a közgyűlés, ügyintéző szerve pedig a gyakorlatban általában az elnökség (vezetőség stb.). Az alapszabály elvileg egyszemélyes ügyintéző szervet is meghatározhat (pl. elnök). A bírói gyakorlat szerint az alapszabályban az ügyintéző szerv működésének alapvető szabályait is meg kell állapítani (LB Kny. II. 27902/1996., KGD 2000/243.). Az 1989. évi II. törvény szerint a közgyűlésen csak az egyesület tagjai szavazhatnak és tisztségre csak tag választható - az egyesület törvényes képviselőtélét kifelé természetesen erre felhatalmazott más személy is elláthatja (pl. munkaviszonyban álló igazgató). A bírói gyakorlat általában érvényesíti a közgyűlési szavazásnál a taggyenlőség elvét (pl. nem lehet a tagdíjfizetés mértékéhez kötni a szavazati jogot), egyes esetekben viszont a bíróságok méltányos indokok alapján elfogadták egyes tagok többszavazati jogait (pl. sportszövetségek esetén a sokkal több csapattal rendelkező egyes tagegyesületek javára). Az egyesület alapszabálya természetesen bármilyen más szervet is létrehozhat - pl. ellenőrző testület, bizottságok stb.

Az egyesület a bíróság nyilvántartásába vételével, a nyilvántartásba vételt elrendelő bírósági határozattal nyeri el jogi személyiségét. [A társadalmi szervezetek nyilvántartásának ügyviteli szabályait a 6/1989. (VI. 8.) IM rendelet tartalmazza.] Mivel a bíróság nemperes eljárás keretében hozott bejegyzést elrendelő végzése ellen fellebbezésnek van helye, a végzés *jogerőre emelkedésével* jön létre az egyesület. Ha a kérelem megfelel a törvényes feltételeknek, a bíróság köteles a nyilvántartásba vételt elrendelni. A bírósági nyilvántartás *közhitel*es, esetleges változásokat (pl. székhelyváltozás) az egyesület törvényes képviselőjének az 1989. évi II. törvény 15. § (4) bekezdése szerint be kell jelentenie a nyilvántartást vezető bíróságnak (LB Kpkf. 25342/1992.). A Legfelsőbb Bíróság KK 1. számú állásfoglalása részletesen kibontotta a nyilvántartásba vételkor vizsgálandó kérdéseket, így kimondta, hogy a nyilvántartásba vételi kérelmet benyújtó képviseleti jogosultságát vizsgálni kell. Ha a bíróság az egyesület bejegyzését megtagadta, a kérelem újból benyújtható. Az alapszabály-módosítás önmagában a kollégiumi állásfoglalás szerint - ha az 1989. évi II. tv. 15. § (4) bekezdésében foglalt adatok nem változnak - a bírósághoz be nem jelentendő változás. (Ez a gyakorlat szerintem vitatható, mert ezáltal az egyesület működésének célját, irányát jelentősen megváltoztathatja.)

Az egyesület szervének bármely törvénysértő határozatát a tag a tudomásszerzéstől számított 30 napon belül a bíróságnál megtámadhatja [1989. évi II. tv. 10. § (1) bek.]. A bíróság az ügyész keresete alapján is megsemmisítheti a törvénysértő határozatot, sőt az egyesület tevékenységét felfüggesztheti és működésének ellenőrzésére felügyelőbiztost rendelhet ki [1989. évi II. tv. 10. § (2) bek.]. A bíróság azonban csak törvénysértést orvosolhat, törvénybe nem ütköző tagi érdeksérelmeket nem, törvénysértésnek minősül azonban az alapszabály vagy más szabályzat megsértése is.

Ptk. 63. § Az egyesület megszűnik, ha

- a) feloszlását vagy más egyesülettel való egyesülését a legfelsőbb szerve kimondja;**
- b) az arra jogosult szerv feloszlattja, illetőleg megszűnését megállapítja.**

Jegyzet: A 63. § szövegét az 1993. évi XCII. törvény 3. §-a állapította meg. Hatályos: 1994. I. 1-jétől.

Az egyesület megszűnik, ha legfelsőbb szerve - végső soron a tagság - az egyesület feloszlását, azaz megszűnését kimondja. Erre sor kerülhet akkor, ha az egyesület célját elérte, vagy tevékenységét tovább folytatni nem kívánja.

Az egyesület az előző esetben jogutód nélkül szűnik meg. Jogutóddal szűnik meg az egyesület, ha fuzionál, azaz legfelsőbb szervének döntése alapján más egyesülettel egyesül.

Végül a törvényességi felügyelet keretében az ügyész keresete alapján a bíróság feloszlátja az egyesületet, ha működése az 1989. évi II. tv. 2. §-ának (2) bekezdése alapján törvénysértő (az egyesülési jog gyakorlása bűncselekményt valósít meg, más jogát sérti), illetve megállapítja az egyesület megszűnését, ha legalább egy éve nem működik, illetve tagjainak száma tartósan tíz alá csökken [1989. évi II. tv. 16. § (2) bek. e) pont].

Az egyesület jogutód nélküli megszűnése esetén először a hitelezőket kell kielégíteni. A fennmaradó vagyonról az alapszabály alapján, ennek hiányában az egyesület legfőbb szervének döntése alapján kell rendelkezni. Ha az egyesületet a bíróság feloszlatta, a fennmaradt vagyon állami tulajdonba kerül, és azt közérdekű célra kell fordítani. A vagyon felosztásának módját ez esetben nyilvánosságra kell hozni, hogy a közvélemény megfelelően ellenőrizni tudja [1989. évi II. tv. 21. § (1)-(2) bek.].

Az egyesület nem gazdálkodó szervezet, ezért felszámolási eljárás vele szemben nem folytatható. A hitelezők az egyesület legfőbb szervétől, illetve a törvényességi felügyeletet ellátó ügyészségtől kérhetik a szükséges intézkedések megtételét (LB Fpkf. II. 32866/1992. - BH 1994/3. sz. 159.).

Ptk. 64. § Az egyesülési jog alapján létrehozott társadalmi szervezetekre e törvény alkalmazásakor az egyesületre vonatkozó szabályok az irányadók.

Jegyzet: A 64. § szövegét az 1993. évi XCII. törvény 3. §-a állapította meg. Hatályos: 1994. I. 1-jétől.

Mint már mondtuk, a társadalmi szervezetek részletes szabályait az 1989. évi II. törvény állapítja meg. Megemlítendő, hogy természetesen egyesületek is igényelhetik a bíróságtól a többször módosított 1997. évi CXLIV. törvény szerint közhasznú, illetve kiemelten közhasznú szervezetekké való nyilvánításukat. Az egyesületi nyilvántartásbavétel, azaz az egyesület jogi személyiségének elnyerése természetesen előfeltétele a közhasznúság szempontjából való minősítésnek.

Ptk. 65. § (1) A köztisztület önkormányzattal és nyilvántartott tagsággal rendelkező szervezet, amelynek létrehozását törvény rendeli el. A köztisztület a tagságához, illetőleg a tagsága által végzett tevékenységhez kapcsolódó közfeladatot lát el. A köztisztület jogi személy.

(2) Köztisztület különösen a Magyar Tudományos Akadémia, a gazdasági, illetve a szakmai kamara.

(3) Törvény meghatározhat olyan közfeladatot, amelyet a köztisztület köteles ellátni. A köztisztület a közfeladat ellátásához szükséges - törvényben meghatározott - jogosítványokkal rendelkezik, és ezeket önigazgatása útján érvényesíti.

(4) Törvény előírhatja, hogy valamely közfeladatot kizárólag köztisztület láthat el, illetve, hogy meghatározott tevékenység csak köztisztület tagjaként folytatható.

(5) A köztisztület által ellátott közfeladatokkal kapcsolatos adatok közérdekűek.

(6) A köztisztületre - ha törvény eltérően nem rendelkezik - az egyesületre vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni.

Jegyzet: A 65. § szövegét az 1993. évi XCII. törvény 3. §-a állapította meg. Hatályos: 1994. I. 1-jétől.

A köztisztület fogalma

1. Az egyesülethez igen közel áll a köztisztület, amelyet az ezen intézményt a Ptk.-ba beiktató 1993. évi XCII. törvény 3. §-hoz fűzött miniszteri indoklása közjogi jogi személynek nevez. Mindenesetre sajátos jogi megoldás, hogy a közjogi jogi személyek két típusát - a köztisztületet és a közalapítványt (a közintézet egyelőre jogilag szabályozatlan) - a Polgári Törvénykönyv intézményesíti. Éppen ezért a Ptk. köztisztületi szabályozása csak keretjellegű. (Ilyen értelemben a köztisztület létrehozása szigorúbb a közalapítványnál, amelyet az Országgyűlés nemcsak törvénnyel hozhat létre, illetve amely utóbbit a Kormány és a helyi önkormányzat képviselő-testülete is alapíthat - l. Ptk. 74/G. §-t.) Sőt törvény előírhatja, hogy valamely közfeladatot csak köztisztület láthat el, illetve, hogy meghatározott közfeladat ellátásához az adott személynek köztisztületi tagsággal kell rendelkeznie.

A közjogi jogi személyiség fogalma Németországban a 19. század végén alakult ki, és ismerte külön törvények alapján az 1945 előtti magyar tételejog is. A köztisztületi eszme lényege, hogy számos közfeladat az érintettek önigazgatása útján az állami szerveknél hatékonyabban látható el. A köztisztület tehát az állami (önkormányzati) tevékenység decentralizálásának eredménye. A köztisztület az államtól (települési önkormányzattól) átveszi azokat a jogosítványokat, amelyek a közfeladat teljesítéséhez szükségesek (ezek adott esetben hatósági jellegűek is lehetnek). A közhatalmi jogosítványok átadása mindig törvény alapján történik, a törvény határozza meg a jogosítványok gyakorlásának jogállami biztosítékait és az esetleges jogvédelmi lehetőségeket.

1945 után a közjogi jogi személyek, így a köztisztületek - azon szocialista állameszme jegyében, amely a totális államhoz kívánta koncentrálni a közhatalmat, azt monopolizálta, és negatívan ítélte meg az önkormányzást - megszüntetésre kerültek. Persze bizonyos köztisztületek, így az ügyvédi kamarák külön jogszabályok alapján, tovább működtek, de „köztisztületi”, „közjogi jogi személy” minősítést az uralkodó ideológia kizárta. A társadalmi-gazdasági rendszerváltás, azaz 1990 után, egyre növekvő társadalmi igény volt a köztisztületek nyílt intézményesítésére, amely igényt az 1993. évi XCII. törvény elégítette ki.

A köztestület fajtái

2. A 65. § példálódzó jelleggel utal a köztestületek különböző fajaira. Ilyen mindenekelőtt a Magyar Tudományos Akadémia, amelyről az 1994. évi XL. törvény rendelkezik. (A többi, főleg művészeti akadémia a jelenlegi tételes jogi szabályozás szempontjából „egyszerű társadalmi szervezetnek” minősül, tehát közhatalmi jogosítványokkal nem rendelkezhet.) További példát képeznek a gazdasági kamarák, amelyekről a többször módosított 1994. évi XVI. törvény rendelkezett, lényegében a kamarák három fajtáját intézményesítve: az ipari és kereskedelmi, az agrár- és a kézműves kamarát. (Mivel pedig az addigi gyakorlatban számos olyan szervezet működött, amely magát kamarának nevezte, de törvény alapján nem lett köztestület, az 1993. évi XCII. törvény 40. § (7) bekezdése kimondta, hogy az ilyen egyesületek (pl. Magyar-Amerikai Kamara, Vállalkozási Kamara) 1995. december 31-ig kötelesek elnevezésüket megfelelően megváltoztatni. A gazdasági kamarák eredetileg kényszertagságon alapultak, a kényszertagság azonban 2000-ben a kamarai törvény módosításával megszűnt. További példát képeznek a (2) bekezdés szerinti „szakmai”, a gyakorlatban elterjedt elnevezés szerint a „foglalkozási” kamarák, amelyekkel kapcsolatos törvények sorra jöttek létre az elmúlt években. Ilyen pl. az ügyvédi kamara (eredetileg a többször módosított 1983. évi 4. tvr. III. fejezete, jelenleg a módosított 1998. évi XI. törvény), a közjegyzői kamara (a többször módosított 1991. évi XLI. törvény I. fejezete), az orvosi kamara (a többször módosított 1994. évi XXVIII. törvény), a gyógyszerészkamara (a módosított 1994. évi LI. törvény), a könyvvizsgálói kamara (1997. évi LV. törvény), a vadászkamara (1997. évi XLVI. törvény), vagyonvédelmi és magánnyomozói kamara (a módosított 1998. évi IV. törvény), valamint a hegyközségek (a módosított 1994. évi CII. törvény).

Az 1993. évi XCII. törvény miniszteri indokolása a köztestületek további fajtáiként említi a „közbirtokosságot”, illetve a tőzsdéket. Ez utóbbi vitatható, hiszen az értéktőzsdével kapcsolatban a többször módosított 1990. évi VI. törvény, az árutőzsdével kapcsolatban a többször módosított 1994. évi XXXIX. törvény a köztestületi jelleget időben korábbi szabályozás lévén érthetően nem mondta ki. Véleményünk szerint viszont a köztestületi jelleget törvényben kifejezetten ki kell mondani - a problémát a 2001. évi CXX. törvény megoldotta, mert a tőzsdének kifejezetten részvénytársasági formát adott. Általában problematikus, hogy tartalmilag köztestületi jellegű szerveket az 1993 előtti törvények nem minősíthettek köztestületnek (l. pl. az egyházak a módosított 1990. évi IV. törvény szerint). Ezért a köztestületi kör általános felülvizsgálatára lenne szükség, arra is tekintettel, hogy egyre több törvény bizottságokat, tanácsokat is köztestületté nyilvánít (pl. a sportról szóló, többször módosított 1996. évi LXIV. törvény, illetve a helyébe lépő 2000. évi CXLV. törvény a Magyar Olimpiai Bizottságot). (A köztestület fajtái cím hatályos szövege itt található)

A köztestület sajátosságai

3. A köztestület egyesületi technikával épül fel, ezért is a (6) bekezdés értelmében a köztestület mögöttes jogterülete az egyesületi szabályozás. A törvény eltérő rendelkezései hiányában a köztestületre az egyesület szabályait kell megfelelően alkalmazni, tehát pl. köztestület sem folytathat elsődlegesen gazdasági tevékenységet, csak kiegészítő jelleggel gazdálkodhat.

A köztestület ugyan nem feltétlenül önkéntesen jön létre, mint az egyesület, hanem törvény alapján, de éppúgy önkormányzattal és nyilvántartott tagsággal rendelkezik, mint az egyesület. Köztestület sem működhet tehát tagság nélküli tömegmozgalomként. Ha a törvény másként nem rendelkezik, a köztestület is bírósági nyilvántartásbavétellel jön létre. A köztestület szerveit, törvényes képviselőjét a köztestületet létrehozó törvény, illetve ennek alapján a köztestület alapszabálya határozza meg.

A köztestületnek saját vagyona és önálló vagyoni felelőssége van. A köztestület tulajdona tehát nem állami tulajdon. Természetesen a vagyont a törvény nemcsak a köztestület tulajdonába, hanem használatába is adhatja stb. A köztestületek vagyonkezelését az államháztartásról szóló, többször módosított 1992. évi XXXVIII. törvény szabályozza.

A köztestület polgári jogi szabályozása csak másodlagos. Elsődleges az a közjogi szabályozás, amelyet külön törvények határoznak meg. A köztestület valódi lényege ugyanis, hogy tagságához, illetve tagsága által végzett tevékenységéhez kapcsolódó közfeladatokat lát el öngazgatása útján. Ezért a köztestület törvényi előírások alapján kényszertagsággal is rendelkezhet (l. a szakmai kamarák többségét - ügyvédi, közjegyzői stb. gyakorlatot nem lehet kamarai tagság nélkül folytatni). Ebből adódik viszont, hogy a köztestület érdek-képviselői feladatokat általában nem láthat el. A köztestület működése nem lehet zárt, a nyilvánosság kontrollja elengedhetetlen, hiszen a köztestület által ellátott közfeladatokra vonatkozó adatok közérdekűek.

Megjegyezzük, hogy a közhasznú szervezetekről szóló, többször módosított 1997. évi CLVI. törvény szerinti közhasznú szervezetnek minősíthető meghatározott feltételek mellett a társadalmi szervezet, az alapítvány, a közalapítvány, a közhasznú társaság és a köztestület. A közhasznú társasággá besorolás e szervezetek polgári jogi státusát nem érinti.

A bírói gyakorlat igyekszik értelmezni a Ptk. szerint az egyesületi szabályok köztestületekre való alkalmazását. Pl. a Legfelsőbb Bíróság elutasította a Magyar Orvosi Kamara egyik megyei szervének nyilvántartásba vételét, mondván, hogy e megyei szervezetek jogi személyiségét kizárólag a Magyar Orvosi Kamara alapszabálya mondhatja ki, külön nyilvántartásba vételre nincs lehetőség (LB Kny. I. 20022/1995.).

Az országos sportági szakszövetség

Ptk. 66. § (1) Az országos sportági szakszövetség (a továbbiakban: szakszövetség) önkormányzattal és nyilvántartott tagsággal rendelkező szervezet, amelyet a sportágban működő sportszervezetek hozhatnak létre a külön jogszabályban meghatározott feltételekkel.

(2) A szakszövetség a külön jogszabályban és az alapszabályban meghatározott feladatokat lát el. A szakszövetség jogi személy.

(3) Törvény meghatározhat olyan feladatot, amelyet kizárólag a szakszövetség láthat el. A szakszövetség a feladatai ellátásához szükséges - törvényben meghatározott - jogosítványokkal rendelkezik és ezeket öngazgatása útján gyakorolja.

(4) A szakszövetségre - ha törvény eltérően nem rendelkezik - az egyesületre vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni.

Jegyzet: A 2000. évi CXLV. törvény 99. §-ával megállapított szöveg. Hatályos: 2001. I. 1-jétől. A § címe és az (1) bekezdés szövege a 2004. évi I. törvény 78. § (7) bekezdése alapján módosítva.

A sportági szakszövetségek önálló szabályozásának története a módosított 1989. évi 9. tvr.-rel kezdődik. Ez a jogszabály térítette el a szakszövetségek státusát az 1989. évi II. törvényben szabályozott társadalmi szervezetek, illetve egyesületek jogállásától. (Az 1989. évi II. törvény nem volt mögöttes jogterülete az 1989. évi 9. tvr.-nek, így pl. a sportági szakszövetségek jogállásának számos, az 1989. évi 9. tvr.-ben nem szabályozott kérdése nyitva maradt.) A sportszövetségeket az 1989. évi 9. tvr. 2. § (3) bekezdése szerint a Fővárosi Bíróság vette nyilvántartásba.

Az 1989. évi 9. tvr.-rel kezdődött meg a *sportszövetségek kettéválási folyamata is*. A szakszövetségek részére megállapított sportigazgatási feladatokat csak azok a szövetségek láthatták el, amelyeket *sportági országos szakszövetségként* vettek nyilvántartásba, de az 1989. évi II. törvény szerint társadalmi szervezetként „egyszerű” sportági szövetségek is működhetek sportszövetség elnevezés alatt.

A következő lépés a sportról szóló, többször módosított 1996. évi LXIV. törvény volt, amely hatályon kívül helyezte az 1989. évi 9. tvr.-t. Az 1996. évi LXIV. törvény szerint is kétfajta sportszövetség létezik, az egyik a társadalmi szervezetként (egyesületként) működő sportszövetség, amelyre az 1989. évi II. törvény, illetve a Ptk. egyesületi szabályai vonatkoztak, a másik az országos sportági szakszövetség, amely viszont csak köztestületként működhetett a Ptk. 65. §-a alapján. Az alapszabályuk módosításával köztestületté váló országos sportági szakszövetségek kikerültek a Fővárosi Bíróság nyilvántartásából, és az OTSH (később Ifjúsági és Sportminisztérium) vette őket nyilvántartásba, és gyakorolta felettük az 1996. évi LXIV. törvényben sajátos tartalommal megtöltött törvényességi felügyeletet (26-28. §). Egy sportágban csak egy szakszövetség működhet [14. § (2) bek.]. A törvény ezen hivatkozott §-a tételesen meghatározta a sportági szakszövetség törvényes kelleit, azaz feltételeket, amelyek teljesítése szükséges ahhoz, hogy egy sportszövetség országos sportági szakszövetségnek minősüljön.

Végül a sporttörvény 2000. évi újrakodifikálása ismét megváltoztatta az országos sportági szakszövetségek jogállását és egyben - jogelméleti szempontból igen vitatható módon - önálló jogi személy fajtaként behelyezte e szervezeteket a Ptk.-ba, mégpedig az eddig üresen álló 66. §-ba.

A sportági szakszövetség ezzel megszűnt köztestület lenni, mögöttes jogterülete az egyesületi szabályozás - 2000. évi CXLV. törvény (a továbbiakban: 2000. évi sporttörvény) 25. § (1) bekezdése - szerint az 1989. évi II. törvényt, a Ptk. egyesületi szabályait és a közhasznú szervezetekről szóló 1997. évi CLVI. törvény szabályait azokkal az eltérésekkel kell alkalmazni, amelyet a sporttörvény tartalmaz. A 2000. évi sporttörvény VII. fejezete 24-31. §-aiban határozta meg a szakszövetségek specifikumait. A sportági szakszövetségek tartalmi kritériumait a 24. § határozza meg (pl. legalább 3 éven át folyamatosan országos jellegű versenyrendszer működtetése). A szakszövetség sajátossága, hogy tagjai csak sportszervezetek (sportegyesületek, sportvállalkozások), azaz jogi személyek lehetnek. A sportági szakszövetségek visszakérültek a Fővárosi Bíróság nyilvántartásába, de a bírósági nyilvántartás mellett a Nemzeti Sportszövetség is nyilvántartásba veszi őket. Azok a sportszövetségek, amelyek nem felelnek meg a szakszövetségi kritériumoknak, vagy nem kívánnak szakszövetségként működni, az egyesületi jog általános szabálya szerint tevékenykedhetnek.

A szakszövetségek feladatait és jogosítványait - sportágukban kizárólagosságot élvezve - a 2000. évi sporttörvény 26. §-a határozza meg. A sportági szakszövetségek szervezete és képviselője az általános egyesületi szabályok szerint alakul, néhány kivétellel (pl. kötelező főtitkár vagy ellenőrző testület létrehozása - 28. §).

A 2000. évi CXLV. törvény 91. §-a átmeneti rendelkezésként kimondta, hogy a Fővárosi Bíróság az ifjúsági és sportminiszter kérelmére soron kívüli eljárás keretében nyilvántartásba veszi az eddig az ISM-nél nyilvántartott szakszövetségeket, mégpedig a törvény hatályba lépésekor fennálló adataik szerint. Ezen új nyilvántartásba vétellel a szakszövetségek eddigi köztestületi jogállása megszűnik. A szakszövetségek pedig a törvény hatálybalépésétől számított 90 napot kaptak arra, hogy alapszabályukat az új törvény rendelkezéseinek megfelelően módosítsák.

Megjegyezzük, hogy a sportszövetségek szövetségeit viszont, így pl. a Nemzeti Sportszövetséget a sportról szóló 2000. évi CXLV. törvény köztestületnek nyilvánítja.

A 2004. évi I. törvény hatályon kívül helyezte a 2000. évi sporttörvényt 2004. március 13-ával, és a sportra nézve új szabályozást tartalmazott. Az új törvény 19. § (2) bekezdése kimondja, hogy az „országos sportági szakszövetségekre” (az elnevezés így változott) a sportszövetségekre vonatkozó általános rendelkezéseket a törvény 20-27. §-aiban, illetve a Ptk.-ban meghatározott eltérésekkel kell alkalmazni. A szakszövetségekre vonatkozó szabályok az új sporttörvényben lényegesen nem változtak, bár egyszerűsödtek, és törvényességi felügyeletük külön szabályai megszűntek.

Ptk. 67-69. §

Jegyzet: A 67-69. §-t az 1989. évi II. törvény 27. §-a hatályon kívül helyezte. Hatálytalan: 1989. I. 24-étől.

9. Egyes jogi személyek vállalata

Ptk. 70. § (1) A helyi önkormányzat, továbbá a szövetkezetek országos érdek-képviselői szerve, az egyesület vállalatot hozhat létre. A vállalat jogi személy.

(2) Egyesület esetében feltétel, hogy a vállalat létesítését az egyesület alapszabálya megengedje.

Jegyzet: Az (1) bekezdés az 1991. évi XX. törvény 47. § (1) bekezdésével megállapított és az 1993. évi XCII. törvény 40. § (4) bekezdés a) pontjának megfelelően módosított szöveg. A (2) bekezdés az 1989. évi II. törvény 28. §-a (2) bekezdésének, az 1993. évi XCII. törvény 40. § (5) bekezdésének és a 12/1995. (II. 22.) AB határozatának megfelelően módosított szöveg.

Az alapvetően nem gazdasági célú jogi személyeknek is módot kell adni arra, hogy kiegészítő jelleggel gazdasági tevékenységet folytassanak. Ha ez jelentős, úgy indokolt a kiegészítő tevékenységet az alaptevékenységtől elválasztani, és erre önálló vállalati szervet létrehozni. Erre eredetileg a szocialista felfogás az állami vállalatnak megfelelő vállalati formát biztosított. Ma már e szervek számára nyitva áll a gazdasági társaság - elsősorban pedig a korlátozott felelősségű társaságok (kft., rt.)- alapításának lehetősége, egyszemélyes társaságként vagy társakkal együtt. Ezért a Ptk. 70. §-ba foglalt jogi személy típus lassan kihal, a Ptk. 70-73. §-aiba foglalt szabályok egyre jobban csak történeti jellegűek.

Ezeknek a vállalatoknak - mögöttes jogszabályok alapján - két típusa van:

a) Az önkormányzatok az állami tulajdonú tanácsi vállalatok közül vagyonaátruházás keretében „megkapták” a közüzemi vállalatokat, amelyek változatlanul az állami vállalati törvény szerint működnek. Az 1991. évi XX. tv. azonban lehetővé teszi, hogy az önkormányzatok más célra is vállalatot alapítsanak.

b) Az 1989. évi II. tv. a társadalmi szervezetek, illetve ezen belül az egyesületek számára ad módot vállalat alapítására. Ez esetben az alapszabálynak kell a vállalat alapítást lehetővé tennie.

Elméleti szempontból meglehetősen vitathatóan eredetileg a Ptk. 70. § (2) bekezdése a pénzügyminiszter hozzájárulását követelte meg az önkormányzatok, a szövetkezeti érdek-képviselői szervek, társadalmi szervezetek és egyesületek vállalat alapításához. Ez a magánszférába való olyan állami beavatkozás volt, amelynek az alkotmányossága megkérdőjelezhető. Ezt az álláspontot az Alkotmánybíróság 12/1995. (II. 22.) AB határozata elfogadta, és a kifogásolt rendelkezést a (2) bekezdésből törölte.

Az 1992. évi LV. törvény 10. § (5) bekezdése általában kimondta a létesítő szervek számára azt a kötelezettséget, hogy az „egyes jogi személyek vállalata” típusba tartozó vállalatokat 1996. december 31-ig alakítsák át gazdasági társasággá. Ez alól azonban az önkormányzati vállalatok számára a többször módosított 1995. évi XXXIX. törvény 70. § (3) bekezdése egy speciális kivételt tett. E törvény szerint az önkormányzatok, ha a vállalatokat nem kívánják gazdasági társasággá átalakítani, azt továbbra is - időbeli korlátozás nélkül - egyéb jogi személy vállalatként tovább működtethetik az 1977. évi VI. törvény közüzemi vállalatokra vonatkozó rendelkezései (45-46. §) szerint. A fentiekből kifolyóan a Ptk. 71-73. §-ában foglaltak lényegében már csak történeti jellegűek.

Ptk. 71. § (1) A vállalatot létesítő okiratban meg kell állapítani - a 29. § (2) bekezdésében meghatározott tényeken és körülményeken kívül - a létesítő jogi személy nevét, a vállalat induló vagyonát, továbbá a jogszabályban előírt egyéb tényeket és körülményeket.

(2) A vállalat nevében utalni kell a tevékenységre; nevét úgy kell meghatározni, hogy az a vállalatnak más gazdálkodó szervezettől való megkülönböztetésre alkalmas legyen.

(3) A vállalat a cégjegyzékbe való bejegyzéssel jön létre, és a cégjegyzékből való törléssel szűnik meg.

Jegyzet: A Ptk. 71. § (3) bekezdése az 1991. évi XIV. törvény 4. §-ával megállapított és az 1997. évi CXLV. tv. 320. § a) pontja szerint módosított szöveg.

Az önkormányzatok és az egyesületek létesítő okirattal (alapító határozattal) hozhatnak létre vállalatot. A létesítő okiratban meg kell határozni a vállalat nevét, székhelyét, tevékenységi körét és induló vagyonát, valamint törvényes képviselőjét. Ez utóbbi a Ptk. 73. § (1) bekezdése értelmében a vállalat igazgatója.

A vállalat jogi személyiségét a cégjegyzékbe való bejegyzéssel nyeri el, a cégbíróshoz az alapítónak kell a bejelentést megtennie és a bejegyzéshez szükséges okiratot mellékelnie.

A Ptk.-ban a (3) bekezdés változatlanul a többször módosított 1989. évi 23. tvr., azaz a régi cégeljárás szerinti rendet tükrözi, nevezetesen, hogy a vállalat a cégbejegyzéssel, a létesítő okirat keltének napjára visszamenő hatállyal jön létre. Ma már az 1997. évi CXLV. törvény szerint a cégek a cégbejegyzéssel a jövőre nézve szerzik meg jogalanyiségüket. Mivel azonban az előző §-ban kifejtetteknek fogva új „egyéb jogi személy vállalata” már nem jöhet létre, a Ptk.-ban a régi szabály nem módosult, hiszen a Ptk. 71-72. §-ai ma már lényegében kiürült szabályok. (A bekezdés hatályos szövege itt található)

Ptk. 72. § (1) A vállalat tevékenységi körét a létesítő jogi személy - a jogszabályok keretei között - állapítja meg, s biztosítja a tevékenység ellátásához szükséges vagyont.

(2) A létesítő jogi személy részesedhet a vállalatnak az állami költségvetéssel szemben fennálló kötelezettségei teljesítése után fennmaradó nyereségből: a részesedés mértékét a létesítő okirat állapítja meg.

(3) A létesítő jogi személy a vállalat kötelezettségeiért kezességet felel.

(4) A vállalat igazgatóját a létesítő jogi személy nevezi ki és menti fel, valamint gyakorolja a munkaviszonyában az egyéb munkáltatói jogokat.

(5) A létesítő szerv előírhatja, hogy a vállalat általános vezetését - a kinevezett igazgató mellett - vezető testület látja el. A vezető testület létesítésének rendjét, létszámát, döntési jogkörét a létesítő okiratban kell meghatározni, s ezt, valamint a működésével kapcsolatos egyéb kérdéseket a szervezeti és működési szabályzatnak is tartalmaznia kell.

(6) A létesítő jogi személy a vállalatot megszüntetheti.

(7) Ha a vállalat jogutód nélkül megszűnik - a felszámolás esetét kivéve - végelszámolásnak van helye. A végelszámolás módjára az állami vállalatokról szóló többször módosított 1977. évi VI. törvényben foglaltak az irányadóak azzal az eltéréssel, hogy a megmaradó vagyon a létesítő szervezetet illeti meg.

Jegyzet: A (4) bekezdés második mondatát az 1992. évi XXII. törvény 203. § (3) bekezdésének c) pontja hatályon kívül helyezte. A (7) bekezdést pedig az 1991. évi II. törvény 83. § e) pontja iktatta be. Hatályos: 1992. I. 1-jétől.

A jogi személy vállalata alapítójával szemben nem volt önálló. Tevékenységi körét, azaz profilját, az ehhez szükséges induló vagyont az alapítónak kellett biztosítani. Az alapító az adózás után fennmaradt nyereséget részben vagy egészben elvonhatta a vállalatból, de a létesítő okiratban megállapíthatta azt a részesedési mértéket, amely a vállalatnál maradt.

Ugyanakkor a vállalat külső vagyoni kapcsolatban önállóan jelent meg, jogi személyként szerződéseket kötött, saját vagyonával felelt kötelezettségeiért. Mivel azonban a vállalat alapítójától nem független, hitelezővédelmi okokból a törvény kimondta az alapító mögöttes kezesi felelősségét. Erre már csak azért is szükség volt, mert az alapító a vállalatot megszüntethette - 1992. január 1-jétől az 1991. évi II. tv. szabályai szerint. Az alapító kijelölte a vállalat alapstruktúráját. Ennek keretében a létesítő határozatban az igazgató mellé vezető testületet (igazgatótanács stb.) rendelhetett. Ez esetben a létesítő határozatnak rendeznie kellett az igazgató és a vezető testület viszonyát, egyértelműen elhatárolva hatásköreiket, továbbá a vezető testület létrehozásának módját, létszámát. Az igazgatóval szembeni munkáltatói jogok azonban nem voltak átruházhatók a vezető testületre, ezek mindenképp az alapító szervet illették meg.

Ptk. 73. § (1) Az igazgató képviseli a vállalatot harmadik személyekkel szemben, valamint bíróságok és más hatóságok előtt; e jogkörét esetenként vagy az ügyek meghatározott csoportjára nézve a vállalat dolgozóira ruházhatja át. A képviseleti, illetőleg az aláírási jogosultságot a képviseleti könyvben kell nyilvántartani.

(2) A vállalat szervezeti és működési szabályzatát az igazgató állapítja meg. Ebben gondoskodnia kell a vállalat tevékenységének ellátására legmegfelelőbb szervezet kialakításáról.

A jogi személy vállalatának törvényes képviselője - függetlenül attól, hogy működött-e a vállalatnál a Ptk. 72. § (5) bekezdése szerint vezető testület vagy sem - az igazgató volt. Képviseleti jogkörét - állami vállalatokhoz hasonlóan - esetenként vagy az ügyek meghatározott csoportjára nézve átruházhatta, tehát teljesen általános átruházás nem volt lehetséges. Emellett csak a vállalatnál munkaviszonyban levőkre lehetett képviseleti jogot átruházni.

A vállalat szervezetének és működésének a létesítő okiratnál részletesebb szabályait az igazgató által jóváhagyott szervezeti és működési szabályzat állapította meg, amely természetesen nem lehetett ellentétes a létesítő okirattal.

10. A leányvállalat

Ptk. 74. § (1) Jogszabályban meghatározott gazdálkodó szervezetek, illetőleg gazdasági tevékenységet is folytató más jogi személyek leányvállalatot hozhatnak létre. A leányvállalat jogi személy.

(2) A leányvállalatot létesítő okiratnak - a 29. § (2) bekezdésében és a 71. § (1) bekezdésében meghatározott tényeken és körülményeken kívül - tartalmaznia kell a leányvállalat és a létesítő szerv együttműködésének módját, valamint azokat a jogokat és kötelezettségeket, amelyek a létesítő szervet és a leányvállalatot az együttműködés során megilletik, illetőleg terhelik.

(3) A leányvállalatra az egyes jogi személyek vállalatára vonatkozó szabályokat azzal az eltéréssel kell alkalmazni, hogy a leányvállalat létesítéséhez - jogszabály eltérő rendelkezése hiányában - a pénzügyminiszter előzetes egyetértése szükséges.

(4) A leányvállalatra vonatkozó további szabályokat külön jogszabály állapítja meg.

A leányvállalat részletes szabályozását a módosított 65/1984. (XII. 29.) MT rendelet állapította meg. Ennek 1. §-a szerint leányvállalatot alapíthat állami vállalat, szövetkezet - a lakásszövetkezet, a kissszövetkezet és a kistermelők szövetkezete kivételével -, egyes jogi személyek vállalata, meghatározott költségvetési szerv és jogi személyiséggel rendelkező gazdasági társulás. A leányvállalat jogi konstrukciója lényegében megfelel a jogi személy vállalata szabályozásának, és a hagyományos állami vállalati modellt alkalmazza.

Mivel az egyszemélyes kft. jobban megfelel a gazdálkodó szervezet igényeinek (nincs kezesi felelősség), a leányvállalat kihalóban levő vállalati formává vált az 1990-es évek elején. Az 1992. évi LV. törvény 11. §-a ezért elrendelte a nem állami vállalatok által alapított leányvállalatoknak 1996. december 31-ig gazdasági társasággá való átalakítását. A leányvállalat tehát kihalt jogi személy típus.

11. Az alapítvány

Ptk. 74/A. § (1) Magánszemély, jogi személy és jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaság (a továbbiakban együtt: alapító)- tartós közérdekű célra - alapító okiratban alapítványt hozhat létre. Alapítvány elsődlegesen gazdasági tevékenység folytatása céljából nem alapítható. Az alapítvány javára a célja megvalósításához szükséges vagyont kell rendelni. Az alapítvány jogi személy.

(2) Az alapítvány a bírósági nyilvántartásba vételével jön létre. A nyilvántartásba vétel nem tagadható meg, ha az alapító okirat az e törvényben meghatározott feltételeknek megfelel. Az alapítvány tevékenységét a nyilvántartásba vételről szóló határozat jogerőre emelkedése napján kezdheti meg.

(3) A nyilvántartásba vétel után az alapító az alapítványt nem vonhatja vissza.

(4) Az alapítványt annak székhelye szerint illetékes megyei bíróság, illetőleg a Fővárosi Bíróság (a továbbiakban együtt: bíróság) veszi nyilvántartásba. A nyilvántartásba vételre irányuló kérelmet a bírósághoz az alapító nyújtja be. A kérelemhez csatolni kell az igazságügyért felelős miniszter rendeletében meghatározott okiratokat.

(5) A bíróság a nyilvántartásba vételről nemperes eljárásban határoz. A bíróság a nyilvántartásba vételről szóló határozatát az ügyészségnek is kézbesíti.

(6) Az alapítvány a nyilvántartásból való törléssel szűnik meg. A törlésre megfelelően alkalmazni kell az alapítvány nyilvántartásba vételére vonatkozó szabályokat.

Jegyzet: A paragrafus előtti címet az 1987. évi 11. tvr. 1. §-a iktatta be. A Ptk. 74/A. § (1)-(2) bekezdése az 1993. évi XCII. törvény 4. § (1) bekezdésével megállapított szöveg, a (3)-(4) bekezdés az 1990. évi I. törvény 1. §-ával megállapított szöveg, az (5) bekezdés az 1993. évi XCII. törvény 4. § (2) bekezdésével megállapított szöveg, a (6) bekezdést az 1993. évi XCII. törvény 4. § (3) bekezdése iktatta be. A (2) bekezdés második mondatát a 2001. évi CVI. törvény 2. § (1) bekezdése állapította meg. A (4) bekezdés utolsó mondatát a 2001. évi CVI. törvény 2. § (2) bekezdése állapította meg. Az (5) bekezdés a 2001. évi CVI. törvény 8. § (1) bekezdése szerint módosított szöveg. (A Jegyzetet kiegészítő hatályosító szöveg itt található)

Az alapítvány fogalma

1. A Ptk. eredeti szövege az alapítványt, mint a jogi személyek sajátos fajtáját nem tartalmazta, csak a közérdekű célra való kötelezettségvállalást, mint sajátos egyoldalú jogügyletet (Ptk. eredeti 593-597. §). A többször módosított 1987. évi 11. tvr. hozta vissza a jogi személyek közé az alapítványt és emelte vissza a Ptk.-ba. (Ez az oka az alapítványra vonatkozó rendelkezések sajátos számozásának.)

Az alapítvány sajátos célvagyon, azaz meghatározott célra önállóított vagyon, amelynek kezelését az alapítvány szervezete látja el. Alapítvány alapítója természetes személy és jogi személy, valamint jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaság (kkt., bt.) lehet. Más nem jogi személy szervezeti alakzat, pl. pjt. tehát nem létesíthet alapítványt. Ezzel kapcsolatban mondotta ki a Legfelsőbb Bíróság egyik fellebbezés folytán hozott ítéletében, hogy az alapítvány alapítója jogi személyiséggel nem rendelkező testület nem lehet (Kpkf. III. 25274/1991. - BH 1991/11. sz. 449.). Alapítvány alapítója - korlátozás hiányában - másik alapítvány is lehet, ha erre alapító okirata felhatalmazza.

Természetesen alapító földi természetes és jogi személy is lehet. Alapítónak ugyanakkor csak az minősülhet, aki az alapítványnak vagyont bocsát rendelkezésére, az alapító okiratban ezért többes alapítás esetén tételesen meg kell határozni az egyes alapítók hozzájárulásának mértékét. Az alapítványrendelet az alapítvány létrejöttét, tehát az alapítvány jogerős nyilvántartásba vétele után nem vonható vissza. A Ptk. 74/A. § (3) bekezdésével kapcsolatban még arra mutatott rá az egyik legfelsőbb bírósági ítélet, hogy az alapító nem kötheti ki az alapítvány visszavonásának jogát, és nem jelölheti ki az alapítvány jogutódját (Kpkf. 25162/1990. - BH 1991/1. sz. 40.).

Az alapítvány céljának egyfelől tartósnak, másfelől közérdekűnek kell lenni. Más szóval alkalmi, azonnal teljesülő célra alapítvány nem hozható létre, de természetesen a tartósság sem hajtható túl: néhány évre szóló alapítvány is létezhet. További probléma a közérdekűség, amely szükségképp szubjektív. A bírói gyakorlat megoszlik abban, hogy egy-egy vállalat, intézmény céljait szolgáló alapítványnál a közérdekűség mennyire állapítható meg. A többségi álláspont szerint a közérdek nem szűkíthető le az általános társadalmi célokra, egy-egy kisebb csoport érdekeinek szolgálata is lehet közérdekű. Ezzel kapcsolatban pedig azt mondotta ki a Legfelsőbb Bíróság egyik másodfokon hozott ítéletében, hogy az alapítvány nyilvántartásba vételekor a tartós közérdekű cél akkor is megállapítható, ha az alapítvány vagyona egyetlen személy érdekét szolgálja, ez az érdek azonban nem jövedelemszerzés (vagyongyarapítás), hanem emberi együttérzés, szolidaritásra alapozott humanus cél (Kpkf. II. 25081/1991.; BH 1991/12. sz. 489.). Általános társadalmi érdekekből törvény is kötelezhet alapítvány létrehozására - ez az ún. közalapítvány. (A közalapítványt azonban az 1993. évi CXII. törvény 8. §-a külön szabályozta, és a Ptk. 74/G. §-ába építette be.) A Legfelsőbb Bíróság azt is kimondotta, hogy az alapítvány céljának közérdekűségén nem változtat, ha az alapítvány egyben az alapítók gazdasági érdekeit is szolgálja, kizárólag azonban nem állhat az alapítók érdekeinek szolgálatában (LB K. törv. II. 25077/1991.).

A magyar jog emellett nem ismer ún. gazdasági alapítványt sem, alapítvány elsődlegesen gazdasági tevékenység céljából nem létesíthető (ehelyett esetlegesen rendelkezésre állhat az egyszemélyes közhasznú társaság - Ptk. 57. §). Ugyanakkor az alapítványnak biztosítani kell az alapítványi cél eléréséhez szükséges vagyont. E vagyon nélkül az alapítvány nem jöhet létre, de ezt a szabályt a nyílt alapítványoknál a 74/B. § (4) bekezdése jelentősen enyhíti. Az alapítvány jogképessége mindazon tevékenységre kiterjed egyébként, amit jogszabály nem tilt, tehát az alapítvány kiegészítő jelleggel minden, az alapítványi célokat nem veszélyeztető vállalkozási tevékenységet végezhet (K. törv. III. 25194/1991. - BH 1991/10. sz. 414.). Az alapítványok gazdálkodási rendjét a többször módosított 115/1992. (VII. 23.) Korm. rendelet szabályozza.

Az alapítvány szabályozását egyébként az 1993. évi XCII. törvény jelentősen finomította. A 74/A-F. §-ban a szabályok kiegészültek, az egész alapítványi szabályozás jóval rugalmasabbá vált.

Az alapítás folyamata

2. Az alapítványrendelet alapító okirattal történik. Az alapító okiratot az alapítvány székhelye szerint illetékes megyei bíróságnak kell megküldeni. Az egyesülethez hasonlóan az alapítványt is nemperes eljárás keretében elvileg soron kívül veszik nyilvántartásba (kifejezett határidő meghatározásra nem került). A nyilvántartásba vétel csak jogszabálysértés címén tagadható meg. Az alapítvány a jogerős bejegyzéssel nyeri el jogi személyiségét, mégpedig a jövőre nézve, tehát nem az alapító okirat létrejöttének időpontjával. A bejegyzés után az alapító az alapítványt nem vonhatja vissza (tehát addig igen).

A nyilvántartásba vétellel kapcsolatban adott iránymutatást a Legfelsőbb Bíróság Közigazgatási Kollégiuma a KK 7. sz. állásfoglalásával módosított KK 2. sz. állásfoglalásában (BH 1990/8. sz.). Ebben kimondotta:

1. Az alapítvány nyilvántartásba vételekor a bíróságnak meg kell győződnie arról, hogy az alapítvány a törvényben meghatározott feltételeknek megfelel-e, és a bejegyzés alapjául szolgáló alapító okirat a törvényben meghatározott kellékeket tartalmazza-e. Ennek keretében elsősorban azt kell vizsgálni, hogy

- a) az alapítvány neve a jogi személyek elnevezésére vonatkozó szabályoknak megfelel-e [Ptk. 77. § (3) bek.];
- b) tartós és közérdekű célra történt-e az alapítvány létrehozása;
- c) az alapítvány célját szolgáló vagyon rendelkezésre áll-e.

II. Ha az alapító okirat a törvényben meghatározott feltételeknek nem felel meg, a szükséges kellékeket nem tartalmazza, vagy a felajánlott vagyon a cél eléréséhez előreláthatólag nem elegendő, az alapító okiratot a bíróság hiánypótlásra adja vissza, azzal a figyelmeztetéssel, hogy amennyiben az alapító az okiratot ismét hiányosan nyújtja be, illetve a vagyont bíróság által megjelölt értékre nem egészíti ki, a bíróság a nyilvántartásba vételt meg fogja tagadni.

Az alapítvány nyilvántartásba vételéről vagy megtagadásáról szóló határozat a nemperes eljárásokra vonatkozó szabályok szerint fellebbezéssel támadható.

Az alapítvány nyilvántartásba vételével kapcsolatos nemperes eljárásban a végzés ellen fellebbezés terjeszthető elő, ezért az alapítvány a bejegyzést elrendelő végzés jogerőre emelkedésével nyeri el jogi személyiségét. Az alapítvány bejegyzése iránti kérelem elutasítás esetén újra előterjeszthető, az elutasító bírói döntéshez tehát anyagi jogerő nem fűződik (LB Kny. III. 28628/1998.).

Az alapítvány keletkezési folyamatában a Gt. előtársasághoz hasonló ideiglenes intézmény nincs. Ezért a 2001. évi CVI. törvény a (2) bekezdésbe kifejezetten beiktatta azt a szabályt, hogy az alapítvány működését csak a jogerős nyilvántartásba vétele után kezdheti meg.

Az alapítványok nyilvántartásának ügyviteli szabályait a többször módosított 12/1990. (VI. 13.) IM rendelet állapította meg.

Ptk. 74/B. § (1) Az alapító okiratban meg kell jelölni az alapítvány

a) nevét;

b) célját;

c) céljára rendelt vagyont és annak felhasználási módját;

d) székhelyét.

(2) Az alapító okiratban az alapító rendelkezhet az alapítványhoz való csatlakozás lehetőségéről és egyéb feltételekről is.

(3) Az alapító az alapító okiratban az alapítvány szervezeti egységét jogi személynek nyilváníthatja, ha a szervezeti egységnek önálló ügyintéző és képvisleti szerve van, valamint, ha rendelkezik a működéséhez szükséges, az alapítvány céljára rendelt vagyonból elkülönített vagyonnal.

(4) Ha az alapító az alapítványhoz való csatlakozást megengedi (nyílt alapítvány), az alapítványhoz - az alapító okiratban meghatározott feltételek mellett - bárki csatlakozhat. Nyílt alapítvány alapításakor az alapítvány rendelkezésére legalább olyan mértékű vagyont kell bocsátani, amely a működés megkezdéséhez feltétlenül szükséges.

(5) Az alapító az alapító okiratot indokolt esetben - az alapítvány nevének, céljának és vagyonának sérelme nélkül - módosíthatja. A módosításra egyebekben az alapítvány nyilvántartásba vételére vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni.

(6) Az alapítvány gazdálkodására az egyesület gazdálkodására vonatkozó szabályok [62. § (3) bek.] az irányadók.

Jegyzet: A Ptk. 74/B. § szövegét az 1987. évi 11. tvr. 1. §-a iktatta be. Hatályos: 1987. IX. 1-jétől. A (3)-(6) bekezdését az 1993. évi XCII. törvény 5. §-a iktatta be. Hatályos: 1994. I. 1-jétől.

Az alapító okirat

I. Ebben a §-ban a törvényhozó az alapítvány okiratának kötelező és fakultatív feltételeiről rendelkezik. A kötelező kellékek minimálisak: név, székhely, tartós közérdekű cél, a cél megvalósításához szükséges vagyon. Ezekkel a kötelező kellékekkel kapcsolatban adott iránymutatást a Legfelsőbb Bíróság Közigazgatási Kollégiuma KK 2. sz. állásfoglalásának I. és II. pontjában (I. a 74/A. §-hoz fűzött magyarázatnál).

Az alapítványi vagyonnal kapcsolatos továbbá az a legfelsőbb bírósági ítélet is, amely kimondta: az alapítványi vagyon megfélemlésének vizsgálatakor figyelemmel kell lenni arra is, hogy a vagyon a későbbiekben is gyarapodhat (Kpkf. I. 25304/1991. - BH 1991/11. sz. 450.).

Az alapító azonban saját érdekében, további működési feltételekről is rendelkezhet, így a kezelő szervezetről, a csatlakozás lehetőségéről, arról, hogy az alapítvány pusztán csak kamatoztathatja vagyonát, vagy azzal gazdálkodhat is stb. Az alapítványi vagyon felhasználási módját az alapító okiratban kifejezetten meg kell határozni (LB Kny. II. 27756/1998.). Az alapítványok gazdálkodási rendjére egyébként az egyesületek gazdálkodási rendje irányadó [I. a Ptk. 62. § (3) bekezdését], az erre vonatkozó részletes jogszabály, mint említettük, a 115/1992. (VII. 23.) Korm. rendelet.

Az alapítványrendelet megváltoztatása

2. Az 1993. évi XCII. törvény az eddigi szabályozást 1994. január 1-jei hatállyal az alábbi három vonatkozásban egészítette ki:

a) az alapító okirat az egyesülethez hasonlóan az alapítvány belső szervezeti egységét is jogi személlyé nyilváníthatja, ha az egység viszonylag önálló vagyonnal és szervekkel rendelkezik. Az alapítvány belső szervezeti egysége is magától az alapító okirattól nyeri el jogi személyiségét, ennek bírósági nyilvántartásba vétele nem szükséges;

b) az alapító ugyan az alapítványrendelet mint joghatályos egyoldalú kötelező jognyilatkozatot nem vonhatja vissza, de az alapító okiratot szükséges esetben az alapításra vonatkozó szabályok megfelelő alkalmazásával módosíthatja. A módosítás azonban nem érintheti az alapítvány nevét és célját, valamint nem csökkentheti az alapítvány vagyonát. Nincs mód tehát olyan módosításra, amely tartalmilag az alapítvány visszavonásának minősül;

c) különbséget tesz a szabályozás a zárt (tehát az olyan alapítvány, amelyhez nem lehet csatlakozni vagy csak előre meghatározott személyek, illetve személyi kör csatlakozhat), illetve nyílt alapítvány között, amely utóbbihoz bárki csatlakozhat. A nyílt alapítványoknál a (4) bekezdés enyhíti a Ptk. 47/A. § (1) bekezdésében foglalt merev vagyoni szabályt: a későbbi csatlakozási lehetőségek honorálásaként nyílt alapítványnál elégséges az alapításakor a működés megkezdéséhez feltétlenül szükséges vagyon rendelkezésre bocsátása.

Ezek a rendelkezések az eddigi gyakorlati tapasztalatok alapján jóval rugalmasabbá tették alapítványi szabályozásunkat.

A törvény az alapítvány alapító okiratát írásbeli formához köti, de nem ír elő minősített okirati formát (K. törv. II. 25338/1992. - BH1993. 259.; LB Kpkf. II. 25208/1992. - BH 1993/2. sz. 123.).

Alapítvány alapítója csak az alapító okiratot aláíró személy lehet, a vagyoni hozzájárulást befizető személyek csatlakozók (LB I. 25493/1991. - BH 1993/2. sz. 122.).

Az alapítvány alapító okiratának módosítására csak meghatározott körben, az alapítvány eredeti céljának megfelelő működés fenntartása érdekében kerülhet sor. Nincs mód olyan módosításra, amely tartalmilag az alapítvány visszavonásának minősül (K. törv. II. 25446/1992. - BH 1993/4. sz. 260.). Nem kifogásolható, ha az alapítvány zárt alapítvány megszűnése esetére az alapító okiratban úgy rendelkezik, hogy vagyona visszakérül az alapítóhoz. Nyílt alapítvány esetében azonban joggal való visszaélésnek minősül az a rendelkezés, amely szerint a csatlakozással megnövelt vagyon az alapító tulajdonába kerül (K. törv. 25338/1992. - BH 1993/4. sz. 259.).

Ptk. 74/C. § (1) Az alapító - az alapító okiratban - kijelölheti a kezelő szervet, illetőleg ilyen célra külön szervezetet is létrehozhat. A kezelő szerv (szervezet) az alapítvány képviselője. Az alapító az alapító okiratban úgy is rendelkezhet - a (3) bekezdésben foglalt követelmény keretei között -, hogy a kezelő szerv (szervezet) vagy annak tagja kijelölése meghatározott időtartamra vagy feltétel bekövetkeztéig áll fenn. E rendelkezés azonban az időtartam lejáratára, illetve a feltétel bekövetkezése esetén is csak az új kezelő szerv (szervezet), illetve az új tag kijelölésének bírósági nyilvántartásba vételével egyidejűleg válik hatályossá.

(2) A bíróság köteles kezelő szerv (szervezet) kijelöléséről gondoskodni, ha erről az alapító nem rendelkezett, illetőleg a kezelő szerv (szervezet) a feladat ellátását nem vállalja.

(3) Nem jelölhető ki, illetve nem hozható létre olyan kezelő szerv (szervezet), amelyben az alapító - közvetlenül vagy közvetve - az alapítvány vagyonának felhasználására meghatározó befolyást gyakorolhat.

(4) Ha az alapító az alapítvány kezelésére külön szervezetet hoz létre, az alapító okiratban rendelkeznie kell annak összetételéről, és meg kell jelölnie az alapítvány képviseletére jogosult személyt, ha pedig a képviseletre többen jogosultak, úgy a képviseleti jog gyakorlásának módját, illetőleg terjedelmét is. A képviseleti jog korlátozása jóhiszemű harmadik személy irányában hatálytalan. Az alapító az alapító okiratban úgy is rendelkezhet, hogy a kezelő szerv (szervezet) az alapítvány alkalmazottjának képviseleti jogot biztosíthat, megjelölve a képviseleti jog gyakorlásának módját, illetőleg terjedelmét.

(5) A kezelő szerv (szervezet) vagy annak tisztségviselője (tagja) által a feladatkörének ellátása során harmadik személynek okozott kárért az alapítvány felelős. A tisztségviselő (tag) az általa e minőségben az alapítványnak okozott kárért a polgári jog általános szabályai szerint felel.

(6) Ha a kezelő szerv (szervezet) tevékenységével az alapítvány célját veszélyezteti, az alapító a kijelölést visszavonhatja és kezelőként más szervet (szervezetet) jelölhet ki.

(7) Az alapító az alapító okiratban az e törvényben biztosított jogainak gyakorlására - különösen halála, megszűnése esetére - maga helyett más személyt is kijelölhet. E személyre az alapítókra vonatkozó rendelkezések az irányadók. A kijelölést a nyilvántartásba vétel után az alapító nem vonhatja vissza. Alapító vagy a jogainak gyakorlására kijelölt más személy hiányában - a kezelő szerv (szervezet) vagy az ügyészség erre vonatkozó bejelentése alapján - az alapítói jogosultságok a bíróságot illetik meg.

Jegyzet: A Ptk. 74/C. §-t az 1987. évi 11. tvr. 1. §-a iktatta be. Hatályos: 1987. IX. 1-jétől. A Ptk. 74/C. § (2) bekezdése az 1990. évi I. törvény 4. §-ának megfelelően módosított szöveg, (3)-(5) bekezdését az 1993. évi XCII. törvény 6. §-a iktatta be. Az (1) bekezdés utolsó két mondatát, a (4) bekezdés utolsó mondatát és a (7) bekezdést a 2001. évi CVI. törvény 3. §-a iktatta be a törvénybe és ugyanezen törvény 8. § (1) bekezdése törölte a (6) bekezdés - eredetileg a törvényben szereplő - második mondatát.

Az alapítványi célvagyon kezelő szervezetét vagy az alapítványtevő külön kialakítja, vagy a kezelést valamilyen külső szervezetre, idegen jogi személyre bizza. Ez utóbbi sajátos konstrukció, az alapítvány ez esetben egy puszta vagyontömeg, képviselője egy tőle elkülönült jogi személy vagy magánszemély. Ha az alapítványnak saját belső szervezete van, és a vagyont a belső szerv kezeli, ezt a szervet az alapítónak meg kell határoznia. A gyakorlatban az alapítványi vagyonról döntő belső alapítványi szervet általában kuratóriumnak hívják, de a kuratórium mellett más vezető szervek is elképzelhetők (így az alapítványi iskolának, kórháznak, kutatóintézetnek lehet igazgatója stb.). A kuratórium vagy más kezelő szervezet legalapvetőbb működési szabályait az alapító okiratban kell megállapítani, természetesen ezt követően a részletes szabályokat a szervezeti és működési szabályzat tartalmazhatja.

Az alapítvány kezelőjéről több legfelsőbb bírósági törvényességi határozat, illetőleg másodfokon hozott ítélet is rendelkezett. Így a Kpkf. II. 25274/1991. sz. ítélet kimondta, hogy az alapítvány kezelőjének döntéshozó, ügyintéző és képviseleti jogkörét egyértelműen meg kell határozni az alapító okiratban. Ugyanezen ítélet szerint az alapítvány kezelő szerveként kuratórium is kijelölhető (BH 1991/11. sz. 449.). A kezelő szervezeten kívüli személy az alapítvány képviselője nem lehet (LB Kpkf. 25493/1991. - BH1993. 122.). Az alapító nem lehet az alapítvány kezelője (Kpkf. 25162/1990. - BH 1991/1. sz. 40.), és nem lehet egyben az alapítvány képviselője; nincs akadálya azonban annak, hogy az alapítvány kezelő szerveként kijelölt kuratórium tagja legyen (K. törv. II. 25035/1991. - BH 1991/9. sz. 368.). Az alapító az alapítvány kezelő szervében azonban csakis oly módon vehet részt, hogy a döntéshozatalnál ne kerülhessen túlsúlyba, illetve jogosítványokat kizárólagosan ne gyakorolhasson (Kpkf. II. 25101/1991. - BH 1991/12. sz. 490.). Nem kizárt az sem, hogy az alapítvány kezelője az a személy legyen, aki közérdekű célú kötelezettségvállalás alapján hozza létre az alapítványt (Kpkf. III. 25290/1991. - BH 1991/11. sz. 451.). Az alapítvány kuratóriumának alkalmasnak kell lennie arra, hogy az alapítótól függetlenül, önállóan, az alapítványi cél megvalósítása érdekében tevékenykedjen (K. II. törv. 25446/1992. - BH 1993/4. sz. 260.).

Ha az alapító kezelő szervezetről nem gondoskodik, vagy esetlegesen ez a szerv az alapító okiratban nem a leendő kezelővel való megállapodás alapján került megnevezésre, és a feladatot nem vállalja, a kezelő szervezetet - mintegy kiegészítve, illetve módosítva az alapító okiratot - a bíróság jelöli ki.

Ezzel kapcsolatban a Legfelsőbb Bíróság Közigazgatási Kollégiuma KK 2. sz. állásfoglalásának III. pontjában a következő iránymutatást adta:

III. Amennyiben a bíróság köteles kezelő szerv (szervezet) kijelöléséről gondoskodni, ilyenként az alapítvány célja szerinti működési területű jogi személyt vagy jogi személyiséggel nem rendelkező, de hivatásánál fogva erre alkalmas más személyt jelölhet ki. A kezelő szerv kijelölése és a kijelölés visszavonása tárgyában a bíróság nemperes eljárásában határoz, a határozat ellen jogorvoslatnak van helye (BH 1990/8. sz.).

A 2001. évi CVI. törvény lehetővé tette, hogy a kezelő szerv (szervezet), illetve tagja kijelölését az alapító meghatározott időtartamokra korlátozza, vagy feltétel bekövetkeztétől tegye függővé megszűnését. A kezelői megbízatás megszűnése azonban ez esetben is csak akkor válik hatályossá, ha az új kezelő szervet (szervezetet) vagy tagot a bírósági nyilvántartásba jogerősen bejegyzik.

Az alapítónak módja van arra, hogy a kezelő szervet megváltoztassa, pl. a kuratóriumot stb. leváltsa, de csak akkor, ha valamennyi alapító ezzel egyetért (LB Kny. III. 27739/1998., LB Kny. II. 27856/1998.). Erre akkor kerülhet sor, ha a kezelő szerv a tevékenységével az alapítvány célját veszélyezteti. A többségi álláspont szerint ez a jogosítvány nemcsak az egész kuratórium, hanem egyes kuratóriumi tagok leváltására is kiterjed. [Lényegében az előzőekben hivatkozott bírói gyakorlatot emelte (3)-(5) bekezdésként a törvénybe az 1993. évi XCII. törvény.] Főleg adózási visszaélések miatt kimondta, hogy az alapító sem közvetlenül, sem közvetve a kezelő szervben (kuratórium) meghatározó befolyást nem gyakorolhat. A bírói gyakorlat azt az alapító okirati rendelkezést sem fogadja el, hogy a kuratórium maga is visszahívhatja elnökét vagy egyes tagjait - a kuratórium tagjait ugyanis csak alapító jelölheti ki (LB Kny. II. 27644/1998.).

Új rendelkezés a Ptk.-ban, hogy a polgári jog általános szabályai szerint, az alapítvány szervei által harmadik személynek okozott károkért az alapítvány mint jogi személy felel. Ha pedig a kezelő szerv, a kuratórium tisztségviselői az alapítványnak okoznak kárt, erre a Ptk. vonatkozó rendelkezései (350., illetve 348. §) az irányadók.

Az alapító az alapító okiratban felhatalmazhatja a kezelő szervet, hogy az alapítvány munkavállalójának (a törvény egyes számban fogalmaz, tehát szoros értelmezés mellett csak egynek) képviseleti jogot biztosítson - ez esetben az alkalmazott felelősségére a Ptk. munkáltató felelősségére vonatkozó szabályai az irányadók. Az alkalmazott képviseleti jogának terjedelmét és gyakorlási módját a kezelő szervnek kifejezetten meg kell határoznia.

Az alapítónak módja van az alapító okiratban arról rendelkezni, hogy halála, illetve jogi személy jogutód nélküli megszűnése esetén ki gyakorolja helyette az alapítói jogokat. Ha azonban ilyen rendelkezés nem történik, az alapítói jogosultságokat vagy a kezelő szerv, vagy az ügyészség kérelmére (tehát nem hivatalból) a bíróság gyakorolja.

Ptk. 74/D. § Ha az alapítvány létrehozása végrendeletben történt, arról a bíróságot értesíteni kell; ezt az alapítványt közérdekű meghagyásnak kell tekinteni, amennyiben létrehozása nem felel meg a törvényben meghatározott feltételeknek.

Jegyzet: A Ptk. 74/D. § szövegét az 1987. évi 11. tvr. 1. §-a iktatta be és az 1990. évi I. törvény 4. §-ának megfelelően módosított szöveg.

Természetesen az alapítványrendelet végrendeletileg is történhet. Ez esetben az ebből a szempontból alapító okiratnak minősülő végrendelet hiánypótlással való tökéletesítése a bejegyzési eljárás során nem lehetséges. Éppen ezért rendelkezik úgy a törvényhozó, hogy ha az alapítványrendelet nem felel meg a törvényes feltételeknek, a végrendeleti rendelkezést közérdekű meghagyásnak (Ptk. 593-597. §), tehát egyoldalú jogügyletnek kell tekinteni.

Ezzel kapcsolatos a Legfelsőbb Bíróságnak az a törvényességi határozata, amelyben kimondta: az alapítvány megszüntetésével nem szűnik meg az a kötelezettség, amellyel az örökgyógyó a volt alapítót mint örökös közérdekű meghagyással terhelte (Kpkf. III. 25189/1991. - BH 1991/9. sz. 369.).

Ptk. 74/E. § (1) A bíróság az alapítványt a nyilvántartásból törli, ha az alapító okiratban meghatározott

- a) cél megvalósult;
- b) idő eltelt;
- c) feltétel bekövetkezett.

(2) Az alapítványt akkor is törölni kell a nyilvántartásból, ha a bíróság az alapítványt megszünteti vagy más alapítvánnyal való egyesítését rendeli el.

(3) A bíróság az ügyész keresete alapján az alapítványt megszünteti, ha céljának megvalósítása lehetetlenné vált, illetőleg ha jogszabályváltozás folytán a bejegyzést meg kellene tagadnia. A bíróság az alapító kérelme alapján az alapítványt megszünteti, ha az alapítvány céljainak megvalósítása lehetetlenné vált.

(4) A bíróság az alapítványt megszüntetheti, ha a kezelő szerv (szervezet) tevékenységével az alapítvány célját veszélyezteti és az alapító - a bíróság felhívása ellenére - a kijelölést nem vonja vissza és kezelőként más szervet (szervezetet) nem jelöl ki.

(5) A megszünt alapítvány vagyonát - az alapító okirat eltérő rendelkezése hiányában - a bíróság hasonló célú alapítvány támogatására köteles fordítani.

(6) A bíróság az érdekelt alapítók közös kérelmére - új alapítvány létrehozása vagy más alapítványhoz való csatlakozás céljából - elrendelheti az alapítványok egyesítését, ha ez az érintett alapítványok céljainak megvalósításával összhangban áll. Az alapítványok egyesítésére irányuló kérelemhez az új, illetőleg a megfelelően módosított - a megszünt alapítvány jogutódlásáról is rendelkező - alapító okiratot is csatolni kell, egyebekben a bíróság eljárására az alapítvány nyilvántartásba vételére vonatkozó szabályokat kell alkalmazni.

Jegyzet: A Ptk. 74/E. § szövegét az 1987. évi 11. tvr. 1. §-a iktatta be. Az (1)-(2) bekezdése az 1993. évi XCII. törvény 7. § (1) bekezdésével megállapított szöveg, a (3) bekezdése az 1990. évi I. törvény 2. §-ával megállapított szöveg, a (4)-(5) bekezdése az 1990. évi I. törvény 4. §-ának megfelelően módosított szöveg, a (6) bekezdését az 1993. évi XCII. törvény 7. § (2) bekezdése iktatta be. A (3) bekezdés utolsó mondatának beiktatása, illetve a (6) bekezdés második mondatának szövegváltoztatása a 2001. évi CVI. törvény 4. §-án alapszik.

Az alapítvány „automatikusan” megszűnik, ha az alapítványi cél, illetve a kitűzött feltétel megvalósult, illetőleg határozott időre szóló alapítványnál a megadott időtartam eltelt. Az alapítvány akkor szűnik meg, amikor a bíróság e tények alapján a nyilvántartásból törli. Emellett az alapítvány akkor is megszűnik, ha azt a bíróság az ügyészség keresetére vagy hivatalból megszünteti.

Az ügyész keresetére a bíróság két tényállás alapján szüntetheti meg az alapítványt:

- ha az alapítványi cél lehetetlenné, vagy ha későbbi jogszabályváltozás miatt törvénytelené vált, azaz a bejegyzést meg kellene tagadni,

- ha a kezelő tevékenységével az alapítványi cél elérését veszélyezteti, vagy a kezelő törvénytől tevékenységet gyakorol, és a törvényes működési rendet a bíróság által megszabott határidőre sem állítja helyre [I. Ptk. 74/F. § (2) bek.]. A kifogásolt magatartást korrigálhatja a kezelő maga, de az alapító is - bírósági felhívásra vagy anélkül is - új kezelő szervet jelölhet. Ha azonban az nem történik meg, a bíróság törölheti az alapítványt a nyilvántartásból. A bíróság nemcsak az ügyész 74/F. § szerinti keresetére, hanem hivatalból is felléphet a (3) bekezdés szerint a kezelő szerv rendellenes tevékenységével szemben, és adott esetben hivatalból is megszüntetheti az alapítványt.

A bíróság az alapító kérelme alapján is megszüntetheti az alapítványt, ha az alapító bizonyítja, hogy az alapítvány céljainak megvalósítása lehetetlenné vált.

Az alapítvány vagyonáról megszűnés esetén elsődlegesen az alapítónak kell az alapító okiratban rendelkeznie. Ha azonban ez nem történt meg, a bíróság jogosult a fennmaradt vagyont más hasonló célú alapítvány támogatására fordítani.

Az alapítvány megszüntetésével kapcsolatos a Legfelsőbb Bíróság Közigazgatási Kollégiuma 2. sz. állásfoglalásának IV. és V. pontja (BH 1990/8. sz.). Ezek szerint:

IV. A bíróság peres eljárásban dönt az alapítvány megszüntetése tárgyában, ha erre a kezelő szervnek az alapítvány célját veszélyeztető tevékenysége miatt kerül sor.

V. A bíróság - amennyiben az alapító okirat másképpen nem rendelkezik - az alapítványt megszüntető határozatában dönt a megszünt alapítvány vagyonának sorsáról.

A Legfelsőbb Bíróság egyik másodfokú ítéletében pedig arra mutatott rá, hogy az alapítvány kezelő szerve az alapítvány megszüntetéséről nem dönthet (Kpkf. 25101/1991. - BH 1991/12. sz. 490.).

Az 1993. évi XCII. törvény az alapítók közös kérelmére (tehát ehhez megegyezés kell!) elrendelheti az alapítványok egyesítését. Az egyesítésre az összes alapítónak együttes kérelmet kell a bírósághoz előterjesztenie, csatolva hozzá az új alapítvány alapító okiratát. Az alapítóknak a megszűnő alapítvány jogutódlásáról is rendelkezniük kell. A bíróság a kérelmet csak akkor teljesítheti, ha a „fúzió” az érintett alapítványok mindegyike céljának megvalósításával összhangban áll. Az egyesítésnél az alapítvány létrehozására vonatkozó szabályokat alkalmazni kell. A régi alapítványok a törléssel, az új alapítványok a nyilvántartásba való bejegyzéssel jönnek létre.

Ptk. 74/F. § (1) Az alapítvány működése felett az ügyészség a reá irányadó szabályok szerint törvényességi felügyeletet gyakorol.

(2) Ha az alapítvány működésének törvényessége másképp nem biztosítható, az ügyész a bírósághoz fordulhat. A bíróság határidő kitűzésével kötelezi az alapítvány kezelőjét, hogy az alapítvány jogszabálynak megfelelő működését állítsa helyre. A határidő eredménytelen eltelte után a bíróság az alapítványt megszünteti.

Jegyzet: A Ptk. 74/F. §-a az 1990. évi I. törvény 3. §-ával megállapított szöveg. Hatályos: 1990. II. 1-jétől.

A tv. az egyesülettel ellentétben az alapítványi felügyeletet nem osztja meg a bíróság és az ügyészség között - természetesen ez esetben is csak törvényességi, azaz kizárólag a jogszabályok betartását vizsgáló felügyeletről lehet szó. E felügyeletet az ügyészség a többször módosított 1972. évi V. tv.-ben megállapított szabályok szerint gyakorolhatja. Ha az ügyészi törvényességi felügyelet általános eszközei (pl. figyelmeztetés) nem elégségesek, az ügyész keresettel a bírósághoz fordulhat. A kereset megalapozottsága esetén a bíróság az alapítvány kezelőjét arra kötelezi, hogy megfelelő határidő alatt az alapítvány törvényes működését állítsa helyre. Ha a felhívás eredménytelen, úgy a bíróság a Ptk. 74/E. § (2) bekezdése szerint az alapítványt megszünteti.

Ptk. 74/G. §

Jegyzet: Hatályon kívül helyezte a 2006. évi LXV. törvény 1. § (1) bekezdése. A hivatkozott törvény 2. §-a szerint a törvény hatályba lépése előtt nyilvántartásba vett közalapítványokra a Ptk. alapítványokra vonatkozó szabályait kell alkalmazni azokkal az eltérésekkel, amelyeket a 2006. évi LXV. törvény 1. § (2) bekezdése a)-f) pontjaiban meghatároz. Az 1. § (3)-(4) bekezdése a közalapítványok esetleges megszűnésére is speciális szabályokat állapít meg.

12. Az egyesülés

Ptk. 74/H. § (1) Az egyesülés tagok által gazdálkodásuk eredményességének előmozdítására és gazdasági tevékenységük összehangolására, valamint szakmai érdekeik képviseletére alapított jogi személyiséggel rendelkező kooperációs társaság. Az egyesülés saját nyereségre nem törekszik, vagyonát meghaladó tartozásaiért a tagok korlátlanul és egyetemlegesen felelnek.

(2) Az egyesülés az összehangolási feladatok teljesítését segítő egyéb szolgáltatási és közös gazdálkodási tevékenységet is végezhet.

(3) Az egyesülés a cégjegyzékbe való bejegyzéssel, a bejegyzés napjával jön létre.

(4) Az „egyesülés” elnevezést a kooperációs társaság cégnevében fel kell tüntetni.

(5) Az egyesülésre vonatkozó részletes szabályokat külön törvény állapítja meg.

Jegyzet: A 74/H. §-t és az azt megelőző címet az 1997. évi CXIV. törvény 304. § (2) bekezdése iktatta be. Hatályos: 1998. VI. 16-ától.

Az egyesülés az 1988-as Gt. szerint (2. §) a gazdasági társaságok egyik formája volt és ekként szerepelt a Ptk. 53. § (1) bekezdésében. Az Európai Unióval való jogharmonizáció keretében az egyesülés ezen jellegét az 1997. évi CXIV. törvény megváltoztatta, és törölte az egyesülést a gazdasági társaságok sorából. Ugyanakkor mind az 1997-es Gt., mind a jelenleg hatályos 2006. évi IV. törvény az egyesülést, mint kooperatív jogi személyt a Gt. keretében szabályozta. Jelenleg a Gt. XI. fejezete vonatkozik az egyesülésekre, amelyekre irányadóak a Gt. általános részének szabályai is.

A Ptk.-ból - követni kívánva a Gt.-ben bekövetkezett változásokat - az egyesülést a gazdasági társaságokról szóló 58. §-ból törölték, és talán nem túl szerencsésen az alapítvány után a 74/H. §-ban helyezték el. Ugyanakkor a Ptk. változatlanul csak definitív jelleggel foglalkozik az egyesüléssel, annak tartalmi szabályozását külön törvényre utalja - ezek a törvényi szabályok, mint említettük a Gt. 316-331. §-ában találhatók.

Az egyesülés szabályozása az 1997-es Gt.-ben az 1988-as Gt.-hez képest lényegében nem változott, azzal az egyetlen eltéréssel, hogy most már nemcsak jogi személyek lehetnek egyesülés tagjai, hanem bármely jogalany. Az egyesülés alapvetően kooperációs társaság, amelynek elsődleges feladata tagjaik gazdálkodásának koordinálása és ezáltal a tagok gazdálkodása eredményességének előmozdítása. Az egyesülés kooperációs jogi személy jellegénél fogva kiválóan alkalmas szakmai érdekek képviseletére is. Az egyesülés ugyanakkor nem társadalmi szervezet, nem egyesület, hanem sajátos gazdálkodó szervezet, kiegészítő jelleggel kiegészítő gazdálkodó tevékenységet végez.

Az egyesülés társasági szerződés alapján a Gt. általános szabályai szerint keletkezik és a Gt. szabályai szerint a cégbejegyzéssel nyeri el jogi személyiségét. Az egyesülés társasági szerződésnek speciális kellékeit a Gt. 316. §-a határozza meg, abban a koordinációs feladatokat, illetve a kiegészítő gazdasági feladatokat és ez utóbbiak teljesítéséhez szükséges vagyoni mértékét külön meg kell határozni. Az egyesülés működési költségeit a tagok viselik és a tagok - díjazás fejében - mellékszolgáltatásokra is vállalkozhatnak. A tagok a társasági szerződés eltérő rendelkezése hiányában az egyesülés szolgáltatásait ingyenesen vehetik igénybe, a gazdálkodási tevékenység eredményéből pedig vagyoni hozzájárulásuk arányában részesednek.

Az egyesülés legfőbb szerve sajátos közgyűlésként a tagokból álló taggyűlés operatív ügyvezetője az igazgató, a társasági szerződés kollektív ügyvezető szervet, igazgatóságot is létrehozhat. A tagoknak a koordinatív tevékenység körében fejenként egy szavazata van, a kiegészítő gazdálkodás körébe eső kérdésekben vagyonaránylagosan szavaznak.

Az egyesülés megszűnésének szabályai azonosak a gazdasági társaságok megszűnésének általános szabályaival. Ebből következik, hogy egyesülés is átalakulhat gazdasági társasággá, egyesülhet, szétválhat, egyesülés gazdasági társasággá is átalakulhat.

IV. Cím

A SZEMÉLYEK POLGÁRI JOGI VÉDELME

Az emberi jogok védelme

1. A személyek polgári jogi védelmének kérdése nem különíthető el az emberi jogok védelmének kérdésétől. Ez a védelem magában foglalja - és magában is kell foglalnia - az emberi jogok védelmét is. Erről a védelemről manapság sok szó esik szerte a világon. Az emberi jogok fogalma tehát nem szűkül az országhatárok közé, s egyre inkább a kulturált emberiség kívánalmait - ha úgy tetszik, jogait - fejezi ki. A nemzetközi szerződések egyre szélesebb körben kívánják az emberi jogok védelmét megszervezni, s azzal az igénnyel lépnek fel, hogy a különféle államok belső szabályai az emberi jogok védelme és érvényesítése terén összhangban legyenek a nemzetközi elvárásokkal. Ebbe a nemzetközi közegbe kell beilleszkednie a személyek polgári jogi védelme körében a Ptk.-ba felvett rendelkezéseknek is.

Az emberi jogok valójában hosszú időn át kialakult és a kulturáltság, valamint a civilizáltság előrehaladásával egyre általánosabban helyeselt társadalmi, jogi és erkölcsi meggyőződések kifejezései. Ezek - mint alapvető elvek - egyre inkább beivódnak a gondolkodásba és a cselekvésbe. A fő célkitűzés az emberhez méltó körülmények között élés megvalósítása. Az alapvető kérdés pedig: az ember sorsa és helye a társadalomban, különös tekintettel a hatalom és a jog viszonyára, valamint arra az igényre, hogy az állam akarata az állam által szervezett társadalom valóságos akaratát fejezze ki, a társadalom rendjének fenntartásáról jogi eszközökkel való gondoskodás csupán eszköze legyen az emberhez méltó élet megteremtésének.

Az ember nemcsak egy meghatározott állam polgára, hanem egyben tagja az általános emberi közösségnek. Az államhatároktól függetlenül is kialakulnak olyan közös emberi törekvések, amelyek befolyásolják az állam akaratát. Az állami akarat megvalósításának eszköze pedig a *jog*. Fontos tehát, hogy az államban szervezett társadalom magatartását és szabadságait szabályozó jognak mi a *valóságos belső tartalma*. Lényeges ezért, hogy az állami akaratot kifejező jog az államban szervezett társadalom valóságos - az emberi méltóság és az etikai értékek általános tiszteletére nagy súlyt helyező - akaratát fejezze ki, s hogy ez egybeessen a közös emberi törekvésekkel. Mindebből az is következik, hogy az *állam jogrendje* mind általában az emberi jogok, mind pedig különösen a személyhez fűződő jogok védelme szempontjából meghatározó jelentőségű.

De jelzik a fentiek azt is, hogy a személyek polgári jogi védelme területén - így a belső rendelkezések értelmezésénél és alkalmazásánál is - nagy jelentőségük van az emberi jogok érvényesülését garantáló *nemzetközi egyezményeknek*. Ezzel kapcsolatban elsősorban említést érdemel az *Európai Egyezmény az Emberi Jogokról* (Convention Européenne des Droits de l'Homme), amelynek célja olyan Európa megteremtése, amelyben a jog diadalmaskodik, és amelyben a bármelyik állam igazságszolgáltatása alá tartozó személy rendelkezik az ember jogaival és szabadságaival. De meg kell említeni a *Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát* is, amelyet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése 1966. december 16-án fogadott el, s amelyet nálunk az 1976. évi 8. törvényerejű rendelet hirdetett ki.

A személyek polgári jogi védelme

2. A *személyek polgári jogi védelme* nem választható el az emberi jogok védelmétől. A személyek polgári jogi védelmének ezért egyben az emberi jogok védelmét is jelentenie kell. A Ptk. IV. Címe - amely egyébként csak a VII. fejezetet tartalmazza - a személyek polgári jogi védelméről rendelkezik. Ebbe a körbe tartoznak: a *személyhez fűződő jogok* és a *szellemi alkotásokhoz fűződő jogok*. Ez a védelem szorosan összefügg a Ptk. 2. §-ával, amelynek (1) bekezdése szerint a törvény védi a személyek vagyoni és személyhez fűződő jogait, továbbá törvényes érdekeit. A (2) bekezdés pedig akként rendelkezik, hogy a törvény biztosítja a személyeknek az őket megillető jogok szabad gyakorlását, e jogok társadalmi rendeltetésének megfelelően. A törvény céljait meghatározó rendelkezések közé helyezett ennek a szabálynak a realizálódását vannak hivatva biztosítani a IV. Címbe (a VII. fejezetbe) felvett rendelkezések.

Ezek a rendelkezések közvetlenül nem vagyoni jellegűek, s az itt felsorolt jogok elsősorban a jogosult társadalmi-erkölcsi érdekét fejezik ki, bár megsértésükhöz vagyoni következmények is fűződnek. A jogértelmezés és a jogalkalmazás körében is jelentősége lehet annak, hogy mind a bírósági gyakorlatban, mind pedig az elméletben az a tendencia érvényesül, amely egyre hatékonyabbá kívánja tenni a személyek polgári jogi védelmét. Egyébként ma már általánosan elfogadottnak tekinthető az a felfogás, hogy mind a személyhez fűződő jogok, mind pedig a szellemi alkotásokhoz fűződő jogok védelméről alapvetően a Ptk.-ban kell rendelkezni. Az más kérdés, hogy e jogok megsértése büntetőjogi vagy más következményeket is von maga után. A személynek végső soron a maga eszközeivel minden jogág - egymást mintegy kiegészítőleg - védelmet nyújt, ami egyébként jogunk embercentrikusságát is kifejezésre juttatja.

A Ptk. alkalmazásában *személyen* a magánszemélyt, az államot és a jogi személyt egyaránt érteni kell. A személyhez fűződő jogok jellegéből következik, hogy ezek elsősorban a *magánszemélyekhez* kapcsolódnak. A szabályozásnál a törvény ezért veszi alapul a magánszemélyhez fűződő jogokat.

A szellemi alkotások védelme

3. A személyek polgári jogi védelme a *szellemi alkotásokhoz fűződő jogok* védelmét is felöleli. E védelem jelentősége - a társadalmi-gazdasági fejlődés előrehaladásával - egyre nagyobb. Jogunk tehát nemcsak magát a személyt védi, hanem a személy alkotó, szellemi termelő tevékenységének eredményét: magát az *alkotást* is, mégpedig a maga sajátos eszközeivel. Ez a védelem is a személyek általános polgári jogi védelmének egyik megnyilvánulása.

A szellemi alkotások védelme valójában kettős: egyrészt magát a szellemi alkotást (az irodalom, a művészet, a tudomány vagy más tevékenység termékét) a maga mivoltában védi abszolút szerkezetű védelmi szabályokkal, másrészt pedig a szellemi alkotások felhasználását (létrehozatalát, társadalmi hasznosítását, forgalomba hozatalát) is biztosítja relatív szerkezetű jogviszonyok lehetővé tételével.

Az Alkotmány jelentősége

4. Hazánk általános rendjét a *Magyar Köztársaság Alkotmánya* határozza meg. A XII. fejezetében megállapítja azokat az *alapvető jogokat és kötelezettségeket*, amelyek hazánkban az embert illetik, illetőleg terhelik. Nyilvánvaló, hogy a Polgári Törvénykönyv és általában a jogszabályok rendelkezései nem állhatnak ellentétben az Alkotmányban megfogalmazott szabályokkal. Ez azt is jelenti, hogy a személyek polgári jogi védelmére vonatkozó rendelkezéseket az Alkotmány *szabályaival összhangban* kell értelmezni, és természetesen alkalmazni is. Ennek jelentősége az *általános emberi jogok* érvényesülése szempontjából sem lehet kétséges.

Az Alkotmánynak a személyek polgári jogi védelme szempontjából leglényegesebb szabályai nem maradhatnak tehát említés nélkül. Ezek szerint a *Magyar Köztársaságban*:

minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelytől senkit sem lehet önkényesen megfosztani; senkit nem lehet kínzásnak, kegyetlen, megalázó elbánásnak vagy büntetésnek alávetni, és különösen tilos emberen a hozzájárulása nélkül orvosi vagy tudományos kísérletet végezni [54. § (1) és (2) bek.];

mindenkinek joga van a szabadságra és a személyi biztonságra, senkit sem lehet szabadságától másként, mint a törvényben meghatározott okokból és a törvényben meghatározott eljárás alapján megfosztani [55. § (1) bek.];

a bíróság előtt mindenki egyenlő, és mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat vagy valamely perben a jogait és kötelességeit a törvény által felállított független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el; senki sem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg [57. § (1) és (2) bek.];

mindenkit, aki törvényesen tartózkodik Magyarország területén - törvényben meghatározott esetek kivételével-, megillet a szabad mozgás és a tartózkodási hely szabad megválasztásának joga, beleértve a lakóhely vagy az ország elhagyásához való jogot is [58. § (1) bek.];

mindenkit megillet a jóhírnévhez, a magánlakás sértetlenségéhez, valamint a magántitok és a személyes adatok védelméhez való jog [59. § (1) bek.];

mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságára [60. § (1) bek.];

mindenkinek joga van a szabad véleménynyilvánításra, továbbá arra, hogy a közérdekű adatokat megismerje, illetőleg terjessze; a Magyar Köztársaság elismeri és védi a sajtó szabadságát [61. § (1) és (2) bek.];

az állam elismeri a békés gyülekezés jogát, és biztosítja annak szabad gyakorlását [62. § (1) bek.];

az egyesülési jog alapján mindenkinek joga van a törvény által nem tiltott célra szervezeteket létrehozni, illetőleg azokhoz csatlakozni [63. § (1) bek.];

mindenkinek joga van arra, hogy egyedül vagy másokkal együttesen írásban kérelmet vagy panaszt terjesszen az illetékes állami szerv elé [64. §];

az állam biztosítja a területén tartózkodó minden személy számára az emberi, illetve az állampolgári jogokat bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül [70/A. § (1) bek.];

az állam területén élőknek joguk van a lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez [70/D. § (1) bek.];

az állam tiszteletben tartja és támogatja a tudományos és művészeti élet szabadságát, a tanszabadságot és a tanítás szabadságát; tudományos igazságok kérdésében dönteni, kutatások tudományos értékét megállapítani kizárólag a tudomány művelői jogosultak [70/G. § (1) és (2) bek.];

Alkotmányunk rendelkezik arról is, hogy az *alapvető jogok megsértése* miatt keletkezett igények, továbbá a kötelességek teljesítésével kapcsolatban hozott állami döntések elleni kifogások *bíróság előtt* érvényesíthetők (70/K. §).

Az 1976. évi 8. tvr.-rel kihirdetett Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának III. rész 19. cikkében foglaltak értelmében mindenkinek joga van a szabad véleménynyilvánításra; ez a jog magában foglalja mindenfajta adat és gondolat - szóban, írásban, művészeti formában vagy bármilyen más, tetszése szerinti módon történő - terjesztésének a szabadságát is. Ezeknek a jogoknak a gyakorlása különleges kötelességekkel és felelősséggel jár. Ezért törvény e jogok gyakorlását mások jogainak, jóhírnevének, a közrend és a közkerköls védelme érdekében korlátozhatja.

Az Alkotmány 61. §-ának (2) bekezdése szerint a Magyar Köztársaság elismeri és védi a sajtó szabadságát. Ugyanezt az alkotmányos rendelkezést deklarálja a sajtótörvény, a módosított 1986. évi II. tv. (a továbbiakban: St.) preambuluma, amely szerint mindenkinek joga van a sajtó útján közölni nézeteit és alkotásait, amennyiben azok nem sértik az alkotmányos rendet. Az alkotmányos alapjogok tehát nem korlátlanok. Az alkotás, a gondolatközlés és a sajtó szabadságával csak oly módon szabad élni, hogy az ne sértse a törvényt, így ne ütközzék az St. 3. §-ának (1) bekezdésébe, amely szerint a sajtószabadság gyakorlása - egyebek mellett - nem sértheti a közkerkölsöt. Az ezzel kapcsolatos körülményekről eljárás szükségessége hívta fel a figyelmet a Legfelsőbb Bíróság egyik határozata.

A közkerköls fogalmát és tartalmát jogszabály nem határozza meg. Azok a magatartási szabályok sorolhatók ide, amelyeket a társadalom általánosan elfogad. Művészi alkotás sajtótermékben való megjelentetése is sértheti a közkerkölsöt, ennek következtében az St. 15. §-ának (3) bekezdése alapján nyilvános közlése megtiltható. E jogkövetkezmények alkalmazásánál azonban rendkívül körültekintően kell eljárni, hogy alapvető alkotmányos jogok indokolatlanul ne szenvedjenek csorbát. A sajtótermék közkerkölsbe ütközését akkor lehet megállapítani, ha ilyen jellege a közfelfogás szerint egyértelmű és vitathatatlan. Következésképpen a jelen eljárás alá vont sajtótermék címlapján közölt grafikai alkotás közkerkölsöt sértő jellegének eldöntése nem művészeti, esztétikai kérdés, amelynek megítéléséhez szakértő szükséges. A szóban forgó grafikai ábrázolás mondanivalójának megállapítása tehát elemzést igényel, amelynek eredménye számos szubjektív tényezőtől függ. Felfogható értékes gondolati tartalmat hordozó művészi alkotásként, de felháborodást is kiválthat. Az előbbi megítélésre példaként felhozhatók az eljárás során becsatolt - közéleti személyektől származó - írásbeli vélemények, az utóbbira azok megnyilvánulása, akik az egyébként kis példányszámú, szűk körben terjesztett művészeti folyóirat címlapján a szélesebb nyilvánosság elé tárták, és annak nemzeti és vallási érzéseket sértő jelleget tulajdonítottak. Az előbbiekből következően tévedett az elsőfokú bíróság, amikor azt állapította meg, hogy a magazin címlapja a közkerkölsöt sérti, és ennek alapján a nyilvános közlést megtiltotta (LB Pkf. 20120/1992. - BH 1992/7. sz. 454.).

Az Alkotmány vonatkozó rendelkezéseinek szem előtt tartásával kell alkalmazni a Ptk.-nak a személyhez és a szellemi alkotásokhoz fűződő jogokra vonatkozó szabályait.

VII. fejezet

A SZEMÉLYHEZ ÉS A SZELLEMI ALKOTÁSOKHOZ FŰZŐDŐ JOGOK

A személyhez fűződő jogok

Ptk. 75. § (1) A személyhez fűződő jogokat mindenki köteles tiszteletben tartani. E jogok a törvény védelme alatt állnak.

(2) A személyhez fűződő jogok védelmére vonatkozó szabályokat a jogi személyekre is alkalmazni kell, kivéve ha a védelem- jellegénél fogva - csak a magánszemélyeket illelheti meg.

(3) A személyhez fűződő jogokat nem sérti az a magatartás, amelyhez a jogosult hozzájárult, feltéve, hogy a hozzájárulás megadása társadalmi érdeket nem sért vagy veszélyeztet. A személyhez fűződő jogokat egyébként korlátozó szerződés vagy egyoldalú nyilatkozat semmis.

Jegyzet: Lásd a többször módosított 1949. évi XX. törvényt a Magyar Köztársaság Alkotmányáról; a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló többször módosított - 1992. évi LXIII. törvényt.

A személyhez fűződő jogok általános védelme

1. A törvény először is *általános kötelezettséget* állapít meg: a személyhez fűződő jogokat mindenki köteles tiszteletben tartani. Ez a rendelkezés két vonatkozásban is általános. Egyrészt azért, mert a személyhez fűződő jogok védelmét nem szűkíti le egyes személyiségi jogokra, hanem védelmet nyújt *mindenfajta személyiségi jogsérelemmel szemben*. Másrészt pedig azért, mert nemcsak egyes személyeket, hanem *mindenkit* terhel a személyhez fűződő jogok tiszteletben tartásának kötelezettsége, illetőleg *mindenkit* megillet az a jog, hogy személyhez fűződő jogainak tiszteletben tartását követelhesse.

A személyhez fűződő jogok - amint ezt a Ptk. szükségesnek látta kiemelni - a *törvény védelme alatt* állnak. Ez azt is jelenti, hogy a védelem megvalósítása érdekében a törvényben meghatározott *valamennyi jogi eszközt* igénybe lehet venni. Éppen ez teszi teljessé a személyhez fűződő jogok védelmét.

A Legfelsőbb Bíróság régóta kifejezésre juttatta a személyiség minden oldalú védelmét szolgáló, az erkölcsi értékeket fokozottan szem előtt tartó bírói gyakorlat kialakításának szükségességét. Folyamatosan ezt a célt tartja szem előtt a személyhez fűződő jogok védelmével kapcsolatos gyakorlatában. Ezt jelzi az a határozata is, amely a személyhez fűződő jogok megsértése miatt még az Országgyűlés felelősségének megállapítását is lehetőnek tartotta. Eszerint az Országgyűlés költségvetési szerv, és mint ilyen: jogi személy, perbeli jogképességgel rendelkezik. Ha az Országgyűlés egyedi határozatának meghozatalával kapcsolatos eljárása vagy határozata harmadik személy személyhez fűződő jogát megsértette, e jogsértésért nem az „állam”, hanem az Országgyűlés kerül polgári jogviszonyba, és köteles helytállni (LB Pfv. IV. 22499/1995. - BH 1997/6. sz. 276.).

Az Országgyűlés vizsgálóbizottságának zárt ülésén meghallgatott személy tényállításának valóságáért helytállni tartozik a bizottság tagja, ha az elhangzottakat - anélkül, hogy ez joga vagy kötelezettsége volna - a sajtó útján nyilvánosságra hozza (LB Pfv. IV. 21087/2001. - BH 2002/5. sz. 178.).

Számos esetben felmerül a gyakorlatban a személyhez fűződő jogok védelmének kérdése a sajtóval szemben. Az egyik perben a Legfelsőbb Bíróság nem értett egyet a jogerős ítélettel, abban a kérdésben sem, hogy a felperes tiltakozása ellenére ismételt, de most már megnagyobbítva megjelentetett fénykép, valamint a címlapon egy újabb, ugyancsak a felperes arcképehez montírozott, hiányos öltözetű nőalakot ábrázoló fénykép közlése csak a sajtóetika körébe tartozó probléma lenne. Ebben az esetben ugyanis már nemcsak arról van szó, hogy az alperes a felperes hozzájárulása nélkül jelentette meg a felperest ábrázoló fényképeket, hanem a felperes kifejezett tiltakozása ellenére folytatta a jogsértő közlést. Ezzel pedig azt a benyomást kelthette a felperesben és az olvasóban egyaránt, hogy a felperes a személyiségi jogait ért sérelmek ellen a sajtóval szemben védtelen. A felperes ezért a felülvizsgálati kérelmében indokoltan és helytállóan hivatkozott arra, hogy a közélet szereplőire is vonatkoznak a Ptk.-ban megfogalmazott - a sajtó közlési szabadságának korlátot szabó - személyiségi jogok (LB Pfv. IV. 21327/1993. - BH 1994/3. sz. 127.).

A védelem hatékonysága jut kifejezésre abban is, hogy a személyhez fűződő jogokat érintő joglemondást nem lehet kiterjesztően értelmezni (LB Pf. IV. 21109/1991. - BH 1992/7. sz. 455.).

A személyiségi jogok gyakorlása csak akkor felel meg társadalmi rendeltetésének, ha nem sérti mások személyiségi jogainak és érdekeinek a tiszteletben tartását előíró jogszabályokat (BKKB 3. P. 21007/1990.; Főv. Bír. 47. Pf. III. 25036/1990. - BH 1992/6. sz. 387.).

Személyiségi jogokat és a hiteles tájékoztatáshoz fűződő érdekeket sérthet a sajtó eljárása, ha a riportalanyhoz feltett kérdések hozzájárulás nélküli megváltoztatása a riport eredeti szövegének tartalmi torzulását eredményezi (LB Pf. IV. 20709/1992. sz. - BH 1992/11. sz. 688.).

A téves vélemény és értékítélet nem ad alapot a személyhez fűződő jog megsértésének a megállapítására (LB Pfv. IV. 21529/1999. - BH 2001/10. sz. 468.).

A Ptk. általánosságban védi a személyhez fűződő jogokat, ezért - amint ezt a Legfelsőbb Bíróság megállapította - a Ptk. 84. §-ának a rendelkezéseit bármiféle személyhez fűződő jog megsértése esetén lehet alkalmazni, de csak a jogsértővel szemben. A jogszabályok általános érvényűek, nem egyedi ügyben rendelkeznek. Így az állampolgárok személyhez fűződő jogait közvetlenül nem sértik, és nem is sérthetik. Ezért a jogszabályalkotással kapcsolatban a Ptk. 84. §-a (1) bekezdésének *a)* pontja alapján nem lehet jogsértés tényét megállapítani, illetve a *d)* pont szerint nem lehet a sérelmes helyzet megszüntetése végett az erre illetékes szervet jogszabály-módosításra, új jogszabályalkotásra kötelezni (LB Pf. 20592/1980. - BH 1981/2. sz. 57. - PJD IX. 11. sz.).

Nem sért személyiségi jogot a munkáltató, ha a szövetkezeti alkalmazott ellen indult büntetőeljárásról a közgyűlést tájékoztatja [LB Pfv. IV. 20981/1997. - BH 1999/6. sz. 250.].

Az ember munkájának, munkájával kapcsolatos emberi magatartásának értékelése a személyhez fűződő jogokat érinti, ezért a munkáltató ezzel kapcsolatos értékelése a polgári jog által védett személyhez fűződő jogok sérelmét is jelentheti (LB Pfv. IV. 20213/2000. - BH 2001/10. sz. 467.).

Nem sért személyhez fűződő jogot a közigazgatási szerv, ha a fél vagyoni viszonyait illetően a személyes költségmentesség iránti kérelem elbírálása végett hivatalból tájékoztodik (LB Pfv. IV. 21857/2000. - BH 2001/11. sz. 431.).

A személyhez fűződő jogok védelmének kérdése a reklámozás körében is felmerülhet. Amint erre a Legfelsőbb Bíróság rámutatott: a reklámnak mint az árut népszerűsítő hirdetésnek a kereslet-kínálat viszonyait befolyásoló jelentősége van. Célzott hatásának, az áru népszerűsítésének elérésében a reklámozás módja döntő szerepet játszik: egy sikeres reklám a fogyasztók érdeklődését felkelti, a forgalmat növeli. A reklámszakmában ezért kialakult az a gyakorlat, hogy közismert, népszerűségnek örvendő személyek ellenszolgáltatásért reklámtevékenységet végeznek, mert a reklám értékét a reklámozó személye is befolyásolja. Reklámtevékenység végzésére azonban a beleegyezése nélkül senki nem vehető igénybe, ezért a személyiségi jogok megsértését jelenti, ha valakit hozzájárulása nélkül úgy tüntetnek fel, hogy általában vagy egy adott áruval kapcsolatban konkrétan reklámtevékenységet végez (LB Pfv. IV. 20938/1995. - [BH 1995/9. sz. 509.](#)).

Szolgáltatás megelőlegezésének a személyazonosságot igazoló okmány biztosítékként való letétbe helyezésétől függővé tétele önmagában ugyancsak nem sért személyiségi jogokat [LB Pfv. IV. 22844/1996. - [BH 1995/5. sz. 223.](#)].

A személyhez fűződő jog és az alkotmányos alapjog viszonya

2. A személyhez fűződő jogokkal kapcsolatban felmerülő rendkívül nagy jelentőségű kérdés, hogy valójában hogyan alakul a viszony a személyhez fűződő jogok és az Alkotmányban biztosított alapjogok között. A személyiségi jog megsértésével kapcsolatban ugyanis nemegyszer indulnak olyan perek, amelyekben az említett viszony kérdése felmerül, s amelyek éppen ezért különös érdeklődésre tarthatnak számot.

Az egyik ilyen per tényállása szerint az alperes főiskolának azt a tanszékét, amelyen a felperes tanársegédként dolgozott, két másik társával együtt megszüntették, de egy másik tanszék a megszünt tanszéknek csak két dolgozóját vette át, a harmadik dolgozó (a felperes) közalkalmazotti jogviszonyát pedig felmentéssel megszüntették. A felmentéssel kapcsolatos egyeztetés során a felperes közölte, hogy betegállományban van. A felperes keresete alapján a munkaügyi bíróság ítéletével a felperes felmentését hatályon kívül helyezte, és a felperes közalkalmazotti jogviszonyát helyreállította azzal, hogy a munkavállaló keresetképtelenségének ideje alatt a közalkalmazotti jogviszonyt nem lehet felmentéssel megszüntetni. A felperes keresetében személyhez fűződő joga, ezen belül a munkához való joga, az egészséghez és a jóhírnévhez való joga megsértésének megállapítását kérte, állítva, hogy a jogellenes felmondás és a személyével kapcsolatos sajtóközlemény személyhez fűződő jogait sértette. Közérdekű célra fordítható bírságban is kérte marasztalni az alperest.

Az ügyben hozott első fokú - a keresetnek helyt adó - ítéletet a másodfokú bíróság megváltoztatta, s a keresetet elutasította. Felülvizsgálati kérelem folytán a Legfelsőbb Bíróság a jogerős ítéletnek a munkához való személyiségi jog megsértésével kapcsolatos keresetet elutasító rendelkezését hatályon kívül helyezte, s megállapította, hogy az alperes a felperes személyhez fűződő jogát megsértette azzal, hogy a felperes közalkalmazotti jogviszonyát jogellenesen megszüntette.

Egy ilyen tényállású per - éppen a nagy gyakorlati jelentősége miatt - nyilvánvalóan közérdeklődésre tarthat számot, mert az ítéletek egymással homlokegyenest ellenkező álláspontokat (felfogásokat) tükröznek. Ez pedig a bírósági gyakorlat alakulása (alakítása) szempontjából is szükségessé teszi az eltérő ítéleti indokolások ismertetését.

A felülvizsgálati kérelemmel megtámadott jogerős ítélet függetlenül attól, hogy az alperes a felperes közalkalmazotti jogviszonyát jogellenesen szüntette meg, nem látta megállapíthatónak a személyhez fűződő jog megsértését, ezen belül nem látott lehetőséget az [Alkotmány 70/B. §-ában](#) meghatározott munkához való jog megsértésének megállapítására sem. Az indoklás szerint az [Alkotmány](#) által szabályozott alapvető jogok és kötelezettségek köre részint szűkebb is a személyiségi jogoknál, azaz nem minden az Alkotmányban szabályozott jog minősül személyiségi jognak. A munkához való jog az Alkotmányban biztosított alapjog, de nem személyhez fűződő jog. A munkáltató döntései sérthetik a dolgozó személyiségi jogait, de ennek megállapítására csak akkor van lehetőség, ha a munkáltatói joggyakorlás kikerül a munkaviszony keretei közül. Ebből következően a munkáltatónak a munkaviszony körében hozott intézkedése még akkor sem sért önmagában személyiségi jogot, ha az jogellenes volt. E jogellenes intézkedéssel szemben a dolgozó a munkaügyi perben igényelhet jogvédelmet, amit a felperes a perbeli esetben meg is kapott.

Ezzel szemben a Legfelsőbb Bíróság a jogerős ítélet ellen benyújtott felülvizsgálati kérelem alapján hozott határozatában arra mutatott rá, hogy az ember személyiségének kiteljesedését alapvetően a társadalmilag hasznos munkavégző tevékenysége biztosítja. A munkavégzés ezért a személyiség elsőrendű megnyilvánulása, amely a munkához való jog alkotmányos deklarációján és a munkajogi szabályok keretein túlmenően, mint személyhez fűződő jog, közvetlenül a [Ptk. 75. §-a](#) alapján a törvény védelme alatt áll. Ezért a munkáltatónak az a jogellenes intézkedése, amellyel a dolgozót akadályozza a munkaviszony keretében való munkája végzésében, vagy jogellenesen elzárja a dolgozót attól, hogy munkáját végezhesse - a közalkalmazotti, illetve munkaviszonyra vonatkozó jogszabályok megsértésén túlmenően - az ember személyhez fűződő jogát is közvetlenül sérti. A perbeli esetben a felperest az általa kifogásolt jogellenes felmondás - annak létrejötté körülményeitől függetlenül - akadályozta, korlátozta munkavégzésében, így a felperes alappal kérte a [Ptk. 84. §-a \(1\) bekezdésének a\) pontja](#) alapján objektív szankció alkalmazásaként a jogsértés megtörténtének megállapítását [LB Pfv. IV. 21780/1997. - [BH 1999/9. sz. 402.](#)].

Ez az ítélet a BH-ban nyilvánosságot kapott, nyilvánvalóan azzal a céllal, hogy irányítsa a bírósági gyakorlatot, s ezzel is segítséget nyújtson a bíróságoknak a hasonló tényállású ügyek elbírálásához. Felmerülhet azonban a kérdés, hogy a Legfelsőbb Bíróságnak az ítéletből kitűnő álláspontja alkalmas-e az említett rendeltetés betöltésére, s nem rejt-e magában valamiféle veszélyforrást.

A szóban lévő álláspont ugyanis lényegében azt jelenti, hogy ha egy munkáltató az alkalmazottja munkaviszonyát a [Munka Törvénykönyve](#) szabályait megsértve megszünteti, e magatartásával a munkához való jog - nyilván általános jellegű - alkotmányos elvét sérti meg, s a személyhez fűződő jog megsértésének jogkövetkezményeit köteles viselni akkor is, ha az elbocsátott alkalmazott sérelmét a bíróság a [Munka Törvénykönyve](#) szabályainak megfelelően orvosolta.

Köztudott, hogy sok a munkanélküli, akiknek a munkaviszonyát - ilyen vagy olyan okból - megszüntették, s ezzel az adott munkahelyen történő munkavégzés lehetőségétől „megfosztották”. Lehet, hogy az ilyen „megfosztás” a Munka Törvénykönyvének rendelkezésébe ütközött, s ezzel megnyílt a sérelem orvoslásának törvényes lehetősége is (az adott esetben ezt a lehetőséget az elbocsátott alkalmazott sikerrel igénybe is vette). Aggályosnak tűnik azonban annak ítéleti megállapítása, hogy minden ilyen esetben a munkához való általános jog alkotmányos elve, valamint a Ptk. 75. §-a (1) bekezdésének az a rendelkezése sérül, amely szerint „a személyhez fűződő jogokat mindenki köteles tiszteltetben tartani”. Mintha a Legfelsőbb Bíróság- a jogszabályértelmezés követelményein túlmenően - nem számolt volna döntése súlyos következményeivel.

A szóban lévő problémát érinti az a jogvita is, amelyben a Legfelsőbb Bíróság kifejtette, hogy az Alkotmány 61. §-a által biztosított véleménynyilvánítás szabadságához fűződő jog megsértése eredményezheti a Ptk. 75. §-ában védett személyhez fűződő jog megsértését. Abból azonban, hogy a véleménynyilvánítás szabadságának joga mindenkit megillet, nem következik a sajtóra vagy bárkire nézve olyan kötelezettség, hogy ezt a véleményt a nyilvánosság számára közvetítse. Az Alkotmány ugyanis biztosítja a sajtószabadságot, amelyet a sajtótevékenységet folytató személy a sajtóról szóló 1986. évi II. törvény (St.) keretei között gyakorolhat. Sem az Alkotmány, sem a St. a sajtótevékenységet kifejtő személyek, ezen belül a kiadó terhére nem írt elő olyan kötelezettséget, hogy más véleményét feltétlenül köteles közölni. A sajtó, éppen a sajtószabadság általános jogánál fogva, maga választhatja meg, hogy milyen, a politikai, társadalmi, gazdasági, irodalmi, művészeti, erkölcsi felfogásának megfelelő véleményeket továbbít a nyilvánosság felé. Nincs tehát senkinek alanyi joga arra, hogy a sajtótól az adott sajtóorgánum felfogásával, nézeteivel ellentétes véleményének a közzétételét követelje. Akkor, amikor a sajtótermék felelős kiadója egy véleményt is tartalmazó hirdetés közzétételét megtagadja, az Alkotmány, illetőleg a St. által biztosított jogával élve jár el. A kiadó az eljárásával nem a hirdetést kérő személlyel kapcsolatban diszkriminált, hanem a közzétetni kért véleménnyel szemben [LB Pfv. IV. 20838/1997. - BH 1999/8. sz. 356.].

Védelemre jogosultak köre

3. A törvény a szabályozásnál alapvetően a *magánszemélyeket* tartotta szem előtt. Ez azonban nem jelenti a személyhez fűződő jogok védelmére jogosultak körének leszűkítését. A védelemre vonatkozó szabályokat nemcsak a magánszemélyekre (az emberre), hanem a *jogi személyekre* is alkalmazni kell. Természetesen csak ott, ahol ennek az alkalmazásnak a jogsértés és az eset jellegére is figyelemmel egyáltalán helye lehet.

A személyhez fűződő jogoknak vannak ugyanis olyan fajtái, amelyek már eleve *csak a magánszemélyeket* illethetik meg. Így csak a magánszemélyekkel kapcsolatban kerülhet szóba a nem, faj, nemzetiség, felekezet szerinti megkülönböztetés, a lelkiismereti szabadság sérelme, a személyes szabadság korlátozása, a testi épség, az egészség, a becsület és az emberi méltóság megsértése. Ezekkel kapcsolatban a Ptk. 76. §-a kifejezetten a magánszemélyekre utal.

Ezekre tekintettel mondja a Ptk., hogy a személyhez fűződő jogok védelmére vonatkozó szabályokat a jogi személyekre is alkalmazni kell, de nem kivétel nélkül. Nem kell ugyanis a védelem szabályait a jogi személyekre alkalmazni, ha a védelem - jellegénél fogva - *csak a magánszemélyeket* illetheti meg.

A személyiségvédelmi rendelkezési jog kiterjed az egészség, testi épség megóvásához szükséges eszköz alkalmazási módjának meghatározására. Műtéti hozzáfáradás esetén azonban a betegnek tudnia kell, hogy milyen kockázatot vállal, mert személyiségvédelmi rendelkezési jogosultságát csak így gyakorolhatja megfelelően, és hozzájárulása is csak ebben az esetben zárhatja ki az orvos felelősségét a Ptk. 75. §-ának (3) bekezdésében foglaltak szerint [LB Pfv. III. 21390/1998. - BH 2000/12. sz. 536.].

Személyiségi jogainak védelme iránti igényt az terjeszthet elő, akinek a személyére a kifogásolt sajtóközlemény vonatkozik. Ennek megállapításához azonban nincs feltétlenül szükség arra, hogy az érintett személyt az újságcikk név szerint, lakóhelye közlésével is megjelölje. Elegendő, ha a körülményekből személye azonosítható, őt szűkebb környezete, barátai, ismerősei felismerik [LB Pfv. IV. 22954/1996. - BH 1998/7. sz. 330.].

A személyhez fűződő jogok korlátozása

4. A személyhez fűződő jogokkal kapcsolatban szükségképpen felmerül az e jogokkal való *rendelkezés* kérdése. Közelebbről az, hogy rendelkezhet-e valaki a személyhez fűződő jogairól a maguk összességében, vagy csak egyes személyiségi jogok tekintetében van rendelkezési lehetősége.

A személyhez fűződő jogok védelmének hatékonyságához - az általános emberi jogok érvényesülése szempontjából is - fontos érdek fűződik. Lehetséges azonban, hogy valakinek a magatartása bizonyos vonatkozásban a személyhez fűződő jog sérelmével jár, s e jog jogosultja *hozzájáradul* ehhez a magatartáshoz. Egy ilyen hozzájárulásnak különféle elfogadható indokai lehetnek. Ezért a hozzájárulás megtiltása nem volna célszerű. Csak akkor van azonban a hozzájárulásnak a személyhez fűződő jog sérelmét kiküszöbölő hatása, ha a hozzájárulás nem sért vagy nem veszélyeztet társadalmi érdeket. Ilyenkor tehát a személyhez fűződő jog *korlátozásáról* van szó. Ezen az eseten kívül a személyhez fűződő jogokat korlátozó szerződés vagy egyoldalú nyilatkozat *sem*mis. Mindez összefügg azzal, hogy az emberi egyéniség érvényesülése, illetőleg kibontakozása elé valóban nem volna helyes a hozzájárulás általános megtiltásával gátat emelni. A társadalmi érdek azonban nem szenvedhet sérelmet.

A személyhez fűződő jogok megsértését kizáró hozzájárulásnak kifejezettnek kell lennie; azt a jogosult terhére kiterjesztően nem lehet értelmezni (LB Pfv. IV. 22415/1999. - BH 2002/1. sz. 7.). A per tényállása szerint a megyei újság címlapján fényképfelvételt közölt, amely a felperes nőt egy popstrandon „monokiniben”, tehát meztelen felsőtesttel ábrázolja. Vita volt a perben arról, hogy a fényképfelvétel a felperes hozzájárulásával készült-e.

A személyhez fűződő jog sérelmének határai

5. A Ptk. a személyhez fűződő jogokat nem sorolja fel, csak általánosságban rendelkezik arról, hogy ezeket a jogokat mindenki köteles tiszteletben tartani, s e jogok a törvény védelme alatt állnak [75. § (1) bek.]. Nyilvánvaló, hogy ilyen - egyébként szükségszerűen - általános jellegű törvényi rendelkezéssel kapcsolatban bőven előfordulhatnak olyan esetek, amikor a jogalkalmazás során nem kis fejtörést okoz: vajon - az összes körülmény szem előtt tartása mellett - megnyugvással megállapítható-e a személyhez fűződő jog sérelme, mégpedig olyan, amely alapot ad szankciók alkalmazására. A kérdés úgy is felvethető: a számításba vehető jogszabályok rendelkezéseire, ezek értelmezésére, valamint a társadalmi felfogásra és gyakorlatra is figyelemmel hol húzódnak a személyhez fűződő jog sérelmének határai?

Az ezen a téren jelentkezhető vagy jelentkező bizonytalanság miatt is indokoltnak tűnik a Legfelsőbb Bíróság egyik döntésével [LB Ofv. IV. 21028/2000. - BH 2001/2. sz. 61.] való bővebb foglalkozás. Ez annál inkább is szükséges, mert ez a jogeset élénk fényt vet a személyhez fűződő jogok védelme körében felmerülő problémákra. Egyébként a sajtóban széles körben tárgyalt - mondhatni közzismert - ügyről van szó.

Előjáróban meg kell említeni, hogy a pert a két felperes - nyilván valakinek vagy valakiknek a tanácsára - eredetileg öt alperes ellen indította, az eljárás azonban végül is úgy alakult, hogy a bíróságnak csak az I. r. és az V. r. alperes felelőssége tekintetében kellett döntenie. Miről van szó?

a) A tizenhárom éves II. r. felperes házasságon kívüli kapcsolatból terhes lett. Az I. r. felperes - mint a II. r. felperes törvényes képviselője (édesanyja)- terhesség megszakítása iránt kérelmet terjesztett elő, az ezzel kapcsolatos tárgyaláson azonban a II. r. felperes nem jelent meg. Ezt követően különféle szervezetek, illetőleg a képviselőjükben eljáró személyek a kérdés tisztázása érdekében megbeszélést tartottak, s végül is a II. r. felperes - egyezően édesanyja szándékával - maga is úgy határozott, hogy elveteti a magzatát. Ezt a gyermekjóléti szolgálat munkatársa tudomásul vette. A II. r. felperes az V. r. alperes káplánnal történő beszélgetés után sem kívánta elhatározását megváltoztatni.

A felperesek által ezt követően személyhez fűződő jogaik sérelme címén indított perben a bíróság - jogerős ítéletével - az I. r. és az V. r. alperesek felelősségét állapította meg azzal az indokolással, hogy a felperesek személyhez fűződő jogait ezek az alperesek megsértették. A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati eljárásban hozott és a BH-ban közzétett ítéletével az I. r. alperest marasztaló döntést helyben hagyta, az V. r. alperessel szembeni keresetet azonban elutasította.

b) Az ügy nem mindennapi volta és az ebben felmerülő jogi probléma szükségessé teszi az ítéleti indokolás lényeges elemeinek ismertetését. A Legfelsőbb Bíróság ítéletében - egyebek mellett - az alábbiakra mutatott rá:

ba) A Ptk. 75. §-ának (1) bekezdése szerint a személyhez fűződő jogokat mindenki köteles tiszteletben tartani. E jogok a törvény védelme alatt állnak. A Ptk. a személyhez fűződő jogokat csak példálózva sorolja fel. Helyes a jogerős ítéletnek az az álláspontja, hogy a magánélet is olyan személyhez fűződő jogosultság, amelyet a Ptk. idézett rendelkezése abszolút hatállyal mindenkivel szemben védelemben részesít.

bb) A magánélethez fűződő jogosultság védelme kifejezésre jut a jogerős ítéletben hivatkozott nemzetközi egyezményekben is azzal, hogy az 1976. évi 8. tvr.-rel kihirdetett, az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülésszakán 1996. december 16-án elfogadott Polgári Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 17. cikkének rendelkezése szerint senkit sem lehet alávetni a magánéletével, családjával kapcsolatban önkényes beavatkozásnak. Az ilyen beavatkozás vagy támadás ellen mindenkinek joga van a törvény védelmére. E törvényi védelmet biztosítja egyebek mellett a Ptk. 75. §-a.

A magánéletbe való beavatkozás tehát akkor sérti a személyhez fűződő jogot, ha önkényes, indokolatlan és szükségtelen. Önkényesnek kell tekinteni a beavatkozást általában akkor, ha az az érintettek akaratával, szándékával kifejezetten ellentétes, illetve ha arról az érintetteknek nincs tudomása, és a beavatkozást a gondosan mérlegelt körülmények sem indokolják.

bc) Az I. r. alperes szükségtelenül tett bejelentést a városi kórházban, illetőleg a gyámhatóságon a II. r. felperes terhességmegszakításával kapcsolatban, és szükségtelenül fejezte ki aggályait a II. r. felperes akaratnyilvánításának befolyásoltságával kapcsolatban. Helyesen értékelték az eljáró bíróságok, hogy az I. r. alperes az intézkedéseivel beavatkozott a felperesek magánéletébe, mert az, hogy a II. r. felperes terhes lett, és a felperesek az 1992. évi LXXIX. törvényben biztosított jogaikkal élve elhatározták a terhesség megszakítását, kizárólag a felperesek magánéletéhez tartozik, függetlenül attól, hogy általánosabb értelemben a terhesség és a terhesség megszakítása társadalmi probléma is. Miután a felperesek az I. r. alperes fellépését és beavatkozását nem kérték, értelemszerűen ahhoz nem járultak hozzá, sőt már a beavatkozást követően kifejezésre is juttatták azzal kapcsolatos ellenérzésüket, ezért csak az I. r. alperes által is ismert körülmények mérlegelésével volt eldönthető a beavatkozás indokoltága vagy szükségtelensége, és ezáltal önkényessége.

bd) A II. r. felperesnek eredetileg volt olyan elképzelése, hogy megtartja gyermekét. Ezzel kapcsolatban különböző személyek előtt valóban tett ilyen nyilatkozatot. (Erről - másokhoz is hasonlóan - az I. r. alperes is értesülhetett.) A megbeszéléseken azonban a gyermekjóléti szolgálat hivatalból eljáró képviselője, a helyi polgármester és az iskolaigazgató jelenlétében a II. r. felperes kinyilvánította, hogy megváltoztatta korábbi szándékát, és a jelenlévőkkel együtt elemzett körülmények és lehetőségek ismeretében a terhesség megszakítása mellett döntött. A megbeszélés eredménye alapján ezért helyesen állapította meg a jogerős ítélet, hogy ekkor már mind a II. r. felperes, mind az I. r. felperes egyezően határozott a terhességmegszakításról, ekkor már akaratni ellentét a II. r. felperes és a nevében döntésre jogosult törvényes képviselője között nem volt.

be) Az I. r. alperes beavatkozásának objektív megalapozottságára nem hivatkozhat akkor, amikor a közvetlenül érintett, az esettel hivatásszerűen foglalkozó személy azt nem tartotta szükségesnek. Ugyanez állapítható meg abból is, hogy e megbeszéléseken a helyi polgármester - aki egyben a gyámhatóságot is képviselte - jelen volt. Az ügy és a megbeszélés végeredményének ismeretében fel sem merült a részéről, hogy valamilyen hatósági eljárásra lenne szükség a II. r. felperes jogainak megóvása érdekében. Az I. r. alperes erről a megbeszélésekről, a megbeszéléseken résztvevők személyéről tudomást szerzett, ezért ezt követően a kórházhoz és a gyámhatósághoz tett bejelentései, a II. r. felperes akaratnyilvánítását érintő kételeyi a tényekből nem következő feltételezések voltak, amelyek önkényességük miatt a felperesek magánéletéhez való jogát sértették.

bf) Az I. r. alperes lényegében az 1997. évi XXXI. törvény (a továbbiakban: Gyvtv.) által adott felhatalmazásra hivatkozással állította, hogy fellépése nem volt önkényes és indokolatlan, mert maga a Gyvtv. jogosítja fel a gyermek és a magzat védelme érdekében az eljárásra. A Gyvtv. 17. §-ának (2) bekezdése azonban csak akkor jogosítja fel a gyermekjóléti szolgálathoz, illetve más hatósághoz „jelzés” tételére a társadalmi szervezetet, ha a gyermek veszélyeztetve van. Nem nyert bizonyítást azonban a perben, hogy a gyermekkorú II. r. felperes (eltekinthetve a korai terhesség tényéből eredő különleges helyzetétől) olyan módon veszélyeztetve volt, amely további hatósági eljárás kezdeményezését indokolta. Mindezek alapján megalapozatlan az I. r. alperesnek az a hivatkozása, hogy a Gyvtv.-ben biztosított jogosultságok alapján terhére a személyhez fűződő jog megsértését nem lehetett megállapítani.

bg) A jogerős ítélet jogszabálysértés nélkül, a bizonyítékok helyes mérlegelése alapján jutott arra a következtetésre, hogy az I. r. alperes a felperesek akaratát figyelmen kívül hagyva, szükségtelenül és indokolatlanul, tehát önkényesen avatkozott a felperesek magánéletébe, amellyel megsértette a felperesek személyhez fűződő jogát. Ezért az I. r. alperes tevékenységének megítélése szempontjából nincs jelentősége annak, hogy a Gyvtv. 17. §-ának (1) bekezdésében meghatározott, egymás mellé rendelt szervek (így pl. az egészségügyi szolgáltatást nyújtók, társadalmi szervezetek, egyházak) a gyermekvédelmi rendszerhez kapcsolódó feladatok ellátása során indokolt esetben egymáshoz is jelzést tehetnek, együttműködhetnek [Gyvtv. 17. § (3) bek.].

bh) Az I. r. alperes terhére csak az volt felróható, hogy a megbeszélést követően a kórházhoz és a gyámhatósághoz intézett beadványaival beavatkozott a felperesek magánéletébe. Ez azonban az I. r. alperes társadalmi szervezet önálló döntése volt, melynek meghozatalában (a vezető tisztségviselőinek perbeli nyilatkozatai és az adatvédelmi vizsgálati jelentése szerint) több (részben) ismeretlen és a per anyagává sem tett tényező hatott közre.

c) A legfőbb bírósági szerv döntésének ilyen részletes ismertetése a személyhez fűződő jog fogalma és védelme körében felvetődő problémák, valamint a jogalkalmazás nehézségeinek érzékeltetése érdekében bizonyára indokoltnak tekinthető. Márcsak azért is, mert a bírósági döntéssel kapcsolatban kételyek, sőt aggályok is felmerülhetnek.

Az I. r. alperes felelősségének megállapítását az ítélet lényegében arra alapította, hogy az I. r. alperes gyermekvédő társadalmi szervezet szükségtelenül tett bejelentést a kórházhoz és a gyámhatósághoz a tizenhárom éves II. r. felperes terhességmegszakításával kapcsolatban, és szükségtelenül fejezte ki aggályait a kislány akaratnyilvánítását, annak befolyásoltságát illetően. Ezzel az I. r. alperes önkényesen és indokolatlanul, a felperesek akaratát figyelmen kívül hagyva beavatkozott a felperesek magánéletébe. A felperesek törvényben biztosított jogukkal élve határozták el a terhesség megszakítását, ami pedig kizárólag a felperesek magánéletébe tartozik.

Az I. r. alperes marasztalásával kapcsolatban felmerülhetnek az alábbi gondolatok:

ca) Az I. r. alperes egy gyermekjóléti társadalmi szervezet, amelyet törvény jogosít fel a gyermek és a magzat védelmében az eljárásra; a II. r. felperes pedig egy teherbe esett tizenhárom éves kislány. Ez a tény önmagában hordozza az állami törekvések és a társadalmi felfogás figyelembevételének igényét.

cb) Valójában egyes személyek (állampolgárok) véleményének, illetőleg elhatározásának - különféle érdekek szem előtt tartásával történő - végleges kialakításáról, s e célból történő tanácsadásról, valamint egy törekvés eredményessége érdekében tanúsított magatartásáról van szó [az illetékes szervek (szervezetek) tájékoztatása, a sajátos eset „jelzése”]. Az ítéleti indokolás szerint a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (Gyvtv.) 17. §-ának (2) bekezdése csak akkor jogosítja fel a társadalmi szervezetet a gyermekjóléti szolgálathoz, illetőleg más hatósághoz „jelzés” tételére, ha a gyermek veszélyeztetve van. Nem nyert bizonyítást azonban a perben, hogy a gyermekkorú II. r. felperes (eltekinthetve a korai terhesség tényéből eredő különleges helyzetétől) olyan módon veszélyeztetve volt, amely további hatósági eljárás kezdeményezését indokolta.

Az említett törvényi rendelkezés azt mondja, hogy „a meghatározott intézmények és személyek kötelesek jelzéssel élni a gyermek veszélyeztetettsége esetén a 40. §-ban meghatározott gyermekvédelmi szolgálatnál, illetve indokolt esetben kötelesek hatósági eljárást kezdeményezni”. A törvény megmondja azt is, hogy mit kell érteni veszélyeztetésen [5. § n) pont]. Eszerint a „veszélyeztetettség olyan - magatartás, mulasztás vagy körülmény következtében kialakult - állapot, amely a gyermek testi, értelmi vagy erkölcsi fejlődését gátolja vagy akadályozza”.

Ha az I. r. alperes ilyen szabályozás mellett esetleg tévesen ítélte is meg a kialakult helyzetet, magatartása nem éri el azt a határt, amelynél a felperesek személyhez fűződő jogának sérelme megállapítható volna.

cc) A Gyvtv. meghatározott szervezetek köteleességét állapítja meg, ez azonban nem zárja ki, hogy bárki jelezhesse az illetékes szervezetnél, ha olyan eseményről szerez tudomást, amellyel kapcsolatban az eljárást szükségesnek látja. Az más kérdés, hogy az ilyen bejelentésnek („jelzésnek”) mi lesz a sorsa. Nincs olyan jogszabály, amely az ilyen figyelemfelhívásoktól, s ezzel kapcsolatban az érvek kifejtésének lehetőségétől az állampolgárokat egy demokratikus jogállamban eltiltaná. Mindenki bármely hatósággal (szervezettel) közölheti érveit az általa helyesnek tartott további eljárás érdekében. Ez következik egyébként a Gyvtv. 35. §-ának (4) bekezdéséből, is, amely szerint az érdek-képviselői fórum megvizsgálja az elé terjesztett panaszokat, és a hatáskörébe tartozó ügyekben dönt, továbbá intézkedéseket kezdeményezhet a fenntartónál, az intézmény ellenőrzését ellátó megyei gyámhivatalnál, illetve más, hatáskörrel rendelkező szervnél.

cd) Az, hogy valaki mikor látja szükségesnek „jelzés” tételét, a bejelentő egyéni megítélésétől függ. Legfeljebb az történik, hogy a „jelzést” figyelmen kívül hagyják. Egyébként senki nem tiltható el attól, hogy más személlyel a véleményét közölje, s ezzel azt befolyásolni igyekezzon. Az ilyen igyekezet hatása nyitott: vagy eredményre vezet, vagy pedig nem. A szóban levő esetben a „beavatkozók” meggyőzési törekvése eredménytelen volt, s a terhességmegszakítás tekintetében - a kezdeti bizonytalankodás után - végül is a felperesek végleges akaratnyilvánítása érvényesült: a terhesség megszakítása megtörtént.

ce) Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy egy tizenhárom éves kislánynál a magzatelhajtás mindenképpen kisebb vagy nagyobb veszéllyel, valamiféle kockázattal jár. Ezen nem változtat az, hogy az illetékes hatóság- jogszabály rendelkezése alapján - a műtetet elvégezteti.

c) Más személy - az adott esetben a felperesek - egyéni elhatározásának ilyen vagy olyan irányba történő elmozdítására való törekvés (szándék) aligha minősíthető különféle megtorló jogkövetkezményeket maga után vonó, a magánéletbe való illetéktelen beavatkozásnak tekinthető „önkényességnek”. Különben - más személynek valamely kérdésben való meggyőzésére irányuló törekvések mindennapiságára, a társadalmi együttélés valóságára is figyelemmel - a személyhez fűződő jogok megsértésére való hivatkozással a perek tömegével lehetne (kellene) számolni. Hiszen a vélemény kialakítására vagy megváltoztatására irányuló törekvés bármely más kérdéssel kapcsolatban előfordulhat, amikor is az ítéletből kitűnő elvi álláspont alapján a magánéletbe való indokolatlan beavatkozást, s a személyhez fűződő jog megsértését kellene megállapítani. Márpedig a rábeszélő magatartást annak esetleges intenzitása, valamint az eljárni illetékes szervezethez történő jelzés szükségtelensége sem lendítheti át a személyhez fűződő jogok megsértésének szférájába.

cg) Az ítélet többször is hivatkozik az I. r. alperes társadalmi szervezet megbízottjának nyilatkozatára. Az lehet, hogy a gyermekjóléti szolgálat munkatársa így vagy úgy nyilatkozott, ez azonban a megbízó társadalmi szervezetet - mint jogi személyt - nem gátolhatja eljárásában, hivatása gyakorlásában.

Mindezek a megjegyzések talán azért sem tekinthetők indokolatlannak, mert felhívják a figyelmet a személyhez fűződő jogok megsértésének megállapításával kapcsolatban felmerülhető problémákra, és a jogalkalmazási nehézségekre.

Végül általánosságban meg kell említeni azt is, hogy nem volna szerencsés dolog a személyhez fűződő jogok védelmének - a társadalmi együttélés követelményeire is figyelemmel - az ésszerűség és a jogszerűség indokolt határain való túlterjesztése, mert ennek a társadalmi életet zavaró, sőt bénító hatása is lehet.

Ptk. 76. § A személyhez fűződő jogok sérelmét jelenti különösen „az egyenlő bánásmód követelményének megsértése”, a lelkiismereti szabadság sérelme és a személyes szabadság jogellenes korlátozása, a testi épség, az egészség, valamint a becsület és az emberi méltóság megsértése.

Jegyzet: A 76. § új szövegét a 2003. évi CXCV. törvény 37. §-a állapította meg. Lásd a többször módosított 1978. évi IV. törvényt a Büntető Törvénykönyvről; az 1990. évi IV. törvényt a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról; az 1982. évi 10. törvényerejű rendeletet „A nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról” 1979. december 18-án New Yorkban elfogadott egyezmény kihirdetéséről, valamint az egészségügyről szóló, többször módosított 1997. évi CLIV. törvény II. fejezetét.

A személyhez fűződő jogok sérelmei

1. A tv. megállapítja, hogy *különösen* mi jelenti a személyhez fűződő jogok sérelmét. Már ebből a megfogalmazásból is következik, hogy ezek a sérelmek mindenre kiterjedően nem leltározhatók, ezért a törvény csak a *legtípikusabb* eseteket sorolja fel. Ezek közös jellemzője, hogy a jogsértés *magánszemély* ellen követhető el.

A 76. §-ban említett sérelmek egyébként két csoportba oszthatók. Az *elsőbe* tartozók összefüggnek a 8. § (2) bekezdésével, amely szerint a jogképesség az életkorra, nemre, fajra, nemzetiségre vagy felekezethez tartozásra tekintet nélkül egyenlő. Ez tehát tiltja a különbségtételt a jogképesség tekintetében. A 76. § pedig az említettek vonatkozásában a *hátrányos megkülönböztetést* a személyhez fűződő jog sérelmének nyilvánítja. *Bármilyen* hátrányos megkülönböztetés sérelemnek minősül. A *második csoportba* tartozók a személyhez fűződő jogok sérelmének különféle egyéb eseteit jelzik, mint ugyancsak a legtípikusabb sérelemfajtákat.

Egyes sérelmekkel kapcsolatos megjegyzések

3. A 76. § a személyhez fűződő jogok sérelmei között elsőként az *egyenlő bánásmód* követelményének megsértését említi. Ez a szabály a sérelmek meghatározhatatlanul széles körét öleli fel. A dolog természeténél fogva magában foglalja az *esélyegyenlőség* előmozdításának követelményét is.

A szóban levő rendelkezés miniszteri indoklásából kitűnően az egyenlő bánásmód követelménye a kötelezettektől azt kívánja meg, hogy tartózkodjanak minden olyan magatartástól, amely bizonyos tulajdonságaik alapján egyes személyek vagy személyek egyes csoportjaival szemben közvetlen vagy közvetett hátrányos megkülönböztetést, megtorlást, zaklatást vagy jogellenes elkülönítést eredményez. Alapvetően tehát az egyenlő bánásmód követelménye az egyik oldalon negatív kötelezettséget jelent: a kötelezettek nem sérthetik meg mások egyenlő emberi méltóságát. Jogosulti oldalon ugyanakkor ez azt eredményezi, hogy mindenkinek jogosultságként kikényszeríthető igénye van arra, hogy őt egyenlő méltóságú személyként kezeljék. Ennek megfelelően az államnak az egyenlő bánásmód követelménye tekintetében a jogsérelmet elszenvedők számára elsősorban a jogsérelmekkel szembeni fellépés eszközrendszerét kell biztosítania.

Az eleve hátrányos helyzetben levő személyek formálisan egyenlőként való kezelése ugyanakkor a hátrányos helyzet konzerválásával járna. Ahhoz, hogy a hátrányos helyzetben levő személyek ezt a hátrányukat ledolgozhassák, nem elegendő annak biztosítása, hogy őket a többiekkel azonos jogok illessék meg, hanem olyan pozitív intézkedésekre van szükség, amelyek lehetővé teszik, hogy a helyzetükből fakadó hátrányaikat csökkenteni, illetve megszüntetni lehessen. E pozitív intézkedések megtételére az Alkotmány 70/A. § (3) bekezdése alapján elsősorban az állam köteles, a tulajdon szociális kötöttsége [64/1993. (XII. 22.) AB határozat] azonban emellett - a tulajdon jogi védelmének keretein belül - igazolhatja, hogy az *esélyegyenlőség* előmozdítása érdekében bizonyos kötelezettségeket az állam magánfelek számára is előírjon. Az egyenlő bánásmód követelményével szemben azonban - az Alkotmánybíróság idézett határozata szerint - az esélyegyenlőség előmozdítását szolgáló intézkedésekre jogosultságként kikényszeríthető igénye senkinek nincsen.

Ehhez hozzá kell tenni, hogy nem hátrányos az a megkülönböztetés, amelynek jogi vagy erkölcsi alapja van. Ilyen különbségtétel már eleve nem jelentheti a személyhez fűződő jog sérelmét. Adott esetben a Legfelsőbb Bíróság rámutatott arra, hogy személyhez fűződő jogok megsértését jelenti a tanuló származása miatti hátrányos megkülönböztetés (LB Pfv. IV. 22408/1999. - BH 2002/3. sz. 90.). Az ítélet indoklása szerint nem tekinthető jogszerűnek, hogy az iskolában tanuló egyes roma származású gyermekek esetenkénti fertőzöttsége miatt (még ha ez a fertőzöttség időnként nagyarányú volt is), a roma származású gyermekek soha nem használhatták a tornatermet, s különösen az, hogy az iskola tanulóitól elkülönítetten kötelezték őket ballagásra. A hátrányos megkülönböztetés megállapítása szempontjából ezért közömbös, hogy az iskola a többi gyermek egészségét kívánta-e megvédeni a kifogásolt intézkedésekkel. Nem kétséges, hogy az iskolának minden tanuló jogait és érdekeit védeni kell, de ennek a kötelezettségének nem tehet eleget oly módon, hogy a többség védelme érdekében a kisebbséget rendszeresen hátrányos megkülönböztetéssel sújta.

A *lelkiismereti szabadság* kérdése nem kapcsolódik a valamely felekezethez tartozáshoz vagy a felekezeten kívül álláshoz. A tv. a felekezethez tartozástól függetlenül védelemben részesíti a lelkiismereti szabadságot, s bármiféle megsértését a személyhez fűződő jog sérelmének tekinti.

A *személyes szabadság* tartalmilag a legkülönböztetebb cselekvések, magatartások szabadságát jelenti. Korlátozásának a jogszabályokban megállapított számos esete lehetséges, amikor is nincs szó a személyhez fűződő jog sérelméről. Ilyen sérelmet csakis a személyes szabadság jogellenes korlátozása jelenthet.

A *testi épség* és az *egészség* védelméről való gondoskodás a büntetőjog fontos feladata. Ezen túlmenően azonban ezeket az emberi értékeket a polgári jog is hatékony védelemben részesíti. Nemcsak azzal, hogy kártérítési felelősséget állapít meg, hanem azzal is, hogy a testi épség és az egészség megsértését a személyhez fűződő jog sérelmének nyilvánítja, ennek minden következményével együtt. Ez a sérelem általános jellegű, bárkinek a testi épségéről vagy egészségéről legyen szó, és bármilyen módon történjék is a testi épség vagy az egészség megsértése. Ezért pl. a gyógykezelő, gondozó tevékenység megválasztásánál és foganatosításánál megfelelő körülménnyel kell eljárni. Ennek elmulasztása nemcsak az ide vonatkozó szakmai szabályoknak, hanem egyszersmind a személyhez fűződő, a törvényben biztosított jogoknak a megsértését is jelentheti (LB Pf. IV. 20155/1982. - BH 1982/12. sz. 507. - PJD X. 31. sz.).

A *becsület* és az *emberi méltóságot* a büntetőjogi és szabálysértési rendelkezések hatékony védelemben részesítik. Ezek azonban olyan emberi értékek, amelyeknek a védelméről a polgári jog szabályaival is gondoskodni kell. Szükségképpen következik ez a becsületnek és az emberi méltóságnak az ember értékelése szempontjából lényeges társadalmi szerepéből, valamint a polgári jogi eszközök könnyebb igénybevehetőségéből is. A polgári jogi védelem keretében a becsület és az emberi méltóság megsértése alkalmat ad olyan jogkövetkezmények alkalmazására, amelyekkel más jogágak nem rendelkeznek. A polgári jogi szankciók alkalmazhatóságát nehezíti az, hogy e szankciók csak akkor vehetők igénybe, ha a becsületnek és az emberi méltóságnak - az összes körülményre tekintettel - valóban a megsértéséről van szó, márpedig e vonatkozásban sok a bizonytalansági elem, a mérlegelendő körülmény.

Végül meg kell jegyezni, hogy a 76. §-sal kapcsolatban figyelembe jönnek a Büntető Törvénykönyv, a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló, többször módosított 1990. évi IV. törvény, a nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról 1979. december 18-án New Yorkban elfogadott egyezmény kihirdetéséről szóló 1982. évi 10. törvényerejű rendelet, valamint az egészségügyről szóló többször módosított 1997. évi CLIV. törvény II. fejezetének rendelkezései.

Ptk. 77. § (1) Mindenkinek joga van a névviseléshez.

(2) Tudományos, irodalmi, művészi vagy egyébként közszerepléssel járó tevékenységet - mások jogainak és törvényes érdekeinek sérelme nélkül - felvett névvel is lehet folytatni.

(3) A jogi személy nevének különböznie kell azoknak a korábban nyilvántartásba vett jogi személyeknek a nevéől, amelyek hasonló működési körben és azonos területen tevékenykednek.

(4) A névviselési jog sérelmét jelenti különösen, ha valaki jogtalanul más nevét használja, vagy jogtalanul máséhoz hasonló nevet használ. A tudományos, irodalmi vagy művészi tevékenységet folytató - ha neve összetéveszthető a már korábban is hasonló tevékenységet folytató személy nevével - az érintett személy kérelmére saját nevét is csak megkülönböztető toldással vagy elhagyással használhatja a tevékenység gyakorlása során.

Jegyzet: Lásd a többször módosított 1982. évi 17. törvényerejű rendeletet az anyakönyvekről, a házasságkötési eljárásról és a névviselésről.

Lásd a többször módosított 1997. évi CXLV. törvényt a cégnyilvántartásról, a cégnyilvánosságról és a bírósági cégeljárásról.

A névviselés joga

1. A tv. *mindenkinek* megadja a jogot, hogy *nevet viselhessen*. Ez egyben azt is jelenti, hogy a név viselőjének joga van a neve tiszteletben tartására, másrészt pedig kizárja, hogy valaki olyan nevet viseljen, amelyre a jogszabályok értelmében nem jogosult. Következik ez abból, hogy a név kifejezi a névviselő egyediségét, és alkalmat, lehetőséget ad a megkülönböztetésre. A polgári jogon kívüli jogszabályok lehetővé teszik a név megváltoztatását is, de a jogi személyekre, illetőleg szervezetekre vonatkozóan névváltoztatást tesz lehetővé a Ptk. is (pl. alapszabály, közgyűlési határozat). A tv. a jogszabályok értelmében jogszerűen használt nevet védi. A névviseléssel kapcsolatos jogok a jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági munkaközösségeket is megilletik (LB Pf. IV. 20392/1986. - BH 1987/1. sz. 11. - PJD IX. 21. sz.).

A névviseléshez való jog védelme a jogszerűen *felvett névre* is kiterjed. A tv. lehetővé teszi, hogy bizonyos tevékenységeket felvett névvel is lehessen folytatni. Ezek: a tudományos, irodalmi, művészi vagy egyébként közszerepléssel járó tevékenység. Tehát a közszerepléssel járó tevékenységet folytató személyeket illeti meg a felvett név használatának joga. Ez azonban korántsem korlátlan lehetőség. Az említett tevékenységek felvett névvel való folytatásának fontos feltétele, hogy *ez ne sértse* mások jogait és törvényes érdekeit. Ez azt is jelenti, hogy e tevékenységek folytatója a mindennapi, illetőleg a társadalmi életben - az említett tevékenysége körén kívül - az eredeti nevét használhatja.

A fentieknek felel meg a Legfelsőbb Bíróság határozata, amely szerint művészi tevékenységet - a Ptk. 77. §-ának (2) bekezdése szerint - felvett névvel is lehet folytatni, ha az nem sérti mások jogait és törvényes érdekeit. Ebből következően nincs akadálya annak sem, hogy több művész közös név alatt szerepeljen. Erre akkor is lehetőség van, ha a közös név alatt fellépő előadóművészek egyébként szólóénekesként ismertek. A közös név alatt történő fellépés a művészek saját elhatározásának a kérdése, és ehhez hatósági engedélyre vagy hozzájárulásra van szükség. A felvett név viselésének nem feltétele a nyilvántartásba vétel sem. Az ilyen névviselés csak akkor kifogásolható, ha az mások jogait vagy törvényes érdekeit sérti (LB Pf. III. 20305/1980. - BH 1980/2. sz. 467. - PJD IX. 7. sz.).

A gyakorlatban felmerült az a probléma, hogy a művészegyüttes személyi összetételének megváltoztatása esetén az eredetileg felvett név viselhető-e. A Legfelsőbb Bíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy valamely művészegyüttes személyi összetételének megváltoztatása egymagában nem jelenti az együttes megszűnését és új együttes alakulását. A művészegyüttes az eredetileg felvett nevét a tagok személyében bekövetkezett változás után is viselheti (LB Pf. III. 20236/1979. - BH 1979/12. sz. 411. - PJD VIII. 12. sz.).

A jogi személy névviselési jogával kapcsolatban a tv. fontos követelményt támaszt: a jogi személy nevének *különböznie* kell a már nyilvántartásba vett jogi személynek a nevével. Túlzott volna azonban az akként való rendelkezés, hogy a jogi személy nevének minden más jogi személy nevével *különböznie* kell. Egy ilyen követelmény egyrészt irreális és szükségtelen volna, másrészt aligha volna biztonsággal ellenőrizhető. A tv. ezért csak azt a követelményt támasztja, hogy a *hasonló működési körben és azonos területen* tevékenykedő jogi személyek nevével kell a jogi személy nevének *különböznie*. Ez a rendelkezés természetes következménye a jogi személyek összetéveszthetőségének megakadályozásáról való gondoskodásnak.

A jogi személy névhasználatához fűződő jogának megsértése miatt indult perben az összetéveszthetőség vizsgálata során általában nem annak van ügydöntő jelentősége, hogy a cégnyilvántartás milyen tevékenységi köröket sorol fel, hanem annak, hogy a felek ténylegesen milyen tevékenységet fejtenek ki (BH 2001/11. sz. 523.).

A névviselési jog sérelme

2. A *névviselési jog sérelmének* esetei igen változatosak lehetnek, felsorolásuk nyilván nem lehetséges. A tv. megállapítja azonban, hogy *különösen* mi jelenti a névviselési jog sérelmét. Ilyen sérelem, ha valaki jogtalanul más nevét használja vagy jogtalanul más nevéhez hasonló nevet használ. Azt, hogy ezek az esetek mikor forognak fenn, a vonatkozó jogszabályok alkalmazásával kell elbírálni. A névviselési jog sérelme tehát csak jogtalanság esetén állapítható meg. A jogtalanság pedig semmiképpen nem vezethet elbírálók szerzésére.

A *tudományos, irodalmi* vagy *művészi* tevékenységet illetően a tv. kötelezettséget ír elő arra az esetre is, ha az ilyen tevékenység folytatójának neve összetéveszthető a már korábban is hasonló tevékenységet folytató személy nevével. Ebben az esetben az említett tevékenység folytatója - a korábban is hasonló tevékenységet folytató személy kérésére - a tevékenysége gyakorlása során a saját nevét is csak megkülönböztető toldással vagy elhagyással használhatja. Ez vonatkozik arra az esetre is, ha nem felvett névről van szó. A tv. tehát nem teszi kötelezővé a teljes vagy részleges névcserét, a változtatás történhet pl. a név bővítésével vagy rövidítésével is. A rendelkezés az összetévesztésre alapot adó névhasználat esetén az alkotótevékenységet korábban már folytató személy számára biztosítani kívánja, hogy az e tevékenysége körében ismertté vált nevét változatlanul viselhesse.

A most tárgyalt szabály csak a tudományos, irodalmi vagy művészi tevékenységre vonatkozik, nem pedig az egyéb közszerepléssel járó tevékenységre. Ez utóbbi esetben a korábban is hasonló tevékenységet kifejtő személy nem kérheti a később ilyen tevékenységet kifejtő személytől a nevének megkülönböztető toldással vagy elhagyással való használatát. Ez vonatkozik arra az esetre, ha a közszerepléssel járó ilyen tevékenységet saját névvel folytatják. Ha viszont felvett névvel kívánják folytatni, akkor ez csak mások jogainak és törvényes érdekeinek sérelme nélkül lehetséges.

A névviselési jog sérelmét jelentheti a családi név kereskedelmi névként való használata, de a jogelőd által a névhasználatához adott hozzájárulást- alapos ok nélkül - a jogutód nem vonhatja meg (LB Pf. IV. 21047/1993. - BH 1994/1. sz. 21.).

A névviseléshez fűződő jog megsértése szempontjából - akár a személyiségi, akár a cégjogi szabályok alkalmazása során - közömbös a felróhatóság kérdése. Ezt csak a névviseléssel kapcsolatos jogsértésből eredő kártérítési igény elbírálásánál kell a bíróságnak vizsgálnia (LB Gf. II. 32078/1990. - BH 1991/8. sz. 320.).

Problémát okozhat a házasságon kívül született gyermek névviselésének kérdése. Adott esetben a Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy a házasságon kívül született gyermek nem viselheti anyja elvált férjének nevét, ez a név képzelt személy nevéként sem jegyezhető be (LB Kfv. II. 27356/1995. - BH 1996/6. sz. 339.).

A Ptk. 77. §-ának (3) bekezdése a névviselési jognak azt az esetét szabályozza, amikor a nyilvántartásba vett jogi személyeknek a neve azonos vagy hasonló. A (4) bekezdés szerint a névviselési jog sérelmét jelenti különösen, ha valaki jogtalanul más nevét használja, vagy jogtalanul máséhoz hasonló nevet használ. Ebből következik, hogy jogtalan névhasználat nemcsak a cégnév vagy a jogi személy nevének a használatával, hanem egyéb módon is megvalósulhat. A jogi személy tevékenységét megtestesítő, a más, hasonló szolgáltatásoktól való megkülönböztetést célzó árujelző, kereskedelmi név használata is jelenthet jogsértést. Ennek a feltétele azonban az, hogy ez a névhasználat jogtalan legyen.

A névhasználat - mutat rá ugyancsak a Legfelsőbb Bíróság - csak akkor minősülne jogtalannak, ha e név (megjelölés) használatára más megelőzően sem volt jogosult, vagy amennyiben e név használatát hozzájárulás nélkül jogosulatlanul kezdték meg. Valamely megjelölés használatát ugyanis önmagában nem teszi jogszerűtlenné, ha utóbb a megjelölés más jogi személy nevéként (annak részeként) bejegyzésre kerül. Önmagában abból eredően, hogy a tevékenység folytatása alatt ezzel a névvel más jogi személy hasonló vagy ugyanolyan szolgáltatást végez, a névhasználat még nem vált jogtalanná [LB Pf. IV. 21010/1998. - BH 1999/2. sz. 61.].

A Ptk. 77. §-a a jogi személy nevének oltalmát hivatott biztosítani, amely oltalom nem terjed ki a jogi személy által forgalmazott áru elnevezésére. Két folyóirat összetéveszthetősége úgy is megvalósulhat, hogy a korábban ismertté vált folyóirat címét az utóbbi megjelenésű, hasonló profilú folyóirat az új jelzővel egészíti ki [LB Pfv. IV. 21273/1997. - BH 1999/2. sz. 60.].

Sajátos probléma merült fel az *utónevekkel* kapcsolatban. Az utónevek - állapította meg a Legfelsőbb Bíróság - nem sajátíthatók ki, azokat árujelzőként bárki használhatja. Személyhez fűződő jogvédelem csak akkor vehető figyelembe, ha a használat valamely konkrét személlyel beazonosíthatóan sértő kapcsolatba hozható. Ellenkező esetben, ilyen közvetlen kapcsolat hiányában a névnek árujelzőként valló használata és az adott utónevet viselő személy vagy személyek között személyiségvédelmet megalapozó jogviszony sem keletkezik (LB Pfv. IV. 20118/2001. - BH 2003/4. sz. 149.). A perbeli tényállás szerint a felperes amiatt kérte személyhez fűződő joga, ezen belül az emberi méltósága megsértésének megállapítását, hogy az alperes az általa gyártott toalettpapírt és papírzsebkendőt a felperes utónevével megegyező „Nárcisz” terméknevével jelölte meg, és azokat ezen a néven hozta forgalomba. Álláspontja szerint a személyes integritását kifejező utóneveknek a termék gyártója által való használata önmagában sérti emberi méltóságát. Utalt arra is, hogy a nevével kapcsolatban méltatlan, gúnyolódó támadást szenved el.

Ptk. 78. § (1) A személyhez fűződő jogok védelme kiterjed a jóhírnév védelmére is.

(2) A jóhírnév sérelmét jelenti különösen, ha valaki más személyre vonatkozó, azt sértő, valótlan tényt állít, híresztel, vagy való tényt hamis színben tüntet fel.

Jegyzet: Lásd a tisztességtelen piaci magatartás és versenykorlátozás tilalmáról szóló, többször módosított 1996. évi LVII. törvény 3. §-át.

A jóhírnév védelme

1. A jóhírnév elleni támadás, a jóhírnév ilyen vagy olyan, kifejezett vagy burkolt rombolása nyilvánvalóan a személyhez fűződő jogok sérelmével jár. E jogok védelme keretében ezért a jóhírnevet is *védelemben* kell részesíteni. A „rossz hírnév” keltésének ártalmas volta nem lehet kétséges: sértheti a becsületet, a tisztességet és az emberi méltóságot, a legkülönbözőbb módokon és mértékben megnehezítheti a társadalmi és a gazdasági forgalomban való részvételt, továbbá - közvetlenül vagy közvetve - anyagi károkat is okozhat. A jóhírnév védelme ezért egy szervezett társadalomban feltétlenül szükséges.

A jóhírnév sérelme

2. A jóhírnév sérelme a legkülönbözőbb módokon jelentkezhet, ezek számbavétele nyilvánvalóan nem lehetséges. Ezért a tv. csak azt határozhatja meg, hogy *különösen* mi jelenti a jóhírnév sérelmét. A tv. szerint ez különösen akkor következik be, amikor valaki más személyre vonatkozó, azt sértő, valótlan tényt állít, híresztel vagy való tényt hamis színben tüntet fel. Annak megállapításánál tehát, hogy adott esetben a jóhírnév sérelmének ez a fajtája fennforog-e, először is azt szükséges vizsgálni, hogy a sérelmet előidéző cselekményhez felhasználtak-e olyan valótlan tényt, amely más személyre vonatkozik, és sérti ezt a személyt. Ezt követően azt kell vizsgálni, hogy az ilyen valótlan tényt a cselekmény elkövetője állította-e, híresztelte-e, hamis színben tüntette-e fel. Ezek bármelyike megvalósítja a jóhírnév sérelmét.

Az említett cselekmények (állítás, híresztelés, hamis színben feltüntetés) közötti határok azonban a gyakorlatban nemegyszer elmosódnak. Így pl. a művészegyüttes tagjainak jóhírnevét sérti az együttesből kivált részéről másoknak olyan levelek küldése, amelyeknek a tartalma alkalmas arra, hogy a címzettekben a művészegyüttesre hátrányos véleményt alakítson ki (LB Pf. III. 20236/1979. - BH 1979/12. sz. 411. - PJD VIII. 12. sz.). Ilyen esetben a tv. szerinti cselekmények együtt valósulhatnak meg.

A jogi személy hírnevét az olyan, vele összefüggésbe hozható közlés sérti, amely nyíltan vagy célzással, utalással valótlan tényt állít (LB Pfv. IV. 22623/1999. - BH 2002/6. sz. 221.).

Nem minősül személyiségvédelmet megalapozó tényállításnak a bérbeadónak a felmondást közlő levélben tett az a minősítése, hogy a bérlő asszociális, összeférhetetlen. A véleménynyilvánítás is lehet sértő, ha minden ténybeli alapot nélkülözve tartalmaz elmarasztaló értékítéletet, vagy indokolatlanul bántó, sértő, lealázó (LB Pfv. IV. 21799/2000. - BH 2003/10. sz. 407.).

A Ptk. 75. és 78. §-a alapján a hírnevrontás megállapítására az olyan valótlan és a személy hátrányos megítélését kiváltó közlés alkalmas, amely valamely tényt határozottan vagy burkoltan tartalmaz. A személyiségvédelmet pedig önmagában nem zárja ki az a körülmény, hogy a kifogásolt magatartás választási kampányidőszakban történt. Az alperesnek szórólapon közzétett az a kijelentése, hogy „a jó keresztény B. H. kisfiának benzinkutacskát lobbizgatót össze”, azt a következtetést engedi, hogy a felperes önkormányzati képviselői tisztségével visszaélve, törvénytelen módon kihasználva az így adódó kapcsolatokat, a saját, illetve családja anyagi érdekében tevékenykedett (LB Pfv. IV. 21757/2000. - BH 2002/4. sz. 135.).

Az a tényállítás, amelynek az érintett személyre vonatkozóan nincs sértő tartalma, a jó hírnevet akkor sem sérti, ha valótlan (LB Pfv. IV. 20321/1999. - BH 2001/10. sz. 469.).

Önmagában az a tény, hogy az alperes a felperest bűncselekmény elkövetésével gyanúsította, és ellene feljelentést tett, személyiségvédelmi igényt nem alapoz meg, és kártérítési felelősség alapjául attól függetlenül sem szolgálhat, hogy a büntetőeljárás nem vezetett a felperes bűnösségének megállapításához (LB Pfv. IV. 22326/1999. - BH 2002/6. sz. 223.).

A gyakorlatban sokszor felmerül a személyhez fűződő jogokra vonatkozó szabályok és más jogterületek szabályai közötti viszony kérdése. Általában megállapítható, hogy a személyhez fűződő jogok megsértésének, így a jóhírnév sérelmének kérdését is a más jogterület szabályainak az alkalmazásától vagy megsértésétől függetlenül, önállóan kell elbírálni az erre vonatkozó szabályok szerint.

A szerzői és a személyhez fűződő jogok megsértése megállapításának feltételei nem azonosak. A szerzői jogok sérelmének hiánya önmagában nem jelenti egyúttal azt is, hogy a személyhez fűződő jogok sérelme nem állapítható meg (LB Pf. III. 21597/1979. - BH 1980/9. sz. 332. - PJD VIII. 8. sz.).

Az ember személyiségének a legfontosabb megnyilvánulása a munka. Az ember munkájának, munkával kapcsolatos emberi magatartásának értékelése a személyhez fűződő jogokat érinti, alkalmas lehet a jóhírnév sértésére, és az embert munkavállalásában, tehát személyiségi értékeinek a kifejtésében, személyiségének az érvényesítésében akadályozhatja. Ezért az ember munkájára, munkájával kapcsolatos magatartására vonatkozó jogszabálysértő minősítés nem csupán a munkajogi szabályokat sérti, hanem a polgári jog által védett személyhez fűződő jogok sérelmét is jelenti, ezért polgári jogi személyiségvédelmi eszközök alkalmazására ad lehetőséget (P. törv. IV. 20769/1978. - BH 1979/6. sz. 204. - PJD VIII. 11. sz.).

Önmagában az értékelés, mérlegelés csak akkor jelenti a jóhírnév sérelmét, ha valótlan tényállításokon alapszik, nyíltan vagy burkoltan ilyen tényállításokat fejez ki, továbbá ha megtévesztő jellegű téves következtetésre ad lehetőséget (P. törv. IV. 20998/1977.).

A jóhírnévvel és általában a személyiség védelmével kapcsolatban jelentősége lehet annak is, hogy valamely kijelentés milyen körülmények között hangzott el, a kifogásolt magatartást tanúsító személy a társadalomban milyen szerepet tölt be. Adott esetben a Legfelsőbb Bíróság rámutatott arra, hogy az egyik közszereplőnek a másik közszereplő tevékenységét elmarasztaló véleménynyilvánítása, értéktétele önmagában nem alapoz meg személyiségvédelmet. A Ptk. 75., 76. és 78. §-aiban foglalt rendelkezések alapján a hírnévrontás megállapítására az olyan valótlan és a személy hátrányos megítélését kiváltó közlés alkalmas, amely valamely tényt határozottan avagy burkoltan tartalmaz. Az ember méltóságát, becsületét pedig az a vélemény, bírálat, illetve értéktétele sérti, amely kifejezőmódjában indokolatlanul sértő, bántó vagy lealázó. A közszereplők tevékenységét érintő véleménynyilvánítás, értéktétele azonban önmagában (különösen választási időszakban) akkor sem alapoz meg személyiségvédelmet, ha esetleg túlzó vagy felfokozott (LB Pfv. IV. 22904/1999. - BH 2001/11. sz. 522.).

Felmerült a gyakorlatban az a kérdés, hogy az orvosi véleményben, körképben tett megállapítás jelentheti-e a személyhez fűződő jog sérelmét. A Legfelsőbb Bíróság határozata szerint vizsgálni kell azt is, hogy az esetleges téves körisme alkalmas volt-e a felperes jóhírnevének a csorbítására, személyhez fűződő jogainak sértésére. Bizonyítási eljárás szükséges annak felderítésére, hogy ez a körisme milyen körben vált ismeretessé, és akadályozta ezáltal a felperesnek a társadalmi életben való részvételét, indokolja-e a polgári jog védelmi eszközök alkalmazását. Mindezeknek a tisztázása nélkül nem lehet megállapítani azt, hogy az érvényesített igény alapos vagy alaptalan (P. törv. IV. 20012/1978.).

A Ptk. 78. §-ának (1) és (2) bekezdéséből, valamint a Pp. 9. §-ának (1) és (2) bekezdéséből következik: a személyhez fűződő jogok sérelmére alapított keresetet nem teszi nyilvánvalóan alaptalanná az a körülmény, ha a sérelem más bíróság vagy hatóság eljárásával összefüggő okok miatt [a Pp. 9. §-ának (1) bekezdésében foglaltakat kivéve] kerül előterjesztésre. Valamely bírósági eljárásban félként való szerepeltetése olyan személynek, aki az eljárásban valójában nem vett részt, adott esetben okozhat érdekséreelmet, ezért az ilyen okból előterjesztett kereset érdemi vizsgálat nélküli elutasítására nincs lehetőség (LB Pf. IV. 21274/1992. - BH 1994/2. sz. 73.).

Amennyiben a sajtóban megjelent cikk miatt a sérelmet szenvedett fél jóhírnevének védelme érdekében igényt kíván érvényesíteni, előterjesztheti keresetét oly módon, hogy a kifogásolt cikk vagy cikkek valamennyi tényállítása sérti személyhez fűződő jogát, a sajtóközlemények a maguk egészében - esetleg címükben - kifejezett tényállításaikkal meghamisítják, hamis színben tüntetik fel a valóságot. Nem elengedhetetlen feltétel a keresetindítás során, hogy a sérelmet szenvedett személy már a keresetében - ilyen módon előterjesztett kérelem mellett - külön megjelölje a kifogásolt írás valamennyi sérelmesnek tartott állítását. A bíróság a Pp. 3. §-ának (1) bekezdése értelmében a fél által előadott kérelmeket, nyilatkozatokat nem alakszerű megjelölésük, hanem tartalmuk szerint veszi figyelembe. Ezért nem sért eljárási jogszabályt a bíróság, ha a felperes igényét nem sajtó-helyreigazítási keresetként, hanem tartalma szerint a személyhez fűződő jog védelmére irányuló keresetként bírálja el. A személyhez fűződő jogában megsértett személy választása szerint indíthat pert a kiadó, a lapalapító, a szerkesztő, az újságíró, a nyilatkozattevő vagy az olvasói levelet író személy, illetőleg valamennyiük ellen. Ugyanazon valótlan tényállítások miatt több alperes ellen indított perben azok a személyek, akiket a bíróság a személyhez fűződő jogok megsértése miatt marasztalt, olyan pertársaságot alkotnak, akikre a pertárs által előterjesztett felülvizsgálati kérelem alapján hozott döntés kiterjed (LB Pfv. IV. 23147/1993. - BH 1995/3. sz. 151.).

Nem ad alapot a személyhez fűződő jog megsértésének a megállapítására az, hogy az üzletfelek a sajtóközleményben közzétett tényeket más cégre is vonatkoztathatják. A jóhírnév megsértése csak akkor állapítható meg, ha a sértő, valótlan tényállítások, híresztelések, illetőleg a való tények hamis színben feltüntetése az igényt érvényesítő személlyel kapcsolatban történtek (LB Pf. IV. 23117/1994. - BH 1997/4. sz. 173.).

A vásárló csomagjának az áruház alkalmazottai részéről történő ellenőrzése önmagában nem sért személyiséghez fűződő jogot (LB Pfv. IV. 22013/2001 - BH 2003/3. sz. 108.). A felperes a keresetlevelében arra hivatkozott, hogy az alperes azzal a magatartásával, hogy őt a csomagja ellenőrzésére felszólította, az áruház vásárlóiban azt a hamis látszatot keltette, hogy lopni akart. Azzal, hogy a raktárhelyiségbe három biztonsági őr kísérté be, emberi méltóságában, becsületében sértette meg őt az alperes, mert személyes szabadságában korlátozta. A Legfelsőbb Bíróság a felperes keresetét elutasító döntését lényegében azzal indokolta, hogy a vállalkozás keretében végzett személy- és vagyonvédelmi, valamint a magánnyomozói tevékenység szabályairól szóló 1998. évi IV. törvény 14. §-a (1) bekezdésének b) pontja értelmében a vagyonőr a megbízó közterületnek nem minősülő létesítményének őrzése során jogosult a területre belépő, az ott tartózkodó vagy onnan kilépő személyt csomag-, illetve menet-, szállítási okmány bemutatására felszólítani, csomagját, járművét, valamint a szállítmányt ellenőrizni.

A személyiségi jog sérelmének jellegétől függ, hogy a sérelem okozójával szemben milyen igények támaszthatók. Ha jogerős ítélet a jóhírnév megsértését megállapította, a sérelmet szenvedő fél személyiségi jogainak védelme adott esetben nem indokolhat olyan további megállapításokat, amelyek az elkövetett jogsértéshez kapcsolódó jogkövetkezmények körén kívül esnek, és nem képezik a per tárgyát (LB Pfv. IV. 20360/1994. - BH 1995/6. sz. 339.).

Az egyik per tényállása szerint az egyik hirdetési újságban az alperes által feladott hirdetmény jelent meg, amely szerint „sajnos vannak még emberek, akik úgy érzik, a nekik nyújtott szolgáltatást nem kötelező kifizetni. Most azon vállalkozók és magánemberek nevét kívánjuk közzétenni, akik e kategóriába tartoznak: G. O. Z-i vállalkozó”. A Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy az alperes a felperes jóhírnevét megsértette. Az alperes ugyanis a hirdetményben azt a való tény, hogy a felperes a vállalkozói díjat maradéktalanul nem fizette meg (ennek valósága ugyanis vitatható), hamis színben tüntette fel, amikor a felperest - függetlenül a fizetés megtagadásának indokaitól - úgy állította be, mint aki általában nem hajlandó a szolgáltatás ellenértékét vállalkozóként kiegyenlíteni, azaz a felperest általánosságban a szerződéses kötelezettségeit tisztességtelenül megtagadó személyként mutatta be. A peres felek közötti vállalkozói szerződésből eredő jogvita természetének ismeretében (a felperes döntő részében alappal támadta még a vállalkozói és bérleti díj kifizetését) a felperesről alkotott általánosított vélemény hamis, indokolatlanul bántó és ebből eredően sértő, ezért az alperes a Ptk. 78. §-ában védett jóhírneven túlmenően megsértette a felperesnek a Ptk. 76. §-ában védett becsületét is [LB Pfv. IV. 21817/1997. - BH 1999/6. sz. 251.].

Az önkormányzat képviselő-testületének hatáskörébe tartozó, a tartalma szerint közérdekű bejelentésnek is minősülő tényeket tartalmazó - a képviselő-testületnek címzett - levél esetében a képviselő-testület - a feladatkörébe tartozó ügyben - köteles megvizsgálni az adott témával kapcsolatban minden közérdekű bejelentést, panaszt vagy érdemi információt. A tényeket tartalmazó közlésnek az önkormányzati tisztségviselők által a címzetthez való eljuttatása nem minősül híresztelésnek, s ezért a jóhírnév megsértésének lényegi feltétele, a valótlan tény híresztelése nem állapítható meg [LB Pfv. IV. 21153/1997. - BH 1999/4. sz. 155.].

Meg kell jegyezni, hogy a 78. §-sal kapcsolatban figyelembe jönnek a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló, többször módosított 1996. évi LVII. törvény szabályai is (különösen a 3. §).

Ptk. 79. § (1) Ha valakiről napilap, folyóirat (időszaki lap), rádió, televízió vagy filmhíradó valótlan tény közöl vagy híresztel, illetőleg való tényeket hamis színben tüntet fel - a törvényben biztosított egyéb igényeken kívül - követelheti olyan közlemény közzétételét, amelyből kitűnik, hogy a közlemény mely tényállása valótlan, mely tényeket tüntet fel hamis színben, illetőleg melyek a való tények (helyreigazítás).

(2) A helyreigazítást napilap esetében az erre irányuló igény kézhezvételét követő nyolc napon belül, folyóirat, illetőleg filmhíradó esetében a legközelebbi számban azonos módon, rádió, illetőleg televízió esetében pedig - ugyancsak nyolc napon belül - a sérelmes közléssel azonos napszakban kell közölni.

Jegyzet: Lásd a többször módosított 1986. évi II. törvényt a sajtóról és a végrehajtásáról szóló, többször módosított 12/1986. (IV. 22.) MT rendeletet, a polgári perrendtartásról szóló, többször módosított 1952. évi III. törvény XXI. fejezetét, a 2003. évi C. törvényt az elektronikus hírközlésről.

A sajtó tevékenységéről

1. A sajtó-helyreigazítás jogintézményének igénybevétele szükségképpen a sajtó, a tömegtájékoztatási szervek tevékenységével kapcsolatban, e tevékenység folyamánként merül fel. A sajtó tevékenysége és a helyreigazítás jogintézményének működésbe lépése között tehát elválaszthatatlan a kapcsolat. Ebből is következik, hogy a sajtó tevékenysége, ennek tartalmi következményeire vonatkozó általános szabályokat is szem előtt kell tartani a helyreigazítással kapcsolatban felmerülő vitás kérdések eldöntésénél.

A sajtó tevékenységét ez idő szerint a többször módosított 1986. évi II. törvény szabályozza, melynek preambuluma kiemeli, hogy az Alkotmány biztosítja a sajtószabadságot, mindenkinek joga van a sajtó útján közölni nézeteit, alkotásait, amennyiben azok nem sértik az alkotmányos rendet. A törvény rendelkezései közül a helyreigazítás szempontjából is különösen jelentősek az alábbiak:

mindenkinek joga van arra, hogy tájékoztatást kapjon szűkebb környezetét, hazáját, a világot érintő kérdésekből; a sajtó feladata - a hírközlés más eszközeivel összhangban - a hiteles, pontos és gyors tájékoztatásról való gondoskodás [2. § (1) bek.];

a sajtó segítse elő a társadalmi jelenségek közötti összefüggések megértését [2. § (3) bek.];

a sajtószabadság gyakorlása nem valósíthat meg bűncselekményt vagy bűncselekmény elkövetésére való felhívást, nem sértheti a közérkölsöt, valamint nem járhat mások személyéhez fűződő jogainak sérelmével [3. § (1) bek.];

a hiteles, pontos és gyors tájékoztatást az állami szervek, a társadalmi szervezetek és az egyesületek a saját kezdeményezéseikkel, továbbá a szükséges felvilágosításoknak és adatoknak a sajtó rendelkezésére bocsátásával kötelesek elősegíteni; meg kell tagadni a felvilágosítást, ha az a 3. § (1) bekezdésében foglalt tilalmakba ütközik, illetőleg ha az állami, szolgálati, üzemi, (üzleti) vagy magántitkot sért, és a titoktartási kötelezettség alól az arra jogosult szerv vagy személy nem adott felmentést [4. § (1) bek.];

a sajtó részére felvilágosítást adó személy a valóságnak megfelelő felvilágosítást köteles adni [4. § (2) bek.];

a sajtó - az érdekelték hozzájárulása nélkül is - tájékoztatást adhat az állami szervek, a gazdálkodó szervezetek, a társadalmi szervezetek és az egyesületek, valamint ezek bizottságai nyilvános üléséről, továbbá a bíróságok nyilvános tárgyalásairól (5. §);

az újságíró a kapott felvilágosítást, valamint megállapításait kellő körülményekkel, ellenőrzéssel és a valóságnak megfelelően köteles közzétételre előkészíteni, a tényeket, eseményeket a maguk teljességében köteles ismertetni [11. § (1) bek. c) pont];

az újságíró köteles a nyilvános közlésre készített nyilatkozatot a nyilatkozatot adó személynek - kérelmére - bemutatni; azt nem közzélheti, ha ehhez a nyilatkozatot adó személy azért nem járul hozzá, mert nyilatkozatát az újságíró megváltoztatta [11. § (1) bek. d) pont];

ha a sajtóban közölt tájékoztatás a személyhez fűződő jogot vagy a hiteles tájékoztatás követelményét sérti, külön jogszabály szerint helyreigazításnak is helye van [19. § (3) bek.];

ha a Magyar Távirati Irodát a bíróság jogerős határozattal helyreigazításra kötelezi, a sajtónak az eredeti közleményt átvevő más szervei is kötelesek a helyreigazítást közölni [19. § (7) bek.].

Az St. 20. § a)-f) pontjai határozzák meg, hogy a törvény alkalmazásában mit kell érteni sajtón, sajtótevékenységen, nyilvános közlésen, tájékoztatáson, időszaki lapon.

A sajtótörvény végrehajtásáról a módosított 12/1986. (IV. 22.) MT rendelet rendelkezik.

Az St.-vel kapcsolatban nem hagyható figyelmen kívül, hogy az állami, társadalmi és gazdálkodó szervezetek tájékoztatási és felvilágosítási kötelezettsége nem értelmezhető úgy, hogy a sajtó jogosult lenne megszabni a szükséges felvilágosítás módját és az információforrást jelentő anyag terjedelmét (LB Pf. IV. 20700/1989. - BH 1990/5. sz. 176.).

Az St. rendelkezései a *sajtó tevékenységét, magatartását* általában meghatározzák. A *Polgári Törvénykönyv (Ptk.)*, valamint a *Polgári Perrendtartás (Pp.)* rendelkezései pedig a *sajtó-helyreigazítás* intézményének anyagi jogi, illetőleg eljárásjogi szabályait tartalmazzák. E szabályozások közötti kapcsolat, a közöttük fennálló szoros viszony tudatában, a Ptk. és a Pp. rendelkezéseinek alkalmazásával kell gondoskodni a sajtó-helyreigazítás jogintézményének a rendeltetését betöltő működéséről.

Sajtó-helyreigazítás kérése

2. A személyhez fűződő jogok védelmének egyik sajátos eszköze a *sajtó-helyreigazítás*, arra az esetre, amikor a személyhez fűződő jogok (főként a jóhírnév) megsértését tömegtájékoztatási eszközök útján követik el. A sajtó-helyreigazítással kapcsolatos eljárási szabályokat a Pp. módosított XXI. fejezete (342-346. §-ok) tartalmazza. Ezekhez szolgáltat anyagi jogi alapot a Ptk. 79. §-a.

Helyreigazítás kérésének valótlan tény közlése, híresztelése vagy való tény hamis színben való feltüntetése esetében van helye. Ezekről a cselekményekről van szó a jóhírnév védelme körében is. Míg azonban itt bárki elkövetheti az említett cselekményeket, addig helyreigazítás kérésére csak a tömegtájékoztatási eszközök: napilap, folyóirat (időszaki lap), rádió, televízió, filmhíradó útján történő elkövetés ad alapot.

Sajtó-helyreigazítást az kérhet, akinek a személyére a sajtóközlemény- nevének megjelölésével vagy egyéb módon - utal, vagy akinek a személye a sajtóközlemény tartalmából felismerhető [PK 13. sz. állásfoglalás I. pontja (BH 1984/5. sz. - PJD X. 12. sz.) az 1988. évi PEH 104. o.].

A sajtó-helyreigazítás alapja a valótlan tényközlés (LB Pf. IV. 20104/1993. - BH 1993/7. sz. 423.).

A valótlan tényközlés jogkövetkezményei alól a sajtót nem mentesíti, hogy korábban a tényekről valóságként is beszámolt (LB Pfv. IV. 22127/2000. - BH 2002/10. sz. 392.).

A sajtóhoz címzett helyreigazítási kérelemből ki kell tűnnie annak, hogy a jogosult a kifogásolt sajtóközlemény mely tényállításának helyreigazítását igényli (LB Pf. IV. 21190/1991. - BH 1992/5. sz. 308.).

Sajtó-helyreigazítási perben a személyekről készült képek közlése esetén a képet és a képhez kapcsolt szöveget együtt kell értékelni annak megállapításánál, hogy a közlés valótlan tényállítást fejez-e ki. Ha a valótlan tényállítás fényképen ábrázolt személyekre vonatkozik, a helyreigazítás során indokolt lehet a fénykép ismételt közlésére is kötelezni az alperest, így csak a fénykép és a szöveg fejezi ki egyértelműen a tényállítás valótlanosságát (LB Pf. IV. 21263/1991. - BH 1992/7. sz. 456.).

Való tény jogi megítélésére vonatkozó véleményeltérést kifejező szakmai vita nem lehet sajtó-helyreigazítás tárgya (LB Pf. IV. 20821/1992. - BH 1992/12. sz. 753.). Hasonlóképpen politikai nézetek ismertetése önmagában ugyancsak nem lehet sajtó-helyreigazítás alapja (LB Pf. IV. 20186/1993. - BH 1993/8. sz. 493.).

A helyreigazítást az érintett személyen kívül az illetékes miniszter (országos hatáskörű szerv vezetője) is kérheti, ha a valótlan tartalmú közlemény a *közérdeket* sérti [Pp. 342. § (1) bek., második mondat].

Itt említendő meg, hogy a sajtó-helyreigazítás alapjául szolgáló jogsértés megállapításához elegendő, ha szűkebb szakmai vagy érdekeltségi körben vált lehetővé a sérelmezett közleménnyel érintett személy (jogi személy) felismerése (LB Pf. IV. 20565/1990. - BH 1991/2. sz. 59.).

Korlátozott felelősségű társaság is érvényesíthet sajtó-helyreigazítási igényt jóhírnevét sértő, valótlan tényállítások közlése esetén (LB Pf. IV. 21214/1992. sz. - BH 1993/1. sz. 22.).

A sajtó-helyreigazítás a Ptk. VII. fejezetében szabályozott, a személyhez fűződő jogok védelmén belül sajátos személyiségvédelmi eszköz. Sajtó-helyreigazítás iránti keresetnek csak azt a keresetet lehet tartalma szerint tekinteni, amely a Ptk. 79. §-ának (1) bekezdése értelmében kizárólag helyreigazítási igényt érvényesít (LB Pf. IV. 21348/1992. sz. - BH 1993/5. sz. 294.).

A sajtó-helyreigazításként közzétenni kért válaszlevelet terjedelmes volta ellenére helyreigazítási kérelemként kell elfogadni (LB Pf. IV. 21005/1992. sz. - BH 1993/1. sz. 23.).

A sajtóközlemény tartalmából levont következtetés személyiséget sértő jellegére való hivatkozás esetén nem mellőzhető az ilyen jellegű következtetést engedő tényállítások megjelölése (LB Pfv. IV. 20843/1994. - BH 1996/4. sz. 194.).

A személyhez fűződő jogok sérelmének kérdése nemegyszer merül fel sajtótájékoztatókkal kapcsolatban is. Egy ilyen ügyben helyezkedett a Legfelsőbb Bíróság arra az álláspontra, hogy a rendőrség előtt folyamatban levő ügyről közzétett sajtótájékoztatásban félreérthetetlenül közölni kell azt is, hogy az ismertetett ügy az eljárásnak milyen szakaszában van, és hogy a tájékoztatás milyen forrásból származik. Sajtó-helyreigazításra irányuló keresetet más keresettel nem lehet összekapcsolni (LB Pfv. IV. 21822/1995. - BH 1996/5. sz. 248.).

A Legfelsőbb Bíróság PK 13. számú állásfoglalása szerint a Ptk. 75. §-ának (2) bekezdésében és a Ptk. 79. §-ában foglalt szabályok helyes értelmezése alapján kifejezetten van arra lehetőség, hogy a sérelmes sajtóközleménnyel szemben, akár ugyanazon tényállítások tekintetében is, mind a jogi személy, mind pedig a jogi személy alkalmazottjaként érintett természetes személy is felleljen, akár együtt, akár külön perben, és igényeljen önállóan, akár egymástól függetlenül is sajtó-helyreigazítást. Az ilyen, a bírói gyakorlat által megengedett igényérvényesítés nyilvánvalóan nem jelent rendeltetésellenes joggyakorlást. Sem a Pp. általános és különös szabályai, sem a Ptk. 79. §-a a külön-külön történt igényérvényesítést nem zárja ki, és azt sem teszik kötelezővé, hogy az azonos tényközlések által érintett személyek egy keresetlevélben érvényesítsék igényüket [LB Pfv. IV. 21988/1988. - BH 1999/3. sz. 108.].

Helyreigazítás kérésének határideje

3. A Pp. 342. §-a (1) bekezdésének első mondata szerint a sajtó-helyreigazítást a közlemény megjelenésétől, illetőleg a közvetítéstől számított 30 napon belül lehet írásban kérni a sajtótól.

A sajtó-helyreigazítási határidő számítása szempontjából a megjelenés napjának meghatározásánál elsődlegesen azt az időadatot kell figyelembe venni, amelyet a közleményt tartalmazó lap feltüntet. Korábbi napot csak abban az esetben lehet a határidő kezdőpontjának venni, ha bizonyítják, hogy az igénylő a korábbi tényleges megjelenésről - a keltezés megelőző terjesztésről - tudomást szerzett. Ha viszont a sajtótermékben feltüntetett adatokból kitűnő megjelenésnél később történt a lap terjesztése, az igénybejelentési határidő kezdete arra a - szükség szerint bizonyítással felderítendő - napra esik, amikor a terjesztett sajtótermék az olvasók számára hozzáférhetővé vált (LB Pf. IV. 20411/1985. - BH 1986/1. sz. 22. - PJD XI. 17. sz.).

A sajtó-helyreigazítási határidő szempontjából azt a (szabad) szombatot is munkaszüneti napnak kell tekinteni, amikor a munka szünetel (LB Pf. IV. 20411/1985. - BH 1986/1. sz. 22. - PJD XI. 18. sz.).

A helyreigazítás határideje

4. A tv. előírja, hogy milyen határidő alatt kell közölni a helyreigazítást. Ez a határidő attól függ, hogy milyen sajtószervet terhel ez a kötelezettség. Ennek megfelelően a határidő az alábbiak szerint alakul:

napilap esetében az erre irányuló igény kézhezvételét követő 8 napon belül;
folyóirat, illetőleg *filmhíradó* esetében a legközelebbi számban azonos módon;
rádió, illetőleg *televízió* esetében 8 napon belül a sérelmes közléssel azonos napszakban.

A határidőben kért helyreigazítás közlését csak akkor lehet megtagadni, ha a helyreigazítási kérelemben előadottak valósága nyomban megcáfолható [Pp. 342. § (2) bek.]. A megtagadás természetesen nem zárja el az utat a per megindítása előtt.

Ha a sajtó-helyreigazítási kérelem a lapzártá napján érkezik, a helyreigazítást a szerkesztőség nem a lapzártá után közvetlenül megjelenő, hanem a rákövetkező lapszámban köteles közölni (LB Pf. IV. 20351/1991. - BH 1991/10. sz. 390.).

Helyreigazítási per indítása

5. A sajtó-helyreigazítás elrendelése iránt csak akkor lehet pert indítani, ha az igényt érvényesítő a helyreigazítást előzetesen írásban, a helyreigazítani kért tényállítások megjelölésével, az előírt harmincnapos határidőn belül a sajtószervtől kéri (LB Pf. IV. 21079/1992. - BH 1993/3. sz. 159.).

Nincs helye sajtó-helyreigazításnak, ha a sajtó a valóságnak megfelelően ad ismertetést jogszabályban szabályozott eljárási rend keretei között meghozott fegyelmi határozatról (LB Pfv. IV. 22309/2001. - BH 2002/11. sz. 432.).

Ha a sajtó (tömegtájékoztató szerv) a sérelmet szenvedő személy kérésére a helyreigazítási kötelezettségét határidőn belül nem teljesíti (az előírt határidőn belül nem tesz közzé helyreigazító nyilatkozatot, vagy közléses ugyan, de az nem megfelelő), a helyreigazítást igénylő fél - a Pp. 343. §-ának (1) és (3) bekezdése értelmében - keresetet indíthat az időszaki lap szerkesztősége, a rádiózásról és a televíziózásról szóló törvény szerinti műsorszolgáltató, illetőleg a Magyar Távirati Iroda ellen. A keresetet a közlési kötelezettség utolsó napjától számított 15 nap alatt kell megindítani. A határidő elmulasztása esetén igazolásnak van helye. A fent említett szerv félként jár el akkor is, ha egyébként nincs perbeli jogképessége.

A 3. pontban már szó volt a Pp. 342. §-a (1) bekezdésének arról a rendelkezéséről, amely szerint sajtó-helyreigazítást a közlemény megjelenésétől, illetőleg a közvetítéstől számított 30 napon belül lehet írásban kérni a sajtótól. Erre, valamint az előbb említett 15 napos perindítási határidőre is tekintettel ad eligazítást a PK 13. sz. állásfoglalás.

I. Sajtó-helyreigazítást az kérhet, akinek a személyére a sajtóközlemény- nevének megjelölésével vagy egyéb módon - utal, vagy akinek a személye a sajtóközlemény tartalmából felismerhető.

II. Sajtó-helyreigazítás elrendelése iránt csak akkor lehet pert indítani, ha a helyreigazítást kérő irat az előírt 30 napos határidőn belül megérkezik a sajtószervhez. E határidő elmulasztása esetén nincs lehetőség igazolásra. A perben csak az írásban közölt kérelemben megjelölt tényállítások helyreigazítását lehet kérni.

III. A sajtó-helyreigazítási per megindítására előírt 15 napos perindítási határidő elmulasztásának következményeit nem lehet alkalmazni, ha a keresetlevelet legkésőbb a határidő utolsó napján ajánlott küldeményként postára adták [PK 13. sz. állásfoglalás (korábbi száma: PK 433., BH 1984/5. sz. - PJD X. 12. sz.); az 1988. évi PEH 104. o.]. (A PK 13. számú állásfoglalás III. pontja 2003. XII. 21-től nem alkalmazható, erre való tekintettel a III. pont helyébe lépő szöveg itt található).

Felmerült a gyakorlatban az a kérdés, hogy a sajtó-helyreigazítás közlésének időpontja tekintetében van-e helye a felek megállapodásának. A jogszabály nem zárja el a feleket attól, hogy a sajtó-helyreigazítás közlésének időpontjában megállapodjanak. A perindítás határideje ez esetben a vállalt kötelezettség elmulasztásától kezdődik (LB Pf. IV. 20365/1985. - BH 1985/11. sz. 423. - PJD X. 25. sz.).

A sajtó-helyreigazítási pert indítani szándékozók tájékoztatása érdekében szükséges megemlíteni a következőket is:

a) A perre azoknak az időszaki lapoknak, amelyeknek a szerkesztősége Budapesten van, továbbá minden budapesti székhelyű műsorszolgáltató és a Magyar Távirati Iroda esetében a Pesti Központi Kerületi Bíróság, egyébként az a bíróság illetékes, amelynek a területén az időszaki lap szerkesztősége, a műsorszolgáltató, illetve a stúdió székhelye van.

b) A bíróság a sajtó-helyreigazítási perben soron kívül jár el; az elnök legkésőbb a keresetlevél benyújtásától számított nyolcadik napra tárgyalást tűz ki, kivéve, ha a keresetlevél benyújtása elkészt; ez utóbbi esetben az elnök a keresetlevelet idézés kibocsátása nélkül elutasítja [Pp. 344. § (1) és (2) bek.].

Helyreigazítás iránti igény elbírálása

6. A helyreigazítás iránti igény *alaposságának elbírálása* gondos, körültekintő vizsgálódást tesz szükségessé. Valóságos jogsérelem esetén a bíróságnak védelmet kell nyújtania a sérelmet szenvedett számára. Védelem nyújtása, a helyreigazítás elrendelése elősegíti azt is, hogy a sajtó híven, tárgyilagosan tájékoztasson a társadalmi élet eseményeiről, és ne éljen vissza a helyzetével. Ugyanakkor ügyelni kell arra is, hogy a helyreigazítást kérő a jogát a társadalmi rendeltetésének megfelelően gyakorolja, s ne éljen vissza a sajtó-helyreigazítás intézményével.

A helyreigazítás iránti igény alaposságának elbírálását illetően hasznos iránymutatást ad a PK 12. sz. állásfoglalás, amelynek indokolását a PK 300. sz. állásfoglalás módosította:

I. A sajtó-helyreigazítás olyan sajátos személyiségvédelmi eszköz, amely közvetve egyéb érdekek védelmére is szolgálhat. Érvényesítésére azonban csak a jogszabály által meghatározott körben és a jogintézmény társadalmi rendeltetésének megfelelően kerülhet sor.

II. A sajtó-helyreigazítás iránti igény elbírálásánál a sajtóközleményt a maga egészében kell vizsgálni. A kifogásolt közléseket, kifejezéseket nem formális megjelenésük, hanem valóságos tartalmuk szerint kell figyelembe venni, a sajtóközlemény egymással összetartozó részeit összefüggésükben kell értékelni, és az értékelésnél tekintettel kell lenni a társadalmilag kialakult közfelfogásra is. A helyreigazítást kérő személyének megítélése szempontjából közömbös részletek, pontatlanságok, lényegtelen tévedések nem adnak alapot helyreigazításra.

III. Véleménynyilvánítás, értékelés, bírálat, valamint a társadalmi, politikai, tudományos és művészeti vita önmagában nem lehet sajtó-helyreigazítás alapja PK 12. sz. (korábbi száma: PK 432., BH 1984/5. sz. - PJD X. 14. sz.); az 1988. évi PEH 101. o.].

Az ismertetett iránymutatáson felül a bírósági gyakorlat még *számos más kérdésben* is hasznos eligazítást ad a helyreigazítás iránti igény elbírálásához.

A sajtó-helyreigazítás *alapja* a személyiség sérelme, célja a sérelem orvoslása. Alkalmazási lehetősége azonban korlátozott, kizárólag abban az esetben lehet a Ptk. 79. §-a alapján sajtó-helyreigazítást elrendelni, ha a jogsérelem valótlan tényállítás, illetőleg való tények hamis színben történő feltüntetése útján valósult meg. Az esetleg sérelmes értékelés, értelmezés, bírálat, újságírói vélemény, értéktétel csak akkor lehet sajtó-helyreigazítás alapja, ha az valótlan tényállítást tartalmaz vagy fejez ki, illetőleg hamis színben tünteti fel a valóságot [Ptk. 79. § (1) bek.]. A jogsérelem megítélésénél a tényállításokat, közléseket, kifejezéseket, illetve ezek valóságát nem lehet formálisan vizsgálni. Tartalmilag kell értékelni, és a sajtóközlemény egymással összetartozó részeit összefüggésükben kell elbírálni (LB Pf. I. 20409/1981. - BH 1981/10. sz. 402. - PJD IX. 9. sz.).

Sajtó-helyreigazítás alapjául szolgáló *jogsértés* megvalósult a mástól szerzett értesülés továbbadásával, híreszteléssel is. Ezért nem mentesíti a sajtót a helyreigazítási kötelezettség alól az, hogy a tudósító írásbeli bejelentésekre, szóbeszédre hivatkozással és nem saját állításaként tudósít vesztegetésről és visszaélésről (LB Pf. IV. 20063/1989. - BH 1989/9. sz. 352. - PJD XI. 14. sz.).

Ha az újságíró a sajtóközlemény tárgyáról, a másodfokú eljárásról az arra jogosult személytől, a sajtóreferenstől kért és kapott hivatalos információt, s az információ szerzése kapcsán nem merült fel olyan körülmény, amely az információ helyességére vonatkozóan bármilyen kételyt felvetett volna, az újságíró nem sértette meg az 1986. évi II. tv. (St.) 11. §-át azáltal, hogy mellőzte a másodfokú eljárás iratainak megtekintését (LB Pfv. IV. 21730/2201. - BH 2003/9. sz. 357.).

A sajtójogi felelősség nem kerülhető meg úgy, hogy a valótlan tényállítás közlése mások vélekedésére alapozva történik. Sajtó-helyreigazítási keresettel szemben az alperesnek kell bizonyítania a sajtóközlemény valóságát (LB Pfv. IV. 20367/2000. - BH 2000/6. sz. 241.).

Való tényeknek összefüggésükből önkényesen kiragadott, tartalmi szempontból fogyatékos és emiatt téves következtetés levonására alkalmas módon való közlése, a valóság hamis színben való feltüntetését jelenti (LB Pf. IV. 20155/1989. - BH 1989/12. sz. 480. - PJD XI. 9. sz., LB Pf. IV. 20779/1989. - BH 1990/6. sz. 210.).

Sajtó-helyreigazítás tárgya lehet - valótlanúsága esetén - az a tényállítás is, amelyből levont következtetés a sajtóközleményben foglalt értékelés alapjául szolgál (LB Pf. IV. 20149/1989. - BH 1989/12. sz. 479. - PJD XI. 10. sz.).

Sajtó-helyreigazításnak van helye, ha a sajtó valamely nyilatkozat lényeges értelmének megváltoztatásával, a nyilatkozat egyes érveinek kihagyásával vagy átcsoportosításával tünteti fel hamis színben a valóságot (LB Pf. IV. 20900/1982. - BH 1983/4. sz. 152. - PJD X. 21. sz.).

Ha a sajtóközlemény a vizsgálatok tényét és a népi ellenőrzési bizottság jogszabályban biztosított hatáskörében tett megállapításait és intézkedését (jelentéseinek megküldését az illetékes szerveknek) közli valóságghűen, e közlés nem minősíthető olyan valótlan tényállításnak, amely helyreigazítás okául szolgálhatna (LB Pf. IV. 20753/1989. - BH 1990/2. sz. 54.).

Való tényeknek önkényesen kiragadott, tartalmi szempontból fogyatékos és emiatt téves következtetés levonására okot adó közlése a valóság hamis színben való feltüntetését jelenti (LB Pf. IV. 20779/1989. - BH 1990/6. sz. 210.).

A sajtó (szerkesztőség) sajtóhelyreigazításra köteles a fizetett közleményért is, ha az valótlan tény állít (LB Pfv. IV. 23231/1998. - BH 2000/10. sz. 441. sz.).

A sajtó-helyreigazítási kötelezettség nem kerülhető meg úgy, hogy a sajtóközlemény a valótlan tényállítást nem mint bizonyosat közli, hanem célzásokkal és utalásokkal feltételezhető tényként állítja (LB Pf. IV. 21020/1989. - BH 1990/7. sz. 256.).

A sajtószerző által nem bizonyított tényállítás közlése esetében akkor is helye van helyreigazításnak, ha híven közli más személyek nyilatkozatát (LB Pf. IV. 20933/1989. - BH 1990/9. sz. 332.).

Ha a sajtóközlemény egy káros társadalmi jelenséget kívánt megvilágítani és bírálat tárgyává tenni, nem minősül a valóság hamis színben való feltüntetésének azoknak a tényeknek a megemlítése, amelyek a sajtó-helyreigazítást kérő fél jelleméhez, illetőleg jellemfejlődéséhez - ebben az összefüggésben - hozzátartoztak (LB Pf. IV. 20611/1982. - BH 1983/3. sz. 114. - PJD X. 20. sz.).

A sajtó-helyreigazítás jogintézménye sajátos személyiségvédelmi eszköz. Ezért a sajtó-helyreigazítási eljárás keretében nincs lehetőség annak vizsgálatára, hogy a perbeli sajtóközlemény, riport megállapításai a vizsgált kérdésben jogi, közgazdasági és politikai szempontból mennyiben szakszerűek, ehhez képest a tényleges társadalmi-gazdasági problémát tárják-e fel, vagy pedig csupán utalnak arra egyes részletkérdések, jelenségek bemutatásával. Amennyiben ez a módszer nem eredményezi az igényt érvényesítő személyével kapcsolatban való tények hamis színben történő feltüntetését és valótlán tények közlésére sem került sor, sajtó-helyreigazításnak nem lehet helye (LB Pf. IV. 20626/1984. - BH 1985/5. sz. 183. - PJD X. 27. sz.).

A sajtószerv nem kötelezhető arra, hogy a rendőrség által tartott sajtótájékoztatót elhangzott tényállítások valóságtartalmát ellenőrizze; nem sérti az ártatlanság vélelmét és a személyiségi jogokat a sajtóközlemény, ha a rendőrségi sajtótájékoztatót elhangzottakkal egyezően arról tudósít, hogy az eljárás alá vont felperessel szemben a sajtótájékoztató tárgyát képező eljárásan kívül az ország más részein elkövetett hasonló cselekmények miatt is büntetőeljárás van folyamatban (LB Pfv. IV. 21140/2000. - BH 2002/1. sz. 51.).

Sajtó-helyreigazítás címén a sajtóközlemény kiegészítését nem lehet kérni (LB Pf. IV. 21174/1988. - BH 1989/8. sz. 316. - PJD XI. 15. sz.).

Egyrészt a *valóság bizonyítását*, másrészt a *büntetőbírói eljárással* kapcsolatos sajtóközléseket illetően ad iránymutatást a PK 14. sz. állásfoglalás:

I. A sajtóközlemény kifogásolt tényállításának valóságát a sajtószerv köteles bizonyítani. Az olyan sajtóközlemény valóságát is általában a sajtószerv köteles bizonyítani, amely híven közli más személy tényállítását, nyilatkozatát, vagy átveszi más szerv (sajtószerv) közleményét.

II. Nincs helye sajtó-helyreigazításnak, ha a sajtószerv valamely büntetőeljárás jogerős befejezése előtt a valóságnak megfelelően tájékoztatta olvasóit a vádirat tartalmáról, a nyilvános tárgyalásról vagy a nem jogerős büntetőbírói ítéletről.

III. Ha a büntetőeljárás nem vezet elmarasztalásra, a sajtószerv az érintett személy kívánságára köteles az olvasókat erről is tudósítani [PK 14. sz. állásfoglalás (korábbi száma: PK 434., BH 1984/5. sz. - PJD X. 16. sz.); az 1988. évi PEH 107. o.].

A *büntetőbírói eljárásról* szóló sajtóközleményekkel kapcsolatos helyreigazítási gyakorlatot érzékelteti több más, legfelsőbb bírósági határozat is.

A valóságot sértheti, illetőleg a valóságot hamis színben tüntetheti fel az, ha valamely tény - valamely más tényközléssel összefüggésben - elhallgatnak. Valóságsértő az a közlési mód, amely az ítélet büntető rendelkezését csak a marasztaló részében ismerteti, a felmentő rendelkezését pedig elhallgatja, noha éppen ez vonatkozik arra a cselekményre, amelyről a korábbi - helyreigazítani rendelt - sajtóközlemény szól. Ha a sajtóközlemény valósághűen ismerteti a büntetőbírói eljárásban érintettek megítélése, az olvasók tájékoztatása szempontjából lényeges tényeket, sajtó-helyreigazítást nem lehet kérni. A büntetőeljárásról szóló valósághű tájékoztatáshoz azonban büntető ítélet esetében hozzátartozik annak közlése is, hogy az első fokon hozott ítélet nem jogerős (LB Pf. IV. 21012/1983. - BH 1984/9. sz. 353. - PJD X. 19. sz.).

Sajtó-helyreigazításra ad alapot az olyan tartalmú sajtóközlemény, amely az elítélt, de rehabilitált személynek csupán az elítéléséről ad hírt (LB Pf. IV. 20548/1987. - BH 1988/4. sz. 98. - PJD XI. 12. sz.).

Nem sért személyhez fűződő jogot, ha a sajtó a nyilvánosságot egy büntető- vagy polgári eljárás megindításáról tájékoztatja. Az érintett azonban követelheti az eljárás befejezésének, eredményének közlését (LB Pfv. IV. 20666/1999. - BH 2000/5. sz. 194.).

Helye van sajtó-helyreigazításnak, ha a büntetőeljárás, büntető ítéleten alapuló sajtóközlemény a büntetőeljárásban terheltként nem szereplő, bűncselekmény elkövetésével nem gyanúsított, el nem ítélt személyről állít valótlán tény, illetőleg tüntet fel való tény hamis színben (LB Pf. III. 20747/1984. - BH 1985/3. sz. 98. - PJD X. 26. sz.).

Gazdasági bírságban marasztaló ítéletet valósághűen ismertető sajtóközlemény miatt nincs helye sajtó-helyreigazításnak (LB Pf. IV. 20781/1987. - BH 1988/4. sz. 97. - PJD XI. 13. sz.).

Az *okirati bizonyításra* vonatkozó eljárási szabályok a sajtó-helyreigazítási eljárásban is érvényesülnek, de tekintettel kell lenni arra, hogy a törvény szerint a sajtó-helyreigazítási eljárásban bizonyítás felvételének csak olyan bizonyítékokra vonatkozóan van helye, amelyek a tárgyaláson rendelkezésre állanak, és amelyek alkalmasak lehetnek arra, hogy a közlemény kifogásolt tényállításának valóságát nyomban igazolják, vagy a keresetben előadottakat nyomban megcáfolják (LB Pf. IV. 20324/1985. - BH 1986/1. sz. 23. - PJD XI. 16. sz.).

Nyilatkozó személynek a sajtó-helyreigazítást ismételtlen kérő személy eljárására vonatkozó véleménye, amely független attól, hogy esetleg téves és helytelen, nem minősül tényállításnak, ezért sajtó-helyreigazítást nem alapozi meg (LB Pfv. IV. 21420/1997. - BH 1999/8. sz. 357.).

Szöveggörnyezetében kell vizsgálni és tartalma szerint megítélni, hogy valamely sértő tény állítása vagy híresztelése valótlán-e (LB Pfv. IV. 22119/1996. - BH 1998/4. sz. 169.).

Helyreigazító közlemény

7. A tömegtájékoztatási eszköz által történő közlés esetében a tv. feljogosítja a sérelmet szenvedő személyt, hogy *helyreigazító közlemény* közzétételét kérhesse. Általánosságban meghatározza azt is, hogy tartalmilag milyennek kell lennie a helyreigazításnak. A közleményből ki kell tűnnie annak, hogy

- a közlemény mely tényállítása valótlán;
- mely tényeket tüntet fel hamis színben; illetőleg
- melyek a való tények.

A helyreigazító közlemény *tartalmával* kapcsolatban a bírósági gyakorlat nem egy esetben vetett fel vitás kérdéseket, amelyeket illetően végül is a *Legfelsőbb Bíróság* adott eligazítást a PK 15. sz. állásfoglalásban.

I. Helyreigazító közleményként a jogosult a válaszlevele közzétételét kérheti. Ha a sajtó a válaszlevelet nem közli, a jogosult a válaszlevél tartalmi körén belül a bíróságtól keresettel kérheti helyreigazító közlemény közzétételének az elrendelését.

Ha a bíróság a keresetnek helyt ad, határozatában - a kérelem és az ellenkérelem korlátai között - belátása szerint állapítja meg a helyreigazítás szövegét, és ennek közlésére az alperest határidő tűzésével kötelezi.

II. A helyreigazító közleményből - a maga egészét, összefüggéseit is tekintve - ki kell tűnnie annak, hogy a kifogásolt sajtóközleménynek mely tényállítása valótlan, mely tényeket tüntet fel hamis színben, illetve melyek a való tények. A közlemény szövege nem alakítható úgy, hogy ezáltal a tartalma elveszítse helyreigazító jellegét [PK 15. sz. állásfoglalás (korábbi száma: PK 453. - BH 1984/5. sz. - PJD X. 18. sz.); az 1988. évi PEH 109. o.].

Az ismertetett állásfoglaláson túlmenően konkrét ügyekben hozott határozatok is tájékoztatást adnak a bírósági gyakorlat alakulásáról.

A sajtó-helyreigazítás keretében közzétenni rendelt közlemény akkor tölti be rendeltetését, ha félreérthetetlenül kifejezésre juttatja a kifogásolt közlemény valóságsértő voltát és szükség esetén a való tényeket is (LB Pf. IV. 20779/1989. - BH 1990/6. sz. 210. - LB Pf. IV. 21020/1989. - BH 1990/7. sz. 256.).

Sajtó-helyreigazítás csak abban az esetben kérhető, ha a sajtószerv valótlan tényt közölt vagy híresztelt, illetőleg való tényeket hamis színben tüntetett fel. Ebből következően helyreigazító közleményben a való tények feltüntetése csak akkor kérhető, ha a kifogásolt sajtóközlemény abban a tárgykörben a valóságot sértette. A valóság feltüntetése csak annyiban követelhető, amennyiben ez a valótlan, illetőleg a való tények hamis színben feltüntetése megértéséhez, értelmezéséhez szükséges (LB Pf. IV. 20223/1984. - BH 1985/5. sz. 185. - PJD X. 29. sz.).

A helyreigazító közlemény szövegét a kérelem és ellenkérelem korlátain belül a bíróság a belátása szerint állapítja meg (LB Pf. IV. 21079/1990. - BH 1991/5. sz. 197.). A helyreigazítás szövegének a megállapításánál nem a sérelmet okozó szöveg megismétlésére, hanem valóságos tartalmának a megjelölésére van szükség (LB Pf. IV. 20351/1991. - BH 1991/10. sz. 390.).

A sajtó-helyreigazító közleményben magának a sérelmes közleménynek és a valóságsértő tényeknek az azonosítására alkalmas meghatározása nem mellőzhető. Azt, hogy milyen mértékben indokolt a valóságsértő tények (állítások) felidézése, az eset körülményei alapján lehet eldönteni (LB Pf. IV. 20588/1987. - BH 1988/4. sz. 96. - PJD XI. 20. sz.).

A bíróság nem kötelezheti a sajtót olyan helyreigazításra, amely a sértett félnek a törvényes határidőn belül érvényesített igényét tartalmában meghaladja. A helyreigazítás közlésének általában nem megfelelő módja az, ha olyan megjegyzéseket vagy egyéb nyilatkozatokat is fűznek hozzá, amelyek a közlemény sérelmezett tartalmát erősítik meg. A közlemény közzétételének módjával kapcsolatos esetleges megállapodást a bíróságnak a helyreigazítás szövegének a megállapításánál figyelembe kell vennie (LB Pf. IV. 20828/1982. - BH 1983/4. sz. 151. - PJD X. 24. sz.).

A „Szerkesztői üzenetek” között történt közlés nem tekinthető megfelelő helyreigazításnak (LB Pf. I. 20221/1977. - BH 1987/1. sz. 33. - PJD VIII. 391. sz.).

Hasonlóképpen a sajtó-helyreigazításnak a „Posta” rovatban való közlése sem tekinthető megfelelő helyreigazításnak, ezért végrehajtás elrendelésének van helye (LB Pf. IV. 21348/1991. - BH 1992/6. sz. 388.).

Nem megfelelő az a helyreigazító nyilatkozat, amelynek szövege újból nyilvánosságra hozza a felperes személyét kedvezőtlen színben feltüntető azokat a tényállításokat, amelyeknek a valóságát a bíróság mindkét fokon megállapította, s amelyeket a felperes alaptalanul sérelmesnek tartott. Az ilyen tartalmú helyreigazító nyilatkozat - még ha lényegtelen dolgokban történik is helyreigazítás - nyilvánvalóan nem áll a felperesnek sem érdekében (Eln. Tan. P. törv. 20563/1974. - BH 1975/3. sz. 131. - PJD VI. 769. sz.).

Nem tekinthető megfelelő sajtó-helyreigazításnak, ha a jogosult közzétett válaszelevele a hozzá fűzött újságírói kommentár folytán nem éri el célját, elveszti helyreigazítás jellegét (LB Pfv. IV. 22142/1994. - BH 1997/4. sz. 174.).

Helyreigazítással nem orvosolható igények

8. A bírósági gyakorlatban problematikusnak mutatkozott, hogy mi történjék azokkal a személyhez fűződő jogok sérelmével kapcsolatos igényekkel, amelyek sajtó-helyreigazítás iránt indított perekben nem bírálhatók el.

Valamely - akár természetes, akár jogi - személy magatartásának értékelése, bírálata, ha az nem tartalmaz valótlan tényállítást, illetőleg a való tényeket nem tünteti fel hamis színben, nem lehet sajtó-helyreigazítás tárgya. Minthogy a bíróság döntése nem terjedhet túl a kereseti kérelmen, s mert a sajtó-helyreigazítás iránti keresetet nem lehet más keresettel összekapcsolni vagy egyesíteni, a bíróság a sajtó-helyreigazítás iránt indított perben nem határozhat a személyhez fűződő jogok megsértésének egyéb jogkövetkezményei iránt támasztott igény tekintetében (LB Pf. IV. 20891/1985. - BH 1986/7. sz. 272. - PJD XI. 19. sz.).

Ha sajtó-helyreigazításnak az adott esetben nincs is helye, ez nem jelenti azt, hogy a személyre sérelmes értékelés, véleménynyilvánítás alapján egyáltalán nincs lehetőség jogi védelemre. A Ptk. 79. §-ának (1) bekezdése csupán a sajtó-helyreigazítást, az erre irányuló bírósági eljárást zárja ki. A Ptk. szabályai szerint a sajtóközlemény sérelmes lehet akkor is, ha értékítéletet és nem valótlan tényállítást tartalmaz, de pl. kifejezőmódjában indokolatlanul bántó, lekicsinylő, lealacsonyító, durván sértő kifejezés használata okoz bántódást. Az ilyen sérelem orvoslására a törvényben biztosított egyéb személyiségvédelmi eszközök adnak lehetőséget (Ptk. 76. §, 84. §). Ez a kérdés azonban nem lehet sajtó-helyreigazítási per tárgya (LB Pf. IV. 20149/1989. - BH 1989/12. sz. 479. - PJD XI. 10. sz.).

Sajtóhelyreigazítás és perjog

A per érdemére is kiható perjogi problémát vetett fel az a per, amelyben a felperes az alperes szerkesztésében megjelent hetilap egyik cikkével kapcsolatban helyreigazítás iránt kérelmet terjesztett elő. A bővebb ismertetés azért indokolt, mert a sajtó-helyreigazítással kapcsolatban az ehhez hasonló esetek gyakran felmerülhetnek, és mert a tapasztalat szerint az utóbbi időben a sajtó-helyreigazítás iránti perek - sajnálatos módon - egyre szaporodnak.

A felperes által határidőben előterjesztett helyreigazítási kérelem teljesítését az alperes megtagadta, ezért a felperes keresetében helyreigazítás közzétételére kérte kötelezni. A per tárgyalására szóló idézést a felek átvették, de a felperes bejelentette, hogy a tárgyalás napján repülőgéppel külföldre utazik, ezért kérte a tárgyalás elhalasztását. A per első tárgyalásán a felek nem jelentek meg, az alperes írásbeli nyilatkozatot nem tett. Ezért az elsőfokú bíróság a felperes kérelmére a tárgyalást elhalasztott, s új hatánapot tűzött ki, amelyen mindkét fél megjelent.

Az alperes elsődlegesen arra hivatkozott, hogy a per első tárgyalásán való megjelenést mindkét fél elmulasztotta, ezért a bíróságnak a pert a Pp. 345. § (1) bekezdése alapján meg kellett volna szüntetnie. érdemi védekezésében a kereset elutasítását kérte. Az elsőfokú bíróság ítéletével a keresetnek részben helyt adott, s az alperest helyreigazításra kötelezte. Az alperes fellebbezése alapján eljárás másodfokú bíróság végzésével az elsőfokú bíróság ítéletét hatályon kívül helyezte, és a pert megszüntette.

A jogerős végzés hatályon kívül helyezése és az elsőfokú bíróság ítéletének érdemi felülbírlata érdekében a felperes felülvizsgálati kérelmet nyújtott be. Az alperes ellenkérelmében a jogerős végzés hatályban való fenntartását kérte. A Legfelsőbb Bíróság a határozatában megállapította, hogy a jogerős végzés jogszabálysértő, és felülvizsgálata a joggyakorlat egysége és továbbfejlesztése érdekében szükséges. A perben jogértelmezést igénylő kérdés az volt, hogy a per megszüntetését kiváltó oknak minősül-e, ha a sajtó-helyreigazítás iránt indított per első tárgyalásán egyik fél sem jelent meg, de a felperes a tárgyalás előtt - akadályoztatására hivatkozva - annak elhalasztását kérte. A Legfelsőbb Bíróság határozata az alábbiakra mutatott rá.

A Pp. 343. § (2) bekezdés, a Pp. 136. § és a Pp. 345. § (1) bekezdés egymással való összefüggéséből következően nem akadályozza a tárgyalás megtartásának, ha csak az alperes jelenik meg, mert az alperes kérelmére a felperes mulasztása esetén sem lehet a pert megszüntetni. Az alperes mulasztása esetén pedig a felperes kérelmére nincs helye bírósági meghagyás kibocsátásának. A felek kölcsönös távolléte esetében ezért a per megszüntetése a felperes mulasztásához fűződik. Az általános szabályok értelmében azonban nem alkalmazhatók a Pp. 345. § (1) bekezdése szerinti jogkövetkezmények akkor, ha a felperes a tárgyalást nem mulasztotta el (pl. nem volt szabályszerűen megidézve), illetve ha a tárgyalás távollétében való megtartását kérte. Ezek lehetőségét ugyanis a sajtó-helyreigazítási eljárás speciális szabályai sem zárják ki (Bírósági Határozatok 1978/34. sz.).

Az említettekkel következően a Pp. 344. § (3) bekezdésének az a rendelkezése, amely kizárja annak lehetőségét, hogy a felperes sajtó-helyreigazítási perben a mulasztását igazolja, értelemszerűen nem alkalmazható abban az esetben, ha a felperes a tárgyalást nem mulasztotta el, mert a tárgyalásnak a távollétében való megtartását kérte.

A Pp. 3. § (2) bekezdése szerint a bíróság a fél által előadott kérelmeket, nyilatkozatokat nem alakszerű megjelenésük, hanem tartalmuk szerint veszi figyelembe. Ha a személyesen eljáró felperes a tárgyalás elhalasztását kéri, és a sajtó-helyreigazítás szabályai szerint rövid határidővel kitűzött tárgyalás időpontját megelőzően a kérelmét elutasító döntésről nem értesülhet, nem kerülhet hátrányosabb helyzetbe annál a félnél, aki megfelelő tájékoztatás mellett akadályoztatása miatt a tárgyalásnak a távollétében való megtartását kéri. Ezért a felperesnek az a bejelentése, hogy a tárgyaláson megjelenni külföldi útja miatt nem tud, tartalmát tekintve magában foglalja azt a kérelmét is, hogy ha a tárgyalás elhalasztására nincs mód, a bíróság a tárgyalást távollétében tartsa meg, és ne alkalmazza a mulasztás jogkövetkezményeit. Ezért tévesen jutott a másodfokú bíróság arra a következtetésre, hogy miután a felperes megelőzően nem kérte, hogy a bíróság a tárgyalást távollétében is tartsa meg, a Pp. 345. § (1) bekezdése szerinti permegszüntetés feltételei megvalósultak. Ezért a Legfelsőbb Bíróság a jogszabálysértő másodfokú végzést a Pp. 275. § (4) bekezdése alkalmazásával hatályon kívül helyezte, és a másodfokú bíróságot új eljárásra és új határozat hozatalára utasította. A másodfokú bíróságnak az új eljárás során az alperesnek az elsőfokú ítélet ellen benyújtott fellebbezését érdemben kell elbírálnia (BH 2004/1. sz. 7.).

Ptk. 80. § (1) A személyhez fűződő jogok megsértését jelenti a más képmásával vagy hangfelvételével kapcsolatos bármiféle visszaélés.

(2) Képmás vagy hangfelvétel nyilvánosságra hozatalához - a nyilvános közszereplés kivételével - az érintett személy hozzájárulása szükséges.

(3) Az eltűnt, valamint a súlyos bűncselekmény miatt büntetőeljárás alatt álló személyről készült képmást (hangfelvételt) nyomós közérdekből vagy méltánylást érdemlő magánérdekből a hatóság engedélyével szabad felhasználni

Ptk. II. 2. § Az eltűnt, illetőleg a büntetőeljárás alatt álló személyről készült képmás vagy hangfelvétel felhasználását, az eltűnt személy felkutatását vagy körözését elrendelő, illetőleg az a hatóság engedélyezheti, amely előtt a büntetőeljárás folyik.

Más képmásával vagy hangfelvételével való visszaélés

1. Más képmásával vagy hangfelvételével kapcsolatban a tv. először is *általános szabályt* állít fel: a személyhez fűződő jogok megsértését jelenti az ezekkel kapcsolatos *bármiféle visszaélés*. Amikor tehát a személyhez fűződő jogok védelme körében más képmásával vagy hangfelvételével kapcsolatban merül fel vita, elsődlegesen azt kell vizsgálni, hogy megállapítható-e a *visszaélés valamilyen formája*.

A visszaélés természetesen sokféleképpen valósulhat meg. Ennek legtipikusabb formái: a képmás vagy hangfelvétel visszaélésszerű készítése, felhasználása, nyilvánosságra hozatala. A készítésnek, a felhasználásnak és a nyilvánosságra hozatalnak is számos módja (eszköze) lehet (kisebb vagy nagyobb számú embercsoportban, sajtó, rádió, televízió, filmfelvétel útján stb.). A személyhez fűződő jogok sérelme általában megállapítható, ha az említett cselekmények valóban visszaélésnek minősülnek. Annak elbírálásához azonban, hogy valóban visszaélés történt-e, az eset összes körülményeinek a gondos mérlegelésére van szükség.

Adott esetben a Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy a személyhez fűződő jog megsértése megvalósulhat a képmás vagy hangfelvétel visszaélésszerű történő elkészítésével is. Ha a lakó a falon áthallatszó hangos kijelentéseket tesz a szomszédos lakás lakójának személyével kapcsolatban, és ez utóbbi erről a saját lakásában elhelyezett hangfelvevő berendezéssel felvételt készít, ez a magatartás nem jelent más érdekkörébe történő illetéktelen behatolást, jogsértést (P. törv. IV. 20276/1984. - BH 1985/2. sz. 57. - PJD X. 32. sz.).

Az ember külső megjelenésével kapcsolatos személyiségvédelmet fejezi ki a Ptk. 80. §-ának (1) és (2) bekezdése. Eszerint a személyiséghez fűződő jogok megsértését jelenti a más képmásával vagy hangfelvételével kapcsolatos bármiféle visszaélés. Képmás vagy hangfelvétel nyilvánosságra hozatalához - a nyilvános közszereplés kivételével - az érintett személy hozzájárulása szükséges. E jogszabály helyes értelmezése szerint az érintett személy kizárólagos jogosultsággal rendelkezik képmásának nyilvánosságra hozatala kérdésében. Ennek a rendelkezési jognak azonban korlátot állít a nyilvános közszereplés, amellyel kapcsolatos nyilvánosságra hozatal nem igényli az érintett személy hozzájárulását (LB Pfv. IV. 21327/1993. - BH 1994/3. sz. 127.).

A jóhírnév megsértését jelenti az érintett személy képmásának, hangfelvételének vagy az általa használt, rá jellemző egyedi köszöntésmódnak reklámtevékenység során engedély nélküli felhasználása (LB Pfv. IV. 21356/1999. - BH 2002/7. sz. 261.)

Képmás vagy hangfelvétel nyilvánosságra hozatala

2. A tv. általános szabályként előírja, hogy képmás vagy hangfelvétel nyilvánosságra hozatalához az érintett személy hozzájárulása szükséges. Nem kívánja meg azonban a hozzájárulást nyilvános közszereplés esetében. Ilyenkor tehát nincs szükség az érintett személy hozzájárulására.

A nyilvánosságra hozattal kapcsolatban merült fel a gyakorlatban az a kérdés, hogy a hangfelvételnek bizonyítékként való felhasználása nyilvánosságra hozatalnak tekinthető-e.

Az 1. pontban említett ítéletében a Legfelsőbb Bíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy a hangfelvételnek bírósági vagy szabálysértési eljárásban bizonyítékként való előterjesztése felhasználásnak - nyilvánosságra hozatalnak - minősül, és a felhasználás tényének megállapítása szempontjából közömbös az, hogy a hangfelvétel készítése a személyiségi jogok megsértésével vagy ilyen jogsértés nélkül történt.

Ugyanez az ítélet rámutatott arra is, hogy a bíróság vagy más hatóság előtt folyó eljárásban az igazság érvényesülésének biztosítása közérdek, és a bizonyítás ezt a célt szolgálja. Nem lehet ezért - az egyébként jogsértés nélkül készült - hangfelvétel felhasználását visszaélésnek tekinteni, ha ez a hangfelvétel felhasználójával szemben elkövetett jogsértéssel kapcsolatos bizonyítás érdekében történik.

A hangszalag manipulálására hivatkozás és a tartalmi valóság vitatása esetében bizonyítás lefolytatására van szükség. Arra vonatkozóan, hogy a hangszalag felhasználható-e, a bíróságnak a felek nyilatkozataihoz képest mérlegelnie kell, hogy a Pp.-nek a szabad bizonyítási rendszerébe (Pp. 166. §) miként illeszthető be a Ptk. 80. §-ának (2) bekezdésében foglalt rendelkezés. A hangszalag egyébként felhasználása esetében is egy a bizonyítékok sorában, amelynek tartalmi és egyéb valódiságát erre vonatkozó kifogás esetén a bíróság köteles vizsgálni (LB P. törv. I. 20794/1992. - BH 1993/6. sz. 365.).

A Legfelsőbb Bíróság egyik határozata szerint, a képmás nyilvánosságra hozatalának tilalma nem vonatkozik a nyilvános eseményekről, rendezvényekről, táj-, utcarészletekről készült felvételekre, amikor tehát az ábrázolás módja nem egyéni, amikor a felvétel összhatásában örökíti meg a nyilvánosság előtt lejátszott eseményeket. A nyilvánosságra hozatalhoz a felvételen ábrázolt személy hozzájárulására van viszont szükség, ha - az összes körülményre tekintettel - megállapítható a felvétel egyedisége, egyéni „képmás”-jellege (P. törv. IV. 20289/1984. - BH 1985/1. sz. 17. - PJD X. 33. sz.).

Gyakori eset, hogy más-más személy (pl. prózai színész és operaénekes) szereplését és hangját együttesen jelenítik meg (összemontírozások). Ezzel kapcsolatban a Legfelsőbb Bíróság rámutatott arra, hogy az előadóművész szerzői és személyhez fűződő jogait sérti, ha hozzájárulása nélkül énekhangját a televízió más szereplő hangjaként közvetíti (LB Pf. III. 21371/1975. - BH 1976/11. sz. 492. - PJD VII. 13. sz.).

A nyilvánosságra hozattal kapcsolatban általában problematikus lehet, hogy valójában mit kell „nyilvános közszereplés”-nek tekinteni. Ha pl. egy nyilvános összejövetelen, gyűlésen a szónok vagy az előadóművész a pódiumra áll, ez nyilvánvalóan nyilvános közszereplés. Ha tehát róluk ilyenkor felvételt készítenek, és az előadásukat is rögzítik, a kép és a hangfelvétel nyilvánosságra hozatalához nem kell a hozzájárulásuk.

De nyilvános közszereplő-e az, aki egy ilyen nyilvános összejövetelen nem „szerepel”, csupán hallgatóként, tehát passzív résztvevőként egyszerűen *jelen van*? A „nyilvános közszereplés” fogalmát tágan vagy szűken kell-e értelmezni? A mindennapi élet jelenségeire figyelemmel a tág értelmezés mutatkozik helyesnek. Nem lehet az élet folyását - a rádió, a televízió és az újságírók munkáját sem - az ésszerűség határain túllépő, túlzó igények támasztásával modern világunkban megnehezíteni. Ezért nemcsak az a nyilvános közszereplő, aki valamely rendezvényen aktív tevékenységet fejt ki, tehát ténylegesen „szerepel”, hanem az is, aki a rendezvényeken pusztán jelen van. Hozzájárulásukra a kép vagy hangfelvétel nyilvánosságra hozatalához tehát nincs szükség.

A személyhez fűződő jogok problémáját vetette fel a *szinkronizálás* kérdése is. A Legfelsőbb Bíróság előbb említett határozata szerint itt arról van szó, hogy az idegen nyelvtérleten forgalomba hozott filmek tartalmának könnyebb megértése végett a prózai szöveget, ritkábban az énekhangot, más színészek mondják el, illetőleg éneklnek azon a nyelven, amelyen a bemutatás helyén a nézők értenek. A hangnak és a játéknak nyelvi okokból történő szétválasztásához az eredeti felvétel művészeinek a hozzájárulása csak akkor szükséges, ha a forgalomba hozatal, illetve az idegen nyelven történő bemutatás engedélyezésekor ezt külön kikötötték. Abban az esetben ugyanis, ha filmet más nyelvtérleten szerződés alapján forgalomba hoznak, az erre irányuló megállapodásban - ellenkező kikötés hiányában - benne van a „szinkronizálás” engedélyezése is.

Az egyik perben abban a kérdésben kellett állást foglalni, hogy a politikusi közszerepléseiről ismert felperes arcképét hozzámontírozott, hiányos öltözkű, idegen női testtel jogosult volt-e az alperes a felperes hozzájárulása nélkül, majd pedig kifejezett tiltakozása ellenére az újságban megjelentetni. A lapban „Elefánt sport” címmel ellátott fényképen a felperes egy másik politikai nő társaságában látható. A fénykép nem a felperes nyilvános közszerepléséről készült. A fényképhez fűződő „vegyes páros” című szöveges közleményből lehet csak arra következtetni, hogy a sajtó a felperes politikusi jellemvonásaira is utal. (Mint „markos menyecskét” alkalmasnak tartja arra, hogy - ellentétben más politikai nőkkel - saját testi épségének megvédését „saját kezébe” vegye.) A Legfelsőbb Bíróság ítélete szerint, a Ptk. 80. § (1) és (2) bekezdésének rendelkezéseiből következik, hogy a felperes arcképe a lapban jogosulatlanul lett felhasználva (mert az nem a felperes nyilvános közszerepléséről készült, és a felperes a megjelentetéséhez nem járult hozzá), az ábrázolás módja pedig - a ruhátlanság - a felperest női mivoltában, emberi méltóságában is sérti (Ptk. 76. §-a). Ebből következően, ha a fénykép a politikusi megnyilvánulások karikírozásának lenne is tekinthető, az ábrázolás módja miatt a jogsértés ugyancsak fennáll. Ennek megállapítását pedig az a körülmény sem zárja ki, hogy a fényképen ábrázolt nőalak fejrészéhez sajátos fototechnikával illesztették az idegen női testet (LB Pfv. IV. 21327/1993. - BH 1994/3. sz. 127.).

Képmás vagy hangfelvétel közzétételének hatósági engedélyezése

3. A tv. általános szabályként a képmás vagy a hangfelvétel nyilvánosságra hozatalához az érintett személy hozzájárulását írja elő. Kivételt tesz azonban az eltűnt, valamint a súlyos bűncselekmény miatt büntetőeljárás alatt álló személy tekintetében. Ezek képmását és hangfelvételét ugyanis csak a *hatóság engedélyével* szabad felhasználni, de csupán két esetben: vagy *nyomós közérdekből*, vagy pedig *méltánylást érdemlő magánérdekből*.

Ebből az következik, hogy a büntetőeljárás csak akkor ad lehetőséget a hatóság által történő engedélyezésre, ha az eljárást *súlyos bűncselekmény* miatt rendelték el. Egyébként az érintett személy hozzájárulására van szükség.

Az, hogy *melyik hatóság* engedélye szükséges a felhasználáshoz, attól függ, hogy kinek a képmásáról vagy hangfelvételéről van szó:

eltűnt személy esetében (idetartozik a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított személy is) az ilyen személy felkutatását vagy körözését elrendelő hatóság;

büntetőeljárás alatt álló személy esetében pedig a büntetőeljárást folytató hatóság.

Eltűnt személynél akár nyomós közérdekből, akár méltánylást érdemlő magánérdekből (pl. károsultak megállapítása céljából) indokolt lehet a hatóság engedélyével való felhasználás. Súlyos bűncselekmény miatt büntetőeljárás alatt álló személynél kézenfekvőnek mutatkozik a felhasználás hatósági engedélyezése.

A meghalt személy emlékét sérti, ha a sajtóközlemény a felderített bűncselekmény áldozatává vált személy holttestéről azonosításra alkalmas módon, a hozzátartozók engedélye nélkül fényképfelvételt közöl (LB Pfv. IV. 22194/1995. - BH 1996/5. sz. 250.).

Ptk. 81. § (1) Személyhez fűződő jogokat sért, aki a levéltitkot megsérti, továbbá aki a magántitok vagy üzleti titok birtokába jut és azt jogosulatlanul nyilvánosságra hozza, vagy azzal egyéb módon visszaél.

(2) Üzleti titok a gazdasági tevékenységhez kapcsolódó minden olyan tény, információ, megoldás vagy adat, amelynek nyilvánosságra hozatala, illetéktelenek által történő megszerzése vagy felhasználása a jogosult - ide nem értve a magyar államot - jogszerű pénzügyi, gazdasági vagy piaci érdekeit sértené vagy veszélyeztetné, és amelynek titokban tartása érdekében a jogosult a szükséges intézkedéseket megtette.

(3) Nem minősül üzleti titoknak az állami és a helyi önkormányzati költségvetés, illetve az európai közösségi támogatás felhasználásával, költségvetést érintő juttatással, kedvezményrel, az állami és önkormányzati vagyon kezelésével, birtoklásával, használatával, hasznosításával, az azzal való rendelkezéssel, annak megterhelésével, az ilyen vagyont érintő bármilyen jog megszerzésével kapcsolatos adat, valamint az az adat, amelynek megismerését vagy nyilvánosságra hozatalát külön törvény közérdekből elrendeli. A nyilvánosságra hozatal azonban nem eredményezheti az olyan adatokhoz - így különösen a technológiai eljárásokra, a műszaki megoldásokra, a gyártási folyamatokra, a munkaszervezési és logisztikai módszerekre, továbbá a know-how-ra vonatkozó adatokhoz - való hozzáférést, amelyek megismerése az üzleti tevékenység végzése szempontjából aránytalan sérelmet okozna, feltéve, hogy ez nem akadályozza meg a közérdekből nyilvános adat megismerésének lehetőségét.

(4) Az, aki az államháztartás valamely alrendszerével pénzügyi, illetve üzleti kapcsolatot létesít, kérésre köteles a jogviszonnyal összefüggő és a (3) bekezdés alapján közérdekből nyilvános adatokra vonatkozóan tájékoztatást adni. A felvilágosítás oly módon is történhet, hogy az adatokat a honlapon vagy a hirdetményi lapban teszik közzé. A felvilágosítás megtagadása esetén, vagy ha a felvilágosítást kérő szerint a tájékoztatás nem kielégítő, a törvényességi felügyelet gyakorlására jogosult szerv eljárása kezdeményezhető.

Jegyzet: A 81. § szövegét a 2003. évi XXIV. törvény 16. §-a állapította meg. Hatályos: 2003. VI. 9-étől. A (2) bekezdés szövegét a 2009. évi XXXI. törvény 1. § (1) bekezdése módosította 2009. V. 22-i hatállyal. Lásd még: az államtitokról és a szolgálati titokról szóló - többször módosított - 1995. évi LXV. törvényt; az ügyvédekről szóló, többször módosított 1998. évi XI. törvényt; az adózás rendjéről szóló, többször módosított 1990. évi XCI. törvény 46-48. §-át; a postáról szóló, többször módosított 1992. évi XLV. törvény 27-28. §-át; a biztosítóintézetekről és a biztosítási tevékenységről szóló, többször módosított 1995. évi XCVI. törvény 96-101. §-át; a tisztességtelen piaci magatartás és versenykorlátozás tilalmáról szóló, többször módosított 1996. évi LVII. törvény 4. §-át; a hitelintézetekről és pénzügyi vállalkozásokról szóló, többször módosított 1996. évi CXII. törvény 49-55. §-át; az egészségügyről szóló, többször módosított 1997. évi CLIV. törvény 25. és 138. §-át; a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium, valamint szervei, a szolgálati titok körének megállapításáról szóló - módosított - 9/2002. (XII. 23.) KvVM rendelet. (A Jegyzet hatályos szövege itt található)

A titok védelme

1. A társadalmi élet nem képzelhető el a *titoknak* a legkülönbözőbb területeken való létezése nélkül. A titok megőrzéséhez különböző érdekek fűződnek, amelyeknek a társadalmi elismertségéből is következik, hogy *védelmükről* gondoskodni kell. Ebben a védelemben fontos szerepet kap a *polgári jogi védelem* is. Ez megmutatkozik abban, hogy a tv. a levéltitok, a magántitok, az üzemi vagy üzleti titok megsértését a *személyhez fűződő jog megsértésének* tekinti.

Az említetteken kívül a titoknak még *más fajtái* is vannak, amelyek a társadalom kisebb-nagyobb része vonatkozásában érvényesülnek, s az ezekkel kapcsolatos kérdéseket - akárcsak a 81. §-ban említetteket - a rájuk vonatkozó jogszabályok figyelembevételével kell elbírálni. Az egész társadalomra kiterjedő titokfajta az *államtitok*, amelynek köré tartoznak egyrészt azok az adatok, amelyeket jogszabály vagy jogszabályon alapuló hatósági rendelkezések kifejezetten államtitoknak minősítenek, másrészt pedig mindazok az adatok, amelyeknek illetéktelen személy tudomására jutása az ország biztonságát vagy más fontos érdekét veszélyezteti. Ezek a titkok természetesen a leghatósabb védelem alatt állnak.

A magántitokkal, üzemi vagy üzleti titokkal kapcsolatos visszaélés miatt - az objektív és szubjektív szankciók alkalmazása érdekében - csak az léphet fel, aki a titok jogosultja (LB Pfv. IV. 24190/1998. - BH 2001/1. sz. 52.).

A bármilyen titokra vonatkozó kérdések elbírálásánál a titokkal kapcsolatos külön jogszabályi rendelkezéseket természetesen figyelembe kell venni.

A titoktartás kötelezettsége alól - általában a bizonyítás elősegítése érdekében - jogszabály meghatározott körben *felmentést* adhat.

A személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló, többször módosított 1992. évi LXIII. törvény (a továbbiakban: Avt.) 3. §-a (1) bekezdésének a) pontja szerint személyes adat akkor közölhető (akkor hozható nyilvánosságra), ha ehhez az érintett hozzájárul. Az Avt. 2. §-ában írt értelmező rendelkezés szerint személyes adat a meghatározott természetes személlyel kapcsolatba hozható adat, az adatból levonható - az érintettre vonatkozó - következtetés. Az Avt. 19. §-ának (1) és (2) bekezdése azonban akként rendelkezik, hogy közfeladatot ellátó szerv hatáskörében eljáró személyek neve és beosztása - ha törvény másként nem rendelkezik - bárki számára hozzáférhető, nyilvános adat.

A következőkben a 81. §-ban említett titokfajtákról lesz szó.

Levéltitok

2. Az emberi érintkezés során - bármilyen anyagon - tett közlés természetétől függ, hogy tartalmáról kik szerezhetnek tudomást. Az érdekeltek határozhatják meg ezeknek a személyeknek a körét, s fontos érdek fűződik ahhoz, hogy a közlés tartalmát csak az ebbe a körbe tartozók ismerhessék meg. Az erről való gondoskodás mindenekelőtt az érdekeltek feladata. E gondoskodás körében a *levél* útján történő közlés magában hordja a levél írójának azt az igényét, hogy a levél tartalmáról illetéktelen személy ne szerezhesen tudomást.

Általában a *közlést tartalmazó zárt küldeményt* kell a polgári jogban *levélnek* tekinteni, amelynek éppen a zárt jellege jelzi a levél írójának (a gondolat közlőjének) az előbb említett igényét, amely egyébként - a levéltitok megsértésétől való tartózkodás - erkölcsi és társadalmi igény is.

A levéltitkot - s egyben a személyhez fűződő jogot is minden további cselekmény nélkül - *megsérti az*, aki másnak a levelét (közlést tartalmazó zárt küldeményt) felbontja, megszerzi vagy illetéktelen személynek átadja abból a célból, hogy annak a tartalmát megismerje. Így pl. a levéltitok megsértését jelenti, ha a leveleknek a lépcsőházi levélszekrényekbe való szétosztásakor az egyik levél véletlenül a földre kerül, és azt az egyik lakó (nem a levél címzettje) felbontja.

Magántitok

3. A *magántitok* relatív fogalom, s ezért a magántitokká minősítés, határainak pontos meghatározása a gyakorlatban nem kis nehézséggel jár. Általában magántitoknak tekinthető a csak kevesek által ismert az a tény vagy körülmény (bármilyen személyi, családi, vagyoni vonatkozású bizalmas adat), amelynek titokként való megőrzéséhez az érintett személynek méltányolandó érdeke fűződik. Azt, hogy valamely tény titoknak minősíthető-e, mindig az adott eset körülményei és összefüggései alapján kell megítélni.

Általános követelmény, hogy a magántitkot mindenki *megőrizze*, aki arról valamilyen hivatás gyakorlása vagy valamely szervezettel kapcsolatos tevékenysége során bármilyen módon tudomást szerez. A magántitok felfedezése - tehát megsértése - általában személyhez fűződő jogot sért akkor, ha valaki azt *jogosulatlanul nyilvánosságra hozza*, vagy azzal *egyéb módon visszaél*.

A magántitok fontos fajtája: a *hivatásbeli titok*. A gyakorlatban különösen nagy jelentősége van az ebbe a körbe tartozó *orvosi titoknak* és az *ügyvédi titoknak*.

Az orvost és az egészségügyi szakdolgozót az egészségügyi állapotra vonatkozó személyes adatok tekintetében a beteg gyógykezelésének befejezése után is köti a titoktartási kötelezettség (LB Pfv. III. 20446/1997. - BH 1994/4. sz. 156.).

A magántitok köré tartoznak a családjogi kapcsolattal összefüggő személyes adatok (LB Pfv. IV. 22025/2000. - BH 2002/3. sz. 89.). Az ítélet indoklása rámutat arra, hogy a felperes a személyes adatai nyilvánosságra hozatalához nem járult hozzá, és élettársa sem tett (nem is tehetett) ilyen nyilatkozatot. Ezért a családi kapcsolat fennálltára, annak későbbi alakulására vonatkozó elképzeléseknek mint a magánszféra körébe tartozó kérdéseknek engedély nélküli nyilvánosságra hozatala magántitkot is ért. Ebből pedig következik, hogy az alperesek akkor, amikor a felperes személyes adatait jogosulatlanul nyilvánosságra hozták, illetve az újságcikk címével a felperes családjogi kapcsolatainak tervezett alakítására utaltak, az Avt. 3. §-a (1) bekezdésének a) pontjában írt rendelkezést és annak révén a Ptk. 81. §-ában védett magántitkát, tehát a felperes személyhez fűződő jogát megsértették.

Üzemi vagy üzleti titok

4. Az *üzemi* vagy *üzleti titok* a jogszerűen működő üzemmel, illetőleg üzlettel és ezek működésével kapcsolatos olyan adat, amelynek illetéktelen személy tudomására jutása az üzem, illetőleg üzlet zavartalan, biztonságos működését vagy anyagi érdekeit veszélyezteti. Az ilyen titkok a gyakorlatban sokszor összevegyülnek.

Nem minősül üzleti titok jogosulatlan felhasználásának két cég tevékenységére vagy bármilyen más jellemzőjére vonatkozó olyan összehasonlító adatok közlése, melyek alapjául szolgáló tények a cégbírószági nyilvántartás adataiból megismerhetők (LB Pfv. IV. 20048/2001. - [BH 2003/5. sz. 189.](#)).

Az üzemi vagy üzleti titok megsértése is *személyhez fűződő jogot* sért, ha a titok ismerője azt *jogosulatlanul nyilvánosságra hozza*, vagy azzal *egyéb módon visszaél*. E visszaélés körébe tartozik a jogosulatlan felhasználás vagy illetéktelen személy részére hozzáférhetővé tétel is.

Bankok között a teljes kártyaüzletág megvásárlására létrejött szerződés kapcsán a banktitoknak minősülő személyes adatoknak az érintettek hozzájárulása nélküli átadása jogellenes, a személyhez fűződő jogok megsértését jelenti, és így kártérítési felelősség alapja lehet. A személyhez fűződő jogok megsértésének igazolása önmagában csak a jogellenes magatartás megállapítására ad alapot. A sérelmet szenvedő fél nem vagyoni kártérítést csak akkor igényelhet, ha bizonyítja olyan hátrány bekövetkezését, amely indokolja a nem vagyoni kárpótlás megállapítását (LB Fpk. VI. 30276/1999. - [BH 2002/1. sz. 24.](#)).

Az üzemi vagy üzleti titok védelme megfelelően kiterjed az üzemet vagy üzletet illető szellemi alkotásokkal kapcsolatos védelemre is (idetartozik a know-how is).

A többször módosított [1996. évi CXI. tv.](#) meghatározza az üzleti titokkal és az értékpapírtitokkal kapcsolatos rendelkezéseket. A titoktartási kötelezettség alapján az üzleti, illetőleg az értékpapírtitok körébe tartozó tény, információ, megoldás vagy adat, a törvényben meghatározott körön kívül - az ügyfél meghatalmazása nélkül - nem adható ki harmadik személynek és feladatkörén kívül nem használható fel. Aki az említett titok birtokába jut, azt nem használhatja fel arra, hogy annak révén saját maga vagy más személy részére közvetlen vagy közvetett módon előnyt szerezzen, továbbá hogy a befektetési szolgáltatónak, tőzsdének és az elszámolóháznak vagy azok ügyfeleinek hátrányt okozzon. A törvény meghatározza azokat az eseteket is, amikor a titoktartási kötelezettség nem áll fenn (114-121. §-ok). (A bekezdés hatályos szövege itt található)

Ptk. 82. § A törvény védi a magánlakáshoz és a jogi személy céljaira szolgáló helyiségekhez fűződő jogot.

Magánlakáshoz fűződő jog védelme

1. Fontos érdek fűződik ahhoz, hogy az emberi szabadság és az emberi méltóság társadalmunkban - az általános emberi jogokkal összhangban - hatékony védelemben részesüljön. Ennek a védelemnek egyik módja: megfelelő következmények fűzése a *magánlakás* megsértéséhez, a *magánlakás zavartalan használatának* biztosításához. A tv. ezt a személyhez fűződő jog megsértésének tekinti, ami azt jelenti, hogy nyitva áll a 84. §-ban meghatározott *polgári jogi igények* támasztásának joga. Ha a magánlakás megsértése - mint társadalomra veszélyes magatartás - eléri a bűncselekményi vagy szabálysértési szintet, akkor a jogszabályokban az ezekre megállapított büntetőjogi, illetőleg szabálysértési jogkövetkezmények is beállnak.

E védelemmel kapcsolatban először is tisztázni kell, hogy mi tekinthető *lakásnak*. Ennek minősül minden olyan helyiség, amely - akár tartósan, akár ideiglenesen, továbbá bármilyen jogcímen (tulajdonjog, bérlet, szívésségi használat stb.)- emberek tartózkodási helyének funkcióját tölti be, azt tehát - a minőségétől függetlenül - lakás céljára rendelték. Ehhez nem szükséges a lakás ingatlanjellege sem. Lakásnak kell tekinteni a lakókocsit, a hálókocsit, a sátor vagy tartózkodásra használt más helyiséget is. A védelem szempontjából ugyancsak lakásnak minősülnek a lakáshoz tartozó helyiségek és bekerített helyek. A lakásfogalom alá esnek az említett szempontból a jogi személyiséggel nem rendelkező társaságok helyiségei, továbbá több személy közös tulajdonában álló helyiségek is.

Általában a magánlakáshoz fűződő jog - s egyben a személyhez fűződő jog - *megsértését* jelenti egyrészt az, hogy a lakó vagy a lakással rendelkező személy *akarata ellenére* valaki bemegy a lakásba, vagy a lakásban marad, másrészt az, hogy valaki *megakadályoz* mást abban, hogy a lakásába bemenjen.

Jogi személy helyiségeinek védelme

2. A *jogi személy* működéséhez *helyiségekre* van szükség, amelyekben a jogi személy a tevékenységét kifejti, s amelyekkel - akár tulajdonosként, akár használóként - rendelkezik. Jogellenes megsértésük a jogi személyhez fűződő jog megsértését is jelenti. Ezzel kapcsolatban a magánlakás megsértését illetően mondottak megfelelően vonatkoznak a jogi személy helyiségeinek megsértésére is.

Megjegyzendő, hogy a birtokvédelmi szabályok alkalmazhatósága nem zárja ki a személyhez fűződő jogok megsértésére vonatkozó szabályok alkalmazhatóságát.

Ptk. 83. § (1) A számítógéppel vagy más módon történő adatkezelés és adatfeldolgozás a személyhez fűződő jogokat nem sértheti.

(2) A nyilvántartott adatokról tájékoztatást - az érintett személyen kívül - csak az arra jogosult szervnek vagy személynek lehet adni.

(3) Ha a nyilvántartásban szereplő valamely tény vagy adat nem felel meg a valóságnak, az érintett személy a valótlan tény vagy adat helyesbítését külön jogszabályban meghatározott módon követelheti.

Jegyzet: A [Ptk. 83. § \(1\) bekezdése](#) az [1992. évi LXIII. törvény 33. §-ával](#) megállapított szöveg. Lásd az [1998. évi VI. törvényt](#) az egyének védelméről a személyes adatok gépi feldolgozása során, Strasbourgban, 1981. január 28. napján kelt Egyezmény kihirdetéséről.

A [Ptk. 83. § \(2\) bekezdés](#) második mondatát az [1993. évi XCII. törvény 40. § \(4\) bekezdés a\) pontja](#) hatályon kívül helyezte.

A [Ptk. II. 3. §-át](#) hatályon kívül helyezte az [1993. évi XCII. tv. 40. § \(4\) bek. c\) pontja](#). Hatálytalan: 1993. XI. 1-jétől.

Lásd az 1992. évi LXIII. törvényt a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról; a többször módosított 1992. évi LXVI. törvényt a polgárok személyi adatainak és lakcímének nyilvántartásáról; a többször módosított 1996. évi XX. törvényt a személyazonosító jel helyébe lépő azonosítási módokról és az azonosító kódok használatáról; a többször módosított 1996. évi CXII. törvényt a hitelintézetekről és pénzügyi vállalkozásokról; az 1997. évi XLVII. törvényt az egészségügyi és hozzá kapcsolódó személyes adatok védelméről és a 235/1997. (XII. 17.) Korm. rendeletet a gyámhatóságok, a területi gyermekvédelmi szakszolgálatok, a gyermekjóléti szolgálatok és a személyes gondoskodást nyújtó szervek és személyek által kezelt személyes adatokról.

*Számítógépes vagy más módon történő adatkezeléssel
és adatfeldolgozással kapcsolatos védelem*

A *nyilvántartások* - bármilyen technológiával készülnek is - végső soron hatalmat adnak a velük rendelkezni jogosultak kezébe. Az informatika fejlődése ezért az egész világon nyugtalanságot keltett. Különösen azért, mert az informatika az embereket egyszerű tárgyakként, adatokként kezeli, s mert az emberek féltek az informatikával való visszaélésektől. Szükségessé vált ezért az adatok bizalmas kezelésének biztosítása, hatékony védelmükről való gondoskodás, az adatokkal - s általában a nyilvántartásokkal - való visszaélések meggátolása. Ennek érdekében - különösen a fejlett országokban - törvények születtek, és nemzetközi egyezmények jöttek létre (pl. az 1981. január 29-i Strasbourgi Egyezmény a személyek védelmére, a személyi adatok automatikus nyilvántartásával kapcsolatban).

Az említett veszélyek és aggodalmak modern világunkban a *számítógépes vagy más módon történő adatkezelésekkel* és adatfeldolgozásokkal kapcsolatban merülnek fel. Ezt tartja szem előtt a 83. § is.

A tv. alapvető és általános szabályként rendelkezik akként, hogy a számítógéppel vagy más módon történő adatkezelés és adatfeldolgozás *nem sértheti a személyhez fűződő jogokat*. Polgári jogi védelemről van tehát szó, ami természetesen nem zárja ki az egyéb jogkövetkezmények alkalmazását. Ez a védelem a bármilyen technikával történő adatkezelésre és adatfeldolgozásra kiterjed.

A nyilvántartott adatok védelmét, valamint az adatokkal való visszaélések meggátolását szolgálja az, hogy ezekről az adatokról csak az *érintett személy, valamint a tájékoztatásra jogosult szerv vagy személy* részére lehet tájékoztatást adni. Az érintett személy részére való tájékoztatási kötelezettség azonban nem korlátlan. A tájékoztatás csak akkor tagadható meg, ha az *állami vagy közbiztonsági érdeket* sértene.

A nyilvántartásokba *hibák* csúszhatnak, *téves adatokat* tartalmazhatnak, ami a legkülönbözőbb területeken súlyos következményekkel járhat. Az ilyen hibák *kijavításáról* tehát hamarosan gondoskodni kell. Ezért a tv. feljogosítja az érintett személyt arra, hogy a *valótlan tény vagy adat helyesbítését* külön jogszabályban meghatározott módon követelhesse.

Az önkormányzati feladatot ellátó szerv hatáskörében eljáró személyek neve és beosztása, illetve a beosztás változása bárki számára hozzáférhető nyilvános adat (LB Pfv. IV. 20541/1999. - BH 2001/10. sz. 470.).

Ptk. 84. § (1) Akit személyhez fűződő jogában megsértenek, az eset körülményeihez képest a következő polgári jogi igényeket támaszthatja:

- a) követelheti a jogsértés megtörténtének bírósági megállapítását;
- b) követelheti a jogsértés abbahagyását és a jogsértő eltiltását a további jogsértéstől;
- c) követelheti, hogy a jogsértő nyilatkozzon a tényről vagy más megfelelő módon adjon elégtételt, és hogy szükség esetén a jogsértő részéről vagy költségén az elégtételnek megfelelő nyilvánosságot biztosítsanak;
- d) követelheti a sérelmes helyzet megszüntetését, a jogsértést megelőző állapot helyreállítását a jogsértő részéről vagy költségén, továbbá a jogsértéssel előállott dolog megsemmisítését, illetőleg jogsértő minváltatól megfosztását;
- e) kártérítést követelhet a polgári jogi felelősség szabályai szerint.

(2) Ha a kártérítés címén megítélhető összeg nem áll arányban a felróható magatartás súlyosságával, a bíróság a jogsértőre közérdekű célra fordítható bírságot is kiszabhat.

(3) E szabályok irányadók akkor is, ha a jogsértés tilos reklám közzétételével történt.

Ptké. II. 21. § Felhatalmazást kap a pénzügyminiszter, hogy az érdekelt miniszterekkel egyetértésben meghatározza azokat a közérdekű célokat, amelyekre a bíróság által a személyhez fűződő jog megsértőjével szemben kiszabott bírság fordítható.

Jegyzet: A Ptk. 84. § (3) bekezdését a gazdasági reklámtevékenységről szóló 1997. évi LVIII. törvény 23. § b) pontja iktatta be. Hatályos: 1997. IX. 1-jétől.

A személyhez fűződő jogok polgári jogi védelme

1. A személyhez fűződő jogokban - mint az ember legfőbb értékeiben - kifejezésre jutó társadalmi, erkölcsi érdek e jogok hatékony védelmét teszi szükségessé. E jogok jellegéből és belső tartalmuk természetéből következik, hogy védelmük körében kiemelkedő helyet foglalnak el a *polgári jogi eszközök*, amelyek mellett - a sérelem jellegétől, súlyától függően - természetesen más jogterületek védelmi eszközei is igénybe vehetők.

A személyhez fűződő jog sérelmének jellegétől függ, hogy adott esetben a 84. §-ban felsoroltak közül milyen polgári jogi igény támasztható a sérelem okozójával szemben. Nincs akadálya egyidejűleg többféle igény érvényesítésének (*együttes érvényesítés*). Ezek az igények nagy többségükben: a 84. § (1) bekezdésének a)-d) pontjaiban foglaltak *objektívek*, tehát a jogsértés ténye önmagában - a sérelem okozójának felróhatóságától függetlenül - megalapozza az érvényesíthetőségüket. Egy szankció: az e) pontban említett kártérítési felelősség azonban *szubjektív*, ami következik abból, hogy a polgári jog szabályai szerint van helye kártérítésnek.

A személyhez fűződő jogok megsértése miatt érvényesített igények elbírálásánál a kölcsönösen elkövetett jogsértések egymással való összefüggéseit nem lehet figyelmen kívül hagyni (LB Pfv. IV. 20555/1994. - BH 1995/7. sz. 395.).

Az érvényesített jog különbözősége miatt sem anyagi jogi, sem eljárási jogi akadálya nincs annak, hogy a sajtóban elkövetett jogsértés jellegétől függően a sértett fél a sajtó-helyreigazítással egyidejűen vagy utóbb egyéb személyhez fűződő joga megsértése miatt is jogvédelmet igényeljen. A sajtóhelyreigazításra kötelező ítéletnek - ugyanazon ténybeli alap esetén - legfeljebb az elégtételadás módjának megválasztása körében lehet jelentősége (LB P. IV. 20721/1995. - BH 1996/10. sz. 525.).

A személyhez fűződő jogokat nyilvánvalóan a legkülönbözőbb tevékenységekkel lehet sérteni, így *reklámtevékenységekkel* is. Minthogy az ilyen tevékenységek az utóbbi időben rendkívüli mértékben megszorodtak, ezzel együtt járt a reklám eszközével történő személyiségi jogsérelmek területének növekedése is. Ezért szükségessé vált a személyhez fűződő jogok sérelme esetében támasztható polgári jogi igényeket meghatározó 84. §-nak azzal a rendelkezéssel történő kiegészítése, amely szerint az (1) és (2) bekezdésben foglalt rendelkezések irányadók akkor is, ha a jogsértést tilos reklám közzétételével követték el. A gazdasági reklámtevékenységre vonatkozó rendelkezéseket az 1997. évi LVIII. törvény tartalmazza.

A polgári per bírósága nem utasíthatja el a személyhez fűződő jog megsértése miatt indított keresetet, ha ugyanazon cselekmény miatt a büntető bíróság az elkövető bűnösségét megállapította (LB Pfv. IV. 23045/2000. - BH 2001/8. sz. 367.).

A jogsértés megtörténtének bírósági megállapítása

2. A személyhez fűződő jogában sértett személy kérheti a bíróságtól annak a ténynek *ítéllettel történő megállapítását*, hogy őt a *jogsértő* a személyhez fűződő jogában megsértette. Ezt az igényt akkor is támaszthatja, ha a jogsértő nem járt el felróhatóan (objektív szankció). Egymagában a magatartás jogsértő volta alapot ad tehát a szankció alkalmazására. Ehhez a követeléshez - a jogsértés jellegétől függően - a 84. §-ban említett más követelések is csatlakozhatnak.

A jogsértés abbahagyására és a jogsértéstől eltiltásra kötelezés

3. A jogsértés megállapításán túlmenően a sérelmet szenvedő kérheti azt is, hogy a bíróság a jogsértőt kötelezze a *jogsértés abbahagyására*, valamint, hogy a bíróság *tiltsa el a további jogsértéstől*. Ezt az igényt elsősorban az ismétlődő vagy folyamatos jogsértéseknél érvényesítik. Ez a szankció is attól függetlenül alkalmazható, hogy a jogsértő magatartás felróható volt-e vagy sem (objektív szankció).

Elégtétel adására kötelezés

4. A személyhez fűződő jogában sértett személy igényt támaszthat arra, hogy a bíróság a jogsértőt kötelezze *elégtétel* adására (objektív szankció). Az elégtétel adása történhet *nyilatkozattal*, de történhet *más megfelelő módon* is. Számos körülménytől (hely, idő, a jogsértés módja, jellege stb.) függ, hogy adott esetben milyen módon adható megfelelő elégtétel. Ez az igény is érvényesíthető más igényekkel együtt.

A szóban levő szankcióhoz többletként járulhat az elégtételnek *megfelelő nyilvánosság biztosításáról* való gondoskodás. Ez történhet úgy, hogy a gondoskodás a jogsértő *személyes köteleessége*, de történhet úgy is, hogy a nyilvánosság biztosítása a *jogsértő költségén* történjék. A nyilvánosság biztosítására való kötelezés akkor foghat helyt, ha ezt a bíróság - az eset körülményeire tekintettel - *szükségessnek* tartja. A nyilvánosság biztosításának mindenképpen *megfelelőnek* - tehát a jogsértés jellegéhez, súlyához és egyéb körülményeihez igazodónak - kell lennie. Nagy szerepe van e tekintetben a jogsértés nyilvánosságának, e nyilvánosság körének.

Ha személyhez fűződő jog sérelme miatt a bíróság az alperest elégtételt adó nyilatkozatnak a perben nem álló napilapban való közzétételére kötelezi, előzetesen tisztáznia kell, hogy a közzétételnek nincs-e akadálya. Enélkül az ítéleti rendelkezés végrehajthatatlan, tehát megalapozatlan. Abban az esetben, ha a helyi napilapban történő közzétételnek akadálya van, a nyilvános elégtételadásnak más módját kell meghatározni (P. törv. I. 20678/1981. - BH 1982/6. sz. 236. - PJD X. 30. sz.).

A sérelmes helyzet megszüntetésére, helyreállítására, megsemmisítésre kötelezés

5. A személyhez fűződő jog megsértése lehet folyamatos jellegű, valamilyen jogsértő állapotot hoz létre (név jogtalan használata, téves adat a számítógépes nyilvántartásban stb.). Ilyenkor a sértett személy követelheti a *sérelmes helyzet megszüntetését*. Igényt támaszthat arra is, hogy a bíróság kötelezze a jogsértőt a *jogsértést megelőző helyzet helyreállítására* is, mégpedig vagy úgy, hogy a helyreállítás a jogsértő *személyes köteleessége*, vagy pedig úgy, hogy a helyreállítás a *jogsértő költségén* történjék. A bíróságnak a körülményekből következő döntésétől függ, hogy ezek közül mire kötelezi a jogsértőt.

Az említetteken kívül igényt támaszthat a személyhez fűződő jogában sértett személy arra, hogy a bíróság rendelje el a jogsértéssel előállott dolog *megsemmisítését*, illetőleg *jogsértő mivoltától megfosztását*. Az ilyen döntés a gyakorlatban problematikus lehet, s ezért nagy körültekintéssel kell a bíróságnak eljárnia. Csakis az eset körülményeinek és a döntés várható következményeinek a mérlegelésével állapítható meg, hogy a megsemmisítésnek, illetőleg a dolog jogsértő mivoltától való megfosztásának milyen konkrét módja mutatkozik a legcélszerűbbnek.

Ez az objektív jellegű - a jogsértő magatartás felróhatóságától független - igény is érvényesíthető más igényekkel együtt.

Kártérítésre kötelezés

6. A Ptk. 84. § (1) bekezdésének a)-e) pontjaiban felsorolt igények közül - amint erről korábban már volt szó - csak az e) pont alatti szubjektív jellegű. Ez ugyanis akként rendelkezik, hogy a személyhez fűződő jogában megsértett személy *kártérítést* követelhet a *polgári jog szabályai szerint*. A Ptk. többféle kártérítési szabályt tartalmaz ugyan, ezek közül azonban a személyhez fűződő jogokat illetően - ezek jellegéből következően - csak a 339. § alkalmazása jöhet szóba. Ez pedig *szubjektív* jellegű felelősség.

Polgári jogunk lehetővé teszi a *nem vagyoni kár* megtérítését is [Ptk. 355. § (1) és (4) bek.]. Természetesen erre csak akkor kerülhet sor, ha a *kártérítési felelősség* a polgári jog szabályai szerint megállapítható. A személyhez fűződő jog megsértője is marasztalható tehát a sérelmet szenvedett személy nem vagyoni kárának a megtérítésére. Mindig a bíróság mérlegelésétől függ, hogy az adott körülmények között indokoltnak tartja-e nem vagyoni kár megtérítését.

Dokumentumjáték hanganyagának törlése a mű jogosulatlan megváltoztatását jelentheti. Több szerző közös művének jogosulatlan felhasználása esetén az egyes szerzők csak a saját munkájuk értéke fejében követelhetnek kártérítést (LB Pf. IV. 20754/1990. - BH 1991/4. sz. 116.).

A koncert rendezője és a fellépő zenekar tagjai egyetemlegesen felelősek a zenekar által használt pirotechnikai eszköz alkalmazása során bekövetkezett baleseti kárért (LB Pf. III. 20854/1990. - BH 1991/8. sz. 314.).

A szerződésszegés, amely az ellenérdekű fél üzleti hírnevét hátrányosan érinti, alapot ad nem vagyoni kártérítési követelésére (LB Gf. I. 30792/1990. - BH 1991/7. sz. 286.).

A kártérítési igény vagyoni jogi jellegén nem változtat az, ha érvényesítése személyhez fűződő jog megsértésén alapul (LB Pf. IV. 20348/1991. - BH 1991/12. sz. 476.).

Amint erre a Legfelsőbb Bíróság rámutatott: személyhez fűződő jogok megsértése esetén a Ptk. 84. §-a (1) bekezdésének e) pontja értelmében a polgári jog szabályai szerint lehet kártérítést követelni. A Ptk. 339. §-ának (1) bekezdése szerint kártérítésre kötelezésre csak jogellenes károkozás esetén kerülhet sor (LB Pf. 20592/1980. - BH 1982/2. sz. 57. - PJD IX. 11. sz.).

Fertőző betegség közhírré tétele előidézhetheti, hogy ez szóbeszéd tárgya legyen, különböző gyanúsítgatásokra és téves következtetésekre adjon alkalmat, aminek következtében a sérelmet szenvedett fél személyisége hátrányos megítélés alá kerül. Ez alapot teremt a személyhez fűződő jogsérelem következményeként a nem vagyoni kár megtérítésére való kötelezésre (LB Pfv. V. 21799/1995. sz. - BH 1996/11. sz. 582.).

A személyhez fűződő jogok megsértésének tényét megállapító ítélet közzététele önmagában általában nem alkalmas az érintett személyt ért nem vagyoni hátrány kiküszöbölésére. A terroristákat támogató fegyverkereskedelemben való részvétel, valamint maochista szexklubban történt eseményekről felvételt készítés és ezzel harmadik személy megzsarolása olyan tényállítások, amelyek önmagukban alkalmasak arra, hogy az érintett személynek a társadalmi életben való részvételét (beleértve a magánéletet és az üzleti tevékenységet is) hátrányosan érintsék, kárpótlásra alapot adó módon megnehezítsék. A személyhez fűződő jogok megsértésével összefüggő hátrányok bekövetkezését a kárigényt érvényesítő károsult tartozik bizonyítani, a köztudomású tényeket azonban a bíróság hivatalból is figyelembe veszi (LB Pfv. IV. 20529/1994. - BH 1995/5. sz. 273.).

Nem vagyoni kár megtérítése

7. A Ptk. 84. §-a (1) bekezdésének e) pontjával kapcsolatban az előbbieken már volt szó arról, hogy személyhez fűződő jog megsértése esetében helye lehet a *nem vagyoni kár* megtérítésre való kötelezésnek is. Problematikus azonban, hogy mikor kerülhet erre sor? A társadalmi, gazdasági és politikai viszonyok alakulása folytán a kérdés gyakorlati jelentősége egyre növekszik. Éppen ezért indokoltnak tekinthető a Legfelsőbb Bíróság e témakörben hozott egyik határozatával való bővebb foglalkozás (LB Pfv. III. 24313/1998. - BH 2001/1. sz. 12.).

a) A perbeli tényállás röviden az, hogy a felperesek az alperes cukrászdájában vásárolt süteménytől megbetegedtek, gyógykezelésre volt szükségük, s emiatt a vagyoni és a nem vagyoni káruk megtérítését követelték. A felülvizsgálati eljárásban hozott legfelsőbb bírósági ítélet lényege az, hogy a *személyhez fűződő jog megsértése esetében a sérelmet szenvedő fél nem vagyoni kártérítést akkor igényelhet, ha olyan hátrány bekövetkezését bizonyítja, amelynek csökkentéséhez vagy kiküszöböléséhez a nem vagyoni kárpótlás szükséges*.

A nem vagyoni kár megtérítésével kapcsolatos bírósági gyakorlat - a korábbi szabályozás megszűnése folytán - ez idő szerint még kialakulóban van. Éppen erre tekintettel szükséges az említett legfelsőbb bírósági határozat indokolása szerinti okfejtés ismertetése, amely az alábbiakra mutat rá.

A Ptk. 84. §-a (1) bekezdésének e) pontja alapján akit személyhez fűződő jogában megsértenek, az eset körülményeihez képest kártérítést követelhet a polgári jogi felelősség szabályai szerint. A perben nem volt vitás a felperesek személyhez fűződő jogának megsértése, ezért a jogsértés elkövetésekor hatályos Ptk. 339-360. §-ai szerint követelhettek kártérítést, ezen belül pénzbeli kártérítésként nem vagyoni kárpótlást. A Ptk. 339. §-ának (1) bekezdése szerint az alperes akkor kötelezhető kártérítésre, ha a kártérítés általános feltételeit - egyebek mellett a kár, ezen belül a nem vagyoni kár bekövetkezését - bizonyítja. A személyhez fűződő jog megsértése miatt igényelt kártérítésnek is ugyanazok a feltételei, mint bármilyen más, egyéb jogellenes károkozásért követelt kártérítésnek. Nem helytálló tehát a felperesek felülvizsgálati érvelése, mert a személyhez fűződő jog megsértése önmagában csak a jogellenes magatartás megállapítására ad alapot, de a sérelmet szenvedő fél nem vagyoni kártérítést csak akkor igényelhet, ha bizonyítja olyan hátrány bekövetkezését, amely indokolja a nem vagyoni kárpótlás megállapítását. Az adott esetben a felperesek a fertőzés következtében átmenetileg szenvedtek el egészségromlást, de ez az I-II. r. és IV. r. felpereseknél nem jelentett olyan hátrányt, amely indokolná részükre a nem vagyoni kárpótlás megítélését, illetőleg a III. r. felperes esetében a megítélt összeg felemelését.

b) Ez az okfejtés azonban - bár az érdemi döntés helyesnek tekinthető - elvi szempontból kétségesnek tűnik. A Ptk. rendelkezései szerint személyhez fűződő jog megsértése esetében a kártérítésre valóban a polgári jogi felelősség szabályai az irányadók, tehát a Ptk. 339-360. §-okban foglalt rendelkezések. Ezek között van a 355. § is, amelynek (1) bekezdése különböztet vagyoni kár és nem vagyoni kár között, a (4) bekezdés pedig kimondja, hogy a károkozó nemcsak a vagyoni kárt köteles megfizetni, hanem azt a kárpótlást vagy költséget is, amely a károsultat ért vagyoni és nem vagyoni hátrány csökkentéséhez vagy kiküszöböléséhez szükséges.

Nyilvánvaló tehát, hogy a vagyoni és nem vagyoni kár nem azonos, s ma már nincs olyan törvényi rendelkezés, amely a nem vagyoni kárért való felelősséget a vagyoni kárhoz kapcsolná. A szabály tehát az, hogy személyhez fűződő jog megsértése esetében a sérelmet szenvedett személy - az eset körülményeihez képest - kártérítést követelhet. Ez éppen a polgári jogi felelősség szabályaiból következik [Ptk. 355. § (4) bek.]. A Ptk. 75. §-ának (1) bekezdése szerint a személyhez fűződő jogokat mindenki köteles tiszteletben tartani. A Ptk. 76. §-a csupán arról rendelkezik, hogy mi jelenti különösen a személyhez fűződő jogok sérelmét. E téren tehát nincs taxatív felsorolás, s a szóban lévő rendelkezés nemcsak a testi épség, az egészség megsértését említi, hanem a becsületet és az emberi méltóságot is.

Személyhez fűződő jog megsértése esetében tehát - az eset körülményeihez képest - meg kell téríteni azt a kárpótlást, amely a nem vagyoni hátrány csökkentéséhez vagy kiküszöböléséhez szükséges. Ennek megtérítésére a sérelmet szenvedett fél a vagyoni károsodástól függetlenül, illetőleg a vagyoni kárán túlmenően tarthat igényt.

Az, hogy személyhez fűződő jog megsértése esetében - az eset körülményeihez képest - a sérelmet szenvedett fél szenvedett-e olyan hátrányt, amelynek csökkentéséhez vagy kiküszöböléséhez indokolt-e kárpótlás nyújtása, s ha igen, mekkora, a bíróság meggyőző mérlegelésétől és bölcs döntésétől függ.

Mindezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a személyhez fűződő jogok védelme kiterjed - egyebek mellett - a jóhírnév védelmére (Ptk. 78. §), s személyiségi jogot sért, aki a levéltitkot megsérti, aki a magántitkot, az üzemi vagy üzleti titkot jogosulatlanul nyilvánosságra hozza, vagy azzal egyéb módon visszaél (Ptk. 81. §). A Ptk. 84. §-a a sérelmet szenvedő személy által választható polgári jogi igények között említi a kártérítést is.

A Legfelsőbb Bíróság szóban levő határozata szerint a személyhez fűződő jog megsértése önmagában csak a jogellenes magatartás megállapítására ad alapot, de a sérelmet szenvedő fél nem vagyoni kárpótlást csak akkor igényelhet, ha bizonyítja olyan hátrány bekövetkezését, amely indokolja a nem vagyoni kárpótlás megállapítását. Kérdéses azonban, hogy az ilyen nem vagyoni hátrány bekövetkezését a személyhez fűződő jogot megsértő személy magatartásával okozott sérelmet szenvedőnek hogyan és mivel kell bizonyítani? Ha valaki a személyhez fűződő jogának megsértése következtében kétségtelenül hátrányt, nem vagyoni jellegű sérelmet (hozzátartozó elvesztése folytán bekövetkező fájdalom, lelki sérelem, jóhírnév elvesztése) szenved anélkül, hogy vagyoni kára volna vagy nem is kér vagyoni kártérítést, akkor a nem vagyoni hátrány léte és mértéke hogyan bizonyítható? Mikor éri el a nem vagyoni hátrány azt a mértéket, amikor a személyhez fűződő jog sérelme a jogsértő nem vagyoni kárpótlás fizetési kötelezettségét vonja maga után. A személyhez fűződő jogában sértett személy - még ha esetleges vagyoni kárának megtérítését nem is igényli-, aligha fosztható meg a nem vagyoni kár igénylésének lehetőségétől.

Valamely népcsoporthoz tartozás miatt okozott személyiségsértéssel összefüggésben jelentkező hátrányok megalapozzák a nem vagyoni kárpótlás iránti igényt (LB Pf. IV. 23045/2000. - BH 2001/8. sz. 366.).

Bíróság kiszabása

8. A személyhez fűződő jogot sértő magatartástól való fokozottabb visszatartást - tehát a megelőzést is - szolgálja az a rendelkezés, amely feljogosítja a bíróságot arra, hogy a jogsértőre *bírságot* szabjon ki. Ezzel a jogával azonban a bíróság csak akkor élhet, ha a jogsértő felróható magatartásának súlyával *nem áll arányban* a kártérítés címén megítélhető összeg. Ennek az arálynak megállapítása s egyáltalán adott esetben a bírság kiszabásának indokoltsága kérdésében való döntés terén fontos szerepet játszik a bíróság mérlegelő tevékenysége.

Sajtó-helyreigazítási perben a bíróság közérdekű célra fordítható bírság összegének meghatározásánál mérlegelheti az elkövetett jogsértés súlyosságát, felróhatóság hiányában pedig a bírság kiszabása iránti kereset elutasításának van helye (LB Pf. IV. 20695/1990. - BH 1991/2. sz. 61.).

Mind a *nem vagyoni kártérítés*, mind pedig a *bírság* kérdését felvető perben hozott ítéletében a Legfelsőbb Bíróság rámutatott arra, hogy az alperes a személyhez fűződő jogok megsértésével, a jogsértő tevékenységnek a felperes kifejezett tiltakozása utáni folytatásával a felperes számára olyan, elsősorban pszichés vonatkozású életmegnehezülést okozott, amely - figyelemmel a közéleti tevékenységére, a választópolgárok előtti tekintélyvesztés lehetőségére is - megalapozta a nem vagyoni kártérítés iránti igényét. A jogsértés idején követett bírói gyakorlatra is tekintettel, ennek mértékét a Legfelsőbb Bíróság a jogsértés súlyához is igazodóan 300 000 forintban állapította meg, és megfizetésére az alperest ítéletével kötelezte. A Legfelsőbb Bíróság álláspontja szerint, az alperes által tudatosan elkövetett és megismételt jogsértés a felperesnek járó nem vagyoni kártérítés összegével azonos összegű, 300 000 forint bírság kiszabását is megalapozta. Ennek megfizetésére az alperest a Legfelsőbb Bíróság - élve a törvény biztosította lehetőségével - hivatalból kötelezte (LB Pfv. IV. 21327/1993. - BH 1994/3. sz. 127.).

Sajtó-helyreigazítási perben a bíróság közérdekű bírság megfizetésére kötelezheti a kiadót akkor is, ha a valótlan tényközlés szerkesztői gondatlanságból történt (LB Pf. IV. 21187/1992. - BH 1993/10. sz. 607.).

Közérdekű célra fordítandó bírság kiszabásának anyagi és eljárásjogi kérdései tekintetében a Legfelsőbb Bíróság a Pf. IV. 20108/1991. sz. ítéletében adott iránymutatást (BH 1991/9. sz. 353.).

A személyhez fűződő jogok megsértése esetén a sajtóval szemben indított perben bírság kiszabására hivatalból, a felülvizsgálati eljárás során is lehetőség van (LB Pfv. IV. 20555/1994. - BH 1995/2. sz. 395.).

Ptk. 85. § (1) A személyhez fűződő jogokat - a (2) és a (3) bekezdésben foglalt kivételekkel - csak személyesen lehet érvényesíteni. A korlátozottan cselekvőképes személy a személyhez fűződő jogai védelmében maga is felléphet.

(2) A cselekvőképtelen személyhez fűződő jogok védelmében törvényes képviselője, az ismeretlen helyen távollevő személyhez fűződő jogok védelmében pedig hozzátartozója vagy gondnoka léphet fel.

(3) Meghalt személy emlékének megsértése miatt bírósághoz fordulhat a hozzátartozó, továbbá az a személy, akit az elhunyt végrendeleti juttatásban részesített. Ha a meghalt személy (megszűnt jogi személy) jóhírnevét sértő magatartás közérdekbe ütközik, a személyhez fűződő jog érvényesítésére az ügyész is jogosult.

(4) Ha a jogsértést valószínűsítették, és a késedelem jóvá nem tehető kárral járhat, a bíróság ideiglenes intézkedést tehet; ennek során elrendelheti a jogsértés eszközének bírósági zár alá vételét is.

Jegyzet: Lásd az egészségügyről szóló, többször módosított 1997. évi CLIV. törvény 211-214. §-ait, a 220. és a 222. §-át.

Személyes érvényesítés

1. A személyhez fűződő jogok természetéből következik, hogy ezeket a jogokat általában *csak személyesen* lehet érvényesíteni. Ez alól a szabály alól vannak azonban *kivételek* (ezek a cselekvőképtelen, az ismeretlen helyen tartózkodó és a meghalt személlyel kapcsolatosak).

Személyhez fűződő joggal csak a *létező (élő) személy* és a *létező jogi személy* rendelkezik. Ezért személyhez fűződő jogot általában csak ezek érvényesíthetnek, mégpedig személyesen. Ez vonatkozik a *szellemi alkotásokkal* kapcsolatos személyhez fűződő jogokra is. Így pl. a Legfelsőbb Bíróság ítélete szerint a feltalálói jog elismerését (szerzőségi, társszerzőségi igényt) csak személyesen lehet érvényesíteni, ilyen igény elismerése iránt a szolgálati találmány jogosultja pert nem indíthat (LB Pf. IV. 21420/1977. - BH 1977/12. sz. 539. - PJD VII. 21. sz.).

A személyes jogérvényesítés körébe tartozik az is, hogy a *korlátozottan cselekvőképes személy* maga is felléphet a személyhez fűződő jogai védelmében.

A korlátozottan cselekvőképes személy a személyhez fűződő jogai védelmében maga is felléphet, így perindításra saját nevében jogosult (LB P. törv. II. 20307/1992. - BH 1992/10. sz. 630.).

Cselekvőképtelen vagy ismeretlen helyen távollévő személy védelme

2. A Ptk. 18. §-ának (1) bekezdése szerint a *cselekvőképtelen személy* jognyilatkozata semmis, nevében törvényes képviselője jár el. Ezzel áll összhangban az a rendelkezés, hogy a cselekvőképtelen személynek a személyhez fűződő jogai védelmében a *törvényes képviselője* jár el.

Az *ismeretlen helyen távollévő* személynek a személyhez fűződő jogai védelmében való fellépésekor a tv. a *hozzátartozót* vagy a *gondnokot* jogosítja fel. Kérdés, hogy mikor jogosult erre a hozzátartozó [685. § b) pont], és mikor a gondnok. Erre a tv.-nek a gondnokra vonatkozó szabályaiból vonható következtetés. A Ptk. 224. § (1) bekezdése szerint a gyámhatóság kérelemre *gondnokot* rendel annak, akit körülményei ügyeinek vitelében akadályoznak, különösen, ha ismeretlen helyen tartózkodik, vagy ismert helyen ugyan, de visszatérésében gátolva van. A gyámhatóság tehát *kérelemre* rendel gondnokot az ismeretlen helyen tartózkodó személy részére. Ilyen kérelmet rendszerint a hozzátartozók terjesztenek elő, mert elsősorban ők szereznek tudomást a személyhez fűződő jog megsértéséről. Ha az ismeretlen helyen távollévő személy érdekében nem kéri gondnok kirendelését vagy maguk nem lépnek fel, a Ptk. 225. §-a (2) bekezdésének b) pontja jön figyelembe. Eszerint *eseti gondnokot* kell rendelni - egyebek mellett - akkor is, ha az ismeretlen, távollévő vagy ügyének vitelében egyébként akadályozott személy jogainak megóvása érdekében szükséges.

Meghalt személy emlékének, jóhírnevének védelme

3. Minthogy személyhez fűződő joga csak létező (élő) személynek, illetőleg jogi személynek lehet, meghalt személy vagy megszűnt jogi személy ilyen joggal természetesen nem rendelkezik. Az *emlékük*, illetőleg *jóhírnevük* azonban megsérthető. A tv. ezért az ilyen volt személyeket, illetőleg jogi személyeket sem hagyja védtelenül.

a) A *meghalt személy* emlékének megsértése miatt bírósághoz fordulhat a *hozzátartozó* [Ptk. 685. § b) pont], vagy az a személy, akit az elhunyt *végrendeleti juttatásban* részesített. A tv. tehát a meghalt személy emlékét, illetőleg az ehhez fűződő *kegyeleti jogot* védelemben részesíti. A tv. szövegezéséből következik, hogy itt a *meghalt természetes személyek* emlékének a védelméről van szó, mégpedig a polgári jog eszközeivel. Minthogy a tv. kegyeleti jogot véd, az ezzel kapcsolatos kérdések elbírálásánál komoly jelentősége van a *társadalmi felfogásnak* is. Több személy kegyeleti jogának esetleges ütközése különösen gondos - sok józanságot és ésszerűséget igénylő - mérlegelést tesz szükségessé.

A halállal megszűnik a jogképeség (Ptk. 22. §). A halottnak nincsenek jogai, ezért élő személy nem sérthette meg a meghalt személy személyhez fűződő jogait. A meghalt személy emlékének a sérelme a hozzátartozók kegyeleti jogainak a sérelmét jelenti, amelynek az orvoslása végett a hozzátartozók léphetnek fel (P. törv. IV. 21537/1979. - BH 1980/10. sz. 377. - PJD IX. 6. sz.).

A *kegyeleti jog* megsértéséből eredő viták a tapasztalat szerint zömmel a *sírhelyekkel* kapcsolatban merülnek fel. Az e körben kialakult gyakorlatot tükrözik a *Legfelsőbb Bíróság* határozatai.

A személyhez fűződő jogok megsértését jelenti az eltemetett sírhantjának megszüntetése, fejfájának eltávolítása és a sírhelyre más személy temetése (P. törv. I. 20712/1975. - BH 1976/7. sz. 311. - PJD VII. 10. sz.).

A sírhelyhasználati jog sajátos, kegyeleti jellegű intézmény, nem azonosítható a vagyoni jellegű használati jogokkal (LB Pfv. IV. 21188/1998. - BH 2000/6. sz. 242.).

A sírhelyhasználat nem eredményez sem tulajdonjogot, sem birtokláshoz való jogot, nem azonosítható semmiféle polgári jogi használati viszonyal. A sírhelyhasználati jog kegyeleti célt szolgál, ezért gyakorlásánál kegyeleti szempontokat kell érvényesíteni. A sírt mindaddig, amíg meg nem szűnik, nem lehet az ott elhelyezett, benne eltemetett halottat jelölő síremléktől megfosztani. A sír megszűnéséről, megszűnése esetében benne levő holttest, ezzel együtt a síremlék elhelyezéséről a - többször módosított - 10/1970. (IV. 17.) ÉVM-EüM együttes rendelet rendelkezik. Az eltávolítás a meghalt személy emlékének megsértését jelenti. A kegyeleti jogot sértő állapot megszüntetése kérdésében a személyiségvédelmi szabályokat és nem a birtokháborításra vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni (P. törv. IV. 21479/1980. - BH 1981/9. sz. - PJD IX. 12. sz.).

A meghalt személy emlékét mint a kegyeleti jogosultakat megillető személyhez fűződő jogot mindenki köteles tiszteletben tartani. Nem sérti azonban a sírban nyugvók emlékét az, ha a társadalmi szokásoknak megfelelően a szülők mellé temetik gyermeküket és később annak férjét is. A kegyeleti jogosultak egymástól függetlenül is tehetnek a kegyeleti jog rendeltetésszerű gyakorlása körében érvényes intézkedéseket. E téren azonban fokozott jelentősége van a kegyeleti jogosultak együttműködésének (P. törv. IV. 21020/1983. - BH 1984/9. sz. 352. - PJD X. 34. sz.).

Gyászszertartás kegyeletsértő módon való megszervezése miatt nem vagyoni kártérítés állapítható meg. A peradatok szerint a temetési szertartás a szokásoknak megfelelő külsőségek mellett, rendben zajlott le. Ezt követően - még a gyászoló eltávozása előtt - a búcsúztató szertartást lebonyolító alperes a kegyeleti szertartáshoz nem illő narancssárga színű furgon gépkocsival vitte az urnát és a koszorúkat a temetőbe. A Legfelsőbb Bíróság nem vagyoni kártérítést állapított meg (LB Pfv. IV. 20488/1999. - BH 2001/10. sz. 471.).

A Ptk. 85. §-ának (3) bekezdésében foglalt rendelkezés alapján a hozzátartozó a halott emlékének megóvása érdekében általában akkor fordulhat a bírósághoz jogvédelemért, ha a jogsértés a halál után történt. Ha a jogsértőnek tekintett és ezért kifogásolt eljárás nem meghalt személy emlékét sértette, hanem még élő személyre irányult, a kegyeleti jog megsértése nem állapítható meg (LB Pfv. IV. 23440/1997. - BH 1999/11. sz. 496.).

A 85. § (3) bekezdését illetően meg kell említeni az egészségügyről szóló, többször módosított 1997. évi CLIV. törvény egyes rendelkezéseit (211-214. §-ai, 220. §, 222. §).

A gyakorlatban tapasztalható, hogy olyan sírhelynél, ahol további betemetésre, rátemetésre lehetőség van, a síremléken élő személyek nevét is feltüntetik. Ha azonban nem arról van szó, hogy a sírhely vásárlói a használati jogok gyakorlása során síremléket állítanak, és arra nevüket még életükben feltüntették, hanem arról, hogy a nagyszülők síremlékére vésették nevüket a kegyeleti jog gyakorlására velük egy sorban jogosultak hozzájárulása nélkül, ez utóbbiak jogszerűen követelhetik a kegyeleti jogsértést elkövetők nevének a síremlékről való eltávolítását (P. törv. IV. 20003/1990. - BH 1990/10. sz. 374.).

Kegyeleti jogot sért a síremlék jellegének az azt létesítő, illetve örökösei engedélye nélküli megváltoztatása (LB Pfv. IV. 21144/2000. - BH 2002/7. sz. 262.).

A személyhez fűződő jogokat csak személyesen lehet érvényesíteni. Ezért a sérelmet szenvedő személy felesége a sérelem miatt nem indíthat peres eljárást. Meghalt személy emlékének megsértése címén a Ptk. 85. §-ának (3) bekezdése értelmében hozzátartozó léphet fel. A hozzátartozó fogalmát a Ptk. 685. §-ának b) pontja határozza meg. Ezért a házastárs egyeneságbeli rokonát is hozzátartozónak kell tekinteni (P. törv. IV. 21537/1979. - BH 1980/10. sz. 377. - PJD IX. 6. sz.).

Felmerült a gyakorlatban az a kérdés, hogy mikor és ki rendelkezhet a síremléssel. Ezzel kapcsolatban a Legfelsőbb Bíróság rámutatott arra, hogy a síremlék létesítője - halála után örököse - a temető, temetőrész, sír kiürítése esetén rendelkezhet a síremléssel. A sírhely megszűnése nélkül is kérhető annak bírósági megállapítása, hogy a sír kiürítése esetén jogosult a síremlék felett rendelkezni (P. törv. II. 20870/1985. - BH 1986/5. sz. 183. - PJD XI. 22. sz.).

b) Mind a meghalt személy, mind pedig a megszűnt jogi személy jó hírnevét sértő magatartás adott esetben közérdekbe ütközhet. Ilyenkor tehát vagy a meghalt személy emléke az ilyen személy jó hírnevét sértő módon szenved sérelmet, vagy pedig a megszűnt jogi személy jó hírnevét éri sérelem. Mindkét esetben személyhez fűződő jog sérelméről van szó, amikor is - az eset körülményeitől függően - a 84. §-ban megemlített polgári jogi igények támaszthatók. Ha azonban az ilyen jó hírnevet sértő magatartás a közérdekbe ütközik, az ügyész is jogosult a személyhez fűződő jog érvényesítésére. Tehát akkor is, ha az egyébként erre jogosult ilyen igényt nem érvényesít.

Ideiglenes intézkedés

4. A személyhez fűződő jogokat a tv. hatékony védelemben kívánja részesíteni. Ehhez tartozik a jövőbeni jogsértések megelőzéséről való gondoskodás, az ismétlődő vagy folyamatos jogsértések megakadályozása is. Ennek eszköze - egyebek mellett - az, hogy a bíróság ideiglenes intézkedést rendelhet el. Ennek azonban két feltétele van: az egyik az, hogy a jogsértést valószínűsítették, a másik pedig az, hogy a késedelem jóvá nem tehető kárral járhat. Ha ezek a feltételek megvannak, a bíróság elrendelheti a jogsértés eszközének bírósági zár alá vételét is.

Az ideiglenes intézkedés nyilvánvalóan összefügg a Ptk. 84. § (1) bekezdésének d) pontjával, amely szerint követelhető a jogsértéssel előállott dolog megsemmisítése, illetőleg jogsértő mivoltától megfosztása.

A szellemi alkotásokhoz fűződő jogok

Ptk. 86. § (1) A szellemi alkotás a törvény védelme alatt áll.

(2) A védelmet - e törvény rendelkezésein kívül - az alkotások meghatározott fajtáira, valamint egyes rokon tevékenységekre a szerzői, az iparjogvédelmi (a szabadalmi, a védjegy-, eredetmegjelölés-, származásjelzés- és mintaoltalom), valamint a hangfelvételek előállítóit védő jogszabályok határozzák meg.

(3) A törvény védi azokat a szellemi alkotásokat is, amelyekről a külön jogszabályok nem rendelkeznek, de amelyek társadalmilag széles körben felhasználhatók és még közkinccsé nem váltak.

(4) A személyeket védelem illeti meg a vagyoni értékű gazdasági, műszaki és szervezési ismereteik és tapasztalataik tekintetében is. A védelmi idő kezdetét és tartamát jogszabály határozza meg.

Ptké. II. 4. § (1) A személyeket a vagyoni értékű gazdasági, műszaki és szervezési ismereteik és tapasztalataik tekintetében a megkezdett vagy tervbe vett hasznosítás esetén a közkinccsé válásig illeti meg a védelem.

(2)

Jegyzet: Lásd a többször módosított 1999. évi LXXVI. törvényt a szerzői jogról; a többször módosított 1978. évi 28. törvényerejű rendeletet az ipari minták oltalmáról; a többször módosított 1991. évi XXXVIII. törvényt a használati minták oltalmáról; a többször módosított 1991. évi XXXIX. törvényt a mikroelektronikai félvezető termékek topográfiájának oltalmáról; a többször módosított 1995. évi XXXII. törvényt a szabadalmi ügyvivőkről; a többször módosított 1995. évi XXXIII. törvényt a találmányok szabadalmi oltalmáról és a többször módosított 1997. évi XI. törvényt a védjegyek és földrajzi árujelzők oltalmáról. (A Jegyzet hatályos szövege itt található)

A Ptké. II. 4. §-ának (2) bekezdését az 1993. évi XCII. tv. 40. § (4) bekezdésének c) pontja hatályon kívül helyezte. Hatálytalan: 1993. XI. 1-jétől.

Az újításokról szóló 63/1998. (III. 31.) Korm. rendeletet a 2002. évi XXXIX. törvény hatályon kívül helyezte.

A 86. § (2) bekezdésben a korábbi, „továbbá az újítói jog” szövegrész a Magyar Köztársaságnak az Európai Unióhoz történő csatlakozásáról szóló nemzetközi szerződést kihirdető törvény hatálybalépésének napjáig volt hatályos. Módosította a 2003. évi CII. tv. 111. § (1) bekezdésének a) pontja.

A szellemi alkotások védelme

1. A tv. az *alkotásain* át is védi a természetes és a jogi személyeket egyaránt. Gyakorlati szempontból is nagy jelentőségű az az általános - minden szellemi alkotásra kiterjedő - szabály, hogy a szellemi alkotás a tv. *védelme* alatt áll. Ebben az is kifejezésre jut, hogy a szellemi alkotásokkal kapcsolatos jogviszonyok döntően polgári jogi viszonyok. Az említett védelem kiterjed a személyeknek mind a személyhez fűződő jogaira, mind pedig magukra a szellemi alkotásaikra, beleértve az ezek felhasználására vonatkozó jogviszonyokat is.

A különféle szellemi alkotásokra vonatkozó jogszabályok rendelkezéseinek megsértése nem jelenti egyben a személyhez fűződő jogok megsértését is. Amint ezt a szerzői joggal kapcsolatban a Legfelsőbb Bíróság megállapította, a szerzői és a személyhez fűződő jogok megsértése megállapításának feltételei nem azonosak. A szerzői jogok sérelmének hiánya önmagában nem jelenti egyúttal azt is, hogy a személyhez fűződő jogok sérelme nem állapítható meg (Ptk. 78. § - LB Pf. III. 21597/1979. - BH 1980/9. sz. 332. - PJD IX. 8. sz.).

A szellemi alkotások szabályai

2. A *szellemi alkotásokra vonatkozó szabályozások* tömegét - természetesen - a tv. nem olvaszthatta magába. Ezért csak utal arra, hogy a szellemi alkotások védelmét egyrészt a jelen tv., másrészt pedig - ezen kívül - az alkotások *fajtaira*, valamint egyes *rokontevékenységekre* vonatkozó jogszabályok határozzák meg. Idetartoznak a *szerzői joggal, az iparjogvédelmi joggal* (szabadalom, védjegy, eredetmegjelölés, származásjelzés, mintaoltalom), valamint a *hangfelvételek előállítóinak védelmével* kapcsolatos jogszabályok.

A szellemi alkotásokhoz fűződő jogok és a személyhez fűződő jogok viszonyával kapcsolatos kérdések a bírósági gyakorlatban legnagyobb részben a *szerzői jog* területén merülnek fel. E területet valójában bővítette az, hogy szerzői jogi védelemben részesül minden olyan mű, amelynek formáján az alkotó szellemi tevékenységéből fakadó eredetiség jegyei felismerhetők, függetlenül attól, hogy az alkotás milyen esztétikai értékelést vált ki (LB Pf. III. 21597/1979. - BH 1980/9. sz. 332. - PJD IX. 8. sz.).

A szerző személyhez fűződő jogát sérti művének minden jogosulatlan megváltoztatása vagy felhasználása. Jogosulatlan a felhasználás, ha arra jogszabály vagy felhasználási joggal rendelkező személy nem ad felhatalmazást (LB Pf. IV. 20395/1981. - BH 1982/3. sz. 90. - PJD X. 42. sz.). Ha a szerzői mű jogosulatlan felhasználása a felhasználónak felróható, a szerzőt megillető díjon és kártérítésen felül a szerzői díjnak megfelelő összeget bírsággként is meg kell ítélni. Ezt az összeget a bíróság csak méltánylást érdemlő körülmények alapján mérsékelheti. Amikor tehát a mű jogellenes felhasználása és a felhasználó magatartásának felróhatósága megállapítható, a bíróságnak hivatalból kell a bírságot megítélnie (LB Pf. IV. 20733/1984. - BH 1985/6. sz. 225. - PJD X. 41. sz.). Ez a bírság - amely a szerzői jog szabályain alapul - nem azonos a személyhez fűződő jog megsértése és a kártérítési felelősség megállapítása esetén a 84. § (2) bekezdése alapján kiszabható - közérdekű célra fordítható - bírsággal.

A személyhez fűződő jognak szerzői alkotással való megsértése nemegyszer bonyolult kérdéseket vet fel, ami a Legfelsőbb Bíróságnak alkalmat ad az ítélezési gyakorlatot alakító állásfoglalásra. Különösen vonatkozik ez a *szépirodalmi alkotásra*, illetőleg az ebben ábrázolt személy személyhez fűződő jogainak védelmére. Összefügg ez azzal, hogy az író az általa kifejezett művészi cél, az egyetemesebb valóság ábrázolása érdekében jogosult alkotásához felhasználni, átformálni, átalakítani a saját emlékeit, élményeit - a társadalmi érdekek és mások jogos érdekeinek a korlátai között. Más személyhez fűződő jogainak a megsértésére azonban nem jogosult.

A Legfelsőbb Bíróság következetes gyakorlata szerint valamely sajtótermék általánosságban helyes célkitűzései sem engedik meg azt, hogy részleteiben másnak a személyhez fűződő jogait megsértse. Ez az elv a szépirodalmi alkotásokra is érvényes. Ha az alkotó művében olyan személyt ábrázol, aki valami módon felismerhető, köteles az ábrázolt szereplőnek a személyhez fűződő jogait tiszteletben tartani. A szépirodalmi alkotás tartalma, utalásai alapján felismerhető személy orvoslást kérhet, ha az ábrázolás személyhez fűződő jogait (hírnevét, becsületét, emberi méltóságát, magántitokhoz való jogát) sérti. Az igény érvényesítésének azonban feltétele, hogy a valóságban élő személy és az irodalmi műben szereplő személy felismerhető és azonosítható legyen. Az ábrázolás módjából kétségtelen módon felismerhető és azonosítható meghalt személy emlékének a sérelme esetében pedig a hozzátartozó kérhet orvoslást (P. törv. IV. 21537/1979. - BH 1980/10. sz. 374. - PJD IX. 6. sz.).

A szerzői jogi törvény védelme alá tartoznak - egyebek között - a számítógépi programalkotások és a hozzájuk tartozó dokumentációk (*szoftver*). Az ilyen műre kötött szerződésből eredő jogvita elbírálásánál elsődlegesen a szerzői jogi szabályokat, az ezek által nem rendezett kérdésekben pedig a Polgári Törvénykönyv rendelkezéseit kell alkalmazni (LB Pf. IV. 21053/1984. - BH 1985/7. sz. 260. - PJD X. 36. sz.).

A számítógépi programfejlesztő folyamat egyes elkülöníthető szakaszai is létrehozhatnak olyan önálló alkotásokat, amelyek külön szerzői jogi oltalomban részesülhetnek (LB Pf. IV. 20089/1993. - BH 1993/9. sz. 545.).

A munkáltató szoftver esetében a szerzői díjfizetési kötelezettségét - a kifizetés határidején kívül - a jogszabályban meghatározott feltételeken túl további feltételhez nem kötheti. A számítógépi programok és a hozzájuk tartozó dokumentációk eltérnek a szerzői jog szokásos tárgyaitól, ezért sajátos szabályozást kívánnak. A törvény azonban ezekre kiterjesztette a szerzői jogi törvény hatályát, ezért a törvényben és a végrehajtási rendeletében külön meghatározott eltéréssel alkalmazni kell e jogszabályok rendelkezéseit. Ezekre is irányadó ezért, hogy az alkotót szerzői díj illeti akkor is, ha az alkotás munkaköri kötelezettség eredménye volt, de a művet a munkáltató harmadik személy részére értékesítette (LB Pf. IV. 21059/1990. - BH 1991/6. sz. 231.).

A szoftver szerzői mű jogosulatlan felhasználásának és átdolgozásának kérdéseit illetően a Legfelsőbb Bíróság a Pf. IV. 20540/1990. sz. ítéletében adott iránymutatást (BH 1991/4. sz. 145.).

Rádióműsor címével azonos szövédjegy törlése iránti ügyben előzetes kérdésnek minősül a szerzői személyhez fűződő jogok, illetve a szellemi alkotás felhasználása miatti egyéb személyhez fűződő jogok megsértése miatt indított peres eljárás mikénti befejezése (LB Pfv. IV. 21753/2001. - BH 2003/1. sz. 14.). A perben a CAPPUCINO szövédjegyéről és egy ugyanilyen nevű rádióműsorról volt szó.

Az egyik perben a bíróságnak abban a kérdésben kellett állást foglalnia, és a szakértő feladata is annak megállapítása volt, hogy a felperes által létrehozott kert önmagában szerzői jogi védelem alatt álló alkotásnak minősül-e. Szerzői jogsértést ugyanis csak a szerzői jogi védelem alatt álló mű jogosulatlan felhasználása valósít meg. Felhasználáson pedig azt a folyamatot kell érteni, amely a művet a nyilvánossághoz közvetíti. A szakértő a részére bemutatott dokumentumok alapján aggálytalanul állapította meg, hogy a felperes alkotása mint kertépítő művészeti alkotás egyéni eredeti jelleget hordoz. A szakértőnek erről, vagyis a fényképfelvételen ábrázolt mű jellegéről kellett állást foglalnia, és nem magáról az alperes által közzétett fényképfelvételről. Az alperes a felperesnek a szerzői jogi védelem alatt álló művészeti alkotását használta fel közvetetten oly módon, hogy a kétséget kizáróan azt ábrázoló fényképfelvételt maga is közzétette időszaki lapjában. A szerzői jogi védelem alatt álló mű felhasználása tehát megtörtént. A felhasználási cél is nyilvánvalóan az volt, hogy a kertépítést reklámozó hirdetést megfelelően illusztrálja. Márpedig díjfizetési kötelezettséggel járó jogosulatlan felhasználásnak minősül, ha a szerzői jogi védelem alatt álló alkotásról készült fényképfelvétel közzétételével használják fel a műalkotást (LB Pf. IV. 20629/1998. - BH 2000/12. sz. 537.).

Megjegyzendő, hogy a szerzői jogról szóló - többször módosított, nagy jelentőségű - 1999. évi LXXVI. törvényt a 2001. évi LXXVII. törvény jelentős mértékben módosította, s több új rendelkezéssel egészítette ki. Ezek egyike a XI/A. fejezetnek a törvénybe iktatása, amelynek címe: „Az adatbázisok előállítóinak védelme.”

Külön nem szabályozott szellemi alkotások védelme

3. A szellemi alkotások különböző fajtaival kapcsolatos kérdéseket rendszerint külön jogszabályok rendezik. Vannak azonban az ezen a körön kívül eső szellemi alkotások is. Jogunk a szellemi alkotásoknak *általános* védelmet nyújt. Ezért a tv. azokat a szellemi alkotásokat is védi, amelyekről *külön jogszabályok nem rendelkeznek*. Ennek azonban *kettős feltétele* van. Az egyik az, hogy az ilyen szellemi alkotás *széles körben felhasználható legyen*, a másik pedig az, hogy még *nem vált közkinccsé*. Ezeknek a feltételeknek a megléte tekintetében is tág tere van a bíróság mérlegelő tevékenységének.

Ez a védelem azonban a külföldi személyeket *csak viszonyosság esetén* illeti meg.

A külön jogszabályok hatálya alá tartozó, nem vagyoni értékű műszaki szellemi alkotást érintő védelem körében a jogosult akkor követelheti a felhasználótól az elért vagyoni eredményből való részesítést, ha a megoldás társadalmilag széles körben felhasználható, és még nem vált közkinccsé. Az a tény, hogy a tudomány állásához kapcsolódó feltételezett ismeret az adott megoldás előállításának lehetőségét az érintett szakmai kör részére nem zárja ki, önmagában nem eredményezi a megoldás közkinccsé válását (LB Pf. 21108/1991. - BH 1992/6. sz. 391.).

Külön jogszabály hatálya alá nem tartozó műszaki ismeretek védelme iránti perben a jogosultnak kell bizonyítania, hogy annak eredményeit az alperes elsajátította vagy felhasználta (LB Pfv. IV. 20535/1998. - BH 2000/6. sz. 243.).

Ismeretek és tapasztalatok védelme

4. Nemcsak a külön jogszabályokkal rendezett szellemi alkotásokat illeti meg a védelem. A tv. védelmet nyújt a személyeknek a *vagyoni értékű gazdasági, műszaki és szervezési ismereteik és tapasztalataik* - tehát a *know-how* - tekintetében is. Az említett ismeretek és tapasztalatok - az elnevezésükből következően is - *önmagukban* nyilvánvalóan nem szellemi alkotások. A 86. § (4) bekezdése sem említ ilyeneket, hanem csak azt mondja, hogy a szóban levő ismeretek és tapasztalatok tekintetében az ezekkel rendelkezőket (személyeket) védelem illeti meg akkor, ha ezeknek az ismereteknek és tapasztalatoknak vagyoni értékük van. Következik ez a védelem az ilyen ismereteknek és tapasztalatoknak a modern világunkban betöltött fontos szerepéből. Az ismereteknek és a tapasztalatoknak azonban valamilyen megoldásban testet kell ölteniük ahhoz, hogy megfelelő védelemben legyenek részesíthetők.

A szóban levő védelem - a megkezdett vagy tervbe vett hasznosítás esetén - a *közkinccsé válásig* illeti meg az erre jogosultat.

Külföldi személyek azonban csak *viszonyosság* esetében tarthatnak erre igényt.

Előfordulnak a gyakorlatban egészen sajátosnak minősülő jogviták is. Az értékelés lehetőségének elősegítése érdekében célszerű és hasznos lehet egy ilyen eset részletesebb ismertetése.

A felperesek, akik tagjai az Előítéletektől Mentés Világért (ELME) elnevezésű társaságnak, a Holocaust évfordulója alkalmából egy rendezvényt szerveztek és tartottak, amelynek elnevezéseként az általuk megalkotott „Mindnyájan mások vagyunk” jelmondatot használták. E rendezvényen az I. r. alperes is részt vett, aki a rendezvény tartalmából és az említett jelmondatból merített ihlet alapján megalkotta a „Mindnyájan mások vagyunk” című dalát, majd azt a II. r. alperes CD-lemezen megjelentette és forgalmazta, s e lemeznek is a jelmondat lett a címe. Az I. r. alperes a lemezdal nyilvános koncerten is előadta. A lemez sajtóbemutatójára az I. r. alperes előszót írt, amelyben közölte, hogy nagylemezének és dalának címe a már létező Előítéletektől Mentés Világért (ELME) nevű társaság jelmondata.

Ilyen tényállású perben merült fel az a probléma, hogy a felperesek (a társaság tagjai) igényelhetnek-e jogvédelmet a szellemi alkotásuknak (jelmondat) jogosulatlan felhasználása miatt az alperesekkel (a dalszerzővel és a lemezforgalmazóval) szemben, s kötelezhetőek-e ezek az általuk elért vagyoni előny megfelelő részének a felperesek javára történő átengedésére. Az elsőfokú bíróság a keresetet elutasította, s ezt az ítéletet a másodfokú bíróság helybenhagyta. A kereset alaptalanságát megállapító ítéletben a Legfelsőbb Bíróság - egyebek mellett - az alábbiakra mutatott rá:

A törvény védi azokat a szellemi alkotásokat is, amelyekről külön jogszabályok nem rendelkeznek, de amelyek társadalmilag széles körben felhasználhatóak, és még közkinccsé nem váltak [Ptk. 86. § (3) bek.]. A felperesek által megalkotott jelmondat: „Mindnyájan mások vagyunk”, sajátos eszmeiséget hordozó tartalommal rendelkezik, az emberi kapcsolatokban alkalmazandó rendező elvet tömören fogalmazza meg. Egy értékrendet, világnézeti felfogást követendő emberi magatartást, a másság tisztelését kifejező gondolatot összefoglaló olyan szókapcsolat, amelynek létrehozása szellemi tevékenységet, egy alkotási folyamatot feltételez. Az ilyen meghatározott eszmei tartalmat hordozó, a mindennapi gondolatközléstől eltérő, a gondolati tartalomtól nem szükségképpen következő szókapcsolat tehát olyan szellemi alkotás, amely (az egyéb feltételek megléte esetén) a Ptk. 86. §-ának (1) bekezdése alapján a törvény védelme alatt áll. Ebből a szempontból tévesen értelmezte az elsőfokú bíróság a jelmondatot, mert a felperesek nem a jelmondat által kifejezett gondolat, a másság tisztelésének szerzőségét állították, hanem azt, hogy a gondolati tartalmat kifejező jelmondatot ők alkották meg. A gondolatot megjelenítő különböző kifejezéseket (másság tisztelése, tolerancia stb.) a mindennapi életben az emberek használták, és használják ma is.

A perbeli szókapcsolat azonban a rendelkezésre álló adatok szerint a felperesek általi megalkotást megelőzően nem volt ismert, így nem állapítható meg az, hogy a vitás szókapcsolatot, jelmondatot nem a felperesek alkották meg. Ez abból is következik, hogy ez volt a megemlékezésnek nyomtatásban is közölt jelmondata, elnevezése, mottója, sőt az I. r. alperes a sajtótájékoztatóján ki is nyilvánította, hogy a jelmondat a felperesektől ered.

A külön jogszabályok által nem rendezett szellemi alkotások akkor állnak a törvény védelme alatt, ha társadalmilag széles körben felhasználhatóak, és még nem váltak közkinccsé. A védelem feltétele tehát az, hogy a társadalmilag széles körben felhasználható szellemi alkotás ne váljék közkinccsé. Ezért tévesen állapította meg az elsőfokú bíróság, hogy a védelmet „éppen a közkinccsnek tekinthető szellemi alkotás” élvezi.

Nem áll azonban a törvény védelme alatt a szellemi alkotás, ha a felhasználás a közkinccsé válást követően történt. A jelmondatot a felperesek a rendezvényük megtartásakor nyilvánosságra hozták, azt széles körben ismertté tették. A jelmondatnak a rendezvény jellegéből és eszmei tartalmából eredően is megállapíthatóan az volt a funkciója, hogy a másság tisztelését jelentő gondolatot és emberi magatartást népszerűsítse. A felperesek épp azt akarták elérni a rendezvényükkel, hogy az általuk vállalt eszmeiséget mindenki tegye magáévá, azaz e gondolat az általuk választott kifejezési mód révén is váljon élő gyakorlattá. Emiatt meg lehetett állapítani, hogy a jelszó (jelmondat, szlogen) nyilvánosságra hozatala egyben a szellemi alkotást közkinccsé is tette. Így nem sértették meg a felperesek szellemi jogait akkor, amikor a jelmondat által kifejezett célnak is megfelelően a jelmondatot saját tevékenységük során használták. A közkinccsnek minősülő jelmondatot ugyanis bárki szabadon felhasználhatja (LB Pf. IV. 22432/1997. - BH 1999/6. sz. 252.).

A szóban lévő jogvitának ilyen részletes ismertetése azért is indokoltnak tekinthető, mert a Legfelsőbb Bíróság döntése a jövőbeli gyakorlat szempontjából is rendkívül tanulságos. A kereset elutasítása - mint ahogy az elsőfokú bíróságé is - csakis helyesnek tekinthető. A döntés indokaival kapcsolatban felmerülhet azonban a gondolat, hogy egy széles körben elterjedt (mondhatni: közismert) társadalmi, gazdasági és politikai eszmeiséget kifejező, s különféle szóösszetételekkel, szósorokkal, szórendekkel érzékeltethető gondolat ilyen vagy olyan adott megfogalmazása - a bárki által történő megfogalmazás (kifejezés) szabadságára is figyelemmel - egyáltalán elérheti-e a jogi értelemben vett „szellemi alkotás” rangját. Ha pl. valaki azt hirdeti, plakátokra vagy tüntetők tábláira írja, a rendezvényi terem zászlójára festi: „Szabadságot a népnek!”, „Munkát mindenkinek!”, vagy „Mindannyian jólétben és békében szeretnénk élni”, ezzel magát - természetesen jogi értelemben - „szellemi alkotó”-vá teheti-e? Ez - úgy tűnik - könnyen volna szubjektív érzelmektől áthatott túlzásnak minősíthető. Az ilyen jellegű - széles körben ismert - társadalmi, gazdasági vagy politikai jelszavak (jelmondatok) vajon magukban hordozzák-e a jelszó (jelmondat) megfogalmazója szellemi tevékenységéből fakadó eredetiség jegyeit, s ennek felismerhetőségét? Tehát létezik-e jogi értelemben vett „szellemi alkotás”?

De az is elgondolkodtató, hogy az ilyen jellegű, közismert tartalmú, de többféleképpen (tömören vagy nem tömören) megfogalmazható mondatok, megállapítások, általános elterjedtséget és elfogadtatást propagáló jelszavak - a jog világában - egyáltalán a „közkinccs” fogalmi körébe sorolhatók-e.

Az említettek a gyakorlatban felmerülő hasonló esetekben bizonyára elgondolkozásra, s alapos megfontolásra késztetnek.

Ptk. 87. § (1) Akinek szellemi alkotáshoz fűződő jogát megsértik - a külön jogszabályban meghatározott védelmen kívül - a személyhez fűződő jogok megsértése esetén irányadó polgári jogi igényeket támaszthatja.

(2) A külön jogszabályok hatálya alá nem tartozó szellemi alkotásokat és a személyek vagyoni értékű gazdasági, műszaki, szervezési ismereteit és tapasztalatait érintő védelem körében a jogosult azt is követelheti, hogy az eredményeit elsajátító vagy felhasználó személy részeltesse őt az elért vagyoni eredményben.

Szellemi alkotás esetében személyhez fűződő jog érvényesítése

I. Már az eddig elmondottakból is kitűnt, hogy jogunk az *alkotót* hatékony védelemben kívánja részesíteni. Ez a védelem két vonatkozásban is érvényesül. Az egyik az, amikor megsértik valakinek a *szellemi alkotáshoz fűződő jogát*. Ilyenkor az alkotó igényt tarthat az adott szellemi alkotásra vonatkozó *külön jogszabályok* által nyújtott védelemre. A másik pedig az, hogy ha a szellemi alkotáshoz fűződő jog megsértésével az alkotó *személyhez fűződő joga* is sérelmet szenved, akkor az alkotó érvényesítheti az ezzel kapcsolatos polgári jogi igényeket is. Tehát azokat, amelyeket a 84. § meghatároz.

A vagyoni eredményben részesítés

2. Az egyes szellemi alkotásokra vonatkozó külön jogszabályok meghatározzák, hogy az alkotó milyen vagyoni és egyéb igényeket érvényesíthet. Az ilyen szellemi alkotásokon kívül vannak azonban olyan szellemi alkotások is, amelyekről *külön jogszabály nem rendelkezik*. Továbbá, vannak külön jogszabállyal ugyancsak nem rendezett, vagyoni értékű gazdasági, műszaki, szervezési ismeretek és tapasztalatok is. Mindezeket külön jogszabály hiányában is *védelem* illeti meg, amiről korábban már volt szó. E védelem körébe tartozik az is, hogy a jogosult az eredményeit elsajátító vagy felhasználó személytől követelheti az *elért vagyoni eredményből való részesítését*.

Ilyen esetben vizsgálni kell, hogy az eset körülményeit szem előtt tartva

a jogosult tevékenysége ténylegesen mutatott-e fel eredményt;

a sérelmet okozó (elsajátító vagy felhasználó) ténylegesen felhasználta-e a jogosult által bizonyított eredményt;

az elsajátított vagy felhasznált eredmény milyen mértékű és milyen hatással volt az elért vagyoni előnyre;

mi az ésszerű arány a jogosult által elért eredmény és az elsajátító vagy felhasználó által elért vagyoni előny között.

A Legfelsőbb Bíróság szükségesnek látta felhívni a figyelmet arra, hogy ha valamely vagyoni értékű műszaki ismereteket jelentő megoldás létrehozása munkaköri kötelezettség vagy szerződéses kötelezettség alapján történt, a dolgozó a munkáltatóval szemben a Ptk. 87. §-ának (2) bekezdése alapján nem érvényesíthet díjigényét (LB Pf. IV. 20306/1980. - BH 1980/12. sz. 468. - PJD IX. 21. sz.).

Harmadik rész

A TULAJDONJOG

I. Cím

A TULAJDONJOG ÁLTALÁNOS SZABÁLYAI

VIII. fejezet

Ptk. 88-90. §

Ptk. 91. §

Ptk. 92-93. §

Jegyzet: A Ptk. 88-90. §-át az 1991. évi XIV. törvény 15. § (3) bekezdésének *a*

A Ptk. 91. §-át és az előtte levő címet az 1986. évi 34. törvényerejű rendelet 2. § (1) bekezdése hatályon kívül helyezte. Hatálytalan: 1986. XII. 31-étől.

A Ptk. 92-93. §-át az 1991. évi XIV. törvény 15. § (3) bekezdésének *a*

A tulajdonjogi formákról általában

1. A hatályon kívül helyezett rendelkezésekhez nem indokolt magyarázatot fűzni. Ettől most - kivételesen - eltekintünk.

Az elmúlt évtizedekben a magyar jogtudománytól sem volt idegen a tulajdonviszonyok tulajdonformák szerinti kategorizálása. Politikai alapja ennek a társadalmi tulajdon privilegizált szerepéről vallott politikai gazdaságtani tanítás volt, jogszabályi alapját pedig - többek között - a Ptk. most hatályon kívül helyezett 88-93. §-ai teremtették meg. A jogtudomány ennek megfelelően a különböző minőséget mutató tulajdonviszonyokat csoportosítva megkülönböztetett *funkcionális, tárgyi és alanyi* tulajdonformákat (Sárándi I.: Polgári jog III. Tankönyvkiadó, 1982. 12-17. o.). A *funkcionális* tulajdonforma - e felfogás szerint - háromféle lehet: a *naturális* tulajdon (amikor a tulajdonnak nincs árujellege, tipikus példája a családi gazdaság), az *árutulajdon*, végül a *gazdaságirányítási tulajdon*. „E csoportképzést több okból is megalapozatlannak tartjuk. Elsősorban amiatt, mert a tulajdon fogalmának túlságosan kiterjesztő értelmezésű felfogásán alapul, amely tulajdon alá von minden - az anyagi javak felett rendelkezéssel, azok elsajátításával kapcsolatos - tevékenységet” (Petrik F.: Tárgyilagosan a társadalmi tulajdonról, Jogtudományi Közlöny, 1990/2. sz. 53. o.). A funkcionális tulajdonformák szerinti csoportosítás így az állami szerveknek közhatalmú jellegű cselekvését is tulajdonnak minősíti. Ez a tulajdon fogalmának indokolatlan kiterjesztése. A naturális tulajdon esetében is a tulajdonjogon áterjeszkedő, kiterjesztő értelmezés nyilvánul meg, ugyanis a naturális tulajdon lényegét tekintve, még nem tulajdon (Petrik F.: i. m. 53. o.).

Alkotmányjogi tulajdon

2. Nem új törekvés, de napjainkban válik egyre gyakoribbá az alkotmányjogi tulajdonfogalom használata, amely ismét - szükségtelenül - megkettőzi a tulajdon fogalmát.

Az alkotmányjogi tulajdonfogalom két megközelítésben is vizsgálható. A Rerum Novarum pápai enciklika alapján jelentheti a magántulajdon szociális kötöttségét, másfelől a tulajdonvédelmet a polgári jog tulajdonfogalmon túlmenően a tulajdonjogon kívüli jogi pozíciókra való kiterjesztését (Sárközy, in: Polgári Jog, Kommentár HVG-ORAC, 233. o.).

A tulajdon kötelelőkeletkeztető voltával kapcsolatban nem lehet vitánk, s azzal sem, hogy piacgazdasági viszonyok között az árutermelő tulajdonosokra az állam - a munkavállalók érdekében - bizonyos kötelezettségeket róhat.

Megfontolandónak vélem ugyanakkor az alkotmányjogi tulajdonfogalom kiterjesztését a vagyoni értékű jogokra. A magyar alkotmánybírói gyakorlat - külföldi példák nyomán - több határozatában vallja a következő álláspontot: „Az alkotmányi tulajdonvédelem köre és módja nem szükségképpen követi a polgári jogi fogalmakat. (...) Az Alkotmány szerinti tulajdonvédelem köre tehát nem azonosítható az absztrakt polgári jogi tulajdon védelmével; azaz sem a birtoklás, használat, rendelkezés részjogosítványai, sem pedig negatív és abszolút jogként való meghatározásával. Az alapjogként védett tulajdon tartalmát a mindenkori (alkotmányos) közjogi és magánjogi korlátokkal együtt kell érteni. (...) Az Alkotmány a tulajdonjogot mint az egyéni cselekvési autonómia hagyományos anyagi alapját részesíti alapjogi védelemben. (...) Amikor tehát az egyéni autonómia védelméről van szó, az alapjogi tulajdonvédelem kiterjed a tulajdon egykori ilyen szerepét átvevő vagyoni jogokra, illetve közjogi alapú jogosítványokra is (például társadalombiztosítási igényekre).” [64/1993. (III. 22.) AB határozat.]

A tulajdon alkotmányos védelmének elvéből vezette le az Alkotmánybíróság - többek között - a társadalombiztosítási járulékfizetési kötelezettség alkotmányellenességét.

„A kötelező biztosítás mind az egyén cselekvési autonómiáját, mind ennek hagyományos anyagi alapját, tulajdonhoz való jogát korlátozza. Ez az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint nem jelenti a tulajdonhoz való jog alkotmányellenes korlátozását, ha szükséges, arányos és a tulajdonhoz való jog lényeges tartalmát nem érinti. (...)

A T. 103/A. § (15) és (16) bekezdése tehát nem a biztosítottsághoz és ezen keresztül az ellátottság elvi lehetőségéhez, hanem valamely szerződés- és szolgáltatástípushoz köt törvényben elrendelt, a fizetésre kötelezett vagyoni jogait terhelő egyoldalú, bár a társadalombiztosítás javára szóló, de érdekelttség, ellenszolgáltatás és értékgarancia érvényesülése nélküli fizetési kötelezettséget. (...) Az ilyen fizetési kötelezettség a tulajdonhoz való jogot aránytalanul és anélkül korlátozza, hogy az más alapvető jog vagy kötelesség érvényesülése érdekében történne.” [45/1995. (VI. 30.) AB határozat.]

A jog modernizációját szolgálja, ha az alkotmányos védelem a tulajdonjogon kívül kiterjed a vagyoni értékű jogokra. (Ennek a folyamatnak kezdete volt, amikor a tulajdonjog mellett a bérleti-használati jog vagyoni értékét - nem kis ellenállással szemben - ismerte el a törvényhozó és a joggyakorlat.) A jogbiztonságot sérti azonban, ha a tulajdonjog eszközeit mechanikusan alkalmazzuk a vagyoni értékű jogok védelmére. Az alkotmánybírók törekvése érthető, hiszen valóban tény: a tulajdonjog mellett társadalmi méretekben gyakran jelentősebbek az emberek vagyoni jogosultságai (ingatlanok, bérletek, szociális jogosítványok stb.). Ezekre nézve sem az alkotmányok, sem nemzetközi szerződések védelmi szabályt nem tartalmaznak, a tulajdon védelmi szabályában találják meg tehát azt a tételt, ami az egyébként szükséges védelem indokát megadja. Ennek az alkotmányos tulajdonjognak azonban nem lehet zárt fogalomrendszerét kialakítani, az „egyéni cselekvési autonómia anyagi alapját jelentő vagyoni jogok, illetve közjogi alapú jogosítványok” fogalma tetszés szerint terjeszthető ki bármilyen vagyoni jogra és jogosítványra. Ez a jogalkotói-jogtovábbfejlesztői működést vállaló Alkotmánybíróságnak nem felróható, a fogalomnak a jogalkalmazásban történő használata azonban jogbizonytalanságot eredményezne. Az Alkotmánybíróságnak vállalnia kellene tehát, hogy ne a tulajdon védelmével kapcsolatban állapítsa meg az értékgarancia elvének vagy a szociális biztonság alkotmányos védelme érvényesülésének követelményrendszerét.

A legnagyobb veszély azonban: ma polgári jogi értelemben sincs megbízható tulajdonfogalmunk. A jogviták szinte leggyakoribb kérdése annak megállapítása, hogy a dolognak ki a tulajdonosa. Ilyen körülmények között a polgári jogon kívüli „tulajdonosok” tovább bonyolítják tulajdonjogi rendszerünk nehezen átlátható szövedékét.

Tárgy szerinti tulajdonformák

3. A *tárgyi* értelemben vett tulajdonformáknak még kevesebb az indokoltsága. Természetesen vannak olyan dolgok, amelyek az általánostól eltérő szabályozást igényelnek, de ez a speciális szabályozás nem igényel külön tulajdonforma-csoportba való sorolást. Ilyen tárgy elsősorban a föld és azok a dolgok, amelyek az állami tulajdon kizárólagos tárgyai lehetnek. A tárgyi értelmű tulajdonformának csak addig lehet jelentősége, amíg a termelőeszközök és a használati (fogyasztási) eszközök között minőségi különbséget tesz a közgazdaság-tudomány, amíg az emberi elidegenedést a tulajdonjog valamelyik alanyára vagy tárgyra vezetik vissza. A tárgyi jogban egyébként ennek a csoportosításnak már évtizedek óta nincs alapvető relevanciája, csupán néhány technikai szabályban jelent meg, kivéve a - legutóbbi időkig elvi különböztetésként fennmaradó - diszkriminációt a magánszemélyek tulajdona körében. Ma már mind a gyakorlati jogi megítélésben, mind a jogtudományban elveszítette jelentőségét.

Alany szerinti tulajdonformák

4. Nehezebb kérdést vet fel a tulajdonformák *alanyi csoportosítása*. A Ptk. módosítása ugyan kiiktatta a törvényből az alanyok szerinti tulajdoni formákat, ennek ellenére ez mégis élő valóság, hiszen a tulajdoni szabályok legalább két - viszonylag jól körülhatárolható - szabálycsoportot ismernek: az állami és a magánszemélyek tulajdonára vonatkozó szabályokat. Egyre inkább elkülönül az önkormányzatok tulajdonára vonatkozó joganyag. Kérdés, hogy ezek a csoportok valóságosan elkülönítendő minőséget jelölnek-e. Úgy gondoljuk, hogy nem. Az Alkotmány 9. §-ának (1) bekezdése deklarálja a köztulajdon és a magántulajdon egyenjogúságát és egyenlő védelmét; a 13. §-a pedig mindenkinek egyaránt biztosítja a tulajdonhoz való jogot.

Az alkotmányos elveken túl tudományos indok sem támasztja alá az alanyok szerinti megkülönböztetést.

A társadalmi tulajdon magasabbrendűségét a társadalmi elsajátítással magyarázta a marxista politikai gazdaságtan. Több alkalommal rámutatunk ezzel kapcsolatban arra, hogy „a tulajdont alkotó tényezők sokkalta mélyebbek, szerteágzóbbak, minthogy egyetlen elem (a közösség) meghatározhatná minőségét, s különösen abban a vulgáris értelmezésben, ahogy a közösséget közösségnek minősítik. Emiatt sem szabad tehát eltúlozni egy adott társadalmi-gazdasági alakulaton belül - mint a tulajdon minőségét meghatározó tényezőt - a tulajdonnak az alanyok szerinti csoportosítását; s azt a körülményt, hogy a többlettermék létrehozásának folyamatában a termelési eszköznek ki a jogi értelemben vett tulajdonosa” (Petrik F.: i. m. 60. o.).

A többlettermek létrehozásában egyre kiegyenlítettebb szerep jut négy nagy érdekcsoportnak: (1) a tulajdonosnak (ideértve valamennyi gazdasági hatalmat gyakorló személyt), (2) a termelést irányító személyeknek (a menedzsercsoportnak), (3) a munkavállalóknak, és végül (4) az államhatalomnak, amely különféle szervezetei révén hozzájárul a munka magas fokú szervezethez, a termelési tényezők koncentrációjának elősegítéséhez, és a széles értelemben vett tevékenységdifferenciálódás kialakításához. Ennek megfelelően a többlettermek elsajátítása is megoszlik e csoportok között. Bár eltérő arányban, részesül belőle a tulajdonoson kívül a termelésirányító, a munkás, valamint az állam is. A közöttük levő arányt igen sok tényező határozza meg, s végső soron ez dönti el a tulajdon - nem jogi - minőségét. Jelentős az állam szerepe is ezen arány kialakításában, amely a megtermelt jövedelem jelentős hányadát közhatalmi jogosultságánál fogva elvonja, és azt részben a gazdálkodás hatékonyabb megszervezésére, részben jóléti, kulturális, környezetvédelmi stb. szolgáltatásokra fordítja, s nem utolsósorban bizonyos szociálpolitikai igények kielégítésére a munkavállalóknak visszajuttatja. Az elsajátítás (a dolog hasznának, a termelés eredményeinek a sajátá tétele) tehát azt is jelenti, hogy a termelés eredményéből nem kizárólagosan a tulajdonos részesül. Nincs tehát jelentősége annak, hogy ki a tulajdonjog alanya. A tulajdonjog - az alanyra tekintet nélkül - *egységes*. A jogviszonyok bonyolultabbá válását, a modern áruviszonyok áttételeit nem a tulajdonjog elrelativizálódásával vagy a tulajdonjog strukturálódásával kell a jogban érzékelteni. A tulajdonjog a külső áruforgalomban nem relativizálódhat. A tulajdonjog *belső tartalmát* tekintve azonban fel kell ismernünk a gazdasági-tőkeallokációs mechanizmusoknak hatását a tulajdonjogra. Ennek megfelelően kétféle tulajdon között teszünk különbséget: *a) autonóm* (teljes) tulajdon és *b) irányított* tulajdon között.

Az *autonóm* vagy másképpen: a *teljes tulajdon* más által nem befolyásolt, a tulajdonjog alanyának szabad (a törvényi korlátok között autonóm) tulajdona. Ilyen általában a magánszemély tulajdona vagy az állam közvetlen uralma alá tartozó állami (kincstári) tulajdon.

Irányított tulajdon esetén a tulajdonost harmadik személyek irányában a tulajdonjog teljessége megilleti, de a tulajdonjog gyakorlását - a tulajdonviszonyon kívüli - hatás befolyásolja. Az irányítás eredhet a gazdasági hatalom gyakorlójától (pl. ilyen a gazdasági társaság alapítója). Irányított tulajdon ezért a társulások tulajdona, valamint az állami tulajdon, ha az állam önálló jogi személy tulajdonába adja. A szövetkezet tulajdona ugyancsak irányított tulajdon, a szövetkezeti tagok - a közgyűlési forma közbejöttével - irányítják; ugyanakkor a gazdasági hatalom hatása nem *kívülről* éri (mint pl. a társulás esetében, ahol a tagok a társulástól független, külső személyek, magánszemélyek és jogi személyek). A gazdasági hatalom gyakorlását ezekben az esetekben *tulajdonosi irányításnak* (pontosabban: *tulajdonirányításnak*) nevezzük.

A tulajdonnal kapcsolatos (tulajdoni jellegű) elsajátítás esetében különbséget kell tennünk *-a tulajdonos által történő elsajátítás* (ez a tulajdonosi jogállás természetes következménye), valamint *-irányított tulajdon esetén a gazdasági hatalmat gyakorló elsajátítása között*. Ez utóbbi esetben *formálisan egy jogi személy (a vállalat) a tulajdonjog alanya*, azonban - különféle jogviszonyok alapján, döntően a társasági jogi jogosítványai szerint - „más személy” - így a részvényes, az alapító stb. - *is részesül a tulajdon eredményéből, s viseli a gazdálkodás kockázatát*.

Az elsajátítás e két formája között a jogi lényegyet tekintve jelentős a különbség; nem lehet *valakit tulajdonosi minőséggel felruházni, csak azért, mert résztvevője az elsajátításnak*.

A gazdasági hatalom tehát *nem azonos a tulajdonjoggal*, részmozzanata lehet a tulajdonjog. Más kérdés, hogy egyszerű tulajdonjogviszony esetén a gazdasági hatalmat gyakorló személy és a tulajdonos személye egybeesik. A modern ipari társadalomban azonban a gazdaság struktúrája a forgalomban megjelenő árutulajdon esetén viszonylagos szervezeti stabilitást kíván (ezt fejezi ki a tulajdonjog), míg a tőke allokációs mechanizmusa sokkalta nagyobb dinamizmust igényel, így gyakrabban változik a gazdasági hatalmat gyakorló személye is. Ezek a mozgások azonban nem szükségszerűen érintik a polgári jogi tulajdonos személyét. Az adott tulajdonjogi viszony alanya tehát továbbra is egy bizonyos jogi személy, akinek pozícióját (jogait és kötelességeit) nem szükségszerűen érinti az, hogy az őt ténylegesen irányító személye megváltozott. A gazdasági hatalmat gyakorló személy és a tulajdonjog alanya közötti hatalmi viszony azonban értelemszerűen *materiálisan* mindig tisztázott kapcsolat, és végső soron ennek jogi kapcsolatként is meg kell jelennie (társasági viszony, hitelkapcsolat). A piaci kapcsolatok tisztasága, a kartelltilalom érvényesítése végett és hitelezővédelmi megfontolásokból azonban egyre több ország készíti nyílt színváltásra e kapcsolat szereplőit, az *uralkodó vállalatokról* (a függő vállalatok jogilag önálló vállalatok, melyekre az uralkodó vállalat közvetlenül vagy közvetve uralkodó befolyást gyakorolhat). A törvények ennek a helyzetnek sajátos felelősségi és egyéb szabályait is megállapíthatják. Ez tehát *nem tulajdonjogi viszony, a gazdasági hatalom gyakorlója nem azonos a tulajdonjog alanyával*, annak ellenére, hogy az uralkodó vállalat tartalmilag a tulajdonjog gyakorlását alapvetően meghatározhatja.

Az osztott tulajdon

5. Az osztott tulajdon lényege az, hogy a tulajdonjog két személy között oszlik meg. A jogosítványok többségét a dolog gazdasági hasznosítására jogosult személy (a haszonvevő tulajdonos vagy quasi tulajdonos) gyakorolja. A haszonvevő tulajdonost a tulajdonosi jogosultságok szinte teljes körűen megilletik: a birtoklás, a használat és a hasznok szedésének joga, továbbá - a törvényben meghatározott keretek között - a rendelkezés joga. Az osztott tulajdon esetében a *ftulajdonos lemond a tulajdonjog aktív gyakorlásáról*, ugyanakkor fenntart magának bizonyos - polgári jogi tulajdonosi jogosítvánnyal nem azonosítható - hatalmi jogosítványokat (felügyelet, a haszonvevő újbóli kijelölésének joga stb.), amelyek nem jelentenek rendszeres beavatkozást a haszonvevő joggyakorlásába.

Az osztott tulajdont meg kell különböztetni az *irányított tulajdontól*. A tulajdonirányító gazdasági hatalmat gyakorol - s e hatalmánál fogva részt kér a dolog elsajátításából -, azonban polgári jogi értelemben *nem tulajdonos* (helytelen emiatt a gazdasági hatalmat gyakorlót - pl. a részvényt - tulajdonosi jogokat gyakorlóként feltüntetni). A polgári jogi értelemben vett tulajdonos az irányított (a függő) jogi személy. A gazdasági hatalom gyakorlását az „irányítási” jogviszonyt nem a tulajdonjog szabályozza, ez egyéb jogszabályok feladata (társasági jog, pénzügyi törvény, családjog stb.).

A főtulajdonos ezzel szemben polgári jogi értelemben vett tulajdonos, nem tulajdonos ugyanakkor az, aki a külső polgári jogi forgalomban tulajdonosként megjelenik. A főtulajdonos - nevével ellentétben - tulajdonosi jogosítványaiával többnyire nem él, magának inkább a közhatalmi jellegzetességeket mutató és a tulajdonos statikus állapotának meghatározásával kapcsolatos jogosítványokat tartja fenn (a kezelői jog jogosultjának kijelölése, a kezelői jog megvonása). Ez nem zárja ki, hogy a főtulajdonos felügyeletet gyakoroljon a jogszerű működés felett. Ma az állami költségvetési szervek és az állam - mint főtulajdonos - viszonyára ez jellemző. (L. még a Ptk. 97. §-ánál a „*Földhasználat: osztott tulajdon*” alcímnél.)

IX. fejezet

A TULAJDONJOG TÁRGYAI

Ptk. 94. § (1) Minden birtokba vehető dolog tulajdonjog tárgya lehet.

(2) Ha a törvény kivételt nem tesz, a tulajdonjog szabályait megfelelően alkalmazni kell a pénzre és az értékpapírokra, valamint a dolog módjára hasznosítható természeti erőkre.

A tulajdonjog közvetlen és közvetett tárgya

1. A tulajdonjog tárgya a birtokba vehető dolog. Az elmélet álláspontja ugyanakkor az, hogy a tulajdonjog közvetlen tárgya nem a dolog, hanem az az emberi magatartás, amelyre a tulajdonjog irányul.

A törvény a tulajdonjog tárgyaként a *birtokba vehető dolog* jelöli meg. A dolog az a fizikai léttel bíró tárgy, amelyre a tulajdonjog vonatkozik. Világgy meghatározása szerint nem is úgy áll a tétel, hogy a tulajdonjog tárgya lehet mindaz, ami dolog, hanem helyesebb azt állítani: *dolognak minősül mindaz, ami tulajdonba vehető*.

A „tulajdonba vehető” kitétel felfogásunk szerint egyrészt fizikai lehetőséget jelöl (pl. a szivárványt a tudomány mai állása szerint nem veheti az ember hatalmába), jogi lehetőség viszont, hogy a tulajdonbavételt a jog ne tiltsa (pl. az ember nem lehet tulajdonjog tárgya). Ezt a felfogást tükrözi lényegében a törvény szövege is (Ptk. 94. §), amelynek értelmében *minden birtokba vehető dolog tulajdonjog tárgya lehet*. Vita van a jogtudományban, hogy csak dolog lehet-e a tulajdonjog tárgya. Több szerző nemcsak a dolgot tekint a tulajdonjog tárgyának, hanem szerintük ilyen lehet a szellemi alkotás is (Sárándi, Lontai), és ilyennek minősítik pl. a vállalatot is.

A jogi köznyelvben, de a jogirodalomban is gyakran előfordul, hogy jogosítványokról mint a tulajdonjog tárgyairól szólnak. Ilyen a „szellemi tulajdon”. A tulajdon és a szellemi tulajdon esetében két hasonló szerkezetű, de eltérő tartalmú jogviszonyról van szó. A „jog tulajdonjoga” feleslegesen zavarja össze a fogalmakat. A két jogviszony jellege kétségtelenül azonos, a jogviszony abszolút szerkezetű és kizáró jellegű. Mind a személyhez fűződő jogok, mind az iparjogvédelmi jogosítványok esetében azonban sokkal kifejezőbb és árnyaltabb, ha a jogviszony fogalmát önállóan munkáljuk ki.

A szellemi tulajdon - és általában a jog - tulajdonjoggá minősítésének gazdag táptalaja a common-law is, amely köztudottan nem a mi dogmatikánk szerint határozza meg a vagyon és a tulajdon közötti különbséget. A megkülönböztetés e jogokban gyakorlati szempontból történik, a *property* és *ownership* szinonim fogalmaknak tűnnek, amelyet hol a tulajdon, hol a vagyon értelmében használnak. Természetesen ezeknek a common-law-ban pontosan körülhatárolt tartalma van (így a property-be tartozó ingatlan nemcsak az épületeket és a földet, de a földhöz tartozó eszmei jogokat is jelenti, ugyanakkor az ingatlanbérletet az ingóságokhoz sorolják). Ez a tartalom tehát eltér a mi vagyon- és tulajdonjog-fogalmunktól. Az angolszász-amerikai hatások a fogalmak szabadabb kezelésére ösztönöznek, ugyanakkor jogrendszerünkben a „jog tulajdonjoga” felesleges zavart okoz. A szellemi tulajdonra és a dologra vonatkozó jogviszony jellege kétségtelenül azonos lehet, a jogviszony abszolút szerkezetű és kizáró jellegű. Mind a személyhez fűződő jogok, mind az iparjogvédelmi jogosítványok esetében azonban sokkal kifejezőbb és árnyaltabb, ha a jogviszony fogalmát önállóan munkáljuk ki. A tulajdonjoggal való azonosítás esetén nincs lehetőség olyan finom megkülönböztetések kimutatására, mint pl. a szellemi alkotások esetén a vagyoni és a nem vagyoni jogosítványok külön csoportosítása és kezelése.

Hasonlóan vitatott, hogy a vállalat lehet-e a tulajdonjog tárgya. Van olyan álláspont (*Sárközy*), amely szerint a Ptk. 94. §-a (2) bekezdését ki kell terjeszteni a vagyonegységekre (üzlet), illetve a vállalatra, mert a vállalat értéke nem azonos a vagyonmértékben szereplő tárgyak értékével. Más álláspont szerint (*Petrik*) az a nézet, hogy a vállalat a tulajdonjog tárgya lehet, nem megalapozott.

Különösen a jogalkalmazásban kelthet bizonytalanságot, hogy adott esetben, milyen jogviszonyról van szó, melyik jogszabályt kell alkalmazni. Valójában a vállalat („üzlet”, „intézmény”) „eladása” vagy „átruházása” jogi szimplifikáció. A vállalat átruházásának lehet alapja egyetlen gazdasági döntés, s többnyire ezt tekintik a vállalat „eladásának”. Ezt a döntést azonban le kell fordítani a jog nyelvére, a különféle jogviszonyokat minősíteni kell, és külön-külön jogi aktusokkal kell megteremteni a jogviszonyban a jogutódlást. E jogviszonyban értelmetlen tehát a „vállalat” átruházásáról beszélni. Helyesen tehát a vállalat (üzlet, intézmény) *nem lehet tulajdonviszony tárgya*. Ez azonban nem érinti azt, hogy a vállalat feletti jogosultságot megtestesítő értékpapír (részvény), illetőleg forgalomképes üzletrész már lehet.

Ha azonban nem a vállalat az adásvétel tárgya, hanem a vállalat (a gazdasági társaság) üzletrésze, részvénye, akkor a vállalat irányításában (*a gazdasági hatalmat gyakorló személyében*) *következik be alanycsere* a részvények, üzletrészek többségének megszerzésével. Ez azonban nem jár együtt a jogi személy vállalat megszűnésével. A „tulajdonosváltás” a vállalatirányítás (a gazdasági hatalom) alanyának megváltozását jelenti, s abban a szférában döntő és érdemi fordulatot jelent; adott esetben azonban a külső jogi formákat ez a változás érintetlenül hagyja, hiszen a polgári jogi forgalomban alanyként megjelenő személy nem változik, különösen, ha a goodwill, a bevett cégnev a jogi személy változatlan továbbműködését indokolja.

Ugyanígy hibás üzletek eladásáról szólni. Az üzlet a köznyelvben világos fogalom, a jogban viszont bizonytalanok a fogalom körvonalai, beletartozik a helyiség, amit bérelnék (vagy amely tulajdonban áll), a helyiségben lévő berendezési tárgyak (ugyancsak használatban vagy tulajdonban is lehetnek), az az áru, amelyet az üzletben értékesítenek (még bizonytalanabb lehet a jogi helyzete: tulajdonban állhat, de lehet bízománnyban vagy más kötelmi jog címen az üzletben), s ami miatt különösen körvonalmazhatatlan az üzlet fogalma: ez az egység része egy nagyobb egységnek, valamely kereskedelmi vállalatnak. S ez a nagyobb egység az, amelyik rendszerint a jogi személy, amelyiket a jogok és köteleességek egységesen illetik vagy terhelik - s ki tudja megállapítani, hogy ebből a teherből vagy haszonból mi jut az „üzletre”.

Külön kérdés a „*vagyon*” fogalma. Jogszabályaink gyakran a tulajdonnál szélesebb kört jelölő vagyon fogalmát használják. A vagyon egy adott jogalany anyagi természetű (pénzben kifejezhető értéket jelentő) jogainak és kötelezettségeinek összessége. A fogalom jelentéstartalma tehát kiterjed az adott jogalany tulajdonában lévő dolgokra, az őt megillető jogokra, illetőleg terhelő követelésekre és tartozásokra. A vagyon természetesen nem azonos a tulajdonjogi jogosítványok összességével, idetartoznak más vagyoni értékkel bíró jogok (használati jogok stb.). Az örökhatályú vagyona mint egészről rendelkezhet, a házastársnak a Cs.jt. szerint közös és különvagyonra van.

Helyes az a tendencia, hogy a jogrendszer egyre nagyobb jelentőséget tulajdonít a használati és egyáltalán az ún. vagyoni értékű jogoknak. Ez azonban nem jelentheti, hogy a vagyon a tulajdonjog tárgya legyen; hasonlóképpen, mint a vállalat esetében a fogalmkörbe tartozó jogviszonyok mindegyikének külön-külön sorsa van, a jogváltozások mindegyik viszonyban önállóan mennek végbe, még ha egyetlen tény (pl. a halál) hatására is.

A dolgok osztályozása

2. A dolgok osztályozása többféleképpen történhet. Az osztályozásoknak az az alapja, hogy bizonyos jogviszonyokban eltérő feltételek, illetőleg következmények fűződnek a dolgokhoz (pl. adásvétel esetén más az ingó és más az ingatlan dologra vonatkozó szabályozás). A dolgok legáltalánosabban elfogadott csoportosítása: *az ingó és az ingatlan dolog* megkülönböztetése.

A pénz és a bankszámlapénz

3. A pénzre és az értékpapírokra is a tulajdonjog szabályait kell alkalmazni, amennyiben a törvény kivételt nem tesz.

A *pénz* forgalomképes, helyettesíthető dolog. Kétféle pénz között kell különbséget tennünk: *a)* a pénzt mint értékmérő, forgalomban levő fizetési eszköz, valamint *b)* az értéket képviselő pénzdarab (aranypenz, muzeális értékkel bíró bankjegy stb.). Az utóbbiakra a dologra vonatkozó általános szabályok irányadók. Amikor a Ptk. pénzről szól, ezen a forgalomban levő, fizetési eszközként használatos pénzt kell érteni, legyen az akár érme, akár bankjegy. Idetartoznak a külföldi fizetőeszközök is, azzal azonban, hogy forgalmukra a pénzügyi (devizális) szabályokat is alkalmazni kell. A polgári jogban a pénzzel kapcsolatos egyik jelentős szabálya az, hogy ha valakire pénzt ruháznak át, akkor is tulajdonossá lesz, ha az átruházó nem volt tulajdonos (Ptk. 119. §-a). Ez a szabály a pénz természetéből következik; a pénz annak a tulajdonává válik, aki felette rendelkezik. A pénzforgalom jellege olyan, hogy aki pénzt fogad el, nem köteles vizsgálni, hogy a szolgáltatást teljesítő (a pénzzel fizető) miképpen jutott a pénzhez. A pénzzel rendelkező személyt természetesen a Ptk.-nak ez a szabálya nem teszi tulajdonossá, hiszen a rendelkezés a pénz megszerzőjére vonatkozik, azt védi és csak akkor, ha a pénzt reá átruházták. Nem lehet a pénz feletti rendelkezés megszerzésének minden esetét „átruházásnak” tekinteni (a tolvaj nem lesz tulajdonos, de ha a lopott pénzen vásárol, az eladó megszerzi a pénzt). Ugyancsak nem „átruházás”, ha a pénz átadásának nincs érvényes jogcíme (pl. a kiskorú gyermek szülei pénzét nem ruházhatja úgy át, hogy azon a rosszhiszemű szerző tulajdonjogot szerez). Ennyiben nem értek egyet Gárdos Istvánnal. Abban viszont elfogadom álláspontját, hogy pénzkölcsön esetén a pénz tulajdonjogának időleges átruházása történik meg, amely során a pénzösszeg átvevője adóssá válik, aki lejáratkor köteles a kapottal megegyező összegű pénzt a hitelező tulajdonába bocsátani. Ez a meghatározás a bankkölcsön esetén is megállja a helyét, annak ellenére, hogy a Ptk. a pénzösszegnek az adós részére való „rendelkezésre bocsátásáról” szól. Bankkölcsön esetében is a kölcsönösszeg *tulajdonba adásáról* van szó, a pénz tulajdonjogának átszállása a kölcsön fogalmi eleme (Bankjog a gyakorlatban; szerk.: Petrik F.: Economix, 1990. 41. o.).

A pénzzel azonos jogi megítélés alá esik véleményünk szerint a *bankszámlapénz*, tehát a fizetési forgalom lebonyolítására szolgáló bankszámlán kimutatott, bankkal szembeni látra szóló követelés. A modern gazdaságban a forgalomban levő pénz nagyobb része nem bankjegy és érme, hanem bankszámlán levő bankszámlapénz, amely meghatározott személyeket illető követelés. Ennek alapján a bankszámla tulajdonosa bármikor követelését valóságos pénzre válthatja át. Egyetértünk tehát Gárdos Istvánnal abban, hogy a bankszámla-követeléseket is *pénznek kell tekinteni* (Bankjog a gyakorlatban, 44. o.).

Az értékpapír

4. A tv. szerint az értékpapírokra is a tulajdonjog szabályait kell megfelelően alkalmazni. Az értékpapír olyan okirat, amely a benne tanúsított jogosultságot testesíti meg, és ezáltal lehetővé teszi a jog *a forgalomban való részvételét* (L. a XXVIII/A. fejezethez fűzött magyarázatot.).

A Legfelsőbb Bíróság 1/2000. PJE számú jogegységi határozata a névre szóló részvény forgatmányozásáról szól:

„A Gt. alapján a részvény átruházható értékpapír. Az átruházás a tulajdonjogban szerzőmódot jelent, ami minden esetben jogcímet tételez fel. A tulajdonátruházás tehát kétféle jogügyletből áll: a tulajdonjog-átruházásra vonatkozó kötelezettségvállalásból mint jogcímet teremtő kötelező ügyletből (szerződés) és a tulajdonátszállást eredményező átruházó (rendelkező) ügyletből. Ez a kettősség áll a részvényátruházásra is, vagyis részvényátruházásnál is különbséget kell tenni a jogcímes ügylet (legtöbbször szerződés) érvényes létrejötte és a tulajdonátszállást eredményező forgatmány között.” (MK 2000/54. sz.)

Az emberi test

5. Az emberi test nem lehet birtokba vehető dolog, így tulajdonjog tárgya sem. A leválasztott, önállósult, élettelené vált rész már tárgy, így birtokba vehető dolog lehet (a levágott haj, a vér). „Ugyanígy más megítélés alá esik a meghalt ember teste, a hulla is. A holttesttel, a hullával kapcsolatban a halott hozzátartozóinak személyi jogban elismert kegyeleti joguk van. Az is megengedett, hogy tudományos kísérlet, oktatás stb. céljára holttestek legyenek beszerezhetők, ilyen célra az élő ember halála utáni időre rendelkezhetik hullájával. Ezek a tudományos vagy kísérleti célra szolgáló holttestek testi dolognak minősülnek, és a polgári jogi forgalom tárgyai is lehetnek.” (A Polgári Törvénykönyv magyarázata, 1981. 448. o.)

Az ember élő szervével az egészségügyi jogszabályok előírásának megfelelően rendelkezhet (az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. tv. 204. és köv. §-ok), hasonlóan az egyes testrészeinek más személy részére szervátültetés céljára való felajánlásához.

A természeti erők

6. A dolog módjára hasznosítható természeti erőkre is a tulajdonjog szabályait kell alkalmazni. Természeti erő e rendelkezés alkalmazásában a villamos energia. A többi energiahordozó már tárgy, tehát dolog (pl. az ásvány, a szénhidrogén). A vízi erő is lehet természeti erő. E rendelkezés alkalmazásában tehát *természeti erő az a természettudományos (fizikai, kémiai stb.) úton meghatározható jelenség, amely vagyoni értékű szolgáltatások alapja (hordozója).*

Ptk. 95. § (1) A tulajdonjog kiterjed mindarra, ami a dologgal olyképpen van tartósan egyesítve, hogy az elválasztással a dolog vagy elválasztott része elpusztulna, illetőleg az elválasztással értéke vagy használhatósága számottevően csökkenne (alkotórész).

(2) A tulajdonjog kétség esetében kiterjed arra is, ami nem alkotórész ugyan, de a dolog rendeltetésszerű használatához vagy épségben tartásához rendszerint szükséges, vagy azt elősegíti (tartozék).

A dologkapcsolatok

1. A dologkapcsolatok egyik típusa a fődolog és a mellékdolog (accessorium) kapcsolata.

A dologkapcsolatok e típusához tartozik: az alkotórész, a tartozék, a gyümölcs és a növedék.

Az adott tulajdonviszonyban lényeges lehet annak megállapítása, hogy mely dolog tartozik a tulajdonjog tárgyához. Ennek megítélése különösen összetett dolog esetében okoz nehézséget. Az összetett dolgok sorában is különös figyelmet kell szentelnünk a fődolog és a mellékdolog kapcsolatára, ugyanis a tulajdonjog terjedelmét a dolog ilyen minősége döntheti el. Mellékdolognak minősül az a dolog, amely a fődologgal függő helyzetben van, és a fődolog jogi helyzete határozza meg a mellékdolog jogi helyzetét is. Tulajdonjogviszony esetében ez azt jelenti, hogy a fődologra vonatkozó tulajdonjog kiterjed a járulékos dologra is.

a) *Az alkotórész* a dologgal a legszorosabban egyesített dolog. Olyannyira tartósan, hogy az elválasztással a dolog vagy elválasztott része elpusztulna, illetőleg az elválasztással értéke vagy használhatósága számottevően csökkenne. Az alkotórészre tehát a fődologra vonatkozó tulajdoni, tulajdonjogi hatások automatikusan kiterjednek. A tulajdonjog tárgyai külön akkor lehetnek, ha a fődologtól elkülönítik őket. Ez a tartós kapcsolódás tehát egyrészt fizikai kapcsolatot, másrészt gazdasági (gazdaságossági) kapcsolatot jelent a fő- és a járulékos dolog között.

b) *A tartozék* olyan dolog, amely a fődologgal nem fizikai, hanem gazdasági (gazdaságossági) kapcsolatban van, tehát amely a dolog rendeltetésszerű használatához vagy épségben tartásához rendszerint szükséges vagy azt elősegíti. A tartozék különválhat a fődologtól, külön jogi forgalom tárgya lehet, azonban a fődolog rendeltetésszerű használatához szükség van rá, vagy a használatot elősegíti. A tartozék mindaddig a fődolog sorsát követi, amíg ezzel ellentétes jogi tények nem válnak nyilvánvalóvá, pl. a felek úgy egyeznek meg, hogy a lakatot kulcs nélkül is megvásárolják, a gumicsónakhoz nem a tartozékként szereplő evezőket használják stb.

c) *A gyümölcs* a dolognak olyan hozadéka, amely a dologból (a termékenyből) állandóan és szabályosan keletkezik, anélkül, hogy a fődolog minősége megváltozna. Gyümölcs lehet *természetes* gyümölcs és *jogi* gyümölcs. A természetes gyümölcs a növényvilág körébe tartozó (gyümölcs, zöldség, búza, fa stb.), valamint az állatvilágban bekövetkező gyümölcsözés (az állat gyapjúja, teje, de a természetes állatszaporulat is ide sorolandó). Gyümölcs továbbá a föld méhének kitermelése is, bár ennek jogi sorsára sajátos szabályozás vonatkozik.

d) *A növedék* a gyümölcsnél részben tágabb, részben szűkebb fogalmat jelöl. A növedék ugyanis mindazokat a dolgokat jelenti, amelyek utóbb váltak a fődolog alkotórészévé. Ehhez képest az el nem választott gyümölcs is növedék, a föld alkotórésze. Az elválasztással azonban megszűnik növedék lenni. Ugyanakkor a földhöz mesterségesen hozzáépített alkotórész is növedék, ezt azonban szoros értelemben nem tekinthetjük a dolog gyümölcseinek, mivel nem természetes módon keletkezett.

Dologkapcsolat a bírói gyakorlatban

2. A dologkapcsolat minősítésnek a legkülönfélébb jogviszonyokban van jelentősége, s nem is elsősorban a tulajdoni perekben.

Különösen sok gondot jelentett a bírói gyakorlatban a közterületen emelt *pavilon* minősítése (ez adóperekben is előfordult). A bírói gyakorlat egyre inkább hajlik arra, hogy a „tartós egyesítés” fogalmának értelmezésénél ne csak a fizikai kapcsolódásra legyen figyelemmel, az alkotórészi *minősítést a dolog jogi jellege is* befolyásolja. Pl. a pavilon esetében az, hogy a pavilon *közterületen* fekszik. A közterület jogi minősége ugyanis nem az, hogy ott építményeket emeljenek, hanem, hogy a területet szabadon használják és csak kivételesen hasznosítsák építmények elhelyezésére. „A földterületbe való mechanikus bekapcsolás ellenére a bekapcsolt dolog továbbra is megtartja ingó jellegét és így tartozéki minőségét, ha az ingatlanba való beolvasztás nyilvánvalóan ideiglenes célzatú (víz-, villany-, szennyvízvezeték-bekapcsolás).” (K. törv. I. 25286/1990.)

További példák a bírói gyakorlatból:

„Tény, hogy az ingatlanon maradtak fel nem használt *építőanyagok* is, ezt az alperesek sem tagadták. A Ptk. 95. §-ának (1) és (2) bekezdésében foglalt rendelkezésekből következően, az ingatlan adásvételi szerződésben foglalt kikötés (külön megállapodás) hiányában az alperesek az ingatlan alkotórészének vagy tartozékának nem minősülő ingókon nem szerezhettek tulajdonjogot.” (P. törv. I. 20959/1986.)

- A telken épült *garázs* a telek alkotórésze, így a tulajdonjog szempontjából a földolog - a telek - jogi sorsát osztja. Mindebből nem következik, hogy ugyanazon a telken épült lakásra és garázsra ne lehetne külön-külön bérleti szerződést kötni, de az sem következik, hogy a lakás bérletje a lakás bérleti díja fejében külön ellenszolgáltatás nélkül használhatná a garázst (P. törv. II. 20422/1967.). (A Polgári Törvénykönyv magyarázata, 1981. 453. o.)

- A *pince* attól függően alkotórésze a teleknek, hogy önállóan ingatlan-nyilvántartásba vehető-e vagy sem. Az a pince, amelynek bejárata a pince tulajdonosának tulajdonában álló földrészletből nyílik, a földrészlet alkotórésze, a közterületre nyíló pince - miután önállóan tárgya lehet az ingatlan-nyilvántartásnak - nem alkotórész (P. törv. I. 21116/1970. - BH 1971/4. sz. 6741. - PJD V. 25. és 62. sz.).

- A *pajta* a bírósági gyakorlat szerint az ingatlan tartozéka (P. törv. I. 20151/1964. - BH 1964/3. sz. 4199.). Van azonban olyan pajta is, amely a telken olyan tartósan van építve, hogy elválasztással elpusztulna, illetve értéke, használhatósága számottevően csökkenne. Az ilyen pajta az ingatlan alkotórésze, és annak jogi sorsát osztja (P. törv. I. 21151/1964. - BH 1964/3. sz. 4199.).

Osztható szolgáltatás

3. A dologkapcsolati minősítésnek a szerződésszegés miatti perekben is gyakran jelentősége van. (Meggjegyezzük: ezekben az esetekben nem mindig dologszolgáltatásról van szó, vállalkozási szerződés esetében pl. arról kell dönteni, hogy az esküvői vacsora osztható vagy oszthatatlan szolgáltatás-e.) Jogi hatása e minősítésnek az, hogy az oszthatatlan szolgáltatás egyik részére vonatkozó szerződésszegés következményei az egész szerződésre beállnak [Ptk. 317. § (1) bek.].

A közút tartozéka

4. „Külterületen az 1945. január 1. napja előtt létesített közút részsüjének külső szélétől számított 2 méter távolságon belül ültetett - összefüggő üzemi gyümölcsöshöz nem tartozó - fáknek a kezelése, fenntartása és pótlása az illetékes útfenntartó állami szervnek a joga és kötelessége. A fákat a földtulajdonos csak akkor vághatja ki, ha erre az útfenntartó állami szerv is engedélyt (hozzájárulást) ad.

A kérdéses fák tulajdonjoga - ezekkel a korlátozásokkal - a föld tulajdonosát illeti, a földtől elvált fákkal a földtulajdonos rendelkezik” (XXVI. sz. PED; PEH 51. o.).

Ptk. 96. § A föld tulajdonjoga a föld méhének kincseire és a természeti erőforrásokra nem terjed ki.

Ptké. II. 11. § Az épület tulajdonjogára vonatkozó rendelkezéseket a törvény hatálybalépésekor már meglevő épületek tekintetében is alkalmazni kell.

Ptké. I. 78. § Az épület tulajdonjogára vonatkozó rendelkezéseket a Ptk. hatálybalépésekor idegen földön már meglevő épületek tekintetében is alkalmazni kell.

Jegyzet: Lásd az 1993. évi XLVIII. törvényt a bányászatról, a koncesszióról szóló 1991. évi XVI. törvény 1. § (1) bekezdését és a vízgazdálkodásról szóló 1995. évi LVII. törvény 6. § (1) bekezdés a) pontját.

A föld tulajdonjogának terjedelme

A föld tulajdonjogának terjedelmét nem csupán vízszintes irányban kell körülhatárolni, hanem ugyanezt meg kell tennünk a föld feletti és a felszín alatti rétegek vonatkozásában is. A Ptk. egyetlen vonatkozásban ad szabályozást: a föld méhének kincseire és a természeti erőforrásokra nem terjed ki a föld tulajdonjoga. A *föld feletti légtér* vonatkozásában a törvénynek más szabályai adnak eligazítást, nevezetesen azok, amelyek az állami tulajdon kizárólagos tárgyait határozzák meg. A Ptk. 172. §-a ugyanis - a föld méhének kincsei és más dolgok mellett - az állami tulajdon kizárólagos tárgyának nyilvánítja az ország területe feletti légteret [az 1990. évi XIV. tv. 10. §-ával módosított 172. § d) pont]. Ez indokolatlan. A föld feletti légtér vonatkozásában a közjog szabályai állapíthatnak meg korlátozásokat. A föld tulajdonosának jogosítványai viszont arra kiterjednek, hogy a *föld rendeltetésének megfelelően* rendelkezzen a föld feletti légtérrel, s ennek megfelelően - az ingatlan beépítésére vonatkozó szabályok szerint - akár néhány száz méteres légoszlopot is igénybe vegyen. A közjogi szabályok lehetővé teszik azt is, hogy az ingatlan légteret közérdekből bizonyos légvezetékek elvezetésére igénybe vegyék, és e célból az ingatlant kisajátítsák, illetőleg a légvezeték tűrsére kötelezzék a tulajdonost. Ezekben az esetekben a korlátozás mértékének megfelelő kártalanítást lehet igényelni.

A földre vonatkozó tulajdonjog a föld felületétől lefelé is olyan mértékig terjed, amilyen területre a föld rendeltetésszerű használatához az ingatlan tulajdonosának szüksége van. Ezeket a lehetőségeket is többnyire igazgatási szabályok határolják körül (kútfrás, pinceépítés stb.). A közterületre - tehát nem a telekre - nyíló pince nem alkotórésze a földnek, így önállóan szerepel a földnyilvántartásban. Ha kijárata földrészleten van: a földhöz tartozik.

A Ptk. módosításai megerősítették azt a tételt, hogy a föld méhének kincsei kizárólag az állam tulajdonában vannak. A törvény ettől eltérően rendelkezhet (Ptk. 172. §). A természeti erőforrásokról a Ptk. - ilyen szóhasználat - máshol nem tesz említést. A most tárgyalt 96. § önmagában nem dönti el a föld méhének kincseire és a természeti erőforrásokra vonatkozó tulajdonjogot. Következésképpen, ebből olyan magyarázat sem adódik, hogy ezek kizárólag állami tulajdonban állnak. E szabály lényege az, hogy a földtulajdonos - a föld megszerzésekor - nem szerez tulajdonjogot a föld méhének kincseire és az abból fakadó természeti erőforrásokra. Ezek tulajdonjogának megszerzéséről külön szabályok szólnak. A bányászatról szóló 1993. évi XLVIII. törvény határozza meg a bányászati jog terjedelmét és jogosultjait. E törvény szerint a törvény hatálya alá tartoznak a szilárd ásványi nyersanyagok, így a szenek, ércek és egyéb ásványi anyagok, a perlit, csillám, azbeszt, homok, márvány stb.; továbbá a folyékony és gáznemű ásványi nyersanyagok, így a kőolaj, földgáz, szénsav stb. A koncesszióról szóló, többször módosított 1991. évi XVI. tv. kizárólagos állami tevékenységnek és *koncessziókötelesnek* minősíti a bányászati kutatást és kitermelést, valamint az ezzel összefüggő bányászati melléktevékenységeket. E körbe tartozónak véljük a hévizet, hőforrást és a vízforrást. Ezekről az 1995. évi LVII. törvény rendelkezik, amelynek hatálya alá tartoznak többek között a felszín alatti vizek. E törvény rendelkezik arról is, hogy ezek a vizek állami tulajdonban vannak, és azokkal az állam a törvényben foglaltak szerint rendelkezik.

Természeti erőforrás mindaz, ami nem vonható a föld méhének kincse fogalma alá. Természeti erőforrás így pl. az az energia, amely a földből előtör (l. a 94. §-hoz fűzött magyarázatot).

Ptk. 97. § (1) Az épület tulajdonjoga a földtulajdonost illeti meg.

(2) Az építkezőt illeti meg az épület tulajdonjoga, ha törvény vagy a földtulajdonossal kötött írásbeli megállapodás így rendelkezik.

(3) A földtulajdonost az épületre, az épület tulajdonosát pedig a földre elővásárlási jog illeti meg.

Jegyzet: A Ptk. 97. § (2) és (3) bekezdése az 1991. évi XIV. törvény 5. §-ával megállapított szöveg. Az 1991. évi XIV. törvény 16. § (3) bekezdése értelmében a törvény hatálybalépésekor már megkezdett építkezés esetén az épület tulajdonjogára a korábbi rendelkezéseket kell alkalmazni. Az 1991. évi XIV. törvény hatálybalépésének napja 1991. június 9.

Az aedificium solo cedit elvének érvényesülése

1. Ez a szabály rendezi az idegen földön emelt épület tulajdonjogát. A polgári jog hagyományos szabálya - az aedificium solo cedit elvének megfelelően - az épület és a föld tulajdonjogának egysége. Ez az elv a földön emelt épület alkotórészi minőségét fogadja el, s a Ptk.-t megelőző joggyakorlatban ez meglehetősen szigorú szabály volt. A törvény megalkotásakor a Ptk.-ban is általánosan érvényesült ez a szabály: a föld tulajdonjogában osztozik az épület tulajdona is. Jogpolitikai elvként fogalmazódott meg, hogy az ingatlanok lehetőség szerint egy tulajdonosa legyen. Ennek megfelelően a korábbi szabályok szerint ráépítéssel nem közös tulajdon keletkezett, hanem a körülményektől függően vagy a földtulajdonosnak, vagy a ráépítőnek juttatta a törvény az egész ingatlan tulajdonjogát.

A Ptk. 1977. évi módosítása szakított ezzel a túlságosan merevnek bizonyult elvvel.

A földtulajdon korlátozott volta, az építési lehetőségek, az építési igények rohamos növekedése gazdaságilag tarthatatlanná tette ennek a merev szabálynak a fenntartását.

A Ptk. 1977. évi módosítása az idegen tulajdonban álló földön emelt épület jogi helyzetének rendezése érdekében lehetővé tette az épületre külön tulajdonjog megszerzését azzal, hogy az épület tulajdonosának földhasználati jogot biztosított. Ez a megoldás *osztott tulajdont* hoz létre, úgy rendezi az épület tulajdonjogát, hogy sajátos módon megosztja a tulajdonjogot a föld és az épület tulajdonosa között. Szemben a közös tulajdonnal (ami eszmei hányadok szerinti jogközösség) a földhasználati jog: ingatlanrészek szerinti jogközösség a föld és az épület tulajdonosa között. Az épület tulajdonjogának átruházásával (öröklésével) a földhasználati jog ex lege átszáll az új tulajdonosra is. A főszabály természetesen továbbra is az, hogy az épület követi a föld jogi sorsát: a földtulajdonost illeti az épület tulajdonjoga is. Az idegen földre történő építésre a 137. § irányadó. A Ptk. tehát fenntartja az aedificium solo cedit szabályát, de alóla kivételeket enged.

A földhasználat: osztott tulajdon

2. Az épület tulajdonjoga az építkezőt a) a földtulajdonossal kötött írásbeli megállapodás alapján vagy b) a törvénynél fogva illeti meg.

A földhasználatról szóló *megállapodásban* az építkező, illetőleg a föld tulajdonosa arról rendelkezik, hogy földhasználati jogánál fogva az épület tulajdonosa jogosult a föld, illetőleg meghatározott földrészlet használatára és hasznai szedésére, valamint köteles viselni az ennek fenntartásával járó terheket. A földhasználati jog az épület tulajdonjogának örökléssel vagy átruházással történő megszerzése esetén az épület új tulajdonosát változatlan feltételekkel megilleti. Véleményünk szerint ez utóbbival ellentétes szerződéses kikötésnek helye lehet. Ha azonban a szerződésben a felek ettől eltérően nem állapodtak meg, ez a szabály irányadó.

Törvénynél fogva illeti meg az építkezőt az épület tulajdonjoga a Ptk.-nak a ráépítésre vonatkozó rendelkezései szerint. Ennek megfelelően, ha a ráépítő megszerzi a föld, illetőleg a föld megfelelő részének tulajdonjogát (ha az épület értéke a föld megfelelő értékét lényegesen meghaladja), a bíróság a földtulajdonos kérelmére megállapíthatja, hogy a ráépítő csak az épület tulajdonjogát szerezte meg. Ebben az esetben a ráépítőt a földön földhasználati jog illeti meg [137. § (2) bek.]. Ebben az esetben az épület tulajdonosát az épület fennállásáig illeti meg a földre a földhasználati jog (Ptk. 1991. évi XIV. tv. 9. §-ával módosított 155. §-a).

A megállapodás alapján létrejövő földhasználatot a Ptk. - az 1977. évi módosítása előtt - csak abban az esetben engedte meg, ha a megállapodás a földtulajdonossal az építkezés befejezése előtt jött létre, de nem kívánt ehhez írásbeli formát. 1978. március 1-je óta a szerződést írásban kell megkötöni, s mód van erre az építkezés befejezése után is.

A tulajdonjognak a földtulajdontól való elválására csak épület tekintetében kerülhet sor, más jellegű építmény, pl. kerítés, gazdasági melléképület tekintetében nem lehet ilyen írásbeli megállapodást kötni. Álláspontunk szerint viszont beépített földrésztelre, illetőleg beépített földrészteltől el nem különített telken épülő épületre is kiterjedhet ez a megállapodás, ha rendészeti szabályok egyébként ezt nem gátolják. Ezekre az épületekre is lehet tehát önálló tulajdonjogot szerezni. A Ptk. II. 11. §-ának rendelkezése szerint nincs akadálya, hogy a Ptk. 1977. évi módosításának hatálybalépése előtt emelt épületekre vonatkozóan is kössenek a felek ilyen megállapodást. A szerződésnek viszont visszamenő hatálya nem lesz.

Osztott tulajdon esetében a tulajdonosokat kölcsönösen *elővásárlási jog* illeti meg. Ennek megfelelően a földtulajdonost az épületre, az épület tulajdonosát pedig a földre elővásárlási jog illeti meg. Az elővásárlási jog gyakorlására - a Ptk. 373. §-ában szabályozott módon - a vonatkozó rendelkezéseket megfelelően alkalmazni kell, továbbá az ezzel kapcsolatos bírói gyakorlatban kialakult szabályokat is (PK 9. sz. áf., PEH 89. o.).

Osztott tulajdon az ingatlan-nyilvántartásban

3. Az ingatlan-nyilvántartásra vonatkozó szabályok [többször módosított 1997. évi CXLI. tv. 12. § a) pont] szerint önálló ingatlanként lehet nyilvántartani az épületet, ha az nem, vagy csak részben a földrésztel tulajdonosának tulajdona. E szabályt megfelelően alkalmazni kell más építményekre is.

A megállapodáson (bírói határozaton) alapuló földhasználati jogot az egész földrésztelre vagy a földrésztel természetben vagy területi mértékben meghatározott részére be lehet jegyezni [27/1972. (XII. 31.) MÉM r. (a továbbiakban: Vhr.) 13. § (1) bek.], a jogosultat nem név szerint, hanem az épület *mindenkori tulajdonosára utalással* kell bejegyezni, ha és amikor az épületet önálló ingatlanként nyilvántartják. A jogszabály erről nem rendelkezik, de véleményünk szerint a földhasználati jogot a föld *eszmei hányadára* is be lehet jegyezni. (A bekezdés hatályos szövege itt található)

A Ptk. II. 11. §-a szerint az épület tulajdonjogára vonatkozó rendelkezéseket a törvény hatálybalépésekor már meglévő épületek tekintetében is alkalmazni kell.

X. fejezet

A TULAJDONJOG TARTALMA ÉS VÉDELME

A birtoklás joga

Ptk. 98. § A tulajdonost megilleti a birtoklás joga és a birtokvédelem.

A fejezet tartalma

1. Ez a fejezet rendelkezik a tulajdonjog tartalmáról és védelméről. A tulajdonost alanyi jogok illetik és kötelezettségek terhelik. A tulajdonjog tartalmát kitevő jogok - külön-külön címek alatt - a birtoklás joga, a használat és a hasznok szedésének joga, valamint a rendelkezési jog. A kötelezettségekről szabályozást találunk a használat és hasznok szedésével kapcsolatban (Ptk. 100-108. §-ok), és a rendelkezési joggal kapcsolatban [Ptk. 112. § (2) bek., 113. és 114. §-ok].

A tulajdonjog tartalma

2. A magánjog klasszikus meghatározása szerint a tulajdonjog az a dologra vonatkozó legfőbb jog, amelynek alapján a tulajdonos mindenkét, akinek nincs a dologra vonatkozó joga, a dologtól eltiltani jogosult. Ez a definíció a tulajdonjog *másokat kizáró jellegére* helyezi a hangsúlyt. A tulajdonjog fogalmában a kizáró jellegre való utalás mellőzése és a tartalom pozitív (tehát a tevőleges emberi tevékenység körülírására irányuló) meghatározása a marxai tulajdonfogalom hatására vált a jogtudományban túlnyomóvá. E felfogást fejezi ki a Ptk. szövege is.

Ha a tulajdonjog lényegének a másokat kizáró jellegét tekintjük is meghatározónak - ez nem jelentheti, hogy tagadnánk a hagyományos triászra épülő szabályozás jelentőségét. Az áruviszonyok között működő tulajdon tartalma nem épülhet másra, mint a *birtoklás, használat és a rendelkezés* jogosítványaira. Ezt a triászt már csak azért sem mellőzheti a tulajdonjog, mert e részjogosítványokra jogintézmények épülnek (pl. birtokvédelem, használati jogok). A *birtoklásra* a haszonélvezet, a használati jog a használatra, az adásvétel pedig a *rendelkezésre* vonatkozó tulajdonosi jogosítványra épül - a legjellemzőbb eseteket említve.

Mit jelent a *birtoklás*, a *használat* és a *hasznosítás*, valamint a *rendelkezés* joga? Elvileg a dolog feletti korlátlan hatalmat jelenti, azt a hatalmat, amit valamely dologgal tenni lehet. Fizikai valóságot fejez ki: a tulajdon tárgyát más hatalmába adhatom, gyümölcsöztethetem, elpusztíthatom. Ezeket az objektív lehetőségeket foglalja magába a „hagyományos triász”. A tulajdonos személye, a hatalom gyakorlásának módja változhat, s ettől függően változik a tulajdon minősége is, a triász azonban objektíve azonos lehetőségeket jelöl.

Tudjuk ugyanakkor, hogy a tulajdonjog soha nem volt hiánytalanul körülírható a triásszal, még a tulajdonjog korlátlanágát valló polgári társadalom kezdeti szakaszában sem. Egyrészt, az állam von el a triászból több vagy kevesebb lehetőséget, s ezeket vagy magának tartja fenn (pl. közérdekű korlátozások okából és címén), vagy a tulajdonoson kívüli személyek engedik át, megcsonkítva így a triász teljességét. Ezt az elvonást az állam többnyire közvetlenül mint a közhatalom gyakorlója végzi.

Másrészt a tulajdonos a jogosítványairól - vagy azok egy részéről - egy vele jogviszonyban álló más személy javára lemondhat, vagy valamely jogviszony keletkezésével jöhet létre korlátozott tulajdonjog. Így a tulajdonjog korlátozása alapulhat polgári jogviszonyon (haszonélvezet, bérlet) vagy családjogi viszonyon (szülői felügyelet, apai hatalom, gyámság). Ennek megfelelően jelenhetnek meg a különféle jogrendszerekben a tulajdonosi jogosítványok teljessége nélküli tulajdonosok, és a dolog felett szinte teljes hatalmat gyakorló nem tulajdonosok (haszonélvezők, kezelők, bérlok stb.). S végül - amint arra már rámutattunk - a modern árutermelés egyik jellemzője, amikor valaki *gazdasági hatalma alapján* „kivérli” irányítja az áruforgalomban fellépő tulajdonos magatartását.

A felelősségkeletkeztető tulajdon

3. A tulajdon felelősségkeletkeztető hatású. Ez azt jelenti, hogy a tulajdonos közvetlenül érdekelt abban, hogy a dolog nyeresége a legkedvezőbb legyen, tehát abban is, hogy a dolog *veszteségét* minimalizálja. Így biztosítja a tulajdonjog a hasznok és a költségek számbavételét, s ami ezzel összefügg: a veszteségek elhárítását, csökkentését.

A tulajdon *felelősségkeletkeztető hatása* másrészt azt jelenti, hogy a dolog létével (működésével, tulajdonságával, állapotváltozásával) okozott kárért való helytállás-kötelezettségét a jog a tulajdonosra telepíti. A tulajdonjog társadalmi hasznossága folytán a tulajdonos közérdekű korlátozások eltűrésére vagy közérdekből tevőleges magatartásra is köteles.

A magyar Ptk. a használati joggal kapcsolatban állapít meg kötelezettségeket. Álláspontom szerint, a *tulajdonjog egészére* vonatkozik az, hogy a tulajdonjog-gyakorlás *kötelezettségvállalást* is jelent.

A birtoklás joga

4. A tulajdonjog tartalmának egyik legfontosabb jogosultsága a birtoklás és a birtokvédelem. E jog kimondásán túl a § részletes rendelkezést nem tartalmaz. A 187. § szerint a tulajdonos e joga alapján a dolgot hatalmában tarthatja. A tulajdonosnak joga van a birtokvédelemhez akkor is, ha a dolog időlegesen más személy birtokába kerül, vagy más személynek azon használati joga áll fenn. A tulajdonos a dolog birtokba bocsátását igényelheti attól, aki a dolgot jogosulatlanul birtokában tartja.

A tulajdonost a birtokvédelem tulajdonjoga alapján illeti meg. Vita esetén a bíróságnak a tulajdonjog kérdésében is határoznia kell. A tulajdonos jogcíme szerint részesül birtokvédelemben, és ezért - ha vitás a jogosultsága - mindig közvetlenül fordulhat birtokvédelemért a bírósághoz (l. a 188. §-hoz fűzött magyarázatot).

A használat és a hasznok szedésének joga

Ptk. 99. § A tulajdonos jogosult a dolgot használni és a dologból folyó hasznokat szedni, viseli a dologgal járó terheket és a dologban beállott azt a kárt, amelynek megtérítésére senkit sem lehet kötelezni.

A dolog használata

1. A tulajdonos tulajdonjogának jelentős eleme a használat és a hasznok szedésének joga. Ezt a jogát - mint más jogosultságait is - csak törvény korlátozhatja. Nem értünk egyet tehát azzal, hogy a tulajdonost a dolog használatának joga - a korábbi elméleti felfogás szerint - olyan módon illeti meg, „hogy a tulajdonos a jogát a saját, valamint együttélő családtagjai szükségleteinek kielégítésére fordíthatja” (Világhy M.-Eörsi Gy.: Magyar polgári jog. I. Általános rész. Tulajdonjog, 1973. 295. o.). A használati jog törvényi korlátozását tartalmazza pl. a 100. §, illetőleg a közérdekű korlátozásokat engedő 108. §. „Bizonyos esetben már a tulajdoni igény keletkezése is megalapozhatja a használat jogát. Ennek folytán mondta ki a Legfelsőbb Bíróság, hogy közeli hozzátartozók között megvalósítani kívánt cél érdekében munkával, anyagi hozzájárulással vagy mindkettővel szerzett vagy létrehozott vagyontárgyaknak a közreműködésével arányos hányadára tulajdoni igény keletkezik és a résztulajdonost a használat joga megilleti (P. törv. I. 20288/1973. - BH 1974/4. sz. 157. - PJD VI. 50. sz.).” (A Polgári Törvénykönyv magyarázata, 1981. 465. o.)

A hasznok szedése

2. A hasznok szedése (gyümölcszedés) jelenti azoknak az előnyöknek megszerzését, ami a dologból származik (a terméknek, a terménynek, a szaporulatnak, a használati díjnak, a tőke kamatjövedelmének stb. megszerzését).

A hasznok szedésének joga jogszabálynál fogva vagy szerződés alapján más személyt illethet meg (pl. a haszonélvezőt, a haszonbérletet stb.). Ez a fennálló tulajdonjogot nem érinti.

A tulajdonjog egy-egy részjogosítványa ugyanis gyakorta kiválik a tulajdonjog triászából, és önálló intézményként funkcionál. Különösen vonatkozik ez a használati jogra, amelyre jogintézmények sora épül. Így a földhasználat, a haszonélvezet és a használat joga, valamint a telki szolgálat. Előfordulhat, hogy ezek valamelyikének fennállása miatt üressé válik a tulajdonjog, a tulajdonos gyakorlatilag nem tud jogosítványaival élni - ennek ellenére a tulajdonjoga továbbra is fennáll.

Használati jog közös tulajdon esetén

3. A közös tulajdon esetén a társtulajdonosok használati jogcíme a Ptk. 140. §-án, illetőleg megállapodásukon alapult. A *közös tulajdon megszüntetése* e megállapodásnak a hatályát általában nem érinti, a felek továbbra is a megállapodásukban foglaltaknak megfelelő mértékben használhatják az ingatlant. A használat jogcíme azonban megváltozik, mert az egyedüli tulajdonost a használat joga ettől kezdve a Ptk. 99. §-a alapján illeti meg. „Nem rendelkezik azonban jogszabály arról, hogy miként alakul a felek viszonya akkor, ha a tulajdonosok egyike a másik volt tulajdonostárs által lakottan szerzi meg annak a tulajdoni illetőségét, és a volt tulajdonostárs nem köteles a lakást átadni. A kialakult ítélkezési gyakorlat szerint ha a közös tulajdon megszűnik, de a volt tulajdonostársat a lakáshasználati jog továbbra is megilleti, akkor a felek jogviszonyára - bár a volt házastársak között nem jött létre lakásbérleti jogviszony - a lakásbérlet szabályait kell megfelelően alkalmazni olyan keretek között, amelyek nem haladják meg az így kialakult, új, sajátos jogviszony természetét. Ebből következően a felek jogviszonyára a perbeli esetben is a lakásbérlet szabályai, valamint a Ptk. vonatkozó rendelkezései megfelelően alkalmazhatók. A bérbeadó felmondhatja a bérleti jogviszonyt, ha a fizetésre megállapított időpontig a bérlet az esedékes bért nem fizette meg, és a fizetésre történő írásbeli felszólításnak sem tett eleget [Ptk. 441. és 442. §-a, 1/1971. (II. 8.) Korm. r. 71-72. §.]” (P. törv. 20411/1990. - BH 1991/3. sz. 104.)

A terhek viselése

4. A tulajdonjog nemcsak jogosítványokat, hanem a dolog tekintetében fennálló és keletkező felelősséget is a tulajdonosra telepíti. Ez a felelősség a tulajdonjog megszerzésével egyidejűleg keletkezik, ettől az időponttól kezdve terhelik a dologgal járó terhek és a kárveszély a tulajdonost. Jogszabály ettől eltérően nem rendelkezhet. „A teherviselés mint a tulajdonjog tartalma, a tulajdonjoghoz igazodik, és ezt nem érinti a különböző terhek befizetésével kapcsolatos pénzügyi stb. szabályozás. Ennek az elvnek az alapján mondta ki a Legfelsőbb Bíróság, hogy a gépkocsival kapcsolatos terhek viselésére a tulajdonos köteles, így a gépjárműadó és a kötelező felelősségbiztosítási díj befizetésére is. Az, hogy a gépjárműadó befizetésének kötelezettsége a vonatkozó pénzügyi jogszabály szerint kit terhel (azt, akinek a nevén a forgalmi engedély az adóév első napján szól), illetve, hogy ki a köteles az esedékessé vált kötelező felelősségbiztosítási díjat kiegyenlíteni (az üzemben tartó), a kérdés polgári jogi oldalát nem befolyásolja.” (A Polgári Törvénykönyv magyarázata, 1981. 466. o.)

Amikor tehát valaki a gépkocsi tulajdonjogát megszerzi, mind az adó, mind pedig a biztosítási díj fizetésének a kötelezettsége őt terheli, a korábbi időre megtérítési igényvel léphet fel a volt tulajdonossal szemben. Azt a szabályt, hogy a tulajdonos viseli a dologgal járó terheket és a dologban beállt azt a kárt, amelynek megtérítésére senkit nem lehet kötelezni, a *szerződéses kapcsolatban* a jogviszonyra vonatkozó szabályok szerint kell elbírálni. „Miótán a peres felek a szerződésben úgy rendelkeztek, hogy a nevelésre átadott állapotok a megrendelő tulajdonában maradnak, a vállalkozás szabályainak az alkalmazása az indokolt. A Ptk. 400. §-ának (1) bekezdése akként rendelkezik, hogy a megkezdett, valamint a befejezett, de át nem adott mű tekintetében a kárveszély a teljesítés lehetetlenné válására vonatkozó szabályok szerint oszlik meg a megrendelő és a vállalkozó között.” (P. törv. I. 20062/1987.)

A kár viselése

5. A tulajdonjog felelősségkeletkeztető hatásához tartozik az is, hogy a tulajdonosnak viselnie kell minden olyan kárt, ami a dologban keletkezik. A törvény e szabályhoz hozzáfűzi: „azt a kárt, amelynek megtérítésére senkit sem lehet kötelezni”. Jogi hatása e szabálynak csak annyi, hogy a tulajdonos kockázata az is, hogy megtalálja-e a károkozót. A dolog megsemmisülése vagy megrongálódása - ha a károkozó felelősségét nem sikerül megállapítani - a tulajdonos terhe. A szabálynak gyakorlati jelentősége a kötelmi kapcsolatokban van, a kárveszély viselése tekintetében ezért az adott jogviszonyra vonatkozó szabályok ismeretében kell állást foglalni.

E szakasz megfogalmazása a „dologban beállt kár” viseléséről rendelkezik. Ez a szabályozás túlságosan leszűkíti a tulajdonos felelősségét. Amint már rámutattunk: a tulajdonjog *általános jellegű felelősségkeletkeztető* hatásának az a jellemzője, hogy a tulajdonjog a tulajdonos személyére telepíti a *dologgal kapcsolatos felelősséget*, így különösen a költségek, károk *viselését*, érdekelte téve őt ezen költségek minimalizálásában.

Ptk. 100. § A tulajdonos a dolog használata során köteles tartózkodni minden olyan magatartástól, amellyel másokat, különösen szomszédait szükségtelenül zavarná, vagy amellyel jogaik gyakorlását veszélyeztetné.

A szomszédjogok szabályai

1. E rendelkezést a szomszédjog általános szabályának nevezik. A szabályozás azonban nemcsak a szomszédok, hanem „mások” szükségtelen zavarásától való tartózkodást, illetve más jogainak veszélyeztetésétől való tartózkodást írja elő: tehát a törvény a tulajdonjog gyakorlására vonatkozó általános magatartásszabályt tartalmaz. A Ptk.-ban foglalt szabálynak további hibája kétségtelenül az, hogy a jogalkotó elsősorban *ingatlanokra* és ezen belül is a magánszemélyek ingatlanhasználatára összpontosította figyelmét, s ebben az értelemben valóban *szomszédjogi* szabály. Holott mai viszonyaink között e rendelkezés jelentősége több ennél: a tulajdon használatának az *emberi környezet védelmével* való összhangját állítja követelményként a tulajdonosok elé. A tulajdonos a dologhoz fűződő jogait nem gyakorolhatja úgy, hogy azzal környezetét bármely módon sérti vagy veszélyezteti.

A Ptk. további szabályai ezt a generális klauzulát bővítik részletszabályokkal (101-106. §), de a bírói gyakorlat főként a 100. §-ban foglalt szabályból kiindulva dönti el a jogvitákat. Gyakran segítségül hívja azonban a rendészeti (egészségügyi, zajvédelmi, építésügyi stb.) szabályokat, amelyek a dolog használatának szakági szabályait állapítják meg. Hangsúlyozzuk: a Ptk. 100. §-ának alkalmazásában az igazgatási szabályokban előírt követelményrendszer a hatósági eljárásban irányadó, a *bíróságot nem köti*, a tulajdongyakorlás követelményszintjét ettől eltérően is megállapíthatja. Igazgatási szabályok sokszor engedélyeztetést is előírnak valamely tevékenység gyakorlásához. A bírói gyakorlat hangsúlyozza, hogy adott esetben az *engedély megadása* nem zárja ki a jogellenes joggyakorlás megállapítását. „A filmvetítés engedélyezése azonban nem jelenti azt, hogy a szomszédjogi szabályok megsértésével lehet e tevékenységet folytatni.” (P. törv. I. 20444/1988. - BH 1988/2. sz. 32.)

„Az alperesek a telekhatáron álló házuk tetőterének beépítését jogerős építési engedély alapján, az engedélyben foglaltaknak megfelelően végezték el... Önmagában azonban sem az építési engedély, sem az annak megfelelő kivitelezés nem dönti el az építési munkával kapcsolatos polgári jogi igényt. A felek jogvitájában - a fentieknek megfelelően - annak van jelentősége, hogy az alperesek építkezése zavarja-e a felpereseket az ingatlanuk birtoklásában [Ptk. 188. §-ának (1) bekezdése], és ez a zavarás szükségtelennek minősül-e (Ptk. 100. §-a).” (Pfv. II. 20896/1993. - BH 1994/5. sz. 245.)

Zaj okozása

2. A dolog használata során a tulajdonos nem okozhat *olyan zajhatást, ami másokat szükségtelenül zavar*. E vonatkozásban is figyelembe kell venni a települési környezet jellegét (lakóhely, üdülőhely, mezőgazdasági vagy ipari övezet), továbbá ehhez képest a *környezetvédelmi szabályoknak* a meg nem engedett zaj okozására vonatkozó rendelkezéseit. Az alperesek a filmvetítéssel a települési környezetben káros mértékű zajt okoznak. Ezért lehetőség van az 1976. évi II. tv. 43. §-ának alkalmazására, amely a károsodás korlátozását, megszüntetését vagy megfelelő védekezés kialakítását írja elő (P. törv. I. 20444/1987. - BH 1988/2. sz. 32.). (A zajvédelem az 1995. évi LIII. tv. 31. §-ában került szabályozásra.)

„A peradatok szerint a II. r. alperes az ének-, beszéd-, hangképzésoktatást naponta rendszertelen időszakban végzi. A Legfelsőbb Bíróság a felek érdekeinek összemérésével arra a megállapításra jutott, hogy a felperesek jogsérelmének a megszüntetése elérhető azáltal, ha az alperesek a sérelmes helyzetet előidéző, de kétségtelenül hasznos tevékenységet csak munkanapokon és naponta két órán keresztül végzik. Az ilyen módon szabályozott (korlátozott) alperesi tevékenység már nem járhat olyan eredménnyel, hogy a felperesek terhére birtokháborítást okozzon” (P. törv. I. 21096/1986.).

„Hangos zeneszolgáltatással megvalósított birtokháborítási perben a bíróságnak az eset körülményeire tekintettel meg kell határozni, hogy milyen műszaki megoldásokkal küszöbölhetőek ki azok a zajok, amelyeket a tulajdonos nem köteles eltűrni. A per adatai szerint az alperesek által üzemeltetett bár működése 1988. évben és 1989. évben is lehetetlenné tette a felperes ingatlanának a rendeltetésszerű használatát. Ezt az állapotot önmagában azzal az ítéleti rendelkezéssel nem lehet megszüntetni, hogy a bíróság meghatározza az alperesek által betartandó decibel értéket. A felperesnek ugyanis nincs módja ennek az ellenőrzésére, illetve nem várható el, hogy az előírás megsértése miatt minden esetben külön-külön fellépjen, esetleg újabb birtokháborítás megszüntetése iránti eljárást kezdeményezzen. A másodfokú bíróságnak igazságügyi műszaki szakértő bevonásával kellett volna felderítenie azt, hogy milyen műszaki eszközök alkalmazásával, illetőleg műszaki megoldások kivitelezésével küszöbölhetőek ki az éjszakai zeneszolgáltatással járó olyan zajok, amelyeket a felperes nem köteles eltűrni.” (P. törv. I. 20295/1991. - BH 1992/2. sz. 100.)

„Vendéglátó-ipari egységnek, szórakozóhelynek az idegenforgalommal és általában a városi élettel összefüggő éjszakai üzemen tartási lehetősége, az üzemen tartásához fűződő egyébként indokolt érdekek nem adnak alapot arra, hogy ez a tevékenység a lakosság életfeltételeit - amelyek közé tartozik a megfelelő éjszakai nyugalom biztosítása is - károsan befolyásolja. Az ilyen következményekkel is járó tevékenység sérti a települési környezetet. Ipari, kereskedelmi tevékenység folytatására és ezzel összefüggően az üzlethelyiség nyitva tartására vonatkozó jogosultság sem jogosít senkit arra, hogy ezzel a tevékenységgel szomszédait szükségtelenül zavarja. Ipari, kereskedelmi tevékenységet csak a települési környezet, a lakossági életfeltételeket károsan nem befolyásoló módon, mások birtoklásának a zavarása nélkül lehet folytatni. Ha az üzlet nyitva tartása esetén a zavarás más módon nem szüntethető meg, nem kizárt az éjszakai nyitva tartástól való eltiltás sem.” (LB Pf. IV. 21023/1984. - BH 1985/9. sz. 344. sz.)

Növényzet zavaró hatása

3. „*A szomszédos ingatlanon - különösen a közös határvonal közelében - levő növényzet zavaró, károsító hatása miatt a növényzet eltávolítása iránt indított perben mindenkor azt kell vizsgálni, hogy a növényzet szükségtelenül zavarja-e a szomszédot ingatlana birtoklásában, okoz-e kárt vagy fennáll-e a károsodás veszélye.*

A növényzet kivágására való kötelezésre kivételesen kerülhet sor, csak abban az esetben, ha az érdeksérelem más módon, így kártérítéssel sem hárítható el.”

A bíróság konkrét ügyben rámutatott: „A bíróság a körülmények helytelen értékelésével jutott arra a következtetésre, hogy a két szomszédos ingatlan határvonala közelében lévő négy fenyőfát ki kell vágni. A perben beszerzett szakértői vélemény és az egyéb adatok sem támasztják alá azt a megállapítást, hogy a tülevelek hullása gátolja a felperest az ingatlana birtoklásában (konyhakert létesítésében). Nem vette figyelembe a megyei bíróság a szakértő által jelzett körülményt, hogy a községben kialakult szokás szerint az előkertet sehol nem hasznosítják konyhakertként, erre a célra a felperesnek is megfelelő területe van az ingatlan más részén. A dísznövények fejlődését pedig a tülevelek nem gátolják. Nem értékelte a megyei bíróság azt az előzményt sem, hogy miként alakult korábban a két ingatlan határvonala, amely a felperes érdekében és a bejárat szélesítése céljából változott meg.” (P. törv. I. 20554/1989.)

Állattartással okozott zavarás

4. Az ingatlan rendeltetésszerű használatához hozzátartozik, hogy azon a tulajdonos állatokat tartson. Ez különösen mezőgazdasággal foglalkozó településeken kíván sokoldalú érdekegyeztetést. A szükségtelen zavarás megállapításánál ezért elsősorban a *települési környezet* jellegéből kell kiindulni.

„Elfogadott, hogy olyan kertes családi házzal beépített környezetben, ahol az állattartás megengedett és szokásos, a csirkenevelés önmagában nem kifogásolható. Az állattartással járó hatások szempontjából azonban nem lehet közömbös az állomány nagysága, főként akkor, ha ez a helyben szokásos mértéket rendszeresen és jelentős mértékben meghaladja; még akkor is, ha az ebből eredő hátrányok esetleg csak időszakosak. Az is indokolt, és a gazdaság szempontjából is kívánatos, hogy a kistermelő saját jövedelemszerzése végett állattartással foglalkozzon. Ez irányú tevékenysége sem lehet azonban olyan mértékű, hogy azzal a szomszédos ingatlan tulajdonosát szükségtelenül zavarja.” (P. törv. I. 20756/1988.)

A szomszédjog megsértése építéssel

5. A tulajdonosnak építkezése során figyelemmel kell lenni mások érdekeire. Az építkezési engedély nem mentesíti az építkezőt a másnak okozott kár alól (P. törv. V. 20656/1974.; P. törv. I. 20 294/1975. - BH 1976/3. sz. - PJD VII. 39. sz.). Az a körülmény, hogy az építésügyi hatóság építési engedélyt adott, önmagában az építőnek a kártérítés alóli mentesítését nem biztosítja. Az építési hatóság ugyanis az engedély megadásakor csupán városrendezési és építési szempontból bírálja el, hogy az engedély értelmében a megjelölt módon építkezhet-e az engedélyt kérő. A telektulajdonost ezenfelül terheli az a kötelezettség, hogy mások zavarásától, jogaik gyakorlásának veszélyeztetésétől tartózkodjék. Ezért, ha például a szomszédos telek tulajdonosa által épített építmény árnyékolásával kárt okoz, meg kell vizsgálni, hogy az építkező olyan módon járt-e el, ahogy az az adott esetben általában elvárható.

„A szomszédos telken történt építkezéssel okozott kár fogalma magában foglalja az úgynevezett értékcsökkenést is. Ezen az értékcsökkenésen az ingatlan forgalmi értékének csökkenését is érteni kell (.) Kártérítés címén a károkozó körülmény folytán a károsult vagyonában beállott értékcsökkenést és az elmaradt vagyoni előnyt kell megtéríteni, ideértve azokat a költségeket is, amelyek a károsultat ért hátrány csökkentéséhez vagy a kiküszöböléshez szükségesek.” (A Polgári Törvénykönyv magyarázata, 1981. 469. o.)

„Egymagában az a körülmény, hogy az épület elhelyezése az építési szabályoknak, illetve a kiadott építési engedélynek megfelelően történt, nem zárja ki az alperesek kártérítési felelősségét. Az alpereseknek ugyanis az építkezés során olyan módon kellett eljárniuk, hogy saját építkezésükkel a már fennálló szomszédos épület állagában károsodást nem okoznak.” (P. törv. IV. 20896/1973.)

A *kilátástól való megfosztás* és az árnyékolás miatt a szomszédot kártérítés abban az esetben illeti, ha szükséges mértéket meghaladja a zavarás. Így városban az építkezésre kijelölt helyen történő telek beépítésével szükségképpen velejáró kilátástól való megfosztás, az árnyékolás önmagában - ha az építkező úgy járt el, ahogy adott esetben általában elvárható - kártérítési igényt nem keletkeztet (P. törv. III. 21145/1970.). Nem ez a helyzet, ha az ingatlan fekvését dominánsan a kilátást biztosító építkezés lehetősége határozza meg. Így pl. a Balatonra nyíló kilátás védelmét is tekintetbe kell venni a vízparti építkezésnél. A hegyvidéki magaslati és lejtős részekben való épület elhelyezésénél a magasság megállapításánál és az épületek tömegelosztásánál figyelembe kell venni a szomszédos és szemközti levő ingatlanok kilátásának megóvását. Ennek megsértése - akkor is, ha az építkezés az illető államigazgatási szerv engedélye alapján történt - kártérítési felelősséget hoz létre a szomszédal, illetve a szemben levő telek tulajdonosával szemben (LB Pf. I. 20663/1964.).

„A szomszédos épület forgalmi értékének csökkenésében jelentkező - az elkerülhetetlenül szükséges mértéket meghaladó - kárt (kilátáselvonás, intimitásvesztés) a későbbi építetű akkor is tartozik megtéríteni, ha építési engedéllyel és az építési szabályok betartásával építkezett. Az építkezésnek a kilátás elvonásában és a családi házas építkezési mód célzott előnyeit nagymértékben megszüntető „intimitásvesztésben” megnyilvánuló károsító hatása egyértelműen megállapítható.” (LB Pf. 20875/1992. - BH 1993/3. sz. 161.)

„A szomszéd telkére történő ablaknyitás, ha az ablak a szomszéd légtérbe nyílik: az ilyen elhelyezéshez és használatához már a szomszéd engedélye, szolgálat alapítása szükséges.” (P. törv. I. 20402/1966.)

„Ha tehát az építési engedély birtokosa az építkezés során harmadik személynek kárt okoz, akkor az építkező és a harmadik személy között polgári jogviszony keletkezik, amelyre a szerződésen kívüli károkozás szabályait kell alkalmazni. Önmagában ugyanis az a körülmény, hogy az épület elhelyezése az építési szabályoknak, illetve a kiadott építési engedélynek megfelelően történt, nem zárja ki az építetű kártérítési felelősségét. Az építkezésnek a kilátás elvonásában és a családi házas építkezési mód célzott előnyeit nagymértékben megszüntető »intimitásvesztésben« megnyilvánuló károsító hatása egyértelműen megállapítható. Helyesen állapította meg az elsőfokú bíróság a szakvéleményre alapítottan a felperesek ingatlan értékcsökkenésének mértékét is, az egyes ingatlanokra károsítóként ható tényezők külön-külön történő értékelése mellett a forgalmi érték 4-9%-a közötti összegben. Ennek meghatározásánál különös figyelemmel volt a kilátásvédelemnek a hegyvidék lejtős részein folytatott építkezés speciális megítélésű szempontjaira és ebben a körben fokozott szigorúságot igénylő, a különleges kilátást nyújtó kiemelt területek (pl. budai hegyek, a Mecsek lejtője) beépítésére.” (Pf. I. 20875/1992. - BH 1993/3. sz. 161.)

„A birtokháborítás ténye akkor is fennáll, ha az új kerítés a telkeket elválasztó határvonal meghatározásával kapcsolatos ún. hibahatáron belül van, mert az alperes önkényesen nem volt jogosult a régi kerítés helyét megváltoztatni. Az ún. hibahatár lehetősége ugyanis önmagában nem jogosít fel senkit arra, hogy a kerítést a szomszéd felé kitolja, és ezt az eljárást nem menti az, hogy a kerítés még így is az ún. hibahatáron belül van.” (P. törv. II. 20392/1983. - BH 1984/6. sz. 223. sz.)

A *vízvezetés megakadályozása* valamely ingatlanról a tulajdonjog gyakorlását veszélyezteti. „Közérdekű útépítés folytán torlaszolták el a telekről kivezető nyílásokat. Nem lehet még a közérdeket szolgáló útépítés következményeit sem a felperesre hárítani, különösen nem, ha az útépítéssel járó következmények elháríthatók lennének.” (P. törv. I. 20400/1977.)

„A lefolyó víz átvezetése más ingatlanán olyan magatartás, amellyel a szomszédot szükségtelenül zavarja, jogai gyakorlását veszélyezteti, így ettől a telektulajdonosnak tartózkodnia kell.” (P. törv. I. 21344/1972.)

A szükségtelen zavarás: a körülmények együttese

6. Gyakran a körülmények egymásra hatása folytán kell a szükségtelen zavarás tényét megállapítani. Ezért a bírói gyakorlat valamennyi körülmény - összefüggésében való - figyelembevételére hívja fel a figyelmet. Az 1959. évi IV. tv. javaslatának miniszteri indokolása is utal arra, hogy a tilalom viszonylagos és „az érdekek összeegyeztetésére, összemérésére van szükség e szakasz alkalmazása során. Másként ez a mai népsűrűség és technikai színvonal mellett nem is lehetséges: bizonyos csekélyebb mérvű zavarás különösen a városokban lényegében elkerülhetetlen.” (Miniszteri indoklás I. a X. fejezethez, 4. pont.) Másfelől: csekély mértékű zavarás is súlyossá válhat más körülményekkel való összefüggésben.

„A méhészetről szóló rendelet előírásai minden méhészre kötelezőek. Az alperesre a méhészete szomszédságában élő felperes bizonyított allergiája további kötelezettséget ró, amely a Ptk.-nak a tulajdonjogról szóló szabályain alapszik. A felperesnek az ingatlan rendeltetészerű és zavartalan használatát, valamint az alperesnek a méhészeti tevékenységét úgy kell összehangolni, hogy a fenti rendelkezések érvényesüljenek.” (P. törv. I. 20395/1986.)

Ptk. 101. § (1) A tulajdonos nem foszthatja meg a szomszédos épületet a szükséges földtámasztól anélkül, hogy más megfelelő rögzítésről ne gondoskodnék.

(2) A tulajdonos a földjére áthajló ágakról lehullott gyümölcsöket megtarthatja, ha azokat a fa tulajdonosa fel nem szedi; az áthajló ágak és átnyúló gyökerek levágására nem jogosult, kivéve ha azok a föld rendes használatában gátolják, és a fa tulajdonosa azokat felhívás ellenére sem távolítja el.

A földtámasz megóvása

1. A 101. § a szomszédos támfallal kapcsolatban úgy rendelkezik, hogy a szükséges földtámasztól a tulajdonos nem foszthatja meg a szomszédos épületet anélkül, hogy a megfelelő rögzítésről ne gondoskodjék. Ez a szabály a tulajdonosnak ingatlanával kapcsolatos használati jogát korlátozza, a szomszéd érdekében. A támaszbiztosítás mértéke a szomszédos ingatlan (épület) nagyságához és jellegéhez igazodik; a többemeletes épület földtámasza is nagyobb kell hogy legyen, mint a földszintes házé.

A szomszéd földre hullott gyümölcs

2. A gyümölcsfelszedési jogot a szomszéd abban az esetben gyakorolhatja, ha a fa tulajdonosa nem szedi fel a gyümölcsöt. Meddig kell a föld tulajdonosának arra várnia, hogy a szomszéd az átnyúló ágakról lehullott gyümölcsöt felszedje? „Véleményünk szerint a méltányos határidő az adott esetben a mezőgazdasági, illetőleg a kertészeti szokásoknak, a helyi szokásoknak és az összes körülménynek megfelelően csak esetenként állapítható meg.” (A Polgári Törvénykönyv magyarázata, 1981. 473. o.)

Eltérő szabály vonatkozik az utcára kihajló ágakra. A Ptk. I. 20. §-a szerint a közterületre áthajló ágakról lehulló gyümölcsöket - ha azokat a fa tulajdonosa fel nem szedi - bárki felszedheti.

Áthajló fa kivágása

3. A szomszéd fa árnyékolása gyakran foglalkoztatja a bírósági gyakorlatot.

A (2) bekezdés az áthajló ágak és átnyúló gyökerek levágására ad kivételes esetben jogot, mégpedig akkor, ha a föld (ideértve alkotórészeit) rendes használatát gátolják, és a fa tulajdonosa a felhívás ellenére sem távolítja el. „Fák kivágására való kötelezésnek csak nagyon indokolt esetben lehet helye, éspedig akkor, ha az összes körülmény mérlegelése alapján az állapítható meg, hogy a szomszédnak a fa lényegesen nagyobb kárt okoz, mint amennyi előnyt a fa megmaradása a tulajdonosnak jelent. (.) Gyümölcsfák esetében a kölcsönös érdekek még alaposabb vizsgálatot igényelnek. Ehhez képest árnyékolásból eredő kár miatt fáknak kivágására való kötelezés helyett, általában inkább a kárnak megtérítéséről való kötelezés az indokoltabb.” (P. törv. I. 20100/1970.; P. törv. I. 20967/1965. és P. törv. I. 21065/1968.)

A két tulajdonosi érdek összevetése ad gyakran megoldást a tulajdoni vitára: „Az alperesnek a lakás, az otthon zavartalan használatához fűződő érdeke jelentősebb, mint a felperesnek a gyümölcsfákhoz fűződő vagyoni érdeke.” (P. törv. I. 20672/1977.) A Ptk. 101. és 104. §-ának (2) bekezdésein alapuló ún. szomszédviták alanyai többnyire a szomszédos telekkel rendelkezni jogosultak lehetnek, de nemcsak a tulajdonosok között, hanem más rendelkezésre jogosultak között (a haszonélvező, használó stb.), és a szomszéd között is lehetnek szomszédviták.

Szomszédjog

Ptk. I. 20. § A közterületre áthajló ágakról lehulló gyümölcsöket - ha azokat a fa tulajdonosa fel nem szedi - bárki felszedheti.

Ptk. 102. § (1) Ha közérdekű munkálatok elvégzése, állatok befogása, az áthajló ágak gyümölcsének összegyűjtése, az ágak és gyökerek eltávolítása céljából vagy más fontos okból szükséges, a tulajdonos kártalanítás ellenében köteles a földjére való belépést megengedni.

(2) A tulajdonos a szomszédos földet kártalanítás ellenében használhatja, amennyiben ez a földjén való építkezéshez, bontási, átalakítási vagy karbantartási munkálatok elvégzéséhez szükséges.

A tűzési kötelezettség

1. A tulajdonos köteles megengedni a földjére való belépést közérdekű munkálat elvégzése végett (pl. villamos vezetékek karbantartása) vagy fontos magánérdek okából, akár a szomszédnak, akár másnak. Így pl. építési anyag áthordása céljából az épület karbantartásával, felújításával és átépítésével kapcsolatos munkálatok elvégzése érdekében.

Álláspontom szerint, ha kárt okozott a telek használata, a Ptk. szabálya az irányadó.

Kártalanítás

2. E jogok gyakorlása csak kártalanítás mellett történhet; a kártalanításnak az akadályoztatás mértékéhez kell igazodnia. Használati díj fizetése is indokolt lehet, ha a föld igénybevétele tartós, és a tulajdonost akadályozza ingatlanának rendeltetésszerű használatában. „Az elsőfokú bíróság rendelkezése szerint a felperesek három héten át használhatják munkavégzésre az alperesi ingatlant s a lakóház tetőzetét.

Az előbb hivatkozott §-ban megengedett szomszédjogok gyakorlását a törvény kártalanítás ellenében engedi meg. Tévedett tehát az elsőfokú bíróság, amikor csak arra az esetre állapított meg kártalanítást, ha a felperesek az eredeti állapotot nem állítják helyre. A kártalanítás ettől függetlenül megilleti az alpereseket, mégpedig olyan mértékben, amilyen mértékben a felperesek az ingatlanukat igénybe veszik. A munkavégzés ideje alatt az alperesek ingatlanát, illetve annak részét a felperesek használják, ebből a használatból származó előnyt kötelesek megtéríteni az alperesek részére. A használat ellenértékét a felek egyező előadásának (vállalásának) hiányában szakértő bevonásával indokolt meghatározni. Az ellenérték alapja a helyben szokásos használati díj lehet.” (P. törv. I. 20449/1989.) E jogok gyakorlása nem jogellenes, amíg a károkozás a szükséges mértéket nem lépi túl, ezen túl a *kártérítés* igénye is felmerülhet.

Ptk. 103. § (1) Ha a földeket kerítés (sövény) vagy mezsgye választja el egymástól, ennek használatára a szomszédok közösen jogosultak.

(2) A fenntartással járó költségek a szomszédokat olyan arányban terhelik, amilyen arányban őket a jogszabály a kerítés létesítésére kötelezi. Ha jogszabály erről nem rendelkezik, a költségek őket a határolt földhosszúság arányában terhelik.

A kerítés használata és létesítése

A szomszédok a földet elválasztó kerítést (sövényt, mezsgyét) közösen használják, függetlenül attól, hogy ki létesítette. A fenntartási költség olyan arányban terheli a szomszédokat, amilyen arányban őket a jogszabály a kerítés létesítésére kötelezi. Ha nincs ilyen jogszabály: a határolt földhosszúság arányában kell a költségeket viselniük.

A kerítés létesítését vagy az építésügyi szabályok, vagy az illetékes önkormányzat rendelete határozza meg. Ezek rendezik, hogy melyik oldalon köteles az egyik és melyiken a másik szomszéd kerítést építeni. Ha a létesítendő új kerítés szilárd alapra épített kerítés, ez - az állandó bírói gyakorlat szerint - „több szempontból az építménnyel (épülettel) esik egy tekintet alá”, ilyen esetben gondosan kell mérlegelni, hogy a szomszéd jogait vagy jogainak rendeltetésszerű használatát ne akadályozzák a lakó-, illetve üdülőtelken létesítendő épületek vagy egyéb építmények, ebben az esetben pedig a szilárd alapú téglakerítés (P. törv. I. 20234/1976.; P. törv. I. 20234/1976. - BH 1977/3. sz. 163. - PJD VII. 48. sz.). Rendszerint nincs szabály arra, hogy milyen anyagból kell a kerítést létesíteni, egyes esetekben azonban építésrendészeti előírások erre szabályozást adnak.

Ha a szomszéd a kerítést a telekhatártól eltérően idegen földre építette: a túlépítés szabályait kell alkalmazni. A bíróság elrendelheti a kerítés létesítését vagy lebontását, ha a kerítés a birtokháborítás megszüntetésével függ össze. Bíróság dönthet a vitában akkor is, ha vitás, hogy milyen kerítést kell létesítenie annak, aki egyébként a jogszabály értelmében köteles azt létesíteni, de erről a jogszabály nem rendelkezik.

„Ha nem jogszabály, hanem a felek közötti vitában hozott bírósági határozat (pl. birtokháborítási okból) kötelezi a felet vagy a feleket kerítés felállítására, akkor a § (2) bekezdésének második mondata jön számításba, ugyanúgy, mintha a felek önként állítanak kerítést. Ilyenkor jön tehát alkalmazásba az a szabály, hogy a fenntartással kapcsolatos költségek a határolt földhosszúság arányában terhelik a feleket.” (A Polgári Törvénykönyv magyarázata, 1981. 479. o.)

Ptk. 104. § (1) A föld határvonalán álló fa vagy bokor és annak gyümölcse egyenlő arányban a szomszédokat illeti. A fenntartással járó költségeket a szomszédok ugyanilyen arányban viselik.

(2) Ha a határvonalon álló fa vagy bokor valamelyik föld rendeltetésszerű használatát gátolja, e föld tulajdonosa követelheti, hogy azt közös költségen távolítsák el.

Határfa gyümölcse, illetve a fa kivágása

Kizárólag a mezsgyehatáron álló, határt alkotó fára (bokorra) vonatkozóan tartalmaz szabályt e szakasz: a fa (bokor) gyümölcse egyenlő arányban illeti meg a két szomszédot, függetlenül attól, hogy mennyi hajlik át az ágakból az egyik, mennyi a másik területére. A határvonalon álló fa vagy bokor kivágása csak kivételesen és akkor követelhető, ha gátolja a föld rendeltetésszerű használatát (annak árnyékolása nagy kárt okoz az egyik szomszéd telkén vagy épületeiben). A fa eltávolításának költsége ilyenkor a két földtulajdonost közösen terheli, függetlenül attól, hogy a rendeltetésszerű használat akadályozása kinek az érdekkörében merült fel.

Ptk. 105. § A tilosban talált állatot a föld használója mindaddig visszatarthatja, amíg az általa okozott kárt tulajdonosa meg nem téríti.

Visszatartási jog

1. A tilosban talált állatokra visszatartási joga van a földtulajdonosnak. A tulajdonos az állatokat nem használhatja, kivéve, ha a használat, illetve a haszon szedése a fenntartáshoz szükséges. Kérdés: ha ezeket az állatokat tulajdonosuk méltányos határidő alatt nem veszi át és nem téríti meg a kárt, illetve a költségeket, akkor lehetősége van-e az ingatlan tulajdonosának arra, hogy azokat felelős őrzésben tartsa, értékesítse vagy felhasználja (elfogyassza).

„Kialakult bírói gyakorlat hiányában azt az álláspontot valljuk, hogy bizonyos határidő után - amikor már a föld tulajdonosának a felelős őrzésben tartás, a visszatartás méltánytalanul nagy nehézségekbe ütközne, vagy aránytalanul nagy költségeket okozna - joga van erre. Ilyen esetben kivételesen alkalmazható a 197. § szabálya is tilosban talált és befogott állatokra.” (A Polgári Törvénykönyv magyarázata, 1981. 481. o.)

A tilosban talált állat elpusztítása

2. „A tilosban talált baromfi elpusztítása olyan jogellenes magatartás, amely miatt a szerződésen kívüli károkozás szabályai szerint kártérítés jár.” (Benedek K.-Világhy M.: A Polgári Törvénykönyv a gyakorlatban. 1965. 74. o.) Ettől eltérő álláspont szerint a tulajdonos a támadás ellen önhatálommal élhet, és „szükség esetében a kárt okozó baromfiakat el is pusztíthatja, végső esetben mérgezéssel is.” (Jogos védelem címén mentesül a kártérítés alól, ha a védekező az elhárítással a szükséges mértéket nem lépte túl. Ha kóbor baromfiak elpusztítása nem fokozott veszéllyel járó tevékenységgel történik, akkor a Ptk. 339. §-a keretében, de a Ptk. 343. § figyelembevételével oldandó meg a kérdés” (Zalaegerszegi MB. Polg. Koll. 1963/II. C. 2/116.). Ezzel az állásponttal egyetértek.

Kár és költség megtérítése

3. Amíg a szomszéd az általa okozott kárt meg nem téríti, a föld használója a befogott állatot visszatarthatja. Csak a tilosban talált állat által okozott kárról van szó, nem lehet más által, vagy máshol okozott kárt „beszámítani”. A kárhoz tartozik nemcsak az okozott vagyonsökkenés, hanem a befogás és az állatok őrzésével, tartásával kapcsolatos költség is.

Kirajzott méhek

4. Külön szabály vonatkozik az ingatlanra berepült méhrajra. A Ptké. I. 22. §-a szerint, ha a tulajdonos a kirepült méhraját két napon belül nem fogja be, azon birtokbavétellel bárki tulajdonjogot szerezhet.

Ptk. 106. § A törvénynek a szomszédjogra vonatkozó rendelkezéseitől jogszabály vagy a felek megállapodása eltérhet.

Ptké. I. 21. § A Ptk.-nak a szomszédjogra vonatkozó rendelkezéseitől eltérő szabályokat a települési önkormányzat rendelete is megállapíthat.

Jegyzet: A Ptké. I. 21. § szövegét az 1991. évi XX. törvény 48. § (2) bekezdése állapította meg. Hatályos: 1991. VIII. 23-ától.

A törvényi szabályoktól való eltérés

A Ptk. csupán a leglényegesebb szomszédjogi szabályokat állapítja meg, ez a szabályozás még így is túlságosan részletező. Nem polgári törvénykönyvbe illő szabályozásról van szó. Emiatt a 106. § külön jogszabályokra bízta az átfogó rendezést. A földdel kapcsolatos építési előírásokat tartalmazó jogszabályok (az 1997. évi LXXVIII. tv. és végrehajtási rendeletei). A Ptké. I. 21. §-a szerint a Ptk.-nak a szomszédjogra vonatkozó rendelkezéseitől eltérő szabályokat a települési önkormányzat rendelete is megállapíthat. Ezek a szabályok a Ptk. rendelkezéseitől is eltérhetnek. A felek eltérő megállapodására is lehetőség van, ez azonban csak a törvénytől (a Ptk.-tól) való eltérést jelenti. A külön jogszabálytól a felek csak akkor térhetnek el, ha azt az a jogszabály engedi meg.

„Felmerül még itt a szokásjog vagy másképpen fogalmazva a helyi szokások alkalmazásának kérdése is. Álláspontunk szerint e kérdést igenlőleg kell eldönteni. A helyi szokásokat úgy kell tekinteni, hogy azok - ha nem állapodtak meg ellenkezőleg - a felek akaratával egyeznek. Így az ilyen szokásokat mint a felek akaratát kell figyelembe vennünk, azok tehát a tv.-nek a szomszédjogra vonatkozó rendelkezései helyett és más diszpozitív jogszabályi rendelkezés ellenében is alkalmazandók.” (A Polgári Törvénykönyv magyarázata, 1981. 483. o.)

Ptk. 107. § (1) Másnak életét, testi épségét vagy vagyonát közvetlenül fenyegető és más módon el nem hárítható veszély (szükséghelyzet) esetében a tulajdonos köteles túrni, hogy dolgát a szükséghelyzet megszüntetése végett a szükséges mértékben igénybe vegyék, felhasználják, illetőleg abban kárt okozzanak. Más vagyonát fenyegető szükséghelyzet esetében ez a kötelezettség a tulajdonost csak akkor terheli, ha a fenyegető kár előreláthatóan jelentős mértékben meghaladja azt a kárt, amely a tulajdonost a behatás következtében érheti.

(2) A tulajdonos a szükséghelyzetbe került személytől kártalanítást, attól pedig, aki a szükséghelyzet megszüntetése során indokolatlanul nagy kárt okozott, kártérítést követelhet.

(3) Ha több személy életét vagy vagyonát fenyegető veszélyt egyes veszélyeztetett tárgyak feláldozásával hárítanak el, az ebből eredő kárt, amennyiben e tárgyak feláldozása szükséges volt, veszélyeztetett érdekeik arányában valamennyien viselik; ezt a szabályt kell alkalmazni a veszély elhárítására fordított szükséges költség megosztására is.

A szükséghelyzet

1. A törvénykönyvek a szükséghelyzetet szabályozó rendelkezéseket rendszerint a kártérítési szabályok körében helyezik el. „A kártérítési szabályok körében azonban ezért lett volna indokolatlan az intézményt elhelyezni, mert azok jogellenes magatartásokat szankcionálnak - a szükséghelyzet viszont a magatartás jogellenességét kizárja, és így legfeljebb megtérítési igényre vezethet az ilyen helyzetben okozott és az indokolt mértéket meg nem haladó kár. Ezt domborítja ki az a rendelkezés is, hogy az ilyen esetben a megtérítésre nem a károkozó köteles, hanem a szükséghelyzetbe került személy. A károkozó és a szükséghelyzetbe került személy lehet ugyanaz is, de lehet két különböző személy is. Ugyanez pl., ha a zárt sorompók közé került gazdálkodó a sorompó eltörésével vezeti le szekerét a közeledő vonat elől a sínekről, különböző, ha az égő ház oltása közben a tüzet oltó járőrelők letapossák a szomszéd kert palántáit. (.) A szükséghelyzet folytán (.) a tulajdonos jogköre csorbul, ez pedig kifejezetten amellet szól, hogy e jogintézmény a tulajdonjog fejezetében kerüljön szabályozásra, éspedig - tekintettel arra, hogy itt tulajdon használatáról, felhasználásáról van szó - a használati jogosultság körében” (min. ind. I. a X. fejezethez, 4. pont).

Nem vitás, hogy a szükséghelyzet folytán a tulajdonos tulajdonjoga korlátozás alá esik. Ennek ellenére a szükséghelyzet olyan jogellenességet kizáró körülmény, amelynek szabályozása mindenképpen a felelősségi szabályok között indokolt. E véleményt alátámasztja az is, hogy a szükséghelyzetre vonatkozó bírói gyakorlat is elsősorban a kártérítési felelősség alkalmazásával kapcsolatosan alakult ki. A szabály továbbá nemcsak a szükséghelyzetbe került tulajdonos tűrési kötelezettségéről szól, hanem a tulajdonoson kívül mindenkit kötelez erre, aki a kérdéses dolgot használja vagy birtokában tartja.

A szükséghelyzet megállapításának feltételei

2. A szükséghelyzet megállapításának két feltétele van, nevezetesen olyan veszélyhelyzet, amely

- a) más életét, testi épségét vagy vagyonát közvetlenül fenyegeti;
- b) más módon el nem hárítható.

Az életet, testi épséget vagy a vagyont közvetlenül fenyegető veszély nemcsak más személytől, személyektől származhat, hanem megállapítható akkor is, ha természeti erő (pl. vihar, árvíz) fenyegeti a felsorolt tárgyakat. A veszélynek közvetlenül fenyegetőnek kell lennie, tehát nem indokolt a szükséghelyzet bekövetkezését megállapítani, ha nincs közvetlen oksági összefüggés a veszély bekövetkezése és a fenyegetettséget kiváltó körülmény között. Akkor állapítható meg, ha a veszély „az adott esetben és az adott körülmények között, az adott helyen és az adott időben, célszerűen és ésszerűen más módon el nem hárítható. A célszerűség körében a gazdaságosság szempontját is vizsgálni kell, tehát - e § (1) bekezdésének alkalmazása szempontjából - más módon nem hárítható el, amely csak aránytalan nagy költségekkel lenne elhárítható” (A Polgári Törvénykönyv magyarázata, 1981. 485. o.).

A tulajdonos tűrési kötelezettsége arra terjed ki, hogy a dolgot a szükséghelyzet megszüntetése végett *igénybe vegyék, felhasználják*, illetőleg abban *kárt okozzanak*. A dolgot azonban csak a szükséghelyzethez képest, a *szükséges mértékben* lehet használni, illetőleg abban kárt okozni. A „szükséges mérték” eltérő mércét jelent az élet és a testi épség veszélyeztetése és más vagyonának veszélyeztetése esetén. A szükséges mérték tehát az élet és testi épség védelme esetén nehezen mérhető össze a vagyon igénybevételeivel, illetőleg károsodásával, feltűnő aránytalanság azonban nyilvánvalóan ebben az esetben sem teremt szükséghelyzetet (pl. valaki feldühödött haragosa elől testi épségét mentve menekül, a fenyegetettségével arányban nem álló módon okoz más vagyonában kárt). Ha a szükséghelyzet vagyontárgyat fenyeget, úgy a törvény kifejezetten arra hív fel, hogy *összemérendő* vagyontárgyban bekövetkezendő kár és az elhárítással a tulajdonos vagyontárgyában bekövetkező kár. Tűrési kötelezettséget tehát csak akkor lehet megállapítani, ha a fenyegető kár *jelentős mértékben meghaladja* a tulajdonos várható kárát. „Hangsúlyozandó: nem egyszerűen arról van szó, hogy a tulajdonos tűrési kötelezettsége beáll, mielőtt nagyobb kártól óvják meg a veszélyeztetett személy vagyonát az ő megkárosításával, hanem jelentős különbségnek kell lennie a veszélyeztetett érték és a tulajdonos várható kára között. Nem áll fenn tehát olyan kötelezettség, hogy mindenki köteles - kártalanítás fejében - tűrni saját megkárosítását, mielőtt ezzel más személyt nagyobb kártól lehet megóvni.” (Eörsi Gy.: A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve, 1966. 116. o.)

A kötelelem alanyai

3. A kötelelemnek ez a speciális esete általában két, de esetenként három személyt von be a jogviszonyba: azt a tulajdonost, aki köteles tűrni dolgának igénybevétele (vagy hogy abban kárt okozzanak), másrészt azt a szükséghelyzetbe került személyt, akinek élete, testi épsége vagy vagyona veszélybe került, esetenként azonban az a harmadik személy is a kötelelem keretei közé került, aki a szükséghelyzetben levő személy érdekeinek védelmében a szükséghelyzet elhárítására törekszik. Ha a szükséghelyzetbe került személy a károkozó, úgy az ő károkozását a szükséghelyzet jogellenességét kizáró körülményként befolyásolhatja, a károsultnak azonban kártalanítási kötelezettséggel tartozik. A tulajdonos akkor is a szükséghelyzetbe került személytől követelhet kártalanítást, ha harmadik személy hárította el a szükséghelyzetet úgy, hogy a tulajdonosnak kárt okozott. Ilyen esetben tehát a károkozás jogellenességét kizáró körülmény a harmadik személyt teljes egészében mentesíti, és nem kötelezhető kártalanítás fizetésére sem. Ha azonban a károkozó a szükséghelyzet megszüntetése során indokolatlanul nagy kárt okozott, a tulajdonos tőle követelhet kártérítést. Ilyenkor tehát a kár megtérítése megoszlik a szükséghelyzetbe került személy és a károkozó között. A szükséges költséget a szükséghelyzetbe jutott személy téríti meg, míg az indokolatlanul okozott többletkárért a károkozó harmadik személy felelősségét kell megállapítani.

A kár megállapítására egyébként a kártérítési felelősségre vonatkozó általános szabályokat (Ptk. 355. §) kell alkalmazni.

Több személyt fenyegető szükséghelyzet

4. Előfordulhat, hogy a szükséghelyzet több személy életét, testi épségét vagy vagyonát fenyegeti. [A 107. § (3) bek.-e ugyan több személy *testi épségét* fenyegető veszélyről nem rendelkezik, a szükséghelyzet általános fogalmára figyelemmel azonban e helyzetet ide kell értenünk.] A szükséghelyzetbe került személyek „veszélyeztetett érdekeik arányában” viselik a szükséghelyzet megszüntetése érdekében feláldozott tárgyakban okozott kárt, természetesen, ha a károkozás szükséges volt. Ebben az esetben ugyan közös károkozásról van szó, a Ptk. 344. §-ának (1) bekezdése mégsem alkalmazható, tehát egyetemleges marasztalásnak nincs helye. A kártalanítási felelősség a károkozók között veszélyeztetett érdekeik arányában áll fenn. (Tehát egy égő ház oltása érdekében a szomszédnak okozott kár esetében a veszélyt elhárító két társtulajdonos között a házra vonatkozó tulajdoni arány határozhatja meg a kártalanítás megosztását.) Ugyanez a rendelkezés irányadó akkor is, ha nem kár okozásáról, hanem a szükséghelyzet elhárítására fordított szükséges költségek megosztásáról van szó.

Ptk. 108. § (1) Az ingatlan tulajdonosa tűrni köteles, hogy az erre külön jogszabályban feljogosított szervek - a szakfeladataik ellátásához szükséges mértékben - az ingatlant időlegesen használják, arra használati jogot szerezzenek, vagy a tulajdonjogát egyébként korlátozzák. Ebben az esetben az ingatlan tulajdonosát az akadályoztatás (korlátozás) mértékének megfelelő kártalanítás illeti meg.

(2) Ha a használat vagy egyéb korlátozás az ingatlan rendeltetésszerű használatát megszünteti vagy jelentős mértékben akadályozza, a tulajdonos az ingatlan megvásárlását, illetőleg kisajátítását kérheti.

(3) A tulajdonjog gyakorlásával kapcsolatos termelési, építészeti, egészségügyi, vízügyi és egyéb előírásokat külön jogszabályok tartalmazzák.

Jegyzet: A Ptk. 108. § (1) bekezdése az 1991. évi XIV. törvény 6. §-ával megállapított szöveg. Hatályos: 1991. VI. 9-étől.

L. az épített környezet alakításáról és védelméről szóló, többször módosított 1997. évi LXXXVIII. törvényt; a többször módosított 1988. évi I. törvényt a közúti közlekedésről; a többször módosított 1992. évi XLV. törvényt a postáról; a többször módosított 1992. évi LXXII. törvényt a távközlésről; a többször módosított 1993. évi XLVIII. törvényt a bányászatról; az 1993. évi XCV. törvényt a vasútról; a többször módosított 1994. évi XLI. törvényt a gázszolgáltatásról; a többször módosított 1994. évi XLVIII. törvényt a villamos energia termeléséről, szállításáról és szolgáltatásáról; a többször módosított 1995. évi LVII. törvényt a vízgazdálkodásról; az 1996. évi CXVI. törvényt az atomenergiáról és az 1998. évi XVIII. törvényt a távhőszolgáltatásról. (A bekezdés hatályos szövege itt található)

Közérdekű tulajdoni korlátozás

1. Közérdekű szolgáltatást (energiaszolgáltatást, vízvédelmet stb.) ellátó szervezetek jogszabályok felhatalmaznak idegen ingatlanok használatára is. A tulajdonos tűrési kötelezettségét állapítja meg a 108. §-ban írt rendelkezés. Az ingatlan tulajdonos túrni köteles, hogy ezek a feljogosított szervek szakfeladataik ellátásához hatósági intézkedéssel vagy enélkül az ingatlan időlegesen használják, az ingatlanra használati jogot szerezzenek, vagy a tulajdonos tulajdonjogát egyébként korlátozzák. Erre a tulajdonoson kívül mindazok kötelesek, akik bármilyen jogcímen az ingatlan birtoklására és használatára (hasznai szedésére) jogosultak.

Az 1977. évi IV. tv. javaslatához fűzött miniszteri indoklás szerint, a tulajdoni korlátozás fő szabályainak „a Ptk.-ba való beépítése indokolt, mivel a tulajdonjog alapvető szabályai e törvényre tartoznak” (miniszteri indoklás II. a 88-171. §-hoz, 7. pont). A tulajdonjogi korlátozás esetére a Ptk. általában kártalanítási kötelezettséget ír elő.

A tulajdonjogra vonatkozó korlátozások két csoportba oszthatók: a) rendelkezési korlátozás, b) használati korlátozás. Az előbbi a tulajdonjog rendelkezési jogosítványára vonatkozik (tipikus példája az elidegenítési és terhelési tilalom), az utóbbi pedig a vagyontárgy használata tekintetében állapít meg bizonyos korlátozásokat.

A közérdekű használati korlátozás - intenzitása szerint - háromféle lehet: a) az ingatlan rendeltetésszerű használatát nem akadályozó korlátozás, b) az ingatlan rendeltetésszerű használatát akadályozó, c) az ingatlan rendeltetésszerű használatát megszüntető vagy jelentősen korlátozó (ebben az esetben az ingatlan megvásárlását vagy kisajátítását kérheti a tulajdonos).

Tértítés nélküli tűrési kötelezettség

2. A használati jogért az ingatlan tulajdonosát az akadályoztatás mértékének megfelelő kártalanítás illeti meg. Ha a használati jogot közigazgatási határozattal alapítják (Ptk. 171. §), minden esetben kártalanítás jár, amely az akadályozás mértékének megfelelő kell hogy legyen. A tulajdonosi használat korlátozásáról rendelkező 108. §, illetőleg az e körbe tartozó külön jogszabály szerint viszont lehetnek olyan esetek, amikor a tulajdonos térítést nem igényelhet.

Ezekben az esetekben az ingyenes használat kivételes lehet; amint arra már utaltunk: a rendeltetésszerű használat akadályozását megszorítóan kell értelmezni; ez az ingatlanon csak átmeneti és maradandó beavatkozást (behatást) nem okozó lehet.

Kisajátítási kártalanítás a használati jogért

3. A korábbi szabályozás szerint az általános szabálytól eltérő, korlátozott kártalanítást jelentett az az eset, amikor a kisajátítási jogszabályok szerinti kártalanítást rendelt a jogszabály.

A kisajátítási eljárásról szóló - és az 1990. évi XXII. tv.-nyel módosított - 1976. évi 24. tvr. (a továbbiakban: Ktvr.) szerint kisajátításra azonnali, teljes és feltétlen kártalanítás ellenében kerülhet sor. Ennek általában az felel meg, ha az ingatlan tulajdonosa a helyben kialakult forgalmi értéknek megfelelő kártalanításban részesül. Az ingatlan egy részének kisajátítása esetén vizsgálni kell, hogy a visszamaradt rész milyen értékvesztéssel szembesült, nem változott-e meg hátrányosan használhatósága, hasznosításának lehetősége, csökkent-e forgalomképessége (KK 5. sz. állásfoglalás V. pont). Nem lehet tehát szó ilyen esetben sem korlátozott, csökkentett mértékű kártalanításról.

A kártalanítási igények az általános szabályok szerint bírósági útra tartoznak. A külön jogszabályok bizonyos igények esetén beiktatnak kötelező előzetes államigazgatási eljárást. Az államigazgatási eljárás során hozott határozat után fordulhat a kártalanítással meg nem elégedő fél keresettel a bírósághoz.

Kártalanítás a külön jogszabályban kapott felhatalmazás alapján végzett tevékenységgel okozott kárért jár, az ezt meghaladó károkat a kártérítés szabályai alkalmazzák.

Új körülmény az is, hogy bíróság által felülvizsgálható valamennyi közigazgatási határozat (többször módosított 1957. évi IV. tv. 72. §). Ez a használati jog alapításáról rendelkező közigazgatási határozatra is vonatkozik. (A Kisajátítási kártalanítás a használati jogért cím hatályos szövege itt található)

Kisajátítás igénylése

4. Az ingatlan rendeltetésszerű használatát megszüntető vagy jelentős mértékben akadályozó használat vagy egyéb tulajdonjogi korlátozás esetében a tulajdonos az ingatlan megvásárlását, illetőleg kisajátítását igényelheti. Ha a megvásárlás nem lehetséges, akkor kerülhet sor kisajátításra. A kisajátítás (megvásárlás) kérésére a törvény az ingatlan tulajdonosát jogosítja fel. A külön jogszabályok viszont ugyanerre az esetre előírják a jogszabályban feljogosított szervezetek is, hogy ők kezdeményezzék a kisajátítást. Ez ma már amiatt is indokolt, mert a kisajátítás nem jelenthet előnyt a kártalanítás összegében.

A tulajdonjog gyakorlására vonatkozó külön szabályok

5. A Ptk. 108. § (3) bekezdése a tulajdonjog gyakorlásával kapcsolatos külön jogszabályokra utal. Ezek közül legfontosabb az épített környezet alakításáról és védelméről szóló, többször módosított 1997. évi LXXVIII. törvény és végrehajtási, valamint az önkormányzat rendeletei.

Ptk. 109. § (1) Ha a tulajdonos jóhiszeműen földjének határain túl építkezett, a szomszéd - választása szerint - követelheti, hogy a túlépítő

a) a beépített rész használatáért és a beépítéssel okozott értékcsökkenésért adjon kártalanítást,

b) a beépített részt vásárolja meg, ha a föld megosztható, vagy

c) az egész földet vásárolja meg.

(2) A szomszéd az egész földjének megvásárlását akkor követelheti a túlépítőtől, ha

a) a föld fennmaradó része a túlépítés következtében használhatatlanná válik,

b) a földdel kapcsolatos valamely jog vagy foglalkozás gyakorlása a túlépítés következtében lehetetlenné vagy számottevően költségesebbé válik.

A túlépítés fogalma

1. A Ptk. 1977. évi módosítása a korábbi szabályozás hiányosságait és merevségét kiküszöbölte. A jóhiszemű túlépítés esetében a szomszéd választhat, hogy a beépített rész megvásárlását kérje, vagy pedig a beépített földért kártalanítást kérjen. Bizonyos esetekben a szomszéd az egész föld megvásárlását kívánhatja, ekkor a túlépítő megszerzi a tulajdonjogot, de részvásárlásnál csak akkor, ha a telek megosztható, tehát ha a beépített rész megosztás után hatósági engedély birtokában elválasztható és az ingatlan-nyilvántartásba bejegyezhető.

Túlépítésről akkor beszélhetünk, amikor valaki saját anyagával úgy épít, hogy részben a saját, részben a más tulajdonában álló földre épít. Meg kell különböztetni a túlépítést a ráépítéstől, amikor valaki saját anyagával épít más tulajdonában álló földre, valamint a beépítéstől, amikor valaki idegen anyaggal saját földjére épít. Ráépítésnél tehát az építő teljes egészében idegen telken építkezik. A túlépítésre vonatkozó szabályt nemcsak a tulajdonos túlépítése esetében kell alkalmazni, hanem akkor is, ha nem a föld tulajdonosa, hanem pl. az épület tulajdonosa építkezik. Hasonlóan: a szomszéd fogalmán is érteni kell a szomszéd tulajdonoson kívül azt is, aki valamilyen más jogcímen használja a földet (a szomszéd földhasználó).

A 109-110. § alkalmazása szempontjából nemcsak az épület, hanem az építmény is a túlépítés szabályainak a hatálya alá tartozik. A bírói gyakorlat szerint a szilárd (pl. beton) alapon épült téglakerítés az épület fogalma alá esik (P. törv. I. 21119/1975. - BH 1976/12. sz. 544. - PJD VII. 38. sz.), és túlépítés esetében erre is a Ptk. 109-110. §-ában foglaltakat kell alkalmazni. Az épület kifejezésen a tartós fennmaradásra szánt építményeket is érteni kell. Az oszlopokból álló kerítés, deszkából készült melléképület stb. általában nem tekinthető építménynek, a betonból, téglából készült melléképület vagy ilyen anyagból készült és alapzattal ellátott kerítés már építménynek számít.

Túlépítéssel általában nem lehet a szomszéd földjét elbirtokolni, ugyanis ingatlanrészt elbirtokolni csak olyan ingatlanból lehet, amely megosztható (P. törv. V. 20893/1976. - BH 1976/1. sz. 21. - PJD VII. 42. sz.; P. törv. I. 20053/1976. - BH 1977/3. sz. 104. - PJD VII. 50. sz.). A Legfelsőbb Bíróság konkrét ügyben rámutatott, hogy a kerítés túlépítésével az ezzel kapcsolatos hét négyyszögöl terület elbirtoklása nem következhetett be, miután a hét négyyszögöl terület elbirtoklás útján nem szerezhető meg, hiszen az építési hatóság a telek ilyen megosztásához a szükséges engedélyt az építési szabályok alapján nem adhatja ki. Ingatlanrésze elbirtoklás útján tulajdonjogot csakis akkor és olyan terjedelemben lehet szerezni, amikor és amennyiben az építési szabályzat ezt megengedi (P. törv. I. 20729/1970.).

Jóhiszemű túlépítés esetén a szomszéd igényei

2. A jóhiszemű túlépítés esetén a 109. §-ban meghatározott igényeket a szomszéd követelheti, tehát az a személy, akinek ingatlanára a túlépítő építkezett. Nem jogosult ilyen igény érvényesítésére a túlépítő.

Nem kérheti a szomszéd az épület tulajdonjogának megállapítását sem. „A perben nem volt vitás, hogy az I. rendű alperes épületének hátsó részén létesített bővítmény kb. 5 m² nagyságú területen a felperes ingatlanára átnyúlik. A Ptk. 97. §-ának (1) bekezdésében írott jogkövetkezmény azonban e tényállás mellett nem alkalmazható. A törvény idézett rendelkezése alapján ugyanis a földtulajdonos az épületen csak akkor szerezhet tulajdonjogot, ha az teljes egészében az ő területén áll. Ez azonban a perbeli esetben nem állapítható meg. Amennyiben a felülépítmény csupán 5 m² terjedelemben, részlegesen és kismértékben nyúlik át a szomszéd telekre, az a Ptk. 109. §-ának (1) bekezdésében szabályozott túlépítés tényállási elemeit meríti ki. Figyelemmel arra, hogy néhai B. I. ehhez 1960. április 15-én írásban hozzájárult, ezt az I. rendű alperes és jogelődei részéről jóhiszeműnek kell értékelni. Ebből pedig az következik, hogy a felperes - mint szomszéd tulajdonos - számára csak a Ptk. 109. §-a (1) bekezdésének a)-c) pontjaiban foglalt igények érvényesítésére nyílt lehetőség. Ezek pedig nem jogosítják őt fel az átnyúló rész magához váltására.” (Pfv. V. 20975/1993. - BH 1994/2. sz. 76.)

A szomszéd a túlépítőtől kártalanítást követelhet (nem kártérítést, mert a túlépítő jóhiszemű volt). A kártalanítás magában foglalja a beépített földrész használati díját és a beépítéssel okozott értékcsökkenést.

A használati díj mértékére vonatkozóan a bírósági gyakorlat szerint tisztázni kell, hogy használati díjként mennyit szoktak azon a területen általában fizetni, és a mérlegelendő körülmények között a szokásos használati díjra is figyelemmel kell lenni (P. törv. III. 20083/1965.). A bírósági gyakorlat értékcsökkenésen a forgalmi érték csökkenését érti, azt a kárt, amely a túlépítés által érintett telek forgalmi értékét az általános tapasztalatok szerint csökkentette.

A beépített rész megvásárlását a szomszéd akkor követelheti, ha a telek átalakítására az ingatlan-nyilvántartási és az építési szabályok szerint mód van. Nem lehet tehát a beépített rész megvásárlására kötelezni a túlépítőt akkor, ha az építési hatóság a telek átalakításához engedélyt nem ad (P. törv. I. 20470/1975. - BH 1976/7. sz. 312. - PJD VII. 41. sz.).

Az egész föld megvásárlását a szomszéd akkor követelheti, ha a (2) bekezdés szerinti feltételek fennállnak.

A bírói gyakorlatban kérdésként merült fel, hogy a túlépítő milyen jogosultsággal rendelkezik, a 109. § alapján milyen igényt terjeszthető elő?

A konkrét ügy tényállása szerint a felperes jóhiszeműen építkezett ingatlanának határán túl, és az alperesek ingatlanából 2,8 m²-t elfoglalt. A túlépítés ellen az alperesek nem tiltakoztak, hiszen az építkezés már tulajdonszerzésük előtt befejeződött. A másodfokú bíróság ítéletének indokolása szerint a túlépítés jogkövetkezményei kizárólag a szomszéd kérelmére alkalmazhatók, a túlépítő kérelmére nem. A túlépítő felperes azonban nem a Ptk. 109-110. §-aira alapította keresetét, hanem a Pp. 123. §-ának második fordulata alapján jogai megóvása érdekében, a használati jogosultsága megállapítása iránti pert indított. Az adott esetben fennállnak a Pp. 123. §-ára alapított per megindításának előfeltételei. A bíróság annak elbírálásakor, hogy a felperes jogosult-e a túlépítéssel elfoglalt terület rész használatára, a Ptk. 110. §-ának (2) bekezdéséből indult ki, és a körülmények mérlegelése alapján arra a következtetésre jutott, hogy az épület lebontása ellenkezik az okszerű gazdálkodás követelményeivel; ha viszont az építményt nem kell lebontani, a felperes jogosult a vitás terület rész használatára. A másodfokú bíróság abban egyetértett az elsőfokú bírósággal, hogy az alperesek külön perben érvényesíthetik a túlépítés jogkövetkezményeit.

A Legfelsőbb Bíróság azzal egészítette ki a jogerős ítélet helytálló indokait, hogy a per adatai akként értelmezhetők, hogy a felperes, valamint az alperesek jogelődje, M. K. a toldaléképítés megkezdését megelőzően megállapodásukkal rendezték az ingatlanok használati határának helyét. Az alperesek tulajdonszerzését követően tűnt ki, hogy a használati határ nem esik egybe az ingatlanok térképi határvonalával, ezért az alperesek megvonták a vitás terület rész megállapodással keletkezett használati jogát a felperestől; azonban a túlépítés miatt a megállapodás megkötése előtti állapot már nem állítható helyre. Azon túl, hogy a per során az alperesek nem kérték az épület lebontását, helytálló a másodfokú bíróság érvelése arról, hogy a bontás - a jogerős ítélet indokolásában részletezett körülmények miatt - az okszerű gazdálkodás követelményeivel ellenkezik. A felperes ingatlanhasználatát tehát a megszűnt kötelmi jogi jogviszony szükségképpen következménye. (LB Pfv. I/A. 20502/2000.)

Ptk. 110. § (1) Ha a túlépítő rosszhiszemű volt, vagy ha a szomszéd a túlépítés ellen olyan időben tiltakozott, amikor a túlépítőnek az eredeti állapot helyreállítása még nem okozott volna aránytalan károsodást, a szomszéd a **109. § (1) bekezdésében** meghatározottakon kívül - választása szerint - követelheti, hogy a túlépítő

- a) saját földjét és az épületet a gazdagodás megtérítése ellenében bocsássa tulajdonába, vagy
- b) az épületet bontsa le.

(2) A szomszéd az épület lebontását akkor követelheti, ha ez az okszerű gazdálkodás követelményeivel nem ellenkezik. A lebontás és az eredeti állapot helyreállításának költségei a túlépítőt terhelik; megilleti azonban a beépített anyag elvitelének a joga.

Roszhiszemű túlépítés esetén a szomszéd igényei

1. Roszhiszemű túlépítésről akkor beszélhetünk, ha a túlépítő tudta, vagy tudnia kellett, hogy idegen földre épít. Erre az esetre a Ptk. bővíti a szomszéd igényeit, aki - a 109. §-ban felsoroltakon kívül - választhatja még, hogy

- a) a túlépítő saját földjét és az épületet bocsássa tulajdonába, vagy
- b) a túlépítő az épületet (építményt) bontsa le.

Ezt a rendelkezést kell alkalmazni - a rosszhiszeműsége kívül - akkor is, ha a szomszéd a túlépítés ellen kellő időben tiltakozott (kellő időben történik a tiltakozás, ha az eredeti állapot helyreállítása még különösebb kárt nem okoz).

A tulajdonba adásra a gazdagodás megtérítése ellenében kerülhet sor.

Az épület lebontása

2. Az épület lebontását a szomszéd akkor követelheti, ha az okszerű gazdálkodás követelményeivel nem ellenkezik. A lebontásra kötelezéssel kapcsolatos rendelkezések az építményekre is vonatkoznak.

A bíróság a szomszédot az épület (építmény) lebontására akkor kötelezi, ha a lebontáshoz - olyan építmény esetén, amelynek létesítéséhez építési engedély kell - az építési hatóság a bontási engedélyt is megadja. Ilyenkor is vizsgálni kell, hogy a lebontás nem ellenkezik-e az okszerű gazdálkodás követelményeivel. Önmagában bontási engedély nem elegendő ok arra, hogy a bíróság a lebontást elrendelje (P. törv. 21760/1961. - BH 1962/4. sz. 3175.).

A rosszhiszemű túlépítés esetében elrendelt bontásnál az okszerű gazdálkodás követelményeinek vizsgálatára több ízben felhívta a Legfelsőbb Bíróság a bíróságok figyelmét. „Jelentős gazdasági érdekek szólhatnak amellett, hogy egy már felépült építmény lebontására csak kivételes körülmény fennforgása esetén kerüljön sor. (...) A bontás ugyanis általában anyagmegsemmisülést, illetőleg a bontási anyag tetemes értékcsökkenését eredményezi, így túlépítés esetén is behatóan kell vizsgálni azt, hogy az építmény lebontása az okszerű gazdálkodás követelményeivel mennyiben áll összhangban.”

„A ma még szűkös lakásvizonyaink mellett lakás céljára alkalmas, és tényleg lakott épületek lebontása harmadik személy tulajdonjogára és abból folyó rendelkezési jogára utalással még akkor sem rendelhető el, ha az építkező rosszhiszemű volt az idegen telek elfoglalásakor.” (P. törv. 21654/1960. - BH 1960/12. sz. 2782.)

A bontás költségét a túlépítő viseli, a bontási anyagokat azonban elviheti.

Ptk. 111. § (1) A bíróság a túlépítés következményeit a szomszéd választásától eltérően is megállapíthatja; nem alkalmazhat azonban olyan megoldást, amely ellen mindkét fél tiltakozik.

(2)

Ptké. I. 79. § A túlépítésre, a beépítésre, valamint a ráépítésre vonatkozó rendelkezéseket csak akkor lehet alkalmazni, ha az építkezés a Ptk. hatálybalépése után történt.

Jegyzet: A Ptk. 111. § (2) bekezdését az 1991. évi XIV. törvény 15. § (3) bekezdésének a) pontja hatályon kívül helyezte. Hatálytalan: 1991. VI. 9-étől.

A bírósági ítélet terjedelme

A túlépítés következményeit a bíróság úgy választhatja meg, mint a közös tulajdon megszüntetése iránti perekben. A bíróság választási lehetősége nem csupán rosszhiszemű túlépítés esetében áll fenn. A bíróság a felperes kereseti kérelméhez tehát nincs kötve a következmények tekintetében. Nincs szükség a keresettől való eltéréshez alperesi viszontkeresetre. A bíróság a felektől eltérően is választhat a keresettől eltérő megoldást, kivéve, ha azzal egyik fél sem ért egyet. Az alperes a felperes keresetére adott érdemleges ellenkérelmében vagy a tárgyalás folyamán is kérheti a bíróságot más megoldás alkalmazására.

„Viszontkeresetet az alperesnek csak akkor kell indítania, ha a felperes az alperesi ellenkérelem előadása előtt el kívánna állni a keresetétől, mert azt ilyenkor az alperes hozzájárulása nélkül is megteheti.” [Pp. 160. § (1) bek.] (A Polgári Törvénykönyv magyarázata, 1981. 511. o.)

A rendelkezési jog

Ptk. 112. § (1) A tulajdonost megilleti az a jog, hogy a dolog birtokát, használatát vagy hasznai szedésének jogát másnak átengedje, a dolgot biztosítéskul adja vagy más módon megterhelje, továbbá hogy tulajdonjogát másra átruházza vagy azzal felhagyjon.

(2) Az ingatlan tulajdonjogával felhagyni nem lehet.

A rendelkezési jog fogalma

1. „A rendelkezési jog - a legtágabb értelemben - a tulajdonosnak az a joga, hogy a dologra nézve polgári jogviszonyokat létesíthessen, vagy a tulajdonjogot ezen kívül is megszüntethesse.” (Világhy M.-Eörsi Gy.: Magyar polgári jog. Általános rész. 1973. I. 299. o.)

A rendelkezési jog kiterjed arra, hogy a tulajdonos

- a) a dolog birtokát másnak átengedje;
- b) a dolgot használatra engedje át másnak vagy hasznai szedésére jogosítson fel más;
- c) a dolgot biztosítéskul adja, vagy más módon megterhelhesse;
- d) a dolog tulajdonjogát átruházza, vagy tulajdonjogával felhagyjon.

A dolog birtokba adása

2. A tulajdonos a dolog birtokát általában a használati joggal együtt ruházza át. Kizárólag a birtok átengedéséről van szó:

- *letétbe adás* esetén, amikor a letéteményes köteles a rábízott dolgot időlegesen megőrizni, a dolgot nem használhatja a letevő beleegyezése nélkül (Ptk. 462-463. §),

- *kézizálog* esetén, amikor a jogosult a zálogtárgyat külön rendelkezés hiányában nem használhatja és nem hasznosíthatja [Ptk. 257. § (2) bek.].

Egyéb kötelmi jogcímeken is bekövetkezhethet a dolog birtokának átengedése (fuvarozás, szállítmányozás), de itt a kötelelem célja nem elsődlegesen a birtokba adás.

A dolog használati jogának átengedése

3. A dolog használati jogát a tulajdonos a következő módon engedheti át:

A) A használatot a tulajdonos a *birtoklás jogával együtt* engedi át:

- a) a dolog *bérlete* esetén (Ptk. 423. §), amikor a bérlő bér ellenében a dolgot időlegesen használhatja;
- b) a *haszonkölcsön* esetén (Ptk. 583. §), amikor a kölcsönvevő a dolgot meghatározott ideig ingyenesen használhatja;
- c) a dolog egy részének használatát engedi át *telki szolgálat* (Ptk. 166. §) formájában, valamely ingatlan mindenkor birtokosa javára.

B) A tulajdonos a dolog használatát (birtoklást) a *hasznok szedésének jogával együtt* engedi át a következő esetekben:

- a) a *haszonélvezet* esetében (Ptk. 157. §), amikor a haszonélvező - a dolog tulajdonosának személyében beállott változásra tekintet nélkül - legfeljebb az élete végéig a dolgot használhatja (birtokában tarthatja) és hasznait szedheti;
- b) a *használat joga* (Ptk. 165. §) esetén, amikor a használó - az egyébként a haszonélvezőt megillető jogokat gyakorolhatja - saját, valamint együtt élő családtagjai szükségleteit meg nem haladó mértékben;
- c) a *haszonbérlet* (Ptk. 452. §) esetén, amikor hasznat hajtó dolog (föld) időleges használatára és hasznai szedésére (gyümölcssei elsajátítására) jogosult a haszonbérlő;
- d) a használat jogának átengedéséről rendelkezik az egyes állami tulajdonban levő vagyontárgyak *önkormányzatok tulajdonába adásáról* szóló 1991. évi XXXIII. tv. is.

C) A gazdálkodó szervezetek tekintetében kerülhet sor a Ptk.-ban nem szabályozott kötelmi jogcímen valamely *dologösszesség* (vállalat) sajátos hasznosítására; ez lehet „vállalatvezetési szerződés”.

D) A földhasználat is a használati jog átengedése, amelynek azonban sajátos célja van: osztott tulajdon létesítése. A *kezelésbe* (vagy *kezelésbe*) adás a dolog feletti tulajdonosi jogosítványok szinte teljes körének átengedését jelenti. Ma jogunkban erre főként állami tulajdon esetén kerülhet sor.

Az állami és önkormányzati tulajdon lényege tekintetében tapasztalható nagyfokú dogmatikai bizonytalanság az oka annak, hogy a kezelői jog ugyan a Ptk.-ból kiiktatásra került, más törvényekben (pl. a többször módosított 1991. évi XXXIII. tv.) tovább él, illetőleg hogy az intézmény pótlására több - tisztázatlan tartalmú, de hasonló - jogintézmény bevezetésére került sor. Ilyen a Ptk.-ban szabályozott állami tulajdon „megbízásos használata” (174. §), valamint az önkormányzati közüzemi vállalatokra bízott vagyon, amivel a vállalat - az állami vállalatokra vonatkozó szabályoknak megfelelően - önállóan gazdálkodik, s amely a vállalatot csak törvényben meghatározott esetben vonható el (1991. évi XXXIII. tv. 38. §). Nem nehéz felismerni, hogy itt a kezelői jog intézménye - miután kidobták az ajtón - jött vissza az ablakon.

A dolog megterhelése

4. A tulajdonos jogosult a dolgot biztosítésként adni vagy egyébként megterhelni. Ez zálogjog alapításával történhet.

A dolog tulajdonjogának átruházása

5. A rendelkezési jog leglényegesebb eleme a tulajdonjoggal való rendelkezés, ez a dolog átruházására, illetőleg a tulajdonjoggal felhagyásra vonatkozik. Az átruházás történhet:

A) *ingyenesen*: ilyen átruházás az ajándékozás (Ptk. 579. §);

B) *ellenszolgáltatás fejében*. Ellenszolgáltatás ellenében való átruházása a tulajdonjognak:

a) adásvétel (Ptk. 365-377. §);

b) a dolog ellenszolgáltatás fejében való átruházása nem csupán adásvétel esetén következhet be, ilyen eleme van a mezőgazdasági termékértékesítési szerződésnek, a szállítási szerződésnek, sőt gyakran a vállalkozási szerződés esetén is bekövetkezik valamely dolog tulajdonjogának átruházása. Ha az ellenérték nem pénz, hanem valamilyen másik dolog, cseréről van szó. Átruházásra kerül sor (pénz átruházására) kölcsön esetében is;

C) *nem ellenszolgáltatás*, hanem valamilyen érdek (többnyire önérték) megvalósulása fejében ruházza át a tulajdonos a tulajdonjogot, ha:

a) A tulajdonos - főként jogi személy tulajdonos - tulajdonával úgy is rendelkezhet, hogy gazdasági társaságot vagy vállalatot hoz létre. A tulajdonos *gazdasági társaság alapításakor* pénztulajdonát pénzbetét, esetleges egyéb dologát nem pénzbeli betét (hozzájárulás, apport) formájában a társaság tulajdonába - esetleg csak használatába - adja. Tulajdonba adás esetén változik a tulajdonos személye: a társaság lesz a tulajdonos, a korábbi tulajdonos pedig mint társasági tag (részvényes stb.) gyakorolja vagyoni jogait;

b) a tulajdonos tulajdona felől úgy is rendelkezhet, hogy *alapítványt* (Ptk. 74/A. §) hoz létre, valamely tartós, közérdekű célra. Tulajdona ilyenkor az alapítvány tulajdonába megy át, az alapító nem lehet egyben az alapítvány kezelője.

Felhagyás a tulajdonjoggal

6. A tulajdonos bármikor felhagyhat az ingó dolog tulajdonával. Az ingó dolog ilyenkor gazdátlan dologgá válik. A gazdátlan javakon a birtokbavétellel bárki tulajdont szerezhet. A találskor azonban nem gazdátlan javak elsajátításáról van szó, hanem arról, hogy valaki feltehetően más tulajdonában levő, elhagyott dolgot vesz birtokába. Ingatlan esetében nem lehet a tulajdonjoggal felhagyni.

Ptk. 113. § Ha az épület tulajdonjoga a földtulajdonost illeti meg, az épület tulajdonjogát csak a föld tulajdonjogával együtt lehet átruházni és megterhelni.

Jegyzet: A Ptk. 113. §-ának második mondatát az 1991. évi XIV. törvény 15. § (3) bekezdésének a) pontja hatályon kívül helyezte.

Az épület tulajdonjoga főszabályként a földtulajdonost illeti. Azokat az eseteket, amikor az épület tulajdona elválhat a föld tulajdonjától, a törvény kifejezetten szabályozza (Ptk. 97. §). Amikor tehát az épület tulajdonjoga nem válik el a föld tulajdonjától, az épületet a föld tulajdonától elválasztva nem lehet értékesíteni. Az épületet a megfelelő földdel vagy földrészlettel együtt lehet csak eladni, egyébként csak eszmei tulajdonjog átruházásáról lehet szó (P. törv. I. 20668/1967.). Ez irányadó az épület megterhelésére is. Nem vonatkozik ez a szabály az olyan építményre, amely könnyen eltávolítható (alap nélkül készült fűskamra, ól vagy lécekből álló kerítés). A szabály hasonlóképpen nem vonatkozik azokra az ingó dolognak minősülő építményekre (faház, pavilon stb.), amit a bírói gyakorlat nem tekint a föld alkotórészének. Ezzel a földtulajdonos önállóan is rendelkezhet. Továbbá: „megengedhető bármilyen épületnek vagy építménynek bontási anyaggént való eladása, de csak abban az esetben, ha az épület (építmény) lebontása az építésre vonatkozó jogszabályok szerint lehetséges, ahhoz bontási engedély nem szükséges, vagy ha igen, az építésügyi hatóság a bontási engedélyt arra vonatkozólag megadja. Bontási anyaggént tehát az ilyen épület (építmény) önálló forgalom tárgya lehet, független a föld tulajdonjától. Ugyanez a szabály áll az épület (építmény) elválasztott vagy elválasztható részeire, amelyek elválasztással már ingó dologgá válnak. Pl. az épületen levő szobordíszek vagy az épület ajtaja, ablaka, amely leszereléssel, elválasztással ingó dologgá válik, így önálló forgalom tárgya lehet” (A Polgári Törvénykönyv magyarázata, 1981. 516. o.).

A tulajdonos egyéb rendelkezési joga (a birtok, a használat vagy a hasznok szedésének átengedése vonatkozó joga) nincs korlátozva, az épületet külön is bérbe adhatja, vagy egyébként hasznosíthatja.

Ptk. 114. § (1) Ha jogszabály vagy bírósági határozat a rendelkezés jogát kizárja vagy korlátozza, az e tilalommal, illetőleg korlátozással ellentétes rendelkezés semmis.

(2) Az elidegenítés és terhelés jogát szerződéssel csak a tulajdonjog átruházása alkalmával lehet korlátozni vagy kizárni és csak abból a célból, hogy a tilalom az átruházónak vagy más személynek a dologra vonatkozó jogát biztosítsa. Ingatlan esetében az ingatlan-nyilvántartásban azt a jogot is fel kell tüntetni, amelynek biztosítására a tilalom szolgál.

(3) A szerződéssel kikötött elidegenítési és terhelési tilalomba ütköző rendelkezés semmis, feltéve hogy

a) a tilalmat az ingatlan-nyilvántartásba bejegyezték,

- b) a rendelkezésre jogot alapító személy egyébként rosszhiszemű volt, vagy**
c) a rendelkezés ellenérték nélkül történt.

Jegyzet: Lásd a társadalmi szervezetek által használt állami tulajdonú ingatlanok jogi helyzetének rendezéséről szóló, módosított 1997. évi CXLII. törvény 7-11. §-ait.

A rendelkezési jog kizárása vagy korlátozása

1. A tulajdonos rendelkezési jogát kizárhatja (korlátozhatja)

- jogszabály,
- bírósági határozat vagy
- szerződés.

A tulajdont az Alkotmány védi, ezért a tulajdonjog leglényegesebb jogosítványának közhatalmi korlátozására csak kivételesen kerülhet sor. E követelmény ellenére ma több ilyen törvényi korlátozás van.

A rendelkezési jog kizárása (korlátozása) mindhárom formájának az a közös hatása, hogy a rendelkezési jog gyakorlása semmis, mégpedig, ha a rendelkezési jogot jogszabály vagy bírósági határozat zárja ki vagy korlátozza, a rendelkezés eredetileg (ex tunc) semmis, így a semmisségi ok utólagos elhárulására nincsen lehetőség. Amikor jogszabály elidegenítési és terhelési tilalmat létesít az ingatlanon, és ez utóbbi megszűnik - a tilalom ellenére történt eladás esetén-, a felek a célzott joghatást mégiscsak új szerződés kötésével és csak az új szerződés kötésének időpontjától kezdődő hatállyal hozhatják létre. „Nincs jelentősége annak, hogy a perbeli ingatlanra vonatkozó elidegenítési és terhelési tilalmat az 1969. augusztus 31-én hatályba lépett 1969. évi 23. tvr. megszüntette.” (P. törv. I. 20720/1970. - BH 1971/8. sz. 6841. - PJD V. 33. sz.) Ha az elidegenítési és terhelési tilalmat jogszabály állapította meg, nem az ingatlan-nyilvántartási állapot az irányadó, hanem a jogszabályi korlátozás, e tilalommal, illetőleg korlátozással ellentétes rendelkezés semmis, független ez attól, hogy a tilalom bejegyzése megtörtént-e, vagy adott esetben törölték-e (P. törv. IV. 20912/1964.). A megállapodáson alapuló korlátozás esetében viszont sor kerülhet az érvénytelenség okának kiküszöbölésére.

A tulajdonjogi korlátozás fogalma

2. A tulajdonjog - amellett, hogy a dolog feletti legteljesebb gazdasági hatalmat fejezi ki - egyben felelősség-keletkeztető hatású, a tulajdonosokra a tulajdonjog kötelezettségeket is ró. Ilyen „teher” a dologgal okozott kárért való helytállás, a szomszédjogokból fakadó kötelezettségek teljesítése (pl. annak eltűrése, hogy a szomszéd épületét a tulajdonos ingatlanáról karbantartsa), végül a tulajdonosi helyzetből fakadó közérdekű korlátozások eltűrése, illetőleg tevőleges magatartás tanúsítása (a közteherhez való hozzájárulás kötelezettsége, az építési jog közhatalmi szabályozása stb.). Ezeket nem minősíthetjük tulajdoni korlátozásnak, ugyanis a tulajdonjog lényegéből adódnak, a tulajdonjog belső tartalmához tartozó szükségszerű és feltétlen kötelezettségek, amelyek a tulajdonjog tartalmának terjedelmi határait jelölik. A *tulajdonjog korlátozásán* a tulajdonjog általános tartalmán kívül eső olyan kötelezettségeket értjük, amelyek *a tulajdonost - az egyébként őt megillető - jogosultságai gyakorlásában korlátozzák*, s amelyek *külön* - általános vagy eseti - *aktus* (jogszabály, hatósági határozat, szerződés) *alapján jönnek létre*.

A Polgári Törvénykönyv intézményesen nem különíti el a tulajdonjog korlátozásának eseteit, hanem annak szabályozását az egyes tulajdoni jogosultságokhoz fűzi (jellemzően a forgalomképtelenségre és a kisajátításra vonatkozó szabályozást az állami tulajdonjogra vonatkozó rendelkezések különös részei között találhatjuk).

A Polgári Törvénykönyv ennek megfelelően rendelkezik

a) a rendelkezési jog korlátozásáról, ennek keretében

- az elidegenítési és terhelési tilalomról,
- a forgalomképtelen dolgokról,
- a kisajátításról,

b) a használati jog korlátozásáról.

A Ptk. a tulajdonjog tartalma - közelebbről a használat és a hasznok szedésének joga - körében tárgyalja a szomszédjog szabályait, valamint a tulajdonos használati jogával kapcsolatos tőrési kötelezettségeket (közérdekű munkálatok vagy szükséghelyzet esetében).

A törvény „használati jogok” címszó alatt foglalja össze a tulajdonos használati jogát terhelő *önállósult dologi jogokat*, amelyeknek jogosultja a tulajdonoson kívüli személy, így

- a földhasználatot,
- a haszonélvezetet és a használatot,
- a telki szolgáltatást,
- a közérdekű használati jog alapítását.

Ezt a törvényszerkesztői felfogást az magyarázza, hogy a Polgári Törvénykönyv nem ismeri a *dologi jog*, *dologi jogviszony fogalmát*, s így elkerüli, hogy a korlátozott dologi jogok ügyében állást foglaljon, pedig enélkül a felsorolt korlátozások és jogosultságok lényegét nem ismerhetjük meg.

Nem szabályozza a Ptk. a tulajdonjog korlátozásaként a dologi várományt sem. A rendelkezési jog korlátozását jelenti, ha a tulajdonjogot *dologi váromány* terheli. A dologi váromány létesülhet jogszabály vagy szerződés alapján. A dologi váromány alapján *bizonyos tény bekövetkezésével a tulajdonjog a tulajdonos akaratától függetlenül a várományosra száll át*. A váromány sajátos esete, ha a tulajdonjogot *bontó feltétel mellett* szerzik meg.

A rendelkezési jog korlátozásának esetei

3. A rendelkezési jog korlátozását jelenti

- a dolog forgalomképtelenné nyilvánítása,
- az elidegenítési és terhelési tilalom,

- az elő- és visszavásárlási jog, a vételi jog,
- a kisajátítási jog.

Lényegét tekintve a korlátozott dologi jogokat is a tulajdonjog korlátozásaként minősíthetjük, így a haszonélvezetet és a használat jogát, a telki szolgáltatást, a közérdekű használati jogot.

a) A forgalomképtelenné nyilvánítás célja az, hogy valamely állami vagy önkormányzati feladat ellátásához nélkülözhetetlen, legjelentősebb vagyontárgyak állami, illetőleg önkormányzati tulajdon körében való megtartását biztosítsa.

A forgalomképtelen dolgok kizárólag állami vagy önkormányzati tulajdonban állhatnak.

A kizárólag állami tulajdonban álló dolgok köre - amint arra már rámutattunk - nem feltétlen, ugyanis a törvényben felsorolt valamennyi dolog tekintetében megengedi, hogy törvény a kizárólagosság alól kivételt tegyen. Ez azt jelenti, hogy a forgalomképtelenség megítélésekor figyelemmel kell lenni azokra a külön jogszabályokra, amelyek az adott dologra vonatkozó részletes szabályokat határozzák meg. Ha e jogszabály kivételt engedő rendelkezése alá vonható a konkrét dolog: a forgalomképtelenség szabályát nem lehet alkalmazni.

Az önkormányzati tulajdonban álló forgalomképtelen dolgok körébe a kizárólag állami tulajdonban álló dolgokhoz hasonló vagyontárgyak tartoznak, ez az önkormányzat *törzsvagyona*. Ezeket a törvény, illetőleg a helyi önkormányzat nyilváníthatja forgalomképtelenné.

A forgalomképtelenség a rendelkezési jog teljes hiányát jelenti, s ez dologi hatályú. A dolog forgalomképtelensége megszűnik, ha megszűnik a dologhoz rendelt az a tevékenység, amely a forgalomképtelenné nyilvánítást indokolta (pl. a városháza mint önkormányzati törzsvagyon forgalomképtelen, ha azonban e célra egy más ingatlant jelölnek ki, meg kell szüntetni az ingatlan forgalomképtelenségét is).

A forgalomképtelen dolog elidegenítése semmis. A dolog elidegenítésére vonatkozó szerződés tehát érvénytelen és érvénytelenségére bárki - külön eljárás nélkül - határidő nélkül hivatkozhat (Ptk. 234. §), következtetésképpen a dolog elidegenítése esetén az eredeti állapotot helyre kell állítani. Az eredeti állapot helyreállításával az állami tulajdonban lévő vagyontárgy ahhoz a vagyonkezelő szervhez kerül vissza, amelynél korábban volt, illetőleg ha ilyen szerv nem volt, valamelyik állami szerv kezelésébe kell a dolgot adni. Ha kizárólag állami tulajdonban álló dologra eredeti tulajdonszerzés következik be: a dologon *csak állami tulajdonjog* keletkezhet. Ez a szabály megfelelően alkalmazandó az önkormányzati tulajdonra is.

Ismeretes a jogrendszerekben valamely dolog korlátozott forgalomképessége. Ezekben az esetekben igazgatási jogszabály, valamely különös érdekből (pl. devizagazdálkodás, régészeti vagy kulturális érdek szolgálata) a dolog átruházását feltételekhez, illetve engedélyhez kötik.

b) Az elidegenítési és terhelési tilalom célja kettős: egyrészt a dolog tulajdonjogát egy későbbi dologi várományos részére biztosítani (pl. az öröklési szerződés esetében); másrészt a tulajdoni helyzet rögzítésével, valamint a terheléstől való megóvással valamely követelés kielégítését biztosítani. Az elidegenítési és terhelési tilalom alapulhat *törvényen, bírósági döntésen és szerződésen*.

Az elidegenítési és terhelési tilalom dologi hatályú, mindenkit kötelező korlátozás. A szerződéssel kikötött elidegenítési és terhelési tilalomnak azonban ezt a jellegét több szerző vitatja: ez csak akkor korlátozza a tulajdonost harmadik személyekkel szemben, ha a tulajdonos a dolgot eleve ezzel a korlátozással szerezte (tehát a dolog átruházásakor kötötték ki), és akár az átruházó, akár más javára egy jövőbeli követelés biztosítására szolgál. Ennek a nézetnek felel meg a Polgári Törvénykönyvünk hatályos szabályozása: szerződéssel elidegenítési és terhelési tilalmat *csak a tulajdonjog átruházásakor* lehet kikötni és *csak az átruházó vagy más személy javára* (így a vevő javára nem).

Az elidegenítési és terhelési tilalommal terhelt ingatlant nem lehet elidegeníteni és semmilyen módon megterhelni, még úgy sem, hogy a terhelés vagy a tilalom a korlátozás megszűnésétől kezdődő hatállyal érvényesül.

Az elidegenítési és terhelési tilalom ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzése a következők szerint történhet:

ba) A szerződésen vagy végintézkedésen alapuló elidegenítési és terhelési tilalom jogilag jelentős tényként bejegyezhető. A bejegyzés elmaradása esetén a jogosult *nem érvényesítheti* ezt a jogát a jóhiszemű, visszterhesen szerző harmadik személlyel szemben.

bb) A jogszabályon alapuló vagy a bírósági határozattal elrendelt elidegenítési és terhelési tilalmat az ingatlan-nyilvántartásba nem lehet feljegyezni, ettől függetlenül érvényesül a hatása: a tilalommal, illetőleg korlátozással *ellentétes rendelkezés semmis*. [A bírósági ítéleten alapuló tulajdoni korlátozás jogilag jelentős tényként az ingatlan-nyilvántartásba bejegyezhető, így - ha elfogadjuk, hogy ebben az esetben tulajdoni korlátozásról van szó - a tilalom bejegyzésének nincs akadálya. Ez azonban szükségtelen, mert hatása enélkül is érvényesül (sőt az ingatlan-nyilvántartási szabályok szerint a tényként bejegyezhető tulajdoni korlátozás hatása kevésbé erőteljes.)]

Szerződésen alapuló elidegenítési és terhelési tilalom

A tulajdonközösség megszüntetése elidegenítési és terhelési tilalom fennállása alatt a jogosult hozzájárulása nélkül nem lehetséges.

Az az árverés, amelyet a tulajdonközösség megszüntetése érdekében tartanak, a fenti szabályok alá esik. „Törvényt sértett a bíróság, amikor az elidegenítési és terhelési tilalom jogosultjának, az OTP-nek tiltakozása ellenére a tulajdonközösségnek árverés útján történő megszüntetését elrendelte.” (P. törv. I. 20740/1966.)

Az öröklési szerződéssel lekötött ingatlant elidegenítési és terhelési tilalom terheli. Az ingatlan hasznosítása, az ingatlan bérbeadása, ingyenes használatra átengedése stb. nem esik a tilalom alá (P. törv. III. 20766/1966.).

A szerződés alapján fennálló elidegenítési és terhelési tilalom esetén nem kizárt, hogy az elidegenítési és terhelési tilalom jogosultja utólag, tehát a szerződés megkötése, elkészítése után adja meg a hozzájárulását az adásvételi jogügylet létrejöttéhez (Ptk. 215. §). Ez a jogosult számára azért is kedvezőbb, mert hozzájárulását a szerződés teljes tartalmának ismeretében adhatja meg. „A hozzájárulás megtörténtével - eltérő jogszabályi rendelkezés hiányában-, a szerződés megkötésének időpontjától kezdődő hatállyal jön létre.” (P. törv. I. 20438/1969. - BH 1969/11. sz. 6234.)

A semmisség tehát ezekben az esetekben *nem orvosolhatóan*. „Az ítélezési gyakorlat összhangban a Ptk. miniszteri indoklásával általában a semmisséget a szerződés olyan fogyatékoságának tekinti, amely utólag nem orvosolható. A törvény indoklása maga is utal az általános szabálytól való eltérés lehetőségére. Különösen indokolt az eltérés, ha az általános szabály alkalmazása méltánytalan eredményre vezet, illetőleg egészen más eredményt hoz, mint a jogintézmény felismerhető jogpolitikai célja. (...) Ha a szerződő magánfelek vagy azok egyike a jogosult érdekével és a közérdekkel összhangban utólag kieszközli a jogosult hozzájárulását, ezzel a szerződés megkötésének időpontjától kezdve a szerződés érvényessé válik. Az ilyen jellegű elidegenítési és terhelési tilalom ellenére kötött szerződést ugyanis úgy kell tekinteni, mint a Ptk. 215. §-ában szabályozott, a harmadik személy beleegyezésétől függő szerződést, amelynél a függő helyzet megszűnik, ha a jogosult a szerződés megkötéséhez hozzájárul, vagy a hozzájárulást megtagadja. Megszűnik a függő helyzet akkor is, ha harmadik személy hozzájárulásának megszerzésére valamely szerződő fél a másik félnek megfelelő határidőt tűz, és az eredménytelenül telik el.” (P. törv. I. 20698/1970.)

Fel kell hívni a figyelmet arra is, hogy a szerződéssel kikötött elidegenítési és terhelési tilalom - a Ptk. 114. § (3) bekezdése szerint - csak akkor eredményez semmisséget, ha a *tilalmat az ingatlan-nyilvántartásba* bejegyezték, és a szerző fél vagy rosszhiszemű volt, vagy ingyenesen szerző.

A tulajdonjog védelme

Ptk. 115. § (1) A tulajdonjogi igények nem évülnek el.

(2) A tulajdonos a birtokvédelem szabályai szerint önhatalommal is kizárhat vagy elháríthat minden olyan jogellenes beavatkozást vagy behatást, amely tulajdonjogának gyakorlását akadályozza, korlátozza vagy lehetetlenné teszi.

(3) A tulajdonos követelheti a jogellenes beavatkozás vagy behatás megszüntetését, ha pedig a dolog a birtokából kikerült, követelheti a visszaadását.

Tulajdoni igény elévülhetetlensége

I. Azt az elvet, hogy a tulajdoni igények nem évülnek el, az 1977. évi IV. tv. tette félreérthetlenné. A törvény miniszteri indoklása kimondta: „A polgári jogban általánosságban elfogadott elv, hogy a tulajdonjogból eredő igények nem évülnek el. Ennek a Ptk.-ban egyes tulajdonjogi igényekhez kapcsolt kimondása alapot adott olyan értelmezésre, hogy a tulajdoni igényeknek csupán a kiemelt csoportja nem évül el. A javaslat a szabályt egyértelműen fogalmazza meg, és ezt a tulajdonjog védelme körében önálló szabályként tartalmazza” (min. ind. II. a 88-171. §-hoz, 9. pont).

A bírói gyakorlat korábban is a tulajdonjogi igények általános elévülhetetlenségének álláspontját tette magáévá.

„A Ptké. I. 85. §-ának (1) bekezdésében foglalt azt a rendelkezést, amely a követelések érvényesítésének indokolatlan késedelmé miatt azok megszűnését ismeri el, a tulajdonjogi igényekkel kapcsolatban nem lehet alkalmazni.” (P. törv. I. 20134/1968., P. törv. III/B. 20347/1968., P. törv. IV. 20429/1965.) „A tulajdonjogra alapított követelés nem évül el, ennél fogva a haszonkölcsönbe adott dolog határidő nélkül visszakövetelhető.” (P. törv. III. 21124/1966.)

„A felperesnek a különvagyonra és a közszerzeményből őt megillető illetőségre vonatkozó igénye tulajdoni igény, amelyet természetben kellene kielégíteni. A különvagyon tekintetében ez a megállapítás indoklásra nem szorul, a közös vagyonból őt megillető »jutóra« nézve pedig a Csít. 31. §-ának (3) bekezdése rendelkezik ilyen értelemben. A természetben való kielégítés azonban csak elsődleges szabály, amely az eset összes körülményei szerint módosulhat. Így adott esetben célszerű, méltányos, hogy az elsőrendű alpereshez befolyt vételárat természetbeni kielégítése helyett egyébként az őt megillető vagyoni érték fejében teljes egészében a felperes kapja.” (Pf. I. 20442/1970.)

A tulajdoni igény elévülése *csak a dolog megléte alatt* van kizárva:

„Az állandó bírósági gyakorlat szerint, ha a tulajdoni igény természetben azért nem elégíthető ki, mert a dolog nincs meg, helyébe kötelmi jellegű igény lép, és ez az igény a rendes elévülés szabályai alá esik.”

A házastársi vagyontársaság megszüntetése iránti igények tekintetében kialakult bírósági gyakorlat azt az álláspontot foglalja el, hogy a házastársi vagyontársaság megosztása iránti igény nem évül el, az ilyen igényre a kötelmi jogi elévülési idő nem vonatkozik (Kecskeméti MB. Pf. I. 20096/1966. - BH 5224.). Ez vonatkozik az élettársi viszonytal kapcsolatos tulajdoni igényekre is. „A házasságon kívül együttélést folytató élettársakat azonban közös munkatevékenység és közös gazdálkodás eredményeként a közös tulajdonukba került - ingó és ingatlan - vagyontárgyakra vonatkozóan a szerzéshez való hozzájárulás mértékének megfelelő arányban tulajdoni, tehát dologi jogi igény illeti meg.” (Kecskeméti MB. Pf. I. 20250/1972. - BH 1973/9. sz. 323. - PJD VI. 55. sz.)

Az ingatlan-nyilvántartási *jogszabályok határidőkhöz kötött eljárási rendjével szemben* a tulajdoni igény elévülhetetlenségének elsőbbségére hívja fel a Legfelsőbb Bíróság a figyelmet: „Az a körülmény, hogy a felperesek az ingatlan-nyilvántartás szerkesztése során rendelkezésre álló jogorvoslattal nem éltek, azért sem jelenthet jogvesztést, mert a Ptk. 115. §-ának az (1) bekezdése értelmében a tulajdoni igények nem évülnek el.” (P. törv. II. 20658/1986.)

A tulajdoni igény elévülhetetlenségére való hivatkozás azonban már nem foghat helyt a bejegyzés érvényességében bízó, jóhiszemű visszatérő jogszerezővel szemben.

„Az ingatlan-nyilvántartás újraszerkesztésekor tényleges birtoklás nem zárja ki az újraszerkesztésig nyilvántartott tulajdonosok, illetve jogutódjaik igényét a nyilvántartott jogukat sértő bejegyzés törlésére. Az erre irányuló kereset az új bejegyzéssel közvetlenül jogot szerzővel szemben mindaddig érvényesíthető, ameddig a bejegyzés alapjául szolgáló határozat megtámadásának az anyagi jog szabályai szerint helye van. Figyelemmel arra, hogy a tulajdoni igény nem évül el, így a földhivatal téves határozata alapján jogot szerző tulajdonjogának törlése határidőhöz nem kötött. Téves bejegyzés érvényességében bízva jóhiszeműen és ellenérték fejében történő további jogszerzővel szemben a törlési kereset előterjeszhetőségének határideje az új jogszerző tulajdonjogának bejegyzésétől számított három év, ha a tulajdonváltásról szóló határozatot a sérelmet szenvedő fél részére nem kézbesítették [1972. évi 31. tvr. 31. § (1) és (2) bekezdése]. A jelen esetben a felperesek a későbbi jogszerző II-III. r. alperesekre is kiterjedő keresetüket a velük kapcsolatos hároméves jogvesztő határidőn belül terjesztették elő. Az I. r. alperes vonatkozásában pedig ilyen, az igényt elenyésztető határidő az anyagi jog szabályai szerint nincs. Az ingatlan-nyilvántartás újraszerkesztése során rendezési elvként figyelembe vett tényleges birtoklás nem önmagában érvényes tulajdonszerzési jogcím. Ez a korábban bejegyzett tulajdonossal szemben az újabb bejegyzés véglegességét csak akkor alapozhatja meg, ha ez a bejegyzés megvalósult elbirtoklást takar. Az elbirtoklás bizonyítása azonban mind a jogelőd esetleges jogszerzése, mind a saját jogú jogszerzés vonatkozásában az erre hivatkozó I. r. alperest terhelte, aki ennek az ítéletekben felhívott aggálytalan és részletesen indokolt ténymegállapítás szerint nem tudott eleget tenni.” (P. törv. I. 21498/1993. - BH 1994/3. sz. 143.)

A tulajdoni igényt az *igény megnyílasakor fennálló jogszabályok szerint* kell elbírálni, még akkor is, ha a későbbi rendelkezések alapján az igény már nem lenne megalapozott. A Legfelsőbb Bíróság - egy olyan ügyben, amelyben évtizedekkel ezelőtti ráépítés címén kérték a tulajdonjog megállapítását - a következőkre mutatott rá: „A Polgári Törvénykönyv hatálybalépését megelőző joggyakorlat szerint ráépítés jogcímén állami tulajdonban levő föld tulajdonjoga is megszerezhető volt. (...) Mivel a Ptk. 115. §-a (1) bekezdése értelmében a tulajdoni igények nem évülnek el, a felperes nem lett volna elzárható attól, hogy a perbeli ingatlanak az ingatlan-nyilvántartásban feltüntetett tulajdonosával, az állammal szemben az évtizedekkel ezelőtt bekövetkezett tulajdonszerzéssel kapcsolatos jogait eredménnyel érvényesítse, jogszerzését az ingatlan-nyilvántartásban is feltüntessék.” (P. törv. I. 20056/1986.) Ez a felfogás azonban nem általános.

A tulajdonjog védelmének esetei

2. A tulajdonjog védelmére polgári jogunkban a következő jogintézmények állnak rendelkezésre:

- a) a *tulajdonosi önhatalom* igénybevétele, a birtokvédelem szabályai szerint;
- b) a *tulajdonháborítás megszüntetése iránti per*, amelyben a tulajdonos követelheti, hogy a tulajdonjogát háborító ezt a háborítást hagyja abba, és attól a jövőben is tartózkodjék;
- c) a *tulajdoni per*, amelyben a tulajdonos igényét érvényesíti
 - a tőle elvont dolog jogellenes birtoklásának megszüntetésére, illetőleg visszaadására (a szoros értelemben vett tulajdoni per); vagy
 - a végrehajtási eljárásban a végrehajtást kérő elleni *igényperben* a dolog foglalás alóli feloldása és kiadása iránt;
 - *ingatlan-nyilvántartási igényperben* tulajdonjogának feltüntetése iránt.

A tulajdon védelme önhatalommal

3. A tulajdonjog önhatalommal történő védelmében a tulajdonos a birtokvédelem szabályai szerint járhat el. Önhatalommal kizárhat vagy elháríthat minden jogellenes beavatkozást, amely a tulajdonjog gyakorlását korlátozza, vagy lehetetlenné teszi. Az önhatalom a tulajdonjog védelme érdekében azt is megilleti, aki nem tulajdonos, de más jogcímen jogosult a dolog birtokban tartására, használatára vagy hasznai szerzésére (haszonélvező, haszonbérlet, zálogbirtokos stb.). A nem tulajdonos a birtokvédelem szabályai szerint jogosult az önhatalomra. A megengedett önhatalom feltétele: a birtoka ellen irányuló jogtalan támadást a szükséges mértéknek megfelelően háríthatja el. Ha az önhatalom a tulajdonából kikerült dolog visszaszerzésére irányul, önhatalommal csak akkor léphet fel a visszaszerzés érdekében, ha más birtokvédelmi eszköz igénybevételeire nincs lehetőség, illetőleg az olyan idővesztéssel járna, amely magát a birtokvédelmet (itt a tulajdon védelmét) megghiúsítaná.

A tulajdoni per

4. A szoros értelemben vett tulajdoni per (rei vindicatio) arra irányul, hogy a felperes tulajdonjogát állapítsák meg azzal (azokkal) az alperessel (alperesekkel) szemben, akik a dolog birtokukban tartják. A tulajdonos két dolgot kérhet: a birtokos hagyjon fel a dolog jogtalan birtoklásával, másodszor: helyezze vissza a tulajdonost a dolog birtokába (visszahelyezési per).

A *felperesnek* állítania és bizonyítania kell: a) tulajdonjogát, ehhez képest a dolog megszerzését, a szerzés módját, adott esetben a jogelődök szerzésének jogosságát; b) az alperes birtoklását, azt tehát, hogy a birtoklás fosztja őt meg tulajdonjogától.

Az *alperes* védekezése lehet: a) a felperes tulajdonjogának tagadása, például a felperes tulajdonjogának megszűnésére való hivatkozás (exceptio posterioris dominii); vagy b) annak tagadása, hogy a dolog az ő birtokában van; vagy c) hivatkozás olyan jogcímre, amelynél fogva a dolog jogosan van nála (zálogjog).

A per célja az elvont tulajdon visszaállítása, a dolog időközti gyümölcseivel (termékkel, terménnyel, szaporulattal) együtt.

A tulajdonháborítás megszüntetése iránti per

5. A tulajdonháborítás megszüntetése iránti per olyankor indítható, amikor nem a tulajdonjog gyakorlásának teljes lehetetlenülése okoz sérelmet, hanem a tulajdonjog zavartalan gyakorlását jogtalan beavatkozás gátolja. A felperesnek állítania és bizonyítania kell a) tulajdonjoga fennállását, b) az alperes zavaró behatását a tulajdonjog gyakorlásába. A per célja a jogtalan beavatkozás megszüntetése, illetőleg a jövőre nézve a jogsértő magatartástól eltiltás, továbbá az okozott kár megtérítése.

Az igényper

6. Akinek végrehajtás során ingó vagyontárgyát lefoglalják, és e vagyontárgyra többek között tulajdonjoga alapján tart igényt, pert indíthat a végrehajtást kérő ellen, és tulajdonjoga alapján fennálló igényét érvényesítheti a dolog foglalás alól való feloldása és kiadása iránt. Nem tarthat igényt a lefoglalt vagyontárgyra az, aki a tartozásért az adóssal együtt felel, mert ebben az esetben a végrehajtás lényegében ellene is irányul, és így jogtalan lefoglalásra nem került sor vele szemben.

Ptk. 116. § (1) Ha az ingatlantulajdonos a tulajdonjogot ingatlan-nyilvántartáson kívül szerezte, igényt tarthat arra, hogy tulajdonjogát az ingatlan-nyilvántartás feltüntesse.

(2) Az ingatlan-nyilvántartás - ha jogszabály kivételt nem tesz- a tulajdonjog és más jogosultságok fennállását hitelesen tanúsítja.

(3) Az ingatlan-nyilvántartás részletes szabályait külön jogszabály tartalmazza.

Jegyzet: Lásd az ingatlan-nyilvántartásról szóló, többször módosított 1997. évi CXLI. törvényt és a végrehajtásáról szóló 109/1999. (XII. 29.) FVM rendeletet.

A telekkönyv

1. A magyar telekkönyvi rendszer az Osztrák Polgári Törvénykönyvön (Optk.) alapuló telekkönyvi rendtartás szabályai szerint alakult ki (az 1855. december 15-i osztrák telekkönyvi rendtartás alapján), az országbírói értekezlet határozatainak megfelelően.

A rendtartás szerint telekkönyvi jegyzőkönyvekben tartották nyilván az ingatlanokat. Az Optk. 431. §-a rendelkezett ugyanis úgy, hogy az ingatlan dolog átruházásához az is szükséges, hogy a szerzési ügylet - az evégre rendelt - nyilván-könyvbe beiktattassék. Ez az ingatlanszerzés új feltétele volt, bevezetését nem kevés fenntartással fogadta a feudális joghoz szokott magyar közvélemény. Az öröklés folytán megszerzett ingatlanok tulajdonosváltásának bejelentése rendszerint nem is történt meg.

A telekkönyvi rendszert a gyakorlatban az 1886. évi XXIX. törvény által elrendelt telekkönyvi betétszerkesztés alakította ki, amelynek során a telekkönyvet a kataszterrel és a tényleges birtokállapottal hozták összhangba.

E célt szolgálta a helyszíni azonosítási eljárás, majd a tényleges jogi helyzet megállapítása. Ez utóbbit a bíróság által kiküldött bizottság nyilvános eljárás keretében végezte, a feleket és szükség esetén más érdekelteket a helyszínen meghallgatta, az okiratokat megtekintette, s eljárásának eredményeként megállapította a tényleges birtokost, s azt, hogy tulajdonjoga bevezethető-e a telekkönyvi betétbe. A törvény pontosan meghatározta, hogy ki nyilvánítható tényleges birtokosnak. Ilyenként volt minősíthető, aki az ingatlan három évig tartó tényleges birtoklását igazolja, és ezt a helyhatóság és a „bizalmi férfiak” is tanúsítják, s valaki tulajdonosként ellent nem mondott. Ellentmondással a betétszerkesztés után is élhetett a telekkönyvi tulajdonos vagy jogutódja. (A betétszerkesztésre vonatkozó szabályozás amiatt is figyelmet érdemel, mert 1972-ben is ilyen eljárást rendelt az ingatlan-nyilvántartásról szóló jogszabály, s hasonló eljárással ma is találkozhatunk.)

Lényegét tekintve ez a telekkönyvi rendszer volt hatályban 1960-ig.

A telekkönyv újraszabályozása 1960. évben történt meg, ez a szabályozás még alapvető változást nem hozott. Bevezették azonban a szocialista típusú nyilvántartást, az állami földkönyvet, amely előbb a közületi és szövetkezeti tulajdonban (használatban) álló ingatlanokat tartotta nyilván: a) a jogi adatokat, b) a termelési adatokat, c) pénzügyi adatokat. 1963-ban a mezőgazdaság nagyarányú nacionalizálása után továbbfejlesztették az állami földkönyvet [1963. évi 32. tvr. és 37/1963. (XII. 24.) Korm. rendelet], amely már minden földre kiterjedő nyilvántartási rendszert valósított meg. A földkönyv volt a fő nyilvántartás, adatai a telekkönyv számára is irányadóak voltak.

Két egymással párhuzamos nyilvántartás létezett tehát, a szocialista jellegű és a kapitalista hagyományú. Mégis a kettő harcából a telekkönyv került ki győztesen, igaz, több sebből vérezve, ám mégis a teljes megszüntetéstől megmentve. 1972. január 1-jétől a telekkönyvi ügyek intézését a földhivatalok vették át, amelyek a telekkönyvi közhitelesség és megbízhatóság követelményét nehezen sajátították el.

1981-ben jelentősen megváltoztak az ingatlan-nyilvántartás eljárási szabályai, azzal, hogy az 1981. évi I. törvény erre az eljárásra is az 1957. évi IX. törvényt (az államigazgatási eljárás általános szabályait) rendelte alkalmazni.

Az ingatlan-nyilvántartás mai rendszerét a többször módosított 1997. évi CXLI. törvény határozza meg. Ingatlan-nyilvántartásunk arra a fő rendező elvre épül, hogy az ingatlan tulajdonjogának átruházásához, valamint a lényegesebb tulajdoni jogosultságok (földhasználati jog, haszonélvezeti jog, telki szolgálat, jelzálogjog) megszerzéséhez az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzés szükséges.

Az ingatlan-nyilvántartási igény

2. A tulajdonos az ingatlan tulajdonjogát - kivételesen - az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzés nélkül is megszerezheti, a következő esetekben:

- *Hatósági határozattal.* Aki a Ptk. 120. §-a szerint jóhiszeműen szerzi meg a tulajdonjogot, tulajdonossá válik, tekintet nélkül arra, hogy korábban ki volt a tulajdonos.

- *Elbirtoklás útján.* Ezen az úton az szerzheti meg az ingatlan tulajdonjogát, aki azt 10 éven át szakadatlanul sajátjaként birtokolta (Ptk. 121. §).

- *Ráépítéssel.* A ráépítő szerzi meg a földnek, illetőleg a föld megfelelő részének a tulajdonjogát abban az esetben, ha az épület értéke e földnek, illetőleg a föld megfelelő részének az értékét lényegesen meghaladja. (A bíróság a földtulajdonos kérelmére azonban úgy is dönthet, hogy a ráépítő nem szerzi meg a föld vagy földrészlet tulajdonjogát, hanem csak használati jog illeti meg a földön vagy földrészleten. Ha valaki a más tulajdonában levő épületet bővíti, az épülethez hozzáépít vagy azt átépíti, megállapodás hiányában közös tulajdon keletkezik a földtulajdonos és az építő között (Ptk. 137. §).

- *Öröklés útján.* Az örökhagyó halálával a hagyatékot nyomban megszerzi (Ptk. 673. §).

- A házastárs a házastársi életközösség alatt a házassági vagyontársaságba tartozó vagyon fele részét megszerzi, függetlenül attól, hogy az ingatlan-nyilvántartásban ki szerepel tulajdonosként (Csit. 27. §). (A bekezdés hatályos szövege itt található.)

- Az élettárs, az együttélésük alatt a szerzésben való közreműködés aránya szerint szerez közös tulajdont, ha a közreműködés nem állapítható meg, úgy 50%-ban szerzi meg a közös tulajdont; a háztartásban levő munka is a szerzésben való közreműködésnek számít. E szabály irányadó a közös háztartásban élő más hozzátartozó vagyoni viszonyaira (Ptk. 578. §).

A tulajdonos perben kérheti, hogy így megszerzett tulajdonjogát az ingatlan-nyilvántartás feltüntesse.

Telekkönyvi (ingatlan-nyilvántartási) igény

3. A telekkönyvi igény szűkebb értelemben a következőket jelenti:

a) Aki tulajdonjogát ingatlan-nyilvántartáson kívül, tehát a törvénynél fogva vagy hatósági határozattal - pl. kisajátítás útján - szerezte meg, igényelheti, hogy tulajdonjogát a telekkönyv (ingatlan-nyilvántartás) feltüntesse. Törvénynél fogva lehet tulajdonjogot szerezni aa) elbirtoklás útján, ab) ráépítéssel, ac) öröklés útján, továbbá törvénynél fogva tulajdonjogot szerez, ad) a házastárs a házastársi életközösség alatt a házassági vagyontársaságba tartozó vagyon fele részére és ae) az élettárs, aki az együttélésük alatt a szerzésben való közreműködés aránya szerint szerez közös tulajdont; ha pedig a közreműködés nem állapítható meg, úgy fele részben szerzi meg a közös tulajdont.

b) Az, aki átruházás folytán jogot szerzett arra, hogy tulajdonjogát az ingatlan-nyilvántartás feltüntesse, szükség esetén a korábbi tulajdonostól perben követelheti: tűrje, hogy jogerős bírósági ítélet alapján tulajdonjogát az ingatlan-nyilvántartásba bejegyezzék.

Tágabb értelemben az ingatlan-nyilvántartási per jelenti az ingatlan-nyilvántartással kapcsolatos valamennyi igény érvényesítését.

Az ingatlan-nyilvántartási eljárással kapcsolatban kétfajta bírósági út vehető igénybe:

a) a bejegyzés törlése vagy kiigazítása iránti per (*törlési per*);

b) az ingatlan-nyilvántartási eljárásban hozott határozat bírósági felülvizsgálat iránti per (*közigazgatási per*).

Törlési-kiigazítási per

4. Az ingatlan-nyilvántartásról szóló, többször módosított 1997. évi CXLI. törvény (a továbbiakban: Inytv.) 62. § (1) bek.-e szerint keresettel kérheti a bíróságtól:

a) a bejegyzés törlését és az eredeti állapot visszaállítását érvénytelenség címén az, akinek nyilvántartott jogát a bejegyzés sérti, továbbá az ügyész;

b) a bejegyzés törlését az az érdekelt, aki bizonyítja, hogy a bejegyzett jog elévült, vagy megszűnt, illetőleg a nyilvántartott tény megváltozott;

c) a bejegyzés kiigazítását az, aki a téves bejegyzés folytán sérelmet szenvedett.

Keresetindításnak a b) és c) pont alapján akkor van helye, ha a földhivatali eljárásban a bejegyzés nem törölhető, illetve a sérelem nem orvosolható, továbbá ha azokat eredménytelenül kísérelték meg.

Az érvénytelen bejegyzés törlése iránt a keresetet azzal szemben kell megindítani, aki közvetlenül a bejegyzés folytán szerzett jogot vagy mentesült a kötelezettség alól. A kereset addig indítható meg, amíg a bejegyzés alapjául szolgáló jognyilatkozat érvénytelensége megállapításának helye van.

A törlési per a tulajdonjog védelmére szolgáló intézmény, *telekkönyvi igény* érvényesítése abból a célból, hogy aki valamely telekkönyvi bejegyzés által sérelmet szenvedett, e sérelem megszüntetését követelheti. A közhitelesség elvének védelmében azonban a telekkönyvi jog ezt az igényt korlátozza: a törlési per megindítását feltételekhez köti. A Ptk.-t megelőző rendelkezések szerint: ha a tulajdonjog szerzésének alapjául szolgáló szerződés érvénytelen, a korábbi tulajdonos a bekebelezéstől számított 32 év alatt indíthatott érvénytelen bejegyzés telekkönyvi törlése iránt törlési pert, az érvénytelen bekebelezés azonban az elbirtoklási idő lefolytával és a törlési kereseti jog elévülésével érvényessé és így valóságos tulajdonná válik. A korábbi és a mai szabályozás szerint is lényegesen rövidebb a perindítási határidő akkor, ha a törlési pert a jóhiszemű további szerzővel szemben kell megindítani.

Szladits a harmadik jóhiszemű jogszerző érdekét jelentős *forgalmi érdeknek* véli, amelynek védelmében a telekkönyvi jog rést tör a közhitelesség elvének: a közhitelességet bizonyos időre felfüggeszti, és ezen kritikus idő alatt megengedi, hogy a jogaiban sértett tulajdonos a törlési pert a harmadik jogszerző ellen is megindíthassa. A törlési pert a további jogszerzők elleni hatállyal csak három évig lehet megindítani, a közvetlenül szerző érvénytelen bejegyzésétől.

A törlési per mai szabályai szakítanak az elbirtoklás dologi jogias eszméjével, s a szabályozás középpontjába az *érvénytelenség kötelmi jogi* rendelkezéseit állítják.

A hatályos jogszabályok szerint a törlési per megindításának lehetősége aszerint alakul, hogy a keresetet ki ellen kell megindítani, a közvetlen jogszerzővel szemben, vagy azzal szemben is, aki érvénytelen bejegyzés alapján, de a bejegyzés érvényességében bízva, jóhiszeműen és ellenérték fejében szerzett jogot.

A törlési per a közvetlen jogszerzővel szemben mindaddig megindítható, amíg a jognyilatkozat érvénytelensége megállapítható. Így a semmis szerződés érvénytelensége miatt a pert határidő nélkül meg lehet indítani, ugyanis a Ptk. 234. § (1) bekezdése szerint a semmis szerződés érvénytelenségére bárki határidő nélkül hivatkozhat. A megtámadható szerződés elleni megtámadást egy éven belül írásban kell a másik féllel közölni, majd haladéktalanul a bírósághoz kell fordulni.

A közvetlen jogszerzőre vonatkozó határidők - hasonlóan a korábbi joghoz - nem alkalmazhatóak, ha tőle harmadik személy - jóhiszeműen és ellenérték fejében - jogot szerzett, ebben az esetben ugyanis a harmadik személy perben állása nélkül az eredeti állapotot nem lehet helyreállítani. Azzal szemben, aki az előző bejegyzés érvényességében bízva jóhiszeműen és ellenérték fejében szerzett jogot, a törlési keresetet hatvan nap alatt lehet megindítani, ha az eredetileg érvénytelen bejegyzésről szóló végzést a sérelmet szenvedő fél részére kézbesítették. Három év alatt lehet a törlési keresetet megindítani, ha a kézbesítés nem történt meg.

A gyakorlatban tehát a törlési per megindításának lehetősége a következők szerint alakul:

- a semmis szerződés, pl. írásbeliség megsértésével kötött szerződés - érvénytelensége miatt a törlési per korlátlan ideig megindítható; ez a lehetőség még akkor is fennáll, ha az érvénytelenül szerző - nem telekkönyvi elbirtoklással, hanem valóságossal - tizenöt év elteltével az ingatlant már elbirtokolta;

- ha valaki megtámadható szerződéssel (pl. megtévesztéssel) szerezte meg az ingatlan tulajdonjogát, az eladó a vevővel szemben a Ptk. 236. §-a szerinti határidőn belül - lényegében egy évig - léphet fel (más jogszerzésre is vonatkozik ez a szabály),

- ha az ingatlanra időközben harmadik jóhiszemű személy jogot szerzett, és az érvénytelen bejegyzésről szóló végzést az eredeti jogosult részére nem kézbesítették, a bejegyzéstől számított három év alatt indítható meg a törlési per.

A törlési per elvi konstrukciójának bizonytalansága mellett még értelmezési gond is kapcsolódik ehhez a határidőhöz: a jóhiszemű harmadik jogszerző részére nyitva álló *határidőt mely időponttól kell számítani?* Az eredetileg érvénytelen bejegyzéstől vagy a jóhiszemű szerző jogának bejegyzésétől? A jogszabály erre ellentmondásos választ ad. Az Inyvtv. bevezető rendelkezése szerint a jóhiszemű harmadik személy javára bejegyzett jog három év eltelte után nem törölhető [5. § (5) bek.]. A törlési perről szóló rendelkezés szerint a bejegyzéstől számított három év alatt lehet a törlési keresetet megindítani [63. § (2) bek.]. A rendelkezés nem egyértelmű abban, hogy melyik bejegyzés az irányadó.

Értelemezéssel lehet azt is eldönteni, hogy aki hatósági határozattal szerzett tulajdont, azzal szemben a törlési keresetet meddig lehet megindítani? Van olyan álláspont, hogy amíg a határozat elleni jogorvoslatnak (így pl. a bíróság általi felülvizsgálatnak) helye van.

Ha figyelmen kívül hagyjuk az Inyvtv. bevezető rendelkezését - ez egyértelműen arra utal, hogy a harmadik személynél történő időmúlást kell figyelembe venni-, akkor az tűnik helyes álláspontnak, hogy a határidő az érvénytelen bejegyzéstől számít. Ezt az álláspontot támasztja alá, ha a példaként szolgáló korábbi szabályozást (Telekkönyvi Rendtartás 148-150. §) vesszük figyelembe.

További probléma, hogy a határidőt vajon a bejegyzéstől vagy a bejegyzés ranghelyére irányuló időponttól kell számítani? A törvény bevezető rendelkezése [Inyvtv. 5. § (5) bek.] szerint ugyanis, a jóhiszemű harmadik személy javára bejegyzett jog (tény) a bejegyzés ranghelyére irányadó időponttól számított három év eltelte után nem törölhető.

A helyes álláspont szerintünk az, hogy ha a törlési pert a bejegyzéstől számított három éven belül megindították, a törlésre sor kerülhet. (Így foglalt állást egyébként a Legfelsőbb Bíróság Közigazgatási Kollégiuma is, BH 2000/8.)

Az ingatlan-nyilvántartás elvei

5. A Ptk. 116. §-ának (3) bekezdése az ingatlan-nyilvántartás részletes szabályainak rendezését külön jogszabályra utalja. E külön jogszabály az ingatlan-nyilvántartásról szóló, többször módosított 1997. évi CXLI. törvény (Inyvtv.).

Az ingatlan-nyilvántartás elvei határozzák meg a rendszer felépítésének és működésének főbb jellemzőit. Az alapelvek egyrészt nyilvánvalóvá teszik azokat a fő célkitűzéseket, amelyek elérése végett a törvényhozó a törvényt megalkotta, másrészt segíti a jogalkalmazók eligazodását a rendelkezések értelmezésében.

A törvény az ingatlan-nyilvántartás elveit a következőkben határozza meg:

- a) a bejegyzési elv,
- b) a nyilvánosság elve,
- c) a közhitelesség elve,
- d) a bizalom elve,
- e) a kérelemhez kötöttség elve,
- f) a rangsor elve,
- g) az okirati elv.

(Megjegyezzük, hogy a törvény kifejezetten nem rendelkezik a bizalom elvéről, az erre vonatkozó rendelkezéseket a közhitelesség elvével kapcsolatban mondja ki a törvény. E szabályok azonban a közhitelesség követelményén túlmenő jogkövetkezményekkel védik a nyilvántartás adataiban bízó személyeket.)

ad a) A bejegyzési elv

A *bejegyzés elve* azt jelenti, hogy az ingatlan-nyilvántartás - a benne szereplő legfontosabb jogokat - nem csupán feltünteteti, hanem a bejegyzés létesíti (konstitúálja) azokat. Az okiraton alapuló bejegyzés keletkezteti:

- aa) az átruházáson alapuló tulajdonjogot,
- ab) a szerződésen alapuló vagyonekezelői jogot,
- ac) a földhasználati jogot,
- ad) hasznélvezeti jogot és a használat jogát,
- ae) a telki szolgalmi jogot, végül
- af) a jelzálogjogot (önálló zálogjogot).

A bejegyzési elv továbbá azt is jelenti, hogy - a törvényben meghatározott - bejegyzett jogok vagy tények a későbbi jogszerzést kizárják, korlátozzák vagy feltételelessé teszik.

Ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzés nélkül megszerezhető az ingatlan tulajdonjoga a törvényben meghatározott esetekben (pl. hatósági határozattal).

A jogok bejegyzése, illetőleg a tények feljegyzése az ingatlan-nyilvántartásban a következő jogkövetkezménnyel járhat:

1. A jog a bejegyzéssel keletkezik.
2. A jog az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzéstől függetlenül keletkezik, azonban bejegyzésének elmulasztása esetén a jogosult nem léphet fel azzal a jóhiszemű jogszerzővel szemben, aki jogát az ingatlan-nyilvántartásba bejegyezteti (Inyvtv. 5. §).

3. A jog vagy a tény bejegyzése (feljegyzése) a sorban utánuk következő jogszerzést kizárja vagy korlátozza, illetőleg feltételelessé teszi (pl. a bírósági ítéleten alapuló tulajdoni korlátozás kizárja a korlátozással ellentétes bejegyzést, a zárlat bejegyzése után egyes jogokat csak a zárlat törlésétől függő hatállyal lehet bejegyezni).

4. Egyes - az ingatlan-nyilvántartásba feljegyezhető - tények feljegyzésének elmaradása esetén a jogosult azokat nem érvényesítheti a jóhiszemű harmadik jogszerzővel szemben (pl. a szerződésen alapuló elidegenítési és terhelési tilalom jogosultja nem léphet fel az ingatlant megszerző jóhiszemű vevővel szemben).

(Megjegyzendő, hogy vannak olyan jogilag jelentős tények, amelyek jelentős joghatással járnak, de a nyilvántartásba nem jegyezhetőek fel.)

ad b) A nyilvánosság elve

Az ingatlan-nyilvántartás nyilvános. Jogvédelmi-jogbiztonsági feladatának az ingatlan-nyilvántartás csak akkor tud megfelelni, ha a benne szereplő jogokról és tényekről bárki tudomást szerezhet. A tulajdonosi hatalom fennállása *külső jelzésének* csak az az írott nyilvántartás felel meg, amelyik harmadik személyek tekintetében kinyilvánítja, hogy az ingatlan kinek a rendelkezése alatt áll. Az ingatlan-nyilvántartás megtekintését ennek az elvnek megfelelően csak rendkívül kivételes esetben lehet korlátozni. A törvény szerint az ingatlan-nyilvántartási tulajdoni lap tartalma korlátozás nélkül megismerhető: azt bárki megtekintheti, arról feljegyzést készíthet vagy hiteles másolatot kérhet. A tulajdoni lapról a törvényben meghatározott esetben hiteles másolatok adhatók ki.

ad c) A közhitelesség elve

A telekkönyvi jognak - amióta intézményesen létezik - egyik meghatározó jelentőségű alapelve a közhitelesség. Még akkor is, ha nem alapvetően fogalmazódott meg, jelen volt a telekkönyvi jogban. A legutóbbi években megjelent tanulmányokban is sokszínű felfogással találkozhatunk az elv lényegéről. Vannak szerzők, akik a közhitelesség létét is fenntartással kezelik (*Jóhart László*), arra hivatkozva, hogy a korabeli, klasszikus meghatározást - amely a közhitelességet a valósággal azonosította - ma már semmilyen tételes szabály nem támasztja alá. Más szerzők azt a felfogást vallják, hogy a közhitelesség egy vélelmi rendszert jelez; nem egyetlen, konkrét vélelmet (*Kurucz*).

Gyakoribb tévedés, hogy a közhitelesség csak a jóhiszemű jogszerzőt védi. Ez a szűkítő értelmezés azonban álláspontom szerint nem igaz. A jóhiszemű szerzőket megillető védelmet a bizalom elve fejezi ki, amelynek - majd bemutatjuk - más a tartalma. A közhiteles nyilvántartás *mindenkinek tanúsítja* a jogok és tények fennállását, arra bárki hivatkozhat is (pl. egy perben bárki állíthatja, hogy ki az ingatlan tulajdonosa, vagy hogy terheli-e hasznélvezeti jog az ingatlant), a nyilvántartás adatait a bíróság is valóban fogadja el.

Álláspontom szerint a közhitelesség elve három elemet foglal magába:

(1) az ingatlan-nyilvántartás valósága jelenti az *igaz és teljes valóságot*:

- amit az ingatlan-nyilvántartás feltüntet, az valóban fennáll,

- ami az ingatlan-nyilvántartásban nincs feltüntetve, vagy abból törlésre került, az nem létezik (az ingatlan-nyilvántartás tehát *hiteles*);

(2) az ingatlan-nyilvántartásban szereplő bejegyzések *publica fides* jellegűek, senki nem hivatkozhat arra, hogy a bejegyzett jogok, jogilag jelentős tények fennállásáról, a jogosultak személyéről nem tudott (az ingatlan-nyilvántartás tehát *közhiteles*). Ez azt is jelenti, hogy senki nem hivatkozhat valamely ingatlan-nyilvántartásban szereplő adat, jog vagy tény nem tudására. Úgy kell tekinteni őt, mint akivel ezeket a körülményeket közölték.

A közhitelesség egyben azt is jelenti, hogy a tulajdonjogot megszerző új tulajdonosra mindazok a terhek és kötelezettségek átszállnak, amelyek az ingatlan-nyilvántartásból kitűnnek, illetőleg az ingatlant abban az állapotában szerzi meg, amit az ingatlan-nyilvántartás feltüntet. (Ez természetesen csak a származékos tulajdonszerzésre vonatkozik.)

(3) A közhitelesség elvéből következik az *a követelmény*, hogy a nyilvántartásnak a valóságos állapotnak megfelelően kell tartalmaznia az ingatlanokhoz kapcsolódó jogokat és jogilag jelentős tényeket. E követelmény teljesítése nélkül a nyilvántartás nem tud megfelelni a közhitelesség elvének.

E követelmény érvényesülését szigorú jogkövetkezmények és a bejegyzés teljesítését ösztönző kedvezmények rendszere szolgálja (a bejegyzési köteletségét elmulasztó bírságolása vagy ellenkezőleg a bejegyeztetést teljesítő preferált helyzete a bejegyeztetést elmulasztóval szemben).

A közhitelesség elve azonban nem minden dologi jog vagy *nem minden bejegyzett jog tekintetében feltétlenül érvényesülő elv*. Négy kivételt kell megemlíteni:

a) a közhitelesség elve elé állított legjelentősebb korlát: az igaz és teljes valóság csak addig áll fenn, *amíg az ellenkezőjét nem bizonyítják*.

Az előbbi (1) pont alatt feltüntetett elem tehát - tartalma szerint - vélelmet fogalmaz meg. Ez azonban egyszerű vélelem (*praesumptio iuris*), nem zárja ki az ellenkező bizonyítását.

Bizonyos esetekben azonban ez a *vélelem megdönthetetté* válik (pl. a jóhiszemű és visszterhesen szerző javára bejegyzett jogok bizonyos idő elteltével nem támadhatóak meg).

(Megjegyzem, hogy a közhitelesség ezen elemének vélelemként való minősítése kissé önkényes, hiszen a vélelem tipikusan tényállásra (tényekre) vonatkozik, a bejegyzett jog - amit a bejegyzésre tekintettel el kell fogadni valóban - több mint tény. Ráadásul a bejegyzett jogot nemcsak valóban, hanem igaznak is el kell fogadni.)

b) A közhitelesség továbbá amiatt nem feltétlenül érvényesülő elv, mert a *törvény kizárhatja* érvényesülését. A tételes jogban erre több esetet ismerünk.

Kivételt jelent például a Ptk. 262. § (3) bekezdésének azon rendelkezése, amely szerint a jelzálogjoggal biztosított követelés csökkenése vagy megszűnése a nyilvántartásban lévő bejegyzés tartalmára tekintet nélkül kihat a jelzálogjogra, vagyis a közhitelesség a jelzálog jogösszserűségére és fennállására nem terjed ki.

c) A közhitelesség elve alóli kivételt jelent az is, hogy dologi jogosultságot (így tulajdonjogot, használati jogot stb.) ingatlan-nyilvántartáson kívül is lehet szerezni. Az ingatlan-nyilvántartáson kívül jogot szerző személy bejegyzés nélkül megszerzi pl. az ingatlan tulajdonjogát (így az elbirtokló, a ráépítő, az örökös), vagy aki hatósági határozattal vagy jogszabály erejénél fogva szerez dologi jogosultságot (pl. az özvegyi jog jogosultja). A kivétel erejét azonban enyhíti az a szabály, hogy a jogszerző igényt tarthat arra, hogy jogát az ingatlan-nyilvántartás feltüntesse. Továbbá: az ingatlan-nyilvántartáson kívüli jogszerző jogát megelőzi annak a jóhiszemű jogszerzőnek a joga, aki azt az ingatlan-nyilvántartásba bejegyeztette, sőt annak a joga is, aki őt megelőzően kérte jogának bejegyzését. A jogok konkurálása esetén tehát a törvény nem annak a jogát ismeri el, aki a törvény erejénél fogva előbb szerezte meg a jogot, de annak bejegyeztetését elmulasztotta, hanem azét, aki nem késlekedett joga bejegyeztetésével. Így, ha pl. a ráépítő megszerzett jogát az ingatlan-nyilvántartásba nem jegyeztette be, ezt a jogát nem érvényesítheti az ingatlan-nyilvántartásba utóbb bejegyzett jogszerzővel szemben, illetőleg azzal szemben, aki a rangsorban előbb kérte a bejegyzést. [A Ptk. 121. § (5) bekezdése ezt a szabályt az elbirtoklóval kapcsolatban ki is mondja, az Inyvtv. alapján ez már valamennyi ex lege szerzőre kiterjed.] Ez a rendelkezés vonatkozik arra a jogosultra is, akire vonatkozó jogot, illetőleg ténny töröltek a nyilvántartásból. Ha egy jóhiszemű jogszerző ennek folytán jogot szerez, és ez bejegyzésre is kerül, a törölt jog (tény) jogosultja nem léphet fel vele szemben (pl. a valakinek a javára fennálló - szerződésen alapuló - elidegenítési és terhelési tilalmat törlik a nyilvántartásból, s harmadik személy jóhiszeműen megszerzi az ingatlan tulajdonjogát, a tilalom jogosultja hiába bizonyítja, hogy a törlésre érvénytelen okirat alapján került sor).

d) Vannak olyan jogilag jelentős tények, amelyek bejegyzésének elmaradása a hozzájuk fűződő joghatást nem érinti [Inyvtv. 3. § (4) bek.]. Ezek az ún. *informatív tények* (pl. a kiskorúság ténye). Ezekhez nem fűződik pozitív vélelem (tehát hogy az ellenkező bizonyításáig e tényeket fennállónak kell tekinteni).

Vannak azonban olyan jogilag jelentős tények is, amelyek nem jegyezhetőek be az ingatlan-nyilvántartásba, ennek ellenére jelentős joghatás fűződik e tényekhez (pl. a jogszabályon alapuló elidegenítési-terhelési tilalomhoz és építésügyi korlátozásokhoz, az ingatlan forgalomképtelenné nyilvánításához). A közhitelesség érvényesülését e rendelkezések jelentősen befolyásolják.

Megjegyzem, hogy a közhitelesség elve - valamint a következőkben tárgyalandó bizalom elve - elsősorban az ingatlan-nyilvántartásban szereplő jogokra vonatkozik, a feljegyezhető jogilag jelentős tények tekintetében a közhitelesség, valamint a bizalom elve sajátosan érvényesül. E két elv a feljegyezhető tények tekintetében csak az Inyvtv.-ben meghatározott különös szabályoknak megfelelően - sajátosan - érvényesül. Külön szabályozás hiányában azonban mind a közhitelesség, mind a bizalom elvét a tények tekintetében is alkalmazandónak vélem. (E különös szabályokat a következő, 5. pont alatt ismertetjük.)

ad d) A bizalom elve

A közhitelesség elve az ingatlan-nyilvántartás valóságát állítja, a könyvet és a benne szereplő adatokat hitelesíti. A bizalom elve a könyvben bízók preferálja.

A *bizalom elve* ugyanis azt jelenti, hogy ha valaki nyilvántartás tartalmában bízva, ahhoz igazítja magatartását (köt szerződést, tesz jognyilatkozatot), úgy bizodalma elnyeri jutalmát: szerződését (jognyilatkozatát) akkor is érvényesnek fogadják el, ha egyébként attól a jogi hatás megtagadható lenne.

A bizalom *jutalma* azonban csak azt illeti meg, akinek bizalma nem volt hamis. Aki nem volt jóhiszemű - nem méltó erre a bizalomra. Nem illeti meg ez a jutalom azt sem, aki nem visszterhesen szerzi meg a jogot: ez a kivételező szabály csak a forgalom valódi szereplőit - az ellenérték fejében szerzőket - illeti meg.

A bizalom elvéből fakadó védelmi szabály az is, hogy az ingatlanra jóhiszeműen jogot szerző *hozzájárulása nélkül* a bejegyzett jogra vagy tényre vonatkozó kijavításnak (kiegészítésnek) nincs helye. Ehhez képest a kijavítás (kiegészítés) előtt a jogszerzőt nyilatkozattételre kell felhívni, s ha nem járul hozzá, vagy nem nyilatkozik saját hatáskörben, kijavításnak nincs helye. A Legfelsőbb Bíróság előtt fejeződött be az a per, amely egy nyilvántartási hiba kijavítására vonatkozott. A tényállás szerint a földhivatal az 1988. március 10. napján kelt határozatával a városi tanács vb hatósági osztályának jogerős határozata alapján elrendelte a 9/0 számú termelőszövetkezeti törzslapon nyilvántartott 02. hrsz. alatt felvett - a mezőgazdasági szövetkezet használatában álló - ingatlanokra a hírkábel-szolgalmi jog bejegyzését a felperes jogelődjé, a G. vállalat javára. A későbbiek során a termelőszövetkezeti törzslapon a 02. hrsz. alatt nyilvántartott ingatlan belterületbe vonására és megosztására került sor, azonban ennek elvégzése során a szolgalmi jog átvezetése nem történt meg. A felperes vállalat 1994. április 28. napján a nyilvántartási hiba hivatalból való kijavítása és ennek során a megosztás folytán keletkezett ingatlanokra a bányaszolgalmi jog bejegyzése iránt kérelmet terjesztett elő az elsőfokú földhivatalnál. A földhivatal 1994. május 11. napján meghozott határozatával a kérelemnek helyt adva rendelkezett a hiba kijavításáról.

A Legfelsőbb Bíróság ezzel szemben arra mutatott rá, hogy az Inyvtv. 2. § (1) és (2) bekezdése az ingatlan-nyilvántartásban foglalt bejegyzések helyessége tekintetében vélelmet állít fel, kimondva, hogy hitelesen tanúsítja a feltüntetett adatokat, továbbá a bejegyzett jogok és tények fennállását. Ez a vélelem a közhitelesség elvét megvalósítva a forgalom biztonságának érdekeit szolgálja. A közhitelesség elve érvényesülése az Inyvtv. 21. § (2) bekezdésében foglaltakra [jelenleg a törvény 54. § (2) bekezdésére] figyelemmel a határozat korlátlan kijavítását nem teszi lehetővé, mert kimondja, hogy ha az ingatlan-nyilvántartásból megállapítható, hogy az ingatlanra időközben harmadik személy jóhiszeműen és ellenérték fejében jogot szerzett, és a kijavítás vagy a kiegészítés az ő jogát sértené, a jogra és tényre vonatkozó kijavításnak vagy kiegészítésnek csak akkor van helye, ha ehhez az érdekelt harmadik személy hozzájárul.

B. G. a perbeli ingatlanra az ingatlan-nyilvántartásban bízva jóhiszeműen, ellenérték fejében szerzett tulajdonjogot, így hozzájárulása hiányában a kiegészítés nem hajtható végre. (LB Kfv. III. 27715/1996., KGD 1997/12. 265.)

Ez a szabály a földrésztlet területének (határvonalának) felmérési, térképezési, területszámítási hibával összefüggő és a természetbeni állapotot nem érintő kijavítására nem vonatkozik.

A bizalom elve kötelezettséget is jelent, ugyanis senki nem hivatkozhat valamely ingatlan-nyilvántartásban szereplő adat, jog vagy tény nem tudására. Úgy kell tekinteni őt, mint akivel ezeket a körülményeket közölték.

A bizalom kötelezettsége azt is jelenti, hogy a tulajdonjogot megszerző új tulajdonosra átszállnak mindazok a terhek és kötelezettségek, amelyek az ingatlan-nyilvántartásból kitűnnek, illetőleg az ingatlant abban az állapotában szerzi meg, amit az ingatlan-nyilvántartás feltüntet. Ez természetesen csak a származékos tulajdonszerzésre vonatkozik.

A törvény meghatározza a jóhiszemű jogszerző - több rendelkezésben szereplő - fogalmát. Eszerint jóhiszemű jogszerző, aki

- a) az ingatlan-nyilvántartásban bízva,
- b) ellenérték fejében

szerez jogot.

Az a) pont alatti feltétel szerint a jogszerző tudomással bír az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzett jogról (vagy tényről), s ennek tudatában szerez jogot. (Nem lehet ugyanis abban bízni, amiről nincs tudomásunk.) Nem minősül tehát jóhiszemű jogszerzőnek az, akinek nincs (nem lehet) tudomása a bejegyzésről. (Ebből az is következik, hogy a jóhiszemű jogszerző kedvezménye - érvénytelen okiraton alapuló bejegyzés esetén - csak az érvénytelen szerződést kötőkön kívüli harmadik személyt illeti meg.)

Felmerül az a kérdés is: lehet-e jóhiszemű azt, aki tud, illetőleg tudnia kell arról, hogy az ingatlan-nyilvántartás a bejegyzett jogot vagy tényt nem helyesen tartalmazza. Ezt a körülményt ugyan a törvény külön nem emeli ki, de a jóhiszeműségnek a joggyakorlatban általánosan elfogadott értelméből ez feltétlenül következik. Például: nem jóhiszemű az, aki a házastársak közös tulajdonában álló ingatlant csak a férj által kötött szerződéssel szerzi meg, holott tudja, hogy az ingatlant a házaspár közösen szerezte, az közös tulajdonban áll, bár az ingatlan-nyilvántartásba csak a férjet jegyezték be tulajdonosként. Ebben az esetben tehát a jóhiszeműséget az dönti el, hogy a jogszerző tudta-e, illetőleg tudnia kellett-e, hogy az ingatlan közös tulajdonban áll.

A jóhiszeműséget - véleményem szerint - nemcsak jogügylethez kellene kötni. Sokkalta fontosabb eleme a jóhiszeműségnek az, hogy tudott-e a jogszerző az eredeti érvénytelenségről, vagy erről tudnia kellett.

A jóhiszemű jogszerzőt a jogban két *védelmi rendszer* is oltalmazza. Az első az *érvénytelen bejegyzésben* bízó jóhiszemű jogszerző esete, akinek jogszerzése három év (illetőleg 6 hónap) eltelte után már nem támadható meg. (A törlési per megindítására vonatkozó határidők az eredetileg érvénytelen bejegyzéstől kezdődnek.) A másik védelmi rendszer azt a jóhiszemű szerzőt védi, aki a *nyilvántartás teljességében* bízott. Ha ugyanis valaki az ingatlan-nyilvántartáson kívül szerzett jogát nem jegyezteti be, ezt a jogát nem érvényesítheti az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzett, illetőleg őt a rangsorban megelőző jóhiszemű jogszerzővel szemben [*Inyvtv. 5. § (4) bek.*]. A jóhiszemű jogszerző védelme ebben az esetben *azonnali* és teljes, ellene törlési per megindítására nincs lehetőség. A jóhiszeműséget azonban körültekintően vizsgálni kell. (Így pl. a korábbi bírói gyakorlat elbirtoklás esetében megkívánta, hogy a jogszerző a tényleges birtoklás ellenőrzésével győződjön meg arról, hogy az ingatlant nem birtokolták el.) (A szöveget hatályosító új bekezdés itt található)

ad f) A rangsor elve

A *rangsor* elve azt jelenti, hogy az ingatlan-nyilvántartásba érkező beadványok érkezésük sorrendjében kerülnek elintézésre, kerülnek bejegyzésre. A rangsort a kérelmek iktatásának a sorrendje határozza meg, ezért a beérkezett kérelem iktatószámát a tulajdoni lapra azonnal széljegyezni kell. Jelentősége ennek az elvnek leginkább az, hogy ha a bejegyezni kért jogot az ingatlan-nyilvántartás hozza létre, úgy nem a szerződéskötés, hanem a bejegyzés idejétől jön létre a jog. Ranghelyet csak olyan kérelemmel lehet alapítani, amelyhez a bejegyzés alapjául szolgáló okiratot is mellékeltek.

A Legfelsőbb Bíróság egy konkrét ügyben a következőkre mutatott rá: „A felperesek az eljárás alatt mindvégig arra hivatkoztak, hogy az elsőfokú földhivatal a rangsor elvét figyelmen kívül hagyva hozta meg határozatát.

A 1972. évi 31. tvr. (a továbbiakban: Tvr.) 19. § (1) bekezdése úgy rendelkezik, hogy a tulajdoni lapon a bejegyzések egymás közti sorrendjét (rangsorát) az az időpont határozza meg, amikor az alapul szolgáló beadvány az ingatlan-nyilvántartási iktatóhoz érkezett.

A bejegyzés alapjául szolgáló okiratokat a Tvr. 15. §-a határozza meg. Az ingatlanokra vonatkozó jogok és tények változásával kapcsolatos eljárás a Tvr. 14. §-ának (1) bekezdése alapján kérelemre indul, a Vhr. 73. §-ának (3) bekezdése értelmében pedig a kérelemhez csatolni kell a bejegyzés alapjául szolgáló okiratot.

A fentiekre figyelemmel az olyan kérelem, amely nem felel meg a Tvr. 15. §-ának (1) bekezdésében meghatározott követelményeknek, bejegyzés alapjául szolgáló beadványnak nem tekinthető, és így a rangsor megállapításánál figyelmen kívül kell hagyni.

A felperesek keresetlevelükben is előadták, hogy az elsőfokú földhivatalhoz 1995. július 4-én nyújtották be első alkalommal kérelmüket. Ezen időpontban az illetékhivatal kérelme a földhivatalhoz még nem érkezett meg, a végrehajtási jog ingatlan-nyilvántartási bejegyzésével kapcsolatos földhivatali eljárás csak 1995. július 24-én indult meg.

A felperesek 1995. július 4-i és július 24-i beadványa nem minősíthető bejegyzés alapjául szolgáló beadványnak, ezért a rangsor megállapításánál figyelembe venni nem kellett, az eljáró földhivatalok tehát a Vhr. 95. §-ában foglaltak megsértése nélkül hozták meg határozatukat.” (LB Kfv. II. 27614/1997., KGD 1998/61.)

Új rendelkezése a törvénynek, amely szerint helye lehet a ranghely előzetes biztosításának. A ranghely fenntartásának ténye a jogosultak kérelme alapján az ingatlan-nyilvántartás tulajdoni lapján legfeljebb egy évi időtartamra, a törvényben meghatározott módon feljegyezhető. A bejegyzések ranghelyével való rendelkezés azonban harmadik személyeknek a ranghely módosítása időpontjában bejegyzett jogai sérelmével nem járhat.

ad g) Az okirati elv

Az *okirati elv* azt jelenti, hogy az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzésre vagy adatok átvezetésére csak jogszabályban meghatározott alakiaságoknak megfelelő okirat alapján kerülhet sor. Ha a bejegyzésre hatósági határozat alapján kerül sor, a határozatnak is tartalmaznia kell mindazt, amit az okiratnak.

A konkrét ügy tényállása szerint: „A rendelkezésre álló adatok alapján megállapítható, hogy a felperes a földhivatalhoz nem csatolt be olyan okiratot, amely bizonyítaná, hogy az általa tett nyilatkozat a másik félhez megérkezett. Ez pedig elengedhetetlen feltétele annak, hogy a nyilatkozat hatályossá váljék. A szerződésben nem jelölték meg a vételi jog hatályosságának kezdő időpontját, ezért a hat hónapos időtartamot az opciós szerződés megkötésétől kezdődően kell számítani. Ennek fényében megállapítható, hogy a felperes a hat hónapos határidőn belül nem érvényesítette opciós jogát, ezért a tulajdonjog bejegyzésére nem kerülhetett sor. Nem áll rendelkezésre olyan nyilatkozat, amely egyértelműen tartalmazná az opciós jog gyakorlásának igényét és a felperes nem igazolta, hogy ilyen nyilatkozat a másik félhez határidőben megérkezett volna. A törvény rendelkezései alapján a nyilatkozatot a másik félhez kell címezni és részére határidőben megküldeni ahhoz, hogy azt a földhivatal figyelembe vehesse.

Az ingatlan-nyilvántartásról szóló törvényerejű rendelet az okirati elvet fogalmazza meg. Tartalmi érvényességi kellék az írásbeliség a vételi jog gyakorlása esetén is. A félnek tehát igazolnia kell a földhivatal előtt, hogy a vételi jog gyakorlásának szándékát a másik féllel közölte. A földhivatal idézett szakasza szerint a bejegyzés iránti kérelmet akkor utasíthatja el, ha az okirat olyan alaki vagy tartalmi hiányosságban szenved, amely miatt az nyilvánvalóan érvénytelen. A földhivatal tehát csak a nyilvánvaló érvénytelenség esetén tagadhatja meg a bejegyzési kérelem teljesítését, de természetesen köteles azt is vizsgálni, hogy a benyújtott okirat a bejegyzés tárgyát képező jog vagy tény keletkezését, módosulását, illetve megszűnését igazolja. A felek közötti jogvita elbírálására tehát a földhivatal nem jogosult, de a közhitelesség elvéből adódik, hogy a bejegyzésre csak a jogszabályban írt feltételek fennállása esetén kerülhet sor.

Az adott esetben a bejegyzés törvényes feltételei hiányoztak.” (LB Kfv. I. 28591/1996., KGD 1998/4. 92. sz.)

Az ingatlan-nyilvántartás fontosabb szabályai

5. Az ingatlan-nyilvántartás rendszere az önálló ingatlanokra épül. Önálló ingatlan elsősorban a földrészlet, azok közül is az *építési* telek. Földrészlet továbbá a föld felszínének természetben összefüggő, közigazgatási vagy belterületi határ által meg nem szakított területe, amelynek minden részén azonosak a tulajdoni vagy vagyonkezelői (kezelési) viszonyok.

A földrészlettel együtt kell nyilvántartani a földön létesített épületet, építményt.

Az ingatlan-nyilvántartásba az ingatlanhoz kapcsolódó következő *jogok*, illetőleg annak jogosultjai jegyezhetők be:

a) tulajdonjog, illetőleg állami tulajdonban álló ingatlan esetében az állam tulajdonosi jogait gyakorló szervezet és a vagyonkezelői jog,

b) a lakásszövetkezeti tagot megillető állami tulajdonban álló ingatlan esetében az állam tulajdonosi jogait gyakorló szervezet és a vagyonkezelői jog,

c) megállapodáson és bírósági határozaton alapuló földhasználati jog,

d) haszonélvezeti jog és használati joga,

e) telki szolgalmi jog,

f) állandó jellegű földmérési jelek, földminősítési mintateretek, valamint villamos berendezések elhelyezését biztosító használati jog, továbbá vezetéki jog, vízvezetési és bányaszolgalmi jog, valamint törvény rendelkezésén alapuló közérdekű szolgalmak és használati jogok,

g) első és visszavásárlási, valamint vételi jog,

h) tartási és életjáradéki jog,

i) jelzálogjog (önálló zálogjog),

j) végrehajtási jog.

Az ingatlan-nyilvántartásba csak az ingatlanhoz kapcsolódó következő, jogilag jelentős *tények* jegyezhetők fel:

a) a jogosult kiskorúsága vagy gondnokság alá helyezése,

b) a jogosulttal szemben megindított felszámolási eljárás, végelszámolás,

c) a külföldi székhelyű vállalkozás fióktelepének, kereskedelmi képviselőjének cégjegyzékből történő törlése,

d) kisajátítási és telekalakítási eljárás megindítása,

e) a fellebbezés és a földhivatali határozat elleni bírósági jogorvoslati kérelem,

f) bejegyzés alapjául szolgáló vagy azzal kapcsolatos bírósági határozat ellen benyújtott bírósági felülvizsgálati kérelem,

g) az ingatlan jogi jellege,

h) bejegyzés iránti kérelem elutasítása,

i) épület létesítésének vagy lebontásának a ténye,

j) az eljárás felfüggesztésének a ténye,

k) jogerős hatósági vagy bírósági határozattal megállapított tartós környezetkárosodás ténye, mértéke és jellege,

l) bírósági ítéleten alapuló tulajdoni korlátozás,

m) bírósági vagy hatósági határozaton alapuló telekalakítási és építési tilalom elrendelése, valamint egyéb építésügyi korlátozás,

n) a szerződésen vagy végintézkedésen alapuló elidegenítési és terhelési tilalom,

o) az e törvényben meghatározott perek és büntetőeljárás megindítása,

p) árverés kitűzése,

q) a zárlat, zár alá vétel, zár alá vételt megelőző biztosítási intézkedés,

r) tulajdonjog-fenntartással történt eladás,

s) a törölt zálogjog ranghelyének fenntartása, illetve a ranghellyel való rendelkezés jogáról történő lemondás,

t) jelzálogjog ranghelyének előzetes biztosítása,

u) ranghely megváltoztatása.

Az előzőekben felsorolt a)-k) pontokban említett tények feljegyzésének elmaradása az egyébként azokhoz fűződő joghatásokat nem érinti. Az l)-u) pontokban meghatározott tények feljegyzésének elmaradása esetén a jogosult azokat nem érvényesítheti a jóhiszemű harmadik jogszerzővel szemben.

Az ingatlan-nyilvántartásba feljegyezhető tény figyelmeztetést jelent a további jogszerzőnek: az ingatlant valamely jogilag jelentőséggel bíró tény terheli, s ez korlátozhatja az ingatlannal való rendelkezést, illetőleg az ingatlannal kapcsolatos jogszerzést.

Az ingatlanra vonatkozó, korlátozást jelentő tények azonban nem minden esetben jegyezhetők fel az ingatlan-nyilvántartásba. Így a jogszabályon alapuló elidegenítési és terhelési tilalom feljegyzésére nincs lehetőség. (Megjegyzendő továbbá, hogy a legjelentősebb tulajdoni korlátozásokat mint jogokat kell a nyilvántartásba bejegyezni, pl. a haszonélvezeti jogot, telki szolgáltatást stb.)

A jogok és tények között különbséget jelent, hogy a jogok többségét a bejegyzés hozza létre, a tények bejegyzésének ilyen hatása nincs. A tény általában a bejegyzéstől függetlenül fejt ki hatását, fennállása vagy megszűnése a bejegyzéstől függetlenül is végbemehet. Így a tulajdonos kiskorúsága a bejegyzés elmaradása esetén is érvénytelenné teszi a szerződést, vagy ellenkezőleg, a gondnokság alá helyezés megszűnésével a cselekvőképességét a jogosult akkor is visszanyeri, ha a tény bejegyzése fennáll. Egyes tények esetén azonban a jogszabályok az ingatlan-nyilvántartási bejegyzés megtörténtét bizonyos jogkövetkezmény feltételül szabják (tehát nem a bejegyzés hozza létre, de jogkövetkezmény csak a bejegyzett jogi tényhez fűződik). Így a szerződéssel kikötött elidegenítési és terhelési tilalomba ütköző rendelkezés akkor semmis - egyéb feltételek esetén -, ha a tilalmat az ingatlan-nyilvántartásba bejegyezték.

A feljegyezhető *tények jogi hatásuk szempontjából* tehát a következők szerint csoportosíthatók:

a) Tények, amelyek bejegyzésének elmaradása az ahhoz fűződő joghatást nem érinti.

Ilyen tény:

- a jogosult kiskorúsága vagy gondnoksága alá helyezése,
- a jogosulttal szemben megindított felszámolási eljárás, végelszámolás,
- a külföldi székhelyű vállalkozás fióktelepének, kereskedelmi képviselőjének a cégjegyzékből történő törlése,
- kisajátítási és telekalakítási eljárás megindítása,
- a fellebbezés és a földhivatali határozat elleni bírósági jogorvoslati kérelem,
- bejegyzés alapjául szolgáló vagy azzal kapcsolatos bírósági határozat ellen benyújtott bírósági felülvizsgálati kérelem,
- az ingatlan jogi jellege,
- bejegyzés iránti kérelem elutasítása,
- épület létesítésének vagy lebontásának ténye,
- az eljárás felfüggesztésének ténye,
- jogerős hatósági vagy bírósági határozattal megállapított tartós környezetkárosodás ténye, mértéke és jellege.

(Megjegyzendő, hogy vannak még további - az ingatlanra vonatkozó - tények, amelyek az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzés nélkül fejtik ki hatásukat, pl. az ingatlan forgalomképtelenné nyilvánítása, a jogszabályon alapuló elidegenítési és terhelési tilalom, ezek - amint már említettük - az ingatlan-nyilvántartásba be nem jegyezhető tények; nem tudjuk megmondani, hogy az Invtv. miért zárja ki e tények feljegyzését.) Feltételezem, hogy a hagyományok túlságosan erős tisztelete miatt, nevezetesen, mert a német és osztrák telekkönyvi felfogás szerint a közjogi terhek és korlátozások a telekkönyvben nem jegyezhetőek fel. Ez ma már - a mai német szerzők szerint is - telekkönyvük hibája. A mi nyilvántartási rendszerünk már nyitott egy szűk rést az ilyen jellegű tények feljegyzése előtt, felismerve, hogy a tulajdonjogot egyre gyakrabban szövik át a közjog szabályai. Indokolt lenne - nem utolsósorban a közhitelesség érdekében - ezt a tartózkodást végleg feladni.

b) Tények, amelyeket ha nem jegyeznek fel az ingatlan-nyilvántartásban, a hozzájuk fűződő joghatás jóhiszemű, harmadik személlyel szemben nem érvényesül.

Ilyen tények:

- bírósági ítéleten alapuló tulajdoni korlátozás,
- bírósági vagy hatósági határozatokon alapuló telekalakítási és építési tilalom elrendelése, valamint egyéb építésügyi korlátozás,
- a szerződésen vagy végintézkedésen alapuló elidegenítési és terhelési tilalom,
- az e törvényben meghatározott perek és büntetőeljárás megindítása,
- árverés kitűzése,
- a zárlat, zár alá vétel, az ezt megelőző biztosítási intézkedés,
- a tulajdonjog fenntartással történt eladás,
- a törölt zálogjog ranghelyének fenntartása, illetve a ranghellyel való rendelkezés jogáról történő lemondás,
- a jelzálog ranghelyének előzetes biztosítása,
- ranghely megváltoztatása.

E csoportba tartozó tények feljegyzésének elmaradásához a törvény szigorú jogkövetkezményt kapcsol, a feljegyzés elmaradása jóhiszemű harmadik személlyel szemben kizárja a tényhez fűződő joghatás érvényesítését.

A jelzálogjoggal (önálló zálogjoggal) kapcsolatban bejegyezhető tények tekintetében figyelemmel kell lenni arra is, hogy a jelzálogjogot (önálló zálogjogot) magát a bejegyzés hozza létre, a tények bejegyzésének elmaradását tehát e főszabállyal összhangban kell értelmezni.

Az ingatlan-nyilvántartás

- tulajdoni lapból,
- a tulajdoni lapról megszünt bejegyzések adatainak jegyzékéből,
- az ingatlan-nyilvántartási térképből és
- az okirattárból áll.

Az ingatlan adatait, valamint az ingatlanhoz kapcsolódó jogokat és jogilag jelentős tényeket a számítógépen kezelt *tulajdoni lapra* kell az ingatlan-nyilvántartásban bejegyezni.

A tulajdoni lapokat a településenként egytől kezdődően számozni kell, a szám mellett a település nevét is fel kell tüntetni. Az ingatlan-nyilvántartás számítógépes rendszerében az ingatlan tulajdoni *lapjának száma megegyezik* a helyrajzi számmal.

Egyes ingatlanok esetében a tulajdoni lap - egymással összetartozó - tulajdoni törzslapként és tulajdoni különlapként is vezethető.

Az *okirattár* a bejegyzések alapjául szolgáló okiratokat, illetőleg ezek hitelesített másolatait, a bejegyzés iránti kérelmeket, megkereséseket, valamint az ingatlan-nyilvántartási ügyben keletkezett más iratokat tartalmazza.

Az ingatlan-nyilvántartási *térkép* a külön jogszabályban meghatározott állami földmérési alaptérkép nyilvántartási példánya, amely tartalmazza - többek között - a település nevét, közigazgatási határvonalát, földrészlet határvonalát és helyrajzi számát, az épületet (építményt).

A település ingatlan-nyilvántartásának számítógépes rendszerében gépi adathordozón meg kell őrizni a tulajdoni lapról törölt bejegyzéseket és adatokat, valamint a törlésre vonatkozó határozat számát, amelynek alapján a törlés alapjául szolgáló okirat az okirattárból visszakereshető.

Az ingatlanhoz kapcsolódó jog vagy tény keletkezését, módosulását, illetve megszűnését *kérelemre vagy megkeresésre* kell az ingatlan-nyilvántartásba bejegyezni. A kérelmet a bejegyzés alapjául szolgáló szerződés (jognyilatkozat) keltétől számított 30 napon belül kell a körzeti földhivatalhoz benyújtani. Ha a szerződés (jognyilatkozat) létrejöttéhez harmadik személy beleegyezése vagy - ide nem értve a földhivatali engedélyt - hatósági jóváhagyás szükséges, a kérelmet a beleegyezéstől, illetve a jóváhagyástól számított 30 napon belül kell a körzeti földhivatalhoz benyújtani. A kérelem benyújtására meghatározott határidő elmulasztása esetén az illetékekről szóló törvény szerinti mulasztási bírságot kell fizetni.

A bejegyzést - ha jogszabály rendelkezéséből vagy a felek megállapodásából más nem következik - annak kell kérnie, aki ezáltal jogosulttá válik. Kérheti a bejegyzést az is, akinek ez bejegyzett jogát érinti.

A jogok bejegyzésének és tények feljegyzésének - ha törvény másként nem rendelkezik - olyan közokirat, teljes bizonyító erejű magánokirat vagy ezeknek a közjegyző által hitelesített másolata alapján van helye, amely a bejegyzés tárgyát képező jog vagy tény keletkezését, módosulását, illetve megszűnését igazolja. Ismét bevezeti a törvény a *bejegyzési engedély* intézményét, amelyet az ingatlan-nyilvántartásban már bejegyzett vagy közbenso szerzőként bejegyezhető jogosult ad. Ezt a bejegyzést (feljegyzést) megengedő nyilatkozatot a jogosult külön, a bejegyzés alapjául szolgáló okirattal azonos alakissággal rendelkező okiratban is megadhatja.

Tulajdonjog bejegyzésének törléséhez és az eredeti ingatlan-nyilvántartási állapot visszaállításához hatósági határozat szükséges. Nincs szükség okiratra és kérelemre, ha olyan jogot vagy ténytet kell törölni, amelynek megszűnése az ingatlan-nyilvántartásból kétségtelenül megállapítható.

A földhivatali bejegyzés jellege szerint változik, hogy milyen okiratra, illetőleg hatósági (bíróági) határozatra van szükség a bejegyzéshez. Így

- a tulajdonjogra, haszonélvezeti jogra, a használat jogára, a szolgalmi jogra, vételi jogra, jelzálogjogra (önálló jelzálogjogra) vonatkozó bejegyzéshez közokirat, ügyvéd (jogtanácsos) által ellenjegyzett magánokirat, továbbá bírósági vagy hatósági határozat,

- tulajdonjog bejegyzésének törléséhez és eredeti állapot visszaállításához általában bírósági vagy más hatósági határozat,

- egyéb jogok és tények bejegyzéséhez teljes bizonyító erejű magánokirat szükséges.

A törvény az ingatlan-nyilvántartásban felhasználható okirat (magánokirat, közokirat) kötelező tartalmát meghatározza.

A belföldön kiállított okiratnak - ahhoz, hogy az ingatlan-nyilvántartási bejegyzés alapjául szolgálhasson - tartalmaznia kell:

- a) az érdekelt magánszemély családi és utónevét, leánykori családi és utónevét, születési évét, anyja nevét, lakcímét, továbbá a személyi azonosítóját,

- b) a statisztikai számmal rendelkező szervezet megnevezését, székhelyét és törzsszámát, valamint bírósági, illetőleg cégbíróági bejegyzésének számát,

- c) az érintett ingatlan pontos megjelölését (település neve, helyrajzi szám),

- d) a jog vagy tény pontos megjelölését,

- e) a jogváltozás jogcímét,

- f) az érdekelt megállapodását, a bejegyzett jogosult bejegyzést engedő nyilatkozatát,

- g) a szerződő felek állampolgárságra vonatkozó nyilatkozatát, továbbá ha a devizabelföldi a termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény alapján külföldinek minősül, e minőség feltüntetését.

A belföldön kiállított magánokirat bejegyzés alapjául csak akkor szolgálhat, ha kitűnik belőle a keltezés helye és ideje, továbbá, ha

- a) a nyilatkozattevő az okiratot saját kezűleg írta és aláírta, vagy

- b) két, az okiraton névvel és lakcímmel megnevezett tanú aláírásával igazolja, hogy a nyilatkozattevő a nem általa írt okiratot előttük írta alá, vagy aláírását előttük saját kezű aláírásának ismerte el, vagy

- c) az okiratot a közjegyző készítette, vagy

- d) az okiratot ügyvéd ellenjegyzéssel látta el, továbbá, ha

- e) az okiratot a jogi személy nevének feltüntetésével szabályszerűen aláírták,

- f) több lapból álló okirat esetén a szerződő felek, a készítő és ellenjegyző, illetőleg a tanúsító személyek kézjegyét minden lapon tartalmazza, közjegyzői okiratoknál a külön jogszabály által megállapított alaki kellékekkel rendelkezik,

- g) a meghatalmazottaknak és a feleknek az okirat alapján nyilvánvalóan azonosítható aláírását tartalmazza. Az aláírás akkor tekinthető nyilvánvalóan azonosíthatónak, ha a meghatalmazottak, illetve a szerződő felek aláírásuk alatt olvashatóan megjelölték nevüket és az okirat szerinti ügyletkötői minőségüket (pl. eladó, vevő, haszonélvező stb.).

A tulajdonjog, haszonélvezeti jog, a használat joga, szolgalmi jog, vételi jog, jelzálogjog (önálló jelzálogjog) keletkezésére, módosulására, illetve megszűnésére vonatkozó bejegyzésnek közokirat, ügyvéd által ellenjegyzett magánokirat alapján van helye. Ellenjegyzésként a jogtanácsos ellenjegyzését is el kell fogadni, ha a szerződő felek valamelyike jogtanácsos által képviselt szervezet. Nem alkalmas bejegyzésre az olyan okirat, amelyen a készítő és ellenjegyző ügyvéd, illetőleg a közokiratba foglaló közjegyző szerződő félként van feltüntetve.

Az ellenjegyzéssel ellátott magánokirat bejegyzés alapjául akkor fogadható el, ha az tartalmazza az ellenjegyző személy nevét, aláírását, irodájának székhelyét, az ellenjegyzés időpontját és az „ellenjegyzem” megjelölést. Az ügyvéd által teljesített ellenjegyzés érvényességének további feltétele a szárazbélyegző lenyomata.

Jelzálogjog (önálló jelzálogjog) alapítására és megszűnésére vonatkozó bejegyzés olyan magánokirat alapján is teljesíthető, amelyet a nyilatkozattevő hitelintézet - nevének feltüntetésével - szabályszerűen írt alá.

A magánokiratnak tartalmaznia kell azokat a további tartalmi és alaki kellékeket is, amelyeket a polgári perrendtartás ír elő.

Ha az okiratot a nyilatkozattevő helyett meghatalmazott írta alá, csatolni kell a meghatalmazást is, amelyet a bejegyzés alapjául szolgáló okiratra előírt alakszerűségek szerint kell kiállítani. Írásra vagy olvasásra képtelen személy jognyilatkozatán alapuló bejegyzéshez a nyilatkozat közokiratba foglalása szükséges, amelyben a körülményre utalni kell.

Ha az okirathoz melléklet is tartozik, akkor a melléklet valamennyi lapjára vonatkozóan is alkalmazni kell a több lapból álló okiratra vonatkozó rendelkezéseket. Fontos szabály az is, amely szerint az ügyvédi ellenjegyzés az ingatlan-nyilvántartási eljárásban akkor fogadható el, ha az ügyvéd az ellenjegyzésre kötelezett okiraton bélyegzője mellett elhelyezi hivatalos szárazbélyegzőjének lenyomatát az eredeti, illetve a körzeti földhivatalnál maradó másolati példányon is.

Az okiratnak a felsorolt tartalmi és alaki feltételeknek kell megfelelnie. A polgári jog ugyanakkor meghatározza, hogy egy szerződés mikor érvényes. A Legfelsőbb Bíróság polgári elvi döntése ezeket a feltételeket pontosan meghatározza. Eszerint:

Az ingatlan tulajdonjogának átruházására irányuló szerződés érvényes létrejöttéhez a tartalmi követelmények szempontjából szükséges - és egyben elegendő -, ha a szerződésről készült okirat tartalmából a felek személye mellett az ingatlan tulajdonjogának átruházását célzó akaratnyilvánításuk kitűnik, továbbá, ha az okirat tartalmazza az ingatlannak és az ellenszolgáltatásnak a megjelölését, vagy ha az átruházás ingyenes, ez az okirat tartalmából megállapítható. Egyéb kérdésben létrejött megállapodás írásba foglalásának elmaradása a szerződés érvényességét nem érinti még akkor sem, ha az ebben való megállapodást bármelyik fél lényegesnek minősítette is.

Az írásba foglalt szerződés érvényességének nem feltétele, hogy a felek megállapodásukat közokiratba vagy teljes bizonyító erejű magánokiratba foglalják, kivéve, ha ezt külön jogszabály írja elő.

Az ingatlan tulajdonjogának átruházására irányuló szerződés írásba foglaltnak csak akkor tekinthető, ha a szerződési nyilatkozatát mindegyik szerződő fél aláírta. A szerződés érvényességét azonban nem érinti, ha nem ugyanaz az okirat tartalmazza valamennyi fél szerződési nyilatkozatát, hanem mindegyik szerződő fél külön okiratba foglalt nyilatkozata révén jön létre a felek kölcsönös és egybehangzó akaratnyilvánítása.

Az ingatlan tulajdonjogának átruházását célzó szerződés megkötésére csak írásban lehet ajánlatot tenni az ajánlati kötöttséget eredményező joghatállyal. Ugyanígy csak írásban lehet ilyen értelmű ajánlatot elfogadni azzal a joghatállyal, hogy az a szerződés létrejöttét eredményezze. A szerződést tartalmazó okirat, ha azt csak az egyik fél írta alá, és a másik félnek átadta vagy elküldte, csupán a szerződés megkötésére tett ajánlatnak minősül, a szerződés érvényes létrejötte tehát attól függ, hogy a másik fél az ajánlatot az okirat aláírásával és visszaküldésével, illetőleg külön írásba foglalt és az ajánlattevőhöz megküldött nyilatkozattal az erre megszabott időben elfogadja-e.

Ha az ingatlan tulajdonjogának átruházására irányuló megállapodásukat a felek olyan színlelt szerződéssel leplezik, amelynek írásba foglalt tartalmában az ingatlan tulajdonjogának átruházása ugyancsak hozzátartozik, ebben az esetben a leplezett szerződést nem teszi érvénytelenné egymagában az, hogy a szerződésről készült okirat a tulajdonjog átruházásának jogcímét, illetőleg az ellenszolgáltatást nem a felek valóságos akaratának megfelelően tünteti fel. Ha azonban a színleges írásbeli szerződésből az ingatlan tulajdonjogának átruházására irányuló szándék nem tűnik ki, a tulajdonjog átruházására vonatkozó akaratnyilvánítás írásba foglalásának hiánya miatt a leplezett szerződés érvénytelen - mondja ki az elvi döntés.

Az ingatlan-nyilvántartásra vonatkozó jogszabályok által támasztott feltételek és az érvényes szerződés kellékei tehát nem azonosak. Lehet a szerződés érvényes, de bejegyzésre nem alkalmas. (Lehet természetesen a bejegyzésre alkalmas szerződés ugyanakkor érvénytelen.) A Ptk. a szerződés anyagi jogi szabályait állapítja meg, az Inyvtv. eljárási szabályokat rögzít. Érvényes szerződést - ha nem felel meg a felsorolt kellékeknek a földhivatali eljárásban - pontosítani kell. Ha erre valamelyik fél nem hajlandó a bírósághoz kell fordulni.

Az ingatlan-nyilvántartásba *jog és tény csak azzal szemben jegyezhető be, aki ott jogosultként már szerepel*, vagy akit egyidejűleg jogosultként bejegyeznek. (E rendelkezés érvényesülését szolgálja egyébként a bejegyzési engedély is.)

A jog (jogilag jelentős tény) bejegyzésére irányuló kérelemhez a földhivatal kötve van, az ingatlan adataiban bekövetkezett változás átvezetése kérdésében a bejelentés azonban nem köti a földhivatalt.

Hivatalból kell bejegyezni a tulajdonjog átruházására irányuló okiratban kikötött haszonélvezeti jogot, használat jogát, haszonbérleti jogot, tartási vagy életjáradéki jogot, elő- vagy visszavásárlási jogot, telki szolgalmi jogot, vételárhátralék biztosítására alapított jelzálogjogot, elidegenítési és terhelési tilalmat akkor is, ha az, akire a tulajdonjogot átruházták csak a tulajdonjog bejegyzését kéri. A bejegyzést a tulajdonjog bejegyzésével egyidejűleg kell teljesíteni. Nem vonatkozik ez a rendelkezés arra az esetre, ha a tulajdonjog bejegyzése iránti kérelem benyújtásáig a jogosult ezeknek a jogoknak, illetve tényeknek a bejegyzéséről lemondott, vagy azok megszűntek.

Ha a körzeti földhivatal valamely kérelem, megkeresés elintézése során észleli, hogy valamely jog vagy tény megszűnése az ingatlan-nyilvántartásból kétségtelenül megállapítható, határozatban köteles ennek törléséről is rendelkezni.

El kell utasítani a bejegyzési kérelmet, ha a bejegyzés alapjául szolgáló okiratnak olyan tartalmi vagy alaki hiányossága van, amely miatt az nyilvánvalóan érvénytelen. Az érvénytelenség akkor nyilvánvaló, ha ez a tény önmagában az okiratból megállapítható.

A körzeti földhivatal határozata ellen a kézbesítéstől számított harminc napon belül a megyei földhivatalhoz lehet fellebbezni. A fellebbezést a körzeti földhivatalnál kell benyújtani.

A körzeti földhivatal a megtámadott határozatot a fellebbezés érkezésétől számított nyolc nap alatt kijavíthatja vagy kiegészítheti, az elutasító határozatát pedig saját hatáskörben módosíthatja, de az első fokú határozatot vissza nem vonhatja.

A megyei földhivatal a fellebbezéssel megtámadott határozatot helybenhagyja, megváltoztatja vagy megsemmisíti és a körzeti földhivatalt új eljárásra utasítja.

A jogok és tények bejegyzése, illetőleg adatok átvezetése tárgyában hozott megyei földhivatali határozat ellen bírósági jogorvoslati kérelmet nyújthat be az, akinek jogát a határozat sérti továbbá - jogok és tények bejegyzéséről rendelkező határozat ellen - közérdekű jogorvoslatot terjeszthet elő az ügyész. A megyei földhivatal bejegyzés tárgyában hozott határozatát felettes szerve nem változtathatja és nem semmisítheti meg.

A bírósági jogorvoslati kérelmet a határozat kézhezvételétől számított harminc napon belül a körzeti földhivatalnál kell benyújtani.

Az érdekelt, akinek a megyei földhivatali határozatot bármilyen okból nem kézbesítették, legkésőbb a bejegyzéstől számított egy éven belül kérheti a határozat kézbesítését, és a kézbesítéstől számított tizenöt napon belül terjeszthet elő bírósági jogorvoslati kérelmet.

A bírósági jogorvoslati kérelem benyújtásának tényét a tulajdoni lapra fel kell jegyezni, és a kérelmet az ügyre vonatkozó iratokkal, valamint a tulajdoni lap másolatával együtt tizenöt napon belül - a megyei földhivatal útján - meg kell küldeni az illetékes bíróságnak.

Ha a bírósági jogorvoslati kérelem az ingatlan határvonalát, illetőleg területét érinti, a kérelmet az érintett ingatlanok tulajdonosainak is meg kell küldeni, a bírósági jogorvoslati kérelem benyújtása tényének az érintett tulajdoni lapokra történő bejegyzésével egyidejűleg.

A megyei földhivatal határozata ellen benyújtott kereset elbírálására a megyei bíróság illetékes. A bíróság eljárására - az e törvényben foglalt eltérésekkel - a Pp. XX. fejezetének szabályai az irányadók.

A bíróság a határozatot részben vagy egészben megváltoztatja, hatályon kívül helyezi, és a megyei földhivatalt új eljárásra utasítja, vagy a keresetet elutasítja. A bírósági jogorvoslati kérelem alapján hozott határozat hatálya a megtámadott bejegyzésen alapuló további bejegyzésre is kiterjed.

A bírósági felülvizsgálati eljárás jellegéből következik az a szabály, hogy a bejegyzés alapjául szolgáló okiratok hiányosságai a bírósági eljárásban nem pótolhatók.

A felülvizsgálati kérelem folytán hozott legfelsőbb bírósági határozat hatálya a feleken kívül azokra is kiterjed, akik a felülvizsgálati kérelem benyújtása tényének bejegyzését követően szereztek jogot.

XI. fejezet

A TULAJDONJOG MEGSZERZÉSE

Tulajdonszerzés átruházással

Ptk. 117. § (1) Átruházással - ha a törvény kivételt nem tesz - csak a dolog tulajdonosától lehet a tulajdonjogot megszerezni.

(2) A tulajdonjog megszerzéséhez az átruházásra irányuló szerződésen vagy más jogcímen felül a dolog átadása is szükséges. Az átadás a dolog tényleges birtokba adásával vagy más olyan módon mehet végbe, amely kétségtelenné teszi, hogy a dolog az átruházó hatalmából a tulajdonjog megszerzőjének hatalmába került.

(3) Ingatlan tulajdonjogának az átruházásához az erre irányuló szerződésen vagy más jogcímen felül a tulajdonosváltásnak az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzése is szükséges.

(4) Többszöri eladás esetén az a vevő követelheti a tulajdonjognak az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzését, aki elsőnek jóhiszeműen birtokba lépett, ha pedig ilyen nincs, a korábbi vevő, kivéve, ha a későbbi vevő tulajdonjogát az ingatlan-nyilvántartásba bejegyezték. Ezt a rendelkezést kell alkalmazni többszöri ajándékozás esetén is.

A tulajdonszerzés általában

1. Tulajdonszerzés: valamely dologra tulajdonjog (tulajdoni jogviszony) létrejötte. A tulajdonszerzés lehet *eredeti* (az új, más tulajdonjogától független tulajdonjog keletkezése), vagy *származékos* (a korábban fennállott tulajdonjogon alapuló tulajdonjog létrejötte).

Az *ingó dolog tulajdonának* megszerzése többnyire *átruházással* történik, amikor a jogcím és az átadás kettőssége hozza létre a tulajdonjogot.

Az *ingók megszerzése az átruházáson kívül végbemehet:*

a) hatósági határozattal (ezen az úton többnyire az állam tulajdonszerzése történik) vagy árverés útján; mindkét szerzésre vonatkozik: az ingóságot jóhiszeműen megszerző tulajdonossá válik, tekintet nélkül arra, hogy korábban ki volt a tulajdonos,

b) elbirtoklással,

c) termékek, termények és a szaporulat elsajátításával,

d) gazdátlan javak elsajátításával,

e) a vad és hal elfogásával (elejtésével),

f) találással,

g) a dolog feldolgozásával vagy egyesítésével,

h) örökléssel,

i) a házastárs és az élettárs közös tulajdonból való részesedésével.

Az a), b), h) és i) pontok alatti szerzésmód ingóra és ingatlanra egyaránt vonatkozik.

Az ingó dolog tulajdonának *eredeti szerzésmódja:*

a) a hatósági határozat vagy árverés,

b) elbirtoklás,

- c) gazdátlan javak elsajátítása és
- d) találás.

Ingó dolog *származékos szerzőismódjai*:

- a) átruházás,
- b) termékek, termények és a szaporulat elsajátítása,
- c) vadak és halak tulajdonjogának megszerzése,
- d) feldolgozás, egyesítés,
- e) öröklés,
- f) a házastárs vagy élettárs közös tulajdonból való részesedése.

Az ingatlan tulajdonjogának *eredeti szerzőismódjai*:

- a) hatósági határozat,
- b) elbirtoklás. (Az elbirtoklás határeset, s nincs is törvényes alap arra, hogy eredeti szerzőismódnak minősítsük. A dolog lényege szerint azonban mégis eredeti szerzőismódnak kell tekintenünk, azzal a fenntartással, hogy az ingatlan-nyilvántartásba jóhiszemű harmadik személy javára bejegyzett jogokat az elbirtoklás nem érinti.)

Származékos szerzőismódok:

- a) átruházás,
- b) ráépítés,
- c) öröklés,
- d) házastárs és élettárs részesedése a közös vagyonból.

Ingatlan tulajdonának megszerzése ingatlan-nyilvántartáson kívül

2. Ha az ingatlan tulajdonának megszerzése átruházással történik, az erre irányuló szerződésen vagy más jogcímen felül a tulajdonosváltásnak az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzése is szükséges. Ingatlan-nyilvántartáson kívül történik azonban a tulajdonszerzés a következő esetekben:

- a) hatósági határozattal,
- b) elbirtoklással,
- c) ráépítéssel,
- d) örökléssel,
- e) a házastárs és az élettárs közös tulajdonból való részesedésével.

A tulajdonszerzés ingatlan-nyilvántartáson kívüli eseteiben a jogszerző a törvénynél fogva (ex lege) megszerzi az ingatlan tulajdonjogát. Az átruházással történő tulajdonszerzés eseteiben két mozzanatra (a szerződésre vagy más jogcímenre és a bejegyzésre) van szükség, az ex lege szerzés esetében ilyen jól jellemezhető mozzanatokat nem ismerünk fel. Az ingatlan-nyilvántartáson kívüli jogszerzés jogpolitikai indoka különböző lehet. A hatósági határozattal való szerzés esetében mutatható ki leginkább a törvényhozó határozott szándéka: az állami érdeket a tulajdon megszerzésében feltétlenül érvényesíteni kell. A többi esetben már nem ennyire határozottan mutatható ki a szabályozás indoka; ez lehet a jogszerző fokozott védelme (a házastárs, élettárs, örökös esetében), de lehet, hogy az új szerző érdekeit a jog inkább védendőnek tartja, mint azét, akitől a tulajdont megszerezte (pl. elbirtoklás esetében). Az ingatlan szerzőismódja önmagában nem dönti el, hogy a tulajdonjog megszerzése ingatlan-nyilvántartáson kívül vagy bejegyzéssel történik. Az eredeti szerzőismódok közül a hatósági határozattal és az elbirtoklással történő jogszerzés ingatlan-nyilvántartáson kívül is végbemegy. Nincs egységes álláspont az árverésen történő szerzőismód tekintetében. A zavart - gondolom - az okozza, hogy van, aki ezt eredeti, s van aki származékos szerzőismódnak tartja. (Ezzel a kérdéssel a 120. §-hoz fűzött magyarázatban foglalkozom.) Ez azonban nem gyakorolhat meghatározó befolyást a tulajdonszerzésre. A Ptk. 117. §-a csak *átruházás esetére* írja elő, hogy a tulajdonjog megszerzéséhez szükség van az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzésre. Az átruházás minden esetben származékos jogszerzés, ebből azonban nem következik, hogy minden származékos jogszerzéshez bejegyzésre is szükség van (az öröklés származékos jogszerzés, de ingatlan-nyilvántartási bejegyzés nélkül is végbemegy). Az ingatlan-nyilvántartás lényegi követelménye a közhitelességi; az ingatlan-nyilvántartáson kívüli jogszerzés lehetősége szemben áll ezzel az elvvel. Emiatt az ingatlan-nyilvántartáson kívüli jogszerzőt a törvény - az ingatlan megszerzését követően - már korlátozott védelemben részesíti: elismeri ugyan megszerzett tulajdonjogát, de ha az ingatlant egy harmadik személy - a korábbi tulajdonostól - jóhiszeműen megvásárolja, és jogát be is jegyezteti az ingatlan-nyilvántartásba, ez utóbbi elsőbbségét ismeri el a törvény.

A tulajdonszerzés tehát lehet a) eredeti jogszerzés vagy b) *származékos jogszerzés*.

A származékos és eredeti jogszerzés intézményét a jogtudomány alakította ki, a Ptk. ezeket a fogalmakat ebben a formában nem használja. A *bírói gyakorlatban* találkozhatunk ezzel a megkülönböztetéssel, azonban ott is - legális eligazítás híján - meglehetősen kialakulatlan e szerzőismódok következményeinek meghatározása. Az eredeti szerzőismódnak tartott hatósági határozattal történő tulajdonszerzés tekintetében a Ptk. 120. §-ának (1) bekezdése csak annyit mond, hogy a jóhiszemű szerző „tulajdonossá válik, tekintet nélkül arra, hogy korábban ki volt a tulajdonos”. Más helyen még ennyi eligazítást sem ad a törvény.

Az eredeti és a származékos jogszerzés megkülönböztetésének a lényege (s egyben következménye is) a következő:

a) Az *eredeti jogszerzés* esetén új tulajdonjog keletkezik: ez a tulajdonjog a korábbi tulajdonos jogaitól és kötelességeitől független, tehát önálló, új tulajdoni jogviszony jön létre a törvényben meghatározott jogi tény (tények) hatására. Ez a tulajdonjog nemcsak a korábbi tulajdonos személyétől független, hanem attól is, hogy korábban fennállt-e a dolgon tulajdonjog, vagy a tulajdonjognak *mi volt a tartalma*.

Megjegyzem: van olyan jogirodalmi vélemény, hogy az eredeti jogszerzés fenti megfogalmazása nem megfelelő, mert a szerzésnek „nem az előző tulajdonos személytől, hanem annak tulajdonjogától kell függetlennek lennie” (Lenkovics: A tulajdonszerzés-módok eredeti, illetve származékos jellege, Polgári jogi kodifikáció 2003/3. sz. 25. o.). Nem tudom, hogy miért kellene mellőzni az eredeti jogszerzésnek azt az elemét, amit - egyedüli legális meghatározásként - a Ptk. 120. §-a is tartalmaz („... tekintet nélkül arra, hogy korábban ki volt a tulajdonos”). Az Inyvtv. (a többször módosított 1997. évi CXLI. tv.) szerint az ingatlan-nyilvántartásba a tulajdonjog azzal szemben jegyezhető be, aki ott jogosultként már szerepel, a tulajdonos személyétől kell tehát függetlennek lennie az új bejegyzésnek. A Ptk.-t megelőzően a jogtudomány szerint eredeti szerzésmód volt az uratlan dolgok elsajátítása (az occupatio), továbbá a kincslet és a gyümölcselválasztás. Az occupatio két alfaja volt: a találás és állatfogás. (Magyar Magánjog, 1942. V. kötet; Kolosváry B.: A tulajdonjog; továbbiakban: Dologi jog, 235. o.)

b) A származékos jogszerzés esetén a megszerzett tulajdonjog a dolgon már korábban fennálló tulajdonjogon alapszik, tehát a már fennálló és létező tulajdonjog száll át a másik tulajdonosra. A tulajdonjog alanyában bekövetkezett változás tehát általában a tulajdonjog tartalmát, a tulajdon tekintetében fennálló jogokat és kötelezettségeket nem érinti, lényegét tekintve jogutódlásról van szó.

Az átruházás mozzanatai

3. A tulajdonjog átruházással történő megszerzéséhez az átruházásra irányuló szerződésen vagy más jogcímen felül a dolog átadására vagy - ingatlanok esetében - a tulajdonváltásnak az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzésére is szükség van.

A tulajdonátruházáshoz megkívánt feltétel tehát

- a szerzés jogcíme (ius causa, titulus) és
- az átadás (traditio) vagy másképpen: a szerzésmód (modus).

A tulajdonjog átszállása pusztán a dolog átadásával nem jön létre, a tulajdonátruházásnak valamilyen jogcímen kell alapulnia. A tulajdonjog csak kivételesen fogad el a tulajdonátruházáshoz jogcím nélküli (absztrakt) ügyletet.

A tulajdonjog irodalmában általánosan elfogadott az a nézet, hogy a tulajdonátruházáshoz két részmozzanatra (a jogcím és a szerzésmód kettősségére) van szükség. Gyakorlati jelentősége pedig e különbségtételnek abban van, hogy a jogcímet többnyire egy kötelező kötelmi szerződés teremti meg, s ettől elkülönül a tulajdont átruházó (dologi) ügylet. Jelentősége van tehát annak, hogy mely jogcselekmények állnak a kötelmi jog és melyek a dologi jog hatálya alatt.

Ezt az álláspontot fogadta el a Legfelsőbb Bíróság 1/2000. PJÉ számú jogegységi határozata, amely ugyan a névre szóló részvény forgatmányozásáról szól, ám indokolása általánosabb érvényű.

„A Gt. alapján a részvény átruházható értékpapír. Az átruházás a tulajdonjogban szerzésmódot jelent, ami minden esetben jogcímet tételez fel. A tulajdonátruházás tehát kétféle jogügyletből áll: a tulajdonjog-átruházásra vonatkozó kötelezettségvállalásból mint jogcímet teremtő kötelező ügyletből (szerződés), és a tulajdonátszállást eredményező átruházó (rendelkező) ügyletből. Ez a kettősség áll a részvényátruházásra is, vagyis részvényátruházásnál is különbséget kell tenni a jogcímes ügylet (legtöbbször szerződés) érvényes létrejöttére és a tulajdonátszállást eredményező forgatmány között.” (MK 2000/54. sz.)

A tulajdonátruházás jogcíme

4. Közkeletű meghatározás szerint a jogcím az a jogi cél, amely végett a dolgot átruházzák.

A jogcímnak magának is valójában több mozzanata van, tartalmazza a szerzés célját, megengedett lehetőségét, továbbá az akaratgyezést a tulajdon átruházásában.

A jogcím szerkezete az átruházások többségében a következő elemeket foglalja magában:

a) A tulajdon átruházója jogosult a dolog átruházására, a tulajdon szerzője pedig rendelkezik a dolog megszerzésére vonatkozó képességgel (dologi jogképesség). Így az átruházó csak a tulajdonos lehet (senki nem ruházhat át több jogot, mint amennyivel rendelkezik).

b) Az átruházónak és a szerzőnek a dolog átadására vonatkozó szándéka egyaránt az átruházást célozza, a felek a dolog tulajdonát kívánják átruházni, illetőleg azt kívánják megszerezni. Nem száll át a tulajdon, ha az átadás szándéka pl. zálog, bérlet, letét létrejöttére vonatkozik.

c) Az átruházó és a szerző szándékának egyeznie kell a tulajdonátruházás szoros értelemben vett jogcímében: abban, hogy adásvétel, kölcsön, csere vagy ajándékozás céljából történt.

d) Az átruházó és a szerző szándéka a jog szabályai szerint tulajdonátszállást eredményező szerződésnek minősíthető.

e) Szándékuk azonos a tulajdon tárgyában is, megegyezésük ugyanarra a dologra vonatkozik.

A jogcím és az átadás többnyire egymásutániságot tételez fel: az átruházásra irányuló kölcsönös szándék megelőzi a dolog átadását. Ez azonban nem mindig van így, lehet, hogy a dolog már a későbbi vevő birtokában van (pl. bérlet címén), s utóbb egyeznek meg a dolog megvételében.

A jogcím többnyire egy kötelező szerződés formájában jelenik meg, amelyben a megkívánt elemek sem mindig befejezettek, s nem úgy sorakoznak egymást követően, mint az építőkövek. Így pl. az átruházásra irányuló szerződésben az is kiköthető, hogy a vevő a tulajdonjogot nem szerzi meg e dolog átadásával, hanem csak akkor, amikor a vételárat megfizette. Ez a kikötés is lehet a jogcím része. Más feltétel is kiköthető a szerződésben, s e feltétel teljesítésének hiányában - még ha birtokbaadás történt is - a tulajdonátszállás nem következik be.

A jogcímre egyértelműen a kötelmi jog szabályai vonatkoznak. A szerződés minden fogyatékosága kihat a dologi ügyletre (az átadásra) is. Az érvénytelen kötelmi szerződés a tulajdonszerzést is érvénytelenné teszi. Ha a tulajdon átruházására vonatkozó szándék hiányzik, nem lehet szó érvényes- tulajdonjog átruházására irányuló - szerződésről vagy más jogcímről. Ha a megállapodás színlelt, nincs érvényes szerződés, s nincs érvényes jogcím sem. Ha a szerződés más megállapodást leplez, a tulajdonos szándékát a Ptk. 207. §-ának megfelelően kell elbírálni. Ha viszont a kötelelem a dolog átadását követően szűnik meg (pl. a szerződéstől elállnak), ez az átruházás dologi hatályát nem érinti.

A szerződésekhez kapcsolódó államigazgatási (rendészeti) jellegű rendelkezéseket viszont csak akkor kell figyelembe venni, ha ezek megsértéséhez a jogszabály polgári jogi hatást, különösen az érvénytelenség jogkövetkezményét fűzi.

A tulajdonjog megszerzésének jogcíme az esetek többségében az átruházásra irányuló szerződés, azonban nem feltétlenül szerződés, így pl. a jogalap nélküli gazdagodás esetén a vagyoni előny visszatérítése vagy a szerződésen kívül okozott károkért fennálló felelősség esetén a kár megtérítésének szándéka is jogcíme lehet a dolog tulajdonjoga átruházásának. Így pl. a túlépítés emiatt nem szerződmód, hanem az átruházás jogcíme, amikor a túlépítő a földjét és az épületet a gazdagodás megtérítése ellenében a szomszéd tulajdonába adja [Ptk. 110. § (1) bekezdés d) pont].

A szerződmód

5. A tulajdonjog megszerzéséhez a kötelmi jogi mozzanaton kívül szükség van dologi jogi mozzanatra, egy reálaktusban megnyilvánuló tényre: a dolog átadására, vagy egy ennek megfelelő külső jelzésre. Az ingatlan esetében a dolog átadása nem az ingatlan átadását jelenti, hanem valamilyen külsőleg észlelhető - akár másodlagos - jelzést, amely bárki előtt nyilvánvalóvá teszi, hogy az ingatlan a tulajdonos hatalmába került. A szerződmódnak szabályrendszere van, amely ingatlan esetében a nyilvántartási jogban, ingók esetében leginkább a birtoktan szabályaiban található meg.

A szerződmód (tradíció) jellegének megítélése a magyar jogtudományban sem egyértelmű. A kötelező ügylet kötelmi jogi szerződés, nem egyértelmű ugyanakkor a jogtudomány álláspontja a tulajdonátzállást eredményező tradíció, az átruházó (rendelkező) ügylet jogi természetéről.

Álláspontom szerint a tradíció egyértelműen *dologi ügylet*, amely a dologi jog hatálya alatt áll. (Ügyleten - ebben az összefüggésben - a joghatás kiváltására alkalmas eljárást, cselekményt értem.) A tulajdonjog megszerzésére vezető mozzanatokat ugyanis nem indokolt két olyan szerződésre bontani, amelynek mindegyikét - többé-kevésbé - a kötelmi jog szabályai szerint kell megítélni.

Ha a jogcímet nem pusztán törvény által is elismert célnak tartjuk, hanem olyan szerződésnek, amelyben a felek meghatározzák mindazt, ami a dolog átadásával kapcsolatban jogosítja, illetve kötelezi őket - akkor felesleges a szerződési kapcsolat megkettőzése. A jogcímet megformulázó kötelező kötelmi szerződésen kívül mindazon cselekmény, ami a dolog átadására vonatkozik, a dologi jog hatálya alatt áll.

Az ingatlanok esetében mutatható ki leginkább a szerződmód dologi jogi jellege. A tulajdonátzállásnak erre a mozzanatára az ingatlan-nyilvántartásra vonatkozó jogszabályokat kell alkalmazni, amelyek - többek között - a jognyilatkozatok jogkövetkezményeit is a kötelmi jogtól eltérően értékelik. Ennek szemléltetésére három példa:

1. Az ingatlan adásvételére vonatkozó szerződés a kötelmi jog szabályai szerint érvényesen létrejön, ugyanakkor az ingatlan-nyilvántartás szabályai alapján ez az okirat bejegyzésre nem alkalmas.

2. Az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzéssel az érvénytelen szerződésen alapuló jogszerzés három év elteltével hatályossá válik.

3. Az érvényes szerződéssel tulajdonjogot szerzett személy e jogát is megtámadhatja az ingatlan - csak jogcímmel rendelkező - birtokosa.

A tradicionális rendszerben a jogcím és a szerződmód kettőssége azonban nem minden átruházással történő tulajdonszerzés esetében mutatható ki. Így az ingók esetében az átruházó ügylet (a tradíció) gyakran eltűnik, és a konszenzus lesz a tulajdonjog megszerzésének lényege, ennek is a teljesítési mozzanata. A kötelmi szerződésnek (legyen az adásvétel, csere vagy szállítási szerződés) lényeges része a *teljesítés* meghatározása. A teljesítésnek (a dolog átadásának) a kötelmi jog szerint kell végbemennie. A szerződésben az is kiköthető, hogy a teljesítés egy harmadik személynek való átadással történjék (pl. a kötelezett a dologot a szállítmányozónak vagy a fuvarozónak adja át), a teljesítéssel valósul meg a „tradíció”, így a kötelmi jog szabályai szerint kell a „tradíciót” is megítélni. Ebben az esetben nem lehet szó külön dologi hatályú ügyletről.

Így ha az átruházó nem tesz eleget szerződéses kötelezettségének, ezzel szerződésszegést követ el, és a másik szerződő fél a Ptk. 300. §-ának (1) bekezdése alapján követelheti a teljesítést (illetve, ha ez többé nem áll érdekében, elállhat a szerződéstől). Ha pedig az átruházó a dolog kiadását kifejezetten megtagadja, akkor a jogosult a Ptk. 313. §-a alapján választhat a késedelem [300. §-ának (1) bekezdése] és a lehetetlenülés [312. §-ának (2) bekezdése] következményeinek alkalmazása között. Ha a jogosult ragaszkodik a dolog átadásához, a dolog kiadása iránt kell pert indítania, ingatlan esetében pedig a Ptk. 295. §-a alapján jognyilatkozat (a bejegyzési engedély) ítélettel való pótlása iránt.

Az absztrakt ügylet

6. A tulajdonátzállás végbemehet absztrakt ügylettel is.

Az absztrakt ügylet általánosan elterjedt fogalma: jogcím nélküli ügylet, a tradíció önállósodása.

Az absztrakt tulajdonátzállás ilyen felfogásából nem következik, hogy hiányzik a kötelmi, a szerződéses kapcsolat. Nem arról van szó, hogy a tradíció önálló ügyletként függetlenedik a kötelmi szerződéstől, és azt magába olvasztja. Absztrakt ügylet esetében a jogcím fogyatékos, nincs megegyezés az átruházásra vonatkozó kötelező szerződés egyik elemében (abban, hogy adásvétel vagy csere volt-e az átruházás célja), de a kötelmi szerződés többi eleme (az átruházásra vonatkozó szándék, egyezés a tulajdon tárgyában stb.) változatlanul szükséges a tulajdon átszállásához.

A tulajdonostól való tulajdonszerzés

7. A származékos megszerzés alapvető elve, hogy senki sem ruházhat át másra több jogot, mint amennyivel maga rendelkezik (*nemo plus iuris ad alium transferre potest, quam ipse habet*). Mindenki csak a saját dologát adhatja másnak a tulajdonába, vagy másként: a tulajdonjogot csak a tulajdonos ruházhatja át másra. E tétel alól - s erre már a 117. § (1) bekezdésének szövege is utal - a törvény több kivételt tesz. A nem tulajdonostól való tulajdonszerzés esetei:

a) Kereskedelmi forgalomban eladott dologon a jóhiszemű vevő akkor is tulajdonjogot szerez, ha a kereskedő nem volt tulajdonos [l. a 118. § (1) bek.-nél].

b) Kereskedelmi forgalmon kívül is tulajdonjogot szerez az, aki a dologt jóhiszeműen és ellenszolgáltatás fejében olyan személytől szerzi meg, akire azt a tulajdonos bízta. A tulajdonos azonban a dologt az első szerzéstől számított egy éven belül az ellenszolgáltatás megtérítése fejében visszaválthatja [l. a 118. § (2) bek.-nél].

c) Akire pénzt vagy bemutatóra szóló értékpapírt ruháznak át, tulajdonossá lesz akkor is, ha az átruházó nem volt tulajdonos (l. a 119. §-nál).

Az átruházás jogcíme

8. A tulajdonjog megszerzésének jogcíme az esetek többségében az átruházásra irányuló szerződés (adásvételi, csere-, ajándékozási vagy kölcsönszerződés). Az átruházás jogcíme azonban nem csupán szerződés lehet. Így pl. a jogalap nélküli gazdagodás esetén a vagyoni előny visszatérítése vagy a szerződésen kívül okozott károkért fennálló felelősség esetén a kár megtérítése is jogcím lehet valamely dolog tulajdonjogának átruházására. (Megjegyezzük, hogy a tulajdonjog megszerzéséhez ilyenkor is szükség van - a jogcímen felül - a dolog átadására.)

Az előzőekben már rámutattunk arra, hogy az átruházás jogcímeinek *fogvatékosságai* kihatnak a tulajdonjog megszerzésére. A jogcím érvényességét az erre vonatkozó rendelkezések alapján kell elbírálni, így a szerződés érvényességének megítélésénél a kötelmi jogi szabályok az irányadók. A szerződésekhez kapcsolódó államigazgatási (rendészeti) jellegű rendelkezéseket viszont *csak akkor kell figyelembe venni, ha ezek megsértéséhez a jogszabály polgári jogi hatást, különösen az érvénytelenség jogkövetkezményét fűzi.*

Így a bírói gyakorlat szerint „*a gépjármű üzemben tartója személyében beálló változás bejelentésének elmulasztása a vevő tulajdonszerzését nem akadályozza*” (P. törv. I. 20159/1973. - BH 1974/1. sz. 15. - PJD VI. 58. sz.).

Természetesen meghatározóak az államigazgatási jellegű rendelkezések, ha azok a szerződés létrejöttéhez hatósági jóváhagyást (engedélyt, hozzájárulást) írnak elő.

A dolog átadása

9. A Ptk. 117. §-ának (2) bekezdése szerint a tulajdonjog megszerzéséhez az átruházásra irányuló szerződésen vagy más jogcímen felül a dolog átadása is szükséges. Az átadás megtörténhet a dolog tényleges birtokba adásával vagy más olyan módon, ami kétségtelenné teszi: a dolog a szerző hatalmába került.

Az átadás tehát lehet egyszerű kézről kézre való *adás*, vagy a dolognak a tulajdonjog megszerzője *hatalmába kerülése*. Ha az átruházandó dolog már a leendő tulajdonos birtokában van, az átadás felesleges, s a tulajdont a felek egyező akaratából a birtokos már megszerezte (*brevi manu traditio*). Történhet az átadás úgy, hogy az átruházó a dologt magánál tartja tovább is (mint bérlő vagy haszonbérlő), s a továbbiakban mint más tulajdonát birtokolja (*constitutum possessorium*). Pótolja az átadást, ha a harmadik személy birtokában levő dolog kiadása iránti igényt ruházzák át, ha a birtokost utasítják, hogy ez után az új tulajdonos nevében tartsa a dologt birtokában.

Előfordulhat, hogy az eladó a tulajdonjognak az átadáskor történő megszerzését nem kívánja. Ilyenkor kikötheti, hogy a tulajdon csak meghatározott későbbi időpontban vagy feltétel bekövetkeztével szállt át a vevőre. Az eladó azonban a tulajdonjogot csak a szerződés megkötésekor, írásban, és legfeljebb a vételár teljes kiegyenlítéséig tarthatja fenn [Ptk. 368. § (1) bek.].

Megemlítjük végül, hogy van olyan álláspont, amely szerint: „az átadás- tekintet nélkül arra, hogy közelebből milyen formában megy végbe - csak akkor eredményezi a tulajdon átszállását a szerzőre, ha az a tulajdon átruházásának szándékával megy végbe” (Tankönyv, 323. o.). Ez a felfogás nem vitatható, azonban feleslegesnek tűnik külön feltételként kiemelni. Az átruházási szándék meglétét ugyanis az érvényes jogcím megvalósulása körében kell vizsgálnunk. Ha a tulajdon átruházására vonatkozó szándék hiányzik, nem lehet szó érvényes - tulajdonjog átruházására irányuló - szerződésről vagy más jogcímről. Ha a megállapodás színlelt, nincs érvényes szerződés, s nincs érvényes jogcím sem. Ha a szerződés más megállapodást leplez, a tulajdonos szándékát a Ptk. 207. §-ának megfelelően kell elbírálni.

A tulajdonjog megszerzésének időpontja és hatásai

10. *Ingó dolog esetében* a tulajdonjog megszerzésének időpontja többnyire az, amikor a dolog tényleges átadása (hatalomba kerülése) megtörtént. Időbelileg az átadás - az esetek többségében - a szerződés (más jogcím) létrejöttét követi. Ez azonban nem mindig van így. Előfordulhat, hogy a dolog már a tulajdonszerző birtokában van (pl. ő a dolog bérlője), és ekkor keletkezik a tulajdon átruházására irányuló jogcím. Ilyenkor a tulajdonjog megszerzésének időpontja az az idő, amikor a *szerződés létrejött*, vagy más jogcím keletkezett. Előfordulhat, hogy a szerződés létrejöttéhez harmadik személy beleegyezése vagy hatósági jóváhagyás szükséges (Ptk. 215. §-a). Ilyenkor a tulajdonjogot (ha a dolog már a tulajdonszerzőnél van) nem a beleegyezés, illetőleg a jóváhagyás, hanem a szerződés megkötésének időpontjától kezdődő hatállyal szerzi meg az új tulajdonos.

Az új tulajdonost rendszerint a tulajdonjog megszerzésének időpontjától kezdődően illeti meg a birtoklás, a használat, a hasznok szedésének joga, továbbá a rendelkezési jog, illetőleg terhelik az e jogokkal járó kötelezettségek. Ettől az időponttól a veszély- és költségviselés is őt terheli: viseli a dologgal járó terheket és a dologban beállott azt a kárt, amelynek megtérítésére senkit sem lehet kötelezni (Ptk. 99. §-a).

A tulajdonjog megszerzésének időpontjára (s ebben az összefüggésben különösen a kárveszély viselésének időpontjára) vonatkozó általános szabályokat azonban mindig azokkal a kötelmi jogi rendelkezésekkel összefüggésben kell értelmezni, amelyek a tulajdonszerzés jogcímére vonatkoznak. (S e vonatkozásban a tradicionális rendszer szigorú szabályai háttérbe szorulnak, hiszen az átadás megtörténtét is csak a konszenzusra figyelemmel vizsgálhatjuk.) A kötelmi szabályoknak megfelelően a dolog átadása ezért többnyire a szerződés (pl. az adásvételi, csereszerződés) teljesítésével történik meg. A teljesítés helyét, idejét és módját pedig a kötelmi jog szabályai határozzák meg. A kárveszély általában a teljesítéssel száll át a másik szerződő félre [Ptk. 279. § (2) bek.], ha a törvény kivételt nem tesz (így a jogosult - késedelme esetén - már a teljesítés előtt is viseli a dolog megsemmisülésének, elvesztésének vagy megrongálódásának veszélyét, éppúgy mintha a teljesítést elfogadta volna) [Ptk. 303. § (2) bek. b) p.].

Ingatlan átruházása

11. A Ptk. 117. § (3) bekezdése szerint az ingatlan tulajdonjogának az átruházásához az erre irányuló szerződésen vagy más jogcímen felül a tulajdonosváltozásnak az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzése is szükséges.

A szerződés tehát önmagában még nem eredményezi a tulajdonjog keletkezését, ehhez szükséges az is, hogy a szerződés alapján a tulajdonjogot a szerző fél javára az ingatlan-nyilvántartásba bejegyezzék. E rendelkezésből az is következik, hogy a tulajdonszerző az érvényes jogcímen alapuló bejegyzéssel a tulajdonjogot megszerzi, akkor is, ha az ingatlant még nem vette birtokba. Ha valaki az ingatlan birtokába lép, de tulajdonjogának bejegyzése még nem történt meg, a törvény szerint a tulajdonoséhoz hasonló védelemben részesül. A Ptk. 368. §-ának (3) bekezdése szerint ugyanis a vevő - ha a tulajdonjogának az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzése előtt birtokba lép - ennek napjától kezdve szedi a dolog hasznait, viseli terheit és azt a kárt, amelynek megtérítésére senkit sem lehet kötelezni.

Az ingatlant elidegenítő szerződést okiratba kell foglalni.

A tulajdonátruházás csak érvényes jogcímen alapulhat. A Legfelsőbb Bíróság a XXV. sz. polgári elvi döntésben határozta meg az ingatlan tulajdonjogának átruházására irányuló szerződés érvényességének fontosabb feltételeit. E szerint:

„I. Az ingatlan tulajdonjogának átruházására irányuló szerződés érvényes létrejöttéhez a tartalmi követelmények szempontjából szükséges - és egyben elegendő -, ha a szerződésről készült okirat tartalmából a felek személye mellett az ingatlan tulajdonjogának átruházását célzó akaratnyilvánításuk kitűnik, továbbá, ha az okirat tartalmazza az ingatlannak és az ellenszolgáltatásnak a megjelölését, vagy ha az átruházás ingyenes, ez az okirat tartalmából megállapítható. Egyéb kérdésben létrejött megállapodás írásba foglalásának elmaradása a szerződés érvényességét nem érinti, még akkor sem, ha az ebben való megállapodást bármelyik fél lényegesnek minősítette is.

II. Az írásba foglalt szerződés érvényességének nem feltétele, hogy a felek megállapodásukat közokiratba vagy teljes bizonyító erejű magánokiratba foglalják, kivéve, ha ezt külön jogszabály írja elő.

III. Az ingatlan tulajdonjogának átruházására irányuló szerződés írásba foglaltnak csak akkor tekinthető, ha szerződési nyilatkozatát mindegyik szerződő fél aláírta. A szerződés érvényességét azonban nem érinti, ha nem ugyanaz az okirat tartalmazza valamennyi fél szerződési nyilatkozatát, hanem mindegyik szerződő fél külön okiratba foglalt nyilatkozata révén jön létre a felek kölcsönös és egybehangzó akaratnyilvánítása.

IV. Az ingatlan tulajdonjogának átruházását célzó szerződés megkötésére csak írásban lehet ajánlatot tenni az ajánlati kötöttséget eredményező joghatállyal. Ugyanígy csak írásban lehet ilyen értelmű ajánlatot elfogadni, azzal a joghatállyal, hogy az a szerződés létrejöttét eredményezze. A szerződést tartalmazó okirat, ha azt csak az egyik fél írta alá, és a másik félnek átadta vagy elküldte, csupán a szerződés megkötésére tett ajánlatnak minősül, a szerződés érvényes létrejötte tehát attól függ, hogy a másik fél az ajánlatot az okirat aláírásával és visszaküldésével, illetőleg külön írásba foglalt és az ajánlattevőhöz megküldött nyilatkozattal az erre megszabott időben elfogadja-e.

V. Ha az ingatlan tulajdonjogának átruházására irányuló megállapodásukat a felek olyan színlelt szerződéssel leplezik, amelynek írásba foglalt tartalmához az ingatlan tulajdonjogának átruházása ugyancsak hozzátartozik, ebben az esetben a leplezett szerződést nem teszi érvénytelenné egymagában az, hogy a szerződésről készült okirat a tulajdonjog átruházásának jogcímét, illetőleg az ellenszolgáltatást nem a felek valóságos akaratának megfelelően tünteti fel. Ha azonban a színleges írásbeli szerződésből az ingatlan tulajdonjogának átruházására irányuló szándék nem tűnik ki, a tulajdonjog átruházására vonatkozó akaratnyilvánítás írásba foglalásának hiánya miatt a leplezett szerződés érvénytelen.” (PEH 43. és köv. o.)

Az ingatlan tulajdonjogának megszerzésével (módosulásával, megszűnésével) kapcsolatban új rendelkezés, hogy a tulajdonjog keletkezésére, módosulására, illetve megszűnésére vonatkozó bejegyzésnek közokirat, ügyvéd által ellenjegyzett magánokirat vagy olyan magánokirat alapján van helye, amelyen a nyilatkozattevő, illetve a szerződő felek névaláírásának valóságát közjegyző tanúsítja [1994. évi V. törvény 9. §-a, amely kiegészítette az ingatlan-nyilvántartásról szóló 1976. évi 31. tvr. 15. §-át, jelenleg pedig a többször módosított 1997. évi CXLI. tv. 32. § (3) bek.].

A gyakorlatban felmerülhet az a kérdés, hogy az ügyvédi (közjegyzői) ellenjegyzés hiánya érvénytelenné teszi-e a felek megállapodását. Álláspontom szerint nem. A felek között érvényes szerződés ezen formáság nélkül is létrejöhet, hiánya csupán a bejegyzés akadálya. A szerződés tehát érvényes, de bejegyzésre nem alkalmas. A felek közötti vita esetén bármelyik fél követelheti a bejegyzésre alkalmas okirat kiadását, szükség esetén ezt az igényét perben érvényesítheti.

Tulajdonszerzés ingatlan-nyilvántartáson kívüli tulajdonostól

12. A főszabály szerint ingatlan tulajdonjogát *átruházással* csak az szerzi meg, akinek tulajdonjogát az ingatlan-nyilvántartásba bejegyezték. [Ehhez képest a Ptk. 116. §-ának (1) bekezdésében foglalt rendelkezés - amely szerint „ha az ingatlanulajdonos a tulajdonjogot ingatlan-nyilvántartáson kívül *szerezte*, igényt tarthat arra, hogy tulajdonjogát az ingatlan-nyilvántartás feltüntesse” - csak az átruházáson *kívüli* tulajdonszerzésre vonatkozik. Szigorú értelmezés szerint ugyanis, átruházással ingatlan-nyilvántartáson kívül tulajdonjogot szerezni nem lehetne, hiszen akinek tulajdonjoga bejegyezve nincs, az nem is szerzett még tulajdonjogot.]

A bírói gyakorlat és a Ptk.-n kívüli jogszabályok azonban e szabály - és egyben a tradicionális rendszer - merevségét feloldják. Az ingatlan-nyilvántartásról szóló, többször módosított 1997. évi CXLI. tv. szerint ugyanis „az ingatlan-nyilvántartásba jog és tény csak azzal szemben jegyezhető be, aki ott jogosultként már szerepel, vagy akit *egyidejűleg jogosultként bejegyeznek*”.

A tulajdonjogot tehát ilyenkor azzal szemben lehet bejegyezni, aki az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzett tulajdonostól bejegyzés nélkül szerzett tulajdonjogot, illetőleg érvényes szerződés alapján vagy más jogcímen tulajdoni igényt. Bejegyzésre alkalmas okirattal kell igazolni a közbenső jogszerzést, és erre a bejegyzésben utalni kell. Tehát az ingatlan-nyilvántartásba be nem jegyzett tulajdonostól való szerzés is érvényes lehet, ha bejegyzésre alkalmas okirattal lehet igazolni a tulajdon korábbi átruházását.

A bírói gyakorlat szerint: „Az ingatlanra vonatkozó adásvételi szerződés érvényességét nem érinti és a vevő tulajdonszerzésének nem akadálya, ha az eladó tulajdonjogát az ingatlan-nyilvántartásba még nem jegyeztette be, de az eladónak a tulajdonjog megszerzésére kötelmi szerződés alapján érvényes jogcíme van.” (P. törv. II. 20009/1972. - BH 1973/1. sz. 12. - PJD VI. 57. sz.)

Nem tekinthető kizártnak a még más személy tulajdonában álló dolog adásvételére vonatkozó szerződés kötése, ilyen esetben azonban az eladó köteles a dolog tulajdonát megszerezni annak érdekében, hogy azt a vevőre átruházhassa. Ha ez eleve lehetetlen, akkor a szerződés, mint lehetetlen szolgáltatásra irányuló szerződés, semmis [Ptk. 227. § (2) bek.], és az érvénytelenség jogkövetkezményeit kell levonni, míg ha a lehetetlenülés csak utóbb következik be, akkor a körülményekhez képest a teljesítés lehetetlenné válására vonatkozó szabályokat, esetleg a tulajdonjog átruházásáért fennálló szavatossági szabályokat kell alkalmazni.

Az eladó a korábbi tulajdonostól perben követelheti, hogy az eladó tulajdonjogának bejegyzésére alkalmas okiratot 15 napon belül adjon ki, vagy tűrje, hogy az eladó a jogerős ítélet alapján közvetlenül kérhesse a földhivataltól az új szerző tulajdonjogának bejegyzését. Előfordulhat az az eset, hogy az ingatlan közös tulajdonban áll, de úgy, hogy a társtulajdonos jogosultsága nincs bejegyezve. Ha ilyen esetben az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzett tulajdonos az egész ingatlant, tehát (be nem jegyzett) tulajdonostársra ingatlan-nyilvántartáson kívül megszerzett tulajdoni illetőségét értékesíti, a szerződés a Ptk. 117. §-ára figyelemmel csak az ingatlan-nyilvántartáson kívüli tulajdonos illetősége tekintetében lesz a Ptk. 200. §-ának (2) bekezdése alapján semmis. Ilyen esetben a részleges érvénytelenség [Ptk. 239. § (1) bek.] általános jogkövetkezménye attól függ, hogy a szerződő felek miként nyilatkoznak (P. törv. I. 20084/1988.).

A birtokkal megerősített jogcím védelme

13. A jognak azt a kérdést is rendeznie kell, hogy ha az ingatlan tulajdonosa egymást követően több, különböző személyre ruhazza át az ingatlant: ki szerez tulajdonjogot.

A Ptk. 117. §-ának (4) bekezdése szerint többszöri eladás esetén az a vevő követelheti a tulajdonjognak az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzését, aki elsőnek jóhiszeműen birtokba lépett. Ez a rendelkezés az ún. *birtokkal megerősített jogcím* védelmét fejezi ki. A jóhiszemű birtokba lépő tehát az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzett személy tulajdonjogát megtámadhatja. A ténylegesen birtokba lépő joga a korábbi szerződő jogánál is erősebb, ha a korábbi szerződő fél tulajdonjogát az ingatlan-nyilvántartásba nem jegyezték be, illetőleg nem lépett birtokba. *A birtokkal megerősített jogcím védelmének* esetében két érvényes jogcímmel rendelkező személy van, közülük *tulajdonjogának az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzését az a vevő követelheti, aki*

a) *előbb szerzett jogcímet* (előbb kötötte meg az adásvételi szerződést), feltéve, hogy a vevők egyike sem lépett birtokba, és nem is kérte a tulajdonjog bejegyzését (az ingatlant előbb A. majd utóbb B. is megvásárolta, egyikük sem vette az ingatlant birtokba, s nem is kérték a tulajdonjog bejegyzését: a tulajdonjog bejegyzését - mint előbb szerző - sikerrel A. kérheti);

b) *elsőként jegyeztette be tulajdonjogát a nyilvántartásba*, feltéve, hogy a vevők egyike sem lépett birtokba - közömbös, hogy ki volt az első vevő (az előbbi példánál maradva: sem A., sem B. nem lépett birtokba, de B. bejegyeztette tulajdonjogát: bár ő volt a későbbi szerző, A. nem léphet fel vele szemben);

c) *elsőnek lépett jóhiszeműen birtokba*, függetlenül attól, hogy mikor szerzett jogcímet (A. az első vevő, B. pedig másodikként veszi meg az ingatlant, A. lép elsőnek birtokba, de nem jegyezteti be tulajdonjogát, B. viszont bejegyezteti azt: a jóhiszeműen birtokba lépő A. megtámadhatja B. bejegyzését, és kérheti tulajdonjogának bejegyzését; ha B. veszi elsőként birtokba az ingatlant, A.-nak ezt követő bejegyzését ugyancsak megtámadhatja).

Az a) pont alatti eset a tulajdonjog általános szabályai szerint megoldható, különösebb problémát nem vet fel. A b) pont alatti esetben már megfigyelhető a szerzésmód kivételezett helyzete, ugyanis a két vevő közül a jog azt fogadja el tulajdonosként, aki tulajdonjogát bejegyeztette, még akkor is, ha időben őt megelőzte egy jogcímszerző vevő. A c) pont alatti esetben nem a bejegyzéssel, hanem a birtokbalépéssel megerősített jogcímet részesíti a jog védelemben. Ekkor már nem csupán a jogcímek konkurálásáról van szó, s nem is csak arról, hogy a csak jogcímmel rendelkező elveszti azt az előnyt, hogy ő volt az első vevő.

A c) pont alatti eset amiatt problematikus, mert ekkor már olyan személyről van szó, aki az átruházással való jogszerzés feltételeit teljesítette, *tehát - az általános szabályok szerint - tulajdonos*. E tulajdonossal szemben felléphet a *csak jogcímmel* rendelkező birtokos. (A jogirodalom ezt a kedvezményt arra a birtokba lépő vevőre is kiterjeszti, aki a másik vevő tulajdonjogának bejegyeztetését követően lépett birtokba. Erre a helyzetre azonban - véleményünk szerint - nem alkalmazhatóak ezek a rendelkezések, hiszen a tulajdonjognak ingatlan-nyilvántartásba történő bejegyzése után jóhiszemű birtokba lépésre nem kerülhet sor.)

A c) alatti - a birtokkal megerősített jogcím védelmére vonatkozó - rendelkezés két esetet takar. Szemléltetésül idézzünk fel két példát, amelyben az első vevő: A., a második vevő: B. és az eredeti tulajdonos: C.

1. Január 20-án C. szerződéssel átruházza ingatlanát A.-ra, január 25-én A. birtokába veszi az ingatlant. Szerződésük nyilvánvalóan érvényes, A. azonban még nem szerezte meg a tulajdonjogot. Február 20-án C. ismét eladja az ingatlant B.-nek, aki a tulajdonjogot február 23-án be is jegyezteti. Miután C. még tulajdonosa az ingatlannak, ezért B. be is jegyeztetheti a tulajdonjogot.

A birtokban lévő A. azonban sikerrel támadhatja meg B. tulajdonjogi bejegyzését, és kérheti saját tulajdonjogának bejegyzését.

2. Január 20-án C. szerződéssel átruházza ingatlanát A.-ra, aki nem veszi birtokba azt, s nem is jegyezteti be tulajdonjogát. A szerződés érvényes, de A. nem szerzett tulajdonjogot.

Február 20-án C. ismét eladja az ingatlant B.-nek, aki február 23-án az ingatlant birtokba veszi.

A szerződés alapján B. sem szerzett tulajdonjogot.

Február 28-án A. - a január 20-i szerződés alapján - bejegyezteti tulajdonjogát.

Ebben az esetben a birtokban lévő B. támadhatja meg a bejegyzést, és sikerrel kérheti saját tulajdonjogának bejegyzését a már tulajdonos A.-val szemben.

A jogcímvédelem elméleti alapja máig vitatott.

A birtokkal megerősített jogcím védelmének egyik magyarázata szerint a telekkönyvi később szerző megszerzi ugyan a tulajdont, mivel azonban a szerzés körül vétkesen (gondatlanul) járt el, az első vevő megtámadhatja a másik szerző bejegyzését tulajdonszerzés végett.

Ez a magyarázat kötelmi jogi alapú, eszerint a már megszerzett tulajdont kell megtámadni a szerzési ügylet hibája címén.

A másik magyarázat a megoldást nem a jogcím hibájában keresi. E felfogás azon alapul, hogy a kérdésre dologi jogi választ kell adni: a tényleges birtokos tulajdonszerzését ismeri el, őt részesíti előnyben a nyilvántartásba bejegyzett személlyel szemben.

Ennek megfelelően az 1. alatti példában A. vevő a birtokbavétellel január 25-én megszerzi az ingatlan tulajdonjogát, s így megtámadhatja B. tulajdonjogának bejegyzését. A kétféle dologi jogi mozzanat körül a tényleges birtoklás erőteljesebb, s emiatt válik B. jogcíme is hibásá.

A 2. alatti példa esetében B. szerez február 23-án tulajdonjogot az ingatlan birtokbavételével, s ehhez képest támadhatja meg A. tulajdonjogának február 28-i bejegyzését. Ebben az ügyben még nyilvánvalóbb, hogy A. a szerződés megkötésénél kellő gondossággal járt el, jogcíme hibátlan, azonban B. az erőteljesebb szerzőmóddal (a birtokbavétellel) szerzett tulajdonjogot, s ennek alapján léphet fel A.-val szemben.

E megoldás előnye, hogy nem erőltet a kötelmi jogba olyan megtámadási okot, ami ott idegen, hanem a telekkönyvön kívüli tulajdonszerzés eseteinek szaporításával oldja meg a kérdést.

Mindkét elképzelés hibája viszont, hogy nem értékeli megfelelően az eladó felróhatóságát, továbbá azt, hogy valóban felróható-e - és milyen mértékben - a vevőnek a birtokbavétel elmulasztása (például, hogy az előbb szerző azért nem lépett birtokba, mert az ingatlan még nem volt lakható, vagy éppen felújították). Ezt a hiányosságot csak egy jövőbeli szabályozás küszöbölheti ki.

A birtokkal megerősített jogcím védelme csak a jóhiszemű birtoklásra vonatkozik, tehát ha a birtokba lépő vevő nem tudott, és kellő gondossággal eljárva sem tudhatott arról, hogy előtte már más is megvásárolta az ingatlant. Ha a birtokba lépő nem volt jóhiszemű (pl. tudott arról, hogy korábban már valaki megvásárolta az ingatlant) a tulajdonjog bejegyeztetésére az a) vagy a b) pont szerint kerülhet sor.

A jóhiszeműséget különös körülménnyel kell vizsgálni, ha mindkét vevő birtokba lépett. Ilyen esetben akkor jóhiszemű a joggyakorlás, ha a vevő az általános felfogás szerint is megkívánt módon tudakozódik a birtokostól a birtoklás jogcíméről, ha ezt elmulasztotta, a jóhiszeműsége az adásvételi szerződés megkötésénél nem állapítható meg (BH 1994/2. sz. 77. o.).

A Ptk.-nak ez a rendelkezése csak az ingatlanok adásvétel útján való megszerzésére vonatkozik. Tehát, ha valaki ajándékozás folytán lép birtokba, nem élvez védelmet a későbbi vevővel szemben.

A rendelkezést viszont megfelelően alkalmazni kell a többszöri ajándékozás esetére is, tehát, ha a többszöri átruházás mindegyike ajándékozással valósult meg.

Termőföld tulajdonjogának szerzése

14. A *termőföld tulajdonjogának megszerzésére sajátos korlátozó szabályok vannak jelenleg érvényben.* Eszerint belföldi magánszemély termőföld tulajdonjogát csak olyan mértékben szerezheti meg, hogy a tulajdonában legfeljebb 300 hektár nagyságú vagy 6000 aranykorona (a továbbiakban: AK) értékű termőföld legyen. A mérték megállapításánál a termőfölddel együtt önálló ingatlant (földrészletet) képező művelés alól kivett föld területét is figyelembe kell venni, viszont figyelmen kívül kell hagyni a legfeljebb 6000 m² területtel önálló ingatlanként (földrészletként) kialakított tanya területén levő termőföldet.

A magánszemély a meglévő termőföldje tulajdonát legfeljebb annak területnagyságát és AK-értékét meg nem haladó területnagyságú és AK-értékű termőföldre cserélheti. A meglévő termőföld kisajátítása folytán kapott kártalanítás összegéből vásárolt termőföld vagy termőföld közös tulajdonának megszüntetésével tulajdonba kerülő termőföld területnagysága és AK-értéke a fenti mértéket meghaladhatja.

Ebből a szempontból tulajdonszerzésnek kell tekinteni a termőföld tulajdonjogának - ideértve a részarányként meghatározott tulajdont is - bármilyen jogcímen (szerzőmódon) történő megszerzését, kivéve a törvényes örökléssel, az elbirtoklással, ráépítéssel, kisajátítással és a kárpótlási célú árverés során történő tulajdonszerzést.

Belföldi jogi személy és jogi személyiség nélküli más szervezet termőföld tulajdonjogát - a magyar állam, az önkormányzat, az erdőbirtokossági és legelőbirtokossági társulat és a közalapítvány kivételével - *nem szerezheti meg.* Kivétel az egyházi jogi személy, amely végintézkedés, illetőleg ajándékozási, tartási vagy gondozási szerződés alapján termőföldre tulajdonjogot szerezhet.

A külföldi magánszemély és jogi személy termőföld és védett természeti terület tulajdonjogát ugyancsak nem szerezheti meg. Ez a tilalom nem vonatkozik arra az esetre, ha a külföldi a védett természeti területen kívüli termőföld tulajdonjogát oly módon szerzi meg, amely magánszemély esetén nem számítandó be a mértékbe.

A külföldi az önálló ingatlanként (földrészletként) legfeljebb 6000 m² területtel kialakított tanya tulajdonjogát a termőföldnek nem minősülő más ingatlanokra vonatkozó külön jogszabályok rendelkezései szerint szerezheti meg.

A tulajdonszerzési korlátozásba ütköző szerződés semmis. Ha az ingatlan-nyilvántartási bejegyzéssel az e törvényben meghatározott tulajdonszerzési korlátozásba ütköző módon, illetőleg a megengedett szerzési mértéket meghaladóan termőföld vagy védett természeti terület tulajdonjogának megszerzésére kerülne sor, a földhivatal az okirat nyilvánvaló érvénytelensége esetére irányadó szabályok szerint jár el.

Külföldi tulajdonszerzése belterületi ingatlan esetén

15. Külföldi személy esetében a belterületi ingatlan megszerzése is korlátozás alá esik. A külföldiek ingatlanszerzéséről szóló, többször módosított 7/1996. (I. 18.) Korm. rendelet szerint termőföldnek és védett természeti területnek nem minősülő ingatlan tulajdonjogának külföldi jogi vagy természetes személy általi - öröklésen kívüli - megszerzéséhez szükséges engedélyt a közigazgatási hivatal vezetője akkor adhatja meg, ha az önkormányzati vagy egyéb közérdeket nem sért.

Az ingatlanszerzést engedélyezni kell, ha az önkormányzati vagy egyéb közérdeket nem sért, és

a) a külföldi bevándorlási engedélyt kapott, vagy

b) a külföldi ingatlanának tulajdonjogát a kisajátításról szóló - többször módosított - 1976. évi 24. törvényerejű rendelet alapján szerezték meg, vagy

c) a külföldi a tulajdonában lévő belföldi ingatlant másik belföldi ingatlanra cseréli, vagy

d) a tulajdonszerzés célja közös tulajdon megszüntetése, vagy

e) a külföldinek a közeli hozzátartozója ajándékoz belföldi ingatlant, vagy

f) a külföldi munkavégzés céljából igazoltan legalább öt éve életvitelszerűen Magyarországon tartózkodik.

A hivatal vezetője abban a kérdésben, hogy az ingatlanszerzés sért-e önkormányzati érdeket, az ingatlan fekvése szerint illetékes települési önkormányzat polgármesterének nyilatkozatát kéri, s annak figyelembevételével megtagadhatja az engedélyt. Az engedély megtagadható akkor is, ha a külföldi honossága szerinti állam nemzetközi szerződés vagy viszonyosság alapján nem biztosít a magyar állampolgároknak, illetőleg a magyar jogi személyeknek a belföldiekkel azonos elbírálást. A nemzetközi szerződés vagy a viszonyosság fennállásáról a Külügyminisztérium nyilatkozata az irányadó.

Az ingatlanszerzést engedélyezni kell az önálló vállalkozóként Magyarországon letelepedő külföldi természetes személy számára, ha ez közvetlenül szükséges annak a gazdasági tevékenységnek a folytatásához, amelyre letelepedett.

Az önálló vállalkozóként letelepedett külföldi természetes személy a külön jogszabályok szerinti vállalkozói igazolványa (engedélye) megszűnését követő egy éven belül köteles az ingatlant elidegeníteni vagy tulajdonjogának fenntartását a hivatal vezetőjénél kérelmezni.

A rendelet az ingatlan megszerzéséhez írja elő engedély megszerzését, s kivételként csak az öröklésről rendelkezik. Előfordulhat azonban, hogy a külföldi a törvénynél fogva - egyéb okból - szerez tulajdont (pl. a házastársi vagyonközösség révén). Ez történt abban az ügyben is, amelyben az I. r. felperes - a II. r. felperes felesége - az 1997. évben a II. r. felperes tulajdonszerzését engedélyező határozat kiegészítését kérte, mellékelve az 1999. évi április hó 23. napján kelt és a II. r. felperessel mint házastársával kötött házastársi vagyonközösséget megállapító, közös tulajdont elismerő szerződést. E szerint a házaspár rögzítették, hogy az ingatlan megvásárlására, a lakóház felépítésére a házastársi életközösség alatt, a házastársi közös vagyonból került sor, ezért a II. r. felperes elismerte az I. r. felperes "-ed tulajdoni arányú tulajdonközösségét, egyben feltétlen hozzájárulását adta házastársa ezen tulajdoni illetőségének az ingatlan-nyilvántartási bejegyzéséhez. (A címet e bekezdés végéig hatályosító szöveg itt található)

Tévedett azonban mind az elsőfokú bíróság, mind az alperes, amikor az I. r. felperesi kérelmet nem tartalma, hanem megnevezése alapján bíralták el. Az I. r. felperes ugyanis tévesen az 1997. évben hozott határozat kiegészítését kérte. Ez a kérelem tartalma szerint a tulajdonszerzés engedélyezésére irányult. Tévedett ezért az alperes, amikor a 7/1996. (I. 18.) Korm. rendelet (a továbbiakban: R.) 2. §-ának e) pontjára (és a felettes szerv útmutatására) hivatkozással ajándékozási szerződés csatolására hívta fel az I. r. felperest. A felpereseket nem ajándékozási szándék vezette a közöttük fennálló házastársi vagyonközösségre figyelemmel, a perbeli ingatlan házastársi tulajdonközösségének megállapítása mellett a II. r. felperes az I. r. felperes ezen jogcímen fennálló tulajdonjogának bejegyzéséhez járult hozzá. Az I. r. felperes szándéka tehát ténylegesen arra irányult, hogy a II. r. felperessel fennálló házastársi vagyonközösségből a ráeső tulajdoni illetőség ingatlan-nyilvántartási bejegyzéséhez szükséges engedélyt az alperes hatósági határozattal adja meg. A külföldiek ingatlanszerzéséről szóló 7/1996. (I. 18.) Korm. rendelet 1. § (1) bekezdésének helyes értelmezése szerint a házastársi vagyonközösségben megszerzett tulajdoni illetőség ingatlan-nyilvántartásba történő bejegyzésére sem kerülhet sor ilyen engedély hiányában. E kérdéskörrel azonban az alperes nem foglalkozott.

Az új eljárásban az alperesnek az I. r. felperes kérelmét tartalma szerint kell elbírálnia és az Áe., valamint R. rendelkezései alapján érdemben kell állást foglalnia az I. r. felperes házastársi vagyonközösség címén fennálló "-ed tulajdoni illetősége ingatlan-nyilvántartási bejegyzéséhez szükséges határozat meghozataláról. (LB Kfv. II. 40168/2000., BH2002. 93.)

Ptk. 118. § (1) Kereskedelmi forgalomban eladott dolog a jóhiszemű vevő akkor is tulajdonjogot szerez, ha a kereskedő nem volt tulajdonos.

(2) Kereskedelmi forgalmon kívül is tulajdonjogot szerez az, aki a dolgot jóhiszeműen és ellenszolgáltatás fejében olyan személytől szerzi meg, akire azt a tulajdonos bízta. A tulajdonos azonban a dolgot az első szerzéstől számított egy éven belül az ellenszolgáltatás megtérítése fejében visszaválthatja. A felek jogviszonyára egyébként a jogalap nélküli jóhiszemű birtoklás szabályai irányadók.

Tulajdonszerzés nem tulajdonostól

1. Átruházással - ha a törvény nem tesz kivételt - csak a dolog tulajdonosától lehet a tulajdonjogot megszerezni. A nem tulajdonostól való tulajdonszerzés szabályozásával a Ptk. áttöri a származékos megszerzés alaptételét („nemo plus iuris ad alium transferre potest, quam ipse habet”), tehát azt az elvet, hogy senki nem ruházhat át másra több jogot, mint amennyivel maga rendelkezik.

Erre a lépésre a törvényhozó a forgalmi biztonság védelme érdekében kényszerül. „A forgalmi biztonság szempontjai mindenekelőtt megkívánják azt, hogy az a személy, aki kereskedelmi forgalomban vásárol, a dolog tulajdonjogát megszerezze akkor is, ha az eladó a dolognak nem volt tulajdonosa - mondja a Ptk. miniszteri indokolása. - A vásárlók biztonságát nagymértékben csökkentené, ha nem lennének bizonyosak abban, hogy a kereskedelmi forgalomban vett dologon tulajdonjogot szereznek, ha ki lennének téve annak, hogy e dolgokat tőlük esetleg elperelhetik, ha a jog kényszerítené a vevőket arra, hogy minden esetben győződjenek meg az eladó tulajdonosi minőségéről. Ha azonban a vevő tudja, vagy legalábbis tudnia kell, hogy a kereskedelmi forgalomban eladó az eladott dolognak nem tulajdonosa, akkor a védelme nem indokolt; ezért ez a kedvezmény csak a jóhiszemű vevőt illeti meg” (min. ind. I. a 118. §-hoz).

A nem tulajdonostól való tulajdonszerzésnek a Ptk. a következő eseteit ismeri:

- a) a kereskedelmi forgalomban történő eladás [118. § (1) bek.];
- b) az olyan személytől való szerzés, akire a dolog a tulajdonos bízta [118. § (2) bek.];
- c) a pénz vagy bemutatóra szóló értékpapír átruházása (119. §).

A kereskedelmi forgalomban történő eladás

2. A Ptk. 118. §-a a nem tulajdonostól való tulajdonszerzést illetően különböztet a kereskedelmi forgalomban eladott és a kereskedelmi forgalmon kívül értékesített dolog, illetőleg az ilyen dolgokon való tulajdonszerzés között. Az előbbi esetben nagyobb teret enged a nem tulajdonostól való tulajdonszerzésnek, az utóbbi esetben pedig egészen szűk körben teszi ezt lehetővé. A Ptk. 118. §-ának (1) bekezdése szerint ugyanis, a kereskedelmi forgalomban eladott dologon a jóhiszemű vevő akkor is tulajdonjogot szerez, ha a kereskedő nem volt tulajdonos. *Ilyen esetben tehát két feltétele van a tulajdonjog megszerzésének: a kereskedelmi forgalomban történő vétel és a vevő jóhiszeműsége (PK 2. sz. áf. indokolásából).*

A kereskedelmi forgalomban történő eladásról csak akkor lehet szó, ha a dolog adásvétele a kereskedő (vállalat, szervezet, magánvállalkozó) üzletkörébe tartozik, függetlenül attól, hogy a vétel üzletben, piacon vagy az áru természetétől függően más helyen (pl. az utcán mozgóárustól) történik. A Ptk. 1977. évi módosítása során (1977. évi IV. tv.) a szöveg pontosítása is ezt célozta: a nem tulajdonos átruházó helyett a hatályos szöveg a nem tulajdonos kereskedőről (tehát a dolog adásvételével rendszeresen foglalkozó, erre jogosultsággal bíró személyről) szól.

Csak a jóhiszemű vevő szerez a nem tulajdonostól ilyen esetben tulajdonjogot. Nem szerzi meg a tulajdonjogot az, aki tudja, vagy akinek tudnia kellene, hogy az eladó kereskedő nem tulajdonos. A vevőnek nem kell az eladó tulajdonosi jogosultságát vizsgálnia, éppen ennek kutatásától menti fel ez a kivételező szabály; bízhat abban, hogy ha kereskedőtől vásárol, akkor a kereskedő a tulajdonos. Az eladás körülményei (pl. új áruk forgalmazásával foglalkozó üzletben az eladó egy használtcikket kínál eladásra), a dolog ára (pl. mélyen értéke alatt akarnak egy cikket eladni) azonban alapul szolgálhatnak arra, hogy a vevő jóhiszeműségét kétségbe lehessen vonni.

Ebben az esetben a szerzés *visszterhességét* a törvény szövege külön feltételként nem emeli ki. A szöveg értelmezéséből azonban arra következtethetünk, hogy a szabályt csak dolgok adásvételére lehet alkalmazni („eladott dolog”-ról, és „vevő”-ről van szó). Az ingyenes szerzés tehát fogalmilag kizárt e rendelkezés alkalmazásában.

Lehet-e ezt a szabályt alkalmazni, ha kereskedő vásárol nem tulajdonostól? Ha a kereskedő *nem kereskedőtől* vásárol: a rendelkezés nem alkalmazható. Ugyanis, amikor kereskedelmi tevékenységet kifejtő szervezet vásárol valamilyen dologt nem kereskedőtől (pl. a bizományi áruház magánszemélytől), nem kereskedelmi forgalomban történt vételről van szó, tehát a Ptk. 118. §-ának (1) bekezdésében foglalt - a kereskedelmi forgalomban történt eladásra vonatkozó - rendelkezés nem alkalmazható. Az ilyen vásárlásokra a Ptk. 118. §-ának (2) bekezdésében foglalt rendelkezéseket kell alkalmazni.

A bírói gyakorlatban gyakran előfordulnak használt gépkocsi vásárlásával kapcsolatos ügyek, amikor az adásvétel az ún. autópiacon történik. Használt autó kereskedések pedig gyakran alkalmazzák azt a módszert, hogy az eladó és a vevő között - anélkül, hogy a szerződésben szerepelne - csupán közvetítőként vesznek részt. A Legfelsőbb Bíróság egy konkrét ügyben arra mutatott rá, hogy nem tekinthető kereskedelmi forgalomban való tulajdonszerzésnek, ha a vevő az autópiacon kereskedelmi tevékenységet nem folytató magánszeméllyel köt adásvételi szerződést, és a vételi ügyletet az sem teszi kereskedelmi forgalomban kötötté, ha az a kereskedő közvetítésével, de a szerződéskötésben való közvetlen részvétele nélkül jött létre. A törvény idézett rendelkezése [Ptk. 118. § (1)-(2) bek.] ugyanis a nem tulajdonos kereskedővel vagy a tulajdonos megbízottjával való ügyletkötéshez fűzi a tulajdonjog megszerzésének jogkövetkezményét. Nem tulajdonítható azonban ilyen jogi hatás önmagában annak, hogy a felek megállapodásukat az autópiacon mint szerződéskötésre kijelölt helyen hozták létre. A vizsgált tényállást az sem meríti ki, ha a vevő kereskedő közvetítésével, de nem a kereskedővel, hanem magánszeméllyel köt adásvételi szerződést. Ezekből az következik, hogy az ismeretlen eredetű személygépkocsi tulajdonjogát sem a V. Autóügynökség közvetítésével szerződő S. Z., sem pedig a vele megállapodást kötő felperes nem szerezte meg” (LB Pfv. V. 22633/1999., BH2002. 418.).

Végül kérdésként merült fel a bírói gyakorlatban: terheli-e felelősség azt a kereskedőt, aki lopott terméket értékesít, illetőleg ha a vevő megszerzi ennek a dolognak a tulajdonát. Ha a vevő jóhiszemű volt, tehát a körülményekből nem tudta, vagy nem kellett tudnia, hogy a kereskedőtől bűncselekményből származó dologt vásárol: a tulajdonjogot megszerzi. Ebből viszont az is következik, hogy a Ptk. 99. §-a szerint a tulajdonjog megszerzésével viseli a dologgal járó terheket, és a dologban beállott azt a kárt, amelynek viselésére senkit sem lehet kötelezni.

Mi a helyzet azonban akkor, ha a bűncselekményből származó dologt a jóhiszemű vevőtől a büntetőügyben eljáró hatóság lefoglalja és elkobozza. Ezt a kárt is a jóhiszemű vevőnek kell viselnie?

Konkrét ügyben - amelyben Olaszországban ellopott gépkocsit több autókereskedő közreműködésével értékesítettek - a Legfelsőbb Bíróság arra mutatott rá, hogy az eladó felelőssége is megállapítható:

Az ugyanis, aki üzleti tevékenysége körében értékesít és ezzel egyben szavatolja a tőle vásárlóknak a Ptk. 118. § (1) bekezdése szerinti tulajdonszerzését, a jogszavatosságon alapuló kártérítési kötelezettség akkor is terheli, ha ezt a szerződésben esetleg külön nem rögzítették. Következik ez a felelőssége a Ptk. 318. §-ára figyelemmel alkalmazandó, a Ptk. 339. §-a (1) bekezdésének rendelkezéséből is. A vevő kára annak az okozati láncnak a végső eredménye, amelynek elindítója a kereskedőnek az a jogellenes magatartása, hogy olyan dolgot értékesített, amelyre a tőle jóhiszeműen és ellenérték fejében vásárló sem szerezhetett - más személy fennálló joga folytán - gyakorolható tulajdonjogot. (.) Abban az esetben azonban, ha a kereskedőtől szerző fél és a további jogszerzők jóhiszeműsége sem állapítható meg, a felelősségük (közös károkozóként) egyetemleges. (LB Pf. I. 20332/1995., BH2002. 419.)

A megoldás szellemes, azonban gondolatmenete nem töretlen, nem képes feloldani azt az ellentmondást, hogy egy közjogi aktuussal történő beavatkozás (a büntetőjogi lefoglalás) fosztotta meg tulajdonától a büntetőjogilag is vétlen, a tulajdonjog szabályai szerint pedig jóhiszeműen tulajdonjogot szerzett vevőt, akinek tulajdonát (a gépkocsit) a hatóság az eredeti tulajdonosnak (akitől ellopták) rendeli kiadni. Ezt az ellentmondást talán a jogalkotó oldhatná fel.

Kereskedelmi forgalmon kívüli szerzés nem tulajdonostól

3. A vevő kereskedelmi forgalmon kívül is tulajdonjogot szerez, ha a dologért ellenszolgáltatást adott, jóhiszemű volt, és a dolgot olyan személytől szerzi meg, akire azt a tulajdonos bízta. A nem tulajdonostól való tulajdonszerzés idézett szabályának egyik indoka az, hogy a tulajdonosnak lehetősége van a dolog állandó birtokban tartására, illetve ellenőrzésére, ha viszont a dolgot másra bízta, az ebből eredő kockázat őt terheli. E szabály lényegében a Ptk.-t megelőző bírói gyakorlatban is érvényesülő megoldást veszi át.

A kereskedelmi forgalmon kívüli - nem tulajdonostól való - tulajdonszerzésnek három együttes feltétele van:

- a) a vevő jóhiszeműsége,
- b) a dologért ellenszolgáltatás adása és
- c) a dolognak olyan személytől való megszerzése, akire azt a tulajdonos bízta.

A vevő *jóhiszeműségével* kapcsolatban mindaz, amit a 118. § (1) bekezdésével kapcsolatban említettünk, itt is irányadó. Nyilvánvaló azonban, hogy itt szélesebb körben kerülhet sor a jóhiszeműség hiányának megállapítására, hiszen a vevőnek fokozottabb körültekintést kell tanúsítania, ha nem kereskedőtől vásárol. Nem tulajdonostól való szerzés esetén a szerző fél nem tekinthető jóhiszeműnek, ha az átruházó tulajdonjoga kétséges, és a tulajdonjog tisztázása érdekében szükséges intézkedéseket nem teszi meg. (Pl. gépkocsi eladása esetén az átruházó személy tulajdonjogát kétségesnek kell tekinteni, ha a forgalmi engedély más személy nevére szól.) Az a személy jóhiszemű, aki nem tud és az adott helyzetben általában elvárható gondosság kifejtése mellett sem tudhat a tények jogellenességéről. Ha olyan körülmény merül fel, amely az átruházó tulajdonjogát kétségessé teszi vagy erre utaló adatok vannak, a tulajdonjog tisztázása érdekében szükséges intézkedéseket meg kell tenni.

A szerzés *viszterhességét* a törvény kifejezetten is kiemeli. Nem érvényesülhet tehát ez a kivételező szabály, ha a dolog megszerzése nem ellenszolgáltatás fejében történt. Az ingyenesen szerzőnek a törvény ilyen védelmet nem biztosít.

Legtöbb értelmezési gondot a harmadik feltételként említett szabály vet fel. Kit tekinthetünk olyan személynek, *akire a dolgot a tulajdonos rábízta*? Viszonylag egyszerű a helyzet, ha a tulajdonos a dolgot szerződéssel (megbízási, letéti, haszonkölcsön-, bérleti, vállalkozási szerződéssel) adja valakinek át. A Legfelsőbb Bíróság alkalmazhatónak találta a 118. § (2) bekezdésben foglalt rendelkezést akkor, amikor egy pavilon tulajdonjoga volt vitás. „A pavilon eredetileg a felperes és a II. r. alperes közös tulajdona volt. A tulajdonostársak megállapodása alapján a pavilont az üzlet megnyitásától kezdődően kizárólag a II. r. alperes birtokolta, és a virágárusítási tevékenységet ott a felperes akaratából és egyedül végezte. Az I. r. alperes a szerződés megkötésekor az adott helyzetben általában elvárható gondos magatartást tanúsított, ugyanis a II. r. alperes által felmutatott, nevére szóló közterület-használati és építési engedély tulajdonjogának igazolását nem tette szükségessé.

Tévedett tehát a másodfokú bíróság, amikor az I. r. alperes tulajdonszerzését a Ptk. 118. §-a (2) bekezdésében foglalt valamennyi együttes feltétel megvalósulása ellenére nem állapította meg.” (P. törv. I. 20194/1989.)

Kérdésként merült fel, hogy „akire a tulajdonos bízta” kifejezés csak annyit jelent-e, hogy a tulajdonos maga választotta meg azt a személyt, aki a dolgot valamilyen célra magánál tartja.

A Ptk.-t megelőző bírói gyakorlat szerint jóhiszemű szerzés esetén sem vezet az átadás tulajdonra akkor, ha az átadó az átadott dolgot annak igazi tulajdonosától erőszak vagy fenyegetés alkalmazásával vagy egyébként, de beleegyezése ellenére és jogtalanul vonta el (25. sz. polg. jogegységi határozat). Ez a szabály megfelelt a Mjt. 565. §-ának, amely szerint: „Nem tulajdonostól a jóhiszemű szerző sem szerezheti meg az ingó tulajdonát, ha a tulajdonos erőszak vagy fenyegetés következtében vagy egyébként akaratán kívül vesztette el a dolog birtokát.”

Ezt a szabályt a bírói gyakorlat a Ptk.-t követően is fenntartotta. Ha a dolog *a tulajdonos akaratán kívül* került át más birtokába, a jóhiszemű szerző sem szerezhet azon tulajdonjogot. Volt azonban olyan álláspont, amely ezt a szabályt megszorítóan értelmezte, és olyan esetben, amikor a dolog a tulajdonos akaratából, de fondorlattal került a birtokoshoz, a tulajdonjog megszerzését lehetségesnek tartotta (pl. ha valaki egy használati tárgyat javítás ürügyén átvett a tulajdonostól, és azt jóhiszemű harmadik személynek eladta).

A PK 2. számú állásfoglalás szerint: „Aki a Ptk. 118. §-ának (2) bekezdésében meghatározott valamely feltétel hiányában a dologon nem szerez tulajdonjogot, a dolog kiadása ellenében nem követelheti a dologért nyújtott ellenszolgáltatás megtérítését a tulajdonostól.” (PEH 118. o.)

A bírói gyakorlat szerint, ha a dolog bűncselekmény folytán került ki a tulajdonos birtokából, *nem csupán az első, hanem a további vevők sem szerezhetnek azon tulajdonjogot*, az ilyen dolog tulajdonjoga kereskedelmi forgalmon kívül további eladások esetén sem szerezhető meg (P. törv. V. 20540/1977. - BH 1978/2. sz. 197.).

A dolog visszaváltása

4. A tulajdonjogot szerző fél védelme mellett a törvény figyelemmel van a volt tulajdonosra is. Lehetővé teszi tulajdonjoga visszaállítását akkor, ha az még kétséges vagy számottevő nehézséget nem okoz. Ilyen esetre biztosítja a tulajdonos számára a dolog visszaváltásának jogát.

A tulajdonos a visszaváltás jogával bárkivel szemben élhet, akinél a dolog az igény érvényesítésére biztosított egy éven belül van. Az egy évet az első szerzés időpontjától kell számítani.

A Ptk. miniszteri indokolása rámutat, hogy az egyéves időtartam *nem elévülési idő*; ez már következik abból is, hogy a tulajdoni igények elévülését a törvény kizárja [Ptk. 115. § (1) bek.]. Így nem lehet szó ennek az időnek a megszakadásáról, illetve nyugvásáról, ugyanis ez az egyéves határidőnek korlátlan meghosszabbítását jelenthetné (a korábbi tulajdonos mindaddig, amíg a dolgot másnál fel nem fedezi, nincs abban a helyzetben, hogy jogát érvényesítse).

A visszaváltás esetén a felek jogviszonyára a jogalap nélküli jóhiszemű birtoklás szabályai (193-195. §) vonatkoznak. Ehhez képest a jóhiszemű vevő követelheti a dologra fordított szükséges költségei megtérítését - a dolog fenntartásával rendszerint együtt járó kisebb kiadások kivételével-, továbbá elviheti az általa létesített berendezési és felszerelési tárgyakat.

A jóhiszemű vevő a hasznokkal nem fedezett hasznokért megtérítését is követelheti, rosszhiszeműsége esetén pedig a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint követelhet megtérítést.

A vevő ugyanakkor nem köteles a tulajdonosnak kiadni a dolog meglevő hasznait, ő ugyanis ellenszolgáltatás fejében jutott a dolog birtokához és jóhiszemű volt.

A jóhiszemű vevő az addig terjedő időre, amíg a birtokot tőle vissza nem követelik, a hasznokért és a károkért nem felelős. A visszakövetelés idejétől kezdve - ha nem vált nyilvánvalóan rosszhiszeművé - felelősségére az általános szabályok, használati és a hasznok szedésére vonatkozó jogára pedig a felelős őrzés szabályai az irányadók.

Ptk. 119. § Akire pénz vagy bemutatóra szóló értékpapírt ruháznak át, tulajdonossá lesz akkor is, ha az átruházó nem volt tulajdonos.

Pénz és értékpapír átruházása

A tulajdonjog szabályait megfelelően alkalmazni kell a pénzre és az értékpapírokra [Ptk. 94. § (2) bek.], tehát ezek is a tulajdonjog tárgyai lehetnek. A pénz és értékpapír ugyanakkor a tulajdonjognak sajátos tárgya. A pénz jelentősége általában nem dologi jellegében (fizikai mivoltában) van, hanem meghatározott vagyoni értéket fejez ki. Az értékpapír jelentősége ugyanakkor abban áll, hogy valamilyen jogosultságot igazol, s így képvisel vagyoni értéket. Mindkettő tehát a benne „testet öltött” vagyoni értéket fejezi ki, és - a tulajdonjog szempontjából - ezzel a közvetítéssel viselkedik dolog módjára.

A pénz és az értékpapír jellemzője, hogy *többnyire helyettesíthető*, sem a pénz, sem az értékpapír egyedisége nem jelentős. Nincs jelentősége tehát annak sem, hogy valamely meghatározott konkrét pénz vagy értékpapír jut-e a jogosult birtokába. Ez a megállapítás azonban csak általában igaz, így az értékpapírok tekintetében csak a bemutatóra szóló értékpapírra áll.

A Ptk. 119. §-a - e jellemzőkre figyelemmel - pénz és bemutatóra szóló értékpapír esetében lehetővé teszi a nem tulajdonostól való tulajdonszerzést. Ezt a szabályt azonban *csak olyan pénzre és értékpapírra lehet alkalmazni, amelynek az egyediségnek nincs szerepe*. A törvény értékpapír esetén ezt azzal juttatja kifejezésre, hogy a szabály alkalmazását kifejezetten *bemutatóra* szóló értékpapírra korlátozza. A pénz esetén ilyen kifejezett törvényi korlátozás nincs, azonban a rendelkezés értelmezése csak arra vezethet, hogy az *egyediségében nem jelentős pénzre* kell szűkíteni a szabály alkalmazását, tehát a törvényes fizetőeszközként használatos pénzre. Nem vitás, hogy a muzeális vagy egyéb okból különleges vagy megkülönböztetett értéket képviselő *pénzdarabokra* ezt a szabályt nem lehet alkalmazni, tehát nem tulajdonostól ezeken nem lehet tulajdonjogot szerezni.

Ez a rendelkezés csupán a dolog tulajdonosától való szerzés szabálya alól tesz kivételt. Ez azt is jelenti, hogy *az átruházással való tulajdonszerzésnek általános szabályai a pénz vagy a bemutatóra szóló értékpapír szerzésére is vonatkoznak*. Ehhez képest pénzen vagy bemutatóra szóló értékpapíron a szerző csak akkor szerez a nem tulajdonostól való átruházás esetén tulajdonjogot, ha a Ptk. 117. §-a (2) bekezdésében írt feltételek megvalósultak. Nevezetesen, ha az átruházás *érvényes szerződésen* vagy más érvényes jogcímen alapul, és a dolog birtokba adása (a szerző fél hatalmába kerülése) is megtörtént. (Természetesen e vonatkozásban a szerződés érvényességét nem érinti, hogy az átruházó nem tulajdonos.) [E kérdésre kitértünk még a Ptk. 94. § (2) bekezdéséhez fűzött magyarázatnál is.]

A pénz vagy bemutatóra szóló értékpapír tekintetében az eredeti tulajdonos *kötelmi igényét a tulajdonjog megszerzése nem érinti*. „A pénzdarabokon és a bemutatásra szóló értékpapírokon való tulajdonszerzés nem jelenti azt, hogy a pénzüsszeget a kötelmi jog szabályai szerint nem kell visszafizetni, vagy az értékpapírok értékét nem kell megtéríteni” - mondja a Ptk. miniszteri indokolása (min. ind. a 119. §-hoz). {Megjegyezzük, hogy a Ptk. 338/B. §-a (3) bekezdése az értékpapír átruházására - eltérő jogszabályi rendelkezés hiányában - a váltóátruházás szabályait [az 1/1965. (I. 24.) IM rendelet II. fejezet] rendeli alkalmazni. A váltóátruházás szabályai azonban nem alkalmazhatók a bemutatóra szóló értékpapírokra (bemutatóra szóló váltó nincs), a Ptk. utaló szabályai alapján a váltóátruházás szabályai tehát azoknál az értékpapíroknál alkalmazhatók, amelyek forgatható értékpapírnak minősülnek.}

Tulajdonszerzés hatósági határozattal és árverés útján

Ptk. 120. § (1) Aki a dolgot hatósági határozat vagy árverés útján jóhiszeműen szerzi meg, tulajdonossá válik, tekintet nélkül arra, hogy korábban ki volt a tulajdonos. Ez a rendelkezés ingatlan árverése esetére nem vonatkozik.

(2) Ha az állam bírósági vagy más hatósági határozattal kártalanítás nélkül szerez tulajdont, a tulajdon értékének erejéig felel a volt tulajdonosnak a tulajdonszerzéskor jogszabály, bírósági és más hatósági határozat vagy visszerthes szerződés alapján jóhiszemű személlyel szemben fennálló kötelezettségéért. Az állam felelősége azonban csak akkor áll fenn, ha a volt tulajdonosnak egyéb lefoglalható vagyontárgyára vezetett végrehajtás eredménytelen volt.

(3) Az állam tulajdonszerzése nem érinti az ingatlan-nyilvántartásba jóhiszemű harmadik személy javára bejegyzett jogokat.

Hatóság közbejöttével való tulajdonszerzés

1. A 120. § az *eredeti* tulajdonszerzés egyik gyakori esetét szabályozza: a hatósági határozattal vagy az árverés útján való tulajdonszerzést. Ezekben az esetekben a tulajdonszerzőnek nem kell vizsgálnia a vagyontárgyra vonatkozó korábbi tulajdonjogot, a tulajdonjog esetleges korlátait. Jóhiszeműsége esetén tulajdonossá válik, tekintet nélkül arra, hogy korábban ki volt a tulajdonos, tehát: a vevő által megszerzett tulajdonjog terjedelme nem igazodik a korábbi tulajdonos tulajdonjogának terjedelméhez, illetőleg akkor is tulajdonjogot szerez, ha a hatósági határozat kötelezettje, illetőleg a végrehajtást szenvedő nem volt tulajdonos. A szerző fél általában tehermentes tulajdont szerez, a vagyontárgyat terhelő jogok megszűnnek.

Ez a szabály csak a *jóhiszemű szerzőre* vonatkozik. „Ha tehát a szerző fél tudott vagy tudnia kellett arról, hogy a hatósági határozat vagy árverés törvénysértő (pl. mert olyan dolgot vontak árverés alá, amely nem a végrehajtást szenvedő tulajdona), a tulajdonszerzés nem következik be.” (Tankönyv, 318. o.)

A törvény miniszteri indokolása arra hívja fel a figyelmet, hogy „az igényper folyamatban létéről való tudomás önmagában még nem jelent rosszhiszeműséget, mint ahogyan a jóhiszemű birtokos a perlés folytán sem válik minden vonatkozásban rosszhiszeművé” (min. ind. I. a 120. §-hoz 2. o.).

Valamely ingó vagy ingatlan dolognak határozattal való tulajdonba adása csak akkor eredményez eredeti tulajdonszerzést, ha ez *hatósági határozattal* történik, és a határozat *jogszerű* volt. Nem hatósági határozatról van szó akkor, ha állami szerv polgári jogi szerződéssel szerez tulajdont, még ha a szerződési nyilatkozat formája határozat jellegű is. Toldi Ferenc a két aktus közötti különbséget a következőképpen határozza meg: „Az államigazgatási szervek egyedi jogi aktusai . a jogviszony létrejöttének módja szerint vagy autoritativ (hatósági), vagy jogügyleti aktusok. (.) Az államigazgatási szervek autoritativ jogi aktusait . azok a cselekvések alkotják, amelyekkel azok az állampolgárok és szervezeteik részére állami kényszerrel kikényszeríthető, általános vagy egyedileg meghatározott magatartást állapítanak meg. Az államigazgatási szervek autoritativ jogi aktusai egyoldalú akaratkijelentések. Az aktus kibocsátása az államigazgatási szerv és az aktuálisan jogosított vagy kötelezett alany között nem megegyezés - kétoldalú ügylet - eredménye.” (Toldi F.: Az államigazgatási rendelkezések megsemmisítése és megváltoztatása. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1965. 18-19. o.)

Összefoglalva: *hatósági határozatról akkor beszélhetünk*, ha valamely állami szerv a hatáskörébe utalt ügyben, egyoldalú akaratkijelentéssel olyan- személyeket érintő - jogot vagy kötelezettséget állapít meg, amelynek végrehajtását szükség esetén kényszerrel is biztosítja. Felhívjuk a figyelmet az államigazgatási eljárás általános szabályairól szóló törvénynek arra a rendelkezésére is, amely szerint, ha az államigazgatási szerv valamely tény vagy állapotot igazol, nyilvántartásba bejegyezi, azt határozatnak kell tekinteni (Áe. 49. §). (A bekezdés hatályos szövege itt található)

A hatósági határozattal történő tulajdonszerzés a *hatósági határozat jogerőre emelkedésével* bekövetkezik, nincs szükség tehát a dolog átadására vagy a tulajdonosváltásnak az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzésére.

„A felperes édesanyja az 1944. május 11. napján kelt adásvételi szerződéssel megszerezte a t.-i 772. számú birtoklapon a 155. hrsz.-ú, valamint a 156. hrsz.-ú ingatlanok tulajdonjogát. A járásbíróság a végzésével elrendelte az ingatlanok tulajdonjogának bejegyzését a magyar állam javára. Ezt követően az ingatlan-nyilvántartás szerkesztésekor a két ingatlant összevonták, és kialakították a 152. hrsz. alatt felvett 2025 m² területű, ténylegesen a V. u. 21. szám alatti ingatlant. Az ingatlan tulajdonosaként eredeti felvétel jogcímén a magyar állam került bejegyzésre. A felperes a szerkesztés előtti 155. hrsz. alatti ingatlan leválasztását és a tulajdonjogának az édesanyja javára történő bejegyzését kérte az elsőfokú földhivaltól. Álláspontja szerint a régi szerkesztés előtti 156. hrsz.-ú ingatlant valóban államosították, de a 155. hrsz. alatti ingatlan nem esett államosítás alá.

A felperes keresetében a földhivatali határozatok megváltoztatását és a szerkesztés előtt érvényben volt állapot visszaállítását kérte azzal, hogy a 155. hrsz.-ú ingatlanra tulajdonjogot az édesanyja javára jegyezzék vissza. Keresetében előadta, hogy tévedett a földhivatal, amikor a 155. hrsz.-ú ingatlan vonatkozásában is a magyar állam tulajdonjogát tüntette fel az ingatlan-nyilvántartásban, mivel a telekkönyvi végzés alapján bejegyzést nem eszközöltek.

A bíróság ítéletével a felperes keresetét elutasította. Ítéletének indoklásában kifejtette, hogy az adott ügyben a Ptk. 120. §-a (1) bekezdése az irányadó, miszerint az államosítás eredeti szerződésmódnak minősül. A hatósági határozattal történő tulajdonszerzés a határozat jogerőre emelkedésével bekövetkezik, nincs szükség tehát a tulajdonosváltásnak az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzésére. Az ügy irataiból pedig kétséget kizáróan megállapítható, hogy a végzés rendelkezik a 155. hrsz.-ú kert művelési ingatlan állami tulajdonba vételéről.” (LB. Kfv. III. 27554/1995., KGD 1996/3. 70. sz.)

Az *árverés*: hatósági úton történő kényszereladás a legtöbbet ígérő számára (Névai L.-Szibereky J.: Polgári eljárásjog. Tankönyvkiadó, 1968. 529. o.). Ez a meghatározás a végrehajtási eljárás egyik mozzanataként szabályozott árverésre helytálló. Az árverés foganatosítása ebben az esetben a végrehajtó hatáskörébe tartozik (Vht. 118-129. és 141-156. §), és a végrehajtási eljárás szabályai szerint kell lefolytatni. Az árverésen való tulajdonszerzés - ingó esetében - eredeti módon történő jogszerzés, ennek megfelelően mondja ki a Vht., hogy „az árverésen eladott ingóságra az árverési vevő az árverési vételár kifizetésével tulajdonjogot szerez” [Vht. 127. § (1) bek.].

Szó volt már arról, hogy a tulajdon megszerzése általában több, összefüggő jogi tény hatására következik be, s ezeknek a jogi tényeknek fogyatékoságai egymásra s végső soron magára a tulajdon megszerzésére is kihatnak. Így van ez az eredeti megszerzés eseteiben is. Előfordulhat tehát, hogy a tulajdonszerzés alapjául szolgáló hatósági határozat jogszabályt sért, ezért a határozatot megsemmisítik (hatályon kívül helyezik), vagy megváltoztatják. Erre fellebbezési eljárásen kívül - jogerős határozat tekintetében - is sor kerülhet. Előfordulhat tehát, hogy a jogszabálysértő határozat folytán a tulajdonszerzést érvénytelennek kell tekinteni. Ilyenkor a határozat meghozatalát megelőző tulajdoni helyzetet kell helyreállítani. Ha a határozat meghozatalára államigazgatási eljárásban került sor, a határozat megsemmisítése vagy megváltoztatása az állampolgárok által gyakorolt és jóhiszeműen szerzett jogokat nem sértheti (így tehát az állampolgár által megszerzett tulajdonjogot a határozat megsemmisítése vagy megváltoztatása nem érintheti). Jogerős bírósági határozatot orvosló döntésnek a felekre kiterjedő hatályát a vonatkozó eljárásjogok szabályozzák [így a Be. 291. § (2) bek., és a Pp. 272. § (1) bek.], ennek alapján döntendő el, hogy a jogerős határozaton alapuló tulajdonszerzésre a határozat hatályon kívül helyezése vagy megváltoztatása milyen hatást gyakorol (lehet-e a korábbi tulajdonjogot megszüntetnek tekinteni).

A Vht. is ismeri az árverés utóbb történő megsemmisítését, *ingó dolog* árverése esetén azonban az árverés megsemmisítése a jóhiszemű árverési vevő által megszerzett tulajdonjogot nem érinti [Vht. 127. § (3) bek.].

A Vht. rendelkezésein kívül több más törvényben találkozhatunk árverés útján történő értékesítéssel. Nincs átfogó szabályozás arra, hogy ezek mennyiben tekinthetők hatósági árverésnek, illetőleg az általános rendelkezések szerinti tulajdonátruházásnak.

A hatósági árverések - Vht.-n kívüli - leggyakoribb formája az *adóhatósági határozatok* végrehajtása során elrendelt árverés. Ebben a végrehajtási eljárásban az adóhatóság alkalmazottja az egyes végrehajtási cselekmények fogantatásakor a bírósági végrehajtásról szóló, többször módosított 1994. évi LIII. törvény (a továbbiakban: Vht.) rendelkezéseit alkalmazza, ha e törvény másként nem rendelkezik. Az adóvégrehajtót az eredményes végrehajtás érdekében mindazok a jogok megilletik, amit a Vht. a bírósági végrehajtónak biztosít.

A végrehajtást az első fokon eljáró adóhatóság folytatja le. Az illetékhivatal és az önkormányzati adóhatóság a végrehajtást a helyi bíróság mellett működő önálló bírósági végrehajtó útján is fogantatíthatja. Ebben az esetben a Vht. szabályai kerülnek alkalmazásra.

A felszámolás keretében lefolytatott árverés szabályai (Cstv. 49-49/D. §) jellegében megegyeznek a Vht. által szabályozott ingó és ingatlan árverési rendelkezésekkel, ez a törvény sem szól arról, hogy eredeti vagy származékos szerzőmódról van-e szó. Ingatlanok esetében úgy rendelkezik, hogy „az ingatlan árverésen történő értékesítése - ha e törvény másként nem rendelkezik - nem érinti harmadik személynek az árverés időpontjában az ingatlanra bejegyzett és az ingatlan-nyilvántartáson kívül fennálló jogait” [Cstv. 49/B. § (4) bekezdés]. A Cstv. 38. § (4) bekezdés szerint „az adós ingatlanán és egyéb vagyontárgyain fennálló elidegenítési és terhelési tilalom a felszámolás kezdő időpontjában, a visszavásárlási és vételi jog, valamint a zálogjog a vagyontárgy értékesítésével megszűnik”, továbbá a végrehajtási jog a Cstv. 38. § (1) bekezdése szerint a felszámolás kezdő időpontjában szintén megszűnik. Ha a visszavásárlási vagy a vételi jog jogosultja a felszámolás kezdő időpontja után a vagyontárgyat egyoldalú nyilatkozattal megvásárolja, az adóssal szemben beszámítással nem élhet. A szükségessé vált törlést az ingatlan-nyilvántartásban - a felszámoló által megküldött értékesítési jegyzőkönyv vagy adásvételi szerződés alapján - a földhivatal, illetve a jelzálogjogot nyilvántartó más szervezet végzi. Ha az adós valamely kötelezettség biztosítására óvadékot nyújtott, a felszámolás közzétételekor az óvadékra vonatkozó megállapodás megszűnik, és az óvadék tárgyát képező vagyont a felszámoló részére ki kell adni. A felszámoló hasonló jogkörben jár el, mint a végrehajtó, tehát kényszerértékesítésről van szó. Ez az árverés hatósági árverés, ingók esetében alkalmazni kell a Ptk. 120. §-ának rendelkezéseit.

Új értékesítési forma a közraktározás során lefolytatott árverés (a többször módosított 1996. évi XLVIII. törvény), amelyet olyan részvénytársaság rendez, amelynél árut közraktározás céljából szerződés alapján megőrzésre letétbe helyezhetnek. A zálogjegy birtokosa követelheti a közraktárnál elhelyezett áru értékesítését és a vételárból történő kielégítését. A közraktár az árut tőzsdei forgalomban, a Budapesti Árutőzsde közraktári áruk kényszerértékesítésére vonatkozó szabályának rendelkezései szerint értékesíti, egyébként az árut árverésen kell eladni. Az árverést a közraktár által felkért, árverés szervezésével üzletszerűen foglalkozó árverési biztos vezeti. Az árverési biztos a megajánlott legmagasabb ár háromszori kikiáltása után közzéteszi a legtöbbet ajánló nevét, és megkötí vele az adásvételi szerződést. A közraktár nem minősül hatóságnak, és az árverés nem jelent hatósági árverést.

Mind a tőzsdei, mind az árverésen történő értékesítéskor a vevő akkor is tulajdonjogot szerez, ha a letevő nem volt az áru tulajdonosa. Emiatt sem minősülhet ez a fajta árverés hatóságinak.

A társasági törvény (Gt.) szerint a bíróság által kizárt tag üzletrészenek értékesítése a társaság kötelezettsége. Az üzletrész értékesítése nyilvános árverésen történik. A vagyoni hozzájárulását időben nem teljesítő tag üzletrészenek értékesítése is árverésen történik, amennyiben meghatározott időpontig az érintett taggal nem születik megállapodás az értékesítésről [Gt. 147. § (1) bek., 130. § (1) bek.]. A törvény rendelkezései szerint az üzletrészt a legjobb ajánlatot tevő vevő veheti meg, illetve a társaság tagjait és a társaságot ebben a sorrendben az árverésen kialakult vételáron és az ott meghatározott fizetési mód betartásával elővásárlási jog illeti meg [Gt. 148. § (1) bek.]. A Gt.-ben szabályozott árverésnél kényszerem ugyan felfedezhető, a hatóságnak azonban nincs szerepe az árverés fogantatásában. (A bekezdés hatályos szövege itt található)

A kárpótlási árverésen az állam a vonatkozó törvény (1991. évi XXV. törvény) szerint szövetkezeti földek árverésével egy időben, illetőleg azt követően állami tulajdonú földeket is árverésre bocsát. Az árverést az illetékes megyei (fővárosi) kárrendezési hivatal államigazgatási jogkörben eljáró alkalmazottja vezeti. Az árverést hatóság folytatja le, az árverésfajta azonban nem hatósági árverés.

A törvény - nem hibátlan - rendelkezései szerint a földet a szövetkezet bocsátja árverésre. Állami gazdaság a kezelésében levő földet bocsátja árverésre. A törvény nem szól arról, hogy a vevő tehermentes tulajdont szerez-e, véleményem szerint: nem.

A szövetkezeti vagyonmegosztás során is lehetőség van a vagyon árverés útján való megszerzésére (többször módosított 1992. évi II. tv.). Az 1992. évi II. törvény 47. §-a értelmében az árverés szabályosságának sérelme esetén a jogorvoslat a határidőhöz kötött árverési kifogás. „Az árveréssel kapcsolatos jogsérelmek egyetlen módon orvosolhatók, nevezetesen a hivatkozott törvényben szabályozott árverési kifogás igénybevételével. Az említett törvény 47. §-ának (2) bekezdése határozottan rendelkezik arról is, hogy az árverési kifogást nemperes eljárás keretében kell elbírálni. Mindezekből az következik, hogy az Ámt. alapján tartott árverés szabálytalanságának vizsgálata nem tehető peres eljárás tárgyává” (LB Pfv. I. 22 025/1993., BH 1994/9. sz. 495.).

Az állam tulajdonában lévő vállalkozói vagyon értékesítéséről szóló, többször módosított 1995. évi XXXIX. törvény az értékesítés több formáját is meghatározza, így a nyilvános vagy zártkörű pályázaton, vagy a nyilvános árverésen történő értékesítést. Az árverésre bocsátott vagyontárgy/vagyonrészen az árverési vevő a vételár kifizetésével szerezhethet tulajdonjogot, figyelemmel azonban a hatályos jogszabályokra és a vagyontárgyat/vagyonrészt esetlegesen terhelő korlátozásokra. Ez az értékesítés sem hatósági árverés, az eljárási szabályok nem hivatkoznak a Ptk. 120. §-ára, sőt az ÁPV Rt. által kiadott szabályzat rögzíti azt, hogy figyelemmel kell lenni a vagyontárgy esetleges terheire. (A bekezdés hatályos szövege itt található)

Az eredeti szerzőmód korlátai

2. Az eredeti jogszerzés esetében a megszerzett tulajdonjog újonnan keletkezik úgy, hogy a korábbi tulajdonjog és a tulajdont korábban terhelő jogok megszűnnek. Ez a szerzőmód azonban csak kivételes lehet, hiszen a korábbi tulajdonjogon fennálló jogokat (az esetleges hasznélvező vagy a szolgálat jogosultjának jogát) sértheti. A törvény tehát még a legtipikusabb eredeti szerzőmód, a hatósági határozattal vagy az árverés útján való tulajdonszerzésnek a merevségét is több vonatkozásban feloldja.

A hatósági határozattal vagy árverés útján történő eredeti tulajdonszerzés korlátai a következők:

a) árverés útján ingatlan tulajdonjogát nem lehet eredeti módon megszerezni;

b) ha az állam szerez hatósági határozattal kártalanítás nélkül tulajdont,

- a tulajdon értékéig felel a volt tulajdonosnak jóhiszemű személlyel szemben fennálló kötelezettségéért;

- az ingatlan terhelő - és az ingatlan-nyilvántartásba jóhiszemű harmadik személy javára bejegyzett - jogokat a tulajdonszerzés nem érinti, ha jogszabály eltérően nem rendelkezik.

Máig hat azonban Világhy Miklós álláspontja, aki szerint: „az árverési vevő tulajdonjoga mégsem a végrehajtást szenvedőtől származik, hanem az árverésen mint állami kényszeraktuson alapszik. Az árverési vevő tehát nem lesz a végrehajtást szenvedő jogutóda, szerzése eredeti szerzés.” (Tankönyv, 318. o.)

A Legfelsőbb Bíróság gyakorlata is ezt a felfogást tükrözte, bár utóbb az erre vonatkozó állásfoglalást hatályon kívül helyezték (PK 3. sz. állásfoglalás). Ez a felfogás azonban még ma is megjelenik a Legfelsőbb Bíróság eseti határozataiban. „Ingatlan tulajdonjogát nem tulajdonostól még árverésen sem lehet érvényesen megszerezni. Az árverési vevő tulajdonjoga mégsem az adóstól származik, hanem az árverésen mint végrehajtási kényszeraktuson alapszik, az árverési vevő tehát nem lesz az adós jogutóda, szerzése eredeti szerzés.” (BH1997. 400.)

Ezzel a nézettel egy későbbi eseti döntésben is találkozhatunk:

„A Legfelsőbb Bíróság álláspontja szerint a végrehajtási árverésen való vétel a vevő javára ingatlan esetében is eredeti tulajdonszerzés eredményez (.) a Ptk. 120. §-a (1) bekezdésének utolsó mondata nem értelmezhető akként, hogy ingatlant árverés során nem lehet eredeti szerzőmóddal megszerezni. A Legfelsőbb Bíróság jogértelmezése szerint az ingatlan árverés útján való megszerzése nem tekinthető származékos szerzésnek, csak speciális, garanciális feltételekhez kötött olyan szerzőmódnak, amely az eredeti szerzés sajátos változata. Jóhiszeműen a tulajdonjogot árverés útján, ingatlanra vonatkozóan is eredeti szerzőmóddal lehet megszerezni, azonban csak abban az esetben - azzal a kivételes megkorlátozó feltétellel, hogy az elárverezett ingatlan utolsó tulajdonosa valóban az adós volt (pontosabban az, aki ellen a végrehajtás e módjára sor került). (.) Főszabály szerint az árverési vevő általában tehermentesen szerzi meg az ingatlant, kivételesen azonban mégis terhelheti az árverés útján megszerzett ingatlant telki szolgálat, törvényen alapuló, az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzett hasznélvezeti jog és közérdekű használat. A felsorolt speciális, a végrehajtási jogból eredő kivételektől eltekintve megállapítható azonban, hogy az árverésen való tulajdonszerzés ingatlan vonatkozásában is eredeti szerzés, mert - bár az árverésen szerző tulajdonjoga az árverést szenvedő tulajdonjogára tekintettel keletkezik - azonban mégsem abból származik, hanem az árverésen mint állami kényszeraktuson alapul. Az árverési vevő tehát nem lesz az árverést szenvedő jogutódja, ebből következően szerzése eredeti szerzés. Mindezekből következik, hogy ingatlanra vonatkozó árverés esetén is érvényesül az eredeti tulajdonszerzésre vonatkozó, a Ptk. 120. §-ának (1) bekezdésében meghatározott rendelkezés annyiban, hogy a jóhiszemű szerző az érvényes eredményeként tulajdonossá válik. Tulajdonszerzése azonban nem feltétlen, illetve független a korábbi tulajdonostól, mint ingós árverés esetében, hanem a Ptk. 117. §-ának (1) bekezdésében szabályozott - a származékos tulajdonszerzésre vonatkozó - rendelkezéshez hasonlóan tulajdonjoga csak az előző, a végrehajtást szenvedő adós tulajdonjogára tekintettel keletkezik (BH2001. 231.).

Mindkét határozat indokolása önmagának is ellentmond. Az eredeti szerzőmód pontos fogalmát a jogtudomány alakította ki és határozta meg, ezzel tehát nem kötelező egyetérteni. A Ptk. 120. §-ában adott legális definíció szerint ennél a szerzőmódnál a jóhiszemű szerző „tulajdonossá válik, tekintet nélkül arra, hogy korábban ki volt a tulajdonos”. Ettől a bíróság sem térhet el, s attól a törvényi szabálytól sem, amely szerint a Ptk. 120. § (1) bekezdése „az ingatlan árverése esetére nem vonatkozik”. Az idézett határozat ugyan megállapítja, hogy ingatlan tulajdonjogát nem tulajdonostól nem lehet megszerezni, tehát a szerzés a korábbi tulajdonostól éppenhogy nem független. A másik döntés is azt rögzíti, hogy „az árverésen szerző tulajdonjoga az árverést szenvedő tulajdonjogára tekintettel keletkezik”. Ezek a döntések - ragaszkodva az évtizedek előtti tankönyvi tanításhoz - túlzott jelentőséget tulajdonítanak annak, hogy a vevő tulajdonszerzése valóban a végrehajtási aktus végső eredménye, ha tetszik: azon alapszik. Az eredeti jogszerzésnek azonban nem az a lényege, hogy a korábbi tulajdonos hatalmasságán alapul-e, vagy más aktusával keletkezik, hanem az, hogy a létrejött tulajdonjogban mennyi a „hozott” elem, mennyiben független a korábbi tulajdonjogtól. Az másodlagos, hogy miben nyilvánul meg a tulajdonszerzés végső mozzanata, s ez a mozzanat független-e a korábbi tulajdonostól.

Ingatlan árverése

3. Ingatlan tulajdonjogát eredeti szerzőismóddal még árverésen sem lehet *nem tulajdonostól* megszerezni. A korábbi tulajdonos személyétől és tulajdonjogának terjedelmétől független eredeti jogszerzésnek a Ptk. 120. §-ának (1) bekezdésében foglalt szabálya csak *ingó* dolog árverés útján való megszerzésére vonatkozik. Az ingatlannak árverés útján való megszerzése nem *eredeti szerzőismód*. A Tankönyv álláspontja szerint a tulajdonjogot . árveréssel csak abban az esetben lehet érvényesen megszerezni, ha a tulajdonos valóban az adós volt. Az árverési vevő tulajdonjoga mégsem a végrehajtást szenvedőtől származik, hanem az árverésen mint állami kényszeraktuson alapszik. Az árverési vevő tehát nem lesz a végrehajtást szenvedő jogutóda, szerzése eredeti szerzés (Tankönyv, 318. o.). Ezt az álláspontot támasztja alá a Legfelsőbb Bíróság - időközben hatályon kívül helyezett - PK 3. sz. állásfoglalásának szövegezése is. Ennek ellenére úgy gondoljuk, hogy a Ptk. 120. §-ából nem lehet azt a következtetést levonni, hogy ingatlannak árverésen való megszerzése eredeti jogszerzés lenne, hiszen a tulajdonszerzés nyilvánvalóan nem lehet független a korábbi tulajdonos személyétől. Az ingatlan végrehajtására vonatkozó eljárás főbb mozzanatai:

a) Az ingatlan *lefoglalásával* kezdődik a végrehajtás: a végrehajtó az ingatlan lefoglalása végett megkeresi a földhivatalt, hogy a végrehajtási jogot jegyezze be az ingatlan-nyilvántartásba. A végrehajtó egyúttal felhívja a földhivatalt, hogy a végrehajtási jog bejegyzésével kapcsolatos határozatának megküldésével együtt tájékoztassa őt azoknak a nevről és lakóhelyéről (székhelyéről), akiknek az ingatlanra vonatkozólag az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzett joguk van. A foglalás a végrehajtási jog bejegyzésével valósul meg.

Hasasztó hatályú igényper indításának a végrehajtási jog bejegyzéséről szóló elsőfokú földhivatali határozat alapján van helye.

b) Az ingatlan-végrehajtás következő lépése az *értékesítés iránti intézkedés*. Erre akkor kerülhet sor, ha a végrehajtási jog bejegyzéséről szóló határozatnak a végrehajtó részére történt kézbesítésétől számított 45 nap eltelt.

Ha ezen határozatnak a végrehajtó részére történt kézbesítésétől számított 8 napon belül igénypert indítottak, az igényelt ingatlan értékesítése iránt az igényper jogerős befejezése után lehet intézkedni.

A végrehajtónak az ingatlan értékesítése előtt meg kell állapítani az ingatlan becsértékét mind a beköltözhető, mind pedig a lakott állapotban történő értékesítés esetére, valamint azt, hogy az ingatlan lakóingatlan minősül-e.

Lakóingatlanoknak kell tekinteni

- a lakás céljára létesített és az ingatlan-nyilvántartásban lakóház vagy lakás megnevezéssel nyilvántartott vagy ilyenként feltüntetésre váró ingatlant (tulajdoni illetőséget) a hozzá tartozó földrészlettel, ha arra használatbavételi engedélyt adtak ki,
- az ingatlan-nyilvántartásban tanyaként feltüntetett lakó-, illetve gazdasági épületet, épületsoportot és az azonos helyrajzi szám alatt hozzá tartozó föld együttesét.

A végrehajtó az ingatlan becsértékét közli a felekkel és azokkal, akiknek az ingatlanra vonatkozóan az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzett joguk van.

A becsérték közlésével egyidejűleg a végrehajtó tájékoztatja a végrehajtást kérőt, hogy a közlés kézbesítésétől számított 15 napon belül a végrehajtótól nyilvános pályázat megrendezését kérheti, amelyre több végrehajtást kérő esetén valamennyi végrehajtást kérő ilyen tartalmú nyilatkozata alapján kerülhet sor. A végrehajtó arról is tájékoztatja a végrehajtást kérőt, hogy az ingatlan lakott állapotban történő értékesítésére akkor kerül sor, ha az erre irányuló kérelmét a tájékoztatás kézhezvételétől számított 15 napon belül előterjeszti a végrehajtónál. (A törvényben meghatározott esetekben az ingatlant a kérelemtől függetlenül lakottan kell árverezni.)

Az ingatlant - ha a törvény másképpen nem rendelkezik - rendszerint *árverésen* kell értékesíteni, mégpedig beköltözhető állapotban.

Lakottan kell árverezni az ingatlant

- ha abban a végrehajtási eljárás megindulását megelőzően kötött, érvényes bérleti szerződés alapján bérlo lakik, kivéve, ha az adós és a zálogjogosult korábban az ingatlan beköltözhető állapotban történő értékesítésében állapodott meg, és a bérleti szerződés megkötésére e megállapodás ellenére került sor,

- ha abban haszonélvező lakik, kivéve, ha a haszonélvező a végrehajtást kérő követelésének kielégítéséért felelős, vagy ha azt a jelzálog jog keletkezése után szerződéssel létesítették,

- ha az osztatlan közös tulajdonban lévő ingatlanban a nem adós tulajdonostárs lakik,

- ha az adós és a végrehajtást kérő (több végrehajtást kérő esetén valamennyi végrehajtást kérő) a lakottan történő értékesítésben megállapodott, vagy

- ha a lakottan történő értékesítéssel valamennyi végrehajtást kérő egyetért,

- ha abban az adós egyenesági felmenője lakik, és lakóhelye a végrehajtási eljárás megindítását megelőző 6 hónapban is ebben volt, az ingatlan tulajdonjogát az adós tőle ingyenesen szerzete, kivéve, ha az adós és a zálogjogosult korábban az ingatlan beköltözhető állapotban történő értékesítésében állapodott meg.

Ha a végrehajtást kérők nem egyeztek bele a lakottan történő értékesítésbe, az adósnak a lakásban maradására vonatkozó korábbi szerződéses kikötései hatályukat veszti.

Adóhatározat végrehajtása során az ingatlan-végrehajtás elrendelésének akkor van helye, ha az adótartozás együtt az 500 000 forintot meghaladja, illetve ennél kisebb összeg esetén, ha a tartozás a végrehajtás alá vont ingatlan értékével arányban áll. A végrehajtás alá vont ingatlant rendszerint árverésen vagy nyilvános pályázat útján (a továbbiakban: árverés), illetve árverésen kívüli eladással kell értékesíteni. Az árverési hirdetmény közzétételéhez fűződő jogkövetkezmények az árverés helye szerint illetékes adóhatóság hirdetőtábláján - az árverést megelőző 5. napig legalább 15 napon át - történő kifüggesztéssel állnak be. Sajátos szabály, amely szerint az adóhatóság és az adós a végrehajtási eljárás során a Pénzügyminisztérium, illetőleg az önkormányzat képviselő-testületének hozzájárulásával az adós vagyonából lefoglalt ingó vagy ingatlan vagyontárgy tulajdon-, kezelői jogának az állam vagy az önkormányzat javára történő átruházására - a kikiáltási árnak megfelelő értékben - egyezséget köthet, ha a vagyontárgy valamely állami vagy önkormányzati feladat ellátását természetben szolgálja. Az egyezségben szereplő összegben a központi költségvetést, illetőleg az önkormányzat költségvetését megillető adótartozás megfizetettnek minősül.

c) Az árverés megkezdésekor a végrehajtó az árverezőkkel közli az ingatlan becsértékét (a kikiáltási árat), ismerteti az árverési feltételeket, és felhívja az *árverezőket ajánlatuk megtételére*. Az ingatlanra az árverezhet, aki előlegként az ingatlan becsértékének 10%-át legkésőbb az árverési ajánlatának megtétele előtt a végrehajtónál letétbe helyezte. Az előleg letétbe helyezése átutalással is történhet.

Az adós nem árverezhet. Ha az árverezők által felajánlott vételár nem éri el a kikiáltási árat, azt fokozatosan lejjebb kell szállítani a becsérték feléig. Lakóingatlan esetén a kikiáltási ár a becsérték 70%-ának megfelelő összegre szállítható le, ha az adósnak ez az egyetlen lakóingatlana, a lakóhelye is ebben van, és a végrehajtási eljárás megindítását megelőző 6 hónapban is ebben volt.

Az árverést addig kell folytatni, amíg ajánlatot tesznek. Ha nincs további ajánlat, a végrehajtó a felajánlott legmagasabb vételár háromszori kikiáltása után kijelenti, hogy az ingatlant a legtöbbet ajánló megvette.

d) A végrehajtó a *tulajdonjog bejegyzési eljárás* megindítása iránt az árverési jegyzőkönyv megküldésével megkeresi a földhivatalt. Ha az árverési vevő a teljes vételárat kifizette, és az árveréstől számított 30 nap eltelt, a végrehajtó az árverésen megvett ingatlant átadja az árverési vevőnek.

Az ingatlan után az adó és más köztartozás az árverési vevőt az árverés napjától terheli.

Az ingatlan után járó bérösszeg (haszonbér) az árverési vevőt az árverés utáni legközelebbi esedékességi időponttól illeti meg, feltéve, hogy az árverési vevő az árverésről a bérlet (haszonbérlet) ezelőtt az időpont előtt értesítette. Az értesítés elmulasztásából vagy késedelmes értesítésből eredő kár az árverési vevőt terheli.

Az adós és az adós jogán az ingatlanban lakó személyek az árveréstől számított 30 napig, ha a végrehajtó ennél hosszabb határidőt adott a vételár megfizetésére, eddig az időpontig, jogorvoslat előterjesztése esetén pedig az erről szóló határozat rendelkezése szerint a határozat jogerőre emelkedésétől számított 15 napig kötelesek az ingatlant ingóságaiktól kiürítve elhagyni, és biztosítani, hogy a végrehajtó átadja azt az árverési vevőnek.

Az adós és a vele lakó személyek ideiglenesen mentesülnek a kiköltözési kötelezettség alól, ha a vételár kifizetése határidőben nem történt meg; ebben az esetben a teljes vételár kifizetésétől számított 30 napon belül kell kiköltözni az ingatlanból.

Az adós tulajdonában levő ingatlant az ingatlan jellegére, művelési ágára és az ingatlant terhelő jogra vagy tilalomra, továbbá az ingatlanhoz kapcsolódó, az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzett tényekre tekintet nélkül végrehajtás alá lehet vonni.

Ha az állami tulajdonban álló ingatlant a kezelőjének a tartozása fejében vonták végrehajtás alá, e törvénynek a tulajdonjogra vonatkozó rendelkezéseit a kezelői jogra kell megfelelően alkalmazni.

Mentes a végrehajtás alól az az ingatlan, amelyet a felszámolási eljárás során nem lehet az adós vagyonához tartozóként figyelembe venni.

A tulajdonjog átszállásának időpontja

4. Ingó dolog esetében az előárverezett ingóság tulajdonjogát az árverési vevő a vételár kifizetésével szerzi meg [Vht. 127. § (1) bek.]. Ez gyakorlatilag egybeesik az ingó dolog átadásával. Kivétel e szabály alól, amikor a végrehajtást kérő szerzi meg az ingóságot - a dolog természeténél fogva ekkor nincs vételárkifizetés-, az ingó tulajdonjogát a dolog átvételével - tehát a Ptk. rendelkezésével egyezően - szerzi meg. Ingatlan esetében azonban a Vht. nem tartalmaz kifejezett rendelkezést arra, hogy az ingatlan tulajdonjogát az árverési vevő mikor szerzi meg.

A Ptk.-t megelőző magánjog szerint „az árverési vevő is csak azáltal válik a megvett ingatlan tulajdonosává, ha őt a telekkönyvbe bejegyzik”. (Szladits Károly: Magyar magánjog vázlata, Grill, 1933., II/261. o.) Ettől az állásponttól a hatályos szabályozás mellett sem indokolt eltérni, annak ellenére, hogy a bírói gyakorlatban találkozhatunk ezzel ellentétes felfogást tükröző eseti döntéssel.

A Legfelsőbb Bíróság egyik eseti döntése szerint „az ingatlanok árverési vevője az árverés időpontjában megszerezte az ingatlan fölötti rendelkezési jogot, ezzel egyidejűleg értelemszerűen megszűnt a felperes rendelkezési joga. Az előárverezett ingatlanok (.) már nem tartoznak a felperes felszámolási vagyonának körébe. Ebből jogszerűen kikerültek akkor is, ha azokra vonatkozóan a tulajdonjogot megszerző (kiemelés tőlem: P. F.) I. r. alperesnek mint árverési vevőnek a tulajdonjoga az ingatlan-nyilvántartásba nem lett bejegyezve (BH2001. 237.).

Ennek a határozatnak - a tulajdonjog átszállása időpontja tekintetében - némileg ellentmond a következő határozat, melynek tárgya ugyan elővásárlási jog gyakorlása, ám a tulajdonátszállás időpontjával kapcsolatban is tesz megállapítást:

„A többször módosított Cstv. 49/C. § (2) bekezdése szerint az elővásárlásra jogosult jogát a nyilvános értékesítésen gyakorolhatja oly módon, hogy a véglegesen kialakult vételár ismeretében nyilatkozik vételi szándékáról. (.) Az értékesítés a beérkezett ajánlat(ok) elbírálásával és a döntés nyilvános kihirdetésével lezárult. Téves a felperesnek az a jogértelmezése, hogy az értékesítés az adásvételi szerződés alapján a tulajdonjog ingatlan-nyilvántartási bejegyzésével, illetve az erre vonatkozó határozat jogerőre emelkedésével fejeződik be. A többször módosított Cstv. 49. §-ában meghatározott értékesítés a felszámolónak azt a tevékenységét jelenti, amely az adós vagyontárgyainak nyilvános értékesítésre való meghirdetésével kezdődik, majd az értékesítésnek pályázat vagy árverés keretében történő lebonyolításával fejeződik be. Ettől eltérő kérdés, hogy a felszámolónak az adós képviselőjében a pályázat vagy az *árverés nyertesével* adásvételi szerződést kell kötnie, és az ingatlanra vonatkozóan a *vevő csak az ingatlan-nyilvántartási bejegyzéssel szerez tulajdonjogot.*” (LB Gf. VI. 31931/2002., BH2002. 247.)

Ez a döntés is rámutat az elvi bizonytalanságra. Pályázaton történő értékesítés esetén a tulajdonátszállás időpontja nyilvánvalóan az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzéssel valósul meg, ebben az esetben nem indokolt eltérni az átruházásra vonatkozó általános rendelkezésektől. De az értékesítés másik módja - az árverés - sem mutat oly eltérő jellegzetességeket, amely az ettől eltérő álláspontot indokolja.

Az új tulajdonost terhelő jogok

5. A végrehajtás során megszerzett ingatlan nem a korábbi tulajdonos jogától függetlenül száll át az új tulajdonosra.

A végrehajtás alá vont ingatlant megszerző új tulajdonos tulajdonjogát a következők jogok terhelik:

a) a telki szolgálatom

b) a közérdekű használati jog,

c) az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzett haszonélvezeti jog,

d) a törvényen alapuló haszonélvezeti jog akkor is, ha nincs az ingatlan-nyilvántartásba bejegyezve.

Nem terheli az ingatlant megszerző tulajdonos tulajdonjogát a haszonélvezeti jog - függetlenül attól, hogy az ingatlan-nyilvántartásba be van-e jegyezve-, ha annak jogosultja a végrehajtást kérő követelésének kielégítéséért felelős, vagy ha azt a jelzálogjog keletkezése után szerződéssel létesítették.

Nyilvános pályázaton történő értékesítés

6. Az árverési vétel hatályával történhet az ingatlan értékesítése az ún. nyilvános pályázattal.

A pályázattal történő értékesítésre a végrehajtást kérő vagy végrehajtást kérők erre irányuló kérelmére kerül sor. A pályázatban való részvételre az árverezők körére vonatkozó szabályok megfelelően irányadók. A pályázati hirdetmény kézbesítésére és közzétételére lényegében az árverési hirdetményre vonatkozó szabályok alkalmazandók azzal az eltéréssel, hogy a pályázati hirdetményt a kamara hivatalos lapjában teljes terjedelemben kell megjelentetni és ehhez kapcsolódnak a közzétételhez fűződő joghatások is. A pályázati hirdetmény tartalma is az árverési hirdetmény tartalmához igazodik.

A pályázaton való részvétel ajánlat benyújtásával történik. A végrehajtó a pályázati hirdetményben megjelölt időpontban bontja fel az ajánlatokat, a felbontási eljárás a felek, egyéb érdekeltek és az ajánlattevők részt vehetnek. Ezen eljárás során állapítja meg a végrehajtó, hogy a pályázatok érvényesek-e, illetőleg az érvényes pályázatot benyújtók közül a legmagasabb összegű vételár felajánlásával melyik pályázó szerzi meg az ingatlant. Amennyiben a pályázatok érvényességének elbírálásához a végrehajtónak további intézkedéseket kell megtennie, a pályázat eredményének kihirdetése legfeljebb 15 napra elhalasztható. A törvény meghatározza, hogy mely esetekben tekinthető az ajánlat érvénytelennek (határidő lejárt utáni benyújtás, hiányosság, előleg befizetésének elmulasztása, becsérték alatti felajánlott vételár, a valóságnak nem megfelelő nyilatkozat, ügyvédi, jogtanácsosi ellenjegyzés hiánya). Az érvénytelenségnek az a következménye, hogy az érvénytelen pályázatot benyújtó pályázó az eljárás további szakaszaiban nem vehet részt, súlyosabb esetben (hamis adat szolgáltatása) pedig rendbírság is kiszabható vele szemben.

Az ajánlattevőknek a felbontási eljárás során történő részvétele azért is különösen indokolt lehet, mert a törvény értelmében, ha azonos összegű ajánlatok érkeztek, a végrehajtó előtt szóban újabb árajánlat tehető, és ezen szóbeli ajánlatok alapján kerül megállapításra, hogy ki szerzi meg az ingatlant a legmagasabb összegű ajánlat tételével. (Természetesen ezen, szóbeli licit alkalmával sem lehet az írásban érkezett, megegyező összegű ajánlat alatti összegű vételi ajánlatot tenni.)

A Vht. az árverésen kívül lehetőséget ad a lefoglalt vagyontárgy - a lefoglalt ingatlan - *meghatározott vevő részére, az árverés hatályával történő eladására* annak érdekében, hogy az árverésen történő értékesítésnél feltehetően magasabb vételárért és a részletkérdésekben a felek megegyezése alapján történjen az értékesítés. Mivel a végrehajtást kérők között gyakran nincs meg a megegyezés, a törvény - a lefoglalt ingóságok értékesítésére vonatkozó szabályokhoz hasonlóan - úgy rendelkezik, hogy az értékesítéshez nem szükséges a végrehajtást kérők hozzájárulása, ha a befolyt vételárból mind az eljárás költségei, mind pedig a végrehajtást kérők követelése kielégítést nyer.

Ha az ingatlan közös tulajdonát - bírósági határozat, a bíróság által jóváhagyott egyezség vagy bírósági végrehajtási záradékkal ellátott okirat alapján - árveréssel kell megszüntetni, e törvénynek az ingatlanárverésre vonatkozó szabályai az irányadók, azzal, hogy a végrehajtást a bíróság bármelyik tulajdonostárs kérelmére elrendelheti, továbbá a végrehajtást elrendelő bíróság állapítja meg az ingatlan becsértékét (azt az árverés időpontjáig bármelyik tulajdonostárs kérelmére módosíthatja). A bíróság állapítja meg az árverési feltételeket, továbbá az eljárási költség viselésének és a befolyt vételár felosztásának a módját. Ebben az esetben az ingatlanra bármelyik tulajdonostárs is árverezhet.

Az állam mint tulajdonszerző felelőssége

7. Az államnak hatósági határozattal való - kártalanítás nélküli - tulajdonszerzésére elsősorban elkobzás esetén kerül sor. A Btk. 62-63. §-a szerint, a törvényben írt esetekben és meghatározott büntetés mellett a büntetőügyben eljáró bíróságnak kötelessége, illetőleg lehetősége, hogy vagyoneklobzást alkalmazzon.

Az állam - hatósági határozattal történő - tulajdonszerzésének másik, gyakorlatilag jelentős esete az, amikor valakinek igazgatási úton veszik állami tulajdonba vagyontárgyát. Így például a kárpótlásként kapott termőföldet kártalanítás nélkül állami tulajdonba kell venni, ha a tulajdonos a föld mezőgazdasági hasznosítását elmulasztja [1991. évi XXV. tv. 23. § (2) bek.]. Elkobzást a szabálysértési hatóság is kimondhat (többször módosított 1999. évi LXIX. tv. 20. §).

Az állam felel a volt tulajdonos kötelezettségéért, ha

- a) a bírósági vagy más hatósági határozattal *kártalanítás nélkül* szerzi meg - akár ingó, akár ingatlan - tulajdonát,
- b) az állami *tulajdon keletkezésekor* a volt tulajdonost jogszabály, bíróság vagy más hatósági határozat, illetőleg visszatérési szerződés alapján - akár már lejárt, akár a jövőben lejáró - kötelezettség terheli,
- c) a jogosult személy *jóhiszemű* volt, végül
- d) a volt tulajdonosnak egyéb lefoglalható vagyontárgyára vezetett végrehajtás eredménytelen volt.

Az állam felelőssége a megszerzett *tulajdon értékének erejéig* áll fenn.

A Ptk. 120. §-ának (2) bekezdése az eredeti jogszerzés szabálya alól a jóhiszeműen szerzett jogok védelme érdekében tesz kivételt. Nem illeti meg ez a védelem azt a személyt, aki rosszhiszeműen válik jogosulttá. A jóhiszeműségnek arra kell vonatkoznia, hogy a szerződés alapján fennálló kötelezettség teljesítéséért a volt tulajdonos - és nem az állam - fog helytállni. Így nem jóhiszemű az, aki oly módon válik jogosulttá, hogy tudja, vagy tudnia kellene: a kötelezettség - egészben vagy részben való - teljesítését az államtól fogja követelni.

A kötelezettségért felelős állami szerv

8. Ha az állam hatósági (bírósági) határozattal szerez tulajdont, általában a vagyontárgyat vagy értékesíti, vagy az arra jogosult állami szerv vagyonnekezelésébe adja. Kérdés, hogy ilyen esetben ki a felelős az államot terhelő kötelezettség teljesítéséért. Ha jogszabály eltérően nem rendelkezik, az államot a kincstári vagyonért felelős miniszter, illetőleg a Kincstári Vagyoni Igazgatóság képviseli [1992. évi XXXVIII. tv. 109/C. § (1) bek.].

Az állami tulajdonba került ingatlan terhei

9. A korábbi jogi rendezés alapján sok gondot okozott, hogy - ingatlanok állami tulajdonba vételekor - a jóhiszemű harmadik személyeknek az ingatlanon fennálló jogosítványai is megszűntek. A Legfelsőbb Bíróság 1969-ben kimondta, hogy „az ingatlanra vonatkozó vagyoneklobzás hatálya a büntetőbíróság ítéletének külön rendelkezése nélkül az ingatlant terhelő haszonélvezeti jogra nem terjed ki”. Az egyébként helyeseltető törekvésében a Legfelsőbb Bíróság az eredeti jogszerzés tartalmát is vitathatóan vonta meg. Álláspontja szerint a Ptk. 120. §-a értelmében a hatósági határozattal szerző személy tulajdonszerzése eredeti jogcímen történik, de ez nem jelenti azt, hogy az eredeti jogszerzés folytán a dolgot korábban terhelő jogok is megszűnnek (Pf. I. 20685/1969. - BH 1970/10. sz. 6530.). Nyilvánvalóan ez nem helyes álláspont. Ezért a Ptk. 1977. évi felülvizsgálatok olyan új szabállyal kellett kiegészíteni a törvényt, amely az eredeti jogszerzés következményei alól az államnak - hatósági (bírósági) határozattal kártalanítás nélkül történő - tulajdonszerzése vonatkozásában is kifejezetten kimondja, hogy az állam tulajdonszerzése nem érinti az ingatlan-nyilvántartásba jóhiszemű harmadik személy javára bejegyzett jogokat. Ez a szabály csak a Ptk. 120. §-ának (2) bekezdésében írt tulajdonszerzésre vonatkozik. A jóhiszemű harmadik személynek az állam *tulajdonszerzésének az időpontjában* már bejegyzett jogait lehet figyelembe venni, ha a bejegyzés valamilyen oknál fogva elmaradt, csak arról lehet szó, hogy az állam a 120. § (2) bekezdése alapján felel a fennálló kötelezettség kielégítéséért. A (3) bekezdésben foglalt rendelkezés alkalmazásakor mindazokat a jóhiszemű harmadik személy javára fennálló *jogokat* figyelembe kell venni, amelyeknek a tulajdoni lapra való bejegyzését az ingatlan-nyilvántartásról szóló jogszabályok lehetővé teszik (a haszonélvezeti és a használati jogot, a használati jogát, a telki szolgalmi jogot, az elő- és visszavásárlási, valamint a vételi jogot, a tartási és életjáradéki jogot, a végrehajtási jogot, s végül a jelzálogjogot).

Az önkormányzat tulajdonszerzése

10. Az önkormányzatok a törvény alapján vagy a megyei (fővárosi) vagyonátadó bizottság döntésével szerezték meg a korábban állami tulajdonban levő vagyontárgyakat. Indokolt erre a vagyonszerzésre is kiterjeszteni a Ptk. 120. § (2) és (3) bekezdésében foglalt szabályokat (1991. évi XXXIII. tv. 36. §).

Az elbirtoklás

Ptk. 121. § (1) Elbirtoklás útján megszerzi a dolog tulajdonjogát, aki a dolgot sajátjaként ingatlan esetében tizenöt, más dolog esetében pedig tíz éven át szakadatlanul birtokolja.

(2) Aki bűncselekménnyel vagy egyébként erőszakos vagy alattomos úton jutott a dolog birtokához, elbirtoklás útján nem szerez tulajdonjogot.

(3)

(4) Az ingatlan tulajdonjogát elbirtoklás útján akkor sem lehet megszerezni, ha az elbirtoklás feltételei csak a föld egy részére vonatkozólag állnak fenn, és a föld nem osztható meg.

(5) Ha az elbirtokló a tulajdonjogát az ingatlan-nyilvántartásba nem jegyezteti be, a tulajdonszerzésre nem hivatkozhat azzal szemben, aki az ingatlanon az ingatlan-nyilvántartásban bízva ellenérték fejében jogot szerzett.

Jegyzet: A Ptk. 121. § (1) bekezdését a 2001. évi XIX. törvény 1. §-a állapította meg. Hatályos: 2001. V. 31-étől.

A Ptk. 121. §-ának (3) bekezdését az 1991. évi XIV. törvény 15. § (3) bekezdésének a) pontja hatályon kívül helyezte. Az 1991. évi XIV. törvény 16. § (2) bekezdése értelmében az állam, illetőleg a szövetkezet tulajdonában álló, vagy ezek birtokából jogtalanul kikerült dolognak a törvény hatálybalépésekor folyamatban levő birtoklása esetén az elbirtokláshoz szükséges idő e törvény hatálybalépésének napján kezdődik. Az 1991. évi XIV. törvény hatálybalépésének napja 1991. június 9.

Az elbirtoklásról általában

1. A polgári jog az időmúlás jogkövetkezményeit elsősorban az elévülés, a jogvesztés és az elbirtoklás intézményével vonja le. Ezek közül az elévülés és a jogvesztés bizonyos alanyi jogokat megszüntet; jogvesztés esetében arról van szó, hogy a jogosult meghatározott ideig érvényesítheti jogait, s ha ez az idő eltelik, joga teljes egészében megszűnik; elévülés esetén a jogosultnak az a joga szűnik meg, hogy állami kényszert vegyen igénybe a kötelezettrel szemben. Hasonló következménnyel jár az elbirtoklás is: az eredeti tulajdonos tulajdonjoga a maga egészében megszűnik; ugyanakkor az elbirtoklással új tulajdonjog is keletkezik. (Korábbi jogunk szerint az elbirtoklás: *jogszerző elévülés*.)

Az elbirtoklás jogi hatása tehát az, hogy nemcsak jogcímet ad a tulajdonjog megszerzésére, hanem az elbirtoklás ténye tulajdonjogot létesít. Ingatlannak elbirtoklás útján történő megszerzéséhez nincs szükség a tulajdonjognak az ingatlan-nyilvántartásba történő bejegyzésére, mert a tulajdonjog megszerzése az ingatlan-nyilvántartáson kívül bekövetkezik. Az új tulajdonos igényt tarthat arra, hogy az ingatlan-nyilvántartásban szereplő volt tulajdonos adjon a részére az elbirtoklás útján szerzett tulajdonjogának az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzésére alkalmas okiratot, illetőleg hogy tulajdonjogát a bíróságnak az elbirtoklást megállapító ítélete alapján jegyezzék be az ingatlan-nyilvántartásba [Ptk. 116. § (1) bek.]. A tulajdonjog bejegyzésének elmulasztása csupán azzal a hátrányos következménnyel jár, hogy az elbirtokló nem hivatkozhat tulajdonszerzésre azzal szemben, aki az ingatlanon az ingatlan-nyilvántartásban bízva, ellenérték fejében jogot szerzett [Ptk. 121. § (5) bek.].

Nem egyértelműen tisztázott, hogy az elbirtoklás eredeti vagy származékos jogszerzésnek minősül. Ebben a jogirodalmi álláspontok sem egyezők. Véleményünk szerint az elbirtoklással a korábbi tulajdonostól független új tulajdoni jogviszony jön létre, tehát a lényegét illetően *eredeti szerzőmódról* van szó. Ingatlan esetén azonban a jóhiszemű harmadik személy javára bejegyzett jogokat az elbirtoklás általában nem érinti. Ennek megállapítása során azonban vizsgálni kell, hogy milyen típusú bejegyzett jogról van szó (az elbirtoklás nyilvánvalóan nem szünteti meg a telki szolgalmi jogokat, de pl. hasznélvezeti jog esetében releváns lehet a hasznélvező és az elbirtokló viszonya, a hasznélvezet keletkezésének módja és ideje, valamint, hogy a használati jogot az elbirtoklás ideje alatt gyakorolták-e).

Tíz év eltelté

2. A Ptk. a korábbi 32 éves elbirtoklási időt lényegesen lerövidítette annak érdekében, hogy a jogilag bizonytalan helyzeteket mielőbb fel lehessen számolni. A Ptk. 121. §-ában meghatározott tízéves elbirtoklási időt csak 1960. május 1-jétől, a Ptk. hatálybalépésétől lehet alkalmazni. Ingatlan esetében az elbirtoklás ideje tizenöt év (2001. évi XIX. tv. 1. §-a, hatályba lépett 2001. május 30-án).

A Ptk. I. 80. §-a szerint a Ptk. hatálybalépésekor folyamatban levő elbirtoklás esetében a jogszerzéshez további tíz év szükséges, kivéve ha az elbirtoklási időből ennél kevesebb van hátra. Az elbirtoklásnak a Ptk. hatálybalépését megelőzően bekövetkezett nyugvására és megszakadására a korábbi jogot kell alkalmazni. 1970. május 1. előtt az elbirtoklás tehát csak akkor következhetett be, ha a harminckét éves elévülésből tíz évnél kevesebb volt hátra. Ilyenkor csak ennek a kevesebb időnek kell eltelnie a jogszerzéshez. A határidők számításának így módon való rendezése folytán az elbirtoklási idő semmiképpen nem hosszabbodik meg, hanem általában megrövidül (pl. 10 éve tartó elbirtoklásnál már csak további 10 évre van szükség, vagyis összesen 20 évre, a korábbi 32 év helyett), vagy pedig még ugyanennyi időnek kell eltelnie, mint amennyinek a korábbi jog szerint is el kellett volna telnie (pl. 22 éve tartó elbirtoklásnál további 10 évnél, vagyis összesen 32 évnél, 26 éve tartó elbirtoklásnál további 6 évnél stb.).

Az ingatlan elbirtoklási ideje a 2001. május 30. napján hatályba lépett 2001. évi XIX. törvény rendelkezései szerint tizenöt év. Az elbirtoklásra vonatkozó többi rendelkezés az ingatlan elbirtoklására változatlanul érvényes.

Sajátjaként birtoklás

3. Elbirtoklás útján csak a sajátjaként birtokló szerezhethet tulajdonjogot. Mit jelent a „sajátjaként birtokol” kifejezés?

A miniszteri indokolás szerint „sajátjaként nemcsak az birtokol, aki úgy véli, hogy a sajátját birtokolja, hanem az is, aki tudja ugyan, hogy a dolog másé, de véglegesnek tekinti a maga birtoklását. Ez nem pusztán szubjektív megítélés kérdése, mert hiszen a birtoklás jogcíme (pl. földhasználati juttatás, bérlet, zálogjog, letét) az ilyen jogviszony megszűntéig a birtokos szándékától függetlenül gátolja az elbirtoklás megkezdését.”

A Legfelsőbb Bíróság - kevés számú - eseti döntéseinek egyikében kimondta, hogy „az ingatlan használata nem vezet elbirtokláshoz, ha ahhoz nem társul olyan megnyilvánulás, amely a sajátjaként való birtoklást objektív módon (külsőleg) kifejezi”. A határozat indokolása szerint: „a törvény miniszteri indokolása értelmében a sajátként való birtoklás egyik jellemzője, hogy a birtokos véglegesnek tekinti a saját birtoklását, ami viszont nem szubjektív megítélés kérdése. Ebből következik, hogy a pusztán használat, ha ahhoz nem társul olyan megnyilvánulás, amely a sajátként való birtoklást *objektív módon* (külsőleg) kifejezi, elbirtokláshoz nem vezethet. Ilyen objektív megnyilvánulás lehet pl. a hatóságok előtti önálló fellépés, a más személyek előtt tett kijelentés, az előttük vagy velük szemben tanúsított magatartás, vagy az is, hogy a birtokos viseli az esetleges közterheket” (P. törv. I. 20083/1975. - BH 1975/11. sz. 509. - PJD VI. 61. sz.).

Ezek az állásfoglalások elsősorban a birtokos külső megnyilvánulásainak szerepét hangsúlyozzák a „sajátjakénti” birtoklás megítélésében. Véleményünk szerint e kérdésben a *birtoklás szubjektív körülményeinek* is jelentősége van. Tény, hogy a Ptk. miniszteri indokolása szerint a törvény „nem kívánja meg a jóhiszeműséget az elbirtokló részéről, mert ha az egész elbirtoklási idő alatt fennálló jóhiszeműség az elbirtoklás feltétele volna, akkor az esetek jelentős hányadában vagy nem kerülhetne sor elbirtoklásra, vagy csak a birtokszerző jogutódjának az elbirtoklása válna lehetővé, tehát az elbirtoklási idő rövidítése meghiúsulna és szaporodna a bizonytalan jogi helyzetek száma”. Most ne foglalkozunk azzal, hogy a Ptk. szövegéből valóban következik-e, hogy az elbirtokláshoz nem kívánjuk meg a birtokos jóhiszeműségét. (Megemlítjük, hogy a Ptk.-t megelőző magyar jog sem kívánta meg a birtokos jóhiszeműségét, szemben pl. az osztrák Ptk.-val, ahol ez kifejezett feltétele volt az elbirtoklásnak. De figyelemmel kell lenni arra, hogy a régi magyar jogban az elbirtoklási idő 32 év volt, az Optk.-ban pedig 3-6 év. A Ptk. választotta időtartam - a 10 év - ezek szerint is nyitva hagyja a kérdést, hogy a birtokosnak jóhiszeműnek kell-e lennie.)

Úgy véljük: a jelenlegi, viszonylag rövid elbirtoklási idő indokolja, hogy a bírói gyakorlat a „sajátjakénti” történő birtoklás megítélésében a birtokos tekintetében szigorúbb követelményeket támasszon. A sajátjaként történő birtoklást véleményünk szerint csak akkor lehet megállapítani, ha a birtokos nemcsak a külső megnyilvánulások szerint birtokolja a dolgot sajátjaként, hanem ha *maga is* alapos okkal feltételezheti azt, hogy *sajátjaként birtokol* (Petrik F.: Tulajdonjogunk ma. IV. rész, Magyar jog 1981/10. 870. o.). Véleményünk szerint a birtokosnak abban a tudatban kell birtokolnia, hogy birtoklását kívülálló személy jogszerűen nem szakíthatja meg - így a tulajdonos sem. (Tehát *nem* abban a tudatban kell birtokolnia, hogy ő a tulajdonos, hanem azt kell feltételeznie, hogy a dolgot olyan, mint a sajátja.) Nem sajátjaként birtokol valaki, ha tudja, hogy a dolgot bérlőként, haszonélvezőként, szívességi használat jogosultjaként stb. tartja birtokában. Az sem sajátjaként birtokol, aki tudja, vagy tudnia kellene, hogy birtoklása nem végleges (pl. a tulajdonos bármikor követelheti a dolgot kiadását). Egyébként a bírói gyakorlatban előforduló ügyek többsége is ezt a véleményt igazolja. Elbirtoklás megállapítására rendszerint akkor kerül sor, ha a birtokosnak tulajdonszerzési jogcíme van, vagy akkor, ha ez a jogcím érvénytelen, illetőleg fogyatékos. Így például, ha az ingatlanra korábban adásvételi szerződést kötöttek, s a vevő birtokba is lépett, az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzést vagy a szerződés írásba foglalását azonban elmulasztották. Igen gyakori pertípus, amikor az ingatlan társtulajdonosa ismeretlen helyen tartózkodik, tulajdonával nem törődik, a másik társtulajdonos viszont változatlanul birtokolja az egész ingatlant, fizeti az adót (egyik-másik esetben épít is rá, bevezeti a közműveket stb.).

A családi kapcsolatra figyelemmel történő birtoklás szívességi használat, amely mint ilyen, jogcímes használatnak minősül, és a használat jogcímes volta az elbirtoklást önmagában kizárja.

A bírói gyakorlat hangsúlyozza, hogy a tulajdonos könnyelmű, passzív magatartásának *nincs jelentősége*. „A jogszabály az elbirtoklás jogcímén tulajdonjogot igénylő oldalán határozza meg azokat a kifelé is megnyilvánuló birtoklási elemeket, illetőleg azoknak megkívánt sajátosságait, amelyek- megvalósulásuk esetén - az elbirtoklást megállapíthatóvá teszik. A tulajdonos passzivitásának az elbirtoklás megállapíthatósága szempontjából ügydöntő jelentősége nincs. Tévedett tehát mindkét fokú bíróság akkor, amikor a felperesi elbirtoklás megállapításánál azt értékelte döntő súllyal, hogy az I. r. alperes közel 12 évig a tulajdonosi jogaival nem élt, nem kísérte figyelemmel, hogy kik tartják birtokban az ingatlant, és a birtokosok ellen birtokháborítás miatt nem lépett fel.” (P. törv. I. 21108/1988.)

A szakadatlan birtoklás

4. A tízéves elbirtoklási időnek szakadatlanul kell eltelnie. A Ptk. miniszteri indokolása szerint: „A jelenlegi jogban megkívánt »békés« birtoklás követelményét a javaslat szövegében a szakadatlan birtoklás követelményére vonatkozó utalás váltja fel [121. § (1) bek.]. Megjegyzendő azonban, hogy a birtok legfeljebb egy évre való elvesztése, ha azt időközben nem a tulajdonos szerezte meg, a birtoklást a tulajdonszerzés folyamata szempontjából nem szakítja meg [124. § (1) bek. c) pont], mert a szakadatlanságnak elsősorban a jogosult és az elbirtokló viszonyában kell fennállnia” (min. ind. a 121. §-hoz, 3. p.).

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy szakadatlan a birtoklás, ha azt nem szakítja meg valamely - a 124. § (1) bekezdésében írt - tény vagy körülmény.

A szakadatlan birtokláson nem változtat az, hogy az elbirtokló a dolgot nem mindig tartja ténylegesen a birtokában, hanem a dolgot bizonyos- hosszabb, rövidebb - ideig más birtokába adja, aki az ő nevében használja azt (pl. az elbirtokló a dolgot elzálogosítja, bérbe adja).

Jogi személy elbirtoklás útján történő tulajdonszerzése

5. Elbirtoklással bárki szerezhet tulajdonjogot, aki *jogképes*. Ehhez képest a jogi személy is szerezhet elbirtoklással tulajdont. Jellemző, hogy a Legfelsőbb Bíróságnak elvi élel kellett kimondania, hogy „téves az a megállapítás, amely szerint jogi személy elbirtoklás útján nem szerezhet tulajdont. A jogi személy a Ptk. 28. §-ának (2) [az 1991. évi XIV. tv. 3. §-a szerint, (3)] bekezdése értelmében . jogképes. Nincs olyan szabály, amely az elbirtoklás vonatkozásában a jogi személy szerzőképességét korlátozná. A jogi személy csak képviselői szervei útján tudja jogait és kötelezettségeit gyakorolni. Ezért mindazoknak az alkalmazottaknak, tagoknak, megbízottaknak, képviselőknek a ténykedéseit, akik a jogi személy helyett és nevében hatáskörükben, feladatkörükben járnak el, a jogi személy tényeként kell értékelni. Ez vonatkozik a sajátjaként való birtoklásra is” (P. törv. I. 21354/1975. - BH 1976/10. sz. 44. - PJD VII. 9. sz.).

Az állami jogi személyek szerzőképességével kapcsolatban egy régi vita ismét feléledt: elbirtokolhat-e a költségvetési szerv?

„A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati ügyben eljáró tanácsa a keresetet jogerősen elutasító másodfokú ítéletet az elsőfokú bíróság ítéletére is kiterjedően azért helyezte hatályon kívül, mert a Ptk. 121. §-ának (1) bekezdésében foglalt rendelkezésből az következik, hogy az elbirtoklással való tulajdonszerzés bekövetkeztének megállapítását annak kell kérnie, akinek személyében a szerzés feltételei bekövetkeztek. Az állam javára történő tulajdonszerzés megállapítását tehát magának az államnak kell kérnie. Elbirtoklás jogcímén így nem az ingatlant birtokló állami jogi személy, hanem a vagyoni jogviszonyok alanyaként jogi személynek minősülő állam támaszthat igényt.

Az ezt követő elsőfokú eljárás során a felperes az állam képviselőjére szóló meghatalmazást csatolt a Pénzügyminisztérium Jogi és Koordinációs Főosztályától. A Pénzügyminisztérium Jogi és Koordinációs Főosztálya által a felperesnek adott meghatalmazás nem jelentette, és nem is pótolta a már folyamatban lévő perbe a Magyar Állam felpereskénti önkéntes belépését, de nem történt meg az F. Költségvetési Iroda perből való elbocsátása sem. Az elsőfokú bíróság tehát a korábbi hatályon kívül helyező végzésben foglalt, az eljárásjogi helyzet tisztázására adott egyértelmű iránymutatás ellenére a pert változatlanul nem a Magyar Állam - mint felperes - és a perbe vont alperesek között folytatta, hanem a felperesnek változatlanul a pert megindító F. Költségvetési Irodát tekintette.

Ehhez képest semmiben nem változott az a korábbi helyzet, amely szerint az elsőfokú bíróságnak az ügy érdemi elbírálását megelőzően a per előfeltételét jelentő eljárási hiba kiküszöbölése tárgyában kell az államnak a perben való fellépését megállapító és a korábbi felperest a perből elbocsátó rendelkezéseit meghoznia.

A kifejtettre tekintettel a Legfelsőbb Bíróság az elsőfokú bíróság ítéletét a Pp. 252. §-ának (2) bekezdése alapján hatályon kívül helyezte, és az elsőfokú bíróságot újabb eljárás és újabb határozat hozatalára utasította.” (LB Pf. I/A. 24 515/2002.)

Ez a döntés vitatható. Az állami költségvetési szervek önálló jogi személyek, szerzőképességgel is rendelkeznek. Az Áht. korlátai között tulajdont is szerezhhetnek például adásvétel útján (pontosabban: az állam főhatalmába tartozó vagyonkezelői jogot szerzik meg ily módon). Miért az elbirtoklás címén történő tulajdonszerzés lenne kizárva esetükben? A költségvetési szervnek „sajátjakénti birtoklása” miért csak a Magyar Állam javára szolgáló jogi tény? (LB Pf. I/A. 24515/2002.)

Az elbirtoklás kizártsága

6. Ha az elbirtoklásnak a törvényben meghatározott feltételei meg is valósulnak, az elbirtoklás mégsem következik be:

- a) a dolog *megszerzésének körülményeire* vagy
- b) a birtok *tárgyára* figyelemmel.

ad a) A dolog birtokának megszerzésére figyelemmel kizárt az elbirtoklás, ha valaki bűncselekménnyel, vagy egyébként erőszakos vagy alattomos úton jutott a dolog birtokához. Ilyenkor a birtokos elbirtoklás útján nem szerez tulajdonjogot.

A törvény miniszteri indokolása szerint: „az ilyen személyek ugyanis jogvédelemben nem részesülhetnek, de jogutódai birtoklása sem vezethet elbirtoklásra, mert a dolognak ilyen módon való elvonása nem vezethet az elvileg legteljesebb jogosultság, a tulajdonjog elvesztéséhez. Ez a rendelkezés egyébként nem áll ellentétben a javaslatnak azzal a rendelkezésével, amelynek értelmében a bűncselekmény stb. útján szerző is birtokos [187. § (1) bek.], mert hiszen a tulajdonossal szemben a birtokvédelem sem illeti meg ezeket a személyeket [188. § (2) bek.]” (min. ind. a 121. §-hoz, 3. p.).

Megjegyezzük, hogy az indokolásnak a jogutódok elbirtoklására vonatkozó megállapítása vitatható. Ha a dolog a jogellenes birtokbavétel után a birtokos jogutódjához kerül (pl. valaki alattomos úton jut a dologhoz, meghal, s a dolog örököse birtokába kerül), jogutódja a dologt már elbirtokolhatja, hiszen hozzá az nem bűncselekménnyel, erőszakkal vagy alattomos úton jutott.

ad b) A Ptk. - korábban hatályos - 121. § (3) bekezdése szerint nem lehetett elbirtoklás útján tulajdonjogot szerezni olyan dologon, amely társadalmi tulajdonban volt, vagy onnan jogtalanul került ki. Ezt a rendelkezést az 1991. évi XIV. törvény 15. § (3) bekezdés a) pontja hatályon kívül helyezte, és 16. § (2) bekezdése szerint a folyamatban lévő birtoklás esetén az elbirtokláshoz szükséges idő (akkor még tíz év) a törvény hatálybalépésekor (1991. június 9-én) kezdődött. Az e körbe tartozó ingatlanok elbirtoklása tehát 2001 júniusában bekövetkezett volna. Feltehetően e tények hatására született meg a 2001. évi XIX. törvény, amely az elbirtoklás idejét tizenöt évre felemelte, és amely 2001. május 30. napján hatályba is lépett.

Nincs egyértelmű szabályozás abban a kérdésben, hogy el lehetett-e birtokolni a *kizárólag állami tulajdonban álló dologt* (Ptk. 172. §). A törvényalkotó figyelme erre nem terjedt ki, talán azért, mert korábban ilyen szabály nem volt (nem is volt erre szükség, hiszen a többre a kevesebb befért).

Véleményünk szerint e tárgyak forgalomképtelensége - ha törvény kivételt nem tesz - az elbirtoklással történő tulajdonszerzésre is kiterjed. [Az 1991. évi XIV. tv. 16. §-ának (2) bekezdése szerint az állam, illetőleg a szervezetek tulajdonában álló, vagy ezek birtokából jogtalanul kikerült dolgoknak a törvény hatálybalépésekor folyamatban lévő birtoklása esetén az elbirtokláshoz szükséges idő a törvény hatálybalépésének napján kezdődik.]

Közös tulajdoni illetőség elbirtoklása

7. Elbirtoklás útján a tulajdonostárs is megszerezheti a másik (többi) tulajdonostárs illetőségének a tulajdonjogát, de ilyenkor fokozott szigorúsággal kell vizsgálni az elbirtoklás törvényes kellékeinek a fennállását, és ennek a körében azt is, hogy az elbirtoklásra hivatkozó tulajdonostárs magatartása összeegyeztethető-e a tulajdonostársnak jogaira és a dologhoz fűződő törvényes érdekeire vonatkozó, a Ptk. 140. §-ában foglalt jogszabállyal (PK 4. sz. áf., PEH 80-82. o.).

A birtoklás valamennyi tulajdonostársat az egész dolog tekintetében megilleti, és a hasznok a Ptk. 141. §-a értelmében tulajdoni hányaduk arányában illetik őket.

Különösen ingatlanoknál azonban gyakran előfordul, hogy a tulajdonostársak a közös dolog birtoklását egymás között ténylegesen megosztják. A közös tulajdon megszüntetéséig ilyenkor is tekintettel kell lenniük egymásra, és vitáikat a Ptk. 141-144. §-aiban foglaltak szerint kell elrendezni. Így az a tulajdonostárs, aki a fennálló jogközösségre vonatkozó törvényes rendelkezésekkel ellentétesen a tulajdonostársak sérelmével birtokol, rendszerint erőszakos vagy alattomos birtokló, s ez nem vezethet az elbirtoklás útján való tulajdonszerzésre.

Kivételesen azonban felmerülhet olyan eset, amikor a tulajdonostársakkal szemben az elbirtoklást az elmondottak ellenére is meg lehet állapítani.

Mivel azonban a Ptk. 140. §-a a tulajdonostársak számára külön magatartási szabályt is állít fel, és a tulajdonostársak közösségének jellege a megkárosításra, erőszakoskodásra, alattomos eljárásra is alkalmat nyújt, ezért az ilyen igényeknél indokolt a tényállásnak a fokozott szigorúsággal történő vizsgálata - mondja a PK 4. sz. állásfoglalás indokolása.

A bírói gyakorlat hangsúlyozza, hogy ilyen esetekben nem a tulajdoni hányad elbirtoklásáról, hanem a természetben megosztott ingatlan elbirtoklásáról lehet csak szó. „A felperesek kereseti kérelmükben, az elbirtoklás jogcímének helyes megjelölése ellenére, a követelésük tárgyát tévesen jelölték meg tulajdoni illetőségekben, a föld egy részének tulajdonjoga helyett. Ez utóbbi annál is inkább indokolt lett volna, mert a szerződési kikötésekből egyértelműen megállapítható, hogy a felperesek, illetőleg jogelődjük vételi szándéka nem a házasingatlan egészének 1/3 része megvételére irányult, hanem egy természetben elkülöníthető földrészlet kizárólagos birtokának és tulajdonjogának megszerzésére.” (P. törv. I. 20382/1988.)

Ingatlanrész elbirtoklása

8. A gyakorlatban többször előfordul, hogy az elbirtoklás az egységet képező ingatlan csak meghatározott részén valósul meg (a szomszédos telekből egy részt elbirtokolnak, természetben megosztott földrészletet használ az elbirtokló). Közös tulajdonban álló ingatlanrész elbirtoklásáról is lehet szó úgy, hogy az egyik tulajdonostárs természetben megosztott ingatlanrészt használ.

Ezekre az esetekre alakult ki a bírói gyakorlatban az a szabály, hogy ingatlanrész tulajdonjoga elbirtoklás útján akkor sem lehet megszerezni, ha az elbirtoklás meg akkor, ha az építésügyi hatóság a telek megosztásához szükséges engedélyt - az építésügyi szabályok alapján - jogerősen megtagadja.

Ennek az állásfoglalásnak lényegi tartalmát törvényi szabállyá emelte az 1977. évi IV. tv., amely a Ptk. 121. §-át kiegészítette [új (4) bek.-ként] azzal a rendelkezéssel, hogy az ingatlan tulajdonjogát elbirtoklás útján akkor sem lehet megszerezni, ha az elbirtoklás feltételei csak a föld egy részére vonatkozólag állnak fenn, és a föld nem osztható meg.

Az építésügyi szabályok szerint az építésügyi hatóság engedélye szükséges belterületen a telekalakításhoz. Földrészletre (ingatlanrészre) tehát elbirtoklás útján tulajdonjogot csak olyan terjedelemben lehet szerezni, amennyiben azt az építésügyi szabályok megengedik. Az elbirtoklást állító fél köteles az építésügyi hatóság engedélyét igazolni.

Elbirtoklás ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzés nélkül

9. Az elbirtokló a tulajdonjogot ex lege megszerzi, ehhez *nincs szükség* ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzésre. Ha azonban az elbirtokló a tulajdonjogát nem jegyezteti be, a tulajdonszerzésre nem hivatkozhat azzal szemben, aki az ingatlanon az ingatlan-nyilvántartásban bízva ellenérték fejében jogot szerzett. Az e rendelkezéshez fűzött miniszteri indokolás kiemeli, hogy e szabály „arra irányul, hogy rászorítsa az ingatlan elbirtoklóját arra, hogy tulajdonosi minőségének mielőbbi feltüntetését kérje, s ezáltal a telekkönyvi, valamint a tényleges állapot közötti eltérések lehetőségét csökkentse. A telekkönyvi közhitelesség, a forgalmi biztonság elvét szolgáló eme szabálynak különösen akkor van jelentősége, ha a korábbi tulajdonos az elbirtoklás befejezése után terheli meg volt ingatlanát. Ilyenkor az ingatlannal az elbirtokló is köteles helytállni, ha elmulasztotta a tulajdonjog bejegyeztetését, és ezzel elősegítette a valóságostól eltérő látszat létrejöttét. A terhelés jogosultjától ugyanis nem várható el, hogy a telekkönyvi állapoton kívül a tényleges állapotról is minden esetben meggyőződjék” (min. ind. I. a 121. §-hoz, 3. p.).

Hangsúlyozza továbbá az indokolás, hogy az elbirtokló csak az elbirtoklás befejezése után keletkező követelésekért köteles a jelzett módon helytállni; egyébként is a tulajdonosnak az elbirtoklástól előtti rendelkezése, pl. az, hogy az ingatlant fedezetként lekötötte, a Ptk. 124. § (1) bekezdésének b) pontja szerint az elbirtoklás megszakadását eredményezheti. A bírói gyakorlat szerint „jogok” szerzésén a tulajdonjog megszerzését is érteni kell. Erre figyelemmel mondta ki a Legfelsőbb Bíróság: „ha az elbirtokló tulajdonjogát a telekkönyvbe nem jegyeztette be, az elbirtoklás címén történt tulajdonszerzésre nem hivatkozhat azzal szemben, aki az ingatlanra, a telekkönyvben bízva, ellenérték fejében szerzett jogot; ilyen esetben az elbirtoklási idő a tulajdoni bejegyzéstől újból kezdődik” (P. törv. I. 21061/1974. - BH 1975/11. sz. 510. - PJD VI. 67. sz.).

A bírói gyakorlat - a törvény rendelkezését kiterjesztően értelmezve - csak a jóhiszemű jogot szerzőt részesíti védelemben. A Legfelsőbb Bíróság egy eseti döntésben kimondta: „A Ptk. 121. §-ának (5) bekezdésében foglalt szabályra egyébként a felperes eredményesen csak akkor hivatkozhat, ha a telekkönyvben bízva ellenérték fejében, de jóhiszeműen szerzett jogot az ingatlanra. A felperes saját perbeli előadásából azonban az állapítható meg, hogy az ingatlan korábbi tulajdonosa, N. I.-né felhívta a figyelmét arra, hogy az ingatlan területe kisebb terjedelmű annál, mint amilyen terjedelmet a telekkönyv feltüntet. A felperes tehát a vételkor tudta, hogy az ingatlan telekkönyvben nyilvántartott terjedelme a tényleges helyzettől eltér. Ez a tény viszont kizárja, hogy a felperest a telekkönyvi térmérték tekintetében jóhiszemű jogszerzőnek lehessen tekinteni. Vele szemben tehát az alperes hivatkozhat az elbirtoklásra, és azt bizonyíthatja. Tévedtek tehát az eljáró bíróságok, amikor erre az alperesnek nem adtak lehetőséget.” (P. törv. I. 20714/1969. - BH 1970/2. sz. 6318. - PJD IV. 31. sz.)

Ptk. 122. § Az új birtokos saját elbirtoklásának idejéhez hozzászámíthatja azt az időt, amely elődjének birtoklása idején már elbirtoklási időnek minősült.

Elbirtoklási idők összeszámítása

A dolgot gyakran nem egyetlen birtokos birtokolja, az elbirtoklási idő alatt a birtokos személyében változás következhet be. A 122. § kifejezetten lehetővé teszi, hogy két vagy több birtokos esetén az új birtokos saját elbirtoklásának idejéhez hozzászámíthassa elődje elbirtoklásának idejét. A birtokos személyében beálló változás esetén is megszakítás nélküli birtoklásról van tehát szó. Így, ha a dolog pl. átruházás vagy öröklés útján került az új birtokoshoz, a korábbi birtokos birtoklásának idejét is hozzászámítja a későbbi birtokos idejéhez, feltéve, hogy az elbirtoklás feltételei az átruházóra, az örökhagyóra stb. nézve is fennállottak. A Legfelsőbb Bíróság a PK 6. sz. állásfoglalásában kimondta: „Az új birtokos a saját elbirtoklásának idejéhez, a Ptk. 122. §-a alapján, csak akkor számíthatja hozzá azt az időt, amely elődjének birtoklása idején már elbirtoklási időnek minősült, ha az elődje elbirtoklás útján még nem szerezte meg a tulajdonjogot.” (PK 6. sz. áf., PEH 83. o.)

Az állásfoglalás indokolása kimondja:

„E rendelkezés alapján az előd birtoklási idejének az új birtokos birtoklási idejéhez való hozzászámítására - az előbb kifejtettekből következően - csak akkor kerülhet sor, ha az előd elbirtoklás útján még nem szerezte meg a tulajdonjogot. Ha az elbirtoklási idő már az elődnél eltelt, ez esetben az előd javára a tulajdonszerzés is bekövetkezett, s ezért ilyen esetben a Ptk. 122. §-ában foglalt rendelkezés nem alkalmazható. Az új birtokos ilyenkor a tulajdonjogot öröklés címén vagy más jogcímen szerezheti meg, elbirtoklás címén csak akkor, ha az elbirtoklási időn át szakadatlanul maga birtokolta a dolgot sajátjaként, tehát ha önálló elbirtoklónak minősül.”

Ennek az állásfoglalásnak alapján utasította el a bíróság a felperesnek a birtoklási idők összesámítására vonatkozó keresetét, a következő indokolással: „Téves az ítélet indokolásának az a megállapítása is, hogy a felperesek Sz. S.-né békés birtoklását a saját elbirtoklási idejükhöz hozzászámítva a perbeli ingatlanilletőségeken elbirtoklás útján tulajdonjogot szereztek. Sz. S.-né ugyanis az 1953-ban bekövetkezett haláláig mindkét ingatlant részben a saját, részben pedig elhalt férje örökösének tulajdonaként tartotta birtokában és használatában. Ez a tulajdonosi, részben pedig a házastárs, illetőleg örökösének tulajdonjogán alapuló birtoklási idő a felperesek elbirtoklási idejébe nem számítható be.” (P. törv. I. 20608/1970. - BH 1971/9. sz. 6877. - PJD V. 37. sz.)

Elbirtoklási időnek minősül az az idő is, amely alatt a dolog más személy (bérlo, használó, zálogbérlo stb.) birtokában volt, ha ő a dolgot az elbirtokló jogán használta.

A Legfelsőbb Bíróság konkrét ügyben megállapította: „Az elbirtoklás szempontjából bérlet esetében nemcsak a bérlo, hanem az is birtokosnak minősül, akitől a bérlo a birtokát származtatja.” (P. törv. 20308/1977. - BH 1978/2. sz. 71.) Az utóbbi birtokos viszont *nem számíthatja* be elődje birtoklási idejét akkor, ha az előző birtokos a dolog birtokához bűncselekménnyel vagy egyébként erőszakos vagy alattomos úton jutott. Ilyen esetben ugyanis az előző birtokos nem szerezhetett volna tulajdonjogot, birtoklását *nem tekinthetjük elbirtoklási időnek*; az új birtokos elbirtoklási ideje birtoklásától kezdődik.

Ptk. 123. § Ha a tulajdonos menthető okból nincs abban a helyzetben, hogy tulajdonosi jogait gyakorolhassa, az akadály megszűnésétől számított egy évig az elbirtoklás akkor sem következik be, ha egyébként az elbirtoklási idő már eltelt, vagy abból egy évnél kevesebb volna hátra.

Az elbirtoklás nyugvása

A régi jogi terminológia szerint az elbirtoklás jogszerző elévülés. A két intézmény között valóban sok az azonosság, jogpolitikai célja is hasonló. A 123-124. § - az elévüléshez hasonlóan - rendelkezik az *elbirtoklás nyugvásáról és megszakadásáról*.

Az elbirtoklás egyik jogpolitikai indoka az, hogy a dolog tulajdonosa nem érdemel jogvédelmet, ha hosszú időn át elmulasztotta a tulajdonával való törődést. Nem vonhatja meg viszont a jog tőle a védelmet akkor, ha jogait menthető okból nem gyakorolta. Ezért rendelkezik úgy a törvény, hogy ha a tulajdonos menthető okból nincs abban a helyzetben, hogy tulajdonosi jogait gyakorolhassa, az elbirtoklás nem következik be.

Az elbirtoklási idő mindaddig nyugszik, ameddig ez az akadály fennáll. Az akadály megszűnésétől számított további egy évig még felléphet a tulajdonos az elbirtokló ellen. A nyugvás hatása az, hogy az akadály fennállása alatti időt elbirtoklási időként nem lehet figyelembe venni, ez alatt az idő alatt az elbirtoklás nem következhet be, még akkor sem, ha közben az elbirtoklási idő el is telt volna. Ha a tulajdonost akadályozó ok megszűnik, *még egy évig felléphet az elbirtoklás ellen akkor is*, ha közben az elbirtoklási idő eltelt. Így pl., ha - a tulajdonost akadályozó ok megszűnésétől számítva - az elbirtoklási időből még 7 hónap van hátra, úgy ez az idő egy évre meghosszabbodik, tehát ha a tulajdonos nem lép fel az elbirtokló ellen, az elbirtoklási idő nem 7 hónap, hanem egy év múlva telik le.

Az elbirtoklási idő nyugvásának eseteit a Ptk. a korábbi jognál sokkal szélesebb körben, általánosabban határozza meg. A korábbi jog meglehetősen körülhatárolt esetekben engedte meg az elbirtoklás szünetelését (olyan személyekkel szemben, akik törvényes képviselőre szorulnak és csak addig, amíg törvényes képviselőjük nincs; megakasztotta az elbirtoklást, ha az elbirtokló a tulajdonos törvényes képviselőjévé vált stb.). A mai jog szerint ezekben az esetekben is meg lehet állapítani az elbirtoklás nyugvását, de minden más olyan esetben is, amikor a tulajdonost menthető ok akadályozza jogai gyakorlásában.

A bírói gyakorlatban ez a kérdés alig fordul elő. Figyelmet érdemel a következő eseti döntés: „Az alperes nincs holtan nyilvánítva, bár a deportálásból nem tért vissza. Feltehető tehát, hogy ő vagy jogutódai menthető okból nem gyakorolhatták tulajdonosi jogaikat. A bíróság ennek nem tulajdonított jelentőséget, noha éppen ennek vizsgálata érdekében szükséges lett volna felderíteni, hogy az alperes egyáltalán életben van-e. A deportáltak nagy része a deportálás során életét veszttette. Ha az alperes is meghalt, és vannak örökösei, akkor azt kell vizsgálni, hogy az örökösök gyakorolhatták-e, illetőleg hogy menthető okból nem gyakorolhatták-e tulajdonosi jogaikat.” (P. törv. I. 20190/1971. - BH 1972/2. sz. 7007.)

Ptk. 124. § (1) Az elbirtoklás megszakad, ha

- a) a tulajdonos a birtokost a dolog kiadására írásban felszólítja vagy eziránt bírósághoz fordul,
- b) tulajdonos a dologgal rendelkezik (112. §),
- c) a birtokos a birtokot akaratán kívül elveszti, és azt egy éven belül nem szerzi vissza, illetőleg egy éven belül nem kéri a bíróságnál, hogy a dolog újabb birtokosa a dolgot adja vissza.

(2) Ha az elbirtoklás megszakad, a birtoklásnak addig eltelt ideje nem vehető figyelembe, és az elbirtoklás a megszakadást okozó körülmény elmúltával újból kezdődik.

Ptké. I. 80. § A Ptk. hatálybalépésekor folyamatban lévő elbirtoklás esetében a jogszerzéshez további tíz év szükséges, kivéve, ha az elbirtoklási időből ennél kevesebb van hátra. Az elbirtoklásnak a Ptk. hatálybalépését megelőzően bekövetkezett nyugvására és megszakadására a korábbi jogot kell alkalmazni.

Az elbirtoklás megszakítása

1. Az elbirtoklás nyugvásától a megszakítást (megszakadást) elsősorban az különbözteti meg, hogy a megszakítással az elbirtoklási időből eltelt idő is elvész, és az időt újra kell számítani. Az elbirtoklás megszakadhat:

- a) a tulajdonos magatartása,
- b) a birtoklás megszűnése folytán.

ad a) A tulajdonos magatartása folytán szakad meg az elbirtoklás, ha a tulajdonos a birtokost a dolog kiadására írásban felszólítja, vagy eziránt bírósághoz fordul, vagy ha a tulajdonos a dologgal rendelkezik (112. §).

A birtokost a dolog kiadására írásban kell felszólítani, szóbeli felszólítás tehát nem elegendő. Ingatlan esetében a birtoklás megszüntetésére, abbahagyására vonatkozó felhívás is megszakítja az elbirtoklást. Ugyanilyen hatályú, ha a tulajdonos nem közvetlenül a birtokoshoz, hanem a bírósághoz fordul. Bár a törvény kifejezetten csak a bíróságot említi, véleményünk szerint az elbirtoklást megszakítja, ha a tulajdonos a közigazgatási szervhez fordul az eredeti birtokállapot helyreállítása vagy a zavarás megszüntetése végett. Végző soron ugyanis a döntés ebben az eljárásban is bírói útra tartozik.

Az elbirtoklás megszakad, ha a tulajdonos a dologgal rendelkezik. A törvény maga utal a rendelkezési jog tartalmát meghatározó 112. §-ra. Ennek megfelelően, ha a tulajdonos a dolog birtokát, használatát vagy hasznai szedésének jogát másnak átengedte, a dolgot biztosítékul adja, vagy más módon megterheli: a dologgal rendelkezik. Végül a dologgal való rendelkezés, ha a tulajdonos a tulajdonjogát másra átruhazza.

Figyelmet érdemel a Ptk.-t megelőző bírói gyakorlat köréből a következő állásfoglalás: Nem eredményezik az elbirtoklás félbeszakadását a tulajdonos elhalálozása s az ezúton beállott tulajdonváltások, továbbá azok a tények, hogy a kérdéses ingatlan továbbra is a tulajdonos birtokíven szerepel, hogy azt a tulajdonos adóvallomásában is felemlítette s az ingatlan után az adót és a vagyonválságot is ő fizette (K. V. 5522/1934., JH IX. 383.). Ez az értelmezés a hatályos rendelkezések mellett is helytálló lehet. A törvényes örökléssel bekövetkező tulajdonosváltás nem jelenti azt, hogy a tulajdonos a dologgal rendelkezett. Más a helyzet véleményünk szerint, ha végintézkedés történt, ebben az esetben már a tulajdonos rendelkezési jogával élt. Az adó vagy a közterhek viselése sem jelenti a dologgal való rendelkezést.

Kérdés azonban, hogy a dologgal való rendelkezésnek minősíthetjük-e, ha a tulajdonos időszakonként bizonyos mértékben maga használja a dolgot, vagy hasznait szedi (egyszer-egyszer megjelenik a telken rövid tartózkodásra, vagy évente egy alkalommal a fák gyümölcsét leszedi). A korábbi gyakorlat szerint a tulajdonos ilyen magatartása esetén nem lehetett szó békés birtoklásról (ez volt korábban az elbirtoklás egyik feltétele, amit a Ptk.-ban a szakadatlan birtoklás fogalma váltott fel).

Véleményünk szerint hatályos jogunk alapján sem lehet ezt a tulajdonosi magatartást figyelmen kívül hagyni; a szakadatlan birtoklás megállapítását kizárja a dolog időszakos használata. Ha az elbirtoklást megszakítja az, hogy a tulajdonos a dolog birtokát vagy hasznai szedését stb. másnak átengedi (függetlenül attól, hogy az milyen terjedelemmel történt), a saját - hasonló - ténykedését is a birtoklást megszakító erejűnek kell tekintenünk.

ad b) A birtoklás megszűnése folytán szakad meg az elbirtoklás, ha a birtokos a birtokot akaratán kívül elveszti. Nem lehet viszont megszakadtnak tekinteni az elbirtoklást, ha a birtokos a dolgot egy éven belül - bármilyen jogszerű birtokvédelmi eszközzel - visszaszerzi. Az egyévi határidő alatt nem szükséges a dolgot ténylegesen is visszaszereznie, ha ezen idő alatt a bíróságtól kérte, hogy az újabb birtokos a dolgot adja ki.

A megszakadás hatása

2. Ha az elbirtoklás megszakad, a birtoklásnak addig eltelt ideje elvész, nem vehető figyelembe. Az elbirtoklási idő csak a megszakadást okozó körülmény elmúltával kezdődik újra. Figyelemmel arra, hogy a megszakadást okozó körülmény nemcsak egyszeri történés lehet, hanem huzamos, hosszan tartó cselekmény (pl. a tulajdonos harmadik személynek bérbe adja a dolgot), az elbirtoklás csak akkor kezdődik el újra, ha a megszakadást okozó körülmény minden következményével együtt szűnt meg.

A termékek, a termények és a szaporulat elsajátítása

Ptk. 125. § (1) Akinek más dologán olyan joga van, amely őt a termékek, a termények vagy a szaporulat tulajdonbavételére jogosítja - ha ezek tulajdonjogát korábban nem szerezte meg-, az elválással tulajdonjogot szerez. Ha a jogosultnak nincs birtokában az a dolog, amelyből a termék, a termény vagy a szaporulat származik, a birtokba vétellel válik tulajdonossá.

(2) Ha valakinek az a joga, amely őt a termékek, a termények vagy a szaporulat tulajdonbavételére jogosítja, megszűnik, mielőtt ezeken tulajdonjogot szerzett volna, követelheti, hogy a tulajdonos a termékeket, a terményeket, illetőleg a szaporulatot munkája arányában és máshonnan meg nem térülő költségei erejéig elsősorban természetben szolgáltatassa ki.

(3) A jóhiszemű birtokos addig az időpontig, amíg rosszhiszeművé nem válik, vagy a dolgot tőle a bíróság vagy a községi (városi, fővárosi kerületi) jegyző előtt vissza nem követelik, az elválással tulajdonjogot szerez a dolog termékein, terményein és szaporulatán.

Jegyzet: A Ptk. 125. § (3) bekezdése az 1991. évi XX. törvény 47. § (2) bekezdésének megfelelően módosított szöveg.

Termék, termés és szaporulat tulajdona

1. A 125. § rendelkezései olyan dolgokra vonatkoznak, amelyek tulajdonjog tárgyai lehetnek (94. §). Dolgról szólva ugyanis a *födolog és az elvált dolog* (termék, termés, szaporulat) között kell különbséget tenni. Az elvált rész is csak birtokba vehető dolog lehet; lényege az elvált dolognak éppen az, hogy az elválással vagy az elválasztással *önálló fizikai és jogi sorsa* kezdődik meg. Az elválasztás előtt az elvált dolog a földologhoz tartozott, annak sorsát osztotta, alkotórésze volt, nem lehetett tehát önállóan tulajdonjog tárgya.

Az elvált dolog jogi sorsa attól függ, hogy kinek milyen joga fűződik a földologhoz. Ha a *födolog tulajdonosa* használja a dolgot, s ő maga választja le a földologról az elvált dolgot: a Ptk. 99. §-a szerint ő jogosult a dologból folyó hasznokat szedni, tehát az *elvált dolog is az övé*.

A Ptk. 125. §-a e szabály alóli kivételt tartalmazza; azokban az esetekben van jelentősége, amikor a *födologon a tulajdonoson kívüli személynek* van joga a termék, termés vagy szaporulat elsajátítására. Nem szükséges, hogy ez a joga közvetlenül a tulajdonostól származzék, vagy annak jogán alapuljon. Így például a dolog hasznélvezője jogának gyakorlását átengedheti: ilyenkor a kötelmi jogcímen elválasztásra jogosult joga megelőzi mind a tulajdonos, mind a hasznélvező jogát (elválasztással ő szerez tulajdonjogot a termékeken stb.-n). Az elválasztásra jogosult személy (pl. hasznélvező) az elválasztott dolog tulajdonjogát az elválasztással szerzi meg; ha viszont a földolog nincs a jogosult birtokában (pl. valaki lábon álló termést vesz meg), akkor birtokbavétellel válik tulajdonossá. Hogy az elválasztásra jogosult személy joga a jogviszony alapján adott esetben meddig terjed, azt az adott jogviszony dönti el; a hasznélvező pl. általában nem jogosult a gyümölcsfák kiirtására. Ha azonban a jogosult idő előtt vagy a rendes gazdálkodás szabályai ellenére olyasmit választ el, aminek elválasztására joga van, pl. a hasznélvező zöld vetést kaszál le, a termő gyümölcsfa termését - hozzá nem értése folytán vagy a fa kímélése végett - korán eltávolítja stb., az elválással a tulajdonjogot ilyen esetben is megszerzi (vö. min. ind. I. a 125. §-hoz).

Megjegyezzük, hogy a szomszéd földről áthajló ágakon lévő gyümölcs elválasztására - a korábbi jogtól eltérően - a tulajdonos nem jogosult: csak az áthajló ágakról *lehullott* gyümölcsöket tarthatja meg, ha azokat a fa tulajdonosa fel nem szedi [Ptk. 101. § (2) bek.].

Előfordulhat, hogy a termék, termés vagy szaporulat tulajdonbavételére jogosult nem az elválással, hanem már korábban tulajdonjogot szerez. Így pl. a földhasználati jog alapján használt ingatlanokon termelt javak már kezdettől fogva a jogosult tulajdonában vannak.

Az elvált dolgok megosztása

2. A (2) bekezdés szerint a korábbi jogosult a későbbi jogosulttól (a tulajdonostól, a későbbi hasznélvezőtől stb.) a termékekből stb. természetbeni részesedést követelhet, ha az a joga, amely őt a termékek, a termények vagy a szaporulat tulajdonbavételére jogosítja, bármilyen okból idő előtt (tehát rendszertartás beérése előtt) szűnik meg. Így pl. a hasznélvező - ha a földet a gazdasági év túlnyomó részében megművelte - a hasznélvezetnek közvetlenül a betakarítás előtt bekövetkezett megszűnése esetén is igényt tarthat - részben vagy egészben - a termésre. „A részesedés kiszámításának alapjául nem a jogviszonyban eltöltött idő szolgál, hanem az, hogy a hasznok milyen mértékben alapulnak a korábbi jogosult munkáján. Ha tehát a korábbi jogosult rövidebb ideig birtokolt ugyan, de a munkálatok zöme erre az időre esett, akkor ő kapja a nagyobb részt. Nem lehet azonban elzárni annak a lehetőségét sem, hogy ha a munka szerinti részesedés kiszámítása igen nagy nehézséggel járna, akkor a bíró a jogviszonyban eltöltött időt vegye figyelembe a hasznból való részesedés mértékének kiszámításánál. Az adott jogviszony szabályai szerint döntendő el az, hogy a használatért és a hasznok részleges szedéséért a jogosult megfelelő ellenszolgáltatást köteles-e fizetni” (min. ind. I. a 125. §-hoz, 4. p.).

A jóhiszemű birtokos tulajdonszerzése

3. A dolog jóhiszemű birtokosa az elválással tulajdonjogot szerez a dolog termékein, terményein és szaporulatán. A tulajdonszerzés addig következhet be, ameddig a birtokos rosszhiszeművé nem válik, vagy a dolgot tőle a bíróság vagy a közigazgatási szerv előtt vissza nem követelik. Ettől az időponttól kezdve ugyanis még a jóhiszemű birtokosnak is számolnia kell azzal, hogy a dolgot ki kell adnia. Ez a rendelkezés azonban nyilvánvalóan csak azokra a birtokosokra vonatkozik, akik a dolgot nem használati jog (hasznélvezeti, földhasználati jog vagy használati joga) alapján, illetőleg nem kötelmi jogcímen (hasznbérlet, bérlet, letét stb.) tartják birtokukban. Erre utal e törvény miniszteri indoklása is: „A 125. § (3) bekezdése a 195. § rendelkezéseiből következik. Ez egyben azt is jelenti, hogy a szabály csak akkor alkalmazható, ha a jóhiszemű birtokos nem külön jogcím alapján birtokol, aminthogy a 195. § is a jogalap nélküli birtoklás helyzetét rendezi. Kétségtelen tehát, hogy pl. az, aki egy hétre használatra kap egy tehenet, nem szerzi meg a borjú tulajdonjogát, ha a tehen ezen a héten megellett, mert bár jóhiszemű birtokos, birtoklásának jogcíme a szaporulat elsajátítására nem terjed ki” (min. ind. I. a 125. §-hoz, 4. p.).

Ez az indoklás - amely ugyan a törvény szövegéből nem következik - sem oldja fel e rendelkezés és a 195. § közötti ellentmondást. Mert vajon- az indoklás példájánál maradva-, ha valaki jóhiszeműen birtokol egy más tulajdonában levő tehenet, amelyik közben megellett, megtarthatja a borjút a jóhiszemű birtokos? A Ptk. 125. § (3) bekezdés szerint igen. A jogalap nélküli birtoklásra vonatkozó 195. § (1) bekezdés szerint viszont csak akkor, ha jóhiszemű volt és *ellenszolgáltatás* fejében jutott birtokához; s ha nem: ki kell adnia a tulajdonosnak a dolog meglevő hasznait, tehát a borjút.

Megállapíthatjuk, hogy a 125. § alkalmazására meglehetősen ritkán kerül sor, hiszen a dolog hasznainak szedésére vonatkozó speciális szabályok általában megelőzik ezt a rendelkezést. Ez fokozottan áll a (3) bekezdésben foglaltakra, olyan esetben tehát, amikor a birtoklás jogalap nélkül történik, a 195. § szabályaival összefüggésben kell a (3) bekezdés tárgyalt rendelkezését alkalmazni.

A növedék

Ptk. 126. § A föld tulajdonosa megszerzi mindazoknak a dolgoknak a tulajdonjogát, amelyek utóbb váltak a föld alkotórészévé (növedék). Ezt a szabályt a termékre, a terményre és a szaporulatra nem lehet alkalmazni, ha az valamely jogviszony alapján mást illet.

A növedék fogalma

1. Ha valamely dolog a telek alkotórészévé válik, olyan dolog kerül a telek tulajdonosának tulajdonába, amely addig nem volt tulajdona. Az alkotórész sajátos válfaja a növedék; ez nem eredetileg, hanem már a földolog megléte után kapcsolódik ahhoz, és válik alkotórészévé. A növedék megszerzését, mint tulajdonszerzési jogcímet szabályozza a 126. §. Növedékről csak akkor beszélhetünk, ha az a földologgal olyképpen van tartósan egyesítve, hogy az elválasztással a földolog vagy elválasztott része elpusztulna, illetőleg az elválasztással értéke vagy használhatósága számottevően csökkenne.

Ez a tartós egyesítés bekövetkezhet mind természeti úton (természetes iszapolás, vadon növény fa), mind mesterséges (mechanikai) úton. A föld tulajdonosa a *tartós egyesüléssel* megszerzi a növedék tulajdonjogát.

Kivétel a növedék szabálya alól

2. Több olyan dolog van, amelyet fogalmilag növedéknek kellene tekintenünk, azonban mégsem a növedékre vonatkozó szabály vonatkozik rájuk:

a) *A termékre, terményre és a szaporulatra* nem a növedékre vonatkozó szabályt kell alkalmazni; tehát a földtulajdonos nem szerzi meg ezek tulajdonjogát, ha azok - valamely más jogviszony alapján - mást illetnek meg.

b) *Az épület és építmény* tulajdonjogára is sajátos szabályozás vonatkozik, adott körülményektől függően ez a földtulajdonost vagy az építkezőt illeti meg (Ptk. 97. §).

c) *A szigetképződés*, tehát a vízmederben különböző természeti okok hatásaként előállott földkiemelkedés, amely a víz színe felett van, és a parttól elkülönülten áll: a Ptk. 172. §-a szerint állami tulajdonba kerül.

d) Ugyanez vonatkozik az elhagyott *folyammederre*. Megjegyzendő, hogy az elhagyott meder az ingatlan tulajdonának szempontjából csak akkor jelentős, ha a folyóvíz medrének állandó jellegű elhagyásáról van szó.

A természetes úton létrejött - a meder részét már nem képező - feliszapolódáson (parti növedék) csak a parti ingatlan tulajdonosa szerezhethet tulajdont [1995. évi LVII. tv. 6. § (7) bek.].

A gazdátlan javak elsajátítása

Ptk. 127. § Ha a dolognak nincs tulajdonosa, azon birtokbavétellel bárki tulajdonjogot szerezhethet.

Méhraj befogása

Ptk. I. 22. § Ha a tulajdonos a kirepült méhraját két napon belül nem fogja be, azon birtokbavétellel bárki tulajdonjogot szerezhethet.

Jegyzet: A Ptk. 127. §-a az 1991. évi XIV. törvény 7. §-ával megállapított szöveg. Hatályos: 1991. VI. 9-étől.

Tulajdonszerzés gazdátlan javakon

Gazdátlanak (korábbi jogunk szóhasználatára szerint uratlannak) azt a dolgot tekintjük, amely soha senki tulajdonában nem állott, vagy ha igen, korábbi tulajdonosa elhagyta, s ezért vált gazdátlanná. Ez utóbbi esetben a dolog akkor gazdátlan, ha a tulajdonosa *szándékosan* hagyta el azért, hogy megszabaduljon tőle. Kérdés, hogy a forgalomképtelen dolog (az állami vagy az önkormányzati tulajdon kizárólagos tárgyai körébe tartozó dolog) lehet-e gazdátlan. Úgy gondolom, ez fogalmilag kizárt.

Az ingatlanra a gazdátlan javakra vonatkozó szabály nem vonatkozik, ugyanis ingatlan tulajdonjogával felhagyni nem lehet, ezért azok gazdátlanok sem válhatnak.

Nem uratlan dolog a vad és a természetes vizekben élő hal: ezek meghatározott személyek tulajdonában állnak. A kirepült méhrajon - ha tulajdonosuk azt két napon belül nem fogja be - birtokbavétellel bárki tulajdonjogot szerezhethet (Ptk. I. 22. §). Az elszállott méhraj tulajdonosa két napon belül a rajt idegen földön is befoghatja, még akkor is, ha a méhek ott már idegen, üres kaptárban vannak. A Ptk.-t megelőző joggyakorlat szerint, ha a raj az idegen területen tele kasba vagy kaptárba vonult, a raj annak vált tulajdonává, aki a kasban vagy kaptárban már bennlévő méheknek volt a tulajdonosa. Ha több tulajdonos elszállt méhraja egyesült, az egyesült raj, amennyiben újra befogták, közös tulajdonná lett. A hánypadokat a beolvadt rajok száma szerint kellett meghatározni.

A vadak, a halak tulajdonjogának megszerzése

Ptk. 128. § (1) A vadak, továbbá a folyóvizekben és a természetes tavakban élő halak, valamint más hasznos víziállatok - ha a törvény eltérően nem rendelkezik - az állam tulajdonában vannak.

(2) A vadászterületen elejtett, elfogott, illetve elhullott vad a vadászatra jogosult tulajdonába kerül.

(3) A halászati jog gyakorlására jogosult által kifogott hal és más hasznos víziállat tulajdonjogát - ha a törvény eltérően nem rendelkezik - a halászati jog gyakorlására jogosult szerzi meg. A nem jogosult által kifogott hal, valamint más hasznos víziállat - ha a törvény másként nem rendelkezik - a halászati jog gyakorlására jogosult tulajdonába kerül.

Jegyzet: Az (1) , illetve (3) bekezdés szövegét az 1997. évi XLI. törvény 53. § (3) bekezdés a), illetve b) pontja állapította meg. Hatályos 1997. augusztus 26-tól.

A vadak és a halak tulajdonjoga a Ptk. eredeti rendelkezései szerint az államot illette meg. A hasznos víziállatok a halakkal esnek egy tekintet alá. A hasznos víziállat fogalmát eredetileg a Ptk. 23. §-a határozta meg. Jelenleg a halászatról és a horgászatról szóló, többször módosított 1997. évi XLI. törvény 2. § (1) bekezdése rendezi ezt a kérdést, kimondva, hogy a Ptk. 128. § (1) bekezdése szerint „más hasznos víziállat” a rák, a béka, a kagyló, a pióca, valamint ezek „egyedfejlődési alakzatai”.

A Ptk. eredeti szövegezéséhez képest 1997. augusztus 27-én változás következett be. A rendszerváltozás után bekövetkezett földtulajdoni változások eredetileg a vadak és a halak tulajdonjogát nem érintették. Ugyanakkor 1996-ban és 1997-ben a vadászat és a halászat részletes modern szabályozására került sor, részben a vad védelméről, a vadgazdálkodásról és a vadászatról szóló, többször módosított 1996. évi LV. törvénnyel, részben a halászatról és a horgászatról szóló, ugyancsak többször módosított 1997. évi XLI. törvénnyel [végrehajtási rendelkezéseik a többször módosított 30/1997. (IV. 30.) FM rendelet, illetve a többször módosított 78/1997. (XI. 4.) FM rendelet]. E jogszabályok közül a későbbi, a halászatról és a horgászatról szóló 1997. évi XLI. törvény 53. §-a feloldotta a Ptk. szabályozásának merevségét, és mind az (1) bekezdésbe, mind a (3) bekezdés mindkét mondatába beépítette a törvényi kivétel lehetőségét.

A vadászatra jogosult tulajdonszerzése

Az 1996. évi LV. törvény 2. §-a szerint a vadászati jog a vad védelmével és a vadgazdálkodással kapcsolatos, valamint a vadászterületen szabadon élő vadnak arra jogosult által történő elejtésére, illetve elfogására, továbbá a hullajtott agancs, valamint a szárnyas vad tojásának gyűjtésére, végül az elhullott vad tetemének elsajátítására vonatkozó jogok és kötelezettségek összessége. A vadászterület fogalmát, a pozitív és negatív előfeltételeket a 1996. évi LV. törvény 8. §-a határozza meg. A vadászati jog, mint sajátos vagyoni értékű jog a földtulajdonjog elválaszthatatlan részeként a vadászterületnek minősülő terület tulajdonosát illeti meg (3. §). Ha a vadászterület kizárólag egy személy tulajdonában van, önálló, ha több személy tulajdonában áll, társult vadászati jogról beszélünk (4. §). Társult vadászati jog esetén a vadászatra jogosultnak a vadászterület tulajdonosainak közösségét kell tekinteni (6. §). A vadászati jog haszonbérbe adható [6. § (3) bekezdés]. A vadászat nemcsak jog, a jogosult e jogot a törvényben foglalt feltételek szerint gyakorolni, illetve hasznosítani köteles [7. § (2) bekezdés]. A hasznosításról, illetve a haszonbérletről a törvény 10-18. §-ai rendelkeznek, a kényszerhasznosításról a 27. §.

A vadászterületen elejtett (elfogott) vad (teteme, trófeája stb.) a vadászatra jogosult tulajdonába kerül, kivéve, ha a más vadászterületről átjövő sebzett vadat a jogosult hozzájárulásával ejtik el, mert ez esetben a sebzés helye szerinti jogosult tulajdonába kerül a vad [9. § (1) és (2) bekezdés]. A nem vadászterületen elhullott vad teteme annak a jogosultnak a tulajdonába kerül, amelyiknek a vadászterületéről a vad odakerült. Kétség esetén a földrajzilag legközelebb lévő vadászterület jogosultja lesz a tulajdonos. A PK 5. számú állásfoglalás szerint „A vadászterületen elejtett, elfogott vagy elhullott vad annak a vadászatra jogosultnak a tulajdonába kerül, amelyiknek a vadászterületén az elejtés, elfogás vagy elhullás történt, feltéve, hogy a vadászati jogosultsága erre a vadra kiterjedt. Ilyen jogosultság hiányában a vadon az a más vadászterületen vadászatra jogosult szerez tulajdonjogot, amelyiknek területéről a vad kiváltott, feltéve, hogy az elejtett, elfogott vagy elhullott vadra jogosult volt vadászni. (A bekezdés hatályos szövege itt található)

Az államot a korábbi jogszabályok szerint a nem a tulajdonában álló vadászterületeken megillető vadászati joga 1997. március 1. napjával megszűnt (97. §). Ezen korábban államot megilletett vadászati jog átengedéséről szóló megállapodások, haszonbérleti szerződések is e határidővel „érvényüket veszítik” - azaz hatálytalanná válnak.

A Legfelsőbb Bíróság állást foglalt abban a kérdésben, hogy - ha a vadászatra jogosult és a földhasználó nem azonos személy, - miként alakul a vadkár megelőzésében költségviselési kötelezettségük. „A perben eljáró bíróságok a már bekövetkezett - és általuk helyesen megállapított összegű - vadkár teljes megtérítésére kötelezték a felperest. A már ténylegesen bekövetkezett vadkár megtérítésére való kötelezéstől független kérdés az, hogy a további károk megelőzése érdekében szükséges kerítésépítés költségét kinek és milyen értékben kell viselnie. Alaptalanul állítja az alperes, hogy a Ptk. 341. §-a alapján kizárólag a vadászatra jogosult kötelezettsége a kár megelőzéséhez szükséges intézkedés megtétele és költségeinek viselése. A Ptk. 340. §-a, valamint az 1996. évi LV. törvény 79. § (1) bekezdés a) pontja alapján a földhasználóját is kárelhárítási, kármegelőzési kötelezettség terheli. Helyesen állapította meg tehát a másodfokú bíróság, hogy mivel a kármegelőzés mindkét fél közös érdeke, annak költségeit is fele-fele arányban kell viselniük.” (LB Pfv. VI. 20352/2000., BH2002. 484.)

A halászatra jogosult tulajdonszerzése

A halászatról és a horgászatról szóló 1997. évi XLI. törvény értelmében a halászati jog a víz tulajdonjogának elválaszthatatlan része. A halászati jog önálló, ha a halászati vízterület kizárólag egy jogalany tulajdonában van. Ha a halászati vízterület több jogalany tulajdonában van, a halászati jog a tulajdonosokat közösen illeti meg. Ez az ún. társult halászati jog, amelynek fennállása esetén a tulajdonosok a tulajdonukban lévő vízterület szerinti szavazati arányban egyszerű szótöbbséggel határoznak a leglényegesebb kérdések vonatkozásában (4. §). A törvény 8. §-a a Ptk. 128. § (1) és (3) bekezdésével összhangban - rendelkezik a hal tulajdonjogának megszerzéséről. Eszerint a jogosult a hal, illetve más hasznos víziállat tulajdonjogát annak jogszerű kifogásával szerzi meg. A hal tulajdonjoga a jogosultat illeti, ha a halászati vízterület is a tulajdonában van. Kivétel ez alól a holtág, a bányató és a víztározó, amelyek esetében a halászati jog az államot illeti meg. Az önkormányzati tulajdonban álló holtág és a bányató halászati joga azonban csak akkor illeti meg az államot, ha a tulajdonos önkormányzat e jogát nem kívánja gyakorolni. Az 1997. évi XLI. törvény 2. § (1) bekezdés e) pontja - a Ptk. 128. §-án túlmenően - kiterjeszti e rendelkezés hatókörét a mesterséges halastavakra is.

A nem állami tulajdonban lévő vízen (kivéve a holtágat, a bányatavat és a víztározót) az államot megillető halászati jog 1999. január 1. napjával megszűnt, ezért ezen időpontot követően a vízterület tulajdonosát illeti a halászati jog (54. §).

A találás

Ptk. 129. § (1) Ha valaki feltehetően más tulajdonában lévő dolgot talál, és annak tulajdonjogára igényt tart, megszerzi a tulajdonjogot, ha

- a) mindent megtett, amit a jogszabály annak érdekében ír elő, hogy a dolgot a tulajdonosa visszakaphassa, és**
- b) a tulajdonos a találástól számított egy éven belül a dologért nem jelentkezett.**

(2) Nem szerez tulajdonjogot a találó, ha a dolgot a közönség számára nyitva álló hivatali, vállalati vagy más épületben vagy helyiségben, továbbá közforgalmú közlekedési és szállítási vállalat szállítóeszközén találta. Ilyen esetben a dolgot a hivatal vagy a vállalat három hónapi őrizet után értékesítheti; a tulajdonos a találást követő egy éven belül követelheti a dolog, illetve a vételár kiadását.

Jegyzet: A Ptk. 129. § (1) bekezdése az 1991. évi XIV. törvény 8. §-ával megállapított szöveg. Hatályos: 1991. VI. 9-étől.

A találás eredeti tulajdonszerzés

1. Az elveszett, elrejtett vagy eltűnt dolgokat nem tekinthetjük uratlannak, gazdátlanak. A dolgok tulajdonjogával való felhagyásnak feltétlenül kifejezettnek és bizonyíthatónak kell lennie. Ezért aki elveszett, eltűnt vagy elrejtett dolgot talál, a találással még nem szerez tulajdonjogot.

A találás útján való tulajdonszerzés több, együttes feltétel bekövetkezésével valósul meg. Csak akkor lehet szó a tulajdonjog megszerzéséről, ha ezek a feltételek (a találó a jogszabályban írt bejelentési stb. kötelezettségeknek eleget tett, a találástól egy év elmúlt) bekövetkeztek. Fogalmazhatunk úgy is, hogy főszabályként a *találással a találó nem szerez tulajdonjogot*, kivételleként - bizonyos feltételek esetén - azonban megszerezheti a talált dolog tulajdonját. A találás egyébként eredeti tulajdonszerzés, ami különösen abban nyilvánul meg, hogy a talált dolog tulajdonának megszerzésével harmadik személyeknek a dologra vonatkozó, azt terhelő jogai megszűnnek.

A tulajdonszerzés feltételei

2. A találó a más tulajdonában álló dolgot a következő feltételek együttes megvalósulása esetén szerzi meg:

- a) a találó a jogszabályokban írt kötelezéseit teljesítette (1. a köv. 3. pontban),
- b) a találástól számított egy év eltelt, és a tulajdonos a találástól számított egy éven belül a dologért nem jelentkezett.

Ezeknek a feltételeknek megvalósulása esetén is csak akkor szerez a találó tulajdonjogot, ha a dolgot nem a közönség számára nyitva álló helyiségben, szállító eszközön találta (1. a köv. 4. pontnál).

A találásra vonatkozó kormányrendelet [18/1960. (IV. 13.) Korm. r. 2. §] szerint az önkormányzat jegyzője - a beszolgáltatástól számított három hónap elteltével - a találónak adja ki a dolgot, feltéve, ha ez a személyi tulajdon szokásos tárgyai körébe tartozik. A bírói gyakorlatban merült fel az a dilemma, hogy a Ptk. ma már nem ismeri a személyi tulajdon kategóriáját, így lehet-e hivatkozni erre a korlátozó rendelkezésre. Egy konkrét ügy tényállása szerint valaki 1996-ban egy autós táskát talált, amelyben a személyi okmányok mellett 4780 német márka, 60 000 román lej és 80 219 Ft volt. A táskát a felperes a rendőrkapitányságnak átadta, majd 1998-ban kérte a körjegyzőtől a talált értékek tulajdonba adását. Az elsőfokú közigazgatási szerv határozatával elutasította a felperes talált értékek tulajdonba adására irányuló kérelmét. Az elsőfokú bíróság ítéletével módosítva, a felperes keresetét a 18/1960. (IV. 13.) Korm. rendelet (a továbbiakban: R.) 2. §-ának (2) bekezdése alapján elutasította, mivel a talált pénzösszeget az ősszerzésében meghaladta a személyi tulajdon szokásos tárgyainak körét. (A bekezdés hatályos szövege itt található)

A Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy a tulajdonjog megszerzésének mindkét, a Ptk.-ban előírt feltétele teljesült a felülvizsgált ügyben. Az elsőfokú bíróság érdemben helytálló döntést hozott, tévedett azonban abban, hogy jogszabálysértőnek minősítette a Ptk. és az R. együttes alkalmazását. A jogforrási hierarchiában eltérő szinten elhelyezkedő jogszabályok a jogalkotó szervekre egyformán kötelező erővel bírnak, alkalmazásuk nem mellőzhető olyan indokkal, hogy a jogviszonyt egy magasabb szintű jogforrás eltérően szabályozza. Az adott jogviszonyra vonatkozó hatályos szabályozást érintő jogforrástani követelményeket csak jogalkotó szerv érvényesítheti. A felülvizsgálati bíróság ezért alkalmazva az R. idézett rendelkezését, úgy ítélte meg, hogy a talált pénzösszeg a személyi tulajdon szokásos tárgyai körébe tartozó dolognak tekintendő. E rendelkezés értelmezésén nem változtat az sem, hogy ilyen polgári jogi tulajdonforma már nincs. A felülvizsgálati bíróság álláspontja szerint - szemben az elsőfokú bírósággal - a perbeli ügyben irreleváns az ősszerzés vizsgálat, annak van jogi jelentősége, hogy a pénz mint dolog egyértelműen a személyi tulajdon szokásos tárgyai körébe tartozik (LB Kfv. X. 37920/2001., BH 2003/1. sz. 38.).

A találó kötelezései

3. A találó - ha a dolog tulajdonosát ismeri - köteles a talált dolgot a találástól számított 8 nap alatt a dolog elvesztőjének, tulajdonosának vagy más átvételre jogosult személynek átadni. Ha a tulajdonos ismeretlen, a találó a dolgot köteles a községi (városi, fővárosi, kerületi) jegyzőnek [többször módosított 1990. évi LXXXIII. tv. 2. § c) pont] beszolgáltatni. A talált lőfegyvert (lőszert, robbanóanyagot) a rendőrségnek kell átadni. (A bekezdés hatályos szövege itt található)

A dolog beszolgáltatásakor a találó nyilatkozni köteles arra, hogy igényt tart-e a dolog tulajdonjogára. Azt a dolgot, amely esetén az átvételre jogosult személy nem állapítható meg, a hatóság a beszolgáltatástól számított három hónapon át megőrzi. Ha ezen idő alatt a jogosult nem jelentkezik, a dolgot - feltéve, hogy ennek tulajdonjogára a beszolgáltatáskor igényt tartott - a találónak kiadják.

A találó a neki kiadott dolgot állagának sérelme nélkül használhatja, azonban nem idegenítheti el, nem terhelheti meg, és használatát másnak nem engedheti át.

A találó mint felelős őrző

4. Ha a találó a talált tárgyat magánál tartja, jogi helyzete a felelős őrzőével egyezik meg.

„Helyesen állapította meg mindkét fokú bíróság, hogy a felperes mint találó (Ptk. 129. §) találói díjra nem tarthat igényt, mert a 8000 Ft-ban megjelölt értékű kutya nem minősül jelentősebb értékűnek. A jogviszonyt azonban tévesen minősítették a Ptk. 484. §-a szerinti megbízás nélküli ügyvitelnek, illetve a Ptk. 361. és azt követő §-okban szabályozott jogalap nélküli gazdagodásnak. A talált dologra nézve a Ptk. 196. §-ában szabályozott felelős őrzés szabályai az irányadók. Eszerint, aki a dolgot más érdekében anélkül tartja magánál, hogy arra külön jogviszonynál fogva jogosult vagy köteles volna, a dolog őrzetéről a jogosult költségére és veszélyére mindaddig köteles gondoskodni, amíg az a dolgot át nem veszi. A felelős őrző a dolgot költségei megtérítéséig visszatarthatja (1) bek. Miután az alperes a kutyaért egy éven belül jelentkezett, a felperes tulajdonjogot nem szerezhette, de alappal követelheti azon költségeinek megtérítését, amelynek erejéig a dolog visszatartásának a joga is megilleti. (.)

A Legfelsőbb Bíróság a kutya fajtájára, igényességére, az általános tartási szokásokra és a szakértő véleményére is figyelemmel a tartással felmerült költséget napi 20 Ft-ban állapította meg.” (P. törv. I. 20411/1987.)

Ha a jogosult a találástól számított egy éven belül sem a hatóságnál, sem a találónál nem jelentkezik, a találó a neki kiadott dolog tulajdonjogát megszerzi. A tulajdonjog megszerzésével harmadik személynek a dolgot terhelő jogai megszűnnek.

Nyilvános helyen történő találás

5. A közönség számára nyitva álló hivatali, vállalati vagy más épületben vagy helyiségben, továbbá közforgalmú közlekedési és szállítási vállalat szállító eszközén talált dolgot a találó köteles a hivatal vagy vállalat alkalmazottjának azonnal átadni. Az ilyen dolog tulajdonjogára a találó nem tarthat igényt.

Ha a talált dolog átvételére jogosult személy megállapítható, a hivatal vagy vállalat őt értesíti, és jelentkezése esetében részére a dolgot haladéktalanul átadja.

Az olyan talált dolgot, amelynek az átvételére jogosult személy nem állapítható meg, a hivatal vagy vállalat a beszolgáltatástól számított három hónapon át megőrzi. Ha a jogosult a dologért három hónap alatt nem jelentkezett, a hivatal vagy vállalat azt értékesíti.

Ptk. 130. § Ha a talált dolog nagyobb értékű, és annak tulajdonjogát a találó nem szerzi meg, a találó méltányos összegű találódíjra jogosult, feltéve hogy megtett mindent, amit a jogszabályok előírnak avégből, hogy a tulajdonos a dolgot visszakaphassa.

A találódíj

A találó anyagi érdekeltségének fokozását szolgálja a találódíj. A találódíjnak két feltétele van; egyrészt a talált dolognak jelentősebb értékűnek kell lennie, másrészt a találónak a jogszabályokban előírt magatartást kell tanúsítania. A találó méltányos összegű találódíjra jogosult, ennek összegét vita esetén a bíróság állapítja meg. A találódíj fizetésére a tulajdonos, illetőleg az állam köteles.

A találódíj összezszerősége tekintetében kialakult bírói gyakorlat nincs, ezt az eset körülményeire tekintettel - a talált dolog értékének különböző hányadában - állapítják meg a bíróságok.

Említést érdemel a bírói gyakorlatból az az eset, amelyben a bíróság találódíjat ítél meg az elveszett, de utóbb a tulajdonosának visszaadott és jelentős összeggel kihúzott lottószelvény találójának. A bíróság a perben megállapította: azzal, hogy a felperes által megtalált szelvényeket az alperes a felperestől visszakapta, a megtalált szelvényekben rejlő nyerési lehetőség realizálódhatott. A kitöltött lottószelvény, amellyel jelentős összegű nyereményt ért el, utólag olyan nagyobb értékű tárgynak bizonyult (olyanná vált), amelynek révén az alperes komoly pénzüsszeghez jutott és így megtalálóját a Ptk. 130. §-a szerint méltányos összegű találódíjra igényt tarthat (LB Pf. I. 20542/1965. - BH 1965/12. sz. 4690. - PJD II. 53. sz.).

Ptk. 131. § Ha a talált dolog tulajdonosa az egyévi határidőn belül nem jelentkezik, és a dolgon a találó sem szerez tulajdonjogot, a tulajdonjog, illetőleg a dolog értékesítéséből befolyt vételár az államot illeti.

Találás esetén az állam tulajdonszerzése

Ha a találás feltételei fennállnak, a dolog tulajdonjogát a találó szerzi meg. A találó akkor nem szerez tulajdont, ha ezek a feltételek - vagy közülük valamelyik - nem valósulhat meg; vagy ha a dolog tulajdonjogára a találó nem tart igényt. Ilyen esetben a dolgon az állam szerez tulajdonjogot. Az állam tulajdonszerzése a találástól számított egy év elteltével következik be; eddig az időpontig ugyanis a dolog tulajdonosa jelentkezhet, és visszaveheti a talált dolgot.

A talált dolgok közül bizonyos tárgyakat - a beszolgáltatás után - értékesítenek. Így a romlandóság miatt vagy más okból el nem tartható dolog értékesítéséről a beszolgáltatást követően haladéktalanul gondoskodnak, a devizaértékre pedig a devizasabályok vonatkoznak.

Az előzőekben nem említett dolgot - amelyre a találó nem tartott igényt - a három hónapos őrzési idő leteltét követő 30. nap elteltével értékesítik. Az egy év letelte után az értékesített dolgokért járó vételár az államot illeti, feltéve természetesen, hogy a tulajdonos időközben nem jelentkezett.

Ptk. 132. § (1) Ha valaki olyan értékes dolgot talált, amelyet ismeretlen személyek elrejtettek, vagy amelynek tulajdonjoga egyébként is feledésbe ment, köteles azt az államnak felajánlani.

(2) Ha az állam a dologra nem tart igényt, az a találó tulajdonába megy át; ellenkező esetben a találó a dolog értékéhez mérten megfelelő díjra jogosult.

(3) Ha az (1) bekezdésben megjelölt talált tárgy muzeális vagy műemléki értékű, annak tulajdonjoga az államot illeti meg. Az ilyen tárgyak találásához kapcsolódó eljárás szabályait, valamint a találónak járó díj mértékét külön jogszabály állapítja meg.

Jegyzet: L. a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló, többször módosított 1997. évi CXL. törvényt.

Értékes dolog találása

1. A 132. §-ban szabályozott találásról akkor van szó, ha:

a) *értékes dolgot* találnak. A törvény közelebbi útmutatást nem ad arra, hogy mit kell értékesebb dolognak tekinteni. Értékes lehet az a dolog is, ami nem muzeális vagy régészeti jellegű. Az ilyen jellegű tárgyat viszont mindenkor értékesnek kell tekinteni;

b) a talált dolognak *gazdátlan* kell lennie, abban az értelemben, hogy

- a dolgot elrejtő személyek ismeretlenek, vagy

- a dolog tulajdonjoga egyébként is feledésbe ment. Ha akár a dolgot elrejtő személyét, akár tulajdonosát ismerik, nem tekinthetjük a dolgot gazdátlanoknak. Nem elegendő, ha a találó nem ismeri ezeket a személyeket, általában ismeretlennek kell lenniük.

A fentiek szerinti dolog jogi sorsa a továbbiakban a következők szerint alakul:

- ha a talált tárgy *muzeális vagy műemléki* értékű, annak tulajdonjoga az államot illeti meg;

- ha a talált tárgy csupán *értékes*, azt a találó köteles az államnak felajánlani.

Államnak felajánlott dolog

2. Ha a talált dolgot az államnak felajánlják, az állam választásán múlik, hogy szerez-e a dologon tulajdonjogot. Az állam elfogadó nyilatkozattal szerez tulajdonjogot.

Ha az állam a dologra nem tart igényt, az a találó tulajdonába megy át. A találó a visszautasító nyilatkozattal szerzi meg a dolog tulajdonjogát. Ha az állam szerez tulajdonjogot, a találódijra tarthat igényt. A miniszteri indoklás rámutat, hogy a törvény - a 130. §-tól eltérő szóhasználat - a találódij mértéke tekintetében nem „mértányos”, hanem a dolog értékéhez mért „megfelelő” díjat említ. Az eltérés oka az, hogy a 130. § esetében másnak a tulajdonáról van szó, a 132. § esetében azonban a gazdátlan dolog megtalálásához hasonló esetről, amikor a találó, aki az állam számára lényegében új tulajdonjogot szerez, inkább tarthat igényt díjazásra. A díjnak tehát magasabbnak kell lennie az általános találódijnál, nem tartjuk eltúlozottnak, ha azt az érték egyharmadában állapítják meg.

A gyér bírói gyakorlatból említést érdemel az az ügy, amelynek felperese olyan értékek eltűnésére vonatkozóan tett büntetőfeljelentést, amelyeket kereseti előadása szerint - nem ismeretlen személyek, hanem néhai férjével együtt ő rejtett el. Az a helyszínrajz azonban, amelyet a felperes a nyomozó hatóság rendelkezésére bocsátott, nem biztosította az elrejtett értékek fellelését, a felperes által megjelölt adatoktól függetlenül, hónapokkal a nyomozás megszüntetése után, a felperesen kívül álló személyek találták meg az értéktárgyakat. A bíróság megállapította, hogy a felperes nem talált olyan értékes dolgot, amelyet ismeretlen személyek rejtettek el, sőt ilyen dolog megtalálásában közvetlenül és eredményesen nem is működött közre. Így tévedett a másodfokú bíróság, amikor azt állapította meg, hogy a felperes volt az a személy, „aki az állam részére új tulajdonjogot szerzett” (P. törv. I. 20764/1967. - BH 1968/7. sz. 5737. - PJD IV. 34. sz.).

Régészeti lelet találása

3. Ha a *talált tárgy régészeti lelet* (régemű kifejezéssel: *muzeális vagy műemléki értékű emlék*), annak tulajdonjoga az államot illeti meg. Ez a dolog- feltalálásától függetlenül - az állam tulajdonában áll, elrejtése, eltulajdonítása tehát az állam tulajdonjogát sérti.

A *régészeti lelet* fogalmát a törvény (1997. évi CXLI. tv.) rendkívül széles kört átfogva határozza meg. Régészeti leletek a száz évnél régebbi tárgyak vagy „jelenség szintű elemek az emberi lét bármely, elmúlt korokból fennmaradt nyomai” és azok, amelyek segíthetnek rekonstruálni az emberiség történetét és kapcsolatát környezetével. A dolog régészeti lelet akkor is, ha eredeti helyéről, összefüggéseiből már elmozdították.

A régészeti lelettől eltérő jogi minősítésűek a *kulturális javak* a „természet keletkezésének, fejlődésének, az emberiség, a magyar nemzet és Magyarország népei történetének minden kiemelkedő és jellemző tárgyi, képi, iratos és egyéb bizonyítéka”. A művészeti alkotások ugyancsak a kulturális javak fogalmi körébe tartoznak. Ezek forgalmára, használatára, külföldre való kivitelére a törvény sokféle korlátozást állapít meg. A fogalmazásból az következik, hogy a száz évnél régebbi kulturális javak többnyire régészeti leletnek minősülnek.

A „föld felszínén, a földben, a vizek medrében vagy máshol rejlő, illetőleg onnan előkerülő” régészeti lelet állami tulajdon. Aki régészeti leletet talál: át kell adnia (be kell jelentenie) az illetékes jegyzőnek.

A törvény nem rendelkezik arról, hogy az előkerült régészeti leletnek mi a sorsa, ha a tulajdonosa ismert. Álláspontunk szerint a régészeti leleten az állam csak akkor szerez tulajdonjogot, ha a feltalált dolog gazdátlan, tehát a dolgot elrejtő személyek ismeretlenek, vagy a dolog tulajdonjoga egyébként feledésbe ment.

A feldolgozás és az egyesítés

Ptk. 133. § (1) Aki idegen dolog feldolgozásával vagy átalakításával a maga számára jóhiszeműen új dolgot állít elő, a dolog tulajdonosának választása szerint köteles a dolog értékét megtéríteni, vagy munkája értékének megtérítése ellenében az új dolog tulajdonjogát átengedni.

(2) Ha a munka értéke a feldolgozott vagy átalakított dolog értékét lényegesen meghaladja, a dolog tulajdonosát választási jog nem illeti, csupán a dolog értékének megtérítését követelheti.

(3) Ha a feldolgozó vagy átalakító rosszhiszemű volt, a választás joga minden esetben az anyag tulajdonosát illeti; ha az anyag tulajdonosa az új dolog tulajdonjogát választja, csak gazdagodását köteles megtéríteni.

A feldolgozás fogalma

1. A tulajdonjog tárgya meghatározott dolog. Ha a tulajdonjog tárgya úgy alakul át, hogy *új dolog* keletkezik, a polgári jognak választ kell adnia arra a kérdésre: a tulajdonjog tárgyának változásával megváltozik-e a tulajdonjog alanya is.

A feldolgozás (átalakítás) lényege az, hogy valakinek a munkája nyomán a *régi dolog* helyett *új, külön nemű (más fajtájú) dolog* keletkezik. Ha a régi dolog *mellett* keletkezik új dolog (pl. a gyümölcsfa termést hoz), nem feldolgozásról, hanem termék, termény és szaporulat elsajátításáról van szó. Feldolgozásról (átalakításról) továbbá csak akkor beszélhetünk, ha a régi dologtól *eltérő nemű (fajú)* más dolog keletkezik (pl. valaki más deszkájából készít padot, a gabonát liszté őrli), ha az átalakítás a dolog nemét nem változtatja meg (pl. a gabonát csak kicsépelik, a deszkát meggyalulják), nem lehet feldolgozásról szó. Feldolgozásnak (átalakításnak) tekintjük - a Ptk. előtti joggyakorlatra is figyelemmel - az írást, nyomtatást, rajzot, vésést, amely a dolog (a papír, vászon, fa) lényegét megváltoztatja (képet, rajzot stb. hoz létre).

Végül a feldolgozás lényegéhez tartozik, hogy a dolog emberi munka eredményeként jön létre, mégpedig értékkel bíró emberi munka eredményeként. A feldolgozás során tulajdonképpen *két érték egyesül*: a dolog értéke és a feldolgozó munka értéke. E két tényezőtől jön létre az új dolog, az új érték.

A feldolgozásra vonatkozó szabályok (Ptk. 133. §) alkalmazásának még további törvényi feltételei is vannak: a feldolgozás csak akkor tulajdonszerzési mód, ha valaki más dologát alakítja át. Ha a tulajdonos a saját dologát dolgozza fel, a tulajdoni viszonyokban nem történik változás. A feldolgozás tulajdonszerzést csak akkor eredményezhet, ha az átdolgozó a tulajdonos tudta és beleegyezése, megbízása nélkül alakít át valamely dologot azzal a szándékkal, hogy azt a maga számára készíti. Ha pl. a feldolgozó tevékenysége vállalkozáson vagy megbízási szerződésen alapul, tulajdonjogot a dolgon nem szerezhetsz, ha pedig más számára végzi el a munkát anélkül, hogy erre köteles lenne, elsősorban a megbízás nélküli ügyvitel szabályait kell alkalmazni. A feldolgozás szabályának alkalmazására csak akkor kerülhet sor, ha a feldolgozott dolog előző állapotába való visszaállítása az átlagos technikai felfogáshoz képest lehetetlen, vagy ha az aránytalan és nyilvánvaló gazdasági hátránnyal járna (pl. idegen anyagból, alkatrészekből új gépet alkottak: a gépet újból szét lehet szerelni, de az gazdasági hátrányt jelent). A feldolgozásnál létrejött új dolog tulajdonjoga a továbbiakban aszerint alakul, hogy

- a feldolgozó (átalakító) jóhiszemű vagy rosszhiszemű volt-e,
- a munka értéke meghaladja-e lényegesen a régi dolog értékét.

Jó- vagy rosszhiszemű feldolgozás

2. A miniszteri indoklás szerint az idegen dolog feldolgozása esetén két személy érdeke ütközik: a feldolgozóé és az anyag tulajdonosáé. Kettőjük közül a törvény elsősorban a tulajdonost védi, mert a feldolgozás objektíve - még a feldolgozó jóhiszeműsége esetén is - mindig a tulajdonosi jogkör megzavarását eredményezi. Ezért csak a tulajdonos választhat aközött, hogy a feldolgozással előállított dologot a másik fél kártalanítása ellenében tulajdonba veszi-e, vagy átengedett dologáért megtérítést követel. Ez a választási jog kizárólag akkor nem érvényesül, ha a feldolgozó munkája lényegesen nagyobb értékű, mint a feldolgozott dolog értéke volt; alig szorul magyarázatra, hogy az érdekek összemérésénél a lényeges értékkülönbséget már figyelembe kell venni (min. ind. I. a 133. §-hoz, 9. pont).

Ehhez képest a *rosszhiszemű feldolgozás esetén* a választás minden esetben a korábbi tulajdonost illeti meg, aki kérheti, hogy

- a feldolgozó az új dolog tulajdonjogát neki engedje át; ilyenkor csak a gazdagodást kell a feldolgozónak megtéríteni és nem a befektetett érték megtérítését (a jóhiszemű feldolgozó erre tarthat igényt); vagy

- a feldolgozott anyag értékét a feldolgozó térítse meg neki, ilyenkor a feldolgozott dolog a feldolgozó tulajdonába kerül.

Roszhiszeműség esetén tehát nincs jelentősége, hogy a feldolgozó milyen értékű munkát végzett.

A feldolgozó akkor rosszhiszemű, ha a feldolgozás megkezdésekor tudta, vagy tudnia kellett volna, hogy az anyag nem az övé. Rosszhiszemű a feldolgozó akkor is, ha erről utóbb értesült, amikor a dolog eredeti állapotát még aránytalan kár nélkül helyre lehetett volna állítani.

A dolognál értékesebb munka

3. Rámutattunk már arra, hogy a feldolgozás során két érték - a dolog és a munka értéke - egyesül. Nem közömbös a tulajdonjog szempontjából sem, hogy ez a munka milyen értéket képvisel. Ha a munka értéke a feldolgozott vagy átalakított dolog értékét lényegesen meghaladja, a dolog tulajdonosát választási jog nem illeti, csupán a dolog értékének megtérítését követelheti. A korábbi tulajdonos tehát az új dolog tulajdonjogának magának történő átengedését a feldolgozótól nem kérheti. (Megismételjük: ez a szabály csak a jóhiszemű feldolgozás esetén alkalmazható.)

A munka értékének kiszámítására nem lehet minden esetre eligazító szabályt adni. A legnehezebb ennek megállapítása, ha speciális képzettséget igénylő munkáról van szó (pl. valaki agyagból szobrot készít). A munka értékének megállapításánál mindenképpen előbb a *valóságosan elvégzett* munka értékéből kell kiindulni, s nem a régi és a feldolgozott dolog értékének különbsége alapján kell azt megállapítani. Erre csak akkor kerülhet sor, ha az elvégzett valóságos munka nem, vagy igen nehezen bizonyítható. A munka értékelésénél azonban nem lehet lényegesen eltérni attól az értéktől, mint amelyet az átlagos szakképzettséggel és technikai felszereltséggel rendelkező szakembernek a dolog feldolgozására fordított munkája alapján állapítanak meg. (Így ha valaki más anyagából asztalt készít, abból kell kiindulni, hogy a feldolgozó mennyi munkát fektetett az asztal elkészítésébe. Nem lehet azonban figyelembe venni azt a munkát, ami lényegesen eltér egy asztalos kisiparostól elvárt munkaráfordítástól. Más a helyzet, ha valaki pl. egyéni faragású asztalt készít.)

Ptk. 134. § (1) Ha több személy dolgai úgy egyesülnek vagy vegyülnek, hogy azokat csak aránytalan károsodás vagy aránytalan költsékezés árán vagy egyáltalán nem lehet szétválasztani, közös tulajdon keletkezik. Ha a tulajdonosok bármelyike a közös tulajdont nem kívánja, az, akinek dolga az egyesülés előtt nagyobb értékű volt, választhat, hogy a dolgot a többi tulajdonos kártalanítása ellenében tulajdonába veszi vagy kártalanítás ellenében azoknak átengedi.

(2) A választási jog nem illeti meg azt, aki az egyesülést vagy vegyülést rosszhiszeműen maga idézte elő. Ilyen esetben a rosszhiszemű volt tulajdonos csak a gazdagodás megtérítését követelheti.

Az egyesítés fogalma

1. Az egyesítésen (vegyítésen) azt az esetet értjük, ha több személy tulajdonában álló ingó dolgok egyesülnek. (A feldolgozástól eltérően itt a dolgok egyesülnek s nem a munka és a dolog.) Az egyesítés (vegyítés) során általában új, önálló dolog jön létre, amelynek nem kell feltétlenül a korábbi dolgoktól fajta szerint különböznie (pl. két gépből egy nagyobb teljesítményű gépet szerelnek össze). Az egyesítés szabályait csak akkor lehet alkalmazni, ha a dolgok úgy egyesülnek, hogy azokat *fizikailag lehetetlen vagy gazdaságtalan* lenne szétválasztani (az összeszerelt gépet elvileg szét lehet bontani, de így megsemmisül a létrehozott nagyobb érték).

Az egyesítés jogi hatása

2. Az egyesítéssel - főszabályként - *közös tulajdon* keletkezik, a korábbi tulajdonosoknak tehát az új dolgon - korábbi dolguk értékének megfelelő hányadában - tulajdoni illetőségük van.

Nem túlságosan gyakori, de előfordulhat, hogy a korábbi dolgok valamelyikén harmadik személyt illető jog állott fenn. Ilyen esetre megoldást adhat a magánjogi törvény javaslatában kialakított szabály: „Ha az egyesítéssel vagy összevegyítéssel keletkezett dolog közös tulajdonná lesz, harmadik személynek az egyesített vagy összevegyített külön dolgokat terhelő jogai a külön dolgok helyébe lépő tulajdoni hányadokra mennek át. - Ha az egyik dolgot jog terheli, és az egyesítéssel vagy összevegyítéssel keletkezett dolog a másik dolog tulajdonosáé lesz, a dolgot terhelő jog megszűnik. Ellenben a dolgot terhelő jog, mint teher, az egyesítéssel vagy összevegyítéssel keletkezett dologra száll át, ha ez a terhelt dolog tulajdonosáé lesz. A tulajdonos és harmadik személy, aki az előbb mondottak szerint jogát elveszti, az alaptalan gazdagodás visszatérítésének szabályai szerint pénzbeli megtérítést követelhet attól, akinek javára a jogváltozás beállott.”

A közös tulajdon elhárítása

3. A főszabály szerint az egyesítéssel közös tulajdon keletkezik. Ha azonban a tulajdonosok bármelyike a közös tulajdont nem kívánja, az, akinek a dolga az egyesülés előtt nagyobb értékű volt, választhat, hogy a dolgot a többi tulajdonos kártalanítása ellenében tulajdonába veszi, vagy kártalanítás ellenében azoknak átengedi.

E szabály szerint tehát a nagyobb értékű dolog tulajdonosa választhat, hogy az új dolog egyedüli tulajdonosa lesz-e, vagy saját tulajdoni hányadát is átengedi-e tulajdonostársának (társainak). Azt, akinek így valamely dolog kikerül tulajdonából, a korábbi dolog értékéhez igazodó *teljes* kártalanításban kell részesíteni. A kártalanításnál figyelemmel kell lenni annak a munkának értékére is, amellyel az egyesítés során az új dolog értéke növekedett (pl. összeszerelési munka).

E szabály alkalmazása azonban méltánytalan helyzetet is eredményezhet. Ha például valakinek jelentéktelen értékű dolgához egy értékes dolog vegyül - az értékesebb rész tulajdonosának választása folytán-, akarata ellenére kellene magához váltania a jelentős értéket, s így a korábbinál jóval értékesebb dolog tulajdonosává válna. A nagyobb értékű dolog tulajdonosa választási jogával a jóhiszemű másik tulajdonostársat ilyenkor méltánytalanul hátrányos helyzetbe hozhatja. Ezért, ha ilyen választásra kerül sor, figyelemmel kell lenni a közös tulajdon megszüntetésének arra az általános szabályára is, hogy a tulajdonjog megszerzésére az érintett tulajdonostárs *beleegyezése nélkül* nem kerülhet sor. [A 148. § (2) bek. lényegét tekintve ugyanis itt is közös tulajdon megszüntetéséről van szó, hiszen az egyesüléssel már közös tulajdon keletkezett. Ilyenkor a megoldást a 135. § (2) bek. adja.]

Nem illeti meg a választási jog azt, aki az egyesülést vagy vegyülést rosszhiszeműen maga idézte elő. A választási jog a törvény szerint csak a nagyobb értékű dolog tulajdonosát illeti meg, rosszhiszemű egyesítés esetén ettől esik el az egyébként jogosult fél. A rosszhiszemű egyesítő tehát nem kívánhatja, hogy tulajdonostársa tulajdoni hányadáról mondjon le az ő javára; ha viszont tulajdonostársának átengedi az egész dolog tulajdonjogát, csak a gazdagodás megtérítését követelheti. Kérdés viszont, hogy a jóhiszemű tulajdonostárs követelheti-e rosszhiszemű társától, hogy adja tulajdonába az egész dolgot. Erre véleményünk szerint - az általános szabályok: a 147-148. § szerint - lehetősége van.

Ptk. 135. § (1)

(2) Ha az átalakított, feldolgozott, egyesült vagy összevegyült dolog tulajdonjogára egyik fél sem tart igényt, azt értékesíteni kell, és a vételárat a jogosultak között megfelelő arányban fel kell osztani.

(3) Ilyen esetben azt a felet, aki csak gazdagodása mértékéig igényelhet megtérítést, a vételárból legfeljebb a teljes kártalanításra jogosultak kielégítése után fennmaradó összeg illeti meg.

Jegyzet: A Ptk. 135. § (1) bekezdését az 1991. évi XIV. törvény 15. § (3) bekezdésének a) pontja hatályon kívül helyezte. Hatálytalan: 1991. VI. 9-étől.

A dolog értékesítése

Ha a feldolgozott vagy egyesített dolog tulajdonát egyik fél sem akarja, a dolgot értékesíteni kell, és a vételárat kell a jogosultak között felosztani. A felosztás arányát az határozza meg, hogy a választási jog alapján történő tulajdonszerzés esetén ki, milyen összegű értékhez jutott volna. (A vételárból természetesen nem ezt az összeget, hanem az ennek megfelelő arányú részt kapják a jogosultak.)

Ha a feldolgozó (átalakító) rosszhiszemű volt, vagy ha valaki az egyesülést (vegyülést) rosszhiszeműen maga idézte elő, csak a másik fél gazdagodásának megtérítésére tarthat igényt. Ilyen esetben, ha a dolgot értékesítik, a vételárból előbb a teljes kártalanításra jogosultakat kell kielégíteni, s csak az ezen felül visszamaradó összegre tarthat igényt a rosszhiszemű fél.

Ptk. 136. § (1) Ha valaki idegen anyaggal saját földjére vagy a használatában álló földre épít, beépítéssel megszerzi az anyag tulajdonjogát, de az anyag értékét köteles megtéríteni.

(2)

Jegyzet: A Ptk. 136. §-ának (2) bekezdését az 1991. évi XIV. törvény 15. § (3) bekezdésének a) pontja hatályon kívül helyezte. Hatálytalan: 1991. VI. 9-étől.

Beépítés

Beépítésről akkor van szó, ha valaki *idegen anyaggal* a tulajdonában vagy használatában álló földre épített. A beépítés az egyesítésnek sajátos, ingatlan és ingó dolog egyesülésére vonatkozó esete, amelyet a törvény is sajátosan szabályoz: eltér attól az általános szabálytól, hogy ilyen esetekben *közös tulajdon* keletkezik.

A törvény a beépítés szabályozásánál abból indul ki, hogy ingatlan esetében nem kívánatos közös tulajdon keletkezése. Ezért a törvény miniszteri indokolása is így szól: „A beépítőt aránytalanul sújtaná az esetleges olyan szabályozás, amely szerint pl. a néhány szál idegen gerendát felhasználó építkező az egész épület tulajdonjogát elveszítené, és az épület a felhasznált anyag tulajdonosáé lenne. Ilyen szabályozás mellett egyébként is alig megoldható bonyodalmakhoz vezetne, ha a beépített anyagok eredetileg különböző személyek tulajdonát képeznék. Ugyanígy nem volna kielégítő megoldás az sem, ha a javaslat a beépített anyagok tulajdonosai, valamint a beépítő között közös tulajdon létesülését írta volna elő: a közös tulajdon eseteinek szaporítása annál kevésbé kívánatos, mert az bizonyos fokig mindig bonyolult jogi helyzetek forrása. Különösen hátrányos lehetne a közös tulajdon alkalmazása éppen a szóban forgó esetben, amikor a beépítő olyanokkal kerülne tulajdonközösségbe, akiknek vagyontárgyait korábban jogtalanul elsajátította” (min. ind. I. a 137. §-hoz, 9. pont). Itt most ne térjünk ki arra, hogy helyénvaló-e ez az indokolás, csupán arra kívánunk rámutatni, hogy a törvény 1977. évi módosítása a ráépítés szabályozásánál (l. 137. §) eltért az említett követelménytől, a beépítésre vonatkozó szabályokat azonban nem érintette.

A beépítés esetén nem kell vizsgálni azt, hogy a beépítő jó- vagy rosszhiszemű volt-e, jogos vagy jogtalan eszközökkel jutott-e a más tulajdonában álló anyag birtokába; s közömbös az is, hogy a munka értéke vagy a beépített anyagok értéke hogyan aránylik a föld értékéhez.

A beépítő a beépítéssel megszerzi az építkezésre felhasznált anyagok tulajdonát. Ha nem a saját tulajdonában álló földre épít, hanem a föld csupán használatában van, az anyag tulajdonjogát csak akkor szerzi meg, ha a 97. § (2) bekezdése szerint az épület tulajdonjoga őt megilleti (a föld használatában áll, a földtulajdonossal írásban így állapotott meg stb.).

A beépítő a tulajdonába került anyagok értékét köteles a volt tulajdonosnak megtéríteni.

A beépítésre vonatkozó szabályokat csak akkor lehet alkalmazni, ha az anyag annyira szoros kapcsolódással épült a földhöz (vagy a már meglevő ingatlanhoz), hogy elválasztása nem lehetséges (az épület, épületrész vagy építmény megsemmisülésével, súlyos megrongálódásával járna). Nem beépítés, ha az anyagok nem tartós és nem szoros kapcsolódással épültek be (pl. betonkockáknak járda céljára történő földrehelyezése, egy-két szál deszka felszögelése a kerítésre). Nemcsak épület, hanem építmények építése is beépítés lehet.

Ptk. 137. § (1) Ha valaki anélkül, hogy erre jogosult lenne, idegen földre épít, az épület tulajdonjogát a földtulajdonos szerzi meg, köteles azonban gazdagodását a ráépítőnek megfizetni. A bíróság a földtulajdonos kérelmére a ráépítőt kötelezheti a földnek, illetőleg - ha a föld megosztható - a föld megfelelő részének a megvásárlására.

(2) A ráépítő szerzi meg a földnek, illetőleg a föld megfelelő részének tulajdonjogát, ha az épület értéke a földnek, illetőleg a föld megfelelő részének értékét lényegesen meghaladja. A bíróság a földtulajdonos kérelmére azt is megállapíthatja, hogy a ráépítő csak az épület tulajdonjogát szerezte meg; ebben az esetben a ráépítőt a földön használati jog illeti meg.

(3) Ha valaki a más tulajdonában levő épületet bővíti, ahhoz hozzáépít vagy azt átépíti, vagy ha az idegen földön már épület áll, a ráépítéssel - a felek eltérő megállapodása hiányában - közös tulajdon keletkezik. A ráépítő tulajdoni hányadát az egész ingatlan értékéből a ráépített részre eső érték aránya alapján kell megállapítani.

(4) A ráépítő tulajdonszerzésére vonatkozó szabályokat [(2)-(3) bekezdés] nem lehet alkalmazni, ha a ráépítő rosszhiszemű volt, vagy ha a földtulajdonos a ráépítés ellen olyan időben tiltakozott, amikor a ráépítőnek az eredeti állapot helyreállítása még nem okozott volna aránytalan károsodást.

A ráépítés fogalma

1. *Ráépítésről* akkor van szó, ha valaki *saját* anyagával épít *más tulajdonában* álló földre. Ez az eset fordítottja a *beépítésnek*, amikor valaki idegen anyaggal saját földjére épít. Meg kell különböztetnünk a ráépítést a túlépítéstől is, tehát attól az esettől, amikor valaki saját anyagával úgy épít, hogy részben a saját, részben a más tulajdonában álló földre épít. Ráépítésnél az építő teljes egészében idegen telken építkezik. Végül ráépítésről van szó akkor is, *ha az idegen földön már épület áll*, és a ráépítő azt *bővíti, átépíti*, vagy *ahhoz hozzáépít*, illetőleg a már meglévő épülettől *különálló épületet* épít.

A más tulajdonában álló földön történő építkezés *nem minden esetben minősíthető ráépítésnek*. Nem ráépítés, ha a 97. § (2) bekezdése szerint a földtulajdonos és az építkező között *osztott tulajdon* keletkezik. A föld tulajdonjogát nem érintve az építkezőt illeti meg az épület tulajdonjoga, ha a törvény vagy a földtulajdonossal írásban kötött megállapodás így rendelkezik. Ez utóbbi esetben *nem szükséges*, hogy a földtulajdonos és az építkező az építkezést *megelőzően* állapodjanak meg az épület és a föld tulajdonjogának megosztásáról. (Megjegyezzük, hogy a Ptk. 1977. évi módosításával szélesebb lett azoknak az eseteknek a köre, amikor az épület tulajdonjoga elválik a föld tulajdonjától.)

Ehhez képest a ráépítésre vonatkozó rendelkezések alkalmazására csak a fenti eseten kívül kerülhet sor. Így, ha a földtulajdonos és az építkező között a tulajdonjog kérdésében nem volt megállapodás, vagy a megállapodás nem volt jogszerű (pl. az írásba foglalást elmulasztották), a ráépítés szabályait kell alkalmazni.

Korábban a Ptk. a ráépítés szabályozása során, abból indult ki, hogy az aedificium solo cedit elve a ráépítés esetében is érvényesüljön, továbbá hogy ráépítéssel se keletkezzék az ingatlanon közös tulajdon.

Ezeknek a követelményeknek megfelelően a korábbi szabályok szerint ráépítéssel nem közös tulajdon keletkezett, hanem a körülményektől függően *vagy* a földtulajdonosnak, *vagy* a ráépítőnek juttatta a törvény az *egész* ingatlan tulajdonjogát. Ebből a gyakorlatban számos probléma keletkezett.

Rosshiszemű ráépítés

2. A törvény a ráépítés szabályozásánál is abból indul ki, hogy a ráépítő jó- vagy rosszhiszemű volt-e, s ettől függően határozza meg az építés jogkövetkezményeit.

Rosshiszemű a ráépítő, ha tudja, vagy a körülményekből tudnia kell azt, hogy az építkezésre nem jogosult (a földtulajdonos az építkezésbe nem egyezett bele, vagy a tulajdonos nincs is olyan helyzetben, hogy az építkezés ellen tiltakozzék).

A rosszhiszemű ráépítővel azonos a helyzete annak is, akinek az építkezése ellen a földtulajdonos olyan időben tiltakozott, amikor a ráépítőnek az eredeti állapot helyreállítása még nem okozott volna aránytalan károsodást. A tiltakozás tehát megszünteti a ráépítő jóhiszeműségét.

Ezekben az esetekben a ráépítés folytán létrejött *épület (épületrész) tulajdonjogát a földtulajdonos* (az ingatlan tulajdonosa) *szerzi meg*, függetlenül attól, hogy milyen értékű építkezés történt. A tulajdonos nem köteles a ráépítő teljes kártalanítására, de a *gazdagodását* meg kell fizetnie a ráépítőnek.

A földtulajdonost azonban még ez a megoldás is méltánytalan helyzetbe hozhatja. A törvény ezért lehetőséget ad arra, hogy a földtulajdonos kérelmére a bíróság kötelezze a ráépítőt a föld megvásárlására. A felek közötti megállapodás hiányában a bíróság az adásvételi szerződést létrehozhatja és tartalmát - így a vételárat a föld forgalmi értéke alapján - megállapíthatja [Ptk. 206. § (1) bek.]. Ilyenkor mind az épület, mind a föld tulajdonjoga egységesen a ráépítőt illeti meg.

Ha a ráépítő megosztható telekre épít és az államigazgatási szerv a megosztáshoz hozzájárul, az ingatlan gazdasági rendeltetésének figyelembevételével, valamint az eset és a felek összes körülményének méltányos mérlegelésével kell megállapítani a földnek azt a megfelelő részét, amelynek megvásárlására az építkezőt - a földtulajdonos kérelmére - kötelezni lehet (l. még a 138. §-hoz fűzött magyarázatot is).

Nincs akadálya végül annak sem, hogy a bíróság a földtulajdonos kérelmére azt állapítsa meg, hogy a ráépítő csak az épület tulajdonjogát szerezte meg. Ebben az esetben a ráépítőt a földön *használati jog* illeti meg (l. a köv. 3. pontnál).

Jóhiszemű ráépítés

3. *Jóhiszemű* a ráépítő, ha nem tudja, vagy a körülményekből nem kell tudnia azt, hogy az építkezésre nem jogosult (pl. a földtulajdonos az építkezésbe beleegyezett, vagy olyan magatartást tanúsított, amelyből a ráépítő arra következtethet, hogy az építkezést nem ellenzi). [Természetesen, ha az építő és a földtulajdonos közötti megállapodás kiterjedt arra is, hogy az épület tulajdonjoga az építkezőt illeti meg, és ezt írásba is foglalták, nem ráépítésről, hanem a 97. § (2) bek. szerint a tulajdonjog megosztásáról van szó.]

A jóhiszemű személlyel azonosan kell megítélni azt a ráépítőt is, akinek az építkezése ellen a földtulajdonos tiltakozott ugyan, de csak akkor, amikor az eredeti állapot helyreállítása a ráépítőnek aránytalan károsodást okozott volna.

A ráépítő jóhiszeműségét a Ptk. 137. § (1)-(3) bekezdésében foglalt esetekben vizsgálni kell, tehát mind a szoros értelemben vett ráépítés, mind a hozzáépítés (bővítés) esetében.

A bírói gyakorlat hangsúlyozza, hogy a ráépítőt nem teszi rosszhiszeművé önmagában annak a tudata, hogy az ingatlan más személy tulajdonában áll. Rosszhiszeműsége arra vonatkozhat, hogy vajon tudja, vagy tudnia kell: az építkezésre nem jogosult.

„Jogerős ítéletének indokolásában a bíróság helytelenül állapította meg, hogy a III. és IV. r. alperesek azért voltak rosszhiszemű ráépítők, mert tudták, hogy az ingatlan nem a tulajdonuk és az építkezésre addig nem jogosultak, amíg a felperesekkel nem kötnek adásvételi szerződést. A ráépítés alapvető feltétele az, hogy az építkezés más tulajdonában lévő épületen történjen. Önmagában annak tudata, hogy az ingatlan más személy tulajdonában áll, a ráépítőt nem teszi rosszhiszeművé. A ráépítő rosszhiszeműsége akkor állapítható meg, ha tudja, vagy a körülményekből tudnia kell, hogy az építkezésre nem jogosult. A III. és IV. r. alperesek érvénytelen, illetve létre sem jött adásvételi szerződés alapján tekintették magukat jogosultnak az építési munkák elvégzésére. Ezen felvezést meg erősítette az, hogy az ingatlant birtokba vették és az I-II. r. alpereseken kívül a felperesek is ígéretet tettek arra, hogy a későbbiekben érvényes adásvételi szerződést kötnek. A III-IV. r. alperesek az ingatlan vételárát kiegyenlítették és jelentős összegű OTP-tartozást is megfizettek. Ezekből a körülményekből arra kell következtetni, hogy a III. és IV. r. alperesek az ingatlan leendő tulajdonosainak tekintették magukat, olyan személyeknek, akiknek birtoklása végleges. Ezek a körülmények pedig azt támasztják alá, hogy a III. és IV. r. alperesek jóhiszemű ráépítők voltak. A rosszhiszemű ráépítővel azonosan kell megítélni azt a ráépítőt is, akinek az építkezése ellen a földtulajdonos olyan időben tiltakozott, amikor a ráépítőnek az eredeti állapot helyreállítása még nem okozott volna aránytalan károsodást. E vonatkozásban a felperesek nem bizonyították, hogy a több év alatt elvégzett építkezési munkák ellen tiltakoztak volna, és ez azért sem életszerű, mert a felperesek is jelentős építési munkákat végeztek az I. és II. r. alperesek tulajdonában álló ingatlanon. Helytálló az elsőfokú bíróság ítéletének azon megállapítása, hogy a III. r. és a IV. r. alperesek ráépítés jogcímén megszerezték a felperesek tulajdonában álló ingatlan 66/200 tulajdoni illetőségét” (LB Pfv. VI. 21027/2000., BH2002. 232.).

A tulajdonjog sorsa - a Ptk. 137. § (1) és (2) bekezdés szerinti - jóhiszemű ráépítés esetén aszerint alakul, hogy az épület értéke meghaladja-e a föld értékét. Ennek megfelelően, ha

- a ráépített épület értékét a föld értéke *nem éri el*, vagy azt *nem lényegesen* haladja meg, az épület tulajdonjogát a - Ptk. 137. § (1) bekezdése szerinti - földtulajdonos szerzi meg;

- az épület értéke a föld értékét *lényegesen meghaladja*, a föld értéke megtérítésének kötelezettségével a ráépítő szerzi meg a föld tulajdonjogát.

Az épület és a föld értékének arányát - álláspontunk szerint - a *ráépítés befejezésének időpontjában irányadó* forgalmi érték figyelembevételével kell összevetni. Ebben a kérdésben ugyan nincs kialakult bírósági gyakorlat, s kétségtelen, hogy ellenkező álláspont is indokolható, mégis erre a következtetésre kell jutnunk, hiszen a ráépítéssel *ex lege* szerzi meg vagy a földtulajdonos, vagy a ráépítő a tulajdonjogot. Akár a föld értékének, akár az épület értékének külső körülmények hatására történő későbbi megváltoztatása (pl. az építőipari árak emelkedése) a már bekövetkezett tulajdonszerzést nem befolyásolhatja. Más a helyzet akkor, ha a föld vagy az épület értékét a kártalanítás, vagy a gazdagodás megtérítése végett kell megállapítani, ilyenkor már a megállapításkori értéket kell figyelembe venni.

Az értékkülönbségnek *lényegesnek* kell lenni, álláspontunk szerint az épület értékének legalább 20-30%-kal meg kell haladnia a föld értékét.

A jóhiszemű ráépítő földtulajdonjogot szerezhet akkor is, ha megosztható telekre épít, és az *épület értéke ennek a földrésznek az értékét haladja meg lényegesen*. Ilyenkor tehát az épület értékét nem az egész föld értékével kell összevetni. Erre azonban csak akkor kerülhet sor, ha az államigazgatási szerv a föld megosztásához hozzájárul.

A törvény a jóhiszemű ráépítés esetén a földtulajdonos kérelmére annak bírósági megállapítását is lehetővé teszi, hogy a ráépítő csak az épület tulajdonjogát szerzi meg. A miniszteri indoklás rámutat arra, hogy ez a rendelkezés abból indul ki, hogy a földtulajdonos és a ráépítő jogviszonyának rendezésénél a föld és az épület elváló tulajdonjoga sok esetben a legmegnyugtatóbb megoldást nyújthatja (pl. amikor a ráépítő a föld forgalmi értékének megtérítésére nem képes, vagy amikor a földtulajdonosnak ehhez nem fűződik érdeke). A föld és az épület elváló tulajdonjoga maga után vonja a földön használati jog megállapítását. Erre az esetre kellett kimondani, hogy a ráépítő a föld használati jogáért köteles ellenértéket fizetni a földtulajdonosnak. A használati jog keletkezésénél is irányadó az a szabály, hogy ha a föld megosztható, a használati jog csak az épülethez tartozó földrésztartérra áll fenn (min. ind. II. a 138. §-hoz, 12. pont).

Jóhiszemű ráépítés esetén, ha az épület értéke lényegesen meghaladja a föld, illetve megfelelő részének értékét, akkor lehet megállapítani, hogy a ráépítő csak az épület tulajdonát szerezte meg, ha ezt a földtulajdonos kéri, vagy ebben a felek írásban megállapodnak, illetőleg a ráépítő ilyen tartalmú kérelmének a teljesítéséhez a földtulajdonos a perben hozzájárult.” (PK 7. sz. állásfoglalás I-II. pont PEH 84. o.)

Ráépítés meglevő épülethez

4. A Ptk. 1977. évi módosítása lényegi változást hozott a meglevő épülethez való építkezés eseteiben. Épülethez való építés esetében nincs jelentősége annak, hogy a ráépített rész értéke a meglevő ingatlan értékét meghaladja-e. (Ennek csak akkor lenne jelentősége, ha két személy között kellene választani, hogy melyikük legyen az *egész* tulajdonosa; közös tulajdon esetében ez a kérdés nem merül fel.) A miniszteri indoklás szerint: „A közös tulajdon keletkezésének nem akadálya az sem, hogy a ráépítőt kisebb értékű tulajdoni hányad illeti meg az egészből” (min. ind. II. a 137-138. §-hoz, 12. pont). Adott esetben tehát igen kis tulajdoni hányaddal is keletkezhetsz közös tulajdon (a ráépítő 1/10-1/20 hányadot szerez a beépített rész értékének megfelelően). Ha az valamelyik tulajdonos érdekeit sérti, kérelmére a bíróság a hányad megállapításával egy időben azt - megfelelő ellenérték fejében - tulajdonába adhatja [148. § (2) bek.], tehát a közös tulajdon - amely a ráépítéssel *ex lege* létrejött - megszüntetheti. Erre csak indokolt esetben, elsősorban kis mértékű tulajdoni hányad esetén kerülhet sor, az épületben lakó tulajdonostárs érdekeinek figyelembevételével.

„III. A Ptk. 137. §-ának (3) bekezdésében említett építkezés (bővítés, hozzáépítés, átépítés, beépített ingatlanon újabb épület létesítése) - az egyéb törvényes feltételek megléte esetén és a felek megállapodásának hiányában - az épület (épületrész) rendeltetésétől függetlenül keletkeztet közös tulajdon.

Nem lehet közös tulajdon keletkeztető építkezésnek tekinteni az épület szerkezetét nem érintő karbantartási, korszerűsítési, felújítási és más építési munkát.

IV. A közös tulajdoni hányad módosulását eredményezheti, ha az egyik tulajdonostárs ráépít a közös tulajdonban levő földre, illetve a közös tulajdonban levő épületet bővíti, átépíti, ahhoz hozzáépít.

V. Ha a ráépítés (hozzáépítés) folytán közös tulajdon keletkezik, az egyes tulajdoni hányadok mértékének a megállapításánál azt kell vizsgálni, hogy a ráépítéskor milyen összeget tett ki az egész ingatlan és a ráépített (hozzáépített) rész értéke.

A ráépítés által történt tulajdonszerzés vagy földhasználati megszerzés folytán fizetendő térítés összegét, továbbá, ha a bíróság a ráépítőt a föld megváltására kötelezi, az ellenértéket az elszámolás (ítélathozatal) időpontjában irányadó forgalmi érték alapján kell meghatározni” (PK 7. sz. állásfoglalás III-V. pont, PEH 84. és köv. o.).

Az áf. indokolásából:

„Ha az építkezést közös háztartásban élő hozzátartozók (élettársak) egyikének a telkén végzik, akkor a felek jogviszonya a Ptk. 578/G. §-a alapján rendezhető. A házastársak közötti jogviszony rendezésére pedig elsősorban a Csjt. szabályait kell alkalmazni. Lehetséges azonban, hogy a tulajdonostársak nem házastársak, nem élettársak s nem is közös háztartásban élő egyéb hozzátartozók.

Közös tulajdon esetében az ingatlan minden egyes részének egy időben tulajdonosa minden egyes tulajdonostárs. Ezért a közös tulajdonban lévő ingatlanra történő ráépítés annyiban sajátos, hogy az építkező egy időben mind a saját, mind pedig a tulajdonostársi ingatlanára is épít. A ráépítés tehát az ingatlan minden része tekintetében valamennyi tulajdonostárs tulajdoni hányadát egy időben gyarapítja.

A Ptk. 137. §-ának a szabályai az idegen földre történő építésről, a más tulajdonában levő épület bővítéséről, átépítéséről, az ahhoz való hozzáépítésről rendelkeznek. Közös tulajdonnál a tulajdonjog több személyt illet, mindegyik tulajdonostársat tulajdoni hányada arányában. Az építkező tulajdonostárs tulajdoni részét meghaladó tulajdoni hányadok a számára idegen tulajdonnak tekintendők, más tulajdonában vannak. Ezért az építkező tulajdonostárs a Ptk. 137. §-ának a (3) bekezdése alapján, a tulajdonostársai tulajdoni hányadára eső rész tekintetében tulajdont szerezhet az egész ingatlanból a ráépített részre eső érték arányában. Az építkezés ténye tehát a tulajdonostársakat megillető tulajdoni arányokat ennek megfelelően módosítja, az építkező tulajdonostárs az ezen alapuló igényét - megállapodás hiányában - per útján érvényesítheti.

E téren sem hagyható azonban figyelmen kívül a Ptk. 137. §-ának (4) bekezdésében foglalt - előbb már említett - rendelkezés. Közös tulajdon esetében a tulajdonostárs által történő ráépítésnél fokozottan lép előtérbe a jóhiszeműség vizsgálata. Ez következik a Ptk. 144. §-ának a) pontjában foglalt abból a rendelkezésből is, amely szerint a rendes gazdálkodás körét meghaladó kiadásokhoz a tulajdonostársak egyhangú határozata szükséges. E rendelkezés figyelmen kívül hagyása esetén az építkező tulajdonostárs jóhiszeműségét nem lehet megállapítani.

Amennyiben a közös tulajdonban levő ingatlanon végzett építkezés folytán a tulajdoni arányok módosulása a fentiek szerint nem állapítható meg, az építkező tulajdonostárs a közös tulajdon megszűnésekor a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint érvényesítheti az esetleges igényét a tulajdonostársaival szemben.

A Ptk. 137. §-ának (3) bekezdése alapján a tulajdonszerzés a ráépítéssel következik be. Az említett rendelkezés szerint ugyanis a ráépítés esetén a ráépítéssel keletkezik közös tulajdon, a ráépítő tulajdoni hányadát pedig az egész ingatlan értékéből a ráépített részre eső érték aránya alapján kell megállapítani.

Ebből következően tehát a tulajdoni hányadok meghatározásánál is ráépítéskori értékeket kell figyelembe venni.

A Ptk. 138. §-ának (1) bekezdése szerint: „ha a ráépítő szerzi meg a földnek, illetőleg a föld megfelelő részének tulajdonjogát, köteles annak forgalmi értékét a földtulajdonosnak megtéríteni. A törvény tehát a földön ráépítés útján történő tulajdonszerzés esetére kifejezetten a forgalmi érték megtérítését írja elő. Ez valójában azt is jelenti, hogy az említett esetekben a bírósági határozat meghozatala idején kialakult forgalmi értéket kell figyelembe venni. Az elszámolásnak (megtérítésnek) tehát a határozathozatal idején irányadó forgalmi érték alapján kell történnie” - fejeződik be az állásfoglalás indokolása.

A PK 7. sz. állásfoglalás utóbb idézett része megerősítette azt az 1981-ben kifejtett álláspontomat (A Polgári Törvénykönyv magyarázata, 1981. 600-609. o.), amely szerint: „a ráépítőt megillető tulajdoni hányadot az *egész ingatlan* (a föld és a meglévő épületegyüttes) értékéből a ráépített részre eső érték aránya alapján kell megállapítani. Az értékarányok megállapításánál álláspontunk szerint a ráépítés befejezésekor irányadó értékekből kell kiindulni.” Ugyanakkor a megszerzés folytán fizetendő térítés, valamint ellenérték megállapításának időpontjával kapcsolatban az iránymutatás szerint az elszámolás (ítélathozatal) időpontjában irányadó forgalmi értéket kell mérvadónak tekinteni az ellenérték meghatározása szempontjából.

A Legfelsőbb Bíróság több eseti döntésben is arra hívja fel a figyelmet, hogy a ráépítés ex lege tulajdonszerzést eredményez, így akár a föld értékének, akár az épület értékének külső körülmények hatására történő későbbi megváltozása a már bekövetkezett tulajdonszerzést nem befolyásolhatja, s ehhez képest a bíróság nem indulhat ki az arányok megállapításakor a jelenlegi forgalmi értékből (P. törv. I. 20712/1986.).

A ráépítést kizáró körülmények

5. „I. A ráépítés jogkövetkezményeit nem lehet alkalmazni, ha a felek a ráépítéssel kapcsolatban a tulajdon rendezése kérdésében eltérően állapodnak meg.” (PK 7. sz. állásfoglalás I. pont.) Az indokolás szerint: „A tulajdonosnak rendelkezési joga Ptk. 112. § (1) bek. van a tulajdon tárgya felett. Ezért a Ptk.-nak a ráépítéssel kapcsolatos szabályait csak akkor lehet alkalmazni, ha a felek a ráépítés jogkövetkezményeinek a kérdésében nem állapodtak meg. Az erre vonatkozó megállapodás nincs meghatározott alakhoz kötve.

Erre tekintettel a ráépítés jogkövetkezményeinek az alkalmazása előtt minden esetben körültekintően vizsgálni kell a felek esetleges - akár ráutaló magatartásukban megnyilvánuló - megállapodását.

Természetesen figyelemmel kell lenni a Ptk. 137. §-ának (4) bekezdésében foglalt rendelkezésre is, amely szerint a ráépítő tulajdonszerzésére vonatkozó szabályokat [(2)-(3) bek.] nem lehet alkalmazni, ha a ráépítő rosszhiszemű volt, vagy ha a földtulajdonos a ráépítés ellen olyan időben tiltakozott, amikor a ráépítőnek az eredeti állapot helyreállítása még nem okozott volna aránytalan károsodást.” (PEH 85. o.)

A ráépítésnek ezek a szabályai csak akkor irányadóak, ha a *felek eltérően nem állapodtak meg*. Megállapodásban kizárhatják a közös tulajdon keletkezését, illetőleg - írásban - a föld és az átépített épület tulajdonjogának megosztásában [97. § (2) bek.] is megállapodhatnak. Véleményünk szerint eltérő megállapodásnak kell tekinteni azt az esetet is, ha a lakás bérlője építkezik a tulajdonos ingatlanán. Ilyenkor a felek közötti viszonyt a lakásbérleti szerződés tartalma határozza meg, a bérlő lakásbővítő, felújító tevékenységére ezek a szabályok és nem a ráépítés szabályai irányadók. Eltérő a helyzet akkor is, ha közös háztartásban élő hozzátartozókról van szó.

„Az építkezők között a jogviszony tartalmát tekintve a Ptk. 578. §-ának (2) bekezdése szerinti jogközösség állott fenn. Ennek keretében a ráépítők a tulajdoni igényt kizáró eltérő megállapodás hiányában a Ptk. 578. §-ának (1) bekezdése szerint a közreműködésük arányában szereztek a ráépített részre eső érték tekintetében tulajdonjogot. Ha a közreműködés aránya, mint a jelen esetben, ma már nem állapítható meg, azt a felperesek, valamint az alperes és házastársa viszonylatában egyenlőnek kell tekinteni.” (P. törv. I. 20712/1986.) Ez azonban csak arra a kapcsolatra vonatkozik, ha egy közös háztartásban élnek, s az építéshez való hozzájárulás értéke emiatt nem állapítható meg.

A ráépítésnek most tárgyalt esetében - meglevő épülethez történő építésnél - sem kizárt az, hogy a *ráépítő önálló tulajdonjogot* szerezzen. Ha ugyanis olyan telekre épít, amelyen ugyan már épület áll, azonban az ingatlan megosztható és a megosztáshoz az államigazgatási szerv hozzájárul, a ráépítő csak a föld megfelelő részének tulajdonjogát szerzi meg [137. § (1) bek.].

Az építés fogalma

6. A Ptk. épületről rendelkezik. Az épületekre vonatkozó rendelkezések azonban - a 686. § rendelkezése szerint - megfelelően irányadók az egyéb építményekre is.

A bírói gyakorlat azonban - a túlépítéssel kapcsolatban - rámutat arra, hogy csak a *tartós fennmaradásra szánt* építményeket lehet figyelembe venni: „Az iratokból megállapítható, hogy a perbeli kerítés csupán az oszlopként alkalmazott és betonba ágyazott idomvasakból (szögvasakból) és ezekre az »oszlopokra« kifeszített dróthálóból készült. Ezeket az oszlopokat azonban semmiféle épített anyag (kő, beton stb.) nem köti egymással össze. Ebből pedig az következik, hogy a jelen esetben nem szilárd alapon nyugvó kerítésről van szó, hanem egymástól függetlenül a földbe süllyesztett egyszerű tartóvasakról, amelyeknek az áthelyezése túlzott költséggel nem járhat. A kerítés tehát nem olyan szilárd alapokon nyugvó építmény, amely »épületnek« volna tekinthető.” (P. törv. I. 21230/1976. - BH 1977/11. sz. - PJD VII. 43. sz.)

Az elbirtoklás és a ráépítés kapcsolata

7. A gyakorlatban többször felmerült az az eset, hogy valaki a használatában levő idegen földre az elbirtoklási idő elteltét megelőzően építkezik. Az építkezés befejezése után az elbirtoklás törvényes feltételei bekövetkeznek. Vajon elbirtoklás vagy ráépítés címén szerezte-e meg a föld tulajdonjogát? (Feltéve, hogy a ráépítéssel való szerzés törvényi feltételei is megvalósultak.)

Több bíróság azt a gyakorlatot folytatja, hogy a ráépítéssel való tulajdonjogszerzés megállapítását mellőzi, és elbirtoklás címén mondja ki megszerzettnek a föld tulajdonjogát. Így a Nyíregyházi Járásbíróság a P. 22 251/1977., P. 21819/1977. számú ügyében a 10 éves elbirtoklást megelőzően történt az üres teleknek a lakóházzal való beépítése. Mindkét esetben a járásbíróság elbirtoklás címén való tulajdonszerzést állapított meg.

Az ezzel ellentétes nézetet vallók szerint ez méltánytalanságot eredményezhet. Ezért, ha az elbirtokláshoz szükséges 10 éven belül az ingatlanra ráépítés történt, de a perindításkor az elbirtoklási idő már eltelt, *nem ráépítés, hanem elbirtoklás címén van helye a tulajdonjog megállapításának*.

Véleményünk szerint ez az álláspont a ráépítőre *méltányosabb*. Ellenkező álláspont elfogadása esetén ugyanis a földtulajdonosnak a ráépítővel szemben megtérítési igénye lenne [138. § (1) bek.], az elbirtoklás esetén viszont ilyen igény nincs. Nem vitás ugyanakkor, hogy ha a 137. § (2) bekezdésében írt feltételek megvalósulnak, az építkezés befejezésekor a birtokos ráépítéssel ex lege megszerzi a föld tulajdonjogát, így saját tulajdonjogát elbirtoklással már nem szerezheti meg.

Ráépítés családjogi kapcsolatban

8. A ráépítés egyik leggyakoribb esete, hogy a házastársak a szülők ingatlanán - azok beleegyezésével - építkeznek. Ha a házasság felbontását követően a tulajdoni viszonyok rendezésére, a házastársi vagyontöbbség megszüntetésére kerül sor: a ráépítéssel kapcsolatos igények tárgyában keletkezett jogvita elbírálásánál részben a polgári jogi, részben pedig a családjogi szabályokat kell alkalmazni.

Ezekben az ügyekben a bíróságnak kétirányú vitában kell döntenie, és két, egymással ugyan összefüggő, de önálló jogviszonyt kell rendeznie. Az egyik jogviszony a házaspár házastársi vagyontöbbsége, illetőleg a közös vagyoni igények elszámolása; a másik jogviszony pedig a házaspárnak az eredeti ingatlantulajdonosokkal szembeni, ráépítéssel kapcsolatos igénye. A házastársi életközösség ideje alatt akár együttesen, akár külön-külön megszerzett vagyontöbbség közös tulajdon, kivéve azt, ami valamelyik házastárs különvagyonához tartozik. A házaspár egymás közötti jogviszonyában, a fentiekkel kapcsolatos igények elbírálására a Csjt. rendelkezései az irányadók.

A Polgári Törvénykönyv rendelkezései az irányadók viszont az ingatlan tulajdonosával kapcsolatos jogviszonyra, akinek hozzájárulásával építkeztek az ingatlanon. Közöttük a ráépítéssel - eltérő megállapodás hiányában - a Ptk. 137. §-ának (3) bekezdése szerint közös tulajdon keletkezik. Ennek az arányát a szakértői vélemény alapján kell megállapítani, a ráépítés időpontjára vetítetten az egész ingatlan értékéből a ráépített részre eső érték arányában.

„Az alperes a tulajdonjog megállapítása mellett egyben a közös tulajdon megszüntetését is kérte oly módon, hogy a bíróság a ráépítéssel szerzett tulajdoni hányadát adja II-III. r. felperesek (az ingatlan tulajdonosainak) tulajdonába. Erre a jogviszonyra a Ptk. 148. §-a az irányadó.

Az I. r. felperes és az alperes az építkezésük során önálló lakást alakítottak ki, és abba kiskorú gyermekükkel együtt beköltöztek. A házasság megromlásakor az alperes ugyan a lakást elhagyta, házastársa, az I. r. felperes azonban a közös gyermekükkel együtt a lakásban maradt. Ehhez képest a ráépítő I. r. felperes és alperes nem üritették ki a ráépítéssel keletkezett tulajdoni részüket, hanem az változatlanul lakott maradt. Az eredeti tulajdonosok (most már résztulajdonosok) számára közömbös az, hogy a ráépítést közösen végző házastársak közül utóbb melyik használja - egymás közti megállapodás alapján - az ingatlanrészt, illetőleg hogy a házastársak egymás között hogyan rendezték a lakásnak a használatát. A II-III. r. felperések szempontjából csak annak van jelentősége, hogy a ráépítő I. r. felperes és alperes nem adták át részükre üresen, beköltözhetően a perbeli lakrészt, hanem abban az I. r. felperes és a gyermek változatlanul bent laknak. Ezért a közös tulajdon megszüntetése során a II. és III. r. felperések nem kötelezhetők a ráépítők illetőségének beköltözhető értékben való térítésére, hanem az alperest a tulajdoni hányadának értéke az emeleti szint lakott állapotának megfelelően illeti meg.” (P. törv. II. 21181/1992. - BH 1993/6. sz. 359.)

Ptk. 138. § (1) Ha a ráépítő szerzi meg a földnek, illetőleg a föld megfelelő részének tulajdonjogát, köteles annak forgalmi értékét a földtulajdonosnak megtéríteni; ha pedig a ráépítő földhasználati jogot szerzett, a föld használatáért köteles ellenértéket fizetni. Ha a ráépítő nem szerzi meg az egész föld tulajdonjogát, a ráépítéssel okozott értékcsökkenésért is köteles a földtulajdonosnak kártalanítást fizetni.

(2)

(3) A ráépítésre egyébként a túlépítés szabályait kell megfelelően alkalmazni.

Ptk. I. 79. § A túlépítésre, a beépítésre, valamint a ráépítésre vonatkozó rendelkezéseket csak akkor lehet alkalmazni, ha az építkezés a Ptk. hatálybalépése után történt.

Jegyzet: A Ptk. 138. § (2) bekezdését a 29/1992. (V. 19.) AB határozat megsemmisítette. Hatálytalan: 1992. V. 19-étől.

A ráépítő térítési kötelezettsége

1. A Ptk. 137. § (2) bekezdése szerint a ráépítő - a törvényben írt feltételek fennállása esetén - megszerzi a földnek, illetőleg a föld megfelelő részének tulajdonjogát. Ha a ráépítő az egész föld tulajdonjogát megszerzi, köteles a földtulajdonosnak a föld forgalmi értékét megtéríteni. Ennek megfizetése - ha a bíróság állapítja meg a tulajdonjog megszerzését - a ráépítőt a bíróság kötelezi. Ilyen esetben a földtulajdonosnak további igénye nincs. Ha viszont a ráépítő a földnek csupán egy részére szerez tulajdonjogot, a föld megfelelő részének forgalmi értékén felül jelentkezhet a földtulajdonos oldalán a ráépítés következtében értékcsökkenés is. Ez a ráépítés következménye, ezért - a túlépítésre is vonatkozó szabály szerint - a ráépítő köteles kártalanítást fizetni (I. min. ind. II. 137-138. §-hoz, 12. pont).

A bíróság a földtulajdonos kérelmére megállapíthatja, hogy a ráépítő csak az épület tulajdonjogát szerezte meg, és a ráépítőt (az egész földön vagy - ha a föld megosztható - a föld megfelelő részén) földhasználati jog illeti meg. Általános szabály szerint a föld ellenérték fejében adható használatba. Ha a földhasználati jogot bírósági határozat alapján szerzik meg, az ellenértéket a bíróságnak kell megállapítania, az ítélelhozatalkor irányadó forgalmi értékre figyelemmel. Ez az ellenérték a jog megszerzéséért járó meghatározott összegű ellenszolgáltatás, s nem rendszeres időközönként fizetendő használati díj. Ha csak a föld egy részét adja a bíróság használatba, szóba kerülhet a megosztással esetleg együtt járó értékcsökkenés megtérítésére kötelezés is.

Ha a ráépítéssel közös tulajdon keletkezett [137. § (3) bek.], nincs lehetőség a 138. § (1) bekezdésében foglalt rendelkezés alkalmazására. Ilyenkor ugyanis a ráépítőnek nincs megtérítési kötelezettsége, bár a föld tekintetében is megfelelő hányadú tulajdonjogot szerzett, tulajdoni hányadát azonban az egész ingatlan értékéhez viszonyítva állapították meg. A tulajdonos érdekei tehát nem csorbultak, ugyanis az építkezés előtti ingatlanértéknek változatlanul tükröződnie kell a létrejött új érték őt illető megfelelő hányadában.

Konkrét ügyben - ennek az álláspontnak megfelelően - a Legfelsőbb Bíróság arra mutatott rá, hogy az épület és a földterület elváló tulajdonjogát a Ptk. 97. §-a rendezi, amelynek megállapítására kizárólag a felek erre irányuló írásbeli megállapodása esetén van lehetőség. Ha a felek között van ugyan írásba foglalt megállapodás, ez azonban nem az új épületrész és a korábbi meglévő földterület, valamint a régi épület egymástól elváló tulajdonára vonatkozik, hanem éppen arra, hogy a felek között a Ptk. 137. § (3) bekezdése szerint jön létre az egész új érték tekintetében közös tulajdon, ez azt jelenti, hogy a ráépítő tulajdoni hányadát az egész ingatlan értékéből a ráépített részre eső érték aránya alapján kell megállapítani.

A Ptk. 137. § (3) bekezdése alapján megállapított közös tulajdon létrejötté mellett tehát nincs lehetőség a 138. § (1) bekezdése alkalmazásának. Ilyenkor ugyanis a ráépítőnek nincs megtérítési kötelezettsége annak ellenére, hogy a föld tekintetében is megfelelő hányadú tulajdonjogot szerzett. Ennek az indoka az, hogy a tulajdoni hányadát az egész ingatlan értékéhez viszonyítva állapítja meg a bíróság, így pedig a korábbi tulajdonos érdekei nem csorbulnak, mert az építkezés előtti ingatlan értékének változatlanul tükröződnie kell a létrehozott új érték őt illető megfelelő hányadában (LB Pfv. I/A. 22496/1999., BH 2003/2. sz. 192.).

A túlépítés szabályainak alkalmazása

2. A törvény a ráépítés nem szabályozott kérdéseiben a túlépítésre vonatkozó szabályok megfelelő alkalmazását rendeli.

Ennek megfelelően különösen a következő szabályok alkalmazására kerülhet sor:

a) Ha a bíróságnak abban a kérdésben kell döntenie, hogy a ráépítőt az egész föld vagy csak a föld egy részének megvásárlására (értékének megtérítésére) kötelezi-e, eligazítást ad a 109. § (2) bekezdése. Nem lehet tehát a ráépítő tulajdonszerzését a föld egy részére megállapítani - még ha az megosztható is-, ha a föld fennmaradó része így használhatatlan, vagy különösen, ha a földdel kapcsolatos jog vagy foglalkozás gyakorlása így lehetetlenné vagy számottevően költségesebbé válik.

b) Ráépítés esetében is alkalmazni kell a Ptk. 110. § (1) bekezdésének c) pontjában és (2) bekezdésében foglalt szabályt. Rosszhiszemű ráépítés [137. § (4) bek.] esetében tehát a földtulajdonos követelheti, hogy a ráépítő az épületet bontsa le, ha ez az okszerű gazdálkodás követelményeivel nem ellenkezik. A lebontás és az eredeti állapot helyreállításának költségei a ráépítőt terhelik, megilleti azonban a beépített anyag elvitelének joga.

A ráépítés körében erre vonatkozó döntéssel a bírói gyakorlatban is találkozhattunk. A Legfelsőbb Bíróság elutasította az épület lebontásának elrendelésére irányuló kérelmet abban az ügyben, amelyben a felperes (jogelődje) ráépítéssel szerzett tulajdonjogot az alperesek által épített lakóházon. A perben a Legfelsőbb Bíróság rámutatott, hogy „a Ptk. 111. §-ának (2) bekezdése az épület lebontását még rosszhiszemű túlépítés esetén is csak akkor engedi meg, ha ez az okszerű gazdálkodás követelményeivel nem ellenkezik. A ma még szűkös lakásviszonyaink miatt lakás céljára alkalmas és tényleg lakott épületek lebontása harmadik személy tulajdonjogára és abból folyó rendelkezési jogára utalással még akkor sem rendelkezhető el, ha az építkező rosszhiszemű volt az idegen telek elfoglalásakor.

Az alperesek jogelődje ideiglenes jelleggel ugyan, de nemcsak jóhiszeműen, hanem jogszerűen is építkezett, mert arra az ingatlan akkori tulajdonosától és bérlőjétől engedélyt kapott. Az épület nem ideig-óráig tartó tákolmány, hanem téli-nyári tartózkodásra egyaránt alkalmas, időálló ház. De az épület lebontása az okszerű gazdálkodás követelményeivel is élesen szemben állana” (P. törv. 21654/1960. - BH 1960/12. sz. 2782. - PJD I. 40. sz.).

c) Ráépítéskor is alkalmazásra kerülhet a 111. § (1) bekezdésében foglalt szabály. A miniszteri indokolás is rámutat: „Ez utóbbi keretében található a bíróság olyan megoldást a ráépítés következményeinek rendezésénél, amely tulajdonszerzési korlátozásokat és egyéb hatósági előírásokat tartalmazó jogszabályoknak és mindenekelőtt a felek méltányos érdekeinek megfelelő” (min. ind. II. a 137-138. §-hoz, 12. pont).

Ennek megfelelően a *bíróság a ráépítés jogkövetkezményeit a földtulajdonos választásától eltérően is megállapíthatja* (feltéve természetesen, hogy a törvény szerint választási lehetősége van); nem alkalmazhat azonban olyan megoldást, amely ellen mindkét fél tiltakozik.

Hatálybalépés

3. Ha a ráépítés (építkezés) 1960. május 1. napja - a Ptk. hatálybalépése - előtt történt, a Ptké. I. 79. §-a értelmében a Ptk. 137-138. §-ának rendelkezései nem alkalmazhatók. Ez nem azt jelenti, hogy általában kizárt a ráépítés megállapítása. Ha a Ptk.-nak a ráépítésre vonatkozó szabályai nem alkalmazhatóak, adott esetben a jogvitát a Ptk. hatálybalépése előtti jogszabályok alapján is el lehet dönteni. A polgári jog a Ptk.-ba foglalt szabályok előtt is ismerte a ráépítést. A gyakorlat szerint abban az esetben, ha valaki idegen ingatlanra épített a tulajdonos hozzájárulásával, az építkező tulajdonjogot szerzett az ingatlanon - feltéve, hogy a beépítés értéke meghaladja az ingatlanak a beépítés előtti értékét.

XII. fejezet

A KÖZÖS TULAJDON

**Ptk. 139. § (1) A tulajdonjog ugyanazon a dologon meghatározott hányadok szerint több személyt is megillettehet.
(2) Kétség esetén a tulajdonostársak tulajdoni hányada egyenlő.**

A közös tulajdon általában

1. *Közös tulajdon:* a tulajdonjog ugyanazon a dologon meghatározott hányadok szerint több személyt illet meg. A közös tulajdon esetében a tulajdonjog oszlik meg eszmei hányadrészek szerint, tehát nem a dolog van megosztva a tulajdonostársak között, hanem a dologra vonatkozó tulajdonjog. Ebből következik, hogy a közös tulajdon eszmei hányadok szerint meghatározott *jogközösség*. A tulajdonostársak joga minőségileg egynemű, csak mennyiségileg különböző. Korábbi jogunk magyarázata szerint: a több tulajdonosnak együttvéve annyi joga van, mintha a tulajdonos csak egy személy volna.

Mivel a jognak - eszmei - megosztásáról van szó, a tulajdonostársat a maga eszmei hányadához képest a tulajdonjog minden jogosítványa megilleti, tulajdonjogát az őt megillető hányad erejéig valamennyi tulajdonostárs az egész dologra nézve gyakorolhatja. A hányad nagysága határozza meg általában a jogok és kötelezettségek mértékét.

A megosztottság tehát mindig a jogra, a tulajdonjogra vonatkozik, ezért eszmei. Ettől eltérő eset az, ha a tulajdonjog tárgyát, az osztható dologt többben természetben, fizikailag megosztják egymás között (pl. egy hordó bort a két tulajdonostárs két egyenlő részre oszt). Ebben az esetben már nem közös tulajdonról van szó, hanem a kiadott rész mindegyiknek külön-külön tulajdona. Más lesz a helyzet viszont akkor, ha a dologt a tulajdonostársak nem osztják meg egymás között, hanem csak a közös dolog használatát rendezik (pl. a közös ingatlan egyes részeit külön-külön használják). Ilyen esetben valódi tulajdonközösségről van szó, mert a használat megosztása önmagában a tulajdonjog közösségét az egész dologra nézve nem érinti.

A tulajdoni hányad

2. A tulajdonjog *meghatározott* hányadok szerint illeti meg a tulajdonostársakat [Ptk. 139. § (1) bek.]. A hányadok meghatározása nélküli közös tulajdont a Ptk. nem ismeri. Korábbi jogunkban is csak kivételesen fordult elő, hogy jogszabály lehetőséget nyújtott a hányadok nélküli közös tulajdon bejegyzésére (pl. osztálylevél hiányában az örökösöket határozatlan arányban jegyezték be a hagyatéki ingatlanra). Az ingatlan-nyilvántartás szerint a tulajdonjogot vagy az egész ingatlanra vagy annak *eszmei hányadára* lehet csak bejegyezni. Ha a tulajdonszerzés nem az egész ingatlanra vonatkozik, a bejegyzésben fel kell tüntetni a megszerzett eszmei hányadot; ha a tulajdonszerzés a jogelőd tulajdoni illetőségének csak egy részére vonatkozik, a bejegyzésben a megszerzett részen kívül fel kell tüntetni az egész ingatlanhoz viszonyított hányadot is.

A közös tulajdon keletkezésének oka legtöbbször a szerződés. Bizonyos esetekben közvetlenül a jogszabály rendelkezése teremti meg a közös tulajdont, pl. ha különböző személyek dolgai egyesülnek, vegyülnek.

A tulajdoni hányadok egyenlőségének védelme

3. A tulajdoni hányadok nagysága határozza meg általában a jogok és kötelezettségek mértékét. Ezért lényeges, hogy a hányadok minden esetben meghatározottak legyenek. Ezt a meghatározottságot biztosítja a tulajdoni hányadok egyenlőségének védelme mint kisegítő szabály. Eszerint: „kétség esetén a tulajdonostársak tulajdoni hányada egyenlő” [Ptk. 139. § (2) bek.]. Ebből következik, hogy ha más arány nincs megállapítva, vagy a tulajdoni hányadok aránya nem egyértelmű, azt kell vélelmezni, hogy minden tulajdonostársat egyenlő arányban illeti meg a tulajdonjog.

A vélelemmel szemben bármelyik tulajdonostársnak joga van hányadrésze megállapítását per útján követelni. Korábbi jogunkban: ún. „aránymegállapítási per”, amelybe az összes érdekeltet be kellett vonni, tehát minden tulajdonostársat, az elhalt tulajdonostárs örököseit, s az egyes hányadrészekben külön jelzáloggal bíró hitelezőket. Ezt a gyakorlatot ma is követendőnek tartjuk. Annak megállapítása ugyanis, hogy az egyik tulajdonostársat milyen arányban illeti meg a tulajdonjog, lényegesen érinti a többiek jogait.

A „közös udvar”

4. A „közös udvar” a jobbágytelkekhez kapcsolódó közös használat céljára szolgáló telekrész volt. Közös udvar még ma is létezik, bár a Ptk. ezt a tulajdoni formát nem említi. A bírói gyakorlat szerint a közös udvar esetében *nem szolgalmi jogról, hanem a közös tulajdonnak olyan sajátos formájáról van szó, amelynél a külön tulajdoni lapon levő kert művelési ágú közös tulajdonban levő földterület több különálló, kizárólagos tulajdonban levő épülethez vagy több különálló, közös tulajdonban levő, de eltérő tulajdoni arányú épülethez tartozik*. A közös udvar nélkül az épületek rendeltetésszerűen nem használhatók, de az udvar - bár külön tulajdoni lapon szerepel - önállóan nem forgalomképes. Ilyen esetekben a Ptk.-nak a közös tulajdonra vonatkozó szabályait kell a sajátosságok figyelembevételével alkalmazni (Ptk. 139-148. §).

Ptk. 140. § (1) A tulajdonostársak mindegyike jogosult a dolog birtoklására és használatára; e jogot azonban az egyik tulajdonostárs sem gyakorolhatja a többiek jogainak és a dologhoz fűződő törvényes érdekeinek sérelmére.

(2) A birtoklás, a használat, a hasznosítás, valamint a rendes gazdálkodás körét meg nem haladó kiadások kérdésében a tulajdonostársak - ha a törvény másként nem rendelkezik - szótöbbséggel határoznak; minden tulajdonostársnak tulajdoni hányada arányában van szavazati joga.

A tulajdonostársak jogviszonyai

1. A tulajdonostársak jogviszonyai a közös tulajdon fennállása alatt elvileg két csoportba oszthatók. Megkülönböztetjük a tulajdonostársak viszonyát egymáshoz (*belső jogviszonyok*), és beszélhetünk a tulajdonostársak viszonyáról harmadik személyekkel szemben (*külső jogviszonyok*).

A közös tulajdon sajátossága, hogy tulajdonjogát az öt megillető hányad erejéig valamennyi tulajdonostárs az *egész dologra nézve* gyakorolhatja. A közös tulajdonnak ez a tartalma azt feltételezi, hogy a jogközösségben a tulajdonostársak részéről *egyértékű és együtt döntő joggyakorlás* valósul meg.

Az egyenértékű és együtt döntő joggyakorlás a következőket jelenti:

- a jogközösség mindegyik tagját - minőségét illetően - *egyenmű jog* illeti meg, s az csak mennyiségében különbözhet;
- a közösség tagja csak társaival *teljes akarategységben* és az egész dologra kiható módon cselekedhet, érdekeit egymáséihoz igazítva és összehangolva. Ha ez az egyezés az érdekek és akaratok között nem jön létre: a dologgal való rendelkezésre, annak birtoklására és használatára nincs lehetőség.

Az egyértékű joggyakorlás elvét elsősorban azok a szabályok fejezik ki, amelyek szerint mindegyik tulajdonostárs az egész dolog felett gyakorolja tulajdonjogát, mindegyik jogosult a dolog birtoklására és használatára. Az egyértékű és együtt döntő joggyakorlás azonban csak elvi kiindulás lehet, hiszen ha ez a követelmény a gyakorlatban következetesen megvalósulna, a közös tulajdon nem lenne képes funkcionálni. Ezért ez az elv eltérően valósul meg a különböző tulajdoni jogosítványok esetében:

a) A jogviszony lényegét érintő, statikus jellegű *rendelkezési jog* tekintetében az egyértékű és együtt döntő joggyakorlás elve szinte maradéktalanul megvalósul. A tulajdonostársak *egyhangú határozata* szükséges az egész dolog feletti tulajdonjog átruházásához, az egész dolog használatához vagy használatba adásához, biztosítékul lekötéséhez vagy más módon való megterheléséhez. Azok az esetek, amelyekben a törvény a tulajdonostársak egyhangú határozatát kívánja meg, nagyrészt már a jellegüknél fogva olyanok, hogy a jognyilatkozat ítélettel való pótlásának sem lehet helye. Két esetet azonban a törvény sajátosan szabályoz: a *közös tulajdon* megszüntetését (ha a tulajdonostársak megegyezni nem tudnak, a bíróság dönthet), továbbá a saját hányaddal való rendelkezést (az elővásárlási, előbérleti, illetőleg előhasznárbérleti jog gyakorlását).

b) A dolog *birtoklásának és használatának joga* - elvileg - a tulajdonostársakat az egész dologra nézve megilleti, gyakorlatilag azonban a jog zavartalan gyakorlásához elengedhetetlen a birtoklás és a használat kérdésében való *megegyezés*. A megegyezés szólhat úgy, hogy az egész dolog az egyik tulajdonostárs birtokába (használatába) kerül. Gyakoribb, hogy a tulajdonostársak a használatot és az ezzel együtt járó birtoklást - a tulajdonközösség megszüntetése nélkül - egymás között megosztják. A dolog használatát a tulajdonostársak megoszthatják *térben* (pl. a telek fele részét az egyik, másik felét a másik társ használja), továbbá *időben* (a közös gépkocsi napok vagy hetek szerint felváltva használják). A használatra (birtoklásra) vonatkozó megállapodás tartalmát a tulajdonostársak szabadon alakítják ki. A tulajdonostársak egymással sajátos kötelmi jellegű jogviszonyban állnak, a belső viszonyukra vonatkozó rendelkezések diszpozitívek, ez a tulajdonközösség alapvető típusa. A tulajdonostársak - jogszabályi tilalom hiányában - tehát szabadon állapodhatnak meg a közös tulajdonban álló ingatlan használatának és hasznosításának kérdéseiben.

A birtoklás és a használat kérdésében a megállapodás történhet kifejezetten szerződéssel, de történhet ráutaló tényekkel is [Ptk. 216. § (1) bek.]. A megállapodás tartalmára, formájára és legáltalánosabb jogkövetkezményeire a kötelmi jog általános szabályait kell megfelelően alkalmazni. Polgári jogi szempontból tehát külön formai előírás nincs, de a felek kifejezett megállapodással az egyezség érvényes létrejöttét annak írásba foglalásához köthetik. A megállapodásban feltétlenül érvényesülnie kell annak az elvnek, hogy mindegyik tulajdonostárs csak a többiek sérelme nélkül birtokolhatja, illetőleg használhatja a közös dolgot.

A birtoklás és használat módjának szabályozása *nem jelenti a közös tulajdon megszüntetését*, így a használat megosztása folytán a társtulajdonos a dolog neki jutó részére nem nyer rendelkezési jogot. Ennek megfelelően a közös tulajdonban álló dolog értékesítése esetén az ellenérték a tulajdonostársakat tulajdoni hányaduk arányában illeti. Különös körülmények fennállása esetén azonban ettől az általános szabálytól el lehet térni. Ilyen különös körülmény lehet többek között az is, hogy valamelyik tulajdonostárs a dologban olyan beruházást eszközölt, amely annak értékét emelte. Ilyenkor az értékelkedés a beruházásban részt nem vett tulajdonostárs javára nem szolgálhat. Ugyanilyen értékelendő körülmény lehet az is, hogy szerződésben biztosított olyan használati jogosultsággal rendelkezik a tulajdonostárs, amelyet ellenérték fejében szerzett meg a másik tulajdonostárostól.

A használat módjára létrejött megegyezés *egyoldalúan nem változtatható meg*. Ha azonban a megegyezésnél figyelembe vett körülmények olyan lényegesen megváltoztak, hogy a megegyezéskor helyesnek mutakozó elrendezés utóbb az egyik fél jogos érdekeit sérti, akkor a *közös tulajdon használati módjára vonatkozó megegyezés megváltozását lehet kérni a bíróságtól*. A bírói gyakorlat - többek között - a megállapodás megváltoztatására okot adó körülménynek tekinti, ha az ingatlan kedvezőbb hasznosítását (pl. magasabb lakbér kikötését) lehetővé tevő jogszabály jelenik meg.

Döntés a birtoklás és a használat kérdéseiben

2. A birtoklás és a használat jogának gyakorlása során a tulajdonostársak döntése három módon történhet:

1. *Egyetlen* tulajdonostárs döntése elegendő, ha az állag megóvásához és fenntartásához *feltétlenül szükséges* munkáról van szó. E munkálatok elvégzését bármelyik tulajdonostárs egyedül is elhatározhatja, ehhez nincs szükség tulajdonostársai hozzájárulására; a kiadáshoz a többi tulajdonostárs - tulajdoni hányadának megfelelő arányban - köteles hozzájárulni. A többi tulajdonostárs védelmét célozza viszont az a rendelkezés, amely bírósági utat enged abban a kérdésben, hogy a tervezett munkálat valóban feltétlenül szükséges-e az állag megóvásához és fenntartásához. Az értesítésre nincs szükség, ha halaszthatatlan munkálatokról van szó (pl. az épület életveszélyes) vagy nem remélhető, hogy a tulajdonostárs válasza megfelelő időben megérkezik.

Az értesítés indokolatlan elmaradása önmagában nem vezet a megtérítési igény elvesztésére, de befolyással lehet a megtérítési összeg mértékére; a tulajdonostársak valamelyike bizonyíthatja, hogy az egyébként valóban szükséges munkálatokat - ha arról tudomása lett volna - olcsóbban is el tudta volna végeztetni.

Ha a tulajdonostárs által - a többi társ megkérdezése nélkül - elvégzett munka az állag megóvásához (fenntartásához) nem volt feltétlenül szükséges, a kiadások megtérítését csak a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint lehet követelni.

2. A *tulajdonostársak többségének* határozatára (szótöbbséges határozatra) van szükség általában dinamikus jellegű jogosítványok tekintetében.

Szótöbbséges határozatot kíván meg a törvény: *a)* a birtoklás, *b)* a használat, *c)* a hasznosítás, *d)* a rendes gazdálkodás körét meg nem haladó kiadások körében.

A szótöbbséges határozat meghozatalánál minden tulajdonostársnak tulajdoni hányada arányában van szavazati joga. Ha a szavazással többségi vélemény alakul ki, kötelező tartalmú határozat jön létre, amelynek a kisebbség is köteles magát alávetni. Ha a határozat az okszerű gazdálkodást sérti, vagy a kisebbség jogos érdekeinek lényeges sérelmével jár, a kisebbség a többségi döntést a bíróságnál megtámadhatja.

3. *Egyhangú* határozatra van szükség a rendes gazdálkodás körét meghaladó kiadásokhoz.

Általában a rendes gazdálkodás körét meghaladja a kiadás, ha a beruházás vagy felújítás méretei, illetőleg annak összege a szokásosat meghaladja. Így egyhangú határozat szükséges ahhoz a beruházáshoz, amely a közös tulajdonban lévő vagyontárgy értékét számottevően gyarapítja, annak állagát megváltoztatja. A rendes gazdálkodás körét meghaladó kiadásnak kell tekinteni pl. az épület bővítésével, az épületben új helyiségek kialakításával kapcsolatos kiadásokat. Egyhangúság hiányában egyik tulajdonostárs sem határozhat a kiadásról, s ezeket a munkákat saját költségére sem végeztetheti el. Ennek hiányában a tulajdonostárs megbízás nélküli ügyvivőként jár el.

Ptk. 141. § A dolog hasznai a tulajdonostársakat tulajdoni hányaduk arányában illetik meg; ilyen arányban terhelik őket a dolog fenntartásával járó és a dologgal kapcsolatos egyéb kiadások, a közös tulajdoni viszonyból eredő kötelezettségek, és ugyanilyen arányban viselik a dologban beállott kárt is.

A dolog hasznai

1. A dolog hasznain mindazt az előnyt értjük, amely a dolog használatával jár vagy hasznosításából származik. A haszonnak ez a fogalma magában foglal mindennemű előnyt, vagyoniakat és nem vagyoniakat egyaránt. Természetes azonban, hogy a polgári jog körében elsősorban a vagyoni előnyöknek van jelentőségük.

A dolog hasznai a tulajdonostársakat tulajdoni hányaduk arányában illeti meg [Ptk. 141. § (1) bek. első mondat]. Ez gyakorlatilag annyit jelent, hogy pl. az állatok szaporulatára, a föld vagy a növények termésére, a bérre, a haszonbérre stb. a tulajdonostársak ugyanolyan arányban tarthatnak igényt, amilyen arányban a közös dolog őket megilleti. Ha a haszon oszthatatlan dolog alakjában jelentkezik (pl. az állat szaporulata), az ilyen dolog ismét közös tulajdonba kerül ugyanolyan arányban, mint az a dolog, amelyből származott. Ha viszont a haszon osztható dolog, a tulajdoni arány szerint mindegyik tulajdonostárs a neki járó hányad kiadását követelheti (Tankönyv, 351. o.).

A közös dologgal járó terhek viselése

2. A dologgal kapcsolatos kiadások, a közös tulajdoni viszonyból eredő kötelezettségek a tulajdonostársakat tulajdoni hányaduk arányában terhelik. Tehát pl. a közös dologgal kapcsolatos adót és egyéb közterheket mindegyik tulajdonostárs tulajdoni hányada arányában köteles viselni. Ha a dologban kár keletkezik, és ezért nem a tulajdonostársak valamelyikét terheli a felelősség, a kár is tulajdoni hányadok szerint oszlik meg a tulajdonostársak között. Ennek megfelelően, ha valamelyik tulajdonostárs a teherből vagy a kárból a reá tulajdoni hányada szerint eső résznél többet viselt, a többlet erejéig megtérítési követelése támad azzal vagy azokkal a tulajdonostársakkal szemben, akik a reájuk eső hányadnál kevesebbet viseltek (Tankönyv, 352. o.).

Ptk. 142. § Az állag megóvásához és fenntartásához feltétlenül szükséges munkálatokat bármelyik tulajdonostárs jogosult elvégezni; az ilyen kiadások ráeső részét mindegyik tulajdonostárs viselni köteles. Ilyen kiadások előtt azonban a tulajdonostársakat a lehetőség szerint értesíteni kell.

Az állag megóvásához és fenntartásához szükséges intézkedésekre jogosultság

Az állag megóvásához és fenntartásához feltétlenül szükséges munkálatok elvégzését bármelyik tulajdonostárs egyedül is elhatározhatja, ehhez nincs szükség tulajdonostársai hozzájárulására. Ehhez a kiadáshoz a többi tulajdonostárs - tulajdoni hányadának megfelelő arányban - köteles hozzájárulni. A többi tulajdonostárs védelmét célozza viszont a 142. §-nak az fordulata, amely *értékesítési kötelezettséget ír elő*, és a 143. § (2) bekezdése, amely bírósági utat enged abban a kérdésben, hogy a tervezett munkálat valóban feltétlenül szükséges-e az állag megóvásához és fenntartásához (részletesen l. a 143. §-nál). Az értesítésre nincs szükség, ha halaszthatatlan munkálatokról van szó (pl. az épület életveszélyes), vagy nem remélhető, hogy a tulajdonostárs válasza megfelelő időben megérkezik.

Az értesítés indokolatlan elmaradása önmagában nem vezet a megtérítési igény elvesztésére, de befolyással lehet a megtérítési összeg mértékére; a tulajdonostársak valamelyike bizonyíthatja, hogy az egyébként valóban szükséges munkálatokat - ha arról tudomása lett volna - olcsóbban is el tudta volna végeztetni (min. ind. I. a 139-146. §-hoz, 2. pont).

Ha a tulajdonostárs által - a többi társ megkérdezése nélkül - elvégzett munka az állag megóvásához (fenntartásához) nem volt feltétlenül szükséges, a kiadások megtérítését csak a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint lehet követelni. (L. részletesen: a 144. §-hoz fűzött magyarázatnál.)

Ptk. 143. § (1) Ha a törvény szótöbbséges határozatot kíván meg, és a határozat az okszerű gazdálkodást sérti, vagy a kisebbség jogos érdekeinek lényeges sérelmével jár, a kisebbség a határozatot a bíróságnál megtámadhatja. A megtámadás a határozat végrehajtását nem gátolja, a bíróság azonban indokolt esetben a végrehajtást felfüggesztheti.

(2) Ezt a szabályt kell alkalmazni akkor is, ha a tulajdonostársak között vitás, hogy a tervezett munkálat feltétlenül szükséges-e az állag megóvásához és fenntartásához.

(3) Ha a törvény szótöbbséggel hozott határozatot kíván meg, és ilyen határozat nincs, a birtoklás, a használat vagy a hasznosítás kérdésében bármelyik tulajdonostárs kérelmére a bíróság határoz.

A bírósági döntés szempontjai

1. „Ha a közös tulajdonban álló dolog birtoklása és használata (hasznosítása) kérdésében a tulajdonostársak nem értenek egyet, és a kisebbség a többség határozatát a Ptk. 143. §-ának (1) bekezdése alapján keresettel megalapozottan támadja meg, a bíróság a birtoklás és használat (hasznosítás) módját a tulajdoni hányadoknak, a tulajdonostársak jogainak és a dologhoz fűződő törvényes érdekeinek, valamint az okszerű gazdálkodás követelményeinek megfelelően szabályozhatja.

Ugyanígy jár el a bíróság, ha a tulajdonostársak tulajdoni hányadának egyenlősége miatt vagy más okból szótöbbséggel hozott határozat nincs, és valamelyik tulajdonostárs megfelelő szabályozás végett a bírósághoz fordul.” (PK 8. sz. áf. - PEH 87. és köv. o.)

Az állásfoglalás indokolása rámutat: „A Ptk. rendelkezései mellett nincs akadálya annak, hogy a bíróság egyetértés hiányában a tulajdonostársak közt felmerült birtoklási és használati (hasznosítási) vitát úgy rendezze, hogy a hasznosítás módját végrehajtható határozattal maga állapítja meg.

Ez a rendezés nagy körütekintést kíván. Döntő szempont kétségtelenül a tulajdoni hányad, már azért is, mert a hasznok a tulajdonostársakat tulajdoni hányaduk arányában illetik. De - különösen házigatlanoknál - nagy szerephez jut az okszerű gazdálkodás és az egyéb jogos, a dologhoz fűződő törvényes érdek is.

Ez utóbbi körülmények azt is eredményezhetik, hogy a birtoklás, használat mértéke eltérhet a tulajdoni hányad szerinti aránytól. Ha például a tulajdonostársak által lakott családi házban a helyiségek és a telek birtoklási, használati módjáról van szó, pusztán erre az arányra és ebből kiindulva a helyiségek számára, térfogatára és a telek termértékére alapított elrendezés helytelen eredményre vezet. A személyes körülmények, a bennlakók száma, az ésszerű lakáskialakítás, az egyes helyiségek közös használatának a lehető mellőzése, a kertnek vagy gazdasági célra egyébként használható teleknek minél gazdaságosabb és viszállymentesebb tényleges elhatárolása mind olyan szempontok, amelyek a tulajdoni hányad szerinti megosztástól való eltérést indokolhatják.

Az ilyen indokolt eltérés a hasznokban való részesedés arányán természetesen nem változtat, s ezért az esetleg szükségesnek mutató időszakos pénzbeli kiegyenlítésről is gondoskodni kell. Indokolt esetben a megóvási és fenntartási költség arányát is a tulajdoni hányadtól eltérően, a valóságos birtoklás és használat arányához képest lehet megállapítani.

A birtoklás és használat módjának ilyen szabályozása nem jelenti a közös tulajdon megszüntetését. Egyoldalúan, önkényesen ugyan nem változtatható meg, ha azonban a szabályozásnál figyelembe vett körülmények utóbb olyan lényegesen megváltoztak, hogy az eredetileg helyesnek mutató elrendezés az okszerű gazdálkodás követelményeit vagy az egyik fél jogos érdekeit, a dologhoz fűződő törvényes érdekeit már sérti, a korábbi ítélet nem akadálya annak, hogy valamelyik fél a bíróságtól újabb elrendezést kérjen. Ítélt dologról ugyanis ilyenkor a tényalap azonosságának a hiányában nem lehet szó” - fejeződik be az indokolás.

Házingatlanok használatának rendezése

2. A PK 8. sz. állásfoglalásából következik: csak a társ tulajdonosok lakás-, családi és szociális helyzetének alapos felderítése után dönthető el, hogy a társ tulajdonosok vitája esetén miként alakuljon a lakást is magába foglaló ingatlan használata. Az ítélkezési gyakorlat szerint a bennlakók számának egyes esetekben olyan döntő jelentősége is lehet, amely az épületben nem lakó tulajdonostárs birtokba és használatba bocsátása iránti kérelmének elutasítását eredményezheti. Ez különösen olyan esetekre vonatkozik, amikor mindkét tulajdonostársnak a közös épületben való lakása túlsúlyosságot okozna, vagy azt egészségügyi, illetőleg erkölcsi szempontok teszik nemkívánatossá. Ellenkező esetben ugyanis saját házában lakó résztulajdonost lényegesen kevesebb jogvédelem illetné meg, mint bármely bérlőt.

A tulajdoni aránytól eltérő használat esetén a használati díj összege

3. A Legfelsőbb Bíróság PK 8. sz. állásfoglalásában kifejtettek szerint közös tulajdon esetén a birtoklás és használat mértéke eltérhet a tulajdoni hányad szerinti aránytól. Az indokolt eltérés azonban a tulajdoni arálynak megfelelő haszonban való részesedés arányán nem változtat, ezért a szükségesnek mutató időszakos pénzbeli kiegyenlítésről gondoskodni kell. A bírói gyakorlatban vitás volt, hogy a közös ingatlanok a tulajdoni aránytól eltérő használata esetén milyen rendelkezések irányadók a többlehasználat fejében fizetendő használati díj összegére. A Legfelsőbb Bíróság rámutatott: „Közös tulajdon esetén a tulajdoni arányt meghaladó használatért fizetendő használati díj összegének meghatározása érdekében nem elegendő az egész ingatlan és az elkülönülten használt ingatlanrészek forgalmi értékének, valamint a lakások és egyéb helyiségek területének egybevetése a tulajdoni arányokkal. A lakrészek, kiegészítő létesítmények, valamint a beépítetlen telekrészek használati viszonyainak, jövedelmezhetőségének tisztázását követően lehet megalapozottan állást foglalni a használati díj mértéke tekintetében. Ennek meghatározásakor a lakbérekre vonatkozó szabályok, a négyzetméterre meghatározott díjtételek csak tájékoztató jellegűek lehetnek az egyéb körülmények együttes értékelése mellett.” (P. törv. I. 20684/1985. - BH 1986/5. sz. 185.)

Annak eldöntéséről, hogy milyen összegű használati díjat kell fizetni, az ingatlan fekvésére, műszaki állapotára, a peres felek által használt helyiségek számára, felszereltségére, beosztására, a használat módjára és a szükséghez képest az eset egyéb körülményeire kell figyelemmel lenni. Ezek között csak egyik szempontként jöhet figyelembe a hasonló ingatlanok hasznosítása esetén elérhető bér összege.

A házastársak (volt házastársak) lakáshasználatának rendezése

4. A házastársak (volt házastársak) lakáshasználatának rendezésére a Cs.jt. 31/A-31/E. §-ainak rendelkezéseit kell alkalmazni. [E kérdéskörrel foglalkozik: A családjogi törvény magyarázata (szerk.: Petrik F.). 1988. I. köt. 390. és köv. o., valamint Polgári Jog, 1995. (Személyek . tulajdonjog) Civilisztikai Döntvénytár, HVG-ORAC, 552-560. o.]

A már kialakult használat megváltoztatása

5. Fokozott körülménet és vizsgálatot igényel a már elrendezett használat későbbi megváltoztatása.

„A tulajdonostársak közötti birtoklási és használati vitát - akkor is, ha az csak ingatlan meghatározott részére irányul - a tulajdoni hányadoknak, a tulajdonosok jogainak és a dologhoz fűződő törvényes érdekeknek, valamint az okszerű gazdálkodás követelményeinek megfelelően kell elbírálni. Nincs lehetőség tehát arra, hogy a bíróság a vitát ezen átfogó rendezési szempontok figyelmen kívül hagyásával, mintegy ideiglenes jelleggel rendezze. (.) Erre a perindításra csak akkor kerülhet sor, ha a szabályozásnál figyelembe vett körülmények utóbb olyan lényegesen megváltoztak, hogy az eredetileg helyesnek mutató elrendezés az okszerű gazdálkodás követelményeit vagy az egyik fél jogos érdekeit, a dologhoz fűződő törvényes érdekeit már sérti. Ez esetben nem akadály a korábbi ítélet annak, hogy valamelyik fél a bíróságtól újabb elrendezést kérjen. Ítélt dologról ugyanis ilyenkor a tényalap azonosságának a hiányában nem lehet szó.” (P. törv. II. 20849/1987. - BH 1988/6. sz. 179.)

„Ha a bíróság a használatot a korábbival szemben szabályozza, amelynek eredményeként az egyik tulajdonostárs használatába a tulajdoni hányad szerinti aránytól eltérő rész kerül, elsősorban ingatlanrész biztosításával kell a megbomlott egyensúly helyreállításáról gondoskodni. A többlehasználat pénzbeli kiegyenlítésére csak ennek hiányában kerülhet sor.” (P. törv. I. 20931/1986. - BH 1987/6. sz. 201.)

A Legfelsőbb Bíróság gyakorlata szerint a közös tulajdonban álló ingatlan használati módjainak szabályozása után az egyik tulajdonostárs által biztosított szívésségi használatot a másik tulajdonostárs nem szüntetheti meg, legfeljebb a tulajdonostársak között a használat újraszabályozására kerülhet sor. A konkrét ügy szerint a közös tulajdonban lévő ingatlan használatát a házastársak a bontóperben a bíróság által jóváhagyott egyezséggel rendezték. Az egyezés értelmében az ingatlan a tulajdoni hányadát jóval meghaladó része P. J. használatába került, míg a felperes tényleges használata a középső szint egy lakószobájának kizárólagos és az ott lévő mellékhelyiségek közös használatára terjedt ki. P. J. az ingatlan a ő használatába utalt középső szintjét az alperesek rendelkezésére bocsátotta, míg maga az ugyancsak általa használt alsó szinten alakított ki a saját részére lakóhelyiséget. 1998-ban a viszony a felperes és az alperesek között megromlott, a felperes felszólította a fiatalokat a használatába utalt lakószoba kiürítésére. A felperes az alpereseket 1998. május 1-jétől havi 30 000 Ft lakáshasználati díj megfizetésére kérte kötelezni. A felperes a használati jogot csak olyan részben vonhatja meg az alperesektől, amilyen részre a tulajdonostársával kötött egyezés szerint a saját használati joga kiterjedt. Az alperesek nem a felperessel, hanem a felperes volt házastársával állnak jogviszonyban, aki a felperessel kötött egyezés szerint a kizárólagos használatába utalt lakrész terhére engedélyezett az alperesek részére szívésségi használatot. Ezt a felperes az alperesektől nem vonhatja meg, a volt házastársával szemben léphet fel esetlegesen a használat újrendezése iránt, ha annak a törvényi feltételei fennállnak. Ennek hiányában az egyezés szerint őt megillető használaton felül sem a használat jogával, sem használati díjigénnyel az alperesekkel szemben nem élhet (LB Pfv. I/A. 22315/1999., BH2002. 394.).

Ptk. 144. § A tulajdonostársak egyhangú határozata szükséges

- a) a rendes gazdálkodás körét meghaladó kiadásokhoz,**
b) az egész dolog feletti tulajdonjog átruházásához, az egész dolog hasznélvezetbe vagy használatba adásához, biztosítékkal lekötéséhez vagy más módon való megterheléséhez.

Az egyhangú határozat szükségessége

1. A tv. az egyhangú határozatra utalt kérdések körét viszonylag szűken vonja meg, az egyhangúság feltétlen előírása adott esetben rendkívüli módon megnehezíti a dologgal való gazdálkodást. A 144. § a következő esetekben kívánja meg az egyhangú határozatot:

- a rendes gazdálkodás körét meghaladó kiadásokhoz,
- a 112. §-ban foglalt rendelkezési jognak a 144. § b) pontjában felsorolt esetekben történő gyakorlásához.

A rendes gazdálkodás körét meghaladó kiadások

2. Általában a rendes gazdálkodás körét meghaladja a kiadás, ha a beruházás vagy felújítás *méretei*, illetőleg annak *összege* a szokásosat meghaladja. Így egyhangú határozat szükséges ahhoz a beruházáshoz, amely a közös tulajdonban levő vagyontárgy értékét számottevően gyarapítja, annak állagát megváltoztatja. A rendes gazdálkodás körét meghaladó kiadásnak kell tekinteni pl. az épület bővítésével, az épületben új helyiségek kialakításával stb. kapcsolatban felmerült kiadásokat. Ilyen esetekben bármelyik tulajdonostárs ellenvéleménye megakadályozhatja a kiadást. Egyhangúság hiányában egyik tulajdonostárs sem határozhat egyedül a kiadásokról, illetőleg ezeket a munkálatokat saját költségén sem végeztetheti el. A 144. § a) pontjának helyes értelme az, hogy a rendes gazdálkodás körét meghaladó kiadásokkal járó munkát elvégzése felől és általában: az ilyen terhekkel járó használat (hasznosítás) kérdésében csak egyhangúan határozhatnak a tulajdonostársak. Így ha valamelyik tulajdonostárs vállalja is, hogy a kiadásokat egymaga fedezi, a tervezett építkezéshez akkor is szükség van a tulajdonostársak egyhangú határozatára, ennek hiányában a tulajdonostárs a tulajdoni hányada tekintetében megbízás nélküli ügyvivőként jár el.

*A tulajdonostárs hozzájáruló nyilatkozatának ítélettel pótlása
a rendes gazdálkodás körét meghaladó kiadásoknál*

3. A törvénynek a joggal való visszaélést tiltó rendelkezése (Ptk. 5. §) általános érvényű, tehát bármilyen jogosultság gyakorlása tekintetében irányadó. Joggal való visszaélés lehet tehát az is, ha valamelyik tulajdonostárs az egyhangú határozat létrejöttét megüszkíti. A bírói gyakorlat ma lehetőséget ad arra is, hogy ilyen esetben az ellenkező tulajdonostárs jognyilatkozatát ítélettel lehessen pótolni.

Egyébként a bírói gyakorlat sokáig nem volt egységes abban, hogy ilyen esetben lehetsége van-e a bíróságnak a jognyilatkozat pótlására. Mikor visszaélésszerű a jog gyakorlása?

a) Abból kell kiindulnunk, hogy az alanyi joggal élő személy joggyakorlása jogszerű, hiszen a törvény biztosítja számára ezt a cselekvési lehetőséget. Jogellenesség csak akkor válik a magatartása, ha annak eredménye az alanyi jog rendeltetésével ellentétes, azzal nem összeegyeztethető. Az alanyi jog meghatározott célt szolgál: a jogalkotó valamely - általa kedvezőnek ítélt - cél elérése érdekében szabályozza a jogosult magatartását. Az alanyi jog gyakorlása azonban ezekkel a jogpolitikai célokkal ellentétbe kerülhet, vagy a társadalom által védeni nem szándékolt hatást válthat ki, annak ellenére, hogy a jogosult formailag a törvényben írt lehetséges magatartást tanúsítja, attól nem tér el. (Ha eltér: nem visszaél a joggal, hanem eltér attól.) Ez a *hatás azonban csak kivételesen állhat elő*, hiszen a jogalkotónak az alanyi jog biztosításakor a magatartás minden lehetséges következményeivel számolnia kell, tehát csak az előre nem látható, az általában *várhatótól eltérő „többlethatás” eredményezheti a joggal való visszaélést*. Az alanyi joggal szemben álló kötelezettség kikényszerítése ugyanis elvileg mindig „érdeksérelemmel” jár. Ezt a sérelmet azonban a törvényes érdek megsértésének nem tekinthetjük, hiszen a szemben álló felet a *törvény kötelezi* az „érdeksérelem” eltűrésére. Az alanyi jog gyakorlását ezért sem lehet a jogosult és kötelezett közötti „érdekarányosság” meglétéhez kötni. Ez azt jelentené, hogy a bíróság elvileg mindig megkérdőjelezheti a törvény állásfoglalását; azt az állásfoglalást, amely szerint a jogosultnak jogszabályban meghatározott magatartása törvényes.

Mi lehet akkor az a „többlethatás”, amely a joggal való visszaélést megállapíthatóvá teszi? Olyan érdeksérelemről - illetőleg az illetéktelen előny szerzése esetén olyan el nem ismert előnyről - lehet csak szó, amely az alanyi jog által biztosított lehetőség céljával nem vág egybe. Csak arra az érdeksérelemre lehet a bíróság figyelemmel, amellyel a jogalkotó a rendelkezés kialakításakor - a szabály által elérni kívánt célra figyelemmel - nem számolt, vagy amellyel - a szabály *általános* jellegére figyelemmel - nem kellett számolnia, vagy másképpen: kívül esik azon az érdekszférán, amit a jogalkotó már a szabályozási körbe vont. E célokkal össze nem egyeztethető érdeksérelem, illetőleg - a jogosult oldalán jelentkező - illetéktelen előny teszi tehát visszaélésszerűvé a magatartást.

b) A jognyilatkozatnak bírósági ítélettel történő pótlását a törvény még szigorúbb feltételekhez köti. A joggal való visszaélés megállapítása a bírói beavatkozás *egyik* feltétele, további feltétel pedig az, hogy a visszaélésszerű joggyakorlás (mulasztás) jelentős köz- vagy magánérdek sérelmével járjon. A joggal való visszaélés - mint erre már rámutattunk - érdeksérelem okozásában is jelentkezhet, adott esetben tehát a két feltétel azonos lehet. A Ptk. 5. §-a (3) bekezdés szövege azonban arra utal, hogy minden esetben jelentős érdeksérelemnek kell fennállnia. A *közérdek sérelmével járó* magatartás a közösség egy - kisebb vagy nagyobb - csoportjának érdekeit közvetlenül sérti.

c) A jognyilatkozat pótlásának további feltétele, hogy a visszaélés *jogszabály által megkívánt nyilatkozat* megtagadásában áll. A bírói gyakorlat kezdetől fogva egységes volt abban, hogy a szerződéskötésre irányuló nyilatkozatot nem lehet pótolni, a bíróság - ha erre a törvény külön nem jogosítja fel- nem hozhatja létre a fél akarata ellenére a szerződéses jogviszonyt. A bírói gyakorlat felhívta a figyelmet arra is, hogy a törvénynek ezt a rendelkezést nem szabad felhasználni a szerződéskötési kötelezettség eseteinek kiterjesztésére, és elvileg nem kerülhet sor alkalmazására, ha a jognyilatkozat megtagadása valakinek a legszemélyesebb jogai közé tartozik (pl. valaki szerződéskötésre nem tesz ajánlatot, vagy a másik fél ilyen ajánlatát nem fogadja el). Véleményem szerint hasonlóan kell megítélni a felek *szerződésmódosító, szerződésmegszüntető* nyilatkozatait, tehát azok pótlására eleve nincs lehetőség. A Ptk. 5. §-a nem erről a nyilatkozatról szól.

Ebből a véleményből tehát az következik, hogy a „jogszabály által megkívánt nyilatkozat” fogalma nem azonos a jognyilatkozat (jogi hatást kiváltó akaratnyilatkozat) fogalmával. Kétségtelen, hogy a jognyilatkozat is „jogszabály által megkívánt” nyilatkozat, abban az értelemben, hogy a jogszabályok bizonyos jogi hatás kiváltásához megkívánják a nyilatkozat megtételét. A Ptk. 5. §-ában írt fogalom azonban ennél kétségtelenül szűkebb: a jognyilatkozatoknak csak egy kisebb csoportját jelentheti, azt az esetet, amikor a jogszabály egy jogviszony létrejöttéhez, módosulásához, megszűnéséhez a *jogviszonyon kívülálló harmadik személy* nyilatkozatát kívánja meg. Minden más magyarázat beláthatatlanul kiterjeszti a bírósági beavatkozás lehetőségeit a jogviszonyok alakításába, s elvileg nem zárjuk ki, hogy a bíróság - a törvényben kifejezetten szabályozott eseteken kívül is - korlátlanul jogosult legyen szerződésmódosításra vagy a szerződések megszüntetésére.

A kifejtett szempontok *vonatkoznak a Ptk. 144. §-ára* is, amelynek esetében a törvény nem véletlenül követel a tulajdonostársaktól *egyhangú határozatot*. A közös tulajdonon kis hányadrésszel rendelkező félnek is lehetnek egyéni, sajátos érdekei, és éppen ezt méltányolja a törvény, amikor nem szótöbbséges, hanem egyhangú határozattal biztosítja érdekét. Azok az esetek, amelyekben a Ptk. 144. §-a a tulajdonostársak egyhangú határozatát kívánja meg, nagyrészt már a jellegüknél fogva olyanok, hogy a jognyilatkozat ítélettel való pótlásának már eleve nem lehet helye.

Ennek ellenére a bírói gyakorlat ma még nem zárja ki - igaz, kivételes esetekben-, hogy a rendes gazdálkodás körét meghaladó beruházások kérdésében való döntést - a joggal való visszaélés jogi keretében - a bíróság felülvizsgálhassa, hasonlóan a 143. §-ban szabályozott, szótöbbséges határozatra utalt esetekhez. Erre utal a következő ügy is, amely - a Ptk. 5. §-hoz nem illően - célszerűségi és gazdaságossági szempontok vizsgálatára hívja fel a figyelmet: „A közös tulajdonban álló ház bővítéséhez és korszerűsítéséhez a másik tulajdonostárs részéről való hozzájárulás megtagadása esetén a joggal való visszaélés megállapíthatósága szempontjából a felek jogszerű igénye és méltányos érdeke mellett tekintettel kell lenni a közérdekű célkitűzésekre, valamint a célszerűségi és gazdaságossági követelményekre is; a bizonyítás keretében adott esetben nem mellőzhető a helyszíni szemle sem.” (P. törv. V. 20924/1975. - BH 1976/9. sz. 400. - PJD VII. 5.)

Figyelmet érdemel az a döntés, amely - helyesen - a jognyilatkozat pótlásának nemkívánatos következményeire hívja fel a figyelmet: „A felperes toldaléképítkezése a közös tulajdon tárgyának a növekedését idézné elő, és ez az eszmei közösségre tekintettel valamennyi tulajdonostárs tulajdoni illetőségét érintené. Ez azt jelentené, hogy - a tulajdoni hányad esetleges módosításától függetlenül is - az eszmei közös tulajdon a toldaléképületre is kiterjedne. A felperesek építkezése az alpereseket bizonytalan jogi helyzetbe juttatná, és a dologhoz fűződő törvényes érdekeit is sértené. Erre figyelemmel az alperesek oldalán a joggal való visszaélést nem lehet megállapítani, következképpen a hozzájáruló nyilatkozatuknak bírósági ítélettel való pótlására sincs lehetőség, az erre irányuló kereseti kérelem tehát alaptalan.” (P. törv. IV. 20470/1970.)

A Legfelsőbb Bíróság legújabb gyakorlatából úgy tűnik, hogy szélesebb körben kívánja megengedni a Ptk. 5. §-a alapján a tulajdonostárs hozzájáruló nyilatkozatának pótlását joggal való visszaélés címén.

Egy konkrét ügy tényállása szerint a felperesek - akik az ingatlan 505/2656 tulajdoni hányadával rendelkeznek - az előkertben álló, korábban vegyeskereskedés céljára használt építményt lakóépületté alakították át: a belső válaszfalakat áthelyezték, a nyílászárókat kicserélték és tervbe vették a lapos tető helyett sátoertető kialakítását. A felperesek keresetükben kérték, hogy az általuk elvégzett átalakítási munkák fennmaradási és továbbépítési engedélyének megadásához a bíróság ítéletével pótolja az alperesek hozzájáruló nyilatkozatát.

A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati kérelemnek helyt adó döntésében arra mutatott rá, hogy a Ptk. 144. §-ának a) pontja értelmében a tulajdonostárs a tulajdonosi közösség egyhangú engedélyező határozata alapján végezhet rendes gazdálkodás körét meghaladó munkákat a közös tulajdonban álló ingatlanon; e határozat hiányában azonban a bíróság a Ptk. 5. §-ának (3) bekezdése alapján pótolhatja az építkezést ellenző tulajdonostárs nyilatkozatát. Kiemelte a Legfelsőbb Bíróság, hogy a Ptk. közös tulajdonnal kapcsolatos szabályai nem tartalmaznak kifejezett engedélyt a tulajdonostárs hozzájáruló nyilatkozatának pótlására, azonban nem is tiltják azt. Egyrészt e tilalom hiánya miatt; másrészt amiatt, hogy a Ptk. 5. §-a (1) bekezdésébe foglalt joggal való visszaélés tilalma a polgári jog körében általános érvényű rendelkezés, tehát a tulajdonosi jogok gyakorlására is vonatkozó alapelv; a Ptk. 5. §-ának (3) bekezdése a közös tulajdon körében is alkalmazásra kerülhet: az előfeltételek megvalósulása esetén a tulajdonostárs jognyilatkozata pótolható. Más kérdés az, hogy a jognyilatkozat pótlása iránt indított perben a bíróság nem csupán azt vizsgálja, hogy fennállnak-e a jognyilatkozat pótlásának a Ptk. 5. §-a (3) bekezdésében említett előfeltételei, hanem azt is, hogy a Ptk. 140. §-a (1) bekezdésének második fordulata értelmében a jognyilatkozat megtételét megtagadó tulajdonostárs az őt megillető jogokat a többiek sérelmére gyakorolja-e (LB Pfv. I/A. 20710/2001., BH2004. 4.).

A rendelkezési jogosítványok gyakorlása

4. A Ptk. 112. §-a szerint a tulajdonost megilleti az a jog, hogy a dolog birtokát, használatát vagy hasznai szedésének jogát másnak átengedje, a dologt biztosítékul adja vagy más módon megterhelje, továbbá, hogy tulajdonjogát másra átruhazza vagy azzal - az ingatlanra vonatkozó tulajdonjogot ide nem értve- felhagyjon. Ezek közül a jogosítványok közül egyhangú határozat szükséges

a) az egész dolog feletti tulajdonjog átruházásához,

b) az egész dolog hasznélvezetbe vagy használatba adásához,

c) az egész dolog biztosítékul lekötéséhez vagy más módon való megterheléséhez.

A szabályozás következetlen. A 112. § alapján a hasznosítás módjának megállapításához (pl. a bérbe, haszonbérbe adáshoz) a 140. § (2) bekezdése csak szótöbbséget kíván meg, a haszonélvezetbe, illetve használatba adáshoz pedig egyhangúságra van szükség. A törvény feltehetően a korábbi szabályozást követi, amely az ún. dologi jogok alapításához kívánta meg az egyhangúságot.

Az egész dolog biztosítékul lekötése vagy más módon való megterhelése esetében a törvény mind a tulajdonostársak, mind a jogszerző védelme érdekében kívánja meg az egyhangúságot. Különösen indokolt ez ingatlan esetén, az egész dolgot terhelő jelzálogjog alapításakor vagy telki szolgálat elvállalásakor.

Ptk. 145. § (1) Saját tulajdoni hányadával bármelyik tulajdonostárs rendelkezhet.

(2) A tulajdonostárs tulajdoni hányadára a többi tulajdonostársat harmadik személlyel szemben elővásárlási, előbérleti, illetőleg előhaszonbérleti jog illeti meg.

(3) A külön jogszabályokban más személy részére biztosított elővásárlási jog - ha törvény kivételt nem tesz - megelőzi a tulajdonostárs elővásárlási jogát.

Elővásárlási jog közös tulajdonban álló házingatlanra

Ptk. I. 24. § Kisebb házingatlanban fennálló állami tulajdoni illetőség elidegenítése esetén a tulajdonostársat elővásárlási jog csak akkor illeti meg, ha a bérlet a külön jogszabályban biztosított elővásárlási jogával nem él.

Ptk. I. 24/A. §

Jegyzet: A Ptk. 145. § (3) bekezdés szövegét a 2002. évi XXIII. törvény 28. § (1) bekezdése állapította meg. Hatályos: 2002. VII. 27-étől.

A tulajdonjoggal való rendelkezés

1. Az egész dolog feletti rendelkezéshez a törvény valamennyi tulajdonostárs egyetértését kívánja meg [Ptk. 144. § b) pont], saját tulajdoni hányadával azonban valamennyi tulajdonostárs - lényegében a többiekétől függetlenül - önállóan rendelkezhet: saját tulajdoni hányadát másra átruházhatja, azzal felhagyhat vagy azt megterhelheti, illetőleg a saját tulajdoni hányadához kapcsolódó birtoklási, használati vagy haszonszerzési jogot másnak átengedheti. Amíg a közös tulajdon fennáll, a tulajdonostársat ez a rendelkezési jog megilleti. A tulajdoni hányad átruházását nem gátolja az sem, ha valamelyik tulajdonostárs a közös tulajdon megszüntetése iránt pert indít.

Ez a rendelkezési jog azonban *nem korlátlan*. A tulajdoni hányaddal való rendelkezésre is áll a Ptk. 114. § (1) bekezdésének szabálya, amely szerint: „ha jogszabály vagy bírósági határozat a rendelkezés jogát kizárja vagy korlátozza, az e tilalommal, illetőleg korlátozással ellentétes rendelkezés semmis.” A birtoklási vagy haszonszerzési jog másnak történő átengedését korlátozza, hogy e jogosultsággal a tulajdonostárs csak a 140-144. §-okban foglalt rendelkezéseknek megfelelően élhet (pl. a dolog használatát másnak abban a terjedelemben engedheti át, amennyiben az őt - tulajdonostársaival kötött megállapodás alapján - megilleti). A közös tulajdon szabályaiból folyó további speciális törvényi korlátozottság az, hogy „a tulajdonostárs tulajdoni hányadára a többi tulajdonostársat harmadik személlyel szemben *elővásárlási, előbérleti, illetőleg elő-haszonbérleti jog illeti meg*” [Ptk. 145. § (2) bek.]. Korábbi jogunkhoz képest ez új rendelkezése a Ptk.-nak. A tv. a tulajdonostársak méltányos érdekét veszi figyelembe, amikor biztosítja számukra az elővásárlási, előbérleti, illetőleg elő-haszonbérleti jogot.

Az elővásárlási jog

2. Az elővásárlási jog azt jelenti, hogy ha valamelyik tulajdonostárs saját tulajdoni hányadát harmadik személynek el akarja adni, a kapott vételi ajánlatot köteles közölni minden tulajdonostársával. Ha bármelyik tulajdonostárs az elővásárlási jogával élni kíván, és a vételi ajánlatot elfogadja, közte és az eladó tulajdonostárs között az adásvételi szerződés az ajánlatnak megfelelő tartalommal létrejön. A Ptk. 145. §-ának 1977-ben módosított (2) bekezdése - a kialakult bírói gyakorlatnak megfelelően - már egyértelműen úgy rendelkezik, hogy a tulajdonostársakat az elővásárlási jog csak a kívülről jövő ajánlat esetén, azaz harmadik személlyel szemben illeti meg. Tehát az elővásárlási jog gyakorlására nem kerülhet sor abban az esetben, ha a tulajdonostárs illetőségét valamelyik tulajdonostársának adja el.

A bírói gyakorlat szerint az elővásárlási igény törvényen alapuló jog esetében is kötelmi jellegű igény, ezért az annak megsértéséből eredő követelés elévülhet.

Az elővásárlási jog gyakorlása

3. „Ha a tulajdonostárs a tulajdoni illetőségét el kívánja adni, a kívülről jövő személytől eredő vételi ajánlatot köteles közölni minden egyes tulajdonostársával, kivéve, ha a közlés az elővásárlásra jogosult tartózkodási helye vagy más körülményei miatt rendkívüli nehézséggel vagy számottevő késedelemmel járna. Ilyen - a közlési kötelezettség alól mentesítő - kivételnek számíthat a tulajdonostársak viszonylag nagy száma is.” (PK 9. sz. állásfoglalás I. pont.)

Az áf. indokolása szerint: „A Ptk. 145. §-ának (2) bekezdése szerint a tulajdonostárs tulajdoni hányadára a többi tulajdonostársat harmadik személlyel szemben elővásárlási, előbérleti, illetőleg elő-haszonbérleti jog illeti meg. Ezt az elővásárlási jogát tehát a tulajdonostárs akkor gyakorolhatja, ha a vételi ajánlat a tulajdonostársak körén kívül álló személytől ered.

Az eladó tulajdonostárs - a Ptk. 373. §-ának (1) és (5) bekezdésére figyelemmel - a kívülről jövő vételi ajánlatot mindegyik tulajdonostársával közölni köteles. Nem terheli e kötelezettség a Ptk. 373. §-ának (1) bekezdésénél fogva azokkal a tulajdonostársakkal szemben, akiknek tartózkodási helye (például ismeretlen vagy külföldi), illetőleg más körülmények miatt a közlés teljesítése rendkívüli nehézségekkel vagy számottevő késedelemmel járna. Adott esetben a közlési kötelezettséget rendkívül nehezítő s ez alól mentesítő körülménynek számíthat az, ha a tulajdonostársak száma viszonylag nagy (és főként, ha különböző helyeken is laknak). Természetesen azokat, akikkel szemben a közlés nehézségbe nem ütközik, az ajánlatot közölni kell, még ha nagy is a tulajdonostársak száma. Különösen fennáll a közlési kötelezettség azzal a tulajdonostárssal szemben, aki jelentősebb hányadban tulajdonos, feltéve természetesen, ha a közlés egyébként nem ütközik nehézségbe.” (HJGY, 1993. KJK 21. k. 115. o.)

Ezzel összhangban rendelkeznek az ingatlan-nyilvántartásról szóló jogszabályok: a többször módosított 1997. évi CXLI. törvény és a végrehajtásáról szóló 109/1999. (XII. 29.) FVM rendelet: ha elővásárlási jogot jegyeztek be, vagy a betét adataiból megállapítható, hogy jogszabályon alapuló elővásárlási jog áll fenn, és a tulajdonjogot szerződés útján nem az elővásárlási jog jogosultjára kívánják átruházni, a tulajdonjogot csak akkor lehet bejegyezni, ha a kérelemhez (megkereséshez) csatolják a jogosultnak a nyilatkozatát, hogy elővásárlási jogával nem kíván élni. Ha a jogosult nem nyilatkozik, az átruházó köteles igazolni, hogy őt nyilatkozattételre felszólította. Ha pedig a nyilatkozat beszerzése a jogosult tartózkodási helye vagy más körülményei miatt rendkívüli nehézséggel vagy számottevő késedelemmel járna, a szerződő feleknek ezekre a körülményekre vonatkozó nyilatkozata elegendő. A nyilatkozatban elő kell adni a rendkívüli nehézséget vagy a számottevő késedelmet előidéző tényeket.

Egymagában a jogosult külföldön való tartózkodása nem mentesít a közlési kötelezettség alól.

Elővásárlási jog együttes gyakorlása

4. „A tulajdonostársak az elővásárlási jogot az eladásra kerülő tulajdoni illetőségre (illetőségrészre) közösen, egymás között egyenlő arányban gyakorolhatják.

Ha ilyen értelemben köztük megegyezés nem jön létre, de van olyan tulajdonostárs, aki - akár másik tulajdonostárssal közösen - az eladásra kerülő egész tulajdoni illetőségre (illetőségrészre) a vételi ajánlatot magáévá teszi, az elővásárlási jog egyedül őt, illetőleg őket illeti meg.

Ha több ilyen - egyedül fellépő - tulajdonostárs van, közülük az eladó választ, s ez esetben az elővásárlási jog a választott tulajdonostársat illeti meg.

A tulajdonostárs és a vele együtt élő nem tulajdonos házastársa az elővásárlási jogot együtt is gyakorolhatják. A résztulajdonosok házastársát, aki nem tulajdonos, elővásárlási jog egyedül nem illeti meg.” (PK 9. sz. állásfoglalás II-III. pont)

Az indokolás szerint: „A Ptk. 336. §-ának rendelkezéséhez képest a tulajdonostársakat az elővásárlási jog egymás között egyenlő arányban - megosztva - illeti meg. Ha ennek ellenére köztük ilyen értelemben megegyezés nem jön létre, arra kell figyelemmel lenni, hogy az elővásárlási jognak jogszabályon alapuló intézménye az eladóval szemben a tulajdonjogból folyó rendelkezési jog (Ptk. 112. §) korlátozása, amelynek viszont határt szab az eladó jogos érdekeinek érvényesülése. Az eladó jogos érdekéhez tartozik az is, hogy a tulajdonostársak közötti esetleges ilyen tárgyú vita a vagyontárgy feletti rendelkezési jogának gyakorlását számottevően ne nehezítse meg. Ebből következik, hogy abban az esetben, ha a többi tulajdonostárs között a fenti értelemben megegyezés nem létesül, de van olyan tulajdonostárs, aki az eladásra kerülő egész tulajdoni illetőségre (illetőségrészre) nézve a vételi ajánlatot magáévá teszi, az elővásárlási jog egyedül őt illeti meg.

Ha több ilyen - egyedül fellépő - tulajdonostárs van, a késedelem elhárítása érdekében közülük az eladó tulajdonostárs választ.

III. A házastársak az elővásárlási jogot együttesen is gyakorolhatják, még ha egyikük nem is tulajdonos.

A nem tulajdonos házastárs azonban egymagában - tehát ha a házastársának konkrét jogosultságához nem kapcsolódik - tulajdonostársak körén kívül esik, ennél fogva őt egyedül elővásárlási jog nem illeti meg.

Nem vonatkozik ez arra az esetre, ha a házastársat a Csjt. 27. §-a alapján a telekkönyvi bejegyzéstől függetlenül tulajdonostársnak kell tekinteni.

Az együtt élő házastársak vagyoni jogi egységét jogszabály biztosítja, egyéb hozzátartozók között a törvény erejénél fogva ilyen egység nincs. Ennél fogva a tulajdonostárs szülő a gyermeke nevében és részére vagy vele együttesen elővásárlási jogot nem gyakorolhat. Természetesen a szülő saját nevében elővásárlási jogot gyakorolhat, s a tulajdonjog megszerzése után az adásvételi szerződésen kívül korlátozás nélkül a gyermekére ruházhatja át.” (HJGY, 1993. KJK 21. k. 115. o.)

Egyéb hozzátartozók között a törvény erejénél fogva - a házastársi vagyonszövetséghez hasonló - vagyoni egység nincs. Ennél fogva a tulajdonostárs szülő a gyermeke nevében és részére vagy vele együttesen elővásárlási jogot nem gyakorolhat. Természetesen a szülő saját nevében elővásárlási jogot gyakorolhat.

Elővásárlási jog gyakorlása kiskorú tulajdonostárs által

5. „Ha a kiskorú résztulajdonos adott esetben az elővásárlási jogát gyakorolni nem kívánja, ehhez gyámhatósági hozzájárulás sem szükséges.” (PK 9. sz. állásfoglalás IV. pont) Az a körülmény, hogy a kiskorú tulajdonostárs az elővásárlási jogát nem kívánja gyakorolni, nem jelent ellenérték nélküli joglemondást, hanem csupán azt, hogy éppen anyagi kiadással járó és pozitív joglépést (a vételi ajánlat elfogadását) szükségessé tevő jogosultsággal nem kíván élni.

Az ingatlan-nyilvántartásba be nem jegyzett tulajdonostárs elővásárlási joga

6. „Ha az eladó előtt nyilvánvaló, hogy az ingatlanok ingatlan-nyilvántartáson (telekkönyvön) kívüli résztulajdonosai is vannak, részéről az ajánlat közlésének kötelezettsége azokkal szemben is fennáll, hacsak a közlésnek nincs rendkívüli nehézsége.

Ingatlan-nyilvántartáson (telekkönyvön) kívüli résztulajdonosok esetében a közlési kötelezettség elmulasztásából folyó jogkövetkezmények nem alkalmazhatók azzal a vevővel szemben, aki a szerződés megkötésénél jóhiszeműen járt el.” (PK 9. sz. állásfoglalás V. pont)

Az indokolás szerint: „A Ptk. 117. §-a (3) bekezdésének rendelkezése szerint ingatlan tulajdonjogának átruházásához az erre irányuló szerződésen vagy más jogcímen felül a tulajdonosváltozásnak az ingatlan-nyilvántartásba (telekkönyvbe) való bejegyzése is szükséges ugyan, jogrendszerünk azonban bizonyos esetekben elismeri az ingatlan-nyilvántartásba (telekkönyvbe) való bejegyzés nélkül szerzett tulajdon is. Így például az ingatlan-nyilvántartásba (telekkönyvbe) való bejegyzéstől függetlenül a Ptk. 673. § (2) bekezdése értelmében az örökös minden további joglépés nélkül, a Csjt. 27. §-a értelmében pedig az együttélés alatt az egyik házastárs által különvagyoni ráfordítás nélkül visszerhesen szerzett vagyontárgy felett - házassági vagyoni jogi szerződésbe foglalt eltérő megállapodás hiányában - a másik házastárs is tulajdonjogot szerez.

A jogszabály az elővásárlási jog tekintetében nem tesz különbséget az ingatlan-nyilvántartásba (telekkönyvbe) bejegyzett és az ilyen teljes jogú, de az ingatlan-nyilvántartásba (telekkönyvbe) be nem jegyzett résztulajdonos között. Ezért, ha az eladó előtt nyilvánvaló, hogy az ingatlan ilyen ingatlan-nyilvántartáson (telekkönyvön) kívüli résztulajdonosa is van, részéről az ajánlat közlésének kötelezettsége azzal szemben is fennáll, ha csak a közlésnek nincs rendkívüli nehézsége.

Az ingatlan-nyilvántartás (telekkönyv) közhitelességének elvéből folyóan azonban ingatlan-nyilvántartáson (telekkönyvön) kívüli résztulajdonosok esetében a közlési kötelezettség elmulasztásából folyó jogkövetkezmények nem alkalmazhatók azzal a vevővel szemben, aki a szerződés megkötésénél jóhiszeműen járt el.” (HJGY, 1993. KJK 21. k. 116. o.)

Ha az eladó előtt nyilvánvaló, hogy az ingatlan ingatlan-nyilvántartáson kívüli résztulajdonosa is van, az ajánlat közlésének kötelezettsége e személlyel szemben is fennáll. A közlés elmulasztásának jogkövetkezményei nem alkalmazhatók azonban azzal a vevővel szemben, aki a szerződés megkötésénél jóhiszeműen járt el.

Elővásárlási jog végrehajtási árverés esetén

7. „*Végrehajtási árverés esetén a tulajdonostársakat elővásárlási jog nem illeti meg.*” (PK 9. sz. állásfoglalás VI. pont)

Az áf. indokolása szerint: „Végrehajtási árverés esetében az adós tulajdonostárs nem eladó, hanem az elidegenítés az ő akaratától függetlenül, a végrehajtást kérő érdekében történik. Ennélfogva ilyen esetben az adós tulajdonostársait elővásárlási jog nem illeti meg.

Elkülönül ettől az az eset, amikor a közös tulajdon megszüntetése történik árverés útján, mert az ennek során gyakorolható elővásárlási jogot a tulajdonostársak részére a Ptk. 148. §-ának (3) bekezdése biztosítja.” (HJGY, 1993. KJK 21. k. 116. o.)

Közös tulajdonban lévő ingatlan árverése esetén - ha nem valamennyi tulajdonostárssal szemben van a végrehajtási jog bejegyezve - az adós tulajdoni hányadára lehet az árverést kitézni, de a tulajdonostársak együttesen kérhetik, hogy árverezzék el az egész ingatlant. Ilyen esetben az ingatlanra - az adós kivételével - bármelyik tulajdonostárs is árverezhet, és természetesen a megfelelő hányadú vételárat kell megfizetnie (Vht. 161. §).

Elővásárlási jog gyakorlása tartási szerződéssel szemben

8. „*Ha a résztulajdonos az illetőségét tartási szerződéssel ruhazza át, tulajdonostársait elővásárlási jog nem illeti meg.*” (PK 9. sz. állásfoglalás VII. pont)

Az áf. indokolása szerint: „A Ptk. 145. §-ának (2) bekezdése határozza meg azokat a jogügyleteket, amelyekkel kapcsolatban a tulajdonostársaknak előjogosultságuk van. Nem illeti meg a tulajdonostársakat elővásárlási jog akkor, ha a résztulajdonos az illetőségét tartási szerződéssel ruhazza át. Ez egyébként a tartási szerződés alapjául szolgáló bizalmi jellegű jogviszonyból is következik.”

Elővásárlási jog gyakorlása ajándékozással vegyes adásvétellel szemben

9. Az elővásárlási jog a társ tulajdonosokat akkor illeti meg, ha a másik tulajdonostárs a tulajdoni hányadát *adásvételi szerződéssel* kívánja értékesíteni. A tulajdonostárs saját hányadát ajándékozás útján minden kötöttség nélkül átruházhatja, kivéve, ha ajándékozással palástolt vételről van szó. Kérdés azonban, hogy milyen elbírálás alá essék az ajándékozással vegyes adásvétel. Ezzel kapcsolatban a Legfelsőbb Bíróság egyik eseti döntésében a következőket fejtette ki:

A vegyes szerződés (negotium mixtum) esetében valójában két szerződés jön létre: egy adásvételi és egy ajándékozási. Az elővásárlási jog gyakorlását azonban az ilyen szerződési alakzat esetén is biztosítani kell. A szerződéses vételár és a valóságos érték közti különbséget (az ajándékozási értéket tevő különbséget) az elővásárlásra jogosult vételárként térítheti. Megfelelő esetben szóba jöhet olyan megoldás is, hogy elővásárlás jogát a vagyontárgynak csak a vételárral felezett részére gyakorolja, míg annak az ajándékozás körébe eső részére nem.

A vételi ajánlat közlésének módja

10. „*A vételi ajánlatot egész terjedelmében kell közölni az elővásárlásra jogosult tulajdonostárssal.*

A vételi ajánlat közlésekor annak elfogadására a körülmények által indokolt határidőt kell szabni.” (PK 9. sz. állásfoglalás IX-X. pont)

Az áf. indokolása kifejti, hogy „az elővásárlásra jogosult csak akkor kerülhet abba a helyzetbe, hogy a vételi ajánlat elfogadásáról nyilatkozzék, ha ismeri az ajánlatnak a kölcsönösen teljesíthető összes feltételeit. Ennélfogva vele a vételi ajánlatot teljes terjedelmében közölni kell.

A Ptk. 365. §-ának (3) bekezdése értelmében ingatlan adásvételének érvényességéhez a szerződés írásba foglalása szükséges. Ebből következik, hogy az elővásárlásra jogosulttal az ingatlanra vonatkozó vételi ajánlatot, az eladóval pedig az elfogadó nyilatkozatot - ahhoz, hogy joghatályos legyen - írásban kell közölni.

Az ügyleti tárgyalásokban általában részt nem vevő elővásárlási jogosultnak ebből a sajátos helyzetéből folyik, hogy vele szemben a Ptk. 211. §-a (2) bekezdésének az ajánlat elfogadásának határidejére vonatkozó rendelkezését nem lehet mereven alkalmazni. Ezért a nyilatkozat összes körülményeire tekintettel, főként a szerződéses feltételek teljesítésének megfontolása mellett a válaszadás általában elvárható” (HJGY, 1993. KJK 21. k. 116. o.).

A bíróság a felek között létrejött adásvételi szerződés hatálytalanságát állapította meg, mert a vételi ajánlatban csupán felszólították az elővásárlási jogot gyakorló felperest: nyilatkozzék, kívánja-e az ingatlanrész tulajdonul megszerezni (Föv. Bír. Pf. 21 338/1978.). A bírói gyakorlat szerint a vételi ajánlatot a *vevő nevének megjelölésével* együtt kell közölni az elővásárlásra jogosulttal. Adott esetben ugyanis, az elővásárlási jog jogosultja éppen a vevő személye miatt jut arra az elhatározásra, hogy a vételi ajánlatot elfogadó nyilatkozatot tesz.

Egységes a bírói gyakorlat abban is, hogy ha a korábban közölt vételi ajánlat alapján a jogosult az elővásárlási jogával nem élt, s a felek az adásvételi szerződéstől elállottak, az újabb vételi ajánlatot is közölni kell - egész terjedelmében - az elővásárlásra jogosulttal.

Problémát okozott viszont a gyakorlatban az az eset, amikor az eladó a harmadik személynek a vételár megfizetésére részletfizetést enged. Ilyenkor a kívülálló harmadik személynek engedett részlet hatályos lesz-e a társ tulajdonos vonatkozásában is, aki elővásárlási joga folytán a szerződésbe be kíván lépni? A PK 9. sz. állásfoglalása alapján kialakítható olyan álláspont, hogy a részletfizetésre vonatkozó megállapodás a vevőként elővásárlási joga folytán belépő társ tulajdonos javára is hatályosul.

E nézet ellen felvethető, hogy a részletfizetés engedélyezése az eladó társ tulajdonos és a harmadik személy között bizalmi kérdés, s így másra nem vonatkoztatható. Mégis helyesebbnek tartjuk azt az álláspontot, hogy az elővásárlási joggal élő társ tulajdonos az ajánlatot a maga egészében jogosult elfogadni, tehát őt a részletfizetés kedvezménye is megilleti.

„A Ptk. 365. §-ának (3) bekezdése értelmében ingatlan adásvételének érvényességéhez a szerződés írásba foglalása szükséges. Ebből következik, hogy az elővásárlásra jogosulttal az ingatlanra vonatkozó vételi ajánlatot, az eladóval pedig az elfogadó nyilatkozatot - ahhoz, hogy joghatályos legyen - *írásban kell közölni*” - mutat rá az állásfoglalás indokolása.

Előfordul, hogy a szerződő felek - rendszerint az alacsonyabb vagyonátruházási illeték kiszabása végett - az írásbeli szerződésben a tényleges vételárnál alacsonyabb összeget tüntetnek fel. Ilyenkor merül fel az a kérdés, hogy az elővásárlásra jogosult milyen feltételek mellett gyakorolhatja jogát. A Legfelsőbb Bíróság ezzel kapcsolatban kifejtette: A szerződés a felek egyező akaratnyilvánításával jön létre, tehát elsősorban azt kell vizsgálni, hogy az eladó és a tulajdonostársak körén kívül álló személytől eredő vételi ajánlatnak mi volt a valóságos tartalma. Ha a vételi ajánlatban megjelölt vételár magasabb az írásbeli szerződésben feltüntetett vételárnál, és a felek szerződési akaratára irányul, hogy az ingatlan elidegenítése a magasabb vételáron történjék, az elővásárlási jog gyakorlásánál is ezt az értéket kell figyelembe venni. Ezzel ellentétes jogértelmezés azzal az eredménnyel járna, hogy a társ tulajdonos - a kívülálló személytől eredő vételi ajánlattal szemben - a forgalmi értéket el nem érő vételár megfizetésével megszerezheti az eladott ingatlan illető tulajdonjogát, s így módon illetéktelen vagyoni előnyhöz jutna. Ezért csak a valóságos forgalmi értéknek megfelelő vételáron gyakorolhatja elővásárlási jogát (P. törv. V. 20271/1975. - BH 1976/4. sz. 152. - PJD VII. 58. sz.).

A nyilatkozat megtételére mindenkor olyan határidőt kell szabni, amely alatt az ügy összes körülményeire tekintettel, főként a szerződéses feltételek teljesítésének megfontolása mellett a válaszadás általában elvárható.

Ha a tulajdonostárs az őt megillető elővásárlási jog gyakorlására való felhívásra nem nyilatkozik, ítélettel történő pótlásnak nincs helye.

Az elővásárlási jogok ütközése

11. Az elővásárlási jogok összeütközése létrejöhet:

- a) a jogszabályon és a szerződésen alapuló elővásárlási jogok között;
- b) a jogszabályon alapuló elővásárlási jogok között.

ad a) A jogszabályon alapuló és a szerződéses elővásárlási jogok viszonyát a Ptk. 373. §-ának (5) bekezdése rendezi: a jogszabályon alapuló elővásárlási jog a szerződéses elővásárlási jogot megelőzi.

ad b) A jogszabályon alapuló elővásárlási jogok ütközésénél különböztetnünk kell aszerint, hogy

- a tulajdonostársak elővásárlási jogának vagy
- a tulajdonostárs és a külön jogszabályban más személy részére biztosított elővásárlási jogok ütközéséről van-e szó. Ez utóbbi esetet az 1977. évi módosítás során rendezte a Ptk. A külön jogszabályokban más személy részére biztosított elővásárlási jog megelőzi a tulajdonostárs elővásárlási jogát [Ptk. 145. § (3) bek.]. (A címet kiegészítő hatályosító szöveg itt található)

Több tulajdonostárs elővásárlási joga

12. „A tulajdonostársak az elővásárlási jogot az eladásra kerülő tulajdoni illetőségre (illetőségrészre) közösen, egymás között egyenlő arányban gyakorolhatják.

Ha ilyen értelemben kötöttük megegyezés nem jön létre, de van olyan tulajdonostárs, aki - akár másik tulajdonostárral közösen - az eladásra kerülő egész tulajdoni illetőségre (illetőségrészre) a vételi ajánlatot magáévá teszi, az elővásárlási jog egyedül őt, illetőleg őket illeti meg.

Ha több ilyen - egyedül fellépő - tulajdonostárs van, közülük az eladó választ, s ez esetben elővásárlási jog a választott tulajdonostársat illeti meg.” (PK 9. sz. állásfoglalás II. pont.)

Ha több ilyen - egyedül fellépő - tulajdonostárs van, a késedelem elhárítása érdekében közülük az eladó tulajdonostárs választ. (Az áf. II. pont indokolása.)

Az elővásárlási jog megsértése

13. Az ítélkezési gyakorlat szerint az elővásárlási jog sérelmével megkötött adásvételi szerződés a jogosulttal szemben *hatálytalan*. A jogosult a hatálytalanság megállapítását kérheti a bíróságtól, ha a szándéka valóban a vételre irányul.

„Ha az elővásárlásra jogosult keresetében annak megállapítását kéri, hogy a sérelmére megkötött adásvételi szerződés vele szemben hatálytalan, tartozik egyúttal a vételi ajánlatot elfogadó nyilatkozatot is tenni. A bíróság e nyilatkozatnak a komolyságát, valamint a teljesítőképességnek és képességnek a valóságos voltát ellenőrzi. Az elfogadó nyilatkozat folytán az elővásárlásra jogosult és tulajdonostársa között az adásvételi szerződés létrejön, s az ebből származó mindennemű igény ugyanebben a perben érvényesíthető.” (PK 9. sz. állásfoglalás VIII. pont.)

Az áf. indokolása szerint: „Az elővásárlásra jogosult által annak megállapítása iránt indított per, hogy a sérelmére megkötött adásvételi szerződés vele szemben hatálytalan, értelemszerűen azt is jelenti, hogy elővásárlási jogával élni kíván. Ennélfogva tartozik egyúttal a vételi ajánlatot elfogadó nyilatkozatot is tenni. Ezáltal - a Ptk. 373. §-ának (2) bekezdése értelmében - közte és az eladó tulajdonostársa között az adásvételi szerződés az ajánlatnak megfelelő tartalommal létrejön.

Ahhoz azonban, hogy ezt a joghatást eredményezze, az elfogadó nyilatkozatnak komolynak, a teljesítőkészségnek és -képességnek pedig valószínűsnek kell lennie. Az eladó és a vevő érdekeinek kellő védelme érdekében az említett feltételek meglétét a bíróság ellenőrzi. Ezért a bíróság az ellenérdekű fél kérelmére az érdemi döntés előtt felhívhatja az elővásárlásra jogosultat arra, hogy az ajánlat szerint esetleg már esedékessé vált vételárat vagy vételárreszt megfelelő határidő alatt - az eladó, illetőleg annyiban, amennyiben teljesítés történt, az ő jogán a vevő javára - helyezze bírósági letétbe. Ennek megtörténtét vagy elmaradását a bíróság az érdemi döntés meghozatalánál értékeli.

Mint ahogy ezek szerint a komolysága tekintetében így ellenőrzött elfogadó nyilatkozat folytán az elővásárlásra jogosult és tulajdonostársa között az adásvételi szerződés létrejön, az előbbi az ebből folyó mindennemű jogát ugyanebben a perben érvényesítheti (tehát sikerrel kérheti például a már birtokba lépett vevőt arra kötelezni, hogy az ingatlant bocsássa az ő birtokába.” (HJGY, 1993. KJK 21. k. 116. o.)

A bíróságnak ezekben a perekben *nem* az elővásárlási jog megsértésével megkötött szerződés *semmisségét* [Ptk. 200. § (2) bek.] kell megállapítania, hanem hatálytalanságát. A semmisség ugyanis abszolút hatályú, arra bárki határidő nélkül hivatkozhat. Az elővásárlási jog ilyen messzemenő védelmet nem igényel, nem indokolt, hogy a szerződés akkor is meghiúsuljon, ha ezt a jogaiban sértett fél nem kívánja. Ezzel az állásponttal egyetért Benedek Károly és Világhy Miklós (Benedek K.-Világhy M.: A Polgári Törvénykönyv a gyakorlatban, 1965. 436. o.), ők azonban a szerződés hatálytalanságának megállapítását sem helyeslik. Álláspontjuk szerint a megoldást a Ptk. 215. §-ában kell keresni: „A jogszabály tehát lényegében a szerződés megkötéséhez az elővásárlásra jogosultnak mint szerződésen kívülálló harmadik személynek a beleegyezését kívánja meg” (i. m. 438. o.). A bírói gyakorlat azonban nem ezt a megoldást követi: „A társ tulajdonos által kívülállóval (nem társ tulajdonossal) kötött adásvételi szerződés önmagában nem érvénytelen, nem semmis, és jogszabályba sem ütközik, hanem - amint az a Legfelsőbb Bíróság PK 9. sz. állásfoglalásának IX. pontjában foglaltakból kitűnik - legfeljebb a többi társ tulajdonossal szemben hatálytalan, és pedig akkor, ha valamelyik társ tulajdonos az elővásárlási jogát megfelelő módon és megfelelő időben érvényesíti. Ebből következik, hogy a másodfokú bíróságnak nem helytálló az a megállapítása, hogy a perbeli két adásvételi szerződés érvénytelen, illetőleg semmis.” (P. törv. I. 20792/1975.)

Előbérleti és elő-haszonbérleti jog

14. Az előbérleti jog és az elő-haszonbérleti jog gyakorlására akkor kerül sor, ha valamelyik tulajdonostárs az általa *kizárólagosan* birtokolt részt kívánja bérbe, haszonbérbe adni. A tulajdonostárs előbérleti, elő-haszonbérleti joga azt jelenti, hogy ha a tulajdonostárs bérleti, haszonbérleti szerződést kíván *harmadik személlyel kötni*, az ajánlatot köteles a jogosulttal (tulajdonostársával) közölni. Ha a jogosult a kívülálló személy ajánlatát magáévá teszi, a szerződés vele jön létre. E jog gyakorlásánál egyébként az elővásárlási jog gyakorlásának szabályait kell megfelelően alkalmazni.

Ptk. 146. § A tulajdonjog védelmében bármelyik tulajdonostárs önállóan is felléphet.

A tulajdonjog védelme

1. Ha a tulajdonos tulajdonjogát - akár a birtokláshoz, a használathoz vagy a hasznok szedéséhez fűződő jogát, akár rendelkezési jogát - megsértik, igénybe veheti a tulajdonjog védelmének eszközeit: a sérelmet önhatalommal, tulajdoni perrel (ennek körében ingatlan-nyilvántartási igényvel vagy végrehajtási igényperrel) a tulajdonháborítás megszüntetése iránti perrel háríthatja el. A tulajdonjog védelmének ezek a polgári jogi eszközei mindegyik tulajdonostársat *önállóan* is megilletik.

Valamennyi tulajdonostárs önálló perlési joga felel meg a tulajdoni kereset oszthatatlanságának és a pergazdaságosság szempontjainak is. Ellenkező megoldás esetén a bíróság csak a perlő tulajdonostárs hányadának kiadására kötelezhetné a jogtalan elvonót, s így közte és a jogtalanul eljáró személy között jönne létre közös birtokosi helyzet. A tulajdonháborítás megszüntetésére irányuló kereset sikere viszont osztatlan birtoklás esetében amúgy is kihat a többi tulajdonostárs hányadára is.

A Ptk. 146. §-ával áll összhangban a birtokvédelemre vonatkozó az a szabály is, amely szerint közös birtok esetén a birtokvédelem mindegyik birtokost önállóan megilleti, és követelheti a dolognak közös birtokba bocsátását [Ptk. 189. § (1) bek., részletesen l. ott].

A tulajdonostárs önálló perlési joga csak a tulajdonjog védelmére vonatkozik, így nem terjed ki az ezzel összefüggő más polgári jogi követelések érvényesítésére, joguk nem terjedhet odáig, hogy a kártérítésnek a más tulajdonostársakat megillető részét is - külön megbízás vagy meghatalmazás nélkül - követeljék.

A tulajdonjog védelme és birtokvédelem a tulajdonostársal szemben

2. A Ptk. 146. §-a elsősorban arra az esetre vonatkozik, amikor a tulajdonostárs joggyakorlását *kívülálló harmadik személy* sérti vagy veszélyezteti. Ilyenkor a tulajdonostárs - ha szükséges - a tulajdonjog *egésze* tekintetében igényelhet védelmet, fellépése tulajdonostársaira is kihat, az ő tulajdonjogukat is védi. A Ptk. 146. §-a azonban akkor is irányadó, ha a tulajdonostársak belső viszonylatában következik be a tulajdonjog sérelme: valamelyik tulajdonostárs sérti a másik tulajdonjogának zavartalan gyakorlását. Tulajdonjogának védelmében ilyenkor a tulajdonostárs igénybe veheti a tulajdonjog védelmének polgári jogi eszközeit (115-116. §), fellépése azonban - természetesen - csak a saját tulajdonosi érdekkörére vonatkozhat. Így a tulajdonostárs követelheti, hogy tulajdonjogát az ingatlan-nyilvántartásban feltüntessék, vagy a tulajdonjogát sértő bejegyzést töröljék. A tulajdonostársak közötti tulajdonjogi igények érvényesítésére leggyakrabban a dolog birtoklásával, használatával kapcsolatban kerül sor. Ha a tulajdonostársak a *dolgot közösen birtokolják*: a Ptk. 189. §-ának (2) bekezdése értelmében - egymás közötti viszonyuk alapján - egymással szemben is jogosultak a *birtokvédelemre*. Így pl. a házastársat is megilleti a birtokvédelem, ha házastársa (tulajdonostársa) őt a közös lakásba nem engedi be.

Ettől eltérő az az eset, ha a tulajdonostársak a dolgot nem közösen birtokolják, tehát *nem közös birtokosok*. (Közös birtokosok a dolog feletti tényleges hatalmat egy időben, azonos tartalommal - bár nem szükségszerűen azonos terjedelemben - gyakorolják.) Ha az egyik tulajdonostárs a dolgot kizárólagosan használja, a másik tulajdonostárs pedig a dolog felett tényleges hatalmat nem gyakorol: egymás közötti viszonyukban *többnyire* nem a birtokvédelem szabályait kell alkalmazni. A gyakorlatban ez a kérdés úgy merül fel, hogy ha a felek közösen vásárolnak ingatlant, azt azonban csak egyikük veszi használatba, megilleti-e a birtokvédelem a birtokban levő tulajdonossal szemben azt a tulajdonost, aki ténylegesen nem birtokolja a dolgot. Egyetértünk azzal az állásponttal (Benedek K.-Világhy M.: A Polgári Törvénykönyv a gyakorlatban, 1965.), amely szerint: „*A közös tulajdon esetén egyik tulajdonostárs a másik ellen akkor fordulhat a tanácshoz birtokvédelemért, ha a dolog birtokosa. Ez a jog a közös birtokosokat egymás ellen is megilleti. Az a tulajdonostárs, aki nincs a dolog birtokában, a birtokláshoz való jogosultsága alapján a bíróság előtt kérheti, hogy a birtokban levő tulajdonostárs bocsássa a dolgot kizárólagos vagy közös birtokába*” (i. m. 121. o.). Ez az igény tehát már nem a tulajdonjog védelmének (a birtokvédelemnek) a körébe tartozik, hanem a dolog birtoklásának, használatának rendezése [Ptk. 140. § (2) bek.] tekintetében felmerült vita.

Előfordulhat azonban, hogy a dolgot *nem* használó tulajdonostárs is igénybe veszi a birtokvédelem eszközeit. Nem értünk tehát egyet az idézett szerzőknek azzal a véleményével, hogy: „sem dogmatikailag, sem gyakorlati szempontból nem lehet elfogadni a szerződéskötés tényét birtokot létesítő ténynek, mert ez önmagában még jelképesen sem fejezi ki a tényleges hatalomba adást” (i. m. 121. o.).

A birtok és a birtokvédelem kérdéseiről szólva (l. a 187. és köv. §-okhoz fűzött magyarázatot) kifejtjük, hogy birtokos lehet a *dolgot fizikai értelemben nem hatalmában tartó* személy is. Birtokos lehet az is, aki ténylegesen (fizikai értelemben ténylegesen) a dolgot nem tartja birtokában, hanem azon - tulajdonjoga folytán vagy más jogcímen - hatalmat gyakorol. Mindez a tulajdonostársakra is vonatkozik. A nem birtokos tulajdonostárs is birtokvédelmet kérhet tulajdonostársával szemben, ha a dolgot rendeltetésellenesen használja, kárt okoz abban, vagy egyébként a tulajdonostársnak a dologhoz fűződő jogos érdekeit sérti, és a sérelem más eszközzel nem elhárítható.

A közös tulajdon megszüntetése

Ptk. 147. § A közös tulajdon megszüntetését bármelyik tulajdonostárs követelheti; az e jogról való lemondás semmis.

A közös tulajdon megszüntetése

1. A tulajdonközösség fenntartását egyik tulajdonostárstól sem lehet követelni, a közös tulajdon megszüntetését tehát bármelyik tulajdonostárs - külön indok nélkül is - követelheti. „A tulajdonközösség megszüntetésére vonatkozó jog abban áll, hogy a megszüntetést kívánó tulajdonostárs követelheti a többtől: egyezzenek bele a megszüntetésnek abba a módjába, amely a közös érdeküknek leginkább megfelel, és tegyék meg mindazokat a jognyilatkozatokat, amelyek a megszüntetéshez szükségesek.” (Világhy M.-Eörsi Gy.: Magyar polgári jog. I. köt. 355. o.) Ez minden tulajdonostársnak olyan joga, amely nem évülhet el, és amelyről érvényesen lemondani sem lehet. A tulajdonostárs tehát a közös tulajdon megszüntetését akkor is követelheti, ha a jogáról korábban lemondó nyilatkozatot tett; *ez a nyilatkozat semmis*.

„Alkalmatlan idő.” Joggal való visszaélés

2. Korábbi jogunk szerint általában nem lehetett a tulajdonközösség megszüntetését „alkalmatlan” időben követelni. „Alkalmatlan pedig, különösen ingatlanoknál az olyan időpont, amikor az árverési eladáshoz a kedvezőtlen gazdasági konjunktúrák miatt nem lehet reményeket fűzni, s nyilvánvaló, hogy a közös dolog értékesítése valamennyi volt tulajdonostársnak érezhető, súlyos kárt okozna.” (Magyar Magánjog. V. köt., 1942. A tulajdonjog. 292. o.) A bírói gyakorlat szerint alkalmatlanná tette az időt a tulajdonközösség megszüntetésére a lakásinség, a pénz és ingatlan érték hullámlása (Magánjogi Döntvénytár, XIV. 3.), továbbá a háborús idő (Magánjogi Döntvénytár, X. 158.). Csak kivételesen fordult elő, hogy a bíróság a tulajdonközösséget bírói árverés útján alkalmatlan időben is megszüntette, nevezetesen ha a közös birtoklás folytatását a tulajdonostárs jogellenes magatartása elviselhetetlenné tette (Magánjogi Döntvénytár, XXV. 106. II.).

Az alkalmatlan idő kifogását a Ptk. készítésekor nem fogadták el, s ennek megfelelően mondja ki a Legfelsőbb Bíróság azt, hogy „*a közös tulajdon megszüntetésének nem lehet akadálya az, ha valamelyik fél az idő alkalmatlanságára hivatkozik, egyéb körülmények azonban a kereset elutasítását eredményezhetik*” (PK 10. sz. állásfoglalás III. pont - PEH 93-94. o.). Azt azonban ez az állásfoglalás is megengedhetőnek tartja, hogy a közös tulajdon megszüntetését a tulajdonostársak vagy más jogosultak kárára (jogaik, törvényes érdekeik sérelmére, illetéktelen előnyök elérése végett) ne követelhessek. Ilyen helyzetekben tehát a keresetet alaptalannak kell minősíteni. Így pl. a többlakásos, lakott házasingatlanok árverésen való esetleges eladása a reális forgalmi értéket el nem érő alacsony vételár mellett történhet, s ez méltánytalan eredményre vezethet.

„Az ingatlanok értékviszonyaiban bekövetkezett jelentős mértékű és viszonylag gyors ütemű változások, a lakásszerzés nehézségei, a lakások bérleti, illetve használati díjának az emelése, továbbá az a körülmény, hogy a vonatkozó jogszabályokban írt feltételek megvalósulása esetén a bérleti és használati díj mértéke ma már a felek szabad megállapodásának tárgya, olyan tények, amelyekre tekintettel fokozottabb védelemre tarthat igényt az a tulajdonostárs, aki a közös tulajdonú ingatlanban levő - az igényét minden tekintetben kielégítő - lakását azért kényszerülne elhagyni, mert a nagyobb tulajdoni hányaddal rendelkező tulajdonostárs részét nem képes, de nem is kívánja megszerezni.” (P. törv. 2016/1990. - BH 1990/10. sz. 377.)

Véleményem szerint, az alkalmatlan időre való hivatkozásnak indokolt lenne újra polgárjogot adni - ezt az álláspontot már évekkel ezelőtti tanulmányaimban is kifejtettem (Petrik F.: Gondolatok a közös tulajdon megszüntetéséről. Jogtudományi Közlöny, 1985/10. sz. 552. o.), annál is inkább, mert a bírói gyakorlat is hajlik arra, hogy az „alkalmatlan idő” helyett az „alaptalan kereset” fogalmát, lényegében hasonló tartalommal alakítsa ki. Továbbra is azt tartanám megnyugtató megoldásnak, ha *törvényi* rendezéssel határozná meg a tulajdonjog azokat az eseteket, amikor nem lehet kérni a közös tulajdon megszüntetését. „Így ha a megszüntetés

- a tulajdonostárs méltányos érdekeit jelentősen sérti, különösen ha a megszüntetés életkörülményeiben lényegesen hátrányos változással jár,

- a megszüntetés a dolog rendeltetésszerű használatát jelentősen gátolná vagy megszüntetné, vagy jelentős értékcsökkenéssel járna, - külső körülmények folytán a dolog értékesítésére csak valóságos értéken alul kerülhetne sor, kivéve, ha ezek a körülmények nem tekinthetők tartósaknak vagy véglegeseknek” (i. m. 552. o.).

Ptk. 148. § (1) A közös tulajdon tárgyait elsősorban természetben kell megosztani.

(2) A közös tulajdon tárgyait vagy azok egy részét - ha ez a tulajdonostársak körülményeire tekintettel indokolt - megfelelő ellenérték fejében a bíróság egy vagy több tulajdonostárs tulajdonába adhatja. Ehhez a tulajdonjogot megszerző tulajdonostárs beleegyezése szükséges, kivéve, ha a bíróság a közös tulajdonban álló ingatlanrészről az abban lakó tulajdonostárs tulajdonába adja, és ez nem sérti a bennlakó méltányos érdekeit.

(3) Ha a közös tulajdon más módon nem szüntethető meg, illetőleg a természetbeni megosztás jelentékeny értékcsökkenéssel járna, vagy gátolná a rendeltetésszerű használatot, a közös tulajdon tárgyait értékesíteni kell, és a vételárat kell a tulajdonostársak között megfelelően felosztani. A tulajdonostársakat az elővásárlási jog harmadik személlyel szemben az értékesítés során is megilleti.

(4) A bíróság nem alkalmazhatja a közös tulajdon megszüntetésének olyan módját, amely ellen valamennyi tulajdonostárs tiltakozik.

A közös tulajdon megszüntetésének módjai

1. A közös tulajdon megszüntetésének két módja lehetséges: a *természetbeni megosztás* (a dolgot a tulajdoni hányadok szerint fizikailag megosztják), továbbá a dologra vonatkozó *megosztott tulajdonjog egységesítése* (a közös tulajdonban álló dolog ellenérték fejében valamelyik tulajdonostárs tulajdonába kerül, vagy a közös dolgot más tulajdonába adják).

A felek megállapodása az irányadó, hogy a tulajdonközösség megszüntetésének melyik módját választják. Abban az esetben, ha a tulajdonostársak nem tudnak megállapodni, a közös tulajdon a bíróság szüntetheti meg. A bíróság nem hagyhatja figyelmen kívül, hogy a törvény a megszüntetési módok között *sorrendet állított fel*. Eszerint a közös tulajdon tárgyait elsősorban természetben kell megosztani. Másodsorban az a megosztási mód jöhet számításba, hogy a bíróság a közös tulajdon tárgyait megfelelő ellenérték fejében egy vagy több tulajdonostárs tulajdonába adja. Végül, ha a közös tulajdon más módon nem szüntethető meg, illetőleg a természetbeni megosztás jelentékeny értékcsökkenéssel járna vagy gátolná a rendeltetésszerű használatot, a közös tulajdon tárgyait *értékesíteni kell*, és a vételárat kell a tulajdonostársak között megfelelően felosztani.

A közös tulajdon megszüntetése természetbeni megosztás útján

2. A Ptk. 148. § (1) bekezdése szerint a közös tulajdon tárgyait elsősorban természetben kell megosztani. Erre csak akkor kerülhet sor, ha a dolog - fizikai és jogi értelemben - megosztható. A természetbeni megosztás esetén a megosztásnak általában a tulajdoni hányadhoz kell igazodnia. A gyakorlatban azonban a hányadok szerinti arány nem mindig érvényesülhet. *Főként ingatlanok esetében fordulhat elő, hogy gazdasági vagy célszerűségi okokból az egyik félnek az ő hányadát meghaladó értékű részt kell juttatni. Ilyen esetben a különbözet pénzbeli kiegyenlítéséről kell gondoskodni.*

A tulajdoni arányoktól való eltérésnél jelentősége lehet annak is, hogy korábban hogyan alakult a közös ingatlan tényleges használata. A tulajdoni arányoktól eltérő használat azonban *egymagában* nem indokolja, hogy a bíróság a közös tulajdon megszüntetésénél is eltérjen a tulajdoni arányoktól. „Az elsőfokú bíróság a közös tulajdon megszüntetése során helyesen indult ki abból, hogy az ingatlan megosztható, így a megszüntetési módok közül a természetbeni megosztás lehetséges. Az értékkülönbözet kiszámításánál azonban nem a tulajdoni hányadokat vette alapul, hanem azt, hogy a felperes az 1/2 tulajdoni illetőségénél ténylegesen nagyobb részt használ, és ennek a résznek az értékét tekintette a számítás kiindulópontjává. A közös tulajdon megszüntetése során a bíróságnak a tulajdoni hányadokból kellett volna kiindulnia, nem pedig a használati részek nagyságából.” A természetbeni megosztás során két, közel azonos alapterületű, de eltérő értékű ingatlan jött létre. Az értékkülönbözet megfizetésénél a bíróságnak e két ingatlan értékkülönbségéből kellett volna kiindulnia. (P. törv. II. 20582/1986. - BH 1987/2. sz. 38.)

A természetbeni megosztás akadályai

3. A közös tulajdon természetbeni megosztásának a Ptk. 148. § (3) bekezdése szerint három akadály van:

- a) a természetbeni megosztás nem lehetséges vagy
- b) jelentékeny értékcsökkenéssel járna vagy
- c) gátolná a rendeltetésszerű használatot.

Említettük már, hogy a természetbeni megosztásra csak fizikailag *osztható* dolgok esetében kerülhet sor. Nem kerülhet sor természetbeni megosztásra - kivéve a tulajdonostársak megállapodásán alapuló megosztást -, ha a dolog megosztása jelentős értékcsökkenéssel járna, vagy a megosztással eltérő nemű (fajú) más dolog keletkezne (pl. a gépkocsi elvileg megosztható természetben, gyakorlatilag azonban oszthatatlannak kell tekinteni). A természetbeni megosztás akkor sem lehetséges, ha ennek *jogi akadály* van. Különösen ingatlanoknál ilyen a megosztáshoz szükséges hatósági engedély megtagadása. Erről a 4. pontban részletesen szólnunk.

A közös tulajdont nem lehet megszüntetni úgy, hogy az az egyik fél méltányos érdekét számottevően sértse. Ezért a bíróságnak mindig vizsgálnia kell, hogy a tervezett megosztás megfelel-e az elfogadott és szokásos rendeltetésszerű használat, a célszerű elkülönítés és okszerű gazdálkodás követelményeinek. Így pl., ha „az alperes mindössze 101 négyszögöl területű ingatlanhoz jut (a felperes 509 négyszögöl területével szemben), ez pedig - főleg falusi viszonylatban - nem teszi lehetővé az ingatlan megfelelő kihasználását, minthogy még az udvartér is jelentéktelen lesz, nem szólva arról, hogy kertrész az alperesnek egyáltalán nem jut, ami a falusi életmód szempontjából jelentékeny hátrány.” (P. törv. I. 20916/1966.)

A természetbeni megosztáshoz szükséges hatósági engedély

4. „Természetbeni megosztás esetén még az ítélethozatal előtt gondoskodni kell arról, hogy a bíróság rendelkezésére álljon a megosztáshoz jogerős államigazgatási engedély és az ingatlan-nyilvántartási (telekkönyvi) foganatossításra alkalmas vázrajz. Ezek beszerzése végett a per tárgyalásának a felfüggesztése mellett a feleknek megfelelő határidőt kell szabni.” (PK 10. sz. állásfoglalás IV/d. pont - PEH 94. és köv. o.)

A bíróság akkor jár el helyesen, ha a feleket utasítja arra, hogy a hatósági engedély megszerzése érdekében járjanak el, s ennek megtörténteig a per tárgyalását felfüggeszti. A természetbeni megosztáshoz vázrajz is szükséges, amelynek ingatlan-nyilvántartási (telekkönyvi) bejegyzésre alkalmasnak kell lennie.

A közös tulajdon megszüntetése értékesítés (megváltás) útján

5. Ha a közös tulajdon természetbeni megosztással nem szüntethető meg, a tulajdonközösséget értékesítéssel kell megszüntetni. Az értékesítés módzatai közül az 1977. évi IV. tv.-nyel módosított 148. § az első helyen szabályozza a *megváltást*. A tapasztalatok ugyanis azt mutatják, hogy az értékesítésnek ez a módja a gyakorlatban jobban szolgálja a felek méltányos érdekeit, mint a - sok esetben sikerre sem vezető - árverés. A bíróságnak tehát elsősorban arra kell törekednie, hogy az egyik tulajdonostárs a másik (többi) tulajdonostárs tulajdoni hányadát ellenérték fejében megszerezze (magához váltsa).

A megváltásra vonatkozó korábbi rendelkezést az 1977. évi IV. tv. a bírói gyakorlatban kialakult megoldások figyelembevételével módosította. Főszabály, hogy a közös tulajdonnak megváltás útján történő megszüntetéséhez a *tulajdonjogot megszerző tulajdonostárs beleegyezése szükséges*. E szabály indoka a felek rendelkezési jogának messzemenő tiszteletben tartása: akarata, szándéka ellenére senkit nem lehet tulajdonszerzésre kötelezni. E szabály alól azonban egy kivétel van: ha közös tulajdonban álló olyan házingatlanról van szó, amelyben az egyik tulajdonostárs bennlakik, a bennlakót a magához váltásra beleegyezése nélkül is lehet kötelezni, feltéve, hogy ez nem sérti a méltányos érdekeit. A bennlakó tulajdonostárs érdeke általában azt kívánja, hogy lakásszükséglete biztosított legyen. Tulajdonostársainak pedig az áll érdekükben, hogy megfelelő ellenérték fejében szűnjék meg a tulajdonközösség. A házingatlan azonban lakott állapotban nehezen, alacsonyabb áron, sőt esetleg egyáltalában nem értékesíthető. Ha a bennlakó tulajdonostárs nem akar kiköltözni, eltávolítása nagy nehézségekbe ütközik. Ez a helyzet a többi tulajdonostárs helyzetét nehezíti meg, érdekeit sérti, hiszen így a tulajdoni illetőségük esetleg csak terhet jelent. Ilyen esetben tehát indokolt lehet, hogy a bíróság a bennlakó tulajdonostársat kötelezze a többiek tulajdoni hányadának a megváltására. Vizsgálni kell azonban, hogy a bennlakó a megfelelő ellenértéket méltányos érdekeinek sérelme nélkül meg tudja-e fizetni. Így ha a bennlakó nem teljesítőképese, akkor ez a megoldás nem jöhet szóba.

A teljesítőképesség vizsgálata

6. A bíróságnak akkor is vizsgálnia kell a teljesítőképességet, ha a másik tulajdonostárs maga vállalja a tulajdoni rész magához váltását. Ezekben az esetekben is tisztázni kell a vállalkozó teljesítőképességét, nehogy végrehajthatatlan ítélet keletkezzék. A teljesítőképesség vizsgálatának egyik legcélravezetőbb módja, ha a bíróság a megváltásra vállalkozót meghatározott összeg bírói letétbe helyezésére kötelezi. A teljesítőképesség vizsgálata azt is jelenti, hogy a magához váltás összegének kifizetése a másik (többi) tulajdonostárs részére méltányos határidő alatt történjék.

„A közös tulajdon megszüntetése során a másik (többi) tulajdonostárs illetőségét csak akkor lehet az ingatlant vagy egy részét birtokában tartó tulajdonostárs beleegyezése nélkül ennek a tulajdonába adni, ha ez a tulajdonostárs az ingatlanban levő lakásban lakik.” (PK 11. sz. áf. - HJGY, 1993. KJK 21. k. 119. o.)

Az állásfoglalás indoklása szerint: „A Ptk. 148. §-ának (2) bekezdése értelmében a közös tulajdon úgy is megszüntethető, hogy a bíróság a közös tulajdon tárgyait vagy azok egy részét megfelelő ellenérték fejében egy vagy több tulajdonostárs tulajdonába adja. Ehhez a tulajdonjogot megszerző tulajdonostárs beleegyezése szükséges, kivéve, ha a bíróság a közös tulajdonban álló ingatlanrész az abban lakó tulajdonostárs tulajdonába adja, és ez nem sérti a bennlakó méltányos érdekeit.

Az általános szabály tehát az, hogy a közös tulajdon megszüntetésének ezt a módját a bíróság csak akkor alkalmazhatja, ha ehhez a tulajdonjogot megszerző tulajdonostárs hozzájárul. Ez alól csak az az eset kivétel, ha a közös tulajdonban álló ingatlanrésznek az abban lakó tulajdonostárs tulajdonába adásáról van szó.

A jogszabály az ingatlanban lakó tulajdonostársról szól, és a tulajdonostárs lakáshasználatát tartotta szem előtt a jogszabály tartalmává tett ítélkezési gyakorlat is. A törvény indokolásából is kitűnik, hogy a szóban levő rendelkezés a közös ingatlanban levő lakást használó tulajdonostársra vonatkozik. Ez a rendelkezés a más helyiséget (műhelyt, üzlethelyiséget, raktárt, üdülőt stb.) vagy épület nélküli ingatlant használó tulajdonostársra nem terjeszthető ki.”

A megváltási ár (vételár) megállapítása

7. A közös tulajdon megszüntetése esetén mind a megváltási ár megállapításának, mind az árverési értékesítésnek a *forgalmi érték* alapján kell történnie. A Legfelsőbb Bíróság PK 10. állásfoglalásának I. pontja szerint: „A közös tulajdon tárgyának a tulajdonostárs tulajdonába adása esetén a megfelelő ellenértéket, az árverés útján való értékesítésnél pedig a legkisebb vételárat a bíróságnak ítéletében kell megállapítania. Ha olyan közös ingatlanról van szó, amelyben az egyik tulajdonostárs benn lakik, s kiköltözni a közösség megszüntetése esetére sem hajlandó, ennek a körülménynek az értékre gyakorolt hatását megfelelően figyelembe kell venni. Ha méltánylandó körülmények más nem indokolnak, a saját bennlakása folytán előállt értékcsökkenés következményeit a bennlakónak kell viselnie, mind a magához váltás folytán fizetendő ellenértéknek, mind pedig az árverési vételár felosztási arányának a meghatározásánál.”

Az áf. indokolása szerint: „A közös tulajdon megszüntetésének módjait a Ptk. 148. §-a határozza meg. A (3) bekezdés akként rendelkezik, hogy ha a közös tulajdon más módon nem szüntethető meg, illetőleg a természetbeni megosztás jelentékeny értékcsökkenéssel járna, vagy gátolná a rendeltetésszerű használatot, a közös tulajdon tárgyát értékesíteni kell, és a vételárat kell a tulajdonostársak között megfelelően felosztani.

Ha a bíróság a közös tulajdon megszüntetését értékesítés útján rendeli el, ítéletében meg kell határozni, hogy az a tulajdonostárs, aki a másik (többi) tulajdonostárs hányadát magához váltja, ezért mennyit köteles fizetni; árverés esetén pedig mi az a legkisebb vételár, amelyért az ingatlan eladható, és hogyan oszlik meg a vételár a tulajdonostársak között.

Ennek érdekében meg kell állapítani az alapul szolgáló forgalmi értéket. Az értékesítés útján befolyt összeg (árverési vételár) felosztása a tulajdoni hányadok figyelembevételével történik.

Az értéket lényegesen befolyásolja az, hogy a közös tulajdonban álló ingatlanban az egyik tulajdonostárs is lakik. A mai lakásvizonyok közt ugyanis a vételkedvet nagymértékben befolyásolja, hogy a vevő a házba beköltözhet-e. Nemleges esetben gyakran nem is akad vevő. Mivel az ilyen értékcsökkenést a tulajdonostárs bennlakása okozza (ha más is lakik az ingatlanban, akkor részben), e hátrányos következményt az a tulajdonostárs (esetleg több is), aki nem lakik benn, nem viselheti, mert annak nem okozója, s az ő részén semmiféle ellentétel az értékcsökkenéssel szemben nincs. Elenyészik ez a csökkentő hatás, ha a bennlakó a perben kijelenti, hogy értékesítés esetén az ingatlanból kiköltözik. Ebben az esetben ugyanis a bíróság ítéletében a kiköltözési kötelezettséget kimondva, az árverési feltételeket és a legkisebb vételárat a bennlakás figyelmen kívül hagyásával, tehát beköltözhetőséggel jelentkező forgalmi érték alapján állapítja meg. Ezért a bennlakó tulajdonostársat ebben a kérdésben nyilatkozattételre kell felhívni. Ha a bennlakó tulajdonostárs nem vállal kötelezettséget a kiköltözésre, a bíróságnak - az értékesítés lehetőségének előmozdítása és minél kedvezőbb vételár elérése érdekében - meg kell vizsgálni, hogy a bennlakó tulajdonostárs által használt lakás terjedelme nem haladja-e meg azt az indokolt mértéket, amelyhez neki és családjának méltányos igénye van. Igenlő esetben bennlakásának erre a mértékre szorítása, esetleg a lakásnak más részében való elhelyezése jogos érdekét értékesítés esetén nem sérti, s reá nézve nem is méltánytalan, mert a tulajdonostársak hátrányára nem élvezhet előnyöket, s emellett a vételár neki jutó része is nagyobb lesz.

Ha a magához váltásra a bennlakó tulajdonostárs lesz köteles, illetőleg jogosult, a bennlakás értékcsökkenő hatását elvileg egészen neki kellene viselnie. Ugyanez a helyzet árverési értékesítés esetén is, bár a lakáshasználat terjedelmének szűkítése esetén kisebb mértékben. Ezért ilyen esetekben a bíróságnak kétféle forgalmi értéket kell megállapítania. Egyrészt azt, amely a bennlakó tulajdonostárs bennlakása nélkül az ő lakásába való beköltözés esetén elérhető lenne. Másrészt azt, amely a bennlakás figyelembevételével elérhető. A nagyobb érték alapján kell megállapítani a benn nem lakó tulajdonostársnak a tulajdoni hányad alapján jutó magához váltási értéket (vételárat), árverési értékesítés esetén pedig azt az összeget, amely tulajdoni hányada alapján neki jut. Ha az ítéletben megállapított legkisebb árverési vételárnál magasabb vételárat érnek el, a többlet a tulajdonostársak között abban az arányban oszlik meg, amilyenben a meghatározott legkisebb vételár megoszlana.

Ezt a számítási módot sem lehet azonban mindig mereven alkalmazni, mert az néha indokolható méltánytalan eredménnyel járhatna.

Meg kell tehát ilyen esetekben vizsgálni, hogy a bennlakó tulajdonostárs hogyan került az ingatlanba, nem a többi tulajdonostárs akaratából-e és az ő érdekükben is; nem őreá hárult-e a szülők közvetlen gyámolítása, akik éppen ezért tartották őt maguknál, míg testvéreik - a későbbi tulajdonostársak - a lakáskérdésüket másként oldották meg.

Külön ki kell emelni, hogy a különváltan élő vagy a volt házastársak közös ingatlanának megosztása esetén is előfordul, hogy a közös ingatlanban csak az egyikük lakik. A bennlakás értékcsökkenő hatásának elbírálásánál ilyenkor figyelembe kell venni a házastársak megállapodását, továbbá a közös lakásnak a használata kérdésében irányadó egyéb szempontokat is.

Az eredmény ennek alapján a körülmények szerint az is lehet, hogy a bennlakás által okozott értékcsökkenés következményeit egyáltalán nem lehet a bennlakóra hárítani, vagy ha igen, csak bizonyos mértékben.

Egyéb olyan körülmények is előfordulhatnak, amelyek azt indokolják, hogy nem lenne igazságos a bennlakás minden értékcsökkenő hatását a bennlakó tulajdonostársra hárítani. Más esetekben viszont a bennlakó ellen szól az ő túrheterlen magatartása. Mindezeket a bíróságnak megfelelően értékelnie kell.

Olyan helyzetet azonban nem szabad létesíteni, hogy a bennlakó az ingatlan értékesítése esetén az értékből egyáltalán ne, vagy csak kirívóan aránytalanul részesüljön.” (HJGY, 1993. KJK 21. k. 117. o.)

Az ingatlan *forgalmi értékének* megállapításával kapcsolatban a bírói gyakorlat hangsúlyozza, hogy ez az érték nem azonos a háziingatlan műszaki értékével, annál több, illetve kevesebb is lehet.

A forgalmi érték megállapításánál a bírói gyakorlat a közös tulajdonban álló dolognak a *közös tulajdon megszűntetésekor* értékét tekinti irányadónak.

Körültekintően vizsgálni kell, hogy ha a bennlakó tulajdonostárs váltja magához a tulajdoni illetőséget: *a bennlakás értékcsökkentő hatását milyen mértékben kell viselnie*. A PK 10. sz. állásfoglalásban felsorolt szempontok mellett figyelemmel kell lenni arra is, hogy a bennlakó tulajdonostárs - a lakásba költözésekor vagy később - *nem térítette-e meg tulajdonostársainak a lakás használati jogának vagy a lakásbérleti jognak ellenértékét* [Ptk. 434. § (3) bek.]. Ha igen: a bennlakás értékcsökkentő hatását nem kell viselnie. Ugyanilyen hatása lehet annak is, ha a bennlakó a korábbi lakását adta használatba (pl. lakáscserével) tulajdonostársának.

A bírói gyakorlat - a PK 10. sz. állásfoglalásának megfelelően - egységes abban, hogy a bennlakó tulajdonostársnak a bennlakás értékcsökkentő hatását nem, vagy csak részben kell viselnie, ha pl. a tulajdonostárs a többi tulajdonostárs akaratából és érdekében került a házba, és reá hárult a szülők közvetlen gyámolítása, míg a testvérek a lakáskérdésüket másként oldották meg.

„A jelen esetben nem indokolt, hogy a bennlakásuk értékcsökkentő hatását kizárólag a felperesek viseljék. A felperesek ugyanis *bérlőként laktak* a perbeli öröklakásban, ennél fogva használati joguk az egész lakásra kiterjedt. Az ingatlanrész megvásárlását követően pedig az ingatlan fele részét mint tulajdonosok használták, a másik fél rész használatára pedig bérleti jogviszony folytán voltak jogosultak. A felperesek használati joga tehát *korábban is* a közös tulajdon megszűntetésének az idejében *is kiterjedt az egész lakásra*. Az alpereseket ezzel szemben ezen a lakáson soha nem illette meg a használat tényleges gyakorlásának a joga, mert az ingatlan(rész)-t a felperesek által lakottan vásárolták meg, ezért a felperesek nem voltak el tőlük használati jogot.” (P. törv. I. 20737/1985. - BH 1986/6. sz. 229.)

„A használati mód évtizedekkel ezelőtt alakult ki, ellene a tulajdonostárs nem tiltakozott, a bennlakóktól használati díjat nem követelt, az ingatlan terheit, a fenntartás és karbantartás költségeit nem viselte. A másik tulajdonos a birtokba adott rész nagyságát is figyelembe véve fizetett vételárat. Kétszeres ellenérték-fizetést jelentene, ha a birtokában levő többletterületért is a beköltözhető érték alapján kellene fizetni. A felperes a közös tulajdon megszűntetése során sem tarthat igényt többre, mint a tulajdoni illetőségének tényleges értéke, ami jelen esetben megközelítőleg a lakott értéknek felel meg.” (P. törv. I. 21130/1985.)

„A közös tulajdon megszűntetésénél a lakottságból eredő értékcsökkentő hatást nem lehet a bennlakó tulajdonostársra hárítani, ha ez méltánytalan eredménnyel járna. Ha az állapítható meg, hogy a bennlakó tulajdonostárs jelentős anyagi áldozatvállalással tette az ingatlan beköltözhetővé, s az ingatlan forgalmi értéke ennek folytán emelkedett, az értékelkedés előnyét nem élvezheti az a tulajdonostárs, aki az eredetileg is lakott ingatlan beköltözhetősége érdekében semmilyen anyagi áldozatot nem vállalt.” (P. törv. I. 20089/1985. - BH 1986/1. sz. 15.)

A közös tulajdon megszűntetése esetén a háziingatlanban maradó *volt tulajdonostárs helyzetét is rendeznie kell* a bíróságnak. Így, ha a bíróság a közös tulajdonnak megváltás útján való megszűntetése esetén a háziingatlanban, illetőleg annak egy részében bent lakó volt tulajdonostársat nem kötelezi a lakás kiürítésére, rendelkezni kell arról is, hogy az ingatlan (annak egy részét) a volt tulajdonostárs a *továbbiakban milyen jogcímen jogosult használni*. Ha bérlőként marad az ingatlanban, az újabb viták elkerülése érdekében célszerű a peres felek közötti jogviszonyt e tekintetben is rendezni, a bér összegének a megállapítására is kiterjedően (P. törv. I. 20434/1971.).

*A megváltási ár kifizetésének igazolása mint a tulajdonjog
bejegyzésének feltétele*

8. A Ptk. 280. § (1) bek. a) pontja szerint, bármelyik fél a másik fél egyidejű teljesítését követelheti, tehát nem köteles teljesíteni addig, amíg a másik fél a teljesítést fel nem ajánlotta. A Legfelsőbb Bíróság több határozatában ezzel összhangban mondta ki azt, hogy a bíróság valamelyik tulajdonostársat a másik tulajdonostárs illetőségének a megváltására feljogosítja, a megváltási ár fizetése, illetőleg a megváltott ingatlanrész birtokba és telekkönyvi tulajdonba adása tekintetében a feleket kölcsönös és egyidejű teljesítésre kell kötelezni (P. törv. 20761/1975. - BH 1976/11. sz. 496. - PJD VII. 62. sz.).

A tulajdonjognak az ingatlan-nyilvántartásba történő bejegyzésével kapcsolatban a Legfelsőbb Bíróság (PKT 3/1979. sz. alatt) a következő irányutat adott:

„Ha valamely ingatlanon fennálló közös tulajdont a bíróság úgy szünteti meg, hogy az egyik tulajdonostárs ingatlanhányadát a másik tulajdonostárs tulajdonába adja [Ptk. 148. § (2) bek.], és egyidejűleg teljesítést rendel el, de az ellenérték későbbi megfizetésére határidőt engedélyez, a bíróság a jogerős határozat egyidejű megküldésével köteles megkeresni az illetékes földhivatalt a tulajdonjognak az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzése végett, azzal azonban, hogy a bejegyzés csak akkor rendelkezhető el, ha a jogszerező a magához váltás teljes összegének a kifizetését a földhivatalnál igazolja.” (PEH 234. o.) Az indokolás szerint: „Mindaddig, amíg a jogszerező a teljesítést nem igazolja, a tulajdonváltás bejegyzésének akadálya van. (.)

A bíróságnak a határozata egyidejű megküldésével az iránt kell megkeresnie a földhivatalt, hogy a magához váltás teljes összege kifizetésének igazolásai - vagyis az akadály elhárításai - az érdemi elintézését tartsa függőben. A megkeresést célszerű a bírósági határozat rendelkező részébe foglalni.

(.) A megkeresés beérkezését ilyen esetben is széljegyezni kell (Vhr. 93. §). A magához váltás összegének teljes kifizetését a földhivatalnál és nem a bíróságnál kell igazolni.”

Ha a bíróság a közös tulajdon megszűntetése iránt indult perben a közös tulajdon tárgyait egy vagy több tulajdonostárs tulajdonába adja, a *haszonélvezeti jogot* nem szüntetheti meg. (P. törv. I. 20741/1978. - BH 1979/5. sz. 117.) A Ptk. 157. § (3) bekezdése szerint a haszonélvezeti jog a dolog tulajdonosának személyében beállott változásra tekintet nélkül fennmarad, ezért a közös tulajdon megszűntetése sem érintheti a haszonélvezethez való jogosultságot.

A közös tulajdon megszüntetése értékesítés (árverés) útján

9. Ha a közös tulajdon természetbeni megosztására nincs lehetőség, a bíróságnak olyan megoldásra kell törekednie, hogy az egyik tulajdonostárs a másik tulajdoni hányadát magához váltsa. Ha ez sem lehetséges és a körülmények lehetővé teszik, a dolgot értékesíteni kell; a bíróság végső soron a közös tulajdon megszüntetését árverés útján történő értékesítéssel rendeli el. Ebben az esetben a vételárat kell a tulajdonostársak között felosztani. A Ptk. a közös tulajdon árverés útján történő megszüntetéséről nem rendelkezik, hanem a közös tulajdon tárgyának értékesítéséről szól. Ez érthető, hiszen a közös tulajdon megszüntetésében is elsősorban a felek megállapodása az irányadó, s - ha a természetbeni megosztásra vagy a magához váltásra nem kerülhet sor - a legcélszerűbb elrendezés az, ha a felek a dolgot értékesítik. Ha a harmadik személy által tett vételi ajánlatot a tulajdonostárs elfogadja, a másik (a többi) tulajdonostársat az elővásárlási jog megilleti.

Ha a tulajdonostársak a bíróságtól kéri a közös tulajdon megszüntetését, s a bíróság csak a dolog értékesítésére lát lehetőséget, az árverés útján történő értékesítést kell elrendelni. Gyakorlatilag a bíróságnak nem áll rendelkezésére más eljárás az értékesítés végrehajtására.

Az árverés útján való értékesítésnél a legkisebb vételárat a bíróságnak ítéletében kell megállapítania: meg kell tehát határoznia, hogy mi az a legkisebb vételár, amelyért az ingatlan eladható, és hogyan oszlik meg a vételár a tulajdonostársak között (PK 10. sz. állásfoglalás I. pont ind. - PEH 94. o.). Ennek érdekében meg kell állapítani az alapul szolgáló forgalmi értéket. Ha az egyik tulajdonostárs által lakott közös ingatlan kerül árverésre, a bennlakás következtében előállott értékcsökkenés figyelembevételénél ugyanazok a szempontok lesznek irányadók, amelyeket a tulajdonostárs által történő magához váltás eseteivel kapcsolatban már ismertettünk.

Ha a bíróság úgy rendelkezik, hogy az árverezési vevő köteles a bennlakó tulajdonostársnak megfelelő cserelakást felajánlani, nem lehet az ingatlan beköltözhető forgalmi értékén meghatározni a legkisebb árverési vételárat.

A közös tulajdonnak árverés útján történő megszüntetésére a PK 10. sz. állásfoglalás a következő iránymutatást adja:

„Ha az ingatlanra fennálló közös tulajdont árverés útján kell megszüntetni, és a bennlakó tulajdonostárs nem vállalja azt, hogy az árverés után az ingatlanból kiköltözik, a bíróságnak meg kell állapítania, hogy a bennlakó tulajdonostárs - igényeinek méltányos figyelembevételével - mekkora lakásra, illetőleg a lakásnak melyik részére tarthatna igényt, és amennyiben az általa használt lakás ezt a mértéket meghaladja, a bíróság ítéletében azt is megállapítja, hogy az árverési értékesítés után a bennlakó (volt) tulajdonostárs mely lakrészeket lesz köteles kiüríteni és a vevő rendelkezésére bocsátani. Ilyen esetben a legkisebb árverési vételárnak és a vételár felosztási arányának meghatározása a bennlakás értékcsökkentő hatásának megfelelő figyelembevételével történik.

Ha a közös tulajdonban álló ingatlanban lakó tulajdonostárs nem vállal kötelezettséget arra, hogy a közösségnek árverés útján való megszüntetése esetére az ingatlanból kiköltözik, kérelemre a bíróságnak azt is ki kell mondania a közös tulajdont megszüntető ítéletében, hogy az árverési értékesítést elsősorban olyan feltétellel kell megkísérelni, hogy ha az árverési vevő a bennlakó tulajdonostárs részére megfelelő cserelakást ajánl fel, a bennlakó (volt) tulajdonostárs köteles az eladott ingatlanból kiköltözni. Vita esetén a felajánlott cserelakás megfelelő voltát a bíróság a vétel után a kiköltözésre köteles és a beköltözésre jogosult fél közötti perben dönti el. Ilyen értékesítés esetén a bíróság csak azt az értékcsökkentő hatást veszi figyelembe a bennlakó tulajdonostárs terhére, amely a cserelakás felajánlásának szükséges volta miatt jelentkezik a beköltözhetőség mellett mutatózó értékkel (vételárral) szemben. Viszont a kiköltöző javára megfelelően értékeli a költözéssel felmerülő költségeket.” (PK 10. sz. állásfoglalás II. pont)

Az áf. indokolása rámutat: „Ha a bennlakó tulajdonostárs árverés útján való értékesítés esetén nem vállal kötelezettséget arra, hogy a lakásából kiköltözik, s azt a vevő rendelkezésére bocsátja, és a lakáshasználat terjedelmének megfelelő korlátozására sincs mód, a bíróság - kérelemre - azt is kimondja az ítéletben, hogy az árverést elsősorban olyan feltétellel kell megkísérelni, hogy amennyiben az árverési vevő a bennlakó tulajdonostársnak a vétel után a méltányos igényének megfelelő terjedelmű és minőségű cserelakást ajánl fel, a bennlakó (volt) tulajdonos az ingatlanból kiköltözni köteles, és elfoglalhatja a felajánlandó cserelakást. Ilyen vételi lehetőség esetén könnyebben jelentkezik vevő, és kedvezőbb vételárat lehet elérni. A bennlakó tulajdonostársnak a vételárból való részesedése ilyenkor is kevesebb lehet a tulajdoni hányad arányában járó összegnél, figyelemmel arra, hogy a közös ingatlanban volt lakása helyett cserelakáshoz jut, ami minden bizonnyal csökkentően hat az értékesítés során elérhető vételárra. Mindezeket már az ítéletben kell megállapítani, de mérlegelni kell a bennlakó tulajdonostárs javára a valószínű kiköltözési költségét is.

Ha azután az árverési vevő és a kiköltözésre kötelezett tulajdonostárs között vita támad a tekintetben, hogy a cserelakás megfelelő-e, ezt a bíróság köztük lefolytatandó külön perben dönti el. E perben természetesen azt is vizsgálja a bíróság, hogy a felajánlott cserelakásba költözésnek nincsenek-e jogi akadályai, a cserelakás megfelelő voltának elbírálásánál a bíróság nem lehet figyelemmel minden addig élvezett előnyre (kert, gyümölcsfák stb.), a méltányos lakásszükséglet kielégítésére azonban a lakásnak alkalmasnak kell lennie.

Ilyen esetben a kiköltöztetés végrehajtása bírósági végrehajtás útjára tartozik.” (HJGY, 1993. KJK 21. k. 117. o.)

A bírósági gyakorlat hangsúlyozza, hogy az árverés útján történő értékesítés a legvégső mód a közös tulajdon megszüntetésére. „A közös tulajdon árverés útján való megszüntetésére csak abban az esetben kerülhet sor, ha a szemben álló felek elvárható együttműködése és jogaik rendeltetésszerű gyakorlása ellenére a közös tulajdon megszüntetése más módon nem oldható meg.” (P. törv. V. 20461/1974.)

Ha azonban mindegyik tulajdonostárs a közös tulajdon értékesítéssel való megszüntetését kéri, a bíróság ezt a keresetet nem utasíthatja el. Egy konkrét ügyben a felperes a közös tulajdon megszüntetését kérte, az I. és III. r. alperes ellenkérelmében a közös tulajdon megszüntetését nem ellenezte. Az elsőfokú bíróság tényként állapította meg, hogy a felperes a közös tulajdon megszüntetésre irányuló jogát nem visszaélészerűen gyakorolta. Tévedett ezért, és a kereseti kérelmen és ellenkérelmen túlterjeszkedve utasította el az elsőfokú bíróság a közös tulajdon megszüntetésére irányuló igényt. A kereset a közös tulajdon megszüntetésének elsődleges módjaként a közös értékesítést, másodlagosan az árverési értékesítést jelölte meg. A Ptk. 148. § (3) bekezdésén alapuló közös értékesítéssel való közös tulajdon megszüntetése nem történhet oly módon, hogy a bíróság a tulajdonostársakat adásvételi szerződés megkötésére kötelezze. A közös tulajdon értékesítés útján történő megszüntetése a bíróság által elrendelt árverés útján történhet, amelynek kapcsán az árverési feltételeket a bíróság állapítja meg (BH 1984/3. sz. 100.). A felek közötti jogvitát valójában az árverési feltételek képezték. A további eljárás során ezért az elsőfokú bíróságnak ezeket a feltételeket kell elsődlegesen tisztáznia és azokról dönteni. A felek egyező előadásának hiányában szakértő bevezetése szükséges a legkisebb árverési vételár és a lakottsággal kapcsolatos értékcsökkenés összegének megállapítása céljából (LB Pf. II. 25574/2001., BH 2003/2. sz. 193.).

A bírói gyakorlat egységes abban, hogy ha olyan házasingatlan közös tulajdonának árverés útján történő megszüntetéséről van szó, amelyben az egyik tulajdonostárs benne lakik, e tulajdonostársat - ez irányú vállalása hiányában - *megfelelő cserelakás biztosítása nélkül nem lehet a lakásból történő kiköltözésre kötelezni*. A közös tulajdon megszüntetése során a bennlakó tulajdonostárs részére a lakáshasználat szempontjából legalább annyi jogot kell biztosítani, mint amennyivel az egyéb jogcímen bennlakó nem tulajdonos rendelkezne.

„Az értékesítés tehát a közös tulajdon tárgyára és nem valamelyik tulajdonostárs tulajdoni hányadára vonatkozik. A bíróságok tehát helytelenül jártak el, mikor az árverési értékesítést csupán a felperes tulajdoni illetőségére nézve rendelték el. A közös tulajdon megszüntetésének ilyen módját a törvény nem ismeri, és ez valójában nem is jelenti a közös tulajdon megszüntetését, illetve azt csak abban az esetben eredményezheti, amennyiben az árverésre bocsátott tulajdoni hányadot a másik tulajdonostárs vásárolja meg.” (P. törv. II. 20068/1987. - BH 1987/9. sz. 309.)

A közös tulajdon árverés útján történő megszüntetésének eljárási szabályait a Vht. 141-162. §-ai tartalmazzák.

Közös eljárási szabályok

10. a) „A keresethez mindig csatolni kell az ingatlan tulajdoni lapjának (telekkönyvi betétjének) hiteles kivonatos másolatát.” (PK 10. sz. állásfoglalás IV/a. pont.)

b) „Valamennyi tulajdonostársnak perben kell állnia. Ha valamelyik fél azt állítja, hogy ingatlan-nyilvántartáson (telekkönyvön) kívül tulajdonjogot vagy az ingatlanra kötelmi igényt szerzett, lehetőséget kell nyújtani arra, hogy a tulajdonjog bejegyzésének hiányát még a per folyamata alatt pótolja.” (PK 10. sz. állásfoglalás IV/b. pont.)

c) „Perbe kell vonni az özvegyi jogra, más haszonélvezetre, használatra jogosultakat, a bejegyzett tartási és életjáradéki jog jogosultját, s ha a jelzálogjog nem az egész ingatlant terheli, akkor az ilyen jognak a jogosultját is.

A körülményektől függ, hogy esetleg más érdekelt perbe vonása is szükséges-e.” (PK 10. sz. állásfoglalás IV/c. pont.)

A PK 10. sz. állásfoglalás indokolása rámutat arra:

„Ha az ingatlant telki szolgalmat terheli, s a megosztás vagy annak módja a telki szolgalmat érinti, indokolt a telki szolgalmat jogosultjának a meghallgatása, sőt esetleg - a fejlemények szerint - a perbe vonása is.

Ha az egyik tulajdonostárs házasságban él, de házastársa az ingatlan-nyilvántartásban (telekkönyvben) tulajdonostárként nincs bejegyezve, a szerzés idejére és a Csjt.-nek a házastársi vagyonközösséget szabályozó rendelkezéseire való tekintettel esetleg számolni lehet azzal is, hogy az ingatlannak az egyik házastárs tulajdonaként szereplő hányada a házastársi vagyonközösséghez tartozik. Mivel a házastárs ilyen igénye nem kötelmi természetű, ezért a házastársi vagyonközösséghez tartozó tulajdoni hányad jogi sorsában az ingatlan-nyilvántartásba (telekkönyvbe) tulajdonosként be nem jegyzett házastárs is érdekelt. Ezért ilyen esetben indokolt a perben a másik házastársat is meghallgatni, és nyilatkozatához képest kell állást foglalni abban a kérdésben, hogy perbe vonása szükséges-e.”

d) „A fellebbezési bíróság csak akkor nem bírálhatja felül az elsőfokú bíróság ítéletének érdemi rendelkezését, ha fellebbezéssel kizárólag a perköltség kérdésében éltek.” (PK 10. sz. állásfoglalás IV/e. pont.)

e) „A per tárgyának értéke általában a felperes tulajdoni hányadának az értéke.

Ha azonban a felperes a közös tulajdonnak természetbeni megosztás útján történő megszüntetése iránt indított perben a tulajdoni hányada értékénél nagyobb értékű dolgot (dologrész) igényel, a per tárgyának értéke ez a nagyobb érték.

Ha pedig a felperes az iránt indít keresetet, hogy a bíróság a közös tulajdon tárgyait vagy azok egy részét megfelelő ellenérték fejében adja az ő tulajdonába [Ptk. 148. § (2) bek.], a per tárgyának értéke a tulajdonba adni kért tulajdoni hányad értéke.” (PK 10. sz. állásfoglalás IV/f. pont.)

f) „A perköltség viselésének általános szabálya az, hogy a készkiadások megosztása mellett mindegyik fél viseli a saját költségét. Az ettől való eltérés főleg akkor indokolt, ha arra a felek magatartása okot ad.” (PK 10. sz. állásfoglalás IV/g. pont.)

Kérelemhez kötöttség a perben

11. A közös tulajdon megszüntetése iránt indított perekben sem az első-, sem a másodfokú bíróság nincs kötve ahhoz a kérelemhez, amelyet a felek előterjesztenek. Ha a közös tulajdon megszüntetésének módja tekintetében előterjesztett kérelem nem teljesíthető, a bíróság a közös tulajdon megszüntetésének azt a módját alkalmazza, amely a legcélszerűbb és az egyik félre nézve sem méltánytalan. *Ha azonban a közösség megszüntetésének valamelyik módja ellen valamennyi tulajdonostárs tiltakozik* (például egyértelműen kizárják a természetben történő megosztást), *ezt a megoldási módot a bíróság nem alkalmazhatja, mert a tulajdonostársak egyező akaratnyilvánításának figyelmen kívül hagyása a tulajdonostársak rendelkezési jogával ellenkezik* [148. § (4) bek.].

A bíróság a közös tulajdont természetben úgy is megszüntetheti, hogy a közös tulajdonban levő ingatlan egy részét a tulajdonostárs külön tulajdonához való csatolás céljából az ő tulajdonába adja, a megmaradó részre pedig a tulajdoni arányt megfelelően módosítja, illetőleg a megfelelő értékkiegyenlítésről rendelkezik.

Az ítélet anyagi jogereje

12. A közös tulajdon megszüntetésének a Ptk. 148. §-a szerint, többféle módja lehetséges. Ha az ítélet a közös tulajdon megszüntetésének valamelyik meghatározott módját rendeli el, s a későbbiek során ez nem valósul meg (pl. a korábbi perben elrendelt árverés meghiúsul), úgy a Pp. 229. § (1) bekezdésének rendelkezése nem zárja ki, hogy bármelyik tulajdonostárs a közös tulajdon megszüntetésének a korábbi ítéletben elrendelt módjától eltérő vagy kiegészített új módozatának alkalmazása iránt új pert indítson.

Közös tulajdon társasházzá történő átalakítása

13. A Ptk. 1977. évi novellizálása előtt a bírói gyakorlat nem látott lehetőséget arra, hogy a közös tulajdont társasház alapítása útján meg lehessen szüntetni. Ezt az álláspontot azzal indokolták, hogy a társasháztulajdon is közös tulajdon, e sajátos tulajdoni formára a Ptk. 149. §-a szerint a közös tulajdon szabályait kell alkalmazni. Így jogilag nem lehetséges, hogy „a bíróság az egyik közös tulajdoni formából kényszer útján egy másik ugyancsak közös tulajdoni formát alakítson ki” (P. törv. I. 21151/1965. - BH 1966/7. sz. 4945. - PJD III. 36. sz.). Ez természetesen meglehetősen erőltetett magyarázat, hiszen a társasháztulajdon úgy közös tulajdon, hogy az épület bizonyos részei önálló, mások közös tulajdonban vannak. S a bírói gyakorlattól - mint láttuk - az sem idegen, hogy a közös tulajdont csak *részben* szüntesse meg, ha ez a döntés látszik célszerűnek.

A vitát a Ptk. 1977. évi módosítása úgy zárta le, hogy lehetőséget adott: a bíróság rendelje el a közös tulajdonnak társasháztulajdonná való átalakítását, ha ezt bármelyik tulajdonostárs kéri [l. részletesen a 149. § (3) bek.-hez fűzött magyarázatot]. Ilyen kérelem előterjesztésére a közös tulajdon megszüntetése iránt indított perben is lehetőség van, ugyanis ez a *közös tulajdon részleges megszüntetését* is jelenti.

„A közös tulajdon megszüntetése iránt indult perben a bíróság bármelyik tulajdonostárs kérelmére a közös tulajdont társasháztulajdonná alakíthatja át.

A közös tulajdonnak társasháztulajdonná való átalakítása esetén az alapító okiratot a bíróság ítélete pótolja. Ezért az alapító okirat tartalmát - a felek álláspontjának és méltányos érdekeinek figyelembevételével - a bíróság az ítéletben állapítja meg.” (PK 11. sz. áf.)

„Ha az anyagilag jóval erősebb tulajdonostárs lakottan is hajlandó a tulajdonostárs tulajdoni hányadát megváltani, a továbbra is bennlakó tulajdonostárs jogállása nyilvánvalóan kedvezőtlenebb lesz. (.) A másodfokú bíróságnak a perbeli esetben jelentőséget kellett volna tulajdonítania annak, hogy az I. r. alperes a fellebbezési ellenkérelmében kérte, hogy a bíróság rendelje el a közös tulajdon társasháztulajdonná való átalakítását. (.) Nagyobb jogvédelemre szorul az I. r. alperesnek a közös tulajdon társasháztulajdonná való átalakítása iránti igénye, mint a felpereseknek a közös tulajdon megszüntetése iránti perbeli követelése.” (P. törv. I. 20164/1990. - BH 1990/10. sz. 377.)

A társasháztulajdon

Ptk. 149. § (1) Épületen úgy is lehet közös tulajdont létesíteni, hogy az épület meghatározott részei - elsősorban a lakások - a tulajdonostársak külön tulajdonában vannak (társasháztulajdon).

(2) A társasháztulajdon létesítéséhez a tulajdonostársak alapító okiratba foglalt megállapodása és a társasháztulajdonnak az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzése szükséges.

(3) A közös tulajdonnak társasháztulajdonná való átalakítását bármelyik tulajdonostárs kérelmére a bíróság is elrendelheti. Ebben az esetben az alapító okiratot a bíróság ítélete pótolja.

(4) A társasháztulajdonra a közös tulajdon szabályait a külön jogszabályban meghatározott eltérésekkel kell alkalmazni.

Jegyzet: Lásd a társasházról szóló 2003. évi CXXXIII. tv.-t, amely 2004. január 1-jén lépett hatályba.

A társasháztulajdon fogalma

1. A társasházakról szóló 2003. évi CXXXIII. törvény szerint társasháztulajdon jön létre, ha az épületingatlanon az alapító okiratban meghatározott, műszakilag megosztott, legalább két önálló lakás vagy nem lakás céljára szolgáló helyiség, illetőleg legalább egy önálló lakás és egy nem lakás céljára szolgáló helyiség a tulajdonostársak külön tulajdonába kerül (a továbbiakban: társasház). Az épülethez tartozó földrészlet, továbbá a külön tulajdonként meg nem határozott épületrész, épületberendezés, nem lakás céljára szolgáló helyiség, illetőleg lakás - különösen: a gondnoki, a házfelügyelői lakás - a tulajdonostársak közös tulajdonába kerül. A társasháztulajdon tehát az ingatlanon fennálló tulajdonközösség sajátos formája, amelynek alapján a tulajdonjog az épületingatlan meghatározott önálló részei tekintetében mindegyik tulajdonostársat külön, az ingatlan egyéb részei tekintetében pedig a társasházközösséget illeti meg. Társasház jöhet létre úgy is, hogy a közös tulajdonban álló ingatlan társasháztulajdonná való átalakítását bármelyik tulajdonostárs kérelmére a bíróság elrendeli. Az alapító okiratot ilyenkor a bírósági határozat pótolja.

Több épületből álló társasház esetén az egy vagy több épületben lévő lakások tulajdonosainak - tulajdoni hányad szerinti - többsége kérheti a bíróságtól önálló társasház alapítását, ha az nem sérti a megmaradó társasház tulajdonosainak méltányos érdekét.

A keresetlevélhez mellékelni kell az alapító okirat, illetőleg az alapító okiratok tervezetét és a szükséges hatósági engedélyt.

Az épület tartószervezetei, azok részei, az épület biztonságát (állékonyosságát), a tulajdonostársak közös célját szolgáló épületrész, épületberendezés és vagyontárgy akkor is közös tulajdonba tartozik, ha az a külön tulajdonban álló lakáson vagy nem lakás céljára szolgáló helyiségen belül van. Ez a *feltétlenül közös tulajdonban* álló épületrész.

Ha a földrészlet nem tartozik a közös tulajdonba, arra a tulajdonostársakat földhasználati jog illeti meg.

A társasház tulajdonostársainak közössége az általa viselt közös név alatt az épület fenntartása és a közös tulajdonnal kapcsolatos ügyek intézése során jogokat szerezhet és kötelezettségeket vállalhat, önállóan perelhet és perelhető, gyakorolja a közös tulajdonnal kapcsolatos tulajdonosi jogokat, viseli a közös tulajdon terheit. A perbeli cselekvőképesség a közös képviselőt (az intézőbizottság elnökét) illeti meg. A társasháznak vagy a tulajdonostársaknak ezzel ellentétes rendelkezése harmadik személyekkel szemben hatálytalan.

Ez a rendelkezés a társasházközösséget egyértelműen polgári jogi társaságként - mégpedig közös név alatt működő társaságként - szabályozza a közös tulajdonnal kapcsolatos ügyekben.

A tulajdonostársak felelőssége azonban - a polgári jogi társaság tagjaitól eltérően - nem egyetemleges. A közösség egészét terhelő kötelezettség teljesítéséért a tulajdonostársak tulajdoni hányaduk - vagy a szervezeti-működési szabályzatban ettől eltérően meghatározott mérték - szerint felelnek. Felelősségük az egyszerű (sortartásos) kezesség szabályai szerint alakul.

Az alapító okirat felhatalmazást adhat arra, hogy a közös tulajdonnal kapcsolatos elidegenítés jogát a közösség gyakorolja, ha az ingatlanrész önálló ingatlanként kialakítható. Ez nem vonatkozik a feltétlenül közös tulajdonnak minősülő épületrészre (pl. lépcsőházra). A közgyűlés az összes tulajdoni hányad legalább kétharmados többségével rendelkező tulajdonostársak igenlő szavazatával dönthet az elidegenítésről. A határozatban rendelkezni kell a külön tulajdonhoz tartozó közös tulajdoni hányadok megállapításáról. A közgyűlés határozata az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzésre alkalmas okirat. Az elidegenítés - véleményem szerint - nem közös tulajdonban álló ingatlanilletőség elidegenítésére vonatkozik, hanem a tulajdonostársak közössége önálló ingatlan tulajdonjogát ruhazza át. A közgyűlésnek ezért előbb az önálló ingatlan kialakításáról, az ingatlan-nyilvántartásban a külön lapra való átvezetés kérelmezéséről kell határoznia, majd ez után az elidegenítésről. Amíg - az így önálló ingatlanként bejegyzett - külön tulajdon elidegenítése nem történik meg, az a társasházközösség valamennyi tagjának közös tulajdonában áll.

E közös tulajdon természetével kapcsolatban két álláspont is elképzelhető. Az egyik szerint erre a „közös-külön” tulajdonra a közös tulajdon általános szabályait kell alkalmazni, ehhez képest a tulajdonostársakat - ha kívülállónak kívánják elidegeníteni - elővásárlási jog is megilleti. Több elővásárlási joggal élő esetén az elővásárlásra irányuló szabályokat kell alkalmazni. A másik álláspont szerint erre a „közös-külön” tulajdonra is vonatkozik, hogy a tulajdonközösség közös név alatt gyakorolhatja a tulajdonosi jogokat. E jogügylet esetén pedig elővásárlási jog nem illeti meg a tulajdonostársakat.

A lakásra vonatkozó rendelkezéseket - a törvény eltérő rendelkezésének hiányában - megfelelően alkalmazni kell a nem lakás céljára szolgáló helyiségre. A társasháztörvény rendelkezéseit megfelelően alkalmazni kell a nem lakás céljára szolgáló helyiségekből álló minden egyéb épületre is (pl. irodaház), amelyben a nem lakás céljára szolgáló egyes helyiségek a tulajdonostársak külön tulajdonában, más részei a tulajdonostársak közös tulajdonában vannak.

A társasház alapítása, alapító okirat

2. Társasházat fennálló vagy felépítendő épületre lehet alapítani, ha abban legalább két, külön tulajdonként bejegyezhető lakás, illetőleg nem lakás céljára szolgáló helyiség van, vagy alakítható ki.

A társasházat az ingatlan valamennyi tulajdonostársa vagy az ingatlan tulajdonosa mint egyszemélyi alapító, alapító okiratban kifejezett alapítási elhatározással létesítheti.

Az alapító okiratban a külön tulajdonban álló lakásra, illetőleg a külön tulajdonban álló nem lakás céljára szolgáló helyiségre a tulajdonostársak javára elővásárlási, előbérleti jog létesíthető. Ennek hiányában a tulajdonostársaknak nincs elővásárlási (előbérleti) joga. Ezt az elővásárlási, előbérleti jogot megelőzi a lakás, illetőleg a nem lakás céljára szolgáló helyiség bérbeadására, valamint az elidegenítésére vonatkozó külön jogszabályok eltérő rendelkezése.

Az alapításhoz a társasháztulajdonnak az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzése is szükséges. Az alapító okiratot az ingatlan-nyilvántartási iratokhoz kell csatolni.

Az alapító okiratban meg kell határozni:

- a külön tulajdonba kerülő lakásokat, nem lakás céljára szolgáló helyiségeket,
- a közös tulajdonban álló épületrészekből és a földrészletből az egyes tulajdonostársakat megillető - a külön tulajdonba kerülő lakáshoz tartozó - tulajdoni hányadot és ezek meghatározásának módját,
- a közös tulajdonba kerülő épületrészek felsorolását,
- az ingatlan-nyilvántartás szabályai által megkívánt egyéb adatot, jogot és tényt,
- a közösség közös nevét, amely egyéb megjelölés hiányában a társasház címe, a társasház megjelöléssel együtt.

Az alapító okirat megváltoztatásához valamennyi tulajdonostárs hozzájárulása szükséges; a változást be kell jelenteni a földhivatalnak. (A törvény e rendelkezés alól kivételeket is megállapít.) Új rendelkezés, hogy amennyiben az alapító okirattal, illetve annak módosításával a tulajdonosok négyötöde egyetért és a kisebbségben maradt tulajdonostársak a szavazás napjától, illetve írásbeli szavazás esetén a négyötödös szavazási arány elérésétől számított 30 napon belül nem élnek keresetindítási jogukkal, úgy az alapító okirat, illetve annak módosítása hatályba lép.

A szervezeti-működési szabályzat

A társasházközösség szerveit, azok hatáskörét, jogait és kötelezettségeit, a közös költség viselésének szabályait a közösség szervezeti-működési szabályzatában kell megállapítani.

A szervezeti-működési szabályzatnak - a Társasházi tv. keretei között - tartalmaznia kell:

a) a tulajdonostárs külön tulajdonának használatára, hasznosítására, a külön tulajdonon belül nem mérhető közüzemi és más szolgáltatások díjának elszámolására és megfizetésére,

b) a közös tulajdon fenntartására, ezen belül

- a közös költség viselésére és a költségátalékok megfizetésére,

- a felújítási alap képzése esetén az alap felhasználására,

c) a társasházi lakóépület házirendjére,

d) a közgyűlés, illetőleg a részközgyűlés hatáskörére és eljárására,

e) a közös képviselő vagy az intézőbizottság elnöke és tagjai hatáskörére és feladataira,

f) a számvizsgáló bizottság, ennek hiányában a közösség ellenőrzési jogkörére, feladataira vonatkozó részletes szabályokat.

A legfeljebb hatlakásos társasház közössége dönthet arról, hogy szervezetére és működésére a Társasházi törvényben meghatározott rendelkezéseket alkalmazza. Ha a közösség ilyen határozatot nem hoz, a törvénynek a szervezeti-működési szabályzatra, a közgyűlésre, a közös képviselőre, illetőleg az intézőbizottságra és a számvizsgáló bizottságra vonatkozó rendelkezései helyett a Ptk. közös tulajdonra vonatkozó szabályait kell alkalmazni.

A szervezeti-működési szabályzatot a közösség az alakuló közgyűlésen - de legkésőbb az azt követő hatvan napon belül megtartott közgyűlésen - az összes tulajdoni hányad szerinti legalább egyszerű szavazattöbbségű határozatával állapítja meg. Ez a határozat úgy is meghozható, hogy a közös képviselő vagy az intézőbizottság elnöke felhívására az írásbeli határozati javaslatról a tulajdonostársak írásban szavaznak. Az írásbeli szavazás eredményét a közös képviselő vagy az intézőbizottság elnöke - a szavazásra megjelölt határidőt követő nyolc napon belül - köteles a tulajdonostársakkal írásban közölni.

A szervezeti-működési szabályzat tervezetét, a közgyűlés megtartását, illetőleg az írásbeli szavazásra kitűzött határidőt megelőző tizenöt munkanappal korábban a tulajdonostársak részére meg kell küldeni.

Ha az előbb említett írásbeli szavazás eredménytelen, vagy a tulajdoni hányad 1/10-ével rendelkező tulajdonostársak módosító javaslatot tesznek, a közös képviselő vagy az intézőbizottság elnöke az előírt határidőn belül a közgyűlést köteles összehívni.

A társasházközösség a szervezeti-működési szabályzatot bármikor módosíthatja az előbb említett módon.

A tulajdonostárs külön tulajdona

3. A tulajdonostársat külön tulajdona tekintetében illeti a birtoklás, a használat, a hasznok szedése és a rendelkezés joga; a tulajdonostárs e jogait azonban nem gyakorolhatja a többi tulajdonostárs joga és törvényes érdeke sérelmével.

A szervezeti-működési szabályzat meghatározza a külön tulajdonban lévő lakás, illetőleg nem lakás céljára szolgáló helyiség használatának, hasznosításának szabályait a lakóépület céljának, működésének megfelelően.

Lakóépület esetén a társasház közgyűlése megtilthatja a külön tulajdonban lévő nem lakás céljára szolgáló helyiség használata, hasznosítása módjának megváltoztatását, ha az a társasház működését vagy a lakhatás nyugalmát zavarja.

Ha a lakóépületben lévő nem lakás céljára szolgáló helyiség megváltoztatott használata jogszabályban meghatározott engedélyhez kötött tevékenységhez szükséges, az engedély akkor adható ki, ha a hatóság felhívására - harmincnapos határidőn belül - a közgyűlés nem hozott tiltó határozatot. A közgyűlés a helyiség megváltoztatott használatához az erre vonatkozó külön jogszabályok előírásainak figyelembevételével kikötött feltételt tartalmazó hozzájáruló határozatot is hozhat.

A tulajdonostárs köteles:

a) fenntartani a külön tulajdonában álló lakást,

b) a szükséges intézkedést megtenni ahhoz, hogy a vele együtt lakó személy, valamint az, akinek lakása használatát átengedte, betartsa a törvényben meghatározott rendelkezését,

c) lehetővé tenni és tűrni, hogy a külön tulajdonú lakásába a közösség megbízottja a közös tulajdonban álló épületrészekkel, berendezésekkel összefüggésben a szükséges ellenőrzés, valamint a fenntartási munkák elvégzése céljából arra alkalmas időben bejuthasson a tulajdonostárs, illetőleg a bentlakó szükségtelen háborítása nélkül,

d) a lakásban tervezett építkezésről értesíteni a közös képviselőt vagy az intézőbizottság elnökét.

Az építendő tulajdonostárs a lakásában tervezett építkezés megkezdéséhez a tulajdonostársak 4/5-ének írásbeli hozzájáruló nyilatkozatát köteles beszerezni, ha a munka az alapító okiratban közös tulajdonként megjelölt épületrészt érinti. Az építendő tulajdonostárs a többi tulajdonostárs hozzájáruló nyilatkozatának beszerzése nélkül is jogosult a lakásában tervezett építkezés elvégzésére, ha a munka az alapító okiratban közös tulajdonként meghatározott épületrészt nem érinti. Ha ez a munka olyan lakásmegosztást, illetőleg lakásösszevonást eredményez, amelynek alapján a többi tulajdonostárs alapító okiratban meghatározott tulajdoni hányada változatlan marad, a közgyűlés az összes tulajdoni hányad szerinti, legalább egyszerű szavazattöbbségű határozatával az alapító okiratot módosíthatja.

A változás ingatlan-nyilvántartásban történő bejegyzésének feltétele, hogy az építendő tulajdonostárs az építésügyi hatóság jogerős és végrehajtható használatbavételi engedélyét az ingatlan-nyilvántartási iratokhoz csatolja.

A szervezeti-működési szabályzat előírhatja, hogy a tulajdonostárs köteles a közös képviselőnek vagy az intézőbizottság elnökének bejelenteni:

- a) külön tulajdona tekintetében a tulajdonosváltást,
- b) lakcímét, az ingatlan-nyilvántartásban bárki által megtekinthető személyes adatát, illetőleg a jogi személy nyilvános adatát,
- c) a külön tulajdonát bérlő, használó személy (a továbbiakban: bérlő)
- b) pontnak megfelelő adatát,
- d) a külön tulajdonában lakó személyek számát,
- e) hasznélvezettel terhelt tulajdon esetében a hasznélvező személy nevét.

A c) és d) pontjaiban említett adatok bejelentése akkor írható elő, ha a közüzemi szolgáltatás, illetőleg a központi fűtés- és melegvíz-szolgáltatás díja a bérlőt terheli, vagy azt a bentlakó személyek száma szerint kell a tulajdonostársak között megosztani. A tulajdonostárs köteles a bérlőt a rá vonatkozó adat bejelentéséről - ha erre vonatkozóan a szervezeti-működési szabályzat kötelezést tartalmaz - tájékoztatni. Ha a bérlő - írásbeli felszólítás ellenére - a fizetési kötelezettségének nem tesz eleget, a keletkezett hátralék összegének megfizetéséért az érintett tulajdonostársnak helytállási kötelezettsége áll fenn. A bérlő írásbeli felszólítására, illetőleg a hátralék megfizetésére vonatkozó részletes előírásokat a szervezeti-működési szabályzatban kell megállapítani.

A közös tulajdonnal kapcsolatos jogok és kötelezettségek

4. Minden tulajdonostárs jogosult a közös tulajdon tárgyainak birtoklására és használatára, ez azonban nem sértheti a többi tulajdonostárs ezzel kapcsolatos jogát és jogos érdekét. A közgyűlés a birtoklás, használat és hasznosítás módját meghatározhatja.

A közös tulajdonba tartozó épületrész, épületberendezés, nem lakás céljára szolgáló helyiség és lakás fenntartásának költsége, valamint a rendes gazdálkodás körét meghaladó kiadás (a továbbiakban együtt: közös költség) a tulajdonostársakat tulajdoni hányaduk szerint terheli, ha a szervezeti-működési szabályzat másképp nem rendelkezik.

A szervezeti-működési szabályzatban kell meghatározni:

- a) a közös költség tulajdoni hányadtól eltérő megfizetése esetén az érintett költségnemeket és a számítás módját,
- b) a külön tulajdonon belül nem mérhető közüzemi és más szolgáltatások díja tekintetében az egyes szolgáltatásokra vonatkozó külön jogszabályok alapján történő elszámolás és a megfizetés szabályait,
- c) a közösköltség-hátralék megfizetése érdekében a közös képviselőnek vagy az intézőbizottság elnökének az adós tulajdonostárs határidő megjelölésével történő felszólításával, továbbá - ha a felszólítás eredménytelen - a bírósági fizetési meghagyás kibocsátásának kezdeményezésével, illetőleg - a Társasházi törvény rendelkezései szerinti felhatalmazása esetén - a jelzálogjog bejegyzése és annak törlése iránti kérelem benyújtásával kapcsolatos feladatait,
- d) felújítási alap képzésének elhatározása esetén - a külön jogszabályban meghatározott legkisebb mérték figyelembevételével - a hozzájárulás mértékét, valamint az alap felhasználásának szabályait.

A közgyűlés határozata alapján bármely tulajdonostárs kérheti a bíróságtól, hogy a közös tulajdonban álló olyan épületrészre, amely önálló ingatlanként kialakítható, vagy amellyel a meglévő külön tulajdon tárgya bővíthető, megszüntesse a közös tulajdont, ha az a kisebbség méltányos érdekét nem sérti. Erre feltehetően akkor kerülhet sor, ha az alapító okirat nem adott felhatalmazást a közgyűlésnek az elidegenítésre, vagy kétharmados többséggel nem sikerült ebben dönteni. Ebben az esetben tehát a közgyűlési határozattal felhatalmazott tulajdonostárs indíthat pert a közös tulajdon megszüntetése - és a magához váltás - iránt.

A kereseti kérelemhez mellékelni kell az önálló ingatlan kialakítására vonatkozó, az építési hatóság által engedélyezett építési tervet.

A társasház szervezete

5. A közösség legfőbb döntéshozó szerve a tulajdonostársakból álló közgyűlés, amelyen valamennyi tulajdonostárs részt vehet.

A közösség ügyintézését a közös képviselő vagy az intézőbizottság látja el. Abban a társasházban, amelyben huszonöt lakásnál több lakás van, a közösség gazdálkodásának ellenőrzésére számvizsgáló bizottságot kell választani.

A legalább egy elnökből és két tagból álló intézőbizottságot, illetőleg a számvizsgáló bizottságot a tulajdonostársaknak saját maguk közül kell megválasztaniuk; az intézőbizottság elnökének jogállása és felelőssége azonos a közös képviselő e törvényben meghatározott jogállásával és felelősségével.

A közgyűlés határoz:

- a) a közös tulajdonban álló épületrészek használatáról, hasznosításáról, fenntartásáról, a közösséget terhelő kötelezettségek elvállalásáról,
- b) a közös képviselőnek vagy az intézőbizottság elnökének és tagjainak, valamint a számvizsgáló bizottságnak a megválasztásáról, felmentéséről és díjazásáról,
- c) a közösség éves költségvetésének és elszámolásának, a számviteli szabályok szerinti beszámolójának elfogadásáról, valamint a közös képviselő vagy az intézőbizottság részére a jóváhagyás megadásáról,
- d) minden olyan ügyben, amelyet a szervezeti-működési szabályzat nem utal a közös képviselő vagy az intézőbizottság, illetőleg a számvizsgáló bizottság hatáskörébe.

A közös tulajdonban álló épületrészekkel kapcsolatos rendes gazdálkodás körét meghaladó kiadásokról a tulajdonostársak az összes tulajdoni hányad szerinti legalább 4/5-ös szavazattöbbséggel határoznak.

A közgyűlés a közös képviselőt, az intéző-, illetőleg a számvizsgáló bizottságot bármikor felmentheti.

A közgyűlés a határozatával a legalább hat hónapnak megfelelő közös költség összegének befizetésével hátralékba került tulajdonostárs külön tulajdonának és a hozzá tartozó közös tulajdoni hányadának jelzálogjoggal való megterhelését rendelheti el a hátralék megfizetésének biztosítékaul.

A határozat meghozatala során a hátralékos tulajdonostárs nem élhet a szavazati jogával, az ő tulajdoni hányadát a határozatképesség megállapításakor figyelmen kívül kell hagyni.

A közös képviselő vagy az intézőbizottság elnöke a hátralékos tulajdonostárs külön tulajdonának és a hozzá tartozó közös tulajdoni hányadának jelzálogjoggal való megterhelését - a közgyűlés összehívása nélkül - akkor rendelheti el, ha erre őt a szervezeti-működési szabályzat felhatalmazza.

A jelzálogjog bejegyzésének elrendelése hat hónapnak megfelelő hátralékonként megismételhető.

Ha a bejegyzés alapjául szolgáló hátralékot kiegyenlítették, a közös képviselő vagy az intézőbizottság elnöke a kiegyenlített követő nyolc napon belül köteles a jelzálogjog törléséhez szükséges engedélyt kiadni; az engedélyt közokiratba vagy ügyvéd - jogkörén belül jogtanácsos - által ellenjegyzett magánokiratba kell foglalni.

A közgyűlést a közös képviselő vagy az intézőbizottság elnöke hívja össze.

A meghívónak tartalmaznia kell a közgyűlésen elnöklő személy, a közgyűlési jegyzőkönyv vezetője és a jegyzőkönyvet hitelesítő két tulajdonostárs megválasztására, valamint a szavazásra előterjesztett napirendet. A meghirdetett napirendben nem szereplő ügyben érvényes határozatot hozni nem lehet.

Közgyűlést szükség szerint, de legalább évente egyszer kell tartani. Az éves elszámolásról, a költségvetés megállapításáról szóló közgyűlést évente a szervezeti-működési szabályzatban meghatározott időpontig, de legkésőbb május 31-ig meg kell tartani.

Kötelező a közgyűlés összehívása, ha azt a tulajdoni hányad 1/10-ével rendelkező tulajdonostársak a napirend és az ok megjelölésével írásban kérték. Ha a kérést a közös képviselő vagy az intézőbizottság elnöke tizenöt napon belül nem teljesítette, az összehívást kérő tulajdonostársak vagy az általuk megbízott személy a közgyűlést összehívhatják.

A közgyűlés akkor határozatképes, ha azon az összes tulajdoni hányadnak több mint a felével rendelkező tulajdonostársak jelen vannak.

A határozatképességet a közgyűlés megnyitását követően, továbbá az egyes napirendekről történő szavazást megelőzően a közgyűlés által megválasztott elnöklő személy és a közgyűlési jegyzőkönyv vezetője állapítja meg.

Ha a közgyűlés nem határozatképes, vagy az elnöklő személy a közgyűlést a határozatképtelenné válása miatt berekesztette, megismételt közgyűlést kell tartani.

A megismételt közgyűlést a határozatképtelen közgyűlést követő 15 napon belüli időpontban az eredetivel azonos - a határozatképtelenné vált közgyűlés esetén a közgyűlés berekesztését követően fennmaradó - napirenddel kell összehívni. A megismételt közgyűlés az eredeti közgyűlés meghívójában az eredeti közgyűlés határozatképességétől függő feltétellel is kitzítható.

A megismételt közgyűlés a jelenlevők tulajdoni hányadára tekintet nélkül határozatképes; ezt a körülményt a megismételt közgyűlés meghívójában fel kell tüntetni azzal, hogy ahol e törvény a tulajdonostársak tulajdoni hányada alapján számított meghatározott arányát követeli meg a határozat elfogadásához, ennek hiányában a kérdésben határozat nem hozható.

A közgyűlésen a tulajdonostársakat tulajdoni hányaduk arányában illeti meg a szavazati jog.

Ha a törvény másképpen nem rendelkezik, a közgyűlés, illetőleg a megismételt közgyűlés a határozatát a jelenlevő tulajdonostársak tulajdoni hányada alapján számított egyszerű szavazattöbbségével hozza meg.

A szervezeti-működési szabályzat a közgyűlés megtartásának módját *részközgyűlések* formájában is meghatározhatja; ebben az esetben megállapítja a részközgyűlési körzeteket. A részközgyűléseket azonos napirenddel kell megtartani és a szavazatokat össze kell számítani. A részközgyűlések megtartására a közgyűlésre vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni.

A szervezeti-működési szabályzat az elkülöníthető gazdálkodású épületrészekhez tartozó lakások tulajdonostársai tekintetében létesített részközgyűlést önálló döntési joggal ruházhatja fel az elkülöníthető gazdálkodás ügyében.

Ha a közgyűlés határozata jogszabály vagy az alapító okirat, illetőleg a szervezeti-működési szabályzat rendelkezését sérti, vagy a kisebbség jogos érdekeinek lényeges sérelmével jár, bármely tulajdonostárs keresettel kérheti a bíróságtól a határozat érvénytelenségének megállapítását a határozat meghozatalától számított hatvan napon belül. A határidő elmulasztása jogvesztéssel jár.

A kereset a határozat végrehajtását nem gátolja, a bíróság azonban a végrehajtást indokolt esetben felfüggesztheti.

A közös képviselő vagy az intézőbizottság jogkörében eljárva köteles:

a) a közgyűlés határozatait előkészíteni és végrehajtani, gondoskodva arról, hogy azok megfeleljenek a jogszabályok, az alapító okirat és a szervezeti-működési szabályzat rendelkezéseinek,

b) minden szükséges intézkedést megtenni az épület fenntartásának biztosítása érdekében,

c) közölni és beszédni a tulajdonostársakat terhelő közös költséghez való hozzájárulás összegét és érvényesíteni a közösség ezzel kapcsolatos igényeit.

Nem lehet közös képviselő vagy az intézőbizottság elnöke, tagja, illetőleg nem láthat el társasház-kezelő tevékenységet:

a) akit bűncselekmény elkövetése miatt jogerősen szabadságvesztés-büntetésre ítélek, amíg a büntetett előléthez fűződő hátrányos jogkövetkezmények alól nem mentesült,

b) akit ilyen tevékenységtől jogerős bírói ítélettel eltiltottak, az eltiltó ítélet hatálya alatt,

c) az a természetes személy vagy gazdálkodó szervezet, aki, illetőleg amely ilyen tevékenységével összefüggően keletkezett, jogerősen megállapított fizetési kötelezettségének nem tett eleget,

d) az, aki a gazdasági társaságokról szóló törvény alapján vezető tisztségviselő nem lehet.

A közös képviselő, illetőleg az intézőbizottság elnöke jogosult a közösség képviselőjének ellátására a bíróság és más hatóság előtt is. E jogkörének korlátozása harmadik személlyel szemben hatálytalan.

A számvizsgáló bizottság jogkörében eljárva:

a) bármikor ellenőrizheti a közös képviselő, illetőleg az intézőbizottság ügyintézését, havonként ellenőrzi a közösség pénzforgalmát,

b) véleményezi a közgyűlés elé terjesztett javaslatot, így különösen a költségvetést és az elszámolást, valamint a szervezeti-működési szabályzat által meghatározott értékhatár felett a bemutatott számlákat,

c) javaslatot tesz a közös képviselő, illetőleg az intézőbizottság elnöke és tagjai díjazására,
d) összehívja a közgyűlést, ha a közös képviselő vagy az intézőbizottság elnöke az erre vonatkozó kötelességének nem tesz eleget.
Új rendelkezése a törvénynek, hogy a közösség és a tulajdonostárs, illetőleg a közösség és harmadik személy között keletkezett polgári jogvitában - ha az érintettek megállapodni nem tudnak - a közvetítői tevékenységről szóló külön törvény rendelkezései alapján permegelőző közvetítői eljárást lehet kezdeményezni. Ez az eljárás a vitában érintett felek írásbeli - a közösség tekintetében közgyűlési határozat alapján létrejött - közös megegyezésével kezdeményezhető.
Az új törvény 2004. január 1-jén lépett hatályba. A törvényben meghatározott több rendelkezés azonban csak 2005. január 1. napján lép hatályba.

XIII. fejezet

A HASZNÁLATIJOGOK

A tartós földhasználat

Ptk. 150-154. §

Jegyzet: AXIII. fejezetnek „A tartós földhasználat” címét és a 150-154. §-t az 1987. évi 11. tvr. 7. §-ának (1) bekezdése helyezte hatályon kívül. Hatálytalan: 1987. IX. 1-jétől.

A tartós földhasználatl kapcsolatban I. a tartós földhasználatba adott földekre vonatkozó szabályokról szóló 27/1987. (VII. 30.) MT rendeletet.

A földhasználat

Ptk. 155. § Ha az épület tulajdonjogát az építkező szerzi meg [97. § (2) bek., 137. § (2) bek.], az épület tulajdonosát az épület fennállásáig a földre (földrészletre) használati jog illeti meg.

Ptké. II. 11. § Az épület tulajdonjogára vonatkozó rendelkezéseket a törvény hatálybalépésekor már meglevő épületek tekintetében is alkalmazni kell.

Jegyzet: A Ptk. 155. §-a az 1991. évi XIV. törvény 9. §-ával megállapított szöveg. Hatályos: 1991. VI. 9-étől.

A földhasználati jog általában

1. Meglehetősen gyakori, hogy a földtulajdonos és a földön álló épület tulajdonosának személye nem azonos. Ezt praktikus okok tették szükségessé: a lakótelek szűkössége miatt a földtulajdonos családtagjainak, ismerőseinek építkezés céljára a földjét átengedi, vagy tűri, hogy azon építkezzenek. Különösen hozzátartozók esetében gyakori ez a „szívességi földhasználat”. A Ptk. 1977. évi módosítását megelőzően gondot okozott, hogy - a földtulajdonossal az építkezés előtt kötött megállapodás ugyan lehetővé tette az épület és a föld tulajdonjogának megosztását - az esetek többségében azonban a felek ilyen megállapodást nem kötöttek, s ha igen, nem volt egyértelműen tisztázott, hogy közöttük milyen jogviszony jött létre. A módosított törvény ezeket a kérdéseket már szabályozza.

A földhasználati jog keletkezése

2. A 155. § szerint az épület tulajdonosát földhasználati jog illeti meg, ha

- a föld tulajdonosával írásban kötött megállapodás vagy
- a törvény így rendelkezik.

A tv. kifejezetten utal a 97. § (2) bekezdésére is. E rendelkezés szerint az építkezőt illeti meg az épület tulajdonjoga, ha törvény vagy a földtulajdonossal írásban kötött megállapodás így rendelkezik. Jelenleg ilyen törvényi rendelkezést kettőt ismerünk: a) ráépítés esetén a bíróság megállapíthatja a föld és az épület tulajdonjogának elválását; ez a szabály az épülettulajdonosnak földhasználati jogot biztosít; b) az osztott tulajdonú ingatlanon levő épület tulajdonjogának átruházása vagy öröklése esetén [156. § (2) bek.] az új épülettulajdonos javára keletkezik földhasználat.

Földhasználati jogot tehát a földtulajdonossal kötött megállapodás vagy a bíróságnak a 137. § (2) bekezdése alapján hozott határozata vagy a törvény [156. § (2) bek.] alapján lehet szerezni.

A földtulajdonossal a földhasználatra vonatkozó megállapodást az építkezés megkezdése és befejezése után is meg lehet kötni. Érvényességi kelléke a szerződésnek az írásbeli alak. Abban az esetben, ha a szerződés csak arról rendelkezik, hogy az építkező az épület tulajdonjogát megszerzi, és kifejezetten nem szól a földhasználati jogról: a szerződés tartalma a törvénynél fogva kiterjed a földhasználati jog megszerzésére is.

Ha a bíróság a földtulajdonos kérelmére azt állapítja meg, hogy a ráépítő csak az épület tulajdonjogát szerezte meg, és a föld tekintetében használati jog illeti meg, a bíróság a jogviszony tartalmát is megállapíthatja.

A földhasználati jogért - kivéve az ingyenes átengedést - ellenérték jár. A használatbavételi díjat vagy a felek megállapodása tartalmazza, vagy a bíróság [138. § (1) bek.] határozza meg. Ennek során figyelemmel kell lenni a helyben szokásos ingatlanárakra és a használati díjakra, továbbá az adott földhasználat terjedelmére. A használatbavételi díj (ellenérték) a föld használatba adásakor esedékes.

A Ptké. II. 11. §-a szerint, a Ptk. 97. §-ának (2) bekezdésében az épület tulajdonjogára vonatkozó rendelkezéseket a törvény hatálybalépésekor- 1978. március hó 1-jén - már meglevő épületek tekintetében is alkalmazni kell.

Ptk. 156. § (1) A megállapodáson vagy bírósági határozaton alapuló földhasználati jogánál fogva az épület tulajdonosa jogosult a föld (földrészlet) használatára és hasznai szedésére, valamint köteles viselni az ennek fenntartásával járó terheket.

(2) Az épület tulajdonjogának örökléssel vagy átruházással történő megszerzése esetén az épület új tulajdonosát a földhasználati jog változatlan feltételekkel illeti meg.

Jegyzet: A Ptk. 156. § az 1987. évi 11. törvényerejű rendelet 2. §-ával megállapított szöveg. Hatályos: 1987. IX. 1-jétől.

A földhasználat tartalma

1. A földhasználati jog alapján a földhasználó a földet (földrészetet) használhatja, és hasznait szedheti, valamint köteles viselni a terheket. Földrészlet esetében a felsorolt jogosítványok csak erre a területre illetik meg a földhasználót. A földhasználót terhelik a használati joggal járó kötelezettségek, viseli a terheket, ideértve az adókat is.

A földtulajdonos köteles a földet (földrészletet) a földhasználó használatába és birtokába adni, és köteles tűrni, hogy azt a földhasználó a rendes gazdálkodás szabályai szerint használja. A földtulajdonos rendelkezési jogával annyiban élhet, amennyiben a földhasználat gyakorlását nem gátolja (így a föld használatát másnak nem engedheti át); a tulajdonjog átruházását viszont a földhasználati jog nem korlátozza, a földtulajdonost azonban az épületre, az épület tulajdonosát pedig a földre *elővásárlási jog* illeti meg [97. § (3) bek.].

Ha a földhasználat csak a föld egy részére vonatkozik, a földtulajdonos tulajdonosi jogait a megmaradó földrészletre gyakorolhatja. Ilyen esetben *sajátos közös használat* keletkezik. E jogviszonyt a törvény nem szabályozza, s kialakult gyakorlat nincs. Véleményünk szerint a jogviszony néhány kérdésére a közös tulajdonra vonatkozó szabályokat lehet alkalmazni. Így: a föld birtoklására és használatára vonatkozó jogait egyik fél sem gyakorolhatja a másik jogának és a dologhoz fűződő törvényes érdekeinek sérelmére. A birtoklás és a használat kérdéseiben a felek használati jogosultságuk arányában határoznak, s a kisebbség ezt a határozatot a bíróság előtt megtámadhatja. A föld használatával kapcsolatos kiadások a használat arányának megfelelően terhelik a használókat. Természetesen e szabályok alkalmazására csak akkor kerülhet sor, ha e kérdéseket a felek a földhasználatra vonatkozó szerződésben nem rendezték.

A földhasználati jog tartalmára korábban a tartós földhasználatra vonatkozó szabályok voltak megfelelően irányadók. Ez a rendelkezés ma már nem hatályos, a jogviszony tartalmát a földtulajdonos és a használó közötti szerződésben kell rendezni, illetőleg a bírósági döntésben.

A földhasználó a használat során a földet rendeltetésének megfelelően köteles használni és a használat során a rendes gazdálkodás szabályai szerint eljárni. A földhasználat célja lakás, üdülés vagy egyéb célú épület fenntartása. A rendeltetésnek megfelelő használat tehát az épület céljához igazodik, s nem ellentétes vele az a magatartás, amely az épület szokásos használatával függ össze. A földhasználó által létesített épület, építmény a földhasználó tulajdonába kerül. (E szabálytól a felek szerződése nem térhet el, hiszen a jogviszony lényege ez a rendelkezés, nélküle nem lehet szó földhasználatról.) A termék, termény és a föld szaporulata ugyancsak a földhasználó tulajdonába kerül, kivéve, ha a földet a tulajdonossal együtt használja.

A földhasználat nem személyhez kötött jogosultság, így nincs akadálya annak, hogy a használó az épülettel való rendelkezéssel együtt a föld használatát, birtokát másnak átengedje. A haszonbérbe adás korábbi tilalma [a hatályon kívül helyezett 152. § (1) bek.] a földhasználóra ma már nem vonatkozik, nincs akadálya természetesen annak sem, hogy az épületet bérbe adják.

Az épület tulajdonának átruházása a földhasználati jogot nem szünteti meg, az új épülettulajdonossal a földtulajdonosnak a föld használatára szerződést nem kell kötnie. A földhasználati jog változatlan tartalommal jön létre az új épülettulajdonos és a földtulajdonos között.

A 156. § hatályos szövege a földhasználó jogai között a birtoklás jogát nem említi. Ennek ellenére úgy gondoljuk, hogy ez a jog a földhasználat rendeltetésének megfelelően meg kell hogy illesse, és így a birtokvédelemre is önállóan jogosult a földhasználó. A tulajdonos a jogviszonyban ugyancsak birtokosnak minősül, s a birtokvédelem eszközeit - akár a használóval, akár kívülállóval szemben - igénybe veheti [187. § (2) bek.]. A földhasználati jogot önmagában átruházni nem lehet (kivéve, ha a felek a szerződésben eltérően nem állapodtak meg). A földhasználó halála esetén azonban a földhasználati jog az öröklésre vonatkozó szabályok szerint az örökösökre száll át.

A földhasználati jog megszűnése

2. A földhasználati jog az *épület fennállásáig* az épület tulajdonosát megilleti. Nem látunk lehetőséget arra, hogy a földhasználat időtartamát a felek szerződésben korlátozzák, noha az ingatlan továbbra is osztott tulajdonban áll. (Ellenkező esetben továbbra is fennmaradna az épület tulajdonjoga, s mivel az épülettulajdonost ez okból nem lehet kötelezni az épület lebontására, tisztázatlan lenne a föld használatának jogcíme.) Arra lehetőséget látunk, hogy a felek a szerződésben azt kössék ki: a földhasználó meghatározott idő elteltével az épületet köteles lebontani, természetesen, ha erre az igazgatási szabályok szerint lehetősége van (garázs vagy időszakos használati építmények esetén lehet ennek jelentősége).

A felek a szerződésben kiköthetik, hogy a földhasználó milyen időpontig köteles az épületet felépíteni. Ebben az esetben a földhasználati jog a megállapított feltétel be nem következésével *megszűnik*.

A legáltalánosabb megszűnési ok az *épület fennállásának megszűnése* (lebontása, megsemmisülése). Nincs jelentősége annak, hogy ez mikor következik be.

A földhasználó a földhasználati jogról *lemondhat*, ezt a lemondást a földtulajdonos köteles elfogadni. Ez a jog azonban csak a még be nem épített föld esetében illeti meg a földhasználót. A felek azonban a szerződésben a lemondási jogot kizárhatják.

A földhasználati jog megszűnése esetén a földhasználó *pénzbeli kártalanítást* igényelhet, kivéve, ha a használatba adás ingyenesen történt. A kártalanítás összegének megállapításánál vizsgálni kell a felek körülményeit (nem vezette-e a földtulajdonost ajándékozási szándék). Meg kell téríteni a földhasználó részére a föld értékét növelő munkák ellenértékét is.

A földhasználati jog megszűnése esetén a volt földhasználó a tulajdonában álló dolgokat elviheti. Az el nem vitt dolgok a földtulajdonos tulajdonába mennek át, a volt földhasználó azonban térítést követelhet ezekért a dolgokért.

A haszonélvezet és a használat

Ptk. 157. § (1) Haszonélvezeti jogánál fogva a jogosult a más személy tulajdonában álló dolgot birtokában tarthatja, használhatja és hasznait szedheti.

(2) A haszonélvezeti jog fennállása alatt a tulajdonos a birtoklás, a használat és a hasznok szedésének jogát csak annyiban gyakorolhatja, amennyiben a haszonélvező e jogokkal nem él.

(3) A haszonélvezeti jog a dolog tulajdonosának személyében beállott változásra tekintet nélkül fennmarad.

(4) A haszonélvezeti jog korlátozott időre és legfeljebb a jogosult élete végéig állhat fenn.

A haszonélvezet fogalma

1. A haszonélvezeti jog személyhez kötött használati jog (más fogalommal: állagjog), amelynek jogosultja a más tulajdonában levő dologt - rendeltetésének megfelelően - birtokolhatja, használhatja és hasznosíthatja.

A haszonélvezet abszolút szerkezetű jog; a haszonélvezővel szemben mindenki mást negatív kötelezettség terhel: *tartózkodnia kell* attól, hogy a haszonélvezet tárgyára olyan behatást gyakoroljon, amely a haszonélvezetből folyó jogok gyakorlását akadályozza vagy veszélyezteti. Ez a negatív kötelezettség terheli magát a tulajdonost is: köteles tőni, hogy a haszonélvező az ő dologán gyakorolja jogait. A haszonélvezet egyben hatalmat is jelent: a haszonélvezőnek közvetlenül a törvényből folyó, más személytől nem függő jogát a dolog birtoklására, használatára és hasznosítására.

A jogi irodalomban elterjedt nézet, hogy a haszonélvezetet, a használatot és a telki szolgalmat egyaránt a „szolgalom” fogalma alá vonják, azzal a megkülönböztetéssel, hogy a haszonélvezet vagy használat „*személyes szolgalom*”, szemben a telki szolgalmmal. Ez a megkülönböztetés azon alapul, hogy a haszonélvezet és a használat mindig meghatározott személyhez kötött jog, a telki szolgalom jogosultja pedig egy meghatározott földrészlet mindenkorai tulajdonosa, illetőleg birtokosa.

A haszonélvezetnek ez idő szerint az öröklési jogban, valamint a családtagok és más hozzátartozók vagyoni viszonyaiban van nagyobb jelentősége. A túlélő házastárs haszonélvezeti joga (közkeletű elnevezéssel: özvegyi jog) öröklési jogi szempontból több speciális rendelkezés alá esik, tartalmában azonban azonos a más módon keletkezett haszonélvezeti joggal. A családtagok (más hozzátartozók) között gyakori az olyan ajándékozás, hogy az ajándékozó saját részére fenntartja a haszonélvezeti jogot. Előfordul az is, hogy a tulajdonos ingatlanát úgy adja el, hogy a haszonélvezeti jogot fenntartja magának.

A haszonélvezet tárgya

2. A haszonélvezet tárgya rendszerint valamilyen ingó és ingatlan dolog. Kivételesen létrehozható haszonélvezet követelésen és más hasznot hozó jogon is (pl. földhasználati jogon), feltéve, hogy a jog természete a haszonélvezettel való terhelést megengedi.

A haszonélvezet kiterjedhet a dolog *egészére* vagy annak *részére*. A részleges haszonélvezet ugyan nincs kizárva ingó dolog tekintetében sem, a gyakorlatban azonban inkább csak ingatlanok esetében fordul elő. Ingatlan esetén a részleges haszonélvezet kiterjedhet az ingatlan egyes alkotórészeire (pl. csak a telekre vagy csak az épületre), az ingatlan természetben körülhatárolt részére.

A haszonélvezet vonatkozhat az ingatlan osztatlan - eszmei - *hányadára* is (pl. özvegyi haszonélvezeti jog esetén). Ekkor a haszonélvezőt megillető birtoklás, használat és hasznosítás terjedelmét és módját csak a többi hányadra jogosult személlyel (tulajdonos, tulajdonostárs, más haszonélvező) szemben fennálló jogviszony keretében lehet meghatározni. A meghatározásnak a közös tulajdon birtoklására, használatára és hasznosítására vonatkozó rendelkezések alapján, tehát a Ptk. 140-143. §-ai, valamint a PK 8. sz. állásfoglalás szerint kell történnie. Természetesen ebben a jogviszonyban is korlátozza a haszonélvezőnek mind jogait, mind kötelezettségeit a haszonélvezeti jog tartalma: a haszonélvezőt a dolog többi hányadára jogosult személyekkel szemben csak azok a jogok illetik, illetve csak azok a kötelezettségek terhelik, melyek a haszonélvezeti jogból folynak. Ezen túl már a tulajdonos lesz a többiekkel szemben jogosult vagy kötelezett. Így a rendes gazdálkodás körét meghaladó kiadások együttes viselésének kérdése nem merülhet fel, mert erre a kiadásra a haszonélvező nem köteles.

A bíróságok ítélkezési gyakorlata szerint a haszonélvezet az ingatlanok csak azokra az *alkotórészeire* terjed ki, amelyek már megvoltak akkor is, amikor a haszonélvezeti jog létrejött. Ehhez képest a haszonélvezeti jog alapítása után a tulajdonos által az ingatlanon létesített épületre (egyéb építményre) - külön megállapodás hiányában - a haszonélvezet nem terjed ki. [Ez természetesen csak azokra az épületekre vagy épületrészekre vonatkozik, melyek a haszonélvezet keletkezésekor fennállott helyzethez képest többletként jelentkeznek. Ha az új épület a régi helyébe lépett, a haszonélvezet fennmarad, legfeljebb a Ptk. 163. §-ának (2) bekezdése alapján korlátozható.] Az utólagosan felépített épületek (épületrészek) mentesek tehát a haszonélvezettől: birtoklásukra és használatukra a tulajdonos lesz jogosult. Olyan esetben, amikor eredetileg a haszonélvező által birtokolt helyiséget a tulajdonos úgy alakítja át, hogy ezáltal rendeltetése is megváltozik, a körülményekhez képest ez a helyiség a tulajdonos és a haszonélvező közös használatába kerülhet. A haszonélvezőnek az építkezéshez való hozzájárulása, valamint a feleknek az építkezéssel kapcsolatos egyéb megnyilatkozása vagy ténykedése olyan ráutaló magatartás lehet, amelyből a haszonélvezeti jogot létrehozó szerződés módosítását kifejező akarathatározásra lehet következtetni.

Az *ingó dolgok* természetüknél fogva elsősorban akkor lehetnek haszonélvezet tárgyai, ha tartós használatra alkalmasak. Az ilyen ingók között is különbség van aszerint, hogy használhatóságuk mennyi időre szól:

- a gyakorlatilag *elhasználhatatlan* dolgok a haszonélvezet megszűnésekor visszakérülnek a mindenkorai tulajdonos birtokába, a tulajdonos legfeljebb a rendeltetésszerű használat folytán előállott értékcsökkenést köteles viselni (pl. a műbútorok, ötvöstárgyak);

- a *tartós használatra* szóló, de a használat következtében elpusztuló (értéküket vesztő) dolgok attól függően kerülnek vissza a tulajdonos birtokába, hogy a haszonélvezet megszűnéséig elhasználódtak-e vagy sem. A rendeltetésszerű használat folytán tönkrement dologot a haszonélvező nem köteles pótolni, sem a rendeltetésszerű használatból eredő értékcsökkenést megtéríteni [pl. gépkocsi, televízió vagy rádiókészülék; 159. § (4) bek.].

Nem zárja ki azonban a jogszabály azt sem, hogy haszonélvezet nem tartós használatra szolgáló (*elhasználható*) dolgokon keletkezzék (ilyen pl. az élelmiszer, tüzelőanyag, általában minden olyan dolog, amelynek rendeltetése az elfogyasztás, elhasználás, feldolgozás stb.). Figyelemmel azonban arra, hogy az elhasználás ellentétes a haszonélvezeti jog természetével, speciális szabályozásra van szükség. Ezért szokás az ilyen dolgokra vonatkozó haszonélvezetet *rendhagyó haszonélvezetnek* nevezni. E kérdéssel részletesen a 160. § tárgyalása során foglalkozunk.

Meg kell jegyeznünk, hogy a gyakorlatban ingó dolgokra a felek a haszonélvezeti jogot szerződéssel úgyszólván sohasem hoznak létre. A birtoklás és a használat átengedése ugyanis más szerződéssel egyszerűbben elérhető. A túlélő házastárs által az örökölt haszonélvezet azonban az ingók minden fajtájára és a pénzre igen gyakran kiterjed.

A túlélő házastárs haszonélvezetével rokon, de nem polgári, hanem államigazgatási jogi intézmény *az özvegyi jogon folytatott ipargyakorlás és kereskedés* (az elhunyt vállalkozó házastársa az ipart, illetve a kereskedést újabb jogosítvány nélkül folytathatja). A tevékenység folyamatosságából következik, hogy az ipar gyakorlásából, illetve a kereskedés folytatásából származó követelések és kötelezettségek egyaránt a túlélő házastársat illetik meg, illetőleg terhelik; tehát a haszonélvező szerez jogot olyan követelésekre is, amelyekről a Ptk. 164. § (1) bekezdése nem tesz említést.

A haszonélvezeti jogviszony alanyai

3. A haszonélvezeti jogviszony alanya az egyik oldalon a *jogosult*, aki csak *meghatározott személy* lehet. A jogviszony másik oldalán álló alanyról - a *kötelezett*ről - kettős értelemben beszélünk:

- a haszonélvezet mint abszolút szerkezetű jogviszony mindenkit arra kötelez, hogy tartózkodjék minden olyan magatartástól, amely a haszonélvező jogainak gyakorlását akadályozza vagy zavarja;

- a dolog tulajdonosának azonban a haszonélvezeti jog tartalmából folyó egyéb kötelezettségei - és jogai - is keletkeznek.

Az első helyen említett abszolút szerkezetű jogviszony csak a haszonélvező jogainak védelme szempontjából jelentős. A továbbiakban mi a jogviszony kötelezeti pozíciójában álló alanynak már csak a tulajdonost tekintjük.

A haszonélvezeti jog - a jogosult oldalán - *személyhez kötött*, ami azt jelenti, hogy sem élők között, sem halál esetére nem ruházható át, de nem lehet öröklés tárgya sem. (A törvényes öröklés szabályai szerint a túlélő házastárs csak az örökösök tulajdonában volt dolgok haszonélvezetét öröklí; az a haszonélvezet, amely az örökösöket illeti, örökösre nem száll át.)

A haszonélvezeti jog kötelezettje valamely meghatározott dolog *mindenkori* tulajdonosa. Egyedileg csak a dolgot kell megjelölni; a kötelezeti minőség attól függ, hogy az adott időpontban ki a dolog tulajdonosa. A dolog tulajdonosának személyében beállott változás a haszonélvezeti jogot nem érinti: csupán alanyváltozás történt a kötelezeti oldalon. Ez a tulajdonjog megszerzésének minden esetére vonatkozik; így fennmarad a haszonélvezet az elbirtoklással való tulajdonszerzés esetében is.

A haszonélvezeti jogviszony alanya elvileg lehet mind a magánszemély, mind a jogi személy. A gyakorlatban azonban jogi személyekkel csak a kötelezeti pozícióban találkozhatunk, rendszerint azért, mert a tulajdonjogot haszonélvezettel terhelten szereztek meg.

Az ítélkezési gyakorlat egységes abban, hogy a büntetőbíróóság határozatával elrendelt elkobzás (vagyonelkobzás) csak a tulajdonjogot vonja el, az elkobzás - a határozat ilyen értelmű kifejezett rendelkezése nélkül - a haszonélvezőre nem terjed ki: a haszonélvezeti jog tehát azután is fennmarad, hogy az elkobzott dolog állami tulajdonba kerül (P. törv. I. 20685/1969. - BH 1970/10. sz. 6530. - PJD IV. 60. sz.).

A haszonélvezeti jog ugyanazon a dologon *több személyt* is megillet. Ezek a haszonélvezet

- egy időben, egymás mellett gyakorolják, vagy
- sorrendben egymás után.

Az egy időben, több személy által gyakorolt haszonélvezeti jog csak szerződés alapján keletkezhet. Gyakorlásának módját elsősorban a felek megállapodása, ha ez nem jön létre, a bíróság állapítja meg, lényegében olyan szempontok szerint, mint ahogy a közös tulajdonban levő dolog használatának szabályozása történik.

A sorrendben egymást követően gyakorolható haszonélvezet rendszerint öröklés folytán keletkezik. Előfordul ugyanis, hogy az örökösök tulajdonában levő dolgot haszonélvezet terheli, halála után pedig újabb haszonélvezetre jogosult személy marad. A korábban keletkezett haszonélvezeti jogot nem érinti, hogy a dolog haszonélvezetét a túlélő házastárs örökölte: ő majd csak a korábban keletkezett haszonélvezet megszűnése után gyakorolhatja saját jogát.

A haszonélvezeti jog *nem ruházható át*, de gyakorlása másnak átengedhető. A gyakorlás átengedésével a haszonélvező és a tulajdonos viszonyában alanyváltozás nem következik be: egymással szemben mind jogaik, mind kötelezettségeik megmaradnak. Más kérdés, hogy létrejön a haszonélvezettel kapcsolatban egy újabb - kötelmi - jogviszony is, ennek alanya az egyik oldalon a haszonélvező, a másikon pedig az a személy lesz, akinek javára a haszonélvezet gyakorlásának átengedése történt.

Kötelmi jogviszony létrejöhet természetesen a haszonélvező és a tulajdonos között is (pl. a haszonélvezet létesítéséért ellenérték kikötése, megállapodás abban, hogy a haszonélvező bizonyos hasznokat másnak kiad, vagy a haszonélvező a haszonélvezet gyakorlását éppen a tulajdonosnak engedi át). Az ilyen kötelmi jogviszonyból eredő jog vagy kötelesség azonban nem válik a haszonélvezeti jogviszony tartalmává. Ennek folytán a haszonélvezeti jogviszonyban bekövetkező alanyváltozás a kötelmi jogviszony alanyaira nem hat ki. Tehát ha a kötelmi jogviszony alapján a tulajdonosnak követelése keletkezik, a dolog eladásával ez a követelés a vevőre nem száll át, hanem továbbra is a régi tulajdonost illeti meg.

A haszonélvezet tartalma

4. A haszonélvezeti jog alapján a jogosult a más személy tulajdonában levő dolgot birtokolhatja, használhatja és hasznait szedheti. A haszonélvezet tartalmát tehát a tulajdonjogból kivált, önállósult jogosítványok teszik ki. A felsorolt jogosítványok egyike sem hiányozhat a haszonélvezetből, ellenkező esetben nem haszonélvezetről, hanem más jogviszonyról van szó.

A haszonélvezet *ingyenes*, ami azt jelenti, hogy a haszonélvező a haszonélvezet gyakorlása fejében nem köteles ellenszolgáltatást teljesíteni. Az olyan szerződés, amelyben a felek akár a birtoklás, akár a használat vagy hasznoszedés fejében időszakosan visszatérő ellenszolgáltatást kötnek ki, haszonélvezeti jogot nem hoz létre, hanem csak más, kötelmi jellegű jogviszonyt (bérletet, haszonbérletet). Ehhez képest a haszonélvezőt használati díj fizetésére nem lehet kötelezni (P. törv. II. 20515/1972.). Más kérdés, hogy a haszonélvezeti jog *létesítése* fejében ellenszolgáltatás kiköthető.

A *birtoklásra* és a birtokvédelemre a haszonélvező ugyanolyan módon jogosult, mint a tulajdonos. A haszonélvező a birtokvédelmet önállóan gyakorolhatja.

A *használatra és a hasznok szedésére* vonatkozó jogosultság gyakorlása szempontjából jelentősége van annak, hogy a hasznélvezet tárgya hasznot hajtó dolog-e. A dolgot a hasznélvező hasznosíthatja úgy is, hogy a használatot, illetőleg a hasznok szedését ellenérték fejében másnak átengedi. [Ezt a kérdést részletesen a 159. § (2) bek.-nél tárgyaljuk meg.]

A termék, a termény és a szaporulat - amíg a dologtól el nem válik - a dolog alkotórésze. Az elválással a Ptk. 125. § (1) bekezdése értelmében a *hasznélvező szerez rajtuk tulajdonjogot*. Ennyiben tehát a hasznélvezet elsajátítására is feljogosít. A tulajdonszerzés ezen esetei alá csak azokat az újonnan keletkező dolgokat sorolhatjuk, melyek az eredeti dologtól, annak természeténél fogva váltak el, továbbá a dolognak azokat a részeit, melyeknek elválasztása a közfelfogás szerint a rendeltetésszerű hasznóvétel körébe esik. Ilyennek tekinthetjük a dolog időről időre megújuló, rendszeresen előálló hozamát (a föld megműveléséből eredő terményt, az állatok ivadékát, tejét, gyapját stb.). Ilyen lehet azonban az a dolog is, amely csak hosszú idővel pótlódik (pl. a kivágott fák anyaga), vagy pedig amelyek újbóli előállítására egyáltalán nem is kerülhet sor. (Ilyen a kibányászott kő, kavics, homok stb.)

Nem szerezhethet azonban tulajdonjogot a hasznélvező a dologtól elválasztott olyan alkotórészekben, melyek nem vonhatók a termék, termény vagy szaporulat fogalma alá. A lebontott épület anyagának tulajdonjogát a hasznélvező nem szerzi meg, hanem köteles a tulajdonos részére kiadni. Az összedőlt épület anyagát illetően pedig őrzési, értesítési kötelezettség terheli; lényegében tehát a felelős őrző jogállásába jut.

A birtoklásra, a használatra és a hasznok szedésére a *hasznélvezet fennállásának teljes időtartama alatt* a hasznélvező jogosult. A tulajdonos e jogokat csak annyiban gyakorolhatja, amennyiben a hasznélvező nem él velük. Így a tulajdonos *saját jogával* él, amikor a hasznélvező által elhagyott dolgot birtokába veszi. Arra az időre, amíg a hasznélvező jogait nem gyakorolta, a tulajdonos használati díj fizetésére nem kötelezhető, és nem köteles kiadni a beszedett hasznokat sem, továbbá ő szerzi meg az elváló gyümölcs tulajdonjogát is.

Az a körülmény, hogy a hasznélvező a hasznélvezet gyakorlásával átmenetileg - ideiglenesen - felhagy, a hasznélvezeti jogot nem szünteti meg. Bármikor követelheti ezért, hogy a tulajdonos a hasznélvezet tárgyát bocsássa vissza birtokába. Ellenkező esetben: ha a tulajdonos a dolgot a hasznélvező engedélye alapján birtokolja és használja, az engedély nem jelenti egyben azt is, hogy a hasznélvező e jogának gyakorlásával felhagyott. A hasznélvezet tárgyának (vagy egy részének) használatra történt ideiglenes átengedése a hasznélvező jogát nem szünteti meg, ezért a hasznélvező bármikor követelheti a hasznélvezet tárgyának birtokába és használatába történő visszaadását (P. törv. III. 20954/1986. - [BH 1987/11. sz. 400.](#)).

Abban az esetben, amikor a hasznélvező a hasznélvezet gyakorlását újrakezdi, a felek között kölcsönös elszámolási kötelezettség keletkezhet.

A hasznélvezeti jog időtartama

5. A hasznélvezeti jog mindig *csak korlátozott időre és legfeljebb a jogosult élete végéig* állhat fenn. A hasznélvező életének vége a hasznélvezeti jog időtartamának végső határa. Ezen belül is korlátozható azonban a hasznélvezet fennállása. Ennek kétféle módja van: a hasznélvezet időtartamának *dátumszerű* megjelölése vagy időtartamának *jövőbeli esemény* bekövetkezéséhez való kötése.

A hasznélvezet időtartamát a hasznélvezetet létrehozó szerződésben lehet korlátozni. Ha a szerződés ilyen korlátozást nem tartalmaz (az időtartamról egyáltalán nem tesz említést), a jogosultat a hasznélvezeti jog élete végéig illeti meg.

A hasznélvezeti jognak az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzése esetén be kell jegyezni az időtartamot is.

A törvényen alapuló hasznélvezet időtartamát maga a jogszabály jelöli meg. A végső határ ezúttal is a jogosult életének vége; ismeri viszont a törvény az időtartamot korlátozó jövőbeli eseményt: ez az özvegyi hasznélvezet jogosultjának újabb házasságkötése [615. § (2) bek.].

A hasznélvezeti jogot létrehozó szerződésben csak az időtartamot lehet meghatározni. Arra azonban nincs lehetőség, hogy a tulajdonos a jogviszony *egyoldalú nyilatkozattal* való megszüntetésére (felmondás, elállás) legyen jogosult. A jogviszony egyoldalú nyilatkozattal való megszüntetése ugyanis ellentétes a hasznélvezet dologi jogi természetével: az ilyen lehetőség esetén a jogviszony már nem minősülhet hasznélvezetnek, csak kötelmi jogi szerződésnek.

Ptk. 158. § (1) Szerződés alapján hasznélvezet azzal keletkezik, hogy a dolgot átadják, az ingatlanra vonatkozó hasznélvezeti jogot pedig az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzik.

(2) Ha az ingatlanon jogszabálynál, bírósági vagy hatósági rendelkezésnél fogva keletkezik hasznélvezet, a hasznélvezeti jogot az ingatlan-nyilvántartásba be kell jegyezni; ha ez elmarad, a hasznélvezet a dolognak csak rosszhiszemű vagy olyan megszerzőjével szemben érvényesíthető, aki a dologért ellenszolgáltatást nem adott.

A hasznélvezet keletkezése

A hasznélvezet keletkezhet szerződés alapján, jogszabály rendelkezése folytán vagy bírósági vagy hatósági rendelkezésnél fogva.

A *felek szerződése* a hasznélvezeti jogot önmagában még nem hozza létre: csupán kötelmi jogcím arra, hogy a jogosult a hasznélvezeti jog létrehozását követelje. A hasznélvezeti jog keletkezéséhez a szerződésen felül arra is szükség van, hogy az ingó dolgot a jogosultnak átadják, ingatlan esetében pedig a hasznélvezeti jogot az ingatlan-nyilvántartásba bejegyezzék.

Hasznélvezeti jognak szerződéssel való alapítása esetén az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzésnek konstitutív (jogot keletkeztető) hatása van.

Hasznélvezeti jogot - a kötelezett pozíciójában - egyedül a tulajdonos alapíthat. Az erre irányuló kötelezettség egyébként mind az élők közötti, mind a halál esetére szóló jogügyletbe belefoglalható. A gyakorlatban olyan szerződéssel, amelynek kizárólagos tartalma a hasznélvezet alapítása lenne, alig-alig találkozunk. A felek a hasznélvezeti jogot rendszerint a tulajdonjog átruházásával kapcsolatban hozzák létre úgy, hogy a tulajdonjogot átruházó volt tulajdonos köti ki magának; vagy pedig a vevők engednek harmadik személy részére hasznélvezeti jogot (pl., ha a szülők vásárolnak gyermeküknek ingatlant, s maguknak a hasznélvezet jogát kötik ki).

A haszonélvezet alapítása történhet ingyenesen vagy ellenszolgáltatás fejében. Az eladó saját részére kikötött haszonélvezet ellenértéke a vételár alacsonyabb összegében mutatkozik meg.

A végrendelettel alapított haszonélvezet gyakori esete, hogy az örökhagyó valakire meghatározott dolgok haszonélvezetét hagyja. Ebben az esetben a kötelezett pozíciójába az a személy kerül, aki a haszonélvezettel terhelt dolog tulajdonjogát öröklí. Az örökhagyó meghagyással azt is elrendelheti, hogy az örökös a hagyatékhhoz tartozó egyes dolgokon másnak haszonélvezetet engedjen. Ilyenkor az erre irányuló szerződést az örökös köti meg.

A haszonélvezetet alapító szerződés lényeges tartalma: a felek megnevezése, a dolog megjelölése, a haszonélvezeti jog létrehozására irányuló egyező akarat kijelentése, végül - ha a szerződés visszerthes - az ellenszolgáltatás megjelölése.

A szerződésen alapuló és ingatlanra vonatkozó haszonélvezeti jog csak az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzéssel jön létre.

A haszonélvezet *nem kötelmi jogviszony*, mégha szerződés is hozza létre. A bírói gyakorlat ezért is hangsúlyozza: „Szerződésen alapuló haszonélvezeti jog bírósági módosítására nincs lehetőség, mert a szerződés egyszeri szolgáltatásra irányul, és a haszonélvezet létrejöttével a teljesítés megtörténik; nincs lehetőség a haszonélvezet mint jog tartalmának vagy időtartamának megváltoztatására sem. (.) Ha a szerződésen alapuló haszonélvezettel terhelt dolog a haszonélvezet alapítása után lényegesen növekszik, gyarapodik vagy használati értéke jelentősen megváltozik, a tulajdonos kérheti a bíróságtól annak megállapítását, hogy határozza meg a dolog azon részeit, amelyre a haszonélvezet nem terjed ki. Ilyenkor lehetőség van arra is, hogy a bíróság a haszonélvezeti jogot az ingatlan természetben meghatározott, illetőleg kijelölt részére jegyeztesse be - feltéve, ha a felek a szerződésben nem rendelkeztek a haszonélvezetnek a dolog megváltozása utáni terjedelméről.” (P. törv. III. 20781/1986. - BH 1987/5. sz. 162.)

A *jogszabály rendelkezésén alapuló haszonélvezet esete*: a túlélő házastárs öröklí annak a vagyonnak a haszonélvezetét, amelyet egyébként nem ő öröklí [özvegyi jog, 615. § (1) bek.].

A jogszabály rendelkezésén alapuló haszonélvezet ex lege létrejön abban a pillanatban, amikor a keletkezéséhez szükséges jogi tény (az örökhagyó halála) bekövetkezik. Az ingó dolog átadása vagy ingatlan esetén az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzés a haszonélvezet keletkezésének nem feltétele.

A 158. § (2) bekezdése a jogszabályon alapuló haszonélvezet bejegyzését is kötelezővé teszi ugyan, de nem konstitutív, hanem csupán deklaratív (kinyilvánító) hatállyal. A bejegyzés elmulasztásának következménye az, hogy a haszonélvezet a dolognak csak rosszhiszemű vagy olyan megszerzőjével szemben érvényesíthető, aki a dologért ellenszolgáltatást nem adott.

Rosszhiszemű az ingatlan megszerzője, ha a jogszabályon alapuló haszonélvezetről tudott, vagy a kellő gondosság elmulasztása miatt nem szerzett tudomást róla. Az ítélezési gyakorlat elvárja, hogy ingatlan vásárlása előtt a vevő a birtoklási viszonyokról tájékozódjék.

Ptk. 159. § (1) A haszonélvező jogának gyakorlásában a rendes gazdálkodás szabályai szerint köteles eljárni. Viseli a dolog fenntartásával járó terheket a rendkívüli javítások és helyreállítások kivételével; terhelik azok a kötelezettségek, amelyek a dolog használatával kapcsolatosak, és köteles viselni a dologhoz fűződő közterheket.

(2) A haszonélvező a haszonélvezeti jogot nem ruházhatja át, de annak gyakorlását átengedheti. Ellenérték fejében a haszonélvezeti jog gyakorlását csak akkor lehet átengedni, ha a tulajdonos - azonos feltételek mellett - a dolog használatára nem tart igényt.

(3) A haszonélvező köteles a tulajdonost a dolgot fenyegető veszélyről és a beállott kárról értesíteni - ideértve azt az esetet is, ha őt harmadik személy a haszonélvezet gyakorlásában akadályozza -, köteles továbbá túrni, hogy a tulajdonos a veszély elhárítására, illetőleg a kár következményeinek megszüntetésére a szükséges intézkedéseket tegye.

(4) A haszonélvezet megszűntével a haszonélvező köteles a dolgot visszaadni. A haszonélvező felelős a dologban bekövetkezett károkért, kivéve, ha bizonyítja, hogy úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. A rendeltetésszerű használatból járó értékesítéskor a haszonélvező nem köteles megtéríteni.

A haszonélvezet gyakorlásának módja

1. A haszonélvezet gyakorlásának szabályozásában két alapvető szempont érvényesül. Az egyik a haszonélvezetből folyó jogosultságok viszonylagos teljessége, a másik pedig a haszonélvezet fennállásának időhöz kötöttsége, amiből következik az a követelmény, hogy a tulajdonos a haszonélvezet megszűnésekor a dolgot a lehetőség szerint eredeti állapotában kapja vissza. E két szempont egyidejű érvényesülését szolgálja az a rendelkezés, hogy *a haszonélvező jogának gyakorlása során a rendes gazdálkodás szabályai szerint köteles eljárni*.

Korábbi jogunktól eltérően a Ptk. nem tartalmaz olyan rendelkezést, amely tiltaná a dolog *átalakítását vagy rendeltetésének megváltoztatását*, vagy ami a haszonélvező köteleességévé tenné a dolog állagának és rendeltetésének változatlan állapotban való fenntartását. A haszonélvezet gyakorlásának módját ebben a vonatkozásban is a rendes gazdálkodás szabályai határozzák meg: a haszonélvező jogosult azokra a változtatásokra, amelyek a termelési érdekekkel és az okszerű gazdálkodással összhangban vannak, és növelik a dolog értékét. A rendes gazdálkodást nem a haszonélvezet keletkezése előtti- megmervített - állapothoz kell mérni, hanem a dolog általános rendeltetéséhez és a körülmények mindenkori alakulásához (min. ind. I. a 159. §-hoz 2. pont). Megengedett pl. a föld esetén fejlettebb művelési ágra való áttérés; a lakóépület komfortosságát növelő kisebb átalakítás stb. Tiltott viszont a tulajdonos érdekeit sértő olyan átalakítás vagy változtatás, amely csökkenti a dolog értékét, használhatóságát, vagy a fokozott igénybevétel folytán elhasználódását meggyorsítja stb.

A *rendes gazdálkodás szabályaira* közelebbi meghatározást nem lehet adni - hasonlóképpen nem lehet általános érvényűen határt vonni arra nézve sem, hogy meddig jogszerű a haszonélvező eljárása. Ezt esetenként külön-külön kell vizsgálni, figyelemmel a haszonélvezet tárgyának rendeltetésére, a használat módjára, a haszonvétel lehetőségeire stb. Azt, hogy a haszonélvezőtől az adott helyzetben mi várható el, az általánosan elfogadott követelményekhez, a kialakult szokásokhoz és a széles körben elterjedt gazdasági-műszaki módszerekhez mérve kell megítélni.

A terhek viselése

2. A dolog fenntartásával járó teher lehet az állag romlását megakadályozó ráfordítás, így: *a)* a munka végzése, *b)* anyag felhasználása, *c)* pénzbeli költség.

A dolog fenntartásában a hasznélvező ideiglenesen, a tulajdonos állandóan érdekelt. Ennek megfelelően rendelkezik a 159. § (1) bekezdése úgy, hogy a hasznélvező viseli a dolog fenntartásával járó terheket, a rendkívüli javítások és helyreállítások kivételével. Különbséget kell tehát tennünk a *rendes és a rendkívüli* fenntartási költségek között.

A megkülönböztetés alapja nem az, hogy a fenntartási költség a használat átlagos rendje és körülményei szerint (pl. természetes elhasználódás) vagy rendkívüli esemény (elemi csapás, harmadik személy károkozó magatartása) miatt vált-e szükségessé. Azt kell alapul vennünk, hogy a fenntartási költség mennyiben van arányban a dologból származó jövedelemmel, vagy azzal az előnnyel, amelyet a jövedelmet nem hozó dolog használata jelent.

Rendes fenntartási költség körébe tartozik mindaz, amit a dolog jövedelméből szokás fedezni, illetőleg ami a jövedelmet nem hozó dolog használatával rendszerint együtt jár. Ilyenek: a gépek, gépkocsik, szerszámok, készülékek javítása; az épület tetőfedésén, tetőszigetelésén felmerült hibák kijávítása, a vakolat pótlása, a lakás falainak festése, ajtók, ablakok mázolása, az épületgépészeti berendezések, felszerelési tárgyak javítása stb.

Ha a szükségessé váló javítás, felújítás vagy az állag megővását célzó egyéb intézkedés a dolog hasznaihoz vagy a használatból eredő előnyökhöz képest a szokásos mértéket túllépő, aránytalan terhet jelent, a *fenntartási költség rendkívüli*. Idetartozik a gépkocsik, gépek nagy költséggel járó általános felújítása, épület fődémének vagy tetőszerkezetének cseréje stb. A rendkívüli fenntartási költség viselésének kérdésével külön foglalkozunk.

A hasznélvezőt terhelik a *dolog használatával kapcsolatos kötelezettségek* is, melyek hasznélvezeti jog hiányában a tulajdonost terhelnék. Ezek a kötelezettségek keletkezhetnek akár az állammal, akár magánszemélyekkel szemben, és egyaránt lehetnek igazgatási vagy polgári jogi jellegűek. Pl. az ingatlan előtti járda tisztán tartása (hóseprés), az egészségügyi, tűzrendészeti szabályok megtartása és az ezekkel kapcsolatos költségek viselése; a szomszédjogból folyó kötelezettségek teljesítése (mint pl. a telek határvonalán álló fa közös költségen való eltávolítása; kötelező biztosítási díj fizetése, gépjármű kötelező felelősségbiztosítása).

A hasznélvező köteles viselni a *dologhoz fűződő közterheket* is. Ez a rendelkezése a közterhek viselését a hasznélvező és a tulajdonos egymás közti viszonyában rendezi. Ettől független kérdés, hogy az adókról szóló jogszabályok az adó megfizetésére kit köteleznek.

A hasznélvezet gyakorlásának átengedése

3. A hasznélvezet személyhez kötött, ezt a jogot másra átruházni nem lehet; annak azonban nincs akadálya, hogy a hasznélvező a hasznélvezet *gyakorlását* másnak átengedje. Ebben az esetben a hasznélvezeti jog - *mint dologi jogviszony* - eredeti tartalmában fennmarad, alanyváltozás sem történik, s a hasznélvezetből folyó jogok és kötelezettségek - egymás közötti viszonyukban - továbbra is a hasznélvezőt és a tulajdonost illetik, illetve terhelik. A hasznélvező és a hasznélvezet gyakorlására jogot szerző személy között *kötelmi jogviszony* keletkezik. A felek megállapodásának tartalmától függ, hogy a létrejövő kötelmi jogviszony milyen szerződésnek minősül. A szerződés egyaránt lehet ingyenes vagy visszerhes.

A hasznélvezet gyakorlása átengedésének feltételei:

- a hasznélvező minden esetben, amikor a hasznélvezet gyakorlását másnak ellenérték fejében át akarja engedni, köteles erről - a feltételek közlése mellett - *a tulajdonost értesíteni*;
- amennyiben a tulajdonos a dolog használatára - azonos feltételek mellett - igényt tart, a hasznélvező *csak vele köthet szerződést*, illetőleg az ajánlat elfogadása a szerződést már létre is hozza;
- ha a hasznélvező a hasznélvezet gyakorlását a tulajdonos értesítése és nyilatkozatának kikérése nélkül vagy nyilatkozata ellenére engedi át ellenérték fejében harmadik személynek, az erről szóló szerződés a jogszabály rendelkezésébe ütközik és *érvénytelen lesz*.

A Ptk. 159. § (2) bekezdése azonban nem határozza meg, hogy az ily módon - harmadik személynek átengedett - használat jogkövetkezményét miként kell megállapítani. Két megoldás lehetséges:

Annak megállapítása, hogy a szerződés jogszabályba ütközik, és ezért - a Ptk. 200. §-ának (2) bekezdése értelmében - semmis. Ebben az esetben a 237. § (1) bekezdése alapján a szerződéskötés előtt fennállott helyzetet kell visszaállítani, tehát a szerződést kötő harmadik személy a használatot nem kezdheti meg, illetve köteles azt megszüntetni; a használatra azonban nem szerez jogot a tulajdonos sem.

Más megoldás szerint - analógia folytán - az előbérleti (elő-haszonbérleti) jogra vonatkozó szabályokat megfelelően lehet alkalmazni. A Ptk. idézett rendelkezése ugyan formailag előbérleti jogot nem létesít, tartalmában azonban igen közel áll hozzá. Ehhez képest a tulajdonos annak megállapítását kérheti, hogy a sérelmére megkötött szerződés vele szemben hatálytalan, továbbá, hogy a dolog használatának jogát - azonos feltételekkel - ő szerezte meg.

Az utóbbi megoldást tartjuk helyesnek. A törvényi rendelkezés célja ilyen értelmezéssel valósulhat meg.

A hasznélvező a hasznélvezet gyakorlását *harmadik személy részére ingyenes szerződéssel* kötöttség nélkül engedheti át.

A hasznélvező kötelezettségei a tulajdonossal szemben

4. A Ptk. 159. §-ának (3) bekezdése a hasznélvezőre egyrésztől értesítési (pozitív), másrésztől tűrési (negatív) kötelezettséget ró.

A hasznélvező köteles értesíteni a tulajdonost:

- a dolgot fenyegető veszélyről,
- a már beállott kárról, végül

- arról, hogy öt harmadik személy a haszonélvezet gyakorlásában akadályozza.

Kérdés, hogy mit kell a *dolgot fenyegető veszélyen* érteni. Nyilvánvaló, hogy nemcsak kívülről várható behatást, hanem természetes folyamat előre látható következményeit is, feltéve, hogy ezek a dolgok állagának romlását, használhatóságának vagy értékének csökkenését - tehát a tulajdonos érdekének sérelmét - idézhetik elő. Az értesítési kötelezettség csak akkor terheli a haszonélvezőt, ha a fenyegető veszély elhárítása nem az ő kötelessége. Ha a veszély elhárítása a haszonélvezőnek a dolog fenntartására irányuló kötelezettségei közé, a felmerülő költség pedig a rendes fenntartási költségek közé tartozik, a szükséges intézkedéseket a haszonélvező köteles megtenni. Az értesítési kötelezettség legkézenfekvőbb esete: rendkívüli javításra vagy helyreállítási munkára van szükség.

A *kár* a dolog állagának sérelmét, értékének csökkenését jelenti. A tulajdonos vonatkozásában jelentkezhet vagyonszűkülésben, vagyoni előny elmaradásában, költségek felmerülésében. Az értesítési kötelezettség a haszonélvezőt ebben az esetben is csak akkor terheli, ha a kár keletkezését nem neki kell kiküszöbölnie.

A *haszonélvezet zavarásáról* a haszonélvezőnek akkor is kötelessége a tulajdonost értesíteni, ha jogának védelmében maga is fellép. A haszonélvező ugyanis gyakran csak a birtokvédelem eszközeit veheti igénybe; a tulajdonosnak viszont rendelkezésére áll a tulajdoni kereset is, így a per csak a tulajdonosok perben állásával dönthető el.

A haszonélvező negatív kötelezettsége: *a veszély elhárításához vagy a kár következményeinek megszüntetéséhez szükséges intézkedések túlértéke.* Ez a kötelezettsége akkor is fennáll, ha az intézkedés végrehajtása zavarja a haszonélvezőt a dolog használatában, vagy éppen időlegesen elesik a használat (hasznoszedés) lehetőségétől (pl. a telket nem tudja használni, míg az épület felújítása tart). A használat (hasznoszedés) csökkenése vagy időleges elmaradása miatt - ha a tulajdonos intézkedései az elvárható módon történtek - kártérítés nem követelhető.

A haszonélvezet megszűnése

5. A Ptk. a haszonélvezeti jog megszűnéséről kifejezetten nem rendelkezik. A 157. § (4) bekezdése csak az időtartamot határozza meg, a 159. § (4) bekezdése pedig már a haszonélvezőnek a haszonélvezet megszűnésekor előálló kötelezettségeiről szól.

A haszonélvezeti jog megszűnésének esetei két nagy csoportra oszthatók:

- a haszonélvezet *időtartama eltelt*;

- a haszonélvezet *időtartamának eltelte előtt* következik be olyan jogi tény, amely a jog megszűnését előidézi.

A *haszonélvezet időtartamáról* szóló rendelkezések [157. § (4) bek.] szerint megszűnik:

- a szerződésen alapuló haszonélvezet a szerződésben megjelölt időpont vagy jövőbeli esemény bekövetkezésével,

- a törvényen alapuló haszonélvezet (az özvegyi jog) akkor, ha a házastárs új házasságot köt [159. § (2) bek.]. (Csak a házasságkötés idézi elő a haszonélvezeti jog megszűnését, a házasságon kívül folytatott élettársi viszony nem.)

A haszonélvezet végső időpontja: a haszonélvező halála. Ha ez bekövetkezik, a haszonélvezeti jog megszűnik.

Végrehajtás esetén - ha a haszonélvezettel terhelt ingó dolgot a tulajdonos tartozásának behajtása végett lefoglalják - a haszonélvező a Vht. 81. § (1) bekezdése alapján igénypert indíthat. Ha a bíróság a haszonélvező által indított igénykeresetnek helyt ad, ez a foglalás hatályát nem érinti, az ingó dolgot azonban csak a haszonélvezet megszűnése után szabad értékesíteni [Vht. 81. § (4) bek.].

A *haszonélvező lemondása* a haszonélvezeti jogról olyan egyoldalú nyilatkozat, amely a haszonélvezetet a tulajdonos elfogadó nyilatkozata nélkül *megszünteti*. A lemondó nyilatkozat alakszerűséghez kötve nincs, történhet szóban vagy akár ráutaló magatartással is. A haszonélvezet törlésének bejegyzéséhez azonban már okiratra vagy bírósági ítéletre van szükség.

A haszonélvezetről való lemondásnak kifejezettnek kell lennie, tehát a nyilatkozatot tevő személynek akarátát mindig kétség kizárásával kell kinyilvánítania. Ugyanez vonatkozik a ráutaló magatartásra is. A haszonélvező mellőzheti jogainak gyakorlását, időlegesen felhagyhat vele, ez azonban a tulajdonos részére csak a Ptk. 157. §-ának (2) bekezdésében írt lehetőséget biztosítja, a haszonélvezetről való lemondásnak nem tekinthető, még akkor sem, ha az időmúlás nagymértvű. Az sem ad alapot a lemondás vélelmezésére, hogy a haszonélvező huzamos időn át ismeretlen helyen tartózkodik. Előfordulhat, hogy a haszonélvező a haszonélvezeti jogról ellenérték fejében mond le; pl. az ingatlan adásvételével vagy közös tulajdon megszüntetésével kapcsolatban. Az ellenértékről ilyenkor a feleknek szerződésben kell megállapodniuk. Lehetőség van arra is, hogy a felek a haszonélvezet megszüntetéséért járó ellenérték megállapítását a bíróságtól kérjék. Így a közös tulajdon megszüntetéséhez a tulajdonos és a haszonélvező hozzájárul, vagy a haszonélvezettel terhelt ingatlant közös megegyezéssel értékesítik.

A tulajdonjog és a haszonélvezeti jog *egy személyben való egyesülése* esetén (így ha a haszonélvező a tulajdonjogot megszerzi) a haszonélvezet megszűnik. A haszonélvezetnek ugyanis tartalmi eleme, hogy más személy tulajdonában levő dologon álljon fenn.

Megszünteti végül a haszonélvezeti jogot a dolog elpusztulása. (Ezzel a kérdéssel a Ptk. 163. §-ának tárgyalása során foglalkozunk.)

A haszonélvezeti jog törlése

6. A haszonélvezeti jogot - *megszűnése után* - az *ingatlan-nyilvántartásból törölni kell*. A törlés az érdekeltek kérelmére, a bíróság (egyéb hatóság) megkeresésére vagy pedig hivatalból (pl. a haszonélvezet időtartamának eltelte esetén) történik.

Az érdekelt *kérelmére* a földhivatal a haszonélvezeti jogot *okirat alapján* törli. Ez az okirat lehet:

- a haszonélvező jognyilatkozata (lemondás, szerződés);

- a haszonélvező részéről a haszonélvezetet megszüntető esemény bekövetkezésének elismerése;

- a haszonélvezeti jogot megszüntető tényről kiállított közokirat (halotti anyakönyvi kivonat).

A haszonélvezőnek a dolog visszaadására vonatkozó kötelezettsége a haszonélvezet megszűnése esetén

7. A haszonélvezet megszüntével a haszonélvező köteles a dolgot a tulajdonosnak visszaadni.

A dolgot nem abban az állapotban kell visszaadni, mint a haszonélvezet keletkezésekor volt, hanem amilyenben rendes gazdálkodás, rendeltetésszerű használat mellett a haszonélvezet megszűnésekor lennie kell. A tulajdonos ezért nem támaszthat igényt amiatt, hogy a dolog értéke a rendes gazdálkodás, rendeltetésszerű használat során csökkent, vagy éppen teljesen elveszett (pl. gépkocsi olyan mértékben elhasználódott, hogy már csak hulladékként értékesíthető). Ugyanígy a haszonélvezőnek sem lehet követelése azon a címen, hogy a rendes gazdálkodás folytán a dolog jobb állapotba került (pl. az elhanyagolt állapotban átvett gyümölcsfák termőképessége a szakszerű kezelés folytán növekedett). (Más kérdés természetesen a beruházások folytán előállott értéknövekedés.)

Mai viszonyaink közt a haszonélvezet az esetek túlnyomó többségében a haszonélvező haláláig tart. A haszonélvező halála után a dolog kiadására örökösre lesz köteles. Ha a dolog nem nála van, a kiadást a 193. § (1) bekezdése alapján a birtokostól lehet követelni, a felelősség azonban - a hagyatéki tartozásokra vonatkozó szabályok szerint - az örököst terheli azért, hogy a kiadás megfelelő módon, rendben megtörténjék.

A haszonélvező kártérítési köteleessége a haszonélvezet megszűnése esetén

8. A haszonélvező a Ptk. 159. §-ának (4) bekezdése szerint felelős a dologban bekövetkezett károkért, kivéve, ha bizonyítja, hogy úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.

Ez a felelősségi szabály azokra a károkra vonatkozik, melyek a haszonélvezeti jog gyakorlásából erednek, akár pozitív magatartás, akár mulasztás következményei. Ilyen pozitív magatartás lehet a rendes gazdálkodással vagy a rendeltetésszerű használattal ellentétes tevékenység (pl. a gépek vagy állatok túlerőltetése, személygépkocsi normálisnál gyorsabb elhasználódását okozó üzemeltetés, mezőgazdasági ingatlan termőképességét kiuzsorázó művelési mód). Mulasztással okozza a kárt a haszonélvező, ha nem gondoskodott az őt terhelő rendes karbantartásról, javítások és felújítások elvégzéséről stb.

A haszonélvező csak a felróhatóan okozott károkért felelős; a felróhatóságot az általános elvárhatósághoz kell mérni. A felróhatóság alól való kimentés a haszonélvező feladata.

A haszonélvező károkozó magatartása a tulajdonos javára általában nem keletkeztet azonnal esedékes követelést, hanem csak a haszonélvezet megszűnésekor, a dolog visszaadására irányuló kötelezettséggel együtt következik be a kártérítési kötelezettség is. A kártérítési kötelezettség mértéke sem a károkozó magatartás közvetlen következményeitől függ, hanem a dolog állagában a haszonélvezet megszűnésekor megállapítható kár lesz az, aminek megtérítésére a haszonélvezőt kötelezni lehet.

A haszonélvezőnek a dologgal való gazdálkodása, a dolog használata hosszabb ideig tartó folyamat. Ebből következik, hogy általában nem e folyamat egyes mozzanatait, hanem a végeredmény határozza meg a haszonélvező kártérítési felelősségét. Ha meg is szegi a haszonélvező a rendes gazdálkodással kapcsolatos köteleességét, és a dologban ezzel kárt okoz, kártérítésre nem lesz köteles, ha a haszonélvezet megszűnéséig a kárt elhárítja (pl. a megrongált készüléket felújítja, az elhanyagolt épületet helyreállítja).

A kár összege attól függ, hogy a dolog a haszonélvezet megszűnésekor milyen állapotban lenne, ha a haszonélvező jogainak gyakorlásában és kötelezettségeinek teljesítésében megfelelően járt volna el.

A tulajdonos kártérítési felelősségéről a Ptk. 159. §-ának (4) bekezdése nem szól. A tulajdonosnak ugyanis nincs a haszonélvezővel szemben a haszonélvezeti jogviszonyból folyó olyan meghatározott kötelezettsége, amelynek megszegésével kárt okozhatna. Felel azonban az általános szabályok [139. § (1) bek.-e] alapján. A leggyakoribb magatartás, mellyel a tulajdonos a haszonélvezőnek kárt okozhat: a haszonélvezet gyakorlásának akadályozása.

Ptk. 160. § A haszonélvező a haszonélvezet keletkezésekor meglevő elhasználható dolgokkal, gazdasági felszereléssel és állatállománnyal a rendes gazdálkodás által indokolt mértékben rendelkezhet; a haszonélvezet megszűnésekor azonban köteles ezeket pótolni, ha pedig ez nem lehetséges, értéküket megtéríteni.

A haszonélvező korlátozott rendelkezési joga

A haszonélvezet fogalmának lényegéhez tartozik, hogy a birtoklás, használat és hasznosítás joga a rendelkezés jogától elválik, az előbbiek a haszonélvezőt, az utóbbiak pedig a tulajdonost illetik meg. Ezt a rendszerező elvet azonban a haszonélvezeti jog szabályozása során sem lehet maradéktalanul érvényesíteni. A haszonélvező - amint arra már rámutattunk - a dolog birtokát, használatát vagy hasznai szedésének jogát - a 159. § keretei között - másnak átengedheti. A törvény a haszonélvezőt továbbá feljogosítja - korlátozott mértékben - bizonyos ingó dolgok tulajdonjogával való rendelkezésre is. Ezek az ingó dolgok: a) az elhasználható dolgok, b) a gazdasági felszerelés és az állatállomány.

Az elhasználható dolgok csak rövid ideig használhatóak, vagy rendeltetésük az egy alkalommal való felhasználás. Ezek a dolgok a használat következtében megsemmisülnek, így haszonélvezet tárgyai tulajdonképpen nem is lehetnének. Ez az oka annak, hogy az elhasználható dolgokon szerződéssel létrehozott haszonélvezet a gyakorlatban úgyszólván sohasem fordul elő. A túlélő házastárs esetében viszont az elhasználható dolgok haszonélvezetének nagy jelentősége van. Az özvegyi jog célja, hogy a túlélő házastárs - a lehetőség szerint - olyan életkörülmények között maradjon, mint a házassági együttélés idején. Ez a cél megéri, ha a létfenntartásához, a háztartásához vagy a gazdálkodásához nélkülözhetetlen elhasználható dolgokat (élelmiszer, fűtőanyag, üzemanyag, állatok takarmánya stb.) elveszítené. Ezért terjesztette ki a törvény a haszonélvezetet ezekre az ingókra is, ugyanakkor szűkszerűen a haszonélvező részére a rendelkezési jogot is megadta (ún. „rendhagyó haszonélvezet”).

A gazdasági felszerelés, állatállomány már nem elhasználható dolog. A felettük való rendelkezési jog biztosítását a rendes, okszerű gazdálkodás szempontjai követelik meg. A felszerelés és az állatállomány gazdálkodó tevékenység tárgya vagy eszköze, a gazdálkodásnak azonban mindig a körülményekhez kell igazodnia.

A haszonélvezőt megillető *rendelkezési jog tartalma*: a dolog elhasználása vagy elidegenítése. A rendelkezési joggal akkor és úgy élhet, amikor és ahogyan ezt a rendes gazdálkodás követelményei indokolják.

A haszonélvező rendelkezési joga azonban csak időleges: a haszonélvezet megszűnésekor *pótlási* - vagy ha ez nem lehetséges - *megtérítési kötelezettség* terheli. Mi ennek a terjedelme?

A Ptk.-t megelőző bírói gyakorlat szerint a haszonélvező a pótlási kötelezettsége alapján a haszonélvezet megszűnésekor ugyanannyi és ugyanolyan dolgot köteles a tulajdonosnak visszaadni, mint amit elhasznált, vagy elidegenített (Dologi jog, 512. o.). Ma már ez a gyakorlat nem lehet mindenben irányadó, hiszen a haszonélvezeti jog tartalmához mai jogunk szerint nem tartozik a dolog állagának megőrzése. Sőt a haszonélvező - ha a dolog jellegéhez igazodóan, a rendes gazdálkodás szabályai szerint jár el - a dolgot értékét csökkentő módon is használhatja. Ezért - álláspontunk szerint - a haszonélvezőnek - ha a dolog természetes használat során használódott el - nincs pótlási (megtérítési) kötelezettsége (pl. a gépkocsi 10-15 évi használat, a háziállat pedig már ennél rövidebb idő után elhasználódik). A körülmények által meghatározott esetekben a haszonélvező - ha a pótlás akár fizikailag, akár gazdaságilag lehetetlen, vagy egyébként nem indokolt - az elhasznált dolgot nem köteles pótolni, illetőleg a dolgok ellenértékét nem köteles megtéríteni. Természetesen megtérítési kötelezettsége van a dolog olyan elidegenítése esetén, amelynek során a haszonélvező - jogviszonyának jellegét meghaladó - haszonhoz jut (pl. állatok elidegenítése az állomány pótlása nélkül; nem ez a helyzet azonban, ha a haszonélvező a hizott sertéseket értékesíti, de az állatok száma nem csökken).

Az ítélkezési gyakorlat a pénzüsszegre nem alkalmazza a Ptk. 160. §-át. [Erre a kérdésre a Ptk. 164. §-a (1) bekezdésének tárgyalása során térünk vissza.]

Ptk. 161. § (1) A tulajdonos jogosult a haszonélvezet gyakorlását ellenőrizni.

(2) Ha a haszonélvező a dolgot rendeltetésének meg nem felelő módon használja, rongálja, vagy a dolognak a haszonélvezet megszűntével való visszaadását egyébként veszélyezteti, és a tulajdonos tiltakozása nem vezetett eredményre, a tulajdonos biztosítékot követelhet.

(3) Ha a haszonélvező nem ad biztosítékot, a bíróság a tulajdonos kérelmére a haszonélvezeti jog gyakorlását biztosíték adásáig felfüggesztheti.

(4) A tulajdonost ezek a jogok azzal szemben is megilletik, akinek a haszonélvező a haszonélvezet gyakorlását átengedte.

A tulajdonos ellenőrzési joga

1. A tulajdonos jogosult ellenőrizni a haszonélvezet gyakorlását. Az ellenőrzést a tulajdonos személyesen vagy megbízott (pl. szakértő) bevonásával végezheti, és az kiterjedhet a dolog állagának, illetőleg a használat, hasznoszedés módjának megvizsgálására.

Az ellenőrzés történhet a tulajdonos jogainak védelme érdekében, annak megállapítása végett, hogy a haszonélvező a dolog használata és a hasznok szedése során a rendes gazdálkodás követelményei szerint jár-e el, teljesíti-e karbantartási kötelezettségét, és általában kötelezettségeinek eleget tesz-e. A tulajdonos az ellenőrzés során tájékozódhat arról is, hogy a dologhoz fűződő érdekeinek megóvása végett nincs-e szükség olyan javításra vagy felújításra, amelyre a haszonélvező nem köteles.

A haszonélvező az ellenőrzést tűrni köteles, annak elvégzését nem akadályozhatja; nem zárkózhat el a kívánt felvilágosítások megadása elől sem. A tulajdonos ugyanakkor csak a szükséges mértékben élhet az ellenőrzés jogával, az ellenőrzés során a haszonélvező érdekeit kímélve kell eljárnia. Az ellenőrzés megakadályozása kártérítés követelésére adhat alapot, ha a tulajdonos az érdekében álló intézkedéseket nem tudja megtenni, és a haszonélvezet tárgyában kár következik be.

Az ellenőrzés megakadályozása miatt türesre irányuló kereset is indítható.

A haszonélvező biztosítékadási kötelezettsége

2. A haszonélvezetet a jogosultságok jogellenes gyakorlása miatt nem lehet megszüntetni, és kártérítést is csak a haszonélvezet megszűntekor lehet követelni. Ilyen helyzetben szükség van a tulajdonos érdekeinek védelmére: ezt a célt szolgálja a haszonélvező biztosítékadási kötelezettsége.

A tulajdonos biztosítékot követelhet, ha a haszonélvező a dolgot nem rendeltetésének megfelelő módon használja; a dolgot rongálja; a dolog visszaadását egyéb módon veszélyezteti.

Ezt a felsorolást azonban nem tekinthetjük kimerítőnek. A tulajdonosnak a dologhoz fűződő érdekeit ugyanis a haszonélvező más magatartása is súlyosan veszélyeztetheti. Így pl. ha a haszonélvező a 160. § alapján elhasznált vagy értékesített dolog pótlását (megtérítését) vagy a haszonélvezet megszűntekor esedékes kártérítés teljesítését kétségessé teszi.

A tulajdonos érdekeinek védelmét nem egyedül a biztosíték szolgálja. Helye lehet annak is, hogy a tulajdonos az érdekeit veszélyeztető magatartás abbahagyását, illetőleg a haszonélvezőt terhelő kötelezettségek teljesítését követelje, és ez iránt pert is indíthat.

A biztosíték követelésének feltétele, hogy a tulajdonos a haszonélvező kifogásolt magatartása ellen tiltakozzék. A tiltakozásnak konkrétan kell lennie; meg kell jelölni a tulajdonos érdekeit sértő magatartást vagy mulasztást. Biztosítékot csak a tiltakozás eredménytelensége esetén lehet követelni.

Az ítélkezési gyakorlat a haszonélvező biztosítékadási kötelezettségét megszorító értelemben fogja fel: csak súlyos köteleességszegés esetén tartja az erre irányuló követelést teljesíthetőnek. Ha a köteleességszegés nem jelentős súlyú, biztosíték adása helyett általában a kifogásolt magatartástól való eltiltást, illetőleg az elmulasztott kötelezettség teljesítésére való kötelezést rendeli el.

A biztosítékot a bíróság rendszerint pénzüsszegben határozza meg. Az összecszerűség attól függ, hogy a haszonélvező köteleességszegő magatartásának melyek a következményei. Így pl. a megrongált vagy megrongálódott dolog helyreállítása milyen költséggel jár, milyen értékű dolgok pótlására lehet szükség, milyen kár érte a tulajdonost, illetőleg milyen kár bekövetkezésére kell számítani.

Gondoskodnia kell a bíróságnak arról is, hogy a biztosítékul adott pénzüsszeget más célra ne lehessen felhasználni: őrzésére, kezelésére legjobban megfelel a letétbe helyezés (nem feltétlenül bírósági letét, célszerűbb lehet kamatozó betétben való elhelyezés; ebben az esetben a betétkönyv őrzésének és kezelésének módját kell az ítéletben meghatározni).

A biztosítékadás egyéb módja is lehetséges, mint pl. a haszonélvező saját ingatlanára jelzálog jog létesítése (ha az ingatlan végrehajtás útján való értékesítése nem ütközik nehézségbe), ingók kézzizálogba való adása stb.

Ha a haszonélvező köteleességszegő magatartását abbahagyja, és annak következményeit elhárítja, biztosítékadási kötelezettsége megszűnik, a biztosítékot javára fel kell oldani.

A biztosítékról véglegesen (ha feloldására nem kerül sor) a dolog visszaadásakor, illetőleg a haszonélvező kártérítési kötelezettségének esedékessé válásakor kell dönten. Ekkor lehet megállapítani a haszonélvező köteleességszegésének következményeit és az okozott kár összegét; a tulajdonos a biztosítékot - vita esetén a bíróság újabb határozata útján - ennek kiegyenlítésére felhasználhatja.

A haszonélvezet gyakorlásának felfüggesztése

3. Ha a haszonélvező biztosítékot nem ad, a bíróság a haszonélvezeti jog gyakorlását felfüggesztheti.

A bíróság a haszonélvezet gyakorlását is súlyos esetben felfüggesztheti fel, és mindig csak az elkerülhetetlenül szükséges mértékben. A haszonélvezet nemcsak a teljes dologra, hanem - a kötelezettségszegés jellegétől függően - a dolog meghatározott részére is felfüggeszthető (pl. kertes családi ház haszonélvezete esetén a haszonélvezet csak a kert használatának tekintetében felfüggeszthető fel, ha a kötelezettségszegés a művelés elmulasztásában, a fák elhanyagolásában nyilvánul meg, érintetlenül marad azonban a lakóépület használatának joga (I. P. törv. I. 21285/1963. - BH 1974/6. sz. 4032.)).

A felfüggesztés következménye az, hogy a haszonélvező a haszonélvezetből folyó jogokat nem gyakorolhatja, s ilyenkor a 157. § (2) bekezdéséhez hasonló eset áll elő: a birtoklásra, használatra és a hasznok szedésére - a körülmények által indokolt módon - a tulajdonos lesz jogosult (pl. a kertet a tulajdonos veheti használatba; a lakóépületre vonatkozó haszonélvezet felfüggesztése azonban rendszerint nem jelenti azt, hogy a haszonélvező köteles a lakást kiüríteni, hanem a tulajdonos használati díjat követelhet).

A felfüggesztés addig tart, amíg a haszonélvező biztosítékot nem ad. Ha a felfüggesztés ideje alatt a tulajdonos a haszonélvezőt terhelő javításokat elvégezte, a biztosítékadási kötelezettség átfordul a költsékezés megtérítésére irányuló igényre.

A tulajdonos jogai a haszonélvezet átengedése esetén

4. A biztosítékadási kötelezettség azt is terheli, akinek a haszonélvező a haszonélvezet gyakorlását a 159. § (2) bekezdése alapján - kötelmi szerződéssel - átengedte. A rendeltetésellenes használat, rongálás vagy a dolog visszaadásának veszélyeztetése esetén tehát a törvény alapján közvetlen kötelelem keletkezik a tulajdonos és a haszonélvezővel szerződő személy között.

A biztosítékadási kötelezettségre is ugyanazok a szabályok vonatkoznak, amelyeket a haszonélvezővel kapcsolatban kifejtettünk. Kérdés azonban, hogy a haszonélvezet gyakorlásának a felfüggesztése kire terjed ki: csak a kötelmi jogosult-e vagy magára a haszonélvezőre is. Véleményünk szerint ez utóbbi megoldás a helyes: a haszonélvező ugyanis az általános szabályok szerint felelősséggel tartozik a vele szerződő kötelmi jogosult magatartásáért is.

Ptk. 162. § (1) A haszonélvező a rendkívüli javítási vagy helyreállítási munkákat elvégeztetheti, ha felszólítására a tulajdonos azokat nem végzi el.

(2) A haszonélvezet megszűntekor a haszonélvező követelheti a tulajdonostól a szükséges költségek megtérítését, levonva azokból az időközi értékcsökkenésnek megfelelő összeget. Ha a tulajdonos gazdagodása az így megállapított összeget meghaladja, a különbözetet is köteles megtéríteni.

A rendkívüli javítási és helyreállítási munkák elvégzése

1. A rendkívüli javítások és helyreállítások elvégzése sem a tulajdonosnak, sem a haszonélvezőnek nem kötelessége. Ilyen követelést tehát a másikkal szemben egyikük sem támaszthat. Ennek indoka az érdekeltségi viszonyok sajátos jellegében van; az ideiglenesen érdekelt haszonélvező a használatához és a hasznoszedéshez viszonyítva aránytalanul nagy költséggel jár, hosszú időre szóló munkálatokra nem szorítható, de nem várható el a tulajdonostól sem, hogy *más személy érdekében* rendkívüli kiadások terheljék.

A rendkívüli javítási és felújítási munkálatok elvégzését ezért jogunk a tulajdonos és a haszonélvező döntésére bízni. Mindegyikük a dologhoz fűződő érdekeinek és anyagi lehetőségeiknek mérlegelésével maga döntheti el, hogy a munkálatokat elvégzi-e.

A döntésben az elsőbbség a tulajdonost illeti. A haszonélvező a munkálatok elvégzésére csak akkor jogosult, ha a tulajdonos azokat nem véggezteti el. A haszonélvező viszont túrni köteles, hogy a munkálatokat a tulajdonos akár felszólításra, akár anélkül (tehát önként) elvégeztesse, s a dolog használhatóságának átmeneti csökkenéséért kártérítést sem követelhet.

A tulajdonos a haszonélvezővel szemben az általa elvégzett munkálatokért követelést nem támaszthat. Ez a szabály irányadó akkor is, ha a tulajdonos a dolgot az eredetinel magasabb színvonalon állította elő, vagy annak értékét növelte.

A haszonélvező költségeinek megtérítése

2. A haszonélvezőnek a dologra fordított költsékezése lehet:

- a) szükséges költség, amely a dolog állagának megővását, eredeti állapotban való fenntartását célozza, vagy
- b) hasznos költség, amely a dolog állagát gyarapítja, vagy használhatóságát, értékét növeli.

A *szükséges* költségeket a tulajdonos köteles megtéríteni. A megtérítés mértékének megállapításánál a költség tényleges összegéből kell kiindulni, levonva belőle a haszonélvezet megszűntéig terjedő időben bekövetkezett értékcsökkenést. Az állag megővéséhez szükséges költség megtérítése tehát - az érdekeltségének idejére eső értékcsökkenés leszámításával - megilleti a haszonélvezőt, függetlenül attól, hogy a költsékezés a dolog használhatóságát vagy értékét a haszonélvezet megszűnésének időpontjában emeli-e.

Előfordulhat azonban, hogy a beruházás következtében előállott értéknövekedés nagyobb, mint a szükséges költségeknek az előbbiek szerint kiszámított része. Ez a helyzet akkor, ha a dolog (pl. az ingatlan) értéke a munkálatok elvégzése után emelkedik, és megnövekedett értékben a beruházás eredménye a tényleges költségeknél nagyobb összeggel van jelen. Ilyenkor a tulajdonosnak a tényleges költség és a gazdagodás különbözetét (tehát a beruházásra visszavezethető teljes gazdagodást) is meg kell térítenie.

A dolog állagát gyarapító, értékét emelő beruházásokat érintően a hasznos költségek megtérítésére vonatkozó rendelkezést a Ptk. nem tartalmaz. Jogunk eleve *nem tiltja meg a dolog állagának vagy rendeltetésének megváltoztatását*, a haszonélvező a rendes és okserű gazdálkodás követelményeivel összhangban a dolog állagát gyarapító, használhatóságát fokozó, értékét emelő beruházásokat is elvégezheti.

Álláspontunk szerint a 162. § (2) bekezdésének második fordulata ezekre az esetekre alkalmazni lehet, tehát a haszonélvezet megszűnésekor a tulajdonos javára fennálló gazdagodást meg kell téríteni. A megtérítés mindig a haszonélvezet megszűnésekor esedékes, és összege is a dolog akkori állapotától függ.

Ptk. 163. § (1) Ha a dolog egészben vagy jelentős részben elpusztul, a tulajdonos nem köteles azt helyreállítani.

(2) Ha a tulajdonos a dolgot helyreállítja, a haszonélvezeti jog feléled, de a tulajdonos kérheti a helyreállításra fordított összeghez mért korlátozást.

(3) Ha a tulajdonos a dolgot nem állítja helyre, a haszonélvezet megszűnik; ha azonban a haszonélvezet tárgya helyébe más dolog lép, a haszonélvezet erre terjed ki. Ha a dolog helyébe pénzösszeg lépett, a haszonélvező az összegnek a dolog helyreállítására vagy pótlására fordítását is követelheti.

A dolog elpusztulása

1. A haszonélvezeti jog általában meghatározott dologhoz fűződik. A dolog elpusztulása esetén tehát a tulajdonos nem köteles azt pótolni, helyreállítani.

A dolog elpusztulása nem csupán a fizikai megsemmisülést jelenti, hanem általában az eredeti rendeltetésének megfelelő célra való végleges alkalmatlanná válást is. Ilyen eset lehet az ingó dolog oly méretű elhasználódása, hogy gazdaságos felújítása már nem lehetséges (pl. gépkocsi elhasználódása); ingatlan esetében az épület életveszélyes állapota vagy az építésügyi szabályok megsértése miatt történő lebontásának elrendelése stb.

A Ptk. egységesen szabályozza a teljes elpusztulás és a jelentős részben történt elpusztulás eseteit. Mikor beszélhetünk olyan „jelentős” rész elpusztulásáról, amely a teljes elpusztulással egy tekintet alá esik? Véleményünk szerint megkülönböztető szempontnak azt kell elfogadni, hogy az elpusztulás a dolgot eredeti rendeltetésének és a haszonélvezet céljának megfelelő használatra alkalmatlanná teszi-e. Különösen fontos ez a kérdés az ingatlanok esetében, ha az épület pusztul el. A döntő ilyenkor is az, hogy az épületnek a földhöz (telekhez) viszonyítva milyen jelentősége van az ingatlan használatában. Mezőgazdasági termelésre szolgáló föld eredeti rendeltetését nem fogja döntően befolyásolni a gazdasági épület elpusztulása. A lakóépület *lebontása* viszont az ingatlan eredeti rendeltetését megszünteti, ezért a beépítésre szánt telken a haszonélvezetet nem lehet tovább fenntartani.

Az elpusztult dolog helyreállítására vagy pótlására a tulajdonos általában nem köteles. A helyreállítás kérdésében saját érdekei és lehetőségei szerint dönthet. A rendkívüli felújítás szabályaitól eltérően a Ptk. az elpusztult dolog helyreállítására a haszonélvezőt nem jogosítja fel. Az ingó dolgok pótlása nem is vetődhet fel, hiszen ha a haszonélvező az elpusztult dolog helyett újat vásárol, az már saját tulajdona lesz. Az elpusztult helyett új épület építésére pedig azért nem lenne helyes a haszonélvezőt feljogosítani, mert ez a tulajdonosra róna akarata ellenére súlyos terhet.

A dolog sorsa helyreállítás esetén

2. Ha a tulajdonos az elpusztult dolgot - saját döntése alapján - helyreállítja, a haszonélvezet feléled: a birtoklásra, használatra és a hasznok szedésére ismét a haszonélvező lesz jogosult. A tulajdonos azonban a helyreállításra fordított összeghez mérten a haszonélvezet korlátozását kérheti. A korlátozásra elsősorban akkor kerülhet sor, ha a tulajdonos a helyreállítást nagyobb terjedelemben vagy jobb minőségben végzi - pl. az elpusztult épület helyett nagyobb épít. Azonos terjedelemben való helyreállítás esetén is kérhető a korlátozás: a tulajdonos jelentős tehervállalása esetén ugyanis a haszonélvezőtől is elvárható, hogy a haszonélvezetet a továbbiakban csak a valóban szükséges mértékben gyakorolja. A korlátozás nem érintheti a haszonélvezőnek a dologhoz fűződő alapvető érdekeit. A bíróságnak ebben a kérdésben mind a tulajdonos, mind a haszonélvező érdekeit figyelembe véve, az eset összes körülményeinek mérlegelésével kell döntenie.

A haszonélvezet megszűnése a dolog elpusztulása miatt

3. Ha a tulajdonos a dolgot nem állítja helyre, a haszonélvezet megszűnik. A haszonélvezet megszűnése miatt a haszonélvező a tulajdonostól kártalanítást nem követelhet. Egymás közötti viszonyukban is érvényesül a kárveszély viselésének szabálya: a tulajdonos a tulajdonát, a haszonélvező pedig a haszonélvezetet illetően viseli azt a kárt, amelynek megtérítésére senkit sem lehet kötelezni.

Más a helyzet abban az esetben, ha a dolog olyan ok miatt pusztul el, amelyért akár a tulajdonos, akár a haszonélvező felelős. Ekkor a kártérítésre vonatkozó általános szabályok lesznek az irányadók. A tulajdonos természetbeni helyreállításra (melynek folytán a haszonélvezet feléled) vagy pénzzel való reparációra egyaránt kötelezhető.

A dolog harmadik személy által előidézett elpusztulása esetén a kártérítést a tulajdonos érvényesítheti. A kártérítéshez azonban - mint látni fogjuk - a haszonélvezőnek is fűződhet érdeke. Véleményünk szerint a haszonélvezőnek ezt az érdekét a tulajdonos nem sértheti meg azzal, hogy a kártérítési igényt nem érvényesíti, kötelezettsége a haszonélvezővel szemben az igényérvényesítés elmulasztása esetén is megállapítható.

Az elpusztult dolog helyébe lépő más dolog vagy pénz sorsa

4. Ha az elpusztult dolog helyébe más dolog lép, a surrogatio elve érvényesül, s a haszonélvezet erre fog a jövőben kiterjedni. A továbbiakban a felek jogai és kötelezettségei - most már az új dologra nézve - változatlanok maradnak.

Ha az elpusztult dolog helyébe pénzösszeg (kártérítés, kártalanítás stb.) lép, a haszonélvezeti jog *nem száll át* az ingatlanért kapott *pénzösszegre*. (Ezzel ellentétesen a régi jog alapján: Nizsalovszky E.; Dologi jog, 468. o.) A haszonélvező ilyenkor két dolgot kérhet:

a) A pénzösszeget a dolog helyreállítására vagy pótlására fordítsa a tulajdonos. Ő azonban csak az elpusztult dolog helyébe lépett pénzt köteles erre a célra felhasználni, az esetleges hiányt sajátjából nem kell pótolnia. Nem lehet a helyreállítást követelni, ha ez az okszerű gazdálkodással ellentétes, vagy erre a rendelkezésre álló pénz nem elegendő (pl. a korszerűtlen épületért kapott alacsony összegű kártérítésből nem lehet még egy szerény kivitelű új épületet sem felépíteni). Amennyiben a tulajdonos a hiányt önként pótolja, szóba jöhet a haszonélvezet korlátozása.

b) A haszonélvező kérheti - és ez gyakori - a haszonélvezeti joggal terhelt ingatlan kisajátítása vagy közös megegyezéssel való értékesítése esetén, hogy állapítsák meg a *haszonélvezeti jog értékét*, s őt ezzel elégsésk ki. Ezt az összeget az ingatlan jellege, a haszonélvezeti jog gyakorlásának módja, a jogosult személyi körülményei, a hasznosítással elérhető anyagi előnyök stb. alapján kell megállapítani s a jogosult részére kifizetni. Ha a kártalanítás vagy a vételár felosztása kérdésében vita van, a bíróság döntését lehet kérni.

Ptk. 164. § (1) A kamatozó követelés vagy más hasznot hajtó jog haszonélvezetére a dolgok haszonélvezetének szabályait kell megfelelően alkalmazni.

(2) Haszonélvezettel terhelt jogot a haszonélvezetre kiterjedő hatállyal csak a haszonélvező hozzájárulásával lehet szerződéssel megszüntetni vagy a haszonélvező hátrányára megváltoztatni.

Haszonélvezet kamatozó követelésen vagy más hasznot hajtó dolgon

A haszonélvezet tárgya nemcsak dolog, hanem hasznot hajtó követelés is lehet. Erre a követelésre a dolgok haszonélvezetének szabályait kell megfelelően alkalmazni.

A jogok haszonélvezete ma még meglehetősen ritka. Ma elsősorban az özvegyi haszonélvezet keretében fordul elő és a gyakorlatban a következő eseteivel találkozunk:

a) *A kamatozó követelés haszonélvezete*. Ha a hagyatékhoz takarékbetét vagy egyéb kamatozó követelés (pl. kölcsönkövetelés) tartozik, a haszonélvezet erre is kiterjed. Ebben az esetben a főkövetelésre (a tőkére) és a kamatra vonatkozó jog különválik; az előbbi a kötelmi jogosultat, az utóbbi pedig a haszonélvezőt illeti. A kötelmi jogosult jogai azonban annyiban korlátozottak, hogy a követelést nem szüntetheti meg (pl. a takarékbetétet nem válthatja ki). A kötelezett a tartozását természetesen kiegyenlítheti, ekkor a haszonélvezet tárgya a visszafizetett pénzösszeg lesz. (Ez a helyzet pl. ha az adós kölcsöntartozását a lejáratkor visszafizeti.)

Az adós a kamatokat attól kezdve, hogy a jogosulttól értesítést kapott, vagy a haszonélvező a haszonélvezet keletkezését igazolta (pl. hagyatékátadó végzés felmutatásával), csak a haszonélvezőnek fizetheti ki.

Az ítélkezési gyakorlat szerint a haszonélvező a *pénzösszeget* nem használhatja fel, sőt a tulajdonos nem is köteles azt neki átadni. A bíróság a tulajdonost általában arra kötelezi, hogy a pénzösszeget kamatozó betétbe (értékpapírba) fektesse, azzal azonban, hogy a kamatok felvételét a haszonélvezőre engedményezi. Így biztosítani lehet a betét megfelelő kezelését, valamint azt, hogy a tőkeösszeghez a haszonélvező ne juthasson hozzá, hanem azt a haszonélvezet megszűnésekor a tulajdonos kapja vissza (P. törv. II. 20562/1971.; P. törv. II. 21 413/1977.).

Gyakran tapasztalható a tulajdonosok részéről az a törekvés, hogy a pénzösszeget terhelő haszonélvezettől megszabaduljanak. Ezt azonban csak a haszonélvezővel kötött szerződéssel érhetik el: a tulajdonos a haszonélvezőt a kamatok elvesztéséért a pénzösszeg megosztásával kártalanítja. (Más kérdés természetesen az özvegyi jog megváltása vagy korlátozása.)

b) *A szerzői jog, szabadalom és mintaoltalom haszonélvezete*. Elsősorban a szellemi alkotásokhoz kapcsolódnak olyan hasznot hajtó jogok, amelyek haszonélvezet tárgyai lehetnek, a haszonélvezet szempontjából a szerzői jog, a szabadalom és a mintaoltalom vagyoni jellegű jogosítványa a dologgal egy tekintet alá esik. Az e jogosítványokból származó szerzői jogdíj, találmányi (licencia-) díj vagy mintaoltalmi díj pedig azonos a dolog hasznáival. E jogokon fennálló haszonélvezet esetén tehát az esedékes díjak beszedése a haszonélvezőt illeti meg; a haszonélvezet időtartama alatt maga is hasznosítási szerződést köthet, és szedheti e szerződés alapján keletkezett, a haszonélvezeti jog megszűnéséig esedékessé váló díjakat [l. részletesen: A szerzői jog (szerk.: Petrik F.), 1990. 72. és köv. o.].

A haszonélvezettel terhelt jogot a haszonélvezetre kiterjedő hatállyal csak a haszonélvező hozzájárulásával lehet szerződéssel megszüntetni vagy a haszonélvező hátrányára megváltoztatni. A jogosult a haszonélvezettel terhelt jogot egyoldalú nyilatkozattal sem szüntetheti meg vagy változtathatja meg a haszonélvező hátrányára.

Ptk. 165. § (1) A használat jogánál fogva a jogosult a dolgot a saját, valamint együtt élő családtagjai szükségleteit meg nem haladó mértékben használhatja és hasznait szedheti. A használat jogának gyakorlása másnak nem engedhető át.

(2) Egyebekben a használat jogára a haszonélvezet szabályait kell alkalmazni.

Ptké. I. 80. § A Ptk. hatálybalépésekor folyamatban levő elbirtoklás esetében a jogszerzéshez további tíz év szükséges, kivéve, ha az elbirtoklási időből ennél kevesebb van hátra. Az elbirtoklásnak a Ptk. hatálybalépését megelőzően bekövetkezett nyugvására és megszakadására a korábbi jogot kell alkalmazni.

Jegyzet: L. a társadalmi szervezetek által használt állami tulajdonú ingatlanok jogi helyzetének rendezéséről szóló, módosított 1997. évi CXLI. törvény 4. §-át és a 16-17. §-ait. (A Jegyzet hatályos szövege itt található)

A használat jogának fogalma

1. A használat joga olyan személyes szolgálat, amelynek jogosultja a más tulajdonában levő dolgot korlátozott mértékben birtokolhatja, használhatja és hasznait szedheti.

A hasznélvezet és a használat fogalmi elemei közötti különbség - amely egyúttal a két jogintézmény megkülönböztető ismérve - az, hogy a hasznélvezet feltételezi a birtoklás, a használat (hasznosítás) és a hasznok szedésének egységét és viszonylagos korlátlanságát, a használat viszont szükségképpen korlátozott mértékű: egyrészt a személyes (családi) szükséglethez igazodik, másrészt a jogosult a jog gyakorlását másnak nem engedheti át.

A használat joga a gyakorlatban főként az ingatlanforgalomban fordul elő, az ingatlanukat adásvételi, ajándékozási, tartási vagy életjáradéki szerződéssel átruházó tulajdonosok néha korlátozott mértékű használatot kötnek ki maguknak. Az esetek túlnyomó részében lakásszükségletük kielégítése céljából biztosítják maguknak meghatározott helyiségek használatát (ezért terjedt el a „lakásszolgálat” elnevezése). A jog tartalmát alkothatja minden más lehetséges - nem tiltott - használati mód is (pl. korlátozott mértékű hasznosítás, átjárás, kúhasználat vagy egyéb berendezések használatára vonatkozó kikötés). Megjegyezzük, hogy az ilyen jellegű használati módokat meg kell különböztetni a telki szolgálatmódtól, a használat jogát a jogosult csak saját személyére nézve köti ki az utódlás lehetősége nélkül; a telki szolgálatot viszont a meghatározott ingatlan mindenkor tulajdonosa gyakorolhatja.

Eltérőek az álláspontok abban, hogy *jogi személy* gyakorolhatja-e a használat jogát.

Az egyik álláspont szerint nem kizárt, hogy a használat joga jogi személyt illessen meg. Ebben az esetben a „személyes szükséglet” fogalmán - értelemszerűen - a jogi személy rendeltetéséhez igazodó használatot kell érteni. Újabb törvényeinkben gyakori, hogy különböző jogi személyeknek a törvény biztosít meghatározott - önkormányzati vagy más tulajdonban álló - ingatlanon használati jogot. A Ptk. rendelkezéseit itt kiegészítőleg kell alkalmazni.

Más álláspont szerint a jogi személy a használat jogát nem gyakorolhatja, e jogosítvány a személyes (családi) szükséglet kielégítésére szolgál, ez jogi személyeknél fogalmilag kizárt. A rendeltetéshez igazodó használat viszont bizonytalan helyzetet teremt, a jogi személy rendeltetése bármikor megváltozhat.

A Legfelsőbb Bíróság - látszólag ezzel ellentétesen - értelmezte a Ptk. 165. §-ában írt „személyes szükséglet” fogalmát; a perben az alperesi alapítványnak az alapító a P. Vigadó épületére használati jogot biztosított. A perben vitás volt, hogy az alperes az épületet - használati joga alapján - rendezvények lebonyolítására mások rendelkezésére bocsáthatta-e, vagy a Ptk. 165. §-a értelmében nem volt jogosult a használat jogának gyakorlását másnak átengedni. A Legfelsőbb Bíróság szerint „az alperesi alapítványhoz rendelt alapítói vagyon részét képező ingatlan használati jog, tehát tartalmát és terjedelmét tekintve az ingatlanok mindazon hasznosítását magában foglalta, amellyel az alperes az alapító okiratában kinyilvánított közérdekű célját megvalósíthatja. A Ptk. 165. §-ának (1) bekezdésében definiált »személyes szükséglet« adott esetben úgy értelmezhető, hogy az ingatlan használatának igazodnia kellett az alperesi alapítványnak az alapító okiratban meghatározott céljához és rendeltetéséhez” [LB Gfv. IV. 32587/1998. - BH2000. 165.]. Ez az álláspont érdemben nem kifogásolható, a jogi okfejtés azonban nem megalapozott. Ha az alapítvány részére engedett jogosítványt a Ptk. 165. § szerint a használat jogának minősíti a bíróság: nem hagyhatja figyelmen kívül az intézmény lényegét, nevezetesen, hogy a jog gyakorlása másnak nem engedhető át. Ehhez képest a használat jogának terjedelmére vonatkozó okfejtés súlytalan.

A használat mértékének korlátozottsága

2. A használat mértékének korlátozottsága két szempontból jelentős:

- a használat és a hasznok szedése elvileg a dolog meghatározott részére korlátozható, főszabályként a jogosult személyes, valamint vele együtt élő családtagjai szükségleteinek mértékéig terjedhet (tárgyi korlátozottság);
- a használat gyakorlása másnak nem engedhető át (személyes korlátozottság).

Az ítélkezési gyakorlat a használat mértékének a személyes (családi) szükséglethez való mérését olyan szabálynak fogja fel, amelytől a felek eltérhetnek. Az általánosan elterjedt felfogás szerint a használat nem korlátozható amiatt, mert a szerződésben a személyes (családi) szükséglet terjedelmét meghaladó használatot kötöttek ki.

Ha a használat jogát alapító tény (szerződés, jogszabály) a használat mértékét nem határozza meg, a használat terjedelmére és módjára a Ptk. irányadó. Vita esetén a bíróságnak kell - a jogosult és a vele együtt élő családtagjai indokolt szükségleteihez mérten - ezt megállapítania.

A használat joga hasznok szedésére is kiterjedhet. A személyes szükséglet kielégítése ebben a vonatkozásban nem csupán a személyes fogyasztást jelentheti (pl. a kert termését a jogosult értékesítés céljára is felhasználhatja, ha nem haladja meg azt a mértéket, amelyet a jogosult szükségletkielégítése indokol).

A használat joga azonban nem terjed ki a használat más részére való átengedésére. A jogosult tehát a dologra sem visszatérhet (bérleti, haszonbérleti), sem ingyenes (haszonkölcsön) szerződést nem köthet. Lakás használata esetén vele csak családtagjai lakhatnak együtt (ugyanazok, akikkel a jog létrehozásakor együtt lakott); a családtagok köre utólag csak olyan személyekkel bővíthet, akik *rendszerint* együtt laknak egymással (a jog alapítása után kötött házasság folytán a házastárs és a később született gyermek). Egyéb rokont, szívésségi lakáshasználót, gondozót, eltartót a jogosult nem fogadhat be, s a használó a lakásra albérleti vagy ágybérleti szerződést sem köthet (P. törv. V. 21340/1974.).

A használótól együtt lakó családtagok csak a használati jog fennállása alatt lakhatnak a lakásban, s ha a használat joga - a használó halála vagy egyéb ok következtében - megszűnik, kötelesek a lakást kiüríteni.

Ha a használó a lakásból véglegesen elköltözik, további ottlakásra senkit sem jogosíthat fel - a lakást a tulajdonosnak kell átadnia (P. törv. IV. 20647/1969.).

A haszonélvezet szabályainak alkalmazása a használat jogára

3. A **Ptk.** a használat jogára egyebekben a haszonélvezet szabályait rendeli *megfelelően* alkalmazni. Ez a következőket jelenti:

a) *A használat tárgya* csak egész dolog vagy annak természetben meghatározott része lehet. Tulajdoni hányadra tehát csak haszonélvezetet lehet létrehozni, a használat jogát nem. A különbség magyarázata a kétféle jog eltérő terjedelmében van; a haszonélvezőt a birtoklás, a használat és a hasznok szedése teljes egészében megilleti, ezért a haszonélvezettel nem terhelt hányad tulajdonosával való viszonya a közös tulajdon használatára vonatkozó szabályok alapján nehézség nélkül rendezhető. A használat joga viszont elvileg a személyes (családi) szükségletre korlátozott, mértéke a dolog hányadának megjelölésével nem határozható meg. Ebből következik az is, hogy tulajdonostárs a használat jogát kizárólag a dolog meghatározott részére hozhatja létre, attól függően, hogy a dolog birtoklásának és a használatának megosztása előzőleg megtörtént-e.

Az ingatlan-nyilvántartási szabályok is csak az ingatlan egészére vagy természetben meghatározott részére engedik meg a használat jogának bejegyzését.

b) A használat jogából folyó *törvényes kötelmek* a jog terjedelméből következnek. A dolog (ingatlan) egészére vonatkozó használat a haszonélvezettől annyiban is különbözik, hogy gyakorlása másnak nem engedhető át. Ebben az esetben tehát a használó, illetőleg a tulajdonos jogai és kötelezettségei a **Ptk. 159. és 161-163. §-ai** szerint alakulnak. Ha azonban szűkebb a használat terjedelme, ennek megfelelően változik a törvényes kötelelem tartalma is. A lakóház egy-két helyiségére létesített használati jog esetén - amikor tehát az épület túlnyomó részét a tulajdonos használja - aligha lehet szó arról, hogy a használó átalakításra jogosult, vagy az állag tekintetében a rendes fenntartási költségeket, illetőleg közterheket viselnie kell.

c) A haszonélvezet gyakorlásával való felhagyás a haszonélvezeti jogot csak akkor *szünteti meg*, ha abból - mint ráutaló magatartásból - kifejezett lemondásra lehet következtetni. A használat jogát illetően azonban az ítélkezési gyakorlat más értelmezésre hajlik: a használatból való felhagyással (pl. a lakásból való elköltözzéssel) a használat joga elenyészik, kivéve, ha a használó kifejezte azt a szándékát, hogy jogait továbbra is fenntartja.

d) Fogalmilag kizárt a használat jogának kamatozó *követelésen* vagy más hasznot hajtó *jogon* való létesítése.

A telki szolgálat

Ptk. 166. § (1) Telki szolgálat alapján valamely ingatlan mindenkori birtokosa más ingatlanát meghatározott terjedelemben használhatja, vagy követelheti, hogy a szolgálommal terhelt ingatlan birtokosa a jogosultságából egyébként folyó valamely magatartástól tartózkodjék.

(2) Telki szolgálmat átjárás, vízellátás és vízelvezetés, pince létesítése, vezetékoszlopok elhelyezése, épület megtámasztása céljára vagy a jogosult számára előnyös más hasonló célra lehet alapítani.

A telki szolgálat fogalma

1. A telki szolgálat ingatlan tekintetében létesíthető abszolút szerkezetű (dologi) jog, amelynek alapján valamely ingatlan mindenkori birtokosa a más tulajdonában levő és a szolgálommal terhelt ingatlant meghatározott terjedelemben használhatja, vagy birtokosát más módon valaminek az eltűrésére készítheti.

A *telki szolgálat csak ingatlanok tekintetében létesíthető*, és legalább két ingatlant feltételez. A rendeltetése az, hogy az egyik ingatlan részére bizonyos előnyöket biztosítson, ezek a jogosultságok viszont a másik ingatlan vonatkozásában általában teherként jelentkeznek. Ezért nevezik azt az ingatlant, melynek javára a szolgálom szól, „uralkodó”, a szolgálommal terhelt ingatlant pedig „szolgáló” teleknek. A telki szolgálom többnyire szomszédos, de legalább az egymáshoz közel fekvő ingatlanok tekintetében jöhet létre.

A telki szolgálom csak *önálló ingatlan* javára vagy terhére jöhet létre; az önálló ingatlanon belül, annak egyes részei vonatkozásában nem. Tulajdonostársak egymás között telki szolgálmat akkor sem alapíthatnak, ha az ingatlant természetben megosztva birtokolják, a használat kérdését a közös tulajdonra vonatkozó szabályok szerint kell rendezniük.

Az *ingatlan*, amelynek tekintetében telki szolgálom áll fenn, *mind alakjában, mind terjedelmében változhat*. A telekalakítás a telki szolgálmat általában nem érinti. Ha az ingatlant több új földrészletre osztják fel, a szolgálom valamennyi javára, illetve terhére fennmarad, úgyszintén az egyesített földrészletek egyikére vonatkozó szolgálom is kiterjed az újonnan kialakított földrészletre. Ha azonban a telekátalakítás folytán a szolgálomra már nincs szükség, akkor megszüntetéséről az általános szabályok [**Ptk. 170. § (1) bek.**] szerint kell határozni (pl. ha a szolgálom csak az eredeti földrészlet meghatározott részén volt gyakorolható: felosztás esetén azt a földrészletet fogja terhelni, amelyiken a gyakorlása tovább folyik; a többi új földrészlet tekintetében meg kell szüntetni).

Az „uralkodó” telek javára fennálló szolgálom *több telket is terhelhet* (pl. a szolgálmi út több ingatlanon halad át). A szolgálom az ingatlanokat *kölcsönösen* is terhelheti (pl. az út céljára használt terület két szomszédos ingatlan tulajdonosa a határvonal mellett fele-fele arányban adja közös használatba, ilyenkor a két ingatlan tulajdonosa ugyanazon szolgálom tekintetében egyszerre lesz jogosult és kötelezett). A szolgálom több ingatlan *javára* is szolgálhat (pl. ha a szolgálmi út két olyan telekre vezet, amely a közúttal nem érintkezik: a közúttal érintkező ingatlan a másik kettővel szemben „szolgáló” telek lesz; a középső az elsővel szemben „uralkodó”, a harmadikkal szemben „szolgáló” telek; végül a harmadik mindkettővel szemben „uralkodó” teleknek minősül). Ez azonban közösséget sem a jogok, sem a kötelezettségek tekintetében a tulajdonosok (birtokosok) között nem hoz létre, mindegyik jogviszony önálló marad. Az együtt fennálló jogviszonyokat csak rendeltetésük kapcsolja össze.

Az ingatlan, amelyre a telki szolgálom vonatkozik, több személy közös tulajdonában lehet. Ebben az esetben szolgálomra közös jog (közös kötelezettség) keletkezik.

A telki szolgálom mindig *ingyenes*, alapítása viszont ellenértékhez köthető.

A telki szolgálat egyes esetei

2. A telki szolgálat tárgya elvileg mindenféle használat lehet, ezért eseteiről a 166. § (2) bekezdése csak példálózó felsorolást ad. A gyakorlatban a következő szolgálatok fordulnak elő sűrűbben:

a) *Az útszolgálat*, amely a szolgálatmal terhelt telken a gyalogos vagy kocsival (ma már rendszerint a gépkocsival) való átjárásra jogosít fel.

b) *Közmű átvezetése* és az ezekhez szükséges szerelvények elhelyezése.

c) *A vízvétel szolgálat* (forrásról, kútról, vízvezetékéről).

d) Főleg hegyvidéken - szőlőingatlanokon - gyakori a *pinceszolgálat* (a saját ingatlanról nyíló pince más ingatlan alá nyúlik át; vagy a pince bejárata is idegen ingatlanról nyílik).

e) A domborzati viszonyok indokolhatják a *víz elvezetésére és az épület megtámasztására* (a földtámasz fenntartása) szolgálat létesítését.

f) Régebben gyakoriak voltak (a városok beépítési módja miatt) az *épületszolgálatok*. Ez egyes szerkezeti elemeknek, szerelvényeknek stb. a szomszéd ház falára vagy falába való illesztésére adott jogot vagy arra, hogy az épület egyes alkotórészei a szomszédos telek fölé átnyúljanak. Ma már az épületszolgálatok inkább csak a régi építési mód maradványai: a modern építési szabályok az ilyen szolgálatok keletkezését túlnyomórészt kizárják.

g) Előfordul az *ablak* és a *kilátás* szolgálat is. Ez attól tiltotta el a szolgálatmal terhelt ingatlan tulajdonosát (birtokosát), hogy a telkére néző ablak elől a fényt és a levegőt, illetőleg az „uralkodó” telekről (annak egyes pontjairól) nyíló kilátást zavarja.

Ptk. 167. § Ha valamely föld nincs összekötve megfelelő közúttal, a szomszédok kötelesek túrni, hogy a jogosult földjeiken átjárjon.

Ptk. I. 80. § A Ptk. hatálybalépésekor folyamatban levő elbirtoklás esetében a jogszerzéshez további tíz év szükséges, kivéve, ha az elbirtoklási időből ennél kevesebb van hátra. Az elbirtoklásnak a Ptk. hatálybalépését megelőzően bekövetkezett nyugvására és megszakadására a korábbi jogot kell alkalmazni.

A törvényen alapuló szolgálat

A Ptk. hozza létre a telki szolgálatot abban az esetben, ha az ingatlan nincs összekötve közúttal (közúttól más földrészlet választja el), vagy ha érintkezik ugyan közúttal, de az a közlekedésre nem megfelelő.

Az ítélezési gyakorlat dolgozta ki azokat a szempontokat, amelyek alapján a *közút megfelelősége* eldönthető, így, ha azon a jogosult ingatlanának megközelítése lehetetlen, vagy rendkívüli nehézséggel járna: nem megfelelő. Ez a helyzet akkor, ha a rendelkezésre álló úton való közlekedés legalább az év egy részében lehetetlen, vagy úgy megnehezül, hogy használata a közfelfogás szerint sem várható el (P. törv. V. 20068/1973. - BH 1973/10. sz. 373. - PJD VI. 92. sz.), vagy ha az egyébként megfelelő közútról az ingatlanra való bejárás nem lehetséges, vagy - a szolgálatmal való megterhelés által okozott kárhoz képest - a bejárás csak túlzottan nagy nehézséggel, aránytalanul súlyos költségekkel oldható meg (pl. az ingatlant a közúttól elválasztó csatornán át a bejárást csak híd építésével lehetne megoldani; a telket úgy osztották meg, hogy az egyik földrészletnek a közúttal érintkező határvonala végig be van építve, és bejáratot csak átépítéssel lehet kialakítani). (P. törv. I. 21190/1971.; P. törv. V. 20171/1973. - BH 1974/2. sz. 65. - PJD VI. 91. sz.) Hasonló a helyzet akkor is, ha a terepviszonyok (pl. meredek partfal a közút mellett) igen költséges feljáró készítését tennék szükségessé.

Ha ezek a feltételek nem állnak fenn, az átjárásra való jogosultságot az ítélezési gyakorlat nem ismeri el. Elvi éllel több határozat is rámutatott arra: az a körülmény, hogy valamely közút esős időben vagy télen talajának minősége miatt nehezen járható, még nem jelenti azt, hogy a mellette levő ingatlan nincs megfelelő közúttal összekötve (P. törv. I. 20506/1968. - BH 1969/4. sz. 6025. - PJD IV. 64. sz.). A megközelíthetőség megítélésében kényelmi szempont vagy a tulajdonosnak az a törekvése, hogy több ingatlan a közút mellett fekvőnek eladása esetén a bejárást szomszédai terhére biztosítsa, nem jöhet számításba (P. törv. I. 20423/1970. - BH 1971/3. sz. 6693. - PJD V. 51. sz.). A bírói gyakorlat szerint a tulajdonos azt sem követelheti, hogy ingatlanának a közúttól nehezen megközelíthető részére a szomszédok tegyék lehetővé az átjárást. Nem az a célja a törvényen alapuló szolgálatnak, hogy a tulajdonos saját ingatlanát a legrövidebb, részére a legkedvezőbb módon közelítse meg, vagy hogy az ingatlan minden része a közútról járművel is megközelíthető legyen (P. törv. I. 20788/1977. - BH 1978/5. sz. 198.).

A korábbi bírói gyakorlat szerint a törvényen alapuló szolgálat általában csak gyalogos átjárásra jogosít, kocsival (gépkocsival) való bejárásra csak akkor, ha az a jogosult ingatlanának rendeltetésszerű használatához elengedhetetlenül szükséges. Véleményünk szerint - a motorizáció mai jelentőségére figyelemmel - a gépkocsinak az ingatlan területén történő elhelyezése hozzá tartozik az ingatlan rendeltetésszerű használatához, s csak a szomszéd méltánylást érdemlő érdeke lehet akadály a ilyen szolgálat alapításának. Így konkrét ügyben a Legfelsőbb Bíróság kimondta: „gazdasági tevékenység folytatásához szükséges áruszállítás, terményszállítás indokoltta teheti a kocsival való átjárásra szolgalmi jog alapítását, ehhez azonban fel kell tártani ennek szükségességét, mértékét, és a szolgalmi jogot ennek megfelelő korlátozással, szabatosan kell az ítélet rendelkező részében meghatározni. A szolgalmi jog alapítása esetén intézkedni kell a keletkezett értéktelődés kiegyenlítéséről, megfelelő ellenszolgáltatás megállapításáról.” (P. törv. I. 20619/1985. - BH 1986/3. sz. 101.)

A közút megfelelőségének vizsgálata során figyelemmel kell lenni az összes körülményekre, különösen arra, hogy az ingatlan a város (község) belterületén vagy a külterületen, beépített, vagy beépítetlen helyen fekszik-e, milyenek az ingatlan adottságai, miben áll az ingatlan használatának célja és módja, az okszerű gazdálkodás milyen közlekedési lehetőséget kíván meg, milyen a helybeli utak állapota stb. (P. törv. I. 20716/1972.).

Az ítélkezési gyakorlat ma már arra az álláspontra helyezkedik, hogy a törvényen alapuló szolgálommal terhelt ingatlan tulajdonosa - a szolgalmat keletkezése fejében - megfelelő *ellenszolgáltatásra tarthat igényt*. A szolgalmat létrejötté ugyanis - a használatból származó előnyök folytán - az „uralkodó” telek értékét növeli, a „szolgált” telek értéke viszont csökken. Az ellenszolgáltatás összegét a használat körülményeire és a szolgálomnak az ingatlanok értékét befolyásoló hatására figyelemmel kell megállapítani (P. törv. I. 21363/1977. - BH 1978/10. sz. 426.).

Az a körülmény, hogy a tulajdonos az ingatlanának megvásárlásakor tudott arról, hogy az ingatlan nincs összekötve közúttal, a Ptk. 167. §-ának alkalmazását nem zárja ki, továbbá az sem, hogy az ingatlan megközelíthetatlenné válása egy nem megfelelő telekmegosztás eredményeként alakult ki (P. törv. I. 20442/1989.).

Ptk. 168. § (1) A telki szolgalmat létesítésére az ingatlan hasznélvezetének alapítására vonatkozó szabályokat kell alkalmazni.

(2) Elbirtoklással szerzi meg a telki szolgalmat az ingatlan birtokosa, ha a másik ingatlan használata ellen annak birtokosa tíz éven át nem tiltakozott. Szívességből vagy visszavonásig engedett jog gyakorlása nem vezet elbirtoklásra.

(3) A telki szolgalmat önállóan forgalom tárgya nem lehet.

A telki szolgalmat keletkezése

1. A telki szolgalmat létesítésére az ingatlan hasznélvezetére vonatkozó szabályokat kell alkalmazni, a kétféle jogviszony természetéből adódó eltérésekkel. Ehhez képest a telki szolgalmat

a) szerződés alapján,

b) jogszabály rendelkezése folytán, valamint

c) bíróság vagy más hatóság határozatánál fogva keletkezik (vö. a Ptk. 158. §-ával).

ad a) *A telki szolgalmat létesítése szerződés útján.* A telki szolgalmat létesítésére irányuló szerződés érvényességéhez alakszerűségre nincs szükség, létrejöhet tehát szóban, írásban vagy ráutaló magatartással is (P. törv. V. 20249/1974.). A szerződés lehet ingyenes vagy visszerthes (természetesen ezúttal is olyan értelemben, hogy ellenértéket kikötni csak a szolgalmat alapításáért lehet, nem pedig gyakorlásáért).

A szóban és a ráutaló magatartással kifejezett akaratnyilvánítás esetén különösen fontos, hogy a telki szolgalmat alapító szerződést a haszon-kölcsön-szerződéstől elhatároljuk, a szívességből, ingyenesen, visszavonásig engedélyezett használat ugyanis haszon-kölcsön-szerződésnek minősül (P. törv. IV. 20293/1972. - BH 1973/2. sz. 64. - PJD VI. 96. sz.).

A szerződést - dologi hatállyal - csak az érintett ingatlanok tulajdonosai köthetik meg, az egyéb birtokosok csak kötelmi jogviszonyt létesíthetnek. Ha bármelyik ingatlan közös tulajdonban van, a szerződés megkötésében valamennyi tulajdonostársnak részt kell vennie.

A telki szolgalmat korlátlan időtartamra szóló jog, ezért - a hasznélvezettől eltérően - a szerződés lényeges tartalmához az időtartam megjelölése nem tartozik hozzá (az időtartam korlátozása, a felmondás lehetősége stb. a szolgalmat keletkezését kizárja, csak kötelmi jogviszony jöhet létre).

Szerződés esetén az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzésnek szintén konstitutív hatálya van, a szerződés önmagában csak kötelmi jogcímet jelent.

Kérdés, hogy a szerződésben kikötött telki szolgalmat az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzés nélkül érvényesíthető-e. Bejegyzés nélkül is védelemben kell részesíteni a szolgalmat azzal szemben, aki azt a jogosult részére szerződésben biztosította, továbbá azzal szemben is, aki a szolgálomról tudott, vagy akinek az elvárható gondosság mellett tudnia kellett volna róla. Az ingatlan-nyilvántartás közhitelességének elve csak a jóhiszemű jogszerzőre vonatkozik, tehát arra, aki nem tudott és a körülmények alapján nem is tudhatott az ingatlan terhelő jogok fennállásáról.

ad b) *A jogszabály rendelkezésénél fogva keletkező telki szolgalmat* esetét a 167. § szabályozza. Az átjárás tűrésére vonatkozó kötelezettség az ingatlan mindenkori tulajdonosát terheli, nincs tehát jelentősége a tulajdonos személyében bekövetkezett változásnak, így közömbös, hogy a jogszabály rendelkezésén alapuló szolgalmat az ingatlan-nyilvántartásba bejegyezték-e. Természetesen ilyen esetben is bejegyezhető a szolgalmat, de célja más: a szolgálom gyakorlásának terjedelmére és módjára nézve - ideértve azt is, hogy a szolgálom melyik területén gyakorolható - fogja az ingatlan későbbi megszerzőit kötni.

ad c) *A bíróság vagy más hatóság határozatával létrehozott telki szolgalmat.*

A bíróság a közös tulajdon megszüntetésének egyes eseteiben hozhat létre határozattal telki szolgalmat, így ha a közös tulajdon természetbeni megosztással szünteti meg, s az újonnan kialakított földrésztetek valamelyike közúttal nem érintkezik. Régebben ez az eset gyakran előfordult, a telekalakítás jelenlegi szabályai azonban ezt a lehetőséget szűk körre szorították.

Az államigazgatási hatóság határozatával az ún. vízi szolgálomak hozhatók létre (1995. évi LVII. tv. 20-26. §).

Itt jegyezzük meg, hogy más közművek bevezetésére jogszabályaink telki szolgalmat alapítását nem rendelik el, de idegen ingatlan használatát (így közérdekű célból szolgálom alapítását) lehetővé teszik.

Telki szolgalmat jog elbirtoklása

2. A telki szolgalmat elbirtoklással is létrejöhet. Elbirtoklással akkor szerzi meg az ingatlan birtokosa a telki szolgalmat, ha a másik ingatlan használata ellen annak birtokosa tíz éven át nem tiltakozik. Az elbirtoklásához az szükséges, hogy a jogot megszerző fél a másik ingatlan *szolgalmat szerzően* használja.

Nem vezethet elbirtoklásra a használat akkor, ha azt a másik ingatlan birtokosa szívességből vagy visszavonásig engedélyezte. Ezt - mint elbirtoklást kizáró okot - maga a törvény is kiemeli. A szívességi engedély - bármilyen hosszú időre szól is - már eleve magában hordja a visszavonás lehetőségét: márpedig a visszavonás lehetőségének kitett használat nem lehet szolgálom-szerű. Kizárt a szolgálom elbirtoklása természetesen akkor is, ha a használat valamilyen egyéb *kötelmi jogcímen* (pl. bérlet) alapul. Az elbirtoklás feltételezi az *állandóságot*, ezért alkalomszerű használat sem vezethet elbirtoklásra (P. törv. I. 20553/1975. - BH 1976/8. sz. 353.).

Hasonlóan a tulajdonjog elbirtoklásához, a jóhiszemű használat nem feltétel. A törvény a szolgalm gyakorlására az érintett ingatlan mindenkor *birtokosát* jogosítja fel. Az elbirtoklást a másik ingatlan birtokosának tiltakozása szakítja félbe.

Az egymást követő birtokosok birtoklási idejének összeszámítására a Ptk. 122. §-a megfelelően irányadó.

Előfordulhat, hogy az elbirtoklás bekövetkezésekor megvannak már a szolgalm megszüntetésének feltételei is. Ha a szolgalm gyakorlása a Ptk. 170. §-ának (1) bekezdése alapján megszüntethető, az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzésre, illetőleg a szolgalm gyakorlásának zavarásától való eltiltásra irányuló keresetet el lehet utasítani.

A telki szolgalm forgalomképtelensége

3. A telki szolgalm önállóan forgalom tárgya nem lehet. Ez kizárja egyrészt a jog önálló - dologi hatályú - átruházását, valamint azt is, hogy a jogosult a szolgalm gyakorlását másnak kötelmi jogcímen átengedje. Így pl. a vízhasználati szolgalmat a jogosult más környékbeli ingatlan tulajdonosára nem ruházhatja át, és kötelmi szerződéssel sem engedélyezheti részére a vízvételt.

Ptk. 169. § (1) A telki szolgalm gyakorlása során a szolgalommal terhelt ingatlan birtokosának érdekeit kímélve kell eljárni.

(2) Ha a telki szolgalm gyakorlása valamely berendezés vagy felszerelés használatával jár, a fenntartás költségei a szolgalm jogosultját és kötelezettjét - ellenkező megállapodás hiányában - olyan arányban terhelik, amilyen arányban a berendezést vagy felszerelést használják.

A telki szolgalm gyakorlásának mértéke

1. A jogosult a szolgalommal terhelt ingatlant saját ingatlana használatával kapcsolatos *szükségleteinek indokolt mértékéig* használhatja. A használat mértékét tehát az ingatlan adottságai, az ingatlanon való gazdálkodás vagy egyéb tevékenység módja és körülményei határozzák meg.

A szolgalm gyakorlására az ingatlan tulajdonosa nemcsak saját személyében jogosult, hanem az ő jogán mindazok, akik az ingatlan használatában részt vesznek, vagy akiknek az ingatlanon való tartózkodása az ingatlan használatával kapcsolatban indokolt. De a szolgalommal terhelt ingatlan tulajdonosa nem köteles eltérni a nem szokásos használatot (pl. hogy a jogosult saját ingatlanán italmérést nyisson, és az italmérés látogatói a szolgalmi utat használják).

A telki szolgalm gyakorlásának módja

2. A telki szolgalmat a tulajdonos érdekeinek kímélésével kell gyakorolni. Ez azt jelenti, hogy lehetőség szerint a szolgalmat az ingatlannak azon részén és olyan módon kell gyakorolni, ahol és ahogyan ez a kötelezett részére a legkevésbé terhes. Az ingatlannak a szolgalm gyakorlásával érintett részét - ellenkező megállapodás hiányában, vagy ha a szolgalm természete nem zárja ki - használhatja a tulajdonos is, természetesen csak úgy, hogy a szolgalm gyakorlását ne akadályozza (pl. átjárási szolgalm esetén az erre használt területen ő maga is tevékenykedhet, de ezzel a közlekedést nem teheti nehezebbé).

A szolgalm gyakorlásának módját - vita esetén - a bíróság határozza meg.

A szolgalm gyakorlása gyakran kiterjed valamilyen építmény, berendezés vagy felszerelés használatára is. Az építmény, berendezés vagy felszerelés fenntartásáról a felek közösen kötelesek gondoskodni, és a fenntartás költségeit használat arányában viselik.

A *telki szolgalm védelmére* a birtokvédelem eszközei szolgálnak (l. a Ptk. 191. §-át). A szolgalm abszolút szerkezetű (dologi) jog lévén a jogosult mindenkitől követelheti, hogy joga gyakorlásának zavarásától tartózkodjék.

Ptk. 170. § (1) A bíróság a telki szolgalmat megszüntetheti vagy gyakorlását felfüggesztheti, ha az a jogosult ingatlanának rendeltetésszerű használatához nem szükséges.

(2) A szolgalm megszűnik, ha a jogosult azt tíz éven át nem gyakorolta - bár ez módjában állt-, vagy eltúrte, hogy gyakorlásában akadályozzák.

A telki szolgalm megszűnése

1. A telki szolgalm megszűnésének legfontosabb eseteit a 170. § szabályozza. Ezenkívül a megszűnésnek egyéb esetei is vannak, ezek vagy a törvény általános szabályaiból következnek, vagy külön jogszabály rendelkezésén alapulnak. A telki szolgalm megszűnik:

- bíróság határozatával a szükséglet megszűnésére figyelemmel [170. § (1) bek.];
- a szolgalm tíz évig tartó nem gyakorlása miatt [170. § (2) bek.],
- jogügylet folytán,
- külön jogszabály rendelkezése alapján,
- az ingatlan megsemmisülése esetén.

A telki szolgalm megszüntetése a szükséglet megszűnése következtében

2. A telki szolgalm korlátlan időtartamra szól: addig áll fenn, amíg az a szükséglet, amelynek kielégítése érdekében létrehozták, meg nem szűnik. Ha a jogosult ingatlanának rendeltetésszerű használatához többé már nem szükséges, a bíróság a telki szolgalmat megszüntetheti vagy felfüggesztheti.

A szolgalm megszüntetésére akkor kerül sor, ha a szükséglet megszűnése végleges, felfüggesztésére pedig olyan esetben, amikor a szolgalm gyakorlására átmenetileg nincs szükség, de az adott körülményekből a szükséglet végleges megszűnésére nem lehet következtetni. A tapasztalat egyébként azt mutatja, hogy a felfüggesztés feltételei a gyakorlatban igen ritkán fordulnak elő, a bíróságnak rendszerint a megszüntetés kérdésében kell döntenie.

Az ítélkezési gyakorlat a szolgálat szükségességének elbírálása során különbséget tesz egyrészről a szerződésen, másrészről a törvényen, illetőleg a bíróság vagy más hatóság határozatán alapuló szolgálat között.

Ha a telki szolgálat *szerződésen alapul*, a szerződés *céljához* képest kell elbírálni, hogy a jogosult ingatlanának rendeltetésszerű használatához szükség van-e gyakorlására (P. törv. 21363/1962. - BH 1963/8. sz. 3651. - PJD I. 53. sz.). Figyelembe kell venni a szerződéskötéskor fennállott helyzetet és azokat a körülményeket, amelyek a felek ügyleti akaratát kialakították. Jelentősége van annak is, hogy a szolgálat alapítása ingyenesen vagy visszerhesen történt-e (ideértve azt az esetet is, ha a jogosult saját ingatlanát a szolgálatmal terhelt ingatlan tulajdonosától vásárolta, és a vételárat a szolgálat létesítésére figyelemmel állapították meg).

Más a helyzet a *jogszabály rendelkezésén és a bíróság vagy más hatóság határozatán alapuló* szolgálatmal. Ebben az esetben a döntés azon alapul, hogy a szolgálatra az ingatlan rendeltetésszerű használatához továbbra is *feltétlenül* szükség van-e.

Kölcsönös szolgálat esetén a megszüntetés feltételeit mind a két ingatlan tekintetében vizsgálni kell.

Az elbirtoklás útján megszerzett telki szolgalmi jog szintén akkor szüntethető meg, ha az ingatlan rendeltetésszerű használatához többé már nem szükséges. Azt átjárásra irányuló telki szolgálat elbirtoklása esetén mégis a szükségességet nem a tv. 167. §-a szerint kell megítélni, hanem a rendeltetésszerű használat szélesebb körű vizsgálata alapján.

Így a bíróság nem szüntette meg a szolgalmat amiatt, mert a szolgalmi úttól távolabb eső helyen, közútról is megközelíthetik a felperesi ingatlanok használói a Balatont. „Ez a körülmény önmagában nem tette okafogyottá a szolgalmat, különös tekintettel arra, hogy ez az állapot - a perben meghallgatott tanúk vallomásából következően - már évtizedet meghaladóan kialakult. Nem érdektelen, hogy az alperesek jogelődjei - a beavatkozók - sem igényelték, hogy a felperesek a perbeli úton történő átjárást, a közúti igénybevétel lehetőségére tekintettel, szüntessék meg.” (LB Pfv. I. 23177/1993. - BH 1995/2. sz. 89.)

A telki szolgálat megszüntetésére irányuló kereset elutasításának nincs anyagi jogereje, a megváltozott körülmények alapján a megszüntetés iránt újabb kereset indítható.

Ha a bíróság a telki szolgalmat megszünteti, rendelkeznie kell az ingatlan-nyilvántartásban való törléséről is. A törlés a bíróság megkeresése alapján történik.

A telki szolgálat megszüntetése miatt a szolgálatmal terhelt ingatlan tulajdonosát kártalanításra vagy a volt jogosult ingatlanában bekövetkezett értékcsökkenés megtérítésére nem lehet kötelezni.

A telki szolgálat megszűnése nem gyakorlása miatt

3. Eltérően a haszonélvezettől, a telki szolgálat nem gyakorlása olyan jogi tény, amely a szolgálat megszűnésére vezet. Megszűnik a telki szolgálat, ha a jogosult azt tíz éven át, bár módjában állt volna, nem gyakorolta, vagy eltúrte, hogy gyakorlásában akadályozzák. Ez a rendelkezés tehát a szolgálat gyakorlásának hiányához aszerint fűz eltérő következményeket, hogy a jogosult a gyakorlásban akadályozva volt-e, s ha igen, ennek az akadálnak mi volt az oka. Ha a jogosultat a szolgálat gyakorlásában valamilyen külső ok gátolja (az út járhatatlanná vált, vagy a kút vize átmenetileg kiapadt), a gyakorlás hiányát nem lehet terhére figyelembe venni. Hasonló a helyzet, ha a személyében olyan körülmény következett be, mely a 123. § értelmében az elbirtoklást is megszakítaná. Viszont, ha az akadályoztatás a szolgálatmal terhelt ingatlan tulajdonosától (birtokosától) ered, és ezt a jogosult eltúri- nem él a birtokvédelem eszközeivel-, passzív magatartása a szolgálat megszűnésére vezet.

A tízéves időtartamnak megszakítás nélkül kell eltelnie.

A telki szolgálat megszűnése jogügylet folytán

4. A telki szolgálat is megszűnhet a jogosult - ilyen esetben csak a tulajdonosról lehet szó - lemondásával. A lemondás rendszerint egyoldalú jogügylettel történik, de lehet kétoldalú, sőt visszerhes jogügylet tárgya is (pl. a vízmerítési szolgálatról való lemondás fejében a kötelezett pénzzel hozzájárul, hogy a jogosult a vizet saját ingatlanára bevezesse). A lemondás nincs alakszerűséghez kötve, megtehető szóban vagy ráutaló magatartással is. Más kérdés, hogy a szolgálat ingatlan-nyilvántartásban való törléséhez már alakszerű okirat szükséges.

Megszűnés jogszabály alapján

5. *Kisajátítás* esetén az ingatlanra vonatkozó jogokat is rendezni kell. Ha a kisajátított ingatlant telki szolgálat terheli, arról az 1976. évi 24. tvr. 7. §-ának (4) bekezdése értelmében a szükség szerint kell határozni. Ez azt jelenti, hogy a telki szolgalmat, ha a kisajátítás folytán előálló új helyzetben már nem lesz rá szükség, meg lehet szüntetni, ha pedig továbbra is szükség lesz rá, fenn lehet tartani vagy az új helyzetnek megfelelően módosítani. (A bekezdés hatályos szövege itt található)

A telki szolgálat megszűnése az ingatlan (ingatlanrész) elpusztulása folytán

6. A telki szolgálat megszűnik akkor is, ha az az ingatlan, amelyre vonatkozik, elpusztul. Az ingatlan teljes elpusztulása természetesen csak rendkívül ritkán következik be; a szolgálat megszűnéséhez azonban elegendő az is, ha az ingatlannak az az alkotórésze vagy tartozéka pusztul el, amelyre a szolgálat gyakorlása irányul. Így pl. megszűnik az épület- vagy ablakszolgálat az épület összedőlésével, vagy lebontásával, a vízmerítési jog a kút végleges kiapadásával, vagy a forrás kiszáradásával stb.

Nem vezet viszont (a vízi szolgálatotól eltekintve) a telki szolgálat megszűnésére a *rendeltetésellenes* gyakorlás vagy a *joggal való visszaélés*. A szolgálatmal terhelt ingatlan tulajdonosa (birtokosa) az ilyen magatartás ellen a törvény egyéb útján kérhet védelmet (pl. a sérelmes magatartástól való eltávolítás iránt indíthat pert).

Polgári jogunk a *jogosultság és a kötelezettség egy személyben való egyesülését* sem tekinti olyan oknak, amely a telki szolgalmat megszünteti. Ez a körülmény csak szünetelteti a telki szolgalmat. Feléled azonban a jog, ha a „szolgáló” és az „uralkodó” telek újból különböző személyek tulajdonába kerül.

Használati jog alapítása

Ptk. 171. § (1) Ingatlanra közérdekből a külön jogszabályban feljogosított szervek javára - államigazgatási szerv határozatával - szolgalmat vagy más használati jogot lehet alapítani. A használati jog alapításáért kártalanítás jár.
(2) A használati jog alapításának eseteit, továbbá a kártalanítás szabályait külön jogszabály állapítja meg.

A használati jog fogalma

A közérdekű szolgalmat alapján valamely - jogszabályban meghatározott *közérdekű tevékenység folytatása* érdekében - a jogosult a másnak a tulajdonában levő ingatlant meghatározott terjedelemben használhatja.

Jogszabály határozza meg azokat a tevékenységeket, amelyekkel kapcsolatban a szolgalmat létrehozható. Ez a jog tehát csak zárt körbe tartozó jogosultak javára keletkezhet.

A használati jog (szolgalmat) az *államigazgatási szerv határozatával* jön létre. A jogot létrehozó szerződésre mindaz irányadó, amit a telki szolgalmattal kapcsolatban (168. §) kifejtettünk, az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzés azonban a használati jog keletkezésének nem konstitutív feltétele. Megállapodás hiányában államigazgatási szerv határozata alapíthat használati jogot (szolgalmat). Az eljárásra hatáskörrel rendelkező államigazgatási szervet külön jogszabály jelöli meg, és ugyancsak külön jogszabály határozza meg a használati jog (szolgalmat) alapításának egyéb feltételeit is.

A *kötelezett* az ingatlan mindenkori tulajdonosa; tulajdonosváltás esetén a használati jog (szolgalmat) az új tulajdonost az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzés nélkül is köti.

A használat célját, terjedelmét és mértékét, valamint gyakorlásának módját a jogot alapító szerződésben vagy államigazgatási határozatban kell körülírni. A használati jog alapításáért - a külön jogszabályok rendelkezései szerint - minden esetben kártalanítás jár.

II. Cím

A KÖZTULAJDONRA VONATKOZÓ KÜLÖN JOGSZABÁLYOK

1. A Ptk. II. Címe eredetileg a társadalmi tulajdonnak az általánostól eltérő, sajátos szabályait tartalmazta. A Ptk. - a tulajdonjog formái között - a társadalmi tulajdon három formáját állapította meg: az állami tulajdont, a szövetkezeti tulajdont és a társulási tulajdont. E formákra vonatkozó szabályozás jellemzője elsősorban a privilegizáció volt, valamint a tulajdoni jogosítványok gyakorlásában a centralizáció, amely az 1977. évi módosítással jelentősen enyhült, de teljesen nem szűnt meg. Piacgazdaságon alapuló polgári jogunk elveti a tulajdonformák hagyományos felosztását, a tulajdonjog intézményét egységen kezeli, továbbá egyenrangú védelemben részesíti. Nem zárja ki természetesen, hogy a tulajdonnak - alanya szempontjából - eltérő formái létezzenek, jellegadóan azonban nem e megkülönböztetést tekintí. Megszűntet ezért minden előjogot és kedvezményt, amelyet a tulajdonnal kapcsolatos jogviszonyokban egyes tulajdonformák (nevezetesen a társadalmi tulajdon, ezen belül pedig az állami, valamint a szövetkezeti tulajdon) élveztek.

Az Alkotmány hatályos szövege maga is többféle tulajdonról rendelkezik. Az Alkotmány szövege úgy értelmezhető, hogy a magyar jogrendszerben létezik

- a magyar állam tulajdona [10. § (1) bek.], amely nemzeti vagyon,
- a köztulajdon [9. § (1) bek.],
- a magántulajdon [9. § (1) bek.] („a köztulajdon és a magántulajdon egyenjogú és egyenlő védelemben részesül”),
- az önkormányzatok tulajdona [12. § (2) bek.].

Többször kifejtettük már (Petrik F.: Tárgyilagosan a társadalmi tulajdonról. Jogtudományi Közlöny 1990/2. 62. o.) azt a véleményünket, hogy nem értünk egyet a tulajdonformák szerinti megkülönböztetéssel. Bizonyos jogalany tulajdona tekintetében természetesen szükség lehet eltérő szabályozásra, ez azonban nem jelenthet külön tulajdonformát.

E cím a „köztulajdonra” utal, anélkül, hogy a Ptk. meghatározná a köztulajdon fogalmát. A II. Cím ugyanakkor csak az állami tulajdonjogra vonatkozó rendelkezéseket tartalmazza. Így szól az állami tulajdon kizárólagos tárgyairól, az állami tulajdonnal való gazdálkodásról, a kisajátításról (mint az állami tulajdonjog megszerzésének egyik sajátos esetéről). E fejezet legjelentősebb rendelkezései - a tulajdonjog tartalmával összefüggésben - az állami tulajdonnal való gazdálkodásról szóló szabályok lennének, erről azonban a törvény szabályai meglehetősen szűkszavúak. A szövetkezeti tulajdonjogról szóló fejezet 1991-ben teljes egészében hatályát veszítette, a szövetkezetek tulajdonára elvileg ugyanazok a szabályok vonatkoznak, mint bármely gazdálkodó jogi személy tulajdonára. A szükségszerűen sajátos rendelkezéseket a szövetkezetek jogállásáról, működéséről szóló törvény állapítja meg.

Köztulajdon

2. A *köztulajdon* fogalmát a jogirodalom kétféle értelemben használja. Az egyik álláspont e fogalom alá von minden tulajdont, ami nem magántulajdon (Sárközy), gyakorlatilag a köztulajdon ebben a felfogásban megegyezik a kincstári tulajdonnal.

Más álláspont szerint a köztulajdon körébe csak a közhasználatra szolgáló tárgyak tartoznak (közutak, terek, közfolyók, középületek stb.), amelyek „tulajdonosai” kötelesek a köztulajdon tekintetében a közösség szabad hozzáférési jogát, azok zavartalan használatát biztosítani (Petrik).

A köztulajdonnak bármelyik fogalmát fogadjuk is el, az álláspontok közel állnak abban, hogy a köztulajdon *alánya* csak *közjogi jogi személy* lehet. Közjogi személy - álláspontom szerint - a közhatalmat vagy a közigazgatást gyakorló, illetőleg közhasznú tevékenység végzésére állam által feljogosított szervezet (köztestület, közalapítvány). Felfogásom szerint a köztulajdontól részben eltérő - annál szűkebb körű - fogalom a kincstári tulajdon.

Kincstári vagyon

3. Az állami tulajdonra vonatkozó szabályok az 1990-es évek elején alapvetően megváltoztak, a Polgári Törvénykönyvnek a kezelői jogra vonatkozó rendelkezéseit hatályon kívül helyezték, annak ellenére, hogy más törvényekben és a gyakorlatban az intézmény tovább élt. Hosszú várakozás - és az ezt kísérő jogbizonytalanság - után 1996-ban született meg a *kincstári vagyonra* vonatkozó törvényi szabályozás, ami az állami tulajdon kezelői jogát váltotta fel.

Az államháztartásról szóló törvény (a többször módosított 1992. évi XXXVIII. törvény) szerint a központi költségvetési szervek által kezelt - a feladat ellátásához e törvényben meghatározott - kincstári vagyonra vonatkozó jogot vagyonkezelői jognak kell tekinteni (109/F. §). E törvény IX. fejezete rendelkezik a vagyonkezelői jog keletkezéséről, megszűnéséről és tartalmáról. A törvény - alapvetően a pénzügyi-számviteli szakszemponthoz megfelelően - nem tulajdonjogi kategóriákban gondolkodik, rendelkezéseiből tulajdonjogi következtetéseket meglehetősen nehezen, áttételesen vezethetünk le. A törvény szerint kincstári vagyon az állami feladat ellátását szolgáló vagyon, amely a társadalom működését, a nemzetgazdaság céljai megvalósítását segíti elő [109/A. § (1) bek.].

Kincstári vagyon az állami feladat ellátását szolgáló vagyon, amely a társadalom működését, a nemzetgazdaság céljai megvalósítását segíti elő. Kincstári vagyonnak kell tekinteni mindazon állami tulajdonban lévő társasági részesedést, az ahhoz kapcsolódó joggal együtt, amely a központi költségvetésből vagy elkülönített állami pénzalapból származó pénzeszközök felhasználásával került vagy kerül állami tulajdonba.

A kincstári vagyon tulajdonjogának átruházásából (a továbbiakban: értékesítés) származó bevétel - kivéve, ha törvény vagy vagyonkezelés körében történő értékesítés esetén kormányrendelet másként nem rendelkezik, - a központi költségvetés központosított bevételeit képezi, azonban a központi költségvetési szerv vagyonkezelésében lévő ingatlan értékesítésének ellenértékéből ki kell egyenlíteni a költségvetési szerv köztartozását. A köztartozás mértékét és az értékesítés költségének összegét meghaladó bevétel 50%-a a központi költségvetési szervet illeti meg.

A kincstári vagyonba tartozik:

a) az a vagyon, amelyet törvény kizárólagos állami tulajdonnak minősít;
b) az a vagyon és vagyoni értékű jog, amelynek hasznosítására vonatkozóan külön törvény rendelkezései alapján koncessziós szerződést lehet kötni;

c) az állam közhatalmi, központi költségvetési szervei, illetve közhasznú szervezetei közérdekű, továbbá egyes gazdasági célú feladatai ellátásához szükséges ingatlanok, berendezések, felszerelések, járművek, készletek és egyéb anyagi és immateriális javak és követelések, illetőleg állami tulajdonban lévő, közcélokat szolgáló vagy nemzeti kincsnek minősülő létesítmény, alkotás, védett természeti terület, illetve védett természeti érték, amely törvény alapján nem került a helyi és szakmai önkormányzatok, a köztisztviselők, az egyházak és felekezetek, a pártok, a társadalmi szervezetek tulajdonába, továbbá a védelmi és egyéb céllal létesített állami tartalmak;

d) kincstári vagyon továbbá az állami tulajdonban levő

1. műemlékingatlan,
2. védett természeti terület
3. termőföld, ha törvény másként nem rendelkezik,
4. erdő,
5. történeti (régészeti) emlékek és földterületek,
6. a be nem hajtható állami követelések (pl. adó, vám) ellenében elfogadott vagyon;

e) az állam tulajdonába egyéb jogcímen került vagyon.

A kincstári vagyon tekintetében - a törvényben meghatározott kivétellel - a *tulajdonosi jogokat* a kincstári vagyonért felelős miniszter gyakorolja. A Nemzeti Földalap tekintetében a tulajdonosi jogokat a földművelésügyi és vidékfejlesztési miniszter gyakorolja a Nemzeti Földalapkezelő Szervezet útján. A Nemzeti Földalaphoz tartozó termőföldvagyon vagyonkezelésére, hasznosítására, értékesítésére és nyilvántartására a külön törvényben foglalt eltérésekkel a törvény rendelkezéseit kell alkalmazni.

A kincstári vagyonért felelős miniszter a kincstári vagyon felett a Magyar Állam nevében őt megillető tulajdonosi jogok gyakorlását a Kincstári Vagyon Igazgatóság (KVI) útján látja el. Ebben az esetben a kincstári vagyonnal kapcsolatos polgári jogviszonyban az államot a KVI képviseli. Bizonyos korlátot jelent a KVI e jogkörében az, hogy a vagyon kezelőjének kijelölése és a vagyon elidegenítése az érintett szerv felügyeletét ellátó szerv vezetőjének egyetértésével történhet.

A KVI e törvényben meghatározott feladatai állami feladatnak minősülnek. Ennek keretében belül a KVI a kincstári vagyon körbe bármely módon bekerülő és törvény alapján más vagyonkezelésében (használatában) nem lévő vagyont:

- a) kincstári vagyonkörben tartás szempontjából minősíti,
- b) a minősítés alapján értékesíti a védett természeti terület, illetve védett természeti érték kivételével, vagy
- c) vagyonkezelésbe adja, illetve
- d) saját maga ideiglenesen kezeli, ideértve a vagyon bérbe- és használatba adását is, továbbá
- e) kormányzati döntés alapján elhelyezési kötelezettségek teljesítésére használja fel.

Annak ellenére, hogy a KVI állami feladatot lát el, a kincstári vagyonnal kapcsolatos tulajdonosi jogosítványok gyakorlása körében végzett eljárása nem minősül államigazgatási eljárásnak.

A kincstári vagyon értékesítésének módjára vonatkozó szabályzatot a Kormány hagyja jóvá azzal, hogy a kincstári vagyon az alábbi eljárásokkal értékesíthető:

- a) nyilvános pályázat,
- b) zártkörű pályázat,
- c) árverés,
- d) zártkörű elhelyezés, ideértve a cserét is,

- e) nyilvános ajánlattétel,
- f) nyilvános forgalomba hozatal,
- g) zártkörű forgalomba hozatal,
- h) tőzsdei értékesítésre adott megbízás.

Az e)-h) pontok alkalmazásában az értékpapírok forgalomba hozataláról, a befektetési szolgáltatásokról és az értékpapír-tőzsdéről szóló, többször módosított 1996. évi CXI. törvény értelmező rendelkezései az irányadóak.

A kincstári vagyon tárgyai felett *vagyonkezelői jogot gyakorolhat*

a) a központi költségvetési szerv, amelyet a KVI - az érintett szerv felügyeletét ellátó szerv vezetőjének egyetértésével - kijelöl és a vagyonkezelésre vonatkozóan vele megállapodást köt (a továbbiakban: kijelölés); ki kell jelölni azt a központi költségvetési szervet, amely a vagyonkezelésre vonatkozó törvény hatálybalépésekor már kezelői jogot gyakorolt;

b) bármely természetes és jogi személy és jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet, amellyel a vagyonkezelésre - központi költségvetési szerv megszűnése esetén a jogutódként létrejövő szervezet alapítója egyetértésével - a KVI szerződésben megállapodik (a továbbiakban: vagyonkezelési szerződés),

c) az állami tulajdonban lévő erdő és az azzal szerves egységet képező egyéb földterületek esetében az a 100%-ig állami tulajdonban levő erdőgazdasági társaság, amellyel - a környezetvédelmi és vízügyi miniszter egyetértésével - a Nemzeti Földalap Kezelő Szervezet (a továbbiakban: NFA) vagyonkezelési szerződést köt,

d) az, akire a vagyonkezelői jogot a törvény rendelkezéseinek megfelelően átruházták, illetőleg - az öntözési célú létesítmények kivételével - a mezőgazdasági célokat szolgáló vízellátási létesítmények medrei és az azzal szerves egységet képező földterületek esetében a víztársulat, amellyel a NFA vagyonkezelési szerződést köt,

e) a védett természeti területek tekintetében az, akivel - a földművelésügyi és vidékfejlesztési, valamint a környezetvédelmi és vízügyi miniszter egyetértésével - a KVI vagyonkezelési szerződést köt,

f) az a használó, akit a kizárólagos állami tulajdonban lévő kincstári vagyontárgyakra vonatkozó külön törvény használnak jelöl ki, akit tehát - a kincstári vagyonért felelős miniszter egyetértése esetén, vagyonkezelési szerződéskötés nélkül - vagyonkezelőnek kell tekinteni.

A KVI a törvény alapján közvetlenül vagyonkezelői jogot gyakorol minden olyan kincstári vagyontárgy felett, amelynek nincs más vagyonkezelője. A KVI vagyonkezelői joga ezekben az esetekben a törvény alapján jön létre, amely tény ingatlanra vonatkozóan az ingatlan-nyilvántartásba a KVI nyilatkozata alapján be kell jegyezni.

A vagyonkezelői jognak tehát nem minden vagyonkezelő esetén azonos a tartalma. Megkülönböztetünk *elsődleges vagyonkezelői jogot*: ilyen a KVI jogosultsága, továbbá azoknak a központi költségvetési szerveknek, amelyek az Áht. hatálybalépésekor már kezelői jogot gyakoroltak. *Másodlagos* (származtatott) vagyonkezelői joga van a többi vagyonkezelőnek.

A vagyonkezelői jogot kizárólag ellenérték fejében lehet megszerezni és gyakorolni, kivéve a kijelölés esetét és a KVI közvetlen vagyonkezelői jogát. A kincstári vagyon kezelésbe adása, a kincstári vagyon ellenérték nélkül más használatába adása, valamint a kincstári vagyonhoz kapcsolódó jogok és más immateriális javak gazdasági társaságnak nem pénzbeli betétként, hozzájárulásként történő átengedése általános forgalmi adó- és illetékmentes. Vagyonkezelési szerződés nem köthető azzal, aki ellen csőd- és felszámolási eljárás, önkormányzatoknál adósságrendezési eljárás van folyamatban, illetve akinek adó-, vám- vagy társadalombiztosítási járuléktartozása van.

Amennyiben az ingyenes használati joggal terhelt, kincstári vagyontárgyba tartozó ingatlanok ingyenes használója a jogszabályban előírt felújítási, karbantartási vagy állagmegóvási munkákat a KVI írásbeli felszólítása ellenére - a felszólítás kézhezvételét követő 120 napon belül - nem kezdi meg, vagy a felszólításban megjelölt határidőig nem fejezi be, használati joga megszűnik. Az ingyenes használati jog törlése és a KVI vagyonkezelői jogának bejegyzése iránt a KVI intézkedik az illetékes földhivatalnál. A KVI vagyonkezelői jogának bejegyzése a KVI nyilatkozata alapján történik.

A vagyonkezelői jog jogosultját - ha jogszabály másként nem rendelkezik - *megilletik a tulajdonos jogai, és terhelik a tulajdonos kötelezettségei* - ideértve a számvitelről szóló, többször módosított 2000. évi C. törvény szerinti könyvvezetési és beszámolókészítési kötelezettséget is - azzal, hogy a vagyont nem értékesítheti, illetve arra zálogjogot, illetve hasznélvezeti jogot nem alapíthat. A vagyonkezelő a vagyonkezelői jogát írásbeli megállapodás alapján a KVI-vel kötött megállapodásban foglalt, akár a versenyeztetés alól is felmentést biztosító feltételek szerint, ellenérték fejében - központi költségvetési szervek egymás közti ügylete esetén ingyenesen is - átruházhatja - a vagyonhoz kapcsolódó jogokkal és kötelezettségekkel együtt - a vagyon kezelésére jogosult más szervre, a KVI egyidejű értesítése mellett. A vagyonkezelői jog átruházása esetén a KVI-vel kötött vagyonkezelési szerződés a szükséges módosítások átvezetésével továbbra is hatályban marad. A kincstári vagyon kezelésére vonatkozó szakmai feltételeket a Kormány rendeletben állapítja meg. Az átruházás joga a használót csak az ott meghatározott feltétellel illeti meg.

Ingatlanra vonatkozóan a vagyonkezelői jog megszerzéséhez az ingatlan-nyilvántartásba történő bejegyzés is szükséges. A korábbi szabályok szerint kezelői jogot gyakorló szervek bejegyzett kezelői jogát az ingatlan-nyilvántartási bejegyzés módosítása nélkül bejegyzett vagyonkezelői jognak kell tekinteni. A KVI a vonatkozó jogszabályok figyelembevételével köteles gondoskodni a kincstári vagyonba tartozó ingatlanok tekintetében a Magyar Államot és a vagyonkezelőt megillető jogok ingatlan-nyilvántartásba történő bejegyzetéséről.

A kincstári vagyont kezelő központi költségvetési szerv jogszabályokban előírt feltételekkel jogosult a kezelésében lévő kincstári vagyonnal *vállalkozási tevékenységet folytatni* oly módon, hogy az az állami feladat ellátását nem veszélyeztetheti. A vállalkozási tevékenységből származó jövedelmét az alaptevékenységtől elkülönítve kell elszámolnia, és csak a jogszabályokban meghatározott célokra használhatja fel.

Kincstári vagyont értékesíteni, arra zálogjogot, illetve hasznélvezeti jogot alapítani - ha törvény vagy kormányrendelet másképp nem rendelkezik - kizárólag a KVI jogosult.

Ha a kincstári vagyonért felelős miniszter vagy a KVI kezdeményezi a kincstári vagyon jelzáloggal vagy hasznélvezettel való megterhelést, akkor a megterhelés a tevékenység tárgya szerint illetékes miniszter egyetértésével történhet.

Az állami tulajdonban lévő védett természeti területek és értékek, erdők, véderdők, műemlékingatlanok, műkincsek, valamint történeti (régészeti) emlékek és földterületek tulajdonjogának átruházására csak törvényben meghatározott esetekben és módon kerülhet sor. A védelemre az e bekezdésben felsorolt vagyontárgyak vonatkozásában az ágazati jogszabályok rendelkezései az irányadóak. E vagyontárgyak elidegenítéséhez a védelem jellege szerint illetékes miniszter egyetértése szükséges.

A KVI a kincstári vagyont - törvény, illetve a lakások és helyiségek bérletére, valamint az elidegenítésükre vonatkozó egyes szabályokról szóló, többször módosított 1993. évi LXXVIII. törvény 87. § (1) bekezdésében foglalt felhatalmazás alapján kiadott jogszabály eltérő rendelkezései hiányában - saját maga vagy az általa megbízott szervezet útján értékesítheti.

Az értékesítési eljárásban - törvény eltérő rendelkezése hiányában - az értékesítést végző szervezet - szervezeti formájától függetlenül - az államháztartás alrendszereihez kapcsolódó vagyon értékesítésére irányadó szabályok szerint köteles eljárni.

Kincstári vagyon értékesítésére kizárólag akkor van lehetőség, ha annak a kincstári vagyontárgyból történő kikerülését a KVI javaslata alapján a kincstári vagyonért felelős miniszter jóváhagyja. Törvény, illetőleg kormányrendelet ettől eltérően rendelkezhet.

A kincstári vagyon értékesítésére vonatkozó jogszabályok megsértésével kötött szerződés *semmis*.

Kincstári vagyon nem pénzügyi-hozzájárulásként való szolgáltatása vagy egyéb módon történő társasági tulajdonba adása a KVI javaslatát követően, kizárólag a kincstári vagyonért felelős miniszter előzetes jóváhagyásával történhet. Kincstári vagyon ingyenes társasági tulajdonba adására csak közfeladat ellátása érdekében kerülhet sor.

Az állami öröklés révén kincstári vagyonba kerülő és 100 000 forint hagyatékonkénti összértéket meg nem haladó muzeális értékű, műkincsnek vagy nemesfém-tárgynak, védett természeti területnek, illetve védett természeti értéknek nem minősülő ingó és ingatlan vagyont - ide nem értve a készpénzt, takarékbetétkönyvet és értékpapírt - a KVI ingyenesen az örökös utolsó belföldi lakóhelye - ingatlan esetében annak fekvési helye - szerinti helyi önkormányzat tulajdonába adhatja.

A kötelező és önként vállalt önkormányzati feladatok ellátásának elősegítése, valamint a foglalkoztatási, a szociális, a sport-, a gazdaság- és a területfejlesztési célkitűzések megvalósítása érdekében a kincstári vagyongazdálkodás céljaira feleslegessé vált, kincstári vagyontárgyba tartozó ingatlanok ingyenesen önkormányzati tulajdonba adhatók. Az erre vonatkozó igényt a képviselő-testület határozatáról készített kivonattal kell bejelenteni. A tulajdonba adásról a kincstári vagyonért felelős miniszter előterjesztése alapján a Kormány dönt. A tulajdonjog átruházásáról a KVI és az önkormányzat szerződésben állapodik meg. E bekezdés rendelkezései nem alkalmazhatók azokra az ingatlanokra, melyek önkormányzatoknak történő átadására külön törvényben foglalt feltételek és eljárásrend irányadó.

A törvény pénzügyi-számviteli szemléletéből következik, hogy számos tulajdonjogi kérdésre nem ad választ. Nem szolgálja a jogbiztonság követelményét, hogy a tulajdon valamely tárgya tekintetében három személyt is tulajdonosi joggal ruház fel, s különösen, hogy nem tisztázza a kétféle (valójában háromféle) kvázi tulajdonosi helyzetet harmadik személyek vonatkozásában. Nem tudható az sem, hogy bizonyos tulajdonosi jogosítványok melyik kvázi tulajdonos javára érvényesülnek (az elbirtoklással, a járadék, így a gyümölcs, hozadék elsajátításával melyikük szerez tulajdont stb.).

Az államháztartási törvény végül is nem pótolhatja a kincstári tulajdonra vonatkozó polgári jogi szabályozást. Meg kell határozni - kellő absztrakcióval - a kincstári tulajdon tartalmát, s a jelenleginél pontosabban e tulajdonba tartozó vagyontárgyak körét.

Álláspontom szerint a jelenlegi személyi kör túlságosan széles, a kincstári tulajdon alanya csak közjogi jogi személy legyen. (Megjegyzendő, hogy a kincstári tulajdon elsődlegesen a tulajdon tárgya és nem alanya útján kellene meghatározni.)

Az állam vállalkozói tulajdona

4. Az állam ún. vállalkozói vagyona nem tartozik a kincstári tulajdon körébe.

Két tulajdoncsoport között kell e körben is különbséget tenni:

- a) az állami tulajdon értékesítésre váró része és
- b) a tartósan állami tulajdonban maradó vagyon között.

A két csoport közötti határvonal nem merev, gazdaságpolitikai megfontolások szerint változhat.

A tulajdonjogi struktúra megállapítása - különösen az a) alatti vagyon esetében - meglehetősen bonyolult.

A törvény (a többször módosított 1995. évi XXXIX. tv.) szerint

-az Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Részvénytársaság (ÁPV Rt.) gyakorolja az állam tulajdonosi jogait [1. § (3) bek.], (törvényben meghatározott kivételekkel),

-az ÁPV Rt. egyszemélyes részvénytársaság, alapítója a Kormány [9. § (2)-(3) bek.],

-az ÁPV Rt.-ben a részvényesi jogokat a privatizációért felelős miniszter gyakorolja azon jogok kivételével, amelyeket e törvény a Kormány hatáskörébe utal [11. § (1) bek.], aki e jogkörében a magyar állam nevében jár el.

Az ÁPV Rt. az időlegesen *hozzá tartozó vagyont* köteles értékesíteni. Az ÁPV Rt. értékesítést

- a) közvetlenül,
 - b) a tőkepiac intézményrendszerén keresztül,
 - c) befektetési alapokon és befektetési vállalkozásokon keresztül végzi.
- Az ÁPV Rt.-hez rendelt vagyon (tv. 5. §) az alábbi eljárásokkal értékesíthető:
- a) nyilvános vagy zártkörű pályázat,
 - b) nyilvános árverés [a továbbiakban az a) és b) együtt: versenyeztetés],
 - c) nyilvános ajánlattétel
 - d) nyilvános forgalomba hozatal (ideértve a nyilvános eljárás keretében történő értékesítést is),
 - e) zártkörű forgalomba hozatal,
 - f) tőzsdei értékesítésre adott megbízás,
 - g) kivételesen versenyeztetés nélkül.

A vagyon értékesítése során - valamennyi értékelési szempont mérlegelésével - a legkedvezőbb ajánlatot tevővel kell megkötni az adásvételi szerződést.

Az ÁPV Rt. a versenyeztetés útján értékesítésre kerülő vagyona tett készpénzes, illetve a kedvezményes privatizációs technikák alkalmazásával benyújtott ajánlatok értékelésekor a várható bevételeket az elbíráláskori reális piaci értékük (jelenérték) alapján köteles figyelembe venni. Egyenlő értékű ajánlatok esetén a hazai befektető(k) ajánlatát kell előnyben részesíteni.

A pályázatással kapcsolatos bírói gyakorlat szerint a szerződéskötést megelőző pályázati szabályok egyoldalú megsértése a felek között létrejött adásvételi szerződést nem teszi érvénytelenné. Ha az adásvételi szerződés tartalma, az abban vállalt feltétel nem ütközik jogszabályba, a szerződés semmissége azon az alapon nem állapítható meg, hogy a szerződéskötést megelőző pályázati szabályokat megsértették (BH.2001. 234.).

A pályázatot az ÁPV Rt., illetőleg a vagyoneértékesítő írja ki. A pályázati felhívásnak tartalmaznia kell:

- a) a pályázat célját;
- b) az értékesítésre szánt vagyon megjelölését, szükség szerint annak értékét (névértéket, árfolyamot stb.);
- c) az értékesítés feltételeit - beleértve az alkalmazható fizetési módot is-, az üzletpolitikára, a foglalkoztatás- és fejlesztéspolitikára, valamint szükség szerint a környezeti károk és terhelések enyhítésére, illetve a jóléti-szociális célokat szolgáló vagyontárgyak hasznosítására vonatkozó esetleges követelményrendszert;
- d) a kedvezményes privatizációs technikák közül az adott esetben igénybe vehető megjelölését;
- e) a pályázat benyújtásának helyét és határidejét.

A pályázati felhívásban foglalt feltételek a pályázat eredményhirdetéséig vagy eredménytelennek nyilvánításáig nem módosíthatók.

A pályázati felhívás mellett elkészítendő részletes tájékoztatónak tartalmaznia kell - a fentiekén kívül - különösen: a társaság bemutatását, ezen belül a cégnevet, a székhelyet, az alapítás időpontját stb., a cég üzleti tevékenységének elemzésekkel alátámasztott, az átfogó értékelést lehetővé tevő leírását, így különösen a termelési, értékesítési, kutatási-fejlesztési, beruházási információkat; a könyvvizsgáló által hitelesített legutolsó pénzügyi adatokat (mérleg, eredménykimutatás stb.).

A pályázat nyilvános vagy zártkörű lehet. Nyilvános a pályázat, ha

- a) az ajánlattevők köre előre meg nem határozható;
- b) a meghatározott ajánlattevői körbe tartozók száma nem ismert.

Ha a kiíró - megfelelő határidők kitűzésével - az érdekelteket kizárólag közvetlenül hívja fel ajánlattételre, a pályázat zártkörű pályázatnak minősül. Zártkörű pályázat kiírására csak kivételesen kerülhet sor.

A nyilvános pályázati felhívás esetén a társaság lényeges adatait tartalmazó hirdetményt két országos napilapban vagy egy országos napilapban és a társaság székhelye szerinti helyi lapban, továbbá az ÁPV Rt. nyilvános tájékoztatójában a pályázatok benyújtására megállapított kezdő időpontot legalább harminc nappal megelőzően kell meghirdetni. Zártkörű pályázat esetén csak az ajánlatkérés tényét kell nyilvánosságra hozni, illetve a nyilvános pályázatra előírt szabályok szerint meghirdetni.

A törvény kedvezményes privatizációs technikákat is meghatároz. Ilyen jogi ügylet az *értékesítés részletfizetéssel*.

Részletfizetési kedvezmény legfeljebb tizenöt évig terjedő időre nyújtható. A vevő kérésére az első részlet kivételével a törlesztésre türelmi időt lehet megállapítani. A türelmi idő legalább egy év, de nem lehet több három évnél. Ezen időszak alatt csak a kamatokat és a kezelési költséget kell fizetni.

Az első részlet az adásvételi szerződés megkötésétől számított harmincadik napon esedékessé válik. A kamat mértéke nem lehet kevesebb, mint a jegybanki alapkamat 50%-a. Részletfizetés esetén a vagyon tulajdonjoga az első részlet fizetésével átszáll a vevőre. Az ezzel ellentétes kikötés semmis.

A vevő teljesítését olyan mellékkötelezettségek kikötésével kell biztosítani, amelyek az ÁPV Rt. részére megfelelő biztosítékot nyújtanak a vevő kötelezettségeinek teljesítésére anélkül, hogy részvényesi (tagsági) jogainak gyakorlását indokolatlanul korlátoznák.

Kedvezményes ügylet az *értékesítés tulajdonjog fenntartásával (privatizációs lízing)*.

A vagyon elidegenítésére jogosult (eladó) a tulajdonjog fenntartásával is átruházhatja a társasági részesedést. Az értékesítés célja a vagyon olyan halasztott elidegenítése, amelynek során a vevő a társaság reorganizációja céljából - külön szerződés alapján - vezetési-szervezési szolgáltatást nyújt. A halasztott elidegenítés időtartama legfeljebb 10 év lehet, amelynek konkrét időtartamát a szerződésben kell meghatározni. A díj teljes összegének kifizetésével külön térítés és külön megállapodás nélkül kerül a társaság tulajdonrésze a vevő tulajdonába.

A vevő csak természetes személy lehet. A futamidő alatt a vevőt - az elidegenítés jogát kivéve - valamennyi tagsági jog megilleti, de e jogok gyakorlását az eladó a szerződésben korlátozhatja, vagy feltételekhez kötheti. Több vevő esetén egymás közötti jogviszonyukat külön polgári jogi szerződés szabályozza.

A vezetési-szervezési szolgáltatás ellenértéke a társaságnál rendkívüli ráfordításként elszámolható. A vevő a díjat köteles a törlesztésre fordítani. Amennyiben ez az összeg a törlesztő részletekre nem nyújt fedezetet, a vevő azt saját forrásaiból köteles kiegészíteni.

A gazdasági társaságok állami tulajdonban lévő részesedéseit e társaságok vezető tisztségviselői, vezető alkalmazottai és egyéb munkavállalói *kivásárlás útján is megszerezhetik*.

Vezetői és munkavállalói kivásárlás esetén az ajánlattevőknek az ajánlatukban arra kell kötelezettséget vállalniuk, hogy készpénzért legalább 20% mértékű állami tulajdonrészt vásárolnak a szerződés megkötésétől számított 60 napon belüli készpénzfizetési teljesítéssel. Ez esetben az ÁPV Rt. a szerződésben legfeljebb öt évre lemond - a szerződésben foglalt feltételek mellett - a teljes állami tulajdonrész feletti szavazati jogáról az ajánlattevő javára.

Ha a vagyon értékesítése meghiúsult, vagy megállapítható, hogy elidegenítésének feltételei átmenetileg kedvezőtlenek, az ÁPV Rt. jogosult a vagyon időleges hasznosítása érdekében *vagyonkezelési szerződéseket* kötni.

A vagyonkezelés célja a szerződésben meghatározott vagyonérték megtartása vagy elérése, illetve hozadék (osztalék, részesedés) útján vagyongyarapodás elérése. A vagyon kezelésére *megbízási, vállalkozási vagy portfólió szerződés* köthető. A szerződés tartalmát a felek szabadon állapíthatják meg, e törvény és más jogszabályok, valamint a kötelezően kiírandó és nyilvánosan közzéteendő pályázati feltételek keretei között. A vagyonkezelési szerződésben úgy is meg lehet állapodni, hogy legalább két év eltelte után a vagyonkezelő

a) egyoldalú írásbeli nyilatkozattal az általa kezelt vagyont megveheti, illetve

b) az állami tulajdonosi jogokat gyakorló szerv írásbeli felhívására a vagyont köteles megvenni.

Az ÁPV Rt. a vagyon kezelésére irányuló szerződésekben az őt megillető tulajdonosi jogosítványok egy részét vagy egészét átruházhatja a vagyonkezelőre. A vagyon kezelésére kötött szerződésben vállalt kötelezettségek teljesítését - a vagyonkezelő saját vagyonát terhelő - szerződést biztosító mellékkötelezettségekkel (pl. zálogjoggal, óvadékkal, készfizető kezességgel) kell biztosítani. A biztosítékok együttesen is alkalmazhatók. Vagyonkezelési szerződés nem köthető azzal, aki ellen felszámolási eljárás van folyamatban, illetve akinek adó-, vám- vagy társadalombiztosítási tartozása van.

A *megbízási szerződésben* az ÁPV Rt. kikötheti a vagyon értékének, állagának megóvását, a vagyonkezelőt ennek fejében díj, és a vagyon esetleges hozadéka illeti meg.

Lehetőség van a vagyonkezelésre vállalkozási szerződést kötni, amelyben a szerződő fél a részére fizetett díj ellenében a szerződésben foglaltak szerint gyakorolja - az elidegenítés és megterhelés jogát kivéve - a vagyon felett a tulajdonosi jogokat oly módon, hogy a vagyon után előre meghatározott hozadék (osztalék, részesedés) biztosítását vállalja, valamint kötelezettséget vállal a vagyon értéke szerződésben meghatározott szintjének megtartására vagy elérésére (64. §).

A portfólió vagyonkezelési szerződésben az ÁPV Rt.-vel szerződő fél vállalja, hogy az ÁPV Rt. által fizetett díj ellenében gyakorolja a vagyon feletti tulajdonosi jogokat - ideértve az elidegenítés jogát is - oly módon, hogy a szerződésben meghatározott hozadék, illetőleg vagyongyarapodás elérésére vállal kötelezettséget. Ennek keretében a szerződés irányulhat meghatározott értékű készpénz fizetésére, illetőleg más társaság tagsági jogának megszerzésére is (66 §).

Tulajdonjogi szempontból ez a rendszer többirányú aggályokat vet fel. Túlságosan gyakran használja a törvény a „tulajdonosi jogokat gyakoroló” kifejezést ahhoz, hogy egyértelműen megállapítható legyen a tulajdonos személye. A vagyonkezelésre kötött szerződésekben nehezen követhető nyomon, hogy mennyiben váltanak ki ezek dologi hatályt, mit jelent a vagyon feletti tulajdonosi jogok gyakorlása. Ez a törvény is - hasonlóan más jogszabályokhoz - inkább a kérdés pénzügyi-számviteli részének, valamint az ÁPV Rt. belső szervezete közben tartható felépítésének szabályozására helyezi a hangsúlyt, mintsem a magyar jogrendszerrel kompatibilis tulajdonjogi kérdések meghatározására.

A tulajdonjog általánosan érvényes szabályai szerint megfejtethetetlen az ÁPV Rt. jogállása a „hozzárendelt vagyon” tekintetében, hasonlóképpen az, hogy ki, milyen tulajdon felett jogosult tulajdonosi döntést hozni. Továbbra is tisztázatlan fogalomnak vélem „az állam tulajdonosi jogai” kifejezést. Ebben az esetben az államnak mint jogi személynek tulajdonáról vagy a köznyelvben meghonosodott jogokról - valójában az állam tulajdonirányító, tehát nem a polgári jogi értelemben vett tulajdonosi jogairól - van-e szó? A magyar állam nevében eljáró miniszter a közhatalmat gyakorló állam vagy az állam mint jogi személy képviselőjében, vagy esetleg más minőségben gyakorol-e és milyen jogokat? (A XIII. fejezet II. címét e bekezdés után kiegészítő szöveg itt található)

Az önkormányzati tulajdon forrásai

5. Nagyarányú tulajdonváltozás történt a helyi államhatalmi-államigazgatási szervek vagyoni viszonyaiban. A tanácsok és szerveik kezelésében lévő állami tulajdon az önkormányzatok megalakulásával önkormányzati tulajdonba került.

Az önkormányzati tulajdon keletkezése két módon ment végbe:

- a törvény, a többször módosított 1990. évi LXV. tv. (a továbbiakban: Ötv.) rendelkezése alapján - ex lege - önkormányzati tulajdonba kerültek a jogszabályban meghatározott ingók, ingatlanok és más vagyoni értékek,

- a többször módosított 1991. évi XXXIII. tv. (a továbbiakban: Öt.) rendelkezései szerint e célra alakult intézmények (vagyonátadó bizottságok) határozatával szerezhettek az önkormányzatok tulajdonjogot a törvényben meghatározott vagyontárgyakon.

A tanács és szervei, valamint intézményei kezelésében lévő állami ingatlanok, erdők és vizek - kivéve néhány törvényben megjelölt ingatlant - a törvény hatálybalépésének napján e törvény erejénél fogva kerültek a helyi önkormányzatok tulajdonába [Ötv. 107. § (2) bek.].

A vagyonátadó bizottság döntésével kerültek a helyi önkormányzat tulajdonába az önkormányzat belterületéhez tartozó állami tulajdonban lévő földek, a kizárólag állami tulajdonba kerülő földek kivételével. Hasonlóan, a közüzemi és kommunális vállalatok - az érdekeltek megállapodásának hiányában - a vagyonátadó bizottság döntése alapján kerültek a megyei önkormányzat tulajdonába vagy az érintett települési önkormányzatok közös tulajdonába [Ötv. 107. § (5)-(6) bek.].

A Legfelsőbb Bíróság több iránymutató eseti döntést tett közzé ezekben a jogvitákban. A bírói gyakorlat leglényegesebb iránymutatásai a következők:

a) A törvény pontatlan megfogalmazása már abban a kérdésben is vitát váltott ki, hogy „a törvény hatálybalépésének napja”-ként mely időpontot kell figyelembe venni. (A törvény hatálybalépésének időpontjában ugyanis még nem jöttek létre az önkormányzatok, így a nem létező szervek tulajdont sem szerezhettek.) „A tanács és szervei kezelésében lévő állami ingatlanok (.) a törvény hatálybalépésének napján e törvény erejénél fogva a helyi önkormányzatok tulajdonába kerültek. A felülvizsgálati bíróság a törvénynek ezt a - kétségtelenül nem pontos - rendelkezését úgy értelmezi, hogy a tanács vagyona a törvény erejénél fogva a helyi önkormányzat megalakulásával (a képviselő-testület megalakulásával) kerül az önkormányzat tulajdonába.” (LB Kfv. X. 25689/1994.)

b) A közüzemi célra - a tanácsok által alapított és felügyelete alatt álló - állami gazdálkodó szervezetek önkormányzatok tulajdonába kerülése többlettü jogalkalmazási problémát okozott.

Így vitás volt azoknak a közüzemi vállalatoknak a tulajdoni helyzete, amelyek több önkormányzat szükségletét elégítették ki. Az Ötv. 107. §-ának (6) bekezdése alapján az ilyen közüzemi vállalat - ha az érintett helyi önkormányzatok másként nem állapodnak meg - a vagyonátadó bizottság döntése alapján a megyei önkormányzat tulajdonába vagy az érintett települési önkormányzatok közös tulajdonába kerül. E rendelkezés értelmezése tekintetében a Legfelsőbb Bíróság arra mutatott rá, hogy a jogszabály elsősorban az érintett helyi önkormányzatok megállapodását kívánja meg, a vagyonátadó bizottság döntési lehetősége akkor nyílik meg, ha az érintett önkormányzatok nem állapodnak meg a vagyon megosztásáról, a tulajdonba adás módjáról.

Lényeges az az iránymutatás is, amely szerint - eltérően a klasszikus tulajdonjogi elvektől - az önkormányzat tulajdonjogi igényét elsősorban valamely *szükséglet kielégítése* alapozhatja meg.

„A Legfelsőbb Bíróság értelmezése alapján a közműre vonatkozó tulajdoni igényt nem a közmű területi elhelyezkedése s nem is a közmű létesítése vagy alapításához való vagyoni hozzájárulás alapozza meg, hanem döntően a szolgáltatás igénybevétele, az tehát, hogy a közmű tevékenységét mely települések lakosai veszik igénybe. A megyei önkormányzat is érintett önkormányzatnak minősül, ha a közüzemet a megye valamennyi települése vagy ezek túlnyomó többsége ellátására alapították.” (LB Kfv. III. 25998/1994.)

A Legfelsőbb Bíróság iránymutatást adott abban a kérdésben is, hogy miként lehet megállapítani: kik veszik igénybe a közmű szolgáltatását. „Nem szükséges annak megállapítása, hogy ténylegesen hány település, hány megye területén végez szolgáltatást a közüzem, illetőleg annak szolgáltatását mely települések, mely megyék lakossága veszi igénybe. A H. Gyógyfürdő látogatottságának adatai egyértelműen azt bizonyítják, hogy nem csak a települési önkormányzat lakóinak nyújt a gyógyfürdő szolgáltatást.” (LB Kfv. II. 25956/1993.)

A szükségletelégítés elve jut érvényre abban a szabályban, amely szerint a megszűnt tanács által alapított ingatlankezelő szerv kezelésében lévő épület akkor adható az önkormányzat tulajdonába, ha azt - egészben vagy részben- az önkormányzat (vagy intézménye, közüzeme) használja. Nem adható az önkormányzat tulajdonába az épület, ha nem a képviselő-testület (vagy szervei) jogszabályban meghatározott feladat- és hatáskör gyakorlására (közszolgáltatás céljára) szolgál [Öt. 2. § (1) és (3) bek.].

c) Az állam tulajdonából az önkormányzatok tulajdonába kerültek a tanácsai, illetőleg a tanácsai ingatlankezelő szervek kezelésében lévő állami bérlakások. Hasonlóan az állami tulajdonú, nem lakás céljára szolgáló helyiségek a települési önkormányzat tulajdonába kerülnek. A Legfelsőbb Bíróság arra mutatott rá, hogy az önkormányzat „az önkormányzati lakások és a nem lakás céljára szolgáló helyiségek tekintetében tulajdonjogot szerzett, de mindkét ingatlanforma esetében korlátozott tulajdont. Az első esetben a tulajdonosi jogosítványait a bérlő vételi joga, az utóbbi esetben pedig a bérlő elővásárlási joga korlátozta. Abban az esetben, ha az alperes a nem lakás céljára szolgáló helyiségeket még ha jelenleg teljes egészében az alperes tulajdonában álló gazdasági társaságba is apportálhatja-, a társaság által történő értékesítés esetén a törvény rendelkezése nem érvényesülhetne. Nincs lehetőség arra, hogy a törvény rendelkezéseit a társaság magára nézve kötelező határozattal ismerje csak el, hiszen az alperesi tulajdoni részesedés bármikor szabadon megváltozhat az adott társaságban.” (LB Kfv. I. 27861/1995.)

A lakások tekintetében korlátozzák az önkormányzat rendelkezési jogát a lakások elidegenítésére vonatkozó jogszabályok is, s a jogelőd tanácsok ennek megfelelően tett intézkedései.

„A végrehajtó bizottság a perbeli ingatlant elidegenítésre kijelölte, ez a kijelölés törvényes volt, mivel a Vhr. 3. §-ában írt tilalmi okok nem álltak fenn. Helyesen állapította meg az elsőfokú bíróság azt, hogy utóbb az önkormányzat nem hozhat a korábbitól eltérő döntést.” (Föv. Bír. 58. Kf. 33285/1992.)

Az önkormányzati tulajdon tartalma

6. Az önkormányzati tulajdonra vonatkozó - a polgári jog általános szabályaitól eltérő - rendelkezéseket az Ötv. állapítja meg. Legjellemzőbb sajátosság, hogy a helyi önkormányzat vagyona törzsvagyonra és egyéb vagyona osztható. A törzsvagyont a többi vagyontárgytól elkülönítve kell nyilvántartani.

Törzsvagyonnak az az önkormányzati tulajdon minősül, amely közvetlenül kötelező önkormányzati feladat- és hatáskör ellátását vagy a közhatalom gyakorlását szolgálja.

A törzsvagyon körébe tartozó tulajdon vagy *forgalomképtelen* vagy *korlátozottan forgalomképes*.

Forgalomképtelenek a helyi közutak és műtárgyaik, a terek, parkok és minden más ingatlan és ingó dolog, amelyet törvény vagy a helyi önkormányzat forgalomképtelenné nyilvánít.

Korlátozottan forgalomképesek a közművek, intézmények és középületek, továbbá a helyi önkormányzat által meghatározott ingatlanok és ingók. A törzsvagyon korlátozottan forgalomképes tárgyairól törvényben vagy a helyi önkormányzat rendeletében meghatározott feltételek szerint lehet rendelkezni.

A helyi önkormányzatot megilletik mindazok a jogok és terhelik mindazok a kötelezettségek, amelyek a tulajdonost megilletik, illetőleg terhelik. A tulajdonost megillető jogok gyakorlásáról a képviselő-testület rendelkezik.

A helyi önkormányzat meghatározott vagyontárgy vagy vagyonrész elidegenítését, megterhelését, vállalkozásba való bevitelét, illetőleg más célú hasznosítását önkormányzati rendeletben helyi népszavazáshoz kötheti. Az önkormányzat csak olyan vállalkozásban vehet részt, amelyben felelőssége nem haladja meg vagyoni hozzájárulásának mértékét (78-80. §).

Új intézmény az önkormányzatok *közös tulajdona*, amely főként a vagyonátadó bizottság határozatával - az Ötv. rendelkezéseinek megfelelően - jött létre. A bírói gyakorlatban gondot okozott, hogy a közös tulajdon megszüntetése milyen szempontok szerint történhet.

„A felperes keresetében előadta, hogy B. és S. községek 1973-tól 1990. szeptember 30-ig közös tanácsként együttműködtek, majd 1990. szeptember 30-án az önkormányzati választáskor szétváltak. Az Ötv. nem határozza meg a vagyonmegosztás elveit. A közös tulajdonnal kapcsolatos tulajdonosi jogokra- ideértve a közös tulajdon megszüntetését is - a Ptk. szabályai (Ptk. 147. §) az irányadók. Ehhez képest az elsőfokú bíróság a tényállást nem tárta fel a jogvita elbírálásához szükséges mértékben, ezért érdemi döntése megalapozatlan. Nincs adat arra nézve, hogy a két község egyesülésekor külön-külön milyen vagyontárgyakat vittek be a közös tanácsba. Nem került tisztázásra, hogy milyen értéknövelő beruházások történtek az együttműködés alatt. Az sem állapítható meg, hogy milyen új létesítményeket hoztak létre. Ezen adatok nélkül nem lehet dönteni a vagyonmegosztás kérdésében.” (LB Kf. II. 25772/1993.)

Nehéz állást foglalni abban a kérdésben, hogy - ha nem maga az önkormányzat gyakorolja a tulajdonosi jogokat, hanem valamely önálló intézmény- miként alakul az önkormányzat tulajdonosi helyzete, s milyen természetű azoknak az önálló jogi személyiségű vállalatoknak és intézményeknek vagyonkezelői jogosultsága, amelyek az önkormányzat tulajdonában álló vagyonnal gazdálkodnak.

Az egyes állami tulajdonban lévő vagyontárgyak önkormányzatok tulajdonba adásáról szóló, többször módosított 1991. évi XXXIII. tv.-ből a következők állapíthatók meg:

a) a volt tanácsi közüzemnek az önkormányzat tulajdonába került vagyonát az önkormányzat a közüzemre bízta, amellyel a vállalat - ha jogszabály eltérően nem rendelkezik - az állami vállalatra vonatkozó rendelkezések szerint önállóan gazdálkodik [1991. évi XXXIII. tv. 38. § (1) bek.];

b) az önkormányzat tulajdonában lévő az a vagyon, amely nem szükséges az önkormányzat feladatainak ellátásához stb., a feladatot ellátó állami szerv használatába kerül [1991. évi XXXIII. tv. 40. § (2) bek.]; ez a - Ptk.-beli - használat jogának (Ptk. 165. §) speciális változata;

c) törvényben meghatározott esetekben az önkormányzati tulajdont önkormányzati jogi személy használatába is lehet adni (1991. évi XXXIII. tv. 41. §); az önkormányzat használati jogára a többször módosított 1991. évi XXXIII. tv. 40. §-a vonatkozik;

d) a fővárosi önkormányzat tulajdonának meghatározott hányadát a Budapesti Vagyonkezelő Központ kezeli (1994. évi LXIII. tv.).

Természetesen mindez nem zárja ki, hogy az önkormányzat által létesített jogi személyiségű gazdasági társaság (pl. egyszemélyes gazdasági társaság) önállóan a tulajdonjog alanya legyen.

XIV. fejezet

AZ ÁLLAMI TULAJDONJOG

Az állami tulajdon tárgyai

Ptk. 172. § Ha törvény eltérően nem rendelkezik, kizárólag az állam tulajdonában vannak

a) a föld méhének kincsei,

b) a felszín alatti vizek, a felszín alatti vizek természetes víztartó képződményei, a folyóvizek és természetes tavak, valamint ezek medre,

c) a folyóvíz elhagyott medre és a folyóvízben újonnan keletkezett sziget,

d) az országos közutak, az országos törzshálózati vasúti pályák, a nemzetközi kereskedelmi repülőtér, továbbá az ország területe feletti légtér,

e) a távközlésre felhasználható frekvenciák.

f) a hírközlő hálózatok működéséhez, hírközlési szolgáltatások nyújtásához, illetőleg hírközlő hálózatok és szolgáltatások együttműködéséhez szükséges azonosítók és ezek tartományai.

g)

Jegyzet: A fejezet címét az 1991. évi XIV. törvény 15. § (2) bekezdése állapította meg, a 172. § címét ugyanezen jogszabályhely módosította. A Ptk. 172. §-a az 1991. évi XIV. törvény 10. §-ával megállapított szöveg. Hatályos: 1991. VI. 9-étől.

A Ptk. 172. § b) pontja az 1995. évi LVII. törvény 45. § (3) bekezdésével megállapított szöveg. I. a vízgazdálkodásról szóló, többször módosított 1995. évi LVII. törvény III. fejezetét.

A Ptk. 172. § d) pontja a 2005. évi CLXXXIII. törvény 91. §-ával megállapított szöveg. Hatályos: 2006. I. 1-jétől.

A Ptk. 172. § e) pontja az 1992. évi XXV. törvény 1. §-ának megfelelően módosított szöveg. I. a többször módosított 1992. évi LXXII. törvényt a távközlésről.

A Ptk. 172. § f) pontját a 2001. évi XL. törvény 108. § (1) bekezdése állapította meg. Hatályos 2001. XII. 23-ától.

A Ptk. 172. § g) pontját az 1995. évi LXXI. törvény 6. § (1) bekezdés b) pontja hatályon kívül helyezte. Hatálytalan: 1995. VII. 28-ától.

Az állami tulajdon tárgyai

I. Az Alkotmány 10. §-ának (2) bekezdése szerint az állami tulajdon kizárólagos tárgyait törvényben kell meghatározni. E szabályt hajtja végre a Ptk. 172. §-a. Az 1991-ben megállapított rendelkezés lényegét tekintve megegyezik - az 1977. évben módosított - korábbi szabályozással. Az új szabályozás többé-kevésbé kiküszöböli azt a hibát, amit korábban több esetben már szóvá tettünk, nevezetesen, hogy a kizárólag állami tulajdonban levő dolgokat a Ptk. 172. §-a részben a dolog (pl. a föld méhének kincse) megjelölésével határozza meg. Tulajdonjogról lévén szó a tevékenységet nem indokolt e körben szabályozni, hiszen, ha a jogszabály szerint nem a dolog, hanem az állami tevékenység kizárólagos, „akkor a dolgok mely csoportját kell forgalomképtelennek minősíteni”? (Petrik F.: A tulajdonjog tárgyairól. Magyar Jog, 1989/10. 874. o.) Az új szabályozás ezt a hibát nem tudta teljesen megszüntetni.

A szabályozás megegyezik a korábbival annyiban is, hogy *nem feltétlen érvényűen* határozza meg a kizárólag állami tulajdonban álló tárgyakat. „A Javaslat - követve a jelenlegi szabályozást - nem taxálja az állami tulajdon kizárólagos tárgyait, nem tekinti a felsorolást megváltoztathatatlanak. Lehetővé teszi ugyanis, hogy - a gazdasági, társadalmi körülmények, a természeti környezet változása, a tudomány és technika előrehaladása által felvetett igényeknek megfelelően - törvény az adott listát bővítse, vagy - éppen ellenkezőleg - szűkítse, akár oly módon is, hogy a felsorolt tulajdoni tárgyak meghatározott körében csupán az állami tulajdoni hányad majoritását, nem pedig a kizárólagosságát kívánja meg.” (min. ind. a 10. §-hoz).

Az állami tulajdon kizárólagosságának joghatásai

2. A kizárólag állami tulajdonban levő tárgyak megállapításának az a polgári jogi következménye, hogy
- ezek a tárgyak az állami tulajdon köréből *nem vonhatók* ki, más tulajdoni formába nem kerülhetnek át, tehát *forgalomképtelenek*;
- ezeken a tárgyakon *csak állami tulajdonjog keletkezhet*, a tulajdonjogot a törvénynél fogva az állam szerzi meg (pl. a folyóban keletkező sziget esetén).

A Ptk. 1977. évi módosítását megelőzően a kizárólag állami tulajdonban álló dolgoknak olyan csoportját is ismerte a törvény, amely kizárólag és feltétlenül az állam tulajdonában volt, tehát amelyekre nézve az állami tulajdon megszüntetését még jogszabály sem engedhette meg.

A Ptk. 1977 óta a kizárólag (de nem feltétlenül) állami tulajdonban álló dolgok körét határozza meg. Az 1959 óta bekövetkezett jogszabályalkotások és gyakorlati tapasztalatok nyomán ugyanis világossá vált, hogy nem indokolt valamennyi - a Ptk. eredeti szövegében felsorolt - dolgot feltétlenül állami tulajdonba utalni. A Ptk. 172. §-a szerint tehát az ott felsorolt tárgyak tekintetében törvény megengedheti, hogy a dolog más szerv tulajdonában legyen. Ilyen jogszabály elsősorban a *koncessziós törvény*, többször módosított 1991. évi XIV. tv. (a továbbiakban: *koncessziós törvény*).

Az önkormányzatokról szóló jogszabályok a forgalomképességek új minőségét vezették be: az önkormányzati tulajdonban álló vagyontárgyak *korlátozott forgalomképességét*.

A törzsvagyoni korlátozottan forgalomképes tárgyairól a törvényben vagy a helyi önkormányzat rendeletében meghatározott feltételek szerint lehet rendelkezni (Ötv. 79. §).

A korlátozottan forgalomképes dolog meglehetősen bizonytalanul értelmezhető jogi fogalom. Az természetesen nem kifogásolható, hogy a jogszabályok - ideértve a helyi önkormányzat rendeletét is - bizonyos korlátozásokat állapítanak meg a helyi önkormányzat tulajdonában levő vagyontárgyak használatára, hasznosítására vagy elidegenítésére tekintetében. Ezek a korlátozások azonban elsősorban a tulajdonosra nézve jelenthetnek bizonyos kötelezettségeket. Ha a korlátozottan forgalomképes minősítés az önkormányzattal kapcsolatba lépő személyek jogviszonyára is kihat, ez már a forgalom biztonságát veszélyezteti.

A koncesszió

3. A *koncessziós törvény* szerint a kizárólagos állami tulajdonban vagy önkormányzati törzsvagyban levő vagyontárgy hasznosításának, illetőleg működtetésének jogát át lehet engedni ellenszolgáltatás fejében. Ennek jogi formája a *koncessziós szerződés*.

A kizárólag állami tulajdonban levő dolgok

4. A Ptk. 172. §-ában felsorolt tárgyak az állam kizárólagos tulajdonában állnak, tehát e tárgyakon csak állami tulajdon keletkezhet, és e tárgyak az állami tulajdon köréből ki nem vonhatók.

A Ptk. 172. §-a eredetileg hét pontban sorolta fel az állami tulajdon kizárólagos tárgyait, ebből időközben néhányat már hatályon kívül helyeztek. Jelenleg a következők tartoznak e körbe:

a) Föld méhének kincsei. A bányatörvény határozza meg, hogy mely ásványi nyersanyag, valamint geotermikus energia áll az állam kizárólagos tulajdonában (a többször módosított 1993. évi XLVIII. tv. 3. §).

b) A felszín alatti vizek, a felszín alatti vizek természetes víztartó képződményei, a folyóvizek, a természetes tavak, csatornák, illetve ezek vízzel teli vagy elhagyott medre - ha a vízügyi törvény nem tesz kivételt (többször módosított 1995. évi LVII. tv.)-, valamint a folyóvízben újonnan keletkező sziget az állam kizárólagos tulajdonában vannak.

c) Az országos közutak (a többször módosított 1988. évi I. tv. 32. §), az országos közforgalmú vasúti pálya és tartozékai (1993. évi XCV. tv. 1. §), a nemzetközi kereskedelmi repülőterek [1995. évi XCVII. tv. 37. § (1) bek. aa) pont] az állam kizárólagos tulajdonában állnak. A 172. § d) pontja az ország területe feletti légtérrel rendelkezik, ez azonban nem lehet tulajdonjog tárgya. A repülésről szóló jogszabályok feladata a légtér használatának meghatározása.

d) A távközlési frekvenciák a többször módosított 1992. évi LXXII. törvény 3. §-a alapján az állam kizárólagos tulajdonába tartoznak. [A d) pont hatályos szövege itt található]

Ptk. 173. § (1) Forgalomképtelenek

a) a kizárólag állami tulajdonban álló dolgok,

b) törvényben meghatározott más dolgok.

(2) A forgalomképtelen dolgok elidegenítése semmis.

Jegyzet: L. a természet védelméről szóló, többször módosított 1996. évi LIII. törvény 68. §-át és a vad védelméről, a vadgazdálkodásról, valamint a vadásatról szóló, többször módosított 1996. évi LV. törvény 9. §-át.

A Ptk. 173. § (1) bekezdésének b) pontja az 1991. évi XIV. törvény 11. §-ával megállapított szöveg. Hatályos: 1991. VI. 9-étől.

A forgalomképtelen dolgok

1. A tulajdonjogok egyenrangúságát, a piacgazdálkodást valló jogrendszerben az állami tulajdonnak nem lehet lényegi jellemzője az, hogy egységes és oszthatatlan. Ennek a korábban érvényesülő elvnek egyik biztosítéka volt, hogy a törvény meghatározta az állami tulajdon kizárólagos tárgyait, s ezeket, valamint az állami tulajdonban álló legjelentősebb más dolgokat forgalomképtelenné nyilvánította.

A forgalomképtelenné nyilvánítás jogpolitikai célja az, hogy az állam feladatainak ellátásához nélkülözhetetlen, legjelentősebb vagyontárgyak állami tulajdon vagy más tulajdoni forma körében való megtartását biztosítsa.

A forgalomképtelen dolgok két (valójában: három) csoportját ismeri a törvény:

- a) azok, amelyek kizárólag állami tulajdonban állhatnak,
- b) azok a törvényben meghatározott dolgok, amelyek az önkormányzat tulajdonában állnak, s onnan más tulajdonába nem kerülhetnek át,

- amelyek forgalomképtelenségét törvény elrendeli.

A kizárólag állami tulajdonban álló dolgok köre - mint már rámutattunk - nem feltétlen, ugyanis a törvény az ott felsorolt valamennyi dolog tekintetében megengedi, hogy a törvény a kizárólagosság alól kivételt tegyen. Ez azt jelenti, hogy a forgalomképtelenség megítélésakor figyelemmel kell lenni azokra a külön jogszabályokra, amelyek az adott dologra vonatkozó részletes szabályokat határozzák meg. Ha e jogszabály kivételt engedő rendelkezése alá vonható a konkrét dolog: a Ptk.-nak a forgalomképtelenségre vonatkozó szabályát nem lehet alkalmazni.

A forgalomképtelen dolgok b) pont alatti csoportjába két - meglehetősen különmemű - dologcsoport tartozik. Az 1991. évi XIV. tv. így indokol: „A Ptk. 173. §-a (1) bekezdésének ma már idejéértúlt b) pontja helyébe lépő rendelkezéssel a Javaslat módot ad arra, hogy törvény az állami tulajdon kizárólagos tárgyainak körén kívül is forgalomképtelenné minősítsen bizonyos felbecsülhetetlen (muzeális) értékű műkincseket, nemzeti ereklyéket. Ennek szükségessége természetesen más jellegű történeti, kulturális vagy akár természeti érték, sőt bármilyen különleges rendeltetésű tárgy esetén is elképzelhető. A helyi önkormányzatokról szóló, többször módosított 1990. évi LXV. tv. 79. §-ának a) pontja például az önkormányzat törzsvagyonába kerülő vagyontárgyak egy részét nyilvánítja forgalomképtelenné.” (min. ind. a 11. §-hoz).

Az önkormányzati tulajdonban álló forgalomképtelen dolgokat már felsoroltuk. Ezek a kizárólag állami tulajdonban álló dolgokhoz hasonló vagyontárgyak többnyire onnan kerültek az önkormányzat törzsvagyonába. Ezeket a tv., illetőleg a helyi önkormányzat nyilváníthatja forgalomképtelenné.

Nem meggyőző a törvény és indokolása a b) pont alá tartozó egyéb dolgok tekintetében, az alábbiakra figyelemmel. A kulturális javak védelme nem feltétlenül biztosítható az állami tulajdonban állással, sőt a forgalomképtelenség kimondásával sem. Védett lehet egy magángyűjtemény, amelynek felügyelete tartozik csak az állami szerv hatáskörébe. Indokolatlan lenne az ezekbe tartozó tárgyak átruházásának megtiltása. Emiatt a jogszabály a tulajdon átruházását megengedi, azzal, hogy azt bizonyos feltételekhez köti (pl. az állam elővásárlási jogát biztosítja).

A talált (földből előkerült) régészeti leletet jelentő dolog az állam tulajdonába kerül (többször módosított 1997. évi CXL. tv.).

A forgalomképtelenség következménye

2. A forgalomképtelen dolog elidegenítése semmis. A dolog elidegenítésére vonatkozó szerződés tehát érvénytelen és érvénytelenségére bárki - külön eljárás nélkül - határidő nélkül hivatkozhat (Ptk. 234. §), következésképpen a dolog elidegenítése esetén az eredeti állapotot helyre kell állítani. Az eredeti állapot helyreállításával az állami tulajdonban levő vagyontárgy ahhoz a kezelő szervhez kerül vissza, amelynél korábban volt, illetőleg, ha ilyen szerv nem volt, valamelyik állami szerv kezelésébe kell a dologt adni. Ha kizárólag állami tulajdonban álló dologra eredeti tulajdonszerzés következik be, a dolgon *csak állami tulajdonjog* keletkezhet. Ez a szabály megfelelően alkalmazandó az önkormányzati tulajdonra is.

Gazdálkodás az állami tulajdonnal

Ptk. 174. § A kizárólag állami tulajdonban álló dolog birtokát, használatát, hasznai szedésének jogát az állam - törvényben szabályozott módon - másnak átengedheti.

Jegyzet: A Ptk. 174. §-a és az előtte levő cím az 1991. évi XIV. törvény 12. § (1) bekezdésével megállapított szöveg. Hatályos: 1991. VI. 9-étől.

Az állam tulajdonosi jogosítványainak gyakorlása

A kizárólag állami tulajdonban álló dolgok esetében az állam

- koncessziós szerződéssel a dolog birtokát, használatát, hasznai szedésének jogát másnak (akár állami jogi személynek, akár másnak) átengedi (174. §),

- az állam mint jogi személy maga gyakorolja a tulajdonosi jogokat (a Kincstári Vagyoni Igazgatóság útján vagy más módon).

A Ptk. 174. §-a az első esetről rendelkezik, amikor az állam a kizárólagos állami tulajdon tárgyainak birtoklását és használatát (hasznai szedését) másnak átengedi. Ennek az „átengedésnek” alapvető intézménye a koncesszió (amely azonban az állami tulajdon kizárólagos tárgyainál szélesebb kört ölel át).

A koncesszióról szóló, többször módosított 1991. évi XVI. törvény kimondja, hogy az állami tulajdon kizárólagos tárgyai hasznosításának, illetve az állami monopolvekenységek kifejtésének feltétele, hogy e célra az állam (illetve az önkormányzat) költségvetési szervet, illetve az állam (állami szerv) többségi részesedésével működő gazdálkodó szervezetet alapítson, vagy az állam az állami tulajdon kizárólagos tárgyának hasznosítását (monopolvekenység folytatását) koncessziós szerződéssel magánszemélyeknek (magánszemélyek által alapított gazdálkodó szervezetnek) átengedje (2. §).

A koncessziós szerződés olyan polgári jogi szerződés, amelyre, ha a törvény másként nem rendelkezik, a Polgári Törvénykönyv rendelkezéseit (elsősorban a szerződés általános szabályait) kell alkalmazni (19. §). A koncessziós szerződés megkötésére főszabályként nyilvános pályázatot kell kiírni (4. §). Az állam nevében az adott tevékenység tárgya szerint illetékes miniszter jogosult megkötni a nyertessel a koncessziós szerződést (5. §). A koncessziós szerződés mindig határozott időre szól, amelynek leghosszabb ideje 35 év. A koncessziós szerződés visszerthes szerződés, az állami tulajdon kizárólagos tárgyának használója a koncessziós díjat köteles fizetni (12-13. §).

A koncessziós törvény szerint a koncessziós szerződés időtartama alatt a koncessziós társaság jogosult a kizárólagos állami tulajdon tárgyának birtoklására, használatára és a hasznok szedésére, a használati jogot azonban nem idegenítheti el és gazdasági társaságba nem apportálhatja (23. §). (*Az állam tulajdonosi jogosítványainak gyakorlása* cím hatályos szövege itt található)

Ptk. 175. § Az állam az egyes vagyontárgyait másra bízhatja, ebben az esetben - a jogszabályok rendelkezéseinek megfelelően - ez utóbbi gyakorolja a tulajdonost a polgári jogi kapcsolatokban megillető jogokat, és teljesíti a tulajdonos ilyen kötelezettségeit.

Ptk. 176. §

Jegyzet: A Ptk. 175. §-a az 1991. évi XIV. törvény 12. § (2) bekezdésével megállapított szöveg.

A Ptk. 176. §-át az 1991. évi XIV. törvény 15. § (3) bekezdésének a) pontja hatályon kívül helyezte.. Hatályos: 1991. VI. 9-étől.

Az állam tulajdonosi jogosítványai

1. Az állami tulajdonjog gyakorlása kétirányú: a) az állam mint polgári jogviszony, tehát mint tulajdonjogviszony alanya - a Kincstári Vagyoni Igazgatóság vagy más szerv útján - maga a tulajdonos; b) az államnak - a tulajdonosi elsajátítása alá tartozó - vagyontárgyak feletti tulajdonosi joga átrendeződik, kialakul a hagyományos rendelkezési, birtoklási, hasznosítási jogosítványok bizonyos elemeiből *összegeződő tulajdonosi irányítás* (pontosabban: tulajdonirányítás). Ennek jellemzője, hogy nem terjed ki a dolgok közvetlen birtoklására és használatára: az állam szervezi és irányítja az állami tulajdonban levő vagyontárgyakkal való gazdálkodást.

A gazdasági (tulajdonosi) hatalom gyakorlása kiterjed a vagyontárgy kezelése folytán a jogi személynél létrejött haszon egy részének elvonására is. A képződő nyereség elvonása az elsajátítás lényege, s mint ilyen - hagyományos értelemben - tulajdonosi jogosítvány. Nem tévesztendő össze ezzel, hogy jövedelemelvonásra a közhatalmat gyakorló államnak is van jogosítványa, ez azonban nem tulajdonosi jogosultság.

Az állami szervek kezelői joga

2. A kezelői jog intézménye - az 1990. évet követően - fokozatosan - néha esetlegesen és ellentmondásosan - kiszorul a jogrendszerből.

Gyakori pertípus azonban, amelyben ma még a kezelői jog alapján létrejött jogviszonyt kell elbírálni, jogvitát eldönteni.

A kezelő gyakorolta a tulajdonost a polgári jogi kapcsolatokban megillető jogokat, és teljesítette a tulajdonos ilyen kötelezettségeit. A kezelő állami szerv tehát a polgári jogi kapcsolatokban tulajdonosi minőséget nyert, de a tulajdonjog tárgyain irányító hatalmat gyakorló államhoz fűződő kapcsolata folytán irányított tulajdonos volt. Az ingatlan-nyilvántartásba azonban - az állami tulajdon megjelölése mellett - csupán a kezelő szervet kellett bejegyezni, a tulajdonos irányítási jogosultságokat gyakorló szervet nem. A tulajdonosi irányítást gyakorló szerv az állam tulajdonában lévő ingatlanokat - a jogszabályok rendelkezései szerint - kezelésbe adta, illetőleg a kezelői jogot visszavonta.

A kezelői jog megszerzése a tulajdonosi jogot gyakorló szerv határozatával, illetőleg hatósági határozattal, a kezelővel kötött megállapodással vagy a tulajdonjognak az állam javára való megszerzésével történt.

A kezelői jog megszerzése a tulajdonosi jogot gyakorló szerv határozatával, illetőleg hatósági határozattal, a kezelővel kötött megállapodással vagy a tulajdonjognak az állam javára való megszerzésével történt.

A kezelői jog megszerzéséhez - kivéve, ha az a tulajdonosi jogot gyakorló szerv határozatán vagy hatósági határozaton alapul - az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzés is szükséges volt.

Meglehetősen elterjedt jogi babona - itt-ott még a jogirodalomban is fellelhető -, hogy az állami tulajdon kezelője nem idegeníthette el az állami tulajdon tárgyát, „nem ruházhat át több jogot, mint amennyivel maga rendelkezik”. A kezelőt azonban a tulajdonos jogai illették meg. Ezek a jogok csak akkor nem illették meg, ha azt tőle jogszabály vonta el. Nem érdemtelen tehát áttekinteni, miben volt a kezelők tulajdonosi jogosítványa korlátozott.

Ingó vagyontárgy elidegenítése - ha ez az állami szerv feladatával összhangban volt - lényegében nem volt korlátozott, a működésével nem összefüggő dolgok elidegenítésére az ún. selejtezési jogszabályok tartalmaztak rendelkezéseket.

A földről szóló, többször módosított 1987. évi I. törvény szerint (1987. szeptember 1-jén lépett hatályba) a kezelő a kezelésében álló állami tulajdonú ingatlan tulajdonjogát szövetkezetre, jogi személyiséggel rendelkező gazdasági társulásra, valamint - a termőföld kivételével - társadalmi szervezetre átruházhatta (a rendelkezés nem vonatkozott a különleges rendeltetésű pl. honvédelmi célokat szolgáló ingatlanokra). Magánszemélyre és más jogi személyre is átruházható volt az állami tulajdon, így - többek között - az építési telek, mezőgazdasági művelésre nem alkalmas termőföldek (1987. évi I. tv. 15. §), valamint az állami tulajdonban lévő házingatlanok [32/1969. (IX. 30.) Korm. r.]. Részletesen meghatározta a törvény végrehajtási rendelete [a többször módosított 26/1987. (VII. 30.) MT r. 6-21. §] a tanácsai szervek és más állami szervek által eladható lakó- és üdülőtellek eladásának feltételeit.

Az állami tulajdonban álló ingatlan állami szerv vagy társadalmi szervezet kezelhette. A földtörvény hatálybalépését megelőzően szövetkezet, szövetkezeti vállalat és jogi személyiségű - szövetkezeti részvétellel működő - társulás is kezelhetett állami tulajdonban lévő ingatlant, ha azt az állam javára, de szövetkezeti használatra sajátították ki.

Ez a szabályozás 1990-től jelentősen szigorodott. Az 1990. március 1-jén hatályba lépett 1990. évi IX. törvény 1. §-a az egymillió forint értéket meghaladó - elidegenítést vagy társaságba való bevitelt tartalmazó - szerződéseket - Állami Vagyongügynökséghez történő bejelentéshez - lényegében engedélyezéshez kötötte. Az 1990. június 4-én hatályba lépett 1990. évi XXXVII. törvény a fentiekén kívüli, valamennyi állami tulajdonban álló ingatlan tulajdonjogának átruházásához (megterheléséhez) a megyei vagyonellenőrző bizottság engedélyét írta elő. A többször módosított 1994. évi LV. törvény a termőföldek tekintetében új szabályozást adott, ez a törvény is lehetővé tette azonban az állami tulajdonban álló ingatlan tulajdonjogának átruházását [86. § (1) bek. a) p.]. Egyébként ez a törvény mondta ki, hogy a kezelői jogra vonatkozó szabályokat a kincstári vagyonról szóló törvény hatálybalépéséig kell alkalmazni, míg az állam vállalkozói vagyonára a külön törvény rendelkezéseit rendelte alkalmazni (87. §).

A kezelői joggal kapcsolatos - nem ritka - perekben merült fel az a kérdés, hogy a - korábbi jogszabályok szerint - kezelői jog megszerzésére vonatkozó igény - a kezelői jog intézményének megszűnése után - érvényesíthető-e és milyen tartalommal. A Legfelsőbb Bíróság több eseti határozata *tulajdonjogi igényként* tartja érvényesíthetőnek ezt az igényt.

„Az alperes jogelődje - a perben sem vitatottan - az 1982-ben megkötött megállapodásban kötelezettséget vállalt arra, hogy a közös beruházás befejezését követően a felperes részére a kezelői jogot biztosítani fogja. Felperes érvényes jogcímet szerzett kezelői jogának ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzésére. Az Ötv. 107. §-ának (2) bekezdése alapján időközben a perbeli ingatlanon fennálló állami tulajdonjog megszűnt, és az ingatlan a törvény erejénél fogva az alperes tulajdonába került.

Az Ötv. 103. §-ának (3) bekezdése alapján a városi tanács v. b. általános jogutódjaként létrejött alperes az egyes állami tulajdonban lévő vagyontárgyak önkormányzatok tulajdonába adásáról szóló 1991. évi XXXIII. törvény 36. §-ának (2) bekezdése szerint felel a volt kezelőnek - a városi tanács v. b.-nek - a tulajdonszerzéskor visszerthes szerződés alapján jóhiszemű személlyel - az alperes jogelődjével - szemben fennálló kötelezettségéért.

A Ptk. 115. §-ának (1) bekezdése szerint a tulajdonjogi igények nem évülnek el, így a felperes 1991. évben is indíthatott keresetet, most már tulajdonjogi igényének érvényesítésére.” (LB Kfv. X. 27023/1995.)

Az állami tulajdon másra bízása

3. Az állami tulajdonra vonatkozó kezelői jog megszűntével a Ptk. 175. §-ának alkalmazási köre nehezen határolható el. A 174. § nyilvánvalóan a kizárólag állami tulajdonban álló dolgokról rendelkezik, ezeknek olyan birtoklásáról-használatáról, amely a rendelkezési jogot nem tartalmazza. A 175. § egyes vagyontárgyaknak - tehát bármely vagyontárgynak - „másra bízásáról” rendelkezik, mégpedig olyan tartalommal, amely - adott esetben - a rendelkezési jog átruházását is jelentheti.

Van olyan álláspont, hogy ez a rendelkezés csak a kincstári vagyonra vonatkozik, ugyanis csak e vagyon tekintetében áll fenn a másra bízás lehetősége (Sárközy, in: Polgári jog, Kommentár, HVG-Orac, 1997. 336. o.).

Álláspontom szerint e szakasz szélesebb körű lehetőséget ad az államnak, ez a rendelkezés lényegében a kezelői jog megszűnésével előálló helyzetre figyelemmel, ennek pótlására hivatott. Hangsúlyozzuk azonban, hogy a 175. §-ban foglalt szabály nem kezelői jogról rendelkezik. A szövegösszefüggésből, a tulajdonjog rendszeréből mégis az következik, hogy nem csupán kötelmi jogviszonyról (vállalkozásról, megbízásról, portfólióról stb.) van szó, hanem - adott esetben - kvázi tulajdonjogról, aminek részletes szabályozása még hiányzik, de amely jogdogmatikailag az előbb említett használati jogcsoporthoz áll legközelebb.

A „másra bízás” egyik csoportja kétségtelenül a kincstári vagyon tekintetében a *vagyonkezelési szerződéssel* történő hasznosítás. A vagyonkezelőt az Áht. 109/G. §-a szerint megilletik a tulajdonos jogai, és terhelik a tulajdonos kötelezettségei (I. bővebben a II. Cím bevezetőjét).

Fogalmilag megfelel a „másra bízás” intézményének az a hasznosítási forma is, amelyet az állam tulajdonában lévő vállalkozói vagyon értékesítéséről szóló, többször módosított 1995. évi XXXIX. törvény szabályoz. Eszerint- a vagyon időleges hasznosítása végett - az ÁPV Rt. jogosult vagyonkezelési szerződést kötni, amiben az ÁPV Rt. az öt megillető tulajdonosi jogok egy részét vagy egészét átruházhajtja a vagyonkezelőre. Ez a szerződésfajta azonban nem egységes jellegű, egyesek (pl. a megbízási jellegűek) nem hoznak létre dologi jogviszonyt, mások a vagyonkezelőt kvázi tulajdonosi pozícióba helyezik.

Az egyes állami tulajdonban lévő vagyontárgyak önkormányzatok tulajdonba adásáról szóló, többször módosított 1991. évi XXXIII. tv.-ben is találkozunk e jogintézménnyel, az önkormányzat az állami tulajdonban lévő vagyonon ingyenes használati jogot [Öt. 27. § (3) bek.] is szerezhethet.

A Magyar Tudományos Akadémia az 1994. évi XL. törvény szerint - a tulajdonába került vagyontárgyak mellett - megszerezte állami tulajdonban lévő ingatlanok, tárgyi eszközök használatát; a törvény ezt „Akadémiára bízott” állami tulajdonnak minősíti, és arra a Ptk. 175. §-át rendeli alkalmazni. Lényeges korlátozást jelent azonban a törvénynek az a rendelkezése, amely szerint a vagyont elidegeníteni, megterhelni, alapítványba, gazdasági társaságba bevinni, másnak használatába adni csak a kincstári vagyonra vonatkozó szabályok szerint lehet.

Kézenfekvő megoldásként kínálkozik, hogy a fenti esetekben egységesen a kezelői jog (vagy a helyette kimunkálendő kvázi tulajdonosi jogosultságot biztosító vagyonkezelői jog) intézményét használjuk fel erre a célra is. Kár, hogy - feltehetően félreértett ideologikus megfontolásokból - a jogalkotó a kezelői jog intézményét a polgári jogból kiiktatta, pótlása sürgető feladat. (A 175. §-hoz fűzött magyarázat hatályos szövege itt található)

A kisajátítás

Ptk. 177. § (1) Ingatlant kivételesen, közérdekből - törvényben megállapított esetekben, módon és célokra - lehet kisajátítani. A kisajátított ingatlanért teljes, feltétlen és azonnali kártalanítás jár.

(2) A kisajátítás részletes szabályairól külön törvény rendelkezik.

Ptk. 178. §

Jegyzet: A Ptk. 177. §-a az 1991. évi XX. törvény 47. § (3) bekezdésével megállapított szöveg. Hatályos: 1991. VII. 23-ától.

Lásd a többször módosított 1976. évi 24. törvényerejű rendeletet a kisajátításról és a végrehajtásáról szóló, módosított 33/1976. (IX. 5.) MT rendeletet (a távhőszolgáltatásról szóló 1998. évi XVIII. törvény 26. §-át).

A Ptk. 178. §-át az 1992. évi XII. törvény 2. §-a hatályon kívül helyezte. Hatálytalan: 1992. III. 11-étől.

A kisajátítás fogalma és jellege

I. A hatályos jogszabály a kisajátítást a következő feltételekhez köti:

a) Kisajátítani csak az állam vagy a helyi önkormányzat (községi, városi, kerületi, megyei és fővárosi önkormányzat) részére lehet, tehát elvileg csak e szervek kérelmére indítható meg a kisajátítási eljárás.

b) Csak a törvényben meghatározott közérdekű célra lehet kisajátítani.

c) Az ingatlant csak azonnali, teljes és feltétlen kártalanítás ellenében lehet kisajátítani.

d) A kisajátításra csak kivételesen kerülhet sor, akkor, ha az ingatlan tulajdonjogát adásvétellel nem lehet megszerezni.

A jogtudomány nem egységes abban a kérdésben, hogy a kisajátítás milyen jellegű jogintézmény, polgári jogi-e vagy közigazgatási. A tulajdonjogban elfoglalt helye is vitatott. A kisajátítás közjogi megközelítésnek a közigazgatási jog tudományában töretlen hagyományai voltak. Az első jelentősebb magyar nyelvű közjogi munkában *Harrer Ferenc* azt mondja ki, hogy a „kisajátítás jogintézménye az állami tevékenységek körébe tartozik” (*Harrer Ferenc: Kisajátítási jog*, Budapest, 1896., 18. o.). A polgári fejlődés igényei kényszerítették ki, hogy állami feladatként jelent meg a kisajátítás, amikor a tulajdon szabadsága és a közérdek ütközésének feloldását az állam már tudatosan vállalja magára. (Az 1793. június 24-i francia alkotmányban jelent meg először a gondolat: igazságos és előzetes kártalanítás mellett törvényesen megállapított közérdek teszi lehetővé a tulajdon megvonását.) Ez a felfogás később sem változott. A közigazgatási jog tudománya szerint a kisajátítás jogintézménye „tisztán közjogi természetű; az államhatalom közérdekből nem megsérti, hanem jogszerűen korlátozza vagy elvonja az alanyi jogot, a kisajátítás igénye (.) mindig közérdek alapján gyakorlott közjogi igény”. (*Kmethy Károly: A magyar közigazgatási jog kézikönyve*, Politzner 1900., 313. o.) Nem fogadja el ez a felfogás azt a magyarázatot, amely fikciók segítségével a kisajátítást magánjogi elvek szerint elemzi és magyarázza, és kényszeradásvételnek minősíti. A korabeli magánjog viszont a kisajátítást a tulajdonjog korlátozásai között tárgyalja, amelynél fogva az állam „a tulajdonost tulajdoni jogától állami hatalommal s akarata ellen kivetkőzteti”. (*Polgári jog, Magyar Magánjog V. kötet*, 194. o., szerk.: Szladits Károly, Grill 1942.)

A kisajátításnak ez a polgári jogi minősítése - ha a tulajdonjog tartalma felől közelítünk - valóban helytálló. Azt jelenti, hogy a tulajdonjogban potenciálisan mindig jelen van az állam által való korlátozás - a tulajdonjog elvonásának - lehetősége. A tulajdonszerzés módjára azonban ez a tanítás nem ad választ.

A magyar magánjog 19. századi irodalmában a kisajátítást legtöbbször mint *kényszeradásvételt* tárgyalták. Így *Stassik* is kényszeradásvételnek minősíti a jogintézményt, az átruházás formáját pedig szerződéses kapcsolatnak látja; e felfogásból az következik, hogy a szerzőmód származékos (*Stassik Ferenc: Magyar kisajátítási jog*, Nagybecskerek, 1905., 15. o.), a föld tulajdonosa a szükséges területet szerződéssel adja át. Ennek létrejötte történhet önkéntesen vagy az állami kényszer hatására. A kisajátításnak ez a felfogása lehetővé tette, hogy a kártalanítás összege tekintetében a bíróságok lehetőséget kapjanak a körülmények mérlegelésére, s méltányos összegű kártalanítás megállapítására. A szolgáltatás-ellenszolgáltatás értékarányos megállapítását ez a felfogás segítette elő.

A kisajátításnak ez a tudományos felfogása azonban a 20. század közepétől megváltozott. Évtizedekig tartotta magát a polgári jog oktatásában és a jogirodalomban az a tanítás, amely szerint a kisajátítás az ingatlanok tulajdonjogának szerzőmódjai közé tartozik, mégpedig hatósági határozattal való eredeti tulajdonszerzési mód. (*Világhy-Eörsi: Magyar polgári jog*, Budapest, 1962., I. 297-298. o.) Formailag a hatósági határozattal való megszerzés nem vitatható, bár ezzel figyelmen kívül marad a kisajátító és a tulajdonos szándékegyeztetési folyamata, amely az esetek jelentős részében másodlagossá teheti - vagy kiküszöbölheti - a határozati formát. A kisajátítás eredeti megszerzésnek minősítése azonban eleve vitatható.

Mindenekelőtt azonban arra kell válaszolni, hogy a kisajátítás melyik jogág intézménye? Nem érzem, hogy a közigazgatási jog és a polgári jog igazsága között választanom kellene, hiszen mindkettő - a maga gondolatmenetének logikája szerint - igaz. Az államnak valóban - főhatalmánál fogva - fel kell oldani a magántulajdon és a közérdek közötti ellentmondást, ha kell, kényszer alkalmazásával. A polgári jognak kell biztosítania, hogy a tulajdonjog elvonására az értékek kiegyenlítésével - lehetőség szerint polgári jogi eszközökkel - kerüljön sor. A kisajátítás polgári jogias jellegét azért sem vitathatjuk el, mert kétségtelenül tulajdonátruházásra kerül sor, a polgári jogi tulajdonjog változásával.

Nem közömbös azonban, hogy e két jogágban hol találjuk meg a jogintézmény helyét, s milyen közigazgatásjogi és polgári jogi tartalommal töltjük meg. A közigazgatási jog feladata elsősorban a közérdekű cél vizsgálata, ennek megállapítása, s az, hogy a közérdek igényli-e a magánérdek korlátozását, a tulajdonjog elvonását. A kényszer alkalmazásának - adott esetben - az intézmény ezen elemére kell vonatkoznia. A kártalanítás megállapítására, a kisajátítás során a szolgáltatás-ellenszolgáltatás egyensúlyának (egyenértékűségének) megállapítására a polgári jog szabályainak kell vonatkoznia. (Jogtechnikai egyszerűsítés, hogy a kártalanítás összegének megállapítása a közigazgatási eljárásban már megtörténik, bírói úton azonban ennek összege korlátozás nélkül felülvizsgálható.)

A polgári jogban hol helyezhetjük el a kisajátítást? Hatósági határozattal való tulajdonszerzés vagy kényszer-adásvétel?

Mai hatályos jogunk szerint a kisajátítás hatósági határozattal való tulajdonszerzés, s következményei is ennek megfelelően alakulnak: a kisajátítási határozat jogerőre emelkedésével az állam vagy az önkormányzat megszerzi az ingatlan tulajdonjogát, ehhez nincs szükség ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzésre. Az állam (önkormányzat) általában az ingatlan tehermentes tulajdonjogát szerzi meg, ehhez képest a szerzőmód akár eredetinek is tekinthető. Tiszta formában azonban a ma hatályos szabályozás szerint sem tekinthetjük eredeti szerzőmódnak, hiszen a kisajátítás célját nem veszélyeztető korlátozásokat (telki szolgálat, vezetéki jog) nem kell törölni az ingatlan-nyilvántartásból, a haszonélvezeti jogot, a használat jogát át kell vinni a csereingatlanra, vagy ennek értékét külön kell számításba venni stb. Ilyen szabályozás mellett nehéz eredeti szerzőmódnak tekinteni a kisajátítást. Gyakran elfelejtkeznek arról, hogy az eredeti szerzőmód esetén az új tulajdonos tulajdonjoga a korábbi tulajdonostól és tulajdonjogának tartalmától független, nem lehet ilyennek tekinteni, ha az új tulajdonosnak a korábbi tulajdonjogot terhelő korlátozásokkal számolnia kell. (Ingatlan esetében ez egyébként is csak egészen kivételes lehet, hiszen az ingatlan természeténél fogva általában nem lehet sem gazdátlan, sem újonnan keletkező.) Márpedig az eredeti megszerzés esetén ez a tipikus.

A kisajátítás formailag valóban hatósági határozattal való tulajdonszerzésnek minősülhet. Az intézmény lényegét azonban mégis a tulajdonjog átruházásában vélem felfedezni, amely jogügyletben mindkét fél akarata, szándéka jelen van. Ezt az állami kényszer csak megtámogatja, a feltétlenül szükséges esetben (ha a felek megegyezni nem tudnak). A hatósági határozattal való megszerzés - tiszta formájában - az állami akarat feltétlen érvényesülését jelenti, egyoldalú aktus, a tulajdonos akaratának teljes figyelmen kívül hagyásával (pl. elkobzás).

Ezek a körülmények a kisajátítás kényszer-adásvétel jellegét erősítik meg.

A tulajdonszerző személye

Kisajátításra általában közérdekből kerülhet sor. A Ptk.-t megelőző szabályozás főként a közlekedéssel kapcsolatos célból tette lehetővé a tulajdonjog megszerzését. Az első magyar kisajátítást engedő törvények a Lánchíd megépítésével kapcsolatos ingatlanok tulajdonjogának megszerzéséről rendelkeztek (1836. évi XXV. törvény), valamint közutak, csatornák, vasutak, hidak építéséhez szükséges ingatlanok igénybevételeiről (1936. évi XXV. tv.). Jellemzője volt az ezt követő törvényeknek is, hogy a közérdekű célt határozták meg, így kisajátítást tettek lehetővé a közhasznú villamosművek, ipartelepek céljára, ha azok termelése közérdekű volt. A gyakorlatban főként a bányavállalatok részére biztosították a törvények a megszerzést, ha bányaművelés céljára valamely ingatlanra szükség volt. Kisajátító az lehetett, aki a törvényben meghatározott - közérdekűnek minősülő - tevékenységet folytatta, s igazolta az ingatlan erre a célra történő felhasználását.

A ma hatályos szabályozás szerint kisajátítani csak az állam vagy az önkormányzat tulajdonszerzése végett lehet.

Az állam vagy az önkormányzat javára történő kisajátítás lehetősége ahhoz - a már meghaladott - elvhez kötődik, hogy a közérdekű célkitűzések kizárólagos megvalósítója csak az állam lehet (az önkormányzat mint a tanácsok jogutódja került a Ktvr. szövegébe). Úgy gondoljuk, hogy ez az elképzelés meghaladott. Valóban igaz, hogy a közérdekűség többnyire az állami, hatósági szervek feladatkörével kapcsolatos. Az sem vitatható, hogy a közérdekűség a kisajátítás szigorú követelménye, magánérdek érvényesítését nem szolgálhatja a kisajátítás. Közérdekű célkitűzések megvalósítása azonban magánkézben levő vállalatok közreműködésével is végbemehet. A kizárólagosan állami tulajdonban álló vagyontárgyak köre igen szűkre szabott a hatályos jogban, hiszen a Ptk. 1977. évi módosítása óta a törvény a kizárólag, de nem feltétlenül állami tulajdonban álló dolgok körét határozta meg, s 1991 óta (1991. évi XIV. tv. 10. §) a Ptk. 172. §-a csak a legkiemelkedőbb jelentőségű vagyont jelöli meg ilyenként, továbbra is megengedve más törvényeknek az eltérést a kizárólagosság alól. Más törvények bőségesen élnek is e lehetőséggel: a bányászatról, a vasutakról, a postáról, a gázenergiáról szóló törvények e tevékenységek gyakorlását szinte teljes körűen lehetővé teszik bármely gazdálkodó jogi személy és magánszemély részére. Ez azt jelenti, hogy a közérdekű célok megvalósítását koncesszió alapján vagy csak a vonatkozó törvény feltételei szerint ezek a személyek is végezhetik.

Kérdés, hogy a kisajátítási határozattal ilyen esetben ki szerzi meg az ingatlan tulajdonjogát. A Ktvr. 1. és 6. §-a szerint kisajátítással az állam vagy a helyi önkormányzat szerezhethet tulajdonjogot. Ma a Ktvr. alapján erre a kérdésre más felelet nem adható. Tehát, ha a közérdekű célt megvalósító szerv nem állami (önkormányzati) beruházó, a kisajátított ingatlant az állam tulajdonába kell adni, s az „állam” átadja azt a beruházónak. A gázszolgáltatásról szóló, többször módosított 1994. évi XLI. törvény (a továbbiakban: Gtv.) erre az esetre azt a rendelkezést tartalmazza, hogy a kisajátítást kérő az ingatlanon - bányászati jogosultsága alatt - megilletik az ingatlan birtoklására és ingyenes használatára vonatkozó jogok [Gtv. 39. § (5) bek.], a villamos energia termeléséről, szállításáról és szolgáltatásáról szóló, többször módosított 1994. évi XLVIII. törvény (a továbbiakban: Vtv.) 36. §-a szerint pedig a kisajátított ingatlant az állam tulajdonába és az engedélyes ingyenes használatába kell adni. Ez már némi támpontot ad a jogalkalmazóknak (hiszen más hasonló esetben még ennyi eligazítást sem kap), de ez mégis meglehetősen nagyvonalú és a magyar jogrendszerrel nem mindenben harmonizáló megoldás. Más helyen már részletesen kifejtettük (l.: a 175. §-hoz fűzött magyarázatot), hogy az állami tulajdon hasznosításának jogi formái - a kezelői jog megtagadásával - problematikusak, különösen a miatt a nagyfokú következtetlenség miatt, hogy a Ptk. a kezelői jogot ma már nem ismeri. A különféle törvények új megoldásai pedig nélkülözöttek az egységes elvi alapot. A több törvényben használt „használati jog” rendszerbeli elhelyezése nem megoldott, ugyanis a Polgári Törvénykönyv ilyen dologi jogviszonyt nem ismer, a Ptk. használati jogokról szóló XIII. fejezetébe nem illeszthető (márpedig a tulajdonjogban nincs „típuszabadság”). Ehhez képest tisztázatlan a jogviszony tartalma, a használó harmadik személyekkel való kapcsolata stb. Ami a kisajátított ingatlan esetében különösen érdekes, vajon a kisajátított ingatlanon a beruházással létrejött felépítmény tulajdonjoga kit illet, vagy a kisajátítási cél (pl. bányászati tevékenység) befejezésével a kisajátítást kérő helyzete hogyan alakul (a használati jog megszűnése miatt jár-e részére kártalanítás stb.). Megoldásként kínálkozik: *a)* a kisajátított ingatlant a kisajátítást kérő - a közérdekű célt megvalósító - nem állami szerv tulajdonába adni, erre jelenleg - mint láttuk - nincs lehetőség; *b)* az ingatlant a kisajátítással állami tulajdonba kerül, s az állam a kisajátítást kérővel vagyonnevelési megállapodást köt; az államháztartásról szóló, többször módosított 1992. évi XXXVIII. tv., valamint a kincstári vagyon kezeléséről szóló, módosított 183/1996. (XII. 11.) Korm. rendelet az e célból kötendő vagyonnevelési szerződést ugyan nem ismeri, de álláspontom szerint ezt a lehetőséget sem zárják ki (megnyugtató megoldást természetesen a megfelelő új szabályozás jelentené); *c)* ha a törvény használatba adásról rendelkezik, erre a jogviszonyra - eltérő rendelkezés hiányában, a Ptk. 175. §-a szerint - ebben az esetben is *a)* alattiakat kell értelemszerűen alkalmazni. Ki jogosult a kezelésbe (használatba) adásra? A kisajátítási szabályok szerint a kezelésbe adás nem az egyébként tulajdonosi irányításra jogosult szervet, hanem a kisajátítási hatóságot illeti meg, hasonlóképpen a földhasználati jog visszavonásához. A tulajdon kezelésbe (használatba) adásáról a kisajátítási határozatban az eljáró megyei (fővárosi) közigazgatási hivatal vezetőjének kell rendelkeznie.

A Ktvr. a nem állami tulajdonban levő ingatlanok tulajdonjogának megszerzéséről szól. Ebből az is következik, hogy az önkormányzat tulajdonában levő ingatlan kisajátítására is sor kerülhet, ha arra valamely közérdekű cél megvalósítása érdekében szükség van. Önkormányzati tulajdonban álló ingatlan kisajátítását önkormányzat is kérheti (pl. a városrendezési terv megvalósítása végett a megyei önkormányzat tulajdonát kéri kisajátítani a városi önkormányzat).

Állami tulajdonban levő ingatlan kisajátítására a Ktvr. nem ad lehetőséget - s ez is a korábbi koncepció következménye. Ha ugyanis állami tulajdonban levő ingatlan kisajátítását állami szerv kéri: ebben az esetben valóban nincs szükség a tulajdonjog megszerzésére, elegendő - a KR 1. §-a szerint - az ingatlant kezelésbe adni (az eljárást ilyenkor is a Ktvr. szabályai szerint kell lefolytatni). Nem indokolt ugyanakkor - s nem felel meg a tulajdonok egyenrangúsága elvének-, hogy önkormányzat részére jelenleg nincs helye állami tulajdon kisajátításának.

Az 1. pont b) alpontja szerint a törvényben meghatározott közérdekű célra lehet kisajátítani. Ezzel a feltétellel kapcsolatos a Ktvr. 23. §-ának az 1997. évi LXXXVIII. törvénnyel módosított (2) és (3) bekezdése, amelyek szerint: „A kisajátítás esetében annak, akinek az érdekében a kisajátítás történik, kötelezettséget kell vállalnia, hogy az ingatlant meghatározott határidőn belül a kisajátítás céljára felhasználja. Amennyiben a kisajátítás célja nem valósul meg, az ingatlan korábbi tulajdonosát elővásárlási jog illet meg.”

A kisajátítás jogcímei

2. A kisajátítás intézményét - a kártalanítás összegének meghatározása mellett - leginkább az jellemzi, hogy milyen célokra lehet igénybe venni. A közérdekűség fogalmának széles körre való kiterjesztése, partikuláris állami érdek, sőt csoportérdek közérdekűvé minősítése a kisajátítást a centralizált állam eszközévé teszi. A demokratikus jogállamban a közérdekű célokat a lehető legszűkebb körre kell szorítani, s a kisajátítást valóban csak a legszükségesebb esetekre kell korlátozni. A közérdekűség meghatározása a törvényekben többféleképpen történhet. Lehetséges, hogy maga a törvényhozó határozza meg a közérdekű célt - ez történt a múlt századi magyar törvényekben. Adhat a jogszabály egy laza keretfogalmat, amit a jogalkalmazó belátása szerinti tartalommal alkalmazhat - ez volt jellemző az 1955. évi jogszabályra. Végül a harmadik megoldás, amelyik taxatív határozza meg a kisajátítási jogcímeket, természetesen mérlegelési lehetőséget adva a jogalkalmazónak. A hatályos szabályozás ezt a megoldást valósítja meg. Ez a szabályozási mód megfelelhet a jogállamiság követelményeinek, feltéve, ha a jogcímek a szoros értelemben vett közérdekűségen belül maradnak. Nem engedhető meg, hogy az állampolgárok egy csoportjának érdekében kerüljön sor mások tulajdonának elvonására (pl. meghatározott embercsoport részére lakások építése). Nem tartjuk megfelelő megoldásnak, ha a közérdekű cél csak a jogosultat jelöli meg, akinek részére - a jogosult bármely tevékenysége biztosítására - a kisajátítás elrendelhető. Nem elegendő tehát a közérdekűség megállapításához, hogy a kisajátítás állami szerv részére történik, az állami szerv közérdekű feladatának meghatározására is szükség lenne. Végül kifogásolható, ha a törvény csak címszószerűen határozza meg azt a tevékenységet, amelynek céljaira a kisajátítás elrendelhető.

Ingatlan kisajátítani - a Ktvr. 4. §-a szerint - az alábbi célokra lehet:

a) állami vagy helyi önkormányzati szerv, valamint az e szervek működéséhez szükséges gazdasági, igazgatási, oktatási, közgyűjteményi, közművelődési, szociális és egészségügyi létesítmény elhelyezése;

b) város- és községrendezés;

c) állami vagy önkormányzati beruházásban megvalósuló tömbszerű vagy telepszerű lakóházépítés;

d) bányászat;

e) honvédelem;

f) közlekedés;

g) posta és távközlés;

h) közcélú erőmű létesítése, a villamos energia továbbítására szolgáló vezeték és berendezés elhelyezése, ha a létesítés, illetőleg az elhelyezés másként nem biztosítható;

i) vízgazdálkodás

j)

k) régészeti lelőhelyek és környezetük megóvása és feltárása;

l) műemlékvédelem és természetvédelem, ha a védelem másként nem biztosítható;

m) véderdő telepítése, védőfásítás és közérdekű erdőtelepítés;

n) építési tilalom alatt álló ingatlan tulajdonjogának megszerzése;

o) a volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetének rendezéséről szóló 1991. évi XXXII. törvény 17. §-ának (2) bekezdése alapján az egyház részére történő átadás;

p) a Nemzeti Földalapról szóló 2001. évi CXVI. törvény 8. §-a alapján a helyben lakók és a családi gazdaságok termőfölddel kapcsolatos igényeinek kielégítése, valamint a spekulációs törekvések visszaszorítása érdekében;

q)

r) hőtermelő létesítmény és szolgáltatói hőközpont létesítése;

s) hulladékgazdálkodási közszolgáltatási létesítmény elhelyezésére, ha az másképpen nem biztosítható, és az ingatlanra vonatkozó hatályos terület-, illetve településrendezési terv az ingatlant ezen területfelhasználási egységbe sorolta.

t) Földgáz-, valamint propán-, butángázok és ezek elegyei szállítóvezetékeinek, elosztóvezetékeinek és tartozékainak létesítése, ha a létesítés másként nem biztosítható.

Jegyzet: A kisajátítási célok kiegészítése a 2001. évi CXVI. és a 2003. évi XLII. törvényen alapul.

A j) pontot hatályon kívül helyezte az 1992. évi XII. törvény. Hatálytalan: 1992. III. 11-étől.

A q) pontot hatályon kívül helyezte az 1994. évi LXX. törvény 7. § (4) f) pontja. Hatálytalan: 1994. XI. 28-ától.

A törvény lehetővé teszi egyházi ingatlanok rendezése érdekében is meghatározott ingatlan kisajátítását.

Az állami és önkormányzati szervek részére szükséges ingatlanok kisajátításának jogcíme a legszélesebb körű. Két vonatkozásban tesz lehetővé kisajátítást: egyrészt az állami (önkormányzati) szerv elhelyezésére, másrészt ezek működéséhez szükséges gazdasági, igazgatási stb. létesítmény elhelyezésére.

Változatlanul széles körű az állam által preferált tevékenységek céljára történő kisajátítás. E körbe különböző jellegű tevékenységek tartoznak:

- A lakásépítés, amit az állami politika emelhet a közérdekűség rangjára, de ilyen általánosságban közérdekűsége megkérdőjelezhető. A lakásépítésre történő kisajátítás közérdekűségének az az alapja, hogy az állam magára vállalja a lakásellátás biztosítását.

- A kizárólagos állami tevékenység (monopoltevékenység) részére történő kisajátítás; ilyen a bányászat, honvédelem, közlekedés, posta és távközlés, energiatovábbítás, vízgazdálkodás. Az állami kizárólagosság feloldása, az állami szervek monopolhelyzetének megszüntetése e körben is új szabályozást indokolna. Ma is csak állami (önkormányzati) szerv részére van helye ilyen címen kisajátításnak, annak ellenére, hogy e tevékenységek legtöbbjét ma már nem állami szervek is végezhetik. A korszerűbb szabályozás emiatt is indokolt: pontosabb, szűkítőbb célmeghatározás mellett lehetővé kellene tenni a nem állami szerv részére történő kisajátítást is.

- Külön törvényekben meghatározott célok megvalósítása végett (egyházi tulajdon visszaadása, építési tilalom alatt álló telek kisajátítása a tulajdonos kérelmére).

- A településfejlesztés, a környezet védelme a modern államokban is a legtipikusabb kisajátítási jogcím. A hatályos szabályozás ezt a kört (város- és községrendezés, védőfásítás, műemlék- és természetvédelem) megfelelően határozza meg, legfeljebb a városrendezés jogcímét érezzük kissé általánosnak.

A bírói gyakorlat nyomatékosan hangsúlyozza, hogy a kisajátítás közérdekűségét valamennyi kisajátítási cél esetén vizsgálni kell, közérdekű cél hiányában kisajátításra nem kerülhet sor. A kisajátítási ügyekben az Alkotmány 13. §-ának (2) bekezdésébe foglalt rendelkezést közvetlenül alkalmazni kell: a tulajdonjog korlátozására csak feltétlenül szükséges esetben, kivételesen és közérdekből kerülhet sor. Ez különösen a településfejlesztés (város- és községrendezés) jogcímére vonatkozik.

„A kisajátításra a városrendezés keretében, üdülőövezet kialakítása végett került sor. Az üdülőövezet létesítését L. város önkormányzata - a jelen per II. r. alperese - szabályszerűen elfogadott rendezési tervben határozta el.

A rendezési terv a felperesek ingatlanát is magában foglaló 06 számú városrendezési körzetben üdülőterület kialakítását is tartalmazza, hogy távlatban a feltételek megléte esetén az üdülőterületet üdülőhellyé, illetve gyógyhellyé kell nyilvánítani. A kisajátítást kérő a felperes ingatlanán a későbbiekben 60 férőhelyes gyógyszálló elhelyezését tervezi.

Az Alkotmány 13. §-ának (2) bekezdése értelmében tulajdont kisajátítani csak kivételesen és közérdekből, törvényben szabályozott esetekben és módon, teljes, feltétlen és azonnali kártalanítás mellett lehet. A Ktvr. 4. §-ának (1) bekezdése sorolja fel azokat a célokat, amelyek megvalósítására ingatlant lehet kisajátítani. E célok között szerepel a 4. § (1) bekezdésének b) pontjában a város- és községrendezés is.

Az Alkotmány 13. §-ának (2) bekezdésében foglalt rendelkezés a kisajátítási ügyekben közvetlenül is alkalmazandó. A tulajdonjog alapvető alkotmányos alapjog, ezért korlátozására csak a feltétlenül szükséges esetben, kivételesen és közérdekből kerülhet sor. A kisajátítás közérdekűsége az Alkotmány 13. §-ának (2) bekezdése szerint valamennyi kisajátítási cél esetében feltétlen követelmény, amelynek hiányában kisajátításnak nincs helye. Ennek megfelelően a Ktvr. 4. §-ában meghatározott cél fennállása (város- és községrendezés) esetén is igazolni kell a cél közérdekűségét. Az Alkotmányt és a Ktvr.-t együttesen alkalmazva kell tehát meghatározni, hogy a cél közérdekű-e. Ezzel ellentétes értelmezés az Alkotmány 13. §-ának (2) bekezdésében írt korlátozás érvényesülését lerontja, alkotmányellenes gyakorlat kialakulását tenné lehetővé. A város- vagy községrendezési tervekben szereplő célkitűzések adott esetben megfelelhetnek a helyi, regionális gazdasági érdekeknek, de nem feltétlenül közérdekűnek minősülnek.

A Legfelsőbb Bíróság álláspontja szerint a II. r. felperes ingatlanának kisajátítására sem közérdekű célból került sor. A rendezési tervben szereplő üdülőterület kialakítását a felperes ingatlantulajdonosa nem akadályozza, mivel az üdülőterületre történő átminősítés a felperes ingatlanának kisajátítása nélkül is megvalósítható. Az a - rendezési tervben egyébként nem szereplő - távlati elképzelés pedig, amely szerint a felperes ingatlanán gyógyszálló épülne, közérdekű célnak nem tekinthető. A Ktvr. 4. §-a (1) bekezdésének a) pontja sorolja fel, hogy az önkormányzati szerv működéséhez szükséges mely létesítmények elhelyezésére lehet ingatlant kisajátítani (gazdasági, igazgatási, oktatási, szociális és egészségügyi létesítmények). Ha tehát a gyógyszálló önkormányzati beruházásban valósulna meg, akkor sem minősülne közérdekűnek a létesítés. Különösen nem tekinthető ilyennek a cél, ha a gyógyszálló létesítésére üzleti érdekből kerülne sor. Jogszabályt sértett ezért az I. r. alperes, amikor határozatával a II. r. felperes ingatlanát kisajátította.” (LB Kfv. III. 27118/1995. - KGD 1996/1. sz. 20.)

A jogszabály az ingatlantulajdonos kérelmére történő kisajátítást is lehetővé teszi (R. 7. §-a). Az a tulajdonos kérheti beépítetlen telke kisajátítását, akinek ingatlanát öt évnél hosszabb idő óta építési tilalom terheli, és emiatt cseretelekre lenne jogosult. További feltétel még, hogy csereteleket nem áll rendelkezésre, vagy a tulajdonos nem vállalja a cseretelek beépítését (miután azt beépítési kötelezettséggel kapta meg). A jogirodalom ezt a kisajátítási jogcímét „méltányossági kisajátításnak” nevezi.

Az eljárásban ügyfélként részt kell vennie annak a szervnek, akinek javára az építési tilalmat elrendelték, ez nem feltétlenül a tilalmat elrendelő építésügyi hatóság. Ha a tilalom elrendelése az önkormányzat rendezési tervén alapul, az eljárásba az önkormányzatot kell bevonni. Álláspontunk szerint a „méltányosság” ebben az esetben nem szabad mérlegelést jelent. Ha a R. 7. §-a szerinti feltételek megvalósultak, az ingatlan kisajátítását el kell rendelni, s az építési tilalom jogosultját kártalanítás fizetésére kell kötelezni.

Sajátos kisajátítási eljárást szabályoz a védett természeti területek védeltségi szintjének helyreállításáról szóló, többször módosított 1995. évi XCIII. törvény (a továbbiakban: Vszt.), amely a *nem tulajdonos* jogi személlyel szemben is lehetővé teszi az ingatlan kisajátítását.

A Vszt. és a többször - és köztük az 1999. évi XLIX. törvény 9. §-ával - módosított 1993. évi II. törvény (a továbbiakban: Fbt.) 12/C. §-ának (5) bekezdése alapján ugyanis a kisajátítási eljárást kell a szövetkezettel szemben lefolytatni, a *használatában álló földek* állami tulajdonba vétele érdekében. E rendelkezést egyébként a bírói gyakorlat úgy értelmezte, hogy a szövetkezet a per tárgyát képező földterületek felett rendelkezési jogot gyakorol, és az adott esetben adásvételi szerződést is köthet eladói pozícióban. Egy konkrét ügyben hozott bírósági döntés így indokol: „a kisajátításról szóló 1976. évi 24. tvr. 3. § (1) bekezdése szerint kisajátítással az ingatlan tulajdonjogát akkor lehet megszerezni, ha az adásvétel útján nem lehetséges. A kisajátítási eljárás hosszadalmas és bonyolult folyamatával szemben a Vszt. szerinti cél az adásvételi szerződés megkötésével nem szenved felesleges késedelmet. (.) A kisajátítási eljárást - a felperesek fellebbezésében foglaltak szerint általuk sem vitatottan - a szövetkezettel szemben kell lefolytatni. A szövetkezet tehát a kisajátítást szenvedő fél, amelyet a kisajátításról szóló 1976. évi 24. tvr.-ben foglalt jogok illetnek és kötelezettségek terhelnek. A tvr. 3. § (1) bekezdésében foglaltak szerint ingatlan tulajdonjogát kisajátítással csak akkor lehet megszerezni, ha az adásvétel útján nem lehetséges. Ez a jogszabályhely a kisajátítást szenvedőt feljogosítja arra, hogy adásvételi szerződést kössön a kisajátítást kérővel. Ezért az alperesek között létrejött adásvételi szerződés nem ütközik jogszabályba, az I. r. alperest a Fbt. 12/C. § (5) bekezdés helyezte a kisajátítást szenvedő pozíciójába, ezzel felruházta őt a kisajátításról szóló tvr.-ben foglalt jogokkal és kötelezettségekkel, melyek közé tartozik az adásvételi szerződés megkötése is. A Ptk. 117. § (1) bekezdése értelmében átruházással valóban csak a dolog tulajdonosától lehet tulajdonjogot szerezni. Ez alól a szabály alól azonban a törvény kivételt tehet. Az előzőekben felhívott jogszabályok éppen ilyen kivételt fogalmaznak meg annak érdekében, hogy a védett természeti területek védeltségi szintje helyreálljon, melyhez jelentős társadalmi érdek is fűződik.” (LB Pf. VI. 25951/2000., BH2004. 4.)

A kártalanítás összege

3. Az ingatlant csak azonnali, teljes és feltétlen kártalanítás ellenében lehet kisajátítani. A korábbi szabályok szerint az eljáró szervek lehetőségeit a kártalanítási összeg megállapításában a jogszabályok erőteljesen korlátozták, a Ktvr. hatályos szövege ezeket a korlátozásokat megszüntette. A jogállamiság alkotmányos követelményeinek érvényre juttatása érdekében biztosítani kell a tulajdonjog fokozott védelmét, ennek megfelelően a nem állami tulajdonban levő ingatlanok kisajátítása esetén a kártalanítás összegének meghatározásánál az azonnali, teljes és feltétlen kártalanítás követelményének érvényesülnie kell. Ez az elv akkor érvényesül, ha az ingatlan tulajdonosa a helyben kialakult forgalmi értéknek megfelelő összegű kártalanításban részesül. Természetesen továbbra is vannak olyan körülmények, tényezők, amit a forgalmi érték megállapítása során figyelembe kell venni. Ezek a tényezők azonban nem a forgalmi érték korrekcióját jelentik, hanem a valóságos forgalmi érték megállapításához adnak segítséget. Ezek a körülmények a következők:

a) Ha a kisajátított épületben levő lakást, illetőleg nem lakás céljára szolgáló helyiséget a tulajdonos, a bérlo vagy egyéb használó használja, a Ktvr. 10. §-ának (2) bekezdése értelmében forgalmi értéként a lakott értéket kell figyelembe venni. Ha a lakott forgalmi érték nem deríthető fel, az ingatlan beköltözhető forgalmi értékéből kell kiindulni, és az ingatlanforgalomban kialakult szempontok és arányok alapján kell a lakottság értécsökkentő hatását figyelembe venni.

b) A kisajátított ingatlan forgalmi értékének meghatározásánál figyelembe kell venni az ingatlannal határos közterületen kiépített, az ingatlanra közvetlenül beköthető közművet is. Természetesen figyelembe kell azt is venni, hogy a közmű bekötése műszaki ok miatt csak jelentős anyagi ráfordítással lehetséges (pl. a csatorna bekötésére csak átemelőszerkezet létesítésével van lehetőség).

c) A kártalanítási összeg meghatározásánál figyelembe kell venni a kisajátított ingatlanon fennálló építési tilalmat (korlátozást). Ez a tényező az ingatlan forgalmi értékét jelentős mértékben befolyásolja. Az övezeti besoroláshoz kapcsolódó tilalmakat és korlátozásokat is számba kell venni az értékalakító tényezők között. Nem eshet azonban a tulajdonos terhére, ha a kisajátítást megelőzően azért rendelnek el építési tilalmat (korlátozást), hogy a kisajátítási cél megvalósítását biztosítsák, ebben az esetben ennek értécsökkentő hatását figyelmen kívül kell hagyni.

„I. Kisajátítás esetén az ingatlan lakott, illetőleg beköltözhető forgalmi értékét a hasonló adottságú, összehasonlításra alkalmas ingatlanok helyben kialakult forgalmi értéke alapján kell megállapítani. Ha a lakott ingatlanoknak egyáltalán nincs vagy csak összehasonlításra nem alkalmas számban van forgalmi adata, az érték megállapításánál az ingatlan beköltözhető értékéből kell kiindulni, a lakottságnak a helyi ingatlanforgalomban kialakult értécsökkentő arányát figyelembe véve.

II. Épület kisajátítása esetén a kártalanítási összeget akkor is a beköltözhető állapot figyelembevételével kell meghatározni, ha a cserelakásra (cserehelyiségre) igényt nem tartó tulajdonos az épületben lévő lakását (helyiségét) az ítélethozatalig nem tudja kiüríteni, de annak megfelelő határidőn belül történő kiürítésére kötelezettséget vállalt.

III. A tulajdonoson kívül más jogosult (haszonbérlo, haszonélvező, használó stb.) is érvényesítheti a kisajátítást kérővel szemben a kisajátítással kapcsolatos kártalanítás iránti igényét.” (LB Közigazgatási Kollégium 4. sz. állásfoglalás).

Az áf. indokolása rámutat: „Ha a kisajátított épületben levő lakást, illetőleg nem lakás céljára szolgáló helyiséget a tulajdonos, a bérlo vagy egyéb használó használja, a Ktvr. 10. §-ának (2) bekezdése értelmében forgalmi értéként a lakott értéket kell figyelembe venni. Az ilyen ingatlanért járó kártalanítás megállapításánál általában a hasonló adottságú, összehasonlításra alkalmas, lakott ingatlanok forgalmi adatai az irányadók. Ha azonban a lakott ingatlanok forgalma jelentéktelen, és az adott helyiségből származó összehasonlító forgalmi adat egyáltalán nem vagy csak elenyészően kis számban áll rendelkezésre, s így a lakott forgalmi érték nem deríthető fel: az ingatlan beköltözhető forgalmi értékéből kell kiindulni. Ebben az esetben azt, hogy a lakottság az ingatlan beköltözhető értékét mennyiben csökkenti, az ingatlanforgalomban kialakult szempontok és arányok alapján kell megállapítani. Ilyen szempont elsősorban a szükséges cserelakások száma, a bérleti jog vagyoni értéke, valamint az, hogy a tulajdonos, bérlo vagy más használó lakott-e az ingatlanban.

Ha az ingatlanban a tulajdonos lakott, a forgalmi érték megállapítása során értékelő tényezőként kell figyelembe venni, ha a tulajdonos részére a kisajátított lakásnál kisebb szobaszámú, alapterületű vagy alacsonyabb komfortfokozatú cserelakást biztosítottak. Ugyanakkor tekintetbe kell venni a forgalmi érték meghatározásakor azt is, ha a tulajdonos az általa használt lakásnál nagyobb alapterületű, szobaszámú vagy magasabb komfortfokozatú cserelakást kapott. Cserehelyiség felajánlása esetén a helyiség épületen, illetőleg településen belüli fekvését is indokolt figyelembe venni a forgalmi érték megállapítása során.

Ha az ingatlant bérlő vagy egyéb használó használja, és részükre cserelakást, illetve cserehelyiséget nem kell biztosítani, a forgalmi érték meghatározásakor ezt a körülményt is figyelembe kell venni azzal, hogy a Ktvr. 15/B. § (3) bekezdése értelmében a bérlő, illetve az egyéb használó részére pénzbeli kártalanítás jár.

A körülményekhez képest a forgalmi érték szempontjából jelentősége lehet a telek és az épület arányának (pl. nagy és értékes telken elavult, kis épület áll vagy fordítva), valamint annak is, ha a telken a lakóházon kívül nem lakás céljára szolgáló jelentősebb értékű más épület (raktár, üvegház stb.) is van, és a használó ezeket a cserehelyiségre való igény nélkül adja át.

Ezen fontosabb szempontok mellett a lakott ingatlan forgalmi értékét egyéb körülmények is befolyásolhatják. Ezeket nem lehet kimerítően felsorolni. Általában az állapítható meg, hogy a forgalmi érték meghatározásánál minden olyan tényezőt figyelembe kell venni, amelyet a forgalmi életben az ügyletkötő felek is figyelembe vesznek.

Előfordul, hogy a tulajdonos cserelakásra, illetőleg cserehelyiségre nem tart igényt, de a kisajátított épületben volt lakását, illetőleg egyéb helyiségét vagy a részére ideiglenesen adott cserelakást (cserehelyiséget) az ítélethozatal időpontjáig nem tudja kiüríteni. Ilyen ok lehet pl. az, hogy építés alatt álló házának beköltözhetősége elhúzódik. Minthogy ezekben az esetekben a tulajdonos részére cserelakást, illetőleg cserehelyiséget nem kell biztosítani, és a kisajátított épület, illetőleg az ideiglenesen adott cserelakás (cserehelyiség) kiürítésének csak átmeneti akadálya van, nyilvánvaló, hogy a kártalanítási összeget a beköltözhető állapot figyelembevételével kell megállapítani.

Ilyen esetben a tulajdonos részére a lakott értéknek megfelelő kártalanítás megfizetése indokolt, a beköltözhető és a lakott érték különbözetét pedig bírósági letétbe kell helyezni. Ez a megoldás mind a tulajdonos, mind a kisajátítást kérő érdekeit megfelelően biztosítja. A kártalanítás megállapítása során kell rendelkezni a bírósági letétbe helyezett összeg kiutalásának feltételeiről is. E körben mindenekelőtt meg kell szabni azt a határidőt, amelyen belül a tulajdonosnak - kötelezettségvállalásához képest - a kisajátított épületet, illetőleg az ideiglenesen kapott cserelakást (cserehelyiséget) ki kell üríteni. A határidőt - a kiürítés időleges akadályának figyelembevételével - mindkét fél méltányos érdekeinek megfelelően kell meghatározni. Ha a tulajdonos az említett határidőn belül a kisajátított épületet, illetőleg az ideiglenes cserelakást kiüríti, és ezt igazolja, kérheti a bírósági letétbe helyezett összegnek a részére való kiutalását. Ha viszont az említett határidőn belül kiürítési kötelezettségének nem tesz eleget, erre az esetre a kisajátítást kérőt fel kell jogosítani, hogy megfelelő cserelakás (cserehelyiség) biztosítása és ennek igazolása esetén a bírósági letétbe helyezett összegnek a részére való visszautalását igényelhesse.

A Ktvr. 6. §-a értelmében az állam - ha a törvényerejű rendelet másként nem rendelkezik - a kisajátítási határozat jogerőre emelkedésével az ingatlan tehermentes tulajdonjogát szerzi meg. A 7. § (1) bekezdése szerint pénzbeli kártalanítás esetén a kisajátított ingatlanra vonatkozóan más személyt megillető jogok és az ingatlanra bejegyzett tények - a (4) bekezdésben felsoroltak kivételével - megszűnnek.

A Ktvr. 15/B. §-a (3) bekezdése alapján, ha a kisajátított épületben levő lakást, illetőleg nem lakás céljára szolgáló helyiséget nem a tulajdonos használja, és az (1) bekezdés a)-b) pontjai alapján cserelakást vagy a (2) bekezdés a)-c) pontjai alapján cserehelyiséget nem kell adni, a használó részére pénzbeli kártalanítás jár, melynek összegében a felek megállapodása az irányadó. Megállapodás hiányában a lakásra megállapítható pénzbeli kártalanítás összege a Ktvr. 15/B. § (4) bekezdése értelmében legalább az önkormányzati lakásokra meghatározott pénzbeli térítés mértékének megfelelő összeg, amelyet az önkormányzat rendelete a szerződés közös megegyezéssel történő megszüntetése esetére állapít meg.

A módosított 33/1976. (IX. 5.) MT rendelet 29. §-a értelmében a kisajátítási eljárásban ügyfél:

- a) a kisajátítást kérő,
- b) az ingatlanért járó kártalanításra jogosult tulajdonos, továbbá
- c) mindaz, akinek az ingatlanra vonatkozó jogát a kisajátítás érinti (földhasználó, haszonélvező, bérlő, haszonbérlő, az ingatlan-nyilvántartásból kitűnő egyéb jogosult stb.).

A tulajdonoson kívül más jogosultak is lehetnek tehát a kisajátítási eljárás alanyai, akik így közvetlenül a kisajátítást kérővel szemben érvényesíthetik igényüket. A tulajdonszerzésre érvényes jogcímet szerző személy, aki a kisajátítás elrendelése miatt nem tudja a tulajdonosváltást az ingatlan-nyilvántartásba bejegyeztetni, kártalanítási igényét közvetlenül érvényesítheti a kisajátítást kérővel szemben, ha az ingatlan-nyilvántartásban szereplő tulajdonos és a jogosult között a tulajdoni igény vagy a vételár tekintetében nincs vita. Vita esetén perbe kell vonni az ingatlan ingatlan-nyilvántartásban feltüntetett tulajdonosát, annak türése iránt, hogy a kisajátítást kérő a kártalanítási összeget a jogosultnak fizesse ki.”

A forgalmi értéket befolyásoló körülmények

4. Az ingatlan forgalmi értékét elsősorban közművesítettége határozza meg. A Legfelsőbb Bíróság Közigazgatási Kollégiumának 5. sz. állásfoglalása szerint:

„I. A kisajátított ingatlan forgalmi értékének meghatározásánál figyelembe kell venni az ingatlannal határos közterületen kiépített, az ingatlanra közvetlenül beköthető közművet is.

II. A kártalanítási összeg meghatározásánál figyelembe kell venni a kisajátított ingatlanon fennálló építési tilalmat (korlátozást).

III. Az építési engedély nélkül vagy az engedélytől eltérő módon épített építményre meghatározott időre adott fennmaradási engedély határidejének letelte előtt elrendelt kisajátítás esetén a tulajdonos az építmény használatának idő előtti megszűnése miatt kártalanítást követelhet.

IV. A tulajdonos kártalanítást követelhet az építési engedély nélkül vagy az engedélytől eltérő módon épített olyan építmény kisajátítása esetén, amelynek lebontását az építésügyi hatóság a jogszabály értelmében már nem rendelheti el.”

Az állásfoglalás indokolása szerint: „A kisajátításról szóló 1976. évi 24. tvr. (Ktvr.) 1. §-a szerint ingatlan kisajátítására csak kivételesen, azonnali, teljes és feltétlen kártalanítás ellenében kerülhet sor. A jogalkotó szándéka a tulajdonos jogainak fokozott védelme. A kisajátított ingatlan forgalmi értékének megállapítása során tehát e követelmény érvényesítésével körültekintően kell eljárni.

Amennyiben az ingatlannal határos közterületen kiépített, az ingatlanra közvetlenül beköthető közmű húzódik, a kártalanítás összegének megállapításánál ezt figyelembe kell venni. Természetesen figyelembe kell azt is venni, hogy a közmű bekötése műszaki okok miatt csak jelentős anyagi ráfordítással lehetséges (pl. a csatorna bekötésére csak átemelőszerkezet létesítésével van lehetőség).

A kártalanítási összeg meghatározása során figyelembe kell venni a kisajátított ingatlanon fennálló építési tilalmat (korlátozást), mivel e tényező az ingatlan forgalmi értékét jelentős mértékben befolyásolja. Az övezeti besoroláshoz kapcsolódó tilalmakat és korlátozásokat is számba kell venni az értékalakító tényezők között. Nem vehető azonban a tulajdonos hátrányára figyelembe a tilalom (korlátozás), ha az a kisajátítási céllal összefüggésbe hozható. A per eldöntésének előkérdése lehet az építési tilalom vagy korlátozás jogszerűségének felülvizsgálata tárgyában indult eljárás, illetőleg az, hogy az elrendelt építési tilalom miatt - az 1990. évi XXII. törvény 42. §-ával módosított 1964. évi III. törvény (Ét.) 13. §-ának (3)-(6) bekezdése szerint - jár-e korlátozási kártalanítás. A korlátozási kártalanítás összegének a kisajátítási kártalanításba való beszámításáról is dönteni kell.

Az Ét. 38. §-ának (2) bekezdése értelmében az építésügyi hatóság az engedély nélkül vagy az engedélytől eltérő módon megépített építményre meghatározott időre szóló fennmaradási engedélyt adhat. A 33/1976. (IX. 5.) MT rendelet 15. §-a (1) bekezdésének b) pontja értelmében nem jár kártalanítás az olyan épületért, amelynél az építést vagy fennmaradást engedélyező határozat a későbbi lebontás esetére a kártalanítást kizárta, illetőleg, amelynek a tulajdonos költségére való lebontását az építésügyi hatóság elrendelte. Ezt a rendelkezést a 15. § (5) bekezdése értelmében megfelelően alkalmazni kell az épületnek nem minősülő építményekre is.

A tulajdonos korlátozott ideig szóló használati jogát megrövidítheti a kisajátítás, és az így keletkező kár megtérítését annak ellenére igényelheti a tulajdonos, hogy az építményért ellenérték nem jár. Az építésügyi hatóság felhatalmazása alapján a tulajdonos a fennmaradási engedély határidejének lejártáig használhatná az építményt, a használati jog hiánya kapcsán keletkező kár megtérítését - a kisajátítástól a megszabott idő lejártáig terjedő időre - igényelheti a tulajdonos.

Az Ét. 38. §-ának (4) bekezdése értelmében az építésügyi hatóság az építési engedély nélkül vagy engedélytől eltérő módon végzett építkezés tudomásra jutásától számított egy éven belül, legkésőbb azonban az építmény használatbavételétől számított 10 éven belül intézkedhet az építmény lebontása iránt.

Ha az építésügyi hatóság a lebontás tárgyában a határidő letelte miatt már nem intézkedhet, a kártalanítás összegének meghatározásánál az építmény teljes forgalmi értékét kell figyelembe venni.”

(Az Ét. hatályát veszítette, az épített környezet alakításáról és védelméről szóló, többször módosított 1997. évi LXXVIII. tv. e kérdéseket újra szabályozta; az azonos tartalmú rendelkezésekre figyelemmel az állásfoglalás megfelelően alkalmazható.)

Megváltozott rendeltetésű ingatlan értékelése

5. Egy ingatlan kisajátítására rendszerint területfejlesztési elképzelések megvalósítása végett kerül sor. A területfejlesztési terv megvalósulása viszont egy települési környezet rendeltetésének megváltozásával jár, s az ott lévő ingatlanok hasznosításának lehetőségei is megváltoznak. Egy gyorsforgalmi út építése új fejlesztési lehetőségeket teremt (szolgáltató vállalkozások, áruházak létesítése, esetleg lakásépítkezés feltételeinek kialakítása).

Különösen nehéz a kártalanítás összegének megállapítása, ha olyan földek kisajátítására kerül sor, amelyeknek nincs reális forgalmi értékük. A Ktvr. 9. §-ára vonatkozó bírósági gyakorlat szerint az ingatlan tulajdonosának az összehasonlításra alkalmas ingatlanok helyben kialakult forgalmi értékének megfelelő kártalanításban kell részesülnie. Ez a bírói gyakorlat elsősorban a lakóingatlanokért járó kártalanítás összegének meghatározásához ad szempontokat.

A közúti építés céljaira kisajátított mezőgazdasági rendeltetésű ingatlanért járó kártalanítás mértékét azonban a lakóövezetben lévő ingatlanoktól eltérő szempontok szerint indokolt meghatározni. Napjainkban a mezőgazdasági rendeltetésű földek forgalmában kialakult árak - a gazdasági és a jogi korlátozások hatására - nem a valóságos értékviszonyokat tükrözik. Valóságos forgalomról, forgalomban kialakult árakról e földek tekintetében nem beszélhetünk. Ebből következően a mezőgazdasági rendeltetésű ingatlanok tekintetében nincs összehasonlításra alkalmas forgalmi érték, illetőleg az nem alkalmas arra, hogy a reális kártalanítás alapjául szolgáljon.

A korábbi jogpolitikai szemlélet a kisajátítás közérdekűségének tulajdonította azt, hogy megvalósulása a települési környezetre kedvező hatást gyakorol, ezt azonban a kártalanítás mértékénél nem lehet figyelembe venni. Ez a szemlélet ma már nem tartható. Az azonnali, teljes, feltétlen kártalanítás követelményeinek érvényesülése megkívánja, hogy a kártalanítás meghatározásakor figyelembe vegyék a kisajátítási cél megvalósulásával bekövetkező azokat a kedvező hatásokat, amelyek az adott településen az ingatlanok forgalmi értékét megnövelik (a közlekedési lehetőségek kialakítása, a közút melletti kereskedelmi, szolgáltatási tevékenység élénkülése). E tényezők mind a kisajátítandó, mind a kisajátítással nem érintett ingatlanok értékeire értékelő hatással járnak, méltánytalan lenne tehát, ha ezt az értékelkedést csak a kisajátításra kerülő ingatlan esetében nem vennék figyelembe.

Továbbra is irányadónak tartjuk a bírói gyakorlatban kialakult követelményt, hogy csak a széles körben és huzamosabb ideig fennálló értékeket lehet figyelembe venni, az eseti, konjunkturális árakat nem. Emiatt csak korrigált mértékben vehető figyelembe az az érték, amit a kisajátítással érintett területen, piaci viszonyok között megvalósuló beruházás (pl. szabadidő centrum, áruházépítés stb.) céljára történő ingatlanok megszerzésére fordítanak. Ezekben az esetekben a vételárat a beruházással járó üzleti előnyök feltétlen biztosítása motiválja, ezért konjunkturális vételnek kell tekinteni. Az érték megállapítása során azonban nem hagyható figyelmen kívül az ingatlan fekvése, adottsága, s az ebből bizonyosan következő értéknövekedés. Ezt a körülményt abban az esetben is figyelembe kell venni, ha ez az értéknövekedés részben a kisajátítási célt megvalósuló beruházással (adott esetben közút megépítésével) van összefüggésben. (Megjegyzem, hogy ezt az értékelési módot leginkább a hozamszámításon alapuló értékelés közelíti meg.)

Álláspontom szerint tehát a változó rendeltetésű, településen fekvő ingatlan forgalmi értékének meghatározásakor fel kell tárnai az ingatlan fejlesztési lehetőségeit, azokat, amelyek a kisajátítandó ingatlan földrajzi, természeti elhelyezkedéséből (nagyváros közelsége, közlekedési lehetőségek, természeti adottságok stb.) kihasználásából adódnak, továbbá az ingatlan gazdasági értéktermelő adottságait.

A Legfelsőbb Bíróság egyik elvi jelentőségű határozatában - az M0 autópályát budapesti szakaszát érintő kisajátításnál - arra mutatott rá, hogy „az egyes ingatlanok kataszteri tiszta jövedelmének alapulvételével végzett értékelés ingatlanforgalmi szempontból irreális eredményre vezetett, a környék ingatlanforgalmát vizsgálva 818-1066 Ft/m² között szóródó forgalmi értéket állapított meg. A kisajátított terület közelében lévő építési telkek árát a szakértő 12 000 Ft/m² forgalmi adatok alapján jelezte. A szakértő az 1110 Ft/m²-1350 Ft/m² fajlagos értékben véleményezte a kisajátított ingatlanokat aszerint, hogy azok más ingatlanon keresztül vagy szabályozott úton közelíthetők meg. B. Tamás szakértő véleménye az volt, hogy a valós forgalmi érték az államigazgatási eljárásban becsült értéknél alacsonyabb, 600 Ft/m²-re tehető.”

A Legfelsőbb Bíróság - ezen ellentmondó szakvélemények mellett - megállapította: „az azonnali, teljes és feltétlen kártalanítás egyben azt is jelenti, hogy a tulajdonost a kártalanítás olyan helyzetbe hozza, mintha a kisajátításra nem került volna sor, illetve olyan kártalanításhoz juttassa, amelyből hasonló adottságú ingatlan vásárolható. Kellő számú és adottságú mezőgazdasági ingatlanforgalmi adat hiányában a szakértők szakértői becsléssel határozták meg a kártalanítást. N. István szakértő pedig olyan összehasonlító adatokra alapította szakvéleményét, amelyek Budapest más területén, de hasonló adottságú ingatlanokra vonatkoztak. A kisajátított ingatlan forgalmi értékének meghatározásánál (az összehasonlításnál) ezeket a forgalmi adatokat a becslésre alapított értékekkel szemben nem lehet mellőzni, azonban az eltérő területi fekvés miatt nem is vehető teljes mértékben figyelembe. A kisajátított ingatlanok kedvező településen belüli fekvése, a közművekhez való közelsége, a földrajzi és geológiai adottságai a becslés alapú értékeléssel szemben nem mellőzhetők és a szakértők által megállapítottaknál nagyobb súllyal vehetők figyelembe azzal, hogy a csatolt megosztási és kitézési rajz szerint úttal megközelíthető-e. Ezzel szemben az értéket csökkenti a földúttal való megközelítés hiánya. (.) A kedvező körülmények a Budapest határában lévő - és közismerten egyre növekvő értéket magában foglaló - ingatlanokban meglévő ingatlanfejlesztési lehetőségeket is magukban rejtik. Az ismertetett elvek alapján az ingatlanforgalmi lehetőségek mint érték befolyásoló körülmények a forgalmi értékre hatnak. A perekben hivatkozott és a sport és szabadidő centrum vagy Főti Hipermarket Kft. vagy az A. Rt. részére eladott ingatlanok adásvétele valóban konjunkturális elemeket tartalmaz, azonban a forgalmi értéket alakítóan jelzés értékű. A realisan várható ingatlanfejlesztési lehetőségek elmaradása (bármilyen sport, üzleti stb. célra történő hasznosítás) mint elmaradt haszon jelentkezik, amely a kártalanítás során megállapítása során nem mellőzhető és figyelembe vehető. (.) Helyesen járt el az elsőfokú bíróság, amikor a szélsőséges értékeket tartalmazó szakvéleményeket e vonatkozásban figyelmen kívül hagyta. Egyetértett a Legfelsőbb Bíróság azzal is, hogy az ingatlanok elhelyezkedését, településen belüli fekvését - amint azt N. István értéknövelőként vette számításba - figyelembe kellett venni. Helyesen utaltak a felperesek és a szakértő arra, hogy az ingatlanok nagysága az értékelés során jelentőséggel nem bír, mint ahogy annak a kisajátítási cél elérése érdekében sem volt jelentősége. A szakértő által felhozott forgalmi adatok az összehasonlítással kapcsolatban korábban kifejtett korrekcióival a felperes javára figyelembe vehetők voltak. A mérlegelés során értékelendő volt az is, hogy a felperesi ingatlanok a megosztási és kitézési rajz szerint úttal is rendelkező ingatlanok voltak. Nem volt viszont megalapozott a 4000 Ft/m² fajlagos értéket tükröző szakértői megállapítás, mert a konjunkturális értéknek tekinthető összeg nincs alátámasztva, ezért nem volt elfogadható a hozamértékelés sem. (.) Az elsőfokú bíróság által a bizonyítékok mérlegelésével megállapított 2360 Ft/m² megfelelően tükrözi a perbeli ingatlanok adottságai után megállapítható kártalanítást. A Legfelsőbb Bíróság az elsőfokú bíróság által megállapítottakat a fellebbezés és csatlakozó fellebbezés alapján is a Pp. 206. § (1) bekezdés szerint mérlegelve állapította meg, hogy az elsőfokú bíróság által megállapított többletkártalanítás nem túlzott.” (LB Kf. II. 39460/2002., KGD 2003/12. 256.)

Az ingatlan részbeni kisajátítása

6. A Ktvr. lehetővé teszi az ingatlan egy részének kisajátítását is. A tulajdonos kérelmére azonban az ingatlan közérdekű célra nem szükséges részét is ki kell sajátítani, ha a részbeni kisajátítás a tulajdonos jogos érdekeit sértené, így ha az ingatlan egy részének kisajátítása következtében a visszamaradó rész eredeti céljára használhatatlanná válik, vagy ha a belterületi be nem épített ingatlan visszamaradó része a helyben előírt legkisebb teleknagyságot nem éri el, illetőleg ha az ingatlannal kapcsolatos jog vagy foglalkozás gyakorlása lehetetlenné vagy számottevően költségesebbé válik (Ktvr. 5. §).

Nincs helye az egész ingatlan kisajátításának, ha a kisajátítást kérő a szomszédos ingatlanból a visszamaradó ingatlan olyan kiegészítését ajánlja fel, hogy az eredeti céljának megfelelően használható lesz, az előírt legkisebb teleknagyságot eléri, illetőleg a jog vagy a foglalkozás gyakorlása számottevő költségtöbblet nélkül lehetővé válik. Az említett feltételeknek megfelelő terület elfogadása kötelező.

Az ingatlan részbeni kisajátítása esetén a tulajdonos értékvesztéséért megtérítésére tarthat igényt (Ktvr. 16. §).

„Ingatlan egy részének kisajátítása esetén akkor kerülhet sor értékvesztés megállapítására, ha a visszamaradt ingatlan értéke és a kisajátított részért kapott kártalanítás együttes összege nem éri el az ingatlan kisajátításkori értékét. Az értékcsökkenés összegét úgy kell megállapítani, hogy az ingatlan egészének értékéből le kell vonni a visszamaradt rész forgalmi értékét, az így kapott összegből pedig le kell vonni a kisajátított rész után járó kártalanítás összegét.” (KK 5. sz. állásfoglalás V. pont)

Az áf. indokolása rámutat: „A Ktvr. 16. §-a értelmében a kisajátítással kapcsolatos értékvesztéseket és költségeket meg kell téríteni. Értékvesztésként a 33/1976. (IX. 5.) MT rendelet 25. §-a (1) bekezdésének b) pontja szerint az ingatlan egy részének kisajátítása esetén a visszamaradt ingatlanrész értékének csökkentését kell megtéríteni.

Valamennyi tényező gondos mérlegelése alapján kell állást foglalni abban a kérdésben, hogy az ingatlan egy részének kisajátítása esetén az ingatlan visszamaradt része szenvedett-e értékvesztést. Vizsgálni kell, hogy a visszamaradt telek beépíthető-e, csökkent-e a beépíthetőség aránya, változott-e hátrányosan az ingatlan használhatósága és hasznosításának lehetősége, csökkent-e a forgalomképessége stb.

Meg kell határozni az ingatlan egészének kisajátításkori értékét, ebből le kell vonni a visszamaradt rész kisajátításkori értékét, majd a kisajátított rész kisajátításkori forgalmi értékét. Az így jelentkező különbség az értékcsökkenés.”

A bírói gyakorlatból: „Részkisajátítás esetén értékvesztés címén a visszamaradt ingatlanrész értékcsökkenésének csak az a része ítélt meg, amely a részkisajátítás okszerű következménye. Az a körülmény tehát, hogy a visszamaradt és földszintes lakóépületekkel beépített ingatlanrész közelébe többszintes lakóépületek épültek, s ezek mellett a felperesek lakóépülete eltörpül, önmagában nem szolgálhat alapul értékcsökkenés megállapítására, mert ha a forgalmi értékben van is csökkenés, az nem a részkisajátítás, hanem az évekkel korábban megalkotott városrendezési terv következménye. Ugyancsak nem részkisajátítás következménye az sem, hogy a lakóépületben évek óta nem lakik senki, ezáltal annak állaga fokozatosan romlik, s így csökken annak forgalmi értéke is. Ezért tehát az építmény állagának romlása következtében fennálló forgalmi értékcsökkenés nem szolgálhatott volna alapul értékvesztés címén kártalanítás megállapítására.

A részkisajátítással összefüggő értékvesztés szempontjából feltétlenül jelentősége van annak, hogy nem vált-e a visszamaradt terület szabálytalan alakúvá, nem csökkent-e annak további beépíthetősége, nem veszítette-e el az eredetileg kertes családi ház ezt a jellegét.” (P. törv. I. 21167/1978. - BH 1979/9. sz. 288.)

„Az értékvesztés megállapítása szempontjából vizsgálni kell azt is, hogy a visszamaradt ingatlan megfelel-e a szokásos házhelynagyságnak, s a helyi viszonyokat figyelembe véve mennyivel csökkent annak használhatósága stb. azáltal, hogy a kert egy részét kisajátították. Üres telek részkisajátítása esetén az egész teleknek a kisajátítás előtti értékét és a visszamaradt telekrész értékét is a Ktvr. 9. §-ának (1) bekezdése, beépített terület rész kisajátítása esetén pedig ugyanezeket az értékeket a Ktvr. 9. § (4) bekezdésének figyelembevételével kell megállapítani. Akár üres, akár beépített telek részkisajátítása esetén alkalmazni kell a Ktvr. 10-11. §-ában foglalt rendelkezéseket is.” (P. törv. I. 21137/1977. - BH 1978/9. sz. 379.)

„Nincs jogszabályi lehetőség annak a kárnak a megtérítésére, amely a kisajátításra jogosultat amiatt érte, hogy a tulajdonában maradt ingatlanához előnyös közelségben levő másik ingatlanát a kisajátítás folytán elvesztette. Részkisajátításból eredő értékvesztésről csak abban az esetben lehet szó, ha az ingatlan (földrészletnek) csak egy részét sajátították ki, és ezáltal a visszamaradt részben bekövetkező változások okozzák az értékcsökkenést (pl. a telek szabálytalan alakúvá válik, beépíthetősége korlátozódik, használhatósága csökken, kertes háznál a kert területe túlnyomórészt megszűnik). Az adott esetben azonban a kisajátított ingatlan önálló földrészlet volt és teljes területében kisajátították.” (P. törv. I. 20166/1978. - BH 1979/3. sz. 112.)

A kártalanítási összeg esedékessége

7. A kártalanítás fontos követelménye az azonnaliság. A Legfelsőbb Bíróság Közigazgatási Kollégiumának 8. sz. állásfoglalása rámutat:

„A kisajátítást kérő a kártalanítási összeg után a közigazgatási határozat jogerőre emelkedését követő naptól köteles kamatot fizetni.”

Az állásfoglalás indokolása szerint: „A Ktvr. 1. §-a értelmében tulajdont kisajátítani csak azonnali, teljes és feltétlen kártalanítás mellett lehet. Az alkotmányos elvként is megfogalmazott azonnali kártalanítás azt jelenti, hogy a kártalanítási összeg a közigazgatási határozat jogerőre emelkedését követő naptól nyomban esedékes, és ettől az időponttól jár a kamat is.

A teljesítési határidőt a közigazgatási eljárás általános szabályai szerint az eljáró hatóság állapítja meg, ez azonban az esedékesség kezdő időpontján nem változtat.

A Polgári perrendtartásról szóló, többször módosított 1952. évi III. törvény 339. § (2) bekezdés i) pontja szerint a bíróság a kisajátítási ügyben hozott közigazgatási határozatot megváltoztathatja. A bíróság által megítélt többletkártalanítási összeg után is a fent írt időponttól jár a kamat, hiszen a bíróság által meghatározott összeg a közigazgatási hatóság által megállapított összeggel egyidejűleg válik esedékessé.”

A kisajátítási kártalanítást vagy csereingatlanra vagy pénzben lehet nyújtani. Ha a kisajátítási hatóság az ismeretlen tulajdonosok javára bírósági letétbehelyezést rendel, ezt is pénzben kell teljesíteni. Egy konkrét ügyben a megyei közigazgatási hivatal egy ingatlant közérdekű bányászati célból kisajátított, és kötelezte a kisajátítást kérőt, hogy az ismeretlen tulajdonosoknak járó 50 100 000 Ft összegű kisajátítási kártalanítást helyezze bírói letétbe. A B. T. Rt. kérelmet terjesztett elő az iránt, hogy az elsőfokú bíróság az értékpapírokat az ismeretlen ingatlan tulajdonosok javára történő teljesítésként bírói letétbe helyezze el. Az első fokon eljáró bíróság végzésében a letét elfogadása iránti kérelmet azzal utasította el, hogy a letétben elhelyezni kívánt dematerializált értékpapírok nem felelnek meg a bíróságon kezelt letétekről szóló 11/1974. (XII. 17.) IM rendelet [e rendeletet az ítélet kelte után hatályba lépett 27/2003. (VII. 2.) IM rendelet hatályon kívül helyezte] 1. §-ának (2) bekezdésében foglalt értékpapíroknak, ezért a dematerializált értékpapírról kiállított értékpapírszámla bírósági letétként nem fogadható el. A megyei bíróság végzésével az elsőfokú bíróság végzését helyben hagyta. A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban arra mutatott rá, hogy a kisajátításról szóló, az 1990. évi XXII. törvénnyel módosított 1976. évi 24. tvr. 8. §-ának (2) bekezdése szerint a kisajátítási kártalanítást csereingatlanra, pénzben vagy mindkettőben lehet nyújtani. A kisajátítási hatóság a kisajátítást kérő pénzbeni kártalanítás megfizetésére kötelezte. Az ismeretlen tulajdonosok részére járó kártalanítás bírósági letétben való elhelyezését rendelte el. A pénzben megállapított kisajátítási kártalanítás kifizetésére a 21/1976. (IX. 5.) PM rendelet rendelkezései az irányadók. A rendelet 1. §-ának (1) bekezdése szerint a kártalanítási összeget a pénzforgalomra vonatkozó jogszabályok rendelkezéseinek megfelelően egy összegben kell kifizetni; a kifizetés az OTP, a jogosult által megnevezett takarékszövetkezet, illetőleg a jogosult számláját vezető más pénzintézet útján történik. A (2) bekezdés értelmében a kisajátítást kérő a fizetési kötelezettségét akkor teljesíti, amikor a kisajátítási kártalanítási összeggel a számláját a pénzintézet megterheli. A Ptk. 287. §-ának (1) bekezdése szerint, ha a jogosult személye bizonytalan, lakóhelye, illetőleg székhelye ismeretlen, a pénz kifizetésére, továbbá értékpapír vagy más okirat kiadására irányuló kötelezettséget bírósági letétbe helyezéssel is lehet teljesíteni. A kisajátításról szóló törvény értelmében az adott esetben a kártalanítási összeget készpénzben kell kifizetni, a teljesítés tehát pénzzel történhet. Így a teljesítés céljából is pénz lehet bírósági letétbe helyezni. Sem a kisajátítást elrendelő hatóság, sem az ügygondnok nem jogosult más teljesítési módot meghatározni, függetlenül attól, hogy az adott értékpapírban megtestesülő jog (kötelezettség) kielégítése mennyire biztonságos (LB Gpkfv. I. 30001/2001., BH2002. 406.).

Az ingatlanra vonatkozó jogok rendezése

8. Az ingatlan kisajátításával kapcsolatban rendezni kell azoknak a jogoknak a sorsát, amelyek az ingatlanra vonatkozóan harmadik személyt illetnek meg. Az állam, illetőleg az önkormányzat a kisajátítási határozat jogerőre emelkedésével általában az ingatlan tehermentes tulajdonjogát szerzi meg (Ktvr. 6. §). Ennek megfelelően *pénzbeli kártalanítás esetén* a kisajátított ingatlanra vonatkozóan más személyt megillető jogok és az ingatlanra bejegyzett tények megszűnnek. Az ingatlan-nyilvántartásból tehát törölni kell a kisajátítás előtt bejegyzett jogokat és tényeket, kivéve egyes olyan jogokat és tényeket, amelyek szorosan kapcsolódnak az ingatlanhoz, és amelyek nem akadályozzák a kisajátítás közérdekű céljának megvalósítását (pl. telki szolgálat, vezetékgig). Ha a kártalanítás részben vagy egészben csereingatlanra történik, a kisajátított ingatlanra vonatkozó jogok a csereingatlanra szállnak át. A bérleti, a haszonbérleti, a haszonélvezeti jogot és a használat jogát azonban csak a jogosult kérelmére kell a csereingatlanra átvinni; a lakásra és a nem lakás céljára szolgáló helyiségre vonatkozó bérleti jog a csereingatlanra nem vihető át.

A kisajátított ingatlanra vonatkozóan más személyt megillető jogok megszűnése miatt keletkezett kárt, illetőleg a megszünt jogok értékét azonban a jogosult részére meg kell téríteni (Ktvr. 15. §). Ez iránt - mint már rámutattunk - a haszonélvező, bérlet stb. közvetlenül a kisajátítást kérővel szemben támaszthat igényt, joguk megszűnése miatt.

Ilyen - haszonélvezeti joggal terhelt - ingatlan kisajátítása esetén - ha a tulajdonos pénzbeli kártalanításban részesült - a megszünt haszonélvezeti jog értékét az eset összes körülményeinek gondos mérlegelésével kell meghatározni. Ennek során különösen figyelembe kell venni a haszonélvezeti joggal terhelt ingatlan jellegét, a haszonélvezeti jog gyakorlásának módját, a jogosult személyi körülményeit, a hasznosítás lehetőségeit és a hasznosítással elérhető anyagi előnyöket, továbbá a haszonélvezeti jognak az ingatlan forgalmi értékére gyakorolt hatását.

E kérdésben ad iránymutatást a Legfelsőbb Bíróság Közigazgatási Kollégiumának KK 30. számú kollégiumi állásfoglalása:

„A haszonélvezeti joggal terhelt ingatlan kisajátítása esetén - ha a tulajdonos pénzbeli kártalanításban részesült - a megszünt haszonélvezeti jog értékét az eset összes körülményének gondos mérlegelésével kell meghatározni. Ennek során különös figyelembe kell venni a haszonélvezeti joggal terhelt ingatlan jellegét, a haszonélvezeti jog gyakorlásának módját, a jogosult személyi körülményeit, a hasznosítás lehetőségeit és a hasznosítással elérhető anyagi előnyöket, továbbá a haszonélvezeti jognak az ingatlan forgalmi értékére gyakorolt hatását.”

„A jogállamiság alkotmányos követelményeinek érvényre jutását szolgálja a többször módosított 1976. évi 24. tvr. (Ktvr.) 1. §-ában írt azon rendelkezés, amely szerint a nem állami tulajdonban lévő ingatlanok kisajátítása csak azonnali, teljes és feltétlen kártalanítás ellenében lehetséges. A tulajdonos mellett az egyéb jogosultak igényeinek megfelelő kielégítésről is gondoskodni kell.

A Ktvr. 7. §-a (1) bekezdése értelmében pénzbeli kártalanítás esetén a kisajátított ingatlanra vonatkozóan más személyt megillető jogok és az ingatlanra bejegyzett tények - a (4) bekezdésben felsoroltak kivételével - megszűnnek. Mivel a (4) bekezdés felsorolásában a hasznélvezeti jog nem szerepel, ebből következik, hogy a hasznélvezeti jog megszűnik, ha a tulajdonos pénzbeli kártalanításban részesül. A Ktvr. 15. §-a (1) bekezdése alapján a kisajátított ingatlanra vonatkozóan más személyt megillető jogok megszűnése miatt keletkezett kárt, illetőleg a megszünt jogok értékét a jogosult részére meg kell téríteni. A hasznélvezőt tehát a hasznélvezet jogának megszűnéséért kártalanítás illeti meg. A módosított 33/1976. (IX. 5.) MT rendelet 29. §-a szerint a kisajátítási eljárásban ügyfél, akinek az ingatlanra vonatkozó jogát a kisajátítás érinti (földhasználó, hasznélvező, bérlo, hasznbérlo, az ingatlan-nyilvántartásból kitűnő egyéb jogosult stb.). A tulajdonoson kívül más jogosultak is alanyai a kisajátítási eljárásnak, így a hasznélvező is ügyfélnek minősül. A KK 4. számú állásfoglalás rámutat, hogy a tulajdonoson kívül más jogosult (hasznbérlo, hasznélvező, használó stb.) is a kisajátítást kérővel szemben érvényesítheti a kisajátítással kapcsolatos kártalanítás iránti igényét. A hasznélvező tehát az ingatlan kisajátítása esetén azonnali, teljes és feltétlen kártalanításra tarthat igényt, melynek megtérítésére a kisajátításra tarthat igényt, melynek megtérítésére a kisajátítást kérő köteles.

A hasznélvezeti joggal terhelt ingatlan kisajátítása esetén a hasznélvezeti jog megszűnéséért járó kártalanítás összegét nem a Ptk. öröklési jogi szabályainak alkalmazásával kell megállapítani, hanem az eset összes körülményének gondos mérlegelése alapján kell a kártalanítás összegét kimunkálni. A kártalanítás összegét befolyásolja, hogy a hasznélvezeti jog milyen jellegű ingatlant terhelt (lakóház, más építmény, mezőgazdasági művelésre alkalmas föld stb.), és a hasznélvező ténylegesen milyen módon gyakorolta a hasznélvezeti jogát (csak a személyes szükségletei kielégítésére használta-e, vagy jövedelemforrást is jelentett részére). Az értékelés során fontos tényező, hogy milyen életkorú a hasznélvező, és milyenek a személyi körülményei. Tekintetbe kell venni az ingatlan hasznosításának lehetőségeit és a hasznosítással elérhető anyagi előnyt, valamint a hasznélvezeti jognak az ingatlan forgalmi értékére gyakorolt hatását.” (KK 30. sz. áf.)

A bírói gyakorlat következetesen hangsúlyozza, hogy hasznélvezeti joggal terhelt ingatlan kisajátítása esetében a hasznélvezeti jog megszüntetéséért járó kártalanítás összegét nem az öröklési jog s nem is az illetéktörvény szabályainak alkalmazásával kell meghatározni.

A tulajdonos és a bérlo közötti jogviszonyt viszont megszünteti az ingatlan kisajátítása. „A kisajátítási határozat jogerőre emelkedésével megszűnik a volt tulajdonos és a bérlo közötti jogviszony. A bérlonek az ezt követő időben történő halála már nem hat ki a kettőjük jogviszonyára. A bérlo halála kizárólag a kisajátítást kérő és a bérlo közötti jogviszonyban hoz változást annyiban, hogy ha a bérlo halála után nem maradt olyan személy, aki a bérleti jogviszony folytatására jogosult, a kisajátítást kérőnek a cserelakás-biztosítási kötelezettsége megszűnik.” [Ptk. 178. §, 1976. évi 24. tvr. 6. §, 10. § (2) bek., 15. § (4) bek.]. (P. törv. I. 20525/1984. - BH 1985/1. sz. 18. - PJD X. 117. sz.)

Kártalanítás csereingatlannal

9. A kártalanítást nemcsak pénzben, hanem csereingatlannal vagy mindkettővel lehet nyújtani. Csereingatlannal csak akkor történhet a kártalanítás, ha abban a tulajdonos és a kisajátítást kérő megegyezik [Ktvr. 13. § (1) bek.].

A csereingatlan értékét a Ktvr. 10. §-ában foglalt rendelkezés szerint kell megállapítani. Ez a kártalanítás egyenértékűségét biztosítja. Ha a csereingatlan értéke nagyobb, mint a kisajátított ingatlanért járó kártalanítás, a különbözetet a tulajdonos köteles megfizetni. (A különbözet megfizetése alól- jogszabályban meghatározott esetekben és mértékben - mentesítés, továbbá fizetési kedvezmény adható.)

Ha viszont a csereingatlan értéke kisebb a kisajátított ingatlanért járó kártalanításnál, a tulajdonos részére a különbözethez megfelelő pénzbeli kártalanítás jár.

Kártalanítás az elmaradt haszonért

10. Nem egységes a bírói gyakorlat abban a kérdésben, hogy a kártalanítás mértékének megállapításakor figyelembe vehető-e az elmaradt haszon. Bizonyos körben a bírói gyakorlat erre eddig is lehetőséget látott.

„A Ktvr. 23. §-a szerint a kisajátítást kérő a jogerős kisajátítási határozat visszavonását vagy módosítását kérheti. Az okozott károkat azonban a Ktvr. rendelkezései szerint meg kell térítenie. A kár polgári jogi fogalmát a jogerős ítélet hozatalának időpontjában a Ptk. akkor hatályos 358. §-ának (1) bekezdése határozta meg. Ennek értelmében kártérítés címén a károkozó körülmény folytán a károsult vagyonában beállott értékcsökkenést és az elmaradt vagyoni előnyt kellett megtéríteni. Lényegében ugyanígy rendelkezik a Ptk. jelenlegi 355. §-ának (4) bekezdése is. A Ktvr. a kár fogalmát ettől eltérő módon nem határozta, illetve nem határozza meg, és nem tartalmaz olyan rendelkezést, amely szerint az elmaradt haszonért (vagyoni előnyért) a kisajátítási eljárásban nem állapítható meg kártérítés. Ellenkezőleg, a rendelet a folyó gazdasági év várható termése értékének, tehát elmaradt vagyoni előnynek a megtérítéséről rendelkezik. Az a körülmény pedig, hogy ez a rendelkezés a Ktvr. 16. §-ával kapcsolatos, nem zárja ki, hogy ilyen igényt a Ktvr. 23. §-a szerinti esetben ne lehessen érvényesíteni. A másodfokú bíróságnak ezzel ellentétes álláspontja a jogszabály téves értelmezésének következménye. Nem helytálló azonban az az álláspontja sem, hogy az adott esetben a R. 26. §-ának a) pontja lenne alkalmazandó. Ebben ugyanis a kisajátítással kapcsolatos költségekről - többek között az elvégzett mezőgazdasági munkák költségéről - van szó, a felperesek viszont nem az elvégzett munkájuk költségeit igényelték, hanem a háztáji területük 1976. évi elmaradt termésének értékét, amely termés éppen azért maradt el, mert a kisajátítás miatt a szükséges mezőgazdasági munkákat nem tudták elvégezni.” (P. törv. II. 20442/1978. - BH 1979/2. sz. 67. - PJD X. 118. sz.)

Ez a döntés azonban csupán a határozat visszavonása vagy módosítása esetére mondja ki egyértelműen az elmaradt haszon megtérítését. Egyéb esetekben a bírói gyakorlat elzárkózik az elmaradt haszon figyelembevételétől. Véleményünk szerint a teljes és feltétlen kártalanítás követelményének az felel meg, ha a kártalanítás mértékének megállapításakor azt az elmaradt hasznot is figyelembe veszik, ami a tulajdonost a kisajátítással összefüggésben érte, ami a forgalmi értékben nem jelenik meg. Így ha olyan ingatlant sajátítanak ki, amelyben üzlethelyiség is van, a tulajdonos nem igényelheti az elmaradt bérleti díjat mint elmaradt hasznot, hiszen *a forgalmi értékben kell figyelembe venni azt*, hogy az ingatlanon hasznot hajtó épületrész (üzlet) van. Ez elsősorban a forgalmi érték nagyságát befolyásolja. (Sőt, az sem közömbös, hogy milyen annak az ingatlannak fekvése, amelyben az üzletek vannak, főútvonalon, mellékutóban stb.) Tehát csak a kisajátítás tényével közvetlenül összefüggésben álló elmaradt haszon vehető figyelembe, s csak az, amit nem *egyenlített ki* a forgalmi értéknek megfelelő kártalanítási összeg.

Sokkal gyakorlatibb azonban, hogy az elmaradt hasznot mint a forgalmi értéket növelő tényezőt vesszük figyelembe. Néhány iránymutató döntést e vonatkozásban is hozott a Legfelsőbb Bíróság. Több döntésben rámutatott arra, hogy olyan ingatlan-kisajátítás esetén, amely ingatlanfejlesztés előtt álló körzetben fekszik, a forgalmi érték megállapítása szempontjából ez a körülmény elmaradt haszonként vehető figyelembe. „A reálisan várható ingatlanfejlesztési lehetőségek elmaradása (bármilyen sport, üzleti stb. célra történő hasznosítás) mint elmaradt haszon jelentkezhet, amely a kártalanítási összeg megállapítása során nem mellőzhető és figyelembe vehető” (LB Kf. II. 39460/2002.). Az elmaradt haszonnak az az elvi alapja, hogy az ingatlan „természeténél fogva értéktermelésre (értéknövekedésre) képes; ha a kárt okozó magatartás folytán ezt a képességét elveszti: az értéknövekedés elmaradásával éri kár a károsultat (.). A tárgyi vagyonban bekövetkező károsodás annak jövedelemtermelő képességét csökkentheti” (Petrik: Kártérítési jog, HVG-ORAC, 2002., 226. o.). E felfogásnak megfelelően, ha az ingatlan hasznosítása lehetőségének növekedése várható, s az erre vonatkozó lehetőséggel - az ingatlan értéktermelő képességének megnövekedésével - reálisan számolni lehet: a kártalanítás összegének megállapítása során ezt figyelembe kell venni.

A kártalanítás jogosultja

11. Az ingatlanért járó kártalanítás főszabályként a tulajdonos részére jár.

A közigazgatási határozatban megállapított kártalanítási összeget a határozat jogerőre emelkedésétől számított 60 napon belül kell kifizetni [Ktvr. 20. § (1) bek.]. Ez a szabály akkor is irányadó, ha a kártalanításra jogosultak a bírósághoz fordultak; a megállapított kártalanítást tehát - a bírósági eljárástól függetlenül - ilyenkor is ki kell fizetni. Más a helyzet, ha a kisajátítást kérő fordult - a kártalanítási összeg csökkentése érdekében - a bírósághoz. Ebben az esetben a kisajátítást kérő a határozatban megállapított kártalanítási összegnek csak azt a részét köteles kifizetni, amelyet a bírósági eljárásban nem kifogásolt. Ez a rendelkezés biztosítja azt, hogy ne kerüljön kifizetésre olyan összeg, amelyet - ha a bíróság a kisajátítást kérő kérelmének helyt ad - a kártalanításra jogosultnak utóbb vissza kell fizetnie. E szabályok ellentétben állónak tűnnek az *azonnali* kártalanítás követelményével, amelynek az a megoldás felelne meg, ha a kártalanítás összege - a határozat jogerőre emelkedésekor - *nyomban* esedékessé válna, s *ettől az időponttól* járna a kamat.

A csereingatlant a határozat jogerőssé válásától számított 30 napon belül kell birtokba adni; a kisajátított ingatlanért járó kártalanítás és a csereingatlan értéke közötti különbözetet a tulajdonos ugyancsak 60 napon belül köteles megfizetni [Ktvr. 20. § (2)-(3) bek.].

Az államigazgatási határozatban megállapított összeget meghaladó, a bíróság által megítélt kártalanítási összeg is az államigazgatási hatóság által megállapított összeggel egyidejűleg válik esedékessé, ezért a kamatfizetési kötelezettség ez után az összeg után is a fentiek szerint megállapított időpontban áll be, a kisajátítást kérő ugyanis - ezen állásfoglalás szerint - nem kerülhet előnyösebb, a tulajdonos pedig hátrányosabb helyzetbe amiatt, hogy az államigazgatási hatóság kisebb összegű kártalanítást állapított meg, mint amennyi a tulajdonost a jogszabályok alapján megilleti. Ha viszont a kisajátítani kért ingatlan birtokba adása a kisajátítási határozat jogerőre emelkedése előtt megtörtént, a késedelmi kamat a birtokba adás napjától jár.

Az értékvesztés és a költségek megtérítése

12. Kártalanítás jár a kisajátítással kapcsolatos értékvesztésért és költségekért is (Ktvr. 16. §). Ilyen *értékvesztés* nem csupán az ingatlan egy részének kisajátítása esetén - a visszamaradt ingatlanrész értékének csökkenése folytán - érheti a tulajdonost, hanem egyéb okból, pl. a kisajátított ingatlanon levő lábon álló és függő termés elvesztése miatt. *Költségként* jelentkezik a folyó gazdasági évben ott elvégzett mezőgazdasági munkák költsége, a kisajátítás következtében szükséges üzemátszervezés, üzemáttelepítés és költözködés stb. költsége.

„A kisajátítással kapcsolatban megtérítendő költségeken a kisajátítás következtében, azzal okozati összefüggésben felmerült olyan kiadásokat kell érteni, amelyek - a kártalanításra jogosultnál - a kisajátítás által okozott hátrányok kiküszöbölése végett indokoltan merültek fel (Ptk. 178. §, 1976. évi 24. tvr. 16. §). (.) Ha a volt tulajdonos kérelmére a lakásügyi hatóság a kisajátítással kapcsolatban cserelakásként a volt lakásánál nagyobb szobaszámú tanácsi bérlakást utal ki, és őt a lakásügyi hatóság a szobátöbblet ellenében a kisajátított és a kiutalt lakásra megállapított lakás-használatbavételi díj különbözetének megfizetésére kötelezi, a volt tulajdonos az ilyen címen fizetett összeget nem háríthatja át a kisajátítást kérőre. Ilyen esetben sincs szó ugyanis a kisajátítással okozati összefüggésben felmerült - a kisajátítás által okozott hátrányok kiküszöbölése végett teljesített - fizetésről [33/1976. (XI. 5.) MT r. 20. § (2) bek., 1/1971. (II. 8.) ÉVM r. 30. § (1) bek. a) pont]. (.) Azt a helyzetet ugyanis, hogy a volt tulajdonos a kisajátítás előtt a lakásigényének nem megfelelő lakásban lakott, nem a kisajátítás okozta. A nagyobb szobaszámú cserelakás kiutalását pedig nem a kisajátítás által előmozdítani kívánt közérdek, hanem egyéni érdekének a lakásügyi hatóság által történt méltánylása indokolta. A volt tulajdonos az általa fizetett lakás-használatbavételi díj ellenértékét megkapta azzal, hogy nagyobb cserelakáshoz jutott, mint amekkorára a kisajátítási jogszabály értelmében jogos igénye lehetett.” (P. törv. I. 20388/1979. - BH 1980/1. sz. 15. - PJD IX. 63. sz.)

„Az ingatlan kisajátítás előtti vételárának kiegyenlítéséhez felvett bankkölcsön (ennek kamatterhe), a bankkölcsön folyósításával kapcsolatban felmerülő kezelési költség, továbbá az ingatlanszerzés után fizetendő illeték nem olyan kiadás, amely a kisajátítás miatt vagy azzal kapcsolatban, vagy a kisajátítással összefüggésben merült volna fel. Ennélfogva ezek a kisajátítás előtt keletkezett kiadások nem tartoznak a kisajátítással kapcsolatos egyéb költségek fogalmi körébe. Az ingatlan megvétele céljából felvett bankkölcsön és annak terhei az ingatlant terhelő tartozásnak tekintendők, amelyek akkor sem háríthatók az államra, ha a tulajdonszerzést követően az ingatlan nyomban kisajátításra kerül. Az állam a kisajátítással - és ennek során az ingatlan (ingatlanrész) teljes értékének megtérítésével - tehermentes tulajdont szerez. Ha a kártalanítás mellett a kisajátított a vétellel kapcsolatos költségeit is megkapná, ezzel kétszeres vagyoni előnyhöz jutna.” (P. törv. I. 20736/1988.)

„A 33/1976. (IX. 5.) MT rendelet 25. §-a (1) bekezdésének a) pontja úgy rendelkezik, hogy értékvesztésként különösen a mezőgazdasági művelés alatt álló ingatlan lábán álló és függő termésének az értékét kell megtéríteni, ha ez a birtokba adás időpontjában már megállapítható. Ennek hiányában a folyó gazdasági év várható termésének az értéke térítendő meg. A jogszabály a várható termés értéke megtérítésének a feltételül nem írja elő, hogy a tulajdonos a folyó gazdasági évben a várható termés érdekében munkát végezzen. Ettől függetlenül az adott esetben a munka elmaradását annál kevésbé sem lehetne a felperesek terhére róni, mert az ingatlanok művelését az államigazgatási hatóság felhívására hagyták abba.” (P. törv. I. 20629/1983. - BH 1984/10. sz. 400. - PJD X. 86. sz.)

Bírói út

13. A kisajátítási eljárást az ingatlan fekvése szerint illetékes megyei (fővárosi) közigazgatási hivatal vezetője folytatja le, határozata ellen közigazgatási úton nincs helye jogorvoslatnak.

A kisajátítási eljárás kérelemre indul. Az azonos célra irányuló, több ingatlant érintő kisajátítási kérelmet a köztársasági megbízott egy eljárásban (egy határozattal) köteles elbírálni.

A fél a közigazgatási hivatal vezetője határozatának bírósági felülvizsgálatát kérheti. A perre a Polgári perrendtartásról szóló, többször módosított 1952. évi III. törvény XX. fejezetének rendelkezéseit azzal az eltéréssel kell alkalmazni, hogy a pert a kisajátítást kérő ellen is meg kell indítani, és abban a bíróság - a kisajátítást kérő kérelmére-

a) soron kívül jár el, továbbá

b) közbenső ítéletet hoz, ha annak a Pp. 213. §-ának (3) bekezdésében foglalt feltételei fennállnak.

A kisajátítási határozat felülvizsgálata iránti perekben vitatott volt a kisajátítást kérő perbeli helyzete, különösen akkor, ha ő maga is kérte a közigazgatási határozat felülvizsgálatát. A Legfelsőbb Bíróság a KK 9. sz. állásfoglalásban a következő iránymutatást adta:

„A kisajátítás tárgyában hozott közigazgatási határozat felülvizsgálata iránti perekben - amennyiben a határozatot mind a tulajdonos, mind a kisajátítást kérő keresettel támadja - a tulajdonos által indított perhez kell egyesíteni a kisajátítást kérő által indított pert. Nincs akadálya annak, hogy a bíróság a jogvitát egy perben döntse el.

Az állásfoglalás indokolása szerint:

1. A közigazgatási határozatok bírósági felülvizsgálatának kiterjesztéséről szóló 1991. évi XXVI. törvény nem érintette a közigazgatási perek alapvető szerkezetét, annak ellenére, hogy nőtt azoknak a peres ügyeknek a száma, ahol a bíróságot nemcsak kasszációs jogkör illeti meg, hanem a reformáció lehetősége folytán az ügy a peres eljárásban fejeződik be. Fontos érdek, hogy a közigazgatási eljárás során ellenérdekű félként részt vevő, de a peres eljárásban ilyenként nem szereplő is tudomást szerezzen a perről, illetőleg jogait a peres eljárás során beavatkozóként érvényesítse.

A bíróság ezért a Pp. 332. §-a (4) bekezdése alapján értesíti az ellenérdekű felet a beavatkozás lehetőségéről.

A közigazgatási perben beavatkozóként részt vevő jogállására a Pp. 57. §-a (1) bekezdésének második mondatában foglaltakat kell alkalmazni, tehát a beavatkozó cselekményei akkor is hatályosak, ha azok az általa támogatott fél cselekményeivel ellentétben állnak.

2. Amennyiben az ellenérdekű felek mindegyike kéri a közigazgatási határozat felülvizsgálatát, megvalósul az a feltétel, hogy a perek tárgya egymással összefügg, ezért indokolt és célszerű a Pp. 149. §-ának (2) bekezdése alapján a perek egyesítése.

3. A kisajátítás tárgyában hozott határozat bírósági felülvizsgálatának jelenlegi szabályozása külön problémát vet fel abban az esetben, ha a közigazgatási szerv vezetőjének határozatát mind a kisajátítással érintett tulajdonos, mind a kisajátítást kérő keresettel támadja. Az első esetben az 1976. évi 24. tvr. 19. §-ának rendelkezései szerint a perben alperesként a közigazgatási szerv mellett a kisajátítást kérőnek is perben kell állnia. A két per ugyanazon határozatokra vonatkozik, tehát nem vitásan összefügg a perek tárgya. A perek egyesítésének látszólag formai akadálya az, hogy a kisajátítást kérő ugyanannak a pernek lenne a felperese és az alperese. A jelenlegi jogi szabályozás mellett a helyes megoldás mégis az, ha a tulajdonos által indított perhez egyesíti a bíróság a kisajátítást kérő által indított pert. Ebben az egyesített perben nincs akadálya annak, hogy a közigazgatási szerv és a kisajátítást kérő közötti vitát is eldöntse a bíróság a kisajátítást kérő keresete alapján. Ugyanis a kisajátítást kérő az egyesítés ellenére is megtartja a közigazgatási szervvel szemben fennálló felperesi pozícióját.” (KK 9. sz. állásfoglalás III. pont)

A Ktvr. a 2003. évben úgy módosult, hogy a gyorsforgalmi utak építésével összefüggő eljárásra törvény eltérő szabályokat állapíthat meg (Ktvr. 20. §). (A 177. §-hoz fűzött magyarázat hatályos szövege itt található)

Az állami tulajdon védelme

Ptk. 179-180. §

Ptk. 181. § (1) Aki az állami tulajdon védelmére vagy széles körben fenyegető veszély elhárítására irányuló célszerű tevékenysége folytán károsodik, kártalanításra tarthat igényt, kivéve, ha ez a tevékenység munkaköréből folyó közvetlen kötelessége volt. Ha e tevékenysége során életét veszti, mindazokról gondoskodni kell, akiket eltartott, illetőleg akiknek eltartására törvénynél fogva köteles lett volna, feltéve, hogy a tartásra rászorulnak.

(2) Ezek az igények függetlenek attól, hogy a károsodás üzemi balesetnek minősül-e, vagy hogy a károsult károsodásának elhárítása érdekében úgy járt-e el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.

(3) Kártalanításra az állami tulajdon kezelője, ha pedig a károsodás széles körben fenyegető veszély elhárításával kapcsolatban állt elő, az állam köteles.

Jegyzet: A címet az 1991. évi XIV. törvény 15. § (2) bekezdése módosította. A Ptk. 179-180. §-át az 1991. évi XIV. törvény 15. § (3) bekezdésének a) pontja hatályon kívül helyezte. Hatálytalan: 1991. VI. 9-étől.

Kártalanítás az állami tulajdon védelmével összefüggésben

1. Az állam tulajdona nemzeti vagyon. Ezért fokozott gondoskodásra számíthat az, aki áldozatot vállal e tulajdon megóvásában. Az állami tulajdon fokozott védelmére vonatkozó szabályok meghaladták a tulajdonok egyenjogúságára figyelemmel. Ez a szabály azonban továbbra is indokolt. Kifejezi az állam megbecsülését azok iránt, akik kárt szenvedtek az állami tulajdon védelmében, s ösztönöz mindenkit a tulajdon megóvására. E különös kártalanítási szabályhoz kapcsolódik - az állami tulajdon védelmében károsodókon kívül - azoknak a személyeknek kártalanítása is, akik széles körben fenyegető veszély elhárítása érdekében szenvedtek hátrányt.

A károsult kártalanításának feltételei a következők:

a) A károsult kára az állami tulajdon védelmére vagy széles körben fenyegető veszély elhárítására irányuló tevékenysége folytán következett be. A széles körben fenyegető veszély lehet természeti csapás (árvíz, földrengés stb.) következtében előálló vagy mesterségesen kiváltott (pl. tűzvészokozás, vasúti szerencsétlenség folytán előálló) veszélyhelyzet, amely az emberek nagyobb csoportjának életét vagy jelentősebb vagyontárgyait, illetőleg mindkettőt fenyegeti. Nincs szükség arra, hogy a veszélyhelyzet valósággá váljék (az állami tulajdon ténylegesen károsodjék, illetőleg a természeti csapás kiteljesedjék); elegendő, ha valójában számolni lehet bekövetkezésével. (Pl. a vasúti biztonsági berendezés elromlik, a hiba elhárítása nélkül bizonyosra vehető, hogy baleset következik be, s a károsult a hiba elhárítása közben szenved kárt.)

b) A károsultnak az állami tulajdon védelme vagy a veszély elhárítása érdekében célszerű tevékenységet kell végeznie. Célszerűnek azt a tevékenységet minősíthetjük, amely az eset körülményeire figyelemmel alkalmas lehet arra, hogy a bekövetkező kárt vagy veszélyt elhárítsa. Nem ilyen a tevékenység, ha a károsult magatartásától ez az eredmény valójában nem várható el. Nem kell a veszélyhelyzetet (kárt) a károsultnak elhárítania, elegendő, ha annak bekövetkezését elhárítani törekszik, s attól eredmény várható. (Pl. a vasúti biztonsági berendezés hibáját akarja elhárítani, arra azonban már nincs elegendő ideje, s a szerencsétlenség mégis bekövetkezik.)

c) A károsultnak az állami tulajdon védelmére vagy a veszélyhelyzet elhárítására irányuló tevékenysége nem volt munkaköréből folyó közvetlen kötelessége. Aki közvetlen munkaköri kötelessége folytán végezte ezt a tevékenységet, erre a külön kártalanításra nem tarthat igényt (pl. a váltóór észleli annak a berendezésnek hibáját, amelyet egyébként ő kezel, s a hiba elhárítása közben károsodik; de ha ugyanez történik meg egy másik vasúti alkalmazottal, akinek ez nem közvetlen kötelessége, ő már igényelhet kártalanítást). A munkakör nem feltétlenül munkaviszonyt jelent, lehet az szolgálati viszonyból vagy éppen munkavégzésre irányuló más jogviszonyból származó közvetlen kötelesség is.

d) Végül a kártalanítás feltétele - hasonlóan a kártérítési felelősséghez -, hogy aki az állami tulajdont védő, illetőleg a veszélyelhárító tevékenységet végzi, kárt szenvedjen, és kára okozati összefüggésben legyen a kifejtett tevékenységgel. A tv. nem szól róla, de véleményünk szerint káron nem csupán a vagyoni hátrányt (értékcsökkenést, elmaradt vagyoni előnyt, valamint a költségeket), hanem a károsultat ért nem vagyoni hátrányt [Ptk. 354. § (4) bek.] is érteni kell.

A kártalanítás mértéke

2. A kártalanítás mértékére a kártérítés szabályait kell megfelelően alkalmazni. Ennek megfelelően a károsult igényelheti a tevékenysége folytán vagyonában beállott értékcsökkenést és az elmaradt vagyoni előnyt, továbbá azt a kárpótlást vagy költséget, ami az őt ért vagyoni és nem vagyoni hátrány csökkentéséhez vagy kiküszöböléséhez szükséges. Kártérítésként járadék is megállapítható, így ha a károsult munkaképtelenséget vagy munkaképesség-csökkenést szenvedett, és az elmaradt kereset (jövedelmet) kell pótolni.

Ha a károsult a tevékenysége folytán életét veszti, a hátrahagyottak kártalanítására az általános szabályoktól [Ptk. 358. § (2) bek.] részben eltérő rendelkezés vonatkozik. Ennek megfelelően kárpótlást igényelhetnek - a károsult által ténylegesen eltartott személyeken kívül - azok, akiknek eltartására a károsult törvényről fogva köteles lett volna, feltéve, hogy a tartásra rászorulnak. Nem kell tehát vizsgálni, hogy a tartási kötelezettség megszegésével nem nyújtott-e tartást a kötelezett, illetőleg hogy a jogosult menthető okból nem érvényesítette-e a tartást. Elegendő annak bizonyítása, hogy az elhalt a törvényről fogva tartásra kötelezett. Feltétele azonban a kártalanításnak az is, hogy a jogosult a tartásra *rászorult*.

A kártalanítást nem befolyásoló tényezők

3. A kártalanítási igény független attól, hogy a károsodás üzemi balesetnek minősül-e, illetőleg hogy a károsult kárenyhítési kötelezettségének eleget tett-e. Üzemi baleset esetén a kártérítési igényt a munkajog szabályai határozzák meg. Az ott meghatározott feltételektől függetlenül kell megállapítani, hogy a kártalanítási igény megalapozott-e. A két igény azonban együtt csak egymásra tekintettel elégíthető ki; nevezetesen, ha üzemi baleset folytán a munkáltató kártérítést fizet, a károsult csak a kártérítéssel nem fedezett kára kielégítése végett léphet fel.

Nem feltétele a kártalanításnak, hogy a károsult a kár elhárítására, illetőleg csökkentése érdekében úgy járt-e el, ahogy az adott helyzetben általában elvárható. A kártérítés általános szabályai szerint (340. §) a károsult nem igényelheti kárának azt a részét, amely e kötelezettség elmulasztásából származott. Az állami tulajdon védelme, illetőleg a közveszélyt elhárító tevékenység kifejtése közben erre a szempontra a károsultnak nem kell figyelemmel lennie, hiszen a kárt elhárító tevékenységével saját érdekeit rendeli alá egy magasabb rendű érdeknek, s úgy szenved kárt, hogy életét, testi épségét vagy vagyonát kockáztatja.

Kártalanításra kötelezettek

4. A kártalanítási igény kielégítésére annak a vagyontárgynak a kezelője köteles, amelynek védelmében a károsult fellépett. Ez a kötelezettség független attól, hogy a fellépés idején a vagyontárgy a kezelő állami szerv birtokában (használatában) volt-e. A Ptk. 175. §-a szerint másra bízott vagyontárgy esetén a használó jogi személynek kell helytállnia.

Ha a károsodás széles körben fenyegető veszély elhárításával kapcsolatban következett be, kártalanításra közvetlenül az állam köteles. Ilyen esetben az államot a pénzügyminiszter a Kincstári Vagyoni Igazgatóság útján képviseli.

XV. fejezet

Ptk. 182-186. §

Jegyzet: A Ptk. XV. fejezetét (182-186. §) az 1991. évi XIV. törvény 15. § (3) bekezdésének a) pontja hatályon kívül helyezte. Hatálytalan: 1991. VI. 9-étől.

III. Cím

A BIRTOK

XVI. fejezet

A BIRTOK ÉS A BIRTOKVÉDELEM

A birtok

Ptk. 187. § (1) A birtokot megszerzi, aki a dolgot magához veszi, vagy akinek az más módon hatalmába kerül (birtokos).

(2) Birtokos az is, akitől a dolog időlegesen más személy hatalmába került, valamint az, akinek a földjén használati jog áll fenn.

A birtokos fogalma és a birtok megszerzése

1. A birtokos az, aki a dolgot hatalmába keríti, illetőleg hatalmában tartja.

A birtokos személyét elsősorban a *tényleges helyzet* határozza meg. Azt, hogy a dolog feletti tényleges hatalmat valóban megszerezte-e valaki, illetőleg hogy valóban gyakorolja-e a hatalmat - a dolog természetéből, rendeltetéséből, használatának módjából kiindulva-, a közfelfogás szerint kell megítélni. A birtok megszerzésének legkézenfekvőbb esete, hogy a birtokos az ingó dolgot magához veszi, telkén vagy lakásában elhelyezi, használja, illetőleg - ha nem is tartja magánál - intézkedik róla, rendelkezik vele. Ingatlanon a birtoklást megvalósítja a föld megművelése, hasznainak rendszeres szedése, elkerítése, másoknak a használatból kizárása stb.

Birtokos lehet az is, aki *ténylegesen nem tartja birtokában a dolgot*, azonban a dolog felett - tulajdonjoga folytán, vagy más jogcímen - hatalmat gyakorolhat (l. részletesen a későbbi 3. pontnál).

A birtokos lehet magánszemély és jogi személy egyaránt.

A birtokviszonyt azonban tipikusan a tényleges helyzet határozza meg, s nem az, hogy valaki jogosult-e a birtoklásra s milyen jogcímen, látszólag tehát egy tényleges helyzet önmagában birtokviszonyt hozhat létre. Ez azonban nem feltétlenül van így. A birtokhoz fűződő jogi hatások szempontjából ugyanis jelentősége van annak a jogcímennek, ami a birtokost a birtoklásra jogosítja.

A jogcím és a jogcímre vonatkozó szándék szerint különböztetünk különféle birtokok között. A birtok ugyanis lehet:

a) *Saját vagy használati birtok*. A saját birtok esetén a birtokos a maga részére és a maga nevében gyakorol a dolog felett hatalmat. Saját birtokos a tulajdonos, valamint aki a dolgot sajátjaként [Ptk. 121. § (1) bekezdés] birtokolja. Saját birtokos tehát lehet a nem tulajdonos, ha az elbirtokláshoz szükséges körülmények között tartja a dolgot hatalmában.

Használati birtok, amikor a birtokos a dolgot - annak használatára vonatkozó - jogcímen (bérlő, haszonélvező, haszonbérlő, zálogjog jogosultja stb.) tartja hatalmában.

Egyik esetben sem szükséges, hogy a jogcím érvényes, illetőleg hibátlan legyen. Így saját birtokról van szó akkor is, ha valaki a dolgot jogellenesen tartja magánál, azonban a birtoklást véglegesnek, a dolgot sajátjának tekinti. A használati birtok esetében sem feltétel, hogy a jogcím érvényes legyen, ezekben az esetekben a birtokos bérlőként, haszonélvezőként stb. gyakorol a dolog felett hatalmat.

A saját birtokost szokás *főbirtokosnak* is nevezni, ez abban az esetben indokolt, ha a dolognak ugyanakkor van *albirtokosa* is, aki használati birtokosnak tekintendő (pl. a tulajdonos és a dolog bérlője).

b) *Jogos és jogtalan birtok*. A birtokhoz fűződő jogi hatás, a birtokvédelem terjedelme tekintetében viszont már vizsgálni kell, hogy a birtoklásnak van-e érvényes jogcíme. A jogtalan birtokos - bár a dolog kiadására köteles- különféle igényeket támaszthat, így visszatartási jogot is gyakorolhat. A jogos birtok jogcíme különféle lehet, így dologi jogi (ilyen elsősorban a tulajdon, továbbá haszonélvezet, használat, szolgálat stb.), valamint kötelmi jogi (bérlés, letét, fuvarozási szerződés stb.).

c) *Jóhiszemű és rosszhiszemű birtok*. A jóhiszemű birtokos alapos okkal feltételezi, hogy a birtoklás joga megilleti, rosszhiszemű, aki tudja, vagy tudnia kell, hogy a dolgot jogtalanul tartja birtokában.

A *rosszhiszemű birtoklás minősített esete*, ha valaki a dolog birtokába bűncselekménnyel vagy egyébként erőszakos vagy alattomos úton jutott.

d) A birtok különböző fajtái között arra figyelemmel is különböztethetünk, hogy a birtoklás jogcíme a birtokost *saját*, vagy *más jogán* illeti-e meg, illetőleg, hogy a birtoklást a *maga* vagy *más nevében* gyakorolja.

E szempontok szerinti csoportosítás alapján a birtokos a dolog feletti hatalmat a következőképpen gyakorolhatja:

1. a saját érdekében és a saját nevében, ez a legteljesebb jogú birtok (saját- vagy főbirtok);
2. a saját érdekében, de más nevében, pontosabban mástól származtatott jogcímen (használati birtok);
3. más érdekében, de a maga nevében (így birtokol pl. a gyám, a gondnok, a jogi személy felszámolója stb.);
4. más érdekében és más nevében; a birtokosok e csoportjának is két esetköre lehet:

- aki más érdekében és más nevében tartja a dolgot hatalmában, de önálló jogcímmel erre nem rendelkezik (ilyen a birtokos alkalmazottja, vagy akit a birtokos időlegesen ezzel megbíz),
- aki más érdekében tartja a dolgot magánál, vagy hogy erre semmiféle jogcímmel nem rendelkezik, s nincs is szándékában, hogy a dolgot magánál tartsa.

A Ptk.-t megelőző magánjog szerint a más nevében és más révén birtoklót (akinek csak a dolog fizikai birtoklása valósult meg) a birtokos (detentor) jogállása illette meg. A birtoklónál csak a birtoklás ténylegessége valósul meg, ehhez jogcím nem párosul. A Ptk.-t követő polgári jog a detenciót nem ismeri, azonban a *felelős őrzésre* vonatkozó rendelkezéssel a birtok e fajtáját is szabályozás alá vonja.

Ez utóbbi csoportképzésnek a birtokvédelem, illetőleg a birtokláshoz fűződő joghatások szempontjából van jelentősége. A legteljesebb védelem az 1-3. pont alatti birtokosokat illeti meg harmadik személyekkel szemben (egymás közti viszonyukban már a jogcímük szerinti védelemben részesülnek), míg a más érdekében és más nevében birtokló (a 4. pont alattiak) csak a megengedett önhatalmat veheti igénybe a dolog védelmében. A más érdekében birtokló s jogcímmel nem rendelkező a felelős őrzésből fakadó jogokat gyakorolhatja.

A birtokos tudati állapota

2. A birtokviszony létrejöttéhez nincs szükség különleges birtokosi tudatra, a szándék, akarat meglétét a jog nem olyan szigorúsággal vizsgálja, mint a jogügyletek egyéb eseteiben (pl. a tulajdonszerzésnél). Így a birtok a birtokos akaratán kívül is megszerezhető (a szokásos példa: a fuvarozó a szállítmányt tévedésből kívülálló személy telkére rakja le), megszerezheti a birtokot továbbá a cselekvőképtelen, vagy korlátozottan cselekvőképes személy is.

A birtokos akaratának, szándéka minőségének azonban jelentősége van, ettől függ, hogy saját vagy idegen birtok jön létre, illetőleg egyéb tudati elemek határozzák meg a birtokos jó- vagy rosszhiszeműségét. Az azonban, hogy valaki a *dolgot megszerezte*, vagy más módon a dolog *hatalmába került*, csak akkor állapítható meg, ha az erre irányuló szándék kimutatható. Így ha valakinek távollétében telkére a fuvaros idegen dolgot rakott le, az erről való tudomásszerzésnek nyomban kifejezésre juttathatja, hogy nem kíván birtokolni, hanem a dolgot az arra jogosult érdekében tartja magánál, ezáltal a felelős őrző jogállásába kerül.

A cselekvőképtelen vagy korlátozottan cselekvőképes esetében is a közfelfogás szerint kell megítélni, hogy ténylegesen hatalmában tartja-e a dolgot, szándéka valószínűsítően arra irányulhat-e, hogy a dolog hatalmában legyen. Például a hat-nyolc éves gyermek játékanak vagy ruházatának kétségtelenül birtokosa, de ha beül egy őrizetlen gépkocsiba, nem lehet szó arról, hogy megszerezte azt; korának, értelmi képességének, személyes körülményeinek mérlegelése alapján kell azt megítélni. Ha az eszméletlen, kómában fekvő beteg párnája alá elrejtene valamit: nem lesz birtokos. Álláspontom szerint ez a helyzet, ha valakinek ingatlanán idegen dolgot helyeznek el, úgy, hogy az ingatlan birtokosának tudata ezt a helyzetet nem képes átfogni (pl. valakinek lezárt nyaralójában télen elhelyeznek egy idegen dolgot). A személyi és tárgyi körülményekből lehet csak megítélni, hogy a hatalomban tartás létre jöhetett-e.

E kérdésnek különösen akkor van jelentősége, ha a birtokláshoz jogszabály negatív jogkövetkezményt fűz. Erre különösen a közigazgatási jogban találunk példát (a dolog birtokban tartásához szankció fűződik), a birtokosi minőség azonban a büntetőjogban is lehet releváns.

A tényleges helyzet

3. A birtokviszony keletkezésének másik eleme (a jogcím mellett) a tényleges helyzet, a külvilág tényeiben megmutatkozó hatalomban tartás.

A hatalom gyakorlásának sokféle módja lehet, például a birtokos a dolgot magánál tartja, mások elől elzárja, a rendelkezése alatt álló területen vagy helyiségben elhelyezi, használatba veszi, más őrizetére bizza stb.

A birtokviszony azonban létrejöhet a külvilágban is megmutatkozó tényleges helyzet nélkül is. A tulajdonos akkor is birtokos, ha a dolog más személy tényleges birtokában van, így ha ingatlanát földhasználat (155. §), haszonélvezet (157. §), a használat joga (165. §), a telki szolgálat (166. §) és más használati jog terheli. E jogviszonyok a jogosultak részére a tulajdonos földjének teljes vagy korlátozott használatát biztosítják. Nem kizárt azonban, hogy a kötelezett (a tulajdonos) adott esetben maga is igénybe vehesse a birtokvédelem eszközeit.

Meddig állhat fenn annak birtoka, akitől a dolog időlegesen más személy hatalmába került? Időlegesen az birtokos, akinek a birtoka eleve csak meghatározott ideig tarthat, vagy tőle a birtok egyébként visszaszerezhető. A birtoklásra jogosító szerződés esetén pl. véget ér a birtok meghatározott idő elteltével, a szerződés felmondásával vagy egyéb módon való megszüntetésével. A jogcím nélküli birtokostól pedig a jogcímmel rendelkező birtokos a birtok visszaadását követelheti. Az időlegesség tehát csak akkor válik véglegessé, ha az, akihez a dolog került, a tulajdonjogot megszerzi. Ez történhet pl. a tulajdonjog átruházásával, tízévi sajátkénti birtoklás után elbirtoklással vagy - ha az egyéb feltételek is fennállnak - ingatlan esetében ráépítéssel.

A birtok megszerzése

4. A birtok megszerzésének két esetét különböztethetjük meg:

a) *Az egyoldalú* (más néven: eredeti) birtokszerzés. Egyoldalú (eredeti) a birtok megszerzése, ha a birtokos a dolog feletti hatalmat saját ténykedésével, a korábbi birtokostól függetlenül szerzi meg. Az eredeti tulajdonszerzés mindig egyben eredeti birtokszerzést is jelent.

b) *A származékos* birtokszerzés a birtoknak a korábbi birtokostól való megszerzését (a birtok átruházását) jelenti. Ez rendszerint a tulajdonjog átruházásával vagy egyéb szerződés megkötésével jár együtt. Feltétele a birtok átruházására irányuló akarat kétoldalú kifejezése. A birtok átruházása többféle módon lehetséges:

- A leggyakoribb mód a közvetlen birtokba bocsátás (a dolog átadása az egyik kézből a másikba, átszállítása a régi birtokostól az új birtokoshoz, vagy a régi birtokos bevezeti az ingatlanba az új birtokost).

- Gyakori a jelképes birtokba bocsátás, amikor a dolog közvetlen birtokbavételét olyan aktus helyettesíti, amely csupán kifejezi a birtok átengedését. Ilyen lehet a dolog feletti uralmat szokásszerűen jelző tárgy (pl. lakáskulcs, gépkocsi forgalmi engedély) átadása, valamint a dolog megjelölése (pl. az új birtokos nevének ráírásával).

- Történhet a birtok átadása csupán azzal a magatartással, hogy a régi birtokos a birtoklással felhagy, és ezzel az új birtokos részére a birtokba lépést lehetővé teszi (longa manu traditio).

- Végül megvalósítható a birtokátruházás pusztá kijelentéssel is. Ezt teszi a saját- vagy főbirtokos (pl. a tulajdonos), ha a dolog kizárólagos birtokát az idegen vagy albirtokosra (pl. bérlőre) átruházza, akinek a dolog egyébként addig is ténylegesen a hatalmában volt (brevi manu traditio).

Az egyoldalú (eredeti) birtokszerzés nem nélkülözheti a dolog feletti hatalmat megszerző tényleges aktust, míg a származékos birtokszerzés ilyen tényleges, cselekvő aktus nélkül is végbemehet.

A birtok megszerzhető képviselő útján is úgy, hogy a képviselő a dolgot az általa képviselt személy nevében és részére veszi hatalomba. Jogi személy birtokot csak képviselője vagy az érdekében eljáró más személyek (tagjai, alkalmazottai) cselekménye útján szerezhet.

A dolog egy időben több személy birtokában is lehet. Ezúttal tehát egymás mellett, egyidejűleg gyakorolt kettes (vagy többszörös) birtoklásról van szó. A kettős birtoklás létrejöhet úgy, hogy az egyik birtokos a tulajdonos (a birtoklásra más okból jogosult személy), a másik pedig az, akinek az előbbtől a dolog időlegesen hatalmába került.

A kettős (többszörös) birtok leggyakrabban szerződéses vagy egyéb jogviszony alapján jön létre. Előállhat azonban a felek egyező akarata nélkül, jogviszony hiányában is. Ez a helyzet az önkényes birtoklás esetén. A szerződés (egyéb jogviszony) alapján kialakult kettős vagy többszörös birtoklás első helyén rendszerint a tulajdonos áll, aki a birtoklást másnak valamilyen jogcímen átengedte. A birtoklás átengedése tovább folytatódhat, például: tulajdonosról a bérlőre, bérlőről az albérlőre.

A birtok megszűnése

5. A birtok addig tart, amíg a birtokosnak a dolgon gyakorolt hatalma nem szűnik meg. A dolog feletti hatalom megszűnhet a hatalom gyakorlására alapul szolgáló jogcím (pl. a tulajdonjog) megszűnésével, vagy a hatalomban tartást megalapozó tényleges helyzet megszűnésével. A hatalom gyakorlásának múltó akadályai, a birtoklás időleges, átmeneti abbahagyása a birtok megszűnésére nem vezet. A gyakorlatban a birtok megszűnésének következő fontosabb eseteivel találkozunk:

- a) A tulajdonos a tulajdonjog átruházásával együtt a dolgot más birtokába adja. Hasonló a helyzet, ha nem a tulajdonos, hanem más saját birtokos adja tovább - véglegesség szándékával - a dolgot.

- b) Az idegen birtokos a birtoklásra alapot adó szerződés megszűnése folytán vagy más okból a dolgot visszbocsátja annak a hatalmába, akitől birtokát származtatja.

- c) Megszűnhet a birtok a birtokos egyoldalú magatartásával is akként, hogy a birtoklással véglegesen felhagy.

A nem tulajdonos a birtoklással feltétel nélkül felhagyhat, és ha ez megtörténik, birtoka is megszűnik. Némileg más a helyzet a tulajdonos esetében.

Ingó dolog birtokával a tulajdonos felhagyhat, s ez egyúttal a tulajdonnal való felhagyást jelenti [vö. a Ptk. 112. § (1) bek.-ével]. Ezáltal a dolog gazdátlaná válik. Arra azonban nincs lehetősége a tulajdonosnak, hogy ingatlan birtokával felhagyjon [vö. a Ptk. 112. § (2) bek.-ével]. A tulajdonos ugyanis mindaddig, amíg tulajdonjoga fennáll - a Ptk. 98. §-a, valamint 187. §-ának (2) bekezdése értelmében -, szükségszerűen birtokos is. Ebből következik, hogy a tulajdonos a dolgot jogcím nélkül birtokban tartó személlyel szemben bármikor felléphet, illetőleg a jogcím nélkül birtokban levő személy vele szemben a birtokosi minőség hiányára nem hivatkozhat. Ingatlan esetében a tulajdonjog és a birtok - együtt - csak akkor szűnik meg, ha a tulajdonjogot valaki más megszerezte, pl. tízéves sajátkénti birtoklása után a Ptk. 121. § (1) bekezdése alapján elbirtokolja [vö. a Ptk. 115. § (1) bek.-ével is].

A birtokvédelem

Ptk. 188. § (1) Ha a birtokost birtokától jogalap nélkül megfosztják, vagy birtoklásában zavarják (tilos önhatalom), birtokvédelem illeti meg.

(2) A birtokost a birtokvédelem mindenkiel szemben megilleti, annak a kivételével, akitől a birtokot tilos önhatalommal szerezte meg.

(3) A birtokos jogcíme szerint részesül birtokvédelemben azzal szemben is, akitől a birtokát származtatja, illetőleg akinek a birtokát időlegesen átengedte.

A birtokvédelemről általában

1. A birtok legfontosabb jogi következménye: a birtok alapján a birtokos mindenki mástól követelheti, hogy tartózkodjék a fennálló birtokállapot önhatalmú megváltoztatásától vagy megzavarásától.

A birtokvédelemnek tehát az a célja, hogy megakadályozza a mindenkori birtokállapot jogalap nélkül történő megváltoztatását vagy megzavarását. E cél elérésére a magyar polgári jog - a külföldi jogrendszerek többségéhez hasonlóan - kétféle megoldást kínál:

- a) a birtokháborítás *önhatalommal* való megakadályozása, illetőleg a már elkövetett birtokháborítás következményeinek önhatalommal való elhárítása (190. §);

b) az állam által nyújtott birtokvédelem igénybevétele (191. §).

Az állami védelem szintén kétféle úton lehetséges:

a) A *birtoklás tényén* alapuló birtokvédelem, amely a birtokvita rendezése során eltekint a birtokláshoz való jog vizsgálatától. A birtokból kivetett vagy a birtoklásban megzavart birtokosnak a védelem elnyeréséhez csupán azt kell bizonyítania, hogy birtokban volt, és a birtokot tőle jogellenesen - tilos önhatalommal - elvonták, illetőleg birtoklását zavarták (az ún. *possessorius birtokvédelem*). Minthogy a birtokvédelemnek ez az útja a birtokláshoz való jogot nem tételezi fel, előfordulhat, hogy éppen a jogosulatlan birtokos veszi igénybe azzal szemben, akinek a birtokláshoz valóban joga van.

b) A *birtokláshoz való jogra* alapítható (ún. *petitorius*) birtokvédelem. Ez csak a birtokláshoz való jog alapján vehető igénybe; a birtokból kivetett vagy a birtoklásban megzavart félnek azt kell bizonyítania, hogy a birtokláshoz jogcímmel rendelkezik. Ha mind a birtoklásban megháborított, mind pedig a birtokháborítást elkövető félnek a birtokláshoz jogcíme van, a vita eldöntése ezek egybevetésével történik, aszerint, hogy melyikük joga az erősebb.

A birtokvédelem e kettős jellege azon a felismerésen alapul, hogy a fennálló birtokhelyzet az esetek túlnyomó többségében megegyezik a jogi helyzettel: a tényleges birtokost rendszerint megilleti a birtokláshoz való jog is. Ez indokolja a birtoklás tényére alapított birtokvédelmet, azaz annak megengedését, hogy a megzavart birtokhelyzetet az eljáró hatóság a birtokláshoz való jog igazolása nélkül is helyreállítsa.

A birtoklás tényén alapuló birtokvédelem természetesen csak ideiglenes jellegű lehet. Célja az önkényesség, a tilos önhatalom kizárása.

A birtokháborítás fogalma

2. A birtokháborítás esetei:

a) a birtokos *megfosztása* a dologtól, vagy hogy a birtokháborító a dolog felett a hatalmat magának megszerzi,

b) a birtoklásban való *zavarás*, amely nem vonja el a dolog feletti hatalmat a birtokostól, de akadályozza abban, hogy a hatalmat zavartalanul gyakorolja.

A birtoktól való megfosztásra vezető vagy a birtoklást zavaró magatartás akkor valósít meg birtokháborítást, ha nincs jogalapja. Ezt a magatartást a Ptk. 188. §-ának (1) bekezdése a *tilos önhatalom* fogalmával jelöli.

A birtokháborítás jogalapjának kérdését mindenekelőtt el kell határolni a birtokláshoz való jogtól (a birtoklás jogcímétől). Az a körülmény ugyanis, hogy a birtokláshoz valakinek joga van - a jogos önhatalom eseteitől eltekintve -, senkit sem jogosít fel arra, hogy a ténylegesen birtokban levő személyt a birtoktól megfosztja. A birtoklás tényén alapuló birtokvédelem egyik elvi alapja éppen az önkényesség, az önbíráskodás kizárása. A birtoktól való megfosztást (a birtoklásban való zavarást) eredményező magatartásnak *csak akkor van jogalapja*, ha a jogosultság közvetlenül arra a magatartásra vonatkozik, amelynek eredményeként a birtok zavarása vagy elvonása bekövetkezik, és a birtokos nem jogosult a birtoklásra, illetőleg birtoklásának megzavarását tűrni köteles. Minden más magatartást jogalap nélkülinek kell tekintenünk. A tilos önhatalomnak nem feltétele a vétkesség vagy a rosszhiszeműség.

A birtokháborítás ma már *túlnőtte a tulajdonjog kereteit*. Kétségtelen, hogy az intézmény alapja az, hogy a *birtok: jogviszony*. A birtokviszony alapján a birtokos mindenkitől követelheti, hogy tartózkodjék birtoklásának önhatalmú megzavarásától. E jogviszony alapján ma már a birtokvédelem nem kifejezetten a birtokosnak a dolog feletti zavartalan hatalomgyakorlását oltalmazza, hanem védi a *birtokos környezetét*, biztosítja azokat az emberhez méltó életfeltételeket, amelyek közepette a birtokos valamely dolgot birtokol. Ennek következtében a birtokosnak a dologhoz fűződő kapcsolata gyakran másodrendűvé válik, s előtérbe nyomul az emberi környezet megóvása a zaj és a levegő szennyezésétől s egyéb káros hatásoktól. A birtokháborítás mai jogunkban a *környezetvédelem* egyik eszközévé válik, nem tagadva meg kapcsolatát a tulajdonjoggal. Ehhez képest a birtoklásban való zavarást az ítélkezési gyakorlat is tág értelemben fogja fel. Nemcsak a dolog feletti hatalom gyakorlásának akadályozását érti rajta, hanem számos olyan más magatartást is, amely a birtokost az uralma alatt levő dolog rendeltetésszerű használatában akadályozza.

„A közterület közös birtoklására, illetve használatára jogosult felek egymással szemben is jogosultak birtokvédelemre. Az épületek körüli járda kivételével a lakótömbök közötti terület állami tulajdonban maradt közterület. A perbeli közterület közös birtoklására, illetve használatára jogosult felek egymás közötti viszonyában is megállapítható, hogy az alperes önkényesen változtatta meg a felperesi birtokos sérelmére a több mint két évtizeden át kialakult birtokállapotot; ezért azzal a magatartásával, hogy a korábban virágoskertként hasznosított földrészleten helyezte el a megrongált személygépkocsiját, birtokháborítást követett el.” (P. törv. 20425/1992. - BH 1993/1. sz. 28.)

Nem hivatkozhat birtokháborításra szomszédaival szemben az, aki a sérelmes helyzet kialakulását saját maga idézte elő (P. törv. I. 21313/1975. - BH 1976/9. sz. 399.).

A birtoksértés elkövetője

3. A tilos önhatalom objektív fogalom, tehát a magatartás elkövetése önmagában kiváltja a jogi következményeket, nem szükséges, hogy a magatartás felróható legyen, és nincs jelentősége ebből a szempontból az elkövető jó- vagy rosszhiszeműségének, cselekvőképessége hiányának sem.

A birtoksértő kiletének meghatározásánál általában abból kell kiindulni, hogy ki az, akinek magatartása a tilos önhatalmat megvalósítja. Ez a szempont azonban nem kizárólagos. Nem elegendő minden esetben a magatartás elkövetőjének pusztá azonossága; további ismerv, hogy a magatartás kinek az érdekkörében történt. Az esetek nagy többségében az elkövető személyazonossága és az érdekkör egybeesik, azaz a birtoksértő saját érdekében cselekszik. Előfordul azonban az elkövető személyének és az érdekkörnek az elkülönülése is.

A magatartás elkövetőjének személye és az érdekkör mindenekelőtt a jogi személy esetében válik el: a jogi személy minősül birtokháborítóknak az érdekében eljáró személyek cselekményei által. A villogó reklámfény működtetésével pl. a jogi személy követ el birtokháborítást, nem pedig az igazgató, aki a készülék felszerelését elrendelte, vagy a szerelő, aki a munkát elvégezte.

Hasonló szempontok érvényesülnek a magánszemélyek esetében is. Kerítésnek a térképi határvonaltól eltérő helyen való felállítása a munkát megrendelő személy érdekkörébe esik, a birtoksértő tehát ő lesz, nem pedig a munkát elvégző vállalkozó. Hasonló a helyzet, ha valaki másnak a megbízásából hord idegen telekre törmelékst.

Régebbi jogunk a sommás birtokháborítási perrel együtt szabályozta a sommás határperst is, melynek lefolytatása speciális eljárási szabályok szerint történt.

A „határper” elnevezés a jogi gyakorlatban jelenleg is sokszor felmerül. Ez a fogalom azonban ma már sem anyagi, sem eljárási jogi szempontból külön ügycsoportot nem jelent. Az ingatlanok határvonalával kapcsolatos perek elintézése mindenben a tulajdonjogra és a birtokra vonatkozó általános szabályok szerint történik.

A birtokvédelemre való jogosultság

4. A birtokvédelemre a birtokos jogosult. Megilleti a birtokvédelem minden birtoksértővel szemben, annak az egynek a kivételével, akitől a birtokot ő maga is tilos önhatalommal szerezte meg.

Abban az esetben tehát, ha az eredeti birtokost másvalaki birtokától tilos önhatalommal megfosztja, és ettől a birtoksértőtől az eredeti birtokos a birtokot szintén tilos önhatalommal veszi vissza, a törvény az eredeti birtokállapotot részesíti előnyben, és nem ad birtokvédelmet annak, aki a tilos önhatalomhoz elsőként folyamodott. Hasonló a helyzet akkor is, ha az eredeti birtokos a birtokot tilos önhatalommal nem veszi ugyan vissza, de zavarja az ily módon kialakult birtokhelyzetet.

Ugyanazon dolognak egy időben több birtokosa is lehet (l. a 187. §-hoz fűzött magyarázatot). Ilyen esetben a birtokvédelemre a kívülről jövő háborítás ellen mindegyikük külön-külön is jogosult. Így pl. a tulajdonos, aki ingatlanát haszonélvezetbe adta, úgyszintén a haszonélvező is, egyaránt mint birtokos léphet fel azzal szemben, aki az ingatlant vagy annak egy részét önhatalommal elfoglalja, azon jogosulatlanul átjár, vagy használatát más módon akadályozza.

Az ilyen birtokosok egymással szemben jogcímük szerint részesülnek birtokvédelemben. Ez egyaránt vonatkozik arra, aki a birtokát mástól származtatja, valamint arra is, aki a birtokot másnak időlegesen átengedte. A jogcím határozza meg, hogy ilyen esetben milyen magatartás minősül tilos önhatalomnak: ettől függ ugyanis, hogy a birtokos milyen terjedelemben és milyen módon gyakorolhat hatalmat a dolog felett. Pl. a bérlő birtokvédelemben részesül a tulajdonossal szemben, ha az a bérelt dolog használatában jogellenesen akadályozza, a tulajdonos pedig a bérlővel szemben, ha elzárja attól, hogy az állagmegóvás végett szükséges munkákat elvégezze.

A lakásbérlő birtokának védelme

5. Az idegen birtok egyik fajtájának - a lakásbérleti jogviszonyon alapuló birtoklásnak - speciális védelmet biztosít a Ptk. I. 64. §-ának rendelkezése. Eszerint a lakás bérlőjét mindaddig megilleti a birtokvédelem, amíg a lakás kiürítését elrendelő jogerős határozatot végre nem hajtják.

„Helytálló a bíróságok megállapítása, hogy (.) a felperest a Ptk. 188. §-ának (1) bekezdése, illetőleg (2) bekezdése alapján birtokvédelem illeti meg mindenkiével szemben, így a volt bérbeadó alperessel szemben is. Abból eredően, hogy a felperes bérleti jogviszonya megszűnt, e birtokvédelemhez való jogát még nem veszítette el. A nem vitás tényállás szerint a felperes a lakást nem hagyta el, a birtoklással kizárólag az alperes intézkedése miatt átmenetileg hagyott fel. Ha az alperes a volt bérlőt a lakás felújítása miatt kötelezte - átmenetileg, a felújítás időtartamára - a lakás kiürítésére, úgy a kiköltöztetés okának megszűnését követően a felperes visszaköltözését, birtokba bocsátását nem tagadhatja meg. A felperesnek tehát a Ptk. idézett rendelkezése szerint joga van követelni az ismételt birtokba bocsátást.” (Pfv. IV. 21155/1993. - BH 1994/4. sz. 185.)

A bírósági gyakorlat a Ptk. I. 64. §-ában írt rendelkezést a lakásbérleten felül az egyéb jogcímeiken alapuló lakáshasználatra (albérlés, a családtag lakáshasználat stb.) is kiterjesztette.

„A lakásban jogcím nélkül lakó volt házastársakat is megilleti a birtokvédelem, amíg a lakáshasználat fennáll. A felek lakáshasználatának rendezése ilyen esetben is bírósági hatáskörbe tartozik, a bíróság döntése azonban csak a felek egymás közötti viszonyában irányadó.” (P. törv. II. 20565/1975. - BH 1976/4. sz. 157.)

Ptk. 189. § (1) Közös birtok esetén a birtokvédelem mindegyik birtokost önállóan megilleti, és követelheti a dolognak közös birtokba bocsátását.

(2) A közös birtokosok - egymás közötti viszonyuk alapján - egymással szemben is jogosultak birtokvédelemre.

Birtokvédelem közös birtok esetén

A *közös birtok* azt jelenti, hogy ugyanazt a dolgot azonos tartalommal két- vagy több birtokos tartja hatalmában. A közös birtok leggyakrabban közös tulajdon, illetőleg bérlőtársaság és társbérlet esetében áll fenn, de előfordulhat jogcím nélkül is (pl. a más tulajdonában levő dolgot több személy együtt veszi birtokba).

Különbözik a közös birtoktól az, ha több személy egy dolog elkülönített részeit használja (részbirtok). Az elkülönített részekre nézve ilyen esetben mindegyiküket önálló birtokosnak kell tekinteni.

A közös birtok a kívülről jövő háborítás ellen ugyanolyan védelemben részesül, mintha önálló lenne. A birtok védelmében a birtokostársak bármelyike egyedül is felléphet: valamennyiük perben állására tehát nincs szükség. Az elvesztett birtokot az egyedül eljáró birtokostárs nemcsak önmaga, hanem a többiek részére is visszaszerzi.

Egymással szemben a közös birtokosok egymás közötti viszonyuk szerint jogosultak a birtokvédelemre. Az egymás közötti jogviszony határozza meg a birtoklás terjedelmét és a birtokolt dolog használatának módját. Ehhez kell mérni, hogy valamelyik birtokostárs magatartása a többiek birtoklásának tilos önhatalommal való háborítását megvalósítja-e.

Ptk. 190. § (1) A birtokos a birtoka ellen irányuló támadást - a birtok megvédéséhez szükséges mértékben - önhatalommal is elháríthatja.

(2) Az elveszett birtok visszaszerzése érdekében önhatalmúlag csak akkor lehet fellépni, ha más birtokvédelmi eszközök igénybevételével járó idővesztés a birtokvédelmet megghiúsítaná.

A birtokvédelem eszközei

A magyar jog a birtokvédelemnek kétféle eszközét ismeri:

- az egyik a megengedett önhatalom,
- a másik a hatósági eljárás, amely részben közigazgatási szervek, részben a bíróság feladata.

A magyar jog általában tiltja az önbíráskodást, és elvárja, hogy mind a magán-, mind a jogi személyek jogaikat törvényes úton érvényesítsék. Tilos az önbíráskodás akkor is, ha valaki egyébként jogos követeléséhez akar ilyen módon hozzájutni, vagy joga van ahhoz a birtokállapothoz, amelyet erőszakos magatartásával akar kialakítani.

Ezzel az általános jellegű szabállyal szemben birtokháborítás esetén önhatalomra csak a Ptk. 115. §-ának (2) bekezdésében és 190. §-ában meghatározott esetben kerülhet sor. Az előbbi szabály a tulajdonosnak engedi meg, hogy önhatalomhoz folyamodjék minden olyan beavatkozás vagy behatás elhárítása végett, amely a tulajdonjog gyakorlását akadályozza, korlátozza vagy lehetetlenné teszi. A tulajdonos az önhatalmat a birtokháborításra vonatkozó szabályok szerint, tehát a Ptk. 190. §-a alapján gyakorolhatja.

A Ptk. 190. §-a azt határozza meg, hogy a birtokos milyen feltételek szerint és milyen körben jogosult önhatalom gyakorlására.

a) Az önhatalom gyakorolható: a birtok ellen irányuló támadás esetén azzal a céllal, hogy a birtokos a támadást elhárítsa.

A birtok ellen irányuló támadás fogalma szűkebb, mint a birtokháborításé. Támadáson csak azt a magatartást lehet érteni, mely közvetlenül a dolog felett gyakorolt hatalmat fenyegeti, nem pedig a dolog rendeltetésszerű használatához fűződő érdeket. Ehhez képest a birtokos erőszakkal megghiúsíthatja, hogy a dolog birtokát tőle elvonják; megakadályozhatja, hogy más a dolog használatba vegye, az ingatlanra behatoljon, azon átjárjon, az állagot rongálja stb. A dolog feletti hatalmat nem veszélyeztető, pusztán a használatához fűződő érdeket zavaró magatartást azonban erőszakkal elhárítani már nem szabad. Pl. a birtokos nem jogosult arra, hogy erőszakkal megakadályozza a szomszéd által folytatott olyan tevékenységet, amely akár zajjal, akár bűzzel vagy egyéb behatással a környezetet zavarja.

b) A megengedett önhatalom másik esete: *fellépés az elvesztett birtok visszaszerzése érdekében.* A birtok elvesztése után a hatósági jogvédelem az elsődleges; a törvény az önhatalmat csak akkor engedi meg, ha az egyéb birtokvédelmi eszközök igénybevételével járó idővesztés a birtokvédelmet megghiúsítaná. Indokolt pl. az önhatalom a birtok visszaszerzése végett, ha a birtoksértő eltűnésétől lehet tartani vagy attól, hogy a dologt elrejtji, továbbadja, elpusztítja, egyéb módon kárt okoz benne.

Az önhatalom az egyéb feltételek fennállása esetén is csak akkor megengedett, ha *a birtok megvédéséhez szükséges mértéken nem terjed túl.* A szükséges mérték meghatározásánál általában abból kell kiindulni, hogy a támadás elhárítása, illetőleg a birtok visszaszerzése érdekében nem lehet a birtoksértőnek aránytalanul nagyobb hátrányt okozni, mint amit a birtokos részére a birtokháborítás jelentene, pl. a telken való átjárás miatt testi sértés okozása, gépkocsival való behajtás megakadályozása végett a gépkocsi megrongálása, a birtoksértő dolgainak oly módon való eltávolítása, hogy azok megrongálódnak. Ilyenkor az önhatalom nem arányos a birtokháborításból eredő hátránnyal, a megengedett mértéket meghaladja. A következmény ebben az esetben is a kártérítési kötelezettség lesz.

Ptk. 191. § (1) Akit birtokától megfosztanak vagy birtoklásában zavarnak, a jegyzőtől egy éven belül kérheti az eredeti birtokállapot helyreállítását vagy a zavarás megszüntetését.

(2)

(3) A jegyző az eredeti birtokállapotot helyreállítja, és a birtoksértőt e magatartásától eltiltja, kivéve ha nyilvánvaló, hogy az, aki birtokvédelemért folyamodott, nem jogosult a birtoklásra, illetőleg birtoklásának megzavarását túrni volt köteles. Határozatot hozhat továbbá a jegyző a hasznok, károk és költségek kérdésében is.

(4) A jegyző határozata ellen államigazgatási úton jogorvoslatnak helye nincs; a birtoklás kérdésében hozott határozatot három napon belül végre kell hajtani.

Ptk. I. 26. § (1) A birtokvita eldöntésére a községi, városi, fővárosi kerületi jegyző (a továbbiakban: jegyző) illetékes.

(2) A jegyzőnek a birtoklás kérdésében hozott határozatát annak meghozatalától számított legkésőbb három napon belül végre kell hajtani, akkor is, ha az érdekelt fél keresetet indított. A határozat végrehajtásáról a jegyző gondoskodik.

27. § (1) A hasznok, károk és költségek kérdésében hozott határozat végrehajtása a birtokvitában eljáró jegyző székhelye szerint illetékes helyi bíróság hatáskörébe tartozik.

(2) A hasznok, károk és költségek kérdésében hozott határozat alapján végrehajtásnak nincs helye akkor, ha az érdekelt fél akár ebben a kérdésben, akár a birtoklás kérdésében keresetet indított.

(3) A bíróság a hasznok, károk és költségek kérdésében akkor is határoz, ha az érdekelt fél csak a birtoklás kérdésében indított keresetet.

(4) A bíróság elrendelheti a birtoklás kérdésében hozott határozat végrehajtásának felfüggesztését, ha a rendelkezésre álló adatok alapján a határozat megváltoztatása várható.

28. § (1) A jegyző határozatát meghozatala után haladéktalanul írásban közölni kell.

(2) A határozatot sérelmesnek tartó fél az ellenérdekű fél ellen a határozat kézbesítésétől számított tizenöt napon belül indíthat keresetet. A határidő elmulasztása esetén igazolásnak van helye; az igazolás felől a bíróság dönt.

(3) A keresetlevelet akár a jegyzőnél, akár e szerv székhelye szerint illetékes helyi bíróságnál be lehet nyújtani. A jegyző a keresetlevelet az ügyre vonatkozó iratokkal együtt három napon belül köteles a helyi bírósághoz átadni.

(4) Ha a keresetlevelet a helyi bíróságnál nyújtották be, a helyi bíróság az államigazgatási iratok beszerzése iránt intézkedik.

29. § Amennyiben a Ptk. vagy ez a törvényerejű rendelet eltérően nem rendelkezik, a jegyző előtti eljárásra az államigazgatási eljárásról szóló 1957. évi IV. törvény, a bíróság előtti eljárásra pedig a polgári perrendtartás rendelkezéseit kell alkalmazni.

Jegyzet: A Ptk. 191. § (1) bekezdése az 1991. évi XX. törvény 47. § (4) bekezdésének megfelelően módosított szöveg.

A Ptk. 191. § (2) bekezdése az 1981. évi 25. törvényerejű rendelet 24. §-a folytán hatályát veszítette. Hatálytalan: 1982. I. 1-jétől.

A Ptk. 191. § (3)-(4) bekezdése az 1991. évi XX. törvény 47. § (5) bekezdésének megfelelően módosított szöveg.
A Ptké. I. 26. § (1) bekezdése az 1991. évi XX. törvény 48. § (3) bekezdésével megállapított szöveg. Hatályos: 1991. VII. 23-ától.
A Ptké. I. 26. § (2) bekezdése az 1991. évi XX. törvény 48. § (4) bekezdésének megfelelően módosított szöveg. Hatályos: 1991. VII. 23-ától.
A Ptké. I. 27. § (1) bekezdése a Ptké. II. 25. §-ának (3) bekezdésével megállapított és az 1983. évi II. törvény 7. § (2) bekezdésével, illetve az 1991. évi XX. törvény 48. § (4) bekezdésének megfelelően módosított szöveg.
A Ptké. I. 28. § (1) bekezdése az 1991. évi XX. törvény 48. § (4) bekezdésének megfelelően módosított szöveg.
A Ptké. I. 28. § (3) bekezdése az 1983. évi II. törvény 7. § (2) bekezdésének és az 1991. évi XX. törvény 48. § (4) bekezdésének megfelelően módosított szöveg.
Az 1991. évi XX. törvény 47. § (4) bekezdése és a 48. § (3) bekezdése folytán a szakigazgatási szerv helyetti jegyzőt kell érteni.

Az eljáró államigazgatási szerv

1. A jegyző illetékességére az Áe. 6. § (1) bekezdése az irányadó. Eszerint az eljárásra az az államigazgatási szerv illetékes, melynek területén az ügyfél állandó vagy ideiglenes lakóhelye van.

Ügyfél az Áe. 3. § (4) bekezdése szerint az a személy (ideértve a jogi személyt is), akinek jogát vagy jogos érdekét az ügy érinti. Ehhez képest ügyfélnek minősül mind a birtokháborítást elkövető, mind pedig a birtokvédelemért folyamodó személy, így a jegyző illetékességét bármelyikük lakó-, tartózkodási helye megalapozhatja. Ha a birtokháborítás ingatlannal kapcsolatos (ez a gyakoribb eset), az ingatlan fekvése szerinti jegyző lesz az Áe. 6. § (1) bekezdésének b) pontja értelmében illetékes.

A birtokvédelemre irányuló államigazgatási eljárás megindításának határideje

2. A birtokvédelemből folyó jogok érvényesítését a törvény határidőkhöz nem köti. A tulajdoni igények (köztük a tulajdonjogon alapuló birtok követelése) nem évülnek el; csak a tulajdonjog elbirtoklása vethető velük szembe [Ptk. 115. § (1) bek., 121. §]. Államigazgatási úton birtokvédelmet azonban csak a birtokháborítás elkövetésétől számított egy éven belül lehet kérni.

Melyik időpontot kell a birtokháborítás elkövetésénél irányadónak tekinteni? Ez a birtokháborító magatartás természetétől függ. Ha a birtokháborító magatartás a birtoktól való megfosztásban áll, a határidő akkor kezdődik, amikor a magatartás eredménye bekövetkezett, tehát a dolog az eredeti birtokos hatalmából a birtoksértő fél hatalma alá került. Ha a birtokháborítás nem a birtok elvonását eredményezi, hanem csupán zavarja a birtoklást, meg kell különböztetni az egyszer elkövetett és a folyamatos cselekményt.

Az egyszer elkövetett cselekmény esetén a határidő a *cselekmény befejezésének napján* kezdődik. Ha a cselekmény ismétlődik, de olyan nagyobb időközökben, hogy folyamatosság nem állapítható meg, mindegyiket külön-külön kell figyelembe venni, tehát államigazgatási eljárás azon cselekmények miatt indítható, melyek egy évnél nem régebben történtek.

Folyamatos a cselekmény, ha az *azonos magatartás megszakítás nélkül* vagy csak kisebb megszakításokkal hosszú időn át tart. Kérdés, hogy az államigazgatási eljárás a folyamatos cselekmény elkezdésétől számított egy éven belül indítható-e, vagy mindaddig, amíg a folyamatos cselekmény tart. Véleményünk szerint a folyamatos cselekmény kezdete az irányadó. Az egy évnél tovább tartó és ezért már kialakult állapotot létrehozó magatartás esetén az előbbieken kifejtett szempontokra tekintettel az államigazgatási eljárás lefolytatása nem indokolt.

Az igazgatási szerv eljárásának tárgya

3. Az államigazgatási eljárás jellegét meghatározza az a körülmény, hogy a jegyző rendszerint csak a birtoklás tényét vizsgálja, és annak alapján dönt. A jogkérdést a jegyző csak kivételesen vizsgálja, illetve veszi figyelembe: akkor, ha *nyilvánvaló*, hogy az a fél, aki a birtokvédelemért folyamodott, a birtoklásra nem jogosult, illetőleg birtoklásának megzavarását köteles eltűrni.

Azt, hogy a birtokláshoz való jog hiánya, illetőleg a zavarás eltűrésének kötelessége nyilvánvaló-e, két szempont szerint kell vizsgálni:

- a jogkérdés eldöntéséhez szükséges tényállás a rendelkezésre álló adatok alapján kétségen kívül megállapítható, illetőleg a birtokháborítást elkövető fél a tényállás tisztázásához szükséges adatokat nyomban vagy rövid időn belül, bonyolultabb bizonyítási eljárás nélkül a jegyző elé tudja tární;

- a birtokláshoz való jog is kétség nélkül megítélhető, bizonytalan vagy bonyolult jogértelmezési kérdés, jogalkalmazási nehézség nem merül fel.

A birtokláshoz való jog hiánya, illetőleg a birtoklás megzavarása eltűrésének kötelessége arra vezet, hogy a szakigazgatási szerv a birtokvédelmet megtagadja.

A birtokvédelemért folyamodó fél a jegyzőtől a birtokállapotról vonatkozó rendelkezésen felül a birtokháborítás egyéb következményeinek orvoslását: a hasznok, károk és költségek kérdésében való határozathozatalt is kérheti.

A jegyző eljárására a fél ilyen kérelme esetén az a speciális rendelkezés az irányadó, hogy a hasznok, károk és költségek kérdésében határozatot hozhat ugyan, de ez nem feltétlenül kötelessége. Annak, hogy az eljáró államigazgatási szerv részére a tv. csupán lehetővé, nem pedig kötelezővé teszi a jogvita eldöntését, az az indoka, hogy a fő kérdést, a megzavart birtokhelyzet visszaállítását kívánja minél gyorsabban - legkésőbb 30 napon belül - biztosítani. Ezért - ha késedelmet okozna - eltekint a járulékos kérdések elintézésétől.

A hasznok, károk és költségek rendezése akkor várható el a jegyzőtől, ha ezek - mind a jogalap, mind az összecszerűség tekintetében - gyorsan tisztázhatók, és bonyolultabb jogalkalmazási kérdés sem merül fel.

A hasznok, károk és költségek fogalmával, valamint a rájuk vonatkozó anyagi jogi szabályokkal a Ptk. 194. és 195. §-ának tárgyalása során foglalkozunk.

„A jegyző a birtokvita elbírálása során az előtte felmerült eljárási költségek felől is dönthet. Ha az eljárás bíróság előtt tovább folyik, e költségek viselése felől véglegesen a bíróság dönt.” (PK 30. sz. áf. - PEH 124. o.)

Az igazgatási szerv eljárására megadott határidő

4. A Ptk. 191. § (2) bekezdése szerint a jegyző a birtokháborítás megszüntetésére irányuló kérelemről 30 napon belül köteles határozni. Az a fél, aki a birtoklás ténye alapján a jegyzőtől birtokvédelmet kér - a fentebb részletezett feltételek fennforgása esetén - a védelmet mindenképpen megkapja. Így érvényesül a birtoklás tényén alapuló birtokvédelemnek az a rendeltetése, hogy a jogkérdés eldöntéséig az eredeti birtokállapotot biztosítsa.

A Ptké. I. 29. §-a szerint a jegyző eljárására az Áe. rendelkezéseit kell alkalmazni.

A jegyző határozata

5. Az eljárás lefolytatása után a jegyző a birtokháborító magatartástól való eltiltásról és az eredeti állapot helyreállításáról határozatot hoz.

A határozat tartalma a birtokháborító magatartás jellegétől függ. Ehhez képest a következő rendelkezésekre kerülhet sor:

- Ha a birtokháborítás a birtoktól való megfosztásból áll, a birtoksértőt a birtok visszaszabocsátására (az ingó dolog kiadására, az ingatlanból való távozásra) kell kötelezni.

- Amennyiben a birtoksértő a birtokost a birtoklásban folyamatosan zavarja, e magatartásától való eltiltásnak van helye.

- Előfordulhat, hogy a birtokháborítást egyszeri, múltó cselekménnyel követték el. A gyakorlat azt a megoldást választotta, hogy ilyen esetben a birtokháborítás elkövetését megállapítja, és a birtoksértőt magatartásának megismétlésétől tiltja el.

A határozatnak tartalmaznia kell:

a) az eljáró államigazgatási szerv megjelölését, az ügyfelek nevét és lakóhelyét, az ügy számának, tárgyának és ügyintézőjének megjelölését;

b) a rendelkező részt, tájékoztatást a bírósági út igénybevételének lehetőségéről, valamint az indokolást;

c) a határozat hozatalának helyét és idejét, a határozat aláírójának nevét, hivatali állását és az államigazgatási szerv bélyegzőlenyomatát [Áe. 43. § (1) bek.].

A PK 30. sz. állásfoglalás szerint: „A jegyző a birtokvita elbírálása során az előtte felmerült eljárási költségek felől is dönthet. Ha az eljárás a bíróság előtt tovább folyik, e költségek viselése felől véglegesen a bíróság dönt.”

Az indokolásban a megállapított tényállást, az annak alapjául elfogadott bizonyítékokat és az ügy eldöntésénél alkalmazott jogszabályokat kell ismertetni.

A határozat kézbesítésére a Ptké. I. 28. § (1) bekezdése tartalmaz rendelkezést: a határozatot meghozatala után a felekkel haladéktalanul írásban közölni kell.

A teljesítési határidőről sem a Ptk., sem a Ptké. I. nem rendelkezik. A végrehajtásra vonatkozó szabályokból [Ptk. 191. § (4) bek., Ptké. I. 26. § (2) bek.] azonban kitűnik, hogy a birtoksértőt a birtokháborítás azonnali megszüntetésére kell kötelezni.

A jegyző határozata ellen államigazgatási úton jogorvoslatnak nincs helye. A jegyző határozatát három napon belül végre kell hajtani akkor is, ha a kötelezett fél a határozat megváltoztatása iránt keresetet indított.

Ha a határozat ellen az érdekelt fél keresetet indított, a végrehajtást a Ptké. I. 27. § (4) bekezdése értelmében a bíróság függesztheti fel. (A 191. §-hoz fűzött magyarázat hatályos szövege itt található)

Ptk. 192. § (1) Az a fél, aki a jegyző határozatát sérelmesnek tartja, a határozat kézbesítésétől számított tizenöt napon belül a bíróságtól kérheti a határozat megváltoztatását.

(2) A birtokos az eredeti birtokállapot helyreállítását vagy a zavarás megszüntetését egy év eltelte után közvetlenül a bíróságtól kérheti. A birtokos közvetlenül a bírósághoz fordulhat akkor is, ha az ügyben a birtokláshoz való jogosultság is vitás.

(3) A bíróság a birtokperben a birtokláshoz való jogosultság alapján dönt; a békés birtoklásban megzavart fél jogosultságát védelmezni kell.

Jegyzet: A Ptk. 192. § (1) bekezdése az 1991. évi XX. törvény 47. § (5) bekezdésének megfelelően módosított szöveg.

A birtokvédelem bírósági úton (birtokper)

1. A birtokláshoz való joga alapuló - petitorius - birtokvédelem bírósági úton érvényesíthető. A birtokvédelemre irányuló eljárás (a birtokper) a bíróság előtt megindulhat

- a jegyző határozatának megváltoztatására irányuló kereset alapján;

- a közigazgatási szerv előzetes eljárása nélkül, közvetlenül a bírósághoz benyújtott keresettel.

Az igazgatási szerv határozatának megváltoztatása iránt indított per

2. A közigazgatási szerv határozata ellen államigazgatási úton jogorvoslatnak nincs helye. Az a fél, aki a határozatot magára nézve sérelmesnek tartja, a kézbesítéstől számított tizenöt napon belül a bíróságtól kérheti keresettel a határozat megváltoztatását. E keresetet az ellenérdekű fél ellen kell megindítani. A határidő elmulasztása esetén igazolásnak van helye; az igazolás felől a bíróság dönt.

A Ptké. I. 28. § (2) bekezdésének ez a rendelkezése meghatározza a per jellegét. Nem közigazgatási perről van szó, és a közigazgatási szerv félként nem is szerepel benne. Az eljárás - most már a bíróság előtt - változatlanul a polgári jogviszony alanyai - a birtoklásában megháborított és a birtokháborítást elkövető személy - között folyik. A kereseti kérelem tárgya: a jegyző határozatának megváltoztatása, a birtoklás kérdésének eltérő rendezése. A felperesi pozíció nem esik feltétlenül egybe az anyagi jogi igény érvényesítőjével, hanem attól függ, hogy melyik fél kéri a jegyző határozatának megváltoztatását. Lehet tehát, hogy éppen a birtokvédelemért folyamodó fél lesz az alperes.

A perben a Polgári perrendtartás szabályait kell alkalmazni. A Polgári perrendtartás szabályaitól *eltérő módon* rendelkezik a Ptké. I. 27. § (3) bekezdése, amely - eltérően a Pp. 215. §-ától - a kereseti kérelemhez való kötöttséget meghatározott körben feloldja. E szerint: a bíróság a hasznok, károk és költségek kérdésében akkor is határoz, ha az érdekelt fél csak a birtoklás kérdésében indított keresetet.

„A bíróság a Ptké. 27. § (3) bekezdésében foglaltak szerint a hasznok, károk és költségek kérdésében erre irányuló kereseti kérelem nélkül akkor köteles határozni, ha az illetékes közigazgatási szerv nemcsak a birtoklás, hanem a hasznok, károk és költségek kérdésében is határozott, s az érdekelt fél csak a birtoklás kérdésében indított keresetet.” (PK 29. sz. áf. - PEH 123. o.)

A PK 29. sz. állásfoglalás alá nem vonható minden más esetben a bíróság a hasznok, a károk, és a költségek kérdéséről is csak a kereseti kérelem, illetőleg az ellenkérelem korlátai között (Pp. 215. §) határozhat. Ez vonatkozik arra az esetre is, ha a közigazgatási szerv a fél kérelme ellenére mellőzte a hasznokról, károkról és költségekről szóló határozat meghozatalát.

Végül megjegyezzük, hogy a bírósági eljárás során a „költségek” fogalmán már mindig az anyagi jogi költségeket kell érteni; az eljárási költségek (perköltség) viselésére a Pp. rendelkezései az irányadók. A bíróság elrendelheti a birtoklás kérdésében hozott határozat végrehajtásának felfüggesztését, ha a rendelkezésre álló adatok alapján a határozat megváltoztatása várható. A végrehajtást a bíróság felfüggesztheti a fél kérelmére, de hivatalból is. Az, hogy a végrehajtást az igazgatási szerv a per befejezése után folytathatja-e, a bíróság határozatának tartalmától függ.

Végrehajtás a per befejezése után

3. A Ptké. I. 26. § (2) bekezdése szerint saját határozatának végrehajtásáról maga a közigazgatási szerv gondoskodik. Ez a rendelkezés végleges megoldást ad arra az esetre, ha a felek egyike sem fordul a bírósághoz.

„Ha a bíróság az államigazgatási eljárás után indított birtokvédelmi perben a keresetet elutasítja, a határozat végrehajtása - a hasznok, károk és költségek kivételével - az igazgatási szerv hatáskörébe, ha ellenben a keresetnek részben vagy egészében helyt ad, a végrehajtás a bíróság hatáskörébe tartozik.” (PK 31. sz. áf. - PEH 125. o.)

Ha a bíróság a birtokháborítás megszüntetésére irányuló kérelmet alaptalannak találja, és a közigazgatási szerv határozatának megváltoztatásával utasítja azt el, sor kerülhet visszvégrehajtás elrendelésére (pl. az igazgatási szerv határozata alapján az eredeti állapotot végrehajtással vagy a végrehajtás elkerülése végett önként helyreállították, a bíróság visszvégrehajtást rendelhet el). A visszvégrehajtás elrendelése is mindig a bíróság hatáskörébe tartozik.

Közvetlenül a bíróság előtt megindítható birtokvédelmi per

4. Az egy év eltelte után érvényesített igény bővebb megvilágításra nem szorul. Ekkor közigazgatási szerv előtti eljárás nem indítható.

Az is nyilvánvaló, hogy ha a birtokból kivetett vagy a birtoklásában megzavart fél nem csupán a birtoklás ténye alapján igényli a védelmet, hanem a birtokláshoz való jog kérdése is vitás, célszerűbb közvetlenül a bírósághoz fordulni. Kérdés, hogy a jegyző lefolytathatja-e az előtte megindított eljárást, ha a birtokláshoz való jog kérdése vitássá válik. Véleményünk szerint igen, a már megindított eljárást be kell fejezni, a jogkérdés felmerülése az ügy áttételére nem ad alapot. Az eljárásban a jogkérdés csak az ellenfél védekezése folytán merülhet fel. Ha a birtokháborító a birtokláshoz való jog vitásával kikényszerítené az ügynek a bírósághoz való áttételét, a birtoklás tényén alapuló birtokvédelem célját vesztené.

A jegyző döntésének a birtokláshoz való jogosultság kérdésében anyagi jogereje nincs. Anyagi jogerő hiányában pedig nincs akadálya annak, hogy bármelyik fél bármikor - igazolás nélkül is - a bírósághoz forduljon, és ott érvényesítse a birtokláshoz való jogból folyó igényeit. (Hasonló iránymutatást nyújtott korábban a LB a XXIV. sz. PED-del, ezt azonban a XXXIX. sz. PED hatályon kívül helyezte.)

A birtokháborítási per fogalma

5. A bíróság a „birtokperben” mindig a birtokláshoz való jogosultság alapján dönt. A birtokper egyaránt jelenti a közigazgatási szerv határozatának megváltoztatására irányuló, mind pedig közvetlenül a bíróságon megindított pert. A birtokperektől meg kell különböztetni a tulajdoni pereket, valamint a tulajdonháborítás megszüntetése végett indított pereket. Nem minden birtokpert minősíthetünk azonban birtokháborítási pernek. Nem birtokháborítási per az, amelyet a 193. § (1) bekezdése alapján olyan birtokos indít, akinek még nem volt a dolog a birtokában, s a per célja éppen a dolog feletti hatalom megszerzése (és nem visszaszerzése). A megkülönböztetésnek főként eljárásjogi szempontból van jelentősége [Pp. 152. § (3) bek., 156. § (3) bek., ill. 231. § c) pontja].

A bíróság döntése a birtokláshoz való jog alapján

6. A birtokperben a békés birtoklásban megzavart fél birtokláshoz való jogosultságát védelmezni kell. A bizonyítási teher tehát a birtokállapot megzavaró vagy megváltoztatni szándékozó félre hárul. Ez a kedvezmény csak a békésen birtokló személyt illeti meg, azt nem, aki a birtokot tilos önhatalommal szerezte meg.

A jogkérdést a bíróság a birtokháborítási perben csak a birtoksértés viszonylatában vizsgálja. Ehhez képest a korábbi tényleges birtokos és a fennállott birtokhelyzetet megháborító fél birtokláshoz való jogosultságát kell összemérni, és aszerint dönteni, hogy melyikük joga az erősebb.

Előfordulhat olyan eset, hogy a bíróságnak nem lesz módjában a birtokláshoz való jogról határozni (például azért, mert a birtokláshoz való jog más hatóság döntésétől függ, vagy a felek egyikének sincs ilyen jogosultsága). Ekkor a birtoklás tényére kell a döntést alapoznia.

Lehetőség van arra is, hogy a birtokperben a bíróság az alperes viszontkeresete alapján tisztázza a birtokláshoz való jogosultság kérdését. Így az új piaci árusítóhely „a korábbi tanácsi rendelet alapján kialakított piaci rend olyan jogcím, amely a felek között tartós jogviszonyt hozott létre. A felek között a perrel érintett 18. számú elárusítóhelyre vonatkozóan nem nevesített, de tartalmát (az ebből fakadó jogokat és kötelezettségeket) tekintve a haszonbérlettel rokonítható polgári jogi jogviszony jött létre. A tartós jogviszony megváltoztatására a felek megállapodása alapján kerülhet sor, ennek hiányában pedig bármelyik fél a Ptk. 241. §-a alapján a bíróságtól kérheti a szerződésnek a módosítását. Az alperes a felperessel való megegyezés, bírósági szerződés módosítás nélkül általa kialakított új birtokállapot létrehozásának indokaként a piaci árusok számában és a piaci viszonyokban bekövetkezett lényeges változásra hivatkozott. Az alperes az általa létrehozott új helyzetnek megfelelő és a korábbi szerződésnek ehhez igazodó módosítását - a megjelölt változott körülmények figyelembevételére alapítottan - viszontkeresettel érvényesíthette” (P. törv. I. 20860/1992. - BH 1993/3. sz. 164.).

Birtoklás jogalap nélkül

Ptk. 193. § (1) Aki jogalap nélkül van a dolog birtokában, köteles a dolgot a birtoklásra jogosultnak kiadni.

(2) A birtokos a dolog kiadását megtagadhatja, amíg a birtoklással kapcsolatosan őt megillető igényeket ki nem elégítik; jogállására a felelős őrzés szabályai irányadók. Nem tagadhatja meg a dolog kiadását az a birtokos, aki a dolgot bűncselekménnyel vagy egyébként erőszakos vagy alattomos úton szerezte meg.

Birtoklás jogalap nélkül

1. A Ptk.-nak a jogalap nélküli birtoklásra vonatkozó 193-195. §-ai a birtokháborításnál *szélesebb* kört ölelnek fel. Kiterjeszkednek egyrészt a tulajdoni kereset irányába, hiszen magukban foglalják a birtokosnak a tulajdoni igénnyel szemben támasztható ellenjogait. Nemcsak a birtokháborító és a birtoklásban megzavart fél, hanem minden birtoklásra jogosult és minden jogalap nélküli birtokos viszonyát rendezik. Jogalap nélkül van a dolog birtokában az a személy, akit a birtoklásra sem tulajdonjoga, sem egyéb - jogszabályon vagy szerződésen alapuló - jogcím nem jogosít fel.

A jogosulatlan birtokos legáltalánosabb kötelessége az, hogy adja ki a dolgot a birtoklásra jogosultnak. Ennek az igénynek érvényesítése iránti pert a birtoklásra jogosult az ellen indíthatja meg, akinek a dolog ténylegesen birtokában van. Ehhez képest a kérelem is a dolog tényleges kiadására irányul. A bíróság döntése a birtokláshoz való jogtól függ (l. a 192. § (3) bek.-hez fűzött magyarázatot).

A birtokos visszatartási joga

2. A jogalap nélküli birtoklás - különösen, ha hosszabb ideig tart - rendszerint együtt jár a dolog használatával és hasznainak szedésével, ugyanakkor a dologra fordított költekezéssel is (a birtokos gondoskodik a dolog fenntartásáról, sőt néha még ezen felül is végez beruházásokat). Előfordulhat továbbá, hogy a dologban kár keletkezik. Ha a szemben álló tételek elszámolása után a jogcím nélküli birtokosnak követelése marad fenn, ennek kielégítéséig jogosult a dolog kiadását megtagadni (*visszatartási jog*).

A visszatartási jog gyakorlása nem a jogalap nélküli birtoklás meghosszabbítását jelenti: a jogalap nélküli birtokos a *felelős őrző* jogállásába jut. A visszatartási jog gyakorlásával a volt jogcím nélküli birtokos kötelezettségei őrzési kötelezettséggé alakulnak át, jogai helyébe pedig a felelős őrzőt megillető igények lépnek.

A dolog kiadására irányuló kötelezettség egyedül a birtokláshoz való jogtól függ, a visszatartási jog szempontjából ugyanakkor már jelentősége van a birtokos jó- vagy rosszhiszeműségének is. E megkülönböztetésnek a birtokos jogai szempontjából van jelentősége. A jogalap nélküli birtoklás ugyanis gyakran alapulhat a jogosság látszatán, anélkül, hogy akár a birtokos, akár mások a jogalap hiányát felismerhetnék. Ilyen például az örökös esete, aki törvényes öröklés címén vette birtokba a hagyaték tárgyait, és nem tud a más javára szóló végrendeletéről stb. Kézenfekvő tehát, hogy más-más jogkövetkezményeket fűz a törvény a *jó- és rosszhiszemű birtokláshoz*.

Jóhiszemű birtoklásról csak akkor lehet szó, ha a birtokos jóhiszeműsége a birtok megszerzésekor fennáll, és addig tart, amíg olyan körülmények nem jutnak tudomására, amelyekből felismerte vagy felismerhette, hogy birtoklásának nincs jogcíme. Megszünteti a jóhiszeműséget a dolog kiadására (a birtokba bocsátásra) irányuló eljárás megindítása, akár az igazgatási szerv, akár a bíróság előtt.

A *visszatartás joga* nemcsak a jóhiszemű, hanem általában a rosszhiszemű birtokost is megilleti. Kivételt a tv. csak a rosszhiszeműség minősített eseteiben tesz: az a birtokos nem tagadhatja meg a dolog kiadását, aki bűncselekménnyel, erőszakosan vagy alattomosan szerezte meg a dolog birtokát.

Ptk. 194. § (1) A birtokos, aki a dolog kiadására köteles, követelheti a dologra fordított szükséges költségei megtérítését - a dolog fenntartásával rendszerint együtt járó kisebb kiadások kivételével-, továbbá elviheti az általa létesített berendezési és felszerelési tárgyakat.

(2) A birtokos jóhiszeműsége esetén a hasznokkal nem fedezett hasznos költségei megtérítését is követelheti, rosszhiszeműsége esetén pedig a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint követelhet megtérítést.

(3) Az elvitel jogát csak az állam sérelme nélkül lehet gyakorolni.

A dologra fordított költségek

A jogalap nélküli birtoklás megszüntetése esetén a volt birtokos követelheti azokat a költségeket, amelyeket a dologra fordított.

A költség a birtokosnak mindazt a költekezését jelenti, amit akár pénzben, akár más módon a dologra fordított. A költekezés célja és eredménye különböző lehet:

- *Szükséges költségekről* van szó, ha az a dolog fenntartását, állagának megtartását, használhatóságának megőrzését célozza, feltéve, hogy gazdaságilag is indokolt volt (a költség nem haladta meg a várható előnyt). A szükséges költség a dolog eredeti állapotán általában nem változtat, hanem segítségével éppen az eredeti állapot marad fenn; ilyen a karbantartási költség, a károk helyreállítása stb.

- *Hasznosnak nevezzük a költséget*, ha a dolog állagát gyarapítja, használhatóságát növeli, értékét emeli. A költsékezés eredménye tehát túllép a dolog eredeti állapotán, új érték jön létre. Szükséges (nem pedig hasznos) a költség, ha arra kötelező hatósági határozat alapján került sor (ilyen lehet pl. közmű kötelező bevezetése, kerítés állításának kötelezettsége stb.).

A birtokost a dologra fordított költségei folytán kétféle igény illeti meg:

- költségeinek megtérítése,
- az általa felszerelt tárgyak elvitele.

Az *elvitel joga* abban áll, hogy a birtokos elválaszthatja a dologtól, és elviheti az általa létesített berendezési és felszerelési tárgyakat, feltéve, hogy ez a dolog állagának sérelme nélkül lehetséges. Az elvitel joga egyformán illeti meg a jó- és rosszhiszemű birtokost.

Az állag sérelme fizikai és gazdasági szempontból merülhet fel. *Fizikai* szempontból azt kell vizsgálni, hogy a szétválasztás a dologban milyen változásokat (rongálódás, romlás) okoz, és ezeket az eredeti állapot helyreállítása során ki lehet-e küszöbölni. *Gazdasági* szempontból pedig azt kell számba venni, hogy az elvitel nem idézi-e elő a dologhoz fűződő érdekek indokolatlan és aránytalan sérelmét. Ha az elvitelre nem kerül sor, a birtokos költségei megtérítését követelheti. A *szerűsleges* költségek megtérítésére a jó- és rosszhiszemű birtokos egyaránt jogosult. Igényük a teljes költsékezésre kiterjed, kivéve a dolog fenntartásával rendszerint együtt járó kisebb kiadásokat. Egyöntetű a gyakorlat abban, hogy a birtokos a szükséges költségeket csak akkor követelheti, ha azok eredménye a dolog kiadásakor megvan (pl. a palával befedett házban az átadásakor még megvan a palatetője). A *hasznos* költségek megtérítése viszont a birtokos jó- vagy rosszhiszeműségétől függ. A jóhiszemű birtokos a hasznos költségek teljes megtérítését követelheti, annak kivételével, amit a dolog hasznai fedeztek. A rosszhiszemű birtokos viszont a költségek megtérítését csak a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint követelheti. Ehhez képest csak a dologra fordított szükséges költségek megtérítését lehet követelni [363. § (1) bek.], s ennek megfelelően a megtérítés alapja nem a tényleges költsékezés, hanem a dolog kiadásakor még meglévő érték, attól is függően, hogy a tulajdonos javára ez mennyiben jelent vagyoni előnyt.

Ptk. 195. § (1) A birtokos köteles a jogosultnak kiadni a dolog meglévő hasznait, kivéve ha ellenszolgáltatás fejében jutott birtokához és jóhiszemű volt.

(2) A jóhiszemű birtokos az addig terjedő időre, amíg a birtokot tőle a jegyző, illetőleg a bíróság előtt vissza nem követelik, a hasznokért és a károkért nem felelős. A visszakövetelés idejétől kezdve - ha nem vált nyilvánvalóan rosszhiszeművé - felelősségére az általános szabályok, használati és a hasznok szedésére vonatkozó jogára pedig a felelős őrzés szabályai az irányadók.

(3) A rosszhiszemű birtokos köteles megfizetni azoknak a hasznoknak az értékét, amelyeket elfogyasztott vagy beszedni elmulasztott, továbbá felelős a dologban bekövetkezett mindazokért a károkért, amelyek a jogosultnál nem következtek volna be.

A dolog haszna

1. A dolog haszna általában mindazt a vagyoni előnyt - értékszáporulatot - jelenti, amely a dolog használatából vagy hasznosításából származik. A jogalap nélküli birtoklás szempontjából a haszon két nagy csoportját különböztetjük meg:

a) az egyik csoportba tartozik a termény, termék és szaporulat, amely addig, amíg a dologtól el nem válik, alkotórésznek, az elválás után pedig önálló dolognak minősül;

b) a másik csoportba tartozik minden egyéb vagyoni előny, amely lehet a dolog hasznosítása folytán kapott ellenérték (pl. bér); a dolog használatának gazdasági eredménye; a dolog használatával kielégített szükséglet (pl. lakás) vagy elért megtakarítás.

Ahhoz, hogy a vagyoni előny előálljon, a dolog használatán kívül gyakran ráfordításokra vagy munkavégzésre van szükség. A hasznok ezek levonásával számítjuk ki.

A jogalap nélküli birtoklás esetén a jóhiszemű birtokos addig az időpontig, amíg rosszhiszeművé nem válik, vagy a dolgot tőle a bíróság vagy a jegyző előtt vissza nem követelik, az elválasztással tulajdonjogot szerez a dolog termékein, terményein és szaporulatain. Ez a rendelkezés - a most tárgyalt 195. § (3) bekezdésére figyelemmel - csak a jóhiszemű és a birtokhoz *ellenszolgáltatás fejében jutó birtokosra* vonatkozik, az ingyenes birtokszerző nem szerezhet tulajdonjogot sem a dolog termékein, terményein és szaporulatain (1. a 125. §-hoz fűzött magyarázat 4. pontját).

A birtokosnak *nem kell kiadni* azokat a hasznokat, amelyeken - az előbbiek szerint - tulajdonjogot szerzett. Az egyéb - még meglévő - hasznokat (pl. a még le nem szedett termést, a dolog használatáért kapott ellenértéket) ki kell adnia, kivéve, ha jóhiszemű volt, és ellenszolgáltatás fejében jutott a dolog birtokához.

Az *elfogyasztott, értékesített vagy beszedni elmulasztott hasznokért* is aszerint felel a birtokos, hogy *jóhiszemű vagy rosszhiszemű* volt-e. (A jóhiszeműség megállapításánál ebben az esetben már nincs jelentősége annak, hogy a birtokhoz ingyenesen vagy viszszerhesen jutott-e a birtokos.) A *jóhiszemű birtokos nem felelős* a hasznokért, jogosult azokat felhasználni, elfogyasztani, értékesíteni - vagy akár pusztulni hagyni is. Ennek megfelelően nem köteles megtéríteni a be nem szedett hasznok értékét, s nem felel azért a haszonért sem, amelytől bármi okból elesett.

Ezek a szabályok a jóhiszemű birtokosra addig az időpontig irányadók, amíg ellene a dolog visszakövetelése iránt akár a bíróság, akár a jegyző előtt nem indítanak eljárást. Ettől az időtől kezdve ugyanis

- az addig jóhiszemű birtokos nyilvánvalóan rosszhiszeművé válik (pl. mert nyilvánvalóvá vált, hogy a birtokláshoz nincs jogcíme), és ezért a továbbiakban a rosszhiszemű birtoklás következményeit kell viselnie; vagy pedig

- ha nem is vált rosszhiszeművé (mert alapos oka van arra, hogy birtoklásának jogát feltételezze), ezután már felelős őrző módján kell a hasznokért helytállnia. Ez pedig [figyelemmel a Ptk. 196. § (3) bek.-ére] azt jelenti, hogy a meglevő hasznok kiadásán felül köteles lesz megtéríteni azoknak a hasznoknak az értékét is, amelyeket az őrzés ideje alatt elfogyasztott vagy beszedni elmulasztott, jogosult viszont az őrzésből származó igényeit érvényesíteni.

Ha a birtokos eleve *rosszhiszemű* volt, vagy a visszaköveteléssel vált nyilvánvalóan rosszhiszeművé: felelőssége az előzőeknél némileg szigorúbb. Ő is köteles kiadni a meglevő hasznokat, és *meg kell térítenie* a birtoklás ideje alatt elfogyasztott vagy beszedni elmulasztott hasznok értékét is; nincs helye viszont beszámítási igény érvényesítésének.

A károk

2. A jogalap nélküli birtoklás alatt kétféle módon keletkezhet kár:

- egyrészről, magának a birtoklásnak következtében,
- másrészről a birtokolt dologban.

A *jóhiszemű birtokos* a jóhiszemű birtoklás idején bekövetkezett károkért nem felel. A kárt a tv. általános értelemben fogja fel, a birtokos tehát nem köteles megtéríteni sem a dologban bekövetkezett, sem a jogosulatlan birtoklásból eredő egyéb kárt. A birtokos jóhiszeműségére vonatkozó - említett - szabályokat a dolog kiadására irányuló eljárás megindításáig lehet alkalmazni. Ettől kezdve a kártérítési felelőssége az általános szabályok - azaz a Ptk. 339. § (1) bekezdése - szerint alakul.

A *rosszhiszemű birtokost* a dologban bekövetkezett kárért a Ptk. 195. § (3) bekezdése tárgyi alapon teszi felelőssé; meg kell térítenie mindazt a kárt, ami a jogosultnál nem következett volna be. Ehhez képest, ha a jogalap nélkül birtokolt dolog megrongálódik, értéke csökken vagy elpusztul, a birtokos nem mentheti ki magát annak bizonyításával, hogy a kárt okozó eseménnyel kapcsolatosan felróhatóság nem terheli, azaz a dolog kezelése, használata és őrzése során úgy járt el, ahogy az általában várható. Az sem menti, hogy a kárt külső, elháríthatatlan ok idézte elő. Egyetlen kimentési lehetősége van: annak bizonyítása, hogy a kár a jogosultnál éppen úgy bekövetkezett volna, mint nála. Ilyen ok lehet a dolog belső tulajdonsága (pl. az állat meglevő betegsége) vagy olyan esemény, amely egyaránt érte volna mind a jogos, mind a jogalap nélküli birtokost (pl. árvíz).

Nem a dologban, hanem a birtok elvonása miatt egyéb módon bekövetkezett kárért a rosszhiszemű birtokos is az *általános szabályok* szerint felel. A felelősségnek ez az esete a gyakorlatban rendszerint a birtokháborító magatartás következménye (p. a lakásból kizárt bérlő szállásköltsége). Ezúttal már megkísérélhető a kimentés a felróhatóság alól, szóba kerülhet a károsult közrehatása, kárenyhítési kötelessége stb. (339-344. §).

A felelős őrzés

Ptk. 196. § (1) Aki a dolgot más érdekében anélkül tartja magánál, hogy arra külön jogviszonynál fogva jogosult vagy köteles volna, a dolog őrizetéről a jogosult költségére és veszélyére mindaddig köteles gondoskodni, amíg az a dolgot át nem veszi (felelős őrzés). A felelős őrző a dolgot költségei megtérítéséig visszatarthatja.

(2) A felelős őrzés tartama alatt a felelős őrző a dolgot nem használhatja, kivéve amennyiben a használat a dolog fenntartásához szükséges. Ha a dolgot e tilalom ellenére mégis használja, a jogosulttal szemben minden olyan kárért felel, amely enélkül nem következett volna be.

(3) A felelős őrző köteles a dolog meglevő hasznait kiadni és az elfogyasztott vagy beszedni elmulasztott hasznok értékét - az őrzésből folyó igényei beszámításával - megtéríteni.

A felelős őrzés

1. A tv. a birtokkal együtt szabályozza a felelős őrzés jogintézményét. A felelős őrzés - a birtokhoz hasonlóan - tényleges állapotot jelent, és a jogkövetkezmények ebben az esetben is a tényleges állapothoz fűződnek. Tekintve azonban, hogy a dolgot hatalmában tartó személy tudatában van annak, hogy a birtoklásra jogcíme nincs, egyszersmind szándéka sem irányul a dolog megtartására, e tényleges helyzetre nem lehet a jogalap nélküli (jó- vagy rosszhiszemű) birtoklás kategóriáját alkalmazni. A jogi következmények a megbízás nélküli ügyvivőhöz hasonló jogállás előidézésében mutatkoznak meg.

A felelős őrzés elvi alapja az, hogy senki sem lehet közömbös más személyek vagy a társadalom javai iránt, ha azok valamilyen módon tényleges hatalma alá kerültek.

A felelős őrzés olyan különleges *jogviszony*, amely a felelős őrző terhére különböző jogokat ad és kötelezéseket ró, annak a ténynek alapján, hogy valaki valamely dolgot *más érdekében és átmenetileg* tart magánál. E kötelezettségek egyedül a jogszabály rendelkezésén alapulnak, sőt a külön jogviszonyból fakadó kötelezettség (így pl. a szerződéssel való kötelezettségvállalás) *hiánya* fogalmi eleme a felelős őrzésnek. A szerződésben vállalt kötelezettség más jogviszonyt hoz létre (pl. letéti jogviszonyt).

A felelős őrzet azonban létrejöhet valamilyen jogviszony keretében vagy következtében (pl. felelős őrzőként kell kezelnie a kötelezettnek a szolgáltatás tárgyát a jogosult késedelme esetén; a bérlőnek a bérelt dolgot a bérlet megszűnése után, ha azt a bérbeadó nem vette át).

Létrejöhet a felelős őrzés minden előzmény nélkül, véletlen vagy tévedés folytán is (pl. talált dologra nézve, amíg a találó a dolgot át nem adja, vagy a tulajdonjogot meg nem szerzi, a tévedésből kézbesített dolog esetén stb.).

A felelős őrzet jogviszonyának alanyai:

- a felelős őrző, akihez a dolog került,

- a dolog birtokbavételére jogosult személy. Ilyen mindenképp a tulajdonos, de lehet más is, mint pl. albérleti jogviszony esetén a bérlő; a haszonélvező által kötött bérleti szerződés megszűnése esetén a haszonélvező stb.

A felelős őrző kötelessége a *dolog őrzése*. Az, hogy milyen módon kell e kötelezettségét teljesítenie, a dolog természetétől függ, ehhez kell mérni, hogy milyen magatartás és milyen intézkedés várható el tőle. Az őrzet a jogosult költségére történik. Ez azt jelenti, hogy a felelős őrző az őrzéssel kapcsolatos költségei megtérítését követelheti. Ilyen költség az őrzetre fordított szükséges - és gazdaságilag is igazolható - kiadás, az őrzött dologgal elfoglalt helyiség használati díja, az őrzéssel kapcsolatban végzett munka ellenértéke, a dolog fenntartásához szükséges kiadások stb.

Az őrzés ideje alatt a kárveszélyt is a jogosult viseli, a jogosult terhére esik tehát minden olyan kár, amelynek megtérítését nem lehet mástól követelni. A harmadik személy által a dologban okozott kár megtérítését a jogosult követelheti. A felelős őrző azokért a károkért felel, amelyek az ő magatartására vezethetők vissza, feltéve, hogy a felróhatóság alól nem tudja magát kimenteni. A kimentés annak bizonyításával lehetséges, hogy az őrzés során úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.

A felelős őrzés addig tart, amíg a jogosult a dolgot át nem veszi. A jogosult késlekedése esetén azonban a kötelezett az őrzés megszüntetése végett - mint a későbbiekben látni fogjuk - különböző intézkedéseket tehet. Végso soron az őrizet idejének az ésszerűség szab határt: figyelembe véve az őrizettel eltelt idő tartamát is, nem lehet a dolog értékével arányban nem álló terhek elvállalását a kötelezettől megkívánni.

A felelős őrző költségei kielégítéséig a dolgon *visszatartási jogot* gyakorolhat.

Az őrzött dolog használata

2. A felelős őrzés esetén a kötelezettség jellegéből következik, hogy az őrző a dolog használatára általában nem jogosult. E tilalom indoka nyilvánvaló azoknak az ingóknak a tekintetében, amelyek rendeltetése az elfogyasztás, elhasználás, hiszen ez a dolog megsemmisülésével jár együtt. De fennáll a tilalom azoknak a dolgoknak a tekintetében is, amelyeknek rendeltetése a huzamos használatban van, hiszen ez is a jogviszony természetével össze nem férő következményekkel jár (gazdasági előny az egyik, elhasználódás, értékcsökkenés a másik oldalon).

Megengedett - sőt a körülményektől függően esetleg meg is követelhető - a használat, ha ez *a dolog fenntartásához szükséges*.

A *jogosulatlan használat* kártérítési felelősséggel jár. A felelős őrző minden olyan kárért (értékcsökkenés, rongálódás) felel, amely a használat nélkül nem következett volna be. Nem mentheti ki tehát magát sem a felróhatóság hiányával, de még külső elháríthatatlan ok bizonyításával sem, ha a kár bekövetkezése és a használat között okozati összefüggés áll fenn. A kimentés egyedül annak bizonyításával lehetséges, hogy a kár a használat nélkül is éppen úgy bekövetkezett volna.

A megengedett használat esetén a kártérítési felelősségben változás nem következik be: a használat folytán bekövetkezett kár megtérítése alól a felelős őrző az általános szabályok szerint a felróhatóság hiányával mentheti ki magát.

Az őrzött dolog hasznai

3. Az őrzésen és a fenntartáson felül a felelős őrző kötelessége az is, hogy a hasznok beszedéséről gondoskodjék. A hasznok szedése a jogosult érdekében történik: ehhez képest a meglévő hasznokat a jogosultnak ki kell adnia, az elfogyasztott hasznok értékét pedig meg kell részére térítenie. A hasznok szedésére irányuló kötelességet a jogszabály szankcionálja: a felelős őrző azoknak a hasznoknak az értékét is köteles megtéríteni, amelyek beszedését elmulasztotta. Amíg azonban az elfogyasztott érték megtérítése objektív szempontok szerint történik, a beszédni elmulasztott hasznok értékéért a felelős őrző csak felróhatóság esetén felel, azaz csak akkor, ha a hasznok szedése végett nem úgy járt el, ahogyan az általában elvárható.

A jogosult részére járó - a hasznokkal kapcsolatos - értékek megtérítésekor a felelős őrző nemcsak a hasznok beszedésével, hanem a felelős őrzés ellátásával kapcsolatos minden *követelését beszámíthatja*.

Ptk. 197. § (1) Ha a jogosult a dolgot megfelelő határidő alatt felszólításra nem szállítja el, és annak máshol való elhelyezése aránytalan nehézséggel vagy a költségek előlegezésével járna, a felelős őrző a dolgot értékesítheti vagy felhasználhatja.

(2) A gyorsan romló dolgot - amennyiben lehetséges - értékesíteni kell, illetőleg fel kell használni.

(3) Az értékesítésből befolyt összeg, illetőleg a felhasznált dolog ellenértéke a jogosultat illeti meg.

Ptk. I. 81. § A felelős őrzésre vonatkozó rendelkezéseket a Ptk. hatálybalépése előtt keletkezett tényállásokra csak a Ptk. hatálybalépésétől kezdve lehet alkalmazni.

Jegyzet: A Ptk. 197. § (1) bekezdése az 1991. évi XIV. törvény 13. §-ával megállapított szöveg. Hatályos: 1991. VI. 9-étől.

A felelős őrzés jogintézményének rendeltetése: megőrizni és fenntartani a dolgot a jogosult javára addig, amíg az a jogosulthoz nem jut. Egyaránt érvényesül tehát a kötelezett terhére a megőrzés, a jogosult terhére pedig az elvitel (átvétel) kötelessége. Ebből következik: a felelős őrzőnek joga van arra, hogy a kötelezettet a körülményekhez képest mielőbb az elvitelre (átvételre) felszólítsa, és erre megfelelő, azaz az intézkedéshez és előkészületekhez elegendő - mindkét fél méltányos érdekének megfelelő - határidőt tűzzön ki. Ha a jogosult a dolgot a kitűzött határidő elteltéig nem szállítja el, a felelős őrző - a körülményeihez képest - a dolgot továbbra is maga őrzi; vagy a dolgot máshol helyezi el. Végso soron pedig a felelős őrző értékesítheti vagy felhasználhatja a dolgot. Erre akkor kerülhet sor, ha a dolog máshol való elhelyezése a felelős őrzőtől nem kívánható meg, mert az aránytalan nehézséggel járna, vagy mert a vele járó költségeket a felelős őrzőnek kellene előlegeznie (amit a jogszabály nem kíván meg tőle). Természetesen (bár a törvény kifejezetten nem szól róla) a felelős őrző akkor is jogosult az értékesítésre vagy felhasználásra, ha a máshol való elhelyezést a költségek aránytalanságai, az ésszerű gazdálkodás szempontjai zárják ki.

A kárveszélyt a dolog másnál való elhelyezése esetén is a jogosult viseli, kivéve, ha a felelős őrző éppen a másnál való elhelyezés tekintetében jár el felróható módon (felróhatóság a kiválasztásban, utasításban, tájékoztatásban, ellenőrzésben).

A gyorsan romló dolgoknál az őrzőnek az értékesítés vagy felhasználás lehetőségei között kell választania (ideértve a beszedett gyorsan romló hasznokat is). Az intézkedés módját a dolog természete szabja meg: ettől függ, hogy elvárható-e a jogosult elszállításra való felszólítása, vagy nyomban az értékesítésről, felhasználásról kell-e gondoskodni.

Az értékesítésből befolyt összeg, a felhasznált dolog ellenértéke - természetesen ezúttal is az őrzésből folyó igények beszámításával - a jogosultat illeti meg, azokkal a felelős őrző köteles elszámolni.

Negyedik rész

A KÖTELMI JOG

A kötelmi jogviszonyok alapvető jellegzetessége, hogy meghatározott személyek között keletkeznek, tehát relatív szerkezetűek. Tárgyuk vagyoni értékű szolgáltatás, amelynek teljesítését a jogosult követelheti, és amellyel a kötelezett tartozik. A különböző kötelemlketkeztető tények közül a leggyakoribb a szerződés, a szerződésen kívüli jogellenes károkozás és a jogalap nélküli gazdagodás.

A Ptk. ezekből a szerkezeti sajátosságokból indul ki, és a kötelmi jog keretében szabályozza a szerződéseket, a szerződésen kívüli jogellenes károkozásból keletkező felelősséget, valamint a jogalap nélküli gazdagodást.

A kötelmi jogról szóló negyedik rész ennek megfelelően három címből áll. Az I. Cím a szerződések közös szabályait, a II. Cím a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség és a jogalap nélküli gazdagodás szabályait, a III. Cím pedig az egyes szerződésekre vonatkozó rendelkezéseket foglalja össze. A felelősség szabályozásának a szerződési jog általános és különös része közé iktatását és ezzel a szerkezeti egység megbontását az indokolja, hogy a felelősség a szerződésszegés általános következménye, tehát azzal elválaszthatatlanul összefügg, és szorosan kapcsolódik a különös részben szabályozott szerződésfajtákhoz. A szerződésszegésért való felelősség önálló szabályozása pedig azért nem lenne helyénvaló, mert ennek szabályai lényegében megegyeznek a szerződésen kívüli felelősség szabályaival. Az önálló szabályozás tehát ugyanazoknak a rendelkezéseknek a megismétlését tenné szükségessé.

A kötelmi jog első címe a jogügyletek és az elévülés szabályait, tehát lényegében azt a joganyagot tartalmazza, amelyet hagyományosan az általános részben szoktak szabályozni. A jogszabályok megszegése, a jog ellenére vagy legalábbis a jog elismerése nélkül létrejött állapot következményeinek a szabályozása a második címbe került. A jogszerű magatartással okozott kárért fennálló helytállási kötelezettséget, a kártalanítást nem itt, hanem a maga rendszerbeli helyén: a kisajátítás, a szükséghelyzet, a szomszédjog stb. körében szabályozza a törvény.

Az egyes szerződésekről szóló harmadik cím (különös rész) a leggyakrabban előforduló szerződésfajták szabályait tartalmazza. Ebből azonban nem következik, hogy csak olyan szerződéseket lehet kötni, amelyeket a törvény külön is szabályoz. A Ptk. változatlanul fenntartotta a típus szabadság elvét, és így a felek vagyoni viszonyait különböző szerződésfajták elemeit ötvöző vegyes szerződésekkel és a különös részben szabályozott típusoktól teljesen eltérő tartalmú szerződésekkel is rendezhetik. Az ilyen szerződésekre az általános szabályokat, illetőleg a különös résznek a legközelebbi tényállásra vonatkozó rendelkezéseit lehet alkalmazni.

Meg kell továbbá említeni, hogy az 1977. évi IV. törvény a szerződési jog különös részét több szerződéstípus szabályozásával egészítette ki. A tv.-be iktatta a gazdálkodó szervezetek eddig teljesen külön szabályozott szerződéseinek legáltalánosabb szabályait (szállítási szerződés, vállalkozási szerződések különböző típusai) és néhány új, eddig külön nem szabályozott szerződéstípust is (közszolgálati szerződés, utazási szerződés).

Végül fel kell hívni a figyelmet arra, hogy a tv. kötelmi jogi részéhez fűzött magyarázatokban többször történik hivatkozás a Legfelsőbb Bíróság Gazdasági Kollégiumának kollégiumi (GK) vagy tanácselnöki értekezleti (GKT) állásfoglalásaira. Minthogy azonban ezek közül több a 7/1978. (II. 1.) MT rendelet egyes rendelkezésein alapult, ezt a rendeletet viszont az 1993. évi XCII. tv. 40. §-a (4) bekezdésének d) pontja hatályon kívül helyezte, szükségessé vált ezeknek az állásfoglalásoknak a revíziója. E mű lezárásának időpontjában még hatályban levő állásfoglalásokat ezért ennek az általános megjegyzésnek az előrebocsátásával közöljük.

I. Cím

A SZERZŐDÉS

A szerződés a vagyoni viszonyok (áruviszonyok) tipikus jogi formája, amely gazdasági életünkben fontos, sokoldalú szerepet tölt be. Jelentőségét fokozza a piacgazdaságra áttérés koncepciója. A törvény abból indul ki, hogy a polgári jog a vagyoni viszonyok egységes joga. Szabályozási körébe tartoznak ezek a jogviszonyok, függetlenül attól, hogy kik az alanyai: gazdálkodó szervezetek, más jogi személyek vagy természetes személyek-e. A törvény a jogviszony tartalma szerint differenciál.

Ez az elv a Ptk. eredeti szerkezetében és rendelkezéseiben nem érvényesült teljes következetességgel. A gazdasági irányításnak a törvény alkotása idején érvényesülő tervutasításos módszere ugyanis az állami vállalatok és a szövetkezetek önállóságát korlátozta, rendelkezési jogát szűk keretek közé szorította. Széles körben érvényesült a szerződéskötési kötelezettség. A szerződési jog általános szabályai nagyrészt olyan szerződésekre vonatkoztak, amelyekben szerződő félként természetes személyek szerepeltek. A gazdálkodó szervezetekre vonatkozó, az általánostól eltérő külön szabályokat a tervszerződések elnevezésű külön fejezet, valamint az egyes gazdasági szerződésekre vonatkozó külön jogszabályok tartalmazták.

Az 1968-ban megkezdett gazdasági reform jelentős mértékben növelte a vállalatok önállóságát, rendelkezési jogát, és a szerződéskötési kötelezettséget a legszűkebb keretek közé szorította. Az általánostól eltérő szabályok tartalmukban fokozatosan közeledtek a kötelmi jog általános rendelkezéseihez, és számuk is számottevően csökkent. A Ptk.-nak az 1977. évi IV. törvénnyel megállapított új szövege ennek megfelelően megszüntette a tervszerződésekről szóló külön fejezetet, és a még szükséges eltérő szabályokat a szerződések általános szabályai közé iktatta. Az egységesítés részben úgy történt, hogy néhány - korábban kizárólag a gazdálkodó szervezetek szerződéseire vonatkozó, de más szerződésekre is alkalmazható - jól bevált szabály lett általánossá, részben pedig a már meglevő általános rendelkezés alóli kivételként kerültek a törvénybe az eddig külön jogszabályba foglalt azok a rendelkezések, amelyek fenntartása továbbra is indokoltnak tűnt.

Az egységesítés szükségessé tette azt is, hogy a gazdálkodó szervezetek közötti sajátos szerződések alapvető szabályai bekerüljenek a Ptk.-ba. Ez az egyes szerződésekről szóló III. Címben valósult meg. Az új rendezés következtében az itt szabályozott szerződésekre vonatkozó külön jogszabályok a Ptk.-ban foglalt felhatalmazáson alapulnak, a Ptk. rendelkezéseihez kapcsolódnak, és velük szoros egységet alkotnak.

Szükséges az is, hogy szerződési jogunkba néhány új jogintézmény is bekerüljön, amelyek elsősorban a gazdasági kapcsolatokat érintik, de alkalmazhatóak más szerződésekre is. Ide sorolható az előszerződést szabályozó 208. §, az általános szerződési feltételekről rendelkező 209. §.

Az az elv, hogy a szerződések közös szabályai általában minden szerződő félre vonatkoznak, még mindig nem érvényesült következetesen, mert a törvény gazdálkodó szervezetnek csak azt a jogi személyt minősítette, amely állami vagy szövetkezeti tulajdonnal gazdálkodik. Újabb előrelépés az 1988. évi XXV. tv. 4. §-a, amely a Ptk. 685. §-ának c) pontjába iktatta a gazdasági társaságokat, és így a gazdálkodó szervezetre vonatkozó szabályokat azokra a gazdasági társaságokra is alkalmazni kell, amelyek magántulajdonnal is gazdálkodnak. Az egységesítés azzal vált teljessé, hogy az 1993. évi XCII. tv. 39. §-a a gazdálkodó szervezetek körét kiterjeszti az egyéni vállalkozókra is. Kérdés, helyes-e ez a megjelölés, mert egyéni vállalkozó a néhány hektár földet hivatásszerűen művelő földműves, a kézműves kisiparos is. Ennek következménye lehet, hogy a gazdálkodó szervezetre vonatkozó, az általánostól eltérő rendelkezéseket ilyenkor is alkalmazni kell. Ezért megfontolandó a pontosabb fogalommeghatározás, pl. a cégjegyzékbe bejegyzett egyéni vállalkozó, mert a gazdasági életbe egyre több egyéni vállalkozó kapcsolódik be, akik közül sok jelentős nagyságú vállalat tulajdonosa.

Végül meg kell említeni, hogy a tv. több vonatkozásban megengedi a külkereskedelmi szerződéssel kapcsolatos belföldi szerződések eltérő szabályozását [pl. a szerződésszegésről rendelkező 314. § (3) bek.].

XVII. fejezet

ÁLTALÁNOS SZABÁLYOK

Ptk. 198. § (1) A szerződésből kötelezettség keletkezik a szolgáltatás teljesítésére és jogosultság a szolgáltatás követelésére.

(2) Jogszabály szerződés kötését kötelezővé teheti.

(3) Szolgáltatásra irányuló kötelezettség és jogosultság jogszabályból vagy hatósági rendelkezésből szerződéskötés nélkül is keletkezik, ha a jogszabály vagy a törvényes jogkörében eljáró hatóság így rendelkezik, és a kötelezettet, a jogosultat és a szolgáltatást kellő pontossággal meghatározza. Ebben az esetben - jogszabály vagy hatóság eltérő rendelkezése hiányában - a szerződésre vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni.

Jegyzet: Lásd a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvének a külgazdasági kapcsolatokra történő alkalmazásáról szóló 1978. évi 8. törvényerejű rendelet 4. §-át; az ügyvédekéről szóló, többször módosított 1998. évi XI. törvény 10. § (2) bekezdését és a közjegyzőkről szóló, többször módosított 1991. évi XLI. törvény 10. § (2) bekezdését, a gépjármű üzemben tartójának kötelező felelősségbiztosításáról szóló módosított 171/2000. (X. 13.) Korm. rendeletet.

A szerződés tárgya

1. A szerződés tárgya a szolgáltatás: az a magatartás, amelyet a jogosult a kötelezettől követelhet, illetőleg amelyet a kötelezett a szerződés értelmében teljesíteni köteles. A szerződés legfontosabb jogi hatása tehát az, hogy belőle kötelezettség keletkezik a szolgáltatás teljesítésére és jogosultság a szolgáltatás követelésére. A szerződésről szóló szabályok is ebből indulnak ki, de számot vetnek azzal is, hogy a szerződés más jogi hatás előidézése is alkalmas. Az a megállapodás ugyanis, amely nem közvetlenül valamely szolgáltatásra, hanem a tartozás elengedése, halasztásra, a szerződés tartalmának módosítására stb. irányul, szintén szerződés. Ezek a szerződések azonban hatást gyakorolnak az eredetileg kikötött szolgáltatásra is.

A szolgáltatás

2. A szerződésben kikötött szolgáltatások általában vagyoni értékűek, pénz vagy más dolog adására vagy valamely tevékenység kifejtésére irányulnak. A tevékenység megvalósulhat valamely eredmény létrehozásában, az erre irányuló eljárásban, nyilatkozattételben (vállalkozás, megbízás, alapító okirat aláírása, építőközösségi szerződésben vállalt kötelezettség alapján stb.). A szolgáltatás lehet nem tevőleges magatartás is, irányulhat valamitől való tartózkodásra, valaminek a tűrésére (l. részletesen a 227. §-nál).

A szolgáltatás megnyilvánulhat egyszeri tevékenységben és tartós, időszakonként visszatérő magatartásban is. Az előbbire példa az adásvétel és a fuvarozás, az utóbbira a bérlet és a tartás. Ennek a különbségtételnek többek között azért van jelentősége, mert a szerződés bírósági módosítására csak tartós jogviszony esetén van lehetőség (241. §).

A szolgáltatás jellegét tekintve lehet fizikailag részekre bontható, tehát osztható és részekre nem bontható, tehát oszthatatlan. Ennek a megkülönböztetésnek a többalanyú szerződéseknél (XXVIII. fejezet) és a teljesítés szempontjából lehet jelentősége (l. a 317. §-nál). Ugyancsak a teljesítés és a szerződés megszűnése szempontjából van jelentősége a személyhez kötött, vagyis csak személyesen teljesíthető, bizalmi jellegű, illetőleg a más által is teljesíthető szolgáltatások megkülönböztetésének (l. a 323. §-nál).

A dolog szolgáltatása meghatározható fajta és mennyiség szerint vagy egyedileg. Ez a megkülönböztetés a teljesítés szempontjából és hibás teljesítés esetén a kellékszavatosságnál válhat ki jogi hatást (l. a 288-291. és a 306. §-oknál). Szokásos még zárt fajú szolgáltatásról is beszélni, amikor a fajtán belül szűkebb körben vonják meg a szolgáltatás tárgyának körét (l. a 289. §-nál).

A szolgáltatás meghatározható úgy is, hogy több szolgáltatás közül valamelyik fél választhat (vagylagos szolgáltatás) (l. a 230. §-nál). Ilyen szolgáltatásról azonban csak akkor van szó, ha a felek a szerződésben így állapodtak meg. Ha ilyen megállapodás nincs, a bíróság vagylagos teljesítésben nem marasztalhat.

A szerződéskötési szabadság

3. A felek szabadon döntenek abban a kérdésben, hogy kötnek-e szerződést, és ha igen, milyen tartalommal. Az 5. § (3) bekezdéséhez fűzött miniszteri indoklás ennek megfelelően külön is kiemeli: „ez a rendelkezés nem használható fel arra, hogy a szerződéskötési kötelezettség esetei magánszemélyek terhére növekedjenek”. Ebből is következik, hogy a szerződés létrejöttéhez a 205. §-ban megkívánt jognyilatkozat bírói ítélettel azon az alapon sem pótolható, hogy a jognyilatkozat megtagadása joggal való visszaélés. Ez az elv a bírósági gyakorlatban következetesen érvényesül.

A Legfelsőbb Bíróság ezzel összhangban kimondta: „Közös tulajdonban álló házaspárnak társasházzá való alakítására kötött, de valamennyi kellekét nem tartalmazó bírósági egyezség alapján az alapító okirat aláírásának megtagadását bírósági ítélettel nem lehet pótolni” (Pf. I. 20525/1966. - PJD III. 98. sz.). Más kérdés, és ennek az elvnek az érvényét nem érinti, hogy a Ptk. 149. §-ának az 1977. évi IV. tv.-nyel beiktatott (3) bekezdése értelmében a közös tulajdonnak társasháztulajdonná való alakítását bármelyik tulajdonostárs kérelmére a bíróság is elrendelheti. Ebben az esetben az alapító okiratot a bíróság ítélete pótolja. [Hasonló rendelkezést tartalmaz a társasházról szóló, többször módosított 1997. évi CLVII. törvény 9. § (1) bekezdése.]

A szerződéskötési kötelezettség

4. Ez alól az általános elv alól a törvény kivételt állapít meg, amikor megengedi, hogy jogszabály a szerződés kötését kötelezővé tegye. A Ptk. eredeti szövege a gazdasági irányítás korábban érvényesült módszerének megfelelően a gazdálkodó szervezetek terhére a tervfeladatok teljesítése és a termékek tervszerű elosztása érdekében általános szerződéskötési kötelezettséget írt elő. Ez az általános kötelezettség a vállalati önállóság biztosítása és a gazdálkodó szervezet rendelkezési jogának növelése érdekében 1967-ben megszűnt, ami megnövelte a polgári jogi szerződéseknek a gazdasági életben betöltött szerepét. A gazdálkodó szervezetek szerződéses kapcsolataiban továbbra is szükség lehet arra, hogy jogszabály kivételesen és szűk körben szerződéskötési kötelezettséget írjon elő.

A Ptk. 198. §-ának (3) bekezdése szerint szolgáltatásra irányuló kötelezettség és jogosultság jogszabályból szerződéskötés nélkül is keletkezhet, ha jogszabály így rendelkezik. A feltalálót megillető találmánydíj-fizetési kötelezettséget a Ptk. rendelkezéseinek megfelelően a találmány értékesítése idején hatályos 11/1983. (V. 12.) MT rendelet állapította meg. Az alperesnek tehát találmányi díjszerződés megkötése nélkül is az esedékességgel a feltalálónak a találmányi díjat meg kellett volna fizetnie. Ezt az alperes nem vitásan elmulasztotta, így késedelembe esett, és ezért a felperesek a Ptk. 299. §-ának (1) bekezdése alapján kártérítést is követelhetnek. (LB Pf. IV. 22443/1997. sz. - BH 2001/6. sz. 271.)

Szerződéskötési kötelezettség azonban nemcsak jogszabály, hanem a felek szerződése alapján is keletkezhet, amikor is a felek maguk vállalnak kötelezettséget a szerződés kötésére (előszerződés). Az előszerződés teljesítése az abban meghatározott tartalmú szerződés megkötésével történik. Ilyen szerződéskötési kötelezettség gazdálkodó szervezeteket és ennek nem minősülő természetes személyeket egyaránt terhelhet (l. bővebben a 208. §-nál).

A termékgazdálkodásban a szerződéskötési kötelezettség fokozatosan megszűnik, és csak ritka kivétellel fordul ma már elő. A termeléssel és a kereskedelemmel foglalkozó vállalkozó általában saját kockázatára maga dönti el, hogy kivel és milyen tartalmú szerződést köt.

Szerződéskötési kötelezettséget jogszabály humanitárius, szociális megfontolásból és a fogyasztói érdek védelmében is létrehoz. Ide sorolható a lakások és helyiségek bérletére, valamint az elidegenítésükre vonatkozó egyes szabályokról szóló, többször módosított 1993. évi LXXVIII. törvény 3. §-ának (3) és (4) bekezdése is.

Ezek szerint, ha az önkormányzati vagy állami lakás, továbbá a műteremlakás bérlőjének kijelölésére vagy kiválasztására megállapodás, illetőleg e törvény hatálybalépésekor jogszabály meghatározott szervet jogosít fel, az általa megjelölt személlyel kell szerződést kötni (l. bővebben a lakásbérletnél).

Különböző jogszabályok olyan foglalkozások gyakorlásához és olyan tevékenységekhez, amelyek másoknak jelentős kárt okozhatnak, a károsultak védelmében felelősségbiztosítási szerződés kötését teszik kötelezővé. Ezek közül a legismertebb volt az 58/1991. (IV. 13.) Korm. rendelet, illetve a módosított 171/2000. (X. 13.) Korm. rendelet, amely a gépjármű tulajdonosát, illetőleg üzemeltetőjét kötelezi felelősségbiztosítási szerződés kötésére. Több olyan foglalkozás is van, amelynek gyakorlásához jogszabály felelősségbiztosítási szerződés kötését követeli meg. Az ügyvédekéről szóló, többször módosított 1998. évi XI. törvény 10. §-ának (2) bekezdése szerint az ügyvéd az ügyvédi tevékenysége körében köteles felelősségbiztosítási szerződést kötni, s azt ügyvédi tevékenységének tartama alatt fenntartani, s a 13. § (3) bekezdése szerint az ügyvédi kamarába csak az jegyezhető be, akinek ilyen szerződése van, a többször módosított 1991. évi XLI. törvény 10. §-ának (2) bekezdése pedig kötelezővé teszi, hogy a közjegyző felelősségbiztosítási szerződést köt. Erre magánorvosi gyakorlat folytatásához és a magánygyógyintézet alapításához is szükség van.

Szerződés jogszabály alapján

5. A szerződések szabályait kell alkalmazni azokra a kötelmi viszonyokra is, amelyek közvetlenül jogszabályból keletkeznek, illetőleg hatósági határozaton alapulnak. Ennek azonban az a feltétele, hogy a jogszabály, illetőleg a hatósági határozat ilyen értelemben rendelkezék, és a jogosult, valamint a kötelezett személyét, továbbá a szolgáltatást pontosan meghatározza. Jogszabály és államigazgatási aktus ma már ritka kivétellel keletkeztet kötelmet.

A felperes feltalálókat a szolgálati találmány értékesítése esetére az értékesítés idején hatályos 11/1983. (V. 12.) MT rendelet 1. §-a (1) bekezdésének a) pontja alapján a hasznos eredménnyel arányos találmányi díj illeti meg az értékesítés megkezdésétől a végleges szabadalmi oltalom megszűnéséig. A Ptk. 198. §-ának (3) bekezdése szerint szolgáltatásra irányuló kötelezettség és jogosultság jogszabályból szerződéskötés nélkül is keletkezhet, ha jogszabály így rendelkezik. Az alperesnek tehát találmányi díjszerződés nélkül is az esedékességgel a feltalálóknak a találmányi díjat meg kellett volna fizetnie legalább az általa elismert mértékben. Ezt nem vitásan elmulasztotta, így késedelembe esett [Ptk. 298. § a) pont], és ezért a Ptk. 299. §-ának (1) bekezdése alapján kártérítést is követelhetnek. (LB Pkf. IV. 22 433/1997. sz. - BH 2001/6. sz. 27.)

A Ptk. 248. §-a szerint jótállási kötelezettséget jogszabály is előírhat. Ilyen rendelkezést tartalmaz az egyes tartós fogyasztási cikkekre vonatkozó kötelező jótállásról szóló 151/2003. (IX. 22.) Korm. rendelet és a fogyasztói szerződés keretében érvényesített szavatossági és jótállási igények intézéséről szóló 49/2003. (VII. 30.) GKM rendelet, valamint a vásárlók minőségi kifogásának intézéséről szóló 4/1978. (III. 1.) BkM rendelet, a minőségvédelem egyes kérdéseiről szóló 2/1981. (I. 23.) BkM rendelet és az egyes tartós használatra rendelt termékek jótállási kötelezettségéről szóló 117/1991. (IX. 10.) Korm. rendelet.

Szerződés hatósági határozat alapján

6. Hatósági határozat alapján keletkezik kötelmi viszony, ha valamely dolgot a büntetőeljárás során lefoglalnak, vagy zár alá vesznek. Az ítélkezési gyakorlat erre az esetre a XXXIX. fejezetben megállapított szabályait alkalmazza. (Lásd a 7/2006. PJE-t.)

A törvény elsősorban államigazgatási aktusra gondol akkor, amikor hatósági határozat alapján keletkező kötelezről rendelkezik. Nem kizárt azonban az sem, hogy bírósági határozat hozzon létre szerződést, sőt ma már inkább ezzel találkozunk a gyakorlatban. Lényegében erről van szó szerződéskötési kötelezettség esetében is, ha a felek ennek a kötelezettségüknek nem tesznek eleget, és nem állapodnak meg. Ilyenkor a bíróság ítélete hozza létre a szerződést akár jogszabályon, akár a felek megállapodásán (előszerződés) alapul a szerződéskötési kötelezettség [l. a Ptk. 206. § (1) bek.-ét és a 208. § (4) bek.-ét].

Ptk. 199. § Egyoldalú nyilatkozatból csak a jogszabályban megállapított esetekben keletkezik jogosultság a szolgáltatás követelésére; az egyoldalú nyilatkozatokra - ha a törvény kivételt nem tesz - a szerződésre vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni.

Egyoldalú jogügylet

A törvény miniszteri indokolása kiemeli, hogy a jogügylet fogalma, fajtái, létrejötte, módosítása, teljesítése és megszűnése a szerződések szabályozásával van a legszorosabb kapcsolatban. A jogügylet valójában nem is egyéb, mint „a szerződés mesterségesen absztrahált alkotóelemeinek az egyoldalú jogügyletek kivételes eseteivel való közös nevezőre hozatala”. A törvény ilyen elvi megfontolás alapján a jogügyletekre vonatkozó szabályokat a szerződések anyagába olvasztotta be. A törvény ugyanakkor elismeri, hogy az egyoldalú jognyilatkozatok kivételesen szintén megalapozhatnak valamely szolgáltatás követelésére irányuló jogosultságot. Ilyenkor a rájuk vonatkozó szabályok megegyeznek a szerződések szabályaival. A joghatással járó egyoldalú jognyilatkozatokra tehát a szerződésekre vonatkozó szabályokat kell alkalmazni. Ilyen egyoldalú jogügylet az egyes szerződések körében szabályozott díjkitűzés és a kötelezettségvállalás közérdekű célra (l. az L. fejezetnél).

Az egyik per tényállása szerint az alperes írásban kötelezte magát a felperes gépkocsijában keletkezett hibák javítási költségeinek megtérítésére. A Legfelsőbb Bíróság határozatának indokolása kifejti: az ilyen nyilatkozat jogi hatásáról a Ptk. 205. §-a (az új, jelenleg hatályos szövegben a most tárgyalt 199. §) tartalmaz általános rendelkezést. Eszerint - az ide nem tartozó kivételektől eltekintve - az egyoldalú nyilatkozatra a szerződésre vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni. Ebből következik, hogy az alperes a nyilatkozata alapján reá háruló kötelezettség alól csak akkor mentesülhet, ha jognyilatkozata megtámadásának feltételei fennállnak (P. törv. I. 20378/1968.).

A jogról való lemondás olyan egyoldalú nyilatkozat, amelyre a szerződésre vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni. E körbe tartozik a haszonélvezeti jogról való lemondás is (LB Pfv. II. 22011/1994. - BH 1995/7. sz. 701.).

A felmondás címzett jognyilatkozat, és minthogy az a másik fél tudomásszerzésével válik hatályossá, ezért az írásban közölt nyilatkozat hatályosságához az szükséges, hogy a másik félhez megérkezzen [Ptk. 199. §, 214. § (1) bek.] (LB Gfv. I. 32979/1998. - BH 1999/12. sz. 564.).

Az ingatlan-nyilvántartás szerkesztése során tett valótlan tartalmú nyilatkozat alapján jegyezte be a tulajdonjogot elbirtoklás címén a földhivatal az ingatlan-nyilvántartásba. Erre a nyilatkozatra a Ptk. 199. §-a szerint alkalmazni kell a szerződések szabályait, tehát a 200. § (2) bekezdését is. Ennélfogva a jóerkölcsbe ütköző ilyen egyoldalú nyilatkozat semmis, és így a tulajdonjogot az ingatlan-nyilvántartásból törölni kell (LB P. törv. I. 20014/1991. sz.).

Az örökséget visszautasító nyilatkozatból nem keletkezik jogosultság szolgáltatás követelésére, mert az örökséget visszautasító örökös a Ptk. 600. §-ának f) pontja értelmében kiesik az öröklésből, és a helyébe lépő örökös nem a visszautasító nyilatkozat alapján, hanem a törvényes öröklés rendjén, tehát a törvény alapján örököl. Erre a nyilatkozatra a bírósági gyakorlat szerint nem lehet a szerződésre vonatkozó szabályokat alkalmazni, és így nem alkalmazhatóak a 203. § (fedezetelvonó szerződés) rendelkezései sem.

Az önálló jogágiságú családjog jellemzője, hogy a családi jogállással kapcsolatos jognyilatkozatokat a Csjt. mindenkivel szemben hatályosnak ismeri el (Csjt. 45. §). A mindenkivel szembeni hatályosság az erre vonatkozó bírói ítéleteknek is sajátossága, amiből következik, hogy amikor a családjogi szabályokból az akarathányok következményeinek szabályai hiányoznak, ezt nem lehet egyszerűen a polgári jog megfelelő szabályaira való utalással értelmezni. Ez az értelmezés a nyilatkozat hatályával érintett és annak megtételében részt nem vevő személyek érdekeit védi, a Csjt. egyéb rendelkezései ugyanakkor lehetőséget nyújtanak a közvetlenül érintett személyek családi jogállásának a rendezésére.

A kifejtettekből következik, hogy a Ptk. 199. §-a a családi státust érintő nyilatkozatokra háttérjogszabályként sem alkalmazható, tehát a Ptk. 210. §-ában írt kényszer, tévedés és megtévesztés a Csjt. 43. §-ának (2) bekezdésében írt megtámadási okként nem érvényesíthető.

Ugyanezt az érvelést támasztja alá az, hogy a családjogi viszonyoknak arra a részére, amely csak a felek egymás közti kapcsolatára van kihatással (vagyonai kérdések, lakáshasználat és - kiterjesztő értelmezéssel - a tartási jogok és kötelezettségek), a Csjt. 31. §-ának (5) bekezdése a Ptk. rendelkezéseinek megfelelő alkalmazását kiemelten előírja. (LB Pfv. 22 537/2000. sz. - BH 2003/2. sz. 70.)

Az egyoldalú nyilatkozattal kapcsolatos a Legfelsőbb Bíróságnak felülvizsgálati eljárásban a közelmúltban hozott egyik ítélete, amelyben rámutatott:

A felperes végrendelet érvénytelensége iránti keresetét a perben eljáró bíróságok érdemben elbírálták, a kereset elutasítását a jogszabályoknak megfelelően indokolták. Az iratok tartalma alapján azonban megállapítható, hogy a felperes a hagyatéki eljárásban a végrendeletet érvényesnek ismerte el mind alakilag, mind annak tartalmát illetően, és csak a kitagadásra vonatkozó érvénytelenséget állított. A hagyatéki eljárásban tett ezen anyagi jogi nyilatkozata a Legfelsőbb Bíróság PK 261. sz. állásfoglalása értelmében egyoldalúan nem vonható vissza, a visszavonás hatályosságához a nyilatkozattal jogot szerzett másik fél beleegyezése szükséges, illetve az általános üzleti megtámadási okok alapján támadható meg. A felperesnek a hagyatéki eljárásban tett nyilatkozata ugyanis a Ptk. 199. §-ának (1) bekezdése szerint olyan egyoldalú nyilatkozat, amelyre - ha a törvény kivételt nem tesz - a szerződésre vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni. E nyilatkozatok visszavonásával kapcsolatban a Ptk. 211-215. §-ai megtámadására pedig az általános üzleti nyilatkozatok megtámadására vonatkozó rendelkezések az irányadók (BH 1985/2. sz. 59., PJD X. 53. sz.). Ezért a felperes végrendelet érvénytelensége iránti keresete előfeltétele a hagyatéki eljárásban tett nyilatkozata eredményes megtámadása lett volna. A felperes a perben ilyen megtámadási okra nem is hivatkozott, ezért a végrendelet érvénytelenségének megállapítására irányuló keresete ez okból is elutasítandó. (LB Pfv. II. 20245/2000. sz. - BH 2002/2. sz. 59.)

Ptk. 200. § (1) A szerződés tartalmát a felek szabadon állapíthatják meg. A szerződésekre vonatkozó rendelkezésektől egyező akarattal eltérhetnek, ha jogszabály az eltérést nem tiltja.

(2) Semmis az a szerződés, amely jogszabályba ütközik, vagy amelyet jogszabály megkerülésével kötöttek, kivéve ha ahhoz a jogszabály más jogkövetkezményt fűz. Semmis a szerződés akkor is, ha nyilvánvalóan a jóerkölcsbe ütközik.

Jegyzet: Lásd a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvének a külgazdasági kapcsolatokra történő alkalmazásáról szóló, módosított 1978. évi 8. törvényerejű rendelet 5. §-át, az egyes tartós fogyasztási cikkekre vonatkozó kötelező jótállásról szóló 151/2003. (IX. 22.) Korm. rendelet és az árak megállapításáról szóló, többször módosított 1990. évi LXXXVII. törvény 11-14. §-át. A 200. § (2) bekezdése az 1991. évi XIV. törvény 14. §-ával megállapított szöveg. Hatályos: 1991. VI. 9-étől.

Típuszabadság

1. A szerződési szabadság elve polgári jogunkban nemcsak a szerződéskötési szabadságban fejeződik ki, hanem abban is, hogy a felek szabadon dönthetnek a szerződés tartalmát illetően is. Ez elsősorban azt jelenti, hogy szerződési jogunk a típuszabadság elve alapján áll, tehát nemcsak a negyedik rész második címében szabályozott típusú nevesített szerződéseket lehet megkötni. Az áruforgalom, a termékelosztás, a szükségletkielégítés a legváltozatosabb tartalmú - de a társadalmi érdeket nem sértő - szerződések útján bonyolódhat le. A gazdasági és társadalmi szükségleteknek megfelelően a szerződés elemei a feleknek a szerződésen alapuló jogai és kötelezettségei, a szerződésben kikötött különféle szolgáltatások sajátosan kapcsolódhatnak, s ez az egész szerződésnek sajátos jelleget adhat (PJD III. 82. sz.). A szerződéskötési szabadság azonban nem értelmezhető akként, hogy a szerződés jogellenes vagy nyilvánvalóan egyoldalú előnyt meghatározó kikötést is tartalmazhat (LB Pfv. 22406/1998. - BH 2000/6. sz. 247.).

E körbe tartozik az az ítélet, amely önkormányzati ingatlanvagyon elidegenítése tárgyában keletkezett.

Az 1993. évi 55. önkormányzati rendelet 11. §-ának (1) bekezdésében foglalt rendelkezés szerint a nem törzsvagyon körébe tartozó vagyon elidegenítéséről 1 000 000 Ft értékhatárig a polgármester, ezt meghaladó forgalmi érték felett pedig a közgyűlés rendelkezik.

A jogerős ítéletében a bíróság a polgármester rendelkezési jogát vitató kérelemre utalva arra az álláspontra helyezkedett, hogy a rendelkezési jog gyakorlása szempontjából az átruházott vagyon forgalmi értékének (az adott esetben 400 000 Ft) meghatározása nem lehet utólag beszerzett szakértői véleményre tartozó kérdés. Mivel az Ör. nem szabályozza, hogy a rendelkezési jog gyakorlása szempontjából mit kell forgalmi értéknek tekinteni, más érték hiányában a szerződésben megjelölt vételárat kell ilyennek elfogadni. Ezt az értelmezést támasztják alá a Ptk. 200. §-ának (1) bekezdése szerinti szerződéses szabadság és a Ptk. 201. §-a (1) bekezdésében foglalt értékarányosság polgári jogi elvei is. A perben tehát a rendelkezési jog gyakorlása szempontjából a 400 000 Ft szerződési érték az irányadó.

A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati eljárásban hozott ítéletében rámutatott: „Helytállóan fejtette ki jogerős ítéletében a bíróság, hogy az értékhatár kérdése nem tehető utólag megállapított forgalmi értéktől függővé. Ellenkező álláspont elfogadása a szerződésbe vethető bizalmat nagymértékben csökkentené, és a forgalom biztonságát tenné elfogadhatatlan mértékben kétségessé.” (LB Pfv. VI. 20 971/1999. sz. - BH 2001/10. sz. 472.)

Vegyes szerződés

2. A szerződő felek a nevesített szerződéseket vegyíthetik egymással, és így egy szerződés több szerződéstípus elemeit is tartalmazhatja, sőt olyan szerződést is lehet kötni, amely a külön szabályozott nevesített szerződés egyikének fogalma alá sem vonható. A szerződések jogi minősítésénél ezért elsősorban azt kell vizsgálni, hogy mi volt a felek ügyleti akarata, és ez milyen tartalmú szerződés létrehozására irányult. A szerződésben foglalt jogok és kötelezettségek elemzése útján állapítható meg, hogy vegyes jellegű szerződés esetén melyik nevesített szerződés elemei vannak túlsúlyban, és a szerződést ezeknek az elemeknek a figyelembevételével kell minősíteni. Tartalmában összefüggő, albérltre, valamint bérleti jog későbbi időpontban történő átruházására irányuló szerződéssel összefüggő jogvitát egységesen kell elbírálni (LB Pfv. III. 20970/1997. - BH 1999/3. sz. 115.). Ha olyan tartalmú szerződést kötöttek a felek, mely különleges természeténél fogva sem nevesített szerződésnek, sem vegyes jellegű szerződésnek nem minősíthető, akkor azt kell megvizsgálni, hogy a szerződés alapvető „jellemvonása” következtében melyik nevesített szerződéshez esik a legközelebb, s ebben az esetben a jogok és kötelezettségek meghatározásánál és értelmezésénél erre a nevesített szerződésre megállapított jogszabályok alkalmazandóak (P. törv. I. 20241/1967.).

A fent kifejtettekből arra lehet következtetni, hogy az ítélkezési gyakorlat a vegyes szerződések minősítésénél a hagyományos felfogás szerint jár el, és azt a szerződést tekinti a minősítésnél irányadónak, amelynek elemei a jogviszonyra leginkább jellemzőek. (Abszorpció elmélet, lásd részletesebben az adásvételnél.) A vegyes szerződések megítélésénél azonban nem az a döntő, hogy milyen szerződés elemei vannak túlsúlyban, és hogy a felek megállapodását minek nevezzük. A kérdés az, hogy a felek jogviszonyára milyen jogszabályt kell alkalmazni. Ezt pedig az egész szerződés tartalma dönti el.

A „családi otthon” biztosítási szerződés megkötésével a szerződés részévé válik az Ingóbiztosítási Szabályzat is. Ez azzal a jogkövetkezménnyel jár, hogy a jogügylet teljesítéséből származó jogvita elbírálása során annak előírásait alkalmazni kell (LB Pfv. VIII. 20752/1998. sz. - BH 1999/5. sz. 203.).

Előfordulhat, hogy valamely szerződésre különböző vonatkozásokban több nevesített szerződés különböző szabályát kell irányadónak tekinteni.

A vegyes szerződések közül leggyakrabban ajándékozással vegyes adásvétel és adásvételi elemeket tartalmazó vállalkozás fordul elő.

Ajándékozási elemeket tartalmaz az adásvételi szerződés, ha az eladó a vételárat ajándékozási szándékkal a forgalmi értéknél jóval alacsonyabban határozza meg. Ez különösen rokoni és szoros baráti kapcsolatban álló felek között fordul elő. Ennek azért van jelentősége, mert az ilyen szerződést - mint később látni fogjuk - a Ptk. 201. § (2) bekezdése alapján nem lehet megtámadni, de jelentősége lehet a minősítésnek az ajándék visszakövetelése szempontjából is. Előfordulhat tehát, hogy erre a vegyes szerződésre az adásvétel és az ajándékozás szabályait egyaránt alkalmazni kell. Ebből is látszik, hogy nem az a döntő, milyen szerződésnek, ajándékozásnak vagy adásvételnek nevezzük a felek jogviszonyát.

Ha a felek között ajándékozással vegyes adásvételi szerződés jön létre, a forgalmi érték és a szerző fél által kifizetett ellenérték különbözetét kell ajándéknak tekinteni (P. törv. V. 20514/1975.).

Vállalkozási szerződéseknél gyakori, hogy a vállalkozó adja a mű elkészítéséhez szükséges nyersanyagot. Ilyenkor a szerződés nemcsak a vállalkozás, hanem az adásvétel elemeit is tartalmazza. Abban az esetben, ha a vállalkozó anyagot is szolgáltat, akkor adásvétellel vegyes vállalkozási szerződés jön létre.

Nem zárható ki ajándékozási elemeket tartalmazó vállalkozási szerződés kötése sem. Ilyenről akkor beszélhetünk, ha a vállalkozó a vállalkozói díjat ajándékozási szándékból a szokásosnál jelentősen alacsonyabban állapítja meg. Az adásvétellel kapcsolatban kifejtettek a Ptk. 201. § (2) bekezdése alkalmazását illetően erre is irányadóak.

Előfordulhat az is, hogy a vállalkozási szerződés megbízással vegyül. Ez a helyzet például akkor is, ha a megrendelő a vállalkozót megbízza azzal, hogy a munka elvégzéséhez szükséges nyersanyagot vásárolja meg, vagy képviselőtében járjon el a szükséges engedélyek megszerzése ügyében, illetőleg a képviselőtében kössön részmunkákra más szakemberekkel szerződést. Ezeket a kérdéseket részletesen az adásvétel, a vállalkozás és az ajándékozás körében tárgyaljuk.

Nem nevesített szerződés

3. Nem nevesített, atipikus az a szerződés, amely az egyes szerződésekről szóló, különös részben szabályozott egyik szerződésfajta elemeit sem tartalmazza. Ennek legismertebb formája az úgynevezett gondozási szerződés. Gyakran előfordul, hogy a felek nem eltartásban, hanem ápolásban, gondozásban állapodnak meg. Az ítélkezési gyakorlat szerint az ilyen szerződésekre az általános szabályokat kell alkalmazni, azok nincsenek írásbeli alakhoz kötve. A felek közötti kapcsolat megromlása esetén a szerződés a Ptk. 241. §-a alapján módosítható, és annak sincs akadálya, hogy a bíróság gondozás helyett e jogszabály alapján olyan járadékot állapítson meg, amellyel a jogosult a természetbeni gondozást pótolni tudja. Ilyenkor a szerződésmódosításnál a tartási szerződésre vonatkozó szabályokat és az e szabályok értelmezésének az ítélkezési gyakorlatban kialakult elveit megfelelően figyelembe kell venni (P. törv. II. 20930/1967.; P. törv. V. 20142/1974.; P. törv. V. 20583/1974.; P. törv. V. 21291/1975.).

Az ítélkezési gyakorlatban más nem nevesített szerződések is előfordulnak.

A peres felek abban állapodtak meg, hogy az alperes a felperes által kitöltött lottószelvény esetleges nyereségét a felperessel megfedezi. Ez a megállapodás kötelezettséget keletkeztet szolgáltatás teljesítésére és jogosultságot annak követelésére. A felek szerződése akkor is érvényes, ha ajándékozásnak nem minősíthető (Szegedi Jb. P. VIII. 20221/1965.).

A felperes az alperes színdarabja megírásához dramaturgiai segítséget nyújtott. Az alperes ennek fejében arra kötelezte magát, hogy szerzői jogdíja 25%-át a felperesnek átengedi. Ez a szerződés nem tartozik a szerzői jogról szóló törvény hatálya alá, hanem nem nevesített polgári jogi szerződésnek minősül (LB Pf. IV. 20068/1967.).

Fejlesztési pénzeszközök átadására kötött megállapodás nem nevesített - atipikus - szerződés, amelyből a kötelmi jog általános szabályai szerint keletkezik kötelezettség a szolgáltatás teljesítésére és jogosultság annak követelésére (LB Gf. VII. 30344/1980. - BH 1982/5. sz. 201.).

Nincs törvényi akadálya annak, hogy a kölcsönszerződésben harmadik személy a kölcsön visszafizetésére az adóssal egyetemleges visszafizetési kötelezettséget vállaljon.” „A felek olyan szerződést is köthetnek, amely a külön szabályozott (nevesített) szerződések egyikének fogalma alá sem vonható.” (LB Pfv. VI. 21994/1997. - BH 1995/8. sz. 457.)

A rendszerváltozás óta egyre gyakrabban találkozunk a más piacgazdaságokban is ismert „lízingszerződésekkel”. Ilyen szerződéseket pénzügyi vállalkozások, gépjármű-kereskedők és egyéb, erre szakosodott vállalkozások kötnek más vállalkozókkal, de gazdasági tevékenységet nem folytató fogyasztókkal is. Ennek lényege, hogy az egyik fél, a lízingbe adó használatba adja lízingdíj ellenében a másik félnek, a lízingbe vevőnek a tulajdonában álló gépjárművet, gépet vagy más, rendszerint nagyértékű berendezési tárgyat - meghatározott időre. Ha a lízingdíj utolsó részletét a lízingbe vevő a kikötött határidő alatt megfizeti, megszerzi a lízingtárgy tulajdonjogát. Ez a bérlet és a részletvétel elemeit tartalmazó szerződés polgári jogunkban nem szabályozott, tehát nem nevesített szerződésnek minősül. Célja az, hogy vállalkozók, de gazdasági tevékenységet nem folytató fogyasztók is hozzájuthassanak olyan nagyértékű berendezések, járművek tulajdonához, amelyeknek megvételére nincs anyagi erejük. Ma már ezeknek a szerződéseknek a tartalma a gyakorlatban kialakult, és nagy számuk miatt is alig kerülhető el önálló szerződéstípusként jogi szabályozásuk. Az ún. „pénzügyi lízing” fogalom meghatározására vonatkozóan lásd a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló, többször módosított 1996. évi CXII. tv. 2. sz. melléklete 11. pontját.

Konkrét ügyben a Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban hozott ítéletében kifejtette:

A semmis szerződés és a létre nem jött szerződés között a jogkövetkezmények levonása tekintetében az ítélezési gyakorlat nem tesz különbséget, mind a semmisség okából érvénytelen szerződés, mind pedig a nem létező szerződés következménye az eredeti állapot helyreállítása (LB Pfv. IX. 20894/2000. sz. - BH 2001/4. sz. 168.).

A szerződés minősítése

4. A szerződés minősítésénél nem abból kell kiindulni, hogy azt a felek minek nevezték, hanem annak tartalma alapján kell eldönteni, milyen szerződésre vonatkozó szabályok az irányadók.

A szerződés típusát annak fogalmi elemei, nem pedig a szerződő felek szóhasználata határozza meg. Ugyanez a helyzet akkor is, ha a szerződés ráutaló magatartással jön létre. A szerződés típusának és a rá irányuló szabályoknak a meghatározása szempontjából közömbös az is, hogy valamelyik felet szerződéskötési kötelezettség terhel-e vagy sem. A szállítási szerződés fogalma lényegesen tágabb kört ölel fel annál, amire a szerződési kötelezettség kiterjed. Ebből következik, hogy a szállítási szerződés, ha annak fogalmi elemei adva vannak, olyan termékre is létrejöhet, amelyre nézve nincs szerződéskötési kötelezettség (GKT 3/1978. sz. állásfoglalással módosított GKT 17/1973. sz. állásfoglalás - GEH 93. o.).

A szerződéseket nem elnevezésük, hanem tartalmuk szerint kell elbírálni, ezért a tévesen társaságiszerződés-módosításnak nevezett, de tartalma szerint üzletrész adásvételi szerződés érvénytelenségére - speciális rendelkezés hiányában - a Ptk. szabályai az irányadók. (LB Gf. II. 32940/1999. - BH 2000/12. sz. 550.)

A felek szerződéskötési szabadsága nem azt jelenti, hogy „a Ptk. szerinti szerződéstípus megvalósulása esetén a felek azt más szerződéstípusra vonatkozó szabályok szerint jogosultak minősíteni, hanem azt, hogy a felek szabadon köthetnek vegyes szerződéseket vagy teljesen elütő, nem szabályozott típusú szerződéseket is, de ha a Ptk. szerinti szerződést kötik meg, annak jogi minősítésétől szerződéssel nem térhetnek el” (P. törv. I. 21062/1971.). Ez azonban természetesen nem jelentheti azt, hogy a peres felek egy adott szerződéstípus diszpozitív szabályaitól egyező akarattal ne térhetnének el, és e rendelkezések helyett egy másik szerződéstípusra vonatkozó diszpozitív rendelkezés alkalmazásában ne egyezhetnének meg. Nincs akadálya például annak, hogy olyan esetben, ha a vevő a vételárat részletekben járadékszerűen törleszti, a felek megállapodása értelmében a szerződés módosítása vagy megszüntetése az életjáradéki szerződés szabályai szerint történjék (P. törv. II. 20109/1970.).

Diszpozitivitás

5. A szerződési szabadság elve nemcsak a szerződéskötési szabadságban és a típuszabadságban, hanem abban is kifejezésre jut, hogy a szerződésekre vonatkozó szabályok szerződést pótló, diszpozitív jellegűek. A felek tehát ezektől a szabályoktól eltérhetnek, és olyan kérdésekben is megállapodhatnak, amelyek a törvényben nincsenek szabályozva. A szerződésre vonatkozó szabályok ezért általában csak akkor alkalmazhatóak, ha a felek eltérően nem állapodtak meg.

A Ptk. 278. §-ának (1) bekezdése értelmében például a teljesítés helye általában a kötelezett lakhelye. E szabály szerződést pótló jellegénél fogva nincs akadálya annak, hogy a felek más teljesítési helyben állapodjanak meg. Kiköthetik például, hogy a szolgáltatást akkor is a jogosult lakhelyén kell teljesíteni, ha az említett szakasz (1) bekezdésének a), b) és c) pontjában meghatározott kivételek nem állnak fenn, vagyis ha a jogszabály nem rendelkezik eltérően, ha a szolgáltatás tárgyából és rendeltetéséből sem következik más, s ha a szolgáltatás tárgya nincs a jogosult lakhelyén.

A diszpozitivitást megállapító általános szabály alól csak jogszabály tehet kivételt. Egyes rendelkezéstől való eltérést maga a törvény is kizárja. Így például a Ptk. 314. § (1) bekezdése nem engedi meg a szándékosan, súlyos gondatlansággal vagy bűncselekménnyel okozott, továbbá az életet, testi épséget, egészséget károsító szerződésszegésért való felelősség kizárását (az 1991. évi XIV. tv. 15. §-a (3) bekezdésének b) pontjával módosított szöveg). „A (2) bekezdés szerint pedig a szerződésszegésért való felelősséget - ha a jogszabály másként nem rendelkezik - nem lehet kizárni és korlátozni, kivéve, ha az ezzel járó hátrányt az ellenszolgáltatás megfelelő csökkentése vagy egyéb előny kiegyenlíti.

Gazdálkodó szervezet és magánszemély közötti szerződésben a bírósági gyakorlat szerint érvényesen ki lehet kötni, hogy a felek jogviszonyára teljesen vagy bizonyos vonatkozásban a gazdálkodó szervezetek egymás közötti szerződéseire vonatkozó szabályok az irányadók. Ilyen kikötés esetén ezeket a szabályokat kell alkalmazni.

Miután a felek a szerződés tartalmát szabadon állapíthatják meg, ingatlan adásvételi szerződésben meg lehet állapodni abban, hogy a vevő az egész ingatlan eszmei hányadát vásárolja meg, de tulajdoni hányada fejében az ingatlan természetben meghatározott részét használja.

A Ptk. 200. §-ának (1) bekezdése lehetővé teszi, hogy a felek a szerződés tartalmát szabadon állapíthassák meg, és ennek során a törvény kötelező alkalmazást nem igénylő rendelkezéseitől is eltérhessenek.” Nincs ezért akadálya annak, hogy a szerződő felek a hibás teljesítésért fennálló felelősséget kizárják. „Ez azzal a következménnyel jár, hogy e megállapodásuk a törvény előírásának helyébe lépett”, és az eladó helytállási kötelezettségére, valamint a vevőt megillető szavatossági jogra nézve ez vált irányadóvá (LB Pfv. V. 20810/1994. - BH 1997/5. sz. 220.).

Ha a vevő az ingatlan vételárának egy részét kárpótlási jeggyel fizeti, a felek a szerződésben úgy rendelkezhetnek, hogy az eladó a kárpótlási jegyet névértékén alul, piaci áron számolja el. Nincs ugyanis olyan kötelező jogszabályi előírás, amely ennek akadálya lenne (LB Pfv. III. 22801/1995. - BH 1997/3. sz. 121.).

A szerződés kötelező tartalma

6. Előfordul az is, hogy jogszabály bizonyos szerződési kikötéseket kötelezővé tesz, és akkor is a szerződés tartalmává válnak, ha azokat a felek nem foglalják bele a szerződésbe. Erre kifejezetten is módot ad a Ptk. 226. §-a, amely szerint jogszabály meghatározhatja a szerződés egyes tartalmi elemeit, és kimondhatja, hogy ezek a szerződésnek akkor is részei, ha a felek eltérően rendelkeznek.

Ilyen jellegű rendelkezést tartalmaz pl. az árak megállapításáról szóló, többször módosított 1990. évi LXXXVII. törvény.

Eltérés a törvénytől jogszabállyal

7. A szerződésekre vonatkozó szabályok diszpozitív jellege nem jelenti egyben azt is, hogy más, alacsonyabb szintű jogszabály eltérhet a tv. rendelkezéseitől. Ehhez a tv. kifejezett felhatalmazására van szükség. Erre a felhatalmazásra utal a tv.-ben több helyen olvasható, „ha jogszabály másként nem rendelkezik”, „ha jogszabály kivételt nem tesz” formula [pl. Ptk. 216. § (1) bek., a szerződés alakjáról, a 366. § (2) bek. a vételár kiszámításáról]. Ez azonban nem változtat a rendelkezés diszpozitív jellegén, és csupán azzal a következménnyel jár, hogy abban az esetben, ha a felek a kérdést a szerződésben nem rendezték, nem a Ptk. rendelkezéseit, hanem a tv. felhatalmazása alapján alkotott külön jogszabályt kell alkalmazni.

A tilos szerződés

8. A szerződési szabadság elve, a feleknek az a joga, hogy a szerződés tartalmát szabadon állapítsák meg, csak a jogszabályok keretei között érvényesülhet. A tv. ugyanis gátat vet annak, hogy a felek társadalmi és gazdasági rendünkkel ellentétes érdekeket érvényesítsenek, és szerződéseiket ilyen érdekek szolgálatába állítsák. A tv. ezért megvonja a jogi hatást a közérdeket sértő szerződésektől, és azokat semmisnek nyilvánítja.

Azok a szerződések, amelyek valamely jogszabály rendelkezésébe ütköznek, tilos szerződések. Ezek - ha a jogszabály kivételt nem tesz - semmisek.

A kárpótlási jegyek adásvételét jogszabály nem tiltotta, a perben pedig arra utaló adat nem merült fel, hogy a szerződésnek olyan kikötései lennének, amelyek a jóerkölcsbe ütköznek. A kárpótlási jegyeken tehát az I. r. alperes tulajdonjogot szerzett, a Ptk. 369. § (1) bekezdésében írt okból az ellátási jogát nem gyakorolhatta, ezért a Ptk. 365. § (1) bekezdése szerint köteles azoknak a szerződésben kikötött ellenértékét megfizetni (LB Gfv. X. 31776/1997. sz. - BH 1999/2. sz. 75.).

A kölcsönt adó részéről a tartozásátvállaláshoz való hozzájárulás megtagadása nem jogellenes magatartás, ezért kártérítési felelősségét nem alapozza meg (LB Gfv. I. 30364/1998. sz. - BH 1999/3. sz. 124.).

A semmis szerződés és a létre nem jött szerződés között a jogkövetkezmények levonása tekintetében az ítélkezési gyakorlat nem tesz különbséget, mind a semmisség okából érvénytelen szerződés, mind pedig a nem létező szerződés jogkövetkezménye az eredeti állapot helyreállítása. (LB Pfv. IX. 20 894/2000. sz. - BH 2001/4. sz. 168.)

A tilos szerződések három csoportba sorolhatók. A tv. semmisnek nyilvánítja azt a szerződést:

a) amelynek tartalma kifejezetten sérti valamely jogszabály rendelkezését;

b) amelyet jogszabály megkerülésével kötöttek;

c) a törvény azonban általában is megtilt olyan magatartásokat, amelyek közérdekebe ütköző törekvéseket fejeznek ki. Idetartoznak azok a szerződések, amelyeknek tartalma, a velük elérni kívánt eredmény nyilvánvalóan a jóerkölcsbe ütközik.

A joggyakorlat értelmében a Ptk. 200. § (2) bekezdésében felhívott jóerkölcsbe ütközőnek minősül az a szerződés, amelyet jogszabály ugyan nem tilt, de az azzal elérni kívánt cél, a vállalt kötelezettség jellege vagy azért ellenszolgáltatás felajánlása, illetve a szerződés tárgya az általánosan elfogadott erkölcsi normákat, szokásokat nyilvánvalóan sérti, és ezért az általános társadalmi megítélés is egyértelműen tisztességtelennek minősíti (LB Gfv. IV. 32754/1998. sz. - BH 2000/6. sz. 260.).

ad a) Jogszabályba ütközik mindenekelőtt az a szerződés, amely kogens jogszabályi rendelkezést sért, illetőleg amelyet a tv. kifejezetten semmisnek minősít.

A 251. § értelmében semmis a bírósági úton nem érvényesíthető követelés zálogjoggal biztosítása.

A Ptk. 255. § (2) bekezdése szerint semmis a kielégítési jog megnyílt előtt létrejött az a megállapodás, amely szerint a jogosult a kötelezettség teljesítésének elmulasztása esetén megszerzi a zálogtárgy tulajdonjogát.

Ugyancsak a zálogjog körében a Ptk. 258. § (3) bekezdése semmissé nyilvánítja a zálogjog megszűnése előtt kötött azt a megállapodást, amely mentesíti a jogosultat a zálogtárgy értékesítése esetén az elszámolási kötelezettsége alól.

A Ptk. 270. § (3) bekezdése tiltja a bírósági úton nem érvényesíthető követelésnek óvadékkal való biztosítását.

A Ptk. 314. § (2) bekezdése szerint a szerződésszegésért való felelősséget - ha jogszabály másként nem rendelkezik - nem lehet kizárni és korlátozni, kivéve, ha az ezzel járó hátrányt az ellenszolgáltatás megfelelő csökkentése vagy egyéb előny kiegyenlíti. Ebbe a jogszabályba ütközik, ezért semmis az a szerződés, amelyben a vállalkozó jogi személy az általa végzett építési munkák során okozott károkért a felelősségét kizárta (LB Gf. III. 32701/1991. - BH 1993/1. sz. 48.).

Tulajdonszerzés hiányában érvénytelen a CASCO biztosítási szerződés, ha a szerződő fél a gépkocsit „nem tulajdonostól” szerezte (LB Pfv. VIII. 23560/1998. sz. - [BH 2000/1. sz. 12.](#)).

Semmis az a megállapodás, amellyel az alkalmazott a munkaviszonyával összefüggésben harmadik személynek okozott kár megtérítését a [Ptk. 348. §-ának \(1\) és \(2\) bekezdésében](#) megállapított feltételek fennállása nélkül vállalta magára. A munkavállalónak a károsult harmadik személlyel szembeni kötelezettségvállalását még abban a keretben sem lehet érvényesnek elismerni, amely keretben őt a munkáltatójával szemben megtérítési kötelezettség terheli [[PK 41. sz. áf.](#) (PEH 142. o.)], l. még P. törv. III. 21217/1971. - BH 1972/11. sz. - PJD V. 84. sz.; P. törv. I. 20985/1971. - BH 1972/7. sz. 7139. - PJD V. 85. sz.]

Míthogy a 348. § ismertetett rendelkezései arra az esetre is vonatkoznak, amikor szövetkezet tagja okoz tagsági viszonyával összefüggésben harmadik személynek kárt, és a 350. § (5) bekezdése szerint a szövetkezet kárt okozó tagjától a szövetkezeti tag felelősségére vonatkozó külön jogszabályok alapján követelhet megtérítést, a fent kifejtettek a szövetkezeti tag károkozására is megfelelően irányadók.

Önkormányzati garázs bérleti jogának ellenérték fejében történt átengedése irányuló szerződés - amely az [1/1972. \(I. 19.\) Korm. rendelet](#) rendelkezéseibe ütközött - semmis, következésképpen a szerződés kötés előtti helyzetet kell visszaállítani (LB Pfv. III. 2051/1997. sz. - [BH 1999/2. sz. 64.](#)).

A hamisított bor forgalomba hozatala bűncselekmény, az ezt lebonyolító szerződések ezért semmisek (LB Pf. V. 20219/1970.).

Az ítélezési gyakorlat a [Ptk.](#) elfogadását követően semmisnek tekintette az úgynevezett kontárszerződéseket, azaz az iparjogosítvánnyal nem rendelkező személyeknek olyan munkára vonatkozó vállalkozási szerződését, amelyhez engedély szükséges. De semmisnek minősült a szerződés akkor is, ha a vállalkozó túllépte az engedélyben meghatározott tevékenységi körét (P. törv. I. 21243/1975.; P. törv. III. 21021/1971.; P. törv. IV. 20313/1972. - BH 1973/1. sz. 14. - PJD VI. 134. sz.; P. törv. I. 20277/1974.).

A Legfelsőbb Bíróság azonban szakított ezzel a megközelítéssel, és egy 1993-as döntésével visszatért a Kúria által követett állásponthoz. (A korábbi gyakorlathoz lásd a Kúria 53. számú jogegységi döntését.) „Az ipargyakorlásra vonatkozó jogszabályok értelmezése alapján kell tehát megállapítani, hogy a jogszabály jogosítvány hiányában a szerződést meg akarta-e fosztani ügyleti hatályától is. A hatályos jogszabályok értelmében az ipargyakorláshoz szükséges engedély, képesítési előírás célja az, hogy az ipargyakorlást szakértelemmel rendelkező, megbízható személyek végezzék. Aki engedély nélkül végez ilyen tevékenységet, azt a közigazgatási jogszabályban meghatározott szankciókkal sújtja. Túlmenne azonban a kitűzött célon, ha a közigazgatási szankciók mellett még a semmisség is sújtaná a feleket. Ebből következően a jogosítvány hiánya még nem vonja maga után a szerződés semmisségét, ha a szerződés tárgyát képező szolgáltatás a jogszabály által nem tiltott. A hatályos jogszabályok alapján sem indokolt ezért a jogerős ítélettel is követett annak a gyakorlatnak a fenntartása, amely szerint a vállalkozói igazolvány vagy képesítési előírás nélkül vállalt szerződés önmagában semmisséget eredményez, és az ún. kontár csak bizonyított kiadásainak és költségeinek megtérítését követelheti, valamint olyan munkadíjat, amely megfelel a hasonló munkát végző szakmunkás átlagos munkabérének. A társadalmi és gazdasági változásokat tükröző egyéb, új jogi szabályozással is összhangban, az ilyen szerződésből ugyanolyan jogkövetkezmények erednek, mintha a vállalkozó rendelkezett volna a megkövetelt engedéllyel, vagyis a vállalkozó szavatossági felelősséggel tartozik, a megrendelő pedig vállalkozói díjat köteles fizetni.” (Legf. Bír. Pfv. IV. 22 431/1993. sz. - [BH1994. 186.](#), lásd továbbá Pfv. III. 21 463/1995: BH 1997/391. sz.)

A bírósági gyakorlat ezt követően egységesen ezt az álláspontot követi, és ezt a szabályt veszi át az új Polgári Törvénykönyv Javaslat is.

A versenytárgyalás szabályainak megszegése - mivel ehhez jogszabály más jogkövetkezményt fűz - nem teszi a szerződést semmissé (LB Gf. V. 30284/1993. - [BH 1994/6. sz. 329.](#)).

Bűncselekményt is megvalósító, tévedést okozó és megtévesztő jognyilatkozat önmagában nem eredményezi a jogügylet semmisségét. Az így létrejött szerződést csak az támadhatja meg, aki tévedésben volt, illetve akit megtévesztettek”. (LB Pfv. V. 22019/1994. - [BH 1996/4. sz. 200.](#))

Büntetőítéletben megállapított csalás büntette a szerződéssel kapcsolatban tévedésbe ejtésre, illetve tévedésben tartásra utal, ami nem semmisségi, hanem megtámadási ok.” (LB Pfv. 22059/1994. - [BH 1996/5. sz. 253.](#))

Üzemeltetői jog kezelői jog hiányában is feljogosítja az üzemeltetőt, hogy a hasznosítás tárgyában érvényes szerződést kössön. Nem tilos tehát az általa kötött hasznosítási szerződés.” (LB Pf. I. 23129/1993. - [BH 1995/2. sz. 90.](#))

Nem ütközik jogszabályba az, ha a szerződés megkötésekor a felek a korábban más rendeltetéssel - bánatpénzként - átadott összeget foglalóvá minősítik.” (LB Gf. VI. 30404/1995. - [BH 1996/6. sz. 328.](#))

Nem teszi érvénytelenné a tartási szerződést, ha a felek attól - jogszabály által nem tiltott körben - egyező akarattal eltérnek (LB Pfv. VI. 20858/1998. sz. - [BH 2000/1. sz. 14.](#)).

Az előszerződéstől való elállás jogát a felek - mindkét szerződő fél javára - már az előszerződésükben kiköthetik. Az ilyen kikötés nem sérti a [Ptk. 4. és 5. §-ában](#) foglalt jogelveket, ezért az ilyen megállapodás semmisséget nem von maga után (LB Gfv. IV. 30339/1996. sz. - [BH 1998/2. sz. 91.](#)).

Ingatlan bérleti díja nemcsak pénzben, hanem más szolgáltatásban (épület karbantartása, javítása stb.) is meghatározható. Az egyenértékűség és visszerhesség elvének azonban ilyenkor is érvényesülnie kell (LB Gfv. X. 32513/1994. - [BH 1995/12. sz. 719.](#)).

A [Ptk.-nak](#) az [1977. évi IV. tv.-nyel](#) módosított új szövege szakít a jogi személyek relatív jogképességének koncepciójával, tehát az alapító okiratban, illetőleg az alapszabályban meghatározott tevékenységi kör túllépése önmagában nem jár polgári jogi következményekkel, és nem teszi a szerződést semmissé. A jogi személyekre is vonatkozik azonban az a gyakorlat, amely szerint semmis a szerződés, ha az engedélyhez kötött tevékenységnek engedély nélküli folytatására irányul. Az ilyen szerződés ugyanis abba a jogszabályba ütközik, amely a jogi személy bizonyos tevékenységét engedélyhez köti, ezért az tilos, tehát semmis. Ebben az esetben nemcsak egyszerűen a tevékenységi kör túllépéséről, hanem ennél többről, az említett jogszabály megsértéséről van szó. Ugyancsak semmis a szerződés akkor, ha jogi személy azzal a jogszabályban meghatározott tevékenységi körét lépi túl.

A Legfelsőbb Bíróság álláspontja korábban is az volt, hogy a jogszabályban meghatározott tevékenységi kör túllépése semmissé teszi a szerződést, érvényes azonban a szerződés, ha az csupán az alapszabályban vagy egyéb belső szabályzatban megállapított tevékenységi kört lépi túl.

Jogszabályba ütközik, ezért semmis a jogutód nélkül megszűnt gazdasági társaság volt tagjainak (részvényeseinek) olyan szerződése, amely a felszámolási eljárás, illetve végelszámolás mellőzésével a megszűnt társaság vagyonának felosztására vagy átruházására irányul (LB Gf. IV. 30325/1992. - BH 1993/4. sz. 242.).

Érvénytelen az osztalékelőleg folyósítására kötött szerződés, ha a közgyűlés a mérleg szerinti nyereség felosztása tárgyában még nem határozott (LB Pfv. III. 20550/1994. - BH 1997/7. sz. 399.).

A kijelölt felszámoló a felszámolás alá került gazdálkodó szervezet vagyonát ingyenes engedményezéssel nem csökkentheti. Az ilyen engedményezés akkor is semmis, ha annak kedvezményezettje egy ugyancsak felszámolás alá került másik gazdálkodó szerv, amely egyben hitelezője az engedményezőnek." (LB Gf. I. 31229/1993. - BH 1995/2. sz. 120.)

A túlbiztosítási szerződés tilalma folytán az utóbb kötött biztosítási szerződés semmis. A károsult a semmis szerződés alapján birtokába jutott kártérítési összeg visszafizetése után, a kéresemény szabályos bejelentését követően - akár beszámítási kifogás útján - érvényesítheti kártérítési követelését az érvényes biztosítási szerződés alapján." (LB Gfv. X. 32083/1994. - BH 1995/12. sz. 719.)

Költségvetési szerv harmadik személy tartozásáért kezességet jogszabály tilalma folytán nem vállalhat. Ez a tilalom értelemszerűen a költségvetési szerv óvadékfizetési kötelezettségvállalására is vonatkozik." Az ilyen kötelezettségvállalás semmis (LB Gf. I. 31903/1994. - BH 1996/6. sz. 323.).

A korlátolt felelősségű társaság megszűnésének eseteit tartalmazó jogszabály-felsorolás teljes körű. Ezért semmis a társasági szerződésnek az a rendelkezése, amely szerint megszűnik a társaság, ha teljes vagyonát - a tagok üzletrészeinek összességét - elidegenítik (G. törv. II. 30923/1991. - BH 1992/5. sz. 392.).

A lopott autó vevője által kötött biztosítási szerződés érvénytelen, ha a gépjárművet nem a kereskedelmi forgalomban vásárolta. Az ilyen vevő jóhiszeműsége esetén sem szerez tulajdonjogot, ezért nem lehet a vagyontárgy megóvásában érdekelt személynek tekinteni, és így az általa kötött biztosítási szerződés a Ptk. 548. §-ába ütközik (LB Pfv. IV. 21736/1993., Pfv. IV. 20331/1993.).

A szerződés jogszabályba ütköző voltából fakadó semmisség jogkövetkezményének alkalmazásánál nincs jelentősége a semmisségi ok bekövetkezésével kapcsolatos felróhatóságnak (LB Pfv. I. 20887/1983. - BH 1994/7. sz. 362.).

Nem ritkák azok a perek, amelyeket a felperesek a Ptk. 218. §-ának (2) bekezdése alapján indítanak. Az ebben foglalt rendelkezés szerint ugyanis, ha az írásbeli alakot jogszabály rendeli, és a szerződő fél nem tud, vagy nem képes írni, a szerződés érvényességéhez közokirat vagy teljes bizonyító erejű magánokirat szükséges. A Pp. 196. §-ának (3) bekezdése szerint pedig, ha az okirat kiállítója olvasni nem tud, a magánokiratnak csak akkor van teljes bizonyító ereje, ha magából az okiratról kitűnik, hogy annak tartalmát a tanúk egyike vagy a hitelesítő személy a kiállítónak megmagyarázta.

Az egyik ilyen perben a Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban hozott ítéletében rámutatott:

A perben eljáró bíróságok helytállóan állapították meg, hogy a perbeli ingatlanra vonatkozó szerződés alaki okból semmis, mert nem minősül teljes bizonyító erejű magánokiratnak, ehhez ugyanis az kellett volna, hogy magából az okiratról kitűnjön az, hogy annak tartalmát az okirat olvasni nem tudó (vak) kiállítója - a felperes jogelődje - számára a tanúk egyike megmagyarázza. Ez a körülmény azonban az okiratban nem állapítható meg. Egyébként sem nyert a perben bizonyítást az, hogy a felperes jogelődje ténylegesen ismerte volna a szerződés tartalmát. A perben eljáró bíróságok ezzel kapcsolatban a Pp. 206. §-ának (1) bekezdése alapján megalapozottan értékelték a bizonyítás anyagát. (LB Pfv. VI. 21 284/1999. sz. - BH 2001/12. sz. 571.)

A Legfelsőbb Bíróság kimondotta: orvostikai szempontból kifogás alá esik és törvénybe ütközik az a tartási szerződés, amelyet az orvossal együtt élő hozzátartozó a gyógykezelésre szoruló beteggel köt (PJD IV. 97. sz.).

Ezt az elvet az egészségügyi dolgozók rendtartásáról szóló, többször módosított 11/1972. (VI. 30.) EüM rendelet jogszabályba foglalta, és kifejezetten tiltja az ilyen tartalmú szerződés kötését. A rendelet 18. §-a értelmében az orvos, illetőleg a vele közös háztartásban élő hozzátartozója az orvos rendszeres gyógykezelése alatt álló vagy arra rászoruló beteggel, valamint az orvosi ellátás körébe tartozó személlyel tartási (életjáradéki, öröklési) szerződést nem köthet. Ez a tiltó rendelkezés vonatkozik más egészségügyi szakdolgozóra és a vele közös háztartásban élő hozzátartozójára is.

Nem tekinthető a közös tulajdon megszüntetésének jogáról való lemondásnak, és ezért nem semmis az a szerződés, amelyben a tulajdonostársak a megszüntetés egyes módjait zárják ki.

A Ptk. 147. §-a a közös tulajdon megszüntetésének jogáról való lemondást tiltja. A közös tulajdon megszüntetési jog gyakorlásának több módja van [Ptk. 148. § (1)-(3) bek.]. Annak azonban nincs akadálya, hogy a társtulajdonosok szerződésükkel egyező akaratnyilvánítással valamelyik mód alkalmazását kizárják. Ez következik a Ptk. 148. §-ának (4) bekezdéséből is, amely szerint a bíróság sem alkalmazhatja a közös tulajdon megszüntetésének olyan módját, amely ellen valamennyi tulajdonostárs tiltakozik. Nem volt ezért akadálya annak, hogy a felek a szerződésükkel a jövőre nézve a közös tulajdon megszüntetési módokat a családi vagyon egysége érdekében úgy korlátozzák, hogy a felperes az „ingatlan egyedül és kívülálló részére” nem értékesítheti. Az alperes hozzájárulása nélkül a közös tulajdon árverés útján való megszüntetésére nem kerülhet sor, mert az a felek érvényes szerződésébe ütközik.

A felperes a szerződéssel nem a közös tulajdon megszüntetése iránti jogáról mondott le, keresete - a másodfokú bíróság érvelésével ellentétben - nem tekinthető a jog visszaélésszerű gyakorlásának, és a felek egybehangzó szerződési nyilatkozatával ellentétes megszüntetési mód nem alkalmazható. (LB Pfv. II. 21 780/1999. sz. - BH 2001/4. sz. 220.)

ad b) A Legfelsőbb Bíróság gyakorlata szerint a megbízó felmondási jogának aránytalan mértékű korlátozása tartalmilag a felmondási jog gyakorlását kizárja, ezért a jogszabály megkerülésére irányul és ennek következtében semmis. (BH2004. 179.)

ad c) Az ítélezési gyakorlat gondosan vizsgálja, hogy a jóerkölcsebe ütközés nyilvánvaló-e, és a szerződést csak akkor tekinti semmisnek, ha ez megállapítható.

E tárgyban hozott iránymutatást a Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban, egyik ítéletében.

Az adott ügy tényállása szerint a felperes egy szántó művelési ágú ingatlanát adásvételi szerződéssel 160 000 Ft vételár ellenében átruházta az alperesekre. A felperes keresetében a szerződés érvénytelenségének megállapítását és a szerződéskötést megelőző állapot visszaállítását kérte. Előadása szerint a szerződés megkötésének idején gondnokság alá helyezés nélkül is cselekvőképtelen állapotban volt, a szerződést tévedésből, illetőleg az alperesek megtévesztő magatartása miatt írta alá. Hivatkozott a szolgáltatás és ellenszolgáltatás feltűnő aránytalanságára is.

Az alperesek a kereset elutasítását kérték.

A jogerős ítélet a perben kirendelt ingatlanforgalmi szakértő szakvéleménye alapján megállapította a szolgáltatás és ellenszolgáltatás között a feltűnő értékkülönbség fennállását. Úgy ítélte meg, hogy a Ptk. 237. §-ának (2) bekezdése alkalmazásával az érvénytelen szerződés érvényessé nyilvánítható, és a Legfelsőbb Bíróság PK 267. számú állásfoglalása alkalmazásával 320 000 Ft-ban határozta meg azt a vételárat, amely esetében az értékkülönbség már nem feltűnően nagy. Ezért a szerződés érvényessé nyilvánítása mellett az alpereseket további 160 000 Ft vételár és kamata megfizetésére kötelezte.

A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati eljárásban hozott ítéletében kifejtette:

Valamely szerződés vagy a jogügylet tartalmánál, illetőleg joghatásánál fogva vagy a felek által elérni kívánt közös cél miatt nyilvánulhat a jóerkölcsbe ütköző [Ptk. 200. § (2) bek.] szerződésnek. Ez a semmisségi ok - a felülvizsgálati kérelemben foglalt jogi okfejtéstől eltérően - nem azonosítható, és nem is helyettesíthető a másik fél helyzetének - aránytalan előny kikötése mellett történő - kihasználásával. Az utóbb említett feltételek fennállása esetében a szerződés a Ptk. 202. §-a alapján minősül tilosnak.

A perbeli esetben sem a jogügylet, sem a szolgáltatás, sem a felek által közösen elérni kívánt cél nem volt tiltott, ennél fogva a szerződés a jóerkölcsbe sem ütközött. A peres felek előadásán kívül nem merült fel olyan peradat, amely igazolta volna, hogy a szerződés megkötése a felperes helyzetének (korának, egészségi állapotának) célzatos kihasználásával történt, a szerződést szerkesztő ügyvéd tanúvallomása pedig nem hagyott kétséget aziránt, hogy a jogügylet megkötésénél a szellemi képességének birtokában lévő felperes az okirat tartalmát megismerte, a vevőkkel messzemenően együttműködött, és tőlük az ingatlan vételárát átvette. A felek által kötött jogügylet tehát a felülvizsgálati kérelemben is felhozott okból nem semmis.

Nem tévedett a bíróság akkor sem, amikor a szolgáltatás és ellenszolgáltatás között mutatkozó feltűnő értékkülönbség miatt a Ptk. 201. §-ának (2) bekezdése alapján a szerződés érvénytelenségét megállapította.

A szerződés érvénytelensége esetén két egyenrangú lehetőség között választ: a szerződéskötést megelőző helyzetet visszaállítja [Ptk. 237. § (1) bek.], vagy - ha ez lehetséges - az érvénytelenségi ok megszüntetése mellett a szerződést érvényessé nyilvánítja [Ptk. 237. § (2) bek.]. Olyan esetekben, amikor mindkét megoldás alkalmazható, a bíróság mérlegelési körébe tartozik, hogy az érvénytelenség melyik jogkövetkezményt választja.

A perbeli esetben a bíróság helytelenül mérlegelte az irányadó körülményeket, és figyelmen kívül hagyta, hogy a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás között mutatkozó különbség oly mértékben kirívó, amelynek kiküszöbölése nem áll egyik fél érdekében sem. Ezért a felperes kérelmének megfelelően, a Ptk. 237. §-ának (1) bekezdése alapján a szerződéskötés előtt fennállott helyzet visszaállítása indokolt. Ennek keretében a felperesnek vissza kell fizetnie a felvett vételárat annak kamatával együtt, s ennek teljesítésétől függően az eredeti ingatlan-nyilvántartási helyzet visszaállítása is szükséges. (LB Pfv. VI. 20 984/1999. sz. - BH 2001/10. sz. 473.)

A közérdeket nyilvánvalóan sérti az állami tulajdonban lévő lakóház tulajdonjogát átruházó szerződés, ha a szerződéskötéskor mind a két fél tudta, hogy a bérlő rövid időn belül felépülő saját házába költözik, mégis a lakott forgalmi érték szerint állapították meg a vételárat. Ilyen módon ugyanis a vételár és a beköltözhető forgalmi érték különbözetével megkárosították az állami tulajdont (PJD I. 78. sz.).

Semmis az adásvételi szerződésnek az a kikötése, amely szerint az állami tulajdonban álló házingatlant nem állami szerv a vételár részletekben való megfizetése ellenében vásárolja meg (LB Gf. VI. 33262/1992. - BH 1994/3. sz. 146.).

A jóerkölcsbe ütközik, s ezért semmis a szerződés, ha a kezességet vállaló cég igazgatója és annak a gazdasági társaságnak az ügyvezetője, akiért a kezességvállalás történt, azonos személyek (LB Gfv. II. 32141/1996. sz. - BH 1998/3. sz. 138.).

Egy, a rendszerváltozás folyamatát élő országban a felbomlott politikai és társadalmi struktúrához kötődő jelentős számú és nagyértékű vagyontárgy elidegenítésében érdekelt felekkel szemben a jóerkölcs követelményének szintjén megfogalmazott igény: győződjenek meg arról, hogy az ügyletük nem ellentétes-e a társadalmi közmegegyezéssel, nem sért-e a közmegegyezésen alapuló már megindult folyamatokat" (LB Pfv. X. 20343/1993. - BH 1993/10. sz. 604.).

A gazdasági társaság tulajdonosai, egyben ügyvezetői által bejelentett csődhelyzetet közvetlenül megelőzően a társaság által lízingelt személygépkocsik adásvétel keretében az ügyvezetők részéről történő megvásárlása a jóerkölcsbe ütközik, mert elvonja a társaság hitelezőinek kielégítési alapját. Az ilyen adásvételi szerződések semmiek (LB Gfv. IV. 31148/1997. sz. - BH 2000/1. sz. 24.).

Az ún. piramiselv alapján működtetett szerencsejáték - mint a jóerkölcsbe ütköző és színlelt szerződéseken alapuló játékforma - az alapjául szolgáló szerződésnek semmissége folytán az eredeti állapot helyreállításának kötelezettségét vonja maga után (LB Gfv. I. 33432/1998. sz. - BH 2000/5. sz. 215.).

A kötelezően előírt pályázat célja, hogy az állami vagyon a legkedvezőbb feltételek mellett kerüljön értékesítésre. A vagyon kezelője azért bíz meg ingatlanközvetítőt, hogy minél több információja legyen olyan érdekeltekről, akik potenciális vevők lehetnek. "Az, aki „a zártkörű pályázatra meghívást kapott, privilegizált helyzetbe került, mert az általa ismert, vele szerződött vevő csak az ő közvetítésével tudott pályázni. Olyan körülmények között, amikor a pályázó megbízottja közli a vevővel az értékesítési feltételeket, és ezt követően díj ellenében vállalja, hogy őt közvetíti ki az eladónak, ezzel egyrészt a potenciális vevőkört erre az egy vevőre redukálja, mert nyilvánvalóan azt közvetíti, akitől díjazásra számíthat; másrészt kihasználja a már említett helyzeti előnyét. Azok az ügyletek, amelyekben a pályázató eladó költségére és megbízásából eljáró közvetítőnek a vevő - az eladó tudta nélkül - a közvetítésért díjat ígér, illetve azt kiköti, nem egyeztethetőek össze az üzleti tisztesség követelményével, ellentétesek a törvényben kötelezően előírt pályázat rendeltetésével, nyilvánvalóan sértik a jóerkölcsöt", ezért semmiek. (LB Gfv. X. 32209/1995. - BH 1997/5. sz. 241.)

A jóerkölcsbe ütközik, és ezért semmis az a házassági vagyoni szerződés, amely az egyik házastárs csaknem teljes különvagyonát és a közös vagyon egészét valós ellentételezés nélkül a másik házastársnak juttatja (LB Pfv. II. 23332/1997. sz. - BH 1999/9. sz. 409.).

A lehetetlen szolgáltatással kecsegtető szerződés (pilótajáték) a jóerkölcsbe ütközik, így semmis.” (LB Pfv. I. 20213/1996. - BH 1997/6. sz. 306.)

Nyilvánvalóan sérti a jóerkölcsöt a tartási szerződés, ha az eltartó a szerződéskötéskor tudta, hogy közeli hozzátartozója, az eltartott, gyógyíthatatlan beteg, és így tartási kötelezettségét rövid ideig kell teljesítenie. Az általános társadalmi közfelfogással sem volna összeegyeztethető, hogy a családtagok egymás öröklési igényeinek megrövidítése érdekében ilyen módon illetéktelen vagyoni előnyhöz jussanak (LB Pfv. IV. 22176/1993. - BH 1995/3. sz. 158.).

Hasonló álláspontot tükröz a Legfelsőbb Bíróságnak az az ítélete, amelyben rámutatott:

A társadalom általános erkölcsi felfogásával egyértelműen ellentétes és ezért nyilvánvalóan a jóerkölcsbe ütközik a nem tisztázható előzmények és körülmények között a gyógyíthatatlan betegségben szenvedő élettárral az örökhagyó halála közeli bekövetkezésének a tudatában megkötött olyan tartási szerződés, amelyben az eltartó az élettársi kapcsolat Ptk. 578/G. §-ának (1) bekezdésében meghatározott fogalmi elemeit meg nem haladó, illetőleg nem a saját vagyona rovására megvalósuló tartási és gazdasági szolgáltatások ellátását az örökhagyó teljes vagyonának a megszerzése ellenében vállalja. (LB Pfv. II. 23 023/1998. sz. - BH 2002/8. sz. 310.)

A Legfelsőbb Bíróság azonban rámutat arra is, hogy a semmisség csak akkor állapítható meg, ha a szerződés megkötése az örököstársak vagy mások jogait és törvényes érdekeit sérti. Nem lehet semmisnek tekinteni a tartási szerződést abban az esetben, ha a magatehetetlen, súlyosan beteg, ápolásra szoruló eltartott gondozása más módon nem volt biztosítható, különösen, ha az eltartó már a szerződés megkötése előtt is jelentős értékű szolgáltatásokat nyújtott az eltartottnak (P. törv. V. 21241/1978.).

Hasonló álláspontra helyezkedett a Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati eljárásban hozott azon ítéletében, amelyben rámutatott:

A Legfelsőbb Bíróság több iránymutató döntésében kifejtette, hogy az eltartott súlyos betegségének az ismerete nem teszi feltétlenül érvénytelenné a tartási szerződést. Olyan esetekben, amikor a tartásra szoruló személy súlyos betegségének következtében igényel ápolást és gondozást, az ellenkező álláspont érvényesülése azt eredményezné, hogy a gyógyíthatatlan betegségben szenvedők, akiknek halálával rövid időn belül számolni lehet, éppen az életük legnehezebb időszakában lennének kénytelenek támasz és segítség nélkül maradni. (Pl. Pf. 20 844/1988. sz. - BH 1989/6. sz. 230.) Az a körülmény tehát, hogy az alperesek a szerződést az örökhagyó betegségének ismeretében kötötték, az adott esetben a jogvita elbírálása szempontjából nem meghatározott jelentőségű. Mindazonáltal helyesen mutatott rá jogerős ítéletében a bíróság, hogy a bizonyítási eljárás adatai szerint az örökhagyó közeli halálával sem lehetett számolni. Hasonlóképpen nincs ügydöntő jelentősége az alperesek azon perbeli nyilatkozatának sem, amely szerint az örökhagyó vagyonára ők tartottak igényt, mert a tulajdonjog vagy más jogosultság megszerzése minden visszerhes tartási szerződésnek szükségképpen tartalma.

Végül megjegyzi a Legfelsőbb Bíróság: annak eldöntése, hogy a tartási szerződés a jóerkölcsbe ütközik-e, a bíróság mérlegelési körébe tartozik (LB Pf. IV. 22 341/1993. sz. - BH 1995/11. sz. 644.) Ennélfogva a felülvizsgálati kérelem - minthogy a felülvizsgálati eljárásban felülmérlegelésnek nincs helye - csak akkor lehet eredményes, ha a bíróság mérlegelése okszerűtlen, megállapításai az iratok tartalmával ellentétesek; az adott esetben viszont a jogerős ítélet megalapozott.

Mindezekre tekintettel a Legfelsőbb Bíróság a Pp. 274. §-ának (1) bekezdése szerint tárgyaláson kívül meghozott határozatával a jogszabályoknak megfelelő jogerős ítéletet a Pp. 275/A. §-ának (1) bekezdése alapján hatályában fenntartotta. (LB Pfv. VI. 22 508/1998. sz. - BH 2001/3. sz. 111.)

Olyan esetben, ha a magánszemélyek szerződésében kikötött kamat nemcsak meghaladja a 232. § (2) bekezdésében meghatározott mértéket, hanem feltűnően aránytalan is, de a szerződés uzsorás jellege nem állapítható meg, a bírósági gyakorlat a szerződést azért minősíti semmisnek, mert az ilyen mértékű kamat kikötése önmagában is nyilvánvalóan sérti a jóerkölcsöt (PJD III. 84. sz.). A semmis szerződés érvénytelenségének jogi következményeit a 237. § szabályozza, ezért ezt a kérdést ennél a §-nál tárgyaljuk.

Valamely szerződés vagy magának a jogügyletnek tartalmánál, illetőleg a joghatásainál fogva, vagy a felek által elérni kívánt cél miatt minősülhet tilos szerződésnek. Ez a semmisségi ok tehát nem azonosítható és nem is helyettesíthető az akarathibákon (Ptk. 110. §) alapuló megtámadási okokkal. Mivel a felek által kötött szerződésnek - azaz ingatlanhányadnak a fél beruházásai ellenében való átengedésének - sem tartalma, sem az abban kikötött szolgáltatás nem volt tiltott, a Ptk. 200. § (2) bekezdésén alapuló semmisség szóba sem kerülhet. Alaptalanul sérelmezi tehát a felperes, hogy a bíróság nem állapította meg a szerződésnek a jóerkölcsbe ütközését (LB Pfv. VI. 21638/1998. sz. - BH 2000/4. sz. 150.).

E témakörbe tartozik a Legfelsőbb Bíróságnak a közelmúltban felülvizsgálati eljárásban hozott az az ítélete is, amely a Bírósági Határozatok 2000. évi 12. számában jelent meg. Ebben az ügyben a házastársi vagyontársaságot megszüntető szerződés semmisségét az eljáró bíróságok annak a jóerkölcsbe ütközése alapján állapították meg. A Legfelsőbb Bíróság kifejtette:

Téves azonban annak megállapítása, hogy a perbeni szerződés a jóerkölcsbe ütközik. A Csjt. 31. § (5) bekezdése szerint a házastársak vagyoni viszonyaira - így az általuk kötött házassági vagyoni szerződésre is - a Ptk. rendelkezéseit kell alkalmazni. A Ptk.-beli szerződési szabadság elvéből következően a felek szabadon döntenek abban, hogy kivel és milyen tartalmú szerződés kötnek. A Ptk.-nak a szerződésekre, valamint a Csjt.-nek a házassági vagyoni jogra vonatkozó rendelkezései csak akkor és annyira érvényesülnek, ha a felek másként nem rendelkeznek, feltéve, hogy jogszabály az eltérést nem tiltja [Ptk. 200. § (1) bek., Csjt. 27. § (2) bek.]. A Ptk. tiltja azt, hogy a felek társadalmi és gazdasági rendeltetésükkel ellentétes érdekeket érvényesíthessenek szerződéseikkel, ezért semmisnek nyilvánítja az ún. tilos szerződéseket, azokat, amelyek kifejezetten valamely jogszabály rendelkezéseit sértik, amelyeket jogszabály megkerülésével kötöttek, és amelyek közérdekbe ütköző törekvéseket fejeznek ki. Az utóbbiakhoz tartoznak azok a szerződések is, amelyeknek tartalma, illetőleg amelyekkel elérni kívánt eredmény nyilvánvalóan a jóerkölcsbe ütközi [Ptk. 200. § (2) bek.]. A „jóerkölcs” olyan jogi kategória, amely a társadalom általános erkölcsi értékítéletét fejezi ki. *A szerződés „jóerkölcsbe” ütközése megállapítása során nem a szerződő fél érdeksérelmét, hanem azt kell vizsgálni, hogy maga a jogügylet társadalmilag elítélendő-e.* Az általános társadalmi felfogással nem áll szemben, ha az egyik fél a saját vagyona rovására a másiknak ingyenes vagyoni előnyt juttat, azaz a Ptk. 579. §-a (1) bekezdése szerint ajándékozik, és az sem, ha a közös vagyont házastársa különvagyonába utalja (BH 1999/9. sz. 409.). Nem állapítható meg ezért a perbeli, házassági vagyoni jogra vonatkozó szerződésről, hogy az a jóerkölcsbe ütközik, és ezért a célzott joghatás elérésére a Ptk. 200. § (2) bekezdése - semmisség - okán alkalmatlan lenne. A szerződéskötés indoka pedig a szerződés érvényessége szempontjából közömbös.

A fent kifejtettek alapján ezért a Legfelsőbb Bíróság a Pp. 275/A. §-a (2) bekezdése alapján a másodfokú ítéletet hatályon kívül helyezte, az elsőfokú bíróság ítéletét pedig megváltoztatta, és a keresetet elutasította (LB Pfv. II. 23780/1998. - BH 2000/12. sz. 539.).

Ptk. 201. § (1) A szerződéssel kikötött szolgáltatásért - ha a szerződésből vagy a körülményekből kifejezetten más nem következik - ellenszolgáltatás jár.

(2) Ha a szolgáltatás és ellenszolgáltatás között anélkül, hogy az egyik felet az ajándékozás szándéka vezetné, a szerződés megkötésének időpontjában feltűnően nagy az értékkülönbség, a sérelmet szenvedő fél a szerződést megtámadhatja.

(3) A (2) bekezdésben foglaltak irányadók abban az esetben is, ha a hitelnyújtó szerződésben meghatározott szolgáltatása és a teljes hiteldíj között - a szerződéskötés egyéb körülményeit is figyelembe véve - feltűnően nagy az értékkülönbség.

Jegyzet: Lásd a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvének a külgazdasági kapcsolatokra történő alkalmazásáról szóló, módosított 1978. évi 8. törvényerejű rendelet 6. §-át. A (3) bekezdés szövegét 2009. március 1-jei hatállyal a 2008. évi CXV. törvény iktatta be azzal, hogy az ezt követően kötött szerződések esetén kell alkalmazni.

Az egyenértékűség elve

1. A Ptk. 201. § (1) bekezdése az egyenértékűség elvét fogalmazza meg. Az egyenértékűség elve a visszterhesség elvének továbbfejlesztése, mondhatni magasabb fok. Ez annyit jelent, hogy a szerződéssel kikötött szolgáltatásért nem egyszerűen ellenszolgáltatás, hanem egyenértékű ellenszolgáltatás jár, vagyis olyan, amelynek értéke a szolgáltatás értékéhez viszonyítva nem mutat feltűnően nagy különbséget. Ez nem más, mint a vagyoni viszonyok alapvető sajátosságainak törvényi kifejezője, az értéktörvény érvényesülése általános határainak törvényi rögzítése. A tv. az áruviszonyoknak azt az általános sajátosságát fejezi ki, hogy bennük az egyik áru a másik áruért (rendszerint pénzért) cserél gazdát. Ez azonban nem mond ellent annak a társadalmi értelemben kivételes jelenségnek, hogy áruk esetenként ellenérték nélkül, ingyenesen is gazdát cserélhetnek. Főszabály azonban a visszterhesség, az ingyenesség kivétel. Az ingyenességet, ha a visszterhesség vitatott, annak kell bizonyítania, aki arra hivatkozik. Ha ez a bizonyítás nem sikerül, a szerződést visszterhesnek kell elfogadni. Ezt jelenti a visszterhességnek polgári jogunkban érvényesülő vélelme.

(Lásd a 718. oldal első alcímét követő bekezdés után, valamint a 731. oldal *ad c)* pontja első bekezdése után beiktatott határozatokat.) (BH 2001/10. sz. 472. és BH 2001/10. sz. 473.)

A visszterhesség vélelme

2. Vannak a különös részben is szabályozott olyan szerződésfajták (letét, megbízás, tartás), amelyek visszterhesen és ingyenesen egyaránt előfordulnak. Ilyenkor a Ptk.-ban is megfogalmazott szabály, hogy a teljesített szolgáltatásért ellenszolgáltatás jár, kivéve, ha a körülményekből, különösen a felek közötti viszonyból az ingyenességre lehet következtetni. Így rendelkezik a letét vonatkozásában a 465. § (1) bekezdése, a megbízás tekintetében pedig a 478. § (1) bekezdése.

Ez alól az elv alól kivételt tartalmaz a tartási szerződésre vonatkozó szabály annyiban, hogy a közeli hozzátartozók között létrejött tartási szerződés ingyenességét kell vélelmezni. Abban az esetben tehát, ha a felek között vita van, azt kell bizonyítani, hogy a közeli hozzátartozók által szerződés alapján szolgáltatott tartásért ellenszolgáltatást kötöttek ki [590. § (1) bek.]. Bizonyos vonatkozásban kivételt tartalmaz a 232. § is, amely szerint magánszemélyek egymás közötti szerződéses viszonyában kamat csak kikötés esetében jár. E szerint a rendelkezés szerint tehát az ingyenesség a főszabály.

Családi köteléken alapuló segítségnyújtás ingyenes. A felperes az alperes közeli hozzátartozója, akinek háztartásában kiegészítő jellegű munkát végzett. A felperes azonban nem bizonyította, hogy az alperes ezért díjazást ígért, tehát követelése alaptalan, mert szívességi jellegű segítségnyújtásért nem jár díjazás (P. törv. V. 20526/1974.).

A Legfelsőbb Bíróság azonban rámutatott arra is, hogy „a visszerhesség véelme irányadó a közeli hozzátartozók közötti jogügyletekre is: az általános szabály alóli kivételeket a törvény külön kiemeli”. (LB Pfv. II. 21118/1996. - BH 1997/11. sz. 527.) Ilyen kivételt tartalmaz a 203. § (2) bekezdése, amely szerint, ha valaki hozzátartozójával köt olyan szerződést, amellyel harmadik személy kielégítési alapját részben vagy egészben elvonta, a rosszhiszeműséget, illetőleg az ingyenességet vélelmezni kell. Az 590. § (1) bekezdése szerint pedig, ha a körülményekből más nem következik, a közeli hozzátartozók között létrejött tartási szerződésből folyó kötelezettség teljesítéséért ellenszolgáltatás nem jár. Ez lehet a jogi alapja annak a fent ismertetett határozatnak, mely szerint „a családi alapon nyújtott segítségnyújtás ingyenes”.

A szerződés megtámadása feltűnő aránytalanság miatt

3. Az egyenértékűség mint az áruviszonyok objektív sajátossága nemcsak hazai viszonyainkra jellemző, hanem általános vonása a mindenkor létező áruviszonyoknak. Nem mond ellent ennek a ténynek az sem, hogy az áruk árai - jelenlegi árszabályozási rendszerünkben széles körben (szabad árforma)- a kereslet és kínálat hatására ingadozhatnak. A szerződésben kikötött ár ezért rendszerint eltér a szolgáltatás közgazdasági értékétől. Az új vonás a magyar polgári jogban, hogy ezt az áruviszonyokra általában jellemző sajátosságot jogszabályban rögzítette, és hogy az egyenértékűségtől való eltérést jogi szankció alá helyezte. A Ptk. 201. § (2) bekezdése ugyanis polgári jogi szankcióval sújtja azt az szerződést, amelyben a szolgáltatás és ellenszolgáltatás között anélkül, hogy az egyik felet az ajándékozás szándéka vezetné, a szerződés megkötésének időpontjában feltűnően nagy az értékkülönbség (antiszinallagmatikus szerződés).

Az idézett rendelkezés alapján a szerződés megtámadásának három együttes (konjunktív) feltétele van, nevezetesen:

- a) a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás közötti feltűnően nagy értékkülönbség;
- b) ennek az értékkülönbségnek a szerződés időpontjában való fennállása;
- c) a sérelmet szenvedő fél oldalán az ajándékozási szándék hiánya.

Ha ezek közül a feltételek közül bármelyik is hiányzik, a megtámadás nem vezet eredményre.

a) A vételár nagysága nagymértékben függ a kínálat alakulásától, sőt a felek alkudozásának eredményétől is. Ilyen körülmények között is előfordulhat a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás igen jelentős különbsége. Azt azonban abszolút számban megközelítőleg sem lehet meghatározni, és százalékarányban sem lehet pontosan kifejezni, hogy az értékkülönbség mikor feltűnően nagy. Erre a kérdésre csak esetenként az összes körülmény gondos mérlegelése után lehet megbízható választ adni. A 40-50%-os értékkülönbséget az ítélkezési gyakorlat már minden esetben feltűnően nagynek tekinti.

Ebből a szempontból gondolni kell a gazdasági forgalom védelmére és annak biztonságára. Védeni kell az olyan szerződő fél jóhiszeműségét, aki a szerződéskötéskor bízik abban, amiben gazdasági rendünk talaján valóban bízhat. Ezzel szemben a forgalom biztonsága nem indokolja az olyan szerződő fél „jóhiszeműségének” a védelmét, aki abban bízik, hogy más kárára különösen előnyös üzletet köthet, és olyan haszonhoz juthat, amelyet már aligha lehet tisztességesnek elfogadni.

Annak megállapításához, hogy a vállalt szolgáltatás és az ellenszolgáltatás között feltűnően nagy volt-e az értékkülönbség, nem elégségesek csupán hozzávetőleges adatok. E tekintetben nem lehet az olyan szakértői véleményre támaszkodni, amely pontos és konkrét összehasonlító adatokat nem tartalmaz (P. törv. V. 20456/1977.).

A szerződésnek a szolgáltatás és ellenszolgáltatás feltűnő értékkülönbségére alapított megtámadása esetében a bíróságnak vizsgálnia kell a szerződéskötés körülményeit, a szerződés egész tartalmát, a forgalmi (értékviszonyokat, az ügylet jellegéből fakadó sajátosságokat, a szolgáltatás és ellenszolgáltatás meghatározásának módját (PK 267. sz. - PEH 223. o.)).

Annak elbírálásánál, hogy a szolgáltatás és ellenszolgáltatás között feltűnően nagy-e az értékkülönbség, figyelemmel kell lenni a piaci viszonyokra, a kereslet és a kínálat alakulására és az értékelés nehézségeire (P. törv. III. 2505/1985. - BH 1986/1. sz. 16.).

Az ún. „akciós” árral kötött szerződésnek a tévedésre, valamint a szolgáltatás és ellenszolgáltatás feltűnően nagy különbségére alapított megtámadását alaptalannak találta az első- és másodfokú bíróság, és a Legfelsőbb Bíróság is alaptalannak tartotta a felülvizsgálati kérelmet. „A perbeli adásvételi szerződésnek ugyanis lényeges körülménye az előzetes írásbeli lista alapján végzett akciós értékesítés, vagyis a kedvezményes ár meghatározása volt, ezért nem történt jogszabálysértés sem a Ptk. 201. § (2) bekezdésében - az ennek tárgyában meghozott polgári kollégiumi állásfoglalásban -, sem a Ptk. 210. § (1) bekezdésében foglaltak alkalmazása során. A meghirdetett »akciós szerszámkészlet árlista« zárja ki azt is, hogy az alperes felismerhette a felperes esetleges tévedését, mert a gyártmánnyal kapcsolatos értékviszonyok mellett egyéb szempontok, például kereskedelmi szempontok is érvényesültek.” (LB Pfv. VII. 23432/1997. sz. - BH 2000/9. sz. 398.)

Annak meghatározásához, hogy a gépkocsi vételára feltűnően magas-e, nem a gépkocsi műszaki értéke, hanem a vételkori forgalmi értéke az irányadó (P. törv. V. 21106/1973. - BH 1975/1. sz. 21. - PJD VI. 142. sz.).

A közszükségleti cikkek és használati tárgyak értékét a forgalmi érték jelzi, vagyis az az ár, amelyért ezek a dolgok a kereskedelmi forgalomban beszerezhetők. A műalkotások egy része ezzel szemben nem tárgya a forgalomnak, de a forgalomba került műalkotások értéke sem mindig azonos azzal az árral, amelyért azok gazdát cserélnek. Az ilyen dolgok vételárának meghatározásánál a legkülönbözőbb szempontok érvényesülnek. Így figyelembe veszik a művész által képviselt művészeti irányzatot, azt az értékelkedést, amellyel az idő múlása folytán számolni lehet, az alkotómunkának a különböző művészeti díjakban kifejezésre jutó elismerését és nem utolsósorban a műalkotás művészi értékét, színvonalát (P. törv. I. 21215/1972. - BH 1973/9. sz. 324. - PJD VI. 140. sz.).

Csak kirívó értékkülönbség esetén van helye feltűnő értékaránytalanság megállapításának, ha az eladó a forgalmi érték ismeretében az áralku során tudatosan enged, és elfogadja a vevő vételi ajánlatát. Nem érvénytelen az adásvételi szerződés, ha ebben az Illetékhivatal által 1 900 000 Ft-ra becsült ingatlan vételárát 1 710 000 Ft-ban állapították meg (Eln. Tan. P. törv. 20514/1989. - BH 1990/2. sz. 57.).

Lízingszerződés alapján egymással szemben álló szolgáltatásokkal kapcsolatban elvileg nem zárható ki a feltűnő aránytalanság fennállása. Ennek megállapításához azonban nem azok forgalmi értékének egybevetésével kell eljárni. Figyelemmel kell lenni arra, hogy az ügylet tárgya valamely dolog meghatározott időre szóló használatának, majd a maradványérték ellenében végül tulajdonjogának átengedése (Ptk. 423. §, 365. §). A lízingdíj pedig a két különböző típusú szolgáltatás együttes ellenértéke. Ez nyilvánvalóan magasabb a dolognak az ügyletkötés idején fennállott forgalmi értékénél, mert ellenkező esetben a használat ingyenes volna. A szerződések létrejöttének idején fennállott piaci viszonyok között 150-170% körüli lízingszorzó alkalmazása nem tekinthető eltűzöttnek.” (LB Pf. V. 20531/1995. - [BH 1996/5. sz. 257.](#))

Nem érvénytelen a szerződést módosító egyezségi megállapodás feltűnő aránytalanság miatt pusztán azért, mert az egyik fél a másikhoz képest feltűnően nagy engedményt tett.” (LB Pf. VI. 20712/1995. - [BH 1997/3. sz. 122.](#))

A Ptk. 201. §-ának (2) bekezdésében meghatározott feltételek megvalósulása esetén is csak akkor lehet alapos a szerződés megtámadása, ha a feltűnően nagy értékkülönbség a szerződés megkötésének időpontjában áll fenn.” Nem lehet ezért a szerződés megtámadásának alapja az, hogy a felek tartós jogviszonyában az ár- és az értékviszonyok változása miatt a szolgáltatások értékegyensúlya felborul. (LB Pfv. III. 210092/1995. - [BH 1997/6. sz. 279.](#))

Az árverési vételár versenyár, amelyet az árverésen részt vevők az esetleges objektív aránytalanság lehetőségével is számolva, tudatosan alakítanak ki. Ebből pedig az következik, hogy abban az esetben, ha az árverés a forgalmi értékből vagy annál alacsonyabb értékből indul ki, tehát nem feltűnően magas a kikiáltási ár, az annak eredményeképpen megkötött szerződés a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás közötti feltűnően nagy értékkülönbség miatt nem támadható meg (Nógrád MB. Pf. 20679/1991. - [BH 1993/3. sz. 165.](#)). Ezzel a határozattal kapcsolatban a következőket lehet megjegyezni: az árverés, ha azt bírósági ítélet végrehajtása során bonyolítják le, hatósági intézkedés. A tulajdonjog megszerzésének jogcíme ilyen esetben nem szerződés, tehát erre a szerződés szabályait nem lehet alkalmazni. A korábbi tulajdonos és a tulajdonjog megszerzője között szerződés nem jön létre, ennek megtámadása ezért nem szükséges. Az a következtetés, amely szerint az árverési vétel ilyen esetben nem támadható meg feltűnő értékaránytalanság címén, ezzel az indokkal helyes.

A versenytárgyalás szabályos voltát nem érinti, ha azon csak egy licitáló jelenik meg, és a szerződést a kiíró vele köti meg. Ha a szerződés a kiírásnak megfelelő feltételekkel jött létre, utóbb az - feltűnő értékaránytalanság, illetőleg tévedés címén - sikerrel nem támadható meg (LB Gfv. IV. 32176/1997. sz. - [BH 1998/6. sz. 291.](#)).

A házastársak közötti, a vagyoni viszonyaik rendezésére vonatkozó szerződés megtámadására a Ptk. 201. §-ának (2) bekezdése alapján csak kivételesen, akkor kerülhet sor, ha a feltűnő értékkülönbség valamelyikükre nézve kirívó és indokolatlan hátrányokkal jár. A házastársakat (volt házastársakat) ugyanis közös vagyonuk megosztása során nem csupán vagyoni, hanem más, személyes szempontok is vezethetik (pl. kiskorú gyermekük érdeke vagy az, hogy vagyoni vitájuk mielőbb, peren kívül rendeződjék), amelyeket a szerződés megtámadása iránti perben általában nem tárnak a bíróság elé. Ezek a szempontok jelentősen, az esetek túlnyomó részében nagyobb mértékben alakíthatják szerződési akaratukat, mint a szorosan vett arányosság követelménye, következésképpen a bíróságnak a feltűnő értékaránytalanságra alapított keresetet a szerződés megtámadására vonatkozó általános polgári jogi szabályok mellett a családjogi viszonyok sajátosságainak figyelembevételével kell elbírálnia (LB Pfv. II. 21817/1993. - [BH 1994/10. sz. 537.](#)).

Ha a szerződésben kikötött késedelmi kamat mértéke túlzott, a szerződés feltűnő aránytalanság miatt a késedelmi kamat vonatkozásában megtámadható. A napi 3,33%-os kamat kikötése érvénytelen (LB Gf. I. 31167/1992. - [BH 1993/5. sz. 311.](#)).

A kölcsönszerződésnél a kölcsönbevevő által a szerződés szerint fizetendő ügyleti kamat az „ellenszolgáltatás”. A szerződésnek a szolgáltatás-ellenszolgáltatás feltűnő aránytalansága címén történő megtámadása esetén tehát csak az ügyleti kamat mértéke vehető figyelembe (LB Gf. I. 33312/1995. sz. - [BH 1998/8. sz. 390.](#)).

A bírósági gyakorlat túlnyomórészt azokat a szerződéseket érinti, amelyek közvetlen fogyasztás célját szolgálják. Elvileg nem kizárt a vállalkozói tevékenység körében létrejött szerződések megtámadása sem. Ilyen esetekben azonban fokozott gonddal kell vizsgálni a [PK 267. számú állásfoglalásban](#) meghatározott feltételeket és a forgalom biztonságához fűződő érdeket.

Az állami tulajdon értékesítése az Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Zrt. közreműködésével és legtöbbször versenytárgyalással történik. Versenytárgyalás esetén a bírósági gyakorlat eddig is kizárta a szerződés megtámadását a szolgáltatás és ellenszolgáltatás feltűnő aránytalansága címén (LB Gf. II. 30391/1985. - [BH 1986/6. sz. 240.](#)).

b) A feltűnő aránytalanság megállapításánál a szerződés kötéskor fennállott forgalmi értékből kell kiindulni. Nincs tehát jelentősége annak, hogy a szerződéskötés és az igényérvényesítés közötti időben a forgalmi értékben milyen eltolódás következett be. Más kérdés az, hogy az időközben előállott értékemelkedést kinek a javára kell elszámolni. Ez az eredeti állapot visszaállítása keretében dönthető el (P. törv. V. 20268/1977.; Debreceni MB. Pf. III. 21670/1971. - [BH 1972/9. sz. 7204.](#) - [PJD V. 87. sz.](#)).

c) Nem támadható meg a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás közötti feltűnő aránytalanság alapján az ajándékozással vegyes visszerthes szerződés. Ez a helyzet akkor, ha a vételárat a szerződésben a közeli rokoni, baráti kapcsolatra tekintettel vagy egyéb okból tudatosan állapították meg a felek túl alacsonyan, és az eladó oldalán az ajándékozás szándéka megállapítható. Ugyanez előfordulhat vállalkozási szerződésnél, de más szerződésfajtánál is.

A bírósági gyakorlat a tartási és életjáradéki szerződésnek ilyen címen történő megtámadását a szerencseszerződés jelleg miatt nem tartja lehetségesnek. Ezeknél a szerződéseknél egyáltalán meg sem állapítható, hogy a szerződéskötéskor mi volt a szolgáltatás és ellenszolgáltatás aránya, tehát nincs is mód a törvényben meghatározott feltételek vizsgálatára. Ugyanez vonatkozik az öröklési szerződésre is.

Ellenszolgáltatás fejében vállalt tartási kötelezettség esetén rendszerint az a helyzet, hogy a tartásra jogosult előre adott egyszeri szolgáltatásával a kötelezett részéről huzamos, időszakonként visszatérő, a jogosult haláláig fennálló tartási kötelezettség áll szemben. Ebből következik, hogy az a teher, amelyet a kötelezett tartásként vállal magára, a szerződés létrejötte idejében bizonytalan, mert a nyújtandó tartás értéke lehet kevesebb, de lehet több is az ellenszolgáltatásként átruházott vagyon értékénél és esetleges hasznainál. Ez azt jelenti, hogy az ilyen tartalmú szerződés megkötése idejében meg sem lehet állapítani, hogy az átruházott vagyon értéke és a huzamos, előre meg nem határozható időn keresztül nyújtandó tartás értéke között van-e feltűnő aránytalanság (LB Pfv. IV. 22476/1993. - BH 1995/3. sz. 158.).

Gondozási szerződés megtámadására sincs feltűnő aránytalanság címén általában lehetőség (LB Pf. III. 20556/1990. - BH 1991/2. sz. 62.).

Megtámadhatónak tartja a bírósági gyakorlat ezen az alapon a találmány és az újítás hasznosítására kötött szerződéseket is (LB Pf. IV. 20976/1975.; Pf. III. 20405/1971.).

A felszámoló az adós gazdálkodó szervezet által megkötött szerződést nemcsak a részére biztosított külön jog alapján, hanem a Ptk. általános szabályai szerint - így a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás közötti feltűnően nagy értékkülönbözet miatt - is megtámadhatja (LB PF. VI. 31505/1994. - BH 1995/4. sz. 240.).

Több megtámadási jogcím

4. Előfordulhat, hogy a szerződés megtámadásának több érvényes feltétele, több jogcíme is megállapítható. Így megtámadható lehet ugyanaz a szerződés az árban, díjban való tévedés miatt, ha a tévedést a másik fél, aki lehet az eladó, a vevő, a vállalkozó és a megrendelő egyaránt, okozta vagy felismerhette (210. §). Ugyanakkor a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás között feltűnő aránytalanság is van. Ilyenkor a sérelmet szenvedő fél tetszésétől függ, hogy melyik jogával él, de megtámadhatja a szerződést több jogcímen egyszerre is.

Gyakran előfordul, hogy hibás teljesítés esetén az a jogosult, aki kellékszavatossági igényének érvényesítésével elkésztett, a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás közötti feltűnő aránytalanság alapján követeli vissza a vételár, a díj egy részét. Az ítélezési gyakorlat szerint erre a törvényes feltételek fennállása esetén lehetőség van. A Legfelsőbb Bíróság gyakorlata értelmében abban az esetben, ha a felperes keresetlevelében arra hivatkozik, hogy a vételár, illetőleg a vállalkozói díj feltűnően magas, és ezért a vételár, a díj leszállítását minőségi kifogás alapján kéri, a keresetben a szerződés megtámadása is benne van (P. törv. V. 21267/1975.; P. törv. V. 20026/1977.).

A megtámadásra jogosultak köréről a 235. §, a megtámadási határidőről a 236. §, eredményes megtámadás esetén pedig az érvénytelenség jogkövetkezményeiről a 237. és 238. § rendelkezik.

Ezeket a kérdéseket ezeknél a szakaszoknál tárgyaljuk. (A 201. §-hoz fűzött kommentárt kiegészítő szöveg itt található.)

Ptk. 202. § Ha a szerződő fél a szerződés megkötésekor a másik fél helyzetének kihasználásával feltűnően aránytalan előnyt kötött ki, a szerződés semmis (uzsorás szerződés).

Uzsorás szerződés

A szerződésnek a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás feltűnő aránytalansága miatti megtámadása objektív okból történhet. Nincs tehát jelentősége ebből a szempontból a felek jó- vagy rosszhiszeműségének és magatartásuk felróhatóságának. Mindezt nem is kell vizsgálni, ennél fogva teljesen közömbös, hogy a sérelmet okozó fél a szerződéskötéskor tudott-e az aránytalanságról vagy sem.

Nem ez a helyzet uzsora esetén. Az uzsorának két ismérve van. Az egyik a feltűnően aránytalan előny kikötése valamely szerződő fél javára, a másik, hogy ezt az előnyt a sérelmet okozó fél a másik fél helyzetének kihasználásával kötötte ki. Az uzsorához tehát minden esetben uzsorás célzat szükséges, vagyis a másik fél helyzetének ismerete és aránytalan előny szerzésére való kihasználása.

A célzat mint szubjektív mozzanat a sérelmet szenvedő félnek olyan helyzetét feltételezi, amely uzsorás előny szerzésére egyáltalában felhasználható. Ez a helyzet pedig nyilvánvalóan valamilyen hátrányos helyzet. A törvény elkerülte azoknak a tényezőknek korábban ismert részletes, de megközelítően sem teljes felsorolását, amelyek ilyen hátrányos helyzetet teremthetnek. Nyilvánvaló azonban, hogy a jogalkotó olyan helyzetekre gondolt, amikor valaki valamely hátrány elkerülése végett vagy a hátrányos helyzet közvetlen hatása alatt vállalja a terhes kikötést, a reá nézve szembetűnően hátrányos szerződési feltételek elfogadását. Semmi esetre sem arról van tehát szó, hogy a sérelmet szenvedő fél a szolgáltatás felhasználásával valamilyen különleges előnyhöz kíván jutni, például jó üzletet akar kötni, és ehhez van pénzre szüksége. Ez az uzsorának éppen a fordítottja. Az uzsora tényállása egy rosszhiszemű fél, az uzsorás és egy jóhiszemű vagy legalábbis hátrányos helyzetben levő fél szembenállását feltételezi.

A szolgáltatás és az ellenszolgáltatás feltűnő aránytalansága miatt érvénytelen szerződés és az uzsorás szerződés között ez a különbség kifejezésre jut a jogi következményekben is. Az előbbi szerződés ugyanis megtámadható, tehát csak akkor lesz érvénytelen, ha a Ptk. 235. § (2) bekezdése szerint megtámadásra jogosult személy eredményesen élt a megtámadás jogával. Az uzsorás szerződés ezzel szemben semmis, érvénytelenségére tehát a 234. § (1) bekezdése szerint bárki határidő nélkül hivatkozhat.

Az uzsora megállapításának ezek szerint a következő feltételei vannak:

- a) feltűnően aránytalan előny kikötése;
- b) az aránytalanságnak a szerződés megkötésekor való fennállása;
- c) a sérelmet szenvedő fél hátrányos helyzete és
- d) ennek a helyzetnek a kihasználása.

Ezek a feltételek konjunktív jellegűek, ha tehát közülük bármelyik hiányzik, az uzsora nem állapítható meg.

Az a) és b) alatti (objektív) feltétel megegyezik a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás közötti feltűnő aránytalanság miatt a 201. § (2) bekezdése alapján történő megtámadás feltételeivel. Az ezzel kapcsolatban ott írtak tehát az uzsorás szerződésre is vonatkoznak.

Amennyiben az adott perben az I. r. alperesnek sikerült volna bizonyítania, hogy a kölcsönszerződés megkötésekor a felperes valóban a szorult helyzetét használta ki, a szerződés uzsorás jellegének megállapításához azt is bizonyítani kellett volna, hogy a felperes a maga részére aránytalan előnyt kötött ki. A Legfelsőbb Bíróság más perekből szerzett ismeretei szerint 1990 februárjában a bankkölcsönnek a pénzintézetek által felszámított kamata általában 28% körül mozgott, az ugyanilyen mértékű üzleti kamat kikötése esetén tehát egyértelmű, hogy az uzsorás szerződés másik törvényi tényállási eleme hiányzik (LB Gfv. I. 32186/1997. sz. - BH 1999/4. sz. 176.).

c) Az uzsora leggyakrabban kölcsön, hitelnyújtás formájában fordul elő. Megállapítását megnehezíti, hogy a kölcsönadó a kamatot előre levonja a kölcsönösszegből, és ilyen módon a kamattartozást is kölcsöntartozásnak tünteti fel. Ha kötelezvényt állítanak ki, az nem a valóságos kölcsönösszegekről, hanem az uzsorakamattal megnövelt kölcsönről szól. Ez rendszerint akkor derül ki, amikor a tartozás összege vitássá válik. A Legfelsőbb Bíróság több határozatában is irányítást adott arra vonatkozólag, hogy az ilyen ügyekben a tényállás felderítésénél különös gonddal kell eljárni, a peres feleket személyesen és részletesen meg kell hallgatni. Ki kell hallgatni mindazokat a személyeket, akik a kölcsönszerződés megkötésénél közreműködtek, vagy arról akár közvetett módon is tudomást szereztek. Fel kell deríteni az ügylet hátterét abban a vonatkozásban is, hogy az adósok milyen célra kérték a kölcsönt, és mire használták azt fel. Vizsgálni kell a kölcsönvevő szerződéskötéskori helyzetét, és általában a kölcsönügylet valamennyi lényeges körülményét. A bizonyításnak arra is ki kell terjednie, hogy a szerződő felek korábban ismerték-e egymást, milyen volt közöttük a viszony, a hitelező ismerhette-e adósa személyi, családi, vagyoni helyzetét és egyéb körülményeit. Vizsgálni kell azt is, hogy a hitelező foglalkozik-e rendszeresen kölcsönügyletekkel, milyen feltételek mellett és milyen forrásból szokott kölcsönt nyújtani. Olyan esetben, amikor a közvetlen bizonyítékok önmagukban nem meggyőzőek, a bíróságnak a közvetett bizonyítékokat is fel kell tárnia, és azok gondos mérlegelésével kell a meggyőződését kialakítania. Ebben a vonatkozásban különös jelentősége van a felek szavahihetőségének, perbeni magatartásának s így annak is, hogy a felek a perben mennyiben segítettek elő vagy hátráltatták a valóságnak megfelelő tényállás felderítését (PJD II. 93. sz.; P. törv. IV. 20403/1972.; P. törv. V. 21004/1975.).

Reáluzsora lakásbérletnél és albérlétnél tapasztalható.

A szorult helyzetet mindig olyannak kell tekinteni, amely alkalmas arra, hogy valakit jelentős hátránnyal járó szerződés megkötésére késztessen. Erről van szó akkor, ha valaki maga vagy családja legszemélyesebb szükségletei kielégítésére: élelemre, lakbérre, ruházatra, a legszükségesebb lakásberendezési tárgyak megszerzésére vesz igénybe hitelt.

De elképzelhető az uzsora megállapítása akkor is, ha a sikkasztó azért vesz fel uzsorakamatra kölcsönt, hogy visszafizesse az elsikkasztott összeget, vagy más bűncselekmény elkövetése esetén kártalanítsa a sértettet, hogy ezzel mentesüljön a felelősség alól, de legalábbis enyhítse a felelősségét. Ilyenkor is megállapítható a kölcsönvevő olyan hátrányos, sőt szorult helyzete, amelyből minden áron, még igen kedvezőtlen szerződési feltételek elfogadásával is szabadulni akar.

Az uzsora megállapításához azonban nem feltétlenül szükséges hasonló (szorult) helyzet fennállása, hanem más, a kötelezett anyagi biztonságára kiható jelentős körülmény vagy személyes, illetőleg családi ok is alapot adhat arra, például házasságkötés, tehetséges gyermek költséges taníttatása. Vitatott a gyakorlatban, hogy gépkocsivásárlásra, építkezésre, üdülésre nyújtott hitel lehet-e uzsorás. Erre nehéz lenne egyértelmű igennel vagy nemmel válaszolni. Nem lehet például teljesen kizárni az uzsorát, ha az adós házépítéshez és motorkerékpár vásárlásához kérte a kölcsönt.

Ha ugyanis az adós azért kezdett építkezni, mert más módon nem tudott volna segíteni nehéz lakáshelyzetén, megállapítható lesz a hátrányos helyzet kihasználása. De szó lehet uzsoráról akkor is, ha az építkező a megkezdett építkezést azért nem tudja folytatni, mert hitelkerete az építkezési anyagok árának emelkedése miatt kimerült, és az építkezés abbahagyása súlyos kárral fenyeget. Ha az adós gépkocsi vagy motorkerékpár vásárlására azért vett igénybe hitelt, mert arra foglalkozásának folytatásához szüksége van, vagy munkahelyét más közlekedési eszközzel nehezen tudná megközelíteni, szintén nem zárható ki az uzsora megállapítása. De üdülés is szükséges lehet egészségügyi okokból, tehát ilyen esetben is szó lehet uzsoráról. A törvényben meghatározott feltételek fennállását tehát mindig a konkrét tényállás alapján kell vizsgálni.

Nem lehet uzsorának minősíteni a nagy nyereséggel bíztató, spekulációs tevékenység folytatására történt hitelnyújtást.

Nem lehet azonban teljesen kizárni az uzsorát üzleti célra nyújtott hitel esetén sem. Előfordulhat ugyanis, hogy ipara gyakorlásához, üzlete folytatásához kénytelen az iparos vagy a kereskedő uzsorás feltételek mellett hitelt igénybe venni. Ez a helyzet akkor, ha családi vagy egyéb okokból üzletbérre, áru, nyersanyag beszerzésére, igen terhes üzleti tartozás kifizetésére szükséges összeget csak ilyen módon tudja előteremteni.

Nem lehet elvileg kizárni az uzsora megállapítását jogi személy sérelmére sem, bár a gyakorlatban nehezen képzelhető el erre alkalmas tényállás.

Gazdálkodó szervezetek között létrejött szerződés is lehet a jogszabályban rögzített objektív és szubjektív feltételek fennállása esetén uzsorás szerződés." LB Gf. I. 33823/1993. - BH 1996/6. sz. 326.)

Nem lehet uzsorának minősíteni a tartozás elengedését, mert ilyenkor nem a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás aránytalanságának az esete áll fenn (P. törv. III. 21156/1968.).

Nem állapította meg a Legfelsőbb Bíróság az uzsorát abban az esetben sem, amikor a bérlő a lakás kiürítése fejében aránytalanul magasabb összeget kért a bérbeadótól, aki a házat előnyös szerződéssel mint beköltözhető kívánta értékesíteni (P. törv. I. 20712/1964.).

A szerződés uzsorás voltát nem szünteti meg a jogutódlás, a felek személyében bekövetkezett változás, mert az uzsora alanyi elemeit ilyenkor is az eredeti szerződő felek személyében kell vizsgálni (LB Pf. I. 20120/1965.).

d) Ahhoz, hogy az uzsora megállapítható legyen, a sérelmet okozó fél oldalán - mint erről már szó volt - célzatos magatartás szükséges. Ez pedig csak akkor valósul meg, ha a szerződéskötéskor ismeri a másik félnek azt a helyzetét, amely az előnytelen szerződés megkötésére készíti. Hitelnyújtás esetében tisztában kell lennie a másik fél súlyos anyagi helyzetével, családi gondjaival és egyéb körülményeivel. Az azonban nem szükséges, hogy a szerződés megkötésének konkrét célját is ismerje. Elég, ha az általa ismert tényekből következtethet a hátrányos helyzet fennállására. Megállapítható például az uzsora akkor, amikor az alacsony jövedelmű vagy nagycsaládos kölcsönvevő viszonylag kisebb összegű kölcsönt magas kamat ellenében olyan személytől kap, akit úgy ismernek, hogy uzsorakamatra kisösszegű kölcsönöket szokott nyújtani. Ilyen esetben már fölösleges annak vizsgálata, hogy az adós mire fordította a kölcsönt, és a hitelező tudott-e erről.

Ptk. 203. § (1) Az a szerződés, amellyel harmadik személy igényének kielégítési alapját részben vagy egészben elvonták, e harmadik személy irányában hatálytalan, ha a másik fél rosszhiszemű volt, vagy reá nézve a szerződésből ingyenes előny származott.

(2) Ha valaki a hozzátartozójával vagy olyan jogi személlyel, amellyel való viszonyában többségi befolyás áll fenn, továbbá ha a jogi személy a tagjával vagy vezető tisztségviselőjével, illetve annak hozzátartozójával köt ilyen szerződést, a rosszhiszeműséget, illetve az ingyenességet vélelmezni kell. Ugyancsak vélelmezni kell a rosszhiszeműséget, illetve az ingyenességet azonos természetes vagy jogi személy befolyása alatt működő jogi személyek egymás közötti szerződéskötése esetén, akkor is, ha közvetlen vagy közvetett többségi befolyás nem áll fenn.

(3) Az a fél, aki a szerződésből származó ingyenes előnytől fel nem róható módon elesett, a harmadik személy irányában nem felel.

Jegyzet: A 203. § (2) bekezdése szövegét a 2006. évi IV. törvény 338. § (1) bekezdése állapította meg. (Hatályba lépésének napja: 2006. július 1.)

Fedezetelvonó szerződés

1. A hitelezőt károsító, fedezetelvonó szerződés - eltérően a semmis és a megtámadható szerződéstől - érvényes szerződés. Ha az ilyen szerződés visszerthes, az a hitelezővel szemben, vagyis viszonylagosan hatálytalan. A viszonylagos hatálytalanság azonban csak akkor állapítható meg, ha a megszerző másik fél rosszhiszemű volt, tudott a követelés fennállásáról és arról, hogy a szerződés a hitelező követelésének a kielégítési alapját részben vagy egészben elvonta. Ingyenes szerződés esetén a rosszhiszeműség nem feltétele a viszonylagos hatálytalanság megállapításának. A Ptk. eredeti szövege szerint hozzátartozók között a rosszhiszeműséget, illetve az ingyenességet vélelmezni kellett.

A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény és a kapcsolódó jogszabályok módosításáról szóló 2000. évi CXXXVI. törvény 168. §-a módosította a Ptk. rendelkezéseit a tekintetben, hogy a fedezetelvonó szerződések esetében a rosszhiszeműség, illetve az ingyenesség vélelme milyen körben állapítható meg. A törvény kiterjesztette a rosszhiszeműség, illetőleg az ingyenesség vélelmezését a hozzátartozóval *összefonódásban* levő gazdálkodó szervezettel, továbbá a gazdálkodó szervezetnek a tagjával vagy vezető tisztségviselőjével, illetve annak hozzátartozójával kötött szerződés esetében. Az új szöveghez fűzött indoklás rámutat:

Jogrendszerünk gyökeres átalakulása és az elmúlt tíz év gazdasági folyamatai azt bizonyítják, hogy a gazdálkodó szervezetek meghatározó szerepet játszanak azokban a polgári jogi kapcsolatokban is, amelyekre a Ptk. előbb említett (a hozzátartozóval kötött szerződésre irányadó) rendelkezése vonatkozik. A gazdálkodó szervezetek közötti bonyolult kapcsolatrendszer tekintve nem lehet figyelmen kívül hagyni az olyan jellegű gazdálkodási formák kialakulását, melyek alapja - vagy a tulajdoni viszonyok vagy a gazdálkodó szervezet működése során a feleket megillető tagsági, illetve egyéb tisztséggel járó jogok terjedelme és megoszlása következtében - a szükségszerűen azonos célok irányában ható gazdasági érdek (összefonódás). Az ilyen jellegű gazdálkodási formák esetében már nem indokolt vélelmezni a szerződésben megjelölt szerződési akaratot: szükséges ezért az egymással összefonódásban lévő gazdálkodó szervezetek, valamint a gazdálkodó szervezet és tagja, vezető tisztségviselője között létrejött jogügyletekre is a Ptk. 203. §-ának (2) bekezdésében foglalt vélelem kiterjesztése. Ugyancsak kiterjeszti a törvény a vélelmet azokra a szerződéses kapcsolatokra is, amelyek esetében nem a szerződéses felek között állapítható meg az összefonódás, hanem az egyes szerződő felek és egy harmadik személy (szervezet) között.

A gazdasági társaságokról szóló 2006. évi IV. törvény tovább változtatott a Ptk. 203. § (2) bekezdésén, és a vélelmet kiterjesztette azokra az esetekre, amelyekben valaki olyan jogi személlyel köt szerződést, amellyel való viszonyában többségi befolyás áll fenn. Többségi befolyásnak minősül a Ptk. 685/B. § (1) bekezdésének meghatározása szerint az olyan kapcsolat, amelynek révén természetes személy, jogi személy vagy jogi személyiség nélküli gazdasági társaság (a továbbiakban együtt: befolyással rendelkező) egy jogi személyben a szavazatok több mint ötven százalékával vagy meghatározó befolyással rendelkezik. A befolyással rendelkező akkor rendelkezik egy jogi személyben meghatározó befolyással, ha annak tagja, illetve részvényese és jogosult e jogi személy vezető tisztségviselői vagy felügyelőbizottsága tagjai többségének megválasztására, illetve visszahívására, vagy a jogi személy más tagjaival, illetve részvényeseivel kötött megállapodás alapján egyedül rendelkezik a szavazatok több mint ötven százalékával.

A törvény miniszteri indokolása rávilágít, hogy az Unió jogrendszeréhez történő alkalmazkodás során, a jogharmonizációs folyamatban a Ptk.-ban meghatározott tartalomtól és fogalomhasználattól részben eltérő meghatározások kerültek bevezetésre a belső gazdasági jog egyes területeit szabályozó törvényekbe. Így különösen a társasági jog (Gt.) és a bankjog (Hpt.) területén a közvetlen, közvetett részesedés, befolyás leírása tekintetében már nem a Ptk.-ra utal, hanem önálló, az Unió irányelveire épülő fogalmakat ad meg. A 2. számú társasági jogi irányelv 1992. évi módosítása (a Tanács 92/101/EGK irányelve a részvénytársaságok alapításáról, valamint a tőkéjük fenntartásáról és módosításáról szóló 77/91/EGK irányelv módosításáról)- a saját részvény megszerzésére vonatkozó szabályozás továbbfejlesztése körében - meghatározza azon elemeket, amelyeket többségi befolyásnak minősít, illetve azokat, amelyek meghatározását tagállami hatáskörbe utal. Az Unió gazdasági jogalkotása e meghatározásra építi egyéb jogterületeken is a befolyás fogalmát, így az mára általánosnak és egységesnek tekinthető. A jogalkotó e fogalom meghatározás módosítására tekintettel pontosítja a Ptk. 203. § (2) bekezdését a fedezetelvonó ügyletekre vonatkozó törvényi szabályozás körében.

A szerződés viszonylagos hatálytalanságának a megállapítására, akár visszterhes az, akár pedig ingyenes, csak akkor kerülhet sor, ha a hitelező követelése a vagyontárgyat átruházó adósan nem hajtható be, vagy a behajtás csak részben vezet eredményre. Csak ennek tisztázása után van szükség a szerződés visszterhes, illetőleg ingyenes voltának vizsgálatára, majd pedig visszterhesség esetében annak tisztázására, hogy a jogszerző rosszhiszemű volt-e.

Ha a jogszerző a Ptk. 685. § b) pontjában meghatározott hozzátartozó (házastárs, egyeneságbeli rokon, örökbe fogadott, mostoha- és nevelt gyermek, örökbefogadó, mostoha- és nevelőszülő, valamint testvér, továbbá az élettárs, az egyeneságbeli rokon házastársa, a jegyes, a házastárs egyeneságbeli rokona és testvére, a testvér házastársa), a jóhiszeműséget, illetőleg visszterhességet az ezzel védekező jogszerzőnek kell bizonyítania, ha pedig a bizonyítás nem vezet eredményre, a jogszerző rosszhiszeműségét, illetőleg a szerződés ingyenes voltát meg kell állapítani. „Ha az ingyenességet maga a szerződés rögzíti, irreleváns a szerző fél esetleges hozzátartozói kapcsolata, mert az ellenszolgáltatás nélküli vagyonszerzést maga a szerződés tanúsítja. Ebben az esetben „a szerződés hatálytalansága az ingyenes szerzés tényéből fakad.” (LB Pfv. I. 20270/1995. - BH 1995/8. sz. 458.)

A csődtörvényben írt fedezetelvonó szerződés a Ptk.-ban szabályozott fedezetelvonó szerződéstől több szempontból különbözik. Ez utóbbi szerinti szerződés következtében a viszonylagos hatálytalanság csak akkor állapítható meg, ha a jogszerző másik fél rosszhiszemű volt, tudott a követelés fennállásáról és arról, hogy a szerződés a hitelező követelésének a kielégítési alapját részben vagy egészben elvonta. A Cstv.-ben szabályozott megtámadásra azonban akkor is lehetőség van, ha a szerződésben egyik fél sem volt rosszhiszemű. Eltérőek a Ptk., illetőleg a Cstv. szerinti fedezetelvonó szerződések viszonylagos hatálytalanságának a következményei is. A Ptk. rendelkezésén alapuló szerződés viszonylagos hatálytalansága következtében a jogszerző fél csak arra kötelezhető, hogy tűrje a behajthatatlanná vált követelésnek vagy követelésrésznek a szerződéssel átruházott vagyontárgyból történő kielégítését, míg az adós gazdálkodó szervezettel szembeni totális végrehajtást is jelentő felszámolási eljárásra tekintettel ilyen jogkövetkezmény nem alkalmazható. Az adós és a jogszerző személy közötti szerződésnek a hitelezőkkel szembeni viszonylagos hatálytalansága esetén a szerződő fél az elvont fedezetnek a felszámolási vagyoni részére való visszaszolgáltatására kötelezhető (LB Gfv. X. 32917/1998. sz. - BH 2000/8. sz. 365.).

A viszonylagos hatálytalanságnak az a következménye, hogy a jogszerző fél túrni tartozik a behajthatatlanná vált követelésnek vagy követelésrésznek a szerződéssel átruházott vagyontárgyból történő kielégítését. Ez a vagyontárgy a hitelező követelésének behajtása végett ugyanúgy végrehajtás alá vonható, mintha a szerződést nem kötötték volna meg, és így a kérdéses vagyontárgy tulajdonosa továbbra is az adós volna. A tulajdonjogot megszerző szerződő fél azonban nem kötelezhető arra, hogy a behajthatatlanná vált tartozást a harmadik személynek, szerződő partnere hitelezőjének fizesse meg (LB Gf. I. 32252/1997. sz. - BH 1999/5. sz. 220.) és annak behajtása érdekében a szerződés által nem érintett vagyontárgya vagy jövedelme nem vonható végrehajtás alá. Ha azonban a szerződő fél az adós helyett teljesít, az adóssal szemben a 286. § alapján megtérítési igényt léphet fel, mert a teljesítéshez törvényes érdeke fűződik. Ha pedig a követelést végrehajtás útján az átruházott vagyontárgy elárverezésével hajtják be, kárának megtérítését szerződő partnerétől az általános felelősségi szabályok szerint követelheti.

Ha a közös tulajdon árverési értékesítéssel szűnik meg, minden tulajdonostárs kielégítési alapjául az egész ingatlan szolgál. Minden olyan körülmény, amely az árverési feltételeket a tulajdonostársakra hátrányosan alakítja, az árverést megnehezíti, valamennyi tulajdonostársra kihat, ezért az árverési értékesítésre közvetlenül kiható ajándékozási szerződés hatálytalan (LB Pfv. II. 20267/1993. - BH 1993/12. sz. 739.).

A Legfelsőbb Bíróság egyik - felülvizsgálati eljárásban hozott - ítéletében kifejtette:

Az elsőfokú bíróság helyesen mutatott rá arra, hogy az alperesek által kötött öröklési szerződés következtében a végrehajtást a jogerős ítéletben elrendelt módon (a közös tulajdonnak árverés útján való megszüntetésével) nem lehet foganatosítani. Ezáltal az öröklési szerződés a II. r. felperes kielégítési alapját vonta el. Az elsőfokú bíróság ezért helyesen jutott arra a jogi következtetésre, hogy az alperesek között létrejött öröklési szerződés a II. r. felperessel szemben a Ptk. 203. §-a alapján hatálytalan. A hatálytalanság jogkövetkezménye az, hogy az ingatlan úgy vonható végrehajtás alá, mintha az alperesek az öröklési szerződést meg sem kötötték volna. (LB Pfv. V. 24432/1998. sz. - BH 2002/4. sz. 144.)

Fedezetelvonó szerződés miatt utasították el a bíróságok a foglalás feloldása iránti keresetet. A megállapított tényállás szerint az alperesnek a jogerőre emelkedett ítélet alapján 2706 984 forintos követelése állt fenn a K. Kft.-vel szemben. Az ennek behajtása iránt indított végrehajtási eljárásban 1998. március 17-én a végrehajtó lefoglalta az adós telephelyén a perbeli Fiat Fiarino tehergépkocsit 300 000 forint értékben. A felperes keresetében a gépkocsi foglalás alóli feloldását kérte, arra hivatkozással, hogy azt 1987-ben megvásárolta, így a foglaláskor a gépkocsi már nem volt az adós tulajdona.

Az elsőfokú bíróság a szerződés fedezetelvonó jellegét a Ptk. 203. § (1) bekezdése alapján megállapította, ezért a felperesnek a foglalás feloldása iránti keresetét elutasította.

A másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság ítéletét helybenhagyta. Kiemelte, hogy a hatálytalanság feltételei megítélése szerint is fennállnak. Az adós kft.-nek ugyanis 1997-ben tudomása volt az alperes követeléséről, annak jogosságát akkor első fokon ugyan, de a bíróság már megállapította. Ennek tudatában ruházta át a felperesre összes ingó és ingatlan vagyonát, ezzel az alperes kielégítési alapját egészében elvonva. Rámutatott arra a megyei bíróság, hogy nem fogadható el az a felperesi védekezés, amely szerint a kft.-nek olyan kintlévősége volt, amiből az alperes igénye kielégíthető, mert ennek reális lehetőségét a felperes nem bizonyította. A fedezetelvonás feltételül meghatározott rosszhiszeműséget a megyei bíróság is megállapíthatónak találta, figyelemmel arra, hogy a szerződést kötő társaságok nevében mindkét részről R. H. ügyvezető írta alá a szerződést, akinek nyilvánvalóan tudomása volt az alperes követeléséről.

A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati kérelmet nem találta alaposnak. Az ugyanis a periratokból egyértelműen megállapítható, hogy az adós akkor kötött a felperes kft.-vel az ingatlan és ingó vagyon átruházására vonatkozó adásvételi szerződést, amikor az adós kft. ellen az alperes kérelmére már felszámolási eljárás folyt (LB Pfv. I. 21402/1999. sz. - BH2000. 151. sz.).

Elvileg nem kizárt a Ptk. 203. §-ának alkalmazása az ajándék visszakövetelése iránti igényekkel kapcsolatban. Eerre azonban csak kivételesen, meghatározott feltételek mellett kerülhet sor. A LB megítélése szerint erről csak akkor lehet szó, ha az ajándékozó valamilyen formában kifejezi az ajándék-visszakövetelési szándékát, és a megajándékozott ezt követően, ennek ismeretében ajándékozta tovább az ajándékba kapott dolgot. (LB Pfv. VI. 21903/1993. - BH 1995/2. sz. 95. Lásd még a Ptk. 205. §-ához fűzött LB Pfv. II. 21240/1997. sz. - BH 1999/7. sz. 306. határozatot is.)

Harmadik személy kielégítési alapjának elvonása miatt indított per indítása nem ad alapot az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzésre.” A perfeljegyzésnek ugyanis csak akkor van helye, ha a per az ingatlan tulajdonjogát érinti. (LB Gf. IV. 32427/1993. - BH 1995/1. sz. 41.)

Nem fedezetelvonó viszont az az ajándékozási szerződés, amelyet az egyik házastárs a másik egyetértése nélkül kötött, ha az ingatlanra mint kielégítési alapra nézve a közös tulajdon változatlan feltételekkel megszüntethető (LB Pfv. II. 23277/1998. sz. - BH 2000/10. sz. 449.).

A fedezetelvonó szerződésekkel kapcsolatos szabályok a felszámolás alatt álló cég vonatkozásában akkor érvényesülnek, ha a felszámolásra vonatkozó speciális jogszabályok ellentétes (eltérő) rendelkezést nem tartalmaznak.” (LB Gf. II. 31026/1995. - BH 1996/11. sz. 606.) E helyt indokolt két, az ítélkezési gyakorlatban felmerült eljárásjogi kérdésre is választ adni.

1. „A szerződés fedezetelvonó voltát az köteles bizonyítani, aki erre hivatkozik.” (LB Pfv. III. 22693/1994. - BH 1996/2. sz. 86.) A gyakorlatban vitás, hogy a szerződés viszonylagos hatálytalanságára alapított pert meg kell-e előznie az egyenesadós elleni pernek és végrehajtási eljárásnak, tehát bizonyítani kell-e jogerős bírósági határozattal a követelés fennállását és végrehajtási jegyzőkönyvvel a behajtás sikertelen megkísérlését. Pergazdaságossági szempontok mellett szólnak, hogy a hitelező egy perben érvényesíthesse igényét mind a két szerződő féllel szemben. A perben két alperes szerepelne, mégpedig az egyenesadós és az említett harmadik személy. Az előbbivel szemben a kereseti kérelem a teljesítésre irányulna, az utóbbival szemben pedig arra, hogy amennyiben a követelés az elsőrendű alperesen, az egyenesadósan nem lenne behajtható, tűrni tartozik annak a szerződéssel átruházott vagyontárgyból történő kielégítését. Ebben az esetben az utóbbi (másodrendű) alperes elleni végrehajtás elrendelésének a feltétele a behajtásnak az elsőrendű alperessel szembeni sikertelen megkísérlése és ennek hitelt érdemlő igazolása. Ilyen módon elkerülhető, hogy ugyanazt a tényállást két perben kelljen tisztázni és megállapítani, de a hitelező is gyorsabban, egyszerűbb eljárással juthat hozzá a követeléséhez. Sok esetben ugyanis nyilvánvaló, hogy az adósnak, aki esetleg nem is vitatja a követelés fennállását, nincs olyan vagyona vagy jövedelme, amely megfelelő fedezetet nyújt. A külön behajtási per tehát merőben felesleges és formális eljárás lenne.

2. A fedezetelvonó szerződés hatálytalanságának a megállapítása iránt indított per - a pertárgy értékének a megállapítása szempontjából - a követelés biztosítása iránti pernek minősül (LB Pfv. VI. 23331/1997. sz. - BH 1999/11. sz. 508.).

Elhatárolása a színleges szerződéstől

2. A hitelezőt károsító fedezetelvonó szerződés érvényes szerződés, a viszonylagos hatálytalanság tehát csak akkor állapítható meg, ha a szerződés nem volt színleges, vagyis ha a másik szerződő fél valóban megszerezte az adósnak azt a vagyontárgyat, amely a hitelező követelésének kielégítési alapja volt. Más a helyzet színlelt szerződés esetén, amikor az adós a követelés behajtásának megghiúsítására azt a látszatot akarja kelteni, hogy a fedezetül szolgáló vagyontárgy nem az ő, hanem harmadik személy tulajdona. Az ilyen adásvételi, ajándékozási, tartási vagy más szerződés a szerződési akarat hiánya miatt színlelt szerződés a 207. § (4) bekezdése értelmében semmis. A semmis szerződés pedig érvénytelen, és miután tulajdonátruházás valójában nem történt, az ilyen szerződésben átruházottnak feltüntetett vagyontárgy mint az adós tulajdona szolgál kielégítési alapul.

A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban a közelmúltban hozott ítéletében adott iránymutatást az elhatárolás tekintetében, amely a Bírósági Határozatok 2001. évi 2. számában jelent meg. Ebben kifejtette:

A hitelezőt károsító fedezetelvonó szerződés érvényes szerződés, annak a hitelezővel szembeni relatív (viszonylagos) hatálytalansága csak akkor állapítható meg, ha a szerződés az adós vagyontárgyának az átruházására irányuló szándék tekintetében nem volt színlelt, tehát a másik szerződő fél valóban megszerezte az adósnak azt a vagyontárgyat, amely a hitelező követelésének a kielégítési alapja volt. Más a helyzet akkor, ha az adós a követelés behajtásának a megghiúsítása végett azt a látszatot akarja kelteni, hogy a fedezetül szolgáló vagyontárgy nem az ő, hanem harmadik személy tulajdona. Az ilyen szerződés, amely viszont a Ptk. 207. §-a (4) bekezdése szerint semmis, a semmis szerződés pedig érvénytelen. Az ilyen szerződés alapján tehát valós tulajdonátruházásra nem kerül sor, miért is a szerződés tárgyát képező vagyontárgy az adós tulajdonaként lefoglalható, és a hitelezői követelés kielégítési alapjául szolgál. Az adós tulajdonában levő vagyontárgy átruházása tárgyában létrejött érvényes szerződésnek a hitelezővel szemben relatív (viszonylagos) hatálytalansága - ezzel szemben - akkor állapítható meg, ha:

1. a szerződés harmadik személy (a hitelező) igényének kielégítési alapját részben vagy egészben elvonta, és

2. az adóssal szerződő (jogszerző) másik fél rosszhiszemű volt, vagy reá nézve a szerződéstől ingyenes előny származott. Ha valaki a hozzátartozójával köt ilyen szerződést, a rosszhiszeműséget, illetve ingyenességet vélelmezni kell [Ptk. 203. § (1) és (2) bekezdése].

A szerződés hitelezőt károsító fedezetelvonó jellegének a megállapítása azt feltételezi, hogy a hitelező követelése a vagyontárgyat átruházó adóson nem hajtható be, vagy a behajtás csak részben vezet eredményre. Rosszhiszeműnek az adóssal szerződő másik fél akkor minősül, ha tudott, vagy a körülmények szerint tudnia kellett a követelés fennállásáról és arról, hogy a szerződés a hitelező követelésének kielégítési alapját részben vagy egészben elvonta. Az adóssal szerződő másik fél ingyenes vagyoni előnszerzése pedig nemcsak akkor állapítható meg, ha a szerződés annak típusa szerint ingyenes jellegű, hanem akkor is, ha a felek valós megállapodása visszerthes szerződéssel leplezett ingyenes szerződés megkötésére irányul, és ezért a színlelt szerződésben kikötött ellenérték - a leplezett szerződés tartalmának megfelelően - ténylegesen nem kerül kiegyenlítésre (LB Pfv. II. 20202/1999. - BH 2001/2. sz. 62.).

Az elhatárolást a következő példák szemléltetik. A hitelezővel szemben hatálytalan az a szerződés, amellyel az adós a vállalkozói díj fedezetül szolgáló bútorait gyermekének ajándékozta (P. törv. V. 20490/1974. - BH 1975/5. sz. 221. - PJD VI. 143. sz.).

Ugyanez áll arra a tartási szerződésre is, amely a korábban kötött tartási szerződés megszűnéséből származó követelés behajtását hiúsítja meg, ha az új eltartó a szerződéskötéskor tudott a tartozásról és a követelés behajthatatlanságáról (P. törv. V. 21167/1973.).

A kielégítési alap elvonása akkor is megállapítható, ha a követelés még nem esedékes, a megajándékozott tehát a jövőben lejáró részletek kielégítését is tűrni köteles, ha az elsőrendű alperes letiltott járandósága arra nem nyújt fedezetet (PJD I. 81. sz.).

Az ingyenes előnyt biztosító vagy rosszhiszemű személlyel kötött visszerthes szerződést is csak akkor lehet harmadik személy irányában hatálytalannak tekinteni, ha a szerződés a harmadik személy igénye elől a kielégítési alapot elvonta. Nem hatálytalan a szerződés akkor, ha a harmadik személy igényét a kötelezett kielégítette, vagy ha a kötelezettnek olyan más vagyona, jövedelme van, amely az igény kielégítésére megfelelő fedezetet biztosít (P. törv. I. 20692/1973. - BH 1974/5. sz. 204. - PJD VI. 144. sz.).

A fedezetelvonó szerződés relatív hatálytalanságát nem érinti, hogy a harmadik személy (a hitelező) a szerződésről tudott, vagy annak lebonyolításában jóhiszeműen maga is részt vett (P. törv. V. 20490/1974. - BH 1975/5. sz. 228. - PJD VI. 143. sz.).

A Legfelsőbb Bíróság egyik - felülvizsgálati eljárásban hozott (fentebb más vonatkozásban már idézett) - ítéletében kifejtette:

A hitelezőt károsító fedezetelvonó szerződés érvényes szerződés, annak a hitelezővel szembeni relatív (viszonylagos) hatálytalansága csak akkor állapítható meg, ha a szerződés az adós vagyontárgyának az átruházására irányuló szándék tekintetében nem volt színlelt, tehát a másik szerződő fél valóban megszerezte az adósnak azt a vagyontárgyat, amely a hitelező követelésének a kielégítési alapja volt. Más a helyzet akkor, ha az adós a követelés behajtásának a megghiúsítása végett azt a látszatot akarja kelteni, hogy a fedezetül szolgáló vagyontárgy nem az ő, hanem harmadik személy tulajdona. Az ilyen szerződés ugyanis a szerződési akarat hiánya miatt színlelt szerződés, amely viszont a Ptk. 207. §-ának (4) - ma már (5) - bekezdése szerint semmis. Az ilyen szerződés alapján tehát valós tulajdon-átruházásra nem került sor, miért is a szerződés tárgyát képező vagyontárgy az adós tulajdonaként lefoglalható, és a hitelezői követelés kielégítési alapjául szolgál.

Az adós tulajdonában levő vagyontárgy átruházása tárgyában létrejött érvényes szerződésnek a hitelezővel szembeni relatív hatálytalansága - ezzel szemben - akkor állapítható meg, ha:

1. A szerződés harmadik személy (a hitelező) igényének a kielégítési alapját részben vagy egészben elvonta; és
2. Az adóssal szerződő (jogot szerző) másik fél rosszhiszemű volt, vagy reá nézve a szerződésből ingyenes előny származott [Ptk. 200. §-ának (1) bekezdése].

A szerződés hitelezőt károsító fedezetelvonó jellegének a megállapítása azt feltételezi, hogy a hitelező követelése a vagyontárgyat átruházó adóson nem hajtható be, vagy a behajtás csak részben vezet eredményre. Rosszhiszeműnek az adóssal szerződő másik fél csak akkor minősül, ha tudott, vagy a körülmények szerint tudnia kellett a követelés fennállásáról és arról, hogy a szerződés a hitelező követelésének a kielégítési alapját részben vagy egészben elvonta. Az adóssal szerződő másik fél ingyenes vagyoni előnszerzése pedig nemcsak akkor állapítható meg, ha a szerződés annak típusa szerint ingyenes jellegű, hanem akkor is, ha a felek valós megállapodása visszerthes szerződéssel leplezett ingyenes szerződés megkötésére irányul, és ezért a színlelt szerződésben kikötött ellenérték - a leplezett szerződés tartalmának megfelelően - nem került kiegyenlítésre. (LB Pfv. II. 20202/1999. sz. - BH 2001/2. sz. 62.)

Ha a kötelezett szinleges adásvételi vagy ajándékozási szerződéssel hozzátartozójára ruházta át azoknak a vagyontárgyainak a tulajdonjogát, amelyek a követelés egyedüli fedezetül szolgáltak, a szerződés már nem egyszerűen hatálytalan, hanem színlelt volta miatt semmis. Nem lehet ezért egyetérteni azzal az állásponttal, amely szerint: „A Ptk. 203. §-a a szerződések semmisségével kapcsolatban speciális rendelkezést tartalmaz.” Ez a rendelkezés ugyanis nem az általános és a különös viszonyában van a semmis szerződésekre vonatkozó rendelkezésekkel, hanem a szubszidiaritás viszonyában, tehát ha a szerződés semmis vagy egyéb okból érvénytelen, a viszonylagos hatálytalanságra vonatkozó rendelkezés nem alkalmazható egyszerűen azért, mert ilyenkor erre már nincs szükség, de lehetőség sem. A semmis szerződés ugyanis érvénytelen, és így a kielégítési alapul szolgáló ingóságok tulajdonosa továbbra is az adós.

Fentebb már említettük, hogy az öröklést visszautasító egyoldalú jognyilatkozatra a szerződések szabályai nem alkalmazhatóak, az ilyen jognyilatkozatokra tehát a hitelezőt károsító jogügylet viszonylagos hatálytalanságának szabályai sem vonatkoznak.

Ha az elajándékozott vagy más ingyenes szerződéssel átruházott vagyontárgy megsemmisül, továbbá ha azt a tulajdonjog megszerzője már korábban másra jóhiszeműen átruházta, illetőleg azt felhasználta, a harmadik személlyel szembeni felelőssége nem állapítható meg. A tulajdonjog megszerzőjét akkor lehet jóhiszeműnek tekinteni, ha nem tudott, de nem is tudhatott a hitelező követelésének fennállásáról és behajthatatlanságáról. Ha a tulajdonjog megszerzője rosszhiszeműen használja fel a dolgot, vagy átruházta másra, a szerződéstől származó ingyenes előnytől felróható módon esett el.

Ptk. 204. § (1) Bírósági úton nem lehet érvényesíteni

a) a játékból vagy fogadásból eredő követeléseket, kivéve ha a játékot vagy fogadást állami engedély alapján bonyolítják le;

- b) a kifejezetten játék vagy fogadás céljára ígért vagy adott kölcsönből eredő követeléseket;**
c) azokat a követeléseket, amelyeknek állami szerv útján való érvényesítését jogszabály kizárja.
(2) A bírósági úton nem érvényesíthető követelés biztosítására kötött szerződés semmis; az önkéntes teljesítést azonban nem lehet visszakövetelni.
(3) Azt, hogy a követelés bírósági úton nem érvényesíthető, hivatalból kell figyelembe venni. Ezt a rendelkezést - ha jogszabály másként nem rendelkezik - az elévült követelésekre nem lehet alkalmazni.

Jegyzet: Lásd a többször módosított 1991. évi XXXIV. törvényt a szerencsejáték szervezéséről.

Lásd a Polgári perrendtartásról szóló, többször módosított 1952. évi III. törvény 130. § (1) bekezdés f) pontját és a 157. § a) pontját.

Természetes kötelelem (naturalis obligáció)

1. Vannak olyan követelések, amelyeknek teljesítése nem kényszeríthető ki, de a teljesítés egyébként joghatályos, tehát az önkéntes teljesítés nem tekinthető jogalap nélkülinek. Ebből pedig az következik, hogy az önként teljesített szolgáltatás a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint nem követelhető vissza. Az ilyen szerződések kötése nem tilos, de a jog nem nyújt segítséget azok lebonyolításához, mert jellegük, jelentőségük ezt nem teszi indokolttá. Ezekhez a jogviszonyokhoz társadalmi érdek nem fűződik, jogi hatásuk azonban kifejezetten nem ellentétes a társadalom érdekeivel. Erre a jog úgy reagál, hogy az ilyen jogviszonyból eredő követelések kikényszerítéséhez nem nyújt állami segítséget.

Az államilag nem érvényesíthető követelések kétfélék.

a) Nem érvényesíthetőek bírósági úton azok a követelések, amelyek eredetileg érvényesíthetőek voltak, de mivel a jogosult hosszabb időn át nem élt a jogával, már nem fűződik társadalmi érdek az érvényesítésükhöz. Ezek az elévült követelések. Hasonló jellegűek bizonyos olyan járadékszerű követelések, amelyeket időszakonként előre kell fizetni. A 280. § (3) bekezdése értelmében a tartásdíj, az életjáradék és a baleseti járadék hat hónapnál régebben lejárt és alapos ok nélkül nem érvényesített részletei bírósági úton többé nem követelhetőek. Ennek az az indoka, hogy ezek az időszakos szolgáltatások a megélhetést hivatottak biztosítani, felhalmozásuk tehát nem lenne a rendeltetésükkel összeegyeztethető. Éppen ezért nem lehet helyeselni az ítélkezési gyakorlatban helyenként még tapasztalható azt az álláspontot, amely ezt az elévülési szabályt más jellegű időszakos szolgáltatásra, különösen a lakbérkövetelésekre is alkalmazhatóaknak találja. Ebben a gyakorlatban a Ptk. által el nem ismert az a korábbi ítélkezési elv, amely szerint az a jogosult, aki hosszabb időn át nem érvényesítette az ilyen jellegű igényét, arról akkor is lemondottnak tekinthető, ha az elévülési idő még nem telt el. A Ptk. előtti ítélkezési gyakorlat azzal függött össze, hogy az általános elévülési idő annak idején tíz év volt (l. részletesen a 324. és a köv. §-oknál).

A 280. § ismertetett rendelkezéseihez hasonló rendelkezést tartalmaz az 582. § (4) bekezdése is, amely szerint az ajándék visszakövetelésének nincs helye, ha az annak alapjául szolgáló sérelmet az ajándékozó megbocsátotta. Megbocsátásnak számít, ha az ajándékozó az ajándékot megfelelő ok nélkül hosszabb ideig nem követeli vissza. Ez ugyanis végeredményben azt jelenti, hogy a visszakövetelési igény ilyenkor már bírósági úton nem érvényesíthető.

b) A második csoportba azok a követelések sorolhatóak, amelyek eredetileg keletkezésük idején sem voltak hatóságilag kikényszeríthetőek. Ezek a tulajdonképpeni értelemben vett természetes kötelek, amelyeknek három alcsoportjuk van:

ba) a játékból, fogadásból keletkezett kötelek, ha azokat nem állami engedéllyel bonyolítják le;

bb) a kifejezetten játék vagy fogadás céljára ígért vagy adott kölcsönből eredő követelések, és

bc) azok a követelések, amelyeknek állami szerv útján való érvényesítését a jogszabály kizárja.

ad ba) A tiltott szerencsejáték jogszabályba ütközik, tehát tilos. Az ilyen játékszerződés a Ptk. 200. § (2) bekezdése értelmében semmis, ezért érvénytelen. Ebből pedig az következik, hogy ez a játékszerződés nem minősül csupán természetes kötelelemnek. Ha például a kártyaadósság a ma nagyon népszerű „ulti” játékból ered, a követelés bírósági úton nem érvényesíthető ugyan, de az önként kifizetett adósságot nem lehet visszakövetelni. Ha azonban „huszonegyezés”-ből maradt fenn az adósság, a tartozás tiltott szerencsejátékból, tehát semmis szerződésből keletkezett, és így a szerződéskötés előtti helyzet állítható vissza, vagyis az önként teljesített szolgáltatás is visszakövetelhető. Más kérdés, hogy az eredeti állapot visszaállítása során helye lehet az állam javára való marasztalásnak is.

Mint a törvény indokolása is kiemeli: a megengedett játéknak vagy fogadásnak nincs olyan gazdasági vagy erkölcsi célja, amely indokolttá tenné teljes jogi védelemben való részesítését. A törvény ezért zárja ki az ilyen szerződésekből eredő követelések bírósági érvényesítését. Az állami ellenőrzés pedig biztosítja a játékszabályok megtartását és a visszaélések elleni védekezést. A törvény ezért az állami engedéllyel lebonyolított játékból és fogadásból keletkező követeléseknek bíróság előtti érvényesítését is lehetővé teszi.

A szerencsejáték szervezéséről szóló, többször módosított 1991. évi XXXIV. tv. 1. §-a szerint szerencsejáték minden olyan játék, amelyben a játékos pénz fizetése vagy vagyoni érték nyújtása fejében, meghatározott feltételek fennállása vagy bekövetkezése esetén pénznyereményre vagy más vagyoni értékű nyereményre válik jogosulttá. A nyereség vagy veszteség kizárólag vagy túlnyomórészt a véletlentől függ. Ide sorolja a tv. a sorsolási játékot, a pénznyerő automata üzemeltetését, az agár-, a lóversenyfogadást is. Ebben a körbe tartoznak a totó, lottó és más ismert sport vagy egyéb célú játékok. A tv. megkülönböztet sorsolási játékot, nem sorsolási játékot (játékkaszinó), pénznyerő automata üzemeltetését és fogadást. Szerencsejáték-szervező tevékenység folytatásához a Szerencsejáték Felügyelet engedélye szükséges. Nem kell engedély a nem folyamatosan szervezett sorsolási játékokhoz, ha a sorsjegyet a helyszínen jelenlévők között árusítják, és a sorsjegyek száma nem haladja meg az ezer darabot vagy az összes értéke az 50000 Ft-ot. A Szerencsejáték Felügyelet gyakorolja a törvényességi felügyeletet.

Az állam által engedélyezett játékból és fogadásból keletkező követelések elbírálásánál a bírósági gyakorlat a részvételi szabályokból indul ki, és azok tartalmát kötelezőnek tekinti. Ezeket a „részvételi szabályzat” vagy a tv.-ben meghatározott „játékterv” tartalmazza. A játékban való részvétellel ugyanis a „részvételi szabályzat” („játékterv”) rendelkezéseit a fogadó által elfogadottnak kell tekinteni. A szabályzat kötelezően megszabja a lebonyolító vállalat gyakorlatát, rendelkezéseinek lazítása visszaélésekre adna lehetőséget. Különösen az veszélyeztetné a játék tisztaságát, ha lehetőség lenne a szabályzatban megállapított határidőn túl beérkezett szelvényeknek a nyertesek közé iktatására. Tág tere nyílna ugyanis annak, hogy hamis vagy félrevezetett tanúk segítségével illetéktelenül nyereményhez jussanak olyanok, akik a kihúzott számok ismeretében töltik ki szelvényüket, és utólag juttatják el azt a lottó igazgatóságához (PJD II. 96.).

Más a helyzet akkor, amikor a fogadó kellő időben benyújtja a nyertes tippszelvényt a játék szervezőjének kirendeltségénél, azt a kirendeltség alkalmazottja átveszi, és az átvételt az igazolószelvény aláírásával elismeri. A Legfelsőbb Bíróság törvényességi óvás folytán hozott határozatában rámutatott, hogy abban az esetben, ha a kitöltött tippszelvény a befizetőhelyen elveszett, vagy a befizetőhely mulasztása folytán nem került be a beszállítási jegyzékbe, az OTP alkalmazottainak ez a mulasztása súlyos gondatlanságnak minősül, amelyből eredő felelősség a Ptk. 314. §-a értelmében nem zárható ki. Az OTP tehát akkor is köteles lenne a nyertes szelvény nyereményét kifizetni, ha a „részvételi szabályzat” a felelősséget kifejezetten kizárná. A felelősség kizárása ugyanis az említett jogszabály értelmében semmis (P. törv. V. 20998/1973.).

Bíróság előtt érvényesíthető a közös lottózásból keletkező követelés is. Az ítélezési gyakorlat nem egységes a közös lottózók megállapodásának a minősítését illetően. A Legfelsőbb Bíróság gyakorlata szerint az ilyen megállapodást nem nevesített szerződésnek kell minősíteni (P. törv. 20825/1974.; P. törv. V. 20335/1974.).

Az ítélezési gyakorlat bíróság előtt érvényesíthetőnek tartja az olyan ígéretből származó követelést is, amely szerint a fogadó a nyertes szelvény kitöltésében közreműködőnek a nyeremény meghatározott százalékát vagy meghatározott összeget fizet. Nem származik azonban az ilyen ígéretből kötelezettség a teljesítésre, ha az tréfálkozás közben, nem komoly kötelezettségvállalási szándékkal hangzott el (P. törv. 20689/1965.; Szegedi Jb. P. VIII. 20211/1965.).

ad bb) Játék és fogadás céljára adott vagy ígért kölcsönkövetelés bírósági úton akkor sem érvényesíthető, ha a kölcsön nyújtása vagy ígérete engedélyezett játék vagy fogadás céljára történt. Ezzel a törvény azt kívánja megakadályozni, hogy a játékszenvedély a játékos anyagi erejét meghaladó költségekhez késztesse. A kölcsönkövetelés azonban csak abban az esetben lesz természetes kötelem, ha a kölcsönadó a kölcsönt játék és fogadás céljára adta, vagyis a szerződéskötéskor tudta, hogy azt a kötelezett milyen célra kívánja felhasználni.

ad bc) A Ptké. I. melléklete a felszabadulás előtti hatályban maradt jogszabályok között felsorolja az 1928. évi II. tv. 7. §-át is, amely kizárja a „kocsmái hitel” bíróság előtt érvényesítését. Ennélfogva bírósági határozattal nem kényszeríthető ki a hitelben kiszolgált szeszes ital ára. Kocsmákban, más italmérési helyiségekben - ideértve azokat a kereskedéseket is, ahol szeszes italokat kicsinyben árúsítanak - kiszolgált szeszes ital ára iránti követelést a bíróság nem ítélt meg. Az ilyen követelés bírósági úton akkor sem érvényesíthető, ha a kötelezett tartozásának fennállását utóbb kifejezetten elismerte. Mindezek a szabályok irányadóak nemcsak magánszemélyekre, hanem vállalatokra is, de irányadóak akkor is, ha a hitelezés nem kifejezetten kocsmában, italtoltban vagy vendéglőben történt. Téves ezért az az álláspont, hogy az említett jogszabály zártkörű klubhelyiségre nem vonatkozik (PJD I. 82. sz.).

A Ptké. II. 25. §-ának (6) bekezdésében kapott felhatalmazás alapján kiadott 303/1978. (IK. 5.) IM IV/2. sz. közlemény újból közzétette azoknak a felszabadulás előtt alkotott jogszabályoknak a jegyzékét, amelyek továbbra is hatályban maradnak. Ebben a jegyzékben az 1928. évi II. tv. nem szerepel. Ebből azonban aligha lehet azt a következtetést levonni, hogy a hitelben vásárolt szeszes ital ára most már bírósági úton is érvényesíthető. Ez ugyanis nem lenne összeegyeztethető az alkoholizmus elleni küzdelemmel, amelyet a kormány fontos feladatának tart. Az új jegyzék tehát joghézagot teremtett, amelyet a bírósági gyakorlatnak a korábbi jogi helyzet figyelembevételével kell kitöltenie mindaddig, amíg új jogszabály a kérdést nem rendezi.

Nem minősül kocsmái hitelnek, és így bírósági úton is érvényesíthető a jogszabályban megengedett termelői borforgalmazás körében kötött adásvételi szerződésen alapuló vételár-követelés (BH 1983/11. sz. 441.).

A természetes kötelem jogkövetkezménye

2. Az államilag nem érvényesíthető követelések két csoportja között a jogi hatást illetően lényeges különbségek vannak. A játékból, fogadásból, az e célra nyújtott kölcsönből, valamint a kocsmái hitelből keletkezett követeléseknél hivatalból kell figyelembe venni azt, hogy ezek a követelések bírósági úton nem érvényesíthetőek. Az ilyen követelést érvényesítő keresetlevelet a Pp. 130. §-a (1) bekezdésének f) pontja alapján idézés kibocsátása nélkül el kell utasítani, ha pedig a kérelem fizetési meghagyás kibocsátására irányul, annak teljesítését meg kell tagadni. Ha a bíróság már tárgyalást tartott, a pert a Pp. 157. §-ának a) pontjára tekintettel meg kell szüntetni. Így kell eljárni akkor is, ha az alperes a tartozást elismerte. Az ilyen követelés tárgyában kötött egyezség jóváhagyását a Pp. 148. §-ának (2) bekezdése alapján meg kell tagadni.

Az elévülést viszont nem lehet hivatalból figyelembe venni.

További különbség az esetscsoport között az, hogy az elévült követeléseket a Ptk. 297. § (2) bekezdése értelmében be lehet számítani akkor, ha az elévülés az ellenkövetelés keletkezésékor még nem következett be. Ellenkező esetben ugyanis az ellenkövetelés jogosultja addig várhatna a követelése érvényesítésével, amíg az egyébként beszámítható követelés el nem évül, és ezzel a beszámítható ellenkövetelés bírósági úton való érvényesítését ilyen módon megghiúsítaná. A játékból, fogadásból és kocsmái hitelből származó követelés beszámítására egyáltalán nincs lehetőség.

Az elévült követelést biztosító kézizálogból a Ptk. 324. § (3) bekezdése értelmében a jogosult az elévülési határidő lejártá után is kielégítést kaphat. Játék, fogadás és kocsmai hitel esetén erre nincs lehetőség, mert a bírósági úton nem érvényesíthető követelések biztosítására kötött szerződés semmis. Kivétel a kötbér és a kezessel szembeni követelés, amely a 247. § (3) bekezdése, illetőleg a 273. § (3) bekezdése értelmében bírósági úton ugyanúgy nem érvényesíthető, mint maga a főkövetelés. Ezekben az esetekben tehát az önkéntes teljesítés nem érvénytelen, és az önként teljesítő kezes, illetőleg a kötbért önként teljesítő kötelezett a már teljesített szolgáltatást ugyanúgy nem követelheti vissza, mint az önként teljesített főkövetelést.

Az államilag nem érvényesíthető követelés jogalapja érvényes, ezért ilyen esetben az érvénytelenség jogi következményeit nem lehet alkalmazni, tehát nincs helye az eredeti állapot visszaállításának, és így nincs lehetőség a 237. § (4) bekezdése alapján az állam javára való marasztalásra sem.

XVIII. fejezet

A SZERZŐDÉS MEGKÖTÉSE

A szerződési akarat és kifejezése

Ptk. 205. § (1) A szerződés a felek akaratának kölcsönös és egybehangzó kifejezésével jön létre.

(2) A szerződés létrejöttéhez a feleknek a lényeges, valamint a bármelyikük által lényegesnek minősített kérdésekben való megállapodása szükséges. Nem kell a feleknek megállapodniuk olyan kérdésekben, amelyeket jogszabály rendez.

(3) A felek a szerződés megkötésénél együttműködni kötelesek, és figyelemmel kell lenniük egymás jogos érdekeire. A szerződéskötést megelőzően is tájékoztatniuk kell egymást a megkötendő szerződést érintő minden lényeges körülményről.

(4) Ha a szerződéskötési kötelezettség esetében a szerződési nyilatkozatok eltérnek egymástól, a felek kötelesek álláspontjaik egyeztetését megkísérlni.

Jegyzet: A Ptk. 205. §-át megállapította a 2006. évi III. törvény 3. § (1) bekezdése. Hatályos 2006. március 1-jétől. Az ezt követően kötött szerződésekre kell alkalmazni.

A szerződés keletkezése

1. A szerződés akaratni viszony: a tv.-ben meghatározott jogi hatást a felek egybehangzó akaratának kinyilvánítása hozza létre. Kötelmi jogunk tehát a konszenzuálszerződés elvi alapján áll. A szerződés létrejöttéhez, a belőle származó jogok és kötelezettségek keletkezéséhez ugyanis elég a felek egybehangzó akaratát és ennek kinyilvánítása, ami az akaratot a másik fél által felismerhetővé teszi. Az eladott, elajándékozott dolog átadása, a bérbe adott dolog birtokba adása a már megkötött szerződés teljesítése, ami szükség esetén ki is kényszeríthető. A jog változásának ingatlan-nyilvántartási bejegyzése akkor is a már létrejött szerződés teljesítéséhez tartozik, ha annak jogot keletkeztető hatása van. A tv. egy olyan esetet ismer, amikor a szerződés létrejöttéhez még egy további feltételt is teljesíteni kell, ez pedig az, amikor ehhez harmadik személy beleegyezését vagy a hatósági jóváhagyást is megkívánja a tv. (1. a 215. §-nál). Ez azonban nem változtat a szerződés jellegén, mert annak létrejöttéhez nincs szükség valamilyen reálaktusra. Felvethető, nem reálszerződés-e a modern kereskedelem az önkiszolgáló üzletekben, benzintöltő állomásokon való vásárlás. Erre is nemmel lehet válaszolni. Az áru elvétele és a vételár kifizetése ugyanis nem más, mint a felek akaratnyilvánításának sajátos módja.

A kölcsönszerződés is a felek akaratnyilvánításával és nem a kölcsönösszeg átadásával jön létre (LB Fpk. VI. 31728/1996. sz. - BH 1998/9. sz. 443.).

A szerződés megkötéséhez a feleknek a lényeges kellékekben kell megegyezniük. A szerződési feltételeket jogszabály vagy a felek minősíthetik lényegesnek.

A tv. nem ad útbaigazítást abban, hogy mely kérdések tekinthetők a szerződés létrejötte szempontjából lényegeseknek. Ennek általános érvényű meghatározására nincs is mód. A különböző szerződési típusok fogalma adhat eligazítást. Mindenképpen meg kell egyezni a szolgáltatásban, e nélkül ugyanis nem tudhatjuk, mire irányul a szerződés. Ezen túl azonban nincs olyan feltétel, amely valamennyi szerződés esetén fogalmilag lényegesnek minősülne. Jellemzően lényeges feltételnek minősül a felek személye, de például automatából történő vásárlás esetén a vevő személye nem minősül lényegesnek. Adásvételi szerződésnél meg kell egyezni legalább az árban és a vételárban, vállalkozási szerződésnél a létrehozni kívánt eredményben és díjban, bérletnél a bérelt dologban és a bérben, fuvarozásnál a rendeltetési helyben és díjban stb. Az ingatlan tulajdonjogának átruházására irányuló szerződés érvényes létrejöttéhez a tartalmi követelmények szempontjából szükséges - és egyben elegendő -, ha a szerződésről készült okirat tartalmából a felek személye mellett az ingatlan tulajdonjogának átruházását célzó akaratnyilvánításuk kitűnik, továbbá ha az okirat tartalmazza az ingatlan és az ellenszolgáltatásnak a megjelölését, vagy ha az átruházás ingyenes, ez az okirat tartalmából megállapítható. Egyéb kérdésben létrejött megállapodás írásba foglalásának elmaradása a szerződés érvényességét nem érinti még akkor sem, ha az ebben való megállapodást bármelyik fél lényegesnek minősítette is (XXV. számú PED).

Lényeges az olyan kikötés is, amely nem tartozik ugyan a szerződés fogalmi elemei közé, de valamelyik fél mégis olyan fontosnak tartja, hogy a szerződést csak akkor hajlandó megkötni, ha ebben is megállapodnak. Ilyen lehet pl. a teljesítés helye vagy a teljesítési határidő. A Ptk. normaszövege nem teszi egyértelművé, hogy hogyan minősíthetnek a felek egyes feltételeket lényegesnek. E körben két értelmezés képzelhető el. Az egyik álláspont szerint valamennyi kérdés lényegesnek minősül, amelyre vonatkozóan bármelyik fél jognyilatkozatot tesz, míg a másik álláspont szerint csak abban az esetben minősül egy feltétel lényegesnek, ha valamelyik fél azt kifejezetten lényegesnek minősítette. Noha az első álláspont jobban figyelembe veszi az felek szándékát, az azonban könnyen vezet nehezen kezelhető helyzetekhez, könnyen vitathatóvá válik ugyanis, hogy valóban létrejött-e szerződés a felek között, amely különösen akkor jelenthet problémát, ha a felek már megkezdték a teljesítést. Ezen megoldás szerint a szerződés kizárólag akkor jön létre, ha az ajánlat és az elfogadás teljes mértékben egyezik (ún. *mirror image rule*). A kereskedelmi gyakorlatban ennél rugalmasabb megoldás terjedt el (lásd például a bécsi adásvételi egyezmény 19. cikkét), és rugalmasabb megoldást választott a magyar bírói gyakorlat is. A GK 5. számú állásfoglalás értelmében a gazdálkodó szervezetek közötti szerződések bármely feltételére (kikötésére) vonatkozólag helye van a felek eltérő véleményét kifejező nyilatkozatnak. Ez a nyilatkozat azonban az általa érintett feltételt - jogszabály eltérő rendelkezése hiányában - általában csak akkor teszi lényegessé, ha azt valamelyik fél határozottan lényegesnek minősíti.

A kölcsönszerződés lényeges tartalmi eleme a kölcsön összegének meghatározása. Ennek hiányában a kölcsönszerződés létrejötte nem állapítható meg (LB Fpk. VI. 31728/1996. sz. - BH 1998/9. sz. 443.).

A gazdasági társaság által vállalt mellékszolgáltatásra vonatkozó kőgens szabály folytán annak tárgyát, a mellékszolgáltatás nyújtásának feltételeit és - ha ez nem ingyenes vállalat - az ellenszolgáltatást vagy annak kiszámítási módját pontosan meg kell határozni. Ellenkező esetben a szerződés jogszabályba ütközik (LB Cgf. II. 32893/1996. sz. - BH 1998/11. sz. 542.).

A megállapodás szerinti tartalommal a mezőgazdasági vagyongbiztosítási szerződés létrejön akkor is, ha a felek kölcsönös és valószínű üzleti akaratától eltérően az írásba foglalt szerződés tévesen tartalmaz valamely lényeges körülményt." (LB Pfv. VI. 21112/1994. - BH 1995/7. sz. 400.)

Az ajándékozási szerződésnek nem érvényességi feltétele az »ajándékozom« és »elfogadom« kifejezések használata; elegendő, ha az okirat egész tartalmából felismerhető, hogy a felek szerződési akaratát az ingatlan tulajdonjogának ingyenes átruházására irányul." (LB Pfv. V. 20639/1994. - BH 1995/1. sz. 33.)

Az ajándékozás ingyenes, de kétoldalú jogügylet, amelyben a juttatás indokai eltérőek lehetnek, a törvényben meghatározott lényeges és komoly okoknak kell azonban fennállniuk ahhoz, hogy a *visszakövetelésre* eredményesen sor kerülhessen. A szerződések a Ptk. 205. §-ának (1) bekezdése szerint a felek kölcsönös és egybehangzó akaratnyilvánításával hoznak létre jogviszonyokat. Kétségtelen, hogy a szerződéskötési szándék kialakításában a feleket különböző célok és megfontolások irányítják, igen fontos egyéni és társadalmi érdekek szólnak azonban emellett, hogy a szerződések alapján létrejött jogi helyzetek ne kerüljenek felszámolásra. Ez vonatkozik az ajándékozási szerződésekre is, amelyekben az ajándékozó részéről biztosított ingyenes előny juttatása és elfogadása a felek megállapodása volt, melynek alapján jogi védelem illeti meg a megajándékozottnak azt az érdekét is, hogy bízasson az ajándékozás véglegességében. Ezért a Ptk. 582. §-a csupán meghatározott esetekben teszi lehetővé az ajándék visszakövetelését, a visszakövetelésre alapot adó tényeket pedig a Pp. 164. § (1) bekezdése szerint az ajándékozónak kell bizonyítania." (LB Pfv. II. 21240/1997. sz. - BH 1999/7. sz. 306.)

Ha a felek a szerződéskötéskor az árban ugyan kifejezetten nem állapodnak meg, de egyetértenek abban, hogy ettől függetlenül a szállító a gyártást kezdje meg, mert a megrendelő a terméket átveszi, a bírói gyakorlat szerint ez a szerződéskötéskor ismert, az adott szolgáltatással arányos piaci ár hallgatolagos elfogadását jelenti." (LB Gf. I. 131689/1993. - BH 1995/2. sz. 107.)

Vállalkozási szerződés csak akkor jön létre, ha a felek a vállalkozói díjban is megállapodnak, mert a vállalkozói díj lényeges kérdés. A Ptk. 216. §-ának (1) bekezdése azonban - jogszabály ellenkező rendelkezése hiányában - lehetővé teszi, hogy a felek a vállalkozási díjra vonatkozó akaratukat ráutaló magatartással fejezzék ki. A megrendelő belenyugodott a vállalkozónak abba a nyilatkozatába, hogy a vállalkozási díjban „nem fogunk összeveszni”, ezt követően tudomásul vette a munka megkezdését, és a helyszínen ellenőrizte a munkavégzést. Mindez olyan magatartás, amely arra utal, hogy a megrendelő elfogadta a munkavégzés idején hatályos ármegállapító szabályok szerinti reális középárat (LB Pfv. IV. 21205/1995. - BH 1996/11. sz. 584.).

Abban az esetben, ha a közös tulajdont a tulajdonostársak szerződéssel szüntetik meg oly módon, hogy egyikük a másik tulajdoni illetőségét magához váltja a Ptk. 148. §-ának (2) bekezdése alapján, a megváltási ár olyan lényeges kérdés, amelynek meghatározása nélkül nem jön létre a szerződés (LB Pfv. II. 20092/1994. - BH 1997/3. sz. 120.).

Tervezési szerződés nem jön létre, ha a felek a tervezési díjban nem állapodnak meg (LB Gfv. V. 30986/1994. - BH 1996/3. sz. 163.).

A szállítási szerződés határidős adásvétel, amely nem jön létre mindaddig, amíg a felek a teljesítési határidőben valamilyen módon meg nem egyeznek.

Díjszabás hiányában a mű szerzőjét megillető díj meghatározása a kiadói szerződés lényeges tartalmi eleme, amely nélkül a szerződés nem jön létre (LB Pf. IV. 21007/1988. - BH 1989/7. sz. 268.).

A szerződés létrejötte pontos időpontjának a szerződésben való feltüntetése a szerződésnek nem lényeges tartalmi eleme, ennek hiányában - ha azt valamelyik fél kifejezetten nem minősítette lényeges feltételnek - a szerződés létrejötte megállapítható (LB Gfv. I. 30546/1997. sz. - BH 1998/7. sz. 349.).

Ha a felek akaratát kifejező szerződési nyilatkozatok között lényeges kérdésben eltérés van, a szerződés nem jön létre (GK 5. sz. 4f.).

Ha az ún. szigorú (fix) lejárát nem következik a szolgáltatás felismerhető rendeltetéséből, a feleknek az ilyen határidő vagy határnap tüzésében - mint lényeges kérdésben - kifejezetten meg kell állapodniuk [Ptk. 205. § (2) bekezdése], s e megállapodás tényét a perben a jogosultnak kell bizonyítania (LB Pfv. VI. 22374/1997. sz. - BH 1999/5. sz. 204.).

A szerződés lényeges kelléke közvetett módon is meghatározható. Létrejön a szerződés pl. akkor is, ha a felek megállapodása szerint az ár, a díj vagy más szolgáltatás megállapítását valamelyik fél által megbízott vagy közösen felkért szakértőre bízzák. Vállalkozási szerződéseknél, különösen akkor, ha szolgáltató vállalat, kisiparos teljesíti, gyakran előfordul, hogy a felek nem állapodnak meg előre a díjban. Ez arra utal, hogy a megrendelő elfogadja a szokásos díjat, azt az összeget tekinti kikötöttnek, amelyet a szolgáltató vállalat díjszabása tartalmaz, illetőleg a kisiparos utólag felszámít. A díj sokszor előre pontosan meg sem határozható, mert csak munka közben derül ki, hogy az eredmény létrehozásakor milyen munkára van szükség. Ilyen esetekben a vállalkozó a megrendelő kívánságára rendszerint csak hozzávetőleges díjat tud közölni. Ha a felek a teljesítés megkezdése előtt a díjban nem egyeznek meg, a szerződés azzal a ráutaló magatartással jön létre, hogy a megrendelő a teljesítés után felszámított összeget fizeti. Ha a vállalkozó a szerződésben kikötött munkán kívül mást is elvégez, díjazást a XXXII. számú PED (PEH 62. o.) szerint kell megállapítani (l. a XXXV. fejezetnél).

Általában ki lehet mondani, hogy minden olyan esetben, amikor az egyik fél megrendelés nélkül teljesít, és azt a másik nem utasítja vissza, a szerződés ráutaló magatartással létrejön. Nem helyes ezért szerződés nélküli teljesítésről, szerződési fegyelem megsértéséről ilyen tényállás esetén beszélni. Más a helyzet természetesen akkor, ha a szerződés alakszerűséghez van kötve, amikor is az formai hiba miatt érvénytelen, mely esetben az érvénytelenség jogi következményeit kell alkalmazni.

Nem kell megállapodni az olyan kérdésekben, amelyeket jogszabály rendez. Nem kell megállapodni pl. az árban, díjban, ha a terméknek, szolgáltatásnak hatósági ára van (l. az árak megállapításáról szóló, többször módosított 1990. évi LXXXVII. tv. 13. §-át). Ha a felek nem állapodnak meg olyan kérdésben, amelyet a tv. diszpozitív szabálya rendez, a szerződést pótló szabályt kell alkalmazni.

Együttműködés a szerződéskötésnél

2. A Ptk. 4. § (1) bekezdése a jóhiszeműség és tisztesség követelménye mellett elvi élel rögzíti, hogy a feleknek a polgári jogok gyakorlása és a kötelezettségek teljesítése során kölcsönösen együttműködve kötelesek eljárni. Az együttműködési (és különösen az ennek elemét képező tájékoztatási) kötelezettséget a Ptk. több helyen külön is nevesíti. A Ptk. 205. § (3) bekezdése mellett ilyen kötelezettséget nevesít a szerződés teljesítésének szabályai körében a Ptk. 277. § (4) bekezdése, illetve a tájékoztatási kötelezettség tekintetében a Ptk. 367. § (1) bekezdése, a 396. § (3) bekezdése és a 477. § (1) bekezdése. Az együttműködési kötelezettséget a tv. nemcsak a teljesítéskor, hanem már a szerződés megkötésekor is megkívánja. Külön kiemeli a feleknek azt a kötelezettségét, hogy egymást a megkötni kívánt szerződés minden lényeges körülményéről tájékoztassák. Ezt a különös rész az egyes szerződéstípusoknál részletesen is szabályozza. Adásvétel esetén a 367. § (1) bekezdése megköveteli, hogy az eladó tájékoztassa a vevőt a dolog lényeges tulajdonságairól, valamint a dologgal kapcsolatos körülményekről, különösen a reá vonatkozó jogokról és terhekről. Köteles az ezekkel kapcsolatos okiratokat a vevőnek átadni. Vállalkozási szerződésre a 392. § (2) és (3) bekezdése tartalmaz hasonló rendelkezéseket (l. részletesen a hiv. szakaszoknál).

A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban hozott egyik ítéletében rámutatott: „A bérelő felperes a Ptk. 205. § (4) bekezdésében foglalt együttműködési kötelezettsége ellenére nem kezdeményezte a bérleti jog átruházásához szükséges és a helyi rendeletben megfogalmazott feltételek teljesítését, mert az előszerződéstől szabadulni akart. Ezért az alperes az előszerződés birtokában megtehetette a szükséges lépéseket, a bérbeadó (önkormányzat) számára pedig csak az ajánlat tartalmának volt jelentősége. Ennek ismeretében a bérleti jog átruházásához előzetesen hozzájárult. A Ptk. 208. § (3) bekezdése alapján nem volt tehát akadály a szerződés létrehozásának. A jogerős ítélet nem sérti a Ptk. 215. §-ának (1) bekezdésében foglaltakat (LB Pfv. III. 20970/1997. sz. - BH 1999/3. sz. 115.).

A biztosítási szerződések gyakran felvetnek együttműködési kérdéseket. A biztosítóról és a biztosítási tevékenységről szóló 2003. évi LX. törvény 37. §-a és a Ptk. biztosítási szerződési szabályai jó példáját nyújtják az együttműködési kötelezettségnek. A 37. § szerint a biztosítási szerződés megkötését megelőzően köteles írásban tájékoztatni a másik felet. A törvény 10. számú melléklete a különböző biztosítási szerződéseknek meghatározza a minimális tartalmát. Az együttműködési kötelezettség azonban a tájékoztatásnál tágabb körre terjed ki. A Ptk. 540. §-a szerint a biztosított a szerződéskötéskor köteles a biztosítás elvállalása szempontjából lényeges minden olyan körülményt a biztosítóval közölni, amelyeket ismert vagy ismernie kellett. A biztosító írásban közölt kérdéseire adott, a valóságnak megfelelő válaszokkal a fél közlési kötelezettségének eleget tesz. A kérdések megválaszolatlanul hagyása egymagában nem jelenti a közlési kötelezettség megsértését. A felek megállapodhatnak, hogy a biztosított és a szerződő fél a szerződésben meghatározott lényeges körülmények változását megfelelő határidőn belül köteles legyen a biztosítónak írásban bejelenteni.

Az együttműködési kötelezettség legeklejtőbb példáját a Ptk. 557. §-a tartalmazza. E szerint a biztosítási esemény bekövetkezte után a biztosított vagyontárgy állapotában a biztosított a szabályzat által megállapított határidőn belül csak annyiban változtathat, amennyiben ez a kárenyhítéshez szükséges. Amennyiben a megengedettnél nagyobb mérvű változtatás következtében a biztosító számára fizetési kötelezettsége elbírálása szempontjából lényeges körülmények tisztázása lehetetlenné vált, kötelezettsége nem áll be.

A bírói gyakorlat azonban az együttműködési és különösen a tájékoztatási kötelezettséget nem tágítja ki túlzottan. A LB a biztosító tájékoztatási kötelezettségét vizsgálta egy vagyonbiztosítási szerződés kapcsán. A károsult az adott esetben arra hivatkozott, hogy a biztosító csak megfelelő tartalmú tájékoztatása esetén hivatkozhat alappal a díjfeltöltés hiányára. E jogával a biztosított a biztosítási éven belül korlátozás nélkül élhet. A LB álláspontja szerint külön kikötés nélkül is a szerződés részévé vált a Ptk. szabálya, amelyet egyébként az alperes ászf-je is tartalmazott. A szerződéskötéskor elfogadott ászf-ekkel kapcsolatosan a biztosító tájékoztatási kötelezettsége csak akkor áll fenn, ha az a szokásos szerződési gyakorlattól, a szerződésre vonatkozó rendelkezésektől lényegesen, vagy valamely korábban a felek között alkalmazott kikötéstől eltér. A jogszabályi feltételek hiányában a biztosítót a díj-feltöltéssel kapcsolatban külön felhívási kötelezettség sem a Ptk. 4. § (1) bekezdése, sem a 277. § (2) és (3) bekezdése alapján nem terhelte. (Legf. Bír. Pfv. VIII. 21.348/2004. sz. - BH2005. 431.)

A jogügylet létrehozásával kapcsolatos együttműködési kötelezettség elmulasztásának jogi következményeit a Legfelsőbb Bíróság a következőkben határozza meg: „A Ptk. 205. §-ának (3) bekezdésében előírt együttműködési kötelezettség akkor is fennáll, és akkor is terheli a szerződő feleket, ha a jogügylet létrehozása során valamelyikük ügynök vagy közvetítő közreműködését veszi igénybe. Ez olyan kötelezettséget ró a félre, hogy minden részletre kiterjedően és a jognyilatkozatok mozgását nyomon követően szervezze meg a közvetítőirodával fennálló kapcsolatát. A biztosítási szerződést megkötni kívánó partnerek jogos érdekei megkövetelik, hogy ebben a rendszerben ajánlataik ne veszthessenek el, és dokumentumokkal igazolhatóan megérkezzenek a címzetthez. Ezt erősíti meg, hogy a tv. a megérkezést követő 15 nap elteltéhez olyan jogkövetkezményt fűz, hogy annak eltelte a biztosító hallgatása esetén a biztosítási szerződés létrejöttét és a biztosító kockázatviselésének beállítását vonja maga után. Ha a biztosító a tv. idézett rendelkezésében előírt kötelezettségének nem tett eleget, az ajánlattevő jogi oltalom nélkül maradt, és ebből kára származott. Ez pedig a Ptk. 339. §-ának (1) bekezdése értelmében kiváltja a biztosítónak a szerződésen kívüli károkozásért fennálló helytállási kötelezettségét. Ennek úgy köteles eleget tenni, hogy köteles megfizetni azt az összeget, amelyhez az ajánlattevő a biztosítási szerződés létrejötte esetén hozzájuthatott volna.” (LB Pfv. IV. 21356/1996. - BH 1997/10. sz. 481.)

Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, ha nem szervezési hiba, hanem a biztosító alkalmazott ügynökének mulasztása okozta a kárt, a marasztalás jogalapja a Ptk. 348. §-a, ha pedig megbízott ügynök a károkozó, a 350. §. Ha az ajánlat továbbítását az ajánlattevő által megbízott alkusz mulasztotta el, a közöttük fennálló megbízási szerződés megszegése miatt a Ptk. 318. és 339. §-a szerint a felelősség az önálló ügynököt, az alkuszt terheli. Tájékoztatási kötelezettség elmulasztása esetén pedig különös figyelmet kell fordítani az okozati összefüggés vizsgálatára, nevezetesen arra, hogy a kár nem következett volna-e be akkor is, ha a biztosító a tájékoztatási kötelezettségét teljesítette volna. A Ptk. 537. §-a alapján ugyanis a biztosító az ajánlatot 15 napon belül ebben az esetben is elutasíthatta volna. Legfeljebb arról lehet szó, hogy megfelelő tájékoztatás esetén az ajánlattevő az ajánlatát visszavonhatta volna annak érdekében, hogy a kár megelőzése végett más biztosítóhoz forduljon. Ebben az esetben is felmerül az a kérdés, hogy más biztosítótársaság megkötötte volna-e a szerződést, hiszen a tv. idézett rendelkezése reá is vonatkozik, tehát ő is élhetett volna az elutasítás jogával (LB Gfv. X. 31584/1996.).

A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban hozott ítéletében a biztosítónak - a lényeges körülmények tisztázása terén fennálló - együttműködési kötelezettség megszegése miatti felelősségével kapcsolatban az alábbiakra mutatott rá. Az alperes a rendkívüli perorvoslatát megalapozó jogsértést tartalmilag a tévedésre alapított megtámadásnak, valamint a tájékoztatási kötelezettség elmulasztásának téves jogi megítélésében jelölte meg [Pp. 270. §-ának (1) bekezdése]. Ezért a jogerős ítélet kizárólag ebben a keretben volt felülbíráható [Pp. 275. §-ának (2) bekezdése]. A Ptk. 210. §-ának (1) bekezdése úgy rendelkezik, hogy aki a szerződés megkötésekor valamely lényeges körülmény tekintetében tévedésben volt, a szerződési nyilatkozatát megtámadhatja, ha tévedését a másik fél okozta, vagy felismerhette. A Ptk. 540. §-ának (1) és (3) bekezdései értelmében a biztosított a szerződéskötéskor köteles a biztosítás elvállalása szempontjából lényeges minden olyan körülményt a biztosítóval közölni, amelyeket ismert, vagy ismernie kellett. Ennek megsértése esetén a biztosító kötelezettsége nem áll be, kivéve, ha bizonyítják, hogy az elhallgatott vagy be nem jelentett körülményt a biztosító a szerződéskötéskor ismerte, vagy az nem hatott közre a biztosítási esemény bekövetkezésében. Az alperes azért kérte a biztosítási szerződés érvénytelenségének megállapítását, mert állítása szerint a felperes tévedésbe ejtette őt a teraszra nyíló ablak terepszint feletti magasságának kérdésében. Ez a tényállás elvileg kellő alappal szolgálhat a megtámadáshoz, valójában azonban erre a mulasztásra a biztosítási szerződések körében a Ptk. 540. §-ának (1) és (3) bekezdései eltérő jogkövetkezményt állapítanak meg. Ezért a biztosítási szerződés teljesítésével kapcsolatos jogvita elbírálására az utóbbit kellett alkalmazni. A biztosítóval szerződő félnek a mechanikai védelem kérdéseivel összefüggő tájékoztatási kötelezettsége azonban nem vizsgálható a biztosító ugyanerre vonatkozó tájékoztatási kötelezettségétől elszigetelten. A Ptk. 205. §-ának (4) bekezdése ugyanis előírja, hogy a felek a szerződés megkötésénél együttműködni kötelesek, figyelemmel kell lenniük egymás jogos érdekeire, és a szerződéskötést megelőzően is tájékoztatniuk kell egymást a megkötendő szerződést érintő lényeges körülményről. A törvény idézett rendelkezései alapján a perbeli biztosítási szerződés megkötése során a védett objektum mechanikai védelmével kapcsolatban mindkét peres félre kötelezettségek hárultak. A felperesnek ugyanis minden erre vonatkozó adatot az alperes elé kellett tárnia, az alperesnek pedig tájékoztatnia kellett a felperest a helytállási kötelezettség feltételül tűzött biztonságtechnikai követelményekről. Ennek keretében az alperest terhelte annak bizonyítása, hogy a részleges mechanikai védelem követelményeit tartalmazó belső utasítását a felperesnek átadta, s felhívta a figyelmét ennek a biztosító szolgáltatási kötelezettsége felső határával kapcsolatos jelentőségére. A perben azonban ennek teljesítésére vonatkozó adat nem merült fel. Az alperes üzemeltetője a felperes többszöri kérése ellenére nem ment ki a helyszínre, helyette ő javasolta az ingatlan adatainak emlékezetből történő bemondását. Ezt követően az ingatlan a részleges mechanikai védelem kategóriájába besorolta, és közölte a felperessel, hogy szolgáltatási kötelezettsége az ingó II. kategóriában 500 000 Ft erejéig áll fenn. A részleges mechanikai védelem követelményeit tartalmazó belső utasítást azonban a részére nem adta át. Mindezek egybevetéséből olyan következtetés vonható le, hogy az alperes maga teremtett olyan helyzetet, amelyben az alperesnek lehetősége sem volt a pontos magassági adatok jogi jelentőségének a megismerésére és azok mérés alapján történő feltüntetésére. Ebből okszerűen következik, hogy a pontatlan adatok és a pontatlan besorolás nem a felperes, hanem az alperes felróható magatartására vezethető vissza. Ezért arra az alperes a szolgáltatási kötelezettség alóli mentesülés érdekében sikerrel nem hivatkozhat. Emiatt nem sértett jogszabályt a másodfokú bíróság, amikor a biztosítónak a szerződés szerint 500 000 Ft-ig terjedő fizikai kötelezettsége fennállását állapította meg. (LB Pfv. VIII. 20 301/2000. sz. - BH 2003/10. sz. 411.)

Kártérítést köteles fizetni az a gépkocsijavító, aki nem tájékoztatta a megrendelőt, hogy a költséges javítás helyett elég lett volna hibamegállapítás megrendelése (LB Gf. I. 31152/1979. - BH 1980/1. sz. 25.).

Az együttműködési kötelezettség megsértése a 318. és 339. § alapján kártérítési kötelezettséggel járhat.

A Legfelsőbb Bíróság egyik - felülvizsgálati eljárásban hozott - ítéletében rámutatott:

A Ptk. 205. §-ának (4) bekezdésében foglalt tájékoztatási kötelezettség alapján a perbeli biztosítási szerződés megkötése során a védett objektum mechanikai védelmével kapcsolatban mindkét peres félre kötelezettségek hárultak. A biztonságtechnikai előírások közlésének a kötelezettsége mindenképpen az alperest (a biztosítót) terhelte, ezért annak hiányosságaival csak akkor védekezhet sikerrel, ha a közlési kötelezettségének minden kétséget kizáró módon eleget tett. A biztonságtechnikai követelmények a biztosítási szerződésnek olyan lényeges ügyleti feltételei, amelyet a biztosító ügyfelének a szerződéskötés alkalmával írásban, aláírásával is elismerten meg kell kapnia ahhoz, hogy a szerződés részévé váljon. Ennek hiányában a mechanikai védelem esetleges hiányosságai az ügyféltől nem kérhetők számon, és azokra hivatkozással a biztosító a szolgáltatási kötelezettség alól nem mentesülhet. (LB Pfv. 22 773/1999. sz. - BH 2002/11. sz. 437.)

A GK 37. sz. állásfoglalás szerint „az általános szerződési feltételek akkor válnak szerződés részévé, ha azt a másik fél kifejezetten vagy ráutaló magatartással elfogadta (Ptk. 205. §). Annak megítélésénél, hogy egyes feltételek ráutaló magatartással elfogadottnak tekinthetők-e vagy sem, a bíróságnak arra is figyelemmel kell lennie, hogy azok az adott szakmában, ágazatban a forgalom általánosan követett szokásainak tekinthetők-e.

Az állásfoglalás kimondta azt is, hogy „a felek együttműködési kötelezettsége alapján külön figyelemfelhívási (tájékoztatási) kötelezettség terheli a gazdálkodó szervezeteket az általános szerződési feltételek, illetőleg a szerződési blanketta minden olyan tartalmi eleme tekintetében, mely az általános vagy szokásos szerződési gyakorlattól, az életpasztyalattól, a szerződésre vonatkozó diszpozitív szabályoktól lényegesen vagy valamely korábban közöttük alkalmazott kikötéstől eltér. Ezek a feltételek - külön figyelemfelhívó tájékoztatás nélkül - a másik fél kifejezett elfogadásának hiányában a szerződés tartalmává nem válnak.

A bírósági gyakorlatban kialakult és érvényesülő elveket emeli törvényőre az 1997. évi CXLIX. tv.-nek a Ptk. 205. §-át módosító, illetőleg kiegészítő 1. §-a (1) és (2) bekezdése. Ebből pedig az következik, hogy ezek a rendelkezések lényegében továbbra is érvényesek azokra a szerződésekre, amelyek a módosító tv. 11. §-ának (1) bekezdése szerint egyébként nem lennének alkalmazhatók.

Az általános szerződési feltételek azon kikötései, amelyeket a szerződés tartalmaz, külön figyelemfelhívó tájékoztatás nélkül a szerződés tartalmává válnak. A külön figyelemfelhívás szükségessége olyan esetben merül fel, amikor a szerződésben csupán utalás történik az általános szerződési feltételekre (LB Pfv. VII. 22 857/1999. sz. - BH 2003/1. sz. 15.)

Ugyancsak a bírósági gyakorlatban alakult ki az a jogértelmezési elv, hogy az általános szerződési feltétel nem alkalmazható akkor, ha ettől az ennek alapján kötött szerződés eltér. A Ptk. 205. §-ának új (6) bekezdése tartalmilag úgyszintén nem új a jogalkalmazásban (l. GKT 68/1973. sz. állásfoglalást).

Egyeztetési kötelezettség

3. A tv. szerződéskötési kötelezettség esetére előírja, hogy a felek - ha a szerződési nyilatkozataik eltérnek egymástól - kötelesek álláspontjuk egyeztetését megkísérlni.

Ha az első szerződéskötési nyilatkozatokból kiderül, hogy eltérés van a felek álláspontja között, de lehetségesnek és szükségesnek tartják a szerződés megkötését, Csanádi György a hosszú levelezgetés helyett a személyes egyeztetést tartja célravezetőnek és gyorsnak. Ez az ésszerű eljárás szerződéskötési kötelezettség esetén kötelező. A szerződéskötési vita elbírálásához a bíróság azt a felet, aki elzárkózik az egyeztetéstől, az eljárási költségben marasztalás szempontjából hátrányosan ítéli meg, de szerepe lehet ennek a mulasztásnak a szerződés tartalmának meghatározásában is (A Polgári Törvénykönyv magyarázata 1981. 258. o.).

Azt a személyt, akit a fél a szerződés megkötésénél keletkezett véleményegyeztetésen való részvétellel bíz meg, a szerződési nyilatkozatra meghatalmazott képviselőnek kell tekinteni (LB Gf. V. 31026/1985. - BH 1986/6. sz. 241.).

Ptk. 205/A. § (1) Általános szerződési feltételnek minősül az a szerződési feltétel, amelyet az egyik fél több szerződés megkötése céljából egyoldalúan, a másik fél közreműködése nélkül előre meghatároz, és amelyet a felek egyedileg nem tárgyalnak meg.

(2) Az általános szerződési feltételt használó felet terheli annak bizonyítása, hogy a szerződési feltételt a felek egyedileg megtárgyalták. Ezt a szabályt kell megfelelően alkalmazni abban az esetben is, ha a felek között vitás, hogy a fogyasztói szerződésben a fogyasztóval szerződő fél által egyoldalúan, előre meghatározott szerződési feltételt a felek egyedileg megtárgyalták-e.

(3) Az általános szerződési feltételnek minősítés szempontjából közömbös a szerződési feltételek terjedelme, formája, rögzítésének módja, és az a körülmény, hogy a feltételek a szerződési okiratba szerkesztve vagy attól elválasztva jelennek meg.

Jegyzet: A Ptk. 205/A. §-át megállapította a 2006. évi III. törvény 3. §-a. Hatályos 2006. március 1-jétől.

Általános szerződési feltétel

A tömegtermelés megjelenésével, az áruk és szolgáltatások standardizációjával a XIX. század folyamán egész Európában megjelentek a több ügyletre előre elkészített szerződésminták. Tömeges értékesítés esetén ugyanis a klasszikus szerződéskötési modell nem működőképes, ilyenkor nincs lehetőség arra, hogy az eladó minden vevővel egyenként megállapodjon a szerződés valamennyi feltételében. Ez a változás az állam szerepét is megváltoztatta. Kezdetben a bíróságok vizsgálták, hogy ilyen esetekben létrejött-e a szerződés, és a létrejött szerződések érvényesek-e, majd a jogalkotók a XX. század második felétől a legtöbb európai államban törvényekkel kívánták szabályozni az általános szerződési feltételek alkalmazását. (Az általános szerződési feltételek kialakulásának és fejlődésének bemutatásához lásd az 1997. évi CXLIX. törvény indoklásának I. pontját.)

A Ptk. 1959-es szövege nem tartalmazott rendelkezést az általános szerződési feltételekre. Az általános szerződési feltételek első szabálya az 1977-es novella során jelent meg a kódexben. A novella miniszteri indokolása szerint jogi személyek, főleg széles körű állampolgári szükségleteket kielégítő szolgáltatásokat végző gazdálkodó szervezetek, gyakran tömegesen kötnek szerződéseket a fogyasztókkal. A szerződést rendszerint az általuk egyoldalúan elkészített szerződéstervezet felhasználásával kötik meg. E gazdálkodó szervezetek többnyire kizárólagosan foglalkoznak a szolgáltatás nyújtásával. Ez a helyzetük egyoldalú előnyök kikötésére ad lehetőséget a velük szerződő fél hátrányára (pl. felelősség korlátozása, kizárása; indokolatlanul magas ellenszolgáltatás kikötése). Az állampolgárok a bonyolultan megszövegezett szerződési feltételeken gyakran el sem tudnak igazodni, olykor pedig a gazdaságilag erőfölényben, monopolhelyzetben levő jogi személlyel szemben védtelenek. Az ilyen eljárással szemben a szolgáltatásra rászoruló állampolgárok és jogi személyek védelmét biztosítani kell. A novella az általános szerződési feltétel szabályozásával kívánta elejét venni ilyen helyzetek létrejöttének, illetőleg kívánja orvosolni a létrejött sérelmes helyzetet. Ha az általános szerződési feltételek egyoldalú előnyt biztosítanak a jogi személyek részére, azokat a külön jogszabályban meghatározott szerv a bíróság előtt megtámadhatja. Az indokolatlan egyoldalú előny fogalmának tartalommal való kitöltésére a bírósági gyakorlatra hagyta azzal, hogy kimondta, hogy ez a meghatározás eltér a feltűnően nagy értékkülönbség vagy a feltűnően aránytalan előny fogalmától, ezeknél kisebb érdeksérelem veszélye esetén is megállapítható a megtámadás alapossága. Az említett szervek nem a konkrét szerződéseket, hanem az általános szerződési feltételeket támadhatják meg, és a megtámadás alapossága esetén a bíróság is ezek sérelmes kikötéseinek érvénytelenségét - és nem a konkrét szerződések érvénytelenségét - állapítja meg. A megállapítás viszont mindenkiel szemben hatályos. Ezzel szemben az általános szerződési feltételek szerint már megkötött egyedi szerződéseket a sérelmet szenvedő fél támadhatja meg, az ügyész ilyen esetben a Pp. 2/A. §-a alapján indíthat pert. A Ptk. 209. §-a mellett a GK 37. számú állásfoglalás tartalmazott támpontokat az általános szerződési feltételeknek a szerződés részévé válásával, az ún. blanketták csatájával és az általános szerződési feltételek értelmezésével kapcsolatban.

Az 1977-es szabályozás felülvizsgálatára 1997-ben került sor, az új szabályokat a Ptk. módosításáról szóló 1997. évi CXLIX. törvény határozta meg. Az új szabályozás megalkotását a gazdasági környezet változása és a bírói gyakorlatban az 1977-es módosítás óta eltelt három évtized tapasztalata mellett az Európai Megállapodásról szóló 1994. évi I. törvény által megkövetelt jogharmonizációs kötelezettség indokolta. A Ptk. XVIII. fejezetét három lényeges ponton módosította a törvény. A 205. § rendelkezett az általános szerződési feltételnek a szerződés részévé válásáról, valamint arról, hogy általános szerződési feltétel esetén milyen külön tájékoztatási kötelezettség érvényesül. A 207. § új (2) bekezdése a *contra proferentem* elvet, azaz a fogyasztóra kedvezőbb értelmezés követelményét állapította meg. Az általános szerződési feltételek részletes új szabályait a 209-209/D. §-ok tartalmazzák.

Az 1997-es szabályozás átfogó felülvizsgálatára 2006-ban került sor. A törvény miniszteri indokolása szerint a felülvizsgálatot két szempont indokolta: az új Polgári Törvénykönyv koncepciója, amely kihat a fogyasztóvédelmi magánjog megközelítésére, valamint az Európai Bíróságnak a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről szóló 93/13/EGK tanácsi irányelvhez kapcsolódó, az irányelv egyes rendelkezéseit értelmező ítélkezési gyakorlata. Három olyan ítélete született az elmúlt időszakban az Európai Bíróságnak, amely a tisztességtelen szerződési feltételeknek a magyar szabályozására is kihat. Az Océano Grupo Editorial SA kontra Rocio Murciano Quintero C-240/98. sz. és csatolt ügyekben a Bíróság a felek egyenlőtlen pozíciójából azt a következtetést vonta le, hogy az irányelv megköveteli, hogy a tisztességtelen szerződési feltétellel kötött szerződés alapján indult perben a bíróság abban az esetben is jogosult legyen a feltétel alkalmazását kizárni, ha a fogyasztó ezt a jogát nem érvényesítette. Csak ez a szabályozás képes az Európai Bíróság álláspontja szerint az irányelv 6. cikkének azt a célkitűzését érvényesíteni, hogy a tisztességtelen szerződési kikötés nem köti a fogyasztót. Az Európai Közösségek Bizottsága kontra Olasz Köztársaság C-372/99. sz. ügyben a Bíróság az irányelv 7. cikk (3) bekezdésének az átültetését vizsgálta. E cikk a Bíróság értelmezésében olyan szabály megalkotását kívánja meg a tagállamok jogalkotóitól, amely nem csak az általános szerződési feltételeket alkalmazó kereskedőkkel szembeni fellépést teszi lehetővé, hanem azt is, hogy az eljárást azokkal a szervezetekkel szemben is meg lehessen indítani, akik maguk nem alkalmazzák ugyan a tisztességtelen feltételt, de annak alkalmazását javasolják. A harmadik esetben, a Cofidis SA kontra Jean-Louis Fredout C-473/00. sz. ügyben a tagállami bíróság azzal a kérdéssel fordult az Európai Bírósághoz, hogy ellentétes-e az irányelvvel az a nemzeti jogszabály, amely jogvesztő határidők közé szorítja a fogyasztói szerződésből eredő igények érvényesítését. Az Európai Bíróság szerint a jogvesztő határidő előírása ellentétes az irányelvvel, és aláássa az irányelv 6. és 7. cikkének érvényesülését, hiszen ilyen esetekben a fogyasztóval szerződő fél a jogvesztő határidőt követően szabadon érvényesíthetné a tisztességtelen feltételt. A törvény ezen elvek mentén új szerkezetben helyezte el az általános szerződési feltételre vonatkozó szabályokat. A Ptk. 205. §-a 2006. március 1-jétől, a törvény hatályba lépésétől kizárólag a szerződési akaratnak és annak kifejezésének generális szabályait tartalmazza. Az általános szerződési feltételeknek az új, pontosított és kiegészített szabályait a 205/A-B. §-ok tartalmazzák. A Ptk. 209-209/B. §-aiban a szerződési feltételek tisztességtelenségének szabályai találhatók.

Az általános szerződési feltétel fogalma 1977 óta számos változáson ment át. Az 1977-es meghatározás (209. §) kizárólag annyit tartalmazott, hogy az általános szerződési feltételt az alkalmazója egyoldalúan határozta meg. Az 1997-es fogalom meghatározás (209/C. §) már több elemet tartalmazott. E szerint általános szerződési feltételnek az minősült, amelyet az egyik fél több szerződés megkötése céljából egyoldalúan előre meghatároz, és amelynek meghatározásában a másik fél nem működhetett közre. Ezt a definíciót a hatályos normaszöveg egy további elemmel egészíti ki: az általános szerződési feltétellel minősítéshez a fentiekben túl az is szükséges, hogy azt a felek egyedileg ne tárgyalják meg. Nem indokolt ugyanis az általános szerződési feltételekhez kapcsolódó védelmet kiterjeszteni azon esetkörökre, amikor a szerződő felek megtárgyalták az egyik fél által előre elkészített szerződési feltételeket. A Ptk. 205/A. § (2) bekezdésének bizonyítási szabálya ehhez az új fordulathoz kapcsolódik: a feltételt használó fél akkor mentesül az általános szerződési feltétel alkalmazásának jogkövetkezményei alól, ha bizonyítja, hogy az adott feltételt a felek egyedileg megtárgyalták.

A 2006. évi III. törvény miniszteri indokolása értelmezi, hogy mi minősül közreműködésnek az általános szerződési feltétellel minősítés tekintetében. E szerint a szerződés kidolgozásában való közreműködés lehetőségéről akkor beszélhetünk, ha a szerződő félnek reális lehetősége nyílt a szerződési feltételek kialakítására és azok tartalmának befolyásolására. Így abban az esetben, ha a szerződési feltétel támasztója készen mutatkozik arra, hogy az előre megfogalmazott szerződési feltételeket a vele szerződő fél szándékainak megfelelően módosítsa, és ez utóbbinak ténylegesen alkalma volt megfontolás tárgyává tenni az érintett feltétel tartalmát, s azzal kapcsolatban elképzeléseit érvényesíteni, akkor az így kialakított szerződési kikötés egyedileg kialakodottnak tekintendő.

A Ptk. 205/A. § (3) bekezdése néhány alaki szemponttal segíti az általános szerződési feltétel fogalmának alkalmazását. E szempontok (terjedelem, forma, rögzítési mód stb.) alkalmazását az új Polgári Törvénykönyv koncepciója és tematikája javasolta, a 2006-os módosítás erre hivatkozva emelte be a példálózó felsorolást a Ptk.-ba. Az új Polgári Törvénykönyv közzétett javaslata azonban e szabályt nem tartalmazza, mivel ez következik az általános szerződési feltétel normatív meghatározásából is.

A kialakult bírói gyakorlat szerint a jogszabályi ranggal már nem rendelkező nemzetközi vasúti előírásokat a Ptk. 209. §-a alapján az általános szerződési feltételek szerint kell értékelni, és így válnak a fuvarozási szabályok a fuvarozási - az adott esetben a magánkocsi-beállítási - szerződés részévé (LB Gf. III. 31590/1994. sz. - BH 1998/2. sz. 93.).

A bírósági gyakorlat szerint az általános szerződési feltételek akkor válnak a szerződés részévé, ha azokat a másik fél kifejezetten vagy ráutaló magatartással elfogadta. Annak megítélésénél, hogy a feltételek ráutaló magatartással elfogadottnak tekintendők-e, a bíróságnak figyelemmel kell lennie az adott szakmának, ágazatnak a forgalomban általánosan követett szokásaira.

Az együttműködési kötelezettségből következik, hogy külön fel kell hívni a másik fél figyelmét a szerződési feltétel minden olyan elemére, amely az általános és szokásos szerződési gyakorlattól, az élettapasztalattól, a szerződésre vonatkozó diszpozitív szabályoktól vagy valamely korábbi kikötéstől lényegesen eltér. A szerződéskötést követően közzétett általános feltételek a szerződés módosítására, kiegészítésére vonatkozó ajánlatnak tekintendők, és csak azok elfogadásával válnak a szerződés részévé. (GK 37. sz. áf. - GEH 66. o. - LB Gf. I. 31469/1992. sz. - BH 1993/8. sz. 513. L. még a 205. § magyarázatánál is.)

A jogi személy részére indokolatlan egyoldalú előnyt biztosító általános szerződési feltételek megtámadása esetén a bíróságnak a sérelmes kikötés érvénytelenségét akkor is meg kell állapítania, ha a kikötés más okból semmis (GKT-PKT 1/1983. sz. állásfoglalás - GEH 254. o.).

Nem jelentenek indokolatlan egyoldalú előnyt a vállalkozó számára, és ezért nem érvénytelenek az általános szerződési feltételeknek azok a kikötései, amelyek szerint a kivitelezés során a megrendelő érdekkörében és a vállalkozónak fel nem róhatóan keletkezett hátrányokért a megrendelő köteles helytállni (LB Gf. V. 30715/1981. - BH 1982/12. sz. 525.).

Lényegében általános szerződési feltételeket tartalmaznak a biztosítók által kibocsátott és a pénzügyminiszter által jóváhagyott biztosítási szabályzatok. Ezekről a XLV. fejezet külön is rendelkezik. Már itt felhívjuk a figyelmet arra, hogy a biztosítási törvény külön rendelkezik a biztosítási szerződési feltételekről. A 48. § felsorolja a „minimális” szerződési feltételeket, vagyis azokat, amelyeket az általános feltételeknek minden esetben tartalmazniuk kell. Ezzel a tv. - a miniszteri indokolás szerint - az ügyfelek érdekét kívánja védeni. Az átmeneti rendelkezések körében a 155. § azt is kimondja, hogy az „e törvény szerinti biztosítási szabályzatok és biztosítási szerződési feltételek általános szerződési feltételek, azok a Polgári Törvénykönyv 209. §-a szerint megtámadhatóak.” A tv. hatálybalépése óta tehát a biztosítási szerződési feltételeket és a biztosítási szabályzatokat - ugyanúgy mint minden más általános szerződési feltételt - a Ptk. 209. §-a szerint kell megítélni.

Felmerülhet az a kérdés, hogy van-e polgári jogi szankciója annak, ha valamely biztosítási szerződési feltétel nem tartalmaz olyan rendelkezést, amelyet a biztosítási törvény minimális kelléknek minősít. Ha megállapítható, hogy az adott feltétel elhagyása a biztosítónak egyoldalú előnyt jelent, illetőleg az új rendelkezések alapján tisztességtelennek minősül, az általános feltételek a Ptk. 209. §-a alapján megtámadhatóak. A szerződési feltétel a biztosítási kötvénynek és így a szerződésnek is kiegészítő része, megtámadására ezért a sérelmet szenvedett szerződő fél is jogosult. Abban az esetben pedig, ha az egyoldalú előny a biztosító oldalán nem mutatható ki, illetőleg a kikötés tisztességtelennek nem tekinthető, az általános szerződési feltétel a kötelező kellék kihagyása miatt az említett törvényi rendelkezésbe ütközik, amire a Ptk. 200. §-ának (2) bekezdése szerint az általános feltétel megtámadása nélkül is lehet hivatkozni, illetőleg jogot alapítani.

Mindettől függetlenül a biztosítási törvényen foglaltak szerint a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletet a tv.-ben meghatározott igazgatási szankciókat is alkalmazhatja.

Ptk. 205/B. § (1) Az általános szerződési feltétel csak akkor válik a szerződés részévé, ha alkalmazója lehetővé tette, hogy a másik fél annak tartalmát megismerje, és ha azt a másik fél kifejezetten vagy ráutaló magatartással elfogadta.

(2) Külön tájékoztatni kell a másik felet arról az általános szerződési feltételről, amely a szokásos szerződési gyakorlattól, a szerződésre vonatkozó rendelkezésektől lényegesen vagy valamely korábban a felek között alkalmazott kikötéstől eltér. Ilyen feltétel csak akkor válik a szerződés részévé, ha azt a másik fél - a külön, figyelemfelhívó tájékoztatást követően - kifejezetten elfogadta.

Jegyzet: A Ptk. 205/B. §-át megállapította a 2006. évi III. törvény 3. §-a. Hatályos 2006. március 1-jétől.

Az általános szerződési feltétel szerződés részévé válása

A Ptk. 1977-es szabályai nem tartalmaztak szabályt arra, hogy az általános szerződési feltételek hogyan válnak a szerződés részévé. A GK 37. számú állásfoglalás I-II. pontja volt irányadó e tekintetben. E szerint az általános szerződési feltételek akkor válnak a szerződés részévé, ha azt a másik fél kifejezetten vagy ráutaló magatartással elfogadta. Annak megítélésénél, hogy az egyes feltételek ráutaló magatartással elfogadottnak tekinthetők-e vagy sem, a bíróságnak arra is figyelemmel kell lennie, hogy azok az adott szakmában, ágazatban a forgalom általánosan követett szokásainak tekintendők-e. Az általános szerződési feltételek csak úgy válhatnak a szerződés részévé, ha kidolgozójuk lehetővé tette, hogy a vele szerződő gazdálkodó szervezetek azok tartalmát megismerjék (a feltételeket rendelkezésre bocsátja, közzétett feltételek megjelenési helyét megjelöli stb.). A gazdálkodó szervezetek között az állandó kapcsolat során már alkalmazott általános feltételek változatlan tartalommal történő használata esetén tájékoztatás helyett elegendő az azokra történő puszta utalás is. A felek együttműködési kötelezettsége alapján külön figyelemfelhívási (tájékoztatási) kötelezettség terheli a gazdálkodó szervezeteket az általános szerződési feltételek, illetőleg a szerződési blanketta minden olyan tartalmi eleme tekintetében, amely az általános vagy szokásos szerződési gyakorlattól, az élettapasztalattól, a szerződésre vonatkozó diszpozitív szabályoktól lényegesen vagy valamely korábban közöttük alkalmazott kikötéstől eltér. Ezek a feltételek - külön figyelemfelhívó tájékoztatás nélkül - a másik fél kifejezett elfogadásának hiányában a szerződés tartalmává nem válnak. Az 1997-es módosítás érdemében ezen szabályokat emelte be a Ptk.-ba, és ezt tartotta fenn a jogalkotó a 2006-os módosítást követően is.

A szabályozás főszabályként mindössze annyit kíván meg, hogy az általános szerződési feltételt alkalmazó fél tegye lehetővé, hogy a másik fél az általános szerződési feltételt megismerje, és azt annak ismeretében elfogadja. Eltérő szabály vonatkozik a rendkívüli vagy „meglepő” szerződési feltételekre. A (2) bekezdés két különálló esetkört szabályoz. Az első fordulat azt az esetet szabályozza, amikor az általános szerződési feltétel a szokásos gyakorlattól lényegesen eltér. Azt nem kívánja természetesen meg a törvény, hogy minden eltérésre külön fel kelljen hívni a másik fél figyelmét, kizárólag a lényeges eltérés esetére ír elő tájékoztatási kötelezettséget. A második fordulat arra az esetre tartalmaz rendelkezést, amikor a felek között korábban már fennállt jogviszony, és az új általános szerződési feltétel a korábban alkalmazott feltételektől eltér. Ebben az esetben a törvény nem kíván meg lényeges eltérést, a legcsekélyebb változtatásról is külön tájékoztatni kell a másik felet. A szabály indoka, hogy egy rendszeres szerződéses kapcsolat esetén a felek nem olvassák el minden alkalommal a másik fél általános szerződési feltételeit. Ezt rendszerint csak az első szerződéskötést megelőzően teszik meg. Indokolatlan lenne elvárni, hogy a szerződő fél minden szerződéskötést megelőzően ellenőrizze, hogy a másik fél általános szerződési feltételei nem változtak-e meg. Ez jelentős költséggel járna, míg ha a jogalkotó ezt a kötelezettséget az általános szerződési feltételt alkalmazó félre telepíti, ezek a költségek minimalizálhatók.

A Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mellett szervezett választottbíróság 1998/4. választottbírósági határozatában megállapította, hogy az általános szerződési feltételbe foglalt választottbírósági kikötés csak akkor tekinthető a felek között létrejött szerződés részének, ha a felek az általános szerződési feltételeket is aláírták (kézjeggyel látták el), vagy a felek által cégszerűen aláírt szerződésben egyértelmű utalás van az adott általános szerződési feltételek alkalmazandóságára. A New York-i Egyezmény II. cikkelyének (1) bekezdése érvényes választottbírósági kikötéshez írásbeliséget követel meg. A nemzetközi választottbírósági gyakorlat és a szakirodalom álláspontja szerint az írásbeliség követelménye akkor is teljesítve van, ha a szerződés előre nyomtatott vagy egyedileg megszerkesztett szövegében hivatkozás van a hátoldalra nyomtatott vagy a szerződéshez csatolt általános szerződési feltételekre. Az uralkodó vélemény szerint azonban a szerződési nyomtatvány hátoldalára kommentár nélkül rányomott vagy az általános szerződési feltételek hivatkozás nélküli csatolása a szerződéshez nem elegendő. (Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mellett szervezett Választottbíróság VB/97 038 sz.)

A peres felek között nemzetközi közúti árufuvarozási szerződés jött létre. A felperes a fuvarfeladatot alvállalkozó bevonásával teljesítette, majd számlát állított ki a megállapodás szerinti fuvardíjról. Az alperes azonban a fuvardíj megfizetése előtt elzárkózott arra hivatkozással, hogy a telefax útján eljuttatott és a felperes által egyetértőleg visszaigazolt fuvarmegrendelésben kikötötte azt, hogy a fuvardíj megfizetése majd csak azt követő két napon belül válik esedékessé, ha a fuvardíjat az alperes részére a megbízója átutalta. Mivel ezt a kikötést az alperes előre kidolgozta, és azt a felperes nem befolyásolta, a bíróság a szerződési nyomtatványban szereplő kikötést általános szerződési feltételnek minősítette. A hivatkozott szerződési feltétellel kapcsolatban a Magyar Közúti Fuvarozók Egyesülete akként foglalt állást, hogy a feltétel nem felel meg a szakmában szokásos gyakorlatnak, idegen az üzleti szokásoktól. A Fővárosi Ítéltábla ezért érvénytelennek minősítette a kikötést, mivel a szokásos szerződési gyakorlattól, a szerződésre vonatkozó rendelkezésektől lényegesen vagy valamely, a felek között korábban alkalmazott kikötéstől eltérő, általános szerződési feltétel csak akkor válik a szerződés részévé, ha azt a másik fél - a külön, figyelemfelhívó tájékoztatást követően - kifejezetten elfogadta. (BDT2004. 913. Fővárosi Ítéltábla 11. Gf. 41 128/2003/5.)

A felperes sertéstartással, míg az alperes mezőgazdasági termékek ügynöki tevékenységével és élőállat nagykereskedelmével foglalkozik. A felek szerződést kötöttek, és a sertések leadásakor az alperes valamennyi termelővel, így a felperessel is aláíratott egy megbízási szerződésnek nevezett okiratot, amely szerint a felperes megbízta az alperest a tulajdonában lévő vágósertések piacra juttatásával, az értékesítés lebonyolításával, az alperes pedig vállalta, hogy jól fizető vevőt biztosít a felperesnek. Az alperes megbízási díj címén a felperes által átadott sertések össz kg súlya után 104 741 Ft-ot vont le a felperesnek járó vételárból, és ezenösszegről készpénzfizetési számlát bocsátott ki. A perbeli megbízási szerződés feltételeit, annak tartalmát az alperes előre kidolgozta, több szerződés megkötése céljából egyoldalúan állapította meg a feltételeket, ezért a szerződési blanketta általános szerződési feltételnek minősül. A Csongrád Megyei Bíróság álláspontja szerint nyilvánvalóan nem illeszkedik a szokásos szerződési gyakorlatba, hogy sertések leadásakor az átvető - az adásvételi szerződés megkötésén kívül, azzal egyidejűleg kombinálva - megbízási szerződést is aláírat a jogban járatlan termelőkkel. Ennek jelentőségét, anyagi kihatását az alperes nem magyarázta meg a termelőknek, sőt az alperes az átvételi árat a termelőkkel akként közölte, mintha az a sertések vételára lenne, nem pedig a bonyolítási díj levonása után fennmaradó összeg. A bíróság ezért arra a következtetésre jutott, hogy az alperes által alkalmazott megbízási blankettaszerződés nem vált a felek közötti szerződés részévé. (BDT2003. 752. Csongrád Megyei Bíróság 1. Gf. 40 036/2001/5.)

Ptk. 205/C. § Ha az általános szerződési feltétel és a szerződés más feltétele egymástól eltér, az utóbbi válik a szerződés részévé.

Jegyzet: A Ptk. 205/C. §-át megállapította a 2006. évi III. törvény 3. §-a. Hatályos 2006. március 1-jétől.

Általános szerződési feltétel és más szerződési feltétel ütközése

A 205/C. § hatályos szövege megegyezik a korábbi 205. § (6) bekezdésével. A szabály azt az esetet kívánja rendezni, amikor a felek formálisan ugyan elfogadják az egyik fél általános szerződési feltételeit, de egyes kérdésekben a szerződési tárgyalások során az általános szerződési feltételben foglalttól eltérően állapodnak meg. Ilyen esetekben az általános szerződési feltételekkel szemben előnyt élveznek az egyedileg megtárgyalt szerződési feltételek, hiszen ezen feltételek tekintetében valóban konszenzus jött létre a felek között. Ha egy egyedileg megtárgyalt feltétel ellentétes az általános szerződési feltétellel, akkor ezért az egyedileg megtárgyalt feltétel válik a szerződés részévé.

Nem vonatkozik ez a szabály a blanketták csatájaként ismert esetkörre. A gazdasági forgalomban viszonylag sűrűn előfordul, hogy a szállító az ajánlatban vagy a rendelésgazolásban, a megrendelő pedig a megrendelésben általános szerződési feltételeket közöl. Nincsen akadálya annak, hogy ilyen esetben mind a szállító, mind a megrendelő általános feltételei a szerződés részévé váljanak, feltéve, hogy azok nem mondanak ellent egymásnak. Ha azonban ezek a feltételek egymásnak ellentmondanak (blanketták csatája), és az eltérés a szerződés nem lényeges feltételére vonatkozik, a rendelkezések egyike sem kerül alkalmazásra, hanem helyükbe a jogszabályok (hatósági előírások) diszpozitív rendelkezései lépnek. Előfordulhat azonban, hogy a megrendelő és a szállító egymásnak ellentmondó általános feltételei a szerződés lényeges feltételeire vonatkoznak. Ilyen esetekben - a felek valamilyen formában történő megállapodásának, szerződéskötési kötelezettség esetében pedig a bíróság határozatának hiányában - szerződés nem jön létre. Ilyen esetben a GK 37. számú állásfoglalásban foglaltak alkalmazandóak. E szerint „ha az általános szerződési feltételekre történt utalással közölt ajánlatot a másik fél saját általános szerződési feltételeivel fogadja el, és az általános feltételek egymással nem ellentétesek, mindkettő a szerződés részévé válik, ha a másik fél által a kifejezetten vagy ráutaló magatartással való elfogadás megállapítható. Ha az általános feltételek akár részlegesen is eltérnek egymástól, s az eltérés nem lényeges feltételre vonatkozik, egyik feltétel rendelkezése sem kerülhet alkalmazásra, helyette a jogszabályok vagy más rendelkezések diszpozitív szabályai érvényesülnek. Ha a kérdést jogszabály vagy más rendelkezés sem rendezi, e feltételeket - a szerződés céljának és tartalmának figyelembevételével - a Ptk. 206. §-nak (4) bekezdése alapján a bíróság állapítja meg.

Ptk. 206. § (1) A szerződéskötési kötelezettség körében, ha a felek nem állapodnak meg, a bíróság - jogszabály eltérő rendelkezése hiányában - a szerződést létrehozhatja, és tartalmát megállapíthatja. Nem hozza létre a bíróság a szerződést, ha a szerződéskötésre kötelezett fél bizonyítja, hogy a szerződés teljesítésére nem képes, vagy a szerződés teljesítése nemzetgazdasági érdeket sértene.

(2) A szerződéskötési kötelezettség körében a bíróság a szerződést nemzetgazdasági érdekből is módosíthatja, megszüntetheti, felbonthatja, vagy hatályában fenntarthatja.

(3)

(4) Ha a felek megállapodása valamely nem lényeges kérdésre nem terjed ki, és a kérdést jogszabály vagy más kötelező rendelkezés sem rendezi, a bíróság a szerződést - a szerződés céljának és tartalmának figyelembevételével - a forgalmi szokások alapján kiegészítheti.

Jegyzet: A Ptk. 206. § (1) bekezdésében a „népgazdaság” kifejezést „nemzetgazdaság”-ra változtatta az 1991. évi XIV. törvény 16. § (4) bekezdése.

A Ptk. 206. § (2) bekezdésében a „népgazdaság” kifejezést „nemzetgazdaság”-ra változtatta az 1991. évi XIV. törvény 16. § (4) bekezdése.

A Ptk. 206. § (3) bekezdését az 1993. évi XCII. törvény 40. § (4) bekezdés a) pontja hatályon kívül helyezte. Hatálytalan: 1993. IX. 1-jétől.

A Ptk. 206. § (4) bekezdése az 1991. évi XIV. törvény 15. § (3) bekezdés b) pontjának megfelelően módosított szöveg.

Szerződéskötési kötelezettség

1. A tv. a szerződési szabadság elve alapján áll, és - mint a 198. § (2) bekezdéséhez fűzött magyarázatban is kifejtettük - csak kivételesen engedi meg a szerződéskötési kötelezettség előírását. Ennek még ma is érvényben levő néhány esetéről említést is tettünk. Ez a jogintézmény a tervutasításos rendszer maradványa, amely annál szűkebb térre korlátozódik, minél jobban halad a gazdaság a privatizáció, a monopóliumok felszámolása, a piacgazdaság megteremtése felé. Várható tehát, hogy a szerződéskötési kötelezettség a termékgazdaság területén fokozatosan megszűnik. Továbbra is szerepe lesz azonban a közszolgáltatási szerződések körében, mert a fogyasztó a villamos energiához, gázhoz, távfűtéshez, postai, vasúti fuvarozáshoz és más közüzemi szolgáltatáshoz csak úgy juthat biztonságosan, ha a szolgáltató vállalat köteles a szerződést megkötni (l. a 387-388. §-nál). A károsultak védelme és a kárveszélyviselés megkönnyítése végett jogszabály a gépjárművek üzemben tartóit felelősségbiztosításban részesítette. Ma már azonban a társadalmi kárelosztás itt is szerződési rendszerben valósul meg, mert gépjármű mint veszélyes üzem a közúti közlekedésben csak akkor vehet részt, ha annak üzemben tartója valamelyik biztosítóval felelősségbiztosítási szerződést köt. Lényegében itt is olyan közszolgáltatásról van szó, ahol a szerződéskötés kötelező. Ez a kötelezettség nemcsak a gépjármű üzemben tartóját, hanem az általa választott biztosítót is terheli [58/1991. (IV. 13.) Korm. rendelet], illetve ma már a 171/2000. (X. 13.) Korm. rendelet].

Bizonyos szakmai felelősségbiztosítási szerződések kötelező megkötéséről a 198. § (2) bekezdésének magyarázatánál már említést tettünk.

A fegyveres erők és testületek, valamint a rendészeti szervek ellátásához szükséges azokra a termékekre, amelyeket jogszabály felsorolt, a szállítót szerződéskötési kötelezettség csak akkor terheli, ha a terméket tőle a fegyveres erő vagy testület, illetőleg a rendészeti szerv maga rendeli meg (GKT 3/1993. sz. állásfoglalás).

Nem sért jogot a kiadó, ha az adott sajtóorgánium felfogásával, nézetével ellentétes vélemény közzétételét megtagadja. A bíróság pedig a Ptk. 206. § (1) bekezdése alapján a szerződést csak jogszabály által meghatározott szerződéskötési kötelezettség esetén hozhatja létre. Ennek hiányában tehát az alperest a szerződés létrehozására, megkötésére nem lehet kötelezni, illetve a szerződés létrejöttének hiányában a szerződés teljesítésére nem lehet kötelezni. Az alperes ugyanis nem megtagadta a szerződés teljesítését a Ptk. 213. §-a alapján, hanem nem kötötte meg a szerződést a felperessel (LB Pfv. 20838/1997. sz. - BH 1999/8. sz.).

Szerződés létrehozása bírósági határozattal

2. Ha a szerződés megkötésére kötelezett felek nem tudnak megállapodni, a szerződést a bíróság hozhatja létre. A bírósági eljárás valamelyik fél keresetlevele alapján, tehát az érdekelt kezdeményezésére indul. A bíróság a szerződést, ha a kereset alapos, ítélettel létrehozza, és megállapítja annak tartalmát. Az ítélet a felek megállapodását pótolja.

Ha jogszabály nem teszi kötelezővé a szerződésnek kötbérrel való biztosítását, a szerződés létrehozása, illetőleg tartalmának megállapítása során vita esetén a bíróság kötbértkötést nem alkalmazhat (Föv. Bír. 3. G. 43425/1981. - BH 1983/10. sz. 332.).

A szerződéskötés megtagadása, szerződésmódosítás

3. A szerződéskötésre kötelezett fél megtagadhatja a szerződés megkötését, ha teljesítésre nem képes, vagy a teljesítés nemzetgazdasági érdeket sértene. Ha a szerződés létrehozása iránti perben a kötelezett az erre irányuló védekezését bizonyítja, a bíróság nem hozza létre a szerződést, vagyis elutasítja a keresetet. Ez történhet akkor, ha a vállalatot olyan szerződés kötésére kötelezték, amelynek teljesítése nem tartozik tevékenysége körébe. Ide sorolható az az eset is, amikor a másik fél által kért határidőt nem tudja betartani, mert az irreális, illetőleg a teljesítésre nincs megfelelő kapacitása, vagy ha nem tud gondoskodni a szükséges közreműködőkről.

Nemzetgazdasági érdek sérelme miatt akkor tagadhatja meg a kötelezett a szerződés megkötését, ha a teljesítés gazdaságtalan lenne, és a szükséglet kielégítéséről más módon is gondoskodni lehet. Ez fordul elő akkor, ha a vállalat a megrendelt termék gyártását megszüntette, és annak más úton való beszerzése gazdaságosabb a gyártás újrakezdésénél.

A már megkötött vagy létrehozott szerződés módosítását, megszüntetését vagy felbontását bármelyik fél a bíróságtól kérheti, ha az nemzetgazdasági érdekből szükséges. Ha a felek valamelyike elállási joga alapján a szerződést felbontotta, a másik fél ugyanilyen jogcímen, vagyis nemzetgazdasági érdekből kérheti annak hatályban tartását.

A bíróságnak a szerződés megkötése, módosítása, felbontása vagy megszüntetése iránt előterjesztett keresetnek helyt adó jogerős határozatával - a felek további jogcselekménye nélkül - a szerződés létrejön, módosul, illetőleg megszűnik (GKT 26/1973. sz. állásfoglalás).

A szerződés kiegészítése. Alávetés

4. Ha a felek a lényeges kérdésben megállapodtak, és így a szerződés már létrejött ugyan, de valamely nem lényeges kérdésben még vita van, és ezt a jogszabály sem rendezi, a bíróság a szerződést kiegészítheti. Ebben a kérdésben a szerződés céljának és tartalmának figyelembevételével a forgalmi szokások alapján dönt. Ha a vitás kérdést diszpozitív jogszabály rendezi, de ezt a felek nem kívánják alkalmazni, nincs akadálya annak, hogy a bíróság a szerződést diszpozitív szabálytól eltérő tartalommal egészítse ki.

E tárgyban anyagi jogi szabály nincs. A Legfelsőbb Bíróság ennek hiányát a GKT 18/1973. sz. állásfoglalásával igyekszik pótolni. Az áf. kimondja:

a) Szerződéskötési kötelezettség hiányában szerződési ügyben a bíróság konstitutív jogkörének terjedelmét a felek alávetési nyilatkozatának tartalma határozza meg. Ez nem érinti a bíróságnak azt a jogát, hogy nem lényeges kérdésekben a szerződést kiegészítse.

b) Szerződési ügyben a gazdasági per indítására vonatkozó alávetési megegyezés nincs alakszerűséghez kötve.

c) Az alávetésre vonatkozó megegyezéstől egyoldalú nyilatkozattal elállni nem lehet. Ez nem érinti a megrendelőnek azt a jogát, hogy szerződési nyilatkozatát a szerződés létrejöttéig visszavonja.” (GEH 94. o.)

Ptk. 207. § (1) A szerződési nyilatkozatot vita esetén úgy kell értelmezni, ahogyan azt a másik félnek a nyilatkozó feltehető akaratára és az eset körülményeire tekintettel a szavak általánosan elfogadott jelentése szerint értenie kellett.

(2) Ha az általános szerződési feltétel, illetve a fogyasztói szerződés tartalma az (1) bekezdésben foglalt szabály alkalmazásával nem állapítható meg egyértelműen, a feltétel meghatározójával szerződő fél, illetve a fogyasztó számára kedvezőbb értelmezést kell elfogadni.

(3) Nem alkalmazható a (2) bekezdésben foglalt értelmezési szabály a 209/B. §, valamint a 301/A. § (5) és (6) bekezdése alapján indított eljárásokban vitatott kikötés, illetve általános szerződési feltétel tekintetében.

(4) Ha valaki jogáról lemond, vagy abból enged, nyilatkozatát nem lehet kiterjesztően értelmezni.

(5) A felek titkos fenntartása vagy rejtett indoka a szerződés érvényessége szempontjából közömbös.

(6) A színlelt szerződés semmis; ha pedig az más szerződést leplez, a szerződést a leplezett szerződés alapján kell megítélni.

Jegyzet: A Ptk. 207. § (2)-(3) bekezdésének szövegét megállapította, a (4)-(6) bekezdések számozását módosította a 2006. évi III. törvény 4. § (2) bekezdése. A (3) bekezdést kizárólag a 2006. március 1-jét követő eljárásokban kell alkalmazni.

A szerződési nyilatkozat értelmezése

1. A tv. arra keres választ, miként kell értelmezni a szerződési nyilatkozatot, és magát a szerződést, a felek megállapodását, ha annak tartalma vitás, bizonytalan. A jogtudományban két felfogás ütközik: az akarat és a nyilatkozási elv. Az egyik a nyilatkozó fél, illetőleg a felek akaratából indul ki, a másik pedig abból, hogy az akaratot a nyilatkozat fejezi ki, tehát ezen van a hangsúly. Lényegében arról van szó, hogy olyankor, ha a fél akarat és az ezt kifejező nyilatkozata nem fedi egymást, mi dönti el a szerződés tartalmát.

Értelmezésre akkor van szükség, ha a nyilatkozat nem egyértelmű, hanem ellentmondásos, homályos, nem szakszerű, ezért vitás, hogy mit akart a nyilatkozó kifejezni. Ennek vizsgálatakor jogunk az akarat és a nyilatkozási elvet ötvözi, azt kutatja, hogyan lehet a nyilatkozatot érteni, mit érthetett azon a címzett, és mire következtethetett annak tartalmából. Ez a nézet a nyilatkozat oldaláról vizsgálja az akaratot, tehát a nyilatkozási elvhez áll közelebb.

A tv. arra ad útmutatást, hogy a címzett miből ismerheti fel a nyilatkozó akaratát. A kiindulási pont a szavak általános jelentése, nyelvtani értelme, de vizsgálni kell az eset összes körülményét, a teljes tényállást, mindazt, ami a nyilatkozó akaratát felismerhetővé teszi.

Az „eset összes körülményeinek mérlegelésére” utalt a Legfelsőbb Bíróság egyik - a közelmúltban felülvizsgálati eljárásban hozott - ítéletében.

Kifejtette:

A Ptk. 592. §-ának (1) bekezdése értelmében, ha valaki meghatározott teljesítmény vagy eredmény létrehozójának nyilvánosan díjat ígér, a díjat köteles kiszolgáltatni annak, aki a megszabott követelménynek eleget tett. E kötelezettség akkor is terheli, ha a teljesítményt vagy eredményt a díjkitűzésre tekintet nélkül hozták létre.

Az első- és másodfokú bíróság egyaránt helyesen állapította meg, hogy a törvény idézett rendelkezésének az alkalmazása szempontjából a „nyilvánosság” körét az eset összes körülményének a mérlegelésével kell meghatározni. A perbeli esetben az alperes célja a viszonteladók körének és forgalmának bővítése volt, ezért a pályázatot tartalmazó levelet nem valamennyi, hanem csak a nagyobb forgalmú viszonteladók, valamint a viszonteladói hálózatba még nem tartozó, de azok közé számba jöhető kereskedőknek küldték el. Ez pedig kellő alapul szolgál a pályázat nyilvánosságának megállapításához.

Akkor sem tévedett az első- és másodfokú bíróság, amikor a Ptk. 207. §-ának (1) bekezdésében írt értelmezési szabályok alkalmazásával a legeredményesebb viszonteladónak azt tekintette, aki a legnagyobb forgalmat és ezzel szoros összefüggésben a legnagyobb árbevételt éri el, és nem utolsósorban ugyanezeket biztosítja az alperesnek is. Azt pedig maga az alperes sem vitatta, hogy ezekkel a tulajdonságokkal a felperes viszonteladói tevékenysége volt jellemezhető. Ezt maga az alperes ügyvezetője is elismerte, amikor - állítása szerint csupán tréfásan - úgy nyilatkozott, hogy a felperes az, aki jelentkezhet a mikrobuszért.

A bizonyítékok okszerű mérlegelésével állapították meg a korábban eljáró bíróságok azt is, hogy a pályázati idő 1994. május 1. napjával kezdődő egy év volt. Tekintettel arra, hogy ezen idő alatt a kiírásban foglalt feltételek a felperes oldalán valósultak meg, az abban vállalt kötelezettséget az alperes az ő irányába köteles teljesíteni.

A fent kifejtettek eredményeként a Legfelsőbb Bíróság a jogerős ítéletet a Pp. 275/A. §-ának (1) bekezdése alkalmazásával hatályában fenntartotta. (LB Pfv. VIII. 20 305/2001. sz. - BH 2003/9. sz. 360.)

Az egymást kiegészítő társasházi alapító okiratoknak a jogok és kötelezettségek szempontjából történő értelmezése tárgyában foglalt állást a Legfelsőbb Bíróság egyik - felülvizsgálati eljárásban hozott - ítéletében. Rámutatott:

A társasházi okiratban foglaltakat - így a perbeli alapító okiratban foglaltakat is - olyannak kell tekinteni, mint a társasházi tulajdonostársak szerződési nyilatkozatát, illetőleg olyannak, hogy az abban foglalt jogosultságokat és kötelezettségeket elfogadják [Ptk. 207. § (1) bek.]. A V. 12. számú társasház és a V. 14. számú társasház alapító okiratában foglaltak együttes értelmezésével alappal állapítható meg: a V. 12. számú társasház tulajdonostársai a V. 14. számú társasház tulajdonosai részére - ugyan nem a Ptk.-ban szabályozott dologi hatályú használati jogot, de - az egymás közötti viszonyukban kötelező érvényű jogosultságot biztosítottak a toldalék épületben létesített tárolók igénybevételére, amelyek a lakásuk rendeltetésszerű használatához szükségesek. Az alapító okiratok a ténylegesen gyakorolt jogosultságot rögzítik, ezért külön szerződés hiányában is változtatlanul biztosítani kell az I-VII. rendű alperesek számára a helyiségek birtoklását és használatát. Ebből következően nem helytálló az a felperesi érvelés, hogy az alpereseknek nincs érvényes jogcímük a tárolók használatára. A VIII. rendű alperesi önkormányzattól vásárló felperesek a kialakult helyzet ismeretében szerződtek; az alapító okiratból az alperesek használatának biztosításáról az utóbb szerző II. rendű felperes is megfelelően tájékozódhatott. (LB Pfv. I. 22 811/2000. sz. - BH 2003/9. sz. 359.)

Ha a biztosító által megfogalmazott biztosítási feltételek nem egyértelműek, a biztosítási szerződésekre is a Ptk. 207. § (1) bekezdése szerinti értelmező szabályt kell alkalmazni. A CASCO biztosításoknál általában az adott gépkocsitípus alapszereltsége tartozik az ún. alapbiztosításhoz, ha azonban - a szerződési feltételek szerint - csak az utólag felszerelt vagy beépített alkatrészek, tartozékok és komfortfokozó berendezések képezik az ún. extrák körét, akkor a káresemény bekövetkezése (pl. eltulajdonítás) esetén a biztosító a gyárilag eredetileg beépített és a vételárban szerepeltetett extrák értékét is tartozik megfizetni (LB Gf. 30402/1996. sz. - BH 1998/1. sz. 42.).

A Legfelsőbb Bíróság a közelmúltban felülvizsgálati eljárásban hozott egyik ítéletében kifejtette:

A Ptk. 207. §-ának (1) bekezdésében írt rendelkezésre figyelemmel az alperes kiegészítő vízkár-biztosítási szabályzatának értelmezése során nem volt figyelmen kívül hagyható, hogy a felek között egy épületbiztosítási szerződés jött létre, amely mind a 60 m² alapterületű főépületre, mind a 40 m² alapterületű melléképületre kiterjedt. Mind a felperes, mind pedig az alperes ügyletkötési szándéka épületnek a biztosítására irányult, amely köztudomásúan alapozással, falazással és tetőszerkezettel rendelkezik, és ezek az épületszerkezetek határolják körül a benne elhelyezkedő helyiségeket.

Mindkét korábban eljáró bíróság helyesen járt el, amikor úgy foglalt állást, hogy az épületben található helyiségek nem ragadhatóak ki a biztosított objektumból, és az azt körülvevő falazat és annak alapozása nem rekeszthető ki a biztosított vagyontárgyak fogalmának köréből. Ebből jogszabálysértés nélkül jutottak arra a következtetésre, hogy a kiegészítő vízkár-biztosítás a biztosított épület most említett elemeire is kiterjed. (LB Pfv. VIII. 21 892/1999. sz. - BH 2002/4. sz. 140.)

Bizonytalanságot okozhat az, ha a felek szakszerűtlen, hibás jogi terminológiát használnak, jogilag tévesen minősítik a közöttük kialakult jogviszonyt. A bírósági gyakorlat egyértelmű abban, hogy a jogviszony minősítése, a szerződés jellegének megítélése szempontjából nem annak elnevezése, hanem tartalma az irányadó (Eln. Tan. G. törv. 30432/1980. - BH 1981/12. sz. 510.).

Ha a felek adásvételnek nevezett szerződése szerint az ingatlan vételárát kis összegű havi részletekben kell törleszteni, és a fizetési kötelezettség az eladó halálával megszűnik, a megállapodás életjáradéki szerződésnek minősül (P. törv. V. 20973/1973. - BH 1974/9. sz. 377.).

A szerződés különbséget tett a „fennálló kölcsöntartozás” és a „hátralékos tartozás” között. A magyar nyelv általánosan elfogadott szóhasználata szerint kölcsöntartozás az az összeg, amit az adós a hitelezőtől ténylegesen megkapott. Ez a perbeli esetben 200 000 Ft-ot tesz ki, azaz a kölcsöntartozás a felvett összeg a felmerült járulékok nélkül. Ezzel szemben a hátralékos tartozás egy adott időpontban lejárt és esedékessége ellenére ki nem fizetett tartozást jelent, ami magában foglalja a lejárt tőkét és az adott időpontig lejárt ügyleti kamatokat is. Tekintve, hogy a felek a 15% ügyleti kamatot kizárólag a mindenkor fennálló kölcsöntartozás után kötöttek ki, a felperesnek a járulékok után ügyleti kamat felszámítására nem volt törvényes lehetősége (LB Gfv. I. 31165/1997. sz. - BH 1998/10. sz. 495.).

Egyetértünk Csanádi Györggyel abban, hogy a nyilatkozó feltehető akaratának vizsgálata során a gazdaságilag ésszerű akaratot kell alapul venni. Ez következik az ítélezési gyakorlatból.

Ha a bérlő költséges helyreállítási munkát végez, az ezzel kapcsolatos szerződésmódosítás értelmezésekor nem tételezhető fel, hogy jogait korlátozni kívánta volna (P. törv. V. 20061/1977.). Kétség esetén a vételárhátralék nemfizetése esetére kikötött elállás csak a szerződésszegővel szemben gyakorolható (PJD I. 101. sz.). Ha a házasság felbontásakor az a házastárs, aki a lakás tulajdonosa, a másik házastársnak elköltözése esetére a szövetkezeti lakás megszerzéséhez hozzájárulást ígér, az ígért összeg megilleti az elköltöző házastársat akkor is, ha tanácsi bérlakásba költözik (A Polgári Törvénykönyv magyarázata, 1981. 977. o.).

A kiadói szerződésben a felek a szerzői jogdíjat illetően úgy állapodtak meg, hogy a szerző a bruttó eladási ár 3%-ára jogosult, a kiadó a szerződés kötésétől számított 30 napon belül erre 20000 Ft előleget fizet. A Legfelsőbb Bíróság ezt a megállapodást úgy értelmezte, hogy a szerzőt a példányszámtól függő díj illeti meg. Nem bizonyítja a határozott összegű szerzői jogdíj kikötését az sem, hogy a szerződés 30 000 példányszámra utal (Pf. IV. 20958/1991. - BH 1993/5. sz. 297.).

Dróthálóval körülrített tárolórész a biztosító felelőssége szempontjából nem minősül lezárt helyiségnek. Önálló helyiségnek a tér olyan módon elkülönített részét lehet csak elfogadni, amelyet határoló szerkezetei megóvnak idegen személyekkel szemben az elmozdítástól, behatolástól és betekintéstől (LB Pfv. IV. 20653/1993. - BH 1993/12. sz. 744.).

Helyes Csanádi álláspontja abban is, hogy szakemberek között létrejött szerződés értelmezésénél „a szavak általánosan elfogadott jelentése” a szakmai nyelvben elfogadott jelentés akkor is, ha az eltér az általános nyelvhasználatától (LB Gf. IX. 32466/1973.). Ha azonban az egyik fél szakember, a másik pedig nem, az utóbbira kedvezőbb értelmezés az irányadó (i. m. 978. o.).

Adott esetben a Legfelsőbb Bíróságnak a Ptk. 207. §-ának (1) bekezdése alapján abban a kérdésben kellett állást foglalnia, hogy a biztosító az ügyleti feltétellel emelt vagyonszerzési szabályzata egyik pontja alapján milyen hatósági határozat, igazoló okirat bemutatását írhatja elő. A biztosító ugyanis arra hivatkozva, hogy a biztosított „igazoló okiratot” köteles bemutatni, a betöréses lopás időközben elfogott elkövetői ellen indult büntetőeljárás időtartamára a biztosítási összeg megfizetésétől elzárkózott.

A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati eljárásban hozott ítéletében kifejtette: „A biztosító említett jogosultsága nem jelentheti azt, hogy tetszése szerint és minden korlátozástól mentesen szabhatná meg, hogy a biztosított milyen eljárás eredményeként keletkező iratot köteles csatolni. *E jogát ugyanis rendeltetésszerűen, valamint a felek szerződési akaratának megfelelően köteles gyakorolni.* Ezért a most vizsgált ügyleti feltétel által meghatározott körbe csak azok a határozatok tartozhatnak, amelyek a szerződés teljesítésére, azaz a szabályzat III. pontjában meghatározott valamely biztosítási esemény bekövetkezésére, valamint az ezzel oki összefüggésben keletkezett kár mértékére vonatkoznak, feltéve, hogy ezekre az ügyfél bizonyítási kötelezettsége kiterjed. Nem kötelezhető a fél olyan akarat vagy hatósági határozat csatolására, mely a biztosítási szerződés teljesítésének körén kívül eső kérdésre vagy olyan tényre vonatkozik, melynek bizonyítása a perben a biztosító kötelezettsége. A jogerős büntetőítélet bemutatásának előírása nem szolgálja sem a biztosított, sem az elkövető (károkozó) viszonylatában fennálló megtérítési igénynek, sem a biztosító időmúlással összefüggő gazdasági érdekének, sem pedig a kamatfizetési kötelezettség alóli mentesülésének a célját, mert ez sem a felek akaratával, sem pedig a rendeltetésszerű joggyakorlás követelményével nem egyeztethető össze.

A betöréses lopással, rablással és egyéb bűncselekményeket megvalósító biztosítási eseményekkel kapcsolatban helytállási kötelezettség szempontjából a biztosító számára közömbös, hogy ki volt az elkövető, és ennek büntetőjogi felelősségre vonása megtörtént-e. Az alperes kötelezettsége teljesítésének tehát nem volt előfeltétele a jogerős büntetőítéletben foglalt adatok ismertetése. Helyesen mutatott rá a másodfokú bíróság, hogy ettől eltérő esetben lényegesen hátrányosabb helyzetbe kerülnének azok a károsultak, akiknek ügyében az elkövető ismertté válik, mert ők csak a büntetőeljárás jogerős befejezése után juthatnának hozzá a biztosítási összeghez, míg az ismeretlen elkövető által okozott károk a kár bejelentést követő 15 nap elteltével megtérülnek (LB Pfv. VIII. 21635/1998. sz. - [BH2000. 249.](#)).

In dubio contra proferentem szabály

A Ptk. 207. § (2) bekezdése a fogyasztó védelmét hivatott fokozni. Ha a fogyasztás célját szolgáló szerződés tartalma a nyilatkozó fél feltehető akaratára és az eset körülményeire tekintettel a használt szavak általánosan elfogadott jelentése alapján sem állapítható meg egyértelműen, a bírósági gyakorlat eddig is általában a fogyasztó számára kedvezőbb értelmezést fogadta el. Az új szabály hatálybalépése előtt kötött szerződésekre a benne foglalt elv a szerződéskötéskor, illetőleg a nyilatkozat megtétele idején hatályos értelmezési szabályok alapján is érvényesülhet.

Ha a piactudományban a kereskedő - forgalmának növelése érdekében - külön megállapodás alapján egyes megrendelőinek árkedvezményt, ún. bonust biztosít, ez a részéről joglemondást jelent, a bonus alkalmazása során keletkező vita esetén ezt ennek megfelelően kell értelmezni (LB Gfv. IV. 30321/1997. sz. - [BH 1998/4. sz. 187.](#)).

A fogyasztó személyének meghatározására a fogyasztóvédelemről szóló, módosított 1997. évi CLV. tv. 2. §-ának e) pontja ad eligazítást. E szerint „fogyasztó az a személy, aki - gazdasági vagy szakmai tevékenység körén kívül - árut vesz, rendel, kap, illetve akinek a részére a szolgáltatást végzik, továbbá, aki az áruval vagy szolgáltatással kapcsolatos tájékoztatás vagy ajánlat címzettje”. Ezzel összhangban mondja ki az 1997. évi CXLI. tv. 10. §-ának d) pontja: „fogyasztó a 387-388. §-ok alkalmazása kivételével a gazdasági vagy szakmai tevékenység körén kívül szerződést kötő személy”. Ilyen személy, aki nem termelés vagy értékesítés céljából, hanem közvetlen fogyasztásra szerez be terméket, illetőleg vesz igénybe szolgáltatást. Nem minősül fogyasztónak az a fél, aki a 387-388. §-okban szabályozott közüzemi szerződést köt.

A 2006. évi III. törvénnyel bevezetett (3) bekezdés az Európai Bíróságnak a Spanyol Királyság ellen indított eljárásban hozott ítéletét tükrözi. Az ítéletben a Bíróság azt állapította meg, hogy a fogyasztóra kedvezőbb értelmezés elve nem alkalmazható olyan eljárásokban, amelyeket külön jogszabály által felhatalmazott szervezetek preventív céllal közérdekből indítanak. A törvény ezért az *in dubio contra proferentem* szabályt csak egyéni jogsértés esetén rendeli alkalmazni.

Jogról való lemondás

2. A tv. a bírósági gyakorlatban kialakult azt az értelmezési elvet fogalmazta meg, hogy a joglemondás kiterjesztően nem értelmezhető. A bírósági gyakorlat azonban ezen is túlmegy, mert azt is megkívánja, hogy a joglemondás kifejezett legyen, és azt szigorúan, szorosan kell értelmezni. Ha a tulajdonostárs a bérlakással való rendelkezési jogát a másik tulajdonostársra ruházza át, nyilatkozata joglemondás, amelynek kifejezettnak kell lennie, és amely kiterjesztően nem értelmezhető (P. törv. III. 21072/1985. - [BH 1986/11. sz. 452.](#)). Nem joglemondás az, ha az egyik fél kijelenti, hogy egyezség esetén hajlandó a vételárhátralék megfizetésétől eltekinteni (P. törv. V. 20361/1970.). Azzal, hogy a jogosult több követelése közül nem mindegyiket érvényesíti, nem mondott le a nem érvényesített követelésről. Csupán a főkövetelés érvényesítése nem egyértelmű a járulékkövetelésről való lemondással. A késedelmi kamatkövetelés önálló perben is érvényesíthető (LB Gf. I. 30766/1978.).

Az igényérvényesítésről lemondó vagy a kötelezett javára adott fizetési halasztásra vonatkozó nyilatkozatnak határozottnak kell lennie, ezek a nyilatkozatok kiterjesztően nem értelmezhetőek (LB Pf. I. 20284/1993. - [BH 1993/11. sz. 673.](#)).

A Legfelsőbb Bíróság a közelmúltban felülvizsgálati eljárásban hozott egyik ítélete szerint:

A Ptk. 200. §-ának (1) bekezdésében foglalt szerződéses szabadság elvéből következően nincs ugyan jogi akadálya annak, hogy az élettársak - akár az élettársi kapcsolat előtt, akár annak tartama alatt - az egymás közötti vagyoni viszonyokat - az élettársi kapcsolat tartamára - szerződéssel rendezzék, és e szerződésben a Ptk. 578/G. §-ának (1) bekezdésében foglaltaktól eltérően határozzák meg azt, hogy mely vagyon kerül a közös, illetve a különvagyonba. Az ilyen szerződést a Ptk. 216. §-ának (1) bekezdése értelmében - jogszabály eltérő rendelkezése hiányában - akár szóban, akár írásban meg lehet ugyan kötni, és a szerződéses akaratot ráutaló magatartással is kifejezésre lehet juttatni, az élettársnak a különvagyonára vonatkozó dologi jogi igényét azonban - a Ptk. 207. §-ának (2) bekezdésében foglaltaktól következően - csak határozott és kifejezett joglemondás szüntetheti meg. Nem értékelhető ezért az élettársak egymás közötti belső jogviszonyában ráutaló magatartással kifejezésre juttatott szerződéses megállapodásnak sem az élettársi közös vagyon köre, sem pedig az annak megszerzéséhez történt hozzájárulás aránya tekintetében önmagában az, hogy a harmadik személyekkel megkötött ún. külső jogviszonybeli adásvételi szerződés alapján az élettársak tulajdonjoga milyen arányban kerül bejegyzésre az ingatlan-nyilvántartásba. (LB Pfv. II. 23 997/1998. sz. - [BH 2002/6. sz. 229.](#))

Nem ütközik a szerződésszegésért való felelősség kizárásának tilalmába az, ha a jogi személy a teljesítést követően - a hiba ismeretében - megállapodással lemond az őt megillető szavatossági jog érvényesítéséről (LB Gf. IV. 31390/1992. - [BH 1993/9. sz. 567.](#); Gf. IV. 320057/1992. - [BH 1993/11. sz. 692.](#)).

Titkos fenntartás. Rejtett indok. Színlelt szerződés

3. A titkos fenntartás (reservatio mentalis) a másik fél által nem ismerhető fel, ezért a szerződés értelmezése és érvényessége szempontjából teljesen közömbös. Ez annyira egyértelmű és magától értetődő, hogy a gyakorlatban gondot nem okoz. „Színlelt szerződésnek minősül, és eszerint kell megítélni azt a »kölcönszerződést«, amelyben a hitelező nem pénz vagy helyettesíthető más dolog, hanem váltó átadására, az adós pedig pénz visszafizetésére vállal kötelezettséget.” (LB Gf. I. 131562/1995. - BH 1997/8. sz. 408.)

A szerződésnek azonban lehet olyan távolabbi célja, háttere (rejtett indoka), amely mindkét fél előtt ismert ugyan, bár a szerződésből nem ismerhető fel. Ez a szerződés érvényessége szempontjából nem mindig hatástalan. A közös, kölcsönös téves feltevés pl. a szerződés megtámadására adhat alapot (I. a 210. §-nál). Ha azonban a rejtett indok a másik fél előtt nem ismert, a szerződés értelmezésénél nem jöhet számításba. Nem érinti az adásvételi szerződés érvényességét pl. az, ha az eladó azért ruházta át másra vagyontárgyai tulajdonát, hogy azok ne legyenek az örökösei (P. törv. V. 20813/1976.).

A Ptk. 207. § (4) bekezdésében foglalt rendelkezésre tekintettel nem adhat alapot az ajándék visszakövetelésére sem az olyan titkos fenntartás vagy rejtett indok, amelyet a megajándékozott a szerződéskötéskor vagy azt követően nem ismerhetett fel, és ezért nem állott módjában az sem, hogy e körülmények bekövetkezését megakadályozza, vagy azok következményeinek elejét vegye. Minthogy pedig a felperes az ajándékozáskor sem kifejezetten sem az alperes által felismerhetően nem juttatta kifejezésre azt, hogy az ajándékozással összefüggésben a gyermekeivel és így az alperessel szemben bármiféle elvárása lenne, a felek közötti kapcsolat pusztá megromlása ezért az ajándék visszakövetelésének a jogszerűségét nem alapozza meg (LB Pfv. II. 20974. sz. - BH 2000/11. sz.).

Az egyoldalú színlelés közömbös a szerződés érvényessége és értelmezése szempontjából. Ha egyik fél sem akar szerződési nyilatkozatot tenni, kétoldalú színlelésről van szó. A színlelt nyilatkozatok a szerződést érvénytelenné teszik. A színlelés célja rendszerint a jogszabály vagy harmadik személy jogának, jogvéde érdekében kijátszása. Ennek gyakorlati példája az, amikor az adós a végrehajtás alá vonható vagyontárgyait tartozása behajtásának megghiúsítása végett színlelt adásvételi szerződéssel valamelyik hozzátartozójára vagy ismerőseire ruházza át. A színlelt szerződés legtöbbször más szerződést leplez. Ilyenkor azt a háttérben meghúzódó, a színleléssel titkolt, leplezett szerződés alapján kell elbírálni. Ha az eltitkolt, leplezett szerződés érvényes, a felek megállapodását ennek tartalma alapján kell minősíteni, ha a leplezett szerződés is érvénytelen, a szerződés semmis. A színlelés oka rendszerint az, hogy a leplezett szerződés jogszabályba ütközik, ezért annak tartalmát el kell titkolni. Akkor, ha a felek azért kötnek színlelt szerződést, mert abban a téves feltevésben vannak, hogy a leplezett szerződés jogszabályba ütközik vagy más okból érvénytelen, megállapodásuk tartalmát a leplezett szerződés alapján kell értékelni.

A szerződés „színlelt” volta és ennek semmisségi következménye csak abban az esetben állapítható meg, ha mindkét szerződő fél akarata a jogviszonyukban egy másik szerződés rendelkezéseinek érvényesülésére vonatkozott (LB Gfv. I. 30849/1997. sz. - BH 1998/6. sz. 292.).

Az egyoldalú színlelés közömbös a szerződés érvényessége és értelmezése szempontjából, mert színlelt szerződésnek csak az a szerződés minősíthető, amelynek megkötését mindkét fél színleli, de egyik fél sem akar valójában szerződési nyilatkozatot tenni (LB Gfv. VI. 30394/2000. sz. - BH 2000/10. sz. 457.).

(Lásd még: BH 2001/2. sz. 62.)

Gyakran előfordul, hogy a felek ingatlan adásvételi szerződésben a valóságosnál kisebb vételárat tüntetnek fel, hogy kevesebb vagyonátruházási illetéket rójanak ki a vevőre, vagy az eladó mentesüljön a személyi jövedelemadó, esetleg annak egy része alól. Az ingatlanátruházási szerződés érvényességéről szóló XXV. sz. PED V. pontja szerint a leplezett szerződést nem teszi érvénytelenné egymagában az, hogy a róla készült okirat az ellenszolgáltatást nem a felek valóságos akaratának megfelelően tünteti fel (PEH 44. o.).

Színlelt öröklési szerződés értelmezése tárgyában hozott - a közelmúltban másodfokon - iránymutató döntést a Legfelsőbb Bíróság egyik ítéletében. Ebben kifejtette:

A Ptk. 207. §-ának (4) - ma már (6) - bekezdése szerint a színlelt szerződés semmis, ha pedig az más szerződést leplez, a szerződést a leplezett szerződés alapján kell megítélni. Egységes a bírói gyakorlat abban, hogy a szerződés színlelt volta csak akkor állapítható meg, ha a felek egyáltalán nem kívántak szerződést kötni, vagy ha a felek szándéka kölcsönösen más tartalmú szerződés megkötésére irányult, mint amit kötöttek. A Ptk. 655. §-ának (1) bekezdése szerint öröklési szerződéssel az örökhagyó arra kötelezi magát, hogy a vele szerződő felet tartás vagy életjáradék fejében örökösévé teszi. A szerződéses örökös terhelő szolgáltatás: a tartás fogalmát a Ptk. 586. §-ának (1) és (3) bekezdése akként határozza meg, hogy tartási szerződés alapján az egyik fél köteles a másik felet megfelelően eltartani, és a tartás kötelezettsége a gondozásra, a gyógyíttatásra, az ápolásra és az eltemettetésre is kiterjed. A fentiektől eltérő tartalmú öröklési szerződés tehát a Ptk. szerint érvénytelen.

A perbeli öröklési szerződés írásba foglalt tartalma a részbeni tartás fentebb részletezett tartalmi elemeinek megfelelt ugyan, a II. r. örökhagyó egészségi állapota, a szerződő felek jövedelmi és vagyoni viszonyai, a közel azonos életkoruk, a közöttük fennálló közeli hozzátartozói - testvéri - kapcsolat ténye, valamint a szerződés megkötésének körülményei, előzményei és a felek ezt követően tanúsított magatartása azonban arra utalnak, hogy a szerződés megkötésekor a felek szándéka valójában nem a fentebb részletezett tartási jellegű szolgáltatások alperes általi teljesítésére, illetőleg e szolgáltatások felperes általi igénybevételére, hanem a II. r. örökhagyó teljes ingatlanvagyonának az alpereshez történő ingyenes juttatására irányult, és az valójában - a II. r. örökhagyó korábbi végrendeletében foglalt kitagadás érvénytelensége folytán - a felperes kötelesrész iránti igényének a megghiúsítását célozta.

Nem hagynak kétséget ugyanis a per adatai afelől, hogy az alpereshez hasonló életkorú és vele közel azonos összegű nyugdíjjal, de az átlagot messze meghaladó nagyságrendű mobilizálható vagyonnal rendelkező II. r. örökhagyó sem az egészségi állapota, sem a jövedelmi és vagyoni viszonyai folytán az alperes általi tartásra és gondozásra nem szorult rá, a háztartási munkák ellátásában pedig járatlan volt ugyan, 1994 nyarától 1995. május 19-én bekövetkezett haláláig azonban havi 20 000 Ft díjazás ellenében folyamatosan házvezetőnőt foglalkoztatott.

Az I. r. örökhatályú debreceni kórházi ápolásának a tartama alatt és a nevezett halálát követően az alperes alkalmasszerűen - többnyire hétfőként - főtt ételt biztosított ugyan a II. r. örökhatályúnak, a tevékenységének jellege, módja és mértéke azonban egyrészt a perbeli szerződés megkötését megelőzően és azt követően sem közelítette meg a legalább részbeni tartás és gondozás fogalmába tartozó szolgáltatások jellegét, körét, illetve mértékét, és nem tette szükségtelemmé a házvezetőnő további alkalmazását sem, másrészt nem haladta meg a testvéri kapcsolatra tekintettel nyújtandó ingyenes szolgáltatások társadalmilag szokásos kereteit és mértékét, végül pedig a szolgáltatások nyújtására az alperes ellenszolgáltatás igénye nélkül is hajlandó volt ugyan, azok ellentételezésként azonban az örökhatályó már a korábbi végrendeletében is megfelelő juttatást helyezett a részére kilátásba.

E körülményekre az örökhatályó 1994. április 10-én kelt végrendeletében foglalt érvénytelen kitagadásra, valamint arra is tekintettel, hogy az örökhatályó mások előtt sem titkolta azt a szándékát, hogy a felperest a kötelesrészről is meg kívánja fosztani, megalapozottan jutott az elsőfokú bíróság arra a jogkövetkeztetésre, hogy a perbeli öröklési szerződés megkötésekor a felek szándéka valójában nem tartás szolgáltatására irányult, hanem a szerződés színlelt tartalma a feleknek azt a való megállapodását leplezte, hogy a II. r. örökhatályó a halála esetén a teljes ingatlanvagyonát ingyenesen az alperesnek juttatja, és ilyen módon a felperest mint egyetlen gyermekét a kötelesrész iránti igényétől érvényes kitagadás hiányában is megfosztja.

Érdemben is helyesen döntött tehát akkor, amikor az öröklési szerződés színlelt voltát és ez okból semmisségét állapította meg, a II. r. örökhatályónak a színlelt öröklési szerződéssel leplezett és a vagyonának a halála esetére szóló, ingyenes juttatásáról rendelkező jognyilatkozatát pedig végrendeletnek tekintette.

Végrendelet hiányában a felperes mint az örökhatályó egyetlen gyermeke az öröklés megnyíltakor a Ptk. 607. §-ának (1) bekezdése szerint a II. r. örökhatályó egyedüli törvényes örököse lett volna. Helyesen jutott tehát az elsőfokú bíróság arra a jogkövetkeztetésre, hogy a felperest az alperesnek ingyenesen juttatott értékből - a korábbi végrendeletben foglalt kitagadás érvénytelensége folytán - a Ptk. 661. §-a és 664. §-ának (2) bekezdése alapján kötelesrész illeti meg. (LB Pf. II. 26 074/1999. sz. - BH 2001/10. sz. 475.)

Az előszerződés

Ptk. 208. § (1) A felek megállapodhatnak abban, hogy későbbi időpontban egymással szerződést kötnek (előszerződés). Az előszerződést a szerződésre előírt alakban kell megkötni. Az előszerződés alapján a felek kötelesek a szerződést megkötni.

(2) Jogszabály előszerződés kötését kötelezővé teheti.

(3) A szerződés megkötésének elmaradása esetén a bíróság bármelyik fél kérelmére a szerződést létrehozhatja és tartalmát megállapíthatja. A bíróság a szerződést akkor is létrehozhatja, ha az előszerződés a szerződés lényeges kérdéseiben való megállapodást nem tartalmazza, feltéve, hogy a nemzetgazdaság és a felek érdekeinek figyelembevételével, a felek tárgyalásai, korábbi szerződésai és az eset összes körülményei alapján a szerződés tartalma meghatározható.

(4) A bíróság a szerződést kivételesen az előszerződésben megállapított feltételek módosításával is létrehozhatja, ha ezt nemzetgazdasági érdek vagy a felek különös méltánylást érdemlő érdeke indokolja.

(5) A szerződés megkötését bármelyik fél megtagadhatja, ha bizonyítja, hogy az előszerződés létrejötte után beállott körülmény folytán a szerződés teljesítésére nem képes, illetőleg a szerződés megkötése nemzetgazdasági érdeket sértene, vagy ha e körülmény alapján a szerződés megkötése után elállásnak vagy felmondásnak lenne helye.

(6) Az előszerződésre egyébként az annak alapján megkötendő szerződésre vonatkozó szabályok megfelelően irányadók.

Jegyzet: L. a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvének a külgazdasági kapcsolatokra történő alkalmazásáról szóló, módosított 1978. évi 8. törvényerejű rendelet 7. §-át.

A Ptk. 208. § (3) bekezdésében a „népgazdaság” kifejezést „nemzetgazdaság”-ra változtatta az 1991. évi XIV. törvény 16. § (4) bekezdése.

A Ptk. 208. § (4) bekezdésében a „népgazdaság” kifejezést „nemzetgazdaság”-ra változtatta az 1991. évi XIV. törvény 16. § (4) bekezdése.

A Ptk. 208. § (5) bekezdésében a „népgazdaság” kifejezést „nemzetgazdaság”-ra változtatta az 1991. évi XIV. törvény 16. § (4) bekezdése.

Az előszerződés fogalma és kellékei

1. Az előszerződésben a felek arra kötelezik magukat, hogy egy későbbi időpontban szerződést kötnek. Ez olyan megállapodás, amelyből szerződéskötési kötelezettség keletkezik. Fogalmából az következik, hogy csak a szerződés megkötése követelhető, teljesítést akkor sem lehet követelni, ha a megkötni kívánt szerződés valamennyi lényeges pontját tartalmazza (P. törv. I. 20134/1980. - BH 1981/2. sz. 59.).

A tv. nem tartalmaz közelebbi útmutatást az előszerződés tartalmára és megkötésének feltételeire. A felek bármilyen szerződés létrehozására megkötethetik. A tv. csak azt írja elő, hogy azt a szerződésre megszabott alakban kell megkötni. Az ingatlan adásvételére, ajándékozására irányuló, a tartási és életjáradéki szerződésre vonatkozó előszerződést tehát írásban kell megkötni. Ezt az ajándékozási szerződésre vonatkozóan a Legfelsőbb Bíróság által felülvizsgálati eljárásban a 2000. évben hozott egyik ítélet a következőképpen vezette le:

A Ptk. 217. § (1) bekezdése szerint a jogszabály a szerződésekre megszabott alakot szabhat. Az alakiség megsértésével kötött szerződés - ha jogszabály másként nem rendelkezik - semmis. Miután a Ptk. 208. § (1) bekezdése értelmében az előszerződést a szerződésre előírt alakban kell megkötni, s az ingatlan ajándékozási szerződés érvényességéhez a Ptk. 579. § (2) bekezdése alapján annak írásba foglalása szükséges, az írásbeliség a perbeli előszerződésnek az érvényességi kelléke.” (LB Pfv. II. 24323/1998. - BH 2001/3. sz.)

A kötelezettségvállalás jeléül az előszerződés megkötésekor is adható foglaló. Ha a szerződés nem jön létre, a foglaló jogi sorsáról az erre vonatkozó rendelkezések szerint kell dönten. Azt kell vizsgálni, hogy a szerződéskötés megghiúsulásáért melyik fél a felelős (LB Pfv. IV. 20831/1993. - BH 1993/12. sz. 741.).

Az előszerződéshez is kapcsolódhatnak szerződést biztosító mellékkötelezettségek (LB Pfv. V. 22747/1995. - BH 1996/11. sz. 588., LB Gfv. X. 30027/1996. - BH 1997/10. sz. 491.).

Nem kétséges, hogy a felperes és az alperes között a Ptk. 208. §-ában szabályozott előszerződés jött létre, amely foglalóval volt biztosítható. A felperesnek az az előadása, hogy a meglévő üzlethelyiségének megszüntetése miatt került abba a helyzetbe, hogy nem tudta az előszerződést fenntartani, önmagában legfeljebb arra adott volna alapot, hogy a Ptk. 208. §-ának (5) bekezdése értelmében a szerződés megkötését megtagadja. Az azonban nem kétségtelen, hogy az előszerződés teljesítésének megghiúsulásáért a felperes a felelős, mert az a tény, hogy a felperes üzleti körülményeiben utóbb beállott változások miatt nem volt képes a szerződés fenntartására és teljesítésére, az ő érdekkörében merült fel. A felperes nem bizonyította, hogy a Ptk. 244. §-ában foglalt törvényi feltételek megghiúsultak, ezért jogszabálysértés nélkül utasította el a jogerős ítélet a Ptk. 245. §-ának (1) bekezdése alapján a felperes keresetét, mert a foglaltat a felperes alaptalanul követelte vissza. (LB Pfv. IV. 21 834/1999. sz. - BH 2002/5. sz. 225.)

Távközlési szolgáltatás nyújtására előszerződés köthető. A szolgáltatónak kötbérfizetési kötelezettsége keletkezik külön jogszabály (1992. évi LXXII. tv. 11. §) alapján - ennek az előszerződésben való kikötése hiányában is - ha a szolgáltató nem vagy csak késedelmesen köti meg a közüzemi szerződést (LB Gfv. IV. 31820/1998. sz. - BH 2000/2. sz. 68.).

Ha az írásba foglalt megállapodás tartalmazza azokat a kellékeket, amelyek az ingatlan tulajdonjogának átruházására irányuló szerződés érvényességéhez szükségesek, adásvételi szerződés, nem pedig előszerződés jön létre akkor is, ha a jogban járatlan felek úgy vélik, hogy a tulajdonjog bejegyzéséhez még egy szerződést kell kötni. Ahhoz, hogy a szerződés előszerződésnek minősüljön, a felek kifejezett írásbeli megállapodása szükséges arról, hogy későbbi időpontban egymással szerződést kötnek (P. törv. III. 20344/1985. - BH 1986/2. sz. 59.).

A kárpótlási jegyek ellenében az árverésen megszerzett termőföld átruházására irányuló jogügylet előszerződésnek minősül.

Ezt mondotta ki a Legfelsőbb Bíróság egyik - a közelmúltban felülvizsgálati eljárásban hozott - ítéletében. Kifejtette:

Tévedett a másodfokú bíróság, amikor az előszerződés létrejöttéhez szigorúbb feltételeket követelt meg, mint amelyeket a Ptk. 365. §-ának rendelkezései, valamint a Legfelsőbb Bíróság XXV. számú Polgári Elvi döntése adásvételi szerződés létrejöttével szemben támaszt.

Az említett elvi döntés I. pontja szerint az ingatlan tulajdonjogának átruházására irányuló szerződés érvényes létrejöttéhez a tartalmi követelmények szempontjából szükséges - és egyben elegendő -, ha a szerződésről készült okirat tartalmából a felek személye mellett kitűnik az ingatlan átruházást célzó akaratnyilvánításuk, továbbá ha az okirat tartalmazza az ingatlanról és az ellenszolgáltatásnak a megjelölését. Az elvi döntés indokolása szerint elegendő, ha az okirat egész tartalmából felismerhető, hogy a felek szerződési akarata ingatlan tulajdonjogának vételár ellenében történő átruházására irányult.

A jelen esetben a szerződő felek adásvételi előszerződésre irányuló szándéka az 1993. évben megkötött megállapodásból kétséget kizáróan megállapítható. E szerződési akaratot, a jogügylet szövegezésének ilyen értelmezését egyébként megerősíti az I. r. alperes személyes előadása, amely szerint a „földet kereső” felpereseknek ő és házastársa ajánlották fel eladásra a kárpótlási jegyeken megvásárolni kívánt földterületüket. V. S. ennek érdekében vett részt az árverésen, és e célból adott meghatalmazást az I. r. felperesnek.

Nem volt akadálya annak sem, hogy a szerződő felek a kárpótlási jegyekért a földárverésen megvásárolni kívánt ingatlan adásvételére kössenek előszerződést. A Ptk. 208. §-a szerinti előszerződés megkötésének ugyanis nem előfeltétele, hogy a később átruházásra kerülő vagyontárgynak az eladók már ekkor a tulajdonosai legyenek. Az adott esetben nem volt akadálya annak, hogy az I. r. alperes és házastársa olyan ingatlan átruházására vállaltak kötelezettséget, amelynek tulajdonjogát csak a későbbiekben, a földárverésen szerezték meg.

Az előszerződés érvényességéhez elegendő, ha az ügylet tárgya a szerződés tartalma alapján azonosítható. A szerződő felek 1993. évi megállapodása a 166 000 Ft névértékű kárpótlási jegyek felhasználásával szerzett földterületre vonatkozik, ilyen módon a vétel tárgya kétséget kizáró módon meghatározható.

Mindezek szerint tehát az elsőfokú bíróság álláspontja helytálló: az 1993. évi ügylet előszerződés, amely a 166 000 Ft névértékű kárpótlási jegyek ellenében az árverésen megszerzett termőföld átruházására irányult. Nem tévedett az elsőfokú bíróság akkor sem, amikor az adásvételi szerződést létrehozta, és tartalmát - az előszerződésnek megfelelően - meghatározta.

Az előszerződés az azt megkötő felek között szerződéskötési kötelezettséget létesít, amely alól a felek a Ptk. 208. §-ának (5) bekezdése szerinti esetekben mentesülhetnek. Az alperesek a jelen esetben azzal az indokkal zárkoztak el a szerződés megkötése elől, hogy eltelt az előszerződés megkötésétől számított három év, és a szerződő felek egyike meghalt, mindezek előadásán túl nem hivatkoztak egyetlen olyan körülményre sem, amely miatt az említett jogszabály alapján a szerződéskötést megtagadhatnák, azaz a szerződés teljesítésére már nem képesek, vagy amely alapján a szerződés megkötése után elállásnak, illetve felmondásnak lett volna helye. Itt mutat rá a Legfelsőbb Bíróság, hogy az előszerződést aláíró felek egyikének halála általában nem alapozza meg jogutódai, illetve a többi szerződő fél számára a szerződés megkötésének megtagadását. V. S. halálának ténye nem hatott ki az általa vállalt kötelezettségre: e kötelezettségek a Ptk. 323. §-ának (1) bekezdésében foglaltakra is figyelemmel átszálltak jogutódjára, a II. r. alperesre.

Mindezekre figyelemmel a Legfelsőbb Bíróság a Pp. 275/A. §-ának (2) bekezdése alapján a jogerős határozatot hatályon kívül helyezte, és az elsőfokú bíróság jogszabályoknak megfelelő határozatát helybenhagyta. (LB Pfv. I/A. 22 921/1999. sz. - BH 2003/8. sz. 318. sz.)

Akkor szoktak előszerződést kötni, ha a szerződés végleges tartalmát még nem tudják meghatározni, és biztosítani akarják, hogy a szerződés megfelelő időben a még függőben levő kérdések tisztázása után létrejöhessen. Az előszerződésnek nincsenek általánosan rögzíthető lényeges pontjai. Ki kell azonban tűnni a felek arra irányuló kötelezettségvállalásának, hogy későbbi időpontban szerződést kötnek. Ha a felek megállapodása tartalmazza ezt a kikötést, az akkor is előszerződés, ha azt nem ennek, hanem ideiglenes szerződésnek, előzetes szerződésnek vagy másként nevezik.

A vállalkozási szerződés megkötésére irányuló előszerződéstől a megrendelő - a vállalkozó kárának megtérítése mellett - bármikor elállhat. A Ptk. 395. § (1) bekezdését ugyanis már az előszerződésre is alkalmazni lehet (Eln. Tan. G. törv. 30645/1984. - BH 1985/9. sz. 354.).

A felperes nem azért nem kérhette már sikerrel a Ptk. 208. §-ának (3) bekezdése alapján a szerződés létrehozását, mert az I. r. alperes annak megkötését a Ptk. 208. §-ának (5) bekezdése alapján jogszerűen tagadta meg (a felperes ugyanis birtokháborítást elkövetve erőszakkal, jogellenesen lépett az ingatlan birtokába), hanem azért nem, mert az I. r. alperes 1997. augusztus 8-án eladta az ingatlant a II. r. alperesnek. Ennek a szerződésnek az érvényességét és a II. r. alperes tulajdonszerzését nem érinti az a körülmény, hogy az I. r. alperes a felperessel szemben megszegte az előszerződésben vállalt kötelezettségét. Keresetlevelében a felperes már csak az általa kifizetett összeg visszafizetése és a I. r. alperes által az előszerződés megszegésével neki okozott esetleges kár megtérítése iránt terjeszthetett volna elő igényt. Mivel a felperes által előterjesztett kereseti kérelmek alaptalanok voltak, így azokat jogszabálysértés nélkül utasította el a másodfokú bíróság. (LB Pfv. VI. 20757/1999. sz. - BH 2001/9. sz. 421.)

Szerződéskötési kötelezettség esetén nem előszerződést, hanem konkrét vállalkozási szerződést kell kötni, illetőleg létrehozni (LB Gf. V. 31665/1978. - BH 1980/8. sz. 294.).

Földterület haszonbérletével kapcsolatban kötött előszerződés alapján a jogosultnak (haszonbérbevevőnek) sem az ingatlan használatára, sem annak birtoklására nem keletkezik jogcíme (LB Gfv. VI. 32198/1998. sz. - BH 1999/8. sz. 376.).

A megállapodást nem teszi előszerződéssé önmagában az, hogy az ingatlan adásvételére létrejött szerződés alapján - az elidegenítési és terhelési tilalom jogosultjának hozzájárulása hiányában - a tulajdonjog nem volt bejegyezhető.” (LB Pfv. III. 22285/1995. - BH 1997/4. sz. 179.)

A létre sem jött vagy valamilyen ok (pl. felmondás) miatt megszűnt szerződést biztosító mellékkötelezettség - adott esetben a kötelezett által nem vállalt bankgarancia - bírói ítélettel nem hozható létre, a hiányzó nyilatkozat nem pótolható. Ez akkor is irányadó, ha a kötelezett előzetesen előszerződésben vállalta, hogy későbbi időpontban bankgaranciát ad.” (LB Gfv. X. 32156/1995. - BH 1997/3. sz. 134.)

Az előszerződést kötő felek a végleges szerződés megkötésekor közös akarattal eltérhetnek az előszerződésben foglaltaktól (LB Gf. I. 32359/1997. sz. - BH 1999/12. sz. 563.).

E témakörbe tartozik a Legfelsőbb Bíróságnak a közelmúltban felülvizsgálati eljárásban hozott az az ítélete is, amely a Bírósági Határozatok 2000. évi 12. számában jelent meg, és amelyben kárpótlási jegyért földárverésen megvásárolt föld adásvételére irányuló előszerződés érvényessége kérdésében adott iránymutatást. Ebben kifejtette:

Helytállóan fejtette ki jogerős ítéletében a bíróság, hogy a felek eredeti elhatározásukat megváltoztatva, a kárpótlási jegyek átruházása helyett 80000 Ft értékű kárpótlási jegyért a földárverésen megvásárolt föld adásvételére irányuló előszerződést kötöttek. *A Ptk. 208. §-a szerinti előszerződés megkötésének* - ellentétben az alperes jogi álláspontjával - *nem feltétele, hogy a később átruházandó vagyontárgyakkal az eladó már akkor tulajdonosa legyen.* Az adott esetben sem volt tehát akadálya annak, hogy az alperes olyan ingatlanok adásvételére vállalon előzetesen kötelezettséget, amelyek tulajdonjogát majd a későbbiekben szerzi meg.

Ingatlanra vonatkozó adásvételi szerződés érvényességéhez - egyebek mellett - elegendő, ha a jogügylet tárgya az írásba foglalt szerződés tartalma alapján azonosítható. Az előszerződésben a felek a kárpótlási jegyek felhasználásával megszerzett földingatlanok adásvételére vállaltak kötelezettséget, így a megkötendő jogügylet tárgya az adott esetben kétség nem férhet. Az adásvételi szerződés kötésére irányuló előszerződés tartalmi követelménye az is, hogy a felek átruházási szándéka az okiratból kitűnjék. Helyesen mutatott rá jogerős ítéletében a bíróság, hogy ebből a szempontból elegendő, ha a felek ingatlan tulajdonjogának vételár ellenében történő átruházására irányuló akarata - miként a perbeli esetben is - az okirat egész tartalmából felismerhető.

Végül helytállóan fejtette ki jogerős ítéletében a bíróság, hogy az előszerződésben foglalt feltételek módosítására a Ptk. 208. §-a (4) bekezdése értelmében csak kivételesen van lehetőség. Ilyen kivételes helyzet viszont a perbeli esetben nem volt, az ingatlanok forgalmi értékében bekövetkezett esetleges változásokkal ugyanis az előszerződés megkötésekor a felek számoltak, illetőleg számolniuk kellett.

Mindezekre tekintettel a Legfelsőbb Bíróság a jogszabályoknak megfelelő jogerős ítéletet a Pp. 275/A. §-a (1) bekezdése alapján hatályában fenntartotta (LB Pfv. VI. 24247/1998. - BH 2000/12. sz. 540.)

Szerződés létrehozása ítélettel

2. Ha valamelyik fél az előszerződés teljesítését megtagadja, és nem hajlandó a szerződést megkötni, a másik fél a bíróságtól keresettel kérheti annak létrehozását. Erre sor kerülhet akkor is, ha egyik fél sem tagadja ugyan meg a szerződéskötést, de nem tudnak megállapodni annak tartalmában. A bíróság mindkét esetben létrehozhatja a szerződést, és megállapíthatja a tartalmát. Ez a joga nem korlátozódik a szerződés kiegészítésére, a jogszabály által nem rendezett, lényegesnek nem minősíthető kérdésekre, hanem kiterjed az előszerződésbe nem foglalt és abban nem tisztázott lényeges szerződési kellékek pótlására is. A bíróság a szerződés tartalmának megállapításánál figyelembe veszi a felek érdekét, az előszerződés megkötését megelőző és az azt követő tárgyalásokat, az esetleges korábbi szerződéseket, valamint az eset egyéb körülményeit. A tv. feljogosítja a bíróságot arra is, hogy a szerződést kivételesen az előszerződésben megállapított feltételektől eltérő tartalommal hozza létre, vagyis módosítsa a felek megállapodását, ennek csupán a nemzetgazdasági érdek és a felek méltányos érdeke szabhat korlátot.

Ha a szerződés megkötésének az előszerződésben meghatározott feltételei megvalósultak, az érdekelt fél a bíróságtól nem az előszerződés érvényességének megállapítását, hanem a szerződés létrehozását kérheti. Ha a felek az előszerződésben nem határozták meg pontosan a szerződés tárgyát, a bíróság az érdekelt fél kérelmére ezt a hiányt is pótolhatja (LB Gf. II. 30285/1983. - BH 1985/6. sz. 239.).

A Legfelsőbb Bíróság XXV. számú Polgári Elvi Döntése talán kialakult bírói gyakorlat értelmében ingatlanra vonatkozó adásvételi szerződés érvényességéhez - egyebek mellett - elegendő, ha a jogügylet tárgya az írásba foglalt szerződés tartalma alapján azonosítható. A perbeli előszerződésben a felek a kárpótlási jegyek felhasználásával megszerzett földingatlanok adásvételére vállaltak kötelezettséget, így további eljárása során a bíróságnak - minthogy az előszerződéssel érintett és az alperes tulajdonában maradó földek elkülönítése a vásárláskor nem történt meg - az alperes egyéb perbeli védekezése mellett azt is vizsgálnia kell, hogy az adásvételi szerződés tárgya, a felek ügyleti akaratát is figyelembe véve, a Ptk. 208. §-ának (3) bekezdésében foglalt rendelkezések alkalmazásával meghatározható, s ehhez képest az adásvételi szerződés létrehozható-e. (LB Pfv. VI. 23561/1998. sz. - BH 2001/3. sz. 112.)

Előszerződésről csak akkor lehet szó, ha a felek kifejezett írásbeli megállapodása tartalmazza, hogy későbbi időpontban egymással szerződést kötnek.” (LB Pfv. V. 20261/1995. - BH 1996/8. sz. 421.)

A tv. feljogosítja a felet a szerződéskötés megtagadására, ha az előszerződés megkötése után olyan változás következett be, amely miatt

- a) a szerződés teljesítésére nem képes,
- b) a szerződés nemzetgazdasági érdeket sértene,
- c) a szerződés megkötése után elállási vagy felmondási jogot gyakorolhatna.

Ha a fél erre a jogára védekezésként hivatkozik, a bizonyítás őt terheli. A tv.-nek ez a rendelkezése összhangban van a Pp.-nak a bizonyítási terhet szabályozó 164. §-ával.

A Ptk. 4. §-ának (4) bekezdésére figyelemmel az a fél, aki saját felróható magatartásával idézte elő azt a helyzetet, amely miatt a teljesítésre képtelenné vált, nem tagadhatja meg az előszerződés teljesítését, vagyis a szerződés megkötését. Ilyen esetben azonban nem sok értelme lenne a szerződés létrehozásának, az előszerződés megszegése ezért legfeljebb kártérítésre ad alapot.

Jogosan tagadhatja meg az építkezés céljára vásárolni kívánt telek adásvételére irányuló előszerződés teljesítését a vevő, ha annak létrejötté után a telekre építési tilalmat rendeltek el. A hitelnyújtásra kötött előszerződés teljesítését megtagadhatja a pénzintézet, ha később a másik fél fizetése képtelenné válik. Ez ugyanis ok lenne arra, hogy a már megkötött szerződést azonnali hatállyal felmondja (Ptk. 525. §).

Nem hivatkozhat a fél a szerződés megtagadásának indokaként olyan okra, amely belső körülményeiben rejtett, és amelynek elhárításáról neki kellett volna gondoskodnia (LB Gf. I. 30794/1979. - BH 1980/9. sz. 344.).

A vállalkozási szerződés megkötése nem tagadható meg olyan kapacitáshiány miatt, amelynek bekövetkezésével a vállalkozó már az előszerződéskor számolhatott (LB I. G. 30573/1979. - BH 1981/3. sz. 111.).

Ingatlan adásvételére kötött előszerződés teljesítését az eladó nem tagadhatja meg a vevő késedelme miatt, ha ő az ingatlant terhelő jogok törlésére vonatkozó kötelezettségét a szerződésben meghatározott határidő alatt nem teljesítette.” (LB Pfv. III. 21880/1994. - BH 1996/1. sz. 27.)

A felek között létrejött előszerződés ugyan keletkeztethetett szerződéskötési kötelezettséget, ez azonban nem vehető figyelembe, ha az előszerződés tárgyával kapcsolatos - jogszabályból fakadó - versenytárgyalás-kiírási kötelezettség teljesítése során a munkát nem az előszerződést kötő fél, hanem más pályázó nyeri el. Ilyen esetben a lehetetlenülés szabályai az irányadóak.” (LB Gfv. V. 32671/1996. - BH 1997/10. sz. 490.)

(Lásd: XXV. sz. PED.)

Ha a szerződéskötés megtagadható lenne, a megtagadás oka azonban az előszerződés módosításával kiküszöbölhető, ezt a bíróság nemzetgazdasági érdekből vagy a felek különös méltánylást érdemlő érdekében megteheti.

Előszerződés a külkereskedelemben

3. Az 1978. évi 8. tvr. (KG) 7. §-a külgazdasági kapcsolatokra a Ptk. 208. §-át nem tartja alkalmazhatónak. Az előszerződésnek ilyen esetben tartalmaznia kell a megkötendő szerződés lényeges feltételeit. A hiányzó feltételeket a bíróság nem pótolhatja, de az előszerződés tartalmát nem is módosíthatja. A bíróság a szerződést csak akkor hozhatja létre, ha az előszerződés annak lényeges kellékeit tartalmazza, és a felek a szerződéskötés megtagadása esetére alávetették magukat a bíróság döntésének. Ebben az esetben is csak a lényegesnek minősülő kérdésekben egészítheti ki a bíróság a felek megállapodását. Nincs mód arra sem, hogy a felek a körülmények lényeges változása miatt a szerződéskötést nemzetgazdasági érdekből megtagadják.

A szerződési feltételek tisztességtelensége

Ptk. 209. § (1) Tisztességtelen az általános szerződési feltétel, illetve a fogyasztói szerződésben egyedileg meg nem tárgyalta szerződési feltétel, ha a feleknek a szerződésből eredő jogait és kötelezettségeit a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megsértésével egyoldalúan és indokolatlanul a szerződési feltétel támasztójával szerződést kötő fél hátrányára állapítja meg.

(2) A feltétel tisztességtelen voltának megállapításakor vizsgálni kell a szerződéskötéskor fennálló minden olyan körülményt, amely a szerződés megkötésére vezetett, továbbá a kikötött szolgáltatás természetét, az érintett feltételnek a szerződés más feltételeivel vagy más szerződésekkel való kapcsolatát.

(3) Külön jogszabály meghatározhatja azokat a feltételeket, amelyek a fogyasztói szerződésben tisztességtelennek minősülnek, vagy amelyeket az ellenkező bizonyításig tisztességtelennek kell tekinteni.

(4) Az általános szerződési feltétel és a fogyasztói szerződésben egyedileg meg nem tárgyalta feltétel tisztességtelenségét önmagában az is megalapozza, ha a feltétel nem világos vagy nem érthető.

(5) A tisztességtelen szerződési feltételekre vonatkozó rendelkezések nem alkalmazhatók a főszolgáltatást megállapító, illetve a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás arányát meghatározó szerződési kikötésekre, ha azok egyébként világosak és érthetőek.

(6) Nem minősülhet tisztességtelennek a szerződési feltétel, ha azt jogszabály állapítja meg, vagy jogszabály előírásának megfelelően határozzák meg.

Jegyzet: Megállapította a 2006. évi III. törvény 5. §-a. Hatályos 2006. március 1-jétől. A (4) bekezdés szövegét a 2009. évi XXXI. törvény 1. § (2) bekezdése állapította meg. Hatályos: 2009. V. 22-étől. Az (5) bekezdést beiktatta, egyben a korábbi (5) bekezdés számozását (6) bekezdésre módosította a 2009. évi XXXI. törvény 1. § (2) bekezdése. Hatályos: 2009. V. 22.

A szerződési feltételek tisztességtelensége

1. A Ptk. 2006. évi módosítása alkalmat adott egy áttekinthető szabályozási szerkezet kialakítására. A 2006. évi III. törvény hatályba lépését megelőzően a 209-209/D. § az általános szerződési feltételek alcímet viselte. Ez a megoldás több szempontból is félrevezető volt: egyrészt az általános szerződési feltételekre a 205. § is tartalmazott rendelkezéseket, másrészt a 209-209/D. §-ok nem csak az általános szerződési feltételekre, hanem a tisztességtelen szerződési feltételekre vonatkozó szabályokat is tartalmaztak. Az új szabályozási struktúra szerint a 209-209/B. §-ok a szerződési feltételek tisztességtelensége alcím alatt a tisztességtelenség fogalmát és elemeit (209. §) , a tisztességtelen szerződési feltétel alkalmazásának jogkövetkezményét (209/A. §) , valamint a közérdekű keresetindítást (209/B. §) szabályozza. (A 209/C-D. §-okat a törvény 2006. március 1-jével hatályon kívül helyezte.)

A fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről szóló 93/13/EGK irányelv tárgyi hatálya alá nemcsak az általános szerződési feltételek tartoznak, hanem a fogyasztóval szemben használt mindazon kikötések is, melyeket a felek nem közösen és kölcsönösen alakítottak ki, vagyis amelyeket a fogyasztóval szerződő másik fél egyoldalúan, előre meghatározott, noha nem minősülnek általános szerződési feltételeknek (3. cikk 2. bekezdés). Ebben az esetben nem több szerződés megkötése céljából kerül sor a feltétel egyoldalú, előre történő meghatározására, hanem egyedileg. Ennek megfelelően [a korábbi 209/B. § (1) bekezdéséhez hasonlóan] a 209. § (1) bekezdése a tisztességtelenség fogalmát egységesen határozza meg általános szerződési feltételekre és a fogyasztói szerződések egyedileg meg nem tárgyalt feltételeire.

Az irányelv 3. cikke szerint az egyedileg meg nem tárgyalt szerződési feltétel abban az esetben tekintendő tisztességtelen feltételnek, ha a jóhiszeműség követelményével ellentétben a felek szerződésből eredő jogaiban és kötelezettségeiben jelentős egyenlőtlenséget idéz elő a fogyasztó kárára. A 4. cikk szerint egy szerződési feltétel tisztességtelen jellegét azon áruk vagy szolgáltatások természetének a figyelembevételével kell megítélni, amelyekre vonatkozóan a szerződést kötötték, és hivatkozással a szerződés megkötésének időpontjában az akkor fennálló összes körülményre, amely a szerződés megkötését kísérte, valamint a szerződés minden egyéb feltételére, vagy egy olyan másik szerződés feltételeire, amelytől e szerződés függ.

A törvény nem tartalmazza a tisztességtelenség pontos meghatározását, azt ugyanis csak egy rendkívül rugalmatlan szabályozás lenne képes normatív módon szabályozni. A Ptk. 209. §-a azokat az elemeket tartalmazza, amelyeket a feleknek és a bíróságnak figyelembe kell venni a szerződési feltétel tisztességtelenségének vizsgálatakor. A Ptk. a szerződések visszerhességéből [201. § (1) bekezdés] indul ki, és ha a felek jogai és kötelezettségei jelentős mértékben elmozdulnak az egyensúlyi állapot közeléből, akkor a kódex több lehetőséget is teremt a beavatkozásra. Ilyen beavatkozási lehetőséget biztosítanak az általános érvénytelenségi rendelkezések, elsősorban a feltűnő értékaránytalanság [201. § (2) bekezdése], az uzsorás szerződés (202. §) és a jóerkölcsbe ütközés [200. § (2) bekezdés]. Ezek a rendelkezések azonban kizárólag akkor teszik lehetővé az állami beavatkozást, ha a felek közötti egyensúly rendkívül jelentős mértékben felborult. Egyedileg meg nem tárgyalt szerződési feltételek körében azonban nem lehet kiindulásként sem elfogadni azt, hogy lényegében egyenlő piaci szereplők kötnek szerződést egymással, akik képesek az érdekeiknek megfelelő megállapodást elérni. Valójában a piacokon jellemzően néhány szereplő diktálja a feltételeket, és a velük szerződő felek ezeket a feltételeket lényegében kénytelenek elfogadni. Ilyen piaci körülmények között indokolt, hogy az állam a felek egyensúlyának kisebb felborulása esetén is beavatkozzon a gyengébb fél védelmében. A tisztességtelenségi szabályok ezt biztosítják. Ha a szerződés a felek jogait és kötelezettségeit „a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megsértésével egyoldalúan és indokolatlanul a szerződési feltétel támasztójával szerződést kötő fél hátrányára állapítja meg”, akkor a feltétel tisztességtelennek minősül, és az ilyen feltételeket a 209/A. § érvénytelenné (semmisnek, illetve megtámadhatónak) minősíti. A 209. § (2) bekezdése azt a követelményt mondja ki, hogy az egyes kikötések nem önmagukban vizsgálandóak, hiszen csak a teljes szerződési konstrukció vizsgálatával állapítható meg, hogy a szerződés a felek jogait és kötelezettségeit hogyan állapítja meg.

A 2006. évi III. törvény - követve a jogirodalmi kritikákat - módosította a jóhiszeműségre való utalást. A 209/B. § (1) bekezdése a jóhiszeműség követelményére utalt. A jóhiszeműséget a Ptk. jellemzően a dologi jogi szabályok körében alkalmazza [lásd például a Ptk. 109. § (1) bekezdését, a 117. § (4) bekezdését, a 118. §-t, a 125. § (3) bekezdését, a 133. § (1) bekezdését stb.]. Ezen szabályok a jóhiszeműséget mint szubjektív tudati kategóriát alkalmazzák a rosszhiszeműség ellentétéként. A jóhiszeműség arra utal ebben a körben, hogy az adott személy nem tudott, és nem is kell tudnia valamely körülmény fennállásáról. Az irányelv azonban nem annak vizsgálatát kívánja meg, hogy a tisztességtelen kikötés alkalmazója milyen tudati állapotban volt, hanem az adott szerződéses feltétel objektív tisztességtelenségének vizsgálatát várja el. Ennek a jóhiszeműség és tisztesség követelménye felel meg. Ezt a követelményt a Ptk. 4. § (1) bekezdése általános elvként is megfogalmazza, és a törvény a tisztességtelenségi szabályok között külön is nevesíti ezt az elvet. (Az objektív és szubjektív jóhiszeműség megkülönböztetése a külföldi jogokban is ismert. A német jog például különbséget tesz a szubjektív tartalmú *guter Glaube* és az objektív tartalmú *Treu und Glauben* között.)

Az irányelv melléklete tartalmazza a tisztességtelen szerződési feltételek példálózó felsorolását. E lista átvétele az egyes tagállamokban eltérő módon történt meg. A magyar jogalkotó, tekintettel arra, hogy a listán szereplő feltételeket bizonyos időközönként célszerű felülvizsgálni, azt a megoldást választotta, hogy a Ptk. felhatalmazást ad a Kormánynak a lista meghatározására [209. § (3) bekezdés]. A felhatalmazás alapján a 18/1999. (II. 5.) Korm. rendelet tartalmazza a fogyasztóval kötött szerződésben tisztességtelennek minősülő feltételeket. A rendelet két listát tartalmaz. Az 1. § (1) bekezdése azokat a szerződési feltételeket tartalmazza, amelyek fogyasztói szerződésben tisztességtelenek (ún. fekete lista). A 2. § az ún. szürke listát tartalmazza, azaz azokat a kikötéseket, amelyek ellenkező bizonyításig tisztességtelennek minősülnek. Ezen kikötések esetén a jogalkotó védelmezi a tisztességtelenséget, de elképzelhetőnek tartja, hogy az adott szerződési konstrukcióban a fogyasztóval szerződő fél olyan többletjogot biztosít a fogyasztó számára, vagy olyan többletkötelezettséget vállal, amely mellett az adott szerződéses kikötés már nem minősül tisztességtelennek. Főszabályként az ellenkező bizonyításig tisztességtelennek minősül az a kikötés, amely a fogyasztó jogait korlátozza a fogyasztóval szerződő fél szerződésszegése esetén. Elképzelhető azonban adásvétel esetén olyan fokú vételárkedvezmény, amely mellett a fogyasztó jogainak korlátozása nem minősül tisztességtelennek. Ilyen esetekben a bizonyítás a fogyasztóval szerződő felet terheli, azaz a bizonyítás sikertelenségét a fogyasztóval szerződő fél viseli, mivel ilyenkor a feltétel tisztességtelennek minősül.

A Ptk. meghatározza a tisztességtelenség vizsgálata alól kivont eseteket [Ptk. 209. § (4)-(5) bekezdések]. Az irányelv 4. cikk (2) bekezdése kimondja, hogy a feltételek tisztességtelen jellegének megítélése nem vonatkozik sem a szerződés elsődleges tárgyának a meghatározására, sem pedig az ár vagy díjazás megfelelésére az ellenértékként szállított áruval vagy nyújtott szolgáltatással, amennyiben ezek a feltételek világosak és érthetőek. A jogalkotó az 1997-es módosítás során a kivételt leszűkítően fogalmazta meg: a tisztességtelen szerződési feltételekre vonatkozó rendelkezések csak a szolgáltatást és ellenszolgáltatást meghatározó szerződési kikötésre nem voltak alkalmazandók, ha azok egyértelműek és mindkét fél számára érthetőek voltak. A jogirodalom és az új Polgári Törvénykönyv koncepciója és tematikája egyaránt bírálta a kivétel hatályát, ezért a 2006-os módosítás pontosította azt, így a (4) bekezdés jelenleg két esetkört szabályoz: a főszolgáltatást megállapító kikötéseket, valamint a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás arányát meghatározó szerződési feltételeket. Az (5) bekezdés értelmében a jogszabály által megállapított, vagy jogszabály előírásainak megfelelően meghatározott szerződési feltétel fogalmilag nem lehet tisztességtelen. E szabályt ugyancsak az irányelv mondja ki [1. cikk (2) bekezdés]. A miniszeri indoklás helyesen világít rá, hogy e szabály híján egyrészt a bíróság jogosult lenne jogszabályok igazságosságának megítélésére, másfelől a szerződési jog körében a kógens szabályozás tipikusan a gyengébb fél védelmére épül, illetve a törvényhozó a dispozitív szabályokat már eleve az egyensúlyteremtő igazság elvei alapján határozza meg.

A Szegedi Ítélőtábla egy eseti döntésében azt a kérdést vizsgálta, hogy tisztességtelen-e egy ingatlanforgalmazási szerződésben az a kikötés, amely szerint a díj akkor is jár az ingatlanforgalmazó részére, ha a vevőt nem ő közvetítette. Az Ítélőtábla a kikötésnek a kikötés alkalmazójával szerződő valamennyi félre kiterjedő hatállyal való érvénytelenségét állapította meg. Az érvénytelenség megállapítása nem érinti azokat a szerződéseket, amelyeket a sikeres megtámadásig már teljesítettek. (BDT2005. 1276. Szegedi Ítélőtábla Pf. I. 20 188/2004/4.)

Egy mobilszolgáltató társaság általános szerződési feltételei szerint a szolgáltató az adatforgalom függvényében jogosult a szolgáltatás korlátozására. A Fővárosi Ítélőtábla kimondta, hogy a jóhiszeműség és tisztesség követelményeibe ütközik a korlátlan adatforgalmú internetes kapcsolatot biztosító szerződésnek olyan módosítása, amely a szolgáltató részére az adatforgalomtól függő, egyoldalú korlátozást biztosít. Kérdésként merült fel a perben, hogy mi a helyzet abban az esetben, ha a tisztességtelen kikötést a sérelmet szenvedett fogyasztó és érdekképviselői szerv is megtámadja. A bíróság kimondta, hogy az általános szerződési feltételeket mind a sérelmet szenvedett szerződő fél, mind a jogszabályban erre feljogosított fogyasztói érdek-képviselői szerv megtámadhatja. Nincs akadálya annak, hogy ezt a hasonló ténybeli és jogi alapú igényüket egyszerű pertársakként egy perben érvényesíthessék. Az ebből származó jogkövetkezmények azonban részben eltérnek egymástól. A perindításra feljogosított szervezet közérdekű keresetében a tisztességtelen kikötés érvénytelenségének megállapítását kérheti, melynek eredményeként a kikötés alkalmazójával szerződő valamennyi félre kiterjedő hatállyal állapítja meg a bíróság az érvénytelenséget, egyben e szervet feljogosíthatja a határozat nyilvánosságra hozatalára. (Fővárosi Ítélőtábla 6. Pf. 21 137/2004/4.)

A Fővárosi Bíróság tisztességtelennek minősítette egy kölcsönszerződés kikötéseit, amely szerint (a) a bank a pénzügyi kamatlábak, valamint a bank forrásköltségei változásának függvényében naptári évenként egyszer kamatváltozást eszközölhet; (b) az adós tudomásul veszi, hogy a biztosítási szerződés kedvezményezettje a kölcsön teljes visszafizetéséig a bank, és a biztosító kifizetést csak a banknak teljesíthet; (c) a kárt szenvedett járművet az adós saját költségén köteles javítani; (d) a bank jogosult a szerződést azonnali hatállyal felmondani, ha a bank a kölcsön visszafizetését veszélyeztetve látja; (e) a felek a gépjármű vételárát akként határozzák meg, hogy annak összege megegyezik az eladó és a bank között a kölcsön folyósítása tárgyában létrejött kölcsönszerződés alapján, az eladó mint adós részéről az adásvételi szerződés létrejöttének napján fennálló teljes tartozás (beleértve a tőke, kamat és egyéb költségnél fennálló tartozás) összegével; (f) a vevő a megvásárolt gépjárművet továbbértékesítteti és az ebből befolyó vételár meghaladja a fenti, beszámításra kerülő tartozás összegét, úgy - az értékesítéssel, tárolással, szerződéskötéssel, tulajdonszerzéssel kapcsolatos valamennyi felmerült költség az illeték levonása után - fennmaradó összeget az eladó javára átutalja; (g) a birtokba bocsátás módját a vevő nyilatkozatában jogosult körülírni, az azzal kapcsolatos költségek (szállítási, tárolási) az eladót terhelik, amely költségeket a vevő jogosult az általa fizetendő vételárból beszámítás útján levonni. A közérdekű kereset alapján a bíróság *erga omnes* hatállyal állapította meg a kikötések érvénytelenségét.

Egy lízingcég által pénzügyi lízingszerződésekhez használt általános szerződési feltételek szerint a lízingbeadó az engedély megadását jogosult további feltételekhez kötni vagy további indoklás nélkül megtagadni, és a lízingszerződés megszűnésével megkötött biztosítás is automatikusan megszűnik. A Fővárosi Bíróság e kikötéseket tisztességtelennek minősítette, és kimondta, hogy az érvénytelenség hatálya a lízingbeadóval szerződő valamennyi szerződő félre kiterjed. (BDT2002. 604. Fővárosi Bíróság 4. Gf. 75 026/2001/19.)

Ugyancsak tisztességtelennek minősítette a Csongrád Megyei Bíróság a gázszolgáltató vállalat általános szerződési feltételei között szereplő azon kikötést, amely alapján a szolgáltató a gázfogyasztás díját nem a gázmérőn leolvasott érték alapján, hanem más módon - például két leolvasás közti időszakban becsléssel - határozza meg. A bíróság elrendelte továbbá az ítélet országos napilapban az alperes költségére történő közzétételét. (BDT2002. 603 Csongrád Megyei Bíróság 1. Gf. 40 147/2000/3.)

A mezőgazdasági termékértékesítési szerződések körében a Ptk. 99. §-tól eltérően a tulajdonost terhelő kárveszélyviselésnek a termelőre történő áthárítása blankettaszerződésekben a Ptk. dispozitív szabályától való olyan lényeges eltérésnek minősül, amely csak külön figyelemfelhívó tájékoztatás után, kifejezett külön kikötés esetén válhat a szerződés tartalmává. Az ilyen általános szerződési feltétel az indokolatlan egyoldalú előny miatt megtámadható. (BDT2001. 381 Csongrád Megyei Bíróság 1. Gf. 40 012/1997/4.)

A 209. §-hoz fűzött kommentárt kiegészítő szöveg itt található).

Ptk. 209/A. § (1) Az általános szerződési feltételként a szerződés részévé váló tisztességtelen kikötést a sérelmet szenvedett fél megtámadhatja.

(2) Fogyasztói szerződésben az általános szerződési feltételként a szerződés részévé váló, továbbá a fogyasztóval szerződő fél által egyoldalúan, előre meghatározott és egyedileg meg nem tárgyalta tisztességtelen kikötés semmis. A semmisségre csak a fogyasztó érdekében lehet hivatkozni.

Jegyzet: Megállapította a 2006. évi III. törvény 5. §-a. Hatályos 2006. március 1-jétől. Az ezt követően kötött szerződésekre kell alkalmazni.

A szerződési feltételek tisztességtelenségének jogkövetkezménye

A 209/A. § a szerződési feltétel tisztességtelenségének jogkövetkezményét tartalmazza. Az érvénytelenség mindkét alakzata megtalálható a jogkövetkezmények között: az (1) bekezdés megtámadhatóságot, a (2) bekezdés semmisséget ír elő. A két jogkövetkezmény eltérő esetekre vonatkozik. Az általános szerződési feltételek szankciója a megtámadhatóság: a sérelmet szenvedett fél a tisztességtelen kikötést megtámadhatja. Ha azonban a tisztességtelenség fogyasztói szerződés általános szerződési feltétele vagy egyedileg meg nem tárgyalta kikötései tekintetében áll fenn, a szankció az irányelv rendelkezéseivel összhangban nem megtámadhatóság, hanem semmisség. A semmisség relatív, arra csak a fogyasztó érdekében lehet hivatkozni. A két bekezdés viszonya kapcsán szükséges felhívni a figyelmet arra, hogy az első bekezdés [hasonlóan a Ptk. korábbi 209. § (1) bekezdéséhez] a megtámadhatóságot az általános szerződési feltételek esetére mondja ki. A (2) bekezdés szabályozása összetettebb: a semmisségi szankció csak abban az esetben áll fenn, ha a tisztességtelenség fogyasztói szerződésben áll fenn, ha a tisztességtelen szerződési feltétel általános szerződési feltételként vagy egyoldalúan, előre meghatározott és egyedileg meg nem tárgyalta kikötésként vált a szerződés részévé. E körben tehát irreleváns, hogy a feltételt a feltétel alkalmazója egyoldalúan, előre, több szerződés megkötésének szándékával készítette-e, vagy csak az adott szerződésben kívánta alkalmazni. A döntő szempont, hogy a szerződési feltételt a felek egyedileg megtárgyalták-e. Ha igen, akkor a kikötés nem semmis, legfeljebb - ha a feltétel általános szerződési feltételnek minősül - megtámadható.

Ptk. 209/B. § (1) Az általános szerződési feltételként a fogyasztói szerződés részévé váló tisztességtelen kikötés 209/A. § (2) bekezdése szerinti érvénytelenségének megállapítását a külön jogszabályban meghatározott szervezet is kérheti a bíróságtól. A bíróság a tisztességtelen kikötés érvénytelenségét a kikötés alkalmazójával szerződő valamennyi félre kiterjedő hatállyal megállapítja.

(2) A külön jogszabályban meghatározott szervezet kérheti továbbá az olyan általános szerződési feltétel tisztességtelenségének megállapítását, amelyet fogyasztókkal történő szerződéskötések céljából határoztak meg és tettek nyilvánosan megismerhetővé, akkor is, ha az érintett feltétel még nem került alkalmazásra.

(3) A bíróság a (2) bekezdés szerinti eljárásban, ha megállapítja a sérelmes általános szerződési feltétel tisztességtelenségét, azt alkalmazása esetére (a jövőre nézve) - a kikötés nyilvánosságra hozójával szerződő valamennyi félre kiterjedő hatállyal - érvénytelenné nyilvánítja. A tisztességtelen szerződési feltétel alkalmazója köteles a fogyasztó igényét az ítélet alapján kielégíteni. A bíróság ítéletében továbbá eltiltja a tisztességtelen általános szerződési feltétel nyilvánosságra hozóját a feltétel alkalmazásától.

(4) Az (2) bekezdés szerinti per az ellen is megindítható, aki a fogyasztókkal történő szerződéskötések céljából meghatározott és megismerhetővé tett tisztességtelen általános szerződési feltétel alkalmazását nyilvánosan ajánlja. A bíróság, ha megállapítja a sérelmes általános szerződési feltétel tisztességtelenségét, azt - alkalmazása esetére - érvénytelenné nyilvánítja, és eltilt az alkalmazásra ajánlástól.

Jegyzet: Megállapította a 2006. évi III. törvény 5. §-a. Hatályos 2006. március 1-jétől. Az (1) bekezdést az ezt követően kötött szerződésekre kell alkalmazni. A (2)-(4) bekezdések esetében az ezt követően nyilvánosan megismerhetővé tett, illetve alkalmazásra ajánlott általános szerződési feltételek tekintetében kell alkalmazni.

Közérdekű igényérvényesítés

1. A 209/B. § a közérdekű igényérvényesítés szabályait tartalmazza. A szabályozás indokál az a felismerés szolgál, hogy a fogyasztói szerződésekben alkalmazott tisztességtelen általános szerződési feltételekkel szembeni hatékony fellépés nem biztosítható kizárólag az egyéni igényérvényesítés lehetőségének megteremtésével. A fogyasztók ugyanis gyakran nem ismerik fel, hogy a velük szerződő, és a szerződés feltételeit diktáló fél tisztességtelen feltételt alkalmaz, valamint gyakran nincsenek abban a helyzetben, hogy a peres eljárás költségét vállalják. A fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen szerződési feltételekről szóló 93/13/EGK tanácsi irányelv abból indul ki, hogy a fogyasztói szerződésekben jelen lévő egyenlőtlenség kizárólag egy harmadik fél fellépésével egyenlíthető ki. A Ptk. 209/B. §-a ezért - összhangban az irányelv 7. cikkével - megteremti a lehetőséget arra, hogy a fogyasztókkal kötött szerződések általános szerződési feltételeivel szemben egyes szervezetek fellépjenek. A keresetindításra jogosultak körét a Ptké. II. 5. §-a határozza meg. E szerint megtámadásra jogosult: „a) az ügyész, b) a miniszter, az országos hatáskörű szerv, továbbá központi hivatal vezetője, c) a jegyző és a főjegyző, d) a gazdasági és a szakmai kamara, érdek-képviselői szervezet, e) a fogyasztói érdekek képviseletét ellátó társadalmi szervezet, f) az Európai Unió bármely tagállamának joga alapján létrejött azon minősített szervezet - az általa védett fogyasztói érdekek védelme körében -, amely a fogyasztók védelme céljából a jogsértéstől eltoltó határozatokról szóló 98/27/EK irányelv 4. cikkének (3) bekezdése alapján az Európai Unió Hivatalos Lapjában közzétett jegyzéken szerepel, feltéve, hogy az általános szerződési feltétel alkalmazója, nyilvánosságra hozója, illetve alkalmazásra ajánlója a Magyar Köztársaság területén fejt ki tevékenységét”.

A Ptké. II. 5. § f) pontjában meghatározott szervezetek listáját az Európai Bizottság közleményben teszi közzé. (A közlemény legfrissebb változata 2006/C 39/02 számon érhető el.) A közlemény értelmében Magyarországon egyetlen feljogosított szervezet létezik, a Fogyasztóvédelmi Egyesületek Országos Szövetsége. A tagállamokban jellemzően több szervezet lát el ilyen feladatokat, Németországban például több mint hetven feljogosított szervezet létezik.

Ha a tisztességtelen kikötést az itt felsorolt szervezet támadja meg, és a bíróság az érvénytelenséget megállapítja, az kihat a kikötés alkalmazójával szerződő valamennyi félre, tehát mindazokra a fogyasztókra, akik még a megtámadás előtt kötötték a szerződést. Nem terjed ki azonban az érvénytelenség hatálya a már teljesített szerződésre. Ez azt jelenti, hogy a szerződéskötés előtti helyzet nem állítható helyre. Tartós jogviszony esetén, amikor is folyamatosan kell teljesíteni, felmerülhet a kérdés, mikor tekinthető a szerződés teljesítettnek. Határozatlan időre kötött bérlet esetén például a szerződés módosításának hatálya kiterjed a bérre és azokra a kötelezettségekre, amelyeket a felek már teljesítettek, de a szerződést jövőben is a módosított feltételek szerint kell teljesíteni. Más a helyzet azonban a biztosítási szerződés esetében akkor, ha a biztosítási esemény még a szerződésmódosítás előtt bekövetkezett, és a biztosító a kárt a szerződés megtámadása előtt rendezte. Ilyenkor a teljesítés szerződésszerűen megtörtént. A szerződés módosítása ezért csak a megtámadás után bekövetkezett biztosítási eseményeket, illetőleg a korábban még nem rendezett károkat érintheti. Az ellenkező álláspont ugyanis jogbizonytalanságra vezetne, mert módot adna arra, hogy az évekkel ezelőtt rendezett és ezzel lezárt sok ezer kárügyben a biztosítottak az elévülési időn belül új igényt érvényesíthetnének. Ennek elkerülése végett vagyonbiztosítás esetén káreseményenként kellene vizsgálni, hogy megtörtént-e a teljesítés. A megtámadás hatálya ennek következtében nem érintené a korábban már rendezett károkat. Ebben a kérdésben a korábbi hasonló szabály alapján bírósági gyakorlat nem alakult ki, mert a biztosítási feltétel megtámadására eddig ilyen jogalapon nem került sor.

Ha a szerződést a fogyasztó támadja meg, annak hatálya - a korábbi joggal egyezően - más felek szerződését és az általános szerződési feltétel érvényességét nem érinti. Ilyen esetekben közérdekű kereset indításával az erre jogosultak támadhatnak meg általános érvénnyel a tisztességtelen kikötést.

Az eredményes megtámadás következménye lehet az is, hogy abban az esetben, ha a bíróság jogerős határozata a szerződési feltételt annak alkalmazójával szerződő valamennyi félre kiterjedő hatállyal érvénytelenné nyilvánítja, a Ptké. II. új 5/B. §-a alapján elrendelheti a határozatnak a jogsértő költségére országos napilapban vagy más szokásos módon nyilvánosságra hozását. A közzététel célja annak biztosítása, hogy az érvénytelenné nyilvánításról a lehető legtöbb fogyasztó tudomást szerezzen, valamint, hogy a hasonló feltételeket alkalmazóknak lehetősége legyen a tisztességtelen feltételüket módosítani. A fogyasztók széleskörű tájékoztatása hiányában az ítéletek *erga omnes* hatálya nem érné el célját. Ha a bíróság elrendeli a közzétételt, annak tartalmát is meghatározza. A közleménynek tartalmaznia kell a tisztességtelen kikötést, a tisztességtelenség tényét, és ennek indokait. A bíróság meghatározza továbbá a közzététel módját. A Ptké. nem tartalmazza a lehetséges közzétételi módok taxatív felsorolását, kizárólag két példát határoz meg (országos napilap és internet), de a bíróság kirívóan súlyos esetben dönthet akár a televízióban történő közzététel mellett is. A közzététel költségeit az alperes viseli.

A Ptk. II. 5/C. §-a kimondja, hogy ha a nemzetközi magánjog szabályai szerint a felek fogyasztási szerződésükre külföldi jogot választottak, ennek ellenére a magyar jog fogyasztóvédelmi szabályait kell alkalmazni, feltéve, hogy az 1979. évi 13. tvr. szerint jogválasztás hiányában a magyar jog lenne irányadó. A szabályozás célja annak biztosítása, hogy a felek ne szerződhesse ki a fogyasztóvédelmi szabályok alól, azaz a Ptk. kógens szabályai helyett a felek ne választhassanak a fogyasztó számára kedvezőtelenebb szabályozást biztosító jogrendszert. A Ptk. 5/C. § (2) bekezdésének főszabálya alapján jogválasztás esetén is a Ptk. fogyasztóvédelmi szabályai alkalmazandók abban az esetben, ha jogválasztás hiányában a magyar jog lenne alkalmazandó az 1979. évi 13. tvr. alapján. A (2) bekezdés azt az esetet szabályozza, amikor a szerződés vagy a nyilvánosan megismerhetővé tett, illetve alkalmazásra ajánlott általános szerződési feltétel az Európai Gazdasági Térség (azaz az Európai Unió huszonegy tagállama mellett Izland, Liechtenstein, Norvégia és Svájc) egyik államával szoros kapcsolatban áll. A szerződéses kötelmi viszonyokra alkalmazandó jogról szóló Római Egyezmény, amely a közösségi jog részét képezi, meghatározza, hogy mi minősül szoros kapcsolatnak. Az egyezmény 4. cikk (2) bekezdése vélelmet állít fel amellett, hogy a szerződés azon országgal áll a legszorosabb kapcsolatban, ahol a jellemző szolgáltatást nyújtó félnek a szerződés megkötésekor a szokásos tartózkodási helye található, illetve társaság, egyesület vagy egyéb jogi személy esetében központi ügyvezetésének helye található. Ha azonban a szerződést az említett fél szakmai vagy üzleti tevékenységének gyakorlása körében kötötte meg, úgy azt kell vélelmezni, hogy a szerződés a legszorosabb kapcsolatban azon állammal áll, amelyben e fél fő telephelye található, illetve ha a szerződési feltételek alapján a teljesítésre a tevékenység végzésének központján kívüli más telephelyen kerül sor, úgy az e telephely szerinti ország. Ilyen esetekben a felek jogválasztása érvénytelen, ha az érintett EGT tagállamnak a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről szóló 93/13/EGK tanácsi irányelv és a fogyasztási cikkek adásvételének és a kapcsolódó jótállásnak egyes vonatkozásairól szóló 1999/44/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv átültető jogszabályainak kógens rendelkezéseivel ellentétes. Ilyen esetekben azonban az (1) bekezdésben foglaltaktól eltérően nem a magyar, hanem az érintett EGT állam joga alkalmazandó.

Mindezek alapján az egyéni és a közérdekű igényérvényesítés szabályai között az alábbi különbségeket határozhatjuk meg. A keresetet a Ptk. 209/A. § (2) bekezdése szerint a sérelmet szenvedett fogyasztó nyújthatja be, míg a 209/B. § szerint a Ptk. II. 5. §-ában felsorolt szervezetek. A bíróság a két esetben eltérő jogkövetkezményeket alkalmaz. Míg a fogyasztó által benyújtott kereset alapján a bíróság a semmisség klasszikus jogkövetkezményeit alkalmazza, míg a közérdekű igényérvényesítés esetén speciális jogkövetkezmény alkalmazására is lehetőség nyílik. A bíróság jogosult az érvénytelenség megállapítására, az alkalmazástól való eltiltásra és jogosult továbbá ezen döntések közzétételének elrendelésére. A fogyasztó által indított kereset a kizárólag az adott fogyasztói szerződésre vonatkozik, míg a feljogosított szervezetek által indított perben a bíróság a tisztességtelen kikötés alkalmazójával szerződő valamennyi félre kiterjedő hatállyal megállapítja.

Ptk. 209/C-209/D. §

Jegyzet: A Ptk. 209/C. és 209/D. §-át hatályon kívül helyezte a 2006. évi III. törvény 16. § (3) bekezdés a) pontja. Hatálytalan: 2006. március 1-jétől.

A tévedés, a megtévesztés, a fenyegetés

Ptk. 210. § (1) Aki a szerződés megkötésekor valamely lényeges körülmény tekintetében tévedésben volt, a szerződési nyilatkozatát megtámadhatja, ha tévedését a másik fél okozta vagy felismerhette.

(2) Jogi kérdésben való tévedés címén a szerződési nyilatkozatot akkor lehet megtámadni, ha a tévedés lényeges volt, és munkakörében eljáró jogi szakértő a feleknek együttesen adott a jogszabályok tartalmára nézve nyilvánvalóan téves tájékoztatást.

(3) Ha a felek a szerződéskötéskor ugyanabban a téves feltevésben voltak, a szerződést bármelyikük megtámadhatja.

(4) Akit a másik fél megtévesztéssel vagy jogellenes fenyegetéssel vett rá a szerződés megkötésére, a szerződési nyilatkozatát megtámadhatja. Ezt a szabályt kell alkalmazni akkor is, ha a megtévesztés vagy fenyegetés harmadik személy részéről történt, és erről a másik fél tudott vagy tudnia kellett.

(5) Ingyenes szerződés esetében tévedés, megtévesztés vagy fenyegetés címén a szerződést akkor is meg lehet támadni, ha e körülményeket a másik fél nem ismerhette fel.

A tévedés

1. Ha a nyilatkozat nem fedi a nyilatkozó akaratát, akarati hibáról van szó. Ebbe a körbe tartozik a tévedés is. A tv. tévedés miatt a szerződés megtámadását akkor teszi lehetővé, ha az lényeges körülményre vonatkozott, és azt a másik fél okozta vagy felismerhette. A megtámadás csak akkor vezethet eredményre, ha e két feltétel együttesen fennáll.

Az apai elismerő nyilatkozat akarathiba címén nem támadható meg. A Ptk. 199. §-a ugyanis a családi státust érintő nyilatkozatokra háttér-jogszabályként sem alkalmazható, tehát a Ptk. 210. §-ában írt kényszer, tévedés és megtévesztés a Csjt. 43. §-ának (2) bekezdésében írt megtámadási okként nem érvényesíthető. [A Csjt. 43. §-ának (2) bekezdése szerint, ha az apaság vélelme teljes hatályú apai elismerésen alapul, a vélelmet azon az alapon is meg lehet támadni, hogy a nyilatkozatnak a törvényes feltételek hiányában nincs teljes hatálya]. (LB Pfv. II. 22 537/2000. sz. - BH 2003/2. sz. 70.)

Az, hogy a tévedés mikor lényeges, elvontan nem fogalmazható meg, csak a konkrét tényállás összes elemének vizsgálatával és mérlegelése alapján dönthető el. Lényeges minden tévedés, amelyet a közfelfogás az adott szerződést illetően ilyennek tart; lényegesnek tekinthető az olyan körülményre vonatkozó tévedés is, amelyet általában nem lehet ugyan lényegesnek tekinteni, de az adott esetben a felek nyilatkozatukból vagy a kísérő körülményeikből felismerhetően ilyennek tekintettek. A szerződés minden olyan esetben megtámadható, amikor a fél nem kötötte volna meg a szerződést, ha nem lett volna tévedésben. Lényeges lehet a személyben, tárgyban vagy tartalomban való tévedés. Leggyakrabban a szolgáltatás minőségében és mértékében való tévedés a megtámadás alapja. A szerződést csak olyan ok miatt lehet megtámadni, amely már a szerződéskötés időpontjában fennállott (LB Gf. II. 30501/1982. - BH 1984/I. sz. 32.).

A Ptk. 210. §-ának (1) bekezdéséből következően a fél akkor támadhatja meg a szerződési nyilatkozatát, ha lényeges körülmény tekintetében volt tévedésben. Az adott esetben az állapítható meg, hogy a felperes az általa ismert és 24 m2 nagyságúnak tartott üzlethelyiséget 30 000 Ft + áfa bérleti díj kikötése mellett vette bérbe és kifogás nélkül használta éveken keresztül. A perben semmi adat nincs arra, hogy az eltérő térmérték ismeretében nem kötött vagy más tartalmú szerződést kötött volna. A rendelkezésre álló körülmények mérlegelésével tehát helyesen állapította meg a másodfokú bíróság, hogy a felperes tévedése nem lényeges körülményre vonatkozott, de arra sincs adat, hogy tévedését az alperes legalábbis felismerhette. (LB Pfv. III. 21 646/1999. sz. - BH 2002/5. sz. 180.)

Ha az üzemeltetési szerződésben a felek a valóságosnál magasabb árrésből indultak ki, a szerződés tévedés címén megtámadható (LB Pf. III. 21086/1986. - BH 1987/10. sz. 356.).

Lényeges kérdésben való tévedés miatt megtámadható a szerződés, ha az ajándékozó tévedett abban, hogy a megajándékozott méltó az ingyenes juttatásra (LB Pf. III. 20946/1987. - BH 1988/7. sz. 226.).

Házastársi közös vagyon megosztására létrejött megállapodást tévedés címén megtámadó keresetet jogerősen elutasító ítélet ellen benyújtott felülvizsgálati kérelmet a Legfelsőbb Bíróság alaptalannak tartotta. Kifejtette:

A felek a házastársi közös vagyon megosztásáról a házassági életközösség megszűnése után megkötött szerződéssel rendelkeztek, erre a szerződésre a Csjt. 31. § (5) bekezdése értelmében a Ptk. szabályai az irányadóak. A Ptk. 210. §-ának (1) bekezdése kimondja, hogy aki a szerződés megkötésekor valamely lényeges körülmény tekintetében tévedésben volt, szerződési nyilatkozatát megtámadhatja, ha tévedését a másik fél okozta, vagy felismerhette. A Pp. 164. § (1) bekezdése szerint a tévedés objektív és szubjektív feltételeinek bizonyítása az arra hivatkozó felperest terhelte. A felek megállapodását tárgyalások, egyeztetések, egyes vagyontárgyak természetbeni megosztása előzte meg, ennek során a felperesnek nem csak módja volt a közös vagyon számbavételére, de ezzel a lehetőséggel élt is, amikor a tervezet többszöri módosítása után írta alá a megállapodást. Minthogy a Ptk. 205. § (4) bekezdése értelmében a felek a szerződés megkötésénél együttműködni kötelesek, a felperes tévedésére nem hivatkozhat azzal az indokkal, hogy a részéről elfogadható vagyonmérleget csak a szerződés aláírása, illetve a bontóper megindítása után állította össze, és erre tekintettel tévedését az alperes okozta vagy felismerhette (LB Pfv. II. 23375/1997. sz. - BH 2000/11. sz. 487.).

Különleges körülmények között keletkezett többletköltségek csak megállapodás alapján, illetőleg a megfelelő szerződési kikötés módosítása esetén számíthatóak fel. Egyébként ilyen esetben a szerződés a Ptk. 210. §-ában meghatározott feltételek mellett megtámadható (GKT 78/1973. sz. állásfoglalás - GEH 152. o.).

Ha a tervező a versenytárgyalásra több versenytárs megrendelése alapján több, lényegében azonos tervet készít anélkül, hogy erről a megrendelőt tájékoztatná, a tenderen résztvevők - tévedés alapján - a tervezési szerződésüket sikerrel támadhatják meg (LB Gf. 31086/1992. - BH 1993/6. sz. 373.).

Leggyakrabban a használt gépjárművek adásvételét támadja meg a vevő azért, mert utóbb kiderül, hogy az autó korábbi közúti balesetben megsérült, vagy többet használták, mint amit a kilométeróra mutat. Ha ez a gépkocsi használhatóságát vagy értékét számottevően csökkenti, a bírósági gyakorlat a vevő tévedését lényegesnek fogadja el (P. törv. V. 20362/1976. - P. törv. 20361/1976.).

Lényeges tévedés miatt is csak akkor támadható meg a szerződés, ha azt a másik fél okozta, vagy ha nem is ő okozta, de kellő gondossággal felismerhette volna. Polgári jogunk tehát ebben a kérdésben is a nyilatkozati elvből indul ki. Tévedés okozásáról akkor lehet szó, ha a másik fél olyan magatartást tanúsít, amelyből a közfelfogás szerint arra a következtetésre lehet jutni, hogy a tévedés ebből keletkezett. Nem férhet kétség ahhoz, hogy az eladó okozta a vevő tévedését akkor, amikor nem tájékoztatta őt a gépkocsi korábbi sérüléseiről, illetőleg a kilométeróra hibájáról, esetleg kicseréléséről.

A szerződő félnek ismernie kell saját szolgáltatásának tulajdonságait. Ha erről - akár csak figyelmetlenségből - nem tájékoztatja a másik felet, alapot ad a tévedésre. Ez történik pl. akkor, ha a szerződés megkötését megelőző tárgyalásokból felismerhető, hogy a vevő, megrendelő milyen célra kívánja a megvásárolt, megrendelt dolgot felhasználni, és a másik fél nem tájékoztatja őt arról, hogy az erre nem alkalmas. A bírósági gyakorlat szigorú követelményeket támaszt a szerződő partner informálásáról, különösen szakvállalatokkal szemben. A Legfelsőbb Bíróság alaposnak találta a szerződés megtámadását abban az esetben, amikor a vállalkozó elmulasztotta a megrendelő tájékoztatását arról, hogy a munka egy nagyberuházás része, ezért magasabb a haszonkulcs (LB Gf. VII. 31098/1975. - BH 1976/10. sz. 463.).

Az ún. „akciós” árral kötött szerződésnek a tévedésre alapított megtámadását alaptalannak találták a bíróságok. „A perbeli adásvételi szerződésnek lényeges körülménye az előzetes írásbeli lista alapján végzett akciós értékesítés, vagyis a kedvezményes ár meghatározása volt, ezért nem történt jogszabálysértés sem a Ptk. 210. § (1) bekezdésében, sem a Ptk. 201. § (2) bekezdésében - az ennek tárgyában meghozott polgári kollégiumi állásfoglalásban - foglaltak alkalmazása során (LB Pf. VII. 23432/1997. sz. - BH 2000/9. sz. 398.).

Azok a körülmények, amelyek valamelyik felet jognyilatkozat tételére vagy a másik fél nyilatkozatának elfogadására indítják, a szerződés érvényessége szempontjából általában közömbösek (l. a 207. §-nál). Ha azonban az indokban való tévedés olyan lényeges, hogy a szerződéskötésre döntő hatással volt, és a másik fél azt felismerte, de legalábbis felismerhette, nincs akadálya a megtámadásnak. A Legfelsőbb Bíróság megállapította az ingatlan-adásvételi szerződés érvénytelenségét, mert a vevő felismerhette, hogy az eladó azért adta olcsóbban az ingatlant, mert bízott a vevő arra irányuló ígéretében, hogy lakáshoz fogja őt segíteni (P. törv. V. 20230/1976.).

Házastársi közös vagyon megosztására létrejött megállapodásnak tévedésre alapított megtámadása esetén a bizonyítás egyes kérdéseire is választ ad a Legfelsőbb Bíróság egyik - felülvizsgálati eljárásban már az 1999. évben hozott - ítélete. Ebben kifejtette:

A Ptk. 210. § (1) bekezdése kimondja, hogy aki a szerződés megkötésekor valamely lényeges körülmény tekintetében tévedésben volt, szerződési nyilatkozatát megtámadhatja, ha tévedését a másik fél okozta, vagy felismerhette. A Pp. 164. § (1) bekezdése szerint a tévedés objektív és szubjektív feltételeinek bizonyítása az arra hivatkozó felperest terheli, akinek nemcsak módja volt a közös vagyon számbavételére, de ezzel a lehetőséggel élt is, amikor a tervezett többszöri módosítás után írta alá a megállapodást. Minthogy a Ptk. 205. §-a (3) bekezdése értelmében a felek a szerződés megkötésénél együttműködni kötelesek, a felperes tévedésre nem hivatkozhat azzal az indokkal, hogy a részéről elfogadható vagyommérleget csak a szerződés aláírása, illetve a bontóper megindítása után állította össze, és erre tekintettel tévedését az alperes okozta vagy felismerhette.

A kifejtettre tekintettel a felek a házastársi közös vagyont érvényes szerződéssel megosztották, ezért a bíróság nem sértett jogszabályt, amikor a közös vagyon megosztása iránti felperesi keresetet elutasította. Erre tekintettel a Legfelsőbb Bíróság a jogerős ítéletet a Pp. 275/A. § (1) bekezdése alapján hatályában fenntartotta (Pfv. II. 23375/1997. - BH 2000/11. sz. 487.).

A műtéti hozzájárulás kapcsán a bíróságnak abból kell kiindulnia, hogy a betegnek is ismernie kell mindazokat a körülményeket, amelyekből megállapíthatja, hogy mit engedélyez, illetőleg milyen kockázatot vállal a műtéti hozzájárulás megadásával vagy megtagadásával. A kártérítő felelősség szempontjából annak van jelentősége, hogy ez a tájékoztatás megtörtént-e. A betegnek a műtétbe beleegyező nyilatkozata (Ptk. 199. §) önmagában nem alkalmas mindezek bizonyítására, a nyilatkozat tényének és tartalmának a bizonyítási kötelezettség körében van jelentősége. A kártérítő felelősség megállapítása szempontjából annak volt jelentősége, hogy a műtétet az alperes orvosa végezte az alperes kórházában, és tevékenységéért kártérítő felelőssége megállapítható. (LB Kft. III. 22 627/1999. sz. - BH 2003/1. sz. 17.)

Jogi tévedés

2. A törvényesség követelményéből adódik, hogy a szabályszerűen kihirdetett jogszabály általánosan kötelező erejű, és annak nem tudásával senki sem védekezhet. Ez alól az elv alól tesz kivételt a tv., amikor megengedi jogi kérdésben való tévedés címén a szerződés megtámadását, ha a tévedés lényeges volt, és munkakörében eljáró jogi szakértő azt oly módon okozta, hogy a feleknek együttesen adott a jogszabály tartalmára nézve nyilvánvalóan téves tájékoztatást. A szerződés megtámadásához az szükséges, hogy

- a) a tévedés lényeges legyen,
- b) jogszabály tartalmára vonatkozzon,
- c) a tájékoztatást jogi szakértő adja,
- d) munkakörében járjon el,
- e) a felek együtt jelen legyenek,
- f) a tévedés nyilvánvaló legyen.

Ezeknek a feltételeknek együttesen meg kell lenniük; ha közülük bármelyik hiányzik, a megtámadás nem vezethet eredményre. Jogi tévedés miatt pl. megtámadható az osztályos egyezség, ha a közjegyző annak megkötése előtt téves tájékoztatást ad a jelenlevő feleknek az írásbeli magánvégrendelet megtámadásának feltételeiről. Ugyanez a helyzet akkor is, ha az ügyvéd a hozzáfutóló szerződő feleknek téves felvilágosítást ad az ingatlantulajdon-szerzési korlátozásokról.

Jogi kérdésben való tévedés címén a szerződési nyilatkozatot akkor lehet megtámadni, ha a tévedés lényeges volt, és a munkakörében eljáró jogi szakértő a feleknek együttesen adott a jogszabályok tartalmára nézve nyilvánvalóan téves tájékoztatást. Önmagában az a tény, hogy a felek az ügyvéddel folytatott tárgyalás során együttesen voltak jelen, a szerződés megtámadására nem nyújt kellő alapot. A szerződés megkötésekor közreműködő ügyvéd arra hívta fel a figyelmet, hogy a különvagyon igazolására megjelölt bizonyítékok nem elégségesek, ezért a peres eljárás elhúzódhat, és jelentős költséggel járhat. Azok a szempontok, amelyeket a jogi képviselő megfontolásra ajánlott, a per kimenetelét illetően valós kétségeket tártak fel. Ezek alapján a fél reálisan mérhette fel esélyeit, így nem hivatkozhat tévedés címén olyan, részéről megvalósult akaratibára, amely téves jogi tájékoztatás folytán a szerződés tartalmának kialakításakor őt meghatározó módon megvárakozó módon érdekeivel ellentétesen befolyásolta.” (LB Pfv. IV. 20403/1996. - BH 1997/10. sz. 483.)

Közös téves feltevés

3. Bármelyik fél megtámadhatja a szerződést, ha azt ugyanabban a téves feltevésben kötötték. A megtámadás feltétele ebben az esetben is az, hogy a tévedés olyan lényeges körülményre vonatkozzon, amely döntő volt a szerződéskötés elhatározására. A tévedés vonatkozhat a szerződéskötéskor fennálló tényre, de a jövőben várt körülményre is.

A szerződésnek a felek közös téves feltevése miatti megtámadása [Ptk. 210. § (3) bek.] tárgyában foglalt állást a Legfelsőbb Bíróság egyik - a közelmúltban hozott - ítéletében. Kifejtette:

A Ptk. 210. §-ának (3) bekezdése értelmében, ha a felek a szerződéskötéskor ugyanabban a téves feltevésben voltak, a szerződést bármelyikük megtámadhatja. A jogszabály nem írja elő, hogy a téves feltevésnek lényegesnek kell lennie, és jövőbeli körülményen nem alapulhat, nyilvánvaló azonban, hogy csak olyan téves feltevés válthatja ki a szerződés érvénytelenségét, amely az ügyletkötési akaratra hatással volt. Lakásingatlan vétele esetén mindazok a körülmények befolyásolják a szerződéses akaratot, amelyek az ingatlan rendeltetésszerű használatát érintik, e körben a közüzemi szolgáltatások zavartalansága lényegtelen körülménynek nem tekinthető.

Az előszerződés megkötésekor a vízszolgáltatás ugyan zavartalan volt, azonban a rendelkezésre álló bizonyítékok alapján megállapítható, hogy ekkor már a társasháznak jelentős vízdíjtartozása volt, és a P.-i Vízmű Rt. a szolgáltatás korlátozását, illetve szüneteltetését is kilátásba helyezte. A felperes a szerződés megkötésekor nem ismerte, és így nem is vállalhatta azt a helyzetet, hogy a vízdíjtartozásnak a rendezése a vízszolgáltatás rövid idejű, átmeneti vagy hosszabb ideig tartó korlátozásával járhat. Az alperes úgy nyilatkozott, hogy minderről tudomása nem volt. Mindezek alapján az elsőfokú bíróság állapította meg helytállóan ítéletének indokolásában, hogy a víziközműszolgáltatások akadálymentes és folyamatos igénybevétele tekintetében a felek közös téves feltevésben voltak, és a felperes eredményesen támadta meg az előszerződést, az alperes ezért az érvénytelen szerződés alapján átvett összeg visszafizetésére köteles, a szerződéskötés előtt fennállott helyzet visszaállításaként (LB Pfv. III. 20 204/2000. sz. - BH 2003/10. sz. 410.).

A szerződéskötéskor fennálló tényre vonatkozik a tévedés, ha a felek közösen tévedtek a szolgáltatás minőségében. Ilyenkor a megtámadás érintkezhet a szavatossági igényekkel. A felek szabadon választhatnak a jogalapok között. Ha a szavatossági határidő már eltelt, de a megtámadási határidő még nyitva áll, a jogosult az utóbbi jogalapon felléphet. Élhet a megtámadás jogával a szerződő fél, és így az eredeti állapot helyreállítható akkor is, ha hibás teljesítés miatt ugyanez az eredmény azért nem érhető el, mert a hiba elállásra nem jogosít. Megtámadható a szerződés, ha az eladó és a vevő közösen abban a téves feltevésben volt, hogy az eladott festmény ismeretlen festő híres, értékes képe, vagy az eladott hegedű nagy értékű mesterhegedű (P. törv. V. 20006/1977.).

A megtámadás alapja lehet az is, hogy a felek a telket a valóságosnál nagyobb méretűnek tartották, és a vételárat ennek megfelelően állapították meg (P. törv. I. 20884/1982.).

A biztosítót az új érték térítésére vonatkozó szerződéses kötelezettsége a gépjármű tényleges gyártási idejének figyelembevétele alapján terheli. Ha a biztosított a gyártási időt a forgalmi engedély alapján tévesen jelölte meg, a biztosítási szerződést a közös téves feltevés miatt a biztosító is megtámadhatja (LB Pf. IV. 22731/1995. - BH 1997/7. sz. 330.).

A felek téves feltevése vonatkozhat a jövőben várt körülményre is. Annak vizsgálatánál, hogy a téves feltevés fennállt-e, nemcsak a szerződésben rögzített nyilatkozatokat, hanem az eset összes körülményét, így a szerződéskötést megelőző minden olyan tényt és körülményt figyelembe kell venni, amelyből a felek feltehető akaratára lehet következtetni (LB Pfv. 22270/1993. - BH 1995/1. sz. 21.).

A hagyatéki eljárás során kötött egyezség - mint az örökösök megállapodása - az általános ügyleti megtámadási alapokon épp úgy megtámadható, mint más jogügylet, így megtámadható abból az okból, hogy azt a felek ugyanabban a téves feltevésben kötötték meg. A megtámadás feltétele, hogy a közös téves feltevés olyan lényeges körülményre vonatkozzon, amely meghatározó volt a megállapodás létrejöttében, és ennek fennállását az arra hivatkozó félnek kell bizonyítania (LB Pf. V. 20563/1997. sz. - BH 1999/2. sz. 66.).

A vállalkozó nem támadhatja meg sikeresen a szerződést azért, mert a versenytárgyaláson kikötött tervezési díj alacsonyabb a szokásosnál (LB Gf. 30391/1985. - BH 1986/6. sz. 240.).

Nehezebb közös téves feltevés miatt a szerződés megtámadása akkor, amikor azt jövőbeni tényekre, a jövőben bekövetkező változásra vagy a szerződéskötéskori körülmények változatlanúságára alapítják.

Ha a felek valamilyen jövőbeli körülményt bizonylatlanul tartanak, annak egyik félre kedvezőtlen alakulása önmagában nem ok a szerződés megtámadására.

A felperes egyoldalú jognyilatkozata a Ptk. 199. § második fordulata értelmében a Ptk. 210. § (3) bekezdése alapján *téves feltevés címén* az örökösök halálával a felperes által megtámadható volt, amelynek eredményeként az élettársi közös szerzésre alapított - a korábbi jognyilatkozata megtámadását is jelentő - igény érvényesítése teljes mértékben helytálló volt (LB Pfv. I. 20136/1999. sz. - BH 1999/11. sz. 498.).

A tévedés miatti megtámadás a téves közös feltevés miatti megtámadást is magában foglalja (LB Pfv. VI. 23118/1995. - BH 1997/11. sz. 528.).

Nem minősíthető közös téves feltevésnek az, ha a felek a szerződéskötéskor a várható áremelkedést a ténylegesnél alacsonyabb mértékűnek remélték (LB Gf. 30670/1981. - BH 1983/5. sz. 205.).

Ha a felek abban a közös feltevésben kötöttek ingatlan-adásvételi szerződést, hogy a vevő a telken építhet, de később ezt építési tilalom akadályozta, a megtámadás sikerre vezethet.

Alaptalan a házastársi közös vagyont megosztó szerződés abból az okból történt megtámadása, hogy a szerződést abban a - meg nem valósult - közös feltevésben kötötték, hogy a házasság felbontására egyező akaratnyilvánítás alapján kerül sor. A felperes ugyanis a perben maga sem hivatkozott arra, hogy a szerződés tartalmát mennyiben befolyásolta a házasság felbontásának mikénti módja, miben egyeztek volna meg másként, illetve hogy az állított feltevés nélkül a szerződést egyikük sem kötötte volna meg, vagy azt más tartalommal kötötte volna meg. Ellentmond ennek a szerződés is, amely az okfolyamat feltárása nélküli válast tényként rögzíti, de azt a vagyoni jogi megállapodás érvényességi feltételévé nem teszi. Nem lehet tehát a perben azt megállapítani, hogy a házasság egyező akaratnyilvánításon alapuló felbontása a szerződési akarat kialakítása során olyan lényeges körülmény volt, amely nélkül a szerződést a felek egyáltalán nem vagy más tartalommal kötötték volna meg (LB Pfv. II. 21487/1999. sz. - BH 2000/7. sz. 298.).

A szülők vagy más közeli hozzátartozók a házasságra tekintettel adott ajándékot a házasság felbontása után gyakran követelik vissza közös téves feltevés miatt. E tárgyban a PK 76. sz. állásfoglalás ad eligazítást (PEH 194. o. - I. az 582. §-nál).

Megtévesztés, jogellenes fenyegetés

4. Megtévesztésről akkor van szó, ha a szerződő felet a jognyilatkozat megtételénél, illetőleg elfogadásánál valamely lényeges körülményre vonatkozólag tévedésbe ejtették, vagy tévedésben tartották. A megtévesztésnek általában a másik szerződő féltől kell erednie. Harmadik személytől származó megtévesztés esetén a megtámadás csak akkor lehet eredményes, ha a másik fél nem bizonyítja, hogy a megtévesztésről nem tudott, azt nem ismerte fel. A megtévesztés szándékos tévedésbe ejtés. Ennyiben különbözik az (1) bekezdésben foglalt tényállástól, a tévedés okozásától. Ez történik pl. akkor, ha az eladó azért, hogy a használt gépjármű kevésbé használnak tűnjön, visszaforgatja a kilométerórát, vagy átfestéssel, újrafényezéssel eltakarja a már megindult korrózió nyomait. A megtévesztett gondatlansága, vagyis az, hogy kellő körülmérintéssel felismerhette volna a megtévesztést, nem akadályozza a megtámadásnak.

A csalásnak minősített magatartás az adásvételi szerződéssel kapcsolatban a tévedésbe ejtést, illetőleg a tévedésben tartást valósítja meg. Ugyanakkor polgári jogi szempontból a bűncselekményként nem értékelt, illetőleg annak szintjét el nem érő magatartás is kimerítheti a megtévesztés fogalmát, amennyiben a jogszabályban megkívánt feltételek fennállnak. Mindkét esetben a Ptk. 210. §-ának (4) bekezdése ad jogi lehetőséget (LB Pfv. V. 20410/1997. - BH 1999/4. sz. 157.).

Fenyegetésen a nyilatkozó fél vagy hozzátartozója ellen akár személyi, akár vagyoni jogellenes hátrány kilátásba helyezését kell érteni. A fenyegetés is származhat a másik szerződő féltől vagy harmadik személytől. Az utóbbi esetben azonban a megtámadás nem lesz sikeres, ha a másik fél bizonyítja, hogy a fenyegetésről nem tudott. Hozzátartozón e rendelkezés alkalmazása szempontjából nemcsak a közeli rokont, háztársat kell érteni, hanem mindenki mást is, akivel a szerződő fél olyan kapcsolatban van, hogy az őt fenyegető hátrány a szerződéskötési elhatározásra kihat. A fenyegetés jogellenes lehet abszolút és relatív értelemben. Az előbbi történik akkor, ha pl. valakit feljelentéssel fenyegetnek olyan bűncselekmény elkövetése miatt, amelyet nem követett el, az utóbbi pedig akkor, ha a bűncselekményt valóban elkövette.

Bármely szerződés megtévesztés vagy jogellenes fenyegetés címén való megtámadása anyagi jogi jognyilatkozat. Ennek - a megtámadás okának megjelölése mellett - kifejezetten a szerződés érvénytelenségének bírói megállapítására kell irányulnia. Ezt a jognyilatkozatot nem pótolja a más jogcímen már folyamatban levő eljárásban előterjesztett - a megtévesztés bizonyítására irányuló, tanú kihallgatására tett - bizonyítási indítvány (LB Gpk. VI. 33205/1997. sz. - BH 1999/1. sz. 28.).

Ingyenes szerződés és egyezség megtámadása

5. Az ingyenes szerződés akkor is megtámadható, ha a lényeges körülményre vonatkozó tévedést a másik fél nem okozta, és fel sem ismerhette. Ugyanez vonatkozik arra az esetre, ha a megtévesztés, fenyegetés harmadik személytől származik. Ebben az esetben a megtévesztett, megfenyegetett fél szerződő partnere nem védekezhet azzal, hogy a megtévesztésről, fenyegetésről nem tudott, azt nem ismerhette fel.

Az egyezség megtámadására a Ptk. 240. §-ának (4) bekezdése külön rendelkezést tartalmaz. Eszerint az egyezséggel való szerződésmódosítás érvényességét nem érinti a feleknek olyan körülményre vonatkozó tévedése, amely közöttük vitás volt, vagy amelyet bizonytalannak tartottak. Ugyanez vonatkozik a bíróság előtt kötött és végzéssel jóváhagyott egyezségekre is (l. a 240. §-nál).

A szerződés létrejötte

Ptk. 211. § (1) Aki szerződés kötésére ajánlatot tesz, ajánlatához kötve marad, kivéve, ha kötöttségét az ajánlat megítételekor kizárta.

(2) Az ajánlattevő kötöttségének idejét meghatározhatja. Ennek hiányában jelenlevők között vagy telefonon tett ajánlat esetében az ajánlati kötöttség megszűnik, ha a másik az ajánlatot nyomban el nem fogadja. Távollevőnek tett ajánlat esetében az ajánlati kötöttség annak az időnek elteltével szűnik meg, amelyen belül az ajánlattevő - tekintettel az ajánlatban megjelölt szolgáltatás jellegére és az ajánlat elküldésének módjára - a válasz megérkezését rendes körülmények között várhatta. Jogszabály az ajánlati kötöttség idejét eltérően is szabályozhatja.

Az ajánlat

1. A szerződés kétoldalú jogügylet, amelyet a felek egybehangzó akaratának kölcsönös kinyilvánítása hoz létre. Megkötése az egyik fél által tett ajánlattal indul.

Az ajánlattételt sokszor olyan tárgyalások előzik meg, amelyben a felek egyeztetik a megkötni kívánt szerződés feltételeire, tartalmára vonatkozó álláspontjukat.

Az ajánlat bármelyik féltől származhat. Tartalmaznia kell a szerződésnek azokat az elemeit, amelyeket a tv. lényegesnek tart. Az ajánlattevő vállalja a szerződésbe foglalni kívánt kötelezettségeit, amelyek őt attól függően terhelik, hogy a címzett az ajánlatot elfogadja. Nem ajánlat a szerződéskötésre vonatkozó ajánlkozás, akár az ügyfelek széles köréhez (reklám, prospektus), akár meghatározott ügyfélhez szól.

Ajánlatot - ha a tv. a szerződést alakszerűséghez nem köti - bármilyen alakban, szóban, írásban, sőt ráutaló magatartással is lehet tenni. Érvényes az ajánlat, ha azt távirat, telex, telefax, üzenet, telefoni közlés, levél tartalmazza. Ráutaló magatartás pl. a felkínált termék elküldése.

Az ajánlattevő ajánlatához kötve van. Ez azt jelenti, hogy ha a címzett az ajánlatot a kötöttség ideje alatt elfogadja, a szerződés létrejön. Az elfogadásig tehát függő jogi helyzet keletkezik, amely bizonyos ideig tart. Az ajánlattevő a kötöttséget kizárhatja azzal, hogy ajánlatát „kötelezettség nélkül” teszi.

Az ajánlathoz kötöttség idejét elsősorban maga az ajánlattevő határozhatja meg. Ezt megteheti az ajánlatban, de annak kiegészítéseként külön nyilatkozatban is.

Az ajánlathoz kötöttség időtartama

2. Jelenlevők között tett ajánlat esetén az ajánlati kötöttség megszűnik, ha a címzett az ajánlatot nem fogadja el. Személyes tárgyaláson tett ajánlatra nyomban válaszolni kell. Ez azonban nem zárja ki azt, hogy az ajánlattevő a gondolkodásra, a válasz megfontolására határidőt adjon. Ilyenkor a kötöttség a határidő elteltéig fennmarad. A jelenlevők közötti ajánlatra vonatkozó szabály irányadó a telefonon tett ajánlatra is.

Távollevőnek tett ajánlat esetén a tv. szerint annak az időnek az elteltével szűnik meg a kötöttség, amelyen belül az ajánlattevő a válasz megérkezését a rendes körülmények között várhatta. Ebből a szempontból figyelembe kell venni a szolgáltatás jellegét és az ajánlat elküldésének módját.

Az ajánlathoz kötöttség időtartama két körülménytől függ:

- a) az ajánlat eljuttatásához és az elfogadó nyilatkozat megküldéséhez szükséges időtől,
- b) az ajánlat elfogadásának megfontolásához szükséges időtől.

ad a) A kötöttség időtartamának meghatározásánál figyelembe kell venni a közlés módját. Az ajánlat eljuttatásához és a válasz megérkezéséhez szükséges idő általában a postaforduláshoz szükséges idő. Ha az ajánlat levélben érkezett, a kötöttség időtartama az az idő, amely a levél és a válasz megérkezéséhez az általános tapasztalat szerint szükséges. Megkívánható, hogy táviratban küldött ajánlatra a címzett is táviratban válaszoljon, expressz levélben tett ajánlat elfogadása pedig ugyanilyen levélben történjék. A kötöttség ideje ehhez a kívánalomhoz igazodik. A GKT 4/1973. sz. állásfoglalás (GEH 85. o.) a postai kézbesítéshez szükséges időt két napban jelöli meg. Ez azonban nem zárja ki az ellenkező, vagyis annak bizonyítását, hogy a levél, távirat ennél hosszabb idő alatt érkezett a címzetthez. Ha az ajánlat telexen, telefaxon érkezett, a választ is ugyanilyen módon kell elküldeni, és ehhez igazodik a kötöttségi idő is.

ad b) A mérlegeléshez szükséges idő a szolgáltatás jellegétől függ. Ezt az határozza meg, hogy milyen a kérdés gazdasági jelentősége, és a szolgáltatás mennyire bonyolult. Hosszabb idő kell pl. az ajánlat tanulmányozásához és a válasz megfontolásához gyárberendezés, bonyolult építkezés esetében, mint az egyszerű adásvételnél. Figyelembe kell venni azt is, hogy a címzett természetes személy-e vagy valamelyik gazdasági társaság, amelynek testületi szerve, ügyvezetősége jogosult csak a szerződés jelentősége miatt a döntésre.

A tv. szerint az ajánlati kötöttség idejét jogszabály is meghatározhatja. Ilyen a Ptk. 537. § (2) bekezdése, amely szerint a biztosítási szerződés akkor is létrejön, ha a biztosító az ajánlatra 15 napon belül nem nyilatkozik. Ebben az esetben a szerződés az ajánlatnak a biztosító vagy képviselője részére történt átadása időpontjára visszamenő hatállyal keletkezik.

Gazdálkodó szervezetek közötti szerződés megkötése során az egyik fél a másik ajánlasi kötöttségének idejét nem hosszabbíthatja meg (GK 6. sz. áf. - GEH 16.). Ez vonatkozik arra az esetre is, ha a fél olyan tartalmú nyilatkozatot tesz, hogy kész szerződést kötni, de határidőt kér a részletes szerződési feltételeket tartalmazó elfogadó nyilatkozat (rendelési igazolás, megrendelés) közlésére. Az ajánlatra vonatkozó eltérő véleményt - az ajánlati kötöttség idején belül - több részletben is lehet közölni (GK 7. sz. áf. - GEH 17. o.).

Versenytárgyalási hirdetmény visszavonása esetén nincs alapja a versenytárgyaláson részt vevő vállalkozó részéről az ajánlat elkészítésére időközben fordított költségek megtérítésének (LB Gf. V. 30626/1984. - BH 1985/12. sz. 475.).

Ha a szerződés érvényes létrejöttéhez az írásba foglalásnál jelen lévő személyeken kívül valamelyik fél részéről további személy aláírása szükséges, ez a személy az ajánlati kötöttség ideje tekintetében távollevőnek minősül.” (LB Gf. VI. 33139/1993. - BH 1995/5. sz. 293.)

A szerződés megkötése képviselő útján

3. Egyre nagyobb számban működnek olyan gazdasági társaságok és egyéni vállalkozók, akiknek tevékenységi köre szerződéskötés közvetítésére terjed ki (alkuszok, brókerek). Ezek közül jelentőségük miatt külön is ki kell emelni a tőzsdei ügynököket, az értékpapírok forgalmazásával foglalkozó alkuszokat és biztosítási szerződéskötés közvetítésére jogosult önálló ügynököket, alkuszokat. Tevékenységükről külön jogszabályok is tartalmaznak rendelkezéseket. Az önálló ügynökök, alkuszok (brókerek) ügyfelük megbízásából járnak el, és közvetítenek adásvételi vagy más ügyleteket, nem nevesített szerződéseket. Megbízásuk kiterjedhet arra is, hogy ügyfelük meghatalmazása alapján képviselőjükben szerződést kössenek. Ehhez azonban igazolniuk kell képviseleti jogosultságukat, amihez a Ptk. 223. §-ának (1) bekezdése szerint olyan alakszerűségek szükségesek, amelyeket jogszabály a meghatalmazás alapján kötendő szerződésre előír. Ugyanezt a követelményt tartalmazza a Ptk. 474. §-ának (3) bekezdése a megbízási szerződésre is. Ha tehát a meghatalmazott, illetőleg megbízott olyan szerződést kíván kötni, amelynek érvényességéhez írásbeli alakra van szükség, képviseleti jogosultságát írásbeli meghatalmazással, illetőleg megbízási szerződéssel kell igazolnia.

A biztosítási szerződések olyan szerződések, amelyek tömegesen, szinte kivétel nélkül képviselő útján jönnek létre, az ügyfelek rendszerint nem közvetlenül a biztosítóval, hanem a biztosító képviselőjével kötnek szerződést. A képviseleti szabályokat a biztosítóintézetekről és a biztosítási tevékenységről szóló 1995. évi XCVI. törvény II. Fejezete tartalmazta. Az Európai Unió vonatkozó irányelveinek való megfelelés érdekében a jogalkotó 2003-ban új biztosítási törvényt alkotott. A biztosítókról és a biztosítási tevékenységről szóló, az Európai Unióhoz való csatlakozás napján hatályba lépő 2003. évi LX. törvény (a továbbiakban: biztosítási törvény) a biztosítási rendszer egyéb résztvevői cím alatt részletes szabályokat tartalmaz többek között a képviseletre. Ez a rész tartalmazza a biztosításközvetítő, a független biztosításközvetítő, az alkusz, a többes ügynök, a vezérügynök és a biztosítási szaktanácsadó szabályait.

A biztosítási törvény 33. §-a értelmében biztosításközvetítői és a viszontbiztosítás közvetítői tevékenység a biztosítási vagy viszontbiztosítási szerződés létrehozására irányuló rendszeres, üzletszerű tevékenység. E tevékenység kiterjed a biztosítási szerződések megkötésének elősegítésére, biztosítási termékek ismertetésére, ajánlására, az ezzel kapcsolatos felvilágosításra, illetve a biztosítási szerződések megkötésére, a biztosítási szerződések értékesítésének szervezésére, továbbá a biztosítási szerződések lebonyolításában és teljesítésében való közreműködésre. Biztosításközvetítői tevékenységet - az e törvényben foglalt kivételekkel - kizárólag olyan személy végezhet, aki szerepel a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete által vezetett nyilvántartásban.

Az alkuszra vonatkozó új szabályokat a biztosítási törvény 46. §-a tartalmazza. E szerint az alkusz előkészíti a biztosítási szerződés megkötését. Tevékenysége kiterjedhet a megbízó képviselőjében a szerződés megkötésére, a megbízó igényeinek érvényesítésében történő közreműködésre. Az alkusz az ügyfél megbízásából eljár független biztosításközvetítő. Az alkusz kizárólag a biztosító ez irányú hozzájárulása esetén, az ügyfél megbízásából jogosult a biztosítási díj átvételére, valamint a biztosító hozzájárulása vagy az ügyfél felhatalmazása alapján a kockázat felmérésében, a szerződésből eredő jogaik és kötelezettségek teljesítésében és lebonyolításában való közreműködésre.

Az ügynök (biztosítási törvény 48-49. §) előkészíti a biztosítási szerződés megkötését. Az ügynök tevékenysége, ha a biztosító meghatalmazást ad számára, kiterjedhet a szerződés megkötésén túl a biztosítási díj átvételére, valamint a biztosító szerződésből eredő jogainak gyakorlásában és kötelezettségeinek teljesítésében való közreműködésre és a szerződéskötés lebonyolításában való közreműködésre. Az ügynök köteles az általa közvetített termékek alapos ismeretével rendelkezni.

A biztosítási szerződés megkötése a Ptk. 537. §-ának (1) bekezdése szerint írásbeli alakhoz van kötve. A képviseleti jogosultsághoz ezért a Ptk.-nak a meghatalmazására vonatkozó szabályaival összhangban (Ptk. 223. § (1) bekezdés első mondat) írásbeli meghatalmazásra és írásbeli megbízási szerződésre van szükség. A képviseleti jog fogalmából az következik, hogy az alkusz mint a szerződést kötni kívánó fél megbízottja nem a biztosítót, hanem csak saját megbízóját képviselheti, ezért csak ajánlattételre, esetleg az első díj átvételére és az ajánlatnak a címzetthez továbbítására van joga, annak elfogadása kérdésében azonban joghatályos nyilatkozatot nem tehet. Fogalmilag kizárt ugyanis az, hogy mint az ajánlattevő képviselője a másik, az ellenérdekűnek tekinthető szerződő fél képviselőjében akár meghatalmazás alapján is eljárhat. Ugyanúgy kizárt ez, mint ahogy ugyanaz az ügyvéd vagy jogtanácsos a peres eljárásban nem képviselheti egy személyben a felperest és az alperest is.

Ptk. 212. § (1) A jogosult - a szükséges adatok közlésével és a szükséges okiratok megküldésével - ajánlattételre felhívhatja azt, akit szerződéskötési kötelezettség terhel (kötelezett). A kötelezettnek a felhívás kézhezvételétől számított harminc napon belül kell az ajánlatát megtennie.

(2) Ha az ajánlati felhívás nem tartalmazza az ajánlattételhez szükséges adatokat, illetve okiratokat, a kötelezett a felhívás kézhezvételétől számított tizenöt napon belül köteles kérni azok pótlását. Ebben az esetben az ajánlattételi határidő a hiányok pótlásától számít.

(3) A határidőket jogszabály vagy - ha a jogszabály lehetővé teszi - a felek közös megállapodással eltérően is megállapíthatják.

A szerződés megkötése szerződéskötési kötelezettség esetén

Ezek a rendelkezések a szerződés létrehozásának mechanizmusát szabályozzák, ha szerződéskötési kötelezettség áll fenn. Az ajánlattételre a szükséges adatok egyidejű közlésével a jogosult hívja fel a szerződéskötésre kötelezettet. Diszpozitív szabály az ajánlat előterjesztésére és a felhívás hiányzó adatainak pótlására határidőt ad.

A szerződéskötésre kötelezett szállítót az, hogy a megrendelések számítógépes feldolgozására tér át, nem mentesíti az ajánlattételi határidő megtartása alól (LB Gf. I. 30211/1979. - BH 1980/2. sz. 51.).

Amilyen mértékben szűkül a szerződéskötési kötelezettség köre a termékforgalomban, olyan mértékben csökken e rendelkezések jelentősége és alkalmazási területe.

Ptk. 213. § (1) A szerződés jelenlevők között abban az időpontban jön létre, amikor az ajánlatot elfogadják, távollevők között pedig akkor, amikor az elfogadó nyilatkozat az ajánlattevőhöz megérkezik.

(2) Az ajánlattól eltérő tartalmú elfogadást új ajánlatnak kell tekinteni.

(3) Ha a szerződés távollevők között jön létre, a szerződés létrejöttének helye az ajánlattevő lakóhelye, illetve székhelye (telephelye).

A szerződés létrejöttének ideje és helye

A tv. a szerződés létrejöttének időpontját a nyilatkozatok hatályára vonatkozó szabályokkal összhangban állapítja meg. A szerződés akkor jön létre, amikor a címzett az ajánlatot elfogadja. Jelenlevők között ez nyomban megtörténhet, távollevők között pedig az elfogadó nyilatkozat megérkezésekor, vagyis akkor, amikor az ajánlattevő a választ tartalmazó levelet, táviratot, üzenetet kézhez veszi.

Biztosítási szerződésnél az ajánlati kötöttség alakulása tárgyában adott iránymutatást a Legfelsőbb Bíróság egyik, felülvizsgálati eljárásban az 1999. évben hozott ítéletében. Ebben rámutatott:

A Ptk. 211. § (1) bekezdése és a 213. § (1) bekezdése értelmében a szerződést két egybehangzó akaratnyilatkozat, az ajánlat és annak elfogadása hozza létre. Ezen általános szabályokhoz képest a törvény a biztosítási szerződésre nézve további speciális előírásokat tartalmaz. A Ptk. 537. §-a (1) és (2) bekezdései úgy rendelkeznek, hogy a biztosítási szerződés a felek írásbeli megállapodásával jön létre, az ajánlatot pedig akkor is elfogadottnak kell tekinteni, ha a biztosító arra 15 napon belül nem nyilatkozik. A Ptk. I. 69. §-a (1) bekezdése pedig az ajánlattételre is kiterjedően kimondja, hogy a szerződő fél nyilatkozata a biztosítóval szemben akkor hatályos, ha az valamely szervezeti egységének a tudomására jutott. A Ptk. I. 3. §-a (1) bekezdése szerint a napokban megállapított határidőbe a kezdő napot nem kell beleszámítani. A Ptk. 567. §-a (1) bekezdése előírja, hogy a Polgári Törvénykönyv biztosításról szóló XLV. fejezetének rendelkezésétől a biztosítási szabályzat és a felek szerződése a biztosított, illetőleg a kedvezményezett hátrányára a törvény kifejezett engedélye nélkül nem térhet el.

A törvény idézett rendelkezéseire figyelemmel az alperes visszautasítási joga gyakorlására nem a felek által kikötött 30 napos, hanem az ügyfélre kedvezőbb 15 napos határidő irányadó. Ez azon a napon kezdődött el, amikor a felperes ajánlata a biztosító valamely szervezeti egységébe megérkezett. Az alperes által becsatolt ajánlatról az állapítható meg, hogy azt az alperes igazgatósága 1994. december 20. napján érkezette. Ebből olyan következtetés vonható le, hogy az említett 15 napos jogvesztő határidő ezen a napon kezdődött meg. Ebből a szempontból közömbös, hogy ezt követően azt az alperes mikor és mely szervezeti egységéhez továbbította.

Mindebből a másodfokú bíróság helyesen jutott arra a következtetésre, hogy erre már az életbiztosítási szerződés létrejötte után került sor, így az az ajánlat visszautasítására már nem volt alkalmas (LB Pfv. VIII. 21450/1998. sz. - BH 1999/7. sz. 305.).

A szerződés létrejötte az ajánlat elfogadása esetén megállapítható akkor is, ha a megrendelő az ajánlat elfogadásával egyidejűleg a vállalkozótól szerződéstervezet megküldését kéri (LB Gf. V. 32018/1991. - BH 1992/11. sz. 706.).

Ha a címzett válasznyilatkozata nem elutasító ugyan, de tartalmában eltér az ajánlattól, nem jön létre szerződés, mert az ajánlat hatályát veszti. A válasznyilatkozatot új ajánlatnak kell tekinteni, és az eredeti ajánlattevő az eredeti címzett helyére kerül. Ha az ajánlatot az új címzett a törvényes határidő alatt elfogadja, annak tartalma szerint jön létre a szerződés, ha pedig elutasító nyilatkozatot tesz, vagy a válaszára szükséges, illetőleg a most már új ajánlatban megjelölt idő alatt nem válaszol, meghíusul a szerződéskötés.

A felek akarategységének - az ajánlat eltérő tartalmú elfogadása folytán bekövetkezett - hiánya a szerződés létrejöttének akkor is akadály, ha a felek ellentétes akarata kevésbé lényeges feltételekre vonatkozik (LB Pfv. VI. 22064/1998. sz. - BH 2000/4. sz. 149.).

Mint az ajánlattól eltérő tartalmú elfogadás, új ajánlatnak minősül, ha az elfogadó nyilatkozat a teljesítést előleg fizetéséhez és az ajánlattól eltérő határidőhöz köti." (LB Pfv. III. 22208/1995. - BH 1997/9. sz. 438.)

A megrendeléstől részben eltérő szállítási ajánlat esetén - a szerződéskötés összes körülményének mérlegelésével - a szerződésnek hallgatólagosan, ráutaló magatartással való létrejötte is megállapítható (LB Gf. I. 30406/1985. - BH 1986/10. sz. 429.). Erről van szó pl. akkor, ha az ajánlattevő a módosító válasza nem nyilatkozik ugyan, azonban elfogadja az annak megfelelő teljesítést.

Az ajánlatra vonatkozó eltérő véleményt - az ajánlati kötöttségre megállapított határidőn belül - több részletben is lehet közölni (GK 7. sz. áf. - GEH 17. o.).

A tv. a szerződés létrejöttének helyét az ajánlattevő lakóhelyét, illetőleg székhelyét jelöli meg. Ha a jogosult az ajánlattevő, ennek lakóhelye (székhelye), ha a kötelezett, akkor az ő lakóhelye (székhelye) a szerződés létrejöttének helye. Ennek a rendelkezésnek nemzetközi magánjogi szempontból is jelentősége lehet. Az 1979. évi 13. tvr. 30. §-ának (3) bekezdése szerint ugyanis érvényes a szerződés még akkor is, ha alakszerűség szempontjából nem felel meg a szerződésre irányadó jognak, de megfelel a szerződéskötés helye szerinti jognak.

Ptk. 214. § (1) A szerződési nyilatkozat, ha azt szóban vagy szóbeli üzenettel tették, a másik fél tudomásszerzésével válik hatályossá; az írásban vagy távirati úton közölt nyilatkozat hatályosságához pedig az szükséges, hogy az a másik félhez megérkezék.

(2) A még hatályossá nem vált nyilatkozatot vissza lehet vonni. A visszavonó nyilatkozatnak legkésőbb a visszavont nyilatkozattal egy időben kell a másik félhez érkeznie, illetőleg tudomására jutnia.

(3) Ha mindkét fél gazdálkodó szervezet, az ellenszolgáltatást (vétélár, díj) vállalo fél a nyilatkozatát a szerződés létrejöttéig visszavonhatja, a másik fél költségeit azonban meg kell térítenie.

(4) Ha az elfogadó idejében megtett nyilatkozata az ajánlattevőhöz elkésve érkezik, az ajánlattevő köteles a másik felet haladéktalanul értesíteni arról, hogy a szerződés nem jött létre. Ha ezt elmulasztja, a szerződés létrejön.

A szerződési nyilatkozat hatálya

A szóbeli nyilatkozat akkor válik hatályossá, amikor az a címzettnek tudomására jut, az írásbeli, távirati nyilatkozat pedig akkor, amikor az megérkezik. Ugyanez vonatkozik a telex és a telefax útján küldött nyilatkozatra is. A hatálybalépéssel bekövetkeznek a nyilatkozathoz fűződő joghatások. Ha a nyilatkozat ajánlatot tartalmaz, megkezdődik az ajánlati kötöttség, ha pedig annak elfogadását fejezi ki, létrejön a szerződés. A hatályossá vált nyilatkozat nem vonható vissza. Erre csak akkor van mód, ha a visszavonó nyilatkozat előbb vagy a korábban elküldött nyilatkozattal egy időben érkezik a címzetthez. A postán küldött ajánlat visszavonása csak akkor érvényes, ha az ezt tartalmazó távirat, telex, expresszlevél korábban érkezik meg az ajánlatot tartalmazó levélnél, vagy ha azt ezzel egy időben kézbesítik.

Szerződési ügyben a bírósági eljárásnak alávetést tartalmazó megállapodástól egyoldalú nyilatkozattal nem lehet elállni. Ez nem érinti a megrendelőnek azt a jogát, hogy a szerződési nyilatkozatát a szerződés létrejöttéig visszavonja (GKT 18/1973. sz. állásfoglalás - GEH 94. o.).

Ugyanezek a szabályok és elvek vonatkoznak a szerződésen kívül tett egyoldalú nyilatkozatra is (199. §).

Az örökséget visszautasító nyilatkozatot akkor sem lehet visszavonni, ha az érdekelt többi örökös arról még nem szerzett tudomást, de az érdekeltek közös megállapodással a visszautasító nyilatkozatot hatálytalaníthatják (PK 261. sz. áf. - PEH 327. o.).

A pénztárat a betétszámla-szerződést írásban mondhatja fel. A felmondásra a számlakivonat megküldése útján is sor kerülhet, feltéve, ha az a felmondás indokát - pl. akár a fedezethiányra vonatkozó utalást - tartalmazza (LB Gfv. I. 32979/1998. sz. - BH 1999/12. sz. 564.).

A tv. a gazdálkodó szervezetek szerződésére külön szabályt állapít meg. Az ellenszolgáltatást vállaló fél, vevő, megrendelő nyilatkozatát a szerződés létrejöttéig visszavonhatja, de köteles a másik fél költségeit megtéríteni. Ez a szabály enyhíti az ajánlati kötöttséget, mert az „ellenszolgáltatást vállaló fél” mindaddig visszavonhatja szerződési nyilatkozatát, ameddig a címzett elfogadó nyilatkozata hatályossá nem válik. Ha a címzettnek költsége merül fel, annak megtérítését követelheti. Ilyen költség lehet az elfogadó nyilatkozat elküldése után a teljesítés előkészítésére fordított kiadás (szállítóeszköz lekötése, csomagolás). Felmerülhet még a Ptk. 6. §-án alapuló biztatási kárigény is, ha pl. az ajánlatra figyelemmel a szállító, vállalkozó más ajánlatot elutasított, és ezzel haszontól esett el.

Ptk. 215. § (1) Ha a szerződés létrejöttéhez harmadik személy beleegyezése vagy hatósági jóváhagyás szükséges, ennek megtörténtéig a szerződés nem jön létre, de a felek nyilatkozatukhoz kötve vannak. Kötöttségétől bármelyik fél szabadul, ha az általa a másik féllel közölt megfelelő határidőn belül a harmadik személy a beleegyezés, illetőleg a hatóság a jóváhagyás felől nem nyilatkozik.

(2) A beleegyezés, illetőleg a jóváhagyás megtörténtével a szerződés - ha jogszabály kivételt nem tesz - megkötésének időpontjától kezdődő hatállyal jön létre.

(3) Beleegyezés, illetőleg jóváhagyás hiányában a szerződésre az érvénytelenség jogkövetkezményeit kell alkalmazni.

Harmadik személy beleegyezése, hatósági jóváhagyás

1. Vannak olyan szerződések, amelyeknek létrejöttéhez nem elég a felek egyező akaratnyilvánítása, hanem még egy további feltétel: harmadik személy beleegyezése vagy hatósági jóváhagyás is szükséges, mert a létrehozni kívánt szerződés közérdeket vagy harmadik személy törvényes érdekét is érinti.

Harmadik személy, a jogosult hozzájárulása szükséges pl. az elidegenítési és terhelési tilalommal terhelt ingatlan átruházásához és megterheléséhez. Ennek leggyakoribb példája az, amikor a bankkölcsönt nyújtó takarékpénztár javára van a tulajdonjogi korlátozás bejegyezve. A törvényes képviselő hozzájárulása kell a korlátozottan cselekvőképes személyek szerződésének túlnyomó többségéhez.

Nem minősül a gazdasági társaság szokásos tevékenységének a saját tagjával adásvételi szerződés kötése, ezért - ha az ilyen ügylet a társaság taggyűlési határozattal nem járult hozzá - a szerződés érvénytelensége állapítható meg (LB Gfv. VII. 33209/1996. sz. - BH 1998/5. sz. 239.).

A vállalkozás szabadsága és önállósága szükségessé teszi az ezt gátló korlátozások feloldását. Ennek érdekében számos olyan jogszabály hatályát veszítette, amely a szerződéskötéshez hatósági jóváhagyást kívánt. Nem gazdasági tartalmú szerződéseknel is megszűnt több ilyen jellegű korlátozás. Nincs szükség pl. hatósági jóváhagyásra a tartási, életjáradéki és öröklési szerződés megkötéséhez. A jóváhagyás kényszerét korlátozott körben még fenntartó 45/1990. (III. 13.) MT r.-t ugyanis a többször módosított 1993. évi LXXVIII. tv. 1. melléklete II. b) pontja hatályon kívül helyezte.

Vannak ma is olyan szerződések, amelyek megkötéséhez hatósági jóváhagyás szükséges. Ezek közül leggyakoribb a devizakülföldi által, illetőleg ilyen személyekkel kötött szerződés, amelyek létrejöttéhez devizahatósági engedély kell. Bérlakások cseréjéhez és az ilyen lakás bérleti jogának folytatása ellenében kötött tartási és életjáradéki szerződéshez a bérbeadó engedélyét kell beszerezni.

Az állami tulajdonú műemlék stb. és földterület eladásához a Műemlékvédelmi Hivatal által adott elvi hozzájárulás nem pótolta a többször módosított 30/1964. (XII. 2.) Korm. rendeletben előírt miniszteri hozzájárulást; erdőterület haszonbérbe adásához pedig a - korábban hatályban volt - 73/1981. (XII. 29.) MT rendelet megkívánta az erdőfelügyelőség hatósági hozzájárulását. A Ptk. 115. § (3) bekezdése szerint a beleegyezés, ill. jóváhagyás hiányában a szerződésekre az érvénytelenség jogkövetkezményeit kell alkalmazni (LB Gf. IV. 32054/1996. sz. - BH 1998/11. sz. 545.).

Gyámhatósági jóváhagyás szükséges a törvényes képviselő által kötött vagy jóváhagyott bizonyos szerződésekhez.

Ha a lakossági folyószámla-szerződést a folyószámla gondnokság alá helyezett tulajdonosa kizárólag a saját nyugdíjával való szabad rendelkezése érdekében a törvényes képviselőjének jóváhagyása nélkül köti meg, ez a folyószámla-szerződés érvényességét nem érinti (LB Gfv. I. 30031/1998. sz. - BH 1999/7. sz. 324.).

Ha a szerződés érvényességéhez a jogszabály hatósági jóváhagyást ír elő, ez a kötelezettség azonban a jogszabály hatályon kívül helyezése folytán megszűnik, a szerződést a felek kölcsönös, egybehangzó szerződési nyilatkozata megtételével létrejöttnek kell tekinteni (LB Gf. I. 31612/1997. sz. - BH 1999/9. sz. 415.).

Az államtól vásárolt házingatlant jogszabály szerint elidegenítési és terhelési tilalom terheli, amelynek fennállása alatt az ingatlan csak az illetékes hatóság előzetes engedélyével idegeníthető el. Az előzetes engedély visszavonása azonban a már megkötött adásvételi vagy csereszerződés hatályát nem érinti (P. törv. III. 20716/1987. - BH 1988/5. sz. 141.).

Mivel a jogszabály által megkívánt érvényességi feltétel objektív jellegű kötelmi jogi kategória, annak nincs jelentősége, hogy a peres felek a szerződés érvényes létrejöttéhez szükséges jogszabályi feltételekről, a hatósági jóváhagyás szükségességéről a szerződéskötéskor tudtak-e vagy nem (LB Gf. IV. 32054/1996. sz. - BH 1998/11. sz. 545.).

Függő jogi helyzet

2. Mindaddig, amíg az erre jogosult harmadik személy a szerződés megkötéséhez beleegyezését nem adja, vagy a hatóság ahhoz hozzá nem járul, a felek joghatályos szerződési nyilatkozatukhoz kötve vannak, tehát azt egyoldalúan nem vonhatják vissza, de nem is módosíthatják. Ennélfogva függő jogi helyzet áll fenn, amely a beleegyezés, illetőleg a jóváhagyás megadása esetén a szerződés létrejöttével, ennek megtagadása esetén pedig a szerződéskötés meghíúsulásával szűnik meg. Ha a szerződés létrejön, hatálya azzal az időponttal kezdődik, amikor a felek egyező akaratukat kinyilvánították, vagyis, amikor a címzett az elfogadó nyilatkozatot kézhez vette.

Az átmeneti idő hosszú lehet, ami sértheti valamelyik fél érdekét. A tv. ezért feljogosítja a feleket, hogy szerződő partnerüknek a beleegyezés, illetőleg jóváhagyás megszerzésére megfelelő határidőt szabjanak. Megfelelő az a határidő, amely alatt az általános tapasztalat szerint a beleegyezés, illetőleg a jóváhagyás megszerezhető. A hatósági jóváhagyás ideje nem kizárólag az ennek megszerzésére köteles félén múlik. Az erre irányuló eljárás, az esetleges jogorvoslat vagy bírósági felülvizsgálat hosszú időt is igénybe vehet, amivel számolni kell. A jóváhagyás megszerzésére köteles féltől csupán azt lehet elvárni, hogy azt a lehető legrövidebb idő alatt kérje, és mindent megtegyen annak megszerzése érdekében. A feleket a Ptk. 205. §-ának (3) bekezdésében megfogalmazott együttműködési kötelezettség ebben is terheli. A másik fél is köteles a szükséges adatok, okiratok átadásával és egyéb lehetséges módon a jóváhagyást előmozdítani, annak idejét megrövidíteni. Az a fél, aki ezt a kötelezettségét megszegi, a Ptk. 4. §-ának (4) bekezdése értelmében a függő jogi helyzet elhúzódása miatt jogot nem érvényesíthet. Célszerű a szerződésben rögzíteni, hogy melyik fél köteles a beleegyezést, illetőleg jóváhagyást megszerezni, és ehhez egyben megfelelő határidőt adni. Ha a szerződésben meghatározott vagy a későbbi felhívásban megadott idő eredménytelenül telt el, a másik fél szabadulhat a szerződési kötelezettség alól, és így a szerződés meghíúsul. Erre eredményesen nem hivatkozhat a beleegyezés, illetőleg a jóváhagyás megszerzésére köteles fél. Az elidegenítési és terhelési tilalommal terhelt ingatlan tulajdonosa és az elcserélni kívánt állami, önkormányzati bérlakás bérlője nem kötelezheti a másik felet a beleegyező nyilatkozat, illetőleg a hatósági jóváhagyás megszerzésére, mert ez akkor is az ő kötelezettsége, ha a szerződésben külön nem kötötték ki.

Ha a szerződés érvényességéhez a Ptk. 215. §-ának (1) bekezdése szerinti harmadik személy beleegyezése vagy hatósági jóváhagyás szükséges, úgy a felek szerződéses nyilatkozata megtételének a ténye olyan *függő jogi helyzetet* hoz létre, amelynek tartamára a nyilatkozó felek és az önkormányzat között a Ptk. hatálya alá tartozó polgári jogi jogviszony jön létre akkor, ha az önkormányzat mint harmadik személy a beleegyezés jogát tulajdonosi jogkörben vagy más polgári jogi jellegű jogviszonyban eljárva, a tervezett szerződés alanyaival mellérendeltségi viszonyban gyakorolja. Az adott jogviszonyra irányadó jogszabályok hatálya alá tartozó közigazgatási jogviszony keletkezik viszont akkor, ha az önkormányzat mint hatóság a jóváhagyási jogát hatósági (közhatalmi) jogkörében eljárva, a tervezett szerződés alanyaival fölé-alárendeltségi viszonyban gyakorolja.

Amikor tehát a szerződés érvényességéhez a jognyilatkozat gyámhatósági jóváhagyására van szükség, az önkormányzat a határozatát nem tulajdonosi jogkörben eljárva és nem is más polgári jogi jellegű jogviszony alanyaként, a felekkel mellérendeltségi jogviszonyban, hanem az alá- és fölérendeltségi viszonyt feltételező közigazgatási jogviszonyban - az adott esetben a gyámhatóságokról, egyes gyámhatósági feladatokról és a gyámhatósági eljárásról szóló, korábban hatályos 12/1987. (VI. 29.) MM rendelet (Gyer.) 1. §-ában meghatározott jogkörében eljárva - hozta meg. A határozata tehát a Pp. 324. §-a (2) bekezdésének a) pontjában meghatározott olyan közigazgatási határozatnak minősül, amelynek törvényessége kizárólag a meghozatalának az alapjául szolgáló jogszabályok alapulvételével és csak a Pp. XX. fejezetében szabályozott közigazgatási perben bírálható felül (LB Pfv. II. 21413/1998. sz. - BH 2000/3. sz. 98.).

Előfordulhat, hogy a felek már teljesítettek, a szerződés ezt követően a beleegyezés, illetőleg a jóváhagyás megtagadása miatt meghíúsul, pl. a lakáscserét már lebonyolították, már kifizette a vevő az elidegenítési tilalommal terhelt vételárat, és birtokba is lépett. Vitás volt a bírósági gyakorlatban, hogy mi ennek a jogi következménye. Minthogy a szerződés nem jött létre, érvénytelenségről nem lehet szó.

A tv. ezt úgy oldja meg, hogy ilyenkor az érvénytelenség jogkövetkezményeit kell alkalmazni, és így a 237. § (1) bekezdése szerint a teljesítés előtt fennállott helyzetet kell visszaállítani, a lakásokat vissza kell cserélni, az ingatlant a tulajdonos birtokába vissza kell bocsátani, és a kifizetett vételárat a vevő részére vissza kell adni. A költségeket és az esetleges beruházásokat a jogalap nélküli birtoklás szabályai szerint lehet elbírálni (I. 194-195. §-okat).

A szerződés létrejöttéhez szükséges hatósági jóváhagyás hiányának jogkövetkezményeit elemzi a Legfelsőbb Bíróságnak egyik, felülvizsgálati eljárásban hozott ítélete, amely a Bírósági Határozatok 2000. évi 12. számában jelent meg, és amely az időközben magyar állampolgárságot szerzett külföldi által kötött kezességi szerződésre vonatkozott.

Ebben az ügyben a másodfokú ítélet megállapította, hogy a kezességi szerződés a Ptk. 200. § (2) bekezdésébe ütközik. A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban hozott ítélete szerint ez a jogi álláspont nem helytálló. A szerződéskötés időpontjában hatályos 1974. évi 1. tvr. 6. § (1) bekezdése szerint a kezességi szerződés megkötéséhez devizahatósági engedélyre volt szükség. A Ptk. 215. §-a (1) bekezdése értelmében, ha a szerződés létrejöttéhez hatósági jóváhagyás szükséges, ennek megtörténteig a szerződés nem jön létre, de a felek nyilatkozatukhoz kötve vannak. A (3) bekezdés szerint jóváhagyás hiányában a szerződésre az érvénytelenség jogkövetkezményeit kell alkalmazni. E jogszabályi rendelkezésekből az következik, hogy az adott esetben a külföldi állampolgár által kötött kezességi szerződés nem ütközött jogszabályba, hanem annak létrejötté a devizahatóság engedélyétől függött. A jóváhagyás beszerzésére a törvény határidőt nem szab, az utólag is beszerezhető, kivéve, ha a felek bármelyike annak beszerzésére megfelelő határidőt szabott, és az eredménytelenül telt el. Amennyiben ilyen határidő kikötésre nem kerül, a szerződő felek a nyilatkozatukhoz kötve maradnak. A perbeli esetben a több évre szóló kölcsönszerződés biztosítésként megkötött kezességi szerződés létrejöttéhez a devizahatósági engedély beszerzés nem történt meg, időközben azonban annak szükségessége megszűnt, egyrészt mert az 1995. évi XCV. törvény 89. §-a szerint az új devizatörvényt a folyamatban lévő ügyekben is alkalmazni kell, másrészt mert az alperes, aki a jognyilatkozatához kötve maradt, időközben magyar állampolgár lett, így az általa kötött szerződés hatósági jóváhagyásra nem szorul. Mindebből az következik, hogy mivel a hatósági jóváhagyás szükségessége a szerződés megkötése után megszűnt, a szerződés hatósági jóváhagyás hiányában is végelegesen létrejött. Az alperes az érvényesen létrejött kezességi szerződés alapján köteles helytállni a vállalt kötelezettségéért. A fentiekre tekintettel megállapítható, hogy a másodfokú bíróság ítélete, amellyel az elsőfokú bíróság marasztaló ítéletét helybenhagyta, nem sért jogszabályt, ezért a Legfelsőbb Bíróság mint felülvizsgálati bíróság a Pp. 275/A. §-a szerint hatályában fenntartotta (LB Gfv. I. 33302/1998. - BH 2000/12. sz. 556.).

A szerződés alakja

Ptk. 216. § (1) Szerződést jogszabály ellenkező rendelkezése hiányában akár szóban, akár írásban lehet kötni. A szerződési akaratot ráutaló magatartással is kifejezésre lehet juttatni.

(2) A nyilatkozattétel elmulasztása - ha az nem ráutaló magatartás - csak akkor minősül elfogadásnak, ha ezt jogszabály rendeli, vagy ha a felek ebben megállapodtak.

Alakszerűség

Főszabály, hogy a szerződés létrehozása nincs meghatározott alakhoz kötve. A felek - ha jogszabály alakszerűséget nem kíván - szerződési akaratukat bármilyen formában, szóban, írásban, de ráutaló magatartással is kifejezhetik. Ha a megállapodás bizonyítható, a joghatás attól függetlenül bekövetkezik, hogy a felek milyen módon nyilatkoztak. Legegyszerűbb a bizonyítás akkor, ha a megállapodás tartalmát írásban rögzítették. A fontosabb szerződéseket ezért rendszerint akkor is írásba foglalják, ha jogszabály erre nem kötelez. Különösen jellemző ez a gazdasági forgalomban. Nemcsak a szerződéskötést megelőző tárgyalások történnék levélváltással, hanem az ajánlattétel és az elfogadás is. Ezt nyilvántartás és a könyvelés is szükségessé teheti.

Legtöbb gondot a ráutaló magatartás bizonyítása okozza. A ráutaló magatartás csak akkor állapítható meg, ha valamely magatartásból a másik félnek egyértelműen fel kellett ismernie a szerződési akaratot, mert az általános élettapasztalat szerint az másképp nem volt értékelhető. A bírósági gyakorlat igen szigorú ennek megítélésében. A ráutaló magatartás nem hoz létre szerződést, ha a felek magatartása - önmagában vagy a korábbi tárgyalásokkal, részmegegyezésekkel együtt - nem fejezi ki a megegyezést a szerződés lényeges pontjaiban (LB Gf. I. 31628/1978.).

A ráutaló magatartás akkor hoz létre szerződést, illetve eredményezi a már meglévő szerződés módosítását, ha abból olyan egyező szerződési akarat állapítható meg, amely a Ptk. 205. §-ának (1) bekezdése szerint eredményezheti a szerződés létrehozását, illetve a perbeli esetben a Ptk. 240. §-a alapján a szerződés módosítását. A jelen perben annyi állapítható meg, hogy az írásba foglalt szerződés tartalmától eltérően a felperes számla benyújtásával igényelte az alperestől a készenléti és ügyleti díjak megtérítését, aminek az alperes önként eleget is tett. Ez a tény azonban önmagában csak az alperes önkéntes teljesítésének megállapítására ad alapot, de nem lehet belőle olyan egyértelmű következtetést levonni, hogy az alperesnek szándékában állt az alapszerződést a jövőre nézve módosítani. Az egyéb, a ráutaló magatartás igazolására megjelölt tényekből sem következik kétséget kizáróan, hogy az alperes önkéntes teljesítése valójában a szerződés jövőbeli módosítására vonatkozó akaratot fejezett ki. [Ptk. 205. § (1) bek., 216. § (1) bek., 240. § (1) bek.]. (LB Pfv. IV. 20 796/1998. sz. - BH 2002/4. sz. 136.)

A késedelmi kamat mértékét a felek - a teljesítést megelőzően - ráutaló magatartással is módosíthatják (LB Gf. I. 31167/1992. - BH 1993/5. sz. 311.).

Az ingyenes védjegyhasználatra vonatkozó szerződési kikötés ráutaló magatartással is módosítható. A védjegy használója viselte a védjegy bejelentésének és fenntartásának költségeit, holott ez a szerződés szerint a védjegytulajdonost terhelte. A felek ezzel szerződéses viszonyukban hallgatólagosan új helyzetet alakítottak ki, ráutaló magatartásukkal módosították a szerződési feltételeket. Ennek következtében a szerződés már csak formálisan volt ingyenes (LB Gf. II. 31153/1992. - BH 1993/7. sz. 442.).

A megrendeléstől részben eltérő szállítási ajánlat esetén - a szerződéskötés összes körülményének mérlegelésével - a szerződésnek ráutaló magatartással való létrejötté is megállapítható (LB Gf. I. 30406/1985. - BH 1986/10. sz. 429.).

Ráutaló magatartással létrejött a vállalkozási szerződés, ha a megrendelő a díjfelszámításra vonatkozó véleményeltérés ellenére a munka elvégzéséhez hozzájárult, és a teljesítést elfogadta (LB Gf. V. 30031/1983. - BH 1985/4. sz. 157.).

A teljesítési határidőben való megállapodás és a kivitelezés megkezdése olyan ráutaló magatartás, amely a szerződést akkor is létrehozza, ha az ajánlat elfogadására már az ajánlati kötöttség lejártá után került sor (LB Gf. III. 30872/1985. - BH 1986/6. sz. 242.).

A per adatai alapján megállapítható, hogy a jogszabálynak megfelelő módon az alperes fűtési rendszerének kikapcsolásáról megállapodás a felek között nem jött létre, az alperes magát a fűtési szolgáltatásból nem kapcsolta ki. Nem állapítható meg az sem, hogy mindez a felperesnek felróható okból maradt volna el. Ebből következik, hogy a szolgáltatás igénybevételével a közüzemi szerződés a felek között ráutaló magatartással létrejött, a felperes a perbeli időben távhőt szolgáltatott, ezért a szolgáltatás ellenértékét az alperes a Ptk. 387. §-a alapján köteles megtéríteni. (LB Pfv. IV. 21 965/2000. sz. - BH 2002/11. sz. 436.)

A bérleti szerződés megkötésére utaló magatartás az, hogy a tulajdonos a helyiség jogcím nélküli használatától a kiköltözést hosszú időn át nem követeli, és a bért jogfenntartás nélkül elfogadja. Önmagában azonban az, hogy a háztulajdonos a jogcím nélküli használatától a bért elfogadja, nem utal bérleti szerződés megkötésének szándékára, mert a bérnek megfelelő használati díj akkor is jár, ha a használatnak nincs érvényes jogcíme.

Bérleti szerződésnek a felmondási idő lejárta előtt közös megegyezéssel való megszüntetése nem állapítható meg azon az alapon, hogy a bérlet felmondása után a bérletet a bérbeadónak visszaadta, aki azt elfogadta (LB Gf. IV. 32185/1991. - BH 1992/9. sz. 595.).

A szerződést keletkeztető szerződési akarat általában ráutaló magatartással is kifejezhető [Ptk. 216. § (1) bek.], erről azonban nem lehet szó akkor, ha bizonyos tényekből vagy nyilatkozatokból a másik fél előtt is felismerhető a szerződés megkötésével ellentétes szándék. Az a körülmény, hogy a felperes a bérleti díjat az alperestől a bérleti szerződés lejárta után is átvette, a szerződés létrejöttét eredményező, ráutaló magatartásként nem értelmezhető, hiszen a felperes 1993. október 13-i levelében egyértelműen kinyilvánította, hogy az alperes kérelmének nem tud eleget tenni, és a bérleti jogviszony határozatlan idejű módosítását nem kívánja. Ilyen körülmények között a díjak átvétele csupán a használat ellenértékének elfogadásaként értékelhető. (LB Pfv. III. 20 144/2000. sz. - BH 2003/5. sz. 194.)

A nem nevesített, ún. gondozási szerződés nincs írásbeli alakhoz kötve. Ilyen szerződés ráutaló magatartással is keletkezhet (LB Pfv. III. 21964/1993. - BH 1995/1. sz. 23.).

Temetési szolgáltatást nyújtó vállalatok közti jogviszonyban a szerződési akarat ráutaló magatartással történt kifejezésre juttatását mondta ki a Legfelsőbb Bíróság egyik, felülvizsgálati eljárásban az 1999. évben hozott ítéletében. Az ebben szereplő felperes mint megyei temetkezési vállalat biztosítja két községben egyebek között a ravatalozáshoz szükséges munkálatok elvégzését, az alperes pedig temetési szolgáltatásokat nyújtó vállalkozó, aki a halottak hozzátartozóival kötött szerződés alapján e községekben az eltemetéshez szükséges teljes körű szolgáltatást nyújt, s ennek keretében gondoskodik a halottaknak a ravatalozóba szállításáról. Több holttest átvételével felmerült szolgáltatási díjat azonban nem fizette meg. A felperes által ennek megfizetése iránt indított perben a Legfelsőbb Bíróság ítéletében kifejtette:

Az alperes akkor, amikor a felperes által nyújtott szolgáltatásokat az általa eltemettetni vállalt halottak vonatkozásában igénybe vette, az elhunytakat a ravatalozóban elhelyezte, a szerződési akaratát ráutaló magatartással kifejezésre juttatta. Ezért a felperes által nyújtott szolgáltatások díját köteles megfizetni (LB Pfv. IV. 22033/1997. sz. - BH 1999/6. sz. 254.).

A hallgatás önmagában még nem beleegyezés. A nyilatkozattétel elmulasztása csak akkor elfogadás, ha a) az ráutaló magatartásnak minősül, b) jogszabály így rendeli, c) a felek így állapodtak meg.

ad a) A hallgatás csak akkor ráutaló magatartás, ha az összes körülményből az következik, hogy beleegyező akaratot fejez ki. Erről van szó pl. akkor, ha a vállalkozó nem válaszol ugyan a megrendelő ajánlatára, de a teljesítést annak tartalma szerint elkezd, esetleg be is fejezi, a címzett a meg nem rendelt árut átvesszi és felhasználja.

ad b) A Ptk. 431. §-ának (2) bekezdése szerint határozatlan időtartamúvá alakul át a határozott időre kötött bérlet, ha a bérleti idő lejárta után a bérlet a dolgot tovább használja, és ez ellen a bérbeadó 15 napon belül nem tiltakozik.

ad c) A felek megállapodhatnak abban, hogy az ajánlatot elfogadottnak tekintik, ha azt a címzett meghatározott időn belül nem kifogásolja. Ebben az esetben a címzett hallgatása a szerződést létrehozó beleegyezés. Ha azonban az ajánlattevő egyoldalúan azt közli, hogy ajánlatát elfogadottnak tekinti, ha arra meghatározott időn belül választ nem kap, a szerződést a hallgatás nem hozza létre.

Ptk. 217. § (1) Jogszabály a szerződésre meghatározott alakot szabhat. Az alakiség megsértésével kötött szerződés - ha jogszabály másként nem rendelkezik - semmis.

(2) A felek által kikötött alak csak akkor feltétele a szerződés érvényességének, ha kifejezetten ebben állapodtak meg. Ilyen esetben a teljesítésnek vagy egy részének elfogadásával a szerződés akkor is érvényessé válik, ha az alakiséget mellőzték.

Írásbeli alak

A szerződés érvényességét meghatározott alakhoz kötheti jogszabály vagy a felek megállapodása. Jogszabály írásbeli alakot, de ennél többet, különleges alakot: minősített írásbeliséget vagy közokiratot is megkövetelhet.

A tv. több esetben ír elő a szerződésre és egyoldalú jognyilatkozatra írásbeli formát. Ezek közül legfontosabbak: a meghatalmazás a 223. § (1) bekezdése szerint arra az esetre, ha írásbeli alakhoz kötött szerződés megkötésére irányul, a tartozás elismerése [242. § (2) bek.], a kötbér kikötése [246. § (1) bek.], jogvesztés kikötése [250. § (1) bek.], kezességvállalás [272. § (2) bek.], elővásárlási, visszavásárlási, vételi jog kikötése [373. § (1) bek., 374. § (1) bek., 375. § (1) bek.], biztosítási szerződés [537. § (1) bek.], bankhitel-szerződés [522. § (2) bek.], tartási és életjáradéki szerződés [586. § (2) bek., 591. § (2) bek.].

Leggyakoribb írásbeli alakhoz kötött szerződések az ingatlan tulajdonjogának átruházására: adásvételre, ajándékozásra, cseréjére [Ptk. 365. § (3) bek., 378. §, 579. § (2) bek.] vonatkoznak. Általában írásba kell foglalni minden olyan jognyilatkozatot, amely az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzéssel keletkeztet jogot. Ingatlanra hasznélvezeti jogot alapító szerződés nincs ugyan írásbeli alakhoz kötve, de a hasznélvezet keletkezéséhez a 158. § (1) bekezdése szerint az ingatlan-nyilvántartási bejegyzés szükséges, ami elképzelhetetlen az érdekeltek írásbeli nyilatkozata nélkül.

A Ptk. 452. §-ának (3) bekezdése szerint mezőgazdasági földterület haszonbérbe adásához írásbeli szerződés szükséges. Az ilyen szerződés írásbeliség hiányában tehát semmis. Az adott esetben a felperes a 452. § (3) bekezdésére is utalva alaptalanul állította a haszonbérleti szerződés létrejöttét.

A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban hozott ítéletében rámutatott: A semmis szerződés és a létre nem jött szerződés között a jogkövetkezmények levonása tekintetében az ítélezési gyakorlat nem tesz különbséget, mind a semmisség okából érvénytelen szerződés, mind pedig a nem létező szerződés következménye az eredeti állapot helyreállítása. (Lásd: LB Pfv. IX. 20894/2000. sz. - BH 2001/4. sz. 168.)

A bíróság a jogerős ítéletében helytállóan utalt arra, hogy a lakáscsere szerződés érvényességéhez annak írásba foglalása szükséges [1993. évi LXXVIII. tv. 29. § (1) bek.] és a Ptk. 217. §-ának (1) bekezdése értelmében az alakiság megsértésével kötött szerződés - ha jogszabály másként nem rendelkezik - semmis. Az a körülmény, hogy a lakáscsere szerződés esetén a lakás átadására vonatkozó külön megállapodást az I. r. felperes aláírta, illetőleg a lakáscseréhez szükséges blanketta-szerződésben az adatokat saját kezűleg kitöltötte, nem pótolta az egyébként írásba foglalt lakáscsere szerződés aláírását. (LB Pfv. III. 20 057/1999. sz. - BH 2001/9. sz. 486.)

Az öröklési jogban is van olyan jognyilatkozat, amelynek érvényességét a tv. egyszerű írásbeli alakhoz köti. Erre példa az öröklésről való lemondás [603. § (1) bek.].

Kezességet csak írásban lehet érvényesen vállalni. Kezesség vállalásának elfogadása azonban nincs írásbeli alakhoz kötve, így szóban vagy ráutaló magatartással is történhet (LB Gf. III. 31478/1992. - BH 1993/10. sz. 631.).

A kötelező alakszerűség kivételes szabály, az tehát kiterjesztően nem értelmezhető. A szerző a díjazásról kifejezett nyilatkozattal, de szóban is lemondhat (LB Pf. III. 21062/1977. - BH 1980/4. sz. 126.).

Erre irányuló megállapodás hiányában az írásban kötött vállalkozási szerződés elszámolása tárgyában létrejött szerződés nincs írásbeliséghez kötve (LB Pfv. III. 20477/1995. - 1997/6. sz. 283.).

Jogszabály több esetben ír elő az írásbeliségen túlmenő különleges alakot. Ennek egyik formája az ügyvédi iroda vagy jogtanácsos által ellenjegyzett okirat. A gazdasági társaságokról szóló, többször módosított 1997. évi CXLI. tv. szerint ilyen alakszerűsége (vagy közjegyző által készített közokiratra, illetve közokiratra) van szükség a gazdasági társaságot alapító szerződés érvényességéhez, a Csjt. 27. §-ának (3) bekezdése szerint a házassági vagyoni jogi szerződéshez, a társasház-alapító okirathoz az 1997. évi CLVII. tv. 11. §-ának (1) bekezdése szerint.

Az ügyvédi ellenjegyzés jogszabályban előírt kötelezettsége nem az adásvételi szerződés érvényességének, hanem az ingatlan-nyilvántartásba történő bejegyzésnek a feltétele. Az ellenjegyzés hiánya tehát önmagában az ingatlan-adásvételi vagy az opciós szerződést nem teszi érvénytelenné (LB Gf. I. 31612/1997. sz. - BH 1999/9. sz. 415.).

Különleges alak a közokirati forma is. A közokirati forma a leghitelesebb okirat, amely pótolja az egyszerű vagy minősített írásbeli alakot is [Ptk. I. 38. § (3) bek.]. Közokiratba kell foglalni a Ptk. 624. § (2) bekezdése és a 625. § (1) bekezdése szerint a korlátozottan cselekvőképes személy, továbbá - ha nem szóbeli végrendeletben végrendelezik - a (3) bekezdés szerint a vak az írástudatlan, az olvasásra, névaláírásra képtelen állapotú személy végrendeletét.

Az írásbeli alak megsértésével kötött szerződés semmis. Ez alól a szabály alól azonban jogszabály kivételt tehet. Ilyen jogszabály jelenleg nincs hatályban.

Nem teszi érvényessé az alakilag hibás szerződést az, ha utólag hibátlan formába öntik. Ez azt jelenti, hogy a hiba kijavítása nem hat vissza a szerződéskötés idejére, hanem legfeljebb új szerződést keletkeztet. A bíróság azonban a 237. § (2) bekezdése alapján ilyenkor az érvénytelenségi ok megszüntetése címén a szerződést érvényessé nyilváníthatja.

A mezőgazdasági termékértékesítési szerződés alakhiányát a teljesítés orvosolja. A Ptk. 418. § (2) bekezdése szerint ugyanis az írásbeliség elmulasztása esetén is érvényes a szerződés, ha bármelyik fél teljesíti a szerződésből származó kötelezettségeit.

A felek kiköthetik, hogy szóbeli megállapodásuk csak akkor lesz hatályos, ha azt írásba foglalják, illetőleg közokirati formába öntik. Ennek elmulasztása esetén a szerződés akkor sem érvényes, ha az egyébként nincs alakszerűséghez kötve. Az alakilag hibás szerződés azonban érvényessé válik, ha a teljesítést vagy annak egy részét a jogosult elfogadja. Ezzel ugyanis a felek az alakiságra vonatkozó megállapodásukat hatálytalanítják.

Ptk. 218. § (1) Ha jogszabály vagy megállapodás írásbeli alakot rendel, legalább a szerződés lényeges tartalmát írásba kell foglalni.

(2) Ha az írásbeli alakot jogszabály rendeli, és a szerződő fél nem tud vagy nem képes írni, a szerződés érvényességéhez közokirat vagy teljes bizonyító erejű magánokirat szükséges.

(3) Ha jogszabály vagy a felek megállapodása a szerződés érvényességét megszabott alakhoz köti, az ilyen alakban kötött szerződés megszüntetése vagy felbontása is csak a megszabott alakban érvényes. A szerződésnek a megszabott alak mellőzése-vel történt megszüntetése vagy felbontása is érvényes, ha az annak megfelelő tényleges állapot a felek egyező akaratából létrejött.

Az írásbeli szerződés tartalma

A tv. szerint az alakszerűséghez kötött szerződés lényeges tartalmát kell írásba foglalni. Arra azonban nem ad közelebbi útmutatást, hogy mit kell lényegesnek tekinteni. Ezt a hiányt az ingatlan-átruházási szerződés érvényességéről szóló XXV. sz. PED (PEH 43. o.) tölti ki. A benne foglalt iránymutatást minden olyan szerződésre alkalmazni lehet, amely írásbeli alakhoz van kötve.

A PED kimondja: „a szerződés érvényes létrejöttéhez a tartalmi követelmények szempontjából szükséges - és egyben elegendő -, ha a szerződésről készült okirat tartalmából a felek személye mellett az ingatlan tulajdonjogának átruházását célzó akaratnyilvánításuk kitűnik, továbbá, ha az okirat tartalmazza az ingatlanak és az ellenszolgáltatásnak a megjelölését, vagy ha az átruházás ingyenes, ez az okirat tartalmából megállapítható. Egyéb kérdésben létrejött megállapodás írásba foglalásának elmaradása a szerződés érvényességét nem érinti még akkor sem, ha az ebben való megállapodást bármelyik fél lényegesnek minősítette.

Ebből levonható az az általános következtetés, hogy az írásbeli alakhoz kötött szerződés lényeges tartalma a felek megjelölésén kívül a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás vagy az ingyenesség feltüntetése és a felek egyező akaratának kinyilvánítása.

Nincs szükség arra sem, hogy a szerződést teljes bizonyító erejű okiratba foglalják, tehát az akkor is érvényes, ha azon tanúk aláírása és a keltezés sem szerepel.

Mindenképpen szükség van a felek aláírására. Aláírás esetén érvényes a szerződés akkor is, ha a felek neve az okirat szövegében külön nincs feltüntetve. A felek írásbeli nyilatkozatukat azonos tartalmú külön okiratba is foglalhatják. Ha az okiratot több példányban állítják ki, elég, ha mindegyik fél csak a másik félnek szánt példányt írja alá. Jogszabály eltérő rendelkezése hiányában írásbeli alakban létrejött szerződésnek kell tekinteni a levélváltást, a táviratváltást és a távgépírón történt üzenetváltással létrejött megegyezést is. A továbbiakban lásd még: Ptk. I. 38. § (2) bekezdés.

A PED érvényesnek ismeri el a szerződést akkor is, ha az az átruházás jogcímét és az ellenszolgáltatást nem a felek valóságos akaratának megfelelően tartalmazza, de az okiratról a tulajdonjog átruházásának szándéka kitűnik. Ilyenkor a színlelt tartalmat a leplezett megállapodás szerint kell megítélni akkor is, ha azt nem foglalták írásba. A színlelés célja legtöbbször az adó vagy az illeték csökkentése. Ennek szankcióját nem a polgári jog, hanem a pénzügyi jog határozza meg.

Ha valamelyik fél írástudatlan vagy nem képes írni, a szerződést közokiratba vagy teljes bizonyító erejű magánokiratba kell foglalni. A teljes bizonyító erejű magánokirat kellékeit nem a tv., hanem a Pp. 196. §-a határozza meg. E rendelkezés (1) bekezdésének b) pontja szerint két tanúnak kell az okiraton aláírásával igazolnia, hogy a szerződő fél az okiratot előttük írta alá, vagy aláírását előttük sajátjának ismerte el; az okiraton a tanúk lakhelyét (címét) is fel kell tüntetni. A c) pont szerint teljes bizonyító erejű a magánokirat, ha az aláírást (kézjegyet) a bíróság vagy közjegyző hitelesíti. Írásbeli alakhoz kötött egyoldalú jognyilatkozat az a) pont szerint akkor is érvényes lesz, ha a kiállító az okiratot saját kezűleg írta és aláírta. A d) pont szerint teljes bizonyító erejű a gazdálkodó szervezet által üzlete körében kiállított magánokirat, ha azt szabályszerűen aláírták. A (2) bekezdés pedig úgy rendelkezik, hogy gazdálkodó szervezet által kiállított vagy őrzött okiratról készült felvétel (fénykép, film-, hang- stb.), továbbá bármilyen adathordozó útján készített okirat bizonyító ereje az eredeti okirattal, közokiratról készített másolat esetében pedig a teljes bizonyító erejű magánokiratokéval azonos, feltéve, ha a kiállított vagy a felvételt készítő, illetve az okiratot őrző gazdálkodó szervezet a felvétel vagy az okirat azonosságát szabályszerűen igazolta. A (3) bekezdés olyan esetben, ha az okirat kiállítója olvasni nem tud, vagy nem érti azt a nyelvet, amelyen az készült, az okiratban azt is fel kell tüntetni, hogy annak tartalmát a tanúk egyike vagy a hitelesítő személy megmagyarázta.

Olvasni nem képes olyan személynél, aki a szerződést aláírta, azt kell vizsgálni, hogy ismeri-e a szerződés tartalmát. Érvényes a szerződés, ha annak szövegét az aláírás előtt a csökkent látóképességű félnek felolvasták, és tartalmát megmagyarázták (P. törv. 20535/1991. - BH 1992/4. sz. 241.).

A teljes bizonyító erejű magánokirat „előttemező” tanúja a nevének aláírására nem képes fél névaláírójaként is eljárhat (P. törv. III. 21393/1991. - BH 1992/7. sz. 458.).

Az öröklési szerződés kizárólag az örökhagyó részéről tartalmaz végrendekezést, ezért az írásbeli magánvégrendelet érvényessége szempontjából az írásbeli öröklési szerződés kizárólag az örökhagyó vonatkozásában vizsgálандó. A szerződéses örökösről a Ptk. 624. § (3) bekezdésében írt szabály nem alkalmazható. Ez a rendelkezés - az ott írt okokból - nem a végrendelet alaki hibája, hanem a végrendekezési képesség hiánya miatt nyilvánítja érvénytelennek az írásbeli magánvégrendeletet. Nyilvánvaló tehát, hogy öröklési szerződés esetében a végintézkedést tevő fél, az örökhagyó személyét illetően kell fennállnia a jogszabályban megkívánt szigorú feltételeknek. Az öröklési szerződésben részt vevő másik fél, a szerződéses örökös végintézkedést nem tesz - nem is tehet -, végrendekezési képességgel ezért nem kell rendelkeznie. Szerződéses nyilatkozatára tehát a Ptk. 218. § (1) és (2) bekezdésében foglaltak az irányadóak: azaz az öröklési szerződés érvényességéhez az ő személyét illetően teljes bizonyító erejű magánokirat szükséges (LB Pfv. V. 20038/1997. sz. - BH 1999/2. sz. 69.).

A kézjegy hiányát nem pótolja az, ha a fél nevét az okiratra - akár az ő kérésére - más személy rávezette (LB Pfv. II. 23813/1997. sz. - BH 2000/7. sz. 299.).

Ha az ún. szigorú (fix) lejárati idő nem következik egyértelműen a szolgáltatás rendeltetéséből, a feleknek az ilyen határidő türelmében meg kell állapodniuk. Ennek hiányában a felperest a Ptk. 300. §-a alapján az elállási jog nem illette meg. Ugyanakkor a szerződés teljesítését a késedelembe esett alperes sem szorgalmazta, így a szerződés felbontásának megfelelő tényleges állapot a felek egyező akaratából létrejött [Ptk. 218. § (3) bekezdése]. Mindebből pedig az következik, hogy a szerződés teljesítésének elmaradása olyan okból történt, amelyért mindkét fél felelős, ezért a Ptk. 244. §-a alapján a felperesnek a foglaló visszajár, de annak kétszeresét nem követelheti (LB Pfv. VI. 22374/1997. sz. - BH 1999/5. sz. 204.).

Az alakszerűséghez kötött szerződés megszüntetéséhez vagy felbontásához ugyanolyan forma szükséges, mint a megkötéséhez. Az alaki hibát orvosolja az, ha a felek a szerződésüket felszámolták, illetőleg a megszüntetésnek megfelelő állapotot létrehozták. A szerződés módosításához a tv. alakszerűséget nem kíván, a bírósági gyakorlat azonban az ismertetett szabályt erre az esetre is alkalmazza, tehát a módosítás is csak ugyanolyan formában érvényes, mint a szerződéskötés. Van azonban ezzel ellentétes olyan álláspont is, amely abból indul ki, hogy az alakszerűséget mint kivételt nem lehet kiterjesztően értelmezni, és olyan esetre alkalmazni, amelyre jogszabály azt kifejezetten nem írja elő. Ez az utóbbi álláspont tűnik következetesnek.

A Ptk. 216-218. §-ok tekintetében lásd még: Ptk. I. 38. §.

XIX. fejezet

A KÉPVISELET

Ptk. 219. § (1) Más személy (képviselő) útján is lehet szerződést kötni, vagy más jognyilatkozatot tenni, kivéve ha jogszabály szerint a jognyilatkozat csak személyesen tehető meg. Cselekvőképes személyt korlátozottan cselekvőképes személy is képviselhet.

(2) A képviselő cselekménye által a képviselt válik jogosítottá, illetőleg kötelezetté.

Jegyzet: Lásd a módosított 1983. évi 3. törvényerejű rendeletet a jogtanácsosi tevékenységről; a többször módosított 1998. évi XI. törvényt az ügyvédekről és a többször módosított 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendeletet a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról.

A képviselet fogalma

Nemcsak személyesen, hanem más személy útján is lehet szerződést kötni vagy más jognyilatkozatot tenni. Képviselet esetén a nyilatkozó személy helyett a képviselő jár el, akinek jognyilatkozata által a képviselt válik jogosulttá, illetőleg kötelezetté.

A képviselet alapulhat a) törvényen, illetőleg hatósági rendelkezésen, b) jogügyleten, c) jogi személy alapszabályán, illetőleg szervezeti szabályzatán.

a) Törvényes képviseletről akkor van szó, ha a képviseleti jogkört jogszabály, illetőleg hatósági határozat állapítja meg. Törvényes képviselő pl. a szülő, a gyám, a gondnok, aki a kiskorú gyermek, a korlátozottan cselekvőképes vagy cselekvőképtelen nagykorú nevében tehet jognyilatkozatot. A törvényes képviselet részletes szabályait a Csjt. és a Ptk. II. fejezete tartalmazza.

b) Jogügyleten alapul a képviselet, ha azt jogügylet: megbízás, meghatalmazás biztosítja. Ezzel a 221-222. §-nál foglalkozunk részletesebben.

c) Ha a képviseleti jog jogi személy alapszabályán vagy szervezeti szabályzatán alapszik, szervezeti képviseletről beszélünk. Idetartoznak az önálló költségvetési szervek, az állami vállalatok, a szövetkezetek, a gazdasági társaságok, a társadalmi szervezetek, az egyesületek és az alapítványok képviselői. Ezekről a tv. második részének III. Címe és a hozzá kapcsolódó külön jogszabályok, nevezetesen: az egyesülési jogról szóló 1989. évi II. tv. és a Gt. rendelkeznek.

A képviseletnek ezek az alakzatai nem különülnek el egymástól élesen. Így pl. a szövetkezet elnöke, az állami vállalat igazgatója szervezeti képviselő, mert képviseleti jogköre a jogi személy szervezetéből adódik, de egyúttal törvényes képviselő is, mert képviseleti jogáról jogszabály rendelkezik.

Azt a tényt, hogy az ügyvédi iroda által munkaviszony keretében foglalkoztatott ügyvédjelölt az ügyvédi iroda képviseletére a Ptk. 219., illetve 220. §-ai szerint jogosult, nem az ügyvédségre vonatkozó jogszabályok, hanem a Ptk. szabályai alapján kell megítélni. Eszerint pedig nem kétséges, hogy az ügyvédjelölt olyan személy, aki az ügyvédi irodában ténykedve az ügyvédi iroda képviseletét látja el. Tévesen hivatkozik ezért az alperes arra, hogy a néhai a cselekménye elkövetésekor (az ügyvédi letétként átvett pénz saját céljára fordításakor) olyan álképviselő volt, akinek a magatartásáért a Ptk. 221. §-a alapján nem felel (LB Pfv. IV. 21164/1998. sz. - BH 2000/5. sz. 196.).

A Ptk. 217. §-ának (1) bekezdése lehetővé teszi, hogy a jogszabály a szerződésre meghatározott alakot szabjon. Az alakiség megsértésével kötött szerződés pedig - ha jogszabály másként nem rendelkezik - semmis. A Ptk. 537. §-ának (1) bekezdése úgy rendelkezik, hogy a biztosítási szerződés a felek írásbeli megállapodásával jön létre. A Ptk. 219. §-ának (1) bekezdése értelmében más személy (képviselő) útján is lehet szerződést kötni vagy más jognyilatkozatot tenni, kivéve, ha jogszabály szerint a jognyilatkozat csak személyesen tehető meg. A Pp. 223. §-ának (1) bekezdése előírja, hogy a meghatalmazáshoz olyan alakszerűségek szükségesek, amelyeket jogszabály a meghatalmazás alapján kötbendő szerződésre előír.

A törvény idézett rendelkezéseiből az következik, hogy a biztosítási szerződésnek érvényességi kelléke annak írásba foglalása, amennyiben pedig azt valaki meghatalmazás útján köti meg, a meghatalmazást írásba kell foglalni. A perben nem vitás tényállás szerint azonban az ajánlati blankettát a felperes helyett V. L. írta alá anélkül, hogy arra meghatalmazása lett volna. Ezért megalapozottan hivatkozott felülvizsgálati kérelmében az alperes arra, hogy közte és a felperes között nem jött létre érvényes biztosítási szerződés. Ez azonban nem mentesíti őt az alperes kárának megtérítése alól. (Erre vonatkozóan lásd: LB Pfv. VIII. 23 283/1988. sz. - BH 2002/7. sz. 266.)

Vannak olyan jognyilatkozatok, amelyeket jogszabály szerint csak személyesen lehet tenni. Ilyen kizárólag személyesen tehető nyilatkozat a tv. szerint a végrendelet. A törvényes képviselő nem végrendelezhet a cselekvőképtelen vagy a korlátozottan cselekvőképes személy nevében. A Ptk. 85. §-ának (1) bekezdése értelmében cselekvőképes személy személyhez fűződő jogait - a tv.-ben meghatározott kivételekkel - csak személyesen érvényesítheti. A korlátozottan cselekvőképes személy e jogai védelmében maga is felléphet. Ez azonban nem zárja ki azt, hogy a jogosult mást bízson meg képviseletével, jogi személy nevében pedig a szervezeti képviselő járjon el.

Képviselő mindenki lehet, aki az ehhez szükséges belátási képességgel rendelkezik. Korlátozottan cselekvőképes kiskorú és gondnokolt is eljárhat cselekvőképes személy képviseletében, és ebben a minőségében a képviselt nevében olyan jognyilatkozatot is tehet, amelyre saját nevében önállóan nem jogosult. Képviselő jogi személy is lehet, pl. az ügyvédi iroda. Ilyen esetben a képviseleti jogkörben a jogi személy szervezeti képviselője jár el.

Ptk. 220. § (1) Áru adásvételével vagy egyéb szolgáltatás nyújtásával rendszeresen foglalkozó jogi személynek az ügyfélforgalom számára nyitva álló helyiségeiben dolgozó alkalmazottat és tagot - amennyiben jogszabály eltérően nem rendelkezik, vagy a körülményekből más nem következik - az ott szokásos szerződések megkötésénél és lebonyolításánál a jogi személy képviselőjének kell tekinteni.

(2) Az alkalmazott és a tag jogkörének korlátozása harmadik személlyel szemben hatálytalan, kivéve, ha a korlátozásról tudott vagy tudomást szerezhetett volna.

(3) E rendelkezések megfelelően irányadók a magánszemély alkalmazottjára is.

Vélelmezett képviselet

Attól a fogyasztótól, illetőleg ügyféltől, aki boltban vagy más helyen ügyletkötés végett megjelenik, nem lehet elvárni annak megvizsgálását, hogy joga van-e a bolti eladónak, az irodában, raktárban dolgozó alkalmazottnak szerződés kötése vagy az üzlet körében szokásos más jognyilatkozat tételére. A tv. ezért az ilyen alkalmazottakat erre feljogosítottak tekinti, vagyis képviseleti jogukat vélelmezi.

A képviseleti jog gyakorlásának feltétele: a) áru adásvételével vagy egyéb szolgáltatás nyújtásával rendszeresen foglalkozó jogi személy alkalmazottja, tagja tegye a vállalat, szervezet képviseletében a jognyilatkozatot, szolgáltatassa ki az árut, vegye át a vételárát; b) a jognyilatkozat az ügyfélforgalom számára nyitva álló helyiségben az ott dolgozó alkalmazottól hangozzon el; c) a nyilatkozat vagy más jogcselekmény az üzlet körében szokásos szerződések megkötésére, lebonyolítására vonatkozzon; d) nincs képviseleti joga az alkalmazottnak, ha ez a körülményekből egyértelműen megállapítható. A boltban alkalmazott kiszolgáló az üzlettulajdonos nevében eladja, kiszolgáltatja az árut, átveszi a vételárát, a vállalkozó alkalmazottja az üzletben, irodában elfogadhatja a megrendelést, és megkötheti a szerződést. Ugyanerre jogosult a fuvarozási vállalat, a biztosítótársaság irodájában foglalkoztatott az a tisztviselő, akinek ez a munkaköre. A körülményekből következik ezzel szemben pl. az, hogy nincs képviseleti joga a boltban, irodában alkalmazott kézbesítőnek, takarítónak, raktári munkásnak, portásnak.

A Ptk. 220. §-ának alkalmazása szempontjából nemcsak a jogi személy alkalmazottját vagy tagját, hanem minden olyan személyt képviselőnek kell tekinteni, aki az ott szokásos szerződések megkötésénél, lebonyolításánál közreműködik.

Ezt mondotta ki a Legfelsőbb Bíróság egyik - a közelmúltban felülvizsgálati eljárásban hozott - ítéletében.

A tényállás szerint a felperes értékesíteni kívánta használt autóját, ezért felkereste az alperest, és ott a beavatkozóval tárgyalt. A használtautó-kereskedéssel foglalkozó beavatkozó az alperes mint bizományos nevében - az alperes céges nyomtatványának és bélyegzőjének felhasználásával írásbeli szerződésben - vállalta a Mitsubishi Galant típusú személygépkocsi értékesítését 650 000 Ft limitár és 5% bizományi díj kikötése mellett. A gépjármű értékesítése néhány napon belül megtörtént, de a felperes a vételárból csak 330 000 Ft-ot kapott kézhez, ezért kereseti kérelemmel fordult az alperes ellen 287 500 Ft vételár és kamata megfizetése iránt.

Az alperes arra hivatkozással kérte a kereset elutasítását, hogy a felperessel szerződést nem kötött, a beavatkozó az alperes telephelyén szíveségi használatként bizonyos nagyságú területet használt, saját vállalkozásában forgalmazta a perbeli gépkocsit, ezért a vételárral ő tartozik.

Az elsőfokú bíróság ítéletében a felperes keresetét elutasította. A bizonyítékok - elsősorban a tanúvallomások - értékelésével jutott arra a következtetésre, hogy a beavatkozó a felperessel saját nevében kötött szerződést, nem az alperes képviselőjeként, illetve megbízottjaként járt el, ezért az alperes a vételárhátralékért felelősséggel nem tartozik.

A másodfokú bíróság a felperes fellebbezése folytán meghozott jogerős ítéletében kötelezte az alperest, hogy fizessen meg a felperesnek 287 500 Ft-ot, ennek 1997. szeptember 7. napjától járó évi 20%-os kamatát, valamint a perköltséget. A perben rendelkezésre álló bizonyítékokat a Pp. 206. §-ának megfelelően felülmérlegelte, és az elsőfokú bírósággal ellentétes álláspontra jutott. A döntés meghozatalánál alkalmazta a Ptk. 220. §-ának (1) bekezdésében foglaltakat, amelyek szerint áru adásvételével vagy egyéb szolgáltatás nyújtásával rendszeresen foglalkozó jogi személynek az ügyforgalom számára nyitva álló helyiségeiben dolgozó alkalmazottat és tagot az ott szokásos szerződések megkötésénél és lebonyolításánál a jogi személy képviselőjének kell tekinteni. A fentiekből következően az alperesnek kellett volna bizonyítania, hogy K. A. nem az alperes képviseletében járt el, az alperessel sem alkalmazotti, sem egyéb jogviszonyban nem állt. A másodfokú bíróság a beavatkozó nyilatkozatát egybevetette a tanúvallomásával, a becsatolt bizományi szerződés adataival, és ezek értékelésével azt a következtetést vonta le, hogy a beavatkozó az alperessel fennálló jogviszonya alapján jogilag értékelhetően közreműködött a felperes használt gépkocsijának eladásában, a felperes joggal bízhatott abban, hogy a beavatkozó az alperesi cég nevében jár el a jogügylet során.

A Legfelsőbb Bíróság az alperes felülvizsgálati kérelmét nem tartotta alaposnak. Kifejtette:

Az írásban létrejött bizományi szerződésen bizományosként az alperes neve és bélyegzője szerepel, ezért az okirati bizonyíték a felperesi állítást támasztotta alá. Az alperesnek az ellentmondásban kifejtett nyilatkozata alapján is megállapítható, hogy közte és K. A. között jogviszony állt fenn, hiszen a nevezett az alperes telephelyét használhatta, a szíveségi használat is egy jogviszony keretében jött létre.

Az alperesi helyiségekben semmi nem utalt arra, hogy ott nem kizárólag az alperes folytat gépkocsi értékesítési tevékenységet, ezért helytállóan fejtette ki ellenkérelmében a felperes azt, hogy a jogügylet alapján a felperes a beavatkozót csak az alperes képviselőjének tekinthette [Pp. 206. § (1) bek.]. Ha az alperes úgy kezelte az előre nyomtatott szerződési blankettát és cégbélyegzőjét, hogy ahhoz a beavatkozó is hozzájutott, akkor jogszerűen nem hivatkozhat felelősségének hiányára. A Ptk. 220. §-ának alkalmazása szempontjából nemcsak a jogi személy alkalmazottját vagy tagját, hanem minden olyan személyt képviselőnek kell tekinteni, aki az ott szokásos szerződések megkötésénél, lebonyolításánál közreműködik.

Mindezekre tekintettel a Legfelsőbb Bíróság a Pp. 275/A. §-ának (1) bekezdése alapján a jogerős határozatot hatályában fenntartotta. (LB Pfv. VII. 20 507/2000. sz. - BH 2003/9. sz. 361.)

Ha jogszabály a nyilatkozat érvényességéhez írásbeli alakot rendel, az aláíró csak nyilatkozat tételére jogosult személy vagy az lehet, akinek erre írásbeli meghatalmazása van. Ilyen esetben tehát a képviseleti jog nem vélelmezhető [Ptk. 29. § (3) bek., 474. § (3) bek., 223. § (1) bek.]. A vélelmezett képviselő nem köthet pl. ingatlan-adásvételi, biztosítási és más olyan szerződést, amely írásbeli alakhoz van kötve.

A vállalat, szövetkezet, az alkalmazott és a tag képviseleti jogkörét korlátozhatja. Ez azonban az ügyféllel és más harmadik személlyel szemben csak akkor hatályos, ha a korlátozásról tudott, vagy tudomást szerezhette. Ha pl. a tulajdonos szerződés kötése, pénz átvételére csak meghatározott beosztású alkalmazottat jogosít fel, a korlátozás harmadik személlyel szemben csak akkor hatályos, ha azt vele előre szóban vagy írásban közölték, a boltban, irodában feltűnő helyen, jól olvasható módon kiírták (LB Gf. VI. 32655/1991. - BH 1993/1. sz. 45.).

„A látszatban bízó jóhiszemű vevő védelme érvényesül akkor is, ha az áru adásvételével foglalkozó jogi személy alkalmi megbízása alapján tevékenykedő személy vesz részt az ügyfélforgalom számára nyitva álló helyiségben, az ott szokásos szerződés megkötésénél.” (LB Pfv. IV. 20269/1995. - BH 1996/10. sz. 526.)

Ezek a rendelkezések nemcsak jogi személyekre, hanem az olyan gazdasági társaságokra is alkalmazhatóak, amelyek nem jogi személyek, de vonatkoznak természetes személyek, magánkereskedők, magániparosok boltjában, irodájában, raktárában alkalmazott személyekre is.

Munkakörében eljáró alkalmazottnak akkor is van képviseleti joga, ha kiskorúsága miatt korlátozottan cselekvőképes (LB Pf. IV. 21226/1992. - BH 1993/4. sz. 240.).

A Ptk. 220. § (2) bekezdése értelmében az alkalmazott, az adott esetben az ügyvezető, jogkörének korlátozása harmadik személlyel szemben hatálytalan. E jogszabályhely azonban a főszabály alól kivonja azokat az eseteket, amikor a korlátozásról a harmadik személy tudott, vagy tudomást szerezhette volna. A rendelkezés célja a forgalom biztonságának védelme, vagyis az, hogy ne a társasággal szerződő kívülálló személynek legyen kötelessége kutatni az ügyvezető jogkörének esetleges korlátozásait, vagy azt, hogy az ügyvezető az ügylethez a taggyűlés hozzájárulását megszerezte-e. A társaság tagja - az alperes - azonban a jogügyletek szempontjából harmadik személynek nem tekinthető. Védekezése pedig azért nem bír kellő alappal, mert a taggyűlési jóváhagyás hiányáról tudott. Ezért a felperesi társaság nincs elzárva attól, hogy követelésének jogalapjaként a jóváhagyás hiányára hivatkozzék (LB Gfv. VII. 33209/1996. sz. - BH 1998/5. sz. 239.).

Ptk. 221. § (1) Aki képviseleti jogkörét jóhiszeműen túllépi, vagy anélkül, hogy képviseleti joga volna, más nevében szerződést köt, és eljárását az, akinek nevében eljár, nem hagyja jóvá, köteles a vele szerződő félnek a szerződés megkötéséből eredő kárát megtéríteni. A bíróság azonban a szerződés megkötéséből eredő kár megtérítése alól mentesítheti, különösen, ha korábban képviselő volt, és képviseleti jogának megszűnéséről a szerződéskötéskor hibáján kívül nem tudott.

(2) A rosszhiszemű álképviselő teljes kártérítéssel tartozik.

(3) A képviselő nem járhat el, ha a szemben álló vagy ellentétesen érdekelt fél ő maga vagy olyan személy, akit ugyancsak ő képvisel. Ha a képviselő jogi személy, a képviselt kifejezett engedélye alapján érdekellentét esetében is eljárhat.

Az álképviselő

Álképviselő az, aki képviseleti jogosultság nélkül más nevében szerződést köt, vagy más jognyilatkozatot tesz. A tv. két esetről rendelkezik: a képviseleti jogosultság teljes hiányáról és a meglevő jogosultság túllépéséről. A jognyilatkozat mindkét esetben érvénytelen, tehát azt a személyt, akinek nevében az álképviselő nyilatkozott, nem jogosítja és nem kötelezi. Ha azonban a képviselt az álképviselő cselekményét utólag jóváhagyja, a jognyilatkozat érvényessé válik, és ugyanaz a hatása, mint akkor, amikor a képviseleti jog fennáll, vagy a képviselt maga nyilatkozik.

Jóváhagyottnak tekintette a Legfelsőbb Bíróság a szerződéskötésre jogosulatlan alkalmazott nyilatkozatát akkor, amikor a munkaadó utóbb levélben igazolta a megállapodást, és csak pénzügyi nehézségei miatt kérte a szerződés tárgytalannak tekintését (Gf. I. 31607/1976.).

Az utólagos jóváhagyás ráutaló magatartással is kifejezhető.

Váltó leszámítoltatása megbízott (képviselet) útján is történhet. Az erre vonatkozó megbízás szóban is adható. Álképviselet esetén a megbízó utólag ráutaló magatartással is jóváhagyhatja az álképviselő eljárását. Ebben az esetben úgy kell tekinteni, mintha az álképviselő szabályszerű meghatalmazással járt volna el (LB Gf. I. 30176/1991. - BH 1993/3. sz. 181., Gf. I. 31790/1992. - BH 1994/9. sz. 501.).

A műszaki ügyintéző szakmai szempontból készíti elő a szerződések megkötését, munkakörénél fogva szerződés megkötésére azonban nem jogosult. Ha a szerződéskötésre külön meghatalmazással sem rendelkezik, álképviselőnek minősül.

A készfűtő kezességi szerződés megkötésénél az, aki egy személyben a kötelezett kft. ügyvezetője és a kezes alperes vállalat igazgatója, a Ptk. 221. § (3) bekezdése értelmében nem járhatott volna el (LB Gf. II. 32141/1996. sz. - BH 1998/3. sz. 138.).

Ha az álképviselő munkakörében harmadik személynek kárt okoz, a munkaadó kártérítésre köteles (LB Gf. I. 31500/1993. - BH 1994/2. sz. 96.).

Ha jóváhagyásra nem kerül sor, különösen ha a képviselt személy az álképviselő nyilatkozatát kifejezetten megtagadja, az álképviselőt felelősség terheli. Ez azonban nem azt jelenti, hogy neki kell teljesítenie az érvénytelen jognyilatkozattal vállalt kötelezettséget, hanem a kárt köteles megtéríteni. A kártérítés mértéke szempontjából a tv. különbséget tesz a jó- és rosszhiszemű álképviselő között. A jóhiszemű álképviselő csak a szerződéskötésből keletkezett kárért, az ún. biztatási kárért felel, amely abból keletkezett, hogy a másik fél bízott a szerződés létrejöttében (levelezési, utazási stb. költség). Jóhiszemű az az álképviselő, aki nem tudta, de a körülményekből nem is tudhatta, hogy nincs képviseleti joga, vagy hogy a jogkörét túllépte. A bíróság még ez alól a felelősség alól is mentesítheti, különösen akkor, ha korábban képviselő volt, és a szerződéskötéskor hibáján kívül nem tudott a képviselet megszűnéséről. Ez történik pl. akkor, ha a szerződéskötéskor a képviselő nem tudott és nem tudhatott arról, hogy a képviselt személy meghalt.

A rosszhiszemű álképviselő teljes kártérítéssel tartozik, nemcsak a biztatási kárt köteles megtéríteni, hanem köteles az érdekelt harmadik személyt olyan helyzetbe hozni, mintha meg sem kötötte volna a szerződést. Köteles pótolni többek között a szerződés megkötésének miatt elmaradt hasznot, de megfizetni azt a többletköltséget is, amely az újabb szerződéskötéssel felmerült. A kártérítés módjára és mértékére a szerződésen kívüli károkozás szabályait kell alkalmazni.

Ha a bíróság által kijelölt felszámoló - megbízottja útján - nem az általa felszámolandó, hanem egy másik cég nevében köt szerződést, eljárására az álképviseltről szóló jogszabályi rendelkezéseket kell alkalmazni. Ha az álképviselő útján kötött szerződés teljesítése elmarad, és az álképviselő eljárása rosszhiszeműnek bizonyul - eljárását a képviselt utóbb nem hagyja jóvá -, a kijelölt felszámoló jogi személy kártérítési felelőssége fennáll (LB Gfv. IV. 33296/1996. sz. - [BH 1998/4. sz. 188.](#)).

A képviselő nem járhat el érdekellentét esetében. A tv. szerint ez akkor áll fenn, ha ő maga a szembenálló vagy ellentétesen érdekelt fél vagy olyan más személy, akit ugyancsak ő képvisel. Ez alól a szabály alól a tv. kivételt tesz akkor, amikor a képviselő jogi személy, és a képviselt a képviselőhöz az érdekellentét ellenére hozzájárul. A felek hozzájárulásával pl. ugyanaz az ügyvédi iroda az ellentétes érdekű feleket is képviselheti. Az ügyintéző ügyvéd azonban ilyenkor sem lehet ugyanaz a személy.

A meghatalmazás

Ptk. 222. § Képviselési jogot - a törvényen, a hatósági rendelkezésen és az alapszabályon alapuló képviseleten felül - a képviselőhöz, a másik félhez vagy az érdekelt hatósághoz intézett nyilatkozattal (meghatalmazás) lehet létesíteni.

A meghatalmazás

A meghatalmazás olyan egyoldalú címzett jogügylet, amellyel a meghatalmazó arra jogosítja fel a meghatalmazottat, hogy helyette és nevében jognyilatkozatot tegyen. A címzett a meghatalmazott képviselő, de lehet az a hatóság vagy harmadik személy is, amely előtt, illetőleg akivel szemben a meghatalmazás képviselőre jogosít. A meghatalmazásra a [Ptk. 199. §-a](#) értelmében a szerződésre irányadó szabályokat kell megfelelően alkalmazni. Ezek szerint a szabályok szerint lehet vizsgálni a meghatalmazás érvényességét és értelmezni annak tartalmát. Ha a meghatalmazás tartalmi vagy formai okokból érvénytelen, a meghatalmazott álképviselőnek minősül, ezért az általa tett jognyilatkozat is érvénytelen, felelősségére pedig az álképviselőt szabályait kell alkalmazni.

Meghatalmazás nemcsak a másik félhez, de a képviselőhöz intézett nyilatkozattal is joghatályosan létesíthető. A meghatalmazás attól függetlenül érvényes, hogy azt az ellenérdekű féllel közölték-e (LB Gfv. X. 30060/1999. sz. - [BH 2000/3. sz. 115.](#)).

A meghatalmazás meghatározhatja a képviselési jog tartalmát és korlátait. Vonatkozhat a meghatalmazás a meghatalmazott minden ügyére, amikor általános meghatalmazásról van szó. A különös meghatalmazás egy vagy több ügyben, esetleg ügycsoportokban jogosít képviselőre.

Az a jogszabályi tilalom, amely szerint az igazgatóság, illetőleg a felügyelőbizottság tagja vagy a cég könyvvizsgálója nem lehet a cég képviselője, csak a meghatalmazással képviselővé tett személyre vonatkozik. A jogszabályon alapuló képviselőre ez a tilalom nem terjed ki. Ez a természetes és jogi személy képviselési jogosultságára egyaránt vonatkozik (LB Gf. II. 32820/1994. - [BH 1996/4. sz. 211.](#)).

„A perbizomány intézményét a magyar jog nem ismeri, ezért - törvényi felhatalmazás hiányában - nincs perbeli legitimációja annak, aki saját nevében más jogát kívánja érvényesíteni.” (LB Gfv. X. 32705/1995. - [BH 1997/4. sz. 199.](#))

A meghatalmazást el kell határolni a megbízástól. A kettő között tartalmi és szerkezeti különbség van. A megbízás szerződés, amelyben az egyik fél arra kötelezi magát, hogy a másik fél valamely ügyében, díjazás fejében vagy ingyenesen eljár. A megbízás bármilyen ügy ellátására irányulhat, és nem feltétlenül jár együtt képviseléssel, vagyis jognyilatkozat tételével. A megbízás, ha jognyilatkozat tételére irányul, képviselési jogot is biztosít, és így a meghatalmazást is magában foglalja. A meghatalmazás ezzel szemben nem valamilyen ügy elintézésére irányul, hanem a jognyilatkozat tételére jogosít. A megbízás kétoldalú jogügylet, amely nemcsak jogosít, hanem kötelez is. A meghatalmazás ezzel szemben egyoldalú jogügylet, amely képviselőre ad jogot. A meghatalmazás alapja rendszerint megbízási szerződés, ez igazolja a megbízás teljesítéséhez szükséges képviselési jogosultságot a hatóság vagy harmadik személy előtt. Ennek legismertebb esete az ügyvédi megbízás és az ezt igazoló ügyvédi meghatalmazás.

Ptk. 223. § (1) A meghatalmazáshoz olyan alakszerűségek szükségesek, amelyeket jogszabály a meghatalmazás alapján kötendő szerződésre előír. Az általános meghatalmazás csak írásban érvényes.

(2) A meghatalmazás eltérő kikötés hiányában visszavonásig érvényes; visszavonása jóhiszemű harmadik személy irányában csak akkor hatályos, ha azt vele közölték. A visszavonás jogáról érvényesen nem lehet lemondani.

(3) A meghatalmazás bármelyik fél halálával megszűnik.

A meghatalmazás alakja

A meghatalmazás érvényességéhez ugyanolyan alakszerűség szükséges, mint ahhoz a szerződéshez, amelynek megkötésére jogosít. Ha olyan egyoldalú jognyilatkozatra irányul a meghatalmazás, amely meghatározott alakhoz van kötve, ez is csak ilyen alakban érvényes. Ingatlan tulajdonjogának átruházása írásbeli szerződésben történhet, ha a képviselőt ilyen szerződés kötésére vonatkozik, a meghatalmazást is írásba kell foglalni. Tartózáselismerést tartalmazó egyoldalú nyilatkozatot írásban kell tenni, tehát az erre jogosító meghatalmazás is csak írásban érvényes. A legtöbb jognyilatkozat nincs meghatározott alakhoz kötve, ezért ilyenkor bármilyen formában lehet meghatalmazást adni. A hatóság előtt a képviselési jogot igazolni kell, de ezt hatósági eljárásra nem tartozó ügyben az érdekelt harmadik személy is megkívánhatja. A meghatalmazást ezért rendszerint akkor is írásba foglalják, amikor a tv. ezt nem követeli meg. Az ügyvédi meghatalmazás érvényességét az erre vonatkozó jogszabály minden esetben írásbeli alakhoz köti. Az általános szabály alól kivételt tartalmaz a tv.-nek az a rendelkezése, amely szerint az általános meghatalmazás csak írásban érvényes. Az alakszerűség megsértésével adott meghatalmazás ugyanúgy érvénytelen, mint az a jognyilatkozat, amelyre feljogosít.

A meghatalmazás megszűnik annak a jognyilatkozatnak a megtételével, amelyre irányul, visszavonással és bármelyik fél halálával.

A meghatalmazás visszavonásig érvényes. Ezt a meghatalmazó bármikor megteheti. A visszavonás jogáról érvényesen nem lehet lemondani. Ha a meghatalmazás hatályát határidőhöz kötötték, a határidő lejártával akkor is érvényét veszti, ha nem vonták vissza. Ez a kikötés azonban a visszavonás jogát nem érinti, a meghatalmazó tehát visszavonhatja a meghatalmazást a határidő lejártá előtt is.

A visszavonás jóhiszemű harmadik személy irányában csak akkor hatályos, ha arról tudomást szerez, azt vele közli. Ennek elmulasztása esetén a visszavonás után tett jognyilatkozat a jóhiszemű harmadik személy irányában érvényes marad. Érvényességét nem érinti az, ha a visszavonást a meghatalmazó csak a jognyilatkozat megtétele után közli, illetőleg az érdekelt harmadik személy erről csak ezt követően szerez tudomást.

A meghatalmazó, illetőleg a meghatalmazott halálával a meghatalmazás megszűnik, a meghatalmazó jogutódja azonban azt saját nevében megerősítheti. Ez már új meghatalmazás, amelynek alapján a meghatalmazott a jogutód képviselőjében és nevében jár el. Ha a meghatalmazás megbízás teljesítésével kapcsolatos, a meghatalmazott köteles a meghatalmazó halála után halaszthatatlanul szükséges intézkedéseket megtenni, legalábbis a jogutódot értesíteni, hogy kellő időben intézkedhessen [482. § (2) bek.].

Az a meghatalmazás, amely a megbízás teljesítésének eszköze, ilyen értelemben meghosszabbodhat a meghatalmazott halála utáni időre.

Ügyeinek vitelében akadályozott személy képviselője

Ptk. 224. § (1) A gyámhatóság kérelemre gondnokot rendel annak, akit körülményei ügyeinek vitelében akadályoznak, különösen, ha ismeretlen helyen tartózkodik, vagy ismert helyen tartózkodik ugyan, de visszatérésében gátolva van.

(2) A gondnokrendelés a gondnokolt személy cselekvőképességét nem érinti.

(3) A gondnok képviselői jogkörében kezeli a gondnokolt vagyonát, és ellátja azokat a feladatokat, amelyeket külön jogszabály reá bíz. A távollevő gondnoka ezenfelül - a gyámhatóság előzetes hozzájárulásával - minden olyan intézkedést megtehet, amivel a gondnokolt személyt károsodástól óvja meg. A halaszthatatlanul sürgős intézkedéshez a gyámhatóság hozzájárulása nem szükséges; erről azonban - mielőtt lehet - a gyámhatóságnak be kell számolni.

Ptké. I. 39-40., 42. § A gondnokrendelést bármely érdekelt és bármely hatóság kérheti és annak hivatalból is helye van.

Ptké. 40. § Az ügyeinek vitelében akadályozott személy gondnokának kirendelésére ennek a törvényerejű rendeletnek a gondnokság alá helyezett személy gondnokára vonatkozó rendelkezéseit (11. §) kell megfelelően alkalmazni.

Ptké. 42. § (1) A gondnokot a gyámhatóság felmenti, ha a gondnokrendelés célja megvalósult vagy annak oka megszűnt.

(2) A gondnok működésére, felmentésére és elmozdítására a gyámra vonatkozó szabályokat is megfelelően alkalmazni kell.

Jegyzet: Lásd a többször módosított 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendeletet a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról, különösen ennek 173. §-át.

Cselekvőképességet nem érintő gondnokság

A tv. gondoskodik azok érdekeinek védelméről, akik ügyeik intézésében távollétük miatt vagy más okból tartósan akadályozva vannak. A gyámhatóság kérelemre az ilyen, egyébként cselekvőképes személyek képviselőjére gondnokot rendelhet. Erre szükség lehet akkor, amikor a képviselőre szoruló személy ismeretlen helyen tartózkodik, vagy ismert a tartózkodási helye, de a visszatérésben hosszú ideig tartó gyógykezelés, szabadságvesztés-büntetés töltése vagy más hasonló körülmény gátolja.

Ez a gondnokság lényegesen különbözik a nagykorú cselekvőképtelen és korlátozottan cselekvőképes személy gondnokságától. Alapvető a különbség abban, hogy a távollevő cselekvőképességét a gondnokság nem érinti. További különbség, hogy a cselekvőképtelen vagy korlátozottan cselekvőképes nagykorú a bíróság helyezi gondnokság alá, és a jogerős ítélet eredményezi a cselekvőképtelenséget vagy korlátozza a cselekvőképességet. A távollevő részére a gyámhatóság rendel gondnokot.

A gondnokrendelést bármely érdekelt és bármely hatóság kérheti, de történhet hivatalból is (Ptké. I. 39. §).

Ha a korlátozott felelősségű társaság tagjai között olyan kiskorúak is vannak, akik felett a szülői felügyeletet a társaság más tagjai látják el, a közöttük lehetséges érdekellentétnek a gyámhatóság útján való tisztázása nélkül a cégbejegyzési kérelem nem teljesíthető (LB Cgf. VII. 31289/1995. sz. - BH 1998/9. sz. 438.).

A gondnok személyére ugyanazok a szabályok irányadók, mint a cselekvőképességet érintő gondnokság esetében (Ptké. I. 40. §). Gondnokra elsősorban a gondnokság alá helyezettrel együtt élő házastársat kell kirendelni. Ha ilyen házastárs nincs, vagy kirendelése veszélyeztetné a gondnokolt érdekeit, a gyámhatóság más alkalmas személyt rendelhet ki gondnokul. A szülőket, más rokonokat és hozzátartozókat előnyben kell részesíteni (Ptké. I. 11. §).

A gondnok a gondnokolt személyéről csak annyiban köteles gondoskodni, amennyiben ez a körülményekre tekintettel szükséges. Leszármazónak önálló háztartás alapításához vagy fenntartásához, illetőleg más létfontosságú cél eléréséhez a gondnokolt vagyonának terhére a gondnok gyámhatósági jóváhagyással támogatást nyújthat. A támogatás mértéke nem haladhatja meg a leszármazó kötelesrészét (Ptké. I. 41. §). (megjegyzés)

A gondnok a vagyonkezelés körében arra is jogosult, hogy a gondnokoltat a bíróság és más hatóság előtt képviselje (PJD IV. 164. sz.).

A gondnokot a gyámhatóság tiszte alól felmenti, ha a kirendelés célja megvalósult, vagy annak oka megszűnt. Működésére, felmentésére és elmozdítására egyébként a gyámra vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni (Ptké. I. 42. §).

Az eseti gondnokság

Ptk. 225. § (1) Ha a szülő, a gyám vagy a gondnok akár jogszabály vagy a gyámhatóság rendelkezése folytán, akár érdekellentét vagy más tényleges akadály miatt nem járhat el, a gyámhatóság eseti gondnokot rendel.

(2) Eseti gondnokot kell rendelni akkor is,

a) ha sürgősen kell intézkedni, és a cselekvőképtelen vagy korlátozottan cselekvőképes személynek nincs törvényes képviselője, vagy annak személye nem állapítható meg, továbbá

b) ha az ismeretlen, távollevő vagy ügyeinek vitelében egyébként akadályozott személy jogainak megóvása érdekében szükséges.

(3) Az eseti gondnok az ügyben olyan jogkörrel jár el, mint a gyám, illetőleg a gondnok.

(4) A szülői felügyeletet gyakorló szülő, a gyám és a gondnok jogköre nem terjed ki azokra az ügyekre, amelyeknek ellátására eseti gondnokot rendeltek.

Ptké. 43. § (1) A gondnokrendelést bármely érdekelt és bármely hatóság kérheti és annak hivatalból is helye van.

(2) *A szülő, a gyám, illetőleg a gondnok - eseti gondnok kirendelése céljából - köteles a gyámhatóságnak haladéktalanul jelentést tenni, ha akár jogszabály, akár a gyámhatóság rendelkezése folytán, akár pedig tényleges akadály miatt nem járhat el.*
Jegyzet: Lásd a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról szóló, többször módosított 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet 173. §-át.

Az eseti gondnok képviseleti joga

Az eseti gondnok, szemben az akadályozott személy gondnokával, nem általános vagyongazdálkodó, hanem meghatározott ügyben jogosult a képviseletre. Az eseti gondnokságnak két csoportja van. Az egyikbe az a korlátozottan cselekvőképes vagy teljesen cselekvőképtelen személy tartozik, akinek szülője, gondnoka, gyámja a tv.-ben meghatározott okból az adott ügyben nem járhat el. A másik csoportba azok az esetek tartoznak, amikor a távollévő cselekvőképes személy állandó képviseletére nincs szükség, de valamilyen ügyben érdekeinek megvédése gondnok kirendelését szükségessé teszi.

Az eseti gondnok abban az ügyben, amelyben kirendelték, ugyanúgy képviseli a gondnokoltat, mint a szülő, a gyám és a gondnok. Gyámhatósági jóváhagyás csak olyan esetben szükséges, amikor erre a szülő, a gyám vagy a gondnok jognyilatkozatához is szükség van.

Az eseti gondnokoltaknak egy időben két képviselője is lehet, de a törvényes képviselő: a szülő, a gyám és a gondnok abban az ügyben nem járhat el, amelynek ellátására az eseti gondnokot kirendelték.

Eseti gondnok kirendelését ugyanazok a személyek kérhetik, mint az akadályozott személy esetében. A törvényes képviselő köteles a gyámhatóságnak haladéktalanul bejelenteni, ha akár jogszabály, akár a gyámhatóság rendelkezése, akár tényleges akadály miatt nem járhat el (Ptk. I. 43. §).

Ideiglenes gondnokot rendelhet ki a gyámhatóság annak a nagykorú személynek a részére, akinek a belátási képessége állandó jelleggel hiányzik. Hatálya a gondnokság alá helyezéssel, legfeljebb azonban egy év elteltével megszűnik. Jogköre személyi ügyek intézése és a vagyon felügyelete.

A gyámhatóság előzetes hozzájárulásával azonban minden olyan intézkedést megtehet, amely a gondnokoltat károsodástól óvja meg (Ptk. I. 44. §).

Az eseti gondnokság megszűnésére, az eseti gondnok felmentésére ugyanazok a szabályok vonatkoznak, mint a távollévő gondnokéra (Ptk. I. 45. §).

Az eseti gondnokéhoz hasonló a jogköre az ügygondnoknak, akit a Pp. rendelkezései alapján a bíróság rendel ki. Jogkörét és feladatát a Pp. szabályozza (Pp. 74., 102., 307. §).

XX. fejezet

A SZERZŐDÉS TARTALMA ÉS TÁRGYA

Ptk. 226. § (1) *Jogszabály meghatározhatja a szerződés egyes tartalmi elemeit, és kimondhatja, hogy ezek a szerződésnek akkor is részei, ha a felek eltérően rendelkeznek.*

(2) *Jogszabály a hatályba lépése előtt megkötött szerződések tartalmát csak kivételesen változtathatja meg. Ha a szerződés megváltozott tartalma bármelyik fél lényeges jogos érdekeit sérti, a fél kérheti a bíróságtól a szerződés módosítását, vagy - ha jogszabály másként nem rendelkezik - a szerződéstől elállhat.*

(3) *Hatósági ár megállapítására külön törvény szerint kerülhet sor.*

(4)-(5)

Jegyzet: A Ptk. 226. § (2) bekezdésének utolsó mondatát az 1990. évi LXXXVII. törvény 22. § (3) bekezdése hatályon kívül helyezte.

A Ptk. 226. § (3) bekezdése az 1990. évi LXXXVII. törvény 22. § (2) bekezdés a) pontjával megállapított szöveg. Hatályos: 1991. I. 1-jétől.

A Ptk. 226. § (4)-(5) bekezdését az 1990. évi LXXXVII. törvény 22. § (3) bekezdése hatályon kívül helyezte. Hatálytalan: 1991. I. 1-jétől.

Lásd a többször módosított 1990. évi LXXXVII. törvényt az árak megállapításáról.

A szerződés tartalmának jogszabályi megállapítása

1. A szerződésből kötelezettség keletkezik a szolgáltatás teljesítésére és jogosultság a szolgáltatás követelésére; jogszabály szerződés kötését kötelezővé teheti [Ptk. 198. § (1) és (2) bek.]. Kimondja a tv. azt is, hogy a *szerződés tartalmát* a felek szabadon állapíthatják meg; a szerződésekre vonatkozó rendelkezésektől egyező akarattal eltérhetnek, ha jogszabály az eltérést nem tiltja [Ptk. 200. § (1) bek.]. A felek tehát a szerződéssel tudatosan alakítják a vagyoni viszonyaikat: tőlük függ, hogy a szerződésüket milyen tartalmúvá teszik az elérni kívánt céljuknak megfelelően. Szerződési szabadsággal rendelkeznek, s ezért a tv.-nek a szerződésekre vonatkozó rendelkezéseitől el is térhetnek (diszpozitivitás).

A *külgazdasági kapcsolatokra* vonatkozó speciális szabály (1978. évi 8. tvr. 5. §) akként rendelkezik, hogy ha a Ptk.-nak a szerződésekre vonatkozó rendelkezéseitől a felek egyező akarattal eltérhetnek, a *felek megállapodásának* kell tekinteni - eltérő rendelkezésük hiányában - valamely szerződésnek *nemzetközi megállapodásban vagy szabályzatban* meghatározott feltételeit is.

A szerződési autonómia nem korlátlan. Lehetnek olyan érdekek, amelyekre tekintettel szükségesnek mutatkozik a szerződés egyes részeinek kötelezővé tétele. Ezért rendelkezik a tv. akként, hogy *jogszabály* meghatározhatja a szerződés *egyes tartalmi elemeit*. A jogszabály által történő megállapításból következik, hogy az ilyen elemek a felek eltérő rendelkezése ellenére is *részei* a szerződésnek. Ezzel kapcsolatban megemlíthető a koncesszióról szóló, többször módosított 1991. évi XVI. törvény, amelynek 11-19. §-ai rendelkeznek a *koncessziós szerződésről*. Ezt módosította a 2000. évi XXXIV. törvény, amely a 19. §-át a következő (2) bekezdéssel egészítette ki: „A koncessziós szerződésnek azok a tartalmi elemei, amelyek a nyilvános pályázat kiírásának részét képezték, közérdekű adatnak minősülnek.” A 19. § szerint a koncessziós szerződésre - ha a törvény másképpen nem rendelkezik - a Ptk. rendelkezéseit kell alkalmazni.

A gazdálkodó szervezetek egymás közötti viszonyában az ár kérdésében a Legfelsőbb Bíróság Gazdasági Kollégiuma adott iránymutatást:

A gazdálkodó szervezetek egymás közötti szerződéseiben az ár, illetőleg a díj (a továbbiakban együtt: ár) akkor tekinthető meghatározottnak, ha a szerződés megjelöli az ár összegét, vagy ezt az összeget a szerződés és - hatósági ármegállapítás esetén - a hatósági ár alapján a teljesítéskor ki lehet számítani. Ilyen esetben az ár érvényesítéséhez nincs szükség a felek újabb megegyezésére (GK 68. sz.).

Az ár ilyen meghatározása történhet pl. úgy, hogy a szerződés megjelöl egy összeget, és olyan kikötést tartalmaz, amely szerint ennek az összegnek előre megállapított módon (valamilyen nyersanyag, alkatrész árának a szerződés megkötése és teljesítése közötti változásával arányosan stb.) történő módosítása jelenti a szolgáltatás árát. Az ár meghatározott abban az esetben is, ha összegét a szerződés más áru - a szerződés teljesítésének időpontjában érvényes - árának százalékában jelöli meg. Hatósági ármegállapítás esetén (1990. évi LXXXVII. törvény 7. §-a) pedig a szerződésben az ár - a teljesítés időpontjában irányadó legmagasabb ár, illetőleg legalacsonyabb ár százalékában is megállapítható.

Adásvételi szerződés és - a Ptk. 422. §-ának (4) bekezdése folytán - mezőgazdasági termékértékesítési szerződés esetén az ár meghatározott akkor is, ha a szerződésben a piaci árat kötötték ki. Ebben az esetben a Ptk. 366. §-ának (1) bekezdése alapján a teljesítés helyének megfelelő piacon, a teljesítési időben kialakult középárat kell kikötöttnek tekinteni.

Az árban való egyértelmű megállapodás tehát különböző módokon valósulhat meg, de ha a szerződés nem jelöli meg az ár összegét, általános érvényű követelmény, hogy ez az összeg a teljesítés időpontjában - a szerződés, valamint a hatósági ármegállapítás körében - a hatósági ár alapján egyértelműen kiszámítható legyen (GK 68. sz. állásfoglalás - BH 1994. sz., az indokolás kivonatával; az állásfoglalás kelte: 1994. június 20.).

Jogszabály által a helyi önkormányzatokra bízott ármegállapítási jogkört a bíróság - a szolgáltató gazdálkodó szervezet keresete alapján - az ár megváltoztatásával nem vonhatja el (LB Gf. V. 33015/1996. - BH 1998/4. sz. 186.).

Ha jogszabály vagy megállapodás írásbeli alakot rendel, legalább a szerződés lényeges tartalmát írásba kell foglalni [Ptk. 218. § (1) bek.]. A szerződés létrejötté pontos időpontjának a szerződésben való feltüntetése a szerződésnek nem lényeges tartalmi eleme, ennek hiányában (pl. csak az évszám feltüntetése esetén) - ha azt valamelyik fél kifejezetten nem minősítette lényeges feltételnek - a szerződés létrejötté megállapítható (LB Gfv. I. 30546/1997. - BH 1998/7. sz. 349.).

Korábbi szerződések tartalmának megváltoztatása későbbi jogszabállyal

2. A szerződésben az egyik fél jogaival szemben a másik fél kötelezettségei állnak, s ezeket nem lehet egymástól különválasztani: mindkét fél jogosult is és kötelezett is egy személyben. Nyilvánvalóan rendkívül komoly érdek fűződik ahhoz, hogy a szerződő felek megbizhassanak a szerződésükben, kölcsönös viszonyuk a szerződésben foglalt rendelkezéseiknek megfelelően alakuljon.

A társadalmi-gazdasági viszonyok alakulása folytán szükségessé válhat a szerződések tartalmának *visszamenőleges megváltoztatása*. Maguk a felek közös megegyezéssel természetesen módosíthatják a szerződésük tartalmát visszamenőleg is. A jogszabály belenyúlása a felek szerződéses viszonyába, a szerződésnek az eredeti tartalmától való eltérítése - a szerződés egyes részeinek összefüggéseire is figyelemmel - nem lehet korlátlan. Ezért a tv. akként rendelkezik, hogy *jogszabály* csak *kivételesen* változtathatja meg a hatálybalépése előtt megkötött szerződések tartalmát.

Az ilyen változtatás rendszerint érdeksérelemmel jár. Lényegtelen érdeksérelem - nyilván a jogszabály által szem előtt tartott érdekek súlyára tekintettel - a szerződés létét nem érinti. Lényeges érdeksérelem esetében azonban a felek nem maradhatnak védtelenül. Ezért a tv. rendelkezése szerint olyan esetben, amikor a szerződés megváltoztatott tartalma *bármelyik fél lényeges jogos érdekeit sérti*, a felet választás joga illeti meg: vagy a bíróságtól a *szerződés módosítását* kéri, vagy pedig *eláll a szerződéstől*. Ez utóbbi jog azonban csak akkor illeti meg, ha jogszabály másként nem rendelkezik. A szerződés jellegéből és a felek kapcsolataiból is következtethet, hogy adott esetben célszerűbb lehet a szerződés életben tartása megfelelő módosítással, mintsem a szerződés megszüntetése elállással.

Hatósági ár

3. Lehetséges, hogy a szolgáltatás tárgyára *hatósági árat* állapítanak meg. Ez csak *külön törvénnyel* történhet.

Közgazdasági vagy egyéb érdek szükségessé teheti hatósági ár megállapítását. Az ilyen árnak a szerződések körében is érvényesülnie kell. Általánosságban megállapítható, hogy a hatósági ár az irányadó, ha a felek a szerződésben az árban nem állapodtak meg, valamint akkor is, ha a felek a törvény megsértésével más árban állapodtak meg.

Problémát okozhat a gyakorlatban, ha

- a felek a szerződés tárgyára vonatkozóan már megállapodtak, s a szerződéskötést követően állapítanak meg hatósági árat,
- a hatósági ár a szerződés megkötése és a szerződés teljesítése közötti időben megváltozik,
- a szolgáltatás tárgyának, amelynek korábban hatósági ára volt, többé nem lesz hatósági ára.

Ha az említett esetekre vonatkozóan a hatósági árat megállapító külön törvény rendelkezik, akkor természetesen ezek a rendelkezések az irányadók. Egyébként a megoldásokat a bírósági gyakorlatnak kell kialakítania. A Ptk. 226. §-ának módosítása előtt a hatályon kívül helyezett (3)-(5) bekezdések rendezték a szóban levő kérdéseket.

Adásvételi szerződés késedelmes teljesítése esetén a késedelem ideje alatt történt áremelkedés összegét az eladó kártérítés jogcímén tartozik megtéríteni (LB Pfv. III. 21646/1994. - BH 1995/10. sz. 573.).

Ptk. 227. § (1) A szerződésben kikötött szolgáltatás valamely dolog adására, tevékenységre, tevékenységtől való tartózkodásra vagy más magatartásra irányulhat.

(2) A lehetetlen szolgáltatásra irányuló szerződés semmis.

A szolgáltatás fajtái

1. A szerződésben jogosultságok és kötelezettségek állnak egymással szemben. A szerződésnek ebből a jellegéből következik, hogy a felek megállapodásában meg kell határozni azt a *szolgáltatást*, amelyre a kötelezettség irányul, s amelyre vonatkozóan a másik felet jogosultság illeti meg. A szolgáltatásnak tehát mindenképpen *meghatározhatónak* kell lennie.

A tv. szövegezéséből következik, hogy a szolgáltatás mindig valamilyen *magatartásra* irányul: *adásra, tevékenységre, tevékenységtől való tartózkodásra* vagy *más magatartásra*. Ez a meghatározás tehát teljes, mert a *magatartások minden fajtáját* magában foglalja. Nyilvánvaló ezért, hogy ebbe a körbe tartozik a *tűrés* is, mert ez is a magatartások egyik fajtája. Természetesen a magatartásnak, illetőleg közelebbről a tevékenységnek mint szolgáltatásnak a fogalmi körébe esik az is, amikor az egyik fél valamilyen eredmény létrehozására vállal kötelezettséget.

Mint hogy a szerződés a felek akaratának kölcsönös és egybehangzó kifejezésével jön létre, továbbá, mert a szerződés tartalmát a felek általában szabadon állapíthatják meg, a felek - hacsak ez nem ütközik a jogszabály valamilyen rendelkezésébe - abban is megállapodhatnak, hogy meghatározott keretek között az *egyik fél* jogosult a szolgáltatást meghatározni.

Szindikátusi szerződés

2. A gazdálkodó szervezetek tevékenységével kapcsolatban sokszor szó esik a *szindikátusi szerződésről*. A tapasztalat szerint ez a fogalom a gyakorlatban szinte homályba burkolódik, jellegét illetően az ismeretek eléggé hiányosak. Így az is, hogy a szindikátusi szerződésnek mi a *valóságos tartalma*, mi a teljesítendő szolgáltatás. Ennek a szerződések körében való elhelyezkedését jól megvilágítja a Legfelsőbb Bíróság Gf. VII. 30058/1997. számú határozata (BH 1998/2. sz. 89.), amelynek alapján - nem pontosan a határozat szövegét követve - általában az alábbiak állapíthatók meg.

A szindikátusi szerződést nevesített szerződésként hatályos jogunk nem szabályozza, annak fogalmára, létrejöttének, megszűnésének, megszegésének jogkövetkezményeire vonatkozóan nem ad eligazítást. A bírósági gyakorlat egységes abban, hogy szindikátusi szerződés esetében *polgári jogi szerződésről* van szó. Ha azonban az ilyen szerződést gazdasági társasággal kapcsolatban kötik, az olyan szorosan kapcsolódik a társasági joghoz, hogy a szindikátusi szerződés értelmezése, a polgári jogi szabályok értelmezése, a polgári jogi szabályok érvényesülése csak a társasági joggal szoros összefüggésben, ennek prioritást adva történhet.

A szindikátusi szerződés a felek akaratnyilvánítása, amelyet illetően természetesen figyelembe jön az az általános szabály, amely szerint a szerződés tartalmát a felek szabadon állapíthatják meg; a szerződésekre vonatkozó rendelkezésektől egyező akaratall eltérhetnek, ha jogszabály az eltérést nem tiltja [Ptk. 200. § (1) bek.].

Ha a szindikátusi szerződés *gazdasági társaság alapításával* kapcsolatos, akkor abban a felek megállapodhatnak pl. abban, hogy

- a cég alapítása során vagy annak létrejöttét követően milyen módon kívánnak együttműködni;
- az együttműködés keretében mit várnak el egymástól;
- személy szerint milyen kötelezettségeket vállalnak az eredményes gazdálkodás elősegítése érdekében;
- milyen jogokat kívánnak maguknak a saját gazdasági céljaik, esetleg a társaságon belüli domináns szerepük biztosítására.

Amíg tehát a *társasági szerződés* (alapszabály, alapító okirat) a társaság szervezetét és működését, harmadik személyekkel szembeni kapcsolatfelvétel módját, a tagoknak a társasággal kapcsolatos jogait és kötelezettségeit rendezi, a *szindikátusi szerződés* az azt megkötő tagoknak a társaságon belül egymással szembeni kapcsolatát, együttműködését és elvárásait szabályozza. Ezért a szindikátusi szerződésnek csak addig van értelme és létjogosultsága, amíg a szervezet létezik.

A szindikátusi szerződés többféle jogviszonyt tartalmazhat. Lehetnek olyan elemei, amelyek kifejezetten a társasági jog körébe tartoznak, de lehetnek polgári jogi, munkajogi, versenyjogi stb. vonatkozásai is. A jogviszony megítélésénél és a jogkövetkezmények alkalmazásánál irányadó szempont az, hogy ezek az egyéb jogviszonyok milyen szervezeti kereten belül érvényesülnek.

Lehetetlen szolgáltatás

3. A tv. *semmissé* nyilvánítja a *lehetetlen szolgáltatásra* irányuló szerződést. A lehetetlenségnek a *szerződéskötés időpontjában* kell fennállnia. Az *utólag* lehetetlenné válás nem érinti a szerződés érvényességét, ehhez más jogkövetkezmények fűződnek. Ha tehát csak a szerződéskötést követően lehetetlenül a szolgáltatás, akkor érvényesen létrejött szerződésről s az ilyen szerződés *teljesítésének lehetetlenné válásáról* van szó.

A szolgáltatásnak a szerződéskötéskor fennálló lehetetlensége lehet *fizikai*, tehát a *szolgáltatás lehetőségét tárgyilag (objektíve) kizáró* lehetetlenség, de lehet *jogi* lehetetlenség is, mert a szerződés szerinti szolgáltatás jogszabály tilalmába ütközik (jogszabályba ütköző szerződés). A lehetetlen szolgáltatásra irányuló szerződés kötése általában a szerződéskötésnél tanúsított olyan magatartás (culpa in contrahendo), amely - az erre vonatkozó szabályok szerint - esetleg *kártérítési kötelezettséget* von maga után.

Ha a szerződés a fentiek alapján semmis, akkor - jogvita felmerülése esetén - a semmisségre mindegyik fél és más is hivatkozhat. A jogszabályban meghatározott esetleges kivételeket természetesen figyelembe kell venni. Egyébként a semmisségre hivatkozás csak deklaratív aktus, nem a hivatkozás konstituálja a szerződés érvénytelenségét. A semmisség megállapításához külön eljárásra nincs szükség [234. § (1) bek.], a bíróság hivatalból vonja le a jogkövetkezményeket.

A Legfelsőbb Bíróság gyakorlata szerint semmis az az adásvételi szerződés, amellyel az eladó a saját ingatlanrésze mellett a tulajdonában nem álló illetőség átruházását is vállalja (P. törv. II. 20. 20877/1986. - BH 1987/5. sz. 165. - PJD XI. 167. sz.).

A feltétel és időhatározás

Ptk. 228. § (1) Ha a felek a szerződés hatályának beálltát bizonytalan jövőbeni eseménytől tették függővé (felfüggesztő feltétel), a szerződés hatálya e feltétel bekövetkeztével áll be.

(2) Ha a felek a szerződés hatályának megszűntét tették bizonytalan jövőbeni eseménytől függővé (bontó feltétel), a feltétel bekövetkeztével a szerződés hatálya megszűnik.

(3) Az érthetetlen, ellentmondó, jogellenes vagy lehetetlen feltétel semmis; az ilyen feltétellel kötött szerződésre a részleges érvénytelenség szabályait (239. §) kell alkalmazni.

A feltétel általában

1. A szerződő felek *feltételtől* tehetik függővé szerződésük hatályának *beálltát* vagy *megszűntét*. A tv. az említett hatásokat kiváltó feltételnek valamilyen *bizonytalan jövőbeni eseményt* tekint. Ebből az is következik, hogy az olyan esemény, amely nem jövőbeni, hanem *már megtörtént*, de a felek azt nem ismerik, nem lehet feltétel. Ez ugyanis - amint erre a tv. indokolása rámutat - visszaélésekre adna lehetőséget.

Ha a felek anélkül, hogy valamilyen jövőbeni *bizonytalan* eseményt a szerződés feltételül tűznének, valamilyen szolgáltatásra szerződést kötnek attól az elgondolástól indítva, hogy valamely esemény a jövőben majd *bizonyosan* bekövetkezik (pl. az egyik fél a szerződés megkötésekor azt tartja szem előtt, hogy a másik fél majdan tartást fog neki nyújtani), ez csupán *feltételezés*, de nem feltétellel kötött szerződés.

Felfüggesztő feltétel

2. *Felfüggesztő feltételről* van szó akkor, amikor a felek által meghatározott bizonytalan jövőbeni eseménytől függ, hogy a *szerződés hatálya beáll-e vagy sem*. Ha ez az esemény bekövetkezik, a szerződés *hatálya* beáll. Ha nem következik be, a felek által számba vett szerződés hatálya nem áll be. Ezen nem változtat az, hogy a szerződés alapján esetleg már teljesítés is történt.

Felfüggesztő feltétellel kötik a felek a szerződést pl. akkor, amikor arra az esetre kötnek adásvételi szerződést, ha az illetékes szerv a vételár kifizetésére majd hitelkeretet biztosít. Ilyenkor tehát nem még létre nem jött, hanem *már létrejött* szerződésről van szó, de azzal a feltétellel, hogy a szerződés hatálya majd a feltétel bekövetkeztével áll be.

Kérdéses lehet, hogy szükséges-e *írásbeliség* az olyan felfüggesztő feltétel kitűzéséhez, amelynek alapjául szolgáló szerződés csak írásban köthető meg érvényesen. Így pl. az ingatlanátruházási szerződés érvényességéről szóló XXV. sz. Polgári Elvi Döntés szerint az ilyen szerződés érvényes létrejöttéhez a tartalmi követelmények szempontjából szükséges - és egyben elegendő -, ha a szerződésről készült okirat tartalmából a felek személye mellett az ingatlan tulajdonjogának átruházását célzó akaratnyilvánításuk kitűnik, továbbá, ha az okirat tartalmazza az ingatlannak és az ellenszolgáltatásnak a megjelölését, vagy ha az átruházás ingyenes, ez az okirat tartalmából megállapítható. Egyéb kérdésben létrejött megállapodás írásba foglalásának elmaradása a szerződés érvényességét nem érinti még akkor sem, ha az ebben való megegyezést bármelyik fél lényegesnek minősítette. Az Elvi Döntésnek ezekből a megállapításaiból esetleg az következne, hogy a felfüggesztő feltétel kikötésének érvényességéhez nem kell írásbeliség. A bírósági gyakorlat azonban - úgy tűnik - nem ez. Ennek indokoltsága mellett szól az, hogy „az ingatlan tulajdonjogának átruházását célzó akaratnyilvánítás”-nak a felfüggesztő feltétel mintegy benn rejlő, elválaszthatatlan része, s ezért az írásba foglalás kötelezettsége erre is kiterjed.

A gyakorlatban bizonytalanság keletkezhet abban a kérdésben, hogy felfüggesztő feltétel esetében valójában miben áll a feltétel. Ez természetesen nagyrészt függ a feltétel jellegétől. Így pl. ha a szabadsalomhasznosítási szerződés hatályának beállítását a felek a piackutatás eredményétől tették függővé, a jövőbeli megrendelői igények felmérésének eredménye jelenti a felfüggesztő feltételt (LB Pf. IV. 21095/1988. - BH 1989/10. sz. 397. - PJD XI. 52. sz.).

Ha a felek a *szerződés* hatályának beállítását hitelgarancia adásához kötötték, de a hitelgaranciát a pénzügyintézet az annak adását vállaló félnek felróható okból nem fogadta el, a másik fél alappal hivatkozhat arra, hogy a szerződés hatálya nem állt be (LB Gf. VI. 32165/1992. - BH 1993/11. sz. 690.).

A *szerződésmódosítás* hatálya nem áll be, ha ezt a felek feltételhez kötötték, és a feltétel nem következett be (LB Gf. VI. 32223/1990. - BH 1992/1. sz. 40.).

Bontó feltétel

3. *Bontó feltételről* van szó akkor, amikor a felek által meghatározott bizonytalan jövőbeni eseménytől függ, hogy a *szerződés hatálya megszűnik-e vagy sem*. Ha ez az esemény bekövetkezik, a szerződés *hatálya* megszűnik. Ha nem következik be, a felek által megkötött szerződés *hatálya* fennmarad. Ezen sem változtat az esetleg időközben már történt teljesítés.

Bontó feltétellel kötik a felek a szerződést pl. akkor, amikor valaki azzal adja el a gépkocsiját a vevőnek, hogy abban az esetben, ha olyan állásba kerülne, amellyel nem jár hivatali gépkocsihasználat, a szerződés hatálya megszűnik. Bontó feltétellel kötött szerződésről van szó olyankor is, amikor a tulajdonos azzal adja bérbe a házat, hogy megszűnik a bérleti szerződés hatálya, ha a házat eladja.

Olyan szerződés esetében, amelynek az *írásba foglalás* érvényességi kelléke (pl. ingatlanátruházási szerződés), a bontó feltétel tekintetében is indokoltnak mutatkozik az írásba foglalás kötelezettségének megállapítása ugyanolyan indokból, mint a felfüggesztő feltételnél.

A gyakorlatban felmerült a bontó feltétel kérdése a visszavásárlási joggal kapcsolatban is. A **Ptk. 374. §-ának (1) bekezdésében** írt - az eladott dologra vonatkozó - visszavásárlási jog alapján az eladónak joga és nem kötelezettsége az, hogy a vevőtől egyoldalú nyilatkozattal a dolgot visszavásárolhassa. Ha a felek akaratnyilatkozata arra irányul, hogy az értékesítés sikertelensége esetén az eredeti állapot álljon helyre, ez azt jelenti, hogy a felek a **Ptk. 228. §-ának (2) bekezdése** és **229. §-ának (3) bekezdése** szerint a szerződés hatályának megszűntét bizonyítan jövőbeni eseménytől (bontó feltétel) tették függővé, és véghatáridőhöz kötötték. Ha a felek a szerződés hatálya megszűntének feltételéül az értékesítésre megszabott határidő eredménytelen elteltét kötötték ki, s a termékek értékesítése a kikötött határidőben elmaradt, a szerződés hatálya megszűnt. Az eladó köteles az általa eladott dolgot visszavenni, és a vételárat a vevőnek a szerződés szerint visszatéríteni (LB Gf. I. 30302/1992. - **BH 1993/4. sz. 243.**).

Érthetetlen, ellentmondó, jogellenes, lehetetlen feltétel

4. Lehetséges, hogy a felek által a szerződésükben meghatározott feltétel *érthetetlen, ellentmondó, jogellenes* vagy *lehetetlen*. Ilyen esetben a tv. a *szerződésre* vonatkozóan nem állapít meg semmisséget, hanem akként rendelkezik, hogy az ilyen *feltétel semmis*. A feltétel része a szerződésnek, de ez a rész semmis. Ezért a tv. a szóban levő esetre a *részleges érvénytelenség* szabályait (239. §) rendeli alkalmazni. E szabályok szerint kell dönten abbán a kérdésben, hogy a feltétel semmissége mennyiben hat ki, illetőleg egyáltalán kihat-e az egész szerződésre.

Nincs olyan általános szabály, amely szerint a feltétel semmissége, tehát részleges érvénytelenség esetében az egész szerződés megdő. Nem dől meg akkor, ha fennállanak a tv.-ben meghatározott kivételek [239. § (2) bek.]. Ennek az egyik leggyakoribb esete az, amikor az ügy összes körülményéből megnyugtatóan megállapítható, hogy a felek a szerződést akkor is megkötötték volna, ha a szerződésük nem tartalmazza a fentiek szerint semmisnek minősülő feltételt (a szerződésnek az érvénytelen részét).

Kérdéses lehet, hogy mi a helyzet akkor, ha a felek által a szerződésben meghatározott feltétel utóbb *lehetetlenné* válik. A megoldás attól függ, hogy felfüggesztő vagy bontó feltételről van-e szó. *Felfüggesztő feltétel* lehetetlenülése esetében a szerződés addigi időleges hatálytalansága véglegessé fordul át, tehát a szerződés véglegesen hatálytalan lesz. *Bontó feltétel* lehetetlenülése esetében a szerződés addigi időleges *hatálya* véglegessé válik, tehát a szerződés véglegesen hatályban marad.

Ptk. 229. § (1) Amíg a feltétel bekövetkezése függőben van, egyik fél sem tehet semmit, ami a feltétel bekövetkezése, illetőleg meghiusulása esetére a másik fél jogát csorbitja vagy meghiusítja. Ez a szabály harmadik személy jóhiszeműen és ellenérték fejében szerzett jogát nem érinti.

(2) A feltétel bekövetkezésére vagy meghiusulására nem alapíthat jogot az, aki azt felróhatóan maga idézte elő.

(3) A feltételre vonatkozó szabályokat megfelelően alkalmazni kell arra az esetre is, ha a felek a szerződés hatályának beálltát vagy megszűntét valamely időponthoz kötötték.

Feltétel tűzésének joghatása

1. Ha a felek a szerződésük hatályának beállását vagy megszűnését feltételhez kötik, ennek beálltaig *függő helyzet* következik be. Amíg ez a helyzet fennáll, a felek magatartási szabadsága a feltétel tekintetében korlátozott. Egyikük sem tehet ugyanis semmit, illetőleg egyikük sem tanúsíthat olyan magatartást, amely a másik fél jogára sérelmes: azt csorbitja vagy meghiusítja arra az esetre, ha a feltétel bekövetkezik, illetőleg meghiusul. Ez valójában azt is magában foglalja, hogy mindegyik fél köteles olyan magatartást tanúsítani, amely elősegíti a szerződés szerinti teljesítést.

Feltétel tűzése tehát nem ad lehetőséget arra, hogy a felek különféle módokon akadályozzák a feltétellel kötött szerződés érvényesülését. Az egyik perben hozott ítéletében ezért állapította meg a Legfelsőbb Bíróság, hogy a bontó feltétellel függővé tett egyezség realizálása érdekében a feleket együttműködési kötelezettség terheli (P. törv. II. 20202/1986. - **BH 1987/1. sz. 17.** - PJD XI. 291. sz.).

Előfordulhat, hogy az említett függő helyzet fennállása alatt valamelyik fél rendelkezik a szolgáltatás tárgyával, s ezekkel kapcsolatban *harmadik személy* valamilyen jogot szerez. Az ilyen jogszerzés pedig védelemre tarthat igényt. De csak két feltétellel: nevezetesen akkor, ha a harmadik személy a szóban levő jogot egyrészt *jóhiszeműen* szerezte, másrészt pedig azért *ellenérték* adott. Harmadik személy ingyenes jogszerzése tehát nem részesül ebben a védelemben akkor sem, ha a harmadik személy jóhiszemű volt. Továbbá ellenérték adása sem jogosít az említett védelemre, ha a harmadik személy rosszhiszeműen járt el.

A feltétel bekövetkezésének vagy meghiusulásának felróható előidézése

2. Az 1. pontban foglaltakból szükségszerűen következik, s ezzel áll összhangban a feltétel bekövetkezésének vagy meghiusulásának előidézése tekintetében tanúsított *felróható magatartáshoz* fűződő jogkövetkezmény megállapítása. A tv. rendelkezése szerint az, aki felróhatóan maga idézte elő a feltétel bekövetkezését vagy meghiusulását, erre *nem alapíthat jogot*. Ez összefügg a **Ptk. 4. § (4) bekezdésében** foglalt azzal a szabállyal, amely szerint: ha a tv. szigorúbb követelményt nem támaszt, a polgári jogi viszonyokban úgy kell eljárni, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható; saját felróható magatartására előnyök szerzése végett senki sem hivatkozhat.

Az említettek közül az alábbiak következnek:

- ha a felfüggesztő feltétel bekövetkeztét valamelyik szerződő fél felróhatóan idézi elő, a feltételt be nem következettnek kell tekinteni, tehát a szerződés nem hatályosul;
- ha a felfüggesztő feltétel bekövetkeztét valamelyik szerződő fél felróhatóan meghiusítja, a feltételt bekövetkezettnek kell tekinteni, tehát a szerződés hatályosul;
- ha a bontó feltétel bekövetkeztét valamelyik szerződő fél felróhatóan idézi elő, a feltételt be nem következettnek kell tekinteni, tehát a szerződés hatályban marad;
- ha a bontó feltétel bekövetkeztét valamelyik szerződő fél felróhatóan meghiusítja, a feltételt bekövetkezettnek kell tekinteni, tehát a szerződés hatálya megszűnik.

Időponthoz kötése a szerződés hatálya beálltának vagy megszűnésének

3. Lehetséges, hogy a felek a szerződésük hatályának beállását vagy megszűnését nem feltételhez, hanem valamely *időponthoz* kötik. A tv. rendelkezése szerint ezekre az esetekre a feltételre vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni: a kitűzött időpont bekövetkezésével a szerződés hatálya vagy beáll, vagy megszűnik.

A tv. a feltételre vonatkozó szabályok *megfelelő* alkalmazását írja elő. Valóban csak ilyen alkalmazásról lehet szó, mert a szerződés hatálya beálltásának vagy megszűnésének valamely *feltételtől* vagy egy bizonyos *időpont bekövetkezésétől* való függővé tétele között jelentős különbség van. A feltétel ugyanis mindig bizonytalan, a kitűzött időpont pedig mindig biztosan bekövetkező jövőbeli esemény. Ebből folyóan az időhatározásra nyilván nem lehet alkalmazni azt a szabályt, amely szerint a feltétel bekövetkezésére vagy meghíúsulására nem alapíthat jogot az, aki azt felróhatóan maga idézte elő. A dolog természeténél fogva nem alkalmazhatók a feltétel semmisségével kapcsolatos rendelkezések sem. De alkalmazni kell az egyéb szabályokat. Így pl. azt, hogy amíg a kitűzött időpont nem következik be, egyik fél sem tehet semmit, ami az időpont bekövetkezése esetére a másik fél jogát csorbitja vagy meghíúsítja.

Ha bizonytalan, hogy valamely időpont bekövetkezik-e vagy sem, nem időhatározásról, hanem feltétel tűzéséről van szó.

A vagylagos szolgáltatás

Ptk. 230. § (1) Ha a felek a szerződés tárgyaként több szolgáltatást úgy jelöltek meg, hogy a szolgáltatások közül választani lehet, a választás joga - ha jogszabály kivételt nem tesz - a kötelezettet illeti. A kötelezettnek ez a joga a bírósági határozattal kitűzött teljesítési határidő elteltével a jogosultra száll át.

(2) Ha a jogosult választhatna, de a választással késedelembe esik, e joga a kötelezettre száll át.

Vagylagos szolgáltatás

A felek a szerződés tárgyaként - választási jog biztosítása mellett - több szolgáltatást is kiköthetnek (*vagylagos szolgáltatás*). A szerződés tárgya ilyen esetben *két-* vagy *több* szolgáltatás, de ezek közül csak az egyiket kell teljesíteni, mégpedig azt, amelyiket a választásra jogosult kiválasztott.

A *választásra jogosult* személye tekintetében a *felek megállapodása* az irányadó. A választásra jogosult lehet akár a jogosult, akár a kötelezett. A választás jogát a választásra jogosult a másik félhez intézett egyoldalú nyilatkozattal gyakorolja (egyoldalú címzett jognyilatkozat). A nyilatkozat megtehető szóban, írásban, de kifejezésre juttatható ráutaló magatartással is [Ptk. 216. § (1) bek., 199. §].

Ha a felek a szerződésükben *nem rendelkeztek* a választás joga tekintetében, akkor a 230. §-ban foglalt diszpozitív rendelkezések az irányadóak. Ezek szerint pedig a választás joga a következőképpen alakul:

- a) ha jogszabály nem tesz kivételt, a választás joga a *kötelezettet* illeti;
- b) a kötelezettet illető választási jog a *bírósági határozattal kitűzött teljesítési határidő* elteltével a *jogosult*ra száll át;
- c) ha a választás joga a *jogosult*at illetné, de a jogosult a választással *késedelembe esik*, a választás joga a *kötelezettre* száll át.

Ha a választásra jogosult fél a két vagy több szolgáltatás közül választott, a szerződést olyannak kell tekinteni, mintha a felek azt már eredetileg is a kiválasztott szolgáltatásra vonatkozóan kötötték volna meg, vagyis mintha kezdettől fogva egyedkötelem lett volna. A választás után - bármi történjék is a szolgáltatás választott tárgyával - már nem lehet a nem választott szolgáltatásra áttérni.

A vagylagos kötelemtől (obligatio alternativa) különbözik a *vagylagos hatalmasság* (*facultas alternativa, felváltó szolgáltatás*), amikor csak egy szolgáltatásról van szó, de amely *helyett* a kötelezett mást teljesíthet, illetőleg amely *helyett* a jogosult más szolgáltatását követelheti. Ilyenkor a meghatározott szolgáltatásnak egy másikkal való helyettesítéséről van szó. Ebbe a körbe tartozik az az eset, amikor a kötelezett bánatpénzzel megváltja a szolgáltatást.

A vagylagos szolgáltatás egyikének a *lehetetlenülésével* kapcsolatos kérdésekről a 312. §-sal kapcsolatban lesz szó.

A pénztartozás. A kamat

Ptk. 231. § (1) Pénztartozást - ellenkező kikötés hiányában - a teljesítés helyén érvényben levő pénznemben kell megfizetni.

(2) Más pénznemben vagy aranyban meghatározott tartozást a fizetés helyén és idején érvényben levő árfolyam (ár) alapulvételével kell átszámítani.

(3)

Jegyzet: A Ptk. 231. § (3) bekezdését hatályon kívül helyezte a 2001. évi XCIII. törvény 6. § (1) bekezdés n) pontja. Hatálytalan: 2002. I. 1-jétől.

Lásd: a 2001. évi XCIII. törvényt a devizakorlátozások megszüntetéséről, valamint egyes kapcsolódó törvények módosításáról; a 298/2001. (XII. 27.) Korm. rendeletet a devizakorlátozások megszüntetése kapcsán szükséges jogszabály-módosításokról.

Pénztartozás megfizetése

1. A *pénztartozás* - mint a neve is mutatja - pénzben fennálló, mégpedig pénz bizonyos mennyiségének fizetésére irányuló tartozás. A tv.-nek ebben a részében általában a kötelmi jogról, közelebbről a szerződésekről van szó, ezért itt a *pénztartozás megfizetésének* - mint polgári jogi jogcímen pénzben fennálló kötelezettség teljesítésének - a kérdései kerülnek szükségképpen előtérbe.

A pénztartozásokkal kapcsolatos megállapodások veszélyeztethetik az érvényben levő pénz, Magyarországon a forint értékét, kétségtelenül befolyásolják az ország külföldi fizetőeszköz-készletét, s természetesen szolgálhatnak spekulatív célokat is. Minderre nyilvánvalóan hatással van a piacgazdálkodás ilyen vagy olyan alakulása. Ezeket szem előtt tartva a belföldi és a külföldi fizetőeszközök forgalmára vonatkozóan a tv. rendelkezéseket tartalmaz.

Általános szabály szerint a pénztartozást a *teljesítés helyén érvényben levő* pénznemben kell megfizetni. A felek azonban ettől *eltérően is megállapodhatnak*. Ebből következik, hogy ha a pénztartozást Magyarországon kell megfizetni, akkor ezt a kötelezettséget általános szabály szerint akkor is forintban kell teljesíteni, ha idegen pénznemben keletkezett. Ellenkező kikötés azonban lehetséges, tehát diszpozitív szabályról van szó.

Az említettekkel áll összhangban az a szabály, amely szerint abban az esetben, ha a felek a tartozást *más pénznemben vagy aranyban* határozzák meg, akkor ezt a *fizetés helyén és idején érvényben levő* árfolyam (ár) alapulvételével kell átszámítani. Ebből következik, hogy ha a pénztartozás kirovása nem a teljesítés helyén érvényben levő pénznemben történt, a kirovó pénznem átszámításának a fizetés helyén és idején fennálló árfolyam szerint kell történnie.

A deviza

2. A pénztartozás kérdésével szoros összefüggésben vannak a *devizával kapcsolatos rendelkezések*, amelyeknek az ismerete mind a piacgazdaság, mind pedig az idegenforgalom területén nélkülözhetetlen. Ezek megalkotásánál a következők jöttek figyelembe:

- a piacgazdaság kiépítése,
- a forint konvertibilitásának teljessé tétele,
- az Európai Unió csatlakozásra való felkészülés.

A devizáról szóló 2001. évi XCIII. tv. rendelkezései közül az alábbiak említhetők meg:

a) Ha jogszabály eltérően nem rendelkezik, a Magyar Állam részére *forintban kell teljesíteni* az államháztartásról szóló 1992. évi XXXVIII. törvény 10. §-ában megfogalmazott közterheket, továbbá bíróság, büntetőügyekben eljáró más hatóság vagy szabálysértési hatóság által határozatban megállapított fizetési kötelezettséget.

b) Amennyiben törvény vagy kormányrendelet másként nem rendelkezik,

ba) devizabelföldiek belföldön és külföldön,

bb) devizakülföldiek belföldön

devizával, valutával, belföldi fizetőeszközzel, illetve belföldi pénznemre szóló követeléssel végzett jogügyletei és cselekményei *szabadon végezhetők*.

c) *Devizabelföldi*

ca) az a *természetes személy*, akinek az illetékes magyar hatóság által kiadott érvényes személyazonosító igazolványa (személyi igazolvány), a tizennégy éven aluliak esetében pedig a személyi azonosítóról kiadott hatósági igazolványa van, illetve azokkal rendelkezhet. A természetes személynek devizabelföldiségét a személyazonosító igazolvánnyal kell igazolnia, de a határátlépéskor magyar útlevélet felmutató személy devizabelföldiségét vélelmezni kell.

cb) a *vállalkozás és a szervezet*, ha a székhelye belföldön van [az alábbi dd) és df) pontok szerinti kivételekkel] a külföldi székhelyű vállalkozás *magyarországi fióktelepe*, a külföldi állampolgár önálló *magyarországi vállalkozása* [egyéni vállalkozó (ideértve az egyéni céget is)] és az *önfoglalkoztató*.

d) *Devizakülföldi*

da) a természetes személy, ha nincs az illetékes magyar hatóság által kiadott, érvényes személyazonosító igazolványa, és azzal nem is rendelkezhet,

db) a vállalkozás és a szervezet (jogi formájától függetlenül), ha székhelye külföldön van, a devizabelföldi vállalkozás és szervezet külföldön működő fióktelepe,

dc) a devizakülföldinek a belföldön lévő képvisellete,

dd) a vámszabadterületi társaság,

de) a külföldi székhelyű vállalkozás magyarországi fióktelepe, ha a fióktelepet vámszabadterületen létesítették, illetve ott működik,

df) a társasági adóról és az osztalékadóról szóló 1996. évi LXXXI. törvény 4. §-ának 28. pontja alá tartozó társaság.

e) *Deviza*: külföldi pénznemre szóló követelés (pénzhelyettesítő eszköz, bankszámla- és egyéb pénzkövetelés). *Valuta*: külföldi pénz. *Konvertibilis pénznem (deviza, valuta)*: a Magyar Nemzeti Bank devizaárfolyam lapján feltüntetett pénznem (deviza, valuta). *Fizetőeszköz*: a pénz, továbbá - ellenkező rendelkezés hiányában - a forintba vagy külföldi pénznemre kiállított pénzhelyettesítő eszköz. *Pénzhelyettesítő eszköz*: a csekk - ideértve a kitöltetlen csekket is - a hitelkártya, a csekk-kártya, a bankkártya, a kereskedelmi kártya, a váltó, az utalvány, a takarékbetétkönyv vagy az ilyen betétről kiállított más okirat, és elnevezésétől függetlenül minden más, az előzőekkel azonos rendeltetésű okmány. *Vállalkozás* a tv. 2. § 8. pontjában felsoroltak (gazdasági társaság, szövetkezet, állami vállalat, társulat, pénztár, külföldi állampolgár önálló vállalkozása, ügyvéd, ügyvédi iroda, közjegyző, szabadalmi ügyvivő, szabadalmi iroda, végrehajtói iroda stb.). *Szervezet*: természetes személyen és a vállalkozáson kívüli jogi és nem jogi személy, amely alapfeladatként vállalkozási tevékenységet nem folytat, ideértve az államot is.

Értékállandóság kikötése

3. A kirovó pénznem *értéksökkenése* régóta ismert jelenség, mint ahogyan az ennek ellensúlyozására irányuló törekvés is. A pénztartozás jogosultja nemegyszer úgy kívánja magát biztosítani a kirovó pénznem esetleges értéksökkenése ellen, hogy a felek valamely szilárd értékűnek tekintett dolog mindenkori értékében határozzák meg a kirovó összeget, s a teljesítéskor ezt kell azután - a szerződés szerint - a fizetés helyén érvényben levő pénznemre átszámítani. Az *értékállandósági kikötés* a pénz értékének a szilárdságába vetett bizalom megrendülésének jele, s - mint ilyen - alkalmas a pénz értéke tekintetében kialakult közfelfogás befolyásolására, mégpedig kedvezőtlen irányban.

Az értékállandóság biztosítására való törekvés mindenképpen indokolt. Ennek elismerése mutatkozik meg pl. akkor, ha a bíróság dologkár esetében az ítélelezhozatali értéket veszi figyelembe, vagy amikor a Ptk. 589. § (1) bekezdése alapján módosítja a tartási szerződést. Egyébként sem indokolható a pénz értéksökkenéséből eredő - nemegyszer igen nagy - hátránynak a pénztartozás jogosultjára való terhelése. Külön tilalom hiányában a bírósági gyakorlatnak kell állást foglalnia az értékállandósági kikötésekkel kapcsolatos kérdésekben.

Ptk. 232. § (1) A szerződéses kapcsolatokban - ha jogszabály kivételt nem tesz - kamat jár. Magánszemélyek egymás közti szerződési viszonyában kamat csak kikötés esetében jár.

(2) Az államháztartás alrendszeiben harmadik személyekkel szemben vállalt vagy az alrendszereket egyébként harmadik személyekkel szemben terhelő fizetési kötelezettség esetén, ide értve a támogatási szerződésekből eredő fizetési kötelezettséget is, a kamatfizetés mellőzésére vagy a törvényesnél alacsonyabb mértékű kamat fizetésére irányuló szerződési kikötés - ha jogszabály eltérően nem rendelkezik - semmis. Ezt a rendelkezést kell alkalmazni az államháztartás alrendszeiből nyújtott támogatások felhasználására kötött szerződésekben, valamint a jogszabályban meghatározott közfeladat ellátásával megbízott és e körben olyan szervezetek által vállalt fizetési kötelezettség esetében is, amelyet államháztartási szervezet alapított, vagy amelyben ilyen szervezet többségi befolyással rendelkezik.

(3) A kamat mértéke - ha jogszabály kivételt nem tesz - megegyezik a jegybanksi alapkamattal. A fizetendő kamat számításakor az érintett naptári félévet megelőző utolsó érvényes jegybanksi alapkamat irányadó az adott naptári félév teljes idejére.

(4) A felek által túlzott mértékben megállapított kamatot a bíróság mérsékelheti.

Ptk. I. 82. § A kamat mértékére vonatkozó rendelkezéseket a Ptk. hatálybalépése előtt keletkezett jogviszonyból eredő kamatkövetelésre nem lehet alkalmazni.

Jegyzet: A 232. § (1) bekezdése a 61/1993. (XI. 29.) AB határozat alapján módosult.

A 232. § (2) bekezdését a 2009. évi XXXI. törvény 1. § (3) bekezdése iktatta be, egyúttal a korábbi (2) bekezdés számozását (3) bekezdésre, a korábbi (3) bekezdés számozását pedig (4) bekezdésre módosította. Hatályos: 2009. VII. 1-jétől. Az új (2) bekezdést az ezen időpont előtt megkötött szerződések esetén kell alkalmazni, azaz a korábban megkötött szerződésekben kizárt vagy a törvényesnél alacsonyabb mértékben megállapított kamatkikötés nem semmis.

A 232. § korábbi (2), jelenleg (3) bekezdése a 2002. évi XXXVI. törvény által megállapított szöveg. Hatályos: 2004. V. 1-jétől.

A 232. § korábbi (3), jelenleg (4) bekezdése az 1995. évi CXXI. törvény 79. § (1) bekezdése által megállapított szöveg. Hatályos: 1996. I. 1-jétől. Az ezt megelőzően keletkezett jogviszonyból eredő kamatkövetelésekre kell alkalmazni.

A 232. § korábbi (2), jelenleg (3) bekezdése - a 2002. évi XXXVI. törvény 28. § (4) bekezdése szerint - a Magyar Köztársaságnak az Európai Unióhoz való csatlakozásáról szóló nemzetközi szerződést kihirdető törvény hatálybalépésével egyidejűleg lépett hatályba. A rendelkezéseket a hatálybalépést követően kötött szerződésekre kell alkalmazni. A (2) bekezdésnek az eddig az időpontig hatályos szövege a következő:

„(2) A kamat mértéke - ha jogszabály kivételt nem tesz vagy a felek másként nem állapodnak meg - az évi költségvetési törvényben meghatározott kamatmérték.”

A 2000. évi LXXXVIII. törvény - 2001. évi LXXXVII. törvény 1. §-ával beiktatott - 3. § (2)-(3) bekezdése szerint a rendelkezést a 2000. évi szeptember 1-jét megelőzően keletkezett jogviszonyból eredő kamatkövetelésre is alkalmazni kell, ha az 2002. január 1-je után vált esedékessé.

A kamatkövetelés esedékessé válásától a kamatkövetelés alapjául szolgáló kötelezettség teljesítéséig terjedő időtartam minden időszakára a kamatmértéket megállapító törvényben az adott időszakra vonatkozóan meghatározott kamatmértéket kell alkalmazni.

E rendelkezések csak a 2002. január 1-je után esedékessé vált kamatkövetelésekre alkalmazandók.

Az évi költségvetési törvényben meghatározott kamat mértéke 2000-ben évi 12%, 2001-ben, 2002-ben és 2003-ban évi 11% [2000. évi LXXXVIII. tv. 3. § (4) bek. a) pont, 2000. évi CXXXIII. tv. 121. § a) pont, 2002. évi LXII. tv. 118. § a) pont, 2003. évi CXVI. törvény 129. § a) pont.]

A kamat általában

1. A kamat: mellékszolgáltatás, általában a *pénztartozás járuléka*. De lehet más tartozás járuléka is. Kitűnik ez az 528. § (1) bekezdéséből, amely szerint a kölcsönre, valamint a kamatra irányadó szabályokat megfelelően alkalmazni kell akkor is, ha a hitelező nem pénzt, hanem *más helyettesíthető dolgot* ad kölcsön (pl. terménykölcsön esetében).

A kamat az a százalékszerűen meghatározott szolgáltatás, amelyet a kötelezett a főtartozás összegén felül ennek használatáért teljesít a jogosultnak, s amelynek a mértéke a főtartozás összegéhez és a használat idejéhez igazodik. A kamat tehát járulékos szolgáltatás, mert főtartozást tételez fel. A főtartozáson felül jár, s a főtartozással egynemű dologban visszatérően kell fizetni.

A kamat lehet *jogügyleti kamat*, amikor a kamatfizetési kötelezettség a felek szerződéses megállapodásától függ, s lehet *törvényes kamat*, amikor - mintegy a jogosulatlan pénzhasználat szankciójaként - a kamatfizetési kötelezettséget jogszabály állapítja meg. Ez utóbbinak a leggyakoribb fajtája a késedelmi kamat. Erről a 301. §-sal kapcsolatban lesz szó.

Kamatfizetési kötelezettség

2. A kamatfizetési kötelezettséget illetően a tv. két csoportot különböztet meg: az egyikbe a magánszemélyek egymás közti kapcsolatain kívül eső szerződéses kapcsolatok tartoznak, a másikba pedig a magánszemélyek egymás közti szerződéses kapcsolatai.

a) *A magánszemélyek egymás közti kapcsolatain kívül eső szerződéses kapcsolatokban* az általános szabály az, hogy *kamat jár*. De nem jár akkor, ha jogszabály *kivételt* tesz. Ebbe a csoportba tartoznak a gazdálkodó szervezetek és más szervezetek mind egymással, mind pedig magánszemélyekkel való szerződéses kapcsolatai. A szabályozásnál a tv. - amint ez az indokolásából is kitűnik - elsősorban a gazdálkodó szervezetek viszonyait tartotta szem előtt.

b) *A magánszemélyek egymás közti szerződéses kapcsolatait* illetően az általános szabály az, hogy *kamat nem jár*. De jár akkor, ha a felek a kamatot kifejezetten *kikötötték*. A bírósági gyakorlat általában hajlamos arra, hogy a kamatkikötés tényét csak kétségtelen bizonyítottság esetében állapítsa meg. A kikötésre egyébként a jogszabály nem ír elő írásbeliséget.

Gazdálkodó szervezetek hitelezést is tartalmazó szerződéses kapcsolataiban a kamat külön kikötés nélkül jár (LB Gf. I. 30450/1992. - BH 1993/3. sz. 184.).

A követelés engedményezése külön kikötés hiányában nem terjed ki a kamatokra is (LB Pf. III. 20014/1992. - BH 1993/2. sz. 95.).

Több tételből álló elszámolásnál indokolt lehet az ún. kamatszám (tőke ∞ napok száma / 100) alkalmazása. Ebben az esetben a kamat összegét a kamatszám és a kamatláb 360-ad részének szorzata adja. A kamatszám használatának előnye, hogy pl. folyószámlánál nem szükséges minden egyes tétel kamatának kiszámítása, mert a kamatszámok végösszegéből a közös kamatláb alapján a kamat összege megállapítható. Tételenkénti kamat megállapításának szüksége (pl. a kamatláb változása) esetén pedig az adott időszakra eső kamat összege: a tőke, a kamatláb és a napok száma szorzatának a 360-ad része. Tévedett a másodfokú bíróság, amikor az említett számtani képleteket mellőzve olyan egyszerűsített kamatszámítási módot alkalmazott, amely mind a kamatlábnak, mind a törlesztőrészek összegének időközi megváltozása folytán nem tette lehetővé az egyes elszámolási időszakokban esedékessé vált ügyleti és késedelmi kamatösszegek pontos megállapítását, valamint a teljesített törlesztőrészeknek a Ptk. 293. §-ában foglalt szabály szerinti elszámolását (LB Pfv. VI. 21877/1995. - BH 1997/5. sz. 223.).

Az adóst ügyleti kamat csak a kölcsöntartozás esedékességének időpontjáig terheli. Késedelmes visszafizetés esetén a kölcsön lejáratát követően késedelmi kamat jár (LB Gf. I. 31030/1994. - BH 1996/7. sz. 378.).

Kamatos kamat kikötése gazdálkodó szervezet és magánszemély között létrejött szerződésben nem tilos. Az ügyleti kamat késedelmes fizetése esetére az ügyleti kamat után kamat csak a szerződés kifejezett kikötése esetén jár (LB Gfv. I. 31165/1997. - BH 1998/10. sz. 495.).

Kamatfizetési kérdések a *felszámolással* kapcsolatban is felmerülnek. A Legfelsőbb Bíróság az egyik határozatában arra mutatott rá, hogy ha a felszámoló - jogszabályi felhatalmazás alapján - az adós gazdálkodó szervezetet megillető jogosulti igényt érvényesít, a kamatkövetelésnek a felszámolási eljárás alatt álló gazdálkodó szervezettel szembeni érvényesítésére vonatkozó tilalom nem vehető igénybe (LB Gfv. X. 31095/1997. - BH 1998/3. sz. 145.).

A kamat mértéke

3. A kamat mértéke a tv. korábbi rendelkezése szerint általában *évi húsz százalék volt*. Ez alól azonban a tv. két kivételt tett: az egyik az, hogy e mérték alól *jogszabály* kivételt tehet, vagyis *nagyobb* vagy *kisebb* mértéket állapíthat meg; a másik pedig az, hogy a *felek* is másként állapodhatnak meg. A Ptk. 232. §-ának (2) bekezdése ma már azt rendeli, hogy a kamat mértéke - ha jogszabály kivételt nem tesz - megegyezik a jegybanksi alapkamattal. Ez tehát nem a Ptk.-ban rögzített kamatmérték, hanem annak nagysága a költségvetési törvény rendelkezésétől függ. A tv. rendelkezik a kamat számításáról is az érintett *naptári félévvel* kapcsolatban. Kimondja ugyanis, hogy a fizetendő kamat számításakor az érintett félévet megelőző utolsó érvényes jegybanksi alapkamat irányadó az adott naptári félév teljes idejére.

A Ptk. 232. §-ából következően a bíróság mérsékelheti a kamat mértékét, ha a felek által megállapított mérték túlzott.

A felek által megállapított kamat túlzott mértéke tekintetében való döntésénél a bíróságnak figyelemmel kell lennie a kamatfizetési kötelezettséggel járó tartozás mértékére, a tartozás visszafizetésére vonatkozó kötelezettség beálltaig terjedő időtartam nagyságára, a tartozás keletkezésének okára és céljára, valamint általában mindarra a körülményre, amely a bíróságot a kikötött kamat mértéke tekintetében való döntésénél befolyásolhatja.

Ha a felek a szerződésükben az ügyleti kamatok egyoldalú változtatásának jogában megállapodtak, a szerződés megszűnéséig ennek alapján a pénzügyi ügyleti kamat mértékét emelheti. Ha a szerződés felmondással megszűnik, a megszűnés időpontjában felszámítható mértékű ügyleti kamatot kell a kölcsönbevevőnek megfizetnie. Ha e kötelezettségének késedelmesen tesz eleget, a szerződés megszűnésétől kezdődően már nem a szerződésben szereplő ügyleti, hanem késedelmi kamatot tartozik fizetni (LB Gf. I. 33913/1993. - BH 1996/4. sz. 215.).

Az ügyleti kamat mértékét - pénzügyi ügyleti kamat esetén - a pénzügyi ügyleti kamat maga állapítja meg. Az egyéni vállalkozó gazdálkodó szervezetnek minősül, ezért az 1993. december 1. előtt kötött kölcsönszerződések esetén is kiköthető volt az általa felvett kölcsönösszeg után a kamatos kamatfizetési kötelezettség (LB Gf. I. 33193/1995. - BH 1998/7. sz. 391.).

A kamat mértéke tekintetében a *külkereskedelmi szerződésekre* vonatkozóan jogszabály a fentiektől eltérően rendelkezik. Eszerint a külgazdasági kapcsolatok körében magasabb kamat, valamint kamatos kamat is kiköthető (1978. évi 8. tvr. 9. §). A kamatos kamat ma már egyéb szerződésekben is kiköthető.

Jegybanksi alapkamat

4. A kamat mértékére vonatkozó új szabályozásra [Ptk. 232. § (2) bek.] tekintettel célszerű megemlékezni a jegybanksi alapkamat mértékéről is.

A jegybanksi alapkamat mértéke - 2000. április 3-tól - az alábbiak szerint alakult:

- 2000. április 3-tól: 11,00% (3/2000. MNB Közlemény);
- 2000. július 13-tól: 11,25% (1/2001. MNB Közlemény);
- 2001. szeptember 10-től: 11,00% (2/2001. MNB Közlemény);
- 2001. október 25-től: 10,75% (3/2001. MNB Közlemény);
- 2001. november 13-tól: 10,25% (4/2001. MNB Közlemény);
- 2001. december 11-től: 9,75% (5/2001. MNB Közlemény);
- 2002. január 8-tól: 9,50% (1/2002. MNB Közlemény);
- 2002. január 22-től: 9,00% (2/2002. MNB Közlemény);
- 2002. február 19-től: 8,50% (3/2002. MNB Közlemény);
- 2002. május 22-től: 9,00% (5/2002. MNB Közlemény);
- 2002. július 9-től: 9,50% (6/2002. MNB Közlemény);
- 2002. november 19-től: 9,00% (7/2002. MNB Közlemény);
- 2002. december 17-től: 8,50% (8/2002. MNB Közlemény);
- 2003. január 16-tól: 7,50% (1/2003. MNB Közlemény);
- 2003. január 17-től: 6,50% (2/2003. MNB Közlemény);

- 2003. június 11-től: 7,50% (3/2003. MNB Közlemény);
- 2003. június 19-től: 9,50% (4/2003. MNB Közlemény);
- 2003. november 28-tól: 12,50% [5/2003. MNB Közlemény].

*A Legfelső Bíróság Polgári Kollégiumának véleménye
a kamat mértékéről*

5. Az ország pénzügyi helyzete ingadozásának és zavarainak folyományaként a kamat mértékének sűrű változtatása vált szükségessé, ami a peres ügyekben a követelések kamatának kiszámítását jelentősen megnehezítette. Ez indította a *Legfelső Bíróság Polgári Kollégiumát* arra, hogy *véleményt* nyilvánítson a Ptk.-t módosító 2000. évi LXXXVIII. törvény és az azt módosító 2001. évi LXXXVII. törvény értelmezésével és alkalmazásával kapcsolatos egyes kérdésekről. E vélemény lényege a következő:

a) A két törvény rendelkezéseit a 2000. IX. 1-je előtt keletkezett jogviszonyokból eredő kamatkövetelésekre is alkalmazni kell, de csak a kamatkövetelés 2002. I. 1-je után esedékes részére nézve. A kamatkövetelés ugyanis folyamatosan, időszakonként válik esedékessé. A kamatkövetelés időszakonként történő esedékessé válása nem azonosítható a kamatfizetés kezdő időpontjával, amely mindig egy kezdő időpont.

b) Amikor a 2001. évi LXXXVII. törvény 2. §-a a rendelkezései alkalmazhatóságát a „hatálybalépése után esedékessé vált kamatkövetelésre rendelte”, ezzel azt mondta ki, hogy a 2002. I. 1. után esedékessé váló kamatkövetelésekre (vagyis a kamatkövetelések 2002. I. 1-je utáni időszakára) az éves költségvetési törvényekben meghatározott kamatértékek alkalmazandóak - hacsak a jogszabály eltérően nem rendelkezik, vagy a felek másként nem állapodtak meg - függetlenül attól, hogy a kamatkövetelés 2000. IX. 1-je előtti vagy utáni jogviszonyból eredt, és hogy a kamatfizetési kötelezettség kezdete 2000. IX. 1-je előtti vagy utáni időpontra esett.

c) A 2000. IX. 1. napja előtt keletkezett jogviszonyból eredő kamatkövetelés mértéke az esedékessé válástól a 2001. XII. 31. napjáig terjedő időszakra évi 20%, a 2002. I. 1-jétől a teljesítésig terjedő időszakra pedig a mindenkor évi költségvetési törvény szerinti kamatmérték (ami 2002. évre 11%, illetve + 4%).

A 2000. IX. 1. napja után keletkezett jogviszonyból eredő kamatkövetelés mértéke 2000. IX. 1-je és 2000. XII. 31-e között évi 12%, illetve + 4%; 2001. I. 1-je és 2002. XII. 31-e közötti időszakra évi 11%, illetve + 4%; majd pedig 2003. I. 1-jétől a teljesítésig terjedő időszakra a mindenkor évi költségvetési törvényben meghatározott mérték.

d) A törvényes *ügyleti és késedelmi kamat* mértéke (ha jogszabály eltérően nem rendelkezik vagy a felek másként nem állapodtak meg) az alábbiak szerint alakul:

da) Ha a jogviszony 2000. IX. 1-je *előtt* keletkezett: a kamat mértéke a kamat esedékessé válásától 2001. december 31-ig évi 20%, ill. + évi 8%;

2002. I. 1-je és 2002. december 31-e között évi 11%, ill. + évi 4%;

2003. I. 1-je után a teljesítésig a mindenkor évi költségvetési törvény szerint.

db) Ha a jogviszony 2000. IX. 1-je *után* keletkezett: a kamat mértéke a kamat esedékessé válásától 2000. IX. 1-je és 2000. XII. 31-e között évi 12%, ill. + évi 4%;

2000. I. 1-je és 2002. XII. 31-e között 11%, ill. + évi 4%;

2003. I. 1-je után a teljesítésig a mindenkor évi költségvetési törvény szerint.

e) Gazdálkodó szervezetek, gazdasági tevékenység folytatására jogosult más jogi személyek és ilyen tevékenységre jogosult magánszemélyek egymás közötti viszonyában 1996. I. 1. napja előtt keletkezett jogviszony esetén a késedelmi kamat mértéke az esedékesség időpontjától 2001. XII. 31. napjáig terjedő időszakra a *jegybanksi alapkamat* kétszerese a 86/1990. (XI. 14.) Korm. r. alapján, azt követően pedig az éves költségvetési törvény szerinti kamatmérték. 1996. I. 1. napja után keletkezett jogviszony esetén a késedelmi kamat az előző pontokban kifejtettekkel egyezően alakul aszerint, hogy a jogviszony 2000. IX. 1-je előtt vagy az után keletkezett.

f) Ha a 2000. IX. 1. napja előtt keletkezett jogviszonyon alapuló és ezen időpont előtt esedékessé vált kamat megfizetéséről rendelkező jogerős ítélet a kifizetés napjáig terjedő időtartamra meghatározza a megfizetendő kamat százalékos mértékét (évi 20% illetve + évi 8%), akkor a végrehajtást elrendelő bíróság a végrehajtható okiratot csak a jogerős ítélet rendelkezésének megfelelően állíthatja ki, és a végrehajtási eljárásban a végrehajtó sem módosíthatja a végrehajtható okiratot a kamatmérték tekintetében. Nincs tehát lehetőség a 2002. I. 1. napját követő időszakra a költségvetési törvényben meghatározott mértékű kamat feltüntetésére.

A harmadik személy javára szóló szerződés

Ptk. 233. § (1) Ha a felek harmadik személy részére teljesítendő szolgáltatásra kötöttek szerződést, e harmadik személy csak akkor válik közvetlenül jogosulttá, ha a felek ezt kifejezetten kikötötték.

(2) A harmadik személy a javára kikötött joggal attól kezdve rendelkezik, hogy a szerződésről őt valamelyik fél értesítette; ha a jogot visszautasítja, azzal a javára szerződött fél rendelkezik.

(3) A kötelezett a szerződésből folyó kifogásait a harmadik személlyel szemben is érvényesítheti.

Harmadik személy javára szóló szerződés

1. A felek olyan tartalmú szerződést is köthetnek, hogy annak alapján a szolgáltatást harmadik személy részére kell teljesíteni (pl. adásvételi szerződés esetében a vételárat harmadik személynek kell megfizetni). *Csak akkor* van szó harmadik személy javára szóló szerződésről, ha a *harmadik személy (a kedvezményes) lesz a jogosult*. Ha a harmadik személynek a szolgáltatás *követelésére* nincs joga, a szerződő felek egymás közti viszonyában a harmadik személy megjelölésének csak az a jelentősége van, hogy a kötelezett a szolgáltatást a harmadik személy kezéhez köteles teljesíteni (harmadik személy érdekében kötött szerződés). Ha a harmadik személy közvetlen jogosultságára vonatkozó kifejezett kikötés nincs, a szerződést - ha a kötelezett a harmadik személynek köteles teljesíteni - csak harmadik személy érdekében kötött szerződésnek kell tekinteni. Bár a szóhasználat valójában nem fejezi ki megfelelően a kétféle szerződés közötti különbséget, mert a harmadik személy *érdekében* kötött szerződés is végső soron a harmadik személy *javára* szól, a tv. rendelkezései kifejezik a *harmadik személy javára szóló szerződés* - mint speciális szerződésfajta - lényegét.

Nemegyszer a tényállás bonyolultsága tesz szükségessé komolyabb vizsgálódást annak megállapítása érdekében, hogy valóban harmadik személy javára szóló szerződésről van-e szó. Az egyik per tényállása szerint a felperes meghalt szülei - a létrejött megállapodás alapján - azért végeztek szolgáltatásokat az örökhagyó és a korábban meghalt felesége részére, mert ez utóbbiak azt ígérték, hogy az örökösük, vagyis az ellenszolgáltatás jogosultja a felperes lesz. Az ennek alapján indított perben hozott ítéletében a Legfelsőbb Bíróság - nem kis jóindulattal - megállapította, hogy a Ptk. 233. §-ában szabályozott, tehát harmadik személy javára szóló szerződés jött létre, amelynek folytán az ellenszolgáltatás nélkül maradt szolgáltatás közvetlen jogosultjává a felperes vált. Ő tehát - mint hagyatéki hitelező - a saját jogán követelheti azoknak a szolgáltatásoknak a megtérítését, amelyeket a szülei teljesítettek az örökhagyó és felesége részére. Az örökség reményében hosszú időn át teljesített szolgáltatások lényegében egységes egészet alkotnak, és az ezzel kapcsolatos igény akkor válik esedékessé, amikor a jogviszony a felek között halállal vagy a köztük fennálló viszony megszakadásával megszűnik (P. törv. II. 20494/1979. - BH 1980/5. sz. 166. - PJD IX. 86. sz.).

A tapasztalat azt mutatja, hogy a bírósági gyakorlat a harmadik személy javára szóló szerződés törvényi feltételeit *túl tágan* értelmezi, s akkor is megállapítja az ilyen szerződés létét, amikor ezzel kapcsolatban *kétségek* merülhetnek fel. Különösen vonatkozik ez a *kifejezett kikötés* igénylésére.

Jogviszonyok harmadik személy javára szóló szerződés esetén

2. A harmadik személy javára szóló szerződés lényegében *három jogviszonyt* takar:

a) A kedvezményező és a kötelezett jogviszonya az ún. *fedezeti viszony*. Ezen alapul az a kötelezettség, amely a kötelezettet terheli. E jogviszony szerint kell elbírálni a harmadik személy javára szóló szerződés érvényességét, lényegében ez maga a harmadik személy javára szóló szerződés.

b) A kedvezményező és a kedvezményes viszonya az ún. *értékviszony*. Ezen alapul a kötelezett szolgáltatásának a kedvezményező részéről a kedvezményes részére való juttatása (ezért juttatási viszonynak is nevezik: Grosschmid búvó ügyletnek hívta). Ha pl. a szerződés értelmében az eladó az adásvétel tárgyát közvetlenül a kedvezményesnek köteles szolgáltatni, az ilyen juttatás lehet ajándékozás, amikor is az értékviszony a vevő és a kedvezményes közötti ajándékozási viszony. Az értékviszony irányadó a kedvezményező és a kedvezményes egymás közti jogait és kötelezettségeit illetően. A kötelezett a szolgáltatást az értékviszonyra tekintet nélkül teljesíteni köteles.

c) A kedvezményes és a kötelezett viszonya az ún. *szolgáltatási viszony*. Ennek az alapja a harmadik személy javára szóló szerződés. A kötelezett részéről a kedvezményes részére történő szolgáltatásnak nincs is más alapja.

A harmadik személy jogosultsága

3. Az 1. pontban említettekből is következik, hogy a harmadik személy a szolgáltatást közvetlenül csak akkor követelheti (tehát csak akkor válik közvetlenül jogosulttá), ha a szerződő felek ezt a jogosultságát *kifejezetten kikötötték*.

További kérdés, hogy a harmadik személy mely időponttól kezdve rendelkezik a javára kikötött joggal. Ez az időpont akkor következik be, amikor *valamelyik fél értesítette* a szerződésről. Tehát bármelyik fél részéről történő értesítéssel kezdetét veszi a harmadik személy jogosultsága. A harmadik személy azonban a teljesítést már az értesítés előtt is elfogadhatja, sőt az értesítéstől függő hatállyal engedményezheti is. Az értesítéssel a harmadik személy javára szerződő fél (kedvezményező) rendelkezési joga megszűnik.

A harmadik személy természetesen nem köteles a szerződésben számára biztosított jogot elfogadni. Ha ezt *visszautasítja*, ettől kezdve a szerződésben számára biztosított joggal a *javára szerződött fél* rendelkezik. A visszautasítás folytán tehát a kedvezményező visszanyeri a rendelkezési jogát.

A kedvezményező addig, amíg őt illeti meg a rendelkezési jog, a kötelezethez intézett egyoldalú nyilatkozattal más kedvezményest jelölhet ki, vagy a szolgáltatást a maga részére követelheti. Ehhez szükséges azonban a kötelezett beleegyezése akkor, ha a kedvezményező említett rendelkezése az érdekeit sérti (pl. a teljesítés terheesebbé válik).

A kedvezményező rendelkezési jogának megszűnése nem akadályozza annak, hogy a szerződő felek a szerződést *megtámadják* akkor, ha ennek a törvényes előfeltételei megvannak. Ha a megtámadás sikeres, tehát a szerződés érvénytelenné válik, a kedvezményes a javára kikötött szolgáltatást nem követelheti, mert a jogát csak érvényes szerződés alapján gyakorolhatja.

Kifogások érvényesítése

4. A szerződés alapján a felek természetesen *kifogásokat* emelhetnek az erre vonatkozó szabályok szerint. Kérdéses azonban, hogy harmadik személy javára szóló szerződés alapján kivel szemben lehet a kifogásokat érvényesíteni. Ezzel kapcsolatban a tv. akként rendelkezik, hogy a *kötelezett* a szerződésből folyó kifogásait a *harmadik személlyel* - tehát a kedvezményessel - *szemben is* érvényesítheti. Tehát csak a *szerződésből folyó* kifogásokat. A kedvezményesnek nem lehet több joga, mint amennyit a kedvezményező a kötelezettel szemben kiköthetett. A kedvezményezőt a kedvezményessel szemben megillető kifogásokat viszont a kötelezett a kedvezményessel szemben nem hozhat fel.

XXI. fejezet

A SEMMISSÉG ÉS A MEGTÁMADHATÓSÁG

A semmisség és a megtámadhatóság

Ptk. 234. § (1) A semmis szerződés érvénytelenségére - ha a törvény kivételt nem tesz - bárki határidő nélkül hivatkozhat. A semmisség megállapításához külön eljárásra nincs szükség.

(2) Ha valamely semmis szerződés más szerződés érvényességi kellékeinek megfelel, ez utóbbi érvényes, kivéve, ha ez a felek feltehető szándékával ellentételezik.

Ptk. 36/A. § Az ügyész keresetet indíthat a semmis szerződéssel a közérdekekben okozott sérelem megszüntetése érdekében a szerződés semmisségének megállapítása iránt.

Áttekintés

1. Az érvénytelenség kérdéseivel jogirodalmunk sűrűn foglalkozott a tv. javaslatának előkészítése óta. Elfogadottá vált az az álláspont, amely az érvénytelenség lényegét nem abban látja, hogy az ügylethez nem fűződik joghatás, hanem abban, hogy a polgári jog sajátos szankciói kerülnek alkalmazásra (l. erről részletesebben Asztalos L.: A polgári jog szankciói. Bp., 1966. 186. o.; Weiss E.: A szerződés érvénytelensége a polgári jogban. Bp., 1969. 162. o.). Azoknál a jogügyleteknél, amelyeknél az állam a beavatkozást szükségesnek tartja, különböző eszközök igénybevételére kerülhet sor. Lehetséges, hogy a célzott jogviszony keletkezését megfojtják, s a felek cselekményeit meg nem történtté teszik, de lehetséges az is, hogy a bíróság a keletkező jogviszonyt átalakítja, az érvénytelenségi okokat kiküszöböli, vagy egyéb jogkövetkezményeket alkalmaz, amelyekre a következőkben részletesen kitérünk.

Elméletileg is, gyakorlatilag is vitákat váltott ki az a kérdés, hogyan lehet megvonni az érvénytelenség határvonalait, mire lehet alkalmazni az érvénytelenség jogkövetkezményeit. A vita főleg akörül folyt, hogy az érvénytelenség körébe tartoznak-e azok a szerződések, amelyeknek létrejöttéhez harmadik személy beleegyezése vagy hatóság jóváhagyása szükséges. Erre a kérdésre a választ az 1977. évi IV. törvény adta meg, amikor a 215. §-nak az 1959. évi IV. törvénnyel megállapított szövegét egy új bekezdéssel [a jelenlegi (3) bek.-sel] egészítette ki. Eszerint „*beleegyezés, illetőleg jóváhagyás hiányában a szerződésre az érvénytelenség jogkövetkezményeit kell alkalmazni*”.

Kétséges az érvénytelenség jogkövetkezményeinek a nemlétező szerződések körében való alkalmazása is. Nemlétező szerződés fennforoghat akár olyan esetekben, amikor a szerződés értelmezése azt mutatja, hogy a felek nyilatkozatokkal kifejezett akarata nem találkozott, és így nincs megegyezés, akár olyan esetekben, amikor van ugyan megegyezés, de ez nem fogja át a kérdéses szerződés minden lényeges elemét. A bírósági gyakorlatban nem alakult ki egységes tendencia. A témával kapcsolatba hozható a XXXII. sz. PED. Az elvi döntés azt mutatja, hogy a bíróság elsősorban a nyilatkozatok értelmezésével vagy a felek ráutaló magatartásának magyarázatával a lényeges elemekben való valamilyen megállapodás létrejöttét próbálja megállapítani. Vannak azonban olyan esetek, amikor nem lehet eljutni a megállapodáshoz. Az elvi döntés szerint ilyenkor a megbízás nélküli ügyvitel szabályai alkalmazandók megfelelően (PEH 62. o.). A másik lehetséges megoldás a jogalap nélküli gazdagodás szabályainak alkalmazása.

Semmis szerződés

2. Az érvénytelenség két formája ismeretes: a semmisség és a megtámadhatóság. (Más országok jogában, de a magyar jogirodalomban is szoktak abszolút és relatív érvénytelenségről beszélni.)

A semmisség és a megtámadhatóság között az egyik fontos különbség az, hogy míg a semmisség megállapításához külön eljárásra nincs szükség, az érvénytelenségre bárki hivatkozhat, addig a megtámadhatóság esetében a szerződés érvénytelenné válásához külön eljárást kell lefolytatni, és az eljárás kezdeményezésére csak meghatározott személyek jogosultak.

A semmisség és a megtámadhatóság megkülönböztetésének egyik gyakorlatilag jelentős következménye az, hogy eltérően alakul a jogérvényesítési idő. Problémát jelenthet azonban, hogyan kell értelmezni azt a rendelkezést, amely szerint a semmisségre időhatár nélkül lehet hivatkozni. Az időmúlás zavarokat okozhat a jogkövetkezmények teljes láncolatának érvényesítésénél, különösen az eredeti állapot helyreállításánál. Így például a bíróságnak olyan esetben kellett megoldást keresnie, amikor a semmis adásvételi szerződés megkötését követő tizenharmadik évben lépett fel az egyik fél, kérte az eredeti állapot helyreállítását, s a kifizetett vételár 13 évre szóló kamatát. A bíróság a semmisségre tekintettel az eredeti állapot helyreállítását elrendelte, de a kamat fizetésére csak az utolsó öt évre kötelezte az alperest (P. törv. I. 21120/1967.). Ellenkező megoldás mellett gyakorlatilag beláthatatlan terhekkel járó bizonyítási terhek keletkeznének több kérdésnél, pl. leszedett gyümölcsök.

A jogérvényesítési idővel kapcsolatban gondot jelenthet az ingatlan-nyilvántartásról szóló 1997. évi CXLI. törvény 5. §-a (5) bekezdésének rendelkezése, amely szerint érvénytelen okiraton alapuló bejegyzés alapján a jóhiszemű harmadik személy javára bejegyzett jog, illetőleg feljegyzett tény a ranghelyére irányadó időponttól számított három év eltelte után az ingatlan-nyilvántartásból nem törölhető. Ez a szabály nem azt jelenti, hogy ilyen módon esetleg hamisított okirattal a tulajdonos tudta nélkül el lehet adni az ingatlant és ha nem ellenőrzi rövid időközönként az ingatlan-nyilvántartást, akkor az általános elévülési időnél is rövidebb idő alatt elveszítené a tulajdonjogot. Az 5. § (2) bekezdése szerint a bejegyzés alapján csak megdönthető vélelem áll fenn, a bejegyzés alapját szolgáltató szerződés semmisségét meg lehet állapítani. Az más kérdés, hogy ennek nem az ingatlan-nyilvántartási eljárásban van helye. Az ingatlan-nyilvántartási bejegyzés hároméves törlési határideje azonban nem a bejegyzés alapjául szolgáló szerződés semmisségének peres eljárásban történő megállapítására vonatkozik, erre a Ptk. 234. §-ának (1) bekezdése, a határidő nélkül történő jogérvényesítés irányadó.

A semmisség és megtámadhatóság elhatárolásának problémái jelentkeznek majd a fogyasztóvédelmi szabályok alkalmazásánál. A 209/A. § a fogyasztói szerződések tisztességtelen kikötéseinek megtámadhatóságát állapítja meg. Szintén megtámadhatóság áll fenn a 209. § (1) bekezdése alapján. A 209/B. § (4) bekezdésében foglalt felhatalmazásnak megfelelően kibocsátott, a fogyasztóval kötött szerződésben tisztességtelenné minősülő feltételekről szóló 18/1999. (II. 5.) Korm. rendelet 1. §-ának (2) bekezdése viszont tilosnak minősíti az 1. § (1) bekezdésben felsorolt feltételeket. A Ptk. vonatkozó szabályai, valamint a hivatkozott rendelet rendelkezései az Európai Közösségek Tanácsának 93/13/EGK irányelvét ültetik át a magyar jogba, de nem teljesen felelnek meg az irányelv szövegének, amely a 6. cikk (1) bekezdésében azt mondja ki, hogy a tisztességtelen feltétel nem köti a fogyasztót. Ez a magyar polgári jogban leginkább a relatív semmisséghez áll közel (ugyanígy Vékás Lajos, Európai közösségi fogyasztóvédelmi magánjog, in: Európai közösségi jogi elemek a magyar magán- és kereskedelmi jogban, szerk. Vékás Lajos, Budapest, 2001., 47. oldal). Tekintettel arra, hogy az Európai Bíróság szigorú gyakorlatot folytat az irányelv nemzeti jogba való átültetésének ellenőrzésénél, a magyar szabályok és az irányelv között található eltérések miatt az látszik helyes megoldásnak, hogy a bíróság előzetes döntést kérjen az Európai Bíróságtól (azonos állásponton van Vékás Lajos, Polgári jogunk európai hátteréről, in: Liber Amicorum, Studia A. Harmathy dedicata, Ünnepi dolgozatok Harmathy Attila tiszteletére, Budapest, 2003., 335-343. oldal).

A semmisség egyes kérdései

3. A semmisség megállapításával kapcsolatban problémát jelenthet, hogy hivatkozhat-e a semmisségre az a fél, aki az érvénytelenséget maga idézte elő, vagy az érvénytelenségről tudomása volt. A tv. általános szabályt nem ad az említett tényállásokra. A PK 32. sz. áf. a károkozásnál a kártérítési szabályokat tartja irányadónak (I. PEH 126. o.).

A felelősségi szankciók alkalmazásán túlmenően is igény lehet azonban a magatartás értékelésére. Előfordulhatnak ugyanis olyan esetek, amelyekben valamelyik fél a szerződés érvénytelenségére csak azért hivatkozik, mert valamilyen ok miatt a szerződéstől szeretne megszabadulni. Erre lehet következtetni egy konkrét esetben olyan szerződésnél, amelyre jogszabály érvényességi feltételként írásbeli alakot írt elő, a felek azonban a megállapodás írásba foglalását elmulasztották, majd a szerződés teljesítését megkezdték, s utóbb a szerződést mégis írásban rögzítették. A bíróság azt mondta ki, hogy az írásba foglalás előtt teljesített rész érvénytelenségére utóbb nem lehet hivatkozni (P. törv. III. B. 20694/1966.). Hasonló esetekben számításba kell venni a saját felróható magatartásra való hivatkozásnak a 4. § (4) bekezdésében meghatározott tilalmát.

Hosszabb ideig bizonytalanság volt a tekintetben, hogy mit jelent az érvénytelenség hivatalból való észlelési kötelezettsége. Tisztázatlan volt, hogy ha a bíróság az eljárás során megállapítja a semmisséget, kell-e rendelkeznie az eredeti állapot helyreállításáról olyankor, ha a felek ezt nem kérték. A bizonytalanságot a 7. sz. Irányelv szüntette meg. 4. pontjában kimondta, hogy „a szerződés érvénytelenségének megállapítása esetén a bíróságnak hivatalból kell rendeznie a felek jogviszonyát”. Nem hozott változást ebben a kérdésben a 7. sz. Irányelvet hatályon kívül helyező 21. sz. Irányelv (I. BH 1990/2. sz.). A bíróság a felek kérelme nélkül is rendelkezik az eredeti állapot helyreállításáról (LB Gf. II. 30914/1990. - BH 1990/12. sz. 482., LB Pf. I. 32539/1992. - BH 1994/1. sz. 40.).

4. A törvényalkotó tekintettel volt olyan esetekre is, amikor a szerződés a maga egészében semmis ugyan, mégis megtalálhatók benne egy másik szerződésnek is az elemei, és ezt a másik szerződést érvényesnek el lehet fogadni. Ilyen esetekre tekintettel mondta ki a Ptk. 234. § (2) bekezdése azt, hogy az érvénytelen szerződés keretei között megbújó másik szerződés érvényes lesz, kivéve, ha megállapítható, hogy a felek ezt önmagában nem akarták volna megkötni. Ez a rendelkezés összhangban van a tv. több más rendelkezésével is. Így megállapította a Legfelsőbb Bíróság, hogy a letéti jegy semmissége ellenére a feleknek a letéti jegyre vonatkozó megállapodása megfelel a letéti szerződés minősítésnek, és ez nem ellenkezik a felek feltehető szándékával (LB Gfv. I. 31928/2000. - BH 2002/10. sz. 404.).

A tv. szerint nincs ugyan szükség a semmisség megállapítására, a gyakorlatban mégis gyakran bizonytalan a helyzet, ha nincs bírósági döntés. Erre tekintettel mondta ki a - a bírói gyakorlat által ma is irányadónak tekintett - GKT-PKT 1/1983. sz. állásfoglalás, hogy általános feltételek megtámadása esetén a bíróság az érvénytelenséget a semmis kikötés tekintetében is megállapítja (GEH 254. o.). A perlési jogosultságot erősen szűkítően értelmezte a Legfelsőbb Bíróság egy eseti döntésében, amelyben a megtámadásnak megfelelően csak az érdekelt fél keresetindítási jogát ismerte el (Pf. I. 20431/1990. - BH 1991/3. sz. 107.).

A szűkítő értelmezés alapelvét később a Legfelsőbb Bíróság úgy fogalmazta meg, hogy csak jogi érdekelttség vagy perindítási jogosultságot kifejezetten biztosító jogszabályi felhatalmazás esetén van lehetőség a semmisség megállapítására irányuló vagy azzal kapcsolatos keresetindításra (LB Pfv. VI. 20618/1996. - BH 1997/9. sz. 439.).

Ezt az álláspontot az ítélkezési gyakorlat elfogadta, és ma már általánosan érvényesülő elvnek tekinthető. Erre az elvre hivatkozva utasította el a bíróság a keresetét például annak a vagyonfelügyelőnek, akinek ez a tisztsége a per kezdeti szakaszában megszűnt, más jogi érdekre pedig nem hivatkozott (LB Gfv. X. 31429/1966. - BH 1998/2. sz. 96.), annak a gazdasági társasági tagnak, aki a kizárását követően a társaság által kötött szerződés semmisségének megállapítását kérte (LB Gf. VII. 30613/1998. - BH 1999/5. sz. 218.).

Szintén szűk értelmezés alapján jutott a Legfelsőbb Bíróság arra az - elvi tételként vitatható - álláspontra, hogy a szerződés érvénytelenségének megállapításához fűződő érdek a jogutódra nem száll át (a konkrét esetben engedményezésre hivatkoztak) (LB Gf. I. 31030/2000. - BH 2001/7. sz. 335.). Nem ismerte el a Legfelsőbb Bíróság a felszámoló keresetindítási jogát sem, arra hivatkozva, hogy a Cstv. nem jogosítja fel, saját érdekeltsége nincs, a perbizományt pedig a magyar jog nem ismeri el (LB Gf. VI. 31 014. - BH 2003/10. sz. 424.). Kérdéses, hogy az adott tényállás sajátosságaira tekintettel hozott döntést általános elvként el kell-e fogadni.

Az előzőekben elmondottakkal nem áll ellentétben az, hogy a 4/1999. PJE határozat elismerte a semmisség megállapítására irányuló keresetindítási jogot abban az esetben, amikor privatizációs pályázatra vonatkozó szabályok megsértésével bírálták el a pályázatokat, és kötötték meg a szerződést: a pályázat kiírója és a nyertesnek nyilvánított személy között létrejött szerződés semmisségének megállapítását kérheti más szabályszerű pályázatot benyújtó és mellőzött másik pályázó (M. K. 2000. I. 10.). Eseti döntéssel elismerte a Legfelsőbb Bíróság annak a felszámoló által képviselt gazdasági társaságnak a semmisségre való hivatkozási jogát, amelynek ügyvezetője a csodeljárás kezdeményezését elhatározó taggyűlést megelőző napon 1053 négyzetméter alapterületű lakóházát 100 000 Ft vételárért eladta, és ezzel csődbüntettet követett el (LB Gf. VIII. 31458/1998. - BH 1999/8. sz. 382.). Álláspontunk szerint elismerhető a semmisség megállapítására irányuló kereset indítására való jogosultság azokban a gyakorlatban előforduló esetekben is, amikor ingatlan tulajdonjogát a tulajdonos tudta nélkül, aláírásának hamisításával ruházzák át; ilyenkor fennáll annak a személynek semmisség megállapítására vonatkozó jogi érdeke, akinek az aláírását hamisítva ingatlanát elidegenítették.

Az említett esetek azt jelzik, hogy számos problémát okoz a semmisség olyan felfogása, amely alapján a szerződés érvénytelenségére bárki bármikor hivatkozhat, és általában a semmisségnek a megtámadhatóságtól a jelenlegi alapon való elhatárolása.

A semmisség és a megtámadhatóság tv.-ben található szabályozásától eltérő megoldás található az értékpapírokra vonatkozó szabályokban. A Legfelsőbb Bíróság az 1990. évi VI. törvény 84. §-ával kapcsolatban kifejtette, hogy a nyilvánosan forgalomba hozott értékpapírokra létrejött szerződések mindaddig érvényesek, amíg az arra feljogosított személyek által indított eljárásban a bíróság nem mondja ki az érvénytelenséget, de az érvénytelenség megállapításán kívül a bíróság nem rendelkezhet; a következmenyekről csak az értékpapír-birtokosok által indított perekben lehet dönten (LB Gfv. X. 32628/1999. - BH 2001/3. sz. 132.; azonos BH 2001/1. sz. 30.).

A gyakorlatban kérdésként merült fel, hogy semmisségről vagy megtámadhatóságról van-e szó olyankor, ha valamilyen megtámadásra alapot adó cselekmény tekintetében bűncselekmény fennforgását is megállapítják. Egy olyan esetben, amelyben büntetőeljárásban hozott ítélet csalás bűncselekményének elkövetését állapította meg, polgári jogilag azonban a cselekmény alapján csak a megtévesztés vagy a tévedés volt megállapítható, a Legfelsőbb Bíróság arra az álláspontra jutott, hogy nem semmisség, hanem megtámadhatóság áll fenn (LB Pfv. V. 22019/1994. - BH 1996/4. sz. 200.).

Az eddig tárgyalattól eltérő jellegű kérdés az, hogy szerződésben le lehet-e mondani a megtámadás jogáról. Itt az érvénytelenségi szabályok diszpozitív vagy kógens természetéről van szó. Az érvénytelenség a polgári jog alapvető szabályozási körébe tartozik, ahol nem kerülhet sor a feleknek a törvénytől eltérő megállapodására. Ezért egyet kell érteni annak a határozatnak a végső következtetésével, amely az alapkérdés nem szerencsés megfogalmazásával azt állapította meg, hogy a megtámadási jog megszűnése nem következhet be szerződésbe foglalt lemondással (LB Gf. V. 33628/1993. - BH 1996/1. sz. 47.). Az érvénytelenségi szabályok kógens jellegén nem változtat az, hogy a megtámadásra jogosult a 236. § (4) bekezdése szerint a megtámadási határidő megnyílta után a megtámadásról lemondhat.

Ptk. 235. § (1) A megtámadható szerződés a megtámadás következtében megkötésének időpontjától kezdődő hatállyal érvénytelenné válik.

(2) Megtámadásra a sérelmet szenvedett fél és az jogosult, akinek a megtámadáshoz törvényes érdeke fűződik.

Megtámadható szerződés

1. Ha tehát a külön szabályok szerint a megtámadhatóság fennáll, és a megtámadásra sor kerül, akkor alkalmazható a Ptk. 235. § (1) bekezdése. A semmisségtől eltérően a tv. a szerződést a létrejövételtől érvényesnek tekinti, és ebben változást csak a megtámadás idéz elő. A megtámadás elmaradása esetén a szerződés érvényessége többet nem is vitatható, a szerződéssel járó valamennyi joghatás beállhat. Alapvetően eltérő a helyzet akkor, ha a megszabott határidőn belül sor kerül a megtámadásra. Ebben az esetben a tv. megtagadja a joghatásokat a megállapodástól, s ezt visszavetíti a szerződéskötés időpontjára. A megoldás ebben az esetben azonossá válik a semmisségével: úgy kell kezelni a szerződést, mintha létre sem jött volna.

Megtámadásra jogosultak

2. A tv. abból indul ki, hogy az a fél, aki a másik félnek olyan sérelmet okoz a szerződéssel, hogy ez a megtámadásra lehetőséget ad, nem kaphat jogot a másik fél sérelmére hivatkozással a szerződéstől való szabadulásra. Az érvénytelenségre való hivatkozás jogától független további kérdés az, hogyan kell értékelni magának a sérelmet szenvedő félnek a magatartását.

A tv. azonban nemcsak a szerződő feleket jogosítja fel a sérelem esetén a szerződés megtámadására, hanem egyéb személyeket is. Nem határozza meg közelebbről, milyen körben kívánja a megtámadási lehetőséget megadni, ismérveként csak annyit jelöl meg, hogy olyan nem szerződő felek, akiknek törvényes érdeke fűződik a szerződés érvénytelenségének megállapításához. Nyilvánvalóan fennáll a törvényes érdeke a kezesnek, zálogtárgy tulajdonosának. A gazdasági társaság tagja, részvényese azonban nem tekinthető harmadik személynek a társaság által kötött szerződések tekintetében, és ezért nincs önálló megtámadási joga (LB Pf. VI. 20875/1995. - BH 1997/3. sz. 124.).

Sajátos megtámadási eset forog fenn a Ptk. 209. § (2) bekezdése szerint az általános szerződési feltételek megtámadásánál. A jogosultakat a Ptk. II. 5. §-ának az 1997. évi CXIX. törvénnyel megállapított szabálya határozza meg.

Ptk. 236. § (1) A megtámadást egy éven belül írásban kell a másik féllel közölni, majd a közlés eredménytelensége esetében haladéktalanul a bíróság előtt érvényesíteni.

(2) A megtámadási határidő megkezdődik

a) a tévedés, meg tévesztés felismerésekor;

b) jogellenes fenyegetés esetében a kényszerhelyzet megszűntekor;

c) a felek szolgáltatásainak feltűnő aránytalansága vagy tisztességtelen szerződési feltétel [209/A. § (1) bekezdés, 301/A. §

(4) bekezdés] esetén a sérelmet szenvedő fél teljesítésekor - részletekben történő teljesítésnél az első teljesítéskor -, illetve, ha ő a teljesítéskor kényszerhelyzetben volt, ennek megszűntekor.

(3) A megtámadási határidőre az elévülés nyugvásának és megszakadásának szabályai megfelelően irányadók. A megtámadásra jogosult a szerződésből eredő követeléssel szemben kifogás útján megtámadási jogát akkor is érvényesítheti, ha a megtámadási határidő már eltelt.

(4) A megtámadás joga megszűnik, ha a megtámadásra jogosult a megtámadási határidő megnyílta után a szerződést írásban megerősíti, vagy a megtámadásról egyébként írásban lemond.

Jegyzet: A Ptk. 236. § (2) bekezdés c) pontja a 2006. évi III. törvény 6. §-ával megállapított szöveg. Hatályos: 2006. III. 1-jétől.

Megtámadás

1. A megtámadás egyoldalú jogügylet, olyan nyilatkozat, amelyet a megtámadásra jogosult a szerződő félhez intéz, és ebben kifejezi azt a kívánságát, hogy a szerződés érvénytelenné váljék. A tv. megkívánja azt, hogy a nyilatkozatot írásban tegyék meg; a szóbeli nyilatkozat tehát a megtámadás joghatásait nem vonja maga után. Ha a feleknek nem sikerül egyetértésre jutniuk a szerződés érvénytelensége tekintetében, akkor a megtámadásra jogosultnak haladéktalanul a bírósághoz kell fordulnia, ha jogait érvényesíteni akarja.

A tv.-nek a megtámadásról szóló szabályaival kapcsolatban a bírói gyakorlatban több probléma merült fel.

A Legfelsőbb Bíróság egyik határozatában a megtámadást értelmezte. E szerint a megtámadás olyan anyagi jogi természetű jognyilatkozat, amelyben az ok megjelölésével megfogalmazódik a szerződés érvénytelenségének megállapítására irányuló igény (LB Gfv. IV. 31657/1997. - BH 1999/1. sz. 28.).

Kérdéses az is, hogyan kell megítélni a megtámadásra jogosult fél magatartását akkor, ha az ellene indított perben kifogásként hivatkozik érvénytelenségi ok fennforgására. A bírói gyakorlatban különböző álláspontokkal lehet találkozni.

Úgy véljük, hogy itt két kérdés kapcsolódik össze: az egyik az, hogy a kifogás megtámadásnak tekinthető-e, másik pedig az, hogy a megtámadásra jogosult félnek mire terjed ki a rendelkezési joga, választhatja-e az egész szerződés érvénytelensége helyett csak a keresettel érvényesített követelés alapjának érvénytelenné tételét.

Az első kérdésre adandó válasz keresésénél az a kiindulópont látszik helyesnek, amely a különböző joghatások elérése érdekében nem követel meg a felektől speciális jogi formákat. Adott esetben tehát a bíróság megtámadásnak fogadhatja el a keresettel szemben emelt kifogást is.

A második kérdés összefüggésben áll azzal a témával, hogy az érvénytelenség jogkövetkezményeiről szóló 237. § diszpozitív jellegű-e, a bíróságot köti-e a felek kérelme, vagy pedig kogens jellege van-e, és ezért rendelkezéseit a bíróság a felek nyilatkozataitól függetlenül köteles-e alkalmazni (Asztalos, Józsa és Solt álláspontját is ismertette áttekintést ad Weiss E.: A szerződés érvénytelensége a polgári jogban. Bp., 1969. 195-203. és 222-223. o.). Célravezetőbbnek látszik azonban a kérdést úgy megfogalmazni, hogy a megtámadhatóság tekintetében a jogalkotó csak arra kívánt a megtámadásra jogosultnak mérlegelési lehetőséget biztosítani, akarja-e a szerződés érvényességét kétségbe vonni, vagy ezen túlmenően a következő lépésben, az eredeti állapot helyreállítása vagy a szerződés érvénytelenségi okának kiküszöbölése tekintetében is kívánt a megtámadásra jogosultnak döntési lehetőséget biztosítani. Ettől a kérdéstől függ annak elbírálása is, hogy a bíróság figyelembe vegye-e azt, ha az alperes csak a vele szemben érvényesített követelés ellen tiltakozik, kifogást emelve, és a részleges érvénytelenség megoldását akarja elérni. A válasznál tekintettel kell lenni arra, hogy ha a tv. a szerződés egészének érvénytelenítéséről a döntést a félre bízta, döntési joga kiterjed arra is, hogy a szerződésnek csupán egy részét kívánja érvénytelenné tételni. Ha tehát az alperes viszontkereset helyett kifogást emel, és ezzel azt fejezi ki, hogy a szerződés fenntartása mellett csak az adott követelést tartja sérelmesnek, a bíróságnak a részleges érvénytelenségből kell kiindulnia. Ha a kereset a szerződésből eredő valamilyen mellékkötelezettségre vonatkozik, és ez a mellékkötelezettség a szerződés elkülöníthető részét alkotja, a bíróság a 239. § alapján a részleges érvénytelenség következményeit alkalmazza; ha viszont nem mellékkötelezettségről van szó, vagy ez a kötelezettség nem különíthető el a szerződés többi részétől (enélkül nem kötötték volna meg a szerződést), akkor a bíróság még inkább törekszik a Ptk. 237. § (2) bekezdésének második mondata alapján az érvénytelenségi ok kiküszöbölésére, mint egyéb szerződéseknél.

A bírói gyakorlatban ismételtelen problémát jelentett az, hogy ha valaki a megtámadási határidő lejártá előtt előzetes közlés nélkül keresetet nyújt be, el kell-e utasítani a keresetet. A Legfelsőbb Bíróság ezekben a vitákban azt az álláspontot fogadta el, hogy az előzetes nyilatkozat elmulasztása nem akadályozza a szerződés bíróság által történő érvénytelenné nyilvánításának (P. törv. IV. 20432/1965. - BH 1965/11. sz. 4649. - PJD II. 87. sz.; P. törv. V. 20630/1974. - BH 1975/9. sz. 414. - PJD VI. 414.).

A gyakorlatban felmerülnek olyan esetek is, amelyekben az adott tényállás mellett elképzelhető az, hogy a jogosult kétféle alapon is érvényesítsen jogokat: egyrészt megtámadja a szerződést, másrészt a szerződés hibás teljesítése miatt lép fel. A bíróság ilyen esetekben nem azt tekinti irányadónak, hogy a fél minek minősíti követelését, milyen kifejezést használ, hanem annak alapján dönt, valójában mit is akar elérni a fél (LB Gf. I. 30740/1973. - BH 1974/5. sz. 214. - GPD I. 70. sz.; P. törv. V. 20108/1975., hasonló Eln. Tan. G. törv. 30928/1991. - BH 1992/4. sz. 256.). Bonyolultabb a kérdés megítélése olyankor, amikor a felperes mindkét jogalapra hivatkozik. A bírói gyakorlatban egységes álláspont, határozott ítélkezési irányvonal nem figyelhető meg ennél a kérdésnél. Úgy tűnik, hogy megengedhetőnek tartják a párhuzamos jogérvényesítést, a bíróságok mindkét jogalappal foglalkoznak (P. törv. I. 20521/1973. - BH 1974/6. sz. 255. - PJD VI. 151. sz.). Egy másik döntés szerint a szavatosság csak akkor vizsgálható, ha a megtámadás nem alapos (P. törv. I. 20262/1986. - BH 1987/2. sz. 39.). A problémára kétféle megoldás képzelhető el. Képviselhető az a nézet, hogy először a szerződés érvényességének kérdésében kell dönteni. Ezzel szemben a másik megoldás nem tartja szükségszerűnek az érvénytelenség következményeinek elsődleges alkalmazását a megtámadás alapossága esetén sem, ha a megtámadó valójában a szerződés fenntartását és a szerződésszegés következményeinek alkalmazását is megfelelőnek tartja. Az utóbbi megoldás mellett szól az a gazdasági érdek, hogy amíg a szerződést valamilyen módon meg lehet menteni, az elérni kívánt gazdasági célt meg lehet közelíteni, addig a szerződéses viszonyt ne számolják fel. Nem egyértelmű válasz a kérdésre, de megemlíthető az az újabb határozat, amely a hibás teljesítés miatt bejelentett elállást nem fogadta el megtámadásra irányuló nyilatkozatnak és ezért elévülés miatt elutasította a később külön is előterjesztett megtámadást (LB Pfv. II. 21827/1993. - BH 1994/11. sz. 594.).

A megtámadási nyilatkozattal kapcsolatban további kérdés, hogyan döntsön a bíróság olyan esetben, ha a megtámadás egy meghatározott érvénytelenségi okra hivatkozik, de a bíróság megítélése szerint nem a megtámadásban megjelölt, hanem más alapon állapítható meg az érvénytelenség. A Legfelsőbb Bíróság egy ilyen esetben azt mondta ki, hogy a tévedés miatt történt megtámadásban benne van a közös téves feltevés miatt lehetséges megtámadás is, és nem a fél által megjelölt tévedés alapján állapította meg a szerződés érvénytelenségét (LB Pfv. VI. 23118/1995. - BH 1997/11. sz. 528.).

Megtámadási határidő

2. A Ptk. a megtámadásra meghatározott időt, egy évet szab meg. Nem határozza meg egyértelműen, hogy milyen jellegűnek tekinti a határidőt, de részben a 236. § (3) bekezdésének kifejezett szabályából, részben a szabályozás egyéb vonásaiból megállapítható az elévülésnek megfelelő rendezés.

A jogérvényesítés határidejét a tv. valamennyi megtámadási esetre egységesen határozza meg, a határidő számításának kezdő időpontját azonban eltérően szabja meg. Nincs viszont eltérés, ha a kezdő időpont meghatározásának alapgondolatát vizsgáljuk. A jogalkotó minden megtámadható szerződésnél egységesen azt akarja biztosítani, hogy az egyéves határidő akkor kezdődjék, amikor a megtámadásra jogosult a megtámadás lehetőségéről tudomást szerez, vagy a megtámadásra egyébként módja nyílik.

A szolgáltatás és ellenszolgáltatás feltűnő aránytalanságának esetkörében a részteljesítéseknél előfordul, hogy csak az utolsó részteljesítés megtörténtekor adja át a másik fél az ellenszolgáltatást. Ilyenkor a részteljesítéseket végző fél az első rész teljesítésekor semmivel nem tudhat többet a szolgáltatások között fennálló arányról, mint a szerződés megkötésekor. Erre az esetre a Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy a megtámadási határidő akkor kezdődött meg, amikor a fél az ellenszolgáltatást megkapta (P. törv. IV. 20432/1965. - BH 1965/11. sz. 4649. - PJD II. 87. sz.). Ez a megoldás ma is alkalmazható. A határidő akkor kezdődik, amikor a megtámadásra jogosult a másik fél szolgáltatását megkapja.

Nincs iránymutató bírói határozat arra, hogy mikor kezdődik a megtámadási határidő tartós jogviszonyok esetén. Elképzelhetőnek tartjuk a részteljesítésről szóló szabály alkalmazását ebben az esetben is. Ha ugyanis a megtámadás lehetőségének nincs időbeli korlátja, a forgalom biztonsága kerül veszélybe.

A feltűnő aránytalanság miatt történő megtámadás határidejének kezdetét a tv. nem az aránytalanság felismerésének időpontjára teszi, hanem akkorra, amikor a megtámadásra jogosult olyan helyzetbe kerül, hogy a hibát felismerhette. Erre a szándékra a bíróság tekintettel volt abban az esetben is, amikor az aránytalanságot a nem szakember felperes a teljesítéskor nem ismerhette fel. A szolgáltatás és az ellenszolgáltatás között fennálló értékkülönbség az egyébként megindult perben szakértői véleményből derült ki. A bíróság nem látta helyesnek azt, hogy a határidő kezdőpontját a felismerés időpontjának tekintse. Kiemelte azonban, hogy ilyen esetekben indokolt lehet az elévülés nyugvásának szabályait alkalmazni (LB Gf. VII. 30285/1973. - BH 1973/12. sz. 460. - GPD I. 84. sz.; P. törv. III. 20338/1991. - BH 1992/6. sz. 393.).

Az 1977. évi IV. tv. vette fel azt a szabályt is, hogy mikor kezdődik a megtámadási határidő a 209. § (3) bekezdésében meghatározott megtámadási ok, a jogi személy részére indokolatlan előnyt biztosító általános szerződési feltételekkel megkötött szerződés esetében. Ez a határidő természetesen csak arra az esetre szól, amikor a szerződő fél támadja meg az általános szerződési feltételek felhasználásával megkötött szerződést, nincs azonban időbeli korlátja annak, hogy a Ptk. II.-nek az 1997. évi CXLIX. törvény 11. §-a (3) bekezdése a) pontja által meghatározott szövegezésű 5. §-ában felsorolt szervek az általános szerződési feltételeket megtámadják. Ezen a megoldáson nem változtatott a tv.-nek a fogyasztói érdekek védelmét szolgáló, az 1997. évi CXLIX. törvénnyel végrehajtott módosítása.

A korábbi bírói gyakorlatban nem alakult ki egységes álláspont arról, hogy mit kell haladéktalan jogérvényesítésnek tekinteni. Ezért különösen jelentős a Legfelsőbb Bíróságnak az az újabb határozata, amely azt fejté ki, hogy „a jogosult indokolatlanul nem késlekedhet megtámadási joga érvényesítésével. Vagyis a jogosult csak akkor nem késik el az igényérvényesítéssel, ha menthető okból nem tudja jogát érvényesíteni, vagy alappal lehet abban a hiszemben, hogy jogát peren kívül is érvényesítheti (pl. a felek között még folynak tárgyalások, egyeztetések)” (LB Pf. III. 20539/1992. - BH 1993/1. sz. 30.).

A haladéktalan jogérvényesítés értelmezéséhez támpontot nyújt a Legfelsőbb Bíróságnak egyik ítélete amely a jognyilatkozatot 1993. március 19-én megtámadó nyilatkozat 1993. március 23-án történt elutasítása után az 1993. augusztus 30-án benyújtott keresetlevél esetében azt állapította meg, hogy a jogérvényesítés túl későn történt. A határozat azt is kimondta, hogy büntetőeljárás kezdeményezése nem pótolja az érvénytelenségre vonatkozó per megindítását (LB Pfv. VI. 20367/1996. - BH 1997/8. sz. 393.).

A szerződés érvénytelenségére történő hivatkozásnak a tv. két irányban ad lehetőséget a megtámadási határidő eltelte után is. Kimondja azt, a megtámadási határidőre is alkalmazni kell az elévülés nyugvásának és megszakadásának szabályait, de mivel itt sajátos határidőről van szó, az alkalmazás „megfelelően” történhet [236. § (3) bek. első mondata].

Az elévülés nyugvását állapította meg a Legfelsőbb Bíróság egyezségi tárgyalások folytatásánál (LB Pfv. II. 23599/1997. - BH 2000/11. sz. 488.), hagyatéki tárgyalás elhúzódsánál (LB Pfv. V. 20236/1997. - BH 1999/2. sz. 65.). A nyugvás befejeződése után három hónap van még a jogérvényesítésre.

A tv. az előbb említettek mellett egy másik irányban is lépést tesz. A Ptk. 236. § (3) bekezdésének második mondata szerint a megtámadásra jogosult a határidő eltelte után a szerződésből eredő követeléssel szemben kifogás útján megtámadási jogát érvényesítheti. Ebből azt a következtetést is le lehetne vonni, hogy a kifogás útján előterjesztett megtámadás eredményeként az egész szerződés érvénytelenné válik, a bírói gyakorlat azonban inkább ettől eltérő értelmezés felé hajlik. A kifogás csak a keresettel szemben való védekezést szolgálja, és ezért hatása a kereseti követeléshez igazodik (ezt az elvet tükrözi a LB Pfv. VI. 22673/1995. - BH 1997/8. sz. 392.). Ha a követelés a szerződés egészét, lebonyolításának teljes időtartamát átfogja, akkor sor kerülhet az egész szerződés érvénytelenségének kimondására. Ha azonban csak egy részkövetelést érvényesítenek, vagy a tartós szerződéses kapcsolatnak csak egy időszakára esedékes követeléssel lépnek fel, a kifogás hatása ehhez igazodik. Ezt a gondolatot fogadta el alapul a Legfelsőbb Bíróságnak az a határozata is, amely egy alberleti szerződésnél feltűnő értékkülönbséget állapított meg. Csak a keresetben érintett időszakra látta lehetségesnek a bér módosítását (az azt megelőző időszakra nem). A tartós jogviszonyban, a folyamatos szolgáltatások nyújtásánál a bíróság mégis a kereset határain túllépve, szükségesnek látta a jövőre nézve is módosítani a szolgáltatásokat és az értékegyensúlyt helyreállítani (P. törv. III. 20113/1966., hasonló: LB Pfv. VII. 20286/1998. - BH 2000/2. sz. 54.).

A szerződési nyilatkozat tévedés jogcímén történt megtámadásának határidejére vonatkozóan egyébként a Legfelsőbb Bíróság újabb iránymutatást adott egyik, felülvizsgálati eljárásban már az 1999. évben hozott ítéletében. A határozatot jelentősége miatt részletesebben ismertetjük. Ebben az ügyben a jogerős ítélet is megállapította, hogy a felperes az igényérvényesítéssel elkésett. A Legfelsőbb Bíróság kifejtette:

A tévedés jogcímén történt megtámadás határideje vonatkozásában a felülvizsgálati kérelem iratellenes és téves. A Ptk. 236. §-a (3) bekezdése értelmében a megtámadási határidőre az elévülés nyújtásának és megszakadásának szabályai megfelelően irányadóak. A Ptk. 326. §-ának (2) bekezdése pedig azt tartalmazza, hogy ha a követelést a jogosult menthető okból nem tudja érvényesíteni, az akadály megszűnésétől számított egy éven belül - egyéves vagy ennél rövidebb elévülési idő esetén pedig három hónapon belül - a követelés akkor is érvényesíthető, ha az elévülési idő már eltelt.

Az ítélezési gyakorlat szerint az *elévülés nyugvását eredményezi az is, ha a felek egyezségi tárgyalásokat folytatnak. Ilyenkor a határidő a tárgyalások ideje alatt nyugszik, a tárgyalások eredménytelenségének nyilvánvalóvá válásától azonban akkor is három hónap áll rendelkezésre a megtámadásra, ha az egyéves határidő egyébként eltelt.*

Az adott esetben a felperes a tévedését 1994. október 12-én ismerhette fel, az ettől számított egy éven belül támadhatta tehát a szerződést. Ez a határidő hosszabbodhatott volna meg a tárgyalások meghíúsulásától számított három hónappal. A tárgyalások meghíúsulása azonban már 1995. július 4-én bekövetkezett, így a megtámadási határidő 1995. október 12-én járt le. Az alperes 1995. július 4-én kelt válaszleveléből a felperes kétséget kizáró módon tudomást szerzett arról, hogy tárgyalásait eredménytelenek maradtak. Ehhez képest a megtámadásra nyitva álló határidőt az 1996. május 21-i keresetindítás időpontjában elmulasztottnak kell tekinteni. (LB Pfv. II. 23599/1997. - BH 2000/11. sz. 488.)

A megtámadási jog megszűnése

3. A Ptk. 236. §-ának (4) bekezdése kimondja azt, hogy a megtámadási jog nemcsak akkor szűnik meg, ha a megtámadási határidő lejárt, hanem akkor is, ha a határidő letelte előtt a megtámadásra jogosult a szerződést írásban megerősíti, és ezzel kifejezi azt a szándékot, hogy nem kívánja a szerződést megtámadni, vagy a megtámadásról írásban lemond.

A bírói gyakorlat csak abban az esetben ismeri el a jog megszűnését, ha egyértelműen megállapítható, hogy a szerződés miatt sérelmet szenvedő fél megtámadási jogáról tud, és ennek ellenére a szerződés fenntartását választja. Pl. nem volt a megerősítésnek a megtámadási jogot megszüntető hatása, mert a nyilatkozatot olyan időpontban tették meg, amikor teljesítés még nem történt meg, s így a szolgáltatások feltűnő értékkülönbségére alapítható megtámadási határidő még nem nyílt meg. Itt tehát a megtámadásra jogosultak még nem tudhattak a megtámadási okról akkor, amikor a szerződést megerősítették (LB Pf. IV. 20395/1975. - BH 1976/4. sz. 153.). Ha viszont a feltétel fennáll, a közvetett elismerést („jöhet a pénzért”) is elfogadják (P. törv. I. 21117/1989. - BH 1990/9. sz. 337.). Megerősítésnek tekintette a bíróság a szakvélemény megismerése után a jegyzőkönyv kifogás nélkül történő aláírását (LB Gfv. X. 32173/1993. - BH 1994/9. sz. 497.); továbbá a vevő személyének megváltoztatásához való hozzájárulást (LB Pf. III. 20284/1992. - BH 1992/10. sz. 635.), valamint a szerződés olyan kiegészítő záradékkal való ellátását, amely elismerést tartalmaz (LB Pfv. 22501/1995. - BH 1997/1. sz. 23.) és a támadott nyilatkozat szerződéskötéssel történő megismétlését (LB Pfv. II. 21486/1994. - BH 1995/10. sz. 570.). Nem megerősítés alapján, de a jogérvényesítés - a tv. 4. és 5. §-a alapján fennálló - akadályának tekintette a bíróság a vétel tárgyának elzalogosítását, és így az eredeti állapot helyreállításának lehetetlenné tételét (LB Pf. III. 21111/1993. - BH 1994/4. sz. 187.).

A bírói gyakorlat nem tekinti érvényesnek a megtámadási jogról való lemondást, ha a lemondó nyilatkozatot a megtámadási határidő megnyílta előtt tették (LB Pfv. III. 22796/1997. - BH 1999/10. sz. 452.).

Ptk. 237. § (1) Érvénytelen szerződés esetében a szerződéskötés előtt fennállott helyzetet kell visszaállítani.

(2) Ha a szerződéskötés előtt fennállott helyzetet nem lehet visszaállítani, a bíróság a szerződést a határozathozatalig terjedő időre hatályossá nyilvánítja. Az érvénytelen szerződést érvényessé lehet nyilvánítani, ha az érvénytelenség oka - különösen uzsorás szerződés, a felek szolgáltatásainak feltűnő aránytalansága esetén az aránytalan előny kiküszöbölésével - megszüntethető. Ezekben az esetekben rendelkezni kell az esetleg ellenszolgáltatás nélkül maradó szolgáltatás visszatérítéséről.

(3) Uzsorás szerződés esetén a bíróság egészben vagy részben elengedheti a visszatérítést, ha az a sérelmet szenvedő felet részletfizetés engedélyezése esetén is súlyos helyzetbe hozná; a sérelmet okozó fél viszont a kapott szolgáltatásból az aránytalan előnynek megfelelő részt a sérelmet szenvedő félnek köteles visszatéríteni.

(4) A bíróság az ügyész indítványára az állam javára ítélteti meg azt a szolgáltatást, amely a tiltott, a jóerkölcsbe ütköző szerződést kötő, a megtévesztő vagy jogtalanul fenyegető, továbbá az egyébként csalárd módon eljáró félnek járna vissza. Uzsorás szerződés esetén a sérelmet okozó félnek visszajáró szolgáltatást az állam javára meg kell ítélni. Az államnak járó juttatásokat rendszerint pénzben kell megítélni.

Ptké. I. Szolgáltatásnak az állam javára történő megítélése

32. § (1) A bíróság köteles az ügyészt értesíteni, ha az iratok vagy a tárgyalás adatai alapján feltehető, hogy szolgáltatásnak (vagyon előnynek) az állam javára való megítélésére kerül sor.

(2) Az ügyész az indítványt haladéktalanul, legkésőbb azonban az értesítés kézbesítésétől számított tizenöt napon belül köteles megtenni.

(3) Az ügyész nyilatkozata előtt az értesítés kézbesítésétől számított tizenöt napon belül a per szünetelésének vagy a pert befejező határozat hozatalának nincs helye.

33. § Uzsorás szerződés esetében a bíróság a sérelmet szenvedő félnek a visszatérítést akkor is elengedheti, ha az ügyész a szolgáltatásnak az állam javára való megítélését indítványozta.

34. § Ha a Ptk. 237. §-ának (1) bekezdésében és 361. §-ának (3) bekezdésében szabályozott esetekben az ügyész a visszajáró szolgáltatásnak (vagyon előnynek) az állam javára csak részben való megítélését indítványozza, a bíróságot az indítvány csak annyiban köti, hogy az abban megjelölnél nagyobb összeget az állam javára nem ítélt meg.

35. § A szolgáltatásnak (vagyon előnynek) az állam javára való megítélését nem akadályozza az, hogy a szolgáltatást a sérelmet okozó fél már megkapta, illetőleg a vagyon előnyt a gazdagodást előidéző fél már visszakapta.

36. § Az állam javára megítélt szolgáltatások behajtásával és elszámolásával kapcsolatos pénzügyi kérdéseket a pénzügyminiszter az igazságügyminiszterrel egyetértésben szabályozza.

36/A. § Az ügyész keresetet indíthat a semmis szerződéssel a közérdekben okozott sérelem megszüntetése érdekében a szerződés semmisségének megállapítása iránt.

Jegyzet: A Ptk. 237. § (2) bekezdés második mondata az 1997. évi CXIX. törvény 6. §-ával megállapított szöveg. Hatályos: 1998. III. 1-jétől.

A Ptk. 237. § (4) bekezdése az 1991. évi XIV. törvény 15. § (2) bekezdésének megfelelően módosított szöveg.

A Ptké. I. 36/A. §-t az 1995. évi LX. törvény 33. § (6) bekezdése iktatta be. Hatályos: 1995. VIII. 29-étől.

Áttekintés

1. A szerződés egészének érvénytelensége esetére 1959-ben meghatározott szabályokat az 1977. évi IV. tv. átalakította. Bár a változtatás döntően szerkesztési jellegűnek látszik, a rendezés egészének iránya átfőrmálódott. Korábban a szerződés érvénytelenségének alapvető következménye az eredeti állapot helyreállítása volt. Ehhez viszonyítva döntő változást jelent az, hogy általános jelleggel fogalmazza meg a tv. a bíróságnak azt a jogát, amellyel a szerződést érvényessé teheti. A bíróságnak akkor, amikor az érvénytelenség megállapítása után a következményekről kell döntenie, először arra a kérdésre kell választ keresnie, hogy van-e helye a szerződés érvényessé tételének. Az eredeti állapot helyreállítása pedig csak akkor vizsgálható, ha az érvénytelenség kiküszöbölésére nincs mód. A bírói gyakorlat korábban a tv. eredeti elgondolását követte a módosítás után is, megjelent azonban és hangsúlyosan kimondásra került, hogy az érvényessé tétel nem másodlagos (P. törv. I. 21084/1983. - BH 1984/12. sz. 491.; P. törv. III. 20617/1990. - BH 1991/2. sz. 63.). 1993-ban a 239. § módosításával a részleges érvénytelenség lett a fő szabály. Ennek megfelelően felül kell vizsgálni az érvénytelenség következményeit (így az eredeti állapot helyreállításának szerepét is); ezt a lépést azonban a jogalkotó eddig nem tette meg.

A tv. 1959-ben meghatározott szövege már világosan kifejezésre juttatta a jogalkotónak azt a szándékát, hogy a szerződés érvénytelenségének jogkövetkezményeit nem a jogalap nélküli gazdagodás szabályaira építi. Külön rendezést kívánt felépíteni, és ebben a rendezésben értékelte a felek magatartását, a következményeket az értékelésnek megfelelően eltérően megállapítva. Az eltérés egyébként nemcsak a két intézmény egészének felépítése tekintetében áll fenn, hanem szemléletben is, s ez megmutatkozik annál az érvénytelenségi következménynél is, amely a jogalap nélküli gazdagodás területéhez legközelebb áll, az eredeti állapot helyreállításánál. A nézőpont különbségét Nizsalovszky igen világosan mutatta ki: jogalap nélküli gazdagodásnál a gazdagodó felet helyezi a jog a korábbi helyzetbe, ezzel szemben az érvénytelenségnél külön szabályként kiépített eredeti állapot helyreállításával annál a félnek akarja a kiinduló állapotot elérni, aki az érvénytelen szerződés alapján valamilyen szolgáltatást nyújtott (I. Nizsalovszky E.: Fogyatékos jogügyletek. Magyar Jogászegyleti Értekezések I. évf. 1933. 2. sz., 177. o.).

Ennek a megoldásnak a helyességét vitatja Vékás Lajos, aki szerint vissza kell térni a jogalap nélküli gazdagodáson nyugvó rendezéshez (Vékás Lajos, Érvénytelen szerződés és jogalap nélküli gazdagodás, in: Liber Amicorum Studia E. Weiss dedicata, Ünnepi dolgozatok Weiss Emilia tiszteletére, Budapest, 2002., 289-318. oldal).

Érvényessé tétel

2. Hosszú idő óta foglalkoztatja a jogirodalmat az a kérdés, hogy az érvénytelen szerződés hibája orvosolható-e, a szerződés érvényessé válhat-e (részletesen foglalkozik ezzel Weiss E.: A szerződés érvénytelensége a polgári jogban. Bp., 1969. 50-52., 106-111., 393-409., 533-538. o.). Határozottan előrelépett a kivételek kiterjesztésével az 1977. évi IV. tv. Ugy tűnik, hogy az újabb bírói gyakorlat - a bírói érvényessé tétel esetein kívül is - hajlik az érvénytelenség orvoslására, legalábbis a korábban semmisséget eredményező jogszabály hatályon kívül helyezése esetében (LB Pf. II. 21009/1989. - BH 1991/1. sz. 18., hasonló: LB Gfv. I. 33302/1998. - BH 2000/12. sz. 556.) más körülmények mellett jut el az orvosláshoz (LB Gf. V. 30763/1990. - BH 1991/3. sz. 217.).

Az érvénytelen szerződés érvényessé tétele többféleképpen történhet. Érvényessé tehetik például a szerződést maguk a felek, ha a kifejezetten kikötött írásbeli alakban való rögzítést elmulasztották ugyan, de a teljesítés és annak elfogadása megtörtént [217. § (2) bek.], vagy ha a megtámadható szerződést írásban megerősítik [236. § (4) bek.]. Ismételten vitákat váltott ki az a kérdés, hogy bekövetkezik-e az érvényessé tétel olyan esetekben, amikor a szerződés érvényességéhez valamilyen állami szerv vagy szervezet engedélyére vagy igazolására van szükség, és a kérdéses nyilatkozatot csak hosszabb idő eltelte után adják meg. A szerződés bírói érvényessé tételének lehetőségét általános jelleggel megfogalmazó 1977. évi IV. tv.-nek a 237. §-hoz fűzött miniszteri indokolása kifejezetten megemlíti, hogy a bíróság a szerződést érvényessé teheti akkor, ha a szerződést eredetileg hatósági engedély nélkül kötötték, de utóbb az engedélyt a felek megkapták.

Ez a most említett megállapítás is jelzi azt, hogy a szerződés érvényessé tételének fontossá váló esete a bírósági beavatkozás. A tv. 237. §-ának (2) bekezdése csak tág kereteket jelöl meg arra, hogy a bíróság mikor teheti érvényessé a szerződést és példalódzó felsorolást ad a rendelkezés értelmezésének megkönnyítésére. A felsorolást az 1997. évi CXLIX. törvény 6. §-a megváltoztatta és így most nincs kifejezett utalás a 209. §-ban és a 209/A-209/B. §-ban meghatározott esetekre.

A Legfelsőbb Bíróság egy eseti határozatban úgy foglalt állást, hogy „nem a szerződés érvénytelenségének megállapítása és az eredeti állapot visszaállítása az elsődleges, hanem a bíróságnak azt kell elsősorban vizsgálnia, hogy van-e lehetőség a szerződés érvényessé tételére, és amennyiben ennek a jogi feltételei fennállnak, a szerződés hibáját orvosolni kell.” (LB Pfv. V. 20859/1994. - BH 1995/55. sz. 275.)

Egy másik határozatban azt mondta ki a Legfelsőbb Bíróság, hogy a bíróság mérlegelési jogkörébe tartozik, melyik megoldást választja. Nem lehet azonban az érvénytelenségi ok kiküszöbölését választani akkor, ha az adott körülmények között ez mindkét fél érdekével ellentétes volna (LB Pfv. VI. 20984/2000. - BH 2001/10. sz. 473.).

Az érvénytelen szerződés bírósági érvényessé tétele egy sor problémát vet fel. A gyakorlatban valószínűleg eredményében igen közel kerül egymáshoz a részleges érvénytelenség és a szerződés érvényessé tétele. Mindkét esetben az történik ugyanis, hogy a bíróság felülvizsgálja a szerződés tartalmát, és egyes részeket kiiktat, másokat újként beilleszt, s így végül nem egészen azok a jogok és kötelezettségek állnak majd fenn, mint amire a felek a megállapodás időpontjában számítottak. Olyankor viszont, ha az egyik fél felróható magatartása közrejátszott az érvénytelenségben, a felek szándékát nem egyformán kell figyelembe venni. A sérelmet szenvedett fél érdekeinek védelme játszik ilyen esetekben döntő szerepet. Nem lesz tekintettel a bíróság annak a félnek a szándékára sem, aki az érvénytelenségi okra azért hivatkozik, mert a szerződéskötés után bekövetkezett árváltozások folytán jobb üzletet tudna kötni, és szabadulni szeretne a szerződéstől. (A bírói gyakorlatban ehhez hasonló gondolatot fejez ki az a határozat, amely nem adott helyt a megtámadásnak joggal való visszaélés esetében: P. törv. III. 21207/1984. - BH 1985/10. sz. 385.)

A szerződés bírósági orvoslása mind a megtámadhatóság, mind a semmisség eseteiben alkalmazható. A tv. nem tesz különbséget az érvényessé nyilvánításnál aszerint, hogy az érvénytelenség milyen fajtája forog fenn.

Az érvénytelenség korábban sok vitát kiváltott esetekre az olyan szerződés, amelynél a felek nem tartották meg a jogszabályban előírt írásbeli formát, csak szóban állapodtak meg. Nem lehet teljesen kizártnak tekinteni ilyenkor sem a szerződés bíróság által történő érvényessé tételét. Az orvoslás azonban nagyon körültekintő vizsgálatot igényel. A bíróságnak tisztáznia kell, hogy a jogszabály milyen okból állapította meg az írásba foglalás kötelezettségét. Más a helyzet olyankor, ha az írásbeliség az állami ellenőrzés valamilyen formájának előfeltétele, mint akkor, ha a formakényszer a fokozottabb megfontolásra akarja a feleket indítani. Az állami ellenőrzést igénylő esetekben is különbség van aszerint, hogy a bíróság maga is elvégezheti-e az ellenőrzést, vagy ez valamilyen hatósági szerv feladata (engedély szükséges); az utóbbi esetben nyilvánvalóan nem kerülhet sor az érvényessé tételre az engedély hiányában. Olyan esetben is alapos vizsgálatra van szükség azonban, amikor az írásbeliség követelményével a könnyelmű szerződéskötéstől akarja megóvni a feleket a jogszabály. Orvoslásra csak akkor van lehetőség, ha megállapítható, hogy a felek a szerződést teljesíteni akarják, és készek lennének orvoslás hiányában is újra megkötni a szerződést. Ellenkező esetben ugyanis éppen a jogszabály céljával lenne ellentétes a bíróság döntése.

A tv. nem ad kifejezett rendelkezést arról, hogy az érvényessé tétel hatálya mikor áll be: a határozathozatal időpontjában vagy a szerződés létrejöttére visszamenőleg. Egy-egy rész kérdés tekintetében két olyan szabály is van azonban, amely a visszaható hatályt állapítja meg. Uzsorás szerződésnél az aránytalanság kiküszöbölésének visszaható hatálya van; az uzsorás a határozathozatal előtt már átvett szolgáltatásból is köteles az aránytalan előnynek megfelelő részt visszatéríteni [237. § (3) bek.]. A visszaható hatály fejeződik ki abban a szabályban is, amely szerint a szerződés érvényessé tétele esetén az a fél, aki a vállalt kötelezettségének nem tesz eleget, szerződésszegéséért úgy felel, mintha a szerződés kezdettől érvényes lett volna [238. § (1) bek.]. Ezekből a rendelkezésekből arra lehet következtetni, hogy a jogalkotó az érvényessé tétel visszaható hatályát széles körben meg akarta valósítani anélkül, hogy az általános szabályról állást foglaljon. Problémát az okozhat, ha az érvénytelenség okának megszüntetésével összefüggésben a bíróság új kikötésekkel egészíti ki a szerződés tartalmát, s a felek eredetileg ezekkel nem számolhattak. Az érvénytelenséget felróhatóan okozó fél védelmére ilyenkor a tv. nem gondol (l. az uzsorás szerződést), de egyébként a bíróságnak figyelembe kell vennie a következmények (szerződésszegés értékelése) szempontjából a felek eredeti helyzetét.

Hasonló gondolatot fejez ki a PK 267. sz. állásfoglalás indokolása, amely a felek üzleti érdekeihez legközelebb álló megoldás elérését írja elő (PEH 225. o.), és több eseti határozat (P. törv. III. 20515/1988. - BH 1989/2. sz. 60.; LB Gf. I. 31158/1988. - BH 1989/11. sz. 450.; LB Gf. I. 30244/1989. - BH 1990/6. sz. 221.; Eln. Tan. G. törv. 30928/1991. - BH 1992/4. sz. 256.).

Sajátos helyzet alakult ki a társasági szerződések érvénytelensége esetén. A gazdasági társaságokról szóló 1997. évi CXLIV. törvény 9. §-ának (1) bekezdése szerint a társaságok és a tagok jogviszonyaira mögöttesen a tv. rendelkezéseit kell alkalmazni. A társasági szerződés érvénytelenségére azonban a 16. § (3) bekezdése szerint a cégbejegyzést követően már a cégnyilvántartásról szóló 1997. évi CXLV. törvény (a továbbiakban: Ct.) szabályai irányadók. A Ct. 48. §-a a jogerős cégbejegyzés után a létesítő okirat érvénytelenségének megállapítását csak szűk körben engedi meg, az érvénytelenségi ok kiküszöbölését, vagy ha ez nem lehetséges, az okirat meghatározott időpontig történő hatályossá nyilvánítását előírva. A társasági szerződés érvénytelenségének megállapítása mellett a szerződés meghatározott időpontig való hatályossá nyilvánítását mondta ki a Legfelsőbb Bíróság (LB Gf. II. 30002/1998. - BH 2000/1. sz. 22.). Nem állapította meg azonban az alapító okirat érvénytelenségét a cégjegyzékből már törölt társaság esetében (LB Gf. VII. 31199/1998. - BH 2000/7. sz. 310.).

A hatálytalanság értelmezését mutatta a Legfelsőbb Bíróságnak az a határozata, amely a társasági szerződést hatályossá nyilvánította a végelszámolás vagy a felszámolási eljárás lefolytatása végett, de nem ismerte el, hogy ezzel az ingatlan apportjára vonatkozó kikötésre tekintettel jogcím keletkezett volna az ingatlan tulajdonjogának átírására (LB Gf. I. 31030/2000. - BH 2001/7. sz. 335.)

Az eredeti állapot helyreállítása

3. A szerződés teljes érvénytelensége esetén - ha az érvénytelenségi okot nem lehet kiküszöbölni - a bíróság elrendeli az eredeti állapot helyreállítását. Ez azt jelenti, hogy ha a felek valamelyike már teljesítette kötelezettségét, a nyújtott szolgáltatást vissza kell juttatni. Ezzel a kérdéskörrel a PK 32. sz. állásfoglalás foglalkozott. Kimondta, hogy „a szerződéskötés előtt fennállott helyzetnek a Ptk. 237. §-a (1) bekezdésén alapuló visszaállítása során nincs jelentősége az ügyletkötő felek jó- vagy rosszhiszemű magatartásának. A rendezés során olyan helyzetet kell teremteni, mint amilyen akkor lett volna, ha a felek az érvénytelen szerződést meg sem kötik.” (PEH 126. o.)

Az eredeti állapot helyreállítása tehát objektív folyamat. Gyakran a szolgáltatás tárgyának természetéből következően az eredeti állapot helyreállítása nem állhat meg a szolgáltatás visszajuttatásánál, hanem azt is értékelni kell, hogy a szolgáltatás tárgya egy ideig a másik félnél volt. Ha dologátadás történt, a dolog használatáért bért kell fizetni, ha pedig pénzszolgáltatásra került sor, akkor kamatot. A kamatfizetési kötelezettséget az indokolja, hogy a szolgáltatás visszakövetelése már a teljesítés időpontjától kezdve esedékes, és ezért a visszaadásra köteles fél késedelembe van. Eseti döntésekben is megtalálható a gondolatmenet követése: a használati díj ugyanúgy az ingatlan birtokba adásának pillanatától jár, mint a kamat a kifizetett vételár után az átvétel időpontjától (P. törv. I. 21216/1972.). A használati díjat az eredeti állapot helyreállításának egyik elemeként kezelik, nem többlettényállásként (P. törv. I. 20426/1965.). A kamat mértékét jogszabály határozza meg (késedelmi kamat), a használati díj mértéke azonban nem mindig volt egyértelmű. Egy konkrét ügyben a Legfelsőbb Bíróság a használati díj megállapításához iránymutatásként azt adta meg, hogy egyrészt azt kell vizsgálni, milyen jövedelmet lehetett volna elérni az adott helyen a lakás bérbeadásával, másrészt hogy a jogszabály milyen kereteket szab meg (P. törv. V. 20091/1975.; újabban: LB Pfv. V. 20962/1994. - BH 1995/8. sz. 459.).

Az említett problémák arra a kérdésre vezethetők vissza, hogy az érvénytelenség jogkövetkezményeinek szabályozása mennyire önálló, illetve mennyire támaszkodik a polgári jog más intézményeire, így elsősorban a jogalap nélküli gazdagodásra és a jogalap nélküli birtoklásra. Ezeknek az intézményeknek az egymáshoz való viszonya egyelőre még nem tekinthető teljesen tisztázottnak.

Nemcsak a többlettényállásoknál jelent gondot a késedelemből való kiindulás. Pénzszolgáltatásnál a kamatfizetésre a 301. § (1) bekezdése alapot ad ugyan, más dolog átadásánál viszont a használati díj fizetésére való kötelezettség egymagában a határidő elmulasztása miatt nem áll be; ez a kötelezettség csak akkor állapítható meg, ha felróható késedelemről van szó. Kérdéses, hogy a felmerülő problémák miatt az ítélkezési gyakorlatban mennyire vált általánosan elfogadottá a késedelmi alapon történő rendezés.

A magunk részéről indokoltan tartanánk az eredeti állapot helyreállításánál is figyelembe venni azt a kapcsolatot, amelynek keretében a teljesítés történt. Az érvénytelen visszterhes szerződéseknél a mindkét fél által nyújtott szolgáltatások egymástól független elbírálása furcsa eredményekhez vezet. Megemlítjük példaként azt, hogy a kamatfizetés és a lakásbérleti díj összege nagymértékben eltérhet egymástól. Az azonos értékű szolgáltatásoknál aligha célszerű ilyen módon különbséget teremteni a felek helyzete között. Más esetekben is indokolt lehet azonban a kapcsolat figyelembevétele. Ha például csak az egyik fél szolgáltatott, akkor sem közömbös, hogy ajándékozás volt a szándék vagy visszterhes szerződés. A megoldás alapjainak keresésénél tekintettel kell lenni arra is, hogy a kamat nemcsak késedelmi kamat, hanem egyenértéki kamat is lehet. A törvény 232. §-ához fűzött miniszteri indokolás hivatkozott arra, hogy az egyenértéki kamat ismert jogunkban, bár a tv. kifejezetten nem szólt erről. Egyenértéki kamat, mint átmeneti gazdagodás pl. megítélhető lenne akkor, ha valamelyik fél - visszterhes szerződésnél - mind a saját, mind a másik fél szolgáltatásának (egészben vagy részben) birtokában van.

Az ítélkezési gyakorlat egyébként más kérdéseknél - világosan megállapíthatóan - nem követi sem a szolgáltatások egymástól való függetlenítését, sem a késedelmi gondolatot. Kölcsönösen teljesített szolgáltatások esetén a bíróság következetesen megköveteli a visszaadás egyidejűségét azért, hogy egyik fél se kerüljön hátrányos helyzetbe (P. törv. I. 20426/1965. - P. törv. V. 20091/1975.; hasonló: LB Pfv. 22108/1993. - BH 1995/12. sz. 702.). Olyan közzétett határozat is van, amely az egyidejű teljesítés elvéből azt a következtetést vonja le, hogy „ha az érvénytelen szerződés alapján kölcsönös teljesítés történt, a visszakövetelési igény akkor válik esedékessé, amikor az igényt érvényesítő fél a kapott szolgáltatást megfelelően felajánlja” (P. törv. I. 21183/1975. - BH 1976/9. sz. 402.).

A kártérítés kérdésével a 238. §-hoz fűzött kommentár foglalkozik. Az egyéb többlettényállással kapcsolatban általában csak annyit szükséges kiemelni, hogy a szerződés érvénytelenségével kapcsolatban nemcsak a tv.-nek a szerződésekről szóló részét kell figyelembe venni, hanem számításba jönnek egyéb részekben található rendelkezések is. A szerződés érvénytelensége folytán a félnek nincs jogalapja arra, hogy a szolgáltatott dolgot birtokában tartsa, s az ilyen esetekre meghatározott következmények irányadóak. Így például a gyümölcsök kérdésében a jogalap nélküli birtoklásról szóló szabályokat kell alkalmazni (195. §). A költségek tekintetében is a jogalap nélküli birtoklás a kiindulási alap, és nem helyes erről elfelejtkezni (mint P. törv. I. 21084/1983. - BH 1984/12. sz. 491.), még akkor sem, ha a 193. § (2) bekezdése alapján végül a felelős őrzés szabályai az irányadók. Ugyanez az álláspont vonatkozik a szerződés alapján átadott dologra fordított költségekre is.

Gyakran felmerül az a kérdés, hogy az eredeti állapot helyreállításáról a bíróság hivatalból határoz-e, vagy kötve van a felek kérelméhez. A 234. §-hoz fűzött kommentár 3. pontja és a 236. §-hoz kapcsolódó megjegyzések 1. és 2. pontja részletesen tárgyalta ezeket a problémákat. Itt csak annak a rögzítése látszik szükségesnek, hogy nem került közzétételre a Legfelsőbb Bíróságnak a korábban kialakult gyakorlatot megváltoztató határozata, amely gyakorlat szerint a semmisség esetében a felek kérelmétől függetlenül rendelkezik a bíróság az eredeti állapot helyreállításáról. A megtámadhatóság körében a bírói gyakorlatban nem egyértelmű. Álláspontunk szerint ilyenkor a felek kérelme az irányadó. A többlettényállásoknál felmerülő külön követelésekről (pl. költségek megtérítése) azonban a bíróság a semmisség fennforgásakor is csak külön kérelem alapján dönt, az eredeti állapotnak hivatalból történő helyreállítása ezekre az elemekre már nem terjed ki (P. törv. V. 20635/1975. - BH 1976/11. sz. 497.). Az eredeti állapot helyreállítását rendelte el a Legfelsőbb Bíróság abban az esetben is, amelyben jogszabályváltozás miatt fennállt volna a lehetőség a semmisség orvoslására, az érvényessé nyilvánításra, de a felek jogviszony felszámolását akarták elérni (LBPfv. II. 23461/1996. - BH 1998/5. sz. 226.).

Az eredeti állapot helyreállításának sajátos esetei

4. Olyan esetekben, amikor a szerződésnek kettőnél több alanya van (több tulajdonos ruház át tulajdonjogot), az érvénytelenség és az eredeti állapot helyreállítása kérdésében csak valamennyi szerződő fél perben szereplése mellett lehet döntené (P. törv. I. 20234/1965.).

Ingatlanoknál problémát jelent az, hogy egyes esetekben az ingatlant nem lehet visszaadni. Előfordul, hogy ezen az alapon a bíróság azt állapítja meg, nem lehet az eredeti állapotot helyreállítani, máskor azonban nem jut ilyen következtetésre. Két hasonló esetben a Legfelsőbb Bíróság eltérő megoldást fogadott el. Az egyik esetben a vevőnél levő ingatlant kisajátították, a másik esetben a mezőgazdasági termelőszövetkezet a használatába, majd tulajdonába került ingatlanért megváltási árat fizetett. Az első esetben a vételár visszafizetése ellenében a kártalanítás pénzösszegét kapta az eladó az ingatlan helyett (P. törv. I. 20475/1976. - BH 1977/4. sz.), a másik esetben viszont a bíróság tudomásul vette a kialakult helyzetet, és elrendelte, hogy a megváltási árat a vevő kapja meg (P. törv. I. 20910/1970.). Megjegyzendő, hogy a lakások átadásánál az eredeti állapot helyreállítása nem mindig korlátozható a felek viszonyára. Olyan esetben, amikor a bérlet a bérlő bérleményéből saját házába költözik, és a lakást jogosulatlanul egy másik személynek engedi át, ez utóbbi személy a lakást nem a szerződő partnerének kell hogy visszaadja, mert annak bérleti joga megszűnt, hanem a tulajdonosnak (P. törv. III. 21008/1965.). Hasonló eset más szolgáltatásnál is előfordulhat (vö. P. törv. V. 20630/1974. - BH 1975/9. sz. 414. - PJD VI. 166.).

Ingatlant terhelő jelzálogjog is nehezítette a megoldást abban az esetben, amelyben a tényállás szerint jelzálogjoggal biztosított követelés engedményezése volt érvénytelen. Az érvénytelenség megállapítása előtt az engedményezett követelés adósa a szabályszerű értesítés alapján teljesítette kötelezettségét az engedményesnek. Az adós a pénztartozás kiegyenlítéseként átruházta a jelzálogjoggal terhelt ingatlan tulajdonjogát az engedményesre (így a jelzálogjogot törölték), a fennmaradó tartozás erejéig pedig az adós az engedményessel szemben fennálló követelését beszámította. Ezt követően az ingatlanra egy további személy javára végrehajtási jogot jegyeztek be az engedményes meg nem fizetett tartozása miatt. Az engedményes nem tett eleget az engedményezővel szemben fennálló tartozásának sem. Az engedményező pert indított az engedményessel szemben, és hivatkozott az engedményezés érvénytelenségére. A Legfelsőbb Bíróság megállapította az érvénytelenséget, de kimondta, hogy az engedményezett követelés adósára nem hathat ki az engedményezés érvénytelensége. Az adós teljesítette a kötelezettségét, a kötelezettség megszűnt, a teljesítésként átruházott tulajdonjog nem száll vissza, és a beszámítás nem válik meg nem történtté. Az eredeti állapot helyreállítása az adott esetben azt jelentette, hogy az érvénytelenül engedményezett követelés visszaszállt az engedményezőre annak jelzálog biztosítékával együtt, azaz a jelzálogjogot vissza kellett jegyezni a tulajdonosváltozásra tekintet nélkül. A jelzálogjog visszajegyzése az eredeti rangsornak megfelelően történt, ami a bejegyzett végrehajtási jog jogosultja számára volt hátrányos (LB Gfv. I. 31940/2000. - BH 2002/4. sz. 154.).

Az eredeti állapot nem állítható helyre

5. A szerződés érvénytelenségének vannak olyan esetei, amikor az érvénytelenségi okot nem lehet kiküszöbölni, de azt sem lehet meg nem történtté tenni, ami a felek között a szerződés alapján már megvalósult. Ilyenkor a bíróság a szerződést a határozathozatal időpontjáig hatályossá nyilvánítja, és gondoskodnia kell arról, hogy egyik fél se járjon rosszul, s a szolgáltatásnak az ellenszolgáltatás nélkül maradó részét visszatérítsék [237. § (2) bek.].

A látszólag egyszerű szabály a gyakorlatban és a jogirodalomban sok gondot okozott. Problémák merülnek fel mindannak a kérdésnek megítélésénél, hogy mikor nem lehet az eredeti állapotot helyreállítani, mind az értékegyensúly kialakításánál. A figyelem inkább az első kérdésre irányult, de nem kevésbé jelentős a másik probléma sem. A miniszteri indokolás három esetkört emel ki olyanként, amikor az eredeti állapot helyreállítására nem kerül sor. Az egyikbe meghatározott szerződéstípusok kerülnek; tartós jogviszonyok, mint a bérlet, haszonkölcsön, amelyeknél a tanúsított magatartás „visszacsinálása” aligha képzelhető el. A másik esetkörbe, az egyedi dolog, a szolgáltatás tárgyának megsemmisülése, elhasználódása tartozik, s ehhez közel áll a harmadik kör, ahol a dolog beépítése, feldolgozása vagy egyéb ok miatt a helyreállítás aránytalan áldozatokat követelne. A jogirodalomban vita bontakozott ki a témáról (a vitáról összefoglalást ad Weiss E.: i. m. 418-426. o., és Asztalos L.: A polgári jogi szankció. Bp., 1966. 206-215. o.).

Az ítélkezési gyakorlat kiindulási pontját a PK 32. sz. állásfoglalása indokolásában lehet megtalálni. Eszerint az eredeti állapot helyreállítása az eredetileg nyújtott szolgáltatások természetben történő visszaadásával valósul meg, de ha ez valamilyen okból (pl. a kapott dolog elidegenítése, elpusztulása, felhasználása folytán) nem lehetséges, akkor sor kerülhet a pénzbeli egyenérték megfizetésére (PEH 126. o.). Ezzel az állásfoglalás eltért a miniszteri indokolásban jelzett elgondolástól, és az eredeti állapot helyreállításának lehetetlenségét az eredeti irreverzibilitásra korlátozta. Az eseti döntésekből az figyelhető meg azonban, hogy ez az elv nem érvényesül következetesen, más tényezők is hatnak. Az eredeti állapot helyreállításának nem látják akadályát olyankor, ha a szerződés alapján átadott dolgot továbbadták, mert pénzbeli egyenérték fizetésével a helyzet rendezhető. A veszélyviselés is szerepet játszik azonban - ha nem is nyíltan - a kérdés eldöntésénél abban az esetben, ha a dolog elpusztul (P. törv. I. 21084/1983. - BH 1984/12. sz. 491.). További szempontok, kártérítési és jogalap nélküli gazdagodási elemek vegyülését lehetett megfigyelni abban az esetben, amikor a bíróság azért nem rendelte el a hamisított bor átadásánál az eredeti állapot helyreállítását, mert a bort már felhasználták, továbbá eladták (LB Pf. I. 20169/1969. - LB Pf. I. 20094/1971.). Megjegyzendő, hogy a konkrét tényállás elemeinek értékelése olyan hatással is járhat, hogy a bíróság még akkor is elrendeli az eredeti állapot helyreállítását, amikor egyéb körülmények között valószínűleg nem jutna ilyen következtetésre. Így eredeti állapot helyreállítására került sor abban az esetben, amikor az eltartó a tartási szerződés megkötésekor tudta, hogy az ingatlan tulajdonjogának átruházása ellenében vállalt tartási kötelezettségnek - az eltartott betegsége miatt - csak rövid ideig kell eleget tennie (P. törv. V. 20635/1975. - BH 1976/11. sz. 497.).

Az eseti döntésekben figyelembe vett tényezőknek valóban szerepet kell játszaniuk a végeredmény kialakításánál. Kérdéses azonban, hogy az eredeti állapot helyreállíthatóságának kérdésébe vegyített értékelésük nem zavarja-e a tisztánlátást, az ítélkezési elvek egységét. Úgy véljük, hogy helyesebb lenne szerepüket az eredeti állapot helyreállításán kívül biztosítani. Helyesnek az a megoldás látszana, amely következetesen a PK 32. sz. állásfoglalásban megfogalmazott tételből indulna ki. Az eredeti állapot helyreállításánál nem a jogalap nélküli gazdagodás gondolatköre az irányadó.

Ha a szolgáltatás természeténél fogva nem zárja ki a pénzbeli egyenértékkel való helyettesítést, a nyújtott szolgáltatás helyett ellenértékének visszaadása jelentheti az eredeti állapot helyreállítását. Ezzel a megoldással egyébként az valósulna meg, hogy a kárveszélyt az viselné, aki a dolgot kizárólagos őrzetében tartja, és a másik félnek nincs módja ellenőrizni a károsodást. A megállapíthatóan külső ok következtében megsemmisült dolog (pl. hatósági megsemmisítés, elkobzás) esetén viszont az eredeti állapot helyreállítása folytán valamelyik félnél kár jelentkezik, s a kár megtérítéséről a feleknek a szerződés megkötésénél tanúsított magatartása alapján lehetne döntenie, adott esetben sor kerülhetne kármegosztásra is. (Ilyen végeredményre jutott egyébként - más indokollással - az Eln. Tan. P. törv. 20587/1971. sz. határozat is, l. BH 1971/12. sz. 6980.)

Sokkal inkább egységes irányvonal figyelhető meg az ítélkezésben az eredeti állapot helyreállítását kizáró másik ok tekintetében. Már a miniszteri indokolásban említés történt olyan esetekről, amelyekben a szerződés alapján szolgáltatott dolog megvan ugyan, de lényeges átalakuláson ment át. A gyakorlat ebben az esetkörben nem tért el az indokolás elgondolásától. Önmagában az átadott anyag megmunkálását nem tekintik ugyanolyan körülménynak, amely a visszaszolgáltatást kizárná, de ha az anyag eredeti formájának visszaállítása csak jelentős értéksökkenéssel vagy károkozással történhetne, akkor a szerződést a határozathozatal időpontjáig hatályossá nyilvánítják (P. törv. I. 20097/1977.). Hasonló módon az eredeti állapot helyreállításának lehetetlenségét mondta ki a bíróság az építmény állagát is érintő lényeges változtatásnál (P. törv. 20230/1976.), használt gépkocsi adásvételénél a gépkocsin végzett komoly javítások esetén (P. törv. I. 20521/1973. - BH 1974/6. sz. 255. - PJD VI. 151. sz.; P. törv. V. 20361/1976. - BH 1977/5. sz. 188.), az autó állagának nem javítható megromlása esetén (P. törv. I. 20262/1986. - BH 1987/2. sz. 39.).

A szerződés hatályossá nyilvánítása

6. Ha az eredeti állapotot nem lehet helyreállítani, a szerződés nem válik érvényessé, de visszamenőleges felszámolására nem kerül sor; tudomásul kell venni azt, ami megtörtént, és ennek megfelelően kell rendezni a felek vitáját. A megtörténtek tudomásulvétele nem eredményez azonban azonos helyzetet azzal, ami a szerződés érvényessége esetén keletkezett volna. Nem áll be mindaz a joghatás, ami az érvényes szerződéshez fűződne.

A hatályossá nyilvánítással járó fontos következmény, hogy felül kell vizsgálni a felek között kialakult helyzetet. Ha a kapcsolat visszerthes jellegű, a már teljesített szolgáltatással egyenértékű ellenszolgáltatást kell elrendelni. Az egyensúly kialakítása gyakran nehéz feladatot jelent. Ennek oka nemcsak az, hogy a szolgáltatások értékének megállapítása nem könnyű, hanem az is, hogy a bíróság az érvénytelen szerződést nem kényszerítheti ki, nem nyújthat segítséget olyan megállapodások végrehajtásához, amelyekről a jogszabály a joghatásokat megtagadja. Az a követelmény azonban, hogy a bíróság ne segítse az érvénytelen szerződéssel elérni kívánt célok megvalósítását, nem jelenti azt, hogy a felek kapcsolatát egyáltalán nem lehet figyelembe venni. Így például érvénytelen vállalkozási szerződésnél az anyagbeszerzés és egyéb fölöslegessé vált költségek viseléséről a bíróság a felek között kialakult kapcsolat, magatartásuk értékelése alapján döntött (P. törv. V. 20979/1975.). Hasonlóan járt el a bíróság egy érvénytelen társasági szerződésnél is, amikor az ellenszolgáltatásról a szerződésben megjelölt kikötéseket (így a kockázatviselési arányt) is figyelembe véve határozott (P. törv. I. 20234/1973. - BH 1974/3. sz. 115. - PJD VI. 135. sz. - BH 1988/10. sz. 350. Hasonlóan szerzői jogvédelem alá eső alkotásoknál LB Pf. IV. 20336/1993. - BH 1994/5. sz. 249.).

A Legfelsőbb Bíróságon 1993 szeptemberében tartott polgári jogi konzultatív tanácskozás résztvevői azt az álláspontot fogadták el, hogy a vállalkozói igazolvány vagy képesítési előírás nélkül végzett vállalkozói tevékenység önmagában nem teszi semmissé a vállalkozó és a megrendelő közötti szerződést (BH 1993/12. sz. 951. o.). Így ma már nem jelentenek problémát a kontárnak megfizetendő összeg meghatározásának szempontjai, amelyek korábban a gyakorlatban sok gondot okoztak.

Marasztalás az állam javára

7. A magánjogi irodalomban hosszú idő óta vitatott volt a kétoldalú turpitudó esete; különböző javaslatok születtek, s volt olyan ország, ahol az államkincstár részére történő fizetés ismert volt. Az állam javára való marasztalás 1945 után a magyar polgári jogban is meghonosodott a szovjet jog példájára hivatkozással. Szilárd alapjait azonban csak a Ptk. teremtette meg a 237. § (4) bekezdésébe felvett szabályozással. A jogirodalomban széles körű vita folyt a tv. rendelkezéseiről. Különösen vitatott volt az, hogy egyáltalán polgári jogi jellegű szankcióról van-e szó vagy büntetőjogról (l. a vitáról Weiss E.: i. m. 470-477. o., Asztalos L.: i. m. 265-276. o.). A gyakorlat egységét az segítette elő, hogy a Legfelsőbb Bíróság irányelvet bocsátott ki az állam javára való marasztalásról (13. sz. Irányelvvel módosított 7. sz. Irányelv). Végeredményben az állam javára való marasztalás lényege röviden abban foglalható össze, hogy olyan szankció, amely az érvénytelen szerződés megkötésénél elítélendő módon eljáró félnek visszajáró szolgáltatás elvonását jelenti.

Az állam javára marasztalás hosszabb idő óta egyre ritkábban kerül alkalmazásra. A Legfelsőbb Bíróság 1990-ben a kötelmi jogi tárgyú irányelvek felülvizsgálata során részben erre a tényre hivatkozva, részben pedig arra tekintettel, hogy az állam szerepe módosul, a piacgazdaság kibontakozása új körülményeket teremt, hatályon kívül helyezte a 7. sz. Irányelvet. Kimondta azonban, hogy az irányelvek egyes - főleg a szerződés érvénytelenségéhez tapadó tételei az e tekintetben kialakult bírói gyakorlat részeként a jövőben is alkalmazásra kerülhetnek (21. sz. Irányelv - BH 1990/2. sz.). Ennek megfelelően a következőkben tárgyaljuk a 7. sz. Irányelvnek azokat a tételeit, amelyek feltehetőleg alkalmazásra kerülnek a jövőben is.

Az állam javára való marasztalásnak két anyagi jogi és egy eljárásjogi feltétele van. Az anyagi jogi feltételek közül az egyik az, hogy az érvénytelen szerződés alapján visszatérítésre kerüljön sor [Ptk. 237. § (1) és (2) bek. alapján], a másik pedig az, hogy annak a szerződő félnek, akinek a szolgáltatást vissza kellene kapnia, a magatartása súlyosan elítélendő legyen.

Az eljárási jogi feltétel pedig az, hogy az állam javára való marasztalást az ügyész indítványozza.

A magatartás elítélendőségéről a Ptk. 237. § (4) bekezdése külön rendelkezik és megjelöli azt az esetkört, amikor olyan jellegűnek minősíti a szerződő fél magatartását, hogy vele szemben az állam javára való marasztalás szankciójának alkalmazása indokolt lehet.

Úgy véljük, hogy a bírói gyakorlat jelenleg is figyelembe veheti a hatályon kívül helyezett 7. sz. Irányelv 1. a) és b) pontját. Az állam javára való marasztalásnál olyan szempontokra kell tekintettel lenni, amelyek a polgári jogi szankciók alkalmazásánál, a reparációnál egyébként nem jutnak szerephez. Nem ismertetjük az ezzel kapcsolatos korábbi gyakorlatot.

Az állam javára való marasztalásnál két csoportot kell megkülönböztetni. Az egyik csoportba tartozik az uzorás szerződés, ahol nincs a bíróságnak mérlegelési lehetősége a tekintetben, hogy marasztaljon-e vagy nem. Ilyenkor a Ptk. 237. § (4) bekezdésének a második mondata szerint marasztalni kell. Nem kerül sor azonban az állam javára való marasztalásra itt sem akkor, amikor a bíróság a Ptk. 237. §-ának (3) bekezdése alapján a visszatérítést elengedi, vagy a 237. § (2) bekezdésének második mondata szerint a feltűnő aránytalanságot kiküszöbölő, az uzorás jelleget megszünteti, és a szerződést érvényessé nyilvánítja; ilyenkor a bíróságot az ügyész indítványa nem köti (Ptké. I. 33. §). Az uzorás szerződésen kívül az állam javára való marasztalás összes többi esetében, a másik csoportnál viszont a bíróságnak teljes mérlegelési lehetősége van. Az ügyész indítványa nem köti a bíróságot; indítvány ellenére eltekinthet az állam javára való marasztalástól, vagy az indítványozottnál kisebb összeg elvonását rendelheti el. Korlátot csak az jelent, hogy ha az ügyész a visszajáró szolgáltatásnak csak egy részére indítványozza az állam javára való marasztalást, a javasoltnál nagyobb összeg elvonását a bíróság nem ítélteti meg (Ptké. I. 34. §).

Az állam javára való marasztalás büntető jellege miatt a gyakorlatban az a kérdés is jelentkezik, hogy milyen kapcsolat van e szankció és az elítélendő szerződéskötési magatartás büntetőjogi értékelése között. A 7. sz. Irányelv 1. b) pontja erre a kérdésre is választ adott. El kell kerülni azt, hogy ugyanazon ok miatt különböző jogszabályok alapján kétszer vonjanak el, kétszer büntessenek.

Elkobzás esetén viszont a visszajáró szolgáltatás megtérülése állam javára való marasztalás nélkül is másodszori büntetésként hathat; konkrét megvesztegetési ügyben a Legfelsőbb Bíróság a megoldást a felelősségi szabályok bekapcsolásával próbálta megtalálni, és a felek felróhatóságát alapul véve a visszajáró összegnek csak egy részét fizettette vissza a megvesztegetőnek (Eln. Tan. P. törv. 20587/1971. - BH 1971/12. sz. 6980.).

Az állam javára való marasztalás a többi polgári jogi szankcióval keresi a kapcsolatot annyiban, hogy a bekövetkezett vagyonmozgáshoz igazodik. A tv. világosan kifejezi, hogy elvonni csak a visszajáró szolgáltatást lehet. Ha nincs visszajáró szolgáltatás, akkor ezt a szankciót nem lehet alkalmazni. Az elvonásra sor kerülhet azonban olyan esetekben is, amikor volt ugyan visszajáró szolgáltatás, de azt már a bíróság határozata előtt visszaadták (Ptké. I. 35. §). Nincs viszont lehetőség az állam javára való marasztalásra akkor, ha az érvénytelen szerződés alapján szolgáltatás nem történt. A gyakorlatban problémát jelentett, hogy mi lehet az állam javára való marasztalás mértéke olyankor, amikor valaki sorozatosan köt uzorás kölcsönszerződéseket. A 7. sz. Irányelv második pontja úgy foglalt állást ebben a kérdésben, hogy csak egyszer lehet állam javára marasztalni akkor, ha az uzorás ugyanazt az összeget adta kölcsön többször is, s a mérték szempontjából az a szerződés lesz az irányadó, amelynél a legmagasabb volt a kölcsönösszeg.

Azokban az esetekben, amelyekben a bíróság a határozathozatalig hatályossá nyilvánítja a szerződést, és gondoskodik a szolgáltatások egyensúlyáról, a szolgáltatást nyújtó félnek fizetendő ellenérték nem visszajáró szolgáltatás, s ezért az állam javára való marasztalásra nem kerülhet sor.

Ptk. 238. § (1) Érvénytelen szerződés érvényessé nyilvánítása esetén a szerződő felek a szerződésszegésért úgy felelnek, mintha a szerződés kezdettől fogva érvényes lett volna.

(2) Aki érvénytelen szerződés fennálltában jóhiszeműen bízott, a felektől a szerződés megkötéséből eredő kárának megtérítését követelheti; ha azonban az érvénytelenség az egyik fél magatartására vezethető vissza, a bíróság a másik fél marasztalását mellőzi. Ha a felek valamelyike a harmadik személlyel szemben rosszhiszemű volt, teljes kártérítéssel tartozik akkor is, ha az érvénytelenség nem az ő magatartására vezethető vissza. Ezt a kártérítést a bíróság a szerződés teljes vagy részleges hatályban tartása útján is nyújthatja.

Szerződésszegés

1. A gyakorlatot régen foglalkoztatja az, mennyiben kell figyelembe venni a felek szerződésszegéseit olyankor, amikor a bíróság az eredeti állapot helyreállításának lehetetlensége miatt a határozathozatalig terjedő időre hatályossá nyilvánítja a szerződést. Ilyen esetekben ugyanis, bár a bíróság nem teszi érvényessé a szerződést, mégis figyelembe kell venni a szerződés előírásait, s a feleknek ezekkel összhangban vagy ezektől eltérően kifejtett magatartását. A szerződésszegés ilyen körülmények között leginkább a kontárral való dolgoztatásnál okozott problémát, de más érvénytelenségi eseteknél is megjelenik. A kérdés megítélése eltért a polgári és a gazdasági kollégium tanácsainak gyakorlatában. A polgári kollégium tanácsai abból indultak ki, hogy a hatályossá nyilvánítással a szerződés nem lesz érvényessé, s a bíróság csak a szolgáltatás és ellenszolgáltatás egyensúlyának megteremtését végzi el (LB Pf. I. 20887/1971.). Az ítélkezési gyakorlat a szavatossági jogok között is különbséget tett. Abból az alapgondolatból kiindulva, hogy a hatályossá nyilvánítások csak elszámolás történik, azt a következtetést vonják le, hogy a hibás teljesítésnek csak olyan következményeit lehet érvényesíteni, amelyek az elszámolás egyik tényezőjeként szerepelhetnek. Nem lehet azonban kijavítás vagy hibás teljesítés miatti kártérítési kötelezettséget megállapítani (P. törv. V. 20303/1977. - BH 1978/2. sz. 72., hasonlóan: Főv. Bír. 53. Pf. 25133/1992. - BH 1993/8. sz. 496.).

A gazdasági kollégium ítélkezési gyakorlata más volt. Lehetségesnek tartotta azt, hogy szavatossági jogokat érvényesítsen a jogosult a határozathozatal után is, ha a hiba a határozathozatal után jelentkezett. Ezzel logikusan összefügg, hogy nem tettek különbséget a szavatossági jogok között sem (GKT 70/1973. sz. állásfoglalás - GEH 143. o.). A közzétett határozatokból hosszabb idő óta nem állapítható meg, hogy a jelzett eltérés - ma már nyilván csak a Polgári Kollégium polgári és gazdasági szakágai között - fennáll-e még.

Kártérítés

2. Az érvénytelen szerződéssel kapcsolatban kártérítési kötelezettség két irányban merülhet fel: egyrészt a szerződő felek között, másrészt a szerződés érvényességében bízó harmadik személlyel szemben. A tv. nem tartalmaz speciális rendelkezést arról, hogy a felek egymással szemben mikor tartoznak kártérítési kötelezettséggel. Az általános felelősségi szabályok alapján természetesen megáll annak a félnek a kártérítési kötelezettsége a másik féllel szemben, aki a szerződéskötésnél felróható magatartást tanúsított, és ezzel a másik félnek kárt okozott. A kártérítést az a fél is kérheti, aki maga is felróhatóan járt el; ilyenkor kármegosztásra kerül sor (LB Pf. I. 20739/1970. - BH 1971/11. sz. 6942. - PJD V. 86. sz.). Vitatott azonban, hogy felróhatóság hiányában kérheti-e a jóhiszemű szerződő fél az érvénytelenséget jóhiszeműen okozó partnerétől a biztatási kár megtérítését. A 237. §-hoz fűzött miniszteri indoklás a kérdéssel kapcsolatban azt mondta, hogy „ha nem tiltott magatartásról van szó (mint pl. tévedés esetén), a kártérítés a szerződés megkötéséből eredő kár, a biztatási kár szorítkozik”. Úgy tűnik, hogy az ítélkezési gyakorlat kártérítési kötelezettséget csak akkor állapít meg, ha az érvénytelenséghez többlet-tényállási elemek kapcsolódnak.

A forgalom biztonsága védelmében a tv. speciális szabályt határozott meg a szerződés érvényességében bízó harmadik személyekkel szemben. A kártérítés mértéke attól függ, hogy a szerződő felek jó- vagy rosszhiszeműek a harmadik személlyel szemben. Ha a felek maguk sem tudtak a szerződés érvénytelenségéről, a harmadik személy csak biztatási kárt, az általa kötött szerződés megkötéséből eredő kár megtérítését követelheti a felektől. Kivételt jelent, ha az egyik fél okozta a szerződés érvénytelenségét, mert ebben az esetben a bíróság csak az okozót marasztalja. Ha viszont az érvénytelenséget és így a harmadik személy kárát mindkét fél okozta, akkor a Ptk. 344. §-ának megfelelően felelősségük egyetemleges lesz. Olyankor azonban, amikor valamelyik fél tudott a szerződés érvénytelenségéről, de ezt a harmadik személlyel nem közölte, rosszhiszemű volt, és tétlenül nézte, hogy a szerződés érvényességében bízó személy károsodjék, ez a fél teljes kártérítéssel tartozik. Felelőssége akkor is fennáll, ha a szerződés érvénytelenségét nem ő okozta, ennek ellenére a harmadik személlyel szemben rosszhiszeműsége megállapítható. A tv. kimondja, hogy a kártérítés módjának egyszerű megoldását, a szerződés szerinti teljesítést is előírhatja a bíróság. Ez a kártérítési mód természetesen csak olyan esetekben választható, ha a teljesítés nem ütközne jogszabályba.

Ptk. 239. § A szerződés részbeni érvénytelensége esetén az egész szerződés csak akkor dől meg, ha a felek azt az érvénytelen rész nélkül nem kötötték volna meg. Jogszabály ettől eltérően rendelkezhet.

Jegyzet: A Ptk. 239. §-a az 1993. évi XCII. törvény 9. §-ával megállapított szöveg. Hatályos: 1993. XI. 1-jétől.

Részleges érvénytelenség

A tv. 1959-ben elfogadott szövege fő szabályként a szerződés egészének érvénytelenségét állapította meg arra az esetre, ha valamelyik része érvénytelen volt, és ez alól kivételt jelentett a részleges érvénytelenségre vonatkozó szabály. A gyakorlatban igen nagy súllyal jelent meg a részleges érvénytelenség (ennek az újabb gyakorlatban előforduló példája a LB Gf. VI. 33262/1992. - BH 1994/3. sz. 146. határozat), és a jogirodalom is a részleges érvénytelenség fő szabályá tételel látta indokoltnak. Minderre tekintettel 1993-ban a jogalkotó megváltoztatta a korábbi szabályt, és a részleges érvénytelenséget tette alapesetté. Ezzel összefüggésben nem került sor azonban az érvénytelenség jogkövetkezményeiről szóló szabályok felülvizsgálatára. Ez a gyakorlat számára bizonyára gondot jelent majd, a jogalkotás számára azonban annyiban előnyös, hogy a következő lépésben végrehajtandó módosítás támaszkodhat majd a gyakorlati tapasztalatokra.

A gyakorlat esetenként mérlegeli azt, hogy mikor tekinthető az érvénytelen kikötés olyanoknak, ami a felek szerződéskötését lényegesen nem befolyásolja, azaz aminek hiányában a szerződést megkötötték volna. Általános elv e tekintetben nem alakult ki az ítélkezési gyakorlatban. Az azonban általánosnak tekinthető, hogy a főszerződés meghatározásának az érvénytelensége esetén az egész szerződés megdől (például a díj meghatározásának érvénytelenségénél. LB Gfv. X. 33020/1994. - BH 1995/12. sz. 721.). Ismételtén visszatérő kérdés azonban, hogy érvényesnek tekinthető-e a szerződés, ha közös tulajdonban álló ingatlan elidegenítéséről szóló megállapodást nem mindegyik tulajdonos írja alá. Eseti határozat szerint az egész szerződés érvénytelen, kivéve, ha a vevő a szerződést aláíró felek tulajdoni hányadának megszerzését is elfogadhatónak találta, szándéka nem kizárólag a teljes ingatlan megszerzésére irányult (P. törv. II. 20877/1986. - BH 1987/5. sz. 165.). Kérdés, hogy nem volna-e jobb a jogszavatosság alkalmazása ott, ahol a tényállás ezt lehetővé teszi. (A címet kiegészítő új bekezdés itt található)

XXII. fejezet

A SZERZŐDÉS MÓDOSÍTÁSA. A TARTOZÁSELISMERÉS

Módosítás szerződéssel, illetőleg egyezséggel

Ptk. 240. § (1) Ha jogszabály kivételt nem tesz, a felek közös megegyezéssel módosíthatják a szerződés tartalmát, vagy megváltoztathatják kötelezettségvállalásuk jogcímét.

(2) A tartalmában vagy jogcímében megváltoztatott szerződésnek a módosítással nem érintett része változatlan marad. A kötelezettség biztosítására szolgáló zálogjog és kezesség fennmarad, de a zálogkötelezett és a kezes helyzete hozzájárulásuk nélkül nem válhat súlyosabbá, és a módosítást megelőzően keletkezett kifogásaik is fennmaradnak.

(3) A szerződést egyezséggel is lehet módosítani. Egyezés esetén a felek a szerződésből eredő vitás vagy bizonytalan kérdéseket közös megegyezéssel úgy rendezik, hogy kölcsönösen engednek egymásnak.

(4) Az egyezséggel való szerződésmódosítás érvényességét nem érinti a feleknek olyan körülményre vonatkozó tévedése, amely közöttük vitás volt, vagy amelyet bizonytalanannak tartottak. Ez arra az esetre is áll, ha az egyezés megkötése után előkerült bizonyítékokkal a vitát vagy a bizonytalanságot el lehetett volna hárítani.

Jegyzet: Lásd a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény 127. § (2) bekezdését és a 148. §-át és a csődeljárásról, a felszámolási eljárásról és a végelszámolásról szóló 1991. évi II. törvény 18-21. §-át és a 41-45. §-át.

Áttekintés

1. A szerződés módosulása különböző jogi tények következtében történhet meg. A Ptk. XXII. fejezete ezek közül két csoportot emel ki: a jogügyletet és a bírósági határozatot. A jogügylettel történő szerződésmódosításnak két tipikus esetére határoz meg szabályt, a felek megállapodásával végrehajtott szerződésmódosításra és egy olyan egyoldalú jogügyletre (a tartozáselismerésre), amely már csak kis részben tartozik a szerződésmódosítás körébe.

A szerződés módosulása a szerződés bármely elemének megváltozását jelentheti. A jelen fejezet nem foglalkozik ezek valamennyi esetével, hanem a szerződés tartalmának megváltoztatása áll a szabályozás középpontjában, s kiegészítésként említés történik a jogcím módosításáról is.

Szerződésmódosítás megállapodással

2. A megállapodásra ugyanazok a szerződési szabályok vonatkoznak, mint az olyan megegyezésre, amely új jogviszonyt hoz létre. A szerződésmódosításnál azonban sajátos megállapodásról van szó, s ezért csak megfelelő alkalmazásról lehet beszélni. Példaként hivatkozunk az alakítás kérdésére. Azokban az esetekben, amelyekben az új szerződésre a tv. írásbeli alakot ír elő, azt lehet mondani, hogy a módosításhoz is írásbeli megállapodásra van szükség. A szerződésmódosítás érvényességéhez sem szükséges azonban a lényeges feltételek közé nem tartozó egyéb kikötések megváltoztatásának leírása. Az általános szabályok alkalmazandók a módosító nyilatkozatot megtevő személyek képviseleti jogosultságára is. Gyakran jelentkező kérdésre adott választ az a döntés, amely kimondta, hogy a műszaki ellenőr nem módosíthatja az építési szerződést (LB Gf. V. 30071/1981. - BH 1984/4. sz. 157.). Szerződésmódosítás ráutaló magatartással is történhet, de számlák kifogás nélkül történő átvétele önmagában nem vezet módosításhoz (LB Pfv. III. 22614/1993. - BH 1995/7. sz. 401.).

A szerződés bármely kikötését módosíthatják a felek. A tv. azzal is számol, hogy a módosítás nem a szerződés valamelyik tartalmi elemére, hanem jogcímére vonatkozik. Eszerint lehetséges tehát, hogy valamelyik fél tartozása ugyanolyan értékben marad fenn, mint az eredeti megállapodás szerint, de a tartozás jogalapja változik meg, kölcsön visszafizetéseként az adós ingatlan tulajdonjogát ruházza át (P. törv. II. 20787/1985. - BH 1986/8. sz. 325.).

A szerződésmódosítás következménye

3. A tv. abból indul ki, hogy a módosítás nem eredményez teljesen új helyzetet a felek között. Ugyanezt az alapgondolatot követi akkor is, amikor a felek a tartozás jogcímét változtatják meg. A tv. megoldása nem tekinti tehát novationak a módosítást, a szerződésnek a módosítással nem érintett részei változatlanul maradnak. Annak ellenére, hogy a tv. általában nem fogadja el a novatiót, a felek megállapodásukban kimondhatják a korábbi szerződés megszüntetését és kapcsolatuk új alapokra helyezését.

Abból a gondolatból, hogy a módosítás a jogviszony folytonosságát nem befolyásolja, következik a szerződést biztosító mellékkötelezettségek fennmaradása is. Külön kiemeli a tv. a biztosítékok közül a zálogjogot és a kezességet. A kötelezettségnek a szerződésmódosítással való súlyosabbá tétele nem hat ki a zálogkötelezettre és a kezesre; a járulékoság tehát e tekintetben nem érvényesül.

Egyezség

4. A szerződésmódosítás különleges esete az egyezség.

Az egyezség a megállapodásnak az a fajtája, amelynél a felek vitás vagy bizonytalan kérdéseket rendeznek úgy, hogy egymással szemben fennálló követeléseikből kölcsönösen engednek. A Ptk. 240. § (3) bekezdése szerződésből eredő követelések rendezéséről beszél, ezzel szemben a miniszteri indokolás az egyezséget nem korlátozza a szerződésmódosításra, hanem bármilyen követelésnél alkalmazható intézményként kezeli.

Gyakran előfordul, hogy a felek polgári eljárás során kötnek egyezséget, s ezt a Pp. 127. §-ának (2) bekezdése és 148. §-ának (2) bekezdése szerint a bíróság jóváhagyja. A tv. miniszteri indokolása arra az álláspontra helyezkedett, hogy a tv. szabályai nem vonatkoznak a bírói egyezségekre, ami fogalmilag is különbözik a polgári jogi egyezségtől. Ezzel szembenálló nézet szerint a két intézmény részben egybeesik, a bíróság végzése polgári jogi jellegű nyilatkozatokat hagy jóvá, s a végzésre a Pp., az egyezség tartalmi kérdéseire pedig a tv. szabályait kell alkalmazni (Benedek K.-Világhy M.: A Polgári Törvénykönyv a gyakorlatban. Budapest, 1965. 237-239. o., hasonló: LB Pf. V. 20718/1995. - BH 1996/6. sz. 307.).

Az egyezségnél - bármilyen más megállapodáshoz hasonlóan - felmerülhet az érvénytelenség. Tekintettel azonban arra, hogy az egyezség a megállapodás sajátos esete, a tv. speciális rendelkezést fogalmazott meg az érvénytelenségről. Eszerint ha valamelyik fél olyan körülmény tekintetében tévedett, amely a másik féllel fennálló jogviszonyban bizonytalan vagy vitás volt, e tévedés miatt az egyezséget nem lehet megtámadni. Ez a tévedés a fél kockázata. Hasonló megoldást fogadott el a tv. arra az esetre, amikor nincs szó tévedésről, de az egyezség megkötése után olyan bizonyítékok kerülnek elő, amelyekből a jogok és kötelezettségek fennállását és mértékét egyértelműen meg lehet határozni. Ilyenkor sem lehet kérni az egyezség felülvizsgálását. Az egyezségekre megállapított speciális szabálytól függetlenül érvényesülnek az általános szabályok az érvénytelenség egyéb eseteiben (pl.: LB Pf. VI. 32072/1995. - BH 1997/3. sz. 122.).

A megtámadás különleges módon jelentkezik a bírói egyezségnél. Külön kell itt választani a perjogi és a polgári jogi kérdéseket. Így, ha a per során bírói egyezség keletkezett, az egyezséget jóváhagyó végzés ellen benyújtott fellebbezést el kell utasítani akkor, ha a végzés mind alakilag, mind tartalmilag megfelelő egyezséget hagyott jóvá. Ez azonban nem akadályozza annak, hogy külön perben keresettel megtámadja az érdekelt fél a szerződést, vagy új kereset helyett perújítási kérelemmel oldja meg a megtámadást (LB Gf. I. 31269/1973. - BH 1974/4. sz. 176. - GPD I. 975. sz.). A bíróság ismételten kimondta, hogy a bírói egyezséget mind keresettel, mind perújítási kérelemmel meg lehet támadni (P. törv. I. 20079/1964. - BH 1965/2. sz. 4340. - PJD II. 721. sz.; P. törv. 20176/1964.). A bíróság tehát az alkalmazott perjogi formára a megfelelő Pp.-szabályt tekinti irányadónak, az egyezség tartalmi kérdéseire pedig, a megtámadás megalapozottságának eldöntésére, a polgári jogi rendelkezéseket. Sajátos egyezség jön létre a csődeljárásban a többször módosított 1991. évi II. törvény alapján. A bírói gyakorlat azonban erre az egyezségekre is a törvény szabályait alkalmazza (LB Gf. II. 30240/1993. - BH 1994/4. sz. 211. LB Gf. VI. 31331/1995. - BH 1997/2. sz. 94.; LB Gf. II. 32070/1995. - BH 1997/9. sz. 453.).

Speciális problémák jelentkeznek az egyezséggel kapcsolatban néhány szerződéstípusnál is. Azoknál a szerződéstípusoknál, ahol a kötelezett megbízája javára jogcselekményeket végez, és ennek során egyezséget köt, ezzel kockázatot vállal, mert lehetséges, hogy a megbízó nem látja elfogadhatónak az egyezséget. Más helyzet van a felelősségbiztosításnál. Az Ptk. 559. § (4) bekezdése kimondja, hogy a biztosított és a károsult között létrejövő egyezség a biztosítót nem köti, vele szemben az egyezség csak akkor hatályos, ha azt a biztosító tudomásul vette. További problémák jelentkeznek azoknál a szerződéseknél, amelyeknél a szerződésben meghatározott ellenszolgáltatás állami költségvetésből származik. A Ptk. 318. §-ának (2) bekezdése - a jelentéktelen eseteiktől eltekintve - nem adja meg a jogot a költségvetési eszközökből fizetést teljesítő félnek arra, hogy a jogérvényesítésről szabadon döntsön. Ennek alapján feltételezhető volt, hogy a követelésből való engedés, az egyezség kötésének joga sem illeti meg. Erre lehetett következtetni az államháztartásról szóló, többször módosított 1992. évi XXXVIII. törvény 108. §-a (2) bekezdésének az 1999. évi CXXV. törvény 62. §-ával megállapított szövege alapján is. A gyakorlatban értelmezési gondot jelentő kérdést a 2/2002. Polgári Jogegységi Határozat (Magyar Közlöny 2002. évi 100. szám) oldotta meg. Kimondta, hogy a joglemondás tilalma nem akadályozza az önkormányzat által történő egyezségkötésnek.

A Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy az egyezség szabályai a hagyatéki eljárás keretében kötött osztályos egyezségekre is alkalmazhatóak. Itt azt a sajátosságot kell azonban figyelembe venni, hogy a felek között korábban nem állt fenn szerződéses viszony. A megtámadás olyan alapon lehetséges, mint egyéb jogügyleteknél (LB Pfv. V. 20563/1997. - BH 1999/2. sz. 66.).

Szerződésmódosítás bírósági úton

Ptk. 241. § A bíróság módosíthatja a szerződést, ha a felek tartós jogviszonyában a szerződéskötést követően beállott körülmény folytán a szerződés valamelyik fél lényeges jogos érdekét sérti.

Áttekintés

1. A szerződésmódosításnak ez a sajátos esete már a magyar magánjogi bírói gyakorlatban is megjelent. Az Mtj. 150. §-a mind a szerződés megszüntetését, mind a bírói módosítást lehetővé tette.

A tv. szerint a bírósági úton történő szerződésmódosítás nem minden szerződésnél történhet meg, hanem csak a tartós jogviszonyt eredményező szerződések esetében. A szerződéskötés után bekövetkező lényeges érdeksérelem nemcsak a módosításhoz vezethet, hanem a lehetetlenülés megállapításához is. A 309-312. §-hoz fűzött miniszteri indokolás mondta ki, hogy „azt a fajta lehetetlenülést tehát, amikor a szolgáltatás olyan mértékben nehezült el, hogy csak el nem várható anyagi áldozattal lehetne teljesíteni, a javaslat elismeri”. A szerződésmódosítási esetek sajátossága, hogy itt fennáll a lehetőség a szerződés életben tartására. Viszonylag gyakran fordulnak a felek bíróságokhoz azzal a kéréssel, hogy különböző okok miatt nehezen megszüntethető jogviszonyukban teremtsen rendet, másképp határozza meg a jogokat és köteleességeket, vagy kötelezze a jogviszonyban szereplő másik felet valaminek az eltűrésére, mert a fennálló helyzet számukra súlyos sérelemmel jár. A jogviszonyok bírói módosításának ezekkel az eseteivel ingatlanokkal, lakásbérlettel, tartási szerződésekkel kapcsolatban lehet találkozni, de előfordulnak ilyen esetek a kötelmi jog területén kívül létrejött meg egyezéseknél is.

A módosítás feltételei

2. A szerződés bírói módosításának a szabálya három feltételét határozza meg:

- a) a felek között tartós jogviszony álljon fenn,
- b) a szerződéskötés után valamilyen változás történjék,
- c) a változás következtében a szerződés teljesítése valamelyik fél lényeges jogos érdekét sértse.

A módosításhoz mindhárom feltétel együttes fennforgása szükséges. A feltételek együttes megléte esetén sem következik be automatikusan a módosítás, hanem a bíróság mérlegelheti, hogy mit lát legmegfelelőbbnek az adott esetben. A bíróság választhatja a módosítás helyett a szerződés megszüntetését is, ha nem látja reálisnak a szerződéses viszony további fenntartását. Tekintve azonban, hogy célszerű előnyben részesíteni a szerződés fenntartását, a bíróság inkább a módosítás eszközét használja, és megszüntetésére csak végső esetben kerül sor.

Tartós jogviszony

3. A tv. nem határozza meg, hogy mi tekintendő tartós jogviszonynak. A GKT 3/1978. sz. állásfoglalással módosított GKT 82/1973. sz. állásfoglalás indokolása arra mutatott rá, hogy a bírói szerződésmódosításnak helye lehet, a tartós jogviszonyt el lehet ismerni, ha a szállítási vagy vállalkozási szerződés „teljesítése a felek magatartását egymás iránt hosszabb időre megszabja” (GEH 155. o.). Eszerint tehát nem az a döntő, hogy a teljesítés egy vagy több cselekménnyel történik meg, hanem tartós jogviszony akkor van, ha a felek jogait és kötelezettségeit, magatartását hosszabb időtartamra meghatározza a szerződés (LB Gf. V. 31059/1982. - BH 1984/6. sz. 231.).

Nem minősül tartós jogviszonynak az a szerződéses kapcsolat, amelyben az egyik fél teljesítése már lezárult, annak ellenére, hogy a másik fél teljesítésével összefüggésben a felek között még huzamos ideig fennáll a jogviszony, létezik jogosultság és kötelezettség. A Legfelsőbb Bíróság nem alkalmazta a 241. §-t, nem minősítette tartós jogviszonynak azt az adásvételi szerződést, amelynél a vevő 25 évig tartó részletfizetési kedvezményt kapott (P. törv. V. 20271/1976.; hasonló: LB Gf. VI. 32992/1995. - BH 1997/5. sz. 242.). Ezzel szemben a 241. § alkalmazható bérleti szerződésnél, annak ellenére, hogy a bérlo egy összegben előre kifizette a bért (LB Pfv. 22938/1994. - BH 1995/9. sz. 514.).

Ingadozás figyelhető meg a bírói gyakorlatban a tekintetben is, hogy a közös tulajdon használat, haszonélvezet létesítése tekintetében létrejött megállapodás alapján tartós jogviszony van-e, és lehet-e a bíróságnak a megállapodást módosítania. Vannak olyan határozatok, amelyek a tartós jogviszony létét és a módosítás lehetőségét tagadták (P. törv. I. 20717/1964.; P. törv. II. 20343/1972.; P. törv. II. 20015/1983. - BH 1983/11. sz. 440.), mások ezzel szemben a tartós jogviszonyt és bírósági módosítás lehetőségét elismerték (P. törv. I. 21 118/1964.; P. törv. I. 20646/1975.; P. törv. V. 20431/1974.; LB Pfv. II. 20322/1993. - BH 1993/12. sz. 734.; társasház-alapító okiratnál alkalmazta a 241. §-t P. törv. I. 20184/1984. - BH 1985/2. sz. 56.). Harmadik utat jelzett az a határozat, amely a haszonélvezetnél nem látja ugyan alkalmazhatónak a 241. §-t, de a használt dolog változása miatt korlátozta a haszonélvezetet (P. törv. III. 20781/1986. - BH 1987/5. sz. 162.). Az említett határozatok szövegéből egyébként arra lehet következtetni, hogy nem annyira a tartós jogviszony elismerése okozott zavart, hanem inkább az, hogy dologi jogi területen érvényesítsenek kötelmi jogi jellegű szabályt. Magunk részéről nem látjuk akadályát annak, hogy a megállapodásokat bíróság módosítsa akkor is, ha a megállapodás közös tulajdon használatára, haszonélvezet vagy szolgálat létesítésére vonatkozott, de az egyes érintett intézmények lényegét, az irányadó szabályokat természetesen figyelembe kell venni a módosításnál.

A körülmények változása

4. Teljesen egyértelmű az a követelmény, hogy a szerződéskötés időpontja után jelentkezzenek olyan körülmények, amelyeknek következtében a szerződés teljesítése sérelmet okoz valamelyik félnek. Kimondta azonban a Legfelsőbb Bíróság, hogy nincs helye a 241. § alkalmazásának az alapvető társadalmi-gazdasági változások széles körben jelentkező következményeinél, amelyek díjrendszer változtatását igényelnék (LB Gf. I. 30197/1991. - BH 1992/2. sz. 123.). Az infláció nem vezet automatikus szerződésmódosításhoz (LB Pfv. II. 22197/1994. - BH 1996/3. sz. 145.). Nehézséget az jelent, hogy miként kell megítélni a szerződő feleknek a magatartását. A kérdést két vonatkozásban kell feltenni. Egyrészt tisztázandó, van-e hatása annak, hogy a sérelmet szenvedő fél a körülmények változásával már a szerződéskötéskor számolhatott volna a megfelelő szerződéskötési gondosság kifejtése mellett. Másrészt vizsgálni kell, milyen hatása van annak a ténynek, hogy a körülmények változását éppen a sérelmet szenvedő fél maga idézte elő.

Sem a tv., sem a szabályhoz fűzött miniszteri indokolás nem tesz említést arról, hogy a szerződéskötési gondosság elmulasztása kizárja-e a bírósági módosítást. A 4. § (2) bekezdése alapján azonban azt a következtetést lehet levonni, hogy nem kérheti a szerződés bírósági módosítását az, aki a szerződéskötéskor számolhatott volna a körülmények későbbi alakulásával, s ennek ellenére a szerződésbe belement, vagy gondatlanságból, vagy azért, mert a kockázatot vállalta. A Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy a kereslet-kínálat viszonyainak változása az üzleti kockázat körébe eső tényező, amely egyik szerződő felet sem jogosítja fel a szerződésmódosítás kérésére (LB Pf. IV. 21189/1992. - [BH 1993/11. sz. 670.](#)).

A vállalkozói díjjal kapcsolatos egyes kérdésekről szóló [XXXII. sz. Polgári Elvi Döntés](#) bár nem a tárgyalat kérdésről döntött, a kifejtett gondolat itt is irányadó. Az alaptételt az jelenti, hogy ha a felek a vállalkozási szerződésben mind a létrehozandó művet, mind a díjat végleges jelleggel határozták meg, a vállalkozó ennél nagyobb összegű vállalkozási díjra jogszerűen nem tarthat igényt, a megrendelő pedig ennek csökkentését jogszerűen nem igényelheti, éspedig akkor sem, ha az építés befejezésekor esetleg kiderül, hogy az egyik vagy másik fél rosszabbul járt, mint ahogyan azt a szerződéskötéskor számba vették (PEH 63. o.).

Hasonló kérdéskörrel foglalkozott a [GKT 79/1973. sz. állásfoglalás is](#). Kimondta, hogy ha a vállalkozó drágább anyagokat használ fel, mint azt a költségvetés előírta, magasabb díjat nem kérhet a szerződés módosítása nélkül. A szerződés kötőerejének hangsúlyozása mellett eligazítást ad arról is, hogy a bíróság mikor módosíthatja a szerződést: „a drágább anyag felhasználása elkerülhetetlen és a kivitelezőnek azt az eljárását, hogy a drágább anyagot az építető megkérdezése nélkül alkalmazta, a szerződéskötés után beállott rendkívüli körülmény, pl. olyan műszaki szükségéhszelyzet teszi indokolttá, amelyben a kivitelező számára más választás nincs” (GEH 153. o.). Eseti döntésben is kimondta a Legfelsőbb Bíróság, hogy nincs szerződésmódosítás, ha számolni lehetett a változással (Pf. IV. 21105/1984. - [BH 1985/12. sz. 470.](#)).

Hasonló álláspontra jutott a Legfelsőbb Bíróság abban az esetben, amelyben a módosítást kérő fél a szerződéskötés után jött rá arra, hogy a fizetendő díj összegének meghatározására előírt módszer számára hátrányos; ilyen esetben a bíróság nem módosítja a szerződést (LB Pfv. VIII. 20072/1999. - [BH 2001/4. sz. 169.](#)).

Sok esetben a tartós jogviszony fenntartása vagy módosítása azért válik kérdésessé, mert a felek között a jó viszony megromlik. Ritkán található olyan határozat, amely a bekövetkezett változásnak erre az okára, a felek magatartására koncentrál. Egy ilyen határozat szerint nem kérheti a szerződés módosítását az, aki a változással számolhatott, vagy aki felróhatóan maga okozta a változást (LB Gf. II. 30148/1987. - [BH 1988/3. sz. 80.](#)).

Van példa arra is, hogy a magatartás értékelése nem a módosítást zárja ki, hanem a változtatás során az új feltételek meghatározásánál játszik szerepet. Egy gondozási szerződés módosításánál a Legfelsőbb Bíróság a fizetendő járadék összegét attól tette függővé, hogy melyik fél felróható magatartása miatt hiúsult meg a szerződésből eredő kötelezettségek teljesítése (P. törv. V. 21242/1977. - [BH 1978/8. sz. 335.](#)).

A gyakorlatban van olyan esetsorozat is, ahol a bekövetkező változás vizsgálata másodlagossá válik. Olyan jogviszonyoknál, mint a lakásbérlet, amelyeknek megszüntetésére az adott körülmények között kevésbé lehet számítani, szinte közömbössé válik, hogy bizonyos események bekövetkezésével előre lehet-e számolni vagy nem, bizonyos változások az élet természetes velejárói. Így, ha személyi tulajdonban levő ház bérletéről van szó, s a tulajdonos gyermekei megnőnek, házasodnak, vagy a ház vezetője nehéz lakáskörülmények között él, és akármelyik említett esetben a tulajdonos az ingatlanra saját lakás megteremtése céljából új házat akar építeni, korlátozva ezzel a bérlet kerthasználati jogát, a bíróságok általában kevésbé foglalkoznak azzal, hogy miért is következett be a változás (pl. P. törv. III. 20192/1965.; P. törv. V. 20086/1975. - [BH 1975/11. sz. 511.](#) - PJD VI. 173.; Föv. Bír. 42. Pf. 25 190/1967.; Eln. Tan. P. törv. 21134/1973.).

A változás figyelembevételének időpontja is kérdéses lehet. A Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy a szerződést nem lehet visszamenőleges hatállyal módosítani (LB Gfv. IV. 31079/1994. - [BH 1996/5. sz. 266.](#), hasonló: LB Pfv. III. 21982/1997. - [BH 1999/10. sz. 453.](#)).

Lényeges, jogos érdek sérelme

5. A tv. a jogalkalmazásra bízta annak kidolgozását, hogy mit kell lényeges, jogos érdekek sérelmének tekinteni. A jogi szabályozás összefüggéseiből kell a bíróságnak arra vonatkozóan is következtetéseket levonnia, hogy milyen mértékű érdeksérelme tartozik a bírói szerződésmódosítás körébe. A sérelemnek elég nagynek kell lennie, ellenkező esetben ugyanis a szerződések értelmüket veszítik, a szerződésekbe vetett bizalom megrendül.

Tartási szerződéseknél maga a tv. mondja ki azt, hogy a szerződés megszűnése csak a végső eszköz, amihez akkor folyamodnak, ha a szerződés célja a módosítással nem valósítható meg [589. § (2) bek.]. A bírói gyakorlat azonban más szerződéstípusoknál is - lehetőség szerint - a szerződés fenntartása mellett foglal állást.

A bírói gyakorlatban nem alakult ki egy olyan általánosan elfogadott elv, amelynek alapján meg lehetne mondani, mikor áll fenn a bírói szerződésmódosítást indokoltá tevő lényeges, jogos érdek sérelme. Jelzésként szolgálhat, hogy a bíróság nem módosította az üzemeltetési szerződést a forgóeszközhitel bankkamatlábának 10%-ról 14%-ra emelése miatt (P. törv. III. 20342/1984. - [BH 1985/4. sz. 145.](#)).

A lényeges, jogos érdekek sérelmének vizsgálatánál a bíróság a szerződő felek érdekeinek mérlegelését tekinti döntő mozzanatként. Mindkét fél helyzetének elemzése, a bekövetkezett sérelem és a lehetséges módosítással a másik félnek esetleg okozott hátrány összehasonlítása jellemző vonása a gyakorlatnak. (Ugyanez figyelhető meg a [226. § \(2\) bekezdésében](#) levő rendelkezés alkalmazásánál a LB Pfv. III. 22392/1994. - [BH 1996/1. sz. 28.](#) határozatban.)

A bíróság az érdekek mérlegelésénél arra is tekintettel van, hogy a lehetséges módosítás megfeleljen a szerződés céljának, a felek szerződéskötéskori akaratának. Ennek a törekvésnek világos kifejezését adja az a döntés, amely a felperes lakásbérlet és az alperes tulajdonos között folyó vitát zárta le: a felperes azt kérte, hogy betegsége miatt gondozót, ápolót fogadhasson be lakrészébe, az alperes pedig ezt ellenezte. A határozat szerint, helye van a szerződés bíróság által történő módosításának azért, mert a felperes súlyos betegségei az állandó felügyeletét szükségessé teszik, meg kell tehát engedni azt, hogy egy ápoló állandóan vele legyen. A bíróság figyelembe vette azonban a módosításnál a szerződésnek azt a kikötését, hogy a bérlet nem teremthet olyan helyzetet, amelynek következtében a lakrészre harmadik személynek várománya keletkezik. A szerződésmódosításnál éppen erre a tulajdonosi érdekre és az azt kifejező szerződési kikötésre tekintettel, a bíróság a bérletnek csak olyan feltétellel tette lehetővé az ápoló odavételét, hogy a bérlet szerződésének megszűnése esetén az ápoló elhelyezési igény nélkül köteles a lakást kiüríteni (P. törv. V. 20687/1973.).

A módosítás jellege

6. A bíróság sajátos feladatot lát el olyankor, amikor módosítja a szerződés tartalmát. A szerződő felek helyett alakítja - a felek megállapodása hiányában - a jogviszonyt, és kényszerít rá a felekre kötelezettségeket, állapít meg új jogokat. A döntés különlegessége éppen ebből a körülményből származik: a felek helyett cselekszik, de bírósághoz jár el. Míg a feleket megállapodásaiknál csak a kögens jogszabályok kötik, a diszpozitív szabályoktól pedig szabadon eltérhetnek, addig a bíróság köteles a jogszabályokat alkalmazni, akár kögens, akár diszpozitív jellegű rendelkezésről van szó. Ha azonban a bíróságot a diszpozitív jogszabályok is kötik, akkor adott esetekben a szerződés módosításánál nem tudja a szerződés eredeti céljának megvalósítását elősegíteni, akadályokba ütközik az érdekmérlegelésnél és a célszerű megoldások keresésénél.

A bírói gyakorlatban ismételt gondot okozott az, hogy a lakásbérleti szerződés módosításánál a bíróság elrendelhet-e olyan megoldást, amely eltér a diszpozitív jogszabályban előírtaktól. A Legfelsőbb Bíróság elnökségi tanácsa adott végül iránymutatást a kérdésben, amikor úgy foglalt állást, hogy a bíróság csak kögens jellegű szabályoktól nem térhet el a szerződés módosításánál, és a konkrét vitát diszpozitív szabálytól eltérően rendezte (Eln. Tan. P. törv. 21134/1973. - BH 1974/1. sz. 19. - PJD VI. 267. sz.).

A diszpozitív szabálytól való eltérés lehetősége a gazdasági kollégiumok gyakorlatában a szerződések létrehozásánál merült fel sűrűn, s ott született a most említett megegyező tartalmú állásfoglalás (GKT 2/1978. sz. állásfoglalással módosított 3/1973. sz. állásfoglalás - GEH 84. o.). Ez a megoldás azzal magyarázható, hogy itt nem hagyományos igazságszolgáltatásról van szó, hanem a bíróság sajátos tevékenységéről. Ez a tevékenység jellegében közel áll ahhoz az esethez, amelyben a szerződő felek a szerződés tartalmának meghatározását harmadik személyre bízák (l. erről a kérdéssel Harmathy A.: A szerződések felfogásának változása és a választottbíráskodás. JK 1977/12. 645-648. o.).

A felek közötti jogviszonyban a jogok és kötelezettségek bíróság által történő meghatározása, módosítása más problémát is felvet. Több területen is jelentkezett az a kérdés, hogyan lehet eljárni akkor, ha a bíróság egyszer meghatározta a felek jogait és kötelezettségeit, majd a körülmények megváltoztak, és valamelyik fél azt kéri a bíróságtól, rendezze újra a jogokat és kötelezettségeket, korábbi határozatától eltérően. A **PK 8. sz. állásfoglalás** közös tulajdonnál lehetségesnek tartja, hogy a bíróság korábbi határozatától eltérően rendelkezzen a körülmények olyan lényeges megváltozása esetén, amikor „az eredetileg helyesnek mutakozó elrendezés az okszerű gazdálkodás követelményeit vagy az egyik fél jogos érdekeit, a dologhoz fűződő törvényes érdekeit már sérti”. Az új határozat lehetőségének alapját azonban nem a polgári jogi szabályokban, hanem abban látja, hogy „ítélt dologról ugyanis ilyenkor a tényalap azonosságának a hiányában nem lehet szó” (PEH 89. o.). Úgy véljük, hogy itt ugyanaz a jelenség figyelhető meg, mint a diszpozitív szabályoktól való eltérésnél: a bíróság sajátos tevékenységéről van szó, amely nem illeszkedik a szokásos igazságszolgáltatás keretei közé, s ez az érdemben helyeselhető megoldás magyarázata.

A bérleti díj meghatározásának szempontjait a Legfelsőbb Bíróság egy eseti határozatban úgy határozta meg, hogy a bérleti díjnak a piaci viszonyokhoz, a díjak szintjéhez kell igazodnia, és közömbös az, hogy milyen módon befolyásolja a díj a bérlet gazdasági tevékenységének eredményességét (LB Gfv. X. 33564/1998. - BH 2000/11. sz. 502.).

A módosítás egyes különös esetei

7. A bírói gyakorlatban a bérleti díj bírósági úton történő módosítása jelentkezett nagyobb számban az utóbbi időben. A megítélés szempontja érzékelhetően más az üzlethelyiségek és a lakásbérlet esetében. Üzlethelyiségeknél a piaci árakat veszi alapul a bíróság függetlenül attól, hogyan hat ez a bérlet gazdasági tevékenységére (LB Gfv. X. 33564/1998. - BH 2000/11. sz. 502.). Ezzel szemben lakásbérletnél a bíróság arra is törekszik, hogy a módosítás ne okozzon a bérletnek számottevő érdeksérelmet (LB Pfv. III. 21350/1998. - BH 1999/12. sz. 550.). Viszonylag gyakran fordulnak a felek bírósághoz szerződésmódosítási kérelemmel lakásbérleti szerződések tekintetében. Ennél a szerződéstípusnál sajátos vonás, hogy a bíróság a lakás és az esetleg ehhez tartozó kert használatának legapróbb részletkérdéseivel is foglalkozik, teljes mértékű rendezést próbál adni, és igen nagy hangsúlyt helyez a sűrűlődségi lehetőségek csökkentésére. Így például szükségesnek tartják annak pontos meghatározását, hogy a felek az udvar és kert melyik részét, mekkora területét jogosultak külön-külön kizárólagosan használni; építkezésnél melyek azok a melléképítmények, amelyeknek átalakítását tűrni kötelesek; a szobák elosztását a bérlet és az albérlet között, s az egyik szobából a másikba való átköltözéssel felmerülő költségek fedezését; s arra is volt példa, hogy a bíróság elutasította a módosítási kérelmet, ha a felperes által kért megoldás az állandó sűrűlődség veszélyével járt volna (P. törv. III. 20192/1965.; Eln. Tan. P. törv. 21134/1973.; P. törv. III. 20331/1966.; Föv. Bír. 42. Pf. 25190/1967.).

Hasonló jelenséggel lehet találkozni a közös tulajdonban levő vagyontárgyak használatával kapcsolatban. A részletes meghatározás módszere közös, csak a mérték kell, hogy igazodjék a tulajdoni arányhoz. A hasonlóság különösen ott feltűnő, ahol közös tulajdonban álló lakóépület használatának meghatározásáról folyik a per. Megfigyelhető egy olyan ítélkezési tendencia, amely arra hivatkozva, hogy a felek között a közös használatot rendező megállapodás szerződésnek tekintendő, alkalmazza a tv.-nek a bíróság által történő szerződésmódosításról szóló szabályát (P. törv. V. 20431/1974. - BH 1975/5. sz. 222. - PJD VI. 172. sz.; P. törv. I. 21118/1964.; P. törv. I. 20471/1967.). Előfordul azonban ezzel ellentétes gondolatmenetet követő határozat is, amely a rendezés alapját nem a 241. §-ban, hanem részben a közös tulajdonról szóló szabályokban, illetve perjogi intézményekben keresi (ilyen: P. törv. II. 20343/1972.).

Az eddig említett jogviszonyokhoz hasonlóan teljes, részletekbe menő rendezésre törekszik a bíróság a tartási szerződéseknél, valamint a gondozási szerződéseknél is. Ezeknél a szerződéstípusoknál a bíróság tevékenysége még messzebb is mehet, mint más esetekben, mert egyrészt a Ptk. 589. §-ának (1) bekezdése a bírói szerződésmódosítás feltételeként - a 241. §-tól eltérve - csak azt szabja meg: mindkét fél érdekeit vegye figyelembe, másrészt (2) bekezdése akkor is megengedi a módosítást, ha a tartási szerződés lehetetlenül, ekkor a bíróság a tartási szerződést életjáradéki szerződéssé alakítja át.

Kialakult bírói gyakorlatra hivatkozva mondta ki a Legfelsőbb Bíróság azt, hogy társasági szerződést bíróság nem módosíthat (LB Gf. II. 32454/1993. - BH 1994/11. sz. 610.).

A tartozáselismerés

Ptk. 242. § (1) A tartozás elismerése a tartozás jogcímét nem változtatja meg, de az elismerőt terheli annak bizonyítása, hogy tartozása nem áll fenn, bírósági úton nem érvényesíthető, vagy a szerződés érvénytelen.

(2) A tartozáselismerés a másik félhez intézett írásbeli nyilatkozattal történik.

A tartozáselismerés

1. A tartozáselismerés egyoldalú címzett jogügylet, nyilatkozat, amely meghatározott személyhez szól. Ebben a nyilatkozatban a nyilatkozó fél közli, hogy kötelezettsége áll fenn a nyilatkozat címzettjével szemben. Annak alapján azonban, hogy a tartozáselismerés egyoldalú címzett jognyilatkozat, nem volna helyes kizárni valamely szerződésbe foglalt kikötés tartozáselismerés jellegét (a LB III. 21582/1994. - BH 1996/1. sz. 25. határozat indokolásának ezzel ellentétes megállapításával nem értünk egyet). A korábbi magyar magánjogban nem volt teljesen tisztázott egyrészt az, hogy a korábbi jogcímtől független új alapon áll-e fenn a kötelezettség, absztrakt kötelemről van-e szó tartozáselismerés esetén, másrészt az, hogy a tartozáselismerést szerződésnek vagy egyoldalú jogügyletnek kell-e tekinteni (I. Magyar Magánjog. Szerk.: Szladits K., Bp., 1941-1942., III. köt. 505-506. o., IV. köt. 73-78. o.). A tv. alkotói nem látták szükségesnek, hogy a tartozáselismeréssel a fennálló kötelezettséget jogcímtől függetlenül. A tv. indokolása azt hangsúlyozza, hogy a megoldás „szakít azzal a szemlélettel, amely a tartozáselismerésben lényegében a korábbi jogalaptól független s ebben az értelemben új kötelezettség vállalását látja”. A tartozáselismerés nem tekinthető novationnak.

Gyakran fordul elő, hogy a fél büntető- vagy polgári eljárás során tesz nyilatkozatot kötelezettségéről. A büntetőeljárás során elhangzott nyilatkozat megítélésénél abból lehet kiindulni, hogy a tv. felfogása szerint a tartozáselismerés címzett nyilatkozat. Ha tehát valaki a büntetőeljárás menetében elismeri egy tartozását, ezt a nyilatkozatát nem a jogosulthoz intézte, nem a felek közötti jogviszony lebonyolódásának egyik lépéséről van szó. Ezért ezt a nyilatkozatot nem lehet tartozáselismerésnek tekinteni és a tv.-ben meghatározott jogkövetkezményeket alkalmazni, hanem a későbbi polgári perben csak a bizonyítékok egyikeként lehet majd kezelni (Főv. Bír. 46. Pf. 30779/1963.).

A tartozáselismerést a tv. a szerződésmódosítás kérdéseivel közös fejezetben helyezte el. A miniszteri indokolás megjegyzi azonban, hogy a fejezet címében a tv. külön kiemeli a tartozáselismerést, s ezzel ki akarja fejezni azt, hogy csak kis részben van szó tartozáselismerésnél a kötelelem tartalmának módosításáról, mert ez a jogintézmény „sokkal inkább a kötelelem megerősítését célozza”. Nem véletlen azonban az sem, hogy az indoklás a kérdéssel összefüggésben kötelmekről és nem szerződésekről beszél. Az egyezséghez hasonlóan - ahol a miniszteri indoklás kifejezetten kimondta, hogy a kötelmi jogon kívül is alkalmazásra kerülhet - a tartozáselismerés sem csak olyan tartozásokra szorítkozik, amelyek szerződéses jogviszonyból származnak. Ezt egyébként a Legfelsőbb Bíróság egyik határozatában ki is mondta (LB Pf. V. 22510/1996. - BH 1998/10. sz. 481.).

A tartozáselismerő nyilatkozat céljára, következményeire tekintettel a tv. nem tartja elegendőnek a szóbeli formát, hanem előírja az írásbeliséget. Mivel pedig a Ptk. 199. §-a szerint az egyoldalú nyilatkozatokra is megfelelően alkalmazni kell a szerződésekről szóló szabályokat, a szerződés alakjáról szóló 217. § (1) bekezdése alapján a szóban tett tartozáselismerő nyilatkozatot érvényesnek elfogadni nem lehet, a tartozáselismerésre megállapított jogkövetkezmények nem alkalmazhatók. A szóbeli tartozáselismerés vita esetén legfeljebb mint a bizonyítékok egyike jöhet számításba.

A tartozáselismerés következménye

2. A tartozáselismerés következtében a korábbtól független, új kötelezettség nem keletkezik. Legfontosabbnak tekinthető következménye általában az, hogy vita esetén megkönnyíti a másik fél helyzetét. Az elismerő nyilatkozatot tevő félre hárítja ugyanis annak a bizonyítását, hogy a tartozás nem áll fenn, bírósági úton nem érvényesíthető, vagy nem érvényes az a szerződés, amelyből keletkező tartozását elismerte. A tv. más helyeken további következményeket is fűz azonban a tartozáselismeréshez. Ezeknek is az a lényege, hogy a tartozáselismerés folytán kedvezőbbé válik annak a félnek a helyzete, akihez az elismerő nyilatkozatot intézik. Így a Ptk. 236. § (4) bekezdése szerint megszűnik a megtámadási jog akkor, ha a megtámadásra jogosult a megtámadási határidő megnyílta után a szerződést írásban megerősíti; a megerősítés lehet tartozáselismerés. A 327. § (1) bekezdése pedig az elévülés megszakadását előidéző egyik tényként említi azt, hogy a kötelezett a tartozását elismeri.

Egyes esetekben a bíróság akkor is köteles a tartozás érvényesíthetőségével foglalkozni, ha az elismerő nyilatkozatot tevő fél nem terjesztett elő ellentétes bizonyítékokat. Így a bírói úton nem érvényesíthető követeléseknél a bíróság hivatalból köteles az érvényesíthetőség hiányát megállapítani, s csak az elévült követeléseknél hárul teljes egészében a teher a nyilatkozatot tevő félre [204. § (3) bek.]. Az elévüléssel kapcsolatban a Legfelsőbb Bíróság kimondta egy eseti döntésben, hogy az elévült követelés a tartozáselismerés ellenére sem érvényesíthető bírói úton (LB Gf. II. 30520/1982. - BH 1984/10. sz. 409.).

XXIII. fejezet

A SZERZŐDÉST BIZTOSÍTÓ MELLÉKKÖTELEZETTSÉGEK

A foglaló

Ptk. 243. § (1) A szerződés megkötésekor a kötelezettségvállalás jelül foglalót lehet adni.

(2) A szerződés megkötésekor átadott pénzüsszeget vagy más dolgot csak akkor lehet foglalónak tekinteni, ha ez a rendeltetése a szerződésből kétségtelenül kitűnik.

A szerződés biztosítása általában

1. A felek a szerződéssel meghatározott célt kívánnak elérni. Nyilvánvaló ezért, hogy fontos érdekek fűződnek a szerződések *teljesedésbe menéséhez*. A szerződésekre vonatkozó szabályok végső soron ennek a célnak az elérését hivatottak elősegíteni.

Polgári jogunk a szerződések biztosítása érdekében lehetővé teszi, hogy a felek bizonyos *mellékkötelezettségekben* állapodjanak meg. Ezek a szerződésszegéshez fűződő szankciókat súlyosbító vagy szaporító szerepet töltenek be, illetőleg a szerződésből eredő igények érvényesítése terén teszik könnyebbé a jogosult helyzetét. Minthogy a szerződés tartalmát a felek szabadon állapíthatják meg [200. § (1) bek.], mód van arra, hogy a felek a tv.-ben szabályozott mellékkötelezettségeken kívül a szerződés biztosításának *egyéb módjaiban* is megállapodjanak, ha ez nem ütközik jogszabály rendelkezésébe.

A foglaló fogalma

2. A szerződés megkötésekor a kötelezettségvállalás jelül *foglalót* lehet adni. Foglalóval bármilyen szerződés biztosítható (az előszerződés is), és bármilyen szerződő felek szerződése biztosítható foglalóval. A foglaló fogalma nem szűkül le a pénzüsszegre, a foglaló tárgya más dolog is lehet (a gyakorlatban rendszerint pénzüsszeget adnak foglalóként).

A foglalót a szerződés megkötésekor kell adni a kötelezettségvállalás jelül, tehát nem elegendő csak ígérni a foglalót. A pusztá ígérethöz nem származik bírósági úton érvényesíthető követelés: *foglaló adását nem lehet kikényszeríteni*. A szerződés megkötése után adott pénzüsszeg vagy más dolog nem foglaló.

A foglaló adásához *hármaz joghatás* fűződik:

a) a szerződés megkötésének jele: nem azt kell bizonyítani, hogy a szerződés létrejött, hanem azt, hogy a szerződés foglaló adása ellenére nem jött létre;

b) *biztosíték* szerepét tölti be: visszatartó hatást fejt ki a szerződésnek a szerződő fél hibájából bekövetkező *meghiúsulásával* szemben;

c) a *káráltalány* szerepét is betölti: felmenti a szerződő felet a szerződés meghiúsulásából eredő kárának bizonyítása alól.

A szerződés megkötésekor átadott pénzüsszeg vagy más dolog csak akkor foglaló, ha azt *foglalóként* adták, s ez a rendeltetése a szerződésből kétségtelenül kitűnik.

Azt a kérdést, hogy a szerződés megkötésekor átadott pénzüsszeg *foglaló-e vagy előleg*, a szerződéskötés körülményeinek, a felek szerződéskötéskori nyilatkozatainak és magatartásának gondos vizsgálatával kell eldönteni. Az nem meghatározó jelentőségű, hogy a felek minek nevezték az átadott pénzüsszeget. Annak azonban jelentősége lehet, hogy a felek a szerződésükben sem nevezték azt foglalónak. Az egyértelműen el nem dönthető esetekben - a tv. indokolása szerint - a feltevés az előleg adása mellett szól; a foglaló ugyanis szankciós jellegű mellékkikötés.

Azt a kérdést, hogy a vevő által átadott pénzüsszeget előlegnek vagy foglalónak kell-e tekinteni, egymagában nem dönti el az összeg rendeltetésének az írásbeli szerződésben használt elnevezése. Vita esetén a fél figyelmét fel kell hívni az ellenbizonyítás lehetőségére és módjára (P. törv. III. 20752/1988. - BH 1989/5. sz. 188. - PJD XI. 117. sz.).

A foglalóként átadott pénzüsszeg rendeltetésén nem változtat, hogy azt meghatározott célra - az ügylet tárgyát képező dolog rendbehozatalára - kell felhasználni (P. törv. III. 20616/1982. - BH 1983/3. sz. 116. - PJD X. 161. sz.).

A szerződés megkötése után kikötött foglaló gazdálkodó szervezetek egymás közötti szerződése esetében sem követelhető; a szerződés megkötése után átadott pénzüsszeg nem is minősül foglalónak (LB Pg. IV. 32022/1991. - BH 1994/2. sz. 106.). A kötelezettségvállalás jelül foglaló az előszerződés megkötésekor is adható. A szerződés mint magánokirat, teljes bizonyítékul szolgál arra, hogy a felek az átadott pénzüsszeget foglalónak tekintették. Önmagában az a körülmény, hogy a felek az előszerződés megkötésekor és a pénz átadásakor nem tárgyaltak arról, hogy mi lesz a jogkövetkezménye, ha a végleges szerződéskötés elmarad, nem indokolja az átadott pénzüsszegnek - a szerződésben írt foglaló helyett - előlegnek minősítését (LB Pfv. IV. 20831/1993. - BH 1993/12. sz. 740.).

A kötelezettségvállalás jelül a szerződés megkötésekor lehet foglalót adni. Nem ütközik jogszabályba azonban az, ha a szerződés megkötésekor a felek a korábban más rendeltetéssel - bánatpénzként - átadott összeget foglalóvá minősítik (LB Gf. VI. 30474/1995. - BH 1996/6. sz. 328.).

A foglalóra vonatkozó megállapodás alakszerűsége

3. Jogszabály a foglalo adására vonatkozó megállapodást *nem köti írásbeli alakhoz*. Ha jogszabály vagy megállapodás írásbeli alakot rendel, legalább a szerződés lényeges tartalmát írásba kell foglalni [218. § (1) bek.]. A foglalo általában nem tekinthető a szerződés lényeges tartalmához tartozónak.

Foglalo adására vonatkozó megállapodás nincs írásbeli alakhoz kötve olyan esetben sem, ha a foglallóval biztosított szerződés érvényességéhez írásba foglalás szükséges. A szerződési akaratot ráutaló magatartással is kifejezésre lehet juttatni. Annak, hogy a szerződő felek a foglallóval biztosított szerződés megkötésekor átadott pénzösszeg rendeltetését befoglallják-e az írásbeli szerződésbe, illetve azt minek nevezik, általában ügydöntő jelentősége nincs. Az azonban, ha a szerződésben maguk is egyöntetűen a pénz foglalo jellegére utalnak, erősíti azokat az egyéb körülményeket, amelyek az átadott pénz ilyen rendeltetését a maguk összességében kétséget kizáróan megállapíthatóvá teszik (P. törv. I. 20535/1986. - BH 1987/4. sz. 119. - PJD XI. 116. sz.).

A szerződés érvényessége mint foglalo adásának feltétele

4. Foglalo adásának *érvényes szerződés* léte a feltétele. A foglalo tehát *járvulikos* természetű. Az érvénytelen vagy hatálytalan szerződést a foglalo sem teszi érvényessé, illetőleg hatályossá. Ha a szerződés - akár mert semmis, akár mert sikeresen megtámadták - *érvénytelen*, a szerződéskötést megelőző helyzet visszaállítása körében kell dönteni a foglallóként adott összeg sorsáról is. Érvényes szerződés hiányában az adott foglallót a másik fél nem tarthatja meg, de nem kell annak a kétszeresét sem visszafizetni.

Lehetséges, hogy a szerződés valamely lényeges elem hiánya miatt érvénytelen ugyan, a ténylegesen meglévő elemekben azonban kifejezésre jut a feleknek valamely érvényes megállapodása. Ilyenkor figyelembe jön a Ptk. 234. § (2) bekezdésében foglalt az a rendelkezés, amely szerint: ha valamely semmis szerződés más szerződés érvényességi kellékeinek megfelel, ez utóbbi érvényes, kivéve, ha ez a felek feltehető szándékával ellenkezik. Foglalo ilyen esetben is érvényesen adható, s a foglalo címén adott pénzösszeg vagy más dolog jogi sorsa kérdésében a foglallóra vonatkozó szabályok alkalmazásával kell dönteni.

A foglalo kérdése a versenytárgyalásokkal kapcsolatban is felmerül. Egy ilyen ügyben a Legfelsőbb Bíróság rámutatott arra, hogy a versenytárgyalási kiírás eredménytelensége folytán a felek között megindult tárgyalásokra, a megtett nyilatkozatokra a Ptk. kötelmi jogi rendelkezései az irányadók. A versenytárgyalásra vonatkozó felhívás csak tájékoztató jellegű feltételeket tartalmaz, amelynek konkrét szerződéses nyilatkozási jelleget nem lehet tulajdonítani. Célja az, hogy az ajánlattevők annak alapján megfelelő ajánlatot tehesse. Foglalo adására csak a szerződés megkötésekor van jogi lehetőség, a szerződés megkötése előtt átadott pénzösszeg foglallónak soha nem minősülhet. Érvényes szerződés vagy előszerződés hiányában nincs foglalo adására vonatkozó érvényes megállapodás sem (LB Pfv. V. 22768/1996. - BH 1998/7. sz. 333.).

Ezzel az ítélettel kapcsolatban azonban meg kell jegyezni, hogy ha a felek pl. valamely dolog adásvételéről tárgyalnak, s a jövőben vevő meghatározott pénzösszeget azzal ad át az eladónak, hogy azt foglallónak kívánja tekinteni, majd pár hét múlva megkötik a szerződést, akkor a vevő által foglalo jelleggel előre átadott pénzösszeget - az adott körülményekre tekintettel - foglallónak, s a később létrejött szerződés tartalmához tartozónak lehet tekinteni.

Ptk. 244. § *Ha a szerződést teljesítik, a foglallót a szolgáltatás ellenértékébe be kell számítani, ha pedig a foglalo a beszámításra nem alkalmas, vagy a szerződés olyan okból szűnik meg, amelyért egyik fél sem felelős, vagy mindkét fél felelős, a foglalo visszajár.*

A foglalo beszámítása és visszaadása

Olyan esetben, amikor a foglallóval biztosított szerződés nem hiúsul meg valamelyik szerződő fél hibájából, a foglalo nem tölt be szankciós szerepet. Ezért ilyenkor a foglalo sorsa az alábbiak szerint alakul:

a) *Ha a szerződést teljesítik*, a foglallót a szerződésben vállalt kötelezettség teljesítésére adottnak kell tekinteni, ha erre a jellegénél fogva egyáltalán alkalmas. A foglallót tehát a *szolgáltatás ellenértékébe be kell számítani*.

b) *Ha a szerződést teljesítik*, az adott foglalo azonban *nem alkalmas a beszámításra*, a foglalo *visszajár*, az azt kapó fél tehát köteles a foglallót visszaszolgáltatni.

c) Ha a szerződés olyan okból *szűnik meg*, amelyért *egyik fél sem felelős*, a beszámítás - minthogy teljesítés nem történik - szóba sem jöhet, de nincs indoka annak sem, hogy a foglallót megtartsa az a fél, aki azt kapta. Ezért a foglalo *visszajár*.

d) Ha a szerződés olyan okból *szűnik meg*, amelyért *mindkét fél felelős*, a beszámítás - teljesítés hiányában - ilyenkor sem jöhet szóba, s ilyenkor sincs indoka a foglalo megtartásának. Ezért a foglalo ilyenkor is *visszajár*.

A felperes nem bizonyította, hogy a Ptk. 244. §-ában foglalt törvényi feltételek meghiusultak, ezért jogszabálysértés nélkül utasította el a jogerős ítélet a Ptk. 245. §-ának (1) bekezdése alapján a felperes keresetét, mert a foglallót a felperes alaptalanul követelte vissza. (LB Pfv. IV. 21834/1999. sz. - BH 2002/5. sz. 225.)

A felek a szerződést közös megegyezéssel felbonthatják, amikor is a szerződés a megkötésének időpontjára visszamenő hatállyal szűnik meg, és a már teljesített szolgáltatások is visszajárnak [319. § (1) és (3) bek.]. Ilyenkor visszajár a foglalo is.

A foglallóval biztosított szerződés megszűnésével kapcsolatban meg kell említeni, hogy az ilyen szerződés is megszűnik a bontó feltétel bekövetkezésével (LB Pfv. VI. 21907/1997. - BH 1999/4. sz. 160.).

Ptk. 245. § (1) *A teljesítés meghiusulásáért felelős személy az adott foglallót elveszti, a kapott foglallót kétszeresen köteles visszatéríteni.*

(2) *A foglalo visszaköveteléséről való lemondás, illetőleg a foglalo kétszeres visszatérítése a szerződésszegés következményei alól nem mentesít; a kártérítésbe azonban a foglalo értéke beszámít.*

(3) *A túlzott mértékű foglallót a bíróság mérsékelheti.*

*A foglалó sorsa a teljesítés meghiúsulásáért való felelősség
fennállása esetén*

1. Ha a szerződés teljesítése *valamelyik fél hibájából* hiúsul meg, a jogkövetkezmények attól függően alakulnak, hogy a meghiúsulásért felelős személy adta-e vagy kapta-e a foglалót.

a) A teljesítés meghiúsulásáért felelős fél *az adott foglалót elveszti*.

b) A teljesítés meghiúsulásáért felelős fél *a kapott foglалót kétszeresen* köteles visszatéríteni.

Nem kétséges, hogy az előszerződés teljesítésének meghiúsulásáért a felperes a felelős, mert az a tény, hogy a felperes üzleti körülményeiben utóbb beállott változások miatt nem volt képes a szerződés fenntartására és teljesítésére, az ő érdekkörében merült fel. A felperes nem bizonyította, hogy a Ptk. 244. §-ában foglalt törvényi feltételek meghiúsultak, ezért jogszabálysértés nélkül utasította el a jogerős ítélet a Ptk. 245. §-ának (1) bekezdése alapján a felperes keresetét, mert a foglалót a felperes alaptalanul követelte vissza. (LB Pfv. IV. 21 834/1999. sz. - BH 2002/5. sz. 225.).

Már volt szó arról, hogy foglалóként nemcsak pénzösszeg adható, hanem *más dolog* is. Kérdéses lehet, hogy ha nem pénzösszeget adtak foglалóként, a teljesítésnek a foglалót kapó fél hibájából való meghiúsulása esetén miként alakul a kétszeres visszaadási kötelezettség. Helyes megoldásnak az tekinthető, hogy a meghiúsulásért felelős fél köteles visszaadni a foglалóként kapott dolgot és egyben megfizetni a dolog ellenértékét is.

Az a) és b) alatti esetekben a foglалó *kártérítési átalányként* is szerepel, a szerződés teljesítésének meghiúsulásáért nem felelős félnek nem kell a meghiúsulásból eredő kárát bizonyítania.

A szerződésszegés jogkövetkezményeinek alkalmazása

2. Ha a foglалóval biztosított szerződést valamelyik fél megszegi, a foglалó veszni hagyásával, illetőleg kétszeres megfizetésével a szerződésszegés következményeit nem lehet megváltani. A foglалó *visszaköveteléséről lemondás*, illetőleg a foglалó *kétszeres visszafizetése* nem mentesít a szerződésszegés következményei alól.

A foglалó célja a szerződés megerősítése, teljesedésbe menésének előmozdítása, nem pedig a gyengítése. A foglалó *nem bánatpénz: veszni hagyása nem jogosít fel a szerződéstől való elállásra*. A szerződés teljesítését attól függetlenül lehet követelni, hogy foglалót adtak.

A foglалó nemcsak a teljesítés követelését nem akadályozza, hanem a *szerződésszegésből* eredő egyéb igények érvényesítését sem. A szerződő fél követelheti annak *kárának megtérítését* is, amelyet annak folytán szenvedett el, hogy bízott a szerződés létrejöttében. A kártérítésbe azonban a *foglалót be* kell számítani. A foglалó mértékéig a kárt nem kell bizonyítani, az ezen túlmenő kár esetében azonban már fennáll a bizonyítási kötelezettség. Olyan esetben, amikor a teljesítés nem hiúsul meg, hanem valamilyen *más szerződésszegés* (késedelmes vagy hibás teljesítés) történik, a foglалót - attól függően, hogy alkalmas-e a beszámításra vagy sem - a szolgáltatás ellenértékébe be kell számítani, vagy vissza kell adni. A szóban levő szerződésszegések - meghatározott feltételek megléte esetében - a szerződéstől való *elállásra* jogosítanak fel. Ha a jogosult a szerződéstől eláll, ez végső soron a teljesítés meghiúsulását jelenti. Ehhez azonban csak akkor fűződnek a foglалóval kapcsolatos jogkövetkezmények (a foglалó elvesztése, illetőleg kétszeres visszafizetése), ha az elállás a másik félnek felróható okból történt. Ellenkező esetben a foglалó visszajár.

Ha a foglалót - a szerződő felek akarata szerint - harmadik személynél (jogi személynél) kell elhelyezni, az „elhelyezés” késedelme esetén a foglалó jogosultját késedelmi kamat nem illeti meg (LB Gf. I. 32359/1997. - BH 1999/12. sz. 563.).

A foglалó bírósági mérséklése

3. A foglалó egyes esetekben indokolatlanul magas lehet, aránytalan érdeksérelmet okozhat. Ennek elkerülése érdekében mondja ki a tv., hogy a *túlzott mértékű foglалót a bíróság mérsékelheti*. A bíróságnak ez a joga *nem függ a felek akaratától*. A bíróság a túlzott mértékű foglалót akkor is mérsékelheti, ha a felek ezt a szerződésükben kizárták.

A foglалó mérséklését illetően fontos követelmény, hogy a mérséklés nem lehet olyan mértékű, amely meggátolja a foglалó rendeltetésének betöltését. A mérséklés a foglалónak a szerződés teljesítésére ösztönző hatását nem semmisítheti meg. Ezért a foglалót csak kivételesen és csak valóban indokolt esetben lehet mérsékelni. Azon a címen nem lehet helye a foglалó mérséklésének, hogy a kár nem érte el a foglалó mértékét. Különbözik a foglалó - egyebek mellett - a kártérítési átalány szerepét sem tudná betölteni.

A foglалó szankciójellegéből következik, hogy a túlzott mértékű foglалó mérsékelhető. A Ptk. nem tartalmaz rendelkezést arra nézve, hogy milyen mértékű az a foglалó, amely túlzottnak tekinthető, és nem tartalmazza azokat a szempontokat sem, amelyeket mérséklésekor a bíróságnak figyelembe kell vennie. A kialakult bírósági gyakorlat szerint annak eldöntésénél, hogy a foglалó túlzott mértékűnek tekinthető-e, elsősorban a foglалó összegét kell figyelembe venni, és vizsgálni ennek a szerződés szerinti szolgáltatáshoz viszonyított arányát. Figyelembe kell venni továbbá a feleknek a szerződés megkötéséhez és fenntartásához fűződő érdekét, valamint a teljesítés meghiúsulásának okát és körülményeit (LB Gf. I. 31047/1995. - BH 1996/11. sz. 599.). Ehhez még hozzátehető, hogy a gyakorlat szerint az sem közömbös, hogy mekkora a szerződő fél által a meghiúsulás folytán elszenvedett hátrány, továbbá, hogy a szerződő fél a hátrányt elháríthatta-e elvárható, körültekintő magatartással.

A foglалót csak kivételesen és csak valóban indokolt esetben lehet mérsékelni. A foglалó mérséklése nem járhat azzal az eredménnyel, hogy már nem képes betölteni rendeltetését, mert elveszti ösztönző hatását a szerződés teljesítésére. Annak mérlegelésénél, hogy a foglалó túlzott mértékű-e, a foglалónak a vételárhoz való viszonya mellett a szerződéskötés egyéb körülményét is vizsgálni lehet; a foglалó kikötését követően beállt körülmények azonban nem vonhatók a mérlegelés körébe. Nincs tehát jelentősége a teljesítés meghiúsulása okainak, a feleket ért hátrány mértékének stb. A foglалó a biztosítéki szerepe mellett káráltalány-funkciót is betölt, ezért mentesít a szerződés meghiúsulásából eredő kár bizonyítása alól (LB P. törv. III. 20242/1991. - BH 1992/5. sz. 315.).

Elenyészik a foglaló mérséklése iránti igény, ha a felek a foglalóval biztosított előszerződést és szerződést is teljesítve a foglalót a vételárba beszámították (LB Pfv. III. 21896/1999. - BH 2001/3. sz. 94.).

A kötbér

Ptk. 246. § (1) A kötelezett meghatározott pénzösszeg fizetésére kötelezheti magát arra az esetre, ha olyan okból, amelyért felelős, nem, vagy nem szerződésszerűen teljesít (kötbér). Kötbért csak írásban lehet érvényesen kikötni. Kötbér után kamat kikötése semmis.

(2) A kötbért a jogosult akkor is követelheti, ha kára nem merült fel. Érvényesítheti a kötbért meghaladó kárát és a szerződésszegésből eredő egyéb jogait is. A szerződésszegéssel okozott kárának megtérítését az erre vonatkozó szabályok szerint akkor is követelheti, ha a kötbérigényét nem érvényesítette.

(3) A nemteljesítés esetére kikötött kötbér érvényesítése a teljesítés követelését kizárja. A késedelem vagy a hibás teljesítés esetére kikötött kötbér megfizetése nem mentesít a teljesítés alól.

(4)

Jegyzet: Lásd a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvének a külgazdasági kapcsolatokra történő alkalmazásáról szóló 1978. évi 8. törvényerejű rendelet 10. §-át.

A Ptk. 246. § (4) bekezdését az 1993. évi XCII. törvény 40. § (4) bekezdés a) pontja hatályon kívül helyezte. Hatálytalan: 1993. XI. 1-jétől.

A kötbér jelentősége és célja

1. A kötbér igen nagy jelentőségű intézmény, a legfontosabb kötelembiztosíték. A gyakorlati jelentősége kisebb a magánszemélyek közötti szerződéses viszonyokban, de itt is igen hasznos szerepet tölthet be a szerződésben vállalt kötelezettségek maradéktalan teljesítésének biztosítása terén.

A kötbérnek főként kettős célja van:

- az egyik, hogy mint szankció a kötelezettet a szerződésben vállalt kötelezettség teljesítésére ösztönözze, s ezáltal szilárdítsa a szerződési fegyelmet;
- a másik pedig, hogy a jogosultat felmentse a kötbérrel szankcionált szerződésszegéssel okozott kár bekövetkezésének és összegének bizonyítása alól; ennyiben a kötbér reparációt is jelent.

A kötbér fogalma és kikötése

2. A kötbér a szerződésszegés szankciója. A kötelezett ugyanis meghatározott pénzösszeg fizetésére kötelezheti magát arra az esetre, ha olyan okból, amelyért felelős, nem teljesít vagy nem szerződésszerűen teljesít. Kötbért csak írásban lehet érvényesen kikötni.

A tv. kötbérként pénzösszeget említ ugyan, de más vagyónérték is betöltheti a kötbér szerepét, amikor is a kötbérre vonatkozó szabályokat megfelelően kell alkalmazni.

A kötbérfizetési kötelezettség nemcsak megállapodáson - a felek által a szerződésbe foglalt kikötésen - alapulhat, hanem jogszabályon is. A tv. rendelkezése szerint ugyanis jogszabály kötbér kikötését előírhatja, s megállapíthatja annak legkisebb mértékét. Ilyen jogszabályi rendelkezésnek az a következménye, hogy a felek a kötbér kikötését nem mellőzhetik, illetőleg annak összegét nem csökkenthetik.

A szerződésben vállalt bármilyen - jogszabályba nem ütköző - kötelezettség teljesítése biztosítható kötbérrel. Nem hagyható azonban figyelmen kívül a jogviszony sajátos jellege. A bírósági gyakorlat szerint a családjogi viszonyok sajátos jellegével rendszerint nem fér össze kötbér kikötése.

A kötbér nem téveszthető össze sem a bánatpénzzel, sem pedig a foglalóval:

a) a kötbér a szerződésben vállalt kötelezettség maradéktalan teljesítésére ösztönöz, a szerződésszegéstől visszatartó hatást fejt ki; a bánatpénz viszont a szerződéstől való elállásra, a teljesítés megváltására jogosít fel, tehát nem erősíti, hanem végeredményben gyengíti a szerződést;

b) a kötbért szerződésszegés esetén, tehát a szerződés megszegése után kell fizetni, mégpedig nemcsak a teljesítés lehetetlenné válásának, hanem más szerződésszegésnek is a szankciójaként; a foglalót viszont a szerződés megkötésekor adják a kötelezettségvállalás jeléül, és csak a teljesítésnek valamelyik fél hibájából bekövetkező lehetetlenülése esetén tölti be a szankció és a kártérítési átalány szerepét.

Kötbér kikötésénél az elnevezés, a szóhasználat nem döntő kritérium.

Az egyik perben a Legfelsőbb Bíróság rámutatott arra, hogy ha a felek a szerződésben arra az esetre, ha egymás partnerével meghatározott időn belül üzleti kapcsolatba lépnek, meghatározott összegű kártérítés fizetésére vállalnak kötelezettséget, az erre vonatkozó rendelkezés tartalmánál fogva a Ptk. 246. §-ának (1) bekezdésében szabályozott kötbér kikötésének minősül. E kötelembiztosíték megállapításának nem feltétele az, hogy a felek a „kötbér” szót használják. Nem a szóhasználat dönti el ugyanis valamilyen kikötés jogi minőségét, hanem az, hogy az a felek szándéka szerint milyen funkciót volt hivatva betölteni (LB Gfv. X. 33092/1994. - BH 1995/12. sz. 722.).

A kötbérre vonatkozó szerződéses kötelezettségek kiterjesztően nem értelmezhetők. Kötbér megítélésének csak akkor van helye, ha az ahhoz való jogosultság a szerződés szövegéből határozottan megállapítható. Ha a szerződés olyan okból hiúsult meg, amelyért a kötbért követelő fél felelős, erre vonatkozó szerződéses kikötés hiányában meghíúsulási kötbér fizetésére vonatkozó kötelezettsége nincs; a teljesítés meghíúsulása esetén pedig késedelmi kötbér nem követelhető (LB Pfv. VI. 21653/1994. - BH 1997/4. sz. 180.).

A kötbér egyes fajtáit (késedelmi, meghíúsulási, minőségi stb.) a polgári jog nem nevesíti - bár megemlíti, ezért a feleknek a szerződéskötéskor kell meghatározniuk, hogy mely szerződésszegéseket kívánnak kötbérrel szankcionálni. Nem zárható ki, hogy „bármely szerződésszegés” esetére kívánják a szerződést biztosító mellékkötelezettséget alkalmazni. Ebben az esetben azonban - mert a kötbér csak írásban köthető ki - erre a szerződésnek kifejezetten utalnia kell (LB Gfv. X. 30506/1997. - BH 1998/3. sz. 139.).

Ez az álláspont azonban - úgy tűnik - félreérthető. Ha a felek írásbeli szerződést kötnek, s ebben megállapodnak abban, hogy szerződésszegés esetében kötbért kell fizetni, akkor ez csakis úgy értelmezhető, hogy bármely szerződésszegés esetében beáll a kötbérfizetési kötelezettség, még akkor is, ha a felek szerződésében sem a „bármely” szó, sem pedig a szerződésszegések felsorolása nem szerepel.

A felelősség mint a kötbérfizetési kötelezettség alapja

3. A szerződésben vállalt kötelezettség nemteljesítése vagy nem szerződésszerű teljesítése csak akkor ad alapot kötbér követelésére, ha a szerződésszegésért a kötelezett *felelős*. A felelősség kérdését az általános érvényű felelősségi szabály alapján kell elbírálni. A szerződés megszegése esetén tehát a kötelezett akkor *mentesülhet* a kötbérfizetési kötelezettség alól, ha bizonyítja, hogy úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható [Ptk. 318. § (1) bek., 339. § (1) bek.].

A gyakorlat szerint a kötbérfizetési kötelezettség elbírálásánál azt kell vizsgálni, hogy az adott körülmények között *objektíve elvárható volt-e* a szerződés teljesítése. Az előrelátás és a megfelelő szervezés hiánya miatt mutatkozó nehézségek nem alkalmasak az elvárható magatartás bizonyítására. A kötbérfizetési kötelezettség feltétele a felróható magatartás, amelynek a vizsgálatánál az együttműködési kötelezettséget is szem előtt kell tartani. A kötbérfizetési kötelezettség alól nem mentesít az a körülmény, hogy a kötelezett a teljesítőképességét meghaladó többirányú szerződési kötelezettséget vállal, és ezek közül egyeseket éppen a túlzott kötelezettségvállalás miatt nem tud teljesíteni. Ha a teljesítéshez harmadik személy közreműködése volt szükséges, a szerződésszegő fél a felelősségének kimentése érdekében nemcsak a maga, hanem a közreműködőjének vétlenségét is bizonyítani köteles, vagyis azt, hogy a szerződésszerű teljesítés érdekében mind maga, mind közreműködője úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható (gazdálkodó szervezet esetében: ahogy az egy gazdálkodó szervezettől általában elvárható).

Ha a megrendelő és a vállalkozó a szerződésben abban állapodtak meg, hogy a megrendelő - amennyiben az ütemtervtől való elmaradás mértéke a kivitelezési határidőt veszélyezteti - jogosult a szerződéstől való elállásra és kötbér érvényesítésére, a kötbér a megrendelőt ilyen esetben is csak a vállalkozónak felróható késedelem esetén illeti meg (LB Gf. V. 33320/1993. - BH 1995/9. sz. 526.).

Kötbér és teljesítés

4. Ami a kötbérhez fűződő joghatást illeti, a teljesítés követelése szempontjából lényeges különbség van a nemteljesítés esetére kikötött és a késedelem vagy hibás teljesítés esetére kikötött kötbér között:

- a *nemteljesítés* esetére kikötött kötbér érvényesítése a *teljesítés követelését kizárja*,
- a *késedelem* vagy a *hibás teljesítés* esetére kikötött kötbér megfizetése *nem mentesít a teljesítés alól*.

A kötbér megfizetésével egyik esetben sem lehet a szolgáltatást *megváltani*. A jogosult nem követelheti a nemteljesítés esetére kikötött kötbért, ha a teljesítés *nem hiúsult meg*. Mégis követelheti akkor, ha a tv.-ben biztosított elállási jogát gyakorolja a kötelezett felróható késedelme folytán bekövetkezett érdekmúlás alapján. A teljesítés *megtagadása* esetében (313. §) a jogosult ragaszkodhat a teljesítéshez, vagy pedig követelheti a nemteljesítés esetére kikötött kötbért. Ez utóbbi esetben igényt tarthat a kötbért meghaladó kárának a megtérítésére is.

A teljesítés iránti igény megszűnik, ha a jogosult a nemteljesítés esetére kikötött kötbért választotta. A jogosult a teljesítés elmaradása miatt kártérítést követelhet, ha a teljesítés olyan okból vált lehetetlenné, amelyért a kötelezett felelős [312. § (2) bek.]. A jogosult tehát akkor is indíthat kártérítés iránt pert, ha nemteljesítés esetére kötbért kötöttek ki. Ilyenkor a kártérítés iránt indított kereset magában foglalja a kötbér iránti keresetet is.

A bíróság a *teljesítésre kötelezés mellett a szerződés nemteljesítése esetére kikötött kötbér* fizetésére nem kötelezhet. A bíróság nem marasztalhatja a kötelezettet olyan kötbér fizetésére, amelynek nemcsak a keletkezése bizonytalan, de bizonytalan az is, hogy a teljesítés esetleges jövőbeli elmaradása milyen okra vezethető vissza és a kötelezettnek felróható-e.

A jogosult a kötelezett ellen a nemteljesítés esetére kikötött kötbér iránt *új pert* indíthat, ha a teljesítésre és késedelmi kötbér fizetésére kötelező ítélet meghozatala után következik be a teljesítés felróható lehetetlenné válása, illetőleg jogos ok nélküli megtagadása.

A szerződés teljesítésének követelése kizárja ugyan azt, hogy a jogosult a szerződés nemteljesítéséből eredő igényeit is érvényesítse, az ilyen igények érvényesítésének azonban nincs akadálya akkor, ha a teljesítés nem követelhető. Ha tehát a jogosultnak nincs tudomása a teljesítés lehetetlenné válásáról vagy jogos ok nélküli megtagadásáról, úgy is érvényesítheti az igényét, hogy a kötelezettet *elsődlegesen* a szerződés teljesítésére és késedelmi kötbér fizetésére, *másodlagosan* pedig - arra az esetre, ha az elsődleges kereseti kérelem nem bizonyulna alaposnak - a nemteljesítés esetére kikötött kötbér fizetésére kéri kötelezni. A bíróságnak a perben ennek megfelelően kell felderítenie a tényállást.

Ha jogszabály a szerződő feleket nem kötelezi a kötbérigény érvényesítésére, a jogosult erre vonatkozó megállapodás hiányában is *eltekinthet a megnyílt kötbérkövetelés érvényesítésétől*. Nincs akadálya annak, hogy a felek megállapodása szerint a jogosult meghatározott feltétel bekövetkezése esetében álljon el kötbérigényének érvényesítésétől.

Ha a felek a mezőgazdasági termékértékesítési szerződést meghatározott földterület termésére „plusz-mínusz” toleranciával kötötték meg, a szerződés kifejezett módosításának hiányában a megrendelő meghíúsulási kötbérigényét nem alapozza meg az, hogy a termelő a szerződésben meghatározottnál nagyobb földterületen megtermelt teljes termékmennyiség átadását megtagadja (LB Eln. Tan. G. törv. 30062/1991. - BH 1992/7. sz. 476.).

Ha a szolgáltatás - amelynek a nemteljesítése esetére a kötbérkikötés történt - *osztható*, s a jogosult a részteljesítést érdekmúlás folytán jogszerűen visszautasítja (285. §), a kötbért teljes egészében követelheti. Ha a részteljesítést átvette, de a további teljesítés nem áll érdekében, a szerződésszegésből eredő jogait az *egész szerződésre* nézve gyakorolhatja [317. § (1) bek.], tehát ugyancsak követelheti a nemteljesítés esetére kikötött kötbért, ugyanakkor azonban köteles visszaszolgáltatni a már megkapott részteljesítést. Ha pedig a *részteljesítést* a jogosult elfogadja, illetőleg köteles elfogadni, a kötelezett által még nem teljesített szolgáltatással *arányos kötbér* fizetésére tarthat igényt.

A gyakorlat szerint *vállalkozási szerződés esetében részteljesítésről* akkor van szó, ha az érdekelt felek a szerződésben külön megállapodnak abban, hogy a létesítmény egyes konkrétan megjelölt részét (részeit) a teljesítési határidőtől eltérő időpontban köteles a vállalkozó elkészíteni és átadni, a megrendelő pedig átvenni. Ha a felek csak abban állapodnak meg, hogy - ha a létesítmény egyes részei a teljesítési határidő előtt elkészülnek - a vállalkozó részszámlákat is benyújthat, a szolgáltatás oszthatatlan marad, s a kötbér alapja a teljes vállalkozási összeg.

A kötbér alapja és mértéke

5. A *kötbér mértéke* tekintetében általános szabály, hogy azt a felek a szerződésükben - akár kifejezetten, akár pedig valamilyen közvetett módon - maguk határozhatják meg. Ez a szabály megszorítás nélkül érvényesül minden olyan esetre, amikor maga a kötbérfizetési kötelezettség is a felek *megállapodásától* függ.

Nem egészen ilyen a helyzet, amikor a kötbérfizetési kötelezettséget *jogszabály* írja elő, s egyben meghatározza a kötbér mértékét is. Ez abban nyilvánul meg, hogy a felek csak a törvényes mértéknél *nagyobb* összegű kötbérben állapodhatnak meg. A kikötött kötbér *nem lehet kevesebb a törvényes mértéknél*. Ha pedig a felek a kötbér mértékében *nem állapodnak meg*, ez esetben a *törvényes kötbért* kell kikötöttnek tekinteni.

A *késedelmes fuvarozó* a késedelem tartamához mért, *legfeljebb* azonban a fuvardíjnak megfelelő összegű kötbért köteles fizetni; a felelősség e korlátozását azonban *nem lehet alkalmazni* arra, aki *alkalomszerűen* vállalkozik fuvarozásra (500. §).

A *tartozék* a földolog rendeltetésszerű használatát szolgálja, ezért a szolgáltatás teljesítéséhez hozzátartozik a tartozék szolgáltatása is. A földolgot - ha a felek másként nem állapodtak meg - a *tartozékkal együtt kell szolgáltatni* még akkor is, ha a tartozékot nem az eladó, szállító, vállalkozó állítja elő. Ezért a tartozék késedelmes szolgáltatása esetében a *teljes szerződési érték után* kell kötbért fizetni.

Ha a felek a szerződésben a földolog mellett a *pótalkatrész vagy póttartozék egyidejű szolgáltatását is kikötötték* - ellenkező megállapodás hiányában -, az *egész szolgáltatást oszthatatlannak* kell tekinteni, mert a pótalkatrész vagy póttartozék nélküli, hiányos teljesítés az *egész szolgáltatáshoz fűződő érdeket* veszélyezteti. Ilyenkor is a *teljes szerződési érték után* kell a kötbért fizetni.

A kötbér *esedékessége* tekintetében az általános szabályok az irányadók. A kötbérfizetési kötelezettségről és a kötbér mértékéről rendelkező *jogszabályok* gyakran a kötbér esedékességének időpontját is meghatározzák.

Pénztartozás késedelmes teljesítése esetére kötbér csak a *törvényes kamatfizetési kötelezettség mértékéig* köthető ki érvényesen. A Ptk. 247. §-ának (2) bekezdése szerint ugyanis a pénztartozás késedelmes fizetése esetére kikötött kötbérre a késedelmi kamat szabályait kell alkalmazni. A jogszabály e rendelkezése a *Ptk.-nak* a kamatra vonatkozó szabályaival áll összhangban, minthogy a pénztartozás késedelmes megfizetésének szankcionálására elsősorban a késedelmi kamat intézménye szolgál. A kamatkorlátozó rendelkezések megkerülése lehetne a kamatkikötésnek kötbérrel való helyettesítése (P. törv. III. 20816/1987. - *BH 1988/5. sz. 142.* - PJD XI. 118. sz.).

Ha a felek *szerződésben a természetben osztható szolgáltatásra vonatkozóan úgy állapodnak meg, hogy annak valamennyi részét a kötelezett együttesen köteles szolgáltatni (jogi oszthatatlanság), ennek következménye nemcsak az, hogy a jogosult részteljesítést nem köteles elfogadni, hanem az is, hogy ha a szerződést kötbérszankció biztosítja, részleges késedelem esetén is a teljes szerződési érték alapulvételével igényelhet kötbért a jogosult (GK 65.)*.

Ha a meghiúsulás az építési szerződésben meghatározott munkálatok egy részének elvégzése után következik be, a meghiúsulási kötbér alapját az el nem végzett munkák ellenértékében kell meghatározni (LB Pg. V. 30040/1990. - *BH 1991/3. sz. 116.*).

Mezőgazdasági termékértékesítési szerződés esetén, ha a termelő az általa vállalt szolgáltatásnak rajta kívül álló okból csak részben tud eleget tenni, megrendelőivel szemben a teljesítést arányosan köteles csökkenteni. Ha a termelő a megrendelővel szemben a teljesítést az arányosnál nagyobb mértékben csökkenti, kötbérfelelőssége fennáll, de kötbéralapként csak a teljesítés arányos mértékét meghaladóan csökkentett részért járó ellenszolgáltatás vehető figyelembe (LB Gf. IV. 31586/1992. - *BH 1993/9. sz. 572.*).

A kötbérkövetelés elévülése

6. A kötbérkövetelés *elévülését* illetően jelentősége van annak, hogy az adott szerződésen alapuló kötbérre jogszabály állapít-e meg külön elévülési időt.

Ha jogszabály nem állapít meg külön elévülési időt, a kötbérkövetelés elévülésére az elévülés *általános szabálya* az irányadó. Azt a rendelkezést kell tehát alkalmazni, hogy a követelések *öt év* alatt elévülnek, ha jogszabály másként nem rendelkezik [324. § (1) bek.].

Az elévülés idejétől eltelve valamennyi esetben figyelembe jönnek az *elévülés* általános szabályai (324-327. §). Így az a rendelkezés is, hogy az elévülés akkor kezdődik, amikor a követelés esedékessé válik [326. § (1) bek.].

A kötbérigény *fenntartására* vonatkozó nyilatkozat a kötbérigény érvényesítését is jelenti. Az *építési naplóban* a teljesítési késedelem miatt keletkezett kötbérigény érvényesítésére tett *bejegyzés* - mint hatályos felszólítás - az elévülési határidő folyását megszakítja. A kötbérigény elévülését a kötbérfizetési kötelezettség megállapítására irányuló *kereset* is megszakítja.

A késedelem esetén járó kötbér esedékessé válásának a jogszabályban meghatározott feltételei közül az az irányadó, amelyik a legkorábban bekövetkezik. Ennek megfelelően a kötbérkövetelés a kötbér tizenkét százalékos maximumának elérésétől számított hat hónap eltelte után elévül (LB Gf. IV. 31478/1991. - *BH 1992/6. sz. 410.*).

Lemondás a kötbérigényről

7. Olyan esetben, amikor a gazdálkodó szervezetek közötti szerződés *megszegéséből* származó igény érvényesítése a *jogszabály szerint nem kötelező*, a jogosult a *szerződésszegés bekövetkezése után* az ezen alapuló igényéről *lemondhat*.

Más a helyzet azokban az esetekben, amikor jogszabály az *igény érvényesítését kötelezővé teszi* [Ptk. 318. § (2) bek.]. Ilyenkor a *lemondás* nem ismerhető el érvényesnek. Nincs akadálya annak, hogy a jogosult a kötbérről való lemondását *feltételhez* kösse.

Kötbér és kamat

8. A tv. *semmisnek* nyilvánítja *kötbér után kamat* kikötését. Ennek indoka egyrészt a kötbér járulékos természete, másrészt pedig a kamatkorlátozó rendelkezések kijátszásának megakadályozása.

Ez a rendelkezés csak a kötbér utáni kamat *kikötését* tiltja, nem tiltja ellenben a *jogszabályon* alapuló kamat követelését. Ha valamelyik félnek kötbértartozása áll fenn, alkalmazni kell 301. §-ának (1) bekezdésében foglalt azt a rendelkezést, amely szerint pénztartozás esetében a kötelezett a *késedelembe esés időpontjától* kezdve akkor is köteles hús százalékos kamatot fizetni, ha a tartozás egyébként kamatmentes; a kamatfizetési kötelezettség akkor is beáll, ha a kötelezett késedelmét kimenti. A kötelezett tehát a kötbértartozás után a késedelembe eséstől kezdve *késedelmi kamatot* köteles fizetni.

A kötelezett - általános szabály szerint - a *kötbérigény bejelentésétől* (a kötbér megfizetésére felszólítástól) van késedelembe, ezért ettől kezdve köteles késedelmi kamatot fizetni. Ha azonban *jogszabály* határozza meg a kötbér *esedékességét*, akkor a késedelmi kamat kezdő időpontja tekintetében ez az irányadó.

Kötbér és kártérítés

9. A kötbér „*kártérítési átalány*”-szerepéből következik, hogy a jogosultnak *nem kell bizonyítania* a tényleges kára összegét, a kötbérre mindenképpen igényt tarthat. Kötbért kaphat akkor is, ha a szerződésszegésével okozott kár mértéke nehezen bizonyítható, vagy ha kára nem merült fel.

A kötbérigény nem „fagyasztja be” az egyéb igényeket. Csak előnyt biztosít, de nem foszt meg egyéb igényérvényesítési lehetőségektől. Ha a jogosultnak a kötbér összegénél nagyobb kára van, nincs akadálya annak, hogy érvényesítse a *kötbért meghaladó kárát*, továbbá a *szerződésszegésből eredő egyéb jogait* is. A kötbér összegét *be kell számítani* a kártérítés összegébe.

I. *Gazdálkodó szervezetek közötti szállítási és vállalkozási szerződés megszegése miatt fizetendő kártérítésbe csak azt a kötbért lehet betudni, amelyet a kárt szenvedett fél ugyanabból a szerződésszegésből folyóan kapott a másik féltől.*

II. *A maradványszolgáltatás ellenértékébe a megrendelő által fizetett meghíúsulási kötbér összegét betudni nem lehet (GK 57. - BH 1993/I. sz. 39. o.).*

A kötbér káratálcáján jellege mellett sem lehet a jogszabályban biztosított, s ezért nem jogellenes ellátás esetén, a jogszabály szerinti kártérítési igény helyett szankcióként meghíúsulási kötbért érvényesíteni (LB Gfv. X. 31611/1962. - BH 1994/10. sz. 550.).

A kártérítési perben egyébként *nem köti* sem az alperest, sem pedig a bíróságot a korábban ugyanazon felek között azonos szerződésszegésből eredő kötbér iránti perben hozott határozat.

A szerződés késedelmes teljesítésével - a fizetett kötbéren felül - okozott *kár mértékét* nem érinti az, hogy a megrendelő - a végtermékbe való beépítés után - a szolgáltatás tárgyát magas haszonnal értékesítette. Az adott szerződés feltételeinek megszegése miatt a károsult vagyonában - a másik fél által fizetett kötbér betudásának figyelembevételével - beállott értékcsökkenést kell kártérítés címén megtéríteni.

Jogszabály *külön feltételeket* szabhat a kötbért meghaladó kár megtérítésének kötelezettségét illetően [pl. Ptk. 500. § (1) és (2) bek.].

A jogosult - az erre vonatkozó szabályok szerint - akkor is követelheti a *szerződésszegéssel okozott kárának* megtérítését, ha *nem érvényesítette a kötbérigényét*. Ha a jogosult valamely oknál fogva nem érvényesíthet kötbérigényt, ezzel csak a kötbérrel mint speciális kötelembiztosítékkal járó előnyöket veszti el, de *nem esik el attól a lehetőségtől, hogy a szerződésszegésből eredő egyéb jogait érvényesíthesse*. Az erre vonatkozó szabályok szerint érvényesítheti tehát a *kártérítési igényét*, csak hogy most már neki kell a tényleges kárát bizonyítania. Ha tehát a jogosult az előírt határidő elmulasztása miatt már nem érvényesítheti a kötbérigényét, ettől függetlenül követelheti a kötbérrel biztosított kötelezettség megszegése folytán előállott és bizonyított kárának megtérítését.

Az elévült, illetőleg a nem érvényesített kötbér betudására nincs kellő jogi alap.

A nemzetközi viszonylatban érvényesülő sajátos szempontokra és érdekekre figyelemmel a fentiek nem irányadók a *külgazdasági kapcsolatokra*. Az 1978. évi 8. tvr. 10. §-a ugyanis akként rendelkezik, hogy a külgazdasági kapcsolatok körébe tartozó szerződés megszegése esetében a *kötbért meghaladó kár nem érvényesíthető*.

A felelősség alóli mentesülés közreműködő igénybevétele esetében

10. A gyakorlatban számos esetben felmerül az a probléma, hogy olyan esetben, amikor a szerződésben vállalt kötelezettség teljesítéséhez *közreműködőt* vesznek igénybe, s szerződésszegés következik be, miként alakul a felelősség kérdése a *kötbér* és a *kártérítés* kérdésében. E tekintetben a Legfelsőbb Bíróság Gazdasági Kollégiuma az alábbi irányítást adta:

a) *A gazdálkodó szervezetek közötti szerződés megszegése esetén a fél a kötbér és kártérítés fizetése alól akkor mentesülhet, ha bizonyítja, hogy a szerződés megszegése sem neki, sem a teljesítéshez igénybe vett közreműködőnek nem róható fel.*

b) *Ha a szerződésszegés kizárólag a közreműködőnek róható fel, helye lehet a felet terhelő kötbér - a közreműködővel kötött szerződés értékének figyelembevételével történő - mérséklésének, illetve a fizetett és kapott kötbér közötti különbséget áthárításának a közreműködőre.*

c) Ha a szerződésszegés mind a félnek, mind a közreműködőnek felróható, a közreműködőt a bíróság a kötbérkülönbséget tekintetében kártérítésre akkor kötelezheti, ha meghatározható a szerződésszegésnek az a része, amelyért kizárólag ő felelős (a GK 22. sz. állásfoglalással módosított GK 18. sz. állásfoglalás).

Az egyik ügyben a Legfelsőbb Bíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy a vállalkozó az őt terhelő kötbért kártérítés címén csak akkor háríthatja át a közreműködőjére, ha meghatározható a szerződésszegésnek az a része, amelyért kizárólag a közreműködő felelős (LB Gf. III. 30357/1992. - BH 1993/4. sz. 246.).

Ptk. 247. § (1) A túlzott mértékű kötbér összegét a bíróság mérsékelheti.

(2) A pénztartozás késedelmes fizetése esetére kikötött kötbérre a késedelmi kamat szabályait kell alkalmazni.

(3) Bírósági úton nem érvényesíthető követelés biztosítására kikötött kötbért bírósági úton nem lehet érvényesíteni.

A kötbér bírósági mérséklése

1. A kötbér mértéke az eset körülményeire tekintettel súlyosan magasnak s ezért méltánytalannak mutatkozhat. Ezért a tv. rendelkezése szerint a *túlzott mértékű kötbér összegét a bíróság mérsékelheti*. Ez a rendelkezés kógens jellegű, mert a mérséklés joga a bíróságot a felek megállapodásától *függetlenül* megilleti: a bíróság akkor is mérsékelheti a kötbért, ha a felek ezt esetleg a megállapodásukban kizárták. Ebből az is következik, hogy az egész szerződés nem nyilvánítható érvénytelennek egymagában azért, mert a felek túlzott mértékű kötbért kötöttek ki.

A tv. indokolása szerint a kötbérmérséklés jogával „csak *kivételesen* kell a bíróságoknak élniük”; továbbá a „túlzott mérték” elsősorban, de nem kizárólag mértéket jelent: a bíróság a szolgáltatás értékének és a kötbér nagyságának összemérésén túl értékelheti pl. a felróhatóság fokát is.

Annak eldöntésénél, hogy *indokolt-e* a kötbér mérséklése, s ha igen, milyen mértékben, a bírósági gyakorlat alakulását is számba véve figyelembe kell venni: a szolgáltatás értékének és a kötbér mértékének arányát, a szerződésszegéssel okozott kár nagyságát, a szerződéskötés körülményeit, így azt is, hogy a szerződéskötéskor megvolt-e a teljesítés reális alapja, a jogosult esetleges szerződésszegő, a teljesítést késleltető magatartását, a jogosultnak a teljesítéshez fűződő érdekét, a kötelezett szerződésszegő magatartása felróhatóságának fokát, azt, hogy a teljes kötbér kiszabása nem ró-e a szerződésszegő félre a kötbér nevelő és ösztönző hatásán túlmenő rendkívül súlyos terhet, a felek vagyoni helyzetét s általában a kötbérmérséklés szempontjából jelentős minden körülményt.

A kötbér iránti kereset elutasítására irányuló kérelem a kötbér mérséklésére irányuló kérelmet is magában foglalja.

Ha a szerződésszegés kizárólag a *közreműködőnek* róható fel, helye lehet a felet terhelő kötbér - a közreműködővel kötött szerződés értékének figyelembevételével történő - mérséklésének, illetve a fizetett és a kapott kötbér közötti különbséget áthárításának a közreműködőre. Ha a szerződésszegés *mind a félnek, mind a közreműködőnek* felróható, a közreműködőt a bíróság a kötbérkülönbséget tekintetében kártérítésre akkor kötelezi, ha meghatározható a szerződésszegésnek az a része, amelyért ő felelős. Több megrendelő javára fennálló kötbérfizetési kötelezettség esetén a kötbérkülönbséget és az eljárási illetéket akkor és annyiban lehet áthárítani, ha és amennyiben a közreműködőtől ugyanezen árumennyiség után kapott kötbér összege ezt nem fedezi.

A szerződésben a késedelmes teljesítés esetére napi 1%-os mértékű kötbér kikötése nem túlzott, önmagában ezen az alapon kötbérmérséklésnek nincs helye. A kötbérszankció jellegénél fogva a szerződés teljesítésének biztosítéka. A gazdálkodó szervezeteknek fel kell tudniuk mérni, hogy reális-e az általuk szerződésszegés esetére felajánlott pénzüsszeg (LB Gf. I. 30786/1991. - BH 1992/4. sz. 260.).

Gazdálkodó szervezetek egymás közötti viszonyában általában akkor lehet helye a kötbér mérséklésének, ha a szerződésszegés folytán számottevő kár nem keletkezett, és olyan körülmények forognak fenn, amelyek a szerződésszegő fél egyébként felróható magatartását - figyelemmel a nemzetgazdasági érdekre is - enyhébben megítélhetővé teszik (GK 17. sz.).

Pénztartozás késedelmes fizetése esetére kikötött kötbér

2. *Pénztartozás* megfizetési késedelmének szankcionálására a *késedelmi kamat* intézménye szolgál. A kamatkikötésnek kötbérrel való helyettesítése - amint ezt a tv. indokolása említi - rendszerint a kamatkorlátozó rendelkezések megkerülését célozza. Az ilyen veszélyek elhárítása érdekében rendelkezik a tv. akként, hogy *pénztartozás késedelmes fizetése esetén kikötött kötbérre a késedelmi kamat szabályait kell alkalmazni*.

Ez a rendelkezés a jogosultra nézve részben hátrányosabb, részben előnyösebb:

- *hátrányosabb* azért, mert a késedelmi kamat mértékét szigorú korlátok közé szorítja;

- *előnyösebb* a kötbérfizetési kötelezettség jogalapja tekintetében, mert míg a kötbér - általános szabály szerint - csak ki nem mentett szerződésszegés esetében jár, addig a késedelmikamat-fizetési kötelezettség objektív jellegű, tehát kimenthetetlen.

A kötbér utáni kamat kikötésének tilalma nem jelenti azt, hogy a kötbértartozás mint pénztartozás után nem állapítható meg késedelmi kamat (LB Pf. III. 20575/1990. - BH 1991/7. sz. 274.).

Pénztartozás késedelmes megfizetésének esetére a késedelmi kamaton felül kötbér érvényesen nem köthető ki, ezért a bíróság a felek ilyen tartalmú egyezségét nem hagyhatja jóvá (LB P. törv. III. 20944/1991. - BH 1992/4. sz. 253.).

Kötbérikötés bírósági úton nem érvényesíthető követelés biztosítására

3. Minden olyan követelés biztosítására köthető ki kötbér, amely *bírósági védelemben* részesíthető. A kötbér járulékos természetéből folyik a tv.-nek az a rendelkezése, hogy *bírósági úton nem érvényesíthető követelés biztosítására kikötött kötbért bírósági úton nem lehet érvényesíteni*.

A bírósági úton nem érvényesíthető követeléseket - általános szabályként - a 204. § sorolja fel.

Kötbér érvénytelen vagy hatálytalan szerződés esetén

4. A kötbér járulékos természetéből következik, hogy a kötbérkikötés hatálya annak a szerződésnek, illetőleg követelésnek az *érvényességétől vagy hatályosságától függ*, amelynek a biztosítására a felek a kötbért ki kívánták kötni. A kötbérkikötés is érvénytelen vagy hatálytalan, ha érvénytelen, illetőleg hatálytalan az alapul szolgáló szerződés, illetőleg kötbérrel biztosított követelés.

A Legfelsőbb Bíróság is hangsúlyozta, hogy érvénytelen szerződéshez nem fűződnek szerződésszegésből eredő igények, ezért érvénytelenség esetében kötbérkövetelés sem érvényesíthető (LB Gf. IV. 32140/1994. - BH 1997/I. sz. 39.).

E vonatkozásban azonban figyelembe jön az a rendelkezés, amely szerint az érvénytelen szerződést *érvényessé lehet nyilvánítani*, ha az érvénytelenség oka - különösen uzsorás szerződés, a felek szolgáltatásainak feltűnő aránytalansága esetén az aránytalan előny kiküszöbölésével - megszüntethető [237. § (2) bek.], továbbá az a szabály is, amely szerint érvénytelen szerződés érvényessé nyilvánítása esetén a szerződő felek a szerződésszegésért úgy felelnek, mintha a szerződés *kezdetől fogva* érvényes lett volna [238. § (1) bek.].

A jótállás

Ptk. 248. § (1) Aki a szerződés hibátlan teljesítéséért szerződés vagy jogszabály alapján jótállásra köteles, ennek időtartama alatt a felelősség alól csak akkor mentesül, ha bizonyítja, hogy a hiba oka a teljesítés után keletkezett. A jótállás a jogosultnak a törvényből eredő jogait nem érinti.

(2) A jótállás a kötelezettet a jótállási kötelezettséget keletkeztető szerződésben vagy jogszabályban, továbbá a szolgáltatásra vonatkozó reklámban foglalt feltételek szerint terheli.

(3) Fogyasztói szerződés estében a jótállási nyilatkozatnak tartalmaznia kell a jótállás kötelezettjének nevét és címét, a jótállás tartalmát, időtartamát, területi hatályát és a belőle eredő jogok érvényesítésének módját; utalnia kell tovább arra, hogy a jótállás a fogyasztónak a törvényből eredő jogait nem érinti. A jótállási nyilatkozatot a fogyasztó kérésére írásban vagy más maradandó eszközzel rögzíteni kell, és a fogyasztó rendelkezésére kell bocsátani. Jótállást kötelezően előíró jogszabály a jótállási nyilatkozatra vonatkozóan további követelményeket állapíthat meg. Az e bekezdésben meghatározott feltételek nemteljesülése nem érinti a jótállási kötelezettségvállalás érvényességét.

(4) A jogosult a jótállási határidő alatt bármikor közölheti kifogását a kötelezettel.

(5) A törvénynek a szavatossági jogok gyakorlására vonatkozó szabályait a jótállási jogok gyakorlásánál megfelelően alkalmazni kell.

Jegyzet: Ezt a §-t a 2002. évi XXXVI. tv. 2. §-a helyezte a 248. § helyébe. Hatályos 2003. VII. 1-jétől, s az ezt követően kötött szerződésekre kell alkalmazni.

Lásd a lakásépítéssel kapcsolatos kötelező jótállásról szóló 181/2003. (XI. 5.) Korm. rendeletet; az egyes tartós fogyasztási cikkekre vonatkozó kötelező jótállásról szóló 151/2003. (IX. 22.) Korm. rendeletet.

A jótállás általában

1. A jótállás az általánosnál szigorúbb szankcióval biztosítja a szerződésszerű teljesítést. Ez hatékonyan ösztönöz a jövőbeni szerződésszegéstől való tartózkodásra, a szerződésben vállalt kötelezettségek maradéktalan teljesítésére.

Elvileg *bármilyen szerződésszegés* vonatkozásában helye lehet jótállásnak, bár ennek a *tipikus* esete az, amikor a kötelezett a hibátlan teljesítésért vállal jótállást. Éppen ezért a jótállás a minőség védelmének fontos eszköze. Jótállást lehet vállalni nemcsak a saját szolgáltatásért, hanem más szolgáltatásáért is.

A jótállási kötelezettség alapulhat *jogszabályon vagy a felek megállapodásán, de alapulhat a szolgáltatásra vonatkozó reklámban foglalt feltételek szerint is*. A jogszabályon alapuló jótállás a termékek meghatározott széles körére vonatkozóan általános jelleggel biztosítja a szerződéseket, s kötelezi fokozott helytállásra a termék szolgáltatóját.

A *tartóssági követelmény* meghatározása nem azonos a jótállás kikötésével, hacsak a felek ebben nem állapodnak meg. Ezért a *szabványban* előírt tartóssági követelmény - ellenkező megállapodás hiányában - nem hoz létre jótállási kötelezettséget. A jótállás biztosítéki jellegű többletfelelősség, ezért a *szavatossági felelősség* időbeli meghosszabbítása egymagában nem jelenti más tartalmú többletfelelősség vállalását.

A jótálláson alapuló kötelezettség tartalma

2. A törvényes szavatosságnál szigorúbb felelősség a kimentési lehetőség egészen szűk körre szorításában nyilvánul meg. Aki ugyanis a szerződés hibátlan teljesítéséért jótállásra köteles, *ennek időtartama alatt a felelősség alól csak akkor mentesül, ha bizonyítja, hogy a hiba oka a teljesítés után keletkezett*.

A jótálláson alapuló felelősség mértéke tekintetében a tv. akként rendelkezik, hogy a jótállás a kötelezettet *olyan feltételek szerint* terheli, amilyeneket a jótállási kötelezettséget keletkeztető *szerződés vagy jogszabály*, továbbá a szolgáltatásra vonatkozó *reklám* meghatároz. A 248. §-ból az alábbiak következnek:

a) A kötelezett *csak* annak bizonyításával mentesül a vállalt felelősség alól, ha a *hiba oka* - bármilyen oka - a teljesítés után keletkezett. Nem a hiba jelentkezésének az ideje tehát a lényeges, hanem az az időpont, amikor a hiba oka keletkezett. A jótállás alapján a kötelezett akkor is helytállni köteles, ha a hiba csak a teljesítés után jelentkezett ugyan, de a hiba oka már a teljesítés előtt is megvolt a dologban.

b) A jótálláson alapuló kötelezettség a *jótállás időtartama alatt* áll fenn. Ez az idő a felek megállapodásától (a jótállási nyilatkozat tartalmától), illetőleg a jogszabály rendelkezésétől vagy a reklám tartalmától függ. Ilyennek hiányában a jótállási idő a tényleges teljesítéssel kezdődik. A jótállás időtartama a szavatossági határidőnél (308. §) lehet hosszabb, de lehet rövidebb is. Az utóbbi esetben a kötelezettet a jótállás időtartama alatt a fent említett fokozott felelősség terheli, a jótállási idő lejártá és a szavatossági határidő lejártá közötti időben pedig a tv.-en alapuló általános szavatosság szabályai szerint felelős a nem szerződésszerű teljesítésért.

c) A felek megállapodásától, illetőleg a jogszabály rendelkezésétől vagy a reklám tartalmától függ, hogy a jótállás az *egész szolgáltatásra* vagy pedig annak *csak egy részére* vonatkozik-e. Az utóbbi esetben a szolgáltatás egyéb részét illetően a tv.-en alapuló szavatosság szabályai jönnek figyelembe.

Az eladó szavatossági és a kivitelező jótállási felelőssége egyaránt a hibás teljesítés jóvátételét szolgálja, ezért az eltérő jogcímenek megítélt szolgáltatás oszthatatlannak minősül és a marasztalt alperesek felelőssége egyetemleges [LB Pfv. VI. 22600/1996. - BH 1998/4. sz. 171.].

A jótállás alapján érvényesíthető jogok

3. A jótállás alapján érvényesíthető *jogok* attól függenek, hogy a jótállás a felek *megállapodásán, jogszabály* rendelkezésén vagy pedig a szolgáltatásra vonatkozó reklámon alapul-e.

a) Ha a felek *megállapodása* az érvényesíthető jogokról *nem rendelkezik*, a jogosult azokat a *szavatossági jogokat* érvényesítheti, amelyek őt hibás teljesítés esetén a tv. erejénél fogva megilletik (Ptk. 306. és 307. §). A jótállásból és a tv.-en alapuló szavatosságból eredő igények között - eltérő megállapodás hiányában - nincs különbség.

Ha a felek megállapodása ettől *eltérően* határozza meg a kötelezettet jótállás alapján terhelő kötelezettségeket, a jogosult a *megállapodás szerinti jogokat* érvényesítheti. A jótállásban való megállapodás nem jelent lemondást a nem szerződésszerű teljesítésen alapuló azokról a jogokról, amelyek a jogosultat a tv. alapján a szavatosság általános szabályai szerint megilletik. A jótállás kikötése nem akadályozza annak, hogy a jogosult a jótállás helyett szavatosságra alapítsa jogait, vagy hogy a szavatossági jogait gyakorolja azokra a hibákra, amelyekre a jótállás nem terjed ki.

A jogosult - hacsak megállapodás vagy jogszabály másként nem rendelkezik - a választott jótállási jogról *áttérhet más jótállási jog érvényesítésére*.

A jótállás nem szorítkozik a szavatossági jogokra, hanem - ellenkező kikötés hiányában - a nem szerződésszerű teljesítés valamennyi jogkövetkezményére kiterjed. Ezért a jogosult a jótállás alapján követelheti a hibás teljesítés folytán elszenvedett *kárának megtérítését is*, ha a felek megállapodása e tekintetben nem tartalmaz kizáró rendelkezést. A kötelezett a felelősség alól csak akkor mentesül, ha bizonyítja, hogy a hiba oka a teljesítés után keletkezett. Ezért nem mentheti ki magát a felelősség alól annak bizonyításával, hogy a hibátlan teljesítés érdekében úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. A *külgazdasági kapcsolatok körében* azonban jótállás esetén a kártérítési felelősség alól a kötelezett az általános szabályok szerint mentheti ki magát, vagyis annak bizonyításával, hogy a hibátlan teljesítés érdekében úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható (1978. évi 8. tvr. 11. §).

b) Ha jogszabály által elrendelt *kötelező jótállásról* van szó, a *jótállási idő alatt* felmerülő szavatossági jogokat a *jótállásra vonatkozó jogszabály szerint* kell elbírálni. A jótállási idő eltelte után a törvényes szavatosság alapján fennálló jogok gyakorolhatók, ha erre az adott esetben még lehetőség van.

A *törvényes szavatossági jogok* érvényesítésére sor kerülhet a *jótállás időtartama alatt is*. A jogosult a jótállás folytán a jótállási idő alatt sem juthat hátrányosabb helyzetbe annál, mint amilyent részére a törvényes szavatosság biztosít. A jótállás nem fogható fel a törvényes szavatosság korlátozásaként, mert az ellenkeznék a jogintézmény céljával, s szemben állna a tv. alapelveivel.

c) A jótállás alapján érvényesíthető jogokkal kapcsolatban merül fel az a kérdés, hogy ha a megvásárolt *gépkocsi* a jótállási idő alatt *külföldön romlik el*, a jótállásra kötelezett köteles-e az indokolt javítási költségeket teljes mértékben megtéríteni, vagy pedig csak olyan mértékben, mintha a gépkocsit a jótállási jegyben meghatározott vevőszolgálati állomáson (szervízben) javították volna ki.

Az országon kívüli területen való közlekedés kockázatát nem volna he-lyes a vevőre hárítani. Ilyen módon *nem szűkíthető a jótálláson alapuló helytállási kötelezettség*, mert az ilyen tartalmú kikötés a jogszabállyal szemben való *hátrányt* jelentene a vevőre. A lényeg az, hogy az eladó hibás gépkocsit szolgáltatott, aminek a jogkövetkezményeit viselnie kell.

Jótállási kötelezettsége körében javításra átvett hibás gépkocsi károsodás nélküli *tárolásáról* az eladó, illetőleg teljesítési segédje köteles gondoskodni. Ha a szabadban tárolás folytán a jármű a rendkívüli időjárás miatt a javítás ideje alatt károsodik, ennek következményeit a jótállásra kötelezett eladó nem háríthatja át a vevőre (P. törv. V. 20563/1979. - BH 1980/4. sz. 127. - PJD IX. 96. sz.).

A vállalkozó és közreműködője között jótállási kötelezettség vállalására vonatkozóan létrejött szerződés alapján a megrendelő nem érvényesíthet igényt a közreműködővel szemben (LB Gf. V. 30148/1995. - BH 1996/11. sz. 600.).

A jótállással kapcsolatban a törvény két nagy jelentőségű szabályt tartalmaz. Az egyik az, hogy a jogosult a *jótállási határidő alatt bármikor közölheti kifogását* a kötelezettel [248. § (4) bek.]. A másik pedig az, hogy a törvénynek a *szavatossági jogok* gyakorlására vonatkozó szabályait a *jótállási jogok* gyakorlásánál *megfelelően* alkalmazni kell. E megfelelő alkalmazás közelebbi tartalmát a bírósági gyakorlatnak kell majd kialakítania.

A jogosulttal szemben értéksökkenés vagy használati díj címén támasztott követelés

4. Minthogy a jótállás a törvényes szavatosságnál szigorúbb helytállási kötelezettséget jelent, a kötelezett jótállás esetében sem követelhet értéksökkenés vagy használati díj címén megtérítést a jogosulttól, ha ezt a dolgot rendeltetésszerűen használta. A bírósági gyakorlat szerint az eladó, aki eredetileg hibás terméket szolgáltatott, a cserével voltaképpen csak a szerződés szerinti - tehát hibátlan termék szolgáltatására irányuló - kötelezettséget teljesíti. Használati díj csak kivételesen és akkor számítható fel, ha a termék használatával kapcsolatban a jogosult terhére a jogok visszaélészerű gyakorlása vagy rosszhiszeműség, nem rendeltetésszerű használat állapítható meg. A rendeltetésszerű használat körén kívül bekövetkezett értéksökkenés áthárítható a vevőre. Ez vonatkozik a kötelező jótállás esetére is.

A jótálláson alapuló jogok érvényesítése

5. A jótálláson alapuló jogok érvényesítése tekintetében az alábbiak jönnek figyelembe:

a) A jótállás fogalmából, jellegéből és funkciójából, de a 248. § (1) bekezdéséből is következik, hogy a jogosult a jótállás időtartama alatt bármikor - a 308. §-ban meghatározott szavatossági határidőre tekintet nélkül - érvényesítheti a bíróság előtt a jótállás alapján őt megillető jogokat.

b) A jótállás nemcsak a szavatossági jogok érvényesítését könnyíti meg, hanem a nem szerződésszerű teljesítésből eredő valamennyi jog, tehát a kártérítési igény érvényesítését is. A jogosult a jótállás időtartama alatt bármikor érvényesítheti ezt az igényét.

c) Ha a kötelezett a jótállásban vállalt kötelezettsége alapján a hibás dolgot kijavítja - amivel egy tekintet alá esik a dolog hibás részének a kicserélése is -, ellenkező megállapodás hiányában nem eshet a jótállási idő terhére az az idő, amely alatt a jogosult a dolgot a hiba miatt rendeltetésszerűen nem használhatta. Ezért ezzel az idővel a jótállás időtartama meghosszabbodik. A szerződő felek együttműködési kötelezettségéből folyik viszont, hogy a jogosult sem késlekedhet az észlelt hibának a kötelezettel való közlésével. Ezért az az idő, amellyel a jótállás időtartama meghosszabbodik, akkor kezdődik, amikor a jogosult a hibát a kötelezettel közli.

d) Ha a kötelezett a jótállásban vállalt kötelezettsége alapján a hibás dolgot kicseréli, a kicserélést, tehát új dolog szolgáltatását kell szerződésszerű teljesítésnek tekinteni. A jótállás ezért ilyen esetekben akkor éri el a gazdasági célját, ha időtartama a kicserélt dolog tekintetében újra kezdődik. Ez jön figyelembe akkor is, ha a kötelezett a dolog jelentősebb részét cseréli ki. Ilyenkor e rész tekintetében újból kezdődik a jótállási határidő. A dolog jelentősebb részének kicserélése esetében is az egész dolog vonatkozásában meghosszabbodik a jótállás időtartama a hiba közlésétől kezdődő azzal az idővel, amely alatt a jogosult a dolgot a hiba miatt rendeltetésszerűen nem használhatta.

e) A jogosultnak a jótálláson alapuló igényét a kötelezetthez intézett - fentebb már említett - nyilatkozattal kell érvényesítenie. Ha a kijavítást harmadik személy (pl. szervíz) végzi, a harmadik személy a kötelezett megbízottjaként (teljesítési segédjeként) jár el. Ebből következik, hogy a jogosult - hacsak a megállapodásból (jótállási nyilatkozatból) más nem következik - a jótálláson alapuló igényének érvényesítésével kapcsolatos nyilatkozatot a harmadik személyhez is joghatályosan intézheti.

A tv. külön rendelkezik a jótállási nyilatkozatról, ha ilyen nyilatkozat tételére fogyasztási szerződés esetében kerül sor [248. § (3) bek.]. A jótállási nyilatkozatnak tartalmaznia kell:

- a jótállás kötelezettjének nevét és címét,
- a jótállás tartalmát,
- a jótállás időtartamát,
- a jótállás területi hatályát,
- a jótállásból eredő jogok érvényesítésének módját,
- az arra való utalást, hogy a jótállás a fogyasztónak a törvényből eredő jogait nem érinti.

A jótállási nyilatkozat alakszerűségét illetően a tv. azt rendeli, hogy a nyilatkozatot - a fogyasztó kérésére - írásban vagy más maradandó eszközzel rögzíteni kell (tehát pl. gépirással), s azt a fogyasztó rendelkezésére kell bocsátani.

A jótállási nyilatkozatra vonatkozóan jótállást kötelezően előíró jogszabály további követelményeket állapíthat meg.

A jótállási kötelezettségvállalás érvényességét nem érinti a 248. § (3) bekezdésében meghatározott - előbb ismertetett - feltételek nemteljesítése.

f) Ha a jogosult a bírósági úton történő igényérvényesítést (perlést) megelőzően nem intéz nyilatkozatot a kötelezetthez a jótállási időn belül, de benyújtja a keresetlevelet, és ezt a jótállási időn belül a kötelezettnek kézbesítik, ezzel a jótálláson alapuló igényt kellő időben érvényesítettnek kell tekinteni.

A jótállási idő végén jelentkező hibák tekintetében sem fosztható meg a jogosult a jótállással biztosított előnyöktől. Ezért az a megoldás mutatkozik célszerűnek, hogy a jótálláson alapuló igényt kellő időben érvényesítettnek kell tekinteni, ha a jogosult az igényét a jótállási időn belül közölte a kötelezettel (a kötelezettet a hibáról értesítette).

A jótállásra alapított igény közlése esetében azonban a jogosult sem késlekedhet indokolatlanul hosszú ideig az igénye bírósági úton történő érvényesítésével, ha az igénybejelentése eredménytelen maradt. E vonatkozásban a kötelezett érdekei is védelmet érdemelnek. Elfogadhatónak tűnik az a megoldás, hogy ha a jogosult a jótálláson alapuló igényt bejelentő (a hibát közlő) nyilatkozatát megtette, a jótálláson alapuló jogait keresettel érvényesítheti a jótállás egész időtartama alatt. Ha pedig a nyilatkozat megtételekor a jótállási időből három hónapnál kevesebb idő van hátra, a jogosult a jótálláson alapuló jogait a nyilatkozat megtételétől számított három hónapon belül akkor is érvényesítheti keresettel, ha a jótállási idő közben már eltelt.

Szóba jöhetne olyan még egyszerűbb megoldás is, amely szerint a jótálláson alapuló igényt közlő nyilatkozatot a jótállási időn belül kell megtenni, s ennek eredménytelensége esetében az igényt haladéktalanul kell a bíróság előtt érvényesíteni [a 236. § (1) bek. mintájára], bár ez az igényérvényesítés tekintetében nem ad biztos támpontot.

Ebben a kérdésben a legutóbbi időben a *Legfelsőbb Bíróság* is állást foglalt. Eszerint a jótállásra alapított igény közlése esetében sem késlekedhet a jogosult indokolatlanul hosszú ideig az igény bírósági úton történő érvényesítésével. Figyelemmel arra, hogy a jótállás alapján tartalmilag szavatossági jogokat lehet érvényesíteni kedvezőbb feltételek között, a szavatossági jogok érvényesítésére engedett határidők a jótállás esetében is alkalmazandók. Mégpedig akként, hogy ha a jótálláson alapuló igény jogosultja nyilatkozatát a jótállási határidőben megtette, jogait a jótállás egész időtartama alatt korlátozás nélkül érvényesítheti. A jótállás időtartama alatt ugyanis okkal feltételezheti, hogy a jótállás kötelezettje az általa vállalt kötelezettségének önként tesz eleget. A jótállási határidő lejárta után azonban már ilyen feltételezéssel nem élhet, tehát a jótállási határidő leteltétől számított három hónapon belül a követelést érvényesítenie kell, ellenkező esetben az igény érvényesítésével elkészt (P. törv. III. 20277/1989. - BH 1990/4. sz. 138.).

Ez a megoldás annyiban vethet fel aggályokat, hogy ha pl. két éves jótállási idő van, s a jogosult már az ötödik hónapban közli a jótálláson alapuló igényét a kötelezettrel, indokolatlannak tűnik a keresettel való igényérvényesítés céljára a jótállási időt még három hónappal meghosszabbítani.

Jótállási igény akkor is érvényesíthető, ha a dolgot a jótállás jogosultja értékesítette, és vele szemben az új tulajdonos szavatossági igényrel lép fel, illetőleg a hibás teljesítésből eredően egyébként hátrányt szenved (P. törv. III. 20622/1988. - BH 1989/6. sz. 228. - PJD XI. 119. sz.).

g) Abban az esetben, ha a kötelezett *elismeri* a jogosultnak a jótállás alapján vele szemben támasztott igényét, vagy a felek tárgyalásai eredményeként az igény rendezése tekintetében *megegyezésre* jutnak, a jogosult az *általános elévülési időn belül* érvényesítheti a jogait. Ilyenkor ugyanis a jogosult követelése a másik fél elvállalt kötelezettségén alapul. Korábban ez volt a gyakorlat. Van azonban olyan álláspont, amely szerint a felek megegyezésének csak az elévülési időt megszakító hatása van, a jogvesztő határidőt pedig nem befolyásolja.

Amennyiben egyes termékek tekintetében a jótállásról *külön jogszabály* rendelkezik, ezt az igény érvényesítése vonatkozásában is alkalmazni kell, ha összhangban van a tv. rendelkezéseivel. Mindenesetre figyelembe kell venni azt a bírósági gyakorlatot, amely szerint a jogok gyakorlása - így a jótállási igények érvényesítése - terén a feleket együttműködési kötelezettség terheli, s a felek a jogaikat jóhiszeműen kötelesek gyakorolni (P. törv. V. 21205/1980.).

A jótállással kapcsolatos több kérdésben ad iránymutatást a Legfelsőbb Bíróság a GK 72. számú gazdasági kollégiumi állásfoglalásában:

I. A jótállás kikötése esetén a jogosult - jótállás helyett - szavatosságra is alapíthatja a jogait, illetőleg a szavatossági jogait is gyakorolhatja azokra a hibákra, amelyekre egyébként a jótállás nem terjed ki.

II. Jogszabály vagy a szerződés eltérő rendelkezése hiányában

a) a jogosult a választott jótállási jogról más jótállási jog érvényesítésére áttérhet;

b) a jótállási idő a tényleges teljesítéssel kezdődik;

c) a jótállási időnek a javítás időtartamával való meghosszabbítása szempontjából a hiba közlésétől számított annyi napot kell figyelembe venni, ahány napig a hiba miatt a rendeltetésszerű használat szünetelt. A felek megállapodása azonban, amellyel a szavatossági határidőt - bármely okból, legfeljebb egy évre - meghosszabbítja, jótállási kötelezettséget nem hoz létre.

Külön jogszabályban előírt jótállási kötelezettség

6. Jótállási kötelezettséget - amint erről már szó volt - *jogszabály* is előírhat. Az állampolgárok széles körét érintő ilyen jogszabály az egyes tartós fogyasztási cikkekre vonatkozó kötelező jótállásról szóló 151/2003. (IX. 22.) Korm. rendelet. Azokat a termékeket, amelyekre a rendelet hatálya kiterjed, a Melléklet sorolja fel. Ebben háztartási villamos berendezések és készülékek, gépgyártási termékek, gyógyászati segédeszközök és készülékek 10 000 Ft bruttó vételár felett, járművek, riasztóberendezések 10 000 Ft bruttó vételár felett, telefonok, rádiótelefonok, telefax-készülékek, számológépek, zsebszámológépek, menedzser-kalkulátorok 10 000 Ft bruttó vételár felett, hangszerek 10 000 forint bruttó vételár felett, órák 10 000 Ft bruttó vételár felett s egyéb kultúrccikkek szerepelnek.

A Magyar Köztársaság területén fogyasztói szerződés keretében értékesített, a Mellékletben felsorolt új tartós fogyasztási cikkekre a rendelet szabályai szerint *jótállási kötelezettség* terjed ki. Az ezzel kapcsolatos rendelkezések az alábbiak szerint csoportosíthatók:

a) A jogszabály már eleve kimondja, hogy *semmis* az a megállapodás, amely a szóban levő rendeletben foglaltaktól a fogyasztó hátrányára tér el. Az érvénytelen megállapodás helyébe a rendelet rendelkezései lépnek.

b) A jótállási kötelezettség teljesítése *azt terheli*, akit a fogyasztói szerződés a szerződés tárgyát képező szolgáltatás nyújtására kötelez (*forgalmazó*). A jótállási jogokat a fogyasztási cikk tulajdonosa érvényesítheti, feltéve, hogy fogyasztónak minősül (*fogyasztó*). Ha a *gyártó* a fogyasztási cikkekre a rendeletben foglaltaknál *kedvezőbb jótállási feltételeket* vállal, a forgalmazót megillető jogok a fogyasztói szerződés teljesítésének időpontjában *átszállnak a fogyasztóra*.

c) A jótállás *időtartama egy év*. A jótállási határidő a fogyasztási cikknek a fogyasztó részére történő átadása, vagy ha az üzembe helyezést a forgalmazó vagy annak megbízottja végzi, az üzembe helyezés napjával kezdődik.

d) A forgalmazó *köteles* a fogyasztónak a fogyasztási cikkel együtt - külön kérés nélkül - *jótállási jegyet* átadni. A jótállási jegyet közérthetően és egyértelműen magyar nyelven kell megfogalmazni. A jótállási jegyen fel kell tüntetni:

- a forgalmazó nevét és címét,
- a fogyasztási cikk megnevezését, típusát, gyártási számát, továbbá - ahol alkalmazható - azonosításra alkalmas részeinek meghatározását,

- a gyártó és - külföldről származó termék esetén - az importáló nevét, címét,
- a fogyasztót a jótállás alapján megillető jogokat, azok érvényesíthetőségének határidejét, helyét és feltételeit,
- a vásárlás vagy az üzembe helyezés időpontját.

A jótállási igény a *jótállási jeggyel érvényesíthető*. A jótállási jegy szabálytalan kiállítása vagy a fogyasztó részére történő átadásának elmaradása nem érinti a jótállási kötelezettségvállalás érvényességét.

e) A fogyasztó a *kijavítás* iránti igényét a forgalmazó által a jótállási jegyen feltüntetett javítószolgálatnál közvetlenül is érvényesítheti. A kijavítás során a fogyasztási cikkbe *csak új alkatrész* építhető be. A jótállás keretébe tartozó javítás esetén a forgalmazó, illetve a javítószolgálat a *jótállási jegyen* köteles feltüntetni:

- a javítási igény bejelentésének és a javításra átvétel időpontját, gépjármű esetében továbbá a kilométeróra állását,
- a hiba okát és a javítás módját,
- a fogyasztási cikk fogyasztó részére történő visszaadásának időpontját, gépjármű esetében továbbá a kilométeróra állását,
- a jótállásnak a kijavítás időtartamával meghosszabbított új határidejét.

A rögzített bekötésű, illetve a 10 kg-nál súlyosabb, vagy tömegközlekedési eszközön kézi csomagként nem szállítható fogyasztási cikket - a jármű kivételével - az *üzemeltetés helyén* kell megjavítani.

Ha a javítás az *üzemeltetés helyén nem végezhető el*, a le- és felszerelésről, valamint az el- és visszaszállításról a *forgalmazó* gondoskodik.

f) Ha a fogyasztó a fogyasztási cikke meghibásodása miatt a vásárlástól (üzembe helyezéstől) számított *három munkanapon belül* érvényesít *csereigényt*, a forgalmazó nem hivatkozhat a Ptk. 306. §-a (1) bekezdésének a) pontja értelmében aránytalan többletköltségre, hanem *köteles a fogyasztási cikket kicserélni*, feltéve, hogy a meghibásodás a rendeltetésszerű használatot akadályozza.

g) A rendelet a kihirdetését követő 60. napon (tehát *2003. november 21-én*) lépett hatályba. Rendelkezéseit a hatálybalépését követően kötött fogyasztói szerződésekre kell alkalmazni.

A rendelet hatálybalépésével egyidejűleg *hatályát veszítette* - a 119/1995. (IX. 29.) Korm. rendelettel és a 6/1997. (I. 22.) Korm. rendelettel módosított - 117/1990. (IX. 10.) Korm. rendelet, valamint a tartós fogyasztási cikkek alkatrészellátásáról és javítószolgálatáról szóló - a 74/1987. (XII. 10.) MT rendelettel és a 118/1995. (IX. 29.) Korm. rendelettel módosított - 35/1978. (VII. 6.) Korm. rendelet.

A bankgarancia

Ptk. 249. § A bank kötelezettséget vállalhat arra, hogy meghatározott feltételek - így különösen bizonyos esemény beállta vagy elmaradása, illetőleg okmányok benyújtása - esetében és határidőn belül a kedvezményezettnek a megállapított összeghatárig fizetést fog teljesíteni.

A bankgarancia célja és jelentősége

1. *Bankgarancia* esetében nem a bank javára szóló garanciáról, tehát nem a bank követelésének biztosításáról, hanem a *bank által más javára történő biztosítéknyújtásról (garanciáról)* van szó.

Komoly érdekek fűződnek ahhoz, hogy a szerződéses kapcsolatokban keletkező *fizetési kötelezettségeket kellő időben teljesítsék*. A fizetések biztosításának több módja van, amelyek közül a felek választhatnak (hacsak jogszabály nem tesz kivételt). Az egyik ilyen választható biztosítási mód a *bankgarancia*. De ilyen pl. a fedezetigazolás, az egymásért való kezességvállalás. A bankgarancia mint fizetési biztosíték rendeltetése tehát annak elősegítése, hogy az egymás közötti elszámolásokban a jogosultak a követeléseiket érvényesíthessék, illetőleg a kötelezettek a tartozásaikat időben megfizessék.

A bankgarancia fogalma

2. A bankgarancia *fizetési kötelezettség elvállalása a bank által*. A banktól függ, hogy vállal-e garanciát vagy sem.

A bank arra kötelezi magát, hogy *meghatározott feltételek esetében és határidőn belül* teljesít fizetést a kedvezményezettnek, mégpedig *meghatározott értékhatárig*. Az említett feltételek különfélék lehetnek. A tv. ilyenként említi *bizonyos esemény beálltát vagy elmaradását, okmányok benyújtását*. Ez azonban *nem taxatív* felsorolás, hanem csak azt jelzi, hogy a gyakorlatban különösen az említett feltételekhez kötik a bankgaranciát.

A bank a garanciavállalásnál - a pénzfizetésre kötelezett kérésére - *meghatározott időig érvényes nyilatkozattal* kötelezi magát a *pénzkövetelés jogosultjával szemben* arra, hogy a jogosult felhívására a garancialevélben meghatározott feltételek szerint fizet a kötelezett helyett, amennyiben ez a fizetési kötelezettségét időben nem teljesíti.

A bankgarancia vállalója - már az elnevezéséből is következően - mindig bank (pénzüintézet). Azt, hogy ki lehet az, aki helyett a bank fizet, továbbá az, akinek részére fizet (kedvezményezett), a tv. nem határozza meg, tehát nem szűkíti az említettek körét. A bankgarancia ugyanannak a kötelezettnek ugyanazzal a jogosulttal szemben fennálló *több fizetési kötelezettségét* magába foglaló *keretösszegre* is kérhető.

Vétélár-bankgarancia esetében az a fél, aki az ún. alapszerződés értelmében fizetésre köteles, arra ad megbízást a banknak, hogy a jogosulttal szemben őerte vállaljon felelősséget, garantálja az okmányokból kitűnő árueellenérték megfizetését. Hitelfedezeti garanciában viszont a bank nem a félért, hanem a külföldi eladóért vállal garanciát, az alapügylet nem áruszerződés, hanem hitelszerződés, nem a vétélár, hanem a külföldi fél tartozásának megfizetését garantálja a kedvezményezett külföldi bank javára (LB Gf. I. 30564/1992. - BH 1993/7. sz. 448.).

A bank által adott szándéknyilatkozat arról, hogy meghatározott feltételek esetén bankgaranciát nyújt gépkocsik vásárlására, a feltételek bekövetkeztének hiánya esetén sem bankgarancia, sem tartozásátvállalás címén nem jogosítja fel az eladót arra, hogy a vétélárat a banktól követelje (LB Gf. I. 30323/1991. - BH 1992/2. sz. 120.).

A bankgarancia a garantor önálló kötelezettségvállalása. A jogviszony alapja a bank és a kedvezményezett, ezért a bank megbízója érdekét, annak fizetést megtiltó nyilatkozatát nem veheti figyelembe: a fizetési feltételek igazolása estén a fizetés nem tagadható meg (LB Gf. I. 32584/2001.).

A kötelezett kérheti a bankgarancia *lejáratának meghosszabbítását*. A garancián alapuló jogról való *lemondásnak* is helye van.

A bankgaranciáról rendelkező esetleges *külön jogszabály* rendelkezéseit figyelembe kell venni, amennyiben ezek összhangban vannak a tv. szabályaival.

A létre sem jött vagy valamilyen ok (pl. felmondás) miatt megszűnt szerződést biztosító mellékkötelezettség (pl. a kötelezett által nem vállalt bankgarancia) bírói letéttel nem hozható létre, a hiányzó nyilatkozat nem pótolható. Ez akkor is irányadó, ha a kötelezett előzetesen előszerződés formájában vállalta, hogy a későbbi időpontban bankgaranciát fog adni (LB Gfv. X. 32156/1995. - BH 1997/3. sz. 134.).

A bankgarancia szerződést biztosító mellékkötelezettség, ezért megszűnt szerződéshez kapcsolódóan - ún. szándéknyilatkozat alapján - már nem lehet bankgarancia kiadását követelni (LB Gfv. X. 32449/1995. - BH 1996/10. sz. 541.).

Az ellenérték (díj) fejében vállalt bankgarancia a felek között polgári jogviszonyt keletkeztet, ezért mind a szerződés megkötésére, mind annak módosítására a Ptk. szabályai az irányadók. A szerződés egyoldalú módosítására vonatkozó szerződési kikötés csak akkor nem jelent indokolatlan egyoldalú előnyt a bankgaranciát vállaló fél javára, ha a díj egyoldalú emelésének okát, ennek körülményeit és lehetséges mértékét a felek a szerződésben előre rögzítik (LB Gf. I. 30732/1993. - BH 1995/7. sz. 414.).

A polgármester az önkormányzat képviselőjeként jár el, ha a képviselő-testület ettől eltérően nem rendelkezik, ezért a polgármester által harmadik személyekkel szemben vállalt kötelezettség - pl. garanciavállalás - érvényességéhez az önkormányzat jegyzőjének ellenjegyzésére nincs szükség. A szerződési szabadság elve folytán a nem üzletszerűen gyakorolt garanciavállalás vagy kezesség miatt - azon a címen, hogy a vállaló nem pénzügyi intézmény volt - a szerződés semmissége nem állapítható meg (LB Gfv. X. 32850/1998. - BH 2000/5. sz. 214.).

A bankgarancia vállalásának korlátai

3. Általánosan érvényesülő elv, hogy a bank csak *hitelezhető* személyekért vagy szervezetekért vállal garanciát. Megteheti azt is, hogy a garanciavállalást *viszontbiztosítékhoz* köti (pl. pénzeszközök elkülönítése, óvadék, más által vállalt kezesség).

A bank rendszerint nem vállal garanciát *bankhitelezésben nem részesülők*ért.

A bank a garancia vállalásához megkívánhatja pl. annak tudomásulvételét, hogy a kötelezett helyett megfizetett összeget haladéktalanul *beszedi* ennek bankszámlájáról, fedezet hiánya esetében pedig a kötelezett meghatározott mértékű *kamatot* köteles fizetni.

A Ptk. 249. §-ából következően a bankgaranciát vállaló pénzügyi intézménynek a garancianyújtás előtt tisztáznia kell a kedvezményezett személyét. A bankgaranciát vállaló nyilatkozatnak tehát a kedvezményezett megjelölését egyértelműen tartalmaznia kell, valamint a kötelezettségvállalás összességében terjedelmét és határidejét is, mert a bankgaranciát csak az abban kedvezményezettként megjelölt érvényesítheti, az ott meghatározott terjedelemben és határidőn belül. Bár a bankgarancia egy meghatározott főkövetelés biztosítására szolgál, és rendszertanilag a Ptk.-nak a szerződést biztosító mellékkötelezettségekre vonatkozó rendelkezései között került szabályozásra, járulékosága a legtöbb vonatkozásban nem érvényesül, lényegében önálló kötelezettségvállalást jelent a garántáló bank és a kedvezményezett között. A bankgarancia a garántáló bank részéről önálló kötelezettségvállalás, amely a bank és a kedvezményezett között hoz létre jogviszonyt, olyan kötelezettségvállalás, amelyben a banki kötelezettség tartalma nem az alapköveteléshez, hanem a garántáló bank által szabott feltételekhez igazodik.

Továbbá a Legfelsőbb Bíróság rámutat annak az álláspontnak a téves voltára, amely szerint a garanciavállaló helytállási kötelezettségének terjedelme azonos az „egyes” adós fizetési kötelezettségének terjedelmével. Nem kizárt az, hogy az adós a hitelezővel szemben tartozásának meghatározott részeire más-más pénzügyi intézménnyel kötött megállapodást bankgarancia vállalására, és ha ez megtörténik, az ún. alapjogviszony szerinti követelés nemteljesítése esetében a hitelező nem egy, hanem több pénzügyi intézménnyel szemben érvényesítheti - meghatározott terjedelemben - az igényét. Téves tehát az az álláspont, hogy egy pénzügyi intézmény az ún. egyes adós alapjogviszony szerinti teljes kötelezettségéért vállalhat csak bankgaranciát, hogy kötelezettségének terjedelmét az ún. alapjogviszony terjedelméhez képest nem korlátozhatja (LB Gfv. X. 30941/1997. - BH 1998/6. sz. 293.).

A bank által történő fizetés feltételei

4. A felek a *megállapodásukban* rendezhetik azt a kérdést, hogy a bank az esedékességet követően - garancia alapján - *milyen módon, illetőleg milyen esetekben* fizet a kötelezett helyett.

A bank fizethet minden további *feltétel nélkül*, vagy csak abban az esetben, ha a jogosult a garancialevélnek megfelelő *okmányokat benyújtja*, vagy pedig, ha a kötelezett meghatározott időn belül *nem emel kifogásokat* a fizetés ellen.

Fizetés a bank által

5. A fizetés esedékességét követően a *jogosultnak* a garancialevélben megnevezett pénzügyi intézményt *fel kell hívnia* a fizetésre annak közlése mellett, hogy a kötelezett nem teljesítette a fizetési kötelezettségét. A kötelezettnek a már megtörtént fizetésről *értesítenie* kell a pénzügyi intézményt a szükségesnek mutató adatok közlése mellett.

A pénzügyi intézmény a 4. pontban említettek szerint köteles fizetni a kötelezett helyett, ha az nem fizetett.

A vállalt bankgarancia alapján a garántőr csak a főadós által már kifizetett díjrészek levonása után fennmaradó összeget köteles - az adós teljesítésének elmaradása esetén - megfizetni, ezért jogosult vizsgálni az adós teljesítését (LB Gfv. X. 32492/1997. - BH 1999/6. sz. 267.).

A jogvesztés kikötése

Ptk. 250. § (1) A felek írásban megállapodhatnak abban, hogy a szerződésességéért felelős fél elveszít valamely jogot vagy kedvezményt, amely őt a szerződés alapján megilletné.

(2) Ha a jogvesztés a kötelezettet túlságosan sújtaná, a bíróság a joghátrányt mérsékelheti.

A jogvesztés kikötésének célja és fogalma

1. A jogvesztés kikötésének - mint a szerződést biztosító mellékkötelezettségnek - a célja ugyancsak a szerződés megerősítése, a szerződésszerű teljesítésre ösztönzés, a szerződésszegő magatartástól való visszatartás. A jogvesztés kikötése része a felek megállapodásának: a felek abban állapodnak meg, hogy a szerződésszegésért felelős fél elveszít valamely jogot vagy kedvezményt, amely őt a szerződés alapján megilletné. Ebben rejlik a jogvesztés kikötésének, mint biztosítéknak a visszatartó hatása. A jogvesztés kikötése csak akkor érvényes, ha *írásban* történik.

A jogvesztés kikötésének a leggyakoribb esete a *részletfizetési kedvezmény* elvesztésének kikötése a Ptk. 376. § (2) bekezdése alapján.

A jogvesztés kikötése egyébként kétféle hatállyal történhet: akár úgy, hogy a jogvesztés a szerződésszegéskor *automatikusan*, tehát minden külön nyilatkozat nélkül bekövetkezik, vagy pedig úgy, hogy a szerződésszegés bekövetkezése önmagában nem elég, mert a jogvesztéshez a jogosult ilyen irányú *külön nyilatkozatára* is szükség van.

A jogvesztés bekövetkezése szempontjából a körülményekre tekintettel jelentősége lehet a *ráutaló magatartásnak* is. Ha a jogosult hosszabb időn át nem gyakorolja a jogvesztés kikötésén alapuló jogát (pl. a részletek sorozatos késedelmes fizetése esetén), akkor utóbb ezt csak akkor érvényesítheti, ha erről a szándékáról a kötelezettet előzetesen értesíti.

A tv. rendelkezése szerint a szerződésszegésért *felelős* fél veszít el valamely jogot vagy kedvezményt. A jogvesztés mint szankció tehát szerződésszegés esetében is akkor következik be, ha a kötelezett felelős a szerződésszegésért.

A joghátrány bírósági mérséklése

2. A jogvesztéssel járó joghátrány - az eset körülményeire tekintettel - méltánytalanul súlyos lehet. Ezért a tv. a bíróságot - mint a foglalo és a kötbér tekintetében is - a joghátrány mérséklésének jogával ruhazza fel: *a bíróság* ugyanis *a joghátrányt mérsékelheti*, ha a jogvesztés a kötelezettet *túlságosan sújtaná*.

A *mérséklés mérvének* meghatározásánál az ebből a szempontból jelentős összes körülményt mérlegelni kell, így különösen a számbajövő *érdekek* érdemelnék figyelmet. Általános szempont az lehet, hogy ne legyen feltűnő aránytalanság a jogvesztés mértéke és a szerződésszegéssel okozott hátrány között. Mérlegelni kell azt is, hogy pl. teljesítési késedelem esetén a fél milyen okból esett késedelembe, ez mennyiben róható fel a terhére, a kellő időben történő szolgáltatásnál milyen egyéb, esetleg a felek magatartásán kívül álló körülmény hatott közre, s mindezeknek a tényezőknek az egyidejű mérlegelése alapján lehet csak állást foglalni abban a kérdésben, hogy a joghátrány mérséklésének van-e helye, s ha igen, milyen arányban.

A zálogjog

Előljáróban meg kell jegyezni, hogy a Ptk.-nak a zálogjogra vonatkozó korábbi rendelkezéseit az 1996. évi XXVI. törvény jelentős mértékben módosította és kiegészítette, sőt a zálogjogi szabályozás rendszerét is megváltoztatta. Ennek indoka nyilvánvalóan az volt, hogy a magyar szabályozást - amennyire csak lehetséges -, közelítse az Európában általában érvényben levő szabályozáshoz.

A zálogjognak ilyen toldozása-foldozása azonban természetesen nem vezethetett megfelelő eredményre, az egységes szemlélet hiánya negatív következményeket vont maga után. A szabályozásban való eligazodás nehezzé vált, s nem kis zavart okozhatott a jogalkalmazási gyakorlatban. A kialakult helyzetben egyre nyilvánvalóbb lett, hogy egy egységes szemléletű s az európai normáknak megfelelő zálogjogi szabályozásra van szükség.

Ezt a munkát a 2000. évi CXXXVII. törvény 1. §-a végezte el azzal, hogy a Ptk. 251-269. §-ai helyébe új 251-269. §-okat léptetett. Ennek megfelelően alakultak az egyes rendelkezésekhez fűzött magyarázatok is.

Meg kell azonban jegyezni, hogy ezek a rendelkezések a törvény 6. § (1) bekezdése szerint a törvény kihirdetését követő kilencedik hónap 1. napján, tehát 2001. szeptember 1-jén léptek hatályba. A törvény rendelkezett arról is, hogy az új 251-269. §-okban foglaltakat a törvény hatálybalépése után megkötött zálogszerződésekre kell alkalmazni. Ebből következően a *hatálybalépés előtt* megkötött zálogszerződések tekintetében a *korábbi 251-269. §-okat* kell alkalmazni, amelyekhez fűzött magyarázatokat a jelen mű 1998. évi kiadásának a zálogjogra vonatkozó része tartalmazza. Természetesen figyelembe kell venni a korábbi rendelkezésnek az új rendelkezések hatálybalépését megelőző változtatásait is.

1. Közös szabályok

A törvényhozó az 1. pontnak a „*Közös szabályok*” címet adta. Ez a pont a 251-260. §-okat tartalmazza. Ezek „közös” jellegéből következik, hogy olyan rendelkezésekről van szó, amelyek a zálogjogra vonatkozó valamennyi rendelkezés tekintetében figyelembe jönnek.

1. Általános rendelkezések

Ptk. 251. § (1) Zálogjog alapján a jogosult a pénzben meghatározott vagy meghatározható követelésének biztosítására szolgáló zálogtárgyból - törvény eltérő rendelkezése hiányában - más követeléseket megelőző sorrendben kielégítést kereshet, ha a kötelezett nem teljesít. Bírósági úton nem érvényesíthető követelés zálogjoggal biztosítása semmis.

(2) Zálogjog jövőbeli vagy feltételes követelés biztosítására is alapítható.

(3) A zálogtárggyal való felelősség terjedelme ahhoz a követeléshez igazodik, amelynek biztosítására a zálogtárgy szolgál. Kiterjed a kamatokra, a követelés és a zálogjog érvényesítésének költségeire, továbbá a zálogtárgyra fordított szükséges költségekre is.

(4) A követelés átszállásával a zálogjog is átszáll az új jogosultra. A zálogjogot - törvény eltérő rendelkezése hiányában - csak a követeléssel együtt lehet átruházni.

Jegyzet: Az „1. Közös szabályok” és az „1. Általános rendelkezések” címet a 2000. évi CXXXVII. tv. 1. §-a állapította meg. Hatályos: 2001. IX. 1-jétől.

A 251. §-t a 2000. évi CXXXVII. tv. 1. §-a állapította meg. Hatályos: 2001. IX. 1-jétől. A rendelkezést a hatálybalépés után megkötött zálogszerződésekre kell alkalmazni.

A zálogjog célja és jelentősége

1. A követelés behajtásának veszélyeztetettségével járó hátrányok, bizonytalanságok elkerülését célozza a jogosultnak az a törekvése, hogy a követelésének behajtása érdekében már előre gondoskodik megfelelő fedezetről. Ennek biztosítása történhet meghatározott vagyontárgyaknak biztosítékul való lekötésével (dologi biztosíték), vagy pedig meghatározott személy által a követelés teljesítésének elvállalásával, s erre a célra e személy vagyonának lekötésével (személyi biztosíték). Dologi biztosíték a zálogjog és az óvadék, személyi biztosíték a kezesség.

A zálogjog - mint dologi biztosíték - célja és jelentősége tehát abban áll, hogy meghatározott vagyontárgyak lekötése útján fedezetet biztosít a jogosult számára a követelése behajtásához.

Az a követelés, amelynek fedezetéül a zálogtárgy szolgál, nem csak már fennálló követelés lehet. Zálogjog alapítható ugyanis olyan követelés biztosítására is, amely *jövőbeli* vagy *feltételes*. A követelésnek azonban mindenképpen olyannak kell lennie, amely bírósági úton érvényesíthető.

A zálogszerződés fogalma és a zálogjog dologi hatálya

2. Zálogszerződés alapján a jogosult arra biztosít jogot a maga számára, hogy abban az esetben, ha a kötelezett nem teljesít, a követelésének biztosítására szolgáló zálogtárgyból kielégítést kereshessen.

A zálogtárgy pénzben meghatározott vagy meghatározható követelés biztosítására szolgál. A zálogtárgyból való kielégítés joga a jogosultat más követeléseket megelőző sorrendben illeti meg, hacsak törvény másképpen nem rendelkezik. Az olyan követelés, amely nem érvényesíthető bírósági úton, természetesen zálogjoggal sem biztosítható. Az ilyen követelés zálogjoggal biztosítása semmis.

A zálogszerződéssel biztosított zálogjog dologi hatályú, és más jogosultat megelőző kielégítési jogot keletkeztet. A dologi hatály azt jelenti, hogy a zálogjog mindenkiel szemben hatályos: mindenki, aki a zálogtárgyon az elzálogosítást követően szerez valamilyen jogot, köteles tűrni, hogy a jogosult a lekötött zálogtárgyból a követelést kielégítse. Olyan esetben tehát, amikor a zálogtárgyat a tulajdonosa elidegeníti, az új tulajdonos lesz a zálogkötelezett mint dologi kötelezett, a zálogjoggal biztosított tartozás kötelezettje pedig továbbra is az eredeti kötelezett marad mint személyes kötelezett.

Lényeges különbség van a személyes kötelezett és a dologi kötelezett pozíciója és felelősségük terjedelme között:

- a *személyes kötelezett* akkor is terheli a követelés teljesítésének kötelezettsége, ha más személy a zálogkötelezett, továbbá a teljesítésért az egész vagyonával köteles helytállni;

- a *dologi kötelezett* semmiféle aktivitás nem terheli, hanem csupán tűrni köteles a zálogtárgyból való kielégítést, ami azt is jelenti, hogy a helytállási kötelezettsége nem terjed túl a követelés biztosítására lekötött vagyontárgya (a zálogtárgy) értékén.

Ha a személyi kötelezett és a dologi kötelezett különböző személyek, ebből a jogosultra az az előnyös lehetőség folyik, hogy a jogosult maga választja ki: melyikük ellen fordul, de megteheti azt is, hogy egyidejűleg fellép mindkettőjükkel szemben.

A dologi kötelezett megteheti azt, hogy a követelést önként kielégíti. Ilyenkor megszűnik az a követelés, amelynek biztosítására a zálogjog szolgált, s ezzel - a zálogjog járulékos természetéből folyóan - megszűnik a zálogkötelezettség is.

A jogosult akkor kereshet kielégítést a zálogtárgyból, ha a kötelezett nem teljesít. A kielégítési jog tehát a tartozás nemteljesítésével, a lejáráttal nyílik meg.

A zálogjog járulékos jellege

3. A tv. rendelkezéseiből következik, hogy a zálogjog járulékos jellegű. Ez kifejezésre jut az alábbiakban:

a) A bírósági úton nem érvényesíthető követelés zálogjoggal biztosítása semmis [204. § (2) bek.].

b) A zálogtárggyal való felelősség terjedelmét az a kötelezettség szabja meg, amelynek biztosítására a zálogtárgy szolgál. Kiterjed a követelés járulékaire is: a kamatokra, a követelés és a zálogjog érvényesítésének költségeire, továbbá a zálogtárgyra fordított szükséges költségekre. Bármilyen nagy is a zálogtárgy értéke, a felelősség mértéke a zálogtárggyal biztosított kötelezettség mértékéhez igazodik.

c) A követelés átszállásával a zálogjog is átszáll az új jogosultra. Általános szabály, hogy a zálogjogot csak a követeléssel együtt lehet átruházni. A zálogjog önálló átruházásának tehát általában nem lehet helye. Ettől azonban törvény eltérően rendelkezhet.

d) A zálogjog is megszűnik, ha megszűnik maga a követelés.

Jelzálogjoggal biztosított követelés engedményezésekor a jelzálogjog is átszáll az új jogosultra. Nem keletkezik tehát új jelzálogjog, hanem az átszálló, engedményezett követelést biztosító olyan zálogjog áll fenn, amely megtartja eredeti rangsorát. A felszámolási eljárásban tehát a hitelezői igény besorolásakor az eredeti rangsor az irányadó (LB Fpk.VI. 32687/1999.).

A zálogjog tárgya

Ptk. 252. § (1) Zálogjog tárgya lehet minden birtokba vehető dolog, átruházható jog vagy követelés.

(2) A zálogjog - a felek megállapodásától függően - a zálogtárgy hasznaira is kiterjedhet. Ha azonban a zálogtárgy nincs a jogosult birtokában, a zálogjog nem terjed ki az elvált termésre, kivéve, ha a zálogtárgyat már a termés elválása előtt végrehajtás alá vonták.

Jegyzet: „A zálogjog tárgya” címet a 2000. évi CXXXVII. tv. 1. §-a állapította meg. Hatályos: 2001. IX. 1-jétől.

A 252. §-t a 2000. évi CXXXVII. tv. 1. §-a állapította meg. Hatályos: 2001. IX. 1-jétől. A rendelkezést a hatálybalépés után megkötött zálogszerződésekre kell alkalmazni.

A zálogtárgyak köre

1. A zálogjoggal kapcsolatos elsődrendű kérdés, hogy mi lehet a *zálogjog tárgya*. E tekintetben a törvény egyértelmű eligazítást ad. Zálogjog tárgyaként szerepelhet: *dolog, jog* vagy *követelés*. Ez így általánosságban nem pontos, mert a zálogtárgyak körében a törvény szerinti korlátozottság érvényesül. Zálogjog tárgya ugyanis:

- csak olyan *dolog* lehet, amely *birtokba vehető*, továbbá
- csak olyan *jog* vagy *követelés*, amely *átruházható*.

Zálogjog tárgya általában bármilyen vagyontárgy lehet: ingó és ingatlan egyaránt, de csak akkor, ha birtokba vehetők. Ezért nem lehet zálogjog tárgya a forgalomképtelen vagyontárgy. Hasonlóképpen nem lehet zálogjog tárgya az olyan jog vagy követelés, amely nem ruházható át.

Nincs olyan általános szabály, amely szerint a követelés biztosítására lekötött zálogtárgy értékének arányban kell állnia a biztosított követeléssel. Bizonyos sajátos arányosítás történik vagyontárgyaknak az állami zálogházakban való elzálogosításakor, amikor is a zálogház mint zálogjogosult az átadott vagyontárgy értéke szerint szabja meg a nyújtott kölcsön összegét. A tv. rendelkezése alapján történik arányosítás az ingatlan vagy lakás bérbeadóját (albérletbe adóját) megillető törvényes zálogjog esetében [429. § (1) bek.].

Egyes esetekben a felek közötti jogviszony sajátosságából következik, hogy a kötelezett vagyontárgyainak csak meghatározott szűkebb köre szolgál a jogosult követelésének biztosítékául (pl. a vállalkozót, a letéteményest, a szállodát, a fuvarozót megillető törvényes zálogjog).

Valamilyen dolog egy részén nem lehet zálogjogot alapítani. Ezzel kapcsolatban felmerül a dologkapcsolatok kérdése is. Az említett tilalom kétségtelenül vonatkozik a dolog alkotórészére [Ptk. 95. § (1) bek., pl. nem lehet zálogjogot alapítani egy gépkocsinak csak a motorjára vagy meghatározott százaléknyi részére]. A Legfelsőbb Bíróság határozata szerint az épület nyílászárói - beépítésük után - osztják az ingatlan jogi sorsát, ezért azokat nem lehet külön zálogjoggal terhelni, vagy azokkal kapcsolatban jogszabályon alapuló zálogjogot - az építménytől függetlenül - érvényesíteni (LB Gfv. IV. 32170/1996. - BH 1999/3. sz. 127.).

Kérdéses lehet viszont, hogy az elzálogosítás tilalma alá esik-e a tartozék. A tulajdonjog ugyanis kétség esetén kiterjed mindarra, ami nem alkotórész ugyan, de a dolog rendeltetésszerű használatához vagy épségben tartásához rendszerint szükséges, vagy azt elősegíti [tartozék - 95. § (2) bek.]. A kérdés úgy is felvethető, hogy valamely vagyontárgyon fennálló tulajdonjog terjedelme azonos-e a vagyontárgy zálogba adása lehetőségének terjedelmével: a vagyontárgy mint földolog zálogba adása esetében a zálogjog kiterjed-e automatikusan a vagyontárggyal fizikai kapcsolatban nem álló tartozéokra, amely önállóan is forgalom tárgya lehet? Ha a tartozék a vagyontárgy mint földolog rendeltetésszerű használatához szükséges, s e tekintetben nincs kétség, indokoltnak tűnhet az arra az álláspontra való helyezkedés, hogy ilyen esetben a tartozék mindenképpen a földolog jogi sorsát osztja, s ezért a vagyontárgyra zálogjog alapítása esetében a zálogjog a tartozéokra is kiterjed. Ennek pedig az a folyománya, hogy a tartozékon önállóan nem alapítható zálogjog, hanem csak a földologgal együtt.

A zálogtárgy hasznai

2. A zálogjog rendeltetése: valamely követelés biztosítása. Ebből - szoros értelmezés mellett - az következne, hogy a jogosult a zálogtárgyat nem használhatja, és nem hasznosíthatja. A törvény azonban akként rendelkezik, hogy a zálogjog kiterjedhet a zálogtárgy hasznaira is „a felek megállapodásától függően”. Kérdéses lehet, hogy ezt a függőséget hogyan kell értelmezni. Azt jelenti-e, hogy a felek csak abban állapodhatnak meg, hogy a zálogjog a zálogtárgy valamennyi hasznára kiterjed, vagy pedig a feleknek meg lehet állapodniuk a hasznokra való kiterjedés terjedelmében, illetőleg a kiterjedésnek csak meghatározott hasznokra való szűkítésében is. Minthogy a törvény a hasznokra való kiterjedést minden megszorítás nélkül a felek megállapodásától teszi függővé, ebből arra lehet következtetni, hogy a felek a zálogtárgy hasznaira való kiterjedés tekintetében szabadon állapodhatnak meg.

A zálogtárgy tulajdonosa jogosult a dologt használni és a dologból folyó hasznokat szedni (99. §). A „haszon” a zálogtárgyból, illetőleg annak használatából eredő előny. A zálogjognak a zálogtárgy hasznaira való kiterjedésére vonatkozó megállapodás a feleknek széles körű lehetőséget biztosít.

A zálogjoggal kapcsolatos kérdés tehát, hogy elzálogosítás esetében mi lesz a zálogtárgy *hasznainak* sorsa. E tekintetben a törvény először is egy lehetőséget biztosít. A hasznok sorsa ugyanis a *felek megállapodásától* függ: a felek megállapodhatnak abban, hogy a zálogjog a zálogtárgy hasznaira is kiterjed. De megállapodhatnak ennek ellenkezőjében is.

E vonatkozásban azonban a törvény bizonyos *korlátozást* tartalmaz, mégpedig attól függően, hogy a zálogtárgy a jogosult birtokában van-e. Ha ugyanis a zálogtárgy nincs a jogosult birtokában, a zálogjog nem terjed ki az *elvált termésre*. Mégis kiterjed viszont akkor, ha a zálogtárgyat már a termés elválása előtt végrehajtás alá vonták.

E szabályozás érdekessége, hogy bár a törvény általában meghatározza e zálogjog különféle tárgyait, amelyek hasznai tekintetében a felek közös megállapodással rendelkezhetnek, s amelyek a jogosultnak vagy a birtokában vannak, vagy sem, továbbá minden zálogtárgynak lehetnek hasznai, a törvény mégis csak az „*elvált termés*” vonatkozásában állapít meg kivételt. Ez pedig arra utal, hogy a törvényhozó itt csak a mezőgazdasági művelés alatt álló földet mint zálogtárgyat tartotta szem előtt.

Ptk. 253. § (1) Ha a zálogjog ugyanannak a követelésnek biztosítására több zálogtárgyat terhel, kétség esetén minden zálogtárgy az egész követelés biztosítására szolgál.

(2) Ha a zálogtárgyak több személy tulajdonában vannak és jogviszonyukból más nem következik, egymás közti viszonyukban a zálogtárgyak értékének arányában kötelesek helytállni. Akinek terhére ezt az arányt meghaladó kielégítés történik, a többi tulajdonostól a többlet arányos megtérítését követelheti.

Jegyzet: A 253. § szövegét megállapította a 2000. évi CXXXVII. tv. 1. §-a. Hatályos: 2001. IX. 1-jétől. A rendelkezést a hatálybalépés után megkötött zálogszerződésekre kell alkalmazni.

Több zálogtárggyal biztosítása ugyanannak a követelésnek

Nemcsak olyan esetek fordulnak elő, amikor ugyanazt a zálogtárgyat több zálogjog terheli, hanem olyanok is, amikor ugyanazt a követelést több zálogtárgy biztosítja. Az ilyen esetekkel kapcsolatban rendelkezik a tv. akként, hogy ha a zálogjog ugyanannak a követelésnek a biztosítására több dolgot terhel, kétség esetében minden zálogtárgy az egész követelés biztosítására szolgál. Mindegyik zálogtárgy tehát az egész követelésre fedezetet nyújt, amiben a zálogfelelősség egyetemlegessége jut kifejezésre. Ez az irányadó akkor is, ha a több zálogtárgynak különböző személyek a tulajdonosai.

Ha a zálogtárgyak több személy tulajdonában vannak, a tulajdonosok egymás közti viszonyát illetően elsősorban is a felek konkrét jogviszonyának a tartalma az irányadó. Ha ez nem ad megfelelő eligazítást, tehát a jogviszonyukból más nem következik, az az általános szabály jön figyelembe, amely szerint a több tulajdonos egymás közti viszonyában a tulajdonosok a zálogtárgyak értékének arányában kötelesek helytállni.

Ilyen esetben előfordulhat, hogy valamelyik tulajdonos rovására az említett arányt meghaladó kielégítés történik. Ilyenkor az a szabály az irányadó, hogy az a tulajdonos, akinek terhére a zálogtárgyak értéke arányát meghaladó kielégítés történt, a többi tulajdonostól a többlet arányos megtérítését követelheti, vagyis a zálogtárgyak értéke arányában követelhet megtérítést a többi zálogtárgy tulajdonosától. Ennek a megtérítési követelésnek is megfelelő biztosítéka van: a jogosultat ugyanis zálogjog illeti meg a zálogjoggal biztosított követelés érvényesítése (behajtása) során nem értékesített zálogtárgyon.

A zálogjog keletkezése

Ptk. 254. § (1) Zálogjog szerződés, jogszabály vagy bíróság és - ha jogszabály így rendelkezik - más hatósági határozat alapján keletkezhet.

(2) A zálogszerződést írásban kell megkötni. Egyes zálogtárgyak meghatározott módon történő elzálogosításához jogszabály további alakszerűségi követelményeket fűzhet.

Jegyzet: „A zálogjog keletkezése” címet a 2000. évi CXXXVII. tv. 1. §-a állapította meg. Hatályos: 2001. IX. 1-jétől.

A 254. §-t a 2000. évi CXXXVII. tv. 1. §-a állapította meg. Hatályos: 2001. IX. 1-jétől. A rendelkezést a hatálybalépést követően megkötött zálogszerződésekre kell alkalmazni.

Zálogjog létesítése

1. A zálogjog keletkezése vonatkozásában valójában arról van szó, hogy milyen módon jöhet létre a zálogjog, tehát mi lehet a zálogjog keletkezésének alapja, mi létesíthet zálogjogot. A törvény rendelkezése szerint zálogjog keletkezésének a következő alapjai lehetnek:

- a) szerződés;
- b) jogszabály;
- c) bírósági határozat;
- d) hatósági határozat akkor, ha jogszabály így rendelkezik.

A törvény tehát az a), b) és c) pontokban említetteket általánosságban zálogjog keletkeztetésének jogával ruházza fel, a d) pont szerinti hatósági határozatot azonban csak akkor, ha ezt jogszabály rendeli el. A Ptk. 254. § (1) bekezdésével kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy - a szövegéből következtethetően (a „más” szó közbeiktatásával) - a bíróságot is a „hatóság” körébe vonja.

A jogszabályon alapuló zálogjog egyes eseteit maga a törvény határozza meg. Ilyenek: a Ptk. 397. § (2) bek., 429. § (1) és (2) bek., 456. § (4) bek., 470. § (2) bek., 519. § (1)-(3) bek.

Hatósági határozaton alapuló zálogjogról van szó akkor, ha a hatóság határozata alapján végrehajtásra kerül sor a kötelezett ellen, s ennek a kötelezettnek a vagyontárgyait lefoglalják.

A zálogszerződés alakszerűsége

2. *Zálogszerződés* megkötésének alakszerűségével kapcsolatban a törvény általánosságban úgy rendelkezik, hogy az ilyen szerződést *írásban kell megkötni*. Az írásbeliség kötelezővé tételét nyilvánvalóan az indokolja, hogy a gazdasági viszonyok változásának, illetőleg fejlődésének következtében a zálogjog jelentősége nagymértékben megnőtt, s ezért fontos érdek fűződik a zálogjog körében keletkezhető kétségek kizárásához, illetőleg csökkentéséhez. E cél elérésének pedig az írásbeliség elrendelése jó eszköze.

Jogszabály azonban ezen is „túlléphet”. Egyes zálogtárgyak meghatározott módon történő elzálogosításához ugyanis jogszabály *további* alakszerűségi követelményeket írhat elő. Ilyen esetekben tehát az írásba foglalás egymagában nem elegendő. Az adott körülmények alakulásától függ, hogy milyen esetekben látja jogszabály szükségesnek az írásbeliségen túlmenően egyéb alakszerűségektől való eltiltást.

A zálogjog érvényesítése

Ptk. 255. § (1) A zálogtárgyból való kielégítés - ha jogszabály kivételt nem tesz - bírósági határozat alapján végrehajtás útján történik.

(2) Semmis a kielégítési jog megnyílta előtt létrejött az a megállapodás, amely szerint a jogosult a kötelezettség teljesítésének elmulasztása esetén megszerzi a zálogtárgy tulajdonjogát.

Jegyzet: „A zálogjog érvényesítése” címet a 2000. évi CXXXVII. tv. 1. §-a állapította meg. Hatályos: 2001. IX. 1-jétől.

A 255. §-t a 2000. évi CXXXVII. tv. 1. §-a állapította meg. Hatályos: 2001. IX. 1-jétől. A rendelkezést a hatálybalépés után megkötött zálogszerződésekre kell alkalmazni.

A zálogtárgyból való kielégítés módja

1. Ha a jogosult a zálogjogát érvényesíteni kívánja, általában bírósági eljárást kell folyamatba tennie. Nem járhat el tehát önkényesen, a zálogtárgyat maga nem értékesítheti. Ezért az az általános szabály, hogy a zálogtárgyból való kielégítés bírósági határozat alapján végrehajtás útján történik. E tekintetben a végrehajtási jog szabályai az irányadóak.

Az említett általános szabály csak akkor érvényesül, ha jogszabály nem tesz kivételt.

A zálogtárgyból a jogosult végrehajtás útján szerezhethet kielégítést. Az árverési vevő a zálogtárgy tulajdonjogát zálogmentesen szerzi meg. A felszámolási eljárás mint totális végrehajtás útján - a felszámoló által végzett kényszerértékesítés eredményeként - a vevő zálogmentesen, ingatlan esetén jelzálogmentesen szerzi meg a dolgot (LB. Gf. I. 33924/1993. - BH 1996/5. sz. 267.).

A jelzálogszerződés kötelezettjével szemben történő jogosulti fellépésnek nem előfeltétele, hogy a jogosult előbb a készfizető kezesek ellen forduljon (LB Pfv. VI. 22276/1994. - BH 1996/6. sz. 308.).

A jogosult tulajdonszerzése a zálogtárgyon

2. A zálogjog nem válhat a zálogkötelezett hátrányos helyzete kihasználásának eszközévé. A zálogkötelezett érdekeinek a védelméről is gondoskodni kell. Ennek körébe tartozik a törvénynek az a rendelkezése, amely semmissé nyilvánítja azt a megállapodást, amely szerint a zálogjogosult megszerzi a zálogtárgy tulajdonjogát, ha elmulasztja a kötelezettség teljesítését.

Ez a szabály csak a *kielégítési jog megnyílt* előtt létrejött megállapodásra vonatkozik. Nincs azonban tilalom a kielégítési jog megnyílt *után* létrejött ilyen megállapodásra.

Ptk. 256. § (1) A kielégítési jogot - ha törvény eltérően nem rendelkezik - a zálogtárgyra az elzálogosítás után szerzett jogok nem érintik. Ha ugyanazt a zálogtárgyat több zálogjog terheli, törvény eltérő rendelkezésének hiányában a kielégítés joga a jogosultakat zálogjoguk keletkezésének sorrendjében (rangsor) illeti meg.

(2) Ha a zálogjog több dolgot terhel, a jogosult határozhatja meg a kielégítési jog érvényesítésének sorrendjét. Az értékesítés azonban csak annyi zálogtárgyra terjedhet ki, amennyi a kielégítéshez szükséges.

Jegyzet: A 256. §-t a 2000. évi CXXXVII. tv. 1. §-a állapította meg. Hatályos: 2001. IX. 1-jétől. A rendelkezést a hatálybalépés után megkötött zálogszerződésekre kell alkalmazni.

A kielégítési jog védelme

A zálogjog célja az, hogy a zálogjogosult követelésének behajtását lehetővé tegye, ehhez fedezetet biztosítson. Ennek megfelelően a törvény a záloghitelező kielégítési jogának védelméről az alábbi rendelkezésekkel is gondoskodik:

a) a kielégítési jogot a zálogtárgyra az elzálogosítás után szerzett jogok nem érintik, hacsak törvény eltérően nem rendelkezik;

b) ha ugyanazt a zálogtárgyat több zálogjog terheli, a kielégítés joga a zálogjogosultakat zálogjoguk keletkezésének sorrendjében (rangsor) illeti meg, hacsak nincs eltérő törvényi rendelkezés;

c) ha a zálogjog több dolgot terhel, a zálogjogosult határozhatja meg a kielégítési jog sorrendjét, tehát, hogy a zálogjogával terhelt több dologból milyen sorrendben kívánja a követelését kielégíteni.

Ez utóbbi esetben a zálogkötelezett érdekét szolgálja az a szabály, amely szerint az értékesítés csak annyi zálogtárgyra terjedhet ki, amennyi szükséges a kielégítéshez.

Nincs tehát lehetőség arra, hogy a zálogjog jogosultja akkor is folytassa a zálogjogával terhelt dolgok értékesítését, amikor a már értékesített dolgok ellenértéke elegendő a követelése kielégítéséhez.

Ptk. 257. § (1) A felek - a legalacsonyabb eladási ár, illetve ennek számítási módja és a zálogjogosult kielégítési jogának megnyíltától számított határidő meghatározásával - írásban a kielégítési jog megnyílt előtt is megállapodhatnak a zálogtárgy közös értékesítésében. Ha a megállapodásban meghatározott határidő alatt, illetve feltételek mellett a zálogtárgyat nem sikerült értékesíteni, a közös értékesítésre irányuló megállapodás hatályát veszti.

(2) Ha a zálogtárgynak hivatalosan jegyzett piaci ára van, vagy ha a jogosult záloghitel nyújtásával üzletszerűen foglalkozik - a zálogjoggal biztosított követelése tekintetében, ideértve minden hitelintézetet -, a felek az (1) bekezdésben foglalt feltételekkel abban is megállapodhatnak, hogy a jogosult a zálogtárgyat bírósági végrehajtás mellőzésével maga is értékesítheti.

(3) Ha a (2) bekezdés alkalmazásának nincs helye, vagy azt a felek alkalmazni nem kívánják, úgy az (1) bekezdésben foglalt feltételekkel megállapodhatnak abban, hogy a jogosult a zálogtárgy értékesítésére záloghitel nyújtásával, illetve árverés szervezésével üzletszerűen vagy hivatalból foglalkozó személynek megbízást adhat.

(4) A felek az (1) bekezdésben foglalt feltételekkel megállapodhatnak a zálogtárgy egyszerűsített végrehajtási értékesítésében is.

Jegyzet: A 257. §-t a 2000. évi CXXXVII. tv. 1. §-a állapította meg. Hatályos 2001. IX. 1-jétől. A rendelkezést a hatálybalépés után megkötött zálogszerződésekre kell alkalmazni. A (4) bekezdést a 2008. évi XXXIX. törvény 39. §-a iktatta be. Hatályos: 2009. I. 1. A folyamatban lévő végrehajtási eljárásokban is alkalmazni kell.

A zálogtárgy közös értékesítése

1. A törvény lehetővé teszi a zálogtárgy *közös értékesítését*. Ilyenkor fennállhat a veszélye a zálogkötelezett helyzete kihasználásának. Ezt a veszélyt azonban általában elhárítja az, hogy a törvény szerint a közös értékesítésben való megállapodás *csak írásban* jöhet létre. Kérdéses lehet azonban, hogy az ilyen írásbeli megállapodás kötésének mikor kell megtörténnie. A korábbi szabály szerint ez csak a zálogjogosultat megillető kielégítési jog megnyílta után történhetett. Ezen a helyzeten azonban a törvény változtatott. A **Ptk. 257. § (1) bekezdése** ugyanis akként rendelkezett, hogy a felek a közös értékesítésben a zálogjogosult *kielégítési jogának megnyílta előtt is* megállapodhatnak. Ilyen megállapodásnak tehát mind a kielégítési jog megnyílta előtt, mind pedig a kielégítési jog megnyílta után helye lehet.

A megállapodás tartalmát illetően azonban a törvény kötelező előírást tartalmaz. A megállapodásban ugyanis meg kell határozni:

- a) a legalacsonyabb eladási árat;
- b) a legalacsonyabb eladási ár számításának módját;
- c) a kielégítési jog megnyíltától számított azt a határidőt, amely alatt a közös értékesítésnek meg kell történnie.

Mindez a számba jövő érdekek védelmének biztosítékát jelenti. Ha a megállapodásban meghatározott határidő alatt, illetőleg feltétel mellett *nem sikerült értékesíteni* a zálogtárgyat, akkor a közös értékesítésre irányuló megállapodás *hatályát veszti*.

Kétséges lehet, hogy a felek a törvény által kötelezővé tett tartalmi elemeken túlmenően *egyéb feltételekben* is megállapodhatnak-e. Minthogy a közös értékesítésben való *megállapodásról* van szó, ebből következik, hogy a felek - kölcsönös érdekük szem előtt tartásával - maguk határozhatnak meg olyan feltételeket, amelyekről a törvény nem rendelkezik. Ezt támasztja alá az is, hogy a törvény arra az esetre mondja ki - minden további megszorítás nélkül - a megállapodás hatályvesztését, ha a közös értékesítés nem sikerült „a megállapodásban meghatározott határidő alatt, illetve feltételek mellett”.

Ha a közös értékesítésben való megállapodás hatályát veszti, a zálogjogosult az egyéb lehetséges kielégítési eljárás útján juthat a követeléséhez.

A zálogtárgy értékesítése a zálogjogosult által

2. A törvény lehetővé teszi, hogy a zálogjogosult - bírósági végrehajtás mellőzésével - *maga értékesítse* a zálogtárgyat. Ehhez is természetesen a felek megállapodására van szükség. Ennek azonban a következő feltételei vannak:

- a) a zálogtárgynak legyen hivatalosan jegyzett piaci ára; vagy
- b) a zálogjogosult *üzletszerűen foglalkozzék* záloghitel nyújtásával (a zálogjoggal biztosított követeléseit tekintetében ideértve minden hitelintézetet);
- c) a zálogjogosult által történő értékesítésben a felek *írásban* állapodjanak meg.

Értékesítés megbízás alapján

3. A törvény lehetőséget ad arra is, hogy a zálogjoggal terhelt dolgot *záloghitel nyújtásával, illetőleg árverés szervezésével üzletszerűen vagy hivatalból foglalkozó személy értékesítse*. Ennek azonban az alábbi *feltételei* vannak:

- a) ne legyen helye a 257. § (2) bekezdésében foglalt alkalmazásának, tehát ne álljanak fenn a 2. pontban említett feltételek; vagy
- b) a felek nem kívánják alkalmazni az a) pont szerinti feltételt;
- c) a zálogjogosult záloghitel nyújtásával, illetőleg árverezés szervezésével üzletszerűen vagy hivatalból foglalkozó személynek *megbízást* adjon a dolog értékesítésére;
- d) mindebben a felek *írásban megállapodjanak*. (A 257. §-hoz fűzött kommentárt kiegészítő szöveg itt található.)

Ptk. 258. § (1) A zálogtárgy értékesítésére vagy az erre irányuló megbízás kiadására feljogosított [257. § (2)-(3) bek.] e joga alapján - a zálogtárgy tulajdonosa helyett és nevében eljárva - jogosult a zálogtárgy tulajdonjogának átruházására. Ha a zálogtárgy nincs a birtokában, az értékesítés céljából annak kiadását kérheti.

(2) A zálogtárgy értékesítése előtt a kötelezettet értesíteni kell az értékesítés módjáról, helyéről és idejéről.

(3) A zálogtárgy értékesítésének bevétele a jogosultat illeti meg, de köteles a kötelezettel elszámolni, és a követelését, annak járulékait, valamint az értékesítéssel kapcsolatos költségeket meghaladó bevételt kiadni. Semmis a zálogjog megszűnése előtt kötött az a megállapodás, amely a jogosultat az elszámolási kötelezettség alól mentesíti.

(4) Jogszabály a bírósági végrehajtás mellőzésével történő értékesítés módjára vonatkozóan további szabályokat is megállapíthat.

Ptké. I. 48. § (1) Ha a zálogkötelezettel szemben felszámolási eljárás vagy a zálogtárgyra is kiterjedő bírósági végrehajtás folyik, a jogosult a **Ptk. 257. §-ában** foglalt megállapodás szerinti jogait - felszámolási eljárás esetében a felszámolást elrendelő végzés közzétételétől, bírósági végrehajtás esetében pedig a zálogtárgy lefoglalásától kezdve - nem gyakorolhatja, kielégítést a felszámolási eljárás, illetve a bírósági végrehajtás körében és annak szabályai szerint hozhat.

(2) Ha a zálogjog a zálogtárgynak felszámolási vagy végrehajtási eljárás keretében történő értékesítésével megszűnik, a zálogjogosult az eljárásra irányadó szabályok szerint - az értékesítés során befolyt vételár tekintetében - gyakorolhatja kielégítési jogát.

(3) Lakóingatlan elzálogosítása esetén - ha a felek elériően nem állapodnak meg - a zálogjogosult a zálogjoga érvényesítése során az ingatlan kiürített állapotban való értékesítését követelheti.

(4) A **Ptk. 257. §-a (3) bekezdésének** alkalmazásában a felszámoló és az önálló bírósági végrehajtó árverés szervezésével hivatalból foglalkozó személynek minősül.

Jegyzet: A 258. §-t a 2000. évi CXXXVII. tv. 1. §-a állapította meg. Hatályos: 2001. IX. 1-jétől. A rendelkezést a hatálybalépés után megkötött zálogszerződésekre kell alkalmazni.

Lásd a 12/2003. (I. 30.) Korm. rendeletet.

A Ptk. 48. §-t a 2000. évi CXXXVII. tv. 2. § (3) bekezdése állapította meg. Hatályos: 2001. IX. 1-jétől. A rendelkezést a hatálybalépés után megkötött zálogszerződésekre kell alkalmazni.

A zálogtárgyat értékesítő személy jogosultságai

1. A Ptk. 257. § (2) és (3) bekezdésében a törvény meghatározza, hogy ki jogosult a zálogtárgy értékesítésére, vagy az értékesítésre vonatkozó megbízás adására. A törvény ennél még tovább megy. A feljogosítottnak megadja azt a jogot is, hogy - a zálogtárgy tulajdonosa helyett és nevében eljárva - a zálogtárgy tulajdonjogát átruházza. E tekintetben jelentősége van annak, hogy a zálogtárgy a birtokában van-e, vagy sem. Ha birtokában van, a zálogtárgy tulajdonjogát az előbbiek szerint átruházhatja. Ha pedig nincs a birtokában, a zálogtárgy kiadását kérheti azért, hogy azt értékesíthesse.

Értesítés a zálogtárgy értékesítéséről

2. A zálogkötelezettnek nyilvánvalóan komoly érdeke fűződik ahhoz, hogy a zálogjoggal terhelt vagyontárgy értékesítésének lefolyásáról tudomást szerezzen, s az értékesítés ellenőrzésére lehetőséget kapjon. Ezért a törvény kötelezővé teszi, hogy a zálogkötelezettet már a zálogtárgy értékesítése előtt értesíteni kell az értékesítésről, annak módjáról, helyéről és idejéről. Ez szükséges ahhoz, hogy a zálogkötelezett az általa esetleg szükségesnek tartott intézkedéseket megtehesse.

Az értesítésnek az értékesítés előtti megtörténte önmagában nem elég. Lényeges az is, hogy az értesítés az értékesítés előtt oly időben történjék, amikor az még be tudja tölteni az adott eset körülményei szerint ésszerűen neki szánható szerepet. Az értesítésnek ezért az értékesítés előtt megfelelő időben kell megtörténnie.

Elszámolás az értékesítés bevételéről

3. Ha az értékesítés a zálogjogosult kezdeményezésére megtörténik, a bevétel a zálogjogosultat illeti meg, hogy azt a követelése kielégítésére fordíthassa. A bevétel azonban a zálogjogosult követelésének összegénél lehet nagyobb is, és kisebb is. Nyilvánvaló ezért a zálogjogosultnak az a törvényi kötelezettsége, hogy a zálogkötelezettel elszámoljon. Ebből pedig az is következik, hogy ha az értékesítés során elért bevétel meghaladja a zálogjogosult követelését, akkor az ezt meghaladó bevételt a zálogjogosult köteles a zálogkötelezettnek kiadni.

A zálogkötelezett érdekét szolgálja az a törvényi rendelkezés, amely semmissé nyilvánítja a zálogjogosult és a zálogkötelezett között a zálogjog megszűnése előtt létrejött, a zálogjogosultat az elszámolási kötelezettség alól mentesítő megállapodást.

Az értékesítés módja

4. A zálogtárgynak a bírósági végrehajtás mellőzésével történő értékesítése tekintetében - a dolog természete szerint - fokozott gondosságra van szükség. Az értékesítés módjára vonatkozó törvényi rendelkezésekről az előbbiekben már szó volt. Lehetnek azonban olyan helyzetek, amelyek - akár a zálogtárgy jellege, akár más tényezők miatt - speciális intézkedéseket tesznek indokolttá. Ezzel a lehetőséggel számolva mondja ki a törvény, hogy a bírósági végrehajtás mellőzésével történő értékesítés módjára vonatkozóan jogszabály további szabályokat is megállapíthat. Ez a jogszabály természetesen nemcsak törvény lehet, hanem más jogszabály is.

A zálogjog megszűnése

Ptk. 259. § (1) Ha a zálogtárgy tulajdonosa, valamint a követelés kötelezettje (személyes kötelezett) különböző személy és a jogosult a zálogtárgyból kielégítést kapott, a zálogjog megszűnik, a követelés pedig egyéb biztosítékaival együtt a kielégítés erejéig a tulajdonosra száll át.

(2) Ha a jogosultat egyébként nem a személyes kötelezett elégíti ki, a zálogjog a követelés, illetőleg a kielégítés alapján keletkező megtérítési igény erejéig a kielégítő személyre száll át. Ez a személy követelheti a zálogtárgy átadását, illetőleg a zálogjognak javára való bejegyzéséhez szükséges nyilatkozat kiadását.

(3) A zálogjog megszűnik, ha a követelés megszűnik, vagy a zálogjog átruházása nélkül átszáll, kivéve, ha a törvény rendelkezése értelmében a zálogjog a megtérítési követelés biztosítására fennmarad.

(4) Megszűnik a zálogjog abban az esetben is, ha a zálogjogosult a zálogtárgy tulajdonjogát, vagy a zálogtárgy tulajdonosa a zálogjoggal biztosított követelést megszerzi, a zálogjog azonban - ha a követelést megszerző tulajdonos nem személyes kötelezett - a rangsorban hátrább álló zálogjogosultak irányában fennmarad.

(5) A zálogjog megszűnik, ha törvény a végrehajtási vagy más eljárás körében így rendelkezik.

Jegyzet: A 259. §-t az előtte lévő címmel együtt a 2000. évi CXXXVII. tv. 1. §-a állapította meg. Hatályos: 2001. IX. 1-jétől. A § rendelkezéseit a hatálybalépés után megkötött zálogszerződésekre kell alkalmazni.

A zálogjog megszűnése a követelés kielégítése folytán

1. Előfordul, hogy a zálogtárgy tulajdonosa és a követelés kötelezettje különböző személy. Ilyen esetben a jogosult kielégítheti igényét a zálogtárgyból, de az is lehetséges, hogy a zálogtárgy tulajdonosa - el akarván kerülni a végrehajtást - maga teljesít a kötelmi kötelezett helyett. Ehhez kettős joghatás fűződik:

- egyrészt az, hogy a zálogjog - konszolidáció következtében - megszűnik,
- másrészt pedig az, hogy a követelés a kielégítés erejéig a tulajdonosra száll át, tehát a volt dologi kötelezett lesz a zálogjoggal biztosított követelés új jogosultja.

Lehetséges, hogy a követelésnek a zálogjogon kívül egyéb biztosítéka is volt (pl. kezesség). Ilyenkor az egyéb biztosítékok fennmaradnak, s most már a követelést kielégítő új jogosultnak az eredeti kötelezettel szemben keletkezett megtérítési követelését biztosítják.

Ha a jogosult a követelését biztosító zálogtárgy értékesítése útján hajtja be a követelését, az értékesítés azonban csak a zálogtárgy értékén alul lehetséges, a zálogtárgy tulajdonosának ilyen esetben nem keletkezik a kötelezettel szemben a zálogtárgy teljes értékéig terjedő követelési joga. A követelési jog mértéke ugyanis a kielégítési összegig terjed. A kockázat a zálogtárgy tulajdonosára hárul. Ennek azonban joga van a jogosult követelésének más módon való teljesítéssel történő kielégítésére, amely esetben az általa teljesített követelés teljes egészében őreá száll át.

Ha a jogosultat az említett eseten kívül nem a követelés kötelezettje, hanem más személy elégíti ki, a zálogjog nem szűnik meg. Ilyenkor a kielégítéshez a következő joghatások kapcsolódnak:

- a követelést kielégítő személynek a kötelezett helyett fizetett összeg erejéig megtérítési igénye keletkezik a kötelmi kötelezettel szemben;
- a zálogjog a követelés, illetőleg a kielégítés alapján keletkező megtérítési igény erejéig a jogosult követelését kielégítő személyre száll át;
- a követelést kielégítő személy követelheti a zálogtárgy átadását, illetőleg a jelzálogjognak javára való bejegyzését a nyilvántartásba.

A követelés megszűnése, a zálogjog átruházása nélküli átszállása

2. A zálogjog járulékos természetéből következik, hogy a zálogjog megszűnik, ha a követelés megszűnik, vagy a zálogjog átruházása nélkül átszáll. Ez az általános szabály azonban nem érvényesül olyan kivételes esetben, amikor a zálogjog - a tv. rendelkezése értelmében - fennmarad a megtérítési követelés biztosítására.

A zálogjog megszűnik akkor is, ha a zálogjogosult megszerzi a zálogtárgy tulajdonjogát (pl. a zálogtárgy öröklés folytán a zálogjogosultra száll át). Ez a következménye annak is, ha a zálogjoggal biztosított követelést a zálogtárgy tulajdonosa szerzi meg (confusio). A zálogjog azonban fennmarad a rangsorban hátrább álló zálogjogosultak irányában, de csak akkor, ha a követelést megszerző tulajdonos nem személyes kötelezett.

Nyilvánvaló, hogy a hatályos törvényi rendelkezéseket mindig szem előtt kell tartani. Ezért egészen természetes, hogy ha a végrehajtási vagy más eljárás körében *törvény* a zálogjog megszűnését rendeli el, akkor a zálogjog megszűnik. Minthogy a Ptk. 259. § (5) bekezdése kifejezetten törvényt említ, más jogszabály (pl. rendelet) nem mondhatja ki a zálogjog megszűnését.

Ptk. 260. § (1) A zálogjog megszűnik akkor is, ha a zálogtárgy elpusztul.

(2) Ha a zálogtárgy elpusztulásáért vagy értékcsökkenéséért a tulajdonos felelős, továbbá, ha a zálogtárgyat biztosítékadási kötelezettség alapján kötötték le, és a kárért a jogosult nem felelős, a tulajdonostól, illetőleg a biztosíték adására kötelezettől megfelelő új zálogtárgyat vagy az értékcsökkenésnek megfelelő további fedezetet lehet követelni.

(3) A zálogtárgy elpusztulásának, illetőleg értékcsökkenésének pótlására szolgáló biztosítási összeg, kártérítés vagy más érték a zálogtárgy helyébe lép, illetőleg a zálogfedezet kiegészítésére szolgál. Jelzálogjog esetében mind a tulajdonos, mind a jogosult ennek az értéknek a zálogtárgy helyreállítására fordítását követelheti.

(4) Ha a zálogtárgyat károsodás elhárítása érdekében értékesítik, a vételár a zálogtárgy helyébe lép. Az értékesítéshez - ha ennek elháríthatatlan akadálya nincs - a tulajdonos beleegyezése szükséges.

Jegyzet: A 260. §-t a 2000. évi CXXXVII. tv. 1. §-a állapította meg. Hatályos 2001. IX. 1-jétől. A rendelkezést a hatálybalépés után megkötött zálogszerződésekre kell alkalmazni.

A zálogjog megszűnése a zálogtárgy elpusztulása miatt

1. A zálogtárgy elpusztulása a zálogjog megszűnését vonja maga után. A pusztulás lehet teljes vagy részleges. Nemcsak az a pusztulás, amikor a zálogtárgy teljesen elpusztul, hanem az is, amikor a pusztulás részlegesen következik be, a zálogtárgy értéke csökken.

A zálogtárgy rendeltetése az, hogy biztosítékot nyújtson a zálogjogosult követelésének kielégítéséhez. A zálogtárgy elpusztulásával vagy értékcsökkenésével a zálogjogosult követelésének fedezete is elpusztul vagy csökken.

A jogkövetkezmények az alábbiak szerint alakulnak:

a) Az általános szabály tehát az, hogy ha a zálogtárgy elpusztul, a zálogjog megszűnik. A zálogtárgy elpusztulása egymagában nem alapozza meg másik zálogtárgy adásának kötelezettségét. Elpusztulás esetében megszűnik a tulajdonos (zálogkötelezett) tulajdonjoga, s egyben a zálogjogosult követelésének biztosítéka.

b) Az általános szabály alóli kivételként a tulajdonos, illetőleg a biztosíték adására kötelezett másik megfelelő új zálogtárgyat vagy az értékcsökkenésnek megfelelő további fedezetet köteles szolgáltatni - illetőleg ennek követelésére való jog illeti meg a zálogjogosultat - akkor is, ha a zálogtárgy elpusztulásáért vagy értékcsökkenéséért a tulajdonos (zálogkötelezett) felelősséggel tartozik (tehát nem úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható - 339. §), továbbá, ha a zálogot biztosítékadási kötelezettség alapján kötötték le, és a kárért a zálogjogosult nem felelős.

c) A zálogjogosult érdekeinek védelmére, biztonságára való törekvés jut kifejezésre a zálogtárgy szurrogátumának sorsát rendező szabályban is: a zálogtárgy helyébe lép, illetőleg a zálogfedezet kiegészítésére szolgál a zálogtárgy elpusztulásának, illetőleg értékcsökkenésének pótlására szolgáló biztosítási összeg, kártérítés vagy más érték. Az említett érdekvédelmet szolgálja az a szabály, hogy jelzálogjog esetében mind a tulajdonos, mind a zálogjogosult az említett értéknek a zálogtárgy helyreállítására fordítását követelheti.

d) Azt, aki a zálogtárgyat birtokában tartja (zálogbirtokos), a zálogtárgy épségének megőrzése terén kárelhárítási, illetőleg kárenyhítési kötelezettség terheli. E kötelezettség teljesítése során előállhat olyan helyzet, hogy a zálogtárgyat értékesíteni kell. Ilyen esetekre biztosít a jogosultnak megfelelő érdekvédelmet az a rendelkezés, hogy ha a zálogtárgyat károsodás elhárítása érdekében értékesítik, a vételár a zálogtárgy helyébe lép.

E vonatkozásban azonban a zálogtárgy tulajdonosának az érdeke is védelemre szorul. Ezért rendelkezik a törvény akként, hogy az értékesítéshez a tulajdonos beleegyezése szükséges. Lehetséges azonban, hogy a tulajdonos értékesítésének elháríthatatlan akadálya van. Az értesítési kötelezettség ilyenkor nem áll fenn. Az elháríthatatlanság megítélésénél természetesen az eset sajátosságaihoz igazodó józan mérlegelésre van szükség. E vonatkozásban azt kell általában vizsgálni, hogy van-e ésszerű lehetőség a tulajdonos értesítésére.

2. A zálogjog dolgokon

Jelzálogjog

Ptk. 261. § (1) Jelzálogjog esetén a zálogtárgy a zálogkötelezett birtokában marad, aki jogosult a dolog rendeltetésszerű használatára, hasznosítására, köteles azonban annak épségét megőrizni. Ha a kötelezett vagy harmadik személy a zálogtárgy épségét veszélyezteti, a jogosult kérheti a veszélyeztető cselekmény megtiltását és a veszély elhárításához szükséges intézkedések elrendelését.

(2) Ha a zálogtárgy állagának romlása a követelés kielégítését veszélyezteti, a jogosult kérheti a zálogtárgy helyreállítását vagy a veszélyeztetés mértékének megfelelő biztosíték adását. Ha a kötelezett a jogosult felhívásának megfelelő határidőn belül nem tesz eleget, a jogosult kielégítési jogát gyakorolhatja.

(3) Nem lehet jelzálogjogot alapítani a dolog egy részén, közös tulajdonban álló dolognak a kötelezett tulajdonában lévő egész tulajdoni illetősége azonban zálogba adható. Ingatlan esetében jelzálogjog csak az ingatlan-nyilvántartásban önálló egységként nyilvántartott egész ingatlanra, illetőleg annak a kötelezett tulajdonában lévő egész tulajdoni illetőségére létesíthető.

Jegyzet: A „2. Zálogjog dolgokon” címet a 2000. évi CXXXVII. tv. 1. §-a állapította meg. Hatályos 2001. IX. 1-jétől.

A 261. §-t a 2000. évi CXXXVII. tv. 1. §-a állapította meg. Hatályos: 2001. IX. 1-jétől. A rendelkezést a hatálybalépés után megkötött zálogszerződésekre kell alkalmazni.

Jelzálogjog, és a zálogtárgy épségének veszélyeztetése

1. A zálogjog közös szabályainak megállapítása után a törvény a zálogjog fajtáiról rendelkezik, mégpedig elsősorban a jelzálogjogról.

Először is azt állapítja meg, hogy jelzálogjog esetében a zálogtárgy a zálogkötelezett birtokában marad. Nem tesz tehát a törvény különbséget attól függően, hogy milyen zálogtárgyról van szó, akár ingorról, akár ingatlanról. Ugyanakkor kimondja azt is, hogy a zálogkötelezett jogosult a dolog rendeltetésszerű használatára és hasznosítására.

A zálogtárgy épségét mind maga a zálogkötelezett, mind pedig más (harmadik személy) veszélyeztetheti. Ha ez következik be, a zálogjogosultat megilleti az a jog, hogy gondoskodjék ennek a helyzetnek a megszüntetéséről. Ilyen esetben ugyanis a zálogjogosult kérheti mind a veszélyeztető cselekmény megtiltását, mind pedig a veszély elhárításához szükséges intézkedések elrendelését. Az adott eset körülményeitől függ, hogy milyen intézkedések elrendelése mutatkozik szükségesnek.

A zálogtárgy állagának romlása

2. A zálogtárgy állapota nyilvánvalóan nem változatlan, abban különféle körülmények, okok hatására változás következhet be. Ez a változás a zálogtárgynak a zálogjog keletkezési időpontjában fennálló állapotához képest pozitív és negatív irányú is lehet egyaránt. A zálogtárgy állagának romlása jelent veszélyt a zálogjogosult követelésének kielégítésére. Ha ez az állagromlás már veszélyezteti a követelés kielégítését, a zálogjogosultat megilleti az a jog, hogy gondoskodjék a követelése fedezetének meglétéről. Ezért kérheti a zálogkötelezettől

- vagy a zálogtárgy helyreállítását,
- vagy pedig a veszélyeztetés mértékének megfelelő biztosíték adását.

Ha az erre vonatkozó felhívás eredménytelen, s a zálogkötelezett a felhívásnak megfelelő határidőn belül nem tesz eleget, a zálogjogosultat megilleti az a jog, hogy a kielégítési jogát érvényesítse.

Annak meghatározásánál, hogy milyen határidő tekinthető megfelelőnek, számos körülményt figyelembe kell venni, így különösen mérlegelni kell a helyreállítás vagy a biztosítékadás reális lehetőségeit.

Ptk. 262. § (1) Ingatlant csak jelzálogjog alapítása útján lehet elzálogosítani. Ingatlanra vonatkozó jelzálogjog alapításához az erre irányuló szerződésen felül a jelzálogjognak az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzése szükséges.

(2) Más dolgot terhelő jelzálogjog alapításához - ha jogszabály eltérően nem rendelkezik - a zálogszerződés közjegyzői okiratba foglalása és a jelzálogjognak a Magyar Országos Közjegyzői Kamaránál külön törvény rendelkezései szerint vezetett nyilvántartásba (zálogjogi nyilvántartás) való bejegyzése szükséges. Ha a zálogjog több zálogtárgyat terhel, továbbá, ha a zálogtárgy egyedi megjelölése nem lehetséges, a zálogtárgy, illetve a zálogtárgyak köre fajta és mennyiség szerint vagy körülírással is meghatározható.

(3) Az (1)-(2) bekezdés szerinti nyilvántartásba (nyilvántartás) történő bejegyzésben - a nyilvántartásra irányadó szabályok szerinti egyéb adatok mellett - fel kell tüntetni a követelés összegét (jövőbeli követelések esetén a biztosítani kívánt legmagasabb összeget), valamint annak járulékait, ez utóbbiak a zálogszerződés tartalmára utalással is megjelölhetők. A követelés csökkenése vagy megszűnése a bejegyzés tartalmára tekintet nélkül kihat a zálogjogra.

(4) A tulajdonos az ingatlan-nyilvántartásban azt is feljegyeztetheti, hogy az ingatlant egy éven belül a feljegyzésben meghatározott összegnél nem nagyobb összeg erejéig jelzálogjoggal kívánja megterhelni. Ha a jelzálogjog bejegyzését a feljegyzésben meghatározott határidő alatt kérik, a bejegyzett jelzálogjog a feljegyzés rangsorban elfoglalt helyéhez (ranghely) igazodó ranghelyet kap.

(5) A zálogjogi nyilvántartásba bejegyzett jelzálogjog tárgya lehet - a rendelkezési jog megszerzésétől függő hatállyal - olyan dolog is, amelyre a zálogkötelezett a zálogszerződés megkötése után szerez rendelkezési jogot. Az ilyen zálogjog ranghelyét a bejegyzésének időpontja határozza meg, e szabályra azonban nem lehet hivatkozni azzal szemben, akinek javára a rendelkezési jog korábbi jogosultja alapított zálogjogot.

(6) A zálogjogi nyilvántartásba bejegyzett jelzálogjog megszűnik, ha a zálogtárgyat kereskedelmi forgalomban vagy rendes gazdálkodás körében jóhiszemű vevő részére értékesítik. Megszűnik továbbá abban az esetben is, ha a jóhiszemű vevő a mindennapi élet szokásos tárgyai körébe tartozó dolog tulajdonjogát visszterhesen szerzi meg.

Jegyzet: A 262. §-t a 2000. évi CXXXVII. tv. 1. §-a állapította meg. Hatályos: 2001. IX. 1-jétől. A rendelkezést a hatálybalépés után megkötött zálogszerződésekre kell alkalmazni. A bankhitelt biztosító zálogjog jogosultja zálogjogának fennállását bejegyzés céljából köteles három hónapon belül bejelenteni. A határidő elmulasztása jogvesztő.

Lásd: a zálogjogi nyilvántartás részletes szabályainak megállapításáról szóló 11/2001. (IX. 1.) IM rendeletet.

Ingatlan elzálogosítása

1. Ingatlan elzálogosítására a törvény külön szabályokat állapít meg. Először is két alapvető kérdésben rendelkezik:

a) az egyik az, hogy *ingatlant csak jelzálogjog alapítása útján* lehet elzálogosítani, tehát ingatlan tekintetében az elzálogosítás módját leszűkíti;

b) a másik pedig az, hogy ingatlanra vonatkozó jelzálogjog alapításának két feltétele van: egyrészt az erre irányuló *szerződés*, másrészt pedig a jelzálogjognak az *ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzése*.

Nem ingatlan elzálogosítása

2. Az előbbieken már szó volt arról, hogy jelzálogjoggal minden vagyontárgy megterhelhető. Ingatlan elzálogosításának feltételeit az 1. pont állapítja meg. *Más dolgot terhelő jelzálogjog* alapításának az alábbi feltételei vannak:

a) az ilyen jelzálogjog alapítására vonatkozó zálogszerződés létrejötté;

b) a zálogszerződés *közjegyzői okiratba* foglalása;

c) a jelzálogjognak a Magyar Közjegyzői Kamarának külön törvény rendelkezései szerint vezetett *nyilvántartásba (zálogjogi nyilvántartás) való bejegyzése*.

Meg kell azonban jegyezni, hogy *jogszabály* (tehát nemcsak törvény) az említettektől eltérően rendelkezhet.

Nyilvánvalóan fontos érdek fűződik ahhoz, hogy a jelzálogjoggal terhelt nem ingatlan vagyontárgyak meghatározhatóak legyenek. A meghatározásnak különféle módjai lehetnek. A legbiztonságosabb természetesen az egyedi megjelölés. A törvény azonban lehetőséget ad arra, hogy a zálogtárgy, illetőleg a zálogtárgyak köre meghatározható legyen *fajta és mennyiség szerint* (pl. tíz mázsa jonatánalma) vagy *körülrással* is meghatározható. Az ilyen körülírás nyilván különféleképpen lehetséges. Mindenesetre azonban olyannak kell lennie, amelynek alapján a jelzálogjoggal terhelt zálogtárgyak (nem ingatlan vagyontárgyak) kétséget kizáró módon meghatározhatóak.

Nyilvántartásba bejegyzés

3. A törvény rendelkezik arról, hogy az 1. és 2. pontban említett *nyilvántartásban* mit kell feltüntetni, mégpedig mind az ingatlan-nyilvántartásban, mind pedig a Magyar Országos Közjegyzői Kamara nyilvántartásában, természetesen attól függően, hogy ingatlan vagy nem ingatlan jelzálogjoggal terheléséről van-e szó. Fel kell tüntetni

a) a nyilvántartásra irányadó szabályokban meghatározott adatokat;

b) a követelés összegét;

c) jövőbeli követelések esetében a biztosítani kívánt legmagasabb összeget;

d) mind az a), mind pedig a c) pontot illetően a követelés járulékait, amelyek a zálogszerződés tartalmára utalással is megjelölhetőek.

A zálogjoggal kapcsolatban már korábban elmondottakból következik, illetőleg azokkal összhangban van az a szabály, hogy abban az esetben, ha a követelés *csökken* vagy *megszűnik*, akkor ez kihat a zálogjogra, mégpedig a bejegyzés tartalmára tekintet nélkül. A követelés csökkenése vagy megszűnése következtében tehát a fedezetül szolgáló zálogjog is megfelelően csökken vagy megszűnik.

A jelzálogjog korlátozása

4. Az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzéssel kapcsolatban a törvény további bejegyzési lehetőséget is ad. Megengedi ugyanis, hogy a tulajdonos feljegyeztethesse: az ingatlant *egy éven belül a feljegyzésben meghatározott összegnél nem nagyobb összeg erejéig* jelzálogjoggal kívánja megterhelni. Ez a szabály nyilvánvalóan akkor jön figyelembe, ha még nem történt a követelésnek jelzálogjoggal való megterhelésére vonatkozó bejegyzés.

Ilyen bejegyzés esetében természetesen felmerül a kérdés, hogy az a bejegyzések rangsorában milyen helyet kap akkor, ha a kérelmet a jelzálogjog bejegyzését egy éven belül kéri. Erre vonatkozóan rendelkezik a törvény akként, hogy a bejegyzett jelzálogjog *ranghelye* a feljegyzés rangsorban elfoglalt helyéhez igazodik.

Jelzálogjog a zálogszerződés megkötése után szerzett dologon

5. A zálogjogi nyilvántartásba bejegyzett jelzálogjogok körét a törvény bővíti. Jelzálogjog tárgya lehet - a rendelkezési jog megszerzésétől függő hatállyal - olyan dolog is, amelyre a zálogkötelezett a *zálogszerződés megkötése után szerez rendelkezési jogot*. Természetesen ilyenkor is felmerül a ranghely kérdése. E tekintetben a törvény akként rendelkezik, hogy az ilyen zálogjog ranghelyét a *bejegyzés időpontja határozza meg*. További kérdés azonban, hogy kivel szemben lehet erre hivatkozni. A törvény rendelkezése szerint az említett szabályra nem lehet hivatkozni *azzal szemben, akinek javára a rendelkezési jog korábbi jogosultja alapított zálogjogot*.

Mindezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a „rendkezési jog” említése a törvényben bizonyos kételyek forrása lehet. A rendelkezési jogról a törvény a *tulajdonjog tartalmának* meghatározása körében rendelkezik. A Ptk. 112. §-ának (1) bekezdése szerint a tulajdonost megilleti az a jog, hogy a dolog birtokát, használatát, vagy hasznai szedésének jogát másnak átengedje, a dolog biztosítékul adja vagy más módon megterhelje, továbbá hogy a tulajdonjogát másra átruházza vagy azzal felhagyjon (ez utóbbi alól az ingatlan a kivétel). Eszerint tehát a dolog tulajdonjogát át lehet másra ruházni, amikor is más lesz a tulajdonos. S éppen az okozhat zavart a jogalkalmazási gyakorlatban, hogy a jelzálogjoggal kapcsolatban mit kell érteni a tulajdonjogtól független rendelkezési jogon, amelyet a zálogszerződés megkötése után lehet megszerezni, s amely elválik a tulajdonjogtól.

A nyilvántartásba bejegyzett jelzálogjog megszűnése

6. A törvény meghatározza, hogy mikor következik be a zálogjogi nyilvántartásba bejegyzett jelzálogjog *megszűnése*. Ennek esetei:

- a) a zálogtárgyat *kereskedelmi forgalomban* vagy *rendes gazdálkodás körében jóhiszemű vevő részére* értékesítik;
- b) ha a *jóhiszemű vevő a mindennapi élet szokásos tárgyai körébe tartozó dolog* tulajdonjogát *visszterhesen* szerzi meg.

Mindkét említett esetben jelentősége van tehát a *vevő jóhiszeműségének*:

- akkor is, ha a vevő a zálogtárgyat kereskedelmi forgalomban vagy rendes gazdálkodás körében értékesíti, és
- akkor is, ha a mindennapi élet szokásos tárgyai körébe tartozó dolog tulajdonjogát visszterhesen szerzi meg.

A szóban lévő szabály valójában sok gondot fog okozni a jogalkalmazónak.

A fenti a) pont szerinti szabály [a 262. § (6) bekezdésének első mondata] *zálogtárgyról* rendelkezik, a b) pont szerinti szabály [a 262. § (6) bekezdésének második mondata] viszont nem zálogtárgyat, hanem *dolgot* említ. Kérdéses lehet, hogy van-e valamilyen jelentősége a kétféle törvényi megfogalmazásnak, tekintettel arra is, hogy mindkét esetben a zálogjogi nyilvántartásba bejegyzett jelzálogjog megszűnéséről van szó.

A fenti a) pont *kereskedelmi forgalomban* vagy *rendes gazdálkodás körében* történő értékesítésről beszél, a b) pont pedig a *mindennapi élet szokásos tárgyai* körébe tartozó dolog megvételéről. Ezzel kapcsolatban az jegyezhető meg, hogy a zálogjogi nyilvántartásba bejegyzett zálogjoggal terhelt zálogtárgy vagy dolog eladása mindkét esetben a tulajdonos változására vezet, s a mindennapi élet szokásos tárgyai rendszerint kereskedelmi forgalomban vagy rendes gazdálkodás körében cserélnek gazdát.

A fenti a) pont *értékesítést*, a b) pont pedig *visszterhes szerzést* említ, tehát mindkét esetben a tulajdon ellenérték fejében történő megszerzéséről, vagyis adásvételről van szó.

A zálogjogi nyilvántartásba bejegyzett jelzálogjog mind az a), mind pedig a b) pont esetében megszűnik.

Az említettekre tekintettel azt is meg kell jegyezni, hogy a jogalkalmazási gyakorlatban sok problémát fog okozni a kereskedelmi forgalomban, a rendes gazdálkodás körében és a mindennapi életben történő szerzések különböző eseteinek elhatárolása. E téren a bírósági gyakorlatra komoly feladatok várnak.

7. A Ptk. 272. §-ában foglalt rendelkezésekhez kapcsolódnak az 1959. évi IV. törvény hatálybalépéséről és végrehajtásáról szóló 1960. évi 11. törvényerejű rendeletnek (Ptké. I.) a zálogjogi nyilvántartásra vonatkozó egyes szabályai. A 2000. évi CXXXVII. törvény 2. §-a a Ptké. I. 47. §-a helyébe új rendelkezést léptetett, a Ptké. I.-t pedig a 47/A. §-sal egészítette ki.

Ptké. I. 47. § (1) A Magyar Országos Közjegyzői Kamaránál (a továbbiakban: Kamara) vezetett nyilvántartás - az egyedi azonosításra kétséget kizáróan alkalmas ingó dolgot terhelő jelzálogjoggal kapcsolatosan a felek által közjegyzői közreműködés nélkül tett zálogjogi nyilatkozaton alapuló bejegyzés kivételével - közhitelesen tartalmazza a nyilvántartásba bejegyzett ingó dolgot, illetve vagyont terhelő zálogjogot alapító zálogszerződés vagy a zálogjogviszony létesítésére irányuló bírósági határozat, illetve hatósági döntés létrejöttét. E nyilvántartásba (a továbbiakban: zálogjogi nyilvántartás) bárki betekinthez, a szerződő felek (5) bekezdés a) pontja szerinti személyes adatait azonban csak az ismerheti meg, aki ehhez fűződő jogát vagy jogos érdekét igazolja.

A Ptké. I. 47. § (1) bekezdését a 2009. évi XXXI. tv. 2. § (1) bekezdése állapította meg. Hatályos: 2009. IX. 1-jétől. Lásd még: 2009. évi XXXI. törvény 5. § (2) bekezdés.

(2) Az ellenkező bizonyításáig vélelmezni kell annak jóhiszeműségét, aki a zálogjogi nyilvántartásban bízva ellenérték fejében szerez jogot. A Ptk. 262. §-ának (6) bekezdésében meghatározott esetekben jogot szerző harmadik személy rosszhiszeműségét azonban önmagában nem alapozza meg az a körülmény, hogy e személy a nyilvántartásba történő betekintéssel az oda bejegyzett adat, jog vagy tény fennállásáról tudomást szerezhetett volna, e rendelkezés az egyedi azonosításra kétséget kizáróan alkalmas ingó dolgot terhelő jelzálogjog nyilvántartott adatai tekintetében nem alkalmazható.

A Ptké. I. 47. § (2) bekezdését a 2009. évi XXXI. tv. 2. § (1) bekezdése állapította meg. Hatályos: 2009. IX. 1-jétől. Lásd még: 2009. évi XXXI. törvény 5. § (2) bekezdés.

(3) A zálogjogi nyilvántartást a Kamara a székhelyén vezeti. A nyilvántartás részeként rögzíti a jogszabállyal létesített közjegyzői állások törzsadatait és az azokban beállott változásokat. A nyilvántartás vezetése - ideértve a nyilvántartási adatok archiválását is - számítógép útján, az adatbiztonsági követelményeknek megfelelően történik.

(4) Zálogjognak a zálogjogi nyilvántartásba történő bejegyzése alapjául a zálogszerződés vagy a zálogjogviszony létesítésére irányuló bírósági határozat, illetve hatósági döntés (a továbbiakban együtt: okirat) adatai szolgálnak. Az egyedi azonosításra kétséget kizáróan alkalmas ingó dolgot terhelő jelzálogjoggal kapcsolatos bejegyzés alapjául a nyilatkozattételre jogosult által elektronikus úton tett zálogjogi nyilatkozatban foglalt adatok is szolgálhatnak.

A Ptk. I. 47. § (4) bekezdését a 2009. évi XXXI. tv. 2. § (2) bekezdése állapította meg. Hatályos: 2009. IX. 1-jétől. Lásd még: 2009. évi XXXI. törvény 5. § (2) bekezdés.

(5) A zálogjogi nyilvántartás az okirat adatai közül a következőket tartalmazza:

a) a zálogkötelezett, továbbá - ha az nem azonos a zálogkötelezettel - a biztosított követelés kötelezettje (személyes kötelezett) és a zálogjogosult

1. természetes személy esetén: családi és utóneve, előző neve, születési ideje és - hozzájárulásával - lakcíme,

2. jogi személy, illetve jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaság esetén: elnevezése, székhelye és azonosító adatai (cégjegyzékszáma, ennek hiányában adószáma),

3. egyéb szervezet esetén annak azonosító adatai;

b) a zálogtárgy megjelölése;

c) a biztosított követelés jogcíme, pénzneme, lejárat, összege, illetve legmagasabb összege;

d) a bejegyzés alapjául szolgáló okirat megnevezése, kiállítója, kelte, ügyszáma, valamint a bejegyző közjegyző neve, székhelye és törzsszáma;

e) a zálogjog keletkezésének és módosulásának időpontja, ha ez a bejegyzés napjától eltér;

f) a törölt zálogjog ranghelyének fenntartása, illetve a ranghellyel való rendelkezés jogáról történő lemondás;

g) a zálogjog érvényesítésére irányuló, illetve a zálogkötelezettséget egyébként érintő bírósági vagy más hatósági eljárás megindításának időpontja, az eljárást elrendelő vagy azt folytató hatóság megnevezése és ügyszáma;

h) a vagyont terhelő zálogjog átalakítása.

(6) A bejegyzésben a zálogtárgyat az okirat, illetve annak melléklete szerint, vagy az okiratban, illetve annak mellékletében foglaltakra utalással kell rögzíteni. Vagyont terhelő zálogjog esetén, ha az a zálogkötelezett egész vagyonát terheli, az okiratban ezt, a vagyon meghatározott részét terhelő zálogjog esetében pedig az okiratban vagy annak mellékletében - szabatos körülírással - a vagyon e meghatározott körét kell feltüntetni.

(7) Az egyedi azonosításra kétséget kizáróan alkalmas ingó dolgot terhelő jelzálogjoggal kapcsolatos bejegyzésre irányuló zálogjogi nyilatkozatot - jogszabály eltérő rendelkezése hiányában - a zálogjogi nyilvántartás felhasználójaként nyilvántartásba vett személy - az elektronikus személyazonosítását követően vagy elektronikusan aláírt - elektronikus nyomtatvány kitöltése útján teheti. Az elektronikus nyomtatvány alapján történő bejegyzésben az (5) bekezdés a)-c) és f) pontjában foglalt adatokat, a bejegyzés alapjául szolgáló nyilatkozat és a bejegyző személyének az (5) bekezdés a) pontja szerinti vagy elektronikus azonosító adatait, a bejegyzés időpontját, valamint annak sorszámát az igazságügyért felelős miniszter rendeletében meghatározott módon kell feltüntetni.

A Ptk. I. 47. § (7) bekezdését a 2009. évi XXXI. tv. 2. § (3) bekezdése iktatta be. Hatályos: 2009. IX. 1-jétől. Lásd még: 2009. évi XXXI. törvény 5. § (2) bekezdés.

A Ptk. I. 47. §-át a 2000. évi CXXXVII. tv. 2. § (1) bekezdése állapította meg. Hatályos: 2001. IX. 1-jétől. A rendelkezést a hatálybalépés után megkötött zálogszerződésekre kell alkalmazni.

Ptk. I. 47/A. § (1) A zálogjog alapításának, változásainak és a zálogjogviszonyhoz kapcsolódó egyéb adatoknak a zálogjogi nyilvántartásba történő bejegyzéséről a közjegyző kérelemre - elektronikus adatátvitel útján - gondoskodik. A bejegyzés megtörténtéről és a bejegyzett adatokról a közjegyző a jelen lévő félnek azonnal, erre vonatkozó külön kérelem nélkül tanúsítványt ad. A nyilvántartásból az adatokat a zálogjog megszűnését követően haladéktalanul törölni kell. A bejegyzésre, illetve a bejegyzett adatok törlésére közjegyzői okirat alapján az okiratszerkesztő közjegyző, egyéb esetben bármely közjegyző illetékes.

(2) Ha a jogszabály szerint valamely bejegyzés alapjául közokiratba nem foglalt jognyilatkozat is elegendő, azt - az egyedi azonosításra kétséget kizáróan alkalmas ingó dolgot terhelő jelzálogjoggal kapcsolatos jognyilatkozat kivételével - olyan teljes bizonyító erejű magánokiratba kell foglalni, amelyen a nyilatkozattevő fél aláírásának valódiságát közjegyző tanúsítja. Nem jegyezhető be a változás, ha az annak alapjául szolgáló magánokiratnak olyan alaki vagy tartalmi hiányossága van, amely miatt az abban foglalt jognyilatkozat nyilvánvalóan érvénytelen, vagy ha a bejegyzési kérelem az annak tartalmát meghatározó jogszabály rendelkezéseinek egyéb okból nem felel meg.

A Ptk. I. 47/A. § (2) bekezdését a 2009. évi XXXI. tv. 2. § (4) bekezdése állapította meg. Hatályos: 2009. IX. 1-jétől. Lásd még: 2009. évi XXXI. törvény 5. § (2) bekezdés.

(3) Ha a zálogjog alapítására vonatkozó bejegyzésnek nyilvántartásból való törlését nem a zálogkötelezett kéri, erről a zálogkötelezettet a közjegyző azzal értesíti, hogy az értesítés kézhezvételétől számított 30 napon belül a törölt zálogjog ranghelyén a közjegyzőnél új zálogjogot alapíthat, vagy a törléstől számított egyévi időtartamra a ranghely fenntartásának bejegyzését kérheti. Ha a zálogkötelezett ilyen kérelmet határidőn belül nem terjeszt elő, vagy bejelenti, hogy e jogával nem él, a közjegyző a bejegyzés törlése iránt intézkedik.

(4) A közjegyző a kérelem tárgyában - a mellékelt okiratok alapján, egyéb bizonyítás feltétele nélkül - végzéssel határoz. A kérelemnek helyt adó határozat ellen fellebbezésnek nincs helye. A határozatban foglaltak bejegyzéséről a közjegyző a határozat meghozatalával egyidejűleg intézkedik, és a nyilvántartás megváltozott tartalmáról szóló tanúsítványt a végzéssel együtt kézbesíti a feleknek. E szabályokat megfelelően alkalmazni kell abban az esetben is, ha a közjegyző a bejegyzésről szóló határozatát kijavítja vagy kiegészíti.

(5) A közjegyző eljárására egyebekben - ha az eljárásra irányadó szabályokból vagy az eljárás nemperes jellegéből más nem következik - a Polgári perrendtartás rendelkezéseit kell alkalmazni.

Jegyzet: A Ptk. I. 47/A. §-át beiktatta a 2000. évi CXXXVII. tv. 2. § (2) bekezdése. Hatályos: 2001. IX. 1-jétől. A rendelkezést a hatálybalépés után megkötött zálogszerződésekre kell alkalmazni.

A Ptk. I. 48. §-a helyébe a következő rendelkezés lép:

48. § (1) *Ha a zálogkötelezettel szemben felszámolási eljárás vagy a zálogtárgyra is kiterjedő bírósági végrehajtás folyik, a jogosult a Ptk. 257. §-ában foglalt megállapodás szerinti jogait - felszámolási eljárás esetében a felszámolást elrendelő végzés közzétételétől, bírósági végrehajtás esetében pedig a zálogtárgy lefoglalásától kezdve - nem gyakorolhatja, kielégítést a felszámolási eljárás, illetve a bírósági végrehajtás körében és annak szabályai szerint kaphat.*

(2) *Ha a zálogjog a zálogtárgynak felszámolási vagy végrehajtási eljárás keretében történő értékesítésével megszűnik, a zálogjogosult az eljárásra irányadó szabályok szerint - az értékesítés során befolyt vételár tekintetében - gyakorolhatja kielégítési jogát.*

(3) *Lakóingatlan elzálogosítása esetén - ha a felek eltérően nem állapodnak meg - a zálogjogosult a zálogjoga érvényesítése során az ingatlan kiürített állapotban való értékesítését követelheti.*

(4) *A Ptk. 257. §-a (3) bekezdésének alkalmazásában a felszámoló és az önálló bírósági végrehajtó árverés szervezésével hivatalból foglalkozó személynek minősül.*

2009. IX. 1-jével a Ptk. I. az alábbi 48/A. §-al egészül ki:

48/A. § (1) *Az egyedi azonosításra kétséget kizáróan alkalmas ingó dolgot terhelő jelzálogjog a zálogszerződés közjegyzői okiratba foglalása nélkül is alapítható.*

(2) *Az (1) bekezdés szerinti jelzálogjog bejegyzésére az erre irányuló zálogjogi nyilatkozat alapján akkor kerülhet sor, ha a nyilatkozattevő a zálogszerződést tartalmazó okiratot elektronikus okirati formában az e célra biztosított tárhelyen elhelyezte, és a bejegyzéshez az ellenérdekű fél hozzájárult. A bejegyzett jelzálogjog törlésére - ha a törlésre irányuló nyilatkozatot a zálogkötelezett tette - akkor kerülhet sor, ha a zálogjogosult ahhoz hozzájárult, vagy a zálogkötelezettnek a zálogjog törlésére irányuló nyilatkozatától számított 30 napon belül nem tett a bejegyzés fenntartására irányuló nyilatkozatot.*

(3) *A zálogjogi nyilatkozatról az ellenérdekű fél a nyilatkozattal egyidejűleg elektronikus úton értesítést kap. A zálogkötelezett felel minden olyan kárért, amely azért következett be, mert a zálogszerződésben vállalt kötelezettsége ellenére nem járult hozzá a zálogjog bejegyzéséhez. A zálogjogosult felel viszont minden olyan kárért, amely azért következett be, mert annak ellenére nem járult hozzá a zálogjog törléséhez, illetve tett a bejegyzés fenntartására irányuló nyilatkozatot, hogy már nem áll fenn a zálogjoggal biztosított követelése vagy olyan jogviszony, amelyből zálogjoggal biztosított követelése keletkezhet.*

(4) *Ha jogszabály eltérően nem rendelkezik, a tárhelyen elhelyezett zálogszerződésbe a felek bármelyike által elektronikus formában megadott engedély alapján erre feljogosított személy elektronikus úton betekinthez.*

(5) *A zálogjognak a zálogjogi nyilvántartásba való bejegyzéséért, a változás bejegyzéséért, a zálogjog törléséért, valamint a nyilvántartásba való betekintésért a Kamara javára jogszabályban meghatározott költségtérítést kell fizetni.*

(6) *Felhatalmazást kap az igazságügyért felelős miniszter, hogy rendeletben állapítsa meg a zálogjogi nyilvántartás vezetésének részletes szabályait, az egyedi azonosításra kétséget kizáróan alkalmas ingó dolgot és egyedi azonosításra szolgáló adatainak körét, az e vonatkozásban joghatás kiváltására alkalmas zálogjogi nyilatkozatok fajtáit, az ilyen nyilatkozaton alapuló bejegyzés módját, továbbá a költségtérítés mértékét és a mentesség eseteit.*

Jegyzet: Lásd a 11/2001. (IX. 1.) IM rendeletet. A 48/A. §-t a 2009. évi XXXI. törvény 2. § (5) bekezdése iktatta be. Hatályos: 2009. IX. 1. (A Ptk. 262. §-ához fűzött kommentárt kiegészítő szöveg itt található.)

Ptk. 263. § (1) *Ha a felek olyan követeléseket biztosítanak jelzálogjoggal, amelyek a zálogszerződésben meghatározott jogviszonyból vagy jogcímen keletkeznek, illetve keletkezhetnek, a bejegyzésnek a jogviszonyt vagy jogcímet és azt a legmagasabb összeget is tartalmaznia kell, amelyen belül a zálogjogosult a zálogtárgyból kielégítést kereshet (keretbiztosítéki jelzálogjog).*

(2) *Ha a jogviszonyba új kötelezett lép, a keretbiztosítéki jelzálogjog a jogviszonyból korábban létrejött követeléseken felül azoknak a követeléseknek is biztosítékaul szolgál, amelyek a jogviszonyból az új kötelezett terhére keletkeztek.*

(3) *A kötelezett - ha a zálogszerződésben meghatározott jogviszony megszűnt, és abból eredő, vagy a zálogszerződésben meghatározott jogcímen keletkezett követelésből származó tartozása nem áll fenn - követelheti, hogy a jogosult a keretbiztosítéki jelzálogjogáról mondjon le.*

Jegyzet: A 263. §-t a 2000. évi CXXXVII. tv. 1. §-a állapította meg. Hatályos: 2001. IX. 1-jétől. A rendelkezést a hatálybalépés után megkötött zálogszerződésekre kell alkalmazni.

Keretbiztosítéki jelzálogjog

1. A Ptk. 263. § (1) bekezdése a szövege végén zárójelben tartalmazza ugyan a „keretbiztosítéki jelzálogjog” szavakat, magát a fogalmat azonban nem a fogalommeghatározás szokásos módja szerint határozza meg, bár a rendelkezésből kitűnik, hogy valójában mi a „keretbiztosítéki jelzálogjog”. Erről akkor van szó, ha a felek a zálogszerződésben meghatározott jogviszonyból vagy jogcímen keletkező vagy keletkezhető követeléseket biztosítanak zálogjoggal. Ehhez kapcsolódóan mondja ki a törvény, hogy ilyen zálogjog alapítása esetében a nyilvántartásba történő bejegyzésnek tartalmaznia kell

a) *azt a jogviszonyt vagy jogcímet, amelyből a követelés keletkezik vagy keletkezhet, továbbá*

b) *azt a legmagasabb összeget, amelyen belül a zálogjogosult a zálogtárgyból kielégítést kereshet.*

Bármekkora is tehát a zálogtárgy értéke, a zálogtárgy csak a bejegyzésben feltüntetett összeg erejéig szolgál a zálogjogosult követelésének biztosítékaul (fedezetéül).

Lehetséges azonban, hogy a keretbiztosítéki jogviszony alapjául szolgáló bejegyzett jogviszonyba *új kötelezett* lép. Ilyenkor merül fel az a kérdés, hogy a keretbiztosítéki jelzálogjognak mi a terjedelme, a zálogtárgy milyen követeléseket biztosít. A törvény rendelkezése [Ptk. 263. § (2) bek.] szerint ilyen esetben a keretbiztosítéki jelzálogjog nemcsak a korábban (az új kötelezett belépését megelőzően) létrejött követelések biztosítékául szolgál, hanem azokénak is, amelyek a bejegyzett jogviszonyból az új kötelezett terhére (a zálogjogosult javára) keletkeztek.

A keretbiztosítéki jelzálogjoggal kapcsolatban tehát általánosságban az alábbiak állapíthatók meg:

aa) a keretbiztosítéki jelzálogjog - eltérően a nem ilyen jelzálogjogtól - nem valamely egyedileg meghatározott követelést biztosít, hanem mindazokat a követeléseket fedezi meghatározott legmagasabb összeg erejéig, amelyek az alapul szolgáló jogviszony körében a jogosult javára időről időre keletkeznek;

bb) a zálogtárgy nem feltétlenül biztosítja az egész követelést, hanem csak a nyilvántartásban feltüntetett legmagasabb összeg erejéig nyújt biztosítékot;

cc) a nyilvántartásba történt bejegyzés önmagában még nem feltételez követelést;

dd) külön kell bizonyítani a követelés fennállását, valamint annak mértékét (összességességét);

ee) a keretbiztosítéki jelzálogjog nem meghatározott követeléshez, hanem ahhoz a jogviszonyhoz kapcsolódik, amelyből különböző követelések eredhetnek. Egy meghatározott követelés biztosítására keretbiztosítéki jelzálogjog nem alapítható, és nem jegyezhető be. Kizárólag a keretbiztosítéki jelzálogjogként bejegyzett jelzálogjog teszi lehetővé a jogviszonyból származó követelések „kicsérélődését” a jelzálog azonossága mellett [LB Gf. I. 32771/1994. - BH 1996/11. sz. 601.].

Kizárólag a keretbiztosítéki jelzálogjogként bejegyzett jelzálogjog teszi lehetővé a tartós jogviszonyból származó követelések ún. kicsérélődését a jelzálogjog azonossága mellett (LB Gfv. X. 30883/2001. - 2002/10. sz. 405.)

A lemondás a keretbiztosítéki jelzálogjogról

2. A kötelezett *követelheti* a jogosulttól, hogy *mondjon le* a keretbiztosítéki jelzálogjogról az alábbi esetekben:

a) ha a zálogszerződésben meghatározott jogviszony megszűnt, és a kötelezettnek a megszűnt jogviszonyból eredő tartozása nem áll fenn, vagy

b) a kötelezettnek a zálogszerződésben meghatározott jogcímen keletkezett követelésből származó tartozása nem áll fenn.

A Ptk. 263. § (1) bekezdése meghatározza, hogy milyen követeléseket lehet keretbiztosítéki jelzálogjoggal biztosítani. Nyilvánvaló, hogy az ilyen követelés megszűnése az annak biztosítékául szolgáló jelzálogjogról való lemondás kötelezettségét vonja maga után.

Ptk. 264. § (1) A jelzálogjog megszűnik akkor is, ha a követelés elévül.

(2) A tulajdonos a megszűnő jelzálogjog ranghelyén és a megszűnés terjedelmében a bejegyzett zálogjog törlésével egyidejűleg, annál nem terheőbb új jelzálogjogot alapíthat, vagy a törölt bejegyzés ranghelyét egy év tartamára fenntarthatja. A tulajdonos erről a jogáról harmadik személlyel vagy a lemondással érintett ranghelyet követő ranghelyen bejegyzett zálogjogosulttal szemben mondhat le. Ilyen esetben a tulajdonos a ranghellyel kapcsolatos jogait csak annak hozzájárulásával gyakorolhatja, akivel szemben arról lemondott.

Jegyzet: A 264. §-t a 2000. évi CXXXVII. tv. 1. §-a állapította meg. Hatályos: 2001. IX. 1-jétől. A rendelkezést a hatálybalépés után megkötött zálogszerződésekre kell alkalmazni.

A jelzálogjog megszűnése a követelés elévülése kapcsán

1. A követelés *elévülése* - a törvény egyértelmű rendelkezése szerint - a jelzálogjog *megszűnését* vonja maga után.

Az elévült követelést bírósági úton nem lehet érvényesíteni [Ptk. 325. § (1) bek.]. A követelés behajthatóságának lehetetlenné válásával nyilvánvalóan együtt jár a zálogtárgyat terhelő jelzálogjog megszűnése is.

A tulajdonos jogai a jelzálogjog megszűnése esetében

2. Jelzálogjog megszűnése esetére a törvény a tulajdonost meghatározott jogokkal ruhazza fel. A tulajdonos ugyanis a megszűnő jelzálogjog rangsorában elfoglalt helyen (ranghely) és a megszűnés terjedelmében - a bejegyzett zálogjog törlésével egyidejűleg -

a) a megszűnt jelzálogjognál nem terheőbb új jelzálogjogot alapíthat, vagy

b) a törölt bejegyzés ranghelyét egy év tartamára fenntarthatja.

A tulajdonos helyzetét erősíti az a törvényi rendelkezés, amely szerint az említett jogáról csak harmadik *személlyel* vagy a lemondással érintett ranghelyet követő ranghelyen bejegyzett zálogjogosulttal szemben mondhat le. Ilyen esetben a tulajdonos a ranghellyel kapcsolatos jogait csak akkor gyakorolhatja, ha ehhez *hozzájárul* az, akivel szemben arról lemondott.

Kézizálogjog

Ptk. 265. § (1) Kézizálogjog létrejöttéhez az erre irányuló zálogszerződésen felül a zálogtárgy átadása is szükséges. Az átadás harmadik személy (zálogtartó) kezéhez is történhet. Kereskedelmi forgalomban jóhiszeműen akkor is lehet zálogjogot szerezni, ha az, aki a zálogtárgyat adta, nem volt tulajdonos.

(2) Kézizálogjog sem a dolog egy részén, sem annak tulajdoni illetőségén nem szerezhető. Nem lehet kézizálogjog tárgya olyan dolog sem, amelyre vonatkozóan ezt jogszabály kizárja.

(3) A kézizálogjog jogosultja a zálogtárgyat köteles épségben megőrizni, és a zálogjog megszűnésekor azt a zálogkötelezettnek visszaadni.

(4) A jogosult a zálogtárgyat külön rendelkezés hiányában nem használhatja és nem hasznosíthatja, de természetes hasznait jogosult és köteles beszedni. A hasznok elsősorban a szükséges költségek fedezésére szolgálnak. A jogosult a hasznokról elszámolni köteles.

(5) Ha a zálogtárgy állagának romlásától vagy értékének lényeges csökkenésétől lehet tartani, a kötelezett vagy a tulajdonos más megfelelő biztosíték felajánlása mellett a zálogtárgy visszaadását kérheti.

(6) A kézzzálogjog megszűnik, ha a kézzzálogjog jogosultja a zálogtárgyat a tulajdonosnak visszaadja. Megszűnik akkor is, ha a jogosult a birtokából akaratán kívül kikerült zálogtárgyat egy éven belül nem szerzi vissza, és evégből bírósághoz sem fordul.

Jegyzet: A 265. §-t az előtte lévő címmel együtt a 2000. évi CXXXVII. tv. 1. §-a állapította meg. Hatályos: 2001. IX. 1-jétől. A § rendelkezéseit a hatálybalépés után megkötött zálogszerződésekre kell alkalmazni.

Kézzzálogjog létrejötte

1. Ahhoz, hogy *kézzzálogjog* létrejöhessen, két feltételre van szükség:

- a) az egyik a kézzzálogjogra irányuló *zálogszerződés*,
- b) a másik a *zálogtárgy átadása*.

Kézzzálogjog tehát akkor áll fenn, ha a zálogjog jogosultját megilleti a *zálogtárgy birtoklásának* joga. A zálogtárgy ilyenkor a zálogjogosult birtokába kerül. Ebből az is következik, hogy a *birtokvédelem* mindenkivel szemben megilleti.

Az átadás olyan módon is történhet, amely kétségtelenné teszi, hogy a dolog az átruházó hatalmából másnak a hatalmába kerül. Az átadás történhet jelképesen is (pl. okmányok átadásával), közös birtokbavétellel (csak együttesen tudják a felek a zárat felnyitni), de történhet harmadik személy (zálogtartó, sequester) kezéhez is.

Kézzzálogjogot csak ingó dologon lehet szerezni. Vannak azonban olyan ingóságok, amelyeken kézzzálogjog nem szerezhető. Ilyenek pl. a forgalomképtelen dolgok. Nem tekinthető viszont kizártnak végrehajtás alá nem vonható dolog kézzzálogba adása. Ennek megakadályozása a tulajdonos rendelkezési jogát indokolatlanul korlátozná.

Lehetséges olyan eset, amikor a zálogjogosult nemcsak a zálogtárgy birtokát szerzi meg, hanem annak a tulajdonjogát is. Ez történik akkor, amikor elhasználható dologt adnak zálogba (rendhagyó zálogjog). Ilyen esetben a zálogjogosult a dologt elhasználhatja, fennáll azonban az a kötelezettsége, hogy a zálogjog megszűnésekor ugyanolyan dologból ugyanannyit szolgáltatasson vissza.

A *zálogtárgy átadása* nem szűkül le arra az esetre, amikor az átadás közvetlenül a zálogjogosult részére történik. Az átadás ugyanis - a törvény rendelkezése szerint - történhet harmadik személy kezéhez is. Ilyenkor tehát a kézzzálogjog jogosultja és a zálogtartó nem azonos.

A gyakorlatban nemegyszer felmerül a zálogtárgy tulajdonának, s ezzel kapcsolatban a zálogjog megszerzésének kérdése. A törvény a kézzzálogjoggal kapcsolatban a *kereskedelmi forgalomban* történő vagyontárgy-szerzésről rendelkezik. Kimondja, hogy kereskedelmi forgalomban akkor is lehet *zálogjogot szerezni*, ha az, aki a zálogtárgyat adta, nem volt tulajdonos. Az ilyen zálogjogszerzésnek azonban lényeges feltétele van: a szerző *jóhiszeműsége*. A körülmények alapos vizsgálatától és értékelésétől függ, hogy adott esetben ez a jóhiszeműség megállapítható-e. Ha nem, akkor nem lehetséges a zálogjog megszerzése sem. Természetesen alapos vizsgálódást igényelhet adott esetben az is, hogy a zálogtárgyat valóban kereskedelmi forgalomban szereztek-e.

Általános szabály szerint a kötelezett csak a tulajdonában álló dologt adhatja zálogba, ami más oldalról azt jelenti, hogy a jogosult csak akkor szerzi meg a zálogjogot (az elzálogosítás csak akkor érvényes), ha a zálogbaadó a zálogtárgy tulajdonosa volt, hacsak nem a tulajdonos beleegyezésével történt a zálogba adás.

A kereskedelmi forgalomban kötött ügyleteknél különös érdekek fűződnek a forgalom biztonságához. Ezzel áll összefüggésben az a szabály, amely szerint kereskedelmi forgalomban jóhiszeműen akkor is lehet zálogjogot szerezni, ha az, aki a zálogtárgyat adta, nem volt tulajdonos.

A dolog zálogba adása - legalábbis a kereskedelmi forgalom körében - éppen olyan biztonságot követelő szerződés, mint a tulajdonjog átruházása. Ezért csak a kereskedelmi forgalomban történő zálogba adáshoz fűződik a zálogjogot keletkeztető joghatás, vagyis ha a kereskedő az, aki a zálogtárgyat adja.

Ezek szem előtt tartásával rendelkezik a PK 33. számú állásfoglalás akként, hogy ha az, aki a zálogtárgyat adta, nem volt tulajdonos, a zálogbavevő - jóhiszeműsége esetén is - csak akkor szerez zálogjogot, ha a zálogba adás a zálogba adó által folytatott kereskedelmi tevékenység körében történt. Nyilvánvaló ugyanis, hogy azokat, akik a zálogtárgyat nem kereskedőtől kapják (legyenek bár maguk kereskedők), arra kell ösztönözni, hogy kellő gondossággal járjanak el a zálogszerződések kötésénél. Ezért a nemtulajdonos által történt zálogba adással járó kockázatot annak kell viselnie, aki olyan dologt fogad el zálogul, amelynek a zálogbaadó nem volt tulajdonosa.

A törvény meghatározza azokat az eseteket is, amelyekben kézzzálogjog szerzéséről egyáltalán nem lehet szó. *Nem lehet kézzzálogjogot szerezni:*

- aa) a dolog *egy részén*;
- bb) a dolog *tulajdoni illetőségén*;
- cc) olyan dologon, amelyre vonatkozóan *jogszabály* a kézzzálogjog-szerzést kizárta.

A jogosult jogai, illetőleg kötelezettségei

2. A zálogtárgy birtoklásának természetes folyamánya, hogy a zálogjogosult - mint a zálogtárgy birtokosát - kettős kötelezettség terheli:

- a) köteles a zálogtárgyat *épségben megőrizni*,
- b) köteles a zálogtárgyat a zálogjog megszűnésekor *visszaadni*.

Az épségben való megőrzésre a zálogjogosult a zálogjogi viszony - és nem a felelős őrzés - alapján köteles. Az épségben őrzés azt is jelenti, hogy a zálogjogosult - mint birtokos - köteles a zálogtárgyat a zálogkötelezett költségére megfelelően kezelni. A zálogtárgynak a fedezetnyújtásra alkalmas állapotban való megőrzéséről tehát a zálogjogosult maga is köteles gondoskodni.

Az őrzési kötelezettségből folyik, hogy a zálogjogosult a zálogtárgyat *nem adhatja tovább zálogba* (alzálogba). Birtoklási joga a zálogjog fennállásán alapul, nyilvánvaló tehát, hogy a zálogjog megszűnésekor köteles visszaadni a zálogtárgyat.

A zálogtárgy használata és hasznai szedése

3. A zálogjog valamely követelés biztosítására szolgál. Ebből természetszerűen általános szabályként az következik, hogy a zálogjogosult a zálogtárgyat *nem használhatja, és nem hasznosíthatja*. Ez a tilalom azonban csak külön rendelkezés hiányában érvényesül. Ilyen külön rendelkezés tehát feljogosíthatja a zálogjogosultat a birtokában lévő zálogtárgy használatára és hasznosítására. A használatért egyébként *ellenérték* jár, amely a kötelezettség mértékét csökkenti.

Másként alakul a helyzet, amikor a zálogtárgynak *természetes hasznai* vannak. Ezeket a zálogjogosult nemcsak jogosult, hanem köteles is beszedni. Ezt indokolja a zálogtárgy gyümölcsözőképességének fenntartása, s ezzel összefüggésben a zálogkötelezettnek a károsodástól való megóvása, valamint a zálogjogosultnak a zálogtárgy gazdasági értéke megőrzése tekintetében fennálló kötelezettsége. Nyilvánvaló pl. hogy a kézizálogba adott tehen fejéséről a tehenet birtokában tartó zálogjogosult köteles gondoskodni.

A zálogtárgy hasznai

4. A zálogjog kiterjed a kézizálogjoggal terhelt - tehát a zálogjogosult birtokában levő - zálogtárgy *hasznaira* is. A hasznok - a törvény rendelkezése értelmében - elsősorban a szükséges költségek fedezésére szolgálnak.

A hasznok ellenértékét be kell számítani a zálogjogosult követelésébe. Ebből következik a zálogjogosult *elszámolási kötelezettsége*: a zálogjogosult a hasznokról köteles elszámolni. A törvény írja elő a zálogjogosultnak ezt a kötelezettségét, s ez nyilván az esetleg szorult helyzetben levő kötelezett érdekeinek védelmét szolgálja.

A zálogtárgy visszaadása

5. A zálogtárgy állaga - a dolog természete szerint - *romolhat, vagy értéke csökkenhet*. Ezért a kötelezett vagy a tulajdonos jogos érdekeinek védelméről gondoskodni kell. A gondoskodás körébe tartozik az is, hogy a törvény rendelkezése szerint olyan esetben, amikor a *zálogtárgy állapotának romlásától vagy értéke csökkenésétől lehet tartani*, a kötelezettet vagy a tulajdonost megilleti az a jog, hogy kérje a *zálogtárgy visszaadását*.

Természetesen a kötelezett vagy a tulajdonos csak akkor gyakorolja ezt a jogát, ha akarja. Az eset körülményei bőséges teret engedhetnek az érdekelt felek megállapodásának. A visszaadás kérése esetében a zálogjogosult érdekeit is védelemben kell részesíteni. Ezért rendelkezik a törvény akként, hogy a visszaadás kérése csak *más megfelelő biztosíték felajánlása mellett* lehetséges. E téren is komoly szerepe lehet az érdekelt felek megállapodásának, s ezzel kapcsolatban a körülmények mérlegelésének.

A kézizálogjog megszűnése

6. A törvény a kézizálogjog megszűnésének az alábbi két esetét állapítja meg.

a) A kézizálogjog megszűnik, ha annak jogosultja a zálogtárgyat *visszaadja* a tulajdonosnak. Ez összefügg azzal, hogy kézizálogjog esetében a zálogjogosultat megilleti a zálogtárgy birtoklásának joga [Ptk. 265. § (1) bek.]. Ez egyértelmű a zálogjogról való lemondással.

b) A kézizálogjog megszűnik akkor is, ha a zálogjogosult *egy éven belül nem szerzi vissza* a zálogtárgyat, és evégből nem fordul bírósághoz. A bírósághoz fordulásnak is az említett egy éven belül kell bekövetkeznie. Az egyéves határidőnek a zálogtárgy visszaszerzése, illetőleg a bírósághoz fordulás nélkül való elteltével a kézizálogjog automatikusan megszűnik, ehhez további jogcselekményre nincs szükség. A zálogjogosult ilyen magatartásából lényegében a zálogjogosultnak a kézizálogjogról való lemondására lehet következtetni, illetőleg arra, hogy a zálogjogosult nem képes a zálogjoga gyakorlására.

3. Vagyont terhelő zálogjog

Ptk. 266. § (1) A jogi személy, illetve jogi személyiség nélküli gazdasági társaság vagyonának egészén vagy annak önálló gazdasági egységként működtethető részén (vagyon) az ezt alkotó dolgok, jogok és követelések (vagyontárgy) meghatározása nélkül - a zálogszerződés közjegyzői okiratba foglalásával és a zálogjognak a zálogjogi nyilvántartásba való bejegyzésével - vagyont terhelő zálogjog alapítható. Ez a zálogjog a zálogszerződés megkötése után a kötelezett vagyonába kerülő vagyontárgyra is kiterjed, attól az időponttól kezdve, hogy azon a kötelezett rendelkezési jogot szerez, megszűnik azonban, ha a vagyontárgy a kötelezett vagyonából kikerül.

(2) A vagyont terhelő zálogjog jogosultja a kielégítési jogának megnyitásával a zálogkötelezett vagyonából a vagyon egységének fenntartása mellett kereshet kielégítést, de a vagyont terhelő zálogjogot a zálogkötelezethez intézett írásbeli nyilatkozattal az abban meghatározott vagyontárgyakat terhelő zálogjoggá is átalakíthatja. Az átalakító jognyilatkozat az általa létesítendő zálogjogok létrejöttéhez a zálogszerződésen felül szükséges további feltételeket nem pótolja.

(3) Vagyont terhelő zálogjoga, illetve az átalakító jognyilatkozattal létesített zálogjoga alapján a jogosult a vagyont terhelő zálogjog bejegyzésének időpontja szerinti ranghelyen gyakorolhatja kielégítési jogát. E rendelkezésre azonban nem hivatkozhat azzal szemben, aki a vagyonba tartozó valamely vagyontárgyon

a) annak a vagyonba kerülését megelőzően zálogjogot,

b) a zálogjogi nyilvántartáson kívüli más nyilvántartásba bejegyzett jelzálogjogot,

c) kereskedelmi forgalomban jóhiszeműen kézizálogjogot, illetve jogot vagy követelést terhelő zálogjogot szerzett.

(4) Az elzálogosított vagyon - kielégítést veszélyeztető mértékű - csökkenése esetén a zálogjogosult az átalakító jognyilatkozatot a kielégítési jogának megnyitása előtt is megteheti.

(5) Az elzálogosított vagyon - kielégítést veszélyeztető mértékű - csökkenéséről a kötelezett a jogosultat értesíteni köteles. A felek szerződésükben a vagyon csökkenésének kielégítést veszélyeztető mértékét is meghatározhatják. Megállapodhatnak továbbá abban is, hogy a zálogjogosult a kötelezett gazdálkodását ellenőrizheti.

(6) A vagyont terhelő zálogjogra egyebekben a jelzálogjog szabályait kell alkalmazni.

Jegyzet: A „Vagyont terhelő zálogjog” címet és a 266. §-t a 2000. évi CXXXVII. tv. 1. §-a állapította meg. Hatályos: 2001. IX. 1-jétől. A § rendelkezéseit a hatálybalépés után megkötött zálogszerződésekre kell alkalmazni.

Vagyont terhelő zálogjog alapítása

1. A vagyont terhelő zálogjog a zálogjogoknak az a fajtája, amikor a zálogjog a jogi személy, illetőleg jogi személyiség nélküli gazdasági társaság *vagyonának egészen vagy annak önálló, gazdasági egységként működtethető részén (vagyon)* jön létre, mégpedig a vagyont alkotó dolgok, jogok és követelések (vagyontárgy) meghatározása nélkül. A zálogjoggal terhelt vagyon tehát dolgok, jogok és követelések *összessége a maga egészében* anélkül, hogy ezeket egymástól elkülönítsék.

Ilyen zálogjog akkor jön létre, ha

a) a zálogszerződést *közjegyzői okiratba* foglalják, és

b) a zálogjogot a *zálogjogi nyilvántartásba bejegyzik*.

A zálogjoggal terhelt vagyon értéke nem állandó, terjedelme változhat, így kiterjed a *zálogszerződés megkötése után a kötelezett vagyonába kerülő* vagyontárgyakra is. Ez a kiterjedés azonban csak *attól az időponttól kezdve* áll fenn, amikor az ilyen vagyontárgyon a kötelezett rendelkezési jogot szerez. A zálogjog említett jellegéből következik, hogy ha a vagyontárgy *kikerül a kötelezett vagyonából*, akkor az ilyen vagyontárgyat terhelő zálogjog *megszűnik*.

A követelés biztosításának lehetősége tehát igen széles. Ezt jelzi az is, hogy a követelés biztosítója az előbb említett vagyon vagy annak meghatározott része ugyancsak lehet. Ahhoz, hogy a vagyon vagy vagyonrész biztosítékul lekötendő legyen, nem szükséges a vagyont alkotó egyes dolgok vagy jogok meghatározása. Ha ilyen meghatározás nincs, a zálogjog nemcsak a zálogszerződés hatálybalépése előtt már megszerzett vagyonra, illetőleg vagyonrészre terjed ki, hanem a vagyont vagy vagyonrészt érintő és a zálogszerződés hatálybalépése után szerzett valamennyi dologra és jogra is. A zálogjognak ezekre való kiterjedése attól az időponttól kezdve áll be, hogy a kötelezett megszerzi a rendelkezési jogot.

A Ptk. 118. § (1) bekezdése szerint kereskedelmi forgalomban eladott dologon a jóhiszemű vevő akkor is tulajdonjogot szerez, ha a kereskedő nem volt tulajdonos. Ezzel kapcsolatban merül fel az ilyen dologot terhelő zálogjog kérdése is: a jóhiszemű vevő zálogjoggal terhelt vagy nem terhelt tulajdonjogot szerez-e? A törvény rendelkezése szerint ha a dologt kereskedelmi forgalomban adják el, a jóhiszemű vevő zálogjoggal nem terhelt tulajdonjogot szerez.

Kielégítés vagyont terhelő zálogjog esetében

2. Vagyont (vagyonrészt) terhelő zálogjogok esetében kérdés, hogy a zálogjogosult érdekeinek védelme miként konkretizálódik akkor, ha a zálogjoggal biztosított követelést illetően megnyílik a kielégítési jog. Ilyenkor a zálogjog meghatározott vagyontárgyakat terhelő zálogjoggá alakítható át. Ehhez szükséges, hogy a zálogjogosult *írásbeli nyilatkozatot* intézzon a zálogkötelezettnek, amelyben meghatározza a zálogjoggal terhelt vagyontárgyakat. Az átalakító írásbeli jognyilatkozat azonban nem pótolja azokat a zálogszerződésen felül szükséges további feltételeket, amelyek a jognyilatkozattal létesítendő zálogjogok létrejöttéhez elengedhetetlenek. Ezért a *zálogjogban bekövetkező változás* csak akkor hatályos az említett vagyontárgyakra jóhiszeműen és ellenérték fejében jogot szerző harmadik személlyel szemben, ha azt bejegyezték a nyilvántartásba.

A gazdasági társaság a vagyonának vagy vagyona egy részének zálogjoggal terhelése esetében is tovább működik, a gazdasági társaságra vonatkozó szabályok szerint folytatja gazdasági tevékenységét. Ez pedig bizonyos kockázatokkal is jár, s előfordulhat, hogy az elzálogosított társasági vagyon csökken. Ha ez a csökkenés olyan mértékű, hogy már veszélyezteti a kielégítést, a zálogjogosultat megilleti az a jog, hogy már a *kielégítési jogának megnyílta előtt* megtegye az előbb említett - a vagyont terhelő zálogjognak meghatározott vagyontárgyakat terhelő zálogjoggá változását előidéző - nyilatkozatát.

Vagyont terhelő zálogjog esetében a zálogkötelezettet a törvényben előírt fontos kötelezettség terheli: a vagyonnak a követelés kielégítését veszélyeztető mértékű csökkenéséről köteles a zálogjogosultat *értesíteni*. Az ilyen vagyonszökkenést bizonyára elsősorban a vagyon tulajdonosa mint zálogkötelezett észleli. Elemi kötelessége ilyenkor a zálogjogosult értesítése, ami nyilvánvalóan a jogosult és a kötelezett között tárgyalások megindulását váltja ki. A felek között különféle megállapodások jöhetnek létre. A felek szerződésükben meghatározhatják a vagyon csökkenésének kielégítést veszélyeztető *mértékét* is.

A kielégítési jog gyakorlásának ranghelye

3. Mind a vagyont terhelő, mind pedig az átalakított zálogjog esetében lényeges kérdés, hogy a zálogjogosult milyen *ranghelyen* gyakorolhatja a kielégítési jogát. A törvény rendelkezése szerint ez a ranghely a *vagyont terhelő zálogjog bejegyzésének időpontja szerinti ranghely*. Erre azonban a zálogjogosult - a 266. § (3) bekezdésében foglalt rendelkezésből következően - csak *azzal szemben* hivatkozhat, aki a vagyonba tartozó vagyontárgyon *nem szerzett*

a) annak a *vagyonba kerülését megelőzően* zálogjogot;

b) a zálogjogi nyilvántartáson kívüli *más nyilvántartásba* bejegyzett zálogjogot;

c) *kereskedelmi forgalmon kívül - jóhiszeműen* - zálogjogot vagy követelést terhelő zálogjogot.

A törvény rendelkezik arról is, hogy a vagyont terhelő zálogjogra egyebekben a *jelzálogjog szabályait* kell alkalmazni.

4. Zálogjog jogon és követelésen

Ptk. 267. § (1) Jogon vagy követelésen az erre irányuló szerződéssel alapítható zálogjog. E zálogjog a zálogkötelezett javára jövőben keletkező jogokra és követelésekre is kiterjedhet. A zálogjog tárgyát képező jogok vagy követelések körülírással is meghatározhatók. Ha a jog vagy követelés fennállását közhiteles nyilvántartás tanúsítja, és az erről szóló jogszabály elzálogosításukat e nyilvántartásba való bejegyzéshez köti, a zálogjog e nyilvántartásba való bejegyzéssel jön létre. Zálogjog osztható követelés meghatározott részén is keletkezhet.

(2) A zálogjog érvényesítéséhez a jog vagy követelés kötelezettjét a zálogjog megalapításáról értesíteni kell. A zálogjogosult a zálogkötelezettől a zálogjog érvényesítéséhez szükséges okiratok átadását követelheti.

(3) A jogot vagy követelést terhelő zálogjog kötelezettje - a zálogjogra kiterjedő hatállyal - csak a jogosult hozzájárulásával tehet olyan jognyilatkozatot, amely a jogosult kielégítési alapját megszünteti vagy hátrányosan változtatja meg. Ezt a szabályt a bankszámlaszerződés alapján fennálló számlakövetelés elzálogosítása esetén a számlatulajdonos bankszámla feletti rendelkezési joga tekintetében csak akkor kell alkalmazni, ha azt a felek a zálogszerződésben kifejezetten kikötötték.

Jegyzet: A „4. Zálogjog jogon és követelésen” címet a 2000. évi CXXXVII. tv. 1. §-a állapította meg.

A 267. §-t a 2000. évi CXXXVII. tv. 1. §-a állapította meg. Hatályos: 2001. IX. 1-jétől. A rendelkezést a hatálybalépés után megkötött zálogszerződésekre kell alkalmazni.

Zálogjog alapítása jogon és követelésen

1. Jogon és követelésen zálogjog alapítására (létrejöttére) vonatkozó alapvető előírások az alábbiak:

- a) az ilyen zálogjog alapítására irányuló *szerződést* kell kötni;
- b) a zálogjog a zálogkötelezett javára *jövőben keletkező* követelésekre is kiterjed;
- c) a zálogjoggal terhelt jogok vagy követelések *körülírással* is meghatározhatók (a körülírás a legkülönbébb lehet, lényeges azonban, hogy a jog vagy követelés kétségtelenül meghatározható legyen);
- d) a zálogjog a *közhiteles nyilvántartásba való bejegyzéssel* jön létre akkor, ha
- da) közhiteles nyilvántartás tanúsítja a jog vagy követelés fennállását, és
- db) az erről szóló jogszabály elzálogosításukat a nyilvántartásba való bejegyzéshez köti;
- e) a zálogjog keletkezhet osztható követelés meghatározott részén is.

Jogon vagy követelésen fennálló zálogjog érvényesítése

2. A jogot vagy követelést terhelő zálogjog *érvényesítéséhez* a zálogkötelezett *köteles* az ehhez szükséges *okiratokat* kiadni. A zálogjogosultat e tekintetben követelési jog illeti meg. Ugyanakkor azonban a zálogjogosultat *kötelezettség* is terheli: a zálogjog megalapításáról köteles a jog vagy követelés kötelezettjét *értesíteni*. Mindez nyilvánvalóan szükséges a zálogjog érvényesítéséhez.

A zálogjogosult érdekeiről természetesen a szóban lévő zálogjog esetében is gondoskodni kell: a zálogjogosult akarata ellenére nem lehet a zálogjogosultat megillető fedezetet egészben vagy részben elvonni. Ehhez elsősorban a zálogkötelezettet kell a jogai gyakorlásában korlátozni. Ezért rendelkezik a törvény akként, hogy a zálogjog kötelezettje - a zálogjogra kiterjedő hatállyal - csak a *jogosult hozzájárulásával* tehet olyan jognyilatkozatot, amely a jogosult kielégítési alapját megszünteti vagy *hátrányosan változtatja meg*. E rendelkezés nélkül a zálogjoggal terhelt jog vagy követelés a zálogjogosultat megillető követelés fedezetének szerepét megfelelően nyilvánvalóan nem tölthetné be. Az adott eset körülményeinek gondos mérlegelésére van szükség annak egyértelmű megállapításához, hogy a zálogjogosult hozzájáruló nyilatkozatának mi a valóságos tartalma: olyan-e, amely a zálogjogra kiterjedő hatályt von maga után.

E tekintetben a törvény korlátozó rendelkezést tartalmaz: *bankszámlaszerződés* alapján fennálló számlakövetelés elzálogosítása esetén az említett szabályt csak akkor kell alkalmazni a számlatulajdonosnak a bankszámla feletti rendelkezési joga tekintetében, ha azt a felek a *zálogszerződésben kifejezetten kikötötték*.

Az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzett kölcsönszerződést biztosító zálogjog és végrehajtási jog törlése iránti keresetet a bíróság elutasítja, ha megállapítható, hogy a kölcsönszerződést az adós szerződésszerűen nem teljesítette, a hitelező követelése nem évült el, illetőleg beszámítással, vagy a felek megállapodása alapján az adós kötelezettsége nem szűnt meg (LB Pfv. VI. 20523/2001. - BH 2003/9. sz. 363.).

Ptk. 268. § (1) Ha az elzálogosított követelés a zálogtárgyból való kielégítési jog megnyílta előtt válik esedékessé, az elzálogosított követelést annak kötelezettje - a zálogszerződés eltérő rendelkezése hiányában - csak a zálogjogosult és a követelés jogosultja kezéhez együttesen teljesítheti, a pénzkövetelést azonban mindkét jogosult javára bírósági letétbe helyezéssel kell teljesíteni, ha bármelyikük ezt kívánja. Ha az elzálogosított követelés valamely dolog szolgáltatására irányul és a felek megállapodása szerint a zálogjogosultat megilleti a szolgáltatandó dolog birtoklásának joga, a követelés kötelezettje csak a zálogjogosultnak teljesíthet.

(2) Ha az elzálogosított követelés a zálogtárgyból való kielégítési jog megnyílta után válik esedékessé, és azt a zálogjog érvényesítése során nem értékesítették, e követelést annak kötelezettje - a zálogszerződés eltérő rendelkezése hiányában - csak a zálogjogosultnak teljesítheti.

(3) Ha az elzálogosított követelést a zálogjogosult kezéhez kell teljesíteni, a teljesített pénzkövetelésre az óvadékra irányadó szabályokat, a teljesítés egyéb tárgyára pedig a kézizálogjog szabályait kell alkalmazni.

(4) Ha az elzálogosított követelés esedékessége vagy a jog gyakorlása e követelés jogosultjának jognyilatkozatától vagy általa teljesíthető feltételtől függ, kielégítési jogának megnyílta után e jognyilatkozatot a zálogjogosult is megteheti, illetve teljesítheti az esedékesség bekövetkezéséhez szükséges feltételt.

(5) Ha a zálogtárgy jog vagy követelés, a zálogjogra vonatkozó közös szabályok alkalmazása során a zálogtárgy tulajdonosán a jog vagy követelés jogosultját, a zálogtárgy tulajdonjogán pedig a jogot vagy követelést kell érteni.

Jegyzet: A 268. §-t a 2000. évi CXXXVII. tv. 1. §-a állapította meg. Hatályos: 2001. IX. 1-jétől. A rendelkezést a hatálybalépés után megkötött zálogszerződésekre kell alkalmazni.

A zálogjogosult kielégítési jogának védelme

1. Az elzálogosított követelés *esedékessé* válhat - tehát a zálogkötelezett már megteheti a harmadik személlyel szemben fennálló követelése behajtása iránti lépéseket - a zálogjogosultat megillető *kielégítési jog megnyílt* előtt, és azt követően. A zálogjogosult érdekeinek védelméről mindenképpen gondoskodni kell. Ez nyilvánul meg abban a törvényi rendelkezésben, amely előírja, hogy abban az esetben, ha a zálogjogosult zálogjogával terhelt követelés esedékessége előbb következik be, mintsem a zálogjogosultnak a zálogtárgyból való kielégítési joga megnyílik, az elzálogosított követelés kötelezettje - ha a zálogszerződés nem tartalmaz eltérő rendelkezést - nem teljesíthet a követelés jogosultja kezéhez, hanem csak a zálogjogosult és az elzálogosított követelés jogosultja kezéhez együttesen.

E tekintetben azonban a törvény kivételt állapít meg: a *pénzkövetelést mindkét jogosult javára bírósági letétbe helyezéssel* kell teljesíteni, de csak akkor, ha bármelyikük ezt kívánja.

Van olyan eset is, amikor a követelés kötelezettje *csak a zálogjogosultnak* teljesíthet. Ez akkor következik be, ha

a) az elzálogosított követelés valamely *dolog szolgáltatására* irányul, és

b) a felek megállapodnak abban, hogy a szolgáltatandó dolog *birtoklásának* joga a zálogjogosultat megilleti.

A csak a zálogjogosult kezéhez történő kötelezettségnek van más esete is. Ennek feltétele az, hogy

aa) az elzálogosított követelés a zálogtárgyból való *kielégítési jog megnyílt* után válik esedékessé, és

bb) azt a zálogjog érvényesítése során *nem értékesítették*.

Ettől azonban a *zálogszerződés* eltérő rendelkezést tartalmazhat.

Abban az esetben, amikor az elzálogosított követelést a *zálogjogosult kezéhez* kell teljesíteni, eltérő szabályok érvényesülnek attól függően, hogy teljesített *pénzkövetelésről* vagy a teljesítés *egyéb tárgyról* van-e szó. A törvény rendelkezése szerint:

- a teljesített pénzkövetelésre az *óvadékra* irányadó szabályokat,

- a teljesítés egyéb tárgyára pedig a *kézi zálogjog* szabályait kell alkalmazni.

Lehetséges, hogy a zálogjogosult zálogjogával terhelt követelés esedékessége vagy jog gyakorlása az elzálogosított követelés jogosultjának *jognyilatkozatától* vagy pedig a jogosult által teljesíthető *feltételtől* függ. Ha a zálogjogosult kielégítési joga már megnyílt, ezt követően a zálogjogosult - mintegy az elzálogosított követelés jogosultjának helyébe lépve - maga megteheti az említett jognyilatkozatot, illetve teljesítheti azt a feltételt, amely szükséges az elzálogosított követelés esedékességének bekövetkezéséhez.

Az említettekkel kapcsolatban a törvény értelmező rendelkezést is tartalmaz arra vonatkozóan, hogy - a zálogjogra vonatkozó *közös szabályok* alkalmazása során - kit kell érteni a *zálogtárgy tulajdonosán*, illetőleg mit kell érteni a *zálogtárgy tulajdonjogán*. A törvény rendelkezése szerint abban az esetben, ha a zálogtárgy jog vagy követelés,

- a zálogtárgy tulajdonosán a *jog vagy a követelés jogosultját*,

- a zálogtárgy tulajdonjogán pedig a *jogot vagy követelést* kell érteni.

5. Önálló zálogjog

Ptk. 269. § (1) Zálogjog úgy is alapítható, hogy az a zálogtárgyat személyes követelés nélkül terhelje. Ilyen esetben a zálogjogosult - a zálogszerződésben meghatározott összeg, valamint annak járulékai erejéig - kizárólag a zálogjoggal terhelt zálogtárgyból kereshet kielégítést.

(2) A zálogjogosult kielégítéséhez - ha a felek másként nem állapodnak meg - az önálló zálogjognak a zálogkötelezett vagy a zálogjogosult általi felmondása szükséges, a felmondás ideje - eltérő megállapodás hiányában - hat hónap.

(3) Az önálló zálogjog átruházható. A zálogkötelezett az önálló zálogjog alapjául szolgáló jogviszonyból eredő jogait és kifogásait csak az önálló zálogjog közvetlen megszerzője vagy ennek olyan jogutódja ellen érvényesítheti, aki az önálló zálogjogot ingyenesen szerezte, vagy a szerzéskor az annak alapjául szolgáló jogviszonyt ismerte.

(4) Az önálló zálogjog - ranghelyének megtartása mellett - követelést biztosító zálogjoggá, ez utóbbi pedig önálló zálogjoggá a felek erre irányuló megállapodásával - ha a zálogjogot a nyilvántartás tartalmazza, úgy a megállapodáson felül a nyilvántartásba történő bejegyzésével - átváltoztatható. Az átváltoztatáshoz nincs szükség a rangsorban azonos vagy hátrább álló zálogjogosultak hozzájárulására.

(5) Az önálló zálogjogra egyebekben a 251-268. §-okban foglalt rendelkezéseket kell megfelelően alkalmazni.

Jegyzet: Az „5. Önálló zálogjog” címet a 2000. évi CXXXVII. tv. 1. §-a állapította meg. Hatályos: 2001. IX. 1-jétől.

A 269. §-t a 2000. évi CXXXVII. tv. 1. §-a állapította meg. Hatályos: 2001. IX. 1-jétől. A rendelkezést a hatálybalépés után megkötött zálogszerződésekre kell alkalmazni.

Önálló zálogjog alapítása

1. Az önálló zálogjog a zálogjognak az a fajtája, amikor a zálogjogosult *kizárólag a zálogjoggal terhelt zálogtárgyból* kereshet kielégítést, de csak a zálogszerződésben *meghatározott összeg*, valamint annak járulékai erejéig. Az ilyen zálogjog úgy alapítható, hogy az a zálogtárgyat *személyes követelés nélkül* terhelje.

Ha a zálogjogosult a követelését ki kívánja elégíteni, akkor ehhez az szükséges, hogy az egyik fél (a zálogkötelezett vagy a zálogjogosult) az önálló zálogjogot *felmondja*. A felek azonban másként is megállapodhatnak. A felmondás csak meghatározott időn belül történhet. Ez az idő - a törvény rendelkezése szerint - *hat hónap*, a felek azonban ettől eltérően is megállapodhatnak.

Önálló zálogjog átruházása

2. Az önálló zálogjog sajátossága, hogy *átruházható*. Ilyenkor tehát a zálogjogot az szerzi meg, akire az átruházás történt. A zálogjog érvényesítésének azonban megvannak a törvényben előírt korlátai:

a) a *zálogkötelezett* az önálló zálogjog alapjául szolgáló jogviszonyból eredő jogait és kifogásait az önálló zálogjog közvetlen *megszerzője* ellen érvényesítheti;

b) a közvetlen megszerző *jogutódja* ellen csak akkor, ha a jogutód *ingyenesen* szerezte az önálló zálogjogot, vagy az annak alapjául szolgáló jogviszonyt *ismerte*.

Meg kell jegyezni, hogy az *ingyenes szerzésnek* különféle esetei lehetségesek, s e tekintetben kétségek nemigen merülhetnek fel. Annál inkább felmerülhetnek a zálogjog alapjául szolgáló jogviszony *ismerete* tekintetében. Az „ismeret” léte vagy nemléte a jogalkalmazói gyakorlat számára nem egy esetben okozhat bizonyítási nehézséget.

Önálló zálogjog átalakítása

3. A zálogjog *átváltoztatható*, mégpedig

a) az önálló zálogjog *követelést biztosító zálogjoggá*;

b) a követelést biztosító zálogjog pedig *önálló zálogjoggá*.

Mindkettőhöz a *felek megállapodása* szükséges.

Ha a zálogjogot a nyilvántartás tartalmazza, a felek megállapodása nem elegendő. Az átváltoztatáshoz ugyanis a *nyilvántartásba való bejegyzés* is szükséges.

Az átváltoztatás szükségképpen felveti a *ranghely* kérdését is. A törvény rendelkezése szerint az önálló zálogjog *ranghelye megmarad*. Az átváltoztatáshoz nincs szükség arra, hogy ehhez a *rangsorban azonos vagy hátrább álló zálogjogosultak hozzájáruljanak*.

Az önálló zálogjoggal kapcsolatban természetesen a zálogjog körébe tartozó számos más kérdés is felmerülhet. Ezért rendelkezik a törvény akként, hogy az önálló zálogjogra *egyebekben a 251-268. §-okban foglalt rendelkezéseket kell megfelelően alkalmazni*. Természetesen ez a „megfelelően” alkalmazás is számos problémát okozhat a jogalkalmazási gyakorlatban.

Meg kell említeni, hogy a *Ptk.-nak* a zálogjogra vonatkozó szabályaitól (251-269. §-ok) függetlenül külön jogszabály rendelkezik a *hajójelzálogjogról*. A tengeri hajót, a belvízi nagyhajót, a gépi üzemű kompot és az önjáró úszómunkagépet hajórajstombban kell nyilvántartani, amely nyilvános. A tengeri hajóra, a belvízi nagyhajóra a hajórajstomba történő bejegyzéssel jelzálogjogot lehet alapítani [a módosított *1973. évi 6. tvr. 3. § (2) és (3) bek.*]. A jelzálogjogot a hajórajstomba be kell jegyezni. Ez csak írásbeli szerződés alapján történhet [4/1974. (I. 9.) MT r. 4. § (1) bek. c) pont, *6. § (4) bek.*].

Meg kell említeni azt is, hogy a *2000. évi CXXXVII. törvény* módosította a csődeljárásról, a felszámolási eljárásról és a végelszámolásról szóló *1991. évi II. törvény* több rendelkezését. Ezek között vannak olyanok is (49/B. §, 57. §), amelyek a zálogjoggal biztosított vagyontárgyaknak, illetőleg követeléseknek a felszámolási eljárás során történő figyelembevételéről rendelkeznek.

Az óvadék

Ptk. 270. § (1) Valamely követelés biztosítására pénzen, bankszámla-követelésen, értékpapíron és egyéb, külön törvényben meghatározott pénzügyi eszközön az erre irányuló szerződéssel és az óvadék tárgyának átadásával óvadék alapítható. Ha az óvadék tárgya más dolog, a zálogjog szabályait kell alkalmazni.

(2) Átadásnak kell tekinteni minden olyan eljárást, amely alapján az óvadék tárgya egyértelműen azonosítható módon a kötelezett hatalmából a jogosult hatalmába kerül vagy a kötelezett korlátlan rendelkezése alól egyébként kikerül, különösen a bankszámlán, értékpapírszámlán, értékpapír-letéti számlán való jóváírást, ideértve a kötelezett vagy harmadik személy számláján a jogosult javára történő jóváírást is. Ha az óvadék tárgyát nem adták át, a zálogjog szabályait kell alkalmazni.

(3) A felek megállapodhatnak abban, hogy a jogosult használhatja az óvadék tárgyát és rendelkezhet vele. Az óvadék tárgyának használata vagy az azzal való rendelkezés esetén a jogosult köteles legkésőbb az óvadékkal biztosított követelés esedékessé válásáig egyenértékű fedezettel helyettesíteni az óvadék eredeti tárgyát. Az egyenértékű fedezet az óvadék eredeti tárgyának helyébe lép.

(4) Bankszámla-követelés esetén egyenértékű fedezetnek kell tekinteni a számlán azonos pénznemben elhelyezett, azonos összeget. Értékpapír és egyéb pénzügyi eszköz esetén egyenértékű fedezetnek kell tekinteni az azonos kibocsátó, illetve adós által, azonos sorozatban kibocsátott másik értékpapírt és egyéb pénzügyi eszközt, illetve bármely olyan fedezetet, amely a felek megállapodása szerint az értékpapír és egyéb pénzügyi eszközökkel kapcsolatos valamely esemény bekövetkeztekor az óvadék eredeti tárgyának helyébe lép.

(5) A felek a (3) bekezdéstől eltérően úgy is megállapodhatnak, hogy a jogosult kielégítési jogának megnyíltakor a kötelezett az óvadékkal biztosított tartozásába az egyenértékű fedezet értékére vonatkozó követelését beszámíthatja.

(6) A felek megállapodhatnak abban, hogy a kötelezett az óvadék tárgyát a kielégítési jog megnyílt előtt más, egyenértékű fedezettel helyettesítheti. Az egyenértékű fedezet az óvadék eredeti tárgyának helyébe lép.

(7) A felek megállapodhatnak abban, hogy az óvadék tárgya vagy a biztosított követelés értékének változásakor a kötelezett kiegészítő biztosíték nyújtására, illetve a jogosult a túlzott biztosíték kötelezett részére való kiadására köteles. A kiegészítő biztosíték az óvadék eredeti tárgyának sorsát osztja.

Ptk. 271. § (1) Kielégítési joga megnyíltakor a jogosult az óvadékkal biztosított követelését az óvadék tárgyából közvetlenül kielégítheti, ha az óvadék tárgya pénz, bankszámla-követelés, nyilvánosan jegyzett piaci árral vagy egyébként az adott időpontban a felektől függetlenül meghatározható árral rendelkező értékpapír vagy egyéb pénzügyi eszköz. Egyéb értékpapír és pénzügyi eszköz esetében a jogosult a közvetlen kielégítés jogát akkor gyakorolhatja, ha erről a felek szerződésükben megállapodtak és az értékelés módját szerződésükben meghatározták.

(2) Ha a felek az óvadék tárgyául szolgáló értékpapír és egyéb pénzügyi eszköz értékesítésében állapodtak meg, az értékesítés a szerződésben meghatározott feltételek szerint történik.

(3) A jogosult minden esetben köteles a kötelezettel ésszerű időn belül elszámolni, és a követelését és annak járulékait meghaladó fedezetet, illetve - értékesítés esetén - a követelését, annak járulékait és az értékesítéssel kapcsolatos költségeket meghaladó bevételt a kötelezett részére kiadni.

(4) Ha a felek megállapodásának a kielégítési jog gyakorlására vonatkozó kikötése kereskedelmi szempontból ésszerűtlen, a kikötést megtámadhatja az, akinek jogát vagy jogos érdekét a kikötés sérti.

(5) Akinek jogát vagy jogos érdekét a kielégítési jog gyakorlásának módja, különösen a (3) bekezdés szerinti kötelezettség elmulasztása sérti, az ebből eredő kárnak megtérítését a jogosulttól követelheti. A jogosult mentesül, ha bizonyítja, hogy kereskedelmi szempontból ésszerű módon járt el.

Ptk. 271/A. § Az óvadékra egyebekben - a 254. § (2) bekezdésében foglaltak kivételével - a zálogjogra vonatkozó közös szabályokat kell megfelelően alkalmazni.

Jegyzet: A 270-271/A. §-okat megállapították a 2004. évi XXVII. törvény 41-43. §-ai. Hatályosak a Magyar Köztársaságnak az Európai Unióhoz történő csatlakozásáról szóló nemzetközi szerződést kihirdető törvény hatálybalépésének napjától. Az ezt követően kötött szerződésekre kell alkalmazni.

A 2004. évi XXVII. törvény a Ptk. 270-271. §-aiba foglalt, „Az óvadék”-ra vonatkozó törvényi rendelkezések helyébe tehát új rendelkezéseket állapított meg, melyek a Magyar Köztársaságnak az Európai Unióhoz történő csatlakozásáról szóló nemzetközi szerződést kihirdető törvény hatálybalépésének napján lépnek hatályba. Minthogy az ezt megelőzően kötött szerződésekre még a korábbi 270-271. §-ok rendelkezései alkalmazandóak, az eltelt nem hosszú időre tekintettel, s mert a módosulások nyomon követéséhez nélkülözhetetlen a korábbi szabályok ismerete, úgy véljük, ezeket kell változatlanul ismertetni, a hozzájuk fűzött magyarázatokkal együtt.

270. § (1) Ha valamely kötelezettség biztosítására óvadékot nyújtanak, a jogosult a szerződés nemteljesítése vagy nem szerződésszerű teljesítése esetén követelését az óvadékösszegeből közvetlenül kielégítheti.

(2) Óvadékkul pénz, takaréketétkönyv vagy értékpapír szolgálhat. Ha az óvadék tárgya más dolog, a zálogjog szabályait kell alkalmazni.

(3) Bírósági úton nem érvényesíthető követelés óvadékkal biztosítása semmis. Ezt a szabályt az elévült követelés biztosítására nyújtott óvadékra nem lehet alkalmazni.

(4) A követelés elévülése az azt biztosító óvadékból való kielégítést nem akadályozza.

Az óvadék fogalma és rendeltetése

1. Az óvadék (kaució) a dologi biztosíték egyik fajtája: rendeltetése az, hogy a kötelezett szerződésszegése esetére a jogosult számára *fedezetet, kielégítési alapot* nyújtson. Az óvadék lehetővé teszi, hogy a jogosult a szerződés *nemteljesítése vagy nem szerződésszerű teljesítése* esetén követelését az óvadék összegéből *közvetlenül kielégítse*.

Óvadékot rendszerint tartós jogviszony alapján keletkező követelések zökkenőmentes és gyors kielégítésének lehetővé tétele céljából adnak. Különösen olyankor, amikor a jogviszony természetéből folyóan alaposan lehet számolni az óvadékot kapó fél károsodásának - a jogosult által el nem hárítható vagy csak nehezen elhárítható - veszélyével. Az óvadék tehát a jogosult biztonságát fokozza a követelésének kielégítése terén. Az ellenőrzési lehetőség viszonylag csekély volta különösen alapot adhat óvadék követelésére.

Az óvadék alapulhat *szerződésen vagy jogszabály rendelkezésén*.

A jogosult valamely *részkötelezettség* teljesítésének elmulasztása vagy egyéb szerződésszegés esetében is kielégítheti a követelését az óvadékból anélkül, hogy az óvadéknyújtás alapjául szolgáló jogviszony megszűnnék. Ilyenkor azonban a megcsorbult óvadék (a megmaradt rész) esetleg nem nyújt már megfelelő fedezetet a jogosultnak a jogviszonyból a jövőben esetleg keletkező további követeléseire kielégítésére. Ezért ilyenkor a jogosult az *óvadék pótlását*, illetőleg *kiegészítését* követelheti.

Az óvadék és a zálogjog között fennálló különbségek:

a) az óvadék tárgya pénz, takaréketétkönyv vagy értékpapír lehet, a zálogjog általában éppen ezek nem lehetnek;

b) óvadék esetében a felek általában nem határozzák meg a *biztosított követelés mértékét*, zálogjog esetében viszont a biztosított követelés mértékét általában meghatározzák (ez csak keretbiztosítéki jelzálogjog esetében meghatározatlan);

c) óvadék esetében fő szabály az óvadékból való közvetlen *kielégítés*, zálogjog esetében viszont a bírósági úton történő kielégítés;

d) az óvadék nem *kötbérjellegű biztosíték*, tehát nem ment fel a kár *mértékének bizonyítása* alól (az óvadék nem kártérítési átalány); az óvadék adója bizonyíthatja, hogy a jogosult kára kisebb az óvadék mértékénél, s ezért a jogviszony megszűnése esetében a különbözetet visszakövetelheti, a jogosult (az óvadékot kapó fél) viszont követelheti az óvadékot meghaladó kárának megtérítését.

Az óvadék az alapul szolgáló jogviszonyt létesítő szerződés *bármilyen megszegésének* esetén biztosítékot nyújt a jogosult számára, hasonlóképpen a jogviszony keretében a jogosult *mindennemű megkárosítása* esetére is (sikkasztás, rongálás stb.). Az óvadékot kapó fél a követelését *közvetlenül kielégítheti*. Éppen ebben van az óvadék nagy előnye.

Az óvadékból való kielégítés csak *lehetőség*, a jogosult tehát nem köteles az óvadékot a követelésének fedezésére fordítani.

Ha a felek munkaszerződést kötnek, amely a felek jogait és kötelezettségeit részletesen szabályozza, és ennek keretében óvadékban is megállapodnak, ez utóbbi is - minthogy az óvadék a szerződést biztosító mellékkötelezettség (Ptk. 270. §) - a munkaszerződéshez kapcsolódik, ezért csak az alapul szolgáló jogvitával együttesen bírálható el, s az elbírálás a Pp. 22. §-ának (2) bekezdése értelmében a munkaügyi bíróság hatáskörébe tartozik (LB PK IV. 20847/1994. - BH 1994/10. sz. 546.).

Az óvadék tárgya

2. A tv. rendelkezése szerint óvadékkul - amint erről már említés történt - *pénz, takarékettkönyv vagy értékpapír* szolgálhat. Lehet *más dolog* is az óvadék tárgya, ez esetben azonban a *zálogjog* szabályait kell alkalmazni. Ilyenkor nincs meg az óvadékra jellemző közvetlen kielégítés lehetősége, s az óvadékkul adott vagyontárgy lényegében a zálogtárgy szerepét tölti be.

A közraktári jegy (áru- és zálogjegy) értékpapír, s mint ilyen, óvadék tárgya lehet, ha óvadéki funkcióját egyéb jogszabályi feltételek is lehetővé teszik. Ehhez szükséges, hogy a közraktári jegy birtokosát a hátiratok összefüggő láncolata igazolja, akkor is, ha a közraktári jogviszonyra még az 1875. évi XXXVII. törvény rendelkezései az irányadók. Ha a hátiratok összefüggő láncolata a közraktári jegy birtokosát legitimálja, akkor az ügyletre a zálogjog szabályait kell alkalmazni, a közraktári jegy viszont mint zálogtárgy a mögötte levő árut nem képviseli, ezért az lehetetlen szolgáltatásra irányuló zálogtárgynak minősül (LB Gfv. VI. 30169/1997. - BH 1998/4. sz. 190.).

Az óvadék járulékos jellege

3. Az óvadék *járulékos jellegű*: sorsa általában annak a jogviszonynak a sorsától függ, amelyből eredő kötelezettségek biztosítására szolgál. Ez jut kifejezésre abban a szabályban, amely szerint *bírószági úton nem érvényesíthető követelés óvadékkal biztosítása semmis*.

Ez alól azonban van némi *kivétel*: az említett szabályt nem lehet alkalmazni az *elévült követelés* biztosítására nyújtott óvadékra. A jogosult tehát az óvadékból akkor is kielégítést kereshet, ha az óvadékkal biztosított követelés már elévült, annak ellenére, hogy az elévült követelést - általános szabály szerint - nem lehet bírósági úton érvényesíteni [325. § (1) bek.]. Az óvadék a jogosultnál van, s közvetlen kielégítést tesz lehetővé.

Nem erősíthető meg óvadékkal az *érvénytelen* szerződés sem.

271. § (1) Az óvadékokat csak a kielégítés céljára szabad felhasználni; az ezzel ellentétes megállapodás semmis.

(2) Az óvadék visszajár, ha az alapul szolgáló szerződés megszűnt, illetőleg a szavatossági vagy jótállási idő eltelt anélkül, hogy az óvadékból való kielégítésre jogalap volna.

Az óvadék felhasználása

Az óvadék fedezetnyújtási funkciójából következik, hogy az a fél, aki az óvadékokat kapja, az óvadék tárgyát alvagyonként, tehát a többi vagyontárgyaitól elkülönítve köteles kezelni. Az óvadékokat *csak a kielégítés céljára szabad felhasználni*, más célra tehát nem. *Az ezzel ellentétes megállapodás semmis*.

Ha az óvadék tárgya *pénz*, a jogosult nem köteles ugyanazokat a pénzdarabokat (pénzjegyeket) őrizni, amelyeket kapott, hanem az óvadéknak megfelelő összeggel az alapul szolgáló jogviszony egész fennállása alatt rendelkeznie kell, hacsak azt vagy annak egy részét a követelése céljából nem vette jogszerűen igénybe. De megteheti azt is, hogy az óvadékként kapott pénzjegyeket elkülönítve őrzi. A felek erre vonatkozóan megállapodhatnak.

Az óvadék járulékos természetével függ össze, hogy az óvadék *visszajár*, *ha megszűnik* az óvadéknyújtás alapjául szolgáló szerződés. Lehetséges azonban, hogy a jogosultnak a hibás teljesítésből eredően valamilyen jogszerű követelése keletkezik. Ezért a jogosult az ilyen jellegű követelésének fedezetéül az óvadékokat *visszatarthatja*. Az óvadék azonban *visszajár*, *ha a szavatossági vagy jótállási idő eltelt anélkül, hogy az óvadékból való kielégítésre jogalap volna*.

A kezesség

Ptk. 272. § (1) Kezességi szerződéssel a kezes arra vállal kötelezettséget, hogy amennyiben a kötelezett nem teljesít, maga fog helyette a jogosultnak teljesíteni.

(2) Kezességet csak írásban lehet érvényesen vállalni.

Kezességi szerződés

1. A kezesség személyi biztosíték. A *kezességi szerződés* a kezes kötelezettségvállalását tartalmazza arra vonatkozóan, hogy *amennyiben a kötelezett nem teljesít, maga fog helyette a jogosultnak teljesíteni*.

A kezesség folytán tehát megnövekszik a kötelezettség teljesítéséért felelős személyek száma, ami a jogosult követelése vagyoni fedezetének megnövekedésével jár együtt. Éppen ebben nyilvánul meg a kezesség *biztosítéki* szerepe. A tv. nem állapít meg korlátozást a kezességgel biztosítható követelések tekintetében. Tehát feltételes és jövőbeni követelés is biztosítható kezességgel.

A kezességi szerződés alanyai: a *követelés jogosultja* és a *kezes*. Ha a kötelezett állapodik meg valakivel arra nézve, hogy az kezességet vállal a tartozásáért, ezzel nem jön létre kezesség. Ilyenkor nincs jogviszony a jogosult és a teljesítést vállaló személy között. Ha az ilyen megállapodás nem is kezesség, mégis származhat belőle kötelezettség: vagy az, hogy a teljesítést vállaló személy a jogosulttal kötendő szerződésben vállaljon szabályszerű kezességet, vagy pedig az, hogy a kötelezett helyett teljesítsen, amikor ennek a kötelezettsége esedékessé válik. Az eset körülményeinek és a megállapodás valóságos tartalmának gondos vizsgálatával dönthető csak el, hogy milyen igény érvényesíthető a szerződés alapján a teljesítést vállaló személlyel szemben.

A Ptk. 272. §-ának (1) bekezdése alapján a kezességi szerződéssel a kezes arra vállal kötelezettséget, hogy amennyiben a kötelezett nem teljesít, maga fog helyette teljesíteni. A kezes és a jogosult között létrejött szerződés tartalmában a harmadik személyért, a követelés kötelezettségéért való helytállást jelenti, a kötelezett és a jogosult közötti szerződés teljesítésének személyi biztosítékaul szolgál. A Ptk. 270. §-ának (1) bekezdése szerint viszont az óvadék a kötelezettségvállalás dologi biztosítékát szolgálja, de lényegében ugyanaz a célja, mint a kezességnek, tehát hogy a kötelezett szerződésszegése esetén a jogosult számára kielégítési alapot nyújtson (LB Fpk. VIII. 32990/1999. - BH 2001/11. sz. 543.).

Hitel nyújtásával összefüggésben személyi biztosítékként vállalt kezesi szerződés bontó feltételeként a felek a jelzálogjog földhivatali bejegyzését kiköthetik, az elidegenítési és terhelési tilalom bejegyzése - a Ptk. 114. §-ának (2) bekezdésében írt feltételek hiányában - mint jogellenes feltétel semmis (LB Gf. I. 31761/1993. - BH 1995/10. sz. 584.).

Költségvetési szerv harmadik személy tartozásáért kezességet jogszabály tilalma folytán nem vállalhat. Ez a tilalom értelemszerűen a költségvetési szerv óvadékfizetési kötelezettségvállalására is vonatkozik (LB Gf. I. 31903/1994. - BH 1996/6. sz. 323.).

Az időközben magyar állampolgárságot szerzett külföldi által kötött kezességi szerződés annak ellenére nem érvénytelen, hogy korábban - a jogszabály által szükségessé tett - devizahatósági engedélyt a kezességvállaló nem szerezte be [LB Gfv. I. 33302/1998. - BH 2000/12. sz. 556.].

Egy olyan perben, amelynek tényállása szerint ugyanazok a felek - az általuk is ekként megnevezett - írásbeli kölcsönszerződést kötöttek, mely három, egymástól a szerződés rendszerében jól elkülöníthető (kölcsönügyletet, készfizető kezesi szerződést és az eltartott családtagok után járó szociálpolitikai kedvezményre vonatkozó) jogintézményt foglal magában, a Legfelsőbb Bíróság rámutatott arra, hogy jogszabály tiltó rendelkezése hiányában nincs annak akadálya, hogy a felek a szociálpolitikai kedvezmény visszafizetését a Ptk. 272. §-ának (1) bekezdése szerint kezességgel biztosítsák. A kedvezménynek a kölcsöntől eltérő célja és rendeltetése miatt azonban a kölcsön visszafizetéséért kezességet vállaló személynek a kezességvállalása, a kezesi helytállási kötelezettsége csak akkor terjed ki a szociálpolitikai kedvezményre, ha azt a kezesi szerződésben kifejezetten, félre nem érthető módon kikötötték (LB Gfv. I. 33396/1997. - BH 1999/1. sz. 29.).

Kezesség vállalásának alakszerűsége

2. A szóbeli kezességvállaló nyilatkozatok tényleges megtörténte és valóságos tartalma sok bizonytalanság, vita forrása lehet, és komoly bizonyítási nehézségeket okozhat. Ezért rendelkezik a tv. akként, hogy *kezességet csak írásban lehet érvényesen vállalni*.

Ahhoz, hogy érvényes kezességvállalás történjék, nem szükséges a „kezesség” szó használata, csak az a lényeges, hogy a nyilatkozat a tartalma szerint valóban kezességnek minősüljön.

Kezességet csak írásban lehet érvényesen vállalni. A kezességi szerződés érvényessége azonban nincs írásbeli alakhoz kötve, a kezesség vállalásának elfogadása ezért más módon - így szóban vagy ráutaló magatartással - is történhet (LB Gf. III. 31478/1992. - BH 1993/10. sz. 631.).

Váltókezességet a váltó előlapjának cégszerű aláírásával - külön kezesi szerződés kötése vagy a kezességre utalás nélkül is - lehet vállalni. A váltó előlapjának cégszerű aláírását - törvényi vélelem alapján - úgy kell tekinteni, hogy a kezes a váltó kiállítójáért vállal kezességet, a kezes felelősségének terjedelme viszont a váltó kiállítójának felelősségéhez igazodik, ezért a váltókereset a kezes ellen is három éven belül indítható. Az a törvényi rendelkezés, amely szerint zálogszerződés alapján a jogosult a követelésének biztosítására szolgáló zálogtárgyból kielégítést kereshet, ha a kötelezett nem teljesít [Ptk. 251. § (1) bek.], nem azt jelenti, hogy a jogosult köteles az igényét a zálogtárgyból kielégíteni. Amennyiben a követelés több módon biztosított, az egyes biztosítékokat a jogosult saját választásától függően veheti igénybe (LB Gf. I. 30533/1997. - BH 1996/6. sz. 269.).

Kezesség nemcsak a már fennálló, hanem a jövőben létrejövő követelés biztosítására is vállalható. Ha a kölcsönvevő a kölcsönadó bank által szabott feltételnek megfelelően a készfizetői kezességet elvállalja, s ezzel az új kölcsönszerződést illetően a kölcsönadó ajánlatát elfogadja, a kezességi szerződés a felek között létrejön anélkül, hogy a kölcsönvevő készfizető kezességi nyilatkozatát a kölcsönadó bank külön aláírta volna (LB Gf. IV. 33032/1992. - BH 1994/4. sz. 205.).

Kezességgel feltételes és jövőbeli követelés is biztosítható. A kezességvállaló nyilatkozat érvényesen csak írásban tehető, a kezesség elfogadásához azonban ilyen írásbeli nyilatkozat nem szükséges, az szóban vagy ráutalás formájában is megtehető (LB Gf. I. 30484/1993. sz. 108.).

A Legfelsőbb Bíróság az egyik ítéletében (LB Pfv. VI. 22195/1996. - BH 1998/6. sz. 277.) arra az álláspontra helyezkedett, hogy az említett rendelkezés a bizonyítási nehézségek elkerülése érdekében köti a kezességvállalás érvényességét írásbeli alakhoz. Minthogy a törvény nem a kezességi szerződés írásba foglalásáról, hanem a kezességvállalás írásbeli alakjáról rendelkezik, a kezességvállalás elfogadása a Ptk. 216. §-ának (1) bekezdése értelmében történhet más módon, így szóban vagy ráutaló magatartással is. Ha a gépjárművásárlás céljára történő kölcsönigénylésre vonatkozó nyomtatványt az igénylőn kívül más személy készfizető kezesként aláírta, s az ily módon írásba foglalt kezességvállalást a pénzügyet elfogadta, ezzel a kezességi szerződés is létrejött.

A Legfelsőbb Bíróság hivatkozott arra is, hogy a kezességi szerződéssel a kezes arra vállal kötelezettséget, hogy amennyiben a kötelezett nem teljesít, maga fog helyette a jogosultnak teljesíteni [Ptk. 272. § (1) bek.]. A kezes kötelezettsége ahhoz a kötelezettséghez igazodik, amelyért kezességet vállalt, de kötelezettsége nem válhat terheesebbé, mint amilyen az elvállaláskor volt [Ptk. 273. § (1) és (3) bek.]. Ezek a szabályok - a Legfelsőbb Bíróság következetes gyakorlata szerint - nem zárják ki, hogy ugyanazon felek közötti meghatározott (akár még létre sem jött) jogviszonyból eredő, világosan megjelölt szolgáltatásért valaki kezességet vállaljon. Nem feltétlenül szükséges a pénzben járó főkötelezettség összegének meghatározása sem, de a kezes felelősségét nyilvánvalóan nem lehet kiterjeszteni a kötelezettnek a kezes által ismert körülményeihez képest túlzott összegű tartozására. A kölcsönszerződés kötését megelőzően kitöltött hiteligenylés és annak készfizető kezeskénti aláírása tehát az ekként aláíró helytállási kötelezettsége létrejöttének megállapításához elegendő.

Az államigazgatási felügyelet alatt álló állami vállalatától elvont vagyon erejéig és az elvonás arányában az ÁPV. Rt. kezesként köteles helytállni az elvonás időpontjában fennálló tartozásokért. Abból a körülményből, hogy a követelés utóbb behajthatatlanná vált, nem következik, hogy a jogosult igénye kártérítési kötelezettséggé változott, mert éppen a követelés behajthatatlansága esetén érvényesíthető igény az ÁPV. Rt.-vel szemben az egyszerű kezesi felelősség alapján (LB Gf. I. 30955/2001. - BH 2002/11. sz. 446.).

Jogszabályon alapuló kezesség

3. Vannak olyan esetek, amikor a kezesség *jogszabály* kifejezett rendelkezésén alapul. E rendelkezések általában más személy kötelezettségéért való mögöttes felelősséget állapítanak meg a kezesség intézményének alkalmazásával. Ilyenek pl.:

- a vállalatot létesítő jogi személy a vállalat kötelezettségeiért kezesként felel [72. § (3) bek.];
- az engedményező az engedménnyel szemben a kötelezett szolgáltatásáért - az engedményezés fejében kapott ellenérték erejéig - meghatározott kivételekkel kezesként felel [330. § (1) bek.];
- valamely tárgynak lakásból vagy más helyiségből való kidobásával, kiejtésével vagy kiöntésével okozott kár esetében a bérlő, illetőleg a használó kezesként lép fel, ha a károkozót megnevezi [353. § (2) bek.], hacsak nem bizonyítja, hogy a károkozó jogosulatlanul tartózkodott a helyiségben [(3) bek.].

Az ún. törvényi kezesség - jogszabály eltérő rendelkezése hiányában - nem készfizető, hanem egyszerű kezességvállalásnak minősül (LB Gfv. VIII. 30807/1996. - BH 1999/3. sz. 130.).

Ptk. 273. § (1) A kezes kötelezettsége ahhoz a kötelezettséghez igazodik, amelyért kezességet vállalt; érvényesítheti azokat a kifogásokat, amelyeket a kötelezett érvényesíthet a jogosulttal szemben.

(2) A kezes kötelezettsége nem válhat terheesebbé, mint amilyen elvállalásakor volt; kiterjed azonban a kezesség elvállalása után esedékessé váló mellékszolgáltatásokra. A kezes a perköltségekért és a végrehajtási költségekért csak akkor felel, ha a keresetindítás előtt őt a teljesítésre felszólították.

(3) Bírósági úton nem érvényesíthető követelés kezesével szemben a követelést bírósági úton nem lehet érvényesíteni.

A kezesség járulékos jellege

A járulékoság a kezesség legjellemzőbb tulajdonsága. Ez a következőkben nyilvánul meg:

a) A kezes kötelezettsége *ahhoz a kötelezettséghez igazodik, amelyért kezességet vállalt*. A kezesség tehát mindig főkötelezettséget tételez fel.

A kezes kötelezettsége *nem lehet súlyosabb* annál, mint amilyen a kötelezetté volt a kezesség elvállalásakor, *s nem is válhat később sem terheesebbé*. Ha a kötelezett a kezességvállalást követően újabb kötelezettséget vállalt, ezt a kezesség már nem biztosítja, hacsak a kezes erre vonatkozóan is nem vállalt kezességet.

Kiterjed viszont a kezes kötelezettsége a kezesség elvállalása után esedékessé váló mellékszolgáltatásokra, mert ezekkel a kezesnek számolnia kell. *Nem terjed ki azonban a kezesség elvállalásakor már lejárt mellékszolgáltatásokra*, mert ezek a lejáratukkal önálló kötelezettséggé válnak.

A fődös ellen indított perrel kapcsolatos *perköltségekért* és a *végrehajtási költségekért* a kezes csak akkor felel, ha a *keresetindítás előtt őt a teljesítésre felszólították*. Ilyen esetben ugyanis a kezesnek módjában áll a kötelezett helyett teljesítenie, s ezzel a költségeket elhárítania.

Általánosan érvényesülő szempont, hogy a kezes felel azért, amivel a kezességvállaláskor előre kell számolnia, ami a szerződésszegéshez szükségszerűen kapcsolódik (pl. késedelmi kamatért).

A kezes helytállási kötelezettsége nem terjeszthető odáig, hogy a kezesnek a szerződésszegéssel okozott *kárt* (pl. elmaradt hasznot) is meg kell fizetnie. Ilyen igénnyel a kezesnek általában nem kell számolnia a kezesség elvállalásakor, s a felek szerződési akarata rendszerint nem irányul az ilyen jellegű jogkövetkezményekért való kezesi helytállási kötelezettségre.

A kötelezettség *csökkenésével* megfelelően csökken a kezes helytállási kötelezettsége is, a kötelezettség *megszűnésével* pedig általános szabály szerint megszűnik. A kötelezettség azonban különféle okokból szűnhet meg, így olyan okból is, amelyért a kezes felelős. Ilyen esetben a kezes helytállási kötelezettsége nem szűnik meg, a felróható magatartásából a kezes nem húzhat előnyt. A kezesnek valójában a felróható magatartásért való felelőssége fordul át ilyenkor a kezeskénti helytállási kötelezettségre.

b) A kezes érvényesítheti mindazokat a *kifogásokat*, amelyeket a kötelezett érvényesíthet a jogosulttal szemben. A tartozás megfizetésére a jogosultnak halasztás adása vagy a tartozás elengedése a kezesnek is javára szolgál.

A kezes megteheti az őt a saját személyében megillető kifogásokat is. A kötelezett kifogásai tekintetében fennálló érvényesítési joga nem szűnik meg azzal, hogy a kötelezett a kezesség elvállalását követően *lemondott* a kifogásokról. Ez irányadó a kötelezettnek és a kezesnek a jogosulttal szemben fennálló beszámítási jogára is. E vonatkozásban tehát nem érvényesül a járulékoság.

A jogosult nem tarthat igényt a kezes mint harmadik személy által nyújtott biztosítékra a kötelezett mentesítése esetében.

c) A kezesség a kötelezettért való felelősségvállalás. Ha a *jogosult* a követelését másra *engedményezi*, ez a kezes szempontjából nem jelenti helytállási kötelezettségének a megnehezülését. Ezért ilyen engedményezésnek *helye lehet*, hacsak nincs ezzel ellentétes szerződési kikötés.

Ha a kötelezett tartozását *más személy magára vállalja*, ez súlyosan sértheti a kezes jogos érdekeit: méltánytalan, a korábbinál hátrányosabb helyzetbe kerülhet. Ezért a *kezesség megszűnik* akkor, ha a kötelezettől a tartozást más személy vállalja át. A kezesség fennmaradásához a *kezes hozzájáruló nyilatkozatára* van szükség [332. § (3) bek.].

Nem szűnik meg a kezesség akkor, ha a *kötelezett meghal*, és a kötelezettség az örököse átszáll [323. § (1) bek.]. Az örökösök a hagyatéik erejéig felelnek a hagyatéki tartozásukért.

A *szerződés módosítása* esetében a tartalmában vagy jogcímében megváltoztatott szerződésnek a módosítással nem érintett része változatlan marad. A kötelezettség biztosítására szolgáló zálogjog és *kezesség fennmarad*, de a zálogkötelezett és a *kezes helyzete* hozzájárulásuk nélkül *nem válhat súlyosabbá*, és a módosítást megelőzően keletkezett kifogásaik is fennmaradnak [240. § (2) bek.].

d) A kezesség nem járhat azzal a következménnyel, hogy a bírósági úton nem érvényesíthető követelés a kezesség révén bírósági úton érvényesíthetővé válik. Ezért rendelkezik a tv. akként, hogy *bírósági úton nem érvényesíthető követelés kezessel szemben a követelést nem lehet bírósági úton érvényesíteni.*

Ha a kötelezettség *érvénytelen*, az ilyen kötelezettségért vállalt *kezesség is* érvénytelen.

A kezes kötelezettsége nem terjed ki a kezesség elvállalása után esedékessé váló mellékszolgáltatásokra, ha a kezességi szerződésben ezt kizárták (LB Pfv. III. 23343/1995. - BH 1998/5. sz. 227.).

Ptk. 274. § (1) A kezes mindaddig megtagadhatja a teljesítést, amíg a követelés a kötelezettől és az olyan kezesektől, akik őt megelőzően, reá tekintet nélkül vállaltak kezességet, behajtható. Ez a szabály a kötelezett és a kezesek együttes perlését nem gátolja.

(2) A kezes nem követelheti, hogy a jogosult a követelést először a kötelezettől hajtsa be (készfizető kezesség), ha

a) a felek így állapodtak meg,

b) a kezességet kár megtérítéséért vállalták,

c) a kezességet bank vállalta.

Egyszerű kezesség

1. A tv. elsősorban az ún. *egyszerű kezességet* tartja szem előtt. A kezesség kétség esetében egyszerű kezesség. Ennek lényege pedig az, hogy a kezes *mindaddig megtagadhatja a teljesítést*, amíg a követelés a kötelezettől és az *olyan kezesektől, akik őt megelőzően, reá tekintet nélkül vállaltak kezességet, behajtható.*

A kezes tehát ún. *sortartási kifogást* emelhet mindaddig, amíg a jogosult nem igazolja a követelésnek a kötelezettől való behajtása lehetetlenségét. A kötelezettsége tehát másodlagos.

A valóságos tényállás felderítésének megkönnyítését, a számbajövő érdekek védelmét, valamint a felesleges perindítások megelőzését szolgálja a tv.-nek az a rendelkezése, amely lehetővé teszi a *kötelezett és a kezes együttes perlését*. Ilyenkor a bíróságnak a *kezesi feltételeken*, attól függően kell marasztalnia, hogy a *jogosult igazolja* a kötelezettel szemben megkísérelt behajtás *sikertelenségét*.

A teljesítés megtagadásának joga nemcsak addig illeti meg a kezeset, amíg a kötelezettől behajtható a követelés. A kezes akkor sem köteles teljesíteni, ha az őt megelőzően, reá tekintet nélkül kezességet vállalt személyeknél megvan a lehetősége a követelés behajthatóságának.

Ha a kötelezett *ismeretlen helyre* távozik, a jogosult közvetlenül fordulhat a kezes ellen.

Az egyszerű kezes a teljesítést mindaddig megtagadhatja, amíg a főkötelezettől a tartozás behajtható, a jogosult azonban az adóst az egyszerű kezessel együtt is perelheti. Az egyszerű kezes a kezességvállalásának - jogszabályon alapuló kezesség esetén a kezesség válásának - időpontja után keletkezett károkért nem tartozik helytállni (LB Gf. VII. 33045/1992. - BH 1994/1. sz. 42.).

Behajthatatlanság. Részletfizetés engedélyezése

2. A gyakorlat szerint a kezes teljesítési kötelezettsége szempontjából *behajthatatlannak* kell tekinteni azt a követelést, amelyhez a jogosult nem juthat hozzá *olyan feltételek mellett*, amelyeket a felek a szerződés megkötésekor szem előtt tartottak. A behajthatatlanság abban az esetben is megállapítható, ha a tényleges behajtás üteme mellett a jogosult csak az *érdekei súlyos sérelmével* juthatna kielégítéshez.

A bíróság a kötelezett részére akkor is adhat - annak indokoltsága esetében - *részletfizetési kedvezményt*, ha kezes van. Részletekben való teljesítés engedélyezése esetében a bíróság akkor jár el helyesen, ha a határozatában tekintetben is rendelkezik, hogy a kötelezett részére adott kedvezmény érinti-e, illetőleg mennyiben érinti az ugyancsak perben álló kezes helytállási kötelezettségét.

Nincs akadálya annak, hogy a bíróság - ha ennek a Pp. 217. §-ának (3) bekezdésében meghatározott feltételei megvannak - a kezes részére is engedélyezze a részletekben való teljesítést. Ilyen esetben annak sincs akadálya, hogy a bíróság rendelkezéséhez képest a kötelezett és a kezes - a bíróság által meghatározott módon - egyidejűleg tegyenek eleget a teljesítési kötelezettségüknek.

Készfizető kezesség

3. *Készfizető kezességnél* a kezeset nem illeti meg a sortartás kifogása: a kezes *nem követelheti*, hogy a jogosult a követelésének *először a kötelezettől való behajtását* kísérelje meg. A kezesség azonban csak akkor készfizető kezesség, ha a) a felek így állapodtak meg; b) a kezességet kár megtérítéséért vállalták; c) a kezességet bank vállalta.

Ezekben az esetekben a jogosult akár a kötelezett, akár a kezes, akár pedig egyszerre mindkettőjük ellen fordulhat. Ilyenkor a kötelezett és a kezes egyetemleges marasztalásának van helye, ami megadja a lehetőséget a mindkettőjükkel szembeni végrehajtásra.

A kezesség akkor is készfizető kezesség, ha a felek erre vonatkozóan nem állapodtak meg, de a kezességet kár megtérítéséért vállalták, vagy pedig a kezességet bank vállalta. A bankkezességnek különösen a külkereskedelmi kapcsolatokban van nagy jelentősége. A bank mint kölcsönadó javára más személy (nem bank) által vállalt kezesség általános szabály szerint egyszerű kezesség (csak akkor készfizető kezesség, ha ezt külön kikötik).

A gyakorlat szerint az egyik *házastárs* ügyletéért a másik házastárs részéről történt kezességvállalást kétség esetében készfizető kezességnek kell tekinteni.

A munkabérre vezetett végrehajtásra vonatkozó kötelezettség elmulasztása esetén a végrehajtást kérő részéről a munkáltató ellen a készfizető kezesi felelősség alapján támasztható igény nem önálló, hanem járulékos jellegű követelés, amelyre alkalmazni kell a Ptk.-nak a kezességre vonatkozó szabályait. A munkáltató felelősségének járulékos természetére tekintettel az elévülés kezdetének, illetve megszakadásának a kérdését is a végrehajtást kérő és az adós egymás közötti viszonya alapján kell vizsgálni (P. törv. II. 20233/1980. - BH 1981/4. sz. 142. - PJD IX. 97. sz.).

A készfizető kezes ellen érvényesített követelést időelőttiség miatt nem lehet elutasítani azért, mert a jogosult a kötelezettel szemben igényét nem érvényesítette (LB Pf. I. 20055/1991. - BH 1991/5. sz. 190.).

Ha egy pénzüintézet arra hatalmazza fel a jegybankot, hogy az a nyilatkozattevő pénzüintézet által vezetett bankszámlát terhelő, a jegybank által fizetett devizaösszegek forintellenértékével megterhelheti a pénzüintézet számláját (ún. reverzális nyilatkozat), akkor a nyilatkozatot tevő pénzüintézet készfizető kezesként áll helyt az ügyfele tartozásáért, ezért a jegybanknak az ügyféllel szemben fennálló jogai erre a pénzüintézetre szállnak át (LB Gf. I. 33031/1993. - BH 1995/10. sz. 586.).

Készfizető kezesi szerződésben a felek megállapodhatnak abban, hogy a készfizető kezes csak az adós kötelezettségének egy részéért vállal felelősséget. Ilyen korlátozott felelősséget jogszabály is meghatározhat. A kötelezetti egyetemlegesség ebben az esetben csak a vállalt - a jogszabály által meghatározott - kötelezettség erejéig áll fenn (LB Gfv. X. 33232/1997. - BH 1998/11. sz. 547.).

Készfizető kezesi szerződés esetében a bíróság nem köteles vizsgálni, hogy a kezeseket milyen okok késztették a kezességvállalásra, a kölcsönadó a hitelnyújtás során szakszerűen járt-e el, és képviselte-e a kezesek érdekeit a hitelszerződés megkötésekor. A bíróság viszont köteles vizsgálni, hogy a hitelt nyújtó az ügyletet biztosító valamely jogáról nem mondott-e le. Nem minősül a biztosíték jellegű vételi jogról való „lemondásnak” az, hogy ezt a jogot az érintett nem gyakorolta (LB Gfv. X. 32912/1997. - BH 1998/11. sz. 546.).

Ptk. 275. § Ha ugyanazért a kötelezettségért egyidejűleg vagy egymásra tekintettel többen vállalnak kezességet, a kezesek kétség esetében egyetemlegesen felelnek.

A kezesek egyetemleges felelőssége

Nincs akadálya annak, hogy *ugyanazért a kötelezettségért többen* vállaljanak kezességet. Ez háromféleképpen történhet: a) egymást követően egymástól függetlenül; b) egymást követően egymásra tekintettel; c) egyidőben.

Az a) pont esetében a kezesek a jogosult irányában a kötelezettségvállalás sorrendjében felelnek a teljesítésért.

A b) és c) pontra vonatkozóan pedig a tv. akként rendelkezik, hogy ha ugyanazért a kötelezettségért *egyidejűleg vagy egymásra tekintettel* többen vállalnak kezességet, a kezesek kétség esetében *egyetemlegesen* felelnek. Ez esetben tehát a jogosult bármelyik kezestől követelheti a teljesítést, vagy pedig valamennyiük ellen fordul egyidejűleg. Az egyetemlegesség azonban csak kétség esetében áll fenn. A helyzet lehet egyértelmű a tekintetben, hogy nem áll fenn a kezesek egyetemleges felelőssége.

Ha egyetemleges felelősség esetében a kezestársak egyike az egész tartozást kifizette, őt - amennyiben a jogviszonyukból más nem következik - a többiek ellen aránylagos kielégítési jog illeti meg. A kezesek az *egymás közti viszonyukban* kétség esetében egyenlő arányban viselik a kezesség terhét.

Ptk. 276. § (1) Amennyiben a kezes a jogosultat kielégíti, a követelés az azt biztosító és a kezességvállalást megelőzően keletkezett jogokkal, valamint a végrehajtási joggal együtt reá száll.

(2) A kezes felszabadul, amennyiben a jogosult lemond a követelést biztosító olyan jogról, amelynek alapján a kezes a reá átszálló követelésre kielégítést kaphatott volna, vagy amennyiben a követelés a jogosult hibájából egyébként behajthatatlanná vált.

A fizető kezes jogai

1. A kötelezett és a kezes az egymás közti viszonyukat megállapodással rendezhetik. Ilyen rendezés hiányában érvényesül az az általános szabály, hogy a *kezes megtérítést követelhet* a kötelezettől, ha helyette fizetett. A tv. megteremti a megtérítési igény biztosítékait is. Kimondja ugyanis, hogy amennyiben a kezes a jogosultat kielégíti, annyiban *reá száll a követelés, az ezt biztosító és a kezességvállalást megelőzően keletkezett jogok*, valamint a *végrehajtási jog*.

A kezes a reá átszálló jogokat csak azokkal szemben érvényesítheti, akik *őt megelőzően* nyújtottak biztosítékot. Az említett jogok a keletkezett megtérítési igények erejéig szállnak át a kötelezett helyett teljesítő kezesre.

Ha a kezes teljesít a jogosultnak, teljesítése erejéig a követelést biztosító jelzálogjog törvényi engedményezéseként a kezesre száll át, vagyis a jogosult oldalán a kötelelem - az ingatlan-nyilvántartási bejegyzés nélkül is - többalanyúvá válik. Ilyen esetben a jelzálogjog a törvényi engedményes hozzájárulása nélkül nem törölhető, illetőleg az ingatlan enélkül történő értékesítése kártérítési felelősséget keletkeztet (LB Gfv. I. 33118/1998. - BH 2000/3. sz. 217.).

A megtérítési igény jellege

2. A munkáltató készfizető kezességével kapcsolatban merült fel a gyakorlatban az a kérdés, hogy olyan esetben, amikor a munkáltató a készfizető kezesi felelőssége alapján a kötelezett helyett teljesít, s ennek folytán *megtérítési igénye* keletkezik a kötelezettel szemben, ez a követelés, illetőleg tartozás *eredeti* jellegén idéz-e elő valaminő változást.

Ha a *munkáltató* elmulasztja a tartásdíjnak a tartásra köteles alkalmazottja munkabéréből való levonását, és a le nem vont összeget a jogosultnak kifizeti, a kifizetett összeg erejéig a követelés reá száll át, tehát megtérítési igénye keletkezik a tartásra köteles személlyel szemben. A munkáltatónak ez a követelése azonban - a Legfelsőbb Bíróság gyakorlata szerint - már *nem tartásdíj-követelés*, hanem a mulasztása következményeként a dolgozója helyett *törvényi rendelkezés alapján kifizetett összeg megtérítését követeli*.

A jogosult kielégítése esetén a kezesre a Ptk. 276. §-ának (1) bekezdése alapján - csak a kezességvállalást megelőzően keletkezett jogok szállnak át, az utóbb kötött jelzálogszerződés a kezes kielégítését nem biztosítja.

A kezes szabadulása a kötelezettség alól

3. A kezes helyzete nem válhat rosszabbá annál, mint amilyen a kezesség elvállalásakor volt. Ezzel áll összefüggésben az, hogy a *kezes felszabadul*, amennyiben

a) a jogosult *lemond* a követelést biztosító olyan jogról, amelynek alapján a kezes a reá átszálló követelésre kielégítést kaphatott volna,

b) a követelés a *jogosult hibájából* egyébként *behajthatatlanná* vált.

A kezes érdekeit a jogosultnak is szem előtt kell tartania. A kezestől pedig törvényes érdeke fűződik ahhoz, hogy abban az esetben, ha a kötelezett helyett teljesít, a kötelezettel szemben a megtérítési igényét sikerrel érvényesíthesse. Ezt kívánja biztosítani a törvény rendelkezése.

XXIV. fejezet

A TELJESÍTÉS ÉS A BESZÁMÍTÁS

A teljesítés

Ptk. 277. § (1) A szerződéseket tartalmuknak megfelelően, a megszabott helyen és időben, a megállapított mennyiség, minőség és választék szerint kell teljesíteni. A szolgáltatásnak a teljesítés időpontjában

a) alkalmasnak kell lennie azokra a célokra, amelyekre más, azonos fajtájú szolgáltatásokat rendszerint használnak, és

b) rendelkeznie kell azzal a minőséggel, illetve nyújtania kell azt a teljesítményt, amely azonos fajtájú szolgáltatásoknál szokásos, és amelyet a jogosult elvárhat, figyelembe véve a szolgáltatás természetét, valamint a kötelezettnek, a gyártónak, az importálónak vagy ezek képviselőjének a szolgáltatás konkrét tulajdonságaira vonatkozó - különösen reklámban vagy az áru címkéjén megjelenő - nyilvános kijelentését, és

c) alkalmasnak kell lennie a jogosult által meghatározott célra, ha azt a jogosult a szerződéskötés időpontjában a kötelezett tudomására hozta, és abba a kötelezett beleegyezett, valamint

d) rendelkeznie kell a kötelezett által adott leírásban szereplő, és az általa a jogosultnak mintaként bemutatott szolgáltatásban lévő tulajdonságokkal.

(2) A szolgáltatásnak nem kell megfelelnie az (1) bekezdés b) pontjában említett nyilvános kijelentésnek, ha a kötelezett bizonyítja, hogy

a) a nyilvános kijelentést nem ismerte, és azt nem is kellett ismernie, vagy

b) a nyilvános kijelentést a szerződéskötés időpontjáig már megfelelő módon helyesbítették, vagy

c) a nyilvános kijelentés a jogosult szerződéskötési elhatározását nem befolyásolhatta.

(3) Az (1) bekezdés b) pontjának alkalmazásában gyártónak minősül az a személy is, aki a dolgon elhelyezett nevével, védjegyével vagy egyéb megkülönböztető jelzés alkalmazásával önmagát gyártóként tünteti fel.

(4) A felek a szerződés teljesítésében együttműködésre kötelesek. A kötelezettnek a szerződés teljesítése érdekében úgy kell eljárnia, hogy az az adott helyzetben általában elvárható, a jogosultnak pedig ugyanilyen módon elő kell segítenie a teljesítést.

(5) A felek a szerződés teljesítését érintő minden lényeges körülményről kötelesek egymást tájékoztatni.

(6) A kötelezett, dolog szolgáltatására irányuló szerződés esetén, köteles a dolgot - a jogszabályok rendelkezéseinek és a szakmai szokásoknak megfelelően - azonosításra alkalmas jelzéssel ellátni és a dologról a rendeltetésszerű használatához, a felhasználáshoz szükséges tájékoztatást megadni. Ha a kötelezett gazdálkodó szervezet, a dolog minőségének tanúsítására is köteles.

Jegyzet: A Ptk. 278. § (6) bekezdése az 1993. évi XCII. törvény 12. §-ával megállapított szöveg.

A Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény, valamint egyes törvények fogyasztóvédelemmel összefüggő jogharmonizációs célú módosításáról szóló 2002. évi XXXVI. törvény 3. §-a a Ptk. 277. §-ának (1) bekezdése helyébe a fenti új rendelkezést léptette, egyben a fenti új (2) és (3) bekezdést beiktatta, és az eredeti (2)-(4) bekezdés számozását (4)-(6) bekezdésre változtatta.

Az új rendelkezések 2003. július 1-jén léptek hatályba, és azokat a hatálybalépést követően kötött szerződésekre kell alkalmazni.

A teljesítés

1. A szerződéses kötelezettségek meghatározása, a kötelezettségek teljesítése és a szerződésszegés szoros összefüggésben áll. A kötelezettségek meghatározásától függ, hogy mikor lehet elismerni a szerződésszerű teljesítés megtörténtét. A kötelezettség meghatározásánál a szerződő felek magatartását szabják meg, de ezzel egyidejűleg szem előtt tartják a szerződéssel elérni kívánt eredményt is. Sokszor csak az eredményt lehet pontosan meghatározni, az eléréséhez szükséges magatartást nem. Nézetünk szerint általában is elmondható, hogy a kötelezettség nem csak magatartások előírása, hanem olyan eredmény megjelölése, amely többnyire a felek magatartása útján érhető el. A szerződésszegés fogalmának meghatározásánál is az eredmény a lényeges, bár a szerződésszegésért való felelősségnél egyes álláspontok szerint a magatartás a döntő (l. a vonatkozó irodalom áttekintésével Harmathy A.: Felelősség a közreműködőért. Bp., 1974. 199-200., 207-210. o.).

A jogirodalomban vita folyt arról is, hogyan lehet minősíteni a kötelezett magatartásával megvalósított teljesítést. Volt olyan álláspont, amely a teljesítést különálló szerződésnek tekintette, mások egyoldalú jogügyletként minősítették, és volt olyan nézet is, amely szerint a teljesítés reálaktus (Villányi L.: Követelések megszűnése és elévülése, a Magyar Magánjog. Szerk.: Szladits K., Bp., 1942. III. köt. 581-583. o.). Megjegyzendő, hogy a tv. a teljesítés szabályozásánál a dologszolgáltatásra volt tekintettel általában, és feltételezi a teljesítéskor a szolgáltatás tárgyának a jogosult részére történő átadását. Az átadás egyúttal rendelkezést is megvalósít többnyire, ami jogügyletet feltételez. Fokozott a jelentősége a jogügyletnek a jogosult részéről történő teljesítésnél, az elfogadásnál. Ha ugyanis a jogosult jogfenntartás nélkül fogadja el a kötelezett teljesítését annak ellenére, hogy a szerződésszegésről tudott, ezzel a szerződésszegésből eredő jogairól lemondott [316. § (1) bek.].

A teljesítésről eddig elmondottaknak nemcsak elméleti érdekessége van, hanem gyakorlati következménye is. Ezzel kapcsolatban két kérdéssel kell foglalkozni. Az egyik vizsgálandó kérdés az, hogy milyen kapcsolat van a kötelezett magatartása és a teljesítés között, a másik pedig, hogy jogügylet nélkül, célzatos magatartás nélkül megtörténhet-e a teljesítés.

A tv. számol olyan esetekkel, amikor a kötelezett magatartása és a teljesítés elválik egymástól. Meghatározott körülmények között a teljesítés a kötelezett bármilyen cselekménye nélkül megtörténhet: harmadik személy teljesíthet a kötelezett helyett [286. § (1) bek.]. Előfordul, hogy a jogi szabályozás a teljesítés megtörténtének megítélése szempontjából figyelmen kívül hagyja, milyen szerepet játszik a kötelezett magatartása, és csak az eredményt írja elő, pl. vállalkozás, adásvétel. Ezzel szemben van olyan szerződéstípus, amelynél a tv. a kötelezett magatartására helyezi a hangsúlyt, és az eredmény esetleges elmaradása közömbös; pl. megbízás [478. § (2) bek.]. Olyan esetek is vannak, amikor a kötelezettől elvárható magatartás a türés.

A teljesítés jogügyletté minősítésétől függ annak a kérdésnek a megítélése, hogy korlátozottan cselekvőképes vagy cselekvőképtelen személy teljesíthet-e érvényesen, illetve teljesítést elfogadhat-e. Tekintve, hogy azt az álláspontot lehet elfogadni, amely szerint a teljesítés fogalmilag nem jogügylet, ezért érvényesnek lehet tekinteni a korlátozottan cselekvőképes vagy a cselekvőképtelen személy által végzett teljesítési cselekményeket is. Vannak azonban olyan szerződések, amelyeknél a teljesítés feltételezi valamilyen rendelkezési cselekmény, meghatározott joghatás kiváltása érdekében történő tevékenység végzését is (pl. tulajdonjog átruházását). Ilyenkor a teljesítés jogügyletet vagy jogügyletet is jelent.

Abban az esetben, ha a teljesítési cselekmény jogügyletnek minősül, nemcsak a korlátozottan cselekvőképes vagy a cselekvőképtelen eljárása okozhat problémát, hanem a képviselő jogköre is. Közzétett bírósági határozat arra az álláspontra helyezkedett, hogy az átadás-átvételtkor megállapított hibák, hiányok mielőbbi kiküszöbölése érdekében a kivitelező által vállalt és a megrendelő részéről elfogadott felemelt mértékű kötbérről szóló nyilatkozat az átadás-átvétel körébe tartozik, s az átadás-átvételi eljárásra küldött vállalati dolgozót erre felhatalmazottnak kell tekinteni (LB Gf. V. 30685/1975. - BH 1976/2. sz. 68.).

A szerződés teljesítése általában a főkötelezettségnek megfelelő magatartás kifejtését, illetve a főkötelezettség körével kapcsolatos jogosulti érdek kielégítését jelenti. Vannak azonban olyan esetek, amikor egyes mellékkötelezettségek és a főkötelezettség együttes teljesítése nélkül a szerződés teljesítésének csak egyes jogkövetkezményei érvényesülnek [pl. a vállalkozásnál l. a Ptk. 396. § (3) és (4) bek.-ét].

A jogosult részéről történő elfogadás nem fogalmi eleme a teljesítésnek. Vannak azonban olyan szolgáltatások, amelyeknél a teljesítés az elfogadással zárul le. A dologszolgáltatások jelentős részénél a teljesítés átadás-átvétellel történik, a két cselekmény időbeli elválása nélkül. Ezekben az esetekben a teljesítést nem lehet végrehajtani a jogosult együttműködése nélkül. Megjegyzendő, hogy az elfogadás ilyenkor nem jelenti azt, hogy a jogosult a minőségi átvételt is elvégzi, hanem csak azt, hogy nem tiltakozik a kötelezett teljesítése ellen.

Dologszolgáltatásra irányuló szerződésnél sajátosan alakult a teljesítés megítélése egy konkrét jogvitában. A Legfelsőbb Bíróság döntése szerint a teljesítés a rendelkezésre bocsátással megtörtént, s a vevő részéről az átvétel már nem volt része a teljesítésnek. Az adott jogvitában a felek vállalkozók voltak, és az alperes több alkalommal is vásárolt a felperes kitermeléseiből fát. Az adott esetben a megállapodás szerint az alperes a felperestől tö mellelti készletezéssel (a vágástéren) épülettát vásárolt. Az alperes kötelezettséget vállalt arra, hogy a faanyagot a helyszínről elszállítja. A szerződéskötést követően a területről valaki a faanyagot elszállította. A Legfelsőbb Bíróság arra mutatott rá, hogy dologszolgáltatásoknál a teljesítés - a dolog átadása - történhet jelképesen, például a dologra vonatkozó, az ahhoz való jogosultságot igazoló okiratok átadásával, de - ha ez mindkét fél számára egyértelmű - az áru átvételi lehetőségének biztosításával is. Az adott esetben a vágástéren lévő, mennyiség szerint is meghatározott faanyag elszállításának lehetőségét a felperes biztosította, s a szállítás időpontja kizárólag az alperes belátásától függött. Miután pedig a felperes részéről a teljesítés ekként megtörtént, a Ptk. 279. §-ának (2) bekezdése alapján a kárveszély átszállt az alperesre, így a vételár megfizetését azzal az indokkal sem tagadhatja meg, hogy a faanyagot nem ő, hanem más személy szállította el (LB Pfv. VI. 21930/1998. - BH 2000/6. sz. 248.).

A teljesítés általános elvei

2. A Ptk. XXIV. fejezete általános rendelkezéseket tartalmaz a teljesítés olyan kérdéseire, amelyek valamennyi szerződéstípusnál felmerülhetnek. Ennek az általános szabályozásnak is vannak azonban közös kiinduló tételei, alapelvei, s ezeket fogalmazza meg a fejezet indító szakasza, a 277. §. Ebben a szakaszban a tv. iránymutatást ad arról, hogy a teljesítés mit jelent, milyen magatartások kifejtését igényli, és milyen jogosulti érdek kielégítése alapján állapítható meg a teljesítés.

A 277. § szövegét a 2002. évi XXXVI. törvény állapította meg 2003. július 1-jei hatállyal. A törvény a korábbi szöveg módosításával az Európai Parlamentnek és Tanácsnak a fogyasztási cikkek adásvételének és a kapcsolódó jótállásnak egyes vonatkozásairól szóló 1999/44/EK irányelvében meghatározott szabályokat ülteti át a magyar jogba. A 277. § módosított szövege - a korábbihoz hasonlóan - általános jellegű, minden szerződésre vonatkozik, nem csak fogyasztói szerződésekre. A módosításról szóló törvénynek az indoklása kiemeli, hogy lényeges újítás a szerződésszerűség feltételei közé a nyilvános kijelentéseknek való megfelelés felvétele. A jogkövetkezmény megállapításához a nyilvános kijelentésekben említett tulajdonságok meglétének konkrétan kell lennie, nem elég a hirdetések szokásos árudicséréte. A (3) bekezdés a termékfelelősségről szóló 1993. évi X. törvénnyel összhangban rögzíti a gyártó kiterjesztett fogalmát.

Természetben való teljesítés

3. A természetben való teljesítés követelménye kötelezettséget jelent mind a kötelezett, mind a jogosult számára. A kötelezett oldalon ez a követelmény azzal jár, hogy a kötelezett nem válthatja meg a teljesítést pénzfizetéssel. A szerződésszegések szabályai ezzel összefüggésben arra irányulnak, hogy a szerződésben eredetileg megjelölt szolgáltatást kényszerítsék ki. Ugyanez a törekvés található meg a jogosult kötelezettségeinek meghatározásánál és szerződésszegésének szabályozásánál is. Itt azonban több tényező zavarja az egyszerű megoldást. Az egyik tényező ezek közül az, hogy elméletileg még nem kellően tisztázott a jogosult szerződésszegésének témája, a másik pedig az, hogy a szükségletek változhatnak. Ezért jogunk kivételeket ismer a természetben való teljesítés követelménye alól.

A természetben való teljesítés elve és a szerződés kötőerejének elve szoros kapcsolatban állnak, mégsem azonosíthatók. A szerződéshez való kötöttség azt jelenti ugyanis, hogy a felek jogkövetkezmények nélkül nem szeghetik meg a szerződésből folyó kötelezettségeiket. Ezzel nem azonos, hogy a szerződésben megjelölt teljesítés természetben való véghezvitelét követeljük meg. Részleges megegyezés áll fenn.

A jogosult szerződéses érdekeinek kielégítése

4. A gyakorlatban sűrűn okoz problémát, hogy megtörtént-e a jogosult szerződéses érdekeit kielégítő teljesítés vagy nem, és ez utóbbi esetben szerződésszegésről kell-e beszélni. A tv. a viták eldöntéséhez általános elvek megjelölésével segítséget akar adni. Az általános elvek megfogalmazása során két irányban keres támpontokat. Az egyik irány a szerződés tartalma. A szerződésben meghatározott mennyiség, minőség és választék szerint kell a dolgot szolgáltatni. A tv. nem tesz külön említést a nem-dologszolgáltatásokra irányuló szerződésekről, de egyértelműen megállapítható a szövegből, hogy ilyenkor is a szerződés tartalma játszik meghatározó szerepet. A viták elbírálásánál a másik támpont nem más, mint amit a hibás teljesítés szabályozásánál a 305. § (1) bekezdése törvényes tulajdonságnak nevez. A tv. általános elvet fogalmaz meg e tekintetben: a szerződésben rögzített tulajdonságok mellett a használhatóságot követeli meg. A használhatóság önmagában azonban túl általános megjelölés. Ezért a tv. kétféle módon teszi konkrétabbá. A konkretizálás egyik módja a szolgáltatás rendeltetésére való utalás. Akkor, amikor a tv. azt írja elő, hogy a szolgáltatásnak alkalmasnak kell lennie a rendeltetésének megfelelő felhasználásra, a forgalomban hasonló szolgáltatások rendeltetését kell irányadónak tekinteni. Olyan célról, felhasználásról van tehát szó, amelyet mindenkinek ismernie kell, aki ilyen szolgáltatásra szerződik. Ezzel a szerződő feleknek akkor is számolniuk kell, ha a szerződés nem tesz említést róla. A használhatóság konkretizálásának másik módja a speciális célra való utalás. A szolgáltatásnak ugyanis nemcsak olyan rendeltetése lehet, ami általánosan megszokott, hanem a jogosultnak lehetnek sajátos céljai is. Ha ezeket a különleges célokat a szerződésben a felek feltüntették, vagy enélkül is a szerződéses tárgyalások alapján a kötelezettnek tudnia kell a jogosult különleges elképzeléseiről, akkor a szolgáltatásnak erre a speciális célra történő felhasználására is alkalmasnak kell lennie. A használhatóságnak ez a második meghatározása már nem is a törvényes tulajdonságok körébe esik, hanem a szerződésben meghatározott tulajdonságok egy sajátos területét jelenti. [Hasonló rendelkezést tartalmaz az áruk nemzetközi adásvételéről szóló 1987. évi 20. tvr. 35. cikkének (2) bekezdése.]

A jogosult szerződéses érdekeinek kielégítésénél a tv. azt tartja irányadónak, hogy a szerződéskötéskor a felek mivel számolhattak. Nem valamiféle mindentől független, elvont jogosulti érdek kielégítését jelöli meg, hanem olyan érdekét, amely a szerződéses kikötések, a szerződéses tárgyalások vagy a forgalomban kialakult általános gyakorlat alapján megismerhető. Ez kifejezi az üzleti életben igen lényeges kalkulálhatóság szempontját.

A jogosult szerződési érdekének kielégítése és a szolgáltatás sajátossága egyaránt megjelent egy házas ingatlanra vonatkozó adásvételnél. A Legfelsőbb Bíróság által elbírált jogvitában a felperesek nem új épületet, hanem az 1930-as években épített ingatlant vásároltak, és ezért a bíróság szerint azt kellett megvizsgálni, hogy az épület építési módjának és fennállása időtartamának megfelelő állapotban volt-e. Az épületet a felperesek életvitelszerű lakáshasználat céljára vásárolták, s az épület falain olyan vizesedést észleltek, amely nem annak korára, hanem a szigetelés elégtelenségére vezethető vissza. A szakértői vélemény szerint teljes értékű akkor lett volna a szigetelés, ha a lábazati fal tetejére kétrétegű kátránylemez helyezett bitumenes ragasztással. Az építés idején ez a szigetelési mód ismert volt, de ettől eltérően csak bitumenes csurgatást alkalmaztak. Ebből következően az épületnek a természetes elhasználódáson túlmenően olyan hibája volt, amely független annak általános állapotától (LB Pfv. III. 22199/1997. - BH 1999/11. sz. 500.).

A tv.-nek a jogosulti érdek kielégítéséről szóló szabályát a gyakorlatban különösen két, egymással szoros összefüggésben álló kérdésnek az eldöntésénél használják fel. Az egyik kérdés annak megállapítása, hogy a teljesítéshez milyen magatartást kell tanúsítania a kötelezettnek, hol van a határa kötelezettségének. A másik kérdés pedig annak meghatározása, hogy mikor lehet megállapítani a teljesítés megtörténtét, mikor lehet a jogosultnak visszautasítania a kötelezett által felajánlott szolgáltatást azért, mert még nincs teljesítés. Vitákhoz vezetett az a kérdés, hogy ha a kötelezett a fuvarozónak való átadással teljesít, akkor mi a feladata a kötelezettnek, milyen cselekmények tartoznak a teljesítés körébe. A Legfelsőbb Bíróság egy konkrét esetben azt állapította meg, hogy ilyen esetben a kötelezettnek el kell végeznie az áru feladását, ami mind az árunak a vagonokba való berakását, mind a fuvarlevél kiállítását is felöleli (G. törv. IV. 31688/1973. - BH 1974/7. sz. 311. - GPD I. 740. sz.).

Igen gyakran kérdéses a teljesítés körébe eső kötelezettségek meghatározása vállalkozási szerződéseknél is. A XXXII. sz. PED kimondta, hogy „a vállalkozó a szerződésben meghatározott díjért mindazokat a szolgáltatásokat köteles nyújtani, amelyek a szerződésszerű teljesítéshez, a megrendelt mű rendeltetésszerű használatának biztosításához szükségesek. A vállalkozó olyan szolgáltatása esetén, amelyre a felek kifejezetten nem állapodtak meg, a bíróságnak körültekintően vizsgálnia kell, hogy a szerződés nem terjedt-e ki erre a szolgáltatásra is. A szerződés valóságos tartalmának a megállapításánál figyelembe kell venni a szerződés megkötését megelőző tárgyalásokat, a megkötéskor vagy utóbb tett nyilatkozatokat, a felek ráutaló magatartását, a vállalkozás tárgyát, a mű jellegét és általában az eset összes körülményeit” (PEH 61. o.). Az elvi döntésnek az idézett tételeit a Ptk. 277. §-a (1) bekezdésének 1977-ben megállapított szövege nyilvánvalóan figyelembe vette.

Gyakran okoz gondot annak megállapítása, hogy részteljesítés történt-e, vagy nem állapítható meg semmilyen teljesítés annak ellenére, hogy a kötelezett valamit átadott. Ez a kérdés különösen az osztható szolgáltatásoknál jelentkezik, mert a felek az egyébként osztható szolgáltatást szerződéssel oszthatatlanná tehetik. Ennél a kérdésnél ad iránymutatást a GK 65. sz. állásfoglalás (BH 1993/8.).

A teljesítés megtörténtének megítélése más szempontból azért jelentős, mert a kötelezett által felajánlott, de teljesítésnek nem tekinthető szolgáltatás átvételét a jogosult visszautasíthatja. A bírói gyakorlatban nem találunk egyértelmű útmutatást sem arra, hogy a jogosult mikor élhet visszautasítással, sem arra, hogy mikor nem állnak be a teljesítés következményei az átvétel ellenére sem. A kérdésnek különösen a vállalkozási szerződéseknél van nagy gyakorlati jelentősége.

A rendeltetésszerű célra való alkalmasság eldöntésénél a GK 48. sz. állásfoglalás szerint elsősorban a szerződésben meghatározott kikötéseket, a szerződésben megjelölt használati célt kell figyelembe venni (BH 1986/12. sz.).

Különleges szempontok merülnek fel a tervezési szerződéseknél annak a kérdésnek elbírálásánál, hogy megtörtént-e a teljesítés, fennáll-e a rendeltetésszerű célra való használhatóság. Egy konkrét esetben a Legfelsőbb Bíróság azt mondta ki, hogy a tervező teljesítése nem történt meg, és ezért az ellenszolgáltatás kifizetése nem vált esedékessé azért, mert a tervdokumentációra az építési hatóság az építési engedélyt nem adta meg (LB Gf. VI. 32946/1973. - BH 1977/7. sz. 287.).

Az építési szerződéseknél nem ritka az az eset, hogy a megrendelő a szolgáltatás egyes részeit vagy egészét ideiglenesen átveszi, és gazdasági kényszerítő okok miatt üzemelteti, bár a szolgáltatás hiányos, hibás, és szabályszerű átadás-átvételre nem kerül sor. Az ilyen esetekre a teljesítéshez fűződő egyes jogkövetkezmények alkalmazását írja csak elő [405. § (3) bek.], de a szövegezésből inkább arra lehet következtetni, hogy a teljesítés megtörténtét nem ismeri el. Ennek mind az ellenérték esedékessége, mind a szavatossági jogok érvényesítése szempontjából nagy jelentősége van. Egy konkrét ügyben a Legfelsőbb Bíróság határozata éppen abból indult ki, hogy „vállalkozási munkaeredménynek gazdasági szükséghelyzetben történt tényleges birtokbavételéhez nem fűződnek a teljesítés joghatásai” (LB Gf. V. 30500/1974. - BH 1977/4. sz. 164.). Az is előfordul, hogy kényszerítő okok miatt a megrendelő az épületet átveszi akkor is, ha a meglevő hibák a rendeltetésszerű használatot megakadályozzák, és ezért az átvételt meg kellene tagadnia. A gazdasági kollégium tanácsainak gyakorlata ilyenkor nem ismeri el a teljesítés megtörténtét, és a hibás teljesítésre irányadó jogérvényesítési határidők kezdőpontját sem azonosítja ezzel az átvételi időponttal (LB Gf. V. 31373/1974. - BH 1977/5. sz. 206.; LB Gf. VI. 30187/1977. - BH 1978/2. sz. 83.; LB Gf. VI. 32471/1977. - BH 1978/9. sz. 390.).

A visszautasítás megengedettsége nemcsak a vállalkozási szerződésnél jelentős. A többi szerződéstípusnál azonban hiányoznak a bírósági állásfoglalások. Van olyan álláspont, amely a 302. § a) pontjára tekintettel bármilyen hiba megléte esetén jogosnak tekinti a visszautasítást. Nézetünk szerint ez a megoldás a jogosult visszaélés jellegű magatartását is megengedné. Anélkül, hogy a visszautasítás lehetőségét az ellátás körére korlátoznánk, a jogosult együttműködési kötelezettségére figyelemmel levő megoldást tartunk indokoltnak. Eszerint a visszautasítás akkor lenne jogos, ha a teljesítés hibája számottevő sérelmet okozna a jogosultnak.

Együttműködési kötelezettség

5. A teljesítés megvalósulásának elősegítése mind a kötelezettnek, mind a jogosultnak kötelezettsége lett. A tv. konkrétan nem jelölte meg, hogy mit kell a feleknek e körben tenniük, ez a körülményektől függ. A felmerülő károkért való felelősségre gondolva általános mércét állapított meg azonban azért, hogy a különböző helyzetekre iránymutatást adjon. Ez a mérce megegyezik az általános kártérítési felelősség szabályának meghatározásánál a 339. § (1) bekezdésében megállapított zsinórmértékkel.

Nézetünk szerint az együttműködési kötelezettség (2) bekezdés szerinti meghatározásának a teljesítés körében kettős szerepe van. Egyrészt a jogosult együttműködési kötelezettségének rögzítésével a pozitív oldalról fogalmazza meg azt, amit a szerződésszegési szabályok a jogkövetelmények előírásával kifejeznek. Másrészt a kötelezetti oldalon olyan magatartást ír elő, amely a szerződéses főkötelezettségből nem következik, azt meghaladja, viszont szükséges a jogosult érdekeinek kielégítéséhez. A (3) bekezdésben meghatározott együttműködési kötelezettség az általánosabb szabálynak részben konkretizálása egy meghatározott tevékenységre, a tájékoztatásra, részben azonban kilép az általános elv keretei közül, és tájékoztatási kötelezettséget ír elő olyankor is, amikor megállapítható, hogy a teljesítés veszélybe került, vagy előírt formájában nem valósulhat meg, vagy lehetetlenült.

A Ptk. 277. §-ának (5) bekezdése határozza meg az együttműködési kötelezettség körében a tájékoztatási kötelezettség szabályát. Ez a szabály nem új jogunkban, különböző szinten, más-más megfogalmazásokban eddig is ismert volt.

Az együttműködési kötelezettség általános, a (2) bekezdésben meghatározott szabályának alkalmazásával kapcsolatban a gyakorlatban is észlelhető a bizonytalankodás. Többféle szerepkörben is megjelenik ez a szabály. Az egyik szerep megfelel annak, amit az előzőekben megemlítettünk: a jogosult érdekeinek kielégítését biztosítja. A bírói gyakorlat a teljesítésre szóló főkötelezettség mellett az együttműködés kötelezettségére hivatkozva a jogosult érdekeinek kielégítését szolgáló mellékkötelezettségeket is elismer. Így például adásvételi szerződésnél az eladó főkötelezettségét az árunak a postára adásával teljesítette, de a bíróság megítélése szerint az együttműködés követelménye alapján az eladónak az is kötelessége lett volna, hogy a kis terjedelmű, de ehhez viszonyítva nagy értékű árut értéknnyilvánítással adja postára (Balassagyarmati MB. Pf. 20434/1966. - BH 1967/6. sz. 5328. - PJD III. 96. sz.). Hasonló álláspontra helyezkedett a bíróság egy szállítási szerződéssel kapcsolatban, ahol a teljesítés a fuvarozónak történő átadással megvalósult, de a szállító kötelessége volt az áruknak vagonokba berakása is, és a szállító a berakásnál az árukkal nem töltötte meg a vagon az előírt mértékig, aminek következtében a megrendelő a szükségesnél nagyobb fuvardíjat fizetett (Gf. IV. 30238/1977. - BH 1978/2. sz. 80.). A feladással összefüggő tevékenység hibájával kapcsolatos kérdések megítélését sokszor zavarja azonban az, hogy a jogszabályokban és a gyakorlatban a főkötelezettség és a mellékkötelezettségek megszegése esetére is a főkötelezettség nem teljesítésének vagy nem megfelelő teljesítésének egyes jogkövetkezményeit kívánják alkalmazni. Ez figyelhető meg abban a perben, amelyben a feladással teljesítő szállító a vagonba történő berakásnál az egymásra helyezett edények közé nem tett védőanyagot, és emiatt a fuvarozás során az edények megsérültek. A Legfelsőbb Bíróság rámutatott arra, hogy egyrészt a hibás csomagolás is hibás teljesítésnek tekintendő, másrészt az adott esetben nem olyan anyag hibás elhelyezéséről van szó, amely az árut az értékesítés során is kíséri, hanem csak a helyes vagonberakást biztosító eszközök egyikéről, illetve ennek hiányáról. Ezért a szállítóval szemben nem szavatossági jogokat lehet érvényesíteni, hanem kártérítési követelést (LB Gf. IV. 30563/1977. - BH 1978/4. sz. 168.).

Úgy tűnik, hogy az együttműködési kötelezettség újabb is az egyébként indokoltnak látszó megoldás erősebb megalapozását szolgálja. (Így a felajánlott szolgáltatás visszautasításával szemben a LB Pfv. II. 22260/1994. - BH 1996/5. sz. 260. és LB Gf. IV. 31794/1994. - BH 1996/6. sz. 329. határozatában.)

Amint már említés történt róla, az együttműködési kötelezettség alapozza meg az egyes szerződéstípusoknál konkrétan megfogalmazott tájékoztatási kötelezettségeket. A kérdés különösen az adásvételi jellegű szerződéseknel merül fel. A tájékoztatási kötelezettség többféle problémát vet fel. Az egyik ezek közül az, hogy az eladónak a 367. § (1) bekezdésben meghatározott tájékoztatási kötelezettsége és a 277. § között van-e kapcsolat. Figyelmet érdemel e kérdés megválaszolásánál a Legfelsőbb Bíróságnak egy használt gépkocsi eladásával kapcsolatban felmerült jogvitában hozott határozata. A vitára az adott okot, hogy az eladó a szerződés megkötésekor nem tájékoztatta a vevőt a gépkocsi különböző sérüléseiről, a karambolokról. A Legfelsőbb Bíróság azt fejtette ki, hogy a tájékoztatás elmaradása a vevő szerződéskötési szándékát befolyásolta. Ennek megfelelően a problémát nem is a szerződés teljesítése körében szükséges együttműködés szempontjai alapján vizsgálta, a 277. §-ról nem is tett említést (P. törv. V. 20596/1975. - BH 1976/8. sz. 358.).

A tájékoztatásnak két csoportját lehet tehát megkülönböztetni. Az egyikbe azok a felvilágosítások tartoznak, amelyek a szerződéskötést befolyásolják, a másikba olyan közlések, amelyek használati utasításnak felelnek meg. Az első csoportnál a kérdés az, hogy létrejött-e érvényesen a szerződés, van-e lehetőség megtámadásra, a másodikonál viszont nem a szerződés léte vitatható, hanem a jogosult érdekeinek védelme az átadás utáni időszakban. A tájékoztatás első csoportjának nincs kapcsolata a 277. §-ban meghatározott együttműködési kötelezettséggel, a 205. § (3) bekezdéséhez kapcsolódik, a második csoport viszont a 277. § gondolat körébe tartozik. A két csoport nem válik el azonban élesen, hiszen pl. a használati utasítás befolyásolja a szerződéskötési szándékot is.

Az együttműködéssel kapcsolatban az egyik igen fontos kérdés, hogy meddig terjed a felek kötelezettsége. A tájékoztatásokkal kapcsolatban a korábbi 368. §-hoz fűzött miniszteri indoklás azt emelte ki, hogy a jogalkotó nem akarja egyoldalúan a vevő érdekeit védeni, és nem kívánható meg az eladótól a dologgal kapcsolatos minden részletkörülményről való tájékoztatás. Ennek ellenére nehéz megvonni a tájékoztatási kötelezettség határvonalát. A gyakorlatban általános iránymutatás erre vonatkozólag nem történt. Egységes követelményt nem is lehet felállítani. Azt meg lehet azonban állapítani, hogy fokozott mértékű tájékoztatási kötelezettség áll fenn akkor, ha az eladó olyan fogyasztónak adja át az árut, aki sem a szükséges gazdasági, sem a műszaki ismeretekkel nem rendelkezik. Ezzel szemben szakember vevőnek kevesebb tájékoztatást kell megadni. Ezt az elvet követte a Legfelsőbb Bíróság egy eseti határozatában, amelyben az eladó ellen benyújtott kártérítési keresetért utasította el, mert nem terjed ki a tájékoztatási kötelezettség olyan körülményekre, amelyeket - a szakember közreműködését feltételező felhasználásra tekintettel - a vevőnek ismernie kell (LB Gf. IX. 30219/1974. - BH 1974/12. sz. 482. - GPD I. 227. sz.).

Megállapította viszont a bíróság a tájékoztatási kötelezettséget, illetve a felróhatóságot abban a vitában, ahol az eladó a viszonylag új növényvédő szer olyan sajátosságairól nem adott felvilágosítást a vevőnek, amelyekről a gyakorlati szakembereknek még nem lehetett tudomása (LB Gf. III. 30654/1973. - BH 1974/2. sz. 77. - GPD I. 229. sz.).

A tv. tájékoztatási kötelezettségről szóló szabályai egyébként jellegük és az érintett jogviszonyok tekintetében is eltérnek az 1996. évi LVII. törvénynek a fogyasztók megtévesztését tiltó, tájékoztatással kapcsolatos szabályaitól. (Ezt már az 1984. évi IV. törvény alapján megállapította a GK 50. sz. áf. - BH 1988/2. sz.).

Az együttműködési kötelezettség sajátos jelentkezése figyelhető meg a fizetési kötelezettségnél. A fizetési kötelezettség esedékessé válása időpontjának meghatározása gyakran gondot okoz olyan esetekben, ahol a fizetés feltétele számla megküldése. Egy jogvitában, ahol a fizetésre kötelezett késedelmének beállta volt a kérdéses, a Legfelsőbb Bíróság az együttműködési kötelezettség megsértéséből kiindulva [és a Ptk. 4. §-a (4) bekezdését alkalmazva] állapította meg a kötelezett késedelmét azért, mert a jogosult ismételt felszólításaiból a fizetésre kötelezett észlelhette a számla korábbi elküldését, és jeleznie kellett volna azt, hogy a számla hozzá nem érkezett meg (LB Gfv. X. 31738/1995. - BH 1996/9. sz. 485.).

A vállalkozási szerződésnél a tv. a teljesítést előkészítő együttműködés több fajtáját szabályozza. Ezekre a vállalkozási szerződésről szóló fejezethez fűzött kommentár tér ki. Itt csak egy kérdést emelünk ki, amelyről nincs külön rendelkezés: ez a koordináció. A Ptk. 393. § (3) bekezdése foglalkozik ugyan a több vállalkozó munkájának összehangolásával kapcsolatos feladatokról, de ezzel nem ad választ a felmerülő összes kérdésre. A témának nagy gyakorlati jelentősége van, a vállalkozók felelőssége növekedik az együttműködési kötelezettség határainak tág meghatározása mellett. Ma még a kérdés nem tekinthető tisztázottnak. Az együttműködési kötelezettség megsértése miatt marasztalt a bíróság abban az esetben, ahol az üzem közben végzett szerelés során a vállalkozó kárt okozott a megrendelő felszereléseiben. A Legfelsőbb Bíróság azt állapította meg, hogy a vállalkozónak kötelessége lett volna a megrendelővel és a tervezővel egyeztetve védelmi berendezések kiépítése, s mivel ezt elmulasztotta, köteles a kárt megtéríteni (LB Gf. 30740/1976. - BH 1977/5. sz. 207.).

A korábbi évtizedek bírói gyakorlatában kevésbé érvényesült a piaci kapcsolatokban elkerülhetetlen kockázatvállalás gondolata. A szemlélet változására ebben a körben is nyilván szükség van. A korábbi felfogást tükröző gyakorlatra azonban a változás elősegítése érdekében érdemes néhány példát megemlíteni. Ez a korábbi felfogás a 277. § alkalmazásánál úgy jelentkezett, hogy a bíróság hajlamos volt mindkét szerződő fél terhére az együttműködési kötelezettség megszegését megállapítani és a felmerülő kárt megosztani. Ezt lehet megfigyelni abban a határozatban, amelynél az alapul szolgáló tényállás szerint az alperes úgy adta fel megrendelését, hogy nem jelölte meg, hol a székhelye, a felperes pedig nem érdeklődött az után, hová szállítsa az árut, hanem elvitte az alperes székhelyétől különböző másik községbe. A fölösleges fuvar költségre a bíróság 50-50%-os kármegosztást rendelt el (Szegei MB. Pf. II. 20355/1972. - BH 1973/10. sz. 374. - PJD VI. 183. sz.; hasonló a számlaszám megváltozásának nem közlése miatt alkalmazott kármegosztás: LB Gf. I. 30053/1989. - BH 1989/12. sz. 488.). 50-50%-os kármegosztást rendelt el a bíróság a fuvarozási szerződés teljesítésénél elkövetett együttműködési kötelezettség megszegése miatt azért, mert a feladó helytelenül rakta fel az árut a teherautóra, és ezért a fuvarozó tengelytúlterhelési bírságot fizetett, a fuvarozó gépkocsivezetője viszont nem ellenőrizte a rakodást, és nem akadályozta meg a túlzott tengelyterhelést (LB Gf. II. 30174/1978. - BH 1978/11. sz. 487.; hasonló LB Gf. III. 30460/1989. - BH 1990/4. sz. 146.).

Az együttműködési kötelezettséget, illetve az azzal kapcsolatos felelősséget nem lehet kizárni azért, mert a polgári jog egyik alapvető elvének kizárását eredményezné [az ilyen jellegű szerződéses kikötés a Ptk. 200. § (2) bekezdése szerint érvénytelen lenne]. Az együttműködésről szóló szabály tehát kogens jellegű. Közvetetten ilyen jellegű állásfoglalást mutat például a Legfelsőbb Bíróságnak egy határozata is, amely a szerződésben található felelősségkizáró kikötés ellenére kártérítésre kötelezett azért, mert a vállalkozó nem tett eleget figyelmeztetési kötelezettségének (P. törv. I. 20143/1969. - BH 1969/8. sz. 6145. - PJD IV. 187. sz.).

A teljesítés jogkövetkezménye

6. A tv. nem sorolja fel a teljesítéshez fűződő jogkövetkezményeket, s a jogirodalom sem foglalkozik ennek elemzésével. A kötelezett szempontjából a legfontosabb következménye a teljesítésnek az, hogy kötelezettsége megszűnik. Visszatérően nyújtandó szolgáltatások esetén természetesen csak egy időszak kötelezettségének megszűnése következik be. A főkötelezettség teljesítése mellett fennmaradhatnak még egyes kísézőkötelezettségek, azaz a teljesítés nem vonja maga után az egész szerződéses jogviszony megszűnését (túlzottan leegyszerűsítve szokták azt emlegetni, hogy a teljesítéssel a szerződés megszűnik). Visszterhes szerződések esetén, ha az ellenszolgáltatás nyújtásának ideje nincs külön meghatározva, a teljesítésnek fontos jogkövetkezménye az is, hogy követelni lehet a másik fél részéről is a teljesítést [280. § (1) bek.]. A dologszolgáltatásra szóló, tulajdonjog (kezelői jog) átruházásával járó szerződéseknel a teljesítés azt is jelenti általában, hogy a tulajdonjog átszáll. Ezzel összefüggésben áll az, hogy a teljesítéssel a kárveszély is átszáll [278. § (2) bek.].

A teljesítés helye

Ptk. 278. § (1) A teljesítés helye a kötelezett lakóhelye, illetőleg székhelye, kivéve ha

a) jogszabály eltérően rendelkezik,

b) a szolgáltatás tárgyából vagy rendeltetéséből más következik,

c) a szolgáltatás tárgya a felek által ismert más helyen van.

(2) Ha a szolgáltatás tárgyát a kötelezett lakóhelyétől, illetőleg székhelyétől különböző helyre kell küldeni, s azt, vagy valamely közbeeső helyet nem kötötték ki teljesítési helyként, a teljesítés azzal történik meg, hogy a szolgáltatás tárgyát a kötelezett elküldés, illetőleg elszállítás végett a jogosultnak, a szállítmányozónak vagy a fuvarozónak átadja. Fogyasztói szerződés esetében a teljesítés a fogyasztó részére való átadással történik meg.

(3) Ha a kötelezett a dologt saját szállítóeszközével vagy megbízottja útján küldi a jogosultnak, a teljesítés helye az utóbbi lakóhelye, illetőleg székhelye.

(4) Gazdálkodó szervezetek egymás közötti szerződéseinek a teljesítés helye - ha a jogosult más helyet nem jelöl meg - a jogosult székhelye (telephelye), illetőleg, fuvarozó közbenjöttével történő teljesítés esetén, a rendeltetési állomás. Jogszabály ettől eltérően rendelkezhet.

Jegyzet: A Ptk. 278. § (2) bekezdés második mondatát a 2002. évi XXXVI. törvény 4. §-a iktatta be, a 278. § (4) bekezdése az 1993. évi XCII. törvény 12. §-ával megállapított szöveg. A 278. § (2) bekezdésének új második mondata 2003. július 1-jén lépett hatályba és azt a hatálybelépést követően kötött szerződésekre kell alkalmazni.

A teljesítés helye

1. A szerződésszerű teljesítés egyik feltétele az, hogy a teljesítés meghatározott helyen történjék meg. A teljesítéshez fűződő jogkövetkezmények csak akkor következnek be, ha a kötelezett a szolgáltatás nyújtását a meghatározott helyen ajánlja fel. A teljesítés helye általában nem lényeges eleme a szerződésnek, azaz a szerződés akkor is létrejön, ha a felek nem állapodtak meg erről. Ezekre az esetekre tekintettel a tv. segítséget nyújt ebben a gazdaságilag egyáltalán nem közömbös kérdésben, és a felek megállapodását kiegészítő szabályt fogalmaz meg.

A teljesítés helyének valamennyi szerződéstípusnál nagy jelentősége lehet, általában mégis a dologszolgáltatásra irányuló szerződéseknel van fontos szerepe. Ez a szerep abban nyilvánul meg, hogy külön szerződési kikötés nélkül is a teljesítési hely megszabja azt, ki gondoskodik az áru fuvarozásáról, és ki viseli a károsodás veszélyét.

Általános szabály

2. A tv. abból indul ki, hogy a kötelezett a teljesítéssel a saját lakóhelyén, illetve jogi személy esetében a saját székhelyén készül fel, és nem köteles a szolgáltatás tárgyát a jogosulthoz elvinni. Más a kiindulópont azonban akkor, ha a kötelezett pénzzel tartozik.

Nemcsak a pénzfizetésnél érvényesül azonban eltérő megítélés a teljesítési helyről. A gazdálkodó szervezetek közötti szerződéses kapcsolatokban a tv. azt tartja helyénvalónak, hogy a kötelezett juttassa el a szerződésben meghatározott dolgot a jogosult telephelyére.

Az általános szabály alól a külön jogszabályban meghatározott esetek mellett két kivételt is megállapít a Ptk. 278. § (1) bekezdése. Nem a kötelezett lakóhelye, illetőleg székhelye a teljesítési hely (nem gazdálkodó szervezetek közötti szerződést feltételezve) akkor, ha a szolgáltatás tárgyából vagy rendeltetéséből más következik, vagy ha a szolgáltatás tárgya más helyen van, és a felek erről tudnak, ezzel kalkulálnak. A gazdálkodó szervezetek között létrejövő szerződések teljesítési helyének általános szabályát meghatározó (4) bekezdés ezeket a kivételeket nem tartalmazza. Nyilvánvaló azonban, hogy a jogalkotó nem akart elvi különbséget tenni e tekintetben a gazdasági kapcsolatok területei között. Csak kodifikációs technikai okok miatt különül el az (1) és a (4) bekezdés; nézetünk szerint az (1) bekezdésben megállapított kivételek a (4) bekezdésnél is irányadók.

Helyközi szállítás

3. A dologszolgáltatásoknál gyakran van olyan helyzet, hogy a kötelezett és a megrendelő lakóhelye, illetve székhelye nem ugyanabban a helységben van. Ilyenkor az a kérdés, hogy kinek kell a teljesítés tárgyának elfuvarozásáról gondoskodni. Ezen túlmenően is egy sor problémát jelentenek az ilyen helyzetek. Így kérdéseket vet fel a kárveszély viselése azért, mert a fuvarozó felelősségére speciális szabályok érvényesülnek. Így ha a teljesítés a jogosultnak történő átadással történik, akkor a fuvarozás során keletkező károk veszélyét is a kötelezett viseli, míg ha a teljesítés már a fuvarozónak történő átadással megtörténik (vagy esetleg még ezt megelőzően), akkor a fuvarkárok veszélye a jogosultat terheli. Felelősségi kérdések jelentkezése is más a teljesítési hely megválasztásától függően; pl. a rossz csomagolás következménye kártérítési felelősség lehet akkor, ha a kötelezett teljesít a fuvarozónak történő átadással. Ezzel szemben szavatossági következményeket lehet érvényesíteni a rossz csomagolással összefüggésben keletkezett árusérülések miatt is, ha a teljesítés helye a jogosult telephelye. Másként alakulhat az áruval való rendelkezés jogának átszállása aszerint, hogy a teljesítés milyen rendezését fogadta el a jogszabály vagy a felek. A teljesítés és az ellenérték fizetése esedékességének összefüggése is problémákat vethet fel, mert esetleg a fizetés már esedékessé válik akkor, amikor az áru még a fuvarozónál van, a jogosult a hibás teljesítés esetén visszatartási jogával nem tud élni. Az is kérdéses lehet, hogy a teljesítés s ennek következtében a tulajdonjog átszállásának rendezése és a fuvarozóval szembeni rendelkezési jog összhangban van-e. A tv. a kérdésekre úgy ad választ, hogy szabályozza a teljesítés helyét, s ezzel egyidejűleg eldönti a teljesítés időpontját is. A teljesítés helyének meghatározásával általában az is megállapításra kerül, hogy hol és mikor száll át az áru tulajdonjoga (kezelői joga), valamint a kárveszély viselése.

Helyközi szállításról a tv. szövegezése szerint, akkor lehet beszélni, ha a szolgáltatás tárgyát a kötelezett lakóhelyétől, illetőleg székhelyétől különböző helyre kell küldeni. Ezzel a tv. már állást foglalt abban, hogy az áru elküldéséről való gondoskodás a kötelezett feladata, s ez befolyásolja a fogalmazást. Maga a tv. is számol azonban azzal a lehetőséggel, hogy a fuvarozásról a jogosult gondoskodik. A miniszteri indokolás már kialakult bírói gyakorlatra hivatkozik annak megállapításánál, hogy a helyközi szállítás szabályát nagyobb városok esetében is lehet alkalmazni: ha a szolgáltatás tárgyát a nagyobb város más kerületébe kell eljuttatni, mint ahol a kötelezett lakóhelye, székhelye van, akkor helyközi szállításról van szó.

A helyközi szállításról szóló szabály a gazdálkodó szervezetek közötti szerződéseknel tipikus eset, s erre van tekintettel a (4) bekezdés. Ezzel szemben más viszonylatokban a helyközi szállítás kivételes; ezt tükrözi a 278. § felépítése.

A fogyasztói szerződésekre új szabályt iktatott be a Ptk. 278. § (2) bekezdésébe a 2002. évi XXXVI. törvény 4. §-a. Ez a szabály a fogyasztók érdekvédelmét szolgálja.

Az 1993. évi XCII. tv. 40. §-a (4) bekezdésének d) pontja a gazdálkodó szervezetek szállítási és vállalkozási szerződéseiről szóló 7/1978. (II. 1.) MT rendeletet hatályon kívül helyezte, egyes szabályait pedig beépítette a tv.-be. Ez történt a 278. § (4) bekezdésének új megszövegezésénél is. A szöveg módosítása nem hozott érdemi változást, figyelembe kell azonban venni azt, hogy a jogosult „más helyet” is megjelölhet az új szöveg szerint [l. a 383. § (2) bekezdéséhez fűzött magyarázatot].

A nemzetközi kereskedelemben a szokványok a teljesítési helyet a költségek viselésével, a kíséző kötelezettségekkel összefüggésben határozzák meg.

Az árak megállapításáról szóló 1990. évi LXXXVII. tv. 9. §-ának (2) bekezdése szerint a hatósági árat feltételeivel együtt - így meghatározott teljesítési helyet figyelembe véve - kell meghatározni. Ha a szerződés más teljesítési helyet határoz meg, mint amivel a hatósági ár meghatározásánál számoltak, és a szerződésben emiatt eltérnek a hatósági ártól, akkor nézetünk szerint nem alkalmazandó a hivatkozott törvény 12. §-a.

A helyközi szállítással kapcsolatban a miniszteri indokolás felveti azt a kérdést is, hogy milyen kapcsolat van a kötelezett, a fuvarozó és a jogosult között, és hogy mennyiben lehet a fuvarozót a kötelezett megbízottjának tekinteni. Az a tv.-ben alapszabályként kimondott tétel, amely korábban a gazdálkodó szervezetek közötti szerződéses kapcsolatokban is az általános szabályt jelentette, hogy a teljesítési hely ott van, ahol a kötelezett az árut átadja a fuvarozónak, megfelelt annak az elgondolásnak is, amely a fuvarozót nem tekintette teljesítési segédnek. A teljesítési segédért való felelősség általános szabálya kialakulásának időpontjában csak azt minősítették ugyanis teljesítési segédnek, aki a kötelezettől függő viszonyban volt. A jelentős gazdasági erővel rendelkező fuvarozókat aligha lehet azonban a feladótól függő helyzetben levőnek tekinteni (l. erről Harmathy A.: Felelősség a közreműködőért. Bp., 1974.).

Más a helyzet azonban akkor, ha a kötelezett saját fuvarszerszámmal végzi az áru elszállítását. Ilyenkor ugyanis nem alkalmazandók a fuvarozási szabályok, a kötelezett kizárólagos őrizetében jutnak el az áruk a jogosulthoz, s ehhez igazodik a kockázatot is rendező teljesítési szabály (teljesítési hely a jogosult telephelye). A miniszteri indokolás szerint a hivatászerű nem állami vállalat fuvarozó igénybevételenél ugyanazt a szabályt kell alkalmazni, mint a fuvarozóknál általában, ezzel szemben az alkalmasszerűen árut továbbító személyt a kötelezett megbízottjának (teljesítési segédjének) kell tekinteni, és a teljesítési hely a jogosult telephelye. Kétséges a helyessége ennek a megoldási javaslatnak.

Ptk. 279. § (1) Ha valamelyik szerződő fél lakóhelyét, illetőleg székhelyét a teljesítést megelőzően megváltoztatja, viseli a teljesítés során ebből eredő költségösszeget.

(2) A teljesítéssel a kárveszély - ha a törvény kivételt nem tesz - a másik szerződő félre száll át.

A teljesítési hely megváltozása

1. A tv. nem ad kimerítő szabályozást a teljesítési hely megváltozásáról. Csak egy olyan esetet emel ki, amely a felek között vitákat válthatna ki. Olyan esetekben, ahol a szerződés nem tartalmazza a teljesítési helyet, vagy nem földrajzilag név szerint megjelölt helyet állapít meg a teljesítés helyeként, hanem azt rögzíti, hogy valamelyik szerződő fél lakóhelyén, illetve székhelyén kell a teljesítésnek megtörténnie, problémát okozhatna az, hogy ha az a fél, akinek a tv. vagy a szerződés szerint a lakóhelye, székhelye a teljesítési helyet is jelenti, megváltoztatja a szerződéskötést követően a lakóhelyét, székhelyét. Erre az esetre ad a tv. diszpozitív jellegű szabályt, amely két kérdésre válaszol. Az egyik az, hogy megváltozik-e a teljesítési hely azzal, hogy az a fél, akinek lakóhelyéhez, székhelyéhez igazodik a teljesítési hely, a szerződéskötés és a teljesítés közötti időszak alatt megváltoztatja a lakóhelyét, székhelyét. A tv. erre a kérdésre igenlő választ ad. A második kérdés a többletköltségek viselése. A tv. megoldása szerint a többletköltségeket az viseli, aki annak keletkezésére okot adott, azaz az a fél, akinek lakóhely-, illetve székhelyváltoztatása a teljesítési helyet megváltoztatta.

A kárveszély átszállása

2. A 277. és a 278. §-hoz fűzött megjegyzésekben ismételt említés történt már a kárveszély átszállásáról. Ennek indoka egyrészt az, hogy a teljesítéshez fűződő egyik legfontosabb jogkövetkezmény a kárveszély átszállása a kötelezettől a jogosultra, másrészt, hogy a kárveszély átszállása a teljesítés, a teljesítési hely meghatározásának a függvénye. Ez utóbbi összefüggés miatt a gyakorlatban nem is szokott elkülönülten jelentkezni a kárveszély átszállása, hanem azzal kapcsolatban, hogy megtörtént-e a teljesítés, hol kerül sor a teljesítésre. A kárveszély átszállása egyébként ismét a dologszolgáltatásra szóló szerződések problémája. A nem dologszolgáltatásra irányuló szerződéseknel is felmerül a veszély viselése, de ennek más jelentése van. Minden szerződésnél kérdés, hogy teljesedésbe mehet-e a szerződés, és hogy a szerződéskötést követő változások mennyiben érintik a felek helyzetét; ez azonban az üzleti kockázat témája, és nagyrészt a teljesítés lehetetlenülésének szabályozásához kapcsolódik, bár összefügg más szerződési szabályokkal is. A szolgáltatás tárgya elpusztulásának, megsérülésének veszélye viszont a tulajdonos kárveszélyviselésének egyik megnyilvánulása, s a dolog elpusztulása, sérülése nem is mindig vonja maga után a szerződés lehetetlenülését.

Azoknál a szerződéstípusoknál, amelyeknél a dologszolgáltatásról van szó, de a kötelezettnek nem feladata a tulajdonjog átruházása, a veszélyviselés tekintetében a szerződés teljesítése nem hoz változást, a tulajdonos a 99. § szerint továbbra is viseli a dologban beállott azt a kárt, amelynek megtérítésére senkit sem lehet kötelezni (pl. bérleti szerződés, letéti szerződés). A kárveszély átszállása csak akkor jön számításba, ha a kötelezettnek a dolog tulajdonjogát is át kell ruháznia. A tulajdonátszállásnál viszont az alapvető rendelkezéseket a 117-119. § tartalmazza. A 117. § (2) bekezdése a tulajdonjog átruházásához megköveteli a dolog átadását. Az ezzel kapcsolatos miniszteri indoklás azt emelte ki, hogy a tv. tervezetének alkotói el akarták kerülni a veszélyátszállás és a tulajdonjog átszállásának szétválasztását, a tulajdonjog és a veszélyviselés együttes mozgását kívánták megvalósítani.

A kárveszélyviselés szabályának nagy jelentősége van a hibás teljesítés szempontjából is. Ha a szolgáltatás tárgya a kárveszély átszállása előtt károsodik, és így történik meg az átadás, hibás teljesítésről van szó, ha viszont a kárveszély átszállása után sérül meg a szolgáltatás tárgya, ez már nem befolyásolja a szerződésnek megfelelő teljesítést (legfeljebb kártérítési kötelezettség áll fenn akkor, ha a kötelezett miatt keletkezett a kár). A Legfelsőbb Bíróság ezen az alapon állapította meg, hogy a szerződés szerint átadott lovaknak a kárveszély átszállása után történt sérülése esetén az eladót szavatosság nem terheli, a vevő nem állhat el, a szerződés csak a felek közös megegyezésével szüntethető meg a szerződéskötés időpontjára visszamenő hatállyal (LB Pfv. VI. 21914/1994. - BH 1996/10 sz. 527.).

A nemzetközi gyakorlatban a veszélyviselésre és a teljesítéssel kapcsolatos kötelezettségekre gyakran használt kikötéseket tartalmazza a Nemzetközi Kereskedelmi Kamara Incoterms 1990. című szokványgyűjteménye.

Az alól az alapvető megoldás alól, hogy a tulajdonjog és a kárveszély átszállása együtt jár, vannak kivételek. A kivételeket két csoportba lehet sorolni. A kivételes megoldások egyik csoportjára a Ptk. 279. § (2) bekezdése utal: kimondja, hogy a tv. más rendelkezései eltérhetnek a kárveszélynek a teljesítéssel való átszállásától. Ilyen kivételes eset fordul elő a jogosult késedelembeesésénél. A kivételek másik csoportjáról a tv. nem tesz említést a teljesítés általános szabályainál. Kivételről abban az értelemben lehet beszélni, hogy a kárveszély nem a tulajdonjoggal együtt száll át. Ilyen eset áll fenn ingatlan adásvételénél olyankor, amikor a vevő a tulajdonjognak a bejegyzése előtt, azaz a tulajdonjog átszállása előtt birtokba lép [368. § (3) bek.]. Hasonló a helyzet a tulajdonjog-fenntartás kikötésével létrejött részletvétel esetében [376. § (4) bek.]. Megjegyezzük, hogy a tv. ugyan csak részletvételnél állapítja meg a tulajdonjog és a kárveszély eltérő időpontban való átszállását, de a tv. gondolatmenetéből az következik, hogy minden tulajdonjog fenntartási esetben átszáll a kárveszély akkor, amikor a vevő a vétel tárgyát birtokába keríti.

A teljesítés ideje

Ptk. 280. § (1) Ha a teljesítés ideje nincs meghatározva,

a) bármelyik fél a másik fél egyidejű teljesítését követelheti,

b) ingyenes szerződés esetében a jogosult a kötelezettet a teljesítésre bármikor felhívhatja.

(2) A kötelezett a teljesítés előkészítéséhez szükséges idő elteltével köteles teljesíteni.

(3) A tartásdíjat, az életjáradékot és a baleseti járadékot időszakonként előre kell fizetni. A jogosult a hat hónapnál régebben lejárt és alapos ok nélkül nem érvényesített részleteket bírósági úton többé nem követelheti.

A teljesítés idejének meghatározása

1. A tv. a szerződés létrejöttét elismeri a teljesítési határidő meghatározása nélkül is, és olyan szabályt fogalmaz meg, amely segítséget nyújt a feleknek, ha elmulasztották ezt a kérdést tisztázni.

A teljesítési időről szóló általános szabályok döntően az egyszeri alkalommal nyújtandó szolgáltatásokra vannak tekintettel. Ezek körében különbséget kell tenni az ingyenes és a visszerhes szerződések teljesítési idejének meghatározása között. A Ptk. 280. § (1) bekezdése tartalmazza ezt a megkülönböztetést, majd a (2) bekezdés közös kiegészítő szabályt fogalmaz meg.

A visszerhes szerződéseknel a tv. abból indul ki, hogy a felek egyidejűleg teljesítenek. Szerződéses kikötés hiányában tehát bármelyik fél felszólíthatja partnerét a teljesítésre akkor, amikor a másik fél teljesítésére szüksége van, de ennek feltétele az, hogy saját teljesítését egyidejűleg felajánlja. A saját egyidejű teljesítés felajánlása nélkül tehát nem válik esedékessé a másik fél teljesítése, s a felszólítás eredménytelensége nem vonja maga után a késedelem beálltát. A saját teljesítés felajánlásának követelménye természetesen nem merül fel az ingyenes szerződéseknel; itt tehát a szerződés létrejötte után bármikor fel lehet szólítani a kötelezettet a teljesítésre.

A tv. megadja ugyan a jogosultnak azt a jogot, hogy a teljesítést bármikor esedékessé tegye, de a kötelezett helyzetét is figyelembe veszi, és az alaptételt korrigálja. A (2) bekezdésben kimondja ugyanis azt, hogy a teljesítési kötelezettség időpontja csak akkor áll be, ha a szerződéskötés óta eltelt már a teljesítés előkészítéséhez szükséges idő.

Egyidejű teljesítés

2. A visszerhes szerződésekben előírt szolgáltatások teljesítésének egyidejűségével kapcsolatban sok probléma merül fel. Mindenekelőtt azt kell megjegyezni, hogy a teljesítések egyidejűsége csak diszpozitív szabály. Általában nincs akadálya annak, hogy valamelyik fél szolgáltatásával a másikat megelőzze, előleget adjon, vagy az ellenérték fizetése a másik fél teljesítése után meghatározott idővel legyen csak esedékes. A szolgáltatás és az ellenszolgáltatás időpontjának a különbsége hitelezést jelent.

A szolgáltatás és az ellenszolgáltatás teljesítésének időpontja között azonban eltolódás lehet külön szerződéses kikötés nélkül is. Igen gyakran előfordul, hogy az ellenérték kifizetésére csak akkor kerülhet sor, ha a pénzfizetésre kötelezett fél megkapja a másik féltől a számlát. Kérdéses lehet ilyenkor, hogy a pénzfizetésre köteles fél késedelembe esik-e azért, mert nem a szolgáltatás átvétele után fizetett, hanem csak a számla kézhezvétele után. A bírói gyakorlat abból kiindulva, hogy a gazdálkodó szervezeteknek a fizetés teljesítéséhez szüksége van olyan okiratra, amelynek alapján a követelés eredetét, az ellenérték összecszeruségét tisztázni lehet, és amely bizonylatként elfogadható, nem állapítja meg a fizetési késedelmet mindaddig, amíg a teljesítéshez szükséges intézkedést, a számla megküldését a jogosult meg nem teszi. A számla megküldéséig jogosult késedelmet állapítanak meg, s így a kötelezett késedelme kizárt. Ezt mondta ki a Legfelsőbb Bíróság a GK 66. sz. állásfoglalásban (BH 1993/8.), kiindulási tételként azt rögzítve azonban, hogy a fizetés a szolgáltatás teljesítésekor válik esedékessé, kivéve ha a felek más határidőben állapodtak meg. Más a helyzet az eladó által a szerződéskötéskor teljesített szerződésnél, ahol a felek kifejezetten meghatározták a fizetés idejét, itt ugyanis a vevőnek nem kellett várnia a számlára (LB Gf. IV. 30226/1986. - BH 1987/1. sz. 20.).

Gyakran felvetődik a pénzfizetési kötelezettség időpontjának kérdése olyankor is, amikor részteljesítés történik a másik fél részéről. A Ptk. 285. §-a szerint osztható szolgáltatás esetén a részteljesítés felajánlását is el kell fogadni általában. A részteljesítés az ellenérték megfelelő részének egyidejű kifizetését is megköveteli a felek ellenkező megállapodása hiányában. A részteljesítés különösen kérdéses a vállalkozási szerződéseknel, ahol a szolgáltatás többnyire oszthatatlan. A 397. § (1) bekezdése szerint a díj a vállalkozó teljesítésekor esedékes, azaz itt is érvényesül az egyidejűség elve. Tekintettel azonban arra, hogy a vállalkozásnál nagy értékű teljesítés történik az esetek jelentős részében, s a vállalkozó nem elég tökeerős ahhoz, hogy a teljes mű elkészítéséig minden költséget maga fedezzen, ezért a tv. lehetővé teszi az eltérő jogi szabályozást, a megrendelő fizetési kötelezettségének a teljes mű elkészülte előtt való beállítását.

A gyakorlatban sokszor előfordul az egyidejű teljesítés kérdése közös tulajdon megszüntetésével kapcsolatban is. Ingatlanon fennálló közös tulajdon a bíróság gyakran úgy szünteti meg, hogy az egyik tulajdonostárs tulajdoni hányadát másik tulajdonostárs tulajdonába adja megfelelő ellenérték fizetésének előírásával, és egyidejű teljesítési kötelezettséget állapít meg, de az ellenérték kifizetésére részletfizetést engedélyez. A - bíróságok által ma is irányadónak tekintett - PKT 3/1979. sz. állásfoglalás ezekre az esetekre kimondta, hogy a bíróság a jogerős határozat megküldésével „köteles megkeresni az illetékes földhivatalt a tulajdonjognak az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzése végett, azzal azonban, hogy a bejegyzés csak akkor rendelhető el, ha a jogszerző a magához váltás teljes összegének a kifizetését a földhivatalnál igazolja”. Az állásfoglalás indokolása arra mutatott rá, hogy az egyidejű teljesítés követelményének figyelembevételével a jogszerző a tulajdonjog bejegyzésére csak akkor tarthat igényt, ha az ellenérték teljes összegét megfizette (PEH 234. o.). Az állásfoglalás nem ad további magyarázatot a megoldásról. Nézetünk szerint a közös tulajdon megszüntetésének ezekben a 148. § (2) bekezdésén nyugvó eseteiben a bíróság valójában adásvételi szerződést hoz létre a felek között.

Életfenntartást biztosító szolgáltatások

3. Az életfenntartás céljára szolgáló, időszakonként visszatérően nyújtandó szolgáltatások teljesítési idejére a tv. külön szabályt fogalmaz meg. Ez a szabály kiterjed mind a szerződés alapján nyújtandó szolgáltatásokra (pl. életjáradéki szerződés), mind a szerződésen kívüli alapon nyugvó (pl. kártérítés) kötelezettségekre. Itt nem az egyidejűségből indul ki a tv., hiszen gyakran nincs is ellenszolgáltatás, hanem abból, hogy az életfenntartáshoz kell segítséget nyújtani e szolgáltatások révén. Ennek a célnak pedig az időszakonként előre történő teljesítés felel meg. Az időszakonként előre történő teljesítés növeli egyébként a jelentőségét a Ptk. 362. §-ában felvett annak a szabálynak, amely szerint az életfenntartás céljára adott és arra felhasznált juttatást általában akkor sem lehet visszakövetelni, ha az jogalap nélküli gazdagodást jelent.

A Ptk. a 280. § (3) bekezdésében nemcsak a teljesítési időt határozza meg a tartásdíjra, életjáradékra és a baleseti járadékra. A második mondat a jogérvényesítés határidejét is megállapítja: hat hónap áll rendelkezésre a jogosultnak arra, hogy követelésével a bírósághoz forduljon. A miniszteri indokolás a rövid jogérvényesítési határidő megszabását azzal magyarázza, hogy a tv. hatálybalépését megelőzően kialakult bírói gyakorlat az életszükségletek kielégítését célzó szolgáltatások jellegével összeegyeztethetetlennek találta a hosszabb időre visszamenőleg, tökekövetésként való érvényesítést, s ezt az elvet a tv. is elfogadta. A szabály szigorúságát a tv. azzal enyhíti, hogy a hat hónapos határidőt a jogérvényesítésnek csak az alapos ok nélkül való késedelmi eseteire tartja irányadónak. A tv. nem mondja kifejezetten, de a szabály felépítéséből arra lehet következtetni, hogy ez a jogérvényesítési határidő elévülési jellegű. Így az elévülés nyugvásáról és megszakadásáról szóló szabályokat (326-327. §), valamint a tv.-nek azt a rendelkezését is alkalmazni kell e körben, amely szerint a jogérvényesítésre rendelkezésre álló idő elteltét nem hivatalból kell észlelni, hanem a kötelezett kérelmére [204. § (3) bek.]. A jogérvényesítéssel való késlekedés alapos okának megítélésére néhány példát említve: a bíróság kimentettnak tekintette a késedelmet azért, mert a felperes egyik lábát amputálták, és így mozgásában korlátozva volt (Föv. Bír. 41. Pf. 26241/1963.), mert hosszú ideig kórházi kezelés alatt állott, majd ennek befejeződése után a mindennapi élettevékenységet jelentősen nehezítő funkcionális zavarok maradtak fenn (Föv. Bír. 41. Pf. 21134/1966.).

A tv.-nek ez a rövid jogérvényesítési időt megszabó szabálya régen vitathatónak látszik (Tillmann L.: Észrevételek a baleseti járadékigény jogvesztő határidejéhez. MJ 1979. 7. sz. 643-645. o.).

Gondot okozott a gyakorlatban az is, hogy milyen határideig lehet követelést támasztani a járadékfizetésre. Az egyes részletekre ugyanis nyilatkozott a Ptk. a 280. § (3) bekezdésében, de a járadékkövetelés egészére nem. A PK 52. sz. állásfoglalása ezért foglalkozott ezzel a kérdéssel. Kimondta, hogy a járadékkövetelés is elévülhet. Elvetette azt az álláspontot, hogy csak az egyes járadékrészletekre kell vizsgálnia az elévülést, magára a járadékkövetelés egészére azonban nem, hiszen így a felelősség jogalapja tekintetében korlátlan fellépési lehetőség állna fenn. Az állásfoglalás azt az álláspontot fogadta el, hogy a járadékkövetelés akkor válik esedékessé, amikor a járadékrészletet első ízben lehet követelni, azaz „amikor a baleset folytán bekövetkezett munkaképesség-csökkenés, illetőleg munkaképtelenség első ízben vezetett keresetkiesésben (jövedelemkiesésben) megmutatkozó károsodásra”. A járadékkövetelésre a jogviszonynak megfelelő elévülési határidő vonatkozik, így pl. veszélyes üzem által okozott kárnál 3 év. Az egyes járadékrészletekre alkalmazandó azután a rövid, hat hónapos határidő (PEH 160. o.).

Mikor történik meg a teljesítés

4. A tv. a teljesítés idejének szabályozásánál arra fordított figyelmet, hogy a felek megállapodásának hiányait pótolja. Nem foglalkozik viszont részletesen azzal, hogy milyen időpontban fejeződik be a teljesítés. A 277-278. §-hoz fűzött kommentár már tárgyalta, hogy mi a teljesítés, és hol történik meg a teljesítés. Az ott megfogalmazott válaszok irányadók arra is, hogy mikor történik meg a teljesítés. Az alaptétel az ugyanis, hogy ha meghatározzuk azt, milyen mozzanattal valósul meg a teljesítés, akkor tisztáztuk mind a teljesítés helyét, mind a teljesítés idejét. Problémát tehát csak az okozhat, hogy a különböző szerződéstípusoknál, a különböző sajátosságokkal rendelkező szolgáltatásoknál a teljesítést meghatározzuk. A megoldás tisztaságát zavarja azonban az, hogy a teljesítéshez különböző jogkövetkezmények fűződnek, s a tv.-ben és a gyakorlatban ezek a következmények nem egységesen kerülnek alkalmazásra, nem mindig a teljesítés körébe tartozó utolsó mozzanathoz kapcsolódnak. Előfordul, hogy a teljesítés hosszabb időbeli folyamat során valósul meg, s a jogkövetkezmények más-más teljesítési elem beálltával lépnek be; van továbbá olyan eset is, amikor a teljesítés lezárul ugyan, de a jogkövetkezmény csak valamikor később válik esedékessé.

A teljesítés idejének meghatározása legegyszerűbb azoknál a szerződéseknél, amelyeknél a fő kötelezettség valamilyen dolog átadására irányul. Itt is adódnak azonban bonyodalmak. Így pl. ingatlanra kötött adásvételi szerződésnél a teljesítésnek csak egyik része a dolog átadása, s a teljesítés befejezéséről a tulajdonjognak az ingatlan-nyilvántartásban való átírásáig nem lehet beszélni. A teljesítés folyamata hosszabb ideig is eltarthat építési szerződéseknél. Kérdéseket vethet fel az is, hogy mikor történik meg a teljesítés pénzfizetési kötelezettségnél, ha a fizetés bankszámlák közötti elszámolás útján bonyolódik le. Általában fizetést akkor kellett megtörténni tekinteni, amikor a kötelezett bankszámláját a pénzügyintézet megterheli.

A fuvarozásnál jelentős a teljesítésnek, az áru-kiszolgáltatásnak az időpontja (eddig felel a fuvarozó). Iparvágányra kiállított kocsinál a teljesítés akkor fejeződik be, amikor a címzett és a fuvarozó képviselője ellenőrzi a kocsi külső állapotát, a kocsit felnyitja, és a rakományt megsemmisíti (LB Gf. III. 30269/1981. - BH 1983/8. sz. 331.).

Ptk. 281. § (1) Ha jogszabály vagy szerződés alapján a felek egyidejű teljesítésre kötelesek, egyik fél sem köteles saját szolgáltatását teljesíteni, amíg a másik fél a szolgáltatást fel nem ajánlja.

(2) Az a szerződő fél, akinek a teljesítéssel elől kell járnia, a szolgáltatást - biztosíték hiányában - megtagadhatja, ha

a) a szolgáltatást részletekben vagy folyamatosan kell teljesíteni, és a másik fél saját szolgáltatásával időközben késedelembe esik, amíg a késedelem tart;

b) a másik fél vagyoni viszonyainak időközben bekövetkezett jelentős megromlása folytán a viszontszolgáltatás veszélyeztetve van;

c) a másik félnek vele szemben pénzügyi fedezethiány miatt kiegyenlített tartozása áll fenn.

(3) A szolgáltatás megtagadására jogosult fél elállhat a szerződéstől, ha a biztosíték nyújtására megfelelő határidőt szabott, és az eredménytelenül telt el.

(4) Annak a félnek a jogaira és kötelezettségeire, aki a szolgáltatás megtagadására jogosult, egyebekben a felelős őrzés szabályai irányadók.

Jegyzet: A Ptk. 281. § (2)-(3) bekezdése az 1993. évi XCII. törvény 13. §-ával megállapított szöveg. Hatályos: 1993. XI. 1-jétől.

A Ptk. 281. § (4) bekezdését az 1993. évi XCII. törvény 13. §-a iktatta be. Hatályos: 1993. XI. 1-jétől.

A visszterhesség védelme

1. Jelenlegi vagyoni viszonyainknak jellemzője az, hogy a kötelezettek fizetési nehézségekkel küzdenek, és a fizetési késedelem a szerződések láncolatán végiggyűrűzik. Ilyen körülmények között fokozott jelentősége van annak, hogy a jogi szabályozás miatt valamelyik szerződő fél ne kerüljön olyan helyzetbe, amelyben az őt terhelő kötelezettségnek köteles eleget tenni anélkül, hogy a szerződő partnerétől járó szolgáltatás teljesítésének a reménye fennállna. Ezért a tv. 1993. évi módosítása erősítette a teljesítési kötelezettségének időben eleget nem tevő vagy megromlott vagyoni pozícióval rendelkező kötelezett szembenálló szerződő fél jogi helyzetét.

A 281. § változtatás nélkül fenntartott (1) bekezdése a visszterhes szerződések egyidejű teljesítésének elvét mondta ki, biztosítva, hogy a kötelezettségének eleget tevő fél ne kerüljön ki szolgáltatása tárgyának birtokából az előtt, hogy a másik fél részéről a szolgáltatás felajánlása révén ne volna meg a biztosítéka az ellenszolgáltatás teljesítésére.

A (2) bekezdés módosítása a tv. korábbi szövegénél annyiban még tovább, hogy egyrészt nem csupán visszatartást tesz lehetővé, hanem a teljesítés megtagadását is, másrészt a szerződő partner fedezethiány miatt már fennálló tartozása esetére is kimondja a teljesítés megtagadásának jogát. Az új (3) bekezdés pedig megadja annak a félnek, aki a teljesítés megtagadására jogosult, azt a jogot, hogy biztosíték adását követelje.

A megtagadás következménye

2. A miniszteri indoklás korábban a visszatartással kapcsolatban felvetette azt, hogy mind a kötelezetti, mind a jogosulti késedelem fennáll. Ma azonban, amikor teljesítés megtagadásának jogát a tv. ismeri el - a (2) bek. c) pontjában szabályozott esettől eltekintve -, nehezen képzelhető el késedelem megállapítása. A teljesítésre kész, de megtagadásra jogosult fél ilyenkor a biztosíték adásának követelése, egyes esetekben a késedelem következményei és az elállás között választhat. Ha nem az elállást választja, a saját teljesítésre előkészített, elkülönített dolog tekintetében a felelős őrzés szabályai (a 196. § szerint a költségek és a kárveszély viselése) alkalmazandók.

Ptk. 282. § (1) A teljesítési határidőbe a szerződéskötés napját nem kell beszámítani; ha a teljesítési határidő utolsó napja munkaszüneti nap, a határidő a következő munkanapon jár le.

(2) A kötelezett a határnapot megelőzően, illetőleg a határidő kezdete előtt csak a jogosult beleegyezésével teljesíthet. Beleegyezés hiányában a jogosult a felelős őrzés szabályai szerint tartozik eljárni.

A határidő számítása

1. A felek a szerződésben a teljesítés időpontját a legkülönbözőbb módokon meghatározhatják. Lehetséges például a határidő naptári nappal való megállapítása, de lehetséges valamilyen időszakkal való megjelölés is, előfordulhat továbbá valamilyen eseménnyel való kapcsolatba hozása is a teljesítés időpontjának. A tv. nem tesz kísérletet arra, hogy minden elképzelhető határidő megállapítási módra szabályt adjon. Arra szorítkozik, hogy egy olyan esetre adjon eligazítást, amely a felek között vitákat válthat ki. Ez az eset a teljesítési időnek meghatározott számú nap elteltével való bekövetkezése. Erre a szerződési kikötésre gondolva mondja ki a tv. azt, hogy a napok számításánál a szerződéskötés napját figyelmen kívül kell hagyni. Ugyanezt a szabályt lehet megtalálni a Ptké. I. 3. §-ának (1) bekezdésében is.

A tv. maga nem utal rá, de itt is alkalmazásra kerül a Ptké.-nek az a szabálya, amely a hetekben, hónapokban vagy években megállapított határidőkről szól. Ezekben az esetekben a hétnek, a hónapnak vagy évnek azon a napján jár le a határidő, amely a kezdő napnak megfelel. Mind a tv., mind a Ptké. tartalmazza viszont azt a rendelkezést, hogy ha a határidő utolsó napja munkaszüneti nap, ezen a napon nem várható el a teljesítés, hanem ehelyett a következő napon jár le a határidő. A tv. nem tartotta szükségesnek kimondani azt, amit más esetekre tekintettel a Ptké. megfogalmazott, hogy a határidő eredménytelen elteltét csak a határidő utolsó napjának elteltével lehet megállapítani. A teljesítés elmaradásának, a késedelem beálltának jogkövetkezményei tehát csak a határidő utolsó napjának elteltével állnak be.

Teljesítés határidő előtt

2. A felek a szerződésben a teljesítésre gyakran egy meghatározott napot, úgynevezett határnapot állapítanak meg. Előfordul továbbá az is, hogy nem egyetlen napot, hanem egy időszakot jelölnek meg, s a teljesítésnek ezen az időszakon belül kell megtörténnie. A teljesítési határnap vagy időszak gyakran külön szerződéses kikötés nélkül is megállapítható. A teljesítési határidő előtt a kötelezett általában nem tehet eleget a teljesítésre vonatkozó kötelezettségének. A tv. abból indul ki - amint azt a miniszteri indoklás kifejezetten ki is mondta -, hogy a jogosult a határidő előtt felajánlott teljesítést nem köteles elfogadni. Kivételt jelent a pénzszolgáltatás; itt a Ptk. 292. §-ának (2) bekezdése megengedi a határidő előtt való teljesítést is.

Lehetséges mégis, hogy a kötelezett a határidő előtt teljesíteni akar, és a jogosultat kész helyzet elé állítja: a szolgáltatás tárgyát elküldi neki, vagy távolléte alatt otthagyja nála. Az ilyen eseteket a tv. úgy kezeli, mint amikor valaki más érdekében úgy tart dolgokat a birtokában, hogy arra külön jogviszonynál fogva jogosult vagy köteles volna. Kidobni a szolgáltatott dolgokat ilyenkor sem lehet, hanem gondoskodni kell megfelelő megőrzésükről a felelős őrzés szabályai szerint (196-197. §), azonban nem következnek be a teljesítés joghatásai.

A határidő előtt történő teljesítésnek a felsorolt következményei csak akkor érvényesülnek, ha a jogosult nem járult hozzá ahhoz, hogy a kötelezett korábban teljesítsen.

A teljesítés módja

Ptk. 283. § (1) A jogosult - ha jogszabály kivételt nem tesz - a körülmények által lehetővé tett legrövidebb időn belül köteles meggyőződni arról, hogy a teljesítés megfelelő-e.

(2) A dolog átvétele során nem kell vizsgálni azokat a tulajdonságokat, amelyeknek a minőségét tanúsítják, illetőleg, amelyekre jótállás vonatkozik.

(3) Ha a jogszabály kivételt nem tesz, az átadással járó költségek - ideértve a csomagolás és mérlegelés költségeit is - a kötelezettet, az átvétellel járó költségek pedig a jogosultat terhelik.

Jegyzet: A Ptk. 283. § (2) bekezdését beiktatta és a korábbi (2) bekezdés számozását (3) bekezdésre változtatta az 1993. évi XCII. törvény 14. §-a. Hatályos: 1993. XI. 1-jétől.

A teljesítés ellenőrzése

1. A 277. §-hoz fűzött kommentár foglalkozott azzal a témával, hogy a teljesítésnek része-e az átvétel. A teljesítés ellenőrzése többnyire az átvétel után történik meg. Ezzel számol maga a tv. is, amikor azt mondja ki, hogy a legrövidebb időn belül meg kell győződni arról, megfelelő-e a teljesítés. Ez a legrövidebb idő az átadás után számítandó. A gyakorlatban az ellenőrzésnek több fajtája alakult ki, összhangban a különböző szolgáltatások természetével. A jogosult a dologszolgáltatások esetén az átvételkor ellenőrzi azt, hogy megfelelő darabszámú dolgot ad-e át a kötelezett. A mennyiség ellenőrzése kiterjed - ott, ahol ennek jelentősége van - az átadott dolog bruttó súlyának megállapítására is. Tekintve, hogy az ellenőrzésnek ez a fajtája általában részét képezi az átvételnek, mennyiségi átvételként is szokták emlegetni.

Az átvételkor - ha a szolgáltatás természete ezt lehetővé teszi - a jogosult megtekintésszerűen ellenőrzi a minőséget is. Ilyenkor azonban általában nem alapos vizsgálatról van szó, és csak a nyilvánvaló hibák derülnek ki. A minőség részletes vizsgálatát a jogosult később végzi el, s ezt szokták minőségi átvételnek nevezni. Vannak azonban olyan esetek is, amikor a teljesítés átvétele, a birtokbavétel és a minőségi átvétel nem válik el.

A mennyiségi és minőségi ellenőrzés módját a tv. nem határozza meg. Erre a szakmai szokások, esetleg szabványok irányadók, ezek hiányában pedig a szolgáltatás természetét kell alapul venni.

A tv. - az egyes szerződéstípusokra irányadó speciális szabályoktól eltekintve - nem állapít meg jogkövetkezményt a megvizsgálás elmulasztása esetére. Így legfeljebb az általános polgári jogi következmény, a kártérítés jöhet számításba.

A Ptk. 277. § (4) bekezdéssel összefüggésben rendelkezik a (2) bekezdés arról, hogy egyes esetekben nem kell minőségi átvételt elvégezni. Nem tekinthető teljesen tisztázottnak, hogyan kapcsolódik a minőség tanúsítása a hibás teljesítéshez, de a (2) bekezdés alapján az elmondható, hogy nem lehet a vevővel szemben jogkövetkezményt alkalmazni azért, mert minőség tanúsítása esetén nem végez minőségi vizsgálatot (pl. nem lehet a hiba miatt érvényesített kártérítési követelése esetén önhibát megállapítani, ha a szállító által minőségitanúsítvánnyal átadott árut a megrendelő alkatrészként használja fel, és az alkatrész hibája miatt az egész végeredmény hibássá válik).

Az átadás és átvétel költségei

2. A tv. a már korábban kialakult megoldásnak megfelelően rendezi a teljesítéssel járó költségek viselésének a kérdését. Eszerint minden olyan költséget, amely az átadással van összefüggésben, a kötelezettnek kell viselnie, az átvétellel felmerülő költségeket pedig a jogosultnak.

A költségviseléssel kapcsolatban a gyakorlatban problémát okozott, hogy ha szállítási és fuvarozási szerződésnél az átvételkor megállapított darabhiány igazolása érdekében a fuvarozó közreműködését kell igénybe venni, és ezért darabszámlálási díjat kell fizetni, ez a költség az átvevő terhe marad, vagy áthárítható. A GKT 3/1978. sz. állásfoglalással módosított GKT 105/1973. sz. állásfoglalás indoklása arra az álláspontra helyezkedett, hogy az átvétel költségei nem azonosíthatók a szerződösszegés megállapításánál felmerülő kiadásokkal. A szerződösszegést bizonyító eljárás költségeit a szerződösszegő félnek kell viselnie (GEH 117. o.). (A bekezdés hatályos szövege itt található)

Ptk. 284. § (1) A kötelezett a teljesítéskor nyugtát követelhet, és követelheti a kötelezvény visszaadását.

(2) A nyugta költségei a kötelezettet terhelik, kivéve, ha a jogosult a kötelezvényt nem adta vissza.

(3) Azt, aki a jogosult aláírásával ellátott nyugtát mutat fel, a teljesítés elfogadására jogosított személynek kell tekinteni, ha ezt felismerhető körülmény kétséggé nem teszi.

A teljesítés bizonyítéka

1. A kötelezett számára döntő fontosságú, hogy szükség esetén bizonyítani tudja a teljesítés megtörténtét. Ezzel a teljesítés esetleges újrakövetelésével szemben tud védekezni. Emellett fontos védekezési eszköze lehet akkor is, ha a jogosult később szerződésszegésre hivatkozik, és követelést támaszt vele szemben, hivatkozhat arra - más bizonyítékokat is felhasználva -, hogy a teljesítés kifogásolt szerződésszegő eleme a teljesítéskor is fennállt, ennek ellenére a jogosult jogfenntartás nélkül vette át a szolgáltatást. A teljesítés legfontosabb bizonyítéka a jogosult aláírásával ellátott nyugta. A tv. ezért erről a bizonyítékról tesz említést: megadja a kötelezettnek azt a jogot, hogy nyugta kiállítását és átadását követelje. A kötelezett a szolgáltatás tárgyának átadását meg is tagadhatja addig, amíg a jogosult a nyugtát nem állítja ki, és nem adja át a teljesítéssel egyidejűleg. Ha a jogosult a nyugtát nem állítja ki, nem adja át, ugyanúgy késedelembe esik, mintha a teljesítést nem fogadná el, vagy nem tenné meg a teljesítéshez szükséges intézkedéseket [302. § c) pontja].

A teljesítés követelésével kapcsolatban fontos szerepe lehet a kötelezvénynek. A kötelezett számára elégséges lehet tehát, ha a teljesítéskor nem kér külön nyugtát a jogosulttól, hanem csak a kötelezvény visszaadását kéri. A tv. a kötelezvény visszaadására vonatkozó követelést is jogosnak tekinti. Itt azonban nem teljesen azonos a helyzet azzal, amit a nyugta követelésénél láttunk. A tv. nem minősíti jogosulttá késedelemnek azt az esetet, amikor a jogosult nem adja vissza a kötelezvényt a kötelezettnek.

A nyugtával azonos módon rendezi a helyzetet a tv. akkor, ha a kötelezvény megtestesíti a követelést, értékpapír van a jogosult birtokában. Itt a tv. elismeri a kötelezettnek azt az érdekét, hogy az értékpapír birtokába jusson, és ne elégedjék meg a teljesítés megtörténtére vonatkozó valamilyen bizonyítékokkal. A Ptk. 302. § c) pontja azt az esetet is jogosulti késedelemként szabályozza, amikor a jogosult az értékpapírt nem adja át a teljesítés fejében a kötelezettnek.

Jogosultság a teljesítés elfogadására

2. A tv. nem foglalkozik azzal, hogy általában ki jogosult a teljesítés elfogadására. A témát a teljesítés általános kérdéseinél a 277. §-hoz fűzött kommentár tárgyalja. A 284. § csak egy speciális vonatkozásról tesz említést a nyugtával összefüggésben. A (3) bekezdés az elfogadásra jogosult személynek tekinti azt, aki nem azonos ugyan a szerződés jogosulti pozíciójában levő féllel, s a szerződés sem jelöli ki átvételre jogosultként - hiszen ekkor a jogosultság nem lehetne kétséges -, de a jelek szerint a jogosult megbízta őt a teljesítés átvételével. Ezt a megbízást az valószínűsíti, hogy a kérdéses személynél van a teljesítés megtörténtét igazoló nyugta a jogosult aláírásával. A tv. szövegéből világosan megállapítható azonban, hogy e személy jogosultsága mellett csak megdönthető vélelem szól. A megbízást egyébként bármilyen más módon kifejezésre lehet juttatni.

Ptk. 285. § Ha a szolgáltatás osztható, a jogosult részteljesítést is köteles elfogadni, kivéve, ha a részteljesítést a szerződésben kizárta, vagy az lényeges érdekét sérti.

Részteljesítés elfogadása

Osztható a szolgáltatás általában akkor, ha a szolgáltatás tárgya fizikailag osztható. Fizikai oszthatóságról akkor beszélhetünk, ha a dolog részekre bontása nem jár a dolognak vagy részének elpusztulásával, értékének vagy használhatóságának számottevő csökkenésével [a 95. § (1) bek.-e megfelelően itt is alkalmazható]. Előfordulhat azonban, hogy a dolog fizikailag osztható, de a jogosult szerződési érdekeinek kielégítésére mégsem alkalmas. Ugyanez történik akkor, ha a kötelezettnek nemcsak egy dolgot kell szolgáltatnia, hanem több különálló dolgot. A tv. lehetővé teszi, hogy a szerződésben a felek osztható szolgáltatások esetében is kizárják a részteljesítést, azaz a szolgáltatást oszthatatlanná minősítsék.

A részteljesítés azzal a következménnyel jár, hogy a kérdéses rész tekintetében a teljesítés jogkövetkezményei beállnak. A részteljesítési lehetőség nem vezethet azonban a kötelezett részéről való visszaélésekre, a jogosult lényeges érdekeinek csorbitására. Ez a veszély különösen vállalkozási szerződéseknél áll fenn. A Legfelsőbb Bíróságnak mind a Gazdasági Kollégiuma, mind a Polgári Kollégiuma kifejezésre juttatta eseti döntésekben azt az álláspontját, hogy a vállalkozói díjnak több részletben, részszámlák alapján történő kifizetésére vonatkozó kikötés nem jelenti önmagában a szolgáltatás oszthatóvá minősítését. Az oszthatósághoz az szükséges, hogy a felek különálló egységeket képezzenek, és megállapodjanak ezek külön-külön történő átvételéről (LB Pf. I. 20589/1972. - BH 1973/4. sz. 163. - PJD VI. 150. sz.; KGD III. 74 572/1971. - BH 1973/1. sz. 33.; LB Gf. V. 30909/1975. - BH 1976/5. sz. 219.). A szolgáltatás oszthatatlanságának kérdése azonban természetesen nemcsak a vállalkozási szerződéseknél jelentkezik. A GK 65. sz. állásfoglalás három tételt mondott ki az oszthatatlansággal kapcsolatban (BH 1993/8.). Az első tétel a jogi oszthatatlanságot értelmezve megállapítja, hogy ennek egyik következménye a részteljesítés átvételi kötelezettségének hiánya, másik következménye pedig a részleges szerződésszegésnek az egész szerződés megszegéseként való értékelése (részleges késedelem esetén kötbérfizetés a teljes szerződési érték alapján). A második tétel szerint a tartozékot a fődologgal együtt kell szolgáltatni; ellenkező megállapodás hiányában tehát a fődolog és a tartozék oszthatatlan szolgáltatásként kezelendő. A harmadik tétel pedig a pótalkatrészt tartozéknak, azaz oszthatatlan szolgáltatás tárgyának minősíti akkor, ha a szerződés szerint a fődolgot a pótalkatrésszel egyidejűleg kell átadni.

A szolgáltatás oszthatósága és a részteljesítés jogossága olyankor is jelentős, amikor több jogosult vagy több kötelezett van a szerződésben. A Legfelsőbb Bíróság egyik, iránymutatás céljából közzétett határozatából arra lehet következtetni, hogy a bíróság a felek közötti viták legjobb elintézési módjának az együtteséget tekinti olyankor, ha adásvételi szerződés eladói és vevői pozíciójában több személy szerepel. A jogosulti együtteség tv.-i feltételének megteremtése érdekében ezért még a leginkább oszthatónak tekintett pénzszolgáltatásra is megállapítja az oszthatatlanságot. A határozat egyébként külön ki is emeli azt, hogy az ítélkezési gyakorlat oszthatatlan szolgáltatásnak tekinti a több személy által oszthatatlanul megvett dolog vételárát (P. törv. II. 20914/1975. - BH 1976/6. sz. 258.).

Ptk. 286. § (1) A jogosult a harmadik személy részéről felajánlott teljesítést is köteles elfogadni, ha ehhez a kötelezett hozzájárult, és a szolgáltatás nincs személyhez kötve, illetőleg nem igényel olyan szakértelmet vagy képességet, amellyel a harmadik személy nem rendelkezik. A kötelezett hozzájárulása nem szükséges, ha a harmadik személynek törvényes érdeke fűződik ahhoz, hogy a teljesítés megtörténjék.

(2) A követelés biztosítékai ilyenkor fennmaradnak, amennyiben a követelés a teljesítő harmadik személyre átszáll, vagy a harmadik személy a kötelezettől megtérítést követelhet.

A harmadik személy részéről történő teljesítés feltétele

1. A teljesítés általános kérdéseinél, a 277. §-sal kapcsolatban már kifejtettük, hogy a szerződés teljesítésének megtörténtéhez nem feltétlenül szükséges a kötelezett meghatározott magatartása, de szükséges a jogosult érdekeinek kielégítése. Ez fejeződik ki abban a szabályban is, amely lehetővé teszi, hogy a jogosult szerződési érdekét ne a kötelezett, hanem egy harmadik személy elégítse ki. Azonban a tv. nem akármikor ad felhatalmazást arra, hogy a kötelezett helyett harmadik személy részéről történjék a teljesítés, hanem csak meghatározott feltételek fennforgása esetén. Ezeknek a feltételeknek a meghatározásánál mind a jogosult, mind a kötelezett érdekeire tekintettel van. A teljesítési szakaszban a teljesítőkészség, a vagyoni helyzet a harmadik személy részéről nem jelent bizonytalansági tényezőt, nem hárít nagy kockázatot a jogosultra, mert a harmadik személy a teljesítést felajánlja. A visszautasítás lehetősége így azokra az esetekre korlátozódik, amikor a teljesítés véghezvitelének sikere meghatározott személyhez kötődik. A szolgáltatás személyes jellege nélkül a teljesítés elfogadásának megtagadása joggal való visszaélést jelentene - mutat rá a miniszteri indoklás. Egy sor szerződéstípusnál nagy jelentősége van azonban annak, hogy kinek a részéről történik a teljesítés.

A harmadik személy részéről történő teljesítés a kötelezett érdekeit is veszélyeztetheti. Minderre tekintettel a tv. feltételként szabja meg a kötelezett hozzájárulását is. Ha a felajánlott szolgáltatást a jogosult mégis elfogadja, ehhez nem fűződnek a teljesítés jogkövetkezményei (a harmadik személy a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint visszakövetelheti a szolgáltatást).

Van azonban olyan eset is, amikor a tv. a kötelezett hozzájárulásától függetlenül is lehetővé teszi a harmadik személy részéről történő teljesítést. Ez akkor fordul elő, ha a harmadik személynek törvényes érdeke fűződik a teljesítés megtörténtéhez. Ilyenkor a kötelezett tiltakozása sem akadályozhatja meg a teljesítést. A tv. nem határozza meg közelebbről, mi tekintendő törvényes érdeknek. A miniszteri indoklás a korábbi jogunkban kialakult arra a megoldásra hivatkozik, amely szerint bármely érdekelt harmadik személy kielégíthette a jogosult követelését akkor, ha a jogosult jelzálogjogát a tulajdonossal szemben bírói úton érvényesítette. Érdekeltként számításba jöhetett a bérlet, haszonbérlet, tulajdonostárs, akinek egyáltalán nem volt közömbös az, hogy az esetleges árverés alapján ki lesz tulajdonosa. A tv. ezt a megoldást kiterjesztette, s általában alkalmazandóként szerepelteti.

A harmadik személy részéről történő teljesítés következménye

2. A harmadik személy részéről történő teljesítés következményeit két irányban kell megvizsgálni: egyrészt a jogosulttal szemben, másrészt a kötelezettel szemben. A jogosulttal szemben a megoldás egyszerűnek látszik, s külön szabályozásra ezért nem került sor. Természetes, hogy ha a teljesítés megtörtént, a szerződéses főkötelezettség megszűnt, a kötelezettől a teljesítést nem lehet többé kérni. Kérdések merülhetnek fel azonban, ha a teljesítéssel az egész jogviszony még nem szűnik meg. Lehetséges, hogy még a főkötelezettség teljesítése után mellékkötelezettségek (pl. betanítás, karbantartás) maradnak fenn, de előfordulhat hibás teljesítés is, és ennek alapján vannak kötelezettségek. Azzal, hogy ebben az esetben a jogosultnak kívül szemben lehet jogokat érvényesítenie, a magyar jogirodalom nem foglalkozott, a bírói gyakorlatban iránymutató döntés nem keletkezett. Nézetünk szerint ilyenkor több esetet lehet megkülönböztetni. Lehetséges, hogy a teljesítést nyújtó harmadik személyt a kötelezett veszi igénybe. Ilyenkor az igénybe vett harmadik személy nem a saját nevében teljesít, hanem a kötelezettében, s a kötelezett teljesítését ajánlja fel. Egy másik lehetséges eset, hogy a harmadik személyt nem a kötelezett veszi igénybe, de az a kötelezett helyett, annak javára kíván teljesíteni. Ilyenkor szükség van a kötelezett hozzájárulására. Lehetséges végül az az eset is, amelyben a harmadik személy nem a kötelezett helyett kíván teljesíteni, hanem saját érdekeinek védelme vezeti a teljesítés felajánlásánál. Ekkor nem lehet feltételezni a harmadik személy és a kötelezett között létrejött megállapodást.

A Legfelsőbb Bíróság kimondta viszont azt, hogy nem keletkezik szerződéses viszony a harmadik személy és a jogosult között, ha az állapítható meg, hogy a harmadik személy részéről történt teljesítés a kötelezett tartozásának kiegyenlítésére irányult (LB Gfv. VI. 32362/1996. - BH 1997/8. sz. 409.).

A saját érdekében fellépő harmadik személy magatartását úgy lehet értékelni, hogy a teljesítés felajánlásával megteremti a 286. § (2) bekezdésében meghatározott törvényi engedmény feltételeit, a kötelezett tartozásának teljesítésével megvásárolja a jogosult követelését. Ez pedig nézetünk szerint lehetővé teszi a tartozásátvállalás szabályainak megfelelő alkalmazását.

Az elmondottak nagyrészt jelzik a jogkövetkezményeknek a kötelezettel szemben való alakulását is. Abban az említett két esetkörben, amelyben a harmadik személyt a kötelezett veszi igénybe, illetve a harmadik személy a kötelezett helyett, annak javára teljesít, a teljesítés jogkövetkezményei úgy állnak be, mintha a kötelezett maga teljesített volna. Külön kérdés, hogyan alakul a kötelezett és a harmadik személy jogviszonya. A harmadik említett esetkörben viszont a feltételezés az, hogy a teljesítést felajánló személy saját érdekében jár el, és nem kíván ajándékot adni a kötelezettnek. Ilyenkor a tv. alapján engedményezés történik, a jogosult követelése átszáll, és fennmaradnak a követelésnek azok a biztosítékai, amelyek a jogosult javára fennállottak.

Ptk. 287. § (1) Ha a jogosult személye bizonytalan, lakóhelye, illetőleg székhelye ismeretlen, vagy ha a jogosult késedelembe esik, a pénz fizetésére, továbbá értékpapír vagy más okirat kiadására irányuló kötelezettséget bírósági letétbehelyezéssel is lehet teljesíteni.

(2) A kötelezett a letétbehelyezés alkalmával kikötheti, hogy a letétet csak akkor adják ki a jogosultnak, ha az ellenszolgáltatást teljesítette, vagy arra biztosítékot nyújtott; a letétet mindaddig visszavonhatja, amíg arról a jogosult értesítést nem kapott.

(3) A letétbehelyezésnek a teljesítés helye vagy a kötelezett lakóhelye, illetőleg székhelye szerint illetékes bíróságnál kell történnie. A letétbehelyezéssel való teljesítés költségét a jogosult viseli.

Ptk. I. 51. § (1) A jogosult személye akkor tekinthető bizonytalanak, ha azt a kötelezett önhibáján kívül nem tudja megállapítani. Egymagában az, hogy harmadik személy magát jogosultságának valószínűsítése nélkül jelöli meg jogosultként, a bírósági letétbe helyezésre nem ad alapot.

(2) A jogosultnak a letét kiadására irányuló joga a letétbe helyezésről szóló értesítés kézhezvételétől számított öt év alatt évül el.

(3) Ha a jogosultnak a letét kiadására irányuló joga elévült, a kötelezett követelheti a letét visszaadását.

Jegyzet: Lásd a módosított 27/2003. (VII. 2.) IM rendeletet a bíróságon kezelt letétekről.

A letétbe helyezéssel való teljesítés előfeltételei

1. A tv. kivételesen lehetővé teszi, hogy a kötelezett ne a jogosult vagy megbízottja kezeihez teljesítsen. Meghatározott feltételek fennforgása esetén a kötelezettség teljesítése megtörténhet azzal, hogy a kötelezett a szolgáltatás tárgyát bíróságnál letétbe helyezi. Ez a megoldás csak kivételként érvényesülhet, mert megköveteli azt, hogy a jogosult járjon el a teljesítés megszerzése érdekében, azaz olyan feladatokat ró a jogosultra, amellyel a szerződéskötéskor általában nem számolt.

A bírói letétbe helyezéssel való teljesítés egyik előfeltétele a megfelelő tárgy. E tárgyak körét a tv. szűken határozza meg. Akkor lehetséges a bírói letéttel való teljesítés, amikor a szerződés szerint a kötelezett pénz fizetésére, pénzhelyettesítő eszköz, értékpapír vagy más okirat kiadására köteles.

A másik előfeltétel a szerződő felek személyével összefüggő. Két esetet lehet megkülönböztetni. Az egyikben a bírósági letétbe helyezéssel való teljesítés a kötelezett érdekeinek védelmét szolgálja, s ilyenkor a kötelezett elhatározásától függ, hogy akar-e élni ezzel a lehetőséggel vagy sem. A tv. megadja a lehetőséget a kötelezettnek a bírói letétre akkor, ha a jogosult személye bizonytalan, ha a lakóhelye, székhelye ismeretlen, vagy ha a jogosult késedelembe esik. Ptké. a tv. szövegét úgy értelmezi, hogy csak akkor tekinti a jogosult személyét bizonytalanak, ha a kötelezett önhibáján kívül nem tudja megállapítani, ki a jogosult. A kérdés a gyakorlatban az alanyváltozásnál merülhet fel.

A bírói letétbe helyezéssel való teljesítés egy másik esetkörében a kötelezettet nem illeti meg a választás joga, hogy ezzel a sajátos eszközzel élni kíván-e. A tv. a jogosultak együttségének esetére a jogosultak bármelyikének megadja azt a jogot, hogy a kötelezett bírói letétbe helyezéssel valamennyiük javára teljesítsen [334. § (3) bek.-e]. Azzal, hogy a teljesítésnél a bírósági ellenőrzés valamilyen módon biztosított, védelemre számíthat az érdekeinek sérelmétől tartó jogosult. A felszólítás alapján a kötelezett csak ilyen módon teljesítheti a szerződésben vállalt kötelezettségét. Ehhez hasonló helyzetről rendelkezik a tv. az átruházható követelésre létesített zálogjog esetében. A törvény szerint ilyenkor a kötelezett csak a zálogjogosult és a követelés jogosultjának kezéhez együttesen teljesíthet, és ha az elzálogosított követelés pénzkövetelés, a jogosultak bármelyike követelheti a bírói letétbe helyezéssel való teljesítést [264. § (1) bek.-e].

Az ítélkezési gyakorlat a bírói letétbe helyezéssel való teljesítés más esetét is ismeri. Kisajátítással kapcsolatban felmerülő vitáknál előfordul, hogy az ítélelhozatal időpontjáig a kisajátított épület tulajdonosa az épületben levő lakását nem tudja kiüríteni.

A PK 23. sz. állásfoglalás szerint „a bíróság a kisajátítást kérő arra kötelezi, hogy a beköltözhető és a lakott érték különbözetét helyezze bírósági letétbe, és csak a lakott értéknek megfelelő kártalanítást fizesse ki a jogosultnak. Az ítéletben rendelkezni kell arról is, hogy a bírósági letétben levő összeget a jogosult a kisajátított épület kiürítése esetén felveheti, ha pedig a kiürítési kötelezettségének az ítéletben megállapított határidőn belül nem tesz eleget, a kisajátítást kérő megfelelő cserelakás biztosításának igazolása mellett a bírósági letétben levő összegnek a részére való visszaulását kérheti” (PEH 115. o.). (A címet kiegészítő hatályosító szöveg itt található)

Jogok és kötelezettségek

2. A bírói letétbe helyezésnél sajátos jogviszony jön létre. A jogviszonynak alanya a kötelezett, a bíróság és a jogosult. A bíróság egyrészt őrzési kötelezettséget vállal, másrészt az őrzött dolog átadására szóló kötelezettséget. Nem minősíthető azonban egyszerűen a kötelezett teljesítési segédjének, mert a bíróság tevékenységére nemcsak a polgári jog szabályai lesznek irányadók, hanem a nemperes eljárás szabályai is [27/2003. (VII. 2.) IM rendelet 12. § (1) bekezdése].

A kötelezett és a bíróság között speciális letéti jogviszony jön létre. A kötelezett a dolgot átadja a bíróságnak, de mindaddig visszavonhatja, amíg a letétről a jogosult értesítést nem kapott. A tv. megadja továbbá azt a jogot is, hogy a kötelezett a jogosult részére történő kiadás feltételeként az egyidejű teljesítést, vagy a biztosíték adását előírja [287. § (2) bek.-e]. Abban az esetben, ha a jogosult a számára rendelkezésre álló időn belül (öt év) nem veszi át a letett dolgot, a kötelezett kérheti annak visszaadását [Ptké. I. 51. § (2) és (3) bek.-e].

A teljesítés általános szabályaival összhangban a letétbe helyezéssel való teljesítés költségeit a tv. szerint a kötelezett viseli [vö. a 283. § (2) bek.-ével].

A teljesítés jogkövetkezményeinek beálltához arra van szükség, hogy a letétbe helyezés meghatározott helyen történjék. A tv. kimondja, hogy a kötelezett a teljesítés helye vagy a kötelezett lakóhelye, illetőleg székhelye szerint illetékes bíróságnál helyezheti letétbe a szolgáltatás tárgyát [287. § (3) bek.-e]. A tv.-nek ez a szabálya azt kívánta elérni, hogy a letétbe helyezés annak a helységnek a bíróságánál történjék meg, ahol a teljesítésnek egyébként végbe kellett volna mennie.

A bíróság a letétről a jogosultat az elfogadással egyidejűleg értesíti. A jogosultnak történő átadásról, pénz kiutalásáról a bíróság határozattal dönt. Olyan esetekben, amikor a jogosult személye vagy részesedésének mértéke bizonytalan, a bíróság csak akkor adja ki a letett dolgot az igénylőnek, ha az igazolja jogosultságát. Az igazoláshoz jogerős bírósági vagy hatósági határozatra van szükség [27/2003. (VII. 2.) IM rendelet 32. §-ának (2) bekezdése, 35. §-a.

A fajta és mennyiség szerint meghatározott szolgáltatás teljesítése

Ptk. 288. § Ha a felek a szerződés fajta és mennyiség szerint megjelölt tárgyának minőségét nem határozták meg, a forgalomban szokásos jó minőségű dolgokkal kell teljesíteni.

A minőség

A Ptk. 288-291. §-ainak közös címe azt jelzi, hogy olyan szerződésekre vonatkoznak az itt megfogalmazott rendelkezések, amelyeknél a felek a szolgáltatást fajlagosan határozták meg. A jogalkotó tehát itt dologszolgáltatásokra gondolt, mégpedig nem egyedileg megjelölt dolgok szolgáltatására, hanem olyan szerződésekre, amelyeknél fajta és mennyiség meghatározásával jelölik meg a felek azt, hogy mit kell teljesíteni.

A Ptk.-nak a 288. §-ában megfogalmazott szabálya csak egészen általános jellegű iránymutatást ad. Annyit mond csak ki, hogy a forgalomban szokásos jó minőségű dolgot kell átadni, s a gyakorlatra bízva annak megállapítását, mi tekintendő szokásos jó minőségű dolognak. A miniszteri indoklás segítséget kívánt nyújtani a gyakorlatnak a minőség meghatározásánál hasznosítható szempontok megjelölésével. Kiemeli azt, hogy a kikötött ellenérték segítséget jelent a minőség meghatározásánál, s felhívja a figyelmet arra, hogy a minőségnek meg kell felelnie a felhasználásnak, annak a célnak, amelyre a kötelezett tudomása szerint is a jogosult a dolgot fel akarja használni.

Az árak megállapításáról szóló 1990. évi LXXXVII. tv. 9. §-ának (2) bekezdése szerint a hatósági árat megfelelő feltételekkel, így minőségi követelményekkel együtt kell meghatározni. Ez nem jelentheti azt, hogy a felek a szerződésben ne köthetnének ki más minőséget, és ennek árkövetkezményei is lesznek. Kötelező rendelkezések gyakran meghatározzák a szolgáltatás minőségét, s ilyenkor az ár is ehhez igazodik. Más esetekben bár nincs kötelező minőség, szabványok a szolgáltatások különböző minősége alapján osztályokat állapítanak meg, s minőségi fokozatonként más árnak kell irányadónak lennie.

A minőség meghatározásánál az igazi nehézségek akkor jelentkeznek, ha a szerződés szerinti célt, a rendeltetést többféle minőséggel is el lehet érni, s a szerződésben megjelölt ellenszolgáltatás nem ad megfelelő eligazítást a szolgáltatás minőségére. Ilyenkor a gyakorlatnak támpontul az szolgálhat, amit a miniszteri indoklás kiemel további szempontként. Eszerint nem középminőségű szolgáltatást kell nyújtani, mert a jogalkotó fokozni kívánta a minőségi követelményeket, és ezért írta elő a forgalomban szokásos jó minőséget. Másrészt mindig az adott szolgáltatás minőségi viszonyait kell alapul venni, s úgy kell mérlegelni, hogy a döntés ösztönözzön a minőséget javító, de az önköltséget csökkentő intézkedésekre, magasfokú és reális igényeket kell támasztani.

Ptk. 289. § Ha valaki fajta szerint meghatározott maga termelte dolog szolgáltatására kötelezi magát, de azt egészben vagy részben nem képes szolgáltatni, nem köteles a hiányzó dolgot a teljesítés céljára mástól beszerezni. Ez a szabály a szerződésszegésért való felelősséget nem érinti.

Zártfajú szolgáltatás

A fajlagos szolgáltatások egy sajátos esetét alkotják a zártfajú szolgáltatások. Ezeknél is fajta, mennyiség és minőség meghatározásával állapotodnak meg a felek abban, hogy mit kell majd szolgáltatni, de a fajtán belül korlátot szabnak, s a fajtába tartozó egyedek közül csak meghatározott ismérvekkel rendelkezőkre terjedhet ki a szolgáltatás. A zártfajú szolgáltatás egyik esetéről rendelkezik a tv. a 289. §-ban. Itt a korlátozást az jelenti, hogy a szerződés szerint a kötelezett olyan árukat köteles átadni a jogosultnak, amelyeket maga termel.

Előfordulhat, hogy a kötelezett valamilyen ok miatt nem képes eleget tenni a maga termelte árukból a teljesítési kötelezettségeknél (pl. mezőgazdasági termékértékesítési szerződés esetében azért, mert rossz termés volt, és nem termelt meg az ígért termékmennyiség). A tv. erre az esetre kimondja azt, hogy a kötelezettnek nem feladata valamilyen más beszerzési forrás után nézni, a kérdéses árukat mástól beszerezni és a jogosultnak így teljesíteni.

A fajlagos szolgáltatásnál nincs lehetetlenülés addig, amíg a meghatározott fajtából létezik egyed, a zártfajú szolgáltatásnál azonban beáll a lehetetlenülés, ha a kötelezett a saját termelésű dologból a szerződésben lekötött mennyiséggel nem rendelkezik. A lehetetlenülés ténye szempontjából közömbös, hogy miért nem jött létre az ígért mennyiség. Ilyenkor a hiány erejéig teljesítésre nem lehet kötelezni. Természetesen szerephez jut a termelőnek a terméshiány és ennek következtében a lehetetlenülés előidézésében tanúsított felróható magatartása akkor, ha nem a lehetetlenülés tényét vizsgáljuk, hanem a lehetetlenülés következményeit. Kártérítésre lehet tehát kötelezni, de teljesítésre nem.

Ptk. 290. § (1) Ha a kötelezettnek a jogosulttal szemben több tartozása áll fenn, és teljesítése nem fedezi valamennyi tartozását, azt a kötelezett rendelkezése szerint, ennek hiányában pedig arra a tartozásra kell elszámolni, amelyre a kötelezett felismerhetően szánta.

(2) Ha a kötelezett nem rendelkezett, és szándéka sem ismerhető fel, a teljesítést

a) a régebben lejárt,

b) azonos lejárat esetén a kötelezettre terheesebb,

c) egyenlő mértékben terhes tartozások közül pedig a kevésbé biztosított követelés fedezésére kell fordítani.

(3) Az egyenlő mértékben biztosított követeléseket a teljesítés arányosan csökkenti.

Jegyzet: A Ptk. 290. § (1) bekezdés második mondatát az 1993. évi XCII. törvény 40. § (4) bekezdés a) pontja hatályon kívül helyezte.

A Ptk. 290. § (2) bekezdés bevezető része az 1993. évi XCII. törvény 40. § (4) bekezdés a) pontjának megfelelően módosított szöveg.

Elszámolási szabályok több tartozás esetén

A tv. számol azzal a lehetőséggel, hogy a jogosult és a kötelezett között nemcsak egy alkalommal jön létre egyetlen teljesítési cselekménnyel lezáródó szerződéses kapcsolat, hanem huzamos ideig fennálló, ismétlődő szolgáltatásokat feltételező jogviszonyok is vannak, vagy a felek ismétlődően szerződnek egymással. E jogviszonyokra tekintettel azt a lehetőséget is számításba vette, hogy a kötelezett teljesít ugyan, de a nyújtott szolgáltatás nem fedezi a jogosulttal szemben egyidejűleg fennálló több tartozását. Ilyen esetekben egyszerű a helyzet, ha a kötelezett közli a jogosulttal azt, hogy melyik tartozását teljesíti. Ezt veszi a tv. kiindulási pontnak. Ehhez kapcsolódik az a rendelkezés, amely olyan esettel számol, amikor a kötelezett nem közli ugyan azt, hogy melyik tartozásra szánja a teljesítést, de a körülményekből ez a szándék felismerhető.

A tv. ennek a kérdésnek a rendezésénél ismét a dologszolgáltatásokra van tekintettel, mivel a téma ezeknél okozhat nehézséget, de a 290. § szövegezése általános, nem említi a szolgáltatások meghatározott körét. Az alkalmazási kört csak a 289. § előtt elhelyezett közös cím („Fajta és mennyiség szerint meghatározott szolgáltatás teljesítése”) jelzi.

A Ptk. 290. §-ában megfogalmazott szabállyal szemben kivételt állapít meg a 293. § arra az esetre, ha a kötelezett a főtartozáson kívül költséggel és kamattal is tartozik.

Előfordul azonban, hogy a kötelezett nem nyilatkozott arról, hogy melyik tartozásra szánta a teljesítést, és a körülmények alapján sem lehet szándékát megállapítani. A tv. ezekre az esetekre megállapítja az elszámolás rendjét. A szabályozásnál mind a jogosult, mind a kötelezett érdekeit figyelembe veszi. Eszerint először a legrégebben lejárt tartozásra kell fordítani a teljesítést. Ha több olyan tartozás is van, amely egy időben vált esedékessé, akkor először azokra a tartozásokra kell elszámolni, amelyek a kötelezettre terhesebbek, ha viszont nincs különbség a tartozással járó terhek tekintetében, akkor a jogosult érdekeit figyelembe véve azokra a tartozásokra, amelyek kevésbé biztosítottak (nincs zálog, kezesség stb.), végül ha a biztosítékok alapján sem lehet különbséget találni a követelések között, akkor a több tartozásra arányosan kell elszámolni a teljesítést. Azt, hogy milyen értéket kell a legutóbbi esetben az egyes tartozásokra elszámolni, a tartozások értékének egymáshoz viszonyított aránya szabja meg.

A GKT 96/1973. sz. állásfoglalás az eddig elmondottakkal összefüggésben még egy további esetre is felhívta a figyelmet. Szállítási szerződéseknél gyakran előfordul, hogy a felek egymást követő szerződéses időszakokban ugyanazokra az árukra állapodnak meg, de az áru választéka eltérő. Ha ilyen esetben a szállítónak egy korábbi időszakról is tartozása áll fenn, továbbá az adott időszakra is esedékes a szállítás, s a szállító úgy teljesít, hogy a szállítás az újabb időszak választéki előírásai szerint történik, akkor ezt a teljesítést nem lehet a korábbi időszakról fennmaradt tartozás teljesítésének tekinteni. Az állásfoglalás indokolása, hogy „az ilyen elszámolás alapja nem a szállító esetleges rendelkezése, hanem a szolgáltatás tárgya, vagyis az a körülmény, hogy a szállító nem olyan terméket szállított, amely a korábbi negyedévről elmaradt választékot pótolni tudná. Magának a szállított terméknek a rendeltetése ellenkezően tehát az előző negyedévi szerződés teljesítésére történő elszámolással” (GEH 169. o.).

Ptk. 291. § (1) Ha valaki fajta és mennyiség szerint meghatározott dolgot ugyanannak a személynek különböző helyekre köteles küldeni, de az egész mennyiséget nem tudja szolgáltatni, a jogosult rendelkezése szerint köteles a rendelkezésre álló mennyiséget elosztani.

(2) Ha a jogosult felszólítás ellenére nem rendelkezik, a kötelezett az egyes helyekre járó mennyiséget arányosan köteles csökkenteni, kivéve ha általa is ismert nemzetgazdasági érdekek más elosztást indokolnak.

Jegyzet: A Ptk. 291. § (2) bekezdésében a „népgazdaság” kifejezést „nemzetgazdaság”-ra változtatta az 1991. évi XIV. törvény 16. § (4) bekezdése.

A hiány rendezése különböző címekre küldés esetén

A gazdálkodó szervezetek közötti szerződéseknél gyakran előfordul, hogy a kötelezettnek helyközi szállítás esetén különböző címekre kell továbbítani az árukat. Ilyenkor a jogosult személye azonos, a tartozás azonos, de a teljesítésre kerülő árumennyiséget meg kell osztani. Ha ilyen tényállás mellett a kötelezett megállapítja, hogy a szerződésben meghatározott teljes árumennyiséget nem tudja átadni, értesítenie kell a jogosultat, és rendelkezést kell tőle kérnie az árumennyiségnek a különböző címek közötti megosztásáról. A jogosult érdeke kell hogy megszabja, melyik helyen és milyen mennyiségben jelentkeznek a hiány.

A tv. számításba veszi azt az esetet is, amikor a jogosult nem mondja meg a kötelezettnek, hogy mit tegyen. Feltételezhető, hogy ilyenkor jelentős érdeke nem fűződhet az árumennyiség valamilyen különleges elosztásához. Ezért ekkor a kötelezett az egyes címekre eljuttatandó mennyiségek egymáshoz viszonyított aránya alapján meghatározza az egyes címekre jutó mennyiséget, és gondoskodik ennek továbbításáról. Más a helyzet azonban, ha a nemzetgazdasági érdek nem az arányos elosztást kívánja. A kötelezettnek figyelembe kell vennie a nemzetgazdasági érdeket, és szükség esetén el kell térnie az arányos elosztástól. A miniszteri indoklás két olyan esetet emel ki, amikor az arányos elosztástól el kell térni. Az egyik, amikor a szolgáltatás rendeltetéséből következik az elosztás módja, a rangsorolás; a másik pedig az árumennyiségnek a gazdaságosság követelményei szerint történő elosztása. A túlzott szétaprózódást meg kell akadályozni. Megjegyzendő ezzel kapcsolatban, hogy a kötelezettől az arányos elosztástól való eltérés a tv. alapján csak akkor várható el, ha a szerződésből vagy a körülményekből tudomása volt az eltérő nemzetgazdasági érdekről.

A Ptk. 291. § (1) bekezdése hangsúlyozza, hogy ez a jogszabályi megoldás a fajlagos szolgáltatásokra vonatkozik. Ez érthető azért, mert egyedi szolgáltatásoknál valóban nem kerülhet szóba az arányos elosztás a több cím között.

A pénztartozás teljesítése

Ptk. 292. § (1) A pénztartozás teljesítésének helye - ha jogszabály kivételt nem tesz - a jogosult lakóhelye, illetőleg székhelye.

(2) A jogosult a határnapot megelőzően, illetőleg a határidő kezdete előtt felajánlott teljesítést is köteles elfogadni; ilyenkor a teljesítés és a lejárat közötti időre kamat vagy kártalanítás nem jár. A feleknek az ilyen kamatra vagy kártalanításra vonatkozó megállapodása - jogszabály engedélye hiányában - semmis; a semmisség a szerződés egyéb rendelkezéseire nem hat ki.

Jegyzet: Lásd a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvének a külgazdasági kapcsolatokra történő alkalmazásáról szóló 1978. évi 8. törvényerejű rendelet 12. §-át.

A teljesítés helye és ideje

A pénztartozásokra is kiterjednek a teljesítés általános szabályai ugyanúgy, mint más szolgáltatásokra. A pénztartozások sajátosságai miatt a jogalkotó szükségesnek látta azonban egyes speciális szabályok megfogalmazását is.

A visszerthes szerződéseknél az ellenszolgáltatást az nyújtja, aki a dologszolgáltatás tekintetében jogosulti pozícióban van. Ilyen esetekben tehát a dologszolgáltatás jogosultja a pénztartozás kötelezettje. A szolgáltatások egyidejűségének elvével az áll összhangban, hogy akkor, amikor a dologszolgáltatás jogosultja elmegy a kötelezett lakóhelyére a dologért, magával viszi az ellenértéket, s átadja szerződő partnerének.

A teljesítés idejével kapcsolatban is speciális szabályt határoz meg a tv. a pénzzolgáltatásokra.

A Ptk. 292. § (2) bekezdése - a szövegezésből megállapíthatóan - a kölcsönre van tekintettel a kérdés rendezésénél. Itt lehet ugyanis döntő kérdés az, hogy mi legyen a szerződésben megállapított teljesítési határidő és az adós korábbi teljesítésének időpontja között levő időszakra járó kamattal. A hitelező számára ugyanis a kölcsön azért jelent előnyt, mert kamatot kap. Az adós számára pedig a kamat a pénzüsszeg használatáért járó ellenértékként jelentkezik. Ha a korábbi teljesítés azt jelenti, hogy kamat csak a tényleges teljesítés időpontjáig jár és nem a szerződésben megállapított határidőig, akkor a hitelező elveszti a szerződéstől várt haszon egy részét. Ha viszont a korábbi teljesítés ellenére az adós a szerződés szerinti határidőig köteles kamatot fizetni, akkor olyan időszakra is fizetnie kell a pénz használatáért járó díjat, amikor már nem is volt birtokában a pénz. A tv. ebben a kérdésben az adós érdekeit védi. A tv. azt is kimondja, hogy a jogszabályi rendezéssel ellentétes (tehát az egész szerződéses időszakra előírt kamatfizetést vagy a kieső kamatot pótló kártalanítást kimondó) kikötés semmis. A vonatkozó kikötés semmissége azonban csak részleges érvénytelenséget eredményez; a szerződés az érintett kikötés nélkül továbbra is érvényes marad.

A teljesítés és a szerződés szerinti lejárat közötti időtartamra szóló kamat vagy az azt pótló kártalanítás kikötésének érvénytelenségét kimondó szabálytól a tv. eltérést enged arra az esetre, ha a jogalkotó valamilyen viszonylatban ezt indokoltan tartja. Az úgynevezett külgazdasági kapcsolatokra az 1978. évi 8. tvr. ennél a kérdésnél is más rendezést nyújt, mint a tv. A tvr. megengedi, hogy a magyar szervezetek külföldiekkel kötött szerződéseikben kikössék előteljesítés esetére a teljesítés és a lejárat közötti időszakra a kamatfizetési vagy az ezt pótló kártalanítási kötelezettséget [12. § (2) bek.-e].

Ptk. 293. § Ha a kötelezett kamattal és költséggel is tartozik, és a fizetett összeg az egész tartozás kiegyenlítésére nem elég, azt elsősorban a költségre, azután a kamatra és végül a főtartozásra kell elszámolni. A kötelezett eltérő rendelkezése hatálytalan.

Elszámolás pénztartozás esetén

A Ptk. 290. §-a rendelkezik arról, hogyan kell eljárni akkor, ha a kötelezett teljesít, de az átadásra kerülő dologmennyiség nem fedezi a teljes tartozást. Ugyanezzel foglalkozik a 293. § is, de pénztartozás esetében. Az a kérdés vár itt válaszra, hogyan történjék meg az elszámolás akkor, ha a kötelezettnek nemcsak tőketartozása van, hanem kamatot és költséget is kell fizetnie, és a jogosultnak átadott összeg valamennyi tétel kiegyenlítésére nem elég. Két fő megoldás kínálkozik az elszámolás lebonyolítására. Az egyik lehetőség, hogy a törlesztést a tőketartozás csökkentésére használják fel, és a kamat, költség kifizetésére akkor kerül sor, ha a tőketartozás már megszűnt. Ez a megoldás a kötelezett számára kedvező, mert csökken, vagy megszűnik a tőketartozás, ami után kamatot kell fizetni. A jogosult oldaláról nézve éppen ez a megoldás hátránya. Így semmi sem ösztönzi a kötelezettet arra, hogy tartozását mielőbb megszüntesse. A másik lehetőség ezzel szemben az, hogy a törlesztések először a meglevő költség- és kamatterheket csökkentik, megszüntetik, és a fennmaradó összeggel csökkentik a tőketartozást. A tv. az elszámolás szabályát a második lehetőséget elfogadva, a miniszeri indokolás szavai szerint „eddig jogunkhoz hasonlóan elsősorban a jogosult érdekkielégítését szem előtt tartva állapítja meg”.

A tv. diszpozitív szabálya nem akadályozza annak, hogy a felek másképp állapodjanak meg.

Ptk. 294. § Az állami pénzüintézeti számlarendszerbe bevont szervezetek fizetéseire vonatkozó rendelkezéseket külön jogszabály tartalmazza.

Jegyzet: Lásd az 1991. évi LX. törvényt a Magyar Nemzeti Bankról és a 39/1984. (XI. 5.) MT rendeletet a pénzforgalomról és a bankhitelről. (A Jegyzet hatályos szövege itt található)

Speciális szabályok

A jogalkotó figyelembe vette, hogy a gazdálkodó szervezetek között lebonyolódó pénzfizetésekre nagyszámú részletes szabály megalkotása szükséges. Ezeknek a törvénykönyvben való elhelyezése ellen nemcsak nagy mennyiségük szolt, hanem az is, hogy számolni kellett a szabályok viszonylag gyors változásaival. Ezért a tv. csak utaló szabályt fogalmazott meg e témára.

A fizetésekkel kapcsolatos speciális szabályok egy része szorosan összefügg a bankszámlaszerződésekkel, ezért ezek ismertetése itt indokolatlan lenne. Így nem térünk ki annak felsorolására sem, hogy melyek azok a jogalanyok, amelyeknek bankszámlaszerződést kell kötniük.

A pénzforgalomról, a pénzforgalmi szolgáltatásokról és az elektronikus fizetési eszközökről az általános szabályokat a 232/2001. (XII. 10.) Korm. rendelet tartalmazza. Csak jelezzük, hogy a törvénynek ez a szakasza is nyilván megváltoztatásra kerül. A szabály alapja ugyanis az, hogy állami pénzüintézeti rendszer van. A bankrendszerben bekövetkezett és a jövőben várható változások feltehetőleg a kiindulási alap felülvizsgálatához vezetnek. (A bekezdés hatályos szövege itt található)

Jognyilatkozat adása

Ptk. 295. § Ha a kötelezettség jognyilatkozat adására irányul, a teljesítést a bíróság ítélete pótolja.

Jognyilatkozat tétele

Egyes esetekben a felek között fennálló jogviszonyból az egyik félre sajátos kötelezettség hárul: jognyilatkozatot kell tennie. Ilyen kötelezettség esetén a teljesítés kikényszerítése nehézkes. A tv. ezért a megoldást egy egyszerű anyagi jogi szabály felvétele útján adja meg. Lehetővé teszi, hogy a bíróság ítéletével pótolja a nyilatkozatot. A tv. szövegéből egyértelműen megállapítható azonban, hogy a nyilatkozat pótlásának feltétele: a nyilatkozat megtételére vonatkozó kötelezettség. Ha ez a feltétel hiányzik, a bíróság a 295. § alapján nem pótolhatja a fél nyilatkozatát. A Legfelsőbb Bíróság konkrét jogvitákban a tv. 1977. évi módosítása előtt ismételten kimondta azt, hogy olyan esetekben, amikor a nyilatkozattételi kötelezettség hiányzik, és valójában az egyik fél szerződéskötési akaratának hiányáról van szó, szerződéskötési nyilatkozatát kellene pótolni, a bíróság nem rendelkezhet a fél helyett (így LB Pf. I. 20525/1966. - BH 1967/2. sz. 5182. - PJD III. 98. sz.; LB Pf. I. 20281/1966.).

A nyilatkozat bírói ítélettel történő pótlásával kapcsolatban a gyakorlatban ismételten kérdéses volt az, hogy milyen területen lehet alkalmazni a tv.-nek ezt a szabályát. Különösen két vonatkozásban merültek fel problémák. Az egyik, hogy milyen kapcsolat van a tv. most tárgyalt rendelkezése és a joggal való visszaélés esetén történő nyilatkozatpótlásról szóló szabály között, mikor melyik szakasz alkalmazandó. A másik, hogy előszerződés fennállta esetén alkalmazható-e a nyilatkozat pótlása és ha igen, milyen keretek között.

A Ptk. 5. §-a meghatározza, hogy mikor lehet joggal való visszaélésről beszélni, és megszabja a feltételeit annak, hogy a joggal való visszaélés miatt mikor lehet valakinek a nyilatkozatát bírói ítélettel pótolni. Ezek a feltételek természetesen közömbösek akkor, ha a nyilatkozat megtétele valakinek nemcsak joga, nem a mérlegelésétől függ az, hogy a nyilatkozatot megteszi-e vagy nem, hanem a nyilatkozat megtételére kötelezettséget vállalt. Kötelezettségvállalás esetén semmilyen külön feltételt nem kell vizsgálni. Ha a bíróság megállapítja a kötelezettség fennállását és a nyilatkozat hiányát, a 295. § alapján köteles a nyilatkozatot pótolni. Ezzel szemben az 5. § alkalmazásánál fogalmilag kizárt a kötelezettségvállalás, hiszen egyébként nem a joggal való visszaélésről lenne szó. A kötelezettség hiánya miatt kell a további feltételeket gondosan megszabnia a tv.-nek, és a feltételek meglétét a bíróságnak vizsgálnia, s még a feltételek fennforgása esetén is az 5. § (3) bekezdése csak bírói mérlegeléstől függővé téve állapítja meg a nyilatkozat pótlását („bírói ítélettel pótolhatja”).

Az ítélkezési gyakorlat ezt a gondolatmenetet követi a 295. § és az 5. § (3) bekezdésének alkalmazási körét illetően. Olyan esetekben, amikor a fél vállalta a nyilatkozattételt, az említetteken túlmenően (kötelezettségvállalás, nyilatkozat hiánya) mégis megvizsgál a bíróság egyes további elemeket. A további vizsgálat azért történik, hogy megállapítsák, nem következett-e be a szerződéskötés után valami olyan változás, amely miatt a kötelezettség teljesítése a fél lényeges jogos érdekét sértené. Ilyen változás ugyanis a nyilatkozat pótlása helyett a szerződésnek a Ptk. 241. §-a alapján való módosításához vezethet. (Így Föv. B. Pf. 27908/1965.; Föv. B. 44. Pf. 24152/1965., a módosítás kérdéséről: P. törv. I. 20565/1971. - BH 1972/8. sz. 7164. - PJD V. 197. sz., a joggal való visszaéléshez való viszonyról: LB Pf. I. 20525/1966. - BH 1967/2. sz. 5182. - PJD III. 98. sz.; P. törv. I. 20089/1970. - BH 1971/2. sz. 6660. - PJD V. 98. sz.).

A 295. § alkalmazási körével kapcsolatos az előzőekben említett másik kérdés az volt, hogy előszerződések esetén lehet-e a 295. § alapján pótolni valamelyik félnek a végleges szerződéshez szükséges nyilatkozatát. Többször felvetődött ez olyan vitákban, amelyekben a felek közösen építettek házat, majd az építkezés befejezése után nem sikerült megállapodniuk a társasházzá alapítás feltételeiben.

A tv. 1977. évi módosítása az előszerződésekről rendelkezéseket iktatott be a tv.-be. Az előszerződés esetén tehát már nem alkalmazható a jognyilatkozatok pótlásáról szóló 295. §, hanem az előszerződések speciális szabályozása, a 208. § az irányadó (LB Gfv. X. 32156/1995. - BH 1997/3. sz. 134.)

Nem egyértelmű a módosítással kialakított helyzet a társasház alapító okiratának vonatkozásában. A módosítás eredményeként a tv.-be bekerült a társasházról szóló az a rendelkezés, amely szerint közös tulajdon fennállása esetén bármely fél kérheti a társasházzá való átalakítást, s a bíróság a kérelem alapján az alapító okiratot pótolja ítéletével [149. § (3) bek.-e]. A tv.-nek ezzel a szabályával megegyező rendelkezést tartalmaz a társasházakról szóló 2003. évi CXXXIII. törvény 8. §-ának (1) bekezdése. Ez a rendelkezés nem feltételezi azt, hogy előzetesen a felek már megállapodtak a társasházzá való átalakításban, hanem általában lehetővé teszi valamelyik fél akaratának bírósági ítélettel való pótlását. Figyelembe kell venni viszont azt is, hogy a módosítás eredményeként a társasági szerződés sajátos formája jelent meg a tv.-ben: a társasház-építési szerződés. Ezzel a szerződéssel a felek kötelezettséget vállaltak arra, hogy közösen épületet készíttetnek és a felépített épületen társasháztulajdont létesítenek [575. § (2) bek.-e]. Ez az építőközösség az 576. § (5) bekezdésének a) pontja szerint megszűnik akkor, ha a felek társasháztulajdont létesítenek. Kérdéses lehet mindezek alapján az, hogy a törvény melyik szabályát kell alkalmazni abban az esetben, amikor a társasházépítő közösség egyik tagja vitatja az alapító okirat egyes feltételeit, és nem akarja ezért az alapító okiratot aláírni. Számításba jöhet a társasházzá alakításról szóló 149. § (3) bekezdésének, az előszerződésről szóló 208. § (3) bekezdésének és a nyilatkozatok pótlásáról szóló 295. §-nak az alkalmazása. Nézetünk szerint a következő megoldást lehetne elfogadni:

- A társasházzá való alakítás bírósági kimondása a Ptk. 149. § (3) bekezdése alapján olyan esetekre vonatkozik, ahol a felek között nincs előzetes megegyezés a társasház kérdésében, a közös tulajdon nem társasházépítő szerződés folyamányaként alakult ki. (Megjegyzendő, hogy a P. törv. I. 20374/1979. - BH 1980/1. sz. 14. határozat a tv.-nek erre a szakaszára hivatkozik, de még nem jelez állandósult gyakorlatot.)

- A társasházépítő szerződés azon túlmenően, hogy az építési időszak társasági szerződése egyidejűleg előszerződés a társasházzá alakítás tekintetében, s a bíróság szükség esetén a társasházzá alakítást ítéletében kimondhatja, az alapító okirat tartalmát meghatározhatja a Ptk. 208. § (3), illetve (4) bekezdése alapján.

- A 295. § csak olyan kivételes esetekben kerül alkalmazásra az adott körben, ha a társasházépítő szerződés kötésekor a felek az alapító okirat teljes tartalmát is meghatározzák, és megállapodásuk nem előszerződésnek minősül, hanem végleges megállapodásnak, amelynél a szerződés hatálya függően van az épület elkészültéig, de technikai okokból (pl. nyilvántartásba vétel) szükség van a felek újabb nyilatkozatára, s ezt a nyilatkozatot valamelyik fél különböző okokra hivatkozva nem akarja megadni.

A beszámítás

Ptk. 296. § (1) A kötelezett a jogosulttal szemben fennálló egyenmű és lejárt követelését - ha jogszabály kivételt nem tesz - a jogosulthoz intézett vagy a bírósági eljárás során tett nyilatkozattal tartozásába beszámíthatja.

(2) A beszámítás erejéig a kötelezettségek megszűnnek.

A beszámítás

1. A szerződésben meghatározott szolgáltatás nyújtására szóló kötelezettség nemcsak teljesítéssel szűnhet meg. A megszűnés egyik esete a beszámítás, amelynek szabályait a tv. a teljesítéshez kapcsolva helyezi el. Korábban a jogirodalom sokat foglalkozott azzal, hogy minek tekintendő a beszámítás (l.: Villányi L.: A követelések megszűnése és elévülése című fejezetét. Magyar Magánjog. szerk.: Szladits K., Bp., 1941. III. köt. 601-602. o.).

A beszámítás a kötelezett félnek olyan nyilatkozata, amellyel bejelenti a jogosultnak, hogy a maga kötelezettségét nem teljesíti, viszont a jogosultnak vele szemben fennálló azonos értékű tartozását nem követeli. A beszámítás egyoldalú jogügylet, melynek érvényességéhez a nyilatkozó részéről az általános szabályoknak megfelelően cselekvőképesség kell.

A beszámítás címzett jognyilatkozat: a kötelezettnek a jogosulthoz kell intéznie közlését. A jogkövetkezmény beálltához nem szükséges az, hogy a jogosult a kötelezettel egyetértsen, a beszámításról vele megállapodjon.

A tv. kimondja, hogy a nyilatkozatot mind peren kívül, mind peres eljárás során meg lehet tenni. A nyilatkozatok kérdése ismételt vitát váltott ki, a bíróságnak kellett állást foglalnia. Viszonylag ritkán van nehézség a peren kívül tett beszámító nyilatkozatoknál.

Egy eseti határozatában a Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy nem beszámítás az olyan nyilatkozat, amelyben a fél jövőbeli beszámítási szándékát jelezte. Kimondta továbbá azt is, hogy a nyilatkozat hatályosságához szükséges a nyilatkozatnak a címzethez való megérkezése (LB Gf. IV. 30 446/1988. - BH 1989/1. sz. 25.).

Gyakoribb azonban az, hogy a perben tett nyilatkozat megítélése okoz nehézséget. A bírói gyakorlat által ma is irányadónak tekintett GKT 1/1973. sz. állásfoglalás ezért foglalkozott részletesebben a beszámítási nyilatkozat minősítésével. Rámutatott arra, hogy bár a viszontkereset indításának egyik esete a felperessel szemben fennálló beszámítható követelés, a viszontkereset és a beszámítás nem azonos. A beszámítás a polgári jog intézménye, amely megjelenhet viszontkeresetként, de szerepelhet védekezésként, beszámítási kifogásként is. A beszámítás anyagi feltételei és következményei tekintetében tehát a polgári jog szabályai irányadók, és csak a beszámítási kifogás, illetve a viszontkereset eljárásjogi vonatkozásaiban alkalmazandók a Pp. szabályai. Az eljárási kérdéseknél is tekintettel kell azonban lenni a téma különleges, kettős jellegére. Ezért, ha a fellebbezési eljárásban viszontkeresetként terjeszti elő a fél a beszámítást, nem helyes a viszontkereset elutasítása azon az alapon, hogy ekkor már nincs helye viszontkeresetnek, mert beszámítási kifogásként ilyenkor is érvényesíteni lehet a jogokat (GEH 227-229. o.). Hasonló álláspontot foglalt el a PK 204. sz. állásfoglalás is: „beszámítási kifogás előterjesztésének a fellebbezési eljárásban is helye van” (PEH 291. o.). A tartalom vizsgálatára hívta fel a figyelmet a Legfelsőbb Bíróság egy konkrét esetben, amikor a fél beszámításra hivatkozott, holott valójában nem volt követelése a másik féllel szemben, hanem csak azt kellett megállapítani, hogy nem a követelt összeg erejéig áll fenn tartozás, hanem kisebb összegig. Ez a határozat rámutatott arra is, hogy a beszámítási kifogással a bíróságnak mindig érdemben kell foglalkoznia, és nem háríthatja el az elbírálást azzal az indokolással, hogy majd külön perben lehet érvényesíteni a követelést (Eln. Tan. P. törv. 21269/1972. - BH 1973/1. sz. 16. - PJD VI. 174. sz.). (A bekezdés hatályos szövege itt található)

A beszámításnak az a következménye, hogy megszűnik egyrészt a kötelezettel szemben fennálló követelés, másrészt a kötelezettnek a jogosulttal szemben fennálló követelése. Ez a megszűnés akkor teljes, ha a követelés és a vele szembeállított, beszámított ellenkövetelés egyenlő összegre szól. A tv. szavai szerint a beszámítás erejéig szűnnek meg a kötelezettségek. Ha tehát a kötelezett ellenkövetelése kisebb összegű, mint az ő tartozása, akkor a különbözet mértékéig kötelezettsége fennmarad. Ugyanígy fordítva: ha a kötelezett ellenkövetelése a nagyobb, akkor a különbözetet követelheti. Ezt a különbözetet peres eljárásban már csak viszontkereset formájában érvényesítheti, mert ilyenkor marasztalhatja a bíróság a felperest, míg beszámítási kifogás esetén csak a kereset elutasítására kerül sor.

A beszámítás feltételei

2. A beszámítás egyik feltétele az, hogy a követelés és az ellenkövetelés a jogosult és a kötelezett viszonyában álljon fenn. Ugyanannak a két személynek kell tehát követelést támasztania a másik féllel szemben. Megjegyzendő azonban, hogy a tv. egyes esetekben kivételt tesz ez alól az általános elv alól. Így pl. a kezességnél és az engedményezésnél.

A beszámításnak feltétele az is, hogy a követelés és az ellenkövetelés egyenmű legyen. Csak az azonos mértékkel mérhető kötelezettségeknél lehetséges az összevetés és a megszüntetés. A Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy dologi jogi igényrel szemben nem lehet beszámítani kötelmi jogi igényt (LB Pf. IV. 21063/1992. - BH 1993/3. sz. 167.). Beszámításra csak akkor kerülhet sor, ha a követeléssel szembeállított ellenkövetelés is lejárt tartozásra vonatkozik.

A beszámításnak további feltétele az, hogy jogszabály ne tegyen kivételt, és ne akadályozza meg a beszámítást, vagy ne állapítson meg valami különleges kívánalmakat. A beszámítás tilalmát vagy korlátját maga a tv. is megállapítja egyes esetekre a 297. §-ában. Ezenkívül is előfordulnak azonban korlátozó jogszabályi rendelkezések. Így a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XL. tv. 36. §-a szerinti felszámolási eljárásban csak az elismert tartozások és követelések tekintetében van helye a beszámításnak.

Nehezen lehet azonban egyetérteni azzal a döntéssel, amely a felszámolási eljárásban érvényesíthető beszámítást a polgári jog (a Ptk.) általános szabályaitól teljesen függetleníti, és azt mondja ki, hogy a beszámítás minden korlátozás nélkül lehetséges, a követeléseknek még egyenműeknek sem kell lenniük (LB Fpkf. VI. 30689/1994. - BH 1996/2. sz. 133.).

Speciális kérdések merülnek fel a közraktári szerződéseknél. A Kereskedelmi Törvény (1875. évi XXXVII. tc.) 444. §-a azon rendelkezése alapján, hogy a közraktári vállalat a nála elhelyezett tárgyakat egyedül az áru- és zálogjegykiadása, illetőleg a zálogjegyet terhelő összeg és járulékaik kifizetése mellett köteles kiadni, a Legfelsőbb Bíróság azt mondta ki, hogy a beszámításra nincs lehetőség (LB Gf. VI. 30711/1993. - BH 1994/3. sz. 149.). A Kereskedelmi Törvény közraktári ügyletről szóló VI. Címét hatályon kívül helyező, a közraktározásról szóló 1996. évi XLVIII. törvény 30. §-a érdemben a korábbival azonos szabályt fogalmaz meg. Ennek megfelelően a kérdés alapját jelentő jogi szabályozásban nincs változás. Kérdéses azonban, hogy a tétel általános jellegű megfogalmazása helytálló volt-e már korábban is.

Ptk. 297. § (1) Beszámításnak nincs helye olyan szolgáltatással szemben, amelyet megállapodás alapján meghatározott célra kell fordítani, továbbá - a túlfizetés esetét kivéve - tartási, életjáradéki és baleseti járadékköveteléssel, úgyszintén a szándékosan okozott kár megtérítésére irányuló követeléssel szemben.

(2) A jogosult nem számíthatja be a bírósági úton nem érvényesíthető követelését; elévült követelését azonban beszámíthatja, ha az elévülés az ellenkövetelés keletkezésekor még nem következett be.

(3) Végrehajtás alól mentes követeléssel szemben csak olyan követelést lehet beszámítani, amely a követeléssel azonos jogalaphoz ered.

(4) Végrehajtható határozattal vagy egyezséggel megállapított követelésbe csak ugyanilyen vagy közokiratba foglalt ellenkövetelést lehet beszámítani.

Jegyzet: Lásd a csődeljárásról, a felszámolási eljárásról és a végelszámolásról szóló, többször módosított 1991. évi II. törvény 36. §-át

A beszámítási jog korlátai

Beszámítási tilalom áll fenn az olyan követelésekkel szemben, amelyeknek valamilyen különleges rendeltetésük van. Ezeknek a követeléseknek két csoportját különbözteti meg a tv. Az egyikbe olyan követelések tartoznak, amelyek a felek megállapodása alapján meghatározott célra fordítandó szolgáltatásokra vonatkoznak. Ilyen esetekben a felek által előírányozott különleges rendeltetésre történő felhasználást akadályozná meg a beszámítás. A követelések másik csoportjánál a tv. tart szem előtt ilyen rendeltetést, és ennek alapján jelöl ki egyes követeléseket. Ez a különleges rendeltetés a létfenntartás, s a tv.-ben megjelölt követelések a létfenntartásra szolgáló tartási, életjáradéki és baleseti járadékkövetelések. Annak érdekében, hogy a jogosult ne veszítse el az létfenntartásához szükséges szolgáltatást, a tv. nem engedi meg a beszámítást. A 362. § rendelkezése pedig még tovább megy, és nem engedi meg a visszakövetelést akkor sem, ha a szolgáltatás nyújtására nem volt kötelezettség, ajándékozási szándék sem állt fenn, de a szolgáltatással az átvevő fél jogalap nélkül gazdagodik, de a szolgáltatást létfenntartás céljára nyújtották, és arra is használták fel. A tv. a jogalap nélküli gazdagodásnak erre a sajátos esetére megengedi azonban azt, hogy jogszabály kivételeket határozzon meg, és a visszakövetelést mégis lehetővé tegye. Tulajdonképpen ilyen kivételnek tekinthető a 297. § (1) bekezdésének az a szabálya, amely a létfenntartás céljait szolgáló említett követelésekkel szemben is megengedi a beszámítást akkor, ha túlfizetés történt.

A létfenntartás céljait szolgáló tartós járadékfizetés többlete gyakran előfordul olyan módon, hogy a jogvitát eldöntő első fokú határozat a fellebbezésre tekintet nélkül végrehajthatóvá válik, a kötelezett ennek megfelelően nyújtja a szolgáltatást, s ezt követően a jogerőssé váló másodfokú határozat az első fokú határozatban megszabott összeget csökkenti. A PK 34. sz. állásfoglalás ezt az esetkört vizsgálta, és kiemelte, hogy ilyenkor a kifizetett többletet a 362. § értelmében nem lehet visszakövetelni, csak beszámításnak lehet helye a vele szemben fennálló valamilyen más követeléssel szemben. A beszámítási jogot a tartási, életjáradéki és baleseti járadékkövetelés később esedékes részletével szemben is érvényesíteni lehet. A beszámításnak nem előfeltétele az, hogy a bíróság erre kifejezetten engedélyt adjon ítéletében, a jog a tv. alapján fennáll. A bírói gyakorlat azonban itt bizonyos fokig eltér a beszámítás alapgondolatától, attól, hogy a beszámítás a kötelezett egyoldalú cselekménye. Az állásfoglalás kimondja ugyanis azt, hogy célszerű, ha a bíróság maga rendezi a túlfizetésnek a későbbi részletekbe való beszámítását, az egyes részletekre eső összegeket, mert így lehet elkerülni azt, „hogy az egy összegben vagy nagyobb összegben történő beszámítás a jogosult elől létfenntartásának az alapját elvonja” (PEH 129. o., ugyanezen az alapon áll a P. törv. V. 20986/1974. - BH 1976/7. sz. 314. és a P. törv. II. 20281/1980. - BH 1981/3. sz. 99.). Ezzel a bírói gyakorlatban kialakult megoldással egyet kell érteni.

A tv.-nek az a rendelkezése, amely megtiltja az létfenntartás céljait szolgáló tartozásokkal szemben a beszámítást, nem jelenti azt, hogy a jogosult a tartási stb. követelését ne számíthatná be a kötelezettnek egy vele szemben fennálló követelésébe. Így például a Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy a tv. nem akarta megakadályozni a tartási követelés jogosultja részéről történő beszámítást, a tartási követelésnek ilyen módon való behajtását (P. törv. II. 20600/1972. - BH 1973/1. sz. 17. - PJD VI. 190. sz.). A túlfizetés beszámításával kapcsolatban több esetben felmerült az a kérdés, hogy az egyik gyermek tartásdíjával kapcsolatban végzett túlfizetés beszámítható-e a másik gyermeknek járó későbbi tartásdíjába. Egy ilyen konkrét esetben, amelyben az alperes az idősebb lányának a javára azután is fizetett tartást, amikor kötelezettsége már megszűnt, majd a fizetés tartozatlanságát megtudva a kifizetett többletet a kisebb gyermeknek járó tartásdíjból akarta levonni, a Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy ebben az esetben nem volt helye a beszámításnak, mert a tartásdíj jogosultja a gyermek, s a fiatalabb gyermeket megillető tartásba nem lehet beszámítani az idősebbnek már nem járó, tartozatlannul fizetett összeget (P. törv. II. 20417/1973. ugyanígy P. törv. II. 20522/1988. - BH 1988/12. sz. 445.).

A tv. a beszámítási tilalom egy további esetét is megjelöli. Ebben az esetben nem valamilyen meghatározott célra szolgáló követelésről van szó, hanem a követelés keletkezési módja különleges. A követelés jogosultja kárának megtérítésére tart igényt, s ez a kár a kötelezett szándékos magatartásának következménye. A tv. azt akarja megakadályozni, hogy ha valakinek követelése van egy másik személlyel szemben, s a másik személynél nem tudja elérni a teljesítést, akkor a kötelezett vagyonában bosszúból kárt okozzon, és a kártérítési követeléssel szemben beszámítási joggal éljen. Azt viszont nem zárja ki a tv., hogy a szándékos károkozás károsultja számita be valamilyen - a károkozóval szemben fennálló - tartozásába a kártérítési követelését.

Beszámítási tilalmat állapít meg a tv. a bírósági úton nem érvényesíthető követelésekre is. A Ptk. 204. § (1) bekezdése határozza meg azokat a követeléseket, amelyeknek érvényesítéséhez az állam nem ad segítséget. A bíróság ilyen követelések megfizetésére nem marasztalhat, hanem hivatalból köteles figyelembe venni a tartozás sajátosságát, az állami támogatás hiányát.

A tv. kivételt tesz az elévült követelések közül azoknál, amelyeknél az elévülési idő az ellenkövetelés keletkezésékor még nem telt el; ezeknél lehetőség van a beszámításra. A bíróság nem vizsgálja hivatalból a beszámítani kívánt követelés elévülését (LB Gf. IV. 31906/1993. - BH 1994/7. sz. 381.).

A tv. a beszámítás lehetőségét bizonyos esetekben korlátozza. Az egyik csoportba a végrehajtás alól mentes követelések tartoznak. Az 1994. évi LIII. tv. 74. §-a tartalmazza annak felsorolását, hogy milyen jogok mentesek a végrehajtás alól. A tv. minden eshetőségre számítva kimondta azonban, hogy a végrehajtás alól mentes követeléssel szemben beszámítani csak a követeléssel azonos jogalaphoz származó ellenkövetelést lehet.

A beszámítás korlátozásának másik csoportját a végrehajtható határozattal vagy egyezséggel megállapított követelések alkotják. A miniszteri indokolásból arra lehet következtetni, hogy a tv. nem minden egyezséget akart ebbe a körbe vonni, hanem csak az olyant, amelynek alapján végrehajtható van helye. Az 1994. évi LIII. tv. 13. §-a szerint pedig csak a bíróság vagy a közjegyző által jóváhagyott egyezség jöhet itt számításba. A tv. a beszámítást csak meghatározott ellenkövetések fennállása esetén teszi lehetővé. Az ellenkövetések három fajtáját lehet ide sorolni: végrehajtható határozattal, egyezséggel megállapított, közokiratba foglalt ellenkövetelés. A miniszteri indokolás rámutat arra, hogy a rendelkezés célja a végrehajtási eljárás akadályozásának kiküszöbölése.

Nem akadályozza viszont a beszámításnak az, hogy a beszámított követelés végrehajtás alatt áll (P. törv. II. 20224/1987. - BH 1988/6. sz. 181.).

A Legfelsőbb Bíróság a felszámolási eljárásban alkalmazható beszámításra kimondta, hogy a Ptk. 297. §-a (4) bekezdésének szabálya erre nem irányadó, az elismert tartozások és követelések korlátozás nélkül beszámíthatóak. (LB Gfv. X. 31596/1997. - BH 1999/0. sz. 36.)

XXV. fejezet

A SZERZŐDÉSSZEGÉS

A szerződésszegés fogalma és esetei

1. A szerződésszegés minden olyan magatartás, körülmény és állapot, amely ellentétes a szerződés tartalmával, és sérti valamelyik félnek a szerződésben biztosított jogait.

2. A szerződésszegés bekövetkezhet a felek magatartásán kívül álló (objektív) okból. Ilyen például az az eset, amikor a szolgáltatás tárgya elemi csapás: tűzvész, földrengés, árvíz következtében elpusztul, vagy annak teljesítése hasonló okból egyébként lehetetlenné válik.

Szerződésszegést azonban a felek magatartása is előidézhet.

A tv. ennek megfelelően megállapít olyan szankciókat, amelyek a felek magatartásának felróhatóságától függetlenül alkalmazhatóak (késedelmi kamat, kellékszavatosság) és olyanokat, amelyeknek alkalmazását a felróhatóság hiánya kizárja (kötér, kártérítés). Az első esetben a kötelezett nem mentheti ki magát a felelősség alól, a második esetben van lehetőség a kimentésre.

A tv. külön is szabályozza a szerződésszegés leggyakrabban előforduló eseteit, és megállapítja azok jogkövetkezményeit. Ezek a késedelmes teljesítés, a hibás teljesítés, a teljesítés lehetetlenné válása és a teljesítés megtagadása. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a külön nem szabályozott szerződésszegés szankció nélkül maradna. Minden szerződésszegés jogellenes, és így a közös szabályok szerint kártérítési kötelezettséggel járhat. A külön nem szabályozott szerződésszegések közül az együttműködési és a tájékoztatási kötelezettség megszegése fordul elő a leggyakrabban. Ha ez kimutatható kárt okoz, a bírósági gyakorlat a kötelezett felelősségét az általános szabályok szerint megállapítja.

Nemcsak a 277. §-ban szabályozott együttműködési kötelezettség megsértése, hanem a szerződés tartalmával ellentétes más olyan magatartás is szerződésszegést valósíthat meg, amely a szerződésszegés külön szabályozott esetei közé nem sorolható. A szerződési jog különös része is több olyan kötelezettséget állapít meg, amelynek megsértése szerződésszegésnek minősül. Szerződésszegést követ el az eladó akkor is, ha a 367. § (1) bekezdésének megfelelően nem tesz eleget tájékoztatási kötelezettségének, vagy ha nem bocsátja a vevő rendelkezésére azokat az okiratokat, amelyek a dolog lényeges tulajdonságairól, az azzal kapcsolatos terhekről és jogokról tájékoztatnak. Ilyen például a használati utasítás, a gépkocsi forgalmi engedélye, a törlési engedély.

A vállalkozási szerződést illetően, a 392-393. §-ok szabályozzák a vállalkozó tájékoztatási kötelezettségét, illetőleg a megrendelőnek azt a kötelezettségét, hogy a munkahelyet alkalmas állapotban bocsássa a vállalkozó rendelkezésére. Ezeknek a kötelezettségeknek a megszegése szerződésszegés, amely a törvényben külön meghatározott szankciókat vonja maga után.

A kötelezett késedelme

Ptk. 298. § A kötelezett késedelembe esik,

a) ha a szerződésben megállapított vagy a szolgáltatás rendeltetéséből kétségtelenül megállapítható teljesítési idő eredménytelenül eltelt;

b) más esetekben, ha kötelezettségét a jogosult felszólítására nem teljesíti.

A követelés lejárta

1. A kötelezett akkor esik késedelembe, ha nem tagadja ugyan meg a szerződés teljesítését, de a lejáratkor nem teljesít.

Ha a lejárat ideje a szerződésből egyértelműen megállapítható, a késedelem e határidő eredménytelen elteltével következik be.

A szerződés a teljesítés idejét meghatározhatja naptár szerint. Ez történik például akkor, ha a vállalkozási szerződésben a felek kikötik, hogy az építkezést melyik év, melyik hónap, melyik napján kell befejezni. Ha a vállalkozó az épületet a szerződésben meghatározott napon nem adja át a megrendelőnek, késedelembe esik. Megállapodhatnak azonban a felek oly módon is, hogy a kötelezett bizonyos határidőn belül tartozik teljesíteni, például egy éven, harminc napon, két héten belül köteles a kölcsönt visszafizetni. Ebben az esetben a késedelem akkor következik be, ha a kötelezett ez alatt a határidő alatt nem teljesít.

A határidő számítását illetően a Ptk. I. 3. és 4. §-a ad eligazítást. Eszerint a napokban megállapított határidőbe a kezdő napot nem kell beleszámítani. A hetekben, hónapokban vagy években megállapított határidő pedig azon a napon jár le, amely elnevezésével vagy számánál fogva megfelel a kezdő napnak; ha ilyen nap az utolsó hónapban nincs, a határidő a hónap utolsó napján jár le. Ha a határidő utolsó napja munkaszüneti nap, a határidő a következő munkanapon jár le. A késedelem jogkövetkezményei csak a határidő utolsó napjának elteltével állnak be.

Ha a felek a teljesítés határidejét teljes határozottsággal nem állapították ugyan meg, de az a szolgáltatás rendeltetéséből teljes bizonyossággal megállapítható, ez lesz a teljesítés határideje. Az esküvőre rendelt ruhát például legkésőbb az esküvő előtti napon nyilvánvalóan el kell készíteni. Ha a személyfuvarozási szerződésből kitűnik, hogy a fuvar megadott rendezvényre kívánják igénybe venni, a fuvarozó késedelembe esik, ha az utas kellő időben nem érkezik meg a rendeltetési helyre, akár azért, mert későn indult, akár pedig azért, mert a jármű üzemzavar miatt késett.

Ha a szerződésben a felek a teljesítési határidőben egyáltalán nem állapodtak meg, vagy megállapodtak ugyan, de nem olyan határozottsággal, hogy a lejárat ideje naptárilag megállapítható lenne, és a szolgáltatás rendeltetéséből sem lehet a teljesítési határidőt kétségtelenül meghatározni, a késedelem csak akkor következik be, ha a kötelezett a jogosult felszólítására sem teljesít. Fel kell szólítani a teljesítésre a kötelezettet például akkor, ha a szerződés szerint a nyár beállta előtt vagy az ősz folyamán kell teljesíteni.

Ha a megbízó nem jelöli meg a megbízás teljesítésének végső határidejét, a megbízott nem eshet késedelembe, ezen a címen tehát a megbízó nem állhat el a szerződéstől (LB Gfv. II. 32404/1999. - BH 2000/11. sz. 499.).

A kötelezett késedelmével kapcsolatban adott iránymutatást a Legfelsőbb Bíróság egyik, felülvizsgálati eljárásban már az 1999. évben hozott ítéletében. Ebben az ügyben egy kereskedelmi rt. (I. r. alperes) igazgatósága részéről eljáró II. r. alpees mint igazgatósági tag az 1997. november 14-i keltezésű - a felpereshez 1997. november 18-án érkezett - megrendelésében kérte, hogy a felperes tegye közzé az rt. 1997. december 22-re kitűzött közgyűlésének hirdetményét. A megrendelés arra vonatkozó adatot nem tartalmazott, hogy a hirdetménynek mely időpontig kell a Céglapban megjelennie, és nem tartalmazta a megrendelő telefonszámát sem. A hirdetmény a Céglap 1997. november 27-i számában jelent meg. A felperes keresetében a megrendelési díj megfizetésére kérte kötelezni a II. r. alperest, miután az ennek megfizetésére kibocsátott számlatartozás megfizetése elmaradt.

A jogerős ítélet helyt adott a keresetnek. A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati eljárásban hozott ítéletében nem találta a jogerős ítéletet jogszabálysértőnek. Rámutatott:

A felek között megbízási jogviszony jött létre, amelynek alapján a felperes hirdetmény közzétételére volt köteles. A megrendelő II. r. alperesnek kellett volna gondoskodnia arról, hogy biztosított legyen az 1997. december 22-re meghirdetett közgyűlés szabályszerű összehívása, ennek érdekében már a megrendelésnek tartalmaznia kellett volna azt, hogy a megbízást legkésőbb 1997. november 21-ig kell teljesíteni. Jelen esetben a II. r. alperes ilyen utasítást a felperesnek nem adott, ennek hiányában viszont azt kell megállapítani, hogy a felperes késedelembe esése a Ptk. 298. §-a a) pontjában írtak szerint nem állt be. A másodfokú ítélet nem tekinthető jogszabálysértőnek amiatt sem, mert figyelmen kívül hagyta a Ptk. 300. §-a (2) bekezdésben írtakat. Ez a jogszabályhely arra vonatkozóan tartalmaz előírást, hogy a jogosult a kötelezett késedelmére esetén mely esetben állhat el - a teljesítéshez fűződő érdek megszűnésének bizonyítása nélkül - a szerződéstől. Jelen esetben viszont a jogosult nem esett késedelembe, a II. r. alperes pedig nem intézett elállási nyilatkozatot a jogosulthoz, így a Ptk. 300. §-a (2) bekezdésében írtak alkalmazása fel sem merült.

Mindezekre tekintettel a Legfelsőbb Bíróság mint felülvizsgálati bíróság a Pp. 275/A. § (1) bekezdése alapján a másodfokú ítéletet hatályában fenntartotta. (Gfv. II. 32404/1999. - BH 2000/11. sz. 499.)

A nem vitás tényállás szerint az alperes a felpereseket megillető találmányi díjat közvetlenül a hasznosítást követően, de még a szabadalmi oltalom 1990. március 27-én történt elnyerése után sem fizette meg. Ebből a tényből megállapítható, hogy az alperes a Ptk. 298. §-ának a) pontja alapján késedelembe esett. Az alperesnek az ezzel ellentétes álláspontja téves. Az alperes találmányi díjfizetési kötelezettségét ugyanis nem a bíróság határozata keletkeztette. A felperes feltalálók a szolgálati találmány értékesítése esetére az értékesítés idején hatályos 11/1983. (V. 12.) MT r. (a továbbiakban: R.) 1. §-a (1) bekezdésének a) pontja alapján a hasznos eredménytel arányos találmányi díj illette meg az értékesítés megkezdésétől a végleges szabadalmi oltalom megszűnéséig. A Ptk. 198. §-ának (3) bekezdése szerint szolgáltatásra irányuló kötelezettség és jogosultság jogszabályból szerződéskötés nélkül is keletkezhet, ha a jogszabály így rendelkezik. A feltaláló megillető találmányi díjfizetési kötelezettséget a Ptk. rendelkezéseinek megfelelően a fenti jogszabály állapította meg. A találmányi díjszerződés vagy a bíróság ítélete a R. 2. §-ának (4) bekezdése szerint csak a találmányi díj mértékét, folyósításának idejét és módját hivatott megállapítani, de nem magát a találmányi díjfizetési kötelezettséget. Az alperesnek tehát a találmányi díjszerződés nélkül is az esedékességkor a feltalálónak a találmányi díjat meg kellett volna fizetnie, legalább az általa elismert mértékben. Ezt az alperes nem vitásan elmulasztotta, így késedelembe esett, és ezért a felperesek a Ptk. 299. §-ának (1) bekezdése alapján kártérítést is követelhetnek. (LB Pfv. IV. 22443/1997. sz. - BH 2001/6. sz. 271.)

A bírósági gyakorlat felszólításnak ismeri el a teljesítésre irányuló kereset kézbesítését.

A késedelem a teljesítési határidő lejárta után sem következik be, ha a felek a lejárat előtt a szerződést módosították, és a teljesítési határidőt meghosszabbították [240. § (1) bek.].

Nem áll be a késedelem akkor sem, ha a jogosult késedelembe esik, mindaddig, amíg a jogosult késedelme meg nem szűnik.

Végül meg kell jegyezni, hogy ha jogszabály vagy szerződés alapján a felek egyidejű teljesítésre kötelesek, egyik fél sem köteles saját szolgáltatását teljesíteni addig, amíg a másik fél a szolgáltatást fel nem ajánlja [281. § (1) bek.]. Ebből pedig az következik, hogy ilyenkor egyik fél sem esik késedelembe addig, amíg a másik fél nem teljesít, vagy saját szolgáltatását fel nem ajánlja. Általában ez a helyzet a visszerthes szerződéseknél, ha valamelyik fél előre-szolgáltatását (hitelnyújtást) nem kötötték ki.

Ha a felek az adásvételi szerződésben a vételárat az áfa feltüntetésével határozzák meg, a vételárral az áfa is esedékessé válik. Nincs jogosult késedelem - ennek megfelelően nem érinti a késedelmi kamatfizetési kötelezettséget - ha a jogosult a számlában az áfa megfizetésére későbbi időpontot jelöl meg (LB Gf. I. 30530/1992. - BH 1993/11. sz. 695.).

A késedelem megszűnése

2. Megszűnik a késedelem, ha a kötelezett teljesít. Ebben az esetben a késedelem következményei csak a lejárat és a teljesítés közötti időre alkalmazhatóak. Ha például a teljesítési határidő 1989. január 31-én lejárt, a kötelezett február 1-jén késedelembe esett. A szolgáltatást május 15-én teljesítette, ezzel az időponttal késedelme megszűnt. A késedelem következményei tehát 1989. február 1-jétől május 15. napjáig terjedő időre alkalmazhatóak.

Megszűnteti a késedelmet az is, ha a kötelezett a szerződésszerű teljesítést felajánlja, a jogosult azonban azt nem fogadja el. Ha például a bérbeadó a jogszabálynak megfelelő összegű lakbért nem fogadja el, a lakbérfizetés elmulasztása miatt a bérleti jogviszonyt nem mondhatja fel. De elenyészik a felmondási jog akkor is, ha a bérbeadó a fizetési késedelembe esett bérlő által felajánlott lakbért azért nem fogadja el, mert már letelt a közölt felszólításban adott nyolcnapos póthatáridő, és emiatt a felmondólevelet már postára adta, de azt a bérlő még nem vette át. A Ptk. 214. §-a értelmében ugyanis a felmondás akkor válik hatályossá, ha az azt tartalmazó írásbeli nyilatkozat a címzetthez megérkezik. A késedelmesen felajánlott lakbér el nem fogadása a már közölt felmondás hatályát nem szünteti ugyan meg, megszünteti azonban a bérlő lakbérfizetési késedelmét. A bérbeadó ezért a késedelmes teljesítésén alapuló egyéb (felmondáson kívüli) jogait (kamat, kártérítés) nem érvényesítheti (l. a PK 57. sz. áf.-t. - PEH 167. o.).

Az alperes engedményezés folytán szerezte meg a beszámítási kifogásban érvényesített követelés jogát, ezért vele szemben a felperesi oldalon a Ptk. 298. §-a szerinti késedelem nem állapítható meg, a Ptk. 303. § (3) bekezdése alapján pedig az alperes késedelme a felperesi késedelmet egyébként is kizárja (LB Gfv. IV. 32357/1997. - BH 1999/10. sz. 467.).

Ptk. 299. § (1) A kötelezett köteles megtéríteni a jogosultnak a késedelemből eredő kárát, kivéve ha bizonyítja, hogy a késedelem elhárítása érdekében úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.

(2) Ha a kötelezett késedelmét kimenteni nem tudja, felelős a szolgáltatás tárgyában a késedelem ideje alatt bekövetkezett minden kárért, kivéve ha bizonyítja, hogy az késedelem hiányában is bekövetkezett volna.

A kötelezetti késedelem jogkövetkezményei

1. A kötelezett késedelmének szankciói kétfélek. Vannak olyan jogkövetkezmények, amelyek csak akkor alkalmazhatóak, ha a késedelem a kötelezettnek felróható okból következett be. Ebben az esetben a kötelezett mentesülhet a felelősség alól annak bizonyításával, hogy a késedelem elhárítása érdekében úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.

Más szankciók attól függetlenül érvényesülhetnek, hogy a késedelem a kötelezettnek felróható-e vagy sem (objektív szankció). A kötelezett ebben az esetben nem mentheti ki magát a felelősség alól.

Az első csoportba tartozik a kártérítés, a kárveszélyviselés és a kötbér, a második csoportba a teljesítés követelése, az elállás és a késedelmi kamat.

A kártérítés

2. A kötelezett köteles megtéríteni a jogosultnak a késedelemből eredő kárát, ha nem sikerül késedelmét kimentenie, vagyis ha nem bizonyítja, hogy a késedelem elhárítása érdekében úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. A kártérítési igény az egyéb szankciókkal együtt is érvényesíthető. A jogosult tehát késedelem esetén követelhet teljesítést, vagy a törvényes feltételek fennállása esetén elállhat a szerződéstől, és emellett érvényesítheti kártérítési követelését is. De - mint a későbbiek során látni fogjuk - a kötbér és a késedelmi kamat követelése mellett is követelheti a kötbér, illetőleg a késedelmi kamat mértékét meghaladó kárának a megtérítését is.

A kártérítés mértéke tekintetében a 318. § értelmében a szerződésen kívül okozott kárért való felelősség szabályait kell alkalmazni. A 355. § (4) bekezdése szerint tehát a kötelezett a károsult vagyonában a késedelem folytán beállott értékcsökkenést, az elmaradt vagyoni előnyt, valamint azt a költséget köteles megtéríteni, amely a jogosultat ért vagyoni hátrány csökkentéséhez vagy kiküszöböléséhez szükséges.

Tanfolyam elvégzését bizonyító okirat kiadásának elmulasztása miatt érvényesített kártérítési igény tárgyában hozott ítéletet a Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban az 1999. évben. Ebben kifejtette:

Kétségtelen, hogy az igazolás kiadása is a szerződéses kötelezettség részévé vált, aminek az alperes késedelmesen tett eleget, így a Ptk. 298. §-ának a) pontja alapján késedelembe esett, amelyre tekintettel a felperes a szerződésszegés szabályai szerint igényelheti a díj visszatérítését, illetve kártérítést. A díj visszatérítését azonban legfeljebb akkor követelhetné a Ptk. 300. §-ának a) pontja alapján, ha az alperes teljesítése többé már nem állt volna érdekében, és ezen érdekmúlásra tekintettel elállhatott volna a szerződéstől. Az érdekmúlását azonban a felperes nem bizonyította, amit önmagában az is igazol, hogy a tanfolyam elvégzését bizonyító okirat kiadását kérte, amit meg is kapott. A kifizetett 80 000 forint tanfolyami díj visszafizetésére tehát az alperes - szerződésszegésétől függetlenül - nem kötelezhető.

A felperes a Ptk. 299. §-ának (2) bekezdése alapján igényelhetne az alperestől a késedelemmel összefüggésben kártérítést. A felperes által igényelt 400 000 forint a Ptk. 318. §-a révén alkalmazandó 355. §-ának (4) bekezdése alapján elmaradt vagyoni előnynek felel meg. Azt nem lehetett kétséget kizáróan megállapítani, hogy a felperes kizárólag a tanfolyam elvégzését igazoló okirat hiánya miatt esett el attól a lehetőségtől, hogy őt foglalkoztassák. Így nem bizonyította a jogellenes magatartás és a kár közötti okozati összefüggést, ami az alperes kárfelelősségének a megállapítását ugyancsak kizárta (LB Pfv. IV. 20819/1998. - BH 1999/12. sz. 551.).

Alkalmazni kell a 340. §-nak a kármegosztásra vonatkozó azt a rendelkezését is, amely szerint a károsult a kár elhárítása, illetőleg csökkentése érdekében úgy köteles eljárni, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. Nem kell megtéríteni a kárnak azt a részét, amely abból származott, hogy a károsult kárelhárítási, illetőleg kárenyhítési kötelezettségének nem tett eleget.

A bankhitelnek beruházás késedelmes teljesítése miatt keletkezett kamata és a beruházási járuléka a beruházó kára, amit a szerződészegő fél köteles megtéríteni (LB I. G. 30380/1979. - BH 1981/5. sz. 203.).

A kárveszélyviselés

3. A 99. § értelmében a tulajdonos viseli a dologban beállott azt a kárt, amelynek megtérítésére senkit sem lehet kötelezni. A tulajdonosi kárveszély viselésének ez alól az általános szabálya alól állapít meg kivételt az a rendelkezés, amely szerint, ha a késedelem ideje alatt a szolgáltatás tárgyában kár következik be, a kötelezett a kárért csak annyiban felel, amennyiben

a) a késedelmet nem tudja kimenteni,

b) nem tudja bizonyítani, hogy a kár késedelem hiányában is bekövetkezett volna.

Ha tehát a kötelezett késedelmét kimentí, vagyis bizonyítja, hogy a késedelem elhárítása érdekében úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben elvárható, nem viseli a kárveszélyt. Ha a kimentés ugyan nem sikerül, azt azonban bizonyítani tudja, hogy a kár a szerződésszerű teljesítés esetében is bekövetkezett volna, szintén mentesül a kárveszély viselése alól.

Ha a felek a szerződésben késedelmes teljesítés esetére kötbért kötöttek ki, vagy a kötbér jogszabály értelmében jár, a jogosult a 246. § értelmében a kötelezett felróható késedelmének esetén kötbért is követelhet (l. a 248. §-nál).

Ptk. 300. § (1) A jogosult - függetlenül attól, hogy a kötelezett késedelmét kimentette-e - követelheti a teljesítést, vagy ha ez többé nem áll érdekében, elállhat a szerződéstől.

(2) Nincs szükség a teljesítéshez fűződő érdek megszűnésének bizonyítására, ha a szerződést a felek megállapodásánál vagy a szolgáltatás felismerhető rendeltetésénél fogva meghatározott időpontban - és nem máskor - kellett volna teljesíteni, vagy ha a jogosult az utólagos teljesítésre megfelelő határidőt szabott, és az is eredménytelenül telt el.

(3)

Jegyzet: A Ptk. 300. § (3) bekezdését az 1993. évi XCII. törvény 40. § (4) bekezdés a) pontja hatályon kívül helyezte. Hatálytalan: 1993. XI. 1-jétől.

Elállás

1. A jogosult - akár felróható a késedelem a kötelezettnek, akár nem - követelheti a szerződés teljesítését. A szerződéstől azonban csak akkor állhat el, ha a tv.-ben meghatározott feltételek fennállnak.

A tv. az elállási jog gyakorlásának két változatát szabályozza:

a) az érdekmúlás és

b) a fix (szigorú) teljesítési határidő esetét.

a) A jogosult elállhat a szerződéstől, ha bizonyítja, hogy a teljesítés már nem áll érdekében. A bizonyítás tehát az érdekmúlás tekintetében a jogosultat terheli. Érdekmúlás akkor következik be, ha a szerződés megkötésével elérni kívánt cél a kötelezett késedelmének miatt már nem valósítható meg. A megrendelő például elállhat a lakáskarbantartásra kötött vállalkozási szerződéstől, ha a vállalkozó késedelembe esett, és a megrendelő bizonyítja, hogy a teljesítési határidő lejártá után más munkahelyre helyezték át, és ezért a lakást elcserélte, illetőleg az öröklakást eladta. A megrendelő elállhat a vállalkozási szerződéstől, ha bizonyítja, hogy gyermeke, aki részére bütort rendelt, a teljesítési határidő lejártá után baleset áldozata lett. A vállalkozó a szerződésben kikötött határidő alatt a fogorvosi fűrőgépet nem szállította le, a késedelem ideje alatt a megrendelő meghalt, özvegye érdekmúlásra hivatkozással a szerződéstől elállhatott.

b) Szigorú lejáratú a teljesítési határidő, ha a felek megállapodásánál vagy a szolgáltatás rendeltetésénél fogva a szerződést a pontosan meghatározott időpontban - és nem máskor - kell teljesíteni.

Érdekmúlás bizonyítása nélkül is elállhat a jogosult a szerződéstől, ha a szolgáltatás rendeltetéséből külön bizonyítás nélkül is nyilvánvaló, hogy a késedelem folytán már nem fűződik érdeke a teljesítéshez. Ez a helyzet például akkor, ha az Autótaxi Vállalat az esküvőre vagy a temetésre megrendelt gépkocsikat a szerződésben megállapított időben nem bocsátja a megrendelő rendelkezésére.

Az, hogy a felek pontosan naptár szerint meghatározták a teljesítés idejét, önmagában még nem teszi a lejáratot szigorúvá. Ehhez többletkötésre, annak külön határozott, egyértelmű kifejezésére is szükség van, hogy a teljesítésnek csakis a meghatározott időben és nem máskor, nem később kell történnie. Ez történhet a határidő szigorú jellegének kifejezett megjelölésével, de más szóhasználat is (LB Pfv. V. 22249/1994. - BH 1995/8. sz. 460.).

Azt, hogy érdekmúlás van-e, a szerződés természetére is figyelemmel, objektív ismérvek szerint kell elbírálni, és nem lehet teret adni annak, hogy az egyik fél érdekmúlás ürügyével utasíthassa vissza a még megfelelő időben felajánlott szolgáltatást.

Ha a felek részletekben, meghatározott ütemezés szerinti szállításban állapodtak meg, az utolsó részlet teljesítésének elmulasztása önmagában nem ad alapot késedelmes teljesítés miatt az elállásra.

Az elállási nyilatkozatnak határozottnak és egyértelműnek kell lennie; nem minősül elállásnak az olyan nyilatkozat, amely szerint a teljesítési határidő lejárt (LB Gf. IV. 32057/1992. - BH 1993/11. sz. 692.).

A megrendelőnek a »fix határidő« szerződésben történt kikötésére alapított elállási jogát a határidő eltelte után nyomban, de legkésőbb a szolgáltatás (késedelmes) átadásra való felajánlása alkalmával kell gyakorolnia” [GK 16., GK 32., GKT 88/1973. sz. állásfoglalás (GEH 29., 55., 161. o.) LB Gf. I. 30472/1984., BH 1985/9. sz. 356.].

Póthatáridő

2. A póthatáridő kötelező vállalását szabályozó (3) bekezdés ugyan hatályát veszítette, nincs azonban törvényi akadálya annak, hogy a felek póthatáridőben önként megállapodjanak. Nincs szükség az érdekműködés bizonyítására ilyen esetben sem, ha a kötelezett az új határidő alatt sem teljesített. Póthatáridőnek csak a teljesítési határidő lejártá után adott halasztást lehet tekinteni. A lejárat előtti határidő-módosítás nem póthatáridő megállapítása, hanem a szerződés tartalmának közös megegyezéssel való módosítása.

A megrendelő a teljesítési határidő lejártá előtt is, megfelelő utólagos határidő közlésével fix lejáratúvá teheti a szállítási szerződést, ha tudomására jut, hogy a szállító a kikötött határidőben nem tud teljesíteni (GKT 61/1973. sz. állásfoglalás).

Az elállási jog gyakorlásával kapcsolatban végül meg kell jegyezni, hogy az általános szabályok alól a vállalkozási szerződés vonatkozásában kivételt állapít meg a 395. § (3) bekezdése. E szerint a jogszabály szerint ugyanis a megrendelő már a teljesítési határidő lejártá előtt elállhat a szerződéstől, ha már ekkor nyilvánvaló, hogy a vállalkozó olyan számottevő késéssel tudja elvégezni a munkát, amely miatt a teljesítés nem áll a megrendelő érdekében. Ezzel a kérdéssel részletesen a vállalkozási szerződésről szóló fejezetben foglalkozunk.

Az elállási jog következményeit a XXVI. fejezet szabályozza, ezt a kérdést ezért ebben a fejezetben tárgyaljuk.

Ptk. 301. § (1) Pénztartozás esetében - ha jogszabály eltérően nem rendelkezik - a kötelezett a késedelembe esés időpontjától kezdve akkor is köteles a késedelemmel érintett naptári félévet megelőző utolsó napon érvényes jegybanksi alapkamattal megegyező mértékű kamatot fizetni, ha a tartozás egyébként kamatmentes. A kamatfizetési kötelezettség akkor is beáll, ha a kötelezett késedelmét kimentí.

(2) Az államháztartás alrendszerében harmadik személyekkel szemben vállalt vagy az alrendszereket egyébként harmadik személyekkel szemben terhelő fizetési kötelezettség késedelmes teljesítése esetén a késedelmi kamat tekintetében is alkalmazni kell a kamatfizetés mellőzésére vagy a törvényesnél alacsonyabb mértékű kamatfizetésre irányuló szerződési kikötés semmisségére vonatkozó rendelkezést.

(3) Ha a jogosultnak a késedelembe esés időpontjáig kamat jogszabály vagy szerződés alapján jár, a kötelezett a késedelembe esés időpontjától e kamaton felül - ha jogszabály eltérően nem rendelkezik - a késedelemmel érintett naptári félévet megelőző utolsó napon érvényes jegybanksi alapkamattal egyharmadával megegyező mértékű kamatot, de összességében legalább az (1) bekezdésben meghatározott kamatot köteles megfizetni.

(4) A felek által túlzott mértékben megállapított késedelmi kamatot a bíróság mérsékelheti.

(5) A jogosult követelheti a késedelmi kamatot meghaladó kárát.

Jegyzet: A 301. § (2) bekezdésének szövegét a 2009. évi XXXI. törvény 1. § (4) bekezdése iktatta be, egyidejűleg a korábbi (2)-(4) bekezdés számozását (3)-(5) bekezdésre módosította. Hatályos: 2009. VII. 1-jétől. A 301. § (1) és korábbi (2), jelenleg (3) bekezdésének szövegét a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény, valamint egyes törvények fogyasztóvédelemmel összefüggő jogharmonizációs célú módosításáról szóló 2002. évi XXXVI. törvény 5. §-a állapította meg. Az új rendelkezések a Magyar Köztársaságnak az Európai Unióhoz való csatlakozásáról szóló nemzetközi szerződést kihirdető törvény hatálybalépésével egyidejűleg léptek hatályba. A rendelkezéseket a hatálybalépést követően kötött szerződésekre kell alkalmazni. Mivel az elkövetkezendő néhány évben továbbra is létezhetnek olyan jogviszonyok, amelyekben a 2004. május 1-jét megelőző szabályokat kell alkalmazni, az alábbiakban közöljük a Ptk. 301. §-ának az Európai Unióhoz való csatlakozását megelőzően hatályos normaszövegét.

301. § (1) Pénztartozás esetében - ha jogszabály eltérően nem rendelkezik, vagy a felek másként nem állapodtak meg - a kötelezett a késedelembe esés időpontjától kezdve akkor is köteles az évi költségvetési törvényben meghatározott mértékű kamatot fizetni, ha a tartozás egyébként kamatmentes. A kamatfizetési kötelezettség akkor is beáll, ha a kötelezett késedelmét kimentí.

(2) Ha a jogosultnak a késedelembe esés időpontjáig kamat jogszabály vagy szerződés alapján jár, a kötelezett - ha a jogszabály kivételt nem tesz, vagy a felek másként nem állapodnak meg - a késedelembe eséstől ennek az évi költségvetési törvényben meghatározott mértékű kamattal növelt összegét, legalább azonban az (1) bekezdésben meghatározott mértékű kamatot köteles megfizetni.

(3) A felek által túlzott mértékben megállapított késedelmi kamatot a bíróság mérsékelheti.

(4) A jogosult követelheti a késedelmi kamatot meghaladó kárát.

Késedelmi kamat

1. A késedelmi kamat a kötelezett késedelem objektív jogkövetkezménye. A Ptk. hatálybalépésekor a 301. § öt százalék késedelmi kamatfizetési kötelezettséget írt elő. A kamat mértéke 1985-től nyolc százalékra nőtt, majd az 1989. évi X. törvény a késedelmi kamat mértékét húsz százalékra emelte. A 2000. évi LXXXVIII. törvény a kamat mértékének gyakori változtatása miatt úgy rendelkezett, hogy a késedelmi kamat mértékét az évi költségvetési törvény határozza meg. A kamat mértéke 2000-ben 12%, 2001-2004. években pedig 11% volt. A 301. § kamatszabályainak újabb módosítására a fogyasztási cikkek adásvételéről és a kapcsolódó jótállásnak egyes vonatkozásairól szóló 1999/44/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv implementálása során került sor. A Ptk. szabálya mellett gazdasági tevékenységet folytató személyek egymás közötti jogviszonyában a késedelmi kamat mértékét külön jogszabály, a 86/1990. (XI. 14.) Korm. rendelet határozta meg. (A Korm. rendeletet a 1995. évi CXXI. törvény helyezte hatályon kívül 1996. január 1-jével.)

A kamat mértékének meghatározását önmagában a Ptk. módosításának gyakorisága is bonyolulttá teszi, további problémát okozott azonban, hogy a jogalkotó 2004. május 1-jével hatályon kívül helyezte a Magyar Köztársaság 2004. évi költségvetéséről szóló 2003. évi CXVI. törvény 107. § (3) bekezdését, amely a 2004. évre meghatározta a késedelmi kamat mértékét. A kamatszámítás szempontjából a szerződéskötés és a késedelembe esés időpontja bír relevanciával. A szerződéskötés tekintetében eltérő szabályozás érvényesül a 2004. május 1-jét követően, illetve a 2004. május 1-jén vagy ezt megelőzően keletkezett kötelekre. 2004. május 1-jét követően a Ptk. 301. § (1) és (3) bekezdései határozzák meg a késedelmi kamat mértékét, míg az ezt megelőző kötelek tekintetében a kamat mértékére annak esedékességétől 2004. december 31-ig a Magyar Köztársaság 2004. évi költségvetéséről szóló 2003. évi CXVI. törvény 129. §-ában meghatározott kamat alkalmazandó, mivel e törvény a kamatot a 2004. évre állapította meg. A Magyar Köztársaság 2005. évi költségvetéséről szóló 2004. évi CXXXV. törvény 134. §-a úgy rendelkezett, hogy amennyiben a felek eltérően nem rendelkeztek, a 2004. május 1-jét megelőzően kötött szerződések esetében a késedelem 2005. január 1-jét követő időtartamára a késedelmi kamat megállapításakor a Ptk.-nak a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény, valamint egyes törvények fogyasztóvédelemmel összefüggő jogharmonizációs célú módosításáról szóló 2002. évi XXXVI. törvény 5-6. §-a által megállapított 301-301/A. §-át kell alkalmazni.

A jegybanki alapkamathoz kötött késedelmi kamat mértéke - az ügyleti kamat mértékéhez hasonlóan - a késedelembe esés időpontjától a teljesítésig naptári félvévenként változik. Az ügyleti és a késedelmi kamat számításának megfogalmazása nem azonos, a Ptk. 301. §-ából hiányzik az a rendelkezés, hogy a jegybanki alapkamat az adott naptári félév idejére irányadó. A 2002. évi XXXVI. törvény indokolása alapján azonban feltehető, hogy a megfogalmazásbeli eltérés nem tudatos különbségtétel eredménye. Ennek megfelelően - a Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiumának a Ptk. kamatszabályaival kapcsolatban közzétett véleményében található példát alapul véve -, ha a kamatfizetés kezdő időpontja 2004. szeptember 20-a, akkor a késedelmi kamat mértéke ettől az időponttól meg fog egyezni a 2004. június 30-án érvényes jegybanki alapkammattal egészen 2004. december 31-ig, majd 2005. január 1-jétől 2005. június 30-ig a 2004. december 31-én érvényes jegybanki alapkamat lesz irányadó és ezt követően egészen a teljesítésig a kamat mértéke naptári félvévenként változik.

Az irányelv átültetése a Ptk. késedelmi kamatra vonatkozó szabályainak a megkettőzését igényelte, mivel fogyasztók és kereskedők jogviszonyaiban eltérő szempontokat szükséges érvényesíteni, a kereskedelmi jogviszonyokban elvárható szigor nem indokolt fogyasztói jogviszonyokban. A jogalkotó azonban el kívánta kerülni azt a megoldást, hogy ne csak a kamat mértéke, hanem annak számítás alapja is eltérjen a gazdálkodó szervezetek esetén, ezért - noha ilyen jellegű jogharmonizációs követelmény az irányelvből nem fakad - mindkét esetben a költségvetési törvény helyett a jegybanki alapkamat jelenti a kamatszámítás alapját. A Ptk. 301. §-a tartalmazza a késedelmi kamat főszabályát, míg a 301/A. §-a a gazdálkodó szervezetek jogviszonyaiban alkalmazandó késedelmi kamatszabályokat tartalmazza.

A Ptk. 301. § (1) bekezdése értelmében jogszabály vagy a felek eltérő megállapodása hiányában a késedelmi kamat mértéke a késedelemmel érintett naptári félvévet megelőző utolsó napon érvényes jegybanki alapkamat, abban az esetben, ha a tartozás egyébként kamatmentes, azaz ha a felek nem kötöttek ki kamatot, és kamat jogszabály alapján sem jár. Eltérő szabály érvényesül abban az esetben, ha kamat egyébként is jár. Ilyen esetben a késedelmi kamat a jegybanki alapkamat egyharmadával egyezik meg, de nem lehet kevesebb az (1) bekezdésben meghatározottnál.

A kamatfizetési kötelezettség a késedelembe esés időpontjában esedékessé válik. Azt, hogy mikor veszi kezdetét a késedelem, a határidő számításra vonatkozó szabályok előírásain túl a késedelem alapjául szolgáló jogviszony ismeretében válaszolható csak meg (pl. kölcsönszerződés esetén a késedelmikamat-fizetés kezdő napja a kölcsön visszafizetésének napját, azaz a lejáratot követő nappal lesz azonos).

A késedelmi kamat fizetésére nemcsak késedelemre alapított szerződésszegés miatt kerülhet sor. A Ptk. 301. §-ának rendelkezései megfelelően irányadók egyéb jogviszonyokban, illetve akkor is, ha a szerződésből származó jogvita alapja nem a teljesítés késedelme. Így érvényesül kártérítés esetén, a szerződés érvénytelenségének megállapításakor, a szerződés hibás teljesítése miatt indokolt árleszállítás vagy javítási költség megtérítése esetén, a közös tulajdon megszüntetése során, illetőleg a kötelesrész pénzben történő kiadása esetén.

A bíróság a késedelmi kamat megfizetéséről csak erre irányuló kérelem esetén dönthet. A bíróság a keresetben meghatározott időnél korábbi időponttól késedelmi kamat fizetésére vonatkozó kötelezettséget nem állapíthat meg akkor sem, ha az a jogosult az anyagi jogszabályok értelmében megilletné.

Azonosan a Ptk. 232. § (3) bekezdésében foglaltakkal, a Ptk. 301. § (3) bekezdése alapján a bíróság a felek által kikötött, túlzott mértékű késedelmi kamatot mérsékelheti. A Pp. 3. § (2) bekezdésében foglalt alapelvből kifolyóan a bíróság e tárgyban hivatalból nem, csak erre irányuló kérelem esetén vizsgálódhat.

A bírósági határozatban megállapított teljesítési határidő elmulasztása esetén, a teljesítési határidő lejáratától akkor is jár késedelmi kamat, ha a határozat a kamatról nem rendelkezik (Balassagyarmati MB. Pf. 20 537/1975. - BH 1976/9. sz. 404. - PJD VII. 120. sz.).

A bíróság határozatában megszabott teljesítési határidő lejártától esedékes késedelmi kamatot a hitelező kérelmére akkor is fel kell tüntetni a végrehajtási lapon, ha erről az ítélet nem rendelkezik (LB Pfv. VIII. 22496/1998. - [BH 1999/5. sz. 205.](#)).

Az engedményezés után esedékessé váló kamatok az engedményest külön kikötés nélkül is megilletik. (LB Pfv. V. 23145/1994. - [BH 1996/1. sz. 31.](#))

Kártérítési összeg után kamat a károsodás bekövetkeztétől jár, a bíróság azonban csak a kereseti kérelemnek megfelelő időponttól ítélhet meg kamatot. A késedelmi kamat megítélése az elévülési időn belül nem mellőzhető amiatt, hogy a jogosult a kártérítési követelését késlekedve érvényesítette. A jogérvényesítéssel való késlekedés tehát nem járhat azzal a következménnyel, hogy a jogosult a károsodás bekövetkeztének időpontja helyett csak a kereset beadásától kap késedelmi kamatot. A bíróság azonban a [Pp. 215. §-a](#) szerint döntésében nem terjedhet túl a kereseti kérelemnél, abban az esetben tehát, ha a károsult a kamat megítélését csak a kereset beadásától kéri, kamat csak ettől az időponttól ítélhető meg ([Ptk. 360. §, PK 50. sz. áf.](#) - PEH 158. o.).

A kamatfizetési kötelezettség kezdő időpontja tekintetében ez a szabály irányadó a biztosítási szerződés alapján érvényesített kárigény esetén is. A [Ptk. 360. §-ának \(1\) és \(2\) bekezdései](#) ugyanis úgy rendelkeznek, hogy a kártérítés a károsodás bekövetkeztekor nyomban esedékes, a kárért felelős személy helyzetére pedig a szerződés teljesítésében késedelmes kötelezetre irányadó szabályokat kell megfelelően alkalmazni. A [Ptk. 301. §-ának \(1\) bekezdésében](#) foglalt rendelkezésből viszont az következik, hogy a kamatfizetési kötelezettség a pénztartozás késedelmes teljesítésének felróhatóságától független, objektív következménye, amelynek beállása szempontjából közömbös, hogy a jogosult az elévülési időn belül mikor terjesztette elő keresetét a bíróságon. A jogszabály előírása szerint a késedelmikamat-fizetési kötelezettség még akkor is beáll, ha a kötelezett a késedelem alól kimentette magát. Ebből az következik, hogy a kötelezett alóla csak akkor mentesülhet, ha bizonyítja, hogy maga a jogosult is késedelemben volt. Ennek a [Ptk. 302. §-ában](#) felsorolt esetkörökben azonban a keresetlevél késedelmes benyújtása nem szerepel, így ahhoz ilyen jogkövetkezmény nem fűződhet. A kötelezettnek ugyanis a káresemény bekövetkeztétől az elévülési idő lejártáig folyamatosan számolnia kell azzal, hogy a jogosult követelését teljes terjedelmében ki kell elégítenie (LB Pfv. VIII. 20960/1998. - [BH 2000/4. sz. 153.](#)).

Az előzetes letartóztatás miatti kártalanítás esetén a magyar államnak a [Ptk. 301. § \(1\) bekezdésén](#) alapuló kamatfizetési kötelezettsége - a [Be. 384/A. §-a, 385. § \(1\) bekezdése](#) és a [Ptk. 360. § \(1\) és \(2\) bekezdése](#) rendelkezéseire tekintettel - az igény benyújtásakor kezdődik (LB Pfv. V. 20190/1997. - [BH 1999/7. sz. 301.](#)).

A szerződés érvénytelensége esetén a szerződéskötés előtt fennállott helyzet visszaállítása folytán visszajáró szolgáltatás után a szerződéskötés idejétől jár a kamat. A visszafizetés ugyanis már ekkor esedékessé válik ([PK 32. sz. áf.](#)). Ilyenkor azonban a visszajáró pénzköveteléssel természetbeni szolgáltatás visszatérítése áll szemben, amely utóbbi használatáért is ellenszolgáltatás jár. Az ítélkezési gyakorlat a kamatot rendszerint a dolog használatának ellenértékével kiegyenlítettnek tekinti.

Az eladónak elállás esetén a vételár visszafizetése iránti kötelezettsége a szerződés megkötésének időpontjában, illetőleg akkor áll be, amikor a szerződés alapján a vételárát felvette. A késedelmi kamat tehát ettől az időponttól jár.

A késedelmi kamat - mint erről már fentebb szó volt - a késedelmes teljesítés objektív következménye, a kamatfizetési kötelezettség tehát független attól, hogy a késedelem a kötelezettnek felróható-e vagy sem. A jogosult ennél fogva akkor is köteles késedelmi kamatot fizetni a vételár után, ha az elállás a kötelezett magatartására visszavezethető okból történt. A kamatfizetési kötelezettség szempontjából nincs jelentősége annak sem, hogy a jogosult a visszafizetendő pénzösszeget mire fordította, hogyan gyümölcösöztette.

Ingatlan közös tulajdonának megszüntetése esetén a másik fél tulajdoni hányadát magához váltó tulajdonostárs mindaddig nem esik késedelembe, amíg a bíróság a megváltási összeget meg nem határozta, és a teljesítésre megszabott idő nem telt el. A késedelmi kamat tehát csak a határidő elteltétől jár (P. törv. II. 20401/1976. - [BH 1977/7. sz. 273.](#) - PJD VII. 121. sz.).

A feleknek az engedményezés útján keletkezett, egymással szembeni kamatköveteléseik beszámíthatóak (LB Gfv. IV. 32357/1997. - [BH 1999/10. sz. 467.](#)).

A kisajátítást kérő csak a volt tulajdonos részére történő fizetéssel vagy letétbe helyezéssel tesz eleget a kötelezettségének. Ha egyiket sem teszi, késedelembe esik, ennek következménye pedig a kamatfizetési kötelezettség. Ebből a szempontból közömbös, hogy a letétbe helyezett összeg után az állam fizet-e kamatot (P. törv. II. 20255/1978.).

Ha a kisajátított ingatlan előzetes birtokba adása nem történt meg, a kisajátítást elrendelő határozat jogerőre emelkedésétől számított 30 nap előtt nem áll be a kisajátító kamatfizetési kötelezettsége (LB Gf. III. 30110/1979. - [BH 1980/7. sz. 250.](#)).

A tévesen átutalt összeget birtokban tartó gazdálkodó szervezet arra az időre is köteles kamatot fizetni, amely alatt a jogosult a felek megállapodása szerinti átutalást helyettesítő beszédési megbízás benyújtásával késlekedett (LB I. 30203/1984. - [BH 1985/8. sz. 317.](#)).

A kamatkötelezettség szempontjából közös tulajdon megszüntetése esetén a korábban fennállott tulajdonjogból eredő pénzkövetelés azzal válik esedékessé, hogy a bíróság a közös tulajdont pénzbeni ellenérték megfizetésére kötelezés mellett szünteti meg (P. törv. II. 20104/1987. - [BH 1988/6. sz. 186.](#)).

Ha a felek folyószámla-szerződésükben az ügyleti kamatok egyoldalú változtatási jogában megállapodtak, a szerződés megszűnéséig ennek alapján a pénzintézet az ügyleti kamat mértékét emelheti. Ha a szerződés felmondással megszűnik, a megszűnés időpontjában felszámítható mértékű ügyleti kamatot kell a kölcsönbevevőnek megfizetnie. Ha e kötelezettségének késedelmesen tesz eleget, a szerződés megszűnésétől kezdődően már nem a szerződésben szereplő ügyleti, hanem késedelmi kamatot tartozik fizetni." (LB Gfv. I. 33913/1993. - [BH 1996/4. sz. 215.](#))

Az árleszállítás összegének visszafizetésével a kötelezett már a szerződéskötéskor késedelembe esik, ezért ettől az időponttól kezdődően késedelmi kamat fizetésére is köteles." (LB Pfv. VI. 20237/1995. - [BH 1997/6. sz. 285.](#))

A kötelesrész iránti igény a hagyaték megnyílásával válik esedékessé, ezért - pénzben történő kiadás esetén - a kötelezett ettől az időponttól kezdődően köteles késedelmi kamatot fizetni." (LB Pfv. V. 21672/1995. - [BH 1996/7. sz. 366.](#))

Élettársi vagyonmegosztás keretében érvényesített „különvagyon” igény - a felperes „különvagyon” ingatlanára vonatkozóan megkötött bérleti szerződés alapján a bérlőtől az alperes által felvett összeg - után a késedelmi kamat az életközösség megszűnésétől jár. Alapítván viszont a felperesnek az ezt meghaladó időre, a bérleti díj alperes általi felvételétől az életközösség megszűnéséig eltelt időszakra vonatkozóan a kamat iránti igénye. Az élettársi kapcsolatnak ugyanis nemcsak a gazdasági, hanem az érzelmi közösség is fogalmi elemét képezi, ebből következően pedig az élettársak egymás közötti ügyleteire vonatkozóan nem a szerződés Ptk. 201. § (1) bekezdésének főszabálya szerinti visszatérítettségnek a vétele, hanem - a körülményekből következően - a kivételes jellegű ingyenesség vétele az irányadó (LB Pfv. II. 22132/1997. - BH 1999/3. sz. 111.).

Idegen pénznemben történő marasztalás esetén a késedelmi kamat mértékét az adott pénznemre meghatározott pénzpiaci kamat mértékének alapulvételével kell meghatározni.” (LB Pfv. III. 23083/1994. - BH 1995/6. sz. 342.) Ezzel az állásponttal szemben a következő ellenvetést lehet tenni: a nemzetközi magánjogról szóló 1979. évi 13. tvr. 24. §-a szerint a szerződésekre azt a jogot kell alkalmazni, amelyet a felek a szerződés megkötésekor vagy később választottak. Jogválasztás hiányában az alkalmazandó jogot a 25-29. § szerint kell megállapítani. Ha tehát akár jogválasztás alapján, akár ennek hiányában a tvr. rendelkezései szerint a magyar jog az irányadó, a késedelmi kamat mértéke a Ptk. 301. §-a alapján határozható meg. Bármennyire is méltányosnak látszik az idézett határozat iránymutatása, törvényességi szempontból aggályos annak kimondása, hogy abban az esetben, ha külföldi pénznemben kell teljesíteni, a késedelmi kamat mértékét az adott pénznemre meghatározott pénzpiaci kamat alapulvételével kell megállapítani. Ilyen rendelkezést ugyanis a tv. nem tartalmaz. A kérdés tehát csak az idézett rendelkezés kiegészítésével oldható meg. Lásd továbbá a Csongrád MB 4/2006. (X. 27.) sz. kollégiumi állásfoglalás.

Kamatos kamat

2. A Ptk. 232. § (1) bekezdése második mondatának második része úgy rendelkezett, hogy kamatos kamatot nem lehet érvényesen kikötni. Az Alkotmánybíróság 61/1993. (XI. 29.) AB határozata ezt a rendelkezést megsemmisítette, mert alkotmányellenesnek találta.

Felmerülhet az a kérdés, hogy az alkotmánybírói határozat érinti-e a késedelmi kamatfizetési kötelezettséget, hozzászámítható-e a főköveteléshez a már lejárt késedelmi kamat összege, és így a késedelmi kamat is kamatozhat-e. A Ptk. 293. §-ának rendelkezése szerint, ha a kötelezett kamattal és költséggel is tartozik, és a fizetett összeg az egész tartozás kiegyenlítésére nem elég, azt elsősorban a költségre, azután a kamatra és végül a főtartozásra kell elszámolni. Ebből pedig az következik, hogy abban az esetben, ha az adós törlesztett, a jogosultnak főkövetelése marad, késedelmi kamatkövetelése pedig csak abban az esetben áll fenn, ha a törlesztés összege a lejárt késedelmi kamatot nem fedezi. Ilyen esetben a jogosult a főkövetelést, a lejárt kamat fennmaradó részét, és az ezután lejáró, a teljesítésig esedékes kamatot követelheti. Késedelmi kamatkövetelés főkövetelés nélküli önálló érvényesítése a gyakorlatban nehezen képzelhető el. Ennek következtében késedelmi kamat után kamat felszámítására aligha kerülhet sor. Az Alkotmánybíróság határozata eszerint a késedelmi kamatfizetési kötelezettségre nem vonatkoztatható.

Ennek nem mond ellent a Legfelsőbb Bíróság Gazdasági Kollégiumának az az állásfoglalása, amely szerint kölcsönszerződés esetén a szerződésben kikötött ügyleti kamat is „tőkésedik”, ha azt az esedékességkor nem fizetik ki. A késedelem következményeként az adós az ügyleti kamatösszeg figyelembevételével köteles a késedelmi kamatot a kölcsönbe adónak megfizetni. Ez azt jelenti, hogy a már esedékessé vált ügyleti kamat után is jár a 301. §-ban meghatározott mértékű késedelmi kamat. Ez alól azonban a bankkölcsön szerződést illetően kivételt határoz meg a 39/1984. (XI. 5.) MT r. 12. §-a annyiban, hogy ilyen esetben az ügyleti kamat után nem a 301. § szerinti késedelmi kamatot kell megfizetni, hanem annak mértéke 6% (LB Gf. I. 32818/1993. - BH 1994/10. sz. 551.).

Ebből azonban önmagában nem következik, hogy a késedelmi kamat kötbér után ne lenne felszámítható. A bírósági gyakorlat, ha a szerződő felek magánszemélyek vagy gazdálkodó szervezetnek nem minősülő jogi személyek, kötbérfizetési késedelem esetén is lehetőséget lát a késedelmi kamat megítélésére (P. törv. I. 20612/1972.; 21167/1972.; 20853/1972.).

Fizetési késedelembe levő társasházi taggal szemben „késedelmi pótlék” érvényesen közgyűlési határozattal sem állapítható meg. Késedelmes teljesítés esetén tehát ilyenkor is csak a törvényben meghatározott mértékű késedelmi kamat jár (P. törv. V. 20438/1975. - BH 1976/9. sz. 403. - PJD VII. 115. sz.).

Időszakos szolgáltatás kamata

3. A hosszabb idő alatt felgyülemlett járadékkövetelések és más, időszakonként visszatérő szolgáltatások (baleseti járadék, társasdíj, lakbér) hátraléka után a bírósági gyakorlat célszerűségi szempontból nem számítja fel külön a kamatot az egyes követelésrészek esedékességének időpontjától, hanem azt az egész hátralék után annak meghatározott időszakban esedékes átlaga szerint ítéli meg. Ugyanígy ítéli meg a kamatot a bíróság akkor is, ha a kárt folytatólagosan elkövetett sikkasztással huzamos időn át okozták. Ha például havi 1000 forint baleseti járadék egyévi hátralékát ítéli meg a bíróság, a kamatot nem az egy-egy járadékrszlet esedékességének az időpontjától számítja, hanem az egész hátralék után az esedékességi átlagidőtől, tehát félévi kamatot ítél meg. Ha pedig valaki úgy sikkaszt egy nagyobb összeget, hogy hetenként vagy hónaponként kisebb-nagyobb összegeket kiemel a pénztárból, a kamatot nem az egyes részkároösszegek után, azoknak esedékességétől, hanem az egész összeg után egy átlagidőponttól, például a középidőtől állapítja meg. Az átlagidő számításánál biztosítani kell, hogy a kötelezett sem magasabb, sem alacsonyabb összegű késedelmi kamatot ne fizessen annál, mint amennyi jár.

A Legfelsőbb Bíróság Büntető és Polgári Kollégiuma a kérdést megvitatta, és a következő közös állásfoglalást alakította ki: „Kártérítési összeg után kamat a károsodás bekövetkeztétől jár. Ha a kártérítési összeg egyes részei különböző időpontokban esedékesek, a kamatfizetés kezdő időpontjaként - átlagos számítás alapján - egységes kamatfizetési kezdő időpont is meghatározható.

A késedelmi kamatot meghaladó mértékű kár megtérítése

4. A kamat inkább a jogcím nélkül használt idegen pénz használatának az ellenértéke, mint szankció, ezért akkor is jár, ha a kötelezett késedelmet ki tudja menteni. Késedelmes teljesítés esetén azonban a kamatot meghaladó mértékű kár megtérítése a törvényes feltételek megléte esetén követelhető. Ha a magánszemély a kölcsön visszafizetésével késedelembe esik, a késedelem idejétől a kölcsönadó, a hitelező kamatot követelhet, ha azonban bizonyítja, hogy a teljesítés elmaradása következtében ezt meghaladó kára is keletkezett, kártérítési igénnyel is felléphet. A kártérítés összegéből azonban a késedelmi kamat összegét le kell vonni, mert csak a kamat mértékét meghaladó kár megtérítését lehet követelni. Ha tehát a kamat a kár összegét fedezi, kártérítés nem követelhető. A kártérítés követelése nem lesz eredményes akkor sem, ha a kötelezett bizonyítja, hogy a késedelem elhárítása érdekében úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.

Mivel a kamat a késedelem objektív jogkövetkezménye, annak megfizetése alól a késedelmes kötelezett nem tudja kimenteni magát azzal, ha bizonyítja, hogy úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. A késedelmi kamat azonban nem mentesít a késedelemmel okozott károk megtérítésének kötelezettsége alól, ezért mondja ki a **Ptk. 301. § (4) bekezdése**, hogy a jogosult követelheti a késedelmi kamatot meghaladó kárát. Ez azonban nem objektív jogkövetkezmény, a károkozó a 339. § felróhatósági szabálya szerint mentesülhet a felelősség alól.

Pénztartozás késedelmes teljesítése esetén a késedelmi kamatot meghaladó kártérítés címén elmaradt haszon csak reális, ellenőrizhető adatok alapján állapítható meg. A Legfelsőbb Bíróság rámutatott arra, hogy sem a jogosult kiskereskedelmi tevékenységének éves eredményszintje, sem pedig a pénz forgási sebessége önmagában nem igazolja, hogy a jogosultat a kötelezett késedelme folytán kár érte. Ezek a tényezők a jogosult gazdálkodása eredményességének a mutatói, amelyek konkrét tények bizonyítása nélkül az elmaradt haszon megállapításához nem elégségesek (PJD IV. 124. sz.).

(A 301. §-hoz fűzött kommentárt kiegészítő szöveg itt található.)

Ptk. 301/A. § (1) Gazdálkodó szervezetek között a késedelmi kamatra vonatkozó szabályokat az e §-ban foglalt eltérésekkel kell alkalmazni.

(2) A késedelmi kamat mértéke a késedelemmel érintett naptári félévet megelőző utolsó napon érvényes **jegybanki alapkamat** hét százalékkal növelt összege.

(3) A kamatfizetési kötelezettség a jogosult fizetési felszólításának (számlájának) kézhezvételétől számított harminc nap elteltétől esedékes, illetve a jogosult teljesítésétől számított harminc nap elteltétől, ha a jogosult fizetési felszólításának (számlájának) kézhezvétele a jogosult teljesítését megelőzte, vagy a kézhezvétel időpontja nem állapítható meg.

(4) A késedelmi kamat mértékét vagy esedékességét a (2) és (3) bekezdésben foglaltaktól eltérően, a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megsértésével egyoldalúan és indokolatlanul a jogosult hátrányára megállapító szerződési kikötést a jogosult megtámadhatja.

(5) Az általános szerződési feltételként a szerződés részévé váló, a (4) bekezdés szerinti kikötést a külön jogszabályban meghatározott szervezet is megtámadhatja a bíróság előtt. A megtámadás alapossága esetén a bíróság a kikötés érvénytelenségét a kikötés alkalmazójával szerződő valamennyi félre kiterjedő hatállyal megállapítja. Az érvénytelenség megállapítása nem érinti azokat a szerződéseket, amelyeket a megtámadásig már teljesítettek.

(6) A külön jogszabályban meghatározott szervezet kérheti továbbá az olyan, a (4) bekezdés szerinti általános szerződési feltétel tisztességtelenségének megállapítását, amelyet szerződéskötések céljából határoztak meg és tettek nyilvánosan megismerhetővé, akkor is, ha az érintett feltétel még nem került alkalmazásra. A bíróság a sérelmes általános szerződési feltétel tisztességtelenségének megállapítása esetén eltiltja a nyilvánosságra hozót a feltétel alkalmazásától.

(7) A (2) és (3) bekezdésben foglaltaktól jogszabály csak a jogosult javára térhet el.

(8) A felek által a (2) bekezdésben meghatározotthoz képest túlzottan alacsony mértékben megállapított késedelmi kamatot, továbbá a késedelmi kamat esedékességének a (3) bekezdésben meghatározottól eltérően megállapított időpontját a bíróság megváltoztathatja, kivéve ha a törvény rendelkezésétől való eltérést a szerződéskötéskor fennálló körülmények indokolták.

Ptké. II. 5/D. § (1) A Ptk. 301/A. §-ának (5) bekezdése szerinti megtámadásra, valamint a 301/A. § (6) bekezdése szerinti eljárás kezdeményezésére jogosult a kis- és középvállalkozások érdekeinek képviselőjét ellátó társadalmi szervezet.

(2) Az 5/B. §-ban foglaltakat megfelelően alkalmazni kell a Ptk. 301/A. §-ának (5) és (6) bekezdése alapján indított eljárásokban is.

Jegyzet: A 2002. évi XXXVI. törvény 6. §-ával beiktatott 301/A. § a Magyar Köztársaságnak az Európai Unióhoz való csatlakozásáról szóló nemzetközi szerződést kihirdető törvény hatálybalépésével egyidejűleg lépett hatályba. A rendelkezéseket a hatálybalépést követően kötött szerződésekre kell alkalmazni.

A 2006. évi III. törvény 8. §-a a Ptk. 301/A. §-át kiegészítette a (4)-(6) bekezdéssel, és az eredeti (4)-(5) bekezdés számozását (7)-(8) bekezdésre változtatta.

A Ptké. II. 5/D. §-t beiktatta a 2006. évi III. törvény 13. §-a. Hatályos 2006. III. 1-jétől. Az ezt követően indított eljárásokban kell alkalmazni.

Késedelmi kamat gazdálkodó szervezetek között

1. A Ptk. 301/A. §-a a fizetési késedelemről szóló irányelv átültetéséhez szükséges szabályokat tartalmazza. A szabályozás háttérzabállya a 301. §, a Ptk. a 301/A. §-ban kizárólag az általános szabálytól való eltéréseket tartalmazza. Gazdálkodó szervezetek közötti jogviszonyokban is alkalmazandó tehát, hogy a kötelezett késedelmi kamatot köteles fizetni, és ezen kötelezettsége alól nem mentheti ki magát, a 301/A. § (3) bekezdése azonban a 301. § (1) bekezdésétől eltérően határozza meg a kamatfizetési kötelezettség esedékességét. Ugyancsak alkalmazandó gazdálkodó szervezetek esetén is a 301. § (4) bekezdése, amelynek értelmében a jogosult a késedelmi kamatot meghaladó kárát is követelheti.

A késedelmi kamat mértéke a késedelemmel érintett naptári félévet megelőző utolsó napon érvényes jegybanki alapkamat hét százalékkal növelt összege. A kamatszámítás módja a továbbiakban megegyezik a késedelmi kamat kapcsán a 301. §-nál írtakkal.

A (3) bekezdés azt határozza meg, hogy mikortól fizetendő a késedelmi kamat. Az irányelv szerint a késedelmi kamat a szerződésben meghatározott fizetési határidő vagy fizetési időszak lejáratát követő naptól válik esedékessé. Ha a szerződés nem rögzíti a fizetés napját vagy a fizetési időszakot, a kamatfizetési kötelezettség kezdő időpontja:

- harminc nappal a számla vagy az azzal egyenértékű fizetési felhívás adós általi kézhezvétele után;
- ha nem állapítható meg egyértelműen a számla vagy az azzal egyenértékű fizetési felhívás kézhezvételének időpontja, harminc nappal az áruk vagy szolgáltatások átvételét követően;
- ha az adós az áruk vagy szolgáltatások átvételét megelőzően kapja kézhez a számlát vagy az azzal egyenértékű fizetési felhívást, harminc nappal az áruk vagy szolgáltatások átvételét követően;
- ha jogszabály vagy szerződés előírja, hogy az áruk vagy a szolgáltatások szerződésszerű szállítását, illetve teljesítését átvételi vagy ellenőrző eljárással kell megállapítani, és az adós a számlát vagy az azzal egyenértékű fizetési felhívást a fenti eljárás napján vagy azt megelőzően kapja kézhez, harminc nappal az eljárás napját követően.

Az irányelvvel való összhang megteremtése érdekében a Ptk. bevezette a harmincnapos határidőt mint a kamatfizetési kötelezettség kezdő időpontját. Az irányelvvel összhangban a Ptk. kimondja azt is, hogy a harmincnapos határidő a számla (illetve egyéb fizetési felhívás) kézhezvételétől számítandó, illetve az áru (szolgáltatás) átvételétől vagy az átvételi vagy ellenőrző eljárás lefolytatásától, ha a számla (illetve egyéb fizetési felhívás) kézhezvételére e cselekményeket megelőzően került sor, vagy a számla (illetve egyéb fizetési felhívás) kézhezvételének időpontja nem állapítható meg.

A késedelmi kamat főszabály szerint a késedelem beálltakor válik esedékessé. Az esedékesség szabályait a Ptk. 298. §-a tartalmazza. E szerint a kötelezett késedelembe esik, ha a szerződésben megállapított vagy a szolgáltatás rendeltetéséből kétségtelenül megállapítható teljesítési idő eredménytelenül letelt, vagy más esetekben, ha a kötelezett kötelezettségét a jogosult felszólítására nem teljesíti. A fizetési késedelemről szóló irányelv célja a fizetési fegyelem szigorítása volt, az átültető rendelkezés azonban ezzel ellentétes célt ért el. A törvény általános szabálya szerint késedelmi kamat a késedelembe esés időpontjától azonnal jár, gazdálkodó szervezetek esetében a 301/A. § (3) bekezdése szerint azonban a késedelmi kamat nem a késedelembe esés, hanem csak a fizetési felszólítás vagy a számla kézhezvételétől számított harminc nap elteltével válik esedékessé.

A kereskedelmi ügyletekhez kapcsolódó késedelmes fizetések elleni fellépéssről szóló 2000/35/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv 3. cikkének (3)-(5) bekezdései előírják a tagállamok számára, hogy a fizetési határidőre vagy a késedelmes fizetés következményeire vonatkozó minden olyan megállapodás, amely nem áll összhangban az irányelvben rögzített előírásokkal, ne legyen végrehajtható, vagy arra hivatkozással ne lehessen kártérítési igényt támasztani, amennyiben ez a hitelező számára minden körülményre tekintettel nagymértékben tisztességtelen. A hitelezők és versenytársak érdekében megfelelő és hatékony eszközökkel kell megelőzni a fentiek értelmében nagymértékben tisztességtelen feltételek további alkalmazását. E célból a kis- és középvállalkozásokat képviselő, hivatalosan elismert vagy jogos érdekekkel rendelkező szervezetek részére lehetővé kell tenni, hogy eljárást indíthassanak a bíróságok vagy illetékes közigazgatási hatóságok előtt azon a jogcímen, hogy az általános használatra meghatározott szerződéses feltételek nagymértékben tisztességtelenek. A konkrét szerződésekben alkalmazott tisztességtelen általános szerződési feltételeknek a kis- és középvállalkozások érdekképviselői általi megtámadhatósága biztosítását ugyan nem követeli meg az irányelv, a Ptk. azonban ezt is biztosítja. Mivel nem fogyasztói ügyletekről van szó, a kikötés nem semmis, hanem megtámadható.

A preventív fellépést a Ptk. a fogyasztói szerződésekkel azonos módon biztosítja. A megtámadási határidő megnyílásáról e tekintetben nem szükséges külön rendelkezni; konkrét szerződés hiányában a 236. § (2) bekezdésének rendelkezései nem értelmezhetők, így a megtámadási jog határidő nélkül fennáll mindaddig, amíg az érintett általános szerződési feltétel forgalomban van.

Az irányelv 3. cikk (3) bekezdése nem csak általános szerződési feltételek esetében, hanem bármilyen szerződési kikötés tekintetében kimondja, hogy a fizetési késedelemre vonatkozó irányelvi szabályoktól eltérő megállapodás nem kikényszeríthető vagy kártérítésre ad alapot, ha az nagymértékben tisztességtelen és a tisztességtelenség bírói szerződésmódosítással nem küszöbölhető ki. Ezen irányelvi követelmény kifejezett megjelenítését szolgálja a 301/A. § új (4) bekezdése, amely az újrászámolás szerinti (8) bekezdéssel együtt a hatályos szabályozáshoz képest pontosabban tükrözi az irányelv szövegét: a késedelmi kamat mértékére és esedékességére vonatkozó, a Ptk. szabályaitól a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megsértésével egyoldalúan és indokolatlanul a jogosult hátrányára eltérő kikötések megtámadhatóak, illetve a bíróság által módosíthatók.

A Ptk. 301/A. § (8) bekezdése az irányelv 3. cikkének (3) bekezdését ülteti át. E rendelkezés szerint a tagállamok kötelesek biztosítani, hogy a fizetési határidőre vagy a késedelmes fizetés következményeire vonatkozó minden olyan megállapodás, amely nem áll összhangban a kamat mértékére, illetve esedékességének időpontjára vonatkozó irányelvi előírásokkal, ne legyen érvényesíthető vagy kártérítési igényre adjon alapot, amennyiben - tekintetbe véve minden körülményt, ideértve a helyes kereskedelmi gyakorlatot és a termék jellegét is - a fenti megállapodás a hitelezővel szemben különösen tisztességtelen. Annak megállapításakor, hogy valamely megállapodás különösen tisztességtelen-e a hitelező számára, többek között számításba kell venni azt, hogy volt-e objektív oka arra az adósnak, hogy eltérjen az irányelvi előírásoktól. Amennyiben a megállapodás különösen tisztességtelennek minősül, a törvényi szabályok lépnek helyébe, kivéve, ha a nemzeti bíróság ettől eltérő, tisztességes feltételeket állapít meg.

Az irányelv mind a kamatfizetés kezdő időpontjának, mind a kamat mértékének meghatározásakor elsősorban a felek szerződésére utal, s csak a felek rendelkezése hiányában rendeli alkalmazni a saját szabályait. Az irányelvi szabályok tehát szerződést pótló, diszpozitív szabályok, összhangban a szerződési jog általános megközelítésével. Ugyanakkor a felek eltérő rendelkezéseinek az irányelv határt kíván szabni a fentebb hivatkozott szabállyal. E megoldás szerint tehát az irányelvi szabályok nem kógensek, de a szerződési feltételek tartalmi kontrollját biztosítani kell a hitelezők védelmében.

A Ptk. a szerződések tartalmi kontrollját több szempontból [Ptk. 200. § (2) bekezdés, 201. § (2) bekezdés, 202. §, 209. § (1) bekezdés, 209/A. §, 301. § (3) bekezdés stb.] és változatos technikával teszi lehetővé (semmisség, megtámadhatóság, bírói mérséklési jog a túlzott kamat, jogvesztés kikötés, kötbér, foglaló, bánatpénz esetében). Megállapítható, hogy ezek egyike sem felel meg minden vonatkozásban az irányelvnek. Az irányelvi követelmény kielégíthető lenne a kamatszabályok kötelezővé, eltérést nem engedővé tételével. Ez azonban rugalmatlan, és a szerződési szabadságot indokolatlanul korlátozó megoldás lenne. A szerződési szabadság meg kíván tartalmi kontrolljára a törvény a bírói mérséklési joghoz hasonló intézményt vezet be az egyedi sérelmek orvoslásának eszközéül (kivételes kamatemelési bírói jog). A 3. cikk (4) és (5) bekezdése ugyanakkor a prevenciós célú kollektív fellépés (jogorvoslás) lehetőségének biztosítását is meg kívánja az ilyen esetekben. Lehetővé kell tenni az általános szerződési feltételekbe foglalt, a hitelezővel szemben különösen tisztességtelen kamatmeghatározás megtámadhatóságát, különösen a kis- és középvállalkozások érdek-képviselői szervei számára, a jövőbeni alkalmazás megakadályozása érdekében. Ilyen megtámadási jogot a Ptk. 209. §-a biztosít (a tisztességtelenség törvényi fogalma megfelel az irányelvnek), de a megtámadásra jogosultak körét szélesíteni kell. Ezért a törvény módosítja a Ptk. 5. §-át, s megtámadásra jogosítja a szakmai és gazdasági érdekképviselői szerveket is. Az egyedi jogérvényesítés lehetőségét tehát a kamatemelési bírói jog, míg a kollektív jogorvoslást a tisztességtelen általános szerződési feltétel megtámadhatósága biztosítja.

A jogosult késedelme

Ptk. 302. § A jogosult késedelembe esik, ha

- a) a szerződésszerűen felajánlott teljesítést nem fogadja el;**
- b) elmulasztja azokat az intézkedéseket vagy nyilatkozatokat, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a kötelezett megfelelően teljesíteni tudjon;**
- c) a nyugtát nem állítja ki, illetőleg az értékpapírt nem adja vissza.**

A jogosulti késedelem fogalma és esetei

1. A szerződés teljesítése mindkét fél érdeke. Ezért nemcsak a kötelezett, hanem a jogosult szerződésellenes magatartása is szerződésszegés. A jogosult szerződésszegése általában az együttműködési kötelezettség megsértésével valósul meg. A felek együttműködése magában foglalja a jogosultnak azt a kötelezettséget, hogy a teljesítést neki is elő kell mozdítania. Ez meg kívánja azt is, hogy a jogosult késedelmére vonatkozó szabályok közeledjenek azokhoz a rendelkezésekhez, amelyek a kötelezett késedelmének következményeit állapítják meg. A tv. - amint az indoklás is kiemeli - emiatt szigorítja a jogosult felelősségét, de ugyanakkor a méltánytalanság elkerülése végett a hitelezői késedelem kimentését is lehetővé teszi. A tv.-nek ez az elvi alapja meg egyezik a polgári jog tudományának álláspontjával is.

a) A jogosult köteles a szerződésszerűen felajánlott teljesítést elfogadni. Ha ezt a kötelezettséget megsérti, késedelembe esik (LB Pf. IV. 21251/1992. - BH 1993/4. sz. 231.). Nem köteles azonban a teljesítést elfogadni, ha az hibás, vagy egyéb okból nem felel meg a szerződés tartalmának.

A megrendelő nem esik átvételi késedelembe, ha bizonyítja, hogy a szállító abban az időben, amelyet a neki küldött értesítésben az átadás idejeként megjelölt, teljesítésre képtelen volt, vagy hogy a felajánlott terméke nem felelt meg a szerződésnek. Ha a felajánlott és késedelmesen átvett termék a felajánlásnak nem felelt meg a szerződésnek, a megrendelő késedelméből le kell számítani azt az időt, amely alatt a szállító a terméket kijavította (GKT 36/1973. sz. állásfoglalás).

A 285. § értelmében a jogosult a részteljesítést akkor köteles elfogadni, ha a szolgáltatás osztható. Nem köteles azonban az osztható szolgáltatás részbeni teljesítését sem elfogadni akkor, ha a részteljesítést a szerződés kizárta, vagy az lényeges érdekét enélkül is sérti.

A pénztartozás osztható, tehát a jogosult késedelembe esik akkor is, ha a részletfizetést nem fogadja el. Ilyen esetben a kötelezett késedelmének szankciói csak a fel nem ajánlott tartozásra alkalmazhatóak. Ha azonban a szerződésben kikötötték, hogy egy összegben kell a tartozást kifizetni, a részletfizetés elfogadásának megtagadása nem szerződésszegés. A jogosult tehát a részteljesítés felajánlása ellenére ilyen esetben az egész tartozásra vonatkozólag érvényesítheti a késedelmes teljesítésen alapuló követelését. Osztható általában a fajta és mennyiség szerint meghatározott szolgáltatás is, mint amilyen a meghatározott mennyiségű termés, mennyiség és minőség szerint meghatározható ipari termék stb. A részteljesítés visszautasítása tehát ilyenkor is szerződésszegés, hacsak a szerződés azt maga ki nem zárta, vagy a jogosult nem bizonyítja, hogy a részteljesítés elfogadása lényeges érdekét sérti. Ez az utóbbi helyzet áll elő például akkor, ha a jogosult egy meghatározott nagyságú föld bevetéséhez szükséges vetőmagot vásárolt, és a kötelezett ennek csak egy részét tudná leszállítani.

Nem osztható a több épületrészből álló egységes építmény, a megrendelő tehát nem köteles az építési szerződés részbeni teljesítését elfogadni, az elkészített épületrészt átvenni [403. § (2) bek.]. Oszthatatlan a szobabútor is, tehát a jogosult megtagadhatja az elkészült bútordarabok külön-külön való átvételét. A kötelezett késedelmes teljesítésének következményeit ilyen esetben az egész szolgáltatásra, a megrendelt épületre, épületcsoportra, a szoba teljes berendezésére vonatkozóan lehet alkalmazni.

Ha a felek a szállítási szerződésben a természetben osztható szolgáltatásra vonatkozóan úgy állapodtak meg, hogy annak valamennyi részét a szállító együttesen köteles átadni, ennek következménye nemcsak az, hogy a megrendelő részlettel nem köteles elfogadni, hanem az is, hogy részleges késedelem esetén is a teljes szerződési érték alapulvételével igényelhet késedelmi kötbért (GKT 11/1973. sz. állásfoglalás - GEH 89. o.).

A szállító (vállalkozó) ellenkező megállapodás hiányában köteles a fődolgot a tartozékkal együtt szolgáltatni. A tartozék késedelmes szolgáltatása miatt kötbért a teljes szerződési érték után kell fizetni.

Ha a felek a szerződésben kikötötték, hogy a kötelezett (vállalkozó) „komplett, üzemeltetésre alkalmas” állapotban köteles átadni a létesítményt, ez a megállapodásuk a teljesítés oszthatatlanságának a kikötését jelenti (LB Gf. IX. 31703/1974.).

A bérbeadó késedelembe esik, ha a bérlő által szerződésszerűen felajánlott lakbért nem fogadja el. Ebben az esetben a jogosult késedelmére vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni. Ha azonban a bérbeadó a bérlőjét a lakbérfizetésre felhívja, és ezzel készségét nyilvánítja a teljesítés elfogadására, a bérbeadó késedelme megszűnik.

Ha a felek a biztosítási díj-fizetés módjaként csekken történő fizetésben állapodnak meg, a biztosított addig nem esik fizetési késedelembe, amíg a biztosító a befizetéshez szükséges csekket - vállalása ellenére - nem bocsátja rendelkezésére. A biztosítási szerződés - a biztosító késedelme alatt - a díjfizetés elmulasztása miatt nem szüntethető meg (LB Gf. I. 31806/1993. - BH1995. 296.).

A megrendelő átvételi késedelembe esik, ha a szállítótól kapott értesítésben megjelölt teljesítési időben - szerződési kikötés ellenére - a termék átvétele végett nem jelenik meg. A szállítónak nem kell a megrendelővel közölnie azt, hogy a terméket felelős őrzésbe vette.

b) A jogosult köteles megtenni azokat az intézkedéseket és jognyilatkozatokat, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a kötelezett megfelelően teljesíteni tudjon. Késedelembe esik az a jogosult, aki a szerződésben kötelezettséget vállalt a fuvar biztosítására, illetőleg a szerződés teljesítéséhez szükséges anyag vagy a késztermék elszállítására, és ezt a kötelezettségét nem teljesíti.

A felperes 1994. január 26-án kelt felszólítása nem tartalmazta azokat az adatokat, amelyekből a villamosenergia-fogyasztás pontos mértéke és az ennek alapulvételével számított díj megállapítható lett volna. A felperes nem igazolta, hogy az ezt tartalmazó számlamásolatot, illetve kimutatást (értéstit) az alperes részére megküldte volna [4/1971. (VI. 5.) NIM r.]. Ezért a felperesnek az alperes késedelmét kizáró késedelme a peres eljárás megindításakor is fennállott. Nem tévedett tehát a jogerős ítélet akkor, amikor az alperes késedelmi kamat fizetésére kötelezését mellőzte (LB Pf. IV. 23101/1996.).

A megrendelő mint jogosult késedelembe esik akkor, ha a szerződés teljesítéséhez szükséges munkaterületet a kikötött határidő alatt nem adja át a vállalkozónak.

c) A jogosult a kötelezett kívánságára köteles a teljesítésről elismervényt adni, illetőleg a tartozásról kiállított okiratot visszaszolgáltatni. Ennek a kötelezettségének a megszegése szerződésszegés, amelyre a jogosult késedelmére vonatkozó jogkövetkezményeket kell alkalmazni.

Ha a jogosultat számlaadási kötelezettség terheli, és végszámlát nem adott, akkor a jogosult késedelembe esik. Éppen ezért vizsgálni kell ilyen esetben, hogy a jogosult számlaadási kötelezettségét teljesítette-e (LB Pf. I. 21156/1976.).

A Legfelsőbb Bíróság kimondta azt is, hogy a számlázási kötelezettség elmulasztása vagy késedelmes teljesítése az ellenszolgáltatásnak a szolgáltatás teljesítésekor való esedékessé válását nem érinti.

Ismertetett iránymutatás azt tartalmazza, hogy a számlázási kötelezettség elmulasztása a másik fél számára előírt teljesítési határidőn nem változtat ugyan, a mulasztás következtében azonban a jogosult késedelembe esik, ami a kötelezett egyidejű késedelmét kizárja. Késedelmi kamatot a felperes csak a leszámított követelések alapján érvényesíthet, a számlázási kötelezettség elmulasztása az alperes késedelmi kamat-fizetési kötelezettségét kizárja a Ptk. 302. § b) pontja, a 303. § (2) bekezdésének c) pontja és (3) bekezdése alapján (LB Gfv. IV. 32797/1996. - BH 1999/3. sz. 132.).

Ptk. 303. § (1) A jogosult köteles megtéríteni a kötelezettnek a késedelemből eredő kárát, kivéve ha bizonyítja, hogy a késedelem elhárítása érdekében úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.

(2) A jogosult - függetlenül attól, hogy késedelmét kimentette-e -

a) köteles a kötelezett felelős őrzéséből eredő költségeket megtéríteni;

b) éppúgy viseli a dolog megsemmisülésének, elveszésének vagy megrongálódásának veszélyét, mintha a teljesítést elfogadta volna;

c) késedelme idejére kamatot nem követelhet.

(3) A jogosult késedelme a kötelezett egyidejű késedelmét kizárja.

A jogosult késedelmének jogkövetkezményei

A jogosult késedelmének következményei is kettős jellegűek. Vannak olyan jogkövetkezmények, amelyek csak akkor alkalmazhatók, ha a jogosult felelősségét annak bizonyításával nem tudja kimenteni, hogy a késedelem elhárítása végett úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.

Más jogkövetkezmények a jogosult magatartásának felróhatóságától függetlenül érvényesülnek, tehát a kimentésre nincs lehetőség.

A kötelezett a jogosult késedelme esetén követelheti a késedelemből eredő kárának a megtérítését. A jogosult azonban a felelősségét a már említett módon kimentheti. Ha a jogosult nem veszi át a szerződésszerűen leszállított árut, a kötelezett követelheti annak a kárának a megtérítését, amely az el- és visszaszállítás költségeivel felmerült. A tényleges kár megtérítésének követelésén kívül igényt támaszthat az elmaradt hasznának a megtérítésére is.

A kötelezett a kártérítési követelés mellett érvényesítheti egyidejűleg a jogosult késedelemével kapcsolatos egyéb igényeit is.

Ha a jogosult a szerződés szerűen felajánlott szolgáltatást nem veszi át, illetőleg nem teszi meg a teljesítés érdekében szükséges intézkedéseket, vagy nem ad nyugtát, és ezért a szolgáltatás tárgyát a kötelezettnek kell őriznie, a felelős őrzés költségei őt terhelik. Köteles megtéríteni a termék raktározásával, kezelésével felmerülő költségeket, ha a szolgáltatás állatok szállítására irányul, az állat tartásának a költségeit, valamint mindazokat a költségeket, amelyek a felelős őrzés szabályai szerint őt terhelik. Ezeket a költségeket, kiadásokat a jogosult akkor is viselni köteles, ha bizonyítani tudná, hogy mindent megtett az áru, termék átvétele érdekében, ami az adott helyzetben elvárható volt.

A Ptk. 279. § (2) bekezdése értelmében a kárveszélyviselés a teljesítéssel száll át a jogosultra. Ha azonban a késedelem ideje alatt a szolgáltatás tárgya olyan okból pusztul el, vagy rongálódik meg, amelyért senki sem felelős, az ebből eredő kárt éppen úgy viseli, mintha a szolgáltatást elfogadta volna. Ha a jogosult a termékértékesítési szerződés alapján nevelt állatot, termelt növényt a teljesítési határidőben nem veszi át, és az állat, növény tűzvész vagy árvíz következtében elpusztul, a termelő a szerződésben kikötött ellenszolgáltatást éppen úgy követelheti, mintha a jogosult átvételi kötelezettségének eleget tett volna.

Az ismertetett rendelkezés csak abban az esetben alkalmazható, ha a teljesítés elfogadása esetén a kárveszély a jogosultra átszállt volna. Ha azonban az a teljesítés után is a kötelezettnél maradna - mint a tv. indokolása is kiemeli -, a kárveszély viselése a jogosult késedelmében sem változik. Ez a helyzet bérleti, letéti, haszonkölcsön szerződés esetén, ha a bérelő, a letevő vagy haszonkölcsönbe vevő a dolog átvételével késedelembe esik. Ebben az esetben a jogosult késedelmében a kárveszélyviselés szempontjából azért közömbös, mert a kárveszélyt akkor is a bérbeadó viselné, ha a jogosult (a bérelő, a letéteményes, a haszonkölcsönbe vevő) nem esett volna átvételi késedelembe.

Ha a jogosult nem fogadja el a szerződés szerűen felajánlott teljesítést, vagy nem ad nyugtát, illetőleg megtagadja az adóslévlé visszaadását, a pénztartozás után késedelmi kamatot a teljesítés felajánlásától annak elfogadásáig nem követelhet. Ha a részletfizetés elfogadását tagadta meg, csak a fel nem ajánlott részlet után jár kamat.

Addig, amíg a jogosult késedelembe van, a kötelezett nem esik késedelembe, tehát a késedelmes teljesítés jogkövetkezményei a kötelezettel szemben egyéb vonatkozásban sem alkalmazhatóak. A bérbeadó például bérnemfizetés miatt nem mondhatja fel a bérleti jogviszonyt, ha a felajánlott bért nem fogadta el.

A megrendelő szerződészegése közbeni intézkedés elmulasztása miatt csak akkor állapítható meg, ha a közbeni intézkedést a szerződésben kikötötték, vagy ezt jogszabály előírta. Ennek hiányában a közbeni intézkedéssel kapcsolatban a jogosult késedelmében, amely a kötelezett egyidejű késedelmét kizárja, nem állapítható meg (LB Gf. IV. 31959/1991. - BH 1991/9. sz. 595.).

Olyankor, amikor a felek egyidejű teljesítésre kötelesek, a Ptk. 281. § (1) bekezdése értelmében egyik fél sem köteles saját szolgáltatását teljesíteni, amíg a másik fél a szolgáltatást fel nem ajánlja. A vállalkozó tehát nem esik átadási késedelembe addig, ameddig a megrendelő a vállalkozói díjat nem hajlandó kifizetni, az eladó addig, amíg a vevő a vételárát fel nem ajánlja, és megfordítva.

Ha a felek a jogosult érdekkörében felmerült késedelem miatt módosítják a teljesítési határidőt, a kötelezett teljesítését ennek alapján kell megítélni." (LB Pfv. III. 20335/1996. - BH 1996/6. sz. 309.)

A Ptk. 302. § b) pontja a jogosult kötelezettségévé teszi, hogy tegye meg azokat az intézkedéseket, amelyek a kötelezett megfelelő teljesítéséhez szükségesek. Ennek elmulasztásához a Ptk. 303. §-ának (3) bekezdése olyan jogkövetkezményt fűz, hogy az a kötelezett egyidejű késedelmét kizárja. A törvény idézett rendelkezéséből a jogosultra olyan kötelezettség hárul, hogy a szabályzatban meghatározott időn belül pontosan jelölje meg azt, hogy a káreseménnyel (a betöréses lopással) érintett mely vagyontárgyak után, milyen követelést támaszt a biztosítóval szemben. Ameddig ennek nem tesz eleget, a biztosító nem eshet késedelembe, és emiatt nem állhat be a késedelmi kamat fizetésének kötelezettsége sem. A peres felek között létrejött otthonbiztosítási szerződés szerint a biztosító szolgáltatása a kárrendezéshez szükséges utolsó iratnak a hozzá való megérkezésétől számított 15 napon belül válik esedékessé. Ez a rendelkezés azonban értelemszerűen csak azokra a követelésekre irányadó, amelyeket a jogosult az említett határidőn belül támaszt a kötelezettel szemben. A kártérítés azon tételei, amelyek bejelentésével indokolatlanul késedelmeskedik, bejelentésüket megelőzően nem válhatnak lejárttá. A felperes azonban a perbeli követelése jelentős részére csak a per megindítása után terjesztette ki keresetét. Ezért nem sértett jogszabályt az elsőfokú bíróság, amikor azok esedékessé válását és ezzel összhangban azok késedelmét csak ettől számította, és mindezeknek, valamint az időközi részteljesítéseknek az egybevetésével a kamatfizetési kötelezettség kezdő idejét későbbi időpontban határozta meg (LB Pfv. VIII. 23771/1997. - BH 2000/4. sz. 154.).

Az 1993. évi LXXVIII. törvény (Lt.) sajátos és speciális rendelkezéseket tartalmaz a bérelő bérfizetési kötelezettségéről, elmulasztásának jogkövetkezményeiről, miként a kellékszavatosságról is, a jogszabályon alapuló bérbeszámítási jogot pedig nem ismeri [Lt. 36. §, 12. §, 24. § (1) bek. a) pont].

A felek megállapodása sem tartalmazza a bérbeszámítás lehetőségét, tehát az alperes alaptalanul jutott arra a következtetésre, hogy egyoldalú akarat-elhatározással bérbeszámítás címén visszatarthatja a bért, mert a bérbeadót terhelő munkákat végeztetett el. A felek szerződése nem fog megengedte volna a bérbeszámítást a jogviszony fennállása előtt, hanem ezzel szemben éppen kizárta azt, amikor úgy rendelkezett, hogy a bérelő által elvégzett munkák értékének elszámolására, a bérbeadó esetleges teljesítésére a határozott időre kötött szerződésnek - az idő elteltével történő - megszűnésekor kerülhet sor.

A felperes felhívta az alperes figyelmét a bérfizetés elmulasztására, és a felmondás kilátásba helyezésével felszólította a teljesítésre is, így az alperes nem lehetett abban a tudatban, hogy szerződészegése nincs.

Helyesen utalt az alperes felülvizsgálati kérelmében arra, hogy az Lt. 36. §-ának (1) bekezdésében, illetőleg a 11. § (2) bekezdésében foglaltak értelmében a bérlőnek megterítési igényei a bérbeadó helyett elvégzett munkák miatt, de ezek a jogviszony fennállása alatt nem enyésztek el a lakbérhátralékot, abba nem számíthatóak be, így a jogerős részítélet helyesen utalt arra, hogy a bérhátralék felmondás alapja lehet.

Ebből következően az alperes felülvizsgálati kérelmében foglalt munkálatok elvégzésének a jogvita eldöntése szempontjából nincs jelentőségük, ezek bizonyítást sem igényelnek, és ha volt is a felperes részéről bármilyen szerződésszegés, az mint esetleges jogosulti késedelem a felmondási perben nem irányadó, a felmondás lehetőségét nem zárja ki, és a speciális szabályok folytán az általános szabályok alkalmazására nem ad lehetőséget. [Lt. 34. § (1) bek. a) pontja, Ptk. 303. § (3) bek.] (LB Pfv. III. 21 567/1999. sz. - BH 2001/10. sz. 474.)

Az I-II. r. alperesek a felülvizsgálati kérelemben alappal hivatkoztak arra, hogy a jogosult késedelme a kötelezett késedelmét kizárja [Ptk. 303. § (3) bek.]. A Ptk. 303. §-a (2) bekezdésének c) pontja alapján a jogosult késedelme idejére kamatot nem követelhet. A jogosult késedelmét nem szünteti meg az, hogy a kötelezett nem teljesít letétbe helyezéssel, a letétbe helyezés ugyanis nem kötelessége, csak lehetősége a kötelezettnek [Ptk. 287. § (1) bek.]. A felperes az I. r. alperes tekintetében az 1997. március 19-i tárgyaláson úgy nyilatkozott, hogy a felek között kialakult vita miatt a bérleti díjat nem fogadta el. A II. r. alperessel szemben előterjesztett keresetlevele pedig azt tartalmazza, hogy a bérleti díjat azért nem fogadta el a II. r. alperestől, hogy az a felperes ráutaló magatartása alapján ne tekinthesse meghosszabbítottnak a bérleti szerződést. Mindezek a körülmények azt bizonyítják, hogy a felperes a bérleti szerződés megszűnése után a bérleti, illetőleg használati díjak átvételét megtagadta, ezért késedelmi kamatra sem tarthat igényt. (LB Pfv. III. 21 620/1999. sz. - BH 2002/9. sz. 355.)

A Bírósági gyakorlat a számlázási kötelezettség elmulasztását jogosulti késedelemnek tekinti. A kötelezett ezért a mulasztás ideje alatt késedelmi kamat fizetésére nem kötelezhető. (LB Pf. IV. 33731/1993. - BH 1996/2. sz. 104.; LB Pfv. VII. 21444/1997. sz. - BH 1998/9. sz. 428.; Gf. IV. 32797/1996. - BH 1999/3. sz. 132.).

Ptk. 304. § A jogosult késedelmére vonatkozó szabályokat kell alkalmazni akkor is, ha a szolgáltatás fajta és mennyiség szerint volt meghatározva, de a felek a teljesítésre szánt dolgokat megjelölték, vagy a többi hasonló dologtól a jogosult részére elkülönítették.

A jogosult késedelme fajta és mennyiség szerinti szolgáltatás esetén

Ha a felek a szolgáltatást fajta és mennyiség szerint határozták meg, és a teljesítésre szánt dolgokat megjelölték vagy elkülönítették, a jogosult átvételi késedelme esetén a kötelezett nem köteles a még meglevő készletéből teljesíteni, ha a megjelölt vagy elkülönített dolog olyan okból elpusztul vagy megrongálódik, amelyért senki sem felelős. Egyéb vonatkozásban a kiválasztás vagy a megjelölés tényének a jogosult késedelme szempontjából nincs gyakorlati jelentősége.

A hibás teljesítés

Ptk. 305. § (1) Olyan szerződés alapján, amelyben a felek kölcsönös szolgáltatásokkal tartoznak, a kötelezett hibásan teljesít, ha a szolgáltatott dolog a teljesítés időpontjában nem felel meg a jogszabályban vagy a szerződésben meghatározott tulajdonságoknak.

(2) Hibás teljesítésnek minősül a szolgáltatott dolog szakszerűtlen összeszerelése is, ha a szerelés szerződéses kötelezettség, és azt a kötelezett vagy olyan személy végezte el, akinek magatartásáért a kötelezett felelős. A kötelezett felel akkor is, ha a szolgáltatott dolog összeszerelését a szerződésnek megfelelően a jogosult végezte el, és a szakszerűtlen összeszerelés a használati útmutató hibájára vezethető vissza. Fogyasztói szerződésben semmis az a kikötés, amely e rendelkezésektől a fogyasztó hátrányára tér el.

(3) A kötelezett a hibás teljesítésért felelősséggel tartozik (kellékszavatosság).

Jegyzet: A Ptk. 305-311/A. §-ait a 2002. évi XXXVI. törvény 7. §-a állapította meg.

A hibás teljesítés szabályozásának fejlődése és a szabályozás jellege

1. A Ptk. 1959-es normaszövege részletesen szabályozta a hibás teljesítést, azonban úgy rendelkezett, hogy ezen szabályok csak jogszabály eltérő rendelkezése hiányában alkalmazhatóak [Ptk. 305. § (1) bekezdés]. E felhatalmazás alapján számos jogszabály tartalmazott eltérő szabályt a hibás teljesítés vonatkozásában, így például külön szabályok voltak alkalmazandóak a vállalatok szállítási, a vállalkozási és a mezőgazdasági termékértékesítési szerződéseire. A szabályozás eredményeként egyrészt a Ptk. szabályai elsősorban magánszemélyek között voltak alkalmazandóak, másrészt az egyes területekre jelentősen eltérő szabályok voltak alkalmazandóak. A Legfelsőbb Bíróságnak a szavatossági jogok érvényesítéséről szóló XXXI. számú Polgári Elvi Döntése az igényérvényesítés vonatkozásában tartalmazott irányutatót. Az 1977-es novella ezen a helyzeten kívánt változtatni azzal, hogy a Ptk. hibás teljesítésének szabályait általánossá tette, amelyektől külön jogszabály csak törvényi felhatalmazás alapján térhetett el.

A hibás teljesítés újraszabályozására 2002-ben, a 2002. évi XXXVI. törvénnyel került sor. A Ptk. új 305-311/A. §-ai elsősorban a fogyasztási cikkek adásvételének és a kapcsolódó jótállásnak egyes vonatkozásairól szóló 1999/44/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv átültetését szolgálja. Az irányelv a fogyasztók és a hivatásos kereskedők közötti ingó adásvétel tekintetében szabályozza a hibás teljesítés egyes vonatkozásait: meghatározza a szerződésszerű teljesítés kritériumait, egységes rendszert állít fel a fogyasztót megillető szavatossági jogok tekintetében, rögzíti a szavatossági határidő alsó határát, a fogyasztó javára időlegesen megfordítja a bizonyítási terhet a hiba keletkezését illetően, végül formai követelményeket állapít meg a fogyasztói adásvételhez kapcsolódó, a törvényes szavatosságon túlmutató jótállásra vonatkozóan. A szabályozás alkalmazási területét az irányelv személyi, tárgyi és területi oldalról határolja le. A szabályozás kedvezményezettje a fogyasztó, vagyis a nem gazdasági célból eljáró természetes személy. A szabályozás tárgyi hatálya az ún. fogyasztási cikkekre korlátozódik; ez alatt az ingó testi (birtokba vehető) tárgyakat kell érteni, szűk körben megállapított kivételekkel. Adásvételi szerződésnek minősülnek az irányelv alkalmazásában a későbbiekben leírandó vagy előállítandó fogyasztási cikkek szolgáltatására irányuló szerződések is. Nem vonatkozik a szabályozás a kapcsolódó szervizszolgáltatásokra, kivéve a szakszerűtlen összeszerelés következményeként jelentkező, illetve az összeszerelési utasítások hiányosságára visszavezethető hibákat. A közösségi minimumszabályok a fogyasztót elsősorban a tagállamok területén hivatottak védeni, a kedvezőtlen jogválasztással szemben azonban azon kívül is.

Az eladó felel a fogyasztóval szemben a teljesítés időpontjában meglévő minden hibáért. Az irányelv meghatározza azokat az eseteket, amikor a fogyasztási cikk szerződésszerűségét vélelmezni kell. Ha az áru nem felel meg a szerződésnek, a fogyasztót négyféle szavatossági jog illeti meg. Első lépésben térítésmentes kijavítást vagy kicserélést követelhet az eladótól. A két jog közötti választásnál az arányosság elve az irányadó. Ha a kijavításhoz és a kicseréléshöz való jog érvényesítése lehetetlen vagy aránytalan, illetve azok nem végezhetők el megfelelő határidőn belül vagy a fogyasztónak okozott jelentős kényelmetlenség nélkül, a fogyasztó árszállítást követelhet vagy elállhat a szerződéstől. Kizárt a szerződéstől való elállás csekély mértékű szerződésszegés esetében. Az irányelvben a fogyasztó számára biztosított szavatossági jogok kőgenssek, azok szerződéssel nem korlátozhatók vagy zárhatók ki.

A fogyasztó szavatossági jogait az olyan hibák tekintetében érvényesítheti, amelyek a teljesítés időpontjában már megvoltak, és két éven belül megnyilvánulnak. Használt cikkek esetében ez a határidő az eladó és a fogyasztó közötti megállapodással egy évre lerövidíthető. Az irányelv lehetővé teszi, hogy a nemzeti jogalkotó a fogyasztó számára szavatossági jogai érvényesítésének feltételeként értesítési kötelezettséget írjon elő az eladó felé. A teljesítéstől számított első hat hónapban a bizonyítási terhet megfordítása céljából az irányelv vélelmet állít fel arra nézve, hogy az e határidőn belül megnyilvánuló hibák már a teljesítéskor megvoltak, így módon megalapozzák a fogyasztó szavatossági igényét.

Az irányelv nem csupán a kötelező kötelezettség kérdéseivel foglalkozik, hanem ezen túl a gyártó vagy a kereskedő által önként vállalt jótállással is. A cél a fogyasztó korrekt tájékoztatásának biztosítása, valamint annak megakadályozása, hogy a törvényes szavatossági jogokat jótállásként tüntessék fel. A jótállásnak ezért utalni kell arra, hogy a fogyasztót a nemzeti jog szerint törvényen alapuló szavatossági jogok illetik meg, és nyilvánvalóvá kell tennie, hogy a jótállás ezeket a jogokat nem érinti. Ezen túl, könnyen érthető formában tájékoztatnia kell a fogyasztót a jótállás tartalmáról és érvényesítésének feltételeiről. A fogyasztó kérésére a jótállási nyilatkozatot írásban rendelkezésére kell bocsátani, vagy valamely tartós információhordozón megjeleníteni.

A Ptk. hibás teljesítésre vonatkozó szabályai több ponton nem feleltek meg az irányelv által támasztott követelményeknek. A Ptk. szűkebben definiálta a hibás teljesítés fogalmát, eltérően szabályozta a hibás teljesítés esetén elérhető szavatossági jogokat és a jótállás intézményét, valamint az igényérvényesítés rendszere nem felelt meg az irányelv szabályainak.

A hibás teljesítésre vonatkozó rendelkezések főszabályként diszpozitívak, ugyanis az irányelv sem követel meg e körben teljes kőgenciát. A fogyasztóvédelmi rendelkezések (pl. a Ptk. 305. § (2) bekezdés, 305/A. § (2) bekezdés, 306. § (5) bekezdés) azonban kőgenssek.

A hibás teljesítés fogalma

2. Olyan szerződés alapján, amelyben a felek kölcsönös szolgáltatásokkal tartoznak, a kötelezett hibásan teljesít, ha a szolgáltatott dolog a teljesítés időpontjában nem felel meg a jogszabályban vagy a szerződésben meghatározott tulajdonságoknak.

Ahogy azt a Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiuma a hibás teljesítés egyes jogértelmezési kérdéseiről szóló véleményében megállapította, a hibás teljesítés jogi fogalom, amely mindig csak egy adott szerződés keretei között, annak tartalmához viszonyítva értelmezhető. A szolgáltatott dolog materiális értelemben vett hibája és a hibás teljesítés jogi fogalma nem feltétlenül esnek egybe, hiszen lehet, hogy a felek szerződése eleve hibás (pl. használt, értékcsökkenő) dolog szolgáltatására irányul, de az is lehetséges, hogy az amúgy hibátlan dolog sem felel meg az adott szerződésben meghatározott többletkövetelményeknek. A hibás teljesítésért való felelősség szabályai tehát nem általában a minőséghibát, hanem a konkrét szerződés hibás teljesítését szankcionálják.

A hibás teljesítés szempontjából a termékek törvényes tulajdonsága egyfelől azt jelenti, hogyha a termék műszaki paramétereit szabványok vagy más műszaki előírások kötelezően határozzák meg, és a termék ezeknek nem felel meg, akkor hibás teljesítés történt. Kötelező szabvány hiányában is hibás azonban a termék, ha a szerződéssel elérni kívánt célnak megfelelő felhasználásra bármely okból nem alkalmas. A nem kötelező szabványban előírt követelmények abból a szempontból jelentősek a hibás teljesítés megítélésénél, hogy az adott termék alkalmas-e a rendeltetészerű használatra. (BDT2004. 1072.)

a) Minőségi hiba

Minőségi hibáról van szó, ha a szolgáltatás nem felel meg annak a minőségnek, amelyet akár jogszabály, akár a felek meghatároznak. Az irányelvből eredő új rendelkezést tartalmaz a (2) bekezdés, a szolgáltatott dolog - a kötelezett szavatossági felelősségét megalapozó - kötelezettségek minősítve a szakszerűtlen összeszerelést.

A próbaüzem alatt jelentkező hibák miatt a vállalkozónak a hibás teljesítéssel okozott kártérítési felelőssége nem állapítható meg. A teljesítésig a hibák kijavításának kötelezettsége a szerződésszerű teljesítés követelményének körében terheli a vállalkozót. Nem terheli viszont olyan kötelezettséget, amely szerint a berendezésnek már a próbaüzem alatt alkalmasnak kell lennie az üzemszerű és folyamatos termelésre (LB Pfv. X. 23943/1997. - BH 1998/11. sz. 532.).

Törvényes kellék mindenekelőtt az, hogy a szolgáltatás alkalmas legyen a jogosult szerződésben biztosított érdekének a kielégítésére. Ez pedig akkor állapítható meg, ha dologszolgáltatásnál a szolgáltatás tárgya a rendeltetésszerű használatra alkalmas, de egyéb szolgáltatásoknál is általános követelmény, hogy megfeleljen a szerződés által elérni kívánt célnak. Törvényes kellék továbbá az is, hogy a szolgáltatás a kötelező szabványban vagy más jogszabályban foglalt előírásoknak és minőségi feltételeknek is megfeleljen.

A szolgáltatás alkalmasságának megítélésénél abból kell kiindulni, hogy az milyen célra szolgál. Ha például használt dolgot bontás, alkatrész, nyersanyag céljára hoztak forgalomba, nem lehet kifogásolni, hogy az üzemképtelen, illetőleg az eredeti rendeltetésének megfelelő célra nem alkalmas. Ha ugyanezt a cikket, készüléket fogyasztás céljára szánták, annak rendeltetésszerű használatra alkalmasnak, üzemképesnek kell lennie.

Használt dolog vételénél számítani kell arra, hogy az áruban természetes elhasználódásból származó vagy egyéb hibák vannak. Ezért az ilyen szerződések alapján támasztott szavatossági igények elbírálásánál különös gonddal kell vizsgálni azt, hogy az adásvétel tárgyának van-e olyan hibája, amely alapot ad a hibás teljesítés jogkövetkezményeinek az alkalmazására (P. törv. V. 2011/1974. - [BH 1975/1. sz. 122.](#) - PJD VI. 198. sz.).

Használt dolog adásvétele esetén is fennáll az eladó helytállási kötelezettsége, ilyenkor azonban a jogi értelemben vett hibás teljesítés szempontjából az a kiindulópont, hogy a vevő a hasznátság ismeretében vette meg a dolgot, ezért számításba kell arra, hogy abban a természetes elhasználódásból származó hibák lehetnek. Mindazon köznap értelemben vett hibák, amelyek a hasznátság következményei, a vevő terhére esnek. Családi házzal beépített ingatlan eladása esetén szerződéses tulajdonság, hogy a lakóépület a korának és az abból következő műszaki állapotának megfelelő mértékben legyen rendeltetésszerű használatra alkalmas állapotban. ([BDT2003. 813.](#)) Minthogy pedig az adott esetben a falak vizesedését a nem megfelelő szigetelés okozta, ez olyan, a természetes elhasználódás mértékét meghaladó hiba, amelyért az eladók szavatossággal tartoznak. Ez a vizesedés ugyanis független az épület korától és az épület korának megfelelő természetes avulástól, mert az nem jelentkezik akkor, ha az épületet a létesítéskor megfelelően szigetelik. A vizesedés oka tehát olyan hiba, amelyért fennáll az eladók helytállási kötelezettsége, mert arról a vevőket nem tájékoztatták, s ők azt nem ismerték. Velük ugyanis azt közölték, hogy a vizesedést csőtörés okozta. A szolgáltatott dolog hibája pedig a rendeltetésszerű használatot akadályozza, ezért a bíróságok a kellékszavatossági felelősség alapján helyesen alkalmaztak áruszállítást (LB Pfv. III. 22199/1997. - [BH 1999/11. sz. 500.](#)).

A szerződés tárgyául szolgáló használt dolog állapota a hibás teljesítésen alapuló igények érvényesítését önmagában nem zárja ki. A használatosságot, illetőleg az ezt biztosító kellékeket azonban nem az új dologgal szemben támasztott követelmények szerint kell elbírálni, hanem ilyen esetben a legalaposabban kell vizsgálni, hogy milyen szolgáltatásra irányult a felek akarat, és a dolog az átadáskor ennek megfelelő állapotban volt-e. Az eladó helytállási kötelezettsége használt dolog eladása esetén is fennáll azokért a hibákért, amelyek annak figyelembevételével is hibának minősülnek, hogy a szolgáltatás tárgya használt, de üzemképes dolog volt (P. törv. I. 21240/1972. - [BH 1973/9. sz. 325.](#) - PJD VI. 199. sz.).

Használt gépkocsira kötött adásvételi szerződésben kikötött vételár leszállítása csak hibás teljesítés esetén igényelhető.” (LB Pfv. III. 23429/1995. - [BH 1997/11. sz. 529.](#))

Az elsőfokú bíróság a gépkocsi korábbi forgalomba helyezését, a hamis szervizkönyv átadását és a gépkocsi sérülését a bírói gyakorlatnak megfelelően értékelve, jogszabálysértés nélkül állapította meg az alperes hibás teljesítését. Az a körülmény, hogy az alperes nem tudott a gépkocsi korábbi sérüléséről, illetve arról, hogy a szervizkönyv hamis, nem befolyásolja azt a tényt, hogy részéről hibás teljesítés történt. Ezért a bíróságok a [Ptk. 305. §-ának \(1\) bekezdése](#) alapján, a [Ptk. 306. §-ának \(1\) bekezdése](#) szerint jogszerűen rendelkeztek a vételár leszállításáról (LB Pfv. VIII. 20814/1999. sz. - [BH 2002/3. sz. 96.](#)).

Gazdasági szempontból nem lehet rendeltetésszerű használatra alkalmasnak tekinteni az olyan tervet, amelynek alapján rendeltetésszerű használatra alkalmatlan öntözőtelep épült (PJD II. 103. sz.).

Gazdálkodó szervezetek közötti szerződésben kikötött szolgáltatás alkalmasságát a megrendelő értékesítési, felhasználási és használati körülményeire is figyelemmel kell megállapítani ([GKT 63/1973. sz. állásfoglalás](#) - GEH 137. o.).

A bírósági gyakorlat szerint minta alapján gyártott termék minőségi hibája miatt a szállító felelőssége akkor is fennáll, ha a megrendelő a mintát előzetesen megvizsgálta, és hibátlanak találta (LB Gf. I. 32490/1993. - [BH 1995/8. sz. 473.](#)).

A teljesítés hibás lehet akkor is, ha a szolgáltatás a rendeltetésszerű használatra alkalmas ugyan, és más szempontból is megfelel a szerződés céljának, valamint a szabványnak, illetőleg a jogszabályban foglalt előírásoknak és minőségi feltételeknek, de nem felel meg a szerződés tartalmának.

Az ügyvédként és magánfelszámolóként dolgozó felperes mobiltelefonjának az alperesi részvénytársaság saját adminisztratív tévedése következtében történt kikapcsolása folytán a távközlési szolgáltatás négy napig tartó átmeneti szüneteltetése hibás teljesítésnek minősül, ezért a felperes a [Ptk. 310. §-a](#) alapján követelheti az ebből eredő kárának a megtérítését (LB Pfv. VI. 22972/1997. - [BH 1999/7. sz. 302.](#)). (Bővebben lásd a 310. §-nál is.)

Hibás a teljesítés, ha a szolgáltatás nem felel meg a szerződésben kikötött esztétikai követelményeknek, eltér a megállapodás szerinti szintől, formától, a felhasznált anyag a kikötött minőségtől, a kivitelezés a külön is kikötött színvonalától. Hibásnak minősíthető például a teljesen kifogástalan minőségű és rendeltetésének megfelelően használható lakásberendezési tárgy, ha a stílusában nem idomul ahhoz a környezethez, ahova azt a szerződés tartalmából is felismerhetően szánták.

Az eladó szavatossági és a kivitelező jótállási felelőssége egyaránt a hibás teljesítés jóvátételét szolgálja, ezért az eltérő jogcímenek megítélt szolgáltatás oszthatatlannak minősül, és a marasztalt alperesek felelőssége egyetemleges (LB Pfv. VI. 22600/1996. - [BH 1998/4. sz. 171.](#)).

A bírósági gyakorlat szerint nem lehet a telek adásvételére vonatkozó szerződés teljesítését egyedül amiatt hibásnak tekinteni, mert a terület néhány négyszögöllel kisebb az ingatlan-nyilvántartásban szereplő adatok szerinti mértéknél. Ez ugyanis nem csökkenti a telek értékét, amely így is megfelel a szerződéses célnak, és rendeltetésszerű használatra is alkalmas.

Az a körülmény, hogy a vétel tárgyát képező felépítményt a szerződés lakóházként, az ingatlan-nyilvántartás pedig hétvégi házként tünteti fel, nem ad alapot a hibás teljesítés megállapítására. A felépítmény jogi minősítése tekintetében fennálló esetleges tévedésüket a vevők maguknak okozták azzal, hogy a szerződéskötés előtt elmulasztották megtekinteni az ingatlan tulajdoni lapját. Az ebből eredő károkat nem háríthatják át a felperesekre (LB Pfv. VI. 20357/1997. - BH 1998/6. sz. 271.).

Társasházban lévő lakás értékesítése esetén az eladót szavatossági felelősség csak a külön tulajdonú lakás és a közös tulajdonból ahhoz tartozó hányad után terheli. Hibás teljesítés esetén a vevő a lakás feletti tető javításának teljes összegére nem tarthat igényt. (BH2005. 52.)

A mezőgazdasági termékértékesítési szerződés alapján értékesített napos pulykaállomány minőséghibás lehet akkor is, ha minősége kötelező szabvány rendelkezését nem sérti, azonban az állomány a szerződéssel elérni kívánt célnak megfelelő felhasználásra - bármely okból - nem alkalmas. A naposállat-állomány rendeltetés szerinti alkalmassága azt jelenti, hogy az állatok a teljesítés helyén és idején nem szenvednek olyan fogyatékoságban, amely miatt az állomány optimális, gazdaságos felnevelése nem biztosított, illetve amellyel okozati összefüggésben a felnevelés során vagyoni hátrány (kár) következne be. (BDT2005. 1141.)

b) Mennyiségi hiba

A bírósági gyakorlatban vitatott kérdés, hogy mennyiségi hiány esetén alkalmazhatóak-e a hibás teljesítés következményei. Erre a kérdésre a választ a 317. § alapján lehet megadni. Eszerint pedig, ha a szerződés osztható dolog szolgáltatására irányul, mennyiségi hiány esetén nem hibás teljesítésről, hanem részteljesítésről van szó. Azt, hogy a szolgáltatás mikor osztható, az említett rendelkezés szerint kell elbírálni. Ha a dolog alkotórésze nem készül el, vagy azt nem szállítják le, a teljesítés a 95. §-ban foglalt szabály szerint is hibás. Ugyanez a helyzet akkor is, ha olyan tartozék hiányzik, amely nélkül a dolog rendeltetésszerűen nem használható. Ezekben az esetekben ugyanis összetett dologról, tehát egy dolog szolgáltatásáról van szó. Ugyancsak hibás a teljesítés akkor is, ha a szolgáltatás egyéb okból nem osztható (pl. egy szobabútor), vagy ha osztható szolgáltatás esetén a jogosult bizonyítja, hogy a szerződésszegés miatt a további teljesítés már nem áll érdekében. Ilyenkor ugyanis a szerződésszegés következményei a 317. § értelmében az egész szerződésre beállnak.

Amennyiben a tartós használatra rendelt dolog (röntgengép) hibáját valamely alkatrész (röntgenső) meghibásodása okozza, az alkatrész osztja a fődolog jogi sorsát, így azzal együtt tartós használatra rendelt dolognak minősül. A hibás teljesítés miatt a peres eljárás megindítása szempontjából az elévülés nyugvását eredményező menthető ok a meghibásodás tényének bekövetkeztével még nem szűnik meg. Szavatossági ügyekben a jogosult szempontjából kiemelt jelentősége van, hogy a hiba megjelenését követően a hiba eredete, annak következményei, a helyreállítás költségkihatásai, azaz a hiba által okozott érdeksérelem jellege és nagyságrendje, adott esetben kirívó volta mikor vált a laikus jogosult számára egyértelműen felismerhetővé. Ez gyakran akkor következik be, amikor a hiba jellegét, természetét, eredetét szakember megvizsgálja, és szakvélemény értékeli a felmerült rendellenességeket, hibaokokat, utal a kijavítás célszerű módjára és annak költségvonatára. Ilyenkor a szakvélemény beszerzéséig, tartalma megismeréséig a jogosult menthető okból nem fordul bírósághoz, az elévülés nyugszik. (BDT2004. 1057.)

A teljesítés helyén át nem adott részmennyiség tekintetében nem szavatossági igény érvényesítésének van helye, hanem teljesítés, illetőleg - a szerződéstől való elállás esetén - az időközben kifizetett ellenszolgáltatásrész visszafizetése követelhető (LB Gf. II. 30292/1979. - BH 1981/1. sz. 26.).

c) Aliud szolgáltatás

Ugyancsak vitatott az aliud szolgáltatás megítélése. Hibás teljesítésről vagy nemteljesítésről van szó abban az esetben, ha az eladó a szerződésben meghatározott dolog helyett más dologgal teljesít? A kérdés nem pusztán elméleti probléma, a válasz ugyanis meghatározza egyrészt a rendelkezésre álló igényeket, másrészt pedig az igényérvényesítési határidőket is.

Dogmatikailag lehetséges válasz lehet, hogy hibás teljesítésnek minősül az, ha a kötelezett mást szolgáltat, mint amit a szerződésben kikötöttek (aliud szolgáltatás), hiszen a kötelezett ilyen esetben sem a szerződés tartalma szerinti minőségben teljesít. Lehetséges ugyanakkor egy olyan érvelés is, amely szerint teljesítésről egyáltalán csak akkor lehet szó, ha a kötelezett legalábbis a szerződés tartalmának megfelelő fajtájú szolgáltatást teljesít. Ha azonban a szolgáltatás még fajta szerint sem egyezik azzal, ami a szerződés tartalmának megfelel, nem hibás teljesítésről, hanem a teljesítés elmulasztásának sajátos esetéről van szó. Az ilyen nem teljesítés - mindaddig, amíg a szolgáltatás egyáltalán lehetséges - a szolgáltatási kötelezettséget elvileg nem érinti, a jogosult tehát a szolgáltatást ugyanúgy követelheti, mintha semmiféle teljesítés sem történt volna. E felfogás szerint a jogosult nem választhat a kicserélés és az elállás között, hanem az általános elévülési határidőn belül a teljesítést követelheti, és fellephet kártérítési követelésével is.

A hiba keletkezésének ideje

3. A szolgáltatásnak a teljesítéskor kell hibásnak lennie. Az ezt követően mutatkozó hiba esetén a teljesítést csak akkor lehet hibásnak tekinteni, ha a hiba alapja, oka a teljesítés idején már fennállott, tehát rejtett hibáról van szó. A felek tartós jogviszonyában a teljesítés folyamatos, ezért a szolgáltatásnak a jogviszony egész tartama alatt hibátlanul kell lennie. Az ún. használati jogviszonyok hibás teljesítését a dologbérlet és a lakásbérlet vonatkozásában a tv. önállóan szabályozza (l. a 424. és a 437. §-nál, valamint az 1993. évi LXXVIII. tv. idevonatkozó rendelkezéseit).

Önmagában nem akadály a szavatossági igény érvényesítésének az, hogy a jogosult maga javította meg a terméket. Ilyen esetben azonban fokozott gonddal kell vizsgálni, hogy a hiba szavatossági hibának minősül-e, vagyis megvolt az átadáskor.

A hibás teljesítés jogkövetkezménye

4. A hibás teljesítésnek kettős jogkövetkezménye van, nevezetesen a kellékszavatosság és a kártérítés. A kellékszavatosság helytállási kötelezettség azért, hogy a teljesítés megfelel a törvényes és a szerződésben kikötött tulajdonságoknak. Ha a teljesítés kellékhianyos, a kötelezettnek a hiányokat meg kell szüntetnie, vagy fel kell számolni a szerződést. A kötelezett tehát a hibátlan teljesítésért attól függetlenül felel, hogy a hiba felróható magatartásának a következménye-e vagy sem, és hogy jóhiszemű volt-e, vagyis tudott-e hibáról vagy sem. Ez a jogi intézmény - mint a minőségvédelem legfontosabb jogi eszköze - a szerződés tartalmának megfelelő teljesítés kikényszerítésére irányul.

A kellékszavatossághoz hasonló, de vele nem azonos jellegű jogintézmény a jogszatosság. Mind a kettő a szerződésben kikötött szolgáltatás teljesítésének biztosítására hivatott, az egyik azonban a szolgáltatás fizikai, a másik pedig a jogi hiánymentességért való helytállást szabályozza. A tv. a jogszatosságot nem az általános részben, a hibás teljesítésről szóló rendelkezések között, hanem azoknak a szerződéseknek a körében szabályozza, amelyekkel kapcsolatban ez a helytállási kötelezettség fennállhat. A tv. javaslatának miniszteri indokolása ezt az intézmény csökkent jelentőségével és az egyes szerződéstípusoknál jelentkező eltérésekkel magyarázza. Kiemeli azonban, hogy a kellékszavatosságra vonatkozó számos megállapítás a jogszatosságra is érvényes. Ez azonban csupán annyit jelent, hogy a jogszatossági szabályok értelmezésénél a kellékszavatosság - mint rokon intézmény - szabályait is figyelembe kell venni. A két jogintézmény ugyanis nem áll az általános és a különös viszonyában, és ennél fogva a kellékszavatosságra vonatkozó szabályok a jogszatosságra kifejezett jogszabályi rendelkezés hiánya esetén sem alkalmazhatóak. A két intézmény elhatárolását a következő példával lehet szemléltetni. Ha a ház eladója nem költözik ki a beköltözhetőség kikötésével eladott házból, a teljesítés hibás, mert nem felel meg annak a szerződésben foglalt kikötésnek, hogy a lakást kiürítve kell a vevő birtokába adni. Ilyenkor tehát kellékszavatossági igényt lehet érvényesíteni. Ha azonban a lakásban bérlő lakik, akkor a bérlő, tehát harmadik személy joga korlátozza a vevőt tulajdonjogának gyakorlásában, és így a vevő a 370. §-ban meghatározott jogokkal élhet.

Noha a Ptk. a szerződést biztosító mellékkötelezettségek között szabályozza, valójában a hibás teljesítés harmadik jogkövetkezményének tekinthetjük a jótállást (Ptk. 248. §), hiszen az szinte kizárólag a hibás teljesítés körében érvényesül. A jótállásra vonatkozó szabályok különbséget tesznek szerződésen alapuló (vállalt) és jogszabállyal elrendelt (kötelező) jótállás között, de kimondják azt is, hogy a jótállás szigorúbb helytállási kötelezettség a szavatosságnál. A 248. § (3) bekezdése szerint kötelező jótállás esetén a jótállási idő alatt felmerülő szavatossági jogokat a jótállásra vonatkozó jogszabály szerint kell elbírálni.

Ilyen jogi helyzetben ismét felmerülhet az a kérdés, hogy mennyiben van lehetőség jótállás fennállása esetén szavatossági jogok gyakorlására. A kérdésre a következő választ lehet adni. Szerződésben vállalt jótállás esetében nem lehet vitás, hogy a jótállás nem érinti a szavatossági jogokat. Abban az esetben, ha a kötelezett a megállapodásban kevesebb kötelezettséget vállalt, mint amennyit a tv. kellékszavatossággént előír, nincs törvényes akadálya a szavatossági jogok gyakorlásának. A jótállásnak ilyen szűkebb körben történő vállalása ugyanis egymagában nem jelenti a szavatossági jogok megszorítását. Ha azonban a felek megállapodása a szavatossági jogokat kifejezetten korlátozta, illetőleg azok gyakorlását kifejezetten kizárta, és ez nem ütközik a 314. § tilalmába, a jogosult csak a megállapodáson alapuló jótállásban biztosított jogokat gyakorolhatja.

Véleményünk szerint azonban ugyanez a jogi helyzet a kötelező jótállás esetén is. A jogszabálynak fent ismertetett rendelkezése ugyanis nem jelent többet, mint annyit, hogy amíg a jótállás fennáll, abban a körben, amelyben a jogszabály jótállási kötelezettséget állapít meg, a jogszabály rendelkezései az irányadóak. Ebből pedig az következik, hogy abban az esetben, ha a jótállás szűkebb körre terjed ki, mint a szavatosság, a jogosult többletigényét a tv. alapján a jótállási idő alatt is érvényesítheti. A tv. ugyanis kiemeli, hogy a jótállás szigorúbb helytállási kötelezettség, mint a kellékszavatosság; tehát több jogot biztosít a szavatossági jogoknak.

A tv. rendelkezése nem vitás abban a vonatkozásban, hogy a jótállási határidő lejárta után akár kötelező, akár szerződésben vállalt jótállásról van szó, a tv. szerint még nyitvaálló határidő alatt a szavatossági jogokat lehet gyakorolni.

A jótállással kapcsolatos kérdésekkel egyéb vonatkozásban a szerződést biztosító mellékkötelezettségek körében a XXIII. fejezetben foglalkozunk.

Ptk. 305/A. § (1) Ha a jogosult a hibát a szerződéskötés időpontjában ismerte, vagy azt ismernie kellett, a kötelezett mentesül a szavatossági felelősség alól. Mentesül a kötelezett a szavatossági felelősség alól akkor is, ha a hiba a jogosult által adott anyag hibájára vezethető vissza, feltéve, hogy az anyag alkalmatlanságára a jogosultat figyelmeztette.

(2) Fogyasztói szerződés esetében az ellenkező bizonyításáig vélemezni kell, hogy a teljesítést követő hat hónapon belül felismert hiba már a teljesítés időpontjában megvolt, kivéve, ha e vélelem a dolog természetével vagy a hiba jellegével összeegyeztethetetlen. A felek ettől eltérő megállapodása semmis.

A hiba ismerete

A kellékszavatosság alól a kötelezett nem mentheti ki magát arra való hivatkozással, hogy úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. Ez azonban nem jelenti, hogy a kötelezett hiba esetén egyáltalán nem mentesülhet a felelősség alól. Exkulpáció három esetben lehetséges.

a) A hibát a jogosult a szerződéskötés időpontjában ismerte

A *venire contra factum proprium* elvéből következően az, aki a hiba ismeretében köt szerződést, a hibás teljesítés miatt később csak akkor érvényesítheti igényét, ha a hibát a szerződéskötéskor kifogásolta, és ezzel kapcsolatban a jogait fenntartotta. Ellenkező esetben ugyanis arra lehet következtetni, hogy a hibás szolgáltatás is megfelel szerződési érdekeinek, ezért tudatosan kötött ilyen szolgáltatás teljesítésére szerződést. Minthogy ebben az esetben a szerződés kellékhányos szolgáltatás teljesítésére irányult, valójában nem történt szerződésszegés. A vételárból vagy a más ellenszolgáltatás mértékéből és a szerződéskötés egyéb körülményeiből is lehet arra következtetni, hogy a jogosult a hibát a szerződéskötéskor már ismerte, és annak ismeretében kötötte meg a szerződést.

Ha a jogosult által a szerződéskötéskor ismert hibák tekintetében a felek a szerződésben rendelkeztek, a szavatossági felelősségre a szerződés kikötése az irányadó” (LB Gf. V. 31156/1994. - BH 1997/I. sz. 37.).

Önmagában az a tény, hogy a vevő a dolgot megtekintésre vásárolta, nem mentesíti az eladót az átvételkor fel nem ismerhető hibákért való felelősség alól. A 371. § (4) bekezdése értelmében ugyanis megtekintésre vagy próbára való vétel esetén az eladó csupán azokért a hibákért nem szavatol, amelyeket a vevő felismerhetett (PJD I. 128. sz.).

Ha a jogosult a szerződéskötéskor a hibát nem ismerte, a teljesítéskor azonban a szolgáltatást a hiba ismeretében átvette, nem a 305. § most tárgyalt (3) bekezdése, hanem a szerződésszegés közös szabálya: a 316. § szerint kell eljárni. Ennek megfelelően, ha a jogosult a teljesítést a szerződésszegésről tudva elfogadja, a szerződésszegésből utóbb csak akkor támaszthat igényt, ha az erre irányuló jogait fenntartotta. Amennyiben a hibás szolgáltatást a jogosult jogfenntartás nélkül a hiba ismeretében átvette, és valamelyik fél magánszemély, a hibás teljesítés utóbb nem kifogásolható.

A Ptk. 305. §-a (3) bekezdésében foglalt rendelkezés értelmezése tárgyában adott iránymutatást a Legfelsőbb Bíróság egyik felülvizsgálati eljárásban hozott ítéletében. A kérdés ingatlan adásvételi szerződés kapcsán a felperes által vételárhátralék megfizetése iránt indított perben merült fel, amelyben az alperes az eladó felperes kellékszavatossági felelőssége alapján a vételár leszállítása iránt terjesztett elő viszontkeresetet. A jogerős ítélet a perben alkalmazott szakértő véleményét elfogadva, arra a következtetésre jutott, hogy az alperes által kifogásolt fűdémszigetelés módja és minősége, valamint a szabálytalan villamoskábel-vezetés egyszerű szemrevételezéssel is megállapítható, ezért ha az alperesek kellő körültekintéssel járnak el, az említett hibákat és hiányosságokat észlelniük kellett volna. Ezért úgy kell tekinteni, hogy az alperesek a szolgáltatás hibáját a szerződéskötéskor ismerték, s ennél fogva a felperes a Ptk. 305. § (1) bekezdése értelmében mentesül a szavatossági felelősség alól. A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati kérelmet alaposnak tartotta. Hibás teljesítés esetében - a jogerős ítéletben részletezett állásponttal szemben - a kötelezett a szavatossági felelősség alól a Ptk. 305. § (1) bekezdése alapján csak akkor mentesül, ha a jogosult a hibát a szerződéskötéskor ismerte. A kötelezett felelősségét tehát csak a hiba tényleges ismerete zárja ki: az a körülmény, hogy a jogosult a hibát a teljesítéskor kellő körültekintéssel felismerhette volna, a hibás teljesítésének következményei alól a kötelezettet nem mentesíti. A perben nem merült fel olyan adat, amely arra utalt volna, hogy az épület hibáit az alperesek ismerték, ehhez képest az elsőfokú bíróság a Ptk. 305. § (2) bekezdése alapján helyesen állapította meg a felperes felelősségét, és nem tévedett, amikor - a szakértői véleményre alapítottan - a Ptk. 306. § (1) bekezdése alkalmazásával az ingatlan vételárát leszállította. Mindezekre tekintettel a Legfelsőbb Bíróság a jogerős ítéletet a Pp. 275/A. § (2) bekezdése alapján hatályon kívül helyezte, és az elsőfokú bíróság jogszabályoknak megfelelő ítéletét, annak fellebbezéssel támadott rendelkezéseit helybenhagyta (LB Pfv. VI. 22781/1999. - BH 2000/10. sz. 543.).

b) A hibát a jogosultnak a szerződéskötés időpontjában ismernie kellett.

Értelmezési kérdésként merül fel a 305/A. § (2) bekezdésével kapcsolatban, hogy a bizonyítási teher megfordulása fogyasztói szerződések esetén csak a szavatossági jogok érvényesítésére vonatkozik, vagy irányadó a hibás teljesítéssel okozott kárért való felelősség körében is. A Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiumának a hibás teljesítés egyes jogértelmezési kérdéseiről szóló véleménye szerint nyilvánvaló ellentmondás lenne, ha ugyanazon hibás dolog tekintetében a szavatossági jogkövetkezmények szempontjából a kötelezettet terhelné a bizonyítás a hibás teljesítés hiányára nézve, ugyanakkor a hibás dolog által okozott kár megtérítése szempontjából a fogyasztónak kellene bizonyítania a hibás teljesítés tényét. Ez olyan feloldhatatlan eredményt is hozhatna, hogy ugyanazon hibás dolog tekintetében a szavatosság szempontjából a hibás teljesítés tényét, a kártérítés szempontjából pedig annak hiányát kellene egyidejűleg megállapítani. A hibás teljesítés ténye megállapításánál ugyanolyan bizonyítási tehernek kell érvényesülnie, mind a szavatosság, mind a kárfelelősség szempontjából. A kártérítés körében a bizonyítási teher megfordulása csak a hibás teljesítés fényére vonatkozik, míg a kár felmerültét, összecszerűségét, valamint az okozati összefüggést ez esetben is a jogosultnak kell bizonyítania.

Amennyiben az ingatlan vevője a szerződés megkötésekor ismeri az épület (a dolog) korlátozott hasznosítási lehetőségeit, és ennek ismeretében vásárolja meg az ingatlant, nem jelenti az adásvételi szerződés hibás teljesítését az épület hasznosításának olyan korlátozottsága és az ebből eredő többletköltségek, amelyekre a szerződéskötés körülményeiből, a szerződés tartalmából a vevőnek ésszerűen számítania kellett. (BDT2006. 1394.)

c) A hiba a jogosult által adott anyag hibájára vezethető vissza, feltéve, hogy a kötelezett az anyag alkalmatlanságára a jogosultat figyelmeztette.

A Ptk. 392. § (3) bekezdése szerint vállalkozási szerződés esetén, ha a megrendelő alkalmatlan anyagot vagy pedig célszerűtlen vagy szakszerűtlen utasítást ad, a vállalkozó köteles őt erre figyelmeztetni. E szabállyal való összhangot teremti meg a 305/A. § (1) bekezdésének új rendelkezése.

A tetőfedéshez felhasznált hibás cserepek esetén is irányadó, hogy a kötelezett a megrendelő irányában nem mentesül a saját felróhatósága hiányának bizonyításával, hanem csak akkor, ha valamennyi közreműködőjét a szerződésszegés következménye alól kimenti. Ez az elv a gyártó helyetti helytállás, a hibás teljesítéssel okozott károk megtérítése iránti igények tekintetében is érvényesül. (BDT2002. 741.)

Vélelem fogyasztói szerződések esetén

A 305/A. § (2) bekezdés - a fogyasztói szerződésekre korlátozottan - a jogosultat terhelő bizonyítási teher irányelvben előírt megfordítását valósítja meg a teljesítést követő hat hónapon belül megnyilvánuló hibák keletkezése tekintetében. A bizonyítási teher illetően megfordítása azt jelenti, hogy e határidőn belül megnyilvánuló hibákkal kapcsolatban a kötelezettnek kell bizonyítania, hogy a hiba (illetve annak oka) a fogyasztó részére történő átadást követően keletkezett.

Ptk. 306. § (1) Hibás teljesítés esetén a jogosult

a) elsősorban - választása szerint - kijavítást vagy kicserélést követelhet, kivéve, ha a választott szavatossági igény teljesítése lehetetlen, vagy ha az a kötelezettnek a másik szavatossági igény teljesítésével összehasonlítva aránytalan többletköltséget eredményezne, figyelembe véve a szolgáltatott dolog hibátlan állapotban képviselt értékét, a szerződésszegés súlyát, és a szavatossági jog teljesítésével a jogosultnak okozott kényelmetlenséget;

b) ha sem kijavításra, sem kicserélésre nincs joga, vagy ha a kötelezett a kijavítást, illetve a kicserélést nem vállalta, vagy e kötelezettségének a (2) bekezdésben írt feltételekkel nem tud eleget tenni - választása szerint - megfelelő árleszállítást igényelhet vagy elállhat a szerződéstől. Jelentéktelen hiba miatt elállásnak nincs helye.

(2) A kijavítást vagy kicserélést - a dolog tulajdonságaira és a jogosult által elvárható rendeltetésére figyelemmel - megfelelő határidőn belül, a jogosultnak okozott jelentős kényelmetlenség nélkül kell elvégezni.

(3) Ha a kötelezett a dolog kijavítását megfelelő határidőre nem vállalja, vagy nem végzi el, a jogosult a hibát a kötelezett költségére maga kijavíthatja vagy mással kijavíttathatja.

(4) A jogosult a kijavítás vagy kicserélésig az ellenszolgáltatás arányos részét visszatarthatja.

(5) Fogyasztói szerződésben semmis az a kikötés, amely a szavatossági jogoknak a törvényben meghatározott sorrendjétől a fogyasztó hátrányára tér el.

A szavatossági jogok

1. A 306. § az irányelvnek megfelelően az ismert szavatossági jogok két lépcsőben való érvényesíthetőségét vezeti be a kötelezetti kötelezettségek szerződésszerű teljesítését részesítve előnyben. Az első lépcsőben a jogosult a dolog szerződésnek megfelelő állapota térítésmentes előállítását követelheti, választva kijavítás vagy kicserélés között. Csak amennyiben ez lehetetlen vagy aránytalan, illetve a kötelezett a hibát nem megfelelő határidőn belül vagy nem a jogosultnak okozott jelentős kényelmetlenség nélkül orvosolja, választhatja a jogosult egy második lépcsőben a vételár megfelelő csökkentését vagy a szerződéstől való elállását. Az, hogy a második lépcsős szavatossági jogokra való áttérés aránytalanságra hivatkozással mikor lehetséges, attól függ, hogy a kijavítás, illetve kicserélés aránytalan többletköltséget okoz-e a kötelezett számára az irányelvből átvett kritériumok szerint. Az aránytalanság részletes szabályozása a felek érdekeinek kiegyensúlyozott védelmét és azt hivatott biztosítani, hogy kijavításra rendszerint nagy értékű, kicserélésre viszonylag kisebb értékű dolog esetében kerüljön sor.

A választás joga mindkét lépcsőn belül a jogosultat illeti meg. Az első lépcsőn belül ugyanakkor a jogosult választási joga korlátozott; nem választhatja azt a szavatossági jogot, amelynek teljesítése lehetetlen vagy aránytalan terhet jelentene a kötelezett számára. Egyedi szolgáltatás esetében a kicserélés lehetetlen. A második lépcsőn elhelyezett szavatossági jogok közötti választást csak annyiban szűkíti az (1) bekezdés b) pontja, hogy jelentéktelen hiba esetén nincs helye elállásnak.

Az irányelv átvétele kapcsán felállított sorrendiség csak fogyasztói viszonylatban köti a feleket, és itt is egyoldalúan; csupán a fogyasztó hátrányára történő eltérés tiltott.

Családi házzal beépített ingatlan adásvétele esetében a szolgáltatott dolog hibája - a falak vizesedése - a rendeltetésszerű használatot akadályozza, ezért a bíróságok helyesen alkalmaztak árleszállítást (LB Pfv. III. 22199/1997. - [BH 1999/11. sz. 500.](#)). - A perben nem merült fel olyan adat, amely arra utalt volna, hogy az épület hibáit az alperesek ismerték, ehhez képest az elsőfokú bíróság a [Ptk. 305. § \(2\) bekezdése](#) alapján helyesen állapította meg a felperes felelősségét, és nem tévedett, amikor - a szakértői véleményre alapítottnak - a [Ptk. 306. § \(1\) bekezdése](#) alkalmazásával az ingatlan vételárát leszállította (LB Pfv. VI. 22781/1999. - [BH 2000/12. sz. 543.](#)).

Ha a jogosult az árleszállítást választotta, nem az utólag becsült forgalmi értékből, hanem a felek által meghatározott vételárból kell kiindulni. Azt kell tehát vizsgálni, hogy a szerződésben kikötött vételárhoz viszonyítva a hiba milyen értékcsökkenést okozott. Nem tagadható meg tehát az árleszállítás azzal az indokkal, hogy a vételár a hibás áru értékének is megfelel (P. törv. V. 20500/1975.).

A perben eljáró bíróságok a [Ptk. 306. §-ának \(1\) bekezdésében](#) foglalt szavatossági igények vizsgálata keretében a szakértői véleményt is figyelembe véve helyesen foglaltak állást, hogy a szakértő által javasolt javítási munkák elvégzése után a szolgáltatás nem marad csökkent értékű, ezért a díjleszállításra irányuló felperesi keresetet jogszabálysértés nélkül utasították el (LB Pfv. VII. 22642/1999. sz. - [BH 2002/11. sz. 434.](#)).

A vállalkozási szolgáltatással kapcsolatos díjleszállítás (értékcsökkenés) megállapításánál - a szolgáltatás oszthatatlanságára tekintettel - általában az egész szolgáltatás értékét kell figyelembe venni. Elvileg téves az az álláspont, hogy az értékcsökkenés (díjleszállítás) alkalmazásával kapcsolatban csupán a létesítmény hibás részének értéke jöhet számításba. A vállalkozási szolgáltatás ugyanis oszthatatlan, és így a díjleszállítás mint szavatossági jog érvényesítésénél az egész - hibásnak minősült - szolgáltatás, illetőleg létesítmény számlázott és kifizetett értékét kellett volna figyelembe venni (LB Gf. V. 31899/1978. - [BH 1980/5. sz. 181.](#)).

A gyakorlatban nem mindig határolják el helyesen a fajlagosság, a helyettesíthetőség és az egyediség fogalmát. A tv. általában nem tartalmaz fogalmi meghatározásokat, és a tételes szabályozás a jogi fogalmak tartalmát illetően a jogtudomány eredményeire támaszkodik. Nem rendelkezik ennek megfelelően abban a kérdésben sem, hogy milyen feltételek mellett tekinthetjük a szerződést egyedi dolog és mikor fajlagos dolog szolgáltatására irányulónak, ebben a vonatkozásban tehát csak az elmélet adhat útmutatást. A polgári jogi elméletben tisztázott kérdés, hogy a fajlagosság a szolgáltatás meghatározásának egyik módja. Ettől a fogalomtól meg kell különböztetni a helyettesíthetőség fogalmát, amivel a gyakorlatban sokszor összekeverik. Helyettesíthető minden olyan dolog, amelyet a forgalomban szám és mérték szerint jelölnek meg. A helyettesíthetőség tehát a dolog forgalmi tulajdonsága. Helyettesíthető a szükséglet kielégítésére sorozatban gyártott és a kereskedelemben forgalomba hozott iparcikk (cipő, szövet, készruha, rádió, televízió, gépkocsi stb.). Nem helyettesíthető minden olyan más dolog, amelynek egyedisége a forgalomban lényeges (festmény, szobor, más művészi alkotás). Ha a szerződés a szolgáltatás tárgyát egyedileg határozza meg, az egyébként forgalmi szempontból helyettesíthető dolog is egyedileg meghatározott lesz. A gyárilag nagy tömegben előállított cipő, ruha, elektromos készülék vagy más helyettesíthető dolog közül az üzletben kiválasztott áru vétele is egyedileg meghatározott szolgáltatásra irányuló szerződés. A vállalkozási szerződésben meghatározott szolgáltatás is általában egyedi, ez a szerződés ugyanis meghatározott eredmény létrehozására irányul. Ha azonban a szerződés a szolgáltatás tárgyát minőség, mennyiség és mérték szerint határozza meg, az fajlagos szolgáltatásra irányul. Ez lesz a helyzet, ha a vevő típus, minőség és szám vagy mérték szerint megjelölt árucikket vásárol, ilyen például a mintaboltban kiválasztott típusú bútor, televízió, elektromos hűtőgép, amelyet raktárból szállítanak. Minthogy a fogyasztók a kereskedelmi forgalomban általában előre kiválasztják egyedileg is azt az árut, amelyet megvásárolnak, a fogyasztási cikkek vételére irányuló szerződések általában egyedileg határozzák meg a szolgáltatás tárgyát. Ezzel szemben a forgalomba hozatal, a termelés, feldolgozás céljára beszerzett áruknál a fajlagosság a jellemző.

Felmerülhet azonban a kérdés, hogy mi a helyzet a kereskedelmi forgalomban beszerzett használt cikkek vonatkozásában. Egy meghatározott típusú és gyártmányú használt gépkocsi, rádió vagy televízió is helyettesíthető dolog. Az ilyen dolgot a szerződésben mindig egyedileg határozzák meg, a kicserélés feltételei tehát, ha az árut a kereskedelmi forgalomban kereskedőtől szerezték be, látszólag megvannak. Véleményünk szerint azonban a tv. az ilyen dolog kicserélésére nem kíván módot adni, mert egyedileg meghatározott dolog kicserélésére csak abban az esetben van lehetőség, ha nagy tömegben gyártott és forgalomba hozott új termékről van szó.

Annak elbírálásánál: fennállnak-e a kicserélésnek a törvényben meghatározott feltételei, különösen azt kell figyelembe venni, hogy a vevő nem egyszerűen rendeltetésszerű használatra alkalmas árut, hanem hibátlan, teljes értékű és a szerződésben kikötött esztétikai, illetőleg egyéb követelményeknek megfelelő árut kíván vásárolni, ezért nem köteles elfogadni olyan javított árut, amelyen a javítás külsőleg is felismerhető, és amelyet még a javítás utáni állapotban sem vásárolt volna meg a szerződésben kikötött vételáron.

Hibásan teljesített a gépjármű eladója, ha a forgalmi engedély adatai és a motor tényleges hengerűrtartalma eltérnek egymástól. A szolgáltatás tárgya egyedileg meghatározott dolog, ezért a kicserélés nem kerülhet szóba. Minthogy a hiba nem javítható, mert az adott típusú gépkocsihoz a forgalmi engedélyben megjelölt hengerűrtartalmú diesel üzemű motort nem gyártanak, az érdekmúlás nyilvánvaló. A vevőtől pedig nem várható el, hogy a szerződéstől eltérő más tulajdonságú dolgot fogadjon el (LB Gf. I. 31177/1992. - BH 1993/9. sz. 568.).

Jövőben megalkotandó szerzői műre kötött felhasználási szerződés hibás teljesítése esetén a szerzői jogi törvény rendelkezései az irányadóak (LB Pf. IV. 20054/1992. - BH 1992/8. sz. 524.).

Az elállás jogával csak végső esetben, akkor élhet a jogosult, ha teljesítéshez fűződő érdeke megszűnt. Az érdekmúlás megállapítható, ha a hiba egyáltalán nem javítható, vagy a kötelezett a hiba kijavítását nem vállalja. De az érdekmúlás bekövetkezik abban az esetben is, ha a hiba rövid idő alatt és a jogosult érdekeinek sérelme, illetőleg értékcsökkenés nélkül nem javítható. A törvényben foglalt ez a felsorolás azonban példálózó, csak az érdekmúlás leggyakrabban előforduló eseteire utal, tehát más tény bizonyítása esetén is megállapítható az érdekmúlás. A jogosult körülményeiben is bekövetkezhet olyan változás, amely miatt az egyébként javítható hiba kijavítása vagy a dolog kicserélése már nem áll érdekében.

A megrendelő elállhat a számítógépes programalkotás (szoftver) szolgáltatására irányuló szerződéstől, ha a kiegészítő program hibás, ezért az egész szolgáltatás nem felel meg annak a célnak, amelyre a megrendelő alkalmazni kívánta (P. törv. IV. 20840/1991. - BH 1992/4. sz. 249.).

Azt, hogy mennyi az az idő, amely alatt a kijavításnak elállás terhe mellett meg kell történnie, az eset körülményeinek mérlegelésével lehet megállapítani. Ez az idő függ a szolgáltatás, illetőleg a hiba jellegétől, de többek között attól is, hogy a dolog használatbavétele a jogosult számára mennyire sürgős.

Kiskereskedelmi forgalomban a kijavítási időt a Ptké. II. már ismertetett 6. §-ának (1) bekezdése megállapítja; ez a rendelkezés a jogszabály értelmében az elállási jog gyakorlásánál is irányadó.

Ha a hiba nem javítható ki, és a jogosult a hibás terméket is elfogadja, árleszállítást kérhet, ha azonban ragaszkodik a hibátlan termékhez, és kicserélésre sincs lehetőség, elállhat a szerződéstől. A jogosult elállhat a szerződéstől akkor is, ha a hiba javítható ugyan, de a kötelezett a kijavítást nem vállalja, és a jogosult a hibás terméket árleszállítás esetén sem hajlandó megtartani.

Nem javítható az a dolog, amelynek kijavítását már több ízben eredménytelenül megkísérelték. Ebben az esetben a jogosult kicserélést követelhet, ha pedig ez nem lehetséges, elállhat a szerződéstől (LB Gf. I. 31488/1991. - BH 1992/4. sz. 263.).

Ha a termék gazdaságosan nem javítható, a jogosult elállhat a szerződéstől (Gf. IX. 32335/1974.). Nem követelheti a jogosult a kijavítást, ha annak költségei megközelítik a dolog forgalmi értékét. Ebben az esetben a szerződéstől való elállásra van joga (P. törv. V. 20177/1977.).

Gazdálkodó szervezetek közötti szerződések hibás teljesítése esetén annak elbírálásánál, hogy a jogosultnak a teljesítéshez fűződő érdeke megszűnt, és elállhat a szerződéstől, mert a hiba nem javítható ki, vagy a hiba kijavítása rövid idő alatt értékcsökkenés és a jogosult érdekeinek sérelme nélkül nem lehetséges, a jogosult (megrendelő) használati, felhasználási és értékesítési körülményeire is figyelemmel kell lenni” (GKT 63/1973. sz. állásfoglalás - GEH 137. o.).

Nem alkalmazhatók a jogosult érdekmúlásának a jogkövetkezményei akkor, ha a kötelezett nyomban elismeri a hibás teljesítést és rövid időn belül kijavítást vállal. (EBH2002. 745.)

A hibás teljesítés körében olyan esetben, amikor a termék egyenként kisebb súlyú hibái rövid időközönként visszatérően, ismétlődően jelentkeznek, és az egyes javítások ellenére rövid idő alatt a dolognak újabb és újabb hibái jelennek meg, arra engednek következtetni, hogy a kijavítás rövid idő alatt a jogosultnak a folyamatos használathoz fűződő érdekeinek sérelme nélkül nem lehetséges. Ilyen esetben a jogosult a szerződéstől elállhat. (BDT2001. 539.)

Kijavítás a kötelezett költségére

2. A jogosult abban az esetben, ha a kötelezett a dolog kijavítását nem vállalja, vagy nem végzi el, elállás helyett a hibát maga kijavíthatja, vagy mással is kijavíttathatja. Ez a jog megilleti akkor is, ha a dolog kicserélését is választhatná. A kötelezett ebben az esetben köteles a kijavítás költségeit megtéríteni. Ha a jogosult a kijavítást maga végzi el, a kötelezett nemcsak a jogosult készletadásait, a felhasznált anyag árát köteles megtéríteni, hanem azt a javítási díjat is, amelyet a javítóüzem vagy iparos felszámíthatott volna. A kijavítás, illetőleg a kijavíttatás a jogosultnak joga, de nem kötelessége. Változatlanul ragaszkodhat tehát ahhoz, hogy a kijavítást végezze el a kötelezett, vagy végeztesse el mással, ha pedig ennek feltételei megvannak, követelheti a kicserélést, vagy elállhat a szerződéstől. A jogosult tehát nem köteles elfogadni a kötelezettnek azt az ajánlatát, hogy a dolog kijavítása, illetőleg kicserélése helyett megfizeti a javítás költségeit. Ebből viszont az is következik, hogy a bíróság a jogosult hozzájárulása nélkül a kötelezett ilyen tartalmú elismerő nyilatkozata alapján nem hozhat a javítási költség megfizetésére kötelező határozatot.

Ha viszont a kötelezett vállalja a kijavítást, vagy felajánlja a szerződés felbontását, a vételárat meghaladó javítási költség iránti perben a bíróságnak azt is vizsgálnia kell, hogy a jogosult szavatossági jogait rendeltetésszerűen gyakorolja-e (LB Pf. V. 20517/1998. - BH 1998/8. sz. 378.).

Döntés a kijavítás módja tekintetében

3. A bírósági gyakorlatban felmerült az a kérdés, hogy a kijavítás elrendelése esetén határozni kell-e annak módja tekintetében. A Legfelsőbb Bíróság a P. törv. I. 21114/1975. számú határozatában ebben a kérdésben úgy foglalt állást, hogy a kijavítás módja tekintetében akkor kell dönteni, ha az eredeti tervnek megfelelő kijavítás célszerűtlen (BH 1976/10. sz. 447. - PJD 123. sz.).

Foglalkozott ezzel a kérdéssel a Legfelsőbb Bíróság Gazdasági Kollégiuma is, és azt az álláspontot fogadta el, hogy az építési szerződések körében a hibás szolgáltatás kijavítását a bíróság a kijavítás módjának közelebbi megjelölése nélkül rendeli el. A bíróság a kijavítás módja tekintetében abban az esetben határoz, ha az eredeti tervdokumentációnak megfelelő kijavítás lehetetlen vagy célszerűtlen volna, és a felek a kijavítási módban nem tudnak megegyezni. Aránytalanul nagy költséggel járó kijavítási módot azonban a bíróság nem határozhat meg (GKT 2/1978. sz. állásfoglalás).

A visszatartási jog

4. A bírósági gyakorlatban az a szabály alakult ki, hogy a jogosult hibás teljesítés esetén a javítási költségnek, illetőleg az áruszállítás mértékének megfelelő értékű ellenszolgáltatást tarthatja vissza. Ez a gyakorlat azon alapul, hogy a kötelezett nem teljesített szerződészerűen, ezzel késedelembe esett. Az ellenszolgáltatás vonatkozásában viszont ő a jogosult, és a másik fél a kötelezett. Minthogy az ellenszolgáltatás kötelezettjének a késedelmét az erre jogosult fél késedelmé kizárja, a hátralék addig nem esedékes, amíg az ebben a vonatkozásban jogosulti pozícióban levő szerződő fél hiánytalanul, tehát hibátlanul nem teljesítette saját szolgáltatását. A tv. a bírósági gyakorlatot veszi alapul akkor, amikor úgy rendelkezik, hogy a jogosult az ellenszolgáltatás arányos részét a kijavításig vagy a kicserélésig visszatarthatja. Az ellenszolgáltatás arányos része nem számszerűen azonos a kijavítás költségével, illetőleg az értékcsökkenés mértékével, hanem csupán azt jelenti, hogy nem lehet aránytalanul nagyobb ennél. Több ezer forintos hátralék kifizetését például nem lehet visszatartani olyan hiba miatt, amelynek kijavítása néhány száz forintba kerül, illetőleg amely néhány száz forint értékcsökkenést okoz. Elállás esetében a jogosult az egész még nem teljesített szolgáltatást visszatarthatja, sőt a már teljesített szolgáltatás is visszajár, hiszen az elállás a 320. § értelmében a szerződést felbontja.

Felmerülhet az a kérdés is, hogy a jogosultnak van-e és milyen mértékben visszatartási joga, ha a dolog kicserélését, illetőleg a munka újbóli elvégzését követeli. Ebben az esetben a jogosult késedelmére vonatkozó szabályok szerint a még ki nem fizetett vételárat, illetőleg vállalkozói díjat a kicserélésig visszatarthatja, mert mint kötelezett nem tartozik teljesíteni addig, ameddig a másik - az ellenérték követelésére jogosult - fél nem teljesített.

A megrendelő köteles a vállalkozói díjat megfizetni, ha annak egy részét hibás teljesítésre hivatkozva tartotta vissza, de sem a hibát, sem az érvényesíteni kívánt szavatossági jogot - bár erre a bíróság felhívta - nem jelölte meg." (LB Gf. V. 31389/1994. - BH 1996/10. sz. 544.)

Ptk. 306/A. § A jogosult a választott szavatossági jogáról másokra térhet át. Az áttéréssel okozott kárt köteles a kötelezettnek megtéríteni, kivéve, ha az áttérésre a kötelezett magatartása adott okot, vagy az áttérés egyébként indokolt volt.

Áttérés más szavatossági jogra (ius variandi)

Előfordulhat, hogy a jogosult olyan szavatossági jogot választ, és olyan igényt érvényesít, amelyről utóbb kiderül, hogy az nem teljesíthető. Ez a helyzet például akkor, ha javítás közben állapítják meg: a dolog valamilyen okból nem javítható, vagy a javításra azért nincs lehetőség, mert a meghibásodott alkatrész nem szerezhető be. A kicserélés pedig akadályba ütközhet azért, mert a termék már elfogyott, és annak gyártását is megszüntették.

A tv. ezért megengedi az áttérést a választott szavatossági jogról másikra, mégpedig indokolt esetben kártérítési kötelezettség nélkül. Indokolt az áttérés olyankor, amikor kiderül, hogy a választott szavatossági igény nem elégíthető ki. Nem jár kártérítés olyan esetben sem, ha az áttérésre a kötelezett adott okot, például ha a kötelezett által végzett szakszerűtlen javítás miatt a hiba kijavíthatatlanná vált. Minden más esetben a jogosult köteles az áttéréssel okozott többletkiadást vagy egyéb kárt a kötelezettnek megtéríteni.

A gazdálkodó szervezetek közötti jogviszonyban felmerül az a kérdés, hogy a jogosult meddig élhet az áttérés jogával. Erre a GK 11. számú állásfoglalás ad választ. E szerint a gazdálkodó szervezetek közötti szerződés hibás teljesítése esetén a jogosult a választott szavatossági jogról addig térhet át másikra, amíg a kötelezett vele meg nem egyezett, vagy a bíróság jogerős határozatot nem hozott. Ez a jog megegyezés esetén is fennáll, ha a kötelezett a vállalásának megfelelő kötelezettség teljesítésével késedelmeskedik (GEH 20. o.).

Megengedett keresetváltoztatásnak minősül, ha a jogosult a választott szavatossági jogról másikra áttérés miatt módosítja a keresetét (LB Pf. IV. 20431/1988. - BH 1989/6. sz. 235.).

A tv. az áttérés jogát a jogosult számára biztosítja, a bíróság azonban nem térhet el a kereseti kérelemtől és az ellenkérelemtől, tehát hivatalból akkor sem térhet át más szavatossági jogra, ha a választott jog gyakorlása valamilyen okból lehetetlen.

A szavatossági jogok sorrendje áttérés esetén is tartandó.

Természetesen, ha a hibás teljesítést követően a hiba kijavítása megfelelően, műszaki értékcsökkenés nélkül megtörtént, a jogosult ugyanezen hiba miatt kicserélést már nem igényelhet. (EBH2005. 1305.)

Ptk. 307. § (1) A jogosult a hiba felfedezése után a körülmények által lehetővé tett legrövidebb időn belül köteles kifogását a kötelezettel közölni.

(2) Fogyasztói szerződés esetében a hiba felfedezésétől számított két hónapon belül közölt kifogást kellő időben közölni kell tekinteni. A felek ettől eltérő megállapodása semmis.

(3) A közlés késedelméből eredő kárért a jogosult felelős.

A kifogás közlése

A tv. eredetileg úgy rendelkezett, hogy a jogosult kifogását a hiba felfedezése után haladéktalanul köteles a kötelezettel közölni. A késedelem nem jár jogvesztéssel, hanem csak kártérítési felelősséggel. Felmerült ezzel kapcsolatban az a kérdés, hogy mikor lehet a kifogást „haladéktalanul” közölni tekinteni. A 236. § hasonló rendelkezést tartalmaz a kellő időben közölt megtámadás esetén a jognak bíróság előtti érvényesítésére vonatkozóan. A bírósági gyakorlat ezt a szabályt rugalmasan értelmezi, és a jogot kellő időben érvényesítettnek fogadja el, ha a jogosult azzal a lehető legrövidebb idő alatt él. Ebből a szempontból figyelembe veszi a jogosult személyi körülményeit, az igényérvényesítést esetleg megelőző tárgyalásokat, és az igényérvényesítés elkésztését csak hosszú, több hónapos, teljesen indokolatlan késedelem esetén állapítja meg. A hibás teljesítés szabályának értelmezése szempontjából a helyzet annyiban könnyebb, hogy a késedelem az igényérvényesítést nem akadályozza, az ilyenkor követelhető kártérítés esetében pedig az általános felelősségi szabály lesz az irányadó, a késedelem kimentése szempontjából tehát azt kell vizsgálni, hogy a jogosult úgy járt-e el, ahogy az az adott helyzetben, vagyis a kifogás közlését illetően általában elvárható volt. A felelősség megállapítására kár hiányában előreláthatólag ritkán kerül sor. Egyébként is elsősorban a jogosult érdeke, hogy a hibát mielőbb közölje, és kellekszavatossági igényét mielőbb érvényesítse.

A 307. §-nak a 2002-es módosítással megállapított új (1) bekezdése a haladéktalan kifogásközlési kötelezettség korábbi szabályát enyhíti: a jogosult a hiba felfedezése után a „körülmények által lehetővé tett legrövidebb időn belül” köteles kifogásának a kötelezettel való közlésére. A szóhasználat összhangban van a megvizsgálási kötelezettség határidejét rögzítő 283. § (1) bekezdése szóhasználatával. A (2) bekezdés fogyasztói ügyletek tekintetében rögzíti, hogy a két hónapon belül megtett kifogást kellő időben közölni kell tekinteni. Ehhez képest az adott eset körülményei hosszabb „kellő idő”-t indokolhatnak, de ha rövidebbet indokolnának, a fogyasztónak e szabály erejénél fogva két hónap mindenképpen rendelkezésre áll a kötelezett hibáról való értesítésére. Ennek oka, hogy az irányelv csak azt teszi lehetővé, hogy a nemzeti jog a fogyasztó igényérvényesítése feltételeként a hiba felfedezésétől számított két hónapon belüli értesítési kötelezettséget írjon elő. A fogyasztóra irányadó legalább két hónapos kifogásközlési kötelezettség elmulasztásának a jogkövetkezménye nem jogvesztés, hanem csupán kártérítési felelősség. A két hónapos határidő, figyelemmel az irányelvi rendelkezések egyoldalúan kógens jellegére, a felek által nem rövidíthető le.

A Ptk. 383. §-ának (4) bekezdése a szállítási szerződések körében a 308. § (1) bekezdésével konkuráló szabályt tartalmaz, amely szerint a megrendelő az észlelt minőségi hibát annak felfedezése után a szállítóval haladéktalanul közölni és egyben szavatossági igényét megjelölni köteles. A 2002-es módosítás miniszteri indokolása ennek kapcsán felhívja a figyelmet arra, hogy fogyasztói ügyletek tekintetében ez a speciális szabály nem irányadó a következőkre figyelemmel. Tekintve, hogy minden, a fogyasztói szerződést érintő speciális szabály a kötelmi jog általános részében került elhelyezésre (mivel rendszerünkben a kellekszavatosság szabályai, ellentétben más európai jogokkal, nem az adásvétel körében vannak), minden olyan szerződéstípusnál, ahol a kellekszavatosság alkalmazásra kerülhet, és fogyasztói szerződésre van lehetőség a 685. § új e) pontjának második fordulata értelmében (így különösen a szállítási és a vállalkozási szerződések esetében), a fogyasztói jellegre tekintettel ezek a szabályok érvényesülnek, megelőzve az adott szerződéstípus speciális szabályait. Ez esetben tehát a fogyasztói szerződésre vonatkozó - a kötelmi jog általános részében található - normák képezik a speciális szabályt.

A közlés alakját illetően a szerződési nyilatkozatokra vonatkozó általános szabályokból kell kiindulni (l. a 216-217. §-nál). A bírósági gyakorlat szerint a kellékszavatossági igényt érvényesítő nyilatkozat nincs alakszerűséghez kötve, tehát a szóbeli közlés is érvényes.

A közlés hatályos akkor is, ha a szavatossági igényt érvényesítő kereset kézbesítésével történik. Nem utasítható el tehát a kereset egyedül azért, mert annak beadása, vagyis az igény érvényesítése előtt a jogosult a hibát nem közölte.

Vitás lehet az is, hogy a hibát közlő nyilatkozatnak mit kell tartalmaznia. Ebben a kérdésben a tv. nem rendelkezik. A szavatossági jogot a kifogásolt dolog minden olyan hibája miatt kellő időben érvényesítettnek kell tekinteni, amely a jogosult nyilatkozatában megjelölt kellékhányt előidézte. Ez arra az esetre is vonatkozik, amikor a jogosult a hibát tévesen vagy hiányosan jelölte meg. Ha a jogosult a szavatossági igényét a dolognak a megjelölt kellékhány szempontjából elkülönülő részére érvényesíti, ezzel a szavatossági igény a dolog egyéb részére nem tekinthető érvényesítettnek.

Ptk. 308. § (1) A jogosult a teljesítés időpontjától számított hat hónapos elévülési határidő alatt érvényesítheti szavatossági jogait. Ha a dolog használhatóságának legkisebb időtartamát hatósági előírás vagy kötelező műszaki előírás határozza meg (kötelező alkalmassági idő), és ez hat hónapnál rövidebb, az igény érvényesítésére ez a határidő irányadó.

(2) Ha a szerződés állapot szolgáltatására irányul, a szavatossági igény a teljesítéstől számított hatvan nap alatt évül el.

(3) Nem számít bele az elévülési időbe a kijavítási időnek az a része, amely alatt a jogosult a dolgot nem tudja rendeltetésszerűen használni. A szavatossági jog érvényesíthetőségének határideje a dolognak vagy jelentősebb részének kicserélése (kijavítása) esetén a kicserélt (kijavított) dologra (dologrésze), valamint a kijavítás következményeként jelentkező hiba tekintetében újból kezdődik.

(4) Fogyasztói szerződés esetében a fogyasztó - az (1)-(2) bekezdéstől eltérően - a teljesítés időpontjától számított két éves elévülési határidő alatt érvényesítheti szavatossági igényét. Az ennél rövidebb elévülési határidőt megállapító kikötés semmis. Ha a fogyasztói szerződés tárgya használt dolog, a felek rövidebb határidőben is megállapodhatnak, egy évnél rövidebb elévülési határidő azonban ebben az esetben sem köthető ki.

A szavatossági jog érvényesítése

1. A tv. kettős határidőt állapít meg, mégpedig egy rövidebb elévülési és egy hosszabb jogvesztő határidőt.

Az elévülési határidő általában hat hónap, ennél rövidebb csak akkor lehet, ha kötelező hatósági, illetőleg kötelező műszaki előírás a dolog használhatóságának legkisebb időtartamát ennél rövidebb időben állapítja meg. Ilyenkor az elévülési idő ez a rövidebb idő. Különösen könnyen romló élelmiszerekre szoktak hetes vagy hónapos eltarthatósági időt megállapítani, amit rendszerint a felhasználhatóság végső időpontjának megjelölésével szoktak a csomagoláson dátum szerint is felismerhető módon feltüntetni. Ugyanez előfordul gyógyszereknél és más vegyszereknél is. A kötelező alkalmassági idő meghatározásából elmarad a szabványra történő hivatkozás, tekintettel arra, hogy a 2001. évi CXII. törvény módosította a nemzeti szabványosításról szóló 1995. évi XXVIII. törvény 6. §-ának (1) bekezdését, megszüntetve abban a szabványok alkalmazásának kötelező jellegét előíró jogszabályi rendelkezések lehetőségét.

Mint hogy elévülési határidőről van szó, az elévülés nyugvására vonatkozó szabályokat ezekre a (hat hónapos vagy rövidebb) határidőkre is alkalmazni kell. Ha tehát a hiba csak a határidő letelte után vált felismerhetővé, a szavatossági jogot ez után a határidő után is érvényesíteni lehet a hiba felismerésétől számított három hónapig [l. az I. sz. PGED I-II. pontját (PEH 67. o., GEH 7. o.)]. Ha az olyan élelmiszert vagy más árut, amelynek a legkisebb használhatósági idejét megállapították, ez után a határidő után akarnak elfogyasztani, illetőleg felhasználni, és az arra alkalmatlannak bizonyul, a késedelem kimentése érdekében nem elég a fogyasztásra való alkalmatlanságnak a bizonyítása, hanem azt is bizonyítani kell, hogy az árunak olyan hibája van, amely a szerződéskötéskor, vagyis a vásárláskor már fennállott. Ha azonban az árut már a legkisebb használhatósági idő után hozzák forgalomba, nem ezt, hanem csupán azt kell bizonyítani, hogy a használhatóság legvégső ideje már a vásárláskor is elmúlt. Nem mentesíti a felelősség alól a kereskedőt (eladót) a vásárló gondatlansága, tehát az, hogy az áru átvételekor az egyértelműen megállapítható használhatósági idő elkerülte a figyelmét. Ez legfeljebb bizonyítási nehézséget okozhat. Nem védekezhetsz az eladó azzal sem, hogy az az áru, amelynek használhatósági ideje az eladáskor már lejárt, a lejárat ellenére is alkalmas a fogyasztásra. Az ilyen védekezést a 4. § (4) bekezdése alapján is figyelmen kívül kell hagyni. Az az eladó ugyanis, aki olyan árut hoz forgalomba, amelynek hatóságilag megállapított legvégső használhatósági ideje lejárt, nem úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben elvárható volt, ezért erre eredményesen nem hivatkozhat.

A Ptk. II. 6. §-ának (2) bekezdése értelmében a kötelezett csak abban az esetben hivatkozhat arra, hogy a szavatossági igény érvényesítésére irányadó elévülési határidő hat hónapnál rövidebb, ha a kötelező alkalmassági idő tartamát a jogosulttal a szerződés megkötésekor megfelelő módon (a terméken való feltüntetéssel, minőségi tanúsítvánnyal, fizetési jegyzéken stb.) közölte. Ha tehát a terméken a fogyaszthatóság, felhasználhatóság határideje nem volt olvasható, vagy ha annak feltüntetése nem volt eléggé világos, a kereskedői szakértelemmel nem rendelkező vevő által is felismerhető, a szavatossági igény nem az adott árucikkre vonatkozó rövidebb kötelező alkalmassági időn belül, hanem az általános hat hónapi elévülési határidőn belül érvényesíthető.

A fent kifejtetteket a következő példával lehet szemléltetni. A vevő 2000. december 1-jén olyan árut vásárolt, amelynek a terméken feltüntetett alkalmassági ideje 2000. december 15-én lejárt. Ha a terméket december 16-án akarja felhasználni, szavatossági jogát csak akkor érvényesítheti, ha bizonyítja, hogy az árunak olyan hibája van, amely abban már a vásárláskor, december 1-jén is megvolt. Ha az alkalmassági időn belül, például december 12-én megállapítható a hiba, a szavatossági kötelezettség fennáll. Ha a vevő december 15-én olyan árut vásárol, amelynek alkalmassági ideje december 1-jén lejárt, az eladó nem védekezhetsz azzal, hogy a lejárt áru felhasználásra alkalmas. De nem hivatkozhat arra sem, hogy a vevő volt a hibás, mert a terméken az alkalmassági időt szabályszerűen feltüntették. Nem jöhet szóba ilyen esetben a Ptk. 305/A. § (1) bekezdésének az alkalmazása sem, mert az olyan árut, amelynek hatóságilag megállapított használhatósági ideje már lejárt, akkor sem szabad eladni, ha a vevő azt hajlandó hibátlan áruként megvásárolni. Ha pedig az alkalmassági idő a terméken nincs szabályszerűen feltüntetve, a 2000. december 1-jén vásárolt termékre vonatkozó szavatossági jogát a vevő 2001. június 1-jéig érvényesítheti.

Előfordul, hogy a kereskedelmi vállalat leértékeli, és olcsóbb áron forgalomba hozza az olyan terméket, amelynek a csomagoláson feltüntetett szavatossági határideje lejárt ugyan, de még az egészség károsítása nélkül felhasználható. Ebben az esetben a szavatossági igényt a teljesítéstől, tehát a termék kiszolgáltatásától számított általános hat hónapos elévülési időn belül lehet érvényesíteni. Az áruszállítás azonban a hibás teljesítésért fennálló felelősséget csak akkor csökkenti, ha a forgalomba hozatalkor a termék hibájára is felhívták a figyelmet.

A kimentési okok közül leggyakoribb a hiba későbbi felismerése, nem kizárt azonban az sem, hogy más okból is bekövetkezhet az elévülés nyugvása. Ilyen ok lehet a jogosult betegsége, külföldi tartózkodása vagy más akadályoztatása.

Ha a szállító a termék minőségét tanúsította, és a termék a tanúsított tulajdonságok tekintetében utóbb hibásnak bizonyul, a szavatossági igények elévülésével kapcsolatban az elévülés nyugvására vonatkozó szabályok alkalmazásának van helye. Ha a szállító a termék minőségét tanúsította, a tanúsított tulajdonságokkal kapcsolatban egymagában a tanúsítás ténye lehetőséget biztosít az elévülés nyugvására vonatkozó szabályok alkalmazására. A szavatossági jogot az említett értelemben vett akadály megszűnésétől, mégpedig legkésőbb a hiba felfedezésétől számított három hónap alatt a jogvesztő határidőn belül akkor is érvényesíteni lehet, ha az elévülési idő már eltelt, vagy abból három hónapnál kevesebb van hátra (GKT 49/1973. sz. állásfoglalás - GEH 124. o.). (megjegyzés)

Ha a jogosult szavatossági jogait azért nem tudta érvényesíteni, mert a hiba nem volt felismerhető, és a hiba felismerésétől számított három hónapon belül sem érvényesítette igényét keresettel, szavatossági igénye akkor is elévült, ha a tartós használatra rendelt dologra előírt hároméves idő, illetőleg az ennél hosszabb kötelező alkalmassági idő még nem telt el (LB Gf. VI. 31292/1991. - BH 1992/3. sz. 187.).

A szavatossági igények érvényesítésére megállapított 3 hónapos [Ptk. 326. § (2) bek.] - jogvesztő - határidő nem elévülési jellegű, ezt nem lehet megszakítani, és az elévülés további nyugvása sem állapítható meg (LB Pfv. III. 20465/1997. - BH 1999/1. sz. 15.).

Ha a felek a hibás teljesítéssel kapcsolatos vitájukat megállapodással rendezték, e megállapodáson alapuló jogaikat az általános elévülési időn belül érvényesíthetik. A feleknek ez a megállapodása ugyanis, akár a 240. § szerinti szerződésmódosításnak, akár a 242. § szerinti tartózáslismerésnek minősül, a 324. § (1) bekezdése értelmében megszakítja az elévülést, az elévülési határidő tehát újból kezdődik.

Megszakad az elévülés, ha a jogosult - még az elévülési határidő lejártá előtt - írásban közli a kötelezettel szavatossági igényét.

Ha a felek megegyezése vagy az elismerés teljesítési határidőt is tartalmaz, az elévülés a határidő lejártá után kezdődik (I. I. sz. PGED II. pont).

A kellékszavatossági igények érvényesítésére vonatkozó elévülési idő annyiban különbözik az általános elévüléstől, hogy az elévülés nyugvása esetében az igény későbbi érvényesítésére a 326. § (2) bekezdésében megjelölt újabb határidő mellett a tv.-ben az ennek az igénynek az érvényesítésére megszabott végső, jogvesztő határidőre is figyelemmel kell lenni. Ez azt jelenti, hogy az akadály megszűnésétől számított három hónapig a szavatossági jog akkor is érvényesíthető, ha a hat hónapos elévülési idő már eltelt, vagy abból még három hónapnál kevesebb van hátra. A teljesítéstől számított egy, illetőleg három év után azonban már nincs lehetőség arra, hogy a jogosult a később felismert hiba miatt szavatossági igénnyel lépjen fel. Megengedi azonban a tv. a három év letelte utáni igényérvényesítést is, ha a kötelező alkalmassági idő ennél hosszabb. Ha például valamely szolgáltatásra jogszabály ötévi használhatósági időt állapítana meg, az elévülés nyugvására vonatkozó szabályok szerint öt éven belül lehet kellékszavatossági igényt érvényesíteni.

Az elévülési szabályokat alkalmazni kell az elévülés megszakadása tekintetében is, amikor ugyanúgy kell figyelembe venni a jogvesztő határidőket, mint az elévülés nyugvása esetén. Ez a helyzet áll elő például akkor, ha a kötelezett elismerő nyilatkozatot tett.

A kellékszavatossági igények elévülésére is vonatkozik a 204. § (3) bekezdésének az a rendelkezése, amely szerint az elévülést nem lehet hivatalból figyelembe venni. Ha tehát a kötelezett nem emel elévülési kifogást, a kereset nem utasítható el azon az alapon, hogy az igényérvényesítési határidő már lejárt. Az egy, három, illetőleg a külön jogszabályban meghatározott ennél hosszabb végső határidő lejártá esetén azonban a keresetet akkor is el kell utasítani, ha a kötelezett a jogvesztő határidő lejártával nem védekezik.

A szavatossági jogok érvényesítése kérdésében alkotott I. sz. PGED szerint abban az esetben, ha a felek a hibás teljesítéssel kapcsolatos vitájukat egyezséggel rendezték, az elévülés megszakad, tehát az elévülési határidő újból kezdődik. Ilyenkor - a fent kifejtetteknek megfelelően - az újból kezdődő elévülési határidő hat hónap, vagyis nem a 324. § (1) bekezdésében megjelölt öt év.

Abban a kérdésben, hogy elévülés nyugvása esetén az elévülési idő - a három hónapos meghosszabbodás következtében - túlterjedhet-e a jogvesztő határidőn, az I. sz. PGED a fogyasztóra előnyösebb azt az álláspontot foglalja el, amely szerint a már megkezdődött elévülési határidő annak letelte előtt akkor sem szűnik meg, ha időközben a jogvesztő határidő lejár (PEH 67. o.; GEH 7. o.).

Az elvi döntés előkészítése során vitatott volt az is, hogy mit kell a szavatossági igény érvényesítésén érteni: a hiba közlését-e vagy pedig a követelésnek a bíróság előtti érvényesítését. Az igényérvényesítési határidő jellege erre a kérdésre egyértelmű választ ad. Az elévülés ugyanis azt jelenti, hogy a jogosult követelését a bíróság előtt csak meghatározott időn belül érvényesítheti. Ha ez az idő eredménytelenül eltelik, a követelés természetes kötelemmé (natúrális obligációvá) alakul, tehát bíróság előtt - a kötelezett kifogása esetén - többé nem érvényesíthető. Ebből pedig az következik, hogy a szavatossági igény is elévül, ha a jogosult hat hónapon belül nem fordul a bírósághoz. Az igény érvényesítésén tehát nem a hiba közlését, illetőleg a kötelezett felszólítását, hanem - a már kifejtettek szerint - a per megindítását kell érteni. A szóbeli felszólítás a Ptk. 326. § (2) bekezdése értelmében az elévülés nyugvására vezethet, és így az elévülési határidő három hónappal meghosszabbodhat. Az írásbeli felszólítás pedig a 327. § (1) bekezdése értelmében megszakítja az elévülést, amely ennek következtében újból kezdődik, tehát a jogosultnak további hat hónap áll rendelkezésére a per megindításához. Az I. sz. PGED ilyen értelemben foglalt állást.

A szavatossági igény állat szolgáltatására irányuló szerződés hibás teljesítése esetén hatvan napos elévülési határidő alatt, de legfeljebb a teljesítéstől számított egy évig érvényesíthető [308. § (2) bekezdés].

A kettős határidő megállapítását a minőség védelméhez és a forgalom biztonságához fűződő érdekek egyeztetése indokolja. A legtöbb szolgáltatás gyártási hibája a teljesítéstől számított egy, illetőleg három éven belül megmutatkozik. Vannak azonban olyan szolgáltatások is, amelyeknél a hibás munka következménye csak a végső határidő után jelentkezik. Különösen az építőiparban és bonyolult gépi berendezések szerelése esetén vannak ilyen ítélkezési tapasztalatok. De lege lata a megoldás az lenne, ha a jogvesztő határidő megszűnne. Ez jelentősen egyszerűsítene az igények érvényesítését. Az az aggály, hogy az elévülés nyugvása és megszakadása hosszú időre kitolhatja a határidőket, túlzott, és a korábbi gazdasági irányítás termeléspontjait szemléletét tükrözi.

A szavatossági jogok érvényesítésének idejére vonatkozó szabályok - mint a kötelmi jog más szabályai is - ha jogszabály nem tesz kivételt, törvényi pótló (diszpozitív) jellegűek. Kivételt tesz a főszabály alól a Ptk. 308. § új (3) bekezdése, amikor kimondja, hogy gazdálkodó szervezet és fogyasztó közötti szerződés esetén semmis az a kikötés, amely az (1) és (2) bekezdésben meghatározottaknál rövidebb határidőt állapít meg. Ebben a vonatkozásban tehát ezek a rendelkezések kógensnek. Ha a szerződés ebbe a jogszabályba ütközik, részletes érvénytelenség következik be, vagyis a szerződés a törvényben meghatározott határidők szerint érvényes. (A fogyasztó fogalmával a 205. § magyarázata foglalkozik.)

A kötelező alkalmassági időn belül sorozatosan előforduló kisebb hibák esetén a hibás teljesítés miatti elállási igény a hat hónapos elévülési idő után is érvényesíthető. Az igény érvényesítésére (a per megindítására) azonban csak három hónap áll rendelkezésre attól az időponttól kezdve, amikor a számtalan javítás miatt a jogosultnak a szerződés teljesítéséhez fűződő érdeke megszűnik. (BDT2006. 1365.)

Határidő számítása utófelülvizsgálat esetén

2. Az építési szerződésről szóló 405. § szabályozza az átadás-átvételi eljárást, és úgy rendelkezik, hogy a megrendelő köteles a munkát a vállalkozó értesítésében kitűzött eljárás során megvizsgálni és a vizsgálat alapján felfedezett hiányokat, hibákat, a hibás munkarészekre eső költségvetési összeget, valamint az érvényesíteni kívánt szavatossági igényeket jegyzőkönyvbe foglalni [(1) bek.].

Az (5) bekezdés kimondja, hogy az átadás-átvételi eljárástól számított egy éven belül - a felek eltérő megállapodása hiányában - a munkát az (1) bekezdésben foglaltak szerint újból meg kell vizsgálni.

A Ptk. 407. § (2) bekezdése értelmében ugyanezek a rendelkezések vonatkoznak a szerelési szerződésre is.

Felmerülhet az a kérdés, hogy az elévülési, illetőleg a jogvesztő határidőt ilyen szerződéseknél az első vagy a második átadás-átvételi eljárástól kell-e számítani; a megismételt eljárásban felfedezett hibák miatt mennyi idő alatt lehet a szavatossági jogot érvényesíteni.

A 308. §-ban megállapított elévülési és jogvesztő határidők a szerződés teljesítésekor kezdődnek. A kérdést tehát az dönti el, hogy az építési vagy szerelési szerződést mikor teljesítették, az első átvételkor vagy a megismételt eljárás során.

Foglalkozott ezzel a kérdéssel a Legfelsőbb Bíróság Gazdasági és Polgári Kollégiuma is, és a GK-PK 1. szám alatt hozott állásfoglalásában a következő iránymutatást adta: „Az építési szerződések körében az átadás-átvételi eljárástól számított egy éven belül tartott utófelülvizsgálati eljárásról felvett jegyzőkönyvben feltüntetett hibákra (hiányokra) vonatkozó szavatossági jogok az utófelülvizsgálati eljárás befejezését követő három hónapon belül akkor is érvényesíthetők, ha az elévülési idő már eltelt, vagy abból három hónappal kevesebb van hátra.” Az állásfoglalás indokolása többek között kiemeli: „Az utófelülvizsgálat annak a vizsgálatnak a körébe tartozik, amelynek alapján a jogosult meggyőződik arról, hogy az építési szerződés teljesítése megfelelő-e.” „Az utófelülvizsgálat szerepe és célja az, hogy az addigi használat során észlelt - többnyire sokféle - hibát egyidejűleg és közösen állapítsák meg, és a jogosult ne kényszerüljön külön-külön fellépni, hanem a szavatossági jogait egyszerre érvényesíthesse. Ez pedig az elévülés nyugvásának megfelelő helyzetet idéz elő” (GEH 80. o.; PEH 227. o.).

Elévülési határidő számítása tervezési szerződés esetén

3. Szó volt arról, hogy az igényérvényesítési határidőt a szerződés teljesítésétől kell számítani. Ez alól az általános szabály alól kivételt állapít meg a 410. § (1) bekezdése, amely szerint a terv hibája miatt érvényesíthető szavatossági jogok elévülési idejének kezdete a terv alapján kivitelezett szolgáltatás teljesítésének időpontja.

Erre a kivételre azért van szükség, mert a tervezési munka alkalmasságáról általában csak a terv alapján kivitelezett épület megvizsgálásával lehet meggyőződni.

Mint hogy a tv. csak az elévülési határidő kezdetére tartalmaz az általánostól eltérő rendelkezést, felmerülhet a gyakorlatban a kérdés: miként kell számítani a jogvesztő határidőt.

Azok az indokok, amelyek az elévülési határidő kezdetének eltérő számítását szükségessé teszik, a jogvesztő határidő vonatkozásában is fennállnak. A kérdésre a bírósági gyakorlatnak a felmerülő tényállások vizsgálata alapján kell végleges választ adnia.

A határidő meghosszabbodása a dolog kijavítása esetében

4. A dolog kijavítása esetében a határidő meghosszabbodik a hiba közlésével kezdődő azzal az idővel, amely alatt a jogosult azt a hiba miatt rendeltetésszerűen nem használhatta.

A hibát a jogosult felfedése után haladéktalanul köteles közölni a kötelezettel. Ha késlekedik, azt saját veszélyére teszi azért is, mert a szavatossági határidő csak a hiba közlésétől a kijavításig eltelt idővel hosszabbodik meg, amely alatt a dolog a hiba miatt nem volt rendeltetésszerűen használható. Ha például egy hónappal a rendeltetésszerű használatot akadályozó hiba felmerülése után közli a jogosult a meghibásodást a kötelezettel, és a kijavítás további egy hónapot vesz igénybe, a határidő nem két hónappal hosszabbodik meg, bár a jogosult két hónapig nem tudta a dolgot rendeltetésszerűen használni, hanem csak egy hónappal.

A 2002. évi XXXVI. törvény a gyakorlati alkalmazás igényeire figyelemmel pontosította a hatályos szabályozást: rögzítve egyrészt, hogy a kijavítási időnek az a része, amely alatt a jogosult a dolgot nem tudja rendeltetésszerűen használni, nem számít bele az elévülési időbe, másrészt kiterjeszti a szavatossági határidő újraindulására vonatkozó szabályt a kijavítás esetére, valamint a kijavítás következményeként jelentkező hiba tekintetében. Itt olyan új, a kijavított hibától különböző hibáról van szó, amelyet a kijavítás okozott.

A tv. szerint a dolognak vagy jelentősebb részének a kicserélése esetén a szavatossági jog érvényesítésére biztosított határidő a kicserélt dologra (dologrészre) újból kezdődik. Ha például a televíziót kicserélik, a cserekészülék átadásával a hat hónapos elévülési határidő újból kezdődik, a teljesítés ugyanis csak a kicseréléssel történt meg. Ettől az időtől számít a hároméves jogvesztő határidő is. Ha a képernyőt cserélik ki, erre az alkatrészre vonatkozólag annak kicserélésétől, vagyis az új képernyő beszerelésétől külön megnyílnak a határidők, mégpedig a hat hónapos elévülési és a hároméves jogvesztő határidő egyaránt. A készülékre egyéb vonatkozásban továbbra is az eredeti határidők lesznek érvényben.

A határidő fogyasztói szerződések esetében

5. A (4) bekezdés a fogyasztói ügyletek tekintetében - az irányelvi követelményből eredően - az általánosnál jóval hosszabb, kétéves elévülési jellegű szavatossági határidőt ír elő. Ez a rendelkezés is egyoldalúan kógens: a felek rövidebb határidőt nem köthetnek ki. Ez alól - élve az irányelvben felkínált lehetőséggel - egy kivételt enged a törvény: használt dologra nézve a felek egy évnél nem rövidebb szavatossági határidőt is kiköthetnek.

Ptk. 308/A. § (1) Ha a jogosult igényét menthető okból nem tudja érvényesíteni, így különösen, ha a hiba a jellegénél vagy a dolog természeténél fogva a 308. §-ban meghatározott határidőn belül nem volt felismerhető, a szavatossági jogok érvényesítésének határideje a teljesítés időpontjától számított egy év, tartós használatra rendelt dolog esetében három év. Ha a kötelező alkalmassági idő három évnél hosszabb, az igény érvényesítésére ez a határidő az irányadó. E határidők elmulasztása jogvesztéssel jár.

(2) Fogyasztói szerződésben az (1) bekezdésben megállapított hároméves határidőnél rövidebb határidő kikötése semmis.

Az elévülés nyugvása

A 308/A. § szabályozza az elévülés nyugvásának lehetőségére megállapított, valamint a tartós használatra rendelt dologra vonatkozó, illetve a hosszabb kötelező alkalmassági időből eredő jogvesztő szavatossági határidőket. Ezek közül a hároméves, illetve az ennél hosszabb határidők, mint a fogyasztói ügyletekre irányadónál kedvezőbbek, a fogyasztói ügyletekre is alkalmazandók. A fogyasztó hátrányára történő eltérést itt is megtiltja a törvény.

Évtizedekkel korábban átadott paneles lakóépület homlokzati hőszigetelésének hibája miatt a kártérítési igény a hibás teljesítéstől nyugszik mindaddig, amíg a laikus jogosult nem ismerhette fel a hiba jellegét, nagyságrendjét, azt, hogy az épület teljes homlokzati falának szigetelése hibás. Ennek megismerését követően azonban a menthető ok megszűnik, és a jogosult ezen időponttól egy éven belül érvényesítheti keresettel igényét a kötelezettel szemben. (BDT2006. 1435.)

Ptk. 308/B. § A szavatossági igényt a szolgáltatott dolog minden olyan hibája miatt határidőben érvényesítettnek kell tekinteni, amely a megjelölt kellékhányt előidézte. Ha azonban a jogosult a szavatossági igényét csak a dolognak - a megjelölt hiba szempontjából - elkülöníthető része tekintetében érvényesíti, a szavatossági igény a dolog egyéb részeire nem minősül érvényesítettnek.

A hibás teljesítésből eredő jogok érvényesítése

A Ptk. nem tartalmazott rendelkezést arra, hogy hogyan kell megjelölni a hibát, illetve a kellékhányt, valamint arra, hogy ha a jogosult a szavatossági igényét a dolognak egy elkülönült része tekintetében érvényesíti, akkor ez hogyan hat ki a dolog egyéb részeinek hibájára. Az I. számú Polgári Gazdasági Elvi Döntésben a Legfelsőbb Bíróság úgy rendelkezett, hogy a szavatossági igényt a szolgáltatott dolog minden olyan hibája miatt kellő időben érvényesítettnek kell tekinteni, amely a keresetlevélben megjelölt kellékhányt előidézte. Vonatkozik ez arra az esetre is, amikor a jogosult a hibát tévesen, hiányosan vagy szakszerűtlenül jelölte meg. Ha a jogosult a szavatossági igényét a dolognak a megjelölt kellékhány szempontjából elkülönülő része tekintetében érvényesíti, ezzel a szavatossági igény a dolog egyéb részeire nem tekinthető érvényesítettnek. Az elvi döntés indokál az alábbiak szolgáltak.

Ha a jogosult a szavatossági jogait kellő időben érvényesítő keresetlevelében csak a dolog kellékhányát jelölte meg, az ilyen igényérvényesítés feloleli a szolgáltatott dolognak minden olyan hibáját, amely a megjelölt kellékhányt előidézte. Ezért a szavatossági igényt a megjelölt kellékhányt előidéző valamennyi hibát illetően kellő időben érvényesítettnek kell tekinteni. A szolgáltatott dolog konkrét hibájának a keresetlevelében való megjelölése esetében figyelemmel kell lenni az adott tényállásra, a szolgáltatás és a hiba jellegére, valamint a jogosult keresetlevelében foglaltakra. Ha a jogosult konkrét hibát jelöl meg, később azonban - az alaposabb vizsgálat eredményeként - megállapítják, hogy az állított hiba nem áll ugyan fenn, de a dolognak más hibája is van, vagy pedig egyéb hibái is vannak, amelyek külön-külön vagy összességükben ugyancsak előidézői a megjelölt kellékhányynak, ez esetben nem lehet elkésettnek tekinteni a szavatossági igény érvényesítését az utóbb felfedezett hibák tekintetében sem. Az a jogosult, aki a hibát vagy a hibákat - esetleg tévesen vagy hiányosan - konkrétan megjelöli, nem kerülhet hátrányos helyzetbe azzal szemben, aki csak a kellékhányt jelölte meg az erre vezető hibák konkrét feltüntetése nélkül. Ha pl. a vevő azért érvényesít szavatossági igényt az eladóval szemben, mert a megvásárolt gép nem működik, s azt állítja, hogy az egyik alkatrész hibás, később pedig kiderül, hogy nem ez, hanem egy másik alkatrész a hibás vagy egyéb alkatrészek is hibásak, a szavatossági igényt a gép működését érintő valamennyi hiba vonatkozásában kellő időben érvényesítettnek kell tekinteni. A kifejtettek megfelelően irányadók abban az esetben is, ha a szolgáltatott dolognak csak valamely része, illetőleg egyes részei nem megfelelőek, s az ezt előidéző hibát vagy hibákat jelöli meg tévesen, hiányosan vagy szakszerűtlenül a jogosult. Ha pl. a ház felvonóberendezésének a hibája miatt érvényesít a jogosult szavatossági igényt s a hiba okaként a motor nem megfelelő voltára hivatkozik, utóbb pedig kiderül, hogy valójában a felvonóberendezés valamely más részének hibája idézte elő a nem kielégítő működést, ilyenkor a felvonóberendezésre vonatkozóan nem lehet elkésettnek tekinteni a szavatossági igény érvényesítését akkor sem, ha csak utóbb derült ki a berendezés nem megfelelő működésének valódi oka. Ha viszont a jogosult a szolgáltatott dolognak a megjelölt kellékhány szempontjából egymástól elkülönülő (össze nem függő) részei közül egyikkel vagy másikkal kapcsolatban érvényesít szavatossági igényt, az egyik ilyen dologrészre vonatkozóan kellő időben történő igényérvényesítéssel nem tekinthető érvényesítettnek a szavatossági igény más dologrészek tekintetében. Ha pl. a ház felvonóberendezésének hibája miatt kellő időben szavatossági igényt érvényesítenek, nem lehet egyben érvényesítettnek tekinteni a ház fűtőberendezésének hibája miatt támasztható szavatossági igényt.

A 2002. évi XXXVI. törvénnyel bevezetett 308/B. § ezen elveket emelte be a Ptk.-ba.

Ptk. 308/C. § A szavatossági jogok az ugyanabból a jogalpból eredő követeléssel szemben kifogásként a határidők eltelte után is érvényesíthetők.

Szavatossági jog érvényesítése kifogással

Az elévült, illetőleg a jogvesztés folytán megszűnt szavatossági jogot ugyanabból a jogalpból eredő követeléssel szemben kifogásként érvényesíteni lehet. Ezzel a tv. azt kívánja megakadályozni, hogy a vételárnak, vállalkozói díjnak vagy más ellenszolgáltatásnak hibás teljesítés miatti visszatartása esetén a kötelezett addig várjon követelése érvényesítésével, amíg a kellékszavatossági jog elévül, és így teljes biztonsággal perelhesse. Az ilyen követelés iránt indított perben az alperes kifogásként hivatkozhat a hibás teljesítésre és visszatartási jogára, vagyis védekezhet azzal, hogy csak akkor köteles teljesíteni, ha a felperes a hibás szolgáltatást kicseréli vagy kijavítja. De hivatkozhat arra is, hogy árleszállítást kér, vagy az általa elvégzett, illetőleg elvégzetett javítás költségeit kívánja a felperes követelésébe beszámítani. Az alperes tehát kifogás formájában lényegében ugyanazokat a kellékszavatossági jogokat érvényesítheti, mint amelyek őt önállóan megilletnék akkor, ha követelése nem évült volna el, illetőleg a joga a végső határidő lejártáig folytán nem szűnt volna meg.

Ha a bíróság úgy találja, hogy a kifogással érvényesített szavatossági jog az alperest megilleti, kicserélés választása esetén a keresetet időelőttiség címén elutasítja, kijavítás választása esetén pedig ugyanilyen értelemben dönt. Ha pedig a jogosult árleszállítást vagy a javítási költségek megtérítését kéri, elutasítja a keresetet, illetőleg csak annyiban ad helyt annak, amennyiben az igazolt beszámítható ellenkövetelés nem fedezi a tartozást. Elutasítás lesz az eredmény akkor is, ha az árleszállítás mértéke vagy a kijavítás költsége meghaladja a kereseti követelés összegét.

Ha például a követelés 100 000 forint, az árleszállításként követelt összeg vagy a javítási költség mértéke pedig 50 000 forint, a marasztalás összege 50 000 forint lesz, az ezt meghaladó keresetet a bíróság elutasítja. Ha fordítva áll a helyzet, vagyis ha 50 000 forint az érvényesített követelés, és 100 000 forint az árleszállítás vagy javítási költség címén fennálló ellenkövetelés, a kereset teljes elutasítása lesz a döntés. A bíróság ugyanis a kifogás alapján érvényesített kellékszavatossági követelés teljesítésére nem kötelezi a felperest, mert ennek útjában áll a kereseti kérelemhez kötöttség eljárási szabálya (Pp. 215. §). Az esetleges viszontkereset pedig azért nem vezethet eredményre, mert a követelés elévült, illetőleg a jogvesztő határidő eltelte folytán megszűnt. Ebből az következik, hogy az elévült vagy megszűnt szavatossági jogot kifogással csak a kereseti kérelem korlátai között lehet érvényesíteni, a kifogásnak tehát eljárásjogi jellegénél fogva csupán a kereset részbeni vagy teljes elutasítása lesz a következménye. Az elévült (megszűnt) jog csak ennyiben éled fel az ugyanebből a jogviszonyból származó követelés érvényesítése esetében is.

Ptk. 309. § (1) A szavatossági kötelezettség teljesítésével és a szerződészerű állapot megteremtésével kapcsolatos költségek - ideértve különösen az anyag-, munka- és továbbítási költségeket - a kötelezettet terhelik. Fogyasztói szerződés esetében a felek ettől eltérő megállapodása semmis.

(2) Kicserélés vagy elállás esetén a jogosult nem köteles a dolognak azt az értékcsökkenését megtéríteni, amely a rendeltetésszerű használat következménye.

Költségek

1. Nem egységesek az álláspontok abban, hogy milyen költségek sorolhatóak ebbe a körbe. Van olyan nézet, amely szerint csak a csomagolási, fuvarozási, postai és hasonló költségek tekinthetők ilyennek, a felszerelés, leszerelés munkadíja és egyéb költsége azonban már nem. Ez utóbbi költségek megtérítése tekintetében ezért továbbra is a kártérítés szabályait kell alkalmazni. A Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiumának gyakorlata ilyen megkülönböztetést nem tesz, és költségként számol el minden olyan kiadást, amely a szavatossági kötelezettség teljesítésével összefüggésben felmerül.

A költségviselési szabály diszpozitív, azaz a felek a költségviselés kérdésében szabadon állapodhatnak meg. A törvény azonban az irányelvnek megfelelően kögens szabályként rögzíti a költségviselést fogyasztói szerződések esetében.

Amortizáció

2. A tv. a korábbi bírósági gyakorlattal egyezően úgy rendelkezik, hogy a rendeltetésszerű használattal járó értékcsökkenés megtérítését kicserélés vagy elállás esetén a kötelezett nem követelheti. Ez azért is jelentős, mert a kötelezettet érdekeltté teszi abban, hogy a hibás árut haladéktalanul cserélje ki, illetőleg az elállást vegye tudomásul, tehát minden huzavona nélkül tegyen eleget a tv.-ben reá rótt kötelezettségének. A 4. § (4) bekezdésével sem lenne összeegyeztethető, hogy az a kötelezett, aki húzza-halasztja a szavatossági kötelezettsége teljesítését, a rendeltetésszerű használattal járó értékcsökkenésért térítést követelhesen. A rendelkezést az a gazdaságpolitikai cél is indokolja, hogy a termelő vállalatok érdekeltsége a kifogástalan minőségű termékek előállításában nagyobb legyen, a kereskedelmi vállalatok pedig az áru minőségét forgalomba hozatal előtt gondosan vizsgálják.

A jogszabály „megszorítást” is tartalmaz, nevezetesen a kötelezett felelőssége csak akkor áll fenn, ha a kicserélés vagy elállás a szavatossági jogok érvényesítésére megállapított határidőn belül történik. Vitás lehet, hogy ezzel a jogalkotó mit kíván kifejezni, mert a szavatossági jogokat kizárólag csak a tv.-ben előírt határidő alatt lehet eredményesen gyakorolni, és nem máskor. Ha ezt a rendelkezést úgy értelmeznénk, hogy nem felel a kötelezett akkor, ha a jogosult ugyan kellő időben élt jogaival, a kijavításra, illetőleg az elállásra azonban csak már a határidő letelte után került sor, visszájára fordítanánk a jogszabályt. A kötelezett ugyanis akkor járna jól, ha nem tenne eleget a kötelezettségének, hanem kívárná, amíg a határidő letelik. Az ítélkezési tapasztalatok szerint elég gyakran előfordul, hogy csak többszörös javítás után, szakértői minőségi vizsgálat alapján állapítható meg a hiba javíthatatlansága. De az is tapasztalható, hogy a kicserélésre csak akkor kerül sor, amikor a kijavítás ismételt megkísérlése után derül ki: a hiba csak átmenetileg szüntethető meg. Ebből az is következik, hogy a jogszabály ilyen értelmezése nem felelne meg a rendelkezés valóságos tartalmának.

Voltaképpen tehát nem megszorításról, a jog korlátozásáról, hanem a rendelkezésnek talán a kelleténél is pontosabb megfogalmazásáról van szó, ami szintén okozhat jogszabály-értelmezési problémát.

Az amortizációra vonatkozó rendelkezés többlétszabály az irányelvben biztosított jogokhoz képest. Mivel azonban az irányelv minimumszabályozást tartalmaz, azaz a tagállamok többlétszabályokat biztosíthatnak a fogyasztók számára, a 309. § (2) bekezdése nem sérti az irányelvben biztosított jogvédelmet.

Használati díj

3. A bírósági gyakorlatban felmerült az a kérdés is, hogy megilleti-e a kötelezettet a dolog kicserélése vagy elállása esetén ellenérték a hibás termék használatáért.

A Legfelsőbb Bíróság ezt a kérdést is nemlegesen döntötte el. Álláspontja szerint, ha az eladó a jótálláson vagy kellékszavatosságon alapuló kötelezettségének teljesítésével késedelmeskedik, a vevő a termék használatáért használati díj fizetésére nem kötelezhető. Használati díj csak kivételesen és akkor számítható fel, ha a vevő terhére a jogok visszaélészerű gyakorlása vagy rosszhasznéltség állapítható meg (P. törv. IV. 20211/1972. és 1971. El. II. D. 22. sz. tan. eln. értekezleti vélemény).

Ptk. 310. § Szavatossági jogainak érvényesítésén kívül a jogosult a hibás teljesítésből eredő kárának megtérítését is követelheti a kártérítés szabályai szerint.

Kártérítés

Ha a hibás teljesítés a jogosultnak kárt is okozott, szavatossági jogainak érvényesítésén felül kártérítést is követelhet. A két igény között az a különbség, hogy az első, a szavatossági igény a kötelezett magatartásának felróhatóságától függetlenül gyakorolható, a kártérítési felelősség alól azonban mentesülhet a kötelezett annak bizonyításával, hogy a hibátlan teljesítés érdekében úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. Ha ez a bizonyítás sikerül, a kár a kárveszélyviselés szabályai szerint a jogosultat terheli.

A Legfelsőbb Bíróság a P. törv. I. 20069/1969. sz. határozatában kimondotta: „Hibás teljesítés folytán bekövetkezett kártérítő felelősség körében nemcsak a szolgáltatásnak a hibáját, hanem azt a kárt is figyelembe kell venni, amit maga a hibás szolgáltatás okozott” (BH 1970/1. sz. 6290. - PJD IV. 126. sz.). A jogosult szavatossági jogainak érvényesítésén kívül a hibás teljesítésből eredő kárának megtérítését is követelheti, kivéve, ha a kötelezett bizonyítja, hogy a hibátlan teljesítés érdekében úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. (BDT2002. 639.)

Ebből a határozatból arra lehet következtetni, hogy a Legfelsőbb Bíróság a kártérítés körébe nemcsak a hibás teljesítéssel egyéb vagyontárgyakban okozott kárt és az elmaradt hasznot, hanem magának a szolgáltatásnak a hibájából származó anyagi hátrányt is bevonta.

Az ügyvédként és magánfelszámolóként dolgozó felperes mobiltelefonjának az alperesi részvénytársaság saját adminisztratív tévedése következtében történt kikapcsolása folytán a távközlési szolgáltatás négy napig tartó átmeneti szüneteltetése hibás teljesítésnek minősül, ezért a felperes a Ptk. 310. §-a alapján követelheti az ebből eredő kárának megtérítését. A felperes önmagában azzal, hogy éves adózott jövedelmét igazolta, valószínűsítette azt, hogy elvileg kár érte, mert a perbeli négy napra eső jövedelemhányada valamilyen mértékben biztosan csökkent azáltal, hogy elérhetősége megnehezedett. Azösszezszerűség tárgyában folytatandó eljárásban tehát a felperes vagy bizonyítani tudja, hogy mobiltelefonja működésképtelensége miatt milyen konkrét megbízásoktól esett el, vagy pedig, ha ilyet bizonyítani nem tud, akkor a bíróságnak a Pp. 206. §-ának (1) bekezdése szerinti mérlegelési jogkörében lehet majd általános kártérítés formájában [Ptk. 359. § (1) bek.] megállapítani annak a vagyoni előnynek a mértékét, amely a felperest az alperes hibás teljesítéséből eredően érte (LB Pfv. VI. 22972/1997. - BH 1999/7. sz. 302.).

A tv. a kártérítési felelősséget hibás teljesítés esetében is az általános felelősségi szabályok szerint állapítja meg. A kötelezett tehát most már a hibás teljesítéssel okozott kárért ugyanolyan feltételek szerint felel, mint a szerződésszegéssel okozott minden egyéb kárért. A kártérítési igény ebben az esetben is az általános elévülési időn belül, vagyis az esedékességtől számított öt év alatt érvényesíthető. Az elévülés nyugvására és megszakadására is az általános szabályok az irányadók.

Ennek a megoldási módnak azért van különös jelentősége, mert kiküszöbölheti azt a jogsérelmet, amelyet a kellékszavatossági jogok érvényesítésére vonatkozó egy- és hároméves jogvesztő határidők okozhatnak. Ezeknek a határidőknek a lejárta után ugyanis a jogosult kártérítési igényét az általános elévülési időn belül még érvényesítheti, és csak annyiban kerül hátrányosabb helyzetbe, hogy a kötelezett a felelősség alól kimentheti magát. A kártérítési követelés érvényesítésénél nem határolható el mereven a szűkebb értelemben vett kártérítéstől a szavatossági jog alapján érvényesíthető igény. Kártérítés címen nemcsak az elévült szavatossági igényen felüli többletkár megtérítése követelhető, hanem annak a kárnak a megtérítése is, amely a jogosultat a hibás teljesítés folytán amiatt érte, hogy maga a szolgáltatás hibás volt. Ha például valamely épület az építési szerződés teljesítését követő három év után rejtett hiba miatt megrongálódik, a jogosult a kártérítésre vonatkozó szabályok alapján nemcsak a lakások berendezésében, valamint a lakók és a házban tartózkodó személyek testi épségében, továbbá a parkoló gépjárművekben okozott kár megtérítését követelheti, hanem az épület kijavításával, újraserelésével járó kárának a megtérítését is. Nem akadályozza ennek az, hogy az utóbb említett követelések tartalmukban azonosak a kellékszavatossági igényekkel, nevezetesen a kijavítással, a munka újra elvégzésével felmerült költségek megtérítésének a követelésével [307. § (1) bek.]. Sőt annak sincs akadályozása, hogy a jogosult - ha a tv.-ben meghatározott feltételek megvannak - a 355. § alapján a kár természetbeni megtérítése címén a hiba kijavítását vagy a munka újbóli elvégzését követelje (P. törv. II. 20122/1985. - BH 1986/2. sz. 60.).

Ezt azért kell külön is hangsúlyozni, mert már kialakulóban van olyan felfogás, amely mereven elhatárolja a két igényt, és a kártérítés köréből teljesen ki kívánja rekeszteni a kellékszavatosság keretébe tartozó igényeket. Ezt támasztja alá például az a jogeset, amelyben a bíróság kimondta, hogy a Ptk. hibás teljesítés következményeit szigorú elévülési-jogvesztési keretek között rendezi. Ha a jogosult igénye elévülés, jogvesztés folytán már nem érvényesíthető, nem lehet ezt kártérítéssel sem reparálni. (BDT2002. 570.)

Ezzel a jogszabály-értelmezéssel azért nem lehet egyetérteni, mert nincs összhangban a rendelkezés céljával és tartalmával. De gazdaságpolitikai szempontból is káros következményekkel járna, mert mentesítené a hibás teljesítéssel felróható módon kárt okozó személyeket a sokszor igen jelentős összegű károk megtérítésétől, és azokat a teljesen vétlen jogosultakra hárítaná. Gondoljunk például arra, hogy ha a hibás tervezés vagy kivitelezés folytán az épület az átadást követő három év után megrongálódik, és a helyreállítás vagy az újjáépítés költségei teljesen az épülettulajdonost terhelnek. Nem lehetne például ilyen jogszabály-értelmezés mellett azt a vállalkozót sem kötelezni a kár megtérítésére, aki a felszámítottnál kevesebb vagy kisebb értékű anyagot használt fel, és ez okozta a rejtett hibát.

A szavatossági jogok érvényesítéséről hozott I. sz. PGED foglalkozik a kártérítés kérdésével. A III. pont a következő elvi irányítást tartalmazza:

A hibás teljesítéssel okozott kár megtérítése iránti igény érvényesítésére nem vonatkoznak a szavatossági jogok érvényesítésére megszabott határidők. Az ilyen igényt az általános elévülési időn belül lehet érvényesíteni.” (PEH 68., GEH 7. o. LB Pfv. III. 22216/1994. - BH 1996/2. sz. 87.)

Nincs jogi akadályozása annak sem, hogy a jogosult olyan kártérítési igényt is érvényesítsen, amely kellékszavatossági igényként a törvényes határidőn belül is érvényesíthető lett volna. Ilyenkor azonban nem hárítható át a kötelezettre az a kár, amely a késedelmes igényérvényesítés következménye (pl. időközi állagromlás). Ezzel kapcsolatban felvethető az a további kérdés, mi a helyzet olyankor, ha a jogosult a szavatossági hibát az elévülési, illetőleg a jogvesztő határidőn belül már felismerte, és anyagságból nem érvényesítette igényét. Ilyenkor csupán az a hátrány éri, hogy a kötelezett kimentheti felelősségét, vagyis bizonyíthatja vétlenségét? Kérdés: nem háríthatja-e el a kötelezett a felelősségét a 4. § (4) bekezdése alapján, arra hivatkozva, hogy a jogosult mulasztása, tehát saját felróható magatartása vezetett a kellékszavatossági igény elévülésére, ennél fogva erre előnyök szerzése végett nem hivatkozhat. Amennyire indokoltá teszi a fogyasztói érdekvédelem, hogy a törvény szerint eljáró jogosult ne kerüljön hátrányos helyzetbe azért, mert önhibáján kívül nem érvényesíthette igényét a jogvesztő határidőben, annyira indokolatlan annak a jogosultnak a védelme, akinek saját felületes, hanyag eljárása miatt évült el a kellékszavatossági igény. A további védelem megtagadása ilyen esetben fokozott gondosságra készítetné a jogosultat, és nagyobb igényességre ösztönözné a minőség védelme terén. Erre a kérdésre a bírósági gyakorlat adhat választ.

Lényegében megegyezik ezzel az állásponttal a GK 41. sz. állásfoglalás következő iránymutatása: „Ha a kártérítési igény a szavatossági igénnyel azonos tartalmú, az a szavatossági határidők eltelte után gazdálkodó szervezetek egymás közötti viszonyában általában akkor lehet megalapozott, ha a jogosultat nem terheli mulasztás abban, hogy a hibás teljesítést e határidőn belül nem ismerte fel, illetőleg ha a kötelezett magatartása vagy egyéb ok folytán a jogosult indokoltan volt olyan feltevésben, hogy a hibás teljesítést orvosolták, vagy orvosolni fogják” (GEH 71. o.). (megjegyzés)

Nincs jogi akadályozása annak, hogy a bírósági gyakorlat ezeket az elveket olyan esetekben is alkalmazza, amikor a felek nem gazdálkodó szervezetek.

Ha a kötelezettnek sikerül a felelősségét annak bizonyításával kimenteni, hogy a hibátlan teljesítés érdekében úgy járt el, ahogyan az az adott helyzetben általában elvárható, a jogosult a közvetlen károkozóval szemben a szerződésen kívüli károkozásra vonatkozó szabályok alapján léphet fel. Ha például a károkozó a tervező vagy a hibás építőanyag szállítója, nem hivatkozhat jogviszony hiányára, mert bár szerződéses viszony a felek között valóban nincs, és így szerződésszegés sincs, azonban jogviszonyt keletkeztet a jogellenes károkozás ténye. Van olyan álláspont is, amely szerint ilyen címen csak az életet, testi épséget fenyegető kár esetén lehet fellépni, dologi kár miatt azonban nem. Ennek a megkülönböztetésnek azonban nincs jogszabályi alapja. Így foglal állást a bírósági gyakorlat is.

A termék gyártója és importálója az 1993. évi X. törvény szerint felel a termék hibája miatt valakinek a halála, testi sérülése, egészségkárosodása által keletkezett vagyoni és nem vagyoni kárért. A felelősség kiterjed dologban keletkezett 10 000 Ft-nál nagyobb összegű károkra is. Ez a felelősség feltétlen, kimentési lehetőség nincs, felróható közrehatás esetén azonban kármegosztásra mód van. A felelősség kiterjedhet a termék forgalomba hozójára is, és nem érinti a más jogcímen fennálló helytállási kötelezettséget (termékfelelősség, l. még a XXX. fejezetnél „termelési felelősség” cím alatt is).

A Legfelsőbb Bíróság felhívja a figyelmet arra, hogy „a jogcím téves megjelölése miatt a kártérítésre irányuló kereseti követelés nem utasítható el”.

A töretlen bírói gyakorlat szerint a bíróság csak az összeg tekintetében van kötve a kereseti kérelemhez, vagyis összegben, értékben nem ítélt meg többet, mint amennyire a kereseti kérelem irányul.” A kereseti kérelemhez kötöttség ezért nem jelenti egyúttal a jogcímhez kötöttséget. A bíróság feladata a jogviszony elbírálása, annak eldöntése, milyen jogcímen járhat a jogosult által előadott tényálláson alapuló követelés (LB Pfv. VI. 20 0331996. - BH 1997/11. sz. 530.).

Az ügyvéd nem tehető felelőssé azért a kárért, amely abból származott, hogy ügyfele az egyértelműen megfogalmazott tájékoztatást nem vette figyelembe, és a szerződő felek által aláírt szerződés eredeti példányának megküldésével nem hozta olyan helyzetbe, hogy a felperes mulasztásának jogkövetkezményeit elhárítsa. Ebből következően a saját magatartása folytán keletkezett kárát a felperes maga viseli, azt az I. r. alperes nem háríthatja át (LB Pfv. III. 20663/1999. sz. - BH 2002/1. sz. 9.).

Ptk. 311. § (1) Ha a fogyasztói szerződés hibás teljesítésének oka a kötelezettel szerződő harmadik személy (előző kötelezett) hibás teljesítése, a fogyasztói szerződés kötelezettje követelheti az előző kötelezettől a hibás teljesítés miatt támasztott fogyasztói igények kielégítése költségeinek a megtérítését, feltéve, hogy a minőség megvizsgálására vonatkozó kötelezettségének eleget tett.

(2) A fogyasztói szerződés kötelezettje az (1) bekezdés szerinti igényét a fogyasztó igényének kielégítésétől számított hatvannapos elévülési határidő alatt érvényesítheti. Az igény az előző kötelezett teljesítése időpontjától számított legfeljebb öt évig érvényesíthető; e határidő elmulasztása jogvesztéssel jár.

(3) Az (1) bekezdés szerinti igényt az előző kötelezett is érvényesítheti a vele szerződő előző kötelezettel szemben, a (2) bekezdésben meghatározott határidők megfelelő alkalmazásával.

A közreműködő hibás teljesítése

A Ptk. 311. § (1) bekezdése egy rendkívüli igényt határoz meg, amelynek akkor van jelentősége, ha a szavatossági határidő a fogyasztóval szerződő kötelezett és a vele szerződő harmadik személy (a szerződési lánc előző tagja) között már lejárt. Mivel a fogyasztói szerződések a Ptk. az irányelvnek megfelelően hosszabb igényérvényesítési határidőket tartalmaz, egy szerződési láncolatban könnyen előfordulhat, hogy a fogyasztóval szerződő felet kellékszavatosság vagy kártérítési kötelezettség terheli, ám ő regresszióval már nem lenne képes a vele szerződő féllel szemben fellépni, noha az ő hibás teljesítését a szerződési láncban őt megelőző személy hibás teljesítése okozta. A 311. § új szabálya erre a helyzetre kíván megoldást kínálni azzal, hogy ilyenkor a (2) bekezdésben meghatározott szigorú határidőkön belül a fogyasztóval szemben kötelezett az előző kötelezettel szemben fordulhat. Az igényérvényesítés feltétele, hogy az előző kötelezettel kötött szerződés alapján megállapítható legyen a hibás teljesítés.

A Ptk. 311. § (2) bekezdése az (1) bekezdés szerinti igényérvényesítés objektív és szubjektív határidejét tartalmazza. A 2002. évi XXXVI. törvény miniszteri indokolása szerint a szabályozás célja az volt, hogy a korábbi kötelezettel szemben nyitva maradjon a hibás teljesítése miatti szavatossági igény érvényesítésének lehetősége mindaddig, amíg azt a fogyasztó is megteheti a vele szerződő féllel szemben. A határidő megnyújtása (a fogyasztói igény kielégítésétől számított szubjektív határidő) mellett a törvény egyúttal egy abszolút határidőt is meghatároz, a kötelezett számára kiszámíthatóságot teremtendő, ami viszont jogvesztést eredményez az utolsó kötelezettnek akkor, ha a beszerzés után hosszabb idővel értékesíti a korábbi kötelezett áruját a fogyasztó részére. A felek együttműködési kötelezettségéből levezethető továbbá, hogy az utolsó kötelezettnek a fogyasztói igényről való tudomásszerzést követően értesítenie kell az előző kötelezettet, hogy az számolhasson a vele szembeni - a fogyasztói igények érvényesítése elhúzóására figyelemmel adott esetben később érvényesíthető - igénnyel. Ennek megfelelően az (1) bekezdés alapján a kötelezett öt éves jogvesztő határidőn belül léphet fel az előző kötelezettel szemben. Az igényérvényesítés azonban a fogyasztói igények kielégítésétől számított szigorú, hatvannapos elévülési határidőn belül lehetséges. Öt éven túl nincs lehetőség az (1) bekezdés alapján az előző kötelezettel szemben fellépni.

A (3) bekezdés alapján e megtérítési igényt az értékesítési lánc minden tagja érvényesítheti a láncnak azzal az öt megelőző tagjával szemben, akitől az árut beszerezte.

A közreműködő és alvállalkozó felelőssége

A szállítási szerződés esetén a Ptk. 385. §-a értelmében a közreműködő hibás teljesítése alapján a szállító vele szemben mindaddig érvényesítheti jogait, amíg a megrendelővel szemben a szerződésszegés miatt helytállni tartozik, feltéve, hogy a szállító a minőség megvizsgálására vonatkozó kötelezettségének eleget tett. Ez azt jelenti, hogy a közreműködővel szembeni igényérvényesítési határidő sem jár le mindaddig, amíg a megrendelő a szavatossági jogait a szállítóval szemben érvényesítheti, tehát a közreműködővel szembeni igényérvényesítési határidők a szállítóval szembeni határidőkhöz igazodnak.

Hasonlóan rendelkezik a 398. § is, amikor kimondja, hogy a vállalkozó az alvállalkozó hibás teljesítése alapján mindaddig érvényesítheti jogait, amíg a vállalkozó a megrendelővel szemben a szerződésszegés miatt helytállni tartozik, feltéve, hogy a vállalkozó a minőség megvizsgálására vonatkozó kötelezettségének eleget tett. Ennek az a magyarázata, hogy építési, szerelési és más hasonló vállalkozási szerződéseknél a különböző szakmunkák elvégzéséhez gyakran kell alvállalkozót igénybe venni. Az ilyen szerződés teljesítésében ezért sok alvállalkozó működik közre. Méltánytalan helyzetet teremtené, ha a vállalkozó a megrendelővel szemben fennálló kötelezettségét az időmúlás miatt már nem tudná áthárítani a hibásan teljesítő alvállalkozóra. Ezért a tv. lehetővé teszi, hogy a megrendelővel szemben még helytállni köteles vállalkozó az alvállalkozó ellen akkor is fellépjen, ha az alvállalkozó teljesítésétől számított határidők már eltelték. Ez vonatkozik az elévülési és a jogvesztő határidőre egyaránt. Nem illeti meg ez a kedvezmény azt a vállalkozót, aki azért nem ismerte fel az alvállalkozó teljesítésének hibáját, mert megvizsgálási kötelezettségének nem tett eleget, tehát végeredményben saját mulasztása miatt késle le a határidőket (l. részletesen a vállalkozásnál).

Ptk. 311/A. § A hibás teljesítés jogkövetkezményeire vonatkozó szabályokat megfelelően alkalmazni kell akkor is, ha a kötelezettség nem dolog szolgáltatására irányul; ilyenkor a kicserélésen a szolgáltatás újbóli teljesítését kell érteni.

Szavatossági jog nem dologszolgáltatás esetén

A szavatosság szabályai a gyakorlatilag legjelentősebb dologszolgáltatásokat (*dare* szolgáltatások) veszik alapul. Szavatossággal tartozik azonban a kötelezett akkor is, ha a szolgáltatás nem valamely dolog átadására, hanem más tevékenységre (*facere* szolgáltatás), például munka teljesítésére irányul. A tv. ezért fenntartja azt a szabályt, amely szerint ebben az esetben a hibás teljesítésre vonatkozó rendelkezéseket megfelelően alkalmazni kell. A bírósági gyakorlatban e rendelkezés értelmezése alapján kialakult az a szabály, hogy ilyenkor kicserélésen a szolgáltatás újbóli elvégzését kell érteni. A tv. most már kifejezetten is ilyen értelemben rendelkezik. Különösen a munka teljesítésére irányuló vállalkozási szerződéseknél gyakori, hogy a bíróság, ha a kicserélés feltételei egyébként megvannak, a munka újbóli elvégzését rendeli el.

A teljesítés lehetetlenné válása

Ptk. 312. § (1) Ha a teljesítés olyan okból vált lehetetlenné, amelyért egyik fél sem felelős, a szerződés megszűnik. A teljesítés lehetetlenné válásáról tudomást szerző fél haladéktalanul köteles erről a másik felet értesíteni. Az értesítés elmulasztásából eredő kárért a mulasztó felelős.

(2) Ha a teljesítés olyan okból vált lehetetlenné, amelyért a kötelezett felelős, a jogosult a teljesítés elmaradása miatt kártérítést követelhet.

(3) Ha a teljesítés olyan okból vált lehetetlenné, amelyért a jogosult felelős, a kötelezett szabadul tartozása alól, és követelheti kárának megtérítését.

(4) Ha a vagylagos szolgáltatások közül valamelyiknek a teljesítése lehetetlenné válik, a szerződés a többi szolgáltatásra korlátozódik.

(5) Ha a lehetetlenülést a választásra nem jogosult fél felelős, a másik fél választhat a lehetséges szolgáltatás és a lehetetlenné válás következményei között.

(6) Ha a lehetetlenné vált szolgáltatás tárgyának maradványa a kötelezett birtokában maradt, vagy a kötelezett a szolgáltatás tárgya helyett mástól kárpótlást kapott vagy igényelhet, a jogosult a maradvány, illetőleg a kárpótlás átengedését követelheti az ellenszolgáltatás arányos része ellenében.

A lehetetlenülés fogalma

1. Ha olyan szolgáltatást kötöttek ki a felek, amelynek teljesítése lehetetlen, a szerződés semmis [Ptk. 227. § (2) bek.]. Ha azonban a szerződés eredetileg nem irányul lehetetlen szolgáltatás teljesítésére, de utóbb olyan változás történik, amely miatt a szolgáltatás teljesítése nem lehetséges, a teljesítés lehetetlenné válására vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni.

A teljesítés lehetetlenné válhat jogi és fizikai okból, de a bírósági gyakorlat az érdekbeli és a gazdasági lehetetlenülést is ismeri.

Jogi okból következik be a lehetetlenné válás, ha a vevő érvényes szerződés ellenére - utóbb bekövetkezett jogszabályi változás folytán - nem tud tulajdont szerezni, mert ez a szerződés teljesítésének a Ptk. 312. § (1) bekezdése szerinti lehetetlenné válását és ennek következtében a szerződés megszűnését jelenti. Ilyen érvényes szerződés volt az 1994. július 21-én kötött adásvételi szerződés, amelynek értelmében a felperes kft. 415800 forint vételárért megvásárolt az alperestől két szántóingatlant. Az utóbb bekövetkezett jogszabályi változás pedig az 1994. július 27. napján hatályba lépett 1994. évi LV. törvény, amelynek 6. § (1) bekezdése szerint belföldi jogi személy termőföld tulajdonjogát nem szerkezheti meg. Ez azonban a már megkötött szerződés érvényességét nem érintette, mert egy szerződés érvényességét mindig a megkötésekor hatályos anyagi jogi szabályok alapján kell megítélni, márpedig a szerződéskötés időpontjában az 1994. évi LV. törvény még nem volt hatályban. Önmagában azonban ez a szerződés nem vezethet tulajdonszerzésre, mert a Ptk. 117. § (3) bekezdése értelmében ingatlan tulajdonjogának az átruházásához a tulajdonosváltás ingatlan-nyilvántartási bejegyzésére van szükség. Ez azonban kereseti kérelem hiányában nem volt a per tárgya, ebben a kérdésben a földhivatalnak kell állást foglalnia, álláspontja pedig közigazgatási per keretében vitatható (LB Pfv. VI. 21525/1998. - BH 2000/9. sz. 396.).

Ha az államigazgatási hatóság elrendeli az épület lebontását, a házban levő lakásokra vonatkozó bérleti szerződés teljesítése nem lehetséges. Ez esetben a teljesítés jogi okból vált lehetetlenné. Ugyanez a helyzet akkor is, ha attól a vállalkozótól, akinek a szerződés megkötésekor a munka elvégzéséhez szükséges iparengedélye megvolt, a teljesítés előtt a hatóság az iparengedélyt megvonta.

Átalakításra és „beüzemelésre” kötött vállalkozási szerződés lehetetlenülését kell megállapítani, ha az átalakítás nem javítható hibája miatt a „beüzemeltetés” sikertelen maradt (LB Gf. II. 30357/1979. - BH 1981/2. sz. 70.).

Ha a termelő a kereskedővel abban állapodik meg, hogy a különleges igény kielégítésére szolgáló árut csak az ő részére értékesíti, de ennek ellenére más kereskedőnek is szállít, bekövetkezhet a teljesítés lehetetlenülése és a kötelezettnek ezen alapuló kártérítési felelőssége (GKT 23/1973. sz. állásfoglalás). (megjegyzés)

Fajlagosan meghatározott szolgáltatás esetén a szolgáltatás tárgyául megjelölt egyes darabok elpusztulása még nem zárja ki a más egyedekkel való teljesítést. Ilyenkor tehát fizikai okból a lehetetlenülés nem következhet be. Ha például a vevő az állattenyésztőtől egy meghatározott fajtájú és súlyú, de ki nem választott juhot vagy sertést vásárol, egy vagy több állat elpusztulása nem akadályozza a szerződés teljesítésének, a teljesítés tehát nem lesz lehetetlen. Zártfajú szolgáltatás esetében a lehetetlenülés akkor következik be, ha a teljesítéshez szükséges mennyiség nincs meg.

Ha valaki fajta szerint meghatározott magatermelte dolog szolgáltatására kötelezi magát, de azt egészben vagy részben nem képes szolgáltatni, nem köteles a hiányzó dolgot a teljesítés céljára mástól beszerezni (P. törv. V. 21357/1976.).

A szerződés teljesítését azonban nemcsak jogi vagy fizikai ok, hanem az is lehetetlenné teheti, hogy a szerződéskötés után beállott változás miatt a szolgáltatást csak előre nem látott rendkívüli nehézségek vagy aránytalan áldozat árán lehetne teljesíteni, és ezt nem lehet a kötelezettől elvárni (érdekbeli lehetetlenülés).

A szerződés megkötésekor a felek nem hagyhatják figyelmen kívül a gazdasági tényezők és a piaci viszonyok kisebb-nagyobb mérvű változásának a lehetőségét. Ezt a kereskedelmi kockázatot viselniük kell.

A lehetetlenülés jogkövetkezménye

2. A teljesítés meghiúsulhat olyan okból, amelyért egyik fél sem felelős. Ebben az esetben a szerződés megszűnik, és annak teljesítését a jogosult nem követelheti. A dolog megrongálódásából, elpusztulásából keletkező kárért való felelősségre a tulajdonosi kárveszélyviselés szabályait kell alkalmazni. A már említett példában az eladó a szerződést azért nem tudta teljesíteni, mert az átadásra kerülő állatot kényszervágni kellett. Ezért egyik fél sem felelős, tehát a vevő, a jogosult nem követelheti a teljesítést, az állat átadását, a kényszervágás folytán keletkezett kárt pedig az állat tulajdonosa, az eladó viseli. A szerződés megszűnése a jövőre hat ki, és nem jár a szerződéskötés előtti helyzet visszaállításával. A már teljesített szolgáltatásokat azonban kölcsönösen el kell számolni. Ha a jogosult előleget adott, az neki visszajár, ha pedig osztható szolgáltatás esetén részteljesítés történt, a teljesített szolgáltatás nem követelhető vissza. De annak sincs akadály, hogy a felek megállapodással a szerződéskötés előtti helyzetet visszaállítsák, tehát a már teljesített szolgáltatásokat kölcsönösen visszaszolgáltassák.

A tulajdonjog-fenntartással megkötött állattenvelési szerződés esetében a bírósági gyakorlatban kialakult jogelvek szerint (P. törv. I. 20062/1987.) indokolt a vállalkozás szabályainak, nevezetesen a Ptk. 400. §-a (1) bekezdésében foglalt rendelkezésnek alkalmazása. Eszerint a megkezdett, valamint a befejezett, de át nem adott mű tekintetében a kárveszély a teljesítés lehetetlenné válására vonatkozó szabályok szerint oszlik meg a megrendelő és a vállalkozó között. Az adott esetben a Ptk. 312. §-a alkalmazása során az alperes volt a gondozásra, nevelésre kötelezett személy, mert hozzá történt a broiler naposcsirkék kihelyezése, ezért neki kellett volna bizonyítania, hogy a lehetetlenné válás oka (az állatok elhullása és jelentős súlycsökkenése) egyik félnek sem felróható okból következett be, illetőleg a lehetetlenné válásért nem ő, hanem a felperes felelős. Helyesen állapította meg a másodfokú bíróság, hogy a per adatai alapján az alperes nem tudta bizonyítani vétlenségét, ezért felelnie kell a teljesítés részbeni elmaradásáért, és kártérítést nem követelhet. A perben kirendelt igazságügyi állatorvos szakértő többek között rögzítette, hogy milyen szakszerűtlenül végezte el az alperes a gumborói betegség elleni vakcinázást, és hogy a jelentős veszteség okára vonatkozóan semmi adat nem áll a rendelkezésére, de tartási, takarmányozási, egyéb hiányosságokra lehet gyanakodni. Miután az alperes a kimentésre vonatkozó bizonyítékokat a perben nem tudta a bíróság rendelkezésére bocsátani, ezért helytállóan foglalt állást a másodfokú bíróság a felelősség és a kárveszélyviselés kérdésében, és helytállóan kötelezte az alperest a részben csökkentett kereseti összeg megfizetésére (LB Pfv. VII. 23711/1997. - BH 2000/11. sz. 486.).

Ha az örökhatályú halála következtében a várt örökségre vonatkozó szerződés teljesítése lehetetlenné válik, a szerződés megszűnése miatt visszajáró szolgáltatás a hagyatékhoz tartozik (P. törv. II. 20353/1992. - BH 1992/10. sz. 640.).

Ha a szerződés megkötése után tett hatósági intézkedés miatt a szolgáltatást az eredeti feltételek szerint már nem lehet teljesíteni, és a felek a szerződést nem módosították, a teljesítés olyan okból válik lehetetlenné, amelyért egyik fél sem felel, ezért a szerződés megszűnik (LB Gf. IV. 32076/1990. - BH 1992/10. sz. 658.).

A kötelezettnek felróható lehetetlenülés esetén a jogosult követelheti teljes kárának a megtérítését, kártérítést követelhet az elmaradt vagyoni előnyért is. Ha a szerződés visszerthes, a jogosult köteles az ellenszolgáltatást teljesíteni, de joga van arra is, hogy elálljon a szerződéstől, és a teljes kártérítés helyett a szerződés megkötésével kapcsolatos kiadásait követelje. Ebben az esetben az ellenszolgáltatással nem tartozik.

A kötelezett érdekkörében felmerült okból bekövetkezett lehetetlenülésre [Ptk. 312. § (2) bek.] példa a Legfelsőbb Bíróságnak egyik, felülvizsgálati eljárásban az 1999. évben hozott ítélete.

A megállapított tényállás szerint a felperes vállalkozási szerződést kötött az alperessel a tulajdonában álló személygépkocsi javítására és azt követő levizsgáztatására az átadott 150000 forint vállalkozási díj ellenében. Az alperes azonban sem az általa vállalt határidőre, sem ezt követően a felperes felhívására nem teljesített, majd a felperesi perindítást követően bejelentette, hogy a gépkocsit a telephelyről ellopták.

A jogerős ítélet annak megállapítása mellett, hogy a vállalkozási szerződés a Ptk. 312. § (2) bekezdése szerint az alperes érdekkörében felmerült okból lehetetlenült, kötelezte az alperest 150 000 forint vállalkozási díj, a gépkocsi szakértő által becsült 200 000 forint értéke és kártérítésként a felperes által igényelt 20000 forint - összesen tehát 370 000 forint - megfizetésére.

A Legfelsőbb Bíróság az alperes felülvizsgálati kérelmét nem tartotta megalapozottnak. Alaptalanul hivatkozott ugyanis arra, hogy a szerződés szerűen felajánlott teljesítést a felperes nem fogadta el, s így a kárveszély a Ptk. 303. § (2) bekezdés b) pontja szerinti jogosulti késedelem folytán a felperesre hárult. Ennek azonban önmagában ellentmond az a tény, hogy az alperes kikötött eredményként a gépkocsi levizsgáztatását vállalta. A megrendelő állítólagos szakszerűtlen utasítására figyelemmel - amely abban nyilvánult volna meg, hogy nem a gépkocsi típusának megfelelő hátsó szélvédőt épített be a gépkocsiba - elállásra nyílt volna lehetősége, és az mentesíthette volna a vállalt eredmény szolgáltatása alól. Elállásra azonban maga sem hivatkozott, de arra sem, hogy az eredmény elérését megghiúsító szakszerűtlen utasítás ilyen jellegére a felperes figyelmét felhívta volna [Ptk. 392. § (2) bek.], és a felperes ezt az utasítást ennek ellenére tartotta volna fenn, ezzel tudomásul véve a levizsgáztatás elmaradását. Mindennek hiányában kizárólag az eredeti tartalmú szerződés teljesítésének kötelezett késedelme állapítható meg. Így pedig a kárviselés kérdésében a döntés indoka helyes volt (LB Pfv. I. 22436/1998. - BH 1999/4. sz. 161.).

A jogosultnak felróható lehetetlenülés esetén a kötelezett szabadul a kötelezettsége alól, és követelheti az ellenszolgáltatást, valamint az ezt meghaladó kárának, mégpedig a teljes szerződési érdek pénzértékének a megtérítését. A kárenyhítési kötelezettség, valamint a kártérítés módja és mértéke szempontjából ebben az esetben is az általános felelősségű szabályok az irányadóak, tehát a 318. §-ra figyelemmel alkalmazni kell a 340. §-t és a XXXI. fejezetben foglalt rendelkezéseket.

Ha a szerződés felmondása nem azonnali hatályú, és a felmondási idő alatt a vállalkozó olyan okból nem tud szolgáltatást teljesíteni, amelyért a megrendelő a felelős, a vállalkozó a vállalkozói díjra nem tarthat igényt, de követelheti kárának a megtérítését. (LB Gf. V. 30324/1995. - BH 1996/10. sz. 545.)

A teljesítés lehetetlenüléséről tudomást szerző fél köteles a másik felet haladéktalanul értesíteni. Az értesítés elmulasztásából eredő kárért a mulasztó akkor is felel, ha a teljesítés lehetetlenné válásáért senki sem felelős, vagy a felelősség a másik felet terheli. Ebben az utóbbi esetben a mulasztó fél terhére kármegosztásnak van helye. Kényszervágás esetén például köteles az eladó a vevőt erről haladéktalanul értesíteni. Ha ezt elmulasztja, és ebből a vevőnek kára származott, mert időközben az állat ára emelkedett, ennek a kárának a megtérítését követelheti.

Előfordulhat az is, hogy a lehetetlenülés következtében maradvány áll elő. Ilyen a próbaúton karambolozott gépkocsi roncsa. A jogosult követelheti ennek a maradványnak az átengedését. Ha a karambolt harmadik személy okozta, és ezért tőle kártérítés jár, vagy a biztosító fizet felelősségbiztosítás alapján, a jogosultat megilleti a kártérítési, illetőleg a biztosítási összeg. Az így megtérült kárt azonban a kártérítési követelésbe be kell számítani, tehát le kell vonni a jogosultnak járó kártérítési összegből a roncskocsi ellenértékét, a harmadik személy által fizetett kártérítést, illetőleg a biztosítási összeget.

Ha a szolgáltatást vagylagosan határozták meg, és valamelyik teljesítése lehetetlenné vált, a jogi megoldás attól függ, hogy a lehetetlenülés oka melyik félnek róható fel. Ha a lehetetlenülés egyik fél magatartására sem vezethető vissza, vagy azt a választásra jogosult fél felróható magatartása okozta, a még meglévő szolgáltatást kell teljesíteni. Ha a lehetetlenülést a másik fél idézte elő, a választásra jogosult fél választhat a még meglévő szolgáltatás és a lehetetlenülés között. Követelheti tehát az el nem pusztult dolog átadását, de ehelyett követelheti a másik dolog elpusztulásával keletkezett teljes kárának a megtérítését ugyanúgy, mintha a szolgáltatás a szerződés szerint kizárólag erre az egy dologra vonatkozott volna. Ezzel a kérdéssel a vállalkozásról szóló XXXV. fejezetben foglalkozunk.

A teljesítés megtagadása

Ptk. 313. § Ha a kötelezett a teljesítést jogos ok nélkül megtagadja, a jogosult választhat a késedelem és a lehetetlenülés következményeinek alkalmazása között.

A teljesítés megtagadása

A tv. a szerződésszegés egyik eseteként külön rendelkezik arról az esetről, amikor a kötelezett a szerződés teljesítését jogos ok nélkül megtagadja. Ez különbözik a késedelemtől annyiban, hogy a kötelezett egyáltalán nem, tehát a jövőben sem kíván teljesíteni, de különbözik a lehetetlenüléstől is, mert a szolgáltatás teljesítése nem vált lehetetlenné, nem hiúsult ilyen értelemben meg. A tv. szerint ilyenkor a jogosult választhat a késedelem és a lehetetlenülés következményei között. Ha az előbbi választja, követelheti a szerződés teljesítését, a késedelemből származó kárának a megtérítését, valamint az esetleges késedelmi kötbér megfizetését. A késedelem kimentésének kérdésével nem kell külön foglalkozni, mert a teljesítés megtagadásáról csak akkor van szó, ha a kötelezett jogos ok nélkül nem hajlandó a teljesítésre, ez a tényállás tehát a kötelezett magatartásának a felróhatóságát is magában foglalja. Ha a kötelezett nem kívánja a szerződés teljesítését, a jogosult a lehetetlenülés következményeit választhatja, amely esetben a kötelezettnek felróható lehetetlenülés szabályai szerint teljes kártérítést és esetleg meghiusulási kötbért is követelhet. Ez lényegében azt jelenti, hogy az érdekmúlás bizonyítása nélkül is elállhat a szerződéstől, de nem kell vizsgálni az elállás egyéb feltételeinek a meglétét sem. Nem gyakorolhatóak ezek a jogok akkor, ha a kötelezett jogos okból tagadja meg a teljesítést. Ez a helyzet például akkor, amikor a jogosult megtagadja saját szolgáltatásának a felajánlását.

Ha a kötelezett a szerződéstől jogos ok nélkül eláll, és a teljesítést jogtalanul megtagadja, a teljesítés megtagadására vonatkozó szabályok szerint a jogosult választhat a késedelem és a lehetetlenülés következményeinek alkalmazása között (LB Gf. IV. 31364/1991. - BH 1992/5. sz. 406., Gf. IV. 30785/1992. - BH 1993/7. sz. 447., Gf. IV. 32181/1991. - BH 1992/10. sz. 655.).

Ugyanez vonatkozik arra az esetre is, ha a viszonyos szolgáltatásra irányuló szerződés teljesítését egyoldalúan egyik fél tagadja meg.

A szerződésszegés közös szabályai

Ptk. 314. § (1) A szándékosan, súlyos gondatlansággal vagy bűncselekménnyel okozott, továbbá az életet, testi épséget, egészséget megkárosító szerződésszegésért való felelősséget érvényesen nem lehet kizárni.

(2) A szerződésszegésért való felelősséget - ha jogszabály másként nem rendelkezik - nem lehet kizárni és korlátozni, kivéve, ha az ezzel járó hátrányt az ellenszolgáltatás megfelelő csökkentése vagy egyéb előny kiegyenlíti.

(3) Külkereskedelmi szerződéssel kapcsolatos belföldi szerződésre vonatkozó jogszabály a szerződésszegést és következményeit a törvénytől eltérően szabályozhatja, a felelősség korlátozását vagy kizárását - az (1) bekezdésben foglalt rendelkezés kivételével - megengedheti.

Jegyzet: A Ptk. 314. § (1) bekezdése az 1991. évi XIV. törvény 15. § (3) bekezdés b) pontjának megfelelően módosított szöveg.

A Ptk. 314. § (2) bekezdését az 1997. évi CXLIX. törvény 8. §-a módosította. Hatályos: 1998. III. 1-jétől.

Lásd a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvének a külgazdasági kapcsolatokra történő alkalmazásáról szóló 1978. évi 8. törvényerejű rendelet 15. §-át.

A felelősség korlátozása és kizárása

A szerződésre vonatkozó szabályok diszpozitívek. Ebből az következik, hogy a felek ezektől a szabályoktól megállapodással eltérhetnek. Ez vonatkozik a szerződésszegésre is, tehát a felek kisebb, de nagyobb felelősséget is vállalhatnak, mint amennyit a jogszabály előír, sőt felelősségüket teljesen ki is zárhatják. A Ptk. tiltja a szándékosan, súlyos gondatlansággal vagy bűncselekménnyel okozott szerződésszegésért való felelősség kizárását. Az ebbe a tilalomba ütköző megállapodás tehát a 200. § (2) bekezdése értelmében semmis, ezért érvénytelen. Ez a tiltó rendelkezés kiterjed az életet, testi épséget és egészséget sértő, illetőleg megkárosító szerződésszegésért való felelősség kizárására is. A szerződésszegés szabályai tehát jelentős mértékben kőgenssek, és a diszpozitivitás csak az egyszerű gondatlanság esetén, vagyis elég szűk körben érvényesül, de itt is csak akkor, ha élet, testi épség, egészség nem károsodik.

Hőfogó rács felszerelésének elmulasztása súlyos gondatlanság, az ingatlankezelő szerv tehát területbérleti (gépkocsi-parkolási) szerződésben az ebből származó kárért való felelősséget nem zárhatja ki érvényesen (P. törv. III. 21163/1972. - BH 1974/3. sz. 113. - PJD VI. 207. sz. - I. még a XVII. fejezet 15. pontját is).

Az építési szerződés része a csapadékvíz elleni védelem, ezért a vállalkozó jogszerűen nem zárhatja ki a felelősségét a csapadékvíz okozta károkért (LB Gf. III. 32701/1991. - BH 1993/1. sz. 44.).

Nem ütközik a szerződésszegésért való felelősség kizárásának és korlátozásának tilalmába az, ha a jogi személy a teljesítést követően - a hibás teljesítés jellegének ismeretében - a szerződésszegés következményeit rendező megállapodásban lemond szavatossági jogainak érvényesítéséről (LB Gf. IV. 31390/1992. - BH 1993/9. sz. 567.).

A 314. § korábbi (2) bekezdése fokozott követelményeket támasztott a jogi személyekkel szemben, és külön is megtiltotta, hogy jogi személy a szerződésszegésért való felelősségét korlátozza vagy kizárja olyan esetekben is, amikor azt más szerződő fél érvényesen megtehetné. Az új, módosított szöveg a szerződésszegésért való felelősség korlátozásának és kizárásának tilalmát általánossá teszi, amikor kiterjeszti azokra a szerződő felekre is, amelyek nem jogi személyek. Ennek okát ugyancsak a fogyasztók fokozott védelmében kell keresni. Ez a szigorúbb rendelkezés azonban csak az 1998. március 1. után kötött szerződésekre alkalmazható. Ez alól a szabály alól két kivétel van, az egyik eset az, amikor jogszabály a felelősség kizárását vagy korlátozását külön lehetővé teszi, a másik pedig, amikor a felelősség korlátozásával vagy kizárásával okozott hátrányt az ellenszolgáltatás megfelelő csökkentése vagy más előny ellensúlyozza.

Maga a Ptk. a 314. § (3) bekezdésében állapít meg ilyen kivételt a külkereskedelmi szerződéssel kapcsolatos belföldi szerződésekre vonatkozólag, mert a nemzetközi kereskedelem ilyen viszonylatban a felelősség kizárását vagy korlátozását szükségessé teheti.

A Ptk. 409. §-ának (2) bekezdése szerint tervezési szerződésben a felek kiköthetik a kártérítési felelősség korlátozását, ha a vállalkozó hazai viszonylatban nem ismert vagy nem alkalmazott műszaki-gazdasági megoldást tartalmazó terv készítését vállalja.

A letét különös nemeiről rendelkező 468. § (1) bekezdése külön is kiemeli, hogy a szálloda felelősségét érvényesen nem korlátozhatja, és nem zárhatja ki. A (2) bekezdés értelmében azonban jogszabály a kártérítés mértékét korlátozhatja. Ilyen korlátozások a szállodák különböző csoportjaira eltérő mértékben ma is hatályban vannak. A (2) bekezdésben foglalt ez a szabály tartalmilag nemcsak az (1) bekezdés általános szabálya alól állapít meg kivételt, hanem a 314. § (2) bekezdésében foglalt általános tilalom alól is.

Ezeknek a kivételeknek az a magyarázata, hogy a szálloda felelőssége esetén a vendég védelmében a tv. megfelelő szigorú rendelkezéseket tartalmaz, és indokolt esetben biztosítja a teljes kár megtérülését.

A felelősség korlátozását tervezési szerződés esetében az indokolhatja, hogy az újszerű megoldások alkalmazása kockázattal jár. A külföldi technológia belföldi alkalmazását elősegítheti, ha a tervező az ezzel járó kockázatot a megrendelővel megoszthatja (l. részletesebben a tervezési szerződésnél a különös részben).

A felek a tv. szerint akkor zárhatják ki vagy korlátozhatják joghatályosan a szerződésszegésért fennálló felelősségüket, ha megállapodásukban az így okozott hátrányt az ellenszolgáltatás csökkentésével vagy más előny biztosításával ellensúlyozzák.

A felelősség korlátozása és kizárása nincs alakszerűséghez kötve, tehát szóban és utaló magatartással is történhet. Az ilyen tartalmú nyilatkozatnak azonban egyértelműnek kell lennie, belőle világosan ki kell tűnnie, hogy az eladó, a vállalkozó által biztosított kedvezmény a felelősség milyen irányú kizárásának, illetőleg korlátozásának a kiegyenlítésére szolgál. Árleszállítás például csak akkor korlátozza vagy zárja ki a felelősséget, ha világosan közlik, hogy az eladó a csökkent ár ellenében milyen hibákért nem felel, tehát a vásárló a vételkor felismerheti azt a hibát, amely miatt az árat leszállították.

Arra a kérdésre, hogy milyen mértékű az ellenszolgáltatás, amely a felelősség kizárásával, illetőleg korlátozásával okozott hátrányt ellensúlyozására alkalmas, a bírósági gyakorlatnak kell az adott tényállás alapján választ adnia. Annyit azonban már most ki lehet mondani, hogy a szerződésben biztosított előnynek arányban kell lennie azzal a hátránnyal, amelyet a felelősség kizárása, illetőleg korlátozása okoz. Az árengedmény például nem kompenzálhatja a minőségi hiba folytán előállt olyan értéksökkenést, amelynek mértéke azt jóval meghaladja.

Nem tilos, tehát érvényes a felelősség korlátozása, ha az eladó jogi személy gyengébb minőségű (leértékelt) árut a minőségnek megfelelő alacsonyabb áron értékesít. Ebben az esetben a felelősség is csak a gyengébb minőségért áll fenn. Nem korlátozása a felelősségnek az, ha a használt áru eladója külön kiköti, hogy az áru hibájáért és használhatóságáért csak elavultságának figyelembevételével felel. Ugyanez vonatkozik arra is, ha régebben épült házat, lakást értékesítenek.

Arról fentebb már szó volt, hogy a szándékosan, súlyos gondatlansággal vagy bűncselekménnyel okozott, továbbá az életet, testi épséget és az egészséget sértő károkozásért való felelősség nem zárható ki. Ebből pedig az is következik, hogy az a megállapodás, amely a felelősséget ellenszolgáltatás ellenében kizárja, az ilyen károkra nem vonatkozik.

A Ptk. 314. § (1) bekezdése a szándékosan, súlyos gondatlansággal vagy bűncselekménnyel okozott károkokért, továbbá az életet, testi épséget, egészséget megkárosító szerződésszegésért való felelősség kizárását tiltja, és nem rendelkezik - szemben a (2) bekezdésben foglaltakkal - a felelősség korlátozásáról. Felmerülhet ezért az a kérdés, hogy érvényesen korlátozható-e ezekért a károkokért fennálló felelősség.

A jogszabály nyelvtani és logikai értelmezésével arra a következtetésre lehet jutni, hogy a felelősség korlátozásának ilyen esetben nincs törvényes akadálya. Magánszemély tehát a felelősségét minden további nélkül korlátozhatja, jogi személy pedig csak akkor, ha ezt jogszabály külön megengedi, vagy a korlátozással okozott hátrányt megfelelő ellenszolgáltatással ellensúlyozza.

Ha azonban a jogszabály-értelmezés magasabb rendű módszereihez folyamodunk, abból kell kiindulnunk, hogy ugyanazok az okok, amelyek szándékos, súlyosan gondatlan, valamint az életet, testi épséget, egészséget károsító szerződésszegésért való felelősség kizárásának megtiltását indokoltá teszik, indokolják a felelősség korlátozásának a tilalmát is, mert ez lényegében a felelősség részleges kizárását jelenti, és lehet olyan nagyságú is, amely a felelősséget jelképezzé teszi.

Ezért arra a következtetésre is juthatunk, hogy a Ptk. 314. § (1) és (2) bekezdésének ebből a szempontból eltérő fogalmazása nem tudatos jogalkotói akaratot fejez ki. A két megoldás közül az utóbbit látom helyesebbnek.

Ptk. 315. § Aki kötelezettsége teljesítéséhez vagy joga gyakorlásához mást vesz igénybe, ennek magatartásáért felelős.

A teljesítési segéd

A kötelezett a szerződés teljesítéséhez legtöbbször harmadik személy (teljesítési segéd) közreműködését is igénybe veszi. Ennek a személynek a magatartásáért a szerződő fél ugyanúgy felel, mintha személyesen járt volna el. Teljesítési segéd a kötelezett alkalmazottja, a teljesítéshez igénybe vett megbízottja, a termék szállításában igénybe vett fuvarozó, de a megrendelő szempontjából teljesítési segéd az alvállalkozó is. A 391. § (3) bekezdése e tekintetben külön is rendelkezik, amikor kimondja, hogy a vállalkozó a jogosan igénybe vett alvállalkozóért úgy felel, mintha a munkát maga végezte volna el.

Nem minősül azonban teljesítési segédnek az, akit a kötelezett nem a szóban levő szerződés teljesítéséhez vesz igénybe, hanem akivel attól függetlenül köt szerződést. Nem teljesítési segédje a vállalkozónak az a szállító, akitől iparának folytatásához szükséges anyagot beszerzi, akkor sem, ha a vállalkozási szerződés teljesítéséhez ezeket az anyagokat használja fel. Nem teljesítési segédje a kiskereskedőnek az a nagykereskedő, aki az üzletben forgalomba hozott terméket szállítja. Ezeket a személyeket ugyanis a kötelezett nem egy konkrét szerződés teljesítéséhez veszi igénybe, hanem azért köt velük szerződést, hogy a működéséhez általában szükséges feltételeket megteremtse. Ha tehát a vállalkozó hibás anyagot használ fel, és ebből hibás terméket állít elő, vagy a kereskedő a nagykereskedő által szállított hibás terméket eladja, a megrendelővel, illetve a vevővel szemben a hibás teljesítésért nem a teljesítési segédre (közreműködőre) vonatkozó rendelkezések alapján, hanem közvetlenül felel.

Aki szállítmányozót vesz igénybe, felel a szállítmányozó által okozott kárért (LB Gf. III. 32333/1991. - BH 1992/11. sz. 708.).

A jótállási javításra köteles közreműködők mulasztásáért a bírósági gyakorlat szerint a felelősség azt a főkötelezettet terheli, aki a jótállást vállalta, vagy arra jogszabály alapján köteles.

A bérbeadó a meghibásodott bérlemény kijavításához igénybe vett közreműködők szerződésszegéséért felelősséggel tartozik (LB Gf. III. 30556/1980. - BH 1982/2. sz. 54.).

A fogyasztónak a szabálytalan áramvételezésért való felelőssége attól függetlenül fennáll, hogy a méretlen vezetéket ő létesítette-e vagy sem. Ha fogyasztó mást vett igénybe a vezetékek létesítésére, felelőssége a szolgáltatási szerződés megszegése miatt a Ptk. 315. § alapján állapítható meg (LB Pfv. IV. 20413/1996. - BH 1997/7. sz. 331.)

A bírósági gyakorlatban felmerült az a kérdés, hogy a jogosult a szerződésen kívüli károkozás szabályai szerint közvetlenül felléphet-e a teljesítési segéddel szemben. Az LB Polgári Kollégiumának tanácselnöki értekezlete ebben a kérdésben az alábbi egyhangú véleményt alakította ki:

A Ptk. 315. §-a szerint az, aki kötelezettsége teljesítéséhez vagy joga gyakorlásához mást vesz igénybe, ennek magatartásáért felelős. E rendelkezésből következik, hogy a kötelezett szerződésszegése esetén a jogosult az igényét a szerződésszegésre vonatkozó szabályok szerint a kötelezettel szemben érvényesítheti. Az, akit a kötelezett a szerződés teljesítése érdekében igénybe vett (teljesítési segéd, közreműködő) a jogosulttal szerződéses kapcsolatban nem áll, ezért a szerződésszegésre vonatkozó szabályok alapján vele szemben nem lehet igényt érvényesíteni (például nem érvényesíthető a teljesítési segéd ellen szavatossági igény). Mindez azonban nem jelenti azt, hogy sohasem érvényesíthet kártérítési igényt közvetlenül a teljesítési segéd (közreműködő) ellen akkor, ha ennek a jogellenes magatartása az őt igénybe vevő szerződő partnerénél, tehát a jogosultnál kárra vezet. Ha ugyanis a teljesítési segéd olyan többlet tényállást is megvalósít, amelynek alapján a jogosult és a kötelezett közötti szerződéses viszonytól függetlenül is, tehát a polgári jognak a szerződésen kívüli károkozásra vonatkozó szabályai szerint megállapítható a felelőssége, a jogosult kártérítési igényét közvetlenül a teljesítési segéddel szemben is érvényesítheti. Kártérítési igényének tehát ilyenkor - a kötelezett teljesítési segédje és a jogosult közötti szerződéses jogviszony hiányában - nem a szerződésszegés az alapja, hanem a szerződésen kívüli károkozásnak is minősülő jogellenes magatartás (l. az LB Polgári Kollégiuma tanácselnöki értekezletének 1966. október 25-én tartott üléséről készült jegyzőkönyvet).

Az ítélkezési gyakorlat ennek a véleménynek megfelelően alakult.

Közvetlen jogviszony hiányában a perben álló kötelezetti közreműködőnek közvetlenül a jogosult javára marasztalása - a megváltozott gazdasági viszonyok között - nem jogszerű.” (LB Gfv. X. 31123/1996. - BH 1997/7. sz. 355.)

Ptk. 316. § (1) Ha a jogosult a teljesítést a szerződésszegésről tudva elfogadja, a szerződésszegésből igényt utóbb csak akkor támaszthat, ha erre irányuló jogait fenntartotta.

(2)

Jegyzet: A Ptk. 316. § (1) bekezdés második mondatát az 1993. évi XCII. törvény 40. § (4) bekezdés a) pontja hatályon kívül helyezte.

A Ptk. 316. § (2) bekezdését az 1993. évi XCII. törvény 40. § (4) bekezdés a) pontja hatályon kívül helyezte. Hatálytalan: 1993. XI. 1-jétől.

A teljesítés elfogadása jogfenntartás nélkül

A jogérvényesítés során a jogosult nem indulhat ki abból, hogy szerződésszegés esetén neki csak jogai vannak, kötelezettség azonban nem terheli. Ez ellen szól az együttműködési kötelezettség, de több más részletszabály is biztosítja, hogy a jogosult megfelelően gyakorolja jogait. Ezzel van összefüggésben az a szabály is, amely szerint az, aki a szerződésszegés ismeretében elfogadja a teljesítést, utóbb a szerződésszegés miatt csak akkor érvényesítheti igényét, ha kifejezett jogfenntartó nyilatkozatot tett.

Ha a jogosult a teljesítési határidő eltelte után a késedelemmel kapcsolatos jogainak fenntartása nélkül a szolgáltatást elfogadja, illetőleg a hibás szolgáltatást a hiba ismeretében kifogás nélkül átveszi, utóbb már ilyen alapon jogait nem érvényesítheti. A tv. ezzel a jogosult mulasztásából előálló bizonytalanságot akarta kiküszöbölni.

Ezt a rendelkezést el kell határolni a 305. § (3) bekezdésében foglalt attól a rendelkezéstől, amely szerint a kötelezett mentesül a szavatossági felelősség alól, ha a jogosult a hibát a szerződéskötéskor ismerte. A most tárgyalt rendelkezés szerint ugyanis nem erről, hanem arról van szó, hogy a jogosult a hibát a teljesítés idején ismerte, és a teljesítést ennek ellenére kifogás, illetőleg jogfenntartás nélkül elfogadta. Ez azonban csak akkor állapítható meg, ha a teljesítés idején a hiba kifejezetten szóba kerül, vagy a körülményekből teljes bizonyossággal megállapítható, hogy a jogosult a hiba ismeretében fogadta el a teljesítést.

Ha tehát a jogosult a szolgáltatást nemcsak egyszerűen elfogadja a szerződésszegés ismeretében, hanem kifejezetten lemond a szerződésszegéssel kapcsolatos igényéről, ez a lemondás nem ütközik jogszabályba.

Ptk. 317. § (1) Osztható szolgáltatás egy részére vonatkozó szerződésszegés esetében a szerződésszegés következményei csak erre a részre következnek be. A jogosult azonban a szerződésszegésből eredő jogait az egész szerződésre nézve gyakorolhatja, ha bizonyítja, hogy a további teljesítés a szerződésszegés következtében már nem áll érdekében.

(2) Ha a szerződésszegés oszthatatlan szolgáltatás egy részére vonatkozik, következményei az egész szerződésre beállnak.

Részleges szerződésszegés

Részleges szerződésszegés jogkövetkezményei attól függően vonatkoznak az egész szerződésre vagy annak csak egy részére, hogy a szolgáltatást oszthatónak vagy oszthatatlannak kell-e tekinteni.

Osztható a szolgáltatás akkor, ha fizikailag úgy bontható részekre, hogy minden rész külön is használható. Oszthatatlan a szolgáltatás, ha fizikailag nem lehet külön is használható részekre bontani, vagy ha fizikailag osztható ugyan, de a megosztással keletkező - fizikailag egyébként külön is használható - részek önmagukban nem alkalmasak a jogosult szerződési érdekének kielégítésére. Mindig osztható a pénztartozás, rendszerint osztható a fajlagos szolgáltatás, oszthatatlan az egy dologra vagy dologösszességre vonatkozó szolgáltatás.

A Ptk. 403. §-ának (2) bekezdése értelmében ha a szolgáltatás természetéből más nem következik, az építési szerződésben kikötött szolgáltatás oszthatatlan. Ha azonban a felek a szerződésben a munka egyes részeinek átadás-átvételében állapodnak meg, a szolgáltatást oszthatónak kell tekinteni.

Az építési szerződések körében a szolgáltatás oszthatatlan. Ez alól kivétel, ha a szolgáltatás természetéből más következik, vagy ha a szerződés teszi a szolgáltatást oszthatóvá. A szerződés alapján a szolgáltatás csak akkor válik oszthatóvá, ha annak részei tekintetében a megállapodás nemcsak külön teljesítési határidőket tartalmaz, hanem kifejezetten részbeni átadás-átvételre is vonatkozik (LB Gfv. V. 32119/1995. - BH 1997/10. sz. 493.).

A kutatási-fejlesztési szerződés oszthatatlan, ha csak a részfeladatok együttes teljesítése alkalmas a szerződésben kitűzött cél megvalósítására (LB Gf. I. 30308/1985. - BH 1986/5. sz. 196.).

Ha a szolgáltatás oszthatatlan, a részleges szerződésszegés az egész szerződésre kihat. A szerződésszegés jogkövetkezményei tehát az egész szerződésre alkalmazhatók.

A vállalkozási szolgáltatással kapcsolatos díjleszállítás (értékcsökkenés) megállapításánál - a szolgáltatás oszthatatlanságára tekintettel - általában az egész szolgáltatás értékét kell alapul venni (LB Gf. V. 31999/1978. - BH 1980/5. sz. 181.).

A fizikailag osztható dolgok (szolgáltatások) jogilag oszthatatlanok, ha azok részegységei a rendeltetésszerű célra alkalmatlanok. A számítógépes rendszer csak a részteljesítésekkel együtt tölti be a szerződésben meghatározott rendeltetését. A megrendelt és átadott modulrendszer a folyószámla rendszer elkészítése nélkül nem üzemeltethető. A részteljesítés elfogadása a szolgáltatást nem teszi jogilag oszthatóvá, a jogosult ezért a szerződéstől elállhat (LB Gf. I. 31541/1992. - BH 1993/10. sz. 632.).

Ha a felek a szerződésben a földolog mellett pótkatrész (póttartozék) egyidejű szolgáltatását is kikötötték - ellenkező kikötés hiányában -, az egész szolgáltatás oszthatatlan (GK 65. sz.).

Osztható szolgáltatás esetén a szerződésszegés következményeit a szolgáltatásnak csak arra a részére lehet alkalmazni, amelyre vonatkozólag a szerződésszegés történt. Ha például az eladó tíz métermáza termény helyett csak öt métermázsát szállít le, a vevő csak az öt métermázsára vonatkozóan gyakorolhatja a késedelmes teljesítésen, illetőleg a teljesítés megtagadásán alapuló jogát. Ha a tíz métermáza terményből csak három métermáza nem felel meg a minőségi követelményeknek, a teljesítés csak e tekintetben lesz hibás. Ha azonban a vevő bizonyítja, hogy a terményre termelés céljából van szüksége, és ezért a leszállított mennyiséget egyáltalán nem használhatja, a szerződésszegés az egész szolgáltatásra beáll.

A részleges szerződésszegés kérdéseivel a szerződésszegés különböző esetei körében is foglalkozunk.

Ptk. 318. § (1) A szerződésszegésért való felelősségre, valamint a kártérítés mértékére a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség szabályait kell alkalmazni azzal az eltéréssel, hogy a kártérítés mérséklésének - ha a jogszabály kivételt nem tesz - nincs helye.

(2) A szerződésszegésen alapuló igények érvényesítése kötelező, ha a szerződésben kikötött ellenszolgáltatás teljesítése egészben vagy részben az állami költségvetésből történik. A jogosult az igény érvényesítésétől - jogszabály eltérő rendelkezése hiányában - eltekinthet, ha a rendelkezésre álló adatok alapján meggyőződést szerzett arról, hogy a szerződésszegés olyan körülményekre vezethető vissza, amelyekért a kötelezett nem felel, vagy ha a szerződésszegés a nemzetgazdaság, továbbá a felek együttműködése szempontjából jelentéktelen.

(3) Ha a szerződésszegésen alapuló igények érvényesítése kötelező, és a jogosult e kötelezettségének indokolatlanul nem tesz eleget, a pénzkövetelésre (kártérítés, kötbér, árleszállítás) irányuló igényt a kifizetéseket a költségvetésből teljesítő pénzügyi szerv az állam javára érvényesítheti.

Jegyzet: Lásd a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvének a külgazdasági kapcsolatokra történő alkalmazásáról szóló 1978. évi 8. törvényerejű rendelet 18. §-át.

A Ptk. 318. § (2) bekezdésében a „népgazdaság” kifejezést „nemzetgazdaság”-ra változtatta az 1991. évi XIV. törvény 16. § (4) bekezdése.

Lásd a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvének a külgazdasági kapcsolatokra történő alkalmazásáról szóló 1978. évi 8. törvényerejű rendelet 15. §-át.

A kártérítés

1. A szerződésszegéssel okozott kárért való felelősség szabályai azonosak a szerződésen kívül okozott kárért való felelősség szabályaival. A tv. ezért ezeket a szabályokat a szerződésen kívüli károkozás körében állapítja meg, és e helyütt csupán utal rájuk. Ugyanez vonatkozik a kártérítés mértékére is azzal, hogy a Ptk. 339. § (2) bekezdése szerződésszegés esetén nem alkalmazható, tehát ilyenkor a károkozót rendkívüli méltánylást érdemlő körülmények alapján a felelősség alól részben sem lehet mentesíteni. A kártérítés mérséklésére csak akkor van lehetőség, ha azt jogszabály külön megengedi.

A szerződésszegésért való felelősségre a fenti eltéréssel a kártérítésnek a XXIX. fejezetben foglalt általános szabályait, tehát a kármegosztás szabályait is, valamint a XXXI. fejezetnek a felelősség módjára és a kártérítés mértékére vonatkozó rendelkezéseit is alkalmazni kell. Az említett fejezetekhez fűzött magyarázatok tehát megfelelően irányadóak erre az esetre is.

Felmerülhet az a kérdés is, hogy szerződésszegéssel okozott kár esetén lehetőség van-e a nem vagyoni kár megtérítésére. Erre nemleges választ lehet adni. Olyan szerződésszegés ugyanis nemigen képzelhető el, amely a károsultnak nem vagyoni kárt okozna.

Korábban már utaltunk arra, hogy kártérítés követelésének nemcsak késedelmes teljesítés, hibás teljesítés vagy a teljesítés felróható lehetetlenülése esetében van helye, hanem minden más kárt okozó szerződésszegés esetében is. Szó volt arról is, hogy ennek az együttműködési és a tájékoztatási kötelezettség megszegése a leggyakrabban előforduló esete.

Az alperes ügyvédi munkaközösség egyik tagja az adásvételi szerződés megszerkesztésekor figyelmen kívül hagyta harmadik személynek a törvényen alapuló elővásárlási jogát. Az alperes mint megbízott felel a tagja által ezzel a mulasztással okozott kárért (P. törv. III. 20369/1970.).

Ugyancsak a Ptk. 318. § (1) bekezdése alapján állapították meg a bíróságok a letéteményes ügyvéd kártérítési felelősségét. A Legfelsőbb Bíróság más ügyben (Pfv. VI. 20967/1995. sz.) is kifejtette, hogy az ügyvédi etikai szabályok értelmében az ingatlan-adásvételi szerződés elkészítésénél egyedül közreműködő és a szerződést ellenjegyző ügyvéd mindkét szerződő fél érdekeit egyformán kell hogy képviselje, függetlenül attól, hogy melyik szerződő féltől kapott írásba foglalt ügyvédi megbízást, és melyik fizette a megbízási díjat. Amikor tehát az adott ügyben nemcsak a letévővel, hanem a letét kedvezményezettjével szemben is kötelezettséget vállalt az ügyvéd, hogy a tehermentesítés meg nem történte esetén a letét összegét a hitelező kezéhez fogja kifizetni, azt már nem adhatta volna ki a Ptk. 466. § (1) bekezdése alapján a letévő egyoldalú kérelmére anélkül, hogy ehhez a letét kedvezményezettje hozzájárult volna (LB Pfv. VI. 20349/1998. - BH 2000/4. sz. 155.).

Biohumuszt és humuszt termelő gilisza előállítására és értékesítésére kötött szerződést megszegi a termeltető, ha a felajánlott állatszaporulatot előzetes írásbeli értesítésre sem veszi át. Ha a biogilisza emiatt elpusztul, a termeltető a kárt köteles megtéríteni (Föv. B. 56. Pf. 27677/1991. - BH 1993/4. sz. 231.).

Ha a bérlo elmulasztja a bérleti szerződésben megállapított karbantartási kötelezettségét, szerződésszegést követ el, a bérbeadónak ezzel okozott kárát köteles megtéríteni (LB Pf. I. 21313/1992. - BH 1993/6. sz. 357.).

Ha a biztosító a káresemény bekövetkezése után a biztosított kárát nem téríti meg, és ezzel őt a károkozó ellen perre kényszeríti, a perköltséget nem a felelősségbiztosítási szerződés, hanem az általános kártérítési szabályok alapján köteles a biztosítottnak megtéríteni. A biztosító ugyanis a teljesítés elmulasztásával szerződésszegést követ el, és az ezzel okozott kárért felel (LB Gf. I. 314044/1992. - BH 1993/9. sz. 570.).

A kórház kártérítési felelősséggel tartozik a műtéti beavatkozással a betegnek okozott egészségkárosodásért. Az orvosnak az egészségügyről szóló törvény értelmében a legnagyobb gondossággal és körültekintéssel meg kell tennie mindazokat az intézkedéseket, amelyek a betegség megelőzéséhez, a beteg gyógyulásához, munkaképességének helyreállításához szükségesek. Az orvos felelős az ennek érdekében tett intézkedéseiért, illetőleg ezek elmulasztásáért. Ha az e körben alkalmazott módszerek nem kielégítőek, a Ptk. 318., 339. és 348. §-ai alapján a kórház köteles helytállni (P. törv. III. 20228/1991. - BH 1992/5. sz. 317.).

Ha az eladó a szerződésben kötelezi magát a tulajdonosváltás ingatlan-nyilvántartási bejegyzésének elvégzésére, az ennek késedelmes teljesítésével a vevőnek okozott kárt köteles megtéríteni (LB Gf. IV. 32411/1990. - BH 1992/4. sz. 261.). Ezzel kapcsolatban azt lehet megjegyezni, hogy a kötelezett a késedelmes teljesítéssel okozott kárért a 299. § alapján felel. Ez a felelősség akkor is fennáll, ha a késedelem a szerződésben kikötött valamely részszolgáltatásra vonatkozik.

Az áramszolgáltató kártérítési felelősséggel tartozik a fogyasztónak az üzemzavar miatt keletkezett kárért (LB Gf. VI. 31672/1991. - BH 1992/6. sz. 408.).

Ha a vállalkozó a telephelyére javítás végett beszállított és befogadott gépkocsi megőrzéséről nem gondoskodik, megszegi a vállalkozási szerződést. Az ezzel okozott kárt köteles a megrendelőnek megtéríteni. (LB Pfv. III. 20654/1994. - BH 1996/6. sz. 314.)

A pénzügyintézet a nála vezetett bankszámlák közötti ún. átvezetésre vonatkozó megbízásokon - a megbízó előzetes véleményének kikérése nélkül - javításokat nem végezhet. A hibás adatokat tartalmazó megbízásokat teljesítetlenül vissza kell küldeni a megbízónak. E kötelezettségek elmulasztásával keletkezett károkért a pénzügyintézet kártérítési felelősség terheli." (LB Gfv. X. 31005/1996. - BH 1997/10. sz. 494.)

A Legfelsőbb Bíróság GKT 2/1980. számú állásfoglalása szerint a pénzügyintézet a 318. § (3) bekezdésében meghatározott jogait bármelyik szerződő féllel szemben érvényesítheti.

A kérdés kifejtését lásd még a szerződésszegés fogalma oldalcím alatt.

XXVI. fejezet

A SZERZŐDÉS MEGSZŰNÉSÉNEK EGYES ESETEI AZ ELÉVÜLÉS

A szerződés megszűnésének egyes esetei

Ptk. 319. § (1) A felek a szerződést közös megegyezéssel megszüntethetik vagy felbonthatják.

(2) A szerződés megszüntetése esetében a szerződés a jövőre nézve szűnik meg, és a felek további szolgáltatásokkal nem tartoznak. A megszűnés előtt már nyújtott szolgáltatás szerződésszerű pénzbeli ellenértékét meg kell fizetni, amennyiben pedig a már teljesített pénzbeli szolgáltatásnak megfelelő ellenszolgáltatást a másik fél még nem teljesítette, a pénzbeli szolgáltatás visszajár.

(3) A szerződés felbontása esetében a szerződés megkötésének időpontjára visszamenő hatállyal szűnik meg, és a már teljesített szolgáltatások visszajárnak.

A szerződés megszűnésének esetei

1. A szerződés megszűnésének legáltalánosabb esete az, ha a szerződést tartalmának megfelelően a felek teljesítik, és ezzel a szerződés gazdasági rendeltetését betölti. Hasonló a helyzet beszámítás esetében is, ami által a szerződési érdek szintén megvalósul. A szerződés megszűnésének ezeket az eseteit a Ptk. a XXIV. fejezetben külön szabályozza.

A szerződés megszűnhet tartalmának megvalósulása nélkül. Ez bekövetkezhet:

- a felek akaratából,
- bírósági vagy más hatósági rendelkezés folytán,
- egyéb esemény következtében.

A szerződés megszüntetése és felbontása

2. A felek akaratából a szerződés megszűnhet a felek szerződése és egyoldalú jognyilatkozata alapján. A megszüntető szerződés a felek olyan kétoldalú nyilatkozata, amely a szerződést a jövőre vonatkozólag (ex nunc hatállyal) szünteti meg. Ilyenkor a megszűnés időpontjáig esedékes szolgáltatásokat teljesíteni kell, az ellenérték nélkül maradt szolgáltatások pedig visszajárnak. Ha tehát valamelyik fél a szerződés megszűnése előtt valamilyen szolgáltatást teljesített, a másik fél köteles ennek ellenértékét megfizetni. Ha pedig valamelyik fél pénzben teljesített, és ezért természetbeni ellenszolgáltatást nem kapott, a pénzt, illetőleg annak a természetbeni ellenszolgáltatással nem fedezett részét vissza kell fizetni. A megszűnést követő időre járó szolgáltatás teljesítését már nem lehet követelni.

A szerződés közös megegyezés alapján való megszüntetése esetén a felek a szerződésből eredő vitás kérdéseket is rendezhetik közös megegyezéssel. Miután az adott esetben is a korábbi megszűnés folytán felmerült vitás kérdéseket a felek egyezséggel rendezték, a vitás kérdésekre vonatkozó tévedés címén az egyezség eredménnyel nem támadható (LB Pfv. III. 22314/1995. - BH 1998/2. sz. 76.).

A felbontó szerződés a felek olyan kétoldalú nyilatkozata, amely a szerződést megkötésére visszamenő hatállyal (ex tunc) szünteti meg. A szerződés felbontása esetében olyan helyzet keletkezik, mintha a szerződést meg sem kötötték volna, tehát a már teljesített szolgáltatások is visszajárnak. Ebben az esetben a szerződéskötés előtti helyzetet kell visszaállítani, és a kölcsönösen teljesített szolgáltatásokat ugyanúgy el kell számolni, mint a szerződés érvénytelensége esetén. Foglalóval biztosított szerződés bontó feltétel bekövetkezése miatti megszűnése esetén [Ptk. 228. § (2) bek.] a Ptk. 319. § (3) bekezdése szerint az előlegként teljesített pénzszolgáltatás visszajár (LB Pfv. 21907/1997. - BH 1999/4. sz. 160.).

A felek egyidejű teljesítésre kötelesek, tehát egyikük sem köteles addig a már megkapott szolgáltatást visszaadni, amíg a másik fél az általa átvett ellenszolgáltatás visszatérítését nem ajánlja fel [281. § (1) bek.]. Pénzszolgáltatás után a kamat az esedékességtől, tehát a szerződéskötés időpontjától, illetőleg a teljesítéstől jár. A szerződéskötés előtti állapot visszaállítása kérdésében a bíróság az erre irányuló külön kereseti kérelem nélkül is, hivatalból határoz. A felek elszámolására és a jogviszony felszámolására a PK 32. számú állásfoglalásnak (PEH 126. o.) az érvénytelen szerződésekre vonatkozó irányutatót kell egyebekben alkalmazni.

Dolgok használatának biztosítására irányuló, pl. lízingszerződés nem bontható fel, az ilyen szerződés csak a jövőre vonatkozólag szüntethető meg (LB Gf. I. 30985/1989. - BH 1991/1. sz. 30.).

Ingatlan-adásvételi szerződés felbontása esetén az eladónak az általa felvett vételárat a kifizetés időpontjától járó kamataival együtt kell visszafizetnie. A vevő pedig, ha a szerződés alapján használta az ingatlant, de a használatért ellenértéket nem fizetett, köteles a használat időtartamára használati díjat fizetni. Miután a használati díj havonta esedékes, a középидőtől ennek kamata is megítélhető (P. törv. V. 20344/1977.).

A teljesítés idejére és a késedelmi kamatra vonatkozó rendelkezések szerződéspótló (diszpozitív) jellegűek. Nincs tehát akadálya annak sem, hogy a felek a szerződés felbontása során a már teljesített szolgáltatások visszatérítésének esedékességét későbbi időpontban állapítsák meg, valamelyik fél előre teljesítésében egyezzenek meg, és a késedelmi kamat követelésétől is eltekintsenek. Önmagában azonban az, hogy a felek a felbontó szerződésben a már teljesített pénzszolgáltatás visszafizetése tekintetében későbbi határidőben állapodtak meg, még nem jelenti a szerződéskötéstől, illetőleg az eredeti teljesítéstől járó késedelmi kamat elengedését.

Vannak olyan szerződések, amelyeknek felbontása fogalmilag kizárt, ezért csak a jövőre terjedő hatállyal szüntethetők meg. Ide tartoznak azok a szerződések, amelyeknél a szolgáltatás valamely dolog használatának biztosítása, mint például a haszonkölcsön, a bérlet, a haszonbérlet. Ilyenkor ugyanis a szerződés kötése előtti helyzet nem állítható helyre, mert a már megtörtént használatot nem lehet meg nem történné tenni. Hasonló a helyzet a munka teljesítésére és a tartásra, gondozásra, élelmezésre vonatkozó szerződés esetében is. Nem bontható fel tehát a megbízási szerződés, ha a teljesítés már megkezdődött, a vállalkozási szerződés, ha a már teljesített szolgáltatás kizárólag munkával elérhető eredmény létrehozása (például építkezés, szerelés), valamint a tartási és a gondozási szerződés sem. A tartási és az életjáradéki szerződés megszüntetésének feltételeit és jogi következményeit az 589. § önállóan szabályozza arra az esetre, ha ez bírósági határozattal történik.

Ezeknek a szerződéseknek a megszüntetésével a XLIX. fejezetben foglalkozunk.

Ptk. 320. § (1) Aki szerződésnél vagy jogszabálynál fogva elállásra jogosult, e jogát a másik félhez intézett nyilatkozattal gyakorolja. Az elállás a szerződést felbontja.

(2) Az elállás jogát a felek bánatpénz fizetése ellenében is kiköthetik; a bíróság a túlzott mértékű bánatpénz összegét mérsékelheti.

(3) Nem gyakorolhatja a szerződésen alapuló elállási jogot az a fél, aki a már megkapott szolgáltatást nem vagy csak tetemesen csökkent értékben tudja visszaszolgáltatni.

Jegyzet: Lásd a csődeljárásról, a felszámolási eljárásról és a végelszámolásról szóló, többször módosított 1991. évi XL. törvény 47. §-át.

Az elállás

1. Az elállás a másik félhez címzett olyan egyoldalú jognyilatkozat, amely a szerződést felbontja. Az elállás ugyanolyan jogi helyzetet teremt, mint a felbontó szerződés, tehát a szerződés ilyenkor is megkötésének idejére visszaható hatállyal szűnik meg, és a szerződéskötés előtti helyzet visszaállításának van helye.

Az elállás alapulhat jogszabályn és a felek megállapodásán. Jogszabály alapján elállásra szerződésszegés esetében csak kivételesen és szigorú feltételek mellett van lehetőség. Az elállásnak ezekkel az eseteivel a XXV. fejezetben a szerződésszegés körében foglalkozunk.

Szerződési jogunk különös része egyes szerződések vonatkozásában külön is biztosít elállási jogot. A vállalkozási szerződésnél a Ptk. 392. § (3) bekezdése, valamint a 395. § (1) bekezdése rendelkezik az elállásról (l. a XXXV. fejezetben a vállalkozási szerződésnél). A szállítási szerződésre vonatkozóan a 381. § szabályozza az elállást (l. a XXXIV. fejezetben).

Ingyenes és bizalmi viszonyon alapuló szerződéseknél a körülmények lényeges megváltozása is elállásra adhat alapot (clausula rebus sic stantibus). Ilyen rendelkezést tartalmaz a hitel- és kölcsönszerződés tekintetében az Ptk. 524. §, a haszonkölcsönre vonatkozólag pedig az 583. § (2) bekezdése (l. ezeknél a rendelkezéseknél).

Csak az a fél állhat el a szerződéstől, akinek erre jogszabály vagy szerződés jogot ad. A LB kimondotta: önmagában nem indok az elállásra az sem, hogy a szerződés megkötése után a beruházáshoz korábban biztosított állami támogatást megvonták (Gf. IX. 32318/1973.).

A tulajdonjog átruházására irányuló szerződéstől való elállás alapján a tulajdonosváltó az ingatlan-nyilvántartásba csak akkor jegyezhető be, ha a fél igazolja, hogy az elállást tartalmazó nyilatkozat megfelel a jogszabálynak. A bejegyzés iránti kérelemhez ezért csatolni kell a másik félnek az elálláshoz hozzájáruló nyilatkozatát vagy az elállás jogosságát megállapító jogerős bírósági ítéletet (P. törv. I. 24414/1976. - BH 1977/12. sz. 544.).

A GK 16. sz. állásfoglalás (GEH 29. o.) szerint ha a megrendelő a szerződéstől eláll, a másik félhez intézett nyilatkozatában az elállás okát és jogcímét is közölnie kell. Ennek hiányában, vagy ha az eset körülményeiből az elállás jogcíme nyilvánvalóan nem következik, az elállási nyilatkozatot a megrendelő általános elállási joga alapján kell hatályosnak tekinteni. A megrendelő az elállás különös - szerződésszegésen alapuló - jogcímét később is megjelölheti. Az állásfoglalás kimondja azt is, hogy ha az elállási nyilatkozatban megjelölt jogcím alapján elállásnak nem volt helye, és az elállást közlő fél a jogcímet nem változtatja meg, a bíróság az elállás jogszerűségét eltérő jogcímen nem állapíthatja meg. Végül kiemeli az állásfoglalás azt is, hogy a megrendelő az általános elállási jogot, valamint a késedelemre és az érdekmúlásra alapított elállás jogát mindaddig gyakorolhatja, amíg a teljesítés nem történt meg.

Az elállási jog rendeltetéséből következik, hogy az a szerződésszerű teljesítés után már nem gyakorolható, mert az ilyen teljesítés a szerződést megszünteti, tehát már nincs mitől elállni. El lehet állni a szerződéstől akkor is, ha a teljesítés már megkezdődött, de még nem fejeződött be. A hibás teljesítés nem szerződésszerű teljesítés, ezért az ilyen teljesítés nem szünteti meg a szerződést, tehát az elállásnak nincs akadálya.

Az eredetileg bérbe vett, utóbb megvásárolt - az adásvételi szerződés megkötése után végzett földmegosztás útján keletkezett - ingatlanrészt illetően az adásvételi szerződéstől való részleges elállásnak nincs helye, mivel a szerződéstől való elállásnak meghatározott ingatlanra kell vonatkoznia, hiszen az elállás a szerződést a keletkezésére visszaható hatállyal felbontja [Ptk. 320. § (1), 319. § (3) bek.]. Ezért a részleges elállás az eredeti szerződés alapján nem értelmezhető, annak jogalapja nincs (LB Gfv. IV. 33427/1997. - BH 1999/7. sz. 322.).

Szerződésben kikötött elállási jogát a jogosult nem gyakorolhatja, ha az eredeti állapot azért nem állítható helyre, mert a jogosult a szolgáltatást nem vagy csak tetemesen csökkent értékben tudja visszaszolgáltatni. Ez a helyzet például akkor, ha a gépkocsi vevője az elállásra jogosult, de joga gyakorlása előtt a gépkocsi közúti baleset folytán megrongálódott, és ezért értéke jelentős mértékben csökkent. Ebből a szempontból közömbös, hogy a baleset a jogosult magatartására vagy egyéb okra vezethető-e vissza. Nem gyakorolható az elállási jog akkor sem, ha az átvett szolgáltatás megsemmisült, annak tárgyát elhasználták, ismeretlen tettesek eltulajdonították, vagy azt a jogosult egyéb okból nem tudja visszaadni. Ez a rendelkezés nem vonatkozik arra az esetre, ha az elállási jogot jogszabály biztosítja, nem vonatkozik tehát a szerződésszegés miatti elállásra sem (LB Gf. IV. 31511/1992. - BH 1993/11. sz. 697.).

„Ha az ingatlan-adásvételi szerződésben a felek - vételár meg nem fizetése vagy fizetési késedelme esetére - elállási jogot kötnek ki, a feltételek bekövetkezése esetén az eladó a szerződéstől akkor is jogosult elállni, ha a vevő tulajdonjogát az ingatlan-nyilvántartásba bejegyezték. Ha az ellenérték fizetését megtagadó vevő a kérdéses ingatlant időközben továbbértékesíti, az eredeti eladó elállása folytán megszűnt adásvételi szerződéssel kapcsolatos restituciós kötelezettség miatt az utóbb kötött adásvételi szerződés érvénytelen.” (LB Pfv. X. 31817/1996. - BH 1997/9. sz. 448.)

A bánatpénz

2. A felek megállapodhatnak abban, hogy valamelyikük vagy bármelyikük olyan esetben is elállhat a szerződéstől, amikor jogszabály erre nem ad lehetőséget. Az elállási jog elismerése fejében ellenértéket is ki lehet kötni. Ez az ellenérték a bánatpénz. A tv. indoklása szerint gazdálkodó szervezetek szerződésében bánatpénzt kikötni „a reális teljesítés ellen irányuló élnél fogva” tilos. A tv. olyan rendelkezést nem tartalmaz, amely ezekben az esetekben a bánatpénz kikötését kifejezetten tiltaná, és ebben a kérdésben ítélkezési gyakorlat sem alakult ki, mert eddig bánatpénz kikötése gazdálkodó szervezetek szerződésében nem fordult elő.

A bánatpénz a másik fél kártalanítására is szolgál. A bánatpénzt meghaladó kár megtérítése azonban nem követelhető, mert a felek a szerződésben megállapodtak abban, hogy a bánatpénz lefizetése ellenében valamelyiküket elállási jog illeti meg. Az elállás tehát ebben az esetben jogos magatartás, amely szerződésszegésnek nem minősíthető. Ez különbözteti meg a bánatpénzt azoktól a szerződést biztosító mellékkötelezettségektől, amelyek szerződésszegés esetére köthetők ki, és a szerződésszegés szankciójául szolgálnak.

A túlzott mértékben kikötött bánatpénzt a bíróság mérsékelheti. Túlzott mértékű a bánatpénz, ha az jelentős mértékben meghaladja a másik félnek a szerződéshez fűződő anyagi érdekét.

Nincs jogszabályi akadálya annak, hogy az előszerződés valamelyik félnek bánatpénz fizetése ellenében elállási jogot biztosítson. Ebben az esetben az elállásra jogosult a szerződés megkötésére nem kötelezhető, de köteles a kikötött összegű bánatpénzt a másik fél részére megfizetni.

Ptk. 321. § (1) Aki szerződésnél vagy jogszabálynál fogva felmondásra jogosult, e jogát a másik félhez intézett nyilatkozattal gyakorolja. A felmondás a szerződést megszünteti.

(2) Ha a felmondás nem azonnali hatályú, a törvényben vagy a szerződésben meghatározott felmondási idő elteltéig a szerződés fennmarad.

A felmondás

A felmondás a másik félhez intézett olyan egyoldalú jognyilatkozat, amely a szerződést megszünteti. Hatálya azonos a megszüntető szerződéssel, tehát a szerződés felmondás esetében is a jövőre nézve szűnik meg, és így a már teljesített szolgáltatásért ellenszolgáltatás jár, az ellenszolgáltatás nélkül fizetett pénzösszeg pedig visszakövetelhető. Ha például a haszonbérbe adó a Ptk. 457. § (2) bekezdése alapján azonnali hatállyal felmond, a felmondás közléséig járó haszonbért a haszonbérelő köteles megfizetni, ha az egész évi haszonbért előre megfizette, a haszonbér arányos részét a haszonbérbe adótól visszakövetelheti. Az (1) bekezdés alapján közölt rendes felmondás esetében a haszonbérleti szerződés hat hónapig, a gazdasági év végéig fennmarad, a haszonbér tehát a gazdasági év végéig jár, és az előre kifizetett haszonbért is a gazdasági év végével kell elszámolni.

A megbízási szerződés felmondása esetén a megbízó a felmondási időt követő időszakra kifizetett díjat visszakövetelheti (LB Gfv. IV. 31406/1995. - BH 1997/6. sz. 304.).

A felmondás alapulhat a felek megállapodásán és jogszabályon. Szólhat azonnali és meghatározott időre. Az azonnali hatályú ún. rendkívüli felmondás a szerződést nyomban megszünteti, határidőre szóló felmondás esetén pedig a szerződés csak a felmondási idő lejártával szűnik meg, a felmondási idő alatt tehát a szerződés még fennáll. Ha a szerződés vagy jogszabály alapján a jogosult rendkívüli felmondással azonnali hatállyal felmond, a szerződés a felmondás közlésével szűnik meg, ha pedig tizenöt napos határidővel rendes felmondással él, a felmondás közlésétől számított tizenöt napig még változatlan tartalommal fennmarad, és csak a tizenöt nap elteltével szűnik meg.

A határozatlan időre szóló tartós jogviszonyok felmondással szüntethetők meg; ha a felek a felmondás feltételeiben és határidejében nem állapodnak meg, a jogszabály szerződést pótló (diszpozitív) rendelkezései az irányadóak.

Ha a gépjárműre megkötött adásvételi szerződés kereskedelmi hitel nyújtására irányuló megállapodást is tartalmaz, a felek között olyan tartós jogviszony jön létre, amely a „felmondási jog” kikötésére jogi lehetőséget biztosít. Ezt mondta ki a Legfelsőbb Bíróság egyik - a közelmúltban felülvizsgálati eljárásban hozott - ítéletében. Kifejtette:

A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati eljárás eredménye alapján azt állapította meg, hogy a jogerős ítélet sérti a Ptk. 319. §-ának (3) bekezdésében, 320. §-ának (1) bekezdésében és 321. §-ának (1) bekezdésében foglaltakat.

A Legfelsőbb Bíróság hasonló tényállású több eseti döntésében kimondta (Pf. VII. 20849/1999/4. sz., Pfv. VII. 21 242/1999/3. sz.), hogy a felek közötti adásvételi szerződés kereskedelmi hitel nyújtására irányuló megállapodást is tartalmaz, amelynek következtében a felek között tartós jogviszony jött létre. Ennek megfelelően az eladó és a vevő közötti jogviszony mindaddig fennáll, amíg a vevő a vételárat és a hitel kamatait ki nem egyenlíti. A fentiek értelmében nem volt jogszabályi akadálya annak, hogy a felperes a szerződésben felmondási jogot kössön ki, és az elsőfokú szerződésszegése esetén e jogát gyakorolja. Miután az adásvételi szerződést felmondani részletfizetés esetén sem lehet, a felperes nyilatkozatát nem magának a szerződés felmondásának, hanem az ún. kereskedelmi hitel, azaz a részletfizetés felmondásának kell felfogni, amelynek pedig nincs jogszabályi akadálya. Emiatt az eljárt bíróságok tévesen tekintették a felperes felmondását elállásnak, ezért a jogerős ítélet sérti a Ptk. 319. §-ának (3) bekezdésében, 320. §-ának (1) bekezdésében és 321. §-ának (1) bekezdésében foglaltakat. A felmondás a szerződést a jövőre nézve szünteti meg, ezért a felek közötti elszámolást nem a szerződés megkötésének időpontjára visszamenően, hanem a jövőre vonatkozóan kell elvégezni.

Miután a bíróságok tévesen értékelték a felperes nyilatkozatát elállásnak, és erre figyelemmel jogszabályt sértve végezték el a felek közötti elszámolást, a Legfelsőbb Bíróság a Pp. 275/A. §-ának (2) bekezdése alapján a felülvizsgálati kérelemmel megtámadott jogerős határozatot az elsőfokú ítéletre is kiterjedően hatályon kívül helyezte, és az ügyben eljárt elsőfokú bíróságot új eljárásra és új határozat hozatalára utasította.

Az új eljárás során abból kiindulva, hogy a felperes jogszerűen mondott fel, a felek közötti elszámolást nem a szerződés megkötésének időpontjára visszamenően, hanem a jövőre vonatkozóan kell elvégezni. Ennek során a felperes birtokába visszakerült gépjárművet reális forgalmi értéken kell elszámolni, figyelemmel a gépkocsi sérüléseire is. Miután a jármű visszaszolgáltatásával az alperes előtörlesztést hajtott végre, a gépjármű átadásától kezdődően a továbbiakban terhére ügyleti kamat nem számolható el. Az előtörlesztésnek az is következménye, hogy az alperest a szerződésben meghatározott mértékű ügyleti kamatból kamat-visszatérítés illeti meg. A felperes javára el kell számolni az alperes szerződésszegésével kapcsolatban felmerült többletkiadásait. Miután a magánszemély alperessel kötött szerződésben a jegybanki alapkamat kétszeres szorzatának megfelelő kamat kikötése semmis, a jogszabályoknak megfelelő mértékű kamat figyelembevételével kell meghatározni, hogy az alperesnek a szerződés felmondásakor milyen összegű tartozása állt fenn. A fentiek szerinti elszámolást elvégezve dönthet a bíróság megalapozottan a felperes kereseti kérelméről (LB Pfv. VII. 21367/2000. sz. - BH 2003/10. sz. 413.).

Ha az adós követelését - még a felszámolási eljárás megindítása előtt - joghatályosan engedményezi, a felszámoló szervezet az engedményezést tartalmazó, teljesedésbe ment megállapodást nem mondhatja fel (LB Gf. I. 30016/1992. - BH 1993/2. sz. 114., LB Fpkf. II. 32919/1991. - BH 1993/7. sz. 446.).

Megtekintésre szóló, kölcsönszerződésen alapuló váltó kibocsátója időelőtti ségi kifogásra a váltóbirtokossal szemben nem hivatkozhat, ha a kölcsönt a váltóbirtokos joghatályosan felmondta (LB Gf. I. 30739/1993. - BH 1993/12. sz. 752.).

Lízingszerződésre a kölcsönszerződésekre irányadó felmondási szabályok nem alkalmazhatóak (LB Gf. I. 31908/1991. - BH 1992/12. sz. 776.).

Jogszabály alapján tizenöt napos határidővel fel lehet mondani a határozatlan időre kötött bérleti szerződést [431. § (1) bek.]. A gazdasági év végére szóló hat hónapos rendes felmondással megszüntethető a határozatlan időtartamú mezőgazdasági haszonbérlet [457. § (1) bek.]. A letétmentyes tizenöt napos határidővel felmondhatja a határozatlan időre szóló letéti szerződést [466. § (1) bek.]. Ugyanígy határidőre fel lehet mondani a határozatlan időtartamú kölcsönszerződést [526. § (1) bek.]. Harmincnapos felmondással megszüntethető a határozatlan időre és a három évnél hosszabb időre kötött vagyon- és balesetbiztosítási szerződés, de az utóbbi esetben csak a negyedik évtől kezdve (551. §). A határozatlan időtartamú haszonkölcsön-szerződést tizenöt napos rendes felmondással lehet megszüntetni [585. § (1) bek. b) pont, (2) bek.].

A rendes felmondást nem kell indokolni. A felmondás alakiságára a szerződési nyilatkozatokra vonatkozó általános szabályok az irányadók.

Azonnali hatályú rendkívüli felmondásnak általában csak jogszabályban meghatározott súlyos szerződésszegés miatt van helye. Rendkívüli felmondással a határozott időre létrejött szerződést is meg lehet azonnali hatállyal szüntetni [l. haszonbérletnél a Ptk. 457. § (2) bekezdését, hitel- és kölcsönszerződésnél az 525. §-át, haszonkölcsönnél az 585. § (4) bek.-ét].

A tv. rendkívüli felmondást kivételesen minden indok nélkül is biztosít, így a letéti szerződésnél a letévének, aki a dolgot bármikor visszakövetelheti [466. § (1) bek.]. Ez a visszakövetelési jog tartalmilag azonnali hatályú rendkívüli felmondás. Azonnali hatállyal bármikor felmondhatja a megbízó is a megbízási szerződést [483. § (1) bek.]. Ezekben az esetekben a szerződésszegés nélküli rendkívüli felmondást a jogviszony bizalmi jellege teszi szükségessé.

Az építőközösségi szerződést azonnali hatállyal felmondhatja az a tag, aki tulajdoni illetőségét az építőközösségbe belépő, a tagok többsége által elfogadott új tagra ruhazza át [578/D. § (4) bek.]. Haszonkölcsön-szerződés esetében is helye lehet azonnali hatályú felmondásnak olyankor, amikor szerződésszegés ugyan nem történt, de a haszonkölcsön meghatározott célra lehetetlenné vált, vagy ha a szerződésről nem ismert okból a kölcsönadónak szüksége van a dologra. A kölcsönvevő a dolog visszaadását bármikor felajánlhatja; a kölcsönadó pedig a kölcsön visszavételét csak alapos okból tagadhatja meg. A kölcsönvevőnek tehát lényegében akkor is azonnali hatályú felmondási joga van, ha a kölcsönadó nem követett el szerződésszegést [Ptk. 585. § (3), (4) bek.]. Ezekben az esetekben ugyanis a szerződés további fenntartása a jogszabályban meghatározott okból már nem indokolt.

A rendes és a rendkívüli felmondás feltételeit, a felmondás módját részletesen az egyes szerződések körében a fent megjelölt paragrafusoknál tárgyaljuk.

Ptk. 322. § Megszűnik a szerződés, ha ugyanaz a személy lesz a jogosult és a kötelezett. A szerződés megszűnése harmadik személy jogait és kötelezettségeit nem érinti.

A jogosult és a kötelezett személyének egyesülése

Megszűnik a szerződés, ha a követelés és a tartozás egy kézben egyesül, és így a jogosult személye azonos lesz a kötelezett személyével, tehát „confusio” következik be. Ennek leggyakoribb esete a magánszemélyek közötti jogviszonyban az, ha a kötelezett lesz a jogosult általános örököse, vagy ha a követelést a kötelezett öröklési jogcímen egyébként megszerzi. Jogi személyek vonatkozásában pedig a követelés és a tartozás egy kézben leggyakrabban akkor egyesül, ha a kötelezett és a jogosult jogi személyt összevonják, és ezáltal a kötelezett megszerzi a jogosult vagyont, közöttük a követeléseit is. A confusiónak kötelemmegszüntető hatása azonban csak a jogosult és a kötelezett viszonyában érvényesül, és nem érinti harmadik személyek jogait, illetőleg kötelezettségeit. Ha például a jogosult az egyetemleges kötelezettnek valamelyikének örököse lesz, vagy az egyik kötelezett jogi személy egyesül a jogosult jogi személlyel, a többi egyetemleges adóstárs az új jogosulttal, az örökössel, illetőleg az összevonás folytán keletkezett jogi személlyel szemben változatlanul kötelezett marad. Ha például három közös károkozó a károsulttal szemben egyetemleges kártérítésre köteles, és az egyik károkozó meghal, akinek örököse a károsult lesz, a másik két károkozó - a jogosult és a harmadik károkozó személyének egyesülése folytán - nem mentesül a felelősség alól, a jogosult tehát velük szemben továbbra is érvényesítheti a követelést. Ha pedig a jogosult hal meg, és örököse a három egyetemlegesen kötelezett károkozó egyike lesz, az örökös a másik két kötelezettel szemben érvényesítheti az örökhagyó követelését, a másik két kötelezett felelősségét ugyanis a jogosult személyében bekövetkezett ez a változás nem érinti. Más kérdés, hogy a károkozók belső, egymás közötti jogviszonya alapján a korábbi adóstárs, az új jogosult, maga is megtérítésre kötelezhető a teljesítő egyetemleges kötelezett javára, és ez a követelés beszámítási kifogásként is érvényesíthető. Ha a jogosult lesz a kötelezett örököse, a követelés ugyan az egyesülés következtében megszűnik, azonban a hagyatéki hitelezők kielégítése során az örökös is hagyatéki hitelezőként kell figyelembe venni, és így a többi hagyatéki hitelező helyzete az örökössé vált hitelező rovására nem javulhat.

A minisztériumok önálló jogi személyek, ezért valamely állami tulajdonú cég követelésének „kivásárlása” esetén a minisztérium és az állam között nem jön létre olyan személyegyesülés, amely a szerződésnek a Ptk. 322. §-a szerinti megszűnését eredményezné (LB Gfv. X. 32696/1998. - BH 1999/11. sz. 519.).

Ptk. 323. § (1) A kötelezett halálával a szerződés nem szűnik meg, kivéve, ha csak személyesen teljesíthető szolgáltatásra irányult.

(2) A jogosult halála akkor szünteti meg a szerződést, ha a szolgáltatás kifejezetten az ő eltartására irányult, vagy kizárólag az ő személyes szükségleteinek fedezésére lett volna alkalmas.

Valamelyik fél halála

1. A felek valamelyikének halála általában nem szünteti meg a szerződést. Öröklési jogunk szerint az ember halálával hagyatéka mint egész száll át az örökösre. Az örökös tehát az örökhagyó halálával minden külön jognyilatkozat nélkül jogosultjává, illetőleg kötelezettjévé válik az örökhagyó által kikötött mindazoknak a szerződéseknek, amelyeket jogszabály értelmében a felek valamelyikének halála nem szüntet meg. Minthogy eszerint az örökös vagyoni jogilag lényegében abba a helyzetbe kerül, mint az örökhagyó, köteles az örökhagyó által kötött szerződéseket tartalmuk szerint teljesíteni, illetőleg a szerződésszerűen felajánlott teljesítést elfogadni és a teljesítés érdekében a másik féllel együttműködni. Az e téren elkövetett mulasztás szerződésszegés, amit az erre vonatkozó szabályok szerint ugyanúgy kell elbírálni, mintha az örökhagyó részéről merült volna fel. Az elállás joga is csak annyiban illeti meg az örökös, amennyiben azzal az örökhagyó is élhetett volna.

Az örökhagyó által kötött kölcsönszerződésből eredő jogok és kötelezettségek egészükben szállnak át az örökösre az örökhagyó halála esetén, ezért az örökös az eredeti kölcsönszerződésben kikötött kamatokkal tartozik késedelem esetén, és terhelik az örökhagyó által vállalt egyéb terhek (LB Gfv. I. 32350/1998. - BH 2000/3. sz. 119.).

Vannak azonban olyan vagyoni jogok is, amelyek szorosan tapadnak a jogosult vagy a kötelezett személyéhez, és csak általuk gyakorolhatóak. A tv. ezért az alól - a már említett - általános szabály alól, amely szerint a felek halála a szerződést nem szünteti meg, kivételeket tesz. A kötelezett halála megszünteti az olyan szerződéseket, amelyek kizárólag személyesen teljesíthető szolgáltatásra irányulnak, a jogosult halálával pedig akkor szűnik meg a szerződés, ha a szolgáltatás kifejezetten az ő eltartásának biztosítására volt hivatott, vagy kizárólag csak az ő személyes szükségleteinek a fedezésére lett volna alkalmas.

A Ptk. 481. § kifejezett rendelkezése értelmében a megbízási szerződést személyes és bizalmi jellegénél fogva bármelyik fél halála megszünteti, az 590. § (2) bekezdése értelmében pedig a kötelezett halálával a szolgáltatás szívességi jellege miatt megszűnik az ingyenes tartási szerződés. Az 585. § (1) bekezdésének c) pontja értelmében ugyanilyen okból megszűnik a haszonkölcsön-szerződés a haszonkölcsönvevő, vagyis a jogosult halálával.

A Ptk. 586. § (4) bekezdése szerint a tartási szerződés a jogosult haláláig áll fenn, tehát a szerződést a jogosult halála a 323. § (2) bekezdésével összhangban megszünteti. A kötelezett halála esetében azonban a fent megjelölt jogszabály szerint csak akkor szűnik meg a tartási kötelezettség, ha az örökhagyó haláláig nyújtott tartás a jogosult által nyújtott ellenszolgáltatást fedezi. Amennyiben a tartás az ellenszolgáltatást nem fedezi, a tartási kötelezettség a hagyatéki tartozásokért való felelősség szabályai szerint átszáll az örökösre. Az eltartott által a tartási szerződés alapján teljesített szolgáltatás értéke 350000 forint. Az eltartó haláláig összesen 150000 forint értékű természetbeni tartást szolgáltatott. Az eltartó örököse ennél fogva a hagyatéki hitelező kielégítésére vonatkozó szabályok szerint a fennmaradó 200000 forintos keretben felel az örökhagyó tartási kötelezettségéért. Ha azonban az eltartó által haláláig nyújtott tartás értéke 200000 forint, az eltartott által átruházott vagyon pedig ugyanennyi, vagy ennél kisebb értékű, a tartási szerződést az eltartó, a kötelezett halála megszünteti.

Sajátos szabályok vonatkoznak a lakásbérleti szerződés megszűnésére a jogosult, a bérlő halála esetén. A bérlő halála a határozatlan időre kötött lakásbérleti jogviszonyt csak akkor szünteti meg, ha nincs olyan személy, aki a lakásbérleti jogviszonyt folytathatja. A lakásbérleti jogviszony folytatására jogosultak körét a lakások és helyiségek bérletére, valamint az elidegenítésükre vonatkozó egyes szabályokról szóló 1993. évi LXXVIII. tv. IV. fejezete határozza meg.

A kötelezett halála megszünteti a még meg nem írt könyv kiadására, a megrendelt festmény, szobor, zenemű, épületterv elkészítésére és más szellemi alkotásra mint kizárólag személyesen teljesíthető szolgáltatásra kötött szerződést.

Az LB gyakorlata azonban ennél tovább ment, amikor kimondotta, hogy „az állatnevelési és hizlalási szerződésnek (az új elnevezés szerint termékértékesítési szerződés) a jellegéből, valamint e szerződések gazdaságpolitikai céljából következik, hogy az azokban kikötött szolgáltatás személyhez, nevezetesen magához a szerződő fél személyéhez kötött” (PJD I. 204. sz.). Ebből pedig az is következik, hogy az ilyen szerződésfajta a Ptk. 323. §-ának (1) bekezdése értelmében a kötelezett halálával megszűnik.

Felmerül az a további kérdés, hogy mi lesz a sorsa a kötelezett halála esetén valamely munka elvégzésére, eredmény létrehozására irányuló olyan szerződésnek, amelyben a kikötött szolgáltatás elvileg más által is teljesíthető. Mi történik például akkor, ha meghal a vállalkozó, és nincsen olyan jogutóda, akinek a munka elvégzéséhez szükséges szakképzettsége és iparjogosi tványa van, vagy ha a munka iparjogosi tvány nélkül is elvégezhető ugyan, a jogutód azonban nem rendelkezik a teljesítéshez szükséges szakismerettel, fizikai erővel. Ez a kérdés csak a teljesítés lehetetlenné válására vonatkozó szabályokkal összhangban oldható meg. Ha ugyanis a jogutód fizikai vagy jogi okból nem képes a teljesítésre, a teljesítés olyan okból válik lehetetlenné, amelyért egyik fél sem felelős, és ezért a szerződés megszűnik (l. részletesen a 312. §-nál). Az eredmény tehát ugyanaz, mint a 323. § (1) bekezdése esetében, amikor a szolgáltatást jellegénél fogva az elhalt csak személyesen tudta volna teljesíteni, és emiatt szűnik meg a kötelezett halálával a szerződés. Elvileg következetesebb ugyanezt a megoldást alkalmazni a termékértékesítési szerződés esetében is. Ha ugyanis a kötelezett jogutóda olyan személy, aki maga is foglalkozik mezőgazdasági termeléssel, sőt folytatja jogelődje gazdálkodását, gazdaságpolitikailag nem indokolt a szerződés felszámolása.

A jogosult halála nemcsak a tartási szerződést, hanem az olyan egyéb szerződést is megszünteti, amely kizárólag a jogosult személyes szükségletének a kielégítésére szolgál. Megszűnik például ilyen esetben művész, a különleges gyógycipő, a rokkantkocsi elkészítésére és hasonló szolgáltatások teljesítésére irányuló vállalkozási szerződés.

A foglalkozás gyakorlásához szükséges szerszámok és más eszközök azonban nem szolgálnak kizárólag a jogosult személyes szükségletének a kielégítésére, mert az ilyen dolgokat már azonos vagy hasonló foglalkozásúak is használhatják. Az ezek elkészítésére vonatkozó vállalkozási szerződések tehát a megrendelő halálával nem szűnnek meg. Nem szűnik meg például a fogorvos halálával a fogorvosi fűrőgép, a röntgenkészülék vagy más műszer szállítására vonatkozó szerződés akkor sem, ha az örökös nem fogorvos, illetőleg orvos. Ilyenkor a jogutód köteles a szerződésszerű szolgáltatást átvenni és a vállalkozói díjat vagy a vételárat kifizetni. A dolog hasznosítása, illetőleg értékesítése az ő gondja. Vállalkozási szerződés esetén azonban megoldja a problémáját a 395. § (1) bekezdése, amelynek alapján a megrendelő pozíciójába kerülő örökös a vállalkozási szerződéstől a teljesítésig bármikor minden indoklás nélkül elállhat, köteles azonban a vállalkozó kárát megtéríteni (l. Benedek Károly-Világhy Miklós: A Polgári Törvénykönyv a gyakorlatban. Budapest, 1965. 307-311. o.).

„A haszonélvezőt megillető hasznosítási jog keretében kötött bérleti szerződés a haszonélvező halálával nem szűnik meg.” (LB Pfv. III. 21092/1995. - BH 1997/6. sz. 279.)

A szerződés megszűnése jogszabály és hatósági határozat alapján

2. A tv. indokolása kiemeli, hogy a tv. nem szabályozza egységesen egy fejezetben az összes szerződést megszüntető tény. A teljesítésen és a beszámításon, valamint a szerződés megszüntetésének egyes eseteiről rendelkező fejezetben foglaltakon kívül tehát egyéb szerződést megszüntető tények is vannak. A felek akaratán kívüli okból nemcsak a jogszabály erejénél fogva, hanem bírósági vagy más hatósági határozat alapján is megszűnhet a szerződés. A szerződés megszűnésének ezeket az eseteit a tv. a megfelelő helyen külön szabályozza.

A jogszabályon alapuló szerződést megszüntető tények közül kiemelés érdemel a szerződésszegés körében a teljesítés lehetetlenné válása. A Ptk. 312. § (1) bekezdése értelmében, ha a teljesítés olyan okból vált lehetetlenné, amelyért egyik fél sem felelős, a szerződés megszűnik. A (2) és a (3) bekezdés értelmében pedig, ha a lehetetlenné válásért a kötelezett vagy a jogosult a felelős, a teljesítésre irányuló kötelezettség kártérítési kötelezettséggé alakul át, ami szintén a szerződés megszűnésével egyértelmű.

A különös rész is szabályoz olyan eseteket, amelyekben a szerződés teljesítés nélkül szűnik meg. A Ptk. 481. § c) pontja szerint a megbízás teljesítése nélkül is megszűnik a szerződés, ha a megbízó cselekvőképtelenné vagy korlátozottan cselekvőképessé válik, vagy pedig a megbízott elveszti cselekvőképességét. Ugyanennek a §-nak a d) pontja értelmében megszűnik a szerződés akkor is, ha a megbízás tárgyatalanná vált. Az 543. § (1) bekezdése értelmében megszűnik a biztosítási szerződés a biztosítási díj esedékességétől számított harminc nap elteltével, ha az addig hátralékos díjat nem fizették meg, és a biztosított halasztást sem kapott, illetőleg a biztosító a biztosítási díjkövetelést bírósági úton nem érvényesítette. A Ptk. 577. § a) pontja szerint a polgári jogi társaság megszűnik, ha célját megvalósította, vagy a cél megvalósítása többé nem lehetséges, az f) pont szerint pedig akkor, ha a tagok száma egy tagra csökken.

A szerződés bírósági határozattal való megszüntetésének leggyakoribb esete az, ha az 589. § (2) bekezdése alapján a bíróság azért szünteti meg a tartási szerződést, mert a szerződés célja valamelyik fél magatartása vagy körülményei folytán a szerződés módosításával sem valósítható meg.

A szerződés megszűnhet államigazgatási határozat alapján is. Ez történik például a lakásbérleti vagy a haszonbérleti szerződéssel abban az esetben, ha az ingatlant kisajátítják.

A tv. indokolása a szerződés megszűnésének lehetséges eseteként említi a novációt, amikor a felek közös megegyezéssel kötelezettségvállalásuk jogcímét változtatják meg. Van olyan felfogás, amely szerint ebben az esetben a korábbi szerződés megszűnik, és új szerződés jön létre. A Ptk. a szerződés jogcímének megváltoztatását a 240. §-ban a szerződés módosítása körében tárgyalja, amiből az következik, hogy a novációt nem szerződésmegszüntetési okként fogja fel.

A szerződés megszűnésének azokkal az eseteivel, amelyeket a tv. más fejezetei szabályoznak, a maguk helyén foglalkozunk részletesen.

Az elévülés

Ptk. 324. § (1) A követelések öt év alatt elévülnek, ha jogszabály másként nem rendelkezik.

(2) A főkövetelés elévülésével az attól függő mellékkövetelések is elévülnek. A főköveteléstől független mellékkövetelések elévülése a főkövetelést nem érinti.

(3) A követelés elévülése az azt biztosító kézzálogból való kielégítést nem akadályozza.

Jegyzet: A Ptk. 324. § (1) bekezdés második mondatát az 1993. évi XCII. törvény 40. § (4) bekezdés a) pontja hatályon kívül helyezte.

A jogvesztő határidő és az elévülés

1. Az időmúlásnak a polgári jogban kétféle hatása van: az igényérvényesítés elmulasztása bizonyos idő elteltével vagy magát az alanyi jogot szünteti meg, vagy az alanyi jog nem szűnik meg ugyan, de állami kényszerrel többé nem érvényesíthető. Az előbbi esetben jogvesztő (záros) határidőről, az utóbbi esetben pedig elévülésről van szó.

Jogvesztőnek csak az a határidő minősül, amelynek elmulasztásához a jogszabály kifejezetten a jog elenyészésének a következményét fűzi. Ilyen esetben a késedelem kimentésére nincs jogi lehetőség. Ebből pedig az következik, hogy a jogvesztő határidő eltelte utáni teljesítés tartozatlan fizetés, az így teljesített szolgáltatás tehát a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint visszakövetelhető.

Jogvesztő határidőt állapít meg a Ptk. 308. § (2) bekezdése a szavatossági jogok érvényesítésére. E szerint a rendelkezés szerint a jogosult szavatossági jogait a teljesítéstől számított egy év után, tartós használatra rendelt dolog esetében pedig három év után már nem érvényesítheti. Ha hatósági előírás szabvány vagy kötelező műszaki előírás három évnél hosszabb kötelező alkalmassági időt állapít meg, a jogvesztő határidő ez az idő. A jogosult tehát e határidők elmulasztása esetében nem hivatkozhat eredményesen arra, hogy a hibáról csak később szerzett tudomást, vagy egyéb menthető ok akadályozta az igény érvényesítésében. Ha pedig e határidők eltelte után a kötelezett mégis teljesített, a teljesített szolgáltatást utóbb a 361-363. §-ok alapján visszakövetelheti.

Ha a jogosult a jogszabályban meghatározott idő alatt nem érvényesíti az igényét, és a jogszabály jogvesztést nem mond ki, a követelés a jogszabályban meghatározott idő elteltével elévül. Ez azt jelenti, hogy a követelést bírósági úton ugyan nem lehet érvényesíteni, maga a követelés azonban nem szűnik meg. Az elévült tartozás kifizetése tehát nem tartozatlan fizetés, és az önkéntes teljesítés nem válik jogalap nélkülivé. Az önként teljesített szolgáltatás azzal az indokkal sem követelhető vissza, hogy a kötelezett a teljesítéskor a követelés elévüléséről nem tudott. Az elévült követelés tehát lényegében természetes kötelelem (naturális obligáció). A Ptk. ezért a 204. §-ában a bírósági úton nem érvényesíthető követelések körében rendelkezik az elévült követelésekről is. Elévülés esetében az igényérvényesítési késedelem kimentésére is van lehetőség.

A felperes az 1973. március 19-én megkötött ajándékozási szerződéssel - lakóház építése céljából hét gyermeke közül az alperesnek ajándékozta a 15. hrsz.-ú beépítetlen területet. Az alperes nem a perbeli ingatlanon épített lakóházat; a területet a szerződés megkötése óta a felperes használja. A per megindítása előtt kb. 10 évvel az ajándék visszaköveteléséről készült okirat aláírását az alperes megtagadta.

A felperes elsődlegesen ajándék visszakövetelése, másodlagosan pedig elbirtoklás megállapítása iránt 1999 márciusában indított pert az alperes ellen. Elsődleges kérelmét arra alapította, hogy az ajándékozás feltételei megghiúsultak: az alperes nem épített lakóházat a területen, és - szóban tett ígérete ellenére - nem fizette ki hat testvére hányadának értékét.

Az alperes ellenkérelme a kereset elutasítására irányult.

Az elsőfokú bíróság a keresetet elutasította. Az ajándék visszakövetelése tárgyában a döntését azzal indokolta, hogy a felperes igényérvényesítési joga elenyészett, mert a pert 25 évvel az okiratban foglalt feltétel végleges megghiúsulását követően indította meg. Az elbirtoklással kapcsolatban rámutatott, hogy a felperes nem „sajátjaként” birtokolta az ingatlant: az eredeti tulajdoni állapot visszaállításának - a perindítást kb. 10 évvel megelőző - kezdeményezése is azt bizonyítja, hogy az alperest tekintette tulajdonosnak.

A másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság ítéletét helybenhagyta.
A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati kérelmet nem tartotta alaposnak.
Kifejtette:

Az ajándék visszakövetelésével kapcsolatban helyesen mutatott rá az elsőfokú bíróság, hogy a felperes igénye elenyészett, és helytálló az álláspontja abban is, hogy az elévülés az ajándékozás alapját adó - akár a szerződésben, akár annak előírásakor szóban kikötött - feltétel végleges meghíusulásakor és nem a pert megelőző felszólítás kézbesítésével kezdődött.

A jogerős ítélet ajándék visszakövetelésére vonatkozó álláspontja mindenben megfelel a Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiuma 76. számú állásfoglalásának II. pontjában kifejtetteknek. Megjegyzi a Legfelsőbb Bíróság, hogy a felperes igénye már az ajándék visszakövetelésére - a perindítás előtt kb. 10 évvel - tett kísérletét megelőzően elévült (Ptk. 324-326. §-ok, 582. §); az elévülés szükségtelenné tette annak bizonyítását, hogy az ajándékozásra milyen okból került sor.

A felperes felülvizsgálati kérelmében nem jelölte meg, hogy az elbirtoklás iránti kereset elbírálása során milyen anyagi jogi, illetve eljárásjogi jogszabálysértés történt, a felülvizsgálati eljárás e körben nem tárt fel az ügy érdemi elbírálására kiható jogszabálysértést. (LB Pfv. I/A. 20 323/2000. sz. - BH 2003/4. sz. 153.)

Elévült és bírósági úton nem érvényesíthető egyéb követelések

2. Az elévült követelés és a bírósági úton nem érvényesíthető egyéb követelések között az a különbség, hogy a 204. §-ban felsorolt ez utóbbi követeléseknél bírósági úton való érvényesülésük kizárt voltát hivatalból figyelembe kell venni, a követelés elévülése azonban - ha jogszabály másként nem rendelkezik - nem vehető figyelembe [204. § (3) bek. - 1. bővebben ennél a szakasznál]. Ez a különbségtétel azzal magyarázható, hogy az elévült követelés keletkezése idején nem volt olyan jellegű, amely a hatósági jogsegély megvonását indokolta tenné, csak utólag keletkezett olyan akadály (az időmúlás és a jogérvényesítés elmulasztása), amely a bírósági jogsegélyt kizárja. Ez idő szerint nincs hatályban olyan jogszabály, amelynek alapján az elévülés bizonyos esetekben kifogás nélkül, tehát hivatalból is figyelembe vehető volna. Legfeljebb a 280. § (3) bekezdését lehet ilyennek tekinteni. E szerint a rendelkezés szerint ugyanis a hat hónapnál régebben lejárt és alapos ok nélkül nem érvényesített tartásdíj, életjáradék és baleseti járadék részleteket a jogosult bírósági úton többé nem követelheti. Ezt a bíróság a kötelezett kifogása nélkül is, vagyis hivatalból figyelembe veszi.

További különbség az elévült követelés és a bírósági úton nem érvényesíthető egyéb követelések között az, hogy a követelés elévülése esetén a kizárólag jogosultja a nála levő zálogtárgyból kielégítheti igényét, a Ptk. 251. §-ának (1) bekezdése szerint ellenben a bírósági úton nem érvényesíthető követelés zálogjoggal biztosítása semmis.

A bírósági úton eredetileg sem érvényesíthető követelés beszámítására egyáltalán nincs lehetőség, a Ptk. 297. §-ának (2) bekezdése ezzel szemben megengedi az elévült követelés beszámítását, ha az elévülés az ellenkövetelés keletkezésékor még nem következett be.

Az elévülés jogpolitikai indoka

3. Az elévülés jogpolitikai indokát illetően a tv. indokolása három tényre utal:

a) A jog a huzamosabb ideig bizonytalan jogi helyzetek rendezésére törekszik; márpedig bizonytalanságot jelent az, ha a jogosult a követelést hosszabb időn át nem érvényesíti.

b) Az időmúlás bizonyítási nehézséget okozhat, mert tárgyi bizonyítékok esetleg már nem állnak rendelkezésre, a tanúk emlékezetében pedig elhalványulhatnak a régmúlt észlelt emlékei, ezért vallomásuk megbízhatósága is csökken.

c) A joggyakorlás hosszabb időn át való elmulasztása arra enged következtetni, hogy a jogosultnak az igényhez fűződő érdeke is csökkent, vagy éppenséggel megszűnt.

Tulajdoni igény elévülése

4. A tv. a tulajdonjogi igény elévülését kizárja [Ptk. 115. § (1) bek.]. Ennek az a magyarázata, hogy ha a tulajdonos a tulajdonjog tartalmához tartozó jogosítványokat nem érvényesíti, és ezeket a jogokat helyette más gyakorolja, a jogot gyakorló harmadik személy elbirtoklással tulajdonjogot szerezhet, és ezzel a jog nemgyakorlása által előidézett bizonytalanság megszűnik. Tulajdonjogi igényen a Ptk. 115. §-ának (2) és (3) bekezdésében meghatározott igényeket kell érteni. Idetartozik tehát a tulajdoni és birtokvédelmi kereset, valamint általában minden olyan igény, amely a tulajdonjog védelmére irányul. Nem évül el tehát a túlépítéssel, ráépítéssel és a közös tulajdonnal kapcsolatos igény sem (Ptk. 109-111., 136-138., 139-149. §).

A házassági vagyonszösszettel kapcsolatos igények tulajdonjogi igények, amelyeket a házastársak tulajdonjoguk alapján támaszthatnak. Ezek az igények ezért akkor sem évülnek el, ha azokat a volt házastárs a házassági életközösség megszakadása után házastársával szemben nem érvényesítette, és ilyen igényt csak a másik házastárs halála után az örökösökkel szemben támaszt. A házastársi közös vagyonból a volt házastársat megillető hányad és a különvagyon a volt házastárs tulajdona, tehát nem tartozik az elhalt házastárs hagyatékához.

A Ptk. XLVI. fejezetének 3. pontja a közös háztartásban élők vagyoni viszonyait, a „társaság” egyik önálló formáját külön is szabályozza. Az 578/G. § (1) bekezdése értelmében az élettársak együttélésük alatt a szerzésben való közreműködés arányában szereznek közös tulajdont. A tv. tehát az élettársak közös gazdálkodását a tulajdonszerzés egyik sajátos esetének ismeri el. A közös tulajdont az együttélés és az együttes gazdálkodás ténye keletkezteti, az így közösen gazdálkodók tehát az együttes szerzéssel válnak közös tulajdonosokká. Az ismertetett szabályt kell egyébként alkalmazni a (2) bekezdés szerint - a házastársak kivételével - a közös háztartásban élő más hozzátartozók vagyoni viszonyaira is.

A Ptk. 472. §-a értelmében ha a letét tárgya helyettesíthető dolog, és a megállapodás szerint a letéteményes később ugyanolyan dolgot ugyanolyan mennyiségben köteles visszaszolgáltatni, a jogszabályban meghatározott eltéréssel a kölcsön szabályait kell alkalmazni. A letéteményes tehát ebben az esetben megszerzi a letét tulajdonjogát, ennél fogva a letévő a szerződés megszűnése után a letétet nem tulajdonjoga alapján, hanem a szerződés alapján, kötelmi jogi jogcímen követelheti vissza. Követelése ezért nem tulajdonjogi követelés, tehát elévülhet (PJD III. 108. sz.).

A kötelesrész elévülése

5. A Ptk. 672. §-ának (1) bekezdése szerint a kötelesrészre jogosult kötelesrészének pénzben való kiadását követelheti. A (2) bekezdés szerint természetben akkor jár a kötelesrész, ha ez volt az örökösnek végintézkedéssel vagy élők között nyilvánított akarata. A (3) bekezdés pedig úgy rendelkezik, hogy a bíróság elrendelheti a kötelesrésznek egészben vagy részben természetben való kiadását, ha a pénzbeni kifizetés akár a jogosult, akár a kötelezettre sérelmes. Felmerül ezért az a kérdés, hogy a kötelesrész iránti igény, különösen, ha a kötelesrész természetben kell kiadni, tulajdonjogi igény-e, és ennek megfelelően elévülhet-e. A kérdésre a választ a hagyatéki tartozásokról rendelkező 677. § (1) bekezdése adja meg, amelynek d) pontja szerint hagyatéki tartozások a kötelesrészen alapuló kötelezettségek is. Ebből pedig az következik, hogy a kötelesrész igény akkor is hagyatéki tartozás, ha azt természetben kell kiadni. Ez az igény tehát nem tulajdoni igény, ezért az elévülés szabályai rá is vonatkoznak.

Ezzel kapcsolatban ki kell emelni, hogy az örökösödési igény az ipso iure öröklés elvénél fogva tulajdonjogi igény, mert az örökös a hagyaték megnyitásával tulajdonosává válik mindannak, ami törvény vagy végrendelet alapján neki jut. Az örökség kiadása iránti igény éppen ezért nem évül el. Ugyanez vonatkozik a Ptk. 641. §-ának (1) bekezdésében szabályozott úgynevezett dologi hagyományra is. A hagyományos ugyanis az örökös halála időpontjában tulajdonosa lesz a hagyatékban meglévő annak a dolognak, amely őt a végrendelet értelmében megilleti. A dologi hagyomány kiadása iránti igény tehát el nem évülő tulajdonjogi igény. Ha azonban a dologi hagyomány már nincs meg, az annak kiadására irányuló követelés az örökös szemben kártérítésként érvényesíthető. Ez a követelés a kártérítés elévülésére vonatkozó szabályok szerint évülhet el. Nem tulajdonjogi igény a Ptk. 641. §-ának (2) bekezdésében szabályozott kötelmi hagyomány sem. A Ptk. 677. §-a (1) bekezdésének e) pontjában foglalt az a rendelkezés, amely a hagyatéki tartozások közé sorolja a hagyományon alapuló kötelezettségeket, e két utóbb említett esetre vonatkozik, tehát arra, amikor a dologi hagyomány már nem lelhető fel a hagyatékban, valamint a kötelmi hagyományra (l. a 641. §-nál).

A semmisség elévülésének kizártsága

6. A gyakorlatban vitás volt, hogy a semmis szerződés érvénytelenségére meddig lehet hivatkozni. Az ítélkezési gyakorlat szerint a semmis szerződés érvénytelenségére bárki határidő nélkül hivatkozhat. A Ptk. 234. §-ának (1) bekezdése az ítélkezési gyakorlatban kialakult ezt a tételt törvényerőre emelte, tehát a semmis szerződés érvénytelenségére az elévülés szabályai nem vonatkoznak. Felmerülhet ezzel kapcsolatban az a kérdés, hogy ilyen esetben a szerződéskötés előtti helyzet visszaállítására irányuló követelés elévülhet-e.

A Ptk. 237. § (1) bekezdése értelmében érvénytelen szerződés esetében a szerződéskötés előtt fennálló helyzetet kell visszaállítani. A (2) bekezdés értelmében pedig, ha erre nincs lehetőség, a bíróság a szerződést a határozathozatalig terjedő időre hatályossá nyilvánítja, más esetben pedig az érvénytelen szerződés érvényessé nyilvánítható. Az érvénytelen szerződés felszámolása eszerint nem választható el az érvénytelenség megállapításától, az ebből származó követelés tehát mindaddig érvényesíthető, ameddig az érvénytelenség megállapítására mód van. Mivel a semmisségen alapuló érvénytelenségre bármikor határidő nélkül hivatkozni lehet, ilyen esetben a szerződéskötés előtti helyzet visszaállításával összefüggő követelés sem évülhet el.

Mindebből az következik, hogy a semmis szerződés alapján átadott dolog tulajdonjogát a kötelezett nem veszítette el, tehát annak természetbeni visszaszolgáltatását tulajdonjogi igénye alapján határidő nélkül bármikor követelheti. Ha ezért pénzbeni ellenszolgáltatást kapott, erre elvileg az elévülés szabályait kellene alkalmazni. Figyelemmel azonban arra, hogy a szerződéskötés előtti helyzet visszaállítása során a visszajáró szolgáltatásokat egyidejűleg kell teljesíteni, egyik fél sem követelheti a teljesítést mindaddig, ameddig saját szolgáltatását a másik félnek fel nem ajánlja. Ennél fogva a pénzbeli szolgáltatás a természetbeni ellenszolgáltatás felajánlásával válik esedékessé, tehát az elévülési időt ettől az időtől kellene számítani.

Ennek ellentmondani látszik az LB Pf. V. 30398/1981. számú határozat, amely szerint a semmis szerződés alapján tartozatlanul kifizetett pénzösszeg visszafizetésére irányuló igény a rá vonatkozó szabályok szerint ugyanúgy évül el, mint bármely más pénzkövetelés (BH 1982/7. sz. 298.). Az adott tényállás szerint azonban nem a kölcsönös szolgáltatások visszaköveteléséről, hanem a díjtalan tervezési szerződés alapján kifizetett tervezői díjról van szó.

Az elévülés határideje

7. A Ptk. a rendes elévülési időt a korábbi harminckét évről öt évre csökkentette. A tv. indokolása szerint ennek az a magyarázata, hogy a technikai fejlődés jelenlegi foka mellett ilyen hosszú elévülési időre ma már nincs szükség. De a tv. figyelemmel volt más jogágazatokra, így különösen arra, hogy a polgári perrendtartás szerint a perújítás objektív határideje is öt év, és ugyanennyi a köztartozások kivetésének és beszedési idejének az elévülési ideje is. A tv. ugyanakkor az elbirtoklási időt tíz évben, tehát az elévüléssel nem azonos időtartamban állapítja meg, mert az elbirtoklás joghatása, a tulajdon jog elvesztése súlyosabb, mint az elévülésnek az a következménye, hogy a követelés bírói úton többé nem érvényesíthető. A két határidő eltérése nem okozhat bonyodalmat, mert a tulajdonjogi igény nem évülhet el. A tulajdonos tehát ezt az igényét mindaddig érvényesítheti, amíg tulajdonjoga meg nem szűnt, vagyis amíg a tulajdonjogát elbirtoklással vagy egyéb tulajdonszerzési módon más nem szerezte meg.

A felek jogviszonyában bekövetkezett elévülés kihat a felszámolási eljárásra is, ezért az anyagi jogszabályok szerint már elévült követelés az adóssal szemben felszámolási eljárás keretében hitelezőként sem érvényesíthető (LB Fpk. VIII. 32148/1997. - BH 2000/7. sz. 314.).

Bizonyos jogviszonyokban a viszonylag rövid időtartamú általános elévülési idő is túl hosszú lehet, ezért a tv. megengedi, hogy jogszabály az általános elévülési időtől eltérjen.

A tv. az elévülési időt a követelés önálló vagy járulékos jellegétől függetlenül állapítja meg. A készfizető kezesre vonatkozó rendelkezések a követelésnek a kezessel szembeni érvényesítésére külön elévülési határidőt nem szabnak.

Ha a károsult a Ptk. 355. §-a alapján az eredeti állapot helyreállítását kéri, a természetbeni kártérítési követelés akkor alakul át pénzköveteléssé, amikor megállapítható, hogy a károkozónak az eredeti állapot helyreállítása nem áll módjában. Ilyen esetben a pénzkövetelésre vonatkozó elévülési határidőt ettől az időtől kell számítani.

Dolog visszaszolgáltatására irányuló igény akkor alakul át pénzköveteléssé, amikor a természetbeni visszaadás lehetetlenné válik. Az ellenértékre irányuló követelés elévülésére vonatkozó rendelkezéseket is ettől az időponttól kezdve lehet alkalmazni.

A tv. több rendelkezése állapít meg az általánostól eltérő, rövidebb elévülési határidőt. Lényegében elévülési szabályt tartalmaz a 280. §-nak más vonatkozásban már említett (3) bekezdése is, amikor kimondja, hogy a hat hónapnál régebben lejárt és alapos ok nélkül nem érvényesített tartásdíj, életjáradék és baleseti járadékrészek bírósági úton többé nem követelhetők. Ennek a rövidebb elévülési időnek magyarázata a szolgáltatásnak létfenntartást biztosító „célkötelmi” jellege.

A szavatossági jogok érvényesítésére a teljesítéstől számított ugyancsak hat hónapos elévülési határidőt ad a 308. § (1) bekezdése. Ez a határidő még ennél is rövidebb lehet, ha a dolog használhatóságának legkisebb időtartamát hatósági előírás, szabvány vagy kötelező műszaki előírás ennél rövidebb időben állapítja meg.

Lényegében elévülési határidő a Ptk. 236. §-ában szabályozott egyéves megtámadási határidő is. A 236. § (3) bekezdése értelmében ugyanis a megtámadási határidőre az elévülés nyugvásának és megszakadásának szabályai megfelelően irányadóak. Ez a határidő annyiban különbözik a szűkebb értelemben felfogott elévülési időtől, hogy lejártát a bíróság hivatalból is figyelembe veszi.

A kártérítés körében a 345. § tartalmaz önálló elévülési határidőt.

Veszélyes üzem működéséből eredő kár esetén a 345. § (4) bekezdése értelmében a kártérítési követelés három év alatt évül el. Nincs azonban akadálya annak, hogy a károsult kártérítési követelését a hároméves elévülési határidő eltelte után az általános felelősségi szabály alapján az erre irányuló ötéves általános elévülési időn belül érvényesítse. Ha tehát a károsodás bekövetkezésétől számított három év már eltelt, az öt évből még hátralevő idő alatt a károsult a 339. § alapján bírósághoz fordulhat. Ebben az esetben azonban a károkozó mentesülhet a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.

A vezetékJog alapításával kapcsolatban az ingatlan használatának korlátozása miatti kártalanítási követelés a vezetékJog alapításától számított öt év elteltével évül (LB Pfv. IV. 20416/1997. - BH 1998/8. sz. 376.).

A Ptk. 504. § (3) bekezdése értelmében a fuvarozási szerződés alapján támasztható igények egy év alatt évülnek el. Az 520. § (3) bekezdése értelmében ugyanez az elévülési idő vonatkozik a szállítmányozási szerződésből származó követelésekre is.

A Ptk. 311. § (2) bekezdése szerint állat szolgáltatására irányuló szerződés hibás teljesítése esetén a szavatossági jog a teljesítéstől számított hatvan nap alatt évül el.

A Ptk. 360. § (4) bekezdése akként rendelkezik, hogy ha a kárt szándékosan vagy bűncselekménnyel okozták, a kártérítési követelés öt évnél rövidebb idő alatt nem évül el. Bűncselekménnyel okozott kár esetén a követelés öt éven túl sem évül el mindaddig, amíg a bűncselekmény büntetethősége el nem évül (l. még a kártérítés elévülése cím alatt).

A kártérítési követelés nem évül el, ha a jogosult a bírósági tárgyalásra az esedékességtől számított egy éven belül bejelentette ugyan, de annak összegét csak egy év eltelte után jelölte meg. (LB Gf. VI. 32470/1993. - BH 1995/3. sz. 169.)

Említést érdemel a Ptk. 533. § (4) bekezdésének az a rendelkezése is, amely szerint a takarékbetét összegének visszafizetésére és a kamat, valamint a nyereség kifizetésére vonatkozó követelés nem évül el.

A végrehajtási jog elévül, ha a fél a végrehajtás lefolytatásához szükséges cselekményt a végrehajtás alapjául szolgáló követelésre megszabott idő alatt nem végzi el (PK-GK 2. sz. áf.).

Ha az elévülési idő tartama alatt a jogszabályban meghatározott elévülési idő módosul - jogszabály eltérő rendelkezése hiányában - a követelés elévülésére az új jogszabályt kell alkalmazni.

A gazdálkodó szervezetek egymás közötti jogviszonyából keletkezett azok a pénzkövetelések, amelyeknek elévülési ideje a 324. § második mondatát hatályon kívül helyező jogszabály hatálybalépése (1993. november 1.) előtt letelt, a korábbi rendelkezés szerint már elévültek, tehát bíróság előtt ezután sem érvényesíthetők. Ha a korábbi elévülési idő eddig még nem járt le, már az új elévülési szabályt kell alkalmazni. Ha például az elévülésből még hat hónap lenne hátra, a követelés további négy és fél évig nem következik be.

A mellékkövetelések elévülése

8. A főköveteléstől függő mellékkövetelések a főkövetelésre irányadó szabályok szerint évülnek el. Ilyen mellékkövetelés a kamat, a foglaló, a bánatpénz és a kötbér. Ezek a mellékkövetelések annyi idő alatt évülnek el, mint a főkövetelés. Ez azzal indokolható, hogy az említett mellékkövetelések a főköveteléstől függenek, azzal szoros gazdasági egységet alkotnak. Ha azonban a mellékkötelezettség különválik a főkötelezettségtől, azzal gazdaságilag nem függ össze, akkor az elévülés szempontjából is önálló lesz. Ilyennek tekinthető például a követelést biztosító óvadék, amelyből való kielégítést a Ptk. 270. §-ának (4) bekezdése értelmében a biztosított követelés elévülése nem akadályozza.

A bírósági határozatban megállapított költségek jogerős megítélésüktől kezdődően a főköveteléstől független mellékkövetelésekké válnak. A bírósági gyakorlat szerint a jogerősen megítélt perköltség elévülését a főkövetelés elévülésétől függetlenül kell megállapítani.

Elveszti járulékos jellegét a kézizálogból való kielégítés joga is, mert a jogosult a birtokában levő kézizálogból követelését akkor is kielégítheti, és ennek érdekében bírósághoz fordulhat, ha a zálogjoggal biztosított követelés már elévült [324. § (3) bek.].

Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy az elévülés kiterjed a jelzálogjogra és a kezességre is. A követelés elévülése ugyanis megszünteti az azt biztosító jelzálogjogot, függetlenül attól, hogy ki a jelzáloggal terhelt ingatlan tulajdonosa. Az elévült követelés bírósági úton nem érvényesíthető a kezessel szemben sem (PJD VI. 209. sz.).

Ptk. 325. § (1) Az elévült követelést bírósági úton érvényesíteni nem lehet.

(2) A felek rövidebb elévülési határidőben is megállapodhatnak; a megállapodás csak írásban érvényes. Az egy évnél rövidebb elévülési határidőt a felek írásban legfeljebb egy évre meghosszabbíthatják, egyébként az elévülési határidők meghosszabbítására irányuló megállapodás semmis.

Az elévülési határidő módosítása

Az elévülési határidőt a felek írásba foglalt megállapodásban rövidíthetik. Kiköthetnek az ötéves általános elévülési határidő és az egyéves, valamint az ennél rövidebb rendkívüli elévülési határidő helyett öt évnél, hat hónapnál rövidebb határidőt is.

A hat hónapos szavatossági határidőt leszállíthatják akár három hónapra is. Az egy évnél hosszabb elévülési határidő írásbeli megállapodással sem hosszabbítható meg, de nem hosszabbítható meg az egyéves elévülési határidő sem. Ezért érvénytelen az a megállapodás, amelyben a felek öt évnél, illetőleg egy évnél hosszabb elévülési határidőt kötöttek ki. Az elévülés határideje ilyen esetben is öt, illetőleg egy év marad. Az egy évnél rövidebb határidőt a felek írásban legfeljebb egy évre meghosszabbíthatják. Ez azt jelenti, hogy ott, ahol az elévülési határidő hat hónap, írásban kiköthető ennél hosszabb, legfeljebb azonban egyéves elévülési határidő. Az elévülési idő meghosszabbításának a korlátozását a törvény indokolása azzal magyarázza, hogy e korlátozások nélkül a felek meggátolnák a rövidebb elévülési határidőt indokoló szempontok érvényesülését. De mód lenne arra is, hogy a jogosult gazdasági erőfölényének a kihasználásával a szerződéskötéskor hosszabb határidőt kényszerítsen a kötelezettre, mint amennyit jogszabály előír. Az elévülés meghosszabbításának ismertetett korlátozása az elévülés kizárásának tilalmát is magában foglalja.

A jogerős ítélet megállapítása szerint a felek CASCO biztosítási szerződésükben - élve a Ptk. 325. § (2) bekezdésében biztosított jogokkal - az elévülési határidőt 2 évre leszállították, s minthogy a bírósági meghagyás jogerőre emelkedése (1993. február 10.) és a végrehajtási kérelem benyújtása (1996. február 23.) közt ez az idő eltelt, a végrehajtást kérő követelése elévült. Alaptalanul hivatkozott felülvizsgálati kérelmében a végrehajtást kérő az elévülésnek a Ptk. 326. § (2) bekezdése alapján az időközben megszűnt perújítási eljárás tartama alatti nyugvásra. Ez idő alatt ugyanis a végrehajtási kérelem akadály nélkül előterjeszthető lett volna, annál is inkább, mert a perújító fél nem ő volt (LB Pfv. VIII. 21454/1997. - BH 1998/10. sz. 483.).

Ptk. 326. § (1) Az elévülés akkor kezdődik, amikor a követelés esedékessé vált.

(2) Ha a követelést a jogosult menthető okból nem tudja érvényesíteni, az akadály megszűnésétől számított egy éven belül - egyéves vagy ennél rövidebb elévülési idő esetében pedig három hónapon belül - a követelés akkor is érvényesíthető, ha az elévülési idő már eltelt, vagy abból egy évnél, illetőleg három hónapnál kevesebb van hátra. Ezt a rendelkezést kell alkalmazni akkor is, ha a jogosult a lejárat után a teljesítésre halasztást adott.

Az elévülés kezdete

1. Az elévülés akkor kezdődik, amikor a követelés bírósági úton már érvényesíthetővé válik, ez pedig a követelés esedékességének az időpontja.

Szerződésen alapuló követelés esetén az esedékesség ideje a teljesítési határidő lejárat. Ha a teljesítési határidő a szerződésben nincs megállapítva, és az a szolgáltatás rendeltetéséből sem állapítható meg minden kétség nélkül, bármelyik fél a másik fél egyidejű teljesítését követelheti. Ha pedig a felek egyidejű teljesítésre kötelesek, egyik fél sem köteles saját szolgáltatását teljesíteni addig, amíg a másik fél a szolgáltatást fel nem ajánlja. A szolgáltatás tehát ilyen esetben akkor esedékes, amikor a másik fél saját szolgáltatását már felajánlotta. Ez ingyenes szolgáltatás teljesítése akkor esedékes, amikor a jogosult erre a kötelezettet felhívja. Ennek megfelelően az elévülés is ezekkel az időpontokkal kezdődik. Nem válik a követelés a lejáratkor sem esedékessé, ha a kötelezettnek a teljesítéssel elől kell járnia, azonban biztosítékadás hiányában a szolgáltatást visszatarthatja. Erre pedig akkor van joga, ha a szolgáltatást részletekben kell teljesíteni - és a másik fél saját szolgáltatásával késedelembe esik -, amíg a késedelem tart. De joga van a kötelezettnek a szolgáltatás visszatartására akkor is, ha a másik fél vagyoni viszonyainak időközben bekövetkezett jelentős megromlása folytán a viszontszolgáltatás veszélyeztetve van.

A teljesítési határidőbe a szerződéskötés napját nem kell beszámítani: ha a teljesítési határidő utolsó napja munkaszüneti nap, a határidő a következő munkanapon jár le. Ha például a szerződés szerint a kötelezett a kölcsönt kilencven napon belül köteles visszafizetni, ezt a határidőt a szerződéskötést követő naptól kell számítani, és ha az így számított kilencven nap utolsó napja munkaszüneti nap, a határidő a következő munkanapon jár le, tehát a visszafizetés akkor esedékes, és az elévülési idő is ettől számít (Ptk. I. 3-4. §).

Külön szabályt tartalmaz az elévülési idő kezdetére a hibás teljesítésen alapuló kellékszavatossági igény esetén a 308. § (1) bekezdése, amely szerint a hat hónapos elévülési határidőt a szolgáltatás teljesítésétől kell számítani. Természetesen ugyanez az elévülési határidő kezdő időpontja akkor is, ha a kötelező alkalmassági idő hat hónapnál rövidebb.

Ha a felek a kölcsön visszafizetésének határidejében nem egyeztek meg, a kölcsönt akkor kell visszafizetni, amikor erre a jogosultnak szüksége lesz. Ilyen körülmények között a követelés akkor vált esedékessé, amikor a jogosult a kötelezettet a teljesítésre felszólította.

A megbízott megtérítési igénye a megbízó ellen akkor válik esedékessé, amikor a bankszámláját a pénzügyi intézet a vállalkozó javára megterhelte. Így a követelés elévülése is ekkor kezdődik (LB Gf. VII. 31978/1978. - BH 1980/5. sz. 176.).

A teljesítési határidővel részletesen a 280-282., a 298. és a 308. §-oknál foglalkozunk.

Folyamatos és egységesnek tekinthető jogviszonyból származó követelések elévülése a jogviszony megszűnésekor kezdődik. A házkézelés az egész kezelési idő tartamára kiterjedő olyan folyamatos, huzamos jogviszonyt hoz létre a felek között, amely jogviszony fennállása alatt a kezelt vagyontárgynak lehetnek hasznai, és a kezeléssel kapcsolatban költségek is merülhetnek fel. Ebben a helyzetben tehát kölcsönös beszámításra nyílik lehetőség. Az évenkénti elszámolási kötelezettség ezért nem akadályozza annak, hogy a felek a jogviszonyból eredő követeléseiket a jogviszony megszűnésétől számított elévülési időn belül érvényesítsék.

A folyószámla-szerződés alapján folyószámlára kerülő egyes követelések elévülése az egyenleg elévülésének kezdő időpontjával veszi kezdetét [531. § (3) bek.].

Szerződési jogunk különös része külön szabályozza a fuvarozási és a szállítmányozási szerződés alapján támasztható igények elévülésének a kezdetét is. Az 504. § (3) bekezdése szerint ugyanis az előbbi igények elévülésének kezdő időpontja a küldemény kiszolgáltatásának az időpontja, illetőleg az az időpont, amikor a küldeményt ki kellett volna szolgáltatni. Az 520. § (3) bekezdése szerint pedig a szállítmányozási szerződésen alapuló igények elévülésének kezdő időpontja az az időpont, amikor a küldeményt a fuvarozó részére át kellett adni, ha pedig átadták, az az időpont, amikor a fuvarozó felelősségének elévülése megkezdődött, vagyis amikor a fuvarozó a küldeményt kiszolgáltatta, illetőleg amikor azt ki kellett volna szolgáltatnia.

Ha a vállalkozó a szerződés értelmében vállalkozói díjat a legyártott „komplett” részegységek készrejelentése után részszámlával követelhet, az átvett egységek utáni díjak az átvételkor esedékessé válnak, az elévülés tehát ezzel az idővel kezdődik (LB Gf. IV. 31989/1973.).

A kártérítés elévülése

2. A szerződésen kívüli kártérítési követelés a Ptk. 360. § (1) bekezdése szerint a károsodás bekövetkeztekor nyomban esedékes, az elévülés tehát ekkor kezdődik. Ezzel kapcsolatban a gyakorlatban felmerült az a kérdés, hogy a kártérítési követelés elévülése mikor kezdődik abban az esetben, ha a károsító magatartást a károsodás csak később követi, és a károsult a károkozásról csak később szerezhetett tudomást. De vitás volt az is, hogy baleseti járadékkövetelés esetén az elévülés az egyes járadékrészletek tekintetében mikor kezdődik. Ezekben a kérdésekben a Legfelsőbb Bíróság a következő iránymutatásokat adta: „A kártérítési követelés elévülése akkor is a követelés esedékességekor kezdődik, ha a károsult a károkozásról később szerzett tudomást. Ilyen esetben azonban indokolt lehet az elévülés nyugvására vonatkozó szabályok alkalmazása.”

Az elévülési idő pedig minden esetben az esedékességgel kezdődik (I. PK 51. sz. áf.-t - PEH 159. o.).

„Baleseti járadékkövetelés esetén az elévülési idő a járadékkövetelés egészére, tehát a jövőben lejáró részletekre vonatkozóan is egységesen akkor kezdődik, amikor a baleset folytán bekövetkezett munkaképesség-csökkenés, illetőleg munkaképtelenség első ízben vezetett keresetkiesésben (jövdelemkiesésben) mutatkozó károsodásra. Az egyes járadékrészletek iránti követelés azonban az elévülési határidőn belül is csak a Ptk. 280. §-ának (3) bekezdésében meghatározott korlátok között érvényesíthető bírósági úton.”

Kártérítési követelésre az elévülés szabályait azzal az eltéréssel kell alkalmazni, hogy öt évnél rövidebb idő alatt nem érvényesíthető a követelés, ha a kárt szándékosan vagy bűncselekménnyel okozták. A bűncselekménnyel okozott kár esetén azonban a követelés öt éven túl sem évül el mindaddig, amíg a bűncselekmény büntethetősége el nem évül [360. § (4) bek.]. Ez a rendelkezés lehetővé teszi, hogy azok a károkozók, akik a kedvezményre nem érdemesek, az általánosan rövidebb elévülési idő esetén se mentesülhessenek a felelősség alól mindaddig, ameddig az általános ötéves elévülési idő el nem telt. Bűncselekménnyel okozott károk esetében pedig indokolt, hogy a károkozó a polgári jogi felelősség alól mindaddig ne szabadulhasson, amíg a büntetőjogi felelősségre vonására is lehetőség van. (I. részletesen a 360. §-nál.)

A kereseti előadás szerint a felperesek a III. r. alperestől 1991. március 7-én építkezés céljára 8 000 000 Ft összegű kölcsönt vettek fel. 1991 októberében az építkezést le kellett állítaniuk, mert a rendelkezésre álló pénz elfogyott. A III. r. alperes határozott ígérete ellenére nem folyósított tovább hitelt.

A felperesek vele szemben a keresetet a Ptk. 6. §-ára alapították.

A III. r. alperes a kereset elutasítását kérte, elsődlegesen a követelés elévülésére hivatkozott. (A még perben álló I. r. alperessel szemben más okra alapított kereset elbírálásának ismertetését mellőzzük, minthogy a Legfelsőbb Bíróság az elsőfokú bíróság ítéletének az I. r. alperest érintő rendelkezését hatályon kívül helyezte, és az elsőfokú bíróságot a per újabb tárgyalására és újabb határozat hozatalára utasította.)

Az elsőfokú bíróság a III. r. alperes elleni keresetet elutasította. A Pp. 164. §-ának (1) bekezdése alapján a felpereseket terhelte volna annak bizonyítása, hogy a III. r. alperestől valóban jelentős összegű további hitel folyósítására kaptak ígéretet, ennek a bizonyítási kötelezettségüknek azonban nem tudtak eleget tenni.

A felperesek fellebbezése folytán hozott ítéletében a Legfelsőbb Bíróság a fellebbezést megalapozatlannak tartotta. Kifejtette:

A III. r. alperes ellenkérelmében elsődlegesen arra hivatkozott, hogy a vele szemben előterjesztett követelés elévült. Az elsőfokú bíróságnak a követelés érdemi vizsgálata előtt az elévülési kifogásról kellett volna döntenie, amit elmulasztott. A Ptk. 324. §-ának (1) bekezdése szerint a követelések öt év alatt elévülnek, ha jogszabály másként nem rendelkezik. A Ptk. 325. §-ának (1) bekezdése értelmében az elévült követelést bírósági úton nem lehet érvényesíteni. A Legfelsőbb Bíróság e jogszabályi rendelkezésekre tekintettel először az elévülés kérdésében foglalt állást.

A Ptk. 326. §-ának (1) bekezdése úgy rendelkezik, hogy az elévülés akkor kezdődik, amikor a követelés esedékessé vált. A Ptk. 360. §-ának (1) bekezdése értelmében a - szerződésen kívüli - kártérítési követelés a károsodás bekövetkeztekor nyomban esedékes, az elévülés tehát ekkor kezdődik. A Ptk. 326. §-ának (2) bekezdése értelmében, ha a követelést a jogosult menthető okból nem tudja érvényesíteni, az akadály megszűnésétől számított egy éven belül a követelés akkor is érvényesíthető, ha az elévülési idő már eltelt, vagy abból egy évnél kevesebb van hátra. A Ptk. 327. §-ának (1) bekezdése az elévülést megszakító tényekről rendelkezik. E szerint a követelés teljesítésére irányuló írásbeli felszólítás, a követelés bírósági úton való érvényesítése, továbbá megegyezéssel való módosítása - ide értve az egyezséget is -, végül a tartozásnak a kötelezett részéről való elismerése megszakítja az elévülést.

A felperesek előadása szerint az alperesek jogellenes magatartása miatt az építkezést 1991 októberében abba kellett hagyniuk. Káruk ekkor következett be. A felhozott jogszabályi rendelkezések értelmében a kártérítési követelésük ekkor vált esedékessé, és a követelés elévülése ekkor elkezdődött. A felperesek a keresetet az I. r. alperessel szemben 1994. március 10-én előterjesztették, a III. r. alperest azonban csak 1997. február 14-én vonták perbe. A per adatai szerint a III. r. alperest írásban 1991 októberében szólították fel a teljesítésre, ezt követően nem igazoltak olyan tény, amely az elévülést megszakította volna, és az elévülés nyugvását eredményező körülményeket sem bizonyította.

A kifejtettre tekintettel a Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy a III. r. alperessel szembeni követelésük elévült. Az elsőfokú bíróság ítéletének a III. r. alperesre vonatkozó részét - eltérő indokból - a Pp. 253. §-ának (2) bekezdése alapján ezért részítélettel helybenhagyta (LB Pfv. V. 25343/2000. sz. - BH 2003/7. sz. 280.).

Az elévülés nyugvása

3. A tv. nem sorolja fel a jogérvényesítésnek azokat az akadályait, amelyek az elévülés nyugvására vezetnek, hanem azt mondja ki, hogy az elévülés nyugvását idézi elő minden olyan esemény, amely miatt a jogosult követelését menthető okból nem tudja érvényesíteni. A bírósági gyakorlatnak kell választ adnia arra a kérdésre, hogy mit lehet az elévülés nyugvását előidéző oknak tekinteni. Figyelemmel a rövid elévülési határidőkre, a bírósági gyakorlat az elévülés nyugvásának feltételeit méltányosan állapítja meg.

A bírósági gyakorlat minden esetben az elévülés nyugvására vezető igényérvényesítési akadálnak tekinti azt, hogy a jogosult a követelésről csak később szerezhetett tudomást.

Ilyen iránymutatást tartalmaz a már ismertetett PK 51. sz. állásfoglalás (PEH 159. o.), amikor kiemeli: „Ha a károsult kárának bekövetkeztéről nem tud, és a körülmények olyanok (például a károsult vagyontárgy máshol, vidéken van), hogy arról nem is kell tudnia, ez - legalább a tudomásszerzésig - kétségtelenül menthető okból akadályozza a károsultat kártérítési követelése érvényesítésében. Ez alapon tehát az érvényesítési késedelem menthető, és a Ptk. 326. §-a (2) bekezdésében foglalt rendelkezések alkalmazásának helye lehet.”

Hepatitis C vírussal fertőzött vérkészítmény felhasználásával történt egészségkárosodás miatt nem vagyoni kártérítés iránti perben a Legfelsőbb Bíróság alaptalannak tartotta az alperes elévülési kifogását. Rámutatott:

A felperes az 1984-ben történt vérátömlesztéssel kapcsolatos kártérítési igényét érvényesítette. A Ptk. 326. § (1) bekezdése szerint az elévülés akkor kezdődik, amikor a követelés esedékessé válik. A Ptk. 360. § (1) bekezdése pedig úgy rendelkezik, hogy a kártalanítás a károsodás bekövetkezésekor nyomban esedékes. Ezekből a rendelkezésekből következik, hogy a felperes követelésének elévülése a károsodás bekövetkezésével, a vérátömlesztés megtörténtével elkezdődött. A kártérítési igény elévülése akkor is a követelés esedékességétől kezdődik, ha a károsult a károsodásról csak később szerzett tudomást; ilyen esetben azonban indokolt a Ptk. 326. §-a (2) bekezdésének az alkalmazása. A rendelkezésre álló orvosi iratokból egyértelműen megállapítható, hogy a felperes 1994. január 24-ig teljesen panasz- és tünetmentes, fél éven át - amikor interferon-kezelést kapott - mindvégig panaszmentes, tünetmentes volt. Csak 1995 januárjában, februárjában derült ki, hogy a folyamat progresszív jellegű, és ezt a felperes általános állapota megerősítette. Ezt követően április 1-jétől már a munkaviszonyát is meg kellett szüntetni. A felperes a károsodásról való tényleges tudomásszerzésig - 1995 februárjáig - menthető okból nem tudta az igényét érvényesíteni. Ehhez képest a keresete időben érkezett (LB Pfv. III. 23817/1998. - BH 2000/3. sz. 100.).

A teljesítésre a teljesítési határidő eltelte után adott halasztás az igényérvényesítési késedelem kimentésére alkalmas olyan ok, amely az elévülés nyugvását eredményezi [Ptk. 326. § (2) bek. utolsó mondat - LB Gf. IX. 30156/1974. sz. - P. törv. V. 20433/1977.].

Megállapítható az elévülés nyugvása akkor is, ha a jogosult vállalatnál olyan átszervezést hajtottak végre, amely akárcsak átmenetileg is akadályozta a követelés érvényesítését (P. törv. IV. 20307/1972.).

A jogosult kártérítési követelését menthető okból nem tudja érvényesíteni addig, amíg a kár összegéről nem szerez tudomást. A tudomásszerzést követően azonban - ha az elévülési idő már eltelt - követelését a törvényben megállapított határidőn belül csak a bíróság előtt érvényesítheti. Ilyen esetben a teljesítésre irányuló írásbeli felszólításnak már nincs jelentősége (G. törv. IV. 32646/1991. - BH 1993/5. sz. 313.).

A tervezővel szembeni szavatossági követelés elévülése a szakértői vélemény kézhezvételéig akkor is nyugszik, ha a jogosult a hibát ugyan már korábban felismerte, de a tervező közrehatásáról csak a szakvéleményből szerzett tudomást (LB Gf. V. 31378/1991. - BH 1992/6. sz. 480.).

Alaptalanul hivatkozik a végrehajtást kérő a fizetési meghagyás jogerőre emelkedésétől már letelt - a felek által 2 évre leszállított elévülési idő nyugvására azzal az indokkal, hogy időközben már megszűnt perújítási eljárás volt folyamatban.

Annak tartama alatt ugyanis a végrehajtási kérelem akadálytalanul előterjeszthető lett volna, annál is inkább, mert nem ő volt a perújító fél (LB Pfv. VIII. 21454/1997. - BH 1998/10. sz. 483.).

Az elévült követelés utáni késedelmi kamat bírósági úton akkor sem érvényesíthető, ha a kötelezett tartozását önként megfizette (LB Gf. VI. 30780/1991. - BH 1992/6. sz. 409.).

Az elévülés nyugvását eredményezi az is, ha a felek egyezségi tárgyalásokat folytatnak. Az elévülés nyugvásának gyakori esete a törvényes képviselő akadályoztatása, a törvényes képviselő hiánya, továbbá a törvényes képviselő és a képviselt személy közötti érdekellentét.

Ezzel kapcsolatban meg kell említeni, hogy a Ptk. 297. §-ának (2) bekezdése értelmében az elévült követelés beszámítási kifogással érvényesíthető, ha az elévülés az ellenkövetelés keletkezésekor még nem következett be. A jogosult beszámíthatja például az öt évvel ezelőtt keletkezett és ezért elévült követelését a kötelezett által érvényesített olyan ellenkövetelésbe, amely egy éve áll fenn. Ez utóbbi követelés keletkezése idején ugyanis az ellenkövetelés keletkezésétől még csak négy év telt el, az tehát akkor még nem évült el. Ennek a rendelkezésnek a célja annak megakadályozása, hogy a jogosult a követelésének érvényesítésével addig várjon, míg a kötelezett ellenkövetelése elévül. [L. még a jogvesztő határidő és az elévülés cím alatt a 324. § (1) pontjánál, valamint a beszámításnál.]

Az elévülés nyugvása az elévülési határidőt meghosszabbítja. Egy évnél hosszabb elévülés esetén, ha az elévülési idő még nem telt el, a követelés egy éven belül még érvényesíthető abban az esetben, ha az elévüléshez ennél rövidebb idő van hátra. Ötéves elévülési határidő esetén például, ha az akadály négy és fél év múlva megszűnik, a követelés egy évig még érvényesíthető. Ha az elévülési idő eltelt, a követelés további egy évig érvényesíthető. Ha tehát öt és fél év múlva szűnik meg az akadály, a követelést ettől számított egy évig még annak ellenére is érvényesíteni lehet, hogy az akadály megszűnésekor az elévülési idő már eltelt. Ugyanez a helyzet az egy évi és ennél rövidebb határidőnél, amikor is az elévülési határidő három hónappal hosszabbodik meg. Ha például a kellékszavatossági igény érvényesítésének akadálya a teljesítést követő öt hónap után hárul el, a követelés még három hónapig érvényesíthető, ha egy év múlva szűnik meg az akadály, további három hónapig lehet bírósághoz fordulni, ha pedig az akadály három hónapon belül szűnik meg, az elévülési határidő nem hosszabbodik meg. Ez utóbbi esetben ugyanis még három hónap egyébként is rendelkezésre áll a hat hónapos elévülési határidőből. Az elévülési határidő meghosszabbodását a tv. indokolása azzal magyarázza, hogy általános tapasztalat szerint az akadály elhárulása után a jogosultnak nem a követelés érvényesítése az első gondja, ezért megfelelő, méltányos határidőt kell adni részére függő jogviszonyai rendezéséhez.

A szavatossági igények érvényesítésére megállapított 3 hónapos [Ptk. 326. § (2) bek.] - jogvesztő - határidő nem elévülési jellegű, ezt nem lehet megszakítani, és az elévülés további nyugvása sem állapítható meg (LB Pfv. III. 20465/1997. - BH 1999/1. sz. 15.).

A Ptk. 236. § (2) bekezdésében szabályozott megtámadási határidőnek az igény öröklése esetén történő számítására példaként szolgál az a per, amelynek tényállása szerint a felperes - mint örökös - az örökhagyó által az alperessel személygépkocsi adásvételére kötött szerződést feltűnő értékkülönbség miatt támadta meg.

A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati eljárásban hozott ítéletében rámutatott:

Nem tévedtek az eljáró bíróságok, amikor a Ptk. 236. § (1) bekezdése alapján abból indultak ki, hogy a Ptk. 201. § (2) bekezdésén alapuló megtámadást egy éven belül írásban kellett volna a másik féllel közölni. A jogelőd halála és a hagyatéki eljárás elhúzódása miatt a másodfokú bíróság arra is helyesen mutatott rá, hogy a felperes a követelést menthető okból nem tudta érvényesíteni a hagyatékátadó végzés jogerőre emelkedéséig. A Ptk. 326. § (2) bekezdése értelmében azonban ez időponttól kezdődően három hónapon belül kellett volna az alperessel szemben fellépnie. Miután ezt elmulasztotta, a megtámadási jogát elvesztette (LB Pfv. V. 20236/1997. - BH 1999/2. sz. 65.).

Ugyanezek a határidők az irányadóak akkor is, ha az elévülés azért nyugszik, mert a jogosult a teljesítésre a teljesítési határidő után halasztást adott. Ilyenkor az elévülési határidőt a halasztásban megjelölt új teljesítési határidőtől kell számítani, és nem attól az időtől, amikor a kötelezett halasztást kapott. Ha például a teljesítési határidő 1990. december 1-jén lejárt, és a jogosult december 15-én az eredeti teljesítési határidőt három hónappal meghosszabbította, az elévülés nem 1990. december 15-től, hanem 1991. március 1-jétől számít.

Ptk. 327. § (1) A követelés teljesítésére irányuló írásbeli felszólítás, a követelés bírósági úton való érvényesítése, továbbá megegyezéssel való módosítása - ideértve az egyezséget is -, végül a tartozásnak a kötelezett részéről való elismerése megszakítja az elévülést.

(2) Az elévülés megszakadása, illetőleg az elévülést megszakító eljárás jogerős befejezése után az elévülés újból megkezdődik.

(3) Ha az elévülést megszakító eljárás során végrehajtható határozatot hoztak, az elévülést csak a végrehajtási cselekmények szakítják meg.

Ptk. I. 85. § (1) Ha az elévülés a Ptk. hatálybalépésekor folyamatban van, a követelés a Ptk. hatálybalépésétől számított öt éven belül érvényesíthető. Ezt a szabályt nem lehet alkalmazni, ha a követelés az érvényesítésével való indokolatlan késlekedés miatt a Ptk. hatálybalépése előtt megszűnt.

(2) Ezeket a rendelkezéseket az öt évnél rövidebb elévülési időkre nem lehet alkalmazni.

(3) Az elévülésnek a Ptk. hatálybalépését megelőzően bekövetkezett nyugvására, megszakadására és megrövidítésére a korábbi jogot kell alkalmazni.

Jegyzet: Lásd a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvének a külgazdasági kapcsolatokra történő alkalmazásáról szóló, módosított 1978. évi 8. törvényerejű rendelet 16. §-át.

Az elévülés megszakadása

Az elévülést négy tény szakítja meg:

- a) a teljesítésre irányuló felszólítás,
- b) a követelésnek bírósági úton való érvényesítése,
- c) a követelésnek megegyezéssel történő módosítása, ideértve az egyezséget is, és
- d) a tartozásnak a kötelezett részéről való elismerése.

Ezt a felsorolást a tv. 329. §-ának (2) bekezdése azzal egészíti ki, hogy az elévülést megszakítja a kötelezettnek az engedményezésről való értesítése is. Ezzel a kérdéssel az engedményezésről szóló rendelkezéseknél foglalkozunk részletesebben.

A Ptk. 504. §-ának (4) bekezdése külön rendelkezik a fuvarozási szerződésen alapuló követelés elévülésének megszakításáról. Eszerint ha a fuvarozási szerződésből eredő igény érvényesítése előzetes eljárás lefolytatásától függ, az eljárást megindító felszólítás nem szakítja meg az elévülést, de az eljárás időtartama az elévülési időbe nem számítható be. Ilyen esetben az előzetes eljárás idejét az elévülési időből le kell vonni, és az elévülési határidőt így kell számítani. Abban az esetben tehát, ha az előzetes eljárás két hónapig tartott, ezt a két hónapot kell az elévülési határidőből levonni, és így a követelés az esedékességtől számított egyévi és két hónapi határidőn belül érvényesíthető. Az általános szabályoktól való ezt az eltérést a tv. indokolása a jogfolytonosság és a nemzetközi szabályozás egysége megővésének szükségességével magyarázza.

a) A GKT 72/1973. sz. állásfoglalás (GEH 144. o.) az elévülést megszakító írásbeli felszólítás tartalmát illetően az alábbiak szerint ad részletes iránymutatást. Ez az állásfoglalás nemcsak a gazdálkodó szervezetek pereiben alkalmazható, hanem irányadó más esetekre is.

A követelés elévülésének a megszakadásához elég, ha a felszólítás olyan adatokat tartalmaz, amelyek alapján a kötelezett a vele szemben támasztott követelést azonosítani tudja. Céljából kiindulva megfelelőnek kell tekinteni a felszólítást nemcsak akkor, ha abból az érvényesített követelés határozottan és egyértelműen (jogcím és összeg vagy egyebek szerint szabatosan megjelölve) kitűnik, hanem abban az esetben is, ha a felszólítás ilyen részletes adatokat nem tartalmaz ugyan, de a közölt adatok alapján a kötelezett meg tudja állapítani, hogy milyen jogviszonyból, illetőleg tényállásból származó követelésről van szó.

A közvetlen letiltásra vonatkozó, az adós munkáltatójához intézett megkeresés az elévülés folyását félbeszakítja, az tehát újra kezdődik. Ezt a körülményt az elévülési idő számításánál figyelembe kell venni (LB Gfv. I. 32431/1997. - BH 1999/3. sz. 131.).

b) Perindítás esetén az elévülés megszakadása nem korlátozódik arra az összegre, amelynek megfizetése iránt a keresetet benyújtották. Az elévülés jogpolitikai indoka az, hogy nem kívánatos a kötelezettet hosszú időn át bizonytalanságban hagyni a követelés érvényesítése felől, mert az idő múlásával a követelés fennállásának vagy fenn nem állásának a bizonyítása is rendszerint lényegesen nehezebb. A joggyakorlás hosszú időn át való elmulasztása alaposan enged következtetni arra is, hogy a jogosultnak az igényhez fűződő érdeke is csökkent, vagy éppenséggel megszűnt. Mindezek a megfontolások esznek akkor, ha a keresetindítás - akár a követelés egy részére vonatkozóan - bekövetkezik. Ilyen esetben már nem kell számolni a bizonyítékok elenyészésével, és a keresetindítás ellene mond annak a feltételezésnek is, hogy a jogosultnak a jogérvényesítéshez fűződő érdeke csökkent, vagy megszűnt.

Gazdasági perben a perbehívásnak a perbehívott személlyel való közlése abban az esetben is megszakítja az elévülést, ha a perbehívott a perbehívást nem fogadja el (GKT 98/1973. 12. - GEH 169. o.).

Az ismertetett állásfoglalás természetesen azokra az esetekre is vonatkoztható, amikor a perbehívás nem gazdálkodó szervezetek közötti perben történik.

A beszedési megbízás nem bírósági végrehajtás, de olyan kötelező eljárás, amely elévülést megszakító cselekménynek minősül. (LB Pfv. I. 23119/1995. - BH 1996/9. sz. 468.)

A kötelezettnek más személyek között folyamatban levő perbe való önkéntes beavatkozása nem szakítja meg a vele szemben fennálló követelés elévülését. A Ptk. 327. §-ának (1) bekezdése értelmében ugyanis az olyan cselekmények alkalmasak az elévülés megszakítására, amelyek folytán a kötelezett írásban értesül arról, hogy a jogosult igényt tart a követelésének kiegyenlítésére. A jogosult részéről történő perbehívás esetében ezzel szemben a bíróság közbejöttével értesül a kötelezett a vele szemben támasztott igényről. Ez egyértelmű az írásbeli felszólítással, és így megszakítja az elévülést, amint azt a fent említett GKT 98/1973. sz. állásfoglalás is kifejti (LB Gf. II. 30254/1978. - BH 1980/12. sz. 480.).

c) A követelés megállapodás alapján való módosításán az elévülés megszakítása szempontjából minden olyan szerződésmódosítást érteni kell, amely a követelés összegét, a szolgáltatás tárgyát, mennyiségét, a teljesítés idejét vagy helyét bármilyen vonatkozásban érinti. Ugyanez vonatkozik az egyezségekre is. Ha azonban az egyezségi tárgyalások eredménytelenek maradnak, a tárgyalások ideje alatt az elévülés nyugszik.

d) A bírósági gyakorlat a tartozáselismerés elévülést megszakító hatását, figyelemmel a rövid elévülési határidőkre, a jogosult érdekeinek szem előtt tartásával méltányosan bírálja el.

A tartozás szóbeli elismerése is megszakítja az elévülést. A tv. ugyanis ehhez írásbeli alakot nem kíván, és az elévülés megszakadásának feltételeként nem a 242. § szerinti tartozáselismerést, hanem általában a tartozásnak a kötelezett részéről való elismerését jelöli meg.

Ha a kötelezett a felszólításban közölt követelést nem kifogásolja, és jogfenntartás nélkül törleszti, ezt az elévülés megszakítása szempontjából úgy kell tekinteni, hogy a kötelezett az egész tartozását elismerte (LB Gf. III. 30038/1985. - BH 1986/3. sz. 112.).

Az elévülés megszakadása esetén az elévülés újból kezdődik, tehát az elévülési időt az írásbeli felszólítástól, a tartozás elismerésétől, illetőleg a szerződésmódosítástól (egyezségtől) kell számítani. Ha perindítás szakította meg az elévülést, az elévülési idő a per jogerős befejezésekor újból kezdődik.

A végrehajtási jog elévülésének megszakításáról a tv. külön rendelkezik, és kimondja, hogy ha az elévülést megszakító eljárás során végrehajtható határozatot hoztak, az elévülést csak a végrehajtási cselekmények szakítják meg. Ha tehát a perindítás szakította meg az elévülést, és a perben a bíróság jogerősen döntött, a jogerős határozat meghozatalától számított elévülési időt nem szakítja meg az írásbeli felszólítás vagy a követelésnek megállapodással történő módosítása, hanem csak a végrehajtási eljárás kezdeményezése vagy a már megindult végrehajtási eljárás folytatására tett intézkedés.

A Legfelsőbb Bíróság már említett PK-GK 2. számú állásfoglalásának II. pontja kimondja: az elévülés nyugvásának szabályait a végrehajtási jog elévülésére is alkalmazni kell. A végrehajtási jog elévülését a félnek a végrehajtás folytatására irányuló kérelme is megszakítja.

A Ptk. 327. § (3) bekezdése szerint ha az elévülést megszakító eljárás során végrehajtható határozatot hoztak, az elévülést csak a végrehajtási cselekmények szakítják meg. A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény (Vht.) 57. § (1) és (4) bekezdései szerint pedig a végrehajtási jog a végrehajtandó követeléssel együtt évül el, és a végrehajtási jog elévülését bármely végrehajtási cselekmény megszakítja. Az adott esetben a Bécsi Választottbíróság ítéletét az adósok képviselője részére 1992. november 9-én kézbesítették, majd a végrehajtást kérő kérelmét 1997. október 10. napján terjesztette elő. Ekkor tehát a végrehajtani kért határozat végrehajthatósága még nem évült el. Maga a végrehajtás alapjául szolgáló külföldi választottbírósági határozat pedig - jellegénél fogva - megfelel a Vht. 15. §-ában foglaltaknak (LB Pf. VIII. 23218/1998. - BH 1999/11. sz. 512.).

A Vht. 57. §-ának (1) bekezdése szerint a végrehajtási jog a végrehajtandó követeléssel együtt évül el, a 9. § pedig úgy rendelkezik, hogy azokra az eljárási kérdésekre, amelyeket a Vht. külön nem szabályoz, a Polgári perrendtartás és a végrehajtásáról szóló jogszabályok - a polgári nemperes eljárás sajátosságaihoz eredő eltérésekkel - megfelelően irányadóak.

A jelen ügyben érvényesített pénzkövetelés elévülési ideje a Ptk. 324. §-a (1) bekezdésének megfelelően öt év. A Ptk. 326. §-ának (1) bekezdése értelmében az elévülés akkor kezdődik, amikor a követelés esedékessé vált, a 327. § (3) bekezdése pedig kimondja, hogy ha az elévülést megszakító eljárás során végrehajtható határozatot hoztak, az elévülést csak a végrehajtási cselekmények szakítják meg.

A peres iratokból megállapítható, hogy a kötelezett haláláig a végrehajtási jog nem évült el, mert a hitelező évenként betérjesztette a bírósági végrehajtó irodához a hátraléki kimutatást, ami végrehajtandó okiratnak tekintendő. A kötelezett halálával az örökség megnyílt, ekkortól a Ptk. 679. §-ának (1) bekezdése értelmében az örökösök a hagyatéki tartozásokért a hagyaték tárgyaival és annak hasznaival felelősek a hitelezőnek. Ez a felelősség a követelés végrehajtási szakában is független attól, hogy a tartozásról a jogutódok mely időpontban szereztek tudomást, a követelés érvényesítésének csupán az elévülés beállása szab határt. Az adott ügyben az örökösök tartozásának elévülése az örökösök halála után sem állapítható meg, mert a Somogy Megyei Bíróság Gazdasági Hivatal azzal, hogy a hátraléki kimutatást mint végrehajtó okiratot - az 1988. november 17-től 1992. május 28-ig terjedő időszakot kivéve - minden évben benyújtotta a Somogy Megyei Bíróság Végrehajtó Irodájához, olyan végrehajtási cselekményt hajtott végre, amely az elévülést megszakította. A végrehajtási eljárás folyamatosságára tekintettel tehát a követelés nem évült el, így a hitelező a Vht. 39. §-ának (1) bekezdése szerint kellő alappal kérhette a fennálló hagyatéki tartozásra nézve a jogutódlás megállapítását (LB Pf. II. 25 726/2000 sz. - BH 2002/7. sz. 272.).

A végrehajtás elrendelésére irányuló kérelem alkalmas ugyan az elévülés megszakítására, a megszakadás azonban mégsem következik be akkor, ha a kérelem az elévülési idő eltelte után érkezett a bírósághoz (PJD III. 106. sz.).

Az egyetemleges adózársaság esetében az elévülési idő elteltét és az elévülés megszakadását adósonként külön-külön, a többi kötelezettől függetlenül kell vizsgálni és megállapítani (PJD V. 110. sz.).

XXVII. fejezet

AZ ENGEDMÉNYEZÉS ÉS A TARTOZÁSÁTVÁLLALÁS

Az engedményezés

Ptk. 328. § (1) A jogosult követelését szerződéssel másra átruházhatja (engedményezés).

(2) Nem lehet engedményezni a jogosult személyéhez kötött, valamint azokat a követeléseket, amelyek engedményezését jogszabály kizárja.

(3) Az engedményezésről a kötelezettet értesíteni kell; a kötelezett az értesítésig jogosult az engedményezőnek teljesíteni.

(4) Ha a kötelezettet az engedményező értesíti, a kötelezett az értesítés után csak az új jogosultnak (engedményes) teljesíthet; az engedményestől származó értesítés esetén a kötelezett követelheti az engedményezés megtörténtének igazolását. Ennek hiányában csak a saját veszélyére teljesíthet annak, aki engedményesként fellépett.

Az engedményezés fogalma és feltételei

Az engedményezés olyan szerződés, amellyel a jogosult a követelését másra ruházza át. Az átruházó, a korábbi jogosult az engedményező, a követelés megszerzője, az új jogosult az engedményes. Az engedményezéshez a kötelezett hozzájárulására nincs szükség, mert a jogosult személyében anélkül következik be változás, hogy ez a kötelezett helyzetét érintené, súlyosbítaná. Az engedményes ugyanis nem szerezhet az engedményezéssel több jogot, mint amennyi magát az engedményezőt megillette.

Az engedmény absztrakt, tehát jogcímétől független juttatás. Az engedményező és az engedményes közötti jogcímnak ezért csak az egymás közötti jogviszonyukban van jelentősége; a kötelezett erre a jogcímre való tekintet nélkül kerül az engedménnyel jogviszonyba.

A Ptk. nem köti az engedményt alakszerűséghez, a 216. § (1) bekezdése értelmében tehát az erre irányuló szerződés akár szóban, akár írásban érvényesen létrejöhet, sőt elvileg az sem kizárt, hogy a felek az engedményezésre, illetőleg az annak elfogadására irányuló akaratukat ráutaló magatartással fejezzék ki. A megállapodásban határozottan és pontosan meg kell jelölni azt a követelést, amelyre az engedményezés vonatkozik, arra azonban nincs szükség, hogy a felek az engedményezés kifejezést használják. Elég, ha a szerződés tartalmából megállapítható, hogy engedményezés történt.

A vagyoni jogi követelések általában engedményezhetők. Nem engedményezhetők azonban azok a követelések, amelyeknek átruházását a szolgáltatás jellege, jogszabály vagy a felek megállapodása kizárja.

A faktoring-szerződés valamely jövőben esedékessé váló követelés átruházását, megvásárlását jelenti, ez tehát engedményezésnek fogható fel. Jogszabályi előírás hiányában az engedményezési szerződés érvényességéhez - s ezzel a faktoring-szerződés érvényességéhez - nem szükséges annak írásba foglalása. A faktoring-szerződésről szóló értesítést követően a kötelezett csak az „engedményesnek” teljesíthet (LB Gf. I. 32886/1997. - BH 1999/2. sz. 77.).

A szolgáltatás jellege kizárja a természetbeni tartásra irányuló és más olyan személyre szóló követelés engedményezését, amelynek engedményezése a szerződés tartalmának a módosítását jelentené. A kötelezett szempontjából nem közömbös, hogy kit kell természetben eltartania vagy esetleg csupán gondoznia.

A fél a vele szemben lefolytatott büntetőeljárással kapcsolatos kárigényét nem engedményezheti. Ilyen jogügylet engedményese nem válik jogutóddá, és a perbe félként nem léphet be. A Ptk. 328. § (2) bekezdése szerint ugyanis nem lehet engedményezni a jogosult személyéhez kötött követeléseket, a Pp. 61. §-ának (1) bekezdése szerint pedig a perbe félként csak az léphet be, aki a per alapjául szolgáló jogviszonyban a per folyamán a polgári jog szabályai szerint jogutóddá vált (LB Pfv. V. 20517/1998. - BH 1998/8. sz. 379. és BH 2000/5. sz. 197.).

A társadalombiztosításról szóló 1975. évi II. tv. 102. §-ának (1) bekezdése értelmében a társadalombiztosítási ellátásról lemondani, azt átruházni vagy engedményezni csak jogszabályban meghatározott esetekben lehet. Olyan jogszabály, amely ezt megengedi, jelenleg nincs hatályban. A társadalombiztosítási ellátás engedményezését tehát a jogszabály kizárja. Nem engedményezhetők azok a követelések sem, amelyek végrehajtás alá nem vonhatóak. (A bekezdés hatályos szövege itt található)

A felek megállapodhatnak abban, hogy valamely jogviszonyból keletkező követelés másra nem ruházható át, nem engedményezhető. Az ilyen követelés engedményezésével a jogosult szerződésszegést követne el a kötelezettel szemben, ezért az engedményezést nem lehet érvényesnek elismerni.

Engedményezni lehet visszerthes szerződésből származó követeléseket is. Ezáltal azonban nem szállnak át az engedményre az engedményezőnek a szerződésből eredő kötelezettségei, hanem a jogviszony továbbra is az eredeti felek, az engedményező és a kötelezett között áll fenn, és ha az engedményező az ebből eredő kötelezettségét nem teljesíti, ezt a kötelezett az engedménnyel szemben kifogásként felhozhatja. Az engedmény tárgya ugyanis nem maga a jogviszony, hanem az abból eredő meghatározott követelés.

Elvileg elévült követelés is engedményezhető, a kötelezett azonban az engedményes követelésével szemben az elévülésre ugyanúgy hivatkozhat, mint az engedményezővel szemben.

Engedményezhető a jövőben lejáró és a feltételhez kötött követelés is, de nincs akadálya valamely követelés részbeni engedményezésének sem. Engedményezni lehet például olyan kölcsönkövetelést, amelynek visszafizetése csak az engedményezést követő időben lesz esedékes, de engedményezni lehet a követelés egy részét is. Ha a követelés felfüggesztő feltételhez kötött, az engedményes is csak akkor léphet fel a kötelezettel szemben, ha a feltétel bekövetkezett, a feltétel bekövetkezének a meghíúsulása az engedményes jogait is megszünteti. Nem érvényes az engedményezés, ha az nem egy vagy több pontosan meghatározott követelésre, illetőleg követelésrészre vonatkozik, hanem általában az engedményezőnek az összes jövőben keletkező követelésére irányul.

Nem akadálya az engedményezésnek az sem, hogy az engedményező követelését már perrel érvényesítette.

A követelés engedményezése külön kikötés hiányában nem terjed ki a kamatokra. Ha az engedményezésről szóló szerződés nem rendelkezik az engedményezés előtt keletkezett késedelmi kamatokról, azok továbbra is az alapjogviszonyok jogosultját (az engedményezőt) illetik meg (LB Pf. III. 20014/1992. - [BH 1993/2. sz. 95.](#)). „Ha az engedményezési szerződés az engedmény összegét meghatározza, de nem szól a már esedékessé vált késedelmi kamatokról, azok összege - a kamat járulékos jellege ellenére - automatikusan nem tárgya az engedménynek.” (LB Gfv.V. 32587/1996. - [BH 1997/9. sz. 449.](#)). Ezzel kapcsolatban a következőket kell megjegyezni. Igaz, az engedményezés tárgya nem maga a jogviszony, hanem az abból eredő meghatározott követelés. Ha az engedményezést tartalmazó okirat az átruházott követelés mértékét illetően értelmezésre szorul, az általános értelmezési szabályból, a 207. §-ból kell kiindulni. A kamat szorosan a főköveteléshez igazodó járulékos követelés, amely általában osztozik a főkövetelés jogi sorsában. A követelésre vonatkozó rendelkezés ennek megfelelően ellenkező kikötés hiányában kiterjed a járulékos követelésekre, így a lejárt és a jövőben lejáró kamatokra is. Az egész követelés átruházására irányuló nyilatkozat ezért úgy érthető, hogy az a járulékokat is magában foglalja. Ha az engedményező akarata nem ez volt, nyilatkozatát kifejezetten a főkövetelésre kellett volna korlátoznia. Erre a korlátozásra az engedményezés körülményeiből, a nyilatkozatot megelőző tárgyalások tartalmából is következtetni lehet. Az ismertetett határozat ezért túl merevnek látszik.

A kiadó a felhasználási szerződéssel szerzett jogait csak a szerző hozzájárulásával engedheti át más kiadónak. A felhasználási szerződések körébe tartozó kiadói szerződésre alkalmazni kell a kötelmi jog szabályait. A kiadói jog átruházása a vagyoni jogok mellett érinti a szerző személyéhez fűződő jogokat is, ezért az engedményezéshez nem elég a szerző utólagos értesítése, hanem ahhoz a beleegyezése is szükséges (LB Pf. IV. 21080/1993. - [BH 1994/1. sz. 23.](#)).

A kötelesrész mint kötelmi jellegű pénzkövetelés engedményezhető (LB Pfv. V. 21573/1993. - [BH 1994/7. sz. 367.](#)).

Az utóforgatmány lényegében váltójogi engedményezés. Az utóforgatmányos az „engedményező”, a forgató váltóhitelező helyébe lép, és az ő jogait szerzi meg (LB Gf. I. 32203/1993. - [BH 1994/7. sz. 385.](#)).

A váltó forgatható értékpapír, de forgatás hiányában csak engedményként ruházható át. Ilyenkor a váltót annak birtokosa nem váltójogi hatállyal szerzi meg, ezért a kötelezett csak azokkal a kifogásokkal élhet, amelyeket az engedményezővel szemben is felhozhatna (LB Gf. 31673/1993. - [BH 1994/7. sz. 386.](#)).

Nem forgatható (rekta) váltó is átruházható, de nem váltójogi, hanem csak a közönséges engedmény hatályával (LB Gf. I. 33011/1998. - [BH 1999/6. sz. 268.](#)).

A váltókötelezettnek a váltókötelelem alapján fennálló kötelezettsége - harmadik (jogi) személlyel szemben fennálló követelésének a váltójogosultra engedményezésével - csak akkor szűnik meg, ha a váltójogosult az engedményezési szerződésben elismeri, hogy az engedményezés folytán a váltóból származó kötelezettsége alól a kötelezett szabadul (LB Gf. I. 33785/1992. - [BH 1994/3. sz. 148.](#)).

Gyakran előfordul, hogy olyan esetben, amikor a lízingbe adott dologra vonatkozó szavatossági, illetőleg jótállási határidő még nem telt el, a lízingbeadó a szavatossági, illetőleg a jótálláson alapuló jogokat is átruházza a lízingbevevőre. A lízingbevevő ugyanis, mint a tulajdonjog várományosa, érdekelt abban, hogy ezeket a jogokat gyakorolhassa. Felmerül az a kérdés, hogy miként kell az ilyen megállapodást minősíteni, tekinthető-e az engedményezésnek. Engedményezéssel a [328. § \(1\) bekezdése](#) szerint a jogosult követelését ruházhatja át. Az engedményezésnek tehát a törvény szerint nem maga a jog, hanem az abból keletkező követelés a tárgya. További kérdés, engedményezhető-e a jövőbeli követelés, olyan követelés, amely valamilyen jog alapján a jövőben keletkezhet. Kétségtelen, hogy ez magának a jognak az átruházásával egyértelmű. Az elnevezéstől függetlenül nincs jogi akadálya annak, hogy kötelmi jogunk diszpozitív szabályai szerint a felek ilyen tartalmú megállapodást kössenek. A Legfelsőbb Bíróság gyakorlata is érvényesnek fogadja el ezt. A szavatossági, illetőleg a jótállási követelések közül a leggyakrabban előforduló kijavítás és kicserélés joga nem okozhat gondot. Ha azonban egyik gyakorlására sincs mód, már problematikus lehet, elállhat-e a lízingbevevő a szerződéssel neki átengedett, de eredetileg másra vonatkozó szavatossági jog alapján. Ez a jog ugyanis már érinti a lízingbeadó mint tulajdonos érdekét is, ezért az ő hozzájárulása nélkül aligha gyakorolható. Ezek a problémák is azt igazolják, hogy a lízingszerződésnek olyan sajátosságai vannak, amelyek indokoltá teszik annak nevesítését, mint önálló szerződésnek jogi szabályozását. A gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy indokoltá tenné ezt a helyzeténél fogva kiszolgáltatott lízingbevevő érdekeinek védelme is. A szokásos lízingdíjak összege ugyanis messze meghaladja a használatba adott dolog vételárát és a részletvétel esetén szokásos kamatot, valamint a kezelési költséget. A jogosult mindezzel nem elégszik meg, hanem tulajdonjogának fenntartása mellett más fedezetet, biztosítékot is megkövetel (pl. váltót, hitelfedezeti biztosítást), de egyéb egyoldalú előnyt is kiköt (l. még a nem nevesített szerződés cím alatt).

A kötelezettet az engedményezésről értesíteni kell. Az értesítés származhat az engedményezőtől és az engedményestől egyaránt, de a két értesítés joghatálya nem azonos. Ha az eredeti jogosult, az engedményező értesíti a kötelezettet az engedményről, a kötelezett joghatályosan csak az új jogosult, az engedményes kezéhez teljesíthet. Ha az értesítést követően mégis az engedményezőnek fizet, ezt saját kockázatára teszi, mert kiteszi magát a kétszeri fizetés veszélyének. Az engedményes ugyanis ennek ellenére felléphet vele szemben. Nem teljesíthet letétbe helyezéssel sem, mert az értesítést követően a jogosult személye nem bizonytalan, és így a letétbe helyezésnek a tv. 287. §-a (1) bekezdésében meghatározott feltételei nincsenek meg.

Ha az engedményes értesíti a kötelezettet az engedményről, és nem tudja hitelt érdemlően igazolni, hogy a követelést engedményezéssel megszerezte, a kötelezett csak saját veszélyére teljesíthet az engedményes kezéhez, mert ugyanúgy kiteszi magát a kétszeri teljesítés veszélyének, mint amikor az engedményező értesítése után továbbra is az engedményező, az eredeti jogosult részére teljesít. Minthogy ilyen esetben a jogosult személye a kötelezett előtt bizonytalanná vált, mód van a letétbe helyezéssel való teljesítésre is.

Az értesítés ugyanúgy nincs alakszerűséghez kötve, mint maga az engedményezés, tehát történhet szóval, írásban, személyesen vagy megbízott útján is; a döntő az, hogy az értesítés - bármilyen formában történjen is - hitelt érdemlő legyen.

A joghatályos értesítés után a kötelezett jogosan tekintheti az engedményest hitelezőjének. Ennek kettős hatása van: egyrészt már nem teljesíthet érvényesen az engedményező részére, másrészt pedig joga van arra, hogy már az engedményesnek teljesítsen.

Ha a követelést az engedményezésről való értesítés után az engedményező elleni végrehajtási eljárásban lefoglalják, a kötelezett joghatályosan továbbra is csak az engedményes részére teljesíthet. Az engedményezéssel ugyanis a követelés már az engedményes követelése lesz, amiről a kötelezett szabályszerű értesítést kapott. Az engedményes pert indíthat a lefoglalás feloldása iránt, de a kötelezett helyzetén az sem változtat, ha igényper nem indul, mert a szabályszerű értesítés után ilyen per nélkül is már csak az engedményes részére teljesíthet. Szóba jöhet ilyen esetben is a letétbe helyezéssel való teljesítés.

A védjegyjogosult a védjegybitorlásból eredő követeléseit engedményezheti, az engedményes pedig jogosult a védjegybitorlás miatt saját nevében fellépni.

A védjegyek és a földrajzi árujelzők oltalmáról szóló 1997. évi XI. törvény (a továbbiakban: Vft.) 19. §-ának (1) bekezdése szerint ugyanis a védjegyhez kapcsolódó és a védjegyvoltalomból eredő jogok átszállhatnak, és átruházhatóak. A Vft. 22. §-a szerint a védjegyhez kapcsolódó és a védjegyvoltalomból eredő jogok átszállására, megterhelésére az e törvényben nem szabályozott kérdésekben a Ptk. rendelkezései az irányadók. A Ptk. 328. §-ának (1) bekezdése szerint a jogosult követelését szerződéssel másra átruházhatja (engedményezés). A Vft. 27. §-ának (2) bekezdésében meghatározott polgári igények tehát (a védjegybitorlás esetén) a védjegyjogosult javára olyan követeléseket biztosítanak, amelyek engedményezéssel átruházhatóak. A Ptk. 328. §-ának (2) bekezdése alapján sem zárható ki e követelések engedményezése, mert egyrészt azok nincsenek a jogosult személyéhez kötve, másrészt engedményezésüket jogszabály nem zárja ki. Az engedményezésről történő értesítés elmaradása sem teszi alaptalanná a felperes (az engedményes) igényét, ugyanis annak, hogy a védjegyjogosult az engedményezésről az alperest közvetlenül nem értesítette, a Ptk. 328. §-ának (4) bekezdése alapján csak olyan következménye van, hogy az alperes követelheti az engedményezés megtörténtének igazolását. Ez a perben az engedményező okirat becsatolásával megtörtént (LB Pfv. IV. 23748/1998. sz. - BH 2001/8. sz. 368.).

Ptk. 329. § (1) Az engedményezéssel az engedményes a régi jogosult helyébe lép, és átszállnak rá a követelést biztosító zálogjogból és kezességből eredő jogok is.

(2) A kötelezettnek az engedményezésről való értesítése az elévülést megszakítja.

(3) A kötelezett az engedménnyel szemben érvényesítheti azokat a kifogásokat, és beszámíthatja azokat az ellenköveteléseket is, amelyek az engedményezővel szemben az értesítéskor már fennállt jogalapon keletkeztek.

Az engedményezés jogi következménye

Érvényes engedményezéssel alancsere következik be a jogosult személyében. Ennélfogva az engedményes mint új jogosult megszerzi a követeléssel kapcsolatos mindazokat a jogokat, amelyek az engedményezőt megillették. Ha tehát a követelést zálogjog biztosítja, a zálogtárgyból ugyanolyan feltételek mellett kaphat kielégítést, mint az eredeti jogosult. Ugyanez vonatkozik a jelzálogjogra is. Kezesség esetén a kezes ellen is az erre vonatkozó jogszabályok szerint léphet fel.

Az engedményes az engedményező tartozásáért csak az engedményezett összeg erejéig felel (LB Pfv. I. 2322/1995. - BH 1996/8. sz. 422.).

Az engedményezéssel jogutóddá lett gazdálkodó szervezet a jogszabályban előírt feltételek mellett hitelezővé válik - pl. csődeljárásban az iratbetekintés jogával - és kötelezettségeivel együtt (LB Fpk. VI. 31221/1997. - BH 1999/10. sz. 473.).

Ha a követelést kézzzálogjog biztosítja, az engedményes követelheti a zálogtárgy kiadását, ha pedig jelzálogjoggal biztosított követelést engedményeznek, a jelzálogjog fennmarad. Minthogy a jelzálogjog az engedményező javára van bejegyezve, a kötelezett a teljesítést ahhoz a feltételhez kötheti, hogy az engedményező a jelzálogjog törlésére vonatkozó engedélyt kiadja.

A feleknek az engedményezés útján keletkezett, egymással szembeni kamatköveteléseik beszámíthatóak (LB Gfv. IV. 32357/1997. - BH 1999/10. sz. 467.).

Ha az engedményezéskor az elévülési határidő még nem járt le, az engedményezés az elévülést megszakítja, mert a kötelezettnek az engedményről való értesítése a követelésről való rendelkezést fejezi ki. Az elévülési határidő tehát engedményezés esetén a kötelezett értesítésével újból kezdődik.

A kötelezett az engedménnyel szemben is hivatkozhat mindazokra a kifogásokra, amelyekre az engedményezővel szemben is hivatkozhatott volna. Hivatkozhat például arra, hogy az a szerződés, amelyből az engedményezett követelés keletkezett, érvénytelen, vagy a követelés valamilyen okból nem jött létre, illetőleg megszűnt. Hivatkozhat arra is, hogy a követelés már az engedményezésről küldött, illetőleg közölt értesítés kézhezvétele előtt elévült, vagy hogy a követelés idő előtti, mert az engedményező a visszterhes szerződésen alapuló saját szolgáltatását még nem teljesítette. Védekezhet továbbá azzal is, hogy a követelést harmadik személy javára az engedményező tartozásának behajtására indult végrehajtási eljárásban még az engedményezésről való értesítés előtt lefoglalták.

Nem hivatkozhat a kötelezett eredményesen olyan kifogásra, amely az engedményező és az engedményes jogviszonyára vonatkozik. Nem hivatkozhat például arra, hogy az engedményesnek az engedményezővel szemben fennálló az a követelése, amelynek fejében az engedményezés történt, elévült vagy más okból bírósági úton nem érvényesíthető. De nincs jelentősége a kötelezett és az engedményes jogviszonyában annak sem, hogy az engedményező és az engedményes között létrejött az a szerződés, amelyből az engedmény ellenértéke keletkezett, érvénytelen.

A kötelezett az engedménnyel szemben csak olyan kifogásokat hozhat fel, amelyeknek jogalapja már megvolt akkor, amikor az engedményezésről értesítést kapott. Hivatkozhat például arra, hogy az engedményező az engedményezett tartozást az értesítést megelőzően már elengedte. Ez a védekezés akkor is eredményes lesz, ha az engedményezés az engedményező és az engedményes megállapodásával már korábban, a tartozás elengedése előtt megtörtént.

A kifogásokkal egy tekintet alá esik az is, ha a kötelezettnek az engedményezővel szemben olyan beszámítható ellenkövetelése van, amelynek jogalapja az értesítés idején már fennállott. Beszámítható tehát az ellenkövetelés akkor is, ha a jogalapja az értesítéskor ugyan már megvolt, de a követelés csak ezt követően vált esedékessé. Ha például a lakásbérletnek van követelése a bérbeadóval szemben, aki ezt a követelést engedményezi harmadik személyre, a kötelezett az engedményezésről kapott értesítés után esedékessé váló lakbérreszleteket beszámítási kifogással az engedménnyel szemben is érvényesítheti. De ugyanez lesz a helyzet akkor is, ha a vevő, akinek vételár tartozása van, vagy a megrendelő, akinek vállalkozói díjtartozása van, ugyanebből vagy más jogviszonyból származó pénzkövetelését engedményezi harmadik személyre. Az eladó, illetőleg a vállalkozó mint az engedményezett követelés kötelezettje, az engedménnyel szemben is beszámíthatja az engedményezővel szemben fennálló vételár-, illetőleg vállalkozói díj követelését akkor is, ha ez a követelés csak az engedményezésről való értesítés után vált esedékessé, noha jogalapja - az adásvétel, illetőleg a vállalkozási szerződés - már az értesítés előtt létrejött. Az ellenkező megoldás ugyanis - amint a tv. indokolása is helyesen kiemeli - arra vezetne, hogy a kötelezett saját követelésének másra való átruházásával a tartozás beszámítását megghiúsítaná.

Ptk. 330. § (1) Az engedményező az engedménnyel szemben a kötelezett szolgáltatásáért - az engedményezés fejében kapott ellenérték erejéig - kezesként felel, kivéve ha

- a) a követelést kifejezetten bizonytalan követelésként ruházta át az engedményesre;**
- b) felelősségét egyébként kizárta.**

(2) Egyebekben az ellenérték fejében való engedményre az adásvétel, az ingyenes engedményre az ajándékozás szabályait kell alkalmazni.

Visszterhes és ingyenes engedmény

Az engedményezés lehet visszterhes és ingyenes, történhet ellenszolgáltatás fejében vagy minden ellenszolgáltatás nélkül. Az előbbi esetben az adásvétel, az utóbbi esetben pedig az ajándékozás szabályai az irányadók.

Ha az engedményezés visszterhes, az engedményező a kötelezett szolgáltatásáért a kapott ellenérték erejéig kezesként felel. Ez azt jelenti, hogy ha az engedményezett követelés nem áll fenn, vagy ha az a kötelezettel szemben nem hajtható be, az engedményes az engedményező ellen fordulhat, aki azonban csak az engedményezésért kapott szolgáltatás erejéig felel. Az engedményező azonban ezt a felelősségét kifejezetten kizárhatja. Ezzel azonos értelmű az, ha az engedményező a követelést bizonytalan követelésként ruházta át, ami egyet jelent a követelés fennállásáért és behajthatóságáért való felelősség kizárásával. Az engedményező egyik esetben sem felel az engedménnyel szemben a kötelezett teljesítéséért.

A visszterhes engedményezésnek leggyakrabban előforduló esete valamely tartozásnak harmadik személlyel szemben fennálló követelés átruházásával való kiegyenlítése. Ezt az alábbi példával szemléltetjük: A tartozik B-nek 10000 forinttal, C tartozik A-nak 15000 forinttal. A a tartozását B-vel szemben úgy rendezi, hogy engedményezi C-vel szemben fennálló követelését. B az engedményezést elfogadja, és erről A értesíti C-t. B ezzel megszerezte A-nak C-vel szemben fennálló követelését, és A ilyen módon rendezte saját tartozását. Ha kiderül, hogy az engedményezett követelés már nem áll fenn, mert azt C A-nak még B-nek az engedményezésről való értesítése előtt kifizette, vagy a követelés már korábban elévült, B a kezesi felelősség folytán A ellen fordulhat, aki azonban csak 10000 forint erejéig felel, ugyanis ennyivel tartozott az engedményezés előtt B-nek, tehát ennyi volt az engedményezés ellenértéke. Ugyanez a helyzet akkor is, ha a követelés fennáll ugyan, és bírósági úton is érvényesíthető, de C-vel szemben a végrehajtás részben vagy egészen eredménytelen volt.

Felmerül a kérdés, hogy A felel-e a követelés érvényesítésével kapcsolatos költségekért. Erre a **Ptk. 273. §-a (2) bekezdésének** az a rendelkezése ad választ, amely szerint a kezes felelőssége kiterjed a kezesség elvállalása után esedékes mellékszolgáltatásokra. A kezes a perköltségekért és a végrehajtási költségekért azonban csak akkor felel, ha a keresetindítás előtt őt a teljesítésre felszólították. Ebből az következik, hogy abban az esetben, ha a kötelezett nem teljesít, az engedményes köteles erről az engedményezőt értesíteni, mert ennek elmaradása esetén a per- és a végrehajtási költségekért az engedményező nem felelős.

Ha A B-vel szemben fennálló követelését saját tartozásának teljes kiegyenlítése fejében annak kikötésével engedményezi C-re, hogy a követelés fennállásáért és behajthatóságáért nem vállal felelősséget, vagy a követelést bizonytalan követelésként ruházta át C-re, C-vel szemben sem a tartozás fennállásáért, sem annak behajthatóságáért nem felel. Ez pedig annyit jelent, hogy C az engedményezés után már nem térhet vissza A-val fennállott arra a jogviszonyra, amelyből az engedménnyel kiegyenlített követelés keletkezett, tehát az engedménnyel C-nek A-val szemben fennállott követelése megszűnt.

Ha az engedményezés ingyenes, az engedményező a per és a végrehajtás költségeiért a követelés fenn nem állása vagy behajthatatlansága esetén csak akkor felel, ha szerződésszegés állapítható meg, és a 318. § alapján a 339. § értelmében kártérítési kötelezettsége fennáll. Ez a helyzet például akkor, ha nem tájékoztatta az engedményest arról, hogy a követelés behajtását már megkísérelte, de a végrehajtás nem vezetett eredményre. Ugyanez áll arra az esetre is, ha az engedmény visszerthes ugyan, de az engedményező a felelősségét kizárta, vagy a követelést kifejezetten bizonytalan követelésként ruházta át.

Ptk. 331. § Ha a követelés jogszabály vagy hatóság rendelkezése folytán száll át másra, azok eltérő rendelkezése hiányában az engedményezés szabályait kell megfelelően alkalmazni. Ebben az esetben a korábbi jogosult kezesi felelőssége csak akkor marad fenn, ha ezt kifejezett rendelkezés írja elő.

A törvényi engedmény

Az engedményezés szabályait kell alkalmazni akkor is, ha a követelés nem szerződés alapján vagy hatósági rendelkezés folytán száll át másra (törvényi engedmény).

A törvényi engedmény fő eseteit a Ptk. szabályozza.

A 2000. évi CXXXVII. tv. 259. § (1) bekezdése értelmében, ha a zálogtárgy tulajdonosa és a követelés kötelezettje (személyes kötelezett) különböző személy, és a jogosult a zálogtárgyból kielégítést kapott, a zálogjog megszűnik, és a követelés a kielégítés erejéig biztosítékaival együtt a tulajdonosra száll át. A (2) bekezdés szerint pedig ha a jogosultat egyébként nem a követelés személyes kötelezettje elégíti ki, a zálogjog a követelés, illetőleg a kielégítés alapján keletkező megtérítési igény erejéig a kielégítő személyre száll át. Ez a személy követelheti a zálogtárgy átadását, illetőleg a zálogjognak javára való bejegyzéshez szükséges nyilatkozat kiadását.

Hasonló rendelkezést tartalmaz kezesség esetére a Ptk. 276. §-ának (1) bekezdése is, amely szerint amennyiben a kezes a jogosultat kielégíti, a követelés az azt biztosító és a kezességvállalást megelőzően keletkezett jogokkal, valamint a végrehajtási joggal együtt reá száll.

Egyetemleges kötelezettség esetében a Ptk. 338. §-ának (1) bekezdése értelmében a követelést kielégítő kötelezettre száll át a saját kötelezettsége mértékét meghaladó követelés. Ha tehát valamelyik kötelezett többet fizet, mint amennyi reá esne, a többlet behajtása végett a többi egyetemleges kötelezzettel szemben az engedményes szabályai szerint léphet fel.

Tulajdonképpen törvényi engedményt keletkeztet a Ptk. 286. §-a is, amikor kimondja, hogy ha a jogosult harmadik személy által felajánlott teljesítést köteles elfogadni, a követelés biztosítékai fennmaradnak, amennyiben a követelés harmadik személyre átszáll, vagy e harmadik személy a kötelezettől megtérítést követelhet. Ezt a rendelkezést a tv. indokolása szerint is úgy kell érteni, hogy olyan esetben, amikor valaki más helyett nem ajándékozási szándékkal teljesít, a nevezett a teljesített követelést biztosítékaival együtt törvényi engedményesként megszerzi.

A szerződési jog különös részében vagyonbiztosítás esetében az 558. § (1) bekezdése állapít meg törvényi engedményt. Eszerint, amennyiben a biztosító a kárt megtérítette, őt illetik meg azok a jogok, amelyek a biztosítottat illették meg a kárért felelős személlyel szemben, kivéve, ha ez a biztosítóval közös háztartásban élő hozzátartozó.

Törvényi engedménynek kell tekinteni a felelősségbiztosítás esetében - az 559. § (3) bekezdésében meghatározott feltételek mellett - a biztosító javára a biztosítottal szemben megállapított megtérítési igényt is.

A törvényi engedmény különböző eseteit a maguk helyén tárgyaljuk részletesen.

Törvényi engedmény esetében a követelés fennállásáért és behajthatóságáért való felelősségnek a szerződésen alapuló engedményezésre vonatkozó szabályai csak akkor alkalmazhatóak, ha jogszabály kifejezetten így rendelkezik. Ennek az a magyarázata, hogy az említett felelősség alapja a visszerthes szerződés, törvényi engedmény esetében pedig a követelést nem a felek ilyen szerződése, hanem jogszabály ruházta át másra.

Ugyanebből az okból nem vonatkoznak a törvényi engedményre a kötelezett értesítésével kapcsolatos rendelkezések. A törvényi engedmény ugyanis a kötelezzettel szemben akkor válik hatályossá, amikor a követelés átszállásáról, illetőleg ennek törvényben meghatározott feltételei bekövetkezéséről tudomást szerez.

Hatósági határozaton alapuló engedményre példaként lehet megemlíteni a vállalatok összevonását, ha ez hatósági határozat alapján történik. Ilyenkor az összevont vállalatok követelései átszállnak az összevonással létrejött új vállalatra.

A tartozásátvállalás

Ptk. 332. § (1) Ha valaki a kötelezzettel megállapodik abban, hogy tartozását átvállalja, köteles a jogosult hozzájárulását kérni, ha pedig azt a jogosult megtagadja, a kötelezettet olyan helyzetbe hozni, hogy az a lejáratkor teljesíthessen.

(2) Ha a jogosult a tartozásátvállaláshoz hozzájárul, a tartozásátvállaló a kötelezett helyébe lép. Megilletik mindazok a jogok, amelyek a kötelezzettel a jogosulttal szemben megillették; a korábbi kötelezettnek a jogosulttal szemben fennálló követelését azonban nem számíthatja be.

(3) A tartozásátvállalással a követelést biztosító kezesség és zálogjog a kezes és a zálogkötelezett hozzájáruló nyilatkozata hiányában megszűnik.

A tartozásátvállalás

A tartozásátvállalás változás a kötelezett személyében. Korábbi jogunkban a jogosult és a tartozást átvállaló közötti szerződéssel jött létre. Ez a megoldás abból indult ki, hogy a kötelezett szempontjából közömbös, ki lép helyébe a kötelembé, tehát a kötelezett érdektelen az ezzel kapcsolatos megállapodásban. Annál inkább érdekelt a jogosult, aki számára nem mindegy, hogy ki az adósa, és az mennyire hitelképes, ezért kell vele a tartozásátvállalás kérdésében szerződést kötni.

A Ptk. szakít ezzel a megoldással: a tartozásátvállalást olyan szerződésnek tekinti, amely az eredeti kötelezett és a tartozás átvállalója között jön létre. A jogosult kétségtelenül érdekelt abban, hogy ki a kötelezett, éppen ezért a tartozásátvállalás reá csak akkor hat ki, ha a kötelezett és a tartozásátvállaló közötti szerződéshez hozzájárul. A tartozás átvállalóját azonban az eredeti kötelezettel létrejött megállapodás akkor is köti, ha a tartozásátvállaláshoz a jogosult nem járul hozzá. Ez azt jelenti, hogy a kötelezett felhívhatja a tartozásátvállalót a teljesítésre, és ha ez a felhívás eredménytelen, felléphet ellene a szerződésszegés miatt. Ha a tartozásátvállaláshoz a jogosult nem járul hozzá, és a tartozás átvállalója mégis teljesít, a 286. §-nak a harmadik személy által felajánlott teljesítésre vonatkozó rendelkezései lesznek az irányadóak, tehát a jogosult köteles lesz a teljesítést elfogadni. Ennek az a magyarázata, hogy a jogosult szempontjából általában közömbös, ki teljesít, mert a teljesítés felajánlása esetén már nincs olyan kockázat, amely a tartozásátvállaláshoz való hozzájárulás megkövetelését indokoltá teszi. Természetesen olyankor, amikor csak személyesen teljesíthető szolgáltatásról van szó, a jogosult nem köteles a harmadik személy, az adott esetben a tartozásátvállaló által felajánlott szolgáltatást elfogadni (LB Pfv. VI. 22314/1993. - BH 1996/1. sz. 32.).

Mindebből az következik, hogy nem a tartozásátvállalási szerződés létrejöttéhez van szükség a jogosult hozzájárulására, hanem a már létrejött megállapodásnak a jogosulttal szembeni hatályossá válásához, vagyis az eredeti kötelezett személyének a megváltozásához. Tartozásátvállalás esetén nem a tv. 215. §-ában megkívánt hozzájárulásról van szó.

Tartozásátvállalás bármilyen tartozásra létrejöhet, a jogosult hozzájárulása esetén vonatkozhat olyan szolgáltatásra is, amely személyes jellegű. A jogosultnak ugyanis jogában áll a személyes jellegű szolgáltatás teljesítését harmadik személytől is elfogadni.

Nincs ezért törvényes akadálya annak, hogy a jogosult hozzájárulásával a már esedékes tartásdíj-tartozást a kötelezettől más átvállalja.

A kölcsönt adó részéről a tartozásátvállaláshoz való hozzájárulás megtagadása nem jogellenes magatartás, ezért kártérítési felelősségét nem alapozza meg (LB Gfv. I. 30364/1998. - BH 1999/3. sz. 124.).

Az egyik per tényállása szerint az alperes az adásvételi szerződésben átvállalta az ingatlant terhelő tartozásokat, és megállapodott az eladóval abban is, hogy a ház vételárából levonja, és a felperesnek kifizeti a jelzálogjoggal biztosított gyermektartásdíj-hátralékot. Az alperes és az eladó között létrejött ilyen tartalmú megállapodás a tv. 332. §-ának (1) bekezdése szerinti tartozásátvállalásnak minősül. Ha a felperes hozzájárult a tartozásátvállaláshoz, a régi kötelezett a kötelezettségétől szabadul, és helyébe új kötelezettként az alperes lép. A hozzájárulást követően az alperes a tartozásátvállalás keretei között csak a felperes kezéhez teljesíthetett, a felperes pedig köteles volt a felajánlott tartozást elfogadni (P. törv. V. 20576/1974. - BH 1975/8. sz. 368. - PJD VI. 210. sz.).

Ha a jogosult a tartozásátvállaláshoz való hozzájárulását feltételtől tette függővé, a tartozásátvállalás csak akkor lesz a jogosult irányában is hatályos, ha a kikötött feltétel bekövetkezett.

A tartozásátvállalás szabályai szerint az átvállalás hatályosságához szükség van a jogosult hozzájárulására, mert számára nem közömbös, hogy ki a kötelezett. Jogot kell tehát biztosítani részére annak megakadályozására, hogy az eredeti kötelezettől kisebb fizetőképességű személy vállalja át a tartozást. Ha a jogosult hozzájárulását feltételhez kötötte, a bíróságnak vizsgálnia kell a feltétel teljesítését.

A lízingbe vevő a lízingszerződést csak a lízingbe adó hozzájárulásával engedheti át harmadik személynek. A harmadik személy erre irányuló nyilatkozata ugyanis tartozásátvállalásnak minősül (LB Gf. I. 31458/1990. - BH 1991/7. sz. 285.).

A tartozásátvállalás nincs alakszerűséghez kötve, tehát létrejöhet szóban, írásban, de ráutaló magatartással is. Nincs szükség alakszerűsége a jogosult hozzájárulásának az érvényességéhez sem.

Nem minősül tartozásátvállalásnak az, ha harmadik személy más tartozását a felek előzetes megállapodása nélkül megfizeti. Az így keletkezett jogviszonyt a megbízás nélküli ügyvitel szabályai szerint lehet rendezni (LB Gf. I. 30008/1992. - BH 1993/2. sz. 111.).

Ha a jogosult a tartozásátvállaláshoz hozzájárult, az eredeti kötelezett szabadul a kötelezettség alól, és helyébe új kötelezettként a tartozás átvállalója lép. A tartozás annyiban és olyan terjedelemben száll át az átvállalóra, amennyiben és amilyen terjedelemben az átvállalás időpontjában fennállott.

Ha a megállapodást nem a kötelezettel, hanem a jogosulttal kötötték, és abban nincs szó arról, hogy a kötelezett a tartozásátvállalással szabadul a kötelezettségétől, nem tartozásátvállalásról van szó, hanem új kötelezettnek a kötelemben való belépéséről, aki ezzel az eredeti kötelezettel együttes kötelezettséget vállalt.

Az átvállaló mindazokat a kifogásokat felhozhatja, amelyek az átvállalás időpontjában az eredeti kötelezettet megillették. Hivatkozhat például arra, hogy a követelés a jogosultnak az átvállaláshoz való hozzájárulása előtt elévült. A jogosultnak a tartozásátvállaláshoz való hozzájárulása ugyanis módosítja a követelést, mert megváltozott annak kötelezettje, tehát megszakítja az elévülést. Védekezhet az átvállaló azzal is, hogy az a szerződés, amelyből az átvállalt követelés származik, érvénytelen. De eredményesen védekezhet azzal is, hogy a követelés idő előtti, mert az egyidejű teljesítésre kötelezett jogosult saját kötelezettségét még nem teljesítette, illetőleg a teljesítést még nem ajánlotta fel.

A tartozásátvállaló nem számíthatja be a korábbi kötelezett ellenkövetelését, mert a beszámítás rendelkezés a beszámítani kívánt követeléssel, márpedig más személy követeléséről nem lehet rendelkezni. Ebből az is következik, hogy nincs akadálya az átvállalót megillető ellenkövetelés beszámításának.

Nem hivatkozhat a tartozásátvállaló azokra a kifogásokra, amelyek a tartozásátvállalási szerződésen alapulnak, és ezért őt az eredeti kötelezettel szemben illetik meg. Nem hivatkozhat például a jogosulttal szemben arra, hogy az eredeti kötelezett nem teljesítette az átvállalás fejében kikötött ellenszolgáltatást. Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a tartozásátvállalás történhet ingyenesen vagy ellenszolgáltatás fejében. Ingyenes a tartozásátvállalás, ha szívességből ajándékképpen hajlandó valaki kifizetni más tartozását. Visszterhes a tartozásátvállalás, ha az átvállaló ilyen módon teljesíti az eredeti kötelezettel szemben fennálló tartozását, vagy pedig a tartozás átvállalása fejében más ellenszolgáltatást kap.

A kezes és a zálogkötelezett szempontjából nem közömbös, hogy kiért vállal kezességet, illetőleg kinek az érdekében biztosít zálogjogot. Ha ugyanis az új kötelezett nem hitelképes, a kezesnek kell helytállnia a jogosulttal szemben, készfizető kezesség esetén pedig az új kötelezzettel együtt, vele egyetemlegesen felel. Zálogjog esetén pedig a jogosult a zálogjog alapján kereshet kielégítést. A tv. ezért rendelkezik úgy, hogy a kezesség és a zálogjog csak akkor marad fenn, ha a kezes és a zálogkötelezett ehhez külön hozzájárul.

Ptk. 333. § Ha a kötelezettség jogszabály vagy hatóság rendelkezése folytán száll át másra, azok eltérő rendelkezése hiányában a tartozásátvállalás szabályait kell megfelelően alkalmazni.

Tartozásátvállalás jogszabály és hatósági határozat alapján

A kötelezettségnek jogszabályon alapuló átvállalása a gyakorlatban az egyetemes jogutódlás eseteiben fordul elő. Erre példa az öröklési jogban az örökös felelőssége a hagyatéki tartozásokért. Ilyen esetben a tartozásátvállalás szabályait az LIX. fejezetben foglaltak figyelembevételével kell megfelelően alkalmazni.

Míthogy a kötelezettség átszállása nem a régi és az új kötelezett szerződésén, hanem jogszabályon, illetőleg a hatóság határozatán alapul, a jogosult hozzájárulására a tartozásátvállalás jogi hatásának beállásához nincs szükség.

Ha az erre jogosult gazdálkodó szervezet leányvállalatot alapít, rendelkezhet arról, hogy a leányvállalatot a létesítés időpontjában meglévő kötelezettségek közül melyek terhelik. Ezek a kötelezettségek a Ptk. 74. §-ának (2) bekezdése szerint a jogosult hozzájárulása nélkül átszállnak a leányvállalatra (Eln. Tan. G. törv. 31259/1992. - BH 1993/6. sz. 370.).

Konkrét ügyben másodfokon hozott ítéletében a Legfelsőbb Bíróság rámutatott:

Téves az elsőfokú bíróságnak az a következtetése, amely szerint a perbeli igény szempontjából a Városgondnokság jogutódja a Városgazda Kft. Abból kell kiindulni, hogy a Városgondnokság az alperes Városi Önkormányzat olyan szerve, gazdálkodást is folytató intézménye volt, amely nem rendelkezett önálló jogi személyiséggel. Magatartásáért, alkalmazottai eljárásáért ennél fogva vagyoni jogi szempontból az alperes tartozott helytállni. Az alperes közgyűlése ugyan ettől részben eltérően határozott, a közgyűlési határozat azonban nem jogszabály, kizárólag az alperes szerveit kötelezheti.

Az adott esetben a Ptk. 333. §-ában foglaltak sem alkalmazhatóak, mert nem jogi személy vagy hatóság rendelkezése folytán szállt át a kötelezettség. A közgyűlés tulajdonosként döntött úgy, hogy az általa megszüntetett Városgondnokság ún. egyéb jogi ügyeit a Városgazda Kft. „veszi át”. Ez a döntése azonban sem a kivülálló felperest, sem a jogvitát elbíró bíróságot nem köti.

A jogvitában elfoglalt álláspontja miatt az elsőfokú bíróság a felperes keresetét érdemben nem vizsgálta, és nem bírálta el, a bizonyítási eljárás lefolytatása céljából a Legfelsőbb Bíróság ezért ítéletét a Pp. 252. §-ának (3) bekezdése alapján hatályon kívül helyezte, és az elsőfokú bíróságot a per újabb tárgyalására és újabb határozat hozatalára utasította (LB Pf. V. 21628/1998. sz. - BH 2001/11. sz. 527.).

XXVIII. fejezet

TÖBB JOGOSULT VAGY TÖBB KÖTELEZETT A SZERZŐDÉSSEN

Ptk. 334. § (1) Ha többen tartoznak egy szolgáltatással, illetőleg egy szolgáltatást többen követelhetnek, és e szolgáltatás osztható, jogszabály eltérő rendelkezése hiányában minden kötelezettől csak a ráeső részt lehet követelni, és minden jogosult csak az őt megillető részt követelheti. A kötelezettek, illetőleg a jogosultak részaránya kétség esetében egyenlő.

(2) Ha a szolgáltatás nem osztható, a teljesítés bármelyik kötelezettől vagy valamennyiüktől követelhető (a kötelezettek egyetemlegessége).

(3) Ha többen jogosultak nem osztható szolgáltatást követelni, valamennyiük kezéhez kell teljesíteni (a jogosultak együttessége). A jogosultak bármelyike követelheti a szolgáltatásnak bírósági letétbe helyezését valamennyiük javára.

Jegyzet: Lásd a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvének a külgazdasági kapcsolatokra történő alkalmazásáról szóló, módosított 1978. évi 8. törvényerejű rendelet 17. §-át.

A többalanyú szerződések

1. Többalanyú a szerződés akkor, ha a jogosulti vagy a kötelezeti pozícióban, esetleg mind a kettőben egyidejűleg több személy van, akik azonos jogcímen vannak jogosítva, illetőleg kötelezve. Külön szabályozza a tv. azokat az eseteket, amikor több személy valamely pozícióban nem egy időben, hanem egymást követően szerepel. Erről van szó engedményezésnél, tartozásátvállalásnál és a harmadik személy javára szóló szerződésekben. Ugyancsak külön foglalkozik a tv. azokkal a szerződésekkel, amelyekben harmadik személy önálló jogcímen szerepel (kezes, dologi adós, zálogjog esetén stb.).

Osztott és oszthatatlan kötelem

2. Ha a szerződés tárgya osztható szolgáltatás, az több jogosult között kétség esetében egyenlő részenként oszlik meg, tehát mindegyik jogosult önállóan érvényesítheti a követelését. Ez a helyzet akkor, ha a kötelezett több jogosult javára osztható szolgáltatásra kötelezte magát, és a szerződésben nem kötöttek ki egyetemlegességet. De ugyanez az eredmény abban az esetben is, ha a jogosult meghal, és több örökös van, vagy ha egy károkozó több személynek egy cselekménnyel okoz kárt.

Ha osztható szolgáltatással többen tartoznak, a kötelezettség kétség esetében egyenlően oszlik meg a kötelezettek között. Ha többen egy szolgáltatásra kötelezték magukat, és a szerződésben egyetemleges kötelezettség nincs kikötve, a jogosult minden kötelezettől a reá eső részt követelheti.

Nem lehet alkalmazni ezeket a szabályokat osztható szolgáltatás esetében sem akkor, ha a szerződés vagy jogszabály alapján a jogosultság, illetőleg a kötelezettség egyetemleges. Az egyenlő arány osztott jogosultság és kötelezettség esetében sem alkalmazható akkor, ha a felek szándéka vagy jogszabály szerint a tartozás más arányban oszlik meg közöttük.

Egyetemleges felelősséget állapít meg a tv. készfizető kezesség esetében. A 274. § (2) bekezdése értelmében ugyanis a kezes nem követelheti, hogy a jogosult a követelés behajtását először a kötelezettel szemben kísérelje meg, ha a felek így állapodtak meg, vagy a kezességet kár megtérítéséért vállalták, végül ha a kezességet bank vállalta. A 275. § szerint pedig, ha ugyanazért a kötelezettségért egyidejűleg vagy egymásra tekintettel többen vállalnak kezességet, a kezesek kétség esetén egyetemlegesen felelnek.

Az eladó szavatossági és a kivitelező jótállási felelőssége egyaránt a hibás teljesítés jóvátételét szolgálja, ezért az eltérő jogcímenek megítélt szolgáltatás oszthatatlannak minősül, és a marasztalt alperesek felelőssége egyetemleges (LB Pfv. VI. 22600/1996. - BH 1998/4. sz. 171.).

A 344. § értelmében egyetemlegesen felelnek a közös károkozók a károsulttal szemben, hacsak a bíróság nem mellőzi az egyetemleges teljesítésre kötelezést.

A 350. § (1) bekezdése úgy rendelkezik, hogy a megbízott által ilyen minőségben okozott kárért a megbízó a megbízottal egyetemlegesen felel.

A 347. § (4) bekezdése szerint, ha a kárt belátási képességgel rendelkező olyan kiskorú okozta, akinek felügyeletre köteles gondozója is van, és bizonyítják, hogy a gondozó kötelezettségeit felróhatóan megszegte, nevezett a károkozóval egyetemlegesen felelős.

A 683. § (1) bekezdése értelmében az örökösársak a közös hagyatéki tartozásokért mind a hagyatéki osztály előtt, mind pedig azt követően egyetemlegesen felelnek.

A szerződési jogban az 574. § a társasági tevékenységből eredő tartozásokért, illetőleg az ilyen tevékenységgel okozott károk megtérítéséért a polgári jogi társaság tagjainak harmadik személyekkel szembeni egyetemleges felelősségét állapítja meg.

Végül meg kell említeni, hogy a Ptké. I. 56. §-a értelmében, ha külkereskedelmi szerződés alapján többen tartoznak egy szolgáltatással, a kötelezettség akkor is egyetemleges, ha a szolgáltatás osztható. (A bekezdés hatályos szövege itt található)

Annak meghatározásánál, hogy mikor osztható a szolgáltatás, a kötelezettség jellegéből és céljából kell kiindulni. Osztható a pénzkövetelés, a fajta és mennyiség szerint meghatározott áru szolgáltatására, de más dolog szolgáltatására irányuló kötelezettség is, ha a szerződés célja és a szolgáltatás rendeltetése a kötelezettség megosztását több jogosult, illetőleg kötelezett között lehetővé teszi.

Több vállalkozó által kötött vállalkozási szerződés alapján járó vállalkozói díjkövetelés, ha a jogosultak egyetemlegessége vagy együttessége nem áll fenn, osztható (LB Pf. V. 20259/1977.).

A vállalkozói díjtartozás pénzkövetelés, tehát osztható szolgáltatás, kivéve ha a megrendelők egyetemleges kötelezettséget vállaltak. Ezenkívül is egyetemlegesen felelnek, ha a körülményekből megállapítható, hogy a felek ügyleti akarata egyetemleges felelősség vállalására irányult (P. törv. V. 20624/1974.).

1995. október 18-án a peres felek ingatlan eladására vonatkozó megbízási szerződést kötöttek. Ebben az alperesek a megjelölt ingatlanban található lakás és irodahelyiség értékesítésének közvetítésével bízták meg a felperest. Mindkétfokú bíróság egyetemleges fizetésre kötelezte az alpereseket, a másodfokú bíróság csak a marasztalás összegét emelte fel.

A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban hozott ítéletében rámutatott:

A peres felek közötti szerződés jellege, szövegezése, a felperes által nyújtott szolgáltatás mibenléte alátámasztotta a Ptk. 334. §-ának (2) bekezdésében foglalt alkalmazását, a kötelezeti egyetemlegesség kimondását. Az 1995. október 18-án kelt megbízási szerződés minden pontjában megbízót tüntet fel, holott valójában a megbízást két személy adta. A szerződés 1. pontja nem tartalmazza az alperesek tulajdoni részarányát az eladásra kínált ingatlan tekintetében, így a felperes nem is tudhatta, hogy a közvetítői díj külön-külön milyen arányban terhelne a feleket. A felperes egységes szolgáltatás nyújtását vállalta, az ingatlan tulajdonosaként az alperesek is együttesen határozták meg a közvetítői díjat. A perbeli esetben a szerződési akaratot tekintve jogszabálysértés nélkül döntött a másodfokú bíróság az egyetemlegesség fenntartása tárgyában (LB Pfv. VII. 22274/1999. sz. - BH 2001/4. sz. 172.).

Érvénytelen adásvételi szerződés alapján több vevő részére visszajáró vételárkövetelés osztható, ezért mindegyik vevő a szerződéskötés előtti helyzet visszaállítása során csak a tulajdoni hányada arányában neki járó vételárrész visszafizetését követelheti (P. törv. V. 20395/1974.).

Oszthatatlannak kell tekinteni a szolgáltatást akkor, ha az fizikailag nem bontható részekre. De oszthatatlan a szolgáltatás akkor is, ha a részekre bontás aránytalan anyagi veszteséggel vagy érdeksérelemmel járna.

Oszthatatlan az összetett dolog szolgáltatására irányuló követelés, de több önálló dolog szolgáltatására irányuló követelés is, ha a szerződés céljából ez következik. Oszthatatlan például emiatt az együtt megrendelt azonos stílusú lakásberendezési tárgyakra vonatkozó, fizikailag egyébként osztható szolgáltatás.

Nem osztható a társasház felépítése. Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a tv. 403. §-ának (2) bekezdése az építési szerződésen alapuló szolgáltatást - ha annak természetéből más nem következik - oszthatatlannak tekinti. Ha a felek a szerződésben a munka egyes részének átadás-átvételében állapodnak meg, a szolgáltatás osztható.

A bírósági gyakorlat oszthatatlannak tekinti a több személy által oszthatlanul megvásárolt dolog vételárát (P. törv. II. 20914/1975.).

A pénzkövetelés - mint fent kifejtettük - osztható szolgáltatás. Abban az esetben tehát, ha többen tartoznak egy meghatározott összeggel, a jogosult mindegyiküktől csak a rájuk eső részt követelheti. A bírósági gyakorlat szerint azonban ez a szabály nem alkalmazható mechanikusan. Figyelembe kell venni a tartozás alapjául szolgáló jogviszony jellegét, a szerződés célját és a feleknek a szerződésből megállapítható akaratát. Nem lehet ezért egyetérteni például azzal az érveléssel, amely szerint olyan esetben, ha az életjáradéki szerződésnek több kötelezettje van, és nincs meghatározva, hogy egy-egy kötelezett mekkora összeget tartozik fizetni - ellenkező kikötés hiányában - a jogosult mindegyik kötelezettől csak az arányosan őt terhelő járadékrészt követeli. Ez az álláspont figyelmen kívül hagyja a követelés jellegét, nevezetesen azt, hogy a járadék a jogosult létfenntartására szolgál, azt ezért egy összegben kell megkapnia. Nem lehet kitenni a járadékost annak, hogy valamelyik járadékrész behajthatatlansága esetén létfenntartása veszélybe kerüljön (LB Pf. V. 21500/1980.). A helyes álláspont az, hogy ilyen esetben - ellenkező kikötés hiányában - a kötelezettek - akik rendszerint házastársak - egyetemlegesen felelnek.

Nem osztható a kooperáló iparosok által elvégzendő munka teljesítésére irányuló szolgáltatás. A vállalkozók „komplett” egységet szolgáltatnak, amelynek részmunkái nem függetlenek egymástól, a hibákért tehát mindegyikük felelős.

Nem osztható több szerző által egyékes műre kötött kiadói szerződésen alapuló szolgáltatás.

Osztott kötelelem esetében, akár egyenlő, akár különböző részek szerint van a kötelezettség megosztva, a társak jogai, illetőleg kötelezettségei egymástól függenek. A jogosult mindegyik kötelezettől csak a ráeső részt követelheti, és a kötelezett több jogosultnak csak a rájuk eső részt köteles szolgáltatni, de nem is szolgáltathat többet egy jogosultnak sem joghatályosan, mint amennyi őt a szolgáltatásból megilleti. Ha többet szolgáltatott ennél, ez a többi jogosulttal szemben fennálló kötelezettségét nem érinti, tehát valamelyik jogosulttal szembeni többleteljesítését a többi jogosult követelésébe nem számíthatja be. Mindegyik jogosulttal szemben csak azt a kifogást érvényesítheti, amely őt az illető jogosulttal szemben megilleti. Ha tehát beszámítható ellenkövetelése van, azt csak annak a jogosultnak a követelésébe számíthatja be, aki neki tartozik. Ugyanez vonatkozik az elévülési kifogásra is, tehát az egyik követelésrész elévülése nem akadályozza annak, hogy a többi jogosult saját követelésrészét bírósági úton érvényesítse. A teljesítésre a kötelezett kifogásként csak azzal a féllel szemben hivatkozhat, akinek teljesített.

Korábbi jogunk szerint, ha valamelyik kötelezett a visszterhes szerződést nem teljesítette - kétség esetén - az ellenszolgáltatást a jogosulttól a többi kötelezett sem követelhette. A szerződéstől való elállás jogát pedig az összes jogosult, illetőleg kötelezett csak együttesen gyakorolhatta akkor is, ha a szolgáltatás osztható volt. A tv. szakít ezzel a megoldással, aminek az indokolás szerint az a magyarázata, hogy a 285. § értelmében a jogosult a szolgáltatás részbeni teljesítését is köteles elfogadni. Az együttes elállási jog biztosítása pedig nem lenne összeegyeztethető a felek önállóságának elvével. Az elállási jog gyakorlását a tv. egyébként is szigorú feltételekhez köti, ezért az önálló elállási jog a gyakorlatban sem okozhat nehézséget. A jogosult tehát most már csak azzal a kötelezettel szemben tagadhatja meg az ellenszolgáltatás teljesítését, aki az osztható szolgáltatás reá eső részét nem teljesítette, a teljesítő kötelezettel szemben azonban a reá eső ellenszolgáltatást köteles teljesíteni. Az elállás pedig csak arra a jogosultra, illetőleg kötelezetre hat ki, aki ezt a jogot gyakorolja.

A jogosultak együttsége

3. Több jogosult esetén, ha a szolgáltatás nem osztható, a kötelezett csak valamennyi jogosult kezéhez teljesíthet. Bármelyik jogosult követelhet a kötelezettől teljesítést, de csak oly módon, hogy az ne a teljesítést követelő jogosult kezéhez, hanem valamennyi jogosult részére történjék. A kötelezett a szolgáltatás tárgyát valamennyi jogosult javára bírósági letétbe helyezheti. Köteles letétbe helyezéssel teljesíteni, ha azt bármelyik jogosult kívánja.

Ptk. 335. § (1) Ha a követelés több jogosultat úgy illet meg, hogy mindegyik az egész szolgáltatást követelheti, de a kötelezettet egyszeri szolgáltatás terheli (a jogosultak egyetemlegessége), a kötelezettség minden jogosulttal szemben megszűnik, amennyiben bármelyik jogosult kielégítést kap.

(2) A jogosult késedelme, a szolgáltatás lehetetlenné válása, továbbá bármelyik félnek olyan jognyilatkozata, amely a követelés érvényesítésének vagy a kötelezettség teljesítésének feltétele - így különösen a felmondás, a megintés és a választási jog gyakorlása - mindegyik jogosultra kihat.

(3) A követelés egyik jogosulttal szemben sem évül el addig, amíg az elévülés feltételei valamennyiükkel szemben be nem következtek.

(4) Ha valamelyik jogosult a teljesítés iránt pert indít, a per jogerős befejezéséig a kötelezett - anélkül, hogy a késedelem jogkövetkezményei alól ezáltal mentesülne - a többi jogosult irányában megtagadhatja a teljesítést.

A jogosultak egyetemlegessége

Jogosulti egyetemlegesség esetében a követelés több jogosultat akként illet meg, hogy bármelyik jogosult követelheti az egész szolgáltatás teljesítését, és a kötelezett bármelyik jogosult részére joghatályosan teljesíthet. Ha a kötelezett valamelyik jogosult részére teljesített, megszűnik a kötelezettsége, a kötelezettnek tehát csak egyszer kell a szolgáltatást teljesítenie.

A jogosultak egyetemlegessége a gyakorlatban ritkán fordul elő. Jogszabály ilyen egyetemlegességet nem ír elő, és a felek is ritkán kötnek ilyen tartalmú megállapodást. A polgári jog tankönyve a jogszabályon alapuló jogosulti egyetemlegesség lehetséges eseteként említi a bérlőtársaknak a lakásbérleti jogviszonyban fennálló bizonyos vonatkozású jogosultságát. Ilyen jogosultság a bérlőtársak bérbeszámítási joga. Mindegyik bérlőtárs a bérlőt jogszabály alapján megillető beszámítási jogot teljes egészében gyakorolhatja. Ha azonban valamelyik bérlőtárs a követelést a bérbe beszámította, a többi bérlőtárs a beszámítási joggal már nem élhet.

Minden jogosultra kihat, tehát objektív hatású bármelyik jogosult kezéhez történő teljesítés vagy az ezzel egyenlő hatályú beszámítás. Ha tehát a kötelezettnek valamelyik jogosulttal szemben beszámítható ellenkövetelése van, a beszámítás a többi jogosult követelését is megszünteti. Ez a beszámítási jog nem azonos a bérletársak fent említett beszámítási jogával. Ebben az esetben ugyanis a beszámítás joga a bérletársakat mint jogosultakat illeti meg a bérbeadóval mint ennek türéseire jogszabálynál fogva kötelezettel szemben. Ez a helyzet például akkor, ha A, B és C egyetemleges jogosultak D-től követelnek 10000 forintot, D-nek ezzel szemben B irányában 5000 forint beszámítható ellenkövetelése van. Ilyenkor D a jogosultak bármelyikének csak 5000 forintot köteles teljesíteni, tehát A és C sem követelhet tőle többet; ha a beszámítható ellenkövetelés 10000 forint, tehát eléri az egyetemlegesen jogosultak követelésének összegét, valamennyi egyetemlegesen jogosult követelése a beszámítás folytán megszűnik.

Ugyanígy hatályúak a követelés érvényesítésére irányuló nyilatkozatok. Ha valamelyik jogosult felszólítja, vagy megint a kötelezettet, ennek következményei valamennyi jogosult vonatkozásában beállnak. Ugyanez irányadó a választási jog gyakorlására is. Vagylagos szolgáltatás esetén a jogosultnak biztosított választási jogot bármelyik jogosult gyakorolhatja. Ha az egyik jogosult választott a szolgáltatások között, ez kihat a többiekre is, vagyis ezzel valamennyi jogosult választási joga megszűnik (230. §). Ha a kötelezett a teljesítést megtagadta, és az egyik jogosult választott a Ptk. 313. §-ában megállapított jogkövetkezmények között, ez a választás a többi jogosultra és természetesen a kötelezetre is irányadó.

Több egyetemlegesen jogosult közül bármelyik gyakorolhatja a jogszabályban biztosított vagy a szerződésben kikötött felmondási jogot, és az egyik jogosult felmondása hatályos a többi jogosult, de a kötelezett vonatkozásában is. Ha pedig a kötelezett bármelyik jogosultnak felmondja a szerződést, ez kihat valamennyi jogosultra.

Objektív hatályú bármelyik jogosult szerződésszegése is. Ha az egyik jogosult késedelembe esik, mert megtagadja a szerződésszerűen felajánlott teljesítés elfogadását, a késedelem jogkövetkezményei valamennyi jogosulttal szemben beállnak, tehát a kötelezett a többi jogosulttal szemben sem esik késedelembe. Ugyanez vonatkozik a jogosult késedelem más eseteire is. A kötelezett tehát szabadul tartozása alól akkor is, ha a teljesítés olyan okból vált lehetetlenné, amelyért csak az egyik jogosult a felelős [312. § (3) bek.].

Külön szabályozza a tv. a követelés elévülését, amikor kimondja, hogy a követelés egyik jogosulttal szemben sem évül el addig, ameddig az elévülés feltételei valamennyiükkel szemben be nem következnek. Ez következik abból, hogy a követelés minden jogosult vonatkozásában egységesen esedékes, de az elévülési idő is egységes. Ha bármelyik jogosultat menthetők ok akadályoz a követelés érvényesítésében, az elévülés a többiek vonatkozásában is nyugszik. Ha bármelyik jogosult írásban felszólítja a kötelezettet teljesítésre, vagy ez iránt pert indít ellene, az elévülés a többi jogosult tekintetében is megszűnik. Ha pedig a kötelezett valamelyik jogosulttal szemben a követelést elismerő nyilatkozatot tesz, ugyancsak megszűnik az elévülés a többi jogosult irányában is.

Az egyetemlegesen jogosultak bármelyike követelheti a teljesítést, tehát bármelyik jogosult pert indíthat ennek érdekében. A perlés azonban még nem szünteti meg a követelést, és így nem érinti a többi jogosult jogait. A többszörös perlés megakadályozása érdekében azonban kimondja a tv., hogy a kötelezett ilyen esetben a többi jogosult irányában a per jogerős befejezéséig megtagadhatja a teljesítést. Az ilyen per azonban - mint a tv. indokolása is helyesen kiemeli - ítélt dolgot nem teremt, mert nem mindegyik jogosult állt perben. Nincs ezért akadálya annak, hogy a perben nem szereplő jogosultak a korábbi per jogerős befejezése után - ennek eredményétől függetlenül - új pert indítsanak. Megindíthatják az újabb pert, akár elutasította a jogerős ítélet a keresetet, akár helyt adott annak. A kötelezett természetesen azzal védekezhet, ha a korábbi jogerős ítélet marasztaló volt, és bizonyíthatja, hogy a követelés nem áll fenn. A tv. azt is kimondja, hogy a kötelezett a késedelem jogkövetkezményei alól akkor sem mentesül, ha a már megindult per jogerős befejezéséig a teljesítést megtagadja. Ez következik abból, hogy - mint erről már szó volt - a szerződésszegés, tehát a késedelem is objektív hatályú.

Szubjektív hatályúak azok a jognyilatkozatok, amelyek nem járnak a követelés kielégítésével, és nem jelentik a követelés érvényesítését. Ilyen a tartozás elengedése, a halasztás, a részletfizetési kedvezmény, valamint az egyezség. Ha tehát valamelyik jogosult a tartozást elengedte, a teljesítésre halasztást adott, vagy részletfizetést engedélyezett, a többi jogosult a követelést erre tekintet nélkül érvényesítheti, de nem köti a többi jogosultat az egyezség sem, amely a kötelezett és egy másik jogosult között létrejött.

Ptk. 336. § A jogosultakat - ha jogviszonyukból más nem következik - a követelés egymás között egyenlő arányban illeti meg.

A jogosultak belső jogviszonya

Több jogosult belső jogviszonyában a kielégítés olyan arányban történik, amelyen arány az egymás közötti jogviszonyukból következik. A követelés tehát közöttük aszerint oszlik meg, hogy egymás közötti megállapodásuk vagy egyéb jogviszonyuk alapján őket egyénenként mennyi illeti meg. Közös tulajdon esetén például a bérbeadók között a lakbérkövetelés a tulajdoni hányadok arányában oszlik meg, de ugyanilyen arányban illeti meg a vételár a tulajdonostársakat a közös tulajdonban levő ingó vagy ingatlan eladása esetén. Ha a jogosultak belső jogviszonyából ez az arány nem állapítható meg, a követelés közöttük egyenlő arányban oszlik meg. Ugyanez vonatkozik arra az esetre is, amikor a jogosultak együttsége áll fenn.

Ptk. 337. § (1) Egyetemleges kötelezettség esetében minden kötelezett az egész szolgáltatással tartozik, de amennyiben bármelyikük teljesít, vagy a kötelezettséget beszámítással megszünteti, a jogosulttal szemben a többiek kötelezettsége is megszűnik.

(2) Az egyetemlegesen kötelezettek egymás szerződésszegéséért is felelnek.

(3) Minden kötelezett a többieket megillető kifogásokra csak annyiban hivatkozhat, amennyiben a kifogások a jogosult kielégítésével kapcsolatosak. Beszámításra azonban a társkötelezettek követeléseit nem lehet felhasználni.

(4) A jogosultnak az egyik kötelezettel szemben beálló késedelme valamennyiük javára beáll.

Az egyetemleges kötelezettség

A több alanyú kötelmek leggyakrabban előforduló esete a kötelezettek egyetemlegessége. Alapulhat szerződésen és jogszabályon, de egyetemleges kötelezettséget keletkeztethet a szolgáltatás jellege is. A jogszabályon alapuló egyetemleges kötelezettség leggyakrabban előforduló esetéről az osztott kötelelem tárgyalásánál a 334. §-hoz fűzött magyarázat 2. pontja alatt teszünk említést.

A szolgáltatás jellegéből adódóan egyetemleges a kötelezettség akkor, ha többen tartoznak olyan szolgáltatással, amely nem osztható. Az oszthatatlan szolgáltatás fogalmával és eseteivel ugyancsak a 334. § magyarázatának 2. pontja foglalkozik.

Egyetemleges kötelezettség szerződés alapján akkor keletkezik, ha a felek így állapodnak meg. Az egyetemleges kötelezettség kiköthető az „egyetemleges” kifejezés használatával és más olyan megjelöléssel, amelyből az egyetemleges kötelezettségvállalást meg lehet állapítani. A bíróság egyetemleges kötelezettségre ráutaló magatartásból és tényekből is következtethet. Erre példa az a bírósági gyakorlat, amely szerint ha többen tartoznak az egységesen eladott dolog vételárával, a kötelezettség egyetemleges. Erről van szó akkor, ha a szerződésben nem jelölik meg az egyes vevők tulajdoni hányadát. A tulajdonostársak egyetemlegesen felelnek a közös építkezéssel és tatarozással kapcsolatos vállalkozói díjért. De így felelnek - mint erről már szó volt - a közösen vállalt életjáradékért is (l. a 334. §-hoz fűzött magyarázat 2. pontja alatt).

Kiköthető az egyetemleges kötelezettség a szerződés megkötésekor, tehát a követelés keletkezésével egyidejűleg, de később külön megállapodásban is. Annak sincs akadálya, hogy a szerződés megkötését követően az eredeti kötelezett mellé külön megállapodással új kötelezett lépjen, aki az előbbivel egyetemleges kötelezettséget vállal.

Egyetemleges kötelezettség keletkezhet egyoldalú nyilatkozat alapján is. Ez a helyzet akkor, ha az örökhagyó végrendeletében több örököst vagy hagyományost egyetemleg kötelez valamely szolgáltatásra. De kitűzhetnek többen egyetemleges kötelezettséggel díjat is, és elképzelhető egyetemleges kötelezettség vállalása közérdekű célra.

Minden egyetemlegesen kötelezett az egész szolgáltatással tartozik mindaddig, amíg a jogosultat valamelyikük ki nem elégíti. A jogosult bármelyik kötelezettől követelheti a teljesítést, perelheti közülük bármelyiket az egész szolgáltatás teljesítése iránt, pert indíthat valamennyi kötelezett ellen együttesen, de perelheti őket külön-külön is. Ha a kötelezettek bármelyike teljesít, megszűnik a követelés.

Azoknak a tényeknek, amelyek folytán a jogosult követelése kielégítést nyert, az egész jogviszonyt érintő (objektív) hatályuk van.

Objektív hatályú a jogosult kezéhez történő teljesítés és a bírósági letét, az utóbbi természetesen csak akkor, ha annak törvényes alapja van, vagyis ha a tv. 287. §-ában meghatározott feltételei megvannak. Ha tehát bármelyik kötelezett teljesít, ideértve a bírósági letétbe helyezéssel történő teljesítést is, ez kihat a többi kötelezettre, és velük szemben is megszünteti, részteljesítés esetén pedig csökkenti a kötelezettséget.

Ugyanilyen hatálya van a beszámításnak is, azonban minden kötelezett csak a jogosulttal szemben fennálló saját ellenkövetelését számíthatja be. A jogosan beszámított követelés az összes kötelezettek tartozását megszünteti, vagy csökkenti. A beszámítást a következő példával lehet szemléltetni: B, C és D 50000 forint vállalkozói díjjal tartozik A-nak. Kötelezettségük egyetemleges. D-nek 20000 forint ellenkövetelése van vételár címén A-val szemben, ezt az ellenkövetelést D mint egyetemleges kötelezett beszámíthatja A követelésébe. Ezáltal mindhárom kötelezett tartozása 30000 forintra csökken. B és C azonban D-nek ezt az ellenkövetelését nem számíthatja be A követelésébe. A beszámítás tehát csak akkor csökkenti a három egyetemleges kötelezett tartozását, ha D beszámítási jogát gyakorolni kívánja. Nincs joga egyik társkötelezettnek a másik társkötelezettet megillető ellenkövetelés beszámítására annak az összegnek az erejéig sem, amelyet teljesítés esetén a társkötelezettől egymás közötti viszonyukban megtérítésként követelhetne. Ha B és C 20000 forintot törlesztenének a jogosultnak, A-nak, D-től a reá eső egyharmad részt, 6600 forintot követelhetnének. A jogosulttal, A-val szemben D követeléséből ennek ellenére ezt az összeget sem számíthatják be.

A kielégítéssel azonos hatálya van annak, ha a jogosult késedelembe esik, vagy neki felróható okból a teljesítés lehetetlenné válik. A jogosultnak ez a szerződésszegése megszünteti valamennyi kötelezett késedelmét, illetőleg magát a kötelezettséget valamennyi kötelezett vonatkozásában. Ha a jogosult például az egyetemlegesen kötelezettek valamelyike által szerződésszerűen felajánlott teljesítést nem fogadja el, azok a kötelezettek sem esnek késedelembe, akik a teljesítést nem ajánlották fel. Ha a jogosultnak felróható okból a teljesítés lehetetlenné válik, a tv. 312. §-ának (3) bekezdése értelmében mindegyik kötelezett szabadul tartozása alól, és mindegyik követelheti kárának a megtérítését.

Bármelyik kötelezett szerződésszegése kihat a többiekre, tehát a szerződésszegés következményeit ilyenkor mindegyik kötelezzel szemben alkalmazni lehet. Ez a tv. indokolása szerint arra vezethető vissza, hogy az egyetemleges kötelezettségvállalás célja a jogosult biztonságának a fokozása. Ez a megoldás az indokolás szerint nem sérelmes a kötelezett-társakra sem, mert az egymás közötti viszonyukban a többletkötelezettség a szerződésszegő társkötelezettet terheli.

Ha több vállalkozó köt ugyanannak az eredménynek a létrehozására vállalkozási szerződést, és bármelyik vállalkozó részteljesítése hibás, a hibás teljesítésért valamennyi vállalkozó felelős.

Végül meg kell jegyezni, hogy megszünteti a követelést az is, ha a kezes, a zálogadós vagy más harmadik személy teljesít. A kötelezettek ebben az esetben a teljesítő harmadik személy irányában továbbra is egyetemleges teljesítésre kötelezettek, mert törvényi engedmény folytán a teljesítő harmadik személy a jogosult pozíciójába került. Ha például B, C és D A-nak egyetemlegesen kötelesek teljesíteni, helyettük azonban E mint kezes vagy zálogadós fizetett, B, C és D fizetési kötelezettsége A irányában megszűnik ugyan, de a teljesítő E irányában mint törvényi engedménnyel szemben azonos tartalommal változatlanul fennáll. Ugyanez a helyzet akkor is, ha a tv. 286. §-a értelmében a jogosult olyan harmadik személy teljesítését is köteles elfogadni, akinek mellékkötelezettsége sem jogszabály, sem szerződés alapján nincs.

Mindazok a tények, amelyek nem kapcsolatosak a jogosult kielégítésével, szubjektív hatályúak. Ezekre a tényekre csak az a kötelezett hivatkozhat, akinek a jogosulttal való jogviszonyából e tények adódnak.

Erre példa az elévülés. Az egyik kötelezett javára bekövetkezett elévülés nem hat ki a többiekre. A többi kötelezettel szemben tehát a jogosult továbbra is bírósági úton érvényesítheti az egész követelést. Ugyanez vonatkozik az elévülés nyugvására és megszakadására is. Azok az akadályok, amelyek gátolják a követelésnek valamely kötelezett elleni érvényesítését, csak ezzel a kötelezettel szemben vezetnek az elévülés nyugvására. Ha például az egyik kötelezett meghal, és örökösei ismeretlenek, a jogosult vele szemben menthető okból akadályozva van a követelés érvényesítésében, az elévülés tehát az ismeretlen örökös irányában nyugszik. Ez azonban nem akadályozza, hogy a többi kötelezett a követelés elévülésére kifogásként hivatkozzék. Az egyik kötelezettnek küldött írásbeli felszólítás vagy az egyik elleni perindítás is csak a címmel, illetőleg az alperessel szemben szakítja meg az elévülést, a többiekkel szemben az elévülési idő változatlanul tovább folyik. Hasonló a helyzet akkor is, ha a kötelezettek egyike elismeri a követelést, és ezért vele szemben az elévülés megszakad.

Nem hivatkozhat eredményesen a többi társkötelezett arra sem, hogy valamelyik kötelezett halasztást kapott, vagy a jogosult a tartozást valamelyiknek elengedte. Ezek a kifogások ugyanis szintén szubjektív hatályúak.

Nem hat ki a többi kötelezettre valamelyik kötelezett megintése, ha azonban a felszólítás nem vezet eredményre, nemcsak a megintett, hanem a többi kötelezett is késedelembe esik, mert a kötelezettek szerződésszegése objektív hatályú.

Az egyezség kötése szubjektív hatályú, az egyezségre tehát csak az a kötelezett hivatkozhat, akivel azt a jogosult megkötötte.

Ha a meghatározott időre kötött szerződés lejár, és a szerződést a jogosult valamelyik kötelezett vonatkozásában meghosszabbítja, a többi kötelezettre a meghosszabbítás nem hat ki, velük szemben tehát a szerződés az eredeti határidő lejártával szűnik meg.

Ptk. 338. § (1) Az egyetemleges kötelezetteket - ha jogviszonyukból más nem következik - a kötelezettség egymás között egyenlő arányban terheli. Ha valamely társkötelezett a jogosultnak kötelezettségét meghaladó szolgáltatást teljesített, a többi társkötelezettrel szemben - a követelésnek őket terhelő része erejéig - megtérítési követelése támad.

(2) Egyik kötelezett sem hivatkozhat a többivel szemben olyan kedvezményre, amelyben a jogosulttól részesült.

(3) A jogosultnak teljesítő kötelezettre a jogosultat megillető és a többiek teljesítésének biztosítására is szolgáló jogok átszállnak, amennyiben a többi kötelezettől megtérítést követelhet.

A kötelezettek belső jogviszonya

Ha valamelyik kötelezett teljesítése folytán a jogviszony megszűnik, a teljesítő kötelezett társaitól megtérítést követelhet.

A kötelezettek egymás közötti, belső jogviszonyában a kötelezettség megoszlásának arányát a kötelezettek közötti megállapodás alapján kell meghatározni. Ha ilyen megállapodás nincs, az az alapjogviszony az irányadó, amely közöttük fennáll, és amelyből az egyetemleges kötelezettség keletkezett. Ha például B, C és D 30000 forintot kötelesek A-nak egyetemleg megfizetni, és egymás között megállapodtak, hogy a kötelezettség fele B-t, egy-egy negyede pedig C-t és D-t terheli, az egész tartozást kiegyenlítő B kötelezett-társaitól, C-től és D-től 7500-7500 forint megtérítését követelheti. Ha C és D 10000-10000 forintot fizetett A-nak, B-től fejenként 2500 forint megtérítését követelhetik. Ha B, C és D tulajdonostársak a közös telken építkeznek, és nem állapodtak meg, hogy az építkezés költségeit milyen arányban viselik, a vállalkozóval szemben a vállalkozói díjért egyetemlegesen felelnek, egymás közötti jogviszonyukban pedig a közös tulajdonra vonatkozó szabályok szerint, tehát a tv. 141. §-a értelmében tulajdoni hányaduk arányában oszlik meg a tartozás. Ha tulajdoni hányaduk egyenlő, a vállalkozói díj egymás között egyenlő arányban oszlik meg, tehát mindegyikük annak egyharmadát viseli. Ha B egykedvet részben, C és D pedig egy-egy negyed részben eszmei tulajdonos, a vállalkozói díj is ilyen arányban oszlik meg közöttük.

Ha a teherviselés arányában a kötelezettek nem állapodtak meg, és az alapjogviszonyból sem lehet ezt az arányt megállapítani, a kötelezettség közöttük egyenlő arányban oszlik meg. Ha például hárman vásárolnak oszthatatlan dolgot, és a tulajdoni hányadokban nem állapodtak meg, de nem állapodtak meg abban sem, hogy a vételárból kit mekkora összeg terhel, az eladónak egyetemlegesen tartoznak, egymás közötti jogviszonyukban pedig a vételár egyenlő arányban oszlik meg.

Eltérő szabályt tartalmaz a kötelezettek belső viszonyára a kártérítés körében a tv. 344. §-a, amikor kimondja, hogy ha többen közösen okoznak kárt, felelősségük a jogosulttal szemben egyetemlegesen, egymással szemben pedig magatartásuk felróhatósága arányában oszlik meg. Ha magatartásuk felróhatóságának aránya nem állapítható meg, a kár a károkozók között egyenlő arányban oszlik meg (l. a XXIX. fejezetben).

Az a kötelezett, aki a tartozásra többet teljesített, mint amennyi őt terhelte, a többiek ellen visszkérésrel fordulhat, és követelheti a többlet megtérítését. Megtérítési követelésének a biztosítására a jogosultat a többi kötelezettel szemben megillető biztosítékok (zálogjog, kezesség) követelése erejéig rászállnak. Ha D A-nak kifizette az őt B-vel és C-vel egyetemlegesen terhelő 30000 forint tartozását, C ellen, akit a kötelezettség egynegyede terhel, 7500 forint, B ellen pedig, akit a kötelezettség fele terhel, 15000 forint erejéig megtérítési igényt érvényesíthet. Ha a követelést kézzizálogjog vagy jelzálogjog biztosítja, a zálogjog a megtérítési követelése, tehát 22500 forint erejéig reá száll, és a zálogtárgyból az arra vonatkozó szabályok szerint kielégítést kaphat. Ha pedig a követelést kezesség biztosítja, a kezes a kezességre vonatkozó szabályok szerint a megtérítési követelés erejéig vele szemben is köteles helytállni.

A belső viszonyra nem hatnak ki azok a tények, amelyek valamelyik kötelezett és a jogosult viszonyában szubjektív hatályúak, ennél fogva egyik kötelezett sem hivatkozhat a másikkal szemben olyan kedvezményre, amelyet a jogosult neki nyújtott. Nem védekezhethet például azzal, hogy a jogosult a tartozást neki teljesen vagy részben elengedte, vagy hogy a teljesítésre halasztást kapott, és így a teljesítési határidő vele szemben még nem járt le. De nem lesz eredményes az a védekezés sem, hogy a jogosulttól részletfizetési kedvezményt kapott, vagy hogy vele szemben a jogosult követelése elévült, mert a perindítás csak a megtérítési igényt érvényesítő kötelezettel szembeni elévülést szakította meg. Az elévülés ugyanis nem terjed ki annak a kötelezettnek a megtérítési igényére, aki a jogosultnak akkor teljesített, amikor a jogosult követelése vele szemben még nem évült el.

Ha azonban a teljesítő kötelezett a fizetést olyan kifogás alapján megtagadhatta volna, amely a visszkérésrel megtámadott kötelezett-társat is megillette, és ennek ellenére mégis teljesített, akkor az ilyen teljesítés alapján megtérítést nem követelhet. Ez a helyzet például akkor, amikor a követelés a teljesítés előtt már valamennyi kötelezettel szemben elévült, és a teljesítő kötelezett-társ erre kifogásként nem hivatkozhatott. Ebben az esetben az elévülési kifogást a többi kötelezett a megtérítési perben eredményesen hozhatja fel.

Végül meg kell jegyezni, nincs akadálya annak, hogy az egyetemleges kötelezettség esedékessége után a kötelezettek egymástól követeljék: járuljanak hozzá teherviselési kötelezettségük arányában a jogosult kielégítéséhez. Nincs perjogi akadálya sem annak, hogy ennek érdekében keresetet indítsanak, és kérjék az adóstársaknak arra való kötelezését, hogy őket a jogosult részére való teljesítéssel a többletteljesítéstől mentessék.

XXVIII/A. fejezet

AZ ÉRTÉKPAPÍR

Ptk. 338/A. § (1) A pénzkövetelésről szóló értékpapír kiállítója (kibocsátója) feltétlen és egyoldalú kötelezettséget vállal arra, hogy ő maga vagy az értékpapírban megnevezett más személy az értékpapír ellenében meghatározott pénzüsszeget szolgáltat az értékpapír jogosultjának.

(2) Értékpapírnak csak olyan okirat vagy - jogszabályban megjelölt - más módon rögzített, nyilvántartott és továbbított adat tekinthető, amely jogszabályban meghatározott kellékekkel rendelkezik és kiállítását (kibocsátását), illetve ebben a formában történő megjelenítését jogszabály lehetővé teszi.

(3) Értékpapírt - jogszabály eltérő rendelkezése hiányában - bemutatóra és névre szólóan lehet kiállítani.

Jegyzet: A XXVIII/A. fejezetet az 1988. évi XXV. tv. 2. §-a iktatta be. Hatályos: 1989. I.

1-jétől. A 338/A. §-t az 1988. évi XXV. tv. 2. §-a iktatta be. Hatályos: 1989. I. 1-jétől.

A (2) bekezdés szövegét az 1996. évi CXI. tv. 235. § (1) bekezdése állapította meg. Hatályos: 1997. I. 1-jétől.

Lásd az értékpapírok forgalomba hozataláról, a befektetési szolgáltatásokról és az értékpapírtőzsdéről szóló, többször módosított 1996. évi CXI. törvényt, a gazdasági társaságokról szóló, többször módosított 1997. évi CXLIV. törvény 179-202. §-át, a szövetkezetekről szóló, többször módosított 1992. évi I. törvény 52-58. §-át; a közraktározásról szóló, többször módosított 1996. évi XLVIII. törvény III-V. fejezetét; az 1965. évi I. törvényerejű rendeletet a Genfben 1930. június 7-én megkötött váltójogi egyezmény kihirdetéséről és az 1/1965. (I. 24.) IM rendeletet a váltójogi szabályok szövegének közzétételéről; a többször módosított 1991. évi XLI. törvényt a közjegyzőkről és a végrehajtásáról szóló 13/1991. (XI. 26.) IM rendeletet; az 1965. évi 2. törvényerejű rendeletet a Genfben 1931. március 19-én megkötött csekkjogi egyezmények kihirdetéséről, a 2/1965. (I. 24.) IM rendeletet a csekkjogi szabályok szövegének közzétételéről és a 10/1974. (IX. 25.) IM rendeletet a csekkjogi szabályok szövegének közzétételéről szóló 2/1965. (I. 24.) IM rendelet kiegészítéséről; a 285/2001. (XII. 26.) Korm. rendeletet a kötvényről; a 286/2001. (XII. 26.) Korm. rendeletet a kincstárjegyről; a 287/2001. (XII. 26.) Korm. rendeletet a letéti jegyről; a többször módosított 1991. évi LXIII. törvényt a befektetési alapokról; a többször módosított 1991. évi XXV. törvényt a tulajdonviszonyok rendezése érdekében, az állam által az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról; az 1992. évi XXIV. törvényt a tulajdonviszonyok rendezése érdekében, az állam által az állampolgárok tulajdonában 1939. május 1-jétől 1949. június 9-ig terjedő időben alkotott jogszabályok alkalmazásával igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról; a módosított 1992. évi XXXII. törvényt az életüktől és szabadságuktól politikai okból jogtalanul megfosztottak kárpótlásáról; a módosított 1992. évi XXXI. törvényt a kárpótlási jegyek életjáradékra váltásáról; a módosított 1992. évi II. törvényt a kárpótlási jegy termőföldtulajdon megszerzésére történő felhasználásának egyes kérdéseiről; az 1994. évi II. törvényt a kárpótlás iránti kérelmek benyújtásának határidejéről és az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról szóló 1991. évi XXV. törvény módosításáról; a többször módosított 1997. évi XXX. törvényt a jelzálog-hitelintézetéről és a jelzáloglevélről; a 265/1997. (XII. 21.) Korm. rendeletet a dematerializált értékpapír előállításának és továbbításának módjáról és biztonsági szabályairól, valamint az értékpapírszámla, központi értékpapírszámla és az ügyfélszámla megnyitásának és vezetésének szabályairól.

Az értékpapír és gazdasági funkciója általában

1. A pénzmegtakarítás gazdasági szempontból elsőrendű jelentőségű, s ennek folytán fontos eszköze a beruházásoknak. A pénz ugyanis nemcsak forgalmi eszköz, hanem megtakarítási eszköz is, amely funkció betöltésében kimagasló szerepük van az értékpapíroknak. Az árutermelés magas szintje szükségképpen vezetett a szervezett finanszírozásra, amely a bankrendszer útján valósul meg. E finanszírozás keretében fontos funkciót töltenek be az értékpapírok, ez pedig elkerülhetetlenül maga után vonta az értékpapírok piacának a kialakulását is. Az értékpapírok hazánkban is már jelentősen elterjedtek, s nagymértékben megnövekedett az értékpapírpia is.

Általánosságban megállapítható, hogy az értékpapír valójában nem más, mint *írásban tett fizetési ígéret*, amelynek alapján *forgalomképes jog* jön létre. A közforgalom tárgyát képező értékpapírokba foglalt fizetési ígéret mindenki javára érvényesül, aki jogszerűen megszerzi az értékpapír tulajdonát. Ebből az is következik, hogy az értékpapírba foglalt fizetési ígéretet általában nem lehet érvényteleníteni akarathány (tévedés) címén történő megtámadással. Az értékpapír kötelezettségvállalást foglal magában, amely kötelezettség teljesítésének követelésére vonatkozó jog minden jóhiszemű szerzőt illetet. Az átruházás sajátos módja: a forgatmány. Az értékpapírnak forgatmány útján történő megszerzése tehát nem jogutódlás. Az értékpapírba foglalt - mintegy önállóvá vált - jog forgalomképességére tekintettel az értékpapírokat közhitelességgel felruházott papíroknak is nevezzük.

Az értékpapíroknak⁰ forgatmány útján történő megszerzése esetében az értékpapír jogszerű megszerzője (forgatmányos) új követelést szerez meg, nem pedig egy régit. Mintegy dologi jog megszerzéséről van tehát szó. Az értékpapír kiállítója (a fizetési ígéret tevője) nem emelhet a magából az értékpapírból ki nem tűnő kifogást.

A fentiekből nyilvánvalóan következik az értékpapírok igen hasznos gazdasági funkciója és nagy gazdasági jelentősége. Ennek általános felismerése indította az egyes államokat arra, hogy a saját társadalmi és gazdasági viszonyaiknak megfelelően különös jogszabályokkal rendezzék az értékpapírokkal kapcsolatos kérdéseket. A következőkben az értékpapírokra vonatkozó magyar szabályozásról lesz szó.

Az értékpapír fogalma

2. A tv. a *pénzkövetelésről* szóló értékpapír fogalmát határozza meg. Gazdaságilag az ilyen értékpapírnak van nyilván a legnagyobb jelentősége.

Ez az értékpapír *meghatározott pénzösszeg* szolgáltatására vonatkozó *feltétlen és egyoldalú kötelezettségvállalást* tartalmaz az értékpapír kiállítója (kibocsátója) részéről. E kötelezettségvállalás csak akkor lehet értékpapír tartalmi eleme, ha *feltétlen*, tehát az értékpapír magában hordozza a pénzösszeg megfizetésének követelésére való jogot minden további feltétel teljesítése nélkül. A pénzösszeg megfizetésének kötelezettje az *értékpapír kiállítója (kibocsátója)* vagy az értékpapírban megnevezett *más személy*. A pénzösszeg követelésének *jogosultja* pedig az értékpapír jogosultja (tulajdonosa). Az értékpapírban meghatározott pénzösszeg követelésére való jog *átruházása* az értékpapír átruházásával történhet.

A tv. általánosságban meghatározza, hogy egyáltalán mi tekinthető értékpapírnak. Ennek megjelenési formája nem csak *okirat* lehet, hanem - jogszabályban megjelölt - más módon rögzített, nyilvántartott és továbbított *adat* is. Az ilyen okirat, illetőleg adat azonban csak akkor minősíthető értékpapírnak, ha

a) rendelkezik a jogszabályban meghatározott kellékekkel,

b) jogszabály lehetővé teszi a kiállítását (kibocsátását),

illetőleg az említett formában való megjelenítését.

A kitöltetlen eurocsekk űrlapok és a hozzájuk tartozó eurocsekk-kártya nem minősül csekknek, így értékpapírként nem semmisíthetők meg [Genfi Csekkjogi Egyezmény (1965. évi 2. tvr.), 2/1965. (I. 24.) IM r. 63. § (2) bek., 105/1952. (XII. 28.) MT r. (a továbbiakban: *Ppék.*) 40-45. §-ok - LB P. törv. II. 21375/1992. - *BH* 1993/10. sz. 609.].

A gyakorlatban nem egy esetben merül fel az értékpapír *értékének* problémája.

A részvény értékét pl. számos, a kibocsátó részvénytársaságtól független tényező befolyásolja, ezért a részvény értéke a névértéktől mind felfelé, mind lefelé eltérhet. A részvény értékét például a tőzsdepiac aktuális helyzete, a kereslet-kínálat alakulása is befolyásolja. A részvény értékét tehát nem kizárólag a kibocsátó gazdálkodó szervezet eredményei mérlegében feltüntetett vagy abból megállapítható gazdasági helyzete határozza meg. De ettől eltekintve is, a közgyűlés által el nem fogadott mérlegben nem szereplő vagy nem helytállóan szereplő adatokért az egyik részvényes nem vonható felelősségre, a felelőssége nem állapítható meg.

Ugyanebben a határozatában a Legfelsőbb Bíróság rámutatott arra is, hogy az eladó tájékoztatási kötelezettsége részvényeladás esetében - figyelemmel a tagsági jogot megtestesítő értékpapír speciális jellegére - nem vagy nem olyan módon érvényesül, mint egyéb dolog esetén, hiszen pl. tőzsdei kereskedés esetében kizárt az eladó tájékoztatási kötelezettségének fennállta. Tőzsdén kívüli kereskedés esetén is nehezen várható el egy önálló szervezettel, önálló jogi személyiséggel rendelkező részvénytársaság résztulajdonosától (a részvényes lényegében részvénytulajdonos), hogy olyan terjedelmű és olyan jellegű tájékoztatási kötelezettség terhelje, mint amilyen egy dolog tulajdonosától általában elvárható (LB Gf. II. 30578/1997. - *BH* 1998/6. sz. 296.). (A bekezdés hatályos szövege itt található)

Értékpapírok forgalomba hozatala (a cím hatálytalannak tekintendő)

3. Az értékpapírnak nagy gazdasági jelentőségére tekintettel államunk szükségesnek látta, hogy a piacgazdaság viszonyainak megfelelően szabályozza az értékpapírokkal kapcsolatos kérdéseket. Ez az értékpapírok forgalomba hozataláról, a befektetési szolgáltatásokról és az értékpapírtőzsdéről szóló - az 1997. évi több törvénnyel módosított - *1996. évi CXI. törvénnyel* történt meg. Ez *szabályozza*:

- az értékpapír forgalomba hozatalát;
- a befektetési szolgáltatási tevékenység feltételeit;
- a tőzsde alapítását, szervezését, működését, megszűnését;
- az elszámolóház alapítását, működését;
- a befektetési szolgáltatási és kiegészítő befektetési szolgáltatási tevékenységet végző gazdálkodó szervezet és külföldi vállalkozás fióktelepe, a kibocsátó, a befektető jogait, kötelezettségeit és felelősségét;
- a Felügyelet - e törvény hatálya alá tartozó szervezet, tevékenység felügyeletével kapcsolatos - feladatát, eszközrendszerét és eljárását [1. § (1) bek.].

A törvény *célja* annak elérése, hogy a hatálya alá tartozó minden személy jóhiszeműen, az ilyen személytől elvárható gondossággal eljárva, a tőkepiac általános érdekeit szem előtt tartva, a befektetők érdekeinek megóvásával gyakorolja a törvényben meghatározott jogait és kötelezségeit [1. § (2) bek.].

A törvény meghatározza, hogy mi tartozik, s mi nem tartozik a hatálya alá. Eszerint - ha nemzetközi szerződés eltérően nem rendelkezik - a törvény *hatálya* alá tartozik.

a) a devizabelföldi kibocsátó által sorozatban kibocsátott értékpapír forgalomba hozatala;

b) a devizakülföldi kibocsátó által sorozatban kibocsátott értékpapír belföldön történő forgalomba hozatala, és

c) a Magyar Köztársaság területén folytatott befektetési szolgáltatási, kiegészítő befektetési szolgáltatási, illetve elszámolóházi tevékenység [2. § (1) bek.].

Nem tartozik a törvény hatálya alá: a szövetkezeti üzletrész, a csekk, a váltó, a kárpótlási jegy, a közraktárjegy forgalomba hozatala, valamint az állampapír zártkörű forgalomba hozatala [2. § (2) bek.].

Azt, hogy a törvény alkalmazásában mit kell érteni az egyes *fogalmakon*, a 3. § határozza meg.

Megjegyzendő, hogy az előbb említett 1996. évi CXI. törvény 3. § (3) bekezdés 4. pontja helyébe a Magyar Köztársaság 2001. és 2002. évi költségvetéséről szóló 2000. évi CXXXIII. törvény 98. §-a a következő rendelkezést léptette életbe:

„4. Kincstár: a Magyar Államkincstár és az Államadósság Kezelő Központ Rt.”

A jelzálog-hitelintézetről és a jelzáloglevélről szóló - módosított - 1997. évi XXX. tv. szerint a *jelzáloglevél* kizárólag a jelzálog-hitelintézet által e törvény alapján kibocsátott, bemutatóra vagy névre szóló, átruházható értékpapír, amelyre a kötvénnyről szóló 1982. évi 28. törvényerejű rendelet, a jelzáloglevél forgalomba hozatalára pedig az értékpapírok forgalomba hozataláról, a befektetési szolgáltatásokról és az értékpapírtőzsdéről szóló - módosított - 1996. évi CXI. törvény rendelkezéseit az 1997. évi XXX. törvényben foglalt eltérésekkel kell alkalmazni [11. § (1) és (2) bek.].

Értékpapír és Ptk.

4. A gyakorlatban bizonytalanság volt észlelhető az *értékpapírokról* szóló 1990. évi VI. törvény (a továbbiakban: *Épt.*) és a *Ptk.* viszonyával kapcsolatban. Szükségesnek mutatkozott ezért, hogy a gyakorlat irányítása érdekében a Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálat körében hozott határozatával adjon irányítást (LB Gfv. X. 32628/1999. - BH 2001/1. sz. 30.). (A bekezdés hatályos szövege itt található)

A *Ptk.-nak* a vagyoni viszonyokat szabályozó, általános jellegű szabályaihoz képest az *Épt.* speciális jogszabály, amelynek 1. §-a folytán ez a törvény szabályozza - többek között - az értékpapírok nyilvános forgalomba hozatalát, forgalmazását, a befektetők, a kibocsátók és a forgalmazók jogait és kötelezettségeit. A *Ptk.* 1. §-ának (1) bekezdése értelmében a speciális jogszabályokat is - ha azok eltérően nem rendelkeznek - a *Ptk.-val* összhangban, e törvény rendelkezéseire figyelemmel kell értelmezni. Az érvénytelenségnek a *Ptk.* szerint két formája ismeretes: a semmisség és a megtámadhatóság. Az *Épt.* a semmisség eseteit a 24. §-ában taxatíve meghatározza. E szerint az értékpapír kibocsátása, valamint a kibocsátó, illetve a forgalmazó által történt elidegenítése akkor semmis, ha az értékpapírt az Állami Értékpapír-felügyelet által jóváhagyott tájékoztató nélkül bocsátották ki, vagy a kibocsátó a 23. § (1) bekezdésének c) pontjától eltérően maga hozta forgalomba. A perbeli esetben nem voltak megállapíthatók az *Épt.-ben* írt semmisségi okok. A könyvvizsgáló szabályszerű megválasztásának hiánya nem semmisségi ok. A tájékoztatók olyan adatokat tartalmaztak, amelyeket könyvvizsgáló hitelesített, ezért azok megfeleltek az *Épt.* 26. §-ának c) pontjában előírt követelménynek akkor is, ha a könyvvizsgáló nem volt a cég szabályszerűen megválasztott könyvvizsgálója. Helyesen állapította meg tehát a másodfokú bíróság, hogy e vonatkozásban a tájékoztatók félrevezető információt tartalmaztak.

A semmisség értelmezése a *Ptk.* szerint azt jelenti, hogy az ügylethez joghatás nem fűződik, azt senki sem köteles érvényesnek tekinteni akkor sem, ha az ügylet érvénytelenségét külön eljárásban nem mondták ki [*Ptk.* 234. § (1) bekezdés]. A semmisség értelmezése az *Épt.* esetében is a *Ptk.-n* alapul.

Az *Épt.* 84. §-a - jogdogmatikailag - az értékpapírra vonatkozóan létrejött szerződések megtámadását teszi lehetővé. A nyilvánosan forgalomba hozott értékpapírokra létrejött szerződések ugyanis mindaddig érvényesek, ameddig az arra feljogosított személy (személyek) által a törvényben meghatározott okból indított eljárásban a bíróság az érvénytelenséget ki nem mondja [*Ptk.* 235. § (1) bekezdés]. Az *Épt.* tehát meghatározott személyeknek ún. közérdekű megtámadási lehetőséget, jogot ad a befektetők jogainak és érdekeinek védelmében. Azt azonban, hogy mely személyek által és milyen okból támadhatóak meg ezek a szerződések, és hogy a megtámadásnak mi lesz a jogkövetkezménye, az *Épt.* 84. §-a teljes körűen rendezi. A félrevezető tájékoztatás miatt bekövetkezett érvénytelenség jogkövetkezményeit nemcsak a kibocsátónak kell viselnie, hanem egyetemlegesen felelnek azért a forgalmazók is. A *Ptk.* szabályainak és az érvénytelenség jogkövetkezményeinek - a kialakult ítélkezési gyakorlat szerint - hivatalból történő levonására nem azért nem kerülhet sor, mert az *Épt.* nem hivatkozik a *Ptk.-ra* mint háttérjogszabályra, hanem azért, mert az *Épt.* csupán az érvénytelenség kimondására ad a bíróság számára jogi lehetőséget, és csak az értékpapír-birtokosok által indított perekben lehet dönteni annak a kárnak a viseléséről, amely azáltal érte az értékpapír-birtokosokat, hogy a szerződés érvénytelensége folytán az értékpapírra igényt nem alapíthatnak. A szerződés érvénytelensége valamennyi értékpapír-birtokost érinti, mivel az értékpapírok átruházásával - a másodlagos forgalomban - az értékpapírt megvásárló személy a kibocsátóval szembeni jogokat szerzi meg. Ezért a szerződés érvénytelensége folytán bekövetkezett kártérítési igény is valamennyiüket megilleti.

***Ptk.* 338/B. § (1) Értékpapírban meghatározott követelést érvényesíteni, arról rendelkezni, azt megterhelni - ha törvény ettől eltérően nem rendelkezik - csak az értékpapír által, annak birtokában lehet.**

(2) Jogszabály eltérő rendelkezése hiányában bemutatóra szól az értékpapír, ha nem tartalmazza a jogosult személyének megjelölését, vagy tartalmazza ugyan, de az értékpapír tartalma szerint az értékpapír kötelezettje nemcsak a megjelölt személynek, hanem az értékpapír bármely bemutatójának köteles teljesíteni (bemutatói záradék). A bemutatóra szóló értékpapírt annak birtokba adásával lehet átruházni.

(3) A nyomdai úton előállított névre szóló értékpapír teljes vagy üres forgatmány útján ruházható át.

(4) A teljes forgatmány a forgatható értékpapírra vagy az ahhoz csatolt lapra (toldat) vezetett, az átruházó által aláírt írásbeli nyilatkozat, amely kifejezi az értékpapír átruházásának szándékát, és megjelöli azt a személyt, akire az értékpapírt átruházzák. A forgatmány nem érvényességi kelléke az átruházás jogcímű szolgáló szerződésnek (előszerződésnek).

(5) Az üres forgatmány az értékpapír hátlapjára vagy a toldatra rávezetett, az átruházó által aláírt olyan írásbeli nyilatkozat, amely kifejezi az értékpapír átruházásának szándékát, de nem tartalmazza annak a személynek a megjelölését, akire az értékpapírt átruházzák. Üres forgatmánynak minősül az átruházónak az értékpapír hátlapján vagy a toldaton szereplő aláírása is.

(6) Az értékpapír üres forgatmánnyal való átruházása esetében az értékpapír birtokosa

a) az üres forgatmányt kitöltheti akár a saját nevére, akár más személy nevére,

**b) az értékpapírt újból átruházhatja akár üres forgatmánnyal, akár más személy nevére szóló teljes forgatmánnyal,
c) az értékpapírt harmadik személynek tovább adhatja anélkül, hogy az üres forgatmányt kitöltené és az értékpapírt újabb forgatmánnyal látná el.**

(7) Jogszabály felhatalmazást adhat arra, hogy a kibocsátó az értékpapírba felvett írásbeli nyilatkozatával a forgatmány útján való átruházás lehetőségét kizárja (negatív rendeleti záradék). Az ilyen értékpapír az engedményezés hatályával ruházható át.

(8) A dematerializált értékpapír átruházása külön jogszabályban meghatározott módon a jogosult javára vezetett értékpapír-számlán történő jóváírással történik.

(9) Az egyes értékpapírokat szabályozó jogszabály az értékpapír átruházására vonatkozóan e § rendelkezéseitől eltérő szabályokat is megállapíthat.

Jegyzet: A 338/B. §-t az 1988. évi XXV. tv. 2. §-a iktatta be. Hatályos: 1989. I. 1-jétől.

A 338/B. § (1) bekezdését az 1996. évi CXI. tv. 235. § (2) bekezdése állapította meg. Hatályos: 1997. I. 1-jétől.

A 338/B. § (2) bekezdését az 2001. évi CXX. tv. 436. § (1) bekezdése állapította meg. Hatályos: 2002. I. 1-jétől. Ez vonatkozik a (3) bekezdésre is.

A 338/B. § (4)-(9) bekezdéseit a 2001. évi CXX. tv. 436. § (1) bekezdése iktatta be. Hatályos: 2001. I. 1-jétől.

Rendelkezés az értékpapírról

1. Az értékpapír alapvető jellege az általa megtestesített követelési jog forgalomképessége s általában a követeléssel való rendelkezés lehetősége. Az ebből eredő jogok az értékpapír birtokosát illetik meg. A t. rendelkezése szerint ugyanis csak az *értékpapír birtokában* lehet

a) az értékpapírban meghatározott követelést érvényesíteni,

b) az említett követelésről rendelkezni,

c) a követelést megterhelni.

A Ptk. tehát az említett tevékenységek végzésére az értékpapír birtokosát jogosítja fel. A 338/B. §-ának (1) bekezdése - amint erről már volt szó - az értékpapír *jogosultját* ruházza fel azzal a joggal, hogy az értékpapírban meghatározott pénzüsszegnek a maga részére való megfizetését követelje. Ugyanakkor a 338/B. § (1) bekezdése szerint az értékpapír birtokában lehet az értékpapírral a fenti a)-c) pontok szerint rendelkezni. Az értékpapír jogosultjának és az értékpapír birtokosának a személye azonban nem esik mindig egybe: az értékpapír birtokosa lehet olyan személy is, aki nem jogosultja az értékpapírnak, tehát nem illeti meg az értékpapírban meghatározott pénzüsszeg követelésének, az arról való rendelkezésnek vagy a követelés megterhelésének joga. Az értékpapír jogtalan megszerzőjét (pl. a tolvajt) ezek a jogok nem illetik meg. Az értékpapírral való rendelkezésre csak az értékpapír *jóhiszemű birtokosa* tarthat jogszerűen igényt.

Az értékpapírnak minősülő részvény birtoklása ugyan alapfeltétele az azzal való korlátlan rendelkezésnek, ez azonban nemcsak az értékpapírnak fizikai birtoklása útján, hanem azzal is megvalósul, ha a tényleges birtokban tartó ezt a tulajdonos érdekében, annak hozzájárulásával teszi (LB Gfv. VI. 32737/1997. - BH 1998/10. sz. 497.).

Az értékpapír átruházása

2. Az értékpapírral való rendelkezés körébe tartozik az *átruházás* is. E tekintetben a törvény a korábbiól eltérő rendelkezéseket tartalmaz, amelyekkel kapcsolatban az alábbiak említhetők meg:

a) Az átruházást illetően elsősorban annak vizsgálata szükséges, hogy milyen értékpapírról van az adott esetben szó. *Bemutatóra* szóló értékpapír átruházásának módja: az értékpapírnak *más részére való birtokbaadása*.

A bemutatóra szóló értékpapír - jogszabály eltérő rendelkezés hiányában - lehet olyan, amely nem tartalmazza a jogosult személyének megjelölését, de lehet olyan is, amely megjelöli ugyan a jogosult személyét, de az értékpapír tartalmából kitűnik, hogy az értékpapír kötelezettje nemcsak a megjelölt személynek, hanem az értékpapír bármely bemutatójának köteles teljesíteni. Ez az ún. bemutatási záradék.

b) Lehetséges, hogy az értékpapírt *nyomdai úton* állítják elő, mégpedig *névre szólóan*. Az ilyen értékpapírt vagy teljes, vagy pedig üres forgatmány útján lehet átruházni.

c) A törvény meghatározza mind a teljes forgatmány, mind pedig az üres forgatmány fogalmát.

ca) A *teljes forgatmány* az átruházó által aláírt *írásbeli nyilatkozat*, amelyet a forgatható értékpapírra, vagy pedig az értékpapírhoz csatolt lapra (az ún. toldatra) vezetnek, s amelyből kétségtelenül kitűnik az átruházás szándéka, továbbá megjelöli azt a személyt, akinek javára az átruházás történik.

Az átruházásnak mindig van valamilyen jogcíme, s a jogcímmel szolgáló szerződésnek (előszerződésnek) megvannak a törvény által előírt érvényességi kellékei. Az érvényességnek azonban nem kelléke a forgatmány.

cb) Az *üres forgatmány* az átruházó által aláírt olyan *írásbeli nyilatkozat*, amelyet az értékpapír hátlapjára vagy a toldatra vezetnek, s amelyből kitűnik az értékpapír átruházásának szándéka, de amely nem jelöli meg azt a személyt, akire az átruházás történik. Sajátos, a kereskedelmi forgalmat elősegítő szabály, hogy az átruházónak az értékpapír hátlapján vagy a toldaton szereplő aláírása egymagában is üres forgatmánnyal minősül.

Az üres forgatmánnyal történő átruházás esetében az értékpapír birtokosának több lehetősége van:

- akár a saját nevére, akár más személy nevére *töltheti* ki az üres forgatmányt;

- *újból átruházhatja* az értékpapírt akár üres forgatmánnyal, akár pedig más személy nevére szóló teljes forgatmánnyal;

- *továbbadhatja* az értékpapírt harmadik személynek, mégpedig anélkül, hogy az üres forgatmányt kitöltené, és az értékpapírra újabb forgatmányt vezetne;

d) Megvan a lehetősége annak, hogy a kibocsátó a forgatmány útján való átruházást *kizárja*. Ennek azonban két feltétele van: az egyik az, hogy a kibocsátó az értékpapírban *kizáró írásbeli nyilatkozatot* tegyen; a másik pedig az, hogy erre *jogszabály* felhatalmazást adjon. Ez az ún. *negatív rendeleti záradék*.

A törvény rendelkezése szerint - ami egyébként a dolog természetéből is következik - az ilyen értékpapírt az *engedélyezés hatályával* lehet átruházni.

e) A törvény rendelkezik a *dematerializált értékpapír* átruházásáról is. Előírja, hogy az ilyen értékpapír átruházásának módja: *a jogosult javára vezetett értékpapírszámlán történő jóváírás*.

Meg kell még említeni, hogy az egyes értékpapírokról rendelkező jogszabály az értékpapír átruházását illetően a fentiektől *eltérő szabályokat* is megállapíthat.

Az értékpapír átruházásával kapcsolatban felmerülő alapvető kérdés, hogy az átruházás folytán milyen jogot szerez az, akire az értékpapírt átruházták. Az értékpapír átruházásával mondottakból következik, hogy - ha jogszabály másként nem rendelkezik - az értékpapír átruházásával az *új birtokosra* száll át az *értékpapírból eredő valamennyi jog*. A valamely jog megszerzésére való jogosultság *független* attól, hogy az átruházó milyen jogokkal rendelkezett. Az értékpapír megszerzője tehát úgy járhat el, mintha az értékpapírt közvetlenül (nem forgatmány útján) szerezte volna meg.

A bemutatóra szóló csekk annak a bemutatóját legitimálja, őt kell a csekkösszeg felvételére jogosultnak tekinteni. A bemutatóra szóló csekk birtokosa nem köteles igazolni a csekk megszerzésének jogcímét, ezért ezt a címzettnek (a pénzügyintézetnek) sem kell vizsgálnia (LB Gf. I. 33135/1995. - BH 1998/6. sz. 297.).

A privatizáció során létrejött részvénytársaságokkal kapcsolatban merül fel főként a *dolgozói részvények* tulajdonosává válás problémája.

A dolgozói részvény olyan részvényfajta, melyet csak a társaság dolgozói, illetőleg nyugdíjasai szerezhetnek meg az alapszabály rendelkezéseinek megfelelően ingyenesen vagy kedvezményes áron, éspedig alaptőke-emelés esetén az alaptőkén felüli vagyron terhére. Az állam tulajdonában lévő privatizáció keretében értékesített törzsrészvény akkor sem változik át dolgozói részvénné, ha a dolgozók a törzsrészvényt kedvezményes áron szereztek meg (LB Gfv. II. 30762/1998. - BH 1999/4. sz. 173.).

A munkavállalók részére kedvezményesen értékesített névre szóló törzsrészvények értékesítésére a dolgozói részvényekre vonatkozó korlátozó rendelkezések nem alkalmazhatóak. A részvény átruházásával kapcsolatos előszerződést nem teszi érvénytelenné a forgatmány hiánya (LB Gfv. VII. 32847/1998. - BH 2001/2. sz. 75.).

A dolgozói részvényekre vonatkozóan jelenleg a gazdasági társaságokról szóló 1997. évi CXIV. törvény (1997-es Gt.) 187. §-a tartalmaz rendelkezéseket. (A bekezdés hatályos szövege itt található)

Egyre sűrűbben merülnek fel a gyakorlatban a *váltóval* kapcsolatos kérdések.

A váltó csak akkor nem forgatható, ha ezt a kibocsátó, illetőleg a kiállító magában a váltószövegben megtiltotta (rektaváltó). Egyébként minden váltó átruházható, így a rektaváltó is. A különbség az, hogy rektaváltó esetén ez az átruházás nem váltójogi hatállyal, hanem közönséges engedmény hatályával történik (Ptk. 328-331. §). Ezért rektaváltó esetén nem a váltó átruházása lesz jogellenes, hanem a kifogások korlátozása szűnik meg az új váltóbirtokossal szemben [1/1965. (I. 24.) IM rendelet (Vár.) 17. §, LB Gf. I. 33011/1998.].

A közjegyző által hozott váltót megsemmisítő határozat nem jár a főadós és kezese váltójogi kötelezettségének megszűnésével. A váltókövetelést csak a váltójogi szabályok szövegének közzétételéről szóló 1/1965. (I. 24.) IM rendeletben és a Ptk.-ban írt jogi tények szüntetik meg (LB Gf. I. 31282/1999. - BH 2000/4. sz. 168.).

Az Osztók Kereskedelmi Bíróság váltófizetési megbízásának végrehajtási tanúsítvánnyal történő ellátására nincs jogi lehetőség. Abból, hogy törvényi rendelkezés arra jogosítja fel a szerződést kötő állam polgárait, hogy egymás államaiban az ott élő állampolgárokkal szemben azonos feltételek mellett érvényesíthessék igényeiket a bíróságon vagy más hatóságok előtt, még kiterjesztő értelmezés mellett sem vonható le olyan következtetés, amely szerint a másik államban hozott bírósági határozatok végrehajthatóságát elismernék. Csupán arról van szó, hogy ugyanolyan feltételek mellett kezdeményezhetnek peres vagy peren kívüli eljárásokat, és azokban ugyanolyan jogok illetik meg őket. Ezért a végrehajtási eljárás megindításának valamennyiük számára előfeltétele a jogerős és végrehajtható határozat meghozatala (LB Pfv. VIII. 23958/1997. - BH 2000/5. sz. 212.).

Kölcsönügylet biztosítására kiállított fedezeti váltó a felek között váltójogviszonyt hoz ugyan létre, ez azonban nem szünteti meg az alapjogviszonyból eredő kötelezettségeket. A jogosultnak ezért választási lehetősége van, hogy az alap- vagy a váltójogviszonyból eredő igényét érvényesíti a kötelezettel szemben. Joga van továbbá a még nem érvényesített részkövetelésének a másik jogcímre alapítva történő érvényesítésére (LB Gfv. I. 30922/1999. - BH 2000/6. sz. 259.).

Részvények átruházása esetén a váltójog szabályait kell megfelelően alkalmazni, ezért részvény csak forgatmány útján ruházható át. A forgatmány elmaradása vagy nem szabályszerű volta esetén az átruházás nem történik meg. A részvényről hiányzó, a forgatást igazoló feljegyzések pótlása bírói úton nem kényszeríthető ki, azt bírói ítélettel pótolni nem lehet. Szabályos forgatmány hiányában a részvények kiadása nem követelhető (LB Gf. I. 33414/1992. - BH 1994/9. sz. 500.).

A közraktározásról szóló, többször módosított 1996. évi XLVIII. törvény (a továbbiakban: Kt.) az ún. *művi tárolás* intézményét nem nevesítette, azzal kapcsolatban rendelkezést nem tartalmazott. Az üzleti élet és az ítélkezési gyakorlat is ismerte azonban a művi tárolást, s egységes volt abban, hogy az ún. művi tárolás csak a közraktár kockázatára történhet, és a közraktár nem mentesülhet a felelősség alól az áru szabályos beraktározásának hiányára való hivatkozással. A közraktári jegy - vagyis az áru- és zálogjegy együttes - birtokosával szemben a letevő és a forgatmányos alapjogviszonyból eredő kifogások (pl. az áru beraktározásának hiánya) csak akkor hozhatók fel, ha a közraktári jegy birtokosa rosszhiszemű volt (az értékpapír megszerzésekor tudott arról, hogy az értékpapír kiállításakor annak nem volt árufedezete). Ha a közraktár az árut nem tudja kiszolgáltatni, a letett áru ellenértékét kárként tartozik megfizetni.

Rámutatott a Legfelsőbb Bíróság arra is, hogy téves az az álláspont, amely szerint az árujegy forgatása nem történhet a jogcímtől függetlenül. A forgatás a közraktári jegy vagy egy részének átruházása a jegy hátoldalára írt átruházó nyilatkozattal és az átruházó cégszerű aláírásával történhet, és a forgatással kapcsolatban felmerült vitás kérdésekre a váltójogi szabályok az irányadóak [Kt. 27. § (5) bek.]. Az átruházás történhet ún. üres forgatmánnyal is.

A Legfelsőbb Bíróság utalt arra is, hogy a letett tárgyak feletti szabad rendelkezésre a közraktári jegyek birtokosa jogosult. A közraktári jeggyel nála jelentkező birtokos jogszerű birtoklását a közraktár nem vizsgálhatja. A közraktári jegy (áru- és zálogjegy) jogszerű birtokosa és a közraktár között - az alapjogviszonytól független - absztrakt jogviszony keletkezik, amelyben az értékpapír birtokosát azok a jogosultságok illetik, és azok a kötelezettségek terhelik, amelyek az értékpapírból magából, illetőleg a törvényből kifejezetten kitűnnek. Az áru- és zálogjegyet azért kell a közraktári szerződés megkötésével, illetőleg az áru közraktárba történő elhelyezésével egy időben kiállítani, hogy a közraktári jegy árujegye és zálogjegye akár együttesen, akár külön-külön forgatható legyen. Az áru- és zálogjegy egyidejű megszerzését a Ptk. sem tiltja. A közraktári ügylet ugyanis olyan speciális ügylet, amelyre a Kt. szabályai az irányadóak és a Kt. 29. §-ának (1) bekezdése éppen azt mondja ki, hogy a közraktár a nála elhelyezett árut annak köteles kiszolgáltatni, aki az árujegyet és a zálogjegyet a részére visszaadja (LB Gfv. X. 30402/1998. - BH 1999/2. sz. 78.).

A részvényes csak a ténylegesen birtokolt részvényei után jogosult az elmúlt év osztalékára. A bemutatóra szóló részvények névre szóló részvényekké alakítását elhatározó közgyűlési határozatban megjelölt határidő után az a részvényes, aki a névre szóló részvényekre nem tartott igényt - tőkét kivonta a társaságból -, a módosított alapszabálynak megfelelően adott esetben csak részvényeinek névértékére és a felajánlott kamatra tarthat igényt (LB Gf. II. 32778/1991. sz. - BH 1993/2. sz. 108.).

A Ptk. 119. §-a szerint akire pénzt vagy bemutatóra szóló értékpapírt ruháznak át, tulajdonossá lesz akkor is, ha az átruházó nem volt tulajdonos. A 338/B. § (1) bekezdése pedig kimondja, hogy az értékpapírban meghatározott követelést érvényesíteni, arról rendelkezni, azt megterhelni - ha törvény ettől eltérően nem rendelkezik - csak az értékpapír által, annak birtokában lehet. E törvényi rendelkezésekből következik, hogy a vevő a kárpótlási jegyeken mint értékpapírokon - tekintettel arra, hogy a szerződéskötéskor a kárpótlási jegyek tényleges átadása is megtörtént - akkor is tulajdonjogot szerezhett, ha az eladó esetleg nem volt tulajdonos. Ha viszont az eladó a szerződés megkötésekor még nem volt a kárpótlási jegyek birtokában, azokkal a Ptk. 338/B. §-ának (2) bekezdésében írtak szerint joghatályosan nem rendelkezhetett, tehát azokat meg sem terhelhette, így óvadéku sem köthette le. Ezért az óvadékra vonatkozó megállapodás joghatályosan nem jöhetett létre, s ennek folytán a vevőnek a kárpótlási jegyekkel kapcsolatosan jogszerű igénye nem lehetett, ebben a körben nem volt mit engedményeznie (LB Gfv. X. 31776/1997. - BH 1992/2. sz. 75.).

Ptk. 338/C. § (1) Az értékpapírból eredő jogok gyakorlására jogosultnak kell tekinteni:

a) bemutatóra szóló értékpapír esetén az értékpapír birtokosát;

b) névre szóló értékpapír esetén

1. ha azt nyomdai úton előállították, az értékpapír azon birtokosát, akit az értékpapír eredeti szövege jogosultként megjelöl vagy akit a forgatmányok megszakítatlan láncolata jogosultként igazol, akkor is, ha az utolsó forgatmány üres. Ha valamely üres forgatmányra újabb forgatmány következik, az utóbbi aláíróját úgy kell tekinteni, mint aki az értékpapírt üres forgatmány útján szerezte meg;

2. ha az dematerializált értékpapírként került előállításra, azt, akinek az értékpapír-számláján az értékpapírt nyilvántartják.

(2) A bemutatóra szóló, és a negatív rendeleti záradékot nem tartalmazó névre szóló értékpapír átruházásával az értékpapírból eredő jogok átszállnak az értékpapír új jogosultjára, függetlenül attól, hogy az átruházó milyen jogokkal rendelkezett.

(3) Az értékpapír kötelezettje a jogosulttal szemben az értékpapír tartalmából kitűnő kifogásokon kívül nem hivatkozhat olyan kifogásokra, amelyek valamely korábbi jogosulttal szemben fennálló személyes viszonyán alapulnak.

(4) Ha törvény eltérően nem rendelkezik, az (1) bekezdés szerint jogosultnak tekintendő jóhiszemű személynek az értékpapírból eredő jogosultságát nem befolyásolja az, ha valamely korábbi átruházásnak nem volt jogcíme vagy ha a jogcím érvénytelen vagy hatálytalan volt.

Jegyzet: A 338/C. §-t a 2001. évi CXX. tv. 436. § (2) bekezdése iktatta be. Hatályos: 2002. I. 1-jétől.

Jogosultság az értékpapírból eredő jogok gyakorlására

1. Az értékpapírokkal kapcsolatos alapvető kérdés, hogy ki jogosult az értékpapírból eredő jogok gyakorlására. E tekintetben a törvény külön-külön rendelkezik a bemutatóra szóló és a névre szóló értékpapírról.

Bemutatóra szóló értékpapír esetén az említett jogokat az értékpapír birtokosa gyakorolhatja.

Névre szóló értékpapír esetén a jogosultság attól függően alakul, hogy nyomdai úton előállított értékpapírról vagy pedig dematerializált értékpapírról van-e szó:

a) nyomdai úton előállított értékpapír esetében az értékpapírból eredő jogok gyakorlása a következőképpen alakul:

- a jogosult vagy az a birtokos, akit az értékpapír eredeti szövege jogosultként feltüntet, vagy pedig az, akit a forgatmányok összefüggő láncolata jogosultként igazol; ez a helyzet akkor is, ha az utolsó forgatmány üres;

- ha valamely üres forgatmányt újabb forgatmány követ, ennek az aláíróját olyannak kell tekinteni, mint aki üres forgatmány útján szerezte meg az értékpapírt,

b) más a helyzet akkor, ha az értékpapírt dematerializált értékpapírként állították elő, az értékpapírból eredő jogok gyakorlására az jogosult, akinek az értékpapírszámláján tartják nyilván az értékpapírt.

Az értékpapír átruházásának következményei

2. Az értékpapír birtokosa nyilvánvalóan valamilyen cél elérése végett ruházza át másra az értékpapírt. Ebből folyóan az *átruházásnak* fontos következményei vannak:

a) ha bemutatóra szóló vagy pedig olyan névre szóló értékpapírt ruháznak át, amely nem tartalmaz negatív rendeleti záradékot, akkor az értékpapírból erdő jogok az *értékpapír új jogosultjára szállnak át*, mégpedig függetlenül attól, hogy az átruházó milyen jogokkal rendelkezett;

b) az értékpapír kötelezettje hivatkozhat a jogosulttal szemben olyan *kifogásokra*, amelyek kitűnnek az értékpapír tartalmából, ezeken kívül azonban *nem hivatkozhat* olyan kifogásokra, amelyek valamely jogosulttal szemben fennálló személyes viszonyán alapulnak;

c) az 1. pont szerinti jogosultnak tekintendő személynek az értékpapírból eredő jogosultságát nem befolyásolja az, ha valamely *korábbi átruházásnak*

- nem volt jogcíme, vagy

- ha a jogcím érvénytelen vagy hatálytalan volt.

Ez azonban csak akkor irányadó, ha törvény eltérően nem rendelkezik.

Ptk. 338/D. § Értékpapírt - külön jogszabály szerint - valamely dologra vonatkozó tulajdonjogról vagy más jogról, illetőleg tagsági viszonyból eredő jogosultságról is ki lehet állítani. Erre az értékpapírra - jogszabály eltérő rendelkezése hiányában - a pénzkövetelésről szóló értékpapír szabályait kell megfelelően alkalmazni.

Jegyzet: A 338/D. §-t az 1988. évi XXV. tv. 2. §-a iktatta be. Jelölését módosította a 2001. évi CXX. tv. 436. § (2) bekezdése.

Nem pénzkövetelésről szóló értékpapír

A 338/A. és 338/B. § - mint legtipikusabbról - a pénzkövetelésről szóló értékpapírról rendelkezik. Olyan értékpapír is lehetséges azonban, amely *nem pénzkövetelésre* vonatkozó jogot testesít meg, hanem amelyet másfajta jogosultságról állítanak ki.

A tv. rendelkezése szerint értékpapírt lehet kiállítani:

a) valamely *dologra* vonatkozó *tulajdonjogról*,

b) a tulajdonjogon kívül *más jogról*,

c) *tagsági viszonyból* eredő *jogosultságról*.

A kiállítást illetően *külön jogszabályok* rendelkezései az irányadók.

A *nem pénzkövetelésről* szóló - előbb említett - értékpapírookra a *pénzkövetelésről* szóló értékpapírra vonatkozó szabályokat kell alkalmazni akkor, ha jogszabály nem tartalmaz eltérő rendelkezést.

A nem pénzköveteléséről szóló értékpapírokkal kapcsolatban - az egyre nagyobb gyakorlati jelentőségére tekintettel - kell megemlíteni a *közraktári jegyet*, amely a közraktározásról szóló 1996. évi XLVIII. törvény szerint a közraktári szerződés alapján letétbe vett áruval kiállított, rendeletre szóló értékpapír, mely a közraktár részéről az áru átvételének elismerését jelenti, és kiszolgáltatásra vonatkozó kötelezettségét bizonyítja [1. § (3) bek.]. A közraktári jegy a közraktár által időrend és sorszám szerint vezetett letéti könyv szelvényrész, és a letéti könyvben maradó tőlappal azonos adatokat tartalmazó, összefüggő, de egymástól elválasztható két részből: árujegyből és zálogjegyből áll. Az árujegy és a zálogjegy együttes birtoklása jogosít a közraktárban elhelyezett áru kiszolgáltatásának igénylésére. A közraktári jegy vagy bármely részének átruházása forgatás útján történhet (24-26. §-ok).

A közraktári jegy - amint erre a Legfelsőbb Bíróság rámutatott - a közraktári ügyletekről kiállított értékpapír, amely a közraktárban elhelyezett árut testesíti meg. A közraktári jegy két összefüggő, de egymástól elválasztható részből áll: az árujegyből és a zálogjegyből. Ebből eredően a közraktári jegy funkciója kettős. Egyfelől magának az árunak a forgalomba hozatalára (tulajdonjogának átruházására) szolgál, másfelől a hitelezést hivatott megkönnyíteni azáltal, hogy lehetővé teszi az áru zálogjog alapítását. A közraktári jegy - a váltóhoz hasonlóan - forgatható értékpapír, átruházható teljes egészében, de az árujegy és a zálogjegy - szétválasztásuk után - külön-külön is. A közraktári jegy együttes, vagy az áru-, illetve a zálogjegy külön-külön történő átruházása a váltójogszabályoknak megfelelő forgatmánnyal - hátirat útján - történik. A zálogjegy átruházása - kölcsön vagy hitelszerződés alapján - zálogjogot biztosít a közraktárban elhelyezett áru felett. Az árujegy átruházásával átszáll az áru tulajdonjoga. Minthogy a közraktári jegy az árut helyettesíti, megosztás nélküli átruházásával a vevő (forgatmányos) az áru felett a korlátlan rendelkezés jogát szerzi meg, különválasztott árujegy alapján pedig a zálogjegy által korlátozott rendelkezés jogát. A teljes közraktári jegy birtoklása pedig a közraktárral szemben fennálló jogviszonyban a letevő jogállásába hozza a birtokost (az áru kiadása, kártérítés stb.). A zálogjegy birtokosa viszont csak arra jogosult, hogy a közraktárban elhelyezett tárgyak árverési eladását és a vételárból való kielégítést követelje (LB Gf. I. 31633/1994. - BH 1996/1. sz. 53.).

Az áru- és zálogjegyből álló közraktári jegy - amint ezt ugyancsak a Legfelsőbb Bíróság megállapította - olyan értékpapír, amely együtt, de külön-külön is átruházható forgatás útján. A közraktári jegy együttes átruházása esetén annak birtokosa a letett áruk felett szabadon rendelkezhet, a letett áru kiszolgáltatását követelheti a közraktártól. A közraktári jegy - vagyis áru- és zálogjegy együttes - birtokosával szemben a letevő vagy a forgatmányos alapjogviszonyából eredő kifogások (pl. az áru beraktározásának hiánya) csak akkor hozhatók fel, ha a közraktári jegy birtokosa rosszhiszemű volt (az értékpapír megszerzésekor tudott arról, hogy az értékpapír kiállításakor annak nem volt árufedezete). Ha a közraktár az árut nem tudja kiszolgáltatni, a letett áru ellenértékét kárként kell megfizetni. Ha csak a zálogjegy átruházása történik meg, de a kölcsön adósa a lejáratkor nem fizet, akkor a zálogjegy birtokosa az áruk nyilvános árverésén való értékesítését követelheti, és magát a befolyt vételárból kielégítheti. Ha a befolyt vételár a követelést nem fedezi, a zálogjegy birtokosának a forgatókkal szemben visszkéreseti joga csak akkor nyílik meg, ha a nemfizetés tényét óvással megállapította (LB Gf. I. 32263/1994. - BH 1996/3. sz. 162.).

A közraktári jegy mint értékpapír egyfelől a közraktárnak az áru átvételét elismerő nyilatkozatát tartalmazza és bizonyítja az áru kiadására vonatkozó kötelezettségét, másfelől megtestesíti az árukra vonatkozó jogokat, és egyszersmind helyettesíti az árut. Az áru- és zálogjegy különválasztására, a zálogjegy önálló átruházására akkor kerül sor, ha a letett árura a letévő kölcsönt vesz fel az áru elzálogosítása mellett, tehát az áru- és a zálogjegy különböző személyek birtokába kerül. Csakis ilyen esetben veszi fel mind az áru-, mind a zálogjegy az önálló értékpapír jellegét, és az árujegy az áru felett más személy zálogjoga által korlátozott rendelkezési jogot ad (LB Gfv. X. 32285/1996. - BH 1998/2. sz. 92.).

Az értékpapírokkal kapcsolatos rendelkezéseket tartalmaz a jelzálog-hitelintézetről és a jelzáloglevélről szóló 1967. évi XXX. törvény is, amely megállapítja, hogy a *jelzáloglevél* kizárólag a jelzálog-hitelintézet által a törvény alapján kibocsátott, bemutatóra vagy névre szóló, átruházható értékpapír [11. § (1) bek.].

Konkrét ügyben a Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban hozott ítéletében kifejtette:

Az előszerződésnek az a rendelkezése, amely szerint a végleges szerződés szerinti vételárat a vevő részben kárpótlási jegyek átadásával fizeti meg, semmiféle jogszabályi előírásba sem ütközik, tekintettel arra, hogy a kárpótlási jegy szabadon átruházható értékpapír, és annak a peres felek közötti átruházása nem minősül sem pénzügyi tevékenységnek, sem értékpapír nyilvános forgalomba hozatalának. A Ptk. 338/C. §-a értelmében - jogszabály eltérő rendelkezése hiányában - a pénzkövetelésről szóló értékpapír szabályait megfelelően alkalmazni kell a más jogról kiállított értékpapírokra is, így a kárpótlási jegy is az 1990. évi VI. törvény (Épt.) 2. §-ának c) pontja szerinti értékpapír, amelynek átruházása így nem minősül engedélyköteles pénzügyi tevékenységnek (LB Pfv. VI. 22949/1999. sz. - BH 2002/5. sz. 183.).

II. Cím

FELELŐSSÉG SZERZŐDÉSEN KÍVÜL OKOZOTT KÁROKÉRT ÉS JOGALAP NÉLKÜLI GAZDAGODÁSÉRT

A felelősség tartalmi kibontásánál és magyarázatánál abból a többé-kevésbé közismert tényből kell kiindulni, hogy a felelősség intézménye általános társadalmi kategória; *általános* ti. olyan értelemben, hogy minden társadalomban ismert és használt kategória a társadalom berendezkedésétől függetlenül és *társadalmi* olyan értelemben is, hogy a társadalmi élet legkülönbözőbb vonatkozásait érinti. Kissé leegyszerűsítve: a felelősség a társadalom védekezése a társadalmi érdekek ellentétes helyzetekkel, illetőleg magatartásokkal szemben, és ennek keretében a társadalom ezekről olyan, rendszerint negatív értékelést fogalmaz meg, amely céljában és eredményében vagy a társadalomellenes magatartás megelőzését vagy a megsértett társadalmi érdekek jóvátételét célozza. Természetesen - mint arról még szó lesz - a megelőzés, illetve jóvátétel gyakran együttesen jelentkező követelmény; mindazonáltal nem vitatható, hogy alapvetően a társadalmi felelősségi elvárások megkonstruálásánál ezek a célok általában dominánsak (vö. Állam- és Jogtudományi Enciklopédia II. kötet, 1405. o.).

A társadalmi értelmű felelősségnél azonban a biztos szempontjából feltétlenül lényegesebb az az elhatárolás, amely különböztet erkölcsi és jogi felelősség között. Az erkölcsi felelősség esetében a társadalom által elfogadott bizonyos erkölcsi tartalmú normák megsértése miatt bekövetkezik a társadalom reakciója: a társadalom egészének, illetve egyes tagjainak elmarasztaló értéktétele. A második alakzat a jogi felelősség, amely természetesen szintén tartalmaz társadalmi elítélést, de eme negatív értékelés azzal válik súlyozotttá, hogy olyan következményeket von maga után, amelyek érvényesülését jogi eszközök biztosítják. Más szóval az ún. erkölcsi szankciók helyébe vagy mellé itt államilag megállapított, jogilag kikényszeríthető jogkövetkezmények fűződnek. A jogi felelősség körében tehát az erkölcsellenességet a jogellenesség tétele váltja fel. Jogellenes az a magatartás, amely jogilag meg nem engedett, illetve tiltott, és e jogellenes magatartások, helyzetek kiküszöbölését, illetve a hátrányok hatásainak felszámolása érdekében e jogrendszer szankciókat, közelebből jogi szankciókat állapít meg.

Nagy általánosságban tehát mondhatjuk, hogy a jogilag megállapított szankciók egyrésztől prevenciók, másrésztől reparációk célokat szolgálnak, illetve amennyiben lehetséges, mindkét irányban törekszenek hatást kifejteni. E szankciókat az állam állapítja meg a jogi szabályozás révén, mégpedig a felelősség jogalapját, a konkrét jogkövetkezményeket, a jogkövetkezmények mértékét illetően egyaránt.

A jogi felelősség általános definíciója a jogirodalmak egyik legproblematisabb kérdése, és ennek taglalása távol esik a jelen törvényt magyarázat céljától. Tulajdonképpen e felelősségek igazi értelmét akkor lehet ténylegesen kibontani, ha az általános jogi felelősség helyett a jogági felelősségekről beszélünk. A jogi felelősség a maga absztrakt meghatározásával ugyanis vajmi keveset mond az egyes konkrét felelősségi tényállások valódi értelméről és funkciójáról; legfeljebb általánosságokban mondható az, hogy a felelősség olyan társadalomellenes magatartás, amelynek tanúsítása bizonyos következményekkel jár. Eme körülírás helyett lényegesen konkrétabbá válik az *egyes jogágak* felelősségi mechanizmusa lényegének a feltárása, mert ez ad tényleges választ arra, hogy egyrészt milyen magatartások azok, amelyek jogilag negatívan értékelendők, és hogy az így megállapított szankciók adott területen hogyan és főleg milyen célból érvényesülnek. Ebből a szempontból ezúttal döntő természetesen a polgári jogi felelősség lényegének, illetve funkciójának fölvezetése.

A *polgári jogi felelősség* a polgári jogi jogellenes magatartások esetében aktualizálódik, az absztrakt jogellenesség konkrétan mint *jogági* jogellenesség jelentkezik, illetve szankcionálható; bizonyos általánosan jogellenes magatartások polgári jogilag közömbösek és viszont (pl. csomagolási fogyatékoság rendszerint csak polgári jogilag minősül jogellenesnek, épp polgári jogi szankció kiváltása érdekében), másrésztől pedig ami lényegesebb: a jogellenesség szankcionálása általában nem öncélú, hanem a vagyoni viszonyok lebonyolítása normális rendjének a biztosítása érdekében történik. A polgári jognak mint jogágnak a funkciójával áll ezért összhangban, hogy a polgári jog által alkalmazott szankciók alapvetően a vagyoni viszonyok megsértésének a kiküszöbölését, illetve a megbontott egyensúly helyreállítását célozzák, tág értelemben a reparációt szolgálják, lehetőleg olyan helyzet teremtésével, mintha a jogsérelem, illetve a hátrányos eredmények be sem következtek volna; végső fokon tehát az in integrum restitúció megvalósításával. (Természetesen az eredeti állapot helyreállítása gyakran nem történhet meg; ez azonban nem változtat azon az alapvető tényen, hogy a prevenciók elv érdekében a polgári jogi szankciós rendszer elvileg általában erre törekszik.)

Lényegében a prevenciós elvre visszavezethetően a polgári jogi felelősség karakterizáló sajátosságait - a terjedelem adta korlátok folytán rövid kifejtéssel - a következőkben foglalhatjuk össze:

1. A polgári jogi felelősségben szükségképpen elemek: a jogellenesség, a kár, illetve a hátrányos eredmény és a kettő közötti okozati összefüggés, az ún. felróhatóság (vagy szinonim értelemben vétkesség) csak rendszerinti, de nem szükségképpen elem. A vétkesség nélküli felelősség az egyéb jogági felelősség körében vagy teljesen ismeretlen; pl. a büntetőjogi vagy a vagyoni felelősség körében is kivételesen ismert pl. a munkajogi felelősség. Ezen alapul azután a jogalap szempontjából az az alapvető tagolódás, amely a polgári jogban szubjektív és objektív felelősségek között különböztet; a szubjektív felelősségen belül is ún. rendes és csökkentett, az objektív felelősségen belül pedig a fokozott és feltétlen felelősség között. (A feltétlen felelősséget szűkebb értelemben szokták eredményfelelősségnek is nevezni; az eredményfelelősségnek van egy tágabb értelme is, mely azt juttatja kifejezésre, hogy a polgári jogi szankció mindig feltételez bizonyos hátrányos eredményt.)

2. Mindezek elvezetnek a polgári jogi felelősség második sajátosságához. A polgári jog nem ismeri, illetve nem szankcionálja általában az előkészületet, a kísérletet stb. *Ha van eredmény, akkor*, de csak akkor *van szankció*; ha az egyébként jogellenes magatartás eredményben nem materialódik, polgári jogi szankció alkalmazására általában nem kerül sor (eltekinthetve kivételesen a károsodás kockázatát jelentő magatartásoktól).

3. A polgári jogi felelősségi szankciók szempontjából a magatartás milyenségét általában nem súlyozzuk, a *szankciónak a nagysága a magatartás minőségétől általában nem függ*. A szándékos vagy a gondatlan magatartás szankciójának a mértéke a bekövetkezett eredmény (elsősorban a kár) nagyságától függ; ez határozza meg az alkalmazható szankció mértékét, azaz a kisebb súlyú „vétkesség” nem eredményez kisebb mértékű felelősségi szankciót (szemben pl. a személyi felelősségen alapuló felelősségi rendszerekkel).

4. A polgári jogban igen gyakran a helytállásra nem a közvetlen károkozó, hanem *más személy*, illetve szervezet tartozik felelősséggel. Intézményesen ez a helyzet pl. a jogi személyek felelőssége esetében, hiszen ezek vonatkozásában a szó igazi értelmében jogilag értékelhető jogellenes magatartást tanúsító alany nincsen. A jogi személy alkalmazottja stb. ugyan mint károkozó jelentkezik, de a polgári jogi felelősség vonatkozásában az ő személye háttérben marad, és a helytállásra maga a jogi személy köteles. Ezen túlmenően is igen gyakori az ún. mögöttes felelősség alkalmazása, amikor is nem a konkrét károkozó, hanem helyette vagy mellette - nyilvánvalóan a reparáció biztosabb érvényesülése érdekében - más személy köteles helytállásra: üzemben tartó, gazdálkodó, államigazgatási szerv stb.

5. A polgári jogban - döntően, ismételtlen a reparációs elv szolgálata érdekében - igen gyakran *kettős fázisban* bonyolódik a jogkövetkezmények érvényesülése. Az első fázist a közvetlenül felelőssé tehető és a károsult közötti viszony jelenti, és ez tipikusan polgári jogilag szabályozott helyzet, míg a második fázist igen gyakran olyan belső viszony jelenti, amelynek az elbírálása már gyakran nem is polgári jogilag szabályozott kérdés (pl. a helytálló munkáltató a károkozó munkavállalóval szemben).

6. a) A polgári jog általában főszabályként a *teljes szankcionálás elvét* követi, ami azt jelenti, hogy a károkozónak mindig a teljes kárt kell megtéríteni. Ebből a szempontból igen kivételes lehetőséget biztosít a Ptk. 339. § (2) bekezdése, amikor lehetővé teszi, hogy rendkívüli méltánylást érdemlő körülmény esetén a kár egy részének megtérítése alól mentesítheti a károkozót. Amellett, hogy a jogalkotó ezt eleve kivételes méltányosságnak szánta, a gyakorlat azt mutatja, hogy a bíróságok nem igen élnek ezzel a lehetőséggel. A teljesség kedvéért megjegyezzük, hogy erre is csak a szerződésen kívüli, úgynevezett deliktális felelősség körében van lehetőség. Ezt azért kell kiemelni, mert a Ptk. 318. §-a szerint a szerződésszegéssel okozott károkra is a szerződésen kívül okozott kártérítés szabályait kell alkalmazni, de nem lehet a kártérítést mérsékelni.

b) A polgári jogi felelősséget általában *vagyoni felelősségnek* szokás nevezni. Ez szükségképpen következik a polgári jog már tárgyalt fő funkciójából és ennek folytán a szankciók is általában vagyoni természetűek (főleg kártérítés). A nem vagyoni szankciók - döntően, egyes felfogások szerint kizárólagosan személyhez fűződő jogok megsértése esetében - általában lényegesen szűkebb körben érvényesülnek.

c) A polgári jogi felelősséget - és ezt a törvénykönyvek világosan tükrözik - két fő területre szokás osztani, melyek egymással mellérendeltségi viszonyban állnak: a deliktális (szerződésen kívüli) és a kontraktuális (szerződésszegési) felelősségre. Meggyőződésünk szerint nem lehet a két terület között sorrendiséget megállapítani pusztán azon az alapon, hogy a törvénykönyvek - és így a Ptk. is - a szerződésen kívüli felelősség, illetve az ahhoz kapcsolódó kártérítés szabályait részletezik, és a szerződésszegési szabályok körében történő alkalmazásra csupán utalnak. Ez a megoldás ugyanis nem elvi, hanem kodifikációs-ökonomiai megfontoláson alapul. A két felelősség között jellegbeli különbséget az jelent, hogy a kontraktuális egyrészt egy érvényes szerződést feltételez, másrészt pedig - második fázisként - eme szerződésben foglalt valamely kötelezettség megszegésének szankcionálását jelenti, míg a deliktális felelősség esetében ilyen kettősség nincs: a károkozó és a károsult közötti kapcsolatot a károkozás ténye állapítja meg.

7. A polgári jogi felelősségben - a többi jogágban általában nem ismert módon - jelentősége van a *méltányosságnak*, mégpedig mind a jogalap, mind - adott esetben - a szankció (kártérítés) mértéke szempontjából. A Ptk. - a korábbi jogi megoldás fordítottjaként - ugyanis bizonyos esetben ismeri az ún. *felelősségalapító méltányosságot*, amikor a jogellenesség és az okozatosság mellett pusztán a magatartás eredményezi a szankció beálltát, a magatartás minden külön minősítése nélkül (gondozó nélküli vétőképtelen károkozása, Ptk. 348. §). Ettől eltekintve a felelősségalapító méltányosság előfordulása elhanyagolhatóan csekély jelentőségű. A polgári jog ismeri a méltányosság másik alakzatát, az ún. *felelősségcsökkentő méltányosságot* is. A Ptk. itt is a korábbi joggal ellentétes, és kivételesen a teljes kártérítés helyett részleges kártérítés megállapítására ad jogot a jogalkalmazónak, de csak a deliktális felelősség körében és teljes elengedésre itt sem kerülhet sor.

8. Tulajdonképpen a felelősség fogalmi elhatárolásából következő, igen sokat vitatott kérdése a felelősségi jog irodalmának az ún. *felelősségi funkciók* megállapítása. A nézetek a polgári jogban is megoszlanak, és lényegében két főirányra koncentrálódnak. Az egyik a *prevenációs* elv szolgáltatában a megelőzés-nevelést tekintő fő funkciójának (ebből következőleg szélső esetben csak ilyenkor beszél felelősségről), míg a másik a *reparációs* elvet tekintő dominánsnak, aminek folytán természetesen az objektív felelősség elsődlegességét állapítja meg. A megszabott területi keretek nem teszik lehetővé a kérdéssel való részletesebb foglalkozást. Álláspontom szerint a polgári jognak mint jogágnak a funkciójával, a vagyoni viszonyok védelmével, a forgalombiztonság szolgáltatásával összhangban a reparáció az elsődleges. (Megjegyzendő, hogy ez a gondolat ma már az elméletben is mindinkább tért hódít; s nem egy esetben a prevenációs elv képviselői a társadalmi, más oldalról a technikai fejlődés eredményeként, továbbá bizonyos új elemeknek a megjelenésével (pl. a tömegtermelés vagy éppen a biztosítás térhódítása), a vélelmezett vétkesség fokozott elismerésével közelednek ehhez az állásponthoz.

A reparáció és a prevenció mellett szokás még represszív és szignalizációs funkcióról beszélni. A *szignalizációnak* csak egyes intézmények esetében (pl. kötbér) van és egyre csökkenő jelentősége, a *represszió* pedig tulajdonképpen másodlagos reflexhatása a polgári jogi szankciónak; a szankció kimérésének ugyanis a legkritikább esetben indoka a represszió kiváltása a károkozó terhére.

Újabb jelenségek a felelősségi jogban

Mint már szó volt róla, a felelősségi jog szabályozása az egyes államok törvényhozása részéről egyike a legrégebb jogalkotási feladatnak (a jogalkotási tevékenységet tágra értelmezve), s ennek megfelelően az ún. jogi dogmatikának talán a legtöbbet tárgyalt területe. Elég pl. a vétkesség, a jogellenesség, az okozatosság problémakörére gondolnunk. A társadalom fejlődésével együtt napjainkban is a felelősségi jog szabályozásának továbbfejlesztése erőteljesen érvényesülő tendencia. A jelen kommentár természetesen nem vállalkozhat e problémák valamennyiének akárcsak érintőleges bemutatására is. Három olyan kérdéssel azonban mégis foglalkoznunk kell, amelyek napjainkban és nálunk is igen aktuálisak, és mind a jogalkotás, mind a joggyakorlat szempontjából a korábbi megoldások finomítását, nem egy vonatkozásban új megoldások kimunkálását tette, vagy teszi a közeljövőben szükségessé. Ezek: *a)* az ún. termékfelelősség kérdése, *b)* a környezeti károk elleni védekezés, *c)* a biztosítás és a felelősség viszonyának vizsgálata.

a) Az utóbbi három évtizedben számos jogalkalmazási, joggyakorlati, majd ezt követően jogdogmatikai problémát és vitát váltott ki a *termékfelelősség* kérdése. Természetesen mindez a kodifikációs munkálatokban is erőteljesen éreztette hatását; szinte minden ország belső törvényhozása - bár különböző mélységig - foglalkozott ezzel a kérdéssel, és nemzetek közötti rendkívül jelentős megállapodás is született. Az EGK Tanácsa 1985. július 25-i direktívája a 12 európai állam részére - az elfogadó számára kötelező - ajánlásokat tett. (Legújabbban jelentős lépés volt pl., hogy az osztrák parlament 1988. július 1-jén törvényt alkotott a termékfelelősségről. A kérdés tulajdonképpen már korábban is lappangott a joggyakorlatban, de igazi aktualitást a közismert ún. Contergan-ügy kirobbanása teremtett.) Röviden a probléma az volt, hogy a gyártóval szemben a közvetlen fogyasztó (vevő, felhasználó stb.) fellelphet-e, vagy pedig a hagyományos nézeteknek megfelelően a vásárló csupán a vele közvetlen jogviszonyban álló eladóval szemben érvényesítheti követelését. A tét természetesen elvi jelentősége mellett rendkívül nagy horderejű anyagi konzekvenciákkal is terhes, hiszen a nagyszámú károsultnak a közvetlenül a gyártó elleni fellepési lehetősége a károsultak számára rendkívül kedvező, a gyártmányt, illetve terméket előállító gyártó számára viszont igen komoly megterheléssel jár.

A kérdés azonban nem szűkölt egyszerűen jogalkalmazási-ítélkezési problémává. Általában és elvileg vetődött fel, hogy a hagyományos relatív szerkezetű kötelmi kapcsolat tágítható-e oly módon, hogy a közvetlen jogviszonyban levő eladó-vevő kapcsolaton túl, a felelősség dogmatikailag harmadikként bekapcsolható gyártóra kiterjeszthető-e vagy sem. Végül is a kérdés jelenleg úgy dőlt el, hogy - nem utolsósorban az említett direktíva szerint - mindössze 6 esetben kimenthető objektív felelősség, mely összhangban áll a világszerte erőteljesen érvényesülő fogyasztóvédelmi gondolattal.

A magyar jogalkotásban a termékfelelősség tételes szabályozása az 1993. évi X. törvénnyel történt meg. Ennek részletezését az anyag más helyén tartalmazza a magyarázat. A magyar jog szempontjából a kérdés megoldása viszonylag könnyebb volt, mert a deliktális, illetve a kontraktuális felelősség körében a felelősségi jogalap, továbbá a bizonyítási teher stb. szempontjából nincs olyan éles különbség, mint a legtöbb külföldi jogrendszerben.

b) A technikai viszonyok fejlődése döntően előtérbe állította az ún. *környezeti károk* elleni védekezés problematikáját, amely a legkülönbözőbb jogágak területén szinte központi kérdéssé vált. E sorba igen erőteljesen belépett a polgári jogi felelősség is, és az addig eseti és főleg a bírói gyakorlatban kialakított védekezési jogtételek mellé 1977-ben a Ptk. 345. §-a (1) bekezdésének második mondata a veszélyes üzem működéséből eredő károk szabályait kiterjesztette az említett kárfajtára is.

Döntő sajátosság, hogy a polgári jogi szankció alkalmazása az egyéb jogágak által megállapított szankcióktól (pl. bírság) függetlenül, illetve azok mellett érvényesül, továbbá, hogy valódi polgári jogias szankciónak van szó, amelyet tehát nem valami külön számlára kell befizetni, hanem az ennek következtében beállt kár a károsult számára térítendő meg.

c) Rendkívül sokat vitatott és emellett az egyik legfejlesztendő ága a felelősségi jognak a *felelősségbiztosítás* elvének, illetve szabályozásának a kibontása a különböző jogrendszerekben, így meghatározott körben a magyar jogi szabályozásban is. Mindez tulajdonképpen - itt nem részletezendő okból - a szubjektív felelősség elhalványosodása, a gondossági mérce emelkedése és szakosodása, így a vétkesség és az objektív helytállás összemosódása, a felelősségszigorítás követelményének előtérbe állítása folytán, végső fokon a reparáció erősödéséből következő követelmény. A felelősségbiztosítás kimunkálása a közeljövőnek a feladata. Meghatározott körben kötelező formában (amelynek egyes alakzataival már ma is találkozunk, pl. gépjárművek esetében), de legalábbis az önkéntes és általános felelősségbiztosítás lényeges kiterjesztésének az igényével. Különösen aktuális téma a felelősségbiztosítás szabályainak hazai kidolgozása a szerződésszegési tényállásokra. (L. részletesebben: „A biztosítás válasza a felelősséggel kapcsolatos legújabb tendenciákra” címmel, az AIDA 1986. évi budapesti nemzetközi kongresszusának kiadványát, illetve Lábady Tamás: „Fejezetek a felelősségbiztosítás köréből” c. monográfiáját - Pécs, 1989.)

A Cím szerkezete

A III. Rész II. Címe három fejezetben a polgári jogi kártérítési felelősséget és egy fejezetben a jogalap nélküli gazdagodást szabályozza.

a) A XXIX. fejezetnek kettős funkciója van: megadja a deliktális és kontraktuális felelősség általános szabályait, valamint szabályozza a felelősség általánosnak tekinthető „Vétkességi” alakzatát.

b) A XXX. fejezet a deliktális felelősség egyes kiemelt speciális alakzatait szabályozza: a veszélyes üzem működéséből eredő károkat és az emberi környezetet veszélyeztető tevékenységgel való károkozást; olyan személyek károkozását, akiknek belátási képessége hiányzik vagy korlátozott; az alkalmazott, szövetkezeti tag, képviselő és megbízott károkozását, ideértve az államigazgatási jogkörben okozott károkat; az állattartók felelősségét és az épületkárokat.

Mindezek korántsem ölelik fel a deliktális felelősség minden területét. Vannak továbbá speciális deliktális felelősségi esetek. Ilyenek pl. a bányakárok és a vadkárok (l. a 346. §-hoz fűzött magyarázat I. pontját).

c) A XXXI. fejezet a felelősségi szankciókra koncentrál: a felelősség módjára és a kártérítés mértékére. Ezek a szabályok is kiterjednek - eltérő rendelkezés hiányában - mind a deliktális, mind a kontraktuális felelősségre, továbbá mögöttes szabályai a jogalap nélküli gazdagodással szerzett előny visszatérítésére irányuló kötelezettségnek.

d) A XXXII. fejezet a jogalap nélküli gazdagodás szabályait tartalmazza.

Jogalap nélküli gazdagodás és felelősség

A jogalap nélküli gazdagodás visszatérítésére vonatkozó szabályok - a III. Rész II. Címének címével ellentétben - alapvetően nem tartoznak a polgári jogi felelősség körébe, akárcsak a jogalap nélküli birtoklásból származó kötelek (195. §). A jogalap nélküli gazdagodás körében csupán a jogalap nélkül keletkezett előnyök visszatérítésére kerül sor. A visszatérítés mértéke alapján a jóhiszeműségtől, illetve a rosszhiszeműségtől függ, és nem a vétkességtől vagy a vétlenségtől (l. a XXXI. fejezetet). A XXIX. fejezet alapvetően a polgári jogi felelősség, illetőleg legfontosabb szankciójának (kártérítés) részletes szabályozását adja. Nem egy elemének viszont közvetlenül vagy kisugárzó jelleggel jelentősége, illetve hatása van a vagyoni felelősség egyéb jogágak által szabályozott alakzataira is, mint pl. a munkajogi felelősség, szövetkezetek felelőssége.

XXIX. fejezet

A KÁRTÉRÍTÉS ÁLTALÁNOS SZABÁLYAI

Ptk. 339. § (1) Aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Mentessül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.

(2) A bíróság a kárért felelős személyt rendkívüli méltánylást érdemlő körülmények alapján a felelősség alól részben mentesítheti.

Jegyzet: Lásd a többször módosított 1993. évi XLVIII. törvényt a bányászatról.

Lásd a termékfelelősségről szóló, módosított 1993. évi X. törvény 13. §-át.

A 339. §-ban foglaltak elemzése

A Ptk. 339. § (1) és (2) bekezdése együttesen a polgári jogi ún. rendes felelősség tételét tartalmazza. Ennek elemei a következők:

a) „Aki.” A szöveg annyiban magyarázatra szorul, hogy szoros nyelvtani értelmezés szerint csak természetes személy volna felelősségre vonható. A természetes személyek mellett azonban a polgári jogban rendkívül széles körű a jogi személyek felelősségre vonhatósága (sőt nem egy esetben csak az ő felelősségük kerül előtérbe). Ilyen esetben a természetes személy közvetlen károkozó magatartását mintegy betudjuk az alkalmazó stb. jogi személy magatartásaként; legalábbis a károsult irányában elsősorban ő tartozik helytállással.

Nyelvtani értelmezés alapján is, de tételesen is következik viszont, hogy állat mint károkozó a magyar jogban csak áttételesen releváns (szemben bizonyos extrém külföldi megoldásokkal); az állattartó helytállási kötelezettségéről a XXX. fejezetben van szó.

b) „Másnak.” Egyértelmű a szövegből, hogy felelősségi konzekvenciákról csak „másnak” okozott károk esetében lehet szó. Jogi konzekvenciák ugyan az önokozás esetében is vannak (pl. a tulajdon tárgyának elpusztítása a tulajdonos részéről a tulajdonjog elvesztését eredményezi), de e konzekvenciák nem felelősségi alapon következnek be. Az önokozás a kárveszélyviselés témakörébe tartozik (Ptk. 99. §).

A „másnak” keretében külön részletezendő az ún. együttthatás (közrehatás) témaköre, amikor tehát a károkozó és a károsult együttes cselekvése (magatartása) valósítja meg a káreredményt. Ezt a 340. §-hoz fűzött magyarázat részletezi.

c) „Jogellenesen.” Szó volt már arról, hogy a jogellenesség objektív kategória, és legtagabb értelemben jogszabállyal ellentétes magatartást, illetőleg helyzetet jelent. A jogellenesség ugyan általános kategória, mely minden jogágra kiterjed, ugyanakkor azonban polgári jogilag a polgári jogi normának a megsértése a releváns, tehát ilyen értelemben lehet beszélni polgári jogi jogellenességről.

A jogellenességgel kapcsolatos két megjegyzés: egyrészről a jogellenesség minden polgári jogi felelősségnek szükségképpen eleme, amelynek hiányában tehát felelősség nincs; másrészről a jogellenesség hiányában tanúsított magatartás is eredményezhet kárt, illetve vagyonsökkenést, amelynek jogi következményei vannak, de az ilyen magatartásokat nem a 339. § szerint kell elbírálni (l. a szükséghelyzetről, a jogos védelemről stb. szóló részeket). A polgári jogi nyelvhasználat e tényt következetesen érvényesíti, és ilyenkor jogkövetkezményként nem kártérítésről, hanem kártalanításról beszél.

Megállapította a Legfelsőbb Bíróság a közigazgatási szerv felelősségét, mert a kézbesítési szabályokat megszegték, és az ezzel kapcsolatos mulasztás kárfelelősséget jelent (BH2000. 445.). Itt jegyezzük meg, hogy a mulasztás általában csak akkor jelent jogellenességet, ha az aktív magatartás kifejtése szerződés vagy jogszabály alapján a mulasztónak kötelessége lett volna. Jogunkban nincsen aktivitási kötelezettség. Sokkal inkább azt a megoldást választja a Ptk., hogy ha valaki önként vállal fel cselekvést, és ebből kára származik, akkor ezért kártalanításra tarthat igényt [Ptk. 181. § (1) bekezdés].

Másik ügyben nem állapította meg a bíróság a jogellenességet, amikor a kiadó a felfogásával ellentétes vélemény közzétételére nem vállalkozott. A tényállás lényege az volt, hogy valaki közzé kívánt tenni egy hirdetési újságban az igazságszolgáltatás szélsőséges bírálatáról szóló hirdetményt, amit a kiadó megtagadott. A bíróság nem tekintette jogellenesnek a kiadó magatartását (BH1999. 356.).

A bírói gyakorlat döntően csak akkor vizsgálja a jogellenességet, ha mulasztásról van szó. Ebből következik, hogy - noha ugyan jogszabály nem mondja ki de - a bírói gyakorlatban is általában érvényesül a neminem laedere néven ismert jogtétel, vagyis minden kárt okozó aktív magatartás jogellenes, ha nincsen jogellenességet kizáró valamilyen körülmény. A LB például megállapította a polgármesteri hivatal felelősségét, mert nem gondoskodott megfelelő jelzőtáblák kihelyezéséről akkor, amikor a korábbi közlekedési szabályokat megváltoztatták, és emiatt baleset következett be (BH2002. 435.). Ugyancsak megállapításra került a jogellenesség abban az ügyben, amikor a biztosító társaság nevében eljáró alkusz nem tájékoztatta az ügyfelet arról, hogy a biztosítási szerződés megkötéséhez adott meghatalmazást írásba kell foglalni és ez nem történt meg. Így a biztosítási szerződés nem jött létre, de a biztosítási esemény utóbb bekövetkezett és ezért az ügyfelet kár érte (BH2002. 266.). Jogellenes magatartásnak minősítette a bíróság az igazgatás-rendészet alkalmazottjának azt a mulasztását, hogy a gépkocsi tulajdonjogának átírása előtt a körözési nyilvántartást nem tekintette meg (BH2002. 227.). Nem minősítette jogellenesnek viszont azt a magatartást - és így az ezen indok alapján a felperes által igényelt kártérítési igényt elutasította a bíróság -, amikor az alperes a felperest bűncselekmény elkövetésével vádolta, és a feljelentés alapján indított büntetőeljárás nem vezetett a felperes bűnösségének a megállapítására (BH2002. 223.) Az indokolás rövid lényege az volt, hogy a Be. szerint mindenkinek joga van feljelentést tenni. Az alperes csak a feltételezését adta elő. A földhivatal alkalmazottjának a mulasztását jogellenesnek minősítette a LB, mert elmulasztotta a beérkezett beadvány alapján a megfelelő tulajdoni lapot széljeggyel ellátni és így megnyílt a lehetősége a kétszeri eladásnak (BH2002. 185.)

Másik ügyben a jogerősen megállapított tisztességtelen versenycselekményt olyannak tekintette a bíróság, hogy ez alapon a versenytársak kártérítési igényt érvényesíthettek (BH1998. 442.).

d) „Kár.” A polgári jogi felelősség olyan értelemben eredményfelelősség, hogy a magatartásnak valamifajta hátrányos eredményt kell megvalósítania, azaz pusztán a szubjektív károkozási szándék irreleváns polgári jogi szempontból. A leggyakoribb ilyen hátrányos eredmény a kár, és ezért a leggyakrabban alkalmazott szankció a kártérítés. Már itt megjegyzendő azonban, hogy a polgári jogi szankció és a kártérítés egymással nem azonosítható, hiszen számos egyéb szankciós következmény is ismert, mint pl. az érvénytelenség.

A hagyományos dogmatika a kárnak két alakzatát ismeri, az ún. *damnum emergens*-t és a *lucrum cessans*-t (tényleges kár és az elmaradt haszon). Ezek mellé ma már a modern jogi dogmatika kárelemként sorolja harmadikként a káreseménnyel okozott összefüggésben felmerült költségeket is, amelyek pl. kárelhárítási, kárenyhítési célokat szolgálnak (ezt egyes esetekben a Ptk. külön is kifejezetten kimondja). Ilyenkor tehát az említett két hagyományos kárelem mellett ugyanolyan felelősségi jogalapon a költségek is kárfaktort jelentenek. (Más kérdés, hogy bizonyos esetekben a költségek megtérítésére a károkozó akkor is köteles, ha a *damnum emergens*, illetve a *lucrum cessans* viselése alól mentesül.)

A polgári jog ilyen értelemben általában a *teljes kártérítés* elve alapján áll, melynek mértékét nem a károkozó szubjektív magatartásának súlyossága, illetve annak minősítése, hanem a beállott káreredmény nagysága határozza meg. Ez alól kivételek vannak. Egyrészt bizonyos esetekben csak minősített felróható magatartáshoz (szándékhoz, illetve súlyos gondatlansághoz) fűződik szankciós következmény, más esetekben kivételesen a teljes kártérítés méltányosságból (a deliktális felelősség körében) bíróilag mérsékelhető.

Az egyes kárfajtákról a 355. §-hoz fűzött magyarázatnál lesz szó. Itt is megemlítjük azonban, hogy a bíróság nem tekintette kárnak, és ezért nem ítél kártérítést azért, mert a távközlési szolgáltatást nyújtó egyértelműen és bizonyítottan alaptalanul szüntette be a távközlési szolgáltatást, és a fogyasztó ezért mobiltelefont vásárolt. Álláspontja szerint a fogyasztó a mobiltelefonnal gazdagodott, ennek költségét nem háríthatja át a távközlési szolgáltatást nyújtóra (BH2000. 409.). Ugyancsak nem tekintette kárnak a beteg által a kezelőorvosnak nyújtott hálapénzt. Elvi éллеl mondta ki a Legfelsőbb Bíróság, hogy a betegnek jogában áll a kezelőorvosának hálapénzt adni, ez az összeg azonban kárként sem a biztosítóval, sem pedig a közvetlen károkozóval szemben nem érvényesíthető (BH1998. 533.).

Megállapította a kár meglétét a LB amikor az egyik város közlekedési gondjainak enyhítésére elkerülő utat építettek és ennek következtében a felperes lakóépülete, amely az elkerülő út által érintett üdülőövezetben fekszik, a megnövekedett zajhatás miatt jelentős értékcsökkenést szenvedett (BH2002. 358.). Ezzel tulajdonképpen ellentétes döntés olvasható a BH2002. 357. számú ügyben, ahol a LB, azért utasította el a megnövekedett zajhatás miatt a keresetet, mert az alperes oldalán hiányzott a jogellenesség és a felróhatóság. Helyt adott a bíróság annak a felperesi keresetnek, amelyben a felperes azért támasztott kártérítési igényt, mert a felette lakó tetőtér beépítése és annak helytelen kivitelezése miatt az egyik lakószobája rendszeresen beázott. A kár nem a beázás következményeinek az elhárítására vonatkozott, ezt az alperes megtérítette, hanem azért kapott kártérítést, mert a sorozatos beázások következtében az adott szoba csak korlátozottan volt használható. A lakáshasználat vagyoni értékű jog, ennek a korlátozása pedig vagyoni károsodást jelent. Ugyanakkor a jeles családi események megünneplésének az elmaradása miatt, - ami a lakószoba korlátozott használhatósága miatt maradt el - nem ítél meg nem vagyoni kártérítést, mert nem volt személyiségi jogi sérelem (BH2002. 482.).

e) „Okoz.” Az okozatosság témája a jogi dogmatikának egyik legtöbbet vitatott kérdése volt, és bizonyos fókig az ma is. Az vitathatatlan, hogy a jogellenesség és a bekövetkezett eredmény között okozati összefüggésnek kell lennie, de hogy az konkrétan mikor valósul meg, eltérő nézetek ismeretesek. Lényegében két csoportra osztható az okozatossági folyamat áttekintése. E csoportosítás többé-kevésbé figyelembe veszi azt, hogy az okozatosság természettudományos, etikai vagy éppen jogi értelemben más módon magyarázható, és ennek megfelelően az egyes tudományágak más-más okot minősítenek relevánsnak. A kettősség lényegében azzal fogalmazható meg, hogy az egyik elmélet a „feltételek egyenértékűségének” elvi alapján áll, míg a másik - és ilyen általában a jogi okozatosság - valamilyen okkiválasztó álláspontot képvisel. Érdekesség, hogy a polgári jogban gyakorlatilag az okozatosság megítélése viszonylag kevés problémát jelent, s így az idevágó elméletek részletes magyarázata ezúttal mellőzhető. Lényegében azt mondhatjuk, hogy polgári jogilag azokat az okokat tekintjük relevánsnak, amelyek alkalmazásával a polgári jogi felelősség célja, alapvetően a reparáció megvalósul.

A teljesség kedvéért említjük, hogy az okozatosság ugyancsak hagyományos kettősségének, nevezetesen az aktív magatartásban, illetve a passzív magatartásban, a mulasztásban jelentkező okozatosságnak a polgári jogban bizonyos fókig megváltozott a minősítése. Míg ugyanis korábban a passzív okozatosságnak általában csak konkrét nevesített esetekben és főleg a szerződéses körében volt jelentősége, szemben az aktív okozatossággal, mely az általános tilalmat (alterum non laedere) megszegő parancs folytán vont maga után konzekvenciákat, addig jelenleg ez a mulasztásos okozatosság - itt nem részletezendő mértékben - egyre gyakrabban kap helyet szerződéseszekén kívüli tényállások esetében is.

A fentieket igazolja az a körülmény, hogy a publikált jogesetek között nem lehet találni olyan esetet, amelynél az okozati összefüggés megléte vagy nem léte lett volna a vitás pont.

f) „Mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja” stb. tétel a bizonyítási teher elméletileg és gyakorlatilag is nagy horderejű szabályait tartalmazza. A jogrendszerekben kétfajta bizonyítási rendszer érvényesül, nevezetesen az ún. direkt (egyeses) és az indirekt (közvetett vagy más szóval exkulpációs) rendszer. Előjáróban hangsúlyozni kell, hogy nem lehet egyetérteni azokkal a ma is jelentkező - és a külföldi jogi irodalomban is olvasható - megállapításokkal, melyek a bizonyítási teher alakulását egyszerűen bizonyítási kérdéssé degradálják. A bizonyítási elvek egyikét vagy másikat követő jogi megoldások ugyanis gyakorlatilag konkrét tényállások esetén pontosan ellenkező eredményhez vezetnek. A direkt bizonyítási rendszer esetén a jogellenességet, a hátrányos eredményt (kárt) és az okozati összefüggést a károsultnak kell bizonyítani, és emellett az ő feladata a károkozó felróhatóságának (vétkességének) a bizonyítása is. Ezzel szemben az exkulpációs rendszerben a jogellenesség, kár és okozati összefüggés bizonyítása ugyancsak a károsult feladata, de a felróhatóság hiányát, azaz a vétlenséget a károkozónak kell bizonyítania, tehát sikeres kimentés esetén mentesülhet csupán a kártérítési konzekvenciák alól. A vétkesség sikertelen bizonyításakor a direkt bizonyítás során a károkozó mentesül, vagyis ennek terhe és következménye a bizonyításra kötelezett károsult esik, viszont exkulpációs bizonyítási rendszer esetében a sikertelenség következményei a károkozót terhelik, azaz felelősséggel tartozik.

A teljesség kedvéért meg kell jegyezni, hogy ma még a jogrendszerek általában inkább a direkt bizonyítást követik, a Ptk. viszont általában igyekszik következetesen alkalmazni az exkulpációs elvet: a károkozó csak akkor mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható volt, ennek hiánya pedig felelősséget eredményez. Ilyen értelemben a Ptk. által követni akart felelősség-szigorítási tendenciával ez a megoldás áll sokkal inkább összhangban.

g) A Ptk. 339. §-a (1) bekezdése második mondatának kitétele, hogy ti. „az adott helyzetben általában elvárható”, tulajdonképpen az egész polgári jogi felelősség kulcsát jelenti. Ez mondja ki ugyanis a felelősségre vonás lényegét, és magyarázza a felelősségre vonhatóság valódi tartalmát. Elégé közismert - és már említettük is -, hogy a felelősségi jogalap szempontjából különböztetünk vétkes és vétkesség nélküli felelősség között, s e megkülönböztetésnek főleg a polgári jogban van jelentősége. Viszont köztudott az is, hogy a vétkesség értelme koronként, illetve jogrendszerenként nem teljesen ugyanaz. A magyar polgári törvénykönyv bizonyos fókig új utakon jár, amikor az „adott helyzetben általában elvárható” fogalommal operál, és ilyen értelemben újszerűen bontja ki a vétkesség fogalmát, és adja meg annak tartalmát. A vétkesség ugyanis alapvető értelmében a szándékosságot és gondatlanságot jelenti, és szubjektív megítélést jelent olyan értelemben, hogy a jogellenes magatartás tanúsítójának szubjektív akaratát (szemben a rosszhiszeműséggel, mely a tudatát) helyezi középpontba.

A Ptk. fogalom-kibontás a „vétkesség” kifejezést általában mellőzi; a szándékos, illetve gondatlan megjelölést is csak meghatározott esetben - ahol ahhoz eltérő jogkövetkezmények fűződnek - kapcsolja, és eme hagyományos elnevezések helyett a már idézett formulát alkalmazza. Tudatában kell azonban lennünk annak, hogy a Ptk. a szándékosságot és a gondatlanságot tulajdonképpen nem iktatta ki a polgári jog rendszeréből, de az új megfogalmazással egyértelműbbé és tudatosabbá teszi a vétkességi elemek lényegi sajátosságát. Ezért általában amikor a polgári jogban „vétkes felelősségről” beszélünk, akkor a „felróhatóság” kitéltet használjuk, de gyakran a felróhatóság szinonimájaként beszélünk vétkességről, illetve szubjektív felelősségről, mint ahogy a fel nem róható magatartások esetében a vélsen vagy objektív felelősség jelenti a szinonimát. A felróhatóság itt szűkebb értelmű: van ugyanis a felróhatóságnak olyan tágabb értelmezése, mely a jogirodalomban a felelősségre vonhatóság tényét jelenti.

A felróhatóság a polgári jogban az ún. rendes felelősségnek egyik döntő és karakterizáló jellemzője. A Ptk. 339. § (1) bekezdésében foglalt eme felelősséget szokás a polgári jog rendes felelősségi formájaként jellemezni. Ez azt jelenti, hogy amennyiben törvényi kivétel nincsen, a magatartás felelősséget akkor von maga után, ha a jogellenes és kárt eredményező magatartás tanúsítója nem úgy járt el, ahogy az adott helyzetben általában elvárható. Ehhez azonban egy nagyon lényeges megjegyzés fűződik. A *fel nem róható* magatartások csak akkor járnak polgári jogi konzekvenciákkal, illetve váltanak ki szankciót, ha ezt az objektív magatartást maga a törvény kifejezett megfogalmazással felelősséget eredményezőnek ítéli meg. Más szóval az objektív felelősség a polgári jogban *kivételesen* (de nem *kivételesen*) érvényesülő felelősségi tétel, még akkor is, ha tudatában kell lennünk annak, hogy a felróhatóság nélküli (objektív) felelősség esetkörei, illetve tényállásai állandóan bővülő tendenciát mutatnak. Ha tehát a polgári jogi tartalmú jogszabálysövegben vagy éppen határozatban, ítéletben stb. „felel” kitéttel találkozunk, ez a Ptk. 339. §-ának (1) bekezdése szerinti megítélést jelenti.

Az említett formula tartalmi kifejtésével kapcsolatosan a következő további kifejtések szükségesek:

a) A tétel egyik fele, az „*általában*” kitétel egyértelműen arra utal, hogy a polgári jogban a magatartás elbírálása egy objektív zsinórérték alkalmazásával dönthető el; nem a szubjektív képességek, tényezők, adottságok stb. a relevánsak adott esetben, hanem a társadalom tagjai által általában kifejtett magatartás jelenti a normát, amellyel való meg nem felelés társadalmi elítélést és ennek következményeként felróhatóságot von maga után. Ez egyébként történelmileg jellemző a magánjogi felelősségre; méltán mondja Marton Géza, hogy ilyen értelemben tulajdonképpen a polgári jogi vétkes felelősség is objektív felelősség, mert nem egyéni adottságokat vesz az értékelés alapjául, hanem az említett objektív zsinórmértéket alkalmazza.

b) Az előbbi formula teljessé az „*adott helyzetben*” törvényi kitéttel válik. Ez ugyanis az elvileg objektív zsinórérték relatívvá válását eredményezi; konkrét esetben a társadalmi elvárhatóság szempontjából ugyanis nem egy minden körülmények között azonos magatartást kíván meg a törvény, hanem figyelemmel van a *konkrét* jogellenes ténykedéssel kapcsolatos (általában és általánosan kifejtett) magatartásokra. Mindezek alapján elmondható, hogy a 339. § (1) bekezdése - ez ugyan sűrű kivételekkel jelentkező, mégis - alapvetően a polgári jogi felelősség szempontjából főszabályt jelentő jogtétel.

A formula igen kifejezően tudatosítja, hogy egyrészt általános társadalmi elvárhatóságról, másrészt ezen belül objektív mértékkel ugyan, de igen jól egyediesíthető társadalmi mércéről van szó (pl. az adott helyzetben elvárható mást jelent egy szakember vagy éppen a kárelhárítás szempontjából az anyagi fedezet folytán nagyobb lehetőségekkel bíró jogalanyok esetében, bár ma már általában meghaladottnak lehet tekinteni azt a felfogást, mely jogi személyek vonatkozásában eleve az elvárhatóság szintjét mindenre tekintet nélkül magasabb fokon állapítja meg).

A felróhatósági fogalom - tulajdonképpen az elvárhatósági szint - bírói gyakorlat szerinti megvonása kissé egyenetlen. Általános tendenciaként talán azt lehetne levonni, hogy az elvárhatósági mércé mind magasabbra kerül. Egy-két idevágó ítélet a bírói gyakorlat illusztrálására: Nem állapította meg a bíróság a felróhatóságot akkor, amikor a közigazgatási szerv a jogszabályt tévesen értelmezte, mert álláspontja szerint valamely jogszabály téves értelmezése önmagában nem valósít meg felróhatóságot. A felróhatóság megállapításához nyilvánvaló és kirívó jogsértés szükséges. Ugyanakkor a LB megállapította az ügyintéző felróható magatartását, amikor a Földhivatali alkalmazott hamisított szerződés alapján bejegyezte a tulajdonjogot és nem ismerte fel a hamisítást. Az ügyintézőnek ugyanis - mondja az ítélet indoklása - fel kellett volna ismernie a hamisítást, mert a szerződésen az szerepelt, hogy „E szerződést ellenjegyezte”, és alatta közjegyzői aláírás és bélyegző szerepelt. A közjegyző ugyanis nem jegyezheti ellen az ingatlan adásvételi szerződést, hanem vagy az aláírást hitelesíti, vagy pedig mint közokiratot maga készíti el (BH2001. 423.). Másik ügyben a felróhatóság hiányát állapította meg a LB a jogos védelem szükséges mértékének a túllépése esetén, amikor olyan mérvű fenyegetés (ablakok betörése, gázspray alkalmazása) váltotta ki a jogos védelmi helyzetet, hogy az alperestől nem volt elvárható a jogos védelem szükséges mértékének a felismerése (BH2001. 574., BH2000. 55.). Ugyancsak felróhatóság hiánya miatt nem állapította meg a bíróság a közút kezelőjének a felelősségét a közúton történt baleset miatt, mert igaz ugyan, hogy a közút fenntartását más szervre bízta, de eleget tett ellenőrzési kötelezettségének, és azt nem lehet elvárni, hogy felelősségbiztosítást kössön (BH2000. 104. és BH2000. 447.). Ugyancsak nem állapította meg a pénzintézet tekintetében a felróhatóságot, amikor az arra jogosulatlanul teljesített kifizetést. Indokolásában arra hivatkozott a bíróság, hogy a fényképen (a jogosult személyi igazolványával jelöltkezett) feltűnő hasonlóság volt tapasztalható, és a jogosulatlanul felvevő személy azt vallotta, hogy az aláírást hosszabb ideig gyakorolta. Arról nem szól a döntés, hogy az aláírás valóban hasonlított-e a jogosult aláírásához (BH2001. 33.). Ugyanakkor megállapította a Legfelsőbb Bíróság a gépkocsivezető felróhatóságát, amikor úgy áll le gépkocsijával, hogy a kéziféket nem húzta be, és ismeretlen személyek a gépkocsit tologatták, és így egy másik gépkocsiban az kárt okozott. A Legfelsőbb Bíróság álláspontja szerint az nem elégséges, hogy a gépkocsivezető a gépkocsit egyes sebességi fokozatba tette, és a kormányt elfordította (BH1999. 552.). Megállapította a pénzintézet felróhatóságát akkor, amikor a pénzintézet ügyfele bankkártyával fizetett, és a kártyával való fizetést elfogadó cég pénzintézete tévedésből nem forintban, hanem US-dollárban nyújtotta be igényét, és a kártyatulajdonos bankja azt ennek megfelelően teljesítette is (BH2001. 31.).

Összefoglalóan megállapítható: a jogellenesség, a hátrányos eredmény (kár) és a kettő közötti okozati összefüggés a polgári jogi felelősségnek szükségképpen elemei, viszont a felróhatóság (vétkesség) ilyen értelemben csupán rendszerinti elem, mely ugyan a polgári jogi felelősségben főszabályként érvényesül, de nem szükségképpen, mert - mint a XXX. fejezetből kiderül - igen széles körben ismertek a polgári jogban a vétkesség nélküli (objektív) felelősség esetei.

A bírót a Ptk. 339. § (2) bekezdése szerint megillető, a felelősségcsökkentő méltányosságot gyakorló jogkörről az előzőekben már szóltunk.

Ptk. 340. § (1) A károsult a kár elhárítása, illetőleg csökkentése érdekében úgy köteles eljárni, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. Nem kell megtéríteni a kárnak azt a részét, amely abból származott, hogy a károsult a kötelezettségének nem tett eleget.

(2) A károsult terhére esik mindazok mulasztása, akiknek magatartásáért felelős.

Jegyzet: Lásd a természet védelméről szóló, többször módosított 1996. évi LIII. törvény 74. §-át és a vad védelméről, a vadgazdálkodásról, valamint a vadásatról szóló, ugyancsak többször módosított 1996. évi LV. törvény V. fejezetét.

A 340. § magyarázatát az előzőekben már részben megadtuk, amikor szó esett arról, hogy a károsult kizárólagos önhibája nem felelősségi kérdés, viszont jogi hatások fűződhetnek hozzá. A lényeg tulajdonképpen elvi szempontból ugyanez: a károsult *közrehatása* önmaga irányában felelősséget ezúton sem eredményez, viszont az együttes károkozó mentesül kártérítési kötelezettsége alól olyan arányban, amilyen arányban a károsult közrehatása a hátrányos eredményt beállította. A károsult szempontjából ismét nem felelősségi kérdéssről, hanem a károkozó oldalán a közrehatás mértékének megfelelő felelősségmentesülésről van szó. A témát egyértelműen bontja ki a PK 36. sz. állásfoglalás, amely időtállóan fogalmazott: „Ha a károkozó magatartás előidézésében, a kár bekövetkeztében, a kár súlyosbodásában az elvárható magatartást elmulasztó károsult is közrehatott, magatartásának következményeit a károsult maga viseli. Nem terheli kártérítési kötelezettség a károkozót a kárnak azért a részéért, amely abból származott, hogy a károsult nem úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható” (PEH 131. o.). A Casco biztosítással rendelkező felperes és a Biztosító társaság alperes közötti perben a bíróság úgy foglalt állást, hogy a gépkocsi ellopásából származó kárt 70-30% arányban a biztosítóra terhesebben megosztja, mert a felperes a biztosítási szerződés megkötésekor tett úgynevezett kulcs nyilatkozatban vállalt kötelezettségét megszegte, amikor a kesztyűtartóban hagyta a gépkocsi pótkulcsát és a forgalmi engedélyt. A bíróság álláspontja az volt, hogy ez a körülmény a gépkocsi ellopásában ugyan nem játszott szerepet, de a lopott gépkocsi esetleges újraértékesítésében megkönnyítette a gépkocsit eltulajdonítók helyzetét, ezért a kárt megosztotta (BH2002. 487.).

Figyelemre méltó döntést hozott a LB abban a perben, amelyben - egyebek mellett - abban kellett döntenie, hogy a vadkár megelőzéséhez szükséges kerítés felállításának a költségeit 50%-50%-ban megosztotta a földhasználó és a vadászatra jogosult között (BH2002. 484.). A bíróság a döntés indokolásában a Ptk. 340. §-ára, továbbá a vad védelméről, a vadgazdálkodásról, valamint a vadászatról szóló, többször módosított 1996. évi LV. tv. 79. §-ra hivatkozik. Ez utóbbi szerint a földhasználó köteles a vadkár elhárításában és csökkentésében közreműködni.

A kármegelőzés egyébként a károkozás okai kifejlődésének megakadályozásában aktivitást és mulasztást egyaránt jelenthet, a kárelhárítás a már kifejlődött károkozási tényezők realizálásának megakadályozásában, a kárenyhítés pedig a már bekövetkezett károkozás hátrányos következményeinek lehetséges csökkentésében áll. Általánosságban jegyzendő meg, hogy a *kizárólagos* önhiba a felelősség teljes kizárását eredményezi, a *közrehatás* elvárhatóságát vizsgálni kell.

Ugyancsak beszéltünk már arról a Ptk. 340. § (2) bekezdésével összefüggő tételről, hogy „önhibának” minősül annak a magatartása is, akinek magatartásáért a károsult felelős. A polgári jog kártérítési felelősségi szabályai alapján a szerződésen kívüli felelősség körében az alkalmazottak, tagok, megbízottak, képviselők és vétőképtelen gondozottak tartoznak ebbe a körbe, a szerződéseszek területén a teljesítési segédek, ideértve az alvállalkozókat, valamint a közreműködőket stb.

Ptk. 341. § (1) Károsodás veszélye esetén a veszélyeztetett kérheti a bíróságtól, hogy azt, akinek részéről a veszély fenyeget, tiltsa el a veszélyeztető magatartástól, illetőleg kötelezze a kár megelőzéséhez szükséges intézkedések megtételére és - szükség szerint - biztosíték adására.

(2) Ezt a szabályt kell alkalmazni akkor is, ha a károsodás veszélyét tisztességtelen gazdasági tevékenységgel idézték elő.

Jegyzet: Lásd a többször módosított 1996. évi LVII. törvényt a tisztességtelen piaci magatartás és versenykorlátozás tilalmáról.

Az említett rendelkezés tulajdonképpen kivételt jelent a polgári jogi felelősség ama egyik legjellemzőbb sajátossága alól, hogy szankció csak bekövetkezett eredmény esetén alkalmazható. A 341. § szövege szerint ugyanis nem bekövetkező, de reálisan fenyegető potenciális károkozásokra szabott rendelkezésről van szó. Az ilyenkor kivételesen érvényesülő szankciók a következők: a) a veszélyeztető magatartástól való eltiltás, b) a kár megelőzéséhez szükséges intézkedések megtétele, c) mint legsúlyosabb következmény, biztosíték nyújtásának kötelezettsége (melyből a kár bekövetkezte esetén peren kívül kielégítés is történhet). Konkrét ügyben úgy foglalt állást a LB, hogy a „Ptk. 341. §-ában foglaltak alkalmazásának előfeltétele a veszélyeztető magatartás megállapíthatósága, célja pedig a jogsértések elleni védekezés. E jogszabályhely nem a már bekövetkezett károsodás következményeit rendezi, hanem a konkrét megelőzés célját szolgálja, ezért akit a károsodás veszélye fenyeget, kérheti a veszélyeztetőnek a veszéllyel járó magatartástól való eltiltását. Ez magában foglalja az abbahagyásra való kötelezést, az ismétlődő magatartástól való eltiltást, és a kármegelőzéshez szükséges intézkedések megtételét.” (BH2003. 64.) Hogy a polgári jogi felelősségtől bizonyos fokig idegenszerű objektív megoldásról van szó, azt bizonyítja az is, hogy a rendelkezés a veszély elhárítására vonatkozik, tehát nem feltétel az, hogy a veszélyeztetés felróható legyen (min. ind. I.).

A tisztességtelen gazdasági tevékenységgel kapcsolatosan az alkalmazási kört a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló, többször módosított 1996. évi LVII. tv. határozza meg.

A veszélyeztetett fél akkor is fordulhat bírósághoz, és a törvényben meghatározott jogait érvényesítheti, ha a közigazgatási szerv a veszély elhárítása érdekében már tett intézkedéseket (BH1998. 442.).

Ptk. 342. § (1) Semmis valamely szerződésnek az a kikötése, amely a szándékos vagy súlyos gondatlanságból eredő károkozásért, az életben, a testi épségben, az egészségben okozott károsodásért, továbbá bűncselekmény következményeire való felelősséget előre korlátozza vagy kizárja.

(2) Nem jár kártérítés, ha a kárt a károsult beleegyezésével okozták, és a károkozás társadalmi érdeket nem sért vagy veszélyeztet.

Jegyzet: Lásd az egészségügyről szóló, többször módosított 1997. évi CLIV. törvény 15-19. §-át, a 21. §-át, 23. §-át és a 159-160. §-át

A felelősség korlátozásának vagy kizárásának tilalma

A felelősség kizárásáról és korlátozásáról a Ptk. 314. § (1) bekezdése és a 342. § (1) bekezdése rendelkezik, de míg az előző a kontraktuális, az utóbbi a deliktualis felelősség körében. Közös a két szabályban az, hogy a szándékos, illetve súlyosan gondatlan magatartásért, valamint az élet, testi épség, egészség elleni károkozásért való felelősség tekintetében a kizárás vagy korlátozás egyaránt tiltott. Különbségek: a) 314. § (1) bekezdése szerint „Jogi személy a szerződésszegésért való felelősségét - ha jogszabály másként nem rendelkezik - nem zárhatja ki és nem korlátozhatja, kivéve, ha az ezzel járó hátrányt az ellenszolgáltatás megfelelő csökkentése vagy egyéb előny kiegyenlíti”. b) A deliktualis felelősség körében a bűncselekmény következményeire való felelősség nem zárható ki. c) A deliktualis felelősség esetén a károsodás bekövetkezése után kizárható (korlátozható) a felelősség, viszont a kontraktuális felelősség esetében nem.

További felhívandó tétel, hogy az alkalmazottért való felelősség körében (348. §) speciális szabály érvényesül, valamint hogy a 345. § (3) bekezdése kifejezetten megengedi a dologban okozott károkért fennálló felelősség szerződési úton történő eliminálását.

Beleegyezés megkárosításba

A főszabály az, hogy a károsult beleegyezése a károkozás jogellenességét megszüntető körülmény (lényeges kivétel, ha a károkozás társadalmi érdeket sért vagy veszélyeztet). Az utóbbi esetben a beleegyezés, sőt a károkozásra való felhívás, kérelem stb. egyaránt irreleváns. (Ha tehát pl. az öngyilkosjelölt könyörög is harmadik személynek, hogy ölje meg, ez az elkövető számára nem jelent a felelősség alóli kimentést, mert az élet védelme a legnyomósabb társadalmi érdek.)

A bírói gyakorlatban egyébként a leggyakrabban előforduló tényállásra, a sportolással együtt járó károsodásra szólnak alakultak ki jogtételek, amikor is - a testi épség kockáztatása folytán - a beleegyezés önmagában a sportolási tevékenységgel együtt jár. Elvi élel mondta ki a LB egy régebbi - de ma is időtálló - döntésében, hogy sporttevékenység során elszenvedett sérülésből eredő kárért általában nem jár kártérítés. Ha azonban a károsodás más személy vagy szervezet magatartásával áll okozati összefüggésben, a felelősség kérdésében az erre vonatkozó kártérítési szabályok alkalmazásával kell döntenie (BH1977. 17.). Egyik leggyakrabban előforduló felelősségkizáró ok, amikor a műtét előtt a beteg a műtét elvégzéséhez hozzájárul. Elvi élel mondta ki a Legfelsőbb Bíróság, hogy a betegnek ismernie kell a műtét elmaradásának a következményeit és a műteti kockázatot. Ezért mindig vizsgálni kell azt is, hogy a beteget a műtét előtt minderről felvilágosították-e, és nem elegendő csak a beteg beleegyezését nézni (BH2000. 536.). Itt említjük meg, hogy a műteti kockázat körébe tartozik az állapotrosszabbodás, ha az a legnagyobb gondosság mellett sem volt elhárítható (BH2000. 347.).

Ptk. 343. § A jogtalan támadás vagy a jogtalan és közvetlen támadásra utaló fenyegetés elhárítása érdekében a támadónak okozott kárt nem kell megtéríteni, ha a védekező az elhárítással a szükséges mértéket nem lépte túl.

A jogtalan támadás elhárítása

Már volt szó arról, hogy a jogos védelem jogellenességet kizáró körülmény, és a jogellenesség hiánya folytán felelősségről nem lehet szó. Lényeges elemek: a) a támadás vagy közvetlenül erre utaló fenyegetés, b) a támadásnak, illetve fenyegetésnek közellenes volta, c) az elhárítás célzata, d) károsultként a támadó legyen érintve és e) az elhárítás a szükséges mértéket ne haladja meg. Ennek a legfontosabb jogi következménye az, hogy a túllépés (excessus) folytán és mértékében az eredetileg védekező magatartás már jogellenessé (és rendszerint felróhatóvá) válik, azaz ilyen mértékben az általános felelősségi tétel (a 339. §) szerint kell a tényállást elbírálni.

Megjegyzendő, hogy a Ptk.-t megelőző magánjogunk (és több jogág jelenleg is) jogellenességet kizáró körülménynek tekintette azt, ha a túllépés ijedségből, menthető felindulásból, félelemből történt. A Ptk. ezt a tételt kifejezetten nem tartalmazza. Nem azért, mintha az említett jogelvet el kívánná vetni, de a magatartás elbírálása szempontjából a 339. §-nak az „adott helyzetben” kitétele az irányadó, amely nyilvánvalóan az ijedséget stb. - és amellet többet is - tipikusan felöleli. Bővebben lásd a BH2001. 574. sz. jogesetet. A védekezéshez szükséges mértéknek a megállapítása tényállásonként rendkívül változó lehet, mindenesetre általános elv az, hogy csak komoly fenyegetés stb., és olyan támadás vehető figyelembe mint jogellenességet kizáró körülmény, amely valósan potenciális veszélyhelyzetet jelent a károsult számára (BH1980. 128.).

Ptk. 344. § (1) Ha többen közösen okoznak kárt, felelősségük a károsulttal szemben egyetemleges, egymással szemben pedig magatartásuk felróhatósága arányában oszlik meg.

(2) A kár a károkozók között egyenlő arányban oszlik meg, ha magatartásuk felróhatóságának arányát nem lehet megállapítani.

(3) A bíróság mellőzheti az egyetemleges felelősség megállapítását, és a károkozókat közrehatásuk arányában is marasztalhatja, ha

a) ez a kár megtérítését nem veszélyezteti, és tetemesen nem is késlelteti, vagy

b) a károsult maga is közrehatott a kár bekövetkezésében, vagy igénye érvényesítésével menthető ok nélkül késlekedett.

Közös károkozás

Az egyetemlegesség polgári jogi tartalmát a Ptk. 337-338. §-ai szabályozzák, amelyek természetesen e körben is irányadóak. A közös károkozás megállapítása szempontjából követelmény: a) a több károkozó között bizonyos akarategységnek kell fennforognia, b) a károsodásra vezető folyamatnak jogi okból elválaszthatatlannak kell lennie, c) a közös károkozás szempontjából közömbös, hogy a magatartások egyidejűleg vagy egymást követően zajlanak le. Ebből következik viszont, hogy nem közös a károkozás akkor, ha egymástól objektíve független körülmények eredményezték a károkozást, pl. a szomszédos földön a tettesek egymástól függetlenül, bár egy időben gyújtogattak.

Megállapította a bíróság az akaratgyengességet akkor, amikor az egyik fél gondatlan mulasztása tette lehetővé harmadik személy szándékos károkozását (BH2000. 198.). Ugyancsak megállapította a bíróság a károkozók egyetemleges felelősségét a közösen építkezők terhére, a kilátás korlátozása miatt (BH1999. 449.). Nem állapította meg a bíróság az egyetemleges felelősséget akkor, amikor a birtokháborítók két különböző időpontban egymástól függetlenül követték el a birtokháborítást (BH2000. 397.). A közút kezelője és a közutat megrongáló is egyetemlegesen felel, tehát bármelyik ellen lehet pert indítani, ha a felelőssége egyébként fennáll (BH2000. 399.).

Az egyetemlegesség polgári jogi szabályaiból következik, hogy a közös károkozók *külső viszonyában* érvényesül az egyetemlegesség, ami a károsult irányában hat. A *belső viszonyban* viszont a kártérítési kötelezettség egymás közötti felosztási arányát jelenti. Bizonyos nehézséget jelentett a bírósági gyakorlatban az, hogy a Ptk. szövege szerint a *belső viszonyban* a károkozó társak helytállása a *felróhatóság* arányához igazodik, *egyébként* viszont a *közrehatásuk* aránya az irányadó. Ezért mondta ki a PK 37. sz. állásfoglalás: „Az egyetemleges felelősség megállapításának mellőzése esetében a közrehatás arányának meghatározásánál, a magatartás felróhatóságát megfelelően értékelni kell” (PEH 132. o.).

Belső viszonyban egyébként a károkozók felelőssége egymással szemben (tehát amikor mellőzésre nem kerül sor) a felróhatóság arányában oszlik meg, ha pedig azt nem lehet megállapítani, akkor a 344. § (2) bekezdése értelmében egyenlő arányban felelnek.

Végül a Ptk. 344. § (3) bekezdése az egyetemlegesség mellőzését teszi lehetővé, de csupán a bíróság részére, mégpedig olyan esetekben, amikor vagy nincs veszélyeztetve a károsult reparációs igénye (ami egyébként az egyetemleges felelősség megállapításának fő elvi indoka), vagy pedig mellőzheti akkor is, ha közrehatásról van szó. Ezzel egy tekintet alá esik a menthető ok nélküli késlekedés az igényérvényesítésben. Itt a károsult magatartásának negatív értékeléséről és ennek a felelősségi konzekvenciák alakulása körében máshol is tapasztalt, a károkozó oldalán felelősségenyhítő hatásáról van szó. Gyakorlatilag a károsult indokolatlan késlekedő igényérvényesítése az egyetemleges marasztalás lehetőségének a kedvezményét szünteti meg. A közrehatás szerinti marasztalásra azonban nincsen hatással.

XXX. fejezet

A FELELŐSSÉG EGYES ESETEI

A veszélyes üzem működéséből eredő károk

Ptk. 345. § (1) Aki fokozott veszéllyel járó tevékenységet folytat, köteles az ebből eredő kárt megtéríteni. Mentésül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a kárt olyan elháríthatatlan ok idézte elő, amely a fokozott veszéllyel járó tevékenység körén kívül esik. Ezeket a szabályokat kell alkalmazni arra is, aki az emberi környezetet veszélyeztető tevékenységével másnak kárt okoz.

(2) Nem kell megtéríteni a kárt annyiban, amennyiben a károsult felróható magatartásából származott.

(3) A felelősség kizárása vagy korlátozása semmis; ez a tilalom a dologban okozott károkra nem vonatkozik.

(4) A kártérítési követelés három év alatt elévül.

A tárgyi felelősség

1. A technika fejlődése az emberi életre és a környezetre fokozott veszéllyel jár. Nagyobb a baleseti kockázat, és jelentősen emelkedik az okozott károk mértéke. Ez ellen kíván védelmet nyújtani a polgári jog, amikor a veszélyes tevékenység folytatásából eredő kár az általánosnál szigorúbb felelősségi szabályokat állapít meg.

A felelősség megállapításának feltétele ebben az esetben is a jogellenes károkozás, vagyis valamilyen jogellenes magatartás, kár felmerülése és a kettő közötti okozati összefüggés. Ezek a feltételek az általános felelősség feltételeitől annyiban térnek el, hogy a károkozó magatartás veszélyes tevékenység folytatásával valósul meg. Az említett három feltétel bizonyítása ebben az esetben is a károsultra hárul.

Ez a felelősség is kimentő jellegű, mert a károkozónak kell azokat a tényeket bizonyítania, amelyek őt a felelősség alól mentesíthetik. A mentesítés feltételei azonban szigorúbbak az általánosnál. Ebben az esetben a kimentéshez nem elég annak bizonyítása, hogy a károkozó úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható, hanem két ténnyt kell alátámasztania:

a) a kárt elháríthatatlan ok idézte elő;

b) ez az ok kívül esik a fokozott veszéllyel járó tevékenység körén.

A kimentés szigorú feltételei miatt nevezik ezt a felelősségi formát vétkességtől független „tárgyi” (objektív) felelősségnek, szemben az általános „vétkességi” (szubjektív) felelősséggel.

Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a jogi irodalomban széles körben elfogadott álláspont a vétkességen alapuló, és a tárgyi felelősség megkülönböztetését meghaladottnak tekinti. Eörsi Gyula ezt az álláspontot a következőképpen foglalja össze: „Szubjektív, vétkességen alapuló felelősség elvileg is, gyakorlatilag is sok átmenettel közelít az objektív felelősséghez. A kettő egymásnak egyáltalán nem ellentéte, hanem az ún. objektív felelősség egy merev szabállyal kifejezett határeset a rugalmasan megfogalmazott és alkalmazott szubjektív felelősségnek.

Csakis a történelmi okokra vezethető vissza, hogy egymással nem ellentétesnek és nem ugyanazon skála két különböző pontján elhelyezkedőnek látják »az adott helyzetben általában elvárható« és minden körülmények között feltétlenül elvárható magatartás követelményét. Valójában nem két kategóriáról van szó, hanem egy, a *felróható okozáson alapuló felelősségi skáláról*, amelynek végpontja a »senkitől sem várható el« (A Polgári Törvénykönyv magyarázata 1981. 1540. o.).

Eszerint tehát az ún. tárgyi felelősség is felróhatóságon alapul, a különbség csupán az, hogy fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatása esetén a károkozás kivédése érdekében elvárható magatartás mércéje magasabb, ezért a kimentés feltételei is szigorúbbak. Ezt az elméletet a bírósági gyakorlat is alátámasztani látszik, mert az általában elvárható magatartás mércéje is igen magas.

Alig találkozunk olyan esettel, amikor a károsult a felelősséget eredményesen mentette ki. Veszélyes tevékenység folytatása esetén pedig - mint látni fogjuk - az eredményes kimentés még ennél is ritkább. A Ptk. hatálybalépése óta kialakult bírósági gyakorlat egyértelműen bizonyítja, hogy a két felelősségi forma igen közel került egymáshoz.

Veszélyes üzem

2. A fokozott veszéllyel járó tevékenység *fogalma* nem határozható meg, de arra sincs lehetőség, hogy az ebbe a körbe tartozó magatartásokat kimerítően felsoroljuk. E tevékenység tartalma ugyanis a technika fejlődésével változik, bővül, meghatározásánál ezért a bírósági gyakorlatra kell támaszkodni.

Idetartozik a gépi erővel működő berendezések, elsősorban a gépjárművek üzemben tartása. Nem sorolható azonban ide a háztartási gépek és orvosi műszerek alkalmazása. Ha tehát a gázkészülék, a televíziókészülék felrobban, a háztartási villamos berendezés zárlatot okoz, a keletkezett kár nem a szigorúbb, hanem az általános felelősségi szabályok az irányadók.

A kár közvetlen okozója, a háztartási gép kezelője, üzembe helyezője, karbantartója felelősségét annak bizonyításával mentheti ki, hogy úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható, szabályszerűen üzemeltette, kezelte, karbantartotta a berendezést. Ugyanez vonatkozik arra az esetre is, ha a fogorvosi fűrőgép, a röntgenkészülék vagy más gépi erővel működő műszer üzemelése okoz kárt. Az orvos ilyenkor az általános szabályok szerint mentheti ki a felelősségét, ha pedig rendelőintézetben, kórházban működő gép okozott kárt, a felelősség a Ptk. 348. §-a alapján az intézetet terheli, amely felel alkalmazottjának az általános szabályok szerint ki nem menthető magatartásáért. (Szabálytalanul kezelték a gépet, elmulasztották a karbantartást stb.)

Fokozott veszéllyel járó tevékenység a fegyver és robbanóanyag tartása és használata, valamint a háztartási szükségletet meghaladó mennyiségű mérge tartása és használata is.

Termelési felelősség

3. Abban az esetben, ha a kárt a gép, a berendezés hibája okozza, a károsult kárának a megtérítését a hibás terméket előállító, azt forgalomba hozó vállalatától, iparostól, kereskedőtől közvetlenül akkor is követelheti, ha vele nincs szerződéses viszonyban. Ennek nem akadálya, hogy a berendezés üzemben tartója és előállítója, forgalomba hozója között szerződési kapcsolat van, ezért az üzemben tartó követelését a szerződéses partnerével szemben a hibás teljesítéssel okozott kár megtérítésére vonatkozó szabály szerint követelheti (Ptk. 310. §). A hibás termék előállítója és forgalomba hozója ugyanis nemcsak szerződésszegés miatt, hanem harmadik személyekkel szemben a szerződésen kívüli felelősség szabályai szerint is helytállni köteles. Téves az a nézet, hogy a hibásan teljesítő fél és a vele szerződéses kapcsolatban nem levő károsult között nincs jogviszony. Jogviszonyt ugyanis, mégpedig költelmi jogviszonyt nemcsak szerződés, hanem szerződésen kívüli jogellenes károkozás is keletkeztet. Ilyen károkozás hibás termék előállítása és forgalomba hozatala is, ha az másnak kárt okoz. Ebben a kérdésben a Legfelsőbb Bíróság egyértelmű iránymutatást adott, amikor kimondta: „A jogellenesen okozott kárért fennálló felelősség a polgári jogi általános felelősségi szabályok szerint alakul akkor is, ha a károkozó valamely termék előállítója, és az előállított termék okoz kárt a vásárlónak.”

„A kereskedelmi forgalomban vásárolt termék hibája miatt keletkezett kár megtérítése iránt a károsult vevő nemcsak a vele szerződéses jogviszonyban álló eladótól, hanem - a szerződésen kívüli károkozás jogcímén - közvetlenül a gyártó gazdálkodó szervezettől is követelheti kárának a megtérítését” (P. törv. III. 20297/1986.; Gf. II. 30 076/1986. - BH 1986/12. sz. 501. és 512. - P. törv. III. 20408/1988. - BH 1988/12. sz. 446.).

A termékfelelősségről szóló, a 314. § magyarázatánál már említett 1993. évi X. törvény 1994. január 1-jén hatályba lépett. Ettől az időtől kezdve a hibás termék termelője és importálója, de bizonyos esetekben a forgalomba hozója is, feltétlen felelősséggel tartozik azokért a károkért, amelyeket a hibás termék a fogyasztónak okoz. A felelősség kiterjed a személyi károkra és tízezer forint értéket meghaladó dologi károkra is. Ez azonban nem zárja ki azt, hogy a károsult más jogcímen is fellépjen a károkozóval szemben. A károsult fogyasztó kárának megtérítését a termék gyártójától, importálójától és esetleg forgalomba hozójától követelheti a termékfelelősségről szóló törvény alapján. Ebben az esetben csak azt kell bizonyítania, hogy a termék hibás volt, neki kára keletkezett, és kárát a termék hibája okozta. Ha felróható módon közrehatott a kár keletkezésében, pl. nem rendeltetésszerűen, az előírásoknak megfelelően használta az árut, kármegosztásra van lehetőség. Felléphet azonban a károkozó ellen a szerződésen kívüli károkozásra vonatkozó szabályok szerint. Ebben az esetben az erre vonatkozó rendelkezéseket, tehát a Ptk. 345., 339. §-át, illetőleg a hozzájuk kapcsolódó rendelkezéseket kell alkalmazni. A fent kifejtett álláspont ezért az új jogszabály hatálybalépése óta is változatlanul irányadó.

A károsult három lehetőség közül választhat:

- a) a termékfelelősségről szóló fent említett tv. 3. §-a alapján a hibás termék gyártójától követelheti kárának megtérítését;
- b) az adásvételi, vállalkozási szerződés hibás teljesítésével okozott kárának megtérítését a Ptk. 310. §-a alapján az eladótól, a vállalkozótól követelheti;
- c) a szerződésen kívüli kártérítés szabályai szerint felléphet a kárt közvetlenül okozóval szemben.

Ebből a szempontból figyelemmel kell lenni arra, hogy a termékfelelősség szigorúbb az általánosnál, mert független attól, hogy a gyártó a termék előállításakor felróható magatartást tanúsított-e vagy sem. Menteshet azonban a felelősség alól a tv. 7. §-ában taxatív felsorolt okok valamelyikének bizonyítása esetén (a terméket nem hozta forgalomba, nem üzletszerű forgalmazás céljából állította azt elő, a hiba oka a forgalomba hozás után keletkezett, a hiba a technika és tudomány állása szerint nem volt felismerhető, a hibát jogszabály vagy kötelező hatósági előírás idézte elő). Ugyanakkor azonban enyhébb is a felelősség az általánosnál, mert nem terjed ki az elmaradt haszon, a kiesett jövedelem pótlására és a 10000 Ft-on aluli dologi kárra. Megszorítás az is, hogy az ennél nagyobb összegű dologi kárt is csak akkor köteles a gyártó megtéríteni, ha a sérült, illetőleg elpusztult dolog rendeltetése szerint magánhasználat vagy magánfogyasztás tárgya.

Vitás lehet, mit kell magánhasználaton, magánfogyasztáson érteni. A Ptk. 207. §-a alapján arra lehet következtetni, hogy nem a közfogyasztás, a közhasználat a kizáró ok, hanem az, ha a termék által megrongálódott dolog nem fogyasztás, hanem termelés célját szolgálja, magyarul termelőeszköz rongálódott meg, illetőleg ment tönkre. Nem terjed ki pl. a termékfelelősség arra az esetre, amikor a hibás üzemanyag a termelés célját szolgáló gépet, berendezést rongálja meg, de kiterjed arra az esetre, ha az üzemanyag hibája miatt a személy vagy teherfuvarozás célját szolgáló jármű (személygépkocsi, hajó, repülőgép stb.) megy tönkre függetlenül attól, hogy azt „magán” vagy „köz” célra használják-e. Nem az a döntő, hogy ki használja a szóban forgó tárgyat, hanem az, hogy mi annak jellegénél fogva a rendeltetése, és rendeltetésszerűen használják-e azt. A tv. célja ugyanis a fogyasztói érdekvédelem és a forgalomba kerülő termék megfelelő minőségének biztosítása, mint az a preambulumból is kiderül.

Enyhébb a felelősség annyiban is, hogy az elévülési idő három év, vagyis rövidebb az általánosnál.

Nincs azonban törvényi akadálya annak, hogy a károsult a különböző felelősségi alakzatok kombinálásával érvényesítse igényét, pl. dologi és személyi kárának megtérítését a gyártótól követelje, elmaradt hasznát, kieső jövedelmét pedig a Ptk. szabályai szerint szerződő partnerétől vagy a kár közvetlen okozójától. Meg kell azonban jegyezni, hogy a termékfelelősségre vonatkozó tv. rendelkezése szerint a gyártóval szemben a Ptk. 339. §-a alapján nem lehet fellépni, tehát vele szemben az e törvényben foglalt követelésen felül kártérítési követelés nem támasztható. Az elévülési idő eltelté után a károsult ugyancsak az általános felelősségi szabályok alapján léphet fel, tehát a szerződő partnerétől az általános elévülési időn belül követelheti a hibás teljesítéssel okozott kárának megtérítését, de felléphet a szerződésen kívüli károkozás szabályai szerint is, ha ennek a követelésnek az elévülése az általános szabályok szerint még nem következett be. A dolog természeténél fogva erre is vonatkozik az a korlátozás, amely szerint a gyártóval szemben ilyen címen a 339. § alapján nem lehet követelést érvényesíteni.

A gépjármű

4. Napjaink leggyakoribb veszélyforrása a közúti gépjármű. A *gépjármű* fogalmát a közúti közlekedés szabályairól szóló, többször módosított 1/1975. (II. 5.) KPM-BM együttes rendelet (KRESZ) 1. függelékének II/b. pontja a következőképpen határozza meg: „Gépjármű olyan jármű, amelyet beépített erőgép hajt. A mezőgazdasági vontató, a lassú jármű, a segédmotoros kerékpár és a villamos azonban nem minősül gépjárműnek.”

A bírósági gyakorlat ettől a meghatározástól eltérően minden, a közúton közlekedő, gépi erővel hajtott jármű üzemben tartását fokozott veszéllyel járó tevékenységnek minősíti. Az ilyen járművel okozott kárért való felelősségre az ismertett szigorúbb szabályokat alkalmazza.

Ezek a szabályok vonatkoznak tehát a közúton közlekedő mezőgazdasági vontatóra és a villamosra szintén. Van azonban olyan bírósági határozat is, amely a segédmotoros kerékpár üzemben tartását nem tekinti fokozott veszéllyel járó tevékenységnek, mert az ilyen jármű gépi ereje csekély.

A Legfelsőbb Bíróság ezt az álláspontot a következőkkel indokolja: „A KRESZ önmagában nem lehet irányadó annak a kérdésnek az eldöntésénél, hogy polgári jogi szempontból az adott jármű üzemeltetése a Ptk. 345. §-ának (1) bekezdése alá vonható tevékenység-e. Ettől függetlenül a gépjárművek üzemeltetésének veszélyességi fokát elsősorban a hajtóerő hatékonysága határozhatja meg. A benzinmotoros járművek üzemeltetése során ugyanis a motorok hengerűrtartalma szabja meg elsősorban a hajtóerőt biztosító energia fokát, és ezért általában az 50 cm³-t meg nem haladó hengerűrtartalmú motorral hajtott járművek üzemeltetését nem lehet fokozott veszéllyel járó tevékenységnek minősíteni.” (P. törv. V. 20999/1976., hasonlóan az LB Pf. V. 20958/1981.)

Ennek az álláspontnak a helyessége vitatható. Ha a segédmotoros kerékpár gépi ereje kisebb is más gépi erővel hajtott járműhöz viszonyítva, sebessége elérheti a 40-50 km-t, ami a tapasztalatok szerint már komoly veszélyt jelenthet más járművek és a gyalogosok közlekedésére. Ez a magyarázata annak, hogy a kötelező felelősségbiztosítás kiterjed a hatósági jelzéssel ellátott segédmotoros kerékpárokra is.

Az említett bírósági gyakorlat megítélésem szerint már azért is meghaladott, és felülvizsgálásra szorul.

A gyakorlatban felmerült az a kérdés is, hogy az álló jármű mennyiben tekinthető fokozott veszélyforrásnak. Erre a Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsának határozata a következő választ adja: „A gépjármű veszélyes jellege nem szűnik meg annak folytán, hogy a forgalomban részt vevő járművet valamilyen közbejött okból - de a továbbhaladás szándékával - rövidebb időre megállítják.” (PJD VI. 225. sz.)

Erről van szó pl. akkor, ha a jármű a rendőr felszólítására, a forgalmi lámpa piros jelzésére vagy valamilyen forgalmi akadály miatt megáll. Ha a gépjármű meghibásodik, és ezért leáll, mindaddig nem szűnik meg veszélyes üzemi jellege, amíg az út szélére vagy a forgalomtól félreeső más helyre nem állítják. Nincs jelentősége annak, hogy a motor jár-e vagy sem. Nem szűnik meg pl. a vasúti sorompó előtt megálló gépkocsi fokozott veszély forrása lenni akkor sem, ha vezetője a motort leállítja.

A Legfelsőbb Bíróság egyik határozata ezzel kapcsolatban kiemeli: „A veszélyes üzem működési körét nem lehet pillanatnyi helyzet szerint megítélni, hanem a veszélyes tevékenység folytatását folyamatában egységesen kell értékelni.” (PJD VIII. 150. sz.)

Nem szűnik meg a veszélyes üzemi tevékenység akkor sem, ha a motor járása közben azért áll a gépjármű, hogy egy másikkal összekapcsolható legyen.

Ellenben nem veszélyes üzem a megállóban - bár rövid időre, de nem valamely közbejött okból, hanem menetrendszerűen - álló autóbusz, a parkoló gépkocsi akkor sem, ha tilos helyen parkol, az út szélén rakodó tehergépkocsi még akkor sem, ha rakodás közben a motort járatják.

Ezzel szemben a billenő platós tehergépkocsit a gépi erejű billentési művelet tartama alatt munkagépként használt gépjárműnek kell minősíteni (LB Gf. III. 31157/1981.).

Egyéb veszélyes üzem

5. Fokozott veszéllyel járó tevékenység az *elektromos berendezések*, felszerelések és vezetékek fenntartása. Ez azonban az elektromos háztartási gépekre, orvosi műszerekre - mint arról már szó volt - nem vonatkozik. Veszélyes üzem - működése közben - a munkagép is.

A 20 kV-os magasfeszültségű távvezeték veszélyes üzem, amelynek üzemben tartója a Ptk. 345. §-ának (1) bekezdése szerint felel az üzemeltetés közben másnak okozott kárért (Föv. Bír. 41. Pf. 25036/1984.).

E körbe tartozik a Legfelsőbb Bíróságnak a közelmúltban felülvizsgálati eljárásban hozott az az ítélete, amely szerint a fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatóját nem mentesíti a felelősség alól, ha a tevékenységére vonatkozó előírások betartásával, kellő előrelátással és óvatossággal el lehetett volna háritani a kárt.

Ebben az ügyben a bíróság a jogerős ítéletében elutasította a felperesek vagyoni és nem vagyoni kárai megtérítésére irányuló, a Ptk. 345. §-ának (1) bekezdésében foglaltakra alapított keresetét. A megállapított tényállás szerint 1991-ben a K. Hotel Kft. beruházásában, S. belvárosában szálloda építése kezdődött, majd 1992 januárjától az építkezés abbamaradt. Az építkezés villamos energiával való ellátását úgy oldották meg, hogy egy kábelfelvágást létesítettek bakoszloppal és oszloptranzformátorral, a létesítményt az alperesi áramszolgáltató S. Városi Kirendeltsége üzemeltette. Az alperes utóbb a transzformátort kikapcsolta, a város egyes részeinek áramellátása érdekében azonban a bakoszlop feszültség alatt maradt.

1995. február 25-én az akkor tízéves I. r. felperes felmászott a bakoszlopra - annak betonlyukait felhasználva -, és a hét méter magasságban lévő vezetékhez hozzáérve áramütést szenvedett, amelynek következményeként felső végtagjait amputálni kellett.

Az alperes az I. r. felperes, valamint szülei - a II-III. r. felperesek - kártérítés iránti keresetének elutasítását azért kérte, mert álláspontja szerint az I. r. felperes magatartása az alperes tevékenysége körén kívül álló elháríthatatlan oknak minősül, és ezáltal a Ptk. 345. §-ának (1) bekezdése értelmében mentesül a kártérítési felelősség alól.

A Legfelsőbb Bíróság a felperesek felülvizsgálati kérelmét alaposnak tartotta. Kifejtette:

A Legfelsőbb Bíróság egyetért azzal, hogy a 20 kV-os feszültségű berendezés (vezeték) működése veszélyes üzemi tevékenységnek minősül, ezért az alperes mint e tevékenység folytatója, illetőleg mint üzemeltető az ezzel összefüggésben keletkezett kárért a Ptk. 345. §-ában foglaltak szerint felel. Az objektív felelősségi szabály azon alapul, hogy a fokozottan veszélyes tevékenység folytatója egyúttal köteles fokozott védekezésre is, hiszen neki van lehetősége azokra a döntésekre és beavatkozásokra, amelyekkel mások károsodása elhárítható. E felelősségi forma körében az üzemeltető akkor is felel, ha a kár bekövetkezésében vétkesség nem terheli. A felelőssége azonban nem korlátlan, a felelősség alóli teljes mentesülését akkor érheti el, ha bizonyítja, hogy a kárt olyan elháríthatatlan ok idézte elő, amely a fokozott veszéllyel járó tevékenység körén kívül esik [Ptk. 345. § (1) bek.]. A mentesítést eredményező két ok együttes meglétét az alperesnek kell bizonyítania. Az adott esetben az alperes azt bizonyította, hogy a kárt külső, tevékenységén kívüli ok, azaz az I. r. felperes indokolatlan magatartása okozta. A másik feltétellel, az elháríthatatlansággal összefüggő bizonyítékokat azonban a jogerős ítélet okszerűtlenül, a Pp. 206. §-a (1) bekezdésének megsértésével mérlegelte.

A jogerős ítélet helytállóan utalt arra, hogy az elháríthatatlanság akkor állapítható meg, ha - a technika adott fejlettségi szintjére és a gazdaság teherbíró képességére is figyelemmel - objektíve nem áll fenn a védekezés lehetősége. Ezt a körülményt azonban mindig a konkrét ügyben, az adott társadalmi viszonyok közepette kell értékelni, szem előtt tartva, hogy az egyensúly megteremtése mellett is az a végső cél, hogy a kár elkerülhető legyen. A jogerős ítéleti döntés és az alperes hivatkozása az említett körülmények mellett az alperes gazdasági társaság saját teherbíró képességére is utal. A kártérítési igény elbírálása szempontjából azonban nem ennek van döntő jelentősége, hanem annak, hogy létezik olyan megoldás, amellyel a kár elkerülhető lett volna. Az áramtalanítás, a bekerítés és a zártsekreány alkalmazása is megvalósítható volt, ezek a megoldások vagy objektíve zárják ki a kár bekövetkezésének lehetőségét, vagy kizárják az alperes kártérítő felelősségét akkor is, ha a baleset e megoldás alkalmazása mellett mégis bekövetkezik.

A felperesek a felülvizsgálati kérelmükben helytállóan utaltak arra, hogy az objektív felelősség tekintetében mindig a konkrét esetre vonatkoztatva kell vizsgálni a kimentés törvényi feltételeinek fennállását, és e körben azt, hogy a konkrét fokozott veszéllyel járó tevékenységre vonatkozó előírások betartásán túlterjedő előrelátással és óvatossággal el lehetett-e háritani a magatartás károsító következményét. Ebből következően az alperes nem mentesül a kártérítő felelőssége alól csupán annak bizonyításával, hogy a szabványoknak és műszaki előírásoknak megfelelő bakoszlopot alkalmazott. Amennyiben az alperes a megmászhatóan bakoszlop létesítését nem tartotta gazdaságosnak és indokoltnak, a feszültségmentesítés mellett dönthetett volna. Ennek költségét mindkét igazságügyi szakértő 100 000 Ft körülire tette. A feszültségmentesítésnek a szakértők által is értékelt kivitelezési módja nem tette elháríthatatlanná a kár bekövetkezését, és ennek következtében az alperes alappal nem hivatkozhat a mentesülésére. E körben nem hagyható figyelmen kívül, hogy éppen költségkímélés miatt vetették el a biztonságosabb zártsekreány alkalmazását, és az építkezés leállításának körülményei, az elhagyott, gazdátlan építési terület olyan új helyzetet eredményezett, amelyben az alperesnek a nagyobb biztonság kialakítására kellett volna törekednie. Figyelemmel arra, hogy az építkezés folytatásának időpontja bizonytalan volt, nem volt indoka az ideiglenes helyzet további fenntartásának. Mindezekre tekintettel, ha az egyedi bakoszlop létesítését és a körbekerítést az alperes nem is tartotta megoldhatónak, a szabványok és előírások betartásán túlterjeszkedő, a tényleges veszélyhez igazodó óvatosságból a feszültségmentesítést indokolatlanul mellőzte.

A rendelkezésre álló bizonyítékoknak a Pp. 206. §-ának (1) bekezdése szerinti mérlegelése alapján a Legfelsőbb Bíróság azt állapította meg, hogy az objektív védekezési lehetőség hiánya nem állt fenn, ezért az alperes a Ptk. 345. §-ának (1) bekezdése alapján felel a kárért. (LB Pfv. III. 22 564/2000. sz. - BH 2003/8. sz. 321.)

A kotrógép mint veszélyes üzem működése körében magánterületen keletkezett kárért az üzemben tartó felel (PJD VI. 216. sz.).

A *vízlepcső, a zsiliprendszerek, a vízi erőművek* veszélyes üzemnek minősülnek abban a vonatkozásban, hogy a mű a víz természetes áramlását gátolja, befolyásolja, és ennek következtében előre fel nem mérhető áramlástanai viszonyok alakulnak ki a víz sebességétől és szintmagasságának változásától függően (LB Gf. III. 30556/1982. - BH 1984/5. sz. 195.).

Fokozott veszéllyel járó tevékenység a *mérgező anyagok gyártása, használata, tartása*, kivéve a kisméretű tartást és háztartási célra való használatot. Nem alkalmazható pl. a szigorúbb szabály rovarirtó szerek háztartási használatára és tartására. (Lakáson belüli egérirtás, csótányirtás, légy, moly, szúnyog elleni permetezés, szobanövények permetezése, az ehhez szükséges mennyiségű vegyszerek tartása.)

A bírósági gyakorlat a háztartási méreteket meghaladó vegyszeres rovarirtást és gyomirtást - függetlenül attól, hogy a permetezés gépi vagy kézi erővel történik-e - fokozott veszélyforrásnak minősíti (LB Gf. III. 31254/1980. - BH 1981/10. sz. 413.). Nem fokozott veszéllyel járó tevékenység a kiskertekben végzett vegyszeres permetezés és az ehhez szükséges permetező anyag tartása.

Fokozott veszélyforrás a *robbanóanyag, a fegyver* gyártása, tartása, használata. Így minősül a szikvíz előállítása is. Nem vonatkozik azonban ez a patronos háztartási szifonokra.

A zenekar a koncert rendezőjével egyetemlegesen a tárgyi felelősségre vonatkozó szabályok szerint felel azért a kárért, amelyet fellépés közben robbanékony pirotechnikai eszközök használatával okozott (LB Pf. III. 20854/1990. - BH 1990/8. sz. 314.).

A veszélyes tevékenység folytatására vonatkozó szabályok alapján döntött a Legfelsőbb Bíróság, amikor a nyomjelző rakéta a búzatábla felgyújtásával okozott kárt (Gf. IX. 31547/1974.).

Fokozott veszéllyel járó tevékenység a vadászat, általában lőfegyver használata (PJD III. 136. sz.). A vadász a Ptk. 345. §-a szerint felel a kárért, ha vadászás közben a szarvasra adott lövés egy vadásztársát megsebesíti.

Fokozott veszéllyel jár a *gázművek fenntartása, motoros hajó, repülőgép, helikopter üzemeltetése* is.

Kikötött, álló helyzetben levő hajóra történő felszállás - megfelelő szervezés mellett - nem rejt magában olyan veszélyhelyzetet, amely a „tárgyi” felelősségi szabályok alkalmazását indokolná (PJD IV. 133. sz.).

A légi jármű hanghatása következtében keletkezett kárért is tárgyi felelősséggel tartozik az üzemben tartó, illetőleg vele szemben az a gazdálkodó szervezet, amely tőle a kártérítési kötelezettséget szerződésben átvállalta (LB Gf. II. 30801/1982. - BH 1984/3. sz. 114.).

A bírósági gyakorlat a szigorú felelősséget más területre is kiterjeszti. Ennek szabályait alkalmazza többek között a *magasépítésre, a tetőfedésre, az omlásveszéllyel járó kavics- és homokbányászatra, a csatornázásra, a kutatásra, a fakivágásra, a rendszeres átkelési csónakjáratra*. Az itt felsorolt tevékenységek legtöbbje, ellentétben a korábban említettekkel, nem a fejlett, hanem az elmaradott módszerek alkalmazása miatt jelentenek fokozott veszélyt. A Legfelsőbb Bíróság fokozott veszéllyel járó tevékenységnek minősítette a sokszintes magas épület alapozását és kivitelezését (P. törv. 20276/1976.).

A szórakoztató eszköz (hajóhinta) szokásos módon való használata is veszélyes üzemnek minősül (PJD III. 135. sz.).

Munkagödör létesítését és kivilágításának elmulasztását nem tekintette a bíróság fokozott veszéllyel járó tevékenységnek. Ha a gépjármű ilyen munkagödör létesítése, illetőleg fenntartása miatt meghibásodik, utasai megsérülnek, nem a veszélyes üzemek találkozására vonatkozó szabályt, hanem az általános felelősségi szabályt alkalmazza a bíróság (Föv. Bír. 41. Pf. 24498/1983.).

Autószerelő műhelyben gyúlékony anyag (mosóbenzin) szabálytalan használata nem minősül fokozott veszéllyel járó tevékenységnek (Föv. Bír. 41. Pf. 20275/1992. - BH 1993/8. sz. 498.).

Az atomenergia alkalmazásával kapcsolatos felelősség és kártalanítás kérdését az atomenergiáról szóló, többször módosított 1996. évi CXVI. tv. külön szabályozza. Külön törvény, a bányászatról szóló, többször módosított 1993. évi XLVIII. tv. rendelkezik a bányászati tevékenység során másnak okozott kár megtérítéséről.

Üzemben tartó

6. A törvény szóhasználata szerint a veszélyes üzem károkozásáért a fokozott veszéllyel járó tevékenység *folytatója* felel.

Ez a személy a veszélyes üzem fenntartója, aki az üzemet működteti, akinek érdekében az üzem működik, aki a veszélyes üzemre vonatkozó alapvető döntéseket meghozza, és aki a fokozott veszélyforrás elleni különös védekezésre köteles. A gyakorlat ezt a személyt üzemben tartónak nevezi (A Polgári Törvénykönyv magyarázata 1981. 1577. o.).

Az üzemben tartó nem feltétlenül azonos a közvetlen károkozóval, vagyis a balesetet előidéző gép, berendezés kezelőjével, a gépjármű vezetőjével, de nem feltétlenül üzemben tartó a veszélyes üzem tulajdonosa sem. Üzemben tartó általában az, aki a veszélyforrással rendelkezni jogosult.

A tulajdonosi és üzemben tartói minőség legtöbbször egybeesik, de a veszélyforrás kezelője, a közvetlen károkozó és az üzemben tartó is gyakran azonos személy. Ez a helyzet pl. akkor, ha valaki saját gépkocsiját maga vezeti, ha a fegyver tulajdonosa saját fegyverével maga okoz kárt, vagy ha az iparos saját gépével maga okoz balesetet. Ha az üzemben tartói minőség elválik a közvetlen károkozó személyétől, az üzemben tartó a veszélyes üzemre vonatkozó szabályok szerint, a közvetlen károkozó pedig az általános felelősségi szabályok szerint egyetemlegesen felelhet a károsulttal szemben.

Az üzemben tartó kártérítési felelőssége mellett a nem üzemben tartónak a Ptk. 339. §-a szerinti egyetemleges felelőssége is megállapítható [PK 38. sz. áf. (PEH 133. o.); l. részletesen a *II.* pontban].

Ez természetesen csak akkor lehetséges, ha a károkozó nem az üzemben tartó alkalmazottja vagy az üzemben tartó szervezet tagja. Ilyenkor ugyanis harmadik személlyel szemben a közvetlen károkozó nem felel, felelőssége csak a munkáltatóval, illetőleg a szervezetkessel szemben a munkajogi, illetőleg a szervezetkességi jogi felelősségi szabályok szerint állapítható meg.

A PK 41. sz. állásfoglalás (PEH 142. o.) azt is kimondja, hogy semmis az a megállapodás, amelyben a munkavállaló, illetőleg a szervezetkességi tag munkaviszonyával, illetőleg tagsági viszonyával harmadik személynek okozott kár megtérítését magára vállalja. Ebből az is következik, hogy az ilyen megállapodás alapján önként fizetett kártérítést is vissza kell fizetni.

Az üzemben tartó rendszerint a veszélyes üzem tulajdonosa. A gépjármű tulajdonosának személyét a forgalmi engedély is feltünteti, de az üzemben tartó ettől eltérő személy is lehet, sőt a tulajonos sem feltétlenül az, akinek ezt a minőségét a forgalmi engedély megjelöli. Ha pl. a forgalmi engedélyben feltüntetett tulajdonos a gépjárművét eladja vagy elajándékozza, a vevő, illetőleg a megajándékozott a gépjármű tulajdonjogát a szerződés megkötésével és a gépjármű birtokbavételével megszerzi [Ptk. 117. § (2) bek.]. Ő lesz az üzemben tartó akkor is, ha a tulajdonjog változását a forgalmi engedélybe még nem vezették be. Ha a gépkocsi vezetője a jármű átvétele után, de még a forgalmi engedély átírása előtt balesetet okoz, nem az eladó, hanem a vevő minősül üzemben tartónak, tehát ő felel a balesetért. Abban az esetben, ha a vevő az eladót a gépkocsi átvétele után hazaszállítja, és útközben balesetet szenvednek, a vevő mint üzemben tartó felelős lesz akkor is, ha a gépkocsit a baleset idején az eladó vezette.

A felelősség alapja az említett esetben az üzemben tartói minőség megszerzése, bár a vevő a szerződés megkötésével és a birtokbavétellel tulajdonjogot is szerez, és ezt nem érinti az, hogy igazgatási szabályok a forgalmi engedély átírását is megkínálják.

Problémát okoz a gyakorlatban, hogy ki a közös vagyonhoz tartozó, tehát a házastársak közös tulajdonában álló, illetőleg a különvagyon, de a házastársak által közösen használt gépjármű üzemben tartója. Ez a kérdés felmerült akkor is, ha a közös háztartásban élő családtagok közösen használják a közös tulajdonban vagy az egyikük külön tulajdonában levő gépjárművet.

Erre a kérdésre a Legfelsőbb Bíróság a jogi irodalomban és a jogalkalmazók körében sokat vitataltalmú PK 40. sz. állásfoglalásában (PEH 139. o.) kísérel meg a válaszadást. Az állásfoglalás is kiemeli azt, hogy „bár a gépjárművet rendszerint a tulajdonos tartja üzemben, egyedül a tulajdonjog alapján az üzemben tartói minőség nem dönthető el”.

Az állásfoglalás a továbbiakban rámutat: „Azon az alapon, hogy a gépjármű egyik vagy másik házastársnak a különvagyon, éppúgy nem lehet a tulajdonos házastársat feltétlen üzemben tartónak tekinteni, mint ahogy a vagyonszösszéből folyó tulajdonosi minőség sem alkalmas egymagában arra, hogy ezen az alapon mindkét házastársat üzemben tartónak lehessen tekinteni.” „A házastársak pusztán együttélésük ténye és az ahhoz kapcsolódó házassági vagyoni viszonyok alapján nem tekinthetők közös üzemben tartóknak.”

„Az üzemben tartó személyének megállapításához rendszerint a gépjármű forgalmi engedélye és a rendőrhatalási nyilvántartás adatai adnak komoly segítséget. Azt ugyanis, akinek a nevére a forgalmi engedély szól, aki a gépjármű-nyilvántartásban szerepel, az ellenkező bizonyításig üzemben tartónak kell tekinteni. Üzemben tartó azonban olyan személy is lehet, akinek nincs forgalmi engedélye, és a neve a gépjármű-nyilvántartásban sem szerepel.”

Ez azt jelenti, hogy a rendőrhatalási nyilvántartásba bejegyzett, illetőleg a forgalmi engedélyben feltüntetett házastárs üzemben tartói minőségét vélelmezni kell. A be nem jegyzett másik házastárs azonban bizonyíthatja, hogy ő is üzemben tartó, vagy egyedül ő a jármű üzemben tartója. E tételek helyessége vitán felül.

Az állásfoglalás azonban a továbbiakban azt is kimondja, hogy az együtt élő házastársakat a tulajdonjogtól és a hatósági engedélytől függetlenül akkor kell közös üzemben tartónak tekinteni, ha a gépjárművet mindketten rendszeresen vezetik.

Eszerint tehát nem üzemben tartó az a házastárs, aki nem tud gépjárművet vezetni, bár a közös járművet rendszeresen használja házastársával együtt vagy nélküle. Igen gyakran előfordul, hogy a vezetni tudó házastárs a másikat a közös gépkocsival naponta elviszi a munkahelyére, és onnan vissza is hozza. Szabadidejükben pedig rendszeresen közösen használják a gépjárművet kirándulásra vagy más célra. Az üzemben tartás költségeit: az üzemanyag árát, a javítási, karbantartási munkadíjat, az alkatrészek pótlását, az esetleges garázsbért a közös vagyonból fedezik. Az állásfoglalásból arra is következtetni lehet, hogy a vezetni nem tudó házastárs akkor sem üzemben tartó, ha a vezetni tudó házastársa vagy más hozzátartozója segítségével foglalkozásának folytatásához is a közös gépjárművet használja, pl. a kereskedő ezzel fuvarozza az árut, az orvos ezzel látogatja a betegeit. Ez a házastárs az állásfoglalás tartalmának szigorú értelmezése szerint csak utas lehetne.

De utas - az állásfoglalás szerint - az a házastárs is, aki tud ugyan gépkocsit vezetni, házastársa azonban csak alkalmasszerűen engedi át neki a vezetést, tehát nem rendszeresen vezeti a közös vagy a különvagyon gépjárművet. Az üzemben tartói minőséget nem a közös tulajdonú vagy a különvagyon gépjármű közös használata és a költségek közös viselése határozza meg, hanem egyedül az dönti el, ki vezeti rendszeresen a járművet, és azzal ki folytatja rendszeresen a fokozott veszéllyel járó tevékenységet.

Az állásfoglalás alapján kialakult bírósági gyakorlatnak azért van nagy jelentősége, mert ha a gépjárművek ütközésével az üzemben tartónak nem minősülő házastárs utasként balesetet szenved, kárának a megtérítését a veszélyes üzemre vonatkozó szabályok szerint saját házastársától mint üzemben tartótól és a másik jármű üzemben tartójától követelheti, akik a kárért az utas házastárssal mint harmadik személlyel szemben egyetemlegesen felelnek akkor is, ha az üzemben tartó házastárs okozta a balesetet, amely azonban nem volt a másik jármű üzemben tartója szempontjából elháríthatatlan. A másik gépjármű vezetője a házastárs követelésével szemben nem igényelheti, hogy „őt a bíróság felróhatóság hiányában vagy annak kisebb foka alapján egészben vagy részben mentesítse a felelősség alól”. A mentesítésre egyedül akkor van lehetősége, ha bizonyítja, hogy a balesetet elháríthatatlan külső ok idézte elő, ami lehet az üzemben tartó házastárs elháríthatatlan magatartása is.

A jogi irodalomban Eörsi Gyula foglalkozik részletesen ezzel a kérdéssel, és arra a következtetésre jut, hogy a jelenlegi bírósági gyakorlat és általában a családon belül gépjárművel okozott károk rendezése felülvizsgálatra szorul.

A házastársak baleset esetén azt igyekeznek bizonyítani, hogy üzemben tartó egyedül az a házastárs, aki a baleset idején a járművet vezette. Utal Eörsi arra is, hogy milyen nehézségekbe ütközik a közös, rendszeres járművezetés bizonyítása (A Polgári Törvénykönyv magyarázata 1981. 1579., 1580. o.).

Egy másik munkájában próbál megnyugtató megoldást találni. Abból indul ki, hogy az üzemben tartói minőség megállapításánál döntő szempont, kinek a hasznára vagy élvezetére szolgál a gépjármű. Ez a kockázati elven alapul, amelynek lényege az, hogy az viseli a kárt, akinek a károkozó tevékenység hasznára van. Az együttélő házastársaknak a gépjármű általában közös hasznára, közös élvezetére szolgál. Ebből azt a következtetést vonja le, hogy az együttélő házastársak közös üzemben tartását vélelmezni kellene (Eörsi Gy.: „Az együttélő házastársak egymással szembeni kárigénye, figyelemmel a gépjármű-felelősségbiztosításra” - kézirat).

Ennek a megoldásnak a lényege az, hogy az együttélő házastársakat közös üzemben tartóknak kellene tekinteni, függetlenül attól, hogy kinek a nevében van a forgalmi engedély, illetőleg ki vezeti rendszeresen a gépjárművet. Ha azonban a házastárs bizonyítja, hogy a gépjárművet nem közösen használják, azt kizárólag a másik házastárs saját céljaira üzemelteti, a közös üzemben tartás megállapítását mellőzni lehetne.

2001. január 1-jén hatályba lépett a gépjármű üzemben tartójának kötelező felelősségbiztosításáról szóló 171/2000. (X. 13.) Korm. rendelet. E jogszabály 1. §-ának b) pontja szerint üzemben tartó a gépjármű tulajdonosa vagy a telephely szerinti ország hatóságai által kibocsátott okirattal bejegyzett üzemben tartó. A *d)* pont szerint pedig biztosított rajtuk kívül a gépjármű üzemben tartója és vezetője is. Ebből pedig az következik, hogy a tulajdonost, tehát több tulajdonos esetében mindegyiküket a biztosító felelőssége szempontjából üzemben tartónak kell tekinteni, így a házastársak e jogszabály alkalmazásában közös üzemben tartói a közös vagyoni gépjárműnek. Minthogy ugyanők egyben biztosítottak is, a rendelethez mellékelte „a gépjármű-felelősségbiztosítás általános feltételei” 8. §-ának c) pontja szerint a biztosító nem téríti meg a biztosítottnak, tehát a közös tulajdonos házastársak egymással szembeni dologi kárát és az elmaradt haszonként jelentkező károkat. Megtéríti viszont a személyi sérülésből keletkezett kárt. Hasonlóan rendelkezett a hatályon kívül helyezett korábbi jogszabály, az 58/1991. (IV. 13.) Korm. rendelet is. A felelősségbiztosítás szempontjából e jogszabályok a vitás kérdést rendezték, s így ebben a vonatkozásban az állásfoglalás meghaladtott lett. Minthogy a felelősségbiztosítás kötelező, gyakorlatilag e vitának jelentősége megszűnt.

A *fekete fuvar* nem változtat az üzemben tartói minőségen. Ha tehát a vállalati gépjármű vezetője a munkáltató engedélye nélkül a járművet személy- vagy teherfuvarozásra használja, és balesetet okoz, az üzemben tartó munkáltató felel a kárért. A jármű eltulajdonítása, jogosulatlan használatbavétele esetén a tulajdonos mint üzemben tartó a kárért csak akkor felel, ha a jármű eltulajdonítását kellő gondossággal, körütekintéssel megakadályozhatta volna, ellenkező esetben a tolvaj, illetőleg a jogosulatlan használó lesz az üzemben tartó, és ő felel az okozott kárért.

Ha a jármű tárolásához megfelelő zárt vagy bekerített hely nem áll rendelkezésre, a jogi személyek és az állampolgárok kénytelenek éjszaka is lezárt gépkocsijukat az utcán megengedett helyen hagyni. Ez általában nem róható a terhekre, a lopott gépjárművel okozott balesetért tehát nem felelnek (P. törv. III. 21047/1970.).

Meg kell azonban jegyezni, hogy a biztosító a kötelező felelősségbiztosítás alapján az utóbbi esetben is megtéríti a kárt.

Ebből következik, hogy a gépjármű-felelősségbiztosítás szélesebb körű fedezetet nyújt, és esetenként akkor is megtéríti a kárt, ha az üzemben tartó felelőssége nem állapítható meg. Ide vonatkozik a fenti eseten kívül a jelenleg hatályos gyakorlat szerint a segédmotoros kerékpár által okozott balesetért fennálló felelősség is.

A *gáz*-, illetőleg az *elektromos* vezetékek üzemben tartója a Fővárosi Gázművek, illetőleg a Budapesti Elektromos Művek, vidéken a gázt, illetőleg az elektromos áramot szolgáltató vállalat. A háztartási vagy vezetékes ipari, üzleti stb. berendezés által okozott kárért azonban ebben a minőségben csak akkor felel, ha a vezetékek vagy a központi berendezés hibája okozta a kárt. Ha ez nem állapítható meg, a közvetlen károkozó, a berendezés használója - az általános szabály szerint - felel; mentesülhet tehát a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy karbantartási kötelezettségét teljesítette, de egyébként is úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. A berendezés tulajdonosa, bérlője is csak az általános szabályok szerint felel, vagyis ha ő maga vagy vétőképtelen gondozottja kezelési szabálytalansággal, karbantartási mulasztással vagy egyéb felróható magatartással okozta a kárt. Ha a kár nem a vezetékek, a központi berendezés hibás működése miatt keletkezett, akkor a gáz-, az elektromos készülék használójának felelőssége általában megállapítható, mert eredményes kimentés csak ritka kivétel lehet. (Például a gázrobbanást olyan elmebeteg nagykorú családtag okozta, akinek elmebetegségét a készülék tulajdonosa sem ismerte.)

A Legfelsőbb Bíróság egyik határozata kifejti: „ha a gázszolgáltató elmulasztotta időnként ellenőrzési kötelezettségét, veszélyes üzemi tevékenysége folytán akkor is felel a kárért, ha azt nem a gázszolgáltató, hanem a gázvezeték szabálytalan szerelése okozta.” (LB Pfv. III. 20384/1994. - BH 1997/4. sz. 182.)

Ezzel szemben azt az ellenvetést lehet tenni, hogy ebben az esetben a gázszolgáltató nem „veszélyes üzemi tevékenysége folytán”, hanem neki felróható okból, mulasztása miatt, az ellenőrzési kötelezettség nemteljesítéséért felelhet, feltéve, hogy a kárt ez okozta, vagyis ha az nem következett volna be az ellenőrzési kötelezettség teljesítése esetén. A felelősség jogalapja ebben az esetben azonban nem a 345., hanem a 339. §.

Más kérdés az elektromos árammal vagy gázzal üzemeltetett ipari célt szolgáló gép, berendezés veszélyes üzemi jellege. A nem háztartási célú ilyen berendezések üzemben tartója a gép, berendezés működésével kapcsolatos kárért a veszélyes üzemre vonatkozó szabályok szerint felel. Az említett gépek, berendezések ugyanis önálló veszélyforrások akkor is, ha azok elektromos árammal vagy gázzal működnek.

Nem változtat az üzemben tartói minőségen az, hogy a veszélyes *üzemet annak fenntartója ideiglenesen másnak átengedi*. A bérbeadó marad a berautó üzemben tartója akkor is, ha a bérlő vezeti a járművet, és az üzemanyagról is ő gondoskodik. Ugyanez a helyzet akkor is, amikor a gépjármű tulajdonosa rövid időre, egy-két útra ideiglenes használatra gépjárművét másnak átadja. Ha azonban az átengedés tartós, az üzemben tartó a tényleges üzemeltető, a bérlő, a haszonkölcsönbe vevő lesz. Ha a vállalat, szövetkezet tartós használatra autóbust, teherautót bérel az autóközlekedési vállalatától, és azt tartósan használja, vagy a vállalat a kellőképpen ki nem használt autóbust tartós használatra átengedi a személyfuvarozási vállalatnak, az üzemeltető az első esetben a bérlő vállalat, a második esetben pedig a fuvarozási vállalat lesz.

A fegyveres testület tagja által használt lőfegyver üzemben tartója a fegyveres testület. E minőségén nem változtat az sem, ha a fegyveres testület tagja a fegyvert szolgálaton kívül jogellenesen használja (P. törv. V. 20110/1980.).

Fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatójának azt kell tekinteni, aki a veszélyes üzemet fenntartja, tartósan üzemelteti, és akinek felügyelete, irányítása, ellenőrzése és a veszélyforrás különleges védekezésre való kötelezettsége mellett a veszélyes tevékenység megvalósul. Az üzemben tartói minőség ismérvei között ezért nincs feltétlenül ügyszó jelentősége annak, hogy a veszélyes üzem kinek az érdekében működik (P. törv. IV. 20838/1988. - BH 1988/8. sz. 273.).

Ha egyik vállalat gépjárműve, erőgépe más vállalatnál fuvaroz, illetőleg dolgozik, az üzemben tartói minőséget az dönti el, hogy a gép átengedéséről vagy csak bér munkáról van-e szó. Az első esetben az a vállalat az üzemben tartó, amely a gépet tartósan használja, a második esetben nem változik az üzemben tartói minőség, tehát marad az átengedő vállalatnál. A Legfelsőbb Bíróság határozata szerint az dönti el a kérdést, hogy melyik vállalat gyakorolja a felügyeletet a jármű vezetője, a gép kezelője felett, melyik irányítja és ellenőrzi a munkát [A Polgári Törvénykönyv magyarázata 2. 1580. o. (Eörsi)].

Ha az alkalmazott munkája végzéséhez saját erőgépét költségtérítés ellenében használja, annak üzemben tartója a munkaadó. Harmadik személyekkel szemben az ezzel okozott kárért a munkaadó a veszélyes tevékenység folytatására vonatkozó szabályok szerint felel (Fejér MB Pf. 20489/1990. - BH 1990/4. sz. 448.).

A repülőgépes növényvédő állomások olyan tartalmú szerződést kötnek mezőgazdasági üzemekkel *vegyszeres gyomirtásra*, amely szerint a megrendelő mezőgazdasági üzem kötelezettséget vállal a harmadik személyeknek okozott kárért. E szerződések alapján vitássá vált a bírósági gyakorlatban az üzemben tartó személye, nevezetesen az, hogy a repülőgépes növényvédő állomást vagy a permetezést végzetető mezőgazdasági üzemet, esetleg mindkettőjüket kell-e veszélyes tevékenység folytatójának minősíteni.

A Legfelsőbb Bíróság Polgári és Gazdasági Kollégiuma számos határozatban úgy foglalt állást, hogy a vegyszeres permetezés fokozott veszéllyel járó tevékenység, és harmadik személynek okozott kárért repülőgépes permetezés esetén mint a veszélyes üzem üzemben tartója a repülőgépes növényvédő állomás felel (P. törv. V. 21125/1979.). Kimondotta azt is, hogy a növényvédő állomás mint veszélyes tevékenység folytatója a mezőgazdasági nagyüzemmel egyetemlegesen felel (P. törv. III. 20491/1983.).

A bírósági gyakorlatban általánossá vált az az álláspont, amely szerint a mezőgazdasági üzemek és repülőgépes növényvédő állomások szerződésének tartalma nem érinti a növényvédő állomás üzemben tartói minőségét, egyben a növényzetben, méhészetben, más állatállományban okozott károkért harmadik személyekkel szembeni felelősségét. A szerződés csak azzal a következménnyel jár, hogy a növényvédő állomás a harmadik személynek kifizetett kártérítési összeg megtérítését követelheti a megrendelő mezőgazdasági üzemtől. Ha azonban a kárt a repülőgép hibája vagy a növényvédő állomás alkalmazottjának felróható magatartása okozza, megtérítés nem követelhető (LB Gf. II. 30224/1983. - BH 1985/3. sz. 115.; LB Gf. II. 30980/1981. - BH 1983/5. sz. 204.).

Nehézséget okoz a bírósági gyakorlatban az üzemben tartói minőség megállapítása olyan esetben, ha a vegyszeres gyomirtást a repülőgépes növényvédő állomás harmadik személy által üzemben tartott repülőgéppel vagy helikopterrel végzi.

A jogi irodalomban Zoltán Ödön foglalkozik részletesen a vegyszeres permetezéssel okozott károkért való felelősség kérdésével. Egyet kell érteni azzal az állásponttal, amely szerint a kárért a permetezést végző növényvédő állomás mint a fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatója a felelős. Nem változtat a felelősségen az sem, ha a felek olyan szerződést kötnek, amely szerint a permetezést végző mezőgazdasági üzem „bérlő” a légi járművet a növényvédő állomástól. Az ilyen szerződés valóságos tartalma az, hogy a növényvédő állomás a mezőgazdasági üzem megrendelésére végzi el a permetezést. A tényállás tovább bonyolódik akkor, ha a repülőgép bérlőjének nevezett mezőgazdasági üzem egy másik mezőgazdasági üzemmel olyan megállapodást köt, amely szerint a növényvédő állomástól „bérelt” repülőgépet „bérlő” annak az üzemnek. A szerződés azt is tartalmazza, hogy a növényvédő szerek alkalmazásából eredő esetleges károkért az újabb „bérlő” felel, és ő a veszélyes tevékenység folytatója. Ilyen esetben is a növényvédő állomás felelőssége állapítható meg. Előfordul az is, hogy a repülőgép a permetezést mezőgazdasági üzem tulajdona, a vegyszeres gyomirtást azonban saját személyzetével a növényvédő állomás végzi. Zoltán Ödön szerint ebben az esetben a növényvédő állomás és a permetezést végző repülőgép-tulajdonos egyaránt veszélyes tevékenységet folytat, felelősségük tehát a közösen okozott károkért egyetemleges. Ha azonban a mezőgazdasági üzem saját gépével saját földjén permetez, és ehhez más vállalat szakembereit veszi igénybe, egyedül a permetezést végző tulajdonos a veszélyes tevékenység folytatója. Végül foglalkozik azzal az esettel is, amikor a repülőgépet tulajdonosa tartós használatra engedi át egy mezőgazdasági nagyüzemnek, amely ezzel permetezi saját vagy mások földjét. Álláspontja szerint abban az esetben, ha a tartós használatra átengedett repülőgép tulajdonosa biztosítja a kezelő személyzetet is, és karbantartja a gépet, felelősségük harmadik személyekkel szemben egyetemleges, mert az üzemben tartás a tartós átengedés ellenére is közös (Kártérítési felelősség a környezet védelmében, 1985. 135-145. o.).

A bírósági gyakorlatban tapasztalható bizonytalanság időszerűvé teszi a különböző tényállások elemzésére is kiterjedő egységes irányítást. Ebben jó kiindulási alap Zoltán Ödön ismertetett álláspontja.

A Legfelsőbb Bíróság a *sportoló felelősségével* kapcsolatban a következőképpen foglalt állást:

„Ha a sporttevékenység szükségképpen együtt jár olyan sporteszköz igénybevételével, amelynek működése fokozott veszélyességgel járó tevékenységnek minősül (gépjárművek, vitorlázó repülőgépek stb.), az ilyen sporteszköz használata elválaszthatatlan alkotóeleme magának a sporttevékenységnek. Minthogy ezt a sporttevékenységet a sportoló fejti ki, magát a sportolót kell a fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatójának tekinteni akkor is, ha a sporttevékenység kifejtése céljából a sporteszközt más személy vagy szervezet bocsátotta rendelkezésre. Ez azonban nem érinti a sporteszközt üzemeltető személynek vagy szervezetnek a felelősségét kívülálló harmadik személlyel szemben. Ebből az is következik, hogy a veszélyes üzemnek minősülő sporteszköz igénybevételével kifejtett sporttevékenységből eredő kockázatot is magának a sportolónak kell viselnie.

Ha azonban a károsodás más személy vagy szervezet felelősségét megalapozó magatartással áll okozati összefüggésben, a felelősség kérdésében az erre vonatkozó kártérítési szabályok (Ptk. 339., 340., 345. és 346. §-ai) alkalmazásával kell dönten.

A sportolót az előbb említett (kárviselési) kötelezettség értelemszerűen csak abban az időben terheli, amelyben a szorosan vett sporttevékenységet kifejti. Ez pedig az az időszak, amely alatt a sportoló egyedül, maga működteti a sporteszközt, tehát azt maga tartja uralma alatt.” (PJD VII. 138. sz.)

E szerint az álláspont szerint azt a sportrepülő vagy vitorlázót és autóversenyzőt, akinek a gépet egyesület bocsátja rendelkezésére, az alatt az idő alatt, míg ezt a gépet maga működteti, vele felkészül a versenyre vagy versenyez, a veszélyes üzem üzemben tartójának kell tekinteni, tehát balesete esetén egyesületétől a veszélyes üzemre vonatkozó szabályok szerint nem követelhet kártérítést.

Ha azonban balesete következtében nem ő, hanem más személy, pl. a lelátón ülő néző, az utcai járókelő károsodik, vagy a lezuhanó gép, a balesetet okozó versenyautó épületben, más járműben okoz kárt, a kárért az egyesület mint üzemben tartó a felelős.

Helyesen mutat rá Eörsi Gyula arra, hogy ez az álláspont nem világos. Úgy tűnik, „mintha a bíróság szétválasztaná az üzemben tartót a veszélyes tevékenység folytatójától, és üzemben tartónak harmadik személyekkel szemben a sporteszközt üzemeltetőt, a sportoló vonatkozásában pedig magát a sportolót tekintené”.

Egyet kell érteni Eörsivel abban, hogy az üzemben tartói minőség következményeit ilyen módon nem lehet megosztani. Ha tehát elfogadjuk azt, hogy a sporttevékenység ideje alatt a sportoló az üzemben tartó, akkor a veszélyes tevékenység folytatásával járó kockázat teljesen őt terheli, tehát ő viseli saját kárát, de egyben felel harmadik személyek káráért is (A Polgári Törvénykönyv magyarázata 1981. 1518. o.).

Okozati összefüggés

7. A veszélyes üzem felelősségére vonatkozó rendelkezések csak abban az esetben alkalmazhatóak, ha megállapítható, hogy a kár és a fokozott veszéllyel járó tevékenység között okozati összefüggés van, a kár a tevékenység fokozott veszélyességéből ered.

Az autóbusz, a vasút veszélyes üzem, ha azonban az utas az állomáson veszteglő vonaton esik és megsérül; a vonatról, az autóbusról vagy más közforgalmú közlekedési eszközről való le- vagy felszállás közben balesetet szenved; a sínen megbotlik és a lábát töri; ha a kézi erővel működő sorompó okoz balesetet, a veszélyes üzemre vonatkozó felelősségi szabály nem alkalmazható, mert a kár és az üzem veszélyes volta között nincs okozati összefüggés. Ilyenkor tehát az üzemben tartó felelőssége csak az általános szabályok szerint, vagyis akkor állapítható meg, ha nem tudja magát kimenteni, nem tudja bizonyítani, hogy úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható, így a károkozás neki felróható. Ez történik pl. akkor, ha a felszállás és leszállás közben vagy az álló járművön előforduló balesetet az okozta, hogy az üzemben tartó a jármű karbantartására vonatkozó kötelezettségét elhanyagolta.

Az állomáson álló helyzetben levő vonatról történő le- és felszállás közben bekövetkezett balesetért való felelősség elbírálásánál a Ptk. 345. §-a nem alkalmazható. A bíróság azonban megállapította azt is, hogy a MÁV nem gondoskodott megfelelően az állomások megvilágításáról és a vágányok mellett a peronok balesetmentes állapotáról, ezért az általános felelősségi szabály szerint kötelezte a kár megtérítésére (Föv. Bír. 41. Pf. 24725/1984.).

Nincs összefüggésben a gépjármű üzemben tartásának fokozott veszélyességével az sem, hogy a csomagok kiemelése közben az *álló gépjármű* ajtaja rácsapódik a járművezetőre, akinek a keze megsérül. De nem állapítható meg az üzemben tartó felelőssége akkor sem, ha javítás, karbantartás közben okozott az álló jármű balesetet, pl. ha a gumiabroncsere közben felemelt autó visszaesik, és személyi sérülést okoz.

A vonat mozdonyából kipattanó szikra által okozott tűz a vasút fokozottan veszélyes jellegével összefüggő káreset (LB Gf. III. 30154/1979. - BH 1980/7. sz. 254.).

Ugyanez vonatkozik arra az esetre is, amikor az állomáson megállás nélkül áthaladó vonat ablakát az odaesett széndarab betöri, és balesetet okoz. A vonat áthaladása idején az állomáson végzett szénkirakás a vasút üzemkörébe tartozik (PJD III. 129. sz.).

Felel a *vasút* azért a kárért is, amelyet a mozgó vonat csomagtartójáról leeső csomag személyekben vagy tárgyokban okoz, felel továbbá a mozgó vonatból kidobott vagy kiesett tárgy (pl. kidobott sörösüveg) által, továbbá a mozgó vonatba behulló tárgy által okozott kárért. Természetesen ugyanez vonatkozik a mozgó autóbuszra, villamosra és más közforgalmú közlekedési eszközre is. A bírósági gyakorlat a veszélyt ezekben az esetekben a sebesség által megnövekedett erőben látja. Az üzemben tartónak egyébként is gondoskodnia kell arról, hogy az utasok csomagjaikat megfelelően rögzítsék, nehogy az a jármű mozgása közben kárt okozzon, de feladata az is, hogy megakadályozza olyan tárgyakra a mozgó járműről való kidobását, amelyek sérülést okozhatnak.

Ha két egymás mellett vagy egymás mögött haladó gépjármű közül egyiknek a kerekei alól kipattanó kő kárt okoz a másik járműben, a kár keletkezése összefügg mindkét gépjármű üzemének veszélyességével. Erre az esetre tehát a veszélyes üzemek találkozására vonatkozó szabályokat kell alkalmazni.

A Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa határozatában ezzel kapcsolatban kifejti: „A kár és a tevékenység veszélyessége közötti összefüggést illetően a következetes ítélkezési gyakorlat szerint több személy fokozott veszéllyel járó tevékenységével történt közös károkozást kell megállapítani akkor is, ha két gépjármű nem kerül ugyan közvetlenül érintkezésbe egymással (nem ütközik össze), de az üzemeltetésük folytán, tehát a fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatásával összefüggésben kerülnek olyan helyzetbe, amely akár egyikük vagy mindkettőjük, akár harmadik személy károsodására vezet.”

„A károkozás közössége - éppen azért, mert csak okozásról, tehát a kárra vezető és jogilag érzékelhető okok láncolatába való bekapcsolódásról van szó - akkor is fennáll, ha két vagy több veszélyes üzem egy időben és szinte egy helyen való működése idézi elő a kárra vezető veszélyhelyzetet. Ez az eset következik be, amikor két, egymás mellett haladó gépjármű közül az egyiknek a kerekei alól kipattanó kő kárt okoz a másik gépjárműben. A kár bekövetkezése ilyenkor is összefügg a találkozó gépjárművek veszélyességével, hiszen a kár bekövetkezésében és mértékében jelentősége van a járművek menetsebességének is.” (PJD VI. 225. sz.; l. még a 346. §-nál a 2. pontban.)

A bírósági gyakorlatban sok gondot okoz a *közvetett károk* megítélése, nevezetesen annak megállapítása: hol lehet megvonni az ilyen kárért való felelősség határait, meddig lehet elmenni a közvetett okozás elismerésében, melyek a kárra vezető és jogilag még érzékelhető okok. Erre a kérdésre sem a bírósági gyakorlat, sem a jogi irodalom nem ad egyértelmű választ.

A Legfelsőbb Bíróság megállapította a gépjármű üzemben tartójának felelősségét abban az esetben, amikor a közúti baleset miatt az utat le kellett zárni, a terelőút elkerülte a lezárt út menti vendéglőt, amelynek üzemeltetője jövedelemkiesésében jelentkező kárt szenvedett (Gf. IV. 32105/1988. sz.). Nem állapította meg jogilag releváns okozati összefüggés hiányában a sportoló halálos balesetét okozó gépjármű üzemben tartójának felelősségét abban az esetben, amikor a sportegyesület az elhunyt első osztályú sportoló pótlásával járó költségeinek a megtérítését kérte (Gf. I. 30838/1989. sz.).

A jogi irodalomban Eörsi Gyula foglalkozik a közvetett károk határaival. Álláspontját a következőkben foglalja össze:

„A közvetett kár megítéléséhez az okozati láncolat megléte csupán előfeltétel, mégpedig mellőzhetetlen feltétel. Ha ez fennáll, még kérdéses lehet, hogy a kárkövetkezményt még relevánsnak lehet-e tekinteni. Az okozati összefüggés önmagában nem feltétlenül elegendő ahhoz, hogy a közvetett kárt megítéljék.” A felelősség megállapítását az dönti el, hogy a bíróság indokoltan tartja-e a marasztalást vagy sem. Ehhez a döntéshez keres határozatának indokolásában olyan jogi fogódzót, „mint az adekvát kauzalitás, az előreláthatóság, a szerves kapcsolat, az élet általános kockázata, a károkozó rizikója stb.”. Ezekkel „jobbára csak álkritériumokat fogalmaznak meg, amelyek nem a döntést segítik, hanem legitimizálják azt” (Biztosítási Szemle XXXIX. évf. 2-3. sz.).

A kifejtettek közül azt a következtetést lehet levonni, hogy sem a bírósági gyakorlatban, sem a jogi irodalomban nem alakult ki általánosan alkalmazható szabály arra, hol lehet a közvetett károk határait megvonni. A bíróságok végeredményben - mint azt az ismertetett határozatok is mutatják - a tényállás gondos mérlegelésével állapítják meg, hogy fennáll-e a felelősség vagy sem. Ehhez keresnek azután határozatuk indokolásában - ahogy erre Eörsi is rámutat - korántsem egyöntetű jogi kapaszkodót. Ez egyébként a felelősség általános problémája, amely a kártérítés általános szabályainak és a felelősség módjára, a kártérítés mértékére vonatkozó rendelkezéseknek az alkalmazása során is felmerül.

A környezet veszélyeztetése

8. A különböző vegyszerek alkalmazása az iparban és a mezőgazdaságban, a korszerű ipari és mezőgazdasági termelési folyamatok egyre nagyobb veszélyt jelentenek az emberi környezetre. Szennyezik a levegőt, a természetes vizeket, az erdőket és más növényi kultúrákat, de veszélyeztetik az állatvilágot és a veszélyeztetett környezetben élő emberek életét, egészségét. Ezt a Legfelsőbb Bíróság ítélkezési gyakorlata is érzékeltette, és az emberi környezetet *jelentős mértékben* szennyező tevékenységet fokozott veszéllyel járó tevékenységnek minősítette.

Ha az üzem légszennyezésben jelentkező károsító tevékenysége állandó és olyan mérvű, hogy a károsult azzal szemben nem képes eredményesen védekezni, vagy a védekezés rendkívüli nehézségekbe ütközik, a tevékenység veszélyes jellegét meg kell állapítani, és a károkozót az ebből eredő kár megtérítésére „vétkességre tekintet nélkül” kötelezni kell (PJD VI. 217. sz.).

Ugyanezeket az elveket tekintette irányadónak a bírósági gyakorlat a vízszennyezéssel okozott károkra is. Az emberi környezet egyéb veszélyeztetése esetén a gyakorlat a kártérítés általános szabályait alkalmazta. Így minősítette a szomszédjogi szabályokat sértő károkozást is. Ide lehet vonni a környezetet károsító és egyben a szomszédoknak is kárt okozó füst, gőz kibocsátását, a kilátásnak a szomszéd épületek értékét csökkentő korlátozását, a károsodással járó hanghatást.

A környezet védelmének általános szabályairól szóló, többször módosított 1995. évi LIII. tv. a korábbi törvénnyel tartalmilag lényegében egyezően kimondotta, hogy aki az emberi környezetet veszélyeztető tevékenységével másnak kárt okoz, a Ptk.-nak a fokozott veszéllyel járó tevékenységre vonatkozó szabályai szerint köteles a kárt megtéríteni. Az új tv. 103. §-ának (1) bekezdése szerint a környezet igénybevétele, illetőleg terhelése járó tevékenységgel vagy mulasztással másnak okozott kár környezetveszélyeztető tevékenységgel okozott kárnak minősül, és erre a Polgári Törvénykönyvnek a fokozott veszéllyel járó tevékenységre vonatkozó szabályát (Ptk. 345-346. §-ai) kell alkalmazni. A Ptk.-nak az 1977. évi IV. törvénnyel módosított új szövege ezt a szabályt átvette, és úgy rendelkezik, hogy a fokozott veszéllyel járó tevékenység szabályait kell alkalmazni arra is, aki az emberi környezetet veszélyeztető tevékenységgel másnak kárt okoz [345. § (1) bek.].

A bírósági gyakorlat a vegyszeres gyomirtás, a repülőgépes permetezés, a nagymértékű ipari víz- és légszennyezés esetében a felelősséget a Ptk. 345. §-a alapján állapítja meg, és csak ritkán hivatkozik a környezet védelméről szóló jogszabályokra.

A kilátás elvonása, a beárnyékolás, a szomszéd nyugalmát veszélyeztető zajkeltés, a füst és gőz által okozott kisebb légszennyezés, a háztartási szükségletet meg nem haladó mennyiségű mérgező tartása és alkalmazása esetén továbbra is a szomszédjogi szabályokat és a kártérítés általános szabályait tartja irányadónak. Az emberi környezet fokozott védelme ilyenkor csupán abban fejeződik ki, hogy a kimentés szempontjából magasabb mércét alkalmaznak. Ha azonban maga a veszélyforrás jellegénél fogva veszélyes üzemnek minősül, a bírósági gyakorlat a felelősséget mindenkor a Ptk. 345. §-a alapján állapítja meg. Ilyen módon felel a kárért - mint ahogy erről már szó volt - a túráztatott motorkerékpár, a reflektor használatával kárt okozó gépjármű, a hangrobbanással kárt okozó repülőgép üzemben tartója.

A megrendelő a vele szemben kiszabott környezetvédelmi bírságot kártérítési követelésként csak akkor háríthatja át a hibásan teljesítő vállalkozóra, ha a hibás teljesítés okozta a bírság kiszabásának alapjául szolgáló környezetszennyezést. A környezetvédelmi hatóság azért szabta ki a bírságot, mert a megrendelő a víztisztító-berendezés átalakítása idején a folyóba engedte a szennyvizet. A szennyvíz a víztisztító-berendezés javítása ideje alatt hordóban tárolható lett volna. A bírság kiszabása tehát nem a hibás teljesítés miatt történt (LB Gf. IV. 33365/1993. - BH 1995/3. sz. 170.).

Eddig nem vált gyakorlattá a környezetet veszélyeztető magatartásoknak a Ptk. 341. §-a alapján való eltiltása. E jogszabályi rendelkezés szélesebb körben való alkalmazása biztosítaná talán leghatékonyabban a környezet polgári jogi védelmét, a környezetet károsító magatartások megismétlődésének megelőzését.

Mentesülés a felelősség alól

9. A felelősség alóli mentesülésnek kettős feltétele van:

a) hogy a kár oka elháríthatatlan legyen;

b) hogy kívül essék a fokozott veszéllyel járó tevékenység körén.

Ha ezek közül a feltételek közül valamelyik hiányzik, a kimentés nem vezethet eredményre. Ez a felelősség is kimentő jellegű, tehát mindkét feltételt a károkozónak kell bizonyítania.

ad a) A mentesüléshez nem azt kell az üzemben tartónak bizonyítania, hogy a kár bekövetkezte neki nem róható fel és abban teljesen vétlen, hanem ennél többet, azt, hogy a baleset objektíve elháríthatatlan volt. Nem elég tehát az, hogy a szabálysértési vagy a büntetőeljárásban hozott jogerős határozat szerint a jármű vezetője nem vétett a közlekedési szabályok ellen, de az sem elegendő, ha megállapították a károsult vagy más személy felelősségét. A károsult önhibája egymagában nem alap a mentesítésre. Éppen ez a szigorú mérték, a kimentésnek igen szűk kerete teszi ezt a felelősséget tárgyi felelősséggé.

Ezzel kapcsolatban a Legfelsőbb Bíróság rámutat: „Egymagában az a tény, hogy a gépkocsivezető megengedett sebességgel és az ide vonatkozó szabályok betartásával kezdett az előtte haladó lovaskocsi előzéséhez, kevés annak megállapításához, hogy a balesetet, illetőleg az abból származott kárt kizárólag a beavatkozó bűncselekményt megvalósító magatartása mint a fokozott veszéllyel járó tevékenység körén kívül eső elháríthatatlan ok idézte elő. Ez csak annak igazolására lenne alkalmas, hogy a gépkocsivezető vétkesen a baleset bekövetkeztében. De a veszélyes üzem fenntartója az üzem működése közben és annak veszélyes jellegével összefüggésben keletkezett kárért akkor is felel, ha őt vagy megbízottját a károsító esemény bekövetkezte körül nem terheli vétkezség. Ahhoz, hogy kívülálló harmadik személy magatartása a fokozott veszéllyel járó tevékenység körén kívül eső olyan elháríthatatlan oknak minősüljön, amely alkalmas a fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatójának az ebből eredő kárért való felelősség alóli mentesítésére, az is szükséges, hogy a konkrét fokozott veszéllyel járó tevékenységre vonatkozó előírások (baleseti, egészségvédelmi övrendszabályok, közlekedési szabályok stb.) megtartásán túl terjedő előrelátással, óvatossággal se lehessen e magatartás károsító következményeit elhárítani” (PJD III. 128. sz.).

Egy másik ügyben a Legfelsőbb Bíróság azt is kimondotta: Önmagában az sem mentesíti a gépjármű üzemben tartóját a felelősség alól, hogy a nyomozó hatóság az eljárást azért szüntette meg, mert nem sértette meg a közlekedés szabályait. Ebből ugyanis még nem következik, hogy a balesetet a károsult elháríthatatlan magatartása okozta (P. törv. III. 21186/1979.).

A mentesülés kérdése leggyakrabban közúti baleset esetén merül fel. Gyakran hivatkoznak arra, hogy a gyalogos, legtöbbször felügyelet nélkül hagyott gyermek, mozgásban korlátozott személy, idős ember féktávolságon belül lépett a gépjármű elé. De előfordul, hogy kutya vagy más állat kerül a gépkocsi elé, és ez okozza a balesetet. Ilyenkor azt is vizsgálni kell, hogy a jármű vezetője a körülményekből számíthatott-e a balesetet előidéző ok hirtelen fellépésére, és a baleset az észlelési időn belül az egyébként megengedett sebesség csökkentésével, megállással vagy valamilyen vezetési manőverrel objektíve elhárítható lett volna-e. Ha a tömegközlekedési eszközről kiszállni vagy oda beszállni készülnek az utasok, ha az út szélén felügyelet nélkül hagyott gyermek, idős ember bizonytalanul mozog, ha az út közelében gyermekek játszanak, számítani kell ilyen eseményre.

A bírósági gyakorlat az ilyenkor elvárható körültekintés elmulasztása esetén nem mentesíti az üzemben tartót a felelősség alól akkor sem, ha nem kifogásolható a sebesség, és féktávolságon belül kerül a jármű elé a balesetet okozó személy vagy tárgy.

Annak megállapítása szempontjából, hogy a károkozás elháríthatatlan volt-e, „figyelembe kell venni a fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatójának egész előző magatartását, valamint általában annak a helyzetnek a kialakulására vezető valamennyi tényezőt, amelyben a károsító esemény bekövetkezett. Ha a külső behatást a károsító esemény bekövetkeztének pillanatában már nem is lehet elhárítani, megfelelő tényállás mellett az összes körülmény figyelembevételével mégis megállapítható az, hogy a felelősség alól mentesítő elháríthatatlan külső ok nem áll fenn, mert a károsító esemény bekövetkezése kellő előrelátás mellett megfelelő intézkedések megtételével elhárítható lett volna” (PJD IV. 146. sz.).

„Ha a gépkocsi az egyedül közlekedő, váratlanul eléje szaladó gyermeket elüti, az üzemben tartó a felelősség alól csak akkor mentesül, ha bizonyítja, hogy a gyermek olyan hirtelen került a szabályosan haladó gépkocsi elé, hogy a balesetet a rövid távolság miatt sem fékezéssel, sem a haladási irány megváltoztatásával nem lehetett elkerülni. Az elháríthatatlanság ebben az esetben annak ellenére megállapítható, hogy a gyermeknek nincs belátási képessége. Ha azonban a gyalogjárón haladó gyermek ugráندozásából, gyermektársaival való hancúrozásából kellő előrelátás esetén számítani lehetett arra, hogy a gyermek vigyázatlanul a gépkocsi elé kerülhet, akkor az ilyen baleset nem tekinthető feltétlenül elháríthatatlannak, mert az óvatosság fokozása és a sebesség csökkentése mellett elkerülhető lett volna” (P. törv. V. 21170/1981.).

Különösen szigorúan ítéli meg a bírósági gyakorlat a vasúti balesetért való felelősséget.

Köztudomású, hogy azokon a pályaudvarokon, állomásokon és megállóhelyeken, ahol az utazóközönség a vasúti sínek közvetlen közelében várakozik a beérkező vonatokra, a vigyázatlan vagy járatlan személy könnyen a vonat alá kerülhet, tehát fokozott balesetveszély áll fenn. Különösen nagy a balesetveszély azokon a kisebb állomásokon és megállóhelyeken, ahol csak a helyi és az úgynevezett munkásvonatok állnak meg. Egyrészt azért, mert az utasok a gyakran zsúfoltan érkező vonatok helybiztosítás végett valósággal megrohamozzák, másrészt pedig azért, mert a meg nem álló, úgynevezett távolsági vonatok rendszerint nagy sebességgel haladnak át az állomáson (megállóhelyen). A veszélyhelyzetet még tovább fokozhatja az állomásépület elhelyezése, az épületnek a vasúti sínektől, a köztúttól és az azt elzáró sorompótól való távolsága, az utasok által való megközelítés lehetősége, valamint a helyszín egyéb adottságai.

Minthogy ilyen helyeken a balesetek bekövetkezésével már előre számolni lehet, a vasút üzemben tartójának a balesetek elhárítása érdekében minden lehetséges és célravezető intézkedést meg kell tennie. Ha ezt elmulasztja, a felelősség alól elháríthatatlanságra hivatkozással sem mentesülhet.

Ha a vasút az ilyen jellegű intézkedéseket (pl. a sínek közvetlen közelében levő állomásépület peronjának kellő magasságú hálós korláttal való bekerítése, a nem jól belátható megállóhelyen megállás nélkül áthaladó vonat sebességének csökkentése) gazdaságossági szempontokra vagy a vasúti forgalom zavartalan lebonyolításához fűződő érdekekre tekintettel nem tette meg, ez még nem jelenti azt, hogy a baleset objektíve elháríthatatlan volt (PJD IV. 146. sz.).

Alapvető biztonsági követelmény a mozgó szerelvény ajtajának zárva tartása akkor is, ha a szolgálati szabályok nem írják elő, hogy a vonat indulása előtt a peronajtót le kell zárni. Az ennek elmulasztásából származó balesetért a vasút felel. Legfeljebb kármegosztásra ad lehetőséget az, ha az utas a mozgásban levő vonat lezárt peronajtóját a nyílt pályán kellő indok nélkül kinyitja, illetőleg a nyitott peronajtó mellett huzamosabb ideig kapaszkodás nélkül tartózkodik. A felelősséget nem enyhítik a vasút jelenlegi létszámgonddjai és gazdasági nehézségei (P. törv. V. 20220/1981.).

Nem mentesíthető a vasút a felelősség alól akkor sem, ha a túlszűfolt vonaton a lépcsőn utazó valamelyik utas balesetet szenved. A vonatvezető kötelessége a lépcsőn való utazás megakadályozása, és amíg az utasok a lépcsőkön tartózkodnak, a vonat nem indítható el.

Természetesen ugyanez vonatkozik az autóbuszra, a villamosra, a trolibuszra és más közforgalmú közlekedési eszközre is.

Fokozott veszéllyel járó tevékenységnek minősül a méhekre veszélyes növényvédő szerrel való permetezés is, amint erről más helyen már szó volt. Az ebből keletkező károkért való felelősség alól nem mentesít az, hogy az önkormányzat szakigazgatási szervénél a vegyszeres védekezést kellő időben bejelentették, de erről a szakigazgatási szerv mulasztása folytán a károsult nem értesült. Ilyen esetben ugyanis közvetlenül is ki lehet értesíteni a méhészeket, de legalábbis meg kell győződni arról, hogy a kiértesítés megtörtént-e (PJD VI. 218. sz.).

A permetezés bejelentésének az a módja, amely nem jelöli meg pontosan annak helyét és idejét, hanem a község teljes területére 15 napos permetezési határidőt jelöl meg, nem alkalmas a méhállomány megvédésére. Ilyen hosszú időre a méhek károsodás nélkül egyébként sem zárhatók kaptárba (P. törv. V. 21009/1980.).

Mentesítette azonban a bíróság a felelősség alól a permetezéssel kárt okozó termelészövetkezetet abban az esetben, amikor a károsult kellő időben értesítést kapott a permetezésről, annak helyéről, idejéről, az alkalmazott gyomirtó szer mérgező hatásáról, és ennek ellenére sem tette meg a védekezéshez szükséges intézkedéseket. Megállapította a bíróság, hogy a kárt olyan elháríthatatlan ok, a károsult magatartása idézte elő, amely a fokozott veszéllyel járó tevékenység körén kívül esik (Csongrád MB. 2. Pf. 20402/1979.).

ad b) Nem vezethet eredményre önmagában annak bizonyítása, hogy a kár oka elháríthatatlan volt. Nem mentesít a felelősség alól az olyan üzemzavar, amelyet a veszélyes üzem fenntartója korábban nem ismerhetett fel. Ez a helyzet akkor is, ha a szakértő által fel nem mérhető anyagfáradás miatt eltörik valamilyen fontos alkatrész, hirtelen meghibásodik a fék, a hibátlanak tűnő gumiköpeny durrdefektet kap, és emiatt következik be a baleset.

A kár oka mind a három említett esetben elháríthatatlan volt, az üzemben tartó mégis felelősséggel tartozik, mert ezek az okok a fokozott veszéllyel járó tevékenység körébe tartoznak.

Az irányadó tényállás szerint a szennyvíztisztító telep tisztított szennyvíz kivezetője alatti szakaszon oxigénhiány halpusztulást és ezzel a halgazdaságnak jelentős kárt okozott. A szennyvíztisztító telep üzemben tartója arra hivatkozott, hogy a halpusztulást elháríthatatlan külső ok idézte elő, nevezetesen az, hogy a városi szennyvíztisztító létesítmények nem készültek el időben. A Duna elterelése, illetőleg a Mosoni-Dunába jutó vízpótlás várható következményeiről az illetékes vízügyi szervek időben tájékoztatták felettes hatóságukat, de a kár bekövetkezéséig érdemi intézkedés nem történt. Az LB ezt a védekezést nem fogadta el. A halpusztulás közvetlen oka a szennyvízbevezetés volt, ami a szennyvíztisztító telep tevékenységi körén belül van. A veszélyes üzemben belül bekövetkezett elháríthatatlan ok pedig nem mentesít. Egyébként sem tekinthető elháríthatatlan külső oknak a folyó vízhozama, mert a telep a rendelkezéseire álló berendezéseivel minden nehézség nélkül tudta volna a folyót úgy levegőztetni, hogy a kár lényegesen kisebb vagy alig érzékelhető lett volna (LB Gfv. VI. 30808/1996. - BH 1997/6. sz. 300.).

A vasútállomáson végzett szénrakodás a vasút üzemkörébe tartozik. Nem elháríthatatlan külső ok tehát az, ha a megállás nélkül áthaladó vonat ablakát a szénrakodás közben odaeső széndarab betöri (PJD III. 129. sz.).

A tv. 345. §-ához fűzött miniszteri indokolás felveti azt a kérdést, hogy felel-e az üzemben tartó abban az esetben, ha a jármű vezetője vezetés közben rosszul lesz, elveszti az uralmat a jármű felett, és balesetet okoz. A kérdésre nemleges választ ad, mert nem lehet a rosszullet tényét a fokozott veszéllyel járó tevékenységgel összefüggésbe hozni.

Ez valóban így van, a veszélyes üzemre vonatkozó szabályok alkalmazásához azonban nem erre az összefüggésre, hanem arra van szükség, hogy maga a baleset legyen összefüggésbe hozható az üzem veszélyességével. Ez az összefüggés pedig az adott esetben aligha vitatható. Ha ugyanis nem a gépjármű vezetője, hanem a lovaskocsi hajtója kerül ilyen helyzetbe, a baleset bizonyára nem következik be, vagy legalábbis sokkal könnyebben elkerülhető, mint a veszélyes üzemnek minősülő gépjármű esetében.

A megoldást nem az okozati összefüggés területén, hanem annak vizsgálatával kell keresni, hogy a jármű vezetőjének hirtelen fellépő rosszullete vagy a vezetés közben bekövetkezett halála olyan elháríthatatlan ok-e, amely a fokozott veszéllyel járó tevékenység körén kívül esik. Ahhoz nem fér kétség, hogy ez az esemény az üzemben tartó által objektíve elháríthatatlan. Nem egyértelmű azonban, hogy ugyanúgy az üzem működési körébe tartozik-e, mint az üzemzavar.

Ma már általánosnak mondható az az álláspont, hogy a gépjármű vezetőjének a vezetésre hirtelen bekövetkező képtelenné válása ugyanúgy a veszélyes üzem működési körébe tartozik, mint a váratlanul fellépő üzemzavar, ezért az üzemben tartó felelősségét meg kell állapítani (PJD VI. 221. sz.).

Felmerült az a kérdés is, hogy olyan esetben, amikor harmadik személy kára két gépjármű összeütközéséből keletkezik, mentesíthető-e az egyik jármű üzemben tartója a felelősség alól azon az alapon, hogy a balesetet a másik jármű vezetőjének elháríthatatlan magatartása, tehát elháríthatatlan külső ok okozta. Ez következik be a nem is nagyon ritkán előforduló olyan esetben, amikor az ittas vagy egyébként felelőtlen járművezető áttér a menetirány szerinti bal oldalra, és összeütközik az ott szabályosan haladó másik járművel. Hasonló a helyzet olyankor is, amikor több jármű összeütközéséből keletkezik a kár.

Ezekben az esetekben kívülálló károsulttal, valamelyik jármű utasával, gyalogossal, kerékpárossal szemben az összeütköző gépjárművek üzemben tartói a Ptk. 345. §-a alapján a 344. § szerint mint közös károkozók egyetemlegesen felelnek.

Van olyan álláspont, amely szerint a közúton haladó gépjárművek bármely okból bekövetkező ütközése olyan esemény, amelyik az összeütköző járművek üzemelési körébe esik, tehát a felelősség alól harmadik személyekkel szemben egyikük sem mentesülhet.

Ezzel szemben más álláspont szerint közös károkozás és az ezzel járó egyetemleges felelősség esetében is a felelősség alapja a Ptk. 345. §-a. A felelősség csak akkor áll fenn, ha az e törvényben megfogalmazott feltételek az üzemben tartó vonatkozásában fennállnak. Ezeket a feltételeket az elvileg egyetemlegesen felelős üzemben tartók vonatkozásában külön-külön kell vizsgálni. Nem tartozik az egyik jármű üzemelési körébe az, hogy a másik jármű szabálytalanul működik. Ez a szabálytalanság megvalósulhat a jármű vezetőjének magatartásában, de a jármű üzemelési zavarában is. Ha emiatt a baleset, az adott esetben az összeütközés objektíve elháríthatatlan volt, a másik jármű üzemben tartója a felelősség alól mentesül. Ezt az álláspontot tartom helyesnek, mert nincs elvi akadály annak, hogy elháríthatatlan külső ok legyen egy másik jármű üzemben tartójának kizárólagos magatartása.

Ha nem harmadik személy, hanem valamelyik gépjármű üzemben tartója a károsult - mint később látni fogjuk -, nem a Ptk. 345. §-a, hanem a 346. § a felelősség alapja. Ebben az esetben pedig az összeütköző gépjárművek üzemben tartójának felróhatóságát vizsgálni kell, tehát ilyenkor kimentésnek az általános felelősségi szabály, a 339. § alapján van helye.

A kármegosztás

10. Ha a károsult önhibája nem volt elháríthatatlan oka a káreseménynek, de közrehatott abban, a veszélyes üzem üzemben tartójának a felelőssége megállapítható ugyan, azonban kármegosztásnak van helye. Kármegosztásra van lehetőség pl. akkor, ha a gyalogos szabálytalanul halad át az úttesten, és féktávolságon belül a gépjármű elé kerül, de a baleset a sebesség megfelelő megválasztásával elkerülhető lett volna.

Megosztható a kár akkor is, ha a károsult utas együtt italozott a gépjármű vezetőjével, aki ittasan okozta a balesetet. Kármegosztás alkalmazható azzal a károsulttal szemben is, aki a gépkocsi vezetését ittas vagy vezetői engedéllyel nem rendelkező személynek engedi át.

Kármegosztást alkalmazott a Legfelsőbb Bíróság akkor is, amikor a károsult utasként beszállt olyan gépkocsiba, amelynek vezetője szemmel láthatóan súlyosan ittas volt (Pfv. III. 20279/1993. - BH 1993/12. sz. 741.).

Kármegosztást alkalmazott a bíróság abban az esetben is, amikor a gépjármű vezetője 3-4 méter távolságból hangjelzést adott, és ez is közrehatott abban, hogy az ijedős lovak megbokrosodtak, és a gépkocsiban jelentős kárt okoztak (PJD IV. 151. sz.).

A károsult *felróható* magatartása, közlekedési szabálysértése vagy más közrehatása természetesen csak abban az esetben ad módot a kármegosztásra, ha az összefügg a káreseménnyel. Figyelmen kívül marad pl. a sebességkorlátozás túllépése, ha a baleset a sebesség helyes megválasztása esetén sem lett volna elkerülhető, de nem alap a kármegosztásra az sem, ha a károsult gépjármű vezetője tompított fénnel világított akkor, amikor a féktávolság 300-400 méter volt, mert ilyen távolságra a fényszóró nem világít, ez a szabálytalanság tehát nem hatott közre a balesetben. De nincs kármegosztásra lehetőség akkor sem, ha a károsult utas a járművezető figyelmeztetése ellenére menet közben kikapcsolja a biztonsági övet, de a baleset ennek használata esetén is ugyanúgy bekövetkezett volna, mintha a szabálytalanság nem történt volna meg.

Vadveszélyes területen a forgalmi helyzet minden esetben szükségessé teszi a gépjármű sebességének megfelelő csökkentését. Ennek elmulasztása és a figyelmeztető tábla figyelmen kívül hagyása kármegosztásra ad lehetőséget (PJD V. 226. sz.).

A gyárak légszennyezése következtében a kertészeti felszerelésekben és terményekben keletkezett kárt részben az ingatlan tulajdonosának is viselnie kell, ha a károsító tényezők ismeretében célszerűtlen és gazdaságossági szempontból is kifogásolható művelési módot választott.

Kármegosztásra csak akkor van lehetőség, ha a károsult közreható magatartása felróható. Ennek bizonyítása a veszélyes tevékenység folytatóját terheli. Ezért nem minősítette pl. kármegosztásra alapot adó oknak a bíróság azt, hogy az árokba dőlés veszélyének kitett gépjárműből a károsult a súlyosabb sérülés elkerülése végett kiugrott (PJD IV. 119. sz.).

A gépjármű tulajdonosa erősen ittas állapota miatt utasának engedte át a jármű vezetését, és most már utasként vett részt a forgalomban. Az ittas utas zavarta a gépjármű vezetőjét vezetés közben, és ezzel a felróható magatartásával közrehatott a baleset bekövetkezésében, amelyben maga is károsodott. A Legfelsőbb Bíróság terhére 50%-os kármegosztást alkalmazott. Kifejtette: a gépjármű vezetője akkor járt volna el helyesen, ha a károsult magatartása miatt nem vezet tovább, hanem megállítja a járművet (P. törv. III. 20652/1991. - BH 1992/4. sz. 242.).

„A gépjármű vezetője által az utasának okozott kárért való felelősség érvényesítése során kármegosztás akkor alkalmazható, ha az utas ebben a minőségben nem az általában elvárható magatartást tanúsította.” (LB Pf. III. 20912/1994. - BH 1997/4. sz. 183.)

Vétőképtelen személy magatartása jogilag nem értékelhető, a károkozásban való közrehatás tehát neki nem róható fel. Nincs ezért kármegosztásnak helye akkor, ha a károkozásban vétőképtelen személy hatott közre. Ilyen esetben az üzemben tartót teljes felelősség terheli akkor is, ha a károsult gondozója a felügyelet ellátása érdekében úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható lett volna. Ha pl. a gépjármű a váratlanul eléje kerülő óvodás gyermeket elüti, és a baleset nem volt elháríthatatlan, mert fokozott óvatossággal és a sebesség csökkentésével elkerülhető lett volna, az üzemben tartó a teljes kárt köteles megtéríteni. A gyermek gondozója a felügyelet ellátása érdekében nem úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható, mert lehetővé tette, hogy gondozottja fegyelmezetlenül közlekedjék. Ezzel felróható módon közrehatott a baleset bekövetkezésében. Ez azonban nem ok az üzemben tartó felelősségének csökkentésére, mert a gondozó felróható magatartása a vétőképtelen gondozott terhére nem vehető figyelembe. Ha azonban a gondozó is károsodott, az ő kárát illetően kármegosztásnak van helye. Ez a helyzet pl. akkor, ha a vétőképtelen olyan nagyobb értékű dolgot vitt magával, amely gondozójának a tulajdona volt, és az a baleset folytán tönkrement. Nincs akadály annak sem, hogy az üzemben tartó a gondozott kártalanítása fejében kifizetett összeg arányos részének a megtérítését külön perrel követelje a gondozótól, mint a kár egyik okozójától, mert a felügyelet elmulasztása is közrehatott a kár bekövetkezésében (PK 39. sz. áf. - PEH 137. o.).

A kármegosztás aránya a felróható közrehatás súlyához igazodik.

50%-os kármegosztást alkalmazott a bíróság abban az esetben, amikor az utas figyelmetlenül két csomaggal akart felszállni az autóbuszra, de a felszállás megkezdése előtt az ajtó bezáródott, és az utas balesetet szenvedett (PJD II. 173. sz.).

A károsultra terhesebb 60-40%-os kármegosztást alkalmazott a bíróság abban az ügyben, amelynek tényállása szerint a károsult figyelmetlenül átlós irányban haladt át az úton, és az alperes motorkerékpárja elütötte (Szolnok MB. Pf. 20669/1984.).

A kár kétharmadának a megtérítésére kötelezte a Legfelsőbb Bíróság a repülőgépes vegyszeres permetezést végző növényvédő szolgálatot abban az esetben, amikor a károsult méhész engedély nélkül telepedett le a permetezést végeztető mezőgazdasági nagyüzem területén, és ezzel megnehezítette a védekezést (LB Pf. V. 21060/1980.).

A vétőképes iskolás gyermek hazavitte a MÁV által használt és gondatlanul eldobált vészjelző durrantyút, azt kalapáccsal ütni kezdte, mire fellobbant, és a gyermek megsérült. A bíróság a vasutat a kár 80%-ának megtérítésére kötelezte (PJD III. 131. sz.).

Ugyanílyan arányban osztotta meg a bíróság a kárt abban az esetben, amikor a villamosról leszálló és a járdaszígrétről szabálytalanul lelépő gyalogost a gépjármű elütötte (PJD III. 134. sz.).

A mozdony elütötte a nyílt vasúti pályatesten átjárásra ki nem jelölt helyen tartózkodó ittas gyalogost, a bíróság a vasutat a kár 40%-ának a megtérítésére kötelezte (PJD IV. 144. sz.).

A kár 60%-ának a megtérítésére kötelezte a bíróság a HÉV-et abban az esetben, amikor a károsult kellő körültekintés nélkül haladt át a síneken, és a mozgó szerelvény elé lépett (Föv. Bír. 41. Pf. 24148/1985.).

A közrehatás arányának megállapításánál szigorúbb mértéket kell alkalmazni a károkozóval, mint a károsulttal szemben, mert a fokozottan veszélyes tevékenység folytatása felróhatóság nélkül is megalapozza a felelősséget. Ez a felelősség még növekszik akkor, ha az üzemben tartó felróható magatartása is közrehatott a kár bekövetkeztében. A fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatóját megillető kártérítés összegének megállapításánál nemcsak a felróható közrehatásokat, hanem az üzem veszélyességét is értékelni kell, amennyiben ez a veszélyes üzem károkozásában közrehatott. Ez az elv nemcsak akkor irányadó, ha a veszélyes üzem károsodik, hanem akkor is, ha a károsult kívülálló személy, akinek felróható közrehatása, önhibája miatt kármegosztást kell alkalmazni. Nagyobb arányú kármegosztásra van lehetőség a károsult hátrányára akkor, ha az üzemben tartó szabálytalanságot nem követett el, mint olyan esetben, amikor nemcsak az üzem veszélyessége, hanem az üzemben tartó felróható magatartása (KRESZ szabálysértése, munkavédelmi szabálysértése) is közrehatott a kár bekövetkeztében (PK 38. sz. áf. - PEH 133. o.; l. még a 11. pontban).

A 339. és a 345. § együttes alkalmazása

11. Gyakran előfordul olyan baleset, amelyben veszélyes tevékenység folytatója és olyan más személy is szerepel, aki az általános szabály szerint felel. Ez történik akkor, ha gépjármű és gyalogos vagy lovaskocsi, illetőleg kerékpáros a résztvevői a közlekedési balesetnek. Ha mindketten kárt szenvednek, a veszélyes üzem üzemben tartója az általános felelősségi szabály alapján, a gyalogos, a lovaskocsi hajtója, illetőleg tulajdonosa, a kerékpáros pedig a fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatására vonatkozó szabályok alapján követelhet kártérítést. Ez legtöbbször úgy jelentkezik, hogy az üzemben tartó a gyalogos, a lovaskocsi hajtója, a kerékpáros keresetével szemben beszámítási kifogást emel, vagy viszontkeresetet terjeszt elő, és saját kárának a megtérítését kéri. De elvileg annak sincs akadálya, hogy a kizárólag károsult üzemben tartó külön perben érvényesítse igényét az általános szabályok szerint felelős károkozóval szemben. Ezeknek a követeléseknek az elbírálására ad iránymutatást a PK 38. sz. állásfoglalás (PEH 133. o.).

„A fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatása közben keletkezett károk megtérítése körében a Ptk. 345. és 339. §-ában foglalt rendelkezések együttesen is alkalmazhatóak.

Veszélyes üzem károsodása esetén a veszélyes üzem üzemben tartóját megillető kártérítés megállapításánál - a károkozó vagy az üzemben tartó netáni felróható közrehatása mellett - az üzem veszélyességét is figyelembe kell venni az üzemben tartó terhére, amennyiben ez a veszélyes üzem károsodásában közrehatott.”

Az állásfoglalás kiemeli azt is: „A két felelősségi forma együttes alkalmazása semmiképpen sem járhat azzal a következménnyel, hogy a közlekedési balesetből származó kártérítési igények kielégítését, a tárgyi felelősségnek a jogvédelemre leginkább rászoruló baleseti sérültek érdekében való alkalmazhatóságát nehezítse, sőt esetleg meghiúsítsa.”

Az állásfoglalás lényege az, hogy a károsult közrehatása esetén a közrehatás arányának a megállapításánál a károsult üzemének a veszélyességét is értékelni kell. Erre figyelemmel saját kárát nagyobb mértékben kell viselnie, mint olyan károsultnak, aki nem veszélyes üzemet működtet.

A felelősség korlátozása és kizárása

12. A tv. értelmében: a veszélyes üzem üzemben tartójának felelőssége - a dologban okozott károk kivételével - nem zárható ki és nem korlátozható [Ptk. 345. § (3) bek.].

Az élet, a testi épség és az egészség károsodását illetően tehát a felelősségi szabály kogens. Hasonló rendelkezést tartalmaz a Ptk. 342. §-ának (1) bekezdése, amely minden felelősségi forma tekintetében azt mondja ki, hogy semmis valamely szerződésnek az a kikötése, amely a szándékos vagy súlyos gondatlanságból eredő károkozásért, az életben, a testi épségben, egészségben okozott károsodásért, továbbá a bűncselekmény következményeiért való felelősséget előre korlátozza vagy kizárja. A 345. § most tárgyalt (3) bekezdése - mint Eörsi Gyula is kiemeli - a 342. §-ban foglalt kogenciát csak a dologban okozott károkat illetően oldja fel (A Polgári Törvénykönyv magyarázata 1981. 1586. o.).

Ennek a rendelkezésnek gyakorlati jelentősége alig van, mert az ilyen kikötés igen ritka, és így a bírósági gyakorlatban is alig fordul elő.

Zoltán Ödön foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy kizárható és korlátozható-e a környezetártalommal okozott kárért való felelősség. Arra a következtetésre jut, hogy a környezetártalom okozása gyakran szándékos károkozás, de legtöbbször súlyosan gondatlan. Az üzem, amely a levegőt mérgező égéstermékkel, a vizet vegyszerrel tömegesen szennyezi, tudja, hogy az emberi környezet veszélyeztetésével kárt okoz, tehát az ezért való felelősségét nem korlátozhatja, és nem zárhatja ki (Kártérítési felelősség a környezet védelmében. 1985. 102-104. o.).

Itt kell említést tenni a Ptk. 342. §-a (2) bekezdésének a veszélyes üzem felelősségére is irányadó arról a rendelkezéséről, amely szerint nem jár kártérítés, ha a kárt a *károsult belegyezésével* okozták, és a károkozás társadalmi érdeket nem sért vagy veszélyeztet.

A Legfelsőbb Bíróság álláspontja szerint: „A sporttevékenység kifejtésére való vállalkozás magában foglalja ráutaló magatartással annak kifejezésre juttatását is, hogy a sportoló mintegy beleegyezik a sporttevékenységgel együtt járó esetleges károk kockázatának viselésébe. Ebből pedig az következik, hogy a sportoló által sporttevékenysége során elszenvedett kárért - mint a sportolással önként vállalt kockázat körébe tartozóért - általában nem jár kártérítés, az ilyen kárt tehát a sportoló maga köteles viselni” (PJD VII. 138. sz.).

Elévülés

13. A veszélyes üzem felelőssége az általánosnál rövidebb idő alatt, három év alatt évül el. Ez azonban nem akadályozza annak, hogy a károsult igényét a rövidebb elévülési idő után a felelősség általános szabálya alapján (339. §) érvényesítse, ha igénye e tekintetben, vagyis az általános elévülési szabály szerint nem évült el, és a felelősség egyéb feltételei is megvannak. A kimentéshez ilyenkor elég annak bizonyítása, hogy a veszélyes tevékenység folytatója úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható (nem sértette meg a közlekedési szabályokat stb.).

Az elévülés bekövetkezését a bíróság akkor állapítja meg, ha egyben azt is tisztázza, hogy a felek jogviszonyában nem merült-e fel olyan igény, amely az elévülés nyugvását vagy megszakadását eredményezhette [Ptk. 326. § (2) bek., 327. §].

Ptk. 346. § (1) Ha a kárt több személy fokozott veszéllyel járó tevékenységgel közösen okozta, egymás közti viszonyukban a felelősség általános szabályait kell alkalmazni.

(2) Ha a károkozás egyik félnek sem róható fel, de a kár egyikük fokozott veszéllyel járó tevékenysége körében bekövetkezett rendellenességre vezethető vissza, a kárt ez utóbbi köteles megtéríteni.

(3) Ha a kárt mindkét fél fokozott veszéllyel járó tevékenysége körében bekövetkezett rendellenesség okozta, továbbá, ha ilyen rendellenesség egyik félnél sem állapítható meg, kárát - felróhatóság hiányában - mindegyik fél maga viseli.

(4) Az üzemi balesetért való felelősség szabályait külön jogszabályok állapítják meg.

Jegyzet: A Magyar Közlöny 1978. évi 31. számában közzétett helyesbítésnek megfelelő szöveg.

Lásd a többször módosított 1992. évi I. törvényt a szövetkezetekről és az ugyancsak többször módosított 1992. évi XXII. törvényt a Munka Törvénykönyvéről.

Veszélyes üzemek találkozása

1. a) Ha két vagy több veszélyes üzem harmadik személynek kárt okoz, a felelősségre a „tárgyi felelősség” szabályait kell alkalmazni. Ennélfogva a kárért az üzemben tartók egyetemlegesen felelnek. A károsult tehát kárának a megtérítését mindegyik üzemben tartótól vagy közülük bármelyiküktől követelheti. A mentesülésre és a kármegosztásra is a „tárgyi felelősség” szabályai szerint van mód. Az üzemben tartónak ebben az esetben azt kell bizonyítania, hogy a kárt elháríthatatlan külső ok idézte elő, illetőleg abban a károsult önhibája, felróható magatartása is közrehatott. Ilyen helyzetek leggyakrabban gépjárművek összeütközéséből adódnak. Ha két gépjármű összeütközik, és az egyik jármű utasa is megsérül, mindkét jármű üzemben tartója egyetemleg felel. Egyetemleges a felelősség akkor is, ha az összeütközés kerékpárban, más járműben vagy gyalogosnak okoz kárt. A felelősség megállapítása szempontjából nincs jelentősége annak, hogy melyik jármű vezetője sértette meg a közlekedés szabályait, ha azonban az üzemben tartók bizonyítják, hogy a lovaskocsi, a kerékpáros, a gyalogos fordult szabálytalanul az egyik jármű elé, és ennek vezetője csak úgy tudta elkerülni a súlyosabb balesetet, hogy a szembejövő járműnek ütközött, mentesülnek a felelősség alól. A balesetet szenvedett utas vagy más kívülálló személy pedig legfeljebb az általános szabályok szerint követelhet kártérítést attól, aki felróható magatartásával a balesetet előidézte. Ha két gépjármű összeütközéséhez az is hozzájárult, hogy az egyik jármű vezetője ittas volt, de együtt italozott megsérült utasával, kármegosztásra van lehetőség, mert a balesetben a károsult utas felróható módon közrehatott.

Bonyodalmat okozhat az, ha a károsult harmadik személy valamelyik *üzemben tartó családtagja*. Ha a megsérült utas olyan házastárs, aki a korábban kifejtettek szerint üzemben tartónak minősül, a „tárgyi felelősség” szabályai nem alkalmazhatóak. Az üzemben tartó házastárs az általános szabályok szerint az ellen fordulhat, aki felróható magatartásával a balesetet okozta, ha ez a személy a házastársa volt, ellene, ha a másik jármű vezetője volt, ennek a járműnek az üzemben tartója ellen, ha mindkettő, mindkettőjük ellen fordulhat.

Az együttes károkozók közrehatását ugyanúgy, mint „tárgyi felelősség” esetében, csak a károkozók belső, egymás közötti jogviszonyában lehet vizsgálni. Ha a megsérült házastárs vagy más családtag nem tekinthető üzemben tartónak, kárának a megtérítését ugyanúgy követelheti, mint bármelyik más utas. Kézenfekvő azonban, hogy a házastárs nem a saját házastársától követeli a kártérítést, hanem a másik gépjármű üzemben tartójától, illetőleg a kötelező felelősségbiztosítás alapján a biztosítótól. Teljes kártérítés jár részére akkor is, ha a házastársa felróhatóan közrehatott a baleset bekövetkezésében.

Követelheti dologi kárának a megtérítését is, valamint a teljes személyi kárát (keresetkiesés, járadék, gyógykezelési költség stb.). Ha az üzemben tartónak nem minősülő utas házastárs meghal, örökösei érvényesíthetik a dologi kárigényeket, és követelhetik a temetési költség megtérítését. Ha eltartásra jogosult hozzátartozói maradtak (kiskorú gyermek, továbbtanuló nagykorú gyermek, szülő), tartást pótló járadékra tarthatnak igényt. (Lásd részletesen a XXI. fejezetben.)

A PK 40. sz. állásfoglalásában (PEH 139. o.) kifejtettek szerint, ha az összeütköző gépjárművek üzemben tartója mindkét házastárs volt, a károsult házastárs, aki a gépjárművet nem vezette, a felelősség szempontjából nem tekinthető harmadik személynek, kárának a megtérítését nem a Ptk. 345. §-a alapján, hanem a 346. § (1) bekezdése értelmében a kártérítés általános szabályai szerint követelheti. Ilyen esetben a házastársnak a közösen üzemben tartott gépjármű vezetése közben tanúsított felróható magatartása az ő terhére is esik, a másik gépjármű üzemben tartójától tehát csak e magatartás felróhatóságának arányában követelhet kártérítést (P. törv. V. 20627/1975.).

Kötelező gépjármű-felelősségbiztosítás alapján a biztosító felelőssége a 171/2000. (X. 13.) Korm. rendelet szerint állapítható meg, amely ezektől az iránymutatásoktól házastársak közös vagyoni gépjárművét illetően eltér, mert ők mindig közös üzemben tartók (1. a 6. pontban).

b) Más a helyzet akkor, ha *két vagy több veszélyes üzem találkozása* folytán a veszélyes üzemek valamelyike szenved kárt. Ennek leggyakoribb esete a gépjárművek összeütközése. Minthogy ilyenkor a károkozó és a károsult egyaránt veszélyes tevékenységet folytat, a fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatására vonatkozó általános szabály nem alkalmazható. Eörsi Gyula ennek okát abban látja, hogy „külön szabály hiányában a 345. § alapján - kimentő ok hiányában - mindegyik üzemben tartó a többi károsult üzemben tartó kárát volna köteles kölcsönösen megtéríteni, ez pedig ésszerűtlen eredményre vezetne” (A Polgári Törvénykönyv magyarázata 1981. 1587. o.).

Ehhez még azt is hozzá lehet tenni, hogy a szigorúbb szabály jogpolitikai indoka: a veszélyes tevékenységet nem folytató károsultak fokozott védelme, a technikai fejlődés következtében megnövekedett baleseti veszély stb. ilyenkor nem áll fenn.

A jogszabály három esetet különböztet meg:

ba) az alapeset a felelősség általános szabályainak az alkalmazása;

bb) ha erre nincs lehetőség, a felelősség kérdését az dönti el, hogy melyik veszélyes üzem körében előfordult rendellenesség okozta a kárt;

bc) ha ez a szabály sem biztosítja a megoldást, mindegyik károsult viseli saját kárát.

ba) Több veszélyes üzem találkozása esetén elsősorban azt kell vizsgálni, hogy a károkozó felelőssége az általános szabályok szerint megállapítható-e, vagyis a károkozás felróható-e valamelyik jármű vezetőjének. Ez pedig fennáll akkor, ha az üzemben tartó nem tudja bizonyítani, hogy ő, illetőleg megbízottja úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.

Felmerül az a kérdés is, hogy ki a károkozó, ha a kár keletkezése idején a veszélyforrást nem az üzemben tartó, hanem más kezelte: a közvetlen károkozó vagy az üzemben tartó-e.

Ez gépjárművek összeütközése esetén rendszerint úgy vetődik fel, hogy a közlekedési szabályt felróható magatartásával megsértő gépjárművezetőt vagy az üzemben tartó intézményt, vállalatot, személyt terheli-e a felelősség. Nyilvánvaló, hogy az üzemben tartó lesz a felelős, ha a gépjárművezető az üzemben tartó alkalmazottja, mert felelőssége a Ptk. 348. §-a alapján is megállapítható. A gépjármű vezetője ugyanis munkaviszonyával összefüggésben okozott harmadik személynek kárt. A bírósági gyakorlat szerint az üzemben tartó felelős abban az esetben is, amikor a járművezető nincs munkaviszonyban a gépjármű üzemben tartójával.

Az egyik ügyben irányadó tényállás szerint az összeütközést okozó gépjárművet az üzemben tartó vállalathoz más vállalatától kirendelt gépjárművezető vezette. A Legfelsőbb Bíróság nem a munkáltatót, hanem az üzemben tartó felelősségét állapította meg azzal az indokkal, hogy ő felelt volna akkor is, ha a jármű nem egy másik veszélyes üzemmel ütközött volna össze (A Polgári Törvénykönyv magyarázata 1981. 1590. o.).

Egy másik ügyben a tényállás szerint a motorkerékpár összeütközött a mozgó munkagéppel, amely szabálytalanul közlekedett. A bíróság a motorkerékpár üzemben tartóját véltlennek találta, és a munkagép üzemben tartóját kötelezte a teljes kár megtérítésére (Szolnok MB. Pf. 21130/1983.).

Ugyanez a helyzet akkor is, ha az üzemben tartó a vezetést rövid időre másnak átengedi.

Alkalmazni kell a kármegosztást szabályozó 340. §-t is, tehát a károsult jármű vezetőjének felróható közrehatása, önhibája esetén az általános szabályok szerint, a közrehatás mértéke arányában kármegosztásnak van helye.

50-50% kármegosztást alkalmazott a bíróság abban az esetben, amikor a szabálytalanul túl magasán rakott teherautó rakománya hozzáért a túl alacsonyan húzódó elektromos vezetékhez, tűz keletkezett, és a teherautó rakományával együtt leégett, az elektromos vezeték pedig megrongálódott (Föv. Bír. 41. Pf. 25036/1984.).

A jogerős ítélet a Ptk. 346. § (1) bekezdésében foglalt utaló szabály folytán alkalmazandó 339. § (1) bekezdése, valamint az 58/1991. (IV. 13.) Korm. rendelet 1. § (3) bekezdése és a Ptk. 355. § (4) bekezdése alapján arra kötelezte a károkozó felelősségbiztosítója alperest, hogy - egyebek mellett - térítse meg a felperesnek az orvosoknak adott „hálapénzt” is. A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban hozott ítélete szerint: „Jogszabály tiltó rendelkezése hiányában nincs akadálya annak, hogy gyógykezelésének befejezése után a beteg az orvost köszönete jeléül anyagi juttatásban részesítse, számolnia kell azonban azzal, hogy a károkozótól vagy annak felelősségbiztosítójától megtérítésre nem tarthat igényt (LB Pfv. X. 24130/1997. - BH 1998/11. sz. 533.).

bb) Ha az általános szabályok szerint a találkozó veszélyes üzemek üzemben tartói közül egyikük felelőssége sem állapítható meg, azt kell vizsgálni, hogy nem volt-e valamelyik károkozó fokozott veszéllyel járó tevékenysége körében olyan rendellenesség, amely az összeütközést előidézte. Ilyen lehet az egyik gépjármű fékberendezésének váratlan meghibásodása, szög vagy más éles tárgy által okozott gumidefekt, más előre nem látható üzemzavar, a járművezető rosszullete. Ezeknek a rendellenességeknek a kockázatát az üzemben tartónak viselnie kell akkor is, ha azok objektíve elháríthatatlanok voltak. Ha több veszélyes üzem működésében előforduló rendellenesség okozta olyan veszélyes üzem kárát, amelynek működésében nem volt rendellenesség, az előbbieket egyetemlegesen felelnek az utóbbinak. Két gépjármű fékberendezése felmondja a szolgálatot az autópályán, ezért több jármű egymásba csúszik, akkor annak a két gépjárműnek az üzemben tartója, amelynek fékje meghibásodott, egyetemlegesen felel a többiek káráért.

bc) Ha sem felróhatóság, sem rendellenesség nincs, mindegyik károsult viseli a saját kárát. Ez történik pl. akkor, ha féktávolságon belül háziállat, vadon élő állat kerül valamelyik jármű elé, és ez okoz tömeges összeütközést. Természetesen csak olyan esetben, ha közlekedési szabálysértést senki nem követett el, és egyik jármű működésében sem fordult elő rendellenesség.

A károsult az állattartók felelősségére, illetőleg a vadak által okozott károkra vonatkozó szabályok szerint az állattartótól, illetőleg a vadásztársaságtól (vadászatra jogosulttól) követelheti kártérítést.

Szarvas és személygépkocsi ütközésénél a vadásztársaság kártérítési felelősségének feltételeit elemzi a Legfelsőbb Bíróság egyik felülvizsgálati eljárásban hozott ítélete.

Az ügy tényállása szerint Sz. Cs.-né 1998. szeptember 22. napján személygépkocsival közlekedett a perbeli főúton, amelynek során váratlanul a gépjármű hátuljának ugrott egy szarvas. A felperes a vele kötött casco biztosítási szerződés alapján, a gépjárműben keletkezett károk folytán 275 068 Ft biztosítási összeget fizetett ki a károsultnak. Ezt követően előterjesztett keresetében ennek megtérítése iránt támasztott igényt az alperessel mint a kár bekövetkezésének helyén vadászatra jogosulttal szemben. Követelését a Ptk. 558. §-ának (1) bekezdésében meghatározott törvényi engedményre alapította.

A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati eljárásban hozott ítéletében kifejtette:

A vad védelméről, a vadgazdálkodásról, valamint a vadászatról szóló 1996. évi LV. törvény 75. §-ának (3) bekezdése úgy rendelkezik, hogy a vadászatra jogosult a Polgári Törvénykönyvnek fokozott veszéllyel járó tevékenységre vonatkozó szabályai szerint köteles megtéríteni a károsultnak a vad által a mezőgazdálkodáson és erdőgazdálkodáson kívül másnak okozott kárt.

A Ptk. 345. §-ának (1) bekezdése értelmében aki fokozott veszéllyel járó tevékenységet folytat, köteles az ebből eredő kárt megtéríteni. Mentésül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a kárt olyan elháríthatatlan ok idézte elő, amely a fokozott veszéllyel járó tevékenység körén kívül esik.

A törvény idézett rendelkezéseinek egybevetése alapján az állapítható meg, hogy a vadászatra jogosult tartalmilag objektív felelősséggel tartozik azon károkért, amelyeket a vad a mezőgazdaságon és erdőgazdaságon kívüli területen okoz.

A perbeli esetben azonban ehhez egy olyan sajátos többlettényállás kapcsolódott, amely szerint a vad közúton haladó személygépkocsiban, azaz egy másik veszélyes üzemben okozott kárt. Erről a Ptk. 346. §-ának (1) és (2) bekezdése úgy rendelkezik, hogy ha a kárt több személy fokozott veszéllyel járó tevékenységgel közösen okozta, egymás közti viszonyukban a felelősség általános szabályait kell alkalmazni, és ha a károkozás egyik félnek sem róható fel, de ha a kár egyikük fokozott veszéllyel járó tevékenysége körében bekövetkezett rendellenességre vezethető vissza, a kárt ez utóbbi köteles megtéríteni.

A 30/1997. (IV. 30.) FM rendelet 58. §-a a vadászatra jogosult felróható magatartásának minősíti, ha a vad gépjárművel történő ütközése közvetlenül a vadászat miatt következik be, vagy ha a jogosult a közút száz méteres körzetébe mesterségesen telepített vadetetővel, szózóval, szóróval, itatóval, dagonyával vagy művelt vadfölddel a vadat oda szoktatta. Az alperes felülvizsgálati kérelmében helyesen hivatkozott arra, hogy ezek a körülmények a terhére nem állapíthatók meg.

A Ptk. 346. §-ának az alkalmazásához a Legfelsőbb Bíróság a BH 2000. évi 401. számú eseti döntésében olyan iránymutatást adott, amely szerint önmagában a vad közúton való megjelenése nem értékelhető a vadásztársaság fokozott veszéllyel járó tevékenysége körében bekövetkezett rendellenességként.

A perbeli esetben azonban a vad közúton való megjelenése olyan különleges módon történt, amely kellő alapul szolgál a vadászatra jogosult működési körén belül felmerült rendellenességnek a megállapításához. A lefolytatott bizonyítási eljárás adatai szerint ugyanis a káresemény szeptember 22-én szarvasbögés idején történt, amikor az állat magatartása lényegesen megváltozik. Ez abban jelölhető meg, hogy a veszélyforrásokra - a személygépkocsira is - a szokásostól eltérően reagál. Így fordulhatott elő, hogy a szarvas a felperesi jogelőd gépkocsija jobb hátsó részének ugrott, azaz akkor lépett az úttestre, amikor előtte a felperesi jogelőd már elhaladt.

Helyesen állapította meg a másodfokú bíróság, hogy ez az általánostól eltérő, hirtelen és váratlan reakciónak minősül, ami az adott esetben kimeríti a rendellenesség fogalmát. Ezért nem sértett jogszabályt, és nem tért el a Legfelsőbb Bíróság iránymutatásától a másodfokú bíróság, amikor az alperes kártérítési felelősségét állapította meg. (LB Pfv. VIII. 20505/2000. sz. - BH 2003/6. sz. 237.)

Felpattanó kő károkozása

2. A jogi irodalomban vitatott, hogy a jármű kereke alól felpattanó kő által okozott kárra milyen rendelkezés vonatkozik. Ha a mozgó jármű kereke alól felpattanó kő álló járműben okoz kárt, a fokozottan veszélyes tevékenység folytatásából származó károkozásra irányadó szabályt, a 345. §-t kell alkalmazni.

A vita arról folyt, hogy a *bb)* vagy a *bc)* pontokban foglaltak az irányadók-e akkor, ha az egyik gépjármű kereke alól kipattanó kő egy másik gépjárműben okoz kárt, és a felelősség a *ba)* pont alapján nem állapítható meg, mert a járművezető nem követett el szabálytalanságot. Ha a kő felpattanását a veszélyes üzem körében előforduló rendellenességnek tekintjük, a felelősséget a *bb)* pont szerint lehet megállapítani. Ha nem minősítjük ilyennek, a *bc)* pontban kifejtetteknek megfelelően a károsult gépjármű üzemben tartója viseli saját kárát. A kérdés jelentősége nemcsak gyakorisága miatt nagy, hanem azért is, mert a kő felpattanása a szélvédő üveg összetörésén kívül súlyosabb, személyi sérüléssel járó balesetet is okozhat. (A jármű vezetője megsérül, elveszti uralmát a jármű felett, nekimegy más járműnek, betonoszlopnak.)

Eörsi Gyula álláspontja szerint itt is a gépkocsizással járó olyan kockázatról van szó, mint akkor, amikor féktávolságon belül állat kerül a gépjármű elé, és ebből származik az összeütközés, tehát nincs rendellenesség, ezért a felelősség nem állapítható meg (Eörsi Gy.: A felpattanó kavics okozta kárról, Magyar Jog 1973. 7. sz. 422-424. o.).

A másik álláspont szerint kőnek a gépjármű kereke alól felpattanása valóban nem a gépjármű gépi berendezésében előforduló rendellenesség. Ez azonban nem zárja ki a felelősség megállapítását, mert a jogszabály nem szűkíti le a rendellenesség fogalmát a veszélyforrásnak valamely mechanikai hibájára, hanem általában a fokozott veszéllyel járó tevékenység körében bekövetkezett rendellenesség esetére állapítja meg a felelősséget (Murakeözy Boldizsár: Néhány megjegyzés Eörsi Gyulának „A felpattanó kavics okozta kárról” szóló cikkéhez, Magyar Jog 1973. 7. sz. 424-425.).

A Legfelsőbb Bíróság az utóbbi álláspontot fogadta el, és ennek felel meg a bírósági gyakorlat is (PJD VI. 224. sz.).

Végül meg kell jegyezni, hogy nem szűkíthető le a 346. § alá vonható közös károkozás arra az esetre, amikor az összeütköző járművek mindegyike aktív szerepet játszik a károkozásban. Ezt a szabályt kell nem vitásan alkalmazni akkor is, amikor az egyik mozgó jármű hátulról vagy oldalról megy neki a másik üzemelő járműnek. De alkalmazható ez a szabály akkor is, ha járművek nem kerültek egymással fizikailag is érintkezésbe, pl. a gépjármű kereke alól kipattanó kő esete, vagy amikor az egyik gépjármű hirtelen irányváltoztatása miatt a másik vezetője félrerántja a kormányt, és mind a két gépjármű megsérül. Ehhez azonban az szükséges, hogy a folyamat egységes legyen. Nincs ilyen egység pl. akkor, ha a gépjármű olajsűrője eltörik, az olaj kifolyik, és pár percre rá az arra járó motorkerékpáros elcsúszik (A Polgári Törvénykönyv Magyarázata 1981. 1580. o. Eörsi Gy.).

Üzemi baleset

3. A törvény rendelkezik arról is, hogy az üzemi balesetért való felelősség szabályait külön jogszabályok állapítják meg. Előfordulhat, hogy a káreset üzemi balesetnek minősül, azonban azt nem a károsult vállalata okozta. A károsult ilyenkor érvényesítheti igényét a munkáltatójával szemben, de közvetlenül is fordulhat a felelős harmadik személy ellen. Ez történik pl. akkor, amikor hivatalos úton a munkavállaló vasúti balesetet szenved, vagy a szállítási vállalat gépkocsivezetőjének rakodás közben a címzett vállalat által üzemeltetett munkagép személyi sérülést okoz. A dolgozó a munkajogi szabályok szerint igényét érvényesítheti munkáltatójával szemben, de ahhoz is joga van, hogy a polgári jog szabályai szerint a károkozó MÁV, illetőleg a címzett vállalat ellen közvetlenül érvényesítse követelését (PJD V. 291. sz., VII. 151. sz.). Az ilyen üzemi baleseti kártérítési perekben az eljárásra a Pp. általános szabályai az irányadók. A jogvita elbírálásánál tehát az általános hatásköri szabályokat kell alkalmazni, és így a perben az illetékes városi, illetőleg helyi bíróság jár el.

Veszélyes üzem szerződésszegése

4. A Ptk. 318. §-ának (1) bekezdése szerint a szerződésszegésért való felelősségre, valamint a kártérítés mértékére a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség szabályait kell alkalmazni azzal az eltéréssel, hogy a kártérítés mérséklésének - ha a jogszabály kivételt nem tesz - nincs helye.

Ebből a rendelkezésből a jogi irodalom azt az általános következtetést vonta le, hogy a szerződésszegéssel okozott károk megtérítésére a Ptk.-nak a kártérítés általános szabályairól szóló XXIX. fejezete, valamint a felelősség módjáról és a kártérítés mértékéről szóló XXXI. fejezete az irányadó (A Polgári Törvénykönyv magyarázata 1981. 1466. o.).

Gyakran előfordul, hogy az autótaxi, a vonat, autóbusz, villamos utasa szenved közúti balesetet, vagy teherfuvarozás közben a feladott áru sérül meg. Felmerül ezért az a kérdés, hogy az ilyen szerződésszegéssel okozott károk megtérítésére a veszélyes üzem felelősségére vonatkozó szabályokat kell-e alkalmazni. A bírósági gyakorlat anélkül, hogy a Ptk. 318. §-ára, illetőleg a felek közötti szerződéses viszonyra külön is utalna, a veszélyes üzem felelősségére vonatkozó szabályokat alkalmazza minden olyan esetben, amikor a törvény külön nem rendelkezik (Ptk. XLI. fejezete a fuvarozási szerződésről).

Ez a gyakorlat helyes, és az abban kifejezett álláspont egyezik a tv. egyes jegyzetekkel ellátott kiadásainak lábjegyzeteivel, amelyek a szerződésszegésért való kártérítési felelősségre vonatkozó szabályként a Ptk. 339-360. §-ait jelölik meg, tehát irányadónak tekintik a 345. §-t is.

Felelősség olyan személyek károkozásáért, akiknek belátási képessége hiányzik vagy korlátozott

Ptk. 347. § (1) Akinek belátási képessége hiányzik vagy fogyatékos, felelősségre nem vonható. Helyette gondozója felel, kivéve, ha bizonyítja, hogy a felügyelet ellátása érdekében úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.

(2) Ha a károkozónak nincs gondozója, vagy a gondozó felelősségét nem lehet megállapítani, kivételesen a károkozót is kötelezni lehet a kár részben vagy egészben való megtérítésére, feltéve, hogy az eset körülményei és a felek anyagi viszonyai ezt nyilvánvalóan indokolták teszik.

(3) A károkozó belátási képességének hiányára vagy fogyatékoságára nem hivatkozhat, ha ezt az állapotát maga idézte elő.

(4) Ha a kárt belátási képességgel rendelkező olyan kiskorú okozta, akinek felügyeletre köteles gondozója is van, és bizonyítják, hogy az kötelességeit felróhatóan megszegte, a gondozó a károkozóval egyetemlegesen felelős.

A felelősség alapja

1. Az, akinek belátási képessége hiányzik vagy fogyatékos, *vétőképtelen*, mert koránál vagy állapotánál fogva magatartásának társadalomellenességét, jogellenes, káros következményeit nem képes felismerni. Az ilyen személy felelősségének nem lenne gyakorlati értelme, mert a polgári jog eszközeivel nem lehet hatást gyakorolni rá. Ennélfogva azokat kell megfelelő intézkedésre szorítani, akiknek kötelességük, hogy neveléssel, felügyelettel hatást gyakoroljanak a vétőképtelen magatartására. Ez pedig a vétőképtelen gondozója. Ebből az is következik, hogy a gondozó nem más személy kárt okozó magatartásáért felel, hanem saját mulasztásáért, ami közvetett módon előidézője volt a kárnak, felróhatóan közrehatott annak keletkezésében. A gondozó felelőssége tehát önálló és nem járulékos. De nemcsak a prevenció, hanem a reparáció is érdek is ezt kívánja, mert a vétőképtelen károkozó - rendszerint vagyontalan és keresőképtelen kiskorú vagy szellemi fogyatékos - a kárt nem tudja megtéríteni (Eörsi Gy.: A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve; 1966. 364. o.).

A tv. a vétőképtelenség ismérveit nem határozza meg, azt korhatárhoz sem köti. A bírónak kell a tényállás körülményeinek tisztázásával megállapítania, hogy a károkozó a károkozás idején rendelkezett-e belátási képességgel, képes volt-e felfogni magatartásának törvényellenességét és várható káros következményeit. Ennek mérlegelésénél nemcsak a károkozó személyi tulajdonságait kell vizsgálni, hanem értelmi képességét viszonyítani kell a károkozó, jogsértő magatartásához. Előfordulhat, hogy a károkozó vétőképtelenségét bizonyos jogsértés vonatkozásában meg lehet állapítani, más vonatkozásban azonban nem. A kilencéves általános iskolai tanuló vétőképtelensége és polgári jogi felelőssége megállapítható abban az esetben, ha bosszúból szándékosan betöri a szomszéd ablakát. Nem állapítható meg, ha labdázás közben gondatlanul teszi ugyanezt. Megállapítható a vétőképtelensége annak a tízéves gyermeknek, aki rendszeresen egyedül közlekedik az iskola és az otthona közötti nem forgalmas utcában, és olyan balesetet okoz, amelyben megsérül. Ebben az esetben a bírósági gyakorlat lehetőséget ad a kármegosztásra, hiszen a károsult közrehatása felróható.

A bíróság vétőképesnek tekintette a tizenegy éves általános iskolai tanulót, aki a várható következményekre való figyelmeztetés ellenére kövel dobálózott, és játszótársának súlyos szemsérülést okozott. Az ítélet indokolása szerint a károkozó „életkorának megfelelő belátási képességgel rendelkezett, és tisztában volt azzal, hogy más személy kövel történő dobálása komoly sérülést eredményezhet” (Borsod MB IV. Pf. 20087/1983.).

Egy másik esetben vétőképtelennek nyilvánította a bíróság a kilencéves általános iskolai tanulót, aki nyíllal célba lőtt, a nyilvánosságként használt cirokszál azonban a levegőben felvágódott, és egy másik gyermeknek olyan szemsérülést okozott, amelynek következtében egyik szemére megvakult (Szolnok MB 2. Pf. 20066/1982.).

A kifejtettekből az is következik, hogy a büntetőjogi felelősségre vonáshoz szükséges korhatár be nem töltése és a beszámítási képesség büntetőjogi felelősséget kizáró hiánya vagy korlátozott volta a polgári jogi vétőképességet önmagában nem zárja ki. A tizenegy éven aluli gyermek büntetőjogi felelősségre nem vonható, de - mint az említett példákban is látszik - adott esetben mégis vétőképes lehet. Ugyanez vonatkozhat a büntetőjogi felelősségre szellemi fogyatékosága miatt nem vonható felnőttre is. Ugyanakkor azonban azt is meg kell állapítani, hogy aki büntetőjogilag felelős, az általában polgári jogi szempontból is vétőképes.

A vétőképtelenség nem azonos a polgári jogi cselekvőképtelenséggel sem, amelyet a törvény korhatárhoz, felnőttéknél gondnokság alá helyező jogerős bírósági határozathoz, illetőleg az ügyei viteléhez szükséges belátási képesség teljes hiányával járó állapothoz köt. A cselekvőképtesség hiányának két különböző joghatással járó fokozata van: a korlátozott cselekvőképtesség és a cselekvőképtelenség. A törvény említést tesz ugyan a belátási képesség hiánya mellett annak enyhébb fokáról, a fogyatékoságáról is, de nem tesz különbséget közöttük a jogi hatás szempontjából. Az előbbi ugyanúgy vétőképtelen, mint az utóbbi. Ebből pedig az is következik, hogy nem minden cselekvőképtelen vagy korlátozottan cselekvőképes személy egyben vétőképtelen is. A teljesen cselekvőképtelen tizenéves éven aluli kiskorú lehet vétőképes, és a gondnokság alá nem helyezett nagykorú is lehet vétőképtelen, de nem feltétlenül vétőképtelen az a nagykorú, aki cselekvőképtességet érintő gondnokság alatt áll.

A belátási képesség hiánya vagy fogyatékosága nem állapítható meg kizárólag azon az alapon, hogy a károkozó személyiség fejlődésében elmaradt, részleges értelmi károsodása van, sőt enyhe fokban gyengeelméjű, és ezért cselekménye társadalomra veszélyességének a felismerésében enyhe fokban korlátozott. A döntésnél vizsgálni kell a károkozó egész egyéniségét, életkörülményeit és egyéb megnyilvánulásait.

Az egyik ügy tényállása szerint a nagykorú károkozó felgyújtotta anyja lakását. Az igazságügyi orvosi szakvélemény megállapította, hogy enyhe fokú gyengeelméjűség miatt cselekménye következményeinek felismerésében és a felismerésnek megfelelő magatartás tanúsításában enyhe mértékben korlátozott. A perbeli eset körülményeiből a Legfelsőbb Bíróság mégis arra a következtetésre jutott, hogy a károkozó az adott cselekmény tekintetében nem vétőképtelen. A gyűjtogatást „apjával történt összeveszés által motivált bosszúból követte el. A helyszínen hátrahagyott levél világosan mutatja: tudatában volt cselekménye súlyának, hiszen kilátásba helyezte (és meg is valósította) önfeljelentését, vagyis az ügyet rendőrségre tartozónak tekintette.” (LB Pf. III. 20584/1984.)

Egy másik esetben a nagykorú, gondnokság alatt nem álló károkozó ruhátlanul, erőszakkal behatolt az idegen lakásba, és annak berendezését összetörte. A mentők az Országos Ideg- és Elmegógyászati Intézetbe szállították, ahol őt egészségesnek találták. Az ellene indított büntetőeljárás során megkeresett Igazságügyi Orvosszakértői Intézet véleménye szerint a károkozó a vizsgálat időpontjában ugyan aktív elmebetegségben nem szenvedett, de a cselekmény elkövetésekor teljes tudatzavar állott fenn. A Legfelsőbb Bíróság ennek alapján megállapította, hogy vétőképtelen károkozó nem kötelezhető arra, hogy az Állami Biztosítónak a vagyonbiztosítási szerződés alapján kifizetett kártérítési összeget méltányosságból megtérítse (P. törv. V. 20334/1980. - BH 1981/1. sz. 16.).

A bírósági gyakorlat az életkorának megfelelően fejlett tizenkét éves kiskorút általában már vétőképesnek tekinti, de esetenként e korhatár alatt is megállapítja a vétőképességet és e felett a vétőképtelenséget.

A bíróság vétőképesnek tekintette azt a hatodik osztályos általános iskolai tanulót, aki szellemileg életkorának megfelelően fejlett, és a cselekmény elkövetésekor csupán másfél hónap választotta el tizenkettedik életévének elérésétől. A kiskorú a tényállás szerint játék közben az úttestre guruló labda után figyelmen kívül az úttestre lépett, és nekiszaladt a károsult kerékpárjának. A károsult elesett, és combnyaktörést szenvedett. Az ítélet indokolása kifejti, hogy a közel tizenkét éves, az általános iskola hatodik osztályába járó tanulónak már tudnia kell: baleset veszélye nélkül nem labdázhat olyan közúton, amelynek egy részéből gépkocsiparkoló is ki van alakítva (Borsod MB 2. Pf. 20571/1983.).

A PK 39. sz. állásfoglalás (PEH 137. o.) kimondja, hogy ha olyan személy, akinek belátási képessége hiányzik vagy fogyatékos, a fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatása közben keletkezett kárát elháríthatatlan külső okként minősülő magatartással maga idézte elő, a veszélyes tevékenység folytatója mentesül a kártérítési felelősség alól. Ha azonban elhárítható közrehatás esete áll fenn, akkor a veszélyes tevékenység folytatóját teljes felelősség terheli. Ilyenkor kármegosztásnak akkor sincs helye, ha a károsult személy gondozója a felügyelet ellátása érdekében nem úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. Ez következik abból, hogy a vétőképtelen személynek magatartása nem róható fel, márpedig kármegosztásra csak felróható közrehatás esetén van lehetőség. De következik abból is, hogy a gondozói felelősség önálló felelősségi forma, a gondozó felróható magatartása ezért nem róható a gondozott terhére. Nincs akadálya azonban annak - miként már erről korábban szóltunk -, hogy az üzemben tartó a gondozott kártalanítása fejében kifizetett összeg arányos részének a megtérítését külön perrel követelje a gondozótól, mint a kár egyik okozójától, mert a felügyelet elmulasztása is közrehatott a kár bekövetkeztében.

Mindez természetesen nemcsak a veszélyes tevékenység folytatásával okozott kárra, hanem minden más károkozásra is értelemszerűen vonatkozik.

A gondozó felelőssége

2. A vétőképtelen személy által okozott kárt gondozója köteles megtéríteni. Mentessül azonban a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a felügyelet ellátása terén nem követett el mulasztást.

A felelősség feltétele:

- a) a gondozott károkozása, aki egyedül azért nem felel, mert vétőképtelen,
- b) a gondozónak a felügyelet terén elkövetett mulasztása.

A károsult köteles bizonyítani azt, hogy a gondozott kárt okozott, és hogy vétőképtelen. Ha a károkozó védekezik vétőképtelenségével, ebben a vonatkozásban a bizonyítás őt terheli.

A gondozó bizonyíthatja, hogy gondozottja úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. Ha ez nem sikerül, mentessülhet a felelősség alól annak bizonyításával, hogy teljesítette felügyeleti kötelességét, és mindent megtett, ami a konkrét veszélyhelyzet megelőzése és elhárítása érdekében szükséges és lehetséges volt.

Ez a felelősségi alakzat is kimentő jellegű, tartalmában egyezik a Ptk. 339. §-ában megfogalmazott általános kártérítési felelősségi szabállyal, és nem más, mint annak „egyik variánsa, tipizált esete”. Mindemellett önálló felelősség, tehát a jogalapot illetően elég a Ptk. 347. §-ának (1) bekezdésére hivatkozni, és nincs szükség a 339. § (1) bekezdésének a megjelölésére is (Eörsi Gy.: A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve, 1966. 371. o.).

Gondozónak azt kell tekinteni, aki a vétőképtelen személy felügyeletét tényleg ellátja: magatartását ellenőrizni, irányítani köteles és képes. Ez elsősorban az a személy, akinek háztartásában a vétőképtelen él, állandóan lakik, vagy huzamosabb időn át tartózkodik. De lehet más olyan személy is, aki a vétőképtelen felügyeletét átmenetileg látja el.

A kiskorú vétőképtelen gondozója elsősorban a szülői felügyeletet ellátó szülő, mégpedig mindkét szülő (örökbe fogadó, nevelőszülő). Ha a szülők nem élnek együtt (elváltak, vagy enélkül külön élnek), a gondozó az, akinél a gyermeket elhelyezik, aki rá tényleg felügyel. Ha valamelyik szülő felügyeleti jogát megszüntették, a másik szülő a gondozó, ha pedig mindkét szülő meghalt, a gyámhatóság által kirendelt gyám. Ha a kiskorú állami gondozásba kerül, a gondozója az intézet.

Vétőképtelen kiskorú gondozója lehet az óvoda, az iskola, a napközi otthon, a kollégium, a kórház vagy más intézet az alatt az idő alatt, amíg ott tartózkodik.

Gondozó lehet bármely személy vagy intézmény, akire a szülői felügyeletet ellátó szülő a gyermek nevelését, felügyeletét bizza. Ez lehet a nagyszülő vagy más rokon, akinél a gyermek nevelkedik, átmenetileg lakik vagy tartózkodik, de lehet bárki más is, akire a szülő gyermeke felügyeletét akárcsak néhány órára rábizza.

A kiskorú távolléte a szülői háztól nem feltétlenül szünteti meg a szülő gondozói minőségét és felelősségét. Felelős lehet például az iskolában, nyaralás közben az ifjúsági táborban okozott kárért a szülő is, ha a nevelés terén elkövetett mulasztás is előidézője volt a károkozó magatartásnak. Elképzelhető az is, hogy nemcsak az a szülő felelős a kiskorú által okozott kárért, akinél a gyermeket a bíróság elhelyezte, hanem a másik, a felügyeletet már tényleg nem gyakorló szülő is, ha őt szintén terheli olyan korábbi nevelési mulasztás, amely a kárt okozó magatartásra kihatott.

Mindebből az is következik, hogy a kiskorú vétőképtelennek egy időben több gondozója is lehet. Ez nemcsak az a két szülő, aki a gyermek nevelését és felügyeletét együtt köteles ellátni, hanem a szülő, a gyám mellett más személy vagy intézmény is, aki a kiskorú felügyeletét átmenetileg ellátja. Felelősségük, ha az alól nem tudják magukat kimenteni, mint közös károkozók egyetemleges.

Lényegében ugyanez vonatkozik a nagykorú vétőképtelen személy gondozójára is. A gondnokság alá helyezett elmebeteg gondozója a gyámhatóság által kirendelt gondnok vagy más olyan személy, aki a felügyeletet tényleg ellátja, pl. akit a gondnok ezzel megbíz, a gyógyintézet, ahol a vétőképtelen beteget ápolják. Gondozó az a rokon vagy más személy is, aki a vétőképtelen nagykorút háztartásába befogadja, és a felügyeletet, gondozást ellátja. Ez vonatkozik arra az esetre is, ha a vétőképtelen nagykorút nem helyezték gondnokság alá.

Nem gondozója a vétőképtelen személynek az, aki a felügyeletet munkaviszony alapján látja el, pl. a tanár, a nevelő, a kórházi orvos, a magántanító. A gondozó ilyen esetben az marad, aki a nevelőt stb. alkalmazta. Nem tekinthető gondozónak a felügyeletet tényleg ellátó személlyel együtt élő olyan családtag, aki esetleg segít a felügyelet gyakorlásában, a kiskorú nevelésében, ellenőrzésében (a szülővel együtt lakó nagyszülő, más rokon) (Eörsi: A polgári jogi felelősség kézikönyve, 370. o.).

A gondozó felelősségét nemcsak a konkrét felügyelet, ellenőrzés elmulasztása alapozza meg. A gondozónak az a legfontosabb feladata, különösen a kiskorú vétőképtelen felügyelete révén, hogy formálja, alakítsa gondozottja jellemét, egyéniségét, segítse szellemi, értelmi fejlődését, vagyis nevelje a gondozottat. A bírósági gyakorlat ezért olyan esetben is megállapítja a gondozó felelősségét, amikor a konkrét ellenőrzés és felügyelet terén őt mulasztás nem terheli, mert nem is volt jelen a károkozásnál, de előzetesen sem számíthatott arra, hogy gondozottja veszélyhelyzetet idézhet elő. A felelősség alapja ilyenkor az lehet, hogy a gondozó nem tett meg mindent a gondozott jellemének, szellemi képességének és tulajdonságainak alakítása érdekében. A felügyeletet gyakorló szülő az ellenőrzés terén nem követett el ugyan mulasztást pl. akkor, amikor gyermeke az iskolában vagy óráközi szünetben vagy vendégségben a vendéglátóknál szándékosan vagy rossz magaviseletével gondatlanul a berendezésben kárt okoz, mégis megállapítható a felelőssége, ha a károkozás nevelési mulasztásra is visszavezethető (P. törv. III. 20393/1983.; Szolnok MB 20066/1982.; P. törv. III. 20816/1985. - BH 1987/4. sz. 122.).

A gondozók egyetemleges felelőssége

3. Szó volt már arról, hogy ha a vétőképtelen személynek több gondozója van, és a felügyelet terén mindegyik mulasztást követett el, felelősségük egyetemleges. Az iskolában kárt okozó vétőképtelen gyermek szülője felelhet azért, mert súlyos nevelési mulasztás terheli, de felelhet az iskola is, ha a felügyeleti kötelezettségét megszegte. Felel mindkét szülő, ha mindegyiket terheli felügyeleti kötelezettség, és egyikük sem tett ennek eleget.

A jogi irodalomban azonban vitás, hogy olyan esetben, amikor több vétőképtelen okoz kárt, és a felügyelet terén mindegyikük gondozóját mulasztás terheli, hogyan alakul a gondozó felelőssége.

Az egyik álláspont szerint az, hogy több gyermek a kárt közösen okozta, a gondozók egyetemleges felelősségét ömagában nem alapozza meg. A gondozó felelőssége önálló felelősség, s nem valamilyen - a kezes felelősségéhez hasonló - járulékos jogi helyzet. A gondozó felelősségének alapja a felügyelet ellátásában elkövetett mulasztás, ez pedig csak akkor lehet közös, ha többen közös gondozásra voltak kötelesek (Benedek-Világhy: A Polgári Törvénykönyv gyakorlatban, 1965. 402. o.).

A másik álláspont szerint egyetemlegesen felelnek az olyan károkozók is, akik egymásról nem tudva okoznak közösen kárt. Ez vonatkozik a közösen kárt okozó vétőképtelenek gondozóinak a felelősségére is, akik egymástól függetlenül teljesítik gondozói feladatukat, és egymástól függetlenül mulasztanak (A Polgári Törvénykönyv magyarázata, 1981. 1596. o. - Eörsi). Ezt az álláspontot fogadja el a bírósági gyakorlat is. A határozatok indokolásából azonban nem állapítható meg, hogy tudatos jogszabály-értelmezésről van-e szó, vagy pedig a bírósági gyakorlat egyszerűen nem érzékelte a két felelősségi forma eltéréséből adódó elvi problémákat (PJD V. 122. sz.).

Kártérítés méltányosságából

4. A Ptk. 347. §-ának (2) bekezdése olyan kárviselési szabályt fogalmazott meg, amely szerint a *kártérítés* egyedül *méltányosságon* alapul.

A vétőképtelen, tehát polgári jogilag nem felelős személy kárviselésének kettős feltétele van:

a) a vétőképtelennek egyáltalán nincs gondozója, vagy van ugyan, felelőssége azonban nem állapítható meg, mert sikerült bizonyítania, hogy felügyeleti kötelezettségét teljesítette, és nem terheli őt súlyos nevelési mulasztás sem;

b) a felek anyagi helyzete és az eset körülményei a méltányosság gyakorlását indokoltá teszik.

Ennek alapján a felelősség abban az esetben állapítható meg, ha egyrészt a vétőképtelennek jelentős vagyona van, másrészt pedig a másik félnek szűkös anyagi helyzete miatt a károkozás nagy megterheléssel jár. Ha pl. a kiskorú vagy a szellemileg fogyatékos károkozónak jelentős értékű ingatlan vagy ingó vagyona, esetleg komoly rendszeres jövedelme is van, a károsult pedig vagyontalan, és egyébként is nehéz anyagi helyzetben van, a vétőképtelen károkozót kötelezni lehet a teljes kár vagy a kár egy részének a megtérítésére. A felek anyagi helyzetén kívül mérlegelni kell az eset egyéb körülményeit is. Szándékos károsítás vagy igen súlyos gondatlanság esetén pl. nyilván szigorúbb mértékkel kell mérni, mint enyhébb gondatlanság esetében.

A Legfelsőbb Bíróság kimondotta, hogy a Ptk. 347. §-ának (2) bekezdésében megfogalmazott méltányossági kárrendezés nem alkalmazható akkor, ha a vétőképtelen károkozó helyett a biztosító köteles helytállni, mert a biztosító oldalán a méltányosságot indokoló körülmények nem állnak fenn. Egymagában ugyanis az, hogy a vétőképtelen károkozó vagyoni helyzete a kár megtérítésére lehetőséget nyújtana, nem elég indok a méltányosság gyakorlására (BH 1981/1. sz. 16.).

Az ismertetett szabály - mint annak szövegéből is kitűnik - csak kivételesen alkalmazható, alkalmazása ezért a bírósági gyakorlatban is alig fordult elő.

Hivatkozás a vétőképtelenségre

5. A Ptk. 347. § (3) bekezdésében megfogalmazott szabály összhangban van a Ptk. 4. §-ának (4) bekezdésében megfogalmazott azzal az alapvető szabállyal, hogy saját felróható magatartására előnyök szerzése végett senki sem hivatkozhat.

A törvényhozó nyilván azokban az esetekben kívánta kizárni a felelősség alóli mentesülést, amikor valaki ittasan vagy kábítószer hatása alatt öntudatlan állapotban okoz kárt. Ebből a szempontból közömbös, hogy a károkozó a felelősség alóli mentesülés érdekében vagy más okból hozta-e magát ilyen állapotba. Az az egyébként vétőképes személy pl., aki öntudatlanul ittas állapotban kötekedik a kocsmában, és okoz személyi sérülést vagy vagyoni kárt, akkor sem hivatkozhat belátási képességének hiányára, ha nem azért itta le magát, hogy ezeket a cselekményeket ilyen állapotban követhesse el. Ez a felelősség tehát az eredményfelelősség tipikus esete.

A jogi irodalomban kialakult álláspontok szerint vizsgálni kell, hogy elég szoros kapcsolat van-e a belátási képességet csökkentő vagy megszüntető magatartás és a károkozás között. A felelősség megállapításához konkrét közvetlen kapcsolatra van szükség (Zoltán Ödön: Felelősség szerződésen kívül okozott károkért. 85. o.).

Ehhez Eörsi Gyula hozzáfűzi: „Alighanem szándékos magatartás is szükséges, anélkül azonban, hogy a szándéknak a károkozásra kellene irányulnia, vagy feltétlenül át kellene fognia a vétőképtelen állapotba kerülést és annak lehetséges károsító következményeit. Nem lesz azonban alkalmazható pl. ez a szabály, ha valaki saját gondatlansága folytán elesik, fejsérülést szenved, és ilyen állapotban - vétőképtelenül - kárt okoz. Sőt, szándékos magatartás esetén is szükség van az előreláthatóság minimális fokára: ha pl. valaki szándékosan, pl. öngyilkossági szándékkal okozza a fejsérülését, és ennek hatása alatt vétőképtelenül kárt okoz”, a Ptk. 347. §-ának (3) bekezdése nem alkalmazható. Nem lehet erre a jogszabályra hivatkozni Eörsi szerint pl. akkor sem, ha a károkozó egész életmódjával tette magát tönkre, őt cselekvőképtelenség hatályával gondnokság alá helyezték, és ennek ideje alatt vétőképtelen állapotban kárt okoz (A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve, 1966. 376. o.).

Ezek az álláspontok helyesek, bár meg kell jegyezni, hogy ennek a jogszabálynak az alkalmazására a bírósági gyakorlatban ritkán kerül sor, és ezekben az esetekben sem vetődtek fel az itt részletezett problémák.

A kiskorú és a gondozó egyetemleges felelőssége

6. A Ptk. 347. § (4) bekezdésében megfogalmazott felelősség abban különbözik a vétőképtelen kiskorú gondozójának felelősségétől,

- a) hogy a kárt vétőképes kiskorú okozza, aki maga is felelős,
- b) hogy csak a felügyeletre köteles gondozó felel,
- c) hogy a gondozó mulasztásának felróhatóságát bizonyítani kell, tehát a felelősség nem kimentő jellegű, a felróhatóság védelme nem áll fenn,
- d) hogy a kiskorúnak és gondozójának a felelőssége egyetemleges.

A felügyeleti kötelezettség alapulhat jogszabályon, hatósági, bírósági határozaton (gyámhatósági gyámrendelést tartalmazó határozaton, gyermekelhelyezés kérdésében rendelkező bírósági ítéleten stb.) és szerződésen. Egyet kell érteni Eörsivel abban, hogy csak az első két esetben állapítható meg a gondozó felelőssége, vagyis csak akkor, ha a gondozó jogszabályon vagy hatósági határozaton alapuló felügyeleti jogát szegte meg. Ide sorolható a törvényes képviselő (szülő, gyám) és a nevelőintézet felügyeleti kötelessége (Eörsi: A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve, 1966. 379. o.).

A felügyeleti kötelezettség tartalmilag ebben az esetben is azonos a vétőképtelen kiskorúnak a felügyeletére vonatkozó kötelezettséggel, csak a bizonyítási teher fordul meg. Ilyenkor is azt kell vizsgálni, hogy mulasztott-e a gondozó a konkrét felügyelet, az ellenőrzés terén, és nem követett-e el súlyos nevelési hibát. A felügyeletnek, ellenőrzésnek azonban nem kell olyan szigorúnak, szorosnak lennie, mint akkor, ha vétőképtelen kiskorúról van szó. A vétőképes kiskorú kísérelő nélkül szabadon közlekedhet, és a szabadidő eltöltésében is nagyobb mozgási szabadságot lehet biztosítani számára, mint vétőképtelenség esetében.

A kiskorú és gondozója egyetemlegesen felel. A kiskorú azonban kimentheti a felelősségét az általános kártérítési szabály szerint (Ptk. 339. §) s bizonyíthatja: úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható, de hivatkozhat a károsult felróható közrehatására is (340. §). A felügyeletre köteles gondozó védekezhet azzal, hogy nem követett el mulasztást, nem szegte meg felügyeleti kötelezettségét. Ennek bizonyítása azonban nem őt terheli, hanem a károsult köteles bizonyítani, hogy felügyeleti kötelességét felróhatóan megszegte.

A vétőképes kiskorú barátaival az erdőbe ment, és légpuskával célba lőtt. Egyik barátja ugyancsak légpuskával föléje lőtt, ő a lövést viszonzotta, és az barátját szemén találta el. A bíróság a kiskorú és a szülők egyetemleges felelősségét állapította meg, mert a kiskorú ugyan szülei tudta nélkül vitte el a puskát, de az ilyen puska beszerzéséhez és tartásához engedély kell, amellyel nem rendelkeztek. Egyébként a szülők máskor is eltűrték, hogy gyermekük légpuskával lövöldözzön. Mivel a sérült lőtt először, a bíróság a károkozóra terhesebben 70-30%-os kármegosztást alkalmazott (BH 1975/2. sz. 69.).

A tizenhat éves vétőképes kiskorú lovasfogatot hajtott, és szabálytalan közlekedéssel közúti balesetet okozott. A Legfelsőbb Bíróság a kiskorú és az apja egyetemleges felelősségét állapította meg. Határozatának indokolásában rámutatott: a tizenhat éves, megfelelő testi erejű, falusi életkörülmények között felnőtt ifjú általában már képes mezőgazdasági feladatokat kocsival, lóval ellátni. Forgalmas műútra azonban hajtóit minőségben csak akkor engedhető ki, ha a lovak fékentangálásához és az ilyen úton megkívánt gyors és helyes irányításhoz elegendő fizikai erővel és lélekjelenléttel rendelkezik (PJD I. 156. sz.).

Az alkalmazott, szövetkezeti tag, képviselő és megbízott károkozása

Ptk. 348. § (1) Ha alkalmazott a munkaviszonyával összefüggésben harmadik személynek kárt okoz, jogszabály eltérő rendelkezése hiányában a károsulttal szemben a munkáltató felelős. E szabályt kell alkalmazni akkor is, ha szövetkezet tagja okoz a tagsági viszonyával összefüggésben harmadik személynek kárt.

(2)

Jegyzet: A Ptk. 348. § (2) bekezdését az 1/1996. (I. 26.) AB határozat megsemmisítette. Hatálytalan: 1996. I. 26-ától.

Az alkalmazott károkozása

1. Ahhoz, hogy a munkáltató felelőssége megállapítható legyen, elsősorban azt kell vizsgálni, megállapítható-e, illetőleg megállapítható lenne-e az alkalmazott felelőssége a kártérítési felelősség általános szabálya (Ptk. 339. §) alapján. Ebben az esetben tehát más személy magatartásáért felel a munkáltató. Felelőssége attól függ, hogy ez a más személy, az alkalmazottja okozott-e felróható módon harmadik személynek kárt.

A felelősség megállapításának feltétele tehát:

- a) hogy a károkozó alkalmazott, munkavállaló legyen,
- b) hogy az alkalmazott magatartása megvalósítsa azokat a feltételeket, amelyeket a kártérítési felelősség általános szabálya meghatároz,
- c) hogy a károkozás összefüggjön a munkaviszonnyal.

A törvény abból indul ki, hogy ha valaki a munkáltató nevében alkalmazottként a közösség képviselőjében jár el, eljárása a munkáltató eljárása, amelyért kívülállókkal, harmadik személyekkel szemben a munkáltató a felelős.

A PK 41. sz. állásfoglalás (PEH 142. o.) éppen ezért kimondja: „Semmis az a megállapítás, amellyel az alkalmazott munkaviszonyával összefüggésben harmadik személynek okozott kár megtérítését a Ptk. 348. §-ának (1) és (2) bekezdésében megállapított feltételek fennállása nélkül vállalta magára.” Az állásfoglalás indokolása rámutat: „A törvénynek az volt a célja, hogy az alkalmazott által munkakörében vagy hatáskörében okozott kárért a munkavállalót egyáltalán ne lehessen felelőssé tenni, tehát hogy a károsulttal szemben a felelősség egész terhét a munkáltató viselje.”

A munkavállaló a kártérítés feltételei és mértéke tekintetében kevésbé szigorú felelősséggel tartozik a munkáltatóval szembeni belső jogviszonyában a munkajogi szabályok szerint, mint a munkáltató harmadik személyekkel szembeni külső jogviszonyában a polgári jog szabályai szerint. A polgári jogi felelősség átvállalása ezért mindenképpen hátrányos lenne a munkavállaló számára. Nem is beszélve arról, hogy a felelősség átvállalásának indító oka lehet a munkavállaló hátrányos helyzete, az az érdeke, hogy a károkozás a munkáltató előtt ne váljék ismertté, és így mentesüljön a fegyelmi felelősség és esetleg más munkajogi hátrányok alól.

Az állásfoglalás kimondja azt is, hogy a semmisség következményeinek akkor is érvényesülniük kell, ha a szerződés már teljesedésbe ment. Ilyenkor azonban a jogkövetkezmények alkalmazásánál el kell tekinteni a megállapodás előtti helyzet visszaállításától, és a Ptk. 484. §-ában foglalt rendelkezésből kell kiindulni. Az a dolgozó ugyanis, aki a munkáltatót terhelő kötelezettséget önként magára vállalja és teljesíti, a munkáltató ügyében, a munkáltató helyett jár el anélkül, hogy erre megbízása vagy más jogosultsága lenne. A beavatkozás megfelel a munkáltató érdekének, tehát helyénvaló. A munkavállaló ezért az általa kifizetett kártérítési összeget nem a károsult harmadik személytől, hanem a munkáltatótól követelheti vissza. Ebből az összegből azonban le kell vonni azt az összeget, amellyel a dolgozó a belső jogviszonyban a munkáltatónak a munkajogi szabályok szerint tartozik.

Az alkalmazott károkozásánál a károsult harmadik személlyel szemben a munkáltató felelőssége elsődleges, sőt általában kizárólagos.

Ha a termelőszövetkezet tagja (alkalmazottja) súlyosan ittas állapotban balesetet okozott, a biztosítónak az általa a károsultnak kifizetett kárösszeget a termelőszövetkezet köteles megtéríteni (LB Gf. I. 31172/1992. - BH 1993/10. sz. 635.).

A kórházban előforduló orvosi műhibával okozott kárért a kórház felel (P. törv. III. 21044/1990. - BH 1990/7. sz. 275.).

A sírhely használatára vonatkozó megállapodás megsértésével, a bejegyzés elmulasztásával kapcsolatos igény nem vonható az államigazgatási jogkörben okozott kár iránti követelés fogalmi körébe. Ez azonban nem zárja ki a temető fenntartójának az alkalmazottja által okozott kárért való felelősségét az általános szabályok szerint (LBPfv. V. 21280/1994. - BH 1998/4. sz. 173.).

Az alkalmazott által munkakörében harmadik személynek okozott kár megtérítése iránti perben az alkalmazott bírósági meghagyással fizetésre nem kötelezhető (PJD VII. 155. sz.).

Az alkalmazotti minőséget elsősorban a munkajogi szabályok alapján lehet megállapítani. A Munka Törvénykönyvéről szóló 1992. évi XIII. törvény (Mt.) azonban nem határozza meg a munkaviszony fogalmát, hanem csak arra tartalmaz szabályt, hogy melyek a munkaviszony létesítésének feltételei, és mi ennek a módja. A bírósági gyakorlat ad ebben a kérdésben eligazítást. Eszerint a munkaviszonynak a munkavégzésre létesített egyéb jogviszonyoktól való elhatárolása szempontjából legfontosabb a munkáltatót megillető széles körű utasítási jog, amely kiterjed a munkavégzés bármely részletére, annak módjára, helyére és idejére is. További ismérv a munkavégzés rendszeressége, a személyes munkavégzési kötelezettség, a munkajogi felelősség. Ha tehát az alkalmazotti minőség vitás, ezeknek az ismérveknek a vizsgálatával és mérlegelésével dönthető el, hogy az fennáll-e vagy sem.

A szakmunkástanuló nincs munkaviszonyban azzal a vállalattal, ahol gyakorlati oktatásban részesül, a harmadik személynek okozott kárért való felelősség szempontjából azonban ilyen esetben is az alkalmazottként való felelősség szabályait kell alkalmazni. A vállalat felelőssége tehát akkor is kizárólagos, ha szakmunkástanulója okoz a munkavégzéssel, illetőleg a gyakorlati képzéssel összefüggésben harmadik személynek kárt (PJD III. 143. sz.).

A munkaviszony sajátossága az is, hogy a munkáltató a munkavállalót más munkahelyre oszthatja be, illetőleg más vállalathoz munkavégzésre kirendelheti. Ezzel függ össze az az Eörsi Gyula által felvetett kérdés, hogy miként alakul a felelősség akkor, ha az alkalmazott egy másik vállalatnál végzett munka közben okoz kárt. Ennek két esetét különbözteti meg.

a) amikor más vállalatnál saját vállalata részére dolgozik (anyagbeszerzés, ellenőrzés),

b) amikor másik vállalat részére végez kirendelés alapján munkát.

Az első esetben saját vállalata részére dolgozik, tehát a harmadik személynek okozott kárért saját vállalata felel. Ilyen harmadik személy lehet az a vállalat is, ahol saját vállalata alkalmazottjaként tevékenykedik.

A második esetben azt lenne célszerű döntőnek tekinteni, hogy ki gyakorolja a felügyeleti, utasítási, ellenőrzési jogot. Adott esetben az sem kizárt, hogy a bíróság a munkáltató és a másik vállalat közös károkozását állapítsa meg. A munkáltató a Ptk. 348. §-a alapján felel, a másik vállalat pedig a 339. § vagy a kártérítés más szabálya szerint. A bírósági gyakorlat ilyen esetekben is a munkáltató felelősségét állapítja meg.

Ha a másik vállalathoz kiküldött dolgozó hosszabb időn át tevékenykedik, ezzel lényegében annak a vállalati kollektívának tagjává válik, ahova kirendelték. Ez a vállalat ezért úgy felel az ő érdekében kifejtett tevékenység közben harmadik személynek okozott kárért, mint saját alkalmazottjáért. A kiküldő vállalat ebben az esetben nem lenne felelős. Eörsi ezt az álláspontot azzal indokolja, hogy a munkajogi szabályok szerint is azt a vállalatot terheli a felelősség, amelynél a dolgozó tartós kiküldetésben munkát végez. Ez az álláspont helyesnek látszik (Eörsi: A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve, 1966. 308. o.; A Polgári Törvénykönyv magyarázata, 1981. 1605-1606. o.).

Végül meg kell jegyezni, hogy a munkáltató gépjárművének a vezetése közben harmadik személynek okozott kárért a munkáltató felelőssége nem a Ptk. 348. §-a alapján, hanem a 345. § alapján állapítható meg. Ebben az esetben ugyanis a munkáltató a veszélyes tevékenység folytatója, ő működteti a veszélyes üzemet, ezért üzemből tartói minőségében felel, tehát nincs szükség a 348. § alkalmazására.

Hasonló álláspontot tükröz a Legfelsőbb Bíróságnak egy már a 2001. évben felülvizsgálati eljárásban hozott ítélete. E szerint helyesen állapították meg a bíróságok, hogy a II. r. alperes a munkaviszonyával összefüggésben, az I. r. alperes ügyvédjelöltjeként eljárva okozta a felperes kárát, és közömbös az, hogy az ügy elvállalására felhatalmazása nem volt.

Helyesen utalt arra a másodfokú bíróság, hogy az alkalmazottként való felelősséget nem zárja ki az, hogy az alkalmazott a munkaköri feladatába nem tartozó, esetleg a munkáltató által tiltott tevékenységgel okozta a harmadik személy károsodását, mert a felelősség megállapításánál a károkozó tevékenységének a munkaviszonnyal való összefüggése a döntő. (LB Pfv. III. 20976/1999. sz. - BH 2001/11. sz. 526.)

Az, hogy kit kell károsult *harmadik személynek* tekinteni, a gyakorlatban nem okoz gondot. Minden kívülállót, tehát idegen vállalatot és más olyan személyt, aki nem alkalmazottja a károkozó vállalatának, nem tagja a károkozó szövetkezetének, harmadik személynek kell tekinteni. A belső jogviszonyra, a kollektíván belüli károkozásra a munkajogi, illetőleg a szövetkezeti tagsági viszonyra vonatkozó felelősségi szabályokat kell alkalmazni.

Összefüggés a munkaviszonnyal

2. Abban a kérdésben, hogy a károkozás összefügg-e a munkaviszonnyal, a bírósági gyakorlatot az alábbi határozatok szemléltetik. Az alkalmazottért való felelősséget nem zárja ki az, ha az alkalmazott munkaköri feladatába nem tartozó vagy a munkáltató által kifejezetten tiltott tevékenységgel okoz harmadik személynek kárt. A felelősség megállapításánál a károkozó tevékenységnek a munkaviszonnyal való összefüggésén van a hangsúly (P. törv. I. 20961/1985. - BH 1986/6. sz. 230.).

Az ügyeletszervező állat-egészségügyi állomás felelős az állatorvos mulasztásával okozott kárért, ha az ügyeletes állatorvos indokolatlanul megtagadja a kiszállást. Ha azonban az állatorvos magángyakorlata keretében járt el, és mulasztott, az őt foglalkoztató állat-egészségügyi állomás nem felel (P. törv. III. 20563/1982.).

Az alperes a perben nem álló vállalat alkalmazottjaként rendszeresen végzett áruszállítást a felperes raktárából. Eközben a felperes alkalmazottjával együtt olyan bűncselekményeket követett el, amelyek a felperesnek kárt okoztak (sorozatosan dézsmáltak a raktári készletet). A károkozás tehát az alperes munkaviszonyával összefügg, ezért nem ő, hanem a munkáltató vállalat a felelős, és így nem kötelezhető a felperes mint harmadik személy javára kártérítésre (P. törv. III. 21027/1982.).

A posta az ajánlott levél megrongálásával okozott kárért, ha a rongálás a postai kézbesítőnek felróható, a kártérítés általános szabályai szerint felel (Ptk. 348., 339. §). A posta ugyan a postatörvény és a postaszabályzat szerint nem felel az ajánlott küldemény elveszéséből, megrongálódásából vagy megsemmisüléséből eredő kárért, ez a szabály azonban csak akkor alkalmazható, ha a kárt nem a posta alkalmazottjának magatartása okozta, hanem az alkalmazottak körén kívül álló személy, illetőleg ok idézte azt elő (PJD VI. 228. sz.).

Orvosi műhibával okozott kárért a munkáltató egészségügyi intézmény felel (P. törv. III. 20137/1986. - BH 1987/1. sz. 14.).

A Legfelsőbb Bíróság kimondotta: Ha a károkozó tényleges katonai szolgálatának ideje alatt, illetékes parancsnokságának vezénylése folytán végzett munkát, az ilyen tevékenysége közben okozott kárért a szolgálati viszonyon kívülálló károsulttal szemben a Ptk. megfelelően alkalmazandó 348. §-a szerint nem a károkozó, hanem a katonai alakulat a felelős (PJD IV. 155. sz.).

A szövetkezet és az egyesület felelőssége a tag károkozásáért

3. A szövetkezeti tag által a tagsági viszonnal összefüggésben harmadik személynek okozott kárért a szövetkezet a törvény szerint ugyanúgy felel, mint az alkalmazottjának a munkaviszonyával összefüggő károkozásáért. Ilyen szabály azonban az egyesület tagjára vonatkozólag nincs. Ha tehát az egyesületi tag az egyesület szerveként vagy megbízásából képviselőjeként jár el, az egyesület a képviselőre, illetőleg a megbízásra vonatkozó szabályok szerint felel. Az alkalmazottja károkozásáért akkor is az alkalmazottra vonatkozó szabályok szerint felelős, ha az egyben tagja is az egyesületnek. Ha tisztségviselő okoz kárt, a képviselő és a megbízás szabályai szerint lehet eljárni a társadalmi szervezettel, illetőleg az egyesülettel szemben. Ha a vele munkaviszonyban álló alkalmazott (pénztáros, könyvelő) munkaviszonyával összefüggésben okoz kívülállónak kárt, az alkalmazottra vonatkozó szabályok az irányadóak, akár tagja az illető a társadalmi szervnek, egyesületnek, akár nem.

Ptk. 349. § (1) Államigazgatási jogkörben okozott kárért a felelősséget csak akkor lehet megállapítani, ha a kár rendes jogorvoslással nem volt elhárítható, illetőleg a károsult a kár elhárítására alkalmas rendes jogorvoslati lehetőségeket igénybe vette.

(2)

(3) Ezeket a szabályokat kell alkalmazni a bírósági és ügyészségi jogkörben okozott kárért való felelősségre is, ha jogszabály másként nem rendelkezik.

Ptké. II. 14. § Az államigazgatási jogkörben okozott kárral, valamint a nem vagyoni kárral kapcsolatos felelősségi szabályokat csak akkor lehet alkalmazni, ha a károkozó magatartás a törvény hatálybalépése után történt.

Jegyzet: A Ptk. 349. § (2) bekezdését az 53/1992. (X. 29.) AB határozat megsemmisítette. Hatálytalan: 1992. X. 29-étől.

Lásd a polgári perrendtartásról szóló, többször módosított 1952. évi III. törvény 23. § b) pontját.

Az államigazgatási jogkör

1. Az ismertetett szabály az alkalmazotti károkozásra vonatkozó rendelkezés specifikus esete. Két vonatkozásban szűkíti a munkáltató felelősségét, amely csak akkor állapítható meg:

- a) ha a munkaviszonnyal, hatósági tagsággal összefüggő károkozás államigazgatási jogkör gyakorlása közben történt,
- b) ha a kár rendes jogorvoslással nem volt elhárítható, illetőleg a károsult a kár elhárítására alkalmas rendes jogorvoslati lehetőséget igénybe vette.

A szűkítés jogpolitikai indoka a hatóságok és az államigazgatási jogkör gyakorlására jogosult alkalmazottak, hatósági tagok védelme az esetleges alaptalan zaklatásokkal szemben.

A tv. az *államigazgatási jogkör* fogalmát nem határozza meg. A miniszteri indoklás hangsúlyozza: nem az eljáró szerv minősége, hanem a konkrét tevékenység alapján kell megállapítani, hogy államigazgatási tevékenységről van-e szó. Egymagában tehát az, hogy a kár államigazgatási tevékenységet kifejtő szerv alkalmazottjának, illetőleg tagjának ténykedése vagy mulasztása folytán keletkezett, még nem vezethet e jogszabály alkalmazására. Ebben a kérdésben a bírósági gyakorlatnak kell az irányadó szempontokat kialakítania.

A PK 42. sz. állásfoglalás (PEH 144. o.) a következő irányutatást adja:

„a) A Ptk. 349. §-ának alkalmazása szempontjából államigazgatási jogkörben okozott kárnak csak az államigazgatási jellegű, tehát közhatalom gyakorlása során kifejtett szervező-intézkedő tevékenységgel, illetőleg ennek elmulasztásával okozott kárt lehet tekinteni.

b) Államigazgatási jogkörben okozottnak kell tekinteni azt a kárt is, amelyet a fegyveres testület őrszolgálatot teljesítő tagja szolgálati feladatának teljesítése érdekében kifejtett tevékenységgel okoz. Az őrszolgálat ellátása közben, de nem a szolgálati feladatok teljesítése érdekében kifejtett tevékenységgel okozott kárért való felelősség tekintetében - az eset körülményeitől, illetőleg a károkozás módjától függően - a Ptk. 348. és 339. §-ában, illetőleg a 345. §-ban megállapított feltételek az irányadóak."

A rendőrség nyomozati jog- és hatásköre az állam büntetőhatalmán alapul, szabályait a Be. és más jogszabályok tartalmazzák. A rendőrség nyomozó hatóság, nyomozási tevékenysége a közhatalom gyakorlását, olyan szervező-intézkedő eljárás folytatását jelenti, amely miatt kárfelelősségének megállapítása csak a Ptk. 349. §-ában szabályozott különös feltételek fennállása esetén lehetséges (LB Pfv. V. 23342/1995. - BH 1998/5. sz. 224.).

Nem államigazgatási jellegűek - mint erre az állásfoglalás a továbbiakban rámutat - azok a tevékenységek, amelyek kapcsolatosak ugyan az államigazgatási szerv működésével, azonban nem a közhatalom gyakorlását célozzák az erre hatósági jogkörrel felruházott alkalmazottak útján, hanem amelyek révén az államigazgatási szervek gazdasági és technikai jellegű szükségleteinek a kielégítése történik meg (államigazgatási szervek elhelyezésére szolgáló épületek karbantartása közben keletkezett károk, a gépjárművek üzemeltetésével összefüggő károk). Nem tartoznak ide az állampolgárok szükségleteinek közvetlen kielégítése céljából az állam által fenntartott vállalatok szolgáltatásainak igénybevételével elszenvedett károk sem (vasút, posta, kórház, rendelőintézet stb.).

A rendőrség tagjainak kötelező lögyakorlaton való részvétele nem a közhatalom gyakorlása körében külső harmadik személyek, ügyfelek stb. irányában kifejtett szervező-intézkedő tevékenység, hanem belső igazgatási munkáltatói rendelkezés következménye. Így a lögyakorlat során esetleg okozott kár sem minősül államigazgatási jogkörben okozott kárnak (LB Pk.VIII. 22223/1998. - BH 2000/6. sz. 261.).

Nem lehet szó közhatalom gyakorlásáról akkor sem, amikor az államigazgatási szerv jogszabály rendelkezése alapján a birtokába került dolgok megőrzéséről köteles gondoskodni (bűnjelek, bírósági letétek őrzése). Az ilyen dolgok elveszése vagy megrongálódása folytán keletkezett kárért az eljáró szerv letéteményesként felel. Ez pedig önálló, a tárgyalta felelősségi szabálytól független jogalap.

Ez a felelősség a szerződésen kívüli károkozásért való felelősség egyik különös fajtája, tehát nem alkalmazható szerződésszegés esetén sem.

Az állásfoglalás rámutat arra is, hogy közhatalmat gyakorol az őrszolgálat tagja szolgálatának ellátásakor, az általa az őrszolgálat teljesítése során okozott kár azonban nem minősül feltétlenül olyan kárnak, amelyért való felelősséget a Ptk. 349. §-a alapján kell elbírálni. Ilyennek ugyanis csak azt a kárt lehet tekinteni, amelyet a fegyveres testület tagja az őrszolgálatlaltal kapcsolatos feladatok teljesítése érdekében kifejtett tevékenységgel okozott annak, aki ellen ez a tevékenység irányul.

Alkalmazni kell ezt a felelősségi szabályt akkor is, ha az őrszolgálati feladatának teljesítése érdekében használta fegyverét, és ezáltal okozott kárt (második eredménytelen felszólításra lőtt, holott erre csak harmadszori eredménytelen felszólítás esetén lett volna joga).

Ha az őrszolgálati feladatának ellátása érdekében kifejtett tevékenységgel okozta a kárt, nem a 349., hanem a 348. és a 339., veszélyes tevékenység folytatása esetén pedig a 345. § az irányadó (őrszolgálati helyén véletlenül elsül a fegyvere, az üzemben tartó honvéd alakulat a 345. § alapján felel).

Hasonlóképpen nem vonható az államigazgatási jogkörben okozott kár iránti követelés fogalmi körébe a sírhely használatára vonatkozó megállapodás megsértésével, a bejegyzés elmulasztásával kapcsolatos igény, ez azonban nem zárja ki a temető fenntartójának az alkalmazottja által okozott kárért való felelősségét az általános szabályok szerint (LB Pfv. V. 21280/1994. - BH 1998/4. sz. 173.).

A Legfelsőbb Bíróság az állásfoglalást számos eseti döntéssel töltötte meg konkrét tartalommal.

A fertőző állatbetegséggel kapcsolatos kényszerintézkedés hatósági feladat, az ezzel összefüggő állatorvosi ténykedés államigazgatási jogkörben tett intézkedés. Az e körben okozott kárért való felelősségre a Ptk. 349. §-át kell alkalmazni (LB Pf. III. 20052/1982.).

Ezzel szemben egy konkrét ügyben - a felperes kereseti tényelődása szerint - az állatorvos nem hatósági jogkörben járt el, amikor őt 1996. február 19-én kihívta, mert egyik malaca megbetegedett. A beteg állatot az állatorvos február 21-én megnézte, kezelte, az állatnak injekciót adott. Az állat egy órával később megdöglött.

A felperes az állatorvos jogellenes magatartását abban jelölte meg, hogy szakmai hiba volt sertéspestis gyanúja esetén az állatot injekciós kezelésben részesíteni.

A károkozás idején hatályos, az állategészségügyről szóló 1981. évi 3. törvényerejű rendelet 12. §-ának (1) és (2) bekezdése szerint a hatósági állatorvos fertőző állatbetegség vagy parazitózis megelőzése, továbbterjedésének megakadályozása és leküzdése érdekében a betegség természetéhez és elterjedtségéhez mérten elkülönítést, forgalmi korlátozást, helyi zárlatot, községi zárlatot, védőkerítet létesítést, védőoltást, gyógykezelést, fertőtlenítést, az állat leölését köteles elrendelni.

Az adott esetben az állatorvos nem a tv. 12. §-a szerinti célból járt el, és végzett oltást a felperesnél. A közöttük létrejött polgári jogi jogviszony alapján állatorvosi gyógyító tevékenységet végzett. A felperes által előadottak és a perben igazolt adatok nem támasztják alá azt, hogy a felperest közhatalmi tevékenység során érte a kár, az állatorvos nem közigazgatási jogkörben járt el, az ügy kívül esik a Ptk. 349. §-a alkalmazása körén. (LB Pfv. V. 25205/2000. sz. - BH 2001/1. sz. 21.)

A közjegyző nemperes eljárásban végzett tevékenysége a bírósági eljárás része, az ezzel összefüggésben keletkezett károk esetében ezért közigazgatási közhatalmi tevékenység gyakorlásával történt, szerződésen kívüli károkozásról van szó (LB Pfv. VIII. 20988/1998. - BH 1999/1. sz. 25.).

Az ingatlan-nyilvántartásról szóló, az irányadó időszakban hatályban volt 1972. évi 31. törvényerejű rendelet 2. §-ának (1) bekezdése szerint „az ingatlan-nyilvántartás nyilvános, és hitelesen tanúsítja a feltüntetett adatok, továbbá a bejegyzett jogok és tények fennállását.” Az ingatlan tulajdoni lapja a kölcsönvevőt tulajdonosként tüntette fel, így a felperes kellő alappal feltételezhette, hogy valóban az. A tulajdoni lap azonban nem a valóságos tulajdoni helyzetet tükrözte, a kölcsönvevő ugyanis hamis adásvételi szerződés alapján jegyeztette be magát tulajdonosként az ingatlan-nyilvántartásba.

A földhivatal alperes a kölcsönnevő tulajdonjogát nem jegyezhetette volna be, mert az okiraton az szerepelt, hogy azt a közjegyző ellenjegyzi, holott a közjegyző a felek által már elkészített magánokiraton csak a felek aláírását hitelesítheti, - a jogszabályban előírt - ellenjegyzés csak ügyvédtől származhat. [A hatályos 1997. évi CXLI. törvény 32. §-a (2) bekezdésének d) pontja szerint is az ügyvéd látja el ellenjegyzéssel az okiratot.]

A felperes abban bízva adta át a kölcsönösszeget, hogy a kölcsönnevő a biztosítékként felajánlott ingatlan tulajdoni illetőségének tulajdonosa, ezért a felperes abból származó kára, hogy a kölcsön visszafizetése iránti igényének biztosítéka nincs, és a téves jogállapotot tükröző ingatlan-nyilvántartás közötti okozati összefüggés kétségtelen. Az alperes a jogellenes magatartásért való felelősség alól a fentebb kifejtettek értelmében a felróhatóság körén kívül eső jogalkalmazási tévedésre hivatkozással nem mentheti ki magát.

Megállapítható tehát, hogy az alperes kártérítési felelőssége a Ptk. 349. §-ának (1) bekezdése és 339. §-ának (1) bekezdése alapján fennáll. (LB Pfv. V. 29970/1997. sz. - BH 2001/9. sz. 423.)

Beépítetlen telek tanácsai értékesítésének elrendelése államigazgatási jogkörben tett intézkedés, az ezzel kapcsolatos kártérítési felelősségre a Ptk. 349. §-a az irányadó (LB Pf. V. 20254/1981.).

A gázt a fogyasztók részére szolgáltató cég nem rendelkezik közigazgatási jogkörrel, az általa okozott kár ezért nem minősül államigazgatási jogkörben okozott kárnak (LB Gpk. VI. 33205/1997. - BH 1999/1. sz. 30.).

A kárfelelősség és a bírósági hatáskör szempontjából a rendőrségi nyilvántartások felhasználásával a rendőr által adott szóbeli vagy írásbeli tájékoztatás rendőrhatalmának jogkör gyakorlása (LB Pfv. V. 22555/1995. - BH 1997/6. sz. 294.).

Államigazgatási jogkörben tett intézkedés az is, ha a hatósági személy e minőségében olyan ügyben jár el, amely nem tartozik hatáskörébe.

A kárfelelősség és a bírósági hatáskör szempontjából a rendőrségi nyilvántartások felhasználásával a rendőr által adott szóbeli vagy írásbeli tájékoztatás rendőrhatalmának jogkör gyakorlása. (LB Pfv. V. 22555/1995. - BH 1997/6. sz. 294.)

A szabadságvesztés végrehajtása a büntetés-végrehajtási szerveknek a közhatalom gyakorlása során kifejtett olyan intézkedő tevékenysége, amelyre az államigazgatási jogkörben történt károkozás szabályait kell alkalmazni. (LB Pfv. V. 25917/2000. - BH 2001/7. sz. 319.)

Nem állapítható meg a 349. § alapján az államigazgatási hatóság felelőssége, ha alkalmazottja más államigazgatási hatóság feladat körébe tartozó tevékenységet valósít meg. Az alkalmazott az arra jogosított szerv helyett jelölte ki tévesen az ingatlan, tehát a kárt nem államigazgatási, közhatalmi jogkörben eljárvá okozta. A munkáltató felelőssége ezért a 348. §-ban foglalt rendelkezések szerint állapítható meg (LB Pf. II. 20695/1983.).

Az elsőfokú államigazgatási hatóság ugyan tévesen kötelezte az ingatlan tulajdonosait a kisvendéglő lebontására, és hatáskörét túllépve tiltotta meg a szennyvízszakna üzemelését, az első fokú határozat azonban nem emelkedett jogerőre, a másodfokon eljáró hatóság azt megsemmisítette. Az ingatlan tulajdonos ezért nem volt köteles az első fokú határozat alapján az építmények lebontására. A vendéglős saját elhatározásából döntött úgy, hogy nyugdíjba vonul, és a kisvendéglő üzemeltetését megszünteti. Vagyoni kára tehát nincs okozati összefüggésben a nem jogerős államigazgatási határozattal (LB Pf. II. 20597/1984.).

Egyébként is a Ptk. 349. § (1) bekezdése szerinti rendelkezésből az is következik, hogy a jogorvoslat kimerítése olyan előfeltétel, amely a kártérítési igény érdemi elbírálásához nélkülözhetetlen. Ettől kizárólag akkor lehet eltekinteni, ha a károsult a hatóság hibája, mulasztása miatt nem vehette igénybe a jogorvoslati lehetőséget (LB Pfv. V. 23678/1996. - BH 1999/10. sz. 451.).

A kényszerkiköltözést elrendelő államigazgatási határozat végrehajtása során a kiköltöztetést, rakodást, elszállítást lebonyolító dolgozók által rongálással vagy eltulajdonítással okozott kárt nem lehet államigazgatási jogkörben okozottnak tekinteni (PJD IV. 158. sz.). Ugyanez vonatkozik arra az esetre is, amikor a kiköltöztetést bírósági határozat rendeli el, és azt a bírósági végrehajtó rakodómunkások, fuvarosok közreműködésével teljesíti, akik rongálással, ingók eltulajdonításával kárt okoznak.

Építési engedély iránti kérelemre hozott határozat a városrendezési tervek megállapítása és jóváhagyása közhatalom gyakorlása során kifejtett szervező-intézkedő tevékenység (PJD VI. 230. sz.).

Ha azonban a felperes állított kára nem azáltal keletkezett, mert az alperes az építési engedélyezési ügyben kizártsága ellenére járt el, hanem azért károsodott, mert sem építési, sem fennmaradási engedélyt nem kért, kára és az alperes jogellenes és felróható magatartása közötti okozati összefüggés nem állapítható meg, e törvényi előfeltétel hiányában pedig kárigénye az alperessel szemben nem tekinthető megalapozottnak (LB Pfv. V. 21595/1996. - BH 2000/9. sz. 400.).

A társadalombiztosítási szervek igazgatási jellegű tevékenységével okozott kár államigazgatási jogkörben okozott kárnak minősül (PJD VII. 158. sz.).

Külföldi szereplés dologi feltételeiről belföldi kulturális szervezet által történő gondoskodás körében okozott kár nem tekinthető államigazgatási jogkörben okozott kárnak (PJD VI. 229. sz.).

Az államigazgatási szerv által a fél megrendelése alapján díj ellenében a telekhatár helyszíni kitűzésével összefüggésben okozott kár nem államigazgatási jogkörben okozott kár (PJD VI. 231. sz.).

Állatállomány leölésére és a kártalanításra vonatkozó határozat államigazgatási jogkörben tett intézkedés. Ha azonban a károkozó magatartás nem a határozat meghozatala volt, hanem az, hogy a határozatot nem megfelelően, szakszerűtlenül hajtották végre, a kár nem az államigazgatási ténykedés körében keletkezett (LB Pf. III. 20020/1983.).

A jogerős államigazgatási határozat alapján elrendelt bontás foganatosítása, maga a bontási tevékenység nem tekinthető a közhatalom gyakorlása során kifejtett szervező-intézkedő tevékenységnek, így az ennek során okozott kárért való felelősség sem a Ptk. 349. §-a, hanem a 348. és 339. §-a alapján állapítható meg (LB Pf. III. 20734/1983.).

Államigazgatási szervnek saját szolgálati lakására vonatkozó rendelkezése nem tartozik a közhatalom gyakorlása körébe, tehát az államigazgatási szerv alkalmazottai által ezzel kapcsolatban okozott kár nem minősül államigazgatási jogkörben okozott kárnak (PJD VII. 157. sz.).

A Legfelsőbb Bíróság kimondotta az is, hogy „az államigazgatási szerv hallgatása kárfelelőssége alapjául szolgálhat”. A határozat indokolása rámutat: „az életüktől és szabadságuktól politikai okból jogtalanul megfosztottak kárpótlásáról szóló 1992. évi XXXII. tv. 14. §-a szerint a kárpótlási kérelmek elbírálására - a felsorolt kivételekkel - az 1991. évi XXV. tv. 10-12. §-aiban foglaltak az irányadóak. A tv. 12. § (5) bekezdése úgy rendelkezik, hogy a Kárpótlási Hivatal az államigazgatási eljárás általános szabályairól szóló 1957. évi IV. tv. (a továbbiakban: Áe.) szabályai szerint jár el azzal az eltéréssel, hogy az ügyintézési határidő a kérelem benyújtásától számított hat hónap, amelyet a hivatal vezetője egy ízben legfeljebb három hónappal meghosszabbíthat. Az Áe. 15. §-ának (1) bekezdése szerint az elintézési határidő alatt kell az érdemi határozatot meghozni. Az Áe. 2. §-ának (5) bekezdése szerint „az eljáró államigazgatási szerv az ügyfelet jogairól és kötelezettségeiről tájékoztatja.” Az ügyfél sürgetésére a hivatal elmulasztotta annak közlését, hogy kérelme nem érkezett hozzá. Nem tájékoztatta az ügyfelet arról sem, hogy az 1994. évi II. tv. lehetővé tette a kérelem pótlólagos benyújtását. E tájékoztatás elmulasztása miatt az ügyfél elvesztette jogosultságát, és ezzel kárt szenvedett. A hivatal a mulasztásával okozott kárt köteles megtéríteni (LB Pf. V. 21906/1995. - BH 1997/5. sz. 225.).

A felelősség feltételei

2. A meghatározott feltételek mellett az államigazgatási szerv az alkalmazottja által harmadik személynek okozott kárért akkor felelős, ha a kártérítési felelősség általános szabályai szerint az alkalmazott felelőssége fennállna.

Nem zárja ki a hatóság felelősségét az, hogy a hatósági közeg a kárt okozó jogellenes kényszerintézkedés alkalmazása során tévedésben volt, és ezért az ellene indított büntetőeljárást megszüntették (LB Pf. III. 21043/1985. - BH 1986/9. sz. 365.).

Ezzel szemben valamely jogszabály rendelkezésének az egyes államigazgatási szervek, illetőleg a bíróságok részéről történő téves értelmezése és ezzel összefüggésben a bizonyítékok téves értelmezése önmagában felróható magatartást nem valósít meg (LB Pfv. X. 20505/1999. - BH 2000/2. sz. 55.).

A rendkívüli perorvoslatot elbíráló bíróság ellen nincs helye kártérítési igény érvényesítésének arra hivatkozással, hogy a bíróság a felülvizsgálati eljárásban jogellenesen, az eljárási szabályok megsértésével hozta meg döntését.

A felperes a jogerős ítélet jogszabálysértését a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 1997. évi LXVI. törvény (a továbbiakban: Bsz.) 7. §-a és a Ptk. 349. §-ának (1) és (3) bekezdése téves alkalmazásában jelölte meg.

A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati kérelem alaptalanságát a következő indokolással állapította meg:

A Bsz. 2. §-a szerint a bíróságok a vitássá tett vagy megsértett jogról - a törvényben szabályozott eljárás során - véglegesen döntenek. A bíróságok a jogalkalmazási tevékenységük során biztosítják a jogszabályok érvényesülését. A Bsz. 7. §-a értelmében a jogalkalmazó tevékenységük keretében hozott végleges döntésük mindenkre kötelező, beleértve az ügyben érintett személyeket és az állam szervezeteit is. A jogorvoslati rendszer szabályozásából következően a felülvizsgálati eljárásban hozott érdemi döntés végleges. Annak jogszabálysértő voltára a Pp. szabályainak megsértése okából sem lehet hivatkozni. A felperes által sérelmezett jogalkalmazás ugyanúgy az érdemi döntésben öltött testet, mint az anyagi jogi jogszabályok alkalmazása. Ebből következően a felülvizsgálati eljárásban hozott ítélet tartalmától elválaszthatatlan eljárásjogi jogalkalmazás sem ad alapot a sérelmezett ítélet jogellenessége vizsgálatára, és erre alapítottan a rendkívüli perorvoslatot elbíráló bíróság ellen kártérítési igény érvényesítésére.

A másodfokú bíróság tehát jogszabálysértés nélkül hagyta helyben a felperes alaptalan keresetét elutasító elsőfokú ítéletet. (LB. Pfv. X. 21328/2001. sz. - BH 2003/2. sz. 65.)

A rendőrhatalóság alkalmazottja jogellenesen járt el, amikor az előállításra parancsot adott, ez a magatartása egyben felróható is. A jogellenes testi kényszer közvetlenül alkalmazó rendőrök is felróható magatartást tanúsítottak. Az ezzel okozott bizonyított kárért a rendőrhatalóság a Ptk. 349. §-a alapján felel (LB Pf. III. 20637/1983.).

A szabálysértési eljárásban első fokon hozott marasztaló határozatnak a másodfokú eljárásban bizonyítottság hiánya miatti hatályon kívül helyezése és az eljárás megszüntetése nem kártérítési alap. A bizonyíték bizonyító erejének eltérő mérlegelése nem károkozó magatartás (LB Pf. III. 20111/1982.).

A rendőrhatalóság nem követett el mulasztást akkor, amikor az őrizetbe vett személy gépkocsiját az utcán hagyta, és nem gondoskodott annak őrzéséről. Számos gépkocsi parkol rendszeresen az utcán lezárt állapotban. Az adott alkalommal sem voltak olyan körülmények, amelyek szükségessé tették volna, hogy a járőr a gépkocsira vonatkozóan külön intézkedjék, a rendőrhatalóság tehát kártérítésre nem köteles (LB Pf. III. 20045/1983.).

A nyomozás lefolytatásának módja lehet jogellenes, ha annak során a nyomozást folytatók más vagyonában szükségtelenül és felróhatóan kárt okoznak. Ennek azonban az egyik alapfeltétele, hogy a nyomozók a kárveszélyt felismerjék, illetve arról tudomásuk legyen. Ennek a felperes által történő bizonyítása hiányában az alperes kárfelelősségét nem lehet megállapítani (LB Pfv. V. 20336/1996. - BH 1999/5. sz. 207.).

A Társadalombiztosítási Igazgatóság a Ptk. 349. §-a szerint felel azért a kárért, amelyet a táppénz késedelmes kifizetésével ügyintézőjének mulasztása miatt okozott (LB Pf. IV. 20218/1993. - BH 1993/11. sz. 677.).

Önmagában az, hogy a közigazgatási határozat az ügyfél számára kedvezőtlen, és az utóbb tévesnek bizonyul, nem vezethet a közreműködő tisztviselő vétkességének megállapításához és így a hatóság kártérítési felelősségének a megállapításához (LB Pf. V. 21829/1993. - BH 1994/6. sz. 312.).

Nyilvánvalóan alaptalan a bírósági jogkörben okozott kár megtérítése iránti az a követelés, amely egyedül a jogerős ítélet tartalmát jelöli meg a kereseti követelés alapjaként (LB Pf. III. 20558/1992. - BH 1993/1. sz. 32.).

A bírósági jogkörben okozott kár megtérítésére akkor kerülhet sor, ha a kártérítés különös [Ptk. 349. § (1) és (3) bek.] és általános [Ptk. 339. § (1) bek.] feltételei fennállnak. Az általános feltételek közül az eljáró bíró [Ptk. 348. § (1) bek.] jogellenes magatartását, a kárt és a kettő közötti okozati összefüggést a károsultnak kell bizonyítania. Ennek sikere esetén a károkozó a felelősség alól akkor mentesülhet, ha felróható magatartásának a hiányát bizonyítja.

Az adott esetben a jogi képviselő nélkül eljáró felperes 1995. október 1-jén (beadványának tartalma szerint) előzetes bizonyítás elrendelését kérte. Az eljáró bíró 1996. június 18-án hozott a szakértő kirendeléséről végzést, amelynek postázására június 26-án került sor. Emiatt a felperes - a szakértőre várva - az 1996. évi tavaszi munkákat nem tudta elvégezni. Ezért nem tévedett az elsőfokú bíróság, amikor az alperes jogellenes és felróható magatartására alapítottnak a kárfelelősségét megállapította (LB. Pfv. V. 20218/1998. sz. - [BH 2003/4. sz. 152.](#)).

A jogértelmezési és jogalkalmazási tévedések csak az esetben esnek a felróhatósági körön kívül, ha nem feltűnően súlyosak, és nem nyilvánvalóan tévesek. Ha a jogalkalmazó szerv a jogszabály egyértelmű, több értelmezési lehetőséget nem engedő rendelkezését hagyja figyelmen kívül, menthető jogalkalmazási tévedésről nem lehet szó.

Az adott esetben ezért a felülvizsgálati bíróság nem osztotta a másodfokú bíróságnak azt a jogi álláspontját, hogy a perben eljáró alperes - a P. Megyei Bíróság - magatartása nem volt felróható. A felperes volt ugyanis a nyilvántartott tulajdonosa annak az ingatlannak, amelyre az alperes más személyek, a felperes tulajdoni elődje és annak jogelődje között vételár-hátralék megfizetése iránt indult per feljegyzését elrendelte. A perfeljegyzési kérelem előterjesztésekor ugyan még a felperes tulajdoni elődje volt a tulajdonos, annak eldöntésénél azonban, hogy a per feljegyezhető-e, a kérelem elbírálásakor fennálló jogi helyzet volt az irányadó. Az ingatlan-nyilvántartásról szóló, akkor hatályos 1972. évi 31. tvr. 15. §-ának (6) bekezdése akként rendelkezett, hogy „az ingatlan-nyilvántartásba jog vagy tény csak azzal szemben jegyezhető be, aki ott jogosultként már szerepelt, vagy akit jogosultként egyidejűleg bejegyeznek”. A jogszabály e rendelkezéséből félreérthetetlenül kitűnik, hogy bármely jog vagy tény bejegyzésének, illetve feljegyzésének csak az ingatlan nyilvántartott tulajdonosával szemben lehet helye. A per feljegyzését ezért már a földhivatalnak meg kellett volna tagadnia. A szóban forgó perfeljegyzés elintézéséhez az alperesnek a kérelem benyújtásakor fennálló jogállapotot tükröző tulajdonilap-másolat csatolását kellett volna megkívánnia. A perfeljegyzést elrendelő határozat mellékleteként megküldött tulajdonilap-másolat - amelyből kitűnik, hogy az ingatlan nem a feljegyzendő per alperese a tulajdonosa, hanem a felperes - kézhezvételét követően pedig haladéktalanul intézkednie kellett volna a jogellenes perfeljegyzés törlése iránt.

Az alperes Megyei Bíróság mindezt elmulasztotta, a perfeljegyzés így nem jogértelmezési tévedés, hanem a mulasztás következményeként történt meg. Az alperes ezért a perfeljegyzés elrendelésénél és a törlés elmulasztásánál is jogellenes és felróható magatartást tanúsított.

Mindenknek ellenére a Legfelsőbb Bíróság a felperes keresetét elutasító jogerős ítélet hatályában fenntartotta. A jogerős ítélet szerint ugyanis a Ptk. 245. §-ának (1) bekezdése értelmében csak a teljesítés meghiúsulásáért felelős személy köteles a kapott foglaló kétszeresét visszafizetni, a felperes pedig önhibáján kívül nem volt képes a szóban levő szerződést teljesíteni, ezért nem terhelte ez a kötelezettség, kifogásolhatóan járt el tehát, amikor a tulajdonjogának bejegyzését követően a perbeli ingatlanra kötött adásvételi előszerződést biztosító foglaló kétszeresét a vevőnek visszaadta. A Legfelsőbb Bíróság rámutatott: a felperes a felülvizsgálati kérelmében maga is arra hivatkozott, hogy „semmilyen fokú gondatlanságot” nem tanúsított, így nem terhelte az a kötelezettség, hogy a kapott foglalót kétszeresen adja vissza, s megvolt az a joga is, hogy az adott foglalót visszakövetelje. A felperes ezzel ellentétben, jogi kötelezettség hiányában cselekedett, így az ebből eredő veszteségeit maga köteles viselni (LB. Pfv. X. 20886/2001/. Sz. - [BH 2003/6. sz. 236.](#)).

Nem érvényesíthető kártérítési követelés az előzetes letartóztatás jogszerűtlen elrendelésére hivatkozással akkor, ha a büntetőeljárást magánindítvány hiánya miatt szüntetik meg (LB Pf. III. 20014/1992. - [BH 1993/2. sz. 94.](#), LB Pf. I. 20254/1993. - [BH 1993/8. sz. 499.](#)).

Nem feltétele a büntetőeljárás szabályai szerinti kártalanítási eljárás lefolytatása a [Ptk. 349. §-án](#) alapuló kártérítési kereset előterjesztésének (LB Pf. IV. 20104/1993. - [BH 1993/7. sz. 424.](#)).

Az előzetes letartóztatásban levő személy részére kötelező védelem esetén a védő kirendelésének elmulasztása jogalap lehet kártérítésre (LB Pfv. X. 20337/1993. - [BH 1993/10. sz. 605.](#)).

A törvénynél fogva megszűnt gazdasági munkaközösségnek a cégjegyzékből való törléséről szóló értesítés elmulasztása nem kártérítési jogalap (LB Pf. III. 21288/1992. - [BH 1993/11. sz. 680.](#)).

Az Alkotmánybíróság az alkotmányellenesnek ítélt jogszabályt hatálybalépésének idejére visszamenő hatállyal is megsemmisítheti. Felmerülhet ezért az a kérdés, hogy ilyen esetben a hatálybalépés után, de a megsemmisítés előtt tett intézkedéssel okozott kárért felel-e a jogalkotó. A Legfelsőbb Bíróság határozata szerint az alkotmányellenes jogszabály hatálybalépésével esetleg bekövetkező károsodás nem keletkeztet polgári jogi viszonyt a jogalkotó és a károsult között, következésképpen a polgári jogi felelősség szabályai sem alkalmazhatóak (LB Pfv. X. 23120/1993. - [BH 1994/6. sz. 312.](#)).

Ha az Alkotmánybíróság a jogszabályt nem visszamenőleges hatállyal semmisíti meg, hanem határozatának kihirdetésével kezdődő hatállyal, a korábban tett hatósági intézkedések miatt a jogalkotó kártérítési felelőssége nem állapítható meg. Az alkotmánybírósági határozatból ugyanis az következik, hogy a múltra vonatkozóan nem kívánta érinteni a már keletkezett jogviszonyokat (LB Pf. III. 20827/1993. - [BH 1994/1. sz. 34.](#)).

A két határozat között az az eltérés, hogy a felülvizsgálati ügyben hozott döntés jogviszony hiányán alapul, a másodfokú határozat eltérő tényállás alapján ugyan, de a felelősséget érdemben vizsgálta. Az indokolásból arra a következtetésre lehet jutni, hogy a Legfelsőbb Bíróság eljáró tanácsa elvileg nem tartja kizártnak a jogalkotó felelősségét. Az ellentmondást a Legfelsőbb Bíróság gyakorlatának kell feloldania.

Nyitott kérdés, hogy a megsemmisített jogszabályt alkalmazó közigazgatási hatóság, illetőleg bíróság felel-e a visszamenőleges hatállyal megsemmisített jogszabály alkalmazásával okozott kárért. Erre a kérdésre is a bírósági gyakorlatnak kell választ adnia. A közigazgatási hatóság, de a bíróság sem vizsgálhatja a szabályszerűen kihirdetett és életbe lépett jogszabály alkotmányosságát. A bíróság legfeljebb kezdeményezheti döntése előtt az alkotmányossági vizsgálatot. Álláspontunk szerint ezért a jogalkalmazó szerv törvényesen járt el, tehát kártérítési felelősséggel nem tartozik.

Az államigazgatási jogkörben okozott kárért való felelősség feltétele, hogy a károsult a kifogásolt intézkedés, határozat elleni rendes jogorvoslati lehetőséget igénybe vegye. Ilyen *jogorvoslat* a fellebbezés. Nem tartozik azonban ebbe a körbe a felülvizsgálati kérelem, amelyet az 1981. évi I. tv. 68. §-a szerint jogerős határozat ellen lehet benyújtani.

Szabályszerű kézbesítés hiányában azonban a fellebbezési határidő meg sem kezdődik. Ez azt is jelenti, hogy ilyen esetben nem tekinthető mulasztásnak, ha az ügyfél nem él a fellebbezés lehetőségével. Ehhez képest - a Ptk. 349. § (1) bekezdése alkalmazása szempontjából - a rendes jogorvoslati lehetőség igénybevételének elmaradása nem jelentheti a követelés érvényesítésének akadályát (LB Pfv. V. 20237/1997. - BH 1999/10. sz. 458.).

A PK 43. sz. állásfoglalás (PEH 146. o.) szerint nem minősül a Ptk. 349. §-a (1) bekezdésének alkalmazása szempontjából rendes jogorvoslatnak az államigazgatási eljárás szabályai alapján az államigazgatási határozat felülvizsgálata iránt a bíróság előtt indítható per sem. Nem utasítható el tehát a kártérítési kereset egyedül abból az okból, hogy a károsult a jogerős államigazgatási határozat ellen felülvizsgálati kérelmet nem nyújtott be, de az sem ok az elutasításra, ha a károsult az államigazgatási határozat felülvizsgálatát a bíróság előtt nem kérte, holott erre jogszabály számára lehetőséget biztosított volna.

Az államigazgatási hatóság határozatát, intézkedését sérelmesnek tartó fél vagy a Pp. XX. fejezetében szabályozott módon közigazgatási perben kérheti a határozat felülvizsgálatát, vagy a Ptk. 349. §-a alapján a jogellenes és felróható magatartással okozott kár megtérítése iránt terjeszthet elő keresetet. Más igény bíróság előtti érvényesítésére nincs jogi lehetőség. A jelen perben pedig a jogerős ítélet helytállóan állapította meg, hogy a villamos vezeték kiépítésével kapcsolatban az alperesi jogelőd eljárása nem volt jogszabálysértő (LB Pfv. X. 21719/1997. - BH 1998/6. sz. 288.).

Elévülés

3. A (2) bekezdést az Alkotmánybíróság megsemmisítette. Ennek következtében az Alkotmánybíróság határozatának közzététele idején - 1992. október 29-én - még el nem évült károokra a 324. §-ban meghatározott ötéves elévülési időt kell alkalmazni.

A hatályos jog nem tartalmaz külön rendelkezést arra az esetre, ha a kárt nem államigazgatási, hanem *bírói, ügyési jogkörben* okozták. Az ilyen jogkör gyakorlásával összefüggő károkozásra is a 349. § rendelkezéseit kell alkalmazni.

A Pp. 23. §-a (1) bekezdésének b) pontja szerint az államigazgatási jogkörben eljáró személyek által hivatalos eljárásukban okozott károk megtérítése iránti perek a megyei (fővárosi) bíróság hatáskörébe tartoznak.

Ptk. 350. § (1) A megbízott által ilyen minőségben okozott kárért a károsult harmadik személlyel szemben a megbízó a megbízottal egyetemlegesen felelős. Mentésül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy őt a megbízott megválasztásában, utasításokkal ellátásában és felügyeletében mulasztás nem terheli. Ez a szabály a fokozott veszéllyel járó tevékenységet folytató személyek felelősségére nem vonatkozik.

(2) Állandó jellegű megbízási viszony esetében, továbbá, ha a megbízó és a megbízott egyaránt gazdálkodó szervezet, a bíróság a károsult és a megbízó viszonyában az alkalmazottak károkozásáért való felelősség szabályait is alkalmazhatja.

(3) A törvényes képviselő károkozásáért a képviselt személy nem felelős.

(4) E törvény szabályai szerint felel az általa okozott kárért a megbízott a megbízóval, a képviselt személlyel munkaviszonyban nem álló képviselő pedig a képvisellel szemben. A megbízó vagy a képviselt személy az általa harmadik személynek nyújtott kártérítés fejében ugyancsak e törvény szerint követelhet megtérítést a megbízottól, illetőleg a képviselőtől.

(5) Az alkalmazott és munkáltató közti ilyen igényekre a Munka Törvénykönyvének szabályai, szövetkezet és tagja közti ilyen igényekre pedig külön jogszabályok rendelkezései az irányadóak.

Jegyzet: Lásd a többször módosított 1992. évi XXII. törvényt a Munka Törvénykönyvéről.

Lásd a többször módosított 1992. évi I. törvényt a szövetkezetekről.

A képviselő és megbízott károkozása

E rendelkezés elvi alapja az, hogy a megbízott a megbízó ügyét látja el, az ő érdekében tevékenykedik, tehát indokolt, hogy a megbízó is együtt feleljen megbízottjával, aki a megbízással kapcsolatban nem kellő körültekintéssel járt el, s így maga is felróható módon járult hozzá ahhoz, hogy a megbízás teljesítése közben harmadik személy károsodjon. A megbízott emellett gyakran rosszabb anyagi helyzetben van, mint a megbízója, és így a károsult biztonsága is megkívánja a megbízó egyetemleges felelősségének a megállapítását.

A jogszabály alkalmazásának feltétele, hogy a károkozó - mint megbízott - a *megbízás* teljesítése körében okozzon harmadik személynek, vagyis a megbízó személyén kívülállónak kárt. A felelősség csak akkor áll fenn, ha a felek között megbízási jogviszony keletkezik. Nem alkalmazható tehát ez a szabály munkaviszony, vállalkozási, fuvarozási és más szerződés esetén. Ez különösen a munkaviszony keretében és a vállalkozási szerződés teljesítése közben okozott károk elhatárolása szempontjából járhat nehézséggel. Ebben a kérdésben a munkaviszony, a vállalkozás és a megbízás fogalmának meghatározása adhat eligazítást. A munkaviszony jellemző vonásai - mint erről már szó volt - a rendszeres munkavégzés a munkáltató utasításai szerint és folyamatos ellenőrzés mellett. A vállalkozási szerződés alapján pedig a vállalkozó valamely dolog tervezésére, elkészítésére, feldolgozására, átalakítására, üzembe helyezésére, megjavítására vagy munkával elérhető más eredmény létrehozására köteles (Ptk. 389. §). A megbízási szerződés alapján a megbízott a megbízó által rábízott ügyet köteles ellátni (Ptk. 474. §). Eörsi szerint a megbízás középhelyet foglal el az önállóság vonatkozásában a munkaviszony és a vállalkozás között (A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve, 354. o.).

Különösen gondot okoz az alkalmi munka megítélése, amely lehet munkaviszony, vállalkozás, de megbízás is. A bírósági gyakorlat hajlik arra, hogy az ilyen munkavégzést megbízás teljesítésének tekintse (alkalmi mezőgazdasági munka, rakodás, költöztetés, ha az nem áruforgatás). Bizonytalanság van a bíróságok gyakorlatában a vállalkozás és a megbízás elhatárolása terén is. A bírósági gyakorlat megbízásnak tekinti a házilagos kivitelezésben végzett családiház-építés során teljesített kőművesmunkát, holott ez inkább vállalkozásnak minősül, de megbízásnak tekintette a bíróság az ilyen célt szolgáló tervezést is. Ahhoz nem férhet kétség, hogy a házilagos kivitelezés szakmai ellenőrzésére adott megbízás megbízási szerződésnek minősül.

A megbízó felelőssége szempontjából elsősorban azt kell vizsgálni, hogy a megbízott felelőssége a harmadik személynek okozott kárért a **Ptk. 339. §-a** alapján megállapítható-e, és a károkozás összefügg-e a megbízás teljesítésével. Ha a megbízott kimentette magát, mert bizonyította, hogy úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható, a megbízó felelőssége sem állapítható meg. Nem kizárt azonban, hogy a megbízott mentesülése esetén egyedül a megbízó feleljen. Mint Eörsi is rámutat, ez csak akkor képzelhető el, ha a megbízott vétőképtelensége miatt mentesül a felelősség alól (Eörsi Gy.: 359. o.).

A megbízó felelősségét megalapozza az is, ha megbízottját nem látja el megfelelő utasítással. Ez történik pl. akkor, ha a megbízó robbanásveszélyes küldemény továbbítását bízta valakire, és nem világosítja fel megbízottját a küldemény ilyen tulajdonságáról, nem utasítja őt a kíméletes kezelésre. A megbízott a csomagot a rendeltetési helyen ledobja, annak tartalma felrobban, és tüzet okoz.

A felelősséget megalapozó tény az ellenőrzés elmulasztása is. Erre példa: a megbízó csomagolással bíz meg valakit, és utasítja, hogy a maró folyadékot milyen módon csomagolja. A megbízott azonban az utasítást nem teljesíti, és annak teljesítését a megbízó nem ellenőrzi. A hibásan csomagolt folyadék kiömlik, és kárt okoz. A megbízó a megbízottal egyetemlegesen felel a harmadik személy káráért.

A felelősség további feltétele, hogy a megbízott károkozása és a megbízás teljesítése között releváns okozati összefüggés legyen. Nincs ilyen összefüggés akkor, ha a megbízott a megbízás teljesítése végett vonatra ül, ott sört fogyaszt, majd az üres palackot kidobja az ablakon, és ezzel kárt okoz (Eörsi Gy.: 357. o.).

Ha a megbízó az általa üzemben tartott motorkerékpárral vagy gépkocsival küld üzenetet olyan személy által, akinek sem jogosítványa, sem megfelelő gyakorlata nincs, és erről tudott, nem a **Ptk. 350. §-a** alapján, hanem mint a gépjármű üzemben tartója, a 345. § alapján felel. A 350. § szerint felel azonban akkor, ha az ilyen megbízottját saját motorkerékpárjára vagy gépkocsijába ülteti. Ebben az esetben a jármű üzemben tartója a megbízott, aki a 345. § alapján felel, a megbízó pedig a 350. § alapján azért, mert megbízottja kiválasztásában és utasításokkal való ellátásában nem kellő körültekintéssel járt el.

A megbízó és a megbízott felelőssége egyetemleges, a károsult ezért követelését mindkettőjükkel szemben vagy bármelyikükkel szemben külön-külön is érvényesítheti. Ha csak a megbízóval szemben lép fel, az ő felelősségének előkérdéseként a megbízott felelősségét is vizsgálni kell.

A gépkocsinyeremény-betétkönyv volt tulajdonosa alappal követelheti a betétkönyvre kisorsolt gépkocsi sorsoláskori ellenértékét, ha a nyereményről a betétkönyv megszüntetésekor az OTP, illetve a megbízottjaként eljáró takarékszövetkezet nem tájékoztatta (Szabolcs-Szatmár-Bereg MB. I. Pf. 21088/1990. - **BH 1991/5. sz. 191.**).

Az állandó jellegű megbízás közel áll a munkaviszonyhoz, ezért indokolt az alkalmazottként való felelősség kiterjesztése erre az esetre is. A bíróság azonban nem köteles a 348. §-t alkalmazni, tehát e szabály alkalmazása a bírói mérlegelés körébe tartozik. Ugyanez a szabály vonatkozik a gazdálkodó szervezetek megbízási jogviszonyára is. Eörsi ezt azzal indokolja, hogy az ilyen személyek külön-külön is fizetőképeseek, tehát felesleges az egyetemleges marasztalásuk (Eörsi Gy.: 361. o.).

A (3) bekezdésbe foglalt rendelkezés magyarázata az, hogy a törvényes képviselő cselekvőképtelen vagy korlátozottan cselekvőképes személy érdekében tevékenykedik, ezért a kiválasztásra, utasításra, ellenőrzésre nem jogosult képviselt személy a károkozás kockázatát nem viselheti.

Ügyleti képviselet esetén, vagyis ha a képviselő megbízás alapján jár el, a megbízás szabályait kell alkalmazni.

A (4) bekezdés a megtérítési igények tekintetében a belső jogviszony szabályaira utal. Ha a megbízott az egyetemleges felelősség alapján teljesített, a **Ptk. 344. §-a** alapján léphet fel megtérítési követeléssel, ha pedig a megbízó teljesített, a megbízási szerződés megszegése címén követelhet megtérítést a megbízottól. Ezzel kapcsolatban Eörsi megjegyzi, hogy a belső jogviszonyban a megbízó rendszerint egyedül viseli a kárt, mert pl. a kiválasztásért való gondatlanság felróható lehet a károsult irányában, de nem lehet felróható a rosszul kiválasztott károkozó irányában (Eörsi Gy.: 358. o.).

Végül meg kell jegyezni, hogy a bírósági gyakorlat az említett szabályt nemcsak a megtérítési igényekre, hanem általában a belső jogviszonyra, a megbízási szerződés megszegéséből származó károkra is alkalmazza.

Itt rendelkezik a tv. arról, hogy az alkalmazott és a munkáltató közti igényekre az **Mt.** szabályai, a szövetkezet és tagja közötti ilyen igényekre pedig külön jogszabályok rendelkezései az irányadóak.

Az ügyvédi iroda (ügyvédi munkaközösség) az ügyvédi megbízási szerződés alapján akkor felel, ha a megbízás jogszerű ügyvédi tevékenység elvállalására vonatkozik. Egyébként a felelőssége az általános polgári jogi szabályok alapján áll fenn (**PK 71.** sz. áf.).

Az állattartók felelőssége

Ptk. 351. § (1) Aki állatot tart, az általános szabályok szerint felel azért a kárért, amelyet az állat másnak okoz.

(2) Vadállat tartója úgy felel, mint az, aki fokozott veszéllyel járó tevékenységet folytat.

Háziállat

1. Ez a szabály vonatkozik minden olyan állat tartására, amely nem minősül vadállatnak.

Az állattartó rendszerint az állat tulajdonosa, de lehet más személy is, aki az állatot saját érdekében gondozza, tartja (az állat bérlője, haszonkölcsönben tartója). Állattartó pl. az is, aki az állatot a tulajdonos huzamos távolléte alatt szívességből gondozza, de az is, aki kóborállatot befogad, és ha ideiglenesen is, gondozza, tartja.

Az állattartó az állat által okozott kárért az általános szabályok szerint felel, felelősségét tehát kimentheti annak bizonyításával, hogy az állattartás terén úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható (**Ptk. 339. §**).

Itt is érvényesül a felróhatóság vétele, a vétlenség bizonyítása az állattartót terheli. Megállapítható a felelősség minden olyan esetben, amikor az állattartó megszegi az állattartásra vonatkozó szabályokat, és ezzel másnak kárt okoz.

Leggyakrabban a kutyák által okozott kár fordul elő. A szabadon, póráz nélkül futkosó kutya megharapja a járókelőt, az udvaron szabadon tartott kutya megharapja a postást vagy mást, aki a nyitott kapun a házba belép. Ennek megakadályozására a kaput zárva kell tartani, de legalábbis figyelmeztető táblát kell jól látható helyen kifüggeszteni. Önhibának minősül az, ha valaki uszítja, ingerli, bántalmazza az állatot, vagy a láncon tartott kutyához olyan közel megy, hogy az őt elérheti. Ez az önhiba mentesítheti az állattartót a felelősség alól, ha megtartotta a hatósági előírásokat, és általában úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. Más esetben kármegosztásra adhat alapot (340. §).

Bekerítetlen udvaron tartott kutya esetén viszont nem elegendő a kutya láncra kötése. Az alperes a kutya szájára szájkosarat nem helyezett el, holott az ingatlanra akadály nélkül betérő vétlenszerű személyeket is meg kell óvni a károsodástól. Az alperes ezt elmulasztotta, ezért a felelőssége az állat által okozott kárért fennáll. A károkozás időpontjában a kiskorú felperes 7 éves, vétőképtelen korban levő személy volt, ezért a baleset során kármegosztásra alapot adó felelőssége, önhibája a Ptk. 340. § (1) bekezdése alapján nem állapítható meg (LB Pfv. IV. 23215/1996. - BH 1998/8. sz. 381.).

Az állatok, leggyakrabban a kutyák nemcsak emberben, hanem más állatban is okozhatnak kárt. Gyakori eset, hogy éjszaka a szabadon engedett kutyák elkóborolnak, behatolnak idegen udvarokba, ott megfojtják a baromfit, nyulat, bányát. Ha több olyan kutya okozza a kárt, amelynek tartója, gazdája különböző személy, az állattartók felelőssége egyetemleges. Egyébként sem tisztázható, hogy melyik kárt melyik kutya okozta.

A veszélyes és veszélyesnek minősített eb tartásáról és a tartás engedélyezésének szabályairól a 35/1997. (II. 26.) Korm. rendelet rendelkezik. Veszélyesnek minősíti a rendelet az embereket, különösen a gyermekeket is megtámadó, gyakran súlyos halálos sérüléseket is okozó „pitbull terrier jellegű” kutyákat. Az állam- és közbiztonságról szóló - a többször, legutóbb az 1996. évi CVIII. tv.-nyel módosított 1974. évi 17. tvr. 5. §-ának (6) bekezdése szerint a veszélyes és veszélyesnek minősített ebet polgári jogi szempontból vadállatnak kell tekinteni. Az állattartó tehát ezeknek az állatoknak a tartása esetén a kárért a Ptk. 345. §-a szerint felel. (A bekezdés hatályos szövege itt található)

Egy per tényállása szerint az állami gazdaság telepéről kitört a nem megfelelően őrzött 385 üsző, és a környező földeken a növényzetben 45000 Ft kárt okozott. A bíróság megállapította a gazdaság felelősségét (Jászberényi Helyi Bíróság P. törv. 20784/1984.).

Egy másik perben a tényállás az volt, hogy a kaptárból kirajzott méhek megtámadták a kaptár mellett elhaladó lovasszekérbe fogott két lovat. A lovak a méhcsípés következtében elhullottak, a hajtó pedig megsérült. A Legfelsőbb Bíróság határozata kiemeli: „A 15/1969. (XI. 6.) MÉM rendelet rendelkezik a méhészetről. E rendelet 6. §-ának (3) bekezdése szerint utak közelében történő letelepedés esetén a méhlikásokat úgy kell elhelyezni, hogy azok kijáró nyílásai az úttal ellentétes irányban legyenek. Az úton a méhészettől jobbra és balra 50-50 méter távolságra jól látható helyen »Vigyázat, méhek!« felirattal figyelmeztető táblát kell elhelyezni. A 6. § (1) bekezdése úgy rendelkezik, hogy a vándorméhészet tulajdonosa köteles a méheknek a vándorterületre vitelét és elszállítását a községi szakigazgatási szervnek az érkezést követő, illetőleg az elszállítást megelőző napon bejelenteni.” Ha a méhészt e kötelezettségének nem tett eleget, felel a kárért. De vizsgálni kell azt is, hogy miért haladt a kocsi közvetlenül a méhkaptár közelében a forgalom elől elzárt úton, mert a károsult kártérítésre csak annyiban tarthat igényt, amennyiben kárát nem maga okozta (P. törv. V. 20117/1978.).

Az állattal a közúti forgalomban közlekedő állattartó az okozott kárért a közúti közlekedés szabályainak vétkes megszegése esetén felel (P. törv. V. 20820/1981.).

Az állattartó felelősségére nemcsak a 339. § rendelkezéseit, hanem a 340. §-t és a kártérítés más szabályait is alkalmazni kell. Vizsgálni kell tehát, hogy a károsult nem hatott-e közre a kár bekövetkezésében, és esetleg nem kell-e kármegosztást alkalmazni.

De előfordulhat, hogy a vétőképtelen károkozására vonatkozó rendelkezéseket is figyelembe kell venni. Nincs helye pl. kármegosztásnak, ha vétőképtelen gyermek uszította a kutyát, amelyet szájkosár és póráz nélkül sétáltattak, és amely a gyermeket megharapta. Természetesen, mentesül az állattartó a felelősség alól, ha a hatósági előírásokat megtartotta, és a kárt teljesen a vétőképtelen személy önhibája okozta. A megbízottért való felelősség szabályai is konkurálhatnak az állattartó felelősségével. Ha pl. a kutya sétáltatásával megbízott személy póráz és szájkosár nélkül engedte szabadon a kutyát, amely megharapta a járókelőt. Az állattartó megbízottjával egyetemleg felel, ha nem bizonyítja, hogy megfelelő személyre bízta az állatot, megfelelő utasításokkal látta el, és az ellenőrzés terén sem hibázott. Felelős lesz pl., ha a nagy erejű komondor sétáltatását idős, gyenge fizikumú emberre bízta.

Ha az alkalmazott vagy szövetkezeti tag az állat gondozója, a munkáltató, illetőleg a szövetkezet kizárólag felel a kárért. Az alkalmazottal és szövetkezeti taggal szemben ebben az esetben sem lehet közvetlenül fellépni, ő a belső jogviszony szabályai szerint a munkáltatóval, illetőleg a szövetkezettel szemben felelős (a gyár gondnoka szabadon engedi az örökutját, amely megharapja az egyik üzletfelet).

Vadállat tartása

2. A vadállat tartója felelősségét csak annak bizonyításával mentheti ki, hogy a kárt olyan külső ok idézte elő, amely általa objektíve elháríthatatlan volt. Ilyen lehet pl. az, ha a károsult kifeszíti a vadállat ketrecét, hogy szabadon engedje.

Azt, hogy az állat vad-e, természete tulajdonságai határozzák meg. Vadállat az oroszlán, a tigris, a vaddisznó stb. A vadállat nem feltétlenül azonos tehát a vadon élő állattal. Nem vadállat pl. a vadnyúl, az őz. A cirkuszban, állatkertben tartott vad károkozásért a cirkusz, az állatkert tulajdonosa, fenntartója felel. A cirkusz felel pl. azért, ha a vadállat elszabadul, és a háziállatokban, emberekben kárt okoz.

A veszélyes és veszélyesnek minősített ebet polgári jogi szempontból vadállatnak kell tekinteni [1996. évi CVIII. tv. 1. § (6) bek.]. A vadállat tartójára vonatkozó szabályokat alkalmazni kell a szelídített vadakra is. Nem alkalmazhatóak azonban ezek a szabályok a vadonélő vadakra.

A vadon élő állatok károkozására vonatkozó rendelkezéseket külön jogszabály, a többször módosított 1996. évi LV. tv. V. fejezete tartalmazza.

A vadon élő állatok károkozása

A vadon élő állatok károkozására vonatkozó rendelkezéseket külön jogszabály, a vad védelméről, a vadgazdálkodásról, valamint a vadászatról szóló, többször módosított 1996. évi LV. törvény V. fejezete tartalmazza.

Az 1996. évi LV. tv. 75. §-ának (1) bekezdése szerint az e törvényben foglaltak alapján kell megtéríteni a károsultnak a gímszarvas, a dámszarvas, az őz, a vaddisznó, valamint a muflon által a mezőgazdaságban és az erdőgazdálkodásban, továbbá az őz, a mezei nyúl és a fácán által a szőlőben, a gyümölcsösben, a szántóföldön, az erdősítésben, valamint a csemetekertekben okozott kár 5%-ot meghaladó részét. Ezeket a károkat tekinti a tv. „vadkárnak”.

A (2) bekezdés úgy rendelkezik, hogy az ilyen kár megtérítésére az köteles, aki a kárt okozó vad vadászatára jogosult, és akinek vadászterületén a károkozás bekövetkezett, illetőleg akinek vadászterületéről a vad kiváltott.

A vad által a mezőgazdálkodáson és erdőgazdálkodáson kívül másnak okozott kárt, tehát az a kárt, amely nem minősül vadkárnak, a Ptk.-nak a fokozott veszéllyel járó tevékenységre vonatkozó szabályai szerint kell megtéríteni.

A vadászatra jogosult fogalmát a tv. 6. §-a határozza meg, amely különbséget tesz az önálló vadászati jog és a társult vadászati jog között. Az előbbi esetén vadászatra jogosult a vadászterület tulajdonosa, az utóbbi esetben pedig a vadászterület tulajdonosainak közössége. A jog haszonbérbe adása esetén a haszonbérlet kell jogosultnak tekinteni.

Rendelkezik a törvény a vadászejegyről és a vadászati engedélyről. Meghatározza ezek kiadásának, illetőleg megadásának feltételeit. Ezek között szerepel az, hogy a kérelmező a vadászat során másnak okozott károk fedezetére szolgáló érvényes vadászati felelősségbiztosítással rendelkezzen.

A tv. végrehajtásának szabályairól az ugyancsak többször módosított 30/1997. (IV. 30.) FM rendelet (a továbbiakban: R.) rendelkezik.

Vadkár (vadászati kár, vadban okozott kár) esetén a kárbecslést a települési önkormányzat jegyzője által kirendelhető kárbecslő végzi. A jegyző megkísérli a felek között egyezség létrehozását. Ennek sikertelensége esetén a károsult 30 napi jogvesztő határidő alatt követelését bíróság előtt érvényesítheti (R. 59. §, tv. 81. §). (Ez és az ezt megelőző bekezdés hatályos szövege itt található)

Vadkárnak nem minősülő, leggyakrabban előforduló kár a vad és a gépjármű összeütközésével keletkező kár. Erre a Ptk. 346. §-át kell alkalmazni. Ebből az következik, hogy vadászatra jogosult a kárt csak akkor köteles megtéríteni, ha a kár megelőzése és elhárítása végett nem úgy járt el, ahogy az általában elvárható lett volna, vagyis ha a károkozás neki felróható. A Ptk. 339. §-ában megfogalmazott kimentő felelősség miatt a vadászatra jogosult lenne köteles a felróhatóság hiányát bizonyítani.

Ebben a vonatkozásban útbaigazítást ad a miniszteri rendelet 58. §-a. Eszerint a vadászatra jogosult felróható magatartásának minősül, ha a vad gépjárművel közúton történő ütközése közvetlenül a vadászat miatt következik be. A vadászatra jogosult felróható magatartásának minősül az is, ha a vad gépjárművel közúton történő ütközése amiatt következik be, mert a jogosult a közút 100 méteres körzetébe telepített etetővel, szózóval, szóróval, mesterséges itatóval vagy dagonyával a vadat odaszoktatta.

A rendelet nem ad választ arra a kérdésre, hogy kit terhel ebben a vonatkozásban a bizonyítás. Az általános felelősségi szabály már idézett rendelkezése szerint a károkozó, vagyis a vadászatra jogosult köteles magát a felelősség alól kimenteni, tehát neki kell bizonyítani azt, hogy az ütközés nem vadászat miatt következett be, illetőleg nem azért, mert a vadat a vadászatra jogosult a rendeletben részletezett módon odaszoktatta.

Az új jogszabály 1997. évi március hó 1. napján lépett hatályba. Az azóta eltelt idő alatt a bíróságok ilyen ügyben jogerős döntést még nem hoztak, ezért a bírósági gyakorlatról még nem adhatunk számot.

A rendelet szövegéből arra lehet következtetni, hogy a vadászatra jogosult minden olyan esetben mentesül a felelősség alól, amikor bizonyítja, hogy nem a fent ismertetett okból következett be a kár. Ilyen sikeres kimentés esetén az üzemben tartó saját kárát maga viseli, nem kaphat tehát kártérítést a gépjármű megsérülése és az ő vagy más személyek (utasok, elütött gyalogosok) személyi sérülése miatt. Ha az utas vagy gyalogos szenved sérüléssel járó balesetet, kárát a veszélyes tevékenységet folytató üzemben tartó helyett a kötelező gépjármű-felelősségbiztosítás szabályai szerint a biztosító téríti meg. Biztosítás hiányában a Magyar Biztosítók Szövetsége köteles a megtérítésre, amely a nem biztosított üzemben tartóra a kifizetett kárösszeget átháríthatja.

Ha a vadászatra jogosult lép fel kártérítési követeléssel a gépjármű üzemben tartójával szemben azért, mert az ütközés következtében a vad megsérült, ugyanezt a szabályt kell alkalmazni. Ennélfogva a károkozó, az üzemben tartó köteles a felelősség alól magát kimenteni, tehát az bizonyítani, hogy a kár neki nem róható fel, megfelelően választotta meg a közlekedési sebességet, és figyelembe vette a vadvesztélyre figyelmeztető táblát.

A két új jogszabályról arra lehet következtetni, hogy olyan esetben, ha a kár nem minősül vadkárnak, és így a Ptk. rendelkezéseit kell alkalmazni, a bizonyítási nehézség miatt, illetőleg a rendeletben foglalt értelmező szabályok folytán a vadászatra jogosult az esetek túlnyomó részében mentesül a felelősség alól, viszont ha ő a károsult, az esetek többségében a gépjármű üzemben tartója felelős a kárért.

Az épületről lehulló tárgy által okozott kár

Ptk. 352. § (1) Épület egyes részeinek lehullásából vagy az épület hiányosságaiból másra háramló kárért az épület tulajdonosa felelős, kivéve, ha bizonyítja, hogy az építkezésre és karbantartásra vonatkozó szabályokat nem sértették meg, és az építkezés vagy karbantartás során a károk megelőzése érdekében úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.

(2) Az épületre kifüggesztett tárgyak leesésével okozott kárért a károsulttal szemben az felelős, akinek érdekében a tárgyat kifüggesztették.

(3) Ezek a szabályok nem érintik a felelős személynek azt a jogát, hogy a károkozótól a kár megtérítését követelhesse.

Épület hiányosságából keletkezett kár

1. Épületkárok esetén a kárt okozó személy kiléte nehezen bizonyítható, sőt sokszor meg sem állapítható. A károsult érdekében ezért előtérbe kerül az épülettulajdonos felelőssége. Ez a felelősségi alakzat különféle tényállásokat foglal magába. Mindegyik tényállásnak az a jellemzője, hogy a kárt az épületről leeső vagy onnan kieső tárgyak okozzák.

Az épületkárokért való felelősségnek három esete van:

- a) az épület egyes részeinek lehullásából vagy az épület hiányosságából másra háruló kár,
- b) az épületre kifüggesztett tárgyak leesése által keletkezett kár,
- c) valamely tárgynak lakásból vagy más helyiségből való kidobásával, kiejtésével vagy kiöntésével okozott kár.

A jogszabály alkalmazása szempontjából épület a lakóház, üzlet, iroda, garázs, pajta és minden egyéb építmény (Ptk. 686. §), tehát lehet gazdasági, kulturális, igazgatási célú épület, de pince és más föld alatti építmény is.

Az épületnek része az épület alkatrésze és tartozéka, minden, ami az építménnyel tartósan vagy nem ilyen jelleggel egyesítve van. Része az épületnek a tetőcserép, a vakolat, a gipszszobor és más építmény, a rögzített zászlótartó stb. Nem tartozik azonban ide az épülettel nem egyesített díszítés, a közös használatú helyiségben: lépcsőházban, folyosón vagy az épület tetején elhelyezett bármilyen holmi.

Az épület hiányossága a kitöredezett vagy teljesen hiányzó lépcső, a meglazult vagy hiányzó korlát, a meglazult tető, ereszcsonna és az ehhez hasonló más hiba.

A károsult lehet bárki, akivel szemben a károkozás nem minősül szerződésszegésnek vagy üzemi balesetnek. Az üzemi baleset sérültje is lehet károsult, ha az épület tulajdonosa nem a munkáltatója. Az ugyanis, aki üzemi balesetet szenvedett, nemcsak a munkáltatójával szemben a munkajogi felelősség szabályai szerint, hanem más károkozóval szemben a polgári jogi felelősség szabályai szerint is érvényesítheti igényét (a kézbesítő, a közüzemi díjbeszedő fejére esik a lépcsőházban a vakolat).

A bérlő az épülettulajdonossal szerződéses viszonyban van, a karbantartás elmulasztása vele szemben szerződésszegés. Ha beázik a raktár, és megsérül a bérlő áruja, a tulajdonos mint bérbeadó a hibás teljesítéssel okozott kár megtérítésére vonatkozó szabály, a 310. § szerint felel. Ha a raktárban elhelyezett idegen holmi sérül meg (a javításra váró dolog, a letétben levő dolog), a felelősség közvetlenül a 352. § alapján állapítható meg.

Eörsi helyesen mutat rá arra, hogy a szerződéses viszony nem akadály a bérlő javára sem e felelősségi alakzat alkalmazásának, ha a kár nincs kapcsolatban a bérleti szerződéssel, pl. ha a bérlő fejére esik az utcán egy tetőcserép vagy a tetőről leeső hőtömeg (A Polgári Törvénykönyv magyarázata, 1981. 1624. o.).

Ha a lakás beázik, és a bérlő bútorzata vagy más berendezés megsérül, az épülettulajdonos mint bérbeadó felelős. Ha a bérlő nyitva hagyja a vízcsapot, és egy másik bérlő károsodik, a károsulttal szemben az épülettulajdonos a 352. § szerint felelhet.

Az önkormányzati lakások eladása esetén a társasház alakuló közgyűlése az önkormányzat és a szolgáltató gazdálkodó szervezet között az ingatlan kezelésére létrejött szerződés rendelkezései az irányadóak. Ennek alapján a Legfelsőbb Bíróság az egyik lakásban a fölötté levő lakás fürdőszobájától történt beázás miatt keletkezett - a keresetben érvényesített - kár jelentős részének megtérítésére a Ptk. 352. § (1) bekezdése alapján a kezelőt kötelezte. Utalt azonban arra, hogy a peres felek között a jogviszony csak az alakuló közgyűlésig állt fenn. Ezt követően a társasház a megválasztott közös képviselő útján volt köteles gondoskodni a központi berendezések üzemképes állapotban tartásáról és a hibák elhárításáról. A hibát végül is a társasház egy év múlva szüntette meg, ez a késedelem azonban nem róható a kezelői jogviszonyban már nem álló alperes terhére (LB Gfv. IV. 30989/1998. - BH 1999/9. sz. 418.).

A felelős személy az épület tulajdonosa, állami épület esetén annak kezelője (állami bérlakásnál az azt kezelő vállalat), a haszonélvező. Nem felel azonban e jogszabály alapján az, aki az egész házat bérli, és a szerződésben annak karbantartását is vállalja. Ilyen esetben is az épülettulajdonos felel a károsulttal szemben, a bérlőt legfeljebb a 339. § alapján terhelheti felelősség.

Az épülettulajdonos felelősségén nem változtat az sem, hogy a házat állandó megbízottja kezeli. Ebben az esetben ugyanis a 350. § (2) bekezdése alapján megbízóként is felelne. A megbízott legfeljebb akkor tehető felelőssé, ha a követelés a megbízón nem hajtható be. A tulajdonosnak az épületkárról való felelőssége azonban szigorúbb a megbízó felelősségénél. A megbízási jogviszony fennállása nem szolgálhat a károsult hátrányára. A tulajdonos felelőssége akkor is fennáll, ha mint megbízó a megbízottja kiválasztásában, az utasítások adásában és az ellenőrzésben nem mulasztott. Egyébként - mint látni fogjuk - az épülettulajdonos felelőssége akkor is fennáll, ha nem ő vagy megbízottja, hanem jogelődje, a korábbi tulajdonos sértette meg az építkezés vagy karbantartás szabályait.

Gondot okozhat az, ha a tulajdonos vétőképtelen. Ilyen esetben is megalapozza a felelősséget az építési, illetőleg a karbantartási szabályok megsértése akkor is, ha az nem róható a tulajdonos terhére, tehát itt nincs jelentősége a belátási képességnek, ezért a 352. § alapján a vétőképtelen tulajdonos is felelhet. Ha azonban törvényes képviselője van, a törvényes képviselő felel, mert ő köteles a vagyon kezelésére.

A felelősség alól a tulajdonos két tény bizonyításával mentesülhet:

- a) nem sértették meg az építkezésre és a karbantartásra vonatkozó szabályokat,
- b) az épülettulajdonos az építkezés és karbantartás során a károk megelőzése érdekében úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.

Ha e tények bármelyikének a bizonyítása eredménytelen marad, a felelősség fennáll.

A bizonyítás az épülettulajdonost terheli. Az építési és karbantartási szabályok megsértése esetén a tulajdonos akkor is felel, ha a szabálysértés neki nem róható fel. Nem védekezhetsz tehát eredményesen azzal, hogy az építkezés és a karbantartás szabályait nem ő, hanem a kivitelező sértette meg, és neki erről tudomása sem volt. De nem védekezhetsz sikerrel azzal sem, hogy nem ő volt az építkező, illetőleg a karbantartást végző, hanem jogelődje, az előző tulajdonos. Bárki sérti meg az említett szabályokat, az felel, aki a károsodás idején az épületnek tulajdonosa volt.

A felelősség megállapításának olyan szabálysértés a feltétele, amely a kárral okozati összefüggésben van. Ha pl. az épület magasabb az engedélyezetté, de a kárt nem ez, hanem a vihar által lesodort tető okozza, az építési szabály megsértése miatt a felelősség nem állapítható meg.

Ha az építési és karbantartási szabályokat ugyan nem sértették meg, az épülettulajdonosnak azt is bizonyítania kell, hogy a károk megelőzése érdekében az építkezés vagy a karbantartás során úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. A tv. szövegéből az következik, hogy tulajdonosváltás esetén az új tulajdonos a jogelőd ilyen jellegű mulasztásáért nem felel. Eörsi azonban azon az állásponton van, hogy a károsodáskori tulajdonos felelősségét akkor is meg kell állapítani, ha a károk megelőzése érdekében nem ő, hanem jogelődje mulasztotta el a szükséges intézkedéseket. Hasonló következtetésre jut a bírósági gyakorlat is (A Polgári Törvénykönyv magyarázata, 1981. 1627. o.).

A következőkes bírósági gyakorlat szerint, ha a tulajdonos (kezelő) az épületre a kötelezően előírt hófogót nem szerelteti fel, eljárása - a Ptk. 314. §-ának alkalmazása körében - olyan súlyos gondatlan magatartás, amellyel összefüggésben fennálló felelősségét szerződésben érvényesen nem zárhatja ki, következésképpen a tetőn levő hőtömeg lezuhanása által okozott kárért felel (PJD V. 123.). Az épület udvarán vagy az épület előtt parkoló gépkocsinak ilyen módon történő megrongálódásából eredő kárt a tulajdonos attól függetlenül viseli, hogy a megsérült jármű tulajdonosa bérlő-e vagy sem. Nincs jelentősége annak, hogy a bérbeadó ezt a felelősségét a bérleti szerződésben kizárta.

Ha az építkezés és karbantartás szabályait az építkezés idején sértették meg, és a kár még ekkor következett be, vagy az építkezés idején nem jártak el kellő körültekintéssel, harmadik személyekkel szemben nem az épület tulajdonosa, hanem a kivitelező, a kárt okozó vállalkozó felel.

Az épületre kifüggesztett tárgyak leeséséből keletkezett kár

2. Az épületekre kifüggesztett tárgy a cégtábla, fényreklám, ünnepi zászló, dekoráció, felirat és hasonló más tárgy.

Az ilyen tárgyak leeséséből származó kárért nem az épülettulajdonos, hanem az felel, akinek az érdekében a tárgyat kifüggesztették. Cégtábla esetén a cégtulajdonos, reklám esetén, akit reklámoznak, mert neki fűződnek anyagi érdekei a kifüggesztéshez. Ha a tárgy kifüggesztéséhez senkinek sem fűződnek anyagi érdekei, célszerű az épülettulajdonos felelősségét megállapítani (zászló, ünnepi díszítés). Ha az üzlettulajdonos, akinek cégét a kifüggesztett tábla hirdeti, már elhagyta a helyiséget, vagy megszűnt az a cég, amelyet reklámoztak, de a cégtáblát, a reklámot nem távolították el, a 352. § (1) bekezdése alapján az épülettulajdonos felelősségét lehet megállapítani. A karbantartási kötelezettség ebben a vonatkozásban már öt terheli, és ebbe a körbe tartozik az ilyen tárgyak épületről kellő időben való eltávolításának elmulasztása is.

Az épület tulajdonosa, illetőleg az, akinek érdekét a leeső tárgy kifüggesztése szolgálja, megtérítési követelést érvényesíthet azzal szemben, aki a kárt okozta (az építkezési vállalkozóval, a karbantartást végző és hibásan teljesítő iparossal szemben, mással szemben, aki az épületet, a kifüggesztett dolgot megrongálta). Ha a felelős személy és a károkozó között szerződéses viszony van, szerződésszegés, hibás teljesítés a követelés jogalapja, egyéb esetben szerződésen kívüli károkozás.

Ilyenkor felmerülhet az elévülés kérdése is. Minthogy az elévülési határidőt a Ptk. 326. és 360. §-a értelmében a károsodás bekövetkeztétől kell számítani, az elévülési idő akkor kezdődik, amikor a vagyoni vagy személyi sérülés bekövetkezett, és ezzel az épülettulajdonos felelőssé vált.

Ptk. 353. § (1) Valamely tárgynak lakásból vagy más helyiségből való kidobásával, kiejtésével vagy kiöntésével okozott kárért a károsulttal szemben a lakás bérlője, illetőleg a helyiség használója felelős.

(2) Ha a bérlő, illetőleg a használó a károkozót megnevezi, kezesként felel. Mentessül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a károkozó jogosulatlanul tartózkodott a helyiségben.

(3) Valamely tárgynak az épület közös használatára szolgáló helyiségeiből való kidobásával, kiejtésével vagy kiöntésével okozott kárért a károsulttal szemben az épület tulajdonosa felelős. Ha a tulajdonos a károkozót megnevezi, kezesként felel.

(4) Ezek a szabályok nem érintik a felelős személynek azt a jogát, hogy a kárért egyébként felelős személytől a kár megtérítését követelhesse.

A lakásból kiejtett, kidobott vagy kiöntött tárgy által okozott kár

1. Ennek a rendelkezésnek elvi alapja az, hogy a károkozó személye ilyenkor nem állapítható meg. A károsult anyagi biztonsága ezért megkívánja, hogy vétkességre való tekintet nélkül az feleljen, aki azzal a helyiséggel rendelkezik, amelyből valamely tárgyat kidobtak, kiejtettek vagy kiöntöttek, és ezzel kárt okoztak. Ez a személy pedig a bérlő vagy a helyiség használója. A károsultnak tehát csupán azt kell megállapítania, hogy melyik helyiségből dobták ki, ejtették ki vagy öntötték ki a kárt okozó tárgyat, és ki ennek a bérlője, használója.

E rendelkezés alkalmazása szempontjából a lakással egy tekintet alá esik minden olyan helyiség, amely a lakáshoz tartozik, tehát a szobák és mellékhelyiségeken kívül a különálló kamra, a padlásnak, a pincének az a része is, amellyel kizárólag a lakás bérlője, használója rendelkezik.

A jogszabály hatálya kiterjed a lakásnak nem tekinthető helyiségekre, tehát az irodára, az üzletre, a műhelyre, a raktárra és a hozzájuk tartozó helyiségekre is. A lakás, a helyiség használója az épülettulajdonos is lehet, ha a lakást maga használja, illetőleg a helyiséggel maga rendelkezik, de használó az ingyenes, a szívességi lakáshasználó, akinek a használati jogát a tulajdonos átengedte.

Ha a lakás valamely részével albérlő, szívességi lakáshasználó kizárólag rendelkezik, az általa használt lakásrészről valamely tárgy kidobásával, kiejtésével vagy kiöntésével okozott kárért az albérlő, illetőleg a helyiség más használója felel. Társbérlet esetén a társbérlet által kizárólag használt helyiségért az azt használó társbérlet a felelős, a közös használatú helyiségekért pedig a társbérlet egyetemlegesen felelnek. A jogcím nélküli lakáshasználó jogosulatlanul rendelkezik ugyan a lakással, az azonban felelősségét nem érinti.

A kimentésre két lehetőség van:

a) megnevezheti a károkozót, mely esetben egyszerű kezesként felel;

b) bizonyíthatja, hogy a károkozó jogosulatlanul tartózkodott a lakásban, mely esetben teljesen mentesül a felelősség alól.

Ha a helyiség használójának alkalmazottja okozta a kárt, a károkozó megnevezése nem mentesítő ok, mert a helyiséget használó munkáltatói minőségben alkalmazottjáért munkaviszonyával összefüggésben okozott kárért a 348. § alapján felelős. Ha tehát a háztartási alkalmazott okozta a kárt, nincs lehetőség a kimentésre, ha azonban olyan alkalmazott a károkozó, aki vendégségben tartózkodik a helyiségben, a károkozó megnevezése kezési felelősséget von maga után.

A helyiség használója felel családtagjaiért, házanépéért is. Ha azonban a károkozó önálló keresettel, jövedelemmel rendelkező családtagját nevezi meg, csak kezesként felel. Célszerű a felelősségnek a megállapítása a vétőképes, de nem kereső családtag károkozásáért.

A lakás használója felel a vendégért és mindenkiért, akit a lakásba beengedett. Az üzlet, az iroda, a raktár, a műhely használója pedig a vevő, az ügyfél károkozásáért tehető felelőssé.

A károkozó megnevezése esetén a helyiség használója csak akkor felel, ha a követelés a közvetlen károkozóval szemben nem hajtható be. Ilyenkor sem lehet azonban akadálya annak, hogy a károsult - más hasonló esettel egyezően - együtt perelje a helyiség használóját az általa megnevezett károkozóval. A bíróság a helyiség használóját attól a feltételtől függően marasztalja, hogy a károkozón a követelés nem hajtható be. A behajthatatlanságot, a behajtás sikertelen megkísérlését a végrehajtás elrendelése előtt hitelt érdemlő módon igazolni kell.

A felelősség alóli teljes mentesülés feltétele annak bizonyítása, hogy a károkozó jogosulatlanul tartózkodott a helyiségben. Ha a használati jog megszűnése folytán a használat jogcím nélkülivé vált, a helyiségben való tartózkodás jogosulatlan ugyan, mégsem lenne célszerű, ha a bérlő vagy a helyiség más használója az ilyen személy megnevezésével teljesen mentesülhetne a felelősség alól. Ha azonban a betörő vagy más olyan személy okozta a kárt, aki oda jogosulatlanul hatolt be (magánlaksértő), ezt a rendelkezést alkalmazni kell.

Felelősség közös használatú helyiség esetén

2. A (3) bekezdésen alapuló felelősség is vétkességtől független. A károkozó megnevezés mögöttes felelősségre vezet ugyanúgy, mint a bérlő vagy más által kizárólagosan használt helyiségből történő károkozás esetén. Az épülettulajdonos felelőssége akkor is fennáll, ha a károkozó jogosulatlanul tartózkodott a helyiségben (betörő). Erre tehát az épülettulajdonos védekezőként nem hivatkozhat.

Közös használatú helyiség a lépcsőház, a folyosó, a közös udvar, kert, közös raktár, padlástér stb.

Ezek a szabályok nem érintik a felelős személynek azt a jogát, hogy a kárért egyébként felelős személytől a kár megtérítését követelhesse.

Ezt a követelését a polgári jogi kártérítési felelősség szabályai szerint érvényesítheti.

A tárgyaknak a szomszédos lakásból vagy más helyiségből való kidobásával, kiejtésével vagy kiöntésével okozott kárért való felelősség nem hárítható át az épület tervezőjére vagy kivitelezőjére arra hivatkozással, hogy a rendeltetésellenes igénybevételre figyelemmel alkalmazott költségesebb műszaki megoldással a kár megelőzhető lett volna (LB Gf. IV. 31391/1991. - BH 1992/4. sz. 264.).

A nem vagyoni kár

Ptk. 354. §

Jegyzet: A Ptk. 354. §-át az 1993. évi XCII. tv. 40. § (4) bekezdésének a) pontja hatályon kívül helyezte. Hatálytalan: 1993. X. 1-jétől. (A magyarázatokat azonban itt közöljük, figyelemmel a 355. § új szövegének utolsó fordulatára is.)

Elvi alapok

1. Az országgyűlés elé 1928-ban beterjesztett Magánjogi törvényjavaslat (Mtj.) 1114. §-a értelmében: a károkozó a nem vagyoni kárért is megfelelő pénzbeli kártérítéssel - elégtétellel - tartozott, amennyiben az eset körülményeire tekintettel ezt a méltányosság megkívánta. A Legfelsőbb Bíróság az 1953-ban meghozott III. sz. Polgári Elvi Döntvényével a nem vagyoni kártérítés intézményét megszüntette. Az indokolás szerint: a személyi - nem vagyoni - érdekeknek áruvá minősítése nem volt összeegyeztethető az akkori társadalmi berendezkedéssel, s az ilyen jellegű sérelem pénzüsszeggel nem volt jóvátehető.

A Ptk. 1977. évi novellájának előkészítése során mind elméleti, mind gyakorlati jogászok többen szorgalmazták - nem vagyoni kár okozása esetén - a jogaiban sértett fél részére pénzbeli kárpótlással elégtétel adását.

A Ptk. módosítása során megalkotott 354. § - olyan esetben, amikor: „a károkozás a károsultnak a társadalmi életben való részvételét vagy egyébként életét tartósan vagy súlyosan megnehezíti” - jogi lehetőséget biztosított a károsult részére kárpótlás megítélésére.

Jogi személy részére pedig akkor biztosított ilyen lehetőséget, ha: „a károkozás a jogi személynek a gazdasági forgalomban való részvételét hátrányosan befolyásolja”.

A törvényhozó abból indult ki, hogy a károkozó cselekmény, illetőleg magatartás a károsult érdekeit úgy is sértheti, hogy a vagyoni káron kívül nem vagyoni hátrányt von maga után, amely kihatásaiban súlyosabb is lehet az előbbinél. Egyidejűleg a pénzbeli kárpótlás alkalmas lehet arra, hogy a nem vagyoni hátrányt bizonyos mértékben enyhítse, és annak elviselését könnyítse.

Az új jogintézmény kettős funkciója abban jelentkezik, hogy vagyoni elégtétel adása mellett a károkozóval szemben visszatartó hatás gyakorlására is alkalmas.

A nem vagyoni kár fogalmát a törvényhozó tételesen nem határozta meg. Korábban Marton Géza példalódzó jelleggel tett említést a nem vagyoni kár leggyakoribb eseteiről: a testi sérülés, a fájdalom, a lelki szenvedés, a becsület, művészeti jóhírnév sérelmének megemlítésével (Magyar Magánjog III. 395. o.).

Eörsi Gyula szerint: „az élet aligha jelent mást, mint létezés. Ennek megnehezítését a károsult testileg vagy pszichikusan érzékeli. Ebben a szubjektív elemben áll a nem vagyoni kára” (i. m. 923. o.).

A jogirodalmunkban legutóbb Petrik Ferenc vállalkozott a nem vagyoni kár meghatározására. Álláspontja szerint: „A nem vagyoni kár az emberi személyiség értékminőségének csökkenése. Ez a csökkenés akkor állapítható meg, ha a személyiség helyzete kedvezőtlenül - a korábbihoz képest hátrányosan - megváltozik” (A kártérítési jog. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1991. 150. o.).

a) Az idézett anyagi jogi rendelkezések nem jelentkeznek önálló felelősségi alakzatként, hanem csupán a *korábbi kárfogalom kiterjesztését* eredményezik. Ebből viszont az is következik, hogy mindig annak a felelősségi alakzatnak a szabályait kell alkalmazni, amely az adott tényálláshoz kapcsolódik [pl. az ütlegetéssel eredő károkozásnál a 339-340. §-aiban, gépjárművel történt gázolás esetén a 345-346. §-okban, személyiséghez fűződő jogok megsértése esetén pedig a 84. § (1) bek. e) pontjában írt rendelkezések az irányadóak].

Azonos a helyzet a munkaügyi, szerzői jogi és egyéb speciális rendelkezésekre alapított nem vagyoni kár megtérítésére irányuló igények elbírálása esetén is.

b) A 354. § indoklása nem tartalmazott közelebbi útmutatást arra, hogy a *társadalmi életben való részvételen*, illetőleg az *élet tartós vagy súlyos* megnehezülésén mit kell érteni. A törvényhozó e tekintetben az értelmezést a bírói gyakorlatra bízta (Az érveket és ellenérveket összefoglalta Zoltán Ödön, MJ 1980. 5. sz. 405-406. o.).

Egységes a gyakorlat a tekintetben, hogy a „társadalmi élet” nem azonos a társasági élettel. Az utóbbi ugyanis mind anyagi, mind tárgyi vonatkozásban az emberi kapcsolatok és tevékenység szűkebb körére korlátozódik. Ezzel szemben a „társadalmi életben” való részvétel az emberi tevékenység és kapcsolatok teljes körét felfedi, kezdve a társadalmi munkamegosztásban való részvételtől, a tanulás, továbbképzés, a kulturális- és sporttevékenység, valamint szórakozás mellett, a mindennapos emberi kapcsolatok kialakításáig.

A Ptk. 354. §-ának hatálybalépése után a gyakorlatban több elvi kérdés merült fel. Az ítélkezési gyakorlat egységesítése végett a Legfelsőbb Bíróság Teljes Ülése meghozta a 16. sz. Irányelvét, s ebben - egyebek mellett - a ma is időszerű alábbi iránymutatást adta:

- a) bármilyen alapon fennálló kártérítési felelősség esetén a nem vagyoni kár enyhítése végett helye lehet kárpótlás megítélésének,
- b) a nem vagyoni kárpótlás mellett a károkozót egyidejűleg általános kártérítésre is lehet kötelezni,
- c) a jogosult részére kárpótlásként járadék is megítélhető,
- d) a nem vagyoni kárpótlásra való jog nem öröklhető.

A kötelmi jogi tárgyú irányelvek felülvizsgálata során a Legfelsőbb Bíróság a 21. sz. Irányelvvel hatályon kívül helyezte a 16. sz. Irányelvet. Megállapította, hogy a korábbi irányelv elsősorban a testi sérülést és egészségromlást eredményező károkozások esetén támasztott igényekkel foglalkozott, s e keretek között elérte a célját. Viszont „nyelvtani értelemben” megszorította a törvény rendelkezését, s így kevésbé jutott jelentőséghez a személyiségi jogok védelme. Utalt arra, hogy a 16. sz. Irányelv hatályon kívül helyezésével lehetőséget kíván biztosítani a „személyiség minden oldalú védelmét és az erkölcsi értékeket” szem előtt tartó bírói gyakorlat kialakítására. Így a 21. sz. Irányelv a 354. § szigorú nyelvtani értelmezése mellett foglalt állást.

A jogszabályok alkotmányellenességének vizsgálata során az Alkotmánybíróság megállapította a Ptk. 354. §-ának részleges alkotmányellenességét. Ehhez képest a jogszabálynak: „ha a károkozás a károsultnak a társadalmi életben való részvételét vagy egyébként életét tartósan vagy súlyosan megnehezíti, illetőleg a jogi személynek a gazdasági forgalomban való részvételét hátrányosan befolyásolja” törvényi szövegrészét megsemmisítette, vagyis a korábbiakhoz képest a Ptk. 354. §-a a következő szöveggel maradt hatályban: „A károkozó köteles megtéríteni a károsult nem vagyoni kárát” [az Alkotmánybíróság 34/1992. (VI. 1.) AB határozata].

E határozat indoklásában az AB utalt arra, hogy „a polgári jog mint a polgárok autonómiájának elsődleges jogága, egyre inkább túlmutat a tisztá vagyoni viszonyok szabályozásán, és a vagyoni jogaikkal egy sorban védelem alá helyezi a személyhez fűződő jogaikat is”. E jogokat pedig mindenki köteles tiszteletben tartani, „miután azok a törvény védelme alatt állnak” [Ptk. 75. § (1) bek.].

Az Alkotmánybíróság rámutatott arra, hogy a károsult szempontjából a kártérítési rendszert egységesen kell kezelni. A jogi szabályozás nem járhat azzal a következménnyel, hogy a károsult „véletlenszerű körülmények miatt kerülhessen előnyösebb vagy hátrányosabb helyzetbe. A nem vagyoni kártérítés követelhetőségének a jogsértés következményei szerinti differenciálása diszkriminatív jellegű”. A jogérvényesítésnek a *súlyosabb* esetekre történő szűkítése az általános személyiségi joggal védett személyek között olyan módon tesz különbséget, amely a személyiségi jogsértésnek nem szükségszerű feltétele.

A társadalmi életben való részvétel, illetőleg az élet tartós vagy súlyos megnehezülésének feltételként történt előírása „önkéntes határvonal”. Ilyen alapon tehát nem lehet a nem vagyoni sérelem fennállása vagy hiánya között alkotmányosan különbséget tenni.

Végül megállapította az Alkotmánybíróság azt is, hogy a jogi szabályozás, amikor a megrágalmazott vagy becsületében sértett személyt annak bizonyítására kényszeríti, hogy a társadalmi életben való részvételének vagy életének elnehezülését utólagosan ő bizonyítsa, alkotmányellenes, miután az Alkotmány 70/A. § (1) bekezdésébe ütközik.

Időközben a Ptk. 354. §-ának még hatályban tartott rendelkezését is hatályon kívül helyezte az 1993. évi XCII. tv. 40. § (4) bekezdés a) pontja. Az önálló szabályozást ugyanis feleslegessé tette a 355. § (1) bekezdését érintő, az 1993. évi XCII. tv. 15. §-ában foglalt szövegmódosítás. Eszerint a kárért felelős személy köteles az eredeti állapotot helyreállítani, ha pedig az nem lehetséges vagy a károsult azt alapos okkal nem kívánja, köteles a károsult vagyoni és *nem vagyoni kárát* megtéríteni.

Az Alkotmánybíróság határozata megsemmisítette a tv.-nek azt a rendelkezését, amely meghatározta a nem vagyoni kárpótlás megállapításának feltételeit. A törvényhozónak lehetősége lett volna arra, hogy az Alkotmánybíróság útmutatása alapján a határozattal összhangban szabályozza a nem vagyoni kárpótlás megállapításának új feltételeit. Az Országgyűlés azonban nem ezt az utat választotta. Ennek következtében a jogintézmény tartalmi szabályozása teljesen hiányzik. Ezt a bírósági gyakorlatnak kell pótolnia, és kialakítania az Alkotmánybíróság határozatának megfelelő jogi feltételeket. Ez az ítékezésben bizonytalanságra és eltérő gyakorlat kialakulására vezetett. Vannak olyan határozatok, amelyek továbbra is a hatályon kívül helyezett 16. számú irányelv tételeiből indulnak ki annyiban, amennyiben azok nincsenek ellentétben az Alkotmánybíróság álláspontjával, de anélkül, hogy arra hivatkoznának. Más esetben a marasztalás jogalapját személyi jogsérelemmel járó károkozás esetén külön vizsgálódás nélkül megállapítják, és csak az összecszerűség tekintetében vizsgálják a jogsértés és a károkozó magatartással járó személyi jogsérelem súlyát. A Legfelsőbb Bíróság egyik határozata rámutat ugyan: „a személyhez fűződő jog megsértése esetén a sérelmet szenvedett személy csak akkor tarthat igényt nem vagyoni kárpótlásra, ha olyan hátrányt bizonyít, amely indokolja nem vagyoni kárpótlás megállapítását”. (LB Pfv. IV. 20755/1996. - BH 1997/9. sz. 435.) Arra azonban ez az iránymutatás sem terjed ki, mi az a „hátrány, amely indokolja a nem vagyoni kárpótlás megállapítását”. Az egységes gyakorlat kialakítása végett ezért elkerülhetetlennek látszik a hiányzó jogi szabályozás pótlása, de legalábbis jogegységi határozattal a nem vagyoni kárpótlás megállapításához szükséges feltételek meghatározása.

Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy az Alkotmánybíróság határozatának kihirdetését, illetőleg az 1993. évi XCII. tv. 40. §-ának hatálybalépését megelőző időben keletkezett követelések elbírálásánál az akkor hatályos jogot, vagyis a Ptk. 354. §-át kell tovább is alkalmazni. Ilyen - ma is előforduló - esetekben az abban meghatározott feltételek vizsgálata alapján állapítható meg a kárpótlás jogalapja.

A Legfelsőbb Bíróság ennek megfelelően rámutatott, hogy abban az esetben, ha a sérülést okozó baleset bekövetkezése idején a Ptk. 354. §-a hatályban volt, az azóta hatályát veszített ezt a rendelkezést kell továbbra is alapul venni, és ennek alapján kell számbavenni a kialakult hátrányokat, valamint a károkozás hátrányos következményeit (LB Pfv. III. 22955/1994. - BH 1997/3. sz. 127.).

Elvi kérdésként merült fel a gyakorlatban, hogy a baleseti sérülés folytán, hosszú idő óta kómás állapotban lévő, illetőleg a károkozás következtében beszámíthatatlan elmebeteggé vált és cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezett személy javára megítélhető-e nem vagyoni kárpótlás: A kómás állapotba került 10 éves kiskorú gyermek szülei javára a bíróság megítélt ugyan nem vagyoni kárpótlást, a kiskorú gyermek erre irányuló keresetét azonban elutasította. Arra hivatkozott, hogy a károsult: „kómás állapota s a környezetéhez fűződő kontaktus hiánya” miatt a nem vagyoni kárpótlás a kiskorú helyzetén már nem képes javítani. Törvényességi óvás folytán a LB megváltoztatta a jogerős ítéletet, és arra kötelezte az alperest, hogy a kiskorú felperes javára - gyámhatósági fenntartásos betétbe - helyezzen el hétszázezer forint nem vagyoni kárpótlást és annak kamatait (P. törv. III. 20703/1989.). E döntést azzal indokolta, hogy „az élet elnehezülése olyan valóságos tényhelyzet, amely független attól, hogy a károsult ezt testileg vagy pszichikusan képes-e érzékelni, illetőleg tudatilag felfogni”. A károsult tudattartalmának - a kártérítési felelősség szempontjából - tehát nincs jelentősége. - Azonos álláspontra helyezkedett Solt Pál is (Biztosítási Szemle, 1988. 1-2. sz. 16. o.). Tételes kizáró rendelkezések hiányában jogi, de morális alapja sincs olyan irányú gyakorlatnak, hogy a balesettel okozati összefüggésbe hozható módon kómás állapotba került, illetőleg beszámítási képességét elvesztő károsult hátrányosabb helyzetbe kerüljön azzal szemben, aki környezetével való kapcsolatát, illetőleg beszámítási képességét nem vagy csak részben veszítette el.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a kárpótlásnak az a rendeltetése, hogy személy szerint a károsultat ért hátrányt enyhítse. Nem teremthető tehát olyan helyzet, hogy a károsult ápolásában esetleg részt sem vevő örökösök részére biztosítson az ítélet ingyenes vagyoni előnyt. A károsult felgyógyulásának időtartama és halálának a bekövetkezése teljes bizonyossággal előre nem mérhető fel, ezért a helyes megoldás az, ha egyösszegű kárpótlás helyett időszakosan visszatérő járadék megítélésével részesül a károsult kárpótlásban.

Minden esetben tüzetesen kell tisztázni a károsult családi körülményeit, személyi állapotát, a társadalomban elfoglalt helyzetét, a munkaképesség végleges vagy esetleg csak átmeneti csökkenésének mértékét stb. (P. törv. I. 20550/1991. - BH 1992/9. sz. 583.).

Azonos egészségi vagy egyéb károsodás különböző személyeknél más módon jelentkezhet. Az életviszonyok alakulása alanyi és tárgyi vonatkozásban is rendkívül sokrétű. Gyakran előre kiszámíthatatlan tényezők akadályozhatják a károsultnak a társadalmi életben való részvételét, illetőleg előidézhetik életének megnehezítését. Így majd az egyes tényállások ismertetésével részletezzük azokat a szempontokat, amelyek a nem vagyoni kárpótlásra irányuló igények elbírálásánál jelentősek.

e) Nem vagyoni károkozás esetén a sérelem jelentkezhet fizikai vagy pszichikai hátrányok formájában (P. törv. V. 20041/1980. - BH 1980/9. sz. 334.). A Legfelsőbb Bíróság kimondotta azt is, hogy a temetkezési vállalat kártérítő felelősséggel tartozik a kegyeleti jog megsértésével okozott nem vagyoni hátrányért. (LBPfv. 21219/1996. - BH 1997/11. sz. 525.) Ezek a hátrányok immateriális jellegűek, vagyis nincs pénzben is kifejezhető egyenértékük. A magyar jogban háromféle kárfajta van: a) vagyoni kár, amelynek mértéke pontosan kiszámítható, b) olyan vagyoni kár, amelynek mértéke pontosan nem számítható ki (általános kártérítés 359. §), és c) az immateriális jellegű nem vagyoni kár. Rendkívül fontos az egyes kárfajták egymástól történő elhatárolása, főként azért, mert gyakran átfedésekre és különböző jogcímen érvényesített igények vegyülésére kerülhet sor.

Így pl. kisebb munkaképesség-csökkenés megállapítása mellett nem vagyoni kárpótlást ítélt meg a bíróság annak az üzemi munkásnak a javára, akinek középső két ujjá géphiba miatt megsérült, és a műtétet követően korábbi munkakörét már ellátni nem tudta (M. törv. I. 10369/82.).

A munkaképesség csökkenéséből eredő kár vagyoni kárnak minősül, s az adott esetben nem kárpótlás, hanem kártérítés megítélésével kellett volna a felperest ért anyagi hátrány kiegyenlítését biztosítani.

A nem vagyoni kárpótlásra való jogosultság elbírálásánál a kártérítésre irányadó általános polgári jogi szabályok csak részben alkalmazhatóak.

A károkozó magatartás és a bekövetkezett jogsértés közötti okozati összefüggés fennállása a nem vagyoni kárpótlási igény érvényesítésénél is változatlan feltétel.

Eltérő a helyzet a *jogellenesség* elbírálásánál. A kártérítésre vonatkozó követelések érvényesítésénél elegendő a kár igazolása, mivel minden károkozás jogellenes. A nem vagyoni kárpótlás iránti igény eredményes érvényesítésére csak akkor nyílik jogi lehetőség, ha a vagyoni kártól független és azon kívül eső - a károsult személyiségi jogait hátrányosan érintő - körülmény is igazolt.

A nem vagyoni kár esetén a jogellenesség alapja az, hogy a törvény - a vagyoni jogokkal egy sorban - a személyhez fűződő jogokat is védelem alá helyezi: kötelező szabályként előírja, hogy mindenki köteles a személyhez fűződő jogokat is tiszteletben tartani [Ptk. 75. § (1) bek.].

Nem vagyoni kár esetén a károsult pénzben kifejezhető hátrányt igazolni nem tud, mivel az elszenvedett sérelmek immateriális jellegűek. A károsult számára tehát teljes elégtétel nem biztosítható. A jogaiban sértett fél részére tehát az összes körülmény beható mérlegelése alapján olyan összegű kárpótlást kell biztosítani, amely a korábbihoz képest azokat a hátrányokat megközelítőleg kiegyenlíti, amelyek a társadalmi életben való részvételét, illetőleg életét megnehezítették.

Kárpótlási igény érvényesítése esetén tehát elsődlegesen azt kell vizsgálni, hogy a jogsértés ténylegesen a jogosult személyiségi jogait sértve milyen hátrányos hatást váltott ki.

„A nem vagyoni kártérítés megállapítása során figyelembe kell venni, hogy változtak-e az értékviszonyok a baleset és az ítélethozatal között eltelt időben.” „A bíróság a kialakult gyakorlat szerint a nem vagyoni kártérítést a késedelemmel összefüggésben kamattal állapítja meg. Amennyiben kamat megállapításra nem kerül sor, figyelembe kell venni, változtak-e az értékviszonyok a baleset és az ítélethozatal között eltelt időben.” (LB Mfv. I. 10672/1996. - BH 1997/11. sz. 556.)

Tényállások

2. Egy adott sérülés, egészségi károsodás vagy egyéb hátrány a károsult helyzetének, adottságainak és érdekeinek figyelembevételével - jogosultságra is kihatóan - eltérő módon jelentkezhet. Éppen ezért általában csak a konkrét tényállások ismeretében, azok alapos felderítése után lehet állást foglalni abban a kérdésben, hogy a kárpótlási igény eredményes érvényesíthetőségének feltételei fennállnak-e.

Ettől függetlenül számos esetben előfordul, hogy a káreset, illetőleg annak következményei - további vizsgálódás nélkül is - alapot teremtenek a nem vagyoni kárpótlás igénylésére. Így megállapította a bíróság a követelés jogalapját, amikor a baleset következtében a felperes:

a) ágyéki csigolyatörése és gerincvelő-sérülése következtében *mindkét alsó végtagja megbénult*, széklet- és vizelet-visszatartási képességét elvesztette (Székesfehérvári MB. Pf. 20078/1981.);

b) mindkét lába roncsolódott, ezért a comb közepső harmadában *mindkét lábát amputálni kellett* (LB Pf. V. 20474/1980.);

c) arc- és koponyacsontja több helyen sérült, állkapcsa eltört, *bal szemének látását elvesztette, jobb szemét el kellett távolítani* (Főv. Bír. 41. Pf. 21463/1981.);

d) koponyatörése és agyzúzódása következtében *izomsorvadása és epilepsziás rohamai* mellett teljesen munkaképtelenné vált (Székesfehérvári MB. 20783/1980.);

e) agysérülése következtében *nagyfokú szellemi hanyatlás*, a jobb oldali végtagok erejének fokozatos csökkenése mellett mozgáskészsége jelentősen romlott (Szekszárdi MB. Pf. 20391/1981.);

f) *jobb lábát a comb felső harmadában, bal alkarját és jobb kezének négy ujját csonkolták* (Salgótarjáni Jb. 2. P. 20239/1979.);

g) *jobb combjának darabos törése, jobb lábszárcsont törése és hasi sérülése* miatt 16 éves korában a *méhét eltávolították* (Miskolci MB. Pf. 21142/1981.);

h) *hólyagzúzódása és húgycsőszakadása* következtében, 32 éves korában *közösülési képességét elvesztette* (Baranyai MB 2. Pf. 20561/1984.);

i) *arccsont roncsolódása és agyzúzódása* következtében jobb szemét el kellett távolítani s *arca olyan torzító hegesedéssel* gyógyult, hogy elriasztó hatású (Balassagyarmati MB. Pf. 20184/1983.).

A teljesség igénye nélkül felsorolt tényállásokból kitűnik, hogy a felsorolt sérülések és következmények a károsultak mindennapi életvitelét, önellátását és munkavégzési képességét minden esetben rendkívül hátrányosan érintették. Az utódok nemzésére, illetőleg szülésére való képtelenség a károsultakat nemcsak biológiai téren fosztja meg az élet emocionális örömeitől, hanem általában elzárja őket a családalapítás lehetőségeitől, s végső sorban érzelmi életük teljes beszűkülését eredményezi.

Itt jegyezzük meg, hogy a nem vagyoni kárpótlásra irányuló igények elbírálásánál is irányadó az a szabály, hogy „nem terheli kártérítési felelősség a károkozót a kárnak azért a részéért, amely abból származott, hogy a károsult nem úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható” (PK 36. sz. 4f.). Az önhiba tehát a károkozó felelősségét részben vagy egészben kizáró körülmény. Amikor pl. futóedzés közben a felperest egy gépjármű elütötte, s ennek következtében jobb comb- és állcsonttörést és egyéb sérüléseket szenvedett, a bíróság figyelembe vette, hogy a felperes olyan útszakaszon haladt, ahol a gyalogos közlekedés tiltott volt. Ezért csupán mérsékelt összegű kárpótlást ítélt meg a felperes javára (LB Pf. III. 21020/1987. - BH 1998/2. sz. 61.).

Gyakran előfordul, hogy a sérülések gyógyulásának, az idegi károsodások várható javulásának, plasztikai és korrekciós műtétek lehetőségének, illetőleg eredményességének a ténye bizonytalan. Ilyen jellegű ügyekben a tényállás alapos felderítése érdekében gyakran kerül sor orvos, illetve pszichológus szakértő meghallgatására.

Hangsúlyozzuk, hogy a jogosultság tekintetében való döntés kizárólag bírósági feladat (P. törv. V. 20041/1980. - BH 1980/9. sz. 334.). A szakértőnek csupán abban a kérdésben kell állást foglalnia, hogy a károkozó magatartás milyen egészségi (idegi) károsodást okozott, s az mennyiben akadályozza a károsultat a már korábban kialakult életvitelében. A szakértők meghallgatásával kell tisztázni azt is, hogy a káreset után jelentkező állapot csupán átmenetinek vagy véglegesnek tekinthető-e. Például, amikor a 15 éves leánygyermekkel a II. r. alperes fajtalanzkodott, az I. r. alperes pedig közösült, s átmenetileg a leány ideggondozói gyógykezelésre szorult, a bíróság a felperesnek a kárpótlásra való igényjogosultságát megállapította. A pszichológus szakértő ugyanis előadta, hogy a felperes személyiségének normális fejlődési és integrálódási folyamata lelassult, pszichoszexuális problémái pedig élete végéig elkísérhetik (LB Pf. 20792/1980.).

Egységes a gyakorlat a tekintetben is, hogy az özvegyiség, árvaság vagy valamelyik hozzátartozó elvesztése, önmagukban nem biztosítanak igényt kárpótlás érvényesítésére (LB Pf. 21087/1979.).

Nem állapított meg a bíróság kárpótlást annak a felperesnek javára sem:

- akinek a homlokán a baleset során nyílt seb keletkezett, a visszamaradt kis alapterületű hegesezés azonban a felperes arcát nem torzította el (Zalaegerszegi MB. Pf. 20825/1981.);

- akinek a baleset során a felkarja roncsolódott, a sikeres műtét után csupán egy V alakú heg maradt vissza, a sérült kar azonban mozgásában nem korlátozódott (PKKB 12. P. 89110/1980.);

- akinek verekezés közben az orrát az alperes megharapta, az első plasztikai műtét után sérülésnyom maradt vissza, a szakértő szerint azonban újabb plasztikai műtéttel eredmény várható (Szekszárdi MB. Pf. 20773/1980.).

A nem vagyoni kár megtérítésére irányuló igények helyes elbírálása minden esetben szükségessé teszi a tényállás alapos és részletes felderítését. Ezek körében főként az alábbi tények vizsgálata szükséges:

- a) az igényt érvényesítőnek a káreset előtti egészségi állapota, munkaképessége;
- b) a kárettel okozati összefüggésbe hozható fizikai, pszichikai károsodások, illetőleg egyéb hátrányok;
- c) a káreset folytán jelentkező hátrányok végleges jellegűek-e, a jövőben várható-e azokban pozitív vagy negatív irányú változás;
- d) műtéti beavatkozás, illetőleg szakszerű orvosi gyógykezelés, művégtag (protézis) alkalmazása mennyiben módosíthatja a károsultnak a baleset utáni fizikai, illetőleg pszichikai állapotát, munkaképességét és általában életvitelét;
- e) a károsult munkahelyi, családi és egyéb körülményeiben milyen változások következtek be;
- f) a károsultnak beszűkültek-e lehetőségei kulturális, sport és társadalmi kapcsolatairól;
- g) a károsult önmagának az ellátására és családtagjaival szemben fennálló kötelezettségének teljesítésére mennyiben képes;
- h) a károsult jó hírnevét, erkölcsi megbecsülését, emberi méltóságát, közéleti tevékenységét a káreset mennyiben korlátozza.

Egy koncert során a pirotechnikai eszközök szakszerűtlen használata miatt egy vascső felrobbant. Ennek repeszdarabjai a felperesnél koponyasérülést és agyroncsolódást okoztak. A Legfelsőbb Bíróság határozatának indokolása további útmutatást tartalmaz a kárpótlás összegének megállapítása során figyelembe vehető szempontokra (LB Pf. III. 20854/1990. - BH 1991/8. sz. 314.).

Legújabbban a Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban a balesetet szenvedett és szülei javára - vagyoni kár megtérítése mellett - a nem vagyoni kártérítés tárgyában hozott iránymutató döntést, amely a Bírósági határozatok 2001. évi I. számában jelent meg. Ebben kifejtette:

Az elsőfokú bíróság a felperesek nem vagyoni kárpótlási követelése elbírálásánál helytállóan a Ptk. korábban, a káresemény idején hatályos szövegét vette alapul, és az abban foglalt szempontokat vizsgálta. Ennek folytán a Ptk. 354. §-a értelmében a károkozó köteles megtéríteni a károsult nem vagyoni kárát, ha a károkozás a károsultnak a társadalmi életében való részvételét vagy egyébként életét tartósan vagy súlyosan megnehezíti. Ennek alapján az elsőfokú bíróság helyesen vette számba a baleset miatt a felpereseknél kialakult hátrányokat, és határozta meg a károkozásnak azokat a következményeit is, amelyek a károsult felperesek életét tartósan és súlyosan megnehezítik, ezek együttes és gondos mérlegelése mellett azonban nem elegendőek a megállapított nem vagyoni kártérítések, mert azok mértéke nem alkalmas a Ptk. 355. §-a (4) bekezdésében írt szempontok alapján a felperesek kárpótlására.

A balesetek bekövetkezésekor húszéves I. r. felperes rendkívül súlyos sérülései következtében olyan mértékű egészségkárosodást szenvedett, amely egész hátralevő életét döntően megváltoztatta. Az autóbaleset következményeként az önálló életvitelre teljességgel alkalmatlanná vált, egész életében mások gondozására szorul. A teljes emberi élet megvalósításától végelegesen elesett, a személyiség tartalmát adó önmegvalósítás lehetősége helyett másoktól függő, rendkívül korlátozott, úgyszólván csupán biológiai életet élhet. Az életminőség rendkívüli romlásában mutatkozó változást kell értékelni, azt, hogy a súlyos baleset rendkívüli következményeit az I. r. felperesnél fennmaradnak. Ezek azok a súlyos és végleges változások, amelyek alapvetően és hátrányosan megváltoztatták az I. r. felperes társadalomban elfoglalt helyzetét és személyes viszonyait. A nem vagyoni kártérítés mértékét ezért olyan összegben kell megállapítani, amely kifejezi valamennyi, a károsultat ért hátrányt, és egyben alkalmas a hátrányos következmények enyhítésére, a teljességgel elnehezült életvitel elviselésének a megkönnyítésére. Ezt az összeget a Legfelsőbb Bíróság - az elsőfokú bíróság által megítélt 3200000 Ft-tal szemben - mérlegeléssel 4000000 Ft-ban állapította meg.

A II. és III. r. felperesek a fiúk balesete miatt korábbi életvitelük feladására kényszerültek. Életük átalakult, korábban végzett munkájuk helyett az I. r. felperest a háztartásukban ápolják és gondozzák: ennek emberi indokai és orvos szakértői szükségessége fennáll. Az ekként kialakult helyzetben a szülők társadalomban elfoglalt státusa is megváltozott, családi életük, emberi kapcsolataik hátrányosan alakultak. A hátrányos élethelyzet, az elnehezült életvitel, a személyi körülmények megfelelő értékelése mellett - az elsőfokú bíróság által megállapított 480000 Ft-tal szemben - személyenként 1000000 Ft nem vagyoni kárpótlás alkalmas a hátrányos következmények enyhítésére (LB Pf. III. 21218/1998. - BH 2001/I. sz. 15.).

A kárpótlás

3. A nem vagyoni kárpótlás rendeltetése a nem vagyoni hátrányok enyhítése, illetőleg az elnehezült életvitel elviselésének a megkönnyítése. A kárpótlás lényegét Zoltán „Az adaptálás segítésében látja” (MJ 1980. 403. o.). Eörsi szerint: „A nem vagyoni kártérítés az indokolt költség kategóriájába tartozik, amely valamely kár következményeit hivatott enyhíteni” (A Polgári Törvénykönyv magyarázata, 1981. 1631. o.).

A kárpótlás *személyes jellegű*, vagyis a jogosult személyéhez tapad. Nem száll át az örökösökre, ha ugyanis a jogosult meghal, eredeti rendeltetését már nem tudja betölteni. Itt jegyezzük meg, hogy a jogirodalomban ezzel ellentétes álláspont is felmerült. Törő: - az időközben hatályon kívül helyezett 16. sz. Irányelvnek azt a rendelkezését, amely a nem vagyoni kárigény tekintetében a jogutódlást kizárta, egyenesen jogfosztó jellegű intézkedésnek minősíti (MJ 1990/5. sz. 521. o.). Ha helyesnek fogadjuk el azt a megállapítást, hogy a kárpótlás személy szerint a károsult elnehezült életvitelének megkönnyítését és a nem vagyoni hátrányainak enyhítését szolgálja, akkor a kárpótlásra való jogosultság személyes jellege aligha vitatható. Az általános szabályok szerint pedig személyes jellegű jog nem örökölhető. Ha tehát a jogosult még életében kárpótlásban nem részesült, az örökösök későbbi jogszerzése kizárt. Ellentétes gyakorlat arra a tarthatatlan eredményre vezetne, hogy a kárpótlásra jogosult halála esetén a vele esetleg kapcsolatot sem tartó örökösök jutnának jelentős vagyoni előnyhöz.

A kárpótlást általában *becsléssel* lehet megállapítani. A helyes döntés érdekében feltétlenül szükséges, hogy a bíróság előzetesen a minden tekintetben rendelkezésre álló és célravezető bizonyítási eljárást lefolytassa. Ez annál inkább mellőzhetetlen, mert ha a bíróság a kárpótlást egy összegben állapítja meg, ez ítélt dolog (res iudicata). A Pp. 229. §-ának rendelkezése szerint a keresettel érvényesített jog tárgyában hozott ítélet jogereje ilyenkor kizárja, hogy ugyanabból a tényalapról származó ugyanazon jog iránt ugyanazok a felek egymás ellen új keresetet indíthassanak.

Külön hangsúlyozzuk, hogy a kárpótlási igény elbírálása során a munkaképesség csökkenésének mértékét nem lehet *egyedül* irányadónak tekinteni. Szükséges annak tisztázása, hogy a károsodás mennyiben akadályozza a károsultat korábbi életvitelében (P. törv. III. 20684/1990. - BH 1991/7. sz. 277.) - (LB Pfv. III. 20234/1993. sz. - BH 1993/12. sz. 742.).

Hepatitis C vírussal fertőzött vérkészítmény felhasználásával okozott egészségkárosodás miatt kötelezte a jogerős ítélet a magyar államot kártérítés és kamata megfizetésére, mert annak következtében fiatal korában szerzett gyógyíthatatlan betegséget, munkaképessége 67% alá csökkent, *teljes életvitelének megváltoztatására*, korábbi munkahelyének feladására és egészséges élet helyett fokozott orvosi kezelésre, megfigyelésre kényszerül. A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati kérelmet a kereset jogalapja körében nem tartotta alaposnak (LB Pfv. III. 23817/1998. - BH 2000/3. sz. 100.).

Tudatosan mellőzzük a különböző ügyekben megítélt kárpótlások *összegszerűségének* az ismertetését. A kárpótlást ugyanis nem lehet valamilyen „pontrendszer” szerint általánosítani, és „tarifát” sem lehet alkalmazni aszerint, hogy a sérült pl. milyen testrészét veszítette el. Ilyen jellegű gyakorlat a károsultak igényének rendezését egyéniesítés helyett mechanikus irányba terelné. Ezenkívül a különböző időpontokban eltérő tényállású ügyekben megállapított kárpótlások *összegszerűségének* az ismertetése nem biztosítana megbízható összehasonlítási alapot.

Így pl. amikor a 43 éves újságírónak baleseti sérülése következtében csupán két ujjának körömpereceit kellett csonkolni, az orvosszakértő a felperes munkaképességének csökkenését mindössze 5%-osnak véleményezte, a bíróság kárpótlást ítélt meg a felperes javára. Ítéletében megállapította, hogy a felperesnek csonkolt ujjvégei kiszélesedtek, bunkószerűen megvastagodtak, rendkívül érzékenyek, s így a felperesnek író-, illetőleg telexgépen végzett munkája nehézkessé vált, kézírása pedig lelassult. A csonkolás következtében pedig jobb keze „eltorzult” (Miskolci MB. Pf. 20969/1980.) Egy másik ügyben, amikor a 62 éves zongoraművész két oldali boka fölötti lábszártörése után az orvosszakértő a károsult munkaképesség-csökkenését csupán 30-35%-osnak véleményezte, a bíróság nem vagyoni kárpótlást ítélt meg. Utalt arra, hogy a felperes bokájának mozgáskorlátozottsága miatt, zongoraművészi tevékenységét a jövőben nem folytathatja (Föv. Bír. 41. Pf. 27315/1985.).

A korábban hatályban volt 16. sz. Irányelv - egyebek mellett - azt is hangsúlyozta, hogy a kárpótlás megállapításánál figyelemmel kell lenni a kárért felelős személy vagyoni helyzetére, illetőleg a társadalom anyagi teherbíró képességére. Az említett iránymutatással kapcsolatban több oldalról hangzott el olyan kritikai megjegyzés, hogy az Irányelv a bírósági gyakorlatot indokolatlanul „korlátozta”. Egy adott ország gazdasági fejlettségétől és a rendelkezésre álló anyagi lehetőségektől nem lehet függetleníteni a jogalkotói, de a jogalkalmazói célkitűzéseket sem. Így álláspontunk szerint ma is időszerű, de egyben helytálló is az a megállapítás, hogy a károsult és egyben a kárért felelős személy méltányos érdekeinek figyelembevétele mellett lehet elbírálni a nem vagyoni kárpótlás iránti igényeket is. Egyrészt a magánszemély károkozóval szemben - nem vagyoni kárpótlás címén - nem ítéltető meg olyan összegű kárpótlás, amely reá egész életére kihatóan elviselhetetlen terhet róna [Ptk. 339. § (2) bek.-hez kapcsolódó indokolás]. Másrészt a károsult követelésének kielégítésénél - az ügyek többségében - a biztosító tartozik helytállási kötelezettséggel (LB P. törv. III. 20410/1991. sz. - BH 1992/5. sz. 318.), a biztosítási díjak mérték nélküli emelése nem biztosíthat megoldást.

A „Tényállások” alcím alatt felsorolt esetek a leggyakoribb sérüléseket és következményeiket példázzák, de a sérelmek lehetnek nem fizikai jellegűek is. Így például a Legfelsőbb Bíróság egyik felülvizsgálati eljárásban hozott ítéletében rámutatott:

A felperes megalapozottan hivatkozott arra, hogy az utazási iroda alperes magatartására visszavezethető ok - az együttműködési kötelezettség keretében őt terhelő tájékoztatás elmulasztása - miatt nyári szabadságát nem tölthette el az általa tervezett módon, és ezáltal a külföldi utazás élményeinek, a vele járó kikapcsolódásnak és szórakozásnak, valamint munkavégző képessége megújításának elmaradásával őt nem vagyoni kár is érte. Ennek összegét az elsőfokú bíróság a Pp. 206. § (1) bekezdésében biztosított mérlegelési jogkörében eljárva helyesen határozta meg 60000 Ft-ban (LB Pfv. VIII. 23243/1996. - BH 1998/6. sz. 278.).

Átalányösszegű kárpótlás vagy járadék

4. A kárpótlás megítélhető a jogosult részére egy összegben, de járadék formájában is. Ennek a kérdésnek az elbírálásánál elsősorban az igényt érvényesítő személy érdekeire kell tekintettel lenni. Nem lehet általános érvényű szabályt felállítani. Olyan esetben, amikor a károsultnak a társadalmi életben való részvételi lehetősége még körvonalakban sem tisztázott, más esetben pedig amikor az élet elnehezülésének módja pontosan nem állapítható meg, általában a járadék megítése a célszerű. Ezért aggályosnak tűnik a Legfelsőbb Bíróság P. törv. III. 20757/1990. sz. - BH 1991/7. sz. 276. határozata. Eszerint a bíróság a 23 éves - mindegyik végtagjára béna felperes javára a már kifizetett 650000 Ft-on felül további 850000 Ft egy összegű kárpótlást ítél meg. Kérdés, mi lesz akkor, ha az önmagával tehetetlen, ápolásra szoruló felperes teljes egészében feléli a részére megítélt összeget?

Amikor a károsult állapotát, illetőleg egészségi helyzetét tekintve jövőbeni változással lehet számolni, mérlegelni kell azt, hogy a változás lehet pozitív, illetve negatív irányú. A törvényhozói célkitűzésekkel aligha volna összeegyeztethető, hogy a negatív irányú változás esetén a károsult csupán csökkentett összegű kárpótlást kapjon, de az sem kívánatos, hogy többlettuttatásban részesüljön. A fent vázolt kérdés elbírálásánál fokozott jelentősége van az életkornak. A *kiskorú* károsultak tartását, ellátását és gondozását rendszerint a gyermekek szülei biztosítják. A baleset idején általában nem állapítható meg, hogy a továbbiakban a gyermek miként tudja tanulmányait folytatni, milyen pályát választhat, fizikai és pszichikai állapota miként alakul a jövőben, s amikor már szüleinek a gondoskodására nem számíthat, életvitelre véglegesen miként realizálható. Az említett körülményekre tekintettel tehát kiskorú károsultnál általában indokolt a kárpótlásnak járadék formájában történő megállapítása.

Az ítélkezési gyakorlat e tekintetben változó képet mutat. Az egyik ügyben a baleseti sérülés folytán egyik szemét elvesztő 12 éves felperes javára a bíróság 600000 Ft egy összegű kárpótlást ítél meg. A döntését azzal indokolta, hogy: „Az inflációs folyamatokra tekintettel a kiskorú felperes érdekét az szolgálja, ha sérülése folytán neki járó kárpótlást egy összegben megkapja. Így a nevezett vagyonának kezelésével megbízott törvényes képviselő a kiskorú érdekében a kárpótlási összeget oly időben hasznosíthatja, hogy az értékállandóságát megőrizhesse” (P. törv. I. 20556/1991. - BH 1992/9. sz. 583.).

Viszont az 1982-ben született, óvodai sérülés folytán egyik szemének látóképességét elvesztő kiskorú felperes javára a bíróság havi 3000 Ft járadékot ítél meg. Hivatkozott arra, hogy a gyermek jövőbeli életvitelének az alakulása bizonytalan. Utalt a bíróság arra is, hogy a járadék formájában megítélt kárpótlási összeget az alperes az OTP fióknál nyitott fenntartási takarékkönyvben kamatozó betétként köteles elhelyezni. A járadékot ugyanis a rendes vagyonkezelés szabályai szerint a folyó kiadásokra kell készen tartani (P. törv. III. 21148/1991. - BH 1992/7. sz. 462.).

Egy másik ügyben, amikor a felperes szülei a kéményből visszaáramló szén-dioxid következtében életüket veszítették, az árván maradt 5 éves gyermek javára a gyám által igényelt kárpótlás fejében a bíróság 1300000 Ft-ot ítél meg (LB Pf. III. 21354/1991. - BH 1992/8. sz. 529.).

Hasonló a helyzet az *időskorú* károsultak esetében is. Az életkor előrehaladtával az öregedő ember szervezetének ellenálló képessége csökken, mozgáskészsége korlátozottabbá válik, baleseti sérülésének káros hatásai súlyosbodhatnak. Amikor tehát az orvosszakértő véleménye alapján ilyen következményekkel számolni lehet, a kárpótlást ugyancsak járadék formájában célszerű megítélni.

A járadék összege - a körülmények lényeges változása esetén - utóbb felelhető, de le is szállítható [Pp. 230. § (1) bek.]. Adott esetben ez nem sértheti a jogosult, de a kötelezett érdekeit sem.

Kérdésként vetődött fel a gyakorlatban, hogy megítélhető-e a károsult részére kárpótlásként *átalányösszeg s emellett egyidejűleg járadék is*. A kárpótlásra igényjogosultságot biztosító tényeket és körülményeket nem lehet egymástól függetlenül, elkülönítetten vizsgálni. A feltárt tények nem külön-külön, hanem együttesen nyújtanak alapot a károsult számára a nem vagyoni kárpótlás igénylésére. Az előadottakból tehát az is következik, hogy a kárpótlásra irányuló igény elbírálásakor a bíróság a perben felmerült bizonyítási adatok egységes mérlegelése mellett hozza meg érdemi döntését. A járadék megítésének kivételével tehát a fenti módon elbírált igény ítél dolog. Ez pedig azt jelenti, hogy ugyanabból a tényalapról származó, ugyanazon jog iránt, ugyanazok a felek egymás ellen már nem indíthatnak új keresetet [Pp. 229. § (1) bek.]. A bíróságnak tehát csupán arra van lehetősége, hogy vagy egy összegű kárpótlás vagy kizárólag járadék megítésével elégítse ki a károsult igényét. Minden esetben *hivatalból* kell vizsgálni azt, hogy az adott tényállásra figyelemmel melyik megoldás a legkedvezőbb a károsult számára. A bíróság nincs kötve a károsult kereseti kérelméhez a tekintetben, hogy a kárpótlás egy összegű kárpótlással vagy járadék szolgáltatásával történjék.

Elvi kérdésként merült fel a gyakorlatban, hogy a felülvizsgálati eljárás során általános kártérítés és nem vagyoni kárpótlás fejében - mérlegelés alapján - korábban jogerősen megítélt összeg megváltoztatható-e.

A Legfelsőbb Bíróság határozatában megállapította, hogy a felülvizsgálati eljárás keretében a bíróság mérlegelése körébe tartozó kérdés általában nem vizsgálható, s nincs lehetőség a bizonyítékok újabb értékelésére. Viszont annak vizsgálatára jogi lehetőség van, hogy a mérlegelés körébe vont adatok értékelésénél nincs-e nyilvánvalóan helytelen ténybeli következtetés (LB Pfv. 22000/1993. - BH 1994/6. sz. 313.).

Hozzá tartozók nem vagyoni kárpótlási igénye

5. A károkozó magatartása miatt életét veszített személy közeli hozzátartozója is érvényesíthet nem vagyoni kárpótlás iránti igényt. Ilyenkor azonban az eredményes jogérvényesítés feltétele annak igazolása, hogy a károsultnak a társadalmi életben való részvétele, illetőleg élete a káreset következtében megnehezült.

A közeli hozzátartozó halálának a ténye és az ennek következtében keletkezett gyász vagy fájdalom önmagában nem nyújt alapot kárpótlás megítélésére. Eseti állásfoglalásában a bíróság a túlélő házastárs keresetét elutasító ítéletét azzal indokolta, hogy „a gyász és a fájdalom idővel elhalványul, az élet természetes rendje pedig az, hogy a visszamaradt hozzátartozó idővel beilleszkedjék új életvitelébe” (Föv. Bir. 41. Pf. 20312/1980.). Amikor tehát a hozzátartozó elvesztésének ténye mellett egyéb hátrányos következmények fennállását a felperes nem tudta igazolni, a bíróságok nem ítélték meg kárpótlást: annak a 44 éves özvegynek, aki arra hivatkozott, hogy férjének halála következtében pótolhatatlan élettársát veszítette el (PKKB 2. P. 90379/1978.); - illetőleg annak az idős férjnek, aki 41 évi házasság után feleségét elvesztette, és egyedül maradt (Föv. Bir. 41. Pf. 20312/1980.).

Ugyancsak elutasították a bíróságok a túlélő hozzátartozók keresetét, amikor a haláleset után jelentkező hátrányos következmények csak átmeneti jellegűek voltak. Elutasították pl. annak a zeneművészeti főiskolai hallgatónak kárpótlás iránti keresetét, aki csellóművész férjének halála folytán nemcsak házastársát, hanem művészi pályára őt felkészítő segítő társát is elvesztette. A bíróság utalt arra, hogy férjének halála után a felperes viszonylag rövid idő alatt a művészi pályára való felkészülésben sikereket ért el, s őt a Zeneművészeti Főiskolának is felvették (LB Pf. 20705/1980.).

Ezzel szemben megalapozottnak találta a bíróság a nem vagyoni kárpótlás iránti igényét: annak a 19 éves özvegynek, aki férjének a balesete következtében 2 éves fiúgyermekével és házastársa halála után született leánygyermekével maradt özvegyen, s a férjének elvesztése után ideggyengeség és depresszív neurózis jelentkezett nála (Föv. Bir. 41. Pf. 32464/1981.); - annak a fiatal özvegynek, aki a férjének a balesete előtt 10 nappal ikreknek adott életet, s férjének halála után kialakult depressziós állapota miatt tanulmányait nem tudta befejezni (Föv. Bir. 41. Pf. 24295/1981.).

A súlyos autóbalesetet szenvedett és egész életére magatehetetlen rokkanttá vált gyermek mellett a szülei részére is megítélt nem vagyoni kártérítésre vonatkozóan I. a „Tényállások” alcímet követő magyarázatoknál az utolsó eseti döntést.

Végül annak az özvegynek, aki 30 évi házasság után, közúti baleset következtében férjét elvesztette, ezt követően alvászavar, hangulati nyomottság, kedélytelenséggel együttjáró depressziós lelkiállapot és búskomorság miatt állandó orvosi kezelésre szorult, a bíróság 800000 Ft kárpótlást ítélt meg (LB Pf. III. 20028/1993. - BH 1994/3. sz. 131.)

Legújabbán pedig ugyanebben a témakörben adott iránymutatást a Legfelsőbb Bíróság egyik, felülvizsgálati eljárásban hozott ítéletében, amely a Bírósági Határozatok 2001. évi I. számában jelent meg.

A jogerős ítéletben megállapított tényállás szerint a felpereseknek az 1984. május 6-án született gyermeke 1996. május 10-én az alperesi sportegyesület által üzemeltetett sportpályán felkapaszkodott a kézilabdakapu keresztlécére, ennek következtében a kapu előrebillent és a fém keresztléc a földre eső gyermeket olyan súlyosan megsebesítette, hogy a sérülésébe belehalt.

A Legfelsőbb Bíróság ítéletében rámutatott:

A rendelkezésre álló adatok alapján megállapítható, hogy az alperes a Magyar Szabvány előírásait sem tartotta be, de a szabvány idetartozó rendelkezéseinek betartásától függetlenül, az alkalmazott felelősségi mérce alapján az alperestől az volt az általában elvárható magatartás az adott esetben, hogy gondoskodnia kellett volna a sportkapu megfelelő rögzítéséről, amely a balesetveszély lehetőségét kizárja. A sporttelepre rendszeresen bejutottak illetéktelenek, gyermekek is, és miután az alperesnek erről tudomása volt, fokozottan kellett volna gondoskodnia a pálya felügyeletéről.

A jogerős ítéletében a bíróság az alperes kártérítő felelősségét és a nem vagyoni hátrány csökkentéséhez indokolt kárpótlás mértékét a szerzett igazságügyi orvosszakértői véleményre alapítottan eredemben helytállóan állapította meg, de a nem vagyoni kár kapcsán tévesen hivatkozott az alkalmazandó jogszabályokra, valamint a Legfelsőbb Bíróság 1989. évben 21. számú irányelvvel hatályon kívül helyezett 16. számú irányelvére (BH 1992. évi 2. szám). A Ptk.-nak az 1996-ban bekövetkezett balesettel okozott kár elbírálására irányadó 355. §-a (1) bekezdése szerint a kárért felelős személy köteles a károsult vagyoni és nem vagyoni kárát megtéríteni. A Ptk. 355. § (4) bekezdése értelmében kártérítés címén azt a kárpótlást vagy költséget is meg kell téríteni, amely a károsultat ért vagyoni és nem vagyoni hátrány csökkentéséhez vagy kiküszöböléséhez szükséges. A közeli hozzátartozó elvesztése miatt a nem vagyoni kár megtérítése nem kizárt, szükséges azonban a hátrány bizonyítása, ami az adott ügyben megtörtént (LB Pfv. III. 21795/1998. - BH 2001/1. sz. 14.).

Általános kár - nem vagyoni kár

6. Ha a kár mértéke - akár csak részben - pontosan nem számítható ki, a bíróság a károkozásért felelős személyt olyan összegű általános kártérítés megfizetésére kötelezheti, amely a károsult teljes anyagi kárpótlására alkalmas [359. § (1) bek.].

Az általános kártérítési igény érvényesíthetőségének elsődleges feltétele, hogy a károsult vagyoni kárt érvényesítsen. További feltétele az általános kártérítés érvényesíthetőségének, hogy a vagyoni kár mértéke pontosan ne legyen kiszámítható. Végül általános kártérítésre csak akkor kerülhet sor, ha a bizonyított kár mellett olyan nem bizonyított, de biztosan bekövetkező vagyoni kár, illetőleg vagyoni előny elmaradásával kell számolni, amelyért a károsult joggal várhat teljes anyagi elégtételt (PK 49. sz. áf. - PEH 156-158. o.). Az előadottakból következik, hogy kizárólag vagyoni kár keletkezése esetén alkalmazhatóak az általános kártérítésre vonatkozó anyagi jogi rendelkezések.

A Ptk. 359. §-ának (1) bekezdésében írt általános kártérítés megítélésére kizárólag abban az esetben kerülhet sor, ha a kár mértéke, annak jellegére, természetére figyelemmel nem volna pontosan kiszámítható. Nem alkalmazható azonban akkor, ha a kár összege azért nem határozható meg, mert a felperes erre vonatkozó bizonyítási kötelezettségének nem tud eleget tenni (LB Pfv. VIII. 23243/1996. - BH 1998/6. sz. 278.).

Általános kártérítés megállapítására nem kerülhet sor akkor sem, ha a lefolytatott bizonyítási eljárás adatai alapján, mérlegeléssel megállapítható a kár mértéke (LB Pfv. VIII. 20033/1998. - BH 2000/2. sz. 57.).

Gyakori hibaként fordul elő, hogy az általános összegben kért nem vagyoni kárpótlás körében olyan igények rendezését is kéri, amelyek jellegüket tekintve kifejezetten anyagi vonatkozásúak. Így rendkívüli fontos az egyes kárfajták közötti határok megvonása.

Fokozott figyelemre van szükség, amikor a károsult a 355. § (4) bekezdésében írt rendelkezésekre hivatkozással a vagyoni és nem vagyoni hátrányok kiküszöböléséhez, illetőleg csökkentéséhez szükséges költségeinek megtérítését igényli. Miután az ilyen jellegű költségek és kiadások fedezése anyagi ráfordítást igényel, így vagyoni hátrányt okoz, az ilyen jellegű kiadásokat nem lehet nem vagyoni kárpótlásként értékelni. Mindezekből az is következik, hogy nem vagyoni kárpótlás mellett a károkozó egyidejűleg általános kártérítés megfizetésére is kötelezhető.

Az általános kártérítés megállapításánál egyik lényeges feltétel, hogy a kár bekövetkezte a jövőben biztosan várható, de mértékét tekintve pontosan ne legyen kiszámítható. A gyakorlatban ezért felmerült a 359. § (1) bekezdésében és a Pp. 206. §-ának (3) bekezdésében írt rendelkezések egymáshoz való viszonya. Valójában a két rendelkezés szembeállítás indokolatlan. A 359. § (1) bekezdése ugyanis az általános kártérítési igény érvényesíthetőségének az anyagi jogi feltételeit szabályozza. A Pp. 206. § (3) bekezdése viszont eljárásjogi vonatkozásban tartalmaz rendelkezéseket. Az egyik anyagi jogi, a másik eljárásjogi biztosítékot jelent ahhoz, hogy a károsult teljes kárpótlást kapjon (PK 49. sz. íf. - PEH 156-158. o.).

*Átruházható vagy örökölhető-e a nem vagyoni
kárpótlásra való jogosultság*

7. A károkozóval szemben fennálló követelés általában másra átruházható. Az engedményezésre vonatkozó szabályokat a kártérítési követelésekre is megfelelően alkalmazni kell [360. § (3) bek.].

Az ember halálával a hagyatéka - mint egész - száll át az örököse (598. §). Ez annyit jelent, hogy az örökös megszerzi a hagyatékhhoz tartozó jogokat a hagyatékhhoz tartozó kötelezettségekkel együtt. Viszont öröklés útján is csak azokat a jogokat lehet megszerezni, amelyek a polgári jog szabályai szerint jogutódlás tárgyai lehetnek. Ennek folytán nem sorolhatóak a hagyatékok körébe azok a jogok, amelyek kifejezetten az örökhagyó személyéhez kapcsolódtak, s amelyek az örökhagyó halálával egyidejűleg elenyésztek. A nem vagyoni kárpótlásra való jog - rendeltetését tekintve - szorosan a károsult személyéhez tapad. Azt kell biztosítani, hogy a károsultat segítse életviszonyainak és életvitelének a megváltozott körülményekhez igazodó alakításában. Enyhítenie kell azokat a hátrányokat, amelyek elviselésére a károsult kényszerül. Ebből következik az is, hogy a jogosult halála után - ha igényét életében nem érvényesítette - nem vagyoni kárpótlás más személy javára nem ítéltető meg, mert ez szemben állna a jogintézmény céljával.

Kérdésként vetődött fel: mi a helyzet akkor, ha a károsult még életében megindítja a nem vagyoni kárpótlás megfizetésére irányuló keresetet, a per során azonban meghal. A 16. sz. Irányelv hatályon kívül helyezése után még egy ideig az volt a bírósági gyakorlat, hogy ilyen esetben a jogutód perbe lépéséig, illetőleg perbe vonásáig az eljárás félbeszakad [Pp. 111. § (1) bek.]. Ha pedig a jogutód a perbe lépése után a keresetet fenntartja, azt el kell utasítani. A jogosult halálával ugyanis a nem vagyoni kárpótlásra való jog elenyészik, tehát nem száll át a jogosult örököseire még akkor sem, ha a jogosult az életében pert indított a nem vagyoni kárpótlás megfizetésére. Viszont ha a jogosult az egyösszegű kárpótlást még életében megkapta, a hagyatékba beolvadt érték az öröklésnek tárgya.

Ezt az álláspontot a bírósági gyakorlat ma már nem követi. A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban hozott egyik határozata szerint: „Nincs akadálya annak, hogy a jogelőd által nem vagyoni kártérítés megfizetésére indított perben a hozzátartozó jogutódként belépjen, és ő követelje a jogelődöt haláláig megillető nem vagyoni kártérítés összegét.” (LB Pfv. IV. 20755/1996. - BH 1997/9. sz. 436.) Ezt az álláspontot a bírósági gyakorlat kiterjesztette arra az esetre is, amikor a közvetlen károsult nem vagyoni kár iránti követelését peren kívül érvényesíti, és követelések jogalapját a károkozó elismeri. Ilyen esetben is megilleti az örököst az elismert összeg. Ha pedig a károsult a károkozónak vagy felelősségbiztosítójának nem vagyoni kárigényét a halála előtt bejelentette, örököse jogutódként követelését perben is érvényesítheti. Abban az esetben ha a károsult a pert már megindította, és kereseti kérelme a nem vagyoni kárpótlási igényre is kiterjed, a halála miatt félbeszakadt perbe az örökös jogutódként beléphet, és ha az örökhagyó követelése alapos, pernyertes lehet. „Eredményesség esetén olyan jogkövetkezmény levonására kerül sor, amely az őt ért hátrányokat pénzzel reparálja, a kapott összeg vagyonát gyarapítja, és adott esetben a hagyatékhhoz tartozik.” (Dr. Molnár Ambrus: „A biztosítási perek időszzerű kérdései” III. Jogutódlás a biztosítási szerződésben. - BH 1997/9. sz. Fórum 209-210. o.)

Nem vagyoni kárpótlás után kamat

8. Nem vagyoni kár esetén sem az eredeti állapot helyreállítására, sem a kár természetben való megtérítésére nincs tárgyi lehetőség, így azt pénzben kell megtéríteni [355. § (2) bek.]. A kártérítés a kár bekövetkezésekor nyomban esedékes. Pénztartozás esetében a kötelezett a késedelembe esés időpontjától kezdve akkor is köteles kamatot fizetni, ha a késedelmét kimenti.

A nem vagyoni kárpótlás pénzben illeti meg a károsultat: így az általános szabályoknak megfelelően a károsultat is megilleti késedelmi kamat, mégpedig attól az időponttól kezdődően, amikor a károsodás bekövetkezett. A társadalmi életben való részvétel, illetőleg az élet elnehezedeése állapot jellegű. A károsodás bekövetkeztének azt az időpontot kell tekinteni, amikor a károsultnál az életvitel elnehezedeése elkezdődött. Ettől az időponttól kezdődően a károkozó a jogosult részére megítélt nem vagyoni kárpótlás után köteles késedelmi kamatot fizetni.

Testi sérülés okozása esetén gyakran hosszú idő telik el a károsodástól a kártérítési követelés teljesítéséig. Felmerült a gyakorlatban az a kérdés, miként értékelhető ilyen esetben az infláció értékcsökkentő hatása. A Legfelsőbb Bíróság iránymutatása szerint ilyenkor is a károsodás idején felmerült értékviszonyok alapján kell a kárpótlás mértékét meghatározni. A késedelmi kamat is ettől az időponttól jár. Csak kivételesen indokolt esetben állapítható meg a kárpótlás mértéke a teljesítéskori, illetőleg a határozathozatalkori értékviszonyok alapján. Erre akkor van lehetőség, ha a kár keletkezésétől a kártérítésre kötelező döntés meghozataláig eltelt hosszabb idő alatt a kártérítés tárgyának értékében az értékviszonyok általános alakulásához képest olyan jelentős mértékű változás következett be, amely miatt a károkozás kori érték figyelembevétele akár a károsultra, akár a kártérítésre kötelezettre méltánytalan lenne. Ennek következménye viszont, hogy a kamatfizetési kötelezettség is ettől az időponttól és nem a károsodás bekövetkezésétől terheli a kötelezettet (LB Pfv. V. 20468/1995. - BH 1996/9. sz. 472.). Az ítélkezési gyakorlat ennek az iránymutatásnak megfelelően alakult. Meg kell azonban jegyezni, hogy a Legfelsőbb Bíróság Pfv. III. 22473/1995. sz. ítéletének indokolása nincs összhangban a fenti állásponttal. Ebben ugyanis a Legfelsőbb Bíróság a következőket emeli ki: „A késedelmi kamat fizetési kötelezettség kimondása azon az alapon sem mellőzhető, hogy a bíróság nem a károkozás idején érvényes, hanem a későbbi értékviszonyok alapulvételével határozta meg a kártérítés mértékét. *A Kártérítés összegének ilyen módon történő megállapításának jogszabályi alapja nincsen*, miként annak sem, hogy az elmondottak szerint járó késedelmi kamatról való rendelkezést a bíróság mellőzte.” (BH 1997/9. sz. 441.)

„A bíróság nem mellőzheti a késedelmi kamatról való rendelkezést, ha a felperes a nem vagyoni kárpótlás iránti keresetében erre igényt terjeszt elő.” „Ez azon az alapon sem mellőzhető, hogy a bíróság nem a károkozás idején érvényes, hanem a későbbi értékviszonyok alapulvételével határozza meg a kártérítés mértékét.” (LB Pfv. III. 22473/1995. - BH 1997/9. sz. 441.)

Kérdésként merült fel a gyakorlatban, hogy a már jogerősen megítélt nem vagyoni kárpótlás összege után utólag önállóan érvényesíthető-e a késedelmi kamat követelése. Kifejezett joglemondás hiányában a korábbi ítélet jogereje nem zárja ki a kamatkövetelés érvényesíthetőségnek a lehetőségét. Különböző jogi alapon érvényesített követelésekről van szó. A károsodás bekövetkeztének az időpontja sem esik szükségszerűen egybe a károkozó magatartásával. Egyébként az elévülési időn belül a kamatigény elismerése akkor sem mellőzhető, ha a jogosult a kártérítési igényét csak később érvényesítette (LB Pf. V. 20961/1981.).

Itt jegyezzük meg, hogy a jogérvényesítéssel való késlekedés nem járhat azzal a következménnyel, hogy a jogosult a károsodás időpontja helyett csak a kereset beadásától kezdődően kapjon késedelmi kamatot. Az érdemi döntés kereteit a kereseti kérelem és ellenkérelem szabja meg.

Időelőltiségre hivatkozás

9. A bíróságok néhány esetben „időelőltiségre” hivatkozással utasították el a kiskorú károsultak keresetét, így pl. annak a 9 hónapos csecsemőnek, akinek a baleset során mindkét szülője és testvére is meghalt, s a gyermek a nagyszüleihez került. A bíróság ítéletét azzal indokolta, hogy a körülmények alakulásához képest esetleg vagyoni vagy nem vagyoni hátrányt is okozhatott a 9 hónapos csecsemőnek a szülői gondoskodás és ápolás elvesztése. A csecsemőkorban lévő gyermek ezt nem érzékeli, s „majd csak a gyermek nagykorúságának elérésekor lehet megállapítani, hogy a testvér és mindkét szülő elvesztése a felperes életét mennyiben nehezíti meg”. A körülmények alakulásától függően a szülői támasz nélkül maradt gyermek élete még nagykorúságának elérése előtt is oly mértékben megnehezedhet, hogy nem vagyoni kárpótlásra igényjogosulttá válhat.

Ha viszont a gyermek életvitelének megnehezedése a kereset elbírálásakor nem állapítható meg, úgy a nem vagyoni kárpótlás iránti követelés nem „idő előtti”, hanem alaptalan.

Kérdésként vetődött fel a gyakorlatban, hogy mi történjék olyan esetben, amikor a bíróság korábban egyösszegű kárpótlást ítelt meg a károsult javára, a később felismert szövődmény vagy fertőzés folytán azonban a sérült eredetileg gyógyultnak vélt végtagját utóbb mégis csonkolni kellett. Előjáróban megjegyezzük, hogy ilyen kérdés rendszerint akkor vetődhet fel, ha a bizonyítási eljárás lefolytatása hiányosan történt. Amikor ugyanis a károsult állapota véglegesen kialakultnak nem minősíthető, a helyes megoldás az, ha - kereseti kérelmétől függetlenül - a károsult részére a bíróság járadékot ítél meg. Ez utóbbi esetben ugyanis a körülmények lényeges változása esetén a károsultat hátrány nem érheti, mert a járadék utóbb felemelhető (Pp. 230. §). Egyébként a perben el nem bírált tényekre és bizonyítékokra hivatkozással perújítás kezdeményezésének is lehet helye [Pp. 260. § (1) bek. a) pont].

Személyiségi jogok sérelme esetén nem vagyoni kárpótlás

10. Már az „elvi alapok” tárgyalásánál utaltunk arra, hogy a nem vagyoni kárra vonatkozó anyagi jogi rendelkezések nem önálló felelősségi alakzatként jelentkeznek, hanem csupán a korábbi kárfogalom kiterjesztését eredményezik. Így tehát a 84. § (1) bekezdésének e) pontja értelmében, akit személyhez fűződő jogában megsértenek, a polgári jogi felelősségi szabályok szerint kártérítést követelhet. A személyhez fűződő jogokat ugyanis mindenki köteles tiszteletben tartani, s e jogok a törvény védelme alatt állnak [Ptk. 75. § (1) bek.].

Az idézett rendelkezésekből következik, hogy a polgári jog *általánosságban* részesíti védelemben a személyiségi jogokat. Ehhez képest védelem alatt állnak nem csak a Ptk.-ban nevesítetten felsorolt személyiségi jogok, hanem ezen kívül minden személyiséget ért sérelem általános jogvédelemben részesül (LB Pf. 20592/1980. - BH 1981/2. sz. 57.).

Az ismertetett rendelkezésekből következik az is, hogy a személyiséget ért sérelem súlyosságának vagy tartós voltának nincs meghatározó jelentősége. A védelem ugyanis *abszolút* jellegű. Így a személyiséget mint általános emberi mértéket korra, nemre, fajra, nemzetiségre és felekezetre tekintet nélkül védelem illeti meg. A Ptk. kimerítően nem sorolja fel a személyhez fűződő jogok valamennyi esetét, és csupán a legfontosabbakat emeli ki. E jogok közül az egyik legjelentősebb és a gyakorlatban legtöbbször előforduló a *testi épség és az egészség sérelmét* előidéző hátrányok okozása. Az említett sérelmek körében a nem vagyoni kárpótlásra irányuló igények elbírálásánál az Alkotmánybíróság 34/1992. (VI. 1.) AB határozatában kifejtett útmutatás folytán ma már nincs jelentősége az igény elbírálásánál, hogy a jogérvényesítés alapja súlyos vagy könnyű testi sértésből ered, nem meghatározó a gyógyulás tartamának ideje sem.

A személyhez fűződő jog esetén nem vagyoni kártérítés igénylésének feltétele tárgyában adott iránymutatást a Legfelsőbb Bíróság egyik, a közelmúltban felülvizsgálati eljárásban hozott ítéletében, amely a Bírósági Határozatok 2001. évi januári számában jelent meg. Az ügy tényállása szerint a III-IV. rendű felperesek 1994. június 12-én szalmonellával fertőzött süteményt vásároltak az alperes cukrászdájában, amelyből ők és a III. r. felperes kiskorú gyermekei - az I-II. r. felperesek - is fogyasztottak, és valamennyien megbetegedtek. Az I. r. felperes június 14-24-ig volt kórházban, majd augusztus 20-án vált gyógyulttá. A II. r. felperes kórházi ellátásra nem szorult, mintegy 4 hétig gyengélkedett. A III. r. felperes június 14-24-ig kórházi kezelésre szorult, minegy egy hónapon át nem tudta ellátni a szokásos teendőit, és a korábban meglevő kevert értelmű hangulati zavara a fertőzés következtében rosszabbodott, annak hatása még évekkel később is kimutatható volt. A IV. r. felperes június 13-24-ig volt kórházban, és július 31-én vált keresőképesé.

A felperesek módosított keresetükben vagyoni és nem vagyoni kárait érvényesítették az alperessel szemben.

Az elsőfokú bíróság ítéletével megállapította, hogy a felperesek testi épsége, egészsége sérült, ezért a személyhez fűződő jogaik (Ptk. 76. §) sérelme folytán a Ptk. 84. §-a (1) bekezdése e) pontja értelmében a Ptk. 339. §-a (1) bekezdése és 355. §-a alapján kártérítésre tarthatnak igényt. A III. r. felperes kivételével a felperesek nem vagyoni kárigényét elutasította, mert a rendelkezésre álló bizonyítékok alapján úgy látta, hogy az I-II. r. és a IV. r. felpereseknél nem mutatható ki olyan fizikai, testi, illetőleg lelki sérülés, amely alapot adna a nem vagyoni kártérítésre, a III. r. felperes esetében azonban az orvos szakértői véleményből megállapította az ilyen hátrány bekövetkezését, ezért a nem vagyoni kártérítés iránti követelésének jogalapját megállapította, és részére kárpótlást ítél meg.

A másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság ítéletét helybenhagyta.

A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati kérelmet nem tartotta megalapozottnak. Kifejtette:

A Ptk. 339. §-a (1) bekezdése szerint az alperes akkor kötelezhető kártérítésre, ha annak általános feltételeit - egyebek mellett a kár, ezen belül a nem vagyoni kár bekövetkezését - bizonyítja. A személyhez fűződő jog megsértése miatt igényelt kártérítésnek ugyanazok a feltételei, mint amilyen más, egyéb jogellenes károkozásért követelt kártérítésnek. Nem helytálló tehát a felperesek felülvizsgálati érvelése, mert a személyhez fűződő jog megsértése önmagában csak a jogellenes magatartás megállapítására ad alapot, de a sérelmet szenvedő fél nem vagyoni kártérítést csak akkor igényelhet, ha bizonyítja olyan hátrány bekövetkezését, amely indokolja a nem vagyoni kárpótlás megállapítását. Az adott esetben a felperesek a fertőzés következtében átmenetileg szenvedtek el egészségromlást, de ez az I-II. r. és a IV. r. felpereseknél nem jelentett olyan hátrányt, amely indokolná részükre a nem vagyoni kárpótlás megítélését (LB Pfv. III. 24313/1998. - BH 2001/1. sz. 12.).

Gyászszertartás kegyeletsértő módon való megszervezése miatt nem vagyoni kártérítés tárgyában adott iránymutatást a Legfelsőbb Bíróság egyik felülvizsgálati eljárásban hozott ítéletében.

Az ügy tényállása szerint a felek között létrejött szerződésben az alperes vállalta, hogy a felperes néhai férjének búcsúztató szertartását lebonyolítja, és azt követően az elhunyt hamvait tartalmazó urnát, valamint négy koszorút a T.-i Köztemető ravatalozójába elszállítja. Az alperes a búcsúztatási szertartást megfelelő módon lebonyolította, majd az elhunyt hamvait és a koszorúkat narancssárga színű furgon gépkocsiban helyezte el, és abban szállította el a megállapodásban foglaltaknak megfelelően T.-ra. A temetési szertartáson résztvevő gyászolók a gépkocsi színe miatt megbotránkoztak.

A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati eljárásban hozott ítéletében kifejtette:

A Ptk. 84. §-a (1) bekezdésének e) pontja értelmében, akit személyhez fűződő (kegyeleti) jogában megsértettek, kártérítést követelhet a polgári jogi felelősség szabályai szerint. A Ptk. 355. §-ának (1) és (4) bekezdése értelmében a kártérítésért felelős személy azt a kárpótlást vagy költséget köteles megtéríteni, amely a károkozó körülmény folytán a károsultat ért vagyoni és nem vagyoni hátrány csökkentéséhez vagy kiküszöböléséhez szükséges. E rendelkezés alapján a nem vagyoni kártérítés összegének megállapításakor a perben eljáró bíróságoknak azt kellett vizsgálniuk, hogy az alperes által elkövetett jogsértés miatt a felperes milyen jellegű és mértékű nem vagyoni hátrányt szenvedett. Ehhez képest lehetett állást foglalni abban a kérdésben, hogy a felperesnek okozott nem vagyoni hátrány milyen összegű nem vagyoni kártérítéssel küszöbölhető ki.

A perben rendelkezésre álló adatokból egyértelműen megállapítható, hogy a temetési szertartás a szokásoknak megfelelő külsőségek mellett, rendben zajlott le. Ezt követően - még a gyászolók eltávozása előtt - került sor arra, hogy az alperes az urna elszállítása miatt a gyászszertartáshoz nem illő gépkocsival ment a ravatalozóhoz. Megállapítható tehát, hogy a felperesnek (és nem az elhunytjának), aki az elhunyt hozzátartozójaként a gyászszertartást is megszervezte, kegyeleti jogai sérültek az alperes hibás szolgáltatása miatt. A jogerős ítélet helytállóan értékelte a jogsértéssel összefüggően a felperest ért nem vagyoni hátrányt, a gyászszertartás résztvevőinek megbotránkozását, a méltatlan körülmények miatt a felperes jogos felháborodását, és helyes mérlegeléssel jutott arra a következtetésre, hogy a felperest ért nem vagyoni hátrány százezer forint nem vagyoni kártérítéssel kompenzálható. Ennek az összegnek a felemelése a felülvizsgálati kérelem alapján - jogszabálysértés hiányában - nem volt lehetőség (LB Pfv. IV. 20488/1999. sz. - BH 2001/10. sz. 471.).

A gyakorlatban kérdésként vetődött fel, hogy a belátási képesség teljes hiánya esetén a nem vagyoni kárpótlás megállapítható-e annak a károsultnak a javára, aki a jogsérelem tényét maga sem tudja felfogni.

E tekintetben a bíróság eseti állásfoglalásában megállapította, hogy a nem vagyoni kár a jogosult szellemi, elmebeli képességének csökkenésében vagy elvesztésében is megnyilvánulhat. Ez azonban nem jelenti egyben azt is, hogy az ilyen módon jelentkezett érdeksérelem nem vagyoni kárpótlással nem enyhíthető. Az erre vonatkozó jogok csorbitatlanul megilletik azt a személyt, akinek belátási képessége állandó jelleggel (pl. tartós kómas állapotban) teljesen hiányzik. Ilyenkor a károsult nevében a törvényes képviselő jár el [Ptk. 18. § (1) bek.], aki jogosult a károsult helyett jognyilatkozatot tenni (LB Pf. III. 20343/1982.).

Általánosságban megállapítható, hogy az életfontosságú szervek sérülése vagy a végtagok elvesztése rendszerint külön bizonyítási eljárás nélkül személyiségi jogsérelemet is eredményez oly módon, hogy a károsult életvitelének elnehezédését is okozza.

Igy nem vagyoni kárpótlást ítél meg a bíróság annak a 21 éves felperesnek, aki gépkocsibaleset következtében gerincsérülést szenvedett (P. törv. III. 20757/1990. - BH 1991/7. sz. 276.).

A személyhez fűződő jogok körében kiemelt védelmet élvez a *becsület*, az *emberi méltóság*, valamint a *személyes szabadság* megóvása. Ennek megfelelően nem vagyoni kárpótlást ítelt meg a bíróság annak a 15 éves leánynak, akivel a II. rendű alperes fajtalanzkodott, az I. rendű alperes pedig erőszakkal közöszlött. A pszichológus szakértő megállapította, hogy az átélt trauma hatása következtében a kiskorú felperes személyiségének normális fejlődése és integrálódási folyamata lelassult, a pszichoszexuális problémái pedig a felperest élete végéig elkísérik (LB Pf. 20792/1980.).

A személyhez fűződő jogok védelme kiterjed a *jóhírnév* védelmére is. Erre tekintettel nem vagyoni kárpótlást ítelt meg a bíróság annak a felperesnek a javára, akinek testvérei gunyoros és elmarasztaló szöveget tartalmazó sírfeliratot készíttettek a szülők síremlékére. A bíróság külön mérlegelte, hogy a sírkőre vésett szöveg a kiskorúak lakói körében a felperesről kialakult véleményt hátrányosan befolyásolta (P. törv. III. 20883/1989. - BH 1990/8. sz. 298.).

Ugyancsak a felperes jóhírnevének megsértése miatt kötelezte a bíróság az alperest vagyoni és nem vagyoni kár megfizetésére, mert adósság meg nem fizetéséről szóló jogsértő közleményt tett közzé egy hirdetési újságban, s e cselekményével a Ptk. 78. § (1) és (2) bekezdése alapján a felperes jóhírnevét megsértette. A hirdetmény ugyanis az egyoldalú közléssel, a megfogalmazás módjával és tartalmával megvalósította a jóhírnévhez fűződő személyiségi jog megsértését (LB Pfv. IV. 21817/1997. - BH 1999/6. sz. 251.).

A személyhez fűződő jogot sértő könyv szerkesztőjének kártérítési felelőssége tárgyában adott iránymutatást a Legfelsőbb Bíróság egyik - már a 2001. évben felülvizsgálati eljárásban hozott - ítéletében. Ebben kifejtette:

Amint arra a jogerős ítélet helytállóan mutatott rá, a szerkesztő a sajtóról szóló 1986. évi II. tv. (St.) rendelkezései alapján a személyhez fűződő jog megsértésének mind objektív, mind szubjektív szankcióiért közvetlen felelősséggel tartozik. A Pp. 51. §-ának a) pontja alapján a személyhez fűződő jog megsértése miatt indított perekben - függetlenül attól, hogy a személyhez fűződő jog megsértéséért esetleg több személy felelőssége is megállapítható (sajtó esetén a kiadó, a lapalapító, a szerző stb.) - egységes pertársaság nem áll fenn, a sérelmet szenvedett személy mind az objektív, mind a szubjektív szankciók alkalmazása szempontjából jogosult a jogsértést elkövető személyek közül egyeseket perelni. Nem sértett eljárási szabályt tehát a jogerős ítélet, amikor a Pp. 51. §-ának a) pontja alapján az I. r. alperes által megjelölt szerzők, illetve a tényfeltáró bizottság egyéb tagjainak perben állása nélkül döntött az ügy érdemében.

Megalapozatlanul kifogásolja az I. r. alperes azt, hogy a felperes terhére állított tény valósága esetén sem sérül a felperesnek a Ptk. 78. §-ában védett jó hírneve. A jogerős ítélet a rendelkezésére álló bizonyítékok okszerű mérlegelése eredményeként jutott arra a következtetésre, hogy az I. r. alperes az állított tény valóságát (a sortűzre vonatkozó parancs kiadását) nem tudta bizonyítani.

A jogerős ítélet tehát jogszabálysértés nélkül állapította meg a jó hírnév megsértését, azt alaptalanul kifogásolta az I. r. alperes.

Az elégtétel adására (az ítélet rendelkező részének az N. című országos napilapban történt megjelentetésre) kötelezés tekintetében pedig az I. r. alperes kifejezett jogsértésre nem hivatkozott.

A Ptk. 84. §-a (1) bekezdésének e) pontja révén alkalmazandó Ptk. 339. §-ának (1) bekezdése, illetve a Ptk. 350. §-a alapján kellett a perben vizsgálni az I. r. alperes kártérítő felelősségének a fennállását. (A jogerős ítélet az I. r. alperest 100 000 Ft nem vagyoni kártérítésre kötelezte.)

Helyes a jogerős ítéletnek az a megállapítása, hogy a munkaviszonytól függetlenül ellátott tényfeltáró bizottsági tevékenység, illetve szerkesztői tevékenység alapján a Ptk. 348. §-ának (1) bekezdése közvetlenül nem alkalmazható. Az I. r. alperes azonban az eljárás során azzal védekezett, hogy nem felel az esetleges jogsértésért és annak jogi következményeiért, mert megbízottként járt el tevékenysége során. A Ptk. 350. §-ának (1) bekezdése szerint a megbízott az ilyen minőségben harmadik személynek okozott kárért közvetlenül, illetve a megbízóval egyetemlegesen felel, és a felelőssége megállapítása szempontjából a megbízónak nem is kell perben állnia. A Ptk. 350. §-ának (2) bekezdése szerint azonban állandó jellegű megbízási viszony esetében a bíróság a károsult és a megbízó viszonyában az alkalmazottak károkozásáért való felelősség szabályait is alkalmazhatja. Ebből következik: ha az I. r. alperes a megbízóval állandó jellegű megbízási jogviszonyban állt, mentesülhet a felelősség alól, ha a bíróság az eset körülményei alapján indokoltan látja a Ptk. 348. §-ának alkalmazását. Ezt a kimentési lehetőséget - jóllehet általában a megbízásra hivatkozással ezzel az I. r. alperes védekezett - a jogerős ítélet nem vizsgálta.

A felperes az I. r. alperessel szemben a szerkesztői tevékenysége miatt indított személyhez fűződő joga megsértésére alapítottan keresetet. Ezért tehát annak van ügydöntő jelentősége, hogy a szerkesztői tevékenységet milyen megbízás alapján látta el az I. r. alperes. Vizsgálni kell, hogy a tényfeltáró bizottsági tevékenység elvégzésére pontosan milyen tartalommal adott megbízást a Kormány határozata alapján az igazságügy-miniszter, és vizsgálni kell, hogy a felperes által sérelmezett kiadvány e tényfeltáró tevékenységnek szükségképpen eredménye volt-e, vagy attól függetlenül határozott annak kiadásáról a II. r. alperes, és kötött a szerkesztés elvégzésére felhasználási szerződést az I. r. alperessel.

Mindezen indokokra tekintettel a Legfelsőbb Bíróság a Pp. 275/A. §-ának (1) bekezdése szerint a jogerős ítéletnek az I. r. alperest elégtétel adására kötelező rendelkezését hatályában fenntartotta. Ugyanakkor a Pp. 275/A. §-ának (2) bekezdése alapján a kártérítésre kötelezett jogerős ítéleti rendelkezést hatályon kívül helyezte, és az elsőfokú bíróságot utasította ebben a keretben új eljárás lefolytatására és új határozat hozatalára (LB Pfv. IV. 24292/1998. sz. - BH 2001/9. sz. 419.).

Elvi kérdésként merült fel a gyakorlatban, hogy a szatirikus napilapban a felperest hátrányos módon feltüntető fénykép, a nevezett tiltakozása ellenére jogkövetkezmények nélkül ismét közölhető-e. Az alperes azzal érvelt, hogy a politikai szatíra az alapvető szabadságjogok közül a véleménynyilvánításnak sajátos megjelenési területe. A bíróság azonban az alperes terhére a jogsértés tényét megállapította, s az alperest további jogsértéstől eltiltó és nyilvános elégtételadásra kötelező elsőfokú ítéleti rendelkezést helybenhagyta. Egyidejűleg nem vagyoni kárpótlást ítelt meg a felperes javára. Megállapította a bíróság, hogy a parlamenti képviselő felperes arcképéhez egy hiányos öltözetű női test montírozásával elkészült fényképnek a felperes tiltakozása ellenére történt ismételt nyilvánosságra hozatala a felperes személyiségi jogait sértette. A választópolgárok előtt ugyanis tekintélyvesztést eredményező hatást válthatott ki, egyben pszichés jellegű hangulati hatások következtében a felperesnél életmegnehezülést eredményezett (LB Pfv. 21327/1993. - BH 1994/3. sz. 127.).

„Felszámolási eljárás megindításáról szóló sajtóközleménnyel üzleti titoksértés nem követhető el, de adott esetben - pl. ha a cikk olyan szöveggörnyezetben lát napvilágot - a jóhírnév sérelmét eredményezheti (ti. a sajtóközlemény), és kártérítési következményt vonhat maga után. A való tény, a felszámolási eljárás kezdeményezése az adott esetben olyan szöveggörnyezetben jelent meg, amely azt a látszatot kelthette, hogy »a felperes egy kalap alá vonható« olyan név szerint is megjelölt cégekkel, amelyekről az volt a feltevés, hogy tőkeerősek, és ez a feltevés a felszámolás folytán tévesnek bizonyult. A »főlszáz felszámolás«, »újabb ötven cég válságban« kitételek azt sugallják, hogy a felszámolásuk már el is kezdődött. Ilyen beállítás mellett az üzletfelekben az a feltevés rögzült, hogy a felperes felszámolás alá került.» A jóhírnév sérelme ebben az esetben megállapítható (LB Gf. I. 32200/1993. - BH 1995/7. sz. 413.).

A felülvizsgálati kérelem elkésett benyújtása miatt a mulasztó ügyvéd felelősséggel tartozik ugyan, ezzel a magatartásával azonban az általa képviselt fél személyhez fűződő jogát nem sértette meg. A szerződészegés ugyanis nem a felperes személyére vonatkozóan, a személyiségi jogait a Ptk. 75-83. §-ait sértő módon, hanem azoktól teljesen függetlenül következett be. Helyesen állapította meg tehát a másodfokú bíróság, hogy az alperes mulasztása a felperes személyének „értékminőségét” nem érintette (LB Pfv. IV. 21936/1997. - BH 2000/10. sz. 440.).

Jogi személy nem vagyoni kára

Az Alkotmánybíróság 34/1992. (VI. 1.) AB határozata előtt *jogi személy károsodása* esetén nem vagyoni kárpótlás akkor volt megítélhető, ha:

- a) volt olyan károkozó magatartás (cselekmény vagy mulasztás), amelyért a károkozó felelőssége megállapítható, -
- b) a károkozás befolyásolta a jogi személynek a gazdasági forgalomban való részvételét, és -
- c) ez a befolyásolás a jogi személyre nézve hátrányos volt.

Irodalmi vita során különböző álláspontok kerültek felszínre. *Eörsi Gyula* tagadja, hogy a gazdasági forgalomban részt vevő jogi személynek nem vagyoni kára is keletkezhet. Érvéle szerint a tisztességtelen verseny, a védjegybitorlás, a rágalmozó sajtókampány esetén a kár vagyoni formában jelentkezik. Az üzleti jó hírnévnek, a „goodwill”-nek vagyoni értéke van, s a széles körű kedvezőtlen megítélés a gazdasági forgalomban vagyoni károsodáshoz vezet (A Polgári Törvénykönyv magyarázata, 1981. 1637. o.).

Viszont *Törő Károly* szerint: a gazdálkodó szervezet jogait (pl. jó hírnevét) befolyásolhatja hátrányos társadalmi megítélés is. Példaként említi, hogy a hírnévrontás gátolhatja az emberbaráti vagy békemozgalmi célok megvalósítását is (Személyiségvédelem a polgári jogban, 1979. 146-147. o.).

Török Gábor szerint: az üzleti jó hírnév sérelme károsodást okozhat direkt és indirekt módon is. Ha az üzleti jó hírnevet sértő magatartás következményei érzékelhető (direkt) módon jelentkeznek, pl. akként, hogy a forgalomcsökkenés összezszerüleg is kimutatható, úgy vagyoni kár keletkezik. Viszont indirekt formájú a károsodás, ha a kár „jövőben létre sem jövő üzletek képében jelenik meg”. Amikor a cég rossz híre miatt a potenciális üzleti partnerekben fel sem merül a szerződéskötés gondolata. Mind a direkt, mind az indirekt formában jelentkező hátrány vagyoni jellegű, és általános kártérítéssel kompenzálható. Véleménye szerint az előbb írt módon a gazdálkodó szervezet mégsem kap teljes kártérítést. Továbbra is fennmarad a róla alkotott hátrányos vélemény, amely már nem vagyoni kárként keletkezik, s ezt is kompenzálni kell (MJ 1989/10. sz. - 846-851. o.).

Az elméleti vita kialakulása elsősorban azzal hozható összefüggésbe, hogy a jogalkotó a nem vagyoni kárpótlásra való igényjogosultságot a gazdasági forgalomban való részvétel elnehezédéséhez köti. Ez pedig kihatásait tekintve egyértelműen vagyoni károsodáshoz vezethet. További megzorító rendelkezés, hogy alanyi vonatkozásban a jogi személyek köre is leszűkül. Nevezetesen csak azok léphetnek fel kárpótlás iránti igényvel, akik a gazdasági forgalomban ténylegesen részt is vesznek. Ezek szerint jótékony célú, illetőleg békemozgalmi célok megvalósítására alakult egyesületek - a jelenlegi jogi szabályozás szerint - a gazdasági forgalomban való részvétel hiánya miatt nem vonhatók a 354. §-ban megjelölt jogi személyek körébe.

Az egyik perben üzleti együttműködés során az alperes részére teljesített termékek hátralékos vételára fejében a felperes 3,8 millió forint megfizetése iránt indított keresetet.

Az alperes tartozásának fennállását elismerte, viszont nem vagyoni kárpótlás megfizetése iránt beszámítási kifogással élt. Arra hivatkozott, hogy a felperes ismételt teljesítési késedelme és a küldemények téves címkézése miatt a vele korábban üzleti kapcsolatban álló partnerei korábbi megrendeléseiket megszüntették, egyidejűleg üzleti jóhírneve is csorbult.

A bíróság az alperes beszámítási kifogását nem találta megalapozottnak, miután az alperes a gazdasági forgalomban fennálló hátrányait nem tudta bizonyítani (LB Pf. IV. 20992/1989. - BH 1991/1. sz. 19.).

Egy másik ügyben a felperes 10000000 Ft nem vagyoni kárpótlást igényelt az alperestől. Arra hivatkozott, hogy egy napilapban közölt alperesi nyilatkozat az ő üzleti jó hírnevét sértette, és a gazdasági forgalomban való részvételét hátrányosan befolyásolta. Nevezetesen az alperes alaptalanul azt állította, hogy a felperes a perbeli kazettákat minőségi ellenőrzés nélkül hozta forgalomba. Az alperes védekezése folytán a bíróság a keresetet elutasította, miután a felperes nem bizonyította, hogy az újságcikk megjelenése után a felperes üzleti forgalma visszaesett, illetve a piaci részesedés hátrányosan változott (LB Pf. IV. 20808/1992. - BH 1993/6. sz. 356.).

Az Alkotmánybíróság a 34/1992. (VI. 1.) AB határozatában végül is megállapította, hogy *jogi személy* gazdasági forgalomban való részvételét hátrányosan befolyásoló károkozásra vonatkozó törvényi előírások két összefüggésben sértik a *jogegyenlőség* alkotmányos elvét. Nevezetesen - szélesebb összefüggésben - meg nem engedett megkülönböztetés jelentkezik egyfelől a jogi személyek és a természetes személyek között, másfelől a jogi személyek közötti különbségtétel tekintetében is.

A határozat utal arra, hogy a szabályozásban az azonos tényállás lényeges elemére nézve a magánszemélyek és jogi személyek *egyenlőségének* kell fennállania. A gazdasági forgalomban való hátrány *vagyoni kár*, amely a személyiségi jogokon kívül esik. Miután a vagyoni kár feltételeit a korábbi törvényi rendelkezések a magánszemélyek és jogi személyek vonatkozásában eltérő ismérvek szerint határozzák meg, ez alanyi és tárgyi összefüggésben is olyan megkülönböztetést jelent, amely alkotmányosan megengedhetetlen.

Végül a határozat megállapítja, hogy az a szabályozás, amely *csak a gazdasági forgalomban részt vevő* jogi személyek tekintetében ismeri el a nem vagyoni kárt, az alanyok közötti diszkriminatív megkülönböztetést jelent.

Ennek folytán az Alkotmánybíróság a Ptk. korábban hatályban volt 354. §-ának szövegrészeiben foglalt azt a rendelkezését is megsemmisítette, amely szerint jogi személynek a gazdasági forgalomban való részvételét hátrányosan befolyásoló károsodása esetén nem vagyoni kárpótlás is megítélhető.

Megállapítható tehát, hogy a Ptk.-ban szereplő kárpótlási igények érvényesítési lehetőségeit szűkítő rendelkezések és a bizonyítás terén jelentkező nehézségek miatt jogi személyek a nem vagyoni kárpótlás iránti igények érvényesítésével csak néhány esetben próbálkoztak.

XXXI. fejezet

A FELELŐSSÉG MÓDJA, A KÁRTÉRÍTÉS MÉRTÉKE

Ptk. 355. § (1) A kárért felelős személy köteles az eredeti állapotot helyreállítani, ha pedig az nem lehetséges, vagy a károsult azt alapos okból nem kívánja, köteles a károsult vagyoni és nem vagyoni kárát megtéríteni.

(2) A kárt pénzben kell megtéríteni, kivéve, ha a körülmények a kár természetben való megtérítését indokolják. A kár természetben való megtérítése különösen akkor lehet indokolt, ha a kártérítés tárgyát a károkozó maga is termeli, vagy az egyébként a rendelkezésére áll.

(3) Kártérítésként járadékot is meg lehet állapítani. Rendszerint járadékot kell megállapítani akkor, ha a kártérítés a károsultnak vagy vele szemben tartásra jogosult hozzátartozójának tartását, illetőleg tartásának kiegészítését hivatott szolgálni.

(4) Kártérítés címén a károkozó körülmény folytán a károsult vagyonában beállott értékcsökkenést és az elmaradt vagyoni előnyt, továbbá azt a kárpótlást vagy költséget kell megtéríteni, amely a károsultat ért vagyoni és nem vagyoni hátrány csökkentéséhez vagy kiküszöböléséhez szükséges.

Jegyzet: A Ptk. 355. § (1) bekezdése az 1993. évi XCII. törvény 15. §-ával megállapított szöveg. Hatályos: 1993. XI. 1-jétől.

Lásd a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvének a külgazdasági kapcsolatokra történő alkalmazásáról szóló, módosított 1978. évi 8. törvényerejű rendelet 18. §-át.

A kártérítés módja

1. A polgári jogi kártérítési felelősség egyik célja, hogy vagyoni károkozás esetén a károsultat olyan helyzetbe hozza, mintha a kár be sem következett volna. Ez pedig elsősorban az eredeti állapot helyreállításával biztosítható.

a) A felelősség módjának meghatározásánál elsődlegesen azt kell vizsgálni, hogy egyáltalán van-e lehetőség az eredeti állapot helyreállítására. Ennek alapvető feltétele, hogy az fizikailag lehetséges legyen. Erre általában a dologban esett kisebb, könnyen kijavítható és jelentős értékcsökkenést nem okozó hiba esetén kerülhet sor. Ha a károsodás következtében a dologban állagváltozás következik be, vagy a dolog elpusztul, úgy az eredeti állapot helyreállítására eleve nincs lehetőség.

Birtokháborításhoz kapcsolódó kártérítés iránti perben a Legfelsőbb Bíróság rá is mutatott: a kártérítés módja tekintetében a Ptk. 355. §-a sorrendet állít; a sorrendben első helyen az eredeti állapot helyreállítása áll. Ez szolgálja ugyanis leginkább azt a követelményt, hogy olyan helyzet álljon elő, mintha a kár be sem következett volna. Célszerűségi szempontok miatt e rendelkezés alkalmazásától a bíróság nem térhetett volna el. Az új eljárásban ezért a bíróságnak szakértő bevonásával kell tisztáznia, hogy az eredeti állapot helyreállítása miként valósítható meg, melyek azok a - tételesen felsorolt és meghatározott - munkák, amelyek eredményeként a kárt megelőző helyzet áll elő (LB Pfv. I. 22895/1998. - BH 1999/5. sz. 202.).

Csupán akkor lehet szó az eredeti állapot helyreállításáról, ha azt a felelős személy maga végzi, vagy végezteti. Annak nincs jogi akadálya, hogy a károkozó megfelelő szakképzettséggel rendelkező személyt bízjon meg az eredeti állapot helyreállításával (P. törv. III. 20182/1984.). Amikor viszont maga a károsult - idegen személy bevonásával - gondoskodik a kár megszüntetéséről, csupán olyan összegű pénzbeli térítésre nyílik igénye, amely ellenében az eredeti állapot helyreállítása megtörtént.

Általában akkor van helye az eredeti állapot helyreállításának, ha ehhez különösebb szakértelemre nincs szükség, vagy olyan jellegű munkát igényel, amely a károkozó tevékenységi körébe tartozik. Pl. „a hiba kijavítására” azért kötelezte a bíróság az alperest, mert a szükséges munkálatok a nevezett gazdasági tevékenysége körébe tartoztak (LB Pf. III. 21084/1984.).

A kár természetbeni megtérítése különösen akkor lehet indokolt, ha a kártérítés tárgyát a károkozó maga is termeli, vagy az egyébként is rendelkezésre áll. „A fuvarozó által tévesen kiszolgáltattott küldeménnyel jogalap nélkül gazdagodó átvevő - tömegáruk esetén - elsősorban az eredeti állapotot köteles helyreállítani, vagyis azonos mennyiségű és fajtájú árut köteles visszaszolgáltatni. Az azt felváltó pénzben történő kártérítés akkor válik esedékessé, amikor a természetbeni visszaszolgáltatás megghiúsulása bebizonyosodik.” (LB Gf. III. 32000/1994. - BH 1996/12. sz. 650.)

Gyakran azért mellőzik a bíróságok az eredeti állapot helyreállításának az elrendelését, mert azt a károsult alapos okkal ellenzi. Pl. amikor a vállalkozó hibás teljesítéssel már kárt okozott, a károsult joggal hivatkozhat arra, hogy a kivitelezővel szemben bizalma megrendül.

Olykor azért is célszerűtlennek mutatkozik az eredeti állapot helyreállításának az elrendelése, mert újabb viták forrása lehet. Pl. amikor számítani lehet arra, hogy a korábban is felelőtlenül és pontatlanul eljáró károkozó az eredeti állapot helyreállításával kapcsolatos munkát kellő időben és minőségben nem végzi el.

A kártérítés módjának a meghatározásánál azonban nemcsak a károsult, hanem a károkozó méltányos érdekeit is figyelembe kell venni. Nem lehet az eredeti állapot helyreállítását elrendelni pl. akkor, ha a felelős számára ez rendkívüli nehézséggel járna, vagy csupán aránytalan áldozattal volna megvalósítható.

A marasztalás történhet oly módon, hogy megfelelő határidő kitűzésével a bíróság elsődlegesen az eredeti állapot helyreállítását rendeli el, s ha a felelős személy az előírt határidő alatt kötelezettségének nem tenne eleget, ezt követően az okozott kár pénzben meghatározott ellenértékét köteles megtéríteni.

b) Ha valamilyen okból az eredeti állapot helyreállítása nem rendelkezhető el, a felelős személyt a kár megtérítésére kell kötelezni. Ez történhet pénzbeli vagy természetbeni kártérítéssel.

A pénzbeli kártérítés a reparáció legegyszerűbb és leggyorsabb módja. Ez a megoldás a károsult számára előnyökkel is járhat, mert olyan dolgot is vásárolhat a kártérítési összegben, amely a károsodott dolog helyett számára előnyösebb. De az a lehetőség is fennáll, hogy a jogerős ítélet meghozatala után bekövetkezett árváltozás vagy áruhiány miatt a pénzbeli kártérítés nem biztosít lehetőséget a károsult dolog pótlására. A kártérítés módjának a meghatározásánál az egyedüli lehetőség a pénzbeli kártérítés, amikor pl. kereskedelmi forgalomban eladott dologon a jóhiszemű és visszerthes szerző már tulajdonjogot szerzett [118. § (1) bek.].

c) Helyettesíthető dolgokban bekövetkezett károsodás esetén a természetbeni kártérítés teljes reparációt biztosít. Ez akkor rendelkezhető el, ha a károkozó a természetbeni kártérítésként szolgáltatott dolgot rendes tevékenysége körében termeli, vagy készletből azt teljesíteni tudja. Olyan esetben, amikor a természetbeni kártérítés szolgáltatásának a feltételei a károkozó oldalán biztosítottak, a károkozó nem kényszeríthető arra, hogy vagyontárgyait pénzzé tegye, ily módon tegyen eleget kártérítési kötelezettségének. Viszont nem lehet célszerű a természetbeni kártérítés elrendelése akkor, ha a teljesítéshez szükséges tárgyak természetben ugyan a károkozó rendelkezésére állnak, azokra azonban neki is szüksége van.

A bíróság természetbeni kártérítésként nem ítélt meg olyan dolgot vagy szolgáltatást, amely más, mint amiben a kár keletkezett. Pl. amikor az alperes gulyája lelegelte a felperes legelőjének szénatermését, s az alperes „természetbeni kártérítésként” azt ajánlotta, hogy a következő gazdasági évben azonos nagyságú és művelési ágú területet bocsát a felperes rendelkezésére. - A bíróság az adott esetben az alperest pénzbeli kártérítés megfizetésére kötelezte. Utalt arra, hogy az évenkénti terméshozam nem azonos, így az alperes által felajánlott megoldás a felperes számára teljes jóvátételt nem biztosít (P. törv. III. 30820/1979.).

Amikor a természetbeni kártérítés teljesítésének a feltételei igazoltan biztosítottak, akkor is vizsgálni kell, hogy adott esetben a kártérítés e módjának elrendelése megfelel-e a felek érdekeinek. Pl. amikor a vállalkozó mulasztása és hibás teljesítése folytán a lakóépület életveszélyessé vált, az alperes hiába kérte azt, hogy az épületet természetben maga állítsa helyre. A bíróság utalt arra, hogy a felperesnek joggal rendült meg a vállalkozóban a bizalma: így az alperest pénzbeli kártérítés megfizetésére kötelezte (LB Pf. V. 20854/1978.).

A bíróság a kártérítés módjának megállapításánál nincs kötve a felek kérelméhez. E vonatkozásban tehát a kereseti kérelemhez kötöttség nem érvényesül. Nincs ügydöntő jelentősége annak sem, hogy a felek kérelme mire irányul. Tehát azt a kártérítési módot kell alkalmazni, amely a teljes jóvátétel elvének a gyakorlati érvényesülését a legeredményesebben biztosítja (PK 44. sz. áf. - PEH 147-148. o.).

Bár a bíróság a kártérítés módjának megállapításánál nincs kötve a felek kérelméhez, a kereseti kérelmet és ellenkérelmet ilyen esetben is tisztázni kell. A mérlegelés körébe vont körülményeket az ítélet indoklásában kell megfelelően részletezni (P. törv. I. 20497/1992. - BH 1992/9. sz. 582.).

Annak sincs jogi akadálya, hogy a károkozó és a károsult a kártérítés módjában külön megállapodjanak. Jogi lehetőség van arra is, hogy az érdekelt felek a jogszabálytól eltérő, de abba nem ütköző megállapodást kössenek (P. törv. III. 20093/1992. - BH 1992/12. sz. 761.).

A károkozó és a károsult megállapodhatnak természetben (pl. szolgáltatás nyújtásával) történő kártérítésben is. Az ilyen megállapodás a vagyontárgyi szerződés alapján helytállásra kötelezett biztosítót csak akkor köti, ha azt a maga részéről is elfogadja. Ha a szolgáltatás pénzbeli értéket képvisel, és annak teljesítése is biztosított, az ellen a biztosító utóbb kifogást nem emelhet (LB Gf. I. 31484/1992. - BH 1993/8. sz. 516.).

Pénzbeli kártérítés esetén a károsult a korábbi állapot helyreállításához szükséges, ténylegesen és indokoltan felmerülő költségeinek megtérítésére tarthat igényt.

Kártérítésként járadék megállapítása

2. Kártérítésként akkor állapítható meg járadék, amikor a károsultat folyamatosan ismétlődő károsodás éri. Ha a kárkövetkezmények hosszú időn át rendszerességgel követik egymást (pl. munkaképesség-csökkenésből eredő keresetvesztéségnél), kártérítést lehet nyújtani a várható károk összegének tőkésítésével egy összegben vagy időszakonként esedékes járadék fizetésével. Az egy összegben történő kártérítésnél csak elvontan számításba vett átlagot lehet alapul venni. A károsult jövőbeni állapotának alakulása, de élettartama is bizonytalan, így nyilvánvaló, hogy az átlányösszegű kártérítés helyett a járadék megállapítása szolgálja megbízhatóbb módon a károsult reparációs igényeinek a kielégítését.

Tőkés viszonyok között azonban mégis az egy összegben történő kártérítés a gyakoribb, mert a károsult számára az egyszerre kézhez vett jelentősebb összeg vállalkozási lehetőséget biztosíthat, míg az időszakonként visszatérő kis összegű járadék általában csak a szűkös létfenntartás költségeit fedezi, és a károsult azt folyamatosan feléli.

Egy összegű kártérítés megállapítását a károsult akkor is kéri, ha befektetéssel vagy ipari, kereskedelmi vállalkozással kívánja azt hasznosítani. A biztosító a járadék tőkésítését a kárrendezés teljes lezárása érdekében szokta felajánlani.

Napjainkban a bíróságok általában járadékot ítélnak meg, amikor a kártérítés tartás vagy tartáskiegészítés céljára szolgál. Ugyancsak járadék megítélésére kerül sor általában akkor, ha baleseti sérülteket, illetőleg a baleset során meghalt személyek hozzátartozóit megillető tartás pótlása, illetőleg kiegészítése tárgyában kell határozni.

Önmagában az a tény, hogy a felperes a balesetet megelőző évnek egy részében munkanélküli volt, nem zárja ki azt, hogy a balesetet követő időre a keresetvesztéséget pótló járadékot igényeljen (LB Pfv. IV. 20790/1996. - BH 2000/1. sz. 19.).

A baleseti járadék megállapításánál az igazolt keresetvesztés összegébe az irányadó. A tartáspótló járadék esetében viszont a korábban elért életszínvonalhoz kell viszonyítani a károsult helyzetét, és ennek figyelembevétele mellett kell megállapítani a járadék havi összegét.

Általános kártérítésként járadék is megállapítható. Erre általában akkor kerülhet sor, ha bebizonyosodik, hogy a károsultat időszakonként visszatérő, folyamatosan jelentkező olyan vagyoni kár érte, amelynek mértéke pontosan nem számítható ki (pl. ápolás és gondozás ellenértéke, közlekedési többletköltség stb.). Végül - amint erről a 354. §-hoz fűzött magyarázat során már szó volt - *nem vagyoni kárpótlás* keretében is sor kerülhet járadék megítélésére.

Kérdésként merült fel a gyakorlatban, hogy a károkozó által önként teljesített egy összegű nem vagyoni kárpótlás mellett vegyes jelleggel alkalmazható-e a járadék megítélése.

Egy adott ügyben, amikor a közlekedési baleset során vétlen felperes lábán darabos csonttörés következett be, a felelősségbiztosítás alapján kötelezett biztosító önként 100000 Ft egy összegű kárpótlást fizetett ki a sérült részére. Ezt az összeget a felperes jogfenntartással felvette. Utóbb az orvosszakértő megállapította, hogy a felperes sérülése végleges rokkantságot eredményezett, s a nevezett munkaképessége jelentős mértékben csökkent. Ezért a bíróság a kötelezett által peren kívül önként teljesített egy összegű kárpótlás mellett a jogosult javára járadékot is megítélt (LB Pf. III. 20 360/1992. - BH 1992/10. sz. 639.).

A járadékigények érvényesítésére vonatkozó közös szabály, hogy a jogosult 6 hónapnál régebben lejárt és alapos ok nélkül nem érvényesített részleteket - bírósági úton - többé nem követelheti [280. § (3) bek.]. Az ilyen jellegű szolgáltatásoknak ugyanis az a célja, hogy a jogosult mindennapi életszükségeit kielégítését biztosítsa. A járadék fizetésének célkötelmi rendeltetésével pedig nem volna összeegyeztethető, hogy a jogosult visszamenőleg hosszabb időre is lehetőséget kapjon a már lejárt járadékkövetelésének érvényesítésére. E szabály alól kivétel, ha a jogosult a személyében vagy körülményeiben rejlő alapos ok miatt hátralekös járadékkövetelését nem tudta kellő időben érvényesíteni.

Közös szabály az is, hogy az esedékesség minden járadékrészletre a vonatkozó időszak elején beáll, és késedelem esetén kamatfizetési kötelezettséget von maga után.

A kár

3. Káron értünk általában minden olyan hátrányt, amely valamely esemény folytán valakit személyében, illetőleg vagyonában ér. A legáltalánosabb értelemben a kár lehet vagyoni vagy nem vagyoni jellegű.

A Ptk. 355. § (4) bekezdése négyféle kárt ismer: *a)* a beállott értékcsökkenést, *b)* az elmaradt vagyoni előnyt (elmaradt hasznót), *c)* a nem vagyoni kárt, *d)* a hátrány csökkentéséhez vagy kiküszöböléséhez szükséges kárpótlást vagy költségeket. A beállott értékcsökkenés mértéke elvileg minden esetben pontosan megállapítható. Az elmaradt vagyoni előny számos bizonytalansági elemet tartalmaz, és némileg fiktív jellegű. A költségek körében az ítéltető meg, ami célszerű és indokolt volt.

a) A károsult vagyonában beállott értékcsökkenés azzal az értékkel egyező, amelytől a károsult valamely dolog megsérülése, elpusztulása vagy megrongálódása folytán elesik. Ebbe a körbe tartozik az értékcsökkenés is, amely a megrongált dolog kijavítása ellenére is fennmarad.

A gyakorlatban ismételtelen felmerült az a kérdés, hogy milyen értéket kell figyelembe venni a felmerült kár mértékének a kiszámításánál. Kezdetben a bírói gyakorlat a *kár bekövetkeztekor* fennállott értéket tekintette irányadónak. Ez a megoldás akkor helytálló, ha a kár keletkezése és az ítélethozatal között az árak lényegesen nem változtak. A hetvenes évek bírói gyakorlata azonban már az *ítélethozatalkor* fennálló forgalmi értéket vette alapul (Föv. Bír. 41. Pf. 23909/1973.). Ugyanilyen elvi alapon hozta meg az ítéletét a bíróság, amikor a jogtalanul értékesített ékszerek árának a megállapításánál nem az állami felvásárlási árat, hanem a beszerzési árat vette alapul (P. törv. V. 20888/1975. - BH 1976/8. sz. 356.). Az ellopott és ismeretlen személy birtokába került éremgyűjtemény értékének a megállapításánál a bíróság ugyancsak az ítélethozatalkori beszerzési árat tekintette irányadónak (P. törv. V. 21238/1980.).

Ilyen esetekben azonban a késedelmi kamatot nem a károsodás idejétől [360. § (1) bek.] hanem az ítéletben megállapított teljesítési határidő lejártától kell számítani. Ellenkező esetben ugyanis az értékváltozás a kötelezettnek kétszeres hátrányt, a jogosultnak pedig indokolatlan előnyt okozna.

b) Az elmaradt jövedelem körébe tartozó esetek között említést érdemel a munkából eredő jövedelem csökkenése, illetőleg megszűnése, a tartás kiesése, a tulajdonból eredő vagy magántevékenységből származó bevétel, illetőleg haszon elmaradása. Így, amikor a jogosult kára a pénzeszközök időleges elvonásából eredt, s mindez az illetékhivatal hibájából történt, a bíróság a teljes kártérítés összegét a „forgóalaphitelek” s a lekötött pénzeszközök után járó banki kamatok mindenkori mértékének a figyelembevételével állapította meg (LB Gf. 30068/1988. - BH 1989/4. sz. 157.).

Az elmaradt jövedelem körében értékelhető az elmaradt megtakarítás is. Gyakran előfordul, hogy a károsult a háztartás körében felmerülő és a különböző munkákat a károkozás előtt maga végezte, a balesetet követően azonban erre már nem képes, és a szükséges tevékenységet fizetett kisegítővel kénytelen elvégeztetni. Gyakori eset az is, hogy a sérült helyett egy másik családtag végzi el a szükséges tevékenységet. Egységes a bírói gyakorlat a tekintetben, hogy ilyen esetben a háztartási munka ellenértékének megtérítése indokolt annak javára, aki munkaerejét a háztartásban hasznosította.

Az elmaradt megtakarítás körébe tartozik az az eset is, amikor a baleset a kedvezményes étkezéstől fosztja meg a károsultat (Föv. Bír. 41. Pf. 26301/1973.).

Az alkalmi munkából és kisegítő tevékenységből származó jövedelmek felszámítása általában indokolt (pl. a férj szabóságában dolgozó feleség részére a bíróság a segédmunkásnak járó összeget ítélte meg) (PKKB IX. 22099/1972.).

A baleset folytán keletkezett évfolyamkiesésből eredő károk figyelembe vehetők, miután a munkába állás kezdő időpontja kitolódik.

Állandó a gyakorlat a tekintetben, hogy a betegsége miatt korábban korlátozottan munkaképes személy ha a károkozás folytán teljesen munkaképtelenné válik, a károkozó a teljes kárért felel (P. törv. V. 20081/1978. - BH 1978/12. sz. 519.).

Az elmaradt eseti jutalmak és prémiumok összege - a kifejezett célprémiumok összegének a kivételével - elvben megtérítendő. Az elmaradt borra való akkor térítendő meg, ha a károsult olyan munkakörben dolgozott, ahol a munkabérét a borra való figyelembevételével határozták meg (pl. éttermi felszolgáló, taxifőnök stb. - LB Pf. V. 20680/1973.). Ilyen esetekben a bíróságok a kártérítés összegét akként állapítják meg, hogy elérje a hasonló képzettségű és hasonló munkakörben dolgozók keresetét, illetve jövedelmét (Főv. Bír. 41. Pf. 26994/1971.).

Élsportoló kalóriapénzének elvesztésére alapított kártérítési igényének elbírálása során az egyik ügyben a bíróság elutasította a keresetet. Utalt arra, hogy a kalóriapénz a sportolás közben a nagyobb erőfeszítéshez szükséges fokozott tápértékű étkezés költségeinek a fedezésére szolgál, a baleseti sérülés időtartama alatt azonban a felperesnek ilyen erőfeszítésre nem volt szüksége (Főv. Bír. 41. Pf. 26157/1972.). Egy másik ügyben viszont a bíróság a bajnokságban szerzett pontokért járó prémium fejében és az elmaradt külföldi úttal kapcsolatban a baleseti sérült sportoló javára kártérítést ítélt meg (Főv. Bír. 41. Pf. 22777/1967. - BH 1970/1. sz. 6300. - PJD IV. 166. sz.).

Az önmagával tehetetlen beteg ellátása és ápolása rendszerint jelentős időlekkötöttséget és erőfeszítést igényel. Ha ezt a munkát valamelyik családtag végzi, s ezért a károsulttól díjazást nem követel, ezzel legfeljebb a károsulttal szemben fennálló családi kapcsolaton alapuló kötelezettségének tesz eleget, de nem kívánja mentesíteni a károkozót a kártérítési kötelezettség alól. A károkozó érdekében tehát ingyenes munkát senki sem köteles végezni.

Elmaradt vagyoni előny jogcímén érvényesítette a felperes kártérítési igényét, amikor külföldi munkavégzés lehetőségétől azért esett el, mert az alperes által okozott közúti baleset folytán kórházba került. Utalt a bíróság arra, hogy külföldi kiküldetés esetében általában jelentősebb megtakarításra nyílik lehetőség, a helyi lehetőségek feltárásával azonban minden esetben részletesen tisztázni kell a számba jöhető vagyoni előny mértékét (P. törv. III. 20676/1989.).

Elmaradt jövedelem a gyümölcsök elmaradása is. A kisajátítási határozat visszavonásával okozott terméselmaradást meg kell téríteni (P. törv. II. 20442/1978. - BH 1979/2. sz. 61.). E körbe tartozik az elmaradt bérjövő is.

Itt említjük meg, hogy az elmaradt jövedelem számos esetben kárenyhítési kötelezettséget is ró a károsultra: az elpusztult állatállomány pótlásáról a körülmények által indokolt legrövidebb időn belül köteles gondoskodni; vagy az üzemképtelenné vált gép helyett köteles cseregépet beszerezni.

Az elmaradt jövedelem megállapítása csak reálisan ellenőrizhető adatokon alapulhat. Pl. amikor az állami támogatás megadása nem kötelező jellegű rendelkezés alapján történt, hanem a pénzügyminiszter által vezetett Tárcaközi Bizottság diszkrecionális hatáskörébe tartozott a támogatás elbírálása, a bíróság a kártérítési igényt nem találta megalapozottnak (LB Gf. II. 30037/1990. - BH 1991/2. sz. 74.). Az okozati összefüggés igazolásának a hiánya miatt ugyancsak elutasította a bíróság a vőlegény balesetért felelős személlyel szemben az esküvő és a menyasszonytánc elmaradása miatt támasztott kártérítési keresetet is (P. törv. II. 20782/1984. - BH 1985/6. sz. 228.).

Amikor egy külföldi vállalat autóbussza tönkrement, s emiatt a 24 autóbust üzemben tartó vállalat kártérítési igényt érvényesített, a bíróság szükségesnek tartotta annak tisztázását, hogy az üzemképtelenné vált autóbussz hiánya miatt a felperes valóban visszautasított-e megrendelést (P. törv. I. 21232/1973.). Amikor pedig a baleset a sérült egyetemi tanulmányaiban egyéves kiesést okozott, a bíróság azt vizsgálta, hogy a felperes hogyan helyezkedett volna el, ha nem éri baleset (LB Pf. I. 20077/1965. - BH 1965/11. sz. 4650. - PJD II. 199. sz.).

c) (A nem vagyoni kár és a kárpótlásra vonatkozó magyarázatokat lásd a 354. §-nál.)

d) A kárfajta körében külön említi a jogszabály azokat a *költségeket, amelyek a károsultat ért hátrány csökkentéséhez vagy kiküszöböléséhez szükségesek* [355. § (4) bek.]. E költségek szükségességének az elbírálása gyakran a kialakult társadalmi felfogástól, a gazdasági körülmények alakulásától és helyi viszonyoktól is függ. Pl. indokoltnak minősítette a bíróság a hormon hatású vegyszerrel történt permetezés következtében leromlott szőlőültetvényben a talajerő fokozására fordított költségek megtérítését, a csapadékhiányos időjárási viszonyokra tekintettel is (P. törv. V. 20992/1978.).

A kár kiküszöbölése, illetőleg csökkentése érdekében felmerült költségek „indokolt” voltak az elbírálásánál közömbös körülmény, hogy az ennek érdekében történt beavatkozás (pl. műtét) eredményre vezetett-e. Az eleve kilátástalannak tűnő költségek megtérítésére azonban a károsult nem tarthat igényt.

A *halállal kapcsolatos* kegyeleti és egyéb költségek indokolt voltak az elbírálásánál egységes a gyakorlat a tekintetben, hogy a károkozó kártérítési kötelezettsége megelőzi az örökösnek a meghalt személy eltemetetésével, a gyászszertartással és a síremlék állításával kapcsolatos kötelezettségét. E kiadás és költségek ugyanis a károkozó jogellenes magatartásának a következményei (P. törv. V. 20708/1978.). Amikor viszont a meghalt személy hozzátartozója a társadalmilag elvárt mértéket meghaladó kiadást és költséget fordít a temetkezésre, a felmerült többletköltségeket magának kell viselnie.

A költségek és kiadások felszámításánál csak a ténylegesen felmerült összegek vehetők figyelembe. Pl. ha valaki síremléket nem állít fel, ilyen címen kártérítést nem követelhet.

Temetési szolgáltatások és kellékek ellenértéke fejében az illető eltemetetéssel felmerült költségek számíthatók fel, ideértve a sírhelydíjat is (Főv. Bír. 41. Pf. 25719/1973.). Az erre a célra kapott társadalombiztosítási szolgáltatást le lehet vonni, de nem az esetleges szociális segílyt. Megtérítendő a felmenő és lemenő rokonok, együtt élő házastárs és testvér koszorújának az ára (PKKB 20. P. IX. 8874/1973.), ugyanígy az egyházi szertartási költségek (Lengyeltóti Jb. 21122/1962.); - a hullaszállítás költségei (Marcali Jb. P. 20233/1963.); - az özvegy, a felmenő és lemenő rokonok gyászruhájának és cipőinek értéke, ha korábban ilyen célra megfelelő ruhadarabbal nem rendelkeztek. A gyakorlat szerint azonban a *ruhaneműk* és egyéb használati cikkek beszerzési költségének csak egy része vehető figyelembe, ha azok más alkalommal is használhatóak.

A korábbi bírói gyakorlat csupán egy fejfa állítási költségét találta a károkozóra átháríthatónak. Az újabb gyakorlat szerint egyszerű kivitelű *sírkő* (síremlék) állításának költségei is elszámolhatóak a károkozó terhére (P. törv. III. 20957/1982. - BH 1984/3. sz. 103.). Az egyik ügyben, amikor a felperes márványból készített síremlék költségének elszámolását kérte, a bíróság ehelyett egy műköből készült, nem fényűző kivitelű síremlék elkészítésének költségeit találta elszámolhatónak (Debreceni MB. Pf. 21612/1971. - BH 1973/9. sz. 327.). A meghalt személy kereseti, jövedelmi és vagyoni viszonyait a költségek megállapításánál nem lehet figyelembe venni, ez ugyanis nem indokolja a szokásosnál drágább síremlék költségeinek a károkozó terhére történő elszámolását. A halottal eltemetett ruha értéke akkor is felszámítható, ha nem kifejezetten a temetés céljára vásárolták.

A *sírások* részére adott borraalót a bíróság felszámíthatónak találta. Utalt arra, hogy a koszorúk és kegyeleti tárgyak elhelyezésével a sírásók díjazást igénylő többletvetékenységet fejtettek ki (LB Pf. I. 20954/1967.).

A „*halotti tor*” címén felszámolt költségeket a bíróságok több esetben nem ítélték meg azzal a megokolással, hogy a jelenlegi társadalmi felfogás szerint ez már „elavult szokás”. Ezzel szemben a vidékről érkező rokonok ellátási költségeinek a felszámítását a bíróságok indokoltnak találják.

Az igazolt keresetvesztés és költségek felszámítására is lehetőség nyílik akkor, ha azok az elhunyt balesetével és eltemetetésével összefüggésben merültek fel.

A társadalombiztosítás körén kívül eső *gyógykezelési* költségek megtérítésének akkor van helye, ha orvosilag azok igénybevétele indokolt volt, függetlenül attól, hogy utóbb mennyiben bizonyult eredményesnek. A társadalombiztosításra jogosult magánorvosi kezelési költségének megtérítésére általában nem tarthat igényt, kivéve az életveszély esetét, illetőleg az elsősegély szükségességét. Hasonló a helyzet a *műfogor* elkészítésével kapcsolatban is. Ha a társadalombiztosítási szolgáltatás körében a fogorvosi elkészítésére hónapokig kellene várakozni, s a károsult munkakörét, illetőleg egészségi állapotát tekintve a hosszú várakozási idő aránytalan hátrányt okozna, kivételesen helye lehet magánszakorvos igénybevételének is.

Az egészségügyi személyzetnek adott *borraaló* vagy egyéb szolgáltatás ellenértékének - a károkozóval szembeni - felszámítására általában nincs lehetőség. Ide kell sorolni a társadalombiztosítási jogosultság alapján kezelt beteg által - önkéntes elhatározás alapján - az *orvosnak* juttatott honoráriumot (hálápénzt) is.

Jogszállító rendelkezése hiányában nincs akadálya annak, hogy gyógykezelésének befejezése után a beteg az orvost köszönete jeléül anyagi juttatásban (hálápénzben, honoráriumban, paraszolvinciában, borraalóban) részesítse. Számolnia kell azonban azzal, hogy a károkozótól vagy annak felelősségbiztosítójától megtérítésre igényt nem támaszthat, és ezért adott perben a Legfelsőbb Bíróság a közúti balesetet szenvedett felperesnek erre irányuló kereseti kérelmét elutasította (LBPfv. X. 24130/1997. - BH 1998/11. sz. 553.).

A testi sérülésekkel kapcsolatos kártérítési perekben gyakran találkozunk *közlekedési többletköltségek* érvényesítésével, illetőleg rokkantgépkocsi ellenértékének a megtérítésére irányuló igényekkel. Különösen az alsó végtagok sérülése, illetőleg mozgáskorlátozottságot okozó egyéb károsodások esetén lehetőség nyílik *bérelt jármű* igénybevitelére, ha a károsult igazolja, hogy tömegközlekedési eszközön nem vagy csak nagy nehézség mellett tudott volna utazni. Ugyancsak indokoltnak találja a bíróság bérelt jármű igénybevitelét, amikor a feleség földrajzilag távolos helyen, a baleset következtében életveszélyesen megsérült férjét látogatta meg (LB Pf. V. 20692/1977.).

Tartós mozgáskorlátozottság esetén - ha ez indokolt - a bíróságok a károkozót rokkantgépkocsi vételárának a megfizetésére is kötelezhetik. Pl. megállapította a bíróság, hogy a felperes azért tarthat igényt rokkantgépkocsira, mert egyik lábának hiánya miatt minden utazáshoz jármű igénybevitelére van szüksége, de azért is, mert dolgozik, s munkahelyét így módon tudja nagyobb nehézség nélkül elérni (Eln. Tan. P. törv. 20407/1975. - BH 1976/1. sz. 26. - PJD VII. 165. sz.). A rokkantgépkocsira való jogosultság elbírálásánál elsődlegesen azt kell vizsgálni, hogy a károsult a gépjármű vezetéséhez szükséges követelményeknek meg tud-e felelni (P. törv. III. 20768/1972.).

Nincs akadálya annak, hogy a 100%-os munkaképesség-csökkenést szenvedett károsult részére a bíróság közlekedési többletköltséget állapítson meg akkor is, ha korábban a károk enyhítésére alkalmas gépkocsit vásárolt. Ez esetben ugyanis olyan többletkiadások keletkeznek, amelyek éppen amiatt merülnek fel, mert az ő állapota miatt vált indokolttá a speciális jármű beszerzése, fenntartása és működtetése, amellyel a korábbitól eltérő célú helyváltoztatás történik, annak értelemszerűen magasabb kiadásaival (LB Pfv. III. 20036/1999. - BH 2000/3. sz. 101.; Pfv. X. 20994/1999. - BH 2000/7. sz. 292.).

A rokkantgépkocsi üzemeltetési költségeinek a megállapításánál a bíróságok adott esetben figyelembe vették azt is, hogy járművén a károsult saját családtagjait is szállíthatja, s erre tekintettel a felszámított üzemeltetési költségek teljes összegét a károkozó terhére nem találta elszámolhatónak (Föv. Bír. 41. Pf. 24226/1981.). Pl. a hazai viszonyokhoz képest luxus igényeket kielégítő 5 személyes VOLVO gépkocsi üzemeltetési költségeiből a bíróság csupán a károsult arányosan eső költségek elszámolását találta indokoltnak (LB Pf. 21084/1981.). Szakértői vélemény alapján megalapozottnak találta a bíróság a baleseti sérült felperes mielőbbi gyógyulásának elősegítése végett alkalmazott gyógytornász részére kifizetett költségeket is (LB Pf. III. 20034/1988.).

A károsult az őt ért hátrány kiküszöböléséhez vagy enyhítéséhez csak a feltétlenül szükséges költségek megtérítését igényelheti, tehát érvényesülnie kell a gazdaságossági követelményeknek. Amikor a felperes házastársa saját gépkocsival utazott a kórházban fekvő férjének a meglátogatására, a bíróság a vasúti, illetőleg autóbusz viteldíjnak megfelelő összeget vette figyelembe (LB Pf. V. 20692/1977.). Esetileg előfordult, hogy a „*barátok*” is megkísérelték a látogatási költségeknek a felszámítását a károkozó terhére, a nevezettek keresetét azonban a bíróság elutasította. Néhány esetben a „*hozzátartozók*” a látogatásaik alkalmával a sérült részére vitt „ajándékok” beszerzési költségeit is megkísérelték felszámítani a károkozóval szemben. A bíróságok azonban ilyen igények érvényesítésére sem biztosítottak jogi lehetőséget.

Az *élelmezési* többletköltségek körében csak azok a kiadások számíthatóak fel, amelyek - az orvosi vélemény szerint - a beteg egészségi állapotának a helyreállításához szükségesek.

A *világítási és fűtési* többletkiadás akkor merülhet fel, ha a károsultnak a sérülése vagy egészségi károsodása folytán tartós otthoni ápolásra vagy gondozásra van szüksége. E kérdés elbírálásánál figyelembe kell venni azt is, hogy az ilyen jellegű kiadások felmerülténél jelentősége lehet a családtagok számának, munkabeosztásának és életrendjének. Ha a károsulttal együtt lakó hozzátartozó részére a lakásban egyébként is fűteni és világítani kell, e címen a károsult külön kártérítési igényt eredményesen nem érvényesíthet.

Ha a baleset folytán a károsult folyamatos ágybafekvésre, illetőleg otthoni ápolásra szorul, a fokozott ágyneműhasználat miatt *mosási, illetőleg mosatási* többletköltség megtérítése is igényelhető.

Az a *kisegítő*, aki az ápolási és gondozási tevékenységen kívül egyéb tevékenységet is végez (pl. élelem beszerzése, főzés, mosás, takarítás stb.), külön díjazásra tarthat igényt. E kiadásokat az általános kártérítés keretében lehet elszámolni. Ha a károsultnak a baleset következtében egyéni taníttatása válik szükségessé, vagy a neveltetésével kapcsolatban többletköltségek merülnek fel (pl. agyzúzódas következtében szellemileg leépült fiatalkorú sérültnél), a gyógypedagógiai oktatással, illetőleg értelmileg elmaradott gyermekek gondozásával kapcsolatban felmerült költségeket is a károkozó köteles viselni (LB Pf. V. 20735/1980.).

Valamely dolog megrongálódása esetén kárként jelentkezhet annak a *javításhoz* szükséges költség is. Amennyiben használt dolgot ér károsodás, és a javításhoz új alkatrészeket használnak fel, azt kell vizsgálni, hogy a károsodás előtti értékhez viszonyítva a kijavított dolog értéke miként alakul. Ha az ily módon kijavított dolog értéke számottevően meghaladja a károsodás előtti értéket, úgy a *károonszerzésre* vonatkozó szabályokat kell alkalmazni. Pl. amikor a jármű javítása során - más alkatrész hiányában - új alkatrész beépítésére kerül sor, a bíróság úgy döntött, hogy a károkozó az új alkatrész árának - anyag értékének - csak kisebb hányadát köteles megtéríteni. Ha viszont a javítás után a dolog értéke kisebb, mint a károkozás előtt volt, a javítási költség mellett az értékkülönbséget is kárként jelentkezik. Egyébként a javításhoz szükséges *alkatrészek beszerzésével* járó nehézségek következtében felmerülő többletköltségeket a károkozónak kell viselnie.

Ha a károsult maga javítja vagy javíttatja ki a sérült dolgot, az elszámolható költség nem lehet több, mint amennyiért a károkozó ezt megtehette volna. Ilyenkor a károsult a javítási munka ellenében olyan összeget követelhet, mint amennyi mások (idegenek) részére végzett hasonló munkáért volna felszámítható. Végül megjegyezzük, hogy a károsult a javítás módjának a megválasztásánál - a kárenyhítési kötelezettsége folytán - a leggazdaságosabb megoldást köteles választani. Ennek hivatalból történő ellenőrzése azért sem mellőzhető, mert anyagi érdekeltség hiányában a károsult gyakran az aránytalanul magas javítási költségek felmerülését sem kifogásolja.

A távközlési szolgáltatóval szemben az előfizető által érvényesíthető, a távközlési törvényben meghatározott kártérítési igényét az előfizető arra alapította, hogy a szolgáltató szerződésszegése (a telefonkészülék indokolatlan egyirányúsítása és az előfizetői jogviszony indokolatlan felmondása) miatt az abból a kiadásból ered, amelyet egy mobiltelefon vásárlására, valamint annak egyéves kötelező előfizetői díja kiegyenlítésére fordított. A Legfelsőbb Bíróság a kereseti követelés alaptalanságát a következőkkel indokolta: „A felhozott kiadással a felperes vagyonának összértéke nem változott. A beszerzett mobiltelefon értékkel bíró vagyontárgy, ami a felperes vagyonát gyarapította; a mobil távbeszélő szolgáltatás igénybevételi lehetősége kedvezőbb a vezetékes telefonénál. A készülék elidegeníthető, és az előfizetői szerződés módosításával az előfizető és a számlafizető személye is elkülöníthető. A mobiltelefon vásárlásával és az újabb előfizetői szerződéssel a felperes azt a szolgáltatást pótolta, amelytől az alperes hibájából elesett, de ezért fizetnie nem kellett.” (LB Gfv. I. 31385/1999. - BH 2000/9. sz. 409.)

A károkozó terhére felszámíthatóak a kártérítési igény érvényesítésével kapcsolatos költségek is. Ezen a címen azonban csak azok a költségek érvényesíthetőek, amelyek a perköltségben nem térülnek meg. Kérdésként merült fel a gyakorlatban, hogy amikor a magánvádló a büntetőbíró előtt képviselési költségeit nem érvényesítette, az utóbb megindított polgári perben van-e lehetőség e költségeinek eredményes érvényesítésére. Ezt a kérdést a Legfelsőbb Bíróság egyik eseti határozatában nemlegesen döntötte el. Utalt arra, hogy büntetőügyben a magánvádló képviselésében felmerült költségek és egyéb kiadások viselésének az elbírálása a büntetőbíró hatáskörébe tartozik (P. törv. III. 20040/1970.).

A károonszerzés

4. A kártérítés mértékének a megállapításánál a károkozó tény folytán bekövetkezett vagyonmódosulást egységesen kell vizsgálni. Tehát fel kell mérni, hogy a vagyoncsökkenés mellett nem következett-e be valamilyen megtakarítás. A *károonszerzés* szabályának az a lényege, hogy a kárból le kell vonni a károkozásból eredő vagyoni előnyöket is. Pl. amikor a baleset folytán mozgáskorlátozottá vált sérült részére a bíróság rokkantgépkocsit ítél meg, az üzemeltetési költségek megállapításánál már figyelembe kell venni, hogy a károsult mentesül azokról a kiadásokról, amelyek őt a baleset előtt a tömegközlekedési eszközök igénybevétele mellett terhelték. Ide sorolhatók azok a fűtési és világítási kiadások is, amelyeket az egyedülálló sérült - a hosszabb kórházi ápolásának idején - megtakarított.

Károonszerzésnek minősül minden olyan társadalombiztosítási szolgáltatás is, amely a balesettel összefüggésben a károsult számára vagyoni előnyként értékelhető. A rokkantgépi beszerzési árából le kell vonni a súlyos mozgáskorlátozott személyek közlekedési kedvezményéről szóló, többször módosított 164/1995. (XII. 27.) Korm. rendelet alapján kifizetett hozzájárulást.

Azonos a helyzet akkor is, amikor a szomszédos telek tulajdonosa úgy építkezett, hogy a mellette fekvő ingatlan értéke a „beárnyékolás” miatt csökkent, az építkezés során azonban közművesítést is végeztek. Az építkezés nélkül a közművesítés nem valósult volna meg, így a „beárnyékolás” miatt megítélhető kártérítési összegből levonásba kell helyezni azt a különbözetet, amellyel a felperes ingatlana - a közművesítés folytán - értékében emelkedett (P. törv. I. 20616/1966. - BH 1967/4. sz. 5254.).

A kártérítésnek a károsult részére teljes jövételt kell biztosítani, ugyanakkor nem eredményezhet anyagi előnyt a károsult javára. Amikor a károsult teljes vagyoni elégtételben részesült [pl. a használhatatlanná vált és ki sem javítható gépkocsi ellenértékét megkapta, a sérült vagyontárgy maradványát (residuum) köteles a kárért felelős személynek kiadni. Ez valójában a károkozónak a „károonszerzése”].

Kérdésként merült fel a gyakorlatban, hogy amikor totálkárossá vált személygépkocsi értékét a biztosító a károsult részére teljes egészében megtérítette, miként kell a „roncs” maradványértékét elszámolni. A bíróság elvi iránymutatása szerint: „amikor a felperes teljes vagyoni elégtételben részesül, vagyis megkapja a használhatatlanná vált és ki sem javítható gépkocsi ellenértékét, a felperes köteles kiadni a »gépkocsironcsot«. Ilyen esetben a fenti kötelezettség a károsultat terheli. Ha azonban a károkozó a maradványra nem tart igényt, ez nem járhat azzal a következménnyel, hogy a kártérítési összeget a roncs értékével csökkenteni lehet - erre csak akkor kerülhet sor, ha a károsult a maradványra igényt tart, vagy azt maga értékesíti” (P. törv. III. 21411/1992. - BH 1993/7. sz. 426.).

A kártérítés összegéből le kell vonni annak a szolgáltatásnak az ellenértékét is, amely a kár bekövetkezte folytán nem a felelős személytől folyt be (szurrogátum). Ez a kár kiegyenlítő, illetőleg csökkentő (kompenzáló) érték, amelyet a kártérítés összegéből általában le kell vonni.

A szurrogátum főesete a biztosítási összeg. Meg kell azonban különböztetnünk az „összegbiztosítást” az úgynevezett „kompenzáló” biztosítástól. Összegbiztosítás esetén a kártérítés a biztosítási összegtől függetlenül jár. Az összebbiztosítás pl. az élet- és balesetbiztosítás, amelyek közül egyik sincs kapcsolatban az elszenvedett kár mértékével, s a rendeltetését tekintve egyik sem kompenzáló jellegű. Az ilyen biztosítás alapján felvett összeg a kártérítési igény elbírálásánál nem vehető figyelembe (P. törv. 21063/1962. - BH 1963/3. sz. 3491. - PJD I. 169. sz.).

A kompenzáló biztosítás (pl. vagyonbiztosítás) már szorosan kapcsolódik a kár mértékéhez, s rendeltetését tekintve kárkiegyenlítő, illetve pótló szerepe van. Ez utóbbi esetben, ha a kárt a biztosítási összeg fedezi, a károkozó nem felel a károsulttal szemben, hanem a biztosítónak lehet megtérítési igénye a károkozóval szemben.

A kötelező felelősségbiztosításnál gépkocsi részletvétele esetén az eladó által a kereskedelmi hitel ellenértékéért kikötött üzleti kamat összege a biztosítóra nem hárítható át.

Az 1994. november 25-én kelt adásvételi szerződéssel a felperes megvásárolt az eladótól egy Suzuki Swift típusú személygépkocsit. A vételárát 2 053 360 Ft-ban határozták meg, amelyből a felperes egyösszegben teljesített 112 000 Ft-ot, a kamatokat pedig 48 hónapon keresztül havi 40 445 Ft-os részletekben volt jogosult megfizetni. Rögzítették, hogy e kereskedelmi hitelműveletre tekintettel a kikötött vételár magában foglalt 434 360 Ft kamatot is.

A gépjármű 1996. augusztus 18-án idegenhibás balesetet szenvedett, aminek következtében totálkárossá vált. A károkozó német állampolgár helyett a kárt az alperes rendezte. Ennek során a járműnek a káresemény idején fennállott forgalmi értékét 1 139 000 Ft-ban határozta meg, amelyből a maradványérték levonása után 807 000 Ft-ot fizetett ki.

A felperes a káresemény bekövetkezéséig 1 695 000 Ft vételárát fizetett meg az eladónak. Ezért keresetében ennek, valamint a peren kívül megtérített összegnek a különbözeteként mutakozó 556 000 Ft és kamatai megfizetése iránt támasztott igényt az alperessel szemben.

A másodfokú bíróság az alperes fellebbezése folytán meghozott jogerős ítéletével az elsőfokú bíróság keresetnek helyt adó ítéletét megváltoztatta, és a felperes keresetét elutasította.

A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati kérelmet nem tartotta alaposnak.

Kifejtette:

A Ptk. 355. §-ának (4) bekezdése értelmében kártérítés címén a károkozó körülmény folytán a károsult vagyonába beállott értékcsökkenést és az elmaradt vagyoni előnyt, továbbá azt a kárpótlást vagy költséget kell megtéríteni, amely a károsultat ért vagyoni és nem vagyoni hátrány csökkentéséhez vagy kiküszöböléséhez szükséges.

A felperes az adásvételi szerződésben kétféle kötelezettséget vállalt: egyrészt a gépkocsi ellenértékének, azaz a vételárnak a megfizetését, másrészt a kereskedelmi hitel ellenértékének, azaz a kamatnak a megfizetését. E kettő ellenében juthatott 112 000 Ft egyösszegű megfizetésével egy olyan személygépkocsihoz, amelynek forgalmi értéke az 1 000 000 Ft-ot meghaladta. A felperes tehát a gépkocsi megszerzésére olyan kereskedelmi konstrukciót választott, amellyel 2 053 360 Ft-nak nagyobb részt részletekben történő megfizetésével a saját vagyona csak 1 000 000 Ft körüli összeggel gyarapodott.

A Ptk. 355. §-ának (4) bekezdése alapján a biztosító a károsult vagyonában olyan helyzetet köteles teremteni, mint ha a káresemény be sem következett volna.

A felperes pedig a baleset elmaradása esetén is köteles lett volna arra, hogy az eladó részére a kikötött üzleti kamatot megfizesse. Ez ugyanis nem a gépkocsinak, hanem a részletvételhez felvett kereskedelmi hitelnek az ellenértéke volt. Ezért ezt az összeget kártérítés jogcímén nem háríthatja át a biztosítóra (LB. Pfv. VIII. 21 403/1999. sz. - BH 2001/3. sz. 120.).

Ptk. 356. § (1) Akinek munkaképessége baleset folytán csökkent, csak akkor követelhet járadékot, ha a baleset utáni keresete (jövedelme) a baleset előtti keresetét - neki fel nem róható okból - nem éri el.

(2) Balesetből eredő munkaképzetlenség vagy munkaképesség-csökkenés esetében járadékként az elmaradt keresetnek (jövedelemnek) a társadalombiztosítási ellátásokkal csökkentett összegét kell megtéríteni.

(3) A járadék megállapításánál a balesetért felelős személy javára nem vehető figyelembe az a kereset (jövedelem), amelyet a balesetet szenvedett személy a balesetből eredő jelentős testi fogyatékosága ellenére rendkívüli munkateljesítménnyel ér el.

Baleseti járadék

1. A pénzbeli kártérítés egyik módja a járadékfizetés. Járadék megítélésére általában akkor kerül sor, ha kieső jövedelmet vagy kieső tartást kell megtéríteni. Ennek egyik fő esete a baleseti járadék. A baleseti járadék megállapítása során különbséget kell tenni a járadékalap és a járadék összege között. A járadékalap megegyezik az elmaradó rendszeres jövedelem (kereset) összegével. A járadékösszeg a járadékalapnak az a része, amely kártérítésként megítélhető.

A járadékalap megállapításánál figyelembe vehető átlagkereset nem azonos a munkajogi szabályok szerint kiszámított átlagkeresettel. A járadék alapjául szolgál általában minden tényleges és rendszeres jövedelem (munkabér, túlmunkadíjak, természetbeni járandóság, gazdasági munkaközösségben, mellékfoglalkozásban, második állásban elért jövedelem stb.). A nem rendszeres juttatásokat, illetőleg a csak eseti díjazásokat a járadékalap megállapításánál nem lehet számításba venni.

Általános szabály szerint: a sérült akkor követelhet járadékot, ha munkaképessége a baleset folytán csökkent, és keresete (jövedelme) önhibáján kívül kisebb, mint amennyi a baleset előtt volt. Ilyen esetben járadékként az elmaradt keresetnek (jövedelemnek) a társadalombiztosítási ellátásokkal csökkentett összegét kell megtéríteni. Ennek során „az orvosilag megállapított baleseti eredetű munkaképesség-csökkenésből kell kiindulni” (PK 45. sz. áf. - PEH 148-149. o.).

A kisfokú (10-15%-os) munkaképesség-csökkenés figyelmen kívül marad, a nagyfokú (75-80%-on felüli) munkaképesség-csökkenést a bírói gyakorlat a maradék munkaerő hasznosításánál nem veszi figyelembe. Ezt indokolja az, hogy bizonyos fokú maradék munkaerő szükséges ahhoz, hogy a károsult önmagát is el tudja látni. Az életkornak is jelentősége van, mert minél idősebb a károsult, annál kevésbé lehet számolni azzal, hogy maradék munkaerejét kiegészítő jövedelem szerzésére tudja fordítani.

A PK 45. sz. állásfoglalás három alapesetet tárgyal:

a) Ha a balesetet szenvedett személy baleset utáni keresete megfelel a megmaradt munkaképességének, baleseti járadék fejében a baleset előtti, illetőleg a baleset utáni keresetének a különbözetére tarthat igényt.

b) Ha a károsultnak a baleset utáni keresete nem éri el azt az összeget, amelyet - a baleset előtti keresetét alapul véve - megmaradt munkaerejével megkereshetne - kártérítési járadékként csak az elvesztett munkaerejének megfelelő járadékot igényelheti.

c) Ha a balesetet szenvedettnek a baleset utáni keresete meghaladja azt az összeget, amely megfelel a megmaradt munkaképessége arányának, a felelős személy általában a baleset előtti és a baleset utáni tényleges kereset különbözetének megfelelő összegű kártérítési járadék fizetésére köteles.

A károsultat *kárenyhítési kötelezettség* is terheli. E körben elsődlegesen azt kell vizsgálni, hogy a károsult a gyógykezeltetése, illetőleg egészségének helyreállítása érdekében megtett-e mindent, ami az adott helyzetben általában elvárható. A sérült nem hivatkozhat sikerrel arra, hogy az eredménnyel biztató gyógymód kellemetlen vagy fájdalommal jár. Viszont bizonytalan kimenetelű vagy életveszéllyel járó műtétnek a sérült nem köteles magát alávetni (P. törv. V. 20174/1976.).

Ha a sérült eredeti munkakörében nem tud tevékenykedni, azt kell vizsgálni, hogy egyéb irányú képzés, illetőleg más munkaterületre történő átirányítás mellett eleget tud-e tenni kárenyhítési kötelezettségének. Minden esetben vizsgálni kell, hogy más munkaterületre való áttérésre vagy átképzésre van-e lehetőség. Az említett körülmények lehetnek objektív jellegűek (pl. nagyobb mérvű munkanélküliség), de lehet alanyi vonzata is, amikor is képzetlen vagy idős személyek elhelyezkedésére helyileg nincs lehetőség.

A baleseti járadék összege csökkenhet a károsult önhibája következtében is. Az *önhiba* jelentkezhet a károsult felróható „közreható” magatartása következtében, valamint oly módon is, hogy a károsult nem tesz eleget kárenyhítési kötelezettségének. Pl. átképzésben nem vesz részt, noha egyéni körülményei ezt lehetővé tennék. Viszont minél idősebb és képzetlenebb a károsult, az „átképzés” igényével annál kevésbé lehet fellépni. Mindkét esetben a 340. § (1) bekezdésében írt anyagi jogi rendelkezéseket kell megfelelően alkalmazni.

„A károkozót terhelő kártérítés összegéből nem lehet levonni a károsultat a károkozástól függetlenül megillető rendszeres nevelési segélyt.” „A nevelési segély nem tekinthető olyan vagyoni előnynek, amelyet figyelembe kell venni akkor, amikor a károkozás által megsértett értékviszonyok helyreállításáról kell rendelkezni.” (LB Pfv. III. 22473/1995. - BH 1997/9. sz. 441.)

Ha a károsult korábbi munkaképesség-csökkenése ellenére a munkakörével kapcsolatos feladatait el tudta látni, a balesetből eredő egészségi károsodása miatt azonban teljesen munkaképtelenné vált, nincs jelentősége annak, hogy a baleseti károsodás önmagában milyen mérvű munkaképesség-csökkenést eredményezett. Így a felperes korábbi munkaképesség-csökkenésétől függetlenül megállapította a bíróság az alperes teljes kártérítő felelősségét, amikor a felperes egészségkárosodása csak 30%-os munkaképesség-csökkenést eredményezett, azonban a orvosi műhiba folytán a felperes teljesen munkaképtelenné vált (LB Pf. 20810/1974.).

Önmagában az a tény, hogy a károsult a balesetet megelőző év egy részében munkanélküli volt, nem zárja ki azt, hogy a balesetet követő időre keresetvesztéséget pótló járadékot igényeljen. Nincs ezért szükség annak kifejezett bizonyítására, hogy - baleset nélkül - a jövőben munkaviszonyt létesített vagy létesíthetett volna (LB Pfv. IV. 20790/1996. - BH 1998/1. sz. 19.).

A károsult által rendkívüli munkateljesítménnyel elért többletkeresetet (jövedelmet) nem lehet a felelős személy javára figyelembe venni. A nagyobb erőfeszítés hasznát a károkozó nem élvezheti. Ilyen esetben azt kell vizsgálni, hogy a károsultat a sérülése készíteti-e és ha igen, milyen mérvű rendkívüli munkateljesítmény kifejtésére (P. törv. V. 20533/1979. - BH 1980/4. sz. 136.).

A társadalombiztosítási ellátás hatása a járadékra

2. Ha a baleseti sérült a balesettel összefüggésben társadalombiztosítási szolgáltatásban is részesült, úgy járadékként az elmaradt keresetnek (jövedelemnek) a társadalombiztosítási ellátásokkal csökkentett összegét kell megtéríteni.

Amikor a károsult nem hibás a helyzet bekövetkeztében - tehát nincs kármegosztásra alap -, a károsult teljes munkaképtelensége esetében a keresetvesztés (jövedelemkiesés) és a társadalombiztosítási nyugellátás közötti különbözetet a kárért felelős személy köteles a károsultnak megtéríteni.

A károkozó felelőssége kettős: egyrészt a károsulttal, másrészt a társadalombiztosítási szervvel szemben áll fenn. Felelőssége mindkét irányban közvetlen, a társadalombiztosítási szervnek és a károsultnak egymástól független, önálló megtérítési követelése áll fenn a károkozóval szemben.

Ha a károsult maga is önhibát vétett, a károsultat a társadalombiztosítási jogviszony alapján járó szolgáltatások teljes egészében megilletik - a károsult felelősségének a megállapításánál viszont a közreható önhibáját értékelni kell (szétválasztó rendszer).

Egyébként a baleseti járadék megállapításával és összegszerűségével kapcsolatos gyakorlati kérdések megoldására a PK 45. és 46. állásfoglalások tartalmaznak részletes útmutatást (PEH 148-153. o.).

Ptk. 357. § (1) A balesetet szenvedett személy keresetveszteségét (jövedelemkiesését) általában a balesetet megelőző egy évben elért rendszeres kereset (jövedelem) havi átlaga alapján kell meghatározni. Ha az említett idő alatt a keresetben (jövedelemben) tartós jellegű változás állott be, csak a változás utáni kereset (jövedelem) átlagát lehet figyelembe venni.

(2) Ha a balesetet szenvedett személy munkabére a balesetkor rendszeres jellegű és határozott összegű volt, ezt kell a keresetveszteség megállapításánál figyelembe venni.

(3) Ha a keresetveszteség (jövedelemkiesés) az (1) és (2) bekezdés alapján nem állapítható meg, annak meghatározásánál az azonos vagy hasonló munkát munkaviszony (tagsági viszony) alapján végző személyek átlagos havi keresete az irányadó.

(4) A keresetveszteség (jövedelemkiesés) megállapításánál figyelembe kell venni azt a jövőbeli változást is, amelynek meghatározott időpontban való bekövetkezésével már előre teljes bizonyossággal lehet számolni.

A Ptk. 357. §-ában foglalt rendelkezésekhez a PK 45. és PK 46. sz. polgári kollégiumi állásfoglalásaiban a Legfelsőbb Bíróság olyan iránymutatást adott, hogy a baleset következtében munkaképtelenné vagy csökkent munkaképességűvé vált személy által kártérítés címén igényelt járadék összegének meghatározása szempontjából a baleset előtti átlagkereset, illetőleg ennek a munkaképesség-csökkenés mérvéhez igazodó része és a társadalombiztosításról szóló jogszabályok alapján folyósított társadalombiztosítási ellátás között mutatkozó különbséget kell olyan kárnak tekinteni, amelyet a balesetért felelős személy a felelőssége arányában köteles megtéríteni (LB Pfv. VIII. 2033/1998. - BH 2000/2. sz. 57.).

Nem fix összegű kereset

1. Ha a keresetveszteség teljesítménytől vagy órabértől függően változó („üzemi típusú”), azt a balesetet megelőző évben elért rendszeres kereset (jövedelem) havi átlaga alapján kell meghatározni. Az átlagkereset kiszámításánál a balesetet megelőző évet (és nem az előző naptári évet) kell alapul venni (P. törv. V. 20026/1974. - BH 1975/2. sz. 70. - PJD VI. 239. sz.). A nyugdíjkorhatár elérése után történt baleset idején az átlagkeresetet ugyancsak a balesetet megelőző évben elért rendszeres kereset (jövedelem) alapján kell megállapítani (P. törv. I. 20433/1975. - BH 1976/8. sz. 357. - PJD VII. 166. sz.).

A nem fix összegű kereset (jövedelem) körében a károsult havi átlagának megállapításánál a rendszeres bérjellegű fizetés mellett számításba kell venni a természetbeni juttatásokat (egyenruha, munkaruha stb.), valamint a nyereségrészesedést is.

A baleseti járadék alapjául szolgáló átlagkereset meghatározásánál a keresetet (jövedelmet) a nyugdíjjáradékkal csökkentett összegben kell figyelembe venni (PK 35. sz. áf. - PEH 130. o.). Nem vehető azonban figyelembe a kereset (jövedelem) megállapításánál: a családi pótlék (mert a gyermeket illeti meg), a kiküldetési díjak, a szociális juttatások, a védőruha, védőétel, a gyermekgondozási segély kiegészítése stb.

Ha a balesetet megelőző egy év alatt a keresetben (jövedelemben) *tartós* jellegű változás állapítható meg, azt akkor is figyelembe kell venni, ha az egyéves határidő utolsó hónapjában következett be.

Gépkocsi utasaként közúti balesetet szenvedett, női fodrászként legutóbb magánvállalkozóként tevékenykedő felperes által baleseti kártérítés iránt a felelősségbiztosító ellen indított perben a Legfelsőbb Bíróság rámutatott:

A kártérítésnek egy adott konkrét társadalmi és élethelyzetben kell betöltenie reparációs funkcióját. Erre figyelemmel megállapítható, hogy a felperes a balesetre visszavezethető ok miatt éppen azokat a képességeit veszítette el, amelyek a megélhetését biztosító és a baleset idején is folytatott tanult szakmájának gyakorlásához elengedhetetlenül szükségesek. Ezért okszerű az első- és másodfokú bíróság által levont az a jogi következtetés, amely szerint a felperest teljes kártérítésként a minimálbér mindenképpen megilleti (LBPfv. VIII. 20033/1988. - BH 2000/2. sz. 57.).

Fix kereset

2. A 357. § (2) bekezdése a rendszeres jellegű és határozott összegű keresetek (jövedelmek) körében rendezi a járadékalap megállapítását. E rendelkezés alkalmazásának az a feltétele, hogy a baleset időpontjában a károsult fix összegű, rendszeres jellegű és havonta azonos összegű keresettel rendelkezék. A havi fix összeg azonos a járadékalappal. A fix keresetre is irányadó az a szabály, hogy a járadékalap megállapításánál le kell vonni a nyugdíjjáradékot. Egyébként a havi fix keresetbe beszámít a főfoglalkozásból, másodállásból és mellékfoglalkozásból eredő rendszeres kereset és jövedelem is.

Analógias megoldás

3. A károsult gyakran nem bérből, fizetésből, szövetségi jövedelemelosztásból tesz szert keresetre, illetőleg jövedelemre. Az is előfordul, hogy a károsult nem tölt el - a nem fix összegű keresettel járó - munkaviszonyában annyi időt, amely alapján átlagkeresetét ki lehetne számítani (pl. éppen a károsodáskor állt volna munkába). Ilyen esetben a járadékot analógia útján kell megállapítani. Ez lényegében azt jelenti, hogy azonos vagy hasonló munkát munkaviszony (tagsági viszony) alapján végző személyek átlagos havi keresetét kell alapul venni a járadékalap, illetőleg a járadék összegének a megállapításánál (LB Pf. III. 20371/1982.).

A gyermekkori baleset következtében már nagyobb részben munkaképtelen, szakképzetlen s újabb baleset folytán megsérült felperes részére, aki kereső munkát soha nem folytatott, a bíróság a segédmunkások keresetének átlaga alapján ítelt meg járadékot (Kecskeméti MB. Pf. II. 21179/1973. - BH 1975/1. sz. 23. - PJD VI. 241. sz.).

Amikor a felperes a baleset előtt néhány nappal rövid időre megszüntette munkaviszonyát, de ígéretet kapott arra, hogy azonos feltételek mellett ismét alkalmazzzák, a bíróság a károsult javára a korábbi átlagkeresetének alapulvételével ítelt meg járadékot (Föv. Bír. 41. Pf. 24683/1965.).

A baleseti járadék felemelésére irányuló igények elbírálásánál azt kell vizsgálni, hogy az azonos, illetőleg hasonló munkakörben dolgozó keresete (jövedelme) bérrendezés, bérfejlesztés vagy más körülmény folytán milyen mértékben emelkedett (P. törv. V. 20560/1977. - BH 1978/5. sz. 200.).

Jövőbeli változások

4. Ha a jövedelem jövőbeli változásával teljes bizonyossággal előre lehet számolni, úgy ezt a körülményt a járadékalap megállapításánál figyelembe kell venni [357. § (4) bek.]. Ha viszont a jövedelem jövőbeli változása bizonytalan, a járadékalap utólagos változása esetén a Pp. 230. §-ában írt rendelkezések alapján kell a járadék módosítására irányuló igényt elbírálni.

Egyébként a hasonló munkakörben dolgozók keresetének számottevő mértékben való emelkedése a körülmények olyan lényeges változása, amely egymagában alapul szolgálhat a járadék felemelésére.

A kártérítési járadék végső időpontját csak akkor lehet megállapítani, ha feltétlenül bizonyos, hogy a járadék fizetésére kötelezett személynek e kötelezettsége az adott időpontban megszűnik. A kártérítési járadékot időbeli korlátozás nélkül azért célszerű megítélni, mert ellenkező esetben a károsultat méltánytalan hátrány érheti. Ha ugyanis a károsult újabb per indítására kényszerülne, úgy csak utólag kapná meg a megélhetéséhez szükséges járadékot.

Az öregkorral járó munkaképesség-csökkenést, illetőleg a nyugdíjkorhatár elérését a bírói gyakorlat nem tekinti a jövedelem összegének a leszállítására kellő alapnak. A nyugdíjkorhatár elérését nem követi feltétlenül a nyugdíjazás, de ettől függetlenül a nyugdíjas is juthat más jövedelemhez.

Az automatikus előléptetési rendszerben dolgozóknál a járadékigény elbírálásakor figyelembe kell venni azt, hogy a keresetük (jövedelmük) évenként meghatározott összeggel emelkedik, s ennek megfelelően a járadékalap jövőbeni változásával már előre teljes bizonyossággal számolni lehet.

Ha a károsult balesete tanulmányainak folytatása közben, de a képesítésének megszerzése előtt következik be, a keresetvesztesség (jövedelemkiesés) megállapításánál számos körülményt kell mérlegelni. Pl. az ipari tanuló baleseti járadékalapjának megállapításánál a szakmunkás-bizonyítvány várható megszerzésének időpontjától a bíróság a szakmunkáskereső alsó határát vette alapul (PKKB 19. P. 20146/1977.).

A képesítést biztosító intézmények hallgatói - ideértve az egyetemi hallgatókat is - akkor igényelhetik a járadékalap megállapításánál a képesítés alapján elérhető kereset (jövedelem) figyelembevételét, ha előmenetelük valószínűsíti a képesítés megszerzésének feltételeit.

Az átképző és továbbképző tanfolyamokban való részvétel, illetőleg ilyen részvételt történt kijelölés önmagában nem nyújt alapot a járadékalap kedvező módosítására.

Ptk. 358. § (1) A baleset következtében meghalt személy által eltartottak olyan összegű tartást pótló járadékot igényelhetnek, amely szükségleteiknek - a tényleges, illetőleg az elvárhatóan elérhető keresetüket (jövedelmüket) is figyelembe véve - a baleset előtti életszínvonalon való kielégítését biztosítja.

(2) Járadék követelhető akkor is, ha a baleset következtében meghalt személy a tartási kötelezettségének megszegésével nem nyújtotta ténylegesen a tartást, vagy ha a járadékot igénylő a tartási igényét menthető okból nem érvényesítette.

(3) A járadék mértékének megállapításánál értékelni kell, hogy a járadékot igénylő érvényesítette-e, illetőleg érvényesíthet-e követelést azokkal szemben, akik az ő tartására a baleset idején meghalt személlyel egy sorban voltak kötelesek.

Tartást pótló járadék

Az idézett rendelkezések értelmezésével kapcsolatban kérdésként vetődik fel, hogy kik sorolhatók a járadékra jogosult „eltartottak” közé. A jogszabály csupán a meghalt személy által „eltartottak”-ról tesz említést. A jogi kötelezettség nélküli tartás azonban rendszerint szívességi jellegű. Az ilyen „eltartó” halálával a tartásra való jogosultság is megszűnik, önkéntes vállalkás hiányában a jogutódokkal szemben ilyen esetben nem lehet eredményesen fellépni. A baleset következtében meghalt személy által eltartott a károkozótól csak akkor igényelhet tartást pótló járadékot, ha a baleset előtt a tartás teljesítése jogi kötelezettség alapján történt.

További kérdés, hogy igényelhet-e az „eltartott” tartást pótló járadékot akkor, ha a baleset folytán meghalt személyt ingyenes vagy visszatérő szerződés alapján tartási kötelezettség terhelte. Tartási szerződés esetén a jogosult a károkozó jogellenes magatartása következtében kerül abba a helyzetbe, hogy elesik a meghalt eltartó által nyújtott tartástól. Kára: a baleset folytán elvesztett tartás, ennek megtérítésére a jogosult igényt tarthat.

Kezdetben bizonytalan volt a gyakorlat a tekintetben, hogy a baleset következtében meghalt szülő tartásra jogosult gyermekét megillető baleseti járadék összegének a meghatározásánál figyelembe lehet-e venni azt, hogy a gyermeket eltartó másik szülő családi pótlékra vált jogosulttá. E kérdés megoldásánál elsődlegesen azt kell figyelembe venni, hogy a baleseti járadék az eltartott gyermeket saját személyében illeti meg. A családi pótléknak a baleseti járadékra jogosult gyermek terhére történő elszámolása családvédelmi érdeket sértene. Emellett indokolatlan kedvezményt nyújtana a kárért felelős személy részére. Ezért a baleseti járadék összegének a meghatározásánál a fenti körülményt a tartásra jogosult gyermek járadékigényének megállapításánál figyelmen kívül kell hagyni (PK 47. sz. áf. - PEH 154-155. o.).

A baleset következtében meghalt személy által eltartottak járadékigényének elbírálásánál is érvényesülnie kell azonban a kárenyhítési kötelezettségre vonatkozó általános szabályoknak, vagyis az igénylő személy csak ráutaltsága mértékének megfelelően igényelhet járadékot.

Amennyiben a baleset során meghalt személy által eltartott gyermek keresőképesé válik, kárenyhítési kötelezettsége folytán köteles munkát vállalni. A bíróságok gyakran meghatározott időpontig (pl. a gyermek nagykorúságának eléréséig) állapítják meg a tartást pótló járadékot. A kárenyhítési kötelezettség nem jelenti egyben azt is, hogy az a fiatal, aki tanulmányait sikerrel folytatja, köteles volna tanulását félbeszakítani csak azért, hogy a károkozó kötelezettségét ily módon enyhítse.

Ha a baleset következtében meghalt eltartó maga is „önhibát” vétett, a tartást pótló járadékigény elbírálásánál ezt a körülményt is figyelembe kell venni. A károkozót ugyanis csak saját közrehatásának arányában terheli felelősség.

Kérdésként vetődött fel a gyakorlatban, hogy a kötelező gépjármű-felelősségbiztosítási jogviszony alapján megállapítható-e a biztosító felelőssége akkor, ha a baleset folytán meghalt üzemben tartó halála következtében hozzátartozója (pl. kiskorú gyermeke) vesztette el eltartóját. Az 559. § (1) bekezdése szerint: felelősségbiztosítási szerződés alapján a biztosított követelheti, hogy a szerződésben megállapított mértékben a biztosító mentesítse őt olyan kár megtérítése alól, amelyért jogszabály szerint felelős. Amikor a gépjármű balesetet okoz, a biztosítónak a kötelező felelősségbiztosítás alapján fennálló kötelezettsége szempontjából azt kell vizsgálni, hogy olyan kárról van-e szó, amelyért az üzemben tartó felelősségre vonható. A hozzátartozójával (pl. kiskorú gyermekével) szemben az üzemben tartónak nem kártérítés jogcímén, hanem a Csjt. rendelkezései, tehát családjogi szabályok alapján áll fenn tartási kötelezettsége. A biztosítónak a felelősségbiztosítási jogviszony alapján fennálló megtérítési kötelezettségét ennek megfelelően nem lehet kiterjesztően értelmezni. Ha tehát a baleset következtében az üzemben tartó nemcsak károsult, hanem egyben a kárért felelős személy is - a felelősségbiztosítási jogviszony alapján a biztosító megtérítési kötelezettségét nem lehet megállapítani a hozzátartozónak abból eredő kára tekintetében, hogy a baleset következtében eltartóját vesztette el (LB Pf. III. 20614/1986. - BH 1986/8. sz. 236.).

A tartást pótló járadékigény elbírálásánál nem lehet ügydöntő jelentőséget tulajdonítani annak, hogy a baleset időpontjában meghalt „eltartó” ténylegesen nem tett eleget tartási kötelezettségének. Ha a baleset folytán meghalt személy tartási kötelezettségének a megszegésével jogellenesen járt el, emiatt a járadékra jogosultat hátrány nem érheti. A tartást pótló járadék célkötelmi jellege folytán azonban a jogosult sem késedelmeskedhet indokolatlanul hosszú időn át jogainak érvényesítésével. Ezért rendelkezik a 280. § (3) bekezdése arról, hogy a hat hónapnál régebben lejárt és alapos ok nélkül nem érvényesített részleteket bírósági úton többé nem lehet érvényesíteni.

Felmerült a gyakorlatban, hogy amikor több „egy sorban” tartásra kötelezett személy közül csak egyik tesz eleget tartási kötelezettségének, a meghalt „eltartó” által eltűrt helyzet kihat-e a felelős személyre is. Nem eshet a károkozó terhére, hogy a baleset során meghalt személy a törvény szerint őt terhelő mértéket meghaladó tartást nyújtott a jogosult részére. Így a baleset során meghalt személy által nyújtott tartás pótlására a károkozó csak olyan mértékben kötelezhető, amilyen mértékig az „eltartó” tényleges tartási kötelezettsége terjedt.

Ptk. 359. § (1) Ha a kár mértéke - akár csak részben - pontosan nem számítható ki, a bíróság a károkozásért felelős személyt olyan összegű általános kártérítés megfizetésére kötelezheti, amely a károsult teljes anyagi kárpótlására alkalmas.

(2) Az általános kártérítés visszakövetelésének nincs helye azon az alapon, hogy a tényleges kár mértéke utóbb nem érte el az általános kártérítés összegét. Ha azonban a kötelezett általános kártérítésként járadékot fizet, a járadék mértékének csökkentését vagy a járadékfizetés időtartamának megváltoztatását a körülmények alakulásához képest követelheti.

Általános kártérítés

A nem vagyoni kár és az általános kártérítés közötti elhatárolási kérdések tárgyalása során már röviden foglalkoztunk az általános kártérítés - mint jogi intézmény - keletkezésének hátterével és összefüggésével. Az elvi kiindulási alap az, hogy a felelős személytől a károsultnak teljes vagyoni elégtételt kell kapnia. Csupán azért, mert a károsult vagyonában bekövetkezett értékcsökkenést, illetőleg az elmaradt hasznót pontosan nem lehet kiszámítani, a nevezett nem kerülhet olyan helyzetbe, hogy jóvátétel nélkül maradjon. Egyidejűleg a károkozó sem élvezhet ilyen alapon egyoldalú előnyt.

Az általános kártérítésre vonatkozó anyagi jogi szabályok alkalmazására akkor kerülhet sor, ha a kár bekövetkezte biztos, de mértéke bizonytalan (pl. amikor a sérült oly mértékben mozgáskorlátozottá vált, hogy tömegközlekedési járművön nem tud közlekedni). Akkor is általános kártérítés megállapítására kerül sor, amikor a jövőben biztosan jelentkező elmaradt vagyoni előny pontos megállapítására nincs megfelelő adat (pl. amikor a külföldi opera-előadásokra a baleset előtt rendszeresen szerződöttett énekesnő elmaradt jövedelmét kell megállapítani).

Ha az eladó az adásvételi szerződésben saját szomszédos ingatlanáról a vevő részére határidő nélkül és mennyiségileg korlátlan vízvételt, valamint erre telki szolgalmi jogot biztosított, utóbb azonban a teljesítést megghiúsította, a bíróság az általános kártérítésre vonatkozó rendelkezések alkalmazásával állapította meg az eladó kártérítő felelősségét (P. törv. I. 20144/1992. - BH 1992/8. sz. 526.).

A rokkantkocsizókhoz kötött felperes csak mások által vezetett gépjárművel szállítható, amellyel egyfelől olyan programok valószínűsíthetők meg, amelyek a kialakult egészségkárosodás további hátrányos következményeinek az elkerülését segítik, másfelől pedig olyan természetű igények kielégítését teszi lehetővé, amelyek az I. r. felperes adott állapota mellett a lehetőségek szerinti tartalmasabb életet biztosítják. A véglegesnek tekinthető állapotra figyelemmel ezek az igények a jövőben is fennállnak majd, s olyan további, előre pontosan ki nem számítható többletköltségek merülhetnek fel, amelyekre tekintettel ebben a keretben a megfelelő kárpótlás *általános kártérítéssel* történhet (LBPfv. III. 20036/1999. - BH 2000/3. sz. 101.).

Hangsúlyozzuk azonban, hogy a károsult vagyonában beállott értékcsökkenés és az elmaradt vagyoni előny az esetek jelentős részében - gondosan lefolytatott bizonyítási eljárás foganatosításával - felderíthető. Általános kártérítés megállapítására nem kerülhet sor pusztán azért, mert a kár mértékének a megállapítása csak hosszadalmas és terjedelmes bizonyítási eljárás útján tisztázható. Amíg van megfelelő mérce a kár mértékének a kiszámítására, addig nincs helye általános kártérítés megállapításának.

Jogerős bírói ítélet alapján a felperesek részére felajánlott lakás más részére történt eladása miatt a kerületi önkormányzat ellen államigazgatási jogkörben okozott kár megtérítése iránt indított perben a bíróság mérlegeléssel állapította meg a kártérítés összegét (LB Pfv. X. 23295/1997. - BH 1998/10. sz. 485.).

Az általános kártérítéssel kapcsolatban vetődött fel az az elvi kérdés, hogy a Pp. 206. §-ának (3) bekezdésében foglalt rendelkezés, valamint a Ptk.-nak az általános kártérítésre vonatkozó rendelkezései miként viszonyulnak egymáshoz. A jogkövetkezmények mindkét megoldásnál lényegében azonosak. A Ptk.-nak az általános kártérítésről szóló rendelkezése anyagi jogi, a Pp.-nek a bíró mérlegelési jogköréről szóló rendelkezése pedig eljárásjogi biztosítékot jelent ahhoz, hogy a károsult a legteljesebb kárpótlásban részesüljön.

Az általános kártérítés körében az előre nem látható többletkiadások ellenértékének meghatározására is gyakran kerülhet sor. Így általános kártérítésként *járadékot ítélt meg* a bíróság a baleseti sérült javára: gyógyszerek, gyógyászati segédeszközök, diétás táplálkozás és gyógytárgyak foglalkoztatás körében a jövőben biztosan bekövetkező többletköltségek címén (LB Pf. V. 20753/1980.). Egy másik ügyben, amikor a vidéken lakó szülők gyermeke baleset következtében koponya- és agysérülést szenvedett, s emiatt hétéves gyermeküket rendszeres orvosi ellenőrzésre Budapestre kellett esetenként kísérni, a bíróság általános kártérítésként: gyógykezelési és a gyermek szellemi leépülése folytán szükséges gondozási és egyéb költségek fejében járadékot ítélt meg a szülők részére (P. törv. III. 21009/1983. - BH 1985/4. sz. 148.).

Viszont *egy összegű* általános kártérítést ítélt meg a bíróság annak a kiskorú felperesnek a javára, aki a baleset következtében véglegesen mozgásképtelenné vált, s akinek az ellenőrző orvosi vizsgálatokra mozgásával, valamint az iskolába vitelével kapcsolatban szükségszerűen szállítási többletköltségek merültek fel (LB Pf. III. 21006/1993. sz. - BH 1994/3. sz. 132.).

Szintén *egy összegű* általános kártérítést ítélt meg a bíróság annak a 25 éves felperesnek a javára, aki vasúti baleset folytán súlyosan megsérült. Megállapította a bíróság, hogy a felperesnek a rehabilitációs gyógykezeltetése és átképzése érdekében többletköltségei merülnek fel, s a jövőben nem tudja a ház körüli és korábban másutt vállalt mezőgazdasági munkálatokat elvégezni (LB Pf. V. 20017/1978.).

Amikor a bíróság egy összegben állapítja meg a jogosult javára az általános kártérítést, annak megállapításához, hogy a kár mértéke pontosan nem számítható ki, szükséges, hogy a bíróság minden rendelkezésre álló és célravezető bizonyítási eljárást lefolytasson a kár felderítése végett. Általános kártérítés megállapítására ugyanis mindaddig nem kerülhet sor, amíg nyilvánvalóvá nem válik, hogy a kár mértéke nem számítható ki (LB Pfv. III. 23402/1998. - BH 2000/12. sz. 541.). A keresettel érvényesített jog tárgyában hozott ítélet res iudicatát teremt, vagyis az ítélet jogereje kizárja, hogy ugyanabból a tényalapról származó, ugyanazon jog iránt, ugyanazok a felek egymással szemben új keresetet indíthassanak, vagy az ítéletben már elbírált jogot egymással szemben egyébként vitássá tegyék (Pp. 229. §) (PK 49. sz. 4f. - PEH 156-157. o.). Ha tehát utóbb adat merül fel arra, hogy a tényleges kár a megállapított általános kártérítés összegét meghaladja, a többletkövetelés érvényesítésére utólag már nincs jogi lehetőség. Ha netán a Pp. 260. §-ának (1)-(2) bekezdésében foglalt feltételek fennállnak, legfeljebb perújításnak lehet helye.

Más a helyzet akkor, ha a bíróság a károsult javára általános kártérítésként *járadékot* ítélt meg. Erre főként akkor kerül sor, amikor a munkaképesség-csökkenésből eredő jövedelemvesztés pótlására kerül sor. A károsultnak személyi, egészségügyi és egyéb viszonyaiban az időmúlás során lényeges változás következhet be. Ezért a „teljes kártérítés” elvének érvényesülése érdekében az egy összegű általános kártérítés helyett célravezetőbb a jóvátételnek járadék formájában történő biztosítása. Ha az ítélet az egyik felet az ítélet meghozatala után lejáró szolgáltatásra kötelezi, az ítélet anyagi jogereje nem gátolja, hogy a felek bármelyike keresetet indíthasson a szolgáltatás mennyiségének vagy időtartamának a megváltoztatása iránt.

Ha a járadékra jogosult állapota rosszabbodott, s a munkaképessége tovább csökkent, illetőleg ha azok a kiadások, amelyek fedezését a jogosult részére megállapított járadék hivatott biztosítani, időközben számba vehetően emelkedtek (pl. ételmezési és közlekedési többletköltségek, gondozási díjak stb.), jogi lehetőség nyílik a *járadék felemelésére* (LB Pf. V. 20423/1980.).

A járadék felemelésére kerülhet sor akkor is, ha a jogosult munkahelyén az azonos munkakörben dolgozó, azonos szakképzettséggel rendelkező munkavállalók átlagkeresete bérrendezés vagy egyéb ok folytán számba vehetően emelkedett. Ilyen alapon azonban a járadék felemelése csak akkor igényelhető, ha a béremelésben a járadékos is részesült volna (PK 48. sz. 4f. - PEH 148-149. o.).

A Legfelsőbb Bíróság gyakorlata szerint önmagában az infláció a járadék felemelésére nem ad lehetőséget. A pénz értékcsökkenése ugyanis nemcsak a baleseti járadékosnak, hanem mindenki másnak is anyagi hátrányt okoz (LB Pfv. V. 24681/1995. - BH 1996/5. sz. 472.).

Az 1996. évi költségvetésről szóló 1995. évi CXXI. tv. alapján felszámolt és megszűnt az Állami Fejlesztési Intézet Rt. Megszűnt az általa kezelt az az alap is, amely fedezetet nyújtott a felelősségbiztosítót terhelő, 1991. július 1. napja előtt keletkezett jogalapon járó, még nem teljesített baleseti kártérítési követelésekre. Ezeket a követeléseket a jövőben az állam teljesíti. A kötelező felelősségbiztosítás 1991 előtti rendszere alapján fizetett baleseti kártérítési járadékok emeléséről szóló, többször módosított 2/1997. (I. 31.) PM rendelet úgy rendelkezik, hogy „az 1991. július 1. napja előtt bekövetkezett káreseményekkel kapcsolatban a magyar államot terhelő baleseti kártérítési járadékok 1997. január 1-jétől 19,5%-kal emelkednek”. A kormány tehát ezekre a járadékokra is kiterjesztette a nyugdíjak emelésére vonatkozó gyakorlatot.

Ennek következtében az a helyzet állt elő, hogy azok a járadékosok, akiknek ugyanilyen jogcímen járó követelésük jogalapja későbbben keletkezett, az ismertetett bírósági gyakorlat szerint a járadék felemelésére csak abban az esetben jogosultak, ha a baleset előtti munkakörükből az azonos vagy hasonló beosztásban a munkabérek emelkedtek. Sorsuk tehát attól a rajtuk kívül álló tényezőtől függ, hogy mikor szenvedtek balesetet, és ki a kötelezett, az állam-e vagy pedig a biztosító. Ennek helyességéről nehezen lehet meggyőzni a károsultakat. Indokolt lenne ezért, hogy ezt az ellentmondást jogszabály oldja fel. Említést kell tenni még arról is, hogy egy, a biztosítás átszervezése előtt keletkezett, ma már fel nem található pénzügyminiszteri iránymutatás alapján a biztosítók évente automatikusan 4%-kal emelik az ilyen járadékok mértékét. Ennélfogva jelenleg a későbbi járadékosok kerekén 15%-kal alacsonyabb járadékot kapnak a korábbiaknál.

A *tartást pótló járadék felemelésére* akkor is sor kerülhet, ha a fogyasztási cikkek ára s általában a létfenntartási költségek számba vehető módon emelkednek. Erre nyílik lehetőség akkor is, ha a jogosult korábbi munkaképességének a csökkenése vagy egyéb ok folytán a létfenntartásra fordítható keresete (jövedelme) - önhibáján kívül - csökken: így létfenntartási költségeinek további pótlására van szükség.

Viszont a tartást pótló *járadék le is szállítható*, illetőleg *megszüntethető*, ha a jogosult rendszeres havi keresete (jövedelme) időközben emelkedett, vagy ha már nem szorul tartásra (pl. tanulmányait befejezte, átképzés után elhelyezkedett), s olyan keresethez (jövedelemhez) jutott, amely megfelelően biztosítja a baleset előtti életszínvonalon való létfenntartását.

A kártérítés módjában, időtartamában és mértékében olykor az érdekelt felek peren kívül állapodnak meg, s ilyen módon a vitás kérdéseiket egyezségi úton rendezik. Az ilyen tartalmú megállapodásra a Ptk.-nak a szerződésekre vonatkozó általános rendelkezéseit kell alkalmazni. Ha a felek korábban már egyezséggel rendezték vitás kérdéseiket - a 240. § (3) bekezdése alapján -, nincs jogi akadálya annak, hogy előző megállapodásukat közös megegyezéssel módosítsák.

A bíróság is módosíthatja a szerződést, de csak olyan esetben, amikor a felek tartós jogviszonyában olyan változás következik be, amelyre tekintettel a felek korábbi megállapodása az egyik fél lényeges jogos érdekét sérti (241. §).

A járadékfizetési kötelezettség perújítás útján is módosítható. Perújítás kezdeményezhető különösen akkor, ha az egyik fél az alapeljárás során figyelembe nem vett olyan körülményt jelöl meg új bizonyítékként, amely a járadékalapnak, illetőleg a járadék összegének az alakulására is kihat (pl. mellékfoglalkozásból eredő többletkereset igazolása, a munkaképesség csökkenésének mértékére újabb orvosi igazolás stb.).

Elvi kérdésként merült fel a gyakorlatban, hogy az általános kártérítés, valamint a nem vagyoni kártérítés összegének a felülvizsgálati eljárásban történő megváltoztatására van-e jogi lehetőség. A felülvizsgálati eljárás keretében a bíróság mérlegelési körébe tartozó kérdés általában nem vizsgálható, tehát nincs jogi lehetőség a bizonyítékok újabb értékelésére. A bíróság jogköre azonban a felülvizsgálati eljárásban is kiterjed annak vizsgálatára, hogy a mérlegelés körébe vont adatok értékelésénél van-e nyilvánvalóan helytelen következtetés (LB Pfv. III. 22000/1993. - BH 1994/6. sz. 313.).

Ptk. 360. § (1) A kártérítés a károsodás bekövetkeztekor nyomban esedékes.

(2) A kárért felelős személy helyzetére a szerződés teljesítésében késedelmes kötelezettre irányadó szabályokat kell megfelelően alkalmazni.

(3) Az engedményezésre, a tartozásátvállalásra, a követelések biztosítására, a teljesítésre és beszámításra vonatkozó szabályokat a kártérítési követelésekre is megfelelően alkalmazni kell.

(4) Az elévülés szabályait azzal az eltéréssel kell alkalmazni, hogy öt évnél rövidebb idő alatt nem évülhet el a követelés, ha a kárt szándékosan vagy bűncselekménnyel okozták. A bűncselekménnyel okozott kár esetén azonban a követelés öt éven túl sem évül el mindaddig, amíg a bűncselekmény büntethetősége el nem évül.

A kártérítés esedékessége

1. A kártérítés a károsodás bekövetkeztekor nyomban esedékes. A károsító magatartást (cselekvést vagy mulasztást) nem minden esetben követi a károsodás. Gyakran előfordul, hogy a kár olykor csak később következik be, pl. amikor a vállalkozó hibás teljesítése folytán a lakóház életveszélyessé vált, és a bentlakókat ki kell költöztetni, a házat pedig le kell bontani. Az említett esetben a tulajdonos az épület lebontásának időpontjában károsodott: ezért a bíróság ennek megfelelően állapította meg az alperest terhelő kártérítési összeget (Eln. Tan. P. törv. 21241/1971.).

Egy másik esetben viszont az alperes károkozása és a felperesek károsodása időben egybeesett: akkor történt, amikor az alperes a perbeli lakást másnak adta el. Ezt a tényt nem változtatta meg az, hogy az alperes az egyik utóbb felajánlott másik lakást sem biztosította a felperesek számára. A kártérítés mértékének - az ítélethozatal időpontjában érvényesülő forgalmi érték helyett - a perbeli lakás eladáskori értékének alapulvételével történt megállapítása a bíróság mérlegelési jogkörében történt (LB Pfv. X. 23295/1997. - BH 1999/10. sz. 485.).

A károsultat vagy a károsodás időpontjában fennállott árszinyok mellett kiszámított javítási költség és annak a károsodás időpontjától járó késedelmi kamata vagy - *az értékviszonyok megváltozására tekintettel* - az elbírálás időpontjában irányadó javítási költség és ennek ettől az időponttól járó késedelmi kamata illeti meg (LB Pfv. IV. 22905/1996. - BH 1999/1. sz. 14.).

Ha a felelős személy az esedékesség időpontjában késedelembe esik, helyzetére a szerződés teljesítésében késedelmes kötelezettre irányadó szabályokat kell megfelelően alkalmazni [360. § (2) bek.]. A károsodás időpontjával egyidejűleg a kártérítés nyomban esedékessé válik, s ha a felelős személy eddig nem teljesít, késedelembe esik. Ilyenkor a károkozó köteles megtéríteni a jogosultnak nemcsak a késedelmi kamatot [301. § (1) bek.], hanem a késedelemből eredő kárát is (pl. az ellopott ezüstérmék árában a bűncselekmény elkövetésétől az ítélethozatalig keletkezett értékelmelkedést is) (P. törv. V. 21238/1980. - BH 1981/4. sz. 143.).

Egy másik ügyben, amikor az import-bizományosi szerződéstől az alperes egyoldalúan elállt, s emiatt a felperes a külföldi partner részére kénytelen volt kötbért fizetni a felvett „kényszerhitelből”, a bíróság a késedelmi kamatot meghaladó kár megtérítésére is kötelezte az alperest (Gf. I. 32202/1990. - BH 1991/9. sz. 355.).

A kamatfizetési kötelezettség a pénztartozás késedelmes teljesítésének felróhatóságtól független objektív jogkövetkezménye, amelynek beállása szempontjából közömbös, hogy a jogosult az elévülési időn belül mikor terjesztette elő keresetét a bíróságon, és akkor is beáll, ha a kötelezett a késedelem alól kimentette magát (LB Pfv. VIII. 20960/1998. - BH 2000/4. sz. 153.).

„A kártérítés mértékének meghatározásakor az ítélethozatali érték alapulvétele akkor indokolt, ha a károsult vagyontárgy értéke lényegesen, a kamatot meghaladó mértékben emelkedett.” (LB Pfv. III. 20687/1994. - BH 1997/4. sz. 187.)

A Ptk. 360. § (1) bekezdése nem zárja ki a kártérítés mértékének megállapításáig terjedő időben az értékviszonyokban bekövetkezett változások figyelembevételét. Ebből következően az adott esetben a jogerős részítélet a nem vagyoni kártérítés után - helyesen - nem visszamenőleg, hanem az elbírálás idejétől kezdődően állapította meg a késedelmikamat-fizetési kötelezettséget. Ez eredményezi a teljes reparáció követelményének érvényesülését, s egyúttal elkerülhető, hogy a károkozó olyan értékviszonyok alapján meghatározott kártérítés után fizessen késedelmi kamatot, amelyek a károkozás idején még nem léteztek (LB Pfv. III. 21127/1997. - BH 1999/5. sz. 206.).

A kártérítési összeg után kamat a károsodás bekövetkeztétől jár. A bíróság azonban az eljárási szabályok szerint kötve van a kereseti kérelemhez (Pp. 215. §), ennek folytán csupán a kereseti kérelemnek megfelelő időponttól ítélhető meg a marasztalási összeg után kamat (PK 50. sz. áf. - PEH 158-159. o.).

Az előzetes letartóztatás miatt kártalanításra jogosult számára a Ptk. 360. § (1) bekezdése szerinti lehetőség általában kizárt, mert az igénye érvényesítési lehetősége csak később, a jogerős felmentő ítélet, megszüntető végzés, illetve jogerős határozat meghozatalát követően kezdődik. Ezt megelőzően természetesen a Magyar Állam alperesnek sincsen teljesítési kötelezettsége. A Ptk. 360. § (2) bekezdésében írt rendelkezés az adott esetben azt jelenti, hogy az alperes a kártalanítási igény előterjesztése előtt nincs késedelembe, a Ptk. 301. § (1) bekezdésén alapuló kamatfizetési kötelezettsége is csak az igény előterjesztésekor kezdődik (LB Pfv. V. 20190/1997. - BH 1999/7. sz. 301.).

A kárkövetelés elévülése

2. Az esedékesség beálltának másik következménye, hogy ebben az időpontban az elévülési idő is kezdetét veszti. A szándékosan vagy bűncselekménnyel okozott károk esetén az elévülésre vonatkozó általános szabályokat azzal az eltéréssel kell alkalmazni, hogy a követelés öt évnél rövidebb idő alatt nem évülhet el, bűncselekménnyel okozott kár esetén pedig a károsult követelése még öt éven túl sem évül el mindaddig, amíg a bűncselekmény büntethetősége el nem évül.

„Ha a biztosító a biztosított által bűncselekménnyel okozott kárért helytáll a károsulttal szemben, a jogszabályban részére biztosított ún. visszkészítési jogosultság (regresszió) elévülési ideje a biztosítottal szemben öt év.” (LB Gf. I. 32220/1994. - BH 1996/9. sz. 488.)

Aki a kár megtérítésére vonatkozó anyagi jogának az érvényesítésével hosszú időn át indokolatlanul késedelmeskedik, annak követelése elévül. Ez annyit jelent, hogy a követelést bírósági úton érvényesíteni már nem lehet [325. § (1) bek.]. Ez a rendelkezés azonban csak az állami kényszer igénybevételével való jogérvényesítés lehetőségét szünteti meg, magát a követelést nem.

A Ptk. 360. §-ának (1) bekezdése értelmében a szerződésen kívüli kártérítési követelés a károsodás bekövetkeztekor nyomban esedékes, az elévülés akkor kezdődik. A Ptk. 324. §-ának (1) bekezdése szerint a követelések öt év alatt elévülnek, ha jogszabály másként nem rendelkezik. A Ptk. 325. §-ának (1) bekezdése értelmében az elévült követelést bírósági úton nem lehet érvényesíteni. A Ptk. 326. §-ának (1) bekezdése úgy rendelkezik, hogy az elévülés akkor kezdődik, amikor a követelés esedékessé válik. A Ptk. 326. §-ának (2) bekezdése értelmében ha a követelést a jogosult menthető okból nem tudja érvényesíteni, az akadály megszűnésétől számított egy éven belül a követelés akkor is érvényesíthető, ha az elévülési idő már eltelt, vagy abból egy évnél kevesebb van hátra.

A konkrét ügyben a felperesek előadása szerint káruk 1991 októberében következett be. A felhívott jogszabályi rendelkezések értelmében a kártérítési követelésük ekkor vált esedékessé, és a követelés elévülése ekkor kezdődött. A III. r. alperest ekkor írásban fel is szólították teljesítésre, őt azonban csak 1997. február 14-én vonták perbe. Vele szemben tehát a követelésük elévült (LB Pfv. V. 25 343/2000. sz. - BH 2003/7. sz. 280.).

Baleseti járadékkövetelés esetén az elévülési idő a járadékkövetelés egészére, tehát a jövőben lejárási részletekre vonatkozóan is egységesen akkor kezdődik, amikor a baleset folytán bekövetkezett munkaképesség-csökkenés, illetőleg munkaképtelenség első ízben vezetett keresetkiesésben (jövedelemkiesésben) megmutatkozó károsodásra. Az egyes járadékrészletek iránti követelés azonban - a szolgáltatás célkötelmi rendeltetése folytán - a hat hónaponál régebben lejárt - és alapos okból nem igényelt - részletek vonatkozásában nem érvényesíthető (L. bővebben a PK 52. sz. áf.-t - PEH 160-162. o.).

Az elévülési idő a károsodás bekövetkeztével minden esetben megkezdődik. A későbbi tudomásszerzésnek annyiban van jelentősége, hogy ilyen esetben a károsult „menthető okból” követelését nem tudja nyomban a károsodás után érvényesíteni [326. § (2) bek.]. Így mellőzte a bíróság a követelés elévülésének a megállapítását, amikor a károsult a baleseti munkaképesség-csökkenésének változásáról az elévülési idő letelte után az Igazságügyi Szakértői Iroda véleményéből csak utólag szerzett tudomást (P. törv. V. 20106/1976.). A késedelem kimentésére szolgáló „alapos oknak” minősítette a bíróság a károkozó fizetőképességének a hiányát, pl. amikor a károkozó fizetésének lefoglalható része évekre le volt tiltva (PKKB 20712/1974.). Menthető ok a késedelmes jogérvényesítés kimentésére, amikor a jogosult súlyos egészségügyi károsodás miatt gátolva volt jogai érvényesítésében (pl. hosszú időn át tartó kórházi ápolás, illetőleg sorozatos műtétek miatt).

Menthető oknak minősítette a bíróság azt a körülményt is, amikor a kár összegéről a jogosult csak utóbb szerzett tudomást. Ilyen esetben - ha az elévülési idő már eltelt - a jogosult a követelését a törvényben megállapított határidőn belül csak a bíróság előtt érvényesítheti. A követelés teljesítésére irányuló írásbeli felszólításnak az elévülés szempontjából ilyen esetben már nincs jelentősége (G. törv. IV. 32646/1991. - BH 1993/5. sz. 313.). (L. részletesen a 326. § magyarázatát.)

Gyakran előfordul, hogy a károkozóval szemben indult büntetőeljárás eredményének bevétele után lépnek fel a károsultak a felelős személlyel szemben. Ha a büntetőeljárás kimenetele a kárigényre kihatással lehet, ez az elévülési idő meghosszabbítására alapul szolgálhat. Amikor viszont a büntetőeljárás eredménye sem anyagi, sem tárgyi vonatkozásban nem befolyásolhatja a kártérítési per kimenetelét (pl. a károkozó tárgyi felelőssége esetén), a jogosult a késedelemnek kimentése végett nem hivatkozhat sikerrel arra, hogy a büntetőeljárás befejezését meg kellett várnia.

Megjegyezzük, hogy a bíróság nem veheti hivatalból figyelembe, hogy egy adott követelés elévült. A 204. § (3) bekezdése szerint ugyanis a követelés bírósági úton való érvényesíthetőségének a hiányát az elévült követelésekre nem lehet alkalmazni.

Végül megemlítjük, hogy az engedményezésre (328-331. §) a tartozásátvállalásra (332-333. §), a követelések biztosítására (243-276. §), a teljesítésre és a beszámításra (277-297. §) vonatkozó szabályokat a kártérítésekre is megfelelően alkalmazni kell.

Gyakran előfordul, hogy a „Biztosító” - amennyiben a biztosítási szerződés alapján a károkozó helyett a kárt megtéríti - engedményesként lép fel a károkozóval szemben. A biztosító igényének elévülése ez esetben nem a saját fizetésének időpontjától, hanem a káresemény bekövetkeztétől kezdődik. Az igényérvényesítés akadálya miatt azonban ilyen esetben a Ptk. 326. §-ának (2) bek.-e alapján az elévülés nyugvását lehet megállapítani.

Itt jegyezzük meg, hogy a beszámítási igény érvényesítése esetén figyelembe kell venni a Ptk. 297. §-ában írt korlátozó rendelkezéseket.

JOGALAP NÉLKÜLI GAZDAGODÁS

Elvi alapok

A **Ptk.-nak** a kártérítésre és a jogalap nélküli gazdagodásra vonatkozó rendelkezései között jelentős a hasonlóság. Mindkét esetben a jog által el nem ismert magatartás, illetve helyzet következtében előállott vagyoni hátrány kiküszöbölése a cél. E hasonlóságból következik, hogy a kártérítés szabályai nagyrészt alkalmazhatóak a jogalap nélküli gazdagodásra is, amint erre a 364. § kifejezett rendelkezést is tartalmaz. Az alapvető eltérés a két jogintézmény között, hogy a jogalap nélküli gazdagodás esetén a megtérítési kötelezettség nem a jogellenes magatartás következménye, hanem a jogcím hiányán vagy fogyatékosságán alapul. A különbség kifejeződik abban is, hogy a jogalap nélküli gazdagodás esetén a felelős személy nem kártérítésre, hanem visszatérítésre kötelezhető. Ebben az esetben ugyanis nem a károk jóvátételéről, hanem mástól elvont értékek kiszolgáltatásáról, illetőleg pótlásáról van szó.

A jogalap nélküli gazdagodás - ha nem szűkebb jogi értelemben vizsgáljuk - gyakori jelensége a polgári jognak. Így pl. jogalap nélkül gazdagodik: aki más dolgát eltulajdonítja - a tulajdonos ilyenkor tulajdonjogi perrel (115. §) vagy birtokvédelemmel (188-192. §) élhet; aki érvénytelen szerződésből előnyt húzott (a visszatérítés a 237. § alapján történhet); - a kötelmi kötelezett, aki helyett a zálogkötelezett teljesített (266. §); - az egyetemleges adóstárs, aki a többiek helyett is teljesített, a 338. § alapján léphet fel.

A különböző jogcímeken nyugvó, jogalap nélküli gazdagodást eredményező és időközönként változó jogviszonyok részletes és mindenre kiterjedő szabályozása aligha volna megoldható. Ezért a jogalkotó a **Ptk.-ban** tételesen külön nem szabályozott ilyen esetek rendezését egységesen a XXXII. fejezetben biztosítja. Nem emel ki tényállástípusokat -, a szabályozás helyettesítő (szubszidiárius) jellegű. Vagyis a jogalap nélküli gazdagodás szabályai mindaddig nem alkalmazhatóak, amíg a követelésnek más jogalapja van LB Gf. II. 31011/1989.).

A jogalap nélküli gazdagodás jogcímére alapított követelés csak akkor tekinthető alaposnak, ha a jogosult más jogcímen a kötelezettel szemben igényét nem érvényesítheti (LB Gf. II. 31011/1990. - **BH 1990/8. sz. 308.**).

Ebből következik, hogy „a jogalap nélküli gazdagodás szabályai csak akkor alkalmazhatóak, ha a jogvita a felek jogviszonyára irányadó speciális szabályok alapján nem bírálható el”. (LB Pfv. V. 20403/1996. - **BH 1997/10. sz. 483.**)

Ptk. 361. § (1) Aki másnak rovására jogalap nélkül jut vagyoni előnyhöz, köteles ezt az előnyt visszatéríteni.

(2) Nem köteles visszatéríteni a gazdagodást az, aki attól a visszakövetelés előtt elesett, kivéve ha

a) számolnia kellett a visszatérítési kötelezettséggel, és felelőssége a gazdagodás megszűnéséért megállapítható, vagy

b) rosszhiszeműen jutott a gazdagodáshoz.

(3) Ha az, akinek részére a gazdagodást vissza kellene téríteni, azt tilos vagy a jóerkölcsbe ütköző magatartásával maga idézte elő, a bíróság az ügyész indítványára a vagyoni előnyt az állam javára ítélteti meg.

Szolgáltatásnak az állam javára való megítélése

Ptké. I. 32. § (1) A bíróság köteles az ügyészt értesíteni, ha az iratok vagy a tárgyalás adatai alapján feltehető, hogy szolgáltatásnak (vagyoni előnynek) az állam javára való megítélésére kerül sor.

(2) Az ügyész az indítványt haladéktalanul, legkésőbb azonban az értesítés kézbesítésétől számított tizenöt napon belül köteles megtenni.

(3) Az ügyész nyilatkozata előtt az értesítés kézbesítésétől számított tizenöt napon belül a per szünetelésének vagy a pert befejező határozat hozatalának nincs helye.

Ptké. I. 33. § Uzsorás szerződés esetében a bíróság a sérelmet szenvedő félnek a visszatérítést akkor is elengedheti, ha az ügyész a szolgáltatásnak az állam javára való megítélését indítványozza.

Ptké. I. 34. § Ha a **Ptk. 237. §-ának (1) bekezdésében** és **361. §-ának (3) bekezdésében** szabályozott esetekben az ügyész a visszajáró szolgáltatásnak (vagyoni előnynek) az állam javára csak részben való megítélését indítványozza, a bíróságot az indítvány csak annyiban köti, hogy az abban megjelöltnél nagyobb összeget az állam javára nem ítélt meg.

Ptké. I. 35. § A szolgáltatásnak (vagyoni előnynek) az állam javára való megítélését nem akadályozza az, hogy a szolgáltatást a sérelmet okozó fél már megkapta, illetőleg a vagyoni előnyt a gazdagodást előidéző fél már visszakapta.

Ptké. I. 36. § Az állam javára megítélt szolgáltatások behajtásával és elszámolásával kapcsolatos pénzügyi kérdéseket a pénzügyminiszter az igazságügyminiszterrel egyetértésben szabályozza.

Ptké. I. 36/A. § Az ügyész keresetet indíthat a semmis szerződéssel a közérdekben okozott sérelem megszüntetése érdekében a szerződés semmisségének megállapítása iránt.

Jegyzet: Lásd a társadalmi szervezetek által használt állami tulajdonú ingatlanok jogi helyzetének rendezéséről szóló, módosított **1997. évi CXLII. törvény 19. §-át**.

A **Ptk. 361. § (3) bekezdése** az **1991. évi XIV. törvény 15. § (2) bekezdésének** megfelelően módosított szöveg.

A **Ptké. I. 36/A. §-t** beiktatta az **1995. évi LX. törvény 33. § (6) bekezdése**. Hatályos: 1995. VIII. 29-étől.

A jogalap nélküli gazdagodás

1. A jogalap nélküli gazdagodás kötelezettséget keletkeztethet a szerzett vagyoni előny visszatérítésére. Erre azonban - abban az esetben, ha a gazdagodó a gazdagodástól a visszakövetelés előtt elesett - csak akkor kerülhet sor, ha a gazdagodó rosszhiszemű volt, vagy egyébként számolnia kellett a visszatérítési kötelezettséggel. Ez a korlátozás alapvetően megkülönbözteti a 361. §-ban írt kötelezettséget a vagyontárgy elvonása és az érvénytelen szerződés esetén fennálló jogkövetkezményektől. Viszont párhuzam állapítható meg a 361. §-ban szabályozott jogalap nélküli gazdagodás és a szerződés érvénytelensége esetén fennálló szankciók között, miután mindkettő megnyitja az utat a visszajáró előny, illetve a szolgáltatás elvonására, illetőleg az állam javára marasztalásra.

A jogalap nélküli gazdagodás megállapítására akkor van jogi lehetőség, ha: a) a vagyoni előny kimutatható, b) az előny megszerzése jogalap nélkül történt, c) s az előnyhöz a kötelezett más rovására jutott.

Elsősorban tehát azt kell vizsgálni, hogy keletkezett-e valamilyen vagyoni előny a perbe vont személy számára. Gyakori eset, hogy az ingatlan tulajdonjogát ajándékozás révén vagy egyéb jogcímen megszerző új tulajdonostól a bérlo az ingatlan értékét növelő korábbi beruházásainak megtérítését kéri. Amikor a bérlo beruházásai akkor történtek, amikor az alperes még nem volt az ingatlan tulajdonosa, a beruházások értékének megtérítése iránti igény a volt tulajdonossal szemben keletkezett. Az új tulajdonos az ingatlan ilyenkor a szerzőkori állapotban és ennek megfelelő értékben, a bérlok beruházásával együtt szerzi meg. Így terhére jogalap nélküli gazdagodás nem állapítható meg. A felperes rovására - jogalap nélkül - legfeljebb a korábbi tulajdonos gazdagodott meg (LB P. törv. I. 20755/1982.).

A bérlo értéknövelő beruházásainak ellenértékét csak a bérleti jogviszony megszűnése után követelheti a bérbeadótól. E beruházások a bérleti díj megállapításánál figyelmen kívül maradnak. (Részletesen lásd a beszámításról szóló rendelkezések körében a Ptk. 237. §-ához fűzött újonnan beiktatott utolsó határozatot.) (LB Pfv. III. 22615/1998. sz. - BH 2001/2. sz. 68.)

Érvényesen létre nem jött szerződés alapján történt szállítás folytán a másik félnél jogalap nélküli gazdagodás jelentkezhet, a kezelési költsége azonban nem vehető figyelembe, mert azzal az alperes nem gazdagodott (LB Gf. I. 31002/1978. - BH 1979/6. sz. 214.).

Amikor pedig a szerződésben nem szereplő munka a megrendelőnek az építési naplóban történt rendelése alapján készült el, a vállalkozó a többletmunka ellenértékét a jogalap nélküli gazdagodás címén követelheti (LB Gf. V. 30979/1991. - BH 1992/3. sz. 188.).

„Ha a pénztárat a vele bankszámlaszerződéses jogviszonyban levő gazdálkodó szervezet részére tévedésből kétszeres átutalást (jóváírást) teljesít, a visszakövetelés jogcíme nem tulajdoni igény érvényesítésének, hanem jogalap nélküli gazdagodás visszafizetésére irányuló követelésnek minősül.” (LB Fgfv. 30717/1996. - BH 1997/2. sz. 87.)

A jogalap nélküli gazdagodás szabályait kell alkalmazni tervezőmunka esetén, ha a díjban való megállapodás hiányában tervezési szerződés nem jött létre. A gazdagodás visszatérítése körében azt kell vizsgálni, hogy milyen értékű a szerződés nélkül nyújtott szolgáltatás. Ennek során a teljesítés időszakában kialakult, a kereslet-kínálat által megszabott, szélesebb körben érvényesülő piaci értékviszonyokat kell figyelembe venni. Döntő szempont az, hogy a gyakorlatban a tervezői díj kiszabásának alapjául milyen tényezők szolgáltak, és ehhez képest a tervezési díjak miként alakultak (LB Gf. V. 30986/1994. - BH 1996/3. sz. 163.). Ugyanezek az elvek megfelelően irányadók olyan más esetben is, amikor a szerződés valamilyen okból nem jön létre, a fél azonban a munkát elvégezte, illetőleg ellenértéket fizetett. Abban az esetben azonban, ha a szerződés bármilyen okból érvénytelen, pl. azért, mert az alakszerűsége vonatkozó jogszabályi előírást megsértették, az érvénytelenség jogkövetkezményeit kell alkalmazni. Az ellenszolgáltatás nélkül maradt szolgáltatást tehát ilyen esetben nem a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint kell elszámolni.

A kötelező felelősségbiztosítási szerződés megszűnését követően teljesített szolgáltatást a biztosító a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint követelheti vissza (LB Pfv. IV. 21359/1996. - BH 1997/8. sz. 395.; LB Pfv. VIII. 21421/1998. - BH 2000/7. sz. 300.).

A biztosító által a gépjármű-felelősségbiztosítási szerződés megszűnése után kifizetett kártérítési összeg a jogalap nélküli gazdagodás szabályai alapján követelhető a tehergépkocsi bérlojétől, aki üzemeltetői jogát a forgalmi engedélybe nem is jegyeztette be, és biztosítási díjfizetési kötelezettségének sem tett eleget.

A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban hozott ítéletében kifejtette:

A perben nem vitás tényállás szerint a felperes biztosító, valamint az alperes - a tehergépkocsi bérloje - között a per idején még hatályos 58/1991. (IV. 13.) Korm. rendelet (a továbbiakban: R.) által szabályozott kötelező gépjármű-felelősségbiztosítási szerződés jött létre.

Az R. 1. §-ának (2) bekezdése előírja, hogy a Magyar Köztársaság területén közlekedő gépjármű üzemeltetője köteles biztosítási szerződést kötni. Az R. 2. §-ának d) pontja szerint az üzemeltető a gépjármű tulajdonosa vagy a forgalmi engedélybe bejegyzett üzemeltető. A kötelező felelősségbiztosítási szerződés megkötésének, valamint az ezzel összefüggő díj fizetésének a kötelezettsége tehát az alperest terhelte, és ő köteles viselni az ennek elmulasztásából származó jogkövetkezményeket. Az adott esetben a bérlo ugyanis üzemeltetői jogát a forgalmi engedélybe nem jegyeztette be, aminek hiánya miatt nem tekinthető üzemeltetőnek.

Az R. melléklete 3. §-ának (4) bekezdése úgy rendelkezik, hogy a biztosítási díj esedékességétől számított 30 nap elteltével a szerződés megszűnik, ha addig a hátralékos díjat nem fizették meg, vagy arra a biztosított halasztást nem kapott, illetőleg a biztosító díjkövetelését bírósági úton nem érvényesítette. Az alperes díjfizetési kötelezettségének nem tett eleget, a perbeli tehergépkocsi felelősségbiztosítása ezért 1993. július 1. napjával megszűnt.

Az R. 3. §-ának (3) bekezdése a biztosítót arra kötelezi, hogy a felelősségbiztosítási szerződés megszűnéséről a Belügyminisztérium központi gépjármű-nyilvántartó szervét haladéktalanul értesítette. Ezzel kapcsolatban az R. 7. §-ának (4) bekezdése kimondja, hogy ezen értesítés megküldésétől számított 60 napon belül bekövetkezett balesetekből eredő károkat a biztosító még köteles megtéríteni. A perbeli tehergépkocsival a felelősségbiztosítási szerződés 1993. július 1. napján történt megszűnését követően 1994. április 8-án okoztak balesetet. Eddig az ideig a felperes a biztosítási szerződés megszűnését a V. M. gépjármű-nyilvántartónak nem jelentette be, így ennek következményeire őt a jogszabály szerint a szerződés megszűnése ellenére is helytállási kötelezettség terhelte. A felperes ennek eleget tett, és megfizetett a károsultnak 144 015 Ft-ot, majd keresettel fordult az alperes ellen ennek megtérítése iránt. Ezzel kapcsolatban azonban a keresetet elutasító másodfokú bíróság téves jogi következtetésre jutott.

Az R. melléklete 9. §-a (1) bekezdésének a)-f) pontjai taxatív módon felsorolják azokat az eseteket, amikor a biztosító a fennálló szerződés alapján kifizetett kártérítést a biztosítottól visszakövetelheti. Az ott összefoglalt szabályok azonban mind létező és hatályos jogügylet alapján történt teljesítésekre vonatkoznak, és nem tartalmaznak előírásokat a megszűnt szerződésekre nézve. Ez utóbbiakra ugyanis a Ptk. rendelkezései az irányadók. Ettől eltérő jogértelmezés ugyanis olyan következménnyel járna, hogy a törvény a károsult helyett a felelősségbiztosítási szerződéssel nem rendelkező károkozót részesítené védelemben azzal, hogy alperes hiányában is mentesíti őt az általa előidézett károk megtérítése alól. A Ptk. 361. §-ának (1) bekezdése értelmében, aki másnak rovására jogalap nélkül jut vagyoni előnyhöz, köteles azt visszatéríteni. A felperes mint felelősségbiztosító megállapodás hiányában is helytállt az alperes által okozott kárért. Ezt terhére a korábban fennállt felelősségbiztosítási szerződésre tekintettel az R. 3. §-ának (4) bekezdése is előírta. Ez a speciális rendelkezés azonban a biztosító és a károsult kapcsolatára vonatkozik, és nem zárja ki a biztosító és a biztosított viszonylatában - a fennálló szerződés hiányában nyújtott szolgáltatások tekintetében - a polgári jog általános szabályainak az alkalmazását. Ezért a felperes sikerrel követelheti a harmadik személy részére kifizetett kártérítésnek a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint történő visszatérítését (LB Pfv. VIII. 21049/1999. sz. - BH 2001/8. sz. 371.)

Ha a gépjármű kötelező felelősségbiztosítási szerződés díjfizetési kötelezettség miatti megszűnése ellenére a biztosító helytáll a biztosított által okozott károkért, eredménnyel követelheti a harmadik személy részére kifizetett kártérítési perben igazolt összegének a megtérítését a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint (LB Pfv. VIII. 23657/1996. - BH 1998/4. sz. 185.).

„A jogalap nélküli gazdagodás szabályainak alkalmazására csak akkor kerülhet sor, ha a jogvita a felek jogviszonyára irányadó speciális szabályok alapján nem bírálható el.” (LB Pfv. IV. 20403/1996. - BH 1997/10. sz. 483.)

Helyiségbérletnél a bérlo által az ingatlanon eszközölt ráfordításokat (beruházásokat) csak az erre vonatkozó külön megállapodás szerint köteles a bérbeadó - a szerződés megszűnésekor - megtéríteni. Aberuházások eredményeképpen az ingatlanban előállott értékelmelkedés ellenértékét a bérlo a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint sem igényelheti. Ennek akadálya a felek között fennállott szerződéses jogviszony, melyet a bérleti szerződés rendelkezései részletekbe menően szabályoztak (LB Gfv. IV. 30468/1998. - BH 2000/2. sz. 70.).

A jogalap nélküli gazdagodás megállapításához önmagában „vagyoni előny” szerzése még nem elegendő. A vagyoni előnynek más rovására kell keletkeznie. Egy ügyben: megállapított tényállás szerint a felperesek költségén létesített villanyvezeték a DÉDÁSZ vállalatnál kötött szerződés folytán e vállalat tulajdonába került. A felperesek arra hivatkozással léptek fel az alperesekkel szemben, hogy a saját költségükön kialakított vezetékhez történt csatlakoztatással az alperesek jogalap nélküli vagyoni előnyhöz jutottak. Az alperesek a vállalat engedélye alapján létesítették a csatlakozó vezetéküket. Az megállapítható ugyan, hogy az alperesek a korábban kiépített vezetékhez történt csatlakozás folytán előnyös helyzetbe kerültek, miután azonban korábban a vezeték a DÉDÁSZ tulajdonába került, így a „gazdagodás” nem a felperesek rovására történt (P. törv. V. 20655/ 1981.). Azonos jogi álláspontra helyezkedett a bíróság a P. törv. III. 20 551/1990. sz. ügyben (közölve: BH 1991/7. sz. 278.).

Egy másik ügyben a vonós négyesből kizárt tagnak a volt társai ellen a jogalap nélküli gazdagodásra alapított keresetét a bíróság elutasította. Utalt arra, hogy az alperesek a fellépti díjukat saját tevékenységükért és nem a kizárt tag rovására kapták (LB Pf. III. 31500/1978. - BH 1979/12. sz. 425.).

Jogszabálysértés nélkül állapította meg a másodfokú bíróság, hogy az alperesek teljesítése és a kedvezmény jóváírása folytán - a felek közös akaratából - a kölcsönszerződés 1990. február hónapban megszűnt, ezért a felperes a kölcsönszerződésre alapítva a perbeli számítási móddal kiszámított - a kamatokkal és a költségekkel tőkésített - összeget alappal nem igényelheti. Az viszont kétséget kizáróan megállapítható, hogy a helyesen végzett elszámolás eredményeként 1990 februárjában az alpereseknek 5899 Ft tartozása fennmaradt. Amennyiben ezt az összeget az alperesek nem fizetik vissza, azzal a felperes rovására jogalap nélkül gazdagodnak. A felek közös szerződési akarata a szerződés megszüntetésére irányult, arra azonban nem, hogy az elszámolás eredménye folytán valamelyik fél előnyhöz jusson, vagy hátrányt szenvedjen. Az alperesnek ezért ezt az összeget a Ptk. 361. § (1) bekezdése szerint kötelesek a felperesnek megfizetni (LB Gfv. 13247/1998. - BH 2000/9. sz. 408.).

Külön kiemeljük, hogy az egyik oldalon mutatózó vagyoni előnynek nem kell azonos mértékűnek lennie a másik oldalon jelentkező vagyoni hátránnyal. A jogalap nélküli gazdagodás intézményének a kártérítési felelősségtől való különbsége abban is áll, hogy az előny visszatérítése nem represszív jellegű. A gazdagodás címén mindig a tényleges gazdagodást kell megtéríteni és nem a másik fél által elszenvedett kárt. Emellett a gazdagodó még rosszhiszeműsége esetén sem kerül rosszabb anyagi helyzetbe, mint amilyenben a gazdagodás előtt volt. Ezzel szemben a kártérítési felelősség megállapítása esetén a felelős személy vagyona a kártérítés összegével csökken.

A vagyoni előnyt általában a tartozatlan fizetésben és az okafogyott szolgáltatásban szokták megjelölni. A vagyoni előny azonban egyéb módon is jelentkezhet. Pl. vállalkozói szerződés módosításának hiányában a jogalap nélküli gazdagodás címén követelhető az elvégzett pótmunka ellenértéke is (LB Gf. VII. 30320/1977. - BH 1977/11. sz. 503.). Ugyanígy lakásbérleti jogviszonynak az épület kisajátítása folytán bekövetkezett megszűnése esetén értéknövelő beruházásai fejében a bérlő a volt tulajdonossal szemben a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint érvényesíthet megtérítési igényt (P. törv. II. 20995/1974. - BH 1975/10. sz. 465. - PJD VI. 245. sz.). A szerződés megkötése előtt átadott összeg, amely sem foglalónak, sem vételárelőlegnek nem minősül, a szerződés meghiúsulása esetén ugyancsak a jogalap nélküli gazdagodás jogcímén igényelhető (LB Gf. IX. 31777/1974. - BH 1975/5. sz. 232. - GD I. 100. sz.). Az egyik házastárs által elkövetett bűncselekmény útján szerzett vagyontárggyal - ha az a házastársi közös vagyonba kerül - a nem adós házastárs akkor is jogalap nélkül gazdagodott, ha teljesen jóhiszemű volt (LB Pf. I. 21 103/1974.).

A Legfelsőbb Bíróság rámutat arra is, hogy „a jogalap nélküli gazdagodás szabályai csak akkor alkalmazhatóak, ha a jogvita a felek jogviszonyára irányadó speciális szabályok alapján nem bírálható el.” (LB Pfv. 20403/1996. - BH 1997/10. sz. 483.)

Létre nem jött haszonbérleti szerződés esetén az ingatlan tulajdonosa a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint tarthat igényt a földhasználat ellenértékének térítésre.

A konkrét ügy tényállása szerint a felperes törvényes öröklés jogcímén szerezte meg a per tárgyát képező, az alperes termelőszövetkezet különlapján 8/468. számon felvett 7240 m² alapterületű 9,60 AK értékű ingatlant. Az ingatlant az alperes a felperes jogelődjének tulajdonlása idejéből használja, írásba foglalt szerződést azonban sem a felperessel, sem annak jogelődjével nem kötött. Az alperes vezetősége határozatával a földbérleti díjat 1995. évre 100 Ft/AK értékben, az 1996. évre 15 kg búza AK értékben határozta meg. Az ennek megfelelő bérleti díjat a jövedelemadóval és költséggel csökkentett értékben a felperes részére ki is fizette. 1997. évtől a felperes részére a földhasználat fejében ellenértéket nem fizetett.

A Megyei Földművelésügyi Hivatal 1997. február 7-én kelt levelében tájékoztatta a felperest, hogy az elmúlt 5 év átlagában aranykoronánként 12-18 mázsa búza vagy annak pénzbeli értéke a földbérleti díj.

Erre alapított, majd módosított keresetében a felperes 1995-1999. évre vonatkozóan összesen 3 024 000 Ft és ennek 1995. augusztus 1. napjától a kifizetés napjáig járó évi 33%-os kamata megfizetésére kérte az alperes kötelezését.

Az alperes az 1995. és 1996. évekre vonatkozóan a kereset elutasítását a teljesítésre hivatkozással kérte, 1997. évtől a kereset teljesítését 15 kg búza 92 Ft-os kilogrammonkénti árával számolva 9,60 AK értékre évi 13 248 Ft összegben ismerte el.

Az elsőfokú bíróság ítéletével kötelezte az alperest 26 496 Ft, ebből 13 248 Ft után 1997. január 1-jétől, további 13 248 Ft után 1998. január 1-jétől a kifizetésig járó 20% kamatának a megfizetésére, míg ezt meghaladóan a felperes keresetét elutasította. A felperest az alperesnek fizetendő 30 000 Ft perköltségben marasztalta. Megállapította, hogy bár a peres felek a Ptk. 452. §-ának (3) bekezdésében foglalt írásbeli haszonbérleti szerződést nem kötöttek, az alperes nem vitatottan használta a felperes ingatlant, amelynek ellenértékét a Ptk. 361. §-ának szabályai alapján köteles megtéríteni.

A felperes fellebbezése folytán a másodfokú bíróság az elsőfokú ítélet fellebbezett részét részben és akként változtatta meg, hogy az alperest arra is kötelezte, hogy fizessen meg a felperesnek további 13 248 Ft-ot és ennek 1999. január 1. napjától a kifizetés napjáig esedékes évi 20% kamatát. Kötelezte a felperest, hogy fizessen meg az alperesnek 10 000 Ft másodfokú perköltséget.

A Legfelsőbb Bíróság a felperes felülvizsgálati kérelmét nem tartotta alaposnak. Egyebek között rámutatott, hogy a jogerős ítélet eljárásjogi szabálysértéseket nem tartalmaz, a felülvizsgálati eljárásban pedig bizonyítás felvételének nincs helye. Rámutatott:

A felperes a Ptk. 452. §-ának (3) bekezdésére, a 218. § (1) bekezdésére, a 205. § (1) és (2) bekezdésére és a 200. § (2) bekezdésére hivatkozva állította azt, hogy a jogszabályok ellenében jogsértően nem nyilvánította a jogerős ítélet a haszonbérleti szerződést semmisnek. Az eljárás bíróságok jogi álláspontja szerint a Ptk. 452. §-ának (3) bekezdésében írt szerződés hiányában az alperes a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint (Ptk. 361. §) köteles a felperesnek a földhasználat fejében térítést fizetni. A semmis szerződés és a létre nem jött szerződés között a jogkövetkezmények levonása tekintetében az ítélkezési gyakorlat nem tesz különbséget, mind a semmisség okából érvénytelen szerződés, mind pedig a nem létező szerződés következménye az eredeti állapot helyreállítása. A felperes az eljárások folyamán a szerződés semmisségére is hivatkozott, és részletes beadványaiban megjelölte a Ptk. 200. §-ának (2) bekezdését is, azonban nem az eredeti állapot helyreállítását, hanem bérleti díjat követelt a felperestől. Ennélfogva a jogerős ítélet a felperes által megjelölt jogszabályok megsértése nélkül állapította meg azt, hogy a peres felek között nem jött létre haszonbérleti szerződés, ennek hiányában pedig a felperes a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint tarthat igényt térítésre (LB Pfv. IX. 20894/2000. sz. - BH 2001/4. sz. 168.).

Visszatérítési kötelezettség

2. Jogalap nélküli gazdagodás esetén, ha a visszakövetelésekor az előny megvan, azt vissza kell téríteni -, ha az előny nincs meg, az ellenérdekű felet általában visszatérítési kötelezettség nem terheli. Aki ugyanis tulajdonosnak hihette magát, szabadon rendelkezhetett vagyontárgyaival, azokat elajándékozhatta, meg is semmisíthette. Így a felelősség megállapítása kizárt azzal a jóhiszemű személlyel szemben, aki a gazdagodástól még a visszakövetelés előtt elesett.

Aki viszont meghatározott időponttól kezdve nem lehetett meggyőződve a rendelkezési jogosultságáról, már más elbírálás alá esik. Pl. ha az eredetileg jóhiszeműen gazdagodónál más személy igényt jelentett be a nála levő dologra, csak saját kockázatára rendelkezhetett úgy a dologgal, mintha az a sajátja volna. Önmagában a dologra történt igény bejelentése azonban még nem alapozza meg a gazdagodó rosszhiszeműségét, miután az igény alaptalan is lehet. A gazdagodó azonban köteles fokozott gondossággal kezelni a gazdagodás tárgyát, s felelőssége csak akkor állapítható meg, ha számolnia kellett a visszatérítési kötelezettségével (P. törv. I. 20774/1985.).

A pályázó az általa felvett és részére „támogatás” címén tévesen kifizetett összeget a jogalap nélküli gazdagodása folytán - felhívásra - köteles visszatéríteni (LB Pf. IV. 20534/1991. - BH 1992/1. sz. 25.).

Az ilyen személy jogállása és felelőssége azonban nem azonos az eleve rosszhiszemű gazdagodóéval.

Az eleve rosszhiszemű gazdagodó visszatérítési kötelezettsége már a gazdagodáskor beáll. Aki viszont jóhiszemű volt, annak a visszatérítési kötelezettsége csak akkor következik be, amikor nyilvánvalóvá válik, hogy a gazdagodása jogalap nélküli volt. Az utóbbi esetben a késedelmi kamat fizetésére való kötelezettség megállapításánál az említett körülmények tisztázásának jelentősége van.

Az eredetileg jóhiszemű birtoklásban három szakasz különböztethető meg: *a)* a teljes jóhiszeműség, vagyis amíg a dolog birtokosának nem jut tudomására olyan körülmény, amely a jogalapot kétségessé teszi, *b)* az a szakasz, amikor számolni kell a visszatérítési kötelezettséggel, *c)* végül amikor a birtokos előtt is nyilvánvaló, hogy a gazdagodás visszatérítésére köteles.

Az eredetileg jóhiszemű gazdagodót a megtérítési kötelezettség - a fentebb *c)* alatt tárgyalt szakaszban is - csak akkor terheli, ha felelős a gazdagodástól való elesésért. Az eleve rosszhiszemű gazdagodót azonban akkor is visszatérítési kötelezettség terheli, ha nem hibáztatható a gazdagodástól való elesésért.

A visszatérítési kötelezettség vonatkozásában tehát a fokozatok az alábbiak szerint alakulnak:

a) az eleve rosszhiszemű gazdagodó köteles mindent visszatéríteni függetlenül attól, hogy milyen körülmények között esett el a vagyoni előnytől;

b) akinek számolnia kellett a visszatérítési kötelezettséggel, ennek felismerésétől kezdődően köteles visszatéríteni a vagyoni előnyt, kivéve azt az esetet, ha attól önhibáján kívül esett el;

c) aki jóhiszemű volt, és nem kellett számolnia a visszatérítési kötelezettséggel, azt a vagyoni előnyt, amelytől elesett, nem köteles visszatéríteni.

Egységes a bírói gyakorlat abban, hogy a házastársak valamelyikének a bűncselekményével okozott kár megtérítése nem a bűncselekményt elkövető házastárs különadósságának, hanem a házastársak közös adósságának minősül akkor, ha a bűncselekménnyel szerzett haszon a közös vagyona kerület, vagy azt a házastársak közösen éltek fel. Az adott esetben pedig tény az, hogy az I. r. alperes a felperes rovására jutott jogalap nélkül vagyoni előnyhöz azáltal, hogy a II. r. alperes által a felperesi jogelőd terhére elkövetett bűncselekményből származó haszon fele részét - a Csjt. szabályai szerint - ő szerezte meg. Köteles ezért ezt az előnyt a Ptk. 361. § (1) bekezdése alapján a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint a felperesnek visszatéríteni (LB Pfv. II. 23111/1998. - BH 2000/12. sz. 546.).

Elesés a vagyoni előnytől

3. Kérdés: mikor állapítható meg, hogy a gazdagodó elesett a gazdagodástól. Ha a vagyoni előny - esetleg átalakult - még megvan (pl. ha valaki jogalap nélkül pénzhez jut, s azon vásárol egy dolgot), az ilyen módon megszerzett dolog értékét a gazdagodásnál figyelembe kell venni. Ugyanilyen elbírálás alá esik, ha valaki elcseréli a jogalap nélkül megszerzett vagyontárgyat egy másik dologgal. Ilyenkor ui. nem tekinthető a gazdagodástól „elesettnek”.

Ha viszont a jóhiszemű gazdagodó bizonyítani tudja, hogy a jogalap nélkül hozzá került vagyontárgy elveszett, megsemmisült vagy azt jóhiszeműen elajándékozta, s így a vagyoni előnytől még a visszakövetelés előtt elesett, vele szemben nem lehet eredményesen fellépni.

Más a helyzet akkor, ha a gazdagodó eleve rosszhiszeműen jutott a gazdagodáshoz. Ilyen esetben a felelőssége megállapítható, attól függetlenül, hogy a vagyoni előnytől esetleg önhibáján kívül esett el. Ha valaki pl. jogalap nélkül pénzhez jut, s azt saját ingatlanába fekteti be, függetlenül attól, hogy a visszakövetelésekor a befektetés értéknövelő hatása kimutatható-e, a gazdagodó felelősségének megállapítására kellő alap van. A jogcím nélküli vagyoni előnyhöz jutó alperes fizetési kötelezettsége alól nem szabadulhat arra hivatkozással, hogy a jogalap nélküli összeget felhasználta (felélte) (LB Pf. IV. 21166/1992. - BH 1993/8. sz. 500.).

Vannak azonban *határesetek*. Amikor pl. névazonosság folytán valaki jogalap nélkül jelentősebb összegű pénzt vesz fel, s azt utazásra és szórakozásra költi el. Ha elszigetelten csak azt vesszük figyelembe, hogy a jogalap nélkül felvett pénz - mint vagyoni előny - az említett kiadások fedezése folytán „elenyészett”, azt a gazdagodó nem volna köteles visszatéríteni. Az esetek döntő többségében azonban felmerül az a kérdés, hogy az ilyen pénzküldeménynek nemcsak „címettség”, hanem „feladója” is van. Tehát a névazonosságtól függetlenül a címetztől az is elvárható, hogy az átvett pénz felhasználása előtt saját jogosultsága felől meggyőződjen. Különösen indokolt a körültekintő magatartás és gondosság, amikor a feladó a címetzt által nem ismert személy, vagy a pénzküldemény jogcíme sem tisztázott. Tehát kizárólag akkor állapítható meg a jogalap nélküli gazdagodó mentesülése a visszatérítési kötelezettség alól, ha jóhiszeműen vélhette magát tulajdonosnak, s az előnytől még a visszakövetelés előtt elesett.

Állam javára marasztalás

4. Az érvénytelen szerződésekhez hasonlóan a jogalap nélküli gazdagodás körében is helye lehet a jogalap nélküli vagyoni érték elvonásának, közelebbről - az állam javára marasztalásnak. Ennek az a feltétele, hogy az, akinek részére a gazdagodást vissza kellene téríteni, azt tilos vagy a jóerkölcsbe ütköző magatartásával maga idézte elő. Ennek során az érvénytelen szerződések körében alkalmazott általános szabályok a jogalap nélküli gazdagodás esetén is irányadóak [237. § (4) bek. - PK 32. sz. áf. - PEH 126. o.]. A PK 32. sz. állásfoglalás külön kiemeli, hogy érvénytelen szerződés esetében, ha a bíróságnak a szerződéskötés előtt fennállott helyzetet kell visszaállítani, olyan helyzetet kell teremteni, mint amilyen akkor lett volna, ha a felek az érvénytelen ügyletet meg sem kötik. A pénzt szolgáltató félnek tehát vissza kell kapnia az általa szolgáltatott összeget, kamatával együtt. Annak a félnek a terhére viszont, aki az érvénytelen szerződés alapján volt birtokban, erre az időre a szokásos bérnek (haszonbérnek) megfelelő összeget kell elszámolni.

Az érvénytelen szerződéshez azonban többlettényállás is kapcsolódhat. Az ebből adódó jogviták rendezésére a Ptk. megfelelő szabályait kell alkalmazni. Károkozás esetén tehát a kártérítésre, jogalap nélküli gazdagodás esetén pedig ez utóbbira vonatkozó anyagi jogi szabályok az irányadóak. Meg kell azonban jegyezni, hogy az állam javára való marasztalás elrendelésénél vagy mellőzésénél annak a magatartását kell vizsgálni, akinek a javára a gazdagodást vissza kellene téríteni. A visszatérítés mértéke pedig attól függ, hogy milyen mérvű jogalap nélküli vagyoni előnyhöz jutott a gazdagodó. Ha a gazdagodástól az érdekelt személy még a visszakövetelés előtt elesett, vizsgálni kell azt is, hogy a gazdagodó eleve rosszhiszemű volt-e, illetőleg - ennek hiányában - milyen időponttól kezdődően kellett számolnia a visszatérítési kötelezettséggel.

Hangsúlyozzuk, hogy az állam javára marasztaláshoz a visszaigénylő személyes rosszhiszeműségének a megállapítása szükséges. Felhívjuk azonban a figyelmet arra, hogy az állam javára marasztalás jogintézményének alkalmazására korábban a 13. sz. Irányelvvel módosított 7. sz. Irányelv adott elvi útmutatást. Hangsúlyozta, hogy a jogintézmény bevezetése azt a célt szolgálta, hogy a társadalomellenes magatartásoktól mind az állampolgárokat, mind a jogi személyeket visszatartsa, s őket anyagi hátrányok kilátásba helyezésével a helyes magatartásra nevelje.

A kötelmi tárgyú irányelvek felülvizsgálata során a Legfelsőbb Bíróság teljes ülése a 21. számú Irányelvben (közölve: BH 1990/2. sz. 83. o.) megállapította azonban, hogy az állam javára marasztalás „büntető jellegű” szabályai nem illeszkednek az egyenjogú felek viszonyait szabályozó polgári jog rendszerébe.

Az állam szerepének a módosulása és a piacgazdaság kibontakozása olyan jogszabályok megalkotásához vezettek, amelyek igen szűk területre korlátozták a jogintézmény alkalmazhatóságát és jelentőségét. Ennek következtében az irányelv szemléletében és megfogalmazásában is *korszerűtlenné* vált. Ezért a 7. számú Irányelvet a Legfelsőbb Bíróság teljes ülése hatályon kívül helyezte.

Az irányelv hatályban tartása mellett még az sem jelentett kellő érvet, hogy a szerződés érvénytelenségéhez tapadó iránymutatásai a kialakult bírói gyakorlaton egyes részeként a jövőben is alkalmazásra kerülhetnek. Ezzel a kérdéssel a Ptk. 237. §-ához fűzött elvi kérdések tárgyalásánál foglalkozunk részletesebben.

Ptk. 362. § Az életfenntartás céljára adott és arra felhasznált juttatást visszakövetelni nem lehet, kivéve, ha jogszabály másként rendelkezik, vagy a juttatást bűncselekmény útján szereztek meg.

Életfenntartásra felhasznált juttatás visszakövetelése

A jogalap nélküli vagyoni előny visszatérítésére vonatkozó kötelezettség alól a 362. § további kivételt létesít. Az életfenntartás céljára adott és arra ténylegesen fel is használt juttatásokkal kapcsolatos törvényhozói célkitűzés, hogy ne kerüljenek súlyos helyzetbe azok, akik életfenntartásuk céljára juttatásra szorulnak. E tekintetben nincs különbség a között, hogy az említett juttatások törvényen, szerződésen vagy szívességen alapulnak (P. törv. II. 20061/1981.).

A Pp. 231. §-a (1) bekezdésének a) pontja szerint: a tartásdíjban, járadékban és más hasonló célú időszakos szolgáltatásban marasztaló ítéletet - fellebbezésre tekintet nélkül - végrehajthatónak kell nyilvánítani. Ha a fellebbezési bíróság a keresetet elutasítja, vagy az életfenntartás céljára szolgáló időszakos juttatás mértékét leszállítja, a túlfizetés jogalap nélkülivé válik. Ha eltérő jogszabályi rendelkezés nincs, és a jogalap nélküli juttatás nem bűncselekményből ered, az életfenntartás céljára adott juttatást csak akkor lehet visszakövetelni, ha arra a célra még nem került felhasználásra. Ezek szerint a visszatérítés iránti igényt a más célra történő felhasználás is megalapozhatja.

Az „életfenntartás” fogalmát nem lehet megszorító módon értelmezni és a létminimummal azonosítani. A bíróság elfogadhatónak minősítette az egyik ügyben az alperesnek azt a védekezését, hogy az egyébként sem jelentős összegű tartásdíjat a pályakezdő gyermekre költötte (P. törv. II. 20483/1986.).

A visszakövetelési jog érvényesítésének kizárása azonban nem jelenti egyben azt is, hogy a jogalap nélkülivé vált fizetésnek beszámítása útján történő érvényesítése is kizárt. A kötelezett ugyanis a jogosulttal szemben fennállott egyszemű és lejárt követelését - ha jogszabály kivételt nem tesz - a jogosulthoz intézett vagy a bírósági eljárás során tett nyilatkozattal tartozásába beszámíthatja (296. §). A beszámítási jog korlátait a 297. § tartalmazza.

A tartási, életjáradéki és a baleseti járadékköveteléssel szemben - általában nincs helye beszámításnak. Az ilyen követelésekkel szemben másnemű követelés egyáltalán nem, hasonló jellegű követelés pedig csak túlfizetés esetén számítható be. Ha a fellebbezési bíróság csupán leszállítja a létfenntartás céljára szolgáló időszakos szolgáltatást, a túlfizetett rész a kötelezettség később esedékes részleteibe is beszámítható. A jogosult utólag is kérheti a túlfizetésnek a későbbi részletekbe való beszámítását.

A 362. § alkalmazásának kettős feltétele van. Nevezetesen: a) életfenntartás céljára történjék a juttatás; b) azt a kapott célra ténylegesen fel is használják. A visszaköveteléskor még fel nem használt rész, illetve nem az életfenntartásra felhasznált juttatás elbírálása már a 361. § alkalmazási körébe tartozik.

A jogszabály [a többször módosított 4/1987. (VI. 14.) IM r. 25. §] helyes értelmezése szerint a jogosult visszafizetési kötelezettsége az előlegezett tartásdíjból csak arra az összegre nézve áll fenn, amelyet a kötelezett teljesítése folytán az adott időre esedékesen kétszeresen vett fel. Az ezzel ellentétes döntés sérti a Ptk. 362. §-ában foglaltakat, és súlyosan méltánytalan helyzetbe hozza a kérelmezőt, aki az előlegezésre éppen a rászorultsága folytán vált jogosulttá (LB Pfv. II. 22683/1996. - BH 1998/2. sz. 87.).

A 362. § alá vonható esetekben nem azt kell vizsgálni, hogy a gazdagodó jó- vagy rosszhiszemű volt-e, továbbá azt sem, hogy az illetőnek számolnia kellett-e visszatérítési kötelezettségével (P. törv. II. 20656/1973.). Még akkor is kizárt a gazdagodónak a vagyoni előny visszatérítésére történő kötelezése, ha netán rosszhiszemű volt. Egyedül akkor nyílik jogi lehetőség a gazdagodás visszatérítésére, ha a juttatást bűncselekmény útján szereztek meg (pl. okirat-hamisítással, vagy amikor hamis tanúvallomás vezetett a járadék megítélésére). Tehát nem azt kell vizsgálni, hogy a gazdagodó követett-e el bűncselekményt, hanem a juttatás megszerzése és a bűncselekmény között kell releváns okozati összefüggésnek fennállania.

Ptk. 363. § (1) A gazdagodással kapcsolatos vagyoni előnyök visszatérítésére a jogalap nélküli birtoklásra vonatkozó szabályokat (195. §) kell alkalmazni; a visszatérítésre köteles személy a dologra fordított szükséges költségei megtérítését követelheti.

(2) Ha a vagyoni előnyt természetben visszaszolgáltatni nem lehet, értékét kell megtéríteni.

A visszatérítés szabályai

Ez a törvényhely a gazdagodással kapcsolatos hasznok, a jogalap nélkül birtokolt dologra fordított költségek elszámolásának módját, végül a természetbeni visszaszolgáltatás lehetőségének hiányában az értékben való megtérítés kérdését rendezi.

A gazdagodás keretében jelentkező vagyoni előnyök nem az eredeti gazdagodásra vonatkoznak, hanem a dolog természetes és jogi gyümölcseire, növedékére, vagyis a hasznokra. Ezekkel kapcsolatban a 363. § (1) bekezdése a jogalap nélküli birtoklásra vonatkozó szabályok (195. §) alkalmazását rendeli.

A *hasznok* kiadására vonatkozó kötelezettség megállapításánál különbséget kell tenni a jó- és rosszhiszemű birtokosok között. A rosszhiszemű, valamint a birtokhoz ingyenesen jutó személy a meglévő hasznokat köteles kiadni. A jóhiszemű birtokost azonban - aki ellenszolgáltatás fejében jutott a birtokhoz - ilyen kötelezettség nem terheli. Az elfogyasztott, értékesített, valamint a beszedni elmulasztott hasznok értékét a rosszhiszemű birtokos ugyancsak köteles megtéríteni.

A Ptk. 195. § (2) és (3) bekezdése különbséget tesz a jóhiszemű és a rosszhiszemű birtokos között, ezért amíg a jóhiszemű birtokostól a dolgot vissza nem követelik, késedelembe nem eshet, és a visszakövetelés előtti hasznokért és károkért nem felelős. A felperes által igényelt kamatot tehát az alperesnek csak a fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelem benyújtásától kezdve kötelesek fizetni (LB Gfv. I. 32447/1998. - BH 2000/9. sz. 408.).

A *károkért* a rosszhiszemű birtokos felelőssége csaknem feltétlen. Nevezetesen nemcsak azokért a károkért felel, amelyek elhárítása elvárható volt, hanem a további károkért is. Egyedüli kivétel az az eset, ha a rosszhiszemű birtokos bizonyítja, hogy a kár a jogosultnál is bekövetkezett volna. A jóhiszemű birtokos, függetlenül attól, hogy ingyenesen vagy ellenszolgáltatás fejében jutott a birtokhoz, mindaddig, amíg „jogosultnak” tartja magát, gazdaként bánhat a dologgal. Ez a helyzet addig áll fenn, amíg vele szemben igényt nem támasztanak. Ezt követően számolnia kell a dolog visszaadásának kötelezettségével. Ez utóbbi időponttól kezdődően a károkért az általános szabályok szerint terheli helytállási kötelezettség. A használatra és a hasznok szedésére vonatkozóan pedig ilyen esetben a felelős őrzésre vonatkozó szabályok (196-197. §) rendelkezései az irányadók.

A dologra fordított *szükséges költségeinek* megtérítését a dolog kiadására kötelezett személy igényelheti, függetlenül attól, hogy jó- vagy rosszhiszemű volt. A Ptk. 363. § (1) bekezdésének ez a rendelkezése lényegében összhangban van a 194. § (1) bekezdésében foglaltakkal. A különbség a két rendelkezés között abban van, hogy a 194. § alapján a dolog fenntartásával rendszerint együtt járó kisebb kiadásokat nem kell megtéríteni. Ezt a 363. § nem említi, ugyanígy az elvitel jogáról és a hasznos költségek megtérítéséről sem rendelkezik. Figyelemmel azonban arra, hogy a dolog visszakövetelésére jogosult személy ezekkel gazdagodna: ezért a kiadások és költségek megtérítéséért a jogosult a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint felel. Rosszhiszeműség esetén a 194. § (2) bekezdése ezt elő is írja. Ugyanezen bekezdés szerint: jóhiszeműség esetén a birtokos a hasznokkal nem fedezett *hasznos költségek* megtérítését is követelheti. Miután ez utóbbi költségek megtérítésére a 363. § nem tartalmaz utalást, ezért e költségek megtérítése ugyancsak a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint igényelhető.

A Ptk. 363. § (2) bekezdése úgy rendelkezik, hogy ha a vagyoni előnyt nem lehet természetben visszaszolgáltatni, értékét kell megtéríteni. Ez a szabály érvényesül minden olyan esetben, amikor a gazdagodó rosszhiszemű volt, illetőleg amikor számolnia kellett a visszatérítési kötelezettséggel, és egyben felelőssége a gazdagodás megszűnéséért megállapítható. Nem alkalmazható azonban ez a szabály, ha a gazdagodó jóhiszemű volt.

Olyan esetben, amikor bűncselekmény útján szerzett vagyontárgy kerül a házastársak közös vagyonába, „a jóhiszemű” házastárs a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint maga is felelősséggel tartozik. Ha pedig azt állítja, hogy a felperes rovására ő vagyoni előnyhöz nem jutott, a bizonyítási kötelezettség (Pp. 164. §) teljes egészében őt terheli (LB Pf. I. 21103/1974.).

Ptk. 364. § A jogalap nélküli gazdagodásra egyébként a kártérítés szabályait kell megfelelően alkalmazni.

A kártérítés szabályainak alkalmazása

A kártérítésre vonatkozó szabályok alkalmazására a gyakorlatban viszonylag szűk körben kerülhet sor. A Ptk. 339. § (1) bekezdésének alkalmazása kizárt, mert a kártérítésnél a vétkesség, illetőleg a vétlenség a meghatározó tényező, a jogalap nélküli gazdagodásra vonatkozó szabályok alkalmazásánál viszont a jó- vagy rosszhiszeműség szerepel minősítési elemként. A 339. § (2) bekezdésében írt szabály alkalmazására elvileg lehetőség nyílhat, figyelemmel a 364. §-ban írt utaló rendelkezésre. A 340-343. § alkalmazása kizártnak látszik. Ezzel szemben a 344. § alkalmazására sor kerülhet (pl. az együttélő házastársak gazdagodása esetén).

Egyébként a 355-363. §-okban írt anyagi jogi szabályok alkalmazására a jogalap nélküli gazdagodásra vonatkozó igények elbírálásánál a gyakorlatban nem került sor.

Végül megemlítjük, hogy a 364. §-ban írt az a szabály, hogy a jogalap nélküli gazdagodásra egyébként a kártérítés szabályait kell megfelelően alkalmazni, eljárásjogi szempontból nem biztosít lehetőséget a Pp. 37. §-ában írt rendelkezés kiterjesztő alkalmazására. Ez a különös illetékességi szabály csak a szerződésen kívüli okozott károkozásból eredő jogvita esetén irányadó, a jogalap nélküli gazdagodásra alapított igény érvényesítése esetén azonban nem alkalmazható (P. törv. II. 20024/1986.).

III. Cím

EGYES SZERZŐDÉSEK

a) A kötelmi jognak az egyes szerződésekről szóló III. Címe tartalmazza az *egyes szerződésfajtákra* vonatkozó szabályokat. Ezek az egyes szerződésfajtákra *jellemző szolgáltatásokra* helyezik a súlyt, és a jogosultságok, valamint a kötelezettségek meghatározásával megállapítják a különböző szerződéstípusok jellegzetes tartalmát.

Az egyes szerződésekre azonban nemcsak a kötelmi jog különös részében (tehát a III. Címében) foglalt szabályokat kell alkalmazni, hanem a kötelmi jog általános részében található - a szerződésekre vonatkozó - *közös szabályokat* is. Mindazokban a kérdésekben ugyanis, amelyeket az egyes szerződésfajtákra vonatkozó külön szabályok nem rendeznek, a szerződések közös szabályait kell alkalmazni. Szükség esetében azonban figyelembe jönnek a *tv. bevezető rendelkezései* is, amelyekben megfogalmazott *alapelvek* egyébként áthatják a polgári jog körébe tartozó különféle jogintézmények egész szabályozását.

b) Az egyes szerződésfajták - a szerződési típuszabadság érvényesülése folytán - *nem alkotnak zárt kört*. A konkrét szerződésnek nem kell feltétlenül valamelyik nevesített szerződésfajta körébe tartoznia: a felek ugyanis a *szerződésük tartalmát* - természetesen a jogszabályok keretei között és a társadalmi érdek sérelme nélkül - *szabadon állapítják meg*. Ebből következően létesülhetnek egyik nevesített szerződésfajta körébe sem tartozó *atipikus szerződések*, de olyan *vegyes szerződések* is, amelyekben több nevesített szerződésfajta elemei, illetőleg jellemző jegyei keverednek.

c) Az egyes szerződésfajták a társadalmi-gazdasági viszonyoknak, a felmerülő szükségességeknek megfelelően alakulnak ki, s ezért változásnak vannak kitéve. Lehetséges, hogy valamely szerződésfajta körébe tartozó szerződések meghatározott csoportjában bizonyos *jellegzetességek* olyan súllyal kerülnek előtérbe, hogy az végül is - a ténylegesen jelentkező szükséglet nyomása alatt - önállósulásra vezet. Így vált ki pl. az adásvételi szerződések köréből a szállítási szerződés, a vállalkozási szerződések köréből pedig a gazdálkodó szervezetek közötti építési és szerelési szerződés, továbbá a kutatási szerződés. A gazdálkodó szervezetek szerződéses kapcsolatainak vannak ugyanis olyan sajátosságai, amelyeknek a szabályozásban is megfelelően tükröződniük kell.

d) Az egyes szerződésfajták különféleképpen csoportosíthatók (pl. adási, használati, ügyviteli kötelmek). A *tv.* - a szerződések körében általában érvényesülő visszerhesség elvéből folyóan - az egyes szerződésekre vonatkozó szabályozás rendszerének a kialakításánál elsősorban is arra van figyelemmel, hogy vannak *visszerhes* és *ingyenes szerződések*. Minthogy azonban a visszerhes szerződések atipikusak, ezért először ezeket szabályozza.

A *visszerhes szerződések* körében elsőként az *adásvétel* és a *csere* kerül szabályozásra, minthogy ez egyike a leggyakoribb szerződésfajtának, s mert mind történelmileg, mind pedig dogmatikailag ez a szerződésfajta tekinthető alapvetőnek. Ezt követi a *szállítási, közszolgáltatási, vállalkozási és mezőgazdasági termékértékesítési szerződések* szabályozása, figyelemmel e szerződésfajtáknak ugyancsak a gyakori előfordulására és nagy jelentőségére. Az említett szerződések után következik a használati kötelmek visszerhes alakzatainak: a *bérletnek* és a *haszonbérletnek* a szabályozása, majd pedig az ún. ügyviteli (valamilyen tevékenység kifejtésére irányuló) kötelmeké, mint amilyen a *letét, a megbízás, a megbízás nélküli ügyvitel, a fuvarozás, a bizomány, a szállítmányozás*. A szabályozás sorrendjében a *bank- és hitelviszonyok* következnek, ezek körében a hitel- és kölcsönszerződés, a bankszámla- és betétszerződés és a takarékbetét-szerződés. Ezeket követik a *biztosítási szerződésre* és a *társasági szerződésre* vonatkozó rendelkezések.

A visszerhes szerződésfajták után találhatók az *ingyenes szerződésfajták*: az *ajándékozási szerződés, a tartási és az életjáradéki szerződés, a díjkitűzés* és a *kötelezettségvállalás közérdekű célra*. Ezekkel kapcsolatban azonban meg kell jegyezni, hogy a tartási és életjáradéki szerződésnek van ugyan ingyenes alakzata is (sőt közeli hozzátartozók között az ingyenességet vélelmezni is kell), a gyakorlatban azonban a szóban levő szerződések rendszerint visszerhesek.

XXXIII. fejezet

AZ ADÁSVÉTEL ÉS A CSERE

1. Az adásvétel

Ptk. 365. § (1) Adásvételi szerződés alapján az eladó köteles a dolog tulajdonát a vevőre átruházni és a dolgot a vevő birtokába bocsátani, a vevő pedig köteles a vételárat megfizetni és a dolgot átvenni.

(2) Adásvétel tárgya lehet minden dolog, amely nincs kivonva a forgalomból.

(3) Ingatlan adásvételének érvényességéhez a szerződés írásba foglalása szükséges.

(4) Az ingatlan-adásvétel hatálya a mezőgazdasági felszerelésre és jószágra csak akkor terjed ki, ha ebben a felek kifejezetten megállapodtak.

Jegyzet: Lásd a 49/1982. (X. 7.) MT rendeletet az ingatlanközvetítésről; a lakások és helyiségek bérletére, valamint elidegenítésükre vonatkozó egyes szabályokról szóló, többször módosított 1993. évi LXXVIII. törvény 45-61. §-át; a termőföldről szóló, többször módosított 1994. évi LV. törvény II. fejezetét; a 2000. évi CXXXVI. törvénnyel módosított 1994. évi LIII. törvényt a bírósági végrehajtásról; a módosított 44/1998. (III. 11.) Korm. rendeletet a házaló kereskedésről; a többször módosított 1995. évi XL. törvényt a közbeszerzésekről; a többször módosított 1995. évi XXXIX. törvényt az állam tulajdonában lévő vállalkozói vagyon értékesítéséről; a többször módosított 35/1995. (IV. 5.) Korm. rendeletet a vásárokról és piacokról; a többször módosított 7/1996. (I. 18.) Korm. rendeletet a külföldiek ingatlanszerzéséről; a 2/1984. (III. 10.) BkM-IpM együttes rendeletet a használati-kezelési útmutatóról és a minőség tanúsításáról; a 96/2002. (X. 11.) FVM rendelettel módosított 62/1999. (VII. 21.) FVM rendeletet a földhivatalokról; a tisztességtelen piaci magatartásról és a versenykorlátozás tilalmáról szóló - többször módosított - 1996. évi LVII. törvényt. (A Jegyzet hatályos szövege itt található)

Az adásvételi szerződés jelentősége

1. Az adásvétel az a szerződésfajta, amelyet a *tv.* az egyes szerződések közül elsőként szabályoz. Ennek több oka van:

a) Az adásvételi szerződés rendkívül elterjedt, a *legáltalánosabban előforduló szerződéstípus*: a szükségletek kielégítése, a javak fogalma igen nagy részben adásvételi szerződések útján bonyolódik le. Ez a szerződés igen fontos szerepet tölt be a fogyasztási-használati javak megszerzése, a tulajdon tárgyával való rendelkezés terén.

b) Az adásvétel keretében a pénz és más áru cserél gazdát; az adásvételi szerződés az *árucsereviszonyok alapvető jogi formája*.

c) Az adásvételi szerződés elsődleges célja a rendszerint már előállított vagy megtermelt dolog tulajdonának átruházása. Ez a szerződés a *forgalmi jellegű szerződések alaptípusa*.

Az adásvételi szerződés fogalma

2. Az adásvétel - a tv. meghatározásából következően - valamely *dolog tulajdonának a vételár megfizetése, tehát pénz ellenében történő átruházása*.

A tv. a *konszenzualitás* elvi alapján áll. Az adásvételi szerződés is általában akkor jön létre, ha a felek valamely dologra vonatkozóan kölcsönösen és egyezően kinyilvánítják eladási, illetőleg vételi szándékukat.

Az adásvételi szerződés lényeges elemei tehát általában: a *feleknek*, a *szerződés tárgyának*, a *vételárnak*, valamint a dolog tulajdona *átruházására irányuló szándéknak* a megjelölése, illetőleg kinyilvánítása.

Mindebből következően különbséget kell tenni az adásvételi szerződés *létrejötte* és e szerződés alapján az adásvétel tárgyára vonatkozó *tulajdonjog megszerzése* között. Az adásvételi szerződés a felek megállapodásával jön létre, ehhez nem szükséges a szolgáltatás tárgyának átadása. Erre a tulajdonjog megszerzéséhez van szükség. A tulajdonjog nem a szerződés megkötésével, hanem a dolog átadásával száll át az eladóról a vevőre.

A tulajdonjog átmeneti időre való fenntartása, illetőleg a vételárnak - a szerződésben megjelölt - későbbi időben történő megfizetése a szerződés adásvétel jellegét nem változtatja meg; ennek folytán a szerződés nem minősíthető atipikus szerződésnek (LB Gf. IV. 30785/1992. - BH 1993/7. sz. 447.).

Ha a felek a szállítási szerződés valamely lényeges feltételében nem állapodnak meg, közöttük szállítási szerződés nem jön létre. Ha azonban ez a megállapodás az adásvételi szerződés feltételeinek megfelel - és a felek akaratnyilvánításából más nem következik -, ennek a szerződésnek a létrejöttét nem akadályozza, hogy az eladó a dolgot később szállítja (LB Gf. I. 30450/1992. - BH 1993/3. sz. 184.).

Az adásvételi szerződés létrejöttét illetően is nemegyszer felmerül a gyakorlatban az előszerződéssel való viszony kérdése. A Legfelsőbb Bíróság rámutatott egyrészt arra, hogy a megállapodást nem teszi előszerződéssé önmagában az a körülmény, hogy az ingatlan adásvételére létrejött szerződés alapján a tulajdonjog - az elidegenítési és terhelési tilalom jogosultjának hozzájárulása hiányában - nem volt bejegyezhető (LB Pfv. III. 22285/1995. - BH 1997/4. sz. 179.), másrészt pedig arra, hogy ún. érvényes előszerződés hiányában az adásvételi szerződés megkötésére a szerződő felek nem kötelezhetők (LB Pfv. VI. 22173/1994. - BH 1996/11. sz. 585.).

Vannak olyan ingatlanok, amelyeknek az elidegenítése nem történhet szabadon. Így pl. a műemlék jellegű épület elidegenítéséhez is hatósági hozzájárulás szükséges (LB Gfv. X. 31822/1998. - BH 2000/1. sz. 26.).

A szerződéseket nem elnevezésük, hanem tartalmuk szerint kell elbírálni, ezért a tévesen társaságiszerződés-módosításnak nevezett, de tartalma szerint üzletrész-adásvételi szerződés érvénytelenségére - speciális rendelkezés hiányában - a Ptk. szabályai az irányadók (LB Gf. II. 32940/1999. - BH 2000/12. sz. 550.).

Adásvétellel vegyes szerződések

3. Az adásvétellel *vegyes szerződések* esetében arról van szó, hogy az adásvételi szerződés tartalma szerinti szolgáltatás más - már ugyancsak intézményesült - szerződésfajtákra jellemző szolgáltatással vagy esetleg valamely nem nevesített szolgáltatással fonódik össze anélkül, hogy az ilyen összefonódott szolgáltatású szerződés intézményesült, önálló szerződéstípusként kialakult volna.

a) Az egyes szerződésfajtáknak vannak a szerződés jellegét meghatározó, tehát tipikus és esetleges természetű, tehát atipikus elemei. Ebből következően vegyes szerződések keletkezhetnek vagy úgy, hogy a szerződésben különböző intézményesült szerződésfajták tipikus elemei keverednek egymással, vagy pedig úgy, hogy valamely szerződésfajta tipikus elemei más intézményesült szerződésfajta vagy szerződésfajta atipikus elemeivel kapcsolódnak egybe.

Az adásvétellel vegyes szerződések leggyakoribb esetei azok, amelyeknél két intézményesült szerződésfajta tipikus elemei keverednek egymással. Különböző elméletek alakultak ki arra vonatkozóan, hogy vegyes szerződések esetében melyik szerződéstípus szabályait kell alkalmazni (abszorpció elmélet, kombinációs elmélet, kreációs elmélet, továbbá e módszerek változó alkalmazását hirdető elmélet). Minden esetre pontosan ráhúzható séma nem állapítható meg a tekintetben, hogy az adásvétellel vegyes szerződésből eredő jogviták eldöntésénél milyen szabályokat kell alkalmazni. Ez azonban nem ad lehetőséget jogbizonytalanságot előidéző önkényes eljárásokra. Bizonyos általános jellegű szempontok ugyanis mindenképpen eligazíthatnak a követendő eljárást illetően. A tv. indoklása a vegyes vagy atipikus szerződéseket illetően mindössze annyit mond, hogy az ezekkel kapcsolatos problémákat a szerződések közös szabályai, valamint a jelleg szempontjából legközelebb eső, a tv.-ben szabályozott szerződéstípusokra vonatkozó rendelkezések alkalmazásával megfelelően meg lehet oldani.

b) A szerződő feleknek joguk van a nevesített szerződéseket egymással vegyíteni, sőt olyan megállapodásokat is köthetnek, amelyeket a tv. nem szabályoz. Az élet követelményei *új szerződéstípusokat* alakíthatnak ki. Természetesen nem lehet mechanikusan eljárni az adásvétellel vegyes szerződésből eredő jogvita elbírálásánál. Vizsgálni kell, hogy mi volt a felek ügyleti akarata, és milyen tartalmú szerződés létrehozására irányult. A szerződésben foglalt jogok és kötelezettségek elemzése útján kell megállapítani, hogy vegyes jellegű szerződés esetében melyik nevesített szerződés elemei vannak túlsúlyban.

Különleges természetű szerződéseknél azt kell vizsgálni, hogy a szerződés az alapvető jellemvonása következtében melyik nevesített szerződéshez esik közelebb. Az adásvétellel vegyes szerződés egészének vagy egy részének feltétlenül valamely már kialakult szerződéstípus szabályai szerint történő elbírálása - hacsak jogszabály ezt nem rendeli el - az összes körülményre figyelemmel esetleg nem vezetne kielégítő eredményre [l. a c) pont *cb*) alpontját].

Sajátos eset forog fenn akkor, amikor az OTP egy személyi tulajdonú lakást megvesz és egy másik lakást ugyanennek a személynek elad. Egy ilyen ügyben a Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy a személyi tulajdonú lakások szervezett forgalmazása keretében az egyik lakásnak az OTP által történt megvétele, a másik lakásnak általa ugyanazon személy részére való eladása esetén a két jogügylet csupán technikai okokból különül el, mert a felek akarata, valamint a szerződés tartalma folytán az adásvétellel vegyes csereszerződésnek minősül. Ehhez képest a felek által nyújtott kölcsönös szolgáltatások értékének szembeállításával lehet csak eldönteni, hogy van-e valamelyik fél oldalán olyan feltűnően nagy értékkülönbség, amely a Ptk. 201. §-ának (2) bekezdése szerint megtámadás alapja lehet (P. törv. I. 20337/1986. - BH 1987/2. sz. 41. - PJD XI. 165. sz.).

c) *Általánosságban* az állapítható meg, hogy

ca) az egyes összevegyült szerződéstípusok szabályait kell alkalmazni akkor és annyiban, amikor és amennyiben ez a szerződés sajátos jellegével - figyelemmel a felek szándékára és az egész szerződés céljára - összefér;

cb) a szerződésekre vonatkozó általános szabályok alapján kell a megoldást keresni, ha a hagyományos, nevesített szerződéstípusok szabályainak alkalmazása nem jöhet szóba;

cc) végső soron pedig a tv. 1-7. §-ában megfogalmazott alapelvekhez kell visszanyúlni, s ezek szellemében dönteni a felmerült vitás kérdésben.

Az adásvételi szerződés alanyai

4. Az adásvételi szerződés *alanyai*: az *eladó* és a *vevő*.

Mind eladóként, mind pedig vevőként szerepelhet magánszemély, az állam és az állam által jogalanynak elismert szervezet (jogi személy).

Adásvételi szerződést általában csak *cselekvőképes* ember köthet a saját személyében, tehát az, akinek megvan a képessége arra, hogy a saját akaratelhatározásával és a saját nevében szerezzen jogokat és vállaljon kötelezettségeket. Meghatározott körben korlátozottan cselekvőképes, sőt cselekvőképtelen személy is köthet a saját nevében érvényes adásvételi szerződést [Ptk. 14/B. § (2) bek., 17. § (3) bek.]. Egyébként a korlátozottan cselekvőképes személy nyilatkozatának érvényességéhez törvényes képviselőjének beleegyezése vagy utólagos jóváhagyása szükséges [Ptk. 14/B. § (1) bek.], a cselekvőképtelen személy nevében pedig a törvényes képviselőjének kell eljárnia, minthogy a cselekvőképtelen személy jognyilatkozata általában semmis (Ptk. 17. §). Vannak olyan adásvételi szerződések is, amelyek érvényességéhez a gyámhatóság jóváhagyására is szükség van (Ptk. 19. §).

A házastársak ügyleteire vonatkozó rendelkezéseket a Csjt. 30. §-a tartalmazza. Eléggye gyakran előfordul, hogy az ingatlan-adásvételi szerződésben *vevőként* csak az egyik házastárs szerepel, s a szerződést csupán ez a házastárs írja alá. Ilyen esetben az jön figyelembe, hogy a megvásárolt ingatlan a Csjt. 27. §-ának (1) bekezdése értelmében a házastársak közös tulajdona annak ellenére, hogy az adásvételi szerződésben vevőként az egyik házastárs nem szerepel. Ez a házastárs azonban bármikor követelheti a fél tulajdoni hányadra tulajdonjogának az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzését.

A tv. sem kifejezetten, sem rendelkezéseiből következtethetően nem kívánja meg, hogy a szerződő felek megjelölése a szerződés szövegében történjék. Elegendő tehát, ha a szerződő felek személye és eladói vagy vevői minősége (szerződéses állása) az aláírásokból vagy az okirat egyéb tartalmából állapítható (XXV. PED. ind. 1/a pont).

Lehetnek olyan vagyontárgyak, amelyekre vonatkozóan kötött adásvételi szerződésben csak a *jogszabályban meghatározott személy* (szervezet) szerepelhet eladóként vagy vevőként.

Az adásvételi szerződés tárgya

5. Adásvétel *tárgya* lehet minden dolog, amelyet nem vontak ki a forgalomból.

a) A *forgalomképtelen* dolgok körét a Ptk. 173. §-a állapítja meg. Az ilyen dolgok elidegenítése *semmis*, adásvétel tárgyai tehát nem lehetnek. Elidegenítési tilalmat állapíthat meg más jogszabály is. Lényegében ezt jelenti az, amikor jogszabály egyes vagyontárgyakra vonatkozóan elidegenítési tilalmat mond ki. Az olyan dolog, amelyre nézve *jogszabály* vagy *bírószági határozat* kizárja a rendelkezés jogát, ugyancsak forgalomképtelen a tilalom fennállása alatt. Meghatározott feltételek mellett *semmis* a szerződéssel kikötött elidegenítési tilalomba ütköző adásvételi szerződés is (114. §). Vannak olyan dolgok, amelyek csak *viszonylagosan forgalomképtelenek*, mert jogszabály a forgalomképességüket csak bizonyos vonatkozásban korlátozza.

Egyes dolgok érvényesen csak *hatósági jóváhagyással (engedéllyel)* idegeníthetők el, illetőleg szerezhetők meg. Nem hatósági jóváhagyásról van szó akkor, ha az adásvételi szerződést kötő szervnél *belső rendelkezés (belső szervezeti utasítás)* írja elő a felettes szerv jóváhagyását (engedélyét), e tekintetben azonban jogszabályi rendelkezés nincs. Ilyen esetben jóhiszemű féllel kötött adásvételi szerződés akkor is érvényes, ha a szerv a felettes szerv jóváhagyásának beszerzését elmulasztotta.

Termék forgalmazási engedély nélküli forgalomba hozatala a tisztességtelen verseny és a fogyasztók megkárosításának tilalmába ütközik (LB Pf. III. 21303/1991. - BH 1992/8. sz. 522.).

b) A tv. közelebbről nem határozza meg, hogy az adásvételi szerződésben *miként kell az adásvétel tárgyát megjelölni*. Bármilyen megjelölés használható, csak az a fontos, hogy kétségtelenül állapítható legyen, melyik dologra irányult a felek szerződési akarata.

Az adásvételi szerződés tárgya rendszerint valamely már meglevő dolog, lehet azonban *jövőbeli dolog* is. Az ilyen dologra vonatkozó adásvételi szerződésnek két fajtáját szokták megkülönböztetni: a *feltételes reményvásárt* (remélt dolog vételét - *emptio rei speratae*), és a *feltétlen reményvásárt* (*emptio rei spei*).

ba) *Feltételes reményvásár* esetében a felek abban állapodnak meg, hogy a vevő a vételárat csak akkor köteles megfizetni, ha az adásvétel tárgya valóban létezni fog. Ez valójában felfüggesztő feltétel mellett kötött adásvételi szerződés, minthogy a felek a szerződés hatályának beálltától a bizonytalan jövőbeli eseménytől teszik függővé, hogy az adásvétel tárgya létrejön-e.

bb) *Feltétlen reményvásár* esetében a felek abban állapodnak meg, hogy a vevő akkor is köteles megfizetni a vételárat, ha az adásvétel tárgya mint jövőbeli dolog nem jön létre. Ilyen szerződésről van szó pl. akkor, ha valaki egy meghatározott területű föld gyümölcstermését átalányösszegért megveszi úgy, hogy a vételárat a terméseredménytől függetlenül köteles megfizetni.

Valójában feltétlen reményvásárnak tekinthető a *sorsjegyvásárlás* is. Ilyenkor ugyanis az adásvétel tárgya nem a sorsjegynek címzett értékpapír, hanem a nyerés reménye. A vevő a sorsjegy árát mindenképpen köteles megfizetni, még a húzás előtt, tehát függetlenül attól, hogy a nyerés ténylegesen bekövetkezik-e.

A feltétlen reményvásár minősülhet *játéknak*, amely esetben alkalmazni kell a 204. § (1) bekezdésének *a)* pontjában foglalt azt a szabályt, hogy - a nem állami engedély alapján lebonyolított - játékból vagy fogadásból eredő követeléseket nem lehet bírósági úton érvényesíteni. Ha a feltétlen reményvásár nem tekinthető játéknak, körültekintően vizsgálni kell, hogy a követelés - éppen a jellegére tekintettel - részesíthető-e bírósági jogsegélyben, illetőleg hogy nem kell-e a szerződés érvénytelenségét megállapítani.

c) A *b)* pontban említettektől különbözik az az eset, amikor az eladó olyan dolgot ad el, amelyet a *szerződéskötést követően kell még beszerezni*, s amelynek a beszerzése a szerződésből folyó köteleessége. Ilyenkor az eladó a szerződésszegés szabályai szerint felel, ha végül is nem teljesít, vagy nem megfelelően teljesít.

Az adásvételi szerződésben az eladó a dolog *tulajdonának* a vevőre történő *átruházására* vállal kötelezettséget. Ebből következően nem tekinthető kizártnak a *még más személy tulajdonában álló* dolog adásvételére vonatkozó szerződés kötése sem. Ilyenkor az eladó köteles a dolog tulajdonát megszerezni annak érdekében, hogy azt a vevőre átruházhassa. Az ingatlanra vonatkozó adásvételi szerződést sem lehet egymagában azon az alapon semmisnek tekinteni, hogy az eladó a szerződés megkötésekor még nem volt az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzett tulajdonos.

Más az eset akkor, ha a *közös tulajdonban álló* egész ingatlanra vonatkozó adásvételi szerződés megkötésénél az egyik tulajdonostárs jár el, a másik vagy többi tulajdonostársat is eladóként feltüntetett szerződést azonban egyes tulajdonostársak *nem írják alá*. A helyzet tehát az, hogy a szerződést alá nem író tulajdonostárs tulajdoni hányadára vonatkozóan nem jött létre érvényes adásvételi szerződés.

Ilyen esetben - minthogy a tulajdonostárs csak a saját tulajdoni hányadára köthetett érvényes adásvételi szerződést - alkalmazni kell a *részleges érvénytelenségre* vonatkozó szabályt (239. §). Magánszemélyek vonatkozásában rendszerint annak vizsgálata kerül előtérbe (mégpedig általában a vevő oldalán), hogy a felek az érvénytelen rész nélkül is megkötötték volna-e a szerződést.

Az egyik perben a Legfelsőbb Bíróság arra mutatott rá, hogy semmis az a szerződés, amellyel az eladó a saját ingatlanrésze mellett a tulajdonában nem álló illetőség átruházását is vállalja. A részleges érvénytelenség szabályai szerint ilyenkor, ha a vételi szándék az egész ingatlan megvásárlására irányult, az egész szerződés megdől (P. törv. II. 20 877/1986. - BH 1987/5. sz. 165. - PJD XI. 167. sz.).

A Ptk. 208. §-a szerinti előszerződés megkötésének nem feltétele, hogy a később átruházandó vagyontárgyakkal az eladó már ekkor tulajdonosa legyen. Nincs tehát akadálya annak, hogy valaki olyan ingatlanok adásvételére vállaljon előzetesen kötelezettséget, amelyek tulajdonjogát majd a későbbiekben szerzi meg (LB Pfv. VI. 24247/1998. - BH 2000/12. sz. 540.).

d) Az adásvétel hatálya kiterjed mindarra, ami az adásvétel tárgyával *alkotórészi*, kétség esetében pedig *tartozéki* kapcsolatban áll [95. § (1) és (2) bek.]. E körben nagy jelentősége van a felek megállapodásának.

Ez alól a tv. kivételt állapít meg ingatlan-adásvétel esetére. Az ilyen szerződés hatálya ugyanis a *mezőgazdasági felszerelésre és jószágokra* csak akkor terjed ki, ha ebben a felek kifejezetten megállapodtak. Egy gyümölcsös eladása esetében pl. nem száll át a vevőre a permetezőgép tulajdona. Ehhez a felek kifejezett megállapodása szükséges.

A Ptk. számos rendelkezése foglalkozik azzal, hogy az eladott dolognak milyen tulajdonságokkal kell rendelkeznie, azzal szemben milyen követelmények támaszthatók, mi tartozik a törvényes tulajdonság körébe. Az egyik perben a Legfelsőbb Bíróság pl. rámutatott arra, hogy családi házzal beépített ingatlan adásvétele esetében törvényes tulajdonság, hogy a lakóépület a korának és az abból következő műszaki állapotának megfelelő mértékben a rendeltetésszerű használatra alkalmas állapotban legyen (LB Pfv. III. 22199/1997. - BH 1999/11. sz. 500.).

A dolog tulajdonának átruházása és a dolog átadása

6. Adásvételi szerződés alapján az eladó legfőbb kötelessége a *dolog tulajdonának* a vevőre történő átruházása és a dolognak a vevő *birtokába bocsátása*. A tulajdonjog az adásvételi szerződés megkötésével még nem száll át a vevőre, ehhez az *átadás*, illetőleg - ingatlan esetében - az *ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzés* is szükséges [117. § (2) és (3) bek.]. Így jut a vevő olyan helyzetbe, hogy gyakorolni tudja a tulajdonjog tartalmához tartozó jogokat (birtoklás, használat, hasznok szedése, rendelkezés).

a) Az átadás a dolog *tényleges birtokba adásával* vagy *más olyan módon* mehet végbe, amely kétségtelenné teszi, hogy a dolog az eladó hatalmából a vevő (*a tulajdonjog megszerzője*) hatalmába került [117. § (2) bek.].

Az átadás leggyakoribb módja az, amikor az eladó a dolgot *kézből kézbe* (közvetlen hatalomból közvetlen hatalomba) adja. *Egyéb módok:*

aa) Az eladó megszünteti az adásvétel tárgyának birtokban tartását és egyben lehetővé teszi a vevőnek, hogy az adásvétel tárgyát birtokba vegye (*longa manu traditio*). Pl. az eladó, a bolt alkalmazottja a megvásárolt dolgot a megállapodás szerinti időben lerakja a vevő lakásának ajtaja elé.

ab) A már a vevő birtokában levő dolgot illetően az eladó kijelenti, hogy azt a vevő tulajdonába adja (*brevi manu traditio*). Pl. valaki a haszonkölcsönbe kapott magnót megvásárolja.

ac) Az eladó eladja a tulajdonában levő dolgot, de azt valamilyen jogcímen továbbra is a birtokában tartja (*constitutum possessorium*). Pl. valaki eladja a magnóját, de azt mint haszonkölcsönbe vevő továbbra is használja.

ad) Az eladó olyan dolgot ad át a vevőnek, amelynek segítségével az *tényleges hatalmat* gyakorolhat az adásvétel tárgyán (jelképes átadás). Pl. az eladó az adásvétel tárgyát alkotó nyaraló kulcsait adja át a vevőnek.

ae) Az eladó átruházza a vevőre a harmadik személy birtokában levő dologának kiadására (a dolog visszakövetelésére) vonatkozó jogát (*cessio vindicationis*). Pl. az eladó a másnak haszonkölcsönbe adott rádiójának visszakövetelésére a vevőt feljogosítja (a visszakövetelés jogát a vevőre engedményezi).

a) Az eladó az adásvétel tárgyát valamilyen jogcímen a birtokában tartó harmadik személyhez intéz olyan jognyilatkozatot, hogy az a dolgot a vevő tulajdonaként birtokolja, s azt birtoklási jogának megszűntekor a vevőnek mint új tulajdonosnak adja át (birtokátutalás). Pl. valaki a másnak bérbe adott zongorát eladja, s akként rendelkezik, hogy a bérlő a zongorát most már a vevő tulajdonaként tartsa birtokában, és a bérleti idő lejártával az új tulajdonosnak adja ki.

Az átadás történhet *megbízott* útján is. Ilyen esetben az átadás hatálya a megbízóval szemben áll be. Az átadás hatálya az átadás tényével beáll (nem szükséges külön nyilatkozat tétele).

b) Az ingatlanra vonatkozó tulajdonjognak az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzésére vonatkozó szabályokat a módosított 1972. évi 31. tvr. tartalmazta. Ezt a tvr.-t az ingatlan-nyilvántartásról szóló 1997. évi CXLI. tv. hatályon kívül helyezte azzal, hogy az új törvény 1999. január 1-jén lép hatályba.

A lábon álló terményre létrejött opciós szerződés alapján az adott terület birtokbavétele megvalósul azáltal, hogy a vevő az eladóval vállalkozási szerződést köt az elvégzendő mezőgazdasági munkákra és a termény betakarítására. Ezzel az adott terület a lábon álló terméssel a tulajdonjog megszerzőjének hatalmába kerül, tehát a termés már az elválással a vevő tulajdona lesz. (LB Fpk. VI. 30.166/2001. - BH 2002/1. sz. 28.)

A tulajdonszerzéssel kapcsolatban megemlíthető az a határozat is, amely szerint a Ptk. 117. §-a (4) bekezdésében foglalt rendelkezés felépítéséből, szövegéből következik: ha a későbbi szerző tulajdonjogát nem jegyezték be, a ténylegesen birtokba lépő joga - jóhiszeműsége esetén - megelőzi a korábban szerződő jogát (LB Pfv. I. 21248/1994. - BH 1997/5. sz. 219.).

c) Az adásvétellel kapcsolatban gyakran előfordul a *nem tulajdonostól való tulajdonszerzés* kérdése (Ptk. 118. §), s ezzel kapcsolatban a Legfelsőbb Bíróság már számos esetben iránymutatást adott. Így pl. megállapította, hogy az autókereskedelemmel hivatásszerűen foglalkozó személytől a jóhiszeműen vásárló akkor is megszerzi a gépkocsi tulajdonjogát, ha az eladó nem volt a gépkocsi tulajdonosa (LB Gf. I. 31919/1994. - BH 1996/1. sz. 48.).

Egy másik perben rámutatott arra, hogy nem szerez tulajdonjogot a kereskedelmi forgalomban eladott gépkocsin a vevő, ha tudta, vagy tudnia kellett, hogy a kereskedő nem tulajdonosa a gépkocsinak. Azt az eladót, aki üzleti tevékenysége körében értékesít, és ezzel egyben szavatolja a tőle vásárlóknak a Ptk. 118. §-ának (1) bekezdése szerinti tulajdonszerzését, a jogszavatosságon alapuló kártérítési kötelezettség akkor is terheli, ha ezt a szerződésben esetleg külön nem rögzítették. Következik ez a felelőssége a Ptk. 318. §-ára figyelemmel alkalmazandó, a Ptk. 339. §-a (1) bekezdésének rendelkezéséből is. A későbbi, a dolgot kiszolgáltató vevők kára annak az okozati láncnak a végső eredménye, amelynek elindítója a kereskedőnek az a jogellenes magatartása, hogy olyan dolgot értékesített, amelyre a tőle jóhiszeműen és ellenérték fejében vásárló sem szerezhetett - más személy fennálló joga folytán gyakorolható - tulajdonjogot. A későbbi jóhiszemű vevő eladóként a Ptk. 369. §-ának (4) bekezdése értelmében csak a szerződés megkötéséből eredő károkat (ügyletkötési költség stb.) köteles megfizetni, a (3) bekezdés szerinti kártérítési felelősség a kereskedőt terheli (LB Pf. I. 20332/1995. - BH 1996/8. sz. 419.).

d) Külön jogszabályok rendelkeznek a hajózásról, a *hajók nyilvántartásáról és lajstromozásáról* [1973. évi 6. tvr.; 4/1974. (I. 9.) MT r.; 5/1974. (V. 21.) KPM r., 237/2002. (XI. 8.) Korm. r., 26/2002. (XI. 29.) GKM r., 25/2002. (V. 18.) KöViM r.]. (A bekezdés hatályos szövege itt található)

e) Az állam tulajdonában lévő vállalkozói vagyon értékesítéséről szóló - többször módosított - 1995. évi XXXIX. törvény (Priv. tv.) 1. §-a (9) bekezdése helyébe a Magyar Köztársaság 2001. és 2002. évi költségvetéséről rendelkező 2000. évi CXXXIII. törvény 93. §-ának (1) bekezdése azt a szabályt léptette, amely szerint az ÁPV Rt. a Kormány felhatalmazása alapján állami tulajdonosi joggyakorló szervvel annak rendelkezése alatt álló - az államháztartásról szóló 1992. évi XXXVIII. törvény 109/A. §-a szerinti - vagyon értékesítésére és az értékesítésig történő kezelésére szerződést köthet. Az értékesítés módjára a kincstári vagyonra vonatkozó szabályokat kell alkalmazni.

A vételár

7. Az adásvételi szerződésben - lévén ez fogalmilag visszterhes ügylet - az eladó szolgáltatása mellett meg kell határozni a vevő szolgáltatását is. Az eladónak kell szolgáltatnia az adásvétel tárgyát alkotó dolgot, a vevőnek pedig ellenszolgáltatásként a dolog ellenértékét: a *vételárat*. Ha a felek az ellenszolgáltatást nem pénzben, hanem más dologban határozták meg, cserével vegyes adásvételi szerződésről van szó.

a) Az adásvételi szerződés alapján a vevőnek *pénztartozása* keletkezik az eladóval szemben, amely valójában a legfajlagosabb szolgáltatás. Minthogy minden olyan szolgáltatás pénztartozás, amelyet pénzben kell teljesíteni, nemcsak a szerződésben pénzben meghatározott szolgáltatás a pénztartozás, hanem az egyéb dologban pénzre szólóan meghatározott szolgáltatás is (amikor pl. a felek a vételárat tíz mázsa búza fizetési ellenértékében határozzák meg).

Lehetséges, hogy a vételárat *jogszabály* határozza meg. Ilyenkor a feleknek nem kell a vételárban megállapodniuk, minthogy a jogszabály rendelkezése lép a felek hiányzó rendelkezése helyébe. A *hatósági ár* - amely lehet *határozott* (fix), *legalacsonyabb* (minimális) vagy *legmagasabb* (maximális) ár - fontos eszköze lehet a gazdaságpolitikai célok szolgálatának, s meghatározott körben mintegy jogi biztosítékot is nyújt ahhoz, hogy az áruviszonyokban a kölcsönös szolgáltatások egyenértékűségének elve megvalósuljon.

A *vételár meghatározása* rendszerint közvetlenül történik, de történhet közvetett módon is. Érvényes a szerződés pl. akkor is, ha abban a felek a vételárat úgy határozták meg, hogy elfogadják e tekintetben az általuk közösen kijelölt harmadik személy, esetleg szakértő értékelését. A vételárat nem kell az okiratban számszerűleg pontosan megjelölni; elegendő, ha a megjelölés alapján a vételár összege kiszámítható vagy egyébként megállapítható.

A valódi vételár feltüntetésének hiánya az adásvételi szerződést nem teszi érvénytelenné. A szerződés létrejöttéhez azonban szükséges a feleknek a vételár tárgyában való megállapodása. Ennek hiányában a szerződés nem érvénytelen, hanem létre sem jöttnek minősül (LB Pfv. VI. 21167/2000. - BH 2003/10. sz. 409.).

Önmagában a teljes vételár kiegyenlítésének elmaradása, a lakásárakban bekövetkezett változás a teljesítéshez fűződő érdek megszűnését nem bizonyítja, ezért az adásvételi szerződéstől való elállást nem alapozza meg (LB Pfv. VI. 21037/2001. - BH 2003/11. sz. 452.).

Ha a rendelkezésre álló bizonyítékok alapján nem lehet megállapítani, hogy a felek az adásvételi szerződésben milyen vételárat kötöttek ki, az eladónak kell bizonyítania, hogy a vevőnek a már teljesített vételáron felül további vételártartozása is van (LB Pfv. I. 22095/1993. - BH 1995/2. sz. 102.).

Ha a felek a szerződéskötéskor az árban ugyan kifejezetten nem állapodnak meg, de egyetértenek abban, hogy ettől függetlenül a szállító a gyártást kezdje meg, mert a megrendelő a terméket átveszi, a bírósági gyakorlat szerint ez a szerződéskötéskor ismert, az adott szolgáltatással arányos piaci ár hallgatolagos kölcsönös elfogadását jelenti (LB Gf. I. 31689/1993. - BH 1995/2. sz. 107.).

Az adásvételi szerződés vételárának részletekben való megfizetése a felek között nem hoz létre olyan tartós jogviszonyt, amelynek folytán a bíróság jogosult lenne a szerződés módosítására (LB Gf. VI. 32992/1996. - BH 1997/5. sz. 242.).

A vételár megfizetésének *módjára* a pénztartozások teljesítésének módjára vonatkozó általános rendelkezések (231. §) az irányadók.

A forgalmi érték meghatározásánál nem az általános konjunkturális értékelkedésből kell kiindulni, hanem a konkrét értékviszonyokat kell vizsgálni (LB P. törv. II. 20856/1991. - BH 1992/4. sz. 236.).

Ha a felek az adásvételi szerződést közös megegyezéssel felbontják, a már teljesített szolgáltatások visszajárnak; az eladó ezért a vételár egy részére azon a címen sem tarthat igényt, hogy a pénzt foglalóként vagy bánatpénzként kapta (LB Gf. IV. 30239/1993. - BH 1994/8. sz. 427.).

A bizományossal adásvételi szerződés alapján kapcsolatban álló vevő az adásvételi szerződésből eredő igényeit a megbízóval szemben nem, kizárólag a bizományossal szemben érvényesítheti. (LB Gf. I. 30270/2001. sz. 248.).

Adásvételi szerződés érvénytelensége esetében az eladó által átvett vételárrészlet visszafizetése nyomban esedékessé válik, s vissza nem fizetés esetében beáll a vevő kamatfizetési kötelezettsége (LB Pfv. V. 20962/1994. - BH 1995/8. sz. 459.).

Ha az adásvételi szerződés vevője a vételárat - vagy annak egy részét - saját váltóval fizeti, amelyet az eladó tovább forgat, az adásvételi szerződésen mint alapjogviszonyon alapuló kifogásra a váltó kiállítója csak akkor hivatkozhat, ha bizonyítja, hogy az új váltóbirtokos a váltó megszerzésével az ő hátrányára cselekedett. Ilyen esetekben az adásvételi szerződés érvénytelenségének megállapítása iránt indított per nem előkérdése a váltópernek (LB Gf. I. 32048/1995. - BH 1996/8. sz. 432.).

b) Ingatlan adásvételénél nemegyszer előfordul, hogy a felek valójában *nem abban a vételárban állapodtak meg, amelyet az okirat feltüntet*, hanem rendszerint magasabb összegű vételárban, s az okiratba - a vagyónátruházási illeték csökkentése céljából - kisebb összeget vesznek bele. Ritkábban fordul elő az okiratban a valóságosnál magasabb összegű vételár feltüntetése (pl. részbeni ajándékozás leplezése céljából).

Ilyen esetben színlelt szerződésről van szó, s ezért az a szabály jön figyelembe, amely szerint a színlelt szerződés semmis, ha pedig az más szerződést leplez, a szerződést a leplezett szerződés alapján kell megítélni [207. § (4) bek.]. A nem valóságos vételárat feltüntető ingatlan-adásvételi szerződés - amint erre a XXV. sz. PED rámutat (ind. I/c pont) - érvényes ugyan, de illetékjogi és büntetőjogi következményeket vonhat maga után. Ha az illetékrövidítési célzat megállapítható, a bíróságnak az illetékes pénzügyi hatóságot, büncselekmény esetében pedig az ügyészt is értesítenie kell. A szerződés teljesítése során a vevő a teljes vételárért tartozik helytállni, tehát az eltitkolt vételárrészt is.

Ingatlan-adásvétel esetén - a felek eltérő megállapodásának hiányában - az általános forgalmi adót a vételár magában foglalja (LB Gf. IV. 31007/1991. - BH 1992/2. sz. 122.).

Nagy értékű ingatlan adásvételére vonatkozó tárgyalások során a vevő részéről elvégzett értékbecslés költségei - a felek ezzel ellentétis kifejezett megállapodásának hiányában - a vevő kockázatviselési körébe tartoznak, azok a Ptk. 6. §-a alapján az eladóra nem háríthatók át (LB Gfv. X. 30848/1993. - BH 1994/1. sz. 39.).

c) A vételár megállapításával kapcsolatban nemegyszer felmerül az a kérdés, hogy az eladott ingatlanon létesített közmű után kivetett *közműfejlesztési hozzájárulás* fizetése az eladó, vagy a vevő terhe-e. A Legfelsőbb Bíróság egyik határozata szerint annak eldöntésénél, hogy az adásvétel tárgyaként szereplő ingatlannal kapcsolatban az adásvételi szerződés megkötése előtt létesített közmű után a szerződés megkötését követően a vevőre kivetett közműfejlesztési hozzájárulást az eladó köteles-e a vevőnek megtéríteni, annak van jelentősége, hogy a felek a vételár meghatározásánál a létesített közművet értéknövelő tényezőként vették-e figyelembe (P. törv. I. 20782/1982. - BH 1983/7. sz. 278. - PJD X. 203. sz.).

Az adásvétel tárgyának átvétele

8. A szerződő felek elvi egyenlőségének követelményéből folyik, hogy a vevő köteles az adásvétel tárgyát, a dolgot az eladótól *átvenni*. Erre a tv. jogilag kötelezi a vevőt, ez a vételár megfizetése mellett a vevő másik fő kötelezettsége. Az átadáshoz, illetőleg az átvételhez fontos jogkövetkezmények fűződnek (költségviselés, kárveszélyviselés, szavatosság, tulajdonszerzés, felelős őrzés stb.).

A vevő átvételi kötelezettsége jogosult kötelezettség, amiből következik, hogy az átvétel késedelme esetén a jogosult késedelemre vonatkozó szabályokat (302-304. §) kell alkalmazni.

A vevőt nemcsak átvételi, hanem - ezzel kapcsolatban - *megvizsgálási kötelezettség* is terheli. A vevő ugyanis az eladó dologszolgáltatásának jogosultja. A jogosult pedig - ha jogszabály nem tesz kivételt - a *körülmények által lehetővé tett legrövidebb időn belül* köteles meggyőződni arról, hogy a teljesítés megfelelő-e [283. § (1) bek.]. A szolgáltatás jellegétől és általában az eset körülményeitől függ, hogy az adott esetben mennyi idő szükséges a megvizsgáláshoz. A megvizsgálásnak a szavatossági jogok érvényesítése szempontjából van nagy jelentősége.

Az adásvételi szerződés alakja

9. A tv.-nek a szerződési formszabadság elvét kifejezésre juttató szabályából [216. § (1) bek.] következik, hogy adásvételi szerződést is *általában bármilyen alakban* lehet kötni, még ráutaló magatartással is. Ilyenkor azonban szükséges, hogy az adásvételi szerződés kötése irányuló akarat meglelje a körülmények alapján kétségtelenül megállapítható legyen.

A szerződésekre vonatkozó közös szabályok között már említettük, hogy jogszabály a szerződésre *meghatározott alakot* szabhat [217. § (1) bek.]. Ilyen szabályt tartalmaz az adásvételi szerződésekre vonatkozóan maga a tv. is, amikor kimondja, hogy *ingatlan adásvételének érvényességéhez a szerződés írásba foglalása szükséges*. Ebben a törvényhozónak az a törekvése jut kifejezésre, hogy megteremtse az ingatlan tulajdonjogát átruházó szerződések tekintetében a forgalom fokozottabb biztonságát és megbízhatóságát, továbbá megakadályozza a kellően meg nem fontolt ingatlanelidegenítéseket.

Az ingatlan-adásvételi szerződés alakszerűségével kapcsolatban a gyakorlatban számos probléma merült fel. A bizonytalanságok megszüntetése és az egységes gyakorlat kialakítása érdekében alkotta meg a *Legfelsőbb Bíróság* az ingatlanátruházási szerződés érvényességéről szóló - XXXV. és XXXIX. számú Polgári Elvi Döntésekkel módosított - XXV. számú Polgári Elvi Döntését, amely a következő irányítást adta:

I. Az ingatlan tulajdonjogának átruházására irányuló szerződés érvényes létrejöttéhez a tartalmi követelmények szempontjából szükséges - és egyben elegendő -, ha a szerződésről készült okirat tartalmából a felek személye mellett az ingatlan tulajdonjogának átruházását célzó akaratnyilvánításuk kitűnik, továbbá, ha az okirat tartalmazza az ingatlannak és az ellenszolgáltatásnak a megjelölését, vagy ha az átruházás ingyenes, ez az okirat tartalmából megállapítható. Egyéb kérdésben létrejött megállapodás írásba foglalásának elmaradása a szerződés érvényességét nem érinti még akkor sem, ha az ebben való megállapodást bármelyik fél lényegesnek minősítette is.

II. Az írásba foglalt szerződés érvényességének nem feltétele, hogy a felek a megállapodásukat közokiratba vagy teljes bizonyító erejű magánokiratba foglalják, kivéve, ha ezt külön jogszabály írja elő.

III. Az ingatlan tulajdonjogának átruházására irányuló szerződés írásba foglalt akkor tekinthető, ha szerződési nyilatkozatát mindegyik szerződő fél aláírta. A szerződés érvényességét azonban nem érinti, ha nem ugyanaz az okirat tartalmazza valamennyi fél szerződési nyilatkozatát, hanem mindegyik szerződő fél külön okiratba foglalt nyilatkozata révén jön létre a felek kölcsönös és egybehangzó akaratnyilvánítása.

IV. Az ingatlan tulajdonjogának átruházását célzó szerződés megkötésére csak írásban lehet ajánlatot tenni az ajánlati kötöttséget eredményező joghatállyal. Ugyanígy csak írásban lehet ilyen értelmű ajánlatot elfogadni azzal a joghatállyal, hogy az a szerződés létrejöttét eredményezi. A szerződést tartalmazó okirat, ha azt az egyik fél írta alá, és a másik félnek átadta vagy elküldte, csupán a szerződés megkötésére tett ajánlatnak minősül, a szerződés érvényes létrejötte tehát attól függ, hogy a másik fél az ajánlatot az okirat aláírásával és visszaküldésével, illetőleg külön írásba foglalt és az ajánlattevőhöz megküldött nyilatkozattal az erre megszabott időben elfogadja-e.

V. Ha az ingatlan tulajdonjogának átruházására irányuló megállapodásukat a felek olyan színlelt szerződéssel leplezik, amelynek írásba foglalt tartalmához az ingatlan tulajdonjogának átruházása ugyancsak hozzá tartozik, ebben az esetben a leplezett szerződést nem teszi érvénytelenné egymagában az, hogy a szerződésről készült okirat a tulajdonjog átruházásának jogcímét, illetőleg az ellenszolgáltatást nem a felek valóságos akaratának megfelelően tünteti fel. Ha azonban a színlelés írásbeli szerződésből az ingatlan tulajdonjogának átruházására irányuló szándék nem tűnik ki, a tulajdonjog átruházására vonatkozó akaratnyilvánítás írásba foglalásának hiánya miatt a leplezett szerződés érvénytelen (XXV. sz. PED - PEH 43. o.).

Ingatlan adásvétele esetén a fizetési haladéokra, illetőleg a részletfizetés engedélyezésére vonatkozó megállapodás szóban is kiköthető (LB Gf. I. 30530/1992. - BH 1993/11. sz. 695.).

Az olvasni nem tudó vagy erre nem képes személynél - ha a szerződést aláírta - a bíróságnak azt kell vizsgálnia, hogy ismerte-e annak tartalmát, a jogügyletnek azonban nem érvényességi kelléke, hogy mindez magából az okiratról kitűnjék. Az utóbbinak ugyanis csak az okirat bizonyító ereje szempontjából van jelentősége (LB P. törv. III. 20535/1991. - BH 1992/4. sz. 241.).

A tulajdonos vagy megbízottja által alá nem írt ingatlan-adásvételi szerződés nem semmis, hanem nem létező szerződés, amelyre nem lehet jogot alapítani (LB Pfv. V. 21571/1998. - BH 1998/2. sz. 75.).

Az írásbeli szerződés létrejöttét az okirat felmutatása nélkül is lehet igazolni. Az *okirat eltűnése* önmagában nem teszi érvénytelenné a szabályszerűen létrejött szerződést. Nem elegendő azonban pusztán annak bizonyítása, hogy az ingatlan elidegenítéséről okirat készült. Azt is fel kell deríteni, hogy az eltűnt okirat tartalmazza-e az adásvételi szerződés lényeges elemeit, tehát hogy érvényes létrejött adásvételi szerződésről készült okirat tűnt-e el.

Olvasni nem tudó fél esetében - ha az ingatlan adásvételére kötött szerződést aláírta - a bíróságnak azt kell vizsgálnia, hogy a fél ismerte-e a szerződés tartalmát (LB Pfv. VI. 24247/1998. - BH 2000/12. sz. 541.).

A szerződéskötést megelőzően történt pályázatással kapcsolatban felmerülhet a szerződés érvényes létrejöttének kérdése is. A Legfelsőbb Bíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy a szerződést megelőző pályázati szabályok egyoldalú megszerzése a felek között létrejött adásvételi szerződést nem teszi érvénytelenné (LB Gfv. X. 31147/2000. - BH 2001/8. sz. 384.). Ezzel a határozattal kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a pályázati szabályok „egyoldalú megszerzése” mögött adott esetben a jogszabályt és a tisztességet sértő magatartás húzódhat meg.

Az ingatlan elidegenítésére kiírt pályázati felhívásban tett versenytárgyalási ajánlat elfogadása csak akkor hozza létre a szerződést, ha az elfogadás minden, a felek által lényegesnek minősített kérdésre kiterjed (LB Pfv. X. 20691/2002. - BH 2003/12. sz. 494.).

Ptk. 366. § (1) Ha vételárként piaci árat kötöttek ki, a teljesítési helynek megfelelő piacon a teljesítési időben kialakult középárat kell megfizetni.

(2) Ha jogszabály kivételt nem tesz, a súly szerint megállapított vételárat a tiszta súly alapján kell kiszámítani.

Ptké. I. 60. §

A *Ptké. I. 60. §-át* hatályon kívül helyezte a *Ptké. II. 25. § (2) bekezdésének a) pontja*. Hatálytalan: 1978. III. 1.-jétől.

Piaci ár kikötése

1. A vételár meghatározása történhet úgy is, hogy a felek a *piaci árat* kötik ki. Az adott esetben irányadó piaci ár meghatározásánál jelentősége van a helynek és az időnek. Az adásvételi szerződést ugyanis azzal az árral kell megkötöttnek tekinteni, amely egyrészt a *teljesítési helynek megfelelő piacon*, másrészt pedig a *teljesítési időben* (tehát nem a szerződéskötés idején) alakult ki. A piaci ár rendszerint ingadozó, ezért a teljesítési helynek megfelelő piacon a teljesítési időben kialakult *középárat* kell megfizetni.

Mindez csak akkor jöhet figyelembe, ha az említett helyen és időben valóban van piaci ár, tehát ha az adásvétel tárgyát illetően számottevő és tartós kereslet és kínálat van, s az ár ennek rendjén - a forgalom rendes menetében - alakul ki. Ha az adásvétel tárgyára vonatkozó piaci ár a teljesítés helyén nem alakult ki, az eset körülményeinek mérlegelésével - figyelemmel a felek szerződési szándékára - kell dönteni abban a kérdésben, hogy az adásvételi szerződést létrejötteként lehet-e tekinteni (esetleg a teljesítési helyhez legközelebb eső piacon kialakult ár figyelembevételével).

A piaci ár meghatározásának nem feltétele az, hogy az ár nyilvános piacon (vásáron) alakuljon ki. Csak a kereslet és a kínálat létét kell vizsgálni.

A vételárnak súly szerint való megállapítása

2. A felek az adásvételi szerződésben meghatározhatják a vételárat *súly szerint* is. Erre az esetre tartalmazza a tv. azt az ugyancsak értelmező szabályt, hogy - ha jogszabály nem tesz kivételt - a súly szerint megállapított vételárat a *tiszta súly* (az ún. nettó súly) alapján kell kiszámítani. A felek természetesen eltérően is megállapodhatnak.

A felek jogai és kötelezettségei

Ptk. 367. § (1) Az eladó köteles a vevőt a dolog lényeges tulajdonságairól és a dologgal kapcsolatos fontos követelményekről, különösen a dologra vonatkozó esetleges jogokról és a dologgal kapcsolatos terhekről tájékoztatni. Köteles továbbá az ilyen körülményekre, illetőleg jogokra és terhekre vonatkozó okiratokat a vevőnek átadni.

(2) Az eladó viseli az átadással és az ingatlan-nyilvántartásban feltüntetett állapot rendezésével kapcsolatos költségeket.

(3) A szerződéskötési költségek, a tulajdonátruházási illeték, továbbá az átvétel és a tulajdonváltás ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzésének költségei a vevőt terhelik.

Az eladó tájékoztatási kötelezettsége

1. A polgári jogi viszonyban irányadó általános *együttműködési kötelezettségnek* [4. § (1) bek.] az adásvételi szerződésre való konkretizálását jelenti annak megkövetelése, hogy az eladó a szerződéskötéssel kapcsolatban folytatott tárgyalásai során minden olyan körülményről tájékoztassa a vevőt, amelynek a vevő vételi szándékának érlelődése, a szerződéskötési elhatározásának kialakulása szempontjából jelentősége lehet. Ez összhangban van azzal a másik alapvető követelménnyel, amely szerint a polgári jogi viszonyokban úgy kell eljárni, ahogy az *az adott helyzetben általában elvárható* [4. § (4) bek.]. Nyilvánvaló, hogy a becsületesen eljáró, a másik fél (a vevő) jogos érdekét is szem előtt tartó eladótól általában elvárható, hogy az adásvétel tárgyát illetően a vevő számára megfelelő felvilágosítást adjon.

a) A tv. a *tájékoztatási kötelezettség terjedelmét* akként határozza meg, hogy ez magába foglalja a tájékoztatást

- a dolog *lényeges tulajdonságairól*,
- a dologgal kapcsolatos *fontos körülményekről*, ezek körében különösen
- a dologra vonatkozó esetleges *jogokról* és
- a dologgal kapcsolatos *terhekről*.

Az eladó tehát csak a *lényeges* tulajdonságokról és a *fontos* körülményekről köteles a vevőt tájékoztatni. Nem várható el az eladótól, hogy a lényegtelen és jelentéktelen tulajdonságokat, illetőleg körülményeket is feltárja a vevő előtt. Amint erre a tv. indokolása is rámutat, nem kívánható meg az eladótól a dologgal kapcsolatos minden részletkörülményről való tájékoztatás, hasonlóképpen az sem, hogy a dolog minden esetleges jelentéktelen fogyatékoságának feltárásával szinte lebeszélje a vevőt a vételről.

Ez azonban korántsem jelentheti annak megengedését, hogy az eladó az adásvétel tárgyát illetően a szerződés létrejötte szempontjából jelentős körülményeket elhallgasson. Az eladónak fontos kötelessége, hogy tájékoztassa a vevőt minden olyan hibáról, tulajdonságról, teherről és egyéb körülményről, amely befolyásolja a dolog rendeltetésszerű használhatóságát vagy a tulajdonosi jogok gyakorlását.

Nyilvánvalóan fontos körülmény az, ha az eladott dologra vonatkozóan harmadik személynek valamilyen joga (pl. elővásárlási, visszavásárlási, vételi joga) áll fenn, vagy pedig a dologhoz valamilyen teher (pl. szolgalmi jog) kapcsolódik. Az eladót mindezek tekintetében tájékoztatási kötelezettség terheli.

A tájékoztatási kötelezettségről a tv.-en kívül más jogszabály is rendelkezhet.

b) A tájékoztatási kötelezettség elmulasztását a bírósági gyakorlat szerződésszegésnek, az ezzel okozott kárt pedig *szerződésszegéssel okozott kárnak* tekinti, s ezért a felelősséget - a 318. § közvetítésével - a 339. § (1) bekezdése alapján bírálja el. Azt vizsgálja tehát, hogy az eladó a tájékoztatás terén úgy járt-e el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. A bíróság kártérítés címén az értékkülönbséget akkor is megítélhetőnek tartja, ha a szerződés érvénytelensége - a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás feltűnő aránytalanságára alapozottan - nem állapítható meg. Mindenesetre azonban az ilyen döntésnél nagy óvatosságra van szükség (különös figyelemmel pl. a használt gépjárművek valóságos értéke tekintetében fennálló nagymérvű bizonytalanságra).

Az *elvárhatóság* kérdésének vizsgálatánál abból kell kiindulni, hogy mindenkinek úgy kell eljárnia, hogy a kár bekövetkezése megelőzhető legyen. Az elvárhatóság objektív fogalom, a társadalmilag elvárhatóságot jelenti. Ezért nem áll fenn tájékoztatási (közlési) kötelezettség olyan körülményre vonatkozóan, amelyet az érdekelteknek - így a vevőnek is - az elvárhatóság körében ismerniük kell.

c) Lehetséges, hogy az eladó nem tesz eleget a *tájékoztatási kötelezettségének*, ugyanakkor azonban megvalósult a *hibás teljesítés* tényállása is. Ilyen esetben a vevő - ha ennek egyébként megvannak a feltételei - akár kártérítési, akár pedig szavatossági igényt érvényesíthet.

Az adásvételi szerződés megkötésével kapcsolatos kérdés, hogy ki viseli a rizikót akkor, ha a vevő a megvásárlandó ingatlanra vonatkozó nyilvántartási adatokról való meggyőződést elmulasztja. A Legfelsőbb Bíróság gyakorlata szerint az ingatlan-adásvételi szerződés megkötése előtt az ingatlan-nyilvántartás adatai megtekintésének elmulasztása a vevő kockázata. Az együttműködési - és a tájékoztatási - kötelezettség elmulasztásának nincs kártérítési következménye, ha a vevő - az ingatlan-nyilvántartás megtekintése útján - meggyőződhetett volna az eladó tulajdonjogi helyzetéről, de azt elmulasztotta (LB Gfv. X. 32654/1999. - [BH 2000/11. sz. 501.](#)).

Lakásingatlan vétele esetén mindazok a körülmények befolyásolják a szerződési okiratot, amelyek az ingatlan rendeltetésszerű használatát érintik. E körben a közüzemi szolgáltatások zavartalansága lényeges körülménynek minősül (LB Pfv. III. 20204/2000. - [BH 2003/10. sz. 410.](#)).

A tájékoztatási kötelezettséggel kapcsolatban megvalósulhat olyan tényállás, amely az adásvételi szerződés *megtámadására* is alapot ad. Elsősorban a tévedés, megtévesztés vagy a szolgáltatás és ellenszolgáltatás feltűnő aránytalansága címén való megtámadás jöhet szóba.

d) A tv. az eladót *okiratok kiadására* is kötelezi. Ez a kötelezettség olyan okiratok tekintetében áll fenn, amelyek a dolog lényeges tulajdonságaira, a dologgal kapcsolatos körülményekre, illetőleg a jogokra és a terhekre vonatkoznak. Az ilyen okiratok mintegy a dologhoz tapadnak, s annak a sorsát osztják, minthogy azokra most már az új tulajdonosnak (a vevőnek) van szüksége.

Az az okirat, amelyet az eladó köteles a vevőnek átadni, lehet pl. használati utasítás, forgalmi engedély, jótállási nyilatkozat, a tulajdonjog az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzéséhez szükséges okirat, biztosítási kötvény, bármilyen kísérő okmány, az adásvétel tárgyára vonatkozóan fennálló kötelmi jogviszonyra vonatkozó okirat.

Lehetséges, hogy egyes esetekben *külön jogszabály* írja elő az okiratadási kötelezettséget.

A költségek viselése

2. Az adásvételi szerződéssel kapcsolatban különféle *költségek* merülhetnek fel, amelyeknek a viselése tekintetében a felek *megállapodhatnak*. Abban az esetben azonban, ha ilyen megállapodás *nem jön létre*, a költségek viselése tekintetében a *tv. rendelkezései* jönnek figyelembe. Vannak olyan költségek, amelyek - megállapodás hiányában - az eladót, s vannak olyanok, amelyek a vevőt terhelik.

a) Az *eladó* terhére esnek általában az eladó szolgáltatásának teljesítésével kapcsolatos költségek.

aa) Az eladó viseli mindenekelőtt az *átadással* kapcsolatos költségeket. Ebbe a körbe tartoznak pl. azok a költségek, amelyek az adásvétel tárgyának a teljesítési helyre küldésével kapcsolatban merülnek fel, továbbá az adásvétel tárgyának átadását igazoló elismervénnyel kapcsolatos esetleges költségek. Általában az átadással kapcsolatos költségek közé sorolhatók a csomagolás és a mérlegelés költségei [283. § (3) bek.].

ab) Az eladót terhelik továbbá az *ingatlan-nyilvántartásban feltüntetett (telekkönyvi) állapot rendezésével* kapcsolatos költségek. Az eladott ingatlan tulajdoni lapját olyan állapotba kell hozni, hogy ne legyen akadálya a vevő korlátozásmentes, illetőleg a szerződésnek megfelelő tulajdonszerzésének. Az ezzel kapcsolatos költségeket az eladónak kell viselnie.

b) A költségek egy másik csoportja a tv. diszpozitív rendelkezése szerint a *vevőt* terheli.

ba) Ebbe a csoportba tartoznak a *szerződéskötési költségek*. Általános szabály szerint tehát a vevő köteles viselni pl. a szerződés írásba foglalásával kapcsolatos költségeket. A szerződéskötési költségek körébe tartozónak a bírósági gyakorlat elsősorban az ügyvédi költségeket tartja. Idetartozik az okirati illeték is. Általános szempontként jöhet figyelembe, hogy a szóban levő költségek fogalmát nem lehet tágan értelmezni. Nem volna helyes szerződéskötési költségnek tekinteni és a vevő terhére megállapítani pl. a külföldről érkező eladó (ügynök) utazási, szállodai, étellemezési költségeit.

bb) Ellenkező megállapodás hiányában a vevő köteles megfizetni a *tulajdonátruházási illetéket*. Ez azonban nem érinti az illetékszabályok érvényesülését (pl. az előírt egyetemleges felelősséget).

Ha a pénzügyi hatóság az illetékszabályok alapján a vagyonátruházási illetéket az eladótól behajtotta, holott a felek egymás közti viszonyában a vagyonátruházási illeték a vevő terhe, az eladó a kifizetett összegnek a vevő általi megtérítését nyilvánvalóan követelheti. Olyan esetben, amikor a pénzügyi hatóság az eladót még nem terhelte meg a vagyonátruházási illetékkel, az eladó az adásvételi szerződés alapján per útján is követelheti a vevőtől, hogy fizesse meg az államnak a vagyonátruházási illetéket, mert ez a tv. szerint a vevő terhe.

bc) A vevőt terhelik általános szabály szerint az adásvétel tárgyának *átvételével* kapcsolatos költségek (a vevő által szükségesnek tartott ellenőrzés költségei, az átvétellel kapcsolatban közvetlenül felmerülő költségek, a teljesítési helyről történő elszállítás költségei stb.). A *nyugta költségei* a kötelezettet terhelik, kivéve, ha a jogosult a kötelezvényt nem adta vissza [284. § (2) bek.]. Ebből következően a vevő mint a vételár megfizetésének kötelezettje köteles megfizetni - általános szabály szerint - a vételár megfizetését igazoló nyugta költségeit. Ha azonban az eladó nem tudja visszaadni a kapott kötelezvényt, ez esetben a nyugta költségei őt terhelik.

bd) Ugyancsak a vevőt terhelik a *tulajdonváltás ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzésének* (telekkönyvi bejegyzésének) költségei (pl. a bejegyzésre irányuló eljárás költségei).

Ptk. 368. § (1) Az eladó a tulajdonjogot csak a szerződés megkötésekor, írásban és legfeljebb a vételár teljes kiegyenlítéséig tarthatja fenn.

(2) A vevő a tulajdonjog-fenntartás hatályossága idején a dolgot nem idegenítheti el, és nem terhelheti meg. Ez a szabály harmadik személy jóhiszeműen és ellenérték fejében szerzett jogát nem érinti.

(3) Az ingatlan vevője - ha a tulajdonjognak az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzése előtt birtokba lép - ennek napjától kezdve szedi a dolog hasznait, viseli terheit és azt a kárt, amelynek megtérítésére senkit sem lehet kötelezni.

A tulajdonjog fenntartása

1. Az átadás nem vezet a tulajdonjog megszerzéséhez akkor, ha az eladó a *tulajdonjogát fenntartja*. Ennek csak a tv.-ben meghatározott *három feltétel együttes megléte* esetében lehet helye. Az eladó a tulajdonjogot *csak*

a) a *szerződés megkötésekor*,

b) *írásban és*

c) *legfeljebb a vételár teljes kiegyenlítéséig* tarthatja fenn.

Érvénytelen tehát a tulajdonjog fenntartása, ha az erre irányuló jognyilatkozatot a szerződéskötést követően tették, vagy nem foglalták írásba, vagy a vételárat azonnal kifizették. Ha érvényes tulajdonjog-fenntartás történt, a vevő csak akkor lesz a megvásárolt dolog tulajdonosává, ha a teljes vételárat megfizette. Ez tehát a tulajdonjog átszállásának feltétele, nem pedig az adásvételi szerződés érvényességéé.

A tulajdonjog fenntartása nem akadályozza azt, hogy az eladó a vételár behajtása érdekében megfelelő lépéseket tegyen. Ha pedig az eladó pert indít a vételár megfizetése iránt, és végrehajtást kér, ez nem tekinthető a fenntartott tulajdonjogról való lemondásnak.

A tulajdonjog-fenntartás joghatása

2. A tulajdonjog fenntartásához mindenekelőtt az a joghatás fűződik, hogy a vevő a *tulajdonjogot nem szerzi meg*. Ehhez további joghatás is járul: a vevő rendelkezési joga korlátozást szenved: a tulajdonjog-fenntartás ugyanis az eladó javára *elidegenítési és terhelési tilalmat* keletkeztet. Ez azonban nem érinti harmadik személy *jóhiszeműen és ellenérték fejében szerzett jogát*. Ha pl. a vevő az elidegenítési és terhelési tilalom fennállása alatt az adásvétel tárgyát másnak *elajándékozza*, a megajándékozott - mint ingyenes, tehát nem ellenérték fejében szerző - nem szerzi meg a tulajdonjogot, még akkor sem, ha kétségtelenül jóhiszemű volt. Ha az ingó dolog vevője a dolgot kézizálogba adja harmadik személynek annak ellenére, hogy az eladó a tulajdonjogát a vételár teljes kifizetéséig fenntartotta, a harmadik személy csak akkor szerez a dologon kézizálogjogot, ha jóhiszemű volt; egyébként az elidegenítési és terhelési tilalomba ütköző rendelkezés semmis.

A tulajdonjog fenntartásával kapcsolatban felmerül a *kárveszélyviselés* kérdése: kinek kell viselnie a dologban bekövetkezett azt a kárt, amelynek megtérítésére senkit sem lehet kötelezni. Általános szabály szerint a kárveszélyt a tulajdonos viseli (99. §). Ennek a szabálynak az alkalmazása azonban a tulajdonjog-fenntartással létesülő adásvételi szerződés esetére nyilvánvalóan méltánytalan eredményre vezetne. Nem mutatkozna ugyanis helyes megoldásnak, ha az eladónak mint tulajdonosnak kellene viselnie a kárveszélyt annak ellenére, hogy az adásvétel tárgya már nincs birtokában, minthogy azt a vevőnek már átadta, azt már a vevő használja. Ezért a szóban levő esetekben a kárveszélyviselés terhe már a dolog átadásával a vevőre száll át annak ellenére, hogy a vevő még nem tulajdonos (az eladó csak a tulajdonjogot tartja fenn, nem pedig a tulajdonjog tartalmához tartozó részjogosítványok összességét).

A tulajdonjog fenntartásának joghatása az is, hogy a tulajdonjog fenntartásával eladott ingatlant az eladó megnyilatkoztatása, illetőleg jogának az ingatlan-nyilvántartásból való törlése nélkül nem lehet hagyatékként az örökösnek átadni (P. törv. II. 20153/1981. - BH 1981/12. sz. 502. - PJD IX. 138. sz.).

Hasznoszedés, teher- és kárveszélyviselés

3. Általános szabály szerint a *tulajdonos* jogosult a dolgot használni és a dologból folyó hasznokat szedni, viseli a dologgal járó terheket és a dologban beállott azt a kárt, amelynek megtérítésére senkit sem lehet kötelezni (99. §). Minthogy *ingó dolog* adásvétele esetében a tulajdonjog az *átadással* száll át, a vevő a tulajdonjogot keletkeztető átadástól kezdve jogosult a *hasznokat* szedni, illetőleg köteles a *terheket* és a *kárveszélyt* viselni.

Ingatlan eladása esetében a vevő a tulajdonjogának az ingatlan-nyilvántartásba történő bejegyzésével szerzi meg a tulajdonjogot. Lehetséges, hogy a vevő a bejegyzéssel egyidejűleg szerzi meg az ingatlan birtokát. Ilyen esetben a hasznok szedése, a terhek és a kárveszély viselése tekintetében az előbb említettek jönnek figyelembe, vagyis a tulajdonossá válás időpontja az irányadó.

Lehetséges azonban, hogy a vevő már azelőtt birtokba lép, mintsem az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzés (a tulajdonjog átszállása) megtörtént volna. Ilyen esetben is az átadásnak (a birtokba adásnak), nem pedig az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzésnek van jelentősége. Az *ingatlan vevője* ugyanis - a tv. rendelkezése szerint - a *birtokba lépés napjától kezdve szedi az ingatlan hasznait, viseli terheit és azt a kárt, amelynek megtérítésére senkit sem lehet kötelezni*. A tv. indokolása szerint a népjogutadával teljes összhangban van az, hogy azé legyen a föld haszna, aki a földet birtokolja, s hogy a birtokos álljon helyt a terhekért is. Ez a megoldás mutatkozik a legmegfelelőbbnek a termelési kedv fokozására, s ez áll összhangban a tv.-nek a jogokat és a kötelezettségeket lehetőleg a tényleges birtokoshoz kapcsoló tendenciájával.

Szavatosság a tulajdonjog átruházásáért és tehermentességéért

Ptk. 369. § (1) Ha harmadik személynek az adásvétel tárgyára olyan joga van, amely a vevő tulajdonszerzését akadályozza, a vevő elállhat a szerződéstől, és kártérítést követelhet.

(2) E jogainak gyakorlása előtt a vevő köteles az eladót megfelelő határidő kitűzésével felhívni arra, hogy tulajdonszerzésének akadályait hárítsa el, vagy adjon megfelelő biztosítékot.

(3) Ha a vevő harmadik személy joga következtében a dolgot e harmadik személynek kiszolgáltatja, vagy az eladónak visszaadja, az eladótól kártérítést követelhet.

(4) Ha az eladó jóhiszemű volt, csak a szerződés megkötéséből eredő károkat köteles megfizetni. Ez a vevő elállási jogát nem érinti.

A jogszavatosság általában

1. A vevőnek az adásvételi szerződés alapján joga van a tulajdonjog megszerzésére, s ennek lehetőségéről az eladó köteles gondoskodni. Köteles *helytállni* azért, hogy a vevő a tulajdonjogot a szerződésnek megfelelően megszerezze, illetőleg hogy - eltérő megállapodás hiányában - korlátozástól mentes tulajdonjogot szerezzen (*jogszavatosság*).

A tv. szavatossági szabályainak jellemző sajátossága, hogy a vevő már azelőtt felléphet az eladóval szemben, mielőtt harmadik személy pert indítana ellene a megvásárolt dologgal kapcsolatban. A vevő szavatossági jogai tehát már az elperlés előtt fennállnak, s így a vevőnek nem kell bizonytalan helyzetben lennie harmadik személy esetleges perindítását illetően, mert már *előre gyakorolható szavatossági jogok* illetik meg. Ez a megoldás nemcsak a vevő joggyakorlása szempontjából előnyös, hanem az általános termelési és forgalombiztonsági érdekek védelme szempontjából is, minthogy a tulajdonjog gyakorlásában fennálló bizonytalanság ezekre az érdekekre káros hatással van.

A tv. nem állapít meg külön határidőt a jogszavatosságból eredő igények *érvényesítésére*. Az adásvételi szerződés alapján a vevőnek kötelmi jellegű igénye keletkezik a tulajdonjog átruházása iránt, ezért nem alkalmazható az a rendelkezés, hogy a tulajdonjogi igények nem évülnek el [115. § (1) bek.]. Mindebből következően a jogszavatossági igények érvényesítése tekintetében az *elévülés általános szabályait* (324-327. §) kell alkalmazni.

A jogszavatosságnak két *esetcsoportja* van:

-az egyikbe azok az esetek tartoznak, amikor a vevő tulajdonszerzését harmadik személy joga *akadályozza*,

-a másikba pedig azok, amikor a vevő tulajdonjogát harmadik személy joga *korlátozza*.

Meg kell még jegyezni, hogy az adásvételi szerződéshez kapcsolódóan a szavatossági jog érvényesítésének kérdése csak akkor lehet vizsgálat tárgya, ha a szerződés megtámadása nem alapos. A két jogcím közül a megtámadásra alapított igény az elsődleges (P. törv. I. 20262/1986. - BH 1987/2. sz. 39. - PJD XI. 166. sz.).

Szavatosság a vevő tulajdonszerzésének akadálytalanságáért

2. Lehetséges, hogy az eladó az adásvételi szerződésben kötelezettséget vállal ugyan a dolog tulajdonának átruházására, ez azonban - legalábbis egyelőre - nem történhet meg, mert *harmadik személynek* az adásvétel tárgyára olyan joga van, amely a vevő tulajdonszerzését akadályozza. Ilyen esetre tartalmazza a tv. azt a rendelkezést, hogy a vevő *elállhat a szerződéstől és kártérítést követelhet*.

a) Az említett jogok gyakorlását a tv. meghatározott feltételekhez köti: a vevő - az említett jogainak gyakorlása előtt - köteles az eladót *megfelelő határidő kitűzésével felhívni* arra, hogy vagy *hátrítsa el a tulajdonszerzés akadályait*, vagy pedig *adjon megfelelő biztosítékot*.

Az eset körülményeitől függ, hogy mit kell *megfelelő határidőnek* tekinteni. Mindenesetre olyan határidőt, amely a körülményekre figyelemmel reális lehetőséget biztosít a vevő tulajdonszerzését gátló akadály elhárítására, és amely egyik fél számára sem méltánytalan. Az eladó szolgáltatásának utólag bekövetkező *lehetetlenülése* esetében a vevő az akadály elhárítására, illetőleg biztosíték adására vonatkozó előzetes felhívás és határidőtűzés nélkül is gyakorolhatja az elállás jogát. Ha a szóban levő eset nem áll fenn, a vevő nem állhat el azonnali hatállyal a szerződéstől.

A vevő nem állhat el azonnali hatállyal az adásvételi szerződéstől akkor sem, ha annak teljesedésbe menetele már nem áll érdekében, tehát ha *érdekmúlás* következett be. Annak nincs akadálya, hogy a vevő ilyen esetre *kikösse* az elállás jogát. A vevőt az elállás joga *érdekmúlás* bekövetkezése nélkül is megilleti akkor, ha az akadály elhárítására kitűzött megfelelő határidő eredménytelenül eltelt.

b) Az elállás a szerződést *felbontja* [320. § (1) bek.], aminek az a következménye, hogy a szerződés a megkötésének időpontjára visszamenő hatállyal megszűnik, és a már teljesített szolgáltatások visszajárnak [319. § (3) bek.]. A vevő tehát visszakövetelheti a már kifizetett vételárat.

Jogszerű elállás esetében a vevőt a vételár visszafizetésén felül megilleti az a jog is, hogy a *kára megtérítését* követelje (amennyiben kára egyáltalán felmerült). Az olyan kár, amelynek a megtérítése az említett szavatossági jog gyakorlásával kapcsolatban szóba kerülhet, a legkülönbözőbb lehet (pl. a vevőnek szállítási költségei merültek fel; kiadásai voltak az elhelyezéssel kapcsolatban; a megvásárolt gépjárművet nem használhatta, s ezért egy másikat kellett bérelnie).

Lehetséges, hogy a megvásárolt dolog már a vevő birtokába került, azt azonban a vevő harmadik személynek - ennek a dologra vonatkozó joga következtében - *kiszolgáltatja*, vagy pedig az *eladónak visszaadja*. Ebben is valójában a vevőnek az adásvételi szerződéstől való elállása jut kifejezésre: a vevő a szerződéstől eláll, s egyben a maga részéről visszaállítja a szerződéskötést megelőző helyzetet. Ilyen esetben is a vevő az eladótól *kártérítést követelhet*. Elállásról lévén szó, a vevőt ilyenkor is terheli az a kötelezettség, hogy az eladót megfelelő határidő tűzésével felhívja a tulajdonszerzés akadályának elhárítására. E határidő eredménytelen eltelte után léphet csak fel kártérítési igény.

c) Az eladónak az adásvételi szerződés megkötésével kapcsolatos magatartása lehet *jóhiszemű* vagy *rosszhiszemű*.

Ha az eladó *jóhiszemű* volt, csak a *szerződés megkötéséből eredő károkat* köteles megfizetni. Jóhiszemű az eladó akkor, ha nem tudta és a körülményekre figyelemmel - kellő gondosság kifejtése mellett - nem is tudhatta, hogy a tulajdonátruházásnak, illetőleg a vevő tulajdonszerzésének akadálya van. Ilyen esetben az eladó kártérítési kötelezettsége a „szerződés megkötéséből eredő kárra”, tehát az ún. *biztatási kárra* (negatív interesse) terjed ki. A károknak ebbe a körébe azok a károk tartoznak, amelyek a szerződés megkötéséből hárultak a vevőre, tehát amelyeknek az oka az eladónak a szerződéskötéssel kapcsolatos magatartása volt (pl. főként azok a költségek, amelyek a szerződéskötéssel kapcsolatban a vevő oldalán merültek fel).

Ha az eladó az adásvételi szerződés megkötésénél jóhiszeműen járt el, az nem gátolja a vevőt abban, hogy az elállási jogát gyakorolja.

Ha az eladó *rosszhiszemű volt*, a vevő *teljes kárát* (pozitív interesse) köteles megtéríteni. Rosszhiszemű akkor, ha tudja, illetőleg a körülményekből - kellő gondosság kifejtése mellett - tudnia kellett, hogy akadálya van a tulajdonátruházásnak, illetőleg a vevő tulajdonszerzésének. Ilyen esetben a vevő kártérítési igénye mindarra a kárra kiterjed, amely őt abból folyóan érte, hogy az eladó teljesedésbe nem mehető szerződés kötésébe vitte bele. A vevő tehát mindannak a kárának a megtérítését igényelheti, amely károkat a tv. rendelkezése szerint [355. § (4) bek.] általában meg kell téríteni (pl. az elmaradt vagyoni előnyt is).

Kártérítési követelésről lévén szó, nem mellőzhető a konkrét jogviták elbírálásánál annak vizsgálata sem, hogy a vevő a *kár elhárítása, illetőleg csökkentése* érdekében úgy járt-e el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható (340. §).

Ptk. 370. § (1) Ha harmadik személynek a dolgon olyan joga áll fenn, amely a vevő tulajdonjogát korlátozza, a vevő megfelelő határidő kitűzésével tehermentesítést követelhet, és a tehermentesítésig megtagadhatja az ehhez szükséges összeg megfizetését.

(2) A határidő eredménytelen eltelte után a vevő a dolgot az így rendelkezésre álló összegből vagy egyébként az eladó költségére tehermentesítheti.

(3) Ha a tehermentesítés lehetetlen, vagy aránytalan költséggel járna, a vevő a szerződéstől elállhat és kártérítést követelhet, vagy a teher átvállalása fejében a vételár megfelelő csökkentését követelheti. Ezek a jogok a vevőt akkor is megilletik, ha a tehermentesítésre megszabott határidő eredménytelenül telt el, és a vevő nem kívánja a dolog tehermentesítését.

(4) Nem illetik meg ezek a jogok a vevőt, ha a szerződés megkötésekor tudnia kellett, hogy a dolgon korlátozástól mentes tulajdonjogot nem szerezhetsz, kivéve, ha az eladó a vevő korlátozástól mentes tulajdonszerzéséért jótállott. A jelzálogjogtól való mentességért az eladó akkor is szavatol, ha arról a vevő tudott.

Szavatosság a vevő tulajdonjogának korlátozástól mentességéért

1. A vevő az adásvételi szerződés alapján nemcsak a tulajdonjog megszerzésére tarthat igényt, hanem arra is, hogy *korlátozásoktól mentes* tulajdonjoghoz jusson, és ezt a jogát *háborítatlanul* tudja gyakorolni (hacsak a felek másként nem állapodtak meg). A szóban levő korlátozások (terhek) lehetnek dologi jogi és kötelmi jogi jellegűek egyaránt.

a) Abban az esetben, amikor harmadik személynek a dolgon olyan joga áll fenn, amely a vevő tulajdonjogát korlátozza, a vevőt a következő jogok illetik meg:

aa) megfelelő határidő tűzésével tehermentesítést követelhet,

ab) a tehermentesítésig megtagadhatja az ehhez szükséges összeg megfizetését,

ac) a határidő eredménytelen eltelte után a dolgot az így rendelkezésre álló összegből vagy egyébként az eladó költségére tehermentesítheti.

Ezeket a jogokat a vevő bármilyen dolgon, tehát akár ingón, akár ingatlanon fennálló bármilyen teherrel kapcsolatban gyakorolhatja, a vevő joga nem szűkül a zálogjogtól vagy jelzálogjogtól való tehermentesítésre.

A tehermentesítésre a vevő által kitűzendő *határidő megfelelőségét* itt is az eset körülményeinek számbavételével kell elbírálni: a határidőnek olyannak kell lennie, hogy azalatt reális lehetőség legyen a tehermentesítésre, viszont ne lehessen a dolgot a vevőtől elvonni (pl. árverés útján).

A tehermentesítés megtörténteig a vevő nem köteles az egyébként esedékes vételárat, illetőleg annak megfelelő részét megfizetni. A vételárból olyan összeget *tarthat vissza*, amely a *tehermentesítéshez szükséges*.

Ha az eladó a kitűzött megfelelő határidő alatt nem tett eleget a tehermentesítés kötelezettségének, akkor megnyílik a vevő számára az a jog, hogy a dolgot *magá tehermentesítse*. Ehhez felhasználhatja a vételárból az előbbiek szerint *visszatartott összeget*, vagy pedig egyébként is végrehajthatja a tehermentesítést az *eladó költségére*.

b) Előfordulhat, hogy a *tehermentesítés lehetetlen* vagy *aránytalan költséggel járna*. Ilyen esetben a vevőt a következő jogok illetik meg:

ba) a szerződéstől *elállhat és kártérítést* követelhet, vagy pedig

bb) a teher átvállalása fejében a *vételár megfelelő csökkentését* követelheti.

Az említett esetekben tehát a vevőt *választási jog* illeti meg. A vételár csökkentésének mértéke a tehermentesítés költségéhez igazodik, a szükségtelenül felmerülő költségek azonban nem vehetők figyelembe.

Az említett jogok megilletik a vevőt akkor is, ha a tehermentesítés *lehetséges*, és a vevő erre megfelelő határidőt tűzött ki, ez a határidő azonban eredménytelenül telt el, és a vevő nem kívánja a dolog tehermentesítését. A vevő ugyanis akarata ellenére általában nem kötelezhető a tehermentesítésre.

A tv. tehát a vevőnek biztosítja a választási jogot. Kérdés azonban, hogy ha a vevő válaszott, per esetén a *bíróság* áttérhet-e a másik jogra. Ez a jog - úgy tűnik - nem tagadható meg a bíróságtól. A bíróságnak - természetesen a tv. keretei között - a körülményekre tekintettel legmegfelelőbben, a méltánytalanságok elkerülésével kell a felek viszonyát rendeznie. Ha pl. az eladott dolgon levő teher viszonylag jelentéktelen, adott esetben helyesebbnek mutatkozhat az olyan döntés, hogy a vevő nem állhat el a szerződéstől, hanem csak a vételár megfelelő csökkentését követelheti. Vizsgálni kell tehát, hogy a vevő joggyakorlása az eset körülményeire figyelemmel *nem joggal való visszaélés-e*, nem jelent-e a társadalmi rendeltetésével ellentétes joggyakorlást.

Ha harmadik személynek a dolgon olyan joga áll fenn, amely a vevő tulajdonjogát korlátozza, és a tehermentesítés lehetetlen, vagy aránytalan költséggel járna, a vevő kártérítést csak az adásvételi szerződéstől való elállás esetén követelhet, egyéb követelése azonban ennek hiányában is lehet (LB Gf. IV. 33797/1993. - BH 1995/7. sz. 415.).

A korlátozás ismerete a vevő által

2. Előfordulnak olyan esetek, amikor a vevőnek az adásvételi *szervződés* megkötésekor *tudnia kellett*, hogy az adásvétel tárgyán *nem szerezhet korlátozástól mentes tulajdonjogot*. Ilyen esetben a vevőt *nem illetik meg* az előbb említett szavatossági jogok, minthogy a terhek ismeretében valójában a saját kockázatára vásárolta meg a dolgot (esetleg a vételárat is erre figyelemmel határozták meg). Ez alól azonban a tv. két *kivételt* tesz:

- a) a vevő a szavatossági jogokat gyakorolhatja akkor, ha az eladó a vevő *korlátozástól mentes tulajdonszerzéséért jótállott*;
- b) az eladó akkor is szavatol a *jelzálogjogtól való mentességért*, ha arról a vevő tudott.

A *jótállás* a szerződés szerű teljesítésért való szigorú felelősség vállalását jelenti. Ezzel biztosítja az eladó az adásvételi szerződést, közelebbről azt, hogy a vevő korlátozástól mentes tulajdonjogot szerez. Az eladói kötelezettségek ilyen külön megerősítése esetében nincs a vevői jogérvényesítést korlátozó hatása annak, hogy a vevőnek a szerződés megkötésekor tudomása volt az adásvétel tárgyán fennálló terhekről. Ha az eladó a jótállás ellenére nem tud a vevő részére korlátozástól mentes tulajdonjogot szolgáltatni, a vevőt az előbb említett szavatossági jogok illetik.

Azt, hogy a vevőnek tudnia kellett-e az adásvétel tárgyán fennálló tulajdonjognak a jogszatosság szempontjából számba jövő korlátoztságáról, az összes körülmények figyelembevételével kell elbírálni. Ha az adásvétel tárgya *ingatlan*, mindenképp az jön figyelembe, hogy az ingatlan-nyilvántartás hitelesen tanúsítja a feltüntetett adatok, továbbá a bejegyzett jogok és tények fennállását, valamint hogy nem vehető figyelembe, ha harmadik személy arra hivatkozik, hogy az ingatlan-nyilvántartásban feltüntetett adat, bejegyzett jog vagy tény fennállásáról nem tudott. Ha tehát az adásvétel tárgyát alkotó ingatlanra vonatkozóan az ingatlan-nyilvántartás valamilyen tulajdoni korlátozást feltüntet, mindenképp az állapítható meg, hogy a vevőnek a korlátozásról tudnia kellett.

Mégis kivétel a fentiek alól a *jelzálogjog*, amelyről való mentességért az eladó akkor is szavatol, ha arról a vevő tudott.

Az olyan tulajdoni korlátozástól való mentességért, amely az *ingatlan-nyilvántartásból nem tűnik ki*, az eladó akkor nem szavatol, ha a korlátozásról (pl. telki szolgalmról, haszonélvezeti vagy használati jogról, haszonbérleti jogról) a vevőnek a körülményekre tekintettel tudnia kellett. Érvényesíthet azonban a vevő szavatossági jogot akkor, ha az eladó azt állította a szerződés megkötésekor, hogy az ingatlan korlátozástól mentes.

Ha a harmadik személynek az adásvétel tárgyán a vevő tulajdonjogát korlátozó joga áll fenn, s az eladó szavatosságával kapcsolatban a felek között vita keletkezik, mindig vizsgálni kell a felek *megállapodásának* tartalmát, a felek akaratát. Nem lehet szó ugyanis az eladó szavatosságáról akkor, ha a felek szándéka arra irányult, hogy a vevő a dolog terheit átvállalja.

Az adásvétel egyes különös nemei

Ptk. 371. § (1) Ha a dolgot megtekintésre vagy próbára vették, a szerződés hatálya a vevő nyilatkozatától függ. A vevő e nyilatkozatát nem köteles indokolni.

(2) Az eladó határidőt tűzhet a nyilatkozattételre; ha a vevő e határidőt elmulasztja, a szerződés nem hatályos.

(3) Ha a vevő a dolgot próbára átvette, és az eladó által kitűzött határidőig nem nyilatkozott, a szerződés hatályos.

(4) Az eladó nem szavatol azokért a hibákért, amelyeket a vevő felismerhetett.

Megtekintésre vagy próbára való vétel

1. Megtekintésre vagy próbára vétel esetében a *szervződés hatálya a vevő nyilatkozatától függ*. A felek az *adásvétel tárgyat meghatározzák*, s a szerződés alapján az eladót az a kötelezettség terheli, hogy szolgáltatssa az adásvétel tárgyát, a vevőnek azonban a tetszésétől függ, hogy a dolgot megtekintés vagy megpróbálás után elfogadja-e. A vevő ezt a nyilatkozatát *nem is köteles megindokolni*.

A vevő elfogadó nyilatkozata valójában az adásvételi szerződés *felfüggesztő* - halasztó hatályú - *feltétele*. Az adásvétel a feltétel teljesülésével (a vevő elfogadó nyilatkozatával) lép hatályba, így az adásvétel hatályosságához fűződő jogi hatások ettől az időponttól állnak be. Olyan esetben azonban, amikor a vevő a dolgot még nem vette át, az eladót már a szerződés megkötésétől kezdve terheli az a kötelezettség, hogy a vevőnek megengedje a dolog megvizsgálását.

A szerződés a feltétel bekövetkezéséig mindkét felet köti (pl. más vételár nem köthető ki).

A megtekintésre vagy próbára vétel *valóságos adásvételi szerződés*, amelyet a felek feltétel tűzésével kötöttek meg. Nem csak ajánlatról van tehát szó.

Nem megtekintésre vagy próbára vétel az, ha

-a felek abban állapodnak meg, hogy az eladó kiválasztás végett több dolgot küld a vevőnek (ilyen esetben a felek nem határozták meg az adásvétel tárgyát);

-valaki úgy vásárol meg valamely dolgot, hogy fenntartja magának a kicserélés jogát;

-a fél a szerződés alapján csak követelheti adásvételi szerződés megkötését (előszerződés);

-a felek nem a szerződés hatályának a beálltát, hanem a megszűntét teszik függővé a vevő nyilatkozatától (ez valójában az elállás jogának a kikötése);

-a vevő „megtekintett állapotban” vásárol meg valamely dolgot (ez valójában közönséges adásvétel, a „megtekintett állapot”-ra utalásnak csak a szavatossági igény érvényesítése szempontjából van jelentősége).

A vevő nyilatkozata

2. A *vevő nyilatkozata* - amelytől a szerződés hatálya függ - lehet kifejezett vagy hallgatóságos. A körülményekhez képest adott esetben elfogadásnak tekinthető az, ha pl. a vevő a dologgal sajátjaként rendelkezik, azt elhasználja, vagy a vételárat fenntartás nélkül kifizeti.

A tv. feljogosítja az eladót arra, hogy *határidőt tűzzön a nyilatkozat megtételére*. Ez történhet az adásvételi szerződés megkötésekor, de történhet később is. A határidőnek a körülményekhez képest megfelelőnek, a valóságos helyzetet, a reális lehetőségeket figyelembe vevőnek kell lennie. Vita esetében a bíróság dönt.

A *határidő elmulasztásához* fontos következmény fűződik: *a szerződés nem hatályos*.

E vonatkozásban azonban az általánostól eltér az az eset, amikor a *vevő a dolgot próbára átv teszi*. Ilyen esetben a szerződés *hatályossá válik* akkor, ha a vevő az *eladó által kitűzött határidőig nem nyilatkozik*. Ha pl. valaki próbára megvásárol egy háztartási gépet azzal, hogy nyolc nap alatt nyilatkozik az elfogadás tekintetében, e határidőn belül mindenképpen nyilatkoznia kell, mert ellenkező esetben az adásvételi szerződés hatályos, akár jó a gép, akár nem. A nyilatkozattétel elmulasztásának tehát ilyenkor ellenkező hatása van, mint a megtekintésre való vétel esetében.

A vevő kötelességei

3. Megtekintésre vagy próbára vételnél a szerződés hatályossága függőben van a vevő nyilatkozatáig, ezért ehhez igazodnak a vevő kötelességei. A vevőt mindenekelőtt az a kötelezettség terheli, hogy a megtekintésre vagy próbára átvett dolgot *megőrizze*, és azt - ha a dolgot végül is nem fogadja el - az átvételkor állapotnak megfelelően *visszaadja* az eladónak. A vevő felelőssége e vonatkozásban az általános felelősségi szabályokhoz igazodik.

A vevő elfogadó nyilatkozatáig a *kárveszélyt* az eladó viseli.

Ha a próbára átvett dolog a vevőnél a kipróbálás ideje alatt olyan okból *pusztul el*, s válik ennek folytán a teljesítés lehetetlenné, amelyért a *vevő felelős*, az eladó - mint az adásvétel szolgáltatása tekintetében a szerződés kötelezettje - szabadul a tartozása alól és követelheti kárának megtérítését [312. § (3) bek.].

Ha a próbára átvett dolog a vevőnél a kipróbálás ideje alatt olyan okból *pusztul el*, s válik ennek folytán a teljesítés lehetetlenné, amelyért az *eladó felelős*, a vevő - mint az adásvétel szolgáltatása tekintetében a szerződés jogosultja - a teljesítés elmaradása miatt kártérítést követelhet [312. § (2) bek.].

Ha a próbára átvett dolog a vevőnél a kipróbálás ideje alatt olyan okból *pusztul el*, s válik ennek folytán a teljesítés lehetetlenné, amelyért *sem az eladó, sem pedig a vevő nem felelős*, a szerződés megszűnik [312. § (1) bek.].

Olyan esetben, amikor a szerződés *nem hatályosul* (pl. a vevő a dolgot kipróbálás után végül is nem fogadja el), a vevő a dolognak a visszaadásáig eltelt idő alatt esetleg húzott *hasznait* köteles kiadni az eladónak, mint a dolog tulajdonosának. Ha pl. valaki egy lovat vesz próbára, és annak a kipróbálás ideje alatt csikója születik, a vevő a csikót a lóval együtt kiadni köteles, ha az adásvétel nem hatályosul (egyébként a felek a szaporulat sorsát a megállapodásukban bizonyára rendezik).

Kérdéses lehet, hogy ha pl. valaki egy televíziókészüléket vesz próbára, de azt végül is nem fogadja el, a kipróbálás alatti használatért köteles-e *használati díjat* fizetni. E vonatkozásban a felek megállapodása jön mindenekelőtt figyelembe. Ha a felek kifejezetten nem is állapodtak meg, az olyan megoldás mutatkozik célszerűnek, amely szerint a szükséges mértékű használat együtt jár a kipróbálással, ezért a vevő - a szerződő felek ráutaló magatartásából is következően - nem köteles használati díjat fizetni. A megállapodásban meghatározott, illetőleg ilyen meghatározás hiányában a szükséges mértékű meghaladó használat esetében viszont előtérbe kerülhet a vevő használati díj-fizetési, illetőleg kártérítési kötelezettsége.

A megtekintésre vagy próbára átvett dolog *megvizsgálásának költségei* - általános szabály szerint - a vevőt terhelik [Ptk. 283. §, 367. § (3) bek.].

Az eladó szavatossága

4. Megtekintésre vagy próbára vételnél az adásvétel hatályosságához fűződő jogi hatások - amint erről már említés történt - a vevő elfogadó nyilatkozatával állnak be. Ez az irányadó az eladó *szavatossága* tekintetében is: a szerződés hatályosulásával áll be az eladó helytállási kötelezettsége.

A vevő szavatossági igényt érvényesíthet az eladóval szemben olyan esetben is, amikor a szerződés hatályosulása annak folytán áll be, hogy a vevő az eladó által kitűzött határidőig nem nyilatkozik a próbára átvett dolog elfogadása tekintetében.

A megtekintésre vagy próbára vételnél éppen az a célja, hogy a vevő meggyőződhessék arról, vajon a dolog megfelel-e a törvényes vagy a szerződésben meghatározott feltételeknek. Ha ezt elmulasztja, holott a dolog hibája a megvizsgálás során felismerhető lett volna, ennek a következményeit neki kell viselnie. A szóban levő adásvétel jellegére figyelemmel rendelkezik a tv. akként, hogy az *eladó nem szavatol azokért a hibákért, amelyeket a vevő felismerhetett*. Olyan hibákért viszont, amelyek nem voltak felismerhetők, az eladó mindenképpen köteles helytállni.

Ptk. 372. § (1) Minta szerinti vétel esetében az eladó a mintának megfelelő dolgot köteles szolgáltatni.

(2) Az eladó a dolog fel nem ismerhető hibájáért akkor is szavatossággal tartozik, ha e hiba a mintában is megvolt.

(3) Ha a vevő a mintát nem mutatja fel, őt terheli annak bizonyítása, hogy a dolog a mintának nem felelt meg.

Minta szerinti vétel

1. Minta szerinti vételről akkor van szó, amikor a megállapodás értelmében az eladó a *mintának megfelelő dolgot köteles szolgáltatni*. Ilyen szerződést rendszerint fajlagos vagy zártfajú szolgáltatás esetében kötnek a felek, amikor tehát a szolgáltatást fajta és mennyiség szerint határozzák meg.

A minta az adásvétel tárgyának *minőségét* határozza meg: a felek a megállapodásukban azt kötik ki, hogy a szolgáltatandó dolog feleljen meg a mintának. Ez tehát *feltétlen* vétel. Minta szerinti vétel pl. az is, amikor az eladó ajánlatot tesz ötven mázsa és a küldött mintának megfelelő egyszínű barna babnak meghatározott egységáron történő szolgáltatására, s ezt az ajánlatot a vevő elfogadja.

Köthető szerződés olyan tartalommal is, hogy a vevő csak *arra az esetre* veszi meg a dolgot, ha az megfelel a mintának. Ez azonban *nem* minta szerinti vétel.

Reklámtárgyak megrendelését nem lehet megbízásnak minősíteni. A Magyarországon csak az utóbbi három-négy évben bevezetett és még kellően nem szabályozott katalógus útján való értékesítés a Ptk. 372. §-a (1) bekezdésének megfelelő minta szerinti vételhez áll legközelebb, amelynek alapján az eladó a mintának (a katalógusban feltüntetett mintának) megfelelő dolgot köteles szolgáltatni (LB Gf. VI. 33717/1992. - BH 1994/4. sz. 207.).

Az eladó szavatossága

2. A szolgáltatott dolognak meg kell felelnie a mintának. Kérdéses lehet, hogy a mintának meg nem felelő teljesítést úgy kell-e tekinteni, mint a nemteljesítést, vagy pedig a hibás teljesítésre (szavatosságra) vonatkozó szabályokat kell-e alkalmazni. Az eladó a *hibás teljesítésre* vonatkozó szabályok szerint köteles helytállni akkor, ha nem a mintának megfelelő dolgot szolgáltat. Bizonyos vonatkozásban azonban a tv. - a szerződés sajátosságára figyelemmel - az általánostól eltérően rendelkezik.

Ha a szolgáltatott dolognak valamilyen *fel nem ismerhető hibája* van, ezért az eladó akkor is köteles helytállni, ha ez a *hiba megvolt a mintában is*. Ha a minta hibátlan volt, a szolgáltatott dolog viszont hibás, ez nyilván azt jelenti, hogy a szolgáltatás nem felel meg a mintának, s ezért fennáll az eladó szavatossági helytállási kötelezettsége.

Előfordulhat, hogy a *mintának* olyan hibája van, amely kellő megvizsgálás esetében *felismerhető volna*, a vevő azonban az alapos vizsgálatot (kipróbálást) elmulasztotta, s ezért nem ismerte fel a hibát. Így megeshet, hogy a szolgáltatott dolog megfelel ugyan a mintának, mégis alkalmatlan a rendeltetésszerű használatra. Ilyenkor nem hagyható figyelmen kívül, hogy a vevő nyilvánvalóan a rendeltetésszerű használatra alkalmas dolgot kívánt vásárolni. Ezért aligha lehetne arra az álláspontra helyezkedni, hogy az eladó nem köteles helytállni. A bíróság akkor jár el helyesen, ha a szóban levő tényállás esetében azt is gondosan vizsgálja, hogy nem állapítható-e meg valamilyen címen a szerződés érvénytelensége (pl. tévedés, megtévesztés, a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás feltűnő aránytalansága címen megtámadhatóság), s az ezzel kapcsolatos igényérvényesítés lehetőségére felhívja a vevő figyelmét.

Ami a *bizonyítás* kérdését illeti, minta szerinti vétel esetében általában az eladónak kell bizonyítania, hogy a szolgáltatott dolog megfelel a mintának. A bizonyítási teher megfordul azonban akkor, ha az eladó a mintát *átadta* a vevőnek, s ez utóbbi azt *nem mutatja fel*. Ilyen esetben a vevőt terheli annak bizonyítása, hogy a dolog a mintának nem felelt meg.

Ha a minta már nincs meg, s emiatt nem lehet megnyugtatóan megállapítani, hogy a szolgáltatás megfelel-e a mintának, ez a mintát meg nem őrző vevő hátrányára esik: ilyenkor mintegy vélelem szól amellett, hogy a szolgáltatott dolog megfelel a mintának.

Vita esetében a felek természetesen *megállapodással* rendezhetik a jogviszonyukat.

Lehetséges, hogy a felek között vita keletkezik a vevő által mintaként felmutatott dolognak a mintával való *azonossága* vagy a minta *sértetlensége* tekintetében. A bizonyítás ilyen esetben is a vevő feladata.

Ptk. 373. § (1) Ha a tulajdonos meghatározott dologra nézve írásbeli megállapodással elővásárlási jogot enged, és a dolgot el akarja adni, a kapott ajánlatot a szerződés megkötése előtt köteles az elővásárlásra jogosulttal közölni. Nem terheli e kötelezettség a tulajdonost, ha annak teljesítése a jogosult tartózkodási helye vagy más körülményei miatt rendkívüli nehézséggel vagy számottevő késedelemmel járna.

(2) Ha az elővásárlásra jogosult a tulajdonoshoz intézett nyilatkozatában az ajánlat tartalmát magáévá teszi, a szerződés közöttük létrejön. Ha a jogosult a szerződési ajánlat elfogadására általában megszabott határidő alatt ilyen nyilatkozatot nem tesz, a tulajdonos a dolgot az ajánlatnak megfelelően vagy annál kedvezőbb feltételek mellett eladhatja.

(3) Ha az elővásárlási jogot az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzik, az mindenkiel szemben hatályos, aki a bejegyzést követően az ingatlanon valamely jogot szerez.

(4) Az elővásárlási jog átruházása - ha törvény eltérően nem rendelkezik - semmis, gazdálkodó szervezet azonban kijelölheti azt a személyt, aki e jog gyakorlására jogosult.

(5) Az elővásárlási jog - ha törvény eltérően nem rendelkezik - az örökösökre nem száll át.

(6) Az elővásárlási jogra vonatkozó rendelkezéseket a jogszabályon alapuló elővásárlási jogra is alkalmazni kell. A jogszabályon alapuló elővásárlási jog a szerződéses elővásárlási jogot megelőzi.

Jegyzet: A Ptk. 373. § (4) bekezdése az 1996. évi CXI. törvény 235. § (3) bekezdésével megállapított szöveg. Hatályos: 1997. I. 1-jétől.

A Ptk. 373. § (5) bekezdését beiktatta és a korábbi (5) bekezdés számozását (6) bekezdésre módosította az 1996. évi CXI. törvény 235. § (3) bekezdése. Hatályos: 1997. I. 1-jétől.

Lásd a 16/2002. (II. 18.) Korm. rendelet a termőföldre vonatkozó elővásárlási és előhaszonbérleti jog gyakorlásának részletes szabályairól, a többször módosított 1997. évi CXLI. törvényt az ingatlan-nyilvántartásról.

Az elővásárlási jog általában

1. Az elővásárlási jog ún. hatalmasságot biztosít a jogosultnak arra, hogy *egyoldalú nyilatkozattal* jogviszonyt létesítsen maga és a dolgot eladni szándékozó tulajdonos között: ha a tulajdonos a dolgot el kívánja adni, az elővásárlási jog jogosultja egyoldalú nyilatkozatával a vevő helyett maga léphet be az adásvételi szerződésbe. A jogosultnak tehát elsőbbségi joga van annak a dolognak a megvételére, amelyre vonatkozóan kikötötték az elővásárlási jogot. Ez valójában a tulajdonost megillető rendelkezési jog korlátozását jelenti.

a) Elővásárlási jog *akár ingó dolog, akár ingatlan* tekintetében kiköthető. A megállapodás és az elővásárlási jog gyakorlása között rendszerint hosszabb idő telik el, s ezért szükséges a lehetőség szerint már eleve gondoskodni a bizonytalanság kiküszöböléséről és a felesleges viták elhárításáról. Ezt a célt szolgálja az, hogy az elővásárlási jog kikötésének az *írásba foglalás* minden esetben - tehát mind ingó, mind pedig ingatlan tekintetében - érvényességi kelléke.

Az elővásárlási jogról való *lemondás* nincs alakszerűséghez kötve: történhet szóban vagy akár ráutaló magatartással is, ha abban lemondási szándék kétségtelenül kifejezésre jut. Lemondásnak minősül az is, ha az elővásárlásra jogosult a szabályszerű felhívásra megszabott megfelelő határidőn belül nem nyilatkozik.

Elővásárlási jogot *bárki javára* ki lehet kötni, tehát nemcsak egy megelőző adásvételi szerződés eladója javára. Kiköthető *határozott vagy határozatlan időre*.

A tulajdonos (eladó) követelheti az elővásárlási jog gyakorlásának *kiterjesztését* az olyan dolgokra is, amelyek érdekeinek sérelme nélkül nem különíthetők el az eladott dologtól. E tekintetben a bizonyítás a tulajdonost (eladót) terheli.

b) Az elővásárlási jog gyakorlásának lehetősége az *adásvételre* szűkül: nem gyakorolható ez a jog akkor, ha a tulajdonos nem adásvétel útján, hanem más szerződéssel kívánja a dolgot elidegeníteni. Nem akadályozza az elővásárlási jog a tulajdonost pl. abban, hogy a dolgot - amelyre vonatkozóan az elővásárlási jog fennáll - szabadon *elcserélje* vagy *elajándékozza*.

Kérdéses lehet, hogy a jogosult gyakorolhatja-e az elővásárlási jogát akkor, ha az eladás *kényszer* útján történik. E vonatkozásban két esetet kell megkülönböztetni:

ba) Ha az eladásra *végrehajtási árverésen* kerül sor, ez esetben az elidegenítés a végrehajtást kérő érdekében a tulajdonos akaratától függetlenül történik, a tulajdonos tehát nem eladó. Ezért ilyenkor az elővásárlási jog nem gyakorolható. Végrehajtási árverés esetében a tulajdonostársakat sem illeti meg az elővásárlási jog (*PK 9. sz. állásfoglalás VI. pont* - PEH 89. o.).

bb) Ha az eladás a *közös tulajdon megszüntetésével kapcsolatos értékesítés során* történik, ez esetben a tulajdonostárs gyakorolhatja a tv. által számára kifejezetten biztosított elővásárlási jogát. A tulajdonostársakat ugyanis az elővásárlási jog *harmadik személlyel szemben* az értékesítés során is megilleti [148. § (3) bek.].

A tulajdonjog átruházására gyakran *tartási szerződés* keretében kerül sor. A tartási szerződés bizalmi jellegéből is következik, hogy az elővásárlási jog ilyen esetben sem gyakorolható (a tartásra szoruló tulajdonos szempontjából korántsem közömbös, hogy kívül lép a tartási szerződésre jellemző szoros kapcsolatba). Az elővásárlási jog a szóban levő esetben a *tulajdonostársakat sem* illeti meg (*PK 9. sz. állásfoglalás VII. pont*).

Általánosságban megállapítható tehát, hogy az eladás esetét kivéve az elővásárlási jog nem korlátozza a tulajdonost a dologgal való rendelkezésben.

De még az adásvétel körében sem áll fenn mindig teljes korlátozottság. Ha ugyanis a dolog *közös tulajdonban* van, és az egyik tulajdonostárs a tulajdoni hányadát el kívánja adni, elővásárlási jog csak akkor illeti meg a tulajdonostársakat, ha a vételi ajánlat a tulajdonostársak körében kívül álló személytől ered. *Nem illeti meg* elővásárlási jog a tulajdonostársakat akkor, ha az eladó tulajdonostárs a tulajdoni hányadát valamelyik *tulajdonostárnak adja el*. Ilyen esetben tehát a tulajdonos elidegenítési joga még az adásvétel körében sem korlátozott. A tv. értelmében a tulajdonostársat csak *harmadik személlyel szemben* illeti meg az elővásárlási jog [145. § (2) bek.].

Kisebb házingatlanban fennálló állami tulajdoni illetőség elidegenítése esetén a tulajdonostársat elővásárlási jog csak akkor illeti meg, ha a bérlő a külön jogszabályban biztosított elővásárlási jogával nem él (*Ptké. 24. §*).

Állami tulajdonban álló házingatlan bérlőjét csak a bérleti szerződés alapján használt részre illeti meg elővásárlási jog (LB P. törv. I. 21354/1992. - *BH 1993/5. sz. 301.*).

Elővásárlási jog kizárólag adásvételi szerződés esetén gyakorolható, ezért a társasági törvény alapján „üzletrész-átruházás”-on az üzletrésznek adásvételi szerződés útján történő eladását kell érteni. A mellékszolgáltatással terhelt üzletrésznek a társasági szerződés előírása szerinti eladása érvényességéhez a társaság hozzájárulása szükséges, akár másik tag, akár kívülálló részére történik az értékesítés (LB Gfv. X. 31705/1993. - *BH 1994/10. sz. 449.*).

Névre szóló részvény esetén az elővásárlási jog alapszabályban vagy az alapító okiratban való kikötése nem ütközik jogszabályba, de ezt a rendelkezést a részvényen fel kell tüntetni (LB Cgf. II. 33882/1993. - *BH 1995/9. sz. 534.*).

A jogcím nélküli földhasználat elővásárlási jog nem illeti meg (LB Pfv. VI. 21571/1993. - *BH 1995/1. sz. 30.*).

Az elővásárlásra jogosult

2. Az elővásárlási jogot az gyakorolhatja, akinek javára az fennáll. Kérdéses azonban, hogy *közös tulajdon* esetében, amikor is a tulajdonostársakat harmadik személlyel szemben elővásárlási jog illeti meg, a tulajdoni hányad eladásakor miként gyakorolható ez a jog, ha az eladón kívül *több tulajdonostárs* van.

a) A jogosultakat - ha jogviszonyukból más nem következik - a követelés egymás között egyenlő arányban illeti meg (336. §). Ebből következik, hogy a szóban levő esetben a tulajdonostársakat az elővásárlási jog az eladásra kerülő tulajdoni hányad tekintetében *egymás között egyenlő arányban* (megosztva) illeti meg.

Lehetséges azonban, hogy e tekintetben az érdekelt tulajdonostársak *nem jutnak megegyezésre*. Ilyen esetben nem hagyható figyelmen kívül az eladó tulajdonostárs jogos érdeke, s ezzel kapcsolatban az, hogy a többi tulajdonostárs vitája számottevően ne nehezítse meg a tulajdonos rendelkezési jogának gyakorlását. Ennek szem előtt tartásával a következő megoldás mutatkozik helyesnek (PK 9. sz. állásfoglalás II. pont):

aa) Ha van olyan tulajdonostárs, aki - akár másik tulajdonostárssal közösen - a vételi ajánlatot az eladásra kerülő *egész tulajdoni illetőségre* (illetőségrészre) nézve magáévá teszi, az elővásárlási jog egyedül őt, illetőleg őket illeti meg.

ab) Ha *több* egyedül fellépő tulajdonostárs hajlandó az egész tulajdoni illetőséget (illetőségrészt) megvásárolni, közülük az *eladó választ*, amely esetben az elővásárlási jog a választott tulajdonostársat illeti meg.

Az utóbbi esetben is megvalósul az a cél, hogy az eladó tulajdonostárs tulajdoni illetőségét olyan személy szerzi meg, aki részben már tulajdonos.

b) Családjogi szempontok is figyelembe jönnek akkor, ha a tulajdonostárssnak *házastársa* van. A közös vagyon védelmét szolgáló szemléletnek az elővásárlási joggal kapcsolatban is érvényesülnie kell. Így figyelemmel kell lenni arra, hogy házastársak esetében családi kötelékben együtt élő személyekről van szó, akik a szerzett vagyontárgyak tekintetében már eleve tulajdonostársak.

Ezzel az áll összhangban, ha a *tulajdonostárs és a vele együtt élő nem tulajdonos házastárs* az elővásárlási jogot *együttesen* is gyakorolhatják. A házastársat *egyedül nem illeti meg* elővásárlási jog, ha nem tulajdonos, minthogy az ilyen házastárs egymagában - ha tehát nem kapcsolódik házastársának konkrét jogosultságához - a tulajdonostársak körén kívül esik. Nem vonatkozik azonban ez arra az esetre, ha a házastársat a Csjt. alapján az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzéstől függetlenül tulajdonostárssnak kell tekinteni (PK 9. sz. állásfoglalás III. pont).

A fentiek nem vonatkoznak az *egyéb hozzátartozókra*, minthogy ezek között nincs olyan vagyoni jogi egység, mint az együtt élő házastársak között. Ezért nem gyakorolhat elővásárlási jogot a tulajdonostárs szülő a gyermeke nevében és részére vagy vele együttesen.

c) Az elővásárlási jog *kiskorút* is megilleti. Ilyen esetben merül fel a kérdés, hogy van-e szükség *gyámhatósági jóváhagyásra* ahhoz, hogy a kiskorú az elővásárlási jogát ne gyakorolja. Az elővásárlási jog nem gyakorlása csak azt jelenti, hogy a jogosult nem kívánja az anyagi megterheléssel járó és pozitív joglépést (a vételi ajánlat elfogadását) szükségessé tevő jogosultságát gyakorolni. Nincs szó ilyenkor ellenérték nélküli joglemondásról.

Nem szükséges tehát gyámhatósági jóváhagyás ahhoz, hogy a kiskorú *ne gyakorolja* az elővásárlási jogát. Ez természetesen arra az esetre is vonatkozik, ha a kiskorút mint tulajdonostársat (résztulajdonost) illeti meg az elővásárlási jog (PK 9. sz. állásfoglalás IV. pont).

d) Az elővásárlási jog *oszthatatlan*. Csak együttesen gyakorolható, ha több személyt közösen illet meg. Ha a jogosultak valamelyike nem kívánja gyakorolni az elővásárlási jogát, vagy pedig azt már elvesztette, a többiek ezt a jogot egészben gyakorolhatják.

e) Az ún. *közös udvarnak* nincs önálló jogi léte, használata azokhoz az építményekhez (házakhoz) tapad, amelyeknek rendeltetészerű használatára szolgál. Kérdés, hogy közös udvar esetében alkalmazható-e a közös tulajdonra vonatkozó az a rendelkezés, amely szerint a tulajdonostársakat elővásárlási jog illeti meg. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a tv. rendelkezései csak annyiban jöhetnek figyelembe, amennyiben alkalmazásuk a közös udvar rendeltetésével, sajátosságaival nincsenek ellentétben. A közös udvari illetőség nem választható el az építmény tulajdonától. Önálló értékesítés nem jöhet szóba, ezért elővásárlási jog gyakorlásának sem lehet helye. Ha maga az építmény (ház) van közös tulajdonban, ezen az egységen belül természetesen helye lehet az elővásárlási jog gyakorlásának, mert ebben az esetben nem a házak egymás közti kapcsolatáról van szó.

A tulajdonos közlési kötelezettsége

3. Annak érdekében, hogy a jogosult az elővásárlási jogát ténylegesen gyakorolni tudja, a tv. a tulajdonosra meghatározott kötelezettséget rő. Ha ugyanis valamely dologra nézve elővásárlási jog áll fenn, és a tulajdonos a dolgot *el akarja adni*, azt az ajánlatot, amelyet harmadik személytől - mint jelentkező vevőtől - kap, a *szerződés megkötése előtt* köteles az elővásárlásra jogosulttal *közölni*.

a) *Közös tulajdon* esetében - ha valamelyik tulajdonostárs a tulajdoni hányadát el kívánja adni - a kívülálló személytől eredő vételi ajánlatot az eladónak *minden egyes tulajdonostársával* közölnie kell (PK 9. sz. állásfoglalás I. pont).

Ingatlanra szerezhető tulajdon egyes esetekben az *ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzés nélkül is* (elbirtoklás, ráépítés, öröklés, a házassági életközösség fennállása alatt visszerhesen történő szerzés).

Az elővásárlási jog tekintetében a tv. nem tesz különbséget az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzett és be nem jegyzett résztulajdonos között. Ebből következően az eladó tulajdonostársat az a kötelezettség terheli, hogy a kapott ajánlatot az *ingatlan-nyilvántartásba be nem jegyzett résztulajdonossal is közölje*, ha ismeretes előtte, hogy ilyen résztulajdonos van. A közlési kötelezettség elmulasztásából folyó jogkövetkezmények nem alkalmazhatók azonban azzal a vevővel szemben, aki a szerződés megkötésénél *jóhiszeműen* járt el. Ez az ingatlan-nyilvántartás közhitelességének elvéből folyik (PK 9. sz. állásfoglalás V. pont).

Kérdéses lehet, hogy fennáll-e az eladó tulajdonostárs közlési kötelezettsége azzal szemben, akinek a tulajdonjogát *még nem jegyezték be* az ingatlan-nyilvántartásba, hanem csak széljegyezték. Az eladó tulajdonostárs akkor jár el helyesen, ha a vételi ajánlatot mind az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzett tulajdonostárssal, mind pedig azzal is közli, akinek a tulajdonjog bejegyzése iránti beadványa iktatószámát a tulajdoni lapra feljegyezték (széljegy). Ilyen esetben az utóbbi az elővásárlási jogát attól függően gyakorolhatja, hogy a széljegy rangsorában a tulajdonjogot megszerzi.

b) A kapott ajánlat közlésének a kötelezettsége *nem terheli* a tulajdonost, ha annak teljesítése a jogosult tartózkodási helye vagy más körülményei miatt *rendkívüli nehézséggel* vagy *számottevő késedelemmel* járna. Ilyen - a közlési kötelezettség alól mentesítő - kivételnek számíthat a *tulajdonostársak viszonylag nagy száma is* (PK 9. sz. állásfoglalás I. pont).

Ilyen mentesítő ok lehet a tartózkodási hellyel kapcsolatban pl. az, hogy a tartózkodási hely külföldön van vagy ismeretlen. De más körülmények miatt is járhat a közlés teljesítése rendkívüli nehézséggel vagy számottevő késedelemmel. Az említett kivételes lehetőséggel természetesen nem lehet visszaélni. Ha pl. nagy is a tulajdonostársak száma, az ajánlatot az eladó tulajdonostárs köteles közölni azokkal, akik vonatkozásában a közlés nem ütközik nehézségbe. Ebből a szempontból különösen a jelentősebb tulajdoni hányaddal rendelkező tulajdonostársak jönnek figyelembe.

Az eladó nem köteles az elővásárlásra jogosulttal közölni a vételi ajánlatot akkor, ha a más részére való eladáshoz az elővásárlásra jogosult már korábban *hozzájárult*, amikor tehát lényegében az elővásárlási jogról való lemondásról van szó.

Ha az elővásárlási jog gyakorlásához *devizahatósági engedély* szükséges, ez egymagában nem mentesít az ajánlatközlési kötelezettség alól.

c) Az eladónak az elővásárlásra jogosultat olyan helyzetbe kell hoznia a közlésével, hogy az az összes feltétel ismeretében nyilatkozhatssék a vételi ajánlat elfogadásáról. A vételi ajánlatot ezért az *egész terjedelmében* kell közölni az elővásárlásra jogosult tulajdonostárssal (*PK 9. sz. állásfoglalás IX. pont*).

Szükséges pl. a vevőként jelentkező személy *nevének* a közlése is (az elővásárlásra jogosult esetleg éppen a jelentkező vevő személye miatt jut arra az elhatározásra, hogy a vételi ajánlatot elfogadó nyilatkozatot tesz).

Ami a közlés *alakosságát* illeti, ez attól függ, hogy az elővásárlási jog milyen jogon illeti meg a jogosultat:

-*ingó dolog* esetében a közlés *akár szóban, akár írásban* történhet, minthogy az ingóra vonatkozó adásvétel alakszerűtlen ügylet;

-*ingatlan* esetében a vételi ajánlatot *írásban* kell közölni az elővásárlásra jogosulttal; ez következik abból, hogy ingatlan adásvételének érvényességéhez a szerződés írásba foglalása szükséges [365. § (3) bek.].

Az elővásárlásra jogosult elfogadó nyilatkozata nem hozhatja létre az adásvételi szerződést, ha *nem az eladó tulajdonos* közli a kapott ajánlatot, hanem az ajánlatot tevő harmadik személy, aki nincs jogviszonyban az elővásárlásra jogosulttal. Az ajánlatot tevő harmadik személy által történt közlés is hatályos azonban, ha az ajánlat tevője érvényes meghatalmazás alapján az eladó képviselőjeként jár el. *Ingtalan* esetében csak a tulajdonos vagy *írásbeli meghatalmazással* rendelkező képviselő tehet érvényes ajánlatot az elővásárlásra jogosultnak [223. § (1) bek.].

Az előszerződésnek az elővásárlásra jogosult tulajdonostárssal való közlése a vételi ajánlat közlésével esik azonos megítélés alá, ha az adásvételi szerződés az előszerződésben foglalt tartalommal jön létre (LB Pfv. VI. 20634/1994. - *BH 1995/10. sz. 568.*).

Az elővásárlási jog gyakorlására történő felhívásnak akkor van értelme és jelentősége, ha van olyan vételi ajánlat, amelyet a tulajdonos az ingatlanhányada ellenértékéül elfogad, és amelyért a tulajdonjogának átruházására hajlandó. Elfogadott vételi ajánlat nélkül nincs lehetőség arra, hogy az elővásárlásra jogosult a tulajdonoshoz intézett nyilatkozatával közte és az eladó között hozza létre a szerződést. Az elővásárlási jog gyakorolhatóságához tehát az eladó által elfogadott vételi ajánlat közlésére van szükség. Ez pedig technikailag legegyszerűbben úgy történhet, ahogyan azt az általános gyakorlat is követi, nevezetesen a megkötött szerződés tartalmának oly módon való közlésével, hogy a szerződés hatálya a szerződő felek között az elővásárlási jog gyakorlásától függően áll be (LB Pfv. I. 22148/1998. - *BH 1992/2. sz. 62.*).

Az elővásárlásra jogosulttal a vételi ajánlatot közölni kell: nem tekinthető közlésnek, ha a nem szabályosan címzett postai küldemény (pl. a postai küldeményen irányítószám és kerület feltüntetésének hiánya; ugyanolyan nevű utcának több kerületben is léte) „nem kereste” jellel visszaérkezik (LB Kfv. II. 27534/1995. - *BH 1996/12. sz. 661.*).

A szerződés létrejötte

4. Az adásvételi szerződés az elővásárlási jog gyakorlása útján akkor *jön létre*, ha az elővásárlásra jogosult a tulajdonoshoz intézett nyilatkozatában az *ajánlat tartalmát magáévá teszi*. Az ajánlat elfogadása nem köthető feltételhez.

a) A nyilatkozat *alakosságát* tekintetében az eladónak a vételi ajánlatot közlő nyilatkozatára vonatkozó szabályok jönnek figyelembe. Ha tehát az adásvétel tárgya *ingatlan*, az elővásárlásra jogosultnak *írásban* kell közölnie az elfogadó nyilatkozatát az eladóval ahhoz, hogy az adásvételi szerződés érvényesen létrejöhessen.

Az elővásárlásra jogosulttal az ingatlanra vonatkozó vételi ajánlatot, az eladóval pedig az elfogadó nyilatkozatot írásban kell tehát közölni ahhoz, hogy hatályos legyen (P. törv. I. 20700/1979. - *BH 1980/4. sz. 130.* - PJD IX. 139. sz.).

Elővásárlási jog gyakorlása útján ingatlanra vonatkozóan érvényes szerződés akkor jön létre, ha a kötelezett és a harmadik személy szerződése megfelel a minimális alaki és tartalmi követelményeknek (LB Pfv. X. 21009/2001. - *BH 2003/1. sz. 19.*).

b) Az elővásárlásra jogosult nem tarthat igényt az eladó részéről a harmadik személynek adott *fizetési kedvezményre*. Nem kötelezhető az eladó arra, hogy ugyanolyan méltányosságot gyakoroljon az elővásárlásra jogosulttal szemben is, mint amilyen méltányosságot mással szemben gyakorolt.

Ha az elővásárlásra jogosult a megismert vételi ajánlatot teljes terjedelmében nem fogadja el (nem a pályázó által vállalt készpénzfizetés mellett, hanem részletfizetéssel kíván teljesíteni stb.), a tulajdonos szabadul kötelezettsége alól (LB Gfv. X. 32547/1995. - *BH 1996/8. sz. 433.*).

A szerződéssel kapcsolatos kérdéseket a szerződések *valóságos tartalma alapján* kell elbírálni. Az elővásárlási jog jogosultja ezért a harmadik személy által tett *tényleges ajánlatnak* megfelelően, a valóságos forgalmi érték szolgáltatásával gyakorolhatja a jogát.

c) A tulajdonos akkor szabadul fel az elővásárlási jog létéből folyó kööttség alól, ha az elővásárlásra jogosult a szerződési ajánlat elfogadására általában megszabott határidő alatt *nem tesz a harmadik személy vételi ajánlatát sajátjaként elfogadó nyilatkozatot* (vagy nem nyilatkozik, vagy azt közli, hogy nem kívánja az elővásárlási jogát gyakorolni).

Az elővásárlásra jogosult nyilatkozatának *határidejét* illetően nem hagyható figyelmen kívül, hogy az elővásárlásra jogosult nem vesz részt az eladó és a vételi ajánlatot tevő harmadik személynek az adásvétellel kapcsolatos tárgyalásaiban, a helyzete tehát sajátos. Ebből következően az *ajánlat elfogadásának határidejére* vonatkozó általános szabályoknak vele szemben való merev alkalmazása nemegyszer méltánytalan eredményre vezetne.

Ezért az eladó a vételi ajánlat közlésekor annak elfogadására a *körülmények által indokolt határidőt* köteles szabni. E követelménynek az olyan határidő felel meg, amely alatt a nyilatkozat összes körülményére tekintettel, főként a szerződéses feltételek teljesítésének megfontolása mellett a válaszadás általában elvárható (*PK 9. sz. állásfoglalás X. pont*).

Az adott eset körülményei szükségessé tehetik annak vizsgálatát, hogy a jognyilatkozat tevőjének nyilatkozata komolyan tekinthető-e vagy sem. Amint erre a Legfelsőbb Bíróság rámutatott: a bíróságnak abban az esetben is vizsgálnia kell az elővásárlásra jogosult elfogadó nyilatkozatának komolyságát, ha a felek között nem vitás, hogy az eladó az elővásárlási jogot megsértette. Önmagában az, hogy az elővásárlásra jogosult a vele érdekeltségben álló cégnek engedte át az elővásárlási joga gyakorlását, nem jogszabálysértő (LB Gf. VI. 30602/2001. - *BH 2002/3. sz. 107.*).

d) Ha az elővásárlásra jogosult az említett határidőben nem teszi magáévá a vételi ajánlatot, a tulajdonos a dolgot *eladhatja*, de csak az *ajánlatnak megfelelően* vagy *annál kedvezőbb feltételek mellett*. Ily módon akadályozható meg az elővásárlásra jogosult kijátszása. Az eladónak a vételi ajánlatot újból közölnie kell az elővásárlásra jogosulttal, ha az új szerződési feltételek *kedvezőtlenebbek* annál, mint amelyeket az elővásárlásra jogosulttal korábban közölt.

e) Az elővásárlási jog gyakorlása útján létrejött szerződés éppen úgy *megtámadható* az általános szabályok szerint, mint bármely más szerződés.

A vételi ajánlat közlésének elmulasztása

5. Gyakran előfordul, hogy az eladó a kapott vételi ajánlatot *nem közli* az elővásárlásra jogosulttal az elővásárlási jog tekintetében való nyilatkozat tétele céljából, hanem a vételi ajánlatot tevővel megkötí az adásvételi szerződést.

a) Ha az elővásárlásra jogosult keresetében annak megállapítását kéri, hogy a sérelmére megkötött adásvételi szerződés vele szemben *hatálytalan*, tartozik egyúttal a vételi ajánlatot elfogadó nyilatkozatot is tenni. A bíróság e nyilatkozatnak a komolyságát, valamint a teljesítőkészségének és -képességének a valóságos voltát ellenőrzi. Az elfogadó nyilatkozat folytán az elővásárlásra jogosult és tulajdonostársa között az adásvételi szerződés létrejön, s az ebből származó mindennemű igény ugyanebben a perben érvényesíthető. Az ellenérdekű fél kérelmére a bíróság felhívhatja az elővásárlásra jogosultat arra, hogy az ajánlat szerint esetleg már esedékessé vált vételárat vagy vételárreszt megfelelő határidő alatt - az eladó, illetőleg annyiban, amennyiben teljesítés történt, az ő jogán a vevő javára - helyezze bírósági letétbe. Ennek megtörténtét vagy elmaradását a bíróság az érdemi döntés meghozatalánál értékeli. Az elővásárlásra jogosult az általa indított perben kérheti a már birtokba lépett vevőnek arra való kötelezését, hogy az ingatlant bocsássa az ő birtokába (*PK 9. sz. állásfoglalás VIII. pont*).

b) Abban az esetben, ha a tulajdonos a dolgot az *elővásárlási jog megsértésével* harmadik személynek eladja, az elővásárlási igény - jogszabályon alapuló jog esetében is - *kötelmi jellegű* igény, ezért az *elévülés szabályait* kell alkalmazni.

c) Nemegyszer felmerül a gyakorlatban a *közös tulajdon megszüntetése iránti jog és az elővásárlási jog ütközésének* kérdése. A közös tulajdon megszüntetésének kérdését nem gátolja a tulajdonostárs elővásárlási joga. Nem minősül ezért joggal való visszaélésnek az, ha a tulajdonostárs előbb a közös tulajdon megszüntetése iránt tesz lépéseket, majd ezt követően - illetőleg ezzel a felfüggesztő feltétellel - adja el a dologból neki jutó részt a vevőnek.

Az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzés

6. Az elővásárlásra jogosult jogi helyzete különböző attól függően, hogy az elővásárlási jogát az *ingatlan-nyilvántartásba* bejegyezték-e.

a) A bejegyzés az elővásárlási jogot *dologi hatályúvá* teszi: az *mindenkivel szemben hatályos*, aki a bejegyzést követően az *ingatlanon valamilyen jogot szerez*. A bejegyzett elővásárlási jogot tehát az ingatlanra a bejegyzés után jogot szerző harmadik személlyel szemben is érvényesíteni lehet.

b) Ha az elővásárlási jogot *nem jegyezték be* az ingatlan-nyilvántartásba, vagy ha az elővásárlási jog ingó dologra vonatkozóan áll fenn, az elővásárlási jogról nem tudó jóhiszemű vevő érdekeit védelemben kell részesíteni. Ha tehát a tulajdonos a dolgot harmadik személynek eladja anélkül, hogy a kapott vételi ajánlatot az elővásárlásra jogosulttal közölné, s így ennek az elővásárlási jog gyakorlását lehetővé tenné, a *jóhiszemű harmadik személy (a vevő) a dolog tulajdonát megszerzi*. Ilyen esetben az elővásárlásra jogosult csak a *kára megtérítését* követelheti az eladótól.

Az elővásárlásra jogosult az eladott dolgot *visszakövetelheti* a vevőtől, ha ez *rosszhiszemű* volt, vagy *ingyenesen* szerezte a dolgot. Ilyen esetben tehát az elővásárlási jog megsértésével létesült adásvételi szerződés az elővásárlásra jogosulttal szemben hatálytalan.

Az elővásárlási jog átruházása

7. Az elővásárlási jognak más személyre való *átruházását* illetően a jogosult és a kötelezett oldalt külön-külön kell figyelembe venni:

a) Ami a *jogosult* oldalt illeti, az elővásárlási jogot *általános szabály szerint* nem lehet átruházni; az ilyen esetleges *átruházás semmis*. Ez azonban nem feltétlenül érvényesülő szabály: törvény ugyanis *eltérően* rendelkezhet.

Az említett általános szabály alól mintegy kivételt állapít meg a *Ptk.* a *gazdálkodó szervezet* mint elővásárlásra jogosult vonatkozásában. Gazdálkodó szervezet ugyanis *kijelölheti* az elővásárlási jog gyakorlására jogosult személyt.

Az elővásárlási jog általános szabályként érvényesülő átruházhatatlanságával áll összhangban, hogy az elővásárlási jog általános szabályként *nem száll át az örökösekre*. De ez sem feltétlenül érvényesülő szabály: törvény ettől is *eltérően* rendelkezhet.

Az elővásárlási jog személyhez kötött jogosítvány, ezért a határozatlan időre kikötött elővásárlási jog legkésőbb a jogosult halálával véget ér.

b) Ami pedig a *kötelezett oldalt* illeti, az elővásárlási joggal együtt járó kötöttség *átzáll az örökösökre*. Az elővásárlási jog a kötelezett oldalon magához a dologhoz tapad. Ha az örökös megörökli azt a vagyontárgyat, amelyre elővásárlási jog áll fenn, a tulajdonjogot azzal a kötöttséggel szerzi meg, hogy a dologgal csak az elővásárlási jog által engedett keretek között rendelkezhet: az örökös tehát megörökli a kötöttséget is. Az elővásárlásra jogosultnak nyilvánvalóan nem lehet hátránya abból, hogy a tulajdonos meghal.

Jogszályon alapuló elővásárlási jog

8. Az elővásárlási jog nemcsak megállapodáson alapulhat, hanem *jogszály* rendelkezésén is. Az ilyen elővásárlási jogra is alkalmazni kell az elővásárlási jogra általában irányadó rendelkezéseket.

Egyes esetekben maga a tv. is állapít meg elővásárlási jogot. Így pl. a földtulajdonost az épületre, az épület tulajdonosát pedig a földre elővásárlási jog illeti meg [97. § (3) bek.]; a tulajdonostárs tulajdoni hányadára a többi tulajdonostársat harmadik személlyel szemben elővásárlási jog illeti meg [145. § (2) bek.]. Egyes külön jogszályok is rendelkeznek az elővásárlási jogról.

Elővásárlási jogok ütközése

9. Lehetséges, hogy valamely dologra vonatkozóan mind szerződéses, mind pedig jogszályon alapuló elővásárlási jog fennáll. Ilyenkor merül fel a sorrend kérdése. A tv. rendelkezése szerint a *jogszályon alapuló elővásárlási jog megelőzi a szerződéses elővásárlási jogot*.

Nemcsak szerződéses és jogszályon alapuló elővásárlási jogok, hanem *jogszályon alapuló elővásárlási jogok is ütközhetnek egymással*. Rendszerint gazdaságpolitikai vagy lakáspolitikai szempontok szólnak annak jogszályban történő elrendelése mellett, hogy melyik elővásárlási jog előzi meg a másikat. Maga a tv. rendelkezik arról, hogy a külön jogszályokban más részére biztosított elővásárlási jog megelőzi a tulajdonostárs elővásárlási jogát [145. § (3) bek.].

Problematisztikus lehet a megoldás akkor, ha a *jogszályon alapuló elővásárlási jogok* konfliktusát a jogszály nem rendezi. Ilyenkor az elővásárlási jogok jellegének, rendeltetésének, jogpolitikai céljának és a jogszályalkotó feltehető szándékának szem előtt tartásával kell keresni a helyes megoldást.

Ptk. 374. § (1) Az eladott dolog visszavásárlásának jogát az adásvételi szerződéssel egyidejűleg írásba kell foglalni. A visszavásárlás az eladónak a vevőhöz intézett nyilatkozatával jön létre.

(2) A visszavásárlási jogot legfeljebb öt évre lehet kikötni; az ezzel ellentétes megállapodás semmis.

(3) A visszavásárlási ár egyenlő az eredeti vételárral; az eredeti vevő azonban a visszavásárlási áron felül követelheti azt az összeget, amellyel a dolog értéke hasznos ráfordításai folytán a visszavásárlás időpontjáig gyarapodott, a visszavásárló pedig levonhatja a dolog időközi romlásából eredő értékcsökkenést.

(4) Az eredeti vevő felelős a visszavásárlási jog meghiúsításáért vagy csorbításáért; ha azonban a dolog neki fel nem róható okból megsemmisült, a visszavásárlási jog megszűnik.

(5) Egyebekben a visszavásárlási jogra az elővásárlási jog szabályait kell alkalmazni.

Ptk. I. 86. §: A Ptk. hatálybalépése előtt kikötött visszavásárlási és vételi jog a Ptk. hatálybalépésétől számított öt év elteltével megszűnik, kivéve, ha a kikötött időből ennél kevesebb van hátra.

A visszavásárlási jog általában

1. Ahhoz, hogy *visszavásárlási jog* egyáltalán létesülhessen, kell lennie egy korábban kötött adásvételi szerződésnek. Ebben kötheti ki magának az eladó azt a jogot, hogy az adásvétel tárgyát a vevőtől egyoldalú akaratkijelentéssel visszavásárolhassa. A visszavásárlási jogot bármilyen forgalomképes dologra ki lehet kötni.

A tv. rendelkezése szerint az eladott dolog visszavásárlásának jogát *adásvételi szerződéssel egyidejűleg írásba kell foglalni*. Nem szükséges azonban, hogy magában az adásvételi szerződésben történjék meg a visszavásárlási jog kikötése. E vonatkozásban *külön írásbeli megállapodás* is létesíthető.

A visszavásárlás azzal történik meg, hogy az eladó a vevőhöz *nyilatkozatot* intéz, amely szerint az eladott dologot visszavásárolja. Itt tehát az eladót megillető hatalmasságról van szó: egyoldalú nyilatkozattal jön létre a jogviszony, amelynek alapján a vevő az eladott dologot köteles visszaszolgáltatni. Ha a jogosult a visszavásárlási jogát gyakorolja (az ehhez szükséges egyoldalú nyilatkozatot megtette), az ekként az eredeti vevő (mint most már eladó) és az eredeti eladó (mint most már vevő) közötti jogviszonyra az adásvétel szabályait kell alkalmazni.

A visszavásárlási jogot az *ingatlan-nyilvántartásba* be lehet jegyezni a jogosult által átruházott ingatlanra vagy az átruházott eszmei hányadra. A bejegyzésnek a vevő tulajdonjogának bejegyzésével egyidejűleg kell történnie. A visszavásárlási jogot az ezen alapuló tulajdonszerzés bejegyzésével egyidejűleg hivatalból törölni kell [27/1972. (XII. 31.) MÉM r. 18. § (3) bek., többször módosított 84. § (1) bek. b) pontja]. (A bekezdés hatályos szövege itt található)

Ingatlanra vonatkozó adásvételi szerződésnek a visszavásárlási jog gyakorlása határidejét meghosszabbító kikötése szóban is módosítható. (LB Pfv. VI. 22974/1999. - BH 2001/12. sz. 573.).

A visszavásárlási jog határideje

2. A visszavásárlási jog a vevő mint tulajdonos rendelkezési jogát nagymértékben korlátozza. Ezért a tv. a visszavásárlási jogra meghatározott határidőt állapít meg: a visszavásárlási jogot *legfeljebb öt évre* lehet kikötni. Ezt a határidőt a felek megállapodással sem tehetik félre: az ezzel *ellentétes megállapodás semmis*.

Az elővásárlási joggal szemben tehát lényeges különbség, hogy

a) míg az elővásárlási jog gyakorlása nincs határidőhöz kötve, addig a visszavásárlási jog legfeljebb öt évig állhat fenn; az ötéves időtartamon belül természetesen a felek szabadon állapíthatják meg a visszavásárlási jog gyakorlásának idejét;

b) míg az elővásárlásra jogosult nem követelheti a dolognak neki történő eladását, hanem csak akkor nyílik meg a joga az elővásárlási jog gyakorlására, ha a tulajdonos a dolgot egyáltalán el kívánja adni, addig a visszavásárlásra jogosult feltétlenül követelheti a dolog visszaadását.

Lehetséges, hogy a felek nem állapodnak meg a visszavásárlási jog határidejét illetően. Az ilyen *határozatlan időre* kikötött visszavásárlási jog öt év elteltével megszűnik, s nem alakul át elővásárlási joggá. Az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzés a visszavásárlási jog határidejét nem hosszabbítja meg.

A visszavásárlási ár

3. Az adásvételi szerződés megkötése és a visszavásárlás között mindig meghatározott idő telik el, amely alatt a dolog állapotában változások következhetnek be.

A visszavásárlással kapcsolatban elsősorban is az ár kérdésre merül fel: milyen áron jogosult a visszavásárló a dolgot visszavásárolni. A tv. rendelkezése szerint a *visszavásárlási ár egyenlő az eredeti vételárral*. Ez alól azonban - éppen az időközben bekövetkezett változásokra figyelemmel - vannak kivételek:

a) ha a dolog értéke az eredeti vevő *hasznos ráfordításai folytán* a visszavásárlás időpontjáig gyarapodott, az eredeti vevő követelheti az értékgyarapodásnak megfelelő összeget,

b) ha a dolog értéke az *időközi romlásból eredően* csökkent, a visszavásárló az általa fizetendő vételárból levonhatja az értékcsökkenésnek megfelelő összeget.

A visszavásárlási ár meghatározásánál tehát a dolog értékében bekövetkezett változásokat csak a tv. által meghatározott körben lehet figyelembe venni: nem a kereslet-kínálat hullámzása folytán kialakuló konjunkturális értékváltozásokat kell szem előtt tartani, hanem a hasznos ráfordítások, illetőleg az időközi állapotromlás következtében beálló valóságos értékváltozásokat. Az eredeti vételárból mindenképpen le kell vonni az eredeti eladás és a visszavásárlás közé eső időben előállott értékcsökkenést. Annak nincs jelentősége, hogy az értékcsökkenés az eredeti vevőnek felróható-e vagy sem. Ez valójában azzal függ össze, hogy az eredeti vevő az értékcsökkenés bekövetkezésekor tulajdonos volt, márpedig a kárveszélyt a tulajdonosnak kell viselnie.

Az eredeti vevő felelőssége

4. A visszavásárlási jog csak úgy tudja betölteni eredeti rendeltetését, ha a dolog, amelyre vonatkozik, meg is marad. E vonatkozásban az eredeti vevőt, akinek a dolog birtokában van, fontos kötelesség terheli: minden elvárhatóat meg kell tennie annak érdekében, hogy a visszavásárlásra jogosult a jogát gyakorolni tudja. Ezért *felelős* a visszavásárlási jog *meghiúsulásáért* vagy *csorbitásáért*.

A dolog megőrzése érdekében való gondos eljárás túlmenően azonban az eredeti vevőt nem terheli felelősség. Ha a dolog *neki fel nem róható okból megsemmisül*, a visszavásárlási jog *megszűnik*. A visszavásárlási jog meghiúsulásának veszélyét tehát a visszavásárlásra jogosult viseli.

A visszavásárlási jogra az elővásárlási jog szabályainak alkalmazása

5. Azokban a kérdésekben, amelyeket a tv. a visszavásárlási joggal kapcsolatban nem szabályoz, az *elővásárlási jog szabályait* kell alkalmazni. Ebből következik, hogy az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzés a visszavásárlási jogot is *dologi hatályúvá* teszi. A tulajdonos (az eredeti vevő) ilyen esetben az ingatlant elidegenítheti, de csak a visszavásárlási joggal terhelt.

A visszavásárlási jogot nem lehet másra átruházni, az ilyen *átruházás semmis*. A visszavásárlási jog *sem száll át az örököse*re, tehát személyes jellegű. A visszavásárlási jog is *oszthatatlan* (a több személyt közösen megillető visszavásárlási jog csak egészben gyakorolható).

Ha az eredeti vevő (a visszavásárlási jog kötelezettje) az adásvétel tárgyát a visszavásárlási jog megsértésével eladja, a visszavásárlásra jogosult azt a rosszhiszemű vagy ingyenesen szerző harmadik személytől visszakövetelheti; az ilyen eladás a visszavásárlásra jogosulttal szemben hatálytalan.

Nincs akadálya annak, hogy a visszavásárlási jog biztosítására *elidegenítési tilalmat* kössenek ki. Ilyen esetben az eladónak a harmadik személyhez való viszonyát illetően az elidegenítési tilalomra vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni. Ezek szerint pedig a szerződéssel kikötött elidegenítési tilalomba ütköző rendelkezés semmis, feltéve hogy a) a tilalmat az ingatlan-nyilvántartásba bejegyezték, b) a rendelkezésre jogot alapító személy egyébként rosszhiszemű volt, vagy c) a rendelkezés ellenérték nélkül történt [114. § (3) bek.].

Bár ez a gyakorlatban nemigen fordul elő, nincs kizárva a vevő részéről annak a kikötése, hogy az eladó az adásvétel tárgyát a vevő kívánságára köteles visszavásárolni. Ez tehát a vevő javára visszaeladás jogának kikötését jelenti.

Ptk. 375. § (1) Ha a tulajdonos másnak vételi jogot (opció) enged, a jogosult a dolgot egyoldalú nyilatkozattal megvásárolhatja. A vételi jogra vonatkozó megállapodást - a dolog és a vételár megjelölésével - írásba kell foglalni.

(2) A határozatlan időre kikötött vételi jog hat hónap elteltével megszűnik; az ezzel ellentétes megállapodás semmis.

(3) A bíróság a tulajdonost - törvény eltérő rendelkezése hiányában - a vételi jogból folyó kötelezettsége alól mentesítheti, ha a tulajdonos bizonyítja, hogy a vételi jog engedése után körülményeiben olyan lényeges változás állott be, hogy a kötelezettség teljesítése tőle nem várható el.

(4) Egyebekben a vételi jogra a visszavásárlási jog szabályait kell alkalmazni.

Ptk. I. 86. §: a Ptk. hatálybalépése előtt kikötött visszavásárlási és vételi jog a Ptk. hatálybalépésétől számított öt év elteltével megszűnik, kivéve, ha a kikötött időből ennél kevesebb van hátra.

Jegyzet: A Ptk. 375. § (3) bekezdése az 1996. évi CXI. törvény 235. § (4) bekezdésével megállapított szöveg. Hatályos: 1997. I. 1-jétől.

A vételi jog (opció) általában

1. A vételi jog (opció) a jogosultnak arra ad jogot, hogy valamely dolgot egyoldalú nyilatkozattal megvásároljon. A jogosult tehát egyoldalú nyilatkozattal olyan jogviszonyt létesíthet, amelynél fogva mástól meghatározott vételáron valamely dolog szolgáltatását követelheti, mégpedig akkor is, ha a tulajdonos a dolgot netán nem kívánná eladni.

Vételi jog gyakorlásával csak olyan dolgot lehet megvásárolni, amelynek a tulajdonjoga a vételi nyilatkozat egyoldalú megtételével megszerezhető.

A tv. a vételi jogra vonatkozó megállapodásra meghatározott alakszerűséget ír elő: a megállapodást ugyanis *írásba* kell foglalni, és abban meg kell jelölni a *dolgot* (amelyre a vételi jog vonatkozik) és a *vételárat*.

A vételi jog és az *elővásárlási jog* között az a különbség, hogy

a) míg az elővásárlási jog jogosultja csak a tulajdonos akaratával szerezheti meg a dolgot (ha tehát azt a tulajdonos egyáltalán el kívánja adni, és harmadik személy vételi ajánlatot tesz), addig a vételi jog jogosultja a tulajdonos akaratától függetlenül, tehát akkor is megvásárolhatja egyoldalú nyilatkozatával a dolgot, ha azt a tulajdonos már nem is kívánja eladni;

b) míg elővásárlási jog esetében a szerződés tartalmát a tulajdonos és az ajánlatot tevő harmadik személy megállapodása határozza meg, addig vételi jog gyakorlása esetében e tekintetben az eladó és a vevő eredeti megállapodása jön figyelembe.

A vételi jog különbözik a *visszavásárlási jogtól* is. Míg visszavásárlás esetében a jogosult a korábban az ő tulajdonában volt dolgot vásárolja vissza, addig a vételi jog jogosultja olyan dolgot vásárol meg egyoldalú nyilatkozatával, amely korábban nem volt az ő tulajdonában.

A vételi jog valójában a vétel lehetőségének a biztosítása. Általában akkor szokták kikötni, ha a vevő valamilyen oknál fogva még nem tud szerződési nyilatkozatot tenni (mert pl. előbb mással megbeszélést kíván folytatni, valamiről előzetesen meg akar győződni), viszont meghatározott időre biztosítani kívánja magának a vétel lehetőségét.

Bármilyen forgalomképes dologra vonatkozóan ki lehet kötni a vételi jogot (bérleti vagy haszonbérleti szerződéssel kapcsolatban is: a bérlo vételi jog kikötésével biztosítja magának a bérelt dolog megvételének lehetőségét).

A vételi jogot az *ingatlan-nyilvántartásba* be lehet jegyezni.

A tulajdonost megilleti az a jog, hogy a dolgot megterhelje, vagy annak tulajdonjogát másra átruházza. Nincs akadálya annak, hogy a dolog tulajdonosa vételi jogot engedjen annak a hitelezőnek a javára, aki olyan személynek nyújtott hitelt, akire tekintettel vállalta ennek a biztosítéknak az adását. A jogszabály rendelkezései nem tiltják azt sem, hogy a tulajdonos a vagyontárgyat úgy kösse le biztosítékként, hogy feltételtől függő vételi jog engedésével a későbbi fizetés esetére az ingatlan tulajdonjogának megszerzését a hitelező számára lehetővé tegye (LB Pfv. III. 22796/1997. - BH 1999/10. sz. 452.).

A *vételi jog* és a *zálogjog* „konfliktusával” kapcsolatban is merülnek fel a gyakorlatban problémák. A törvény a kielégítési jog megnyílta előtt létrejött megállapodást tiltja, mely szerint a zálogjog jogosultja a kötelezettség teljesítésének elmulasztása esetén megszerzi a zálogtárgy tulajdonjogát [255. § (2) bek.]. A jogszabály kizárólag az ilyen megállapodáshoz fűzi a semmisség jogkövetkezményét, és ezt is csak akkor, ha a megállapodás megkötésére a kielégítési jog megnyílta előtt került sor. A megállapodás azért tilos, mert a hitelező az addig esetleg törlesztett részleteket figyelmen kívül hagyva, elszámolási kötelezettség nélkül a zálogtárgy valóságos értékének meghatározása nélkül szerezhetné meg a fennálló követelése fejében a zálogtárgy tulajdonjogát, ami a kötelezett hátrányos helyzetének kihasználására vezethet. Ez a tilalom azonban nem korlátozza a tulajdonosnak a Ptk. 112. §-ának (1) bekezdése szerinti rendelkezési jogát, így a tulajdonos nincs elzárva attól, hogy a jelzálogjoggal terhelt ingatlant tovább megterhelje, annak tulajdonjogát átruházza, esetleg éppen a hitelezőre vagy a hitelező javára azon - a Ptk. 375. §-ának (1) bekezdésében foglaltaknak megfelelően - a dolog és a vételár pontos megjelölésével vételi jogot engedjen.

A Legfelsőbb Bíróság rámutat arra is, hogy a vételi jogra vonatkozó szerződés a Ptk. 375. §-ának (1) bekezdése szerint éppen abban különbözik az előbb említett semmis megállapodástól, hogy bár a vételi jog jogosultja egyoldalú nyilatkozattal megvásárolhatja a dolgot, így megszerezheti annak tulajdonjogát, a vételi jog érvényes kikötése esetében azonban szükséges a vételi joggal terhelt dolognak és a vételárnak a megjelölésével a szerződést írásba foglalni. A vételi jog gyakorlása esetén a tulajdonost - egyebek mellett - ugyanúgy megilleti a szerződésnek a Ptk. 201. §-ának (2) bekezdésében foglaltak szerinti megtámadása, mint más szerződések esetében. További védelmet jelent az eladónak az is, hogy a vételi jogra vonatkozó megállapodást követően a körülményekben bekövetkezett olyan lényeges változásokra hivatkozással, amelyekre tekintettel a dolog eladása a tulajdonosra nézve rendkívül méltánytalan eredményre vezetne, a bíróság mentesítheti a tulajdonost a vételi jogból eredő kötelezettségei alól (Ptk. 375. § (3) bek. - LB Gfv. X. 32615/1997. - BH 1998/7. sz. 350.).

A vételi jog gyakorlásáról szóló egyoldalú jognyilatkozatnak nem kell megfelelnie az ingatlan-nyilvántartási jogszabályokban a tulajdonjog bejegyzése alapjául szolgáló okirattal szemben támasztott alaki követelményeknek (LB Pfv. VI. 21203/1999. - BH 2001/8. sz. 369.).

A vételi jog határideje

2. A vételi jog is nagymértékben korlátozza a tulajdonost a dologgal való rendelkezésben, ezért a tv. a vételi jog gyakorlásának megfelelő határt szab arra az esetre, ha maguk a felek nem állapodnak meg. Megállapodás esetében a tulajdonosnak módjában áll felmérnie a saját érdekét, s tőle függ, hogy milyen tartalmú vételi jogra köt megállapodást. A tv. e tekintetben is határt szab: a vételi jogot - akárcsak a visszavásárlási jogot - legfeljebb *öt évre* lehet kikötni. Más azonban a helyzet olyankor, amikor a felek megállapodnak ugyan a vételi jogban, de e jog fennállásának tartamát nem határozzák meg. Erre az esetre vonatkozik a tv.-nek az a rendelkezése, amely szerint a *határozatlan időre kikötött vételi jog hat hónap elteltével megszűnik*. Az ellentétes megállapodás *semmis*.

A tv. lehetőséget biztosít a tulajdonosnak arra, hogy meghatározott esetben a vételi jogtól szabaduljon. E tekintetben a bíróságnak van fontos szerepe. A tv. ugyanis a bíróságot hatalmazza fel arra, hogy a tulajdonost a vételi jogból folyó kötelezettsége alól mentesítse, ha a tulajdonos bizonyítja, hogy a vételi jog engedése után *körülményeiben olyan lényeges változás* állott be, hogy a kötelezettség teljesítése *nem várható el tőle*. E tekintetben a társadalmi felfogásnak van jelentősége.

A bíróság említett mentesítési joga azonban nem feltétlen: törvény ugyanis *eltérően* rendelkezhet.

Ha a felek megállapodása szerint a hitelező az adós tulajdonában levő ingatlanra vonatkozóan vételi jogával a hitel lejártát követő negyvenöt nap elteltével élhet, a hitelező az adósnak a kölcsönszerződés azonnali hatályú felmondásáról történt értesítésével kezdődő negyvenöt napon belül tett, a vételi jog gyakorlására vonatkozó nyilatkozatával az ingatlan tulajdonjogát nem szerzi meg (LB Fpk. VI. 30135/1995. - BH 1996/11. sz. 603.).

A vételi jogra a visszavásárlási jog szabályainak alkalmazása

3. A vételi jog és a visszavásárlási jog között sok közös vonás van. Ezért rendelkezik a tv. akként, hogy a vételi jogra a visszavásárlási jog szabályait kell alkalmazni. Ebből következik, hogy semmis a felek olyan megállapodása, amelyben öt évnél hosszabb időre kötöttek ki vételi jogot.

A vételi jognak az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzése e jogot ugyancsak *dologi hatályúvá* teszi: a bejegyzett vételi jog mindenkiel szemben hatályos, aki a bejegyzést követően a dolgon valamilyen jogot szerz. A vételi jog jogosultja az adásvétel tárgyát a rosszhiszemű vagy ingyenesen szerző harmadik személytől visszakövetelheti.

A vételi jog is személyes jellegű, az átruházása semmis. Ez a jog sem száll át az örökösekre. A vételi jog is oszthatatlan.

Jogszabályon alapuló vételi jog

4. Vételi jogot *jogszabály* is engedhet. Az ilyen vételi jogra is a vételi jogra általában irányadó rendelkezéseket kell alkalmazni (hacsak a jogszabály valamilyen külön rendelkezést nem tartalmaz).

Egyes esetekben vételi jogot maga a tv. is megállapíthat [pl. 578/D. § (2) bek.]. Vételi jogot engednek egyes más jogszabályok is.

Az önkormányzati bérlakásokkal kapcsolatban nemegyszer felmerül a gyakorlatban a vételi jog kérdése. Így pl. az, hogy ha a végintézkedés nélkül elhalálozott bérlő még életében bejelenti, hogy a jogszabály által biztosított vételi jogával élni kíván, a vételi jog gyakorlása folytán a bérlő jogutóda hivatkozhat-e érvényes adásvételi szerződés létrejöttére.

Az egyik perben a Legfelsőbb Bíróság rámutatott arra, hogy az ingatlan adásvételének érvényességéhez a szerződés írásba foglalása szükséges [Ptk. 365. § (3) bek.]. Ilyen esetben legalább a tulajdonjog átruházásának szándékát, valamint az ingatlan megjelölését és annak vételárát írásban rögzíteni kell (PED XXV.). Ezek az alaki és tartalmi követelmények a jogszabály által biztosított vételi jog gyakorlásának eredményeként létrejövő ingatlan-adásvételi szerződésre is irányadóak. Ha a bérlő azt a bejelentést teszi, hogy „az általam lakott önkormányzati lakást szeretném megvásárolni”, ez a jognyilatkozat nélküli a felek által kölcsönösen elfogadott vételár összegét. E kötelező tartalmi elem hiányában pedig az jogilag alkalmatlan az érvényes ingatlan-adásvételi szerződés létrejöttének kiváltására. E hiányosság következtében azt csak a vételi jog gyakorlására irányuló szándéknyilatkozatnak lehet értékelni (LB Pfv. VIII. 22912/1996. - BH 1998/5. sz. 229.).

Ptk. 376. § (1) A felek megállapodhatnak, hogy a vevő a vételárat meghatározott időpontokban, több részletben fizeti meg, és a dolgot a vételár teljes kiegyenlítése előtt neki átadják (részletvétel).

(2) Az eladó írásban kikötheti az elállás, illetőleg a részletfizetési kedvezmény megvonásának jogát arra az esetre, ha a vevő a részletet az esedékességgel nem fizeti meg. Ezzel a jogával az eladó a részlet megfizetésének első ízben való elmulasztása esetében csak akkor élhet, ha a vevőt erről előzőleg értesítette, és neki a teljesítésre megfelelő időt engedett.

(3) Ha az eladó a szerződéstől elállt, a vevő köteles használati díjat fizetni, továbbá meg kell térítenie azt a kárt, amely a dolog rendeltetésszerű használatával járó értékcsökkenést meghaladja.

(4) A vevőnek átadott dolog elpusztulásának vagy értékcsökkenésének veszélyét - a tulajdonjog fenntartása esetében is - a vevő viseli.

Ptké. I. 61. §

Ptké. I. 87. §: Az állatszavatosságra vonatkozó rendelkezéseket a Ptk. hatálybalépése előtt kötött szerződésre csak akkor lehet alkalmazni, ha a szerződést a Ptk. hatálybalépése után teljesítik.

Jegyzet: A Ptké. I. 61. §-át a Ptké. II. 25. § (2) bekezdésének a) pontja hatályon kívül helyezte. Hatálytalan: 1998. III. 1-jétől.

A részletvétel általában

1. *Részletvétel* akkor jön létre, amikor a felek abban állapodnak meg, hogy a vevő *meghatározott időpontokban több részletben* fizeti meg a vételárat, s annak ellenére, hogy azt még teljesen nem fizette meg, a megvásárolt dolog a birtokába kerül, azt használja, s a hasznok szedésére is jogosult. Nem részletvétel az, amikor a vevő a vételárat ténylegesen részletekben fizeti ugyan meg, azt azonban egyszerre kellene megfizetnie.

Nem részletvétel az OTP útján történő áruvásárlás, amikor is az OTP kölcsön nyújtásával hitelez a vevőnek a vételárat, illetőleg annak egy részét. Az eladó tehát az OTP útján megkapja a vételárat, a vevő pedig a hitelezett összeget (kölcsönt) az OTP-nek részletekben törleszti vissza. Az adásvétel tehát lebonyolódik, s a vevő a szerződés megkötése útján - a kölcsönszerződés alapján - az OTP-vel áll jogviszonyban.

Az egyik perben a Legfelsőbb Bíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy ha a gépjárműre megkötött adásvételi szerződés kereskedelmi hitel nyújtására irányuló megállapodást is tartalmaz, a felek között olyan tartós jogviszony jön létre, amely a „felmondási jog” kikötésére jogi lehetőséget biztosít (LB Pfv. VII. 21367/2000. - BH 2003/10. sz. 413.).

Ezzel a döntéssel kapcsolatban aggályok merülhetnek fel. A bírósági gyakorlat szerint a részletvétel nem hoz létre a felek között tartós jogviszonyt. Ha a pénzintézet a vevőnek hitelt nyújt, s meghatározott pénzüsszeget (kölcst) bocsát rendelkezésére azért, hogy ezzel lehetővé tegye egy gépkocsi vagy más vagyontárgy megvásárlását, s a vevő kötelezettségét vállal a hitelezett kölcsönösszegnek részletekben történő visszafizetésére, akkor különösen nem lehet indoka a felek közötti jogviszony tartósságának megállapítására. Az egészen természetes, hogy a hitelt nyújtó pénzintézet a vevővel szemben kiköti az azonnali hatályú felmondás jogát, ami a Ptk. 525. §-ában foglalt rendelkezésekből is kitűnik.

Részletvétel bármilyen *forgalomképes* dologra létesülhet, ingóra és ingatlanra egyaránt. A tv. a részletvételre külön *alakszerűséget* nem ír elő, ezért e tekintetben az általános szabályok jönnek figyelembe.

A részletfizetés csupán az eladó részéről az adósak nyújtott kedvezmény, amely az egyébként nem tartós jellegű jogviszonyt nem teszi tartóssá. Ezért pl. a bíróság a szerződést nem módosíthatja a 241. § alapján.

Nincs szó részletvételről akkor, amikor a bíróság a Pp. 217. §-a alapján részletfizetést engedélyez.

Részletvétel esetén az árképzés részét képező kamat mértéke nem a kamatkikötésre vonatkozó szabályok, hanem legfeljebb az egyenértékűség elvének megsértése címén - a Ptk. 201. §-ának (2) bekezdése alapján - támadható (LB Pfv. VII. 22667/1999. - BH 2002/10. sz. 395.).

A részletfizetés elmulasztása

2. A részletfizetés engedélyezése a vevő részére nyújtott kedvezmény, ezért megfelelő szankciókkal kell gondoskodni arról, hogy a vevő az amúgy is „enyhített” kötelezettségének pontosan eleget tegyen. Minél kisebbre kell csökkenteni az eladó kockázatát, s minél inkább szorítani kell a vevőt a kötelezettsége pontos teljesítésére.

Ezért a tv. feljogosítja az eladót annak *írásban* történő kikötésére, hogy a szerződéstől *elállhasson*, vagy hogy a vevő a *részletfizetési kedvezményt elveszti*, s ezért a hátralékos vételárát egy összegben köteles megfizetni, ha a vevő valamelyik részletet az *esedékességkor nem fizeti meg*. A tv. azonban védelemben részesíti a részletre vásárló érdekeit is, mert lehetséges, hogy valamely váratlan és méltánylandó körülmény akadályozta a vevőt valamely részlet időben való megfizetésében. Ezért az eladó elállási, illetőleg kedvezménymegvonási jogának korlátot szab. Ha ugyanis a vevő a részletet *első ízben* mulasztja el, az eladó az említett jogait csak *két feltétellel* gyakorolhatja:

- a) előzőleg erről *értesítenie* kell a vevőt, és
- b) *megfelelő időt kell engednie* a teljesítésre.

Lehetséges, hogy a vevő a részletfizetést ismételten elmulasztja. Ilyenkor már nincs szükség értesítésre, az eladó értesítési kötelezettsége nem ismétlődik.

A vevő érdekét szolgálja, hogy az eladó az elállás jogát csak írásban kötheti ki, az elállás gyakorlása azonban már nincs alakszerűséghez kötve. Elállás esetében a vevő köteles a dolgot visszaadni, azt azonban egy ideig más használta, ezért ennek az ellenértékét, a *használati díjat* - az eredeti állapot visszaállítása keretében - meg kell térítenie.

A részletre vásárolt dolog továbbá olyan *kárt* is szenvedhet a vevő által történő használat alatt, amely a *rendeltetésszerű használattal járó értékcsökkenést* meghaladja. A vevőnek elállás esetében ezt is meg kell térítenie. A rendeltetésszerű használattal járó értékcsökkenés a használat velejárója, amely a használati díjban megtérül.

A vevőt nem terheli az a kötelezettség, hogy az adásvétel tárgyának (pl. gépnek) az üzemeltetésével elért jövedelmét is kiadja az eladónak.

Lehet, hogy az eladó a fentiek szerint nem kötötte ki az elállás jogát arra az esetre, ha a vevő a részletet az esedékességkor nem fizeti meg. Ilyenkor ezen az alapon nem is állhat el a szerződéstől, de ez nem zárja ki azt, hogy az elállás jogát a szerződésekre vonatkozó általános szabályok szerint gyakorolja.

Gépjárműre vonatkozó részletvétel esetén az eladó elállási és felmondási joga független attól, hogy a vevő az ellopott gépkocsi értékének megtérítése iránt a casco biztosítás alapján a biztosítóval szemben igényt érvényesített-e (LB Pfv. VIII. 20288/2000. - BH 2003/6. sz. 233.).

Kárveszélyviselés

3. Ha a részletre vásárló vevő *tulajdonossá* lesz, a *kárveszélyt* viselnie kell (99. §). A részletfizetési kedvezményen túlmenően nyilván nem részesülhet abban az előnyben is, hogy a kárveszélyt ne neki kelljen viselnie.

Részletvételnél gyakori, hogy az eladó a *tulajdonjogot* a vételár teljes kiegyenlítéséig *fenntartja* [368. § (1) bek.]. Nyilvánvalóan méltánytalan eredményre vezetne azonban, ha a kárveszélyt az eladónak - mint még tulajdonosnak - kellene viselnie, hiszen a vevő birtokába kerül a dolog, azt használhatja és szedheti hasznait. Ezért a tv. akként rendelkezik, hogy a vevőnek átadott dolog *elpusztulásának vagy értékcsökkenésének veszélyét* még akkor is a vevő *viseli*, ha az *eladó a tulajdonjogát fenntartotta*.

A kárveszélyviselés következménye, hogy ha a dolog elpusztul, a vevő a már kifizetett részleteket nem követelheti vissza, sőt a még le nem járt részleteket köteles megfizetni.

Ptk. 377. §

Jegyzet: A Ptk. 377. §-ának szövegét az 1997. évi CXLIX. törvény 9. §-a állapította meg. Hatályos: 1998. III. 1-jétől. (A Jegyzet hatályos szövege itt található)

A Ptk. 377. §-ában foglalt rendelkezés arra az esetre vonatkozik, amikor valaki (harmadik személy) valamely dolgot azzal a céllal ad át az eladónak, hogy ez utóbbi azt *házaló kereskedés* során adja el. Ha az eladó ilyen dolgot ad el a vevőnek, erre az esetre jogszabály megállapíthatja, hogy a vevővel szemben az eladó és a dolgot házaló kereskedés során történő eladás céljára átadó harmadik személy *egyetemlegesen felelős*.

Nyilvánvaló, hogy a házaló kereskedés útján történő eladás során a vevőre hátrányos helyzetek könnyen keletkezhetnek. A szóban levő rendelkezés a vevő számára nyújthat - jogszerű igényei kielégítése érdekében - nagyobb biztonságot.

2. A csere

Ptk. 378. § Ha a szerződő felek dolgok tulajdonának kölcsönös átruházására vállalnak kötelezettséget, az adásvétel szabályait kell megfelelően alkalmazni. Ebben az esetben mindegyik fél eladó a saját szolgáltatása, és vevő a másik fél szolgáltatása tekintetében.

Jegyzet: Lásd a termőföldről szóló, többször módosított 1994. évi LV. törvény 27-35. §-át.

A csere fogalma

1. A csere az adásvétel öse, történelmileg megelőzte az adásvételt, lebonyolításának nehézsége miatt azonban a jelentősége egyre csökkent. Ma már inkább csak a pénz értékének jelentős hullámozása idején juthat némi szerephez.

A tulajdonjog átruházása nemcsak adásvétel útján történhet, hanem olyan szerződés útján is, amelynek értelmében mindegyik fél valamely nem pénznek minősülő dolog tulajdonát ruhazza át a másikra, amikor tehát az ellenszolgáltatás nem pénz. Ez azonban nem változtat azon a lényegen, hogy ilyenkor is - éppúgy, mint az adásvételnél - tulajdonátruházásról (elidegenítésről) van szó, mégpedig *dolgok tulajdonának kicseréléséről*. A csere valójában két adásvétel vegyüléke.

Ezért rendeli a tv., hogy ha a szerződő felek arra vállalnak kötelezettséget, hogy mindegyikük valamely - pénznek nem minősülő - dolog tulajdonát ruhazza át a másikra (amikor dolgok kicseréléséről van szó), az *adásvétel szabályait kell megfelelően alkalmazni*.

Ha a szerződő felek nemcsak dolgokat cserélnek ki egymással, hanem az egyik vagy mindkét fél a dolog mellett pénzt is ad, adásvétellel vegyes csereszerződésről van szó.

Ha a csereszerződést a bíróság hozza létre, annak hatálya az ítélet jogerőre emelkedésének időpontjában kezdődik (LB Pfv. VI. 22378/1999. - BH 2002/12. sz. 481.).

Az adásvétel szabályainak alkalmazása

2. Csere esetében az egyik fél dologszolgáltatása a másik fél dologszolgáltatásával áll szemben. Éppen ezért az adásvétel szabályainak alkalmazása szempontjából mindegyik fél *eladó a saját szolgáltatása és vevő a másik fél szolgáltatása tekintetében*.

Mindegyik szerződő fél köteles a saját szolgáltatása tárgyát alkotó dolog tulajdonát a *másik félre átruházni* és a dolgot a másik félnek *átadni*, továbbá mindegyik fél köteles a másik féltől a dolgot *átvenni*. Eltérő megállapodás hiányában a felek egyidejű teljesítésre kötelesek.

Az adásvétel szabályainak alkalmazásából következik, hogy a csereszerződés érvényességéhez is olyan *alakszerűségek* megtartása szükséges, mint amilyenek az adásvételi szerződésnél kötelezőek. Ha tehát az elcserélt dolog ingatlan, a csereszerződést írásba kell foglalni.

A csereszerződés is éppen úgy *megtámadható*, mint az adásvételi szerződés.

Amint erre a Legfelsőbb Bíróság rámutatott, eltérő területű ingatlanok cseréje esetén is érvényesülhet az egyenértékűség elve (LB Pfv. I. 21155/1995. - BH 1996/2. sz. 85.).

A *kárveszély* az elcserélt dolgok átadásával száll át a másik félre.

A *teljesítés helye* tekintetében mindegyik szolgáltatást illetően az arra vonatkozó általános szabályokat kell alkalmazni.

A cserénél mindkét fél vevő a másik fél szolgáltatása tekintetében, ebből következően a *szerződéskötési költségeket* a feleknek - hacsak eltérően nem állapodnak meg - egyenlő arányban kell viselniük.

A csereszerződésre megfelelően alkalmazni kell a *szerződésszegésre* vonatkozó szabályokat.

Mindhogy csereszerződés esetében egyik fél szolgáltatása sem pénzkövetelés, ezért mindig az *ötéves elévülési idő* jön figyelembe.

Mindhogy csereszerződés esetében a felek szerződése valójában két kölcsönös adásvételi szerződést foglal magában, az ezekből eredő kötelezettségek szempontjából nagy jelentősége van annak, hogy a felek a szolgáltatás tárgyát hogyan határozzák meg. Meghatározhatják egyedileg, konkrétan történő megjelöléssel, de úgy is, hogy a szolgáltatás tárgyát nem egyedileg, hanem fajta és mennyiség szerint jelölik ki. A szolgáltatások egyedi vagy fajlagos jellegének megítélésénél - a szerződés szóhasználatán túlmenően - az összes körülményt figyelembe kell venni. Ha az egyébként helyettesíthető dolgot a felek a szolgáltatás tárgyaként kijelölik, ezzel az egyedi szolgáltatás tárgya lesz, s a szerződésszegéshez azok a jogkövetkezmények fűződnek, amelyeket a jogszabály az egyedileg meghatározott dolog szolgáltatására irányuló szerződés megszegésére előír.

3. A *barter-üzlet* nem más, mint a külkereskedelemben szokásos adásvételi, illetőleg csereforma. A cél annak elérése, hogy az árumozgás ne járjon együtt pénzmozgással, hanem árukat pénz közbeiktatása nélkül cseréljenek ki. Ez azonban nem változtat azon, hogy a felek között valójában kölcsönös adásvételeket takaró csereszerződés jön létre.

XXXIV. fejezet

A SZÁLLÍTÁSI ÉS A KÖZÜZEMI SZERZŐDÉS

Jegyzet: A Ptk. XXXIV. fejezetének címe az 1993. évi XCII. törvény 40. § (5) bekezdésének megfelelően módosított szöveg.

1. A szállítási szerződés

Ptk. 379. § (1) Szállítási szerződés alapján a szállító köteles a szerződésben meghatározott dolgot a kikötött későbbi időpontban vagy időszakban a megrendelőnek átadni, a megrendelő pedig köteles a dolgot átvenni és az árát megfizetni.

(2)

Jegyzet: A Ptk. 379. § (2) bekezdését az 1987. évi 11. törvényerejű rendelet 7. § (1) bekezdése hatályon kívül helyezte. Hatálytalan: 1987. IX. 1-jétől.

A szállítási szerződés elemei

1. A Ptk. 379. § (1) bekezdése a szállítási szerződések fogalmi elemeit határozza meg. Ezek a szerződés alanyai (szállító, megrendelő), a szolgáltatás tárgya (a szerződésben meghatározott dolog), a szerződő felek kötelezettségei (a dolog átadása, átvétele, árának megfizetése), a teljesítésre meghatározott későbbi időpont.

Abból, hogy a szerződés megkötése és teljesítése között bizonyos időnek kell eltelnie - a jogszabály szövege szerint „kikötött későbbi időpont” -, következik, hogy a teljesítési idő meghatározása a szállítási szerződés lényeges tartalmához tartozik. Ha tehát a megrendelő a szállítótól későbbi teljesítési időpont vagy időszak megjelölésével rendel terméket, és ez utóbbi a rendeltetést igazolja, ezzel közöttük szállítási szerződés jön létre még akkor is, ha egyébként a felek e szerződésüket másként nevesítették (pl. adásvételnek vagy együttműködési megállapodásnak nevezték). E szerződésre tehát a szállítási szerződésre vonatkozó szabályok irányadók. Ha viszont a felek megállapodása nem szállítási, hanem más típusú szerződés elemeit tartalmazza, a szerződést - az abban alkalmazott szóhasználatától függetlenül - aszerint kell megítélni. A szerződés típusának és a reá irányadó szabályoknak meghatározása szempontjából közömbös, hogy valamelyik felet szerződéskötési kötelezettség terheli-e vagy sem. Az ilyen szerződésre is alkalmazni kell tehát a Ptk. szabályait. A szállítási szerződés módosítására, megszűnésére, teljesítésére, a szerződésszegésre és annak következményeire vonatkozó rendelkezések tehát ebben az esetben is irányadók. A szerződéskötési kötelezettség a piacgazdaság kialakulásával egyre inkább veszít jelentőségéből.

Nyilvánvaló azonban, hogy a szállítási szerződésekre vonatkozó részletes jogi szabályozás megszűnése folytán az alkalmazandó jogszabályi rendelkezések kiválasztásának a jogvita elbírálása során igen nagy a jelentősége. Ez magyarázza, hogy a Bírósági Határozatokban (BH) több olyan eseti döntés látott napvilágot, amely szerződési típuselhatárolási problémákat taglalt. Így például a BH 1993/2. számában 184. sorszám alatt közzétett eseti döntésében a Legfelsőbb Bíróság kimondta: „Ha a felek a szállítási szerződés valamely lényeges feltételében nem állapodnak meg, közöttük szállítási szerződés nem jön létre. Ha azonban ez a megállapodás az adásvételi szerződés feltételeinek megfelel - és a felek akaratnyilvánításából más nem következik -, ennek a szerződésnek létrejöttét nem akadályozza, hogy az eladó a dolgot később szállítja.”

Az adásvételi és a mezőgazdasági termékértékesítési szerződések elhatárolási szempontjait a BH 1991/11. számában megjelent 444. sorszámú, a vállalkozási és a kutatási szerződések elhatárolásának szempontjait pedig a BH 1992/1. számában megjelent 43. sorszámú - bírói gyakorlatként ma is élő - eseti döntések tartalmazzák.

A gazdálkodó szervezetek közötti szerződések bármely feltételére vonatkozólag helye van véleményeltérésnek, ez azonban az érintett feltételt - jogszabály eltérő rendelkezése hiányában - csak akkor teszi lényegessé, ha azt valamelyik fél határozottan lényegesnek minősíti. Az ilyen - lényegesnek minősített - feltételben való megegyezés hiánya a szerződés létrejöttét kizárja.

A szállítási szerződés megkötése

2. A szállítási szerződés - miként az egyéb szerződések - a felek akaratának kölcsönös és egybehangzó kifejezésével jön létre [Ptk. 205. § (1) bek.]. A szállítási szerződés létrejöttéhez a feleknek a lényeges, valamint a bármelyikük által lényegesnek minősített kérdésekben való megállapodása szükséges, nem kell viszont megállapodniuk olyan kérdésekben, amelyeket jogszabály rendez [Ptk. 205. § (2) bek.].

A szerződések többségének megkötésénél a felek az ajánlat vagy az ajánlati felhívás alapján nem jutnak el vita nélkül akaratuk kölcsönös és egybehangzó kifejezéséhez. A gazdálkodó szervezetek egymás közötti szerződéseire irányadó szabályok sem a szerződéskötési kötelezettség körében, sem e körön kívül nem tartalmaznak korlátozást abban a tekintetben, hogy az egyik fél a másik szerződési nyilatkozatában (megrendelés, ajánlat, szerződéstervezet stb.) foglalt milyen szerződési feltétellel szemben közölhet eltérő véleményt. A szerződő fél tehát - érdekeinek megfelelően és azoktól függően - a szerződés bármely feltételét lényegesnek minősítheti, és az azzal ellentétes álláspontját is kifejezheti.

Az ajánlati kötöttség

3. A Ptk. 212. §-a (3) bekezdésének felhatalmazása alapján a felek közös megállapodással az ajánlati kötöttség jogszabályban rögzített határidejét - pl. amely a Ptk. 212. §-ának (1) bekezdése szerint a szerződéskötési kötelezettség esetén a kötelezettet 30 napon belüli ajánlattételre kötelezi - megváltoztathatják, ha jogszabály ezt lehetővé teszi.

Bár a Ptk. 212. §-ának (3) bekezdése az ajánlati kötöttségi határidőktől való eltérés lehetőségét - még jogszabályi felhatalmazás esetére is - csak a felek közös megállapodása esetén engedi meg, a gyakorlati tapasztalatok alapján a bírói gyakorlat többször volt kénytelen foglalkozni olyan ügyekkel, amelyekben az egyik fél egyoldalúan kísérelte meg az ajánlati kötöttségi időt meghosszabbítani. Az ezzel kapcsolatos elutasító álláspontot juttatja kifejezésre a Legfelsőbb Bíróság Gazdasági Kollégiumának a GK 22. sz. állásfoglalásával módosított GK 6. sz. állásfoglalása (GEH 16. o.), amely szerint a gazdálkodó szervezetek közötti szerződések megkötése során az egyik fél a másik szerződő fél ajánlati kötöttségének idejét nem hosszabbíthatja meg. Ez vonatkozik arra az esetre is, ha a fél olyan tartalmú nyilatkozatot tesz, hogy kész szerződést kötni, de bizonyos határidőt kér a részletes szerződési feltételeket is tartalmazó elfogadó nyilatkozat (rendelésigazolás, megrendelés) közlésére.

Az állásfoglalás indokolása ugyan némi változtatásra szorul - még a hatályon kívül helyezett SZVR rendelkezéseire utal -, de a benne kifejtettek a továbbiakban is az irányadó bírói gyakorlatot tükrözik.

A Ptk. 214. §-ának (1) bekezdéséből következik, hogy a szerződési nyilatkozat - pl. ajánlat szerződéskötésre - címzett jognyilatkozat, amelynek hatályosságához az szükséges, hogy a szóban tett nyilatkozatról az ellenérdekű fél tudomást szerezzen, az írásban tett nyilatkozat pedig - a szállítási szerződésekkel kapcsolatos nyilatkozatok megtétele általában írásban történik, bár ez nem érvényességi feltétel - a másik félhez megérkezzen. A gazdálkodó szervezetek közötti szerződéses kapcsolatban a nyilatkozatokat általában postán küldik meg egymásnak a felek. A gyakorlatban sokszor vitás, hogy a másik fél a szerződési nyilatkozatot tartalmazó postai küldeményt átvette-e, vagy azt mely időpontban vette át (ettől függhet, hogy a küldő fél ajánlati kötöttségben van-e). A bírói gyakorlat - vita esetén - annak bizonyítását követeli meg az erre hivatkozótól, hogy a szerződési nyilatkozatát milyen formában és mikor tette meg a Ptk. 214. §-ának (1) bekezdésében megjelölt módon.

Az eltérő szerződési nyilatkozat

4. A GK 20. sz., a GK 33. sz., és a GK 56. sz. állásfoglalással módosított GK 5. sz. állásfoglalás kifejezésre juttatja, hogy a *gazdálkodó szervezetek közötti szerződések bármely feltételére vonatkozólag helye van a felek eltérő véleményét kifejező nyilatkozatnak*. A Ptk. nem tartalmaz az eltérő szerződési nyilatkozat, az ún. „véleményeltérés” közlésére vonatkozó időpontokat meghatározó rendelkezéseket. A Ptk. 205. §-a szerint a szerződés létrejöttéhez a felek akaratának kölcsönös és egybehangzó kifejezése, a lényeges feltételekben való megállapodása szükséges; a felek a szerződés megkötésénél együttműködni kötelesek, s ha szerződéskötési kötelezettség esetén a szerződési nyilatkozataik eltérnek egymástól, kötelesek álláspontjaik egyeztetését megkísérelni. A szerződés egyes feltételeiben megnyilvánuló érdekek, illetőleg érdekellentétek nem szükségképpen azonos időpontban jelentkeznek, olykor a felek előtt érdekeik csak fokozatosan, az összefüggések felismerése után válnak nyilvánvalóvá. Ezért az említett jogszabályok céljával és a felek gazdasági érdekeivel összhangban levő olyan állásfoglalás kialakítására volt szükség, hogy az *ajánlatra vonatkozó eltérő véleményt - az ajánlati kötöttségre megállapított határidőn belül - több részletben is lehet közölni* (GK 22. sz. áf.-sal módosított GK 7. sz. áf. - GEH 17. o.). Természetesen, ha a szerződő felek egyike az eltérő vélemény közlésére nyitva álló határidő lejártá előtt a másik félnek az ajánlat minden részére kiterjedő nyilatkozatát teljes egészében elfogadja, a szerződés már létrejön. Ilyen esetben nincs lehetőség arra, hogy a felek egyike újabb véleményt közlő szerződési nyilatkozatot tegyen, mert a szerződés létrejötte után tett ilyen nyilatkozathoz nem fűződik joghatás.

Ráutaló magatartás

5. A szerződés lényeges feltételeiben való megállapodás nemcsak nyilatkozattétel útján lehetséges, hanem a szerződési akaratát a felek bármelyike a szerződés bármely feltételére ráutaló magatartással is kifejezésre juttathatja [Ptk. 216. § (1) bek.]. A szerződés alakjára vonatkozólag a Ptk. 216-218. §-ai tartalmaznak rendelkezéseket. Az ilyen akaratkifejezés szerződést létrehozó hatásához azonban szükséges, hogy a magatartás olyan meghatározott szerződési akaratot juttasson kifejezésre, amellyel szemben más értelmezésnek reálisan nem lehet helye. A felek ilyen akaratkifejezésének is egybehangzónak kell lennie, és a lényeges, és a felek bármelyike által lényegesnek minősített feltételekre kell kiterjednie [Ptk. 205. § (1) és (2) bek.], ez akkor válik hatályossá, ha a másik fél tudomást szerez róla [Ptk. 214. § (1) bek.].

A bíróság jogköre a szerződés létrehozására

6. Abban az esetben, ha a felek a lényeges, valamint bármelyikük által lényegesnek tartott kérdések mindegyikében nem tudnak megállapodni [Ptk. 205. § (2) bek.], a szállítási szerződés nem jön létre. *A szerződéskötési kötelezettség körében* [Ptk. 198. § (2) bek.] azonban ilyen esetben a bíróság - a megrendelő kívánságára vagy nemzetgazdasági érdekből enélkül is - a szállítási szerződést létrehozhatja és tartalmát megállapíthatja [Ptk. 206. § (1) bek.]. Természetesen a szállítási szerződésekre is vonatkozik a Ptk. 206. §-ának (2) bekezdése, amely szerint a szerződéskötési kötelezettség körében a bíróság a szerződést nemcsak a felek bármelyikének kérelmére, hanem nemzetgazdasági érdekből is módosíthatja, megszüntetheti, felbonthatja vagy hatályában fenntarthatja.

A szerződéskötési kötelezettség körében a gazdasági perben eljáró bíróság konstitutív jogköre a Ptk. 206. §-ának (1) bekezdésében foglaltaknak csak úgy felelhet meg, ha a szerződés tartalmának megállapításánál mind a szolgáltatás, mind az ellenszolgáltatás tekintetében ugyanolyan lehetőségei vannak a bíróságnak, mint amilyenekkel a felek rendelkeznek [Ptk. 200. § (1) bek.], éppen ezért a bírói gyakorlat szerint a bíróság a szerződést a diszpozitív szabályoktól eltérő tartalommal is létrehozhatja, illetőleg a szerződés egyes feltételeit - a rendelkezési elv (Pp. 215. §) sérelme nélkül - azoktól eltérően is megállapíthatja.

Ptk. 380. § A felek a dolog minőségét, a minőség és a mennyiség megvizsgálásának módját, a minőségi és a mennyiségi kifogásolás rendjét meghatározhatják szabványra, műszaki feltételre, más előírásra, mindkét fél által ismert szokványra vagy mintaszabályzatra utalással, mintával vagy részletes leírással.

Jegyzet: A Ptk. 380. §-a az 1993. évi XCII. törvény 16. §-ával megállapított szöveg. Hatályos: 1993. XI. 1-jétől.

A szállítási szerződés lényeges tartalmi elemei

1. A Ptk. 205. §-ának (2) bekezdése szerint: a szerződés létrejöttéhez a feleknek a lényeges, valamint a bármelyikük által lényegesnek minősített kérdésekben való megállapodása szükséges. Nem kell a feleknek megállapodniuk olyan kérdésekben, amelyeket jogszabály rendez. A szerződés egyes tartalmi elemeinek jogszabályban való meghatározására a Ptk. 226. §-ának (1) bekezdése ad lehetőséget. Jelenleg nincs olyan jogszabályi rendelkezés, amely a szállítási szerződések lényeges tartalmi elemeit meghatározná. A bírói gyakorlat a szolgáltatás tárgyának, a teljesítés idejének és az ellenszolgáltatásnak a meghatározását, ezekben a feltételekben való megállapodást továbbra is szükségesnek tartja ahhoz, hogy a szállítási szerződés létrejötte megállapítható legyen. Természetesen a felsorolt lényeges tartalmi elemeken kívül a fentiek szerint a felek bármelyike is lényegesnek minősíthet valamely feltételt. A véleményeltérés - ha az kellően határozott - az általa érintett feltételt általában lényegessé minősíti (GK 5. sz. áf.).

A szolgáltatás tárgya

2. A Ptk. 227. §-ának (1) bekezdése rendelkezik arról, hogy a szerződésben kikötött szolgáltatás - a szállítási szerződésre jellemzően - többek között valamely dolog átadására irányulhat. A szállítási szerződésnek egyik lényeges feltétele a szolgáltatandó dolog mennyiség szerinti megjelölése, természetesen mindig a dolog jellegéhez igazodó egységekben (folyóméter, négyzetméter, köbméter, gramm, kilogramm, tonna, vagon stb.).

A szállítási szerződésekben gyakori a szolgáltatás tárgyának mennyiségi eltéréssel (tolerancia) való meghatározása. Ez a szállítótársulatok javára kiköthető kedvezmény, amelynek alapján vállalt kötelezettségeiknek a szerződésben előírt mennyiségnél meghatározott százalékkal kisebb vagy nagyobb mennyiség teljesítésével eleget tehetnek. A GK 22. sz., valamint a GK 58. sz. állásfoglalással módosított GK 13. sz. állásfoglalás (HJGY 21. kötet 207. o.) részletesen kifejti, hogy az ilyen kikötés a szerződést nem teszi határozatlanná, a feleket jogaik és kötelezettségeik tekintetében nem hagyja bizonytalanságban, viszont szükségesnek tartotta annak kimondását, hogy *a szerződésben megengedett mennyiségi eltérésre (toleranciára) mint a szolgáltatás mértékét befolyásoló kikötésre csak az a vállalat hivatkozhat, amely a szerződésben kikötött legkisebb mérték erejéig a teljesítési kötelezettségének eleget tett.* Ellenkező álláspont elfogadása lehetővé tenné, hogy a szerződés csak az előírt mennyiség tolerált alsó határának mértékéig kötelezze a szállítót a teljesítésre, ez viszont a Ptk. 277. §-ának a 2002. évi XXXVI. törvény 3. §-ával megállapított (1) bekezdésében foglalt elv megsértését jelentené. Meg kell jegyezni, hogy az állásfoglalásban szereplő „vállalat” szóhasználat ma már túlhaladott, hiszen minden, a gazdasági életben részt vevő cég (bt., kft., rt. stb.), de még egyéni vállalkozó is köthet szállítási szerződést, mind megrendelői, mind szállítói pozícióban.

A tolerancia kedvezményének igénybevétele egyébként a megrendelő által fizetendő vételárra is hatással van. A mennyiségi tolerancia igénybevétele esetén ugyanis szerződésszegés nem következik be, kérdéses tehát, hogy a szerződésben kikötött teljes vételárat kell-e fizessse a megrendelő vagy csak a ténylegesen leszállított mennyiség reális ellenértékét. A GK 13. sz. állásfoglalás b) pontjának második bekezdése szerint: *kötelező árhatalóságai rendelkezés hiányában a szerződés irányadó abban a kérdésben, hogy a megrendelő a teljes szerződött mennyiség vagy csak a ténylegesen szállított mennyiség ellenértékét köteles megfizetni. Ha azonban sem árhatalósági rendelkezés, sem a szerződés nem rendelkezik a fizetendő ellenértékéről, a bíróságnak törekednie kell a felek feltehető akaratának, a szakmában szokásos gyakorlatnak a megállapítására. Ennek eredménytelensége esetén a megrendelő csak a ténylegesen leszállított és rendeltetésszerűen használható árumennyiség ellenértékének a megfizetésére köteles.*

A szolgáltatás tárgyának minőség és választék szerinti meghatározása

3. A szállítási szerződés lényeges feltételei között is egyike a legfontosabbaknak a szolgáltatás tárgyának minőség és választék szerinti meghatározása. A Ptk. 380. §-a a dolog minőségének és a minőség megvizsgálási módjának meghatározására imperatív rendelkezést tartalmaz, felsorolva a meghatározási módok különböző változatait is. E variációk természetesen nem tartalmaznak kötelező sorrendet a módzatok alkalmazására, de a minőség meghatározására való alkalmasságuk szempontjából értékelési sorrendet jelentenek. A minőség és a minőség megvizsgálási módjának meghatározására a szabvány, a műszaki feltétel és a műszaki előírás a legalkalmasabb, legkevésbé alkalmas a minta. Ez utóbbit főleg akkor alkalmazzák, ha nincsenek a szolgáltatás tárgyára irányadó szabványok vagy műszaki előírások. Mintával történt minőségi meghatározás esetén a felek között gyakran keletkezik vita a szállított termék minőségének megítélése felől, például miként kell megítélni a szállított termék minőségi hibáját, ha a termék megfelel a megrendelő által elfogadott mintának. A minőségnek mintával való meghatározása esetén az a kérdés is felvetődik, hogy ha a felek a szállítási szerződésben a minőség pontos meghatározása helyett abban állapodnak meg, hogy a szállító későbbi időpontban mintát fog bemutatni a megrendelőnek, a szerződés mikor tekinthető létrejöttnek.

A kérdésekre a GK 73. számú állásfoglalás a következő válaszokat adja:

„I. Ha a szállítási szerződésben a felek abban állapodnak meg, hogy a megrendelő egyes minőségi feltételeket a kikötött későbbi időpontban egyoldalú nyilatkozatával jogosult meghatározni, a szerződés már a felek megállapodásának időpontjában létrejön. A minta elfogadásának időpontjában jön létre a szerződés, ha abban a felek a minőséget olyan mintával határozták meg, amelyet a szállító elfogadás végett köteles a megrendelőnek bemutatni.

III. Minta alapján szállított dolog minőségi hibája miatt a szállító felelőssége akkor is fennáll, ha a megrendelő a mintát előzetesen elfogadta.”

(Az állásfoglalás teljes szövege - indokolással együtt - megjelent a BH 1995/6. számában.)

Az I. pont második fordulatában említett esetben a felek között a minőségre vonatkozólag - amely a Ptk. 380. §-án alapuló bírói gyakorlat szerint továbbra is lényeges feltétel - nem a szerződés aláírásakor, hanem csak a bemutatott minta elfogadásakor jött létre megegyezés. Ebből viszont következik, hogy ha a szállító a minta elfogadását megelőzően a teljes árumennyiséget legyártja, azt - érvényes szerződés hiányában - a megrendelő nem köteles átvenni. A felesleges gyártás következményei a szállítót terhelik [Ptk. 312. § (2) bek.], és a bírói gyakorlat szerint a szállító még a bemutatott minta bevizsgálási késedelmére mint a megrendelő közrehatására sem hivatkozhat (LB Gf. II. 30323/1983. - BH 1984/10. sz. 410. - GPD III. 64. sz.). A III. pontban foglaltak gyakorlatát a LB Gf. I. 32490/1993. - BH 1995/8. számában megjelent 473. sorszámu eseti döntés mutatja be.

A minőség megvizsgálásának módja

4. A Ptk. 283. §-ának (1) bekezdése előírja, hogy a jogosult - ha jogszabály kivételt nem tesz - a körülmények által lehetővé tett legrövidebb időn belül köteles meggyőződni arról, hogy a teljesítés megfelelő-e. Ez alól kivételt csak az 1993. évi XCII. törvény 14. §-sal hatályba léptetett új (2) bekezdése biztosít, mely szerint nem kell vizsgálni a dolog átvétele során azokat a tulajdonságokat, amelyeknek a minőségét tanúsítják, illetőleg amelyekre jótállás vonatkozik. Ezek a szabályok természetesen vonatkoznak a szállítási szerződésekre is.

A gazdálkodó szervezetek azonban a szállítási szerződésben - különösen tömegcikkneként - a minőség megvizsgálásának módjaként szűrőpróbával végzett vizsgálatokat szoktak előírni. Ilyen vizsgálatokat nemcsak a felek köthetnek ki, hanem egyes esetekben szabványok is ezt írják elő. Ennek nagy előnye, hogy nem kell a szállítmány minden egyes darabját vizsgálat alá venni (idő- és költségmegtakarítás), hanem csak annak meghatározott részét (százalékát), és ily módon lehet a megvizsgált rész minőségéből valószínűség alapján következtetést levonni az egész szállítmány minőségére, az egész szállítmány hibás vagy hibátlan voltára. A bírói gyakorlat által ma is irányadónak tekintett, a GKT 3/1978. sz. állásfoglalással módosított 85/1973. sz. állásfoglalás (GEH 158. o.) a szűrőpróbával végzett vizsgálat értékelési módjához a következő iránymutatást adja: *ha a gazdálkodó szervezetek között létrejött szerződés vagy nem kötelező szabvány a minőségi átvételre szűrőpróbaszerű vizsgálatot ír elő, ennek eredménye szerint a szállított egész mennyiséget hibásnak, illetőleg hibátlannak kell vélelmezni. A szűrőpróba szerint végzett vizsgálat eredményével szemben azonban a szállító vállalat a meg nem vizsgált mennyiség hibátlanságát, illetőleg a megrendelő a meg nem vizsgált mennyiség hibás voltát bizonyíthatja.*

Ha a minősítés kötelező szabványban előírt szűrőpróbás vizsgálat alapján történt, ennek eredményével szemben ellenbizonyításnak nincs helye.

Az 1995. évi XXVIII. tv. 6. §-ának (1) bekezdéséből következőleg változatlanul lehetnek (vannak) jogszabály által kötelezően alkalmazandónak nyilvánított nemzeti szabványok, a szakmailag illetékes miniszterek jelenleg is gyakorolják azt a jogosítványukat, hogy nemzeti szabványok kötelező alkalmazását előírják, vagy azok kötelező jellegét megszüntessék. Mindezekre tekintettel a bírói gyakorlatként hivatkozott GKT állásfoglalás alkalmazása esetenként indokolt lehet.

A gazdálkodó szervezetek szerződesei azonban nem minden esetben tartalmaznak a minőség megvizsgálásának módjára vonatkozó kikötéseket. A megrendelők az átvétel során ezekben az esetekben is kötelesek a termék minőségét gondosan megvizsgálni. Ez következik a Ptk. 283. §-ának (1) bekezdéséből, amely e kötelezettség teljesítése alól csak abban az esetben ad felmentést, ha jogszabály kivételt tesz. Jelenleg csak a Ptk. 283. §-ának (2) bekezdésében meghatározott kivétel - eszerint nem kell vizsgálni azokat a tulajdonságokat, amelyeknek a minőségét tanúsították, illetőleg amelyekre jótállás vonatkozik - tekinthető irányadónak a szállítási szerződések esetében is. Egyéb szabályozás hiányában a megrendelő ezt a kötelezettségét a szakmai szokásoknak megfelelő, ha pedig ez nem állapítható meg, a gazdálkodó szervezetektől elvárható módon köteles elvégezni. Az elvárható mód mint követelmény nem jelenti azt, hogy a megrendelő minden esetben a termék minden egyes darabját köteles megvizsgálni, mert pl. a tömegáru valamennyi darabját szűrőpróba kikötése hiányában sem köteles megvizsgálni. Ezt a bírói gyakorlatot juttatja kifejezésre a GK 73. sz. állásfoglalás II. pontja, amely szerint: „Tömegcikk átvétele alkalmával - ha a szállítási szerződésben a megvizsgálás módja nem volt kikötve - a megrendelő a dolog minőségét csak a szokásos és elvárható mértékben - általában szűrőpróbaszerűen köteles megvizsgálni.”.

A bírói gyakorlatot e vonatkozásban a Legfelsőbb Bíróság Gfv. X. 30224/1994. számú eseti döntése szemlélteti (BH 1995/10. sz. 587.).

Egyes minőségi feltételek későbbi meghatározása

5. Korábban a bírói gyakorlat bizonytalan volt az olyan tartalmú szerződési megállapodások megítélésében, amelyek szerint a megrendelő a szerződés egyes minőségi feltételeit később határozhatja meg. A GK 73. számú állásfoglalás - a 3. pontban már idézett I. pont első fordulataiban, a szerződési szabadság elvéből kiindulva - arra az álláspontra helyezkedett, hogy az ilyen megállapodás joghatályos, és a szállítási szerződés már a megállapodás megkötésének időpontjában létrejön.

A bírói gyakorlat ennek megfelelően az ilyen szerződési kikötést elfogadja és az egyik eseti döntésében (LB Gf. IV. 31275/1992. - BH 1993/5. sz. 314.) azt is kimondta, hogy „a megrendelőnek az utólagosan tett minőségi feltételekre vonatkozó egyoldalú nyilatkozatával szemben nincs helye eltérő véleménynek.”.

A bírói gyakorlat szerint tehát - a felek erre vonatkozó megállapodása esetén - a megrendelő az egyes minőségi feltételeket változatlanul jogosult későbbi időpontban meghatározni, de ennek elmulasztása vagy az erre megadott időpont eredménytelen eltelte esetén a bíróságnak póthatáridő-megállapítási jogosultsága megszűnt.

A teljesítés ideje

6. A bírói gyakorlat szerint a teljesítés idejének naptár szerinti meghatározása a szállítási szerződés egyik lényeges feltétele ugyan, az abban való megállapodás hiányában azonban a szállítási szerződések körében érvényesülnek a Ptk.-nak a teljesítés idejére vonatkozó azok a szabályai, amelyek arra az esetre tartalmaznak rendelkezést, ha a szerződésben a teljesítés ideje nincs meghatározva [280. § (1) bek.]. Meg kell jegyezni, hogy a gazdálkodó szervezetek között létrejött szállítási szerződéseknél a Ptk. 280. §-a (1) bekezdésének b) pontjában szabályozott eset alig fordulhat elő, mert ebben a relációban az ingyenes szerződések létrejötte nem gyakorlati. A szállítási szerződésekre is kiterjednek a teljesítési határidő számításának módjára és az előszállítás lehetőségére, valamint a jogosulatlan előszállítás következményére vonatkozó rendelkezések (282. §).

Az ellenszolgáltatás

7. Az ellenszolgáltatásról a Ptk.-nak a szerződés tartalma és tárgya című XX. fejezete - a 226. § (3) bekezdése - tartalmazza azt az 1991. január 1. napjától hatályos rendelkezést, hogy „(3) Hatósági ár megállapítására külön törvény szerint kerülhet sor.” [A többször módosított 1990. évi LXXXVII. tv. (a továbbiakban: Átv.) 22. § (2) bek.] A hivatkozott Átv. 13. §-a azt tartalmazza, hogy *ha a felek az árban nem állapodtak meg, és a termékre hatósági ár van érvényben, az utóbbi az irányadó. A hatósági ár az irányadó akkor is, ha a felek a jogszabály megsértésével más árban állapodtak meg.*

A bírói gyakorlat a szállítási szerződések körében a szerződés lényeges feltételének tekinti az ellenszolgáltatásban való megállapodást, de az Átv. 13. §-ának ismeretében a hatósági áras termékeknel a felek árban való megegyezésének hiányát már nem tekinti a szerződés létrejöttét akadályozó körülménynek, a hatósági ár ugyanis automatikusan válik a szerződés részévé, attól a felek amúgy sem térhetnének el. Ez következik egyébként a Ptk. 205. §-a (2) bekezdésének utolsó mondatából is.

Minden más esetben a termékek ára a szabad árformába tartozik, vagyis a feleknek az ellenszolgáltatásban meg kell állapodniuk a szerződéskötés során, ellenkező esetben a szállítási szerződés nem jön létre. Az ármegállapodásnak azonban nem kell feltétlenül forintban meghatározott egységárnak, hanem olyannak kell lennie, hogy az ár tekintetében bizonytalanság ne keletkezzék. A GK 68. számú állásfoglalás (megjelent a BH 1994/9. számában) I. pontja ezt így fogalmazza meg: „A gazdálkodó szervezetek egymás közötti szerződéseiben az ár, illetőleg a díj (a továbbiakban együtt: ár) akkor tekinthető meghatározottnak, ha a szerződés megjelöli az ár összegét, vagy ezt az összeget a szerződés és - hatósági ármegállapítás esetén - a hatósági ár alapján a teljesítéskor ki lehet számítani. Ilyen esetben az ár érvényesítéséhez nincs szükség a felek újabb megegyezésére.”

A szerződések megkötése és teljesítése során elég gyakran merülnek fel vitás árkérdések. Az ilyen vitákban sokszor a bíróságoknak kell dönteniük. Az ár meghatározása ui. a Pp.-ben foglalt hatásköri szabályok figyelembevételével bírósági feladat lehet - egyebek között - minden olyan termék tekintetében, amelynek hatóságilag rögzített (határozott, fix) ára nincs. A bírósági gyakorlat kialakításánál következetesen érvényesül az a törekvés, hogy ha a felek szállítási szerződés megkötésére irányuló szándéka komolynak tűnik, önmagában az - egyébként szabad - árban való megállapodás hiánya ne akadályozza a szerződés létrejöttét. Az ezzel kapcsolatos bírói gyakorlatot jól példázza a Legfelsőbb Bíróság következő eseti döntése: „Ha a felek szerződéskötéskor az árban ugyan kifejezetten nem állapodtak meg, de egyetértettek abban, hogy ettől függetlenül a szállító a gyártást kezdje meg, mert a megrendelő a terméket átveszi, a bírói gyakorlat szerint ez a szerződéskötéskor ismert, az adott szolgáltatással arányos piaci ár hallgatolagos, kölcsönös elfogadását jelenti.” (BH 1995/2. sz. 107.) Természetesen a kialakuló bírói gyakorlatnak az is célja, hogy a gazdálkodó szervezetek egymással kötött szerződésai révén az egyik fél a másik rovására, illetőleg a fogyasztók hátrányára ne juthasson tisztességtelen haszonhoz.

A szerződés módosítása

8. A gazdálkodó szervezetek szállítási szerződéseire is vonatkoznak a Ptk.-nak a szerződés módosításáról (szerződéssel, illetőleg egyezséggel és bírósági úton) rendelkező szabályai (240-241. §-ok). A jövőben e vonatkozásban is az általános szabályok érvényesülnek.

A bírósági úton való szerződésmódosításra vonatkozik a bírói gyakorlat által ma is irányadónak tekintett, a GKT 3/1978. sz. állásfoglalással módosított GKT 82/1973. sz. állásfoglalás (GEH 155. o.), amely szerint: *a bíróság a gazdálkodó szervezetek egymás közötti szerződéseit a Ptk. 241. §-ának feltételei mellett abban az esetben is módosíthatja, ha a szerződéskötési kötelezettség nem áll fenn, és a felek sem vetették magukat alá a bírósági eljárásnak.*

A Ptk. 241. §-ának szövegéből ugyanis nyilvánvaló, hogy ez a szerződésmódosítási jog nem eljárási jogi alávétésen, hanem anyagi jogi felhatalmazáson alapszik, ennek folytán alkalmazásához alávétésre mint feltételre nincs szükség. A bíróságot a Ptk. 241. §-ában körvonalazott jog a gazdálkodó szervezetek között létrejött bármely típusú szerződés vonatkozásában megilleti. E jogszabály alapján a szerződés módosítására - a miniszteri indokolás szerint - tartós jogviszonyok esetén kerülhet sor, ilyen tartós jogviszonynak tekinthető a szállítási szerződés is, amelynek teljesítése a felek egymás iránti magatartását hosszabb időre megszabja, még akkor is, ha a teljesítés egyetlen aktuussal megy végbe (LB Gf. V. 31059/1982. - BH 1984/6. sz. 231. - GPD III. 78. sz.). Ezzel szemben nem tekinti a bírói gyakorlat tartós jogviszonynak az adásvételi szerződést, még akkor sem, ha a felek részletfizetésben is megállapodtak a szerződés megkötése során (LB Gf. VI. 32992/1995. - BH 1997/5. sz. 242.). (A 8. pont első három bekezdésének hatályos szövege itt található)

A jogszabály alkalmazása során természetesen vita tárgyát képezte, hogy „a szerződéskötést követően beállott” mely „körülmények” minősíthetők olyannak, amelyek folytán a szerződés „valamelyik fél lényeges jogos érdekét sérti”. Iránymutatónak tekinthető ebből a szempontból az az eseti döntés, amely szerint: *határozatlan idejű szerződéses jogviszonyban álló vállalkozót vagy termelő vállalatot terhelő energiaár-emelkedés olyan körülménynek minősíthető, amely alapot nyújt a szerződés bíróság által való módosítására (Ptk. 241. §).* (LB Gf. III. 30294/1985. - BH 1986/8. sz. 331. - GPD III. 80. sz.)

Ezzel szemben a bírói gyakorlat például az anyagihiányra utaló alvállalkozói akadályközlést nem tekinti olyan körülménynek, amely a szállítónak (generálkivitelezőnek) a megrendelővel kötött szerződése bírói módosításának alapjául szolgálhatna (Ptk. 241. §). (LB Gf. V. 31308/1981. - BH 1983/10. sz. 408. - GPD III. 79. sz.)

Mód van arra, hogy a felek előre, már a szerződésükben meghatározzák a szerződésük módosításának a feltételeit. Erre ugyanis az alakuló piacgazdaság viszonyai között gyakrabban lehet szükség, ugyanakkor az indokolatlan módosítások zavarokat okozhatnak a gazdasági életben. Ezért a bírói gyakorlat honorálta a felek előzetes megállapodását - például a módosítás formáját illetően -, amikor úgy foglalt állást, hogy ha a felek a szerződés módosításához írásbeli alakot kötöttek ki a szerződésükben, ráutaló magatartással a szerződésmódosítás érvényes volta nem állapítható meg (BH 1993/6. sz. 374.).

A Ptk. 226. §-ának (2) bekezdése kimondja, hogy jogszabály a hatálybalépése előtt megkötött szerződések tartalmát csak kivételesen változtathatja meg. A gazdasági élet stabilitását, a forgalom biztonságát veszélyeztetné, és a szerződésekbe vetett bizalmat ingatná meg, ha a bíróságok szerződésmódosítási jogköre szélesebb keretben érvényesülne, ezért a már korábban hivatkozott 331. sorszámú eseti döntés kifejezetten úgy rendelkezik, hogy: *a szerződések visszamenőleges hatállyal való módosítására a bíróságoknak nincs törvényes lehetőségük*. Lényegében ezen a megfontoláson alapszik a Legfelsőbb Bíróságnak a BH 1996/5. számában 266. sorszámú megjelent eseti döntése is, amely szerint: *nincs lehetőség a bérleti szerződés bírósági úton való módosítására, ha a szerződés az ingatlanok a bérlet által történt megvásárlása folytán még a volt tulajdonos keresetleivelének benyújtása előtt megszűnt* (LB Gfv. IV. 31079/1994. - BH 1996/5. sz.). Hasonló tényállás szállítási szerződés esetén is kialakulhat, ha pl. a szállító közraktárban való elhelyezéssel teljesít, ezt követően a megrendelő a szállítási szerződés bíróság részéről történő módosítását már nem kezdeményezheti.

A gazdasági életben bekövetkezett változások, elsősorban a felgyorsult inflációs folyamatok hatására a Ptk. 241. §-án alapuló szerződésmódosítási keresetek tárgya mindinkább a szerződések árkikötésének módosítására irányul. Kérdéses lehet azonban, hogy a szállítási szerződések árfeltételei módosításának melyek a következményei.

Az Átv. 14. §-a rendelkezik arra az esetre, ha a szerződés megkötése és teljesítése között a hatósági ár megszűnik. Ebben az esetben - tv. eltérő rendelkezése hiányában - a szerződést a kikötött áron kell teljesíteni. Az Átv. 11. §-ának (2) bekezdése pedig úgy szól, hogy a legmagasabb hatósági árnak a szerződés megkötését követően bekövetkező emelése esetén jogszabály kivételesen előírhatja, hogy az emelt legmagasabb hatósági ár az érvényes szerződés részévé válik. A felek azonban az új ártól lefelé - közös megegyezéssel - eltérhetnek.

Ezek a szabályok részben megadják az árfeltételekre vonatkozó bírói szerződésmódosítás lehetőségeit is. Hatósági ár esetén ugyanis ez a bíróságot is köti. Ha a szerződésben szereplő árnak a hatósági árjellege a szerződés megkötése után szűnik meg, és törvény eltérően nem rendelkezik, azt a kikötött áron kell teljesíteni, ezt a bíróság sem változtathatja meg. Ha viszont a szerződés szabadáras termékre jött létre, akkor a bíróság a Ptk. 241. §-a szerinti feltételek - tartós jogviszony, szerződéskötést követően beállt körülmény folytán a szerződés valamelyik fél lényeges jogos érdeksérelmét okozza - bekövetkezése esetén módosíthatja a szerződést.

Lényeges megállapítást tartalmaz a bíróságok szerződésmódosítási jogkörének terjedelmét illetően a BH 1992/2. számában megjelent 123. sorszámú eseti döntés II. pontja, amely szerint: „A Ptk. 241. §-a alapján a bíróság a szerződést csak akkor módosíthatja, ha egy adott jogviszony alanyainak körülményeiben következik be valamelyik fél lényeges, jogos érdekét sértő változás. A gazdasági élet egészét vagy egy-egy szerződéstípusba tartozó szerződések minden alanyát érintő változások esetén azonban a bíróságok az egyes szerződéseket e jogszabályi rendelkezés alapján nem módosíthatják.”

Az eseti döntés tényállásában ugyan biztosítási szerződés módosításának lehetőségéről van szó, a tétel szövegéből azonban egyértelműen kitűnik, hogy a jogelv más szerződéstípus - így a szállítási szerződések - esetén is irányadó.

A teljesítés helye

9. A szállítási szerződésekre is vonatkozik a Ptk. 278. §-a (4) bekezdésének a teljesítés helyéről szóló rendelkezése, amely jogszabály eltérő rendelkezését is lehetővé teszi. Ez nem a megrendelőnek, hanem a jogosultnak ad arra lehetőséget, hogy a jogszabálytól eltérő helyet jelöljön meg a teljesítés helyeként, azonkívül - a szállítási szerződések esetében gyakori - fuvarozó közbejöttével való teljesítés esetén a rendeltetési állomást teszi teljesítési hellyé. E rendelkezés diszpozitív szabály, a felek tehát a teljesítés helyét a felsoroltaktól eltérően is megállapíthatják. A jogszabály a teljesítés helyének meghatározásával azt a követelményt is kifejezésre juttatja, hogy a szolgáltatás tárgyát a szállító továbbítsa, saját fuvarszerszármazékkal vagy fuvarozó útján juttassa el a megrendelőhöz, és hogy az átadás a jogosult telepén vagy ahhoz közeli helyen (rendeltetési állomáson) történjék. Eltérő rendelkezés hiányában a szállító általában ennek megfelelően köteles teljesíteni. Ezt juttatja kifejezésre a Legfelsőbb Bíróság a GK 22. sz. állásfoglalással módosított GK 9. sz. állásfoglalásában (GEH 19. o.), amely szerint: *ha jogszabályból vagy az eset körülményeiből más nem következik, és a szállítási szerződésben a felek másképpen nem állapodtak meg, a terméknek a megrendelőhöz továbbításáról a szállító köteles gondoskodni*. Ezek szerint tehát nemcsak jogszabályból, hanem az eset körülményeiből (a szolgáltatás tárgya, rendeltetése stb.) is következhet, hogy az átadás helye nem a megrendelő telepe, illetőleg az ahhoz legközelebbi rendeltetési állomás, hanem más hely. Példaként említhető egy olyan eset, amikor a megrendelt gép nem a megrendelő telepén, hanem más helység területén levő gyáregységében kerül üzembe állításra, ilyenkor az átadás helye ez a hely, illetőleg az ehhez legközelebbi eső rendeltetési állomás. Az is következhet az eset körülményeiből, esetleg már magából a szerződésből is, hogy a termék elszállításáról a megrendelőnek kell gondoskodnia, ez esetben pedig az átadás helye a szállító telepe, és így a terméknek a megrendelőhöz történő továbbítás végett a megrendelő megbízottjának való kiszolgáltatásával az átadást megtörténtnek kell tekinteni, mert ezzel az már ténylegesen átkerült a megrendelő érdekkörébe. Ez áll fenn minden olyan esetben, amikor a termék elszállításáról akár saját fuvarszerszármazékkal, akár az általa megbízott fuvarozó (szállítmányozó) vállalat útján a megrendelő gondoskodik. A teljesítés helyére vonatkozó szabályozás diszpozitív jellegéből következik, hogy a felek importból származó termékekre vonatkozó szállítási szerződésben azt is kiköthetik, hogy az átadás és a kárveszélyátzállás helye a belépő határállomás (LB Gf. II. 30827/1980. - BH 1982/9. sz. 384. - GPD III. 272. sz.).

A teljesítési helynek a kárveszélyviseléssel való összefüggéséről meg kell jegyezni, hogy a szállítási szerződések körében az átadásig általában a szállító terhére eső kárveszélyt az átadástól kezdve a megrendelő viseli. Ha pl. a teljesítés fuvarozó útján történik, a fuvarozás tartama alatt keletkezett kárt - ha ezért más nem felelős - a szállítónak kell viselnie. A szállító tehát azzal a mennyiséggel teljesít, amelyet a fuvarozó (vasút) az átadás helyén és idején kiszolgált. Természetesen ha a fuvarozó felelőssé tehető a termék sérüléséért, megromlásáért vagy megsemmisüléséért stb., a megrendelő köteles vele szemben a szállító érdekében kifogást emelni, illetve igényt érvényesíteni. Ezt a szabályt - amint erről a korábbiakban már volt szó - a felek, akár utalás formájában is, a szerződésük részévé tehetik. Ha azonban a küldeményben a fuvarozás alatt pl. beszáradás miatt keletkezett a megengedett mértéket meg nem haladó súlyhiány, amely miatt éppen ezért a vasúttal szemben nem lehet fellépni, *ez a súlyvesztés a szállító terhére esik, feltéve, hogy a felek másként nem állapodtak meg, vagy a jogszabály (árszabályozó rendelkezés) másként nem rendelkezik.* [Az ezzel kapcsolatos részletes szabályokat a GK 67. sz. állásfoglalás tartalmazza (megjelent a BH 1994/9. számában).] (A bekezdés hatályos szövege itt található)

A teljesítés helyére vonatkozó megállapodás mellett is felmerül esetenként az a vita, hogy a terméket előállító gazdálkodó szervezet által a fuvarozó felvételéig (vasútállomás) felmerülő szállítás költsége (ún. felfuvarozási költség) kit terhel. A bírói gyakorlat szerint: *a terméknek a szállító telepéről a fuvarozó felvételéig való szállítással felmerülő költség a termék átadásával kapcsolatos költségnek minősül és - jogszabály által engedett kivétel hiányában - nem a megrendelőt, hanem a szállítót terheli [Ptk. 283. § (3) bek.].* (LB Gf. II. 30814/1980. - BH 1981/8. sz. 327. - GDP III. 276. sz.)

Jogosulatlan előszállítás

10. A szállítási szerződések körében a jogosulatlan előszállításra is az általános szabályok az irányadók. A Ptk. 382. §-ának - az 1993. évi XCII. törvény 40. §-a (4) bekezdésének a) pontjával változtatott szövegű - (1) bekezdése szerint a szállító köteles a megrendelőt a teljesítés idejéről legalább három nappal előbb értesíteni (a szövegváltoztatás: kimaradt a szövegből a „felek eltérő megállapodásának hiányában” szövegrész!).

E szabályból az alábbiak következnek:

- ha a szállító a szerződésben meghatározott határnap előtt kíván teljesíteni, erről köteles előzetesen értesíteni a megrendelőt;
- e kötelezettség alól előzetesen a szerződésben történt megállapodással sem lehet felmentést kapni;
- az értesítés elmaradásából származó károktól a szállító helytállni tartozik (a polgári jogviszonyokban - más szankció megjelölése hiányában - a kártérítés mind a deliktualis, mind a konszenzuális felelősségi viszonyokban az irányadó szankció).

Jegyzet: Az említett állásfoglalások többször a Vasúti Árufuvarozási Szabályzatra (VÁSZ) utalnak. Ezzel kapcsolatban meg kell említeni, hogy a 3/1960. (V. 13.) KPM r.-tel közzétett és többször módosított Vasúti Árufuvarozási Szabályzatot (VÁSZ-t) a 153/1996. (X. 15.) Korm. r. 54. §-a (1) bekezdésének b) pontja 1997. január 1-jei hatállyal hatályon kívül helyezte és a vasúti árufuvarozási szerződésekről új szabályozást adott. A kormányrendelet átmeneti szabályokat ugyan nem tartalmaz, a 2. §-ának (1) bekezdése ugyanakkor a *vasúttársaságot* felhatalmazza arra, hogy a vasúti árufuvarozási szerződéseknek a rendeletben nem szabályozott részletes feltételeit *kiegészítő feltételekben* határozza meg.

Ugyanakkor a Ptk. 282. §-ának (2) bekezdése rendelkezik arról, hogy a kötelezett a szállítási határnap, illetőleg a szállítási határidő kezdete előtt csak a jogosult beleegyezésével teljesíthet (előszállítás). Beleegyezés hiányában a jogosultnak a felelős őrzés (Ptk. 196. és 197. §) szabályai szerint kell eljárnia.

Előfordulhat, hogy a megrendelő a hozzájárulása nélkül „előszállított” terméket teljesítésként átvieszi, amit úgy kell tekinteni, mintha az előszállításba beleegyezett volna, és így ez a szerződés teljesítési időre vonatkozó tartalmának módosítását jelenti. Ebből tehát az következik, hogy a „jogosult beleegyezése” nemcsak szóban vagy írásban kifejezett nyilatkozat útján történhet, hanem akár ráutalás formájában is, például olyan módon, hogy a dolog fizikai átvétele a teljesítés helyén - pl. a rendeltetési vasútállomáson - a jogosult részéről megtörténik, de egyidejűleg azt a jogosult nem közli a szállítóval (vagy a fuvarozóval), hogy a dolgot felelős őrzésbe veszi, illetőleg, hogy az átvételre csak a kárenyhítési kötelezettsége teljesítéseként kerül sor. Ezt támasztja alá a Ptk. 316. §-ának rendelkezése is. Ebben az esetben a jogosulatlan előszállítás jogkövetkezményei természetesen nem érvényesülnek. Ha azonban a jogosulatlan előszállítás ténye megállapítható, a felelős őrzésbe vett dolog, amely nem a szerződés teljesítésének minősülő átvétel folytán került a megrendelőhöz - a használati, felhasználási tilalomra is tekintettel - nem minősül a szolgáltatás tárgyának, ezért a megrendelő annak árát a felelős őrzés ideje alatt nem köteles megfizetni. Megszűnt a jogosulatlan előszállítás szankciójaként korábban alkalmazott - ki sem menthető - előszállítási-díj fizetési kötelezettség. Helyette szankcióként csak a Ptk. 196-197. §-aiban szereplő, a felelős őrző által érvényesíthető igények (pl. tárolási költség) terhelhetik a jogosulatlan előszállítót, de - véleményünk szerint - a kártérítési felelőssége a Ptk. 382. § (1) bekezdése szerint a szállítási szerződési jogviszonyok esetén a jogosulatlan előszállítónak fennáll.

Pénzügyi fedezet előzetes biztosítása

11. A piacgazdaságra való átállás viszonyai között különösen veszélyes lehet, ha az egymással szerződéses kapcsolatban álló gazdálkodó szervezetek vagyoni viszonyaiban a szerződés megkötése és teljesítése közötti időben jelentős változások következnek be. Ez különösen azoknál a szerződéstípusoknál jelenthet komoly problémákat, amelyek a felek jogviszonyát hosszabb időre meghatározzák. Ilyenek lehetnek a szállítási, a vállalkozási és a mezőgazdasági termékértékesítési szerződések, hiszen pl. a szállítási szerződéseknel típusjelleg az, hogy a teljesítésre a szállító részéről időben később - nem a szerződés megkötésével egyidejűleg - kerül sor. A pénzügyi fedezet előzetes biztosítását a szállítók nem követelhetik, illetőleg csak a Ptk. 281. §-ának (2) bekezdésében foglaltak szerint követelhetik biztosíték adását a szerződés teljesítését megelőzően. Ha pedig a megrendelő a biztosíték adását megtagadja, a szállító is megtagadhatja a szolgáltatásának teljesítését, s ez esetben a szállító jogaira és kötelezettségeire a felelős őrzés szabályait kell alkalmazni [Ptk. 281. § (4) bek.]. Ha a biztosíték nyújtására megfelelő határidőt szabott a szállító és ez eredménytelenül telt el, el is állhat a szerződéstől [Ptk. 281. § (3) bek.].

Meg kell jegyezni, hogy a gazdasági életben a piacgazdaságra való átállás folyamatában különös jelentőségűvé vált a pénzügyi fegyelem romlása. Ezzel magyarázható, hogy azt a lehetőséget, hogy a szállító a megrendelőnek vele szemben fennálló kiegyenlített pénztartozása esetén - ha annak oka a megrendelőnél mutakozó pénzügyi fedezethiány - a saját szolgáltatásának teljesítését megtagadhatja, az 1993. évi XCII. törvény 13. §-ával emelte be a Ptk. 281. §-ába, annak (2) bekezdése c) pontjaként, és egészítette ezt ki a már ismertetett (4) bekezdéssel.

Ptk. 381. § (1) A megrendelő a szerződéstől bármikor elállhat, köteles azonban a szállító kárát megtéríteni.

(2) Ha a szerződéskötés előtt fennállott helyzetet nem lehet visszaállítani, vagy ha ezt nemzetgazdasági érdek vagy különös méltánylást érdemlő egyéb érdek indokolja, a bíróság a megrendelő elállása esetében - bármelyik fél kérelmére - a szerződést a jövőre nézve szünteti meg. A megrendelő ilyenkor is köteles a szállító kárát megtéríteni.

Jegyzet: A Ptk. 381. § (2) bekezdésében a „népgazdaság” kifejezést „nemzetgazdaság”-ra változtatta az 1991. évi XIV. törvény 16. § (4) bekezdése.

A megrendelő általános elállási joga

1. A Ptk. 381. §-ának (1) bekezdésében foglalt rendelkezéssel megakadályozható volt, és a jövőben is megakadályozható lesz olyan termékek gyártása, amelyekre a felek ugyan szállítási szerződést kötöttek, de azok vagy már a szerződés megkötésekor sem töltöttek volna be szükségletkielégítő funkciót, vagy a szerződés megkötése utáni időszakban az igények változása, módosulása miatt váltak szükségtelenné. A szabály érvényesülése révén elkerülhető, hogy a termelőkapacitást szükségletkielégítésre nem alkalmas, a piacon nem, vagy gazdaságosan nem értékesíthető termékek gyártására használják fel, illetve hogy az ilyen termékekből felesleges készletek halmozódjanak fel. Az elállási jogosultság feloldja a szerződés merev kötöttségét, és lehetővé teszi a változó szükségletekhez való alkalmazkodást anélkül, hogy a szállítót méltánytalan hátrány érné. Az elállási jogát gyakorló megrendelő ugyanis köteles a szállító kárát megtéríteni.

Az általános elállás jogkövetkezményei

2. A Ptk. e rendelkezése - a szerződésszegés [a Ptk. 300. §-ának (1) bek.-e, 306. §-ának (3) bek.-e] eseteitől függetlenül - külön szabályozza a megrendelőnek a szállítási szerződéstől való ún. általános elállási jogosultságát és annak jogkövetkezményeit. Ez a jogkövetkezmény annyiban megegyezik a szerződésszegés miatt történt elállás jogkövetkezményével, hogy ez is felbontja a szerződést [Ptk. 320. § (1) bek.], a felelősség azonban különbözik a szerződésszegés miatt gyakorolt elállás esetén fennálló kötbér- és kártérítési felelősségtől, mert ez a szerződésszegés hiányában a felróhatóságtól független, objektív jellegű kártalanítási kötelezettséget jelent. A Ptk. 381. §-a (1) bekezdésének az a szóhasználata, hogy az elállás „bármikor” történhet, időbeli korlátlanóságot jelent, az pedig, hogy a megrendelőnek az elállási jog gyakorlásához érdekmúlást nem kell bizonyítania, abból nyilvánvaló, hogy a tv. az elállási jogosultságot semmiféle feltételhez nem köti. A jogszabályalkotó tehát a megrendelőre bízta, hogy a szerződés fennállásának melyik szakaszában kíván elállni a szerződéstől, ez pedig azt jelenti, hogy erre még a teljesítési határidő letelte után, a szállító késedelmének időszakában is lehetősége van, mindaddig, amíg a szerződésszerű teljesítés vagy a szerződésnek más okból való megszűnése be nem következik. Ez igen jelentős felhatalmazás a megrendelő számára, anélkül azonban, hogy a visszaélés veszélyét rejtene magában. A szállító kárának megtérítési kötelezettsége ui., amely a vétlen megrendelőt is terheli, eléggé jelentős konzekvencia ahhoz, hogy az ilyen címen elállásra jogosult csak indokolt esetben, megfelelő mérlegelés alapján éljen ezzel a joggal, és hogy a szükséglet megváltozása esetén a szerződés mielőbbi felszámolásával igyekezzék elkerülni a kár összegének növekedését. Minél közelebb esik ui. az elállás időpontja a teljesítési határidő lejártához, annál kisebbé válik a kár és a kikötött ellenszolgáltatás közötti különbség.

A megrendelőt megillető általános elállási jogosultság - az általános szabály szerint - felbontja a szerződést, ennek következtében a megkötésének időpontjára visszamenő hatállyal megszűnik, és a már teljesített szolgáltatások visszajárnak. Szállítási szerződéstől való elállás esetén azonban ezeknek a szabályoknak a merev alkalmazása nem kívánt eredménnyel járhat. Ezért tartalmazza a tv. az általánostól eltérő azt a kivételes rendelkezést, hogy a bíróság a megrendelő elállása esetén bármelyik fél kérelmére csak a jövőre nézve szünteti meg a szerződést, ha a már teljesített szolgáltatások nem téríthetők vissza, illetőleg ha a nemzetgazdasági vagy egyéb nyomós érdek ezt indokolja. A megrendelő kártérítési felelőssége azonban ilyenkor is fennáll.

Elállás különböző jogcímenek

3. A GK 22. és a GK 32. sz. állásfoglalással módosított GK 16. sz. állásfoglalás (GEH 29. o.) indokolása részletesen elemzi a különböző jogszabályokon alapuló elállási jogosultságokat, amelyek két csoportba foglalhatók össze. Az egyikbe azok az esetek tartoznak, amelyekben a jogszabály az egyik fél szerződésszegése miatt ad elállási jogosultságot a másik félnek. Ezek közül különösen a kötelezett késedelme [Ptk. 300. § (1) és (2) bek.] és a hibás teljesítés [Ptk. 306. § (3) bek.] esetére a megrendelő javára fennálló elállási jognak van nagy gyakorlati jelentősége. A másik csoportot azok az esetek alkotják, amelyekben a jogszabály az egyik fél szerződésszegése nélkül ad elállási jogosultságot a másik félnek. Ezek közül különösen a megrendelőt (Ptk. 381. §) megillető elállási jognak van nagyobb jelentősége.

A jogszabályok a két különböző csoportba sorolható elállási esetekhez - figyelmen kívül hagyva az elállás szerződést felbontó joghatását - különböző jogkövetkezményeket fűznek: a szerződésszegés esetén gyakorolható elálláshoz vétkességen alapuló kötbér- és kártérítési felelősséget, a szerződésszegés nélkül érvényesülő elálláshoz vétkességtől független megtérítési, kártalanítási kötelezettséget fűz a jogszabály.

A különböző jogcímű elállások különböző jogkövetkezményei miatt szükséges, hogy az elállást közlő nyilatkozatok megfelelő tájékoztatást adjanak a másik félnek arról, hogy milyen okból és milyen jogcímen történik az elállás. Az ok és a jogcím közlésének hiánya egymagában nem teszi hatálytalanná a nyilatkozatot. A szabályozás jogpolitikai és gazdaságpolitikai céljának és a Ptk. 207. §-ának (1) bekezdésében foglalt elvnek is az az értelmezés felel meg, hogy az elállást kártérítési (megtérítési) kötelezettséggel járó általános elállási jogcímen alapulónak kell minősíteni mindazokban az esetekben, amikor a fél nem közli, hogy a másik fél szerződésszegése miatt áll el a szerződéstől, illetve nem közli az elállás jogcímét. Ha viszont a megrendelő az elállás jogcímét nem közli ugyan a másik féllel, de az ügy körülményeiből nyilvánvaló, hogy az a másik fél szerződésszegése miatt történt, ilyenkor ezt kell az elállás jogcímének tekinteni.

Ha a megrendelő az elállásának jogcímét nem közölte a másik féllel, és így azt általános elállásnak kell minősíteni, hiányzó nyilatkozatának pótlásával elérheti, hogy az elállása szerződésszegésen alapuló elállásnak minősüljön, vita esetén azonban bizonyítania kell ennek jogszerűségét. E bizonyítás eredménytelensége esetén rendszerint az általános elállás jogkövetkezményeit kell alkalmazni.

Megtörténhet, hogy az elállás a közölt jogcímen nem jogszerű, de az eljárás adataiból megállapítható, hogy más jogcímen megalapozható lenne. Az eljárás során célszerű erre a fél figyelmét felhívni, és ha az az elállás jogcímét megváltoztatja, a bíróság az eljárást ennek figyelembevételével folytatja, hivatalból azonban - tehát a fél jogcímváltoztató nyilatkozata nélkül - a bíróság az elállás jogszerűségét a fél által megjelöltől eltérő jogcímen nem állapíthatja meg.

A Legfelsőbb Bíróság Gazdasági Kollégiuma a már említett 16. állásfoglalásában a lehetséges változatokat figyelembe véve adta a következő iránymutatást:

a) ha a megrendelő a szerződéstől eláll, a másik félhez intézett nyilatkozatában az elállás okát, illetve jogcímét is közölnie kell. Ennek hiányában, vagy ha az eset körülményeiből az elállás különös jogcíme nyilvánvalóan nem következik, az elállási nyilatkozatot a megrendelő általános elállási joga alapján kell hatályosnak tekinteni. A megrendelő az elállás különös - szerződésszegésen alapuló - jogcímét később is megjelölheti;

b) ha az elállási nyilatkozatban megjelölt jogcím alapján elállásnak nem volt helye, és az elállási nyilatkozatot közlő fél a jogcímét nem változtatja meg, a bíróság az elállás jogszerűségét eltérő jogcímen nem állapíthatja meg;

c) a megrendelő az általános, valamint a késedelem miatt bekövetkezett érdekmúlásra alapított elállási jogát mindaddig gyakorolhatja, amíg a teljesítés meg nem történt.

A gyakorlati tapasztalatok szerint a szállítási szerződésektől való elállások gyakorisága növekszik, ezáltal a bírói gyakorlatban is egyre több olyan eseti döntés születik, amelyek elvi megállapításokat tartalmaznak. Így például a részletekben (ütemezés szerint) teljesíthető szerződésekről, illetőleg a jogilag oszthatatlan szolgáltatásra kötött szerződéstől való elállás lehetőségéről hozott eseti döntéseket a Legfelsőbb Bíróság. Ezek szerint:

„I. A részletekben, meghatározott ütemezés mellett történő szállításban való megállapodás esetén az utolsó részlet teljesítésére megállapított határidő elmulasztása önmagában nem adott alapot - a késedelemre való hivatkozással - a szállítási szerződéstől való elállásra.” (LB Gf. IV. 32057/1992. - BH 1993/11. sz. 692.) Ugyanakkor jogosulti (megrendelői) késedelmet állapított meg - amely a kötelezett egyidejű késedelmét kizárja -, ha osztható szolgáltatás esetében a kötelezett részteljesítését indokolatlanul nem fogadta el (LB Gf. IV. 31819/1993. - BH 1995/6. sz. 356.).

Ugyancsak a fizikailag osztható dologra vonatkozóan kimondta a Legfelsőbb Bíróság, hogy: „Az egyébként fizikailag osztható dolgok (szolgáltatások) jogilag oszthatatlannak minősülnek, ha azok részegységei a rendeltetésszerű célra így alkalmatlannak minősülnek. Az ilyen dologra (szolgáltatásra) létrejött szerződéstől való elállás esetén a már átadott, de az át nem adott részegység nélkül nem használható részre nézve is beállnak az elállás jogkövetkezményei.” (LB Gf. I. 31541/1992. - BH 1993/10. sz. 632.)

A gyakorlatban merült fel az a kérdés, hogy gazdálkodó szervezet általános szerződési feltételben [Ptk. 209. § (1) bek.] kiköthet-e a megrendelő általános elállási jogának gyakorlása esetére általános-kártérítést. A bírói gyakorlat a kérdést nemlegesén döntötte el (LB Gf. I. 30618/1987. - BH 1987/11. sz. 404.).

Gyakran merül fel vita a Ptk. 381. §-ában foglaltak alapján járó kártérítés alapja tekintetében is. Ezzel kapcsolatban mondta ki a Legfelsőbb Bíróság egy eseti döntésében, hogy: ha a megrendelő ún. általános elállása esetében a szállítót azáltal éri károsodás, hogy rövid lejáratú hitel útján biztosított fogyoészkezeit a szerződés teljesítése érdekében bizonyos ideig lekötve kellett tartania, jogszerűen követelheti a megrendelőtől az ez idő alatt felmerült hitelkamat megtérítését (LB Gf. I. 31663/1985. - BH 1987/2. sz. 50.).

A gyakorlat a készrejelentést követően a szerződés tárgya elszállításának módjában történt megállapodást nem tekinti teljesítésnek, ezért a megrendelő ezt követően tett elállási nyilatkozatát jogszerűnek minősíti, vagyis ilyen esetben a megrendelő - a kötelezett bizonyított kárának megtérítése mellett - jogosult a szerződéstől elállni (LB Gf. I. 30447/1988. - BH 1989/8. sz. 319.).

Ptk. 382. § (1) A szállító köteles a megrendelőt a teljesítés idejéről legalább három nappal előbb értesíteni.

(2) Eltérő szakmai szokás hiányában a szállító a dolgot csomagolva és mérlegelve adja át. A csomagolásnak alkalmasnak kell lennie arra, hogy a dolog épségét a fuvarozás és a tárolás időtartama alatt megővja.

Jegyzet: A Ptk. 382. § (1) bekezdése az 1993. évi XCII. törvény 40. § (4) bekezdés a) pontjának megfelelően módosított szöveg.

Értesítési (tájékoztatási) kötelezettség

1. A felek együttműködési kötelezettségét a Ptk. 205. §-ának (3) bekezdése a szerződés megkötésénél, a tájékoztatási kötelezettséget pedig - a szerződést érintő minden lényeges körülményről - már a szerződéskötést megelőzően is előírja. A 277. § (3) bekezdésének az a rendelkezése, hogy a felek a szerződés teljesítését érintő minden lényeges körülményről kötelesek egymást tájékoztatni, tulajdonképpen magában foglalja a szállító közlési kötelezettségét arról is, hogy mikor fog teljesíteni, mégis szükséges volt ennek külön szabályként való kimondása annak megjelölésével, hogy a tájékoztatásnak hány nappal a teljesítés előtt kell megtörténnie. Ennek elmulasztása vagy késedelmes teljesítése ugyanis bonyodalmakat okozhat a megrendelőnél az átvételhez való felkészülés, illetve az átvétel zavartalan lebonyolítása terén, és felesleges költségekkel (pl. fekbér) is járhat. Ez az értesítési kötelezettség attól függetlenül terheli a szállítót, hogy a megrendelő a terméket a szerződés értelmében a szállító telepén köteles átvenni, vagy pedig a megrendelő telepe a teljesítés helye.

A teljesítést a szerződésben kikötött mennyiségben és állapotban kell felajánlani. Éppen ezért a megrendelő késedelme csak akkor következik be, ha a szállító a megrendelőnek küldött értesítésben teljesítési időként megjelölt időpontban a szolgáltatás tárgya valóban átadásra kész, és megfelel a szerződés előírásainak.

Előfordulhat, hogy a szállító által adott értesítésben megjelölt időben a megrendelő nem jelenik meg a termék átvétele végett, de annak minősége akkor nem is volt megfelelő, és így ki kell javítani. Ilyen esetben a Ptk. 303. §-ának (3) bekezdésével összhangban a kijavítás időtartamának alapulvételével számított összegben a szállítót terhelheti késedelmi kötbér, ha a felek megállapodása szerint a szerződésben a kötbérszankció ki volt kötve, ez idő alatt ő volt késedelembe, a megrendelő átvételi késedelme pedig csak attól az időponttól kezdődik, amikor a szállító a terméket már kijavította. Ezeket az elveket foglalja össze a Legfelsőbb Bíróság a GKT 3/1978. sz. állásfoglalással módosított - a bírói gyakorlat által ma is irányadónak tekintett - GKT 36/1973. sz. állásfoglalásában (GEH 113. o.).

A csomagolási kötelezettség

2. A § (2) bekezdésének második mondata magyarázatot ad arra, hogy a szállítónak miért kell a dolgot - eltérő szakmai szokás hiányában - csomagolva átadnia: azért, hogy annak *épsége* a fuvarozás és a tárolás időtartama alatt megővható legyen. A tv. fuvarozásra vonatkozó szabályai rendelkeznek - egyebek között - a feladónak arról a kötelezettségéről, amely szerint [490. § (1) bek.] a küldeményt úgy kell csomagolnia, hogy a csomagolás azt *megővja*, és a küldemény mások *személyét* vagy *vagyonát* ne *veszélyeztesse*. Vagyis, ha a szállító az említett fuvarozási szabály követelményeinek megfelelő csomagolást alkalmaz, azzal általában eleget tesz a Ptk. 382. §-ának (2) bekezdésében foglalt követelményeknek is. A dolog épségének a fuvarozás időtartama alatti megővására alkalmas csomagolás ui. általában lehetővé teszi a dolog épségének a tárolás időtartama alatti megővását is.

A dolog épségének megővése magában foglalja a dolog mindenféle károsodás, sérülés, megromlás stb. elleni védelmét. Egyes vélemények szerint - tágabb értelmezéssel - ez alatt az eltulajdonítás, elveszés elleni védelmet is érteni kell. A Legfelsőbb Bíróság egyik eseti döntésében azonban kifejezetten úgy foglalt állást: *nincs olyan küldemény, hogy a fuvarozásra feladott küldemény csomagolásának a detsmálás ellen is védelmet kell biztosítani*. Nyilvánvaló ugyanis, hogy az eltulajdonítás elleni védelem olyan mértékben drágítaná a csomagolást, hogy ezáltal a termék előállításának gazdaságossága is veszélyeztetve lenne (G. törv. III. 31 067/1985. - BH 1986/7. sz. 290. - GPD III. 442. sz.) [L. még: „Eltérő szakmai szokás” (4. pont).].

Mások személyének és vagyonának megővására vonatkozó követelmény pedig azt jelenti, hogy a csomagolás nyújtson védelmet a dolog fuvarozásával foglalkozó személyek, az együtt fuvarozott dolgok, a fuvarozásnál használt eszközök és berendezések károsodásával, sérülésével szemben.

A Ptk. 382. §-ának (2) bekezdésében előírt csomagolási kötelezettség teljesítésének elmaradása vagy nem megfelelő teljesítése a szállító terhére azzal a jogkövetkezéssel jár, hogy a teljesítés - függetlenül attól, hogy a dolog egyébként hibátlan-e vagy sem, hibásnak minősül, a megrendelő tehát - amennyiben a szerződést a felek megállapodása szerint kötbérszankció biztosította -, kötbért érvényesíthet, a kötbért meghaladó kárának megtérítését követelheti és a szerződésszegésből eredő egyéb jogait is érvényesítheti [Ptk. 246. § (2) bek.]. Azokban az esetekben, ha a dolog szállítása fuvarozó közbejöttével történik, további biztosítékot nyújthatnak a fuvarozási szabályok is. A csomagolás alkalmasságát ui. a fuvarozó megvizsgálja és elbírálja, és - a tv. 490. §-ának (2) bekezdése szerint - ha felismerhető, hogy a csomagolás az (1) bekezdésben előírt követelményeknek (a küldeményt óvja meg, mások személyét vagy vagyonát ne veszélyeztesse) nem felel meg, a küldemények továbbítását csak a feladó írásbeli kívánságára és csak akkor vállalhatja, ha az mások személyét vagy vagyonát nem veszélyezteti. Ezek szerint tehát a fuvarozó a szükséges feltételek hiányában megtagadhatja a küldemény továbbítását.

Lehetséges azonban, hogy a csomagolás hiánya vagy hibás volta a fuvarozó által nem volt felfedezhető (például újszerű csomagolást használt a feladó), ilyen esetben - mivel a GK 67. számú állásfoglalás II. pontja (megjelent a BH 1994/9. számában) szerint a bizonyítás a feladót terheli abban a vonatkozásban, hogy a küldeményt sértetlenül adták fel, illetőleg hogy abban nem a vasúti kocsiba való helytelen berakás következtében keletkezett a kár, ezért tehát a vasút felel, a kártérítési felelősség - a bizonyítás sikerétől függően - visszaszáll a szállítóra, bár a fuvarozó a küldemény fuvarozásra való felvételét nem tagadta meg. Így foglalt állást a Legfelsőbb Bíróság egy eseti döntésében (LB Gf. III. 32727/1991. - BH 1992/12. sz. 780.). (A bekezdés hatályos szövege itt található)

A csomagolás, illetőleg az azon használt felirat (pl. használati utasítás) jelentőségét aláhúzza a GK 73. számú állásfoglalás IV. pontja, amely szerint: *a szállító minőségileg hibásan teljesít akkor is, ha*

a) a dolog csomagolva kerül forgalomba és a csomagoláson használt címjelző megtevesztésre alkalmas, vagy

b) egységesített csomagolásban való szállítás esetén súlyhiány áll fenn.

(Az állásfoglalás a BH 1995/6. számában került közzétételre.)

Meg kell jegyezni, hogy a feladó csomagolási kötelezettségét a különböző áru fuvarozásokra vonatkozó szabályok is tartalmazzák.

A mérlegelve való átadás kötelezettsége

3. Az, hogy a szállító a dolgot mérlegelve köteles átadni, azt jelenti, hogy átadás előtt mérlegeléssel meg kell állapítania a dolog súlyát, és a mérlegelés eredményét az átadási okmányokon, fuvarozó útján történő átadás esetén a fuvarokmányokon fel kell tüntetnie. E kötelezettség előírása azt a célt szolgálja, hogy a megrendelő a szállítmány tételenként, illetve darabonként való megvizsgálása nélkül is ellenőrizhesse, hogy a teljesítés a szerződésben meghatározott, illetőleg a szállító által jelzett mennyiségben történt-e. Fuvarozó igénybevétele esetén egyéb jelentősége is van a súly feltüntetésének, illetve a feladáskori mérlegelésnek. A fuvarozó ui. arra vállal kötelezettséget, hogy a fuvarozásra átvett árut a feladás helyéről a rendeltetési helyre juttatja el, és ott kiszolgáltatja az átvevőnek, az árut tehát köteles a feladástól a kiszolgáltatásig megőrizni. E kötelezettségének teljesítéséhez szükséges az áru egyes adatainak, ezek között a súlyadatainak az ismerete. A fuvarozónak ugyanolyan mennyiségű árut kell kiszolgáltatnia, mint amennyit fuvarozásra átvett, gyakran szükségessé válik tehát annak bizonyítása, hogy e kötelezettségének eleget tett-e. E bizonyítás legalkalmasabb módja az áru feladáskori és kiszolgáltatáskori súlyának ismerete alapján a két súly összevetése, illetve a közöttük mutatkozó eltérés mértékének és okának vizsgálata.

A mérlegeléssel való átadásra vonatkozó kötelezettség teljesítéséhez fűződő érdek jelentőségét a bírói gyakorlat azzal is nyomatékosítja, hogy közbenső intézkedés elmulasztása miatt adott esetben kötbérrel sújtotta a szállítót, mert nem közölte a megrendelővel annak a szállítmánynak a feladáskori mérlegelési adatait, amelyet csomagolva és mérlegelve kellett átadnia (LB Gf. II. 30901/1982. - BH 1984/12. sz. 500.).

Meg kell jegyezni, hogy a gazdálkodó szervezetek egymás közötti szerződéseinek megszegése esetén sem érvényesül ma már az ex lege kötbérszankció, ezért a fenti jogesetekben foglaltak csak abban az esetben jöhetnek szóba, ha a felek a szerződésükben a kötbérszankciót kikötötték.

Eltérő szakmai szokás

4. A Ptk. 382. §-ának (2) bekezdése eltérő szakmai szokás hiányában teszi a szállító számára kötelezővé a dolog csomagolva és mérlegelve való átadását. Nem minden dolgot kell tehát csomagolva és mérlegelve átadni. A nemzetgazdasági érdekek egybeeső szállítói érdek ui. az, hogy a csomagolás költségei ne haladják meg a dolog csomagolása útján elhárítható kár összegét. E gazdaságossági szempont figyelembevételével alakult ki az a szakmai gyakorlat, hogy pl. az öntöttvas árut a szállító nem csomagolva adja át, illetve adja fel fuvarozás céljából. Azonos szakmai szokás alapján mellőzhető olyan dolgok csomagolása, amelyek sérülés veszélye nélkül szállíthatók, illetve fuvarozhatók csomagolatlanul is, mint pl. a vasérc, a kavics, a homok, a szén stb.

A termék mérlegelés nélküli átadására természetesen csak az olyan dolgok körében alakulhatott ki szakmai szokás, amelyeknek számbavétele nem súly, hanem darab szerint történik. Ilyenek pl. a gépek, műszerek stb.

A termék átadásához szükséges adatok közlése

5. A jogszabályokban előírt és a szakmai szokásoknak megfelelő jelzések alkalmazásának továbbra is jelentőségük van, mert ezek az adatok adnak támpontokat a megrendelőnek az átadásra kerülő termék azonosításához, illetve annak megállapításához, hogy a szállító olyan terméket kíván-e átadni, mint amilyen szállítására a szerződésben kötelezettséget vállalt. Ennek tisztázása nélkül nem állapítható meg, hogy a szállítási szerződésnek megfelelő teljesítés történt-e.

A *minőség tanúsításának* szükségességét és indokoltságát a termékek minőségének tanúsításáról kiadott - a 63/1985. (XII. 28.) MT rendelettel módosított - 47/1968. (XII. 18.) Korm. rendelet bevezető része úgy határozza meg, hogy a terméket gyártó (előállító), illetőleg forgalmazó (importáló) jogi személynek és magánszemélynek - ideértve a magánszemélyek társaságait is - a terméknek a felhasználás szempontjából lényeges tulajdonságait a megrendelő (vevő) számára tanúsítani kell [1. § (1) bek.]. A § arról is rendelkezik, hogy a felek - a rendelet 11. §-ában meghatározott kivételektől eltekintve - a minőség tanúsításának módjára a tartalmi kellékeire megállapodhatnak [(3) bek.]. Ezek szerint tehát a minőség tanúsításának módját általában a felek megállapodással rendezhetik, amelyet a szerződésben rögzítenek, a rendeletben meghatározott kivételes esetekben azonban a tanúsítás módjára kötelező előírások állapíthatók meg. A kötelező előírás lehetőségeiről, a termékek minőségének tanúsításáról szóló említett kormányrendelet 11. §-a rendelkezik. A kormányrendelet felsorolja a minőség tanúsításának fontosabb módjait, ezek: minőségi bizonyítvány (műbizonylat) szolgáltatása, műszaki leírás szolgáltatása, minőségi jel alkalmazása, a minőségre vonatkozó adatoknak árucímke segítségével vagy más módon a terméken való feltüntetése, a minőségnek a kísérőjegyzékben (szállítólevél, szállítási jegyzék, számla) való közlése. Más előírás, vagy kikötés hiányában a minőséget a kísérőjegyzékben kell tanúsítani (4. §).

A vásárlókat közzérhetően kell tájékoztatni többek között az áru rendeltetéséről, minőségéről, a felhasználás vagy a kezelés szempontjairól a belkereskedelemtől szóló 1978. évi I. tv. 22. §-ának (1) bekezdése szerint; a (3) bekezdés pedig úgy rendelkezik, hogy a megfelelő tájékoztatással el nem látott termék nem hozható forgalomba.

Hasonlóan szigorú szabályt tartalmaz a munkavédelemről szóló 1993. évi XCIII. törvény (Mvt.) 18. §-ának (3) bekezdése, amely szerint: *Munkaeszközt forgalomba hozni, importálni, üzembe helyezni, valamint használatba venni csak abban az esetben szabad, ha kielégíti az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzés követelményeit, és ezt a gyártó, külföldről behozott termék esetében az importáló, importáló hiányában az üzemeltető az általános minőségtanúsítás keretében tanúsítja (tanúsíttatja).* [Az általános minőségtanúsítási kötelezettséget egyébként a Ptk. 277. §-ának új (4) bekezdése írja elő.] A (4) bekezdés pedig egyes - a munkaügyi miniszter által rendeletében meghatározott körben szereplő - munkaeszközök tekintetében, továbbá valamennyi egyéni védőeszközzel vonatkozóan előírja a „megfelelőségi tanúsítvány”, illetve a minőségi bizonyítvány beszerzését és szolgáltatását. Az új jogi szabályozás mellett is érvényes tehát a bírói gyakorlat, amely törvényes kelléknek tekinti a munkavédelmi minőségtanúsítást (LB Gf. I. 30867/1987. - BH 1988/8. sz. 279.); illetőleg kimondja, hogy a megrendelő mindaddig nem esik fizetési késedelembe, ameddig a - munkavédelmi minőségtanúsító bizonyítvánnyal forgalomba hozható - termék ilyen bizonyítványát a szállító nem szolgáltatja (LB Gf. IV. 30376/1986. - BH 1987/3. sz. 89.).

A minőség tanúsításához fűződő társadalmi érdek fontosságát mutatja a Legfelsőbb Bíróságnak az az eseti döntése, amely szerint hibás teljesítésnek minősül a szolgáltatás, ha a helytelen vagy hiányos használati utasítás az egyébként szerződésszerű tulajdonságokkal rendelkező termék felhasználását megghiúsítja vagy eredményét lerontja (LB Gf. III. 30700/1980. - BH 1981/11. sz. 466. - GPD III. 132. sz.).

A termék átadásához szükséges adatok szolgáltatásának hiánya azáltal, hogy akadályozza, illetve késlelteti az átadni kívánt termék átvételét, jelentős költségeket okozhat, fennakadást idézhet elő az áruforgalomban, a lakosság áruellátásának, a termelés anyagellátásának folyamatosságában. Azért, hogy a termék átadására az ahhoz szükséges adatok késedelmes közlése miatt nem vagy csak késedelemmel kerül sor, a szállítót terheli a felelősség. E felelősség azt jelenti, hogy a szállító késedelembe esik (tv. 298. §), a késedelem időtartamára pedig - ha a szerződést a Ptk. 246. §-a szerint kötbérszankció biztosította - kötbért kell fizetnie, sőt a megrendelő a kötbért meghaladó kárának megtérítését is követelheti, és a szerződésszegésből eredő egyéb jogait is érvényesítheti [Ptk. 246. § (2) bek.].

Életszerűtlen lenne viszont a minőségtanúsítás szigorú szabályainak alkalmazása, s ezért a szállítót hibás teljesítés címén - a szerződésben egyébként kikötött kötbérszankció esetén - a kötbérfizetésre akkor sem lehet kötelezni, ha „a használati-kezelési útmutatón a termék rendeltetését ugyan nem tüntette fel, de a termék rendeltetése magából a termékből egyértelműen megállapítható.” (LB Gf. IV. 32296/1991. - BH 1991/12. sz. 778.)

A fentiekkel kapcsolatos bírói gyakorlatot fogja össze a korábban szövegében már ismertetett GK 73. sz. állásfoglalás IV. pontja.

Milyen tulajdonságokat nem kell vizsgálni az átvételkor

6. A Ptk. 283. §-ának új (2) bekezdése szerint: *a dolog átvétele során nem kell vizsgálni azokat a tulajdonságokat, amelyeknek a minőségét tanúsítják, illetőleg, amelyekre jótállás vonatkozik.*

E rendelkezés egyrészt fokozza a szállítónak a minőség tanúsítása, illetőleg a jótállás folytán fennálló felelősségét, másrészt mentesíti a megrendelőt a szükségtelen vizsgálatok elvégzése alól. A bírói gyakorlat ma is alkalmazza a GKT 4/1978. sz. állásfoglalással módosított GKT 49/1973. sz. állásfoglalást (GEH 124. o.), amely szerint: *ha a szállító a termék minőségét tanúsította, és a termék a tanúsított tulajdonságok tekintetében utóbb hibásnak bizonyul, a szavatossági igény, valamint az ezzel összefüggő kártérítési követelés elévülésével kapcsolatban az elévülés nyugvására vonatkozó szabályok alkalmazásának van helye.* (A bekezdés hatályos szövege itt található)

Ptk. 383. § (1) A csomagolt és mérlegelt dolgot a szállító vagy a fuvarozó jelenlétében elegendő bruttó súly és darabszám szerint átvenni.

(2) A minőségmegvizsgálás helye a megrendelő telephelye.

(3) A megrendelő a mennyiségi ellenőrzés még el nem végzett részét, valamint a minőségi vizsgálatot köteles haladéktalanul, de legkésőbb az átvételtől számított nyolc nap alatt megkezdeni és azt a megvizsgáláshoz szükséges idő alatt folyamatosan elvégezni.

(4) A megrendelő az észlelt minőségi hibát annak felfedezése után a szállítóval haladéktalanul közölni és egyben szavatossági igényét megjelölni köteles.

Jegyzet: A Ptk. 383. § (2)-(4) bekezdése az 1993. évi XCII. törvény 40. § (5) bekezdésének megfelelően módosított szöveg.

Átvétel bruttó súly és darabszám szerint

1. Ez a rendelkezés az átvevő és az átadó (szállító, fuvarozó) számára egyaránt előnyt jelent, mert az egész szállítmány darabonkénti átvétele, tehát az egyes csomagokon belüli árumennyiségek számbavétele és a nettó súly megállapítása helyett elegendőnek tartja az egyes csomagok mennyiségének megállapítását és a bruttó súly szerinti átvételt. A tv. éppen azért, mert ez a mennyiségi átvétel jellegénél fogva csak „nagyvonalú” mennyiségi ellenőrzés alapján történik, lehetővé teszi, hogy a megrendelő a már átvett áru teljes mennyiségi ellenőrzését a telepen elvégezze [(3) bek.]. Előfordul ui., hogy a szállítmány bruttó súlya és az egyes csomagok darabszáma megfelel ugyan a szállítólevélen, illetve a fuvarlevélen feltüntetett adatoknak, az áru mennyiségének darabonkénti ellenőrzése során azonban a megrendelő mennyiségi hiányt észlel. Ilyen esetben a megrendelő a mennyiséget kifogásolhatja, és a mennyiségi hiány miatt igényeit érvényesítheti, azzal azonban, hogy a mennyiségi hiány tényét neki kell bizonyítania. A bruttó súly és darabszám szerinti átvétel lehetővé teszi a termék késedelem nélküli felhasználását, forgalomba hozatalát, a szállító, illetve fuvarozó számára pedig ennek az átvételi módnak a célszerűsége abban áll, hogy elősegíti a szállításhoz, illetve fuvarozáshoz felhasznált eszközök gazdaságos kihasználását.

Némileg eltérő bevizsgálást tesz szükségessé az egalizált zsákokban - darabszámlálással és bevallott súllyal - fuvarozásra feladott vasúti küldeményben mutatkozó hiány megállapítása, mert - egy eseti döntés szerint - ilyen esetben *nem az utánnérlegeléssel kimutatott súlyhiány, hanem a zsákok darabszáma alapján megállapított mennyiségi hiány szerint kell* . (ti. a vasúti küldemény hiányát) megállapítani (LB Gf. III. 30943/1985. - BH 1986/11. sz. 474.).

A minőségmegvizsgálás helye

2. A (2) bekezdés a minőségmegvizsgálás helyeként a megrendelő telephelyét jelöli meg, az tehát nem esik egybe a mennyiségi megvizsgálás helyével. Utóbbi ui. történhet az átvető telephelyén vagy pl. vasúti fuvarozás esetén a rendeltetési állomáson. Ennek a rendelkezésnek elsősorban az az indoka, hogy e tevékenységhez, amelyet kellő szakértelemmel, nagyfokú gondossággal kell a megrendelőnek elvégeznie, legtöbbször különböző műszerek, berendezések igénybevétele szükséges, ezekről a feltételekről pedig általában a saját telephelyén tud a legmegfelelőbb módon gondoskodni. Természetesen előfordulhat, hogy ezek a feltételek a gyártó mű telephelyén kedvezőbbek, mint a megrendelőnél. A Ptk. 278. §-ának módosított (4) bekezdéséből következően a jogosult (szállítási szerződés esetében a megrendelő) a teljesítés helyeként „más helyet” is megjelölhet, mint amit a jogszabály előír. Ezért nem kizárt, hogy a gyakorlatban a minőségi megvizsgálás helye nem a megrendelő telepe, hanem - a szerződésbe foglalt megállapodás szerint - a szállító telepe lesz [pl. azért, hogy a hibásnak bizonyult áru kijavítása nyomban megtörténhessék anélkül, hogy azt feleslegesen végzett fuvarozás költsége terhelné. Ilyen megállapodás van a gyakorlatban a textilgyárak és a textilt kereskedelem között. Eszerint a kereskedelem bevizsgáló szervezete (RUMES) a textilgyárak telephelyén vizsgálja be a szállításra előkészített árut és minőségi kifogásait nyomban közli a szállítókkal].

A mennyiségi ellenőrzés és a minőségi vizsgálat elvégzésének határideje

3. A Ptk. 283. §-ának (1) bekezdése szerint a jogosult - ha jogszabály kivételt nem tesz - a körülmények által lehetővé tett legrövidebb időn belül köteles meggyőződni arról, hogy a teljesítés megfelelő-e. A 383. § (3) bekezdése a megfelelő teljesítésről való meggyőződés módjáról, a mennyiségi és minőségi vizsgálatról rendelkezik. Ezt haladéktalanul, de legkésőbb az átvételtől számított nyolc nap alatt meg kell kezdeni és a megvizsgáláshoz szükséges idő alatt folyamatosan el kell végezni. A tv. mindkét ismertetett szabálya kötelezettségeket ró a jogosultra (átvételre, megrendelőre), sőt az utóbbi § (4) bekezdése a felfedezett minőségi hiba haladéktalan közlésére és a szavatossági igény megjelölésére vonatkozó kötelezettséget is előírja, anélkül azonban, hogy e kötelezettségek teljesítésének késedelmét jogvesztéssel szankcionálná. Ha tehát pl. a jogosult a mennyiség ellenőrzésével vagy a minőség megvizsgálásával vagy a minőségi hiba közlésével, illetve a szavatossági igények megjelölésével a megállapított határidőkhöz képest késedelembe esik, nem következik be jogvesztés, igényeit tehát az előírt elévülési határidőn belül ebben az esetben is érvényesítheti. A meg nem felelő teljesítés mielőbbi megállapítása és a szállítóval való közlése azonban mindenképpen a jogosult érdekében áll, hiszen ennek alapján késedelem nélkül sor kerülhet az esetleges mennyiségi hiány pótlására, illetve a minőségi hiba kijavítására vagy egyéb szavatossági igény érvényesítésére. A jogosult késedelmé vagy mulasztása körülményesebbé vagy éppen lehetetlenné is teheti a szerződésszegés bizonyítását, és így előfordulhat, hogy a jogkövetkezmények érvényesítése emiatt nem jár eredménnyel. Ezért is mutat rá a Legfelsőbb Bíróság az egyik eseti döntésében, hogy: *ha a szállító telephelyén van az átadás és átvétel helye, a megrendelőnek ott kell megkövetelnie a megfelelő módon - a szükséghez képest mérlegeléssel, illetőleg darabszámlálással - való átadást az átvett mennyiség utólagos bizonyításának lehetővé tétele végett.* (LB Gf. I. 31430/1983. - BH 1985/3. sz. 111.) A késedelem, illetve mulasztás következtében kár is keletkezhet, ezért a kárért pedig a jogosult felelős. Hibás teljesítés esetére egyébként a Ptk. 306. §-ának (4) bekezdése kifejezetten rendelkezik is arról, hogy a hiba közlésének késedelméből eredő kárért a jogosult felelős. Ezért mondhatta ki a Legfelsőbb Bíróság egyik eseti döntésében, hogy: *nem eredményez jogvesztést, ha a megrendelő nem teszi lehetővé a szállító számára a rendeltetésszerű használatra alkalmatlan termék azonosítását és a kifogás megalapozottságának ellenőrzését. A szállító azonban igényt tarthat az emiatt keletkezett kárának megtérítésére* (LB Gf. II. 31338/1981. - BH 1983/7. sz. 288.). A jogosultnak számítania kell arra is, hogy a magatartása ilyen esetekben kárcsökkenési vagy kárelhárítási kötelezettségének elmulasztásaként értékelhető [340. § (1) bek.].

A Ptk. 283. §-a (1) bekezdésének a 383. § (3) bekezdésével összhangban levő rendelkezése nemcsak a termék minőségének, hanem mennyiségének a megvizsgálását is kötelezettségévé teszi a megrendelőnek annak megállapítása céljából, hogy a teljesítés megfelelő-e. A szállító szerződésszegése állapítható meg ugyanis, ha a szállítmány a fuvarlevélen vagy a számlán jelzett mennyiségnek nem felel meg. A mennyiségi ellenőrzés egyik módja a darabszám megállapítása (darabszámlálás). A mennyiségi hiány megállapításához rendszerint az egész szállítmányt meg kell számlálni, ez pedig a felek között gyakran olyan tartalmú vitát eredményez, hogy annak költségeit a szerződés mennyiségi feltételét megszegő szállító teljes egészében köteles-e viselni, vagy csak a mennyiségi hiánnyal arányos részét. Erre vonatkozóan ad iránymutatást a GK 74. számú állásfoglalás III. pontja, amely szerint: *„A szállítmányban megállapított darabhiány esetén a darabszámlálási díjat - függetlenül a hiány mértékétől - teljes egészében a szállító viseli.”* Az állásfoglalás indokolása azonban rámutat arra, hogy

a) ha az adott termékre jogszabály másként nem rendelkezik, vagy
b) a hiányért nem a szállító, hanem más - pl. a fuvarozó - felel, vagy
c) ha egyszerűbb, kevesebb költséggel járó hiány-megállapítási mód is megfelelt volna, és ezért a darabszámlálás ésszerűtlen volt, nem zárható ki a szállító részleges vagy teljes mentesítése a darabszámlálási díj fizetése alól.

(Az állásfoglalás a BH 1996. évi 6. számában jelent meg.)

Ptk. 383/A. § (1) Fuvarozó közbenjöttével történő szállítás esetén a megrendelő köteles - a szállító érdekében - a fuvarozóval szembeni igény érvényesítéséhez szükséges intézkedéseket megtenni, és erről a szállítót haladéktalanul értesíteni.

(2) Az (1) bekezdésben előírt intézkedések elmulasztása esetén a megrendelő nem követelheti a szállítótól azoknak a károknak a megtérítését, illetőleg felel azokért a károknak, amelyek a fuvarozóval szemben érvényesíthetők lettek volna.

Jegyzet: A Ptk. 383/A. §-t az 1993. évi XCII. törvény 17. §-a iktatta be. Hatályos: 1993. XI. 1-jétől.

A megrendelő kötelezettségei mennyiségi és minőségi kifogás esetén

A gazdálkodó szervezetek között az áruforgalom általában fuvarozók közreműködése útján valósul meg. A fuvarozás hárommalnyú kötelem - feladó, fuvarozó, átvevő, ahol mind a feladói, mind az átvevői oldalon ugyancsak lehet a szállítótól és megrendelőtől különböző természetes vagy jogi személy (megbízott szállítmányozó)-, amelyben a fuvarozó nem teljesítési segédje sem a feladónak, sem az átvevőnek. Viszont a fuvarozó - akár a vasúti, akár a közúti fuvarozó - felelős az áruban - annak fuvarozására történő felvétele és kiszolgáltatása közötti időben - bekövetkező károsodásért, annak elveszéséért. Azt azonban a feladónak, illetőleg átvevőnek kell bizonyítania, hogy a károsodás a fuvarozás tartama alatt következett be és olyan okból, amelyért a fuvarozó felelős.

Arra az esetre, ha az átvevő a Ptk. 383/A. §-a (1) bekezdésében meghatározott kötelezettségét elmulasztaná, a (2) bekezdés kizárja a megrendelőnek azt a jogát, hogy a szállítási szerződés megszegésére hivatkozva követelje a szállítótól azoknak a károknak a megtérítését, amelyek a fuvarozóval szemben érvényesíthetők lettek volna. Ellenkezőleg, a megrendelő felel a szállítónak azokért a káraiért, amelyeket a fuvarozó a szállítónak tartozott volna fizetni.

A mennyiségi és minőségi kifogásolás szabályainak részletes ismertetése helyett a bírói gyakorlatot bemutató néhány példát ismertetünk.

Az „átvevő” személye e rendelkezés alkalmazása szempontjából nem szorosan értelmezendő, ez ugyanis nemcsak a tényleges felhasználó, hanem például annak megbízottja vagy a szállítmányozó is lehet. A Legfelsőbb Bíróság adott esetben úgy foglalt állást, hogy: *ha a szállítmányozó küldemény átvételére kap megbízást, maga köteles gondoskodni arról, hogy a megbízójának az áru (küldemény) sérüléséből vagy elveszéséből származó igényei a fuvarozóval szemben érvényesíthetők legyenek. E kötelezettség elmulasztása esetén a megbízójával szemben kártérítési felelőssége fennáll* (LB Gf. III. 30384/1988. - BH 1989/6. sz. 239.).

Az ellenőrzési kötelezettség gyakorlásával kapcsolatban néhány példa a bírói gyakorlatból:

- Rendeltetési állomáson való teljesítés esetén a törésben megnyilvánult hibás átadás tényének bizonyításához az átvevőnek bizonyítania kell a dolog kiszolgáltatáskori állapotát; ennek érdekében a rakodólapos egységekben vagy konténerben kiszolgáltatott szállítmányt nyomban meg kell vizsgálnia (LB Gf. II. 30331/1981. - BH 1982/5. sz. 206.).

- Ha a szállítmány több konténerben kerül feladásra és kiszolgáltatásra, egy konténer tartalmának megvizsgálása nem bizonyítja az áruhiány tényét (LB Gf. II. 30856/1982. - BH 1984/10. sz. 412. - GPD III. 439. sz.).

- A fuvarozó útján átadásra kerülő szállítmány mennyiségi átvételének lehetővé tétele végett a szállító olyan szállítólevelet köteles a szállítmányhoz mellékelni, amely az annak beazonosításához szükséges adatokat a felek közötti elszámolás mértékegységében megjelölve tartalmazza (LB Gf. II. 30100/1982. - BH 1983/9. sz. 369.).

A jogszabály a kiszolgáltatáshoz mint jogi aktushoz köti a kárjegyzőkönyv felvételének kezdeményezését. A kiszolgáltatás azonban egy folyamat, ezért a bírói gyakorlat sok esetben foglalt állást abban a kérdésben, hogy kellő időben történt-e a kárjegyzőkönyv felvételére irányuló kérelem előterjesztése. Így például: *vasúton feladott küldemény átvétele olyan folyamat, amely a fuvarlevél kiváltásával veszi kezdetét, és akkor fejeződik be, amikor a vasút dolgozója a záruk levétele mellett a kocsit a címzettnek átadja* (LB Gf. IV. 30360/1979. - BH 1981/3. sz. 118. - GPD III. 452. sz.).

Abban az esetben azonban, ha a szabályos kiszolgáltatás a vasút hibájából maradt el, a Legfelsőbb Bíróság azt mondta ki, hogy: *a vasút nem kifogásolhatja azt, hogy a címzett kizárólag tanácsi megbízott közreműködésével - vasúti alkalmazott jelenléte nélkül - veszi birtokba a küldeményt* (LB Gf. III. 30967/1981. - BH 1983/9. sz. 371.).

A vasút által felvett jegyzőkönyv sem minden esetben alkalmas azonban annak bizonyítására, hogy a küldeményben mutatkozó minőségi hiba vagy mennyiségi hiány nem a fuvarozó felelősségi körében keletkezett, illetőleg hogy ezért - a gondatlan berakásért - a feladó lenne a felelős. Szükséges például, hogy a vasút által felvett jegyzőkönyvet az átvevő - vagy más érdekelt tanú - is aláírja. Ennek hiányában ugyanis: *a kárjegyzőkönyv csak a vasút egyoldalú nyilatkozatának minősül, és ezért nem alkalmas a feladóval szemben a gondatlan berakás tényének bizonyítására* (LB Gf. II. 30191/1981. - BH 1983/8. sz. 330.).

Nem zárható ki annak lehetősége, hogy a vasút a kárjegyzőkönyv felvételét megtagadja. Ebben az esetben az átvevőnek (szállítmányozó, címzett) más módon kell gondoskodnia a szállítmány kiszolgáltatáskori állapotának bizonyításáról. Mennyiségi hiány gyanúja esetén a helyi önkormányzat szakigazgatási szervéhez kell fordulnia a jegyzőkönyv felvételéhez alkalmas személy kijelölése érdekében (II/8. pont), illetőleg - minőségi hiba felfedezése esetén, ha a szállító nem kíván a szemlén részt venni - a helyi minőség-ellenőrző szervhez kell fordulnia (II/14. pont).

Az ún. tanácsi jegyzőkönyvek bizonyító erejét az esetek döntő többségében az ellenérdekű felek (feladó, vasút) megkérdőjelezik. Számos ítéletben foglalkozott a Legfelsőbb Bíróság az ilyen jegyzőkönyvek bizonyító erejének kérdésével, és kimondta például, hogy: *bizonyító erejű a tanácsi jegyzőkönyv, ha a vasút igazolja, hogy a tanácsi megbízott a küldeményt a kiszolgáltatástól a kiradokás befejezéséig a felügyelete alatt tartotta* (LB Gf. III. 30276/1983. - BH 1984/12. sz. 505.).

Ptk. 384. § (1) A megrendelő a dolgot az átvételtől számított három napon belül kicsomagolás és megvizsgálás nélkül továbbküldheti.

(2) Ha a szállítónak közvetlenül harmadik személy részére kell a szolgáltatást teljesítenie, a mennyiségi és minőségi vizsgálatot ennek kell elvégeznie.

(3) Ha a harmadik személy az átvételkor mennyiségi vagy minőségi hibát észlel, köteles erről a szállítót és a megrendelőt haladéktalanul értesíteni.

A dolog továbbküldése kicsomagolás és megvizsgálás nélkül

1. A tv. e §-ának (1) bekezdése jogszabályi felmentést ad a kicsomagolás és a megvizsgálás kötelezettsége alól a dolognak az átvételtől számított három napon belül történő továbbküldése esetére. Ez a szabály a szállító felelősségének fokozását jelenti, mert nem számíthat arra, hogy a megrendelő ellenőrzi ezt a szállítmányt. Ilyen esetekben ui. tulajdonképpen nem a megrendelő az átvető, hanem a továbbküldött dolog címzettje, és így a minőségmegvizsgálás helye is az ő telephelye [383. § (2) bek.]. A megrendelőnek tehát a hiba felfedezésére, annak a szállítóval való közlésére és szavatossági igényének megjelölésére csak a dologt átvető címzett erre vonatkozó közlése alapján van lehetősége és így azt, hogy e kötelezettségének késedelem nélkül tett-e eleget [383. § (4) bek.], ennek figyelembevételével kell megítélni.

A § (2) bekezdése kifejezetten ugyan csak a közvetlenül harmadik személy részére történt teljesítés esetére rendelkezik arról, hogy a mennyiségi és minőségi vizsgálatot a harmadik személynek kell elvégeznie, ez a szabály azonban értelemszerűen a termék kicsomagolás és megvizsgálás nélküli továbbküldésekor is irányadó. A (3) bekezdésben szabályozott értesítési kötelezettség az előbb említett okból ugyancsak fennáll a dolog (1) bekezdés szerinti továbbküldése esetén is. Ez az értelmezés felel meg a tv. indoklásában foglaltaknak is.

Teljesítés közvetlenül harmadik személy részére

2. A forgalom gyorsítását, a fuvarszközök gazdaságos használatát, az áru útjának rövidítését segíti elő a szállítás teljesítése közvetlenül harmadik személy részére, amely abban áll, hogy a szállító a megrendelő rendelkezése alapján harmadik személynek teljesíti a szolgáltatást. E teljesítési mód mellett a termék mennyiségi és minőségi megvizsgálását nem a megrendelő végzi, a tv. azonban éppen a megvizsgálás fontosságára való tekintettel és a közvetlen szállítások minél szélesebb körben való alkalmazása érdekében a mennyiségi és minőségi vizsgálat elvégzéséről úgy gondoskodik, hogy arra a harmadik személyt kötelezi [(2) bek.], sőt azt is előírja, hogy a harmadik személy az általa észlelt mennyiségi és minőségi hibáról a szállítót és a megrendelőt haladéktalanul értesítse [(3) bek.].

A termék felelős őrzésbe vétele az átvétel elmulasztása esetén

3. A Ptk. 379. §-ának (1) bekezdése szerint szállítási szerződés alapján a megrendelő köteles a dologt átvenni és az árát megfizetni. Ha a megrendelő e kötelezettségének nem vagy csak késedelmesen tesz eleget, szerződésszegést követ el, amelynek jogkövetkezményeiről (kártérítés, költségek megtérítése) a Ptk. 303. §-a és a Ptk. 246. §-ának (1) és (2) bekezdése (kötér) tartalmaz rendelkezéseket. A Ptk.-nak a jogosult késedelmét következményeit tartalmazó 303. §-a (2) bekezdésének a) pontja pedig előírja, hogy a jogosult - szállítási szerződés esetén tehát a megrendelő -, függetlenül attól, hogy késedelmét kimentette-e, köteles a kötelezett felelős őrzéséből eredő költségeket megtéríteni, ha az áru átvételének elmulasztásával jogosulti késedelem következik be. A Ptk.-nak ez a rendelkezése azt jelenti, hogy a szállító számára kötelezettséget jelent a megrendelő által át nem vett áru „felelős őrzésbe” vétele, nincs tehát lehetőség arra, hogy a szállító mérlegelje, hogy a terméket felelős őrzésbe veszi-e vagy sem, és így arra sincs lehetőség, hogy a terméket felelős őrzésbe vétel helyett a megrendelő címére feladja vagy elszállítsa. Meg kell jegyezni, hogy a Ptk. 197. §-ának módosított (1) bekezdése szerint, ha a jogosult a dologt megfelelő határidő alatt felszólításra nem szállítja el, és annak máshol való elhelyezése aránytalan nehézséggel vagy a költségek előlegezésével járna, a felelős őrző a dologt értékesítheti vagy felhasználhatja. A „társadalmi tulajdonban” lévő olyan dolgok, amelyek „gazdálkodó szervezetek őrzésében” vannak, ugyanolyan feltételek mellett értékesíthetők, mint a többi dolog. Természetesen a szállítási szerződések körében is érvényesül a tv. 197. §-a (2) bekezdésének az a rendelkezése, hogy a gyorsan romló dologt - amennyiben lehetséges - értékesíteni kell, illetőleg fel kell használni. Erre vonatkozólag adott iránymutatást - a bírói gyakorlat által irányadónak tekintett - a GKT 3/1978. sz. állásfoglalással módosított GKT 32/1973. sz. állásfoglalás (GEH 111. o.), amely szerint a megrendelő átvételi késedelembe esik, ha a szállítótól kapott értesítésben megjelölt teljesítési időben - szerződési kikötés ellenére - a termék átvétele végett nem jelenik meg. A szállítónak nem kell a megrendelővel közölnie azt, hogy a terméket felelős őrzésbe vette.

Utalni kell továbbá a bírói gyakorlatot még változatlanul irányító GKT 35/1973. számú állásfoglalásra is, amely szerint az átvételi késedelemhez - a felek megállapodásától függően - abban az esetben is kötbérfizetési kötelezettség fűződik, ha a szállító a szolgáltatás tárgyát felelős őrzésbe veszi. (A 3. pont első két bekezdését hatályosító szöveg itt található)

A felek a szerződésükben bármely szerződésszegés esetére kiköthetik a kötbérszankciót - az adott esetben erre utal „a felek megállapodásától függően” szóhasználat -, ezért a jogosult (megrendelő) átvételi késedelméhez a fentiek szerint igazodó szállítói felelős őrzésbe vételi kötelezettség teljesítésével összhangban nem zárható ki a káráltalány szerepet is betöltő kötbérszankció alkalmazása.

Az állásfoglalás indoklása egyébként rámutat arra, hogy felelős őrzésbe vétel esetén az ellenszolgáltatás követelése azért lehetséges, illetve indokolt, mert azt, hogy a szállító a szerződésben meghatározott időpontban képes lenne ugyan a termék átadására, és hogy erre csak a megrendelő magatartása miatt nem kerül sor, úgy kell tekinteni, hogy szerződési kötelezettségének tulajdonképpen eleget tett, ezért jogosan tart igényt az ellenszolgáltatásra és annak megfizetéséig a késedelmi kamatra.

Az ellenszolgáltatás

4. A Ptk. 379. §-ának (1) bekezdése szerint a megrendelő a dolog átvételére és az árának a megfizetésére köteles. A szállítási szerződés alapján teljesítendő ellenszolgáltatásra is irányadó szabály a Ptk. 280. §-a (1) bekezdésének a) pontjában foglalt az a rendelkezés, hogy ha a teljesítés ideje nincs meghatározva, bármelyik fél a másik fél egyidejű teljesítését követelheti, és a 81. §-ának (1) bekezdése, amely szerint ha jogszabály vagy szerződés alapján a felek egyidejű teljesítésre kötelesek, egyik fél sem köteles saját szolgáltatását teljesíteni, amíg a másik fél a szolgáltatást fel nem ajánlja. Az ellenszolgáltatás esedékességéről tartalmaz iránymutatást a GK 66. sz. állásfoglalás (HJGY 21. kötet 230. o.).

A fizetés (a cím hatálytalannak tekintendő)

5. A pénzforgalomról és a bankhitelről szóló, többször módosított 39/1984. (XI. 5.) MT rendelet tartalmaz szabályokat a fizetésről. Eszerint a *belföldi jogi személyek, jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaságok - ha jogszabály kivételt nem tesz - kötelesek pénzeszközeiket, a készpénzben teljesíthető fizetések céljára szolgáló pénzeszközök kivételével, a bankszámlán tartani, pénzforgalmukat bankszámlán lebonyolítani, s ennek érdekében bankszámlaszerződést [Ptk. 529. § (1) bekezdés] kötni* [a rendelet 2. §-ának (1) bek.-e].

A (4) bekezdés arról is rendelkezik, hogy a pénzügyintézet - amely a pénzforgalmi jellegű bankszámla vezetésére felhatalmazást kapott - bankszámlaszerződés-kötési kötelezettség terheli.

A rendelet 2/A. §-ának a 61/1992. (IV. 1.) Korm. rendelet 1. §-ával megállapított és a 183/1999. (XII. 13.) Korm. rendelet 5. § (4) bekezdésének megfelelően módosított (1) bekezdése szerint: *Jogi személy és jogi személyiség nélküli gazdasági társaság részére pénzforgalmi bankszámlát a pénzügyintézet csak akkor nyithat, ha a jogi személy (társaság) igazolja, hogy a jogi személy (társaság) a cégbírósági bejegyzés iránti kérelmet, illetve - ha a jogi személy létrejöttéhez más hatóság nyilvántartásba vétele szükséges - a hatósági nyilvántartásba vétel iránti kérelmet benyújtotta, továbbá egységes statisztikai számjelét a KSH közölte. (A szövegmódosítás igen jelentős változást hozott, mert a korábbi szabályozás azt kívánta meg a pénzforgalmi jellegű bankszámla nyitáshoz, hogy a cégbíróság, illetőleg a törzskönyvi hatóság már nyilvántartásba vegye az érintett társaságot. Ez pedig azt jelentette, hogy a gazdasági tevékenységét már megkezdő cég a - sokszor több hónapot igénybe vevő - cégbejegyzési eljárás ideje alatt nem tudta pénzforgalmát, pénzügyi manővereit pénzügyintézetek útján lebonyolítani. Most már elég annak az igazolása, hogy a cégbejegyzési eljárást a cég megindította.)*

A számlatulajdonos egyébként a bankszámlája felett - a (2)-(4) bekezdésben foglaltak kivételével - szabadon rendelkezik [4. § (1) bek.].

A pénzügyintézeti tevékenység körében keletkezett esedékes követeléssel is megterhelheti a pénzügyintézet a számlatulajdonos rendelkezése nélkül a bankszámlát [4. § (5) bek.].

Egyre gyakrabban jelentkezik a perekben az a kérdés, hogy a pénzügyintézetnek kell-e vizsgálnia, hogy a számlatulajdonos által bejelentett, az ún. aláírás-nyilvántartó lapon [412/1987. (GK 17.) MNB közlemény 4. pontja] szereplő személy rendelkezési jogosultsága fennáll-e, vagyis hogy valóban a bankszámla-tulajdonos akaratát tükrözi-e a pénzügyintézethez benyújtott átutalási megbízás. Ezzel összefüggésben - az adott esetben ugyan egy külkereskedelmi szerződéssel kapcsolatos, de nyilvánvalóan a szállítási szerződések esetén is irányadó - eseti döntésében a Legfelsőbb Bíróság kifejezetten arra az álláspontra helyezkedett, hogy „*a bankszámla feletti rendelkezési jogosultság jogszerűségének vizsgálatánál a kiterjesztő értelmezésnek nincs helye*”, illetőleg, hogy „*a fizető bank - visszavonás hiányában - nem köteles esetenként vizsgálni a megbízó (számlatulajdonos) által adott aláírási jogosultság meglétét.*” (BH 1996/2. sz. 106.)

Más vonatkozásban viszont a bankszámla-tulajdonos szabad rendelkezési jogát a jogszabályban meghatározott eseteken kívül jogszerűtlennek találta a Legfelsőbb Bíróság: „*ha az alapítványt vagy változás esetén az alapítvány kuratóriuma nevében aláírásra jogosult személy aláírási jogosultságát a bíróság még nem vette nyilvántartásba, az általa aláírt megbízást a pénzügyintézet nem köteles teljesíteni.*”, amiből következik, hogyha a pénzügyintézetnek bármilyen forrásból tudomására jut, vagy gyanítja, hogy az átutalási megbízás nem a számlatulajdonostól származik, nem annak akaratát tükrözi vagy egyébként nem szabályszerű, azt nem köteles teljesíteni (BH 1997/8. sz. 406.).

Rendelkezik a hivatkozott rendelet arról, hogy a bankszámla terhelésére vonatkozó rendelkezéseket milyen sorrendben teljesíti a pénzügyintézet [a rendelet 5. § (1)-(2) bek.], valamint arról [6. § (1) bek.], hogy: *ha a felek másként nem állapodtak meg, a bankszámlák közötti elszámolás útján teljesített fizetést akkor kell megtörténnének tekinteni, amikor a pénzügyintézet a fizetésre kötelezett bankszámláját megterheli.*

A késedelmi kamat (A cím hatályos szövege itt található)

6. A pénztartozások után fizetendő késedelmi kamatról a Ptk. 301. §-a korábban akként rendelkezett, hogy pénztartozás esetében a kötelezett a késedelembe esés időpontjától kezdve évi húsz százalékos kamatot köteles fizetni akkor is, ha a tartozás egyébként kamatmentes, illetőleg akkor is, ha a kötelezett a késedelmét kimentí.

A korábbi szabályozás szerint gazdálkodó szervezetek egymás közötti viszonyában a késedelmi kamat mértékét - a fentiekől eltérően - a 86/1990. (XI. 14.) Korm. rendelet állapította meg, mégpedig a jegybanki alapkamat kétszeres szorzatának megfelelő mértékben. Ennek nyilvánvaló oka a fizetési fegyelem lazulásával, a „körbetartozások” általánossá válásával, a gazdálkodó szervezetek növekvő fizetéseképtelensége miatti csődhelyzetek emelkedésével volt magyarázható. Ugyanakkor ez a megoldás sok anomáliának alapjává vált. Ez különösen a nemzetgazdaság szempontjából létfontosságú külkereskedelemben okozott nehézségeket, de az általános tőke- és hitelhiány miatt amúgy is visszaesett beruházásokra is kedvezőtlen hatással volt. Mindezekre tekintettel az 1995. évi CXXI. tv. 79. §-a módosította a Ptk. 301. §-át, többek között a (4) bekezdés gazdálkodó szervezetekkel kapcsolatos eltérő jogi szabályozásának lehetőségét megszüntette, a 109. §-a (1) bekezdésének 24. pontja pedig hatályon kívül helyezte a 86/1990. (XI. 14.) Korm. rendeletet, anélkül, hogy helyette új szabályozást adott volna. Ennek következtében a gazdálkodó szervezetek vonatkozásában is az általános szabályok - az évi 20%-os kamatmérték - voltak az irányadók.

Az 1995. évi CXXI. tv. azonban nem tartalmazott olyan átmeneti szabályokat, amelyekből egyértelművé vált volna, hogy a hatályon kívül helyezett kormányrendelet kamatrendelkezéseit időben meddig kell alkalmazni; alkalmazhatóak-e például a tv. hatálybalépése előtt (1996. január 1.) kötött szerződésekre?

A kamatfizetésre vonatkozó korábbi jogszabályi rendelkezéseket lényegesen módosította a 2000. évi LXXXVIII. törvény 2. §-a, amely a Ptk. 301. §-a (1) és (2) bekezdésének szövegét a következőképpen változtatta meg:

„(1) Pénztartozás esetében - ha jogszabály eltérően nem rendelkezik, vagy a felek másként nem állapodnak meg - a kötelezett a késedelembe esés időpontjától kezdve akkor is köteles az évi költségvetési törvényben meghatározott mértékű kamatot fizetni, ha a tartozás egyébként kamatmentes. A kamatfizetési kötelezettség akkor is beáll, ha a kötelezett a késedelmét kimenti.

(2) Ha a jogosultnak a késedelembe esés időpontjáig kamat jogszabály vagy szerződés alapján jár, a kötelezett - ha jogszabály kivételt nem tesz, vagy a felek másként nem állapodnak meg - a késedelembe eséstől ennek az évi költségvetési törvényben meghatározott mértékű kamattal növelt összegét legalább azonban az (1) bekezdésben meghatározott mértékű kamatot köteles megfizetni.”

Az említett új törvényt az Országgyűlés 2000. június 13-án fogadta el.

Meg kell jegyezni, hogy e törvény rendelkezése szerint a Ptk. 232. §-ának (2) bekezdésében meghatározott kamat mértéke - ha jogszabály kivételt nem tesz, vagy a felek másként nem állapodnak meg - az évi költségvetési törvényben meghatározott kamatmérték.

A késedelmi kamat tekintetében is tehát a legutóbbi időben igen nagy változás következett be. Általánosságban figyelembe jön az az elv, hogy szerződések esetében - hacsak jogszabály másként nem rendelkezik, vagy a felek másként nem állapodnak meg - a szerződés megkötésekor érvényesnek tekintett kamatmérték az irányadó.

Figyelemmel kell viszont lenni a késedelmi kamat mértékének megállapításánál az esetleges külön jogszabályokban meghatározott kamatmértékekre is [Ptk. 301. § (1) bek.]. Pl. a már hivatkozott 39/1984. (XI. 5.) MT rendelet a bankkölcsönök visszafizetési késedelmére - a szerződésben kikötött kamaton felül - az esedékességtől számítva további 6% késedelmi kamatfizetési kötelezettséget állapít meg. Ezzel szemben az 1/1965. (I. 24.) IM rendelet 48. §-a (1) bekezdésének 2. pontja a váltók késedelmes fizetésével kapcsolatban kötelezően 6% kamatot ír elő, a Legfelsőbb Bíróság pedig az egyik iránymutató eseti döntésében úgy foglalt állást, hogy: *Váltóból eredő követelésekkel kapcsolatosan érvényesíthető késedelmi kamat mértéke a 6%-ot nem haladhatja meg* (LB Gf. I. 32521/1992. - BH 1993/8. sz. 514.).

A Ptk. I. 52. §-át - amely úgy rendelkezett, hogy a gazdálkodó szervezetek terven alapuló viszonyában kötbér késedelmes fizetése miatt késedelmi kamat nem jár -, az 1993. évi XCII. törvény 40. §-a (4) bekezdésének b) pontja hatályon kívül helyezte, ezért a Ptk. 232. §-ának (1) bekezdése szerint a kötbér mint pénzkövetelés késedelmes fizetése után késedelmi kamat érvényesíthető.

A késedelmi kamat esedékessége ugyancsak vita tárgyát képezheti, továbbá vitás lehet a felek között a kamatfizetés kezdő és befejező határnapja is. A Legfelsőbb Bíróság Gazdasági Kollégiumának 66. sz. állásfoglalása (a BH 1993/8. számában) kimondja - többek között -, hogy: *I. Az ellenszolgáltatás - kivéve ha a felek külön fizetési határidőben állapodtak meg - a szolgáltatás teljesítésekor (átadásakor) válik esedékessé.*

Az Alkotmánybíróság a 61/1993. (XI. 29.) AB határozatával megsemmisítette a Ptk. 232. § (1) bekezdése második mondatának a kamatos kamat kikötést tiltó rendelkezését. A GK 66. sz. állásfoglalás II. pontja pedig - többek között - úgy foglalt állást, hogy: *. a fizetett összeg a késedelmi kamatot már nem fedezi, a fizetés napjáig felszámított - és önállóan érvényesített - késedelmi kamatkövetelés után a tőke kifizetésének időpontjától kezdve külön késedelmi kamat jár.*

A III. pont viszont azt az állandóan követett bírói gyakorlatot rögzíti, hogy: *„Ha a jogosult. a perben pénzkövetelésének kamatait nem igényli, a bíróság a kamatok felől. nem dönthet.”* Ennek azért van jelentősége, mert a Ptk. 232. §-a (1) bekezdésének szövegéből az következik, hogy gazdálkodó szervezetek egymás közötti szerződéseit a kamat - külön kikötés nélkül is - biztosítja, viszont az erre vonatkozó igényét a jogosultnak külön meg kell jelölnie a perben, különben azt a bíróság figyelmen kívül hagyja.

Egyébként ma is hatályosnak fogadható el az az eseti döntés, amely szerint: *ha a kötelezett fizetési késedelembe esik, arra a napra is kamatot kell fizetnie, amelyben teljesített.* (LB Gf. II. 30381/1980. - BH 1981/11. sz. 464. - GPD III. 119. sz.)

Gyakori eset, hogy egy gazdálkodó szervezet tévesen utal át pénzeszközöket egy másik gazdálkodó szervezetnek. Attól függetlenül, hogy e tévedésnek mi volt az oka, nyilvánvaló, hogy a pénzösszeg birtokába jutott szervezet ezzel rendelkezhet, azt saját céljaira felhasználja. A kamat lényegében a pénz használati díja, ezért a Legfelsőbb Bíróság egy konkrét eset kapcsán úgy foglalt állást, hogy: *a tévesen átutalt összeget birtokában tartó gazdálkodó szervezet arra az időre is kamatot köteles fizetni, amely alatt a jogosult a felek megállapodása szerint, átutalást helyettesítő beszédési megbízás benyújtásával késlekedett [Ptk. 301. § (1) bek.].* (LB Gf. I. 30203/1984. - BH 1985/8. sz. 317. - GPD III. 121. sz.)

Érdeklődésre tarthat számot a Legfelsőbb Bíróságnak az az eseti döntése is, amely kimondta, hogy: *A kötelezettnek a számlában feltüntetett és általa nem vitatott összeg után a késedelmi kamatot akkor is meg kell fizetnie, ha a számlát helyesbíteni kell* (LB Gf. VI. 31277/1991. - BH 1992/4. sz. 262.).

Biztosítási jogviszonnyal összefüggésben merült fel, de szállítási szerződéssel kapcsolatosan is irányadó lehet a Legfelsőbb Bíróságnak az az eseti döntése, amely szerint: „*Idegen pénznemben történő marasztalás esetén a késedelmi kamat mértékét az adott pénznemre meghatározott pénzpiaci kamat mértékének alapulvételével kell meghatározni.*” (BH 1995/6. sz. 342.)

*Szerződésszegés. Kötbér- és kártérítési felelősség.
Kimentési lehetőség a felelősség alól*

7. A szerződésszegés szabályait a tv. 298-318. §-ai tartalmazzák. Kötbér csak a szerződés erre vonatkozó külön kikötése esetén biztosítja a jogosultat arról, hogy a kötelezett szerződésszegése esetén a kárának bizonyítása nélkül is hozzájuthat a szerződésben meghatározott mértékű pénzeszközhöz.

Egyes legfelsőbb bírósági eseti döntésekkel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy ha a felek a szerződésszegés esetére kifejezetten kártérítés fizetésében állapodnak meg, e szankció helyett a bíróság más szankciót alkalmazhat. A kötbér ugyanis csak a felek külön megállapodása esetén biztosítja a szerződést, és bár káráltány jellege vitathatatlan, mégsem azonosítható a kártérítéssel (kimentési lehetőség, a kár bekövetkezésének bizonyítási kötelezettsége stb.).

A Legfelsőbb Bíróság az egyik ítéletében arra az álláspontra helyezkedett, hogy a kötbér káráltány jellege mellett sem lehet a jogszabályban biztosított, s ezért nem jogellenes elállás esetén, a jogszabály szerinti kártérítési igény helyett, szankcióként meghiúsulási kötbért érvényesíteni. Nem helytálló az az álláspont, hogy a *kötbér* - annak káráltány jellegére tekintettel - *kártérítés helyett követelhető*. A kötbér ugyanis azon túlmenően, hogy káráltányként is szerepel, a szerződést biztosító mellékkötelezettségek körébe tartozik, és kizárólag szerződésszegés esetén követelhető (BH 1994/10. sz. 550.). Ennek az elvi véleménynek akkor is érvényesülnie kell, ha fordított a helyzet - a szerződésben kikötött kártérítési szankció helyett követelnek kötbért -, és ha nem jogszabályban kötelezően előírt, hanem a felek által a szerződésükben kikötött szankcióról van szó. Erre ugyanis a Ptk. 200. §-ának (1) bekezdése a feleknek lehetőséget ad, a bíróság pedig - „szövegértelmezés” alapján - nem léphet túl a Ptk. 241. §-a korlátain, akár a szerződés módosítása címén sem.

A Ptk. 246. §-a nem különböztet az egyes kötbérfajták között, ezért a feleknek kell esetenként a szerződésükben meghatározniuk, hogy milyen szerződésszegés esetére kívánnak élni a kötbérszankció lehetőségével. A Legfelsőbb Bíróság egyik eseti döntésében (Gfv. X. 30 506/1997. sz.) állást foglalt ebben a kérdésben, és mert a felek csak „a le nem szállított naposliba-mennyiség” után fizetendő - vagyis meghiúsulási - kötbérben állapodtak meg, a leszállított, de hibás állatok miatt nem marasztalta ún. minőségi kötbérben a szállítót. Ez az eseti döntés is arra mutat, hogy a jövőben a kötbérperekben kizárólag a felek megállapodása szerinti esetekben és módon bírálhatják el a bíróságok a kötbérigényeket, officialitásuk megszűnt. Ha pedig a felek szerződésükben a szerződésszegés esetére kárfelelősséget - kötbérfelelősséget pedig nem - határoztak meg, a bíróság kötbérben nem marasztalhatja a szerződésszegőt.

Tekintettel arra, hogy a Ptk. 339. §-a (1) bekezdésének második mondatában foglalt - a kártérítési felelősség alóli mentesülés szabályát megfogalmazó „úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható” - formula tartalma a piactudásra való áttérés következtében, valamint a gazdálkodó szervezetek körének jelentős kiszélesedése [Ptk. 685. § c) pont] folytán változik, megszűnik a gazdálkodó szervezetekkel kapcsolatban korábban konzekvensen érvényesülő „fokozott elvárhatóság”. Nyilvánvaló, hogy e téren is az általános szabályokat kell a jövőben alkalmazni.

Felelősség a közreműködő szerződésszegéséért

8. A szállító a teljesítéshez más gazdálkodó szervezet közreműködését is igénybe veheti, ennek magatartásáért is felelős (tv. 315. §), és így szerződésszegés esetén a szerződésben vagy külön jogszabályban kikötött kötbér- és jogszabályban meghatározott kártérítési felelőssége alól csak abban az esetben mentesül, ha a közreműködőjének a vétlenségét, vagyis azt is bizonyítja, hogy nemcsak maga, hanem a közreműködője is úgy járt el, ahogy az adott helyzetben általában elvárható volt. Erre vonatkozik a GK 22. sz. állásfoglalással módosított GK 18. sz. állásfoglalás (GEH 34. o.), amely a következőket tartalmazza:

a) A gazdálkodó szervezetek közötti szerződés megszegése esetén a fél a kötbér és kártérítés fizetése alól akkor mentesülhet, ha bizonyítja, hogy a szerződés megszegése sem neki, sem a teljesítéshez igénybe vett közreműködőnek nem róható fel.

b) Ha a szerződésszegés kizárólag a közreműködőnek róható fel, helye lehet a felet terhelő kötbér - a közreműködővel kötött szerződés értékének figyelembevételével történő - mérséklésének, illetve a fizetett és kapott kötbér közötti különbözet áthárításának a közreműködőre.

c) Ha a szerződésszegés mind a félnek, mind a közreműködőjének felróható, a közreműködőt a bíróság a kötbérkülönbözet tekintetében kártérítésre akkor kötelezi, ha meghatározható a szerződésszegésnek az a része, amelyért kizárólag ő felelős.

(Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy az állásfoglalás az általános szabályokból is levezethető, és a jelenleg is állandóan alkalmazott bírói gyakorlatnak megfelel.)

Esetenként a szállítók a közreműködőjük magatartását úgy állítják be, mintha ez a saját szerződéses kötelezettségük teljesítésének lehetetlenüléséhez vezetne (Ptk. 312. §), s ennek folytán ők nem felelnek a saját szerződésszegésük miatt. Különösen külföldről beszerzendő termékek esetén gyakori az ilyen szállítói érvelés, amelynek tarthatatlanságát a Legfelsőbb Bíróság egyik eseti döntésében azzal állapította meg, hogy: *A szállítási szerződést megszegő fél maga köteles viselni annak következményét, hogy a kereskedelmi láncolatban őt megelőző kereskedő a vele kötött szerződést nem teljesítette* (LB Gf. I. 32267/1992. - BH 1994/3. sz. 150.).

A kötbérkülönbözetnek a közreműködőre való áthárítása a GKT 3/1978. sz. állásfoglalással módosított - a bírói gyakorlat által ma is irányadónak tekintett - GKT 56/1973. sz. állásfoglalás (GEH 131. o.) tartalmaz iránymutatást. Eszerint:

a) a szállító a közreműködőjére a kötbérkülönbözetet akkor is átháríthatja, ha a közreműködővel szemben hozott korábbi határozattól eltérően az utóbb eljáró bíróság a vélsen szállító kötbérkötelezettségét nem mérsékli vagy kisebb mértékben mérsékli;

b) több megrendelő javára fennálló kötbérfizetési kötelezettség esetén a kötbérkülönbözötet és az eljárási illetéket a szállító akkor és annyiban háríthatja át, ha és amennyiben a közreműködőtől ugyanezen árumennyiség után kapott kötbér összege ezt nem fedezi. (Megjegyzés)

A kötbér mérséklése

9. A Ptk. 247. §-ának (1) bekezdése a bíróság számára lehetővé teszi a túlzott mértékű kötbér mérséklését. A kötbér mérsékléséről a jogalkalmazás számára megfelelő iránymutatást adott a GK 17. számú állásfoglalás (GEH 32. o.), amely szerint *gazdálkodó szervezetek egymás közötti viszonyában általában akkor lehet helye a kötbér mérséklésének, ha a szerződésszegés folytán számottevő kár nem keletkezett, és olyan körülmények forognak fenn, amelyek a szerződésszegő fél egyébként felróható magatartását - figyelemmel a szerződésszegés tárgyi súlyára és az adott szerződés teljesítéséhez fűződő nemzetgazdasági érdekre is - enyhébben megítélhetővé teszik.* Az indokolás szerint: minthogy a kötbérnek reparatív funkciója mellett preventív, represszív funkciója is van, a kiszabásának nem feltétele kár keletkezése, ha azonban megállapítható, hogy a szerződésszegés következménye nem jelentős, vizsgálni kell a szerződésszegő magatartásának súlyát is.

Osztható, illetve oszthatatlan szolgáltatás teljesítésére kötött szerződés megszegésének kötbérkövetkezménye

10. Az osztható szolgáltatás teljesítésének módjáról a Ptk. 285. §-a, az osztható, illetve oszthatatlan szolgáltatásra vonatkozó szerződés megszegésének következményeiről a 317. § tartalmaz rendelkezéseket. Ezzel kapcsolatos a GK 65. számú állásfoglalás (HJGY 21. kötet 230. o.), amely szerint:

I. Ha a felek szerződésben a természetben osztható szolgáltatásra vonatkozóan úgy állapodnak meg, hogy ennek valamennyi részét a kötelezett együttesen köteles szolgáltatni (jogi oszthatatlanság), ennek következménye nemcsak az, hogy a jogosult részteljesítést nem köteles elfogadni, hanem az is, hogy ha a szerződést kötbérszankció biztosítja, részleges késedelem esetén is a teljes szerződési érték alapulvételével igényelhet kötbért a jogosult.

II. A kötelezett ellenkező megállapodás hiányában köteles a fődolgot a tartozékokkal együtt szolgáltatni. A tartozék késedelmes szolgáltatása miatt - kötbérikötés esetén - a kötbért a teljes szerződési érték után kell fizetni.

III. Ha a felek a szerződésben a fődolog mellett pótalkatrész (póttartozék) egyidejű szolgáltatását is kikötötték - ellenkező megállapodás hiányában -, az egész szolgáltatás oszthatatlan.

A kötbér betudása a kártérítés összegébe

11. A Ptk. 246. §-ának (2) bekezdése úgy rendelkezik, hogy a jogosult a kötbért meghaladó kárát érvényesítheti. Ez azt jelenti, hogy a kötbért be kell tudni a kártérítés összegébe. A tv. e rendelkezésének megfelelő és egységes értelmezése céljából vált szükségessé a GK 57. számú állásfoglalás meghozatala. Ennek I. pontja szerint *gazdálkodó szervezetek közötti szállítási és vállalkozói szerződés megszegése miatt fizetendő kártérítésbe csak azt a kötbért lehet betudni, amelyet a kárt szenvedett fél ugyanabból a szerződésszegésből folyóan kapott a másik féltől.* (Az állásfoglalás megjelent a HJGY 21. kötetének 226. oldalán.) Az elévült, illetve nem érvényesített kötbér betudására természetesen nincs lehetőség.

A kötbérfizetési kötelezettség elhárításának egyik eszköze a kötelezettnek a jogosulttal szemben fennálló - különböző jogcímenek alapuló - követeléseinek betudása a vele szemben érvényesített kötbér összegébe. Ezért mutatott rá a Legfelsőbb Bíróság arra, hogy *hibás termék értéksökkenése fejében fizetett összeg áruszállítás és nem kártérítés címén jár, ezért abba nem kell betudni a hibás teljesítés miatt követelt kötbérösszeget* (LB Gf. II. 31305/1980. - BH 1982/4. sz. 155. - GPD III. 133. sz.); illetve hogy *a kötbérnek az azt meghaladó kárösszegbe való betudása szempontjából a különböző szerződések megszegéséből eredő követelések nem vonhatók össze.* (LB Gf. II. 30807/1980. - BH 1982/2. sz. 56. - GPD III. 157. sz.)

A szerződésnek meg nem felelő teljesítés elfogadása

12. A szerződésnek meg nem felelő teljesítés elfogadása a megrendelő részére nem kötelező, tehát ha tudva a szerződésszegésről a teljesítést - jogfenntartás nélkül - elfogadja, utóbb e szerződésszegésből fakadó igényt nem érvényesíthet. Természetesen elképzelhető, hogy a szerződésszegés (pl. hibás teljesítés) *súlya* nem lesz ismert a megrendelő előtt. Például a szállító közli, hogy a födémgerendák gyengébb minőségű cementből készültek, ezért csak meghatározott helyiségekben használhatók fel, de arról nincs tudomása a megrendelőnek, hogy azokon hajszalrepedések is találhatók, s ezért még a szállító által jelzett rendeltetésszerű célra is alkalmatlanok. Így jogfenntartás nélkül elfogadja ugyan a teljesítést, utóbb azonban - a további hiba ismeretében - el kíván állni a szerződéstől [Ptk. 306. § (3) bek.]. Ilyen esetekben a Ptk. 316. §-ának (1) bekezdése a gazdálkodó szervezet megrendelő elállását nem teszi jogszerűtlenné.

Elállás a szerződéstől érdekmúlás bizonyítása nélkül

13. A jogszabály által a kötelezett késedelme esetére adott elállási jogot a Ptk. 300. §-a szabályozza. Ennek (1) bekezdése az érdekmúlás miatt gyakorolható elállási jogra vonatkozik. Ebben az esetben a jogosultnak az érdekmúlást bizonyítania kell, a (2) bekezdésben felsorolt elállási lehetőségek viszont nem teszik szükségessé a teljesítéshez fűződő érdek megszűnésének bizonyítását. Az utóbbiak körébe tartozik az az eset, amikor a jogosult az utólagos teljesítésre megfelelő határidőt szabott, és az is eredménytelenül telt el.

Az elállás jogcíméhez eltérő jogkövetkezmények fűződnek, ezért a GK 22. és GK 32. sz. állásfoglalásokkal módosított GK 16. sz. állásfoglalás (GEH 29. o.) kötelezővé teszi a megrendelő számára, hogy az elállása jogcímét az ellenérdekű féllel közölje. *Ennek hiányában, vagy ha az eset körülményeiből az elállás különös jogcíme nyilvánvalóan nem következik, az elállási nyilatkozatot a megrendelő általános elállási joga alapján kell hatályosnak tekinteni. A megrendelő az elállás különös - szerződésszegésen alapuló - jogcímét később is megjelölheti.* Hasonlóan fontos megállapítása az állásfoglalásnak az, hogy ha a megjelölt jogcímen az elállásnak nem volt helye, a megrendelő azonban az elállása jogcímét nem változtatja meg, *a bíróság az elállás jogszerűségét eltérő jogcímen nem állapíthatja meg.*

A hivatkozott állásfoglalás elveinek felel meg az az eseti döntés is, amely kimondja, hogy: *Ha a szerződés szövegéből a teljesítési határidő fix határidő jellege nem állapítható meg, a szállítási késedelem miatt a megrendelő egyoldalú elállásra nem, illetőleg csak érdekműködés igazolása mellett jogosult* (LB Gfv. X. 31512/1993. - BH 1994/2. sz. 90.).

Más esetben pedig arra mutatott rá a Legfelsőbb Bíróság, hogy: *A kötbér kárátalány jellege mellett sem lehet a jogszabályban biztosított s ezért nem jogellenes elállás esetén, a jogszabály szerinti kártérítési igény helyett szankcióként meghíúsulási kötbért érvényesíteni* (LB Gfv. X. 31611/1992. - BH 1994/10. sz. 550.). Az ügyben kifejtett álláspont azért jelentős, mert még ha az adott szerződést - a felek megállapodása szerint - szankcionálja is a kötbér, a jogszabályban engedett elállási jogosultság gyakorlása esetére - a Ptk. 381. §-ának (1) bekezdésében vagy a 395. §-ának (1) bekezdésében - megállapított szankció változtatásának joga még a bíróságot sem illeti meg.

Tekintettel arra, hogy az elállás a szerződést felbontja [Ptk. 320. § (1) bek.], és ezáltal beáll a restitúálási kötelezettség, indokolt az állásfoglalásnak a bírói officialitást korlátozó rendelkezése. Mégis a gyakorlatban e tiltás „finomításának” szükségessége merült fel. Ezért foglalt úgy állást a Legfelsőbb Bíróság egy konkrét esetben, hogy: *a bíróság akkor is vizsgálhatja az elállás megalapozottságát, ha a szerződéstől elálló fél az elállási nyilatkozatában tévesen hivatkozott az ezt számára megengedett jogszabályra, de az elállásának indokát megjelölte* (LB Gf. V. 30933/1982. - BH 1984/11. sz. 458.).

A kötbérfelelősség

14. A kötbér fogalmi meghatározását, kikötési és érvényesítési módját a Ptk. 246. §-a tartalmazza. Szerződések esetében - így a szállítási szerződésekénél is - a kötbér csak a felek külön megállapodása esetén biztosítja az adott szerződést, a „törvényes kötbér”, amely a gazdálkodó szervezetek szállítási és vállalkozási szerződéseit korábban ex lege biztosította, megszűnt. Ugyanígy megszűnt a kötbérek „törvényes mértékére” vonatkozó jogszabályi előírás, ami viszont azt jelenti, hogy a feleknek nemcsak általában a kötbérszankcióban, hanem a szerződésszegés esetén fizetendő *kötbér mértékében* is meg kell állapodniuk, mert ennek hiányában a bíróságok - törvényi „fogódzó” és officialitás hiányában - nem tudnák a fizetendő kötbér mértékét megállapítani.

A Ptk. 246. §-ának (1) bekezdéséből az következik, hogy a felek maguk határozhatják meg, hogy milyen szerződésszegés esetére kívánnak kötbérszankciót kikötni. Ha a szerződés csak annyit tartalmaz, hogy „szerződésszegés esetén a kötelezett 20% kötbért fizet”, akkor a szerződésben meghatározott minden feltétel (pl. határidő, minőség, adatszolgáltatás) megszegése esetén beáll a kötbérfizetési kötelezettség, ha a kötelezett a szerződésszegését nem tudja kimenteni (nem olyan okból következett be a szerződésszegés, amelyért ő felelős).

A Ptk. 247. §-ának (1) bekezdése szerint a túlzott mértékű kötbér összegét a bíróság mérsékelheti. E rendelkezéssel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a kötbérfizetési kötelezettség beálltának mindig a kötelezett valamilyen szerződésszegése a feltétele.

A kötbér „túlzott mértékének” megállapításához segítséget nyújthat az az eseti döntés, amely szerint: *„Szerződésben a késedelmes teljesítés esetére napi 1%-os mértékű kötbér kikötése nem túlzott, önmagában ezen az alapon kötbérmérséklésnek nincs helye”* (LB Gf. I. 30786/1991. - BH 1992/4. sz. 260.).

A bíróság olyan esetekben is megállapíthatja a „kötbér túlzott mértékét”, ha a GK 17. számú állásfoglalás szerint a kötbér mérséklésének volna helye a kötelezett által felhozott bizonyítékok alapján. Ha pedig a kötelezett a saját teljesítéséhez közreműködőt (teljesítési segédet, Ptk. 315. §) is igénybe vett, akkor a GK 18. számú állásfoglalás a) pontja szerinti kimentés szükséges a kötbér alóli mentesülés érdekében.

A Ptk. külön a kötbér esedékességéről nem szól. Az elévülési szabályok szerint viszont az elévülés akkor kezdődik, amikor a követelés esedékessé válik [Ptk. 326. § (1) bek.]. Az esedékesség tehát a kötbérigény elévülése szempontjából is lényeges kérdés.

A Ptk. 324. §-a (1) bekezdésének második mondatát - amely a gazdálkodó szervezetek vonatkozásában a kötbérigények elévülési idejét 6 hónapban határozta meg - az 1993. évi XCII. törvény 40. §-a (4) bekezdésének a) pontja hatályon kívül helyezte, s ezzel az általános, ötéves elévülési idő érvényesül az ilyen igények tekintetében is.

Raktári beszerzés

15. A gazdálkodó szervezetek egymás közötti termékforgalmukat nem mindig szállítási szerződésekkel, hanem gyakran raktári beszerzések útján bonyolítják le. Ez a beszerzési mód az adásvétel egyik fajtája: a vevő olyan terméket vásárol meg, amely a szállító raktárában van, azt előzetesen megtekinti, vagy árjegyzékből választja ki. A termék elszállítása történhet napokkal vagy akár hetekkel az adásvétel után is, tehát az elszállítást nem kell a kifizetés után azonnal lebonyolítani. Ez a felek megállapodásához igazodik. Attól, hogy a raktári beszerzésként vásárolt termék elszállítása későbbi időpontban történik, az ügylet adásvétel jellege nem változik meg, nem minősül szállítási szerződésnek. Az ilyen típusú szerződést mint adásvételi szerződést kötbérszankció csak akkor biztosítja - az általános szabályoknak megfelelően -, ha ezt a felek a szerződésükben írásban kikötik. Az ennél az ügyleti formánál érvényesülő adásvétel szabályait egyébként a Ptk. 365-377. §-ai tartalmazzák.

Ptk. 385. § A közreműködő hibás teljesítése alapján a szállító vele szemben mindaddig érvényesítheti jogait, amíg a megrendelővel szemben a szerződésszegés miatt helytállni tartozik, feltéve, hogy a szállító a minőség megvizsgálására vonatkozó kötelezettségének eleget tett.

Ptké. II. 7. §

Jegyzet: A Ptk. II. 7. §-át a 2002. évi XXXVI. tv. 29. § (1) bekezdésének c) pontja hatályon kívül helyezte. Hatálytalan: 2003. VII. 1-jétől.

A Ptk. 315. §-a szerint aki kötelezettsége teljesítéséhez vagy joga gyakorlásához mást vesz igénybe, ennek magatartásáért felelős. A gazdasági munkamegosztás miatt a gazdálkodó szervezetek az általuk kötött szállítási szerződések teljesítéséhez gyakran vesznek igénybe más vállalatot, céget, társaságot. Ha tehát a teljesítéshez harmadik személy közreműködése volt szükséges, a szerződésszegő főkötelezettnek kötbér- és kártérítési felelőssége kimentése érdekében nemcsak a maga, hanem a közreműködőjének vétlenségét is bizonyítani kell. Az a követelmény, hogy a hibás teljesítés jogkövetkezményei azt a gazdálkodó szervezetet terheljék, amelynek magatartása folytán az bekövetkezett, indokoltá tette annak szabályozását, hogy a közreműködő hibás teljesítése esetén a szállító a közreműködőjével szemben mindaddig érvényesíthesse a jogait, amíg a megrendelővel szemben felelősségben áll.

Kérdéses lehet azonban, hogy a gyakran mutatózó, kvázi közreműködői halmazát esetén - pl. a szállítási szerződés kész rádiók szállítására vonatkozik, a szállítónak azonban jelentős számú alkatrész-beszállítója stb., a beszállítóknak pedig további pl. anyagszállítójuk van - a Ptk. 385. §-ában meghatározott igényérvényesítési lehetőség meddig állhat fenn. A GK 18. számú állásfoglalás indokolása e kérdésben is hasznosítható megoldást tartalmaz. Eszerint ugyanis: „a vétlenség bizonyítását általában elegendő a közvetlen (első vonalbeli) közreműködőig, illetőleg - ha többen vannak - közreműködőig terjedően folytatni. Ha a főkötelezett és a közreműködő is véttlen, a bíróság a keresetet a távolabbi közreműködők magatartásának vizsgálata nélkül elutasíthatja.”

Ez különösen olyan esetekben lehet jelentős, amikor a főkötelezettet a megrendelővel szemben pl. jogszabályon alapuló hosszabb időtartamú jótállási kötelezettség terheli.

A Ptk. 283. §-ának (1) bekezdése szerint a jogosult - ha a jogszabály kivételt nem tesz - a körülmények által lehetővé tett legrövidebb időn belül köteles meggyőződni arról, hogy a teljesítés megfelelő-e. E kötelezettség teljesítése a feltétele annak, hogy a szállító a hibásan teljesítő közreműködőjével szemben a jogait az említett időpontig érvényesíthesse.

Meg kell jegyezni, hogy hasonló rendelkezést tartalmaz a Ptk. II. 7. §-a, amely szerint *a kiskereskedelmi forgalomban eladott árucikkeknel a szállító - hibás teljesítése esetén - a megrendelőjével szemben mindaddig helytállni tartozik, amíg a megrendelővel szemben a szerződésszegés miatt igény érvényesíthető.*

Ptk. 386. §

Jegyzet: A Ptk. 386. §-át az 1993. évi XCII. törvény 40. § (4) bekezdésének a) pontja hatályon kívül helyezte.

Kiskereskedelmi árubeszerzés

Bár a kiskereskedelmi árubeszerzésre mint szerződéstípusra vonatkozó szabályokat a jogalkotó a Ptk. rendszeréből kiiktatta, de mint az áruforgalmazás rendszerének egyik formája természetesen megmaradt. Az áruforgalom e formájánál rendszeresen visszatérő nehézséget jelent a göngyölegek visszavételének, „visszárúzásának” megoldatlansága. Ezért az 1993. évi XCII. törvény 41. §-ának (2) bekezdése felhatalmazza a kormányt, hogy - többek között - az említett göngyölegforgalomra vonatkozó szabályokat rendelettel megállapítsa.

2. A közüzemi szerződés

Ptk. 387. § Közüzemi szerződés alapján a szolgáltató köteles meghatározott időponttól a fogyasztó számára folyamatosan és biztonságosan a fogyasztó igénye szerint meghatározott közüzemi szolgáltatást - így különösen gázt, villamos energiát és vizet - nyújtani, a fogyasztó pedig köteles időszakonként díjat fizetni.

Jegyzet: A Ptk. 387. § az 1993. évi XCII. törvény 40. § (5) bekezdésének és a 2002. évi XXXVI. törvény 29. § (1) bekezdés b) pontjának megfelelően módosított szöveg.

Lásd az 1998. évi XVIII. törvényt a távhőszolgáltatásról és a végrehajtására kiadott 1/1999. (I. 1.) Korm. rendeletet; a többször módosított 1994. évi XLI. törvényt a gázszolgáltatásról; a módosított 2001. évi CX. törvényt a villamos energiáról, egységes szerkezetben a végrehajtásáról szóló 180/2002. (VIII. 23.) Korm. rendelettel; a többször módosított 1995. évi LVII. törvényt a vízgazdálkodásról; a 205/2001. (X. 26.) Korm. rendeletet az egyes vízgazdálkodással összefüggő jogszabályok módosításáról; a 2003. évi XL. törvényt a földgázellátásról. (A Jegyzet és az azt követő bekezdés hatályos szövege itt található)

A tv. a közüzemi szerződést külön szerződésként szabályozza. Tekintettel arra, hogy a közszolgáltatások köre egyre bővül, jelentősége növekszik, szükségessé vált az ezekre vonatkozó szerződéses kapcsolat alapvető szabályainak a Ptk.-ba való felvétele.

A Ptk. 387. §-a korábban a „közszolgáltatási” szerződésekről szólt, az 1993. évi XCII. törvény 40. §-ának (5) bekezdése változtatta ezt át „közüzemi” szerződésre. A szövegmódosítás egyben a szerződéses kapcsolat tartalmi módosulását is jelenti.

A Ptk. módosítását követően kiadásra kerültek azok az új, a közüzemi fogyasztók és szolgáltatók kapcsolatait szabályozó törvények, amelyekről a fenti Jegyzetben történt említés.

A lakóépületek és vegyes célra használt épületek távhőellátásáról a 129/1991. (X. 15.) Korm. rendelet szerint a távhőszolgáltató és a fogyasztó között közszolgáltatási jogviszony jött létre, akár a szolgáltatás igénybevétele útján is. A távhőszolgáltató energiahordozó-hiány vagy üzemzavar, illetőleg a nyári karbantartási munkák idején a szolgáltatást leállíthatja vagy csökkentheti, de a csökkentést a „lehető legrövidebb időn belül megszüntetni köteles”, illetőleg a „legrövidebb időtartamra szabad szüneteltetni”. [A rendelet 2. §-ának (5) és (6) bek.] A 9. § (2) bekezdése szerint viszont ha a fogyasztó a díjfizetési kötelezettségének nem tesz eleget, a távhőszolgáltató a szolgáltatást a díjhátralék kiegyenlítéséig szüneteltetheti. [Az 1994. évi XLVIII. törvény 57. §-ának (4) bekezdése úgy rendelkezik, hogy a törvény 26-37. §-ait a távhőszolgáltató létesítményekre is alkalmazni kell.]

Meg kell továbbá említeni, hogy az árak megállapításáról szóló - többször, legutóbb az 1997. évi LXV. törvénnyel módosított - 1990. évi LXXXVII. törvény melléklete tartalmazza a vízdíjak ármegállapítási jogkörét, magának a vízszolgáltatásnak mint közüzemi szolgáltatásnak szabályait viszont az 1995. évi LVII. törvény állapította meg. Ez utóbbi hatályon kívül helyezte a vízgazdálkodás szabályait korábban tartalmazó 1964. évi IV. törvényt, valamint az azt módosító jogszabályokat, azzal azonban, hogy a vízvezetési szolgálat megállapításával kapcsolatban indult és a törvény hatálybalépésekor (1996. január 1.) folyamatban levő ügyekben - ha a vízügyi hatóság már meghozta az első fokú határozatot - még az 1964. évi IV. törvény 34. §-át kell alkalmazni.

Az 1995. évi LVII. törvény 15. §-ának (4) bekezdése taxatíve meghatározza, hogy a meglévő vízkészleteket milyen sorrendben lehet igénybe venni; ezek közül első helyen a létfenntartási ivó- és közegészségügyi, valamint a katasztrófaelhárításra irányuló igénybevételnek van elsőbbsége. A tv. IV. fejezete pedig meghatározza a „vízi közművekkel végzett közüzemi tevékenység” szabályait. Ezek közé sorolandók - a 13. § (1) bekezdés szerint - a vízellátás, a szennyvízelvezetés, a szennyvíz elhelyezése és tisztítása, valamint - egyesített rendszer esetén - a csapadékvíz-elvezetés minősül *közüzemi tevékenységnek*. Ezekre a Ptk.-nak a szerződésekre vonatkozó általános szabályait és a közüzemi szerződésre vonatkozó rendelkezéseit rendeli alkalmazni a törvény [13. § (2) bek.].

Mindezen rendelkezések a Ptk. 387. §-ának abból a szolgáltató kötelezettségét meghatározó szabályából fakadnak, amely szerint a szolgáltató *a fogyasztó számára folyamatosan és biztonságosan a fogyasztó igénye szerint köteles* a meghatározott közüzemi szolgáltatást nyújtani. A közüzemi szolgáltatások körét egyébként a törvény csak példálózva sorolja fel, a legfontosabbak közül a gázt, a villamos energiát és a vizet említve.

A tv.-nek már e szakaszából is megállapítható, hogy a szolgáltató gazdálkodó szervezet kötelezettségei mentesek a közhatalmi jellegzetességektől, a szolgáltató és a fogyasztó jogviszonyában a fogyasztó igényének van meghatározó szerepe, a közüzemnek folyamatosan és biztonságosan kell teljesítenie a fogyasztó igénye szerint meghatározott szolgáltatást. Ezt hangsúlyozza a Gtv. 34. §-ának (2) bekezdése is azzal, hogy a gáz közüzemi szerződésre és a gázértékesítési szerződésre a törvényben nem rendezett kérdésekre a Ptk. rendelkezéseit rendeli alkalmazni, e szerződések kötelmi jogviszonyokat szabályozó jellegét emelve ki.

Mindezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy az önkormányzati közüzemi vállalatok önálló jogi személyek, a rájuk bízott ún. működtető vagyonnal tulajdonosként rendelkezhetnek, a vagyonnal kapcsolatos igényeiket harmadik személyekkel szemben saját nevükben érvényesíthetik. (A 129/1991. (X. 15.) Korm. rendeletet említő bekezdéstől ezen bekezdésig terjedő magyarázat hatályos szövege itt található)

Ptk. 388. § (1) Jogszabály kimondhatja, hogy a szerződés a szolgáltatás igénybevételével jön létre.

(2) A szolgáltató a szerződés megkötését csak jogszabályban meghatározott esetekben tagadhatja meg, illetőleg a szerződés tartalmát csak jogszabályban meghatározott feltételektől teheti függővé.

(3) A szolgáltató a felhasználóval szemben a teljesítést csak jogszabályban meghatározott esetekben szüneteltetheti, illetőleg korlátozhatja.

(4) A szolgáltató a szerződést csak a jogszabályban meghatározott feltételek esetén mondhatja fel.

Jegyzet: A 388. § (3) bekezdése a 2002. évi XXXVI. tv. 29. § (1) bekezdésének b) pontjával módosított szöveg.

Szerződéskötési kötelezettség, szerződési vita (A cím hatályos szövege itt található)

1. Ezek a szabályok megszüntetik a szolgáltató gazdálkodó szervezetek közhatalmi jellegű jogosítványait, a szolgáltatást már nem mint igazgatási kapcsolatot szabályozzák, hanem a felek egyenjogúságát alapozzák meg. Ez különösen a szerződés megkötésének kötelezettségére, a megkötésének megtagadására, felmondására, a szolgáltatás szüneteltetésére és korlátozására vonatkozó szabályokban jut kifejezésre. A fogyasztói érdek prioritását biztosítja például a Ptk. 387. §-ához fűzött magyarázat keretében már ismertetett, a Gtv. 21. §-ának (1) bekezdésében szereplő, illetőleg - a villamos energia szolgáltatására vonatkozóan - a Vtv. 45. §-ának (1) bekezdésében írt, a szerződéskötési kötelezettséget előíró rendelkezés. Ez a *szerződéskötési kötelezettség* - akár ún. általános, akár egyedi közüzemi szerződésről van szó [Vtv. 45. § (4)-(6) bek., Gtv. 21. § (1)-(3) bek.] - az energiaszolgáltatót a fogyasztóval (felhasználóval) szemben kötelezi. Az energia szolgáltatója - különösen az energiaipar és -szolgáltatás tervezett privatizációja után - nem szükségképpen azonos az energia termelőjével, importálójával, ezért hogy az energia szolgáltatójának teljesítése biztosítva legyen, az érintett törvények [pl. a Vtv. 42. §-ának (1) bekezdésében] az energia szállítójának (termelőjének, importálójának) *ellátási kötelezettségét* írják elő az energia szolgáltatójával (ún. engedélyes) szemben, aki viszont az általános vagy az egyedi közüzemi fogyasztóval áll *szerződéses kapcsolatban*.

Hasonló a helyzet a vízgazdálkodás területén is. A korábban már hivatkozott 1995. évi LVII. tv. 13. §-ának (1) bekezdésében felsorolt tevékenységek közül az ivóvízellátás és a szennyvízelvezetés szolgáltatására ír elő szerződéskötési kötelezettséget a jogszabály a vízi közművek működtetőinek terhére, de azt is előírja, hogy minden közüzemi tevékenységgel nyújtott szolgáltatásért - tehát nemcsak a szerződéskötési kötelezettséggel terhelt szolgáltatásokért - díjat kell fizetnie a szolgáltatást igénybe vevőknek [13. § (3) bek.].

A vízi közművek működtetői (az állam, az önkormányzatok, illetőleg esetenként a koncessziós társaság) mellett nem kizárt, hogy a szolgáltatás felhasználóit terheli a szerződéskötési kötelezettség, helyesebben a közszolgáltatás igénybevételének a kötelezettsége. Az egyes helyi közszolgáltatások kötelező igénybevételéről szóló 1995. évi XLII. törvény ugyanis egyes helyi szolgáltatások (pl. a települési szilárd és folyékony hulladék összegyűjtése és elszállítása vagy a kéményseprő-ipari közszolgáltatás) kötelező igénybevételéről rendelkezik. Igaz ugyan, hogy ezeknek a közszolgáltatásoknak körét, alkalmazási feltételeit, díját stb. - a törvény felhatalmazása folytán - a helyi önkormányzat rendeleti úton szabályozhatja, de nyilvánvaló, hogy a helyi, pl. környezetvédelmi adottságok indokolták ennek a feladatnak a decentralizálását.

Ezt látszik alátámasztani a Legfelsőbb Bíróság egy döntése. Az ügyben a vízszolgáltató „vízértékesítési költségkülönbötet” követelt az ármegállapító hatáskörrel rendelkező önkormányzattól, utóbb azonban - jogcímet változtatva - kártérítésként (Ptk. 339. §) igényelt azonos összeget, mert az önkormányzat a szolgáltató áremelésre vonatkozó igényét késedelmesen bírálta el. A Gf. V. 33 015/1996. számú határozatában a bíróság azt az elvi jelentőségű megállapítást tette, hogy az önkormányzatok hatáskörébe utalt ármegállapítási jogkört nem vonhat el azáltal, hogy a szolgáltató keresete alapján a vízdíj mértékét határozatával megváltoztatja.

A közüzemi szerződések részletes szabályainak kiadására a Gtv. 21. §-ának (1) bekezdése, illetőleg a Vtv. 53. §-a a kormányt hatalmazza fel.

E felhatalmazás alapján kiadásra kerültek: a gázszolgáltatásról szóló 1994. évi XLI. törvény végrehajtásáról a 3/1995. (I. 20.) Korm. rendelet - ennek 1. számú melléklete tartalmazza az ún. Gázszolgáltatási üzemi szabályzatot -, valamint a villamos energia termeléséről, szállításáról és szolgáltatásáról szóló 1994. évi XLVIII. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról a 152/1995. (XII. 12.) Korm. rendelettel módosított 34/1995. (IV. 5.) Korm. rendelet. Ez utóbbi 1. számú melléklete a Villamos energia közüzemi szabályzata.

A vízgazdálkodásról szóló 1995. évi LVII. törvénynek ugyan nincs „szabályzata”, de a törvény 13. §-ának (4) bekezdése, valamint a 15. §-a (6) bekezdésében foglalt szabályozás (a törvény IV. és V. fejezetei) rendezi a szerződéskötésekkel, azok kötelező jellegével kapcsolatos kérdéseket. Az itt nem szabályozott kérdésekre vonatkozóan pedig a törvény végrehajtási rendeleteként felfogható, a közműves ivóvízellátásról és a közművek szennyvízelvezetéséről szóló 38/1995. (IV. 5.) Korm. rendelet ad megfelelő eligazítást.

A szerződéskötési kötelezettség előírása szükségessé teszi annak az intézményi rendszernek a kialakítását, amely a szerződéskötés megtagadása esetén a kialakult vitát elbírálna. Ennek érdekében hozták létre a Magyar Energia Hivatalt [1075/1994. (VIII. 6.) Korm. h.; az 1997. évi XX. tv.-nyel módosított 1994. évi XLI. tv. 4-8. §-ai, és az 1995. évi LXXI. tv.-nyel módosított 1994. évi XLVIII. tv. 5-9. §-ai]. Nem egyértelmű azonban, hogy a Hivatal szerződési vita esetén milyen jogosítványokat gyakorolhat. A Vtv. 8. §-ának (2) bekezdése ugyanis arról rendelkezik, hogy a Hivatal a villamosenergia-szolgáltatás keretében „kivizsgálja a fogyasztói panaszokat” [(2) bek. c) pont], illetőleg „egyezséget hoz létre, ennek hiányában dönt a fogyasztói érdek-képviselői szervezetek és a szolgáltató között lefolytatott érdekegyeztetés után fennmaradt, a fogyasztókat érintő vitás ügyekben” [(2) bek. f) pont]. Ezek a rendelkezések tehát olyan általános megfogalmazásokat tartalmaznak, amelyek a „vitás kérdések” mibenlétét nem tisztázzák.

Igaz, hogy a Villamos energia közüzemi szabályzata a „közüzemi szerződés tartalma” című 6. §-ában a „közüzemi szerződés megkötésének és módosításának nem szabályozott kérdéseiben a Ptk. rendelkezései az irányadók” [(3) bek.] rendelkezést tartalmazza; a Gázszolgáltatási üzemi szabályzat 5. §-ának (2) bekezdése viszont csak arra az esetre állapít meg a Ptk. rendelkezései szerinti fogyasztói kártérítési felelősséget, ha az új fogyasztó bekapcsolásával, a vezeték áthelyezésével, cseréjével stb. kapcsolatos munkák elvégzését megakadályozzák, s ebből a szolgáltatóknak kára keletkezik. Nincs azonban rendelkezés arra az esetre, ha a fogyasztó és a szolgáltató között a gázszolgáltatási szerződés megkötésével, módosításával kapcsolatban keletkezik vita. Az 1995. évi LVII. tv. 3. §-a úgy rendelkezik, hogy az igazgatási tevékenységeket külön létrehozott vízügyi igazgatási szervezet gyakorolja, míg a helyi vízgazdálkodási feladatok elvégzése a helyi önkormányzatok feladatkörébe tartozik. Az intézkedési jogkör vagy a helyi önkormányzat jegyzőjének, vagy a képviselő testület kompetenciájába tartozik [4. § (2) bek.].

A Gtv. VI. fejezete a „gázszolgáltató és a fogyasztó közötti jogviszony” címet viseli, és az idetartozó 20. § (4) bekezdése arról rendelkezik, hogy „ha a gázszolgáltató a gázszolgáltatás iránti igényt elutasítja, az igénybejelentő a szolgáltatásra kötelezés iránt a Hivatalhoz fordulhat”.

E rendelkezésekből, valamint a Vtv. 7. §-ának (2) bekezdéséből - ez a Hivatal eljárására az államigazgatási eljárás általános szabályainak alkalmazását írja elő - arra lehetne következtetni, hogy az energiaszolgáltatás körében keletkező szerződési viták esetén a bírói út igénybevételeének lehetősége kizárt, és a bírói kontroll csak az államigazgatási eljárás lefolytatása után hozott államigazgatási határozat bíróság előtti megtámadása útján érvényesülhet, bár ennek ellentmondani látszik a Villamos energia közüzemi szabályzat - fentiekben idézett - 6. §-a (3) bekezdése. A jelenlegi jogi helyzet tehát bizonytalan. Minden esetre a jelenlegi megoldás egyáltalán nem szerencsés, egyrészt mert a bírósági kontroll - az államnak az energiatermelés, -szolgáltatás területén jelenleg még mutatkozó monopolhelyzete folytán - feltétlenül szükségesnek látszik a fogyasztók védelme érdekében, másrészt mert maguk az érintett jogszabályok a Ptk. felhatalmazása alapján jöttek létre, és a Ptk. alkalmazását kifejezetten előírják [pl. a Gtv. 34. §-ának (2) bek.-e, Vtv. 2. §-a, illetőleg az 1995. évi VII. tv. 13. §-ának (2) bekezdése]. Márpedig ez az adott jogviszony polgári jogviszony jellegét húzza alá és nem az államigazgatási jogviszonyban mutatkozó alá- és fölürendeltségi viszony meglétére utal. Az adott jogszabályokban a szerződésszegések esetére előírt szankciók - pl. kötbér - is polgári jogviszonyt feltételeznek. Mindez azt tenné indokolttá, hogy az érintett felek között keletkezett viták elbírálása bírói útra tartozzék.

A szolgáltatás szüneteltetése, korlátozása

2. A Ptk. 388. §-ának (3) bekezdése szerint a szolgáltató a fogyasztóval szemben a teljesítést csak jogszabályban meghatározott esetekben szüneteltetheti, korlátozhatja. Hangsúlyozni kell, hogy itt általában jogszabályt említ a törvény, ezért pl. a kormányrendelettel kiadásra kerülő közüzemi szabályzatok ezen a téren is részletes szabályozást tartalmaznak.

A vízgazdálkodás területén - bár az 1995. évi LVII. tv. 13. §-ának (4) bekezdésében is tartalmaz felhatalmazást - mégis az 1964. évi IV. tv. 46. §-a alapján kiadott 38/1995. (IV. 5.) Korm. rendelet tartalmazza a feleket a vízszolgáltatási szerződés alapján megillető jogokat és kötelezettségeket - ideértve a szerződéskötési kötelezettség korlátozásának feltételeit is. A tv. 15. §-ának (6) bekezdése ezen felül nem helyi, hanem általánosan alkalmazható korlátozási lehetőséget állapít meg. Eszerint: „Ha a felhasználható vízmennyiség természeti vagy egyéb elháríthatatlan okból csökken, a vízhasználat - a létfenntartási vízhasználat kivételével - kártalanítás nélkül korlátozható, szüneteltethető, vagy a biztonsági követelmények megtartása mellett megszüntethető.”

A törvény ezen a helyen nem határozza meg, hogy az intézkedés megtételére melyik szervezet jogosult, de mert ez esetben országos korlátozásról van szó - úgy tűnik -, erre csak a kormánynak van lehetősége [2. § (1) bek. k) pontja].

A helyi korlátozó rendelkezéseket ugyanis a törvény 13. §-ának (3) bekezdése akként szabályozza, hogy ha a szolgáltatást igénybe vevő a díjfizetési kötelezettségét elmulasztja, akkor a *közüzem korlátozhatja* - a termelési célú vízfelhasználásnál *szüneteltetheti* - a vízellátást, de a létfenntartási ivó- és közegészségügyi, katasztrófa-elhárítási vízigények kielégítéséhez szükséges vizet ebben az esetben is szolgáltatni köteles.

A többi közüzemi szolgáltatáshoz képest itt mutatkozik az alapvető különbség, nevezetesen, hogy a vízi közművek az *ivóvíz-szolgáltatást* semmilyen körülmények között - még a fogyasztó hibájából (pl. díjfizetés elmulasztása) - sem szüneteltethetik vagy szüntethetik meg, míg az egyéb közüzemi szolgáltatások esetében erre lehetőség mutatkozik. A törvény ezen felül még további garanciát is tartalmaz a lakossági, és közegészségügyi, valamint a katasztrófa-elhárítási vízigények kielégítésének elsődleges kielégítésére, egy kielégítési sorrend taxatív felsorolásával [15. § (5) bek.], kimondva azt is, hogy ha a vízhasználat korlátozása szükségessé válik, a korlátozás sorrendje az említett taxáció fordítottja.

Az ismertetettek azért különösen fontosak, mert egyfelől a vízkészletek fogyása, másfelől a felhasználók körében mutakozó elszegényedés - a gazdálkodó szervezeteknél a tőkehiány miatt kialakuló csődhelyzetek - miatt egyre gyakoribbá váló díjfizetési hátralékok mellett a közüzemi szolgáltatások korlátozásának, megszüntetésének lehetősége igen nehezen kezelhető probléma. Pl. egy kórház vízigényét a vízi közműnek akkor is ki kell elégítenie, ha az a díjfizetési kötelezettségének nem tesz eleget, hiszen e nélkül a kórház a közegészségügyi funkcióját nem tudja ellátni.

A 38/1995. (IV. 5.) Korm. rendelet 1. §-ának (2) bekezdése azonban - életszerűen - meghatározza azt a mértéket, amely a vízi közművek szolgáltatási kötelezettségének felső határaként előírja, hogy „a vízi közművek teljesítőképességének mértékéig” kötelesek szolgáltatni. Ez ugyan szemben állni látszik az 1995. évi LVII. tv. - fentiekben már ismertetett - 13. §-ának (3) bekezdésével és 15. §-ának (6) bekezdésével, de nemigen képzelhető el olyan helyzet, amelyben a vízi közművek teljesítőképessége az 1995. évi LVII. törvény 13. §-ának (3) bekezdése szerint priorált szolgáltatási feladatok ellátására is képtelen lenne.

Végül meg kell még jegyezni, hogy a hivatkozott kormányrendelet nem csak a közműves ivóvízellátásról, hanem a közművek szennyvíz-elvezetéséről is rendelkezéseket tartalmaz.

Némileg eltérő szabályozást tartalmaznak az energiaszolgáltatókra (gáz, áram) vonatkozó rendelkezések.

Az energia szolgáltatója - az érintett törvények szerint - a szolgáltatását csak akkor szüneteltetheti - és ilyenkor is csak arra az időre, amíg az okot a fogyasztó meg nem szünteti -, ha a fogyasztó berendezése nem felel meg az élet- és vagyonvédelmi előírásoknak, az energia vételezése nem előírászerű (pl. továbbadja azt más fogyasztónak), és ha a fogyasztó a díjfizetési kötelezettségének nem tesz eleget [Vtv. 46. § (2)-(3) bek., Gtv. 22. § (1)-(3) bek.]. Közismert, hogy a fogyasztók - mind a közületi, mind a magánfogyasztók - díjfizetésének elmaradása az utóbbi években jelentősen emelkedett, és ez a folyamat nem állt meg. Nyilván ezzel összefüggésben az a - korábban az energiaszolgáltatók által folytatott - gyakorlat, hogy a díjfizetéssel elmaradokat nem zárták ki a fogyasztásból, változni fog, hiszen a piaczgazdaság viszonyai között az ilyen burkolt hitelezés - a csődhelyzet kialakulásának fenyegetettsége miatt - nehezen tartható fenn. A gyakorlatban már többször szüntette meg az energiaszolgáltató a szolgáltatását mind gazdálkodó szervezetek (pl. Diósgyőrben), mind magánfogyasztók esetében a díjfizetési kötelezettségük elmaradása miatt.

A szolgáltatás szüneteltetésére (korlátozására) előre tervezhető (pl. a vezetékek karbantartása) és előre nem tervezhető okokból (pl. országos tüzelőanyag-hiány, háborús helyzet kialakulása) egyaránt sor kerülhet [Vtv. 47. § (1)-(3) bek.; Gtv. 23. § (1)-(2) bek.]. Meg kell azonban jegyezni, hogy pl. az 1995. évi LXXI. törvény 5. §-a jelentősen módosította a Vtv. 47. §-ának (3) bekezdését, mert az új szabályozás szerint: „A szállító és a szolgáltató jogosult a) országos tüzelőhiány esetén, b) külgazdasági, nemzetgazdasági, környezetvédelmi vagy honvédelmi érdekből a szállítást, illetve a szolgáltatást korlátozni vagy szüneteltetni. A korlátozás vagy a szüneteltetés feltételeit, az engedélyes jogait és kötelezettségeit a kormány rendeletben határozza meg.”

Ez a rendelkezés tehát jelentősen bővíti a korlátozást vagy szüneteltetést lehetővé tevő események körét, mert egyrészt széles körű felhatalmazást ad a kormánynak olyan - az indokoltságot nehezen bizonyítható - esetekre (pl. a nemzetgazdasági vagy környezetvédelmi érdek) nézve akár a szolgáltatás szüneteltetésének elrendelésére is, másrészt az engedélyes (vagyis a szolgáltató) jogait és kötelezettségeit is meghatározhatja, ez pedig alapvetően befolyásolhatja az engedélyes és a fogyasztó között létrejött kötelmi jogviszony tartalmát.

A törvényekben azonban - de ugyanígy a távhőszolgáltatásról szóló kormányrendeletben is - elő van írva az energiaszolgáltatónak az a kötelezettsége, hogy a korlátozásról, szüneteltetésről előre tájékoztassa a fogyasztókat. Ez értelemszerűen csak az előre tervezhető szüneteltetés (korlátozás) esetén képzelhető el, hiszen pl. egy villámcsapás miatt bekövetkező üzemzavar az előzetes értesítés lehetőségét kizárja. Az előzetes értesítés elmaradásából a fogyasztóknál keletkezett károkért az energiaszolgáltatók helytállási kötelezettségét a Vtv. 47. §-ának (4) bekezdése és 50. §-a (1) bekezdésének c) pontja, illetőleg a Gtv. 26. §-a (1) bekezdésének c) és d) pontja megállapítja, és szerződésszegésnek minősíti, amely miatt az 51. § (1) bekezdésének d) pontja, illetőleg a 27. § (1) bekezdésének d) pontja - más szankciók kilátásba helyezése mellett - kártérítéssel is sújtja.

Lényeges kötelezettsége az energiaszolgáltatónak, hogy a szüneteltetés (korlátozás) szükségességéről és annak várható időtartamáról a Magyar Energia Hivatal tájékoztassa, mert *minden elrendelt fogyasztói korlátozás esetén a Hivatal kivizsgálja, hogy a korlátozás nem a szolgáltatónak felróható ok miatt vált-e szükségessé* [Gtv. 24. § (2) bek.]. Önként adódik a kérdés, hogy a Hivatal ezzel kapcsolatos megállapítása mennyiben köti majd például a kötbérperben eljáró bíróságot. Ilyen esetben a Hivatal állásfoglalása bizonyára csak szakvéleményként lesz majd értékelhető.

Hasonló intézkedéseket az 1995. évi LVII. törvény nem tartalmaz, de az nyilvánvalóan látszik, hogy ha előre látható esemény (pl. a vízgyűjtő területen mutakozó tartós esőzés miatt árvíz okozta vízszennyezés várható, vagy a csővezeték karbantartása miatt a víz minősége előreláthatóan romlik), erről a fogyasztókat tájékoztatni kell. Erre vonatkozó részletes előírásokat a 38/1995. (IV. 5.) Korm. rendelet 9. §-a, 10. § (3) bekezdése, 15. §-a stb. tartalmaz.

Tartós üzemzavar esetén - a rendeletben meghatározott egyéb feltételek bekövetkezése mellett - a szolgáltató a létfenntartáshoz szükséges tíz liter/fő mennyiségű ivóvizet más módon köteles biztosítani [38/1995. (IV. 5.) Korm. r. 10. § (3) bek.]. A vízkorlátozást egyébként helyileg a polgármester rendeli el [tv. 16. § (8) bek.], és annak közzétételéről a jegyző köteles gondoskodni, tehát e téren is jelentősen különbözik ez a közüzemi szolgáltatás más - pl. az áram vagy a gáz - közüzemi szolgáltatásoktól.

Általánosságban meg kell jegyezni, hogy a közüzemi szerződés felmondással történő megszüntetéséhez a vonatkozó jogszabályban előírt összes feltétel igazolására van szükség. Ez azt is jelenti, hogy az épület (társasház) tulajdonosának: a társasházközösségnek a hozzájáruló nyilatkozata is szükséges a távhő-szolgáltatási rendszeréből történő kiváláshoz (LB Pfv. IV. 21538/1997. - BH 1995/5. sz. 208.).

Adott fogyasztási helyre már létező közüzemi szerződés kizárja, hogy a díjfizetési kötelezettség elmulasztását követően belépő új bérlő a hátralék rendezése nélkül újabb szerződési kapcsolatot hozzon létre (LB Pfv. V. 22572/1997. - BH 2000/1. sz. 10.).

Távközlési szolgáltatás nyújtására előszerződés köthető. A szolgáltatónak kötbérfizetési kötelezettsége keletkezik külön jogszabály alapján - ennek az előszerződésben való kikötése hiányában is -, ha a szolgáltató nem, vagy csak késedelmesen köti meg a közüzemi szerződést (LB Gfv. IV. 31820/1998. - BH 2000/1. sz. 68.).

Szerződésszegés. Szankciók

3. Mindkét törvény tételesen felsorolja, hogy mit kell szerződésszegésnek minősíteni a szolgáltató, és mit a fogyasztó részéről [pl. a Vtv. 50. § (1) bekezdése a villamos energia szolgáltatójának, a (2) bekezdés pedig a villamos energia fogyasztójának lehetséges szerződésszegő magatartásait sorolja fel]. Ilyen lehet a szolgáltató részéről, hogy a szerződésben meghatározott időpontban a szolgáltatást nem kezdi meg, a fogyasztó részéről pedig az, hogy szabálytalanul vételezi az energiát (pl. a villanyóra kikapcsolásával). Hasonló rendelkezéseket tartalmaz a Gtv. 26. §-ának (1) bekezdése a gázzolgáltató szerződésszegő magatartásainak felsorolásával, illetőleg a (2) bekezdése a fogyasztók szerződésszegési eseteinek részletezésével.

A felsorolás mindkét törvényben taxatív módon történt, ami azt jelenti, hogy akár a szolgáltató, akár a fogyasztó részéről tanúsított egyéb mulasztás vagy cselekedet nem minősíthető szerződésszegésnek. Véleményünk szerint olyan esetekben, amikor a szerződésszegések elkövetési lehetőségének olyan széles skálája van, mint az energia szolgáltatása és vételezése körében, egy generálklauszula beiktatásával - pl. „a szerződésszegések itt tételesen meg nem jelölt más eseteiben” vagy hasonló szóhasználat - célszerű lehetőséget adni az előre nem látható szerződésszegések szankcionálására is.

A szerződésszegések szankcióit a törvények ugyancsak tételesen, a szolgáltatók és a fogyasztók oldaláról külön-külön sorolják fel. A szankciók részben polgári jogi jellegűek (kötbér, kártérítés), részben államigazgatási jellegűek (a szolgáltatás átmeneti felfüggesztése, a fogyasztó kikapcsolása a szolgáltatásból), részben pedig büntető jellegűek (pótdíj, felemelt díj érvényesítése). A polgári jellegű szankciók érvényesítésére egyértelműen a rendes bíróságok előtt kerülhet sor (nem kizárt természetesen a választottbírói kikötés alkalmazása a szerződésben), a pótdíj, felemelt díj érvényesítésére a szolgáltató számlájában is sor kerülhet, mivel a Magyar Energia Hivatal által kidolgozott és a miniszter által rendelettel megállapított díjak objektíve - kimentési lehetőség nélkül - érvényesülnek. Vitatható viszont, hogy a szolgáltatás felfüggesztése, a szolgáltatásból való kikapcsolás megszüntetése érdekében a fogyasztó hová fordulhat. A Vtv. 8. §-a (2) bekezdésének c) pontja ugyanis a Hivatalt jogosítja fel „a fogyasztói panaszok” kivizsgálására, az f) pont pedig a Hivatal által létrehozandó egyezségről, ennek hiányában pedig a Hivatalnak a „fogyasztókat érintő vitás ügyekben” való döntési jogosultságáról tesz említést.

Az 1995. évi LVII. tv. 13. §-ának (3) bekezdése a közüzemi szolgáltatásért fizetendő díjról tesz említést, és a díjfizetés elmulasztásához fűződő szankcióként a vízellátás korlátozását jelöli meg, természetesen a korábban már ismertetett keretek között. Egyéb szerződésszegést ugyan nem említ, valamint szankciót sem, de abból, hogy a törvény 13. §-ának (2) bekezdése a közüzemi szerződésekre a Ptk. szabályait rendeli alkalmazni, a 38/1995. (IV. 5.) Korm. rendelet 3. §-a (1) bekezdésének f) pontja pedig a szolgáltató és a fogyasztó között a víz- és szennyvíz átadás-átvételére kötelezően kötendő szerződésben a „szerződésszegés következményeire” vonatkozó rendelkezés felvételét írja elő, nyilvánvaló, hogy legalább a Ptk.-nak a szerződésszegésekre vonatkozó rendelkezései minden ilyen szerződésnek automatikusan részévé válnak. A felek azonban további szerződésszegési tényállásokat, illetőleg szankciókat is előírhatnak. E vonatkozásban is különös jelentőségük van az ún. blankettaszerződéseknek.

A bírói gyakorlatból ki kell emelni a Legfelsőbb Bíróságnak azt a döntését, amely szerint *a rádió és a televízió adásainak vételére szolgáló közös antennarendszer használatára vonatkozó megállapodás nem közszolgáltatási szerződés* (Eln. Tan. G. törv. 31 465/1985. - BH 1986/8. sz. 330. - GPD III. 300.); és azt az eseti döntést, amely szerint: *a vízzolgáltatótól az együttműködési kötelezettség körében elvárható, hogy a vízmérő leolvasása után nyomban értesítse a fogyasztót a szokatlanul nagymértékű fogyasztásról az együttes ellenőrzés végrehajtása végett* (LB Gf. III. 31188/1981. - BH 1983/8. sz. 326.).

Bár a jogesetben még a villamosenergia-szolgáltatásra vonatkozó korábbi jogi szabályozásra történik hivatkozás, de a tétel az új szabályok figyelembevételével is irányadónak tekinthető, a Legfelsőbb Bíróságnak abból a határozatából, amely szerint: *Az áramszolgáltató kártérítési felelőssége a villamosenergia-szolgáltatás üzemzavar folytán bekövetkezett szünetelésével okozott kárért is megállapítható, ha a fogyasztóval való együttműködési kötelezettségének nem tesz eleget* (LB Gf. VI. 31672/1991. - BH 1992/6. sz. 408.).

Természetesen állást foglaltak a bíróságok olyan esetekben is, amikor a fogyasztók szerződésszegése - például szabálytalan áramvételezése - miatt indult meg az eljárás. Bár ezek az eljárások még a korábbi jogszabályok alapján fizetendő ún. felemelt díj megfizetésére irányultak, de a bírói gyakorlat megismerése mégis indokolt, egyrészt mert az új jogszabályok hatálybalépése előtt kötött szerződésekre még ezek a korábbi szabályok az irányadók, másrészt mutatják a felemelt díjak érvényesítése esetén várható bírói magatartást, feltéve, hogy az ilyen büntető jellegű szankciók alkalmazása miatt per egyáltalán a bíróságok elé kerülhet. Utalni lehet ezzel kapcsolatban a Legfelsőbb Bíróság Pf. IV. 20580/1994. számú (BH 1995/4. sz. 215.), illetőleg a Gf. III. 33200/1994. számú (BH 1997/1. sz. 39.), valamint a Pfv. IV. 20413/1996. számú (BH 1997/7. sz. 33.) eseti döntéseire.

A fogyasztó részéről elkövetett szerződésszegésnek minősítette a Legfelsőbb Bíróság a fogyasztásmérő engedély nélküli cseréjét és ezzel összefüggésben az ólomzár hiányát. Álláspontja szerint a *szabálytalan áramvételezés megállapításához a fogyasztó felróható magatartásának* bizonyítására nincs szükség, viszont megalapozatlan a bíróság felemelt díj fizetésére kötelező határozata, ha a szabálytalan vételezés kezdő időpontját nem tisztázza (LB Pfv. V. 20496/1996. - BH 1997/10. sz. 484.).

Megjegyzendő egyébként, hogy a felemelt díjfizetési kötelezettségről lakossági fogyasztók esetén jelenleg a többször - legutóbb a 27/1997. (VI. 25.) IKM rendelettel - módosított 38/1995. (VIII. 25.) IKM rendelet 3. §-a, a lakossági fogyasztókon kívüli egyéb fogyasztó esetében pedig a többször - legutóbb a 28/1997. (VI. 25.) IKM rendelettel - módosított 11/1996. (II. 27.) IKM rendelet 10. §-a rendelkezik.

A közüzemi szolgáltatásokra vonatkozóan egyébként bírói gyakorlatról alig lehet említést tenni, mert zömében olyan új jogszabályokról van szó, amelyekből még jogviták nem születhettek.

*A külkereskedelmi tevékenységet folytató vállalatok
szállítási szerződésai*

Az 1977. évi IV. törvény hatálybalépéséről és végrehajtásáról kiadott Ptké. II. 19. §-ának b) pontja felhatalmazta a Minisztertanácsot, hogy megállapítsa a külkereskedelmi tevékenységet folytató gazdálkodó szervezetek belföldi szerződéses kapcsolatainak szabályait, s ennek keretében eltérjen a tv. Negyedik Részének az egyes szerződésekre vonatkozó III. Címében foglalt rendelkezésektől. E felhatalmazás alapján a Minisztertanács 54/1978. (XII. 7.) MT rendeletével módosította a külkereskedelmi tevékenységet folytató vállalatok belföldi szerződéseiről szóló 32/1967. (IX. 23.) Korm. rendeletet.

A 88/1990. (IV. 30.) MT rendelet 2. számú melléklete azonban a dereguláció keretében hatályon kívül helyezte a módosított 32/1967. (IX. 23.) Korm. rendeletet, anélkül, hogy a helyébe új rendelkezéseket adott volna, illetőleg hogy megfelelő átmeneti rendelkezéseket léptetett volna életbe. Igaz, hogy az új kereskedelmi törvény tervezete ekkor már elkészült, s ez a külkereskedelmi tevékenységet folytató gazdálkodó szervezetek belföldi szerződéses kapcsolatainak fő szabályait is tartalmazta, a törvény parlamenti elfogadására azonban a mai napig sem került sor, ezért jelenleg e téren nincs hatályos szabályozás.

A bíróságok - tekintettel a külkereskedelem nagyfokú liberalizációja folytán jelentkező számos új szervezet igényeire is - a jelenlegi ex lex állapotban arra az álláspontra helyezkednek, hogy az 1990. május 1. napja előtt a külkereskedelmi tevékenységet folytató gazdálkodó szervezetek által kötött belföldi szerződésekre a módosított 32/1967. (IX. 23.) Korm. rendelet rendelkezéseit alkalmazzák, az ezt követően kötött szerződések esetében pedig elsősorban a felek szerződésének szövegéből indulnak ki. Ha a felek szerződése minden részletre kiterjed, akkor ennek alapján, ha pedig a szerződésből a felek akarata egyértelműen nem állapítható meg, de a jelenleg hatályos szabályok alkalmazhatók, akkor - atipikus szerződésként - a jelleg szerint legközelebb eső nevesített szerződéstípus rendelkezései alapján bírálják el a jogvitákat (LB Gf. II. 30751/1981. - BH 1983/1. sz. 35. - GPD III. 35. sz.).

A magyar gazdaság fejlődésének következtében, valamint Magyarország nyitottsága és tranzitország jellege miatt az ország külkereskedelmi kapcsolataiban különösen megnőtt általában a nemzetközi árufuvarozás, különösen a közúti árufuvarozás jelentősége. Ez természetesen megnövelte a külkereskedelmi kapcsolatokban a nemzetközi árufuvarozási jog ismeretének szükségességét, amely jelentősen befolyásolhatja a liberalizált külkereskedelmi szállítási szerződések - jelenleg jogszabályokkal körülvéve - rendszerét. Ezért szükséges ehelyütt is - legalább vázlatosan - bemutatni a belföldi cégek által kötött - nemzetközi, export vagy import célú - szállítási szerződések teljesítéséhez nélkülözhetetlen nemzetközi fuvarozások során jelentkező szerződésszegésekkel (mennyiségi és minőségi hiányosságok, késedelmek stb.) kapcsolatos bírói gyakorlatot. Szükséges ez annál is inkább, mert ahol a nemzetközi szerződések valamely kérdésben a magyar gyakorlattól nem térnek el, vagy valamely kérdést eltérően nem szabályoznak, ott - háttérjogként - a magyar jog szabályai az irányadók (BH 1996/1. sz. 51.).

A nemzetközi fuvarozásnál figyelembe veendő jogszabályok a következők: az 1986. évi 2. tvr.-rel kihirdetett Nemzetközi Vasúti Árufuvarozási Egyezmény (CIM); a 114 058/1966. I/8. E. (Kk. 25.) sz. hirdetménnyel közzétett Nemzetközi Vasúti Árufuvarozásról szóló megállapodás (SZMGSZ). (Ez elsősorban a volt szocialista országok vasúti árufuvarozását szabályozta; jogszabályként ezt Magyarország nem hirdette ki, de mintegy a Ptk. 209. §-ának megfelelő általános szerződési feltételként ma is alkalmazzák, bár jelentősége egyre csökken. Kifejtése a fentieknek a Legfelsőbb Bíróság Gf. III. 32 332/1996. sz. eseti döntésében.); az 1971. évi 3. tvr.-rel kihirdetett Nemzetközi Közúti Árufuvarozási Szerződés (CMR), amelynek viszont nő a jelentősége; valamint a fuvarozásban Magyarországon kisebb jelentőségű, a légifuvarozás szabályait tartalmazó Nemzetközi Légifuvarozási Egyezmény (Varsói Egyezmény), amelyet az 1964. évi 19. tvr.-rel módosított 1936. évi XXVII. törvény fogadott el Magyarországon; végül a Nemzetközi Hajózási Árufuvarozási Egyezmény (Brüsszeli Egyezmény), amelyhez Magyarország az 1931. évi VI. törvénnyel csatlakozott.

E jogszabályi rendelkezések közül - a közúti fuvarozás egyre nagyobb jelentősége folytán - elsősorban a CMR szabályai jelennek meg a bírói gyakorlatban, bár igen jelentős mondanivalót tartalmaz, a vasúti nemzetközi áru fuvarozásban a vasút téves mérlegelésének kártérítési következményeit illetően a BH 1995/7. számában megjelent 416. sorszámú eseti döntés. A nemzetközi gépkocsi-fuvarozásnál a küldeményben mutatkozó sérülés esetén a szállítmány címzettjének lehetőségeiről nyújt eligazítást a BH 1996/4. számában megjelent 214. sorszámú jogeset, illetőleg - ugyancsak a nemzetközi közúti fuvarozás esetén - a rakodási késedelem következményeiről a Legfelsőbb Bíróság álláspontját megvilágító 490. sorszámú eseti döntés, amely a BH 1996/9. számában jelent meg; vagy a rakodásnak a gépkocsivezető által végzendő ellenőrzési kötelezettsége elmulasztásának következményeit taglaló eseti döntés (a BH 1993/5. számában jelent meg 295. sorszám alatt). A Varsói Egyezményben a késedelmes fuvarozásból eredő károk érvényesítésére megállapított óvási határidő jogvesztő jellegének kimondása a Legfelsőbb Bíróság részéről (BH 1997/4. sz. 197. sorszám) ugyancsak jelentősen befolyásolhatja akár a külkereskedelmi szállító vagy megrendelő jogait, ezért érdeklődésre szintén számottartó eseti döntés. De állást foglalt már a Legfelsőbb Bíróság az ún. bárka-(uszály)álláspénz jogi természetét és elévülési szabályait illetően (LB Gf. III. 30200/1995. - BH 1997/12. sz.); valamint eseti döntéseiben az egyre gyakoribbá váló magán vasúti kocsik sérüléseivel, elvesztésével kapcsolatos kérdésekről (LB Gf. III. 31590/1994. sz.), illetőleg az ENSZ által elrendelt és a magyar kormány által rendelettel kihirdetett embargó miatti késedelmek kártérítési következményeiről is (LB Gf. III. 32821/1994. sz.).

Nyilvánvaló, hogy a belföldi megrendelők és szállítók külkereskedelmi kapcsolataiban jelentős lehet az ismertetett bírói gyakorlat megismerése, hiszen az áru forgalom - az esetek döntő többségében - nem az ún. saját fuvarral, hanem fuvarozók, szállítmányozók közreműködésével bonyolódik. Az ezek jó vagy rossz munkája - arra is figyelemmel, hogy nem tekinthetők a fuvaroztató vagy a címzett teljesítési segédjének - jelentős kihatással van a külkereskedelem teljesítőképességére, gazdaságosságára.

XXXV. fejezet

A VÁLLALKOZÁS

1. Általános szabályok

Ptk. 389. § Vállalkozási szerződés alapján a vállalkozó valamely dolog tervezésére, elkészítésére, feldolgozására, átalakítására, üzembe helyezésére, megjavítására vagy munkával elérhető más eredmény létrehozására, a megrendelő pedig a szolgáltatás átvételére és díj fizetésére köteles.

A vállalkozási szerződés fogalma

1. A vállalkozási szerződés fogalmát a módosított Ptk. az eddiginél részletesebben, bővebben határozta meg mind a vállalkozó, mind a megrendelő kötelezettségei tekintetében. Eszerint a vállalkozó szolgáltatása lehet valamely dolog *a)* tervezése, *b)* elkészítése, *c)* feldolgozása, *d)* átalakítása, *e)* üzembe helyezése, *f)* megjavítása és - gyűjtőfogalomként - *g)* munkával elérhető más eredmény létrehozása.

A megjelölt tevékenységek egyes altípusokban jelentkeznek, és az ezekre vonatkozó részletes szabályok a szolgáltatás megjelölésénél további finomításokat tettek, sőt újabb meghatározásokat is felvettek. Így az építési szerződés tárgya: építési-szerelési munka elvégzése (Ptk. 402. §), a szerelési szerződés technológiai szerelési munkára irányul [Ptk. 407. § (1) bek.] stb. A Ptk. végrehajtására kiadott rendeletek tovább bővítették a vállalkozási szerződés fogalmi elemeit.

Nemcsak a vállalkozó, hanem a megrendelő kötelezettségét is az eddiginél részletesebben határozta meg a 389. §. A korábbi rendelkezés szerint a megrendelő szerződéses kötelezettsége csak a *díj fizetésében* állott, az új jogszabály emellett a *szolgáltatás átvételére* is kötelezi. A szolgáltatás átvételi kötelezettsége előírásának főleg a gazdálkodó szervezetek vonatkozásában van kiemelkedő jelentősége. Ennek fontossága a kárvesztély áthárítása szempontjából [279. § (2) bek.] is nyilvánvaló, de indokolja a felelős őrzéssel járó teher (196. §) elkerülése is. Nemcsak a vállalkozó érdekében, hanem ezért is szükség volt és van ilyen rendelkezésre, mert a vállalkozási szerződés célja, a nemzetgazdaságban betöltött rendeltetése csak a reális teljesítéssel valósulhat meg, azzal, ha a dolgot, a létesítményt, a berendezést átveszik, és azt valóban arra használják fel, amely célból a létrehozásában a felek megállapodtak. A szolgáltatás átvételének kötelezettsége most általános lett, mind a magánszemélyek, mind a gazdálkodó szervezetek vállalkozási szerződéseiben érvényesül, megszegése szerződésszegést jelent akkor is, ha a megrendelő a díjat kifizeti.

A vállalkozási szerződés tartalma

2. Valamely szerződés - így a vállalkozási szerződés is - akkor jön létre, ha a felek a lényeges, valamint bármelyikük által lényegesnek minősített kérdésekben megállapodnak [205. § (2) bek.]. A tv. a vállalkozási szerződés lényeges tartalmát kifejezetten nem határozza meg. Jogszabályi előírás hiányában is azonban a Ptk. egyes rendelkezéseiből, valamint a bírósági gyakorlatból megállapíthatók azok a feltételek, amelyek a vállalkozási szerződés létrejötté szempontjából lényegesek. Ezek:

a) a szolgáltatás tárgya a mennyiség és a minőség meghatározásával, *b)* a vállalkozói díj összege és *c)* a teljesítési határidő.

Az említett feltételekben való megállapodás mind a magánszemélyek, mind a gazdálkodó szervezetek jogviszonyában olyan követelmény, amely szükséges ahhoz, hogy a vállalkozási szerződéssel szándékolt eredmény mindkét fél részéről elérhető legyen. Természetesen előfordulhatnak olyan esetek, amelyekben valamely lényeges kellék hiányát jogszabály vagy más előírás (szabvány stb.) pótolja. Kivételesen elképzelhető az is, hogy a teljesítési határidő megállapításának hiányát a szolgáltatás rendeltetése kétségtelenül pótolja (pl. kiállítási tárgy, esküvői ruha). Általában azonban az említett feltételekben való megállapodás elmaradása nem teszi lehetővé a felek jogainak és kötelezettségeinek megállapítását, és így nem jöhet létre közöttük olyan jogi kapcsolat, amelyben a vállalkozás rendeltetését betölthetné.

A vállalkozási és a szállítási szerződés elhatárolása

3. A jogszabály ismertetett meghatározása szerint a vállalkozási szerződés tárgya lehet - többek között - valamely dolog előállítás. Ez azonban szállítási szerződésből is következhet. Ha pl. a megrendelő egy gépgyárral szerződést köt 10 db esztergapadra, megállapodásuk lehet szállítási vagy vállalkozási szerződés. Felmerül az a kérdés, hogy a most említett jogviszonyban melyik szerződéstípusra vonatkozó jogszabályok érvényesülnek. A bírósági gyakorlat úgy határozta el egymástól ezt a két szerződéstípust, hogy szállítási szerződésről van szó, ha a felek sorozatgyártású, a gyártó mű által rendszeresen, előre meghatározott alakban, jellemzőkkel, méreteken stb. termelt dolgok szolgáltatásában állapodtak meg; vállalkozási szerződés jön azonban létre, ha a megállapodás a megrendelő egyéni kívánsága szerint (tervrajz vagy más előírás) készítendő dologra vonatkozik. A 389. § nem utal egyedi előállításra, de nyilvánvaló, hogy valamely dologra vonatkozó szerződés típusának meghatározásánál a most ismertetett szempont továbbra is érvényesülni fog. Nyilvánvaló azonban az is, hogy nem egyedi, hanem tömegmértetű gyártás esetén sem kizárt a vállalkozási szerződés létrejöttének megállapítása. Tipikusan vállalkozási típusú szerződések az ún. bér munka-szerződések, amelyeknél a megrendelő által adott anyagok, dolgok feldolgozására irányul a szerződő felek akarata, ezért a Legfelsőbb Bíróság kifejezetten állást foglalt abban a kérdésben, hogy *a bér munkára kötött szerződésre nem a szállítási, hanem a vállalkozási szerződés szabályait kell alkalmazni* (LB Gf. II. 30898/1980. - BH 1982/1. sz. 19. - GPD III. 305. sz.).

Egyéb elhatárolási kérdések

4. A vállalkozási szerződések - amint már érintettük - több altípusra tagozódnak, amelyek sajátosságaiknál fogva eltérő szabályozást vonnak maguk után. A gyakorlati életben - különösen a gazdálkodó szervezetek jogviszonyaiban, de a magánszemélyek által kötött ügyletekben is - a különböző szerződések nemritkán összefonódnak, a vállalkozás keretében ezek az altípusok, de más szerződéstípusba tartozó megállapodások is olyan szorosan kapcsolódnak egymásba, hogy a felek jogviszonyának megítélése, minősítése vitát idéz elő, problémákat vet fel. A régebben kifejlődött jogalkalmazási gyakorlat szerint ezeknél az elhatárolási problémáknál, a szerződés minősítésénél elsősorban a szolgáltatás jellegéből, lényeges természetéből és más szerződések alapján teljesítendő szolgáltatásoktól eltérő ismertető jegyeiből indult ki. Az a tény ugyanis, hogy pl. egy beruházás (építkezés) az adott helyzetben szükségszerűen több szerződéstípusba vagy egyes szerződéstípusok altípusaiba tartozó szerződések teljesítése útján valósul meg, egymagában nem jelenti azt, hogy a megrendelő és a fővállalkozó jogviszonyában érvényesülő szerződésfajta egyúttal meghatározza a többi vállalkozó közötti szerződés típusát is olyan értelemben, hogy az csak a fővállalkozóval azonos típusú lehet.

Tipikusan a vállalkozási szerződések körében merülnek fel az ipargyakorlásra vonatkozó jogosítvánnyal nem rendelkező vállalkozók (kontárok) által kötött szerződések minősítési, semmisségi problémái. Ennek elvi kifejtését tartalmazza a Legfelsőbb Bíróság Pfv. IV. 22431/1993. sz., a BH 1994/4. számában 186. sorszám alatt, valamint a Pfv. III. 21463/1995. sz., a BH 1997/8. számában 391. sorszám alatt megjelent eseti döntése.

A kifejtettek érvényesek abban az esetben is, ha egy szerződés foglal magában több olyan megállapodást, amely külön-külön más szerződés ismérveit tartalmazza. Előfordulhat tehát, hogy az ún. vegyes típusú (atipikus) szerződések esetében ezek egyes kikötéseire más-más szerződésekre megállapított rendelkezéseket kellene alkalmazni. A gyakorlat viszont általában a jelleg szerint legközelebb álló nevesített szerződéstípus figyelembevételével ítéli meg ezeket a szerződéseket (LB Gf. II. 30751/1981. - BH 1983/1. sz. 35. - GPD III. 35. sz.).

Esetenként a megbízási és a vállalkozási szerződés elhatárolása is nehézséget okozhat. Több ízben vált kérdésessé például, hogy az ingatlanközvetítésre irányuló szerződés olyan atipikus szerződés-e, amelynél a vállalkozási szerződésekre vonatkozó szabályokat kell alkalmazni, mint a jelleg szerint legközelebb álló szerződéstípust vagy olyan atipikus - eredménykötelmet jelentő - szerződés, amely a megbízási szerződésekhez áll-e közelebb. A probléma részletes kifejtésre került a Legfelsőbb Bíróság Gfv. X. 32294/1995. sz. eseti döntésében (BH 1997/6. sz. 302.) azzal, hogy erre a szerződésfajtára a megbízási szerződés szabályait kell alkalmazni.

Hasonló elhatárolási kérdéseket tárgyal a XXXIV. fejezet 1. pontja is (lásd ott). Ezek közül ki kell emelni a Legfelsőbb Bíróságnak a BH 1992/1. számában 43. sorszámon megjelent eseti döntését, amely a kutatási (fejlesztési), valamint a kutatási (fejlesztési) eredmények gyakorlati megvalósítására irányuló és a vállalkozási szerződések elhatárolási szempontjait tárgyalja. Az építési kísérletezés mértéke új technológiák külföldről történt átvételével vagy a gépjárműjavításra vonatkozó szerződések száma a gépkocsik számának ugrásszerű emelkedésével is emelkedett, a jogalkotó azonban ezeket a vállalkozási szerződéstípus általános szabályaival kellően meghatározhatónak érezte, ezért a speciális szabályozásukat nem tartotta indokoltnak.

Eredménykötelem - kivételekkel

5. A vállalkozási szerződés *eredménykötelemként* szerepel jogrendszerünkben, tehát vállalkozásról csak akkor lehet beszélni, ha a kötelezett valamely eredmény létrehozását vállalja. A 389. § az új szövegezésben is *az eredmény létrehozását* a vállalkozási szerződés egyik kritériumának tekinti, de az egyes részletszabályok ettől eltérést engednek anélkül, hogy az eredmény nem vállalását tartalmazó szerződést kirekesztenék a vállalkozás köréből. Így a 412. § szerint a kutatási szerződésben - amely a vállalkozási szerződés egyik altípusa - a felek megállapodhatnak abban, hogy a díj a munka eredménytelen befejezése esetén is jár. Ez a lehetőség az ilyen szerződésben vállalt tevékenység jellegéből, sajátosságaiból ered és a gyakorlati élet követelménye.

A kivételt engedő szerződések kis arányára tekintettel most is azt kell megállapítani, hogy a vállalkozási szerződés eredménykötelem, de csak általában ilyen, mert létezik vállalkozási szerződés eredményfelelősség nélkül, amint a bírói gyakorlat szerint eredményfelelősség kiköthető a megbízási szerződésben is, amelynek viszont ez nem fogalmi eleme (LB Gf. VII. 30432/1973. sz. - BH 1974/1. sz. 31.).

A jogszabály személyi hatálya

6. Az 1977. évi IV. tv.-nyel módosított Ptk.-nak a vállalkozásra vonatkozó rendelkezései mind a magánszemélyek, mind a gazdálkodó szervezetek ilyen jellegű jogviszonyaiban érvényesülnek. Mind a magánszemélyek, mind a gazdálkodó szervezetek köthetnek például egy üdülőépítési munkára akár vállalkozási, akár építési szerződést vagy tervezési munkára akár vállalkozási, akár tervezési szerződést. A bíróság pedig - ha a felek pl. „együttműködési megállapodás”-nak jelölték meg az üdülő építésére kötött szerződésüket - annak gondos mérlegelésével, hogy a szerződés tartalma szerint melyik szerződéstípus ismérveit tartalmazza, dönt arról, melyik típusra vonatkozó - esetleg speciális - rendelkezéseket alkalmazza az adott jogvitában.

A vállalkozási szerződésnek a bíróság általi létrehozása

7. A Ptk. 206. § (1) bekezdése rendelkezik arról, hogy szerződéskötési kötelezettség esetén a bíróság - jogszabály eltérő rendelkezése hiányában - a szerződést létrehozhatja, és tartalmát megállapíthatja. Csak az általános szabály alapján van bírói officialitás a vállalkozási szerződések körében is. Ez utóbbi „bírói hatalmasság” azonban a piacgazdaság viszonyai között nyilvánvalóan nem, vagy csak rendkívül szűk körben lesz fenntartható, ezért a bíróságok ez alapon már ma sem hoznak létre vállalkozási szerződéseket.

A felek jogai és kötelezettségei

Ptk. 390. § (1) A felek megállapodhatnak abban, hogy a vállalkozó részletes műszaki és gazdasági adatokat tartalmazó ajánlatot készít, a megrendelő pedig díjat fizet, és az ajánlatot átveszi.

(2) A megrendelő a részletes ajánlatot - a törvény eltérő rendelkezésének, illetőleg a felek eltérő megállapodásának hiányában - szabadon felhasználhatja abban az esetben is, ha annak alapján a vállalkozóval nem köt szerződést.

(3) A felek a szolgáltatást műszaki tervekre és költségvetésre utalással is meghatározhatják.

Megállapodás ajánlat készítésében

1. A szerződési nyilatkozat egyik formája az ajánlat, amely megindítja a szerződéskötés mechanizmusát (l. a 205. §-t), és a szerződés létrejöttéhez vezethet. Előfordul azonban, hogy a megrendelő a műszaki és gazdasági lehetőségeknek s követelményeknek az ismeretében alakítja ki végső elhatározását, ezektől függ, hogy tervét realizálja-e, és ennek érdekében megkötö-e a vállalkozási szerződést. Ilyen esetekre teszi lehetővé a 390. § (1) bekezdése a felek olyan megállapodását, amely szerint a vállalkozó díj ellenében részletes műszaki és gazdasági adatokat tartalmazó ajánlatot készít. A felek megállapodása tehát még nem a szándékolt vállalkozási szerződés létrehozására, csak az azt befolyásoló ajánlat elkészítésére irányul. Tulajdonképpen ez is vállalkozási szerződés, hiszen a 389. § tartalmi elemeit magában foglalja; van szolgáltatás (az ajánlat elkészítése), van ellenszolgáltatás (az ezért járó külön díj), és fennáll a megrendelő átvételi kötelezettsége is. Ez azonban egy sajátos szerződés, mert a teljesítéseként átadott ajánlat a szándékolt vállalkozási szerződés indító nyilatkozatává válik, és a 211. § értelmében az ajánlattevő kötöttségét vonja maga után, kivéve, ha az ajánlattevő a kötöttségét az ajánlat megtételekor kizárta.

Hangsúlyozni kell azonban, hogy a felek előzetes megállapodása szükséges ahhoz, hogy a vállalkozó által készített ilyen részletes ajánlat után beálljon a megrendelő díjfizetési kötelezettsége. A vállalkozási szférában kialakuló versenyhelyzet ugyanis érdekeltté teheti a vállalkozókat abban, hogy a megrendelő felhívása nélkül is elkészítsenek egy részletes ajánlatot a munka elnyerése érdekében. Sok esetben ma versenytárgyalás vagy pályázat útján lehet egyes vállalkozási munkát elnyerni. Márpedig általában ilyen esetekben sincs díjfizetési kötelezettsége a versenytárgyalás kiírójának az el nem fogadott ajánlatok esetében. A Legfelsőbb Bíróság ezért konkrét ügyben úgy foglalt állást, hogy: *eltérő megállapodás hiányában ajánlatának megtételéért a vállalkozó akkor sem követelhet díjazást, ha ahhoz részletes költségvetést készített* (LB Gf. IV. 31259/1988. - BH 1989/5. sz. 199.). Hasonlóképpen: *a vállalkozót a gyártmánytervek készítéséért nem illeti meg külön díjazás* (LB Gf. 30634/1985. - BH 1986/8. sz. 333.). A bírói gyakorlat természetesen abban a kérdésben is állást foglalt: a versenytárgyalási felhívás visszavonása esetén *nincs alapja a versenytárgyaláson részt vevő vállalkozó részéről az ajánlat elkészítésére időközben fordított költségek megtérítése iránt támasztott követelésnek* (LB Gf. V. 30626/1984. - BH 1985/12. sz. 475. - GPD III. 211. sz.).

Hasonlóan foglalt állást a Legfelsőbb Bíróság a BH 1995/10. számában megjelent 585. sorszámú eseti döntése arra az esetre, ha a beruházást *kötelező versenytárgyalásra* meghirdették. A kiíróval szemben a tervezők által a versenytárgyalásra készített tervek költsége ebben az esetben sem érvényesíthető.

Más a helyzet akkor, ha a tervező az építkezéshez szükséges hatósági engedélyek beszerzését is vállalja a vállalkozási szerződésben. A hatósági engedélyek beszerzéséhez ugyanis nem részletes, hanem csak ún. vázlattervek készítése szükséges. Miután az építési engedélyek beszerzése egyébként a megrendelő feladata lenne, ezért a Legfelsőbb Bíróság adott ügyben úgy foglalt állást, hogy a tervezőt az ún. vázlattervek díja akkor is megilleti, ha az építési hatóság nem adja meg az építési engedélyt (BH 1995/12. sz. 723.).

A tv. eltérő rendelkezése vagy eltérő megállapodás kell ahhoz, hogy a megrendelő a részletes ajánlatot szabadon ne használhassa fel, még akkor is, ha annak alapján nem az ajánlattevővel köti meg a szerződést [Ptk. 390. § (2) bek.]. Előfordulhat tehát, hogy a részletes műszaki és gazdasági adatokat tartalmazó ajánlat tartalmát a megrendelő maga, a saját apparátusával valósítja meg, vagy annak alapján más vállalkozóval köt szerződést. Ilyen esetben a részletes ajánlatnak a tervezési szerződéshez hasonló hatása, illetve eredménye van.

Az ajánlati kötöttség időtartama

2. Az ajánlati kötöttséget és annak idejét valamennyi szerződésre és így a vállalkozási szerződésre is a 211. és 212. §-ok határozzák meg (l. ott), de a tv. lehetővé teszi, hogy a határidőt jogszabály eltérően állapítsa meg.

Az ajánlatok kötöttségi idejével kapcsolatban figyelemre méltó eseti döntést hozott a Legfelsőbb Bíróság. Abban a kérdésben, hogy ha a gazdasági társaság nevében - a társaság alapító okirata szerint - csak két ügyvezető együttes aláírásával jöhet létre joghatályos szerződés, de az ajánlatról az egyik ügyvezető aláírása hiányzik - a Ptk. 211. §-a (2) bekezdésének alkalmazásával -, úgy foglalt állást, hogy az utóbbi ügyvezető távollévőnek minősül, ezért tehát az ajánlati kötöttségi idő tartamát - adott esetben - eszerint [Ptk. 211. § (2) bek.] kell megítélni (LB Gf. VI. 33139/1993. - BH 1995/5. sz. 293.).

A szolgáltatás meghatározása

3. A vállalkozási szerződés egyik lényeges kelléke a szolgáltatás meghatározása. Ez mind a mennyiségben, mind a minőségben való megállapodást jelenti. A Ptk. 390. § (3) bekezdése azt az ezekben a szerződésekben gyakori helyzetet szabályozza, amelyekben a vállalkozó a tevékenységét műszaki tervek és költségvetés alapján végzi, és megengedi, hogy a felek a szolgáltatást ezekre utalással konkretizálják. A műszaki tervek meghatározzák a minőséget, gyakran a mennyiséget is, a költségvetés pedig a mennyiséget és az ellenszolgáltatást.

A műszaki terveket mint a szolgáltatás meghatározása eszközét egyes vállalkozók a megrendelők szolgáltatásának tekintik, és azok hibája vagy kijavításuk, kiegészítésük késedelme esetén vagyoni szankciók iránt támasztanak igényeket. Az ilyen álláspont téves, mert a jogszabály szerint a megrendelő a műszaki tervek átadásával nem valamely adat vagy közbelső szolgáltatás teljesítése iránti kötelezettségének tesz eleget, hanem a vállalkozói szolgáltatást kívánja részletesen meghatározni. Ha tehát a műszaki tervek hibásak, a szolgáltatás megjelölése történt hibásan, és a feleknek ezt kell korrigálniuk. Ezért volt szükséges a bírósági gyakorlat olyan irányú kialakítása, hogy *a tervező a tervezési hibákért a megrendelővel szemben felelős, de a megrendelő a tervek hibája miatt a kivitelezővel szemben felelősséggel nem tartozik* (GK 54. sz.; HJGY 21. kötet 225. o.). A vállalkozónak azonban természetesen kötelessége a műszaki tervek felülvizsgálása, megvalósítási lehetőségének ellenőrzése, hibáinak észrevételezése, azok kijavításának igénylése. Ennek megfelelően mondja ki a GK 54. sz. állásfoglalás II. pontja, hogy *a műszaki tervek megfelelően elkészített létesítmény hibájáért a kivitelező kártérítéssel tartozik, ha a megrendelőtől kapott tervek hibáját felismerhette, a megrendelőt azonban erre nem figyelmeztette, vagy a munkát a jogszabály tilalma ellenére elvégzi. A közös károkozásra vonatkozó szabályok (Ptk. 344. §) szerint az így keletkezett kár a tervező és a kivitelező között megosztható, de a megrendelővel szemben a felelősségük általában egyetemleges.* Az állásfoglalásból azonban a contrario az is következik, hogy *ha az épület hibáját tervezési hiba okozta, és a kivitelezőt a tervdokumentáció észrevételezésének kötelezettsége terén sem terheli mulasztás, a kivitelező által elvállalt kijavítás teljes költségének megtérítésére a tervezőt kell kötelezni* (LB Gf. IV. 30183/1982. - BH 1984/6. sz. 234.).

Ptk. 391. § (1) A vállalkozó a munkát saját költségén végzi el. Köteles a munkavégzést úgy megszervezni, hogy biztosítsa a munka gazdaságos és gyors befejezését.

(2) A vállalkozó alvállalkozó igénybevételére jogosult.

(3) A vállalkozó a jogosan igénybe vett alvállalkozóért úgy felel, mintha a munkát maga végezte volna; alvállalkozó jogosulatlan igénybevétele esetén pedig felelős minden olyan kárért is, amely anélkül nem következett volna be.

Ptké. I. 62. §

Jegyzet: A Ptk. 391. § (2) bekezdését az 1993. évi XCII. törvény 40. § (4) bekezdés *a)* pontja módosította.

A Ptké. I. 62. §-át hatályon kívül helyezte a Ptké. II. 25. § (2) bekezdésének a) pontja. Hatálytalan: 1978. III. 1-jétől.

A vállalkozó költségviselése

1. A vállalkozói díj a vállalkozó által létrehozott szolgáltatás ellenértéke - magában foglalja nemcsak a vállalkozó szorosabb értelemben vett tevékenységének, munkavégzésének díját, hanem az annak során felhasznált anyagok, alkatrészek értékét, az eredmény elérése érdekében tett szükséges ráfordításait stb. A jogszabálynak az a rendelkezése, hogy a vállalkozó a munkát saját költségén végzi el, azt jelenti, hogy a tevékenysége során felmerült kiadásokat neki kell előlegeznie.

A vállalkozó költségviselése egyben tehát azt is jelenti, hogy a vállalkozói díját már a szerződés megkötésekor úgy kell meghatározni, hogy az fedezetet nyújtson minden költségére, és tisztességes hasznát abban érvényesíthesse. Természetesen gyakorlatilag a *szerződés megkötése után* előfordulhatnak olyan események (pl. termékmódosítás vagy inflációs hatások stb.), amelyek miatt az eredeti költségvetésben meghatározott összeg (vállalkozói díj) már nem fedezné a vállalkozó költségeit. Az ezzel kapcsolatos legfontosabb megoldási módozatokat a XXXIX. számú PED-del módosított XXXII. számú PED tartalmazza, de a költségemelkedésnek számtalan oka lehet. A XXXII. számú PED az alábbiakat állapította meg:

„a) A vállalkozó a szerződésben meghatározott díjért mindazokat a szolgáltatásokat köteles nyújtani, amelyek a szerződésszerű teljesítéshez, a megrendelt mű rendeltetésszerű használatának biztosításához szükségesek. A vállalkozó olyan szolgáltatása esetén, amelyre a felek kifejezetten nem állapodtak meg, a bíróságnak körülmények között vizsgálnia kell, hogy a szerződés nem terjedt-e ki erre a szolgáltatásra is. A szerződés valóságos tartalmának megállapításánál figyelembe kell venni a szerződés megkötését megelőző tárgyalásokat, a megkötéskor vagy utóbb tett nyilatkozatokat, a felek ráutaló magatartását, a vállalkozás tárgyát, a mű jellegét és általában az eset összes körülményeit. Vizsgálni kell azt is, hogy a felek a szerződésüknek akár kifejezett nyilatkozattal történt, akár pedig ráutaló magatartásukból megállapítható módosításával nem terjesztették-e azt ki az említett szolgáltatásra is.

Ha a szerződés - az említettek szerint - valamely szolgáltatásra kiterjed, a vállalkozó azért csak akkor követelhet külön díjazást, ha aggálytalanul megállapítható, hogy a vállalkozási díj meghatározásánál erre a szolgáltatásra nem voltak tekintettel. Ebben az esetben a megrendelő a vonatkozó jogszabályokban meghatározott díjat [Ptk. 205. § (2) bekezdés], ilyennek hiányában pedig a szolgáltatás mennyiségének és minőségének megfelelő díjat köteles a vállalkozónak megfizetni.

b) Ha a vállalkozó a szerződés (a módosított szerződés) kereteit meghaladó szolgáltatást is nyújtott a megrendelő részére, e szolgáltatás tekintetében a felek közötti jogviszony a megbízás nélküli ügyvitel szabályainak megfelelő alkalmazásával rendezhető. "

Erre tekintettel több olyan - a mai bírói gyakorlatban is alkalmazásra kerülő - GKT megalkotására került sor, amelyek utalásszerű megjelenítése ezen a helyen indokoltnak látszik. Ilyenek pl. a *különleges körülmények között keletkezett többletköltségek* viselésére vonatkozó GKT 78/1973. számú állásfoglalás; vagy ha a vállalkozó a költségvetésben előírtnál drágább anyagot használ fel (GKT 79/1973. sz. állásfoglalás). A megoldás általában a szerződés módosításának szükségességét veti fel. (Részletesen l. még a Ptk. 392. §-ához fűzött magyarázat 1. pontjában foglaltakat.) Ez következik a XXXII. PED a) pontjában foglaltakból. A szerződésben meghatározott vállalkozói díj emelésére egyébként akkor van lehetőség, ha „... *erről a szerződésben külön megállapodtak (t. i. a felek), vagy akkor, ha aggálytalanul megállapítható, hogy a vállalkozói díj meghatározásának a szerződésben egyébként megjelölt szolgáltatásra nem voltak tekintettel.*” (LB P. törv. V. 20924/1981. - BH 1982/9. sz. 373.)

Ez az eseti döntés felveti az ún. *többletmunka*, illetőleg a *pótmunka fogalma* tisztázásának szükségességét mint a vállalkozó (kivitelező) költségviselését jelentősen befolyásoló és a gyakorlatban sok vitát kiváltó kérdéskört. Ebben próbál segítséget nyújtani a BH 1996/12. számában megjelent 651. sorszámú eseti döntés, bár ez csak az átalányáras építési szerződésekre vonatkozik.

A Ptk. 200. §-ának (1) bekezdése értelmében a felek a szerződésre vonatkozó rendelkezésektől egyező akarral eltérhetnek, ha a jogszabály az eltérést nem tiltja. A *magánszemélyek* vállalkozási szerződéseivel kapcsolatban - ideértve azt az esetet is, ha az egyik fél gazdálkodó szervezet - az eltérés általában nem tiltott, s így a mindennapi életben a vállalkozói munkánál a szerződés megkötésénél kialakult az előleg rendszere, amikor is magánszemély megrendelő a vállalkozó költségére közös megegyezéssel megállapított pénzösszeget előzetesen folyósít. Ezt szükségessé teszi egyes esetekben részben a vállalkozó anyagi eszközeinek korlátozottsága, részben a biztonságának követelménye, hiszen a megrendelő anyagi helyzetét nem mindig ismeri, a jövőbeli alakulását pedig nem is ismerheti.

A gazdálkodó szervezetek forgóeszköz- és hitelezési költségei vállalkozói fedezetével kapcsolatban a magánszemélyekéhez hasonló gondokat általában nem vet fel, de az ellenszolgáltatásról való előzetes gondoskodás kivételesen ezen a területen is indokoltá válhat. A Ptk. 200. §-a (1) bekezdésében foglaltakra tekintettel nem kizárt annak a lehetősége, hogy a felek a szerződésükben köthessék ki az előzetes fedezetbiztosítást, illetőleg annak elmaradása esetére azokat a szankciókat, amelyek korábban a jogszabályból következtek.

A munka megszervezése

2. A munka gazdaságos és gyors befejezésének mind a közérdek, mind a magánérdek szempontjából nagy jelentősége van. Ezért tette a módosított tv. általános követelménnyé a gazdálkodó szervezetek egymás közötti jogviszonyában már eddig is ismert irányelvet, hogy a vállalkozási szerződéssel elérni kívánt cél megvalósítását a munka jó és körültekintő megszervezésével is elő kell segíteni.

Alvállalkozó igénybevétele

3. A munka előbbiekben meghatározott megszervezésével is összefüggésben van az a rendelkezés, amely megengedi, hogy a vállalkozó alvállalkozót vegyen igénybe. A 391. § (2) bekezdésének második mondata korábban a magánszemély vállalkozónak csak akkor engedte meg alvállalkozó igénybevételét, ha „*ezt a munka jellege, gazdaságos és szakszerű elvégzése szükségessé tette.*” Ezt az indokolatlan diszkriminációt az 1993. évi XCII. törvény azzal szüntette meg, hogy a 391. § (2) bekezdésének második mondatát hatályon kívül helyezte, ezért az 1993. november 1-je után kötött szerződések esetében a magánszemély vállalkozó is jogosult - a felek erre vonatkozó megállapodása esetén pedig köteles - a munka végzése során alvállalkozót igénybe venni.

Felelősség az alvállalkozóért

4. A gazdasági életben - különösen a beruházások területén - nagyfokú specializálódás ment végbe, ezért még a jelentéktlenebb munkák elvégzéséhez is szükségszerűen igénybe kell vennie a vállalkozónak az adott részmunkaterületen szakértő alvállalkozót (pl. az építési vállalkozó általában nem vállalja az építmény fűtésszerelési munkáit. Ezért a jogalkotó a Ptk. 315. §-ában foglaltakat nem találta elégségesnek a vállalkozó felelősségének megállapításához akkor, ha alvállalkozót vesz igénybe, különös tekintettel arra, hogy a Ptk. 391. §-ának (3) bekezdéséből következőleg a vállalkozó *jogosan vagy jogosulatlanul is* igénybe veheti az alvállalkozó(ka)t, s ezért esetenként eltérően alakulhat a saját felelőssége a megrendelőjével szemben. [Pl. gyakorlattá vált az építőiparban az alkalmi (szak)munkások (fekete munka) igénybevétele; ez nyilvánvalóan jogosulatlan igénybevételnek minősül.]

Az alvállalkozó igénybevétele természetesen nem változtat a vállalkozónak a megrendelővel szemben fennálló felelősségén, a szerződést az utóbbival ő kötötte, azt tartalma szerint neki kell teljesítenie. A felelősség mértéke szempontjából van azonban különbség a jogosan és a jogtalanul igénybe vett alvállalkozók munkájára visszavezethető szerződésszegés következményeinek megállapításánál. Az első esetben a vállalkozó úgy felel, mintha a munkát maga végezte volna el, tehát ki is mentheti magát, illetve az alvállalkozóját, alvállalkozó jogtalan igénybevétele esetében azonban nem szabadul a felelősség alól az alvállalkozó vétlenségének bizonyításával, hanem azt is igazolnia kell, hogy a kár alvállalkozó igénybevétele nélkül is felmerült volna, és ezenfelül a mentesítő ok vele szemben is fennáll.

5. Tekintettel arra, hogy a magánszemély, illetőleg a gazdálkodó szervezet vállalkozó közötti különbségtétel az alvállalkozó igénybevétele lehetőségét illetően megszűnt, egységes a szabályozás abban is, hogy az alvállalkozót gazdálkodó szervezet is igénybe veheti jogosan, illetve jogosulatlanul (pl. műemléki épület restaurálásánál a megrendelő egy meghatározott gazdálkodó szervezet munkavégzését kívánja meg. Ilyenkor a restaurálási munkát még részben sem engedheti át a kiszemelt cég más cégnek.).

Az alvállalkozóért (közreműködőért) való felelősség kérdésében a GK 22. sz. állásfoglalással módosított GK 18. sz. állásfoglalás részletes iránymutatást ad. (Ennek szövegét, s az ezzel kapcsolatos magyarázatot lásd a XXXIV. fejezetben a Ptk. 384. §-ához fűzött magyarázat 9. pontjában.)

Az előbbiekből az is megállapítható, hogy a GK 18. sz. állásfoglalása a kötbér és a kártérítés kérdésében rendezte a vállalkozó és az alvállalkozó felelősségét. A vállalkozó szavatossági felelősségét viszont a megrendelővel szemben nem érinti az a körülmény, hogy a teljesítés hibáját közreműködőként igénybe vett szakvállalat okozta. Ez természetesen nem akadályozza annak, hogy a vállalkozó az alvállalkozóval kötött szerződése alapján keletkezett szavatossági jogait az utóbbival szemben vagy a megrendelő által indított perben keresettel vagy külön perben érvényesítse. Az előbbi esetben a bíróságok - ha az alvállalkozó felelőssége is tisztázott - láncolatot, illetve fokozatos marasztalással szokták a hibás teljesítés megfelelő reparációját biztosítani.

A megrendelő csak a kivitelezővel van jogviszonyban, jogviszony hiánya miatt tehát az alvállalkozót közvetlenül a megrendelő javára nem lehet szerződésszegés címén kötbérben, kártérítésben stb. marasztalni. Gyakori eset, hogy a megrendelővel jogviszonyban álló kivitelező ugyan nem, de pl. a késedelemért felelős alvállalkozója ellen már megindult a felszámolási eljárás, tőle tehát pl. a késedelmi kötbér - közvetlenül marasztaló bírói ítélet ellenére - nem lesz behajtható. Az ilyen megoldás tehát súlyosan méltánytalan a megrendelő számára. Ezt az anomáliát észelve a Legfelsőbb Bíróság először a Gfv. X. 30204/1995. számú eseti döntésében kimondta, hogy: „A bíróság által az ún. visszkeresetek alapján történő egyesítése folytán kialakuló tárgyi keresethalmaz esetén csak a felek erre irányuló kifejezett egyetértése alapján lehet helye az egymással jogviszonyban nem álló alperes közvetlen marasztalásának a felperes javára”, majd a BH 1997/7. számában megjelent 355. sorszámú eseti döntésében elvi élel úgy foglalt állást, hogy „Közvetlen jogviszony hiányában a perben álló kötelezett közreműködőnek közvetlenül a jogosult javára történő marasztalása - a megváltozott gazdasági viszonyok között - nem jogszerű.” (LB Gfv. X. 31123/1996. sz.) Ezzel több évtizedes gyakorlat szűnt meg, és bár az alábbi megoldás a perek elhúzódásához vezethet, a jogosult érdekeinek védelme, a forgalom biztonsága és a pénzügyi fegyelem megszilárdításához fűződő érdekek indokolták a GK 60. számú állásfoglalás (HJGY 21. kötet 228. o.) meghozatalát, amely a Pp. általános szabályai alapján oldja meg a megrendelő - kivitelező - alvállalkozó jogvitájában az együttes elbírálás lehetőségét. Eszerint:

I. Ha az alperes - gazdálkodó szervezetek egymás elleni pereiben - a vele szemben felelős harmadik személy ellen keresetet indít, a bíróság - együttes tárgyalás és eldöntés végett - elrendelheti az alperes ellen és az alperes által a vele szemben felelős harmadik személy ellen indított perek egyesítését akkor is, ha a perek különböző, azonos hatáskörű helyi bíróságok előtt vannak folyamatban.

II. A bíróság a perek egyesítését hivatalból, a felek kérelmeire tekintet nélkül rendeli el, és perek egyesítésének elrendelését akkor is mellőzheti, ha az egyesítést a felek kéri. Az egyesítés elrendeléséről való döntés során a bíróságnak mérlegelnie kell az ügy összes körülményét.

A megrendelői szavatossági igények mielőbbi kielégítésében mutatkozó közérdek indokolja, hogy a peregyesítés kérdésében a BH-ban is több iránymutató eseti döntés látott napvilágot. Kimondotta például a Legfelsőbb Bíróság, hogy a vállalkozó ellen szavatossági igény tárgyában folyó perhez az utóbbi által az alvállalkozó ellen indított perek egyesítése célszerűtlen, ha a vállalkozó felelőssége már megállapítható, az alvállalkozó elleni követelés alaposága pedig még kiegészítést igényel (LB Gf. IV. 31024/1986. - BH 1987/8. sz. 287.).

Ptk. 392. § (1) A vállalkozó a megrendelő utasítása szerint köteles eljárni. Az utasítás nem terjedhet ki a munka megszervezésére, illetőleg nem teheti a teljesítést terhebbé. A felek ezekről a rendelkezésektől eltérhetnek.

(2) A vállalkozó köteles a megrendelőt minden olyan körülményről haladéktalanul értesíteni, amely a vállalkozás eredményességét vagy kellő időre való elvégzését veszélyezteti vagy gátolja. Az értesítés elmulasztásából eredő kárért felelős.

(3) Ha a megrendelő alkalmatlan anyagot vagy pedig célszerűtlen vagy szakszerűtlen utasítást ad, erre a vállalkozó köteles őt figyelmeztetni. A figyelmeztetés elmulasztásából eredő kárért a vállalkozó felelős. Ha azonban a megrendelő a figyelmeztetés ellenére utasítását fenntartja, vagy nem szolgáltat megfelelő anyagot, a vállalkozó a szerződéstől elállhat. Ha nem áll el, a kapott anyaggal, illetőleg a megrendelő utasítása szerint a megrendelő kockázatára köteles a munkát elvégezni.

(4) A vállalkozó a megrendelő által adott anyaggal, illetve utasítás szerint nem végezheti el a munkát, ha ez jogszabály vagy hatósági rendelkezés megsértésére vagy az élet- és vagyonbiztonság veszélyeztetésére vezetne.

A megrendelő utasítási joga

I. A vállalkozó tevékenységét a megrendelő érdekében végzi, annak célját, elképzeléseit valósítja meg, esetleg valamely feladatának teljesítését segíti elő. A megrendelői érdek egyes esetekben nemcsak a vállalkozási szerződés eredményének bevétele, hanem annak hasznosításában áll, hanem abban is, hogy a munkavégzés figyelemmel kísérése során vagy attól függetlenül felmerült kívánságát vagy elképzeléseinek időközi módosulását a vállalkozóval kötelezően közölje. Értelmetlen és céltalan lenne olyan eredmény létrehozása, amely a megrendelő szükségletének kielégítésére valamilyen okból nem lenne alkalmas. Ezért rendelkezik úgy a Ptk., hogy a vállalkozó a megrendelő utasítása szerint köteles eljárni. Az utasítási jog azonban nem eredményezheti azt, hogy a vállalkozó munkáját dezorganizálja, vagy nagyobb terhet rójon rá, mint amelyet a szerződés megkötésekor díjának kalkulálásakor számításba vett. Ezt kívánja megakadályozni a jogszabály azzal a tilalommal, hogy az utasítás nem terjedhet ki a munka megszervezésére, és nem teheti a teljesítést terhebbé. Ha a körülmények vagy a megrendelő akaratának változása folytán a vállalkozóra az eredetileg szándékoltnál vagy elképzeltnél terhebb tevékenység hárulna, a megrendelő egyoldalú utasítása helyett a felek szerződésmódosítással igazíthatják megállapodásukat az új követelményekhez.

Az operatív önállóságból következő az a jogosultság, amely szerint az egyes munkák elvégzésének sorrendjét a vállalkozó maga állapítja meg, nem jogosítja fel őt arra, hogy a költségvetéssel szemben többletköltséget okozzon, az építési munkákat drágábbá tegye. Ezzel kapcsolatosan mondja ki a bírói gyakorlatot tükröző, a GKT 9/1976. sz. állásfoglalással és a GKT 1/1985. számú állásfoglalással módosított GKT 78/1973. számú állásfoglalás, hogy „*a különleges körülmények között keletkezett többletköltségek csak megállapodás alapján, illetve megfelelő szerződési kikötés módosítása esetén számíthatók fel. Egyébként ilyen esetben a szerződés a Ptk. 210. §-ában meghatározott feltételek mellett megtámadható*”; illetőleg a GKT 79/1973. számú állásfoglalás, hogy „*ha a kivitelező a költségvetésben előírtnál drágább anyagot használ fel, ez a kikötött ellenérték emelkedését csak akkor vonhatja maga után, ha a felek szerződésüket e részben - kifejezett nyilatkozatukkal vagy ráutaló magatartásukkal - módosították. Ennek hiányában, ha a drágább anyag felhasználását rendkívüli körülmény indokolja, a Ptk. 241. §-a alapján szerződésmódosításnak lehet helye.*” (Megjegyzés)

A törvény rendelkezései általában diszpozitív jellegűek, ezért a 392. § (1) bekezdésétől való eltérés is kifejezetten megengedett, ezt a bírói gyakorlat is figyelembe veszi (l. pl. LB Gf. IV. 32808/1992. - BH 1994/6. sz. 332.) - ami lehetővé teszi a szerződés érintett tartalmának a szolgáltatás számtalan és sokszor különleges változatára tekintettel a technikai és más kívánalmakhoz való rugalmasabb alkalmazkodást.

A vállalkozó figyelmeztetési kötelezettsége

2. A Ptk. 392. § (2) bekezdése a vállalkozó haladéktalan figyelmeztetési kötelezettségét megállapító rendelkezést tartalmazza, amely minden olyan körülményre vonatkozik, amely a szerződésből eredő és a vállalkozót terhelő kötelezettség teljesítését veszélyezteti, vagy gátolja. A figyelmeztetési kötelezettség elmulasztása kártérítési felelősséggel jár, de a szerződésszegés egyéb következményeinek alkalmazását sem akadályozza. A GK 25. sz. állásfoglalása szerint a vállalkozót figyelmeztetési kötelezettség terheli a megrendelő olyan utasításával szemben, amely szerint valamely beruházást a környezetvédelem követelményeinek, illetőleg előírásainak mellőzésével kell megtervezni, vagy kivitelezni. Ha a megrendelő az utasítást a figyelmeztetés ellenére fenntartja, a vállalkozó a munkát nem végezheti el.

A vállalkozási szerződés megvalósítását számos körülmény befolyásolhatja, a műszaki tervek hibájától az anyagbeszerzési nehézségeken keresztül a munka végzése közben feltárt akadályokig. Ezek közül gyakoriságánál fogva a műszaki terv felismerhető vagy rejtett hibáját kell kiemelni, amellyel kapcsolatban a GK 54. számú állásfoglalás II. pontja (megjelent a HJGY 21. kötet 226. o.) ad iránymutatást (lásd a „szolgáltatás meghatározása” címszónál).

Az állásfoglalás ugyan *létesítményről* szól és a *kivitelezőt* említi, de a benne kifejtettekből következik, hogy minden vállalkozóra alkalmazható, amely a megrendelő által adott műszaki tervek alapján köt szerződést.

3. A Ptk. 392. § (2) bekezdése a vállalkozó figyelmeztetési kötelezettségét általánosságban állapítja meg, a (3) bekezdés ebből két esetet kiemel, és külön szabályoz. Az egyik: alkalmatlan anyag szolgáltatása, a másik: célszerűtlen vagy szakszerűtlen utasítás.

Nem ritka sem a magánszemélyek, sem a gazdálkodó szervezetek vállalkozási szerződéseiben, hogy a vállalkozó munkájához az anyagot a megrendelő adja. A 389. §-ban említett feldolgozás vagy átalakítás esetében ez szükségszerű is. Előfordul azonban, hogy az átadott anyag nem alkalmas a megrendelő által szándékolt cél megvalósítására, szükségletének kielégítését nem teszi lehetővé. Ez különösen gyakran fordul elő a bér munka szerződéseknél, mert ezeknél a vállalkozó rendszerint a megrendelő által szolgáltatott anyagot dolgozza fel a szerződés teljesítéseként. Ha az anyag nem megfelelő, azt szakmai ismereteinél, szaktudásánál fogva a vállalkozónak észlelnie kell, és ezért törvényes kötelessége a megrendelő figyelmeztetése. Ezt jól példázza az az eseti döntés, amelyben a Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy *nincs helye kármegosztásnak, ha a vállalkozó nem figyelmeztette a megrendelőt arra, hogy az - szerződésszerűen - alkalmatlan munkagépet bocsátott a rendelkezésére, és nem tagadta meg a munkavégzést. Az ezzel összefüggésben keletkezett kárt egyedül a vállalkozónak kell viselnie* (LB Gf. I. 31133/1986. - BH 1987/6. sz. 214.).

A Ptk. 392. § (1) bekezdése a vállalkozót a megrendelő utasítása szerinti eljárásra kötelezi. Lehetséges az, hogy a megrendelő utasítása végrehajthatatlan, illetve nem teszi lehetővé a kívánt eredmény elérését, esetleg gazdaságtalan többletköltség felmerültét vonja maga után. Ilyenkor ismét előtérbe kerül a vállalkozó szakismeretéből eredő kötelezettség, a megrendelő felvilágosítása utasításának helytelenségéről. Példaként említhető az az eseti döntés, mely szerint: *I. kutatási-fejlesztési szerződéssel vegyes vállalkozási szerződés esetén, ha a vállalkozó ismeri a számítógépes rendszer kifejlesztésével kapcsolatos célt, a szoftver szükséges teljesítményét nem a megrendelőnek, hanem a vállalkozónak kell meghatározni, s ennek megfelelően teljesítenie. A megrendelő ezzel ellentétes utasítása (a szoftver szükséges teljesítményének téves megjelölése) esetén a vállalkozót figyelmeztetési kötelezettség is terheli* (LB Gf. I. 30006/1988. - BH 1988/9. sz. 320.).

Ha a megrendelő a figyelmeztetést nem fogadja el, az utasítástól nem tér el, vagy az alkalmatlan anyag helyett nem szolgáltat megfelelőt, a vállalkozót választási jog illeti meg a szerződéstől való elállás vagy a megrendelő kockázatára való munkavégzés között.

Az előbbi két variáns közül valamelyiket választania kell, arra azonban nincs joga, hogy „műszaki okokra” hivatkozással egyoldalúan eltérjen a megrendelő fenntartott utasításától (P. törv. V. 20980/1975. - BH 1976/12. sz. 545.).

Előfordul, hogy az időközi változások keletkeztetik a vállalkozó figyelmeztetési kötelezettségét. Ilyen esetre adott iránymutatást az a bírósági határozat, amely szerint ha a tervezési szerződés megkötése és a tervdokumentáció elkészítése közötti időszakban a tervezés módja tekintetében jogszabály eltérő, szigorúbb követelményt ír elő, a tervező a megrendelőt köteles erre figyelmeztetni, és ha a megrendelő az ennek folytán célszerűtlenné, szakszerűtlenné vált utasításhoz továbbra is ragaszkodik, a szerződéstől elállhat (LB Gf. V. 30014/1979. - BH 1980/11. sz. 439. - GPD III. 322. sz.).

Még tovább ment a Legfelsőbb Bíróság azzal az eseti döntésével, mellyel kimondta, hogy „*Javítási, felújítási munkáknál is terheli a vállalkozót a jogszabályban [Ptk. 392. § (2) bek.] előírt tájékoztatási kötelezettség.*” (LB Gfv. X. 31798/1995. - BH 1996/8. sz. 434.) Ez teljesen természetes abban az esetben, ha a megrendelő a más kivitelező által készített - pl. - lakóház hibáinak kijavítását rendeli meg harmadik (jogi) személynél (pl. mert az eredeti kivitelező felszámolásra került, s ezért szavatossági alapon a javítási munka elvégzésére már nem kötelezhető), hiszen itt az eredmény a megfelelő javítási - adott esetben felújítási - munka elvégzése; vagyis nem „javításról”, hanem önálló, eredménykötelmet előíró munka elvégzéséről volt szó.

A bíróság a döntés indokolásában külön szükségesnek tartotta hangsúlyozni, hogy „... felperes arról sem tájékoztatta az alperest, hogy a kért tetőfelújítás időpontjában lejtésmentes felületű tetők kivitelezése már nem volt engedélyezett. az adott tető lejtésmentes kialakítása is már tilos volt.” Ez tehát a kivitelező felperest az adott módon való felújítás megtagadására kellett volna készítse.

Még erőteljesebben adott hangot a Legfelsőbb Bíróság a javításra kötelezett javítási „munka-megtagadása” kötelezettségének egy másik ügyben, amelynek tárgya: egy tv-torony alapozási munkájánál a kivitelező által alkalmazott, nem megfelelő minőségű cement miatt az alap megsüllyedt, veszélyessé vált. A szakértők által kidolgozott javítási lehetőségek közül a megrendelő az ún. „C” variánsot fogadta el, és bár a szavatossági felelőssége alapján javításra kötelezett kivitelező „tiltakozott” a javítási munka ilyen módon történő végzése ellen, a bírói döntés szerint: „*A fokozott élet- és vagyonbiztonsági veszélyeztetettség esetén a kivitelezőnek (a javításra kötelezettnek) a tervező által javasolt javítási mód ellen nem elég „kifejezetten tiltakoznia”, hanem ha azt aggályosnak tartja, a kijavítást meg kell tagadnia.*” (LB Gfv. X. 31221/1996. - BH 1997/9. sz. 450.)

Úgy tűnik tehát, hogy a bírói gyakorlat a vállalkozóknak a Ptk. 392. §-a (2) bekezdésében meghatározott ún. „tájékoztatási kötelezettsége” elmaradása esetén szigorítani látszik a vállalkozó kárfelelőssége alkalmazási szempontjait [Ptk. 392. § (4) bek.].

Az előbbiekkal kapcsolatban felmerül az a kérdés, hogy a vállalkozó elállási joga és adott esetben fennálló szerződéskötési kötelezettsége összhangban vannak-e egymással, hiszen az utóbbi kötelezettség indoka éppen az, hogy nemzetgazdasági vagy más fontos szempontból kiemelt vállalkozás megvalósulását jogi eszközök is biztosítsák. A helyes álláspontnak az látszik, hogy nincs kollízió a két rendelkezés között, mert a nemzetgazdasági érdek nem akármilyen, hanem a célját betöltő, a konkrét szükségletet kielégítő vállalkozási szerződés teljesítését kívánja meg, és ha a megrendelő magatartása, a szakvállalkozó figyelmeztetésének elutasítása ezt nem teszi lehetővé, a vállalkozó elállási jogának gyakorlása nem jelenti a társadalmi érdek sérelmét.

4. A vállalkozó választási jogával kapcsolatban a közérdeknek az előző pontban tárgyalt kívánalmát a Ptk. 392. § (4) bekezdése határozottan kifejezi, mert ez megtiltja a megrendelő által adott anyaggal vagy utasítás szerint a munka elvégzését, ha ez jogszabályt vagy hatósági rendelkezést sértene, vagy az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztetné. Ezekben az esetekben a választási lehetőség megszűnik, a vállalkozó nem tehet mást, minthogy eláll a szerződéstől. Ez a rendelkezés is alátámasztja az elállási jog és a szerződéskötési kötelezettség kapcsolatára vonatkozólag előbb kifejtetteket.

Az ismertetett tilalmi rendelkezések első csoportjába tartoznak többek között a különböző létesítmények és berendezések létrehozására és üzembe helyezésére vonatkozó hatósági előírások (kivitelezési szabályzatok, építési-gazdasági normatívák stb.), ide értendők a szabványok és újabban a környezetvédelmi előírások is. Az utóbbi szempontból jelentős a GK 25. sz. állásfoglalás (GEH 48. o.), amely kimondja, hogy a vállalkozót figyelmeztetési kötelezettség terheli a megrendelő olyan utasításával szemben, amely szerint valamely beruházást a környezetvédelem következményeinek, illetőleg előírásainak mellőzésével kell megtervezni vagy kivitelezni. Ha a megrendelő az utasítást a figyelmeztetés ellenére fenntartja, a vállalkozó a munkát nem végezheti el. Esetenként már a tervezőnek figyelmeztetnie kell a megrendelőjét a környezeti károk esetleges keletkezésére a terv megvalósítása esetére, mert enélkül a nem szakvállalat megrendelő nem jut döntési helyzetbe a beruházás megvalósítását illetően. Ezért mondta ki a Legfelsőbb Bíróság, hogy a tervezőnek figyelmeztetnie kell a megrendelőt arra, hogy a szerződésük alapján szolgáltatott tervek nem elegendőek a környezetvédelmi követelményeknek megfelelő zajszinten működő berendezés megvalósítására (LB Gfv. IV. 30391/1988. - BH 1988/10. sz. 367.). Természetesen a tervezőt a fenti figyelmeztetés elmaradása miatt kártérítési felelősség terheli, amelynek részét képezheti a megrendelőt terhelő környezetvédelmi bírság is. Az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető munkavégzés kritériumai pedig vagy az egyes előírásokból már következnek, vagy a vállalkozónak az adott helyzetben kell megítélnie, hogy ilyen helyzet előállhat-e. Ennek elbírálásánál a szakvállalatától elvárható magasabb követelményekből kell kiindulni. Példaként említhető az az eseti döntés, amely szerint: *hegesztési munkák végzését köteles a vállalkozó megtagadni, ha a megrendelő a gyúlékony anyagoktól mentes munkahelyet a részére nem biztosítja* (LB Gfv. I. 30945/1989. - BH 1990/6. sz. 224.).

Természetesen a figyelmeztetési kötelezettség elmulasztása vagy a vállalkozót megillető választási jog téves gyakorlása esetén sem lehet minden esetben csak a vállalkozót elmarasztalni. Ha ugyanis a megrendelő a vállalkozó figyelmeztetése ellenére ragaszkodik a szakszerűtlen utasításhoz, az ebből származó kárt annak ellenére részben viselnie kell, hogy azért - az utasítás meg nem tagadása miatt - a vállalkozó is felelősséggel tartozik. Így foglalt állást a Legfelsőbb Bíróság a BH 1987/9. számában 321. sorszám alatt megjelent eseti döntésében, más esetben pedig felmentette a figyelmeztetési kötelezettséget elmulasztó vállalkozót az olyan munkálatok díjtalan elvégzése alól, amelyekre a szerződés nem vonatkozott. (Eln. Tan. G. törv. 30471/1986. - BH 1987/5. sz. 170.), illetőleg nem találta szavatossági vagy kártérítési felelőssége alapján marasztalhatónak azt a vállalkozót, aki egy - a szerződés szerinti átadást követően több éven át tárolt - nem üzemeltetett gépi berendezés ún. repasszálsai (az üzembehelyezéshez szükséges alkalmassági vizsgálat) munkáit végezte (LB Gfv. III. 30318/1995. - BH 1997/5. sz. 245.).

Ptk. 393. § (1) Ha a munkát a megrendelő által kijelölt helyen kell végezni, a megrendelő köteles a munkahelyet alkalmas állapotban a vállalkozó rendelkezésére bocsátani.

(2) A vállalkozó a munka megkezdését mindaddig megtagadhatja, amíg a megrendelő e kötelezettségét nem teljesíti. Ha a megrendelő e kötelezettségének a vállalkozó által megszabott megfelelő határidőn belül nem tesz eleget, a vállalkozó elállhat a szerződéstől és kártérítést követelhet.

(3) Ha ugyanazon a létesítményen több vállalkozó tevékenykedik, a megrendelő a munkának gazdaságos és gyors, a vállalkozókkal összehangolt elvégzéséhez szükséges feltételeket köteles megteremteni, a vállalkozók pedig kötelesek a munkavégzést összehangolni. A munka nem megfelelő megszervezésével másnak okozott kárt a mulasztó köteles megtéríteni.

(4) Több vállalkozó munkavégzése esetén az együttműködés módjának és feltételeinek meghatározása érdekében a megrendelő és a vállalkozók szerződést köthetnek egymással. A szerződésben meghatározhatják a munka összehangolása révén elérhető megtakarítások és egyéb előnyök, valamint az egyes feleknél felmerülő többletköltségek megosztásának módját.

Jegyzet: A Ptk. 393. § (2) bekezdése az 1993. évi XCII. törvény 18. §-ával megállapított szöveg. Hatályos: 1993. XI. 1-jétől.

A munkahely átadása a vállalkozó részére

1. A vállalkozási szerződések jelentős részében a vállalkozó a munkáját nem a saját műhelyében, telepén, üzemében végzi, hanem a megrendelő által kijelölt helyen (az utóbbi lakásán, épületében, gyártelepén, telkén stb.). Ilyen esetekben a szolgáltatás teljesítésének feltétele, hogy a vállalkozó a munkahelyet megkapja. Ebből ered a megrendelőnek az a kötelezettsége, hogy a munkahelyet a vállalkozó rendelkezésére bocsássa. Ez a kötelezettség kétirányú: időbeli és térbeli. A Ptk. 393. § (1) bekezdése azt írja elő, hogy a munkahely *alkalmas állapotban* legyen, vagyis hogy ott munkát lehessen végezni. A szobafestőnek tehát megfelelően kiürített helyiséget, a kőművesnek az akadályoktól (pl. fáktól) megtisztított telket, üzemi rekonstrukciónál az üzem működése által nem gátolt területet, beruházások esetén műszakilag is előkészített, építésre, felvonulásra, anyagátrolásra alkalmas földterületet kell átadni. Általános a bírósági gyakorlat abban, hogy a munkaterület szolgáltatására vállalt kötelezettség a munka megkezdésének feltételeihez szükséges intézkedések megtételét is magában foglalja. Ilyen pl. az építési területen áthúzódó áramvezeték, csatorna ún. „kiváltása”, vagyis olyan helyre áthelyezése, ahol a munkát nem akadályozza, az alkalmatlan helyen levő kút betömése stb. Ezért mondta ki a Legfelsőbb Bíróság azt, hogy *ha a megrendelő vállalja, hogy a tereprendezést végző vállalkozó részére valamennyi föld alatti vezeték feltüntetett közműfeltárási tervet szolgáltat, a vállalkozónak nem feladata az átadott tervből hiányzó vezeték nyomvonalának felkutatása* (LB Gf. I. 30305/1986. - BH 1987/3. sz. 90.).

Igen sok vita, sőt kár származik abból, hogy a felek között a munka megkezdésekor vagy az után keletkezik nézeteltérés a tekintetben, hogy a munkahely alkalmas-e a munkavégzésre. A jogszabályban előírt „alkalmas állapot” gyakran a megállapodás, illetve szerződési kikötés tartalmától függ. Előfordul az is, hogy a szerződésben vállalt kötelezettségét nem teljesítő megrendelő helyett a munkaterületet a vállalkozó önként teszi a munkavégzésre alkalmassá. Ebben az esetben jogosult lehet az ezzel kapcsolatos költségeinek érvényesítésére (LB Gf. VI. 30882/1977. - BH 1978/2. sz. 82.).

A tv. kifejezetten nem rendelkezik arról, hogy a megrendelő kellő időben köteles a munkahelyet a vállalkozónak átadni. Ennek azonban jelentősége van a szolgáltatás kikötött időben való teljesítése szempontjából, hiszen a Legfelsőbb Bíróság kimondta: *munkaterület késedelmes átadásával összefüggő kivitelezési késedelem esetében mindkét szerződő fél azonos időtartamra vonatkozóan kötbérben nem marasztalható, mert a jogosult késedelme a kötelezett késedelmét kizárja* (LB Gf. IV. 31183/1981. - BH 1984/5. sz. 198.). Ezért a feleknek a szerződésben a munkaterület átadásának időpontját általában meg kell határozniuk. Ilyen kikötés hiányában a megrendelő a munkahelyet olyan időben köteles átadni, hogy a vállalkozónak a technológiai és egyéb körülményekre tekintettel a munka végzéséhez szükséges idő a teljesítési határidő lejártáig rendelkezésére álljon.

2. A Ptk. 393. § (2) bekezdése a munkahely (1) bekezdésben előírt átadását azzal is ösztönzi, hogy a vállalkozót feljogosítja a munka megkezdésének megtagadására mindaddig, amíg a megrendelő az említett kötelezettségének eleget nem tesz.

Felvetődhet az a kérdés, hogy ha a felek a munkahely fokozatos, több részben való átadásában állapodtak meg, és így az első rész átadása után a vállalkozó a munkát már megkezdte, további részmunkahely rendelkezésére bocsátásának elmaradása esetén a munka folytatását is megtagadhatja-e. A rendelkezés céljából kiindulva igenlő választ kell adni.

A megrendelőt terhelő munkahely-szolgáltatási kötelezettség elmulasztásának további következménye, hogy ha a megrendelő a vállalkozó által megszabott megfelelő határidőn belül nem teljesít, a vállalkozó elállhat a szerződéstől, és kártérítési követelést érvényesíthet. Ebből a rendelkezésből folyólag az a kérdés igényel megvilágítást, hogy mikor *megfelelő a vállalkozó által megszabott határidő*. A „megfelelő határidő” fogalmával - más vonatkozásban ugyan, de magától értetődően ebben is irányadóan - a jelenleg még a bírói gyakorlatban alkalmazott GKT 3/1978. sz. állásfoglalással módosított GKT 61/1973. sz. állásfoglalás (GEH 135. o.) foglalkozott, amely szerint a „megfelelő” határidő azt jelenti, hogy az reális. Azt a vállalkozó nem önkényesen, tetszése szerint állapíthatja meg, hanem figyelemmel kell lennie az eset összes körülményeire, a konkrét teljesítési érdekre és a másik fél lehetőségeire is. A konkrét teljesítési érdek a vállalkozó oldaláról azt jelenti, hogy a megjelölt határidőig feltétlenül meg kell kapnia a munkahelyet, mert csak ebben az esetben tud a szerződésben kikötött időben teljesíteni, a megrendelő „lehetősége” pedig azt foglalja magában, hogy a munkahely rendelkezésre bocsátására valóban, megfelelő intézkedések megtételével képes legyen. Az első helyen említett „összes körülmények” az előbbieket módosíthatják. A bírói gyakorlat egyébként szigorúan értelmezi a „megfelelő határidő” fogalmát, és minden esetben vizsgálja ezt a kérdést (BH 1985/1. sz. 30.), még akár a másodfokú eljárás során is (LB Gf. IV. 31348/1990. - BH 1991/12. sz. 483.).

Meg kell jegyezni, hogy ha a felek a szerződésükben - a Ptk. 246. §-ának (1) bekezdése alapján - a munkahely-szolgáltatási kötelezettség elmulasztása miatt kötbérszankcióban megállapodnak, akkor természetesen nincs akadálya, hogy a vállalkozó a szerződés nem teljesítése miatt kötbért érvényesíthessen.

A megrendelő és több vállalkozó együttműködési kötelezettsége

3. A 392. § kapcsán tárgyalt együttműködési kötelezettség egy másik variációját szabályozza a 393. § (3) és (4) bekezdése, amely arról - a gazdálkodó szervezetek beruházásainál szinte kivétel nélkül, de magánszemélyek vállalkozási szerződésai kapcsán is előforduló esetről - rendelkezik, amikor a létesítményen több vállalkozó tevékenykedik. Ekkor a megrendelő kötelessége mindazoknak a feltételeknek a megteremtése, amelyek a munka gyors és gazdaságos elvégzéséhez, valamint a vállalkozók munkájának összehangolásához szükségesek. Ilyen feltételek lehetnek többek között az egyes vállalkozókkal külön kötött szerződések tartalmának akként való megállapítása, vagy ha szükséges, a szerződés olyan módosítása, amely lehetővé teszi, hogy a vállalkozók munkája idővesztés nélkül kapcsolódjék egymáshoz. Ilyen feladat lehet - az egyes szerződések tartalmától függően - a villamos energia biztosítása, raktárak, anyagtároló helyek rendelkezésre bocsátása, esetleg a vállalkozó dolgozóinak elhelyezése stb. A vállalkozóknak pedig munkájuk összehangolásánál mellőzhetetlen feladatuk annak megakadályozása, hogy egymás tevékenységét korlátozzák vagy nehezítsék, illetve egymásnak felesleges költségeket okozzanak. Ilyen feladatot írt elő a Legfelsőbb Bíróság a vállalkozó terhére, amikor kimondta, hogy: *a balesetek megelőzése végett a vállalkozó a feszültségmentesítésre vonatkozó előírások végrehajtása során különös gondossággal és fokozott előrelátással köteles eljárni. Ennek körében a feszültség alatt álló és a mentesített munkaterületet félreérthetetlen módon kell megjelölni. Az e kötelezettségek megszegése miatt keletkezett kárt a mulasztó köteles megtéríteni* (LB Gf. I. 30993/1985. - BH 1986/5. sz. 197.). Azt is kimondta egyébként a Legfelsőbb Bíróság, hogy: *a munkaterület átadásának hiánya felróható a megrendelőnek, ha azt a vele közvetlenül jogviszonyban álló vállalkozók munkájának nem kellő összehangolása okozta* (LB Gf. V. 30768/1982. - BH 1983/12. sz. 502.). El kell kerülniük a gyakorlatban nemritkán előfordult olyan helyzeteket is, hogy a később tevékenykedő vállalkozó az előző munkáját megrongálja. Mindebből tehát következik, hogy a munka megfelelő szervezését elmulasztó fél - ez lehet a megrendelő, a generálkivitelező vagy egy adott munkafolyamatot folytató vállalkozó is - kártérítési felelősséggel is tartozik.

Ptk. 394. § (1) A megrendelő a munkát és a felhasználásra kerülő anyagot ellenőrizheti, a szerződésben, illetőleg jogszabályban meghatározott esetben pedig ellenőrizni köteles. Nem mentesül a vállalkozó a felelősség alól, ha a megrendelő az ellenőrzést elmulasztotta vagy nem megfelelően végezte el.

(2) Ha egyes munkarészeket a vállalkozó beépít (eltakar), és ezután az ellenőrzés a munka egy részének újbóli elvégzését tenné szükségessé, a vállalkozó köteles előzetesen megfelelő időben a megrendelőt a beépítésről értesíteni. Ha a megrendelő az értesítés ellenére az ellenőrzést elmulasztja, később a beépített munkarészt csak akkor ellenőrizheti, ha az újból végzett munkával kapcsolatos költségeket a vállalkozónak megfizeti.

(3) Ha a megrendelő a vállalkozó teljesítése révén új elgondolásról, megoldásról vagy műszaki ismeretről szerez tudomást, ezt a vállalkozó hozzájárulása nélkül mással nem közzéteheti.

Jegyzet: A Ptk. 394. § (1) bekezdése az 1993. évi XCII. törvény 19. §-ával megállapított szöveg. Hatályos: 1993. XI. 1-jétől.

A megrendelő ellenőrzési joga és kötelessége

1. A vállalkozási szerződés jellegéből következik: a megrendelőnek érdeke fűződik ahhoz, hogy már a munka végzése közben is ellenőrizze azok betartását, és ha azt tapasztalja, hogy valamilyen anyag vagy munkafolyamat, illetve részmunka nem megfelelő, erre a vállalkozót figyelmeztesse s a hiba kijavítására vagy a kívánatos munkavégzésre felhívja [l. a 395. § (4) bek.-ét is]. Ezáltal elkerülhető az, hogy a hiba észlelése olyan időben történjék, amikor már nem lehet azon változtatni, vagy a javítás nehézséggel s nem is teljes eredménnyel járna. A kellő megrendelői ellenőrzés esetleg jelentős károk bekövetkezését is elkerülhetővé teszi. Ezen alapszik a 394. § (1) bekezdésének az a rendelkezése, amely a megrendelőt feljogosítja a munkának és a felhasználásra kerülő anyagnak az ellenőrzésére, sőt a jogszabályban meghatározott esetekben - közérdekből - azt kötelezővé is teszi. Nem zárható ki az az eset sem, hogy bár jogszabály ilyen ellenőrzési kötelezettséget nem ír elő, a felek azt a szerződésükben kötik ki. Gyakorlati tapasztalat, hogy a jelentős költségkihatású beruházásoknál, például út-, vasút-, csatorna-, vízvezeték-építésnél a beépítésre kerülő anyag (pl. a cement vagy a kész beton minősége) olyan lényeges minőségi kérdés, amelynek a megrendelő részéről történő előzetes bevizsgálása a megrendelőnek eminens érdeke. Ezért a bevizsgálás lehetőségét - kötelező jelleggel - kívánja a szerződés részévé tenni, ez ellen pedig a vállalkozó azért nem tiltakozik, mert neki is érdeke, hogy ne utóbb váljék vitássá az általa beépített anyag minősége, mert a vitát csak a vállalkozói produktum sérelmével lehet utóbb eldönteni.

Ilyen megfontolások révén módosította a jogalkotó a Ptk. 394. §-ának (1) bekezdését, lehetővé téve azt, hogy a vállalkozási szerződés maga is tartalmazhasson *ellenőrzési kötelezettséget*.

Ilyen kötelezettséget tartalmaz egyébként az építési szerződéssel kapcsolatban a 404. § (2) bekezdése. Az ellenőrzés célja természetesen nem az, hogy a vállalkozónak a szolgáltatásért való felelősségét megszüntesse, vagy akár csak csökkentse. A Ptk. 394. §-a (1) bekezdésének utolsó fordulata most általános érvénnyel rendelkezik úgy, hogy a vállalkozó felelőssége akkor is változatlan marad, ha a megrendelő az ellenőrzési kötelezettségének nem tett eleget, vagy azt nem megfelelően végezte el, és ennek megfelelő a jelenlegi bírói gyakorlat is (LB Gf. V. 30377/1986. - BH 1987/1. sz. 22.).

Gyakorlati tapasztalatok szerint a nem szakember, szakvállalat megrendelő az ellenőrzést maga nem tudja vagy nem akarja végezni, hanem ezzel szakcéget (pl. a beruházás tervezőjét) vagy - külön szerződéssel - műszaki ellenőrt bíz meg. Ilyen esetekben a megbízott az ellenőrzést a megrendelő nevében és az ő javára végzi, ezért a tevékenységét úgy kell tekinteni, mintha maga a megrendelő járt volna el. A kivitelező tehát nem hivatkozhat a megrendelő ellenőrzésének elmulasztására. A Ptk. 394. §-a (1) bekezdésének második fordulata egyébként - a korábbi bírói gyakorlatot is figyelembe véve (pl. l. a BH 1982/1. számában 20. sorszám alatt vagy a BH 1989/7. számában 279. sorszám alatt megjelent eseti döntéseket) - sem ad felmentést a vállalkozó számára azért, mert a megrendelő az ellenőrzési kötelezettségének nem, vagy nem megfelelő módon tesz eleget. A bírói gyakorlatot ezzel kapcsolatban jól példázza a LB Gf. V. 30552/1994. sz. határozata (BH 1995/8. sz. 528.).

A teljesség kedvéért kívánczik ide annak megjegyzése, hogy a megrendelő anyagellenőrzési jogosultsága magától értetődően csak a vállalkozó által beszerzett anyagra vonatkozik. A megrendelő által adott anyagot a 392. § (3) bekezdése értelmében a vállalkozó köteles ellenőrizni.

Az eltakart munkarészek ellenőrzése

2. A munkavégzés során előfordulhat - az építési és a szerelési szerződésekkel kapcsolatban igen gyakori -, hogy egyes munkarészeket a technológiai folyamatban be kell építeni, illetve el kell takarni. Ilyen esetekben a vállalkozó a megrendelőt a beépítésről előzetesen és megfelelő időben köteles értesíteni, hogy az ellenőrzési jogával (kötelezettségével) még a beépítés előtt élhessen. Ha azonban a megrendelő ezt elmulasztja, a későbbi ellenőrzéssel keletkezett többletköltség az ő terhe. Ez természetesen csak akkor áll fenn, ha az értesítést a beépítés előtt „megfelelő időben” kapta meg. Ha az értesítés beépítés előtt ugyan, de olyan időben érkezett meg a megrendelőhöz, amikor már nem volt módja az ellenőrzésre, annak későbbi elvégzése folytán keletkezett költségeket a vállalkozónak kell viselnie.

A vállalkozó szellemi alkotásának védelme

3. A Ptk.-nak a szellemi alkotásokhoz fűződő jogok védelméről szóló 86. §-a (1. ott) egy változatát szabályozza a 394. § (3) bekezdése, amely a vállalkozó hozzájárulásához köti a megrendelő által a szerződés teljesítése során megismert új elgondolásnak, megoldásnak vagy műszaki ismeretnek mással való közlését. A vállalkozási szerződés bizalmi jellegét az elmélet és a gyakorlat eddig is kiemelték, de a hangsúly e vonatkozásban a megrendelő oldalán volt. A (3) bekezdés rendelkezése most a vállalkozó javára tükrözi ezt a viszonyt és az ő érdekének jogi védelmét juttatja kifejezésre.

Ptk. 395. § (1) A megrendelő a szerződéstől bármikor elállhat, köteles azonban a vállalkozó kárát megtéríteni.

(2) Ha a szerződéskötés előtt fennállott helyzetet nem lehet visszaállítani, vagy ha ezt nemzetgazdasági érdek vagy különös méltánylást érdemlő egyéb érdek indokolja, a bíróság a megrendelő elállása esetében - bármelyik fél kérelmére - a szerződést a jövőre nézve szünteti meg. A megrendelő ilyenkor is köteles a vállalkozó kárát megtéríteni.

(3) Ha a megrendelő a szerződéstől azért állt el, mert a teljesítési határidő lejártá előtt nyilvánvalóvá vált, hogy a vállalkozó a munkát csak olyan számottevő késéssel tudja elvégezni, hogy a teljesítés emiatt a megrendelőnek már nem áll érdekében, a megrendelő a szerződésszegésre vonatkozó szabályok szerint kártérítést követelhet.

(4) Ha a munka végzése során a körülmények arra engednének következtetést, hogy a teljesítés hibás lesz, a megrendelő a fogyatékoság kiküszöbölésére tűzött megfelelő határidő sikertelen eltelte után gyakorolhatja a hibás teljesítésből eredő jogokat.

Jegyzet: A Ptk. 395. § (2) bekezdésében a „népgazdaság” kifejezést „nemzetgazdaság”-ra változtatta az 1991. évi XIV. törvény 16. § (4) bekezdése.

A Ptk. 395. § (3) bekezdése az 1993. évi XCII. törvény 40. § (4) bekezdés a) pontjának megfelelően módosított szöveg.

A megrendelő elállása a szerződéstől

1. A vállalkozási szerződés - más szerződésekhez hasonlóan - valamely szükséglet kielégítése céljából jön létre, magánszemélyeknél általában egyéni érdekből, gazdálkodó szervezetnél a szűkebb vagy tágabb értelemben vett közérdekből. A teljesítése tehát szorosan kapcsolódik létrehozásának indokához.

Olykor a szerződés megkötése után válik nyilvánvalóvá, hogy az a szükséglet, amelynek kielégítésére létrejött, valójában nem áll fenn, vagy megváltozott, s így a célzott eredmény létrehozására már nincs szükség. A megrendelő személyétől függetlenül indokolt számára biztosítani azt a jogot, hogy ilyen esetben a szerződés léte felett rendelkezze. Az említett okok indokolják azt a rendelkezést, hogy a megrendelő a szerződéstől bármikor elállhasson. (A gyakorlatban közhasználatú kifejezéssel: általános elállási jog.)

A jogszabályban használt „bármikor” szó azonban mégsem jelent teljes időbeli korlátlanyságot, mert amint a GK 22. és a GK 32. számú állásfoglalásokkal módosított GK 16. sz. állásfoglalás (GEH 29. o.) c) pontja kimondja: „A megrendelő az általános - valamint a késedelem miatt bekövetkezett érdekmulásra alapított - elállási jogát mindaddig gyakorolhatja, amíg a szolgáltatás átadása és átvétele nem történt meg.”

Esetenként előfordul, hogy a megrendelő ugyan a vállalkozó szerződésszegésére hivatkozva gyakorolja az elállási jogát, szerződésszegése azonban ténylegesen nem állapítható meg. A bírói gyakorlat - a hivatkozott állásfoglalás a) pontját figyelembe véve - ilyen esetekben a megrendelő általános elállási joga alapján tekinti hatályosnak az elállást (LB Gf. V. 31011/1991. - BH 1992/3. sz. 189.). Ez természetesen csak arra az esetre lehet irányadó, ha a megrendelő nem tiltakozik az elállási jogcím változtatása ellen. Ha ugyanis bírói kioktatás ellenére fenntartja a különös elállási jogcímet, akkor a bíróság az állásfoglalás b) pontjában foglaltak szerint járhat el. Erről az alábbiakban még lesz szó.

A szerződésszerű teljesítés után azonban az általános elállási jog hatályosan már nem gyakorolható, mert ebben a helyzetben - a kötelezettség teljesítése és a szerződés megszűnése folytán - már nincs mitől elállni. Vonatkozik ez arra az esetre is, ha a teljesítés még az arra megszabott határidő eltelte előtt történt.

Érdeklődésre tarthat számot a Legfelsőbb Bíróságnak az az eseti döntése is, amely szerint a megrendelő a bírósági eljárás során is áttérhet a vállalkozási szerződéstől szerződésszegés alapján történő elállásról az általános elállási jog gyakorlására (LB Gf. V. 31877/1991. - BH 1992/7. sz. 481.), természetesen akkor, ha a teljesítés még nem történt meg.

A megrendelő elállási jogának engedélyezése mellett azonban a tv. tekintettel volt a vállalkozó érdekeire is, akinek vagy amelynek a megkötött szerződés teljesítésének előkészítése vagy a munka megkezdése, illetőleg az elállás közléséig történt munkavégzése során költségei, kiadása merülhettek fel, és egyéb kára is keletkezhetett. Ezért a 395. § (1) bekezdése azt is kimondja, hogy az elálló megrendelő köteles a vállalkozó kárát megtéríteni. Hangsúlyozni kell, hogy ez a megtérítési kötelezettség nem azonos a szerződésszegéssel okozott kár megtérítésével (Ptk. XXV. fejezete), hiszen a tárgyalt esetben nincs is szerződésszegés, mert az elállás jogszerűen történik, s a megrendelő vétlenségének bizonyításával nem is mentheti ki magát. Az említett kártérítési kötelezettség tehát objektív jellegű, ezért közömbös, hogy a megrendelő gondatlanul szerződött-e, vagy a szerződés megkötése után keletkezett neki felróható vagy fel nem róható okból olyan helyzet, amely a szerződéstől való elállását indokolttá, illetve szükségessé tette.

A 355. § most is alkalmazandó (4) bekezdéséből következik, hogy a vállalkozó joggal igényelheti a vállalkozási szerződés megszűnése folytán elmaradt hasznát is. Az elmaradt haszon természetesen nem alapítható feltételezésre, hanem azt a vállalkozónak kellően bizonyítania kell. Ezért is helyezkedett arra az álláspontra a Legfelsőbb Bíróság, hogy: *általános szerződési feltételekben a szállító a megrendelő általános elállási jogának gyakorlása esetére nem köthet ki általányszármazást*. Az ítélet indokolása szerint a kifejtettek mind a szállítási, mind a vállalkozási szerződések tekintetében irányadók (LB Gf. I. 30618/1987. - BH 1987/11. sz. 404.). A kártérítés tekintetében irányt mutató az a bírói ítélet is, amely szerint a kár mértékének megállapításánál nem a tervezett nyereség, hanem a tényleges vagyonsökkenés az irányadó (LB Gf. I. 31492/1985. - BH 1986/12. sz. 514.).

Az utóbbi időben többször előfordult, hogy a vállalkozók a megrendelőjük általános elállása esetén nem kártérítési, hanem kötbérgigényt érvényesítettek (pl. meghíusulási kötbért) a kötbérek káratartalány jellegére hivatkozással. A bírói gyakorlat ezeket a kísérleteket egyértelműen visszautasította, hiszen a kötbér - a Ptk. 246. §-ának (1) bekezdése szerint - fizetésére a kötelezett akkor vállalkozhat kötelezettséget, ha *olyan okból, amelyért felelős*, nem, vagy nem szerződésszerűen teljesít, az általános elállási jog gyakorlása esetén viszont a kötelezett szerződésszegéséről nincs szó. Ha pedig a megrendelő - a vállalkozó szerződésszegése ellenére és bírói kioktatás után is - ragaszkodik az elállása jogcímeként az általános elállásra, a bíróság eltérő jogcímen nem hozhat marasztaló ítéletet (l. a 2. pontban kifejtetteket). A kötbérnek egyébként csak egyik funkciója a káratartalány szerepe, ezért a Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban a Gfv. X. 31 611/1992. sz. határozatában kifejtette, hogy: *A kötbér káratartalány jellege mellett sem lehet a jogszabályban biztosított s ezért nem jogellenes elállás esetén a jogszabály szerinti kártérítési igény helyett szankcióként meghíusulási kötbért érvényesíteni* (BH 1995/4. sz. 229.).

Az elállás folytán keletkezett kár megtérítésénél is érvényesül a károsult kárelhárítási, illetve kárcsökkentési kötelezettsége [Ptk. 340. § (1) bek.].

Meg kell említeni a teljesség kedvéért azt is, hogy a bírói gyakorlat szerint a megrendelő az általános elállási jogával *nem csak az egész vállalkozói produktum tekintetében, hanem annak egy része tekintetében is élhet*, elállhat a szerződéstől (LB Gf. VIII. 30635/1980. - BH 1981/7. sz. 292.), megítélésünk szerint azonban erről csak osztható szolgáltatás esetén lehet beszélni.

2. A Ptk. nemcsak a 395. § (1) bekezdésében foglalt esetben adja meg a megrendelőnek a szerződéstől való elállás jogát, hanem más esetekben is, elsősorban a szerződésszegés egyik következményeként [Ptk. 300. § (1) bek., 306. § (3) bek.]. Az elállás különböző jogcímeinek különböző a vagyoni következménye is. Az általános elállási jog gyakorlása esetén a megrendelő - amint erről előbb volt szó - objektív jellegű kártérítést fizet, az ún. szankciós elállásnál, vagyis ha annak az oka a vállalkozó szerződésszegése, nemhogy nem fizet, hanem ő kaphat kötbért és kártérítést. A jogkövetkezmények szempontjából tehát nem közömbös az elállás jogcíme. Ezért kívánatos és szükséges is, sőt gyakran az elálló fél érdekében áll, hogy az elállást közlő nyilatkozatában megjelölje annak okát, jogcímét. Az általános elállási jog és a kötelezett késedelmén alapuló elállási jog gyakorlásánál - a bírósági gyakorlatban alkalmazott - elhatárolási szempontokat a BH 1996/6. számában 329. sorszámon megjelent eseti döntés indokolása tartalmazza.

A részben már ismertetett GK 16. sz. állásfoglalás abból indul ki, hogy az elállási nyilatkozat nem mindig tartalmazza az előbb megjelölt jogcímközlést, ami egymagában nem teszi a nyilatkozatot hatálytalanná. A bíróságnak válik a feladatává, hogy ilyen esetben értelmezés útján állapítsa meg az elállás jogcímét. Az állásfoglalás szerint nincs akadálya annak, hogy ha az elállás az általános jogcímen alapulónak tekintendő, a megrendelő később közölje a másik féllel, hogy valójában szerződésszegés miatt állt el a szerződéstől. Az utóbbi esetben azonban elállásának jogszerűségét bizonyítania kell.

A GK 16. sz. állásfoglalás foglalkozik azzal is, hogy miképpen alakul a helyzet, ha a másik fél az elállás jogosságát vitássá teszi. A megrendelő általános elállási jogának gyakorlása esetén ennek nincs jelentősége, hiszen a bíróságnak az elállást a tv. rendelkezése alapján jogszerűnek kell tekintenie, és legfeljebb az ehhez kapcsolódó s ugyancsak vitássá tett kártérítési követelés igényel döntést. A jogcím a már kifejtettek szerint csak akkor támadható, ha az elállás a teljesítés után történt [l. az áf. c) pontját]. Új helyzet keletkezhet, ha az elállás megjelölt jogcíme szerződésszegés volt, és a bíróság azt állapítja meg, hogy annak feltételei nem állottak fenn, de az elállás más jogcímen lehetséges volna (pl. érdekmúlás a megrendelőnél nincs, de a nevezett az általános elállási joga folytán is előidézheti a szerződés megszűnését). Ilyen esetben az állásfoglalás célszerűnek tartja, ha a bíróság erre a fél figyelmét felhívja azzal, hogy a megfelelő joghatáshoz más címen történő elállás szükséges. Az állásfoglalás határozottan leszögezi, hogy a bíróság az elállás jogszerűségét a fél által megjelöltől eltérő jogcímen nem állapíthatja meg. Példaként említhető az az eseti döntés, amelyben a Legfelsőbb Bíróság úgy foglalt állást, hogy: *a megrendelő érdekmúláson alapuló elállása nem tekinthető megalapozottnak csupán azon az alapon, hogy a vállalkozó a kivitelezést vontatottan kezdte meg* (LB Gf. V. 30430/1989. - BH 1989/12. sz. 489.).

A gyakorlatban az a kérdés is felmerült, hogy ha a megrendelő a szerződéstől eláll, a vállalkozót megillető kártérítés összegébe a megrendelő ellenkövetelését beszámíthatja-e. A Legfelsőbb Bíróság a kérdést igenlően döntötte el azzal, hogy: *a megrendelő a kártérítésbe beszámíthatja azt az ellenkövetelését, amely a kártérítés esedékessé válásakor még nem érvényesült el*. Az eseti döntés azt is megállapította, hogy *a kártérítés az elállás időpontjában válik esedékessé* (LB Gf. V. 31161/1988. - BH 1989/6. sz. 237.).

A szerződés jövőbeli megszüntetése a bíróság által

3. A Ptk. 320. § (1) bekezdése szerint az elállás a szerződést felbontja. A 319. § (3) bekezdése pedig úgy rendelkezik, hogy a szerződés felbontása esetében a szerződés megkötésének időpontjára visszamenő hatállyal szűnik meg, és a már teljesített szolgáltatások visszajárnak. Ez azt jelenti, hogy a szerződéskötés előtti helyzetet vissza kell állítani, a feleket jogilag és gazdaságilag ugyanabba az állapotba kell helyezni, mint amilyenben a megállapodás létrejötté előtt voltak. A gyakorlati tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy ez nem mindig lehetséges, és nem is mindig méltányos vagy célszerű. A 395. § (2) bekezdése ezeket a tapasztalatokat hasznosította, mikor felhatalmazta a bíróságot, hogy egyes esetekben a megrendelő elállásának következményét, a kár megtérítésére vonatkozó kötelezettsége fenntartásával, akként állapítsa meg, hogy a szerződést - bármelyik fél kérelmére - csak a jövőre nézve szüntesse meg, vagyis a megszűnés ex tunc hatályát ex nunc hatályúvá tegye. Az említett esetek három csoportba oszthatók:

- a) ha a szerződéskötés előtt fennállott helyzetet nem lehet helyreállítani;
- b) ha a nemzetgazdasági érdek kívánja meg;
- c) ha különös méltánylást érdemlő egyéb érdek indokolja.

Az első csoportba tartozó esetek objektív jellegűek, csupán a lehetetlenség tényének megállapítása szükséges. Ha pl. a vállalkozó a megrendelő által adott cement felhasználásával az építkezés helyén betont készített, a visszaadásról már nem lehet szó.

A nemzetgazdasági érdek fennállása már a bírói mérlegelés körébe tartozik, és indokolt lehet más szervek véleményének a beszerzése is. Magánszemély megrendelő elállása esetén ilyen szempont nemigen érvényesülhet, a gazdálkodó szervezetek egymás közötti jogviszonyaiban azonban már többször keletkezhet olyan helyzet, amelyben a közérdeket akár gazdaságpolitikai célból, akár a továbbgyűrűző súlyos kár következményének elhárítása végett vagy más okból a csoportérdek - a vállalati kollektíva érdeke - főlé kell helyezni.

A harmadik csoportban a különös méltánylást érdemlő esetek elbírálása ugyancsak a bíróság mérlegelését igényli, és egyaránt számba jöhet a gazdálkodó szervezetek és a magánszemélyek mint megrendelők által kötött szerződésekben.

Részleges elállás a szerződéstől

4. A 395. § a megrendelőnek a szerződéstől való elállási jogosultságát szabályozza, de ez nem azt jelenti, hogy csak az egész szerződéstől állhat el. A bírói gyakorlat ismeri a részleges elállást is, ami a gazdálkodó szervezetek egymás között kötött szerződéseivel kapcsolatban szokott leginkább előfordulni, és természetesen csak akkor lehetséges, ha a szolgáltatás osztható. Nem volna indokolható és a jogszabály céljával sem összeegyeztethető az olyan álláspont, amely az elállási jogot csak az egész szerződésre tartaná alkalmazhatónak (lásd az 1. pontban ismertetetteket). Nem lehet tehát akadálya annak, hogy a megrendelő pl. három épületre kötött vállalkozási szerződéstől csak egy épületre vonatkozóan álljon el, vagy négy - egyedileg elkészítendő - műszer közül kettőre jelentse be elállási nyilatkozatát.

A bírói gyakorlatban azonban olyan esetek is előfordultak, amikor nem fizikai, hanem a vállalkozás tárgyának jogi oszthatatlanságában állapodtak meg a felek. (Adott esetben az alperesi vállalkozó olyan számítógépes programok kidolgozását és beüzemelését vállalta, amelyek a megrendelő cég folyószámlarendszerének kidolgozását és ehhez kapcsolódóan az áruforgalmi rendszere kapcsolódó moduljainak átprogramozását jelentette. A kidolgozott folyószámlarendszer a modulok átprogramozása nélkül rendeltetésszerűen nem volt üzemeltethető.)

A GK 65. számú állásfoglalás (megjelent a HJGY 21. kötet 230. o.) I. pontjában a Legfelsőbb Bíróság Gazdasági Kollégiuma úgy foglalt állást, hogy ha „a felek szerződésben a természetben osztható szolgáltatásra vonatkozóan úgy állapodnak meg, hogy annak valamennyi részét a kötelezett együttesen köteles szolgáltatni (jogi oszthatatlanság), ennek következménye, hogy a jogosult részteljesítést nem köteles elfogadni.”. Ebből tehát az következne - szemben a fent kifejtettekkel -, hogy jogi oszthatatlanság esetén a vállalkozás tárgyával kapcsolatban részleges elállásra nem kerülhetne sor. Nem elképzelhetetlen azonban, hogy bizonyos feltételektől függően a felek a szerződésükben kikötött jogi oszthatatlanságot már eleve feloldják (az előbbi példánál maradva a modulok csökkentett áron való átvételébe a megrendelő belemegy). Ilyen esetekben a jogi oszthatatlanság merev alkalmazása sem a felek érdekének, sem az anyagi igazságnak nem felelne meg, hiszen a felek a jogi oszthatatlanságra vonatkozó megállapodásukat akár utóbb is megváltoztathatják, és - az ismertetett példára visszatérve - a megrendelő a kidolgozott és általa átvett folyószámlarendszert a kapcsolódó modulok nélkül is használhatja, természetesen az ellenértékének megfizetése mellett, a nem szállított modulokra vonatkozó részszerződéstől ugyanakkor jogosan állhat el. Ennek megfelelő döntést hozott a Legfelsőbb Bíróság a Gf. I. 31 531/1992. - BH 1993/10. számában 632. sorszámú közzétett eseti döntésében.

Az építési szerződések (l. a Ptk. 402-406. §-aihoz fűzött magyarázatot is) körében a bírói gyakorlat általában a természetbeli oszthatatlanságot veszi alapul, hiszen pl. egy családi ház építésére kötött szerződés „részteljesítése” nehezen képzelhető el úgy, hogy annak a rendeltetésszerű használatához fűződő - jogszabályból is fakadó [Ptk. 277. § (1) bek.] - érdeksérelmet ne szenvedne (a családi ház garázsa megépítésének hiánya a rendeltetésszerű használatot akadályozó tényező lehet). Az építési szerződések tárgyának „oszthatatlan” voltát egyébként a Ptk. 403. §-ának (2) bekezdése ki is mondja, de azzal hogy „ha a szolgáltatás természetéből más nem következik”. Ebből tehát levonható az a következtetés, hogy a jelentősebb beruházásoknál, mint amilyen pl. egy családi ház építése, célszerű, hogy a felek már a szerződéskötéskor tisztázzák, a szerződés tárgyát oszthatónak vagy oszthatatlannak minősítik-e. A később e téren kialakuló vita ugyanis már nehezen bírálható el. Adott esetben a vállalkozó abból kívánta levezetni a szerződés tárgya jogi oszthatóságát, hogy a felek a részszámlázás lehetőségében és az építési munka több ütemben való elvégezhetőségében a szerződésben már megállapodtak. A Legfelsőbb Bíróság azonban Gfv. V. 32 119/1995. számú határozatának indoklásában arra az álláspontra helyezkedett, hogy „Az építési szerződések körében alapul, hogy a szolgáltatás oszthatatlan [Ptk. 403. § (2) bek.]. A perbeli esetben a szolgáltatás természetéből az oszthatóságra nem lehet következtetni. A részszámla kiállításának - a szerződésben kikötött - lehetősége vagy az, hogy az építési munka csak több ütemben végezhető el, önmagában a szolgáltatást nem teszi oszthatóvá.” (BH 1997/10. sz. 493.). E megállapítás rámutat arra, hogy a természetben egyébként osztható szolgáltatások esetén feltétlenül szükséges a jogi oszthatatlanságban való kifejezett megállapodás. E nélkül a részleges ellátás lehetőségére hivatkozással a megrendelő elállása esetenként nem lesz kifogásolható.

Szerződésszegési következmények a szerződésszegés előtt

5. A szerződésszegés következményei általában a szerződés megszegésének tényéhez fűződnek [Ptk. 298-300. §, 305. § (1)-(3) bek., 306-310. §, 314-318. §]. A Ptk. 395. § (2) és (3) bekezdése azonban a megrendelő érdekvédelméből kiindulva olyan eseteket szabályoz, amikor a szerződésszegés még nem történt meg, de előre látható, és ezért a megrendelőt olyan igények érvényesítésére hatalmazza fel, amelyeket enélkül csak később, a szerződés megszegése után támaszthatott volna.

A Ptk. 300. § (1) bekezdése szerint a jogosult (a megrendelő) a kötelezett késedelme esetén, ha a teljesítés többé már nem áll érdekében, elállhat a szerződéstől. A 395. § (3) bekezdéséből következőleg ez a joga akkor is fennáll, ha a teljesítési határidő előtt már nyilvánvalóvá vált a vállalkozó olyan bekövetkező és számottevő késedelme, amely miatt a teljesítés a megrendelőnek már nem fog érdekében állni. Nem volna ugyanis célszerű a megrendelőt arra késztetni, hogy várja be a teljesítési határidő elteltét, és csak az után éljen elállási jogával. Az ilyen időmúlás növelné a kárt, a szerződés fennállása akadályozhatná a megrendelőt szükséglete más módon való kielégítésében, míg a helyzet mielőbbi tisztázása és rendezése csökkentheti a biztosra vehető szerződésszegés következményeit. Ilyen értelemben a jogszabály nemcsak a megrendelő, hanem a vállalkozó érdekét is szolgálja.

A jogszabály azonban nemcsak a megrendelő elállási jogát konstruálja meg, hanem még arra is felhatalmazza, hogy a szerződésszegésre vonatkozó szabályok szerint kártérítést követeljen. Nem zárható ki azonban, hogy a felek már a szerződésükben ilyen esetekre kötbérszankcióban állapodjanak meg [Ptk. 246. § (1) bek.]; ekkor természetesen - a korábbi gyakorlatnak megfelelően - a megrendelő a kötbért és az azt meghaladó kárát is érvényesítheti.

Felvetődik az a kérdés, hogy mi a jogi helyzet abban az esetben, ha a vállalkozó késedelmét kizárólag a megrendelő idézte elő, mert valamelyik közbenső intézkedési kötelezettségét nem kellő időben teljesítette, nem tette meg azt, ami nélkül a vállalkozó sem teljesíthet. (Pl. a szükséges vagy meghatározott időben nem adott anyagot, nem közölt adatokat, nem bocsátotta rendelkezésre a munkahelyet stb.) Ilyenkor az elállás joga a megrendelőt a 395. § (3) bekezdése alapján nem illeti meg, hanem csak az (1) bekezdés alapján állhat el. A munkahely-átadási késedelem esetén még a vállalkozó elállási joga is előtérbe kerülhet a Ptk. 393. §-ának (2) bekezdése alkalmazásával. Így foglalt állást a Legfelsőbb Bíróság a Gf. V. 30360/1989. sz. eseti döntésében (BH 1990/8. sz. 309.).

Esetenként azonban az is előfordulhat, hogy a megrendelő elállása valóban a szállító késedelme miatt a Ptk. 300. §-ának (1) vagy (2) bekezdésén alapul, de a felperesnek is volt közbenső szolgáltatási késedelme, ami alapvetően befolyásolta a vállalkozó teljesítését. Ilyen esetekben a bíróságok mérlegelésére tartozik annak eldöntése, hogy a szerződésszegő megrendelő jogosult-e egyáltalán a szerződéstől való elállásra a Ptk. 395. §-ának (3) bekezdése alapján. Ha nem, úgy a vállalkozó szerződésszegésével összefüggő kárait nem érvényesítheti, az esetleg már kifizetett részszámla összegét nem követelheti vissza stb. (LB Gf. IV. 31794/1994. - BH 1996/6. sz. 329.).

A szerződésszegésen alapuló elállás tárgyalásakor figyelemre méltó a Legfelsőbb Bíróságnak az az eseti döntése is, amely szerint: *a megrendelő szerződéstől való elállásán alapuló kár megtérítése iránti követelés érvényesítése nem zárja ki azt, hogy a vállalkozó az elállást megelőző szerződésszegésre alapítottan - így a munkaterület átadásának késedelme, valamint a munkavégzés felfüggesztése miatt - kártérítést követeljen* (LB Gf. V. 31346/1995. - BH 1997/3. sz. 135.). Ebben az ügyben az az elvi tétel került megfogalmazásra, hogy a megrendelő jogos elállása a saját korábbi szerződésszegését nem anulálja, annak kártérítési következményeit a megrendelő viselni tartozik. Más kérdés az, hogyha a vállalkozó a megrendelő által ellene indított perben viszontkeresetként vagy beszámítási kifogásként érvényesíti ezt a kártérítési igényét, a szembenálló jogos igények egymást kiolthatják [Pp. 147. § (1) bek.].

6. Míg a 395. § (3) bekezdése az előre látható késedelem, a (4) bekezdés az előre látható hibás teljesítés esetére tartalmaz speciális szabályozást. Ha ugyanis a teljesítés hibájára már a munka végzése során következtetni lehet, a megrendelő ennek kiküszöbölésére megfelelő határidőt tűzhet (a megfelelő határidőre l. a 393. §-hoz fűzött kommentár 2. pontját), és ennek sikertelen eltelte után gyakorolhatja a hibás teljesítésből eredő jogait. Ebben a helyzetben is felesleges volna megvárni a hibás munka befejezését, amelynek kijavítása nyilvánvalóan nehezebb lenne, és a kárt vagy annak növekedését idézhethé elő.

Az utóbbi esetben érvényesíthető szavatossági jogokat elemzi a Ptk. indoklása (I.), amelynek helyességét a tv. módosítása nem érintette. „Ebből a szempontból gyakorlatilag csak az elállás, valamint a kijavítás követeléséhez való jog jön figyelembe. Rendszerint tárgytalan ugyanis a kijavíttatás, mert a vállalkozó van birtokban; a kicserélés értelemszerűen kizárt; a díj aránylagos leszállítása pedig azért nem követelhető, mert a mű befejezte előtt az értéksökkenés mértéke még nem állapítható meg.”

A Ptk. 310. §-a szerint azonban a jogosult - a szavatossági jogainak érvényesítésén kívül - a hibás teljesítésből eredő kárának megtérítését is követelheti. A hosszabb időt igénylő vállalkozói teljesítés előre látható hibája miatti elállás kárvetkezményeinek számításánál nagy jelentősége van annak, hogy az elállásra mikor milyen készütségi állapotban kerül sor, hiszen a hibás produktum elkészítése is jelentős értékű munkát, anyagfeldolgozást kívánhat meg a vállalkozótól, ezért a megrendelő elállásának „késedelme” a vállalkozó kárát növelheti. [Ilyen esetekben felmerülhet a Ptk. 344. §-a (3) bekezdése b) pontjának alkalmazása is.] Ezért jelentős az az eseti döntés, amely az - évenkénti jelentős mértékű - inflációs hatások következményeit az előre láthatóan hibásan teljesítő vállalkozóra hárítja (LB Gfv. X. 30178/1995. - BH 1995/12. sz. 724.).

A szavatossági igények hibás teljesítés előtt való érvényesítésének lehetősége egy elévülési kérdést is felvet. Mivel a hiba kiküszöbölésére kitűzött határidő eredménytelen elteltével a megrendelő igényérvényesítési lehetősége bekövetkezik, ez azt jelenti-e, hogy a szavatossági igény elévülése is megkezdődik, vagyis ha a 308. § (1) bekezdésében meghatározott határidő alatt a vállalkozó ellen nem lép fel, később, a hibás teljesítés megtörténte után érvényesítheti-e a számára már korábban megnyílt igényt? A kérdés eldöntésénél abból kell kiindulni, hogy a 394. § (4) bekezdése a megrendelőnek csupán lehetőséget ad arra, hogy már a hibás teljesítés előtt fellépjen a vállalkozó ellen, de azt nem teszi kötelezővé, és nem szünteti meg a 305. és a további §-okban a hibás teljesítés folytán keletkező jogait.

Ptk. 396. § (1) A felek a szolgáltatás átadásakor közösen elvégzik azokat a szakmailag szokásos és indokolt próbákat, amelyek a teljesítés megfelelő minőségének megállapításához szükségesek.

(2) Eltérő szakmai szokás hiányában a próba lefolytatásához szükséges feltételeket a megrendelő - a vállalkozó költségére - biztosítja, a próbát pedig a vállalkozó végzi.

(3) A vállalkozó köteles a megrendelőnek a szolgáltatott dologról a felhasználáshoz, fenntartáshoz szükséges tájékoztatást megadni.

(4) A megrendelő mindaddig nem köteles a díjat megfizetni, amíg a vállalkozó tájékoztatási kötelezettségének eleget nem tett, feltéve, hogy annak hiányában a szolgáltatott dolog rendeltetésszerű használatba nem vehető.

Jegyzet: A Ptk. 396. § (2) bekezdés az 1993. évi XCII. törvény 40. § (4) bekezdés a) pontjának megfelelően módosított szöveg.

A felek együttműködése a teljesítés során

1. A 396. § rendelkezései lényegében a szerződés teljesítésében a felek együttműködési kötelezettségét előíró 277. § (2) bekezdésén alapulnak. E rendelkezések a vállalkozó teljesítésének, a szolgáltatás átadás-átvételének ahhoz a fázisához kapcsolódnak, amelyben a teljesítés megfelelő minőségének megállapításához szükséges vizsgálatok folynak, és azokat a feltételeket rendezik, amelyek a szolgáltatás kellő minőségének megmaradását a későbbi időre is biztosítják.

Próbák a minőség ellenőrzésére

2. A teljesítés minőségének vizsgálata minden szerződés folyamánya [283. § (1) bek.], magánszemély megrendelő is a vállalkozóval együtt megvizsgálja, hogy az elkészült ruha vagy cipő jó-e, a kijavított rádió megfelelően működik-e. A § (1) bekezdése a szakmailag szokásos és indokolt próbákra utal. Ez elvileg minden vállalkozási szerződésnél alkalmazható, de gyakorlatilag a gazdálkodó szervezetek egymás közötti jogviszonyaiban jelentkezik, és a szabályozás is ezt tartotta szem előtt. Ilyen próbák vannak egyébként egyes létesítményeknél, berendezéseknél (gyárak, utak, vízvezeték-, csatornarendszerek stb.). A közös elvégzést részben a szakszerűség, részben pedig az indokolja, hogy egymás jelenléte és a kölcsönös ellenőrzés megakadályozza az olyan későbbi vitát, hogy az eltérő eredmények szubjektív okokra vezethetők vissza. Közös próba esetén csak egyféle eredmény lehetséges. A műszaki okok mellett nem közömbös a gazdaságossági szempont sem, mert ezek a próbák rendszerint költségesek és megismétlésük (külön-külön való elvégzésük) többletköltségek keletkezésével járna.

Próba, üzemi próba, próbaüzemeltetés

3. A Ptk. a „próba” általános és gyűjtő kifejezést használja a felek minőségvizsgáló tevékenységével kapcsolatban.

A bírósági gyakorlat szerint az üzembe helyezés előtti próbák jellegüket tekintve két csoportba sorolhatók. Az első csoportba tartoznak az olyan próbák, amelyeket a szerződések teljesítése kapcsán szükségszerűen minden esetben el kell végezni. A másodikba pedig azok (így a próbaüzemeltetés is), amelyek elvégzése nem minden esetben szükséges, sőt egyes állóeszközcsoportok vonatkozásában ilyen próbák nem is lehetségesek. Az első csoportba sorolt ilyen jellegű próba: a minőségi megvizsgálás, a törvényes vagy a szerződésben meghatározott tulajdonságok meglétének ellenőrzése, termelő berendezések esetében annak megvizsgálása, hogy több egymáshoz kapcsolódó berendezés összefüggően, tartós üzemre alkalmas-e (üzemi próbák), illetve a berendezés minden összetartozó egysége és a berendezés összessége teljesíti-e a szavatolt, a kiviteli tervekben és a szerződésekben előírt műszaki feladatokat, megfelelnek-e a szabványokban és a szerződésekben foglalt kikötéseknek, valamint a tartós és rendeltetésszerű működés követelményeinek. Ezekről a próbákról azonban meg kell különböztetni a „próbaüzemet”. Esetenként szükséges egyes - rendszerint termelő jellegű és elsősorban nagy - beruházásoknál annak ellenőrzése is, hogy a teljes beruházás vagy a beruházás egy komplett szakasza, összes gépei és berendezései, valamint az ezek használatát biztosító építmények együttesen és meghatározott időtartamig hibamentesen és a beruházási alapokmányokban foglaltaknak megfelelően üzemszerűen működtethetők-e. Ezt az ellenőrzést szolgálja a próbaüzemeltetés. A próbaüzemeltetés során általában olyan gépeket és berendezéseket működtetnek, amelyeknek átvétele (és ezen belül kipróbálása) a vonatkozó szerződés teljesítésével összefüggően egyébként már megtörtént.

A felek feladatai a próba során

4. A próba lefolytatásának mechanizmusát a **Ptk. 396. § (2) bekezdése** általánosságban a megrendelő és a vállalkozó feladatának szétválasztásával úgy rendezi, hogy az ahhoz szükséges feltételeket (alap- és nyersanyagot, villamos energiát, esetleg bizonyos személyzetet stb.) a megrendelőnek kell biztosítania, a próbát (a berendezés működtetését, a minőségellenőrzéshez szükséges mechanikai, vegyi folyamatokat stb.) a vállalkozó végzi. Lehetséges azonban, hogy a megrendelőnek az adott próbához nagyobb szakértelme van (pl. egy atomerőmű kellő minőségben való elkészültét bizonyára a megrendelő, illetve a későbbi üzemeltető tudja megfelelően ellenőrizni), s így a próbát is célszerűbben ő fogja tudni elvégezni. Mindezekre tekintettel a jogszabályban meghatározott feladatmegosztás csak akkor érvényesül, ha más szakmai szokás nem alakult ki.

A (2) bekezdés eredeti szövege kifejezetten utalt a felek „eltérő megállapodásának” lehetőségére, vagyis arra, hogy a próba lefolytatásához szükséges feltételeket - a felek megállapodása szerint - a vállalkozó is magára vállalhatta. Ennek elsősorban az volt a magyarázata, hogy a megrendelő a vállalkozó költségére (vagyis a vállalkozó költségviselése mellett) biztosította a próba lefolytatásához szükséges feltételeket, s ez - esetenként - a gazdaságos, takarékos megoldások alkalmazását nem segítette elő.

Eltérő szakmai szokás hiányában tehát minden esetben a megrendelőnek kell biztosítania a próba lefolytatásához szükséges feltételeket [pl. villanyáramot a gépek üzemeltetéséhez vagy a gőzenergiát, vágányzárt a vasúti berendezés (sínpálya) kipróbálásához, hatósági engedélyt beszerezni, ha erre az adott szolgáltatás üzemeltetéséhez szükség van].

A szóban levő rendelkezést - feltehetőleg - az indokolta, hogy az egyes vállalkozási szerződéstípusokra vonatkozó speciális szabályokban rögzített elvekhez közelítsék a vállalkozási szerződések általános szabályait. Márpedig pl. a szerelési szerződéseknél - a **Ptk. 407/A. §-ának (4) bekezdése** - is hasonló megoldást tartalmaz, mert a próbaüzemhez szükséges anyagok biztosítását a megrendelő feladataként írja elő.

Meg kell azonban jegyezni, hogy az „eltérő szakmai szokás” nem minden esetben teszi indokolatlanná a szerződő felek részére korábban biztosított eltérő megállapodás kötésének lehetőségét. Nem zárható ugyanis ki az, hogy a megrendelő nem tud, vagy nem kíván foglalkozni a próba lefolytatásához szükséges feltételek biztosításával (pl. hatósági engedélyek beszerzésével, mert nem a beruházás megvalósulásának helyén lakik). Szerintünk indokolatlanul zárja el a törvény a feleket attól, hogy ilyen esetekben a vállalkozó - akinek egyébként érdeke az átadás-átvételi eljárás gyors és zökkenőmentes lebonyolítása, ha másért nem, azért, mert a próba az ő költségviselése mellett zajlik - magára vállalhassa az egyébként a megrendelőt terhelő feladatok vagy azok egy részének elvégzését is. Különösen áll ez a fővállalkozók esetében. Meg kell azonban jegyezni, hogy az „eltérő szakmai szokást” a felek nem tudnak bizonyítani - nincs más lehetősége a megrendelőnek - aki nem kíván a próba lefolytatásához szükséges feltételek biztosításával foglalkozni, mint megbízást adni egy szakcégnek erre. Ez viszont külön - esetenként felesleges - költségeket okoz a vállalkozónak. Ezenkívül sérti a **Ptk. 200. §-ának (1) bekezdésében** írt - a szerződések tartalmának megállapításában a felek részére deklarált - szerződéskötési szabadság elvét is, amely sérelmet még szakmai indokok sem támasztanak alá.

A próba költségeit általában a vállalkozó viseli, hiszen neki kell bizonyítania azt, hogy a kötelezettségét megfelelően teljesítette. Ez elejét veszi az olyan vitáknak is, hogy a sikertelen próba anyagi következményei kire hárulnak.

Tájékoztatás a dolog használatának módjáról

5. Ahhoz, hogy a dolgot a megrendelő úgy tudja használni, illetve a használat szokásos időtartama alatt fenntartani, hogy az a rendeltetési céljának folyamatosan megfeleljen, az szükséges, hogy a vállalkozó a felhasználáshoz, a fenntartáshoz szükséges tájékoztatásokat a megrendelőnek megadja. Ezek rendszerint írásos dokumentumok (gépkönyv, átadási tervdokumentáció), de ide sorolható - megállapodás esetén - a szakszerű kezeléshez szükséges ismeretekre a megrendelő (annak kijelölt dolgozói) betanítása. A jogszabály a vállalkozó tájékoztatási kötelezettségét elő is írja. Ennek elmulasztását a bírói gyakorlat adott esetben hibás teljesítésnek tekinti. Ugyanez a helyzet akkor is, ha az egyébként szerződésszerűen szolgáltatott termék, berendezés a helytelen használati utasítás miatt később maga is hibássá vált.

6. A tájékoztatási kötelezettség teljesítését a jogszabály vagyoni jellegű szankcióval is biztosítja, mert a megrendelőt felhatalmazza arra, hogy a díjat mindaddig ne fizesse meg, amíg a vállalkozó e kötelezettségének nem tett eleget. E jogosultság feltétele azonban, hogy a tájékoztatás hiányában a dolog rendeltetésszerűen ne legyen használatba vehető. Felvetődik az a kérdés, hogy ez a feltétel objektív vagy szubjektív jellegű-e. A vállalkozónak - a jogszabály helyes értelmezése szerint - a megrendelőt abba a helyzetbe kell hoznia, hogy az elvárható tájékoztatást közvetlenül megkapja, és hogy az általa bármikor felhasználható legyen. Mindehhez még azt is hozzá kell tenni, hogy mivel a vállalkozó felelős információja helytállóságáért, ettől nem mentesítheti a másik fél közvetlen vagy közvetett, valószínű vagy esetleg nem is kielégítő szakértelme.

Ptk. 397. § (1) A díj - ha jogszabály kivételt nem tesz - a vállalkozás teljesítésekor esedékes.

(2) A vállalkozót a díj biztosítására zálogjog illeti meg a megrendelőnek azokon a vagyontárgyain, amelyek a vállalkozási szerződés következtében birtokába kerültek.

A vállalkozói díj esedékessége

1. A vállalkozót szolgáltatásának ellenértéke, a díja akkor illeti meg, amikor a vállalkozását teljesítette.

Megszűnt a jogszabályi alapja annak a bírói gyakorlatnak, amely szerint ha a megrendelő részteljesítést elfogad, az ezzel arányos vállalkozói díjat köteles a vállalkozónak megfizetni. [A fizikai és a jogi oszthatatlansággal és annak következményeivel a „részleges elállás a szerződéstől” címszó alatt már foglalkoztunk (lásd ott).]

Figyelemmel arra, hogy a részteljesítés is teljesítésnek számít - pl. a fizikai oszthatóság esetén, ha a felek ellentétesen nem állapodtak meg, a jogszabály erejénél fogva -, a törvény 397. §-ának (1) bekezdéséből továbbra is levezethető az a bírói gyakorlat, amelyről a fentiekben említés történt. Ennek hangsúlyozása azért is fontos, mert a piacgazdaságra történő átmenet időszakában a folyamatosan romló pénzügyi fegyelem, valamint az általánossá vált pénz- és hitelhiány következtében a vállalkozóknak sok esetben hiányzik a munka befejezéséhez szükséges anyagi ereje, ezért fontos, hogy jogi eszközökkel is biztosítható legyen a ténylegesen elvégzett vállalkozói munka ellenértékének (díjának) beszédhetősége.

Ennek látszólag ellentmond a jelenleg - az építési-szerelési munkákra vonatkozó - a bírói gyakorlatban még alkalmazott GKT 92/1973. számú állásfoglalás (GEH 165. o.), amely egyrészt a ténylegesen lefolytatott átadás-átvételi eljárástól, részben pedig attól teszi függővé a jogilag nem, de fizikailag osztható vállalkozói produktumnál a részteljesítés tényének elfogadását, hogy ebben előzetesen a felek megállapodtak. Tekintettel arra, hogy az építési-szerelési munkák vonatkozásában a Ptk. 403. §-ának (2) bekezdése az általános szabályoktól eltérő rendelkezést tartalmaz, a jelen esetben csak látszólagos az ellentmondás, ezért a felek ellenkező megállapodásának hiányában a megrendelőnek azzal a ráutaló magatartásával, hogy a részteljesítést elfogadja, egyben a vállalkozói díj arányos részének megfizetési kötelezettségét is tudomásul veszi.

A fentiekkel összefüggésben kell rámutatni arra is, hogy a jelenlegi bírói gyakorlat - noha az a fent kifejtettek szerint a törvényi rendelkezésekből levezethető - éppen a piacgazdaságra való átmenet időszakában kedvezőtlenül befolyásolja a vállalkozók pénzhez jutási esélyeit, ezért annak módosítása indokoltnak tűnik.

A gyakorlat szerint a késedelmi kötbér - ha az elérte a legmagasabb mértéket s ezzel esedékessé vált - beszámítható a vele egyenmű kereseti követelésbe, így a termék ellenértékébe, de - értelemszerűen - a vállalkozó díjko vetelésébe is (LB Gf. I. 30319/1983. - BH 1984/11. sz. 457.). Ezt megerősíti a BH 1992/7. számában megjelent 479. sorszámú eseti döntés, amely a vállalkozói díjko veteléssel szemben beszámítási kifogásként érvényesített késedelmi kötbér mérséklésénél irányadó szempontokról rendelkezik. A megrendelő ezt a lehetőséget előszeretettel kihasználja, és az általuk egyébként sem jogalapjában, sem az összecszerűségében nem vitatott vállalkozói díjat - részben vagy egészben - nem fizetik ki, hivatkozva arra, hogy a vállalkozó átadási késedelembe esett, ezért a kötbérigényük „biztosítása” céljából visszatartják a vállalkozói díjat; az így kialakuló vállalkozói díjvita miatt induló perben pedig beszámítási kifogással élnek a kötbérigényük erejéig.

Van olyan álláspont, amely szerint a szóban levő bírói gyakorlat téves. A Ptk. 397. §-ának (1) bekezdése szerint - ha a megrendelő a vállalkozói produktumot átveszi és a számlázott díjat sem jogalapjában, sem összecszerűségében nem vitatja - a vállalkozói díj esedékessé válik, azt a megrendelőnek meg kell fizetnie. Sem jogi, sem gazdasági indoka nincs annak visszatartására, hiszen a megrendelő a szolgáltatás átvételére és díj fizetésére köteles a Ptk. 389. §-a szerint.

A vállalkozó esetleges késedelme a vállalkozói szolgáltatás megrendelő által történt átvételével megszűnt, tehát a vállalkozói díj esedékessé vált. A késedelmi kötbér - ha a felek a szerződésükben ezt egyáltalán kikötötték - nem objektíve érvényesülő szankció, hiszen a Ptk. 246. §-ának (1) bekezdése szerint csak akkor jár, ha a kötelezett *olyan okból, amelyért felelős* nem, vagy nem szerződésszerűen teljesít. Ez azt jelenti, hogy a kötelezett, esetünkben a vállalkozó, kimentheti magát a kötbérfelelősség alól (GK 18. sz. állásfoglalás), vagyis lehetséges, hogy a megrendelőnek nincs és nem is lesz a vállalkozói díjba beszámítható ellenko vetelése.

A Ptk. a megrendelőnek az ellenérték visszatartási jogosultságát csak a hibás teljesítés esetén ismeri el [Ptk. 306. § (5) bek.], de akkor sem a teljes vételár erejéig, hanem csak az *arányos részre*. A késedelmesen teljesítő vállalkozó díját - jogszabályi felhatalmazás hiányában - a megrendelő részben vagy egészben sem tarthatja vissza, és nem kényszerítheti a vállalkozót arra, hogy a jogos vállalkozói díjigényét per útján igyekezzék behajtani.

Gyakorlati tapasztalat ezzel szemben az, hogy a megrendelők gazdasági okokból igyekeznek a díjfizetési kötelezettségük idejét minél tovább elhúzni. Ennek következménye:

- a vállalkozók kénytelenek peres úton megkísérelni jogos ko vetelésük behajtását;
- a bíróságok túlterheltsége miatt a vállalkozói díjviták többéves „átfutási ideje” következtében a megrendelők ennyi időn keresztül „használhatják” a vállalkozók pénzét.

A „használati díjként” kifizetésre kerülő késedelmi kamat viszont - az inflációs tünetek következtében - a vállalkozók veszteségét nem, vagy csak kis részben fedezi;

- a vállalkozó által kényszerűségből megindított perben a megrendelő - a Ptk. 296. §-ának (1) bekezdése alapján - a késedelmi kötbérre vagy a szerződésszegésből eredő kárára vonatkozó beszámítási kifogással él, s ezzel egyrészt a bíróságokat jelentős bizonyítási eljárás lefolytatására, másrészt a jogos ko vetelését érvényesítő vállalkozót olyan kimentő bizonyításra kényszeríti, amely időigényes, és a saját ko vetelése jogosultságának bizonyításához szükségtelen.

A bírói gyakorlatot kifogásoló álláspont szerint az adott gazdasági helyzetben - azt is figyelembe véve, hogy a vállalkozók ellen indult nagyszámú csőd- és felszámolási eljárás egy része ezzel a gyakorlattal van összefüggésben - a bírói gyakorlat olyan változtatása lenne indokolt, hogy a nem jogszabályon alapuló visszatartási jogot gyakoroló megrendelőt - az ellene indított perben - előzetesen végrehajthatóvá nyilvánított részítéttel a vállalkozó díjának megfizetésére kellene kötelezni [Pp. 213. § (2) bek.].

A bírói gyakorlat ezt az elképzelést változatlanul nem fogadja el. Konkrét ügyben kifejtett álláspont szerint a késedelem nélkül, de a megrendelő szerint hibásan teljesítő vállalkozó (felperes) *vállalkozói díjigénye idő előtti*, mindaddig, amíg a hibát elhárítja (kijavítással vagy kicseréléssel), mert eddig az időpontig a díjko vetelése nem válik esedékessé.

A szóban levő álláspont vitathatónak tartja az említett ítélet indokolásának azt a részét is, amely szerint: „A díjko vetelésre irányuló (vállalkozói) kereseti kérelem és a visszatartási jogra alapított (megrendelői) ellenkérelem jogalapjának és terjedelmének elbírálása egymástól el nem választható olyan kérdések, amelyek tekintetében *részítélet meghozatala kizárt.*” (LB Gf. V. 30260/1994. - BH 1995/9. sz. 527.)

Bár - a szóban levő vélemény szerint - formailag ez a megállapítás igaz - pl. adott esetben a megrendelő visszatartási joga jogszabályon alapul, amelyet viszontkereset, illetőleg beszámítási kifogás előterjesztése nélkül gyakorol -, mégis az adott gazdasági helyzetben a joggal való visszaélésnek tűnik az, ha a megrendelő valamilyen jelentéktelennek mondható hiba miatt nem fizeti ki a vállalkozó díját vagy annak jelentős részét, és ezzel a bíróságokat jelentős - akár szakértői - bizonyítás lefolytatására kényszeríti, és a bírósági eljárás emiatt hosszú átfutási ideje alatt a vállalkozót egy egyébként jogosan megillető díjrésztől megfosztja.

Némileg más a helyzet a megrendelő által előterjesztett beszámítási kifogás esetén, mert - miután a szemben álló követelések egymást kioltják - ezt elkülönítve, az erre vonatkozó terjedelmes bizonyítás lefolytatása után kellene elbírálni. Figyelemmel arra, hogy a részítélet utóbb - az elkülönített részre vonatkozó bizonyítás eredményeként - megváltoztatható, jogsérelem egyik felet sem érné, és a bíróságok munkája „egyszerűsödne”. A beszámítási kifogás előterjesztésével viszont a megrendelő valóban megakadályozhatja a jogos vállalkozói díjkövetelés esedékességgel való kielégítésének lehetőségét, hiszen az egymással szemben álló követelések egymást kioltják, tehát azokat valóban együtt kell elbírálni.

Egyébként a Ptk. 277. § (1) bekezdése szerint (l. részletesen ott) a szerződéseket tartalmuknak megfelelően, a megszabott helyen és időben, a megállapított mennyiség, minőség és választék szerint kell teljesíteni. Az időben való teljesítés azonban befolyásolja a vállalkozói díj esedékességét, a kikötött határidő be nem tartása esetén, ha az nem vezet a 300. § (1) és (2) bekezdése alapján a szerződéstől való elálláshoz, a vállalkozó a késedelmes teljesítéskor követelheti az ellenszolgáltatást. A szerződésszerű teljesítés többi tartalmi eleme tekintetében nagy jelentősége van a már említett 277. § azon rendelkezésének, hogy a szolgáltatásnak alkalmasnak kell lennie arra, hogy azt rendeltetésének, illetve a szerződésben kikötött vagy egyébként a szerződéskötéskor a kötelezett által ismert célnak megfelelően lehessen felhasználni. Ennek hiányában a vállalkozás nincs teljesítve, a megrendelő tehát a szolgáltatás átvételét megtagadhatja, és díjfizetési kötelezettsége sem keletkezik. Ki kell emelni továbbá a 306. § (5) bekezdését, amely kimondja, hogy hibás teljesítés esetén a jogosult az ellenszolgáltatás arányos részét a kijavításig vagy a kicserélésig visszatarthatja. Az utóbbi rendelkezés tehát azt az esetet is szabályozza, ha nem az egész szolgáltatás alkalmatlan.

A megrendelő díjvisszatartási jogával, illetve annak terjedelmével kapcsolatban a bíróságoknak többször kellett állást foglalnia. Az egyik határozat ismertette, hogy: *a hibának a használhatóságra gyakorolt hatása folytán csekély költséggel elhárítható hiba esetén is helye lehet az ellenszolgáltatás jelentősebb hányada „arányos részként” való visszatartásának* (LB Gf. V. 30740/1983. - BH 1985/8. sz. 321. - GPD III. 334.).

Hasonló értelemben foglalt állást a Legfelsőbb Bíróság annak a kimondásával, hogy: *ha a megrendelő a vállalkozási díj egy részét az átadott létesítmény hibáinak kijavításáig visszatartja, és a felek között vitás a visszatartott összeg arányossága, a bíróságnak a kijavítási költség összegétől függetlenül vizsgálnia kell a hibás teljesítés kihatásait és mérlegelnie azt, hogy a visszatartás milyen összeg erejéig jogos* (LB Gf. V. 30007/1983. - BH 1984/12. sz. 501.).

Természetesen védeni kell a vállalkozót olyan esetekben, amikor a megrendelő - feltehetőleg a kedvezőtlen pénzügyi helyzete miatt - alaptalan vagy nem, illetőleg nem kellően bizonyított hibás vállalkozói teljesítésre hivatkozással tartja vissza a vállalkozó díját vagy annak egy részét. A BH 1996/10. számában megjelent 544. sorszámu eseti döntésében a Legfelsőbb Bíróság úgy foglalt állást, hogy *„a megrendelő köteles a vállalkozói díjat megfizetni, ha annak egy részét hibás teljesítésre hivatkozva tartotta vissza, de sem a hibát, sem az érvényesített szavatossági igényt - bár erre a bíróság felhívta - nem jelölte meg.”* (LB Gf. V. 31389/1994.)

2. A vállalkozói díj esedékességét megállapító rendelkezés a vállalkozóval szemben az alvállalkozóra is vonatkozik, hiszen a közte és a vállalkozó között létrejött jogviszonyban az utóbbi van a megrendelő helyzetében. Ezért foglalta el a Legfelsőbb Bíróság azt az álláspontot, hogy az alvállalkozói számla kifizetése nem tehető függővé az építető előzetes számlaellenőrzésétől. Az alvállalkozó díjkövetelése arra tekintet nélkül esedékes, hogy a vállalkozó az azt is magában foglaló ellenszolgáltatását mikor kapja meg a megrendelőtől (LB Gf. V. 30724/1974. - BH 1975/3. sz. 139.).

3. A vállalkozás teljesítésének ideje a szolgáltatás átadása (az előállított dolog fizikai átadása vagy annak megvizsgálása útján történő minőségi átvétele). Egyes jogszabályok az átadás-átvételt speciális eljárást, meghatározott cselekmények elvégzését írják elő, és azokhoz fűzik a szerződés teljesítésének megtörténtét. Így pl. az építési szerződés esetén a 405. § szerint a szerelési szerződés teljesítésének megállapítására ugyancsak jegyzőkönyvileg is rögzítendő eljárás kötelező.

Az utóbbi rendelkezések folytán azonban figyelemre méltó a GKT 3/1978. sz. állásfoglalással módosított GKT 92/1973. sz. állásfoglalás (GEH 165. o.), amely éppen az építési-szerelési munkával kapcsolatban mondta ki azt, hogy a teljesítés *egyes joghatásai - formális átadás-átvétel hiányában - a megrendelő által történt végleges birtokbavétel, illetőleg használatbavétel alapján is megállapíthatók.*

A vállalkozói díj összege

4. A vállalkozási szerződés lényeges kellékei közé tartozik az ellenszolgáltatás, vagyis a díj meghatározása. A gyakorlati tapasztalatok mutatják, hogy ha ez meg is történt, a teljesítés után, a díj esedékességekor az összecszerűség kérdésében gyakran keletkeznek viták. Ennek objektív és szubjektív okai egyaránt vannak.

Az előbb említett problémák bírói jogalkalmazás útján történő megoldásával kapcsolatban elsősorban kell megemlíteni a Legfelsőbb Bíróságnak a XXXIX. sz. Polgári Elvi Döntéssel módosított XXXII. sz. Polgári Elvi Döntését a vállalkozói díjjal kapcsolatos egyes kérdésekről (PEH 62. o.). Ez ténylegesen azokban a vállalkozási szerződésekben érvényesül, amelyeket magánszemélyek kötöttek akár egymás között, akár gazdálkodó szervezettel. A gazdálkodó szervezetek egymás közötti szerződéseivel kapcsolatban külön rendelkezések vannak [pl. az építési szerződésekre a 403. § (4) bek., amely a 407. § (2) bek. alapján a szerelési szerződésekre is érvényes].

A polgári elvi döntés indoklása kifejti, hogy a szerződésből eredő jogviták eldöntésénél elsősorban a felek megállapodását kell figyelembe venni, minthogy mindegyik felet köti a szerződési nyilatkozat. A polgári elvi döntés arra is rámutat, hogy „a szerződésben kikötött díjtól eltérésnek csak akkor van helye, ha a jogszabály a felekre kötelezően eltérő díjat állapít meg, vagy ha az eltérésnek megvannak a jogszabályban meghatározott feltételei [pl. Ptk. 201. § (2) bek.-e, 202. §, 237. § (2) bek.-e]”.

A gazdálkodó szervezetek között létrejött vállalkozási szerződésekre vonatkozólag is a Legfelsőbb Bíróság több állásfoglalásában és határozatában adott iránymutatást a fizetésnél keletkezett viták elbírálására. Ezek közül elsősorban kell említeni a GK 68. sz. állásfoglalást (BH 1994/9. sz.), amely a gazdálkodó szervezetek egymás közötti szerződéseiben az ár (díj) megállapításával foglalkozik.

5. Legfelsőbb bírósági állásfoglalás ad iránymutatást abban a kérdésben is, hogy miként érinti a vállalkozói díjat az, ha a kivitelező a költségvetésben előírtnál drágább anyagot használ fel. A GKT 79/1973. sz. állásfoglalás (GEH 153. o.) értelmében ilyen esetben a kikötött ellenszolgáltatás csak akkor emelkedhet, ha a *felek a szerződésüket e részben - kifejezett nyilatkozatokkal vagy ráutaló magatartásukkal - módosították*. Ennek hiányában a vállalkozó csak a költségvetésben előírányzott, vagyis a szerződésben kikötött ellenszolgáltatásra tarthat igényt.

Az állásfoglalás a felek együttműködési kötelezettségéből kiindulva azt elkerülendőnek tartja, hogy a megrendelő - ha a magatartása nem volt jóhiszemű - formális okokból jusson anyagi előnyhöz. Ezért nagy jelentőséget tulajdonít a ráutaló magatartással való szerződésmódosításnak, és azt a körülményeknek megfelelően értelmezi.

Végül az állásfoglalás számol azzal is, hogy a szerződéskötés után bekövetkezett rendkívüli körülmény teszi indokolttá a drágább anyagnak az építettké megkérdése nélkül történő alkalmazását, és a vállalkozó számára más választás nem volt. Erre az esetre utal a szerződés bírói módosításának (Ptk. 241. §) lehetőségére. Lényegében azonosan foglalt állást - a szerződés módosítását teszi szükségessé - a GKT 9/1976. sz. állásfoglalásával, valamint a GKT 1/1985. sz. állásfoglalásával módosított GKT 78/1973. sz. állásfoglalása (GEH 152. o.) is, amely úgy szól, hogy: *a különleges körülmények között keletkezett többletköltségek csak megállapodás alapján, illetve a megfelelő szerződési kikötés módosítása esetén számíthatók fel. Egyébként ilyen esetben a szerződés a Ptk. 210. §-ában meghatározott feltételek mellett megtámadható.*

Eszerint alakul a bírói gyakorlat.

Korábban is előfordult, 1980 után azonban rendkívül gyakorivá vált, hogy a felek a vállalkozói szolgáltatás ellenértékét átalánydíjban állapítják meg. Az ilyen kikötés nem változtat azon, hogy csak a ténylegesen elvégzett vállalkozói munka díja számolható el. Ellenkező esetben a vállalkozó oldalán jogalap nélküli gazdagodás keletkezne. Ezen alapszik az a bírósági gyakorlat, amely szerint meghatározott munkának részben való teljesítése esetén akkor is csak a ténylegesen elvégzett munka ellenértékét kell megfizetni, ha a felek a szolgáltatás tárgyának egészére átalánydíjban állapodtak meg (LB Gf. V. 31513/1974. - BH 1975/12. sz. 578.). Lényegében azonosan foglalt állást a Legfelsőbb Bíróság, amikor kimondta, hogy: *átalányítás építési szerződés elszámolása során az előírányzott mennyiségek emelkedése vagy csökkenése esetén is a kikötött díjat kell megfizetni* (LB Gf. V. 30745/1988. - BH 1988/10. sz. 366.). Ugyanakkor az átalánydíjban való megállapodás komolyságát védték azok az ítéletek, amelyek az átalánydíj összegének csökkentését kívánó megrendelői magatartásokat nem honorálták. Így például a Legfelsőbb Bíróság véleménye szerint: *a kikötött átalányár nem csökkenthető amiatt, hogy a kivitelezés a tervezett időtartamnál rövidebb idő alatt fejeződik be* (LB Gf. V. 30453/1987. - BH 1988/5. sz. 151.); vagy *az építmény kikötött átalányára nem csökkenthető amiatt, hogy az előírányzott talajvízszint-süllyesztés a kedvező időjárási körülményeknek köszönhetően elhagyható volt, illetve hogy a felvonulási költségek egy részét a vállalkozó racionális munkaszervezéssel megtakarította* (LB Gf. V. 30514/1988. - BH 1988/12. sz. 457.); természetesen a vállalkozó nyereszkezdési szándékát sem honorálta a bírói gyakorlat, ha a téves költségvetési számítást maga a vállalkozó végezte, és e tévedésre hivatkozva kívánta megtámadni az átalánydíjas szerződést (LB Gf. V. 31714/1988. - BH 1989/8. sz. 318.).

Átalánydíjas szerződés megkötésének egyik feltétele - amint az előbb ismertetett jogesetből is kitérünk - az, hogy a vállalkozó készítsen egy költségvetést, amelyből a megrendelő megítélheti a kikötött átalánydíj reális voltát. Nyilvánvaló, hogy a költségvetés hiányában az átalánydíjas szerződés semmissége állapítható meg. A GKT 1/1978. sz. állásfoglalással módosított GKT 80/1973. sz. állásfoglalás viszont kimondta, hogy *a gazdálkodó szervezetek egymás közötti szerződéseinek semmissége orvosolható. Ha a vállalkozó oka több elenyészlik, a szerződés visszaható hatállyal érvényessé válik* (GEH 154. o.). Ezen alapszik az az eseti döntés, amely szerint: *a tételes költségvetés nélkül kötött átalánydíjas szerződés semmissége a költségvetés utólagos elkészítésével orvosolható* (LB Gf. V. 30763/1990. - BH 1991/3. sz. 117.).

Ha a szerződés megkötésekor a vállalkozó előtt már ismert az építési terv mikénti módosulása, a szerződésben megjelölt átalányár az annak megfelelően elkészült mű ellenértéke (LB Pfv. VII. 21771/2000. - BH 2003/6. sz. 239.).

Visszamenőleg érinti a vállalkozói díjat a GKT 76/1973. sz. állásfoglalás (GEH 148. o.), amely szerint: *„Ha a hibás vállalkozói szolgáltatás szavatossági kijavítása csak a szerződéstől (tervdokumentációtól) eltérően és ennek folytán költségesebb módon végezhető el, a bíróság a megrendelőt - kivételesen - csak abban az esetben kötelezheti többletköltség megtérítésére, ha a kivitelező a kijavítással olyan munkaeredményt hoz létre, amelyet a szerződésbe - annak eredetileg helyes megkötése esetén - szolgáltatásként, ellenértékét pedig a költségvetésbe fel kellett volna venni.”* Ennek indoka - az előbbi példával ellentétben - a másik oldalon, a megrendelő oldalán jelentkező jogalap nélküli gazdagodás megakadályozása.

Természetesen a vállalkozói díj - különösen az építési-szerelési szerződések körében - elszámolását a felek *tételes felmérés* alapján is megejthetik, ha a szerződés az elszámolás ilyen módját rögzíti. Ha a felek között ilyen megállapodás jön létre, akkor a szerződésben rögzített vállalkozói díjösszeg csak *tájékoztató irányárként* fogható fel, hiszen a tételes felmérés azt jelenti, hogy a munka elvégzése után a vállalkozó (pl. a kivitelező) felmérési naplót készít, ebben rögzíti az általa *elvégzett összes munkát* - így pl. a többlet- és pótmunkákat is -, az általa felhasznált összes anyagot stb., a felmérési naplót a megrendelő ellenőrzi és leigazolja. A számlázás a vállalkozó részéről a megrendelő által „kollaudált” felmérési napló alapján történik, és ennek végösszege a szerződésben rögzített árnál (díjnál) akár több, akár kevesebb is lehet. A tételes felmérés alapján számlázott vállalkozói munkáknál a felek között rendszerint abból származnak perek (díjviták), hogy a vállalkozó a felmérési naplóban rögzített egyes munkatételeket valóban elvégezte-e, olyan mennyiségben használta-e fel az anyagokat, ahogy a felmérési naplóban azt a vállalkozó szerepeltette stb. Lényegében tehát a megrendelőnek a felmérési napló adatainak igazolása, a kollaudója körül jelentkeznek a viták.

Itt említhető meg, hogy a vállalkozási szerződés teljesítéséhez szükséges munkaterület szennyezettsége miatt a vállalkozó a kikötött díj által nem fedezett többletköltsége megtérítését követelheti. A munkaterület feltárásakor észlelt rendkívüli helyzet miatt a vállalkozó jogszerűen igényelheti az ezzel összefüggő többletköltségeket (LB Pfv. X. 22999/1997. - BH 1998/3. sz. 124.).

A díj kifizetésének módjai

6. A magánszemély által kötött vállalkozási szerződés díjának kiegyenlítése a mindennapi életben szokásos, egyszerű módon történik, a megrendelő a vállalkozás teljesítésekor, illetve az átvételt követően a megállapodásnak megfelelően az ellenszolgáltatást nyugta ellenében vagy anélkül kifizeti. Más az eljárás a gazdálkodó szervezetek szerződéseivel kapcsolatban, mert az ellenszolgáltatás teljesítésére a számlázásról és a fizetésről szóló külön jogszabályok az irányadók. Ezek a jogszabályok a pénzforgalomban általában és egyes vállalkozásokra vonatkozóan egyedileg is meghatározott rendet vezettek be, és a díj kifizetése csak ennek betartásával válik lehetővé.

A gazdálkodó szervezetek pénzforgalmát alapvetően a többször módosított 39/1984. (XI. 5.) MT rendelet szabályozza, amely szerint a gazdálkodó szervezetek - ha a jogszabály kivételt nem tesz - kötelesek pénzforgalmukat bankszámlán lebonyolítani és ennek érdekében bankszámlaszerződést kötni, pénzeszközeiket - készpénzben teljesíthető fizetések céljára szolgáló pénzeszközök kivételével - a szerződés alapján részükre nyitott bankszámlán tartani. A gazdálkodó szervezetek egymás részére a fizetéseket általában bankszámlák közötti elszámolások útján bonyolítják le. (A bekezdés hatályos szövege itt található)

A Magyar Nemzeti Bank a pénzforgalomról szóló 3/1992. (MK 34.) MNB rek. 6. §-ának (2) bekezdésében határozta meg, hogy a gazdálkodó szervezetek az alábbi fizetési módokban állapodhatnak meg: *a) átutalás, b) beszedési megbízás (határidős vagy azonnali), c) terv szerinti fizetés, d) elszámolási utalvány, e) okmányos meghitelezés (akkreditív), f) csekk, g) bankkártya, h) készpénzfizetés.* (A bekezdés hatályos szövege itt található)

Ha a felek nem állapodtak meg a fizetés módjában, a fizetést átutalással kell teljesíteni [6. § (3) bek.].

Az átutalással a bankszámla tulajdonosa megbízza a pénzintézetet, hogy számlája terhére az általa megjelölt összeget a megbízásban közölt bankszámla javára számolja el [4. § (1) bek.].

A hitelszerzési nehézségek miatt egyre gyakrabban fordul elő, hogy a kötelezettek az esedékessé vált követeléseket nem fizetik ki, majd az ellenük indított perben számlázási késedelemre, a fizetési módban való megállapodás hiányára vagy éppen a megállapodástól eltérő fizetési mód alkalmazása miatti jogosulti késedelemre hivatkozva védekeznek. Gyakran fordul elő az is, hogy a megrendelő számlázási tévedésre - pl. arra, hogy a számla nem tartalmazza az általános forgalmi adót - hivatkozva, új számla kiállítását kérve, visszaküldi a vállalkozónak a számlát, ezáltal elérve azt, hogy vállalkozói számlák hiányára, vagyis jogosulti késedelemre hivatkozva, még az általa egyébként nem vitatott díjrészlet megfizetését is megtagadja. A megrendelők álláspontjuk alátámasztásául a LB Gf. V. 30005/1981. számú (a BH 1983/3. számában 131. sorszám alatt megjelent) eseti döntésére szoktak hivatkozni, amely szerint *az építető nem esik fizetési késedelembe, amíg tétel ellenőrzésre alkalmas részletezésű számlát nem kap a vállalkozótól* (GPD III. 122.). Ugyanakkor a megrendelők figyelmen kívül hagyják azokat a legfelsőbb bírósági eseti döntéseket, amelyek - ha „modernizált” indokolással is - de a mai napig érvényes mondanivalót hordoznak, pl. a BH 1976/8. számában megjelent 367. sorszámú eseti döntés, amely kimondja, hogy *a gazdálkodó szervezet, amelynek részére téves átutalás történik, az átutalás okának, illetőleg jogcímének megállapítása végett haladéktalanul intézkedni köteles*, vagy a BH 1974/4. számában megjelent 173. sorszámú eseti döntés, amelynek indokolása szerint: „A létesítmény átadás-átvétele megtörtént, ezzel tehát a felperesnek az ellenszolgáltatásra vonatkozó igénye esedékessé vált. Az a körülmény, hogy a felek között számlavita keletkezett és annak eredményeképpen a felperesnek a számlázott összegnél kevesebb jár, nem változtatja meg a jogszerű követelés esedékességének az időpontját.” Mindezek arra mutatnak, hogy a vállalkozási szerződések alanyait kölcsönös kötelezettség terheli a szerződésük megfelelő teljesítésére, ebbe pedig a ténylegesen elvégzett munka *ellenértékének időben*, tehát az esedékessé válásakor történő kifizetése is beletartozik. A számlának a megrendelő által nem vitatott részét tehát a megrendelő köteles kifizetni, függetlenül attól, hogy más részét esetleg vitatja. A bírói gyakorlat egyébként a fizetés módja tekintetében mindig is arra az álláspontra helyezkedett, hogy gazdálkodó szervezetek között - eltérő megállapodás vagy jogszabály eltérő rendelkezése hiányában - a főszabály az, hogy a fizetési kötelezettséget *átutalással kell teljesíteni* (LB Gf. 30992/1986. - BH 1987/7. sz. 250.). Azt is kimondotta viszont a Legfelsőbb Bíróság, hogy: *ha a felek fizetési módként beszedési megbízásban állapodtak meg, a kötelezettnek nem kell az átutalás tárgyában intézkednie, és amíg a jogosult nem nyújt be megfelelő beszedési megbízást, jogosulti késedelem áll fenn* (LB Gf. I. 31904/1978. - BH 1980/10. sz. 394. - GPD III. 769.). Meg kell jegyezni, hogy a jogeset még a korábban hatályban volt jogszabályokra hivatkozik [pl. a 37/1967. (IX. 12.) Korm. r.-re], a tétel azonban a korábban ismertett új szabályozás mellett is érvényes, a bírói gyakorlat is ennek megfelelően alakul. Iránymutató az az eseti döntés is, amely szerint: *ha a jogosult bármely okból a részére megállapodás szerint fizetés céljából átadott elszámolási utalványt a kötelezett számláját vezető pénzintézetnek nem nyújtja be, a jogosulti késedelem jogkövetkezményeit kell alkalmazni* (LB Gf. I. 30848/1989. - BH 1990/3. sz. 107.).

Érdeklődésre tarthat számot az a Legfelsőbb bírósági eseti döntés is, amely jól példázza, hogy a fizetésképtelenség miatt a vállalkozók milyen, a jog által nem járható úton igyekeznek - egyébként jogos - követelésükhöz hozzájutni. Az eseti döntés szerint: *A vállalkozó a szolgáltatás teljesítése folytán a vállalkozói díj megfizetésére tarthat igényt; a megrendelőtől a díjfizetés helyett a szolgáltatás részét alkotó dolog kiadását akkor sem követelheti, ha a megrendelő fizetésképtelen* (LB Gf. V. 31661/1994. - BH 1996/2. sz. 105.).

A vállalkozó törvényes zálogjoga

7. A vállalkozó munkáját bizonyos anyagi kockázattal végzi. Ennek ellensúlyozására a Ptk. 397. §-ának (2) bekezdése a vállalkozó javára a megrendelő vagyontárgyaira törvényes zálogjogot állapított meg. Ez a zálogjog azonban korlátozott terjedelmű, mert nem terheli törvényes zálogjog a szerződő felek között fennálló esetleges egyéb jogviszony eredményeként a vállalkozó birtokába került dolgokat (pl. az olyan dolgokat, amelyek haszonkölcsön, letét stb. folytán kerültek a vállalkozóhoz). Az előbbiekből viszont az is következik, hogy a törvényes zálogjog nemcsak azokra az anyagokra, alkatrészekre stb. terjed ki, amelyeket a vállalkozó munkája során felhasznál (feldolgoz, beépít), hanem azokra a szerszámokra, gépekre és más eszközökre is, amelyeket a megrendelő a munka végzéséhez használatra bocsát a vállalkozó rendelkezésére, és amelyeket az a teljesítéskor köteles visszaadni. De a jogszabály intenciójából következik, hogy a törvényes zálogjog csak a konkrét vállalkozási szerződéssel van kapcsolatban, csak azokra a vagyontárgyakra vonatkozik, amelyek ennek a szerződésnek folyományaként kerültek a vállalkozóhoz.

Ptk. 398. § Az alvállalkozó vagy más közreműködő hibás teljesítése alapján a vállalkozó mindaddig érvényesítheti jogait, amíg a vállalkozó a megrendelővel szemben a szerződésszegés miatt helytállni tartozik, feltéve, hogy a vállalkozó a minőség megvizsgálására vonatkozó kötelezettségének eleget tett.

Jegyzet: A Ptk. 398. § az 1993. évi XCII. törvény 20. §-ával megállapított szöveg. Hatályos: 1993. XI. 1-jétől.

Az alvállalkozó (közreműködő) meghosszabbított felelőssége

1. A vállalkozási szerződések jelentős részénél az alvállalkozók egész seregének közreműködésére van szükség, hogy a rendeltetési cél megvalósuljon. Nemritkán a vállalkozó csak az alvállalkozó szolgáltatása után folytathatja a maga munkáját, és az utóbbi teljesítésének hibája csak jóval később fedezhető fel, amikor az egész szolgáltatást, az összmunka eredményét átadták. Ha az alvállalkozók felelőssége munkájuk kapcsolódása ellenére időbelileg elkülönülne, gyakran keletkezne olyan helyzet, hogy a szolgáltatásuk hibájának felfedezésekor az elévülés bekövetkezte miatt már nem lehetne ellenük fellépni. Ezen a 308. §-ban foglalt jogvesztő határidő folytán sokszor az elévülés nyugvására vonatkozó rendelkezés sem segíthetne. A Ptk. ezért az alvállalkozók felelősségét a vállalkozó felelősségének időtartamáig egyértelműen meghosszabbítja. Az egyetlen feltétel az, hogy a vállalkozó az alvállalkozóval szemben a minőség megvizsgálására vonatkozó kötelezettségének eleget tegyen. Tehát nyílt hiba esetén a vállalkozó nem élhet a 398. §-ban biztosított jogával.

A 398. §-ban a vállalkozó minőség megvizsgálására vonatkozó kötelezettségének mint az alvállalkozó felelőssége meghosszabbításának feltételével kapcsolatban azonban jelentős megállapítást tett a bírói gyakorlatban még alkalmazott GKT 4/1978. sz. állásfoglalással módosított GKT 49/1973. sz. állásfoglalás indokolása. (Igaz, hogy az állásfoglalás indokolása az időközben hatályon kívül helyezett SZVR rendelkezéseire utalva foglal állást a vitatott kérdésben, a bírói gyakorlat azonban - arra is figyelemmel, hogy a SZVR 11. §-ának (1) bekezdésében foglalt szabályt a jogalkotó a Ptk.-ba átemelte [Ptk. 283. § (2) bek.] - a tanácselnöki értekezleti állásfoglalásban foglaltakat továbbra is irányadónak tekinti.) Eszerint, mivel a termék átvétele során nem kell megvizsgálni azokat a tulajdonságokat, amelyeknek minőségét tanúsították, ezt a tényt megfelelően figyelembe kell venni a Ptk. 385. és 398. §-a alkalmazása szempontjából is (GEH 125. o.). Ez azt jelenti, hogy az állásfoglalás által megjelölt esetekben a fentiekben tárgyalt minőségvizsgálati kötelezettséget teljesítettnek kell tekinteni. (Megjegyzés)

2. A 398. § a vállalkozó jogainak érvényesítéséről rendelkezik; a vállalkozót tehát mindazok a jogok megilletik, amelyek az alvállalkozó szerződésszegése folytán javára keletkeztek, tehát a szavatossági, ha a felek a szerződésükben a kötbérszankcióban megállapodtak [Ptk. 246. § (1) bek.], akkor a kötbér- és a kártérítési követelések. Figyelemre méltó iránymutatást tartalmaz az a határozat, amely szerint a főkötelezett nem háríthatja át a közreműködőre az általa a jogosítottnak fizetendő kötbér különbözetét, ha nem határozható meg a szerződésszegésnek az a része, amely kizárólag a közreműködő szerződésszegésével áll okozati összefüggésben (LB Gf. V. 31806/1978. sz. - BH 1980/2. sz. 54.). Ez az eseti döntés a GK 18. számú állásfoglalásának c) pontján alapul, amely szerint *ha a szerződésszegés mind a félnek, mind a közreműködőjének felróható, a közreműködőt a bíróság a kötbérkülönbözet tekintetében kártérítésre akkor kötelezi, ha meghatározható a szerződésszegésnek az a része, amelyért kizárólag ő felelős* (HJGY 21. kötet 212. o.).

[Meg kell egyébként jegyezni, hogy az állásfoglalás - amelyet a bíróságok jelenleg is alkalmaznak - legalábbis jelentős indokolásbeli változtatásra szorul, mert egyrészt még az ex lege kötbérszankcióra épül a mondanivalója, másrészt a hatályon kívül helyezett SZVR-en, illetőleg a mezőgazdasági termékértékesítési szerződés részletes szabályait tartalmazó - ugyancsak hatályon kívül helyezett - 14/1978. (III. 1.) MT rendeleten alapul.]

A vállalkozónak az alvállalkozója hibás teljesítése miatti helytállási kötelezettségét a saját megrendelőjével szemben tartalmazza, s ezzel kapcsolatban a jelenleg érvényesülő bírói gyakorlatot jól példázza a LB Gf. III. 30875/1992. számú eseti döntése is (BH 1993/3. sz. 185.).

3. A vállalkozási szerződés teljesítése során azonban nemcsak alvállalkozó(k), hanem szállítók is közreműködhetnek. Nyilvánvaló, hogy a szállító szerződésszegése (hibás alapanyag szállítása) éppúgy befolyásolhatja a vállalkozó teljesítését, mint az alvállalkozóé. Nem lenne tehát magyarázható, hogy míg az alvállalkozó közreműködői felelősségét a törvény mindaddig meghosszabbítja, amíg a vállalkozó felelőssége a megrendelőjével szemben fennáll, ugyanez a szállítóként közreműködőre nem terjedne ki. Ezért a jogalkotó a 398. § korábbi szövegét a „vagy más közreműködő” szavakkal kiegészítette, s ezzel a szállítók hibás teljesítése esetére az ő felelősségük határidejét is kiterjesztette.

Meg kell azonban jegyezni, hogy míg az alvállalkozók hibás teljesítése - az 1. pontban elmondottak szerint - sok esetben retjve marad, ez a szállítók esetében csak ritkán fordulhat elő, ha a vállalkozó a Ptk. 398. §-a utolsó fordulatának megfelelően a minőség megvizsgálási kötelezettségének eleget tesz.

A kötbérfelelősségről

4. Általánosságban meg kell említeni, hogy a gazdálkodó szervezetekre vonatkozó jogszabályon alapuló kötbérfelelősség megszűnt, ezért a jövőben - akárcsak korábban a magánszemélyek vállalkozási szerződéseit - a kötbérszankció csak akkor biztosítja a gazdálkodó szervezetek által kötött vállalkozási típusú szerződéseket, ha a szerződéskötéskor abban a felek kifejezetten megállapodnak [Ptk. 246. § (1) bek.].

A feleknek a szerződésszegés esetére kikötött kötbér mértékében is már a szerződéskötéskor meg kell állapodniuk, mert még a kötbérminimumot sem állapítja meg - akárcsak diszpozitív jelleggel - ma jogszabály, a bírói officialitás pedig e téren ugyancsak megszűnt.

A bírói gyakorlatban érvényesülő - a GKT 3/1978. sz. állásfoglalással módosított - GKT 28/1973. számú állásfoglalás (GEH 105. o.) kimondja: *Ha a felek az építési szerződésben kezdési határidőt kötöttek ki, és részhatáridőben is megállapodtak, s a vállalkozó kezdési késedelembe esett, kötbéralapnak nem a részszolgáltatás, hanem a teljes szolgáltatás értékét kell tekinteni.*

Ugyancsak a kötbéralapot érintik a Legfelsőbb Bíróság következő eseti döntései:

a) A vállalkozó szerződésszegése miatt járó kötbér alapját nem lehet csökkenteni a megrendelő által szolgáltatott anyag ellenértékével (LB Gf. V. 30331/1988. - BH 1988/8. sz. 282.).

b) Az építési, valamint a technológiai szerelési munkákra külön-külön kötött szerződéseket akkor sem lehet egységesnek tekinteni, és a késedelmi kötbért a szerződések összevont vállalkozói díjának alapulvételével kiszabni, ha a szolgáltatások műszaki szempontból egymáshoz kapcsolódnak (LB Gf. V. 30772/1986. - BH 1987/7. sz. 251.).

c) A késedelmi kötbér kiszabása szempontjából más-más elbírálás alá tartozik a tervezési és a kivitelezési tevékenység akkor is, ha a felek e kétféle vállalkozást egy szerződésbe foglalták (LB Gf. V. 30461/1989. - BH 1989/12. sz. 491.).

Az akadályértésítés

5. Nincs akadálya annak, hogy a felek - a szerződésükben - az akadályértésítés elmulasztása címén kötbérszankcióban a jövőre nézve is megállapodjanak. Nem vitatható ugyanis, hogy a teljesítés várható akadályáról, az esetleges késedelem időtartamáról stb. való tudomásszerzés mindkét fél részére rendkívül fontos lehet (pl. a vállalkozó - ha időben nem szerez tudomást arról, hogy a megrendelő a munkaterület szolgáltatására vállalt határidőt nem tudja tartani - felvonul a munkára, holott ez jelentős költségkihatással jár; vagy a megrendelő a vállalkozó késedelmére nem számítva szerződéses kötelezettséget vállal hűtőtárolásra, a késedelem miatt el nem készülő tárolójában).

Az akadályértésítés fontosságát jelzi, hogy a Legfelsőbb Bíróság a korábban tanácselnöki értekezleti állásfoglalásában rögzített ezzel kapcsolatos gyakorlatát kollégiumi állásfoglalás szintjére emelte. A GK 63. számú állásfoglalásában (HJGY 21. kötet 229. o.) részben abban a kérdésben kívánta irányítani a bírói gyakorlatot, hogy „a) A gazdálkodó szervezetek között létrejött szerződések teljesítésével kapcsolatos általános tartalmú akadályközlésekhez nem fűződnek joghatások”, mert a gyakorlati tapasztalatok azt mutatták, hogy a jelentéktelen időtartamú (1-2 napos) késedelem miatt is gyakran éltek akadályközléssel egyes cégek, eleve ki akarván zárni az esetleges felelősségre vonásuk lehetőségét, vagy az egész szerződésre közöltek akadályt, holott az akadályoztatás csak a szerződés egy - esetleg elhanyagolhatóan - kis részére nézve állt fenn. Az ilyen nem lényeges körülményre vonatkozó akadályközlés nem felel meg a Ptk. 277. §-ának (3) bekezdésében megfogalmazott tájékoztatási kötelezettségnek, sőt dezinformálja a másik felet, gazdasági zavarok forrása lehet. Ezért mondta ki a továbbiakban a Legfelsőbb Bíróság GK 63. sz. állásfoglalásának b) pontja, hogy: „Az alaptalan akadályközlés kártérítési kötelezettséget vonhat maga után.”

A másik oldalról viszont komoly károk keletkezhetnek a megrendelőnél abból, ha a vállalkozó a tájékoztatási kötelezettségének - a Ptk. 277. §-ának (3) bekezdésében leírt tájékoztatási kötelezettség teljesítése gazdálkodó szervezetek viszonyában általában akadályértésítés formájában valósul meg - nem vagy nem kellő időben tesz eleget. A tájékoztatási kötelezettség megszegése, mint minden jogsértés, kártérítési felelősséget keletkeztethet ugyan, esetenként azonban a károk nehezen bizonyíthatók. Ezért indokolt a megrendelők részéről az a kívánság, hogy a vállalkozók az akadályértésítési kötelezettségük elmulasztása esetére vállaljanak magukra kötbérfizetési kötelezettséget. Ebben azonban a szerződésben kell a feleknek megállapodniuk.

A kötbér mérsékléséről

6. A kötbér mértékét tehát a felek szerződésbeli megállapodása állapítja meg, de azt, hogy szerződésszegés esetén ténylegesen milyen összeget kell ezen a címen fizetni - ha vita keletkezik -, végső soron a bíróság dönti el. (Az ezzel kapcsolatos nézetekről bővebben: a XXXIV. fejezetben, a „kötbérfelelősségről” címszó alatt.) A bíróság ugyanis a 247. § (1) bekezdése alapján a kötbért mérsékelheti. Ebben a kérdésben az iránymutatást a GK 17. sz. állásfoglalás (GEH 32. o.) adja, amely kimondja, hogy „gazdálkodó szervezetek egymás közötti viszonyában általában akkor lehet helye a kötbér mérséklésének, ha a szerződésszegés folytán számottevő kár nem keletkezett, és olyan körülmények forognak fenn, amelyek a szerződésszegő fél egyébként felróható magatartását - figyelemmel a szerződésszegés tárgyi súlyára és az adott szerződés teljesítéséhez fűződő nemzetgazdasági érdekre is - enyhébben megítélhetővé teszik.”

Ugyancsak a kötbér mérséklésével kapcsolatosan igazítja útba a bíróságokat a már ismertetett GK 18. sz. állásfoglalás (GEH 34. o.) is a közreműködő vonatkozásában (l. a 391. § tárgyalásánál). A mérséklés tilalmát tartalmazza viszont a bírói gyakorlatban még alkalmazott, a GKT 3/1978. sz. állásfoglalással módosított GKT 54/1973. sz. állásfoglalás (GEH 130. o.), amely szerint: „A késedelmi kötbérkövetelés esedékessége előtt indított perben a követelés megállapítása tárgyában hozott ítéletben a kötbér mérsékléséről nem lehet rendelkezni.” A GK 17. sz. állásfoglalásban kifejtett - fenti - mérlegelésnek az esedékességig tartó késedelem egész tartamára ki kell terjednie, tehát csupán a kötbérkövetelés megállapítása tárgyában keletkezett ítélet meghozatala idején a vizsgálандó összes körülmények még nem ismertek, ennél fogva mérséklés tekintetében nem is lehetne helyesen dönteni. (A bekezdés hatályos szövege itt található)

Az igények érvényesítése szerződésszegés esetén

7. A 318. § (2) bekezdése általában rendelkezik arról, hogy ha a szerződésben kikötött ellenszolgáltatás teljesítése egészben vagy részben állami költségvetésből történik, a szerződésszegésen alapuló igények érvényesítése kötelező. Kivételnek - jogszabály eltérő rendelkezése hiányában - csak akkor van helye, ha a jogosult a rendelkezésre álló adatok alapján a kötelezettnek a szerződésszegésben való véltenségeről győződött meg, vagy ha a szerződésszegés a nemzetgazdaság vagy a felek együttműködése szempontjából jelentéktelen. Az igényérvényesítési kötelezettség indokolatlan elmulasztása esetére a (3) bekezdés a pénzkövetelésnek az állam javára való érvényesítésére a kifizetéseket teljesítő pénzügyintézetet hatalmazza fel.

Ptk. 399. § Ha a teljesítés olyan okból válik lehetetlenné, amelyért egyik fél sem felelős, és

a) a lehetlenné válás oka mindkét fél érdekkörében vagy érdekkörén kívül merült fel, a vállalkozót az elvégzett munka és költségei fejében a díj arányos része illeti meg;

b) a lehetlenné válás oka a vállalkozó érdekkörében merült fel, díjazásra nem tarthat igényt;

c) a lehetlenné válás oka a megrendelő érdekkörében merült fel, a vállalkozót a díj megilleti, de a megrendelő levonhatja azt az összeget, amelyet a vállalkozó a lehetlenné válás folytán költségben megtakarított, továbbá amelyet a felszabadult időben másutt keresett vagy nagyobb nehézség nélkül kereshetett volna.

A vállalkozási szerződés lehetetlenülése

1. A tv. ebben a szakaszban a teljesítés lehetlenné válásának azt az esetét szabályozza, amikor az az egyik félnek sem róható fel, és így a vállalkozói díj kérdése a felelősségi szabályok szerint nem oldható meg. Ha ugyanis a lehetetlenülésért valamelyik fél felelőssé tehető, nem a 399. §-t, hanem a 312. § (2) és (3) bekezdését kell alkalmazni.

A 399. §-ban foglalt rendelkezések elvi alapja az érdekkör figyelembevétele, vagyis - amint a tv. miniszteri indokolása (I.) is rámutat - a lehetetlenülés következményeit nagyrészt attól teszi függővé, hogy a meghiúsulás oka, az azt előidéző körülmények melyik fél érdekkörében merültek fel. Tájékoztatásul meg lehet említeni azt az esetet, amelynek tényállása szerint az elkészített, de még át nem vett utat nagyerejű vihar időközben elmosta. A vitában az a kérdés vetődött fel, hogy az út a megsemmisüléskor kinek az érdekkörében volt. A határozat úgy foglalt állást, hogy mivel az útépités célja a nemzetgazdaság állóeszközeinek gyarapítása volt, a lehetetlenülés oka, az ellenállhatatlan erő hatására jelentkező árvíz a beruházó érdekkörében keletkezett, ha az átadásra még nem is került sor.

2. A jogszabály az érdekkörből kiindulva háromféle megoldást alkalmaz a teljesítés véltlen lehetlenné válásának a vállalkozói díjra gyakorolt hatása tekintetében:

a) Mindkét fél érdekkörében (vagy ami ezzel azonos hatású: érdekkörén kívül) bekövetkezett lehetetlenülés esetében a vállalkozót a díj arányos része megilleti.

Ezt a rendelkezést találta alkalmazhatónak a Legfelsőbb Bíróság abban az ügyben is, amelyben a felek öntözővíz szolgáltatására kötöttek szerződést. A rendkívül csapadékos időjárás miatt azonban a kikötött vízmennyiség egy részének felhasználására nem kerülhetett sor, a vállalkozói szerződés teljesítése e részben lehetlenné vált. A bíróság álláspontja szerint a rendkívül csapadékos időjárást mindkét fél érdekkörében jelentkező oknak kell tekinteni, ezért a felperes vállalkozót a díj arányos része megilleti (LB Pf. III/b. 20093/1967.).

Egy másik ügyben egy község telefonhálózatának kiépítése tárgyában kötöttek a felek vállalkozási szerződést, de feltételül tűzték, hogy a szerződés csak akkor lép életbe, ha a megrendelő az ÁFI-nál pályázatot nyer. A pályázat elbírálása során tisztázódott, hogy a munkára versenytárgyalást kell kiírni, s ennek során - a versenytárgyalás eredményeként - a megrendelő nem a vállalkozóval, hanem másik, a versenytárgyalást megnyerő kivitelezővel kötött szerződést. A vállalkozó kártérítési követelését a bíróság elutasította, mert a versenytárgyalás kiírási kötelezettség teljesítésének következtében mindkét fél érdekkörén kívül felmerült ok miatt hiúsult meg a szerződés. A vállalkozási szerződés tehát lehetetlenült ugyan, de a vállalkozó munkát egyáltalán nem végzett, ezért jogellenesség hiányában kártérítésre nem, munkavégzés hiányában pedig - a **Ptk. 399. §-ának a) pontja** alapján - a vállalkozói díj arányos részére sem tarthat igényt a vállalkozó (LB Gfv. V. 32671/1996. - **BH 1997/10. sz. 490.**).

b) Ha a lehetlenné válás oka a vállalkozó érdekkörében merült fel, díjazás nem illeti meg.

A szerződés megkötése kockázat vállalását is jelenti, és ennek viselése fel is merül, ha a vállalkozó a kötelezettségének - bár neki fel nem róható, de - az ő érdekkörében keletkezett okból nem tud eleget tenni, nem szolgáltatja azt, amire vállalkozott, tehát nem is kaphat díjazást sem.

A tv. indokolása (I.) a **b)** ponttal kapcsolatban hangsúlyozza, hogy a rendelkezés a vállalkozónak csupán a díjazásra vonatkozó igényét zárja ki, a megrendelő esetleges gazdagodását köteles a vállalkozónak megtéríteni. (Pl. az építési vállalkozó a ház építését már majdnem befejezte, amikor iparengedélyét megvonták, és az építkezésnek más vállalkozóval való befejeztetése a megrendelőnek már egészen csekély kiadást okozott.)

c) Az előbbiek logikus folyománya a jogszabály harmadik megoldása, amely szerint ha a lehetetlenülés oka a megrendelő érdekkörében keletkezett, a vállalkozónak járó díjat köteles megfizetni. A már említett indoklás azonban kifejti: „Ebben a körben viszont a vállalkozó alaptalan gazdagodásának megakadályozására irányul, és őt a kárenyhítésre ösztönzi az a további rendelkezés, amely a fizetendő díj összegének csökkentését rendeli mindazzal, amit a vállalkozó a lehetlenné válás folytán költségben megtakarított, továbbá amit a meghiúsulás folytán felszabadult időben másutt keresett, vagy nagyobb nehézség nélkül kereshetett volna.”

Ptk. 400. § (1) A megkezdett, valamint a befejezett, de át nem adott mű tekintetében a kárveszély a teljesítés lehetlenné válására vonatkozó szabályok szerint oszlik meg a megrendelő és a vállalkozó között.

(2) A vállalkozó a senkinek fel nem róható ok következtében elpusztult mű újbóli előállítására, a megrendelő pedig annak átvételére nem köteles.

(3) A szerződés teljesítéséhez szükséges anyagokban és eszközökben esett kár viselésére az általános szabályokat kell alkalmazni.

A veszélyviselés a vállalkozási szerződések körében

1. A tv. az át nem adott művel kapcsolatos kárveszély viselésére a teljesítés lehetetlenné válására vonatkozó szabályokat rendeli alkalmazni. Ha tehát az ok mindkét fél érdekkörében vagy érdekkörén kívül keletkezett, az elvégzett munka díja és költségei megoszanak, a vállalkozó érdekkörében bekövetkezett pusztulás következményeit ő viseli, a megrendelő érdekkörében felmerült ok esetén pedig a 399. § c) pontjában foglalt szabályok szerint az ő terhére esik. Annak megállapítása, hogy a teljesítés lehetetlenné válásának oka a megrendelő érdekkörében keletkezett, annak kimondásával is jár, hogy a kárt neki kell viselnie.

A vállalkozási szerződések jelentős részénél - pl. az építési, beruházási szerződések teljesítésénél - rendszerint hatósági engedélyezési eljárás után van csak lehetőség a munka (kivitelezés) megkezdésére, illetőleg a vállalkozói produktum teljesítéséhez, átadás-átvételéhez van szükség hatósági engedély beszerzésére. Nem kizárt tehát, hogy a szükséges engedély hiánya miatt nincs lehetőség a szerződés teljesítésére, s emiatt kerül sor a Ptk. 400. §-ában foglalt rendelkezések alkalmazására.

Az építési engedély beszerzése pl. általában az építető kötelezettsége [Ptk. 403. § (3) bek., részletesen lásd ott], nyilvánvaló tehát, hogy ha a kötelezettség elmulasztása miatt a vállalkozó a kivitelezést leállítja, ennek kárvetkezményei - a Ptk. 400. §-ának (1) bekezdése és a 312. §-ának (3) bekezdése alapján - a megrendelőt terhelik. Elképzelhető azonban, hogy a vállalkozó - az építési engedély hiányában is - elvégzi az építési munkát, és csak az átadás-átvétel során jelentkezik a hatósági engedély hiányából adódó nehézségek (pl. az építési hatóság nem adja ki az épület használatbavételi engedélyt, vagy építésrendészeti bírságot szab ki). Ilyen esetekben - abból kiindulva, hogy a kárt keletkeztető mulasztás oka a megrendelő érdekkörében keletkezett - a megrendelő a vállalkozóval szemben nem érvényesíthet kártérítési igényt. Nem elképzelhetetlen azonban, hogy a megrendelő a keletkezett kárt mással, pl. az építési hatósággal szemben sikerrel érvényesítheti, ha az építési hatóságnak az engedély kiadásával kapcsolatos mulasztása állapítható meg. A Legfelsőbb Bíróság Pf. I. 20 356/1992. számú eseti döntésében (BH 1992/8. sz. 528.) pl. megállapította, hogy „az építési hatóság kártérítési felelősséggel tartozik, ha az engedélyezett építkezéstől való eltérés esetén a továbbépítés letiltása, az építkezésnek a tervhez igazítása tárgyában nem vagy nem megfelelően intézkedik, a meghozott határozatának az igénybe vehető kényszerítő eszközökkel nem szerez érvényt, és emiatt a folyamatos jogsértés eredményeként létrehozott építményre a fennmaradási engedély kiadására kerül sor.”

Hasonló álláspontot fejtett ki a Legfelsőbb Bíróság - vagyis az eljáró hatóság jogellenes magatartását és ezzel összefüggésben kártérítési felelősségének megállapíthatóságát mondta ki - azzal összefüggésben, hogy ha a kiskereskedő részére *jogszabálysértés nélkül üzlethelyiségre vonatkozóan kiadott építési engedélyt* utóbb a hatóság hivatalból visszavonja. A hatóságnak ez utóbbi intézkedése jogellenes - az eseti döntés (LB Pf. V. 21444/1995. - BH 1996/12. sz. 638.) szerint, amelynek következtében a hatóság kártérítési felelőssége megállapítható.

Ebből pedig az következik, hogy esetenként harmadik (jogi) személyek is viselhetik a vállalkozási szerződés lehetetlenülésével összefüggésben keletkező károkat. Erre ad egyébként útmutatást a Legfelsőbb Bíróságnak a BH 1994/6. számában 332. sorszám alatt megjelent eseti döntése is, amely az *építésrendészeti bírság kártérítési követelésként való érvényesítésére irányuló kereset mikénti elbírálásához ad eligazító szempontokat*.

2. A tv. indokolása (I.) szerint a veszélyviselési szabályok akkor irányadók, ha a megkezdett, de be nem fejezett vagy át nem adott mű egészben vagy részben pusztul el, és a mű újbóli előállításának nincs akadálya. A 400. § (2) bekezdése azonban kimondja, hogy a fel nem róható ok következtében elpusztult mű újbóli előállítására a vállalkozó nem köteles, a megrendelőt pedig ilyennek átvételi kötelezettsége nem terheli. A hivatkozott miniszteri indoklás ezzel kapcsolatban arra utal, hogy a (2) bekezdés a veszélyviselési szabályokat lényegében a lehetetlenülésről szóló rendelkezésekhez „közelíti”. Hangsúlyozandó azonban, hogy a 400. § (2) bekezdésének szabálya diszpozitív, tehát csak a felek külön megegyezése hiányában érvényesül. A felek megállapodása - az általános szabályok szerint - ráutaló magatartással is végbe mehet, pl. a megrendelő hallgatólagosan tudomásul veszi, hogy a vállalkozó a munkát újra kezdte.

A gazdálkodó szervezetek vállalkozási szerződéseivel kapcsolatban a most tárgyalt témában egy másik kérdés felvetése is szükséges. A tv. - bár a gyakorlatban a jelentősége visszaszorulóban van - ismeri a szerződéskötési kötelezettséget, amelynek egyik érvényesülési területe a vállalkozás. Ha a szerződéskötési kötelezettség alapján kötelezően létrehozott szerződéssel megkezdett vagy befejezett, de át nem adott mű el is pusztul, az a nemzetgazdasági szükséglet, amelynek kielégítését szolgálta volna, nem szűnt meg. Az automatikus újraelőállítás folyamata azonban ezen a téren sem volna kívánatos. A gazdálkodó szervezetek közötti jogviszonyban az előbbieken felvetett probléma egyik megoldása lehet az, hogy ha a megrendelő vagy más szerv a jelentkező többletköltség ellenére is kívánja a szándékolt mű újbóli előállítását, a vállalkozó szerződéskötési kötelezettségét újra el kell rendelni. A másik megoldást olyan álláspont jelentené, amely szerint a szerződéskötési kötelezettséget nem konsumálja a szerződés megkötése, hanem csak a teljesítés. Ennélfogva, ha a szerződés teljesítése - pl. a most tárgyalt okból - nem történt meg, a megrendelőnek újabb hatósági rendelkezés nélkül is feléled az a jogosultsága, hogy a vállalkozótól az eredetileg meghatározott mű létrehozására újabb - teljesíthető - szerződés megkötését követelje. A második megoldás sem teszi tehát elkerülhetővé az ismételt szerződéskötést, hanem több hatóság újabb eljárásának szükségességét küszöböli ki.

3. A Ptk. 400. § (3) bekezdése a szerződés teljesítéséhez szükséges anyagokban és eszközökben keletkezett kár viselését már nem a felek érdekköréi szerint osztja meg, hanem az általános szabályt rendeli alkalmazni, amely szerint a tulajdonos viseli a dologban beállott azt a kárt, amelynek megtérítésére senkit sem lehet kötelezni (99. §). Ezen a területen tehát a klasszikus „casus nocet domino” elve érvényesül.

Ptk. 401. § Önálló feladat ellátására alkalmas, összetett gazdasági, illetve műszaki egység megvalósítására irányuló vállalkozási szerződés alapján a vállalkozó köteles a munka gazdaságos és gyors, az ugyanazon a létesítményen dolgozó többi vállalkozóval összehangolt elvégzéséhez szükséges feltételeket megteremteni, valamint a többi vállalkozóval az együttműködés módjának és feltételeinek meghatározásához szükséges szerződéseket megkötöni. A vállalkozó felelőssége az ilyen vállalkozási szerződésben kikötött műszaki, gazdasági és egyéb feltételek teljesítéséért akkor is fennáll, ha a teljesítéshez szükséges tervet a vállalkozó egészben vagy részben nem maga készítette (fővállalkozás).

Jegyzet: A Ptk. 401. § az 1993. évi XCII. törvény 21. §-ával megállapított szöveg. Hatályos: 1993. XI. 1-jétől.

A fővállalkozás alanyi és tárgyi oldala

1. A Ptk. 401. §-ának szövegéből nyilvánvaló, hogy a fővállalkozás a vállalkozási szerződéstípusnak egyik, speciális megjelenési alakzata. Jellegzetessége a fővállalkozó személyében keresendő.

Amint arról a törvény 389. §-ához fűzött magyarázat már szólt, a vállalkozási szerződésben - és minden altípusnál - az egyik oldalon a megrendelő, a másik oldalon a vállalkozó áll, de a vállalkozói oldalon hol tervezőként, hol kivitelezőként, kutatóként, művezetőként stb. szerepel, s ettől függően beszélünk tervezési, építési, kutatási stb. szerződésről. Jellegzetességként szerepel továbbá ezeknél a szerződéseknél, hogy beszélhetünk-e az adott szerződésnél eredményfelelősségről vagy sem, továbbá hogy a megrendelőnek milyen kötelezettségei adódnak a vállalkozóval szemben (pl. tervszolgáltatási kötelezettség, a hatósági engedélyek beszerzése, munkaterület szolgáltatási kötelezettség), és milyen jogosultságai vannak a megrendelőnek (utasításadási, a munka menet közbeni ellenőrzése, utófelülvizsgálati eljárás összehívási jogosultsága stb.).

A fővállalkozási szerződésnél a legfőbb jellegzetességként az állapítható meg, hogy a megrendelőnek csak egyes jogosultságai maradnak meg, a megrendelő kötelezettségei viszont a vállalkozó kötelezettségeivé válnak. A fővállalkozó - külön pénzdíj ellenében - egy adott beruházás teljes megszervezését, tervezését, kivitelezését, a hatósági engedélyek megszerzését, a létesítmény átadás-átvételét, a szükséges szerződések megkötését, szerződésszegések esetén az ebből eredő igények érvényesítését is magára vállalja, és azt saját nevében elvégzi. A gyakorlatban használt meghatározás szerint tehát a fővállalkozó valamely létesítmény „kulcsrakész állapotban történő átadására” vállalkozik.

Sok esetben már a cég megalapításakor, a cégbejegyzés során tisztázódik, hogy az alakuló cég fővállalkozási szerződések teljesítésére kíván szakosodni. Ez a körülmény rendszerint a cég elnevezéséből is kitűnik. Természetesen az a körülmény, hogy egy vállalkozási szerződést egy, a cégnevében a fővállalkozói megnevezést tartalmazó cég kötötte, nem jelenti azt, hogy az adott szerződés csak fővállalkozási szerződés lehet. A szerződés vitatott típusának meghatározásánál azonban ezt is figyelembe kell venni.

Nem zárható ki, hogy esetileg - ilyen tevékenységi körre vonatkozó cégbejegyzéssel nem rendelkező - gazdálkodó szervezet fővállalkozási szerződést kössön akár magánszemély, akár másik gazdálkodó szervezet megrendelővel. Nem zárható ki - bár a fővállalkozó jelentősebb gazdasági szervezettségének szükségességét ismerve, nem látszik gyakorlatinak -, hogy a fővállalkozó magánszemély legyen.

Bár a fővállalkozó személyét illetően semmilyen megkötöttség nem szerepel a törvény szövegében, mégis nyilvánvalónak kell tekinteni, hogy a megrendelőnek a fővállalkozó személyének kiválasztásánál ügyelnie kell arra, hogy erre a célra megfelelő szervezettséggel rendelkező, a többféle vállalkozói tevékenységre egyaránt specializálódott személyeket tömörítő, lehetőleg tökéletes, jó bonítású céget válasszon, mert vele szemben felelősségekben csak a fővállalkozó áll, az eredményt a fővállalkozónak kell produkálnia.

A fővállalkozási szerződéstípus tárgyi ismérvei

2. A 401. § szövegéből kitűnik, hogy a fővállalkozási szerződésnek a) önálló feladat ellátására alkalmas egység megvalósítására kötött szerződésnek kell lennie. Ez a beruházás célja felől közelíti meg a fővállalkozási szerződés tárgyának meghatározását. Ebből ugyanis az következik, hogy önmagában egy - akár gyári termelésre is alkalmas - épület (falakkal ellátott, tetővel fedett, alapozott létesítmény) építésére kötött szerződés - egyéb jellemzők hiányában - nem minősíthető fővállalkozási szerződésnek. Ehhez még az is szükséges, hogy a létesítmény b) összetett gazdasági, illetve műszaki egység legyen. Ebből pedig egyértelműen következik, hogy a fővállalkozás tárgya valamilyen önálló termelési feladat ellátására alkalmas műtárgy (gyár, önálló termelő vagy szolgáltató gépi berendezés, horizontális vagy vertikális szervezettségű gépsor, komplett adatszolgáltatási rendszer stb.) lehet. Más oldalról közelítve egy családi ház megépítése és kulcsrakész átadása lehet fővállalkozási szerződés tárgya, de már a lakásfelújításra kötött szerződés - bár ahhoz is többféle vállalkozói munka (pl. kőműves, szobafestő, villanyszerelő) szükséges -, mivel nem haladja meg a szokásos vállalkozási tevékenységet, különleges szervezési, tervezési stb. feladatok megoldását nem igényli, nem minősíthető fővállalkozási szerződésnek.

Az a körülmény, hogy a vállalkozó a létesítményt teljes egészében nem maga állítja elő, hogy esetleg a terveket is más készíti, azokat a megrendelő biztosítja, az egyes részmunkákat alvállalkozókkal végezteti a vállalkozó stb., önmagában még nem zárja ki, hogy az adott szerződés fővállalkozási szerződésnek minősüljön. Ugyanakkor, ha az így létrehozott létesítmény önálló feladat ellátására alkalmas összetett gazdasági, illetve műszaki egység, pl. egy iparvállalat teljes könyvelési rendszerének (dolgozóinak bérszámfejtését, tb-járadék fizetési rendszerét, a beérkező és kimenő anyagok nyilvántartását végző), számítástechnikai rendszerének tervezése, felépítése, üzembe helyezése, a szükséges szoftverek és hardverek elkészítése stb. is lehet egy fővállalkozási szerződés tárgya.

A fővállalkozó feladatai

3. A 401. § szerint a fővállalkozó kötelezettsége a) a munka gazdaságos és gyors elvégzéséhez szükséges feltételek megteremtése, b) az ugyanazon a létesítményen dolgozó többi vállalkozó munkájának összehangolása és c) az e feladatok elvégzéséhez szükséges szerződések megkötése. Természetesen idetartozik a szerződésekben foglalt kikényszerítése, az esetleges szerződések megszegése esetére - jogszabályokban vagy a szerződésekben megfogalmazott - retorziók alkalmazása is. Általánosságban azt lehet mondani, hogy mindazok a jogok és kötelezettségek, amelyek a vállalkozási és a vállalkozási típusú szerződésekre a jogszabályban a megrendelők jogosultságaként, illetve kötelezettségeként jelentkeznek, a fővállalkozó jogává és kötelezettségévé válnak a fővállalkozási szerződés létrejötte után. A fővállalkozó a jogokat általában a saját nevében gyakorolja, és a kötelezettségeknek saját maga tesz eleget, illetőleg a szállítókkal, alvállalkozókkal stb. a saját nevében kötött szerződések alapján mint a fővállalkozó teljesítési segédjei járnak el a szállítók, alvállalkozók stb. Így a fővállalkozó köteles az (al)vállalkozók részére a munkahelyet biztosítani [Ptk. 393. § (1) bek.], az (al)vállalkozók munkáját a fővállalkozó fogja össze és ellenőrzi [Ptk. 394. § (1) bek.], az általa kötött szerződésektől a fővállalkozó jogosult elállni [Ptk. 395. § (1) bek.], ő gyakorolhatja - akár a kitűzött határidő előtt is -, a meghatározott feltételek bekövetkezése esetén a szavatossági jogokat [Ptk. 395. § (4) bek.] stb.

Aból, hogy a kivételéhez szükséges szerződéskötések a fővállalkozó feladatát képezik, továbbá azt is figyelembe véve, hogy a fővállalkozás mindig tartós jogviszonyt feltételez, nyilvánvaló, hogy a fővállalkozót - a körülmények változása esetén - megilleti a szerződésmódosítás joga. Ha ebben a fővállalkozó és az ellenérdekű fél nem tud megegyezni - és a Ptk. 241. §-ában meghatározott feltételek fennállnak -, a fővállalkozó keresete alapján a bíróság a szerződést módosíthatja (LB Gf. V. 31442/1994. - BH 1995/11. sz. 659.).

Mindez a fővállalkozási szerződés jogosultját, a megrendelőt nem illeti meg, nem kerül ugyanis közvetlen jóviszonyba a létesítményen dolgozó más cégekkel, szállítókkal, vállalkozókkal. Ezt fejezte ki a Legfelsőbb Bíróság azzal az eseti döntésével, amely szerint: *A fővállalkozó az elévülési kifogással szemben nem hivatkozhat eredményesen igényérvényesítési késedelmének menthetőségére azon az alapon, hogy az alvállalkozó munkateljesítményének tényleges mennyiségét csak a később indult perben beszerzett szakvélemény adataiból tudta megállapítani* (LB Gf. V. 30836/1985. - BH 1986/7. sz. 285.).

Ugyanezt a megoldást tartalmazza az az eseti döntés, amely kimondja, hogy „a beruházás lebonyolításával megbízott az a gazdálkodó szervezet, amely a lebonyolítás körében a vállalkozási szerződést a saját nevében kötötte - eltérő megállapodás hiányában -, nem zárkozhat el a vállalkozói díj kifizetése elől azon az alapon, hogy a megbízója az adós (LB Gf. V. 31029/1985. - BH 1986/12. sz. 515.).

A két utóbbi eseti döntés még a SZVR 44. §-ában megfogalmazott fővállalkozási szerződésre vonatkozó rendelkezésen alapul, de a lényegét illetően a jelenlegi új szabályozás mellett is érvényes mondanivalót hordoz.

A fővállalkozói díj

A fővállalkozó azzal, hogy a jogszabály szerint a megrendelő feladatává tett kötelezettségeket átveszi a megrendelőtől, olyan többlétszolgáltatást nyújt, amely más vállalkozási és vállalkozási típusú szerződésektől is megkülönbözteti, és amely többlétszolgáltatás magasabb összegű (mértékű) díjfelszámítást indokol.

A gazdasági életben bekövetkezett változások folytán az árak (díjak) zöme már a szabad árformába tartozik, azok mértékét a piaci viszonyok alapján folytatott áralku során a felek maguk alakítják ki. A gyakorlati tapasztalatok szerint ma a fővállalkozói díjak mértéke a létesítmény árának a 6-12%-a körül alakul, attól függően, hogy milyen keresleti-kínálati viszonyok alakultak éppen ki a beruházási piacon. Nyilvánvalóan érinti a díj mértékét az alapul szolgáló létesítmény bekerülési árának mértéke, a felépítés helyi viszonyai (távolsága az anyagbeszerzési helytől, az infrastrukturális adottságok, a munkaerő-ellátottság helyzete stb.), a fuvarozási lehetőségek stb. Természetesen befolyásolhatja a díj mértékét az a körülmény is, hogy a megrendelő a fővállalkozót terhelő feladatok közül egyeseket magára vállal-e vagy sem. Ilyen lehetőségre már a 401. § utolsó fordulata is utal azzal, hogy esetenként a teljesítéshez szükséges tervet nem a vállalkozónak kell elkészítenie, mert ez esetben azt nagy valószínűséggel a megrendelő szolgáltatja a vállalkozónak.

Mindezek alapján megállapítható, hogy a fővállalkozói díj mértéke szabad alku tárgya a megrendelő és a fővállalkozó között. Természetesen elképzelhető, hogy az érintett felek a fővállalkozási szerződésben csak a létesítmény árát határozzák meg - ezt akár általánýában, akár tételes elszámolási árként meghatározhatják -, amelyben benne van a fővállalkozó díja is, ez azonban nem ajánlható, mert utóbb - díjvitában - nehezen lehet elkülöníteni a fővállalkozói díjat, holott egyes esetekben a díj attól függetlenül megilletheti a fővállalkozót, hogy az eredményt produkálna [pl. a Ptk. 399. §-ának c) pontja]. Célszerűbb megoldás az, ha a fővállalkozó díja külön kerül megállapításra és a szerződésben rögzítésre, minthogy a szerződésszegés következményeit is külön kell rögzíteniük a feleknek a szerződésben, hiszen erről a 401. § külön nem rendelkezik, a vállalkozási típusú szerződéseket - ideértve a fővállalkozási szerződéstípust is - pedig a kötbérszankció már a jogszabály erejénél fogva nem biztosítja.

2. Az építési szerződés

Ptk. 402. § Építési szerződés alapján a vállalkozó építési-szerelési munka elvégzésére, a megrendelő pedig annak átvételére és díj fizetésére köteles.

(2) A vállalkozót a megrendelő tulajdonát képező, a szerződés szerinti munkák végzésére szolgáló ingatlanon - díjkövetelése erejéig - jelzálogjog illeti meg, amely a szerződéskötés ténye és a vállalkozó kérelme alapján a jelzálogjognak az ingatlan-nyilvántartásba történő bejegyzésével jön létre; az ezzel ellentétes rendelkezés semmis. Ha a megrendelő a vállalkozó díját kiegyenlítette, a vállalkozó köteles a jelzálogjog törléséhez hozzájárulni, az ennek elmulasztásából származó kárért felelős.

(3) A (2) bekezdés alkalmazása szempontjából a megrendelő tulajdonát képező ingatlannak kell tekinteni azt az ingatlant is, amelynek tulajdonosával való viszonyában a megrendelőnek, vagy a megrendelőhöz való viszonyában a tulajdonosnak többségi befolyása (685/B. §) áll fenn, illetve amelynek tulajdonosa és a megrendelő ugyanazon jogi személy többségi befolyása alatt áll.

Jegyzet: A Ptk. 402. § az 1993. évi XCII. törvény 22. §-ával megállapított szöveg. Hatályos: 1993. XI. 1-jétől.

Lásd: a 158/1997. (IX. 26.) Korm. rendeletet az építési műszaki ellenőri tevékenységről (többször módosítva); az 51/2000. (VIII. 9.) FVM-GM-KöViM együttes rendeletet (többször módosítva) az építőipari kivitelezési, valamint a felelős műszaki vezetői tevékenység gyakorlásának részletes szakmai szabályairól és az építési naplóról (többször módosítva); a 3/2003. (I. 25.) BM-GKM-KöViM együttes rendeletet az építési termékek műszaki követelményeinek, megfelelőség igazolásának, valamint forgalomba hozatalának és felhasználásának részletes szabályairól; a 2/2002. (I. 17.) FVM rendeletet egyes építésügyi jogszabályok módosításáról; a 12/2003. (III. 24.) BM rendeletet egyes építésügyi jogszabályok módosításáról; a 12/2003. (I. 25.) BM-GKM-KöViM együttes rendeletet egyes építésügyi jogszabályok módosításáról. (A Jegyzet és az azt követő bekezdés hatályos szövege itt található)

Fogalmi meghatározások

1. A 389. § tárgyalása során már volt szó arról, hogy a vállalkozási szerződésnek abban felvett fogalom meghatározása az egyes altipusokon belül finomodik, vagy új megjelöléssel bővül. A versenysemlegesség elvének és a vállalkozás szabadságának megfelelően a jövőben az építési szerződések alanyai természetes személyek is lehetnek; ez jelentős változás a korábbi szabályozáshoz képest. A jogszabály a vállalkozó kötelezettségét *építési-szerelési munka* végzésében állapítja meg, a megrendelő kötelezettsége azonos a 389. §-ban előírttal.

Az építési-szerelési munka minden olyan tevékenység, amelynek közvetlen célja új építmény létrehozása, meglévőnek újjáépítése, terjedelmének növelése, átalakítása, fenntartása (karbantartása, javítása), lebontása.

Az előbbiekkal összefügg és a különböző jogszabályokban, valamint a bírósági határozatokban gyakran használt kifejezéseket egyértelművé teszi két további fogalom meghatározás. Az egyik a *beruházási munkáé*, amely „minden olyan tevékenység, amelynek célja új létesítmény létrehozása; a meglévő építmény részleges vagy teljes újraépítése, terjedelmének növelése, továbbá olyan korszerűsítése és átalakítása, amelynek során az építmény feladatának ellátására alkalmasabbá válik, funkciója bővül vagy eredeti rendeltetése megváltozik; az építmény teljes vagy alapokig terjedő megsemmisítése (szanálása).” A másik a „*fenntartási munka*” - az említett jogszabályban az előbbivel együtt található - megfogalmazása, amely szerint ez: „*az építmény karbantartása és javítása; eredeti állagának megközelítő vagy teljes helyreállítása; olyan átalakítása, amely eredeti rendeltetését nem változtatja meg.*”

E fogalom meghatározások a szerződés tárgyának megítélésében segítséget nyújtanak.

Meg kell jegyezni, hogy az épített környezet alakításáról és védelméről szóló, többször módosított 1997. évi LXXVIII. törvény 2. §-a nem az építés-szerelés fogalom meghatározásával ugyan, de számos, a tervezőt és a kivitelezőt egyaránt érintő olyan fogalom meghatározást tartalmaz (pl. építési terület; épület; helyi építési szabályzat; közterület; szabályozási terv; településrendezési terv stb.), amelyeket az építési-szerelési szerződéseknel figyelembe kell venni.

Az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. törvény egyébként is teljesen új szabályozást tartalmaz az építészeti követelmények (18-19. §), a településrendezési feladatok megvalósítása, továbbá a természeti, környezeti veszélyeztetettség megelőzése érdekében elrendelhető tilalmak (20-22. §), az elővásárlási jog (25. §), a kisajátítási (26. §) a kártalanítási szabályok (30. §), az építési munkák építésügyi hatósági engedélyezése (34-37. §), az építésügyi hatósági ellenőrzés (45. §) és még számos, az építési szerződésekkel kapcsolatos rendelkezésről.

Figyelembe kell venni, hogy a törvény 1998. január 1. napjával lép hatályba, illetőleg egyes rendelkezései ettől eltérő időpontokban, ezért a törvény 60. §-ának részletes megismerése feltétlenül indokolt új építési szerződések kötésénél. A törvény 62. §-a pedig felhatalmazza a kormányt, illetőleg az illetékes minisztert a szükséges végrehajtási rendeletek kiadására. Ezek figyelembevétele - megjelenésük után - ugyancsak szükséges lesz.

Az építési szerződés lényeges kellékei

2. A vállalkozási szerződés lényeges kellékeivel kapcsolatban a 389. § tárgyalása során kifejtettek érvényesülnek az építési szerződésekben is (a szolgáltatás tárgyának meghatározása mennyiség és minőség szerint, a teljesítés ideje naptár szerint és az ellenszolgáltatás) - más kifejezéssel a díj -, sőt a 390. § (3) bekezdésének az a szabálya, hogy a felek a szolgáltatást a műszaki tervekre és a költségvetésre utalással is meghatározhatják, ennél az altipusnál majdnem kizárólagos gyakorlattá vált.

Az építési szerződések ár- (díj-) feltételeiről korábban rendelkező árközlőszabályok hatályon kívül helyezése folytán az építési szerződések esetében is az árak megállapításáról szóló, többször módosított 1990. évi LXXXVII. tv. rendelkezései alkalmazandók. A tv. mellékletében az építési munka a hatósági áras szolgáltatások között nincs felsorolva, ezért ezek ára is a szabad árképzés alá tartozik. Az építési szerződésben tehát a felek az árban (díjban) szabadon állapodhatnak meg, a tisztességtelen piaci magatartás tilalmáról szóló 1990. évi LXXXVI. tv. korlátai között (1990. évi LXXXVII. tv. 2. §-a). Az 1990. évi LXXXVI. tv.-t az 1996. évi LVII. tv. 97. §-a hatályon kívül helyezte, de az 1997. január 1. napján már folyamatban levő ügyekben a korábbi tv. rendelkezései az irányadóak.

A vállalkozási szerződések körében általában, az építési szerződések esetében pedig különösen gyakori az ár- (díj-) átalányban való megállapodás. Ezzel kapcsolatban megemlíthető az a Legfelsőbb Bíróság által hozott eseti döntés, amely kimondta, hogy: *az átalányár kikötése nem zárja ki, hogy a kivitelező a tervdokumentációnak a szerződéskötés után végrehajtott módosítása folytán jelentkező többletköltséget követelje* (Ptk. 361. §) (LB Gf. V. 30230/1987. - BH 1988/2. sz. 43.); hasonlóan foglalt állást a Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa, annak kimondásával, hogy: *az építési vállalkozó megtámadhatja az átalánydíjas építési szerződést, ha annak megkötése után olyan további munkálatok szüksége merül fel, amelyről korábban a felek nem tudhattak, és amelyek nagymértékben meghaladják a szerződésben vállalt munkálatok körét* [Ptk. 210. § (3) bek., 403. § (4) bek.]. (Eln. Tan. G. törv. 31814/1988. - BH 1989/9. sz. 364.) (A címet kiegészítő hatályosító szöveg itt található)

Ptk. 403. § (1) Ha a szerződés megkötésekor a kivitelezéshez szükséges valamennyi terv (költségvetés, műleírás stb.) még nem áll rendelkezésre, a tervek fokozatos szolgáltatásának határidőit, valamint az építési-szerelési munka egészére vonatkozó költségelőirányzat alapján megállapított tájékoztató jellegű díjat a szerződésben meg kell határozni.

(2) Ha a szolgáltatás természetéből más nem következik, a szolgáltatás oszthatatlan. Ha azonban a felek a szerződésben a munka egyes részeinek átadás-átvételében állapodnak meg, a szolgáltatást oszthatónak kell tekinteni.

(3) Jogszabály eltérő rendelkezése hiányában a munka elvégzéséhez szükséges hatósági engedélyezési eljárás megszervezése, továbbá a hatósági engedélyek beszerzése a megrendelő feladata.

(4) A vállalkozó köteles elvégezni a tervben szereplő, de a költségvetésből hiányzó munkákat (többletmunka), továbbá azokat a műszakilag szükséges munkákat is, amelyek nélkül a létesítmény rendeltetésszerűen nem használható. E munkák díjainak elszámolásáról külön jogszabály rendelkezik.

A tervek fokozatos szolgáltatása

1. Az építési szerződésben - amint erről már szó volt - meg kell határozni a szolgáltatás mennyiségét, minőségét és az ellenszolgáltatást. Ez a tervdokumentációban történik, amelyet általában a megrendelő ad át a kivitelezőnek (az eltérő megoldás lehetőségét a fővállalkozási szerződés magyarázatánál kifejtettük, lásd ott).

Előfordul azonban - különösen a nagyberuházásoknál -, hogy a komplett tervek elkészítése igen hosszú időt igényel, a munka részleges tervek alapján is megkezdődhet, és folyamatos szolgáltatással zavartalanul be is fejezhető. Ilyen esetekre engedi meg a 403. § (1) bekezdése az építési szerződésnek a lényeges kellékek pontos meghatározása nélkül történő megkötését. A szerződésnek azonban ekkor is tartalmaznia kell a fokozatos tervszolgáltatásban való megállapodást, annak pontos megjelölését, hogy a megrendelő milyen terveket, milyen határidőben köteles átadni.

Ha a tervek a szerződés megkötésekor nincsenek meg hiánytalanul, ez azt is maga után vonja, hogy az azokon alapuló vállalkozói díj összegét sem lehet határozottan megállapítani. Ilyen esetben az ellenszolgáltatás pontos összege helyett a tájékoztató jellegű díj szerepel a szerződésben, amelynek alapja az egész építési-szerelési munkára vonatkozó költség-előirányzat, és amelyet egyes beruházásoknál a beruházási program, illetve az engedélyokirat ad meg.

A gyakorlatban előfordul, hogy a felek az építési szerződésben a vállalkozói díjat ugyan egy összegben meghatározták, de azt is rögzítik, hogy a vállalkozói díj elszámolása tételes felmérés alapján fog megtörténni. Ilyen esetekben az építési szerződésben rögzített vállalkozói díj lényegében csak *tájékoztató irányár* szerepét tölti be, vagyis a felek közös megegyezéssel tulajdonképpen a véglegesen számlázandó *vállalkozói díj kiszámításának a módját* határozzák meg a szerződésükben. E mód: a munka elvégzése után a kivitelező felmérési naplót készít, ebben rögzíti a ténylegesen elvégzett munkatételeket és a felhasznált alapanyagot, a megrendelő pedig tételesen ellenőrzi a felmérési napló adatait, azokat „leigazolja”; a számlázás ezután az elfogadott felmérési napló tételei alapján történik meg. A tételes felmérés esetén a ténylegesen számlázott vállalkozói díj összege több is, de kevesebb is lehet a szerződésben rögzített vállalkozói díj összegéhez képest.

Ha a teljes tervdokumentáció hiánya nem is akadályozza az építési munka folyamatos végzését, de többletköltséget idézhet elő. A tervek fokozatos szolgáltatása önmagában nem alapozza meg a többletköltségekre való igényt, ez csak abban az esetben áll fenn, ha valóban felmerül ilyen költség. A többletköltséget tehát számítással ki kell mutatni (LB Gf. VII. 31055/1977. - BH 1978/1. sz. 36.). Az előbbiekkal kapcsolatban kialakult bírósági gyakorlatot tükrözi az a határozat is, amely szerint a tervdokumentáció egyes részeinek későbbi átadása önmagában nem jelent fokozatos tervszolgáltatást, és nem jogosít többlet ellenérték felszámítására (LB Gf. V. 32299/1975. - BH 1977/6. sz. 241.). A Legfelsőbb Bíróság azt sem tekintette részteljesítésben való megállapodásnak, amikor a felek az építési szerződésben a vállalkozói díj részletekben történő fizetésében állapodtak meg (LB Gf. V. 30300/1989. - BH 1989/10. sz. 410.).

A szolgáltatás oszthatatlansága

2. Alapelv, hogy az építési szerződésben megállapított szolgáltatás oszthatatlan. Ez alól két kivétel van: az egyik, ha a szolgáltatás természetéből más következik, a másik pedig, ha a felek teszik a szolgáltatást oszthatóvá, mert megállapodnak a munka egyes részeinek átadás-átvételében.

Az első eset gyakorlatilag akkor szokott előfordulni, ha a szerződés tulajdonképpen több önálló szolgáltatást tartalmaz, mint pl. egy lakótelep létrehozására kötött megállapodás. Az egyes lakóépületek külön-külön rendeltetésszerűen használható szolgáltatást jelentenek, ebből következőleg azt oszthatónak kell tekinteni. Az a körülmény azonban, hogy az építési munka csak több ütemben végezhető el, egymagában a szolgáltatást nem teszi oszthatóvá (LB Gf. V. 31839/1977. - BH 1978/4. sz. 170.). A második változattal kapcsolatban megjegyzendő, hogy a felek megállapodásának kifejezetten a részbeni átadás-átvételt kell vonatkoznia, a részszámla kiállításának lehetősége e nélkül a szolgáltatást nem teszi oszthatóvá (LB Gf. V. 30729/1986. - BH 1987/4. sz. 134.). Ugyancsak nem felel meg a 403. § (2) bekezdése követelményének az olyan megállapodás sem, amelynek értelmében a kivitelező az építési munka egy-egy szakaszát a megrendelő előzetes használatába adja. Ez a tény a szolgáltatás átadás-átvételétől jogkövetkezményeiben is különbözik (LB Gf. V. 32162/1973. - BH 1974/9. sz. 390.). A Legfelsőbb Bíróság abban az esetben is a fűtési rendszer oszthatatlanságát állapította meg, amikor lakóépületen belül kialakított mozhelyiség fűtési rendszere bizonyult hibásnak. Az eseti döntés szerint: *a fűtési rendszer az építmény oszthatatlan része, ezért annak hibás kivitelezése miatt a vállalkozó az egész építmény vállalkozási díjának alapulvételével kiszámított kötbért köteles fizetni* (LB Gf. V. 30784/1986. - BH 1987/8. sz. 285.).

A GK 48. sz. állásfoglaláson (BH 1986/12. sz.) alapszik a Legfelsőbb Bíróságnak az az eseti döntése, amely egyes lakások fűtési rendszerének hibája miatt az egész épület átvétele megtagadásának jogosságát ismerte el (LB Gf. IV. 30898/1988. - BH 1989/4. sz. 158.). (Az oszthatóság-oszthatatlanság problémájával foglalkozik a Ptk. 395. §-ához fűzött magyarázat 4. pontja is; lásd ott.)

A hatósági engedélyek beszerzése

3. Az építési munkák - néhány kisebb tevékenység kivételével - csak engedély alapján végezhetők. Az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. törvény 34. § (1) bekezdése szerint telekalakításhoz, építmény, építményrész, épületegyüttes megépítéséhez, átalakításához, bővítéséhez, felújításához, helyreállításához, korszerűsítéséhez, lebontásához, elmozdításához, illetve használatbavételéhez, fennmaradásához vagy a rendeltetésének megváltoztatásához a jogszabályokban meghatározott esetekben hatóság engedélye szükséges.

Az 1998. január 1-jén hatályba lépett - az 1964. évi III. törvényt hatályon kívül helyező - az épített környezet alakításáról és védelméről szóló, többször módosított 1997. évi LXXVIII. törvény 62. §-ának (1) bekezdése felhatalmazza a Kormányt, hogy többek között - az építési műszaki ellenőri tevékenység gyakorlásának részletes szabályait, a településrendezéssel és az építményekkel kapcsolatos országos szakmai követelményeknek és azoktól a helyi építési szabályzatokban való eltérés lehetőségét, az építészeti-műszaki tervezési jogosultság általános szabályainak, a felvonók és a mozgólépcsők építésügyi hatósági engedélyezésének, ellenőrzésének, üzemeltetésének szabályait rendelettel állapítsa meg; az egyes miniszterek pedig - a (2) bekezdés szerint - ugyancsak többek között felhatalmazást kaptak pl. az építészeti-műszaki tervek tartalmi követelményeinek, az építőipari kivitelezési tevékenység gyakorlása részletes szakmai szabályainak, az építési célra szolgáló anyagok, szerkezetek és berendezések műszaki követelményei, megfelelősége, valamint forgalomba hozatala részletes szabályainak stb. rendelettel való megállapítására.

A megrendelőnek a hatósági engedély szolgáltatására vonatkozó kötelezettségét érintően iránymutatást tartalmaz a GKT 3/1978. sz. állásfoglalással módosított GKT 65/1973. sz. állásfoglalás (GEH 139. o.), amely szerint: „Az építési engedély - ideértve a műemléki jellegű építkezéseknél az illetékes hatóság külön engedélyét is - szolgáltatásának elmulasztása vagy késedelme az építéssel szemben közbenső intézkedés elmulasztásának jogkövetkezményeit vonja maga után.” Meg kell jegyezni, hogy az építési engedély nem zárja ki a szomszédja megsértésén alapuló polgári jogi igény érvényesítésének lehetőségét (LB Pfv. X. 21156/1999. - BH 2000/6. sz. 244.).

Többletmunka, pótmunka

4. A vállalkozó feladatát a tervdokumentáció határozza meg. Elég gyakran csak a munka során válik nyilvánvalóvá, hogy a tervdokumentáció nem teljes, olyan tevékenységre is szükség van, amelyet a szerződés megkötésénél nem vettek figyelembe. Ilyen esetekben merül fel a többletmunka és a pótmunka szükségessége. Ezek fogalmát részben maga a tv. [403. § (4) bek.], részben pedig - más jogszabályi meghatározás hiányában - a bírói gyakorlat úgy határozta meg, hogy *többletmunka* a tervdokumentációban szereplő, de a költségvetésbe egyáltalán nem vagy nem kellő mértékben felvett munka, a *pótmunka* pedig a tervdokumentációban nem szereplő munka.

Több - elméleti - problémát vet fel a pótmunka fogalmának meghatározása. A „tervdokumentációban nem szereplő munka” ugyanis nem fejezi ki a különbségtételt pl. a megrendelő által igényelt, a szerződéskötés után felmerült munka és az időben ugyancsak ekkor, de műszaki szükségből felmerült munka között, holott ez utóbbi a többletmunka fogalmi körébe tartozik (lásd az alábbi fejtegetést).

A viszonylag egységesnek mondható bírói gyakorlat a pótmunkát általában a megrendelő által a szerződés megkötése után pótlólag megrendelt munkaként, újfajta megrendelői igényként határozza meg. A pótmunka megrendelése és a kivitelező által történő elfogadása - akár ráutalásként is azzal, hogy az így megrendelt munkát is elvégzi - lényegében a vállalkozói szerződés módosításaként fogható fel, amely automatikusan a vállalkozói díj módosítását is jelenti. Ez pedig azzal jár, hogy a pótmunka igazolt ellenértékét a megrendelő még akkor is köteles megfizetni, ha egyébként a felek az építési szerződésükben a vállalkozói díjat átlányárként határozták meg.

A Ptk. 403. § (4) bekezdése a többletmunkán lényegileg az első fogalom meghatározásnak megfelelő munkát érti, a pótmunka kifejezést azonban nem használja, hanem műszakilag szükséges munkáról rendelkezik, amely nélkül a létesítmény rendeltetésszerűen nem használható. A többletmunkáról szóló meghatározással való összevetésből azonban kétségtelen, hogy a tv. említett rendelkezésében olyan műszakilag szükséges munkáról van szó, amely a tervben nem szerepel. Nincs tehát akadálya annak, hogy a műszaki és a jogi gyakorlatban meghonosodott fenti fogalmak továbbra is használhatók legyenek. A 403. § (4) bekezdése a vállalkozót mindkét fajta munka elvégzésére kötelezi. Az említett munkák elvégzésének kötelezettsége természetesen érvényesül a vállalkozó és az alvállalkozó jogviszonyában is.

A többletmunkák - ideértve a fentieknek megfelelően a műszakilag szükséges munkákat is - esetén viszont, szemben a pótmunkára vonatkozólag kifejtettekkel, átalányáras szerződéseknél a vállalkozó (kivitelező) magára vállalja a szerződésben az esetleg felmerülő *többletmunkák kockázatát, hiszen a többletmunka a tervdokumentációban igen, csak a költségvetésben nem szereplő munka*, amelynek fedezetét a vállalkozó - kellő gondosságát feltételezve - megfelelő tartalékkal kalkulálhatta volna. Ezért a többletmunkák ellenértékére - átalányáras építési szerződés esetében - a vállalkozó (kivitelező) utóbb már nem tarthat igényt. Ez az álláspont következik egyébként a vállalkozói díjjal kapcsolatos egyes kérdésekről szóló XXXIX. számú Polgári Elvi Döntéssel módosított XXXII. számú Polgári Elvi Döntésből is (HJGY 21. kötet 105. o.).

Figyelmet érdemel ezzel kapcsolatban a Legfelsőbb Bíróság megállapítása, amely szerint: *az építési szerződésnek megfelelő teljesítés és e szolgáltatásnak az építető által történt használatbavétele után elvégzett munka nem tekinthető többletmunkának. Ennek ellenértékét a megrendelőnek - külön erre vonatkozó megállapodás hiányában és a jogszabályban meghatározott feltételek esetén - a jogalap nélküli gazdagodás címén kell megfizetnie* (LB Gf. VII. 30253/1980. - BH 1982/2. sz. 58. - GPD III. 255. sz.). Ezzel szemben *többletmunkának minősül - a Legfelsőbb Bíróság Gf. V. 31017/1994. számú, a BH 1995/11. számában 652. sorszámon* megjelent eseti döntése szerint - *az olyan, a költségvetésben nem szereplő munka is, amelyet a terv mellékletét képező tűzvédelmi vagy más szakhatósági rendelkezés tartalmaz, az ilyen munkáért ezért a vállalkozó az átalánydíjon felül külön díjra nem tarthat igényt.*

A többlet-, illetve a pótmunka közötti elhatárolásnak talán legteljesebb kifejtését a Legfelsőbb Bíróság Gfv. X. 31 651/1995. számú, a BH 1996/12. számában megjelent 651. sorszámu eseti döntése tartalmazza. Ezt a Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárás keretében hozta; a felülvizsgálati kérelem éppen a fent ismertetett Gf. V. 31 017/1994. számú jogerős ítélet ellen irányult, az elhatárolás fontossága magyarázza, hogy az az átalánydíjas építési szerződés esetében a többlet- és a pótmunka közötti különbségtételt magyarázó ítélet - most már az öttagú tanács döntéseként - ismételtlen megjelentetésre került.

Ptk. 404. § (1) A munkahely az építési-szerelési munka végzésére akkor alkalmas, ha állapota a szerződés teljesítését nem gátolja, továbbá, ha a kitűzött alappontok és azok jegyzékének átadása megtörtént.

(2) A megrendelő köteles a munkát időközönként ellenőrizni.

(3) A felek a munkavégzéssel kapcsolatos minden lényeges adatot, körülményt és utasítást a munkahelyen vezetett naplóban kötelesek egymással közölni.

(4) A vállalkozó kérésére - szükség esetén - a megrendelő köteles a tervek magyarázatát, a részletes kivitelezési utasítást megadni.

Jegyzet: A Ptk. 404. § (1) bekezdése az 1993. évi XCII. törvény 23. §-ával megállapított szöveg. Hatályos: 1993. XI. 1-jétől.

A Ptk. 404. § (2) és (3) bekezdése az 1993. évi XCII. törvény 40. § (4) bekezdés a) pontjának megfelelően módosított szöveg. Hatályos: 1993. XI. 1-jétől.

A felek képviselőinek meghatározása, a munkahely alkalmassága

1. a) Az építési-szerelési munka jellegéből és a felek együttműködésére vonatkozó rendelkezésekből következik, hogy a munka egész folyamata alatt kapcsolatban kell állniuk egymással. Ezt a feladatukat általában képviselőik útján teljesítik. Figyelembe kell azonban venni egyrészt, hogy az 1993. évi XCII. törvény hatálybalépésekor (1993. november hó 1. napján) már folyamatban volt építkezésekre még a korábban érvényes szabályok alkalmazandók, továbbá hogy a természetes személyek sem minden esetben személyesen járnak el az építési szerződéseik teljesítése során, a bírói gyakorlat továbbiakban is fontosnak itéli meg azt, hogy az építési szerződés alanyai a jövőben - jogszabályi kötelezettség hiányában is - a szerződésekben részletesen határozzák meg képviselőik nevét és azok meghatalmazásának körét, terjedelmét, nincs azonban akadálya a személyes eljárásuknak sem. Figyelemmel arra, hogy korábban csak gazdálkodó szervezetek köthettek építési szerződéseket, nyilvánvalóan igen lényeges volt, hogy a jogi személyek képviselői meghatalmazásának terjedelmét a felek pontosan meghatározzák, ezért a törvénynek az 1977. évi IV. törvénnyel beiktatott (1) bekezdése erről rendelkezett. Tekintettel arra, hogy az új piacgazdaságra való áttérés idején a természetes személyeknek az érintett beruházási piacon való megjelenését diszkriminációmentesen biztosítani kellett, ezért a 404. § (1) bekezdésének megváltoztatása indokolt volt.

A felek képviselői: a megrendelő részéről általában a műszaki ellenőr, a kivitelező részéről pedig az építésvezető.

A műszaki ellenőr eredeti feladata az, hogy a megrendelőnek a törvény 404. §-ának (2) bekezdésében meghatározott ellenőrzési kötelezettségét teljesítse, ha a megrendelő az ellenőrzési kötelezettségének nem személyesen tesz eleget. Gyakorlatilag azonban a megrendelő megbízottjaként átadja a munkaterületet, az azzal összefüggő műszaki aktusokat elvégzi, az építési naplóval kapcsolatban a megrendelőre háruló feladatokat ellátja, a kivitelezésnek a megrendelő érdekkörében felmerült akadályai elhárításában közreműködik stb., általában az építési szerződésben meghatározott teljes munkára nézve a megrendelő képviselőjének tekintik. A műszaki ellenőr azonban a szerződést nem módosíthatja.

A vállalkozó képviselője, az építésvezető átveszi a megrendelőtől, és őrzi az építési munkahelyet, együttműködik a műszaki ellenőrral és a tervező-művezetővel, ellátja az építési és egyéb munkahelyi naplók vezetésével kapcsolatos feladatokat, elvégzi, illetve elvéggezteti a kivitelezés során szükséges minőségi vizsgálatokat és mintavételeket, koordinálja, ellenőrzi és átveszi az alvállalkozók munkáját stb. A kivitelező természetesen nincs elzárva attól, hogy az építésvezető jogkörét kiterjessze vagy megszorítsa.

Ezt a kérdést az új építési törvény (1997. évi LXXXVIII. tv.) is igen lényegesnek minősíti, ezért a 40. §-ának (2) bekezdésében a kivitelező felelős műszaki vezetőjének kötelezettségeit állapítja meg, a (4) bekezdésben pedig az építetőnek „az építési-szerelési munka szakszerű végzésének folyamatos figyelemmel kísérésére” képviselőként műszaki ellenőr megbízására ad lehetőséget.

b) Az építési kivitelezési munkához a szükséges munkahelyre, annak a megrendelő részéről történő biztosítására feltétlenül szükség van. A vállalkozói munkahelyre vonatkozóan a Ptk. 393. §-ának (1) és (2) bekezdése már tartalmaz előírásokat (lásd ott). Arra vonatkozóan viszont, hogy a rendelkezésre bocsátott munkahely mikor van a munkavégzésre alkalmas állapotban, a Ptk. 404. §-ának (1) bekezdése rendelkezik.

A gyakorlatban előfordul - s ez a jövőben, amikor természetes személy megrendelőként építési szerződés alanya lehet, még inkább előfordulhat -, hogy a megrendelő a munkavégzésre - akár fizikailag, akár jogilag - nem alkalmas állapotban bocsátja a kivitelező rendelkezésére a munkahelyet. Az új szabályozás mellett is érvényesnek kell ezért elfogadni a Legfelsőbb Bíróságnak azt az eseti döntését, amely kimondta, hogy a kivitelező köteles az építetöt figyelmeztetni arra, hogy a munkaterület nem áll építésre alkalmas állapotban rendelkezésre. Ha ez a figyelmeztetés megtörtént, és az építetöt a kivitelezőt ennek ellenére a munka elvégzésére hívja fel, vagy olyan magatartást tanúsít, amelyből a kivitelező az építetőnek arra a szándékára következtethet, hogy a munkaterület építésre alkalmassá tételét a kivitelezőtől várja, úgy ez a munkát elvégezheti, és a költségeit felszámíthatja (LB Gf. VI. 30882/1977. - BH 1978/2. sz. 82.).

A munkahely megfelelő állapotban való átadásának késedelve is olyan szerződésszegés, amely a vállalkozó munkavégzését megakadályozza, ezért a bírói gyakorlat ennek következményét szigorúan itéli meg. A Legfelsőbb Bíróság Gf. V. 31 346/1995. számú eseti döntésében kimondta, hogy „a megrendelő szerződéstől való elállásán alapuló kár megtérítése iránti követelés érvényesítése nem zárja ki azt, hogy a vállalkozó az elállást megelőző szerződésszegésre alapítottan - így a munkaterület átadásának késedelve, valamint a munkavégzés felfüggesztése miatt - kártérítést követeljen (BH 1997/3. sz. 135.)

A megrendelő ellenőrzési kötelezettsége

2. A Ptk. 394. § (1) bekezdése tartalmazza azt a rendelkezést, hogy a megrendelő a munkát és a felhasználásra kerülő anyagot ellenőrizheti, de a jogszabály által meghatározott esetben erre köteles is. Ilyen kötelezettséget állapít meg a 404. § (2) bekezdése, amely azonban közelebbi meghatározás nélkül „időközönkénti” ellenőrzést ír elő. Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a megrendelő a munka végzését bármikor megtekintheti. A szerződésben meghatározott időközönként köteles ellenőrizni, hogy a kivitelezés a terveknek és a költségvetésnek megfelelően történt-e.

A munkát ellenőrző személyt a tv. - az új szabályozás szerint - nem jelöli meg. Az ellenőrzést a megrendelő kötelezettségévé teszi, ez azonban természetesen nem zárja ki azt, hogy a megrendelő a kötelezettségét ne személyesen - ez jogi személy megrendelő esetén nem is volna lehetséges -, hanem megbízottja, képviselője útján gyakorolja. Ilyen a jövőben is pl. a műszaki ellenőr lehet.

A megrendelő ellenőrzési kötelezettségének teljesítése a munka végzését nem akadályozhatja, a vállalkozó köteles a megrendelő számára az ellenőrzést lehetővé tenni és az ahhoz szükséges adatokat, valamint felvilágosítást megadni.

Az építési napló

3. A felek kapcsolatának, együttműködésének jelentős okmánya a 404. § (3) bekezdésében szereplő, a munkahelyen vezetett napló, amely *építési naplóként* ismeretes.

Az építési napló tartalmazza az építési-szerelési munka adatait és a munka menetére vonatkozó vagy az elszámoláshoz szükséges jelentős tényeket.

Az építési napló fontosságát az 1997. évi LXXVIII. törvény is aláhúzza, mert a 40. §-ának (3) bekezdésében előírja, hogy: *a kivitelező - jogszabályban meghatározott esetben és módon - építési naplót vezet*, abban a napi munkát rögzíti, a naplót állandóan a munka helyszínén tartja, és azt hatósági ellenőrzéskor, illetve műszaki ellenőr kérésére rendelkezésre bocsátja. Az építőipari kivitelezési tevékenység gyakorlásának részletes szakmai szabályait - nyilvánvalóan idetartozik az építési naplóval kapcsolatos szabályozás is - miniszteri rendelet állapítja meg.

Szabad bizonyítási rendszerünkben azonban az építési napló csak egy - bár fontos és sokszor döntő jelentőségű - bizonyíték, amely mellett (esetleg vele szemben) más bizonyítási eszközök is megengedettek.

Az építési napló mint a felek kapcsolatának egyik eszköze, érintkezésének sajátos formája olykor az építési szerződéssel összefüggő egyéb közlések bejegyzésére is lehetőséget ad. Ennek megfelelően foglalta el a bíróság azt az álláspontot, hogy az építési naplóban a teljesítési késedelem miatt keletkezett kötbérigény érvényesítésére tett bejegyzés - mint hatályos felszólítás - az elévülési határidő folyását megszakítja (LB Gf. V. 30262/1976. - BH 1977/1. sz. 30.).

Ptk. 405. § (1) A megrendelő köteles a munkát a vállalkozó értesítésében megjelölt időpontra kitűzött átadás-átvételi eljárás során megvizsgálni és a vizsgálat alapján felfedezett hiányokat, hibákat, a hibás munkarészekre eső költségvetési összegeket, valamint az érvényesíteni kívánt szavatossági igényeket jegyzőkönyvben rögzíteni.

(2) Ha a megrendelő egyes munkarészeket a teljesítés előtt ideiglenes jelleggel átvesz (előzetes átadás), ezek tekintetében a kárveszély az átvétel időpontjától a megrendelőre száll át.

(3) Határidőben teljesít a vállalkozó, ha az átadás-átvétel a szerződésben előírt határidőn belül, illetőleg határnapon megkezdődött, kivéve, ha a megrendelő a szolgáltatást nem vette át.

(4) Nem tagadható meg az átvétel a szolgáltatás olyan jelentéktelen hibái, hiányai miatt, amelyek más hibákkal, hiányokkal összefüggésben, illetve a kijavításukkal, pótlásukkal járó munkák folytán sem akadályozzák a rendeltetésszerű használatot.

(5) Az átadás-átvételi eljárástól számított egy éven belül a munkát az (1) bekezdésben foglaltak szerint újból meg kell vizsgálni (utó-felülvizsgálati eljárás). A megrendelő készíti elő az utó-felülvizsgálati eljárást és hívja meg arra a vállalkozót.

Jegyzet: A Ptk. 405. § az 1993. évi XCII. törvény 24. §-ával megállapított szöveg. Hatályos: 1993. XI. 1-jétől.

Az átadás-átvételi eljárás

1. A tv. az építési-szerelési munkára átadás-átvételi eljárást ír elő, amelynek során a megrendelő, a kivitelező és más érdekelt, különösen a jogszabályokban megjelölt hatóságok képviselőinek jelenlétében, a szerződés szerinti teljesítés elbírálása érdekében személyes észlelés, a berendezések, felszerelések kipróbálása stb. útján és a szükséges iratok alapján megvizsgálja a munkát és nyilatkozik az átvételről.

Meg kell még jegyezni, hogy a GKT 3/1978. sz. állásfoglalással módosított GKT 92/1973. sz. állásfoglalás (GEH 165. o.) jelentőséget tulajdonít a megrendelő tényleges birtokbavételének, mert kimondja: *Az építési-szerelési munka teljesítésének egyes joghatásai - formális átadás-átvétel hiányában - a megrendelő által történt tényleges birtokbavétel, illetőleg használatbavétel alapján is megállapíthatók.* Ezt - a bíróságok által követett gyakorlatként - megerősíti a Legfelsőbb Bíróságnak a BH 1993/5. számában közzétett eseti döntése, amely szerint: *A megrendelő késedelmi kötbér követelése megalapozatlan lehet annak folytán is, hogy a vállalkozó késedelme még az átadás-átvételi eljárás előtt, a megrendelő által történt tényleges birtokbavétellel, használatbavétellel megszűnt* (LB Gf. V. 32659/1991.).

Ha azonban az átvételkor a megrendelő a vállalkozó hibás teljesítését állítja, a bíróság a vállalkozói díj iránt indított pert - az átadás-átvételi eljárás sikertelensége miatt, időelőttiesség címén - csak akkor szüntetheti meg, ha bizonyítási eljárást folytat le, s ennek alapján állapítja meg, hogy a megrendelő az átvételt a minőségi hibák miatt indokoltan tagadta meg (LB Gf. IV. 31652/1989. - BH 1990/5. sz. 192.).

2. Az eljárásra meg kell hívni az építésügyi hatóságot, az építmény funkciója által érintett más szakhatóságokat (rendőrségi, tűzoltósági, egészségügyi, útügyi, vasúti szerveket stb.), az érdekelt közműveket (víz-, csatornázási, gáz-, elektromos, távhőellátási műveket stb.).

Az átadás-átvételi eljárásról jegyzőkönyvet kell felvenni, amelynek egyes tartalmi részeit a 405. § (1) bekezdése is megjelöli.

Itt kell megemlíteni, hogy a bíróság gyakorlata szerint az átadás-átvétel alkalmával a fél képviseletében eljáró személyt minden olyan jognyilatkozat megtételére feljogosítottak kell tekinteni, amely az átadás-átvétel körében felmerülhet (LB Gf. V. 30685/1975. - BH 1976/2. sz. 68.).

Az előzetes átadás

3. A jelentősebb építőipari beruházások általában olyan részegységekből állnak, amelyek önállóan is használhatók, hasznosíthatók (pl. egy vertikálisan szervezett textilgyár, amely fonodából, szövödéből, festödéből stb. áll, vagy egy több lakóépületből álló lakótelep). Nem kizárt tehát, hogy a megrendelő - akár már a szerződés megkötésekor, akár később, már a készrejelentéskor - egyes elkészült munkarészeket hajlandó átvenni.

A Legfelsőbb Bíróság GK 65. számú állásfoglalásának I. pontjában foglaltak szerint a természetben osztható szolgáltatásra vonatkozóan a felek a szerződésben megállapodhatnak abban, hogy a szolgáltatás valamennyi részét a kötelezett együttesen köteles szolgáltatni (jogi oszthatatlanság). Ebből a contrario következik, hogy ha a felek ilyen megállapodást nem kötöttek, akkor a vállalkozó megkísérelheti az előzetes és részleges átadását a szolgáltatásnak. A Ptk. 405. §-ának (2) bekezdése azonban nem hagy kétséget az iránt, hogy a megrendelő nem köteles az ilyen „teljesítést” elfogadni, ragaszkodhat ahhoz, hogy a szerződésben előírt szolgáltatást egészében, a szerződésben kikötött határidőben - és ne előbb - teljesítse a vállalkozó. E tekintetben a 405. § (2) bekezdése a Ptk. 285. §-ához képest speciális szabálynak minősül, és arra utal, hogy a megrendelő jogosult dönteni abban, hogy valamely szolgáltatás a maga komplexitásában szükséges-e a részére, vagy annak egyes részei is hasznosíthatók a számára (példáknál maradva: az elkészült fonodát is tudja hasznosítani pl. bér munkában vállalt fonodai munkákra, vagy csak a szövödével együtt tud abban munkát végezni).

A kárveszély átszállása előzetes átadás esetén

4. A Ptk. 279. § (2) bekezdése a kárveszély átszállását a szerződés teljesítésével kapcsolja össze. Az építési-szerelési munkáknál azonban előfordul, hogy a megrendelőnek az egyes munkarészekre már a teljesítés előtt szüksége van. Ilyenkor kerül sor a szükséges munkarészek ideiglenes jelleggel való átvételére, vagyis előzetes átadására. Ez az átadás azonban nem jelent részteljesítést, a be nem fejezett létesítmény csak átmenetileg kerül ki a vállalkozó birtokából. A munka befejezésekor a végleges átadás-átvételi eljárást ezekre a munkarészekre is le kell folytatni, még akkor is, ha azok a megrendelő birtokában vannak (LB Gf. V. 32162/1973. - BH 1974/9. sz. 390.).

Az előzetes átadásnak mégis az a következménye van, hogy a kárveszély az átvétel időpontjától a megrendelőre száll át. Ez az átszállás sem végleges azonban, mert ha a megrendelő az ideiglenes jelleggel átvett munkarészeket a teljesítés előtt a vállalkozónak visszaadja, arra a kárveszély is visszaszáll.

Az átadás-átvétel és a teljesítés ideje

5. Az átadás-átvételi eljárás általában hosszabb időt vesz igénybe, minél nagyobb és minél bonyolultabb építkezésről van szó, annál több idő kell a részletes vizsgálatra. Ezért elképzelhető, hogy az átadás folyamata alatt lejár a teljesítési határidő, így a kivitelező késedelembe esne. Ezt a méltánytalan helyzetet küszöböli ki a tv. annak kimondásával, hogy *határidőben teljesít a vállalkozó, ha az átadás-átvétel a szerződésben előírt határidőn belül, illetve határnapon megkezdődött, kivéve, ha a megrendelő a szolgáltatást nem vette át.*

A Legfelsőbb Bíróság a GK 48. számú állásfoglalásának II. pontjában - a bírói gyakorlatban leggyakrabban előforduló lakásszavatossági perek tapasztalatait hasznosítva - megkísérelte magyarázni a gyakorlatban többször vitatott fogalmakat. E II. pont szerint: *épületnek (lakásnak) a műszaki átadás-átvételkor a beköltözésre, lakhatásra alkalmas állapotban kell lennie. Nem tekinthető rendeltetésszerű használatra alkalmasnak az a lakás, amelyben több kisebb jelentőségű hiba együttes előfordulása vagy a hiba javítása (pótlása) a lakás zavartalan használatát akadályozza. Ilyen esetben az épület (lakás) átvételét meg lehet tagadni.*

Az állásfoglalás indokolásában szereplő példák jól megvilágítják a hibák olyan „együttes előfordulását”, illetőleg a „lakás zavartalan használatát akadályozó hibák” mibenlétét, amelyek előfordulása esetén - a Ptk. 405. §-ának (4) bekezdésében foglaltak ellenére - a szolgáltatás átvétele megtagadható.

A rendeltetésszerű használat követelményeinek tisztázását konkrét bírósági határozatok is elősegítik. Így pl. olyan tényállás alapján, hogy egy üzemcsarnokban a termelés nagy esőzések esetében - hacsak időszakosan is - nem folytatható, a Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy az építési-szerelési munka eredménye rendeltetésszerű használhatóságának fogalmi eleme az állandó jellegű zavartalan üzemeltetés lehetősége (LB Gf. VI. 31078/1976. - BH 1977/7. sz. 286.). Egy másik esetben megállapította, hogy az ablakok rendeltetésszerű használatához az is hozzátartozik, hogy az üvegfelületeket különösebb műszaki ismeretek és felkészültség, valamint nagyobb erőfeszítés nélkül meg lehessen tisztítani, illetve hogy az ezzel kapcsolatos munkák ne járjanak balesetveszéllyel. A megjelölt ablakok ennek a követelménynek nem felelnek meg, ezért a lakások nem felelnek meg a rendeltetésszerű használat követelményének (Eln. Tan. G. törv. 31139/1976. - BH 1977/1. sz. 35.). Más esetben pedig a Legfelsőbb Bíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy: *a gabona tárolására szolgáló épület törvényes kelléke a vízmentesség* (LB Gf. V. 30267/1979. - BH 1981/6. sz. 245. - GPD III. 380. sz.).

A kialakult bírósági gyakorlat szerint építési-szerelési munka elvégzésére kötött vállalkozási szerződés teljesítése - szabályszerű átadás-átvétel hiányában - a megrendelő által történt birtokba vétel, illetőleg használatba vétel alapján is megállapítható (LB Pfv. VII. 21671/1998. - BH 2000/5. sz. 102.).

Az utó-felülvizsgálat

6. A tapasztalatok szerint az átvételt követően folyamatosan újabb hibák (hiányok) válnak észlelhetővé. Ha ilyen esetekben minden egyes alkalommal bejelentenek a hibákat, a szavatossági igényeket, a vállalkozóknak meg kellene azokat tekinteni, a kijavítás vagy pótlás iránt intézkedni. Vita esetében pedig tömegesen bírósági eljárásokra kerülne sor. Ez rendkívüli terhet róna mind a megrendelőre, mind a vállalkozóra. A gyakorlati tapasztalatok hatása alatt alakult ki az utó-felülvizsgálat intézménye, amely abban áll, hogy az átadás-átvétel után keletkezett hibákat nem külön-külön, hanem egyszerre érvényesítik, és kijavításuk érdekében is egy intézkedésre van szükség (LB Gf. IV. 30824/1982. - BH 1984/7. sz. 280. - GPD III. 376. sz.). Ilyen korábbi eljárásra figyelemmel rendelte el a tv., hogy a felek megállapodásának megfelelően vagy annak hiányában az átadás-átvételi eljárástól számított egy éven belül a munkát a 405. § (1) bekezdésében foglaltak szerint újból meg kell vizsgálni. Ez azt jelenti, hogy építési-szerelési munka esetében a közös minőség-ellenőrzés két fázisra oszlik. Az első az átadás-átvételkor történik meg, a második pedig az utó-felülvizsgálat idején.

A törvény rendelkezése szerint *a megrendelő készíti elő az utó-felülvizsgálati eljárást és hívja meg arra a vállalkozót*, átemelte a Ptk.-ba [405. § (5) bek.]. A rendelkezésnek az a célja, hogy a vállalkozó az eljárásra felkészülhessen, a hibajegyzéket megvizsgálhassa, és hogy az *eljárásra az alvállalkozóit és egyéb közreműködőit - szükség szerint - meghívhassa.*

Az utó-felülvizsgálati eljárás során jegyzőkönyvet különösképpen indokolt felvenniük, hiszen enélkül az ott történtek bizonyítása rendkívüli mértékben megnehezedne.

A Ptk. 394. és 404. §-aiból következően az építés során elkövetett kivitelezési hibáért a vállalkozót lehet felelőssé tenni, a megbízottként szerződést kötő megrendelő pedig a kivitelezési hibák tekintetében önmagában az ellenőrzés elmulasztására tekintettel nem tehető felelőssé (LB Pfv. VII. 20280/2000. - BH 2002/12. sz. 483.).

Az utó-felülvizsgálati eljárással kapcsolatban felmerült az a kérdés, hogy hogyan alakul az átadás-átvétel után észlelt hibákkal kapcsolatos szavatossági felelősség (esedékesség, elévülés).

A GK-PK 1. sz. közös állásfoglalás (GEH 80. o.) szerint *az építési szerződések körében az átadás-átvételi eljárástól számított egy éven belül tar-tott utó-felülvizsgálati eljárásról felvett jegyzőkönyvben feltüntetett hibákra (hiányokra) vonatkozó szavatossági jogok az utó-felülvizsgálati eljárás befejezését követő három hónapon belül akkor is érvényesíthetők, ha az elévülési idő [Ptk. 308. § (1) bek.] már eltelt, vagy abból három hónapnál kevesebb van hátra. Az utó-felülvizsgálatnak - a bírói gyakorlat szerint - olyan következménye is lehet, hogy: az építmények utó-felülvizsgálata során tett elismerés a szavatossági jogok elévülését megszakítja. Ennélfogva ezeket a jogokat a hibák kijavítására vállalt határidő eltelte előtt akkor sem kell érvényesíteni, ha ez a határidő az utó-felülvizsgálati eljárás befejezésétől számított három hónapot követően jár le* (LB Gf. VI. 30752/1980. - BH 1981/1. sz. 31.).

A Ptk. rendelkezései általában diszpozitív szabályokat tartalmaznak, kogenciáról csak ott beszélhetünk, ahol ezt a törvény kifejezetten megjelöli. Az utó-felülvizsgálatról szóló 405. § (5) bekezdése is diszpozitív szabály, amelytől tehát a felek a szerződésükben eltérhetnek. Ebből következik, hogy a bírói gyakorlat ma is alkalmazhatja a következő eseti döntésben foglalt elvi tételt: *„A felek az utó-felülvizsgálati eljárást közös megállapodással az átadás-átvételtől számított egy évnél később is lefolytathatják, és nem következik be az elévülés, ha a megrendelő az igényét az ilyen eljárás befejezését követő három hónapon belül érvényesíti.”* (LB Gf. III. 30527/1985. - BH 1986/4. sz. 157.).

Az említett „megállapodásra” akár a szerződés megkötését követően, az átadásakor vagy az utó-felülvizsgálatra a jogszabályban megállapított egy éves határidő leteltét megelőzően sor kerülhet.

Itt említhető meg a GKT 92/1973. számú állásfoglalás is, amely szerint *„az építési-szerelési munka teljesítésének egyes joghatásai - formális átadás-átvétel hiányában - a megrendelő által történt tényleges birtokbavétel, illetőleg használatbavétel alapján is megállapíthatók.”*

Ptk. 406. §

Jegyzet: A Ptk. 406. §-át az 1993. évi XCII. törvény 40. § (4) bekezdés a) pontja hatályon kívül helyezte. Hatálytalan: 1993. XI. 1-jétől.

3. A szerelési szerződés

Ptk. 407. § (1) Szerelési szerződés alapján a vállalkozó technológiai szerelési munka elvégzésére, a megrendelő pedig annak átvételére és díj fizetésére köteles.

(2) A szerelési szerződésre - jogszabály eltérő rendelkezése hiányában - az építési szerződés szabályait kell megfelelően alkalmazni.

(3)

Ptk. 407/A. § (1) Az átadás-átvétel próbaüzemmel történik. A próbaüzem időtartama harminc nap.

(2) A próbaüzem előtt meg kell győződni arról, hogy a berendezés a próbaüzemre alkalmas-e. Az erre vonatkozó nyilatkozatokat, továbbá a hibákat, hiányokat és a kijavításukra, pótlásukra megállapított határidőket jegyzőkönyvbe kell foglalni.

(3) Ha a berendezés gyártása is a tevékenységi körébe tartozik, a szükséges irányító szakszemélyzetet a próbaüzem egész tartamára a vállalkozó biztosítja.

(4) A próbaüzemhez szükséges energiát, alap-, nyers- és segédanyagokat, valamint különleges műszereket a megrendelőnek kell biztosítania.

(5) A megrendelő az átvételt nem tagadhatja meg, ha a próbaüzem során olyan kisebb jelentőségű hibákat és hiányosságokat állapítottak meg, amelyek a rendeltetésszerű állandó és előírt üzemeltetést nem akadályozzák, és egyébként a berendezés a szerződésben kikötött feltételeknek megfelel.

Jegyzet: A Ptk. 407. § (1) bekezdése az 1993. évi XCII. törvény 25. §-ával megállapított szöveg. Hatályos: 1993. XI. 1-jétől.

A Ptk. 407. § (3) bekezdését az 1993. évi XCII. törvény 40. § (4) bekezdés a) pontja hatályon kívül helyezte. Hatálytalan: 1993. XI. 1-jétől.

A Ptk. 407/A. §-t az 1993. évi XCII. törvény 26. §-a iktatta be. Hatályos: 1993. XI. 1-jétől.

A szerelési szerződés alanyai

1. A szerelési szerződés alanyai - a korábbi szabályozás szerint - csak gazdálkodó szervezetek lehettek. Kétségtelen, hogy a technológiai szerelési munkák - amint az a 2. pont alatti fogalom meghatározásból látható - általában olyan jellegű munkák, amelyeket elsősorban nagyobb gépesítettséggel rendelkező, több szakember összehangolt munkáját biztosítani tudó gazdálkodó szervezetek végezhetnek, a diszkriminatív jellegű megkülönböztetés fenntartása azonban nem volt indokolt. Ennek részben az is a magyarázata, hogy a Ptk. módosított 685. §-ának c) pontja szerint pl. az egyéni vállalkozó is gazdálkodó szervezetnek minősül, mint ahogy az az egyszemélyes korlátolt felelősségű társaság is, tehát nem elképzelhetetlen az, hogy pl. egy természetes személy - akinek megfelelő szakképesítése van - szerelési szerződés alapján kiépítse egy cég számítástechnikai rendszerét; ez pedig technológiai szerelési munkának minősül.

Mindezekre tekintettel az 1993. évi XCII. törvény 25. §-a - aminthogy más rendelkezései az egyéb vállalkozási típusú szerződéseknél tette - a 407. § (1) bekezdéséből kiiktatta azt a rendelkezést, amely a szerelési szerződéskötés lehetőségét csak a gazdálkodó szervezetek között biztosította. Ebből következik, hogy ilyen típusú szerződést akár megrendelői, akár vállalkozói pozícióban a jövőben magánszemély is köthet.

A technológiai szerelési munka

2. A technológiai szerelési munkára vonatkozóan meghatározást a Ptk. nem ad. A bírói gyakorlat szerint *technológiai szerelési munka*: vas- és acélszerkezeti híd, vas-, acél- és fém szerkezet, tartály, tápházi berendezés, vízlágyító berendezés, gép, gépi berendezések, erőátviteli villamos berendezés, irányítás-, számítástechnikai és automatikai berendezések, híradástechnikai, hírközlő berendezések, köolaj, köolajtermék és vegyi termék ipari csatlakozó és üzemi területen belüli technológiai vezetékei, ipari gázcsatlakozó és üzemi területen belüli technológiai gázvezetékek, gőz-, forróvíz- és termálvízvezetékek, zagyvezetékek, vízvezetékek közül az üzemi területen belüli bármilyen vezetésű, a technológiai folyamatot kiszolgáló kohászati alapanyagot elosztó (ellátó) és bekötő vezetékek, valamint bármilyen anyagból készült technológiai belső csőhálózat, folyamatszabályozó mérő, jelző és vezérlő elektromos, elektronikus, hidraulikus, pneumatikus vezetékek, ezek szerelvényei, műszerei, mérőköri elemei, ipari légtechnikai és klímaberendezések, felvonó- és szállítóberendezések szerelési munkái. A rendelet kiveszi hatálya alól az építésszerelési munkának minősülő épületgépészeti, épületlakatos-ipari, könnyűszerkezetes építési móddal megvalósított épületszerelési, személyfelvonó-szerelési munkákat, amelyek folytán az építési és a szerelési munkák elhatárolása válik lehetővé. A másodszor említett rendelet pedig a villamoshálózat-szerelési és térvilágítási munkákat, továbbá a villamoshálózat-szerelési munkák körébe nem tartozó kábelbefektetési és -szerelési munkákat vonta a technológiai szerelés körébe.

A szerelési szerződés lényeges kellékei

3. A vállalkozási szerződés lényeges kellékeivel kapcsolatban a 389. §, továbbá az építési szerződésre vonatkozóan a 402. § tárgyalása során kifejtettek érvényesülnek a szerelési szerződésekre is. A szolgáltatás tárgyának meghatározása mennyiség és minőség szerint, a teljesítés ideje naptár szerint és az ellenszolgáltatás (a vállalkozói díj) ezeknél is követelmény.

Az építési szerződés szabályainak alkalmazása

4. A tv. azt írja elő, hogy a szerelési szerződésre - ha jogszabály eltérően nem rendelkezik - az építési szerződés szabályait kell megfelelően alkalmazni (l. a 402-405. §-okkal kapcsolatban kifejtetteket). Ezenfelül azonban megfelelően érvényesülnek a vállalkozási szerződés általános szabályai is.

A szerelési szerződés részletes szabályai

5. Az építési szerződések zömmel magukba foglalják a szerelésre vonatkozó megállapodásokat is, ezért korábban is ritkán került sor szerelési szerződéssel kapcsolatos jogvitára. A GPD III. kötetében például mindössze egyetlen jogeset foglalkozik szerelési szerződéssel, de ez is az építési szerződéssel való összefüggésére utal (LB Gf. V. 30661/1984. - BH 1985/11. sz. 441.). E szoros összefüggés, valamint a bírói gyakorlat hiánya és az építési-szerelési és a technológiai szerelési munka hasonlósága indokolják, hogy a Ptk. 407. §-ának (2) bekezdése - jogszabály eltérő rendelkezése hiányában - a szerelési szerződésekre is az építési szerződés szabályait rendeli alkalmazni. Nem zárható ki, hogy az itt nem szabályozott esetekben a vállalkozási szerződésekre vonatkozó általános szabályok az építési - vagy a szerelési szerződések vonatkozásában is - külön jogszabályi felhatalmazás nélkül - alkalmazásra kerüljenek. Például a Ptk. 395. §-ának az elállásra vonatkozó vagy a Ptk. 399. §-nak a teljesítés lehetetlenné válása esetére vonatkozó rendelkezéseinek a szerelési szerződéstől történő elállás vagy az ilyen szerződések teljesítésének lehetetlenné válása esetén is érvényesülniük kell.

Ugyanakkor nem érvényesülhetnek pl. a 396. §-nak az átadás-átvételkor szükséges próbák megtartására vonatkozó szabályai, mert a szerelési munkák átadás-átvételekor szükséges próbaüzemet olyan lényegesnek ítélte a jogalkotó, hogy annak részletes szabályait a Ptk.-ban helyezte el. Az új szabályként beiktatott 407/A. §-ának (1) bekezdése kimondja, hogy a szerelési szerződés alapján végzett munka átadás-átvétele próbaüzemmel történik, és annak időtartamát 30 napban határozza meg.

Felmerült az a kérdés, hogy ez időtartam-meghatározás kógens rendelkezés-e, vagy attól a felek a szerződésükben eltérhetnek. Kétségtelenül nagy jelentőségű a kérdés, hiszen a 2. pontban szereplő felsorolás mutatja: a szerelési szerződések esetenként olyan létesítmények előállítását célozzák, amelyeknél egy fel nem tárt hiba akár tömegszerencsétlenséget is előidézhet (pl. hídszerkezetekre, üzemi területen belüli gáz-, gőzvezetésekre vonatkozó szerelési szerződésnél). Nyilvánvalónak látszik tehát, hogy a hosszabb időtartamú próbaüzem indokolt. Nem hagyható azonban figyelmen kívül, hogy a Ptk. a diszpozitivitás elvi alapján áll, ahol tehát a rendelkezéstől való eltérést nem kívánja megengedni, ott erre külön utal a Ptk., vagy ezt más jogszabálynak engedi át [Ptk. 226. § (1) bek.], esetleg a semmisség jogkövetkezményét rendeli alkalmazni [Ptk. 228. § (3) bek.]. Mindezekből tehát az a következtetés vonható le, hogy a próbaüzem jogszabályban meghatározott időtartamát a felek szabadon megváltoztathatják, közös megegyezéssel rövidíthetik, de akár hosszabbíthatják is.

Ennek helyességét látszik bizonyítani az a jogeset, amely szerint a felek egy szennyvíztisztító-telep technológiai, gépészeti szerelési munkáinak 72 millió forint átalányáron történő megvalósítására kötött szerződésükben 72 órás próbaüzemet kötöttek ki, vagyis mindössze három napot, a törvényben meghatározott 30 nap helyett, annak ellenére, hogy az átalánydíj magas összege jelentős szerelési munkavégzésre utal. A bíróságok ezt a szerződési kikötést elfogadhatónak ítélték meg, és az érvényesített késedelmi kötbér összegének megállapításánál a próbaüzem idejét a szerződésben kikötött mértékben vették figyelembe (LB Gf. V. 32598/1994. - BH 1996/5. sz. 268.).

A Ptk. 407/A. § (2) bekezdése az ún. hidegpróba kötelező megtartását írja elő. Lényegében azt a célt szolgálja ez az „előpróba”, hogy a felek meggyőződjenek a próbaüzem lebonyolíthatóságáról, pl. a vállalkozónak nyilatkoznia kell arról, hogy az általa készített gázcsőhálózat varratpróbáit elvégezte. Tekintettel arra, hogy az esetek többségében az előpróbánál nem tényleges cselekvéssel kell a berendezés próbaüzemre való alkalmasságát megvizsgálni, hanem az érintetteknek nyilatkozataikkal kell ezt a körülményt tanúsítaniuk, ezért írja elő a § második fordulata a jegyzőkönyvezési kötelezettséget, amelynek a pótlási, kijavítási határidőket is tartalmaznia kell.

A Ptk. 396. §-ának (2) bekezdése a vállalkozási típusú szerződéseknel általánosságban írja elő, hogy a próba lefolytatásához szükséges feltételeket a megrendelő biztosítja, míg a próbát a vállalkozó végzi. A szerelési szerződések vonatkozásában a 407/A. § (3) és (4) bekezdései ezt részletesebben írják elő: a megrendelőnek nemcsak a szükséges energia biztosítását teszi a kötelezettségévé a jogszabály, hanem a próbaüzemhez esetleg szükséges alap-, nyers- és segédanyagok, sőt a különleges műszerek rendelkezésre bocsátását is előírja a megrendelőnek. Egy almalé előállító gépsor próbaüzeme pl. nyilván nem folyhat le a szükséges mennyiségű alma hiányában, vagy egy villamos távvezeték nem vizsgálható a szükséges nagy teljesítményű feszültségmérők hiányában.

Azt azonban nem mondja ki a tv., hogy a szerelési munka próbaüzemét a vállalkozó végzi, amint ezt a 396. § (2) bekezdése az egyéb vállalkozási munkák próbájánál előírja. Ez nyilvánvalóan azzal a körülménnyel függ össze, hogy a szerelési munka nem azonos az összeszerelt berendezés üzemeltetési körülményeivel. Ezért mondja ki a (3) bekezdés, hogy a vállalkozó akkor köteles a próbaüzem irányításához szükséges személyzetet biztosítani, ha a szerelt berendezés gyártását is a vállalkozó végezte, a próbaüzem lefolytatását azonban ilyenkor is a megrendelőnek kell végeznie.

Egy bonyolult berendezésben sok hiba, hiányosság jelentkezhet a próbaüzem során. A vállalkozási típusú szerződéseknel általában, a technológiai szerelési szerződéseknel - éppen a munka összetett, bonyolult volta miatt - különösen vitás lehet az, hogy mikor állapítható meg a hibás teljesítés olyan foka, amely a megrendelőt a berendezés átvételének megtagadására, esetleg a szerződéstől való elállásra jogosítja. A jogalkotó részletesen - a negatív oldaláról nézve - meghatározza, hogy a megrendelő mikor nem tagadhatja meg a szerelési munka produktumának átvételét. Ezek:

- a) kisebb jelentőségű hibák, hiányosságok esetén, ha ezek
- ba) a rendeltetésszerű,
- bb) állandó és
- bb) előírt üzemeltetést nem akadályozzák, és

c) a berendezés egyébként megfelel a szerződésben kikötött feltételeknek.

Kétségtelen, hogy e feltételek meglétének vagy hiányának vizsgálata önmagában is bonyolult, szakértői kérdéseket vet fel. Mi tekinthető „kisebb jelentőségű hibának” pl. egy nyomdai berendezés elkészítése során, mit kell érteni az állandó (ez időbeliséget vagy munkafolyamatosságot jelentő meghatározás-e) és előírt üzemeltetésen stb. Ezekben és hasonló kérdésekben - a viták során a szakértők által adott vélemények alapján - a bírói gyakorlatnak kell majd állást foglalnia.

4. A tervezési szerződés

Ptk. 408. § Tervezési szerződés alapján a vállalkozó műszaki-gazdasági tervező munka elvégzésére, a megrendelő pedig annak átvételére és díj fizetésére köteles.

A szerződés megkötése és tartalma

1. A Ptk. műszaki-gazdasági tervező munka elvégzését jelöli meg a szerződés tartalmaként. A tervdokumentáció tehát akkor jó, ha megfelel a korszerű műszaki követelményeknek, és egyben kielégíti a gazdaságosság szempontját is, mind a létesítmény (építmény, berendezés stb.) létrehozásánál, mind annak üzemeltetési költségei tekintetében. Nem elég tehát műszakilag kiváló tervezni, ha a megvalósítás aránytalanul nagy kiadással járna, de gazdaságtalan az a terv is, amely a viszonylag kis összegű ráfordítás ellenében a műszaki, technikai követelményeket nem elégíti ki. A bírói gyakorlat a terv gazdaságosságát olyan lényeges szempontnak minősíti, amely a tervdokumentáció átvételének megtagadására, illetőleg a tervezési szerződéstől való elállásra is feljogosíthatja a megrendelőt. A Legfelsőbb Bíróság ugyanis kimondta: *a megrendelő nem köteles olyan tervdokumentáció átvételére, amelyet a beruházási javaslatról, illetőleg alapokmánytól eltérő, azt lényegesen meghaladó költségelőirányzata miatt nem tud felhasználni* (LB Gf. V. 30463/1982. - BH 1984/8. sz. 323. - GPD III. 391. sz.); illetőleg hogy: *Jogszerű a megrendelőnek a tervezési szerződéstől való elállása, ha a teljesítésül felajánlott tervdokumentáció szerinti kivitelezés költségének összege lényegesen meghaladja a szerződésben közvetlenül vagy közvetve meghatározott és a tervegyeztetés során is megjelölt összeget* (LB Gf. V. 30485/1983. - BH 1985/1. sz. 32. - GPD III. 342. sz.); végül rámutatott a Legfelsőbb Bíróság arra is, hogy: *Hibás az a terv, amely gazdaságtalan kivitelezést irányoz elő, és ezért a tervező vállalat szavatossági felelősséggel tartozik. Ebből következik, hogy a gazdaságos megoldást tartalmazó átdolgozásért nem tarthat igényt díjazásra* (LB Gf. V. 30647/1985. - BH 1986/8. sz. 334.); a tervező hibás teljesítésének minősítette a Legfelsőbb Bíróság a gazdaságtalan megoldásokat tartalmazó kiviteli terveket a BH 1989/5. számában megjelent 197. sorszámú eseti döntésében is.

2. Az előzőekben már szó volt arról, hogy a tervező a munkáját a megrendelő által szolgáltatott adatokból kiindulva végzi. A korábbi szabályozás szerint a megrendelő köteles a műszaki-gazdasági tervezési munkával kapcsolatban rendelkezésre álló adatokat, szakvéleményeket stb. a vállalkozó rendelkezésére bocsátani és az utóbbi kérésére a továbbtervezés szempontjából is utasítást adni. A Legfelsőbb Bíróság GK 54. számú állásfoglalásának (megjelent: HJGY 21. kötet 225. o.) indoklása azonban - kialakult gyakorlatként - szó szerint tartalmazza az előbbieket, amiből az a következtetés vonható le, hogy a bírói gyakorlat a megrendelő ismertetett adatszolgáltatási kötelezettségét a tervezővel szemben fenn kívánja tartani. Tekintettel arra, hogy a megrendelő ismeri leginkább az adott tervdokumentáció kivitelezésével megvalósuló beruházásnak a célját, az azzal kapcsolatos elvárásokat, csak helyeselhető a bírói gyakorlat ilyenén alakulása.

Természetesen a bírói gyakorlatnak a tervezővel kapcsolatos elvárásokat is figyelembe kell vennie. Ezért itt kell megemlíteni azt a határozatot, amely szerint a tervezőnek az egészségvédelmi követelményeket a tervdokumentáció kidolgozásánál figyelembe kell vennie, és a megoldási variációkat fel kell vetnie (LB Gf. V. 31228/1976. - BH 1977/8. sz. 343.), de ebbe a körbe tartozik a környezeti hatásoknak a tervező részéről való figyelembevétele is. A Legfelsőbb Bíróság véleménye szerint: *a fűtőberendezés tervezőjének tisztázni kell a hőközpont által szolgáltatott víz minőségét és a berendezés rendeltetésszerű működtetésének egyéb feltételeit; annak elmulasztásáért szavatossági és kártérítési felelősséggel tartozik* (LB Gf. IV. 30208/1982. - BH 1984/2. sz. 71.).

3. A tervezői munkával szemben támasztott követelmény, hogy meg kell felelnie a hatósági előírásoknak és engedélyeknek. A tervezőnek munkavégzése során fel kell vennie a kapcsolatot a szakhatóságokkal, tájékozódnia kell azokról az általános és konkrét előírásokról, amelyek betartása szükséges, hogy a terv alapján megvalósuló létesítmény működése akadályokba ne ütközzék. Gyakorlatilag ezt nevezik a tervező egyeztetési kötelezettségének. Ebben a vonatkozásban számos bírósági határozat adott iránymutatást. A tervdokumentációnak a hatóságokkal - pl. a tűzrendészeti hatósággal - való előzetes egyeztetése a tervező kötelezettsége (LB Gf. V. 30808/1976. - BH 1977/4. sz. 163.). A hibás teljesítés jogkövetkezményeit kell alkalmazni a tervezővel szemben, ha a tervdokumentációt a szakhatósággal nem egyeztetette, és emiatt az a kivitelezés engedélyezését megtagadta, illetve a tervdokumentáció kiegészítését írta elő (LB Gf. V. 31412/1977. - BH 1978/3. sz. 130.; LB Gf. VI. 30356/1973. - BH 1973/11. sz. 644.). Látható, hogy a tervező szolgáltatásának törvényes kellei széleskörűen érvényesülnek. Ezen a téren meg kell említeni azt a határozatot, amely kimondja, hogy a gáztűzhely tűzbiztonsági követelményeknek megfelelő elhelyezése, illetve környezetének hőhatás elleni védelme a tervezési (és építési) szolgáltatás tárgyának törvényes kelleke (LB Gf. V. 31220/1973. - BH 1974/6. sz. 265.).

Más kérdés az, hogy a tervezőnek azokat a hatósági előírásokat kell figyelembe vennie, amelyek nyilvánosságra kerültek, nem kell viszont utána járnia olyan előírásoknak, amelyeket a hatóságok még nem hoztak meg. Annak a veszélyét azonban, hogy az elkészített tervdokumentáció alapján a beruházás kivitelezését nem engedélyezik, a tervezőnek kell viselnie. Ilyen értelemben foglalt állást a Legfelsőbb Bíróság a Gfv. X. 30448/1996. sz. ítéletében (BH 1997/2. sz. 88.). A bírói gyakorlat egyébként bármilyen jellegű tervhiba esetén a tervező természetbeni helytállási kötelezettségét lehetségesnek tartja, hiszen a tervezési szerződés tárgya maga a terv, amelynek kijavítása (áttervezés) vagy kicserélése (új terv készítése) a hibás terv készítőjének kötelezettsége. Más kérdés, hogy a tervek hibája általában csak a kivitelezés során, esetleg csak a kivitelezett létesítmény (dolog) átadás-átvételekor állapítható meg. Ilyen esetekben a terv kijavítása vagy kicserélése, de az ellátás is fogalmilag kizárt, tehát a szavatossági igény ár- (díj-) leszállításra [Ptk. 306. § (1) bek.], illetőleg kártérítésre [Ptk. 310. §] korlátozódik. A nehézséget azonban az okozza, hogy a tervezési díj a hibás terv alapján kivitelezett dolog, létesítmény bekerülési árának csak kis részét teszi ki, tehát az árleszállítás nem fedezheti a megrendelő, illetőleg a kivitelező kárait. Azóta, amióta a piacgazdaságra való áttérés folytán nem zárható ki annak a lehetősége, hogy pl. a kivitelezőt felszámolják, ezért a létesítmény (dolog) hibáinak kijavítására a kivitelező nem lesz képes, előtérbe került a *tervező természetbeni kártérítésre*, vagyis a létesítmény (dolog) tervező általi kijavíttatásának elrendelése. Ez természetesen csak azt jelenti, hogy a tervezőnek kell keresnie egy szakcéget a kijavítás elvégzésére, s neki kell állnia a kijavítási költségeket. (Ilyen esetekben természetesen a bíróságok figyelembe veszik, hogy a kivitelezőnek a tervhibát nem kellett-e észlelnie, s ennek alapján a kivitelezést akár meg is tagadnia; hogy a tervező úgy járt-e el, ahogy tőle az adott helyzetben ez elvárható volt stb.) A fentiek figyelembevételével hozta meg a Legfelsőbb Bíróság a Gf. III. 31918/1986. sz. - a BH 1987/10. számában 367. sorszám alatt megjelent, illetőleg a Gfv. X. 30916/1995. sz. ítéletét.

Ptk. 409. § (1) A felek a szerződésben a műszaki-gazdasági tervező munka fokozatos szolgáltatásában is megállapodhatnak.

(2) A felek a szerződésben kiköthetik a kártérítési felelősség korlátozását, ha a vállalkozó hazai viszonylatban nem ismert vagy nem alkalmazott műszaki-gazdasági megoldást tartalmazó terv készítését vállalja.

(3) A megrendelő a tervet csak a szerződésben meghatározott célra és esetben használhatja fel, nyilvánosságra nem hozhatja.

A tervek fokozatos szolgáltatása

1. A Ptk. 403. § (1) bekezdése az építési szerződésekkel kapcsolatban foglalkozik a tervek fokozatos szolgáltatásával (lásd ott). Ennek mintegy előzetes alapja a 409. § (1) bekezdésének az a felhatalmazása, hogy a megrendelő és a tervező is megállapodhatnak a tervek fokozatos szolgáltatásában. Természetesen ezekben az esetekben is fennáll az az ésszerű követelmény, hogy a fokozatosan átadott tervek önállóak, az általuk meghatározott körben a kivitelezéshez felhasználhatók legyenek.

A kártérítési felelősség korlátozása

2. A Ptk. 314. § (2) bekezdése szerint a jogi személy a szerződésszegésért való felelősséget, ha a jogszabály másként nem rendelkezik, nem zárhatja ki és nem korlátozhatja, kivéve, ha az ezzel járó hátrányt más előny kiegyenlíti. A tervezési folyamat során a munka sajátosságából, a technológiai fejlődés és fejlesztés követelményéből a tervezőre az a feladat is hárul, hogy az elérni kívánt célt esetleg újszerű megoldás alkalmazásával igyekezzék megvalósítani. Természetesen ennek megvan a kockázata, és előfordulhat az, hogy a megoldás nem vezet eredményre, sőt abból a kivitelezés során kár is keletkezik. A műszaki fejlesztés érdekében és a külföldi eredmények belföldi alkalmazásának elősegítése végett engedi meg a Ptk. a 314. §-sal kapcsolatban már említett jogszabályi eltérésként a kártérítési felelősség korlátozását a hazai viszonylatban nem ismert vagy nem alkalmazott műszaki-gazdasági megoldás esetére. Ez a korlátozás a felek megállapodásától függ, és hangsúlyozni kell, hogy nem a felelősség kizárásáról, hanem csak a korlátozásáról lehet szó. A jogszabály a korlátozás mértékére vonatkozóan előírást nem tartalmaz, de nyilvánvaló, hogy az nem lehet olyan arányú, amely gyakorlatilag a kizárással volna egyértelmű, tehát nem lehetséges a kártérítési felelősséget egy „jelképes” összegre csökkenteni. Ez beleütköznék az 5. § (1) bekezdésébe is.

A tervező szellemi alkotásához fűződő jogának védelme

3. Annak megakadályozása érdekében, hogy a megrendelő a tervet más munkákhoz használhassa fel, vagy másnak értékesítse, és mindezek által jogtalan előnyhöz juthasson, rendelkezik úgy a tv., hogy a megrendelő a tervet csak a szerződésben meghatározott cél megvalósítására használhatja fel és tiltja annak nyilvánosságra hozatalát is.

Típusterv, tipizált terv, adaptálás (megjegyzés)

4. Mindenekelőtt meg kell jegyezni, hogy a típustervezés lehetőségét - elsősorban a lakótelepek építési költségeinek csökkentése érdekében - az 1964. évi III. törvény 43-44. §-ai, illetőleg az ennek végrehajtási rendelete, a 30/1964. (XII. 2.) Korm. rendelet 23. §-a biztosította. Az 1998. január 1. napjától hatályba lépett - mindkét hivatkozott jogszabályt hatályon kívül helyező -, a többször módosított 1997. évi LXXVIII. törvény a típustervekről nem tesz említést, és a 62. §-ában adott felhatalmazás sem a kormányt, sem az illetékes minisztert nem hívja fel a típustervezés szabályainak megalkotására.

A 12/1984. (VIII. 8.) EVM rendelet 1. §-a egyébként az építési tipizálás célját a többször ismétlődő azonos vagy hasonló rendeltetésű szerkezetek, illetőleg - épületek, műtárgyak és más építmények célszerű műszaki megoldásokkal - típustervekkel - történő megvalósításában jelölte meg. A típusterveket - az építményekre vonatkozóan az illetékes ágazati miniszterrel egyetértésben - a Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium készíteti el, de például a tömeges lakásépítés céljait szolgáló típusterveket a megyei önkormányzat is kidolgoztathatja [3. § (1)-(3) bek.]. Az ajánlott tervet [2. § (2) bek. c) pont] - ezeket a magáneros építkezés körében felhasználható műszaki tervek alkotják - az építési engedélyezés, illetve az építkezés céljára helyszínre alkalmazással (adaptálással) kell felhasználni.

Rá kell mutatni arra is, hogy az adaptáló tervező felelősségére is az általános szabályok vonatkoznak.

Ptk. 410. § (1) Ha a kivitelezés a terv szolgáltatásától számított három éven belül megkezdődött, a terv hibája miatt érvényesíthető szavatossági jogok elévülési idejének kezdete a terv alapján kivitelezett szolgáltatás teljesítésének időpontja.

(2) Ha a kivitelezés a terv szolgáltatásától számított három év után kezdődik meg, a felek megállapodhatnak abban, hogy a vállalkozó a tervet felülvizsgálja és nyilatkozik a terv kivitelezésre való alkalmasságáról vagy megváltoztatásának szükségességéről, illetve a tervet áttervezi, a megrendelő pedig díjat fizet (korszerűségi felülvizsgálat). Jogszabály a korszerűségi felülvizsgálatot kötelezővé teheti.

(3) Ha a korszerűségi felülvizsgálat esetén a terv alkalmassá nyilvánításától vagy az áttervezett terv szolgáltatásától számított három éven belül a kivitelezés megkezdődik, a terv hibája miatt érvényesíthető szavatossági igények elévülési idejének kezdetét a terv alapján kivitelezett szolgáltatás teljesítésének időpontjától kell számítani.

(4) A vállalkozó szavatol azért, hogy harmadik személynek nincs olyan joga, amely a terv kivitelezését akadályozza vagy korlátozza. Erre a szavatosságra az eladónak a tulajdonjog átruházásáért való szavatosságára irányadó szabályokat kell alkalmazni.

(5) A szerződéssel kapcsolatban rendelkezésre bocsátott, jogi oltalomban részesíthető szellemi alkotások tekintetében a kutatási szerződés szabályait kell megfelelően alkalmazni.

Ptk. I. 88. §: Az a megítélt kötbérvétel, amelynek eléülése a Ptk. hatálybalépésekor folyamatban van, a Ptk. hatálybalépésétől számított hat hónapon belül akkor is érvényesíthető, ha az elévülési időből ennél kevesebb van hátra.

Jegyzet: A Ptk. 410. § az 1993. évi XCII. törvény 27. §-ával megállapított szöveg. Hatályos: 1993. XI. 1-jétől.

A kellékszavatossági jogok elévülési ideje

1. A Ptk. 308. § (1) bekezdése a hibás teljesítés következményeként keletkező szavatossági jog elévülési idejének kezdetét a teljesítéstől számítja. A tervező a szerződéses kötelezettségét akkor teljesíti, amikor a tervdokumentációt (a tervet) a megrendelőnek átadja, a szavatossági felelősségének elévülése azonban mégsem ebben az időpontban kezdődik. Ez a tervezési munkának azzal a sajátosságával függ össze, hogy a tervező munkájának minőségét csak az annak alapján kivitelezett építmény (berendezés stb.) alapján lehet megállapítani. Ezért rendelkezik a Ptk. 410. § (1) bekezdésében akként, hogy a tervezővel szemben érvényesíthető szavatossági jogok elévülése is az annak alapján kivitelezett szolgáltatás teljesítésének időpontjához igazodik.

A tv. szerint a terv alapján kivitelezett szolgáltatás teljesítésének időpontja csak akkor lehet a tervezőt terhelő szavatossági felelősség elévülési idejének kezdete, ha a kivitelezés a terv szolgáltatásától számított három éven belül megkezdődött.

Ha ugyanis - bármi ok miatt (a megrendelő likviditási problémái, hatóságiengedély-hiány, anyagbeszerzési nehézségek stb.) - ezen időn belül a tervek alapján a kivitelezés nem indul meg, nyilvánvalóan a tervezési munka eredményeként átadott tervdokumentáció hibája sem kerülhet megállapításra. A bírói gyakorlat ugyanis egyértelmű abban a tekintetben, hogy a terv esetleges hibái csak az annak alapján kivitelezett építmény, berendezés stb. hibái alapján állapíthatók meg. Méltánytalan következményre vezetne tehát a megrendelőre nézve, ha a tervezővel szemben érvényesíthető szavatossági igény elévülés vagy jogvesztés következtében még azt megelőzően elenyészne, hogy a hibás tervek alapján a kivitelezés egyáltalán megkezdődött volna.

A 410. §-ban azonban csak a tervezővel szemben érvényesíthető szavatossági igények kezdő időpontja van meghatározva. A szavatossági jogok elévülésére vonatkozóan egyébként az általános szabályok az irányadók [Ptk. 308. § (1)-(2) bek.]. Ezt támasztja alá a Legfelsőbb Bíróságnak az az eseti döntése, amely szerint: *a szavatossági igényt a tervezővel szemben a jogosult a szakértői vélemény kézhezvételétől számított három hónapon belül a bíróság előtt akkor is érvényesítheti, ha a hibát már korábban felismerte, de a tervező közrehatásáról a hiba keletkezésében csak a szakértői véleményből szerzett tudomást* (LB Gf. V. 31378/1991. - BH 1992/7. sz. 480.). Meg kell még jegyezni, hogy a tervezési hibákért a tervező a megrendelővel szemben felelős, még akkor is, ha a megrendelő tőle a tervet teljesítésként kifogás nélkül elfogadta, és a kivitelezőnek továbbadta. A megrendelő ugyanis nem tervezési szakember, és nem kötelezhető arra, hogy esetleg számítások útján igyekezzék meggyőződni a terv megfelelő minőségéről. Erre még a szakcégnak tekintendő kivitelező sem kötelezhető, amit jól példáz a Legfelsőbb Bíróság Gf. IV. 30 057/1983. számú, a BH 1984/9. számában 366. sorszám alatt megjelent eseti döntése, amely szerint: *Ha az épület hibája a kivitelező részéről fel nem ismerhető tervezési hiba következménye, a tervező a kártérítési felelőssége körében köteles a hibát kijavítani, illetőleg a kijavítás költségeit viselni.* Más esetben pedig az eseti döntés azt tartalmazza, hogy: *A kivitelező nem tehető felelőssé a hibás terv megvalósításáért, ha a hiba felismeréséhez olyan számítás szükséges, amelynek elvégzésére nem köteles* (LB Gf. IV. 30921/1981. - BH 1983/5. sz. 207.).

A tervező-megrendelő-kivitelező viszonylatában egyébként a felelősségi viszonyokat a GK 54. számú állásfoglalás tartalmazza (HJGY 21. kötet 225. o.).

A terv korszerűségi felülvizsgálata

2. A tv. 410. §-a (1) bekezdésének fenti rendelkezése azonban gyakorlatilag nem jelenti azt, hogy az említett három év elteltével a tervezőt végleg mentesíti a szavatossági felelősség alól. A jogalkotó ugyanis a korszerűségi felülvizsgálatot a Ptk.-ba beiktatta. A 410. § átszövegezett (2) bekezdése arról rendelkezik, hogy ha jogszabály előírja - erre felhatalmazást ad a hivatkozott (2) bekezdés -, vagy ha a felek abban megállapodnak - a feleken jelen esetben csak a tervezési szerződés alanyai, vagyis a megrendelő és a tervező értendők -, a terv szolgáltatásától eltelt három év után indult kivitelezés esetén a tervező - a megrendelő díjfizetése mellett - a tervet újra megvizsgálja, és nyilatkozik annak kivitelezésre való változatlan alkalmasságáról, vagy a megváltoztatásának szükségességéről (pl. új hatósági előírásokról, új anyagok beszerezhetőségéről), szükség esetén pedig az áttervezés elvégzésének vállalásáról.

Korábban - ha a tervszolgáltatástól számított három év a kivitelezés megkezdése nélkül telt el - a megrendelő köteles volt kérni a korszerűségi felülvizsgálatot a tervezőtől, legfeljebb abban állapotodhattak meg a felek - de ez esetben a tervezőnek előzetesen ehhez hozzá kellett járulnia -, hogy ezt a vizsgálatot az adott létesítményt illetően nem végzik el. A jelenlegi szabályozás szerint a megrendelő maga dönti el, hogy kér-e ilyen felülvizsgálatot, de ha kér is, ezt a tervező nem köteles teljesíteni. Ahhoz, hogy a felülvizsgálat megtörténjen, szükséges a felek konszenzusa.

Természetesen, ha jogszabály ezt a felülvizsgálatot kötelezővé teszi, akkor a tervező - a megrendelő felkérése vagy hozzájárulása nélkül is - köteles a vizsgálatot elvégezni, az esetleg szükséges áttekintést végrehajtani, a megrendelő pedig köteles díjat fizetni. Ebben az esetben legfeljebb a fizetendő díj mértéke lehet vita tárgya a felek között.

A szavatossági jogok megújulása a korszerűségi felülvizsgálat után

3. A korszerűségi felülvizsgálat következtében a megrendelő - igaz, hogy többletköltség árán - abba a helyzetbe kerülhet, hogy nemcsak az időmúlással esetleg változott követelményeknek megfelelő vagy annak minősített terv lesz a birtokában, hanem az ezzel kapcsolatos szavatossági jogai is felélednek. A Ptk. 410. § (3) bekezdésének lényege az, hogy ha a terv felülvizsgálatának befejezésétől vagy az áttekintéstől számított három éven belül a kivitelezés megkezdődik, akkor a terv hibája miatt érvényesíthető szavatossági igények elévülésének kezdő időpontja a terv alapján kivitelezett szolgáltatás teljesítésének időpontjától számít.

A Ptk. 410. §-ának (3) bekezdése azonban nem alkalmazható olyan esetekben, amikor a beruházás átmeneti leállítására miatt a megrendelő éveken át tárolja a vállalkozási szerződés tárgyát képező berendezéseket anélkül, hogy azok minőségi bevizsgálását elvégezte volna, majd - a jogvesztő határidő letelte után - külön szerződés alapján elvégzett korszerűségi felülvizsgálat eredményéhez képest kíván a megrendelő szavatossági és kártérítési igényt érvényesíteni. A Legfelsőbb Bíróság álláspontja szerint a jogvesztő határidő elteltét követően [Ptk. 308. § (2) bek.], a tervező (adott esetben egyben a berendezés gyártója is) jogosan tagadja meg az ún. repasszálsági felülvizsgálat elvégzését, ha viszont - külön szerződéssel - erre vállalkozik, az eredetileg esetleg fennálló hibák miatt vele szemben szavatossági, illetőleg kártérítési igény nem érvényesíthető (LB Gf. III. 30318/1995. - BH 1997/5. sz. 245.).

[Megjegyzendő, hogy az eredetileg kötött szerződés szállítási szerződés volt, kazánok szállítására vonatkozott; a korszerűségi felülvizsgálat (repasszálság) elvégzése és az ennek során megállapított hibák kiküszöbölésére irányuló szerződés viszont nyilvánvalóan vállalkozási szerződésnek minősül.]

Jogszavatosság

4. A tervdokumentáció műszakilag és jogilag megfelelő létrehozása érdekében nemritkán szükségessé válik, hogy azt vagy annak egy részét olyan megoldás alkalmazásával készítse el a tervező, amely harmadik személy javára jogi oltalomban részesül (szabadalom, újítás stb.). Ennek az engedély nélküli felhasználása esetében a védettség alá tartozó megoldás jogosultja élhet olyan jogokkal, amelyek a kivitelezést akadályozzák vagy korlátozzák. Ezen a helyzeten kíván segíteni a tv.-nek az a rendelkezése, amely a vállalkozót jogszavatossági kötelezettséggel terheli. A tulajdonjog átruházásáért való szavatosságra irányuló szabályokat, amelyek megfelelő alkalmazását a 410. § (4) bekezdése előírja, a 369-370. §-ok tartalmazzák (l. ott). Az ezekben a §-okban meghatározott következmények a tervezési szerződések területén gyakorlatilag általában a tervezőt a szabadalmi, újítási díj kifizetése, esetleg kártérítés formájában terhelik, kivételesen azonban a szerződéstől való elállásra is sor kerülhet.

A tervezőnek a szellemi alkotásához fűződő jogát a jogalkotó biztosította. A Ptk.-nak - az 1993. évi XCII. tv. 27. §-ával átszövegezett - 410. §-ának (5) bekezdése ugyanis rendelkezik arról, hogy a tervezési szerződéssel kapcsolatban rendelkezésre bocsátott, jogi oltalomban részesíthető szellemi alkotások tekintetében - ilyenek az 1969. évi III. tv. 44. §-a szerint többek között a műszaki tervek is - a kutatási szerződés szabályait kell megfelelően alkalmazni.

Ptk. 411. §

Ptké. I. 63. §

Jegyzet: A Ptk. 411. §-át az 1993. évi XCII. törvény 40. § (4) bekezdés a) pontja hatályon kívül helyezte. Hatálytalan: 1993. XI. 1-jétől.

A Ptké. I. 63. §-át hatályon kívül helyezte a Ptké. II. 25. § (1) bekezdésének a) pontja. Hatálytalan: 1978. III. 1-jétől.

5. A kutatási szerződés

Ptk. 412. § (1) Kutatási szerződés alapján a vállalkozó kutatómunka végzésére, a megrendelő pedig díj fizetésére köteles.

A felek megállapodhatnak abban, hogy a díj a munka eredménytelen befejezése esetén is jár.

(2) A szerződést írásba kell foglalni. A szerződés határozatlan időre is megköthető.

(3) A szerződéssel kapcsolatban rendelkezésre bocsátott, jogi oltalomban részesíthető szellemi alkotások tekintetében

a) ha a megrendelő a rendelkezés jogát kiköti, a vállalkozó a szellemi alkotást csak saját belső tevékenységéhez használhatja fel, nyilvánosságra nem hozhatja, harmadik személlyel nem közölheti, ilyen esetben a szellemi alkotással a megrendelő szabadon rendelkezik;

b) ha a megrendelő a rendelkezés jogát nem köti ki, a szellemi alkotást csak saját üzemi tevékenysége körében használhatja fel, nyilvánosságra nem hozhatja, harmadik személlyel nem közölheti, ilyen esetben a szellemi alkotással a vállalkozó szabadon rendelkezik.

Jegyzet: A Ptk. 412. § az 1993. évi XCII. törvény 28. §-ával megállapított szöveg. Hatályos: 1993. XI. 1-jétől.

Lásd: a kutatásfejlesztésről és a technológiai innovációról szóló törvény koncepciójáról szóló 1089/2003. (IX. 4.) Korm. határozatot.

Az elmélet és a gyakorlat jogi kapcsolata

1. Elvileg kutatási szerződést magánszemély is köthet, sőt egyes esetekben erre gyakorlatilag is sor kerülhet, különösen abban a formában, hogy a vállalkozó a magánszemély (pl. annak a szakmának közismert tudósa) vállal ilyen feladatot. A tv. indoklása (II.) is rámutat, hogy korunkban a tudományos-technikai fejlődést elősegítő kutatási tevékenységnek nemzetgazdasági szempontból is kiemelkedő jelentősége van. Ebből következik, hogy valójában, illetve a gyakorlatban ezek a szerződések gazdálkodó szervezetek, illetőleg ilyennek minősülő más szervek (Ptk. 685. § c) pont) között jönnek létre.

2. E szerződés sajátosságainál fogva a többi vállalkozási szerződéstől lényeges eltéréseket mutat. Ezek fő vonásait az alábbiakban lehet összefoglalni:

- a) a szerződés nem feltétlenül eredménykötelem, de a kutató meghatározott eredmény elérésére is vállalkozhat;
- b) amíg más vállalkozási szerződések esetében a díj az eredmény létrehozása esetén jár, a felek megállapodhatnak abban, hogy a megrendelő a munka eredménytelen befejezése következményeként is díjat fizet;
- c) a vállalkozó kártérítési felelőssége korlátozható. (Erre bizonyos feltételek mellett a tervezési szerződésekben is van lehetőség; l. ott.)

A szerződés megkötése

3. A szerződést írásba kell foglalni, és az határozatlan időre is megkötethető. Ennélfogva a Ptk. 217. §-ának (1) bekezdése értelmében az írásba foglalás érvényességi kellék. Ez természetesen azt is jelenti, hogy az írásbeliség megsértésével kötött szerződés - mivel a 412. § más következményt nem említ - semmis [217. § (1) bek.], és a szerződés megszüntetéséhez vagy felbontásához is írásbeliség szükséges [218. § (3) bekezdés].

A Ptk. 218. §-ának (1) bekezdése előírja, hogy ha jogszabály írásbeli alakot rendel, akkor legalább a szerződés lényeges tartalmát írásba kell foglalni. Ez felveti a kutatási szerződéstípus lényeges tartalmi elemeinek kérdését.

Ezzel kapcsolatban előre kell bocsátani, hogy a kutatási szerződés a fizetendő díjban való megállapodás hiányában nem jön létre. A kutató részéről végzett tevékenységgel előállított és a megrendelő részére átadott dolog „ellenértéke” a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint állapítható meg (LB Gf. V. 30255/1997. - BH 1998/I. sz. 39.).

A szerződés tartalma

4. A Ptk. a kutatási szerződés tartalmáról nem szól. A bírói gyakorlat szerint a szerződésben meg kell jelölni: a kutatás (fejlesztés) tárgyát, a teljesítési határidőt, az ellenszolgáltatást, továbbá a szerződéssel kapcsolatos, jogi oltalomban részesíthető szellemi alkotások létrehozására és felhasználására vonatkozó feltételeket.

A fenti lényeges feltételek közül a 412. § (2) bekezdésének második fordulata a teljesítési határidő kérdésében állást foglal, megengedve a feleknek, hogy a kutatási szerződésüket határozatlan időre is megkötéssék. Ebből következik, hogy a jogalkotó a teljesítési határidőben való megállapodást továbbra is a szerződéstípus lényeges feltételének tekinti, de életszerű megoldással - hiszen a kutatás eredményességéhez szükséges időtartam előre nem határozható meg - a határozatlan teljesítési időre vonatkozó utalást is elegendőnek tartja a kívánt joghatás kiváltásához.

A (3) bekezdés a szerződéssel kapcsolatban rendelkezésre bocsátott, jogi oltalomban részesíthető szellemi alkotások tekintetében tartalmaz részletes szabályozást, ami bizonyítja, hogy a feleknek az erre vonatkozó megállapodása ugyancsak a kutatási szerződés lényeges tartalmi elemének tekintendő.

Annak ellenére, hogy a Ptk. a kutatási szerződésekre vonatkozóan további lényeges feltételekről nem tesz említést, nyilvánvaló, hogy a kutatás tárgyának és az ellenszolgáltatásnak a meghatározása nélkül a szerződés létrejötte nem képzelhető el.

A kutatás tárgya meghatározásának megfelelően exaktnek kell lennie. Például „gyógyszerészeti kutatások”-ra vonatkozó szerződési megállapodással a kutatás tárgya nem határozható meg, de ha a „gyógyszerészeti kutatások a tumoros megbetegedések megelőzésére” címet viseli, ezzel a szerződés tárgya már kellően meghatározottnak tekinthető.

A kutatások eszköz- és időigényes tevékenységek, amelyeket ajándékozási jelleggel nem szoktak végezni. Ezenkívül rendszerint komoly tudományos felkészültséget igényelnek, ezért általában több ember összehangolt munkájára van szükség az eredmény eléréséhez. Mindebből következik, hogy a 412. § (1) bekezdésének „a megrendelő pedig díj fizetésére köteles” szófordulatának teljesíthetőségéhez a feleknek a szerződés megkötésekor az ellenszolgáltatásban és/vagy a megrendelő által a vállalkozó részére biztosítandó eszközökben meg kell állapodniuk.

A SZVR - a fentiekén kívül - a kutatási szerződés tartalmának meghatározásánál feltétlenül figyelembe veendőnek ítélte meg a felek megállapodását abban, hogy

- a vállalkozó milyen tevékenység végzésére köteles;
- a teljesítéshez szükséges együttműködés módozataiban és ütemezésében való megállapodást;
- a szolgáltatás átadás-átvételének módjában és a szerződésszerű minőségének ellenőrzésében való megállapodást;
- a díj mértékének (pl. ez az eredmény hányadában is megállapítható) és megállapítása módjának meghatározásában. Kétségtelen, hogy a kutatási szerződések olyan speciális szerződések, amelyeknél az utólagos viták elkerülése érdekében indokolt lehet már a szerződéskötéskor az előre látható vitás kérdésekben való megállapodás, az ezekben való megállapodás hiánya azonban a jövőben a szerződés létrejöttét már nem akadályozza.

5. A kutatási (fejlesztési) szerződéssel kapcsolatban is kifejezésre juttatta a bíróság azt az általános elvet, hogy valamely szerződés jellegének megítélése szempontjából annak tartalmi elemei az irányadók. A Legfelsőbb Bíróság állásfoglalása szerint a megrendelőnek abból a nyilatkozatából, amely szerint az ellenértéket a műszaki fejlesztési alappól fizeti, egymagában nem lehet arra a következtetésre jutni, hogy a felek akarata kutatási (fejlesztési) szerződés létrehozására irányult. A szerződés típusát az abban vállalt szolgáltatás természetének vizsgálatával kell meghatározni (LB Gf. I. 30370/1982. - BH 1984/I. sz. 30.).

Ptk. 413. § (1) A vállalkozó csak a megrendelő hozzájárulásával vehet igénybe alvállalkozót. Nincs szükség a megrendelő hozzájárulására, ha a vállalkozó meghatározott eredmény elérésére vállalkozott.

(2) A megrendelő a vállalkozó szolgáltatását csak a szerződésben meghatározott célra használhatja fel, nyilvánosságra nem hozhatja.

(3) A vállalkozó szavatol azért, hogy harmadik személynek nincs olyan joga, amely a szolgáltatás felhasználását megakadályozza vagy korlátozza. Erre a szavatosságra az eladónak a tulajdonjog átruházásáért való szavatosságára irányadó szabályokat kell megfelelően alkalmazni.

(4) A vállalkozó a szerződésben kikötheti kártérítési felelősségének korlátozását.

Ptk. 414. § A felek a határozatlan időre kötött szerződést hat hónapra felmondhatják.

Ptk. 414/A. § A kutatási szerződésre a külön nem szabályozott kérdésekben a vállalkozási szerződés általános szabályait, illetőleg a megbízási szerződésre vonatkozó rendelkezéseket kell megfelelően alkalmazni.

Jegyzet: A Ptk. 413. § (4) bekezdést az 1993. évi XCII. törvény 40. § (4) bekezdés a) pontja módosította.

A Ptk. 414. § az 1993. évi XCII. törvény 29. §-ával megállapított szöveg. Hatályos: 1993. XI. 1-jétől.

A Ptk. 414/A. §-t az 1993. évi XCII. törvény 30. §-a iktatta be. Hatályos: 1993. XI. 1-jétől.

Alvállalkozó igénybevétele

1. A Ptk. 391. § (2) bekezdésének azzal az általános szabályával szemben, hogy a vállalkozó alvállalkozó igénybevitelére jogosult, eltérést jelent a megrendelő hozzájárulásának követelménye. Természetesen más a helyzet, ha a kutató meghatározott eredmény elérésére vállalkozott, mert ebben az esetben a bizonytalansági tényező megszűnt, a szerződés az eredményt illetően nem különbözik más vállalkozási szerződéstől, ezért korlátozásra nincs ok.

A vállalkozó szellemi alkotásának védelme

2. A tv. a szellemi alkotáshoz fűződő védelmet a Ptk. 409. §-ának (3) bekezdéséhez hasonlóan a vállalkozó szolgáltatására is megadja.

Jogszatatosság

3. Kutatási-fejlesztési szerződésnek a vállalkozóját is ugyanolyan jogszatatosság terheli, mint a tervezőt [l. a 410. § (4) bekezdésével kapcsolatos magyarázatot, az ott kifejtettek erre is vonatkoznak].

Eltérések a szerződésszegés vagyoni szankcióinál

4. A kutatási szerződés megszegésével kapcsolatban kötbér fizetésére csak abban az esetben kerülhet sor, ha a felek abban megállapodnak (LB Gf. I. 30308/1985. - BH 1986/5. sz. 196. - GPD III. 405. sz.). Nyilvánvaló, hogy erről csak olyan esetben történik megegyezés, ha a kutató meghatározott eredmény elérését vállalta, mert ilyen esetben a munkájáért való felelősség nem különbözik más vállalkozási szerződéstől, és így a kötbérkövetkezménynek megvan az alapja. Ha viszont az eredményért nem felel, úgy a kötbérszankciónak sincs értelme.

A tervezési szerződéshez hasonlóan a vállalkozó kikötheti a kártérítési felelősségének korlátozását. Erre vonatkozóan a Ptk. nem tartalmaz rendelkezést, az azonban nyilvánvalóan látszik, hogy a „korlátozás” itt sem jelenthet „kizárást” [Ptk. 314. § (1)-(2) bek.], vagyis a feleknek - külön előírás nélkül is - célszerű megállapodniuk már a szerződéskötéskor a korlátozás mértékében. Ennek hiányában - a tv. szövegéből következőleg - a vállalkozónak egyoldalú jogosultsága van arra, hogy a szerződésben kikötött korlátozási lehetőséggel milyen mértékben kíván élni. E vonatkozásban azonban a bíróság - az eléje került kártérítési perben - a Ptk. 5. §-ának (1) bekezdését, illetőleg a 314. § (1) bekezdését is figyelembe véve dönthet.

A szerződés tartalmi elemeinek meghatározó volta az előbbi bekezdés tekintetében is kifejeződött abban az ítéletben, amely szerint ha a felek által kutatási-fejlesztési szerződésnek nevezett jogügylet tartalma nem felel meg az ilyen jellegű szerződésnek, a kártérítési felelősség korlátozása érvénytelen (LB Gf. I. 31363/1974. - BH 1977/6. sz. 235.).

Részletes szabályok a kutatási szerződésekre

5. A további részletszabályok közül elsősorban meg kell említeni a vállalkozói díjról szóló rendelkezést, amely szerint a megrendelő a díjat a teljesítés után, számla benyújtása alapján köteles megfizetni. Ha a szerződés szerint a részletjesítés megengedett, a megrendelő a részletjesítéssel arányos díjat fizet. Elképzelhető természetesen az is, hogy a részfeladatok díjának kifizetése ellenére utóbb a megrendelő kénytelen elállni a szerződéstől, mert egyes további részfeladat(ok) teljesítésének elmaradása folytán a kutató produktuma a kutatási-fejlesztési cél megvalósítására alkalmatlanná válik. Ha tehát a felek a szerződésükben - a részletekben történő teljesítésben való megállapodás ellenére - a szerződés tárgyát képező szolgáltatást oszthatatlannak minősítették, vagy csak a szerződésben vállalt részfeladatok együttes teljesítése alkalmas a szerződésben megfogalmazott kutatási cél megvalósítására, egyetlen részfeladat teljesítésének elmaradása is megalapozhatja - érdekműlés címén - a megrendelőnek az egész szerződéstől való elállását (LB Gf. I. 30308/1985. - BH 1986/5. sz. 196.). Ez következik a Ptk. 414/A. §-ából, mert ez lehetővé teszi, hogy a kutatási szerződésre a külön nem szabályozott kérdésekben a vállalkozási szerződés általános szabályai kerüljenek alkalmazásra (l. a Ptk. 395. §-ához fűzött magyarázat 4. pontját).

Ha a felek az ellenszolgáltatást az elélni kívánt gazdasági eredményhez igazították, lehetséges, hogy a kutatás (fejlesztés) eredményének gazdasági kihatásai csak hosszabb idő elteltével észlelhetők, illetve realizálhatók. Az utóbbi esetekben szükséges, hogy a felek megállapodása tartalmazza az elszámolás időpontját, esetleg időpontjait, ha a díj összege több időszak gazdasági eredményétől függ, és ezért részletekben válik esedékessé.

A jogalkotó a 412. § (2) bekezdésében lehetőséget adott arra, hogy a kutatási szerződés alanyai a szerződést határozatlan időre kössék meg. Egy ilyen szerződés - külön felmondási szabály nélkül és azt figyelembe véve, hogy módosítására csak az ellenérdekű felek akarategyezőségével kerülhetne sor - „örökéletű” lenne. Ez azonban nem lehet cél, ezért a jogalkotó a 414. § átszövegezésével - átvéve a SZVR 100. §-ának rendelkezését - lehetővé tette a felek számára a határozatlan időre kötött kutatási szerződés hat hónapra lehetséges felmondását [Ptk. 319. § (1)-(3) bek.].

A Ptk. 414. §-át - ugyancsak a hatályon kívül helyezett SZVR szabályát (102. §) átvéve - a jogalkotó a 414/A. §-sal egészítette ki. E rendelkezés szerint a kutatási szerződésekre - a 412-414. §-okban külön nem szabályzott kérdésekben - a vállalkozási szerződés általános szabályait (Ptk. 390-400. §-ai), illetőleg a megbízási szerződésre vonatkozó szabályokat (Ptk. 474-483. §-ai) kell megfelelően alkalmazni. Ezt tartotta szem előtt a Legfelsőbb Bíróság, amikor az egyik perben hozott határozatában kimondta, hogy a kutatási szerződésnek a vállalkozási elemeket tartalmazó részekben a vállalkozási szerződésre vonatkozó szabályokat, a megbízási elemeket tartalmazó részében pedig a megbízási szerződésre vonatkozó szabályokat kell alkalmazni (LB Pfv. IV. 20523/2000. - BH 2002/8. sz. 307.).

6. Az utazási szerződés

Ptk. 415. § (1) Utazási szerződés alapján a vállalkozó utazási iroda köteles a szerződésben meghatározott utazásból, az út egyes állomásain való tartózkodásból és az ezzel összefüggő részszolgáltatásokból - így különösen szállás, étkezés - álló szolgáltatást teljesíteni, a megrendelő pedig köteles a díjat megfizetni.

(2) Ha a vállalkozó csak a szerződésben meghatározott egyes kikötésektől eltérően tud kötelezettségének eleget tenni, a megrendelő a díj csökkentését és kárának megtérítését követelheti.

Ptk. 416. § Az utazási szerződésnek - ideértve az utazással kapcsolatos egyes szolgáltatások közvetítésére irányuló szerződést is - részletes szabályait külön jogszabály állapítja meg.

Jegyzet: Lásd a többször módosított 213/1996. (XII. 23.) Korm. rendeletet az utazásszervező és -közvetítő tevékenységről; a többször módosított 214/1996. (XII. 23.) Korm. rendeletet az utazási és utazást közvetítő szerződésről; a külföldre utazásról szóló - többször módosított - 1998. évi XII. törvényt, valamint az ennek végrehajtásáról szóló többször módosított 101/1998. (V. 22.) Korm. rendeletet.

Az utazási szerződésről általában

1. A megnövekedett idegenforgalom és az ezzel kapcsolatos bel- és külföldi utazások jelentős száma indokoltá tette ennek a szerződésfajtának külön és részletesebb rendelkezésekkel való szabályozását.

A tv. meghatározása szerint az egyik fél a megrendelő, a másik pedig az utazási vállalkozó.

A korábbi évek kedvezőtlen tapasztalatai (külföldön magára hagyott utasok, a meghirdetettél kedvezőtlenebb utazási feltételek stb.) indokolták, hogy a Ptk. 416. §-ában jelzett külön jogszabályokat új szabályozás váltsa fel.

Ennek keretében 1997. január 1. napjával hatályba lépett az utazási és utazást közvetítő szerződésről szóló 214/1996. (XII. 23.) Korm. rendelet (a továbbiakban: USZR), illetőleg az utazásszervező és közvetítő tevékenységről szóló 213/1996. (XII. 23.) Korm. rendelet (a továbbiakban: UKSZ). Ez utóbbi rendelet 1. §-ának (1) bekezdése szerint a rendelet hatálya a belföldi, illetőleg nemzetközi utazásszervező, illetve -közvetítő tevékenységet üzletszerűen folytató, belföldi székhelyű gazdálkodó szervezetre [Ptk. 685. § c) pont] terjed ki; ezeket mindkét jogszabály utazási vállalkozónak nevezi, ezzel is kifejezésre juttatva, hogy ez a szerződéstípus a vállalkozási szerződések speciális alakzata.

A korábbi jogszabályhoz képest jelentős eltérést mutat az alanyi kör jelenlegi meghatározása, mert egyrészt már nem említi az idegenforgalmi hivatalt, ezzel is jelezve az e téren is jelentkező liberalizációt, másrészt a belföldi székhelyű nemzetközi utazásszervező és -közvetítő tevékenységet gyakorló szervezetekre viszont kiterjeszti a rendelet hatályát, hiszen közelíteni kívánja a belföldi szabályozást a nemzetközi egyezményekhez [UKSZ 15. § (2) bek., USZR 17. § (1) bek.].

Az alanyi kör tekintetében további jelentős változás, hogy az utazási vállalkozói tevékenységet az UKSZ-ben előírt feltételek betartásához (ilyen pl. a nyilvántartásba vétel, az utazási vállalkozásban jártas és minősítő vizsgával rendelkező személy részvétele a vállalkozásban stb.) és az Ipari, Kereskedelmi és Idegenforgalmi Minisztériumban vezetett nyilvántartásba való bejegyzéshez köti (UKSZ 2. §), és azt csak a bejegyzésről szóló értesítés vétele után kezdheti meg az utazási vállalkozó. A leglényegesebb - bár az előző szabályozáshoz képest nem változás - az, hogy a már ismertetett feltételek mellett az utazási vállalkozónak vagyoni biztosítékkal kell rendelkeznie [UKSZ 2. § (1) bek. d) pont]. A vagyoni biztosítékok lehetséges körét a 8. § tételesen felsorolja, mértékét pedig az UKSZ 1. sz. melléklete tartalmazza; ez az árbevételi értékhatártól függően 250 000 forinttól 2,5 millió forintig terjedhet a belföldre, a belföldről külföldre irányuló szervezés esetén pedig 1,5 millió forinttól 10 millió forintig terjedhet a vagyoni biztosíték összege. A melléklet egyes speciális utazásszervezés esetén (pl. magánrepülőgéppel való utaztatásnál) ennél még magasabb biztosítéki összegeket jelöl meg.

Az USZR - amint az a címéből is következik - az utazási szerződésnek két fajtájáról rendelkezik, az utazást szervező és az utazást közvetítő szerződésről. Mindkettőre irányadó az az általános szabály, hogy azoktól az utas hátrányára nem lehet eltérni. Az utasra hátrányosabb szerződési kikötés érvénytelen, és helyébe e rendelet rendelkezései lépnek. Az utasra kedvezőbb feltételekben való megállapodás azonban lehetséges [2. § (3) bek.].

Az utazást szervező szerződés

2. Az USZR 2. §-ának (1) bekezdése az utazást szervező szerződésnek azt a meghatározást adja, hogy annak alapján az *utazási vállalkozó köteles a szerződésben meghatározott utazásból, az út egyes állomásain való tartózkodásból és az ezzel összefüggő szolgáltatásokból (így különösen: közlekedés, étkezés, idegenvezetés, szórakozás, kulturális program) álló szolgáltatást (a továbbiakban: utazás) teljesíteni, az utas pedig köteles a részvételi díjat megfizetni.* Az utazást szervező szerződés tehát a részszolgáltatásokkal kibővített, de ugyancsak példálódzó felsorolásával azonos a 415. § (1) bekezdésében az utazási szerződésre megállapított forgalom meghatározással.

Az USZR 2. §-ának (4) bekezdése az utazási szerződésekre kötelező írásbeli alakot rendel, amelynek egy példányát az utazás megkezdése előtt az utazási vállalkozó köteles az utasnak átadni. Ebben rögzíteni kell az USZR 3. §-ában, illetőleg 6. §-ában tételesen felsorolt feltételeket és *nem tartalmazhat az utast félrevezető feltételeket* [2. § (5) bek.]. A szerződés módosítására is a megkötésénél irányadó rendelkezéseket kell alkalmazni (pl. írásbeliség).

Az USZR 3. §-a az utazási vállalkozót taxatív felsorolt adatközlésre kötelezi az általa kiadásra kerülő tájékoztatóban (programfüzet), s ettől utóbb csak akkor térhet el, ha ezt a jogát fenntartotta és a *változásokat még a szerződéskötés előtt* közölte az utassal [3. § (2) bek.]. A tájékoztató kiadása nem kötelező, a 4. § azonban olyan esetben is *tájékoztatási kötelezettséget* ír elő a szerződés megkötése előtt, ha tájékoztatót egyébként az utazási vállalkozó nem adott ki. A 4. § (1) bekezdése meghatározza azt a minimális adatszolgáltatási kötelezettséget, amelyet az utazási vállalkozó a szerződéskötés előtt meg kell adjon az utasnak. Ennek megtörténtét az utas írásban kell igazolja. Ezek a garanciák a korábbi jogi szabályozásban nem szerepeltek; az új rendelkezések az utasok nagyobb biztonságát szolgálják.

Utazásszervező és -közvetítő tevékenység folytatásához nyilvántartásba vétel szükséges, de működési engedélyt csak a bonyolítás helyére (pl. üzlethelyiség, lakás) vonatkozóan kell kérni. Ennek a működési engedélynek a cégjegyzési (változásbejelentési) kérelemhez való csatolása nem követelhető (LB Gf. VII. 31146/1998. - BH 1999/8. sz. 377.).

Az utazást szervező szerződés tartalma

3. A szerződésnek tartalmaznia kell - többek közt - *az utazás időtartamát, minőségét, a teljesítés módját, továbbá a díj összegét és megfizetésének idejét.* Az előbbi kellékeknek a szerződésben való felsorolására nincs szükség, ha az utazási iroda az utazásról az azokat is tartalmazó tájékoztatót tett közzé. Ebben az esetben *a szerződésben elegendő a tájékoztatóra utalni* [6. § (5) bek.]. Erre utalva mondta ki pl. a bíróság, hogy az érintett felek között az utazási szerződés olyan feltételekkel jön létre, amelyeket az utazási iroda prospektusa tartalmazott, illetőleg az utazási iroda közreműködőjének, a külföldi hotelnek - az utasok részére a szerződéskötéskor ugyancsak átadott - prospektusában szerepeltek. Mivel pedig ez utóbbi prospektusban légkondicionált szobákban történő elhelyezés szerepelt, a légkondicionálás azonban az ott tartózkodás idején nem működött, ezért az utasok díjleszállítási igénye megalapozott, annak ellenére, hogy az utazási iroda részvételi feltételeiben a légkondicionált szobákban történő elhelyezés nem szerepelt (PKKB 6. P. 91432/1992.).

A szerződés tartalmát tehát általában az utazási iroda állapítja meg, és a szerződés úgy jön létre, hogy az utas azt elfogadja.

Az utazási díj

4. *A díjat az utazás megkezdése előtt kell megfizetni*, ezt az utazási vállalkozó legkorábban az utazás megkezdése előtt 30 nappal igényelheti, de a szerződés megkötésekor előleg címén legfeljebb a díj 40%-a követelhető [USZR 8. §-ának (3) és (4) bek.]. A jogszabály szerint a szerződésben meghatározott díjakat az utazási vállalkozó általában nem emelheti. A 8. § (1) bekezdése azonban taxatív felsorolt esetekben erre mégis módot ad, de az indulást megelőző 20 napon belül már ezek az okok sem jogosítják díjmelésre a vállalkozót [8. § (2) bek.].

Díjleszállítás, a díj visszafizetése

5. Az utazási vállalkozónak a szerződésben vállalt szolgáltatások teljesítéséért való felelőssége díjleszállításban, a díj visszafizetésében és ezenfelül a következő pontban tárgyalandó kártérítésben áll. Az USZR szerint, *ha az utazási vállalkozó az utazást*

a) nem a szerződésnek megfelelően teljesíti, köteles a díjat arányosan leszállítani [USZR 12. § (1) bek.].

Az a) pontban foglaltakat érintően mondta ki a bíróság, hogy az utazási iroda a szerződésben foglalt szolgáltatásokat egyoldalúan akkor sem módosíthatja, ha ebben a külföldi teljesítési segédjével megállapodott (Föv. Bír. 56. Pf. V. 22 143/1978/4.). A szerződés hibás teljesítését állapította meg az a határozat, amelynek tényállása szerint az utasok az utazás végén első osztályú szállodai elhelyezés helyett turistaosztályút kaptak, I. osztályú hálókocsi helyett pedig II. osztályon kellett hazautazniuk (Föv. Bír. 56. Pf. V. 20944/1976.). Más esetben a mintegy 50%-os mértékű díjleszállításra azért került sor egy 3 napos hétfélig utazásnál, mert az eredetileg meghirdetett képest a szállás több km-rel távolabb volt, ezért a városnézésre fordítható idő jelentősen megrövidült (PKKB 13. P. 88707/1992.).

Az is 40%-os mértékű díjleszállításra vezetett, hogy a tájékoztatóban szerepeltetett Mercedes típusú busz helyett a párizsi utazáshoz az utazási iroda kisebb komfortot biztosító Ikarus típusú buszt állított ki, s részben emiatt az utazás során - eredetileg meghirdetett - két városnézés elmaradt (PKKB 13. P. 86 041/1993.). A díjleszállításnak - a fenti ítéletek helyes álláspontjából is kitűnőleg - csak az egyik, de nem mindig döntő tényezője a költségkülönbség, illetve a költségmegtakarítás.

A díjleszállítási kötelezettség az utazási irodát nem terheli, ha az utas valamely szolgáltatást saját elhatározásából vagy az érdekkörében felmerült okból nem vette igénybe [12. § (2) bek.]. Ha pl. az utas valamely kulturális programra nem megy el, vagy betegsége miatt az étkezést nem veszi igénybe, díjvisszafizetést nem kívánhat.

b) Az USZR 12. §-ának (3) bekezdése szerint ha az utazás megkezdését követően az utazásszervező a szerződésben meghatározott szolgáltatások jelentős részét teljesíteni nem tudja, elsősorban más megfelelő, hasonló értékű szolgáltatással kell pótolnia. Az ezzel járó esetleges költségkülönböt az utasra nem háríthatja át;

- ha azonban ilyen szolgáltatást nyújtani nem tud, vagy azt az utas indokoltan nem fogadja el, köteles az utast az utazás kiinduló helyére visszaszállítani,

- ennek a visszaútnak költségeit viselni,

- és az igénybe vett szolgáltatások értékével csökkentett díjat visszafizetni.

Nyilvánvalóan itt is az az értelmezési kérdés merül majd fel, hogy a helyettesítő szolgáltatást az utas milyen „indokolt esetben” nem köteles elfogadni, és mi tekinthető a „szolgáltatások jelentős részének”, amelynek elmaradása az USZR 12. §-a (3) bekezdésének alkalmazását lehetővé teszi. Ilyen lehet pl. az az eset, amikor egy sportcélú utazásra (Európa-bajnokság) létrejött utazási szerződés teljesítése során - a rendezvények látogatására jogosító belépőjegyek előzetes biztosításának hiányában - az utazásszervező nem tudta az utasokat a sportrendezvényekre bejuttatni (Föv. Bír. 56. Pf. 24571/1978.).

Az utazási iroda kártérítési felelőssége

6. Az utazási iroda a szerződésszegéssel okozott kárt is köteles megtéríteni. Erre a felelősségre a Ptk. rendelkezései az irányadók [USZR 13. §]. Ez alól például mentesül, ha bizonyítja, hogy a szerződésszerű teljesítés érdekében úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.

Kártérítésre volt kötelezve az utazási iroda, mert idegenvezetője nem megfelelő eljárása következtében az utazásban részt vett csoport több tagja nem jutott ebédhez. A külön ebéd miatt keletkezett többletköltség az alperest terhelte (Föv. Bír. 56. Pf. 22142/1978.). Ugyancsak a teljes részvételi díj visszafizetésén kívül az utasok kárának megtérítésére is kötelezte a bíróság az utazási irodát, mert az az utasok részére nem foglalt szállást Spanyolországban, ezért két éjszakára a szállodai költséget és az ott tartózkodás (étkezés) költségeit az utasok voltak kénytelenek megfizetni (PKKB 13. P. 88358/1994.).

Ezzel szemben a Legfelsőbb Bíróság egy ügyben - a tényállás szerint külföldön rablótámadás érte a csoport tagjait - arra az álláspontra helyezkedett, hogy „az utazási szerződés alapján az utazási iroda megtérítési igény nélkül nem köteles viselni az érdekkörén kívülálló eseményekkel kapcsolatban felmerült többletköltségeket (LB Pfv. IV. 22524/1994. - BH 1995/9. sz. 517.). [Az ítélet még a jogszabályváltozást megelőzően született. Az USZR 12. §-ának (2) bekezdése úgy rendelkezik, hogy az utazási szerződés lehetetlenülésére és teljesítésének megtagadására a Ptk. megfelelő rendelkezéseit kell alkalmazni, vagyis a Ptk. 312-313. §-ainak szabályait.]

Nemegyszer előfordul, hogy az utazási iroda nem tesz eleget a tájékoztatási kötelezettségének, s ez vezet a kártérítési felelősség megállapítására. Az egyik perben hozott ítéletében a Legfelsőbb Bíróság rámutatott arra, hogy a felek a szerződés megkötésénél együttműködni kötelesek, és figyelemmel kell lenniük egymás jogos érdekeire [Ptk. 205. § (3) bek.]. A szerződéskötést megelőzően is tájékoztatniuk kell egymást a megkötendő szerződést érintő minden lényeges körülményről. Ebből következően az utazási szerződések kötésével üzletszerűen foglalkozó irodára olyan kötelezettség hárul, hogy a szálláshellyel kapcsolatban - még annak kiválasztása előtt - közöljön az utazni szándékozóval minden olyan körülményt, amely annak igénybevétele szempontjából jelentős. Ez kiterjed egyebek között arra is, hogy hozza ügyfele tudomására a kiválasztott panzió belterületi és külterületi fekvését, és annak a térképen jelzett minőségű utaktól esetlegesen eltérő megközelítési lehetőségét is. Az utazási iroda a tájékoztatási kötelezettség elmulasztásának jogkövetkezményeként köteles megtéríteni az ezzel összefüggésben okozott kárt (LB Pfv. VIII. 23243/1996. - BH 1998/6. sz. 278.).

Felelősség a közreműködőért

7. Az általános szabályoknak felel meg (Ptk. 315. §) az USZR-nek az a rendelkezése, amely szerint az utazási vállalkozó közreműködőjének magatartásáért úgy felel, mintha maga járt volna el. Kimondja az USZR 14. §-ának (1) bekezdése azt is, hogy az utazásközvetítő az utazásszervező közreműködője. {Itt szükséges megjegyezni, hogy az UKSZ 1. § (1) bekezdéséből az következik, hogy az „utazási vállalkozó” gyűjtőfogalom - erről már volt szó az 1. pontban -, amely magában foglalja az utazásszervezőt [(2) bek. a) pont], valamint az utazásközvetítőt is [(2) bek. b) pont].} Figyelemmel arra, hogy a felhívott jogszabályhelyek fogalommeghatározásai ellenére az USZR - látszólag - indokolatlanul, hol az „utazási vállalkozó” (pl. a 10. §-ban, a 13. §-ban stb.) megnevezést, máshol pedig az „utazásszervező” megnevezést (pl. 12. §) használja, ez a jogalkalmazást szükségképpen megnehezíti.

Elállás az utazási szerződéstől

8. Az utas az utazás megkezdése előtt az utazási szerződéstől írásbeli nyilatkozattal bármikor elállhat [USZR 11. § (1) bek.]. Ebben az esetben az utazási vállalkozó a szerződésből eredő, addig felmerült költségeinek megtérítését követelheti, kivéve, ha az elállásra vonatkozó jogosultságát az utas az utazás megkezdése előtt 35 nappal gyakorolja. Az utas akkor is elállhat a szerződéstől, ha a díja összegét a vállalkozó 10%-kal vagy ezt meghaladó mértékben emeli, vagy az utazási szerződésben foglaltakat lényegesen módosítani kívánja. Arra nézve, hogy a „szerződésben foglaltak lényegesen módosításán” mit kell érteni, a jogszabály nem ad eligazítást, e téren a bírói gyakorlat hivatott majd állást foglalni. Nyilvánvalónak látszik azonban, hogy pl. az utazási cél változása (Párizs helyett London), vagy az eszköz változása (repülőgép helyett autóbusszal utaztatás) olyan lényeges változtatásnak minősül, amely az elállásra okot szolgáltat.

A bíróság az utazási iroda alperest a teljes részvételi díj visszafizetésére kötelezte, mert a két utazó házaspár ragaszkodott ahhoz - az alperes által előzőleg vállalt, utóbb azonban az olasz közreműködőjére hivatkozva visszavont - kívánságához, hogy a részükre egy épületben levő két apartmant biztosítsanak szálláshelyként az egész üdülés időtartamára. A felperesek az utazási iroda által felajánlott más szállásmegoldásokat nem fogadták el, elálltak utazási szándékuktól (PKKB 13. P. 89 880/1993.).

Az utazási vállalkozót is megilleti az ellátás joga - ezt az utazás megkezdése előtt 15 nappal, írásbeli nyilatkozat formájában teheti meg -, ha az emberi életet, egészséget (pl. az adott területen kitört járvány) vagy a vagyonbiztonságot veszélyeztető (pl. az adott területen kitört polgárháború) külső körülmények következtek be, illetőleg ha a jelentkezők létszáma a meghirdetett legalacsonyabb résztvevőszámot nem éri el [USZR 10. § (1) bek. a)-b) pont].

Ha a vállalkozó áll el a szerződéstől, az utas követelheti a teljes befizetett díj azonnali visszafizetését és a díj után évi 20%-os mértékű kamatot vagy az eredetivel azonos értékű helyettesítő szolgáltatásra tarthat igényt [USZR 10. § (2) bek. a)-b) pont].

Az utazást közvetítő szerződés

9. Az USZR 16. §-ának (1) bekezdése szerint az utazást közvetítő szerződés alapján az utazásközvetítő létrehozza az utazásszervező és az utas közötti utazási szerződést az utas által igényelt utazási szolgáltatásokra figyelemmel. Az utazásközvetítő e körben a megbízottra vonatkozó szabályok szerint jár el. Az utazásközvetítő ebben az esetben a közvetítésért járó díjat az utazásszervezőtől igényelheti.

Ebben a szerződésfajtában tehát - ellentétben az utazást szervező szerződéssel - az utas határozza meg az utazási vállalkozó általános teendőit, vagyis azt, hogy számára hol, mikor és milyen tartalmú szerződést kössön.

Egyre gyakoribbá válnak a magyar utazási irodák és külföldi partnerek között létrejövő olyan szerződések, amelyekben a magyar fél arra vállalkozik, hogy a külföldi utazási iroda által szervezett utakra magyar résztvevőket szervez. Ilyen esetekben vitás lehet, hogy a magyar utas melyik vállalkozóval kerül jogviszonyba, lényegében tehát az, hogy a magyar vállalkozó által az utassal kötött szerződés utazási szerződésnek vagy utazást közvetítő szerződésnek minősül-e.

Utazást közvetítő szerződésnek az a szerződés minősül, amelynél az utazási iroda az utas megbízásának megfelelően díj ellenében az utas részére más utazási iroda által szervezett utazásra, illetőleg más szerv által teljesítendő, az utazással összefüggő szolgáltatásra jogosító szerződést köt (Ptk. 415. §, 416. §). Az utazást szervező szerződésnek tartalmaznia kell az utazás időtartamát, az egyes részszolgáltatások meghatározását, minőségét, a teljesítés módját, továbbá a díj összegét és megfizetésének módját. Az utazási iroda felel a szerződésben vállalt szolgáltatások teljesítéséért. A szerződésszegéssel okozott kárt az utazási iroda köteles megtéríteni. A kár megtérítésének kötelezettsége alól mentesül, ha bizonyítja, hogy a szerződésszerű teljesítés érdekében úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. Ha az utazási iroda - mint szakszolgáltatást nyújtó cég - elmulasztja feltüntetni azokat az adatokat, amelyek a szerződésszerű teljesítéshez szükségesek lettek volna, ezzel a mulasztásával okozott kárért felel. Az utazási iroda a közreműködőjének magatartásáért úgy felel, mintha maga járt volna el [R. 6. § (1) bek.], ezért a közreműködőjének a szerződésszegésével okozott kárt köteles megtéríteni (LB Pfv. IV. 20413/1997. - BH 1999/4. sz. 162.).

A Fővárosi Bíróság egyik iránymutató eseti döntésében - utalva arra, hogy a magyar utazási iroda és az utas között létrejött szerződés mellékletét képező, „az OTP Utazási Iroda által szervezett külföldi utazások általános feltételei” bizonyítják, hogy nem a külföldi utazási irodának belföldi közreműködője a magyar utazási iroda, hanem az ő közreműködője a külföldi iroda - arra az álláspontra helyezkedett, hogy ilyen esetekben utazási szerződés jött létre a belföldi felek között, és a magyar iroda a szerződésben vállalt szolgáltatások teljesítéséért akkor is felel, ha a szolgáltatást közreműködője útján teljesíti (Főv. Bír. 47. Pf. V. 23683/1993.).

Hasonló tényállású ügyben keletkezett hatásköri ütközés során a Legfelsőbb Bíróság a Gpk. VI. 30801/1997. számú - nyilvánosan még meg nem jelent - határozatában rámutatott arra, hogy a jogvita a belföldi utazást közvetítő és az ugyancsak belföldi utazásszervező között jött létre, jogvitájukra tehát a magyar bíróság joghatósága terjed ki, függetlenül attól, hogy az utazásszervező és a külföldi közreműködője megegyeztek a külföldi bíróság joghatóságában. Kitért a Legfelsőbb Bíróság arra is, hogy az ilyen utazásszervezés - ha személyek utaztatásáról van benne szó - nem minősülhet szállítványozásnak [Ptk. 514. § (1)], amint azt az alperes állította, ezért az ügy elbírálására a helyi bíróságnak van hatásköre [Pp. 22. § (1) bek.].

Külföldre utazás

10. A külföldre utazásról szóló - módosított - 1998. évi XII. törvény végrehajtásának szabályait a - többször módosított - 101/1998. (V. 22.) Korm. rendelet állapítja meg (a legutóbbi módosítás a 264/2002. (XII. 19.) Korm. rendelettel történt). Ez határozza meg az útlevélhatóságokat, feladat- és hatáskörüket, az úti okmánnyal összefüggő feladatok ellátásában közreműködő szervek feladatait, az útlevél kivételével az egyéb úti okmányok fajtáit, az eljárás részletes szabályait, valamint az úti okmányok kezelésére vonatkozó rendelkezéseket.

Az úti okmányok fajtái az útlevél kivételével - a határátlépési igazolvány, a határátlépési engedély, a hazatérési igazolvány, a menekültként elismert személyek kétnyelvű úti okmánya, a menedékesek és a befogadottak utazási igazolványa, a bevándorolt külföldi úti okmánya. A magánútlevéllel, az ideiglenes magánútlevéllel, a szolgálati és hajós szolgálati útlevéllel, valamint a határátlépési igazolvánnyal összefüggő hatósági ügyben első fokon a Belügyminisztérium Központi Adatfeldolgozó, Nyilvántartó, Választási Hivatala jár el.

A külföldre utazással kapcsolatos kérdések jelentősége a társadalmi-gazdasági viszonyok alakulása folytán nagy mértékben megnőtt. Ezért is indokolt néhány - közérdeklődésre számot tartó - rendelkezés megemlítése.

a) *Határátlépési igazolvány* annak a magyar állampolgárnak adható, akinek nemzetközi szerződésből eredő feladata vagy szolgálata ellátása érdekében az államhatár rendszeres átlépése szükséges.

Határátlépési engedély annak a magyar állampolgárnak adható, aki nemzetközi szerződés alapján egyszerűsített módon, kishatárforgalomban is átlépheti a határt.

Az említett okiratok érvényességének időtartama - amennyiben nemzetközi szerződés eltérően nem rendelkezik - öt év.

b) Külföldön tartózkodó magyar állampolgár kérelmére, részére *hazatérési igazolványt* lehet kiállítani, ha az útlevele lejárt, elveszett, ellopták vagy utazásra egyéb okból alkalmatlanná vált, és a hazatéréshez szükséges magánútlevél kellő időben nem szerezhető be. Hivatalból kell a hazatérési igazolványt kiállítani annak a külföldön tartózkodó magyar állampolgárnak a hazatérése céljából, aki külföldre utazást korlátozó rendelkezés hatálya alatt áll, illetőleg akire nézve a tartózkodási helye szerinti külföldi állam illetékes hatósága az ország területének elhagyását elrendelte.

A hazatérési igazolvány egyszeri beutazásra jogosít, érvényességének időtartama legfeljebb hat hónap.

c) Azt a külföldit, akit a menedékjogról szóló, 1997. évi CXXXIX. törvény alapján a menekültügyi hatóság menedékesként elismert, kérelmére - utazásának időtartamára, de legfeljebb harminc napig érvényes - *menedékes utazási igazolvánnyal* lehet ellátni. Ez csak egyszeri utazásra használható fel.

Ez az utazási igazolvány nem jogosít a Magyar Köztársaság területére való visszatérésre, ha azt a menedékes a származási országába történő végleges visszatérése érdekében kéri, és akkor sem, ha azért kéri, mert biztonságos harmadik ország illetékes hatósága igazolta, hogy abba az országba a kérelmezőt befogadták.

d) Az úti okmányok egyike a *bevándorolt külföldi és a hontalan úti okmánya* is, amelynek tartalmi adatait a rendeletnek a 107/2001. (IX. 26.) Korm. rendelettel megállapított 130. § (4) bekezdése határozza meg.

A kormányrendelet megállapítja az úti okmányokkal kapcsolatos eljárás részletes szabályait is (13-20/A. §). Rendelkezik továbbá a soron kívüli eljárásról (21. §), a külföldre utazáshoz szükséges hozzájárulásról (22. §), a határozat hozataláról (23. §), az úti okmány birtokában tartásáról (24. §), az úti okmány leadásáról (25-26. §), az úti okmány cseréjéről (27-28. §), valamint a hivatalos útlevelek és a határátlépési igazolvány nyilvántartásáról, kezeléséről (29. §). Rendelkezik arról is, hogy ahol kormányrendelet vagy miniszteri rendelet kivándorlót említ, azon a Magyar Köztársaság területét külföldi letelepedés szándékával elhagyó magyar állampolgárt kell érteni [30. § (3) bek.].

A külföldre utazás terén felmerülő újabb igények számbavételének szükségességére, de egyben a jogalkotás nehézségeire utal, hogy a szóban levő - már több éves - kormányrendelet szabályainak igen nagy részét 2001. és 2002. évi jogszabály állapította meg.

XXXVI. fejezet

A MEZŐGAZDASÁGI TERMÉKÉRTÉKESÍTÉSI SZERZŐDÉS

Ptk. 417. § (1) Mezőgazdasági termékértékesítési szerződés alapján a termelő meghatározott mennyiségű, magatermelte terményt, terméket vagy saját nevelésű, illetőleg hizlalású állatot köteles kikötött későbbi időpontban a megrendelő birtokába és tulajdonába (kezelésébe) adni, a megrendelő pedig köteles a terményt, terméket, illetőleg állatot átvenni és az ellenértéket megfizetni.

(2) A szerződés tárgya valamely terméknek meghatározott területen megtermelése, továbbá állat nevelése vagy hizlalása is lehet.

(3) Gazdálkodó szervezet a nem maga termelte termény, termék és a nem saját nevelésű, illetve hizlalású állat továbbadására is köthet mezőgazdasági termékértékesítési szerződést.

Jegyzet: A Ptk. 417. § (3) bekezdést az 1993. évi XCII. törvény 31. §-a iktatta be. Hatályos: 1993. XI. 1-jétől

A mezőgazdasági termékértékesítési szerződés fogalma

1. A mezőgazdasági termékértékesítési szerződés fogalmát a Ptk. 417. §-a határozza meg. Amíg azonban a jelenleg hatályban levő fogalom kialakult, igen sok tanulmány és monográfia született. (E témakör kiemelkedő művelője Sárándi Imre egyetemi tanár volt, akinek több tucat tanulmánya, könyve jelent meg itthon és külföldön; ő volt a szerzője A Polgári Törvénykönyv magyarázata c. mű XXXVI. fejezetének, amely a mezőgazdasági termékértékesítési szerződéseket kommentálja; megállapításai ma is érvényesek. Az ott leírtakat e sorok írója az olvasó figyelmébe ajánlja.) A fogalommeghatározásnál a problémát az adta, hogy mezőgazdasági termékek értékesítésére bármilyen erre alkalmas más szerződés is igénybe vehető volt, pl. az adásvételi, bizományi, vállalkozási és a szállítási szerződés; ezért a gyakorlatban nem mindig volt egyértelműen eldönthető, hogy mikor kerülhetnek alkalmazásra a termékértékesítés speciális szabályai. A tudomány és a bírói gyakorlat végül is arra az álláspontra helyezkedett, hogy a mezőgazdasági termékértékesítést úgy lehet a többi hozzá hasonló szerződéstől elhatárolni, illetőleg azt megállapítani, hogy termékértékesítési szerződés jött-e létre, ha megvizsgáljuk a jogviszonyban szereplő alanyokat, a szerződés tárgyát és a jogviszony természetét (LB Pf. I. 20171/1971.).

A termékértékesítési szerződés alanyai mindig jogszabály által meghatározott szervezetek és magántermelők, az ilyen szerződés mindig valamely mezőgazdasági termék, termény, nevelt vagy hizlalt állat szolgáltatására irányul, és a teljesítés minden esetben egy későbbi időpontban következik be. Ez pontosabban fogalmazva azt jelenti, hogy ha a szerződésben mezőgazdasági termelőként állami gazdaság, mezőgazdasági termelőszövetkezet, halászati termelőszövetkezet és mezőgazdasági szakszövetkezet, valamint ezek társulásai, leányvállalatai, illetőleg dolgozói (tagok és alkalmazottak) vagy mezőgazdasági kistermelő jelenik meg, a másik oldalon pedig a termeltető, felvásárló vállalat vagy magángazdálkodó, és a mezőgazdasági termelő a szerződésben meghatározott terméket, terményt, nevelt vagy hizlalt állatot nem a szerződés megkötésének időpontjában, hanem egy későbbi időpontban adja át a másik félnek, függetlenül attól, hogy a szerződést a felek milyen szerződésnek nevezik, vita esetén azt mezőgazdasági termékértékesítési szerződésnek kell minősíteni. Ezt a megállapítást támasztja alá a Legfelsőbb Bíróság mint másodfokú bíróság Pf. VII. 25457/2001/6. számú ítélete is, függetlenül attól, hogy a felek a csirkenevelésre létrejött szerződést szállítási vagy együttműködési szerződésnek nevezik. Más oldalról, hiába minősítik a felek a szerződést termékértékesítési szerződésnek, ha annak nincsenek meg a jogszabályban meghatározott feltételei, nem minősül ilyen szerződésnek. Ezt a megállapítást egyébként alátámasztja a bírói gyakorlat is. Eszerint ui. „A mezőgazdasági termelőszövetkezet keretében alakult szakcsoportnak a tagjával állatok nevelésére kötött szerződése nem minősül mezőgazdasági termékértékesítési szerződésnek”. Az ítélet alapját képező tényállás szerint a felperes 1977 óta az alperes termelőszövetkezet felügyelete alatt működő állattenyésztő csoport tagja. Évek óta a nyári hónapokban libaneveléssel és a téli hónapokban libatöméssel foglalkozott. E tevékenységre vonatkozó megállapodást kezdetben írásbeli szerződésben rögzítették a peres felek, később, így 1982-ben már az írásba foglalás elmaradt. A felek között elszámolási vita keletkezett, amelyben először a szövetkezeti döntőbizottsághoz, majd a munkaügyi bírósághoz fordult a felperes. A munkaügyi bíróság ítélete ellen törvényességi óvást nyújtottak be, s ennek folytán állapította meg a Legfelsőbb Bíróság, hogy: „A felperes és az alperes keretében működő szakcsoport között részes munkavállalási szerződéshez hasonló jellegű, nem nevesített szerződés jött létre. A szakcsoport ugyanis nem jogi személy, így - figyelemmel a Ptk. 685. §-ának c) pontjában foglaltakra - mezőgazdasági szerződés megkötésére nem jogosult.” Ezzel kapcsolatban csak zárójelben jelezzük, hogy a szövetkezetekről szóló 1992. évi I. törvény hatálybalépéséről és az átmeneti szabályokról szóló, többször módosított 1992. évi II. törvény 36. §-a értelmében a törvény hatálybalépésétől (1992. január 20.) új szakcsoport nem alakítható. A szakcsoport tagjai azonban jogot kaptak arra, hogy az anyaszövetkezettel tagsági jogviszonyt létesítsenek, s ha ezt megtették, folytathatták tevékenységüket. A jelzett csoportokon kívül azonban léteznek még a szövetkezeten belül különböző önálló egységek, a holding szövetkezetek keretében pedig még különböző gazdasági társaságok, főleg kft.-k is, mi több: létrejöhet vállalkozási szerződés a szövetkezet és az olyan tag között is, aki saját gazdaságában folytat mezőgazdasági termelést. A szerződésben a tag arra vállalkozik, hogy a megtermelt termékeit, terményeit, állatait stb. a szövetkezet csatornáin keresztül értékesíti, a szövetkezet pedig arra, hogy biztosítja - megfelelő ellenérték fejében - az állatok legeltetését, takarmánnyal történő ellátását vagy a föld megműveléséhez és a betakarításhoz szükséges gépi munkateret. A ma működő mezőgazdasági szövetkezetnél ugyanis már nem feltétel a tagsági jogviszony létesítésénél a földbeviteli kötelezettség, ezért nagyon is elképzelhető, hogy a tag nem a közös gazdaság keretében, hanem - az alapszabályban meghatározott körben - saját gazdaságában termel, vagy nevel, hizlal állatokat. Ugyanilyen módon elképzelhető az is, hogy a holding szövetkezet keretében működő gazdasági társaságokkal köt a szövetkezet vállalkozási szerződést a fenti tartalommal. Ezek a szerződések azonban annak ellenére nem minősülnek a Ptk. szerinti termékértékesítési szerződésnek, hogy a tag, a tagok meghatározott csoportja vagy részlege ugyanarra vállalkozik, mint a termékértékesítési szerződésben a termelő. Ez pedig azért van így, mert a szövetkezeti törvény szerinti vállalkozási szerződés alapja minden esetben a tagsági jogviszony, amely a tag vagy a csoport belső viszonyát rendezi, amely a szövetkezeti alapszabályra - és nem a Ptk. 417. §-ára épül -, és a szövetkezeti elveket figyelembe véve jön létre. A szerződés elbírálása során ezért ezeket a szempontokat kell figyelembe venni és nem a Ptk. jelzett szabályait. Ez utóbbi szerződés esetében ugyanis egymástól független jogalanyok kötnék szerződést, míg a szövetkezeti vállalkozási szerződésnél az összetartozást teljes mértékben kifejező tagsági jogviszony a meghatározó.

E körülményeket is figyelembe véve, helyesen mutatott rá a Legfelsőbb Bíróság (Pfv. I. 22652/4.) arra, hogy a *mezőgazdasági termelőszövetkezet által kötött termékértékesítési szerződés kapcsán - ha a tagok által előállított termény, termék stb. képezi a szerződés tárgyát - vizsgálni kell a tag és a szövetkezet között létrejött szerződés, illetőleg a hatályos alapszabály tartalmát is*. Ezt meg kell tenni azért is, mert a szövetkezet és a tagjai között - ahogyan erre utalás történt - nem feltétlenül a Ptk.-ban nevesített szerződés jön létre. A mögöttes szerződés vizsgálatára pedig azért is szükség lehet, mert pl. csak ezek ismeretében kaphatunk választ arra, hogy a szövetkezetnek értékesítés céljából átadott termékért az ellenszolgáltatást kinek kell megfizetni; vagy azzal a ténnyel, hogy a szövetkezet nem vállalta a termék ellenértékének előlegezését, egyben kizárta-e a helytállási kötelezettséget is arra az esetre, ha a feldolgozó konzervgyártól nem kapja meg a szolgáltatott termék ellenértékét; hogy a termelők valóban számoltak-e azzal, hogy a termék, az értékesítés végett történő átadással a szövetkezet tulajdonába kerülhet. E kérdések tisztázása arra is választ adott volna, hogy aállítás alatti kárveszély a termelőket vagy a termeltető szövetkezetet terheli-e? S még sorolni lehetne a kérdéseket, amelyek ismerete nélkül nem lehet érdemi ítéletet hozni.

Utalni kell e témakörben arra is, hogy a Ptk.-t módosító 1988. évi XXV. törvény hatálybalépéséig termeltetői vagy felvásárlói oldalon, más szóval megrendelőként csak gazdálkodó szervezet jelenhetett meg. A *gazdálkodó szervezetek körét pedig a Ptk. 685. §-ának c) pontja határozta és határozza meg* ma is. Eszerint *gazdálkodó szervezet*: az állami vállalat, az egyéb állami gazdálkodó szerv, a szövetkezet, a gazdasági társaság, az egyesülés, a közhasznú társaság, az egyes jogi személyek vállalata, a leányvállalat, az erdőbirtokossági társulat, a vízgazdálkodási társulat, továbbá az egyéni vállalkozó. A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény és a kapcsolódó jogszabályok módosításáról szóló 2000. évi CXXXVI. törvény 168. § (2) bekezdése azonban - 2002. január 1-jei hatálybalépéssel - kiegészítette a felsorolást a végrehajtói irodával. Előírja azonban azt is, hogy az állam, a helyi önkormányzat, a költségvetési szerv, az egyesület, a köztestület, valamint az alapítvány gazdálkodó tevékenységével összefüggő polgári jogi kapcsolataira is a gazdálkodó szervezetre vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni, kivéve, ha a törvény e jogi személyekre eltérő rendelkezést tartalmaz.

A termékértékesítési szerződés lényeges eleme az is, hogy a mezőgazdasági termelő a szerződő félnek, azaz a megrendelőnek maga termelte árut adjon át. A „maga termelte” jelző a köznap értelemben azt takarja, hogy a terméket a termelő a saját tulajdonában vagy törvényes jogcímen használatban levő földön saját eszközeivel és munkaerejének felhasználásával állítja elő. Ez a fogalom azonban a jogi személyiséggel rendelkező szervezetek esetében kezdettől fogva alkalmatlan volt a tényleges tartalom kifejezésére, mert a jogi személy a termelést vagy az állatok nevelését kizárólag tagjai vagy alkalmazottai közreműködésével tudja folytatni. Ha tehát a termelői körbe a jogi személyeket is be akarjuk vonni, akkor a maga termelte kifejezést eleve kiterjesztő tartalommal úgy kell érteni, hogy a jogi személy gazdaságának keretében dolgozó tagok és alkalmazottak bevonásával előállított árukról van szó.

A jogszabály azonban még ezen is túllépett, amikor kimondotta, hogy *nemcsak a termelt, hanem a termelő által gyűjtött vagy a jogszabály által más módon maga termeltnek nyilvánított termékek értékesítésére is lehet termékértékesítési szerződést kötni* [1. a többször módosított 45/1977. (XI. 24.) MT r. 1. §-át]. Sőt, ebbe a körbe sorolja a jogszabály azokat az eseteket is, amikor a gazdálkodó szervezet közvetlenül mezőgazdasági termelőtől vásárolja meg a terméket, és azt az alapító okiratban (alapszabályban) meghatározott tevékenységi körben értékesíti a fogyasztók - ideértve a nagyfogyasztókat is - és a feldolgozásra jogosultak részére, illetőleg ha a vásárolt élő állatot, szaporítóanyagot vagy takarmányt más mezőgazdasági termelő részére értékesíti. Más szóval, a kiterjesztő értelmezés szerint a jogszabály által meghatározott körből vásárolt és meghatározott kör részére értékesített terméket is, maga termelte terméknek kell minősíteni [hiv. r. 1. § (2)-(3) bek.]. Ez azt a szabályt is szükségszerűen maga után vonja, hogy a jelzett termékeket a termelő szabadon értékesítheti, személyes fogyasztásra, mezőgazdasági termelésre felhasználhatja, feldolgozhatja és feldolgozott állapotban továbbadhatja (hiv. r. 2. §). (Megjegyzés)

A 417. § (3) bekezdése - amelyet az 1993. évi XCII. törvény 31. § iktatott be - az (1) bekezdésnek némileg ellentmondani látszik, mivel e szerint nem feltétlenül szükséges az, hogy a gazdálkodó szervezet - s e körbe beletartozik az egyéni vállalkozó is - maga termelte mezőgazdasági termékekre kössön termékértékesítési szerződést; más szóval köthet szerződést nem maga termelte termékekre is. Ez a mi fogalmi rendszerünkben - az egyéni vállalkozótól eltekintve - azt jelenti, a korábbi jogszabályoknak és joggyakorlatnak is megfelelően, hogy az állami vállalat, a szövetkezet, vagy a gazdasági társaság a saját dolgozóitól vagy tagjaitól átvett termékekre is köthet termékértékesítési szerződést. Pl. a szövetkezet a tag egyéni gazdaságában termelt termékekre, illetőleg nevelt és hizlalt állatokra.

Az egyéni vállalkozó esetében azonban nem ilyen egyértelmű a helyzet azért, mert ő a saját gazdaságában, saját vagy idegen munkaerő felhasználásával állítja elő a termékértékesítési szerződés tárgyait, így olyan eset, hogy számára más személy vagy gazdálkodó szervezet állítaná elő a szerződés tárgyát, nem merülhet fel; vagy ha felmerül - minthogy a szerződő felek egymástól független jogalanyok -, köztük eleve termékértékesítési szerződés jön létre. Ez esetben ugyanis hiányzik a szerződő felek közötti olyan belső jogviszony, amely a termékértékesítési szerződéstől elkülönít, minőségi különbséget eredményezne. Ezért az egyéni vállalkozónál a Ptk. 417. § (1) bekezdésében meghatározottak az irányadók, már csak azért is, mert ha a termékértékesítési szerződésre vonatkozó szabályokat összességében nézzük, azt kell mondani, hogy egyetlen gazdálkodó szervezet - így az egyéni vállalkozó - sem köthet úgy termékértékesítési szerződést, hogy annak tárgyait a polgári jogi forgalomban, adásvétel útján szerzi meg. Ez a módszer teljes mértékben ellentétben állna a termékértékesítés alapfunkciójával. Ez esetben tehát a „maga termelte” termék stb. fogalom mellé kizárólag a „maga gyűjtötte” termék, termény kerülhet be a termékértékesítési szerződés tárgyi körébe.

A miniszteri indoklás is csak azt mondja ki, hogy a Ptk.-t módosító törvény hatályon kívül helyezte a mezőgazdasági termékértékesítési szerződésről szóló, többször módosított 14/1978. (III. 1.) MT rendeletet, és ezért iktatta be szabályai közé a (3) bekezdést. A hatályon kívül helyezett jogszabály ugyanis megengedte (2. §), hogy a gazdálkodó szervezet - a fent jelzett körben - a nem maga termelte mezőgazdasági termékekre is kössön termékértékesítési szerződést. A problémát némiképpen az okozza, hogy a hatályon kívül helyezett jogszabály hatálybalépésekor a Ptk. 685. § c) pontja még nem sorolta a gazdálkodó szervezet kategóriájába az egyéni vállalkozót; s a jogszabályban, ennek alapján a jogalkalmazásban teljesen egyértelmű volt, hogy a nem maga termelte mezőgazdasági terméken mit kell érteni. Egyértelművé lehet tenni azonban a joggyakorlatot azzal, ha a (3) bekezdést az általunk kifejtett módon értelmezzük.

Összefoglalva tehát megállapítható, hogy a mezőgazdasági termékértékesítési szerződés a mezőgazdasági termelő és a mezőgazdasági terméket megvásárló között létrejövő olyan jogügylet, amelynek alapján a termelő maga termelte vagy gyűjtötte terményt, terméket vagy saját nevelésű, illetőleg hizlalt állatot köteles a szerződésben kikötött későbbi időpontban a megrendelő birtokába és tulajdonába (kezelésébe) adni, a megrendelő pedig köteles a terményt, terméket, illetőleg állatot átvenni és az ellenértékét megfizetni.

A szerződés alanyai

2. A mezőgazdasági termékértékesítési szerződés alanyai - az elmondottakból is következően - a mezőgazdasági termelő és a megrendelő.

Mezőgazdasági termelő lehet: a mezőgazdasági nagyüzem: állami gazdaság - ideértve a cél-, a tan- és az erdőgazdaságokat is -, termelőszövetkezet vagy szakszövetkezet, halászati szövetkezet, gazdasági társaság, leányvállalat stb. - amelynek alaptevékenységéhez tartozik a növénytermelés, az állattenyésztés vagy a mezőgazdasági termékek értékesítése; a magángazdálkodó, aki élethivatászerűen foglalkozik mezőgazdasági termeléssel; a szövetkezeti tag vagy a mezőgazdasági nagyüzem alkalmazottja, aki magángazdaságban folytat földművelést vagy állattenyésztést; a bérből és fizetésből élő állampolgár, aki a főfoglalkozása mellett kisegítő gazdaságban foglalkozik növénytermeléssel vagy állattenyésztéssel; minden olyan állampolgár, foglalkozásától eltekintve, aki növények, állati termékek gyűjtésével foglalkozik; a nagyüzem keretében működő önálló egységek, amelyek a nagyüzemmel kötött szerződés alapján adják át az egység keretei között előállított, termelt terményeket, nevelt vagy hizlalt állatokat; végül minden olyan természetes és jogi személy, akit vagy amelyet a jogszabály mezőgazdasági termelőnek nyilvánít.

A maga termelte, gyűjtötte mezőgazdasági termékekre és terményekre (továbbiakban: termék) mezőgazdasági termékértékesítési szerződést a gazdálkodó szervezet köthet [Ptk. 685. § c) pont]. A Ptk. pedig, ahogyan az előzőekből már kitűnt, nemcsak az általunk fentebb felsorolt gazdálkodó szervezeteket, hanem más szervezeteket is e kategóriába sorol. Ide sorolja az egyéni vállalkozót, a vízgazdálkodási társulatokat, valamint az egyes jogi személyek által létrehozott vállalatokat és leányvállalatokat is. Sőt e vonatkozásban a gazdálkodó szervezetekre irányadó szabályokat írja alkalmazni az államra, az állami költségvetési szervekre, az egyesületekre, és a helyi önkormányzatokra is, ha más szabályaiban kifejezett rendelkezést nem tartalmaz.

Mindemellett a gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy a mezőgazdasági termelők körében legnagyobb gyakorisággal az általunk felsorolt jogi és természetes személyek jelennek meg, a Ptk.-ban felsorolt egyéb gazdálkodó szervezeteknek a termelői oldalon való megjelenése nem tipikus.

A mezőgazdasági termékforgalomról szóló, többször módosított 45/1977. (XI. 24.) MT rendelet végrehajtása tárgyában kiadott - már hatályon kívül helyezett - 43/1977. (XII. 1.) MÉM rendelet 1. §-ának (2) bekezdése a termelési rendszereket is a mezőgazdasági termékértékesítési szerződés alanyai közé sorolta. Megítélésünk szerint azonban ez hibás koncepción alapult, hiszen a termelési rendszer nem más, mint termelési vagy tenyésztési technológia, azaz nem jogi fogalom (l. ezzel kapcsolatosan a szerző: A kooperációs és integrációs kapcsolatok jogi formái c. tanulmányát. Állam és Jogtudomány XXVII/3. 1984. 402-404. o.). A termelési rendszer fogalmán - a mezőgazdaságra vetítve - a termelésnek azt a korszerű tényezőkomplexumát szokták érteni, amelyben a hozamok mennyiségi és minőségi növelése céljából a legújabb biológiai, kémiai, technikai elemeket a rendszert alkalmazó egységekre szinkronizálják. Erre tekintettel a fent hivatkozott jogszabályi tétel hibás. A rendszergazda, azaz a technológia kidolgozója vagy a rendszert alkalmazó gazdálkodó szervezet azonban már lehet a mezőgazdasági termékértékesítési szerződés alanya. Ezért a jelzett hiba ellenére nem minősíthetjük pl. a rendszerszervező, rendszergazda által kötött szerződéseket hibásnak. E szervezetek ugyanis nem vitásan a mezőgazdasági nagyüzem kategóriájába sorolhatók, mint állami gazdaság, szövetkezet vagy gazdasági társaság, esetleg e szervezetek által létrehozott vállalat vagy leányvállalat. Azt azonban mindenképpen hangsúlyozni kell - s ez a bírói gyakorlatból is kiolvasható -, hogy: „A mezőgazdasági termelési rendszerszervezőnek - külön megállapodás nélkül - nem áll jogában rendelkezni a rendszer tagjai között létrejött szerződés tárgyáról, ezért a rendszer tagját terhelő kötbérösszeg mérsékléséhez nem nyújt alapot az a körülmény, hogy annak a szerződésszegését a rendszerszervező intézkedése okozta.” (LB Gf. II. 30986/1982. - BH 1984/10. sz. 367.) Az alapul szolgáló tényállás szerint „tény, hogy a felek mindegyike azonos termelési rendszer tagja és az is, hogy az alperes által termelt Badacsonyi fajtájú oltványoknak egy helyre történő telepítését szakmai követelmények indokolták. A beavatkozóknak mint rendszergazdának, helyesebben rendszerszervezőnek azonban - a felek és közte létrejött megállapodás hiányában - nem volt joga rendelkezni a szerződés tárgyával. Ebből következően az alperesnek a szerződésszegésért fennálló felelősségét nem menti és nem enyhíti az a körülmény, hogy a szerződés megkötését - az alperes gondatlan szerződéskötése mellett - a rendszerszervező intézkedése idézte elő” (LB Gf. II. 30986/1982.). Ehhez azonban szerintünk mindenképpen hozzá kell tenni, hogy ha a rendszerszervező hibás intézkedése miatt vagy az általa adott technológia hibás voltából a rendszert befogadót, azaz az adaptálót kár érte, azt a közte és a rendszerszervező között létrejött szerződés alapján érvényesítheti.

A Ptk. és a speciális jogszabályok sem határozzák meg a megrendelői körét. Általánosságban elmondható, hogy a megrendelői körhöz kell sorolni a gazdálkodó szervezeteket - erre vonatkozóan a Ptk. 685. § c) pontja az irányadó.

Az elmondottakból látható, hogy mind a megrendelői, mind pedig a termelői oldalon bárki megjelenhet a termékértékesítési szerződés alanyaként, a jogszabályok egyik kört sem korlátozzák vagy határozzák meg. A magántermelők körében kötött szerződéseknél azonban felmerülhet az a probléma, hogy a szerződést alá nem író házastárs miként válhat kötelezetté. A Legfelsőbb Bíróság e kérdést is eldöntötte. Eszerint: „Az ilyen szerződésekért való helytállásra is a Csjt. szabályai az irányadók. A konkrét eset elbírálásánál azonban értékelendő körülmény lehet a házastársak foglalkozása” (P. törv. V. 20 389/1975.). Kimondotta a Legfelsőbb Bíróság ebben a határozatában azt is, hogy: „számottevő népgazdasági érdek fűződik ahhoz, hogy az állampolgárok, akik mezőgazdasági termék szolgáltatására vagy állatnevelésre vállalkoznak, és ehhez tárgyi adottságaik is vannak, termékértékesítési szerződést kössenek függetlenül attól, hogy élethivatásszerűen foglalkoznak-e mezőgazdasági termeléssel vagy sem.” Ez a megállapítás ma is érvényes nemcsak azért, mert nemzetgazdasági érdekek indokolják, hanem azért is, mert az állampolgár elvehetetlen jogai közé kell sorolni azt, hogy - a jogszabályok keretei között és a közösség érdekeivel ellentétben nem álló - bármely foglalkozást választhasson, és e foglalkozási körben - a vonatkozó jogszabály keretei között - vállalkozói tevékenységet is folytathasson. Más oldalról azt is, hogy e tevékenység körében másokkal szerződéseket köthessen, és a szerződés tartalmát a Ptk. szabályainak figyelembevételével szerződéses partnerével közösen állapíthassa meg.

A szerződés tárgya

3. A Ptk. 417. §-ának (2) bekezdése szerint a szerződés tárgya valamely terméknek meghatározott területen való megtermelése, továbbá állat nevelése és hizlalása is lehet. E meghatározás szempontjából tehát: a) a termék fogalma, b) a meghatározott terület, illetőleg c) az állat nevelése vagy hizlalása, továbbá d) a „maga termelte” feltétel, s végül e) az esetleges egyéb kikötések azok, amelyek magyarázatra szorulnak.

a) *A termék fogalma* körében a Ptk. nem nevesíti sem a termékféléseket, sem az állatfajtákat. Megítélésünk szerint ez több okból is helyeselhető. Először is azért, mert lehetetlen és szükségtelen is a mezőgazdasági termékek körének felsorolása, más oldalról a felsorolás eleve szűkítené is a szerződés alá vonható termékek körét. A modern termelési technika és a különböző országok közötti piaci kapcsolatok következményeként ugyanis ma már számos olyan termény kerül termesztésre, és termékelőállításra, amelyről a magyar gazda a Ptk. hatálybalépésekor még csak nem is hallott, sőt nem hallott még akkor sem, amikor a termékértékesítési szerződésre vonatkozó jogszabály megszületett. Ezért ha akkor a termékek meghatározására kerültek volna, a maiak már kimaradnának a termékértékesítési szerződés köréből, vagy bevonásuk jogszabály-módosítást eredményezett volna. Ezért csak üdvözlölni lehet minden olyan jogszabályt, amely a gazdálkodó szervezeteknek és termelőknek viszonylag szabad lehetőségeket ad, és csak a keretek meghatározására törekszik. Mindemellett a jogtudomány és -gyakorlat meghatározhatja ezeket a termékeket, vagy legalábbis példálódzó felsorolást adhat. Sárándi Imre vállalkozott is a meghatározásra, amikor azt írja: „a mezőgazdasági termékértékesítés tárgya lehet a növénytermesztés valaminő produktuma, nevezetesen valamely növény, meghatározott növények bizonyos része., illetőleg olyan termékek is, amelyek a szabad természet adományaként állottak elő, és azokat gazdálkodó szervezet vagy magánszemély összegyűjti és átadja az azokat közvetlenül vagy feldolgozás útján hasznosítható. szervezeteknek. Mezőgazdasági termékértékesítés köthető pl. az erdei melléktermékekre (szamócára, málnára, földiszederre), „a különböző parlag vagy nem mezőgazdasági célra használt területeken vadon növvő, de hasznos növényekre (pl. kamillára) és egyéb gyógynövényekre”, sőt azokra a termékekre is, amelyeket a mezőgazdasági termelő a jelzett termékekből állít elő, vagyis a feldolgozott termékekre is.

A 417. § (3) bekezdéséhez fűzött miniszteri indokolásból az is kiténik: a törvényalkotói szándék arra irányult, hogy a termékértékesítési szerződés kötését minden lehetséges mezőgazdasági termékre kiterjessze; nem korlátozva - a maga termelte és maga gyűjtötte fogalom körébe tartozó elemeken túl - sem a termelőt, sem a megrendelőt.

A termék tehát a szerződés tárgya lehet természetes és feldolgozott állapotban is. A feldolgozásnak számtalan formája van; a lényeg, hogy a termék a feldolgozás után is magán viselje a mezőgazdasági termékek és termények sajátos vonásait. Ha ezeket a sajátosságokat a termék elveszíti, kérdéssé válhat az is, hogy a termékértékesítés tárgyaként szerepelhessen.

b) *A meghatározott területen történő termelés* többféle tartalmat takarhat. Így takarhatja azt, hogy a szerződésben a feleknek kell meghatározni: a mezőgazdasági termelő a szerződés tárgyát képező terméket a birtokában levő parcellák közül melyik földrészletén köteles előállítani, pl. olyan helyen, ahol az öntözés biztosítható. Takarhatja azt is, hogy a felek a terület mennyiségét (nagyságát) határozzák meg és azt, hogy az ezen a területen (pl. 10 ha-on) megtermelt lucernamagot köteles a termelő a megrendelőnek átadni. Takarhatja azt is, hogy a megrendelő a háztáji gazdaságokban termelt terméket köteles átvenni stb. Vagyis a meghatározott terület konkretizálását a szerződésben kell rögzíteni annak jelzésével is, hogy az ezen a területen termelt termény milyen mennyiségben kerül átadásra és átvételre, illetőleg mi történik akkor, ha a termelő rajta kívül álló okok miatt (pl. jégverés, fagykár) nem tudja a meghatározott területről a szerződési kötelezettségét teljesíteni.

Rögzíteni kell a szerződésben azt is, hogy milyen módon kell eljárni abban az esetben, ha a meghatározott területről be- vagy összegyűjthető terméket a megrendelő nem tudja átvenni, mert pl. nincs piaci vagy tárolókapacitása stb. A szerződés egyoldalú módosítása ezen az alapon nem lehetséges. A járható út, hogy a felek a szerződést kölcsönösen módosítsák, meghatározva azt is, hogy milyen mennyiségű - esetleg minőségű - termék átvételére lesz köteles a továbbiakban a megrendelő.

Ugyanígy módon természetszerűen módosítható közös akarattal a szerződés akkor is, ha a termelői oldalon következik be előre nem látható esemény, különösen olyankor, ha az esemény bekövetkezésében a termelő vétlen.

A szerződés érvényessége szempontjából teljesen közömbös, hogy a meghatározott földterület a termelő tulajdonában, kezelésében vagy használatában van, tehát a tulajdonjogi minősítésre nincs szükség, az a szerződés szempontjából irreleváns. Az azonban lényeges, hogy ezt a területet a felek a szerződésben pontosan, megfelelően körülhatároltan, a földrészlet azonosítható jegyeit is feltüntetve határozzák meg úgy, hogy abból egyértelműen megállapítható legyen a terület nagysága is. E meghatározás ugyanis vita esetén a termék mennyiségére nézve is eligazító adatokat szolgáltathat.

c) *A meghatározott földterület az állat nevelése vagy hizlalása szempontjából is irreleváns.* Az azonban lényeges kikötés, hogy az állatok takarmányozása vagy legeltetése hogyan alakuljon. Emellett nem kizárt az sem, hogy a felek az állatok tartásának körülményeit is meghatározzák, pl. hogy csak a szabadon tartott állatok kerülnek átvételre, vagy csak az olyan állatok, amelyeket a termelő táptakarmánnyal nem etetett stb. Az ilyen kikötés nemteljesítéséből származó felelősség a termelőre hárul.

A XX. század végén és a XXI. század elején, a világ minden részén a biotermékek termelése került a felvásárlás és a termény piacra vitelének középpontjába. Ezeknek a termékeknek az ára lényegesen magasabb ugyan, mint a többié, a vevő - természetesen a tehetősebb - azonban mindemelett inkább megadja a magasabb vételárat azért, hogy vegyszermentes terményhez vagy termékhez jusson. Feltehetően ebben az évszázadban a biotermékek kereslete a termékértékesítési szerződések megkötése során is megnövekszik. Pl. a magyar szürkemarháé. Ennek a fajtának az az előnye, hogy télen-nyáron kinn van a legelőn, jó minőségű fűvet legel, ideértve a gyógynövényeket is, tehát a húsa garantáltan vegyszermentes lesz. Minden valószínűség szerint ennek a fajtának mind belföldön, mind pedig a külfiacon nyers és feldolgozott állapotban is megnő az ázsioja.

A megrendelő kikötheti azt is, hogy a termelő a nevelésre vagy hizlalásra átadott állatokat hány négyzetméteres istállóban helyezze el, egy-egy állat mozgásterét mennyi legyen, rendelkezzen-e az istálló a megfelelő szellőztetés érdekében ablakokkal, el legyen-e látva önetetőkkel, illetőleg önitatókkal, valamint hogy az istálló minden szempontból feleljen meg az EU-szabványoknak.

Eltérő kikötés hiányában a mezőgazdasági nagyüzem szerződést köthet olyan állatokra is, amelyeket a tagjai vagy az alkalmazottai magángazdaságukban nevelnek vagy hizlalnak. Ilyen esetben a nagyüzem és a tag (alkalmazott) között külön szerződés jön létre, amelyben a belső viszonyt rendezik és azt, hogy a saját gazdaságban való tartás milyen esetleges előnyöket eredményez, amelyek a tagsági munkaviszonyhoz kapcsolhatók. Pl. az ilyen állatok nevelésére vagy hizlalására fordított időt a közös munkában eltöltöttnek kell tekinteni stb.

d) A mezőgazdasági termékértékesítési szerződés tárgyának meghatározásánál *lényeges elem az is* - amiről korábban már szó esett -, hogy a *termék vagy állat maga termelte vagy gyűjtötte legyen*. Hogy e fogalom mit takar, a termékértékesítési szerződés fogalmának meghatározásánál már kifejtettük. Azt azonban hangsúlyozni kell, hogy a *termékértékesítési szerződés rendszerint zártfajú szolgáltatásra irányul*. Vagyis a szállító maga termelte terményt, terméket vagy saját nevelésű, illetőleg hizlalású állatot köteles a megrendelőnek szolgáltatni. A zártfajú szolgáltatásnak az a sajátossága, hogy a kötelezett mindaddig köteles teljesíteni, ameddig abból a dologból, amelyet a szerződésben lekötöttek, valamennyivel is rendelkezik. Ellentétben tehát a fajlagos szolgáltatással, amelynek körében elvileg soha nem fordulhat elő lehetetlenülés - a zártfajú szolgáltatásnál ez bekövetkezhet akkor, ha a mezőgazdasági termelőnek már semmi nem áll rendelkezésére a lekötött termékből vagy állatfajtából. A Ptk. megfogalmazásában ez azt jelenti, hogy „ha valaki fajta szerint meghatározott maga termelte dolog szolgáltatására kötelezi magát, de azt egészben vagy részben nem képes szolgáltatni, nem köteles a hiányzó dolgot a teljesítés céljára mástól beszerezni. Ez a szabály a szerződésszegésért való felelősséget nem érinti” (289. §). Más szóval, a termelőt addig, amíg a szerződésben meghatározott termékből, állatfajtából valamennyi is rendelkezésre áll, a teljesítésre lehet kötelezni, ha azonban elfogyott, nem köteles azt vásárlás útján pótolni akkor sem, ha az adott termékkel a piac telítve van.

Idekvánkozó Ptk.-szabály az is, hogy: „ha valaki fajta és mennyiség szerint meghatározott dolgot ugyanannak a személynek különböző helyekre köteles küldeni, de az egész mennyiséget nem tudja szolgáltatni, a jogosult rendelkezése szerint köteles-e a rendelkezésre álló mennyiséget elosztani. Ha a jogosult felszólítás ellenére nem rendelkezik, a kötelezett az egyes helyekre járó mennyiséget arányosan köteles csökkenteni, kivéve, ha általa is ismert nemzetgazdasági érdekek más elosztást indokolnak” (Ptk. 291. §). E szabály utolsó mondatrésze, amely a kivételre utal - megítélésünk szerint - nem Ptk.-ba való, egyrészt azért, mert a nemzetgazdasági érdekek megítélése akár pozitív, akár negatív értelemben meglehetősen szubjektív lehet, és hogy mi a nemzetgazdasági érdek, a Ptk. nem határozza meg, másrészt azért, mert nincs is megfelelő normatartalma. Ezért elegendő lenne annak meghatározása is, hogy a jogosult - rendelkezésének hiányában - a kötelezettnek arányosan köteles teljesíteni.

A Ptk. 417. § (3) bekezdése jogot ad a termelőnek arra is, hogy a termékértékesítési szerződést a nem maga termelte mezőgazdasági termékre is megkösse. Ezt a szabályt azonban csak a szerződés fogalmánál már leírtak figyelembevételével lenne szabad alkalmazni: nevezetesen abban az esetben, ha a nem maga termelte vagy gyűjtötte termék nem adásvétel útján került a termelő birtokába. Ha ugyanis a termelő a terméket mástól vásárolta, a felek között nem termékértékesítési szerződés jön létre. Igazolja ezt egyébként a Ptk. 289. § is, amely szerint a termelő nem köteles a hiányzó dolgot mástól beszerezni. Ha pedig ez így van, akkor az olyan szerződés, amelynek tárgyát a termelő nem maga termelte vagy gyűjtötte, hanem mástól beszerezett termékkel helyettesíti, nem is minősülhet termékértékesítési szerződésnek.

Az állatnevelésre vagy hizlalásra kötött szerződés létrejöhet úgy is, hogy a megrendelő, a tulajdonjog fenntartásával ad át állatokat a termelőnek. Ez a tény - megítélésünk szerint - nem változtatja meg „a maga termelte, nevelte, hizlalta” jogszabályi fogalmat, mert itt nem az a lényeg, hogy a szerződés tárgyát képező termény, állat stb. kinek a tulajdonában van, hanem az, hogy azt a kötelezettséget, amely a végeredménnyel, nevezetesen a késztermény, -termék előállításával, illetőleg az állatneveléssel vagy hizlalással összefüggésben van, a termelő teljesítette-e. A tulajdonjog fenntartása legfeljebb a kárveszélyviselés szempontjából bír jelentőséggel. A Ptk. 99. §-a szerint ugyanis „A tulajdonos . viseli a dologgal járó terheket és a dologban beállott azt a kárt, amelynek megtérítésére senkit sem lehet kötelezni.” E szabály szerint azonban a kárveszélyviselés csak abban az esetben marad a tulajdonosnál, ha a termelő úgy járt el - a szerződésben meghatározott cselekmény teljesítése kapcsán -, ahogy az általában elvárható. Ha nem, illetőleg, ha a termelő szerződésszegő magatartást tanúsított, akkor a kárveszélyviselés is átszáll a megrendelőre, azaz a tulajdonosra a termelőre. Ebben az esetben neki kell bizonyítania, hogy a lehetetlenné válás oka (pl. az állatok elhullása vagy a jelentős súlycsökkenés) egyik félnek sem felróható okból következett be, illetőleg a lehetetlenné válásért nem ő a felelős.

A Legfelsőbb Bíróság egyébként kimondta azt is (P. törv. I. 20062/1987.), hogy a tulajdonjog fenntartásával megkötött mezőgazdasági termékértékesítési, állatnevelési szerződés esetében indokolt a vállalkozás szabályainak, nevezetesen a Ptk. 400. §-ának (1) bekezdésében foglalt rendelkezésnek az alkalmazása.” E szerint ugyanis a megkezdett, valamint a befejezett, de át nem adott mű tekintetében a kárveszély a teljesítés lehetetlenné válására vonatkozó szabályok szerint oszlik meg a megrendelő és a vállalkozó között.

e) A mezőgazdasági termékértékesítési szerződés részének kell tekinteni a szállítóhoz használt göngyöleggel kapcsolatos megállapodást is. Ilyen esetben a szerződés tárgya nem csupán a termék szolgáltatása, hanem a megrendelő által megnevezett göngyölegben történő szállítása, amelynek az ellenértékét természetesen a termékkel együtt köteles megtéríteni.

A szerződés tárgyát képezhetik továbbá a termék tárolására vonatkozó kikötések is. Hangsúlyozni kell azonban, hogy a jogviták elkerülése érdekében sokkal szerencsésebb, ha a felek mind a göngyöleggel, mind pedig a termék tárolásával kapcsolatban külön szerződést kötnek. Ilyen esetben a tárolás kezdő időpontja a teljesítés időpontját követő nap, addig ugyanis a termelő a termékértékesítési szerződés alapján köteles a terméket tárolni, megfelelően kezelni, azaz olyan állapotban tartani, hogy az a szerződés teljesítésére alkalmas legyen.

A tárolás egyébként történhet a termelő saját telephelyén, de történhet más gazdálkodó szervezetnél is pl. a Gabonakereskedelmi Vállalatok és Kft.-k telephelyein is. A nem saját telephelyen tárolt termék a termelő tulajdonjogát nem érinti (Gf. VI. 30 785/1996/4.), ezért a termelő részére történő szállítási diszpozíció e helyről is érvényesnek tekinthető. Nem kizárt az sem, hogy amennyiben a termelő nem tudja a tárolt áru teljes mennyiségét az eredetileg megrendelt termelő részére átadni, a megmaradó mennyiségre a tárolóval kössön termékértékesítési szerződést. A szerződésben azonban jelezni kell, hogy a szerződés tárgya a megrendelő birtokában van. A termékértékesítési szerződés helyett azonban ilyen esetben célszerűbb adásvételi szerződést kötni.

Noha a hatályos jogszabályok ma már ilyen kivételt nem tartalmaznak, de a gyakorlatban ma is a *szerrdés tárgyát képezik a megrendelő által nyújtott különböző szolgáltatások, a minőség megörzése érdekében átadott vetőmagvak, szaporítóanyagok, kikisérletezett állatfajták, a termeléshez szükséges speciális vegyszerek, meghatározott összetételű táptakarmány stb., amelyeket a termelő köteles a termék előállítása során felhasználni. A minőségi követelmények a megrendelőtől származó dolgok tekintetében éppen úgy elengedhetetlenek, mint a termelő oldalán: vagyis, ha a szerződésben meghatározott termék azért lesz kevesebb, mint amennyi meghatározásra került, mert az átadott vetőmag hibás volt, nem a termelőt, hanem a megrendelőt terheli a felelősség.*

A termelőt terheli azonban a felelősség abban az esetben, ha nem tartotta be a megrendelő utasításait, pl. nem akkor és nem azt a védőoltást alkalmazta, amit a megrendelő előírt, és ezért a leszerződött állomány jó része elhullott. Amennyiben azonban a megrendelő is közrehatott a kár előidézésében - pl. nem megfelelő vakcinát szolgáltatott -, kármegosztásnak lehet helye. Nem egyértelmű azonban a helyzet akkor, ha a termelő észlelte azt, hogy „a megrendelő alkalmatlan anyagot vagy pedig célszerűtlen vagy szakszerűtlen utasítást ad”, erre ugyanis a termelő köteles a megrendelőt figyelmeztetni. A Legfelsőbb Bíróság álláspontja szerint ugyanis ebben az esetben, a Ptk. 422. § (4) bek. alapján - jogszabály eltérő rendelkezése hiányában - a vállalkozás szabályait kell megfelelően alkalmazni (ld. Pfv. VII. 20838/1993/3. sz. ítéletet).

Összefoglalva megállapítható tehát: a szerződés tárgya nemcsak a Ptk. által meghatározott terméknek valamely területen történő termelése, illetőleg állat nevelése és hizlalása lehet, hanem a felek által meghatározott egyéb magatartás is, amely irányulhat a terméknek a tárolására, meghatározott göngyölegben történő szállítására és a megrendelő által vállalt különböző anyagok átadására és szolgáltatásaira is.

A szerződés tartalma

4. A szerződés tartalmának egyes elemeit meghatározhatja jogszabály, és meghatározhatják a felek is. Amennyiben a jogszabály a szerződés tartalmának egyes elemeit meghatározza, kimondhatja, hogy akkor is a jogszabályban foglaltak lesznek érvényesek, ha a felek ezektől eltérően állapodtak meg [Ptk. 226. § (1) bek.].

A szerződés tartalmát általában - így a mezőgazdasági termékértékesítési szerződés tartalmát is - a szerződő felek jogainak és kötelezettségeinek összessége határozza meg. A termelői oldalon kötelezettségként kell meghatározni: a) a termék megfelelő minőségben és mennyiségben történő előállítását, b) az előállítás során a megrendelő által szolgáltatott anyagok felhasználását, c) az előállított terméknek a szerződésben meghatározott időpontban történő szállítását, d) a szerződésben rögzített mellékkötelezettségek teljesítését. A megrendelői oldalon pedig: a) a termék előállításához szükséges és a szerződésben vállalt anyagoknak a termelő részére történő átadását, b) a termelő által előállított és a szerződésben meghatározott termék határidőben történő átvételét, c) az átvett termékek ellenértékének az átvétellel egy időben történő kifizetését, d) a vállalt egyéb kötelezettségek teljesítését.

Ha a szerződés tartalmát a jogosultságok oldaláról akarjuk megfogalmazni, akkor azt mondhatjuk, hogy a termelőnek joga van a termék ellenértékére és mindazon szolgáltatásokra, anyagokra, amelyek a megrendelő kötelezettségeként megfogalmazást nyertek és megfordítva, a megrendelőnek arra, hogy megkapja mindazon szolgáltatásokat stb., amelyek a termelő kötelezettségeinek teljesítéséből szükségszerűen következnek. Ami tehát az egyik oldalon jog, az a másik oldalon kötelezettség, vagyis mind a termelői, mind pedig a megrendelői pozíció a jogok és kötelezettségek komplex egységeként fogalmazható meg.

Az elmondottakon túl azonban szükséges utalni arra, hogy a termékértékesítési szerződés megkötésénél *figyelemmel kell lenniük a feleknek a Ptk. általános szabályaira* és arra is, hogy a szerződés lényeges tartalmi elemeiben megállapodjanak. Lényeges tartalmi elemnek minősül: a szerződés tárgyának mennyiség, minőség és választék (szabvány) szerinti meghatározása, a teljesítés helyének, naptár szerinti idejének, illetőleg az ellenérték kifizetése időpontjának megjelölése; más oldalról azoknak a mellékkötelezettségeknek a pontos körülírása, amelyeket a termelő, illetőleg a megrendelő a szerződésszerű teljesítés érdekében magára vállal. Ez azt jelenti, hogy a szerződés általános tartalmi elemeit a Ptk., a speciális tartalmi elemeket pedig - a törvény keretei között - a felek közösen határozzák meg.

A termelő kötelezettségei

5. A termelő kötelezettsége a jogszabály szerint is az, hogy: a) a szerződésben körülírt terméket megfelelő mennyiségben és minőségben előállítsa, b) az előállítás során a megrendelő által szolgáltatott anyagokat felhasználja azoknak az utasításoknak megfelelően, ahogyan az a szerződésben rögzítést nyert, c) az előállított termékeket a szerződésben meghatározott mennyiségben, minőségben és időpontban a megrendelő által megjelölt helyre szállítsa, d) a szerződésben meghatározott egyéb kötelezettségeket teljesítse.

a) A termelő azt a növényféléseget köteles termelni, állatot nevelni és hizlalni, amelyet tőle a szerződés másik alanya megrendelt, a megrendelés szerinti mennyiségben és minőségben. Ennek során köteles betartani azokat az előírásokat, amelyeket a termék előállításával, a termény termesztésével vagy az állatok tartásával kapcsolatban szabvány vagy a megrendelő szabott meg. Helyénvaló, ha a felek a termék mennyiségi és minőségi meghatározásával kapcsolatban is megállapodnak. A mennyiséget a mezőgazdasági termék sajátosságainak megfelelő mértékegységben vagy meghatározott terület teljes termésében, illetőleg meghatározott állat teljes hozamában vagy ezek hányadában lehet meghatározni. A minőséget szabványra vagy más kötelező előírásra történő utalással, továbbá szabatos és rövid leírással és minden esetben a minőség alsó határértékének a megjelölésével lehet meghatározni.

A szerződésben tehát meg kell határozni a termelésre kerülő termék, termény *menntiségét*, azonosító adatait (pl. 500 tonna jonatánalma), a minőségre történő utalást (pl. I. rendű vagy konzervipari feldolgozására alkalmas minőség stb.), és azt is, hogy a szerződés teljesítése során hány százalékos lehet a plusz-mínusz eltérés. Meg kell határozni a termék érettségi fokát, és azt, hogy a különböző érettségi fokot képviselő termékből a megrendelő milyen mennyiséget kíván termeltetni. Célszerű a szerződésben meghatározni azt is, hogy gabonatermelés esetén maximum mennyi lehet a víztartalom. Amennyiben a szerződés e mennyiséget nem tartalmazza, az adott időben, az adott helyen általában elfogadott víztartalmat lehet figyelembe venni. Külön kikötés esetében azonban nem lehet az általában elfogadott víztartalomra hivatkozni, hanem a szerződésben kikötött mennyiség lesz a meghatározó. (Pfv. VII. 23103/2000/6.), és a termelő nem hivatkozhat arra, hogy más megrendelők a szerződésben kikötött nagyobb mennyiségű víztartalommal is átvették a leszerződött gabonát. Kiköthetik a felek azt is, hogy a minőség és mennyiség ellenőrzését a megrendelő képviselője a termelés helyén végzi.

A szerződő felek megállapodhatnak abban is, hogy a termelő az előállításra kerülő terméknel milyen termelési technológiát köteles alkalmazni; ezen belül azt, hogy milyen vetőmagot, mennyi vegyszert, műtrágyát stb. köteles felhasználni, illetőleg szabad felhasználnia, hogy a termelés öntözöberendezés alkalmazásával vagy e nélkül történjen stb. Amennyiben a megrendelőnek további speciális kikötései vannak, és e kikötések teljesítéséhez szükséges szakértelemmel a termelő nem rendelkezik, meghatározhatják a felek azt is, hogy a termelés folyamatos segítése és ellenőrzése céljából kijelölt szakembert a termelő a termelés minden fázisáról köteles tájékoztatni, biztosítani annak lehetőségét, hogy e szakember helyszíni ellenőrzést tarthasson, és utasításait a termelőnek szerződésszerűen kell végrehajtania.

A *minőség* meghatározásánál egyre nagyobb szerephez jutnak a *szabványok*. Amennyiben valamely termékre szabvány van, a szerződésben elegendő a szabványra történő utalás. Az sem kizárt azonban, hogy az elkövetkező években egy bizonyos termékre több szabvány is kiadásra kerül, ezért a szerződésben pontosan körül kell írni, hogy melyik szabványról van szó. Hangsúlyozni kell, hogy a felek közötti vita esetén akkor is a szerződésben meghatározott szabványt kell az eljáró bíróságnak figyelembe vennie, ha időközben új szabvány került kiadásra. Vonatkoztatható ez a megállapítás arra az esetre is, ha a szerződés megkötésének időpontjában már az új szabvány kiadásra került, de azt a felek a szerződésbe nem építették be. Nem lehet a minősítésre hatással az a tény sem, hogy az új szabvány alapján készített blanketszerződés - akár az egyik, akár a másik félre nézve - kedvezőbb elszámolási feltételeket teremt (LB Pfv. I. 21289/1993.). Ha ugyanis a felek az új szabvány előírásait kívánják a teljesítés során alkalmazni, módjuk van ennek megfelelően a szerződést közös megegyezéssel módosítani. Ha valamely termékre nézve egyáltalán nincs semmiféle szabvány, akkor a minőséget a feleknek kell meghatározniuk nagyon pontos minőségi jegyekkel, vagy utalhatnak valamely kötelező előírásra is, de ez az utalás nem lehet általános, hanem csak konkrét megjelölés. A minőség meghatározása esetén a szerződés megkötése előtt tisztázni kell, hogy a felek külön-külön is pontosan mit értenek a szerződésben meghatározni kívánt minőségi tartalomra, és helyénvalónak látszik annak rögzítése is, hogy amennyiben ennek ellenére köztük a minőséggel kapcsolatosan valamilyen vita keletkezne, ki az a szakember vagy milyen hivatal az, akinek, illetve amelynek a véleményét mindkét fél elfogadja. E meghatározással a bírói út igénybevétele kiküszöbölhető, s ez a felek közös érdeke.

Állat nevelésére vagy hizlalására kötött szerződés esetén a termék előállításával és meghatározásával kapcsolatos előírásokat értelemszerűen alkalmazni kell. Eszerint pontosan meg kell határozni az állat fajtáját, minősítő adatait, mennyiségét.

Az állatok tenyésztésével vagy hizlalásával összefüggésben is lehetnek a megrendelőnek különböző kikötései. Ezek kapcsolatban lehetnek a tenyésztési technológiával, ezen belül a tartással, a takarmányozással, az állat súlyával, a tenyésztésre vagy a hizlalásra számítható időtartammal stb. Mindezeket a szerződésben pontosan rögzíteni kell, és a termelőnek az itt lefektetettnek megfelelően kell eljárnia. Lehetőség szerint pontos meghatározásokat kell adni arra az esetre is, hogy mit kell tennie a tartónak, ha járványos betegség tör ki, milyen oltóanyagokat kell felhasználnia, az elhullott állatokat milyen formában kell hasznosítani stb.; illetőleg arra is, hogy milyen esetben milyen módon kell vagy nem kell a szerződést teljesíteni. Pontos meghatározásokat kell adni a szaporulatra nézve is, amennyiben az a szerződés tárgyát képezi, azok mennyiségére, minőségére, a betegségek elleni védekezés módszereire stb. Különösen jelentős ez akkor, ha a technológiát és a hibrideket is a megrendelő adja.

A rendszerváltást követően a piacgazdaságra történő áttéréssel egyidejűleg találkozunk olyan termékértékesítési szerződéssel is, amelyben a termeltető hirdetések közzétételével szerzi partnereit, pl. hogy „a vágónyúltermelés exportképességének növelésére kedvezményes kamatozású világbanki hitel igénybevétele, hitelintézetek közvetítésével az ország egész területére kiterjedő termeltetést szervez”. Ilyen hirdetés esetén a mezőgazdasági termelő joggal feltételezi, hogy a termeltető a hitel igénybevételehez szükséges mindennemű munkát elvéggez. Vagyis ez esetben a termékértékesítési szerződés tárgyát képezi a hitelfelvételhez szükséges szolgáltatások (pályázatok, termelési tervek, árajánlatok stb. kidolgozása) elvégzése is. Amennyiben ennek a termeltető nem vagy csak részben tesz eleget, viselnie kell annak jogkövetkezményeit is.

Elképzelhető ez esetben az is, hogy a szerződő felek a szerződés hatályát valamely jövőbeni esemény, nevezetesen a világbanki hitel felvételétől teszik függővé. Ha ez a felfüggesztő feltétel nem következik be - amihez az szükséges, hogy az ne legyen sem elérhetetlen, sem ellentmondó, sem jogellenes - a szerződés nem jön létre. Különösen akkor nem, ha a hitel felvételéhez szükséges szolgáltatásokat a termeltető nem vagy csak részben nyújtja, és a mezőgazdasági termelő mással kénytelen azt elvégeztetni. Ha a világbanki hitelt ez utóbbi szolgáltatások alapján kapja meg, a szerződés a termeltető és a mezőgazdasági termelő között létre sem jön.

Különös figyelmet érdemel az az eset, amikor a megrendelő az általa nevelésre vagy hizlalásra átadott állatok tulajdonjogát fenntartja. Ennek elsődlegesen a kárveszélyviselés szempontjából van jelentősége (BH2000. 486.). A Legfelsőbb Bíróság álláspontja szerint a gyakorlatban kialakult jogelv alapján (P. törv. I. 20062/1987.) - a tulajdonjog fenntartásával megkötött állatnevelési szerződés esetében - indokolt a vállalkozás szabályainak, nevezetesen a Ptk. 400. §-a (1) bekezdésének az alkalmazása. E szerint ugyanis „a megkezdett, valamint a befejezett, de át nem adott mű tekintetében a kárveszély a teljesítés lehetetlenné válására vonatkozó szabályok szerint oszlik meg a megrendelő és a vállalkozó között.” A Ptk. 312. §-ának alkalmazása során a termelő volt a gondozásra megnevezett személy, ezért neki kell bizonyítania, hogy a lehetetlenné válás oka (az állatok elhullása és jelentős súlycsökkenés) egyik félnek sem felróható okból következett be, illetőleg a lehetetlenné válásért nem ő, hanem a megrendelő a felelős. Amennyiben ezt nem tudja bizonyítani, felelnie kell a teljesítés részbeni elmaradásáért, és kártérítést nem követelhet.

Összefoglalva az elmondottakat megállapítható tehát, hogy a szerződő feleknek a szerződés tárgyát képező termékek és állatfajták minőségi és mennyiségi jegyeit, a termelési és tenyésztési technológiát és az ezekkel összefüggő speciális szabályokat pontosan kell rögzíteniük, meghatározva azt is, hogy esetleges vita esetén a bírói út elkerülése érdekében kinek a véleményét fogadják el.

b) A szerződő felek a mezőgazdasági termékértékesítési szerződésben kötelezettséget vállalhatnak arra, hogy a megrendelő a termelő - illetve a termelő a megrendelő - részére a teljesítést elősegítő szolgáltatást és ezzel kapcsolatban útmutatást ad, a másik fél pedig a szolgáltatást az adott tanácsoknak megfelelően igénybe veszi (vetőmagválaszték, előfeldolgozás, különleges növényvédőszer beszerzése stb.). Ha a vetőmagot, más szaporítóanyagot a megrendelő szolgáltatja, a termelő csak ezt használhatja fel. Nem szabad felhasználni azt a vetőmagot, szaporítóanyagot, amellyel kapcsolatban a termelő minőségi kifogással lépett fel, és azt a megrendelő elfogadta, vagy a minőség meghatározására jogosult szerv a minőségi hibát megállapította.

Általánosságban mindkét fél vonatkozásában érvényesülő tétel, amelyet a bírói gyakorlat is követ, hogy a „mezőgazdasági termékértékesítési szerződés keretében az egyik szerződő fél részéről a másik részére adott, teljesítést elősegítő szolgáltatás minőségi hibájával összefüggésben keletkezett kárért a szolgáltatást nyújtó fél felelősséggel tartozik” (P. törv. I. 20146/1986. - BH 1986/11. sz. 460.).

Egységesnek mondható a bírói gyakorlat abban is, hogy: „A szabványnak megfelelő minőségű termék átadása önmagában még nem jelent hibátlan teljesítést” (BH 1983/6. sz. 457.).

Az átadónak a bekövetkező károkat viselnie kell. Ugyanez a megállapítás vonatkoztatható arra az esetre is, ha a vetőmag „megfelel ugyan a szabványnak, de az átlagos agrotechnikai és időjárási viszonyok között való felhasználásra alkalmatlan” (LB Gf. II. 30097/1982. - BH 1982/10. sz. 409.).

Vagy más oldalról: „A termelőtől kártérítési felelősséggel tartozik a téves tájékoztatásért, ha az általa ajánlott és beszerzett vetőmag felhasználásával folytatott termesztéshez technológiát adott és annak betartását rendszeresen ellenőrizte” (LB Gf. II. 31524/1981. - BH 1983/9. sz. 368.).

A bírói gyakorlatból látható, hogy a termelőnek a megrendelőtől kapott termelési technológiai előírások és utasítások tekintetében is fokozott gondosságot kell tanúsítania és a saját szakmai ismereteit is fel kell használnia a termelési folyamatban. Ha ezt nem teszi, magatartását a bíróság úgy értékeli, hogy a kár bekövetkezésében maga is közrehatott. Más oldalról látható az is, hogy a megrendelő, függetlenül attól, hogy a termelési technológia átadását a szerződésben kötötték-e ki vagy sem, annak hibás voltaért, hiányosságaiért mindenképpen felelősséggel tartozik, és köteles megtéríteni azt a kárt, amely a jelzett hibából ered.

c) A termelő az előállított terméket a szerződésben meghatározott mennyiségben, minőségben és időpontban köteles a megrendelőnek átadni, mégpedig azon a helyen, amelyet a felek a szerződésben meghatároztak.

A termelő szerződésszerű teljesítéséért bárki kezességet vállalhat a Ptk. szabályai szerint (272-276. §). Készízető kezesség [274. § (1) bek.] esetén az általános szabályoknak megfelelően a kezes a termelővel egy sorban felel a szerződés teljesítéséért (Pfv. IV. 21 383/1996/4.). A felelősség ez esetben egyetemleges.

Kérdésként merül fel ilyen esetben azonban az, hogy a kezesre érvényes lesz-e a mezőgazdasági termékértékesítés elengedhetetlen tartalmi eleme, nevezetesen, hogy maga termelte terményt, terméket, vagy saját nevelésű, illetőleg hizlalású állatot köteles a termelőnek átadni. Mi azt gondoljuk, hogy igen. Ha ugyanis ezt nem így értelmeznénk, akkor a szerződési kötelezettség teljesítését nagyon könnyen ki lehetne játszani. A termelőnek csak egy kezeset kellene keresnie, aki a piacon felvásárolja a szerződés tárgyát képező terméket, és ezzel a szerződéses kötelelem teljesedésbe mehetne. Ezért a Legfelsőbb Bíróság hivatkozott döntését - véleményünk szerint - helyesebb úgy értelmezni, hogy a kezes csak a pénzbeli tartozásokért vállalhat kezességet.

A teljesítés helye főszabályként [Ptk. 421. § (3) bekezdése] a termelő telephelye. A gyakorlatban azonban a teljesítés helye attól függően alakul, hogy a termelő jogi személy vagy magánvállalkozó. Ha a termelő jogi személyiséggel rendelkező szervezet, akkor a teljesítés helye általában a termelő telephelye, ha magánvállalkozó, akkor a megrendelő telephelye. Ettől eltérően a felek általában akkor állapodnak meg, ha a minősítést csak a megrendelő telephelyén rendelkezésre álló műszerekkel végzik. Ha a gazdálkodó szervezet a megrendelő telephelyén teljesít, annak költségeit a megrendelő - külön megállapodás alapján - téríti meg.

A felek kötelesek egymást tájékoztatni a teljesítés várható alakulásáról. A termelő ezen kívül - eltérő megállapodás hiányában - köteles a megrendelőt a teljesítés idejéről annak megkezdése előtt legalább három nappal értesíteni. Nem terheli a termelőt az értesítési kötelezettség abban az esetben, ha a megrendelő átvételi megbízottja a termelő telephelyén tartózkodik.

A termelő jogosult a szerződésben kikötött mennyiségnél tíz százalékkal kevesebbet is teljesíteni [Ptk. 421. § (2) bek.]. A teljesítés mennyiségi csökkenéséről azonban a megrendelőt feltétlenül értesítenie kell. Különösen fontos ez abban az esetben, ha a megrendelő a termékértékesítési szerződésben kikötött mezőgazdasági termékre továbbadási szerződést kötött, s erről a termelőnek is tudomása van. Ebben az esetben ugyanis nemcsak a kölcsönös együttműködés elvéből fakadó magatartás tanúsításáról van szó, hanem arról is, hogy a megrendelő nem tudja vállalt kötelezettségét harmadik személlyel szemben teljesíteni. A szerződés nem teljesítése pedig adott esetben nemcsak neki, hanem a vele szerződő termelőnek is felróható lehet. Ezért helyénvalónak látszik ilyen esetben a termelő kárenyhítési, esetleg kárelhárítási kötelezettségének felvetése.

A hatályos jogszabályok ma már nem rendelkeznek arról, hogy köteles-e a megrendelő a többletmennyiséget átvenni, vagy sem. Pedig ez a piaccgazdasági viszonyok között egyáltalán nem elhanyagolandó kérdés, és feltétlenül a termelői érdekvédelem körébe tartozik. Ezért e tekintetben a feleknek kell a szerződésben megállapodniuk. Elképzelhető az olyan megoldás is, hogy többletermék esetén a felek alacsonyabb árat határoznak meg, vagy hogy limitálják a többletermék átvételének mennyiségét.

d) *A szerződésben meghatározott egyéb kötelezettség* teljesítését a termelő saját akaratából vállalja magára. Ilyen kötelezettség lehet pl. az, amikor a termelő arra vállalkozik, hogy a leszerződött terméket a megrendelő által kívánt konténerekben, zsákokban, ládákban stb. szállítja vagy adja át, vagy hogy a terméket mindaddig tárolja - feltéve, ha erre a termék minőségi sajátosságai folytán lehetőség van, azaz nem romló áruféleségről van szó -, ameddig azt a megrendelő nem tudja elszállítani. Ilyen kikötések ellenértékét természetesen a megrendelő külön tartozik megfizetni, más oldalról a termelő is felel azért, hogy a vállalt anyagokban történő szállítás esetén a termék minősége változatlan maradjon, azaz megfelelő és jó minőségű göngyöleget használ fel.

A megrendelő kötelezettségei

6. *A megrendelő kötelezettségei közé tartozik a szerződésszerű teljesítés.* Ezen belül különösen: a) a termék előállításához szükséges és a szerződésben vagy a termelő kifejezett kérésére vállalt anyagoknak, vetőmagvaknak, hibrideknek, állatoknak, takarmánynak, termelési vagy tenyésztési technológiai előírásoknak stb. a termelő részére történő átadása, b) a termelő által előállított és a szerződésben meghatározott termék határidőben történő átvétele, c) az átvett termék ellenértékének az átvétellel egy időben történő kifizetése vagy a megállapodásnak megfelelő átutalása, d) a vállalt egyéb kötelezettségek teljesítése.

a) A termelő b) pontban meghatározott kötelezettségeinek tárgyalása során már látható volt, hogy a *terméktértékesítési szerződés* alapjaiban magában foglalja a termelési elemeket is, hiszen a termelő az esetek jó részében nem saját, hanem a megrendelő által átadott termelési technológiai előírások felhasználásával állítja elő a terméket, és a technológiából következően a megrendelő szolgáltatja a vetőmaghibrideket, a szaktanácsot, és ő jelöli ki azt a szakembert is - rendszerint az alkalmazottai közül -, aki a termelés egész folyamatát ellenőrzi, és a termelőt a helyszínen megfelelő szaktanáccsal is ellátja. Látható volt az is, hogy mind a szolgáltatott hibridekért - még ha azok a szabványnak megfelelőek voltak is - felelősséggel tartozik, ugyanígy azokért a szaktanácsokért is, amelyeket menet közben a termelőnek nyújt. Ugyanakkor általában előírás az is, hogy a termelő csak a megrendelő által adott vetőmagot, szaporítóanyagot használhatja fel, kivéve, ha ezekkel kapcsolatban a termelő minőségi kifogással lépett fel, és azt a megrendelő elfogadta, vagy a minőség meghatározására jogosult szerv a minőségi hibát megállapította.

A megrendelőnek tehát kötelezettsége az, hogy a szerződésben vállalt anyagokat megfelelő minőségben, mennyiségben adja át a termelőnek úgy, hogy azok az átlagos agrotechnikai és időjárási viszonyok között való felhasználásra is alkalmasak legyenek. Amennyiben ezt nem teszi meg, vagy csak részlegesen teljesít, és ha a termelőnek ebből kára származik, köteles azt megtéríteni.

b) *A megrendelő köteles a termelő által előállított és a szerződésben meghatározott terméket határidőben átvenni.* Jogszabályi kötelezettsége [l. a Ptk. 380. §-át, a 418. § (1) bekezdését, illetőleg az 1993. évi XCII. tv. 40. § a) bekezdését] ezzel összefüggésben az, hogy a terméket az átvételkor mennyiségileg és minőségileg is megvizsgálja. A megvizsgálás helye - ha a felek eltérően nem állapodnak meg - a teljesítés helye. A megrendelő nem köteles megvizsgálni a terméknek azokat a tulajdonságait, amelyeket minőségi bizonyítvány tanúsít. A terméket a termelő és a megrendelő közös mérlegelése alapján is át lehet venni.

A termék mennyiségi átvételénél irányadó rendelkezés, hogy *a megrendelőnek a szerződésben meghatározott termékmennyiség átvételére van joga, de köteles átvenni a kikötött mennyiségnél 10%-kal kevesebbet is.*

A megrendelő az átvétel kapcsán mennyiségi és minőségi kifogással is élhet. Ez esetben azonban köteles: a) a kifogást alátámasztó bizonyító eszközöket, igazolásokat beszerezni, illetve megjelölni, b) gondoskodni a kifogásolt termék azonosságának megállapításáról, c) lehetővé tenni a termelő számára a kifogás megalapozottságának ellenőrzését vagy felülvizsgálatát.

A „*bizonyítási teher megfordulását eredményezi*” amennyiben a megrendelő az átvételkor kifogást nem tesz, illetve a termelőtől átvett árut nem elkülönítetten, hanem ömlesztve kezeli, tárolja, vagy szállítja el. Neki kell bizonyítania, hogy az értéksökkenés a termelő érdekkörében merült fel. Ezért a megrendelőnek az az érvelése, „amely szerint a mintavétel eredményeként jelentkező minőségi hiba átlagértéke valamennyi termelőre kihat, nyilvánvalóan nem foghat helyt, és a minőségi hiba tekintetében a felperesi (termelői) igényt illetően bizonyító erővel nem bír” (Pfv. I. 23 034/1996.).

A minőség kérdésében felmerülő vita esetén a minőség meghatározására jogosult szervekre és az azzal kapcsolatos szakértői eljárás szabályaira a földművelésügyi miniszternek az érdekelt miniszterekkel (országos hatáskörű szervek vezetőivel) és a szövetkezetek országos érdekképviselői szerveivel egyetértésben kiadott rendelete az irányadó. A minőség meghatározására jogosult szerv egyébként véleményt nyilvánít a vitássá tett minőségi hibáról, egyben a felek bármelyikének kérelmére az értéksökkenést százalékosan megállapítja, valamint nyilatkozik arra vonatkozóan is, hogy a termék a szerződésnek megfelelően vagy más célra felhasználható-e.

Fuvarozóval történő szállítás esetén a megrendelő köteles - a termelő érdekében - a fuvarozóval szembeni igény érvényesítéséhez szükséges intézkedéseket megtenni (pl. kárjegyzőkönyvet felvenni, hivatalos súly- vagy darabszámlálást végeztetni) és erről a termelőt haladéktalanul értesíteni [l. a Ptk. 421. § (4) bekezdését]. Ezen intézkedések elmulasztása esetében a megrendelő nem követelheti a termelőtől azoknak a károknak a megtérítését, illetőleg felel azokért a károkért, amelyek a fuvarozóval szemben érvényesíthetők lettek volna [l. a Ptk. 421. § (5) bek.-ét].

c) A megrendelő köteles az átvett termékek, illetőleg a termelő által nyújtott egyéb szolgáltatások ellenértékét megfizetni. A felek - ha a jogszabály a mezőgazdasági termék árát nem rögzített árformában határozza meg - az ellenszolgáltatásban összegeként vagy az ár utólagos megállapítására alkalmas számítási mód meghatározásával állapodnak meg. Egyes mezőgazdasági termékek ára ui. hatóságilag megszabott, más termékek szabadárak. Bárhogyan is történik azonban az ár megállapítása, a felek általi meghatározása - a szerződés megkötésének időpontjában - meglehetősen problematikus, hiszen nem lehet mindig előre tudni, hogy a kínálati, illetőleg a keresleti piac egyensúlyának felbomlása következményeként a termék ára az átvételkor hogyan alakul. A mezőgazdasági termékek ára pedig általában a kereslet és kínálat függvényében képződik, különösen akkor, ha az ár nem fix ár. Ezért általában helyes, ha a felek a szerződésben nem rögzítik a meghatározásra kerülő termékek árát, hanem valamilyen más formában, de kétséget kizáró módon határozzák azt meg. Pl. úgy, hogy a leszerződött paprika mázsánkénti ellenértéke az átvételkor piaci vagy hatósági ár alsó vagy felső határa, illetőleg középszintjének megfelelő, azaz átlagár.

„Jogszabály tiltó rendelkezése hiányában a szerződő felek a termék átlagminőségének alapulvételével az egyes minőségekre megállapított hatósági árak átlagában is megállapodhatnak” (LB Gf. II. 30403/1981. - BH 1982/9. sz. 387.).

A termelő a megrendelőtől a pénzügyi fedezet előzetes biztosítását is kérheti, ha az ellenszolgáltatás időben való teljesítése veszélyeztetve van, különösen azáltal, hogy: a) a megrendelőnek pénzügyi fedezethiánya miatt a termelővel szemben kiegyenlítettlen tartozása van, b) egy éven belül előfordult, hogy a megrendelő esedékes tartozását pénzügyi fedezet hiánya miatt a fizetési határidőn belül nem tudta kiegyenlíteni.

A megrendelő tehát a szerződésben meghatározott árat köteles a termelőnek kifizetni. Az ellenszolgáltatás teljesítésére a számlázásról és a fizetésről szóló külön jogszabályok az irányadók. Ha a jogszabály másként nem rendelkezik, a megrendelő az ellenszolgáltatással egyidejűleg és azonos módon köteles a szerződésben kikötött egyéb térítéseket is megfizetni, illetve jogosult a kikötött árengedményt a szolgáltatás árából levonni.

d) A megrendelő a mezőgazdasági termékértékesítési szerződésben, de a szerződésen kívül is vállalkozhat különböző kötelezettségek teljesítésére, például a termelést elősegítő szolgáltatást nyújt (szervizeli a borsóbetakarító gépeket, segítséget nyújt az újabb gépek beszerzéséhez, az általa átadott termelési, tenyésztési technológia elsajátítása érdekében tanfolyamot szervez stb.). Függetlenül azonban attól, hogy ezeknek a szolgáltatásoknak a meghatározása a termékértékesítési szerződésben vagy külön - szóban vagy írásban - megkötött szerződésben kerültek-e rögzítésre, a megrendelő azt teljesíteni tartozik, a termelő pedig e szolgáltatások ellenértékét megfizetni.

Ptk. 418. § (1) A felek a mennyiséget meghatározhatják a mezőgazdasági termék sajátosságának megfelelő mértékegységben vagy meghatározott terület teljes termésében, illetőleg meghatározott állat teljes hozamában vagy ezek hányadában. A minőséget, a minőség és a mennyiség megvizsgálásának módját, a minőségi és a mennyiségi kifogásolás rendjét meghatározhatják szabványra vagy más előírásra, mindkét fél által ismert szokványra vagy mintaszabályzatra utalással vagy szabatos leírással.

(2) A szerződés érvényesen csak írásban köthető. Az írásba foglalás elmulasztása esetében is érvényes a szerződés, ha bármelyik fél a szerződésből származó kötelezettségeit teljesítette.

Jegyzet: A Ptk. 418. § (1) bekezdését az 1993. évi XCII. törvény 32. §-a állapította meg. Hatályos: 1993. XI. 1-jétől.

A mezőgazdasági termék mennyiség és minőség szerinti meghatározása

1. A Ptk. 418. § (1) bekezdése a termékértékesítésre vonatkozó szabályok megalkotása óta (1967) többször változott. Kezdetben azt határozta meg, hogy kik köthetnek termékértékesítési szerződést. Akkor e jog kizárólag a szocialista gazdálkodó szervezeteket illette, a magángazdálkodókat nem. 1988-ra azonban a szocialista jelző okafogyottá vált, s többek között ezért - az 1988-as Ptk.-módosítás során - e bekezdés hatályát veszítette. A hatályon kívül helyezést az is indokolta, hogy a gazdálkodó szervezetek körébe bekerültek a magángazdálkodók is, ez azonban nem ebben a §-ban, hanem a 685. § c) pontjában nyert megfogalmazást. Ez azt is jelentette, hogy e §-nak, az 1993. évi XCII. tv. hatálybalépéséig nem is volt (1) bekezdése.

Logikailag a 418. § (1) bekezdésének a 417. §-ban lett volna a helye, mivel a termékértékesítési szerződés tárgyi oldalához tartozó tartalmat fejez ki. Nevezetesen azt, hogy a szerződő felek a mezőgazdasági termék mennyiségét és minőségét milyen módon határozhatják meg. E szabályok korábban a hatályon kívül helyezett és a termékértékesítésről szóló 14/1978. (III. 1.) MT rendeletben kerültek megfogalmazásra. A jogalkotó azonban törvényi szintre kívánta emelni a szerződés szempontjából egyáltalán nem lényegtelen kérdések szabályozását, csökkentve ezzel az amúgy is nagy méreteket öltött jogszabályi tömeget.

Az (1) bekezdésben foglaltak mindemellett alapján figyelemfelhívó szabályok, normatartalmuk nincs. Azt kívánják elősegíteni, hogy a felek a szerződésben feltétlenül egyértelműen határozzák meg a mezőgazdasági termék sajátosságainak megfelelően vagy azt, hogy a termelő milyen nagyságú földön köteles a szerződés tárgyát képező mezőgazdasági terméket termelni, vagy hogy a megtermelt termékből mennyit köteles a megrendelőnek átadni, illetőleg a megrendelő átvenni. Ez a mennyiségi meghatározás történhet a művelés alá vont földterület teljes hozamában, vagy annak a megjelölt részében.

A mennyiség mellett rendkívül fontos a minőség kétséget kizáró megjelölése, a minőség és a mennyiség ellenőrzése, a megvizsgálási mód meghatározása is. A minőség meghatározása történhet minden olyan módon, amely azt egyértelműsíti. Uthaltnak a felek valamely szabványra, szokványra, mintaszabályzatra, illetve az 1993. évi XCII. tv. 40. § (9) bekezdése értelmében segítségül hívhatják a mezőgazdasági termékértékesítésről szóló jogszabály - fentebb már jelzett - hatályon kívül helyezett rendelkezéseit is. A lényeg az, hogy mind a mennyiség, mind pedig a minőség szabatosan kerüljön meghatározásra. Ezzel kapcsolatosan egyébként a termelő kötelezettségeinek összefoglalásánál is találhatók eligazító magyarázatok.

Ajánlati kötöttség

2. Jogszabály írja elő, hogy *az a fél, aki a mezőgazdasági termékértékesítési szerződés kötésére ajánlatot tesz, ajánlatát a nyilatkozat hatályossá válásától számított tizenöt napig köteles fenntartani*. Abban az esetben, ha a szerződéskötési kötelezettséget jogszabály mondja ki, a kötelezettnek a felhívás vételétől számított tizenöt napon belül kell az ajánlatát megtennie. E határidőtől megállapodással a felek mindkét esetben eltérhetnek, vagyis más határidőt is meghatározhatnak. Az így meghatározott időhöz azonban mindkét fél kötve van.

Az ajánlatot tevő nyilatkozata, ha az szóban vagy szóbeli üzenettel történt, a másik fél tudomásszerzésével válik joghatályossá; az írásban vagy távirati úton közölt nyilatkozat hatályosságához pedig az szükséges, hogy az a másik félhez megérkezzen.

A még hatályossá nem vált nyilatkozatot vissza lehet vonni. A visszavonó nyilatkozatnak legkésőbb a visszavont nyilatkozattal egy időben kell a másik félhez érkeznie, illetőleg tudomására jutnia. Ha az elfogadó idejében megtett nyilatkozata az ajánlattevőhöz elkésve érkezik, az ajánlattevő köteles a másik felet haladéktalanul értesíteni arról, hogy a szerződés nem jött létre. Ha ezt elmulasztja, a szerződés létrejön (Ptk. 214. §).

A szerződés létrejötte

3. *A szerződés a felek akaratának kölcsönös és egybehangzó kifejezésével jön létre* (Ptk. 205. §). A kölcsönös és egybehangzó akarat kifejezéséhez az szükséges, hogy a felek minden olyan kérdésben, amelyet a szerződésben bármelyik fél kívánságára rögzíteni kívánnak, megállapodjanak, egyértelművé tegyék e kérdések tartalmát és fogalmi elemeit. Azokban a kérdésekben, amelyek a szerződés tartalmához jogszabály erejénél fogva tartoznak, a feleknek nem kell vagy fölösleges megállapodniuk, mert azok akkor is a szerződés tartalmává válnak, ha azokban a felek nem állapodtak meg, sőt - jogszabály ilyen rendelkezése esetén - akkor is, ha esetleg a felek eltérően állapodnak meg [Ptk. 226. § (1) bek.]. A szerződés megkötésével mindkét fél jogokat szerez és kötelezettségeket vállal, azaz a szerződésből mindig kötelezettség keletkezik a szolgáltatás teljesítésére és jogosultság a szolgáltatás követelésére (Ptk. 198. §).

A szerződés egyébként a jelen levő felek között abban az időpontban jön létre, amikor az ajánlatot elfogadják, távollevők között pedig akkor, amikor az elfogadó nyilatkozat az ajánlattevőhöz megérkezik. Amennyiben a szerződés távollevők között jön létre, a szerződés létrejöttének helye az ajánlattevő lakóhelye, illetve székhelye (telephelye) [Ptk. 213. § (1) és (3) bek.]. Az ajánlattól eltérő tartalmú elfogadást új ajánlatnak kell tekinteni [Ptk. 213. § (2) bek.]. A szerződéskötés helyét a felek a szerződésben rögzítik. Ilyen rögzítés hiányában a jelenlevők esetében létrejött szerződésnél, az aláírás helye.

A mezőgazdasági termékértékesítési szerződés ezen általános és az idevonatkozó speciális szabályok figyelembevételével akkor jön létre, ha a szerződéskötésre jogosult felek a szolgáltatás tárgyát mennyiség, minőség és választék szerint meghatározták, ha megjelölték a teljesítés idejét naptár szerint és a teljesítés helyét cím szerint és megállapodtak az ellenszolgáltatásban is. E szerződés érvényességi feltétele az írásba foglalás is.

A szerződés alakszerűsége

4. A szerződést - jogszabály ellenkező rendelkezése hiányában - akár szóban, akár írásban meg lehet kötni. Sőt a szerződési akaratot ráutaló magatartással is kifejezésre lehet juttatni (Ptk. 216. §). Jogszabály azonban a szerződésre meghatározott alakot szabhat. Az alakiság megsértésével kötött szerződés - ha jogszabály másként nem rendelkezik - semmis (Ptk. 217. §). *A Ptk. 418. § (2) bekezdése szerint a termékértékesítési szerződés csak írásban köthető meg*. A szóbeli szerződést a Ptk. akkor tekinti érvényesnek, ha bármelyik fél a szerződésből származó kötelezettségét teljesítette. Ez utóbbi tételt a Ptk. úgy fogalmazza meg, hogy: „Az írásba foglalás elmulasztása esetén is érvényes a szerződés, ha bármelyik fél a szerződésből származó kötelezettségeit teljesítette.” Ez azt jelenti, hogy amennyiben pl. a termelő a megrendelő által előírt termelési technológiának megfelelően megtermelte vagy előállította a megállapodásban meghatározott mezőgazdasági terméket, és azt le is szállította, a megrendelő tartozik azt a kikötésnek megfelelő mennyiségben, helyen, időben és áron átvenni, és az ellenértéket a termelőnek kifizetni. Amennyiben azonban egyik fél részéről sem történt teljesítés, a szóbeli megállapodást úgy kell tekinteni, mintha az létre sem jött volna. A felek nem kényszeríthetik ki a szóbeli megállapodás teljesítését, és nem teljesítés esetén kártérítési igény sem érvényesíthető.

Utalni kell azonban ezzel összefüggésben arra a Legfelsőbb bírósági döntésre is, amely szerint „a rendkívül csekély mértékű részteljesítés nem eredményezi a szerződés létrejöttét” (Gf. VI. 32579/1993. - BH 1995/8. sz. 474.). Kérdésként merül fel azonban az, hogy ennek kapcsán kell-e vizsgálni a Ptk. 418. § (2) bekezdése mellett a Ptk. 216. §-nak alkalmazhatóságát is. Nevezetesen azt, hogy a szerződés ráutaló magatartással létrejött-e. Az elsőfokú bíróság adott esetben ezt megtette, megállapítva, hogy nem tekinthető ráutaló magatartásnak az a körülmény, hogy a felek között többéves kapcsolat volt, „hogy a termelő négy esetben szállításokat eszközölt, valamint a szállításokra előleget vett fel, és fogyóeszközöket is átvett.” Ha pedig nincs ráutaló magatartás - állapította meg -, akkor a szerződés sem jött létre.

Az okfejtést a Legfelsőbb Bíróság mellőzte, kimondván, hogy „a termékértékesítési szerződésnél nem a ráutaló magatartást kell vizsgálni, hanem azt, hogy valamelyik fél teljesítette-e a kötelezettségeit. Ha teljesítette, a szerződés az írásbeliség elmulasztása ellenére létrejön, ha nem teljesítette, akkor nem jön létre.

Mindezen okfejtés mellett - véleményünk szerint - meg kell állapítani, hogy az idevonatkozó Ptk.-beli szabály hiányos. Nem határozza meg ugyanis, hogy mi a teendő abban az esetben, ha mindkét fél teljesített, de szerződéses kötelezettségének nem tett eleget maradéktalanul. Az adott tényállás szerint ugyanis egyértelmű volt, hogy nemcsak a termelő teljesített több éves kapcsolatra alapított szóbeli szerződés alapján - amelynek írásbeli változata el is készült, de azt a termeltető még nem írta alá -, hanem a termeltető is, hiszen a négy részletben leszállított nyulakat átvette, azok ellenértékére előleget folyósított, sőt különböző fogyóeszközöket is átadott. A termelő tehát joggal hihette, hogy a szerződés aláírásra kerül. Jól érezte tehát az elsőfokú bíróság a jogszabály elégtelenségét, s valószínűleg ezért hívta segítségül a Ptk. 216. §-át, noha számára is nyilvánvaló volt, hogy az mezőgazdasági termékértékesítés esetén nem alkalmazható. Ez abból a tényből látszik, hogy végül is a kölcsönös részteljesítések ellenére sem állapította meg a szerződés létrejöttét.

Az nem képezi vita tárgyát, hogy a 418. § (2) bekezdése szerint csak akkor jön létre a szerződés írásbeliség hiányában, ha bármelyik fél a szerződésből származó kötelezettségeit teljesíti. Vagyis a szabályból az következik, hogy valamennyi kötelezettséget teljesíteni kell. A részteljesítésekkel nem kell foglalkozni. De vajon jó-e ez a szabály akkor, ha nem egyszeri, hanem több hónapra elhúzódó szerződéses kötelezettség teljesítéséről van szó, mint az adott esetben is. A szerződés ugyanis a júniustól decemberig terjedő időszakot ölelte fel, igaz azonban, úgy, hogy havonta is meghatározta a szállítandó termék mennyiségét. Az is tény, hogy a termelő, noha négy esetben is szállításokat eszközölt, a hónap végéig nem adta át az adott időszakra eső teljes termékmennyiséget. Mégis az a körülmény, hogy a megrendelő a leszállított mennyiséget átvette, erre előleget utalt ki - szerintünk -, azt jelzi, hogy eredetileg maga is akarta a szerződés megkötését, csak később ettől valamilyen okból elállt. Azt gondoljuk, hogy a per során ezeket a körülményeket is vizsgálni kellene, hiszen elképzelhetően a termelőnek ebből kára is származhatott. Az azonban ettől függetlenül is nyilvánvalónak látszik, hogy a Ptk.-nak rendelkezéseket kellene megfogalmaznia arra az esetre is, ha a szóbeli szerződés alapján nemcsak az egyik, hanem a másik fél is részteljesítéseket eszközölt. Ez ugyanis megítélésünk szerint bizonyos értelemben az egyező szerződéses akaratra utal, amit talán nem szabadna figyelmen kívül hagyni a vitás kérdések eldöntése során. Más oldalról: ha volna ilyen rendelkezés, nem lenne szükség arra, hogy a Legfelsőbb Bíróság jogszabályi erőt adjon olyan döntésnek, amely csak értelmezésen alapul.

Kérdésként merül fel ennek kapcsán még az is, hogy hogyan kell minősíteni azt az esetet, ha nem valamelyik szerződő fél, hanem helyette harmadik személy teljesít, nem kezesi felelősség, hanem engedményezés alapján. A Legfelsőbb Bíróság szerint a „*harmadik személy részéről felajánlott teljesítés elfogadása nem jelent olyan teljesítést, amely az írásbeliség elmulasztása esetén alapot ad a termékértékesítési szerződés létrejöttének megállapítására.*” (Gf. VI. 32 362/1996. - BH 1997/8. sz. 409.) Különösen akkor nem, ha hiányzik „a szerződéses akarat és annak kifejezése, illetőleg a lényeges kérdésekben való megállapodás is, többek között az ellenérték megjelölése”. Ez azt jelzi, hogy a felek között semmiféle megállapodás nem jött létre. A harmadik személy obligon kívül maradt, nem is tudta, hogy a kompenzálásra átadott termékkel egyenlíti ki szerződéses partnere a másik partnerrel szembeni kötelezettségeit.

A Legfelsőbb Bíróság állásfoglalásából - megítélésünk szerint - az is egyértelműen kitűnik, hogy ha a felek szóbeli szerződést sem kötöttek, ha nem jött létre egyező akaratnyilatkozat, akkor hiába teljesíti bármelyik fél a „kötelezettségeit”, a mezőgazdasági termékértékesítési szerződés nem jön létre. Más szóval a kötelezettségeket mindkét fél esetében előre meg kell határozni, és csak azt követően lehet teljesítésről beszélni. Ha nincs szerződéses kötelezettség, akkor teljesítésről sem lehet beszélni. Ez egyértelműen azt jelenti, hogy az *írásbelsőség elmulasztása esetén a mezőgazdasági termékértékesítési szerződést csak akkor lehet érvényesnek tekinteni, ha a felek a Ptk. 417-422. §-ában foglalt rendelkezéseket figyelembe véve kötötték meg a szóbeli szerződést.*

Ptk. 418/A. § (1) A szerződő felek a mezőgazdasági termékértékesítési szerződésben kötelezettséget vállalhatnak arra, hogy a megrendelő a termelő - illetve a termelő a megrendelő - részére a teljesítést elősegítő szolgáltatást nyújt és ezzel kapcsolatban tájékoztatást ad, a másik fél pedig a szolgáltatást az adott útmutatásnak megfelelően igénybe veszi.

(2) Ha a vetőmagot vagy más szaporítóanyagot a megrendelő szolgáltatja, a termelő csak ezt használhatja fel. Nem használható fel azonban az a vetőmag, szaporítóanyag, amellyel kapcsolatban a termelő minőségi kifogással élt, és azt a megrendelő elfogadta, vagy a minőség meghatározására jogosult szerv a minőségi hibát megállapította.

Jegyzet: A Ptk. 418/A. §-t az 1993. évi XCII. törvény 33. §-a iktatta be. Hatályos: 1993. XI. 1-jétől.

Mellékkötelezettségek vállalása

1. A szerződés fogalmának tárgyalása során már kiderült, hogy a termékértékesítési szerződésben mind a termelő, mind pedig a megrendelő az alapkötelezettséget elősegítő szolgáltatásokat is magára vállalhat. E kérdések részletesebb megvilágítása a szerződés tartalmi kérdéseinek, közelebbről a termelő és a megrendelő kötelezettségeinek összegzése során történt. A lényeg az, hogy: *a)* a termelő vállalhatja, hogy a szerződés tárgyát képező mezőgazdasági terméket a megrendelő utasításainak megfelelően, a rendelkezésre bocsátott hibridek, gépek igénybevételével, a megrendelő szakembereinek közreműködésével állítja elő, *b)* az előállított terméket mindaddig birtokában tartja, amíg az átvételre nem kerül stb.; illetőleg a megrendelő azt vállalja, hogy: *a)* a jelzett eszközöket rendelkezésre bocsátja, a megfelelő útmutatásokat, technológiát megadja, szakemberek rendelkezésre bocsátásával az egész munkafolyamatot segíti és ellenőrzi, *b)* a külön tárolásért járó ellenértéket megfizeti stb.

2. Amennyiben a felek abban állapodnak meg, hogy a termelő a megrendelő által rendelkezésre bocsátott vetőmag és szaporítóanyag felhasználásával állítja elő a mezőgazdasági terméket, akkor azt köteles is felhasználni. Helyette más terméket (vetőmagot, szaporítóanyagot) csak akkor használhat fel, ha minőségi kifogást emelt, és azt a megrendelő elfogadta. Amennyiben a minőségi kifogást a megrendelő nem fogadta el, a termelő a minőség meghatározására jogosult szervhez fordulhat, amely a felek közötti ellentétet döntésével feloldhatja azzal, hogy a hibát megállapítja, vagy a vetőmagot hibátlannak minősíti. A termelő és a megrendelő azonban nem köteles elfogadni a jelzett szerv döntését. El nem fogadás esetén a döntést vitató fél keresettel a bírósághoz fordulhat.

Ptk. 419. § (1)

(2) A megrendelő által elszámolásra vagy előlegként adott szolgáltatások visszafizetését a termelő nem tagadhatja meg azon az alapon, hogy azok a termelés eredményéből nem fedezhetők.

(3) Az átvételi késedelem ideje alatt a szolgáltatás tárgyának természete miatt bekövetkező értékcsökkenés a késedelemért felelős fél terhére esik, kivéve, ha bizonyítja, hogy az értékcsökkenésért a másik fél felelős.

Jegyzet: A Ptk. 419. § (1) bekezdését az 1993. évi XCII. törvény 40. § (4) bekezdés a) pontja hatályon kívül helyezte. Hatálytalan: 1993. XI. 1-jétől.

Felelősség a szerződésszegésért

1. A szerződésszegés a szerződő felek olyan magatartásának következménye, amely akkor áll be, ha a felek a szerződésben vagy a szerződésre vonatkozó jogszabályokban foglalt magatartást nem vagy nem megfelelően tanúsítják, és e magatartásból a felek valamelyikének kára származik.

Aki a szerződést megszegi, kártérítési felelősséggel tartozik. Mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a szerződés teljesítése érdekében úgy járt el, ahogy az adott helyzetben általában elvárható. A szerződésszegés következménye alól nem mentesít az a körülmény, hogy a szerződésszegést a gazdálkodó szervezet irányító szervének intézkedése vagy mulasztása okozta.

1987-től kezdődően helyet kaptak a termékértékesítési szerződésről szóló jogszabály keretei között a természetvédelmet és az egészségvédelmet elősegítő szabályok is. Eszerint: „A termelő felelős azért, hogy az általa növényvédő szerrel kezelt vagy tárolt növényi termék nem tartalmaz a meghatározott mértéket meghaladó káros szennyezőanyagot, egyéb, az emberi egészségre káros anyaggal nem szennyezett. Felelős azért is, hogy az általa előállított állati termék nem tartalmaz tiltott hormontartalmú vagy hormonhatású anyagot, az emberi egészségre káros egyéb kémiai, biológiai szert, szennyezőanyagot. A termelő az azért való felelősségét nem korlátozhatja és nem zárhatja ki.

A szerződésszegést ennélfogva kiválthatja a) a kötelezett késedelme, b) a jogosult késedelme, c) a hibás teljesítés, d) a teljesítés lehetetlenné válásával összefüggő értesítési kötelezettség elmulasztása, e) a teljesítés megtagadása és f) az egészségvédelemre vonatkozó szabályok megsértése.

A kötelezett késedelme

2. A kötelezett késedelmével összefüggő szabályokat a Ptk. 298-301. §-ai határozzák meg. Eszerint a kötelezett késedelemben esik, a) ha a szerződésben megállapított vagy a szolgáltatás rendeltetéséből kétségteljesen megállapítható teljesítési idő eredménytelenül eltelt; b) más esetekben, ha a kötelezettségét a jogosult felszólításra nem teljesíti (Ptk. 298. §). A termékértékesítési szerződésben mindkét fél - ahogyan általában minden szerződésben - kötelezetti pozícióban is van. Ennek folytán késedelemben esik a termelő többek között, ha a szerződésben meghatározott terméket a kikötött időben nem adja át a megrendelőnek, a megrendelő pedig akkor, ha azt nem vagy később veszi át, vagy az átvett termék ellenértékét késve vagy nem fizeti ki.

A jogosult - függetlenül attól, hogy a kötelezett késedelmét kimentette-e - követelheti a teljesítést, vagy ha ez többé nem áll érdekében, elállhat a szerződéstől [Ptk. 300. § (1) bek. - l. még a Ptk. 320. §-át]. A teljesítés követelése általában póthatáridő kitűzésével párosul. Ha a jogosult nem tűz ki póthatáridőt, a kötelezett ezt kérheti tőle és amennyiben ez a kérelem eredménytelen, póthatáridő megállapítását a bíróságtól is kérheti.

A jogosult késedelme

3. A jogosult késedelemben esik, ha: a) a szerződésszerűen felajánlott teljesítést nem fogadja el; b) elmulasztja azokat az intézkedéseket vagy nyilatkozatokat, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a kötelezett megfelelően teljesíteni tudjon; c) a nyugtát nem állítja ki, illetőleg az értékpapírt nem adja vissza (Ptk. 302. §).

A jogosult - függetlenül attól, hogy késedelmét kimentette-e - a) köteles a kötelezett felelős őrzéséből eredő költségeket megtéríteni; b) éppúgy viseli a dolog megsemmisülésének, elvesztésének vagy megrongálódásának veszélyét, mintha a teljesítést elfogadta volna; c) késedelme idejére kamatot nem követelhet. A jogosult késedelme a kötelezett egyidejű késedelmét kizárja [Ptk. 303. § (2) és (3) bek.].

A mezőgazdasági termékértékesítési szerződésben a felek kölcsönös szolgáltatásokkal tartoznak egymással, ennélfogva nemcsak kötelezetti, hanem jogosulti pozícióban is lehetnek. E pozíció megállapítása attól függ, hogy a szerződésszegés milyen okból és kinek az oldaláról következett be. Mindenképpen jogosulti késedelemről beszélünk abban az esetben, ha a megrendelő a termelő által felajánlott teljesítést nem fogadja el. Ez a termékértékesítési szerződések esetében meglehetősen gyakori, ezért a bírói gyakorlatban is több példát találhatunk. Így pl. az egyik határozat szerint: „A szerződésszerűen felajánlott teljesítést el nem fogadó jogosult - függetlenül attól, hogy késedelmét kimentette-e - köteles a kötelezett felelős őrzéséből eredő kötelezettségeket megtéríteni, a dolog megsemmisülésének, elvesztésének vagy megrongálódásának veszélyét éppúgy viseli, mintha a teljesítést elfogadta volna, továbbá nem követelhet kamatot késedelme idejére.” (P. törv. I. 20122/1983. - BH 1983/10. sz. 400.)

Egy másik határozat kimondta: „Ha a termeltető a termékértékesítési szerződés alapján hízalt állatoknak a szerződés szerinti időpontban történő átvételét elmulasztja, és ezért a termelő az állatokat felelős őrzésbe veszi, a továbbtartásért járó ellenszolgáltatást a termeltető köteles a termelőnek megtéríteni. Ha a termelő által indított perben a termelő által követelhető összegnél kisebb összegre jön létre a felek között egyezség, ezt a termelő tévedés címén jogszerűen támadhatja meg azon az alapon, hogy a termeltető a szóban levő többeltartás címén az egyezségi összegnél lényegesen nagyobb összeghez jutott, de ezt a termelő elől elhallgatta (P. törv. I. 20526/1985. - BH 1986/3. sz. 104.)

A hibás teljesítés

4. A hibás teljesítés általános szabályait a Ptk. 305-311. §-ai foglalják magukban. Eszerint az olyan szerződés alapján, amelyben a felek kölcsönös szolgáltatásokkal tartoznak, a kötelezett hibásan teljesít, ha a szolgáltatott dolog nem felel meg a teljesítéskor a törvényes vagy a szerződésben meghatározott tulajdonságoknak [Ptk. 305. § (1) bek.].

A mezőgazdasági termékértékesítésnél a Ptk. általános szabályain túl, figyelembe lehet venni a mezőgazdasági termékértékesítési szerződésről szóló és a már többször hivatkozott minisztertanácsi rendeletet, illetőleg 1. sz. mellékletét is, amelynek címe: „A mennyiségi és minőségi kifogásolásra vonatkozó részletes szabályok.” E melléklet tartalmazza, hogy mi a teendő, ha a kifogások a fuvarozóval, illetőleg ha a termelővel szemben állanak fenn. E szabályokat a kifogást előterjeszteni kívánó félnek ismernie kell, illetőleg e szabályok szerint kell eljárnia. Amennyiben ezt nem teszi, vállalnia kell az ezzel járó jogkövetkezményeket is. A szabályokra - terjedelmi okok miatt - csak példálódzó jelleggel utalunk. Mindenképpen tudni kell azt - amire egyébként már a szerződés tartalmi kérdéseinek tárgyalása kapcsán is utaltunk -, hogy a megrendelő a szolgáltatáskor köteles a küldeményt, valamint a mennyiséget és minőséget befolyásoló körülményeket ellenőrizni. A terméket a teljesítés helyén mérlegelés alapján kell átvenni és ellenőrizni kell kocsiakománynál a fuvarszköz állapotát, a rakodás módját; fedett kocsinál a kocsizárak épségét és azonosságát; nyitott kocsinál a rakomány felületét; konténerben történő szállításkor a konténerzárak állapotát. Ha a küldeménynek a szolgáltatáskor fel nem ismerhető, de utólag felfedezett hibái, hiányai vannak, a fuvarozótól három napon belül kármegállapítási jegyzőkönyv felvételét és szemle tartását lehet kérni. Ha a megrendelő az igényt a fuvarozóval szemben nem érvényesíti, köteles a kármegállapítási jegyzőkönyvet és az igény érvényesítéséhez szükséges más okiratokat a termelőnek nyolc napon belül megküldeni. A példálódzóan felsorolt kötelezettségekből is látható, hogy a megrendelőnek nagyon lényeges és határidőben teljesítendő kötelezettségei vannak, amelyeket ha elmulaszt, akkor a fuvarozóval vagy a termelővel szemben történő fellépése sikertelen marad.

Ugyanígy kötelezettségei vannak a megrendelőnek a mennyiségi hiánnyal és a minőségi hibák felfedezésével kapcsolatosan is. Így pl. a mennyiségi hiánnyal kapcsolatos jegyzőkönyv felvételéhez a termelőt a kifogások és a szemle időpontjának, valamint helyének egyidejű megjelölésével táviratilag (telexen) meg kell hívnia. A jegyzőkönyvet a kifogásolás postára adásától számított 48 órán belül fel kell venni. A jegyzőkönyvnek tartalmaznia kell: a felvétel helyét és idejét; a jelenlevő személyek nevét, annak feltüntetésével, hogy milyen minőségben működnek közre; a fuvarlevél keltét és számát; azt az időpontot, amikor a termék a megrendelő raktárába megérkezett, valamint a termék tárolási és őrzési módját; a megsemmisült termék megnevezését; bruttó, tara és nettó súlyát, valamint azt a bruttó, tara és nettó súlyt, amit a termelő a szállítólevélben megjelölt; a göngyöleg állapotának leírását, annak feltüntetésével, hogy a csomagolási jelzés rendben van-e; a hiány mértékét, a feltehető ok feltüntetésével (romlás, törés, lopás stb.) és a hiány megállapításának módját (mérlegelés, térfogat és fajsúly szerint történő mérés stb.) és a hiány miatt érvényesíteni kívánt igényt. A jegyzőkönyvben fel kell tüntetni az esetleges külön véleményeket is.

Ilyen jegyzőkönyvet kell felvenni akkor is, ha minőségi hibáról van szó, azzal az eltéréssel, hogy a hiány mértékére vonatkozó adatok helyett a termék minőségi hibáinak pontos leírását; a feltehetően előidéző okokat; a felmerült kár mértékét és a megrendelő nyilatkozatát arra, hogy a termelővel szemben milyen igényeket kíván érvényesíteni. Amennyiben mintavételre van szükség, azt az erre vonatkozó szabályok szerint kell elvégezni. Szabvány hiányában a megrendelőnek a mintavétel módjára nézve a minőség meghatározására jogosult szervtől útmutatást kell kérnie. Egyébként mind a mennyiségi hiány, mind a minőségi kifogásolás kapcsán korábban elmondottakat értelemszerűen itt is alkalmazni kell.

A hibás teljesítés azonban nemcsak a végtermékkel, hanem a közbeni kötelezettség vállalásával is összefüggésben lehet. Így pl. hibás teljesítésnek kell minősíteni azt is, ha a megrendelő nem nyújtja azokat a szolgáltatásokat, amelyek a végtermék előállításához szükségesek, és a kár ennek következményeként keletkezik. Pl. nem megfelelő naposcsibéket ad át, mérgezett, toxikus hatású vagy minőséghibás takarmányt szolgáltat, a naposcsibék etetéséhez nem biztosítja az istállók fűtését, szellőztetését, megfelelő tisztán tartását, vagy nem megfelelő technológiát ad át. Ilyen esetben a felelősség akkor is megállapítható, ha egyébként a termelő magatartása sem volt szerződésszerű. A bíróság akkor jár el helyesen, ha a felróhatóság arányában kármegosztást alkalmaz (P. törv. I. 21018/1990.).

A teljesítés lehetetlenné válása

5. *A teljesítés lehetetlenné válásával kapcsolatos szabályokat a Ptk. 312. §-a határozza meg.* Eszerint, ha a teljesítés olyan okból vált lehetetlenné, amelyért egyik fél sem felelős, a szerződés megszűnik. A teljesítés lehetetlenné válásáról tudomást szerző fél haladéktalanul köteles a másik felet értesíteni. Az értesítés elmulasztásából eredő kárért felelősséggel tartozik [Ptk. 312. § (1) bek.]. A lehetetlenülés körébe tartozhat a mezőgazdasági termékértékesítéssel kapcsolatban az az eset, ha a leszerződött állapot olyan fertőző betegség következtében hullanak el, amelynek ellenszerét a tudomány még nem fedezte fel, vagy a növény árvíz, a termelőnek fel nem róható tűzvész (pl. villámcsapás) következtében megsemmisül, illetőleg aszály következményeként termelőképzetlenné vált és a felek a növény öntözését a szerződésben kizárták. Hangsúlyozni kell tehát azt a körülményt, hogy a teljesítés lehetetlenné válása egyik fél számára sem róható fel. Különösen fontos ennek hangsúlyozása a termékértékesítési szerződés kapcsán, hiszen a szerződés alanyai között általában hosszabb tartalmú kapcsolat áll fenn, mint az egyszeri teljesedésbe menő szerződési fajtáknál (pl. adásvételi szerződés esetén) még akkor is, ha nem több évre szóló szerződést kötöttek. Ilyen esetben pedig az együttműködés, az egymás tájékoztatása még akkor is elvárható követelmény lenne, ha azt jogszabály vagy a szerződés nem írná elő.

Ha a teljesítés olyan okból vált lehetetlenné, amelyért a kötelezett felelős, a jogosult a teljesítés elmaradása miatt kártérítést követelhet [Ptk. 312. § (2) bek.].

A szerződés lehetetlenné válása kapcsán a felelősséget kiváltó magatartás általában nem tevőleges, hanem olyan mulasztása a kötelezettnek, amelyet a jogszabály erejénél fogva meg kellett volna tennie, de nem tett meg. A mulasztás lehet szándékos, de gondatlanság következménye is. Bizonyítás kérdése, hogy melyik valósult meg, mint ahogy bizonyítás kérdése az is, hogy e mulasztása felróható-e, illetőleg az értesítés elmulasztásából eredő-e a kár.

A teljesítés megtagadása

6. A teljesítés megtagadását általában a teljesítés lehetetlenné válásával együtt a szerződés meghíúsulása körébe sorolja a polgári jog tudománya. Mi mindemellett azon a véleményen vagyunk, hogy a mezőgazdasági termékértékesítési szerződések körében nem haszontalan, ha a lehetetlenné válást és a teljesítés megtagadását külön választva tárgyaljuk azért, mert minőségi különbséget vélünk az okok között. A teljesítés megtagadása a Ptk. 313. §-a szerint is akkor következik be, ha a kötelezett a teljesítést jogos ok nélkül megtagadja; vagyis arról van szó, hogy a termelő teljesíteni tudná ugyan szerződéses kötelezettségét, de ezt különféle okokból nem teszi. Pl. nem teszi azért, mert a megszabott ár alacsony, és a szabadpiaci értékesítés során több bevételre tehet szert, mintha a szerződéses kötelezettségét teljesítené. Ezért inkább vállalja a szerződésszegés jogkövetkezményeit, mintsem teljesítsen.

A szerződés teljesítésének megtagadásától meg kell különböztetni azt az esetet, amikor a termelő önhibáján kívül nem vagy csak részben tud teljesíteni. Ilyenkor is szerződésszegésről van szó, de semmiképpen nem a teljesítés megtagadásáról. Az ezzel kapcsolatos kérdéseket a szerződés tartalmánál már tárgyaltuk, az ott elmondottak, különösen a zártfajú kötelelemmel kapcsolatban kifejtettek ide is vonatkozhatnak.

A teljesítés megtagadása esetén a jogosult választhat a késedelem és a lehetetlenülés következményeinek alkalmazása között (Ptk. 313. §). Így pl. ha a szolgáltatás tárgyának maradványa a kötelezett birtokában maradt, vagy a kötelezett a szolgáltatás tárgya helyett mástól kárpótlást kapott vagy igényelt, a jogosult a maradvány, a kárpótlás átengedését követelheti az ellenszolgáltatás arányos része ellenében [Ptk. 312. § (6) bek.].

Ki kell emelni azonban azt, hogy nem minősül a teljesítés megtagadásának, ha a termelő a szolgáltatást azért tartja vissza, mert a megrendelő nem gondoskodott a pénzügyi fedezetről. Ilyenkor ugyanis a termelő - a pénzügyi fedezetről való gondoskodásra adott megfelelő határidő lejárta után - a szerződéstől elállhat.

A szerződésszegés jogkövetkezményei

7. A szerződésszegésnek számos, a Ptk. és más jogszabályok által meghatározott jogkövetkezménye lehet. A jogkövetkezmény természete attól is függ, hogy a szerződésszegésből milyen kár származott, illetőleg hogy milyen magatartás (pl. szándékos, gondatlan) következménye. Általánosságban elmondható, hogy a szerződésszegés felróható magatartás esetén az okozott kár megtérítését, a szerződésben kikötött kötbér megfizetését, az eredeti állapot visszaállítását, vagy a dologban bekövetkezett kár kijavítását, illetőleg a szavatossági igények érvényesítését vonja maga után.

A szerződésszegés jogkövetkezménye lehet az elmaradt haszon megállapítása is (LB Pfv. III. 20933/1998.). Ez bekövetkezhet akkor, ha a termelő haszna a megrendelő hibájából elmarad. Az elmaradás összefüggésben lehet azzal, hogy a megrendelő által rendelkezésre bocsátott hibridek alkalmatlanok voltak a megfelelő súlyra történő felhizlálásra, vagy az alkalmazott táppal azt el sem lehetett érni stb. Ha azonban bizonyítást nyer, hogy a hibridek jók voltak, illetőleg a táp megfelelő, a haszon mégis elmaradt, mert pl. a takarmányköltségek olyan mértékben emelkedtek, hogy az állathizlálás nem is hozhatott hasznot, akkor ezért a megrendelő nem felel, azaz az elmaradt hasznot nem köteles megtéríteni, különösen akkor nem, ha a felek az elszámolás módját a szerződésben rögzítették.

A kár megtérítésére, az eredeti állapot visszaállítására és a szavatosságra a Ptk. szabályai az irányadóak. A kötbér megfizetésénél azonban a Ptk. idevonatkozó szabályain túl speciális szabályokat is figyelembe kell venni.

A kötbérfizetés szabályai

8. A kötbér a szerződésben kikötött olyan pénzüsszeg, amelynek megfizetésére a kötelezett kötelezi magát arra az esetre, ha olyan okból, amelyért felelős, nem vagy nem szerződésszerűen teljesít [Ptk. 246. § (1) bek.]. Amennyiben a kötbér kikötése nem írásban történne, úgy az semmisnek tekintendő éppen úgy, mint az, ha a felek a kötbér után kamatot kötöttek ki [Ptk. 246. § (1) bek.].

A kötbér mértékét a felek a szerződésben határozhatják meg.

A kötbér alapja a kikötött ellenszolgáltatás. Területre meghatározott termelés átvételére kötött szerződés esetében az esetleges mennyiségi hiányt a termelő előző három évben elért eredményei, illetőleg a szakértői vélemény alapján kell megállapítani. A kötbér mértékét a felek állapítják meg. Kiköthetik pl., hogy: a) késedelem esetén - ideértve a részteljesítések késedelmét is - az első 30 nap folyamán napi nyolctized ezrelék; a következő 30 nap folyamán napi egy egész kéttized ezrelék; az ezt követő késedelem folyamán napi egy egész nyolctized ezrelék, legfeljebb azonban összesen tizenhét százalék; b) a szerződés szerinti teljesítéshez szükséges jogszabályban vagy szerződésben megállapított adatszolgáltatás, illetve közbenső intézkedés késedelme vagy elmaradása esetén napi nyolctized ezrelék, legfeljebb azonban hat százalék; c) lehetetlenülés (meghíúsulás) esetén tizenkét százalék; d) hibás teljesítés esetén nyolc százalék.

A kötbér esedékességének idejét is a felek határozzák meg. Eszerint a kötbér esedékessé válhat: a) késedelem esetén azon a napon, amelyen a késedelem megszűnik vagy a kötbér a legmagasabb összeget eléri; b) egyéb esetekben azon a napon, amelyen a jogosult fél a szerződésszegésről tudomást szerez. Késedelem esetén egyébként a jogosult - ha ehhez érdeke fűződik - már az esedékesség előtt kérheti a kötbérfizetési kötelezettség megállapítását.

A kötbérfizetési igény érvényesítése nem érinti a jogosult kártérítési igényét, mutatja ezt az ítélkezési gyakorlat is.

A Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy: „Az állandóan követett ítélkezési gyakorlat értelmében minden olyan esetben, amikor a felek egy meghatározott terület teljes termésének átadásában állapotnak meg, a szállító mennyiségi kötelezettségét az érintett területen ténylegesen elért, illetve a betakarított termés képezi. Az ilyen tárgyú szerződéseknek szokásos termékbecslések adatai csupán tájékoztató jellegűek, és így azok nem vehetők figyelembe a szállító kötelezettségeinek megállapításánál” (LB Gf. II. 30427/1982. - BH 1984/2. sz. 72.).

A Legfelsőbb Bíróság egy másik perben kimondotta, hogy: „A hibás teljesítésből eredő kártérítési felelősség kimentésére nem elegendő az a körülmény, hogy a szerződésszegő fél nem tudott az általa átadott termék hibájáról.” (LB Gf. II. 30778/1982. - BH 1984/9. sz. 368.)

Majd egy másik eljárásban megállapította: „A szerződésszegés jogkövetkezményeit az 54/1967. (XII. 17.) Korm. rendelet 14. §-ával azonosan szabályozza a többször módosított 14/1978. (III. 1.) MT rendelet 17. §-ának (1) bekezdése szabályozza. Eszerint pedig aki a szerződést megszegi, kötbér- és kártérítési felelősséggel tartozik, kivéve, ha bizonyítja, hogy a szerződés hibátlan teljesítése érdekében úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.” A bírói gyakorlat hivatott eldönteni, hogy a szerződésszegés mikor tekinthető kimentettnek, ezt ugyanis jogszabály nem határozza meg. E vonatkozásban szükséges megjegyezni, hogy nem értékelhető az egyik fél javára sem az a körülmény, hogy a szerződés teljesítésekor nem tudott a vetőmag minőségi hibájáról. A szerződő félnek nem hinnie kell a hibátlan teljesítésben, hanem a beigazolódott hibás teljesítés folytán bizonyítania, hogy mindent megtett a hibátlan teljesítés érdekében. Ennek során igazolnia kellett volna, hogy a vetőmag termelése, betakarítása, tárolása stb. a legnagyobb gondossággal történt, és ha a vetőmag ennek ellenére hibás volt, ez olyan ok következménye, amelyet képtelen volt elhárítani.

Bizonyos mértékben láthatók a bírói gyakorlat bizonytalanságai a szerződésszegéssel okozott kár megtérítése alóli kimentés okainak meghatározását illetően. Van olyan álláspont, hogy ha a kötelezett nem tudott a szerződés teljesítésekor az átadott dolog hibájáról, akkor a teljesítés jogszerű volt, így a kártérítésben történő marasztalásnak nincs jogalapja. Mások szerint teljesen közömbös az ilyenfajta tudati elem, vagyis az a tény, hogy tudott vagy nem tudott az átadott dolog hibájáról, a lényeg az, bizonyította-e a dolog hibátlan voltát és azt, hogy ő a szerződés hibátlan teljesítésekor úgy járt el, ahogy általában elvárható. Ezt a magatartást ugyanis jogszabály írja elő és azt is, hogy neki kell bizonyítania vétlenségét.

A magunk részéről az utóbbi álláspontra helyezkedünk. A mezőgazdasági termékértékesítési szerződésekre vonatkozó jogszabályok szerint ugyanis szerződésszegés esetén mind a kötbér-, mind pedig a kártérítési felelősség vélelmezett vétkességen alapul, aminek az ellenkezőjét annak kell bizonyítania, aki a szerződésszegést elkövette. A bizonyítási teher megfordítása, vagyis a kimentéses felelősség szigorúbb, mint általában a szubjektív felelősség más alakzata, amikor nem érvényesül a vélelmezett vétkesség. Ez utóbbi esetben annak kell bizonyítani a felróhatóságot vagy vétkességet, aki arra hivatkozik, míg a kimentéses felelősségnél annak kell bizonyítani a vétkesség vagy felróhatóság hiányát, aki a szerződésszegést elkövette.

A kötbér- és kártérítési igény érvényesítése kapcsán utalni kell még arra is, hogy: *aki kötelezettsége teljesítéséhez vagy joga gyakorlásához másrt vesz igénybe, ennek magatartásáért is felelős* (Ptk. 315. §).

Külön említést érdemel a kötbérfizetés kapcsán az a kérdés, *mi történik abban az esetben, ha a szerződésszegés valamelyik szerződő fél szanalásával van összefüggésben*. Ezzel kapcsolatban a Legfelsőbb Bíróság megfelelő eligazítást adott, amikor kimondotta, hogy: „Amennyiben a szerződésszegés szanalási intézkedéssel áll összefüggésben, úgy a szerződésszegő félnek a szanalás elrendelésének okait illetően kell a vétlenségét bizonyítania.” (LB Gf. II. 30501/1982. - BH 1984/1. sz. 32.)

Kimondotta a Legfelsőbb Bíróság a P. törv. I. 20773/1984. sz. határozatában azt is, hogy: „A felelős őrző által az őrzés ellátásával nyújtott szolgáltatás ellenértékének a megtérítése iránt támasztott követelés nem tekinthető olyan kártérítési igénynek, amelynek a kielégítése kizárná a jogosult késedelme esetére kikötött kötbér iránti igény érvényesítését.” A felperes szerződésszerűen felajánlott teljesítésének el nem fogadása folytán [Ptk. 302. § a) pont] késedelembe esett alperes magatartása miatt ugyanis az e perben szereplő leszerződött libaállomány a felperes felelős őrzetében maradt. Ebből következően a Ptk. 196. §-ának (1) bekezdése szerint annak őrzetéről mindaddig köteles volt gondoskodni, amíg azt az alperes át nem vette tőle. Ugyanezen rendelkezés értelmében az őrzettel járó költségek azonban - így adott esetben az állomány tartásával, gondozásával kapcsolatos kiadások - a jogosultat, vagyis a megrendelőt terhelik. Ennek érvényesülése végett rendelkezik a Ptk. 303. §-a (2) bekezdésének a) pontja akként: a jogosult, függetlenül attól, hogy késedelmét kimentette-e, köteles e kötelezett felelős őrzéséből eredő költségeket megtéríteni.

Az előleg vagy az egyéb szolgáltatás visszafizetésének megtagadása

9. A szerződésszegés fogalmi körébe tartozik az is, ha a termelő a megrendelő által elszámolásra vagy előlegként adott szolgáltatások visszafizetését azon az alapon tagadja meg, hogy az a termelés eredményéből nem fedezhető. A termékértékesítési szerződések szinte kivétel nélkül úgy kerülnek megkötésre, hogy a megrendelő a termelőnek bizonyos szolgáltatásokat vagy esetleg előleget nyújt. Mindez abban a reményben történik, hogy a mezőgazdasági termék átadásakor elszámolás történik és a fizetendő összegből levonásra kerül a nyújtott szolgáltatások ellenértéke. A szolgáltatások ellenértékének levonására akkor nem kerül sor, ha a termelés valamilyen okból (aszály, jégkár stb.) meghiúsul, vagy a termék mennyisége a várhatónál kevesebb lesz, és az ár nem fedezi a már nyújtott szolgáltatások ellenértékét. Az elszámolás ilyenkor is szerződéses kötelezettség, és a termelő kötelezettségei közé tartozik az is, hogy a felvett előleget vagy a nyújtott szolgáltatás ellenértékét vissza-, illetőleg megfizesse. A közös együttműködésen alapuló üzleti kapcsolat azonban megkívánná, hogy a megrendelő méltányos legyen a termelővel és - az összeg nagyságát is figyelembe véve - részletfizetésben állapodjon meg, vagy az elszámolást a következő év terméseredményeihez igazítsa, különösen akkor, ha a termelőhöz már évek óta szerződéses kapcsolat fűzi, illetőleg ha az eset a több évre szóló szerződéses kapcsolat keretében történt meg. Ha azonban ezt nem teszi, a termelő nem tagadhatja meg sem az előleg, sem a szolgáltatás ellenértékének kifizetését.

Az átvételi késedelem jogkövetkezményei

10. A termékértékesítési szerződésnél az átvételi késedelem mind a termelő, mind a megrendelő oldalán bekövetkezhet. A termelő oldalán pl. akkor, ha késedelmesen veszi át a termeléshez szükséges vetőmagot, gépeket stb., és ezáltal a mag később kerül a földbe, mint ahogyan az szükséges lenne, és ez a mulasztás értékcsökkenést is eredményez. A megrendelői oldalon pedig akkor, ha a megtermelt mezőgazdasági terméket nem a szerződésben kikötött napon veszi át, és ezáltal pl. az I. osztályú áruból II. osztályú lesz, vagy súlyvesztés következett be, illetőleg az állatok szaporulata elhullás következtében a kívánt szám alá csökkent. Ilyen esetben az a fél, akinek a mulasztásából az értékcsökkenés bekövetkezett, felelősséggel tartozik, és köteles megtéríteni a másik félnek azt a kárát, amely a mulasztással okozati összefüggésben van. Mindkét félnek joga van azonban arra, hogy kimentse magát a felelősség alól, és bizonyítsa, hogy az értékcsökkenésért a másik fél felelős, vagy legalábbis annak előidézésében közrehatott.

Ptk. 420. § (1) Ha a szerződésben vállalt valamely kötelezettség teljesítése előreláthatóan akadályba ütközik, erről a felek kötelesek egymást értesíteni, kivéve ha az akadályt a másik félnek közlés nélkül is ismernie kellett.

(2) Az akadályértesítési kötelezettség elmulasztását a szerződésszegés elbírálása során figyelembe kell venni.

Akadályközlési kötelezettség

A mezőgazdasági termékértékesítési szerződés alanyai között - ahogyan ez korábban már látható volt - általában hosszan tartó, egymás érdekeit messzemenően figyelembe vevő kapcsolat jön létre. Ami a felek között keletkező problémák többségét adja, általában olyan okból erednek, amelyért a felek csak részben tehetők felelőssé, vagy azért, mert a szerződésszegés oka közreműködői igénybevétellel van összefüggésben, vagy azért, mert nem szándékos magatartással van kapcsolatban. Ez persze a felelősség megállapítása szempontjából irreleváns, mégis úgy tűnik, hogy éppen a felhozott indokok alapján a pervesztesség általában nem eredményezi, hogy a felek közötti kapcsolat megszakad. E szorosabb kapcsolatnak tudható be az is, hogy az a jogszabályi kötelezettség, hogy a felek a másikat értesítsék a teljesítés várható alakulásáról, már olyan mechanikus beidegződés, amely általában nem eredményez közöttük konfliktusokat, jogvitákat.

Probléma legfeljebb akkor keletkezik, ha a megrendelő megbízottja a termelés minden fázisánál jelen van, és a termelő azt hiszi, hogy a teljesítés akadályáról a megrendelő tudomást szerzett. Ilyen esetben is azonban a sűrlődások általában peren kívül elintéződnek.

A bírói gyakorlatban felmerült azonban olyan kérdés, hogy köteles-e a szanalás alá kerülő fél e tényről partnerét értesíteni, és ha ezt nem teszi, értékelhető körülmény-e az a szerződésből eredő károk elbírálásánál. A válasz egyértelműen igen volt. Az a tény ugyanis, hogy a megrendelő már az előző évi zárszámadási adatokból tudta, hogy ellene szanalási eljárást kezdeményez a törvényességi felügyeletet gyakorló szerv, és mégsem értesítette időben partnerét arról, hogy a leszerződött paprika mennyiségét előreláthatóan nem áll módjában átvenni, ez az akadályközlési kötelezettség elmulasztásának jogkövetkezményeit vonja maga után. Amikor ugyanis a szanalás tényét a másik fél tudomására hozta, és ezzel együtt azt, hogy a paprikát nem tudja átvenni, azt máshol már nem lehetett értékesíteni. Nyilvánvaló tehát, hogy a termelő ebből eredő kárát, a megrendelő tartozik megfizetni (LB Gf. II. 30501/1982.).

Az akadályértesítési kötelezettség nemcsak a fő-, hanem a mellékszolgáltatási kötelezettségek teljesítésére is kiterjed. Ez különösen azért fontos - ahogyan az a fenti példából is következtethető -, hogy pl. a termelő gondoskodni tudjon a termék megfelelő mennyiségben és áron történő értékesítéséről, illetőleg megfordítva: a megrendelő az ugyanilyen módon történő beszerzésről. A felek ilyen tartalmú magatartása nemcsak a jogok, hanem a kötelezettségek között is szerepel. A Ptk. 340. §-ának (1) bekezdése ugyanis előírja, hogy a károsult a kár elhárítása, illetőleg csökkentése érdekében úgy köteles eljárni, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. Ez egyben azt is jelenti, hogy a termelőt is kárenyhítési kötelezettség terheli a termékértékesítési szerződéssel lekötött termék át nem vételével összefüggő károkozás során (P. törv. III. 20920/1986. - BH 1978/79. sz. 311.).

Ptk. 421. § (1) A termelő a teljesítési határnap, illetve határidő kezdete előtt is teljesíthet, köteles azonban a teljesítés megkezdéséről a megrendelőt az átvételhez szükséges felkészülési idő biztosításával előzetesen értesíteni. Az értesítés elmulasztásából eredő kárért a termelő felelős.

(2) A termelő jogosult a szerződésben kikötött mennyiségnél tíz százalékkal kevesebbet teljesíteni.

(3) A teljesítés helye a termelő telephelye.

(4) Fuvarozó közbenjöttével történő szállítás esetén a megrendelő köteles - a termelő érdekében - a fuvarozóval szembeni igény érvényesítéséhez szükséges intézkedéseket megtenni, és erről a termelőt haladéktalanul értesíteni.

(5) A (4) bekezdésben előírt intézkedések elmulasztása esetén a megrendelő nem követelheti a termelőtől azoknak a károknak a megtérítését, illetőleg felel azokért a károkért, amelyek a fuvarozóval szemben érvényesíthetők lettek volna.

Jegyzet: A Ptk. 421. § (2)-(5) bekezdést beiktatta és a korábbi § számozását (1) bekezdésre változtatta az 1993. évi XCII. törvény 34. §-a. Hatályos: 1993. XI. 1-jétől.

A teljesítés ideje

1. *A teljesítés idejét* - miként ez a szerződés tartalmi elemeinek tárgyalása során már látható volt - *a felek a szerződésben határozzák meg*, mégpedig a termékértékesítési szerződés esetében mindig későbbi időpontban, mint a szerződés megkötésének napja. Mind a termék, mind pedig az állatok szállításának több fázisát is megállapíthatják a felek. A szerződésszerű teljesítés érdekében azonban az ütemezést is pontosan körül kell határolniuk, ha a pontos dátumokat nem kívánják a szerződésben rögzíteni. Dátummegjelölés esetében alkalmazhatják a tól-ig (augusztus 15-e és 20-a között) megjelölést, és kimondhatják azt is, hogy a pontos idő megjelölése akkor történik meg, amikor a termelő a megrendelőt értesíti a teljesítés lehetővé válásáról. A teljesítés idejére alkalmazásra kerülhetnek a Ptk. idevonatkozó szabályai (280-282. §) is. Szerencsésebb azonban, ha a felek elkerülik a jogvitát, és pontos meghatározásokat adnak mind a termelő, mind pedig a megrendelő kötelezettségeit illetően.

A teljesítés mennyisége

2. *A mezőgazdasági termék mennyiségét* - miként erről a szerződés tárgyának és a termelő kötelezettségének tárgyalása során már szó volt - *a felek a szerződésben határozzák meg*. Ez a meghatározás történhet mázsában, meghatározott terület teljes termésében vagy annak meghatározott hányadában. Ha a mennyiség meghatározása a termelés alá vont területhez igazodik, a teljesítés mennyiségét illetően rendszerint nem merül fel probléma. A problémát az okozhatja, ha a mennyiség megjelölése mázsában történik. Erre az esetre írta elő a termékértékesítésről szóló hatályon kívül helyezett rendelet azt, hogy - eltérő megállapodás hiányában - a termelő jogosult a szerződésben kikötött mennyiségnél 10%-kal többet vagy kevesebbet teljesíteni. A 421. § (2) bekezdése ezt a szabályt módosítva vette át, és csak arra adott módot a termelőnek, hogy a kikötött mennyiségnél kevesebbet teljesítsen. A szabály azt juttatja kifejezésre, hogy *a termelő nem követ el szerződésszegést, ha a kikötött mennyiségnél 10%-kal kevesebbet teljesít*. Mindez természetesen nem zárja annak lehetőségét, hogy a felek ennél nagyobb, vagy kisebb eltérésben is megállapodjanak.

Megállapodhatnak a felek pl. abban is, hogy a termelő a kikötött mennyiségnél meghatározott százalékkal többet is teljesíthet, és azt a megrendelő köteles a szerződéses áron átvenni. Erre a hatályon kívül helyezett rendelet korábban nemcsak lehetőséget adott, hanem kimondta azt is, hogy a megrendelő a többletmennyiség átvételét nem tagadhatja meg. Jó lett volna, ha a Ptk. ezt a szabályt is átveszi. A piacgazdaság viszonyai között ugyanis általában a mezőgazdasági termelő a gyengébb fél - különösen napjainkban, amikor a magánvállalkozások az első lépéseket teszik meg. S a jognak az is feladatai közé tartozik, hogy a gazdaságilag gyengébb felet segítse. Hogy ez nemcsak kíváncsi, bizonyítja az a tény, hogy a jog segítő funkciója eddig is számtalan szabályból egyértelműen kitűnt. (L. pl. a korlátozott felelősség - ma már hatályon kívül helyezett - szabályait az alkalmazottak vagy a szövetkezeti tagok esetében.) Valószínű, hogy a Ptk. átfogó reformja során majd a segítő szabályoknak újra aktualitásuk lesz.

A teljesítés helye

3. *A teljesítés helyét a feleknek a szerződésben kell rögzíteniük. Amennyiben e tekintetben mégsem állapodnának meg*, a Ptk. 421. § (3) bekezdése értelmében a *teljesítés helye a termelő telephelye*. Az indokolás szerint e szabály megalkotása során a Ptk. 278. §-a (1) bekezdését vették figyelembe, és ennek megfelelően egységes szabály került megalkotásra, függetlenül attól, hogy a termelő magánszemély vagy gazdálkodó szervezet. Történt mindez azért is, mert a termékértékesítési szerződésekre vonatkozó jogszabály „a Ptk. 278. §-ban foglalt általános rendelkezések visszajukra fordításával szabályozta a teljesítés helyét”. A magunk részéről ezt a visszajukra fordítást azért nem érzékeljük, mert a Ptk. 278. § (1) bekezdése azt mondja ki, hogy: „A teljesítés helye a kötelezett lakóhelye, illetőleg székhelye, kivéve ha: a) jogszabály eltérően rendelkezik, b) a szolgáltatás tárgyából vagy rendeltetéséből más következik, c) a szolgáltatás tárgya a felek által ismert más helyen van.” A termékértékesítési szerződésnél jobb lett volna, ha a törvény azt mondja ki, hogy a teljesítés helyére a Ptk. 278. § (1) bekezdése az irányadó. Ez a szabály ugyanis - ahogyan az idézetből is látható - sokkal komplexebb, mint a 421. § (3) bekezdése. Ezért a bírói gyakorlatban a két szabályt együttesen kellene alkalmazni. Javasolható ez annál is inkább, mert nagyon is elképzelhető, hogy a teljesítés azon a földterületen történik, ahol a mezőgazdasági terméket megtermelték. Ez a terület pedig jogi értelemben nem minősül telephelynek. A jelzett földterületen történő teljesítés azért is indokolt, mivel szállítási költséget lehet megtakarítani és a mezőgazdasági termék megsérülésének kockázata is kevesebb, ha nem kell az egyik fuvarozó eszközről a másikra átpakolni. Csak zárójelben jelezzük, hogy ma már a gazdálkodó szervezet fogalmi körébe tartozik a magánvállalkozó is, a termékértékesítési szerződésekre vonatkozó jogszabályok megfelelő modernizálással teljes terjedelemben átvethetők lettek volna.

A fuvarozó útján történő teljesítés

4. A felek megállapodhatnak abban is, hogy a mezőgazdasági terméket a termelő fuvarozó közbejöttével juttatja el a megrendelőhöz, illetőleg hogy a megrendelő ugyanilyen módon veszi át az árut. Ez utóbbi eset a gyakoribb, ezért a Ptk. erre vonatkozóan fogalmaz meg szabályokat a 421. § (4)-(5) bekezdéseiben. Ezek a szabályok is a termékértékesítési szerződésekre vonatkozó rendeletről kerültek átvételre. Az ottani és a Ptk.-beli szabályok is elsődlegesen termelői érdekeket védenek, ezért a megrendelőt kötelezik arra, hogy amennyiben az átvételkor bármilyen rendellenességet észlel, a szükséges intézkedéseket tegye meg, és erről a termelőt haladéktalanul értesítse. A szükséges intézkedések közé kell sorolni a kárjegyzőkönyv felvételét, a termék mennyiségi (mázsálással, darabszámlálással stb.) és minőségi megvizsgálását. A haladéktalan intézkedés pedig az azonnali értesítést jelenti, telefon, telex vagy távirat útján.

Az értesítés elmulasztása, illetőleg a termék megvizsgálásával kapcsolatos kötelezettség elmulasztása esetén a megrendelő nem érvényesítheti a termelővel szembeni igényét az olyan károkért, amelyek a fuvarozóval szemben érvényesíthetők lettek volna. Vagyis a szabály abból a feltételezésből indul ki, hogy a kár a fuvarozás közben, a fuvarozó hibájából következett be. A gyakorlatban mindemellett előfordulhat az is, hogy a kárt vagy annak egy részét a termelő okozta. A bizonyítás azonban meglehetősen nehéz ilyen esetben. Amennyiben a megrendelő a kár termelő által történt előidézését bizonyítani tudja, a közrehatás erejéig a termelő is felelősségre vonható. Ezért mondja ki a hivatkozott szabály azt, hogy a megrendelő felel azokért a károkért, amelyek a fuvarozóval szemben érvényesíthetők lettek volna, de nem zárja ki, hogy az ezt meghaladó igényt a megrendelő a termelővel szemben érvényesítse.

Ptk. 422. § (1)

(2) A mezőgazdasági termékértékesítési szerződést több évre is meg lehet kötni; ebben az esetben a felek az árban nem kötelesek megállapodni.

(3) Több évre szóló szerződésben a felek arra is vállalkozhatnak, hogy

a) a termelést, a feldolgozást vagy az értékesítést közös kockázatviselés mellett végzik;

b) a termelés, a feldolgozás vagy az értékesítés során elért nyereséget - a szerződésben megállapított arányban - megosztják.

(4) A mezőgazdasági termékértékesítési szerződésre - jogszabály eltérő rendelkezése hiányában - az adásvétel, illetőleg a vállalkozás szabályait kell megfelelően alkalmazni.

(5)

Jegyzet: A Ptk. 422. § (1) és (5) bekezdését az 1993. évi XCII. törvény 40. § (4) bekezdés a) pontja hatályon kívül helyezte. Hatálytalan: 1993. XI. 1-jétől.

A több évre szóló szerződés

1. A több évre kötött szerződések jogi természetével és problematikájával a jogirodalom a gazdasági mechanizmus utáni évektől kezdődően szinte folyamatosan foglalkozik. Erre az időre tehető ugyanis a szerződési forma szélesebb körben történő elterjedése. E problematikával magunk is foglalkoztunk (l. a szerző: A kooperációs és integrációs kapcsolatok jogi formái c. tanulmányát. Állam és Jogtudomány, 1984. XXVII/3. sz.), s az akkori megállapításainkat ma sem másítjuk meg. Az a véleményünk ugyanis, hogy a hosszú távú vagy több évre szóló „szerződések megkötésének szükségszerű előfeltétele, hogy a szerződő feleknek viszonylag szabad mozgása legyen, azaz gazdasági önállósága: más szóval olyan gazdasági környezet, amely a termelés minden szférájában - bármilyen tulajdonon is alapul - hosszú távon garantálja, hogy a különböző gazdálkodó szervezetek a rendelkezésük alatt álló vagyonnal - függetlenül attól, hogy tulajdonunkban, kezelésükben vagy határidő nélküli használatukban van - szabadon rendelkezzenek; hogy kívülálló szervezetek (minisztérium, érdekképviselői szerv) csak akkor kapjanak jogot a belügyekbe történő beleszólásra, ha a gazdálkodó szervezet jogellenes tevékenységet folytat, ha gazdálkodása nem egyeztethető össze a . társadalom érdekeivel” (i. m. 380. o.). A magunk részéről a hosszú távú szerződések sajátosságai közé soroltuk: a) a felek egyenjogúságán és mellérendeltségén alapuló szoros együttműködést, b) a közös tevékenység együttes tervezését és szervezését, c) a tevékenység összehangolását nemcsak a közös tevékenység, hanem a szerződő felek egyéb tevékenységét illetően is, d) a szerződő felek különböző érdekeinek közös nevezőre hozatalát, a divergáló érdekek kívülhagyását, e) a kockázat közös viselését és a nyereségből való közös részesedést (i. m. 380-383. o.).

A több évre szóló mezőgazdasági termékértékesítési szerződés a hosszú távú szerződéseknek egyik, de nem a leggyakoribb formája. A leggyakoribb formák közé kétségkívül a gazdasági társaságok létrehozására irányuló társasági szerződés sorolható. Mindemellett megállapítható az is, hogy a több évre szóló termékértékesítési szerződés bizonyos értelemben társaságokra jellemző ismérveket is hordoz, hiszen az az alapvető sajátossága, hogy a felek a termelést, feldolgozást vagy az értékesítést közös kockázatviselés mellett végzik, illetőleg az így elért nyereséget - a szerződésben meghatározott arányban - osztják szét egymás között. E sajátosság pedig azt is láttatni engedi, hogy a több évre szóló mezőgazdasági szerződésnél elképzelhető határozottabb eredmények elérését eredményezne egy lazább - nem jogi személyiséget kívánó - társasági szerződés. Ami mégis ez ellen szól, az az, hogy bármilyen társaságról is van szó, az irányító szervek létrehozását igényli, míg a több évre szóló termékértékesítési szerződés nem feltétlenül kívánja ezt. Mindemellett mégis elképzelhető, hogy a mezőgazdasági termelők a több évre szóló termékértékesítési szerződésnek két formáját fogják a gyakorlatban alkalmazni: a) a Ptk. és a speciális szabályok szerinti több évre szóló mezőgazdasági termékértékesítési szerződést és b) a jogi személyiség nélküli gazdasági társasági forma létrehozására irányuló társasági szerződést.

Bármilyen formában kötik is azonban meg a felek a több évre szóló szerződést, jogszabályi előírás, hogy ha azt közös kockázatviselésre kötik, a szerződésben meg kell határozni: a) a közös érdekeltség körét (termelés, feldolgozás, értékesítés külön-külön vagy együtt); b) a közös elszámolás alapjául szolgáló bevételeket és kiadásokat; c) a felek részesedési arányát a közös érdekeltség alá eső tevékenységből származó nyereségben és veszteségben; d) az elszámolás idejét és módját; e) a szerződés alapján a termelésből, a feldolgozásból és az értékesítésből a felekre háruló egyéb jogokat és kötelezettségeket is, illetőleg f) azt, hogy a megrendelőnél elért többletnyereséget egymás között milyen arányban osztják meg.

Az elszámolás alapját a nyereséget terhelő adó- és illetékkötelezettség nélkül kell megállapítani, és figyelmen kívül kell hagyni azokat a kiadásokat és költségeket, valamint az ezekre eső közvetett költségeket, amelyek bármelyik fél felróható magatartására vezethetők vissza. Az ilyen kiadásokat és költségeket az a fél köteles megtéríteni, amelyiknek cselekménye vagy mulasztása következtében azok felmerültek.

A leírtak figyelembevételével a *több évre szóló szerződést akkor lehet létrejötnnek tekinteni, ha abból egyértelműen kitűnik, hogy azt a felek több évre - meghatározva az évek számát - kötötték, és megállapodtak mindazokban a kérdésekben, amelyeket a jogszabály előír.* A termék árában történő megállapodás nem jogszabályilag előírt eleme a több évre szóló szerződésnek, ezért annak hiánya nem érinti a szerződés érvényességét. Nem érinti annál inkább sem, mivel a közös kockázatvállalás és nyereségben való együttes részesedés mindkét felet a minél magasabb értékesítési árra ösztönzi, vagyis kiküszöbölődik a felek között az a feloldhatatlannak látszó ellentét, amely szerint a termelő minél magasabb ellenértékhez akar jutni, míg a megrendelő a lehető legalacsonyabb árat akarja kialakítani. Mindemellett, ha „a gazdálkodó szervezetek a több évre szóló mezőgazdasági termékértékesítési szerződésben az árban nem állapodnak meg, és utóbb az egyes évekre (időszakokra) vonatkozó ellenszolgáltatásra nézve köztük vita keletkezik, az ár meghatározását bármelyik fél a bíróságtól kérheti” (GK 35. sz.).

A közös szabályok

2. A mezőgazdasági termékértékesítési szerződés akár egyszeri teljesítésre, akár több évre szól is, *speciális szabályokat vonz* abban az esetben, ha a megrendelő *külkereskedelmi tevékenység folytatására jogosult szerv.* Napjainkban pedig - amikor a külkereskedelmi jog megszerzéséhez elegendő, ha a gazdálkodó szerv erre irányuló kérelmet terjeszt elő, az illetékes minisztérium feltételek szabása nélkül az engedélyt megadja - azt lehet mondani, hogy ilyen joga szinte minden gazdálkodó szervezetnek van, függetlenül attól, hogy a termelői vagy a megrendelői oldalon jelenik meg a szerződésben. Ezért az említett speciális szabályok akár általános szabályok is lehetnek. Nemzetgazdasági érdek fűződik ugyanis ahhoz, hogy a megrendelői kör kibővüljön - már csak a túlermelésre tekintettel is - külföldi megrendelőkkel, az ő részvételükkel létrejött szerződések esetében pedig nyilvánvalóan a diszpozitív szabályoknak kellene elsőbbséget biztosítani.

A termékértékesítési szerződés közös szabályai közé kell sorolni azt a rendelkezést is, amely szerint - *eltérő szabályozás hiányában - az adásvétel, illetőleg a vállalkozás szabályait kell megfelelően alkalmazni.* E jogszabályi tétel természetesen arra az esetre szól, ha a felek megállapodása hiányos, és a köztük levő vitát a termékértékesítésre vonatkozó szabályok szerint nem lehet eldönteni. Más oldalról utalni kell arra is, hogy e Ptk.-beli szabály abban az időben fogalmazódott meg, amikor a termékértékesítési szerződés mai formái még nem alakultak ki, vagy éppen kialakulóban voltak. Ne felejtjük el ugyanis, hogy a tárgyalat fejezet szövegét az 1967. évi 39. tvr. iktatta be, ezért szinte teljesen természetesnek tűnik, hogy a kiegészítő szabályokat is megfogalmazta. Ma már azonban úgy tűnik, hogy az erre való utalás fölösleges, hiszen megfelelő gyakorlatot szereztek mind a szerződést kötő felek, mind pedig a vitákban eljáró bírúk, más oldalról a Ptk. szabályai akkor is alkalmazásra kerülhetnek megfelelő speciális szabály híján, ha azt jogszabály nem mondja ki.

A közös szabályok között a *harmadik téma a külön szabályok alkalmazása*, amelyet csak jelezni kell, hiszen a Ptk. szabályai a termékforgalomra vonatkozó szabályok nélkül csonkák lennének.

Végül el kell mondani azt is, hogy az utóbbi években a mezőgazdasági termékértékesítési szerződések számottevően csökkentek. Ez megítélésünk szerint annak tudható be, hogy *a)* még nem alakult ki a megváltozott tulajdonviszonyoknak megfelelő agrárüzemi rendszer, *b)* a meglevő nagyüzemek - a nem megfelelő agrár- és támogatáspolitikai következményeként - súlyos válságot élnek át, *c)* megszűnt vagy átalakult az a termény-termék felvásárlói rendszer, amelyet a nagyüzemek közösen hoztak létre, *d)* privatizálásra kerültek az állami gazdaságok és a terményfelvásárló állami szervezetek, *e)* a magángazdaságok megerősödése még várat magára, és *f)* még nem alakultak ki, vagy csak még most vannak kialakulóban azok az integrációs szervezetek, amelyek szerveznék egyrészt a termelést, másrészt a felvásárlást.

Remélhetőleg a most meginduló szövetkezeti kodifikáció eredményeként egyre több beszerző és értékesítő szövetkezet jön létre, amelyek összehangolják a magán- és a közös üzem termelő tevékenységét, és a mezőgazdasági termékértékesítési rendszer segítségével biztonságot nyújtanak a termelőknek a megtermelt termények eladásához, a túlermelés megakadályozásához és az Unióhoz való csatlakozással az áruk külföldön történő értékesítéséhez is.

Ezt mondta ki a Legfelsőbb Bíróság egy konkrét perben a felülvizsgálati eljárásban meghozott ítéletében. Rámutatott: a perben kirendelt igazságügyi állatorvos szakértő többek között rögzítette, hogy milyen szakszerűtlenül végezte el az alperes (a termelő) a gumboroi betegség elleni vakcinázást... Mivel az alperes a kimentésre vonatkozó bizonyítékokat a perben nem tudta a bíróság rendelkezésére bocsátani, helytállóan foglalt állást a másodfokú bíróság a felelősség és a kárveszélyviselés kérdésében, és őt kártérítés fizetésére kötelezte (LB Pfv. VII. 23711/1997. sz.).

XXXVII. fejezet

A BÉRLET

1. A dolgok bérlete

Ptk. 423. § Bérleti szerződés alapján a bérbeadó köteles a dolgot időlegesen a bérlő használatába adni, a bérlő pedig bért fizetni.

A bérleti szerződésről általában

1. A bérlet a használatra irányuló szerződések alaptípusa. Olyankor kerül alkalmazásra, amikor a dolog használatára igényt tartó nem tudja vagy nem akarja megszerezni a dolog használatát is biztosító tulajdonjogot, hanem csak a használatát kívánja a maga számára biztosítani.

A Ptk. a bérleti szerződés szabályainak a megfogalmazásánál alapvetően már a római jogban is ismert bérleti modellt veszi alapul. Ennek megfelelően a bérleti jog, illetve a bérlői pozíció külön vagyoni értékkel nem bír, hiszen a bérlő az általa fizetett bérleti díjjal megfizeti a használatnak az ellenértékét, aminek fedeznie kell a dologban a használat következtében beálló értékcsökkenést.

Az elmúlt mintegy negyven év alatt az ingatlanokra vonatkozó bérleti jogviszonyok esetében kialakult a bérleti pozíciónak egy eléggé pontosan körülhatárolható vagyoni értéke. A bérbeadás útján hasznosítható ingatlanok tekintetében fennálló állami monopolisztikus helyzet oda vezetett, hogy a bérleti jog megszerzésével a bérlo is monopolizált hatalmat szerzett a dolgon akkor, amikor a bérleti szerződést megkötötte, és ez a monopolizált hatalom számára vagyoni értéket jelentett. Ezt a vagyoni értéket nemcsak a társadalom, hanem 1971-től a tételes jogszabályok is elismerték. Kezdetben a lakásbérleti szerződések tekintetében a gyakorlatban kialakult a bérlo pozíció - a jogszabályok által el nem ismert - vagyoni értéke, amit később az 1971-ben történt szabályozás legalísnak ismert el. Amikor a politikai rendszerváltást követően a lakásbérlet tekintetében megszűnt az állami monopólium, és széles körben a magántulajdon lett a meghatározó, akkor a bérlo pozíció vagyoni értéke visszaszorult. Ma is lehet azonban találkozni olyan szerződésekkel, amikor a bérlo tulajdonra cseréli a bérelt lakását, ami egyértelmű bizonyítéka a bérlo pozíció vagyoni értékének.

A lakásbérlet mellett vagy inkább helyett, jelenleg a helyiségbérlet az a terület, ahol a bérlo pozíció vagyoni értéke egyértelműen kimutatható. Ennek legjobb bizonyítéka, hogy jogszabály erejénél fogva a bérleti jog átruházható, tehát a vagyoni forgalomnak lehet a tárgya. [A lakások és helyiségek bérletére, valamint az elidegenítésükre vonatkozó egyes szabályokról szóló, többször módosított 1993. évi LXXVIII. tv. - Ltv. 42. § (1) bek.] Az úgynevezett előprivatizációs törvény [A kiskereskedelmi, vendéglátó-ipari és fogyasztási szolgáltató tevékenységet végző állami vállalatok vagyonának privatizálásáról (értékesítéséről, hasznosításáról) szóló 1990. évi LXXIV. tv.] szerint pedig a bérleti jogot lehetett megvásárolni, sok esetben nem is alacsony vételárért. Ez a helyzet addig áll fenn, amíg az állam, illetve elsősorban az önkormányzatok monopolizált helyzete a helyiségek tekintetében érvényesül.

A bérlet fogalma

2. Bérleti szerződéssel rendszerint a tulajdonos - vagy akinek erre megfelelő felhatalmazása van (pl. a hasznélvező) - a tulajdonjog részjogosultságát képező használat és hasznok szedésének jogát ruhazza át.

A bérlet mindig a dolog használatának időleges - még ha határozatlan időre szólóan is - átengedését jelenti. Jogunk nem ismeri az ún. örökbérlet intézményét.

A bérlet törvényi fogalom meghatározása kifejezésre juttatja a feleknek a szerződésből fakadó legfontosabb kötelezettségeit. E szerint a bérbeadói oldal legfontosabb kötelezettsége, hogy a dolgot a bérlo *használatába adja*, ami természetesen szükségképpen feltételezi, hogy egyben átadja a dolognak a birtokát is.

A bérlo terhelő fő kötelezettség pedig az, hogy a dolog használatáért megfelelő *ellenszolgáltatást* (bért) *fizessen*. A bérlo befizetési kötelezettsége az egyik karakteres különbség a haszonkölcsön-szerződéstől történő elhatárolására.

A bér meghatározása és teljesítése rendszerint pénzben történik. Nincs azonban elvi akadálya annak, hogy az ellenszolgáltatás meghatározása és teljesítése ne pénzben történjen, hanem valamilyen más dologban, illetve szolgáltatásban. Ilyen lehetőséggel találkozunk pl. a koncesszióról szóló, többször módosított 1991. évi XVI. tv. 13. §-ában, ahol a tv. lehetőséget ad arra, hogy a koncessziós díjat (ami gyakorlatilag sajátos bérleti díj) ne pénzben, hanem pl. valamely beruházás megvalósításával teljesítsék.

Ami a bér nagyságát illeti, arra nézve főszabályként érvényesül, hogy azt a felek megállapodása határozza meg. Határozatlan időre szóló és ténylegesen is tartós jogviszony esetében azonban a bíróság a Ptk. 241. §-a alapján jogosult a felek által megállapított bért - ha ennek törvényi előfeltételei fennállnak - megváltoztatni, ami rendszerint a bér felemelését jelenti. Ilyen esetben a bíróság, nem bérlogazdasági helyzetéből, hanem a piaci viszonyokból indul ki. (BH2000. 502.) A bírói gyakorlatban nem láttuk nyomát, mégis megfontolandónak véljük, hogy ilyen esetekben a bíróságnak a szorosan vett piaci értéken kívül más szempontokat is figyelembe kellene vennie. Arra a jelenleg még fennálló anomál helyzetre gondolunk, hogy a helyiségbérlet területén még messze vagyunk az igazi piaci viszonyoktól. Az egyes állami tulajdonban lévő vagyontárgyak önkormányzati tulajdonba adásáról rendelkező, többször módosított 1991. évi XXXIII. tv. 1. §-a szerint a korábbi állami tulajdonban lévő lakások és nem lakás céljára szolgáló helyiségek átkerültek az önkormányzatok tulajdonába. A lakások és helyiségek bérletére, valamint az elidegenítésükre vonatkozó egyes szabályokról szóló, többször módosított 1993. évi LXXVIII. tv. szerint a lakások tekintetében - legalábbis döntő mértékben - a bérloknak a törvény vételi jogot biztosított, addig ugyanez a helyiségbérlet tekintetében nem történt meg. Ezért van az, hogy az önkormányzatok, illetve a tulajdonukban lévő kezelőszervezetek egy-egy helyiségben a legnagyobb helyiség-bérbeadók, és ezzel a helyzetükkel nehezen bizonyítható módon, de visszaélhetnek. Úgy gondoljuk, hogy vizsgálni kellene a Ptk. 241. §-a alkalmazásának a törvényi előfeltételeit, nevezetesen, hogy a korábbi bér sérti-e a bérbeadó jogos érdekét. E tekintetben nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a körülményt, hogy a piaci viszonyoknak az alakításában az önkormányzatnak mint bérbeadónak az elmondottak miatt jelentős szerepe van. Ehhez képest kivételt képez, amikor jogszabály határozza meg a bérleti díj nagyságát. Érdemes megjegyezni, hogy a Ltv. 36. §-a (2) bekezdése utolsó mondatának - „Az önkormányzati helyiség bérleti díjának a mértékét nem kell önkormányzati rendeletben meghatározni” - megfogalmazásból az a következtetés is levonható, hogy a bér mértékét ugyan nem kell, de lehet önkormányzati rendeletben meghatározni. Mégis - véleményünk szerint is helyesen - az Alkotmánybíróság a 17/1995. (III. 13.) AB határozatában kifejtette, hogy az önkormányzat „mint polgári jogi bérleti szerződések alanya, mint a tulajdonában álló nem lakás céljára szolgáló helyiségek bérbeadója, a mellérendeltségi jogviszonyban nem jogosult jogszabállyal - önkormányzati rendelettel - egyoldalúan a szerződés tartalmi elemeit módosítani, bérleti díjakat emelni”. Az önkormányzatnak csak arra terjed ki a hatásköre, hogy az irányítási körébe tartozó szervekre nézve kötelező határozatokat hozzon, de nem hozhat az állampolgárokat nézve kötelező rendelkezéseket. A bér mértékének természetes korlátja a Ptk. 201. §-ának (2) bekezdésében megfogalmazott követelmény, mely szerint a szolgáltatásnak és ellenszolgáltatásnak megfelelő arányban kell állnia.

A bérlet tárgya

3. A bérlet tárgya bármilyen dolog vagy jog lehet, amely alkalmas arra, hogy azon tartós használatot lehessen gyakorolni. Meg kell jegyezni, hogy a használat átengedése és a rendelkezési jog megtartása mellett beszélhetünk csak bérletről, mert ha a rendelkezési jogot is átruházzák, akkor kölcsönről van szó. A köznyelv és közfelfogás ettől sok esetben eltér, amikor a csak használatot biztosító megállapodást is kölcsönnek nevezi. Példaként utalunk ilyen megfogalmazásokra: „add kölcsön a kerékpárod”, vagy „kölcsönöztem a hűtőgépet” stb. Az első eset tipikusan haszonkölcsön - mert a használat ingyenes -, a másik eset pedig bérlet. Másik megjegyzésünk pedig az, hogy vannak esetek, amikor a tulajdonos vagy a rendelkezésre jogosult csak a dolog használatát ruházza át, mégsem bérleti, hanem más nevesített viszony jön létre. Ide két jelentős csoport sorolható: *a)* a lakásbérlet, amikor a használat átengedése lakásra vonatkozik; *b)* a haszonbérlet, amikor a használat átengedése mezőgazdasági művelés alatt álló földterületre vagy más hasznát hajtó jogra vonatkozik.

A bérlet és a lakásbérlet közötti különbség látszólag egyértelműen megvonható, mivel a lakás fogalmát a vonatkozó jogszabály egyértelműen meghatározza (l. részletesen a 434. §-hoz fűzött megjegyzéseket). Meg kell azonban jegyezni, hogy ha a lakást vagy annak egy részét nem tartós otlokás céljára adják bérbe, pl. úgynevezett fizetővendéglátás céljára, akkor ebben az esetben nem a lakásbérlet, hanem a dologbérlet szabályai lesznek az irányadók [50/1995. (VII. 12.) AB határozat.] Nehezebb a határvonal megvonása a bérlet és a haszonbérlet között. Az elhatárolás addig nem jelent különösebb nehézséget, amíg a haszonbérlet mezőgazdasági földterületre vonatkozik. A nehézséget a „hasznát hajtó dolog” kifejezés okozza. Végső soron minden dolog a használata során valamilyen hasznát eredményez. Igaz ez a megállapítás akkor is, ha ezt a hasznát nem lehet minden esetben a klasszikus értelemben felfogott gyümölcsnek nevezni.

Ugyancsak a dolog használatának az átengedésére irányul a haszonkölcsön is. Itt az alapvető elhatárolási szempont a bérlethez viszonyítva a haszonkölcsön ingyenessége.

A használatra irányuló szerződések egymástól történő elhatárolása kapcsán külön kell szólni a lízingszerződésről. Mint közismert, a lízingszerződést a Ptk. nem tartalmazza, és polgári jogi oldalról mind ez ideig jogszabályi meghatározására sem került sor. Több jogszabály, így a közbeszerzésekről rendelkező - többször módosított - 1995. évi XL. tv. 10. § g) pontja akként definiálja a lízinget, hogy az „a dolog átadása olyan szerződés alapján, mely a dolog bérletéről azzal a kikötéssel rendelkezik, hogy a bérlő a tulajdonjogot legkésőbb az utolsó lízingdíj kiegyenlítésével, illetve a szerződés lejártával megszerzi, vagy számára a bérbeadó vételi jogot biztosít”. Kétségtelen, hogy a lízingnek van bérleti szerződésre utaló eleme, ugyanakkor azt sem lehet elvitatni, hogy legalább annyira adásvételi szerződés elemeit is magán viseli. Véleményünk szerint a lízingszerződés egy sajátos, tulajdonjog-fenntartásos vétel lesz. (A bekezdés hatályos szövege itt található)

A Legfelsőbb Bíróság az albérlésre vonatkozó szabályok alkalmazását rendelte alkalmazni, ezzel egyértelműen bérletnek tekintette a lízinget akkor, amikor a lízingbevevő a lízingbeadó hozzájárulásával a lízing tárgyát képező eszközt harmadik személynek továbbadta használatra (BH1991. 285.).

A felek jogai és kötelezettségei

Ptk. 424. § (1) A bérbeadó - ha jogszabály eltérően nem rendelkezik - szavatol azért, hogy a bérelt dolog a bérlet egész tartama alatt szerződésszerű használatra alkalmas, és egyébként is megfelel a szerződés előírásainak. Erre a szavatosságra a hibás teljesítés miatti szavatosság szabályait azzal az eltéréssel kell alkalmazni, hogy a bérlőt az elállás helyett az azonnali hatályú felmondás joga illeti meg, kicserélést pedig nem követelhet.

(2) A bérbeadó szavatol azért, hogy harmadik személynek nincs a bérelt dologra vonatkozóan olyan joga, amely a bérlőt a használatban korlátozza vagy megakadályozza. Erre a szavatosságra az eladónak a tulajdonjog átruházásáért való szavatosságára irányadó szabályokat azzal az eltéréssel kell alkalmazni, hogy a bérlő elállás helyett azonnali hatállyal felmondhat.

Jegyzet: A Ptk. 424. § (1) bekezdésének első mondata az 1990. évi I. törvény 5. §-ával megállapított szöveg.

A bérbeadó szavatosi felelőssége

1. A bérleti szerződés által elérni kívánt cél csak akkor valósulhat meg, ha a bérlet tárgya az átadásakor, és innen kezdve a bérlet egész ideje alatt olyan állapotban van, hogy az rendeltetésszerű használatra alkalmas, és megfelel a szerződés előírásainak.

A bérbeadót terhelő szavatossággal kapcsolatban érdemes megfigyelni a bírói gyakorlat alakulását, illetve irányát. A Fővárosi Bíróság még 1964-ben kelt döntésében megállapította a bérbeadó szavatosi felelősségét akkor, amikor az általa kezelt és rendelkezése alatt álló lakás alatti pince azért ázott be, mert a lakásban a vízcsapot nyitva felejtették. Ebben az ügyben a bíróság hangsúlyozta, hogy a bérbeadó szavatosi felelőssége azért állapítható meg, mert a lakás nem volt bérbeadás útján hasznosítva (Főv. Bír. 56. Pf. 22300/1964.). A Legfelsőbb Bíróság 1983-ban helybenhagyott egy olyan első fokú és a bérbeadót marasztaló ítéletet, ahol a tényállás szerint a bérelt pince azért ázott be, mert a pince feletti épület főnyomócsövébe bekötött kerti csap nyomócsöve meghibásodott, és ez okozta a beázást. A bíróság azért találta megállapíthatónak a bérbeadó felelősségét, mert a lakásbérletről rendelkező, akkor hatályos 1/1971. (II. 8.) Korm. rendelet 53. §-a (1) bekezdése szerint az épület központi berendezéseit neki kell állandóan karbantartania, és ennek a kötelezettségének nem tett eleget, vagyis tulajdonképpen nem szavatosság, hanem kártérítés címén állapította meg a bérbeadó felelősségét (LB Gf. III. 30043/1981. - BH 1983/7. sz. 293.).

Mind a két ítélet azt mutatja, hogy a bírói gyakorlat igyekszik a szerződésen kívüli kártérítés irányába elmozdulni akkor, ha a rendeltetésszerű használatot akadályozó vagy kizáró körülmény a bérleményen kívüli okra vezethető vissza. Ez a tendencia a bérlőre nézve azzal a hátránnyal jár, hogy míg a szerződésen kívüli felelősség (Ptk. 339. §) felróhatóságon alapszik, addig a Ptk. 305-311. §-ában megfogalmazott felelősség ennél jóval szigorúbb, gyakorlatilag kimenthetetlen.

Véleményünk szerint mind a két esetben a bérbeadó szavatosi felelősségét kellett volna megállapítani, és ennek megfelelően a Ptk. 424. §-a (1) bekezdésének felhívásával a hibás teljesítésre vonatkozó szabályokra, illetve a hibás teljesítéssel történő károkozás szabályaira kellett volna hivatkozni.

Érdekes döntést hozott a LB abban a perben, ahol a bérlő határozott idejű bérleti szerződés alapján használta a raktárhelyiséget. Az épület kigyulladt és ennek következtében maga az épület is és az ott elhelyezett áruk is jelentős mértékben megrongálódtak. A tűz okát, illetve okozóját nem sikerült a rendőrségnek kideríteni. A bérlő megtagadta a bérleti díj fizetését azon az alapon, hogy a helyiség nem alkalmas az eredeti célra. A bérbeadó ezt követően a bér nem fizetése miatt a bérleti szerződést felmondta. A bérlő a felmondást nem vette tudomásul, és a helyiséget továbbra sem ürítette ki, sőt a közben lejárt határidőt követően is használta a bérleményt. A hátralékos bérleti díj megfizetése iránt indított perben a LB álláspontja szerint azt meg kell fizetni, mert a bérlő nem élt az azonnali felmondás jogával, ami a szavatossági szabályok szerint megillette volna, és nem kért bérleti díjcsökkentést sem, hanem a határozott időt követően a helyiséget nem adta vissza, illetve nem ürítette ki (BH2001. 545.). Az eset több, részint a bérlet egyéb területére tartozó kérdést vet fel. Ha a bérlet dolog oly mértékben megrongálódik, hogy az továbbra rendeltetésszerűen nem használható, akkor a bérleti szerződés a Ptk. 430. § (2) bekezdése alapján megszűnik, tehát nem kell felmondani a bérleti szerződést, mert a dolog elpusztulásával a bérleti szerződés megszűnése automatikusan bekövetkezik. Az természetesen külön kérdés, hogy az ott tárolt és megsérült árukat a - most már a volt bérlő - köteles lesz elszállítani, mert a kárveszély e tekintetben a bérlőt terheli. A bérlő ezen kötelezettségének az elmulasztása azonban aligha vonhatja maga után a teljes bérleti díj fizetését. Ugyancsak kérdéses az a megállapítás, hogy a bérlő díjcsökkentést kérhetett volna. A Ptk. 428. § (1) bekezdése szerint, „arra az időre, amely alatt a dolgot rajta kívül álló okból nem használhatja, bér nem jár”. Ebből a jogszabályhelyből véleményünk szerint az következik, hogy nem kérni kell, mert a jogszabály erejénél fogva a bérleti díj nem jár. Az előbbi és a jelen esetben is arról van szó, hogy az a körülmény, hogy a bérlő a megrongálódott dolgokat nem szállította el - noha a másodfokú bíróság megállapítása szerint mindent megtett annak érdekében -, legfeljebb csak kártérítési igényt keletkeztet, mert a bérbeadó nem tudta a helyreállítást megkezdeni. A bérbeadó ezen szándékára azonban a tényállás egyáltalán nem utal.

Az természetes, hogy a bérbeadó az általa kifizetett kártérítést a közvetlen okozóra (mulasztóra) - ha annak feltételei fennállnak - továbbháríthatja, és itt a szerződésszegéssel okozott kár vagy a szerződésen kívüli károkozás szabályait kell majd alkalmazni, ami végső soron ugyanazt az eredményt hozza.

A kellékszavatossági szabályokhoz képest jelentkező két törvényi kivételt a bérlet sajátossága indokolja, mivel a használati kötelemnél az eredeti állapot nem állítható helyre, illetve célszerűtlen lenne a bérbeadót új dolog beszerzésére kötelezni.

Az azonnali hatályú felmondás joga kapcsán meg kell említeni a Legfelsőbb Bíróság egyik felülvizsgálati eljárásban hozott döntését. A tényállás lényege az volt, hogy a felek egy lakókocsira határozott idejű (négy hónapra szóló) bérleti szerződést kötöttek, amelyet a bérlő kisebb átalakítás után büfékocsiként kívánt használni. A felek külön kötött megállapodása szerint a bérbeadó még egyéb, a lakókocsihoz tartozó berendezési tárgyakat volt köteles szolgáltatni, de ezeket elmulasztotta. Ezeket a berendezési tárgyakat a bérlő saját költségére megvásárolta, és megkezdte a büfékocsi üzemeltetését. Utóbb, mivel a kocsit kicsinek találta, azt visszavitte, de a bérbeadó azt nem vette vissza, hanem a hátralékos bérleti díj iránt keresetet nyújtott be. Ebből a körülményből a Legfelsőbb Bíróság azt a következtetést vonta le: mivel a hiányzó berendezési tárgyak megvásárlásakor a bérlő nem élt jogfenntartással, a bérbeadói szolgáltatást nem tekintette szerződésszegésnek. A bérbeadó által a hátralékos bérleti díj megfizetése iránti keresetlevél benyújtását követően a bérlő a Ptk. 316. §-a alapján erre már nem hivatkozhat (LB Pfv. II. 23285/1995. - BH 1996/12. sz. 640.).

A döntés több kérdést is felvet. Ha valaki a határozott idejű bérleti szerződéstől azonnali hatállyal eláll, de annak okát nem közli, akkor utóbb kifogásként érvényesítheti-e a bérbeadó szerződésszegéséből eredő azonnali hatályú felmondási jogát. Másik jelentős kérdés, hogy ha a bérbeadó nem vitásan szerződést szegett, mert nem szolgáltatta teljesen a bérlet tárgyát és azt a bérlő saját költségén pótolja, a bérlőnek kell-e jogfenntartó nyilatkozatot tenni ahhoz, hogy utóbb az igényét érvényesítse. További kérdés, hogy a felmondási jog nem gyakorlása mikor tekinthető joglemondásnak. Végezetül felveti az adott döntés azt a kérdést is, hogy a bérbeadó kötelezettségét jelentő hiánynak a bérlő általi pótlása teljesítésnek minősül-e, mert ha nem, akkor a Ptk. 316. §-a nem alkalmazható. Nem is annyira a döntés érdemi részével szemben (a bíróság marasztalta a bérlőt az elmaradt bérleti díj megfizetésére), hanem inkább annak indokolásával szemben hozható fel ellenvélemény.

2. A kellékszavatosság szabályainak az alkalmazásával összefüggésben jelentkeznek a szavatossági jogok érvényesítésének időtartamával kapcsolatos nehézségek.

a) Az alapesetet alapul véve a szavatossági igény érvényesítésére a teljesítéstől számított hat hónap áll a jogosult rendelkezésére. A bérletnél, ahol a dolognak tartósan kell rendeltetésszerű használatra alkalmasnak lennie, kérdéses lehet, hogy egyáltalán egy ilyen szabálynak van-e értelme.

b) További - az előbbivel tulajdonképpen összefüggő - nehézség, hogy ha a dolog meghibásodása a bérleti szerződés fennállása alatt következik be, akkor honnan számítjuk a szavatossági igény érvényesítésére megszabott hat hónapos határidőt.

c) Végül problémaként jelentkezik, hogy a kellékszavatosságra vonatkozó általános szabályok szerint a szavatossági igénybejelentéstől a tényleges kijavításig eltelt idővel a szavatossági idő meghosszabbodik. Ez gyakorlatilag a bérletnél nem értelmezhető, mert a hibátlanságnak a bérlet egész ideje alatt fenn kell állni.

A helyesnek látszó álláspont szerint abból kell kiindulni, hogy a bérleti szerződésnél a dolognak a bérlet egész ideje alatt rendeltetésszerű használatra alkalmasnak kell lennie. Ebből viszont az következik, hogy a bérbeadó szavatosi felelőssége nemcsak a dolog átadásakor, hanem a bérlet egész ideje alatt fennáll, vagyis a bérbeadó teljesítése ebben az esetben folyamatos, ugyanakkor viszont a bérleti szerződés megszűnését követően vele szemben már szavatosi igény azért nem érvényesíthető, mert tulajdonképpen nincsen értelme.

Az más kérdés, hogy ha a bérbeadó hibásan teljesített, mert a dolog rendeltetésszerű használatra nem volt alkalmas, a bérleti szerződés megszűnését követően a bérlő szavatossági igényt ugyan már nem, de egyéb igényt, pl. kártérítést - ha ennek a feltételei fennállnak - érvényesíthet.

A lényeg tehát az, hogy a szavatosság nem nyúlhat túl a bérleten.

Abban az esetben, ha a bérlet ideje alatti javítás miatt a bérlő a dolgot időlegesen nem tudja használni, erre az időszakra nem lesz köteles bért fizetni, és ha ez a bérbeadónak felróható, akkor kártérítési igénnyel is felléphet.

A bérbeadót terhelő jogszavatosság

3. A bérbeadót a kellékszavatossághoz hasonlóan jogszavatosság is terheli azért, hogy a bérlet tárgyára nézve harmadik személynek nem áll fenn olyan joga, amely a bérletet a dolog használatában akadályozza vagy korlátozza. Erre a jogszavatosságra - értelemszerű eltéréssel - a Ptk. 370. §-ában foglaltak az irányadók. Amennyiben valakinek olyan joga áll fenn, amely a bérlet jogának gyakorlásában akadályozza, kérdéses lehet, hogy addig, amíg a bérbeadó nem tehermentesíti a dolgot, a vételár aránylagos visszatartásának analógiájára a bérlet megtagadhatja-e a bérlet megfizetését. A kérdést igenlően kell megválaszolni, nemcsak azért, mert a Ptk. 424. §-ának (2) bekezdése ezt mint kivételt nem zárja ki, hanem azért is, mert nem lehet kétségbe vonni a bérlet azon jogát, hogy ő tehermentesítse a dolgot, és a bérlet visszatartása adja meg a tehermentesítés fedezetét.

Ptk. 425. § (1) A bérlet a dolgot rendeltetésének és a szerződésnek megfelelően használhatja. Felelős minden olyan kárért, amely a rendeltetésellenes vagy szerződésellenes használat következménye.

(2) A bérbeadó

a) a bérlet szükségtelen háborítása nélkül ellenőrizheti a használatot;

b) követelheti a rendeltetésellenes vagy szerződésellenes használat megszüntetését, továbbá az ilyen használatból eredő kárának megtérítését;

c) abban az esetben, ha az ilyen használat tovább folyik, vagy ha a bérletet fenyegető veszély súlyossága miatt az abbahagyás követelése sem vezetne célra, a bérletet azonnali hatállyal felmondhatja, és kártérítést követelhet.

(3) Ha a bérlet a dolog jogosulatlanul olyan átalakítási munkálatokat végeztetett, amelyekhez a bérbeadó vagy a hatóság engedélye lett volna szükséges, a bérbeadó kívánságára köteles az eredeti állapotot helyreállítani.

(4) Ezeket a jogokat a bérbeadó akkor is gyakorolhatja, ha a bérlet a dolgot akár engedélyével, akár anélkül albérlésbe vagy egyébként harmadik személy használatába adta.

Rendeltetészerű használat

1. A tv. a bérlet használati jogát két irányban korlátozza; az egyik, hogy a bérlet csak a bérleti szerződésnek megfelelően használhatja a dolgot. Tehát ha a felek a bérleti szerződésben meghatározták a használat módját, pl. raktárhelyiségként bérel valaki egy pincerészt, akkor ott nem rendezhet be garázst, vagy nem nyithat műhelyt stb. Véleményünk szerint azonban ezt a rendelkezést nem lehet túlságosan megszorítóan értelmezni. A másik korlátozás, hogy a használat nem sértheti a rendeltetészerű használatot. Ilyen eset lehet pl. ha valaki személygépkocsit bérel, akkor azzal még saját maga részére sem végezhet áru fuvarozást.

A bérbeadó jogai

2. Mivel a bérbeadó a bérlet időtartamára természetesen kikerül a dolog birtokából, fel kell hatalmazni a bérbeadót arra, hogy időszakonként a dolog állapotát ellenőrizhesse.

3. Abban az esetben, ha a bérbeadó az ellenőrzése során vagy egyéb módon tudomást szerez arról, hogy a bérlet a dolgot nem szerződészerűen, illetve nem rendeltetésének megfelelően használja, követelheti, hogy a bérlet hagyjon fel a szerződésellenes, illetve rendeltetésellenes használatával, továbbá, ha ebből következően a dologban kár keletkezett, akkor követelheti kárának megtérítését.

4. Abban az esetben, ha a bérbeadó felszólítása eredménytelen, a bérbeadó a bérleti szerződést azonnali hatállyal felmondhatja.

Ugyancsak azonnali hatályú felmondás joga illeti meg a bérbeadót akkor is, ha a bérletet fenyegető veszély súlyossága miatt az abbahagyás követelése nem vezetne célra. Ebben az esetben kizárólag azt kell vizsgálni, hogy a szerződésellenes, illetve rendeltetésellenes használat veszélyeztet-e a dolog állapotát vagy nem. Előfordulhat az is, hogy a bérlet ugyan felhagy a nem megfelelő használatával, és a továbbiakban a dolgot a szerződésnek megfelelően használja, de a korábbi rendeltetésellenes használat következtében a dolog olyan mértékben rongálódott meg, hogy a továbbiakban a megfelelő használat is a dolog elpusztulását eredményezheti.

5. A bérbeadó alapvető érdeke, hogy a dolgot ugyanolyan állapotban kapja vissza a szerződés megszűnésekor, mint amilyen állapotban volt az a szerződés megkötésekor, illetve a dolognak a bérlet részére történő átadásakor. Végső soron a bérbeadó ezen érdekét védi az a rendelkezés, hogy a bérlet a dolog átalakításokat a bérleti szerződés tartalma alatt nem végezhet.

Ez az alapja annak a rendelkezésnek, hogy ha a bérlet jogosulatlanul átalakítási munkát végez, akkor a bérbeadó követelheti az eredeti állapot helyreállítását. A tv. a „jogosulatlanul” - „amelyekhez a bérbeadó engedélye lett volna szükséges” kifejezéseket használja. Ez a fogalmazás veti fel azt a kérdést, hogy van-e olyan átalakítás, amelyhez nem kell a bérbeadó hozzájárulása. Az elmondottakból következően a felvetett kérdésre nemleges választ kell adni. A dolognak bármilyen átalakítása sértheti a tulajdonos érdekét, ezért minden átalakításhoz kell a bérbeadó előzetes hozzájárulása.

Említésre érdemes a Legfelsőbb Bíróság által kifejtett azon elv, hogy ha a bérlet a bérbeadó előzetes hozzájárulása nélkül, és ha hatósági engedély szükséges, anélkül végez a bérlet dolog átalakítási munkálatokat, akkor nem nyílik meg a bérbeadó azonnali hatályú felmondási joga, hanem csak az eredeti állapot helyreállítását követelheti (Főv. Bír. 39. G. 53302/1990. - LB Gf. IV. 32817/1991. - BH 1993/I. sz. 49.).

Ptk. 426. § (1) Ingatlan vagy lakást - ha jogszabály másként nem rendelkezik - a bérbeadó engedélye nélkül albérlésbe vagy egyébként másnak használatába lehet adni. Más dolgot a bérlet a bérbeadó engedélye nélkül nem adhat albérlésbe vagy harmadik személy használatába.

(2) Ha a bérlet a dolgot a bérbeadó engedélyével más használatába adta, a használat magartatásáért mint a sajátjáért felel.

(3) Ha a bérlet a dolgot a bérbeadó engedélye nélkül engedi át másnak használatra, felelős azokért a károkért is, amelyek anélkül nem következtek volna be.

Jegyzet: Lásd a lakások és helyiségek bérletére, valamint az elidegenítésükre vonatkozó egyes szabályokról szóló, többször módosított 1993. évi LXXVIII. törvény 33. §-át.

A dolog albérletbe vagy használatba adása

A bérbeadó számára nem közömbös, hogy ki használja a dolgot: az a személy-e, akivel ő a bérleti szerződést megkötötte, akiben tehát - vélelmezhetően - valamilyen ok folytán megbízik vagy esetleg számára ismeretlen olyan személy, akire a bérlet tárgyát nem kívánja rábízni. Ezért van az, hogy főszabályként a bérlő a dolgot más személynek a bérbeadó engedélye nélkül nem adhatja, vagy a dolog használatát más jogcímen nem engedheti át.

Az általános szabály alól a tv. két irányban tesz kivételt. Megengedi ugyanis az albérletbe vagy más jogcímen használatba adást a bérbeadó engedélye nélkül is akkor, ha a bérlet tárgya ingatlan vagy lakás. (A lakás albérletbe adására nézve l. a többször módosított 1993. évi LXXVIII. tv. 33. §-át.) Az ingatlan vonatkozásában pedig azért engedi meg a tv. az albérletbe adást, mert az ingatlan tekintetében a bérbeadói kínálat ezáltal is növelhető. Ha a bérlőnek csak átmenetileg nincs szüksége pl. a helyiségre, akkor indokolt megengedni, hogy ezt hasznosítsa, mert ezáltal egyrészt saját költségeit csökkenti, másrészt reálisan jelentkező szükségletet elégít ki, ugyanakkor az esetleges bérbeadói érdeksérelem bekövetkezése kevésbé valószínű, mint ingó dolog esetében. A teljesség kedvéért meg kell jegyezni, hogy a bérbeadó hozzájárulása nélküli albérletbe adás lehetősége gyakorlatilag formális. A 426. § (1) bekezdése ugyanis kimondja, hogy „ha a jogszabály másként nem rendelkezik”. Az 1993. évi LXXVIII. tv. pedig a lakások tekintetében az albérletbeadás lehetőségét a bérbeadó hozzájárulásához köti. A 36. § továbbá azt mondja, hogy a helyiségbérletre a lakásbérlet szabályait kell megfelelően alkalmazni, ha a tv. eltérően nem rendelkezik. Mivel eltérő rendelkezés nincsen, ezért itt is a bérbeadó előzetes engedélye szükséges az albérletbe adáshoz. Ezt követően gyakorlatilag az úgynevezett terület bérletre korlátozódhat a szabad albérletbe adás lehetősége.

Ptk. 427. § (1) A dolog fenntartásával járó kisebb kiadásokat a bérlő, a többi kiadást, valamint a dologgal kapcsolatos közterheket a bérbeadó viseli.

(2) A bérlő köteles a bérbeadót értesíteni, ha a bérbeadót terhelő munkálatok szükségessége merül fel, és köteles megengedni, hogy a bérbeadó azokat elvégezze, továbbá a károk elhárításához szükséges intézkedéseket tegye. Az értesítés elmulasztásából eredő károkért a bérlő felelős.

(3) A bérlő a dologra fordított szükséges kiadásainak megtérítését követelheti; egyéb költségeinek megtérítésére a megbízás nélküli ügyvitel szabályai szerint tarthat igényt.

A dologra fordított költségek

1. A dolog használata során általában felmerülnek olyan kisebb ráfordítások, amelyeknek az elvégzése a dolog állagának a fenntartásához és ahhoz, hogy a dolgot rendeltetésszerűen tovább lehessen használni, feltétlenül szükségesek. Az ilyen típusú munkák elvégzését nem célszerű a bérbeadóra hárítani, márcsak azért sem, mert szükségességük rendszerint a használat mértékétől függ, tehát elvégzésük időpontja rendszertelen.

A dolog használata során számolni kell a dolog természetes elhasználódásával, mert annak egyes részei tönkremehetnek, vagy magában az egész dologban jelentős értékcsökkenés állhat be. Ez az értékcsökkenés akkor lesz releváns, ha ennek következtében a dolog rendeltetésszerű használhatósága is csökken. A 424. §-hoz fűzött megjegyzések kapcsán részletes elemzést nyert, hogy a bérbeadó a bérlet egész időtartama alatt szavatosi felelősséggel tartozik azért, hogy a dolog a szerződés szerinti használatra alkalmas legyen. Ebből következik, hogy ha a dolog a szerződés időtartama alatt meghibásodik, annak javítási költségeit a bérbeadónak kell viselnie, illetve a munkát neki kell elsősorban elvégeznie. Mindebből viszont értelemszerűen folyik az a törvényi rendelkezés, hogy a bérlő a dologra fordított kiadásai közül csak a szükséges kiadásokat követelheti a bérbeadótól. A hasznos és fényűző kiadások már nem tartoznak a dolog rendeltetésszerű használata körébe, ezek elvégzése, illetve költségviselése már nem lehet a bérbeadó feladata. Megállapította a Legfelsőbb Bíróság a bérbeadó felújítási kötelezettségét olyan vízvezeték esetében, amelyet ugyan a bérbeadó engedélye alapján a bérlő létesített, de a vízvezeték elkészülte után az azonnal átment a bérbeadó tulajdonába (BH1978. 352.). Ezen költségek tekintetében a bérlő mint megbízás nélküli ügyvivő jár el, és az arra vonatkozó szabályok szerint követelhet megtérítést. A megbízás nélküli ügyvitel szabályai szerint meg nem térülő kiadásai tekintetében véleményünk szerint alkalmazható a Ptk. 361. §-ban szabályozott jogalap nélküli gazdagodás. Ez utóbbira alapított igény azonban csak a bérleti jogviszony megszűnését követően nyílik meg, mert objektíve a gazdagodás ugyan fennáll, ez azonban a bérbeadónál csak a bérlet megszűnését követően fog jelentkezni.

Ugyancsak a bérbeadó tartozik viselni a dologgal kapcsolatos közterheket. A bérbeadó ezen kötelezettsége a tulajdonjog tartalmából következik. Természetesen annak nincsen akadálya, hogy a bérbeadó és a bérlő megállapodjanak, hogy a közterheket a bérlő fogja viselni. Ennek a megállapodásnak azonban csak a felek között van hatálya, vagyis ha a tulajdonos ellen a közterhek behajtása érdekében a jogosult lépéseket tesz, a tulajdonos nem hivatkozhat a bérlővel kötött megállapodásra.

A bérlő tájékoztatási, értesítési kötelezettsége

2. A bérlet időtartamára a dolog kikerül a bérbeadó birtokából, ugyanakkor a bérbeadó érdeke, hogy időben tudomást szerezzen a dologban esetleg bekövetkezett állagromlásokról, vagy a dolog állagát veszélyeztető körülményekről. Ennek az érdekek a biztosítására a már tárgyalt módon [l. a 425. § (2) bek.-éhez fűzött megjegyzéseket, a tv. biztosítja a bérbeadó ellenőrzési jogát. A leg gondosabban végzett ellenőrzés mellett is jelentkezhettek azonban olyan veszélyhelyzetek, illetve a dologban beállhatnak olyan károsodások, amelyekről a bérbeadó az ellenőrzés révén nem tud időben értesülni.

A bérlőnek is alapvető érdeke fűződik ahhoz, hogy a bérbeadó időben értesüljön a dolgot fenyegető veszélyről és a dolgot ért károsodásról.

Ezek a szempontok indokolják azt a szabályt, hogy a bérlő köteles a bérbeadót értesíteni, ha a bérbeadót terhelő munkák elvégzésének szükségessége felmerül, és akkor is, ha a dolgok állaga valamilyen körülmény folytán veszélyeztetve van. Ha a bérlő ezen tájékoztatási kötelezettségének nem tesz eleget, köteles lesz megtéríteni azt a kárt, amely abból érte a bérbeadót, hogy a körülményről időben nem szerzett tudomást. A bérlő felelősségére a felelősség általános (Ptk. 339. §) szabályai lesznek az irányadók.

Ptk. 428. § (1) A bérlő a bért időszakonként előre köteles megfizetni. Arra az időre, amely alatt a dolgot rajta kívül álló okból nem használhatja, bér nem jár.

(2) A bérfizetés elmulasztása esetében a bérbeadó a bérletet azonnali hatállyal felmondhatja, feltéve, hogy a bérlőt megfelelő határidő tűzésével és következményekre való figyelmeztetéssel a hátralék megfizetésére írásban felszólította, és a bérlő e határidő elteltéig sem fizetett.

Jegyzet: Lásd a lakások és helyiségek bérletére, valamint az elidegenítésükre vonatkozó egyes szabályokról szóló, többször módosított 1993. évi LXXVIII. törvény 12. § (1) bekezdését.

A bér esedékessége

1. A bérlő a dolog használatáért ellenértéket köteles fizetni. Ez az ellenérték a bér, amely rendszerint pénzben nyer meghatározást. Nincs azonban elvi akadálya annak, hogy a felek a dolog használatáért járó ellenértéket ne pénzben, hanem más dologban, vagy esetleg valamilyen tevékenység kifejtésében határozzák meg. A bérlő a bért havonta egy összegben köteles előre megfizetni, ugyanakkor az ellentétes megállapodás itt is lehetséges. A tv. nem rendelkezik arról, hogy az adott hónapon belül mikor válik a bér esedékessé. A kérdés megoldásánál a felek megállapodásának van elsőbbsége. Ha a felek ebben a kérdésben nem állapodtak meg, akkor analógia alapján arra a következtetésre lehet jutni, hogy a bért a hónap tizenötödik napjáig kell megfizetni. Erre a következtetésre az ad alapot, hogy azokban az esetekben, amikor jogszabály rendezi a bérfizetés időpontját, akkor - mint legkésőbbi időpontot - mindig a hónap tizenötödik napját jelöli meg. Ilyen pl. a többször módosított 1993. évi LXXVIII. tv. 12. § (1) bekezdése.

2. A bérlő arra az időre, amíg a dolgot nem tudja használni, bér fizetésére nem kötelezhető. Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy a használatnak nem minden kiesése szolgálhat alapul a bérfizetés megtagadására, hanem csak azok, amelyek a bérlőn kívül álló okból keletkeztek.

A bérfizetés alóli mentesülésre rendszerint olyankor kerül sor, amikor a bérlő a dolgot önhibáján kívül nem tudja használni. Ilyen lehet, ha valaki vagy valamely esemény a bérlőt a bérlemény használatában a bérbeadónak felróható módon akadályozza. A konkrét esetben a Legfelsőbb Bíróság megállapította a bérfizetési kötelezettséget, amikor a bérlő a részére kiutalt helyiséget győgszertárként nem tudta üzembe helyezni, mert ahhoz bizonyos átalakításokat kellett végezni. A bérlő az átalakításokhoz a bérbeadó engedélye alapján hozzá is kezdett, de az átalakítások idejére nem akart bérleti díjat fizetni (P. törv. II. 20384/1968.). A Fővárosi Bíróság megállapította a bérfizetési kötelezettséget arra az időre, amíg a 70. életévüket betöltött bérlők a perbeli papírvágó gépet betegségük miatt nem tudták használni. Az ítélet indokolása szerint a „rajta kívül álló” kifejezés objektív értelmezést kíván, és ezért a betegség nem tekinthető a bérlőn kívül álló oknak, tehát a bért meg kell fizetni (Főv. Bír. 57. P. 21413/1964-1964. III. 9-31. sz. Tájékoztató.).

Megállapította a bíróság a bérlő bérfizetési kötelezettségét abban a perben, amikor a bérbeadó egy darut adott bérbe, és a bérbeadó biztosította a szakképzett darukezelőt, de a darut azért nem lehetett üzemeltetni, mert a bérlő nem biztosította a működéshez szükséges villamos energiát. Attól az időponttól kezdve viszont mentesítette a bérlőt a bérleti díj megfizetése alól, amikor a szükséges villamos energia rendelkezésre állt, de a bérbeadó még meghatározott ideig nem biztosította a daru működéséhez szükséges szakképzett darukezelőt (BH1982. 388.). Noha a lízingszerződésre a bírói gyakorlat szerint a bérlet szabályai az irányadók, de a pénzügyi lízing esetében megállapította a Legfelsőbb Bíróság a lízingbevevő fizetési kötelezettségét akkor, amikor a lízingbevevő azért nem tudta a játékautomata-gépeket használni, mert időközi jogszabályváltozás folytán azt csak más szervezeti formában és a gépek jelentős költséggel járó átalakítása után lehetett volna üzemeltetni. A döntés indokolásának a lényege az volt, hogy a pénzügyi lízing esetén a részletvételhez hasonlóan a kárveszélyviselés a lízingbevevőt terheli, tehát az időközi jogszabályváltozás kockázatát is neki kell viselnie (BH1998. 496.). Megállapította a LB a bérlő bérfizetési kötelezettségét arra az időre, amikor a bérelt helyiség kiégett, és az ugyan nem volt alkalmas rendeltetésszerű használatra, de a bérlő az ott levő dolgait nem szállította el, és nem kérte a bérleti díj alóli mentesítését. (BH2001. 545.)

3. Abban az esetben, ha a bérleti szerződés érvénytelen, de ennek ellenére a dolog használata megvalósult, a bérbeadó bérleti díjat nem követelhet, de igényt tarthat a használat megfelelő ellenértékére. A Legfelsőbb Bíróság megállapította a használati díj-fizetési kötelezettséget olyan esetben, amikor a bérleti szerződés jogszabályba ütközés miatt érvénytelen volt (LB Gf. I. 31456/1986. - BH 1987/10. sz. 364.). Az adott ügyben a Legfelsőbb Bíróság nem foglalt állást a használati díj nagyságát illetően, hanem azt a megismételt eljárásban tartotta meghatározandónak, de az a nézetünk, hogy annak általában a bérleti díjhoz kell igazodnia.

Figyelemre méltó a Legfelsőbb Bíróság egy másik döntése. A tényállás szerint a bérleti szerződés megszűnését követő több mint egy hónap múlva adta vissza a volt bérlő a kulcsokat. A Legfelsőbb Bíróság álláspontja szerint ez alatt az idő alatt a volt bérlő rosszhiszemű használó volt, szerződésszegő magatartásával akadályozta a bérbeadót a helyiség használatában, ezért erre az időre járó bérleti díjjal azonos összegű kártérítés illeti meg a bérbeadót. Mivel azonban a bérbeadó a jogcím nélküli használat megszüntetése érdekében szinte semmit nem tett, a kárt 60-40% arányban a volt bérlőre terhesebben megosztotta (LB Gf. III. 30176/1981. - BH 1982/12. sz. 528.). Ez az álláspont annyiban vitatható, hogy a rosszhiszemű jogcím nélküli használat idejére járó használati díjat kártérítésként kezeli. Ha ugyanis a bérlő a szerződés megszűnése után a bérlet tárgyát nem szolgáltatja vissza, akkor ugyanolyan jogcím nélküli használó lesz, mint amikor bérleti szerződés nélkül veszi a dolgot használatba. És még egy szempont: ha elfogadjuk a fenti álláspontot, akkor - legalábbis elvben - elfogadjuk azt is, hogy a volt bérlő kimentheti magát a kártérítés megfizetése alól.

A Legfelsőbb Bíróság a döntés érdemi részét nem vitatta, hanem csak az összecszerűséget kifogásolta abban az ügyben, amelyben a megyei bíróság az örökös által vissza nem adott helyiség tekintetében kártérítést ítelt meg. Ebben az esetben is az örökös jogcím nélkül használta - tartotta birtokban - a helyiséget, és ezért használati díjat kell fizetnie. Annak a körülménynek, hogy a bérbeadó mennyiért tudta volna bérbeadni a helyiséget, csak annyiban van jelentősége, hogy a használati díjat annak függvényében kell megállapítani.

A bér felemelése

4. Az utóbbi időben mind gyakrabban jelentkezett a bér mértéke felemelésének az igénye.

Mivel a szerződésmódosítás csak a felek egyező akaratával mehet végbe, szinte természetes, hogy a felek között nem jött létre egyezség a bér mértékének a felemelése ügyében.

Ilyen esetekben a bérbeadók bírósághoz fordulhatnak, és kérhetik a szerződés módosítását. A Legfelsőbb Bíróság több esetben - (többek között: BH1993. 169., BH1994. 134. vagy BH2000. 502.) rámutatott, hogy a szerződés módosítása csak a Ptk. 241. §-a alapján lehetséges, vagyis akkor, ha a felek körülményeiben a szerződés megkötését követően olyan változás állt be, amely valamelyik fél jogos érdekeit sérti.

Itt tulajdonképpen „csak” az a probléma, hogy az infláció esetleges emelkedése szolgálhat-e elégséges alapul a szerződés módosításának.

A bírói gyakorlat rendszerint igenlően döntötte el a kérdést, és a helyben kialakult szokásos mértékű bérleti díjra módosította a szerződéseket.

A gyakorlatban a felek rendszerint olyan megoldást alkalmaznak, hogy előre kikötik: a bérleti díjat minden évben az előző év hivatalos inflációs rátájának megfelelő mértékben emelik. Ezzel a szerződéses kikötéssel gyakorlatilag megszűnik az ilyen okból történő bírói szerződésmódosítás.

A bér nemfizetés jogkövetkezménye

5. A bér megfizetése a bérlő egyik legfontosabb kötelezettsége. Ez indokolja, hogy a bérfizetési kötelezettség megszegése esetén a tv. felhatalmazza a bérbeadót a legsúlyosabb szankció, az azonnali hatályú felmondás gyakorlására.

Az azonnali hatályú felmondás előtt azonban a bérbeadó köteles a bérlőt felszólítani a bér megfizetésére. A felszólításnak tartalmaznia kell a bér nemfizetés jogkövetkezményeire való utalást. Az utólagos bizonyíthatóság megkönnyítése érdekében a felszólítást írásba kell foglalni. Ezzel kapcsolatban egyetlen kérdés vetődik fel, hogy ismétlődő fizetési késedelem esetén minden alkalommal fel kell-e szólítani a bérlőt, vagy pedig ha egyszer már felszólították, akkor további esetleges nemfizetés esetén a felszólítás mellőzésével lehet-e gyakorolni az azonnali hatályú felmondást. A tv. miniszteri indokolása szerint „Az időszakonként visszatérő szolgáltatások valamelyikének nem egészen pontos teljesítéséhez méltánytalan volna nyomban egy huzamos szerződés megszüntetésének igen súlyos következményét fűzni.” Az idézetből kitűnően a jogalkotó akarata arra irányult, hogy egy fizetési határidő elmulasztása ne eredményezze a valóban igen súlyos szankció azonnali alkalmazhatóságát. Ez annál is inkább indokolt, mert a bérlő nincs szükségképpen tisztában azzal, hogy a bérfizetés elmaradása az egyébként objektíve kapcsolódó késedelmi kamatfizetési kötelezettségen kívül más jogkövetkezményt is von maga után. Mindezek azonban nem mondhatók el arról a bérlőről, aki rendszeresen késedelembe esik a bérösszeg megfizetésével.

Mindezekből következő, hogy a bér nemfizetése esetén - véleményünk szerint - csak első alkalommal kell a következményekre utalással a bérlőt felszólítani és részére megfelelő határidőt tűzni. Ismétlődő késedelem esetén az azonnali hatályú felmondási jog gyakorlásához külön felszólítás mellőzhető. Természetszerűleg jelentősége van annak, hogy az ismétlődés milyen gyakorisággal történik, mert nyilvánvalóan nem lehet az ismétlődő jelleget megállapítani akkor, ha a bérlő fizetési késedelme pl. tíz év múlva ismétlődik.

Ha a bérbeadó a bérlőt felszólította, akkor a felszólításban a hátralékos bér megfizetésére megfelelő határidőt kell biztosítani. A határidő megfelelősége döntően a hátralékos összeg nagyságának és a bérnek a bérbeadóhoz történő eljuttatás lehetőségének a függvénye. A kitűzött teljesítési határidő megfelelőségének kérdésében vita esetén a bíróság dönt. Erre akkor kerülhet sor, ha a bérlő indít pert annak megállapítása iránt, hogy a bérbeadó részéről gyakorolt azonnali hatályú felmondás nem volt jogszerű. Megjegyzendő továbbá: közömbös az, hogy a bérbeadó a késedelemről számított mennyi idő múlva gyakorolja a figyelmeztetést, a bérbeadó ezen joga gyakorlásában nincsen határidőhöz kötve.

Ptk. 429. § (1) Ingatlan vagy lakás bérbeadóját (albérletbe adóját) a hátralékos bér és járuléka erejéig a bérlőnek a bérlemény területén levő vagyontárgyain zálogjog illeti.

(2) A bérbeadó mindaddig, amíg a zálogjoga fennáll, megakadályozhatja a zálogjoggal terhelt vagyontárgyak elszállítását.

(3) Ha a bérlő írásban kifogásolja a zálogjog fennállását, terjedelmét vagy azt, hogy a bérbeadó a követelésére teljes fedezetet nyújtó vagyontárgyakon felül más vagyontárgyak elszállítását is megakadályozta, a bérbeadó nyolc napon belül köteles zálogjogát bírósági úton érvényesíteni. Ha ezt elmulasztja, zálogjoga megszűnik.

(4) Ha a bérlő a zálogjoggal terhelt dolgot a bérbeadó engedélye nélkül elszállítja, és más megfelelő biztosítékot nem nyújt, a bérbeadó követelheti a dolognak a bérlő költségén való visszaszállítását. A dolog visszaszállításával a zálogjog feléled.

A bérbeadó törvényes zálogjoga

1. A bérbeadónak elsődleges érdeke fűződik ahhoz, hogy a bérlőtől a bért megkapja. Ennek az érdeknek az érvényesülését szolgálja a bérbeadó törvényes zálogjoga. A törvényes zálogjog a bérbeadót csak akkor illeti meg, ha a bérlet tárgya lakás vagy ingatlan. Ez a megszorítás azért indokolt, mert ha a bérlet tárgya ingó dolog, akkor tulajdonképpen a törvényes zálogjog kimondása értelmetlen lenne.

A törvényes zálogjog vonatkozásában hangsúlyozandó, hogy csak azokra a vagyontárgyakra terjed ki, amelyek a *bérlő tulajdonában* állnak, és a bérlemény területén vannak.

A bérbeadót megillető törvényes zálogjog másik hangsúlyozandó sajátossága, hogy *csak a bér és járuléka erejéig áll fenn*, tehát ha a bérlőnek más jogcímen (pl. kölcsön) is áll fenn tartozása, azt a bérbeadó a törvényes zálogjoga alapján nem érvényesítheti. Ugyancsak nem gyakorolható a törvényes zálogjog a bérbeadót megillető kártérítési követelés fedezetéül sem, mivel az nem vonható a bér és járuléka fogalma alá. Ugyancsak nem vonatkozik a törvényes zálogjog a hátralékos bér érvényesítésével kapcsolatos költségekre, mert ellenkező megoldás a tv. indokolatlan kiterjesztő értelmezését jelentené.

2. A bérbeadót megillető törvényes zálogjog tárgya törvényszerűen mindig ingó dolog. Noha a Ptk. 262. § (2) bekezdése megengedi az ingó dolog tekintetében is a jelzálogjogot, mégis a bérbeadót megillető zálogjogra értelemszerűen a kézizálog szabályai lesznek irányadók. Az ingó dologra alapított jelzálogjog esetén a Ptk. 262. § (2) bekezdése szerint annak közjegyzői okirattal foglalása szükséges, amiből az következik, hogy ingó dologra csak szerződéssel lehet jelzálogjogot alapítani. Ebből viszont okszerűen következik, hogy a bérbeadónak alapos érdeke fűződik ahhoz, hogy a zálogtárgy ne kerüljön ki a lakásból vagy az ingatlanból - lényegében a birtokából -, mert ha a dolog onnan kikerül, ezzel a zálogtárgyból való kielégítés lehetősége meghiúsul. Ezért engedi meg a tv., hogy a bérbeadó mindaddig, amíg zálogjoga fennáll, megakadályozhassa, hogy a bérlő vagy más személy a zálogjoggal terhelt vagyontárgyat elszállítsa. Ez utóbbi esetben a bérbeadó részére a birtokvédelmi eszközök (Ptk. 187-192. §-ai) állnak rendelkezésre.

A bérbeadót megillető törvényes zálogjog kapcsán foglalkozni kell azzal a kérdéssel, hogy ez a zálogjog mikor kezdődik. Két megoldás lehetséges. Az egyik, hogy automatikusan az elmulasztott bérfizetési határidő utáni napon. Ez azt jelenti, hogy ha a bér a hónap tizenötödik napján esedékes, akkor minden külön intézkedés nélkül a bérbeadó 16-án már megakadályozhatja, hogy a bérlő a lakásából bármilyen ingóságot elszállítson. A másik megoldási lehetőség, hogy a bérbeadó közölje a bérlővel a törvényes zálogjogának gyakorlását, tehát hívja fel, hogy zálogjogát érvényesíteni kívánja. Úgy véljük, a felektől joggal elvárható, hogy jogaik gyakorlásának szándékáról egymást kölcsönösen tájékoztassák, ezért ez utóbbi megoldás látszik helyesebbnek, hisz az ellenkező megoldás adott esetben a bérlőnek a helyzetét igen megnehezíti, és súlyosan méltánytalan helyzetet teremthetne.

Ha figyelembe vesszük, hogy a bérbeadó részére biztosított törvényes zálogjog a bérlő valamennyi, a lakásban vagy az ingatlanban levő vagyontárgyára kiterjed, sok esetben a bérbeadó érdekeinek „túlbiztosítása” jelentkezik. A bérlő érdekeinek a védelmében teszi lehetővé a tv., hogy a bérlő írásban kifogásolhassa a zálogjog fennállását vagy terjedelmét. A bérlő írásbeli kifogásolásának az lesz a joghatása, hogy a bérbeadó a kifogásolás kézhezvételétől számított nyolc napon belül jogvesztés terhe mellett köteles lesz zálogjogát bírósági úton érvényesíteni. Megállapította a Legfelsőbb Bíróság a bérbeadót megillető törvényes zálogjog megszűnését akkor, amikor az egyébként felszámolási eljárás alá került bérlő vitatta a zálogjog fennállását, és a bérbeadó 8 napon belül nem indította meg a pert (BH1998. 147.). Természetesen a nyolcnapos jogvesztő határidő elmulasztása nem jelentheti a bérbeadó bérkövetelési igényének a megszűnését, hanem csak azt, hogy az addig lejárt hátralékos bérre és járulékaire nézve törvényes zálogjogot nem gyakorolhat.

3. Ha a zálogtárgy kikerül a lakásból vagy az ingatlanból, a zálogjog megszűnik. Ezért a bérbeadó érdekében mondja ki a tv., hogy ha a bérlő a zálogtárgyat a bérbeadó engedélye nélkül elszállítja, és ezzel egyidejűleg más megfelelő biztosítékot sem nyújt, akkor a bérbeadó követelheti, hogy a bérlő a dolgot saját költségére szállítsa vissza. A dolog visszaszállításával a zálogjog feléled.

A bérlet megszűnése

Ptk. 430. § (1) A szerződésben megállapított idő elteltével vagy a szerződésben meghatározott körülmények bekövetkeztével a bérlet megszűnik.

(2) Megszűnik a bérlet akkor is, ha a dolog elpusztul.

A bérlet megszűnése

A bérleti szerződést a felek általában határozatlan időre kötik. Nincs azonban akadálya annak, hogy a felek a bérleti szerződést meghatározott időre kössék. Ezzel lesz egyenértékű az is, ha a felek a szerződés hatályát valamely esemény megvalósulásától teszik függővé. Ha a bérleti szerződést meghatározott időtartamra kötötték, a meghatározott idő elteltével vagy az esemény bekövetkeztével a bérleti szerződés minden külön jogselekmény nélkül megszűnik.

Ugyancsak megszűnik a bérleti szerződés akkor is, ha a bérlet tárgya elpusztul. A dolog elpusztulása attól függetlenül megszünteti a bérleti szerződést, hogy azért valakit terhel-e felelősség vagy nem. A szerződés megszűnését ugyanis nem befolyásolja az a körülmény, hogy akár a bérlő, akár a bérbeadó vagy esetleg harmadik személy felróható magatartásával okozta a dolog elpusztulását. A dolog elpusztulása miatt a tulajdonos esetleg kártérítési igényt érvényesíthet, de ez nem változtat azon a tényen, hogy a bérleti szerződés megszűnik, és a bérbeadó még akkor sem kötelezhető, hogy másik dolgot adjon, ha esetleg a dolog elpusztulásáért őt terheli a felelősség.

Ptk. 431. § (1) A határozatlan időre kötött bérletet tizenöt napra fel lehet mondani.

(2) Határozatlan időtartamúvá alakul át a határozott időre kötött bérlet, ha a bérleti idő lejártá után a bérlő a dolgot tovább használja, és ez ellen a bérbeadó tizenöt napon belül nem tiltakozik.

(3) A bérlő örökösei a határozott időre kötött bérletet is felmondhatják; e jogukat azonban legkésőbb a hagyatéki birtokbavételétől, illetőleg átadásától számított harminc napon belül gyakorolhatják.

A bérlet felmondása

1. Ahol a felek huzamos, tartós kapcsolatot kívánnak létesíteni, és ennek az időtartama a szerződéskötés időpontjában nem határozható meg, a szerződést rendszerint határozatlan időre kötik. A határozatlan idő nem jelent örök időt, ezért minden szerződésnél bármelyik felet megilleti az úgynevezett *rendes felmondási jog*. A rendes felmondás során - bármelyik fél is gyakorolja azt - a fél az őt megillető jogát gyakorolja, tehát jogellenesség hiányában kártérítési felelősség nem állapítható meg (LB Gf. III. 30069/1981. - BH 1983/1. sz. 36.).

A felmondás akkor lesz hatályos, ha a jognyilatkozat a címzetthez vagy megérkezik, vagy pedig azt a címzett tudomásul veszi. A felmondás nincs alakszerűségi követelményekhez kötve, az utólagos jogviták elkerülése érdekében azonban célszerű azt írásba foglalni. A felmondás következtében a bérlet mindig a felmondási határidő leteltével szűnik meg. A felmondási időben a felek megállapodhatnak. Ha a felek a felmondási határidőben nem állapodtak meg, akkor általános szabályként a felmondási határidő tizenöt nap, amitől jogszabály eltérően rendelkezhet.

A bérlet tovább folytatása

2. Ha a határozott idejű bérlet esetében a szerződés megszűnését követően a bérlő a dolgot nem szolgáltatja vissza a bérbeadónak, hanem azt tovább használja, és a bérbeadó tizenöt napon belül ez ellen nem tiltakozik, akkor a határozott idejű bérleti szerződés átalakul határozatlan idejű szerződéssé, és a továbbiakban csak a felmondás szabályai szerint lehet azt megszüntetni.

A bérbeadó számára rendelkezésre álló tizenöt napos határidő jogi természetére nézve a tv. nem tartalmaz rendelkezést, amiből az következik, hogy ezt elévülési jellegűnek kell tekinteni. A bérbeadó tiltakozása nincs alakszerűségi formához kötve, tehát azt írásban vagy szóban egyaránt megteheti.

Felmondás az örökösök részéről

3. A bérbeadó halála esetén a jogutódként helyébe lépő örökösök nem jogosultak a szerződés felmondására, hisz ők a „bérlettel terheltet” örökölték meg a dolgot. A bérlőt viszont indokolatlan lenne olyan szerződés fenntartására kötelezni, amely mögött tényleges szükséglete nem húzódik meg. Ezért a tv. lehetőséget biztosít a bérlő örökösei számára a határozott idejű szerződés felmondására. A bérbeadó érdeket védi az a megszorítás, hogy az örökösök ezt a jogot a hagyatéki birtokbavételétől, illetve átadásától számított 30 napon belül gyakorolhatják. A felmondási jog gyakorlására biztosított határidő - ellenkező jogszabályi rendelkezés hiányában - elévülési időnek tekintendő.

Miután a mindennapos gyakorlat elég nehezen vesz tudomást a felmondás kapcsán jelentkező jogszabályi változásról, itt is megemlítjük, hogy a bérbeadó felmondás esetén nem csak nincs szükség, hanem nem is lehetséges a felmondás érvényességének a megállapítása iránt pert indítani. Ha a bérlő a bérlet tárgyát nem adja vissza, akkor ez iránt lehet pert indítani a bérlő ellen és ebben a perben a bérlő kifogásként felhozhatja, hogy a vele szemben alkalmazott felmondás valamilyen oknál fogva nem volt érvényes. A felmondás érvényességének megállapítása iránt csak akkor lehet pert indítani, ha a Pp. 123. §-a alapján a megállapítási kereset indításának a feltételei fennállnak (Főv. Bír. 42. Pf. 23021/1995/4).

Ptk. 432. § (1) A bérlő köteles megengedni, hogy aki a dolgot meg kívánja venni, azt megfelelő időben és módon megtekinthesse.

(2) A határozott időre kötött bérletet a bérbeadott dolog vevője nem mondhatja fel, kivéve ha őt a bérlő a bérleti viszony fennállása vagy lényeges feltételei tekintetében megtévesztette.

(3) Ha a bérbeadó személyében változás áll be, a bérkövetelés átszállásának időpontjára az engedmény szabályait kell alkalmazni.

(4) A vevő arra az időre, amelyre a bérlő a béreket az eladónak előre megfizette, bérfizetést csak akkor követelhet, ha az előrefizetésről az adásvételi szerződés megkötésekor nem tudott, és arról nem is kellett tudnia, különösen ha a bérlő az előrefizetés tekintetében megtévesztette.

A bérbe adott dolog elidegenítése

Ha a bérbeadó a dolgot a bérleti szerződés fennállása alatt elidegeníti, a bérleti szerződés sorsa attól függően alakul, hogy a felek határozott vagy határozatlan időre kötötték-e azt. Határozatlan idejű bérleti szerződésnél a megszüntetés vonatkozásában probléma nem merül fel, mivel az bármikor felmondható. Határozott idejű bérleti szerződésnél, a tulajdonos személyében bekövetkezett változás esetén nem lehetséges ezen a címen a bérleti jogviszony idő előtti megszüntetése. A jogunk nem ismeri el a *kauf bricht miete* elvet. A tv. az általános szabály alól indokolt kivételt tesz olyan esetben, ha a bérlő a vevőt a bérleti jogviszony fennállása vagy lényeges feltételei vonatkozásában megtéveszti. A tv. nem tartalmaz rendelkezést arra, hogy ezen a címen a felmondási jogot meddig lehet gyakorolni. Kifejezett jogszabályi rendezés hiányában célszerűnek látszik az örökös felmondási jogánál szabályozott 30 napos határidőt itt is alkalmazni, amely határidőnek a kezdő napja az a nap, amikor a vevő a megtévesztésről tudomást szerzett, vagy legalábbis tudomást szerezhetett volna. Ha a bérlő a bérfizetéssel elől járt, vagyis olyan időszakra is kifizette a bért, amely időszakra már az az új bérbeadót illetné meg, az új bérbeadó általában azt még egyszer nem követelheti. Csak akkor van bérkövetelési joga az új bérbeadónak, ha az adásvételi szerződés megkötésekor az előrefizetésről nem tudott, és arról nem is kellett tudnia. Ha a bérlő az előrefizetés tekintetében a vevőt megtévesztette, akkor az új bérbeadó az előrefizetéstől függetlenül szintén követelheti a bért. Ha az új bérbeadó azért nem kap bért, mert a bérlő azt már jogszerűen az előző bérbeadónak kifizette, akkor külön perben erre az időre járó bérleti díjat az eladóval szemben érvényesítheti.

Ptk. 433. § (1) A bérlő a bérlet megszűnése előtt köteles megengedni, hogy az, aki a dolgot bérbe kívánja venni, azt megfelelő időben és módon megtekinthesse.

(2) A bérlet megszűnése után a bérlő köteles a dolgot a bérbeadónak visszaadni; a bérbeadóval szemben fennálló, a bérleti jogviszonyból keletkezett követeléseinek kiegyenlítéséig azonban a dolgot annak használata nélkül visszatarthatja. Ezt a szabályt ingatlan és lakás bérletére nem lehet alkalmazni.

(3) Ha a bérlő a dolgot jogosulatlanul tartja vissza, minden olyan kárért felel, amely enélkül nem következett volna be.

(4) A bérlő mindazt, amit a saját költségén a dologra felszerelt, a dolog épségének sérelme nélkül leszerelheti.

A bérlet megszűnése esetén a dolog visszaszolgáltatása

1. A 432. §-hoz fűzött megjegyzésekben már szó volt arról, hogy ha a bérbeadó a dolgot el kívánja idegeníteni, akkor a bérlő köteles lehetővé tenni, hogy a vevő a dolgot a bérlő indokolatlan zavarása nélkül megfelelő módon és időben megtekinthesse. Hasonló rendelkezést tartalmaz a 433. § (1) bekezdése is. Természetes, hogy ha az elidegenítés esetén a bérlőt terhel egy ilyen kötelezettség, akkor ugyanezt a kötelezettséget akkor is meg kell állapítani, amikor a bérbeadó nem kívánja a dolgot elidegeníteni, hanem csak mással kíván bérleti szerződést kötni.

2. A bérlő alapvető kötelezettsége, hogy ha a bérleti szerződés megszűnik, akkor a bérlet tárgyát a bérbeadónak visszaadja. Figyelemre méltó döntést hozott a Fővárosi Bíróság a következő ügyben. A bérbeadó 1600 Ft + áfa/nap bérleti díj mellett bérbe adta öt napra a tulajdonát képező IFA tehergépkocsit. A bérlet tárgyának visszaszolgáltatását a felek napi bruttó 2000 Ft bérleti díjon felül 4800 Ft/nap (áfa nélküli bérleti díj háromszorosa) kötbérrel biztosították. A bérlő a határozott idő lejártát követően a bérlet tárgyát csak 13 napos késedelemmel szolgáltatta vissza. A bérbeadó pert indított a 13 napra járó napi 2000 Ft bérleti díj és ugyancsak a 13 napra járó napi 4800 Ft késedelmi kötbér megfizetésére.

A bíróság a kötbér kikötését a Ptk. 246. §-a (3) bekezdés alapulvételével - mely szerint a nem teljesítés esetére kikötött kötbér érvényesítése a teljesítés követelését kizárja - a késedelem idejére a bérleti díj megállapítása iránti keresetet elutasította, a napi kötbér összegét pedig 3200 Ft-ra mérsékelte (Főv. Bír. 45. Pf. 24537/1994. FPK 1995/99.). A döntés érdemi részével mindenképpen egyet lehet, illetve kell érteni. A bérleti díj iránti igény elutasításának indoklásával szemben felvethető, hogy a határozott idejű bérleti szerződés a határozott idő lejártával megszűnik. Ha a szerződés megszűnik, akkor bérleti díj erre az időre nem érvényesíthető. Véleményünk szerint arról van szó, hogy a bérlet tárgyának a későbbi visszaadása a volt bérbeadónak kárt okozott, amit viszont a volt bérlő köteles lesz megtéríteni. A kötbér a Ptk. 246. §-a alapján minimum átalány-kártérítési funkcióval rendelkezik, vagyis a kötbér mellett csak akkor lehet külön kárt érvényesíteni, ha a jogosult bizonyítja, hogy a kötbéren felüli kára keletkezett. Mivel a bérleti díj napi 2000 Ft, a napi kötbér pedig 4800 Ft volt, nyugodtan mondható, hogy a kötbér fedezte a volt bérbeadó kárát, tehát a kötbéren felül kártérítés nem érvényesíthető. Az, hogy a bíróság a kötbér mértékét mérsékelte, ez vitathatatlan jogosultsága, és úgy véljük: az adott esetben indokolt is volt ennek a jognak az alkalmazása.

A bérleti viszonyból azonban a bérlőnek is keletkezhet követelési jogcíme a bérbeadóval szemben, mert pl. a dolgon olyan munkát végzett el, amely a bérbeadó feladata lett volna, vagy hosszabb időre előre kifizette a bérleti díjat, de a bérleti szerződés a bérbeadó felmondása folytán megszűnt stb. A bérlő ezen jogának a kielégítését szolgálja a visszatartási jog (ius retentionis), amely a bérlőt csak a dolog visszatartására jogosítja fel, a dolgot azonban ezen idő alatt nem használhatja. A bérlő visszatartási jogát addig gyakorolhatja, amíg a bérbeadó a tartozását nem teljesíti. A visszatartás ideje alatt a volt bérlő jogállására a felelős őrzés (Ptk. 196-197. §-ai) szabályai lesznek az irányadók.

A volt bérlőt nem illeti meg a visszatartási jog, ha a bérlet tárgya ingatlan vagy lakás (BH1999. 323.).

3. Abban az esetben, ha a bérlő a dolgot jogosulatlanul tartja vissza, akár azért, mert nincs követelése a bérbeadóval szemben, akár azért, mert utólag azt állapítja meg, hogy a támasztott követelés alaptalan, akkor a volt bérlő a jogcím nélküli birtokos jogállásába kerül (Ptk. 193-195. §-ai).

Végezetül, ha a bérlő a bérleti jogviszony időtartama alatt a dologra a saját költségén valamit felszerelt, akkor erre nézve megilleti az elvitel joga (ius tollendi). Az elvitel jogának gyakorlása azonban nem sértheti a bérbeadó érdekeit, ezért ezt a jogot csak a dolog állagának sérelme nélkül lehet gyakorolni.

Adott perben az alperesek kényszerbérlők voltak és ezen időszak alatt különböző ráfordításokat eszközöltek a bérleményre. A LB véleményünk szerint is helyes álláspontja szerint a bérlők csak az elvitel jogát gyakorolhatják, megtérítést csak azon időszakban érvényes szabályok szerint lehet követelni, amely szabályok a ráfordítás idejében voltak hatályban. (BH2001. 320.)

2. A lakásbérlet

Bevezető megjegyzések

A lakásbérlet tárgyalása előtt feltétlenül szükséges bizonyos megjegyzések megtétele.

1. 1994. január 1-jével lépett hatályba a lakások és helyiségek bérletére, valamint az elidegenítésükre vonatkozó egyes szabályokról rendelkező 1993. évi LXXVIII. törvény (a továbbiakban: Ltv.). Ezzel egyidejűleg az új törvény 95. §-a módosította a Ptk. 434. §-át, a törvény 1. sz. melléklete pedig hatályon kívül helyezte a Ptk. 435-451. §-ait, továbbá mindazokat a korábbi alacsonyabb szintű jogszabályokat, amelyek a lakásbérleti jogviszonyt vagy annak valamelyik elemét szabályozták, így mindenekelőtt a lakások elosztásáról és a lakásbérletről szóló 1/1971. (II. 8.) Korm. és a végrehajtása tárgyában megjelent 1/1971. (II. 8.) ÉVM rendeletet.

2. A Ltv. a korábbihoz képest jelentős változásokat hozott a szabályozás struktúrájában.

a) A lakásbérlet Ptk.-beli szabályai gyakorlatilag a minimumra redukálódtak, és a részletes szabályokat a korábbi Korm. rendeleti, illetve miniszteri rendeleti szintről a Ltv. a jelenlegi általános jogalkotási felfogásnak megfelelően törvényi szintre emelte.

b) A Ltv. a lakásbérletre vonatkozó szabályok mellett két másik jelentős területet is szabályozási körébe vont.

Az egyik a helyiségbérlet, amelyre egyébként - a törvényben foglalt eltérésekkel - a lakásbérlet szabályait rendelte alkalmazni, a másik pedig a lakások és helyiségek elidegenítése. A Ltv. tehát bizonyos privatizációs kérdéseket is ebben a jogszabályban rendez.

c) Az új szabályozás háromszintű:

- az első a Ptk., amely - mint említettük - lényegében csak fogalommeghatározásra szorítkozik;

- a másik szint a Ltv.;
- a harmadik szint pedig az önkormányzati rendelet, illetve miniszteri rendelet, amelyben az egyes önkormányzatok a tulajdonukban levő lakások tekintetében, illetve az egyes miniszterek az érdekeltségi körükbe tartozó állami tulajdonú lakások tekintetében hozhatnak, illetve meghatározott körben kötelesek hozni bizonyos rendelkezéseket.

Ezzel a szabályozási struktúrával a jogalkotó lényegében visszatért a két háború közötti időben alkalmazott megoldásra, amikor az 1928. évi Magánjogi Törvénykönyv Javaslat (Mtj.) jelentős részének a bírósági gyakorlat által átvett szabályai mellett a helyi közigazgatási szervek által hozott rendeletek útján lehetett bizonyos kérdéseket rendezni.

3. A szabályozás ilyen struktúrája miatt a lakásbérletre vonatkozó szabályok országos szinten eltérnek, illetve eltérhetnek egymástól, és csak bizonyos alapkérdésekben beszélhetünk egységről.

Itt kell megemlíteni, hogy a Legfelsőbb Bíróság a PK 288. sz. állásfoglalásában a korábban hozott polgári kollégiumi állásfoglalásokat felülvizsgálta, és akként döntött, hogy az új szabályozásra tekintettel a PK 55., 56., 57., 60., 61., 62., 63., 64., 65., 66., 67., 68., 69., 70., 130. és a PKT 2/1978. sz. állásfoglalását nem tartja fenn (BH 1994/6. sz. 425. o.).

Ezek előrebocsátása után azt a tárgyalási sorrendet választottuk, hogy alapvetően a Ltv. rendszerében végighaladva elsősorban a lakásbérleti, és csak érintőlegesen a helyiségbérletre vonatkozó törvényi szabályozáshoz fűzünk megjegyzéseket, de utalunk arra, hogy hol van lehetőség önkormányzati, illetve miniszteri szabályozásra.

A lakások és helyiségek elidegenítésére vonatkozó szabályokhoz azért nem fűzünk megjegyzéseket, mert azt túl távolinak tartjuk a bérlet, illetve a lakásbérlet szabályaitól.

A lakásbérlet létrejötte

Ptk. 434. § (1) A lakásbérleti jogviszonyt a bérbeadó és a bérlő szerződése hozza létre.

(2) A lakásbérleti jogviszony létrejöttére, a felek jogaira és kötelezettségeire, továbbá a lakásbérlet megszűnésére vonatkozó szabályokat külön törvény tartalmazza.

(3) A lakásbérlet szabályait - ha jogszabály másként nem rendelkezik - megfelelően alkalmazni kell a nem lakás céljára szolgáló helyiségek bérletére is.

(4) Jogszabály - a (2) bekezdésben említett törvény keretei között - a lakásbérlet létrejöttének, megszűnésének, a lakásbérleti jog folytatásának, a lakások elidegenítésének további feltételeit is megállapíthatja.

Ptké. I. 64. § A lakás bérlőjét mindaddig megilleti a birtokvédelem, amíg a lakás kiürítését elrendelő jogerős határozatot végre nem hajtják.

Jegyzet: A Ptk. 434. §-a az 1993. évi LXXXVIII. törvény 95. § (1) bekezdésével megállapított szöveg. Hatályos: 1994. I. 1-jétől.

Lásd a többször módosított 1993. évi LXXXVIII. törvényt a lakások és helyiségek bérletére, valamint az elidegenítésükre vonatkozó egyes szabályokról és a végrehajtásáról szóló 41/2000. (XII. 12.) BM rendeletet, a 106/1999. (XII. 28.) FVM rendeletet, a többször módosított 6/1994. (IV. 30.) HM rendeletet, a módosított 14/1996. (III. 5.) IKM rendeletet, a módosított 17/1994. (IX. 29.) IM rendeletet, a 7/1995. (V. 30.) KHVM rendeletet, a módosított 7/1996. (VII. 9.) MKM rendeletet, a 17/1999. (XI. 18.) NKÖM rendeletet, a többször módosított 42/1996. (XI. 29.) NM rendeletet, a módosított 15/1995. (VII. 14.) PM rendeletet és a 2/1994. (IX. 20.) TNM rendeletet. (A bekezdés hatályos szövege itt található)

A lakásbérleti szerződésről általában

1. A lakásbérleti szerződés az ember egyik legalapvetőbb szükségletének a kielégítését szolgálja. Szinte az egész világon tapasztalható, hogy a szükséglet mértéke és az annak kielégítésére szolgáló eszközök nagysága között tartós ellentmondás jelentkezik.

Magyarországon az elmúlt negyven év alatt ez az ellentmondás erőteljesen jelentkezett. Az állam igyekezett ezt az ellentmondást feloldani, de az alkalmazott eszközök erre nem voltak megfelelőek.

A hiba oka véleményünk szerint elsősorban a tulajdonviszonyokban volt keresendő. A sorozatos és sok esetben következtelen állami beavatkozások, amelyek több esetben kifejezetten szociálpolitikai töltésűek voltak, olyan elemeket vittek be a lakásbérleti szerződésbe, amelyek a polgári jogtól rendszeridegenek voltak.

Némi pontatlansággal és talán túlzással, de nyugodtan mondható volt, hogy a lakásbérleti szerződések csak azért tartoztak a polgári jogba, mert szerződésnek nevezték, tartalmukban azonban a szerződésre jellemző elemek nem vagy alig voltak fellelhetők.

Azzal, hogy a tulajdonviszonyok területén alapvető változások mentek végbe, a lakásbérleti szerződések szerepe és jelentősége is megváltozott, és ez is közrejátszott abban, hogy az új szabályozás révén nagyobb lehetőséget és teret lehetett biztosítani a piaci, azaz a polgári jogi elemeknek és módszereknek. Azzal, hogy megszűntek a tulajdoni korlátozások, legalisan lehet valakinek a tulajdonában akár több lakás is, az ezekre vonatkozó bérleti szerződések most már nem jogellenesek többé. Jelentős előrelépés történt a megszűnt lakásbérleti szerződések tekintetében a lakás „visszaadása”, vagyis a lakásbérleti szerződéssel kapcsolatos ítéletek végrehajtása területén is. Miután az önkormányzati és állami lakások jelentős része magántulajdonba ment át, szélesebb körben megindult a „lakásforgalom”, ami mindenképpen a lakásigény kielégítésének az irányába hatott. Mindezek ellenére nem lehet azt mondani, hogy a jogos igények és a rendelkezésre álló lehetőségek megfelelő arányban állnak egymással, de az mindenképpen mondható, hogy jelentősen közelítettek egymáshoz.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a lakásbérleti szerződés a lakáshoz való jog kielégítésének csak az egyik, és talán nem is a legfontosabb formája. Itt természetesen az egyéb eszközök és lehetőségek taglalásába nem megyünk bele. Miután a kereslet és kínálat kíváncsú összhangjáról még nem beszélhetünk, ezért a gyengébb pozícióban levő bérlőt továbbra is védeni szükséges és a Ltv. védi is. Ezekre a maguk helyén utalni fogunk.

2. A Ltv. alapvetően visszahozta a polgári jogba a lakásbérleti szerződést azzal, hogy a Ptk., illetve a Ltv. kimondja, hogy a lakásbérleti szerződést a bérbeadó és a bérlő szerződése hozza létre.

Az új szabályozás is különbséget tesz az egyes lakások között azon az alapon, hogy azok milyen tulajdonban vannak. Ezek a különbségek azonban a korábbi szabályozáshoz képest lényegesen kisebbek. Mint közismert, a Ptk. hatályon kívül helyezte az egyes tulajdoni formákra vonatkozó rendelkezéseit. Az Alkotmány azonban különböző tulajdoni formákról beszél. Az Alkotmány által említett tulajdoni formák: köztulajdon és magántulajdon (9. §), állami tulajdon (11. §) és önkormányzati tulajdon [12. § (2) bek.]. (Ezt azért tartottuk szükségesnek megemlíteni, mert a következőkben - amikor különböző tulajdoni formához tartozó lakásokról beszélünk - tulajdonképpen ezt az osztályozást tekintettük alapnak.)

A Ltv. szabályozása során három tulajdoni formára van tekintettel. Ezt azonban úgy fejezi ki, hogy az általános szabályok alól adott esetben két tulajdoni formát emel ki, mégpedig az önkormányzati és az állami tulajdont. Mindebből az következik, hogy az összes többi tulajdoni formára - ami jórészt a magántulajdon - az általános rendelkezések az irányadók.

A Ltv. hatálya

1. A Ltv. hatályát a törvény akként állapítja meg, hogy az kiterjed a tulajdonostól függetlenül minden lakásra - ideértve a nyugdíjasházban, garzonházban lévő lakást, szobabérlők házában lévő lakrészt és a szükséglakást is - és a nem lakás céljára szolgáló helyiségekre. Ha a felek másként nem állapodtak meg, akkor a külállam tulajdonában levő lakásra, illetve nem lakás céljára szolgáló helyiségre is a Ltv. rendelkezéseit kell alkalmazni [Ltv. 1. § (1)-(2) bek.].

Mindebből az következik, hogy a tulajdonos állampolgárságától függetlenül a Ltv. alkalmazhatóságát az határozza meg, hogy a lakás, illetve a nem lakás céljára szolgáló helyiség az országhatáron belül van-e, vagy nincs.

A külföldiek ingatlanszerzésére nézve lásd a többször módosított 7/1996. (I. 18.) Korm. rendeletet.

2. A Ltv. 2. sz. melléklete határozza meg a lakás kritériumait és komfortfokozatát. E szerint lakásnak minősül az olyan összefüggő helyiségcsoport, amely a helyiségei, közművesítettsége, melegvízellátása és fűtési módja alapján valamelyik komfortfokozatba sorolható. Az új szabályozás is fenntartja a korábbi komfortfokozatokat, és ennek megfelelően beszél összkomfortos, komfortos, félkomfortos, komfort nélküli és - a minimális követelményeknek megfelelő - szükséglakásról. Itt említjük meg, hogy továbbra is fenntartandónak tartjuk a Legfelsőbb Bíróságnak azt a korábbi álláspontját, amely szerint a lakás kiürítésére a lakásbérlet szabályait kell alkalmazni akkor is, ha a lakáshasználat nem lakásbérleten alapul, de lakásszükségletet elégít ki (P. törv. III. 20914/1986. - BH 1987/12. sz. 438. - PJD XI. 201.).

A lakásbérleti szerződés létrejötte és tárgya

1. A lakásbérleti jogviszonyt a bérlő és a bérbeadó szerződése hozza létre [Ltv. 2. § (1) bek.]. Ebből természetesen következik az is, hogy a szerződés tartalmát a felek szabadon állapítják meg. E tekintetben az önkormányzati tulajdonban álló lakások vonatkozásában annyi eltérés van, hogy az önkormányzat a Ltv. keretei között rendeletben szabályozhatja az önkormányzati lakás szociális helyzet alapján történő bérbeadásának feltételeit [Ltv. 3. § (1) bekezdés]. A fővárosban a fővárosi közgyűlés jogosult a kerületi önkormányzatok tulajdonában levő lakások tekintetében a bérbeadás során érvényesítendő szociális, jövedelmi, vagyoni feltételeket meghatározni. A kerületi önkormányzatok csak a fővárosi közgyűlési rendelet keretében jogosultak e tárgykörben rendeletet alkotni (Ltv. 86. §). Ezen rendelkezés alapján semmisítette meg az Alkotmánybíróság az egyik kerületi önkormányzati rendeletnek azt a részét, amely meghatározott időtartamban a kerületben levő állandó jellegű otthontartást írt elő a szociális bérlakás kiutalás feltételül [20/2000. (VI. 16.) AB határozat]. A döntés alapvető indoka az volt, hogy a fővárosi közgyűlés ilyen feltételt nem írt elő, és így a kerületi önkormányzatnak sincsen erre jogosultsága.

A konkrét esetben túlmenően azonban az önkormányzatok rendeletalkotási lehetőségét - véleményünk szerint - ketté kell bontani. A Ltv. 3. § (1) bekezdés első fordulata ad lehetőséget az önkormányzatoknak mint tulajdonosoknak, hogy konkrét lakáspolitikai célkitűzéseinek megfelelően rendeletben szabályozzák a szerződéskötés feltételeit. Ebben a körben az is megengedhető, hogy a bérleti szerződés feltételül meghatározott ideig történő otthontartást írjon elő. Ugyanezen törvényhely második fordulata viszont a szociális helyzet alapján történő bérbeadás feltételeire ír elő kötelezettséget. Ebben a körben viszont olyan elemet, amely nincs összefüggésben a leendő bérlő szociális helyzetével - mint pl. meghatározott ideig történő helyben lakás - nem lehet feltételként szabni. Főszabályként a szerződés alakszerűséghez nincsen köve, kivéve az önkormányzati lakás és műteremlakás bérlőjének kijelölésére, ahol az írásbeli alakszerűség kötelező [Ltv. 2. § (5) bek.]. Csak a teljesség kedvéért jegyezzük meg, hogy nem tartanánk helyesnek, ha az írásbeliség elmaradása miatt, a semmisség következetes alkalmazása folytán, az eredeti állapot helyreállítására kerülne sor. Ennek bekövetkezése azért nem látszik valószínűnek, mert ilyen eset előfordulásakor a bíróságnak módjában állna az érvénytelenségi okot kiküszöbölni [Ptk. 237. § (2) bek.]. Azokban az esetekben, ahol a Ltv. nem ír elő alakszerűséget, a lakásbérleti szerződés elvben akár ráutaló magatartással is létrejöhet (P. törv. II. 21011/1972. - BH 1973/7. sz. 271. - PJD VI. 264. sz.).

2. A Ltv. megszüntette a korábbi úgynevezett kiutalásos rendszert, ami lényegében igazgatási úton történő szétosztást jelentett. A jelenlegi szabályozás során ebből csupán annyi maradt meg, hogy ha önkormányzati lakás és műteremlakás bérlőjének kijelölésére vagy kiválasztására az Ltv. hatálybalépésekor jogszabály vagy megállapodás alapján valamely szervnek volt joga, akkor a továbbiakban is e szerv által kijelölt személlyel kell a szerződést megkötni [Ltv. 3. § (3) bek.]. Ez a rendelkezés tulajdonképpen a szerzett jogok védelmét szolgálja. Ezzel kapcsolatban azonban figyelemreméltó az Alkotmánybíróság egyik határozata, amely alkotmányellenesnek minősítette az önkormányzati rendeletnek azt a rendelkezését, amely szerint, ha a kijelölésre jogosult a kijelölési kötelezettségének „kellő időben” nem tesz eleget, az emiatt kieső bérleti díjat tartozik megfizetni. Az alkotmánybíróság álláspontja szerint az olyan rendeleti szabályozás, amely a jogkövetkezményt nem előre kiszámítható módon állapítja meg, hanem az önkormányzat szubjektív - normatív keretek között nem meghatározott - döntésétől teszi függővé, sérti a jogbiztonság általános elvét. Ilyennek tekinthető a „kellő időben” meghatározás is. [7/1955. (II. 2.) AB határozat]. Ehhez annyit kell még megjegyezni, hogy a kérdés súlya mindinkább csökken, mert korábban maximálisan háromszoros bérlőkijelölési jogot lehetett biztosítani, tehát a lehetőségek az idő előrehaladtával egyre csökkennek.

A bérlőkijelölésre jogosult a szerződés tartalmára vonatkozóan - ha erre törvény vagy megállapodás felhatalmazza - egyéb feltételeket is megállapíthat [Ltv. 3. § (3) bek.].

Ez a rendelkezés kétségtől azt a célszerűségi szempontot hivatott biztosítani, hogy azonos területen azonos szerződési feltételek mellett kössenek szerződéseket. Nem lenne ugyanis kívánatos, hogy a bérlőkkel egyéni szinten állapítsanak meg a szerződés tartalmát. Véleményünk szerint ez a lehetőség mintegy általános szerződési feltételnek felel meg. Kérdés azonban az, hogy ilyen esetben van-e lehetőség - és ha igen, kinek - ennek a megtámadására. Anélkül, hogy a kérdés részletes taglalásába bocsátkoznánk, úgy véljük, hogy ennek lehetőségét nem lenne célszerű elvitatni. Mélyebb elemzés lenne szükséges azonban ahhoz, hogy a megoldás pontos útját és formáját is fel tudjuk vázolni.

Ha a kijelölésre jogosult előírása és a megkötött lakásbérleti szerződés között eltérés van, változatlanul alkalmazhatónak tartjuk a Legfelsőbb Bíróság korábban kifejtett álláspontját, amely szerint ilyen esetben a szerződés tartalmának a meghatározásakor a kijelölésre jogosult előírását kell irányadónak tekinteni (P. törv. III. 20661/1984. - BH 1985/9. sz. 348. - PJD X. 214.).

Állami tulajdonban álló lakás tekintetében csak olyan személlyel lehet lakásbérleti szerződést kötni és olyan feltételekkel, akit, illetve amelyet a lakással rendelkező szerv megjelölt [Ltv. 3. § (5) bek.].

A Ltv. nem teszi lehetővé, hogy önkormányzati rendelet a lakásbérleti szerződés megkötését lakás-használatbavételi díjtól tegye függővé [5/1995. (II. 22.) AB határozat]. A hivatkozott határozat csak a rendeletalkotási tilalmat mondja ki, mivel az önkormányzat ebben a körben csak a Ltv. keretei között jogosult rendeleti szabályozásra. Éppen ezért a hivatkozott határozat nem zárja ki annak lehetőségét, hogy a felek szabad megállapodás alapján, a lakásbérleti szerződésben lakás-használatbavételi díjban állapodjanak meg.

Az utóbbi évek gyakorlatában jelentkezett, hogy az egyes önkormányzatok a lakásbérleti szerződés megkötésének feltételül a havi lakbér mértéke különböző szorzatának nagyságában óvadék kikötését és a bérlő részéről történő fizetését írták elő. Az Alkotmánybíróság több határozatában [3/1999. (III. 24.) AB, 10/2000. (III. 31.) AB, 11/2000. (III. 31.) AB határozatok] fejtette ki, hogy az önkormányzatok csak abban a körben élhetnek rendeletalkotási jogukkal, amely körben az Ltv. azt megengedi. Az Alkotmánybírósági határozat megsemmisítette azt az önkormányzati rendeletet is, amely olyan esetre írt elő fizetési kötelezettséget, amikor a bérlő visszaadta korábbi bérleményét, és helyette a korábrinál nagyobb bérleményt kapott [32/1999. (X. 30.) AB határozat].

A lakásbérleti szerződés alanyai

A lakásbérleti szerződésben bérbeadói oldalon természetesen mindenki szerepelhet, akinek a rendelkezése alatt van olyan ingatlan, amely lakásnak minősül, és ezt bérbe adja.

A bérlői oldalon viszonylag más a helyzet. A lakás tulajdonképpen a természetes személy személyes szükségletének a kielégítésére szolgál, ezért megalapozottnak mondható az a nézet, hogy bérlői oldalon csak természetes személy szerepelhet. Álláspontunk szerint ugyanis, ha a lakást nem természetes személy bérlő, akkor nem lakásbérletről, hanem helyiségbérletről van szó. Ezt az álláspontot erősíti meg a Ltv. 2. sz. mellékletének 12. pontja is, amely szerint nem lakás céljára szolgáló helyiség az, amely kizárólag ipari, építőipari, mezőgazdasági stb. és más gazdasági célra szolgál. Fenntarthatónak tartjuk ezt az álláspontot abban az esetben is, ha valamely „szervezet” tagjainak vagy alkalmazottainak bérel lakást. Itt ugyanis két jogviszony lesz. Az egyik, amikor a „szervezet” lesz a bérlő, és egy másik jogviszony, amikor ugyanő mint bérbeadó vagy legalábbis használatba adó szerepel.

Annak természetesen nincsen akadálya, hogy lakást más, nem lakás céljára adjanak bérbe. Ez alól csak az önkormányzati lakás tekintetében van kivétel. A Ltv. ui. kimondja, hogy önkormányzati lakást csak kivételesen lehet nem lakás céljára bérbe adni. Önkormányzati rendeletben kell meghatározni azokat az eseteket, amikor lakás nem lakás céljára bérbe adható [Ltv. 3. § (2) bek.]. Ha önkormányzati lakást nem lakás céljára adnak bérbe - természetesen az említett kivételtől eltekintve -, akkor a bérleti szerződés jogszabályba ütközik, és ennek megfelelően a Ptk. 200. § (2) bekezdése alapján semmis.

Az önkormányzati lakások esetében a Ltv. hatálybalépésekor fennálló lakásbérleti szerződések alapján a bérlő lakásának egy részét használhatja nem lakás céljára is, hisz korábban a jogszabályok ezt nem tiltották, így erre nézve szerzett joga van. Az önkormányzati rendeletek csak a jövőre nézve, a Ltv. hatálybalépését követően kötött lakásbérleti szerződések tekintetében írhatnak elő kötelező előírásokat.

Több alany a szerződésben. Társbérlet, bérlőtárs

1. A lakásbérleti szerződésben - a gyakorlatban - csak bérlői pozícióban szerepelhet több alany. Pontosabban fogalmazva, nem kizárt az, hogy a bérbeadói oldalon is több alany legyen, ennek azonban nincsen gyakorlati jelentősége.

Az általánostól eltérő szabályozást az kíván, ha a bérlői oldalon szerepel egy időben több személy.

2. *Társbérlet.* Társbérletről akkor beszélünk, ha egy lakáson belül úgy van több bérlő, hogy az egyes bérlők a lakás meghatározott lakoszobáját és egyes helyiségeit kizárólagosan, míg a lakás többi helyiségeit a többi társbérlővel közösen használják [Ltv. 5. § (1) bek.].

A társbérlő önálló bérlő [Ltv. 5. § (1) bek.], de a közösen használt helyiségek tekintetében a társbérlők kötelezettségei mégis csak közös. A még meglevő relatíve csekély számú társbérlet felszámolásának a törekvése húzódik meg mögött, hogy önkormányzati és állami lakás esetében a megüresedett társbérletet önálló bérletként bérbe adni nem lehet. [Ltv. 5. § (2) bek.]

3. *Bérlőtársak.* Abban az esetben, ha a lakást több személy együttesen bérlő, bérlőtársi viszonyról beszélünk [Ltv. 4. § (1) bek.]. Meg kell jegyezni, hogy az új szabályozás megszüntette azt a korábbi rendelkezést, amely szerint a házastársak automatikusan bérlőtársaknak minősültek. Természetesen nincsen akadálya annak, hogy a házastársak bérlőtársak legyenek, de ez csak az általános szabályok szerint lehetséges. Alapvetően két lehetőség kínálkozik.

a) A lakásbérleti szerződés megkötésekor eleve bérlőtársként kötnek szerződést. Önkormányzati bérlakás esetében a házastársak közös kérelmére - ha a bérlőkijelölésre jogosult eltérően nem rendelkezik - bérlőtársi szerződést kell kötni [Ltv. 4. § (4) bek.].

b) A lakásbérleti szerződés fennállása alatt bérlőtársi viszony akkor létesíthető, ha a bérbeadó, a bérlő és a leendő bérlőtárs ebben megállapodnak [Ltv. 4. § (2) bek.].

Nem eredményez bérlőtársi viszonyt, ha a bérlő - a bérbeadó tudtával ugyan - az élettársát is befogadja az önkormányzati bérlakásba. Az élettárs ilyen esetben szíveségi lakáshasználó lesz (BH2001. 221.).

A bérlőtársak a bérbeadóval szembeni kötelezettségek teljesítéséért egyetemlegesen tartoznak felelősséggel [Ltv. 4. § (5) bek.]. Elvi élel mondta ki a Legfelsőbb Bíróság, hogy a felmondási okok vizsgálatánál valamennyi bérlőtársat terheli a rendeltetésszerű használat kötelezettsége (BH1999. 502.). Ha valamelyik bérlőtársnak a bérlőtársi jogviszonya megszűnik, akkor a másik - esetleg a többi - bérlőtárs bérleti joga az egész lakásra kiterjed.

A bérlőtársi jogviszony megszüntetését bármelyik bérlőtárs kérheti a bíróságtól, ha a másik bérlőtárs a) a lakással kapcsolatos közös költségek őt terhelő részét nem fizeti meg; Megszüntette a bíróság a bérlőtársi viszonyát annak a volt házastársnak, aki a közös költségek rá eső részét felszólítás ellenére sem fizette meg, és a lakást gyakorlatilag elhagyta, oda nem tért vissza, amikor erre őt a bíróság feljogosította. (BH2002. 187.); b) a közös használatú helyiségeket szándékosan rongálja, beszennyezi vagy a tisztántartásukra vonatkozó rendelkezéseket megszegi; c) a lakásban lakó személyek nyugalma zavarja vagy velük szemben az együttélés követelményeit durván sértő, botrányos magatartást tanúsít; d) a lakásrészbe a törvény tiltó rendelkezése ellenére más személyt befogad [Ltv. 30. § (1) bek.]. A felsorolás taxatív felsorolásnak tekintendő, következésképpen minden más eset nem vonható ebbe a körbe. A házastársak és a volt házastársak tekintetében a fenti rendelkezések akkor alkalmazhatók, ha a házasság felbontását, illetőleg a házassági életközösség megszűnését követően vagy ők vagy a bíróság a jogviszonyukat rendezte. A Legfelsőbb Bíróság - bár még az 1/1971. (II. 8.) Korm. rendelet 97. § (1) bek. c) alpontjára alapított ítéletében - alaposnak találta a volt házastárs bérlőtársi jogviszony megszüntetésére irányuló kérelmét azzal a volt házastárssal szemben, aki a bíróság által megállapított közös használatot megakadályozta annak ellenére, hogy ettől - birtokháborítási eljárás során - a jegyző és az illetékes bíróság is eltiltotta (LB Pfv. II. 22682/1994. - BH 1996/6. sz. 315.). Mivel a régi és az új rendelkezés szövege gyakorlatilag azonos, úgy véljük, hogy ezt a döntést most is irányadónak lehet tekinteni. Az igény érvényesítésének feltétele a másik bérlőtárs felhívása a kifogásolt magatartás abbahagyására, illetve a mulasztás pótlására, és ha ennek nem tesz eleget, a határidő lejártát követő 30 napon belül kell a keresetet jogvesztés terhével megindítani. Ha a kifogásolt magatartás olyan súlyos, hogy a másik bérlőtárstól nem várható el a jogviszony további fenntartása, akkor a felszólítás mellőzhető. Ez esetben a tudomásulszerzéstől kell a harminc napot számítani [Ltv. 30. § (3)-(4) bek.]. A jogszabály nem írja elő a felszólításra az írásbeliséget, gyakorlatilag azonban éppen a későbbi bizonyíthatóság érdekében célszerű azt írásban megtenni. A felszólítás tartalmára nézve a Ltv. csak a mulasztás pótlására, illetve a kifogásolt magatartás abbahagyására való felhívást írja elő. A felhívásnak nem kell tehát a jogkövetkezményekre utalást is tartalmaznia.

A teljesség kedvéért meg kell jegyezni, hogy a Ltv. 76. §-a (5) bekezdése szerint a Ltv. hatálybalépésekor fennálló bérlőtársi viszonyokra a korábban hatályos rendelkezéseket kell alkalmazni.

Elsősorban a társbérlőre, de a bérlőtársi viszonyhoz is némi hasonlóságot mutat az albérlet esete. Az albérlet fogalmát a Ltv. nem definiálja, a 33. § (1) bekezdése csupán azt tartalmazza, hogy „a bérlő a bérbeadó hozzájárulásával a lakás egy részét albérletbe adhatja”, de úgy véljük, hogy továbbra is használható az a korábbi jogszabályokban és az elméletben is elfogadott álláspont, hogy albérlet esetén az albérllő a lakás meghatározott helyiségét, rendszerint egyik lakószobáját kizárólagosan használja, míg a lakás többi helyiségét az albérleti szerződés megállapítása szerint, de a fürdőszobát rendszerint a főbérlővel közösen használja. Alapvető különbség a bérlőtársak és a társbérlők lakáshasználatához viszonyítva, hogy az albérllő a lakás bérbeadójával jogviszonyban nem áll, a lakásért ilyen értelemben és a lakással kapcsolatos egyéb körülményekért felelősséggel nem tartozik. Hangsúlyozni kell, hogy albérllőről csak akkor beszélhetünk, ha a bérlő adja a lakásának egy részét vagy kivételes esetben az egész lakását albérletbe. Ha a tulajdonos adja bérbe, akkor nem albérlet, hanem - ha az egész lakását adja bérbe, akkor - lakásbérlő, ha a lakás meghatározott részét, akkor a lakásbérlő speciális alakzata, amire esetleg kiköthetik az albérllőre vonatkozó szabályok alkalmazását.

Az albérllő kizárólag a bérlővel áll szerződéses viszonyban. Az albérleti szerződés megkötéséhez mindig kell a bérbeadó hozzájárulása. Az albérleti díjat a felek szabadon állapítják meg. A felmondási jog egyik fél részéről sem korlátozott. A „főbérlő” (albérletbeadó) a következő hónap utolsó napjára, az albérllő pedig a hónap tizenötödik vagy utolsó napjára 15 napos felmondási idő közbeiktatásával bármikor felmondhatja a határozatlan időre szóló albérletet (Ltv. 33. §).

A felek jogai és kötelezettségei

1. A bérlő legalapvetőbb kötelezettsége, hogy a bért fizesse meg.

A lakbér összegszerűségére nézve a felek megállapodása lesz az irányadó. A lakbér mértékét kivételesen jogszabály is meghatározhatja. Ha a lakbér mértékét jogszabály határozza meg, és a felek a bérben nem állapodtak meg, a bérbeadó köteles a lakbér összegét a beköltözést követő nyolc napon belül a bérlővel írásban közölni. Ha a bérlő a lakbér összegét a közlés kézhezvételétől számított nyolc napon belül írásban nem kifogásolja, a közölt bért köteles fizetni [Ltv. 6. § (1) bek.].

A lakbér megállapítására nézve jelenleg a helyzet a következő:

a) Önkormányzati tulajdonban levő lakások tekintetében a Ltv. szerint önkormányzati rendeletben kell a lakbér mértékéről rendelkezni [Ltv. 34. § (1) bek.]. Az Alkotmánybíróság alkotmányellenesnek minősítette azt az önkormányzati rendeletet, amely gyakorlatilag indokolás nélkül eltérő bérleti díjat állapított meg az önkormányzat tulajdonában álló bérlakásokra és az ugyancsak önkormányzati tulajdonban álló szolgálati lakásokra. Álláspontja szerint az önkormányzatok a lakbér mértékét a lakás alapvető jellemzői alapján és nem jogi minősítésük alapján jogosultak megállapítani [78/1995. (XII. 28.) AB határozat].

b) Állami tulajdonban levő lakások tekintetében az illetékes miniszternek van hasonló jogosultsága, hogy rendeletben - a többi között - a lakbér mértékét is szabályozza.

c) Magántulajdonban levő lakás tekintetében, ha a bérleti szerződés 1989. január 1-je előtt jött létre és arra a lakásra a Ltv. hatálybalépése előtt az állami tulajdonú lakás lakbérének a kétszerese volt kiköthető, akkor ez jelenleg is fennáll, tehát az önkormányzati bérlakás lakbérének a kétszerese köthető ki (többször módosított 1990. évi LXXXVII. tv. B. melléklete).

d) Az úgynevezett kényszerbérletnél az alábbiakat kell figyelembe venni. Kényszerbérlet: az 1953. április 1-je előtt bármilyen jogcímen létrejött [a Fővárosi Bíróság Polgári Kollégiumának állásfoglalása szerint bármilyen hatósági kiutalással létrejött (FPK 1995/61.)], illetve ezen időpont után a lakásügyi hatóság kiutalása alapján létrejött lakásbérleti szerződésen alapuló bérlet. *Ez utóbbiak voltak annak idején az úgynevezett tanácsi rendelkezés alá vont magánlakások.* Ebben az esetben a szerzett jogoknak egy sajátos túléléséről van szó. Az FPK hivatkozott állásfoglalása szerint ugyancsak az önkormányzati rendeletben megállapított bértétel szerint kell a nem állami szervek (szövetkezetek, egyesületek) tulajdonában álló lakások bérét is megállapítani.

Az ún. kényszerbérletre vonatkozó bérmegállapítási rendelkezések az 1997. évi LVII. tv. 3. §-a (3) bekezdése szerint 1998. január 1. napján hatályukat veszítették. A hatályon kívül helyezéssel együtt azonban a hivatkozott tv. kimondja, hogy az ún. kényszerbérletnek 1997. december 31-ig kötelesek önkormányzati cserelakást felajánlani. Amennyiben az önkormányzat ezen kötelezettségének nem tesz eleget, köteles lesz a bérlő részére megtéríteni az önkormányzati rendeletben megállapított lakbér és a bérbeadó által közölt lakbér különbözetét. Az 1997. évi LVII. tv. 2. §-a szerint az önkormányzatnak ez a kötelezettsége csak azon igények esetében áll fenn, amelyeket 1997. június 30-ig benyújtottak. Ha az önkormányzat a bérbeadó által közölt lakbért nem fogadja el, akkor bíróságtól kérheti a lakbér megállapítását. Ezzel gyakorlatilag megszűnik az ún. kényszerbérletre vonatkozó speciális bérmegállapítási szabályok alkalmazhatósága. Ezáltal a bérbeadó a lakbér szempontjából ugyanolyan helyzetbe kerül, mintha most adná bérbe a lakását, ugyanakkor a bérlőt terhelő kötelezettségek a bérlő tekintetében nem növekednek jobban, mintha önkormányzati bérlakásban lakna.

Ha a felek a lakbérben vagy a lakbér módosításában nem tudnak megegyezni, akkor bíróságtól kérhetik annak megállapítását [Ltv. 6. § (2) bek.]. A Ltv. ezen rendelkezése - legalábbis a lakbérben történő megállapodás - a gyakorlatban nemigen érvényesül, mert ha a felek között vita van a bér nagyságát illetően, akkor egyszerűen a bérbeadó nem adja át a lakást, illetve a szerződések általános szabályainak megfelelően azt is mondhatjuk, hogy a lakásbérleti szerződés nem jött létre, mivel a felek valamely lényeges elemében nem egyeztek meg.

A rendelkezés más szempontból is kétségeket ébreszt. A Ltv. indokolása szerint ennek a szabálynak az alkalmazására akkor kerülhet sor, ha a bér mértékét jogszabály állapítja meg, és a bérlő vitatja a jogszabály helyes alkalmazását. Ha viszont jogszabály állapítja meg a lakbér mértékét, akkor annak megfelelően kell azt megállapítani, és ha a bérlő a megállapítás módjával nem ért egyet s ezért kevesebbet fizet, akkor a bérbeadó a hátralékos bér megfizetése iránt bírósághoz fordulhat, ahol a bérlő előterjesztheti a maga álláspontját, és a bíróság határozata tulajdonképpen a jövőre nézve is eldönti a kérdést. Azt tartjuk különösnek a fenti rendelkezésben, hogy egy jogszabály értelmezése kérdésében biztosít a bérlőnek perlési lehetőséget.

Véleményünk szerint a rendelkezésnek sokkal inkább a lakbér módosításánál van jelentősége, amikor a szerződés fennállása alatt kívánja a bérbeadó a szerződést módosítani. Erre - mint korábban a bérlet általános szabályainál már utaltunk rá - a Ptk. 241. §-ában foglalt rendelkezéseket találjuk alkalmazhatónak. Ha a felek a lakásbérleti szerződés módosítását kívánják elérni, akkor is bírósághoz fordulhatnak, ha a lakbér mértéke egyébként a felek megállapodásának a tárgya.

Konkrét ügyben a LB úgy foglalt állást, hogy „A lakbér összegének megállapítása kérdésében a felek akkor fordulhatnak a bírósághoz, ha megállapodásuktól függ a bér módosítása, és ebben nem tudnak megállapodni, vagy ha a bér mértékét a jogszabály állapítja meg, de a bérlő annak helyes alkalmazását vitatja.” (BH2001. 223.)

Az általunk is helyeselt eddigi bírósági gyakorlatot tartjuk továbbra is alkalmazhatónak, azt ti., hogy a lakbér módosítására irányuló perben a Ptk. 241. §-ára lehet a keresetet, illetve az ítéletet alapítani.

Meg kell említeni, hogy a Legfelsőbb Bíróság lakbér felemelése iránti perben azt fejtette ki, hogy mind a két fél érdekét szem előtt kell tartani. Figyelemmel kell lenni arra, hogy a lakbéremelés ne okozzon a bérlőnek számottevő érdeksérelmet (BH1999. 550.). Itt utalunk a bérletnél mondottakra, ahol - igaz ugyan, hogy gazdasági perben - a Legfelsőbb Bíróság egyértelműen csak a piaci viszonyokat rendelte alapul venni, amikor helyiség bérleti díj felemeléséről volt szó.

Feltétlenül utalni kell arra, hogy az Alkotmánybíróság alkotmányellenesnek minősítette azt az önkormányzati rendeletet, illetve annak a vonatkozó részét, amely kimondta, hogy a lakbér évenkénti mértéke az előző évi inflációs rátával automatikusan növekszik [78/1995. (XII. 21.) AB határozat]. Hangsúlyozandó, hogy ebben az ügyben önkormányzati rendeletről volt szó és nem a felek megállapodásáról. Az alkotmánybíróság egyébként azért semmisítette meg a vonatkozó jogszabályi részt, mert álláspontja szerint a felek által előre nem látható körülménytől tette függővé a lakbér mértékét, és ez a jogállamiság és jogbiztonság elveivel ellentétes szabályozást jelent.

2. A bérfizetés időpontját illetően a felek megállapodása a döntő, de amennyiben az időpontban nem állapodtak meg, akkor minden hónapban előre, és legkésőbb a hónap 15. napjáig egy összegben kell a lakbért megfizetni [Ltv. 12. § (1) bek.].

A bérrel együtt kell megfizetni azoknak a külön szolgáltatásoknak a díját, amelyeket a bérbeadó biztosít. Ezekre a lakásbérleti szerződés, önkormányzati rendelet vagy jogszabály rendelkezése az irányadó. Itt a gyakorlatban a különböző, bérlőre közvetlenül rá nem terhelhető közüzemi szolgáltatások díjáról van szó.

3. A bérbeadó fő kötelezettsége a lakás átadása. A bérlet általános szabályaihoz igazodóan a lakásbérletnél is rendeltetésszerű használatra alkalmas állapotban kell a lakást átadni. Ez elsősorban azt jelenti, hogy a lakás komfortfokozatának megfelelő felszerelési és berendezési tárgyakkal rendelkezik, és ezek rendeltetésszerű használatra alkalmas állapotban vannak (Ltv. 7. §). A bérbeadó szavatosi felelőssége a továbbiakban sajátosan alakul.

Mivel a bérlet fennállása alatt a lakás felszerelési és berendezési tárgyainak a karbantartása és felújítása is a bérlő feladata, ezért erre a továbbiakban szavatosi felelősség a bérbeadót nem terheli.

A szavatosi felelőssége a bérlet fennállása alatt csak azokra a kötelezettségekre terjed ki, amelyekre nézve vagy a lakásbérleti szerződésben vállalt kötelezettséget, vagy pedig jogszabály kötelezi rá [Ltv. 8. § (2) bek.]. Miután erre a szavatosságra az Ltv.-ben és a szerződésben meghatározott eltérésekkel a kellékszavatosság szabályai az irányadóak [Ltv. 8. § (3) bek.], következik, hogy ha az átadáskor a hiba oka a lakásban benne volt, annak ellenére, hogy az később jelentkezett, a bérbeadót felelősség terheli.

A bérbeadónak a lakás átadáskori állapotára fennálló szavatosi felelőssége [Ltv. 8. § (1) bek.] természetesen nem áll fenn akkor, ha a felek akként állapodnak meg, hogy a lakást a bérlő teszi rendeltetésszerű használatra alkalmassá. Ilyen esetben az erre vonatkozó megállapodásban a felmerült költségek megtérítésének feltételeit is rögzíteni kell [Ltv. 9. § (1) bek.].

A felek egyéb kötelezettségei

1. A bérlő egyéb kötelezettségei közé tartozik, hogy a bérleményt rendeltetésszerűen használja [Ltv. 12. § (2) bek.], és - eltérő megállapodás hiányában - köteles gondoskodni a lakás burkolatainak, ajtóinak, ablakainak és berendezéseinek a karbantartásáról, felújításáról, pótlásáról, illetőleg cseréjéről [Ltv. 13. § (1) bek.]. A Ltv. rendelkezése szerint ezt a körülményt a lakbér megállapításánál figyelembe kell venni [Ltv. 13. § (2) bek.].

A Ltv. ezen rendelkezése tulajdonképpen a korábbi jogi szabályozásnak az átvételét jelenti, és csak az az újdonság, hogy ezt a lakbér mértékének a megállapításánál figyelembe kell venni. Ez utóbbi rendelkezés azonban aligha befolyásolja a lakberek mértékét. A lakbér mértéke ui. a felek megállapodásától függ, illetve azt önkormányzati rendelet állapítja meg. Egyetlen terület, ahol ezt a rendelkezést alkalmazni lehet, amikor a lakbér módosítása esetén a lakbér mértékét a bíróság állapítja meg. A bíróság ui. a lakbér mértékének a megállapításánál figyelembe veheti a fenti körülményeket.

Végezetül a bérlő köteles túrni azoknak a munkálatoknak a végzését, amelyeket a bérbeadónak kell elvégezni.

2. A bérbeadó köteles gondoskodni az épület karbantartásáról, az épület központi berendezései állandó üzemképes állapotának a biztosításáról, a közös helyiségek berendezéseiben keletkezett hibák megszüntetéséről [Ltv. 10. § (1) bek.].

Lényeges kérdés, hogy a bérbeadó az előzőekben felsorolt kötelezettségeit mikor köteles teljesíteni. Sok esetben ui. olyan munkálatok elvégzéséről van szó, amelyekhez nagy költséggel járó felvonulás szükséges, és nyilvánvaló, hogy ezt nem lehet a bérlő egyéni óhajára bízni. Ezért a Ltv. ezeket a munkákat alapvetően két csoportba sorolja:

a) azonnali beavatkozást igénylő munkák. Ide tartoznak az életveszélyt okozó, továbbá az épület állagát veszélyeztető vagy a lakás, illetőleg a szomszédos lakások és nem lakás céljára szolgáló helyiségek rendeltetésszerű használatát lényegesen akadályozó hibák;

b) azonnali beavatkozást nem igénylő hibák. Ide általában az épület karbantartásával kapcsolatos feladatok tartoznak.

Az első esetben a bérbeadó a munkálatokat azonnal köteles elvégezni, míg az azonnali beavatkozást nem igénylő munkákat az épület karbantartásával vagy felújításával egyidejűleg kell elvégezni [Ltv. 11. § (1) bek.].

Ha a bérbeadó az azonnali beavatkozást igénylő munkákat nem végzi el, akkor a bérlő ezt helyette elvégezheti, illetve elvégeztetheti, és a költségeket a bérbeadótól egy összegben követelheti. Kivételt tesz a Ltv. akkor, ha ez a másik félre nézve méltánytalan megterhelést jelent [Ltv. 11. § (2) bek.]. Önkormányzati bérlakás tekintetében ez a kivétel nem alkalmazható [Ltv. 11. § (3) bek.]. A bérlő egyoldalú akarathatározással, a bér visszatartásával nem számíthatja be a bérbe azoknak a munkálatoknak az ellenértékét, amelyeket a bérbeadó helyett végeztetett el. A bérfizetés elmulasztása alapot ad a felmondásra (BH2001. 474.).

A bérlő az öt terhelő munkálatokat akkor köteles elvégezni, amikor annak szükségessége felmerül [Ltv. 14. § (1) bek.]. Amennyiben ezt a bérlő megfelelő időben nem végzi el, a bérbeadót megilleti a felmondási jog [Ltv. 24. § (1) bek. b) pont].

A bérbeadót terhelő munkálatok elvégzésének időpontjáról részben már volt szó, amikor különbséget tettünk az azonnali beavatkozást igénylő és az egyéb munkálatok között. Míg az azonnali beavatkozást igénylő munkák esetében alig van választási lehetőség, addig az egyéb munkáknál a bérlő jogos érdekeit figyelembe kell venni. Ezért mondja ki a Ltv., hogy a munkálatokat lehetőleg olyan időpontban kell elvégezni, hogy az a lakás és más lakások rendeltetésszerű használatát „lehetőség szerint” ne akadályozza [Ltv. 16. § (1) bek.].

Ha a bérbeadó által végzendő munkák időtartama alatt a lakás nem használható, akkor a bérbeadó köteles megfelelő átmeneti lakást biztosítani, a bérlő pedig köteles ezt elfogadni [Ltv. 18. § (2) bek.]. A megfelelőség kérdésében a törvény enyhébb követelményeket állít, mint pl. a felmondás esetén. Itt elegendő, hogy a lakás ugyanazon a településen belül legyen. Kevesebb szobaszámú és alacsonyabb komfortfokozatú lakást is köteles a bérlő elfogadni, ha az együttlakók számát is figyelembe véve megfelel a lakás követelményeinek [Ltv. 18. § (2)-(3) bek.].

Az épület felújítása, illetve a munkálatok végzésének időtartama alatt a bérleti viszony szünetel és a visszaköltözéssel feléled [Ltv. 18. § (1) bek.]. Megjegyzendő, hogy az ideiglenesen biztosított lakásra külön kell meghatározott időre szóló lakásbérleti szerződést kötni.

Jogcím nélküli lakáshasználat

Jogcím nélkülinek minősül a lakás azon használója, akinek a használathoz az adott időpontban érvényes jogcíme nincsen. Teljesen közömbös - a jogcím nélkülség megállapíthatósága szempontjából -, hogy korábban volt-e jogcíme, vagy eredetileg is jogcím nélküliként költözött a lakásba. Nem jogosult a lakásbérleti jog folytatására a meghalt bérlő unokája, ha a szülője nem lakott a bérlővel együtt, tehát az unoka, ha visszaszárad a lakásban, akkor jogcím nélküli ott lakó lesz (BH2003. 417.).

A Ltv. nem tesz kifejezett különbséget a jó- és rosszhiszemű jogcím nélküli lakáshasználó között. Csak jogcím nélküli lakáshasználót említ, és úgy rendelkezik, hogy ő nem lakbért, hanem használati díjat tartozik fizetni. A használati díj mértéke pedig megegyezik a lakbér mértékével, de a bérbeadó hat hónap elteltével a használati díj mértékét emelheti, kivéve akkor, ha a jogcím nélküli használó részére más lakást kell biztosítani [Ltv. 20. § (1)-(2) bek.]. A Ltv. hatálybalépése előtt a bérlő jóhiszemű jogcím nélküli lakó volt. Ebben a minőségében elhelyezésre tarthatott igényt. A Ltv. hatálybalépése a szerzett jogot nem érintette, tehát továbbra is elhelyezésre tarthatott igényt, ennek megfelelően a lakáshasználati díj vele szemben nem volt emelhető (BH2002. 56.). Itt tulajdonképpen közvetett formában felvetődik a jó- és rosszhiszeműség fogalma, mert aki cserelakásra tarthat igényt, az jóhiszemű, aki pedig nem, az általában rosszhiszeműnek tekintendő. A Ltv. ugyan kifejezetten nem mondja ki, de természetesnek kell tekinteni, hogy az említett kivétel csak akkor alkalmazható, ha a bérbeadó nem biztosít megfelelő cserelakást. Ha ui. a bérbeadó megfelelő cserelakást biztosít, de a bérlő ennek ellenére nem hajlandó oda átköltözni, akkor a használati díj felemelhető. Nem állapítható meg emelt szintű használati díj akkor, ha a bérbeadót elhelyezési kötelezettség terheli (BH1999. 502.).

A használati díj emelésének a mértékét önkormányzati lakás esetében önkormányzati rendelet határozhatja meg [Ltv. 20. § (3) bek.]. A használati díj emelésének a mértékére nézve a Ltv. egyéb megkötést nem tartalmaz. Ilyen szabályozás mellett kérdéses, hogy hol húzódik az emelés felső határa. Megfelelő törvényi rendelkezés híján arra az álláspontra lehet helyezkedni, hogy az emelés felső határa két rendelkezésbe nem ütközhet. Az egyik a szolgáltatás és ellenszolgáltatás közötti kötelező összhang, tehát nem lehet feltűnően nagy az értékkülönbség. A másik pedig, hogy az emelés nem valósíthat meg joggal való visszaélést. Feltehetően a bírói gyakorlat fogja meghatározni azt a mértéket, amit ilyen esetben elfogadhatónak tart. Mind ez ideig a mértékre vonatkozó publikált bírói döntés nem jelent meg. Elsősorban Alkotmánybírósági döntések születtek ebben a tárgyban, ahol visszatérő jogsértés volt, hogy az önkormányzat túllépte a rendeletalkotási hatáskörét és nem vette figyelembe, hogy a jogcím nélküli használat első hat hónapjában a lakáshasználati díj nem lehet több, mint a lakbér [69/1995. (XII. 12.) AB és 78/1995. (XII. 21.) AB határozat]. Mindenképpen sajátos ez a megoldás. A használati díj emelésének a lehetősége nem vitásan a lakás elhagyására irányuló szankció. Eléggegyedülálló helyzet, hogy az ilyen szankció mértékét a sérelmet szenvedő határozza meg, és a szankció is őt illesse.

Más személy befogadása

A Ltv. a korábbi szabályozástól eltérően újszerűen szabályozza a lakásba történő befogadás lehetőségét. A polgári jogi elemek érvényesülésének tekintjük azt, hogy az új szabályozás a korábbihoz képest lényegesen szűkebb körben engedi meg azt, hogy a bérlő más személyt a lakásba befogadjon. A lakásba történő befogadás a gyakorlatban a bérleti jogviszony átadásának vagy valamilyen jogcímen történő folytatásának volt az egyik eszköze. Nyilvánvaló, hogy a befogadás a bérbeadó érdekét sok esetben sértette vagy sérthette, mert a befogadás útján a lakás megüresedése rendszerint nehézkessé - ha éppen nem lehetetlenné - vált.

Főszabályként tehát a bérlő csak a bérbeadó írásbeli hozzájárulásával fogadhat be más személyt a lakásba. Ez alól csak a kiskorú gyermek - ideértve a mostoha-, örökbe fogadott és nevelt gyermeket is -, továbbá a befogadott gyermektől az együttlakás idején született unoka a kivétel [Ltv. 21. § (1) bek.]. Ha a befogadás a Ltv. hatálybalépése előtt, az akkor hatályos rendelkezések szerint történt, akkor az Ltv. hatálybalépését követően nem kellett a bérbeadó hozzájárulását utólag megszerezni. Az ilyen esetben a befogadás azonban nem szolgálhat alapul a bérleti jogviszony módosítására.

Bármilyen különös is, az új szabályozás - legalábbis a főszabály szintjén - a házastársat nem tekinti olyan személynek, akit a bérlő a bérbeadó hozzájárulása nélkül jogosult lenne befogadni. Ez a rendelkezés a bérbeadói pozíció igen határozott védelmét jelenti.

Önkormányzati lakás tekintetében a kivétel bővül annyiban, hogy a fentiekben túlmenően a bérbeadó írásbeli hozzájárulása nélkül is befogadhatja a lakásba a házastársát, valamint a szülőjét, ideértve az örökbe fogadó, mostoha- és nevelő szülőt is [Ltv. 21. § (2) bek.]. Önkormányzati bérlakás esetén, ha a befogadáshoz a bérbeadói hozzájárulás szükséges, a befogadás feltételeit az önkormányzat rendeletben szabályozhatja [Ltv. 21. § (6) bek.].

A lakásbérlet megszűnése

Míg a Ltv. hatálybalépésével a korábbi jogi szabályozáshoz képest a lakásbérlet megszűnésének az esetei alig, addig az egyes megszűnési esetek tartalma lényegesen változott. A változásokat elsősorban az jellemzi, hogy a bérbeadói oldal helyzete valamivel kedvezőbbé vált. A jogviták elbírálása során nem csak a bérlő, hanem a bérbeadói érdekeket is figyelembe kell venni.

A lakásbérleti szerződés megszűnik, ha:

- a) a felek a szerződést közös megegyezéssel megszüntetik;
- b) a lakás megsemmisül;
- c) az arra jogosult felmond;
- d) a bérlő meghal, és nincs a lakásbérleti jog folytatására jogosult személy;
- e) a bérlő a lakást elcseréli;
- f) a bérlőt a Magyar Köztársaság területéről kiutasították;
- g) a bérlő lakásbérleti jogviszonyát a bíróság megszünteti;
- h) a bérlő lakásbérleti jogviszonya hatósági határozat folytán megszűnik [Ltv. 23. § (1) bek.].

A fenti megszűnési okok az ún. határozatlan időre kötött lakásbérlet megszűnésének az eseteit jelentik. Ha a lakásbérletet határozott időre vagy valamely feltétel bekövetkezéséig hozták létre, akkor a határozott idő elteltével vagy a feltétel bekövetkezésével a lakásbérlet megszűnik [Ltv. 23. § (2) bek.].

ad a) A közös megegyezés a szerződés megszüntetésének általános formája, tulajdonképpen korlátja nincsen. A Ltv. szerint az önkormányzati bérlakásra kötött szerződés közös megegyezéssel úgy is megszüntethető, hogy a bérbeadó a bérlőnek másik lakást ad bérbe, vagy pénzbeli térítést fizet, vagy a kettő kombinációját alkalmazva a másik lakás bérbeadása mellett pénzbeli térítést is fizet [Ltv. 23. § (3) bek.]. Ugyanakkor az Alkotmánybíróság megsemmisítette azt az önkormányzati rendeletet, amely fizetési kötelezettséget állapított meg a bérlő terhére, amikor a korábbi bérlő úgy kap másik - a korábbinál nagyobb - lakást, hogy a korábbi lakásának bérleti jogviszonyáról lemond az önkormányzat javára (32/1999. (X. 30.) AB határozat).

Véleményünk szerint nem önkormányzati bérlakások esetében sincs akadálya annak, hogy a felek közös megegyezéssel a fentieknek megfelelően szüntessék meg a lakásbérleti jogviszonyt. Az önkormányzati lakás csak annyiban speciális, hogy önkormányzati rendelet határozza meg a másik lakás adására és a pénzbeli térítésre vonatkozó rendelkezéseket, és ez természetesen csak az önkormányzati lakásokra vonatkozik.

Egyebekben a felek megállapodásának semmi akadálya nincsen, úgy és abban állapodnak meg, ami érdekeiknek megfelel.

A Legfelsőbb Bíróság aligha vitatható álláspontja szerint a lakásbérleti jogviszonyt a „lemondás” nem szünteti meg és az nem tekinthető közös megegyezésnek. Az irányadó tényállás szerint a bérlő 1994-ben a korábbi (1993-ban kapott tájékoztatás alapján) megfelelő ellenszolgáltatás fejében „lemondott” a bérleti jogáról. A bérbeadó azonban nem fizette meg a korábbi tájékoztatásában megjelölt összeget. Az összeg megfizetése iránt indított perben fejtekte ki a Legfelsőbb Bíróság, hogy a lemondás nem szünteti meg a lakásbérleti jogviszonyt, mert a Ltv. ilyen megszűnési okot nem ismer, az közös megegyezésnek sem minősíthető, tehát a keresetet elutasította, illetve az azt elutasító ítéletet hatályában fenntartotta (LB Pfv. V. 20453/1996. - BH 1997/7. sz. 335.).

ad b) A lakás megsemmisülése esetén (ezzel egy tekintet alá esik az, ha az építésügyi hatóság életveszély miatt a lakás kiürítését rendelte el) a lakásra fennálló bérleti viszony természetsszerűleg megszűnik. Ennél az esetnél tulajdonképpen egy lényeges kérdés merül fel, nevezetesen, hogy a bérlő elhelyezéséről kinek kell gondoskodnia.

A Ltv. úgy rendelkezik, hogy ha maga a bérlő vagy a lakással rendelkező szerv az elhelyezésről nem tud gondoskodni, az *ideiglenes* elhelyezés a lakás fekvése szerint illetékes települési, a fővárosban a kerületi önkormányzat feladata [Ltv. 23. § (4) bek.]. Ez a rendelkezés több kérdést vet fel.

a) A felsorolás (bérlő, lakással rendelkező szerv, önkormányzat) törvényi sorrend-e, vagyis a bérlő elhelyezéséről történő gondoskodásnál az érintettek hivatkozhatnak-e a sorrendiségre?

b) Kérdéses, hogy a felsorolásban szereplő két utóbbi szervnek milyen szintű kötelezettségvállalásig kell elmennie. Például albérlét biztosítása, jóval magasabb lakbér melletti lakásbérlét biztosítása, átmeneti lakás vagy szükséglakás biztosítása.

c) További kérdés, mit jelent az ideiglenes elhelyezés? Mi történik azután, amikor az ideiglenes időtartam lejár?

Ezekre a kérdésekre a bírói gyakorlat mindeztideig nem adott választ, ami azt mutatja, hogy ilyen kérdések még - legalábbis jelentős számban - nem vetődtek fel.

A kérdés végső kicsengése mégis az, hogy ilyen esetben a bérlőnek kell saját elhelyezéséről gondoskodnia, mert ha ez másnak nem egyértelmű és feltétlen kötelezettsége, akkor a bérlő lesz az, aki ezt kénytelen lesz valamilyen formában megoldani.

ad c) A felmondás mind a két felet illető lehetőség. A határozatlan időre szóló bérleti szerződést elvben mind a bérbeadó, mind a bérlő felmondással megszüntetheti.

Főszabályként a lakásbérlési szerződéseket a bérbeadó csak a törvényben meghatározott okokból mondhatja fel. Ezzel a rendelkezéssel a bérbeadói felmondás - egy-két kivételtől eltekintve - a rendkívüli felmondásra redukálódik. A bérbeadói felmondási okok röviden a következők:

- ha a bérlő a bért nem fizeti meg;
- a bérlő valamely lényeges kötelezettségét nem teljesíti;
- a bérlő vagy a vele együtt lakó személyek a bérbeadóval vagy a lakókkal szemben az együttélés követelményeivel ellentétes, botrányos, tűrhetetlen magatartást tanúsítanak;
- a bérlő vagy a vele együtt lakó személyek a lakást, a közös használatra szolgáló helyiséget, illetőleg a területet rongálják vagy rendeltetésükkel ellentétesen használják;
- a bérlő részére megfelelő és beköltözhető lakást (cserelakást) ajánl fel [Ltv. 24. § (1) bek.].

A felmondással kapcsolatban ezúton is rögzíteni szükséges a dologbérlettel kapcsolatban már kifejtett elvet, hogy felmondás esetén általában nincsen helye a felmondás érvényességének a megállapítása iránti pernek, hanem a felmondói jognyilatkozattal a lakásbérlési szerződés megszűnik és a lakás kiürítése iránti perben van az alperes abban a helyzetben, hogy a felmondás esetleges szabálytalanságára mint kifogásra hivatkozzék (l. a 431. §-hoz fűzött megjegyzéseket). Itt utalunk arra a bírósági döntésre, amely szerint a bérhátralékra alapított lakás-kiürítési per újabb felmondás nélkül nem indítható, ha a korábbi, ugyanezen jogcímmel alapított per szünetelés folytán megszűnt (BH2001. 370.).

1. *A bér nemfizetése.* A bér nemfizetésére alapított felmondás esetén, ha a bérlő a lakbért az előírt időpontig nem fizeti meg, akkor a bérbeadó köteles őt a következményekre utalással felszólítani, és annak eredménytelensége esetén gyakorolhatja a felmondási jogot. Ha a bérlő a felszólításnak 8 napon belül nem tesz eleget, akkor további nyolc napon belül lehet a felmondási jogot gyakorolni [Ltv. 25. § (1) bek.].

A Ltv. nem határozza meg, hogy az elmulasztott határidőt követően mikor, illetve meddig kell a felszólítást megtenni. Ezért elfogadhatónak látszik az az álláspont, hogy a bérbeadónak ez a joga nincsen korlátozva, korlátnak csupán az tekinthető, hogy ha a bérlő közben a hátralékos bért megfizette, akkor már a bérbeadó nem gyakorolhat felmondási jogot. Mivel a jogszabály csak arról szól, hogy a bért nem fizette meg a bírói gyakorlat szerint akár egy havi bérleti díj hátralék mellett is eszközölni lehet a felmondást. Természetesen az előírt szabályok betartása mellett.

További kérdés, hogy a felszólítástól számított 8 napnak, illetve ennek eredménytelenségétől számított szintén 8 napnak milyen a jogi természete. Kifejezett törvényi rendelkezés hiányában abból kell kiindulni, hogy ha a jogszabály egy határidő jogi természetéről nem rendelkezik, akkor azt a határidőt elévülési időnek kell tekinteni. Ezt az értelmezést támasztja alá az a körülmény is, hogy a 30. § (4) bekezdése a bérlőtársi viszony megszüntetésére előterjesztendő keresettel kapcsolatban kifejezetten úgy rendelkezik, hogy a határidő elmulasztása jogvesztéssel jár. Mindez azt bizonyítja, hogy a Ltv. is magáévá teszi a fentebb már említett elvet, nevezetesen, hogy ott, ahol jogvesztést akar fűzni valamelyik határidő elmulasztásához, ott kifejezetten kimondja a jogvesztő jelleget.

Miután a Legfelsőbb Bíróság a már hivatkozott PK 288. sz. állásfoglalásában többek között a lakbér késedelmes megfizetésével kapcsolatos korábbi PK 56. sz. állásfoglalást nem tartotta fenn, feltehető, hogy a korábbi e tárgyban született eseti döntések sem képezhetik a bírósági gyakorlat alapját, és új gyakorlat kialakítására lesz szükség.

Érdekes, de mindenképpen indokolt álláspontra helyezkedett a Legfelsőbb Bíróság abban az ügyben, amikor a házastársak bérlőtársi jogviszonyát a bíróság megszüntette, és az a személy maradt a lakásban, akit a bíróság a lakás elhagyására kötelezett, az a személy pedig, aki jogosult volt a lakásban maradni, máshol lakott. A lakásban ténylegesen lakó - volt bérlőtárs - nem fizette meg a lakbért és a közüzemi díjakat, ezért a bérbeadó a lakásbérlési szerződést felmondta. A bíróság a lakásban nem lakó, de a jog szerinti bérlőt kötelezte a hátralékos lakbér és közüzemi díjak megfizetésére és a lakás kiürítésére. A döntés kétségtől helyes indoka az volt, hogy a bérleti viszony annak ellenére azzal a házastárssal szemben állt fenn, aki nem lakott ugyan a lakásban, de a bírói döntés szerint a bérleti jog kizárólag őt illette meg.

2. *Kötelezettség nemteljesítése.* A bérbeadó akkor is felmondhatja a lakásbérlést, ha a bérlő valamely kötelezettségét nem teljesítette.

A kötelezettségzegéssel kapcsolatban három körülményt kell kiemelni:

a) a kötelezettséget a bérlő szerződésben vállalja fel, vagy

b) jogszabály állapítsa meg a bérlő kötelezettségét, és

c) mindkét esetben nézve ez a kötelezettség lényeges legyen [Ltv. 25. § (2) bek.].

Hogy ez utóbbi esetben milyen kötelezettségek jöhetnek szóba, és azok megszegése mikor szolgálhat felmondási okként, azt majd a bírósági gyakorlat fogja kialakítani. Konkrét ügyben nem állapította meg a felmondás jogszerűségét a bíróság akkor, amikor a felperes nem konkrétan, hanem csak általánosságokban jelölte meg azt a kötelezettséget, amit az alperes nem teljesített. (Részletesen lásd BH2002. 70.) A felmondási jog gyakorlásának azonban előfeltétele, hogy a bérbeadó írásban hívja fel a bérlőt a kötelezettség teljesítésére és adjon megfelelő határidőt. Amennyiben ezen határidő alatt a bérlő kötelezettségét nem teljesíti, a határidőt követően 15 napon belül a bérbeadó felmondással élhet [Ltv. 25. § (2) bek.]. A jogszabály fogalmazásából itt arra lehet következtetni, hogy a 15 napos határidő jogvesztő jellegű. Természetesen a határidő elmulasztása nem jelenti és nem is jelentheti, hogy a bérlő kötelezettsége megszűnne, mert ha a bérlő később sem tesz eleget kötelezettségének, akkor a bérbeadó újabb határidő tűzésével és az ott megjelölt határidő sikertelen elmúltát követő 15 napon belül újabb felmondással élhet.

3. *Összeférhetetlen magatartás tanúsítása.* Ezt a korábbi szabályozás is felmondási okként szabályozta. A rendelkezés célja az, hogy az összeférhetetlen bérlőtől, aki az együttélési normákat megszegi, meg lehessen szabadulni. A Ltv. szóhasználata szerint a bérbeadóval vagy a lakókkal szemben megvalósított ilyen magatartások lesznek relevánsak [Ltv. 24. § (1) bek. c) pont, 25. § (3) bek.].

Az idetartozó felmondási okok igen sokrétűek. Az ilyen okra alapított felmondásnál többirányú veszély jelentkezik. Gyakran előfordul, hogy a bérbeadó ilyen magatartásra alapít felmondást, de ennek a magatartásnak a kiváltója éppen a bérbeadó magatartása. Éppen ezért továbbra is elfogadhatónak tartjuk a Legfelsőbb Bíróság - igaz, már húsz éve kifejtett - álláspontját, amikor az ilyen okra alapított felmondást nem találja alaposnak akkor, amikor a bérlő nyolc napon belül gyógyuló testi sértést okozott ugyan, de erre a bérbeadó ingerlő magatartása szolgáltatott okot (P. törv. II. 20983/1972. - BH 1973/3. sz. 117. - PJD VI. 284. sz.).

4. *Rendeltetésellenes használat.* Ha a bérlő vagy a vele együtt lakó személyek a lakást, a közös használatra szolgáló helyiségeket és területet, az épület állagát rongálják, illetve rendeltetésellenesen használják, a bérbeadó a lakásbérleti szerződést felmondhatja [Ltv. 24. § (1) bek. d) pont].

Annak a kérdésnek az eldöntésénél, hogy mi minősül rendeltetésellenes használatnak, igen körültekintően kell eljárni. Alapvetően abból kell kiindulni, hogy ezek a helyiségek, illetve terület a lakás használatát hivatottak előmozdítani. Amennyiben a helyiségek használata nem kapcsolódik a lakásszükséglet kielégítéséhez, akkor megvalósul a rendeltetésellenes használat. Ilyennek tekintjük pl. amikor a bérlő a lakást szálloda- vagy legalábbis panziószerűen hasznosítja, vagy a garázshelyiségben kereskedelmi tevékenységet folytat.

Rendeltetésellenes használatnak minősítette a Legfelsőbb Bíróság azt az esetet, amikor a bérlő engedély nélkül fogadott be valakit a lakásba (BH1999. 210.).

5. *Cserelhelyiség felajánlásával történő felmondás.* A bérbeadó akkor is felmondhatja a lakásbérleti szerződést, ha a bérlő részére megfelelő és beköltözhető cserelakást ajánl fel [Ltv. 24. § (1) bek. e) pont]. A felmondási idő három hónapnál rövidebb nem lehet [Ltv. 26. § (1) bek.].

Ez a felmondási ok - ha szűkebb körben is, de - korábban is ismert volt.

Lényeges eltérésnek látszik a korábbi jogi rendezéshez viszonyítva, hogy a Ltv. meghatározza azokat a lényeges szempontokat, amelyeket a cserelakás megfelelőségének elbírálásánál alkalmazni kell.

Mindenekelőtt a felajánlott cserelakásnak ugyanazon a településen belül kell lennie. A fővárosban elegendő, ha a főváros területén van, nem követelhető meg, hogy ugyanabban a kerületben legyen [Ltv. 26. § (1) bek.].

A cserelakás megfelelőségénél figyelembe kell venni mindkét lakás komfortfokozatát, alapterületét, műszaki állapotát, lakóhelyiségeinek a számát, településen és épületen belüli fekvését, valamint lakbérét [Ltv. 26. § (2) bek.].

A Ltv. szerint, ha a felmondással érintett lakásra a bérleti jog határozatlan időre szólt, ezt a cserelakás megfelelőségénél is figyelembe kell venni [Ltv. 26. § (3) bek.].

A törvény fent hivatkozott rendelkezése nehezen értelmezhető, mivel ugyanezen § (1) bekezdése kifejezetten úgy rendelkezik, hogy ez a felmondási lehetőség csak akkor áll fenn, ha a lakásbérleti szerződés határozatlan időre szól.

Elvben a cserelakás akkor lesz megfelelő, ha a két lakás azonos tulajdonságokkal rendelkezik. Ez azonban gyakorlatilag elképzelhetetlen. Nagyobb a realitása annak a rendelkezésnek, hogy a cserelakást akkor is megfelelőnek kell tekinteni, ha a lakások közötti eltérést a felajánlott lakás más előnye kiegyenlíti [Ltv. 26. § (3) bek.].

A bérlő egyébként kevesebb szobaszámú, kisebb alapterületű lakást is köteles lesz elfogadni, ha ez reá vagy a vele együtt lakó személyekre nézve nem jár jelentős érdeksérelemmel [Ltv. 26. § (3) bek.].

Nem kell a bérbeadónak megfelelő cserelakást felajánlani akkor, ha a bérlőnek ugyanazon a településen megfelelő és beköltözhető lakása van [Ltv. 26. § (4) bek.].

Véleményünk szerint a fenti rendelkezést célszerű lett volna az önkormányzati és állami lakásokra, illetve azokra a lakásokra korlátozni, amelyekre a lakásbérleti szerződés a Ltv. hatálybalépése előtt került megkötésre. A Ltv. hatálybalépését követő, tisztán piaci szempontú lakáshasznosítás esetén a bérbeadói oldal indokolatlan privilegizálását jelenti. Önkormányzati és állami lakások szociális és egyéb feladatok megvalósítását is szolgálják, és ezek szenvednének csorbát. A fenti rendelkezések tulajdonképpen ezeknek a funkcióknak a megvalósulását segítik elő. A Ltv. hatálybalépése előtt kötött lakásbérleti szerződéseknel a bérbeadónak az az érdeke igényelhet védelmet, hogy lehetőleg - ha akar - hozzájuthasson a lakásához, és belátása szerint hasznosíthassa azt. A Ltv. hatálybalépését követően megkötött lakásbérleti szerződéseknel azonban a bérbeadók ilyen védelemre már aligha szorulnak, mert módjuk van pl. határozott időre kötni a lakásbérleti szerződést, de módjuk van arra is, hogy eleve kikössék a szabad felmondás lehetőségét (l. a későbbiekben).

6. *A bérbeadót megillető „szabad” felmondás.* A „szabad” felmondás kifejezésen azokat az eseteket értjük, amikor nem szükséges a Ltv.-ben meghatározott felmondási okok valamelyikének fennállnia, sőt még arra sincs szükség, hogy a bérbeadó megfelelő cserelakást biztosítson.

Ennek a „szabad” felmondásnak tulajdonképpen két esetét ismeri a Ltv.

a) Valamennyi lakás tekintetében lehetővé teszi, hogy a bérbeadó felmondhassa a lakásbérleti szerződést, ha ezt a lakásbérleti szerződésben kikötötték. A megszorítás az, hogy a felmondásnak írásban kell megtörténnie, a felmondás a hónap utolsó napjára szólhat, és ha a felek másként nem állapodtak meg, akkor a felmondási idő nem lehet három hónapnál kevesebb [Ltv. 26. § (5) bek.]. További megszorítás, hogy önkormányzati és állami lakások tekintetében ilyen kikötés semmis [Ltv. 26. § (6) bek.]. Az utóbbi korlátozás főleg az állami lakások tekintetében eléggé vitatható, de a Ltv. kifejezetten így rendelkezik.

b) A „szabad” felmondás másik esete azokra a nem önkormányzati és nem állami lakásokra vonatkozik, amelyekre a lakásbérleti szerződést a Ltv. hatálybalépését követően kötötték meg. Ezen lakások tekintetében, ha a felek ennek a lehetőségét nem zárták ki, a bérbeadó minden indokolás nélkül, írásban bármikor felmondhat, a felmondási idő azonban nem lehet három hónapnál rövidebb [Ltv. 26. § (7) bek.].

A két megoldás között tehát alapvető különbség az, hogy az a) alatti esetben a felmondás akkor gyakorolható, ha annak a lehetőségét a lakásbérleti szerződésben a felek annak idején kikötötték [az 1/1971. (II. 8.) Korm. r. 73. §-a ezt a kikötést lehetővé tette], b) alatti esetben pedig a felmondási jog gyakorlása a törvényből fakad, a felek azonban a lakásbérleti szerződésben azt kizárhatják. A kizárás elmaradása esetén a felmondási jog gyakorolható.

7. *A bérlő felmondása.* A bérlő a határozatlan időre kötött lakásbérleti szerződést bármikor felmondhatja. A felmondás a hónap utolsó napjára szólhat, és a felmondási határidő nem lehet kevesebb 15 napnál [Ltv. 28. §].

A bérlő halála és a lakásbérleti jog folytatása. A bérlő halála esetén a lakásbérleti jogviszony megszűnik. Lehetőség van azonban arra, hogy a bérlő halála esetén meghatározott személyek a lakásbérleti jogot folytassák. A lakásbérleti jog folytatása a törvényből fakad, és nem kell hozzá a bérbeadó elismerése (BH2001. 224.). A lakásbérleti jog folytatására jogosultak köre lényegesen szűkebb körben került megállapításra, mint a korábbiakban. A jelenlegi szabályozás szerint a lakásbérleti jog folytatására jogosultak a következők:

a) A volt bérlő eltartója. Az eltartó akkor jogosult a lakásbérleti jog folytatására, ha a tartási szerződéshez a bérbeadó írásban hozzájárult, az eltartó a szerződésben vállalt kötelezettségét teljesítette és a bérbeadói hozzájárulástól a bérlő haláláig legalább egy év telt el [Ltv. 32. § (1) bek.]. *Hangsúlyozandó, hogy a jelenlegi szabályozás nem kívánja meg azt, hogy az eltartó az eltartottal együtt lakjon.*

A Ltv. hatálybalépése előtt kötött tartási szerződések esetén az eltartó csak akkor folytathatja a lakásbérleti jogviszonyt, ha a szerződéskötéskor hatályos jogszabályoknak megfelel [Ltv. 66. § (1) bekezdés, BH1998. 383.]. Ha viszont az eltartó nem jogosult a lakásbérleti jogviszony folytatására, akkor elhelyezésére sem tarthat igényt (BH1998. 174.).

Fontos megjegyezni, hogy a Ltv. csak a tartási szerződés eltartójának biztosítja a lakásbérleti jog folytatásának a jogát. Ez alól csak akkor van kivétel, ha a bíróság a tartási szerződést életjáradéki szerződéssé alakítja át [Ltv. 32. § (1) bek. b) pont].

Mint említettük, a lakásbérleti jog folytatásának a feltétele, hogy az eltartó kötelezettségét teljesítse. A bírói gyakorlatra vár annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy hogyan értelmezze azt az esetet, amikor az eltartó a tartási szerződést nem teljesíti, ezért a bíróság a szerződés megszüntetése helyett azt életjáradéki szerződéssé alakítja át, és ennek már rendben elegendő az eltartó. A magunk részéről olyan iránymutatással tudnánk egyetérteni, hogy ilyen esetben az eltartó ne folytathassa a lakásbérleti viszonyt. Ennek dogmatikai alapját pedig abban látjuk, hogy saját felróható magatartására előnyök szerzése végett senki sem hivatkozhat [Ptk. 4. § (4) bek.].

b) Önkormányzati lakás esetében a bérlő halála esetén azok a személyek jogosultak a bérleti jog folytatására - mégpedig alanyi joggal -, akiket a bérlő a bérbeadó hozzájárulása nélkül jogosult volt a lakásba fogadni. E személyek tekintetében viszont a lakásbérlet folytatásának az a feltétele, hogy a befogadott személy a bérlő halálakor a lakásban életvitelszerűen lakjon [Ltv. 32. § (2) bek.]. A nagyszülő halála esetén az unoka akkor jogosult a bérleti jogviszony folytatására, ha az unoka szülőjét (a bérlő gyermekét) befogadta, és az unoka az együttélés alatt „oda született” (BH2003. 501.). Nem jogosult a bérleti jog folytatására az unoka, ha a szülője nem lakott a lakásban (BH2003. 417.). A bérleti jog folytatásának elismerése során nem a tényleges állapotot, hanem azt kell vizsgálni, hogy a kérelmezőnek van-e érvényes jogcíme. Megállapította a LB az unoka jogát a lakásbérleti jogviszony folytatására akkor, amikor a bérlő (nagyapja) halálakor életvitelszerűen a lakásban lakott, noha korábban várományi jogának feladása nélkül a szülők akaratából elköltözött a lakásból (BH2002. 265.).

Ha több befogadott személy van, és közöttük nincs megegyezés, a lakásbérleti jog folytatására a következő sorrendben jogosultak: a bérlő házastársa, gyermeke (örökbe fogadott, mostoha- és nevelt gyermeke), befogadott gyermekétől született unokája, szülője (örökbe fogadó, mostoha- és nevelőszülője). Ha azonos sorrendben több személy jogosult a lakásbérleti jog folytatására, eltérő megállapodás hiányában az azonos sorrendben levők bérlőtársaként jogosultak a lakásbérleti jog folytatására [Ltv. 32. § (3)-(4) bek.].

Önkormányzati lakásnál a lakásbérleti jog folytatására az eltartónak elsőbbségi joga van, mert a törvény alapján önkormányzati lakás bérleti jogainak folytatására jogosultak és az eltartó eltérő megállapodásának hiányában ő folytatja a lakásbérleti jogot [Ltv. 32. § (6) bek.]. Mindez a nem önkormányzati lakás tekintetében nem merül fel, mert ott csak az eltartó jogosult a lakásbérleti jog folytatására.

Korábban már ismertettük a Ltv.-nek a lakásbérleti szerződés megszűnésének eseteit felsoroló 23. § (1) bekezdésében foglaltakat. Ennek e) pontja szerint a szerződés akkor is megszűnik, ha a bérlő a lakást elcseréli. A lakáscsere kétségkívül megszünteti az adott bérlővel fennálló lakásbérleti szerződést, de véleményünk szerint nem szűnik meg maga a lakásbérleti szerződés, hanem csak alanycsere megy végbe. A lakáscsere szerződést írásba kell foglalni. Ennek elmulasztása a szerződés érvénytelenségét vonja maga után (BH2001. 426.).

A lakáscseréhez mindig a bérbeadó hozzájárulására van szükség [Ltv. 29. § (1) bek.]. Önkormányzati lakás esetében a Ltv. meghatározza azokat az eseteket, amikor a hozzájárulás nem tagadható meg [Ltv. 29. § (3)-(4) bek.]. Természetes, hogy ezeket az okokat a bérlőnek kell bizonyítania.

Továbbra is fenntarthatónak tartjuk azt a korábbi gyakorlatot, mely szerint ha a hozzájárulás megtagadása joggal való visszaélésnek minősül, akkor a hiányzó jognyilatkozatot a bíróság ítéletével pótolhatja. A bérlore nézve garanciális jellegű szabály, hogy ha a bérbeadó a lakáscseréhez a hozzájárulást megadta, vagy pedig a Ltv. szerint kötelező hozzájárulni a lakáscseréhez, illetve a joggal való visszaélés tilalma folytán azt nem tagadhatja meg, akkor az új bérrel kötendő szerződés feltételeit a bérlore nézve nem állapíthatja meg a korábbi bérleti szerződés feltételeinél terheesebben, kivéve, ha ehhez az új bérlo hozzájárult [Ltv. 29. § (6) bek.]. Ez a törvényi rendelkezés is azt a fentebbi álláspontot támasztja alá, hogy lakáscserénél tulajdonképpen nem megszűnés, hanem csak alanycsere megy végbe.

Végezetül itt említjük meg - végső soron a bérloket védő és a jogbiztonságot szolgáló - azon rendelkezést, hogy ha a Ltv. valahol bérbeadói hozzájárulást említ, akkor a bérbeadónak harminc nap áll rendelkezésre a hozzájárulás megadására vagy megtagadására. Ez a harminc nap indokolt esetben egyszer további harminc nappal meghosszabbítható. Ha a bérbeadó a fenti határidő alatt nem nyilatkozik, a hozzájárulást megadottnak kell tekinteni. [Ltv. 89. § (1) és (2) bekezdés.] A hallgatás beleegyezés egyik kivételes esete. A lakásbérlet megszűnésének a Ltv. 23. § (1) bekezdésének korábban említett f), g) és h) pontjaihoz nem szükséges külön megjegyzések fűzése. Itt tulajdonképpen más jogterületre tartozó jogi tények azok, amelyek a lakásbérleti szerződés megszűnését eredményezik.

A határozott időre vagy valamely feltétel bekövetkezéséig kötött lakásbérleti szerződés természetesen megszűnik a határozott idő bekövetkezésével, illetve a feltétel megvalósulásával. Ezzel kapcsolatban csak arra utalunk, hogy ilyen esetben a bérlo elhelyezésre csak akkor tarthat igényt, ha a bérbeadó erre kifejezett kötelezettséget vállalt (BH1998. 20.).

Végrehajtási eljárás

Az ún. lakásperekben hozott ítéletek neuralgikus pontja volt a végrehajtás. A Ltv. a hatálybalépését követően hozott és a lakás vagy helyiség kiürítésére, átadására stb.-re vonatkozó határozatok végrehajtására a bírósági végrehajtás szabályait rendeli alkalmazni. Ugyancsak a bírósági végrehajtás szabályai az irányadók a törvény hatálybalépése előtt hozott végrehajtást elrendelő határozatok végrehajtásának fogantatására is [Ltv. 91. § (1)-(2) bek.]. Lásd ezzel kapcsolatban a Legfelsőbb Bíróság Pf. I. 22612/1994. sz. határozatát (BH 1997/6. sz. 296.).

Szívésségi lakáshasználat

Kétségtelen, hogy az ún. szívésségi lakáshasználat esetében lakásbérleti szerződésről nem beszélhetünk, de lakás használatára irányuló jogviszonyról igen. A szívésségi lakáshasználat tekintetében egyértelmű az elmélet és a gyakorlat is abban, hogy erre a haszonkölcsön szabályait kell megfelelően alkalmazni. Miután a legtöbb vita a szívésségi lakáshasználat megszüntetése kapcsán vetődik fel, ezért csak annak közlésére szorítunk, hogy a szívésségi lakáshasználatot, ha az határozatlan vagy meg nem határozott időre szól, a használatot biztosító 15 napos felmondási határidő közbeiktatásával indokolási kötelezettség nélkül bármikor felmondhatja [Ptk. 585. § (2) bek.].

A volt szívésségi lakáshasználó jogcím nélkül visszamaradt személynek minősül, és mivel a Ltv. erre nézve semmilyen rendelkezést nem tartalmaz, természetes, hogy elhelyezéséről saját magának kell gondoskodnia (LB Pfv. IV. 22927/1994. - BH 1995/8. sz. 519.).

A helyiségbérlet szabályai

1. A helyiségbérletre a Ltv. 36-44. §-aiban foglalt eltérésektől eltekintve a lakásbérlet szabályait kell megfelelően alkalmazni.

2. A Ltv. eltérést tartalmazó rendelkezéseinek lényege a következő:

a) Az önkormányzati tulajdonban levő helyiségek bérletére vonatkozó szabályokat a Ltv. keretei között az önkormányzat rendeletben jogosult megállapítani [Ltv. 36. § (2) bek.].

b) A szerződés tartalmára nézve a felek megállapodása lesz az irányadó. A szerződés tartalmához értendő a helyiség átadása, rendeltetésszerű használata, karbantartása, felújítása, továbbá a szerződés megszűnésekor a helyiség visszaszolgáltatása [Ltv. 37. § (1) bek.].

c) A bérbeadó a bérlo házastársával nem köteles bérlo társi szerződést kötni, továbbá a bérlo más személyt csak a bérbeadó hozzájárulásával fogadhat be a bérleményébe [Ltv. 38. § (2)-(3) bek.].

d) A helyiségbérlet megszűnésének speciális esetei a következők:

- ha a bérlo gazdasági társaság vagy más formában működő jogi személy jogutód nélkül megszűnik,
- a bérlonek a helyiségben végzett tevékenységhez szükséges engedélyét visszavonták, vagy a bérlo azt visszaadta (Ltv. 39. §).

e) A bérlo a helyiségbérleti jogát a bérbeadó hozzájárulásával másra átruházhatja. Önkormányzati helyiség esetében önkormányzati rendeletben kell megállapítani az átruházás feltételeit (Ltv. 42. §).

f) A bérbeadó a határozatlan időre szóló helyiségbérleti szerződést - ha a felek másként nem állapodtak meg - minden feltétel nélkül felmondhatja, de a felmondási idő egy évnél rövidebb nem lehet [Ltv. 43. § (1) bek.]. Ezzel a rendelkezéssel kapcsolatban mondotta ki az AB többségi határozattal, hogy ezen törvényhely alkalmazásánál alkotmányos követelmény, hogy a korlátozó szabály csak akkor érvényesül, ha a felek másként nem állapodtak meg [42/1996. (X. 9.) AB határozat].

Helyiségbérlet kapcsán mondta ki a Legfelsőbb Bíróság - de véleményünk szerint minden felmondásra általában érvényes -, hogy ha a felmondás nem volt szabályszerű, akkor az nem szünteti meg a szerződést (BH1999. 504.).

Önkormányzati helyiség esetében a szerződés megkötésétől számított öt évig a bérbeadó a szabad felmondás jogát nem gyakorolhatja. Természetesen ez a tilalom nem vonatkozik azokra az esetekre, amikor a bérbeadó a bérlo valamilyen szerződésszegő magatartására alapít felmondást [Ltv. 43. § (2) bek.].

g) Önkormányzati és állami tulajdonban levő és életvédelem céljára épített vagy ilyen célra kijelölt helyiségre csak a polgári védelmi parancsnokság hozzájárulásával és csak határozott idejű bérleti szerződést lehet kötni [Ltv. 44. § (1) bek.].

Ptk. 435-451. §

Jegyzet: A Ptk. 435-451. §-át az 1993. évi LXXVIII. törvény 1. számú melléklet I. a) pontja hatályon kívül helyezte. Hatálytalan: 1993. XII. 31-től.

XXXVIII. fejezet

A HASZONBÉRLET

Ptk. 452. § (1) Haszonbérleti szerződés alapján a haszonbérelő meghatározott mezőgazdasági földterület vagy más hasznót hajtó dolog időleges használatára és hasznainak szedésére jogosult, és köteles ennek fejében haszonbért fizetni.

(2) A haszonbér a felek megállapodása szerint pénzben vagy természetben jár.

(3) Mezőgazdasági földterület haszonbérbe adásához írásbeli szerződés szükséges; jogszabály a szerződés érvényességét hatósági jóváhagyáshoz kötheti. Mezőgazdasági földterület alhaszonbérbe adása - ha a törvény másként nem rendelkezik - semmis.

Jegyzet: A 452. § (3) bekezdését a 2002. évi XXIII. tv. 28. § (2) bekezdése állapította meg. Hatályos: 2002. VII. 27-étől. Lásd a termőföldről szóló, többször módosított 1994. évi LV. törvény 12-23. §-át.

A haszonbérlet fogalma

1. A haszonbérleti szerződés alanyai: a *haszonbérbe adó* és a *haszonbérelő*. Ezek között jön létre a szerződés, amelynek alapján a *haszonbérelő* jogot nyer arra, hogy valamely meghatározott mezőgazdasági földterületet vagy más hasznót hajtó dolgot időlegesen *használgon*, és *annak hasznait szedje*, a másik fél: a *haszonbérbe adó* pedig arra válik jogosulttá, hogy a haszonbérelőtől a dolog használata és hasznai szedése ellenében *haszonbért* követeljen.

A *haszonbérbe adó* általában a hasznót hajtó dolog tulajdonosa, de lehet bárki, aki a haszonbérlet tárgyával jogosan rendelkezik (pl. kezelő, haszonélvező). A haszonbérelő általában bármilyen magánszemély vagy jogi személy lehet.

A haszonbérlet *tárgya* tehát valamilyen *gyümölcsöző* dolog (ingó vagy ingatlan), amelynek a haszonvételére (usus fructus) - haszonbér fizetése ellenében - a haszonbérelő jogosult: a dolgot *használhatja*, és - a szerződésben meghatározott, illetőleg abból következő terjedelemben - szedheti *annak hasznait*. Lényegében éppen ez különbözteti meg a haszonbérletet a *bérlettől*. Ez utóbbi esetben ugyanis a bérelő a dolgot általában csak *használhatja*, míg a haszonbérelő - a pusztá használaton kívül - a dolog rendeltetésszerű *haszonvételére* jogosult.

A haszonbérlet tárgya lehet *jog* is. Ennek a leggyakoribb fajtája a *vadászati haszonbérlet*, amelynek alapján a haszonbérelő (pl. a vadásztársaság vagy valamilyen vadászatra jogosult szervezet) *meghatározott területen a vadászati jog haszonvételére* jogosult, s ennek fejében köteles *haszonbért* fizetni. A haszonbérbe adó: a vadászati jog jogosultja.

A föld haszonbérlete - még ha az hosszabb időre szól is - nem minősül sem tartós földhasználatnak, sem személyi földhasználatnak, mert ezek a föld használatát lehetővé tevő önálló jogcímek. Az érintett földterületet tehát a jogosult kárpótlási földalapba kijelölheti. A kijelölés államigazgatási eljárás keretében történik, ha azonban a kijelölő egyben a haszonbérleti szerződésnek is alapja, a kijelölés jogszerűsége nem zárja ki a kijelölőnek mint szerződő félnek a szerződésszegését (LB Gfv. X. 31118/1998. - BH 2001/2. sz. 71.).

A vadászati jog haszonbérletével kapcsolatos per nem minősül terület bérletével kapcsolatos pernek, és ennek alapján nem tartozik a helyi bíróság hatáskörébe (LB Gf. VI. 30151/1991. - BH 1991/12. sz. 485.).

A haszonbérlet megillető elő-haszonbérleti jog az elővásárlási jog rokon intézménye, ezért a jogszabály által nem rendezett kérdésekben az elő-haszonbérleti jogra is az elővásárlási jog szabályait kell megfelelően alkalmazni. (LB Pfv. VI. 22434/1998. - BH 2000/12. sz. 538.)

A haszonbérleti szerződésnek nem érvényességi kelléke, az ingatlanak helyrajzi szám, alapterület vagy művelési ág szerinti megjelölése, ha a felek a szerződés tárgyát képező mezőgazdasági földterületet hasznosításra alkalmas módon meghatározták (LB Pfv. III. 21862/1999. - BH 2002/12. sz. 485.).

Haszonbér

2. A tv. rendelkezése szerint a *haszonbér* - attól függően, hogy a felek miként állapodnak meg - *pénzben* vagy *természetben* jár. De az is lehetséges, hogy *mindkettőben*: a pénzben kikötött ellenszolgáltatás mellett természetbeni szolgáltatást is köteles a haszonbérelő teljesíteni (pl. terményben vagy termékben). Kiköthetik a felek azt is, hogy a haszonbérelő a termés meghatározott hányadát (részét) köteles fizetni (pl. feles bérletnél). A haszonbér tehát nemcsak pénz lehet, hanem más helyettesíthető dolog is.

Természetesen a haszonbérre is vonatkoznak a feltűnően nagy aránytalanságra (értékkülönbség) vonatkozó szabályok (201. és 202. §).

A haszonbérlet időtartama

3. A haszonbérletnél a felek a haszonbérlet tárgyának *időleges* átengedésére kötnek szerződést (jogunk az örökhaszonbérletet ez idő szerint nem engedi meg). Ez az időleges átengedés történhet *meghatározott időtartamra*, de történhet *határozatlan időre is*, amikor is a haszonbérlet felmondással megszüntethető.

Az időtartam meghatározása történhet naptárilag, de lehetséges egyébként is, csak az a lényeges, hogy a szerződés alapján meghatározható legyen.

A haszonbérlet alakszerűsége

4. Általános szabály szerint haszonbérleti szerződés akár szóban, akár írásban köthető. *Mezőgazdasági földterület* haszonbérbe adása azonban különösen viták forrása lehet. Ezért a tv. előírja, hogy az ilyen szerződés kötéséhez *írásbeliség* szükséges. A nem írásban kötött szerződés - ha jogszabály másként nem rendelkezik - semmis [217. § (1) bek.]. A mezőgazdasági földterületek haszonbérletéhez fűződő különös érdekekre tekintettel az ilyen szerződés érvényességét jogszabály *hatósági jóváhagyáshoz* kötheti.

A haszonbérleti szerződésben a földhasználó elővásárlási joga is kiköthető. A Legfelsőbb Bíróság azonban megállapította, hogy csak érvényes, írásba foglalt haszonbérleti szerződés alapozza meg a használó elővásárlási jogát (LB Pfv. V. 21001/1994. - BH 1995/5. sz. 277.).

Létre nem jött haszonbérleti szerződés esetén az ingatlan tulajdonosa a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint tarthat igényt a földhasználat ellenértékéért térítésre. (LB Pfv. IX. 20 894/2000. sz. - BH 2001/4. sz. 168.)

Alhaszonbérlet

5. *Alhaszonbérlet* akkor jön létre, ha a haszonbérelő ellenérték (alhaszonbér) fejében időlegesen átengedi a haszonbérleti szerződés alapján őt megillető haszonvételi jogot harmadik személynek (az alhaszonbérelőnek). Ilyen szerződés azonban *mezőgazdasági földterületre* vonatkozóan ez idő szerint érvényesen nem jöhet létre. A tv. ugyanis akként rendelkezik, hogy mezőgazdasági földterület alhaszonbérletbe adása *semmis*.

Nem mezőgazdasági földterület, hanem más dolog alhaszonbérbe adását jogunk általában nem tiltja. Erre tehát sor kerülhet, hacsak a haszonbérleti szerződés ezt nem tiltja. Az alhaszonbérletre általában a haszonbérletre vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni. A haszonbérlet megszűnésével az alhaszonbérlet mindenképpen megszűnik, a haszonbérbe adó törvényes zálogjoga pedig megelőzi az alhaszonbérbe adóét.

A felek jogai és kötelezettségei

Ptk. 453. § (1) A haszonbérelő a dolog használatára és hasznainak szedésére csak a rendes gazdálkodás szabályainak megfelelően jogosult.

(2) Mezőgazdasági földterület haszonbérelője köteles a földet rendeltetésének megfelelően megművelni és ennek során gondoskodni arról, hogy a föld termőképessége fennmaradjon.

A rendes gazdálkodás kötelessége

1. A tv. általános szabályként írja elő, hogy a haszonbérelő a *rendes gazdálkodás* szabályai szerint köteles a haszonbérelt dolgot használni, mert haszonvétele, tehát a dolog *használatára és hasznainak szedésére* csak a rendes gazdálkodás szabályainak megfelelően jogosult. Az pedig, hogy mi a *rendes gazdálkodás*, a haszonbérleti szerződés tartalmától, illetőleg a haszonbérlet tárgyától függ. Az mindenképpen irányadó, amiben a felek a szerződésben megállapodtak. Általában irányadónak tekinthető, hogy a haszonbérelő a gyümölcszedési jogát csak a *rendeltetésnek megfelelő módon és az állag sérelme nélkül* gyakorolhatja.

Mindez *nem mezőgazdasági haszonbérlet* esetében a *rendes kezelés* kötelességének felel meg, ami a *rendes üzemvezetés* kötelességét is magában foglalja.

A mezőgazdasági haszonbérlet külön szabályai

2. A tv. 1. pontban mondottak megfelelően vonatkoznak *mezőgazdasági földterület* haszonbérletére is. E haszonbérlet jelentőségére és sajátosságaira figyelemmel a tv. szükségesnek látta annak a rendelkezésnek a kódexbe iktatását, hogy mezőgazdasági földterület haszonbérelője köteles a földet *rendeltetésének megfelelően megművelni* és ennek során gondoskodni arról, hogy a *föld termőképessége fennmaradjon*. Általában mondható, hogy *okszerű gazdálkodásra* van szükség, ami a haszonbérelő alapvető kötelessége.

Mind a rendeltetészerű megművelés, mind pedig a termőképesség fennmaradásáról való gondoskodás szükségessé teszi az agrártudomány állásának megfelelő művelési módok és agrotechnikai eszközök alkalmazását, amelyek a haszonbérlet adottságai mellett biztosítják a föld megfelelő megművelését és termőképességének fennmaradását.

Ptk. 454. § (1) A dolog fenntartásához szükséges felújítás és javítás, továbbá a dologgal kapcsolatos közterhek viselése a haszonbérliót terheli.

(2) A rendkívüli felújítás és javítás a haszonbérbe adót terheli.

Felújítás és javítás

1. A haszonbérelt dologgal kapcsolatban szükségképpen költségek merülnek fel, mégpedig elsősorban a *felújítás* és a *javítás* területén. Az ezekkel kapcsolatos költségek, illetőleg feladatok viselését a tv. megosztja a felek között.

A dolog *fenntartásához szükséges felújítás és javítás* költségeit - a haszonbérleti szerződés sajátosságaiból következően - általában a *haszonbérliónek* kell viselnie. Itt lényegében a haszonbérlet tárgyának *rendes használatával együtt járó*, rendszeresen előforduló, szokásos kisebb felújításokról és javításokról van szó. Ebbe a körbe sorolhatók mezőgazdasági haszonbérletnél pl. a gazdasági épületek tatarozása, kerítések, árkok, utak, vízvezetékek jó karban tartása, továbbá az épületeknek mások károsodását megakadályozó jó karban tartása. Ez természetesen arra az esetre vonatkozik, ha a felek a kérdést külön megállapodással nem rendezték.

A tv. a *rendkívüli felújítás és javítás* költségeinek viselését, illetőleg az ezekkel kapcsolatos feladatok teljesítését a *haszonbérbe adó* terhére rója. Itt általában a haszonbérrel arányban nem álló nagyobb felújítási és javítási munkák költségeinek viseléséről van szó. Ezért köteles a haszonbérbe adó a teljes felújításra, az újjáépítésre, a nagy viharok által okozott rongálódások helyreállítására. Ezt a kérdést is rendezhetik a felek megállapodással.

Közterhek

2. A dologgal kapcsolatos *közterhek viselése* - a tv. rendelkezése szerint - a *haszonbérlet* terhe. Ez természetesen a szerződéses viszony alapján fennálló köztelherviselésre vonatkozik. E közterhek közé tartoznak általában a nem beruházási jellegű adók (az esetleges pótlékaikkal együtt). Nem tartoznak ide viszont az ún. *egyházi adók*, amelyeknek fizetése az egyházi szervezethez tartozáson alapul s ezért személyes jellegű.

Ptk. 455. § (1) A haszonbérlet időszakonként utólag kell megfizetni.

(2) A haszonbérlet arra az évre, amelyben elemi csapás vagy más rendkívüli esemény okából az átlagos termés kétharmada sem termett meg, méltányos haszonbérlet mérséklést, illetőleg haszonbérlet elengedését igényelhet. Erre irányuló igényét köteles még a termés betakarítása előtt a haszonbérletbe adóval közölni.

(3) A mérsékelt vagy elengedett haszonbérlet pótlását a következő évek terméséből sem lehet követelni.

A haszonbérlet fizetése

1. A tv. rendelkezése szerint a haszonbérlet időszakonként utólag kell megfizetni. Azt, hogy mi ez az időszak, a felek a szerződésükben határozzák meg. Az említett szabály egyébként is arra az esetre irányadó, ha a felek másként nem állapodtak meg. Ha megállapodtak, akkor a haszonbérlet a szerződésben meghatározott időben és helyen kell megfizetni.

Lehetséges, hogy a haszonbérlet időtartama alatt tulajdonváltás következik be. Ilyen esetben általános szabályként fogadható el, hogy a tulajdonjog átszállásának időpontja az irányadó: az átszállás előtt esedékessé vált haszonbérlet a régi tulajdonost, az átszállást követően lejárat pedig az új tulajdonost illeti.

Az erre vonatkozó szabályok szerint a haszonbérletbe való *beszámításnak* is helye lehet (296-297. §).

A vadászati jog hasznosításából származó - más szerződő felek között létrejött szerződés alapján járó - haszonbérleti díj átengedését az önkormányzat nem igényelheti akkor sem, ha a vadászterület egy része az önkormányzat közigazgatási területére esik. A vadászati jog hasznosításából származó bevétel csak akkor az önkormányzat bevétele, ha maga az önkormányzat jogosult a vadászati jog hasznosítására, vagyis ha ő maga lenne a haszonbérletbeadó (LB Pfv. VI. 22290/1997. - BH 1998/11. sz. 529.).

A haszonbérlet mérséklése vagy elengedése

2. A haszonbérlet mértékével (összegével) kapcsolatban a tv. - a szövegezéséből következően - a mezőgazdasági haszonbérletre vonatkozóan két rendelkezést tartalmaz.

a) Az egyik rendelkezés a haszonbérlet részére a haszonbérlet méltányos mérséklésére, illetőleg elengedésére biztosít igényt. Az ilyen igény érvényesítésének két összefüggő feltétele van: az egyik az, hogy elemi csapás vagy más rendkívüli esemény következzen be, a másik pedig az, hogy az említett okból az átlagos termés kétharmada sem teremjen meg abban az évben, amelyre a haszonbérlet a mérséklést, illetőleg az elengedést igényli.

Ide kapcsolódik a tv.-nek az az előírása is, hogy a haszonbérlet az említett igényt még a termés betakarítása előtt köteles a haszonbérletbe adóval közölni. Ez az előírás az utóbbi érdekét szolgálja azért, hogy a haszonbérletbe adónak lehetősége legyen az ellenőrzésre, az esetleges kijátszó tevékenységek, valamint az alaptalan igények meggátolására.

A szóban levő igénnyel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a termelési tevékenységet folytató haszonbérletlőnek az időjárási viszontagságokkal általában számolnia kell, így az ebből eredő kockázat viselésével is. Az egyik gazdasági évben jobb a termés, a másikon kevesebb, s ezek között fennáll a kompenzációs lehetőség, amit figyelembe kell venni, valamint azt is, hogy a haszonbérlet megfelelően eleget tett-e a kárenyhítő, illetőleg kárelhárító kötelezettségének.

A haszonbérlet méltányos mérséklésének mértéke, illetőleg a haszonbérlet elengedése nyilvánvalóan elsősorban a terméseredmény, illetőleg a károsodás mértékétől függ. E téren az arányosságnak van döntő jelentősége.

b) A másik rendelkezés is a mezőgazdasági haszonbérletlő érdekeit védi. A tv. ugyanis akként rendelkezik, hogy a mérsékelt vagy elengedett haszonbérlet pótlását nem lehet követelni a következő évek terméséből sem. A mérséklés, illetőleg elengedés az adott időszakra vonatkozóan véglegesen rendezi a haszonbérlet sorsát.

Ptk. 456. § A haszonbérletbe adót a hátralékos haszonbérlet erejéig a dolog hasznain, valamint a haszonbérletlőnek a haszonbérlet területén levő vagyontárgyain zálogjog illeti meg.

A haszonbérletbe adót megillető zálogjog

A haszonbérletbe adó érdekét szolgálja az a rendelkezés, amely szerint a haszonbérletbe adó - a haszonbérletlővel szemben fennálló követelések biztosítására - *törvényes zálogjog* illeti meg. Ezzel kapcsolatban alapvetően két kérdés merül fel: az egyik az, hogy milyen mértékű követelést biztosít a zálogjog, a másik pedig az, hogy a zálogjog milyen vagyontárgyakra terjed ki.

a) A tv. rendelkezése szerint a zálogjog a hátralékos haszonbérlet erejéig illeti meg a haszonbérletbe adót. Ezzel kapcsolatban felmerül az a kérdés, hogy miként kell a tv. szövegét értelmezni, vagyis mit kell érteni „hátralékos haszonbérlet”-en. Csak a valóban hátralékos, tehát már esedékessé vált haszonbérlet-e, vagy pedig mind a már esedékes, tehát már lejárt, mind pedig a részben vagy egészben lejáratandó, tehát majd esedékessé váló haszonbérlet is? Célszerűbbnek mutatkozik a tágabb értelmezés, vagyis az, hogy hátralékos haszonbérleten az adott haszonbérletlő időszakra fizetendő haszonbérlet kell érteni, tehát mind a már lejárt, mind pedig a lejáratandó haszonbérlet.

b) A haszonbérletbe adót megillető törvényes zálogjog a dolog hasznaira, valamint a haszonbérletlőnek a haszonbérlet területén levő vagyontárgyaira terjed ki.

Ha a dolog haszna valamilyen vagyontárgy (pl. gyümölcs, termék), és a haszonbérlet területén van, a zálogjog erre kétségtelenül kiterjed. De kiterjed a dolog egyéb hasznaira, így a dolog hasznával kapcsolatos követeléseire is.

A *haszonbérlet területén levő vagyontárgyakra* a haszonbérbe adó törvényes zálogjoga akkor terjed ki, ha ezek a haszonbérbe adó tulajdonában vannak. Nem terjed ki tehát a *tiltott úton* a haszonbérlet birtokába került vagyontárgyakra, továbbá azokra, amelyek *mentesek a végrehajtás alól*. Ha a haszonbérbe adó a haszonbérlet másra engedményezi, a zálogjog az *engedményest* is megilleti.

A haszonbérlet megszűnése

Ptk. 457. § (1) A határozatlan időre kötött mezőgazdasági haszonbérletet hat hónapi felmondással a gazdasági év végére lehet megszüntetni. Más dolog haszonbérlete esetében a felmondási idő egy hónap.

(2) A haszonbérbe adó azonnali hatállyal felmondhatja a haszonbérletet, ha a haszonbérlet

- a) figyelmeztetés ellenére is rongálja a dolgot, vagy súlyosan veszélyezteti épségét;
- b) figyelmeztetés ellenére sem műveli meg a haszonbérlet földet, vagy általában olyan gazdálkodást folytat, amely súlyosan veszélyezteti a termelés eredményességét, a föld termőképességét, az állatállományt vagy a felszerelést;
- c) a haszonbérlet vagy a közterheket a lejárat után közölt felszólítás ellenére a kitűzött megfelelő határidőben sem fizeti meg.

(3) Ha az azonnali hatályú felmondást a haszonbérlet három napon belül nem veszi tudomásul, a haszonbérbe adó további nyolc napon belül a bírósághoz fordulhat. Ha nem így jár el, a felmondás hatályát veszti.

(4) A felmondás csak írásban érvényes.

A haszonbérlet megszűnése

1. A haszonbérleti szerződés a felek között *huzamos jogviszonyt* hoz létre, amely különféleképpen szűnhet meg. A megszűnés esetei:

- a) a felek a szerződést *közös megegyezéssel* megszüntetik [319. § (2) bek.];
- b) a felek a szerződést *közös megegyezéssel felbontják*;
- c) a szerződésben kikötött *határozott idő eltelik*;
- d) a határozatlan időre kötött szerződést *rendes felmondással* megszüntetik (321. §);
- e) a határozatlan időre kötött szerződést *azonnali hatályú felmondással* megszüntetik (321. §).

Az alábbiakban a d)-e) pontokban említett esetekről lesz szó.

Rendes felmondás

2. A rendes felmondást illetően a tv. különböztet a határozatlan időre kötött mezőgazdasági haszonbérlet és az egyéb dolog haszonbérlete között:

-*mezőgazdasági haszonbérletet hat hónap felmondással* lehet megszüntetni a gazdasági év végére;

-*más dolog haszonbérlete* esetében a felmondási idő *egy hónap*.

A felmondás - mindkét említett esetben - a haszonbérleti jogviszony egyoldalú nyilatkozattal történő megszüntetése, amelyre mindegyik fél jogosult.

a) A mezőgazdasági termelés sajátosságaival függ össze, hogy a *mezőgazdasági haszonbérletet* - hat hónapos felmondással - a *gazdasági év végére* lehet megszüntetni. A gazdasági év végének általában szeptember 30-át szokták tekinteni, de a felek ezt megállapodással másként is meghatározhatják. A helyi szokás is figyelembe vehető. Természetesen jogszabály ezt a kérdést is rendezheti.

A hosszabb - hat hónapos - felmondási idő lehetőséget biztosít mindkét félnek arra, hogy mind a haszonbérlet megszüntetésére, mind pedig egy esetleges új szerződés kötésére kellő időben felkészülhessen.

b) *Más dolog* - nem mezőgazdasági földterület - haszonbérletének felmondási ideje *egy hónap*. Ilyen felmondás az év bármely időszakában és bármilyen időpontra történhet, de az egy hónapos felmondási időnek meg kell lennie.

Mindkét esetben a *felmondási időt* (hat vagy egy hónap) attól az időponttól kell számítani, amikor a felmondó nyilatkozat *hatályossá* vált. Minthogy a tv. rendelkezése szerint a felmondás - mindkét esetben - *csak írásban érvényes*, a felmondó nyilatkozat akkor válik hatályossá, amikor az írásban közölt nyilatkozat a másik félhez megérkezik [214. § (1) bek.].

Azonnali hatályú felmondás

3. A tv. felsorolja azokat az eseteket, amikor a haszonbérleti szerződést *azonnali hatállyal* fel lehet mondani. A **457. § (2) bekezdése az a)-c) pontokban** sorolja fel az ilyen felmondás eseteit, amelyek közül az a) és a c) pontban említett okok valamennyi haszonbérleti szerződésre vonatkoznak, míg a b) pont csak a mezőgazdasági haszonbérletre. A felek az azonnali hatályú felmondás *más eseteit* is megállapíthatják a szerződésükben.

Az azonnali hatályú felmondásnak a tv.-ben meghatározott *egyes esetei* a következők:

a) Azonnali hatállyal felmondható *bármelyik* haszonbérleti szerződés, ha a haszonbérlet *rongálja* a dolgot, vagy *súlyosan veszélyezteti épségét* annak ellenére, hogy a haszonbérbe adó erre előzetesen *figyelmeztette*. Erre természetesen csak akkor van szükség, ha a haszonbérlet dolog még nem ment teljesen tönkre, tehát a figyelmeztetésnek még van egyáltalán értelme.

Az ilyen felmondás oka általában megvalósul akkor, ha a haszonbérlet a haszonbérlet szerződésszerű fenntartása szempontjából *lényeges szerződésszegést* követ el. A felmondás érvényessége szempontjából jelentősége lehet a *haszonbérbe adó magatartásának* is (pl. ez utóbbi tudtával történt a felmondásra okot adó haszonbérleti magatartás). Az eset körülményeitől függően megvalósíthatja ezt a felmondási okot a rongálásnak akár az egyszeri, akár a gyakori ismétlődésben megnyilvánuló *súlyossága*, a használat *kíméletlensége* vagy e téren a *szakszerűség hiánya*, a *karbantartás elmulasztása* stb.

b) *Mezőgazdasági haszonbérlet* azonnali hatályú felmondásának a legtipikusabb esete a *föld megművelésének* figyelmeztetés ellenére való elmulasztása. Az ilyen haszonbérleti magatartás nyilvánvalóan súlyosan sérti a társadalmi érdeket, amely megköveteli, hogy a mezőgazdasági rendeltetésű föld megművelése megtörténjék, a földön termeljenek, s ennek termőképességét a jövőre vonatkozóan is fenntartsák.

De nemcsak a föld megművelésének elmulasztása valósítja meg az azonnali hatályú felmondás okát, hanem az is, ha a haszonbérlet *általában* olyan gazdálkodást folytat, amely *súlyosan veszélyezteti a termelés eredményességét*, a föld *termőképességét*, az *állatállományt* vagy *felszerelést*. Ez a súlyos veszélyeztetés természetesen *különböző módon* történhet, s ennek megítélésénél az eset körülményeit gondosan figyelembe kell venni. Mindenesetre sohasem téveszthető szem elől az a fontos érdek, amely a mezőgazdasági haszonbérletek jó funkcionálásához fűződik.

A *termelés eredményességét* súlyosan veszélyezteti pl. a termelvénykultúrák gondozásának elhanyagolása, a művelési módok helytelen - a termelés jövőbeli sikerességét figyelmen kívül hagyó - megválasztása, a föld *termőképességének* csökkenésére vezető haszonbérleti magatartás. A termelés eredményességének és a föld termőképességének veszélyeztetése tehát egymással szorosan összefügg.

Az *állatállomány* vagy a *felszerelés* veszélyeztetésével kapcsolatban általában szem előtt kell tartani a 3/a) pontban foglaltakat. Azonnali hatályú felmondásnak természetesen feltétele a *veszélyeztetés súlyossága* és az *előzetes figyelmeztetés*.

c) Azonnali hatályú felmondásra ad okot - bármilyen haszonbérlet esetében - a *haszonbér* vagy a *közterhek* megfizetésének elmulasztása. E felmondási ok megvalósulásának azonban feltétele egyrészt az, hogy a *fizetés lejártát* - tehát a haszonbérlet késedelembe esését - *követően* történjék a fizetésre való *felszólítás*, másrészt pedig az, hogy a fizetésre *megfelelő határidőt* biztosítsanak, s ez eredménytelenül teljék el.

A haszonbérleti szerződés azonnali hatályú felmondásának érvényessége csak akkor állapítható meg, ha bizonyított, hogy a haszonbérlet a haszonbérbeadó figyelmeztetése ellenére sem szüntette meg a kifogásolt szerződésszegést. A figyelmeztetés írásbeliséghez nincs kötve, annak megtörténte más módon is bizonyítható (LB Pfv. III. 22436/1999. - BH 2002/12. sz. 486.).

Az azonnali hatályú felmondás tudomásulvétele

4. Az azonnali hatályú felmondás sorsát illetően döntő jelentősége van annak, hogy a haszonbérlet az írásban közölt felmondást *három napon belül* tudomásul veszi-e.

Ha *igen*, akkor a felmondás hatályossá válik, s a haszonbérlet megszűnik. Az elfogadás történhet akár kifejezetten, akár ráutaló magatartással (pl. a haszonbérlet tárgyának visszaadásával).

Ha *nem* (pl. hallgat), akkor ehhez a következő jogkövetkezmények fűződnek:

a) a *haszonbérbe* adó *további nyolc napon belül a bírósághoz fordulhat*, vagyis kérheti a felmondás érvényességének bírósági megállapítását;

b) ha a haszonbérbe adó az említett határidőn belül nem fordul a bírósághoz, akkor a *felmondás hatályát veszti*. Itt tehát jogvesztő határidőről van szó.

Ptk. 458. § (1) A haszonbérlet örökösei a mezőgazdasági haszonbérletet a gazdasági év végére akkor is felmondhatják, ha az örökhagyó a gazdasági év végét megelőző hat hónapon belül halt meg.

(2) Az örökösök e jogukat csak a hagyatéki eljárás jogerős befejezésének időpontjától számított harminc napon belül gyakorolhatják.

A haszonbérlet örökösei által történő felmondás

A haszonbérlet nem minősíthető csak személyesen teljesíthető szerződésnek, ezért a kötelezett halálával a szerződés nem szűnik meg [323. § (1) bek.]. A haszonbérlet felmondásának kérdését a Ptk. szabályozza a 457. §-ban. A *mezőgazdasági haszonbérlet felmondására* vonatkozóan azonban a tv. külön szabályt is tartalmaz, amely végső soron a haszonbérlet örököseivel szembeni kedvezményt tartalmaz. Ez abban nyilvánul meg, hogy a *haszonbérlet örökösei* akkor is felmondhatják a mezőgazdasági haszonbérletet a gazdasági év végén, ha az örökhagyó (tehát a haszonbérlet) halála és a gazdasági év vége között *nincs hat hónap*.

Az örökösöknek ez a joga független attól, hogy az öröklés *milyen jogcímen* történt (törvényes öröklés, végrendeleti öröklés, öröklési szerződés, halál esetére szóló ajándékozás, dologi hagyomány, az állam törvényes öröklése).

Hangsúlyozni kell, hogy a felmondás az örökös által is csak a *gazdasági év végére* történhet, tehát ha az egyébként irányadó hat hónap nincs meg. A felmondás ilyen kivételes lehetőségének biztosítását indokolja, hogy az örökösök, akik esetleg sohasem foglalkoztak mezőgazdasági termeléssel, s a szükséges szakértelemmel sem rendelkeznek, nem kényszeríthetők huzamos időn át haszonbérleti tevékenység végzésére.

Az örökösök szóban levő felmondási jogát azonban a tv. megszorítja annyiban, hogy e jogát az örökös csak akkor gyakorolhatja, ha a felmondás a *hagyatéki eljárás jogerős befejezésének időpontjától számított harminc napon belül* történt. Ez a harminc nap is jogvesztő határidő. Ha az örökös e határidőn belül nem mondja fel a haszonbérletet, akkor felmondásnak már csak az általános szabályok szerint van helye.

Ptk. 459. §

Ptké. I. 65. §

Jegyzet: A Ptk. 459. §-át az 1992. évi II. törvény 62. § (1) bekezdésének 1. pontja hatályon kívül helyezte. Hatálytalan: 1992. I. 20-tól.

A Ptké. I. 65. §-át az 1993. évi XCII. tv. 40. § (4) bekezdésének b) pontja hatályon kívül helyezte. Hatálytalan: 1993. XI. 1-jétől.

Ptk. 460. § A mezőgazdasági haszonbérlet megszűntével a földet és a többi haszonbérletet olyan állapotban kell visszaadni, hogy a termelést megfelelő módon azonnal folytatni lehessen.

A haszonbérlet dolog visszaadása

A haszonbérlet megszűntével a haszonbérletet dolog nyilvánvalóan vissza kell adni. A dolog további használatának a haszonbérlet által már nincs jogalapja, hacsak a dolog valamilyen más jogcímen nem marad a haszonbérlet használatában. Ez valamennyi haszonbérletre vonatkozik.

A tv. csak a *mezőgazdasági haszonbérletre* vonatkozóan rendelkezik a dolog visszaadásáról. Eszerint a mezőgazdasági haszonbérlet megszűntével a *földet és a többi* - nyilván a haszonbérlettel kapcsolatban - *haszonbérletet dolog* (gazdasági épületek, felszerelések stb.) *vissza kell adni*, mégpedig *olyan állapotban, hogy a termelést megfelelő módon azonnal folytatni lehessen*.

A haszonbérlet föld tehát - jogszabályban meghatározott esetektől eltekintve - nem eshet ki a termelés folyamatából. A haszonbérlet ezért nem tanúsíthat olyan magatartást, ami a dolog visszaadásával kapcsolatban akadálya lehet a haszonbérlet megszűnésekor a termelés azonnali - a rendes gazdálkodás szabályainak megfelelő - folytatásának. A haszonbérlet dolgoknak a földről való elvitelével a haszonbérlet ezt nem akadályozhatja. Ezeket a dolgokat - a földdel együtt - vissza kell adni, mégpedig a termelés folytatására alkalmas állapotban. Ehhez - adott esetben - ezeknek a dolgoknak a haszonbérlet általi kijavítása is szükségessé válhat.

A föld és a többi haszonbérlet dolog visszaadásával kapcsolatban elsősorban a felek *megállapodása* jön figyelembe.

A fentiekkel kapcsolatban megemlíthető, hogy a Legfelsőbb Bíróság megállapítása szerint a szövetkezet tulajdonából kikerült földön fennálló haszonbérlet nem szűnik meg; a haszonbérlet-adói jog a részaránytulajdon vagy a kárpótlás útján tulajdonjogot szerző tulajdonost illeti meg (LB Pfv. IV. 22354/1994. - *BH 1995/8. sz. 461.*).

Vegyes rendelkezések

Ptk. 461. § (1) A haszonbérletre - ha a törvény másként nem rendelkezik - a dologbérlet szabályait kell megfelelően alkalmazni.

(2) A mezőgazdasági haszonbérlet szabályait jogszabály a törvénytől eltérően is megállapíthatja.

A dologbérlet szabályainak alkalmazása

1. A haszonbérletről szóló XXXVIII. fejezet nem ölel fel a haszonbérletre alkalmazandó minden szabályt. A haszonbérlet és a bérlet - amint ez a már említettekből is következik - egymással közeli rokonságban álló jogintézmények (egyes országokban nem is külön történik a szabályozásuk).

Ezért a tv. elrendeli, hogy a haszonbérletre a *dologbérlet szabályait kell megfelelően alkalmazni*, hacsak természetesen a törvény másként nem rendelkezik.

A mezőgazdasági haszonbérlet szabályai

2. A tv. rendelkezése szerint a *mezőgazdasági haszonbérlet különleges szabályait* jogszabály - tehát akár törvény, akár más jogszabály - a tv.-től *eltérően* is megállapíthatja.

Ilyen különleges szabályokat a társadalmi és gazdasági viszonyok változása nyomán különösen a földdel és a földtulajdonosok szövetkezéseivel kapcsolatos jogszabályok tartalmazhatnak.

A vadászati jog haszonbérlete

1. A vadászati jog haszonbérletével kapcsolatban a vad védelméről, a vadgazdálkodásról és a vadászatról szóló - a többször és az Alkotmánybíróság 67/1997. (XII. 29.) AB határozatával módosított - *1996. évi LV. törvény (15-18. §-ok)*, valamint a törvény végrehajtásáról szóló *30/1997. (IV. 30.) FM rendelet (10. §)* sajátos rendelkezéseket tartalmaz. Ezek jelentősége különösen annak folytán vált jelentőssé, hogy a *vadászati jog a törvény értelmében a földtulajdonost illeti meg*, s a földtulajdonost illeti meg a vadászati jog haszonbérlet adásának joga.

A vadászati jog haszonbérletére a *Polgári Törvénykönyvnek* a *mezőgazdasági haszonbérletre vonatkozó szabályait* az említett törvényben foglalt *eltérésekkel* kell alkalmazni.

A mezőgazdasági földterület haszonbérlet adása csak akkor jelenti egyben a vadászati jog haszonbérlet adását is, ha a felek a törvényben írtaknak megfelelő tartalmú szerződésben ebben *megállapodtak*.

2. A vadászati jognak nem lehet bárki a haszonbérletje. A törvény meghatározza a haszonbérlet köreit. A *vadászati jog haszonbérletje* lehet:

- a) vadászjeggyel rendelkező tagokból álló egyesület (vadásztársaság);
- b) a vadásztársaságok érdek-képviselői szerve;
- c) kizárólagosan belföldi tulajdonban levő mezőgazdasági, illetőleg erdőgazdálkodási ágazatba sorolt gazdasági társaság, közhasznú társaság, szövetkezet, továbbá az erdőbirtokossági társulat, feltéve, ha a vadászterület több mint a felét mezőgazdasági, erdőgazdálkodási vagy természetvédelemmel összefüggő gazdasági tevékenység folytatása céljából használja.

Egy haszonbérlet - ha törvény eltérően nem rendelkezik - *legfeljebb egy vadászterület vadászati jogára* köthet érvényesen haszonbérleti szerződést.

3. A *haszonbérleti szerződésnek* tartalmaznia kell:

- a) becslés alapján a haszonbérlet adás időpontjában a vadászterületen élő vadállomány faj- és darabszámát (ezt - a felek eltérő megállapodásának hiányában - a tárgyévet megelőző két év statisztikai adatai alapján kell megbecsülni);
- b) a vadászterületen található vadgazdálkodási és vadászati létesítmények leírását, azok tulajdoni, illetőleg használati viszonyait, a létesítési, illetőleg fenntartási költségek viselését;
- c) a haszonbérlet kötelezettségvállalását arról, hogy a haszonbérleti szerződés időtartama alatt a vadállományt a jóváhagyott vadgazdálkodási üzemtervnek megfelelő szinten tartja;
- d) a szerződésben foglaltak teljesítésének biztosítására szolgáló mellékkötelezettségek vállalását;

e) a haszonbérleti díj mértékét.

A haszonbérleti szerződés tartalmára vonatkozó említett rendelkezéseket alkalmazni kell abban az esetben is, ha a *magyar állam* önálló vadászati jogát *vagyonkezelői szerződés* útján hasznosítja.

A d) pontban említett mellékkötelezettség legkisebb mértéke az éves haszonbérleti díj összegének megfelelő lehet, mely biztosíték elsősorban a vadállományban és élőhelyében okozott károk mérséklésére, illetve megszüntetésére fordítható.

A vadászati jog haszonbérletére kötött szerződést *határozott időre*, a vadászterületre vonatkozó vadgazdálkodási üzemterv érvényességének időtartamára kell megkötöni.

A *haszonbérleti díj mértékét* az adott vadászterület vadállományának összetételére, a terület hasznosítási módjára tekintettel kell megállapítani.

A haszonbérleti díjnak a Földművelésügyi Minisztérium által a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Értesítőben közzétett tájékoztatóban foglalt mértéknél magasabb összegben történő megállapítása esetében a vadászati hatóság egyedileg foglal állást a haszonbérleti díj mértéke tekintetében.

4. A bérbeadó a vadászati jog haszonbérletére kötött szerződést *azonnali hatállyal felmondhatja*, ha a haszonbérlo

a) a haszonbérleti szerződésben vállalt, valamint az e törvényben írt kötelezettségeit a teljesítésre megfelelő határidőt tartalmazó felszólítás ellenére sem teljesíti, és ezáltal a vadászati jog szakszerű hasznosítását a mező-, illetve erdőgazdálkodás, a mesterséges vizekben folytatott halászat, valamint a természetvédelem érdekeit súlyosan veszélyezteti;

b) a vadászati jogot alhaszonbérletbe adja.

Nem minősül a vadászati jog alhaszonbérletbe adásának a vendégvadászat, valamint a bérvadászat.

Amennyiben a *haszonbérleti szerződés időtartama alatt a haszonbérlo megszűnik*, jogutódja *három hónapon belül* egyoldalú jognyilatkozással és változtatlan feltételekkel *folytathatja* a haszonbérleti jogviszonyt, feltéve, ha rendelkezik a vadászati jog gyakorlásához, hasznosításához szükséges, a törvény szerinti feltételekkel. Ha a jogutód e határidőn belül igényét nem érvényesíti, a haszonbérleti szerződés további harminc nap elteltével megszűnik.

5. A vadászati jog haszonbérletére kötött szerződést annak aláírásától számított *hatvan napon belül* - a vadgazdálkodási üzemtervvel együtt - a haszonbérlonek *jóváhagyásra* be kell nyújtania a vadászati hatósághoz. A kérelem benyújtása egyidejűleg a haszonbérlo vadászatra jogosultként történő nyilvántartásba-vételi kérelmének is minősül.

A vadászati jog haszonbérletére kötött szerződést a *vadászati hatóság hagyja jóvá*, mégpedig

az *erdő* érintő rész vonatkozásában az erdészeti hatóság,

védett természeti területet érintő rész vonatkozásában pedig a természetvédelmi hatóság *előzetes szakhatósági jóváhagyásával*.

A vadászati hatóság a szerződés jóváhagyásával egyidejűleg határoz a vadgazdálkodási üzemterv jóváhagyásáról, valamint a haszonbérlonek vadászatra jogosultként történő nyilvántartásba vételéről. Ezeket kell alkalmazni a vadászati jog haszonbérletére kötött szerződés módosításakor is.

A vadászati hatóság *nem hagyja jóvá* a vadászati jog haszonbérletére kötött szerződést, amennyiben *nem biztosított*

a) hogy a vadászterületen egy vadászra legalább száz hektár vadászterület-hányad jusson;

b) a vadgazdálkodási üzemtervben foglaltak - ideértve annak természetvédelmi előírásait is - végrehajtása, továbbá

c) hogy a haszonbérleti díj mértékét a korábban említettek figyelembevételével állapították meg.

A vadászati hatóság az a) pont szerinti feltételtől eltérhet, amennyiben a vadászati jog szakszerű gyakorlása vagy hasznosítása egyébként biztosítható.

A vadászati jog haszonbérletével kapcsolatos vadászati hatósági határozat *bírósági felülvizsgálata* során a Polgári perrendtartásnak a közigazgatási perekre vonatkozó szabályai szerint eljáró bíróság a határozatot megváltoztathatja.

6. A vadászati jog haszonbérletére kötött szerződés *megszűnésekor* - a felek eltérő megállapodásának hiányában - az új vadászatra jogosult az okszerű gazdálkodás mértékéig köteles *megtéríteni* a korábbi haszonbérlo által létesített vadgazdálkodási, vadászati rendeltetésű létesítmények, berendezések ellenértékét. Az ilyen létesítmények, berendezések körét a földművelésügyi miniszter rendeletben teszi közzé. Az említetteket kell alkalmazni az állami tulajdonban levő és a kincstári vagyon részét képező, vadászterületnek minősülő ingatlan vagyonkezelői szerződésének megszűnésekor is.

A vadászterület ismételt haszonbérbe adása esetén a korábbi haszonbérlo *elő-haszonbérleti jog* illeti meg. E jog gyakorlására a *Polgári Törvénykönyvnek az elővásárlási jogra* vonatkozó rendelkezéseit kell megfelelően alkalmazni. (A vadászati jog haszonbérlete cím hatályos szövege itt található)

XXXIX. fejezet

A LETÉT

Ptk. 462. § (1) Letéti szerződés alapján a letéteményes köteles a letevő által rábízott dolgot időlegesen megőrizni.

(2) A dolog átvételét a letéteményes megtagadhatja, ha olyan körülmények következnek be, amelyeknél fogva a már letétbe helyezett dolog visszavételét követelhetné [466. § (2) bek.].

A letéti szerződés kauzája

1. A Ptk. 462. § (1) bekezdésének ismertetett szabályából egyértelműen kiderül, hogy a szerződés lényege, értelme, célja - vagy ahogy jogi nyelven mondjuk: a szerződés kauzája - valamely dolog időleges megőrzése. A jogviszony e karakterizáló sajátosságára már bevezetesként azért kell nagyon nyomatékosan felhívni a figyelmet, mert a megőrzési tevékenységhez gyakran kapcsolódnak olyan másfajta tevékenységek, amelyeknek mint szolgáltatásoknak a szabályozása más nevesített szerződésfajták körébe tartozik. Így pl. a vállalkozói, megbízási tevékenység; főleg az ún. tárolási megőrzés esetében a termékértékesítési szerződéssel, vagy egész más területről véve a példát: a poggyásmegőrzés a fuvarozási szerződéssel való kapcsolódás. Mindezekkel a továbbiakban foglalkozunk.

Az elmondottak alapján tehát a letét valamely dolog megőrzését célzó szerződés, megállapodás a letéteményes és a letevő között. Nem minősül tehát letéti jogviszonynak, ha más személy dolgának letevés alapján történő birtokbavétele ugyan természetesen bizonyos megőrzési, megóvási ténykedéssel, illetőleg adott esetben kötelezettséggel is együttjár, de a jogviszony szempontjából nem ez a domináns elem, hanem lényegében csupán a birtokbavétellel együttjáró természetes „reflexhatásról” van szó. A bérlő, a haszonbérlő, a fuvarozó, a szállítmányozó is őrzi a más személy tulajdonát képező és birtokába került dolgokat, de ezekben az esetekben nem a megőrzés biztosítása jelenti a szerződési főszolgáltatást. Már itt említendő, hogy sajátos átfedés mutatkozik az ún. rendkívüli (rendhagyó) letét esetében a kölcsönszerződéshez képest; erről a 472. §-hoz fűzött magyarázat szól.

Elhatárolás a felelős őrzéstől, illetőleg a „látszatletétől”

2. Az 1959. évi IV. tv.-nek a maga idejében teljesen új intézménye volt a 196-197. §-aiban foglalt felelős őrzés.

A felelős őrzés és a letét között jellegbeli azonosságot mutat, hogy mindkét esetben a középpontban a megőrzési kötelezettség áll. Szerkezeti és joghatásbelileg is lényeges különbséget jelent viszont az, hogy az előbbi esetben külön jogszabályi előírás, az utóbbi esetben a felek szerződése alapítja meg a megőrzési kötelezettséget. Más dolog, hogy bizonyos határesetekben a jogviszony helyes minősítése problematikus lehet, illetőleg adott esetben az őrzést előíró kauza válthatja egymást.

Rendkívül érdekes az ítélkezési gyakorlatból az a határozat, amely lényegében az őrzéssel kapcsolatos konkrét tevékenységet, illetőleg közreműködést kíván meg ahhoz, hogy a jogviszony letéti szerződésnek minősüljön, s ennek hiányában - a talán legmegfelelőbb szóval - csupán „álettétnek” minősíthető, sőt a jogviszonyt még felelős őrzési tényállásként sem ismeri el. A bizonyítás során meghallgatott tanúk vallomása nem tartalmazott olyan adatot, hogy a vasútállomásra kerékpárral érkező utasok megállapodtak volna az alperessel a nála elhelyezett kerékpárjuk megőrzésére vonatkozóan is; ismerőseiktől hallotta erről az elhelyezési lehetőségről, majd amikor az alperessel beszéltek, az díjazás ellenében megengedte a kerékpárok nála történő elhelyezését. A bíróság megítélése szerint az alperes a kerékpárokat azok tulajdonosaitól nem vette át megőrzésre, azokért felelősséget nem vállalt. Ilyen körülmények között pedig a Ptk. 462. §-ának (1) bekezdésében írt letéti szerződés sem jött létre.

Megállapította a LB az őrzési kötelezettségét annak a vállalkozónak, aki a gépkocsit javításra átvette, mivel a műhely környékén nem volt szabad helye, a gépkocsit egy közeli étterem parkolójában helyezte el, ahonnan ismeretlen tettesek a gépkocsit ellopták (BH2001. 424.).

Ugyancsak megállapította a LB annak a bérbeadónak a felelősségét, aki a helyiség bérbeadása mellett vállalta azt is, hogy a bérlő által a bérelt helyiségben elhelyezett dolgot megőrzi, és kezeli olyan formában, hogy a beraktározott dolgot az arra jogosultnak kiad stb. Annak idején a sajtóban is megjelent esetről van szó, amikor a VPOP bérelt egy raktárhelyiséget, ahova többek között csempészés alapos gyanúja miatt vámáru raktárba helyeztek több száz karton cigarettát. Egyik alkalommal pénzügyőr ruhában megjelentek a cigarettáért, és annak jelentős részét elvitték. Az elkövetőket elfogták, megbüntették, de az őrzést is vállaló bérbeadót a bíróság az okozott kár megtérítésére kötelezte, mert az őrzés során nem megfelelően járt el, olyan személyeknek adta ki az árut, akiket nem ellenőrzött (BH2000. 459.).

A letéti szerződés alanyai

3. A Ptk. szóhasználata szerint a letéti szerződés alanyai: a letéteményes és a letevő. Letéteményesi (tehát megőrzői) pozícióban gazdálkodó szervezet és állampolgár egyaránt állhat. Nem feltétlenül, de azért rendszerint jelentkező különbség az, hogy a gazdálkodó szervezetek vagy főfoglalkozás-szerűen vagy foglalkozásuk körében látják el e tevékenységet, míg az állampolgár letéteményes rendszerint alkalmasszerűen, eseti jelleggel és szíveségi alapon vállalja önkéntes elhatározásból más dolgának megőrzését.

A most ismertetett megkülönböztetéseknek a jogi szabályozás szempontjából is van jelentőségük. A főfoglalkozás-szerűen és rendszeresen megőrzési tevékenységet végző szervezettel szembeni elvárhatósági mérce nyilván magasabb, már csak azért is, mert ezek tipikusan díjazás ellenében látják el feladatukat. Főfoglalkozás-szerűen végez megőrzési tevékenységet adott esetben valamely bank vagy pl. megőrző vállalat. Főfoglalkozás körében „járulékos szolgáltatásként” köteles a megőrzést ellátni számos szolgáltató vállalat, pl. szálloda, fürdő, kávéház, étterem. Ugyancsak járulékos, de a munkaviszonnyal összefüggő, illetőleg annak keretébe tartozó a munkáltató ama kötelezettsége, hogy gondoskodni köteles dolgozóinak a munkahelyre bevitt vagyontárgyai biztonságos megőrzéséről.

A most említett differenciálódás eredményezte, illetőleg eredményezi azt, hogy az általános vagy „közönséges” letéti viszony mellett minden jogrendszerben jelentős számban alakultak ki ún. különös letéti nemek. Így a Ptk. szerint a szállodai letét (467-470. §); fürdő, kávéházak, éttermek, színházak és hasonló vállalatok, továbbá ruhatárat üzemben tartók megőrzési tevékenysége (471. §). (Mint a későbbiek során erről részletesen szólunk, a speciális szabályozást főként a felelősség fokozása jelenti.) Külön említi továbbá a Ptk. a bankletétet, a bírói letétet és a közgyűjteményi letétet (473. §). A különös nemek felsorolása ezzel korántsem teljes: külön kell utalnunk a raktározással kapcsolatos letétről, amely általában bérlettel vegyes szerződés, továbbá a már említett rendhagyó letétről, amely jelentős mértékben kölcsönszerződés jellegű (472. §), a tárolási szerződésről stb. Megemlíthető továbbá a letét, a bérlet és a vállalkozás elemeit együtt tartalmazó garázsszerződés, amely helyiség rendelkezésre bocsátása mellett kocsik mosásával és karbantartásával is együtt jár, vagy éppen a télikabát vagy bunda megóvását célzó vegyes szerződésről, mely a letét és a vállalkozás elemeit tartalmazza, mert a megóvó a megőrzés mellett pl. a molykárók megelőzésére is kötelezettséget vállal (vö. Eörsi-Kemenes-Sárándi-Világhy: Kötelmi jog, Különös rész. Bp., 1989.). Végezetül ismételtén szólnunk kell a más összefüggésben már említett és a munkaviszonnyal kapcsolatos „munkáltatói letéti” tevékenységről. Idetartozik pl. a holmik üzemi megőrzése, míg a tulajdonosa dolgozik; letéti elemei is vannak, ha a dolgozó felszerelést vagy árukészletet vett át állandó jelleggel. Munkajogilag vitatott, hogy mennyiben tekinthető munkaviszonnyal kapcsolatos letétnek a munkásszállásokon stb. elhelyezett tárgyak megőrzésével kapcsolatos tevékenység, illetőleg felelősség. A most említett körre szólóan ugyan alapvetően a munkajogi szabályozás az irányadó.

A letét mint konszenzuális szerződés

4. A szerződés „akaratjellegének” messzemenő elismerését és a 207. § (1) bekezdésében megfogalmazott elvi tétel átfogó jelentőségét bizonyítja az, hogy a Ptk. a szerződések létrejövele tekintetében következetesen a konszenzuális elvet érvényesíti, és az alól az egyes szerződésekről szóló részben - egy-két esettől eltekintve - nem tesz kivételt.

Az előbbiek mindenekelőtt azt jelentik, hogy amennyiben a felek a megőrzésre vonatkozóan megállapodtak, mindkét fél követelheti a szerződés teljesedésbe menését, nevezetesen a letevő azt, hogy a letéteményes őrizetre vegye át a dolgot, a letéteményes pedig azt, hogy a letevő az őrzés céljából a dolgot bocsátja az ő birtokába.

A „klauzula elv” érvényesülését a 462. § (2) bekezdése olyan két esetben engedi meg, ha a körülmények változása folytán - a 466. § (2) bekezdése szerint - a már letétbe helyezett dolog visszavételére is sor kerülhetne. A 466. § (2) bekezdésének alkalmazásából fakadóan a dolog átvételének a letéteményes általi megtagadására a következő esetekben van lehetőség: a) ha a dolog biztonsága veszélyben van; b) a szerződéskötéskor általa nem ismert olyan körülmények következtek be, amelyek a dolog további őrzését számára nagymértékben megnehezítik.

A felek jogai és kötelezettségei

Ptk. 463. § (1) A letéteményes a dolgot a szerződésben meghatározott módon köteles őrizni. A dolgot nem használhatja, és más őrizetbe nem adhatja, kivéve, ha ebbe a letevő beleegyezett, vagy ez a letevőnek károsodástól való megóvása érdekében szükséges; e tilalom megszegése esetében felelős minden kárért, amely enélkül nem következett volna be.

(2) A letéteményes a jogosan igénybe vett harmadik személy magatartásáért úgy felel, mintha a dolgot ő maga őrizte volna. Ha azonban a harmadik személy igénybevétele a letevőnek károsodástól való megóvása tette szükségessé, az igénybe vett személyért a letéteményes nem felelős, ha bizonyítja, hogy e személy kiválasztása, utasításokkal való ellátása és ellenőrzése terén úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.

A megőrzés módja

1. Az őrzés módjára - az általános szerződési elvekkel összhangban - természetesen elsősorban a feleknek a szerződésben foglalt megállapodása a döntő. Ennek hiányában, illetőleg azzal kapcsolatosan is értelmező szabályként a tv. miniszteri indokolása (I.) a következőket tartalmazza: „Az őrzési kötelezettség tartalma nem merül ki abban, hogy a letéteményes a dolognak helyet enged, viszont nem is terjed odáig, hogy az őrzés érdekében folytonos pozitív cselekvést volna köteles kifejtetni. Ehelyett általában olyan magatartást, gondosságot kell tanúsítania, amellyel a dolgot az elveszésnek, rongálódásnak, sérülésnek a körülmények szerint számításba veendő veszélyeitől megóvhatja.”

Ugyancsak abból, hogy a letéti szerződés középpontjában a megőrzési főkötelezettség áll, következik a 463. § (1) bekezdésének az a tétele, mely megtiltja a letéteményes számára a birtokában levő dolog használatát. Ezzel kapcsolatosan mindenekelőtt arra kell felhívni a figyelmet, hogy a szabály - az általános szerződési elvekkel összhangban - diszpozitív jellegű, sőt erre az idézett törvényhely kifejezetten is utal, amikor a használati tilalmat feloldja a letevő beleegyezése esetén. A letevő hozzájárulásának esetén kívül - nézetünk szerinti helyes értelmezéssel - a Ptk. a használatot a letevő érdekében akkor is lehetővé teszi, ha az az ő károsodásától való megóvását célozza.

E helyen is utalnunk kell végül arra, hogy míg a megengedett használat esetében az általános felelősségi szabályok érvényesek, addig jogtalan használat esetében majdnem feltétlen felelősségről van szó, mert a tilalom megszegése érdekében a letéteményes minden kárért felel, amely enélkül nem következett volna be, és a mentesülésre csak abban a kivételes esetben kerülhet sor, ha bizonyítani tudja, hogy a károsodás bekövetkezte szempontjából a jogtalan használat közömbös volt, pontosabban azzal nincs okozati összefüggésben.

Harmadik személy igénybevétele

2. A Ptk. 463. § (1) bekezdésének rendelkezése főszabályszerűen a személyes őrzés kötelezettségét írja elő, tehát a dolognak más őrizetbe való adása általában tilalmazott. Ez alól maga a tv. két kivételt tesz:

a) az őrizet átengedése a letevő beleegyezésével történt,

b) az átengedés a letevőnek károsodástól való megóvása érdekében vált szükségessé. A felelősségi joghatásokat illetően lényegbevágó különbséget jelent, hogy jogos vagy jogtalan igénybevételről van-e szó. Mivel főszabályszerűen a harmadik személy igénybevétele a mondottak szerint tilalmazott, természetes, hogy a tilalom megszegése olyan szerződésszegés, amely rendkívül súlyos felelősségi konzekvenciákkal jár. Nevezetesen: ugyanúgy majdnem feltétlen felelősség terheli a letéteményest, mint az előbbieken már említett jogtalan használat esetében.

A jogos (megengedett) igénybevétel esetében a felelősségi szabályok differenciálódnak attól függően, hogy az igénybevételnek mi volt az indoka.

a) Ha a más őrizetébe való adás a letevő beleegyezésével történt meg, akkor a 463. § (2) bekezdése szerint a letéteményes e harmadik személy magatartásáért úgy felel, mintha a dolgot ő maga őrizte volna. Ez - e körben is - az általános felelősségi jogalap - tehát a Ptk. 318. §-ának áttételével a 339. § (1) bekezdésében foglalt felelősségi elv alkalmazását jelenti.

b) Bizonyos fokig más, illetőleg enyhébb a letéteményes felelőssége akkor, ha a harmadik személy igénybevételét a letevőnek károsodástól való megóvása tette szükségessé. Ilyenkor az igénybe vett személy szerződésszegéséért a letéteményes nem felelős, ha bizonyítja, hogy e személy kiválasztása, utasításokkal való ellátása és ellenőrzése terén úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. A szabály magyarázata lényegében az, hogy ha helyettes állítására nem a letéteményes tetszése folytán, hanem a kárelhárítási kötelezettségből folyóan kerül sor, úgy többirányú szempontot kell egybevetni.

A kárelhárítási kötelezettség adott esetben kényszeríti a megbízottat arra, hogy harmadik személyt igénybe vegyen. Az mindenesetre elvárható tőle, hogy az adott helyzet szerint megfelelő személyt válasszon, őt megfelelően irányítsa és ellenőrizze. Azért azonban nem vállalhat felelősséget, hogy az így kiválasztott személy ugyanolyan módon jár-e el, mintha ő maga végezné a megőrzést.

Felelősségi rendszer

3. A letéti szerződés körében érvényesülő felelősségi rendszer a következő áttekintéssel mutatható be.

a) A letéteményes, illetőleg a letevő szerződésszegése esetében főszabályszerűen az általános felelősségi tételek érvényesülnek, azaz - mint említettük - a 318. § közvetítésével a 339. § és az ezt követő szakaszok. Így a jelenlegi magyar jog tehát nem alkalmazza alapvető szabályként a római jogi custodia-felelősségnek megfelelő és számos jogrendszer által e körben is követett felróhatóságtól független felelősséget.

b) Jogtalan használat, illetőleg igénybevétel esetében a felelősség majdnem feltétlen, mert kimentésre csak a már említett kivételes esetben kerülhet sor.

c) Károsodástól való megóvás érdekében történő igénybevétel esetében a letéteményes felelőssége csak akkor állapítható meg, ha a harmadik személy kiválasztása, utasításokkal való ellátása és ellenőrzése terén nem úgy járt el, ahogy az adott helyzetben általában elvárható (culpa in eligendo et ispiciendo).

d) Végezetül a teljesség kedvéért említjük meg, hogy a munkaviszonnyal kapcsolatosan átvett értékekért a munkavállaló lényegében a vétkességre tekintet nélkül felel; ennek szabályait a munkajog tartalmazza.

e) Viszont az ellopott személygépkocsi lefoglalásával a károsult nem válik letevővé, s a rendőrség sem kerül a letéteményes pozíciójába. Így a felelősség szempontjából a szerződésen kívüli szabályok alkalmazására kerülhet sor (LB Pfv. V. 20701/1996. - BH 1997/9. sz. 440.).

Ptk. 464. § (1) A letéteményes kötelezettsége a kezelésre csak akkor terjed ki, ha a kezelést kikötik, vagy a letett dolog természete azt szükségessé teszi; ebben a vonatkozásban a megbízás szabályait kell alkalmazni.

(2) A letéteményes köteles a letevőt a letétre vonatkozó minden lényeges körülményről értesíteni; ennek elmulasztásából eredő károkért felelős.

A letét tárgyának kezelése

A Ptk. 464. § (1) bekezdésének szabálya alaptételként azt szögezi le, hogy a letéteményes a megőrzés céljából birtokába vett dolog kezelésére általában nem köteles.

A főszabály alól maga a tv. két kivételt tesz: a) köteles a letéteményes a dolgot kezelni, ha ebben a felek megállapodtak, b) megállapodás hiányában is köteles akkor, ha a letett dolog természete a kezelést szükségessé teszi.

Az első fordulatként említett kivétel a szerződési szabályok diszpozitív jellegéből adódik, míg a második fordulat összhangban áll a tv.-nek a károk megelőzésére, a javak megóvására irányuló tendenciájával, egyben - mondhatnók úgy - a közfelfogás szerint is teljesen magától értetődő.

Hangsúlyozandó, hogy az idézett törvényhely szerint a tájékoztatási kötelezettség a letétre vonatkozó minden lényeges körülmény tekintetében fennáll. Ebből következik, hogy nemcsak a megőrzéssel összefüggő tényekről, akadályokról stb. kell a letevőt értesíteni, hanem olyan egyéb körülményekről is, amelyek a dolog állagával kapcsolatosan bekövetkeztek, vagy bekövetkezhetnek, pl. a dolog rongálódott, romlásnak indult, a megőrzés feltételei objektív okból megnehezültek. Mindezek elmulasztása esetén akkor is felelősséggel tartozik, ha a dolog elveszése, megrongálódása stb. nem közvetlenül az ő (tehát a letéteményes) felróható magatartásával áll okozati összefüggésben.

Ptk. 465. § (1) A letevő díj fizetésére köteles, kivéve, ha a körülményekből, különösen a felek viszonyából arra lehet következtetni, hogy a letéteményes a megőrzést ingyen vállalta. A díj utólag jár, és magában foglalja a megőrzéssel rendszerint együtt járó költségeket.

(2) A letéteményes egyéb szükséges költségei megtérítését követelheti.

(3) A szükséges költségek megtérítését a letéteményes akkor is követelheti, ha a letét egyébként ingyenes.

(4) A letéteményest díjkövetelése és költségei biztosítására zálogjog illeti meg a letevőnek azokon a vagyontárgyain, amelyek a letét következtében kerültek birtokába.

Letéti díj

1. A lényegében a letéteményes kötelezettségeit megállapító 463-464. §-ok után, a 465. § a letevő főkötelezettségével foglalkozik. Eszerint pedig főszabályszerűen a letevő díj fizetésére köteles. A rendelkezés folytán tehát a letéti szerződés körében is érvényesül a visszerhesség elve, illetőleg vétele, amely a 201. § (1) bekezdéséből fakad.

A díj mértéke egyébként elvileg szabad megállapodás tárgya. Ez töretlenül [természetesen itt is figyelembe véve a Ptk. 201. § (2) bek.-ét és 202. §-át] csak az állampolgárok egymás közötti viszonylatában érvényes, bár ott a szívességi jelleg folytán éppen az ingyenesség az inkább jellemző eset. A főfoglalkozás-szerűen őrzési tevékenységet ellátó szervezetek vonatkozásában gyakran külön rendelkezések állapítják meg az ellenszolgáltatás mértékét, ha pedig az őrzés a szervezet részéről járulékos szolgáltatás, akkor őrzési díj külön megállapítására ugyan nem kerül sor, de az egyéb szolgáltatásokért járó ellenszolgáltatásba a megőrzési ténykedést költségelemként a főszolgáltatás ellenértékébe belekalkulálják.

A Ptk. 465. § (1) bekezdésének második mondata szerint a díj utólag jár, és magában foglalja a megőrzéssel rendszerint együttjáró költségeket. Ebből értelemszerűen következik, hogy a letéteményes az egyéb (tehát a „rendszerint együttjárón” túlmenő) szükséges költségeinek megtérítését követelheti. A díj megállapításakor ugyanis a felek az őréssel együttjáró előrelátható költségeket számba veszik, az egyéb szükséges költségeket azonban nem. Ilyen rendkívüli és szükséges költség merül fel például akkor, ha a letevőnek károsodástól való megóvása harmadik személy igénybevételével jár, vagy a gondos megőrzés fokozott biztonsági eszközök felhasználásával valósítható csupán meg, amelynek költségkihatásai vannak. Nem minősíthető ilyennek azonban általában a letéteményes által önként kötött biztosítási szerződésből fakadó biztosítási díj.

Az ingyenes letéttel kapcsolatosan nyomatékosan hangsúlyozandó, hogy ez a letéteményesnek a szükséges költségek megtérítése iránti igényét nem zárja ki.

Törvényes zálogjog

2. A Ptk. 465. § (4) bekezdése szerint a letéteményest díjkövetelése és költségei biztosítására zálogjog illeti meg a letevőnek azokon a vagyontárgyain, amelyek a letét következtében kerültek birtokába. E törvényes zálogjog tárgyai azonban a letevőnek csupán azok a vagyontárgyai lehetnek, amelyek a letéti szerződés eredményeként kerültek a letéteményes birtokába. Megjegyzendő, hogy e zálogjog a letett dolgok által a letéteményesnek okozott károkra nem terjed ki.

A letét megszűnése

Ptk. 466. § (1) A letevő a dolgot bármikor visszakövetelheti; a letéteményes pedig a letéti szerződést, ha a letét időtartamát a szerződésben nem állapították meg, tizenöt napi felmondással bármikor megszüntetheti.

(2) Ha a szerződésből a letét időtartama megállapítható, a letéteményes a dolgot ennek az időnek az elteltével köteles visszaadni, a letevő pedig visszavenni. Ezt megelőzően a letéteményes a dolog visszavételét csak akkor követelheti, ha a dolog biztonsága veszélyben van, vagy ha a dolog őrizetét nem foglalkozása körében látja el, és a szerződéskötéskor általa nem ismert olyan körülmények következtek be, amelyek a dolog további őrizetét számára nagymértékben megnehezítik.

(3) Ha a díjazott letét a szerződésből megállapítható idő eltelte előtt szűnik meg, a letevő a díj arányos részét köteles megfizetni. Ha a letétet a letéteményes szüntette meg, a letevő a díjból levonhatja azt a kárt, amely őt a dolog idő előtti visszaadásából érte.

(4) A letétbe helyezett dolgot az őrzés helyén kell visszaadni. Ha a letevő a dolog visszavételét megtagadja, a felelős őrzés szabályait kell alkalmazni.

Megszüntetés a letevő részéről

1. A letéti szerződés - mint általában a tartós jogviszonyok - határozott vagy határozatlan időtartamra jön létre. Általános elv, hogy a határozott időtartamú szerződés esetében az idő eltelte önmagában szerződésszüntető tény, míg határozatlan időtartamú jogviszonyok esetében a megszüntetés külön jogi aktust - rendszerint felmondást - igényel.

A most említett megkülönböztetésnek a letevő oldalán nincs jelentősége. A Ptk. 466. § (1) bekezdése szerint ugyanis a letevő a dolgot bármikor visszakövetelheti, tehát az akár határozott időtartamú szerződést is egyoldalú nyilatkozatával idő előtt megszüntetheti. Mindez abból következik, hogy a letét a letevő érdekében jön létre, és célszerűtlen volna őt kényszeríteni a dolog további őrizetben hagyására, ha arra még a szerződés lejártá előtt szüksége van, vagy az őrzést egyéb okból nem kívánja.

További kiemelő körülmény, hogy a letevőnek döntését indokolnia nem kell; ez a már említett körülményekkel, főleg a szerződés bizalmi jellegével magyarázható.

Megállapította a bíróság annak a letéteményesnek a felelősségét, aki a nála letétbe helyezett értékpapírokat jóval a letevő kérelmét követően adta vissza, és ezen idő alatt az értékpapír jelentős értékvesztést szenvedett a piacon (BH2003. 330.).

Megszüntetés a letéteményes részéről

2. A kiinduló főszabály az, hogy határozott idejű szerződés esetén az időtartam lejártá szünteti meg a szerződést, határozatlan időtartamú szerződés esetén viszont a letéteményes a jogviszonyt 15 napos felmondási idő közbevetésével szüntetheti meg.

A Ptk. 466. § (2) bekezdése az említett főszabályhoz képest két jelentős kivételt állapít meg. Határozott időtartamú szerződés esetén is megengedi ugyanis a letéteményes számára a dolog idő előtti visszavételének követelését, ha

- a) a dolog biztonsága veszélyben van, vagy ha
- b) a dolog őrizetét nem foglalkozása körében látja el, és a szerződéskötéskor általa nem ismert olyan körülmények következtek be, amelyek a dolog további őrizetét számára nagymértékben megnehezítik.

A Ptk. 466. § (2) bekezdése meglehetősen szigorú fogalmazással mondja ki, hogy a határozott időtartamú szerződés lejártával a letéteményes a dolgot köteles visszaadni, a letevő pedig azt visszavenni. Az előírás megsértése bármelyikük részéről szerződésszegés, nevezetesen kötelezetti, illetve jogosult késelem.

Abban az esetben viszont, ha a dolog megsemmisül, vagy elveszik, vagy ellopják, és emiatt nem tudja a letéteményes a dolgot visszaszolgáltatni, akkor a letéteményes köteles a dolog értékét megtéríteni. Ha a letevőt ezen túlmenően kár is éri, akkor a letéteményes kártérítéssel is tartozik. A letett dolog értékének a megtérítésétől a kártérítést el kell választani. Véleményünk szerint ugyanis a dolog értékének a megtérítésére a letéteményes objektív alapon kötelezhető, addig a kártérítésre csak felelősségi alapon.

Az ilyen - egyébként valóban nem túl gyakran előforduló - esetben a letéteményes a letevő teljes kárát köteles lesz megtéríteni. A felelősség jogalapját pedig - véleményünk szerint - a Ptk. 339. §-a adja meg. Ennek megfelelően a letéteményes, ha bizonyítani tudja, hogy a dolog megőrzése tekintetében úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható, akkor mentesül a kártérítés fizetése alól.

A kártérítés mértékét illetően érdekes döntést hozott a Legfelsőbb Bíróság abban a perben, amelyben az irányadó tényállás szerint a letéteményes arra vállalt kötelezettséget, hogy a vámhivatal letevő által elkobzott vagy visszatartott vámáru megőrzéséről gondoskodik. Az adott ügyben a vámhivatal jelentős mennyiségű cigarettát foglalt le, és helyezte el a letéteményesnél, ahol ezt követően két ismeretlen személy megjelent azzal, hogy a cigarettát elszállítják megsemmisítés végett. A letéteményes a cigaretták egy részét részükre kiszolgáltatta, akik azt elszállították. A vámhivatal követelte az elszállított cigaretták ellenértékét. A letéteményes arra hivatkozott, hogy tulajdonképpen értéktelen volt a cigaretták, mert az ügyis megsemmisítésre került volna, tehát a vámhivatal letevő nem szenvedett károsodást. A Legfelsőbb Bíróság kötelezte a letéteményest a cigaretták ellenértékének a megfizetésére, lényegében azon indoklással, hogy amikor a szerződés lehetetlenült - amikor a letéteményes nem tudta a dolgot visszaszolgáltatni -, akkor következett be a károsodás, akkor viszont a dolognak megvolt az értéke, és ezt kell a letéteményesnek megfizetni (BH2000. 459.).

Ugyancsak a kártérítés mértékével függ össze az a másik döntés, amelyben a Legfelsőbb Bíróság elvi élel mondta ki, hogy a kárpótlási jegy értékének a megállapításánál a károsodás időpontjában érvényes tőzsdei átlagár az irányadó (BH1999. 469.).

Az általános elvekkel van viszont összhangban, hogy a letéteményes még a letevő késelem esetén sem lehet közömbös vagy éppen felelőtlen a birtokában maradt dolog tekintetében, ezért - a 303. § (2) bekezdésének a) pontjával is összhangban - a 466. § (4) bekezdése kimondja, hogy ha a letevő a dolog visszavételét megtagadja, a felelős őrzés szabályait kell alkalmazni. Ugyanez a törvényhely rendelkezik a visszaadás helyéről. Az, hogy a 466. § (4) bekezdése a visszaadás helyét az őrzés helyét jelöli meg, egyrészt aláhúzza a letéti viszony lényegének, az őrzésnek jellegadó szerepét, másrészt következik abból is, hogy a letéteményest az őrzésen túlmenő, tehát a dolog elszállításával járó kötelezettség nem terheli.

A lejárat előtti megszűnés hatása a díjra

3. A miniszteri indoklás (I.) szerint a rendelkezés értelme az, hogy a tv. egyrészt lehetőséget ad a célszerűtlenné vagy méltánytalanul terheessé vált szerződések lejárat előtti megszüntetésére, más oldalról gondoskodik arról, hogy ezek a rendelkezések ne vezessenek bármelyik fél károsodására. Ezért ha a letevő szünteti meg a szerződést, akkor köteles a díj arányos részét megfizetni, ha pedig a letéteményes szünteti azt meg, akkor az idő előtti visszaadás folytán felmerülő kár megtérítésére köteles [Ptk. 466. § (3) bek.].

A szabályozás kissé féloldalas. Igaz ugyan, hogy ha a letéteményes szünteti meg határidő előtt a szerződést, akkor a díj arányos részére igényt tarthat. Ez a rendelkezés nem áll összhangban azzal a szinte általánosan követett - legfőképpen a vállalkozási szerződésnél jelentkező - elvvel, hogy a teljes díjat lehet követelni, és ebből a másik fél levonhatja azt az összeget, amelyet megkeresett/megszerzett, vagy megkereshetett/megszerezhetett volna. A jelenlegi megoldás gyakorlatilag megegyezik a Ptk. előtti megoldással. Ennek ellenére úgy véljük, hogy a szerződések Ptk.-beli általános szabályaiból levezethető az a következtetés, hogy ha a letéteményesnek a letéti szerződés határidő előtti megszüntetéséből kára keletkezik, pl. nem tudja átmenetileg a gépkocsitólót hasznosítani, amelyben letéti szerződés alapján korábban gépkocsit őrzött, akkor ezt a kárt érvényesítheti a letevővel szemben. Annál is inkább indokoltnak tartunk egy ilyen lehetőséget, mert ha a letéteményes szünteti meg a határidő előtt a szerződést - noha neki erre jóval szűkebb lehetősége van, mint a letevőnek - akkor a letevő kárát meg kell téríteni. Kétségtelen, hogy a Ptk. 466. § (3) bekezdése ezt kifejezetten nem mondja ki, de mivel nem is tiltja, ezért az általános szabályokból levezethetőnek tartunk egy ilyen megoldást.

A tv. az utóbbi esetben mégis azzal a megszorítással él, hogy kártérítésre csak a díjazott letéteményes köteles. A dolgot szíveségből őrző letéteményest méltánytalan volna kártérítéssel terhelni akkor, ha a dolog visszaadása éppen a letevő érdekében állt, vagy azért következett be, mert a további őrzés a letéteményest aránytalanul terhelte volna.

A letevő a teljes letéti összeg visszafizetését követelheti a letéteményestől akkor is, ha a házassági vagyoni jogi szabályok szerint a tartozásért a letéteményes volt házastársa is helytállni köteles [Ptk. 466. § (1) bek., Csjt. 30. §]. (P. törv. II. 20942/1981.)

A letét különös nemei

Ptk. 467. § (1) A szálloda felelős azért a kárért, amelyet a megszálló vendég dolgainak elveszése, elpusztulása vagy megsérülése folytán szenved, kivéve, ha bizonyítja, hogy a kárt a szálloda alkalmazottainak és vendégeinek körén kívül álló elháríthatatlan ok vagy a vendég maga okozta.

(2) A felelősség azokban a dolgokban bekövetkezett károkért áll fenn, amelyeket a vendég a szállodában kijelölt, illetőleg általában erre rendelt helyen vagy a szobájában helyezett el, vagy amelyeket a szálloda olyan alkalmazottjának adott át, akit dolgai átvételére jogosultnak tarthatott.

(3) Értéktárgyakért, értékpapírokért és készpénzért a szálloda csak akkor felelős, és pedig a felelősség mértékének korlátozása nélkül, ha

- a) a dolgot megőrzésre kifejezetten átvette;
- b) a megőrzésre átvételt kifejezetten megtagadta;

c) a kár olyan okból következett be, amelyért az általános szabályok szerint felelősséggel tartozik. Ebben az esetben a bizonyítás a vendéget terheli.

Alapozó megállapítások

1. Amint a legtöbb külföldi törvénykönyv, hasonlóképpen a Ptk. is különös rendelkezéseket tartalmaz a szállodák, vendégfogadók és hasonló jellegű vállalatok, valamint az azokban megszállt vendég között létrejött és az utóbbiak által bevitt dolgok megőrzésére vonatkozó jogviszonyokra.

A szállodai letéti viszonyra vonatkozóan az általánoshoz képest eltérő szabályozás főleg a felelősségi szabályok szigorításában jelentkezik. Így a modern jogok is általában átveszik a római jogban custodia-felelősséggént ismert elvet.

Megjegyzendő, hogy a magyar jogi szabályozás e megfontolásokat a korábbi jogunkban is érvényesítette (1924. évi XIII. tv.). A Ptk. a szálloda speciális felelősségéről viszonylag részletesen rendelkezik a 467-470. §-okban. A korábbi jogi szabályozás elvi alapjait megtartva, a részletek tekintetében a szabályozást jelentősen finomítja, főleg a kimentési körülményeket, illetőleg a felelősség összesszerű korlátozását illetően.

Felelősségi jogalap

2. A Ptk. 467. § (1) bekezdésének rendelkezéséből egyértelmű, hogy a szálloda felelőssége a jogalapot illetően tárgyi (objektív) felelősség, ugyanakkor azonban nem feltétlen felelősség. Kimentésre tehát lehetőség van, nevezetesen ha a szálloda bizonyítja, hogy a kárt a szálloda alkalmazottainak és vendégeinek körén kívül álló elháríthatatlan ok vagy a vendég maga okozta. E tétellel kapcsolatosan a következő elemek hangsúlyozása szükséges.

a) A szálloda szerződésszegési felelősségét egyaránt meg lehet állapítani, ha a vendég által a szállodába bevitt dolog elveszik, (ellopják) elpusztul, vagy megsérül. Közömbös továbbá, hogy a dolog a megszálló vendég tulajdonában volt-e, vagy más címen állt használatában, illetve birtokában.

b) A fokozott felelősség a megszálló vendég vagyontárgyaira szólnak áll fenn; ebből következik, hogy ha például a vendéget látogató személy dolga szenved értékcsökkenést, úgy erre az esetre az általános felelősségi szabályok vonatkoznak. Közömbös viszont az, hogy a vendég rövidebb vagy hosszabb ideig szállt meg. Ha azonban a jogviszony lakásbérletnek vagy ezzel egy tekintet alá eső jogviszonynak minősül, a fokozott felelősség szabályait nem lehet alkalmazni, mert ilyen esetben a bérlet maga vagy saját személyzete útján ügyel fel a helyiségre.

Ilyennek tekintjük - a manapság igen gyakran előforduló esetet -, amikor a szálloda egy vagy több szobáját iroda vagy üzlet céljára adja bérbe.

Annak a kérdésnek az eldöntésénél, hogy ki, illetve kik vonhatók e szigorú felelősségi szabály hatálya alá, véleményünk szerint elsősorban a „szállásadó” oldaláról kell vizsgálni. Aki - akár természetes személy, akár jogi személy vagy jogi személyiség nélküli gazdasági társaság - üzletszerűen foglalkozik házanépéhez nem tartozó személyek részére szállásbiztosítással, az egyértelműen a jelenleg tárgyalt szigorú felelősségi szabályok hatálya alá vonható. A korábbi bírói gyakorlat a munkásszállókat fenntartókat egyértelműen ezen fokozott felelősség alá vonta (pl. BH1979. 258., BH1982. 258.). Kétségtelen, hogy a munkásszállók jelentősége és számszerű előfordulása jelentősen csökkent, ettől függetlenül ma is alkalmazandónak tartjuk ezeket a döntéseket.

Világos, hogy a felelősségi konstrukció szempontjából kulcskérdés a kimentési okok törvényi megfogalmazása. Korábbi jogunktól eltérően a Ptk. ezt úgy rögzíti, hogy a szálloda akkor mentesül, ha bizonyítja, hogy a kárt a szálloda alkalmazottainak és vendégeinek körén kívül álló elháríthatatlan ok vagy a vendég maga okozta.

Lehetetlen észre nem venni, hogy a kimentési okok meghatározásánál a veszélyes üzem működéséből eredő károokra vonatkozó 345. § konstrukciója mintegy „visszacseng”. Így annak körülírása, hogy mi minősül „elháríthatatlan” oknak, továbbá hogy a károsult „önokozása” vagy „közrehatása” miként értelmezendő, a 345. §-hoz fűzött magyarázat alapján állapítható meg a szállodai letét esetén is. Külön hangsúlyozandó viszont, hogy a felhívott törvényhely a szálloda alkalmazottainak és vendégeinek károkozó magatartása esetében a felelősséget mindenkor megállapítja, így a szálloda alkalmazottainak bármilyen (tehát akár véletlen) károkozó magatartása esetén is.

Említendő ugyanakkor, hogy a tv. megállapítja a felelősséget, ha a szálloda valamely más vendége által okozott kárról, tolvajlásról stb. van szó; e rendelkezésre különösen azért van szükség, mert még nem ritka, hogy a szálloda kénytelen idegen szállodavendégeket közös szobában elhelyezni. Más oldalról viszont a vendégnek bármilyen, tehát akár véletlen magatartása is - mint önokozás - kimentési körülményként szolgál. Nem felel a szálloda az olyan károkért sem, amelyek a vendég által bevitt dolgok természetes minőségéből erednek.

A rendelkezés szövegéből továbbra az is egyértelmű, hogy a mentesülés szempontjából konjunktív feltételt jelent az alkalmazotti, illetőleg vendégi körön való kívülállóság, továbbá a károsító magatartás elháríthatatlansága. Nézetünk szerint ennek figyelembevételével dönthető el, hogy a vendég kísérője, látogatója (tehát ilyen értelemben kívülálló) károkozása mentesíti-e a szállodát felelőssége alól. Ilyen esetben, azon túl, hogy a közvetlen károkozó „kívülállónak” minősül, azt kell vizsgálni, hogy a közvetlen károkozó magatartása a szálloda üzemből tartója részéről elhárítható volt-e vagy nem.

Természetesen a szálloda az általa kifizetett kártérítést - az arra vonatkozó szabályok mellett - a közvetlen károkozóval szemben érvényesítheti.

A felelősség differenciálása a bevitt vagyontárgyak szerint

3. A Ptk. szabályozása a szállodai felelősséget illetően lényegbevágóan különböztet attól függően, hogy értéktárgyakról, értékpapírról, illetőleg készpénzről vagy pedig más egyéb ingóságról van-e szó. A szabályozásbeli különbség két irányban is jelentős: az egyéb vagyontárgyak tekintetében a felelősség különös feltételek nélkül megáll, de összességében korlátozható, értéktárgyak stb. esetében külön feltételek érvényesek, de összesszerű korlátozásnak helye nincs.

A Ptk. 467. § (2) bekezdése szerint a felelősség azokban a dolgokban bekövetkezett károkért áll fenn, amelyeket a vendég a szállodában kijelölt, illetőleg általában erre rendelt helyen vagy a szobájában helyezett el, vagy amelyeket a szálloda olyan alkalmazottjának adott át, akit dolgai átvételére jogosultnak tarthatott. Hangsúlyozandó tehát, hogy a szállodai felelősség minden bevitt vagyontárgy vonatkozásában fennáll (s ez lényeges különbséget jelent a 471. §-hoz képest, amely csak az adott helyiségekbe rendszerint bevitt vagyontárgyakra vonatkozik), viszont - amint ezt a 468. §-sal kapcsolatos magyarázatnál részletezzük - a kártérítés mértéke jogszabályilag korlátozott.

A Ptk. 467. § (3) bekezdése a szállodába bevitt dolgok körére vonatkozó általános felelősségi szabályok alól kiemeli az értéktárgyakat, értékpapírokat és készpénzt.

A szállodának és vendégnek ugyanis közös érdeke az, hogy az ilyen vagyontárgyak ne maradjanak a szobákban és bóröndökben, hanem azokat helyezzzék el a szálloda értékmegőrzőjében. Ez a körülmény vezet a különleges szabályozásra. E szabályozás lényege pedig a következő:

- a) Ha az ilyen dolgokat a szálloda megőrzésre kifejezetten átvette, csak az elháríthatatlan külső okkal védekezhetsz.
- b) Ha a megőrzésre átvettelt kifejezetten megtagadta, e magatartása alapján felelős lesz, és csupán a vendég kizárólagos saját hibájával védekezhetsz.
- c) Ha az ilyen vagyontárgyakat a vendég meg sem kísérelte átadni, akkor csak abban az esetben felelős, ha a vendég bebizonyítja, hogy a szálloda a felelősség általános szabályai szerint is felelősséggel tartozna [Ptk. 467. § (3) bek.]. Itt tehát a vétkesség vélelme nem érvényesül.
- d) Az értéktárgyakért, értékpapírokért és készpénzért való felelősség mértéke jogszabállyal sem korlátozható. Ebben az esetben ugyanis a szálloda kijátszása alig képzelhető el, mert hiszen a szabályozás középpontjában ezeknek a dolgoknak külön megőrzésre való átadása áll.

Végül a 467. § (3) bekezdésének szövege világosan juttatja kifejezésre, hogy az értéktárgyakért stb. a szálloda csak akkor felelős, ha az említett feltételek fennforognak. Nem fogadható el így olyan ellentétes értelmezés, amely szerint a 467. § (3) bekezdésének a)-c) pontjaiban felsorolt feltételek hiánya esetén a szállodának az egyéb tárgyakra irányadó korlátozottabb mértékű felelősségére vonatkozó rendelkezések alkalmazandók (vö. min. ind. I.-gyel).

Ptk. 468. § (1) A szálloda felelősségét érvényesen nem korlátozhatja és nem zárhatja ki.

(2) Jogszabály a kártérítés mértékét korlátozhatja. Nem terjedhet ki a korlátozás arra az esetre, ha a vendég bizonyítja, hogy a szálloda nem úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható, valamint az értéktárgyakért, értékpapírokért és készpénzért való felelősségre.

A szállodai felelősség korlátozása, illetőleg kizárása

A 468. § (1) bekezdésének szövege kógens szabályként teljesen egyértelművé teszi, hogy a szálloda a felelősségét nem korlátozhatja és nem zárhatja ki.

Az egyoldalú szállodai nyilatkozattal történő felelősség korlátozása érvénytelen is, ettől teljesen különböző kérdés, hogy a 468. § (2) bekezdése lehetővé teszi a kártérítés mértékének jogszabály által történő korlátozását. (Teljes kizárásra még jogszabályi rendelkezés alapján sincs lehetőség.)

A 468. § (2) bekezdése továbbá kizárja a jogszabályi korlátozást akkor is, ha a vendég bizonyítja, hogy a szálloda nem úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.

A felelősség korlátozásáról konkrétan rendelkező jogszabály a Ptké. I. módosított 66. §-a, mely a következőket mondja: „A kártérítésnek a Ptk. 468. §-a (2) bekezdésének első mondatában említett mértéke a napi szobaár összegének az ötvenszerese, kivéve, ha a kár ennél kevesebb.”

A szálloda felelősségének mértéke

Ptké. I. 66. § : A kártérítésnek a Ptk. 468. §-a (2) bekezdésének első mondatában említett mértéke a napi szobaár összegének az ötvenszerese, kivéve, ha a kár ennél kevesebb.

Ptk. 469. § A vendég a kárt haladéktalanul köteles bejelenteni. Ennek elmulasztása esetén a szálloda a kárért az általános szabályok szerint tartozik felelősséggel, de a bizonyítás sikertelenségének következménye a vendégre hárul.

Jegyzet: A Ptké. I. 66. §-át az 1987. évi 11. tvr. 4. § (1) bekezdése állapította meg. Hatályos: 1987. IX. 1-jétől.

Tájékoztatási kötelezettség

A 469. §-hoz kapcsolódó miniszteri indokolás (I.) abba adja meg a rendelkezés magyarázatát, hogy az egyrészt biztosítékot jelent az esetleges visszaélésekkel szemben, másrészt a szálloda számára lehetővé teszi a kár pontos felmérését, a gyors közbelépés biztosítását (pl. tolvajlás esetén), a további károsodás megakadályozását stb.; egyben joggal várható el a vendégtől, hogy a kár enyhítéséhez ezzel is hozzájáruljon. Az értesítés elmulasztása ugyan - szemben számos törvénykönyv megoldásával - nem jogvesztő jellegű, de ilyenkor a szálloda csak akkor felel, ha felelőssége az általános szabályok szerint [339. § (1) bek.] is megállapítható, mégis azzal az eltéréssel, hogy a bizonyítás sikertelensége a vendég terhére esik.

Ptk. 470. § A szállodát az elszállásolásból folyó követeléseire biztosítására zálogjog illeti meg a vendégnek azokon a dolgain, amelyeket a szállodába magával vitt. Erre a zálogjogra a bérbeadó zálogjogának szabályait kell megfelelően alkalmazni.

A tv. (Ptk. 470. §) a bérlethez hasonlóan a szállodát feljogosítja arra, hogy törvényes zálogjogot gyakoroljon a vendég birtokában levő azon dolgokon, amelyeket a szállodába magával vitt. Ezt a zálogjogot természetesen csak az elszállásolásból folyó követelésekre lehet alapítani. E tekintetben utalni kell arra - noha a gyakorlatban, legalábbis bírói döntés szinten az eset nem jelentkezett -, hogy a szállodát terheli annak bizonyítása, hogy milyen összegű követelése áll fenn. Véleményünk szerint itt a nehézséget elsősorban nem a szobaár, vagyis a szállásdíj jelenti, hanem a szállodában történt egyéb „fogyasztás” ellenértéke, mint pl. a széles körben elterjedt úgynevezett „minibár” vagy a helyi, illetve távolsági telefonbeszélgetés stb.

Itt jegyezzük azt is meg, hogy véleményünk szerint ha a vendég nem a tulajdonában levő dolgot viszi magával a szállodába, ez a szálloda törvényes zálogjogát nem érinti ugyan, de a dolog tulajdonosa igénypert indíthat a szálloda ellen, és kérheti - természetesen tulajdonjogának bizonyítását követően - a dolog kiadását.

Ptk. 471. § (1) A fürdők, kávéházak, éttermek, színházak és hasonló vállalatok, továbbá a ruhatárat üzemben tartók felelősségére a szálloda felelősségének szabályait a következő eltérésekkel kell alkalmazni:

a) a vállalat felelőssége csak az olyan dolgokra terjed ki, amelyeket a látogatók a vállalat helyiségeibe rendszerint magukkal szoktak vinni;

b) ha megfelelő hely áll a látogatók rendelkezésére dolgaik megőrzése céljából, a vállalat csak az itt elhelyezett dolgokban esett kárért tartozik felelősséggel.

(2) A felelősség e korlátozásai figyelmen kívül maradnak, ha a látogató bizonyítja, hogy a vállalat nem úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.

I. A 471. § szabályanyaga lényegében háromirányú.

a) Kimondja, hogy bizonyos, a dolgok megőrzését általában járulékos mellékkötelezettségként vállalni kénytelen szervezetek (vállalat stb.) felelősségére - meghatározott eltérésekkel - a szálloda felelősségére érvényes szabályokat kell alkalmazni.

b) Lényeges eltérést jelent viszont az, hogy a speciális felelősség csak a vállalat stb. helyiségeiben rendszerint bevitt vagyontárgyakra vonatkozóan áll fenn, sőt ha megfelelő hely állt a látogatók rendelkezésére dolgaik megőrzése céljából, a vállalat felelőssége csak az itt elhelyezett tárgyak tekintetében áll fenn.

c) A b) pontban foglalt korlátozások tárgytalanok akkor, ha a vállalatot stb. az őrzési tevékenységet vagy biztonságos őrzés objektív feltételeinek megteremtését illetően felróhatóság terheli.

Értelmezési kérdések a joggyakorlat tükrében

2. A 471. §-ban foglalt szabályanyag több olyan tételt is tartalmaz, melynek értelmezését a bírói gyakorlat adja meg. Ennek megfelelően a továbbiakban azzal foglalkozunk, hogy mit jelent a „hasonló vállalatok” kitétel; mi tekinthető „szokásosan bevitt” dolognak; milyen esetben lehet megőrzésre „megfelelő helyről” beszélni; érvényesülhet-e korlátozás e körben a felelősség összecszerűsége tekintetében; mi a súlya a vendég közreható magatartásának.

„Hasonló” vállalat stb.

3. A legproblematisabb az, hogy a 470. § (1) bekezdése kifejezetten megállapítja a speciális szabályok érvényét a fürdők, kávéházakra, éttermekre, színházakra, majd ezt követően e körbe vonja a „hasonló” vállalatokat is. A vállalat kifejezés ma már meghaladottnak tekintendő. A tv. szövegezése idejében a vállalati forma volt a gazdálkodás egyik és igen jelentős formája. Ma már természetesen kell tekinteni, hogy ezen fogalom alá kell vonni valamennyi gazdasági társaságot, egyéni vállalkozót és mindenkit, aki üzletszerű gazdasági tevékenységet folytat. Ezzel kapcsolatosan a helyzet a következőkben vázolható fel.

a) A joggyakorlat e körben vonja az iskolák felelősségét a tanulónak az oktatás ideje alatt elveszett vagyontárgyáért (Föv. Bír. 46. Pf. 21346/1965. - BH 1966/2. sz. 4757.; Föv. Bír. 46. Pf. 23398/1965/6.). Ide sorolta a Legfelsőbb Bíróság a sörözőt, és megállapította a fokozott felelősségét (BH1994. 668.).

b) A szabálynak szolgáltató vállalatra történő alkalmazásával kapcsolatosan elvi értékű a fodrászüzem felelősségét a vendégek ruhaneműinek elveszéséből keletkezett kárért megállapító döntés. Eszerint téves az az okfejtés, amely szerint a tv. szövegére hivatkozva csak a „szórakoztató” vállalatok (valamint a ruhatárat üzemben tartók) tekintetében látja alkalmazandónak a szigorúbb felelősségi szabályokat és nem a fodrászüzetre mint szolgáltató vállalatra, mivel ez csak a Ptk.-ban foglalt alapelvekkel ellentéző kiterjesztő értelmezéssel volna lehetséges.

c) Kiterjeszti az ítélkezési gyakorlat az éttermekre szóló szabályok hatókörét az üzemi étkezdékre is; az étteremhez hasonló vállalatnak minősül az üzemi étkezdé is.

d) Ugyancsak az ítélkezési gyakorlatból vett állásfoglalás az, mely szerint a nyilvános kerékpármegőrző-helyek, ahol kerékpárt elismervény ellenében átvesznek - eltérő megállapodás hiányában -, a felelősség szempontjából a ruhatárakkal esnek egyenlő elbírálás alá.

„Szokásosan bevitt dolgok”

4. Szó volt már arról, hogy a tv. a felelősséget - szemben a szállodákkal stb. - csak az olyanfajta dolgokra nézve mondja ki, amilyeneket a látogatók az üzem, vállalat stb. helyiségeibe rendszerint magukkal szoktak vinni [471. § (1) bek. a) pont]. Nem terjed ki tehát a felelősség a drágaságokra, értékpapírokra, nagyobb összegű készpénzre; az éttermekben, kávéházakban stb. pedig csak azokra a ruhadarabokra terjed ki, amelyeket az utcán hordani, a szobában letenni szokás; nem terjed ki azonban más tárgyakra, pl. csomagokra, könyvekre. E szempontok mellett is csak a bíróság állapíthatja meg az eset körülményeinek mérlegelése alapján, hogy adott esetben a vitás dolog olyan jellegű-e, amelyet az emberek általában a szobán forgó helyekre rendszerint magukkal visznek.

„Megfelelő őrzési hely”

5. A 471. § (1) bekezdésének b) pontja szerint további mentesülési okot jelent, ha a látogatók dolgainak megőrzésére megfelelő helyet biztosítanak, de a vendég azt nem veszi igénybe.

Mindez azt jelenti, hogy az étteremben, eszpresszóban ha üzemben van a ruhatár, itt biztonságos a kabátot elhelyezni még akkor is, ha fogasok is vannak az asztalok mellett. A fürdő csak a kabinban, öltözőben elhelyezett dolgokért felel a fokozott felelősség szabályai szerint; ha a vendég a fürdő területén őrizetlenül hagyja azokat, a fürdő csak akkor vonható felelősségre, ha a vendég bizonyítja, hogy a fürdő az általános szabályok szerint is felelős (pl. a fürdő alkalmazottja ellopta vagy eltörte a dolgot). (L. Eörsi-Kemenes-Sárándy-Világhy: Kötelmi jog, Különös rész. Bp., 1989.)

A sörözőben fogasok voltak elhelyezve. A vendég nem ide tette le kabátját, amit elloptak. A Legfelsőbb Bíróság döntése szerint a fogas nem minősíthető megfelelő őrzési helynek, ennek megfelelően megállapította a söröző felelősségét (BH1994. 668.).

A kártérítés korlátozottsága

6. Érdekes elvi kérdést fejteget a BH 1979. évi 9. számában 292. sorszám alatt közölt az a határozat, mely ugyan az étterem üzemben tartójára konkretizáltan, de mégis általánosíthatóan a 471. § hatókörébe tartozó szervezetek viszonylatában a felelősség korlátozásának kérdését vizsgálja, a szállodákra érvényes korlátozott kártérítési felelősséggel való egybevetésben. Az említett állásfoglalás kimondja, hogy étterem üzemben tartója - ha ennek feltételei megvannak - teljes felelősséggel tartozik a látogató dolgának elveszéséből keletkezett kárért. Korlátozott mértékű felelősség csak a szállodákra nézve állhat fenn [Ptk. 468. § (1) és (2) bek., 471. §, Ptké. 66. §].

A fürdőkre stb. vonatkozóan is érvényes általános felelősségi szabályok

7. A 471. § (2) bekezdésének szabálya különös magyarázatra nem szorul. Az általános felelősségi szabályokból magától értetődően következik, hogy a törvényhely körébe eső szervezetek felróható szerződésszegésük esetén az így keletkezett károkért akkor is felelnek, ha a 471. § (1) bekezdésének a)-b) pontjaiban megállapított feltételek hiányoznak.

A Legfelsőbb Bíróság a Ptk. 318. §-a alapján alkalmazandó 340. §-ban foglalt ama rendelkezésre tekintettel, hogy a károsult a kár elhárítása, illetőleg csökkentése érdekében úgy köteles eljárni, hogy az az adott helyzetben általában elvárható, továbbá hogy nem kell megtéríteni a kárnak azt a részét, amely abból származott, hogy a károsult e kötelezettségének nem tett eleget, kármegosztást alkalmazott. A felperes felelősségének, saját dolgával szemben tanúsított hanyag magatartásának a következményét 50%-ban maga tartozik viselni, ezért megállapítva az alperes kártérítési felelősségét, a kárt 50-50%-ban megosztotta (BH 1967/10. sz. 5467.).

Munkaviszonnyal kapcsolatos megőrzés felelősségi kérdése

8. A munkáltatónak a munkaviszonnyal kapcsolatos megőrzési felelősségének rendezése a munkajog feladata, s ennek megfelelően az alapvető joganyagot nem a Ptk., hanem az Mt., illetőleg az azt végrehajtó jogszabályok tartalmazzák.

Ptk. 472. § Ha a letét tárgya pénz vagy más helyettesíthető dolog, és a megállapodás szerint a letéteményes később ugyanolyan dolgot ugyanolyan mennyiségben köteles visszaszolgáltatni, a kölcsön szabályait kell alkalmazni azzal az eltéréssel, hogy a visszaadás helyére és idejére a letét szabályai irányadók, és hogy a letéti követelésébe csak a letéttel kapcsolatos ellenkövetelést lehet beszámítani.

Rendhagyó letét

A 472. §-nak az ún. rendhagyó letétet szabályozó rendelkezéseivel kapcsolatban megjegyzendő, hogy a tényállás - a dolog tulajdonának átadása folytán - hasonlít a kölcsönre. Különbséget jelent mégis, hogy a tulajdonba adásnak nem az elhasználás, hanem a megőrzés a célja. Abból, hogy a rendhagyó letét középpontjában is a megőrzés áll, következik, hogy a visszaadás helyére és idejére a letét szabályait kell alkalmazni. A jogviszony letéti jellege indokolja a beszámításra vonatkozó rendelkezéseket is; ezektől eltekintve azonban a rendhagyó letétre a kölcsönszerződés szabályai (523-538. §) vonatkoznak.

A római jogból is ismert ún. „depositum irregulare” esete egyébként a modern jogokban viszonylag ritka. Kivételt jelent ebből a szempontból az ún. tárolási szerződés. Ez a szerződés annyiban tér el az ismert rendhagyó letétől, hogy a tulajdonjog nem száll át a letéteményesre, de hasonlít hozzá abban, hogy a letéteményes el nem különített fajlagos áru megőrzését végzi azzal a kötelezettséggel, hogy az adásvételi szerződésben meghatározott fajú és mennyiségű terményt köteles a letévének kiadni.

Ptk. 473. § (1) A bankletétre, az értékpapír-letétre, a bírói letétre és a közgyűjteményi letétre a jelen fejezet rendelkezéseit kell alkalmazni, feltéve, hogy jogszabály eltérően nem rendelkezik.

(2) Jogszabály a letévék javára a jelen fejezettől eltérő szabályokat állapíthat meg, ha a letéti szerződés dolgok raktározására irányul.

Jegyzet: A Ptk. 473. § (1) bekezdését a 2001. évi CXX. tv. 436. § (3) bekezdése állapította meg. Hatályos: 2002. I. 1-jétől.

Lásd a 2001. évi CXX. tv. 436. §-át a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló, többször módosított 1997. évi CXL. törvény 49. §-át; a módosított 27/2003. (VII. 2.) IM rendeletet a bíróságon kezelt letétekről; a többször módosított 1996. évi XLVIII. törvényt a közraktározásról; a kisajátítással kapcsolatos kártalanítási összeg kifizetéséről, valamint az értékkülönbözet megfizetéséről szóló, módosított 21/1976. (IX. 5.) PM rendelet 6-7. §-át; az egészségügyről szóló, többször módosított 1997. évi CLIV. törvény 174-178. §-át. (A bekezdés hatályos szövege itt található)

Bankletét

1. A bankletétek - mint sajátos letétfajták - két fő csoportba sorolhatók, mégpedig a letétre és a széfletétre, melyek egyébként „történeti” értelemben is a hagyományos banki szolgáltatások körébe tartoznak. Az első esetben lényegében kezeléssel kapcsolatos letétről, az utóbbiban különös biztonságot jelentő letétről van szó. A kezeléssel kapcsolatos letét rendszerint a megbízással, a széfletét pedig a bérlettel vegyes jogviszony.

A 473. § (1) bekezdése úgy rendelkezik, hogy a bankletétre a Ptk. letétre vonatkozó rendelkezéseit kell alkalmazni, feltéve, hogy jogszabály eltérően nem rendelkezik. Jelenleg ilyen különleges szabályok nincsenek. Ami pedig a bankletétek megbízási, illetve bérleti jellegét illeti, ezzel kapcsolatosan Szentiványi Iván: A lakossági pénzügyi szolgáltatások jogi kérdései c. könyvében (Bp. 1979.) a következőket írja: „A letétre vonatkozó szabályok, illetőleg a bankletéttel kapcsolatos szerződések nem kizárólag a letéti szabályok alkalmazását jelentik, ugyanis a bankletétek mindig vegyes jellegű szerződéseket tételeznek fel. Ami a letét ilyen változatát jelenti, abban a pénzintézet mindig a letétként kezelt tárgy kezelése mellett valami egyébre is vállalkozik, őrzésre, a letévőnek bizonyos körülményekről való értesítésére stb. Így a letét említett változata esetében a szerződés a letéti mellett a megbízási elemeket is tartalmazza, vagyis a bankletét a letéttel és a megbízással vegyesen jelentkezik.”

Szentiványi csoportosítása szerint a letét lehet ún. szabadletét, amely felett a letéttulajdonos bármikor szabadon rendelkezhet vagy különleges rendeltetésű letét (pl. zárolt, fedezeti, óvadék), amely felett csak meghatározott, külön feltételek fennforgása esetén lehet rendelkezni. Szabadletétek: a) takarékbetétkönyvek letéti kezelése, b) államkölcsönkötvények letéti kezelése, c) lezárt borítékok, csomagok, ládák letéti kezelése. Különleges rendeltetésű letétek: a) gyámhatósági letétek, b) óvadékletétek kezelése, c) hitelfedezeti letétek, d) totó-lottó bizományosi fedezeti letét, e) egyéb különleges rendeltetésű letétek (pl. talált tárgyak).

Pénzügyintézetnél letétbe helyezett értékpapírok kiadására irányuló kereset alapján indult eljárás nem függeszthető fel sem azon a címen, hogy

- a pénzügyintézet vezetői ellen büntetőeljárás indult,
- sem a pénzügyintézet ellen indult felszámolási eljárás miatt,
- sem akkor, ha a Bankfelügyelet ugyan indítványozza az eljárás felfüggesztését, de a bíróság - bizonyítási eljárás lefolytatása után - a peres eljárás tárgya és a Bankfelügyelet által jelzett szükséghelyzet között nem talál oksági kapcsolatot [Pp. 152. § (1) bek., 1991. évi LXIX. tv. 53. § (4) bek., 88. § (1) bek. g) pont, 89. § (1) bek., 1991. évi IL. tv. 38. § (1) bek.]. (LB Gf. I. 32570/1992. - BH 1993/7. sz. 453.)

Végül külön kell szólni az ún. széfletétről. Lényege abban áll, hogy a bank egy fiókot bocsát az ügyfél rendelkezésére; ebben áll bérleti eleme. Letéti eleme pedig abban áll, hogy a bank és az ügyfél a fiók (a széf) tartalmát közösen őrzi; a fiókot csak az ügyfélnek és a banknak levő egy-egy kulccsal együttesen lehet kinyitni. A széfletét előnye az, hogy nagy biztonságot nyújt és emellett titkos: a bank nem tudja, mi van a széfben.

Értékpapír-letét

Az értékpapír-letét Ptk.-beli megemlítése viszonylag új keletű. A tőkepiacról szóló 2001. évi CXX. tv. iktatta be. A külön szabályokat is ez a tv. tartalmazza mégpedig a 161-167. §-okban. A Ptk. rendelkezései csak azokban a kérdésekben érvényesülnek, amelyek a fenti jogszabályban nem szerepelnek. (A bekezdés hatályos szövege itt található)

Bírói letét

2. A bíróságon kezelt letétekről a módosított 27/2003. (VII. 2.) IM rendelet rendelkezik, melyhez kapcsolódik a módosított 21/1976. (IX. 5.) PM rendelet a kisajátítással kapcsolatos kártalanítási összeg kifizetéséről, valamint az értékkülönbözet megfizetéséről, nevezetesen annak 6. és 7. §-a. (A bekezdés hatályos szövege itt található)

Közzgyűjteményi letét

3. A kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló, többször módosított 1997. évi CXL. törvény 49. §-a szerint a múzeum gyűjtőkörébe tartozó, de más tulajdonában álló kulturális javakat a múzeum megőrzésre átveheti. A szerződés csak írásban érvényes.

A múzeum az őrzésért díjat köthet ki, és az őrzés ideje alatt a rábízott kulturális javakat tudományosan feldolgozhatja, kiállíthatja és publikálhatja.

A letévő a meghatározott határidő eltelte előtt csak akkor követelheti vissza a dolgot, ha a) ezt a szerződésben kikötötték, vagy b) nem sérti a múzeum közművelődési és tudományos tevékenységét.

A raktározási letét

4. A raktározási letét általában magába foglalja a letett áru kezelésének, esetleg egyéb szolgáltatás végzésének a kötelezettségét is. Az, hogy ez a kezelés miben áll, természetesen az áru tulajdonságaitól függ.

A raktározási letétnek a nevesített formája a közraktári letét. Közraktári tevékenységet, a közraktározásról szóló 1996. évi XLVIII. törvény szerint, csak meghatározott társasági formában és meghatározott alaptőkével rendelkező gazdasági társaság folytathat.

A közraktári tevékenység alapvetően vegyes jellegű szolgáltatásra irányul. A letevő a letett árurol - amely rendszerint mezőgazdasági termelvény - úgynevezett közraktári jegyet kap, amely két részből áll. Az egyik része az árújegy, a másik pedig a zálogjegy. A közraktári jegy teszi lehetővé, hogy a letevő a közraktárban elhelyezett áruját elzálogosítsa, anélkül, hogy az a záloghitelező birtokába kerüljön. Az a jogtechnikai megoldás érvényesül, hogy a közraktár az árut csak akkor szolgáltatja ki, ha a letevő az árújegyet és a zálogjegyet is át tudja adni. A hitelezők tehát nyugodtan hitelezhetnek, ha a letevő a közraktári jegy zálogjegy részét átadja. Tulajdonképpen ingó dolgon így jelzálogjogot alapítanak. Ha a kötelezett kifizette a tartozását, akkor visszakapja a zálogjegyet, és az árújeggyel együtt visszakapja az árut. Arra is lehetőség van, hogy maga a közraktár nyújtson hitelt, ebben az esetben természetesen ő fogja megkapni a zálogjegyet.

A raktározási letétnek másik „tipikusnak” mondható formája, amely rendszerint mezőgazdasági termékértékesítési szerződéshez kapcsolódik. A termelő a terméket megtermeli, a termelétével kötött külön megállapodás alapján azonban továbbra is magánál tartja, esetleg kezeli is stb. A jelentősége abban áll, hogy a termelő a szerződést teljesítette, és a külön megállapodás alapján már mint letéteményes kezeli és őrzi az árut.

Ügyvédi letét

5. Az ügyvédi letétről semmilyen jogszabályi rendelkezés nincsen. Az ügyvédi tevékenységnek szinte velejárója viszont az ügyvédi letét, ezért a rá vonatkozó szabályok rövid áttekintése mindenképpen indokolt. Jelenleg a Magyar Ügyvédi Kamara 4/1999. (III. 1.) számú szabályzata rendelkezik az ügyvédi letétről. Ezek a szabályok természetesen csak az ügyvédekre nézve kötelezőek.

E szerint az ügyvéd és a megbízó írásba foglalt szerződésben köteles az ügyvédi letéttel kapcsolatos szabályokat rendezni. Tulajdonképpen az a helyzet áll elő, hogy minden egyes kérdést, minden letéti szerződésben rendezni kell, mert nincsen olyan mögöttes jogszabály, amely a kérdést a felek megállapodásának hiányában rendezné.

A hivatkozott szabályzat az ügyvédi letétnek a következő formáit ismeri és engedélyezi: a) ügyleti letét, b) teljesítési letét, c) őrzési letét. Fontos kiemelni, hogy az ügyvéd üzletszerűen letétkezeléssel nem foglalkozhat, mindig csak olyan körben lehet letéteményes, amelyet az általa ellátott adott ügy indokol.

ad a) Ügyleti letétnél az ügyvéd köteles a letéti szerződésben meghatározott jogosultnak azt kifizetni. A letevő a letételkor a rendelkezési jogát - ami magába foglalja a visszavétel lehetőségét is - fenntarthatja.

ad b) Teljesítési letét esetében az ügyvéd az átvett pénzt köteles a letevő rendelkezésének megfelelően harmadik személynek kifizetni.

ad c) Őrzési letét esetében az átvett dolgot (pénzt) a letéti szerződésben meghatározott feltételek mellett a letevőnek kell visszaszolgáltatni.

Igen lényeges, hogy a letéteményes általában nem a letevőnek, hanem harmadik személynek lesz jogosult és köteles a letett értéket kiszolgáltatni. Az ügyvédi letét sok esetben hárompólusú, vagyis szerepel benne egy harmadik személy, aki jogosult lesz a letét felvételére. Ilyen körülmények között nem érvényesül a Ptk. 466. § azon rendelkezése, hogy a letevő a dolgot bármikor visszakövetelheti (BH2000.115.).

Sajátos jogi következményt állapított meg a Legfelsőbb Bíróság abban az ügyben, amelyben kimondta, hogy a követelt összegnek ügyvédi letétbe helyezése a követelést vitatottá teszi, tehát azon az alapon, hogy 60 napon belül nem teljesítették, nincsen helye felszámolási eljárás elrendelésének.

Őrzött parkolók és parkolóházak

6. Sajátos, bérlettel vegyes letéti forma az úgynevezett őrzött parkolók és parkolóházak. Ezeknek szabályait gyakorlatilag a fenntartó által kiadott általános szerződési feltételek rendezik.

XL. fejezet

A MEGBÍZÁS. A MEGBÍZÁS NÉLKÜLI ÜGYVITEL

1. A megbízás

Ptk. 474. § (1) Megbízási szerződés alapján a megbízott köteles a rábízott ügyet ellátni.

(2) A megbízást a megbízó utasításai szerint és érdekének megfelelően kell teljesíteni.

(3) Ha a megbízás teljesítéséhez szerződéskötésre van szükség, a megbízáshoz olyan alakszerűségek szükségesek, amelyeket jogszabály a megbízás alapján kötendő szerződésre előír.

Jegyzet: Lásd a módosított 1983. évi 3. törvényerejű rendeletet a jogtanácsosi tevékenységről; a többször módosított 1998. évi XI. törvényt az ügyvédekről; a többször módosított 1991. évi LXIII. törvényt a befektetési alapokról; a többször módosított 1995. évi XCVI. törvényt a biztosítótársaságokról és a biztosítási tevékenységről; a többször módosított 1996. évi CXI. törvényt az értékpapírok forgalomba hozataláról, a befektetési szolgáltatásokról és az értékpapírtőzsdéről; a 2002. évi LV. törvényt a közvetítői tevékenységről. (AJegyzet hatályos szövege itt található)

A megbízási szerződés

1. A *megbízási szerződés* a feleknek olyan megállapodása, amelyben a megbízott arra kötelezi magát, hogy *ellátja azt az ügyet*, amellyel a megbízó megbízta. Tárgya tehát: az *ügy ellátása*. Ez az ügy bármiféle ügy lehet, bármilyen emberi tevékenység végzése. Megbízás esetében tehát a megbízó érdekében kifejtendő tevékenységről van szó, mégpedig - amint erre a tv. indokolása rámutat - a legkülönbözőbb tevékenységekről. Maga a tv. csak annyit mond, hogy a megbízott köteles a *rábízott ügyet* ellátni. Ez pedig - az ítélkezési gyakorlat szerint is - igen széles kört ölel fel.

A megbízást elsősorban is a *meghatalmazástól* kell megkülönböztetni. A megbízás valamely ügy ellátására vonatkozó, képviseleti jogot nem adó, a megbízó és a megbízott közötti belső viszonyt létesítő *szerződés*. A meghatalmazás viszont jognyilatkozat tételére feljogosító, tehát képviseleti jogot adó, s harmadik személyhez intézett (kifelé szóló) *egyoldalú jognyilatkozat*. A különbségből következik az is, hogy a megbízottnak a megbízási szerződés alapján *kötelessége* az ügy ellátása, a meghatalmazott viszont pusztán a meghatalmazás alapján *csak jogot szerez* a képviselet ellátására. A gyakorlatban egyébként a meghatalmazás legtöbbször megbízással párosul. Ha a megbízás teljesítése jognyilatkozatok tételével jár szükségképpen együtt, a megbízást - hacsak az eset körülményeiből más nem következik - olyannak kell tekinteni, mint amely a meghatalmazást is magába foglalja.

Amint erre a Legfelsőbb Bíróság rámutatott: a Ptk. 222. §-a értelmében a meghatalmazás jognyilatkozat tételére feljogosító, képviseleti jogot keletkeztető, kifelé szóló egyoldalú jognyilatkozat. Meghatalmazásra tehát akkor van szükség, ha a képviselő (meghatalmazott) a képviselt (meghatalmazó) nevében kíván jognyilatkozatokat tenni. A Ptk. 474. §-ának (1) bekezdése szerint viszont a megbízás belső jogviszonyt létesítő kétoldalú jognyilatkozat: szerződés, és nem feltétlenül jár együtt képviselettel, vagyis jognyilatkozat tételével. A megbízási szerződés valójában önmagában képviseleti jogot nem biztosít a megbízottnak. Az ítélkezési gyakorlat szerint azonban, ha a megbízás teljesítéséhez jognyilatkozat tétele (szerződés kötése) is hozzátartozik, más rendelkezés hiányában a megbízás a meghatalmazást is magában foglalja (LB Pfv. V. 20876/1994. - BH 1995/10. sz. 571.).

A gyakorlatban nemegyszer bizonytalanság észlelhető a megbízási szerződés és a *vállalkozási szerződés* egymástól való elhatárolása tekintetében. Ez főleg arra vezethető vissza, hogy a megbízási szerződésben megtalálhatók a vállalkozási szerződés egyes elemei. A megbízási szerződésnek - mint már említettük - alapvető sajátossága, hogy annak alapján a megbízott köteles a rábízott ügyet ellátni. A megbízott tehát valamely cél érdekében való tevékenységre vállal kötelezettséget, de nem ígéri azt, hogy tevékenysége meghatározott eredménnyel fog járni. A megbízásnál a szolgáltatás maga a szerződésben meghatározott tevékenység kifejtése, a vállalkozásnál pedig a tevékenységgel elérhető s a szerződésben meghatározott eredmény létrehozása. Míg tehát a vállalkozási szerződés eredménykötelem, a megbízási szerződés nem az. A megbízás és a vállalkozás közötti fogalmi különbségből folynak természetesen a joghatásbeli különbségek is.

Az orvos általában megbízási szerződés alapján gyógyít, az ügyvéd általában ugyancsak megbízási szerződés alapján ténykedik a megbízója érdekében. Mindketten csak lelkiismeretes, a megbízó érdekének megfelelő tevékenységre kötelesek. A borbély, a fodrász, a pedikűrös és a manikűrös inkább vállalkozói tevékenységet végez, a kozmetikus tevékenysége viszont inkább a megbízotti tevékenységhez áll közel. A szakértői tevékenységet a bírói gyakorlat - éppen a bizalmi elem jelentőségére tekintettel - megbízotti tevékenységnek tekinti. Az építési, szerelési, tervezési, kutatási és utazási szerződést a tv. a vállalkozási szerződés alfajaként szabályozza (402-416. §-ok).

Egyes esetekben a határok eléggé összefolynak, ami főként arra vezethető vissza, hogy kétséges lehet: mit kell egyáltalán *eredménynek* tekinteni.

A megbízás és a *munkaszerződés* elhatárolásánál nem a polgári jog körébe tartozó szerződéstípusok, hanem két különböző jogágba tartozó szerződések egymástól való elhatárolásáról van szó. A munkaszerződés - éppúgy, mint a megbízási szerződés - nem eredménykötelem ugyan, a megkülönböztetésnek mégis nagy jelentősége van. A fentiekből kitűnik, hogy a *megbízási szerződésnek* mi a lényege: a megbízott kötelezettségvállalása a megbízó által rábízott ügy ellátására, ennek érdekében tevékenység kifejtése. A *munkaszerződésben* a munkavállaló arra kötelezi magát, hogy a munkáltató utasítása szerint rendszeres munkát végez. A megbízási szerződéstől való elhatárolás szempontjából a munkaszerződésnek a következő ismérveit kell általában figyelembe venni: bizonyos fajta munka rendszeressége, állandó jellege, a munkáltató és a munkavállaló közötti szoros kapcsolat, a munkavállalónak a munkáltatótól függő helyzete, a munkafegyelem megtartásának kötelezettsége, a munkaerőnek meghatározott keretben állandó jellegű lekötöttsége, tehát a munkaerőnek a munkáltató rendelkezésére bocsátása, a munkáltató utasításai szerint történő munkavégzés kötelezettsége.

A követelés behajtására szakosodott gazdálkodó szervezetek a gazdasági életben ismert tevékenységet folytatnak. Az általuk részkövetelés behajtására kötött megbízási szerződés nem ütközik jogszabályba, így ez okból nem semmis (LB Gfv. I. 33080/1999. - BH 2001/11. sz. 542.).

A megbízás egyes kérdéseit *külön jogszabályok* rendezik (pl. ügyvédi megbízás, orvosi megbízás).

A megbízás teljesítése

2. A tv.-nek abból a rendelkezéséből, amely szerint a megbízott köteles a rábízott ügyet ellátni, nyilvánvalóan következik, hogy az ügy ellátása nem igazodhat a megbízott egyéni elképzeléséhez. A megbízott nemcsak úgy-ahogy tartozik ellátni az ügyet, a megbízó tehát nem lehet a megbízottnak kiszolgáltatott helyzetben.

Ezért a tv. a megbízás teljesítését illetően a megbízottra általános kötelezettséget ró: a megbízást a *megbízó utasításai szerint és érdekének megfelelően* kell teljesíteni. Ez a kötelezettség valójában szorosan hozzátartozik a megbízási szerződés fogalmához.

A megbízott részére *ellenszolgáltatás* nyújtása a megbízási szerződésnek nem fogalmi eleme. Erről majd később lesz szó.

A megbízási szerződés a megbízás teljesítésére vonatkozóan számos kikötést tartalmazhat. A tv.-nek a *teljesítésre vonatkozó általános szabálya* szerint a szerződéseket - egyebek mellett - *tartalmuknak megfelelően*, a megszabott helyen és időben kell teljesíteni. A szolgáltatásnak alkalmasnak kell lennie arra, hogy azt a rendeltetésének, illetőleg a szerződésben kikötött vagy egyébként a szerződéskötéskor a kötelezett által ismert célnak megfelelően lehessen felhasználni [277. § (1) bek.]. Ez az általános teljesítési szabály megfelelően vonatkozik a megbízási szerződésre is. Hasonlóképpen az az általános szabály is, hogy a felek a szerződés teljesítésében *együttműködésre* kötelesek; a kötelezettnek a szerződés teljesítése érdekében úgy kell eljárnia, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható, a jogosultnak pedig ugyanilyen módon elő kell segítenie a teljesítést [277. § (2) bek.].

Ha a megbízási szerződés az adásvételi szerződés megkötése mellett kiterjedt az átvétellel és az elszámolással kapcsolatos teendőkre is, a vevő megbízottja erre vonatkozólag akkor is a megbízási szerződés keretében jár el, ha a megbízás az adásvételi szerződés megkötése után megszűnt, de erről a vevő az eladót nem tájékoztatta (LB Gf. VI. 33672/1992. - BH 1994/5. sz. 265.).

Átutalási betétszámla-szerződésnél a pénzüintézet a fedezethiány miatt elmaradt megbízásokat - szolgáltató jellegű megbízás esetén - a fedezet későbbi beérkezésekor a megbízó újabb rendelkezése nélkül is teljesíti. A pénzüintézet a betétszámla-szerződést írásban mondhatja fel. A felmondásra a számlakivonat megküldése útján is sor kerülhet, feltéve, ha az a felmondás indokát - például akár a fedezethiányra vonatkozó utalást - tartalmazza. A felmondás hatályossá válásától kezdve a felek jogviszonyára a megbízás nélküli ügyvitel szabályai [Ptk. 486. § (3) bek.] az irányadók (LB Gfv. I. 32979/1998. - BH 1999. 564.).

A megbízás teljesítésével kapcsolatban adott esetben problematikus lehet, hogy mikor történik meg a megbízott részéről a teljesítés, illetőleg hogy hol húzódnak a megbízás terjedelmének határai. Egyik esetben a Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy ingatlan értékesítésére kötött megbízási szerződés esetén a megbízott az előszerződés megkötésével teljesítette a megbízási szerződést, és jogot szerzett a közvetítői díjra. Ennek összegére nincs kihatása annak a körülménynek, hogy a megbízó utóbb árendaményt adott a vevőnek (LB Pfv. VI. 22593/1997. - BH 1999/2. sz. 66.).

A megbízás alakszerűsége

3. A szerződést jogszabály ellenkező rendelkezése hiányában akár szóban, akár írásban lehet kötni, a szerződési akaratot ráutaló magatartással is kifejezésre lehet juttatni [216. § (1) bek.]. Jogszabály a szerződésre meghatározott alakot szabhat; az alakítás megsértésével kötött szerződés - ha jogszabály másként nem rendelkezik - semmis [217. § (1) bek.]. Általában a megbízásra a törvény nem ír elő írásbeli alakot. Van azonban olyan eset, amikor a tv. rendelkezése szerint a megbízási szerződést is írásba kell foglalni. Az pedig attól függ, hogy a *megbízás teljesítéséhez* szükség van-e *szerződés* kötésére, vagy sem. Ha erre *nincs szükség*, akkor irányadók az említett általános szabályok, tehát a megbízási szerződés megköthető akár szóban, akár írásban, akár pedig ráutaló magatartással. Ha viszont *szükség van*, akkor az alakszerűség milyensége attól függ, hogy a *kötendő szerződésre* jogszabály milyen alakszerűséget ír elő, illetőleg ír-e elő egyáltalán. Tehát két eset lehetséges:

a) ha jogszabály a megbízás teljesítéséhez szükséges szerződésre *nem ír elő írásbeliséget*, akkor a *megbízási szerződést sem kell írásba foglalni*;

b) ha viszont a megbízás alapján kötendő szerződést jogszabály rendelkezése szerint *írásba kell foglalni*, akkor *csak írásban lehet érvényesen megkötni a megbízási szerződést is*. Ez az eset pl. akkor, amikor a megbízó a megbízottat valamely *ingatlan* értékesítésével bízta meg. Ilyenkor a megbízási szerződést is írásba kell foglalni.

Természetesen a megbízási szerződés tekintetében is irányadó az a szabály, hogy a felek által kikötött alak csak akkor feltétele a szerződés érvényességének, ha kifejezetten ebben állapodtak meg; ilyen esetben a teljesítésnek vagy egy részének elfogadásával a szerződés akkor is érvényessé válik, ha az alakiságot mellőzték [217. § (2) bek.]. A megbízó és a megbízott tehát megállapodhatnak abban, hogy a szerződésük csak akkor érvényes, ha azt írásba foglalták. Az erre vonatkozó megállapodásnak *kifejezetten*, tehát kétséget kizáróan kell lennie. Ha viszont a megbízott a megbízást *teljesíti*, és ezt a megbízó *elfogadja*, a megbízási szerződés akkor is *érvényessé válik*, ha azt nem foglalták írásba.

A felek jogai és kötelezettségei

Ptk. 475. § (1) A megbízott személyesen köteles eljárni; igénybe veheti azonban más személy közreműködését is, ha ehhez a megbízó hozzájárult, vagy ha ez a megbízás jellegével együtt jár. A megbízott az igénybe vett személyért úgy felel, mintha a rábízott ügyet maga látta volna el.

(2) A megbízott igénybe veheti más személy közreműködését akkor is, ha ez a megbízónak károsodástól való megóvása érdekében szükséges. Ebben az esetben az igénybe vett személyért nem felelős, ha bizonyítja, hogy e személy kiválasztása, utasításokkal való ellátása és ellenőrzése terén úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.

(3) Ha a megbízottnak más személy igénybevétele nem volt joga, felelős azokért a károkért is, amelyek e személy igénybevétele nélkül nem következtek volna be.

(4) Ha a megbízott által igénybe vett személyt a megbízó jelölte ki, a megbízott e személyért nem felelős, ha bizonyítja, hogy az igénybe vett személy utasításokkal való ellátása és ellenőrzése terén úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.

A személyes eljárás kötelezettsége

1. A megbízásnak az alábbiakban kifejtett lényegéből és természetéből következik a tv.-nek az az általános rendelkezése, hogy *a megbízott személyesen köteles eljárni*. A felek közötti bizalmi viszony elsősorban ezt követeli.

Kérdés azonban, hogy mit kell érteni a *személyes* eljárás kötelezettségén, figyelemmel arra, hogy nemcsak *magánszemély* van, hanem *jogi személy* is.

Ha a megbízott: *magánszemély*, akkor ez - általános szabály szerint - *személyesen* köteles ellátni a rábízott ügyet.

Ha viszont a megbízott: *jogi személy*, akkor ennek a személyes eljárásán a jogi személynek *erre jogosult* - a jogi személy nevében való eljárásra felhatalmazott - *tagja, illetőleg alkalmazottja által kifejtett tevékenységet* kell érteni.

Más személy közreműködésének igénybevétele

2. A tv. megbízás esetében lehetővé teszi - s ez számos esetben nyilvánvalóan szükségszerű is - a megbízás teljesítéséhez *más személy közreműködését*.

Általános szabály szerint - amint erről az 1. pontban szó volt - a megbízott személyesen köteles eljárni. Igénybe vehető azonban *más személy közreműködése* is a következő esetekben:

- a) ha ehhez a *megbízó hozzájárult* (ezt bizonyítani kell),
- b) ha ez a *megbízás jellegével együtt jár* (pl. az ügyvédnek adott megbízással, illetőleg meghatalmazással együtt jár az, hogy az ügyvéd helyettest vehet igénybe),
- c) ha ez a *megbízónak károsodástól való megóvása érdekében szükséges* (ha a megbízás teljesítése keretében a megbízót károsodás veszélye fenyegeti, a kár elhárítása érdekében indokolt lehet más személy közreműködésének igénybevétele).

Felelősség más személy közreműködésének igénybevétele esetén

3. Más személy igénybevétele esetében a *felelősség* attól függően alakul, hogy a megbízott erre az igénybevétellel *jogosult volt-e vagy sem*:

a) Ha az egyébként személyesen eljárni köteles megbízott *jogosult* volt más személy közreműködésének igénybevételére [a megbízó ehhez hozzájárult, vagy az igénybevétel együtt járt a megbízás jellegével - 475. § (1) bek.], akkor az igénybe vett személyéért a megbízott úgy felel, *mintha a rábízott ügyet maga látta volna el*. Ez összhangban van a teljesítési segédre vonatkozó azzal az általános szabállyal, amely szerint: aki kötelezettsége teljesítéséhez vagy joga gyakorlásához mást vesz igénybe, ennek magatartásáért felelős (315. §).

b) Ha más személy igénybevétele szükséges volt a megbízó károsodásának megóvása érdekében [475. § (2) bek.], tehát az igénybevételre a megbízó ugyancsak *jogosult* volt, akkor a megbízott *nem felelős* az igénybe vett személyért, de csak akkor nem, ha *bizonyítja, hogy e személy kiválasztása, utasításokkal való ellátása és ellenőrzése terén úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható*. Ha ezt nem tudja bizonyítani, akkor az igénybe vett személyért való felelőssége fennáll. Mindez összhangban van a megbízott által ilyen minőségben harmadik személynek okozott kárért való felelősség szabályával [350. § (1) bek.].

c) Ha a megbízott más személy igénybevételére *nem volt jogosult* [475. § (3) bek.], ez esetben a felelőssége megnövekszik: *felelős azokért a károkért is, amelyek e személy igénybevétele nélkül nem következtek volna be*. Ebben az esetben tehát a megbízott felelős a sem neki, sem pedig az igénybe vett személynek fel nem róható károkért, ha ezek e személy közreműködésének igénybevétele nélkül nem következtek volna be.

d) Az a) pontban arról az esetről volt szó, amikor a *megbízott vett ugyan igénybe* a megbízás teljesítéséhez *más személyt*, de ehhez a megbízó *hozzájárult*. Vannak azonban olyan esetek is, amikor már eleve a *megbízó jelölt ki* más személyt a szükséges igénybevételre. Ilyenkor a megbízott a *kijelölt személyért nem felelős*, de csak akkor nem, ha *bizonyítja, hogy az igénybe vett személy utasításokkal való ellátása és ellenőrzése terén úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható*. A megbízott tehát a megbízó által történő kijelölés esetében is felelős a kijelölt személy utasításokkal való ellátása és ellenőrzése terén tanúsított felróható magatartásáért. A megbízott által más személy igénybevételéhez a megbízó *hozzájárulása* tehát nem azonos a más személynek a megbízó által történő *kijelölésével*.

Az egyik perben a Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy okmányos meghitelezés (akkreditív nyitása) esetén a megbízott által igénybe vett fizető bank akkor is felelős a megbízott által meghatározott feltételektől eltérő fizetéssel okozott kárért, ha a megbízó akarátának megfelelően járt el, és a fizető bankot a megbízó jelölte ki ([LB Gfv. X. 33129/1995. - BH 1997/4. sz. 196.]).

A PK 71. számú állásfoglalás szerint az ügyvédi munkaközösség az ügyvédi megbízási szerződés alapján akkor felel, ha a megbízási szerződés jogszerű ügyvédi tevékenység elvállalására vonatkozik. Egyébként a felelőssége a polgári jog általános szabályai alapján áll fenn. (Megjegyzés)

Ptk. 476. § Ha a megbízó célszerűtlen vagy szakszerűtlen utasítást ad, a megbízott köteles őt erre figyelmeztetni; ha a megbízó utasításához e figyelmeztetés ellenére is ragaszkodik, az utasításból eredő károk őt terhelik.

Célszerűtlen vagy szakszerűtlen utasítás adása

A megbízottnak a tv. rendelkezése szerint alapvető kötelessége, hogy a megbízást a *megbízó utasításai szerint* és érdekének megfelelően teljesítse [474. § (2) bek.]. A megbízott ennek a kötelezettségének csak akkor tud megfelelően eleget tenni, ha a megbízótól *célszerű és szakszerű utasításokat* kap. Ha a megbízó nem ilyen utasítást ad, ennek a megbízottra nézve kettős következménye van:

- az egyik az, hogy célszerűtlen vagy szakszerűtlen utasítás esetében a megbízott köteles erre a megbízót *figyelmeztetni*;
- a másik pedig az, hogy az ilyen *utasításból eredő károk* a megbízót terhelik abban az esetben, ha utasításához a *figyelmeztetés ellenére is ragaszkodik*.

Ha a megbízott elmulasztja a megbízó figyelmeztetését és a megbízást - anélkül, hogy a felmondás jogával élne - a megbízó utasítása szerint teljesíti, az ebből eredő kárért felelős lesz.

A tv. nem tartalmaz olyan szabályt, amely szerint a megbízott egyes esetekben *köteles megtagadni* a megbízás teljesítését. Van viszont ilyen szabály a vállalkozás körében [392. § (4) bek.]. Ilyen kötelezettség indokoltnak mutatkozik a megbízás körében is. A megbízott sem teljesítheti ugyanis a megbízást a megbízó utasítása szerint, ha ez jogszabály vagy hatósági rendelkezés megsértésére vagy az élet- és vagyonsbiztonság veszélyeztetésére vezetne. Ilyenkor a megbízott köteles a szerződést azonnali hatállyal felmondani.

Ptk. 477. § (1) A megbízott köteles a megbízót tevékenységéről és az ügy állásáról kívánságára, szükség esetén enélkül is tájékoztatni, különösen ha más személy igénybevétele vált szükségessé, vagy ha a felmerült új körülmények az utasítások módosítását teszik indokolttá.

(2) A megbízott a megbízó utasításától csak akkor térhet el, ha ezt a megbízó érdeke feltétlenül megköveteli, és a megbízó előzetes értesítésére már nincs mód. Ilyen esetben a megbízót haladéktalanul értesíteni kell.

(3) A megbízott köteles a megbízót a megbízás teljesítéséről haladéktalanul értesíteni.

A megbízó tájékoztatása

1. Általános szabály, hogy a felek a szerződés teljesítését érintő minden lényeges körülményről kötelesek egymást tájékoztatni [277. § (3) bek.]. Ezzel, valamint a megbízási jogviszony természetével áll összhangban a tv.-nek a rendelkezése, hogy a megbízott köteles *tevékenységéről és az ügy állásáról* a megbízót tájékoztatni, mégpedig akkor, ha ezt a *megbízó kívánja*, de *szükség esetén enélkül is*. A megbízott tájékoztatási kötelezettsége tehát *általában* fennáll akkor, ha ez a körülményekre tekintettel szükségesnek mutatkozik. Ez *különösen* akkor következik be, ha

a) a megbízás teljesítéséhez *más személy igénybevétele* vált szükségessé, vagy

b) olyan *új körülmények* merültek fel, amelyek a megbízó által adott utasítások *módosítását* teszik indokolttá.

Mindez szükségszerűen következik a megbízottnak abból az általános kötelezettségéből, hogy a megbízást a *megbízó érdekének megfelelően* köteles teljesíteni. Ha szükségessé válik a megbízó által korábban adott utasítások módosítása, a megbízott nyilván csak úgy tud a megbízó érdekének megfelelően eljárni, ha kezdeményezi az utasítások módosítását.

Az ügy állásáról való tájékoztatás körébe tartozik valójában az is, hogy a megbízott köteles a megbízót haladéktalanul értesíteni a *megbízás teljesítéséről*. Ezt - éppen a feleket terhelő kötelezettségekre tekintettel - mindkét fél érdeke megköveteli.

Eltérés a megbízó utasításától

2. Az 1. pontban a megbízott *tájékoztatási* kötelezettségéről volt szó. E kötelezettség teljesítése általában nem ad okot a *megbízó utasításától való eltérésre*. Az eltérésnek *két konjunktív feltétele* van:

a) az egyik az, hogy az eltérést a *megbízó érdeke feltétlenül megköveteli*,

b) a másik pedig az, hogy a megbízó *előzetes értesítésére már nincs mód*.

E két feltétel együttes megléte ad csak lehetőséget a megbízó utasításától való eltérésre. Nyilvánvaló, hogy mindkét feltétel esetében a megbízó érdekeinek a védelméről van szó.

Az említett feltételek meglétéhez a megbízottnak fontos kötelessége csatlakozik: köteles a megbízót *haladéktalanul értesíteni*. Erre feltétlenül szükség van ahhoz, hogy a megbízó az érdekei védelmében kellő időben intézkedni tudjon.

Ptk. 478. § (1) A megbízó díj fizetésére köteles, kivéve ha az ügy természetéből, illetőleg a felek közötti viszonyból arra lehet következtetni, hogy a megbízott az ügy ellátását ingyenesen vállalta.

(2) A megbízott díját akkor is követelheti, ha eljárása nem vezetett eredményre. A megbízó a díjat csökkentheti, illetőleg kifizetését megtagadhatja, ha bizonyítja, hogy az eredmény részben vagy egészben olyan okból maradt el, amelyért a megbízott felelős.

(3) Ha a szerződés a megbízás teljesítése előtt szűnt meg, a megbízott a díjnak tevékenységével arányos részét követelheti.

(4) A díj a szerződés megszűnésekor esedékes.

Díjfizetés

1. A megbízás lehet *visszterhes*, amikor a megbízó a megbízás teljesítéséért *díjat* köteles fizetni. De lehet *ingyenes* is (ún. szívességi megbízás). A tv. *általános szabályként* állapítja meg, hogy a megbízó *díj fizetésére köteles*. Ez alól az általános szabály alól azonban a tv. *kivételt tesz*. *Ingyenes* ugyanis a megbízás, ha az *ügy természetéből*, illetőleg a *felek közötti viszonyból* arra lehet következtetni, hogy a megbízott *ingyenesen vállalta* az ügy ellátását. Ebből az is következik, hogy a *vélelem* a visszterhesség mellett szól. Ha az említett kivételes esetek tekintetében kétség forog fenn, akkor a megbízó díjfizetési kötelezettségét kell megállapítani.

Ha a megbízó díjat köteles fizetni anélkül, hogy ennek összegében a felek megállapodtak volna, a *díj mértéke* megállapításánál a felek közötti viszony jellegét, a megbízás alapján kifejtett tevékenység jelentőségét, a megbízó tevékenységének tartamát, az ügy ellátásának bonyolultságát és általában a díj mértéke szempontjából jelentős körülményeket kell figyelembe venni.

Ha a felek abban állapodnak meg, hogy a megbízás ellenszolgáltatásaként a megbízott használhatja a megbízó gépkocsiját, a megbízás nem tekinthető ingyenesnek. A gépkocsihasználat nem a megbízás teljesítésének ellátásával felmerülő költség, ha a megbízott a gépkocsit nem csak a megbízási szerződés teljesítése körében használhatja. A megbízottat tehát megbízási díj illeti meg (LB Pfv. III. 20388/1994. - BH 1997/6. sz. 287.).

A díj megfizetése akkor válik *esedékessé*, amikor a *szerződés megszűnik*. A díjfizetés módját és időpontját a felek természetesen megállapodással rendezhetik.

A megbízási szerződésnek nem lényeges eleme a díjban való megállapodás. A díj ugyanis nemcsak akkor jár a megbízottnak, ha kikötötték, hanem akkor is, ha nem lehet feltenni, hogy a rábízott ügy ellátására ingyenesen vállalkozott (LB Gf. I. 30153/2000. - BH 2001/8. sz. 387.).

Díj és eredmény

2. Korábban már volt szó arról, hogy a megbízott a szerződés alapján az ügy elállítására, tehát bizonyos tevékenység kifejtésére vállalkozik, nem pedig meghatározott eredmény létrehozására. Ezért rendelkezik a tv. akként, hogy a megbízott *akkor is* követelheti a díját, ha *nem vezetett eredményre az eljárása*.

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a megbízott közömbös maradhat az eljárása eredményességét illetően. A megbízott eljárása befolyást gyakorolhat a megbízó által számbavett eredmény bekövetkezésére vagy elmaradására, s ennek a megbízó díjfizetési kötelezettsége szempontjából is jelentősége van. Ezért a tv. feljogosítja a megbízót arra, hogy a díjat *csökkentse*, illetőleg *kifizetését megtagadja* abban az esetben, ha *bizonyítja*, hogy az eredmény *részben* vagy *egészben* olyan okból maradt el, amelyért a *megbízott felelős*. Az eredményt befolyásoló felróható magatartásnak következményei tehát a megbízott a díj tekintetében is viselni köteles.

Az említett törvényi rendelkezés *diszpozitív*, nincs tehát akadálya a felek olyan megállapodásának, hogy a díj mértéke az *eredmény elérésétől* függ. Ezt szükségessé teheti a megbízottnak az eljárása eredményességében való érdekeltté tétele (pl. jutalékos megbízás).

A szerződés megszűnése a megbízás teljesítése előtt

3. A 2. pontban arról az esetről volt szó, amikor a megbízó a díjat a *megbízott felróható magatartása miatt* csökkenti vagy a fizetést megtagadja. Lehetséges azonban, hogy a felek között létrejött *szerződés megszűnik, mielőtt a megbízott a megbízást teljesítette volna*. Ilyenkor van szükség *arányosításra*: a díj és a megbízott által ténylegesen végzett tevékenység arányának megállapítására. A megbízott ugyanis - a tv. rendelkezése szerint - a *díjnak tevékenységével arányos részét* követelheti.

Az arányos díj megállapítása így egészen egyszerűnek tűnik, a gyakorlatban azonban a dolog mégsem ilyen egyszerű. Még akkor sem, ha a tv. a megbízás tekintetében nem tartalmaz a vállalkozási szerződésre irányadó szabályt (399. §), amely - abban az esetben, ha a teljesítés lehetetlenné válásáért egyik fél sem felelős - a vállalkozó díját attól függően állapítja meg, hogy a lehetetlenné válás oka melyik fél érdekkörében merült fel.

A megbízott díjának arányos megállapítására vonatkozó említett szabály nyilvánvalóan arra az esetre vonatkozik, ha a megbízás megszűnéséért egyik fél sem felelős. A felelősség fennállása befolyásolja a díj mértékét is. De egyéb körülmények is közrejátszhatnak a megbízottat jogszerűen megillető díj mértékének megállapításánál.

A Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy a megbízási szerződés felmondása esetén a megbízó a szerződésben kikötött felmondási időt követő időszakra vonatkozóan kifizetett díjat jogosult visszakövetelni. Az egyenértékűség elvéből következik, hogy a megbízási szerződés megszűnése folytán, a már teljesített pénzbeli szolgáltatásnak megfelelő ellenszolgáltatás hiányában a pénzbeli szolgáltatás a megbízónak visszajár (LB Gfv. IV. 31406/1995. - BH 1997/6. sz. 303.).

Ptk. 479. § (1) Az ügy ellátásával felmerült költségek a megbízót terhelik. A megbízott a költségek előlegezésére nem köteles.

(2) A szerződés megszűnésekor a megbízott köteles elszámolni és ennek keretében a megbízónak mindazt kiadni, amihez a megbízás teljesítése céljából vagy eljárása eredményeképpen jutott, kivéve amit abból a megbízás folytán jogosan felhasznált.

(3) A szerződés megszűnésekor a megbízó köteles a megbízottat a megbízás alapján harmadik személyekkel szemben vállalt kötelezettségei alól mentesíteni, valamint szükséges és hasznos költségeit megtéríteni.

A költségek viselése

1. A tv. általános szabályként mondja ki, hogy az ügy ellátásával felmerült *költségek a megbízót terhelik*. Már volt szó arról, hogy a megbízást a megbízó utasításai szerint és érdekének megfelelően kell teljesíteni. Logikus tehát, hogy a megbízó viselje azokat a költségeket, amelyek a megbízásnak az ő érdekét szolgáló teljesítésével kapcsolatban felmerülnek.

Csak az *ügy ellátásával felmerült költségek* terhelik a megbízót. Ez azt is jelenti, hogy minden olyan költséget, amely nem az ügy ellátásához, hanem a megbízónak az ellátandó ügytől függetlenül is felmerülő személyes tevékenységéhez kapcsolódik, magának a megbízottnak kell viselnie.

A tv. rendelkezése szerint a *megbízott nem köteles a költségek előlegezésére*. Az ügy ellátásával kapcsolatban felmerülő költségek viseléséről a megbízónak kell gondoskodnia, e költségek viselésével a megbízott nem terhelhető meg. Nyilvánvalóan terheli azonban a megbízottat az a kötelezettség, hogy a megbízás teljesítéséhez szükséges költségek rendelkezésre bocsátására a megbízót *kellő időben figyelmeztesse*.

Elszámolási kötelezettség

2. A megbízott - mint ismeretes - a megbízó utasításai szerint és érdekének megfelelően köteles a megbízás teljesítése érdekében eljárni. Nyilvánvaló tehát, hogy a megbízási szerződés *megszűnésekor* számot kell adnia a megbízotti tevékenységéről. A tv. rendelkezése szerint *köteles elszámolni*. A megbízotti jogviszony természetéből is következik, hogy a megbízott az elszámolás keretében köteles a *megbízónak kiadni* mindazt, amihez a megbízás teljesítése *céljából* vagy eljárása *eredményeképpen* jutott. A dolog természetéből következik azonban, hogy nem terhelheti a megbízottat a megbízás teljesítése érdekében *jogosan felhasznált dolgok tekintetében* kiadási kötelezettség.

Az ítélezési gyakorlat szerint a megbízott elszámolási és kiadási kötelezettsége csak a szerződés megszűnésekor esedékes ugyan, de ha valamit a megbízónak korábban *kifizetett*, azt *nem követelheti vissza* azon az alapon, hogy a fizetés idő előtti volt.

A 477. § (1) bekezdésével kapcsolatban mondottakból következik, hogy a megbízott akkor jár el helyesen, ha a hozzá befolyt - fent említett - értékek tekintetében *tájékoztatja* a megbízót már a szerződés megszűnése előtt, amikor is a felek közötti jogviszony tartalmától, esetleges sajátos természetétől függ a kiadandó értékek további sorsa.

Kötelezettségek alóli mentesítés. A költségek megtérítése

3. Gyakran előfordul, hogy a megbízott a rábízott ügy ellátása érdekében harmadik személyekkel szemben *kötelezettségeket vállal*. Nyilvánvaló, hogy a megbízó az ő érdekében vállalt e kötelezettségek alól köteles a *megbízottat mentesíteni*. Végso soron ez is a megbízó költségviselési kötelezettségének körébe tartozik.

A tv. rendelkezése szerint a szerződés megszűnésekor a megbízó köteles *megtéríteni* a megbízott *szükséges és hasznos költségeit*. A megtérítési kötelezettség esedékessé válását tehát a tv. a szerződés *megszűnésének* időpontjára írja elő, ami nyilván összefügg azzal az előbb említett rendelkezéssel, hogy a megbízott nem köteles a költségeket előlegezni. A gyakorlatban nemegyszer előfordulhat, hogy a megbízás teljesítése során a megbízott - éppen a megbízó érdekében és az ügy sürgősségére tekintettel - *előlegezi* a költségeket. Ezek megtérítését a megbízott nyilvánvalóan már a szerződés *megszűnése előtt* követelheti. A szerződés megszűnésekor a még meg nem térített szükséges és hasznos költségek megfizetése vonatkozásában áll be a megbízó fizetési kötelezettsége.

Ptk. 480. § A megbízottat költségei és díjkövetelése biztosítására zálogjog illeti meg a megbízónak azokon a vagyontárgyain, amelyek a megbízás következtében kerültek birtokába.

A megbízott zálogjoga

A megbízottat a tv. rendelkezése értelmében *zálogjog* illeti meg a *költségei* és a *díjkövetelése* biztosítására (törvényes zálogjog). Ez a zálogjog a megbízónak azokon a *vagyontárgyain* áll fenn, amelyek a *megbízás következtében* kerültek a megbízott birtokába. Ebből az alábbiak következnek:

- a) a zálogjog a megbízottat csak a megbízás teljesítésével kapcsolatos indokolt költségei, valamint a megbízásból eredő díjkövetelése biztosítására illeti meg (ez utóbbi akkor, ha nem ingyenes megbízásról van szó);
- b) a zálogjog a megbízónak csak azokon a vagyontárgyain illeti meg a megbízottat, amelyek jogszerűen kerültek a megbízott birtokába, mégpedig a megbízás teljesítésével szoros kapcsolatban;
- c) a megbízott birtokába került vagyontárgyakon csak addig a mértékig áll fenn zálogjog, hogy ezzel a megbízott megfelelő biztosítékhöz jusson a költségei és a díjkövetelése biztosítására; ez természetesen függ a vagyontárgyak számától és értékétől;
- d) a megbízottat csak a megbízás folytán birtokába került ingóságokon illeti meg törvényes zálogjog, mert ingatlant csak jelzálogjog alapítás útján lehet elzálogosítani (265. §);
- e) csak olyan vagyontárgy töltheti be a biztosítékszerepet, amelynek van egyáltalán vagyoni értéke, tehát alkalmas arra, hogy fedezetül szolgáljon.

A megbízás megszűnése

Ptk. 481. § A szerződés a megbízás teljesítése nélkül is megszűnik, ha

- a) **valamelyik fél a szerződést felmondja;**
- b) **bármelyik fél meghal, illetőleg ha jogi személy megszűnik, kivéve ha a megszűnő jogi személynek jogutódja van;**
- c) **a megbízó cselekvőképtelenné vagy korlátozottan cselekvőképessé válik, vagy pedig a megbízott cselekvőképességét elveszti;**
- d) **a megbízás tárgyatlaná válik.**

A megbízás megszűnésének esetei

A megbízás - a szerződés megszűnésének a tv.-ben szabályozott általános esetein (319-323. §-ok) kívül - *megszűnik* az alábbi okokból:

- a) akár a megbízó, akár a megbízott *felmondja* a szerződést; a felmondáshoz fűződő jogkövetkezményeket (joghatásokat) a 482. és 483. § állapítja meg;
- b) akár a megbízó, akár a megbízott *meghal*, vagy a *jogi személy megszűnik*; ez utóbbi esetben nem szűnik meg azonban a megbízás, ha a megszűnő jogi személynek *jogutódja* van;
- c) a *megbízó cselekvőképtelenné vagy korlátozottan cselekvőképessé* válik; itt nyilván a természetes személy megbízóról van szó;
- d) a *megbízott elveszti cselekvőképességét*; itt tehát a természetes személy megbízottnak csak a cselekvőképtelenné válásáról (15-18. §) van szó, mert a korlátozottan cselekvőképés személy a gondnoka beleegyezésével vagy utólagos jóváhagyásával érvényesen vállalhat megbízást [14/B. § (1) bek.];
- e) a megbízás *tárgyatlaná* válik. Ez az eset pl. akkor, amikor a megbízó által a megbízással elérni kívánt cél megvalósult anélkül, hogy a megbízás teljesítésére szükség lett volna (pl. az ingatlan vételére adott megbízás tárgyatlaná vált, mert a megbízó közben megörökölte az ingatlant); ez egyben a megbízáshoz fűződő megbízói érdek megszűnését is jelenti.

Ptk. 482. § (1) Ha a megbízás a megbízó személyében rejlő okból szűnik meg, a megszűnés abban az időpontban következik be, amikor a megbízott a megszűnés okáról hitelt érdemlően tudomást szerez.

(2) A megbízott a felmondás, a megbízó halála vagy cselekvőképességének megszűnése esetén a szerződés megszűnése után is köteles a megbízó érdekében védelmében a halaszthatatlan intézkedéseket mindaddig megtenni, amíg a megbízó vagy jogutódja az ügy intézéséről gondoskodni nem képes.

Megszűnés a megbízó személyében rejlő okból

1. A 481. § felsorolja a megbízás megszűnésének különböző eseteit. A tv. általános szabályai szerint kell megállapítani, hogy a megszűnés hatálya mikor következik be.

Külön rendelkezik a tv. arról az esetről, amikor a megbízás a *megbízó személyében rejlő okból* szűnik meg. Ilyenkor a megszűnés abban az időpontban következik be, amikor a megbízott a megszűnés okáról *hitelt érdemlően tudomást szerez*.

Ha a megbízás a *megbízott* személyében rejlő okból szűnik meg, akkor nyilvánvalóan a megbízott tudomásával történő megszűnésről van szó, illetőleg a megbízott további ténykedésére nem kerülhet sor. Minden egyéb esetben - amikor tehát a megbízás nem a megbízott személyében rejlő okból szűnik meg - indokoltnak mutatkozik a megbízás megszűnése időpontjának a megbízott részéről a megszűnés okáról való hitelt érdemlő tudásszerzéshez kötése. Ennek ugyanis a jogok és kötelezettségek szempontjából jelentősége van.

Halaszthatatlan intézkedések tételének kötelezettsége

2. Ha a megbízás *felmondás*, a *megbízó* halála vagy *cselekvőképességének megszűnése* miatt szűnik meg, ez még nem jelenti a megbízott kötelezettségeinek megszűntét. A megbízott ugyanis ezt követően is köteles a megbízó érdekeinek védelmében *mindaddig* megtenni a *halaszthatatlan intézkedéseket*, amíg a *megbízó* vagy *jogutódja* nem képes az *ügy intézéséről gondoskodni*.

Ha a megbízás a megbízott személyében beállt okból (halál, cselekvőképesség elvesztése) szűnik meg, a megbízott örökösének, illetőleg törvényes képviselőjének az együttműködési kötelezettségből folyóan is lehetőleg gondoskodnia kell a megbízó érdekeinek védelméről. Ennek keretében - ha a megbízásról egyáltalán tudomást szerez - a megbízót a megbízás megszűnéséről mindenképpen értesítenie kell.

Felfüggesztő feltételhez kötött megbízás

3. Lehetséges, hogy a megbízási szerződés azzal a felfüggesztő feltétellel jön létre, hogy a megbízott a megbízó halála után lesz köteles a rábízott ügyet ellátni, tehát a megbízást teljesíteni. Ilyen esetben merült fel a gyakorlatban az a kérdés, hogy a megbízó (örökhagyó) jogutódját (örökösét) megilleti-e a felmondás joga.

A Legfelsőbb Bíróság döntése szerint a szóban levő esetben a törvényes örökös mint az örökhagyó jogutódját nem illeti meg a Ptk. 481. §-ának a) pontja szerinti felmondás joga, hanem csupán a megbízás teljesítését ellenőrizheti és visszakövetelheti a megbízás céljára fel nem használt összeget (P. törv. II. 20877/1982. - BH 1983/7. sz. 279. - PJD X. 255. sz.).

Ptk. 483. § (1) A megbízó a szerződést bármikor azonnali hatállyal felmondhatja, köteles azonban helytállni a megbízott által már elvállalt kötelezettségeikért.

(2) A szerződést a megbízott is bármikor felmondhatja; a felmondási időnek azonban elegendőnek kell lennie ahhoz, hogy a megbízó az ügy intézéséről gondoskodhassék. A megbízó súlyos szerződésszegése esetén a felmondás azonnali hatályú is lehet.

(3) Ha a megbízás felmondása alapos ok nélkül történt, az okozott kárt meg kell téríteni, kivéve ha a megbízás ingyenes volt, és a felmondási idő elegendő volt ahhoz, hogy a megbízó az ügy intézéséről gondoskodhassék.

(4) A felmondás jogának korlátozása vagy kizárása semmis; folyamatos megbízási jogviszonynál azonban a felek a felmondás jogának korlátozásában megállapodhatnak.

Felmondás a megbízó által

1. A megbízó a saját céljának elérése végett, a saját érdekeinek szem előtt tartásával ad másnak megbízást meghatározott ügy ellátására, s ugyanakkor az eredményesség kockázatát magának kell viselnie. A megbízásnak ebből a jellegéből következik, hogy a tv. megadja a jogot a megbízónak arra, hogy a megbízási szerződést *bármikor azonnali hatállyal felmondja*. A felmondás azzal a következménnyel jár, hogy a megbízott köteles abbahagyni a megbízás teljesítése érdekében való tevékenységét, illetőleg e tevékenységét a halaszthatatlan teendők ellátására korlátozni.

Az azonnali hatályú felmondás jogát a tv. nem szorítja meghatározott okokra. A megbízó felmondhat *bármikor bármilyen okból*. Akár azért, mert a megbízottba vetett bizalma megrendült, akár azért, mert nem látja értelmét a megbízás fenntartásának, akár pedig valamilyen más okból.

Ha a megbízott még a megbízás fennállása alatt másokkal szemben *már kötelezettséget vállalt*, a megbízó köteles ezért *helytállni*.

Felmondás a megbízott által

2. A *megbízott* is *bármikor felmondhatja* a megbízási szerződést. A rendes felmondást illetően a tv. nem állapít meg meghatározott felmondási időt. Csak azt írja elő, hogy a felmondási időnek *elegendőnek* kell lennie ahhoz, hogy a *megbízó gondoskodhassék az ügy intézéséről*. A megbízott tehát - ha szabadulni akar a megbízás folytán rá háruló kötelezettségektől - felmondhat ugyan, de általában nem állíthatja a megbízás teljesítésére számító megbízót váratlan, esetleg megoldhatatlan helyzet elé.

A *felmondási idő* alatt a megbízás megszűnéséig a megbízottnak folytatnia kell a megbízás teljesítését, tehát éppúgy kell tevékenykednie a megbízó érdekében, mintha felmondás nem történt volna.

Lehetséges azonban, hogy a megbízó *súlyos szerződésszegése* ad okot arra, hogy a megbízott felmondja a szerződést. Súlyos szerződésszegés esetében a megbízó nem tarthat igényt a felmondási idő kedvezményére. Ezért a tv. megadja a megbízottnak a *lehetőséget* arra, hogy *azonnali hatállyal mondja fel a szerződést*.

Felmondás alapos ok nélkül

3. A megbízás szerződéses viszonyt hoz létre a felek között, amelyből eredően mindkét félnek vannak jogai és kötelezettségei, mind a megbízónak, mind pedig a megbízottnak érdeke fűződik ahhoz, hogy a szerződés teljesedjék. Ezért a megbízott általában csak *alapos okból* mondhatja fel a szerződést. Ez az alapos ok a megbízás természetétől, a megbízó számításba vett céljától és általában a konkrét eset körülményeitől függően különféle lehet. Az ok alaposságát - a megbízás sajátosságától függően - indokolt tágan értelmezni.

Az *alapos ok nélkül* történő felmondáshoz a tv. azt a jogkövetkezményt fűzi, hogy a felmondással okozott kárt meg kell téríteni. Nem áll fenn azonban a kártérítési kötelezettség akkor, ha

a) a megbízás *ingyenes* volt és

b) a *felmondási idő elegendő* volt ahhoz, hogy a megbízó az ügy intézéséről gondoskodhassék.

Konjunktív feltételekről van tehát szó, mégpedig - a szövegezésből következően - arra az esetre, amikor a megbízott mondja fel a megbízást.

A felmondás jogának a korlátozása vagy kizárása

4. A megbízási jogviszony jellegével áll összefüggésben a tv.-nek az a rendelkezése, hogy a felmondás jogának a *korlátozása* vagy *kizárása* *semmis*. Ez tehát az általános szabály.

A felmondás *korlátozása* tekintetében azonban a tv. kivételt tesz a *folyamatos megbízási jogviszony* esetére. A felek ugyanis ilyen megbízási jogviszonynál *megállapodhatnak a felmondás jogának korlátozásában*. Folyamatos megbízási jogviszonyról van szó pl. akkor, amikor a szerződés értelmében a megbízott hosszabb időre kíván megbízotti tevékenységet biztosítani a megbízó részére, ami a megbízott részére természetesen huzamos időn át való foglalkoztatást jelent. Ilyen esetben a felek a felmondás jogát nem zárhatják ugyan ki (a kizárás *semmis*), de - a számbajövő érdekek védelmében - korlátozhatják (pl. hosszabb felmondási időt kötnek ki, vagy a felmondást bizonyos feltételhez kötik).

2. A megbízás nélküli ügyvitel

Ptk. 484. § Aki valamely ügyben más helyett eljár anélkül, hogy arra megbízás alapján vagy egyébként jogosult volna, az ügyet úgy köteles ellátni, amint azt annak érdeke és feltehető akarata megkívánja, akinek javára beavatkozott.

Magbízás nélküli ügyvitel

A tv. a bevezető rendelkezései között általános szabályként mondja ki, hogy ha a törvény szigorúbb követelményt nem támaszt, a polgári jogi viszonyokban úgy kell eljárni, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható [4. § (3) bek.]. Márpedig a társadalmi igény a másoknak önkéntes segítség nyújtása mellett szól. Ezt támogatja a tv. is a *megbízás nélküli ügyvitelre* (negotiorum gestio) vonatkozó rendelkezésekkel.

Ebben a körben azokról a tevékenységekről van szó, amelyeket valaki *más helyett* végez, holott erre sem megbízás alapján, sem pedig egyébként *nincs jogosultsága*. Nincs tehát az érdekelt felek között olyan jogviszony, amely az eljáró félnek az eljárásra való jogosultságot megadná. A más ügyébe való beavatkozásnak számtalan fajtája lehetséges, ezért a tv. az összes ilyen jellegű beavatkozásokra csak mintegy általános keretet ad.

A más érdekében történő ilyen önkéntes eljárás természetesen nem jelenthet önkényességet, az eljárásnak megvannak a maga korlátai. E tekintetben maga a tv. támaszt általános korlátot, amikor akként rendelkezik, hogy a megbízás nélküli ügyvivő a magára vállalt ügyet *úgy köteles* ellátni, *amint azt annak érdeke és feltehető akarata megkívánja, akinek javára beavatkozott*.

A megbízás nélküli ügyvitel körében olyan ügyről van szó, amely nem a beavatkozó, eljáró személy ügye: tehát *idegen ügy*. Az ilyen ügyben való eljárás lehet más személy vagyoni és erkölcsi értékeinek védelme, más személy kötelezettségeinek teljesítése s általában más személy érdekét szolgáló tevékenység végzése.

A megbízás nélküli ügyvitel indokoltságát az eljárás idején érvényes jogi helyzet alapján kell megítélni. Ezt az indokoltságot nem érinti a jogi helyzet későbbi megváltozása.

Ha valaki abban a feltevésben jár el egy ügyben, hogy ez a *saját ügye*, holott *más ügyéről* van szó, ez nem tekinthető megbízás nélküli ügyvitelnek. Ilyenkor az általános szabályok alkalmazásának van helye.

Nem jelent tartozásátvállalást egy gazdálkodó szervezet harmadik (jogi) személlyel szembeni tartozásának kiegyenlítése, ha a felek erre nézve előzetesen nem állapodtak meg. Ez a magatartás megbízás nélküli ügyvitelnek minősül, s ennek figyelembevételével kell azt elbírálni (LB Gf. I. 30008/1992. - BH 1993/2. sz. 111.).

Ptk. 485. § (1) A más ügyébe jogosultság nélkül való beavatkozást akkor kell helyénvalónak tekinteni, ha megfelel a másik érdekének és feltehető akaratának, különösen ha a beavatkozás őt károsodástól óvja meg.

(2) Életveszély elhárítása végett az életveszélybe került személy, széles körben fenyegető veszély megelőzése vagy elhárítása érdekében a tulajdonos vagy más rendelkezésre jogosult személy, tartási kötelezettség teljesítése végett a tartásra köteles személy akarata ellenére is helye van beavatkozásnak.

Jegyzet: A Ptk. 485. § (2) bekezdése az 1991. évi XIV. törvény 15. § (3) bekezdés b) pontjának megfelelően módosított szöveg.

A beavatkozás helyénvalósága

1. A 484. §-sal kapcsolatban már szó volt arról, hogy mit kell megbízás nélküli ügyvitelnek tekinteni, valamint arról is, hogy a beavatkozó a más személy érdeke és feltehető akarata szerint kell eljárnia.

A tv. rendelkezik arról is, hogy mikor kell *helyénvalónak* tekinteni a más ügyébe jogosultság nélkül való beavatkozást. A beavatkozás tehát akkor helyénvaló, ha *megfelel a másik érdekének és feltehető akaratának*.

A tv. tehát nem azt mondja, hogy a beavatkozás akkor helyénvaló, ha megfelel a másik feltehető érdekének és feltehető akaratának, hanem a *feltehetőséget* csak a másik fél *akaratával* kapcsolatban említi, a másik fél *érdekével* kapcsolatban azonban nem. Kérdéses ezért, hogy a beavatkozás helyénvalósága csak akkor állapítható-e meg, ha *objektíve megfelelt a más személy érdekének*, vagy pedig akkor is, ha a más személy feltehető érdekének felelt meg, vagyis a beavatkozás helyénvaló akkor is, ha a beavatkozó az ügy körülményeire tekintettel *jóhiszeműen feltehetette* azt, hogy eljárása *a más személy érdekét szolgálja*.

Bár van a Legfelsőbb Bíróságnak olyan határozata (P. törv. I. 21016/1976.), amely az érdek tényleges meglétét vizsgálta, mégis kétségek merülhetnek fel az említett különbségtétellel kapcsolatban. A beavatkozás előtt ugyanis a beavatkozó rendszerint nincs abban a helyzetben - s erre nincs is ideje -, hogy a más személy *valóságos érdekének* fennállását vizsgálja. A valóságos érdek tekintetében bizonytalanság foroghat fenn. A beavatkozó csak a körülményekből vonhatja le azt a következtetést, hogy a más személy érdekének megfelelően jár el. Különbözik minden megbízás nélküli ügyvivő veszélyes kockázatot vállalna magára. Egyébként sem tűnik indokoltnak, hogy a két konjunktív feltétel közül az egyiknél: az érdeknél annak a ténylegességét kell vizsgálni, a másiknál: az akaratnál viszont elegendő a feltehetőség vizsgálata is. Természetesen az érdek és az akarat feltételezése tekintetében a megbízás nélküli ügyvivő részéről a meggondolás nélküli, megalapozatlan eljárás semmiképpen sem engedhető meg.

Egyébként az ügy ura feltehető akaratának vizsgálatánál az általános életfelfogást kell figyelembe venni.

A beavatkozás helyénvalóságának számtalan esete közül a tv. egyet külön kiemel. Ez pedig az, hogy különösen akkor helyénvaló a beavatkozás, ha ez a másik személyt *károsodástól óvja meg*.

A beavatkozás helyénvalóságát nyilvánvalóan megalapozza a *jóváhagyás* annak részéről, akinek érdekében a beavatkozás történt.

Más személy akaratára ellenére való beavatkozás

2. Vannak olyan esetek, amelyekben a veszélyeztetett érdek súlyossága már eleve indokolja, s ezért a tv. helyénvalónak tartja a beavatkozást még akkor is, amikor az ügy ura ezt nem akarja.

Azokat az *érdekeket*, amelyeknek a védelmében helye van beavatkozásnak, illetőleg azokat a *személyeket*, akiknek az ellentétes akaratára sem gátolja ezt meg, a tv. a következőkben sorolja fel:

- a) életveszély elhárítása végett az életveszélybe került személy;
- b) széles körben fenyegető veszély megelőzése vagy elhárítása érdekében a tulajdonos vagy más rendelkezésre jogosult személy;
- c) tartási kötelezettség teljesítése végett a tartásra köteles személy.

Az említett három érdek védelmében tehát az egyes érdekeknél említett személyek akaratára ellenére is helye van beavatkozásnak.

Ptk. 486. § (1) A megbízás nélküli ügyvivő köteles azt, akinek érdekében beavatkozott, erről haladéktalanul értesíteni; egyebekben őt a megbízott kötelezettségei terhelik.

(2) Ha a megbízás nélküli ügyvivő beavatkozása helyénvaló volt, őt a megbízott jogai illetik, függetlenül attól, hogy beavatkozása sikerrel járt-e.

(3) Ha a beavatkozás nem volt helyénvaló, a megbízás nélküli ügyvivő díjazást nem követelhet, költségeinek megtérítését csak a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint követelheti, és felelős mindazért a kárért, amely beavatkozása nélkül nem következhetett volna be.

A megbízás nélküli ügyvivő kötelezettségei

1. A megbízás nélkül más ügybe beavatkozónak - éppen a beavatkozás ilyen jellegéből következően - elsőrendű és természetes kötelessége, hogy *haladéktalanul értesítse* azt, akinek érdekében beavatkozott. Ez utóbbi számos esetben csak az értesítéssel jut abba a helyzetbe, hogy a szükséges további intézkedéseket megtehesse.

Az értesítésen túlmenően a beavatkozót a *megbízott kötelezettségei* terhelik. E kötelezettségekre vonatkozó szabályok jelentős része a megbízás nélküli ügyvivőre - az ilyen beavatkozás jellegéből következően - már eleve nem alkalmazható, egyébként pedig nyilvánvalóan csak *megfelelő alkalmazás* jöhet szóba.

A megbízás nélküli ügyvivő jogi helyzete

2. A megbízás nélkül más ügybe beavatkozó *jogi helyzete* attól függően alakul, hogy a beavatkozás helyénvaló volt-e vagy sem.

a) Ha a megbízás nélküli ügyvivő beavatkozása *helyénvaló* volt, ez esetben az ügyvivő a megbízott pozíciójába kerül. Azok a jogok illetik meg, amelyek akkor megillették volna, ha *megbízottként* járt volna el. Az ügyvivő tehát díj fizetésére is igényt tarthat, hacsak a jogviszony jellege nem az ingyenesség mellett szól. A más személy érdekeinek védelmében való önkéntes eljárás nemegyszer arra enged következtetni, hogy a megbízás nélküli ügyvivő díjra nem tarthat igényt.

Éppen a másra segíteni akarás szándékából is következik a tv.-nek az a rendelkezése, hogy a megbízás nélküli ügyvivőt - ha a beavatkozása helyénvaló volt - a megbízott jogai *attól függetlenül* megilletik, hogy a beavatkozása *sikerrel járt-e*.

b) Másként alakul a helyzet, ha a beavatkozás *nem volt helyénvaló*. Ennek az alábbi következményei vannak: a megbízás nélküli ügyvivő

ba) *nem követelhet díjazást*; mégpedig akkor sem, ha a megbízás egyébként nem lett volna ingyenes (tehát a megbízottnak díj járt volna);

bb) *költségeinek megtérítését* csak a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint követelheti; az ügy ura tehát csak akkor és annyiban köteles a megbízás nélküli ügyvivő költségeit megtéríteni, amikor és amennyiben a fizetési kötelezettsége a 361-364. §-okban foglalt rendelkezések alapján megállapítható;

bc) *felelős mindazért a kárért, amely beavatkozása nélkül nem következhetett volna be*; csakis a konkrét eset alapos vizsgálata alapján dönthető el, hogy valójában mi volt az ügy urának az a kára, amely nem következett volna be akkor, ha a megbízás nélküli ügyvivő nem avatkozott volna be jogtalanul az ügybe.

Ptk. 487. § Ha valaki tudva, hogy nincs hozzá joga, idegen ügyet sajátjaként lát el, vele szemben a megbízás nélküli ügyvitelből eredő jogokat lehet érvényesíteni. Ha e jogokat érvényesítik, az eljáró személy a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint költségeit beszámíthatja.

Idegen ügy sajátjaként ellátása

Előfordulhat, hogy valaki *sajátjaként* lát el valamilyen idegen ügyet annak ellenére, hogy tudatában van jogtalan eljárásának. A tv. rendelkezése szerint az így eljáró személyt megbízás nélküli ügyvivőnek kell tekinteni, vele szemben tehát a *megbízás nélküli ügyvitelből* (484-486. §-ok) *eredő jogokat* lehet érvényesíteni.

Az eljáró személy az eljárásával kapcsolatos költségeinek megtérítését az idegen ügy urától nem követelheti a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint. Csak azt teheti, hogy költségeit a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint *beszámítja* a vele szemben érvényesített követelésbe.

XLI. fejezet

A FUVAROZÁS

Alapozó megállapítások. Egybevetés más szerződésekkel

1. A fuvarozási szerződést alapvetően két másik szerződéstől kell elhatárolni. Ezek közül az egyik a szállítmányozás, amellyel van némi rokonsága, a másik a szállítási szerződés, amelyik sokkal inkább elnevezésében, mint tartalmában mutat rokonságot.

a) A *szállítmányozás*, tulajdonképpen - mint ahogy sokszor emlegetni szokás - fuvarozási bizomány. Vagyis a szállítmányozó arra kötelezi magát, hogy fuvarozási szerződést fog kötni a maga nevében, de a megbízója javára. Erről részletesen majd a XLIII. fejezet tárgyalása során lesz szó. Amiért ezt a körülményt mégis meg kell itt említeni, az az, hogy a szállítmányozó igen sok esetben fuvarozóként szerepel, mert semmi nem tiltja, hogy a szállítmányozó maga fuvarozza el a dolgot, és ebben az esetben természetesen azok a jogok illetik meg, illetve kötelezettségek terhelik, mint a fuvarozót.

b) A másik szerződés, amittől való elhatárolást - legalábbis hagyományosan - meg kell tenni, az a *szállítási szerződés*. Tulajdonképpen a két szerződés között gyakorlatilag kapcsolódási pontként azt kell megemlíteni, hogy a szállítási szerződés teljesítése igen sok esetben a fuvarozási szerződés „közbejöttével” történik. A szállító az általa előállított vagy beszerzett terméket vagy maga „fuvarozza el” a megrendelőnek, vagy a megrendelő viszi el a szállítótól, vagy pedig a szállító fuvarozó közbejöttével továbbítja az árut a megrendelőhöz. Ma már ennek a szerződéstípusnak a jelentősége, vagy úgy is mondhatjuk, hogy meghatározott körben „egyeduralma”, a bekövetkezett gazdasági és társadalmi változások miatt lényegesen csökkent. Ugyanakkor tény, hogy nem csak a Ptk.-ban szerepel, hanem a valóságban is alkalmazzák ezt a szerződéstípust és a szállítási szerződés teljesítése rendszerint a fuvarozási szerződés „segítségével” megy végbe.

Mindezek mellett nemzetgazdasági szempontból a fuvarozási szerződés jelentősége kiemelkedő, mert ennek a szerződésnek a közbejöttével jut el az áru rendeltetési helyéhez, ami vagy közvetlenül a fogyasztó, vagy pedig termelési célú felhasználás esetén a feldolgozó.

Ennek ellenére az utóbbi években a fuvarozási szerződés jelentősége némileg visszaesett. Jól tükrözi ezt a bírói gyakorlat. A fuvarozási szerződést érintő publikált bírói döntések száma a korábbi évekhez képest jelentősen visszaesett. A „Bírósági Határozatok”-ban 2001 közepétől nem jelent meg semmilyen fuvarozással kapcsolatos döntés. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy nem volt ezzel kapcsolatos jogvita, de mindenképpen azt jelzi, hogy olyan elvi kérdés nem merült fel, amely igényelte volna a nyilvános közzétételt. Ennek megfelelően a jogirodalom érdeklődése is csökkent. Jóval kevesebb munka látott napvilágot, mint pl. a hatvanas, hetvenes években. Véleményünk szerint ennek egyik magyarázata az, hogy a klasszikus nagyüzemi termelés visszaszorulásával az elfuvarozandó árutömeg is csökkent, továbbá jelentős számban - legalábbis a kis- és középvüzetek - áruikat, illetve beszerzéseiket nem fuvarozó közbejöttével bonyolítják le, hanem saját eszközeikkel juttatják el a küldeményt.

Ez a jelentőségcsökkenés azonban nem mindig csapódott le a jogalkotás szintjén. A Ptk. fuvarozásra vonatkozó joganyagában jelenleg is találhatók olyan rendelkezések, amelyek egyértelműen a fuvarozónak kedveznek. Itt most csak a Ptk. 494. § (2) bekezdésének azon rendelkezésére utalunk, amely szerint, ha a fuvarozó nem tudja a fuvarozást teljesíteni, de bizonyítja, hogy azt a fuvarozás körén kívül eső körülmény idézte elő, akkor a díj arányos részére és költségeinek megtérítésére igényt tarthat. Az említett rendelkezés tehát a tevékenységért való veszélyviselést a feladóra hárítja, vagyis ebben az értelemben a fuvarozás a feladó kockázatára történik. Csak a teljesség kedvéért megemlítjük, hogy az Új Polgári Törvénykönyv koncepciója (Magyar Közlöny Külön szám, 103. old.) tervbe veszi többek között a fuvarozási szerződés korszerűsítését is, elsősorban a fuvarozáshoz kapcsolódó egyéb igények, mint pl. raktározás tekintetében. Nem eldöntött kérdés, hogy a személyfuvarozás valóban a fuvarozási szerződés körébe fog-e tartozni, vagy a jelenlegi megoldásnak megfelelően a vállalkozás körében marad.

Ugyanakkor az egyes fuvarozási ágazatokban is jelentős arányeltolódások alakultak ki. Jelentősen megnőtt a gépjármű-fuvarozás. A környezetvédelmi szempontok indikálták a vasúti és a gépjármű-fuvarozás sajátos együttesét, amikor az egyes kamionokat vasúton továbbítják.

A bevezető rendelkezések között említjük, hogy korábban a volt szocialista országok közötti vasúti fuvarozásban alkalmazásra került az úgynevezett SZMGSZ (Nemzetközi Vasúti Árufuvarozásról Szóló Megállapodás). Ez tulajdonképpen nem volt jogszabály, mert egyetlen normaalkotásra jogosult szerv sem fogadta el, és tette közzé. Közzététele a 114058/1966. I/8. E. (Kk. 25.) számú hirdetménnyel történt, a külkereskedelmi minisztérium által. Több bírói döntésben történik hivatkozás az SZMGSZ valamely cikkére, ezeket meghagytuk, mivel még mint általános szerződési feltétel - noha a korábbinál jóval kisebb jelentőséggel, de még - alkalmazzák.

A fuvarozás általában. Jogforrások

2. A Ptk. szerint: „Fuvarozási szerződés alapján a fuvarozó díjazás ellenében köteles a küldeményt rendeltetési helyére továbbítani és a címzettnek kiszolgáltatni.” [488. § (1) bek.] E megfogalmazásból nyomban kitűnik, hogy a Kódex XLI. fejezete alapvetően az áru fuvarozási viszonyokat tekinti a szabályozása tárgyának. A fuvarozás másik fő területét jelentő személyfuvarozásra csupán utaló szabályt tartalmaz: „Személyek szállításának elvállalására - ha jogszabály kivételt nem tesz - a vállalkozás szabályait kell megfelelően alkalmazni.” [506. § (3) bek.]

3. E differenciálódás a szabályozás szempontjából rendszerileg és jogforrástanilag úgy jut kifejezésre, hogy a Ptk. elsődlegesen az áru fuvarozási szerződés általános, tehát valamennyi fuvarfajta kiterjedő szabályozását adja meg, míg az egyes fuvarozási fajtákra vonatkozó különleges joganyagot speciális jogszabályok (szabályzatok) tartalmazzák, amelyek az adott fuvarfajta sajátos kérdéseit részletezik. Ennek megfelelően a fuvarozás joganyagát (forrásait) a következő jogszabályok képezik:

A) Az általános, valamennyi fuvarozási fajta vonatkozó rendelkezéseket - a mondottak szerint - a Ptk. tartalmazza. Mivel a fuvarozási jog szempontjából a Ptk. a legmagasabb szintű jogszabály, az abban foglalt rendelkezésektől az alacsonyabb szintű jogszabályok (szabályzatok) el nem térhetnek, illetőleg azzal ellentétesek nem lehetnek. Meg kell azonban jegyezni, hogy ezen elv alól maga a Ptk. is jelentős kivételeket enged. Így:

a) Ha a küldeményt az országhatáron túl kell továbbítani, a Ptk. rendelkezéseit csak annyiban lehet alkalmazni, amennyiben nemzetközi szerződés vagy egyezmény, illetőleg szabály másképpen nem rendelkezik [Ptk. 506. § (1) bek.]. (A nemzetközi fuvarozásokra vonatkozó joganyagról, illetve jogforrásokról a továbbiakban szólunk.)

b) Hajózási, illetve a légi fuvarozási vállalat fuvarozási szerződéseire a Ptk. annyiban irányadó, amennyiben jogszabály vagy nemzetközi szerződés, egyezmény, illetőleg szabály eltérően nem rendelkezik [Ptk. 506. § (2) bek.]. (Ezzel ugyancsak a későbbi részek foglalkoznak.)

c) Viszonylag gyakran engedi meg a Ptk. a saját szabályaitól való eltérést az ún. tömegfuvarozást lebonyolító vállalatok részére. Nem egy esetben már maga a Ptk. is rájuk speciális szabályt tartalmaz. Ezek az eltérések a tömegfuvarozási vállalatok sajátos tevékenységi körére tekintettel indokoltak.

B) A különböző fuvarozási szabályzatok legfontosabb funkciója az, hogy a sajátos fuvarozási tevékenységre tekintettel rendelkezéseket tartalmazzanak az egyes speciális fuvarozási fajták körében felmerülő különös kérdések rendezésére. E szabályzatok - mint említettük - tipikusan jogszabályi formában jelennek meg (legalábbis úgy, hogy külön jogszabály emeli azokat jogforrási rangra). E vonatkozásban - és az egész fuvarjogot illetően - kiemelkedő fontosságúak a) a vasúti áru fuvarozási szerződésekről szóló 153/1996. (X. 15.) Korm. rendelet (a továbbiakban: V. Korm. r.), amely a Vasúti Áru fuvarozási Szabályzat helyébe lépett, amelyet korábban VÁSZ-nak neveztek, b) az 1/1957. (IV. 20.) KPM rendelet mellékleteként közzétett Hajózási Áru fuvarozás Szabályzat (HÁSZ), c) a 26/1999. (II. 12.) Korm. r. a légi áru fuvarozás szabályairól, d) a közúti árutovábbítási szerződésekről szóló, módosított 2/1981. (I. 31.) MT rendelet (KÁSZ). (A bekezdés hatályos szövege itt található)

C) A fuvarozási szerződés részletes feltételei, ezek között pedig a fuvardíjak, illetve a fuvardíj kiszámításának módja szempontjából külön jelentősége van a tömeges forgalmat lebonyolító fuvarozó vállalatok díjszabásainak. A szabályzatok és a díjszabások egymáshoz való viszonyát úgy lehet körvonalazni, hogy a szabályzatnak a díjszabásba felvett részei a díjszabás részévé válnak, de a díjszabás emellett tartalmazza az adott fuvarozásfajta egyéb részletes feltételeit, speciális témáit is. Fontos követelmény, hogy a díjszabásokat is megfelelően nyilvánosságra hozzák (kihirdessék), mert azok számos olyan rendelkezést tartalmaznak, amelyeknek ismerete a fuvaroztatók számára igen lényeges lehet.

4. A vasúti áru fuvarozási szerződésekről szóló 153/1996. (X. 15.) Korm. rendelet (V. Korm. r.) hatályát illeti: a vasúti áru fuvarozásra kötött szerződésekre a Ptk. rendelkezéseit az e rendeletbe foglalt kiegészítésekkel kell alkalmazni, és a jogszabály előírásaitól a felek, illetőleg az ún. kiegészítő feltételek csak abban az esetben térhetnek el, ha ezt a jogszabály megengedi [1. § (1) bek.]. A rendelet ui. felhatalmazta a vasúttársaságot, hogy a vasúti áru fuvarozási szerződések - e rendeletben nem szabályozott - részletes feltételeit kiegészítő feltételekben határozza meg. Ezekre a kiegészítő feltételekre a Ptk. általános szerződési feltételekre vonatkozó előírásai az irányadóak [2. § (1)-(2) bek.].

A MÁV Rt. időközben elkészítette, és 1997. január 1. napjával hatályba léptette a közlekedési, hírközlési és vízügyi miniszter által jóváhagyott Áru fuvarozási Üzletszabályzatot, amely tartalmazza a vasúti áru fuvarozási szerződésről szóló 153/1996. (X. 15.) Korm. rendelet 2. §-ában említett kiegészítő feltételeket, valamint a díjszabást.

Az üzletszabályzat a kormányrendelet - 8. fejezetének kivételével - valamennyi szakaszhoz fűzött kiegészítő rendelkezéseket, amelyek a 2. § (1) bekezdésében foglalt felhatalmazásra tekintettel a felek jogviszonyára vonatkozóan kötelező jellegűek.

Előrebocsátás a tárgyalás módjáról és rendszeréről

5. Bár a jelen munka feladata alapvetően a Ptk.-ban megfogalmazott fuvarozási rendelkezések kommentálása, mégis a szabályanyag korrekt bemutatása e körben elkerülhetetlenné teszi az említett Szabályzatok legalapvetőbb tételeivel való foglalkozást is. Adódik ez abból, hogy - mint említettük - a Ptk. az általános, tehát valamennyi fuvarozási fajta vonatkozó rendelkezéseket tartalmazza, viszont a sajátos fuvarozási tevékenységek speciális rendezése a különböző fuvarozási szabályzatokban található meg. E szabályzatok jellegüknél fogva meglehetősen terjedelmesek. (Megjegyzendő, hogy az áru fuvarozási joganyag szinte teljes feldolgozása megtalálható: Bacsonyi-Isépy- Uhlyarik: Áru fuvarozási jog c. kézikönyvében. 1974. és újabb kiadása.) A főleg fuvartechnikai jellegű jogtételek ismertetését a továbbiakban ezért mellőzzük, s a szabályzatok joganyagával csak olyan mélységben foglalkozunk, amelyek a fuvarozási szerződés működése szempontjából leglényegesebb elemek köré csoportosulnak. Ezek pedig a szerződés létrejötte, a szerződés jogi tartalma és a speciális felelősségi rendszer kérdései.

A vasúti, a vízi és légi fuvarozás túlnyomó részben a kifejezetten fuvarozási tevékenység lebonyolítása céljából létrehozott közlekedési vállalatok (MÁV, MALEV stb.) révén valósul meg. A közúton gépjárművel történő áru fuvarozást nem csupán az e célra létesített közforgalmú gépjármű-fuvarozási vállalatok, hanem a gépjárművel rendelkező más gazdálkodó szervezetek és - a jogszabályok által előírt feltételek megléte esetén - magánszemélyek is végezhetnek. Ezeket a feltételeket mindenre kiterjedő hatállyal jelenleg a közúti közlekedési szolgáltatásokról és a közúti járművek üzemben tartásáról szóló, többször módosított 89/1988. (XII. 20.) MT rendelet tartalmazza. (Gépjárművel való fuvarozás egyébként egyaránt a tehergépkocsikkal, dőmperekkel, vontatókkal, darus gépkocsikkal, teher-motorkerékpárokkal stb. végzett szállítás.) A közúti fuvarozást illetően külön is érdemes említést tenni az ún. KÁSZ-ról, amely a közúti árutovábbítási szerződések vonatkozásában a Ptk. fuvarozási szabályanyagát meghatározott vonatkozásokban kiegészíti. A 2/1981. (I. 31.) MT rendelet a közúti árutovábbítási szerződések részben sajátos szabályokat tartalmaz. Az 1. § (1) bekezdés kimondja: „A rendelet hatálya a közúti gépjárművel végzett fuvarozásra, továbbá közúti gépjármű bérbeadására vagy - gépjárművezetővel történő - rendelkezésre bocsátására (a továbbiakban együtt: árutovábbítás) terjed ki.” (A szabályozás néhány különös sajátosságáról, az adott témával összefüggésben, a maguk helyén szólunk.) A teljesség kedvéért viszont itt említjük meg, hogy az említett MT rendelet mintegy új szabályként rendelkezik a 4., illetve az 5. fejezetében a gépjármű bérletről (27. §) és a gépjármű rendelkezésre bocsátásáról, beleértve a teher-taxi rendelkezésre bocsátását is (28-35. §).

Ptk. 488. § (1) Fuvarozási szerződés alapján a fuvarozó díjazás ellenében köteles a küldeményt rendeltetési helyére továbbítani és a címzettnek kiszolgáltatni.

(2) A szerződés a fuvarozás elvállalásával jön létre. Jogszabály kimondhatja, hogy a küldemény átvétele jelenti a fuvarozás elvállalását.

A fuvarlevél

Ptk. 489. § (1) Ha a szerződő felek a fuvarozásról fuvarlevelet állítanak ki, a fuvarlevél bizonyítja a fuvarozási szerződés létrejöttét, illetőleg a küldemény átvételét. Az átvétel napja - míg mást nem bizonyítanak - az a nap, amelyen a fuvarlevelet a fuvarozó aláírta (lebélyegezte).

(2) Jogszabály a fuvarlevél kiállítását - meghatározott alakban és tartalommal - kötelezővé teheti.

(3) A feladó kívánságára a fuvarozó köteles a fuvarlevél általa aláírt (lebélyezett) másodpéldányát a feladónak átadni vagy a küldemény átvételéről elismervényt adni.

A fuvarozási szerződés megkötése

1. A fuvarozási jogviszony megvalósulása szempontjából lényeges jellemző sajátosság, hogy az minden esetben szerződéskötéssel jön létre. A fuvarozás - hasonlóan a Ptk.-ban szabályozott nevesített szerződések túlnyomó többségéhez - alapvetően konszenzuális szerződés, tehát a felek egyező akarattalalkozásán alapul. Ugyancsak a Ptk. általános szabályaival áll összhangban az, hogy - legalábbis főszabályszerűen - a szerződés alakszerűségi előírásokhoz kötve nincs, tehát általában formakényszerszertől mentesen köthető meg.

Ez alól azonban kivétel az ún. keretszerződés. A V. Korm. r. szerint ui. ha a vasúttársaság és a megrendelő (a továbbiakban együtt: felek) nagymennyiségű áru fuvarozására vagy meghatározott időközönként ismétlődő áru fuvarozásra tartós együttműködésüket szabályozó szerződést (keretszerződést) köt, azt írásba kell foglalni. Ha azonban a szerződés teljesítését megkezdték, az írásba foglalás elmaradása a szerződés érvényességét a már teljesített szolgáltatás tekintetében nem érinti.

A fuvarozási szerződés a létrejövétel szempontjából ahhoz a kisszámú szerződéstípushoz tartozik, ahol nem szükségképpen érvényesül a konszenzuális elv, mert a Ptk. 488. § (2) bekezdése felhatalmazza a jogszabályt arra, hogy kimondja: a küldemény átvétele jelenti a fuvarozás elvállalását. Ezzel a felhatalmazással él pl. a vasúti áru fuvarozási szerződésekről rendelkező V. Korm. r. 7. § (2) bekezdése, amikor azt mondja, hogy a fuvarozási szerződés akkor is létrejön, ha a vasúttársaság a küldeményt és a szükséges okmányokat fuvarozás céljából átveszi.

A fuvarozási szerződés létrejöttéhez kapcsolódik a Ptk. 489. § (2) bekezdésének az a rendelkezése, amely szerint jogszabály a fuvarlevél kiállítását - meghatározott alakban és tartalommal - kötelezővé teheti.

Fuvarlevél

2. A fuvarlevélhez kapcsolódó legfontosabb jogkövetkezmények a következők:

a) Ha a szerződő felek a fuvarozási szerződésről fuvarlevelet állítanak ki, a fuvarlevél bizonyítja a fuvarozási szerződés létrejöttét, illetőleg a küldemény átvételét [489. § (1) bek.].

b) Az átvétel napja - míg mást nem bizonyítanak - az a nap, amelyen a fuvarlevelet a fuvarozó aláírta (lebélyegezte) [489. § (1) bek. második mondat].

Részben adminisztratív-technikai, de egyben „garanciális” szabály továbbá, hogy a feladó kívánságára a fuvarozó köteles a fuvarlevél általa aláírt (lebélyezett) másodpéldányát a feladónak átadni vagy a küldemény átvételéről elismervényt adni [489. § (3) bek.].

Az elmondottakból következik, hogy a fuvarlevél a fuvarozási jogviszony lényeges elemeit tanúsító okmány, amely a küldeményt kíséri, és amelyet a címzettnek kézbesíteni kell; másodpéldányát a fuvarozó a feladónak visszaadja, többnyire kifejezetten tanúsítva rajta a küldemény átvételét. A fuvarlevélnek azonban nincsen értékpapír jellege. A küldeménnyel tehát egyfelől nem mindenki rendelkezhet, akinek a kezében a fuvarlevél van, másfelől nemcsak a fuvarlevél birtokában lehet a küldeménnyel rendelkezni. Bizonyítja viszont a szerződés létrejöttét, feltételeit és a küldemény átvételét, de nem zárja ki az ellenbizonyítást. A felek így kizáró rendelkezés hiányában hivatkozhatnak a fuvarlevélbe fel nem vett, szóban megállapított feltételekre is.

Nevesített fuvarfajták speciális szerződéskötési szabályai

5. A Ptk.-ban foglalt szerződéskötési szabályokhoz képest az egyes fuvarozási szabályzatok a különböző fuvarozási fajtákat illetően nem lényegtelen eltéréseket tartalmaznak.

a) A V. Korm. r. szerint a fuvarozási szerződés - a keretszerződés kivételével - akkor jön létre, ha a megrendelést a vasúttársaság visszaigazolja. Megrendelés, illetőleg annak elfogadása hiányában is létrejön azonban a fuvarozási szerződés, ha a vasúttársaság a küldeményt és a továbbításához szükséges okmányt fuvarozás céljából átveszi [7. § (1)-(2) bek.]. Kimondja azonban a V. Korm. r. azt is, hogy a fuvarozásról küldeményként fuvarlevelet vagy a felek megállapodása esetén ezt helyettesítő okmányt kell kiállítani, és a felek eltérő megállapodásának hiányában a fuvarlevelet a fuvaroztató állítja ki [12. § (1) bek.]. A fuvarlevél kötelező tartalmát a 12. § (2) bekezdése határozza meg. A 12. § (1) bekezdéséhez fűzött egyik kiegészítő feltétel szerint a fuvaroztató felelős a fuvarlevélbe vagy az azt helyettesítő okmányba bejegyzett adatoknak és nyilatkozatoknak helyességéért. Viseli mindazokat a következményeket, amelyek abból származnak, hogy valamely nyilatkozat vagy adat hiányzik, illetve a bejegyzett adatok vagy nyilatkozatok valótlanok, szabálytalanok, nem pontosak, hiányosak, vagy nem a számukra rendelt rovatokba vannak bejegyezve. A fuvaroztatót terheli a felelősség a fuvarlevélbe foglalt bejegyzésekért akkor is, ha a fuvarlevelet kívánságra a vasúttársaság alkalmazottja állította ki, és ezt a fuvaroztató ellenőrizte. Ilyen esetben - amikor a vasúttársaság alkalmazottja tölti ki a fuvarlevelet - a fuvarlevél kiállítóját a feladó megbízottjának tekintik, mert a vasút alkalmazottja nem alkalmazotti minőségében, hanem a feladó kérésére, annak megbízásából tölti ki a fuvarlevelet.

b) A közúti gépjármű-fuvarozási szerződések tekintetében egységes szabályozásról nem lehet szó. Eltérő a helyzet attól függően ugyanis, hogy kocsirakományú vagy pedig darabáru-küldeményről van-e szó, további különbséget jelent az ún. gyorsárú-küldemény. Darabáru az a küldemény, amelyet rendszeres darabárus járatra, gyorsáru az, amelyet rendszeres autóbuszjáratra adnak fel. Minden egyéb küldemény kocsirakománynak minősül.

A KÁSZ szerint pedig: „Darabáru-küldemény az 5000 kg-ot el nem érő tömegű olyan áru (árudarabok összessége), amelyet a fuvarozó helységek között az erre kialakított rendszerben egy feladótól egy címzett részére továbbít. A darabáru-fuvarozás útvonalát és eszközét a fuvarozó határozza meg” [2/1981. (I. 31.) MT r. 17. § (1) bek.].

A gyorsárú-küldeményre vonatkozó szerződések megkötésére a jogszabály külön rendelkezést nem tartalmaz, arra tehát a Ptk. általános szabályai az irányadók. A gépjárművel történő kocsirakományú küldemények továbbítására kötött szerződés az érdekeltek akaratmeg egyezését alapuló konszenzuális szerződés, de rendszeres a fuvarlevél kiállítása. A darabáru-küldeményekre a vasútra irányadó szabályzathoz azonos tartalmú rendelkezés érvényes. Ezért a darabáru-küldeményre vonatkozó szerződést reálszerződésnek kell minősíteni, és természetesen a fuvarlevél kiállítása itt is kötelező. A közúti áru fuvarozási szerződés kapcsán feltétlenül utalni kell arra, hogy a 227/2001. (XII. 22.) Korm. rendelet 2002. január 1-jétől kezdődő hatállyal megszüntette a KÁSZ 18. § (1) bekezdésének azt a rendelkezését, amely szerint a darabáru-fuvarozást végző fuvarozó köteles elvállalni a darabáru-küldemény fuvarozását, ha a küldeményhez tartozó egyes árudarabok tömege az 500 kg-ot, hossza a 6 métert, terjedelme a 2x1x1 métert nem haladja meg. Tehát e tekintetben a szerződéskötési kötelezettség megszűnt.

c) A hajófuvarozási szerződések megkötésére szinte teljes egészében a vasúti fuvarozás szabályai érvényesek (HÁSZ 29. cikk).

d) A légi fuvarozást illetően az alapkiindulás a konszenzuális elv érvényesítése.

A kérdésnek gyakorlatilag különös jelentősége nincsen, mert közismert módon a belföldi légi áru fuvarozás volumene szinte elhanyagolhatóan csekély.

A fuvarozási szerződésnek mintegy fogalommeghatározását tartalmazó 488. § (1) bekezdése a következő szerződési elemekről szól: a) az alanyok, b) a szerződés tárgya, c) az ellenszolgáltatás, d) a szerződés kauzája.

a) Az alanyi kör körülhatárolását illetően alaptétel az, hogy a fuvarozási szerződés típusosan hárompólusú jogviszony. Az első póluson az van, aki a küldemény továbbításáról gondoskodik, a második az, aki azt eszközli, végül a harmadikon az, akinek a részére (akihez) a küldemény megérkezik. A fuvarjogi terminológia ezeket feladóként, fuvarozóként, illetve címzettként nevesíti. A három pólus azonban nem jelent szükségképpen három külön alanyt, hiszen gyakori, hogy a feladó és a címzett személye egybeesik, ilyenkor a különböző jogi pozícióknak is természetesen ugyanaz a hordozója (pl. a feladó saját részére, illetve címére küldi el a dolgot). Ha viszont a három pólus „alanyilag” is elkülönül, harmadik személy javára kötött szerződésről van szó. A fuvarnyelv egyébként a feladót (és gyakran a feladót és a címzettet is) fuvaroztatónak nevezi. Már szóltunk arról, hogy fuvarozó az e célra szerveződött gazdálkodó szervezet, így ilyen jogosultsággal rendelkező egyéb gazdálkodó szerv, illetőleg egyéni vállalkozó is lehet.

A feladó és a címzett vonatkozásában a fuvarozási szerződésben való részvétel lehetőségét illetően számba vehető korlátozás nincsen. Nagyban-egészben megszűntek azok a rendelkezésszerű eltérések is, amelyek korábban a gazdálkodó szervezet, illetőleg a magánszemély feladó (címzett) tekintetében érvényesültek.

b) A fuvarozási tevékenység tárgya (pontosan: közvetett tárgya) a küldemény. Elvben bármifajta ingó dolog lehet küldeményként a továbbszállítás tárgya. Arról viszont már volt szó, hogy elsősorban a különböző szabályzatok bizonyos áruk fuvarozás céljából való átvételére abszolút tilalmat (ún. nem fuvarozható tárgyak; „fuvar-forgalomképtelen” dolgok), továbbá relatív tilalmat állapítanak meg (feltételesen fuvarozható tárgyak; „korlátozottan fuvar-forgalomképes” dolgok).

c) A Ptk.-nak a fuvarozási szerződés „fogalommeghatározását” tartalmazó rendelkezése egyértelművé teszi, hogy fogalmilag tipikusan visszerthes szerződésről van szó. Az ingyenesen végzett „szívességi fuvarozások” így nem esnek a fuvarozási joganyag hatálya alá, hanem ingyenes megbízásnak stb. minősülnek. (A fuvardíj mértékéről részletesebben a 499. § magyarázatánál lesz szó.)

d) A fuvarozási szerződés létrejöttének értelme, célja, gazdasági indoka, „kauzája” a küldeménynek a feladási helyről a rendeltetési helyre való továbbítása, illetőleg a címzettnek történő kiszolgáltatása. Az ezzel kapcsolatos kérdéseket a felek jogairól és kötelezettségeiről szóló további témakörrel kapcsolatosan részletezzük.

A felek jogi helyzetével kapcsolatos általános kérdések

3. A felek jogi helyzete szempontjából ténylegesen elsődleges a fuvarozó jogállása. Ennek megfelelően az összefoglaló áttekintésben is elsőként e témával foglalkozunk, majd ezt követően kerül sor a feladóra és a címzettre vonatkozó néhány lényeges szabály - e részben csak címszerű - ismertetésére.

A) A fuvarozó főkötelezettsége következik a Ptk.-nak a fuvarozási szerződés lényegét meghatározó szabályából. A fuvarozó főkötelezettsége voltaképpen kettős csoportosításban foglalható össze, mégpedig a) a küldemény továbbításából, b) a küldeménynek a címzett részére való kiszolgáltatásából fakadóak.

a) A küldemény továbbítása körébe tartozó kötelezettségek:

aa) A fuvareszköz kiállítása megfelelő helyen és időben, továbbá a fuvarozásra megfelelő állapotban [Ptk. 492. § (1) bek.].

ab) A fuvarozás haladéktalan megkezdése [Ptk. 492. § (1) bek.].

ac) A továbbítás a gazdaságosság, a gyorsaság és a biztonság szempontjainak figyelembevételével történjék [Ptk. 493. § (1) bek.].

ad) Teljesítési segéd (más fuvarozó) igénybevételére való széles körű lehetőség (összetett fuvarozás, közvetett fuvarozás stb.), (Ptk. 498. §).

ae) A fuvarozó kötelezettsége a feladó utasításainak figyelembevétele. Ennek a tételnek gyakorlati jelentősége, illetve érvényesülése azonban ténylegesen igen korlátozott. Mivel azonban a kötelezett önállóan fejti ki a tevékenységét, erre nézve utasítást csak szűkített körben köteles elfogadni [Ptk. 493. § (2)-(4) bek.].

af) Ha a küldemény kiszolgáltatásáig (vagy a címzett rendelkezéséig) a feladó megállítja, visszairányítja, más címzettet vagy rendeltetési helyet jelöl meg, a fuvarozó köteles eszerint eljárni. A feladót tehát megilleti a szerződés egyoldalú módosításának a joga; az ezzel járó költségek viszont őt terhelik [496. § (2) bek.].

ag) Amennyiben a fuvarozás akadályba ütközik, a fuvarozó köteles a feladótól haladéktalanul utasítást kérni. Minden lényeges körülményről köteles továbbá a feladót értesíteni (pl. a küldeményt kár érte, a fuvarozási határidő lényeges túllépése várható, a küldemény épsége veszélyben van stb. (494-495. §)).

b) A küldemény kiszolgáltatásával kapcsolatos kötelezettségek:

ba) A fuvarozó köteles a küldemény megérkezésétől a címzettet haladéktalanul értesíteni, az értesítés vétele után a címzett a küldeménnyel rendelkezhet [497. § (1) bek.].

bb) A fuvarozó köteles a küldeményt (és a fuvarlevelet) a címzettnek kiszolgáltatni, feltéve, hogy a fuvardíjat és a költségeket megfizették [488. § (1) bek.].

bc) Ha a küldeményt nem lehet kiszolgáltatni, továbbá, ha azt a címzett nem fogadja el, vagy azt a fuvarozó törvényes zálogjoga alapján visszatartja, köteles erről a feladót értesíteni és a megőrzésről - a felelős őrzés szabályai szerint - gondoskodni [497. § (3) bek.].

A fuvarozó legfontosabb jogosultsága a fuvardíjnak, továbbá bizonyos egyéb költségeknek, járulékoknak követelése. E témakört a 499. § magyarázatánál részletezzük.

B) A feladó és a címzett jogai, illetőleg kötelezettségei a következők:

a) A feladó a fuvarozás megkezdése előtt a szerződéstől minden indokolás nélkül elállhat [496. § (1) bek.].

b) A feladó köteles a küldeményt úgy csomagolni, hogy a csomagolás azt megóvjja, és a küldemény mások személyét vagy vagyonát ne veszélyeztesse.

c) A feladó köteles a fuvarozónak a fuvarozás lebonyolításához szükséges okmányokat átadni; míg ez meg nem történt, a fuvarozó a küldemény átvételét megtagadhatja (491. §).

d) A küldemény berakása többnyire a feladó, kirakása a címzett kötelessége [492. § (2) bek.].

e) A fuvarozóval szembeni igényeket a küldemény megérkezéséről szóló értesítés vétele előtt csak a feladó, ezt követően mind a feladó, mind a címzett érvényesítheti [497. § (4) bek.].

f) A feladó, illetőleg a címzett rendelkezési jogáról - amely a szerződés egyoldalú módosításáig terjedhet - már volt szó [496. § (2)-(3) bek.].

A felek jogai és kötelezettségei

Ptk. 490. § (1) A feladó köteles a küldeményt úgy csomagolni, hogy a csomagolás azt megóvjja, és a küldemény mások személyét vagy vagyonát ne veszélyeztesse.

(2) Ha felismerhető, hogy a csomagolás ezeknek a követelményeknek nem felel meg, a fuvarozó a küldemény továbbítását csak a feladó írásbeli kívánságára és csak akkor vállalhatja, ha az mások személyét vagy vagyonát nem veszélyezteti.

Az áru csomagolása

1. A Ptk. idézett 490. §-ának ismertetett rendelkezéseit a szabályzatok lényegében véve teljesen átveszik.

2. A csomagolással kapcsolatos jogi konzekvenciák szempontjából voltaképpen két fontosabb kérdés merül fel: a) a csomagolás megfelelő volta; b) a csomagolási hiányosság külsőleg megállapítható volta.

a) A csomagolás megfelelőségének eldöntése egyike a legnehezebbeknek. A csomagolás módja áruféleségenként változik, sőt azonos árunál is változhat a csomagolás s fuvarozás módjától függően. Ezért minden árua csomagolási előírást készíteni lehetetlen volna, ilyenek - eltekintve a szabályzatok néhány árua vonatkozó előírásaitól - ma nincsenek. Az alkalmazott csomagolási mód megfelelő vagy részben-egészben meg nem felelő volta tekintetében a bíróságoknak - szakértőkre támaszkodva - kell döntenüik.

Nem lehet a csomagolással szemben olyan követelményt állítani, hogy az óvja meg az árut a megdezsmálás ellen (BH1986. 290.). Másik ügyben elvi élel mondta ki a Legfelsőbb Bíróság, hogy önmagában a csomagolatlanúság nem jelent mentességet a fuvarozó számára az áru sérülése miatti kártérítési perben. Adott ügyben az irányadó tényállás szerint csomagolatlan ajtókat adtak át fuvarozásra. A sérülések kétfélék voltak. Az egyik csoportba azok tartoztak, ahol a sérülés jellege egyértelműen a szakszerűtlen fuvarozásra engedett következtetni (törés), míg a másik csoportba olyanok tartoztak, amelyek a fuvarozással rendszerint együtt járhatnak (dörzsöléses sérülés). A fuvarozó felelősségét csak az előbbi sérülések tekintetében állapították meg (BH1978. 42.).

b) A csomagolás megfelelőségének megállapítása elvben a fuvarozó joga és kötelezettsége, csak így válik lehetővé az, hogy a csomagolás külsőleg felismerhető hiányosságait megállapítsa, illetőleg a fel nem ismerhetőségre a fuvarkár iránti perben mint felelősség alól mentesítő körülményre hivatkozzon.

Végül szinte generális klauzula jellegű rendelkezés az, hogy írásbeli utasítás ellenére sem vállalható a küldemény továbbítása, ha az mások személyét vagy vagyonát veszélyezteti. Tényállási elem tehát, hogy a veszélyeztetés reális volta már a küldemény csomagolásának megvizsgálásakor megállapítható legyen. (Megjegyzendő, hogy ehhez hasonló tilalmat a Ptk. egyéb szerződésfajtáknál is tartalmaz, mint pl. vállalkozás esetében.)

A fuvarozással kapcsolatos előkészítő cselekmények

3. A csomagolásra vonatkozó jogtételek ismertetése után a továbbiakban három olyan témával foglalkozunk, amelyeket egybefoglalóan a „fuvarozást előkészítő cselekményekként” jellemezhetünk. Ezek:

- a) a rakodás,
- b) az áru állapotának vizsgálata,
- c) a küldemény súlyának és darabszámának átvételkor megállapítása.

[Tulajdonképpen negyedik ilyen tevékenységként fogható fel a kocsimegrendelés is. Erről a 492. § (1) bek.-sel összefüggésben szólunk.]

A felsorolt tevékenységekről a Ptk. külön említést nem tesz; a vonatkozó joganyag a szabályzatokban található meg. Mindhárom ténykedésnek viszont jelentősége van a szerződészerű lebonyolítás, illetőleg a szerződésszegési következmények alakulása szempontjából, s nem ritkán az ún. fuvarpercek igen kényes kérdéseit jelentik.

A berakási tevékenységgel kapcsolatosan két bírói állásfoglalás érdemel említést: Szennyezett vasúti kocsik megtöltése, felhasználása súlyos gondatlanság (BH 1983/4. sz. 166.). Ha a kiszolgáltatás előtti vasúti kárjegyzőkönyvből nem állapítható meg a küldeménynek a vasúti kocsiban való elhelyezkedése, úgy a fuvarozási rendellenesség nem zárható ki, és a küldeményben keletkezett töréskárért a vasút felelősséggel tartozik (BH 1987/3. sz. 94.).

Ptk. 491. § (1) A feladó köteles a fuvarozónak a küldemény továbbításához vagy útközben szükséges hatósági kezeléséhez a megfelelő okmányokat átadni. Míg ez meg nem történt, a fuvarozó a küldemény átvételét megtagadhatja.

(2) A fuvarozó köteles az átadott okmányokat megfelelően felhasználni.

Okmányok átadása és felhasználása

A feladó olyan áruk esetében, amelyek vám- vagy adókezelés alá esnek, vagy amelyek szállításához hatósági engedély szükséges stb., köteles a fuvarozót a szükséges kísérő okmányokkal ellátni [491. § (1) bek.]. Itt csak a fuvarozás lebonyolítása során szükséges okmányokról van szó, és nem olyanokról, amelyek a feladó és a címzett mint szállító és megrendelő viszonyában jelentősek. A mulasztás következményeiről az 501. § e) pontja rendelkezik.

Ha a küldeménytől a fuvarokmányok „elváltak”, s ennek folytán a vasút a küldeményt a címzettnek nem tudta kiszolgáltatni, hanem más részére értékesítette, felelőssége a kiszolgáltatási akadályok esetére irányadó szabályok helyett a küldemény elveszésére vonatkozó rendelkezések szerint áll fenn (BH 1993/1. sz. 50.).

Az álláspénz - ha azzal összefüggésben keletkezik, hogy a feladó a fuvarozáshoz a határátlépéshez stb. szükséges okiratokat nem bocsátja a fuvarozó rendelkezésére - a feladót terheli (LB Gf. III. 32002/1994. - BH 1996/9. sz. 490.).

A vasúttársaság - jogszabály eltérő rendelkezése hiányában - nem köteles vizsgálni, hogy az áru fuvarozásához vagy útközben történő hatósági kezeléséhez szükséges iratok helyesek, szabályosak és elegendőek-e, a rátekintéssel megállapíthatóan hiányos iratokat azonban csak a fuvarlevélben bejegyzett fenntartással veszi át (V. Korm. r. 14. §).

Ptk. 492. § (1) A fuvarozó köteles a fuvarszekőzt a megfelelő időben és helyen, fuvarozásra alkalmas állapotban kiállítani, és - ha jogszabály másképpen nem rendelkezik - a fuvarozást haladéktalanul megkezdeni.

(2) A küldemény berakása a feladót, kirakása a címzettet terheli, ha jogszabály másképpen nem rendelkezik.

(3) Ha a fuvarozó a küldemény átvétele előtt a megfelelő fuvarszekőz kiállításával késlekedik, a feladó elállhat és

a) kártérítésként a berakás eredménytelen megkísérléséből eredő költségeket, valamint a más fuvarozónak kifizetett fuvardíjtöbbletet követelheti;

b) a küldemény elveszése vagy megsemmisülése, illetőleg késedelemből származó értékcsökkenése (megrongálódás, áru megromlása) esetében pedig követelheti a küldeménynek az értékét, illetőleg az értékcsökkenést. Ezt a jogát azonban csak akkor érvényesítheti, ha a fuvarozóval közölte a küldemény tárgyát, vagy arról a fuvarozó enélkül is tudott, vagy tudnia kellett.

(4) Ha a feladó késlekedik a berakással, a fuvarozó kárának megtérítését követelheti, és el is állhat a szerződéstől.

Fuvarszköz kiállítása

1. A fuvarszköz megfelelő időben és helyen történő kiállításával kapcsolatos kötelezettség megszegésének következményeit a 492. § (3) bekezdése részletezi; erről az említett rendelkezéshez kapcsolódó magyarázatban szólunk. Itt tárgyalandó téma viszont az az előírás, hogy a fuvarszközt a fuvarozónak fuvarozásra alkalmas állapotban kell kiállítania. Az „alkalmasság” kritériumait a szabályzatok tartalmazzák, mint pl. a V. Korm. r. 9. §-a.

Berakás, kirakás

2. Az a körülmény, hogy a Ptk. a berakodást a feladó, a kirakodást pedig a címzett feladatává teszi, természetesen nem akadályozza annak, hogy a felek másként állapodjanak meg. A vasúti áruszállítást szabályozó V. Korm. r. 10. §-a szerint a berakást és a kirakást is a fuvarozó (vasút) elvállalhatja. A fuvarlevélen azonban szükséges rögzíteni, hogy a berakodást, illetve a kirakodást melyik szerződő fél végzi.

Közúti fuvarozás esetén, ha jogszabály a rakodási időket nem szabályozza, a gépkocsi rakodását annyi idő alatt kell befejezni, amennyi megfelelő gondos, de intenzív munkavégzés mellett az adott áruféleség rakodásához szükséges (LB Gf. III. 32002/1994. - BH1996. 490.).

A be-, illetőleg kirakodásra megszabott határidők részletezését egyébként - mint kimondottan fuvartechnikai fontosságúakat - e helyen mellőzzük. Jogi jelentősége, illetőleg következményei vannak viszont - az egyébként miniszteri rendelkezésben megállapított - határidők elmulasztásának. (A berakással kapcsolatos két bírói állásfoglalást egyébként a 490. §-hoz fűzött magyarázatunk végén már közöltük.)

Részint ide kapcsolódó viszont a BH 1984. évi 2. számában 74. sorszám alatt közzétett állásfoglalás, amely szerint: „Súlyosan esik a közúti fuvarozó terhére, ha az indokolatlanul megtagadja a küldemény tartalmának megvizsgálásánál az átvevővel való együttműködést.”

Kocsiálláspénz, fekbér

3. A kocsiálláspénz, illetőleg a fekbér a fuvarozás körében alkalmazott két sajátos szankció. A kocsiálláspénz a vasúti kocsinak és a vágánynak a megállapított határidőnél hosszabb használatért számított mellékdíj, a fekbér pedig a vasúti terület használatáért számított mellékdíj.

Mindkettőnek kirovása független a fuvaroztató vétkességétől, és arra szolgáló anyagi ösztönző eszköz, hogy a fuvaroztatók kötelezettségeiknek (berakás, kirakás, elvitel stb.) időben tegyenek eleget.

Visszont ha az átvevő a küldeményt a kirakási határidő alatt azért nem tudja kirakni, mert ebben őt erőhatalom akadályozza, a MÁV erre az időre kocsiálláspénzt nem jogosult felszámítani (BH 1972/2. sz. 7011.).

A kiállítás és a berakás késedelmének szankciói

4. A fuvarozó szerződésszegése főként késedelembe, a küldemény elveszésében, elpusztulásában vagy pedig a mellékkötelezettségek nem teljesítésében állhat (utasítások nem követése, értesítési kötelezettség elmulasztása, okmányok fel nem használása stb.). A feladó és a címzett szerződésszegése - a díj és a költségek meg nem fizetésén kívül - főként a csomagolás, berakás, kirakás stb.anyag vagy késedelmes elvégzésében jelentkezhet.

a) A fuvarozó késedelme kétféleképpen állhat be: mások a jogkövetkezményei annak, ha a küldemény átvétele előtt késedelembe esik a megfelelő fuvarszköz kiállításával, és másként alakulnak a jogkövetkezmények a fuvarozás lebonyolításában jelentkező késedelem esetében. A jelen részben csupán az első változattal foglalkozunk. A 492. § (3) bekezdése egyrészt az elállási jogot, másrészt a kártérítési igényt biztosítja. A kártérítés ebben az esetben a következő elemekből állhat: a berakás eredménytelen megkísérléséből eredő költségek és a más fuvarozónak kifizetett fuvardíjtöbblet, ha pedig a küldemény elvész vagy megsemmisül, annak a rendeltetés helyén fennálló értéke, feltéve, hogy a fuvarozó tudott a küldemény tárgyának mibenlétéről, és a feladó bizonyítja, hogy ő nem felelős a kárért.

Az 1959. évi IV. tv. a kártérítés kötelezettségét csak a küldemény elveszése vagy megsemmisülése esetére szólóan állapította meg. Az 1977. évi IV. tv. ezt kiegészítette a késedelemből származó értékcsökkenés (megrongálódás, áru megromlása) tényállására is.

A fuvarszköz késedelmes kiállítása voltaképpen a jogosult késedelme: ezért elvileg a szerződés tárgyának késedelem ideje alatti megsemmisüléséért is a fuvarozó felelős. Ezt a felelősséget a 492. § (3) bekezdésének b) pontja meg is állapítja, de a fuvarozási szerződések sajátosságaira figyelemmel a kártérítési igény érvényesítését bizonyos feltételekhez köti. Az az általános szabályokból is következik, hogy a feladó hibájából bekövetkező kár a fuvarozót a felelősség alól mentesíti. Különbség viszont az általános szabályokhoz képest az, hogy a bizonyítás terhe a károsultra hárul.

A kártérítési igény továbbá csak akkor érvényesíthető a fuvarozóval szemben, ha a feladó a fuvarozóval közölte a küldemény tárgyát, vagy a fuvarozó e nélkül is ismerte azt, vagy legalábbis ismernie kellett. E rendelkezés hiánya visszaélésekre vezethetne, hiszen a feladó a többfajta elpusztult dolga közül rendszerint a legértékesebből állítaná, hogy a fuvarozóval azt volt szándékában elszállíttatni. A 492. § (2) bekezdésének a) és b) pontjában foglalt igények egyébként csak a fuvarozó által még át nem vett küldemény tekintetében illetik meg a feladót: az átvétel utáni jogkövetkezményeket az 501-503. §-ok tartalmazzák, a fuvarozás megkezdése előtti elállási jogról pedig a 496. § (1) bekezdése rendelkezik (min. ind. I.).

b) A Ptk. 492. § (4) bekezdése szankciókkal sújtja a feladó általi késedelmes berakást: a fuvarozó elállásra és azzal együtt vagy attól függetlenül a kártérítés követelésére jogosult.

Ptk. 493. § (1) A fuvarozónak a küldemény továbbításában a gazdaságosság és a küldemény biztonságának figyelembevételével kell eljárnia.

(2) A fuvarozó köteles a feladó utasításait követni. Jogszabály azonban a feladó utasítási jogát korlátozhatja.

(3) Ha a fuvarozó olyan utasítást kap, amely veszélyezteti a fuvarozás gazdaságos, gyors és biztonságos teljesítését, köteles erre a feladó figyelmét haladéktalanul felhívni.

(4) Ha a feladó az utasítást írásban megismétli, a fuvarozó köteles azt a feladó veszélyére és költségére végrehajtani; meg kell azonban tagadnia az utasítás teljesítését, ha annak végrehajtásával veszélyeztetné mások személyét, vagy megkárosítaná mások vagyonát.

Jegyzet: A Ptk. 493. § (4) bekezdése az 1993. évi XCII. törvény 40. § (4) bekezdés a) pontjának megfelelően módosított szöveg.

Gazdaságos, biztonságos továbbítás

1. A 493-497. §-ok a küldemény továbbításával kapcsolatos ténykedéseket, illetőleg az ezekhez fűződő jogokat és kötelezettségeket állapítják meg. A legáltalánosabb követelmény az, hogy a fuvarozónak a küldemény továbbításában a gazdaságosság és a biztonság figyelembevételével kell eljárnia [493. § (1) bek.]. A jogtétel tulajdonképpen úgy is értelmezhető, mint a teljesítésről szóló 277. § a szerződő felekre vonatkozó és az együttműködési kötelezettséget általánosan megállapító rendelkezésének a fuvarozás körében érvényesülő egyik nevesített esete. A gazdaságosság - ebbe beleértve általában a gyorsaságot [493. § (3) bek.] - és a biztonság szempontjainak egyidejű megvalósulása konkrét fuvarozás esetében nem mindenkor lehetséges; adott esetben az egyik korlátozhatja vagy éppen kizárhatja a másik követelmény hatékonyságát. A különböző érdekek célszerű egyeztetésére a Ptk. ad a szabályzatok számára felhatalmazást - ha nem is közvetlenül, de - a 493. § egész „szellemének” figyelembevételével.

A feladó utasításai

2. A fuvarozó kötelezettsége a feladó utasításainak figyelembevétele. A 493. § (2) bekezdésének második mondata ezért kifejezetten megengedi a jogszabály rangjára emelt szabályzatok részére az utasítási jog korlátozását. Lényeges szempont, hogy a feladó utasítása adott esetben ellenkezhessen a „gazdaságos, gyors és biztonságos” fuvarozással. Törvényi előírás ezért az, hogy az előbbi szempontokkal ellentétes utasítás célszerűtlen voltáról a fuvarozó mint szakember köteles a rendszerint nem szakember feladót haladéktalanul felvilágosítani. Ha a feladó az utasítást ennek ellenére írásban megismétli, a fuvarozó - főszabályszerűen - köteles azt teljesíteni. Különös magyarázatra sem szorul azonban az a tv.-i előírás, hogy az írásban megismételt utasítást sem szabad tudomásul venni a fuvarozónak akkor, ha annak végrehajtása mások személyét veszélyeztetné, vagy megkárosítaná mások (pl. más fuvaroztató) vagyonát.

Ptk. 494. § (1) Ha a fuvarozás akadályba ütközik, a fuvarozó köteles a feladótól haladéktalanul utasítást kérni; a fuvarozó e kötelezettségét jogszabály korlátozhatja és ki is zárhatja.

(2) A feladó a fuvardíjnak az akadály felmerültéig járó arányos részét és a fuvarozó költségeit köteles megfizetni, amennyiben azok meg nem fizetésével gazdagodnék, továbbá akkor is, ha a fuvarozó bizonyítja, hogy az akadályt a fuvarozás körén kívül felmerült ok idézte elő.

Fuvarozási akadályok

1. A fuvarozás körében felmerülő akadályok három csoportba sorolhatóak: a) felvételi akadályok, amelyek tehát már a fuvarozási szerződés megkötésekor fennállnak, b) fuvarozási akadályok (pontosabban szorosabb értelemben vett fuvarozási akadályok), amelyek a fuvarozási szerződés megkötése után, de még a küldemények megérkezése előtt, tehát a küldemény továbbításának időszakában merülhetnek fel, c) úgynevezett kiszolgáltatási akadályok.

Az a) alatti esettel a szerződés megkötése c. részben már foglalkoztunk; a c) alattival pedig a 497. § magyarázatánál fogunk foglalkozni.

2. A Ptk. 494. § (1) és (2) bekezdése tehát a b) pont szerinti tényállást fogja át. Sem a Ptk., sem egyéb joganyagok az akadályozó körülményeket nem részletezik; ez egyébként az akadályok sokfélesége és eltérő természete miatt aligha volna lehetséges. Ilyen akadály lehet természeti esemény (pl. árvíz), üzemi ok (pl. forgalmi torlódás), feladói magatartás (pl. nem megfelelő kíséroriatok mellékelése) stb.

A kiinduló főszabály az, hogy amennyiben a fuvarozás akadályba ütközik, a fuvarozó köteles a feladótól haladéktalanul utasítást kérni. A 494. § (1) bekezdésének második fordulata szerint azonban a jogszabály a fuvarozók kötelezettségét korlátozhatja és ki is zárhatja. Ennek indokai ugyanazok, mint amelyekkel a 493. § (2) bekezdésével összefüggésben már foglalkoztunk. Tételes eltérést jelent viszont a két szabály között az, hogy míg az előbbi csak a korlátozásra teremt meg a lehetőséget, addig a 494. § (1) bekezdés a teljes kizárást is megengedi.

Ami pedig a konkrét jogkövetkezményt jelenti, arról a 494. § (2) bekezdése szól. Így ha a fuvarozás befejezése akadályba ütközik, a díj arányos részét és a fuvarozó költségeit annyiban kell megfizetni, amennyiben azok meg nem fizetésével a feladó gazdagodnék (pl. a fuvarozó a küldeményt már meghatározott útszakaszon továbbította, s a fuvaroztatónak innen kell továbbszállítania azt). Az ezt meghaladó részt akkor, ha a fuvarozó bizonyítja, hogy az akadályt a fuvarozás körén kívül felmerült ok idézte elő, ebben a vonatkozásban tehát a fuvaroztató a veszélyviselő.

Ugyanakkor jogosulatlannak minősítette a Legfelsőbb Bíróság a kocsiálláspénz felszámítását, amikor a fuvarozó azért nem tudta az árut továbbítani, mert időközben áruszállítási tilalmat rendeltek el. Az embargó mind a két fél érdekkörén kívül eső körülmény, ezért kocsiálláspénzt nem lehetett felszámolni (BH1998. 41.).

Ptk. 495. § (1) A fuvarozó köteles a feladót a fuvarozás lebonyolításával kapcsolatos minden lényeges körülményről haladéktalanul értesíteni. Az ennek elmulasztásából eredő károkért felelős.

(2) Az értesítési kötelezettség különösen akkor áll fenn, ha a küldeményt kár érte, ha a fuvarozási határidő lényeges túllépése várható, ha a küldemény épsége veszélyben van, vagy ha a küldemény kiszolgáltatása nem lehetséges.

(3) Az értesítési kötelezettséget jogszabály korlátozhatja.

A fuvarozó értesítési kötelezettsége általában minden lényeges körülményre vonatkozik, amely a fuvarozás lebonyolításával kapcsolatos. A „lényeges körülmények” taxatív körülhatárolása vagy felsorolása természetesen nem valósítható meg, de nem is volna célszerű. A hangsúly a „lényeges” kitételen van; a 495. § (2) bekezdésének példálózó felsorolása alapján általában ilyennek minősül az, ha a küldeményt kár érte; ha a fuvarozási határidő lényeges túllépése várható; ha a küldemény épsége veszélyben van; ha a küldemény kiszolgáltatása nem lehetséges.

Az értesítési kötelezettségről a 497. § (1) és (3) bekezdése is szól a küldemény kiszolgáltatásával kapcsolatosan. Erről az e rendelkezésekhez fűzött magyarázatban szólnunk.

Ptk. 496. § (1) A feladó a fuvarozás megkezdése előtt a szerződéstől elállhat, köteles azonban a fuvarozó kárát megtéríteni.

(2) A feladót a küldemény kiszolgáltatásáig, illetőleg amíg a címzett a küldeménnyel nem rendelkezett, megilleti az a jog, hogy a küldeménnyel rendelkezék. Ebben a jogkörében a küldeményt útközben feltartóztathatja, visszairányíthatja, más címzettet vagy rendeltetési helyet jelölhet ki.

(3) A feladót terheli az utólagos rendelkezésével felmerült díjtöbblet és költség.

Elállás

1. A 496. § (1) bekezdése a feladót általános érvénnyel jogosítja fel a szerződéstől való elállásra, amennyiben a fuvarozási tevékenység még nem kezdődött meg.

Hangsúlyozni kell, hogy az adott törvényhely szerint a szerződés megkötését követően, de a tényleges fuvarozás megkezdését megelőzően érvényesíthető elállásról van szó. Ha a fuvarozást a fuvarozó megkezdte, a feladó ilyen irányú jogára, illetve lehetőségére a 496. § (2) bekezdésében foglaltak lesznek az irányadók. [A rendelkezés tehát pl. tartalmilag lényegesen különbözik a Ptk. 395. § (1) bekezdésétől, amely a vállalkozási szerződés körében a megrendelő számára a szerződéstől való bármikori elállás jogát biztosítja.]

A feladó ugyan elállhat, köteles azonban a fuvarozó kárát megtéríteni. Az említett jogtétel kifejezett kimondása már csak azért is helyeslehető, mert itt nem szankciós típusú, tehát a fuvarozó valamely kötelezettségszegése miatti elállásról van szó [mint a 492. § (3) bek. esetében], hanem - amint említettük - indoklás nélküli, feltétlen elállási lehetőségről.

Utólagos rendelkezéssel történő módosítás

2. A Ptk. 496. § (2) bekezdése sorolja fel a feladó utólagos rendelkezésével történő szerződésmódosítás alapeseteit. Eszerint a feladó jogkörébe tartozik annak követelhetése, hogy a fuvarozó a küldeményt *a)* útközben tartóztassa fel; *b)* fuvarozza vissza a feladás helyére; *c)* más átvevőnek szolgáltatassa ki; *d)* más rendeltetési helyre fuvarozza. A szabályzatok a témával viszonylag részletesen foglalkoznak.

A Ptk. 496. § (3) bekezdése szerint az utólagos rendelkezéssel felmerült díjtöbblet és a költség a feladót terheli. Az utólagos rendelkezés ugyanis többnyire olyan többletkiadást jelent, amelyet a fuvarozó a díj megállapításánál nem vehetett figyelembe.

Ptk. 497. § (1) A fuvarozó a küldemény megérkezéséről a címzettet haladéktalanul köteles értesíteni. Az értesítés vétele után a küldemény a címzett rendelkezésére áll.

(2) A küldemény megérkezéséről szóló értesítés vétele előtt a címzett a küldemény biztonsága és az átvétel előkészítése érdekében utasításokat adhat a fuvarozónak. Az utasítások a fuvarozót csak akkor kötelezik, ha nem ellentétesek a feladó rendelkezéseivel. Az utasításokból eredő költség a címzettet terheli. Jogszabály a címzett utasításadási jogát korlátozhatja.

(3) Ha a küldeményt nem lehet kézbesíteni, vagy a címzett az átvételkor esedékes követeléseket nem egyenlíti ki, a fuvarozó köteles a feladót haladéktalanul értesíteni és a küldeményt a felelős őrzés szabályai szerint megőrizni.

(4) A küldemény megérkezéséről szóló értesítés vétele után a fuvarozó elleni igényeket a feladón kívül a címzett is érvényesítheti. Bármelyik fél részéről történt érvényesítés a másik félnek ezt a jogát megszünteti.

Értesítés

1. A kiszolgáltatás alapvetően a címzett részére, illetőleg kezéhez történik. Ennek viszont adminisztratív-technikai feltétele, hogy ő a küldemény megérkezéséről értesüljön. A 497. § (1) bekezdése a haladéktalan értesítési kötelezettséget írja elő a fuvarozó számára. A 497. § (1) bekezdésével kapcsolatosan említendő, hogy az 1959. évi IV. tv. szövegében volt egy olyan kitétel, hogy a címzett „a fuvardíj és költségek megfizetése ellenében” követelheti a küldemény és a fuvarlevél kiszolgáltatását. Az 1977. évi IV. tv. ezt a szövegrészt elejtette. Nem érdemi változásról van azonban szó, hanem a 488. § (1) bekezdésének, a 497. § (3) bekezdésének, továbbá a 499. § (1) bekezdésének rendelkezéseiből - külön kimondás nélkül is - önként következő jogtételről.

A kiszolgáltatás technikai módozataira vonatkozóan a szabályzatok igen részletes rendelkezéseket tartalmaznak, beleértve a fuvarlevél kiváltását is.

2. Már e helyen - összefoglalóan - előre bocsátjuk: ha a kiszolgáltatás akadályba ütközik (pl. a címzett nem található; megtagadja az átvételt stb.), a vasút a küldeményt tárolja, majd meghatározott időn belül a küldeményt értékesíti, és a befolyt vételárat a tárolási költségek levonása után a feladónak átutalja.

A vasút fekbért követelhet akkor is, ha a fuvaroztató kívánságára vagy magatartására visszavezethető okból (sőt bizonyos esetekben mindeztől függetlenül) a küldeményt tárolni kell; ha pedig ugyanilyen okokból kocsit hever kihasználatlanul, kocsialámpénzt kell fizetni.

Súly, darabszám és tartalom megállapítása a kiszolgáltatáskor

3. A fuvarozói felelősség szempontjából a súly-, a darabszám és a tartalom kirakáskori megállapítása igen jelentős, hiszen voltaképpen ekkor derül ki: a fuvarozó eleget tett-e vállalt kötelezettségének, azaz a rábízott küldeményt szerződésszerűen, tehát a feladáshoz képest változatlan állapotban és mennyiségben fuvarozta-e el rendeltetési helyére. Egyik kulcskérdés így a küldemény súly- és darabszámának, továbbá tartalmának a rendeltetési állomáson történő megállapítása.

Az ide tartozó legfontosabb jogtételeket a Ptk. nem részletezi, de a V. Korm. r. [23. § (4) bek. c) pont és 25. § (5) bek.] annál inkább. Így például vasúti áru fuvarozás esetén, ha az átvételre jogosult azt állítja, hogy a fuvareszköz, a küldemény, vagy a csomagolás hiányos vagy sérült, akkor a küldeményt fenntartással veszi át. Ilyen esetben a jogosult és a vasút közös vizsgálatot tart, amelyben részvételét a vasúttársaság nem tagadhatja meg.

Amennyiben a közös vizsgálat a vasúttársaság felelősségét állapítja meg, a fuvarozató általánosan kártérítésre tarthat igényt.

A rendelkezésre jogosult a fenntartását a kiszolgáltatás után is érvényesítheti, ha a küldeménynek a kiszolgáltatáskor fel nem ismerhető, de utólag felfedezett olyan hiányossága van, amely állítása szerint a fuvarozás ideje alatt keletkezett. A rendelkezésre jogosultnak a kiszolgáltatáskor fel nem ismerhető hiba esetén három nap áll rendelkezésre a fenntartás tényének a közlésére (V. Korm. r. 26. §).

A KÁSZ 12. §-a szerint, ha az áru kiszolgáltatásakor az átvevő kármegállapítást kér, a fuvarozó az árut megvizsgálja, és erről jegyzőkönyvet vesz fel. A jegyzőkönyv másolatát a fuvarozató kapja. Annak érdekében, hogy a fuvarozó a kármegállapítást valóban elvégezze, az átvevőt feljogosítja a jogszabály arra, hogy mindaddig megtagadhatja az áru átvételét, amíg a fuvarozó a sérülést vagy hiányt nem igazolja, illetve jegyzőkönyvet nem vesz fel.

Hajófuvarozás esetében a rendeltetési állomáson a címzett írásban átadott kérelmére darabáru esetében mindig, a 15000 kg-ot meg nem haladó részrakomány súlyát és darabszámát a fuvarozó díjazás ellenében köteles megállapítani. Mindez a kötelezettség akkor terheli a fuvarozót, ha ez a rendes üzemmenetben zavart nem okoz, és az áru természete ezt lehetővé teszi. A 15000 kg-ot meghaladó rakomány esetében a fuvarozó csak külön megállapodás esetében állapítja meg a kiszolgáltatott súlyt (HÁSZ 42. cikk 1. §).

A légi fuvarozás szabályairól szóló 26/1999. (II. 12.) Korm. rendelet 17. §-a szerint a fuvarozó köteles jegyzőkönyvet felvenni és a feladó/vagy címzett rendelkezésére bocsátani, ha észleli, hogy a küldemény hiányos vagy sérült, továbbá ha a küldeményt a fuvarozó nem tudja kiszolgáltatni a szerződésben meghatározott határidőben. Meg kell jegyezni, hogy a címzett elveszítettnek tekintheti a küldeményt, és az ezzel kapcsolatos jogait érvényesítheti, ha a fuvarozó a szerződésben vállalt határidőt követő 30 napon belül a küldeményt nem tudja kiszolgáltatni.

4. A fuvarozó részéről a címzettnek (átvevőnek) küldött értesítés leglényegesebb joghatása az, hogy az értesítés vétele után a küldemény a címzett rendelkezésére áll. A 497. § (2) bekezdése viszont ezt megelőzően is ad bizonyos - és nem kis jelentőségű - jogosultságokat a címzett számára. Ilyen jogosultság az, hogy a címzett a) a küldemény biztonsága, továbbá b) az átvétel előkészítése érdekében utasításokat adhat a fuvarozónak. Ennek hiányában a szükséges intézkedéseket a címzettnek a - rendszerint távol tartózkodó - feladón keresztül kellene eszközölnie, s ez igen csak életszerűtlen helyzethez vezetne. Nagyon is életszerű viszont az, hogy az utasítások a fuvarozót csak akkor kötelezik, ha nem ellentétesek a feladó rendelkezéseivel; más szóval a címzettnek a feladó utasításaival ellentétes rendelkezéseit a fuvarozó nem veheti figyelembe.

Kiszolgáltatási akadály

5. Ismertettük már, hogy a fuvarnyelv - s ennek megfelelően a fuvarjogi szabályozás is - a fuvarozással kapcsolatosan felmerülő akadályok tekintetében lényegesen különböztet „felvételi”, „fuvarozási”, továbbá „kiszolgáltatási” akadály között. Az első kettőként említett már foglalkoztunk. A továbbiakban a kiszolgáltatási akadályról lesz szó.

Kiszolgáltatási akadályról akkor beszélhetünk, ha a küldemény a rendeltetési helyre megérkezett, és meg is van, de a fuvarozó azt a címzettnek különböző okból nem képes kiszolgáltatni. (Az ilyen küldeményeket szokás egyébként „kézbesíthetetlen” küldeménynek is nevezni.) Hangsúlyozzuk tehát: a most tárgyalt tényállás esetében a küldemény sértetlenül a rendeltetési helyén van, s csupán annak a címzett részére történő átadása ütközik valamilyen objektív akadályba. Ha ugyanis a küldemény egészen vagy részben nincs meg, akkor teljes vagy részleges elveszés esete áll fenn, a két tényállás tekintetében lényeges szabályozásbeli különbség áll fenn. (Az elvesztésről, annak jogi következményeiről az 505. §-sal kapcsolatban szólunk.) Példászerűen felsorolva néhány leggyakoribb kiszolgáltatási akadályt: a címzett nem található, mivel elköltözött vagy a fuvarlevél szerinti cím pontatlan stb. (Követelmény ugyan, hogy a fuvarozó tudakozódjon az átvevő után az általánosan elvárható utánjárással, de aránytalan erőfeszítéseket nem kell tennie.) Nem ritka kiszolgáltatási akadály továbbá, hogy az átvevő a küldemény átvételét egyértelműen megtagadja. A visszautasításra a címzettnek joga van, s azt indokolni sem köteles; megalapozottságát a fuvarozónak nem is kell vizsgálnia. Más a helyzet, ha az átvevő a fuvarlevelet már átvette, s ezután tesz visszautasító nyilatkozatot: a címzettnek a fuvarozási szerződésbe való belépése folytán ilyenkor már nem kiszolgáltatási akadályról, hanem az elvitel késleltetéséről van szó (vö. Bacsonyi-Iséphy-Uhlyarik: Áru fuvarozási jog. 1974. 482. o.).

A kiszolgáltatási akadály felmerülte folytán a fuvarozó elsődleges kötelezettsége a feladó haladéktalan értesítése és tőle utasítás kérése. A feladó részéről történő utasítás tartalma ugyan nincs korlátozva, de elvileg kétfajta intézkedés képzelhető el: a) A feladó a szerződés végrehajtását az eredeti tartalom szerint kívánja, azaz az akadály elhárítását igényli, illetve ad ahhoz segítséget (pl. közli az átvevő pontos címét). b) A kiszolgáltatási akadály elhárítását a szerződés módosításával kívánja megoldani, pl. úgy, hogy a küldeményt átirányítja, értékesítésére ad utasítást, beraktározását kéri stb.

A kiszolgáltatási akadállyal kapcsolatos másik követelmény az, hogy a küldeményt a fuvarozó a felelős őrzés szabályai szerint tartsa birtokában. Ennek folytán az őrizetről a feladó költségére és veszélyére kell gondoskodni. Nagyon lényeges ezzel kapcsolatosan az, hogy a felelős őrzéssel a speciális fuvarozói felelősség megszűnik, és a fuvarozót a polgári jogi általános, tehát a felróhatóságon alapuló [339. § (1) bek.] felelősség terheli. Ha viszont a feladó az akadály megszüntetésére végrehajtható utasítást ad, ennek kézhezvétele időpontjától a fuvarozóra ismét az 501. § szerinti fokozott felelősségi szabályok vonatkoznak.

A Ptk. 497. § (4) bekezdése szerint a küldemény megérkezésétől szóló értesítés vétele után a fuvarozó elleni igényeket a feladón kívül a címzett is érvényesítheti. Bármelyik fél részéről történt érvényesítés a másik félnek ezt a jogát megszünteti. E szabály magyarázatával az 504. §-sal összefüggésben szólunk. Végül az ítélkezési gyakorlatból: „közúti árutovábbítási szerződés esetén fuvarjogi szempontból a küldeményt téves kiszolgáltatás folytán is elveszítettnek kell tekinteni” (BH1984. 201.).

Ptk. 498. § (1) A fuvarozó a küldemény továbbítását más fuvarozóra is bízhatja.

(2) A fuvarozásban résztvevő fuvarozók egyetemlegesen felelősek, ha azonban a további fuvarozókat a feladó jelölte ki, minden fuvarozó önállóan felel.

(3) Több fuvarozó közreműködése esetében mindegyik fuvarozó követelheti az őt illető díj és költségek kiegyenlítését. Az első fuvarozó azonban érvényesítheti a feladóval szemben az őt követő, az utolsó fuvarozó pedig a címzettel szemben az őt megelőző fuvarozók díj- és költségkövetelését.

Több fuvarozó közreműködése

1. A „más részére” történő tevékenység kifejtését jelentő kötelmi viszonyok egyik jellegzetessége, hogy a kötelezett széles körben vonhat be harmadik személyeket az általa vállalt feladat elvégzésébe. Ennek megfelelően a fuvarozó elvben nagymértékben jogosult más fuvarozó igénybevételére (pl. a küldemény továbbítása részben vasúton a MÁV által, részben közúton közúti fuvarozó által történik).

2. Több fuvarozó vesz részt mindenekelőtt a fuvarozás lebonyolításában akkor, ha maga a feladó az, aki az út meghatározott részeire közvetlenül több fuvarozóval szerződik. Ilyenkor az egymás követő részfuvarozók között jogviszony nem is jön létre; valamennyi közvetlenül a feladóval áll kapcsolatban, és mindegyikük csak a saját magatartásáért tartozik felelősséggel. Részben hasonló a helyzet akkor is, ha a további fuvarozókat a feladó jelölte ki. Figyelemmel arra, hogy ezekben az esetekben a közösen történő fuvarozásra az eredeti fuvarozót a feladó utasítása kényszeríti, ő a többiek tevékenységéért annál kevésbé tartozhat felelősséggel, mert azokat nem ő választotta, hanem a feladó jelölte ki [498. § (2) bek.]. (Vö.: Ptk. min. ind. I.)

A fuvarozói tevékenység, illetőleg a fuvarozást lebonyolító „több fuvarozó” jogi pozíciója szempontjából egészen más a helyzet viszont, ha a fuvarozó az egész fuvarozás lebonyolítására vállalkozott, de maga helyett más vagy másokat vesz igénybe. Nagyon jelentős különbséget jelent e tényállás jogi szabályozásában továbbá az, hogy a) a fuvarozásban részt vevő közvetett fuvarozókkal szembeni fuvaroztatói igényről vagy b) az összetett fuvarozásban részt vevő fuvarozók részéről a fuvaroztatóval szembeni igényről van-e szó.

a) A fuvarozásban részt vevő fuvarozók felelőssége - az előbbieken már tárgyalt azon kivételtől eltekintve, amikor a további fuvarozókat a feladó jelölte ki, és így azok önállóan felelnek - egyetemleges. A jogosult számára ugyanis szinte megoldhatatlan nehézséget vagy legalábbis hosszas utánjárást igényelne annak megállapítása, hogy a káresemény hol, melyik útszakaszon és mely fuvarozó és a „több fuvarozó” jogi kapcsolatára vonatkozik; a belső viszonyban tehát - az egyetemlegességi általános szabályoknak megfelelően (Ptk. 337-338. §) - a teljesítő fuvarozót regressz igény illeti meg.

Idevágóan állapította meg a Legfelsőbb Bíróság a G. törv. III. 30744/1985. sz. határozatában: „I. A darabáru-küldeménynek közúti gépjármű-fuvarozó által gyűjtővagonban vasútra történt feladása alkalmával a vasút nem lép a darabáru-fuvarozásra kötött fuvarozási szerződésbe, és nem áll egyetemlegesen felelősségben a közúti fuvarozókkal. Ezért a darabáru-küldemények feladójával vagy címzettjével szemben az egyetemlegesen felelős közúti gépjármű-fuvarozók kötelesek helytállni, és a vasút ellen is az utóbbiaknak kell eljárniuk, amennyiben a kár keletkezésének oka a vasúti fuvarozásra vezethető vissza”.

b) Merőben más megoldás érvényesül viszont jogunk szerint akkor, ha a fuvarozók részéről támasztható igényekről van szó. Ilyenkor a 498. § (3) bekezdése értelmében a fuvarozási szerződésbe valamennyi közreműködő belép, függetlenül attól, hogy a „közvetett fuvarozó” igénybevételére fuvarozói utasítás alapján vagy más okból került sor. Ebből következik, hogy:

ba) Mindegyik fuvarozó követelheti az őt megillető díj és költségek kiegyenlítését;

bb) az első fuvarozó a feladóval szemben az őt követő, az utolsó fuvarozó pedig a címzettel szemben az őt megelőző fuvarozók díj- és költségkövetelését is követelheti, sőt - a továbbiakban kifejtendők alapján - köteles is erre;

bc) a zálogjogot az utolsó fuvarozó az őt megelőző fuvarozóknak - előtte ismert - követeléseire nézve is köteles érvényesíteni, mert ha ezt nem teszi, az előző fuvarozók irányában azok igényeiért a címzett, illetőleg a feladó mögött mint egyszerű kezes felelős [498. § (3) bek. és 499. § (3) bek.].

Ptk. 499. § (1) A fuvarozó a fuvarozási díj, továbbá a fuvarozásra szükséges és hasznosan fordított költségek megtérítését követelheti.

(2) A fuvarozót a fuvardíj és költségek erejéig zálogjog illeti meg azokon a dolgokon, amelyek a fuvarozással kapcsolatosan birtokába kerültek.

(3) A zálogjogot a fuvarozó a többi fuvarozó előtte ismert követeléseinek biztosítására is köteles érvényesíteni; ha ezt elmulasztja, az előző fuvarozókkal szemben kezességgel felel.

(4) A fuvarozó zálogjoggal biztosított követelését a zálogtárgyból más zálogjogosultakat megelőzően, bírósági eljárás nélkül, a kereskedelmi forgalomban való értékesítéssel elégítheti ki.

Jegyzet: A Ptk. 499. § (4) bekezdése az 1993. évi XCII. törvény 40. § (5) bekezdésének megfelelően módosított szöveg.

Díj és költségek

1. A Ptk. 499. § (1) bekezdésének ismertetett szabálya különbséget tesz a fuvarozási díj, továbbá a fuvarozásra szükséges és hasznosan fordított költségek között; az áru fuvarozási szabályok nyelvezete ezt összefoglalóan „fuvar költség” megjelöléssel használja. A fuvar költség eme két eleme között alapvető jellegbeli különbség, hogy a fuvarozási díj - a fuvarozási szerződés visszerhessége folytán - minden fuvarozásnál szükségképpen felmerül; a fuvarozásra szükséges és hasznosan fordított költségek jelentkezése viszont esetleges. A fuvar díj tehát az az ellenszolgáltatás, amelyet a fuvaroztató a küldemény továbbításáért fizet. A fuvar díj magában foglal - a fuvarozással természetesen együtt járó - költségeket is, mint pl. az üzemanyag, fenntartási költségek, bizonyos adók stb. Pontos így az a meghatározás, mely szerint a „fuvar díj az áru fuvarozási teljesítmény ára”. A fuvarozásra szükséges és hasznosan fordított költségek viszont konkrét fuvarozáshoz kapcsolódó és a konkrét fuvarozás lebonyolításával összefüggésben felmerülő költségeket, kiadásokat jelentik. Ilyenek pl. a tárolásért, megőrzésért, mérlegelésért, darabszámlálásért járó díjak, továbbá a karbantartás, újracsomagolás érdekében szükséges kész kiadások stb.

Törvényes zálogjog

2. A Ptk. 499. § (2) és (4) bekezdése jelentős biztosítékot jelent a fuvarozók számára annak folytán, hogy e törvényhelyek szerint a fuvarozási díj, továbbá az említett értelmű költségek fedezetül törvényes zálogjog illeti meg azokon a dolgokon, amelyek a fuvarozás révén kerültek birtokába. E zálogjog törvényes zálogjog és egyben privilegizált zálogjog is. Mindez pedig azt jelenti, hogy a kielégítés más zálogjogosultakat megelőzően, bírósági eljárás nélkül, az állami vagy szövetkezeti kereskedelembe való értékesítés útján történik. A fuvarozónak közvetlen értékesítési joga tehát nincs; különösen nincs joga arra, hogy a küldeményt tulajdonába vegye; végül pedig - az általános zálogjogi szabályokkal összhangban - az értékesítés eredményeként befolyt összegnek a saját követelése kiegyenlítését meghaladó részét a feladónak (címzettnek) át kell utalnia.

A Ptk.-ban foglalt zálogjogi rendelkezésektől eltérő privilegizáció - az említetten túlmenően - még azt is jelenti, hogy a fuvarozó törvényes zálogjoga más törvényes zálogjogokat is megelőz, mint pl. a szállítmányozóét, mégpedig akkor is, ha a szállítmányozó korábban szerzett arra zálogjogot [Ptk. 519. § (3) bek.], továbbá, hogy a zálogjog az egész küldeményre kiterjed, beleértve a csomagolási eszközöket is.

A több fuvarozó közreműködésével teljesített fuvarozási díj igényekről, továbbá az ennek során érvényesíthető zálogjogról a 498. § (3) bekezdésének magyarázatánál már foglalkoztunk. Itt említendő viszont, hogy több fuvarozó közreműködése esetében a részt vevő fuvarozók igényeinek teljesítésénél sorrendiség nincs. Ebből következik, hogy amennyiben a bevétel nem elégti ki az összes fuvarozó követelését, azok csak a fuvarozási tevékenységükkel arányos fuvar költség-kielégítést kapnak.

A fuvarozó és a feladó felelőssége

Ptk. 500. § (1) A késedelmes fuvarozó a késedelem tartamához mért, legfeljebb azonban a fuvar díjnak megfelelő összegű kötbért köteles megfizetni. A károsult a kötbért meghaladó kárának megtérítését akkor követelheti, ha a fuvarozó a határidőben való teljesítéséhez fűződő érdek ismeretében írásban vállalta a határidő megtartását, és nem bizonyítja, hogy a késedelmet tevékenységi körén kívül eső elháríthatatlan ok idézte elő.

(2) A felelősség e korlátozását nem lehet alkalmazni arra, aki alkalmatlanul vállalkozik fuvarozásra.

Általános áttekintés

1. A fuvarozás körében érvényes felelősségi rendszert - legalábbis a legfontosabbnak és leggyakorlatibbnak tekinthető tényállás esetén, nevezetesen ha a küldemény a szállítás során elvész, megsemmisül, rongálódik vagy egyébként értékcsökkenést szenved - alapvetően két sajátosság karakterizálja.

a) A felelősség jogalapját tekintve a rendes felelősséghez képest szigorúbb tárgyi felelősség érvényesül; nincs szó azonban feltétlen felelősségről, mert a tv. - nem is kis számban - tartalmaz kimentő okokat.

b) A felelősségi jogalap fokozott voltát mintegy ellensúlyozza viszont a felelősség mértékének, pontosabban a kártérítés összegszerűségének tv.-i korlátozása. A polgári jogban főszabályként érvényesülő „teljes kártérítés” helyett a fuvarozás körében - tárgyalandó kivételektől eltekintve - így a korlátozott, lényegében csak a tényleges kár megtérítését előíró rendelkezés az elsődleges. A kártérítés összegszerűségének a korlátozását kimondó rendelkezések ésszerű korrektségét maga a Ptk. is tartalmazza, amikor teljes kártérítést állapít meg bizonyos különösen felróható magatartások esetében, illetve a fuvarozási érdek pontos ismerete esetében.

A késedelem tényállásbeli megvalósulása

2. A fuvarozó késedelme kétféleképpen állhat be: mások a jogkövetkezményei annak, ha a küldemény átvétele előtt késedelembe esik a megfelelő fuvar eszköz kiállításával, és másként alakulnak a jogkövetkezmények a fuvarozás lebonyolításában jelentkező késedelem esetében. E helyütt ez utóbbról van szó. Kiindulópont, hogy a fuvarozást a fuvarozási határidőn belül kell lebonyolítani. Ennek megtartása elsődlegesen a fuvaroztató érdeke, de érdeke a fuvarozónak is. A fuvarozási határidőt meg kell különböztetni a valóságos fuvarozási időtől, amely alatt a fuvarozó a fuvarozást ténylegesen lebonyolította. Egyébként a fuvarozási határidő a fuvarozási módok különbözősége és a fuvarozási útvonal hosszúsága szerint változik.

A fuvarozás lebonyolításában bekövetkezett késedelem esetében az 500. § (1) bekezdésének főszabálya az, hogy a feladó, illetőleg a címzett a késedelem tartamához mért, de a fuvar díjnak megfelelő összeget meg nem haladó kötbért követelhet. A kötbért meghaladó kárát csak akkor igényelheti, ha a fuvarozó a) a határidőben való teljesítéséhez fűződő érdek ismeretében, b) írásban vállalta a határidő megtartását, és c) nem bizonyítja, hogy a késedelmet a tevékenységi körén kívül eső elháríthatatlan ok idézte elő.

A szerződésekre vonatkozó általános szabályokból következik, hogy a fuvarozó mint kötelezett felelős azért a kárért, amely a fuvarozási határidő túllépéséből, szolgáltatása késedelmes teljesítéséből állott elő. „Az okozott kár viselésének módját az 500. § (1) bekezdése régebbi jogunkhoz viszonyítva újszerűen állapítja meg; a fuvarozót késedelmi kötbér kifizetésére kötelezi.” A kötbér mértéke a késedelem tartamához igazodik; az idevágó részletes rendelkezéseket külön szabályok tartalmazzák. Ez a konstrukció a jogosultnak azért előnyös, mert a kötbért kárának bizonyítása nélkül is követelheti (tehát a kötbér „átalány kártérítés” e körben is; 246. §); a fuvarozó érdekét szolgálja viszont az, hogy a kötbér összege a fuvardíj mértékét nem haladhatja meg. Különös eredményhez vezetne ugyanis, ha a fuvarozó - anélkül, hogy a jogosultnak kára egyáltalán felmerülne, vagy legalábbis azt bizonyítaná, a fuvardíjat meghaladó összegű kötbér kifizetésére lenne köteles. Mindebből nem következik az, hogy a károsult a kötbéren felüli kárának megtérítésére nem tarthat igényt; ennek feltétele azonban az, hogy a fuvarozó a fuvarozási határidő megtartását kifejezetten elvállalja. Ezzel az elvállalással egyben a fuvarozó felelősségének köre is lényegesen kiterjed. Míg ugyanis a késedelmes fuvarozó kötbérfelelősségére a jogalapot illetően a 339. § (1) bekezdésében foglaltak az irányadók - összhangban azzal, hogy a késedelemért való felelősséget a már kifejtettek szerint nem indokolt az általánosnál szigorúbban megállapítani -, addig a határidő megtartásának kifejezett elvállalásával a fuvarozó felelőssége a kötbért meghaladó károkért majdnem feltétlen, mert sikeresen csak tevékenysége körén kívül eső elháríthatatlan okra hivatkozhat [vö. min. ind. I., ill. 1959. évi IV. tv. 500. § (1) bek. szövegével].

3. A fuvarozási határidő-túllépésért való felelősségről természetesen a szabályzatok e körben is tartalmaznak bizonyos kiegészítő rendelkezéseket. Az egyes fuvarozási formákra vonatkozó szabályok a kötbér napi mértéke tekintetében térnek el egymástól. Ez természetes is, hiszen ezen kívül a Ptk.-beli szabályoktól eltérni nem lehet.

Lényeges, hogy a fuvarozási szabályzatok szerint a küldemény teljes (vagy részleges) elveszése a késedelmet kizárja. A küldemény elveszése esetében az erre szóló igényeket lehet érvényesíteni, de ez nem halmozódhat a fuvarozási határidő túllépése miatti szankciókkal (pl. kötbérrel).

A fuvarozási határidő betartása különösebb nehézséget általában a tömegesen és rendszeresen fuvarozók számára jelenthet. Az alkalomszerűen fuvarozó számára a fuvarozási határidő megtartása lényegesen könnyebb, hiszen csak egy feladó érdekeit kell szem előtt tartania. Ezért a kötbért meghaladó és a feladó által bizonyított kár megtérítésére az alkalomszerűen fuvarozó attól függetlenül köteles, hogy a határidő betartását elvállalta-e vagy sem [500. § (2) bek.].

A fuvarozás meghiusulása esetén a Nemzetközi Vasúti Árufuvarozási Egyezménynek a fuvarozási határidő túllépésének esetére vonatkozó rendelkezései szerint kell a kártérítést megállapítani. A CIM fuvarozások esetében az áru értékére, a kártérítés mértékére és módjára a 40. cikk határozza meg az alapelveket. Ezek szerint az áru értékét a tozsdei ár, a piaci ár, illetve a feladás napja és helye szerinti szokásos ár szerint kell figyelembe venni, a bírói gyakorlat azonban általában a külkereskedelmi szerződésben meghatározott árat tekinti alapnak. [Az 1986. évi 2. tvr.-tel kihirdetett Nemzetközi Vasúti Fuvarozási Egyezmény (CIM) 40., 42., 43., 44. cikke.] (LB Gf. III. 31095/1990. - BH 1991/8. sz. 325.)

Megemlítendő, hogy az 500. § (1) bekezdése utolsó fordulatának szövege az 1959. évi IV. tv.-hez képest változott, mert abban az „ellenállhatatlan erő” megfogalmazás olvasható. Mivel ugyanilyen, nem csupán szövegezésbeli, hanem az érdemet is érintő változás van az 501. § a) pontjának megfogalmazásában is és ennek indokai azonosak, a kérdéssel az 501. §-hoz kapcsolt magyarázatban foglalkozunk.

Végül az 500. §-sal kapcsolatban ismertetjük a Legfelsőbb Bíróságnak a BH 1986. évf. 44. sorszám alatt közölt határozatát, mely azonban az 500. §-ban foglalt tényállásnál tágabb körre, nevezetesen mindenfajta szerződésszegési esetre vonatkozik: „A vasúti fuvarozó a nemzetközi vasúti fuvarozási szabályzattól eltérő szerződés megszegéséért a polgári jog általános szabályai szerint felelős” [Ptk. 318. § (1) bek.].

Ugyancsak átfogó jellegű és elvi élű az az állásfoglalás, mely a PJD VII. kötetben 213. sorszám alatt jelent meg, és amely szerint „Ha a fuvarozó alkalomszerűen foglalkozik fuvarozással, a fuvaroztató a kárát vele szemben beszámítással akkor is érvényesítheti, ha a fuvarozási szerződésen alapuló ezt a követelését felszólamlással nem érvényesítette” (P. törv. V. 20887/1975. - BH 1976/9. sz. 408.). (Lásd egyébként az egész témával összefüggésben Patassy Benedek: A fuvarozási késedelemről származó felelősség. Magyar Jog 1984. évi 3. szám.)

Ptk. 501. § A fuvarozó felelős azért a kárért, amely a küldemény átvételétől a kiszolgáltatásig terjedő idő alatt a küldemény teljes vagy részleges elveszéséből, megsemmisüléséből vagy megsérüléséből keletkezett, kivéve ha a kár

a) a fuvarozó tevékenységi körén kívül eső elháríthatatlan ok,

b) a küldemény belső tulajdonsága,

c) a csomagolás kívülről észre nem vehető hiányossága,

d) a feladó által végzett berakás, illetőleg a címzett által végzett kirakás, vagy

e) annak következtében állott elő, hogy a feladó, a címzett vagy az általuk rendelt kísérő nem úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható, ideértve azt az esetet is, ha a feladó a szükséges okmányokat nem adta át, vagy nem jól töltötte ki, továbbá ha a fuvarozót nem tájékoztatta a küldemény kívülről fel nem ismerhető rendkívüli értékéről.

A fuvarozói felelősség elvi alapja

1. Az ún. „árúkárokért” fennálló fuvarozói felelősség szempontjából a kiinduló - és már említett - fő elvi tétel az, hogy ha a küldemény az átvételtől a kiszolgáltatásig terjedő idő alatt részben vagy egészben elvesz, megsemmisül vagy megsérül, ezért a fuvarozó fokozott felelősséggel tartozik, tehát önmagában azzal nem védekezhetsz, hogy úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. A bevezetőben már említett szempontokon túlmenően a fuvarozással együttjáró különleges veszélyek és az ezek kiküszöbölése érdekében a fuvarozó rendelkezésére álló műszaki és szervezési lehetőségek is olyan felelősségi szabályokat indokolnak, amelyek nem a vétkességen alapulnak; a kimentő okok pedig a fuvarozás sajátosságaihoz igazodnak.

A küldemény „kármentes” továbbításához ugyanakkor a feladó és a címzett közreműködésére is szükség van (pl. csomagolás, berakás, kirakás). A felelősség szabályainak tehát arra is figyelemmel kell lenniük, hogy ne csak a fuvarozót, de a fuvaroztatókat is ösztönözzék kötelezettségeik maradéktalan teljesítésére.

Mindezek meghatározzák

- egyfelől a felelősség alóli kimentő okokat,
- másfelől pedig a bekövetkezett kár egyes tipikus okaira vonatkozóan a bizonyítás terhet.

A kimentő okokat taxatív felsorolással az 501. §, a bizonyítási teher alakulását az 502. § tartalmazza. E részben az 501. § tételeivel foglalkozunk.

Előkérdések

2. Az egyes kimentő okok részletező magyarázata előtt szükséges néhány „előkérdés” tisztázása.

a) A Ptk. szövege egyértelművé teszi, hogy a speciális fuvarozói felelősség a küldemény átvételétől a kiszolgáltatásig terjedő időszak alatt bekövetkezett károkért áll fenn. Az előzőekből viszont ismeretes, hogy a küldemény átvétele nem szükségképpen azonos a fuvarozási szerződés megkötésével. Mivel a vasúti, továbbá a belföldi hajó- és légifuvarozási szerződések - ugyancsak a már korábban részletesen kifejtettek szerint - reálszerződések, ezek tekintetében a kérdésnek gyakorlati jelentősége nincs. Más a helyzet a gépjármű fuvarozásánál, ahol a szerződés rendszerint hamarabb jön létre, mint az átvétel. Az 501. § helyes értelméből viszont az következik, hogy a speciális „árúkárr-felelősség” e körben is az átvételtől kezdődik.

b) Az olyan árúkárokért, amelynek bekövetkeztére ugyan valamely fuvarozási tevékenység teremti meg az alkalmat, de amelyek a fuvarozási szerződés megkötését megelőzően vagy a küldemény kiszolgáltatását követően keletkeztek, a fuvarozó már nem ilyen minőségben és nem a fuvarjog speciális, hanem mint más károkozó, a polgári jog általános szabályai szerint felel. Ez a felelősség a fuvarozó általánosan tárgyi, de összességében korlátozott felelősségénél enyhébb annyiban, hogy rendszerint vétkességi felelősség (Ptk. 339-344. §), de összességében nem korlátozott, mert kiterjed a teljes kár megtérítésére (Ptk. 356-358. §, vö. Bacsonyi-Iséphy-Uhlyarik: Árufuvarozási jog. 1974. 505. o.).

c) A Ptk. szövege alapján egyértelmű, hogy az 501. § szerinti felelősség csupán a fuvarozói szerződésszegés egyik - bár kétségtelenül legsúlyosabb - változatára alkalmazható. A fuvarozási szerződésszegés egyéb eseteire (késelelem, az utólagos rendelkezés „hibás” végrehajtása, kísérő iratok nem megfelelő felhasználása stb.) az általános polgári jogi felelősségi szabályok alkalmazandók, és a szankció ilyenkor természetesen teljes kártérítésben áll.

d) Az idézett Ptk.-beli törvényhely szerint az ún. árúkárr (*da*) a küldemény teljes elveszésében, *db*) részleges elveszésében, *dc*) megsérülésében állhat.

da) A fuvarjog teljes elveszéséről csak akkor beszél, ha az egy fuvarokmányban feladott küldemény - beleértve az áru mellett a csomagolóanyagot is - egyáltalán nem szolgáltatható ki. Közömbös az, hogy a kiszolgáltatás fizikai (pl. eltűnés) vagy jogi okból (pl. elkobzás) lehetetlenült; viszont bármely kis rész kiszolgáltatása vagy kiszolgáltatathatósága esetén csupán részleges elveszésről van szó.

db) A részleges elveszés a küldemény darabszámában vagy súlyában bekövetkezett mennyiségcsökkenés a kiszolgáltatható rész értékének csökkenése nélkül. Lényegében tehát - tényállásbelileg - osztható szolgáltatást (Ptk. 317. §) tételez fel.

dc) Az áru megsérülésére példa a LB Gf. III. 31124/1994. sz. határozata, amely szerint a CMR hatálya alá tartozó fuvarozás esetén téli időszakban fagyérzékeny árut szállító fuvarozó - az elháríthatatlan külső ok esetét kivéve - a fuvarozást nem szakíthatja meg. Az ezzel ellentétes magatartás olyan súlyos gondatlanságnak minősül, amely miatt a fuvarozó a teljes fagykárt maga viseli (BH 1997/I. sz. 40.).

Nyomatékosan hangsúlyozandó viszont, hogy a súlyhiány nem jelent feltétlenül áruhiányt, mert a súlyhiány eredhet mérlegelési eltérésből; ha a fuvarozó bebizonyítja, hogy a súlyhiány ellenére áruhiány nem áll fenn, részleges elveszésről nem lehet szó.

Mivel a teljes vagy részleges elveszés bizonyítása a jogosult számára adott esetben rendkívüli nehézségeket jelentene, ezért az elveszésre vonatkozóan a szabályzatok különböző vélelmeket állítanak fel.

A V. Korm. r. 33. §-a tartalmazza az áru elveszésére és az elvesztés vélelmére vonatkozó rendelkezéseket.

A fuvarozó felelőssége a kárért akkor is fennáll, ha a vasúti kocsit az áru fuvarozására nem volt alkalmas, de ezt a feladó az áru feladásakor nem ismerhette fel [3/1960. (V. 13.) KPM r.-tel közzétett Vasúti Árufuvarozási Szabályzat 21. cikk 4. § és 53. cikk 2. §]. (LB Gf. III. 31443/1990. - BH 1991/6. sz. 242.)

Ezzel az esettel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a vonatkozó jogszabályok ugyan időközben megváltoztak, de az eredmény a Ptk. rendelkezéseiből is levezethető. A fuvarozónak a fuvarszköz-kiállítási kötelezettsége értelemszerűen magába foglalja azt a kötelezettséget, hogy az rendeltetésszerű használatra alkalmas legyen. Ellenkező megoldás gyakorlatilag a fuvarozó eme kötelezettségét súlytalanná tenné.

A kimentő okok részletezése

3. a) A Ptk. 501. § a) pontja a fuvarozó felelőssége alóli kimentési okként elsőnek a fuvarozó tevékenységi körén kívül eső elháríthatatlan okot jelöli meg. Jeleztük, hogy az 1959. évi IV. tv. e helyen az „ellenállhatatlan erő” megfogalmazást használta. Első pillanatra csupán szövegezésbeli módosításról, illetőleg terminológiai összhang megteremtéséről van szó, hiszen az 1959. évi IV. tv. a fokozott felelősség különböző nevesített alakzatainál - akár a deliktuális, akár kontraktuális alakzatoknál - általában a „tevékenységi körön kívül eső elháríthatatlan okról” beszél [pl. 345. § (2) bek. vagy 467. § (1) bek.], és a „vis maior” kategóriával csupán az 501. § a) pontjában operál. A szövegezésbeli változásnak azonban érdemi oka és egyben hatása van. Eredményében mindenekelőtt azt jelenti, hogy a fuvarozó mentesülési lehetősége az említett konjunktív körülmények sikeres bizonyításával növekedik. (E konjunktivitás lényegét és értelmét a 345. §-hoz fűzött magyarázat tartalmazza.) A módosítás leggyakorlatibb kihatása mindenesetre az, hogy míg korábban harmadik személy elháríthatatlan cselekménye nem eredményezte a fuvarozó mentesülését, addig az új szabályozás szerint erre is sikerrel hivatkozhat.

b) A fuvarperek körében a legtöbbször szereplő és egyben legproblematisabb kimentési körülmény az 501. § b) pontja alapján a küldemény belső tulajdonságára való hivatkozás. A megítélésbeli nehézségek abból adódnak, hogy míg a küldemény belső tulajdonsága meghatározott esetekben önmagában lehet értéksökkentő hatású (pl. beszáradás, párolgás stb.), addig számos esetben a belsőleg potenciálisan meglevő károsodási lehetőség a fuvarozással együtt járó külső behatások eredményeként realizálódik (mint pl. rázkódás, ütődés, nyomódás stb.).

Ha a károsodás az elsőként említett esetszoportba tartozik, a felelősség megállapítása vagy hiánya viszonylag egyszerű; a fuvarozó az 501. § b) pontja alapján mentesül. Problematisabb a kérdés a másodikként jelzett esetszoportban.

A fuvarozással együtt járó azok a külső behatások, amelyek a küldemény belső tulajdonsága következtében állagváltozást idéznek elő, csak a fuvarozással szükségszerűen és természetesen együtt járó normális behatások lehetnek. Rendkívüli behatásoknál (kíméletlen tolatás, tiltott gurítás, gépjármű-baleset stb.) a kár jogilag releváns oka már nem a küldemény természeti tulajdonsága, hanem a fuvarozó felelősségét esetleg vétkessége miatt is megalapozó üzemi okok. (Vö. Patassy: A vasúti és a gépjármű-fuvarozás gyakorlati kérdései, 25. o.)

Patassy írja továbbá, hogy a belső tulajdonságok közül a perekben leggyakrabban a törékenység kérdése szerepel. Ha egy termék törékeny, még nem jelenti azt, hogy a fuvarozó ezen a címen a felelőssége alól feltétlenül mentesüljön, mert a fuvarozási rendellenesség általában kizárja a mentességi okra való hivatkozást. A bírói gyakorlat szerint azonban a fuvarozási rendellenességet nem kell egyértelműen bizonyítani, elegendő, ha a körülmények arra utalnak. Így pl. ha a törött darabok túlnyomórészt a vasúti kocsik homlokfalánál vannak, a bíróságok megállapítják a kíméletlen tolatást. „Fuvarozási szempontból törékenységen az árunak azt a belső természeti tulajdonságát kell érteni, amelynél fogva ütődés, nyomás, rázkódás, hőmérséklet-változás vagy egyéb - a fuvarozással együtt járó - behatások és igénybevételek következtében az áru az általános tapasztalat szerint törik” (GK 64. - BH 1993/8. sz.).

Ugyancsak a töréskárokkal kapcsolatos a BH 1987. évi 3. számában a 94. sorszámu határozat: „Ha a kiszolgáltatás előtti vasúti kárjegyzőkönyvből nem állapítható meg a küldeménynek a vasúti kocsiban való elhelyezkedése, úgy a fuvarozási rendellenesség nem zárható ki, és a küldeményben keletkezett töréskárért a vasút felelősséggel tartozik.”

Az ítélezési gyakorlatban szereplő példák: „a küldemény sérülésének körülményeit (a törések helyét) megfelelő bizonyítékként lehet értékelni arra nézve, hogy a kár nem a küldemény belső tulajdonságára vezethető vissza.” (BH1980. 161.)

„A fuvarozó (részszállítványozó) csak akkor mentesül a küldemény belső természeti tulajdonságára hivatkozással (káló) a kiszolgáltatáskor megállapított súlyhiány kárkövetkezményei alól, ha fuvarozási rendellenességre utaló körülmény a terhére az adott fuvarozással kapcsolatban nem volt megállapítható.” (BH1988. 238.)

A beszáradás - mint a fuvarozó részéről a mentesülés érdekében ugyancsak gyakran felhívott ok - tekintetében egyes szabályzatok viszonylag részletes szabályokat tartalmaznak, amennyiben körülírják azt a beszáradásból eredő súlyhiányt, a „káló”-t, melyért a fuvarozó nem tartozik felelősséggel (pl. V. Korm. r. 31. §, HÁSZ 50. cikk 3. §). (A bekezdés hatályos szövege itt található)

A beszáradási súlyvesztést a fuvarozótól átvett áruküldemény tekintetében a szállítványozó javára is számításba kell venni (GKT 43/1973. sz. állásfoglalás).

c) A csomagolási hiányosságokkal kapcsolatos jogi konzekvenciákkal a 490. §-hoz fűzött magyarázatban, továbbá az 502. § (2) bekezdése és 505. §-a magyarázatánál foglalkozunk.

d) A feladó által végzett berakás, illetőleg a címzett által végzett kirakás körében bekövetkezett károkért való felelősségi szabályokat a Ptk. 492. § (2) bekezdése, az 502. § (3) bekezdése, illetőleg a küldemény kiszolgáltatásával foglalkozó rendelkezések keretében tárgyaljuk a már említett belső összefüggések miatt.

Végül „nem értékelhető a fuvarozó javára a felelősség alól mentesítő »külső ok«-ként a rakodáskor már észlelhető olyan természeti körülmény (pl. viharos erejű szél), amellyel a fuvarozás során is számolnia kellett (BH1981. 302.).

Ha a közúti fuvarozó a fuvarozás mellett azt is elvállalja, hogy az árut a fuvaroztató nevében harmadik személytől átveszi, a helytelen rakodás következményeiért maga tartozik felelősséggel” (BH1983. 244.).

e) A küldemény kirakására köteles átvevő nem viseli a kirakási késedelemhez fűződő hátrányos jogkövetkezményeket, ha a késedelem annak folytán állt elő, hogy a vasút a küldemény megérkezését jelző értesítésnek olyan módját választotta, amelyről tudta vagy tudnia kellett volna, hogy az ilyen értesítést az átvevő kellő időben nem kaphatja meg (PK 72. - PEH 210. o.).

A felelősség alóli mentesülés az egyes fuvarozási fajták körében

4. Az egyes fuvarozási fajták körében érvényesülő különös felelősségi szabályok a következőkben foglalhatók össze.

Vasúti áru fuvarozás

A V. Korm. r. 36. §-a tartalmazza a fuvaroztató felelősségére vonatkozó rendelkezéseket, míg a 38. § a felelősség korlátozására is lehetőséget biztosít.

A vasút mentesülése a kártérítési felelősség alól annak alapján, hogy a kár a csomagolást kívülről észre nem vehető hiányosságára vezethető vissza [3/1960. (V. 13.) KPM rendelet mellékleteként] közzétett Vasúti Árufuvarozási Szabályzat (VÁSZ) 54. cikk 1. § c) pont és 3. §]. (LB Gf. III. 32727/1991. - BH 1992/12. sz. 780.)

Annak ellenére, hogy a VÁSZ hatályát veszítette, a döntés jelenleg is indokolt, és tulajdonképpen a Ptk. rendelkezéseiből, valamint a V. Korm. r. szabályaiból levezethető. A csomagolás a fuvaroztató feladata. A fuvarozónak csak az a kötelezettsége, hogy a csomagolást megvizsgálja: az alkalmas-e az áru megvédésére a fuvarozás időtartama alatt. Amennyiben tehát a csomagolásnak olyan hiányossága van, hogy azt a fuvarozó a csomagolás megvizsgálásakor nem vehette észre, akkor ezzel a hibával okozati kapcsolatban levő károkért a fuvarozó természetesen nem tartozik felelősséggel.

A közúti fuvarozó az áru feladása és kiszolgáltatása között - a csomagolás sérült volta folytán - keletkezett kárért való felelőssége alól nem mentheti ki magát arra hivatkozva, hogy a feladáskor az áru csomagolásának külső állapotát nem tudta ellenőrizni (CMR 8. cikk 1. pont, 17. cikk 1. pont). (LB Gf. III. 31496/1991. - BH 1992/9. sz. 597.)

Gépjármű-fuvarozásnál a bevallott súlyhoz képest észlelt mennyiségi hiány esetén a bevallott súly a fuvarozó ellen nem bizonyít, de egyéb adatok mellett - mint bizonyítékot - mérlegelni kell (GKT 42/1973. sz. állásfoglalás).

Vízi fuvarozás

Az általános, valamint a vasúti fuvarozás körében ismertett és a felelősség alóli mentesítést tartalmazó szabályokhoz képest többletet jelent, hogy a HÁSZ kifejezetten további mentesítő körülményként említi, ha a kár a nyitott uszályban való fuvarozás következtében állott elő (pl. megázás, rozsdásodás stb.).

Összefoglaló áttekintés az egyéb szerződésesszegési tényállásokról

5. A legfontosabb szerződésesszegési tényállások - késedelem, illetőleg nem-teljesítés vagy részleges teljesítés - mellett rövid összefoglalásban foglalkozunk a különböző helyeken már érintett, a fuvarozás körében jelentőséggel bíró alábbi felelősségi esetekkel:

a) Ha a feladó a berakással késedelembe esik, ez a fuvarozónak súlyos károkat okozhat, mert feleslegesen tartja lekötve a már kiállított fuvareszközt. Ezért a fuvarozó kártérítést követelhet. A kártérítésen felül a fuvarozót - az érdekmúlás bizonyítása nélkül is - megilleti az elállás joga.

b) Nem ritka, hogy a fuvarozás teljesítése során harmadik személyek szenvednek kárt. Ennek leggyakoribb esete az, hogy a fuvarozó több fuvaroztató küldeményét egy fuvareszközön szállítja, és az egyik fuvaroztató küldeménye kárt okoz a másikban (pl. kiömlik és beszenyezi más küldeményét). Előfordul az is, hogy a fuvarozás során kívülálló szenved kárt (pl. a rosszul berakott küldemény leesik a fuvareszköztől, és másnak kárt okoz), ilyenkor a károsult harmadik személlyel szemben általában a fuvarozó felel, és ő azután a fuvarozási szerződés alapján fordulhat esetleg a feladó ellen az általa kifizetett kár megtérítése iránt.

c) Az minősül vámárut jogellenesen forgalomba hozónak, akinek felróható magatartása miatt kerül az áru belföldi forgalomba; a fuvarozó polgári jogi felelőssége nem alkalmazható a közigazgatási jogviszonyban [39/1976. (XI. 10.) PM-KKM r. 70. § (1) bek. b) pont]. (LB Kfv. III. 25166/1993. - BH 1994/4. sz. 216.)

A kártérítés mértékével kapcsolatban meg kell említeni, hogy a GK 74. sz. állásfoglalás szerint a fuvarozás alatt bekövetkezett károsodás esetén a kártérítés mértéke a szállítói számla alapulvételével csak akkor állapítható meg, ha azt a fuvarozó nem vitatja. Egyébként a feladás helyén és idején érvényes piaci ár, illetve a közönséges érték az irányadó. Vállalaton belüli fuvarozás esetén a károsult szempontjából a bizonyított érték szerinti árat kell a kártérítésnél alapul venni.

A fenti állásfoglalás egyértelművé teszi, hogy a feladás helyén és idején érvényes árat kell a kár mértékénél figyelembe venni. Ami természetesen igen sok esetben a beszerzési árral (amiről a szállítói számla szól) azonos lesz, de ez nem szükségszerű.

Ptk. 502. § (1) A fuvarozót terheli annak bizonyítása, hogy a kárt a tevékenységi körén kívül eső elháríthatatlan ok okozta, a feladót, illetőleg a címzettet terheli annak bizonyítása, hogy a kár nem a küldemény belső tulajdonságára vezethető vissza.

(2) A csomagolás hiányosságát a fuvarozó, azt, hogy a kár nem ennek következtében állott elő, a feladó, illetőleg a címzett köteles bizonyítani.

(3) Ha a berakást a feladó, illetőleg a kirakást a címzett végezte, őt terheli annak bizonyítása, hogy a kár nem a berakás, illetőleg a kirakás következtében állott elő.

(4) A feladót, illetőleg a címzettet terheli annak bizonyítása, hogy ő, illetőleg az általa rendelt kísérő úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.

A bizonyítási teher

A bizonyítási teher elosztása két elven alapul.

- Az első elv szerint az érdekelt szerződő fél (vagy a fuvaroztató vagy a fuvarozó) köteles bizonyítani, hogy a kár nem az ő kötelezettségei körébe eső okból következett be.

- A második elv folytán pedig az olyan károk fennálltat vagy meg nem létét, amelyek egyik fél magatartására sem vezethetők vissza, annak a félnek kell bizonyítania, akinek az érdekkörében ezek a károk felmerülnek. Így pl. azt, hogy a kárt elháríthatatlan ok idézte elő, a fuvarozónak kell bizonyítania, mert ez az ok az ő érdekkörében merült fel; viszont azt, hogy a kár nem a küldemény belső tulajdonságára vezethető vissza, a feladónak, mert ez az ő érdekkörébe tartozó károk.

Ugyancsak bizonyítással összefüggő kérdést tartalmaz a BH 1983/4. számában 167. sorszám alatt közzétett határozat, mely szerint: „A címzett viseli a kifogás nélküli átvétel után keletkezett bizonyítási nehézségek következményeit, ha a vagont vasúti alkalmazott közreműködése nélkül nyitja fel, és nem követeli meg a vasúttól a küldemény szabályszerű kiszolgáltatását.” (CIM 16. cikk 4-6. §-ai, 27. cikk 1. §, 46. cikk 1. §; VÁSZ 62. cikk.)

Időközi jogszabályváltozás ellenére is irányadónak tekintjük a döntés lényegét. A jelenleg hatályos V. Korm. r. szerint is a címzettnek jogában áll fenntartással élni, ha az átvétel során olyan körülményeket észlel (26. §), amelyekből sérülésre vagy hiányra következtet. Amennyiben a címzett anélkül veszi birtokba a küldeményt, hogy ilyen fenntartással élt volna, elveszíti az igény érvényesítésének a lehetőségét. Ezt az álláspontot erősíti a Legfelsőbb Bíróság későbbi döntése, amelyben elvi élel mondta ki, hogy ha a címzett kifogás nélkül átveszi a küldeményt, noha a hiány felismerhető volt, igényt utólag nem érvényesíthet (BH1994. 684.).

Ptk. 503. § (1) A küldemény teljes vagy részleges elveszése, illetőleg megsemmisülése esetében a fuvarozó fuvardíjra, illetőleg a fuvardíj arányos részére nem tarthat igényt, köteles továbbá megtéríteni az elveszett dolog értékét.

(2) A küldemény megrongálódása esetében a fuvarozó választása szerint vagy az értékcsökkenés megtérítésére, vagy pedig a rongálódás kiküszöbölésére köteles.

(3) Ha a kárt a fuvarozó szándékosan okozta, az ebből eredő minden kárért felelős.

A fuvarozó kártérítő felelősségének mértéke

I. I. Ha a teljesítés helye a rendeltetési állomás, a fuvarozás alatt - például beszáradás folytán - keletkezett és a vasúttal vagy a közúti fuvarozóval szemben nem érvényesíthető súlyvesztés, a felek eltérő megállapodásának hiányában, a szállító terhére esik. A beszáradási súlyvesztés a fuvarozótól átvett áruküldemény tekintetében a szállítványozó javára is számításba kell venni.

II. Annak bizonyítása, hogy a küldeményt sértetlenül adták fel, illetőleg hogy abban nem a vasúti kocsi való berakás következtében keletkezett kár, a feladót terheli.

III. Az átvevő (megrendelő) kifogásait nem köteles a fuvarozóhoz külön bejelenteni, ha a szerződés teljesítéseként érkezett küldeményben keletkezett kárt (hiányt, sérülést) az adott fuvarozásra vonatkozó szabályok szerint megállapították.

IV. Ha a szállítványozó az áruküldeménynek a rendeltetési állomáson történő átvételéhez a polgármesteri hivatal kiküldöttjét kellő időben meghívta, de az oda késve érkezett, és emiatt kocsiálláspénzt érvényesít a vasút, a megbízó köteles azt megtéríteni (GK 67. - BH 1994/9. sz.).

Bár a GK 67. sz. állásfoglalás a fuvarozás, sőt a szállítványozás különböző vonatkozásait érinti, terjedelmi okok miatt a kollégiumi állásfoglalást együttesen közöljük.

Megjegyzendő, hogy az állásfoglalás érinti a súlyvesztés, az átrakás, a kifogás-bejelentés és a szállítványozó átvételi, illetve kocsiálláspénz fizetési kérdéseit egyaránt. (Megjegyzés)

2. A polgári jogi felelősségnek egyik legkarakterisztikusabb sajátossága az a tétel, hogy a kártérítési szankció - a magatartás jellegétől, pontosabban a felróhatóság fokától függetlenül - az okozott kárhoz igazodik, az ún. teljes kártérítés elve a domináló. Ez alól csak bizonyos esetekben tartalmaz a Ptk. kivételt; kétségtelen, hogy e kivételek közül a leggyakoribb jelentőségű a fuvarozó kártérítő felelőssége mértékének korlátozása. A lényegét - az 503. § idézett rendelkezései alapján - az alábbiakban foglalhatjuk össze.

- A felelősség mértéke attól függ, hogy a fuvarozó a kárt szándékosan okozta-e (pl. a küldeményt a saját céljára felhasználta) vagy sem.

- Szándékos károkozás esetén minden kárért felel - az elmaradt haszonért is. (Ha pl. a fuvarozó alkalmazottja megdézsmálja a küldeményt, a fuvarozó az elmaradt haszonért is felelős lesz.)

- Minden további esetben, tehát amikor a fuvarozó nem szándékos, de vétkes magatartása folytán, továbbá tárgyi felelőssége alapján köteles helytállni, nem tarthat igényt a fuvardíjra, illetőleg annak arányos részére, és meg kell térítenie a fuvaroztató tényleges kárát: az elveszett dolog értékét, az értékcsökkenést, vagy pedig köteles kiküszöbölni a rongálódást.

A fuvarozás során elveszett dolog ellenében kapott kártérítés után a fuvaroztató nem köteles általános forgalmi adót fizetni, ezért azt kárként a fuvarozóra sem háríthatja át [Ptk. 503. § (1) bek., 1987. évi V. tv. 1. § (A módosított 1987. évi V. tv.-t az - 1990. évi XIX. tv.-nyel ugyancsak módosított - 1989. évi XL. tv. hatályon kívül helyezte, *a tétel azonban az új szabályozás (74. § a) pont) szerint is - változatlanul érvényes.*) - 2. § (1) bek. b) pont, (2) bek.]. (LB Gf. 31266/1990. - BH 1991/5. sz. 202.)

A Legfelsőbb Bíróság eseti döntésében az exportfelárat mint kárt nem vette figyelembe, mert álláspontja szerint azt csak akkor lehet megítélni, ha a fuvarozó szándékosan okozta a kárt (BH1986. 114.).

3. Mindez a kártérítés mértékére és a kártérítés nyújtásának módozatára vonatkozóan a következő további sajátosságokkal párosul:

a) A fuvaroztatónak kizárólag pénzbeli kártérítésre van joga; nem követelhet sem helyreállítást, sem természetbeni kárpótlást.

A Ptk. 503. § (2) bekezdése ugyan szól arról, hogy a fuvarozó adott esetben a rongálódás kiküszöbölésével hárítja el a kárt (tehát nem pénzbeli eszközökkel áll helyt), nyomatékosan hangsúlyozandó azonban, hogy erre csak a küldemény megsérülése esetében kerülhet sor, és még ekkor is kizárólag a fuvarozó választásától függ az, hogy az értékcsökkenést pénzből téríti-e meg, vagy az áru épségének a helyreállításával, a rongálás kijavításával (kijavíttatásával) megvalósuló természetbeni helytállást vállal.

b) A Ptk. szövege a kártérítés mértékét kifejezetten az elveszett dolog értékére korlátozza. A Ptk. miniszteri indokolása ehhez még a következőket füzi: „A kártérítésnek az elveszett dolog értékére való korlátozása egyébként nem a damnum emergensre való korlátozást jelenti, hanem annál is szűkebb; az utóbbi fogalmába ugyanis beletartozhatnak olyan tényleges költségek, amelyek a dolog értékéhez nem tartoznak. Ilyen pl. a küldeménynek a vasútállomásra szállításával kapcsolatban felmerült költség, a csomagolással felmerült kiadások, a berakásért a felfogadott szállítómunkásoknak fizetett összeg stb.”

Ezen felül meg kell fizetni az elveszett küldemény fuvarozásával kapcsolatban fizetett költségeket, illetőleg ezek arányos részét is, feltéve, hogy ezek a költségek a számla összegébe nincsenek belefoglalva.

c) A V. Korm. r. 34. §-a határozza meg az árukároknál a kártérítés mértékét.

d) Mivel a fuvarozás közben keletkezett károk időpontja nehezen állapítható meg, ezért a fuvarozó a kárt szenvedett dolognak általában a károsodást megelőző, a feladás helyén és idejében fennállott közönséges értékét vagy az adásvételi szerződésben megállapított, számlázott árat köteles megtéríteni.

e) Ha a szállító a szolgáltatás tárgyának a fuvarozó részére való átadásával teljesített, a kárveszély - amennyiben a törvény kivételt nem tesz - a megrendelőre szállt át. A szállító azonban felelős azért a kárért, amelyet azzal okozott, hogy a küldeménynek a vasúti kocsiba való berakása során nem gondoskodott a rakomány biztos elhelyezéséről és az ehhez szükséges eszközökről [Ptk. 278. § (2) bek., 279. § (2) bek., 318. § (1) bek., 339. § (1) bek., 382. § (2) bek., 490. § (1) bek.]. (LB G. törv. III. 32786/1991. - BH 1992/12. sz. 779.)

Fuvaroztatói bírságok

4. Az előbbieken leírtak szerint a fuvarozói szerződösszegés alapvető eseteiről az 503. §, illetőleg az 500. § rendelkezik. Eszerint elveszés stb. esetében a szankció a meghatározott mértékű kártérítés, továbbá a fuvardíjhoz való igény elvesztése, késedelem esetén pedig - főszabályszerűen - kötbér fizetése.

A fuvaroztatói szerződösszegések - jellegükben és tényállásbelileg is más természetűek. (Ilyen szerződösszegésnek minősülő tényállásokkal a korábbiakban már több helyen is foglalkoztunk.) A fuvaroztatói szerződösszegés speciális szankcióiról a Ptk. általában nem szól, s így azok főleg a szabályzatokban találhatók meg. Ezekről a szankciókról e részben adunk rövid áttekintést, még annak tudatában is, hogy a rendszerbeli elhelyezés bizonyos fokig önkényes.

Minden fuvarozási fajtánál ismeretesek olyan bírságok, amelyek a fuvaroztató terhére rovandók ki, ha az a fuvarozás lebonyolítása szempontjából szükséges bizonyos feladatainak nem vagy nem megfelelően tesz eleget. E bírságok közös jellegzetessége, hogy a fuvaroztató magatartása felróhatóságától függetlenül fizetendő, azaz objektív alapúak.

Ilyen bírságok: a) A fuvarozásból kizárt vagy feltételeken fuvarozható áruk tartalmának hamis bevallása, vagy az előírt különleges feltételek meg nem tartása miatt fizetendő bírság. b) Vasúti kocsit túlterhelése miatt fizetendő bírság (természetesen akkor, ha a berakás a feladó kötelezettsége volt). c) Bírság az áru valótlán vagy hiányos megnevezése vagy a küldemény súlyának valótlán bevallása miatt (ennek indoka rendszerint „díjmegtakarítási” szándék). A bírság önálló szankció olyan értelemben is, hogy az esetleg jelentkező fuvardíjtöbbletet, továbbá a fuvarozót ért kárt a bírságtól függetlenül meg kell téríteni.

A teljesség kedvéért említendő, hogy meghatározott értelemben bírság jellege van a már tárgyalt kocsiálláspénznek, továbbá a fekbérnek is.

A teljesség kedvéért meg kell jegyezni, hogy ezek a szankciók - legalábbis jogszabályi megfogalmazásban - nem bírságok, hisz azok a polgári jogi szerződéses kapcsolatokban nem érvényesíthetőek, hanem kártérítés, mégpedig alapvetően általános kártérítés. Könnyen belátható, hogy pl. a súlytöbblet mérhető kárt nem eredményez, ugyanakkor pontosan meg nem határozható káros hatása van, pl. a vasúti pálya állapotára. Ezek a károk általában kárátalány formájában kerülnek megállapításra, és kétségtől ezért roppant hasonlít a bírsághoz. A gyakorlati nyelvi szóhasználat ezért is használja a bírság kifejezést.

Teljesítési hely - árukárok - kellékszavatosság

5. A teljesítési hely - felelősség - kellékszavatosság - veszélyviselés problematikája az alábbi bontásban mutatható be a legérzékletesebben.

A Ptk. 278. § (2) bekezdése - a gazdálkodó szervezetek egymás közötti szerződéseitől eltekintve - az ún. helyközi szállításra vonatkozó azon legáltalánosabb alaptételt rögzíti, hogy amennyiben - többek között - a szolgáltatás tárgyát a kötelezett a fuvarozónak átadja, ezzel joghatályosan teljesített. Ilyen esetben tehát a feladással a kötelezett részéről a teljesítés valójában megtörtént, kötelezettségének szerződészerűen eleget tett. Az adott esetben tehát a fuvarozó nem minősül „teljesítési segédnek”, azaz a feladó (kötelezett) terhére nem alkalmazható a teljesítési segédre vonatkozóan a Ptk. 315. § szabálya.

Tényállásbeli lehetőség, hogy a küldemény tárgyát képező dolog a fuvarozónak történő átadáskor teljesen hibátlan volt, s így a kiszolgáltatáskor jelentkező fogyatékosság a fuvarozási időszak alatt következett be, akár a) a fuvarozó magatartása folytán okból, akár b) ismeretlen okból.

a) Ebben az esetben a fuvarozói felelősség ismertetett szabályai érvényesülnek, hiszen a fuvarozó részére történő hibátlan átadással az alapszerződés kötelezettje szerződészerűen teljesített.

b) Ha viszont a fuvarozónak az adott esetben az 501. § alapján sikerült kimentenie magát, illetőleg olyan körülmény okozta a kárt, amelyért senki felelőssé nem tehető, a veszélyviselés a jogosultat terheli, összhangban a Ptk. 279. § (2) bekezdésének azzal a szabályával, hogy ti. a teljesítéssel a kárveszély a másik szerződő félre szállt át.

Az idevágó bírói gyakorlatból említendő az az álláspont, mely szerint: „Az exportfelár elmaradása olyan jellegű vagyoni hátrány, amelyért a fuvarozó csak szándékos károkozás esetén tartozik felelősséggel” (Ptk. 501., 503. §) (BH1985.114.).

Ugyancsak a bírói gyakorlatban kifejeződő álláspont szerint: „Rakodólapon történő áruszállítás esetében a rakodólapok sérülésének veszélyét - hacsak a sérülés nem a megrendelő érdekkörében keletkezett - a feladó szállító viseli.” (BH 1980/6. sz. 223.)

Végül különösen jelentősnek érezzük a BH 1978. évi 12. számában 533. sorszám alatt közölt álláspontot, amely szerint: „A küldemény fuvarozás közben bekövetkezett megrongálódása esetén a fuvarozó választása szerint vagy az értékcsökkenés megfizetésére vagy a rongálódás kiküszöbölésére (a sérülés kijavítására) köteles. A kártérítésnek a választottól eltérő módon való teljesítésére a fuvarozót a bíróság nem kötelezheti.”

Ptk. 504. § (1) Ha az átvételkor felismerhető, hogy a küldemény hiányos vagy sérült, a fuvarozóval szemben az igényt haladéktalanul érvényesíteni kell. Ennek elmulasztása jogvesztéssel jár.

(2) Az átvétel után csak három napon belül és csak akkor lehet a fuvarozóval szemben igényt támasztani, ha a hiányt vagy sérülést az átvételkor nem lehetett felismerni.

(3) A fuvarozási szerződés alapján támasztható igények egy év alatt elévülnek. Az elévülés kezdő időpontja a küldemény kiszolgáltatásának időpontja, illetőleg az az időpont, amikor a küldeményt ki kellett volna szolgáltatni.

(4) Ha a fuvarozási szerződésből eredő igény érvényesítése előzetes eljárás lefolytatásától függ, az eljárást megindító felszólítás az elévülést nem szakítja meg, de az eljárás időtartama az elévülési időbe nem számítható be.

Az 504. § rendelkezéseivel kapcsolatosan a következő kérdések megválaszolása szükséges: a) a fuvarozói jogviszonyból eredő igények érvényesítésének határideje; b) az igények érvényesítésének módja; c) az igény érvényesítésére jogosultak köre; d) a küldemény hiányos vagy sérült voltának átvételtől felismerhetősége.

Az igények érvényesítésének határideje

1. Ha a közúti árutovábbítási szerződésből eredő igény érvényesítése előzetes eljárás lefolytatásától függ, az igény a bíróság előtt csak abban az esetben érvényesíthető, ha az érdekelt fél előzetesen írásban peren kívüli egyeztetést kezdeményezett, és az nem vezetett eredményre, vagy a másik fél a peren kívüli egyeztetést kezdeményező írásos felhívásra 60 napon belül nem válaszolt. Az előzetes eljárás időtartama azonban az elévülési időbe akkor sem számítható be, ha az a 60 napot meghaladja [Ptk. 504. § (4) bek., 2/1981. (I. 31.) MT r. 4. § (1) bek.]. (G. törv. III. 33632/1992. - BH 1993/10. sz. 634.)

Gyakorlatilag hasonló rendelkezést tartalmaz a V. Korm. r. 37. §-a azzal, hogy nem maga a rendelet mondja ki a felszólamlás kötelezettségét, hanem a vasúttársaságot jogosítja fel, hogy az ügynevezett kiegészítő feltételekben szabályozhatja a kérdést (V. Korm. r. 37. §).

2. Az igény érvényesítésére megszabott törvényi határidőket tömören úgy foglalhatjuk össze, hogy a fuvaroztató hibás teljesítéséből eredő jogait - jogvesztés terhével - az átvételtől haladéktalanul érvényesíteni köteles, mert hiszen később már nem lehet megnyugtatóan megállapítani azt, hogy a kár a fuvarozás alatt következett-e be. Ha a hiányt vagy sérülést az átvételkor nem lehet felismerni, akkor három napon belül kell az igényt érvényesíteni. Az igények egyébként egy év alatt elévülnek; az elévülés kezdő időpontja a küldemény kiszolgáltatásának időpontja, illetőleg az az időpont, amikor az elveszett küldeményt ki kellett volna szolgáltatni. (Idevágó ítélkező gyakorlat: „Gazdálkodó szervezetek egymás ellen fuvarozási szerződés alapján támasztható kártérítési követelése abban az esetben is a kár bekövetkezésétől számított egy év alatt évül el, ha a kárt valamelyikük dolgozójának bűncselekménye okozta.” (BH 1979/12. sz. 429.)

Ez a döntés véleményünk szerint meghozatalának időpontjában is vitatható volt, és most sem állja meg a helyét. A Ptk. 360. § (4) bekezdése általában kártérítésről beszél, és a kártérítésre mondja ki, hogy „Az elévülés szabályait azzal az eltéréssel kell alkalmazni, hogy öt évnél rövidebb idő alatt nem évülhet el a követelés, ha a kárt szándékosan vagy bűncselekménnyel okozták.” A munkáltatói felelősség azt jelenti, hogy a munkáltató lesz köteles helytállni a munkavállalója magatartásáért. Jól mutatja ezt az itt alkalmazott kimentési lehetőség is, amely szerint a munkáltató akkor nem felel, ha bizonyítani tudja, hogy a munkavállalója úgy járt el, ahogy az adott helyzetben általában elvárható.

Ez az állásfoglalás beleillik abba a folyamatba, amelyről a bevezető gondolatok körében tettünk említést, tudniillik hogy a fuvarozókat sok esetben kedvezőbb helyzetbe igyekeztek hozni.

Mindezekhez néhány magyarázó megjegyzés.

aa) A „haladéktalanul” kitétel helyes értelmét a miniszteri indoklás I. általános része tartalmazza.

ab) Mivel nem ritka, hogy a küldemény természete vagy az átvétel körülményei a küldemény nyombani megfelelő megvizsgálását lehetetlenné teszik, ilyen esetre szólóan az 504. § (2) bekezdése szerint lehetőség van az igénynek három napon belül történő érvényesítésére. Megjegyzendő azonban, hogy a szabály nem alkalmazható akkor, ha a küldemény hiányos vagy sérült volta az átvételkor felismerhető, azaz amikor a hiány stb. megállapítása az átvétel során különösebb nehézség nélkül megtörténhetett volna a címzett részéről.

Lényeges továbbá ebben az összefüggésben, hogy a mondott határidő csupán az igénynek a fuvarozóval történő közlésére vonatkozik; nyilvánvalóan nem várható el ugyanis, hogy ilyen rövid határidőn belül az igényérvényesítés keresettel történjék.

ac) Az egy évben megállapított elévülési idő kezdő időpontjával kapcsolatosan sajátos a helyzet, ha tévesen beszedett fuvardíj-különbözet visszakövetelésére irányuló igényről van szó. Ilyen esetben ugyanis kezdő időpontnak a téves elszámolást kell tekinteni, már csak azért is, mert a szóban forgó esetben a téves elszámolás sajátos, az elévülés „nyugvását” jelentő körülményként értékelhető.

ad) Az egyéves elévülési határidő a fuvarozási szerződésből eredő, fuvarozóval szembeni, illetőleg a fuvaroztatóval szembeni igényekre egyaránt vonatkozik.

ae) A feladó a fuvarozással kapcsolatban felmerült kociálláspénz visszafizetésére irányuló követelését a fuvarozóval szemben akkor is érvényesítheti, ha a küldeményben keletkezett károk megtérítésére vonatkozó követelés jogvesztés miatt nem érvényesíthető [Ptk. 504. § (1) bek., 3/1960. (V. 13.) KPM r. melléklet (VÁSZ) 63. cikk 1. §-a]. (LB Gf. III. 31535/1991. - BH 1992/5. sz. 336.)

3. Az áru átvétele esetén nem szűnik meg a jogosultnak a vasúti fuvarozóval szembeni, az áru megromlásán alapuló igénye, ha az áru megromlásáról a vasúti fuvarozó tudott, de a kárra vonatkozó jegyzőkönyv felvételét elmulasztotta [CIM 52. cikk 1. §, 57. cikk 1. § és 2. § a) pont]. (LB Gf. III. 425/1991. - BH 1992/4. sz. 265.)

Az igények érvényesítésének módja

4. A fuvarozási igények érvényesítésének módja szempontjából a különösségeket a szabályzatok tartalmazzák.

A szabályzatok továbbá előírják, hogy a felszólamlást írásban kell elkészíteni, s annak egyéb alaki és tartalmi feltételeit is részletezik. A V. Korm. r. 37. §-a tartalmazza a felszólamlásra és az igényérvényesítésre vonatkozó rendelkezéseket.

A V. Korm. r. 37. §-a szerint a vasúttársaság a kiegészítő feltételben meghatározhatja, hogy a fuvarozási szerződésből, illetve annak hibás teljesítéséből eredő igények érvényesítését előzetes eljáráshoz (a továbbiakban: felszólamlás) köti. A vasúttársaság a felszólamlást alaki és tartalmi feltételeit, az ügyintézés határidejét a kiegészítő feltételekben határozza meg. Ha a vasúttársaság az igényérvényesítést felszólamláshoz köti, az igényt bíróság előtt érvényesíteni csak akkor lehet, ha a felszólamlás elintézésére előírt határidő eredménytelenül telt el, vagy ha vasúttársaság a felszólamlást részben vagy egészben elutasította. A jogosult - választása szerint - az áru fuvarozással kapcsolatos igényét választott bíróság előtt is érvényesítheti.

A **V. Korm. r. 37. §-ához** fűzött kiegészítő feltételek szerint pedig a fuvarozási szerződés alapján a keresetindításra jogosult ezt a jogát akkor érvényesítheti, ha peren kívül felszólamlással élt, és azt az illetékes vasúttársaság egészben vagy részben elutasította, vagy arra 45 napon belül nem válaszolt, illetőleg a fizetést nem teljesítette. Fuvarozási határidő túllépése miatti követelést a kiszolgáltatást követő 1 éven belül a MÁV Rt. Bevétel-ellenőrzési Igazgatóságához kell benyújtani.

A fuvarozási szerződésen alapuló felszólamlást írásban kell benyújtani az alábbiak szerint:

- a) visszatérítésre irányuló felszólamlást annál a vasúttársaságnál, amely az összeget beszedte, vagy amelynek a javára beszédtek;
- b) utánvételt kapcsolatos felszólamlást a feladási vasúttársaságnál;
- c) egyéb felszólamlást a feladási, a rendeltetési vagy annál a vasúttársaságnál, amelynek a vonalán a felszólamlásra okot adott esemény bekövetkezett.

A MÁV Rt.-nél felmerült kártérítési és visszatérítési felszólamlást - egyes kivételektől eltekintve - a Bevétel-ellenőrzési Igazgatóságához kell benyújtani.

A kiegészítő feltételek tartalmazzák a felszólamlásra jogosultakat, valamint a felszólamláshoz mellékelendő okiratokat. Mindenesetre „érdekes”, hogy a fuvarozóval szembeni igény érvényesítési módját, nem független jogszabály, hanem a fuvarozó által megállapított „szabályzat” szerint lehet érvényesíteni.

Mindebből az következik, hogy a peren kívüli felszólamlás hiányával történő, azaz nyombani keresetindítás esetén a keresetlevelet a bíróságnak vagy el kell utasítania, vagy a pert meg kell szüntetni a **Pp. 130. § (1) bekezdésének f) pontja**, illetőleg a **Pp. 157. § a) pontja** szerint. [A **Pp. 130. § (1) bek. c) pontjára** való, gyakran tapasztalható hivatkozás („a pert más hatósági eljárásnak kell megelőznie”) helytelen, mert a fuvarozók semmilyen értelemben sem tekinthetők hatóságnak, de a peren kívüli felszólamlás hiánya miatt a **Pp. 152. §-a** alapján a tárgyalás felfüggesztésére sincs mód (vö. Patassy i. m. 39. o.)]

Az igény érvényesítésére jogosultak köre

5. A fuvarozási szerződésből eredő követelések érvényesítésére jogosult személyek körére vonatkozóan mindenekelőtt a 497. § (4) bekezdésére kell utalni.

A témával kapcsolatos főszabály úgy fogalmazható meg - a tárgyalandó kivételektől eltekintve -, hogy a kártérítés érvényesítésére jogosult:

- a feladó addig az időpontig, amíg az átvevő a fuvarozási szerződésbe belép,
- az átvevő attól az időponttól kezdődően, amikor a fuvarozási szerződésbe belépett, tehát a fuvarlevelet kiváltotta, illetőleg a fuvarlevél másolatát átvette.

Kivételt jelent viszont, hogy

- a fuvarozási szerződés folytán fizetett valamely összeg visszatérítésének igénylésére az jogosult, aki a fizetést teljesítette (azaz a fuvarköltséget ténylegesen fizető személy), függetlenül attól, hogy a fizetésre ki lett volna köteles,
- ún. „utánvét” esetében az utánvételi összeg erejéig terjedő kártérítési igényt csak a feladó érvényesítheti.

Ptk. 505. § (1) Ha a feladó írásban utasította a fuvarozót arra, hogy a küldeményt a csomagolás hiányossága ellenére vegye át, a csomagolás hiányossága következtében a fuvarozóra vagy más személyre háruló kárt köteles megtéríteni, és viseli a küldeményben keletkezett kárt is. Ha pedig a fuvarozó a csomagolás kívülről észrevehető hiányossága ellenére anélkül vette át a küldeményt, hogy erre a feladó írásban utasította volna, a csomagolás hiányossága következtében a fuvarozóra vagy más személyre háruló kárt, valamint a küldeményben keletkezett kárt fele részben a fuvarozó, fele részben a feladó viseli.

(2) Harmadik személyekkel szemben a fuvarozó köteles helytállni, a feladótól azonban a felelősség általános szabályai szerint megtérítést követelhet.

A **Ptk. 505. § (1) bekezdése** lényegében nem új - tehát a korábbi szabályozásból is levezethető -, mégis az egyértelműséget szolgáló rendelkezéseit a **Ptk.** Miniszteri Indokolása a következőkkel magyarázza: „A javaslat a küldemény hiányos csomagolása miatt keletkezett kár viselésére vonatkozó szabályokat - a gyakorlati igényeknek megfelelően - kiegészíti azzal, hogy a feladót terheli kártérítési kötelezettség, ha írásban utasította a fuvarozót a hiányos csomagolású küldemény átvételére (505. §).”

Az utasítási joggal kapcsolatos az a bírósági állásfoglalás, mely szerint: „a fuvarozásra feladott küldemény továbbítására vonatkozó utasításnak minősül az, ha a fuvaroztató a feladás alkalmával elismeri a csomagolás hiányosságát.” [**Ptk. 505. § (1) bek. - BH 1986/7. sz. 290.**]

Egyéb rendelkezések

Ptk. 506. § (1) Ha a küldeményt az országhatáron túl kell továbbítani, e fejezet rendelkezéseit csak annyiban lehet alkalmazni, amennyiben nemzetközi szerződés vagy egyezmény, illetőleg szabály másképpen nem rendelkezik.

(2) Hajózási, illetőleg légitfuvarozási vállalat fuvarozási szerződéseire e fejezet annyiban irányadó, amennyiben jogszabály vagy nemzetközi szerződés, egyezmény, illetőleg szabály eltérően nem rendelkezik.

(3) Személyek szállításának elvállalására - ha jogszabály kivételt nem tesz - a vállalkozás szabályait kell megfelelően alkalmazni.

Jegyzet: Lásd az 1971. évi 3. törvényerejű rendeletet a „Nemzetközi Közúti Árufuvarozási Szerződésről” szóló, Genfben, az 1956. évi május hó 19. napján kelt Egyezmény kihirdetéséről és az 1986. évi 2. törvényerejű rendeletet a Bernben az 1980. május hó 9. napján kelt Nemzetközi Vasúti Fuvarozási Egyezmény (COTIF) kihirdetéséről.

Lásd az 1/1957. (IV. 20.) KPM rendeletet a Hajózási Árufuvarozási Szabályzat közzétételéről; a 10/1971. (XII. 16.) KPM rendeletet a Hajózási Személy- és Poggyászfuvározási Szabályzat kiadásáról; a többször módosított 1973. évi 6. törvényerejű rendeletet a hajózásról és a végrehajtásáról szóló ugyancsak többször módosított 5/1974. (V. 21.) KPM rendeletet; a többször módosított 27/1993. (IX. 23.) KHVM rendeletet a vízi közlekedés rendjéről; illetőleg a 2000. évi XLII. törvényt a vízi közlekedés rendjéről; a 26/1999. (II. 12.) Korm. rendeletet a légi árufuvarozás szabályairól; a többször módosított 1995. évi XCVII. törvényt a légi közlekedésről és a végrehajtásáról szóló, többször módosított 141/1995. (XI. 30.) Korm. rendeletet. (A bekezdés hatályos szövege itt található)

Országhatáron túla történő fuvarozás

1. Elöljáróban jegyzendő meg, hogy az 1977. évi IV. tv. az 1959. évi IV. tv. rendelkezéseit annyiban egészítette ki, hogy a nemzetközi szerződés, illetve szabály mellett szól a nemzetközi egyezményről is. A miniszteri indoklás szerint ugyanis országhatáron túli továbbításra létrejött fuvarozás esetén a nemzetközi szerződésen és szabályon kívül nemzetközi egyezmény is tartalmazhat a tv.-től eltérő rendelkezést. A „nemzetközi fuvarjog” szempontjából leglényegesebb jogforrások felsorolását a korábbiakban már megtettük. E jogforrásokkal kapcsolatosan a következők ismertetése szükséges:

a) A vasúti árufuvarozás területén átfogó jelentősége van az általában CIM-ként ismert nemzetközi egyezménynek [1986. évi 2. tvr.-tel] kihirdetett Nemzetközi Vasúti Fuvarozási Egyezmény (COTIF), Nemzetközi Vasúti Árufuvarozási Egyezmény (CIM)]. (E nemzetközi megállapodásnak az európai államok túlnyomó többsége részese, és csatlakozott ahhoz több nem európai ország is. Magyarország már az 1890-ben létrehozott első nemzetközi vasúti árufuvarozási egyezményt aláírta és azóta állandó résztvevője az egymást váltó különböző nemzetközi vasúti árufuvarozási megállapodásoknak.) A CIM szabályait főleg olyan küldeményekre kell alkalmazni, amelyek szállítása legalább két szerződő állam területét érintő útvonalon történik (CIM 1. cikk 1. § - BH 1982/4. sz. 164.).

b) A vasúti nemzetközi árufuvarozás terén különös fontosságú továbbá az ún. SZMGSZ megállapodás. Az SZMGSZ a volt szocialista államok egymás közötti vasúti forgalmának átfogó szabályozását adja. A megállapodás ugyan formálisan nem az érdekelt államok között jött létre, ilyen értelemben tehát nem minősíthető nemzetközi szerződésnek (a szerződés résztvevői az érdekelt államok vasutai). A legutóbbi időkben azonban az érdekelt államok nagy többsége az SZMGSZ szabályait a gyakorlatban figyelmen kívül hagyja.

A Nemzetközi Árufuvarozási Szabályzat (SZMGSZ) értelmében a fuvarozási szerződés megváltoztatását az átvevő csak a rendeltetési vasút határállomásán és csak akkor kérheti, ha az árut erről a határállomásról még nem továbbították. Ha az áru a rendeltetési vasút határállomását már elhagyta, az átvevő a fuvarozási szerződés módosítását csak a rendeltetési vasút belföldi szabályai szerint kérheti; a magyar belföldi szabályok az átvevőt a fuvarozási szerződés megváltoztatására nem jogosítják fel [114. 58/1966. I/8. E. (Kk. 25.) hird. (SZMGSZ) 19. cikk, 3/1960. (V. 13.) KPM r. (VÁSZ) 48. cikk]. (LB Gf. III. 31859. - BH 1993/7. sz. 449.)]

c) A közúti árufuvarozás szempontjából legjelentősebb nemzetközi egyezmény a CMR.

d) A légi fuvarozást tekintve elsődleges fontosságú az 1929-ben megkötött Varsói Egyezmény (VE), amelyhez Magyarország 1936-ban csatlakozott.

A Varsói Egyezmény kapcsolatban főleg a fuvarozási késedelem miatt indítanak pert a fuvarozatók. Az alábbiakban két ilyen tárgyú perben hozott legfelsőbb bírósági ítéletet mutatunk be.

A Gf. III. 30001/1995. sz. ítélet szerint: nemzetközi légi fuvarozás esetén a fuvarozás késedelve miatt - szándékoság vagy súlyos gondatlanság esetét kivéve - a fuvarozó legfeljebb a fuvardíjnak megfelelő összegű kötbérrel tartozik. Ha fuvardíjat nem számított fel, vagy ilyet a fuvaroztató nem fizetett, a késedelem miatt a fuvarozó kötbérben nem marasztalható (BH 1997/3. sz. 137.).

A Gf. III. 30963/1995. sz. ítélet szerint pedig: a Varsói Légifuvarozási Egyezményben a késedelmes fuvarozás következtében felmerülő károk érvényesítésére meghatározott ún. óvási határidő jogvesztő határidőnek minősül (BH 1997/4. sz. 197.).

e) A folyami hajózás körében érvényes és az árufuvarozást érintő nemzetközi megállapodások közül - viszonyainkat illetően - a Dunai Árufuvarozási Feltételek (DÁF) a legjelentősebb.

Végezetül az „Egyéb rendelkezésekkel” kapcsolatosan teszünk említést egy fuvarozással kapcsolatos további törvényhelyről, illetve más szerződésfajtától való elhatárolást jelző bírósági állásfoglalásról: a) [Ptk. 567. § (2) bek.] „A fuvarozási biztosításra eltérő szabályokat lehet megállapítani; .” b) Az a megállapodás, hogy a mezőgazdasági termékértékesítési szerződés tárgyát a megrendelő telepen kell átadni, és ehhez a termelőnek a fuvarozás is kötelezettsége, a termékértékesítési szerződés része, és nem tekinthető külön fuvarozási szerződésnek.

Személyfuvarozás

2. A fuvarozási joganyagot tárgyaló bevezető rész már tartalmazza, hogy a személyek szállítására vonatkozó fuvarozási jogviszonyokra a Ptk. 506. § (3) bekezdése - kivételt tartalmazó jogszabály hiányában - a vállalkozás szabályainak megfelelő alkalmazását írja elő.

Tény viszont, hogy - különösen tömeges fuvarozás esetében - a személyfuvarozásra is a dolgok fuvarozására irányadó bizonyos elvek, illetőleg megoldások érvényesek. Különösen ez a helyzet akkor, amikor a személyfuvarozással a dologfuvarozás elemei is keverednek, mint amikor például az utas személypoggyászáról van szó.

A közúti személyszállítási szerződésekről szóló, módosított 20/1981. (VI. 19.) MT rendelet rendelkezik a kézipoggyász szállításáról, továbbá a távolsági járaton történő útipoggyász, valamint az ún. gyorsáru küldemény szabályairól (8. és 9. §). A teljesség kedvéért említjük meg, hogy ez a rendelet részletezi az autóbusz és személygépkocsi rendelkezésre bocsátásáról és az autóbusz, valamint személygépkocsi bérletét tárgyaló szerződésekre vonatkozó, a Ptk.-t kiegészítő rendelkezéseket (10., 18. §).

A vasúti személy- és poggyászfuvározásról szóló nemzetközi egyezmény a CIV. [Legújabbban a 11/1991. (V. 23.) KHVM r. a Nemzetközi Vasúti Fuvarozási Egyezmény (COTIF) A (CIV) és B (CIM) Függeléke módosításának kihirdetéséről.]

Nemzetközi magánjogi szabályozás

3. Mint az 506. §-hoz fűzött magyarázatban említés történt, a Ptk. az ún. nemzetközi fuvarozásra vonatkozóan csupán utaló szabályokat tartalmaz [Ptk. 506. § (1) és (2) bek.], így a jogforrások ismertetésén túlmenően az idetartozó - egyébként rendkívül nagyszámú - tételes rendelkezés bemutatása nem volt feladat. Annyi mégis megjegyzendő, hogy a nemzetközi magánjogról szóló 1979. évi 13. tvr. szerint a szerződésre vonatkozó jog annak az államnak a joga, amelyben a szerződés megkötésének időpontjában fuvarozási szerződésnél a fuvarozónak lakóhelye, szokásos tartózkodási, illetve székhelye vagy telephelye van [25. § i) pont].

4. Prológus

Kétségtelen, hogy a kommentár műfajától a prológus elnevezés igen távol áll, mégis úgy gondoljuk, hogy az elmondottak végén bizonyos körülményekre fel kell hívni az olvasó, érdeklődő figyelmét.

Már a fuvarozás elején jeleztük, hogy az utóbbi időben a jogalkotásnak nem áll homlokterében ez a terület. Ezt egyértelműen jelzi az a körülmény, hogy a Bírósági Határozatokban 2001. június 30-át (az előző kiadás zárónapját) követően nem került közlésre fuvarozással kapcsolatos jogeset. További körülmények is ebbe az irányba mutatnak. A Ptk.-nak a fuvarozásra vonatkozó szabályai az 1959. évi IV. törvény hatálybalépését követően csupán egy alkalommal kerültek - nem túl jelentős körben - módosításra. A vasúti áru fuvarozási szerződésekről szóló 153/1996. (X. 15.) Korm. rendelet 1997. január 1-jei hatálybalépését követően egyetlen egyszer sem került módosításra. A közúti árutovábbítási szerződésről rendelkező 2/1981. (I. 31.) MT rendeletet is - fennállása 23 éve alatt - mindösszesen két alkalommal módosították.

Ezért van az, hogy az olvasó a szöveg olvasása közben elég régi keletű jogszabályokra és régi keletű bírósági döntésekre talál utalást.

XLII. fejezet

A BIZOMÁNY

Ptk. 507. § Bizományi szerződés alapján a bizományos díjazás ellenében köteles a megbízó javára a saját nevében adásvételi szerződést kötni.

A bizomány fejlődése, jellemző vonásai

1. A bizomány a közvetítő tevékenység szerződéstípusa. Azoknak a szerződéstípusoknak a körébe tartozik, amelyeknél a szolgáltatás ügyvitel végzését jelenti. A tv. a bizomány lényeges vonásaként azt emeli ki, hogy az egyik fél, a bizományos, a másik fél, a megbízó helyett, annak érdekében jár el, köt szerződést egy harmadik személlyel, de e harmadik személlyel szemben önállóan, saját nevében tevékenykedik.

A mai értelemben vett bizomány azonban csak a XII. század táján alakult ki az olasz városállamokban: szorosan összefonódtak a más személy részére végzett kereskedés, a más személy dolgának megőrzése és nemegyszer a tőkével való társulás elemei. A későbbiekben a letéti elemek háttérbe szorultak ugyan, de a megbízás és a társasági szerződés felé a határvonalak gyakran ma is nehezen tisztázhatóak.

Korábbi jogi szabályozásunk szerint a bizomány általában kereskedelmi ügylet volt. Ezért tartalmazott a Kereskedelmi Törvény olyan szabályozást, amely szerint a bizomány nagyrészt a hatálya alá került. A Kereskedelmi Törvény szabályozásának két érdekes vonása érdemel itt kiemelés. Az egyik az, hogy a bizománynál ismételtén visszatér a helyi szokásokra való utalás, a rendezés nagy teret kívánt hagyni a kialakult kereskedelmi gyakorlatnak. A másik az, hogy nincs merev határvonal a megbízás felé. A Kereskedelmi Törvény az elhatárolást úgy kívánta megkönnyíteni, hogy kifejezetten megbízásnak minősítette azt a megállapodást, amely alapján a megbízó kívánsága alapján a megbízó nevében jön létre a harmadik személlyel a szerződés [368. § (3) bek.].

Emellett azonban a bizománynak minősülő esetekben is olyan megoldások érvényesülnek, amelyek azt juttatják kifejezésre, hogy a bizományos a megbízó képviselőjeként jár el, azaz a megbízási szerződésre jellemző konstrukcióról van szó. Ez tükröződött a 374. §-nak abban a szabályában, amely szerint a bizományost a harmadik személlyel szemben megillető jogok - a bizományossal és ennek hitelezőivel szemben - akkor is a megbízót megillető jogoknak tekintendők, ha a bizományos még nem engedményezte azokat a megbízónak. Ezzel a szabállyal kapcsolatban az elmélet és a gyakorlat még messzebbmenő következtetésekhez jutott. A bizományost a tulajdonszerzés szempontjából képviselőként kezelték (Nagy F.: A magyar kereskedelmi jog kézikönyve. Budapest, 1904. 6. kiadás, II. kötet 240-243. o., Fehérváry Jenő: Magyar kereskedelmi jog rendszere. Budapest, 1944. 4. kiadás 410-411. o.). A bizományi szerződésnél keletkező jogviszony megítélésének nehézségét fokozta a Kereskedelmi Törvénynek az a szabálya is, amely azokra az esetekre, amikor a bizományos belépési jogát engedélyezte („tőzsdei vagy piaci árral bíró áruk, váltók vagy értékpapírok vétele vagy eladása”), az adásvétel szabályainak bekapcsolódását is lehetővé tette. A jelek szerint a bizományi kapcsolatoknak ez a sokfélesége, az átmenetek sokasága riasztotta vissza a magánjogi törvénykönyv tervezeteinek készítőit attól, hogy erre a szerződéstípusra megfelelő szabályok kidolgozását megkíséreljék, s így nem tartalmazott rendelkezést a bizományi szerződésről a Mtj. sem [1. ezzel kapcsolatban Magyar Magánjog (szerk.: Szladits K.), Budapest, 1942. IV. kötet 365. o.].

A tv. miniszteri indokolása kifejezte azt, hogy az árumozgás döntő területein nem számolnak a bizomány alkalmazásával. A szabályozásra váró jogviszonyok nem a régi kereskedelmi jogi jellegű bizományhoz álltak közel, hanem inkább a magánjogi jellegűhöz. A gazdaságirányítási rendszer reformjának bevezetése 1968. január 1-jével döntő változást hozott. Egy területen, a külkereskedelmi vállalatoknak a belföldi vállalatokkal létrejövő kapcsolataiban a bizomány lett az alaptípus [32/1967. (IX. 23.) Korm. r.].

A tv.-nek a bizományi szerződésekről szóló szövege keveset változott az 1959-ben megállapítottához viszonyítva. Az egyszerű gazdasági kapcsolatokra vonatkozó szabályok szolgálnak alapul az azóta jelentkező újfajta, sokkal bonyolultabb, összetettebb viszonyok rendezésénél is. A tv. gyakorlati jelentőségét növelte a bizomány körében az a tény, hogy a 88/1990. (IV. 30.) MT rendelet hatályon kívül helyezte a külkereskedelmi vállalatok bizományi szerződéseinek külön szabályait; ennek következtében azonban a gyakorlatban számos problémával lehet számolni.

Alapvető jogok és kötelezettségek

2. A Ptk. a bizományos alapvető kötelezettségeként a szerződéskötést jelöli meg. Ezt a szerződést a bizományos saját nevében köti meg, de valójában nem a saját maga számára kívánja biztosítani a harmadik személy teljesítését, hanem a megbízó érdekében jár el. A megbízó kötelezettsége pedig az, hogy a bizományosnak díjat fizessen. Nem kizárt, hogy a bizományi szerződés ingyenes jellegű legyen, s a bizományos ne kapjon díjat, a 201. § (1) bekezdése szerint azonban az ingyenes jellegnek egyértelműen ki kell derülnie a szerződésből vagy a körülményekből.

A Ptk. az 507. §-ban a bizományosnak csak egyetlen kötelezettségét határozza meg, a szerződéskötést. Az 511. § (1) bekezdése szerint viszont a bizományos a díjra csak annyiban tarthat igényt, amennyiben harmadik személy a megkötött szerződést teljesítette, s az 509. § (2) bekezdése szerint a bizományos felelős azért, hogy a harmadik személy a szerződést teljesítse. A tv.-nek ezek a szabályai azt jelzik, hogy a bizományos részéről nem fejeződött be a kötelezettségek teljesítése azzal, hogy a szerződést megkötötte a harmadik személlyel.

A bizományos kötelezettségei két szakaszban vizsgálándók. Az első szakasz a harmadik személlyel való szerződéskötésig tart. A fő kötelezettség a szerződéskötés előkészítése. Ezzel kapcsolatban irányutatót ad a Ptk. 508. §-a és 510. §-a. A fő kötelezettségen kívül azonban számos más kötelezettség is létezik, amelyre vagy a szerződés ad meghatározást, vagy a törvény megbízási szabályai, vagy a törvény általános szerződési szabályai, alapelvei lesznek irányadók. Különösen két vonalon lehet e további kötelezettségeket keresni. Az egyik ezek közül az együttműködés. A bizományos és a megbízó között együttműködésnek kell fennállnia, s ennek keretében a bizományost figyelmeztetési, tájékoztatási kötelezettségek terhelik. Lényeges továbbá az is, hogy a bizományos a megbízó utasításai szerint köteles eljárni. A másik pedig az, hogy a bizományos kötelessége az átvett dolog megőrzése. Az őrzés ilyenkor nem külön letéti szerződés alapján áll fenn, hanem a bizományi szerződésből következik. A jogviszonyt főlegesen is bonyolítaná a letéti szabályok alkalmazásával való kísérletezés, a bizomány és a letét szabályai ellentétek lennének egyes kérdésekben. Ennek ellenére bizonyos kérdésekben figyelembe lehet venni a letét szabályait is ott, ahol a bizományi jogviszony természetével ezek összeegyeztethetők, és ahol a tv. hallgatása ezt indokoltá teszi. Így például számításba vehető a Ptk.-nak a letéti dolog kezeléséről szóló 464. § (1) bekezdése. A tv. nem tartalmaz külön szabályt arra, hogy milyen felelősséggel tartozik a bizományos az őrzetében levő dolog megsérüléséért, megsemmisüléséért, elvesztéséért. Így az általános szerződési felelősség szabályai kerülnek alkalmazásra [különösen a 318. § (1) bek.]. A custodia-felelősség kimondása nélkül is indokolt az, hogy a bíróság szigorú követelményeket állapítson meg ezen a téren, különösen a dolog eltűnésének eseteiben.

Az a második szakasz, amelyben a bizományos kötelezettségeit vizsgálni kell, a harmadik személlyel való szerződéskötéstől a szerződés megszűnéséig tart. Erre az időszakra a bizományi szerződésről szóló fejezet nem szab meg semmilyen kötelezettséget a bizományos terhére. Nézetünk szerint ebben a szakaszban négy fő irányban lehet a kötelezettségeket megtalálni. Az egyik irány a harmadik személlyel szemben fennálló szerződés lebonyolításának szervezése. Ennek keretében figyelemmel kell kísérni a harmadik személy teljesítésének előkészületeit, meg kell tenni mindazokat a lépéseket, amelyek szükségesek a harmadik személy teljesítésének elősegítéséhez. Kötelessége továbbá a bizományosnak az, hogy megtegye azokat az intézkedéseket, amelyek a megbízó érdekeinek megvédéséhez elengedhetetlenek. Ennél a kötelezettségnél azonban már különbségeket kell tenni az intézkedések között. A bizományos a megbízotthoz hasonlóan a megbízó utasítása szerint köteles eljárni, s az eljárásával kapcsolatos költségeket meghatározott keretek között [511. § (2) bek.] a megbízó fedezi. Rendkívüli eseteket kivéve nem tehet tehát a bizományos olyan intézkedéseket, amelyek nagy költségekkel járnak, s amelyeknek vállalása a megbízótól kell, hogy függjön. Így a megbízó érdekeinek védelmében utasítás nélkül nem indíthat tehát pert a bizományos, vagy ha indít, akkor a költségeket nem követelheti a megbízótól. Más a helyzet az olyan intézkedéseknél, amelyek egyrészt nem járnak nagy költségekkel, kockázattal, másrészt azonnali cselekvésre van szükség, mert különben a jogosult érdekei sérelmet szenvednek. Így például a megbízó utasítása nélkül is köteles a bizományos vételi bizománynál az árut megvizsgálni, jogfenntartó nyilatkozatot tenni, a fuvarozóval szemben a jogérvényesítéshez szükséges lépéseket megtenni.

A kötelezettségek egy másik vonala a megbízóval való együttműködés. Itt is részben a megbízási szerződés, részben a szerződések közös szabályai irányadóak.

A kötelezettségek önálló területét adja az az esetkör, amelynél a bizományos a harmadik személy teljesítése következtében egy ideig birtokában tartja a megbízónak átadandó dolgot.

Végül a bizományos kötelessége az, hogy a megbízóval szemben az ügy lezárásaként elszámoljon. A bizományosnak ez a kötelezettsége is a megbízási szerződés szabályain alapul [479. § (2) bek.].

A megbízó kötelezettségeit kevésbé részletesen lehet meghatározni. A Ptk. 511. §-a szerint köteles díjat fizetni és a díjba be nem foglalt költségeket megtéríteni. Tekintettel arra, hogy a bizományi szerződésekre is a megbízás szabályait kell alkalmazni eltérő rendelkezés hiányában [513. § (2) bek.], a költségek és díjkövetelés biztosítására a 480. §-nak megfelelően a bizományost is zálogjog illeti meg a megbízónak a bizomány következtében a bizományos birtokába került dolgain. Végül megemlítjük, hogy a tv.-ben nem megoldott, és ezért a gyakorlatban is problémákat okoz a megbízónak az a kötelezettsége, hogy kártalanítsa a bizományost a harmadik személlyel kötött szerződésnek a megbízó miatt bekövetkező megszegése folytán keletkező károkért.

Az ítélkezési gyakorlat alakulását a következő példák jelzik: A Legfelsőbb Bíróság a bizományos részéről ügyviteli mulasztást állapított meg egy olyan esetben, amelyben a harmadik személy téves számlázásáról, majd az azt követő megállapodásról a bizományos nem tájékoztatta a megbízót, s a téves számla alapján történt fizetés visszakövetelésénél nem gondoskodott a kamatkövetelés érvényesítéséről (LB Gf. I. 31205/1978. - BH 1979/9. sz. 302.). Az ügyviteli kötelezettségeknél a megbízási szerződés szabályai kerülnek alkalmazásra, s így megbízási szerződésnél elfogadott irány is figyelembe veendő; ezt mutatja a Legfelsőbb Bíróságnak az a döntése is, amely szerint abban az esetben, ha a megbízottnak feladata a szerződés alapján a megbízót megillető fuvardíjak számfejtése, beszedése, majd a megbízónak való átadása, a megbízott kötelezettségei közé tartozik az is, hogy a fuvardíjfizetésre kötelezett harmadik személy fizetéseképtelenségéről a megbízót haladéktalanul értesítse, a kötelezett felszámolására alakult bizottságnál a követeléseket bejelentse, és megtegye mindazokat a lépéseket, amelyek a megbízó jogainak megóvása érdekében szükségesek (P. törv. I. 21115/1972. - BH 1973/9. sz. 326. - PJD VI. 340. sz.). A megbízó kötelezettsége tekintetében olyan esetben, amelyben eladási bizománynál a dolog hibája miatt a harmadik személy elállt az adásvételi szerződéstől, a Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy a törvény erre a kérdésre sem a bizománynál, sem a megbízásnál külön szabályt nem tartalmaz, s ezért a 479. § (3) bekezdését kell alkalmazni, s a bizományosnál az adásvételi szerződés felbontása miatt keletkező károkat a megbízó ugyanúgy köteles megtéríteni, mint ahogy mentesíteni köteles a megbízottat a szerződés megszűnésekor a harmadik személyekkel szemben vállalt kötelezettségek alól (P. törv. V. 20330/1976. - BH 1977/7. sz. 276.). Ugyanezt a megoldást alkalmazta a bíróság akkor, amikor eladási bizománynál a harmadik személy az adásvételi szerződést megtámadta azért, mert szakértő megállapította, hogy a megvett festményt nem az a festő készítette, akit a felek hittek; a megbízó ebben az esetben is a 479. § (3) bekezdése alapján volt köteles a bizományost kártalanítani (P. törv. V. 21253/1976. - BH 1977/11. sz. 492.).

A külkereskedelmi vonatkozású bizománynál gyakrabban merül fel vitás kérdés a bírói gyakorlatban. Így a felek kötelezettségeit is több esetben vizsgálta a bíróság. Előfordulnak olyan esetek, amikor a külkereskedelmi vállalatok kötelezettségeiket és kockázatukat korlátozni igyekeznek. Ez a törekvés figyelhető meg abban a jogvitában is, amelyben a külkereskedelmi vállalat bizományi díj fizetését kérte az alperestől. Az alperes megrendelésére a felperes válaszában nem külkereskedelmi szerződés megkötését vállalta, hanem ajánlatok beszerzését. A bíróság azt állapította meg, hogy az adott esetben nem jött létre bizományi szerződés, mert ennek lényege az „arra irányuló megbízás, hogy a bizományos külkereskedelmi szerződést kössön”, ami itt hiányzott (Föv. Bír. 3. G. 41846/1976. - BH 1977/7. sz. 290.). Az alapvető jogok és kötelezettségek figyelembevételével állapította meg a bíróság, hogy a felek szerződését nem lehet bizománynak tekinteni, tekintve, hogy a szerződés szerint a tulajdonjog átszállt, és bizományi díj fizetéséről nem volt szó (LB Gf. I. 30459/1989. - BH 1990/2. sz. 68.).

Az áru értékesítésével járó kockázatokat általában a megbízó viseli, ideértve a forint leértékelésének kockázatát is (LB Pfv. IV. 21928/1994. - BH 1995/11. sz. 640.).

Ismételten kérdések merültek fel a bizományos ügyviteli kötelezettségeivel kapcsolatban. Egy ilyen esetben a megbízó kártérítést követelt a bizományostól vételi bizomány esetében azért, mert az értékebevállás nélkül feladott kisméretű, de értékes áru a fuvarozás során elveszett, és a fuvarozótól teljes kártérítést nem lehetett követelni. A bíróság szerint a bizományos köteles lett volna a megbízót figyelmeztetni az értékebevállás nélkül történő feladás esetleges következményeire (LB Gf. VII. 32686/1974. - BH 1975/10. sz. 482. - GPD I. 787. sz.). Nem állapított meg mulasztást a bíróság fix határidő hiánya miatt olyan esetben, amikor a megbízó nem adott utasítást ilyen kikötésnek a külföldivel kötendő szerződésbe való felvételére (LB Gfv. X. 31512/1993. - BH 1994/2. sz. 90.).

A tájékoztatási kötelezettség nem terjed ki olyan kérdésekre, amelyekről a megbízónak is tudomással kell rendelkeznie. A Legfelsőbb Bíróság azt állapította meg, hogy „a forgalmiadó-fizetési kötelezettséget termékenként jogszabály írja elő, ezt tehát nemcsak a bizományosnak, hanem a megbízónak is tudnia kell” (LB Gf. II. 31626/1976. - BH 1977/8. sz. 347.).

A tájékoztatási kötelezettség kiterjed a külföldivel kötött szerződés tartalmának, különösen a speciális jogérvényesítési lehetőségeknél a megbízóval való közlésére (LB Gf. II. 30291/1982. - BH 1983/12. sz. 506.).

A tájékoztatási kötelezettség felmerül a jogérvényesítéssel vagy a jogérvényesítésről való döntéssel kapcsolatban is. A Legfelsőbb Bíróság ismételten állást foglalt ebben a kérdésben, és kimondta, hogy a bizományos nemcsak információt köteles adni a megbízónak, hanem köteles a megbízónak átadni a külföldi féltől származó minden olyan okmányt, amely az igényérvényesítés vagy a védekezés szempontjából lényeges lehet. A megbízó ugyanis csak ezek ismeretében tud dönten arról, hogy az esetleges perlés kockázatát vállalja-e (LB Gf. II. 31030/1975. - BH 1976/6. sz. 278.; LB Gf. II. 31334/1978. - BH 1979/11. sz. 384.).

Az együttműködés körében felmerül a bizományosnak az a kötelezettsége is, hogy mindent megtegyen a megbízó érdekeinek védelmében. Erre tekintettel mondta ki azt a Legfelsőbb Bíróság, hogy a bizományos köteles a vámkiadás ellenőrzni, a szükséges jogorvoslással élni, vagy kétség esetén a megbízó rendelkezését kérni (LB Gf. I. 30445/1974. - BH 1974/9. sz. 395. - GPD I. 788. sz.).

A gyakorlatban ismételten problémák jelentkeztek a jogérvényesítéssel kapcsolatban. Szigorú megítélést tükröz az a határozat, amely azért marasztalta a bizományost, mert a fuvarozóval szemben nem lépett fel a megbízó általános érvényű utasítása alapján, s nem fogadta el a bizományosnak azt a védekezését, hogy a jogérvényesítésre megállapított határidő végén, esetleg utolsó napján fuvarlevél csatolása nélkül, hiányosan nem lehet felszámolást tenni (LB Gf. II. 30067/1973. - BH 1973/12. sz. 470. - GPD I. 785. sz.). A Legfelsőbb Bíróság állást foglalt arról is, hogy mikor nem áll fenn a perlési kötelezettség annak ellenére, hogy a megbízó utasítást adott a perlésre. A kis összegre szóló követeléseknél a külföldi perlés költségei meghaladhatják a követelés összegét, s figyelembe kell venni azt is, hogy a pernyertesség mindig csak valószínűsíthető. Ha tehát a perlés „csak olyan költségek útján valószínűsíthető meg, amelyek nem állnak arányban a követeléssel, úgy a szállítmányozónak az igényérvényesítésre való kényszerítése nem lenne összeegyeztethető a jogszabály társadalmi rendeltetésével”. Utal azonban a bíróság arra is, hogy más a helyzet akkor, ha az igényérvényesítésnek elvi jelleg miatt van jelentősége (LB Gf. IV. 31345/1978. - BH 1979/11. sz. 385. hasonló LB Gf. I. 31032/1982. - BH 1984/8. sz. 325.).

Figyelmet érdemel a Legfelsőbb Bíróságnak az - a szállítmányozással kapcsolatban hozott - határozata, amely szerint nem áll fenn igényérvényesítési kötelezettség bizonytalan kimenetelű külföldi pertvelre (LB Gfv. III. 33213/1993. - BH 1996/3. sz. 165.).

A jogérvényesítés kérdésénél meg kell jegyezni, hogy a bizománys nemcsak a külföldi szerződő fél szerződésszegése esetén köteles a megbízó érdekeit védeni és a jogérvényesítés érdekében a szükséges lépéseket megtenni, hanem bármilyen szerződésen kívüli károkozás esetén is (LB Gf. VII. 30579/1974. - BH 1974/12. sz. 490. - GPD I. 792. sz.).

Ptk. 508. § (1) Ha a bizománys a megbízóra kedvezőbb feltételek mellett köti meg az adásvételi szerződést, mint amilyeneket a bizományi szerződésben megállapítottak, az ebből eredő előny a megbízót illeti meg.

(2) Ha a bizománys a bizományi szerződésben megállapított áron alul ad el, köteles a megbízónak az árkülönbséget megtéríteni, kivéve ha bizonyítja, hogy az adásvételi szerződést a megállapított áron megkötni nem lehetett, az eladással a megbízót kártól óvta meg, és a megbízót idejében értesíteni nem tudta.

(3) Ha a bizománys a bizományi szerződésben kikötött feltételektől lényegesen eltér, a megbízó az adásvételi szerződést visszautasíthatja, kivéve ha a bizománys a megállapított árnál drágábban vásárolt, de az értékkülönbséget megtéríti.

Jegyzet: A Ptk. 508. § (1) bekezdésének második mondatát a 73/1992. (XII. 28.) AB határozat megsemmisítette.

A bizományi szerződés tartalma

1. A tv. nem tartalmaz külön rendelkezést a bizományi szerződés tartalmáról. Az 507. § meghatározza ugyan a bizományi szerződés alapvető vonásait, a felek fő kötelezettségét, de ez kevesebb támpontot ad a szerződés lényeges elemeinek megjelöléséhez, mint más szerződéstípusok esetében. A nehézséget az okozza, hogy a felek megállapodása nem elég határozott akkor, ha csak annyit rögzítenek, hogy az egyik fél harmadik személlyel adásvételi szerződést köt, a másik pedig ezért díjat fizet. Arra is szükség van, hogy a harmadik személlyel megkötendő szerződés lényeges feltételeit meghatározzák. Ha a megállapodás nem jelöli meg az adásvételi szerződés tárgyát és azokat a határokat, amelyek között a bizománys az árban megállapodhat, a bizományi szerződés nem tartalmazza a lényeges elemeket, annyira határozatlan, hogy nem is lehet szerződésről beszélni (más megítélés alá esik a bizományi keretszerződés vagy az esetleges előszerződés). Az 508. § egyébként akkor, amikor már a bizományi szerződés teljesítésének kérdéseiről beszél, világosan kifejezésre juttatja azt, hogy milyen fontos szerepet tulajdonít a harmadik személlyel kötendő szerződés feltételei bizományi szerződésben való meghatározásának.

A bizományi szerződés tartalmánál két kérdés érdemel külön említést. Az egyik az ún. limitár. Limitárnak nevezik azt a szélső összeget, amelyben a bizománys még megkötheti harmadik személlyel az adásvételi szerződést. Eddig az ár a megbízó és a bizománys megállapodása szerint még a megbízó érdekeit szolgálja az adásvételi szerződés, ezen túl azonban már nem. Eladási bizománynál a limitár azt a legalacsonyabb árat jelenti, amelyen a dolgot még értékesíteni lehet, vételi bizománynál pedig a limitár az a legmagasabb összeg, amelyért a bizománys még megveheti az árucikket.

A másik említendő kérdés a bizományost megillető díj meghatározása. A díj egyes kérdéseiről az 511. § tartalmaz rendelkezést. Így itt csak a limitárral összefüggésben kell a díjról beszélni. A díj meghatározása többféleképpen történhet. Lehetséges például fix összeggel, az ár meghatározott százalékával stb. Szokásos az a meghatározás, amely a bizományost érdekeltté akarta tenni abban, hogy a megbízó számára minél előnyösebb szerződést kössön. Ezért kikötik a felek azt, hogy ha a bizománys a limitárnál előnyösebb áron köti meg a szerződést, akkor az elért haszon meghatározott része a bizományost illeti meg díjként. A tv. figyelembe veszi azonban azt, hogy a díjnak ez a meghatározása visszaélésekhez vezethet. Bizománysos tevékenységet olyan személy szokott folytatni, aki az áruforgalomban folyamatosan részt vesz, ismeri a piaci feltételeket, ezzel szemben a megbízó valószínűleg azért fordul bizománysoshoz, mert nem szakértő az áruforgalomban. A bizománys könnyen becsaphatja tehát a megbízóját a limitár meghatározásánál. A tv. ezzel a veszéllyel számolva megtiltotta, hogy a kereskedelmi életben általában kevésbé járatos magánszemélyekkel kötött szerződésekben a bizománys ilyen díjmeghatározást alkalmazzon. Az Alkotmánybíróság ezt a fogyasztóvédelmi jelleget figyelmen kívül hagyva a magánszemélyekkel szemben diszkrimináló természetűnek és alkotmányellenesnek minősítette a tilalmat. Megjegyzendő, hogy a határozathozatal időpontjában az egyéni vállalkozó még nem tartozott a gazdálkodó szervezetek körébe [73/1992. (XII. 28.) AB határozat].

A bizományi szerződésben megállapítottnál előnyösebb feltételekkel kötött szerződés hasznából való részesedést biztosító kikötés zavarokat okozhat a szerződés minősítésénél is. Már az 507. §-hoz fűzött kommentár 1. pontja utalt arra, hogy a bizományi szerződés különböző szerződéstípusok elemeit is tartalmazhatja, átmenetet képezhet más szerződéstípusok felé. Ezt állapította meg a bíróság arról a szerződésről, amelyben a felek megállapodtak abban, hogy a termelő vállalat áruját a kereskedelmi vállalat meghatározott boltjában értékesíti, ott más árut nem is forgalmaz, s a bolt fenntartásának költségeit és az áruforgalom hasznát megosztják. A Legfelsőbb Bíróság a szerződés minősítésénél abból indult ki, hogy a felperes kereskedelmi vállalat az alperes áruját forgalmazza, s ez a bizományi szerződésként való elbírálás mellett szól. Kimondta a bíróság azt is, hogy nem jelent akadályt a bizománys díjnak a haszon meghatározott százalékában való megosztása sem. Tekintetbe vette azonban azt is, hogy nemcsak a hasznot osztották meg a felek, hanem a költségeket is, mégpedig a felosztás mindkét tekintetben azonos arányban történt. Ez pedig a bíróság szerint „azt mutatja, hogy jogviszonyukban a közös gazdálkodás, a közös kockázat, vagyis az egyszerű társulás elemét is szerződési feltétellé tették. „lényegében tehát vegyes típusú szerződést kötöttek” (LB Gf. II. 30561/1973. - BH 1974/4. sz. 1970.).

A jogérvényesítés körében a gyakorlatban problémát okozhat a Legfelsőbb Bíróságnak az a határozata, amely kimondta, hogy a Pp. nem ismeri a perbizományt (LB Gfv. X. 32705/1995. - BH 1997/4. sz. 199.).

A gyakorlatban különböző formái terjedtek el a bizománys érdekeltté tételének. Az átmeneti formák elvezetnek a rendeletnek ettől a bizományi szerződéseknél található szabályától ahhoz a társasági szerződésről szóló szakaszához, amelyet amétának szoktak nevezni. Az amétaszerződés tipikus esetének azt tekintik, hogy a felek megállapodnak a termék elszámolási árban, valamint az ezt meghaladó terhek viselésében és a hasznok megosztásában. Ez az amétaszerződés tartalmilag közel áll ahhoz a termelő és kereskedelmi vállalat között létrejött szerződéshez, amelyet a Legfelsőbb Bíróság társasági szerződéssel vegyes bizománynak minősített.

A bizományi szerződés tartalmának egy részét a felek gyakran keretszerződésben határozzák meg. A gyakorlatban a keretszerződés fogalma nem teljesen tisztázott: van olyan értelmezés, amely az egyetlen, hosszú időtartamot átfogó, sok, időszakonként nyújtandó teljesítésre szóló megállapodást tekinti keretszerződésnek, és van olyan felfogás is, amely a folyamatos vagy ismétlődő szerződési kapcsolat egyes elemeinek egy-egy időszakra való rögzítésére, s az eseti szerződések megkönnyítését szolgáló megegyezést nevezi keretszerződésnek. Nézetünk szerint ez az utóbi felfogás a helytálló, s az első esetben hosszú időtartamra szóló szerződésről kellene beszélni. A bizományi keretszerződések megítélésére iránymutató, közzétett bírósági döntés nem született.

Eltérés a feltételektől

2. A bizományi szerződések teljesítésénél sok vita keletkezhet abból, hogy a bizományos a harmadik személlyel való szerződéskötésnél eltér azoktól a feltételektől, amelyet a bizományi szerződés rögzített.

Eladási bizomány esetében a problémát az jelenti, hogy a bizományos többnyire lebonyolítja az adásvételi szerződést akkorra, amikor a megbízó tudomást szerez a bizományos által elért és a bizományi szerződésben megállapított limitár különbségéről. Ha a bizományos már át is adta a vétel tárgyát, a 118. § szerint át is ruházta a tulajdonát. A bizományos a vevőtől nem követelheti vissza a dolgot. Csak az maradhat hátra, hogy a szerződésszegést megállapítsák, és valamilyen módon gondoskodjanak a megbízót ért sérelem orvoslásáról. A tv. a legegyszerűbb megoldást választja. Előírja azt, hogy a bizományos köteles megtéríteni a megbízónak a ténylegesen elért ár és a limitár között meglévő különbözetet. Ez a megtérítési kötelezettség természetét tekintve kártérítés. A tv. nem utal ugyan a szerződésszegésért való kártérítési felelősség szabályaira, de a kapcsolat így is megvan. Nem szigorúbb a bizományos felelőssége, mint az általános felelősségi elvek alkalmazásával lenne, csak sajátosan, az eset körülményeihez igazodnak a kimentő okok. Ahhoz, hogy a bizományos mentesülhessen az árkülönbözet megtérítésétől, bizonyítania kell egyrészt azt, hogy a limitáron nem lehetett eladni a dolgot, másrészt azt, hogy az eladással a megbízót kártól óvta meg (például elpusztult volna a romlandó dolog), harmadrészt azt, hogy nem volt idő vagy mód a megbízó értesítésére és válaszára megvárására, hanem azonnal intézkedni kellett.

Vételi bizománynál a bizományosnak a harmadik személlyel megkötött szerződése nem jelent olyan kész helyzetet a megbízó számára, mint az eladási bizománynál. A törvény ennek megfelelően vételi bizománynál biztosítja a megbízónak azt a jogot, hogy a bizományos teljesítését visszautasítsa. Ezt követően a szerződésszegések általános szabályai alapján kell a helyzetet elbírálni, lehet, hogy csak késedelem következik be, de lehet, hogy lehetetlenülés. A bizományos elháríthatja azonban ezt a fordulatot azzal, hogy a tényleges ár és a limitár különbözetét nem kéri a megbízótól. A megbízó tehát a bizományi szerződésnek megfelelően, limitáron jut a dologhoz, s a limitár és a tényleges ár különbözete a bizományost terheli.

Megjegyzendő, hogy a vételi bizománynál leírt megoldás kifejezetten nem szerepel a Ptk. 508. §-ának (3) bekezdésében, de a szövegből levezethető. A miniszteri indoklásból is az állapítható meg, hogy a tervezet készítői gondoltak erre az esetre és erre a megoldásra. Az 508. § (3) bekezdése egyébként szélesebb esetkörre vonatkozik. Nemcsak a vételi bizományt tartja szem előtt, és nemcsak a limitárról szóló kikötés megsértését. Mindazokban az esetekben érvényesül, amelyekben a bizományos és a harmadik személy között létrejött szerződés feltételei lényegesen eltérnek a bizományi szerződésben rögzített, a bizományos által elérendő feltételektől. A két szerződés feltételeinek lényeges eltérése esetén adja meg a tv. a megbízónak azt a jogot, hogy a bizományos teljesítését visszautasítsa. A szövegből megállapítható, hogy a lényeges eltérés egyik esetének tekinti a vételi bizománynál a limitárat meghaladó áron történő beszerzést.

A visszautasítási jogot szűkítően értelmezte a Legfelsőbb Bíróságnak egy olyan ügyben hozott határozata, amelyben a vita alapját az adta, hogy a bizományos a limitár négyszereséért szerzett be acélcsőveket. A határozat megállapította a lényeges eltérés tényét, de kimondta, hogy a megbízónak határidős kötelezettségei voltak, ezeknek a teljesítéséhez szüksége volt az acélcsővekre, s érdekmúlást ezért nem lehetett megállapítani (LB Gf. I. 32181/1975. - BH 1976/9. sz. 419.). Az érdekmúlás más felfogását tükrözi ezzel szemben a Legfelsőbb Bíróságnak egy olyan perben hozott határozata, ahol a megbízó megállapította, hogy a bizományos más terméket importált, mint amire a bizományi szerződés szólt, és ezért a szerződés szerinti áru behozatalát, majd az általa már kifizetett összeg visszafizetését követelte. A határozat kimondta, hogy lényeges eltérés történt, s „ez a konkrét ügyben és az adott helyzetben érdekmúlást is jelentett” (LB Gf. I. 30090/1974. - BH 1975/2. sz. 87. - GPD I. 790. sz.). Megjegyzendő, hogy az érdekmúlás szereplése azért okoz nehézséget, mert a megbízó nem a szerződést akarja megszüntetni, hanem csak a bizományos által felajánlott teljesítést nem akarja elfogadni.

Ptk. 509. § (1) A bizományi szerződés alapján kötött adásvételi szerződés a bizományossal szerződő féllel szemben a bizományost jogosítja és kötelezi.

(2) A bizományos a megbízónak felelősséggel tartozik mindazoknak a kötelezettségeknek a teljesítéséért, amelyek a vele szerződő felet a szerződés folytán terhelik.

(3) A bizományos hitelezői nem támaszthatnak igényt

a) a bizományossal szerződő féllel szemben fennálló és a megbízót illető követelésekre;

b) vételi bizomány esetén a bizományos által megvett dolgokra;

c) a bizományoshoz befolyt és elkülönítve tartott vagy kezelt olyan pénzüsszegekre, amelyekről megállapítható, hogy a megbízót illetik.

A szerződések kapcsolódása

1. A bizományi szerződéseknel számos problémát okoz az, hogy minden esetben két szerződést kell figyelemmel kísérni, két szerződés kapcsolatát kell biztosítani. Míg az 508. § arról szolt, hogy a szerződéskötésnél, a szerződések tartalmának meghatározásánál miként alakul ez a kapcsolat, addig az 509. § részben azt határozza meg, kit illetnek jogok és kötelezettségek e két szerződésben, részben pedig azt, milyen az összefüggés a szerződések között a felelősségi kérdésekben. A különböző témáknál a tv. más-más választ ad a kapcsolat kérdéseire.

Gyakran felmerül, hogy a két szerződésben szereplő, de egymással nem szerződő két fél, a megbízó és a harmadik személy között van-e kapcsolat. Ha a jogi szabályozás a bizományt a képviselőt felé közelíti, akkor lehetségesnek tartja a megbízó és a harmadik személy között a közvetlen kapcsolatot. Ezzel szemben, ha a bizományi szerződést el akarják távolítani a képviselőtől, a bizományos önálló tevékenységét akarják hangsúlyozni, akkor a megbízó és a harmadik személy között tagadják a kapcsolatot. A gazdasági kapcsolat jellegétől függ az, hogy mennyire juttatják a harmadik személy tudomására a vele szerződést kötő fél mögött álló megbízó kilétét vagy azt, milyen alapon (bizományosként, saját árut értékesítve) lép fel. A tv. alap gondolata az, hogy magánszemély megbízó áruját értékesíti kereskedelmi szervezet vagy kereskedő. Ebben a kapcsolatban általában közömbös az, hogy láncolatlan adásvétel vagy bizomány útján jut el a dolog a vevőhöz, közömbös az egymást követő szerződésekben szereplő személyek kiléte. Ezzel az egyszerű természetű kapcsolattal az van tehát leginkább összhangban, hogy a vevő előtt nem jelenik meg a háttér, s a bizományi szerződést a képviselőtől élesen elhatárolják. A tv. a képviselőtől való elhatárolást azzal fejezi ki, hogy kimondja: a harmadik személlyel szemben a szerződés a bizományost jogosítja és kötelezi. A tétel megfelel az 507. §-ban található annak a megfogalmazásnak, hogy a bizományos a saját nevében köt adásvételi szerződést. A Ptk. 509. §-ának (1) bekezdésében megfogalmazott szabály azonban nemcsak azt fejezi ki, hogy a bizományos az, aki jogosult és kötelezett, hanem azt is, hogy a megbízó nincs kapcsolatban a harmadik személlyel, vele szemben jogai és kötelezettségei közvetlenül nem állnak fenn.

A bírói gyakorlat ennek a tv.-i gondolatnak megfelelően nem ad helyt a megbízó és a harmadik személy közötti viszonylatban a közvetlen kereseteknek. Ezért hangsúlyozta a Legfelsőbb Bíróság azt, hogy a használt gépkocsit a bizományostól megvevő felperes a megbízóval nem kerül jogviszonyba, és szavatossági jogokat akkor sem érvényesíthet vele szemben, ha a megbízó a bizományossal szemben szavatosságot vállalt (P. törv. V. 21186/1976.).

Ugyanígy döntött a Legfelsőbb Bíróság egy olyan jogvitában, amelyben a bizományossal adásvételi szerződést kötő vevő a megbízóval szemben kívánta a szerződésen alapuló követelését érvényesíteni. A kereseti követelés elutasításának az volt az indoka, hogy a megbízó és a vevő nem voltak jogviszonyban (LB Gf. I. 30270/2001. - BH 2003/6. sz. 248.).

A szerződések kapcsolata nemcsak a közvetlen keresetekkel összefüggésben merül fel. Problémák jelentkezhetnek abból is, hogy a bizományosnak a harmadik személlyel szemben megtörténik a teljesítése, és teljesíti kötelezettségét a harmadik személy, lezárul a bizományosnak a megbízóval szemben történő teljesítése, s úgy tűnik, megszűnik a bizományi szerződés, de ekkor a harmadik személy követelésekkel lép fel a bizományossal szemben. A kérdés eladási bizományról merült fel ismételtén a bírói gyakorlatban. Előfordult, hogy az adásvételi szerződést a harmadik személy megtámadta, mert az eladott festményt nem az a művész készítette, mint akit a felek feltételeztek, volt továbbá olyan eset is, amelyben az eladott dolog minőségi hibája miatt lépett fel a harmadik személy, és érvényesítette elállási jogát.

A kérdés mindkét említett esetben az volt, hogy az adásvételi szerződés megdőlése kihat-e a bizományi szerződésre. A két szerződés kapcsolata tekintetében két fő irányban lehet megoldást keresni.

- Az egyik lehetőség a két szerződés lehetséges elszigetelése egymástól. Ez az adott kérdésnél azt eredményezi, hogy az adásvétel megdőlése nem hat ki a bizományra. A bizományi szerződésnél az adásvételtől függetlenül meg kell vizsgálni, hogy fennáll-e az érvénytelenségi ok, a hibás teljesítés miatt lehet-e jogokat érvényesíteni, a jogérvényesítési határidők számítása csak a bizományi szerződés alapján vizsgálendő stb. Ez a megoldás azt jelenti, hogy nemcsak a harmadik személlyel szemben tűnik el a bizományos közvetítő ügyviteli tevékenysége, hanem a megbízóval szemben is; a bizomány az adásvételt közelíti meg.

- A másik lehetőség a két szerződés összefüggésének erősítése. Ez a két szerződés összeolvasztása nélkül azt jelenti, hogy a bizományi szerződés létszakai az adásvételi szerződéssel kapcsolatban bírálandók el. A bizományosi szerződés teljesítéséhez pl. szükség van az adásvétel teljesítésére, az adásvételi szerződés megszűnése a bizományi szerződés megszűnését is jelenti, az adásvétel megdőlése feléleszti a bizományt. Ez a megoldás kiemeli a bizomány ügyviteli jellegét, hangsúlyozza az adásvételtől való függőségét, a képviselőt felé közelítését.

A tv. a tárgyalt konkrét kérdéssel nem tartalmaz szabályt, s nem ad egyértelmű választ a két szerződés kapcsolatára sem. A viták eldöntését nehezíti, hogy a tv. egyes szabályaiból a bizományos önálló kockázatviselésen alapuló tevékenysége jelenik meg, más szabályából viszont az összefüggés elismerése következik. Látni kell azonban, hogy a jogalkotónak a szabályozásnál több tényezőre is tekintettel kell lennie, nemcsak a szerződések összefüggésére, s az egyéb tényezők keresztezhetik, el is takarhatják a szerződések összefüggésével kapcsolatos gondolatmenetet.

A Legfelsőbb Bíróság a konkrét esetekben közvetítő megoldást alakított ki. Abból indult ki, hogy az adásvételi szerződés megdőlése nem éleszti fel a bizományi szerződést. Emellett azonban a megbízási szerződés megszűnésének esetére megállapított kártalanítási szabály alkalmazásával érdemben azt megközelítő helyzetet teremtett, mintha a bizományi szerződés is megdőlt volna, a vétel tárgyát a megbízóhoz visszajuttatta, a bizományos költségeit megtérítette (P. törv. V. 20330/1976. - BH 1977/7. sz. 276.; P. törv. V. 21253/1976. - BH 1977/11. sz. 492.).

Nézetünk szerint a kérdés megoldásánál a bizomány lényegéből kell kiindulni. A bizományos sajátos képviselőként jár el. Nem nyilvánvaló tehát mindenki számára minden esetben az, hogy ő csak megbízója helyett tevékenykedik, eljárása során a saját kockázat elemei is jelentkeznek. Vannak azonban olyan vonatkozásai a jogviszonynak, ahol a bizományos képviselői minősége felszínre kerül, s számolni kell ezekkel akkor is, ha a tv. inkább a képviselőtől eltávolító szabályokat hangsúlyozza. A megbízó hibás teljesítése egyike ezeknek. A bizományos helytáll a harmadik személlyel szemben, ha az szavatossági jogait érvényesíti, a megbízó ellen ezzel szemben csak kártérítési követeléssel tud visszafordulni, a kártérítési felelősség pedig nem objektív alapon áll. Itt tehát gyakran csak újabb erőltetett megoldással lehet a megbízóhoz eljuttatni a keletkezett kárt. A megfelelő magyarázatot nézetünk szerint az jelenti, ha tudomásul vesszük, hogy a bizományos a megbízó helyett jár el. Mind a megbízó, mind a bizományos tudja, hogy az adásvételi szerződést a bizományos a megbízó helyett, annak javára köti meg. Kettőjük viszonylatában itt a képviselői gondolatnak kell jelentkeznie, s azoknak a következményeknek, amelyek a megbízó szolgáltatása miatt jelentkeznek, a megbízónál kell beállniuk. A teljesítés utólag megsemmisül, s a megbízónak vissza kell adnia a kapott vételárat, a bizományosnak pedig vissza kell fizetnie a megkapott díjat; ez felel meg az 511. § (1) bekezdésében foglalt annak a rendelkezésnek, hogy a díj csak annyiban jár, amennyiben az adásvételi szerződést teljesítették, azaz a két szerződés között a tv. itt az összefüggést emeli ki. A vételár és a díj visszaszolgáltatása után rendezendő, hogy a fennálló bizományi szerződés változtatandó feltételek mellett történő teljesítését megpróbálják-e. Megegyezés hiányában bármelyik fél egyoldalúan is megszüntetheti a szerződést az 512. § (1) bekezdése szerint.

2. A bizományi szerződés és a harmadik személlyel kötött adásvétel szoros összefüggését fejezi ki a Ptk. 509. §-ának (3) bekezdése is. Ez a szabály kizárja, hogy a bizományos hitelezői érvényesíthessék igényeiket a bizományos vagyonának egyes részei ellen. Ezek a vagyonrészek bár a bizományoshoz tartoznak, a tv. mégis külön elbírálást biztosít számára a megbízó érdekeinek védelmében. Így nem lehet igényt támasztani a bizományi szerződés tárgyára; eladási bizománynál azért, mert a dolog tulajdonosa a megbízó, vételi bizománynál pedig a törvény szabályai alapján (emögött szintén a megbízó tulajdonjogát kell feltételezni). Mentés a hitelezők igényeinek kielégítése alól az eladási bizománynál a bizományoshoz befolyt és elkülönítve tartott vagy kezelt pénzösszeg, amelyről megállapítható, hogy a megbízót illeti meg. Végül a tv. a harmadik személlyel szemben fennálló azokat a követeléseket is kiveszi a hitelezők igényérvényesítése köréből, amelyeket a bizományos érvényesíthet ugyan, de a megbízót illetik meg.

A szerződések összefüggésével, a bizományos vagyontárgyai közül a „megbízót megillető” tárgyak különleges elbírálásával kapcsolatban vethető fel az a kérdés, hogy a vételi bizománynál a megbízó mikor szerez tulajdonjogot, s a bizományos visel-e kárveszélyt a nála levő vételi tárgyak tekintetében. A tv. erre nem tartalmaz szabályt, s nincs iránymutató bírósági állásfoglalás sem. Nézetünk szerint az egyes bizományi szerződések vizsgálatából kell kiindulni a kérdés megválaszolásánál. Az olyan bizományi szerződéseknel, amelyek a bizományt a megbízás felé közelítik, s kiemelik a bizományos képviselői jellegű tevékenységét, könnyen megérthetőnek tartjuk azt, hogy a megbízó tulajdont szerezzen akkor, amikor a bizományos - a megbízó javára - átveszi a dolgot. Más esetekben, ahol a szerződés a bizományos képviselőként való eljárását nem szolgálja, ott a tv. gondolatmenetét kell alapul venni, ez pedig a bizományos képviselővé való minősítése ellen szól. Az következne tehát, hogy a bizományos szerez tulajdonjogot a harmadik személytől átvett dolgon, és a megbízóra csak akkor száll át a tulajdonjog, amikor a bizományos neki átadja a dolgot. E két tulajdonátruházás között eltelt idő alatt a kárveszélyt a bizományos viseli. Ez a megoldás két szempontból aggályosnak látszik. Az egyik problémát az jelenti, hogy ez a felfogás nincs összhangban az 509. § (3) bekezdésének rendelkezésével. A tv.-nek ez a szabálya - tudomásul véve a bizományos közvetítő tevékenységét - megtiltja a bizományos hitelezőinek azt, hogy végrehajtást vezessenek a bizományos által érvényesített, de a megbízót megillető követelésekre, a bizományosnál levő, de a megbízót megillető pénzösszegekre és megvett dolgokra. Kérdésesnek látszik tehát, hogy ha a tv. az egyik vonatkozásban elismeri a megvett dologról azt, hogy az a megbízót illeti meg, és ezért a bizományos hitelezői nem vezethetnek rá végrehajtást, akkor a másik vonatkozásban, a dolog megsérülése, megsemmisülése tekintetében miért kell teljesen eltérő alapról kiindulni és azt mondani: a megbízónak nincs köze a dologhoz, nem is viselheti a kárveszélyt. A másik aggály akkor keletkezik, ha a jelzett megoldást következetesen végig akarjuk vinni. Mi történik akkor, ha a harmadik személytől megvett dolog a bizományosnál vis maior következtében elpusztul? A bizományos a vételár kifizetését mint szükséges költséget követelheti [511. § (3) bek.], és díjkövetelése is megalapozottnak látszik [511. § (1) bek., s ha a lehetetlenülés elismerhető, akkor a 312. § (1) bek. és a 319. § (2) bek.]. Így viszont eltűnik a bizományos kárveszélyviselése.

Összegezve tehát az elmondottakat: mivel a tv.-nek a bizományi szerződés szabályai nem teljesen azonos gondolatmenet követnek, egyes kérdésekben csak vitatható álláspontot lehet kialakítani. Ezek közé a kérdések közé tartozik a kárveszély-viselés a vételi bizománynál: a kárveszélyt - a bizományos belépésének kivételével - megnyugtatóbb a megbízó terhére megállapítani a bizományos közvetítői tevékenységének alapján. Ezzel a megoldással egyébként együtt jár az is, hogy a bizományos köteles a harmadik személytől megvett dolgot gondosan őrizni, és kártérítési felelősséggel tartozik a dolog megsérülése, megsemmisülése miatt, kivéve ha bizonyítja, hogy úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható [Ptk. 318. § (1) bek. és 339. § (1) bek.].

A külkereskedelmi bizománynál a bírói gyakorlatban a bizományi szerződés és a külkereskedelmi szerződés kapcsolatának az eddig említettek túlmenő más kérdése is jelentkezik. Különösen fontos annak tisztázása, hogy a külkereskedelmi szerződés feltétel- és szabályrendszere miként veendő figyelembe a bizományi szerződésben. Ez a felek kötelezettségének és felelősségének elbírálásánál szokott jelentkezni.

A kiindulási tétel az, hogy a bizományos viseli a külföldi és a belföldi szerződés eltérésének következményeit (LB Gf. I. 31371/1989. - BH 1990/9. sz. 345.). A kérdést döntő módon befolyásolja az, hogy a belföldinek kell-e tudnia a külföldi féllel kötött szerződés sajátos, eltérő feltételeiről. Ha a megbízótól ez az ismeret nem várható el, akkor a bizományost terheli tájékoztatási kötelezettség. Ez látható egy olyan ügyben, ahol a külföldi fél reklamációja miatt a vételár egy részének visszafizetésekor a megbízó megtérítési kötelezettsége szempontjából az volt döntő, hogy a bizományos megfelelő időben tájékoztatta-e a megbízót a minőségi vizsgálatnak a külkereskedelmi szerződésben meghatározott módjáról (Eln. Tan. G. törv. 30815/1977. - BH 1977/9. sz. 391.).

A bizományos felelőssége

3. A bizományos felelősségének két fő irányát kell megkülönböztetni: a felelősséget a saját magatartása miatt keletkezett szerződésszegésekért és felelősségét a más személyek miatt előálló szerződésszegésekért. A tv. a bizományi szerződésről szóló fejezetben - az 508. § (2) bekezdésétől eltekintve - nem ad speciális szabályt a bizományos saját magatartására visszavezethető szerződésszegésekre. Ezekre tehát az általános szerződésszegési szabályok (XXV. fejezet) alkalmazandóak. A más személyért való felelősség ismét két irányban vizsgálendő. Az egyik körbe azok az esetek tartoznak, amikor a bizományos saját feladatainak ellátása érdekében igénybe vesz más személyeket. Az albizományszerződésről vagy esetleges más teljesítési segédéről sem tartalmaz a tv. speciális szabályt. Itt tehát az 513. § (2) bekezdése alapján a megbízásra vonatkozó rendelkezés (475. §), illetve a teljesítési segéd esetén a 315. § kerül alkalmazásra. A más személyért való felelősség másik körénél a bizományos harmadik személlyel köt szerződést, ennek a harmadik személynek a magatartását általában sem irányítani, sem ellenőrizni nem tudja, mégis ha azok vele szemben megszegik a szerződésüket, akkor minden valószínűség szerint ő sem tudja a várt eredményt nyújtani a megbízónak. Erről szól a törvény 509. §-ának (2) bekezdése.

Annak megválaszolásánál, hogy felelősséggel tartozik-e a bizományos a harmadik személy szerződésszegéséért, két alapmegoldás kínálkozik: vagy elismerjük a felelősségét vagy nem. Korábban a bizomány közvetítő jellegéből kiindulva nem tették felelőssé a bizományszerződést a harmadik személy szerződésszegéséért. A kérdés egyébként - a jelek szerint - igazán csak úgy merült fel, hogy az eladási bizománynál a vevő megfizette-e a vételárat. Ez tulajdonképpen összefüggött azzal, hogy a bizományos jól választotta-e ki a vevőt, akinek hitelt adott; ha nem jól választott, felelős volt érte. A kimutatható ügyviteli mulasztás hiányában azonban ilyenkor sem felelt a bizományos. Kivételt az jelentett, ha a szerződésben kifejezetten felelősséget vállalt a harmadik személyért, a neki való hitelezésért. Ezt jelzi egyébként a felelősségi forma idegen neve: *star del credere*, amiből a magyar jogi szóhasználatban elterjedt a *del credere* felelősség elnevezés. A bizomány közvetítő jellegét, a benne rejlő képviseleti elemet fejezi ki a *del credere* felelősség hiánya a Kereskedelmi Törvényben (I. erről Nagy F.: i. m. II. 248. o.). Ez az álláspont érvényesült a tv. hatálybalépéséig. A tv. azonban megváltoztatta a szabályt. A miniszteri indoklás szerint *del credere* felelősség általánossá tétele, azaz annak kimondása, hogy a bizományos felelős a harmadik személy kötelezettségeinek teljesítéséért, a bizományos fokozottabb ösztönzésével magyarázható.

A külkereskedelmi bizomány körében előfordul, hogy a külföldi felet a megbízó jelöli ki. A Legfelsőbb Bíróság egyik határozatában azt mondta ki, hogy a bizományos a más által kijelölt személyért csak külön vállalás esetén felelős (LB Gf. I. 32948/1992. - [BH 1994/5. sz. 266.](#)). Az is megtörténik, hogy a külföldi fél személyéről a külkereskedelmi vállalat és a belföldi partner megbeszéléseket folytatott, s ennek során a külkereskedelmi vállalat jelezte a vételár behajtása lehetőségének kétséges voltát. Ilyen esetben kézenfekvőnek látszik a *del credere* felelősség szerződéses kizárása, amit természetesen csak a 314. § (2) bekezdésének keretei között lehet megvalósítani.

A külkereskedelmi bizomány elterjedésének nyomán a gyakorlatban igen sűrűn jelentkezett a bizományos felelőssége. A felelősség megállapításához az általános mércét az azóta hatályon kívül helyezett rendelet nyújtotta. Az ügyviteli mulasztás körében a korábban kialakult gyakorlat ma is számításba veendő. Az ítélezési gyakorlat irányáról tájékoztatást adhatnak a következő tényállások, amikor a bíróság a bizományszerződést vizsgálta:

- a bizományos a külföldi fél ajánlatára tekintettel az importengedély megadását kérte, és ennek költségeit a megbízótól megkapta, ezután kiderült, hogy a külföldi fél megfelelő minőségben nem képes teljesíteni, ezért a külkereskedelmi szerződést a bizományos nem kötötte meg vele, de nem hozott létre szerződést más külföldi féllel sem (KGD 82713/1972.);
 - eltérés volt a szállítandó áru leírása tekintetében a bizományi szerződés és a külkereskedelmi szerződés között, s a külföldi fél kártérítést követelt (LB Gf. I. 31601/1974.); hasonló: eltérő volt az importálandó termék leírása a bizományi szerződésben és a külkereskedelmi szerződésben, s a beérkező árut a megbízó nem vette át (LB Gf. I. 30090/1974. - [BH 1975/2. sz. 87.](#) - GPD I. 790. sz.);
 - a megbízó a limitár tekintetében szakszerűtlen utasítást adott (importnál a világgiazi árszintet lényegesen meghaladó limitárt jelölt meg), a bizományos nem figyelmeztette a megbízót az utasítás helytelen voltára, hanem a külkereskedelmi szerződést a limitáron megkötötte (KGD I. 64817/1970.);
 - a bizományos késedelmesen intézkedett a vagonok kirakásáról és ezért kocsiálláspénzt kellett fizetni (LB Gf. I. 31671/1973.);
 - a bizományos késedelmesen intézkedett az importált áru vételárának kifizetéséről, s időközben megváltozott az árfolyam, nagyobb forintösszeg kellett a vételár kiegyenlítéséhez (LB Gf. I. 31546/1973.);
 - importbizománynál a bizományos késedelmesen értesítette a megbízót arról, hogy a külföldi eladóval szemben a fellépése eredménytelen maradt, s a megbízónál ezért fölösleges raktározási költség merült fel (LB Gf. II. 30669/1974.);
 - a bizományos nem ellenőrizte a vámkiszabás helyességét, vagy a téves kiszabás esetén nem tette meg a szükséges jogorvoslati intézkedéseket, és a megbízótól sem kért rendelkezést (LB Gf. I. 30445/1974. - BH 1974/9. sz. 395. - GPD I. 788. sz.; hasonló LB Gf. 30217/1979. - [BH 1980/11. sz. 441.](#));
 - a bizományos nem tette meg a szükséges intézkedéseket az áru elveszése, az áru szennyeződése, a kocsiálláspénz visszatérítése, a súlyhiány megállapítása stb. miatt a fuvarozóval szemben fennálló követelések érvényesítése érdekében; a felelősség mértéke ahhoz az összeghez igazodik, amit a fuvarozó köteles lett volna megfizetni (LB Gf. IV. 30292/1973. - BH 1974/4. sz. 173. - GPD I. 793. sz.; LB Gf. II. 30067/1973. - BH 1973/12. sz. 470. - GPD I. 785. sz.; LB Gf. IV. 31402/1974.); exportbizományos nem kíséri folyamatosan figyelemmel a külföldi fél fizetőképességét, a perlést halogatja, s a felszámolási eljárásban elmulasztja a szükséges intézkedések megtételét a követelés érvényesítése érdekében (LB Gf. II. 31290/1974.);
 - a bizományos nem a marasztalás szerinti külföldi valutában jelölte meg a tartozást a végrehajtási eljárásban, hanem forintban és ennek következtében árfolyamvesztésig keletkezett (LB Gf. I. 30260/2002. - [BH 2004/1. sz. 28.](#)).
- A bizományos nem a megbízás szerint kötötte meg a külkereskedelmi szerződést (LB Gf. 32588/1194. - [BH 1996/7. sz. 381.](#)).
- A külföldi fél fizetésének elmaradásáért a bizományos felelős (LB Gf. VI. 33002/3. sz. 152.).

Ptk. 510. § (1) A bizományos az adásvételi szerződést a megbízóval maga is megkötheti.

(2) A bizományos díjigényét nem érinti, ha a szerződést a megbízóval maga köti meg.

Jegyzet: A Ptk. 510. § (1) bekezdéséből „Ha a dologra jogszabály vagy hatóság rögzített árat állapít meg, vagy a szerződő felek gazdálkodó szervezetek” szövegrészt a 73/1992. (XII. 28.) AB határozat megsemmisítette.

A bizományos belépési joga

A bizományi szerződés szabályozásának egyik gondot okozó kérdése a bizományos belépési joga vagy más szóhasználatlaltal önszerződése. Az a kérdéses, hogy a jogszabály elfogadja-e a bizományosnak azt a tevékenységét, amikor a megbízóval megkötí a bizományi szerződést, majd nem köti meg harmadik személlyel a szerződést a bizományi szerződés alapján, hanem ő maga lép a harmadik személy helyére, és veszi meg az értékesíteni kívánt árut, vagy adja el a beszerezni kívánt árut. Ha a bizományos jogát elismerik, ez veszéllyel járhat a megbízóra. Olyan esetekben ugyanis, amikor a megbízó nem ismeri eléggé a piaci viszonyokat, ki van szolgáltatva a bizományosnak. E veszély ellenére a megbízónak érdeke fűződhet a bizományi szerződésnek a bizományos belépési jogával terheltén történő létrejöttéhez is, mert egyébként az árut nem tudná értékesíteni, vagy nem tudná beszerezni. Ezért a Kereskedelmi Törvény bizonyos korlátok között ismerte a bizományos önszerződését (a 381. § tőzsdei vagy piaci árral rendelkező áruk, váltók, értékpapírok adásvétele esetén engedte meg). A kialakult gyakorlat továbbélését lehetővé tette a tv. is.

A tv. az (1) bekezdésben a kereskedelmi ügyekben járatlan magánszemélyek védelmére korlátokat szabott az önszerződésre. Az Alkotmánybíróság a diszkriminatív jellegre hivatkozással a szabályt alkotmányellenesnek minősítette és új szöveget határozott meg [73/1992. (XII. 28.) AB határozat].

Abban az esetben, ha a bizományos a tv.-ben megadott joga alapján belép a szerződésbe, a megbízóval való kapcsolata megváltozik. Egyrészt fennmarad a bizományi szerződés, s ennek teljesítéséért a bizományos a megbízótól díjat követelhet. Másrészt azonban a megbízó és a bizományos között adásvételi szerződés keletkezik, s az ezzel kapcsolatos jogokat érvényesíteni lehet.

Megjegyzendő, hogy olyankor, ha a bizományost nem illeti meg a belépés joga, nincs akadálya annak, hogy a felek bizományi szerződés helyett adásvételi szerződést kössenek. Ebben az esetben azonban természetesen nem jár bizományi díj, s nem keletkezik kettős jogviszony.

Ptk. 511. § (1) A bizományosnak díj csak annyiban jár, amennyiben az adásvételi szerződést teljesítették.

(2) A díj magában foglalja a bizomány ellátásával rendszerint együtt járó költségeket, kivéve az áru fuvarozásával felmerült kiadásokat.

(3) A bizományos a díjban benne nem foglalt szükséges és hasznos költségei megtérítését követelheti; a díjban egyébként benne foglalt igazolt költségeit csak akkor követelheti, ha az adásvételi szerződés a megbízó érdekkörében felmerült okból nem ment teljességbe.

Bizományi díj

1. A Ptk. 511. § (1) bekezdése a bizományi szerződés teljesítését a harmadik személlyel kötött szerződés teljesítésével kapcsolja össze. Az összefüggés következménye az, hogy mindaddig, amíg a harmadik személy kötelezettségét nem teljesítette, nem zárult le a bizományos kötelezettségeinek teljesítése sem. Ennek a szabályozásnak az a célja, hogy a bizományos érdekelt legyen a harmadik személy részéről történő teljesítésben. Így a szerződés kockázatában a bizományos is részesedik: a megbízó érdeke az, hogy a beszerzés vagy értékesítés sikerrel járjon, és ezzel kapcsolatos elképzeléseit sikerüljön megvalósítani, de a díj erejéig ugyanez a bizományosnak is érdeke, mert nem kapja meg a díjat, ha nem sikerül a harmadik személlyel a szerződést megkötni vagy lebonyolítani. A bizományos érdekeltsége folytán a bíróság elfogadta az olyan díjmeghatározást, amely szerint a díj a limitár és a ténylegesen elért vételár különbözete (LB Gf. I. 32956/1991. - BH 1993/4. sz. 248.). Abban az esetben, ha a szerződés lehetetlenül, az általános szabályok érvényesülnek. A bizományos díja szemszögekből vizsgálva a kérdést ez azt jelenti, hogy ha a teljesítés olyan okból válik lehetetlenné, amelyért a megbízó felelős, akkor a bizományos követelheti kárának megtérítését [312. § (3) bek.], s a káron belül elmaradt haszonként jelentkezik a díj.

Jogviták a külkereskedelmi vonatkozású bizomány körében a díjjal kapcsolatban is jelentkeznek.

Egy esetben importbizománynál a megbízó azért nem akarta a díjat kifizetni, mert a beérkezett áru használatbavételéhez szükséges engedélyt a bizományos nem szerezte meg, és nem adta át. A bíróság a díj megfizetésére kötelezte a megbízót. Döntését azzal indokolta, hogy a bizományos fő kötelezettségét teljesítette akkor, amikor a külkereskedelmi szerződést a külföldi teljesítette, az pedig, hogy valamilyen mellékkötelezettségének a bizományos nem tett eleget, a díjfizetési kötelezettséget nem érinti, hanem csak kártérítési követelésre ad alapot (LB Gf. I. 31771/1974.).

Importbizománynál az áru hibája miatt árleszállításra került sor, a bíróság csak csökkentett mértékű díjat ítélt meg az árleszállításra tekintettel (LB Gf. I. 31033/1982. - BH 1984/11. sz. 461.). Használhatatlan termék esetében pedig nem jár díj (LB Gf. I. 31503/1984. - BH 1986/4. sz. 160.).

Az árfolyamváltozás ismételten vitákhoz vezetett olyan esetekben is, amikor a díjon felül a bizományos részesült a limitárnál előnyösebb árral megkötött külkereskedelmi szerződés hasznából. Az egyik esetben, amelyben a Legfelsőbb Bíróság iránymutatás céljából közzétett határozatot hozott, két kérdés is felmerült. Az egyik az volt, hogyan kell eljárni akkor, amikor az importbizományos a limitárnál kedvezőbb áron köti meg a külkereskedelmi szerződést, de az árfolyamváltozás az elért előnyt vagy megszünteti, vagy jelentősen csökkenti. A határozat kimondta, hogy az árfolyamváltozás nem befolyásolhatja a bizományosnak járó többletösszeget, mert egyrészt az árfolyamváltozás kockázatát a megbízó viseli, másrészt előny az árfolyamváltozás ellenére is van a megbízónál, mert ha nem ér el kisebb árat a bizományos a limitárnál, akkor a limitáron történő vásárlás esetén az új árfolyamon lényegesen nagyobb forintösszeget kellene fizetnie a megbízónak. Nem mondja ki azonban a határozat, hogy milyen időpontban fennálló előny (külkereskedelmi szerződés megkötésének időpontja vagy teljesítésének időpontja szerint fennálló előny) alapján kell a bizományosnak járó többletösszeget fizetni. A másik kérdésben a bíróság az időpontra is választ adott. Az volt a vitatott, hogy jár-e részesedés a bizományosnak az olyan előnyből, amely a devizaárfolyam változásából és nem a limitárhoz viszonyítva elért kedvező árból származik. A bíróság döntése szerint az árfolyamváltozás előnye a megbízót illeti meg. Ezért az elszámolást a külkereskedelmi szerződés megkötésének idejében érvényes árfolyamok alapján kell elvégezni (LB Gf. I. 30588/1974. - BH 1975/3. sz. 144. - GPD I. 778. sz.; hasonló LB Gf. I. 30770/1975. - BH 1976/7. sz. 326.).

Költségek

2. A tv. a költségekkel kapcsolatban két kérdésre ad választ. Az egyik, hogy milyen költségek megfizetését követelheti a bizományos a megbízótól. A törvény ezt két vonatkozásban vizsgálja. Egyrészt kimondja, hogy vannak olyan költségek, amelyek együtt járnak a bizományosi tevékenység folytatásával. Ezekkel a bizományos feltehetőleg előre számol, és belefoglalja a díjba. Ha később ezeknél a költségeknél többlet merül fel, a bizományos nem követelheti (legfeljebb szerződésmódosítást kérhet), viszont a megtakarításról sem kell elszámolnia; ez tehát a bizományos kockázati körébe tartozik. A tv. megfogalmazása szerint a díj a bizományi ellátásával rendszerint együtt járó költségeket foglalja magában a fuvarozással felmerülő költségek kivételével [511. § (2) bek.]. Másrészt kimondja a tv. azt, hogy a díjban foglalt költségeken kívül egyéb kiadások megtérítését is követelheti a bizományos, ha ezek a megbízó érdekében teendő intézkedések szempontjából szükségesek vagy hasznosak voltak [511. § (3) bek.]. A további kérdések tisztázását a törvény a szerződésre és a bírói gyakorlatra bízta.

A Legfelsőbb Bíróság szerint az akkreditív fizetési móddal rendszerint együtt járó bankköltségekre a bizományi díj fedezetet nyújt. Az akkreditív módosításának költsége azonban már nincs benne a díjban, ez nem előrelátható és kalkulálható költség (LB Gf. I. 30084/1998. - BH 1999/5. sz. 221.).

A tv. nem ad egyértelmű eligazítást abban, hogy a bizományos köteles-e előlegezni a bizományi díjban benn nem foglalt költségeket vagy nem [bizományi szerződéssel együtt járó, kalkulálható rutinköltségeket az 511. § (1) bek.-e a bizományos üzleti tevékenységi körébe utalja, ezt tehát a bizományos előlegezi a tv. felfogása szerint]. Szerződési kikötés hiányában a megoldás vitatható (szerződéssel a felek a díjban foglalt költségek előlegezésében is megállapodhatnak). Az 511. § (3) bekezdésének abból a fordulatából, hogy a „szükséges és hasznos költségei megtérítését követelheti”, a bizományos előlegezési kötelezettségére lehet következtetni. Ezt alá lehet támasztani azzal is, hogy a törvény több rendelkezése a bizományos önálló kockázatvállalását, a megbízástól való távolítást jelzi. Ezzel az állásponttal szemben védhetőnek látszik viszont az a nézet is, hogy a tv. csak a költségek megtérítési kötelezettségében foglalt állást az 511. § (3) bekezdésében, nem az előlegezésében. Emellett szól az is, hogy a megbízási szerződésnél, ahol pedig a 479. § (1) bekezdésének második mondatából világosan kiderül a költségek megbízó által történő előlegezése, a tv. a szükséges és hasznos költségek megtérítéséről beszél a 479. § (3) bekezdésében, ugyanúgy tehát, mint a bizományi díjban. Ezt a nézetet támasztja alá az is, hogy a tv. az 513. § (2) bekezdésében a megbízási szabályok alkalmazását rendeli el mindazokban a kérdésekben, ahol a bizományi díj nem tartalmaz eltérő rendelkezést. Ezenkívül megjegyzendő az is, hogy a tv. bizományi szabályai nem is mindig egyértelmű a megbízástól való eltávolítás szándéka. A felhozott érvek mérlegelése alapján a második álláspontot látjuk meggyőzőbbnek, azaz azt, hogy a költségeket a bizományos nem köteles előlegezni.

A költségekkel kapcsolatban felmerülő, a tv. által rendezett második kérdés, hogy ki viseli a költségeket akkor, ha a bizományi szerződés teljesítése elmarad. Itt nem a lehetetlenülés valamelyik félnek felróható esetei jönnek számításba, mert ezekre a 312. § (2) és (3) bekezdése alkalmazandó. A bizományi szerződésnél a tv. azokra az esetekre ad külön szabályt, amelyekben a lehetetlenülés egyik félnek sem felróható okokból következik be. Ilyenkor a vállalkozási szerződéshez hasonlóan az érdekkörök figyelembevételével történik meg a rendezés. A szükséges és hasznos költségeknél külön szabályra nincs szükség, ezeket a megbízó mindig köteles megtéríteni. Más azonban a helyzet a díjban kalkulált költségeknél, ezekre vonatkozik az érdekkörökre alapított szabály. Eszerint a bizományos követelheti a teljesítés elmaradása esetén is a díjban foglalt, igazoltan felmerült költségeinek megtérítését, ha a szerződést olyan ok miatt nem lehet teljesíteni, amely ok a megbízó érdekkörébe esik (díjat ilyenkor nem kérhet). Abban az esetben viszont, ha a teljesítés lehetetlenné válásának oka a bizományos érdekkörébe tartozik, sem a díjnak az ő hasznát jelentő részét nem követelheti, sem a díjnak azt a részét, amely a felmerült és előre kalkulált költségek fedezésére szolgált volna.

Ptk. 512. § (1) Az adásvételi szerződés megkötése előtt a megbízó a szerződést azonnali hatályú felmondással, a bizományos pedig tizenöt napos felmondással megszüntetheti.

(2) A felmondási jog korlátozása vagy kizárása semmis.

Felmondás

A miniszteri indokolás felhívja a figyelmet arra, hogy a bizományi szerződésre alkalmazhatók a megbízási szerződés megszűnésére vonatkozó szabályok (elsősorban a 481. §), de külön szabályozásra volt szükség a felmondási jognál. A szabály különlegessége csak a korlátozásban áll: a megbízónak csupán a bizományos és a harmadik személy között kötendő szerződés létrejötte előtt van joga a felmondásra.

A bizományi szerződés bizalmi jellegű, s a bizalom megrendülése indokolja a külön magyarázat nélkül történő felmondási jogot; azonos a helyzet tehát azzal, ami a megbízásnál van. Erre az azonosságra utal magyarázatként a miniszteri indokolás a felmondási jog korlátozásának tilalmánál: az 512. § (2) bekezdése megfelel a 483. § (4) bekezdésének.

A szerződés megszűnése esetén a bizományos a megbízónak a bizományosnál maradt vagyontárgya tekintetében a felelős őrző pozíciójában van (LB Pfv. 20203/1994. - BH 1995/9. sz. 511.).

Ptk. 513. § (1) Bizományi szerződés az a szerződés is, amelynek alapján a bizományos nem adásvételi, hanem más szerződés kötésére vállalt kötelezettséget.

(2) A bizományra - e fejezet eltérő rendelkezései hiányában - a megbízás szabályait kell alkalmazni.

Jegyzet: Lásd a módosított 12/1978. (III. 1.) MT rendeletet a fizetővendéglátásról és a többször módosított 1996. évi CXI. törvényt az értékpapírok forgalomba hozataláról, a befektetési szolgáltatásokról és az értékpapírtőzsdéről.

A bizomány jellege

A bizományi szerződésről szóló fejezet csaknem valamennyi szabályánál felmerül a kérdés, hogy a törvény milyen jellegűnek tekinti ezt a szerződéstípust, olyannak-e *a)* hogy csak csekély mértékben (a saját ügyintézésben) tér el a megbízástól, valójában azonban annak önállósult altípusa, vagy *b)* másról van szó, s a bizomány átmeneti forma a megbízás és az adásvételi vagy vállalkozási körbe tartozó, önálló kockázatvállalással járó szerződések között. Ehhez a témához az 513. § egy lényeges elemmel járul: a (2) bekezdés kimondja azt, hogy a jelleg szempontjából meghatározó a megbízással fennálló rokonság, s ha valamilyen kérdésben a fejezet nem ad speciális szabályt, akkor a megbízás szabályai alkalmazandók. Az (1) bekezdés már nem a bizomány jellege, hanem alkalmazási területe szempontjából fontos. Eszerint bizománynak kell tekinteni minden olyan szerződést, amelyben valaki arra vállal kötelezettséget, hogy a megbízó javára, de a saját nevében valamilyen szerződést köt egy harmadik személlyel, azaz a harmadik személlyel kötött szerződés nemcsak adásvétel lehet, hanem bármilyen más típusú szerződés is. (Ezt fejt ki a LB Pfv. V. 22747/1995. - BH 1996/11. sz. 588. határozat).

Egy kivétel van azonban: ha a bizományos a harmadik személlyel fuvarozási szerződést köt, akkor már a bizomány önállósult altípusáról, a szállítmányozásról van szó. A szállítmányozás speciális szabályait a törvény XLIII. fejezete tartalmazza. A gyakorlatban a legjelentősebb elhatárolási problémák a gazdálkodó szervezetek szerződéseinél jelentkeznek, mégpedig két területen. Az egyik problémát a bizomány és a társaság elhatárolása, a másikat a beruházás szervezésére szóló szerződések jelentik. Az, aki egy-egy beruházás megszervezésének, lebonyolításának irányítási munkáit vállalja, és ennek során a megbízó érdekében szerződéseket is köt a vállalkozókkal. A Legfelsőbb Bíróság egy sor közzétett ítéletében foglalt állást e szerződések megbízássá minősítése mellett (LB Gf. II. 30344/1973. - BH 1973/12. sz. 469. - GPD I. 719. sz.; LB Gf. V. 30291/1973. - BH 1974/3. sz. 123. - GPD I. 531. sz.; LB Gf. V. 30185/1973. - BH 1974/8. sz. 342.; LB Gf. V. 32996/1973. - BH 1974/11. sz. 446.; LB Gf. IV. 30323/1974. - BH 1975/1. sz. 40.). Hasonló döntés született a konkrét értékesítésen kívül más gazdasági ügyletek teljesítésére szóló szerződésnél is, eredménykötelem jelleg ellenére megbízási szerződés megállapításával (LB Gf. VI. 31842/1991. - BH 1992/6. sz. 414.).

A megbízás szabályainak figyelembevételével mondta ki a Legfelsőbb Bíróság azt, hogy a bizományos által megkötött lízingszerződés nem szűnik meg akkor, ha a megbízó felmondja a bizományi szerződést. Ilyenkor a bizományos a 483. § (1) bekezdésének a bizományi szerződésekre is alkalmazandó rendelkezése alapján igényelheti, hogy a megbízó mentesítse őt a lízingdíj fizetésének kötelezettsége alól, fizesse meg a díjat (LB Gf. I. 33199/1995. - BH 1997/11. sz. 541.).

XLIII. fejezet

A SZÁLLÍTMÁNYOZÁS

Ptk. 514. § (1) Szállítmányozási szerződés alapján a szállítmányozó köteles valamely küldemény továbbításához szükséges fuvarozási és egyéb szerződéseket a saját nevében és megbízója számlájára megkötöni, valamint a küldemény továbbításával kapcsolatos egyéb teendőket elvégezni, a megbízó pedig köteles az ezért járó díjat megfizetni.

(2) A szerződés a megbízás elfogadásával jön létre.

A szállítmányozás sajátos jellegzetességei és helye a nevesített szerződések körében.

Főkötelezettségek

1. A Ptk. a Negyedik Rész III. Címe XLIII. fejezetében nyolc szakaszban és ezen belül 20 bekezdésben tartalmazza a szállítmányozási szerződés joganyagát. Mennyiségi szempontból így viszonylag kisebb terjedelmű fejezetről van szó; később tárgyalandó okokból viszont a szállítmányozás joganyagához kell sorolni a Ptk. nevesített szerződéseinek közül a bizományi, a fuvarozási, sőt - áttételesen - a megbízási szerződés szabályait is.

A szállítmányozás sajátos karakterű szerződés a Ptk. nevesített szerződéseinek körében. Olyan önálló, pontosabban a törvénykönyvi rendszerekben önállóvá vált jogintézmény, amely más nevesített szerződések kauzáját elegyíti és egyesíti, mégpedig elsősorban a bizomány, továbbá a fuvarozás szerződési jogcimeit. Számos külföldi tv.-t megelőzően ilyenként szabályozta azt már a múlt századbeli magyar Kereskedelmi Törvény. Már előljáróban meg kell azonban jegyeznünk, hogy világviszonylatban - és az utóbbi időben a hazai viszonylatban is - erőteljesen jelentkező tendencia a fuvarozás és a szállítmányozás integrálódása mind az alanyi kört, mind a fuvarozói, valamint a szállítmányozási tevékenységet illetően. A fuvarozó egységek mind szélesebb körben végeznek szállítmányozást is, és egyre gyakoribb az az egyébként korábban is ismert - és a Ptk. által is szabályozott - lehetőség, hogy a szállítmányozó maga egyben fuvarozó is. Az utóbbi esettkörrel a továbbiakban részletesen foglalkozunk. Az előbbire viszont meggyőző példa a módosított 2/1981. (I. 31.) MT rendelet a közúti árutovábbítási szerződésekről, melynek 15. §-a a következőket mondja [a c) pont szövegét a 88/1990. (IV. 30.) MT r. 1. sz. melléklete 8. pontjának c) alpontja állapította meg]:

„Ha a fuvarozó - a fuvarozás mellett - elvállalja azt is, hogy az árut

a) a fuvaroztató nevében - a fuvaroztató és harmadik személy közötti szerződés alapján - harmadik személytől átveszi vagy harmadik személynek átadja (házhoz szállítás),

b) a fuvaroztató nevében - a fuvaroztató és harmadik személyek közötti szerződések alapján - harmadik személyektől úgy veszi át, illetőleg harmadik személynek úgy adja át, hogy az áru átvételének, illetőleg átadásának idejét, valamint az áru mennyiségét a harmadik személyek határozzák meg (árugyűjtés és térítés),

c) vasúttálmóson vagy kikötőben a fuvaroztató nevében a vasúttól, a vízi vagy légi fuvarozótól átveszi, illetőleg részükre továbbfuvarozás céljából átadja (állomási szállítmányozás),

a szerződésre a Polgári Törvénykönyv szállítmányozásra vonatkozó rendelkezéseit kell alkalmazni.” [Ezzel az integrálódási tendenciával jogviszonyunkban részletesen foglalkozik Patassy Benedek „A szállítmányozás és a fuvarozás integrálódásának folyamatai” címen, a Magyar Jog 1982/5. számában megjelent cikkében, illetve a „Szerződések a népgazdaságban” c. IM által kiadott tanulmánykötetben (1986) ; „A fuvarozási és szállítmányozási szerződések integrálódásával és elhatárolásával kapcsolatos kérdések” c. tanulmányában (240-286. o.), amelyben foglalt több megállapításával a jelen Kommentár Fuvarozás c. fejezete is foglalkozik.]

A Ptk. 514. § (1) bekezdésének ismertetett szövege egyértelművé teszi, hogy a szállítmányozási szerződés alapján a szállítmányozónak kettős főkötelezettsége van. Egyrészt köteles a valamely küldemény továbbításához szükséges fuvarozási szerződést megkötöni, másrészt pedig köteles a küldemény továbbításával kapcsolatos egyéb teendőket elvégezni.

A szállítmányozás annyiban rokonul erőteljesen a bizományhoz, hogy a szállítmányozó főkötelezettsége - e körben is a megbízó javára - meghatározott szerződésnek a megkötése. A sajátosságot az jelenti, hogy e megkötendő szerződés elsősorban a küldemény továbbításához szükséges fuvarozási szerződés; ezért nevezi a jogi nyelv igen gyakran a szállítmányozást „fuvarozási bizománynak”. Megjegyzendő azonban, hogy a fuvarozási szerződés mellett egyéb szerződés vagy szerződések megkötésére is sor kerülhet, amelyek azonban mindig a küldemény továbbítását szolgálják (pl. további szállítmányozási szerződés megkötése). Bizonyos esetekben viszont a szállítmányozó nem köt harmadik személlyel fuvarozási szerződést, ha ti. a küldemény továbbításáról saját szállítóeszközeivel gondoskodik. Ennek a változatnak a szállítmányozói felelősség alakulása szempontjából van jelentősége [520. § (2) bek.].

A mondott szerződés (szerződések) megkötése mellett feladata a szállítmányozónak a küldemény továbbításával kapcsolatos egyéb teendők elvégzése (pl. csomagolás, tárolás, be- és kirakás, biztosítás, vagyis mindazoknak a cselekvéseknek az elvégzése, amelyek egyébként a feladó teendői körébe tartoznának).

Mindezek okából mondja ki a Ptk.: „Amennyiben e fejezetből más nem következik, a szállítmányozó szerződéseire és más jogcselekményeire a bizomány, a küldemény kezelésére, megővására és továbbítására pedig a fuvarozás szabályait kell megfelelően alkalmazni.” [521. § (3) bek.] A teljesség kedvéért kell szólni arról, hogy a Ptk. szállítmányozásnak minősíti azt az esetet, amikor a szállítmányozó a más nevére érkező küldemény átvételére kap megbízást. Ugyancsak a szállítmányozás - és nem a megbízás - szabályainak alkalmazását rendeli a tv. arra az esetre is, ha a szállítmányozó a küldemény továbbításához szükséges szerződést nem a saját, hanem a megbízó nevében köti meg. A szállítmányozás eme - bizonyos fokig - „atipikus” alakzatairól az 521. § (1) bekezdéséhez fűzött magyarázat szól.

Nem minősítette a bíróság szállítmányozási tevékenységnek a személyek utaztatását és részükre szállás foglalását (BH1998. 352.), ugyanakkor meg kell említeni a közúti árutovábbítási szerződésről rendelkező 2/1981. (I. 31.) MT rendelet 15. §-át, amely szerint, ha a közúti fuvarozó a fuvarozási tevékenységen kívül egyéb feladatot is elvállal, pl. az áru átvételét, akkor az már szállítmányozásnak minősül (pl. BH1985. 244.).

A szerződés alanyai

2. a) A szállítmányozási szerződésben megbízói pozícióban bárki állhat, jogalanyi korlátozás tehát nincs.

b) Szállítmányozási tevékenységet is tulajdonképpen bárki végezhet, a különböző gazdasági tevékenység végzésére vonatkozó szabályok betartásával. Ezen azt érjük, hogy vagy mint egyéni vállalkozó végzi ezt a tevékenységet, vagy valamilyen gazdasági társaságot hoz létre, és az adott gazdasági társaság végezhet szállítmányozást, ha tevékenységi körébe felvette a TEAOR 6340 tevékenységet.

Ellenszolgáltatás

3. A Ptk. 514. § (1) bekezdése egyértelművé teszi, hogy a megbízó főkötelezettsége a szállítványozási díj megfizetése, azaz a szállítványozás alapvetően visszerthes szerződés („szívességi” szállítványozás gyakorlatilag nem képzelhető el: ha mégis előfordulna, az megbízásnak minősülne). A díj mértékére maga a Ptk. rendelkezéseket nem tartalmaz; foglalkozik viszont az utólagos fuvardíjkedvezmény vagy üzletszerzési jutalék kérdésével, továbbá a szállítványozót megillető törvényes zálogjoggal. Ezekkel az 518. és az 519. § magyarázatánál foglalkozunk.

A szállítványozás alapvető formái

4. A jogforrások részletezése előtt előrebocsátandó, hogy a szállítványozás gyakorlati értékét mindenekelőtt az adja meg, hogy mentesíti a küldemény továbbítóját a továbbítás megszervezésével, elintézésével, ellenőrzésével stb. kapcsolatos tevékenység alól.

A területi szempontok (az árutovábbítás földrajzi kritériuma) alapulvételével a szállítványozási tevékenység két alapvető formára egyszerűsíthető, mégpedig a belföldi és a nemzetközi szállítványozásra. Az előbbi körbe sorolható az az eset, amikor a magyar megbízó a magyar szállítványozóval köt szerződést s a küldemény továbbítás végetti átadása, illetőleg a kiszolgáltatás egyaránt országhatáron belül történik. A további esetekben nemzetközi érdekeltségű szállítványozásról van szó.

A jogforrások részletezése

5. a) A szállítványozás joganyagát alapvetően a Ptk. XLIII. fejezete tartalmazza. Utaltunk arra, hogy az 521. § (3) bekezdése folytán jelentősége van a fuvarozásról szóló XLI. fejezetnek, továbbá a bizományról szóló XLII. fejezetnek és az 513. § (2) bekezdése folytán a megbízásról szóló XL. fejezetnek. A Negyedik Résznek a szerződésekről szóló I. Címe, továbbá az egyes szerződésekről szóló III. Címe szerves összefüggése folytán természetesen az általános szabályok a szállítványozási jogviszonyokra is vonatkoznak. Fontosságánál „fogva mégis külön említjük a 278. § (2) bekezdését, mely szerint, ha a szolgáltatás tárgyát a kötelezett lakóhelyétől, illetőleg székhelyétől különböző helyre kell küldeni, s azt vagy valamely közbeeső helyet nem kötötték ki teljesítési helyként, a teljesítés azzal történik meg, hogy a szolgáltatás tárgyát a kötelezett elküldés, illetőleg elszállítás végett a jogosultnak, a szállítványozónak vagy a fuvarozónak átadja”.

b) Az előzőekben már ismertettük a 2/1981. (I. 31.) MT rendeletnek a közúti árutovábbítási szerződéseknek a fuvarozáshoz kapcsolódó tevékenységekről szóló 15. §-át.

c) Az eljárásjogi rendelkezések köréből a témát illetően a Polgári perrendtartásról szóló, többször módosított 1952. évi III. törvény 23. § (1) bekezdés d) pontja szerint a nemzetközi áru fuvarozási vagy szállítványozási szerződéssel kapcsolatos perek megyei bíróság hatáskörébe tartoznak.

d) A nemzetközi magánjogról szóló 1979. évi 13. tvr. szerint a szerződésekre vonatkozó jog annak az államnak a joga, amelyben a szerződés megkötésének időpontjában fuvarozási és szállítványozási szerződésnél a fuvarozónak, illetve szállítványozónak lakóhelye, szokásos tartózkodási helye, illetve a székhelye vagy a telephelye van [25. § i) pont].

A felek jogai és kötelezettségei

Ptk. 515. § (1) A szállítványozónak a fuvarozó vagy más szállítványozó megválasztásában, az útirány megállapításában és egyéb kötelezettségei teljesítésében a gazdaságosság és a küldemény biztonságának figyelembevételével kell eljárnia.

(2) A szállítványozó köteles a megbízó utasításait követni. Ha olyan utasítást kap, amely veszélyezteti a küldemény gazdaságos és biztonságos továbbítását, köteles erre megbízójának figyelmét haladéktalanul felhívni. Ha a megbízó az utasítást írásban megismétli, az ő költségére és veszélyére köteles a szállítványozó azt végrehajtani.

(3) A szállítványozó a küldeményt csak a megbízó utasítására köteles biztosítani.

A szállítványozó további kötelezettségei

1. A Ptk. 515. § (1) bekezdése tartalmilag lényegében a 493. §-ban a fuvarozó számára előírt kötelezettséget rögzíti a szállítványozó részére is, amikor kimondja, hogy a szállítványozónak a fuvarozó vagy más szállítványozó megválasztásában, az útirány megállapításában és egyéb kötelezettségei teljesítésében a gazdaságosság és a küldemény biztonságának figyelembevételével kell eljárnia. A 493. §-hoz fűzött magyarázatban részletesen van szó arról, hogy a „gazdaságosság” és „biztonság” követelményei ütközhetnek egymással; adott esetben az egyik korlátozhatja, vagy éppen kizárhatja a másik követelmény hatékonyságát. Az adódó ütközések feloldása szempontjából alkalmazható irányelv az olyan szállítványozói magatartás kifejtése, amely minden szempont összeegyeztetésével a legcélravezetőbbnek látszik, és leginkább megfelel a másik fél érdekeinek, valamint feltehető akaratának.

A Ptk. 515. § (1) bekezdésének első fordulata kifejezetten szól a szállítványozónak a fuvarozó vagy más szállítványozó megválasztásában álló gondossági kötelezettségéről. E helyen a fuvarozó kiválasztásával összefüggő jogi konzekvenciákat tárgyaljuk; további szállítványozó (azaz az ún. közvetett szállítványozó) tevékenységével kapcsolatos felelősségi kérdéseket az 516. §-hoz fűzött magyarázat részletezi.

A Ptk. 515. § (1) bekezdése alapján a szállítványozót felelősség terheli a megfelelő fuvarozó megválasztásáért, így kifejezetten tartalmazza a „culpa in eligendo” általános szankciós hatású tételt. A Ptk. felelősségi elveiből következően ez konkrétan azt jelenti, hogy a szállítványozó a vele szerződő fuvarozó magatartásáért akkor (pontosabban csak akkor) tartozik felelősséggel, ha ennek kiválasztásában felróható módon járt el. Mindezt megerősíti az 520. § (2) bekezdése, mely a fuvarozás körében bekövetkezett kárért a szállítványozó felelősségét csak saját fuvarozás, illetőleg gyűjtőforgalomban történő szállítás eseteire korlátozza.

Megbízói utasítás

2. A megbízót - ahogyan a 493. § alapján a fuvaroztatót - tv.-ben biztosított utasításadási jog illeti meg.

Lényeges különbséget jelent viszont a fuvarozó helyzetéhez képest, hogy a megbízó írásbeli utasítására a szállítványozói tevékenységet, azaz elsősorban a fuvarozási szerződés megkötését a szállítványozó akkor is köteles megkísérelni, ha a fuvarozás végrehajtása esetleg veszélyeztetheti mások személyét vagy vagyont. Ennek elbírálása ugyanis a fuvarozó feladata, s a szállítványozó csupán akkor, ha egyben ő a fuvarozó is.

Biztosítás

3. Bár a küldemény biztonságos továbbításáról való gondoskodás követelményét a Ptk. 515. § (1) bekezdése előírja, az 515. § (3) bekezdése kifejezetten azt mondja ki, hogy a szállítványozó a küldeményt csak a megbízó utasítására köteles biztosítani. Más szóval: a biztosítási szerződés megkötése - a megbízó külön erre irányuló utasításának a hiányában - nem tartozik az 514. § (1) bekezdésében említett és a fuvarozás melletti „egyéb szerződések” körébe.

Csak a teljesség kedvéért jegyezzük meg, hogy a Ptk. 515. § (3) bekezdésében foglalt szabály tulajdonképpen a Ptk. 514. § (1) bekezdésében foglalt szabályból is levezethető. A hivatkozott szakaszban ugyanis az áll, hogy a szállítványozó köteles „a küldemény továbbításához szükséges fuvarozási és egyéb szerződéseket” megkötni. A biztosítási szerződés megkötése pedig legfeljebb csak célszerű, de nem szükségszerű feltétele a küldemény továbbításának.

Ptk. 516. § (1) A szállítványozó a fuvarozást maga is elláthatja, és más szállítványozó közreműködését is igénybe veheti; a további szállítványozók azonban a megbízóval nem kerülnek jogviszonyba.

(2) A szállítványozó az általa választott más szállítványozó tevékenységéért közvetlenül felel; ha azonban a más szállítványozó igénybevételére a megbízó adott utasítást, a szállítványozók közvetlenül felelnek a megbízónak.

1. A Ptk. 514. § (1) bekezdésének megfogalmazása szerint a szállítványozási szerződésnek kétségtelenül az az alapesete, ha egyrészt a szállítványozó a küldemény továbbításához szükséges fuvarozási és egyéb szerződéseket megkötí, másrészt a küldemény továbbításával kapcsolatos egyéb teendőket elvégzi. E „klasszikusnak” számító alakzathoz képest a két legfontosabb eltérést az 516. § (1) bekezdése tartalmazza:

- a) a szállítványozó a fuvarozást maga is elláthatja;
- b) más szállítványozó közreműködését is igénybe veheti.

A szállítványozó belépési joga

2. Többször volt szó már arról, hogy a szállítványozó „fuvarozási bizományos”, akinek jogállására számos szempontból a bizományos jogállására vonatkozó Ptk.-beli rendelkezések irányadóak [521. § (3) bek.]. Az egyik legjelentősebb eltérés abban van, hogy míg a bizományos az adásvételi szerződést „tipikusan” csak harmadik személlyel kötheti meg, magával a megbízóval viszont csak kivételesen és szigorúan megállapított tv.-i feltételek fennforgása esetében [510. § (1) bek.], addig ilyen korlátozás a szállítványozó tekintetében nem áll fenn. A szállítványozó így - a szállítványozási tevékenység ellátása mellett - mint fuvarozó külön tv.-i feltételek megléte nélkül is elláthatja a fuvarozási tevékenységet. Más szóval; a belépési (önszerződési) jog a szállítványozót minden esetben megilleti. Annak, hogy a küldeményt nem harmadik személy, hanem maga a szállítványozó fuvarozza el, a legjelentősebb következménye az, hogy a szállítványozó felelőssége a 520. § (1) bekezdésében foglaltakhoz képest szigorodik, a fuvarozó felelősségének szintjére emelkedik [520. § (2) bek. a) pont]. E témával részletesebben az 520. §-hoz kapcsolt magyarázat foglalkozik.

E szabállyal kapcsolatosan meg kell említeni ugyanakkor, hogy a „belépéssel” a szállítványozó ebbeli (tehát szállítványozói) minőségét nem veszíti el. Az önszerződés esetén is a fuvarozói tevékenységéért megilleti a fuvardíj, más oldalról pedig szállítványozói tevékenységéért megilleti a szállítványozási díj.

Közvetett szállítványozás

3. A polgári jog a teljesítés érdekében harmadik személy igénybevételének lehetőségét általában feltételhez köti; ennek mintegy reflexhatása az, hogy lényegesen eltérő felelősségi szabályokat állapít meg ún. jogos vagy jogtalan igénybevétel esetében.

A szállítványozási szerződés egyik karakterisztikus jellegzetessége, hogy az eredeti szállítványozó részéről más szállítványozó közreműködésének igénybevétele, az ún. közvetett szállítványozás feltételek nélkül lehetséges, s így az igénybevétel jogos vagy jogtalan volta általában fel sem merül.

A közvetett szállítványozás gyakorisága részben már önmagában magyarázza, hogy a szállítványozással kapcsolatos jogviták területén az egyik legjelentősebb percsoporthoz képezik. Ennél is lényegesebb „perlésfakasztó” indokot jelent a közvetett szállítványozóért fennálló és az eredeti szállítványozót terhelő közvetlen felelősséget kimondó Ptk.-beli rendelkezés; a továbbiakban e témával kell viszonylag részletesebben foglalkozni.

Felelősség közvetett szállítványozás körében

4. A Ptk. 516. § (2) bekezdése szerint a szállítványozó az általa választott más szállítványozó tevékenységéért közvetlenül felel, ha azonban a más szállítványozó igénybevételére a megbízó adott utasítást, a szállítványozók közvetlenül felelnek a megbízónak.

Nyomban leszögezhető: a második fordulatban megfogalmazott tényállás viszonylag ritka, s jogilag is lényegesen egyszerűbb. Világos ugyanis, hogy ilyenkor a megbízó által kijelölt szállítványozók a megbízóval különállóan és egymástól függetlenül állnak jogviszonyban. Nincs szó tehát ebben az esetben akárcsak egyetemlegességről sem.

Lényegesen problematikusabbnak bizonyult viszont az 516. § (2) bekezdésének az a rendelkezése, mely szerint a szállítványozó az általa választott más szállítványozó tevékenységéért közvetlenül felel. Mindez a megbízó irányában az eredeti szállítványozó kimentést nem tűrő, tehát lényegében eredményfelelősséget jelent.

A közvetett szállítványozót igénybe vevő szállítványozót terhelő eme rendkívül szigorú felelősségi jogtételt - elsősorban természetesen a nemzetközi szállítványozást lebonyolítók részéről - igen erőteljes bírálatok érték. Ennek eredményeként is következett be 1979. január hó első napjától szólóan az az alapvető szabályozásbeli változás, amelyet az 54/1978. (XII. 7.) MT rendelet 44. §-a tartalmazott. Eszerint ugyanis: „A szállítványozó az általa választott közvetett szállítványozók magatartásáért akkor és olyan mértékben felelős, ahogy a közvetett szállítványozó vele szemben felelőssé tehető.” Ezt a rendeletet azonban a 88/1990. (IV. 30.) MT rendelet hatályon kívül helyezte. A bírói gyakorlat azonban a korábban kialakított jogelveket tovább alkalmazza.

Közvetett szállítványozói minőség ismérvei

5. Annak eldöntése, hogy adott esetben az eredeti szállítványozó „csupán” fuvarozót vett igénybe vagy pedig közvetett szállítványozót, a jogalkalmazási gyakorlatban nemegyszer komoly nehézséget okoz. Kétségtelen, hogy a kérdés kiéleződése a lényegesen eltérő felelősségi jogkövetkezményekkel áll összefüggésben. Lényegesen kedvezőbb ugyanis a helyzete a megbízónak, ha az eredeti szállítványozó által igénybe vett személy közvetett szállítványozónak és nem fuvarozónak minősül; természetesen mindez fordítottan is igaz az eredeti szállítványozó vonatkozásában. A fuvarozóért és a közvetett szállítványozóért fennálló felelősségi szabályok eltérései, továbbá bizonyos egyéb joghatásbeli különbségek folytán a „fuvarozói”, illetőleg szállítványozói igénybevétele megkülönböztetése jelentőséggel bír.

Ptk. 517. § (1) A megbízó igényeit a fuvarozóval szemben a szállítványozó köteles érvényesíteni; felelős minden kárért, amely e kötelezettségének megszegése folytán a megbízót éri.

(2) Ez a szabály nem érinti a megbízónak azt a jogát, hogy igényét maga érvényesítse.

A szállítványozó igényérvényesítési kötelezettsége

1. A Ptk. 517. § (1) bekezdése általános jelleggel mondja ki, hogy a megbízó igényeit a fuvarozóval szemben a szállítványozó köteles érvényesíteni; felelős minden kárért, amely e kötelezettségének megszegése folytán megbízóját éri. Ezt a lényegében valamennyi jogrendszer szállítványozási szabályozásában megtalálható elvi álláspontot alapvetően gyakorlati szempontok indokolják. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a fuvarozóval közvetlen kapcsolatban álló s emellett szakértő szállítványozó az igényeket könnyebben és rendszerint sikeresebben tudja érvényesíteni. Ha tehát a fuvarozás körében bekövetkezett károkért az 520. § (2) bekezdése alapján a szállítványozó általában nem is felelős, de legalább köteles az igényeket a fuvarozóval szemben érvényesíteni [517. § (1) bek.]. A most ismertetett jogtétellel kapcsolatosan magyarázatként a következőket kell kiemelni.

a) A Ptk. szövege csupán a fuvarozóval szembeni szállítványozói igényérvényesítési kötelezettségről szól. A már hatályon kívül helyezett 54/1978. (XII. 7.) MT rendelet 46. §-a szerint viszont a szállítványozó - a szerződés elszámolási formájára tekintet nélkül - a megbízó utasítására köteles a fuvarozóval, a raktározó, rakodó és kikötői vállalatokkal szembeni igényeket haladéktalanul érvényesíteni. Az igényérvényesítés elmulasztásából vagy késedelméből eredő minden kárért, ami a megbízót éri, a szállítványozó felelős.

b) A Ptk. 517. § (1) bekezdésének szövege, továbbá a kapcsolódó egyéb rendelkezések is az igényérvényesítés kötelezettségét a szállítványozó terhére látszólag feltétlenül állapítják meg, azaz mérlegelési jog az érvényesítés célszerűsége stb. szempontjából őt nem illeti meg. Helyeselhető viszont a Legfelsőbb Bíróságnak a BH 1979. novemberi számában 385. sorszám alatt közölt ítélete, mely az igényérvényesítési kötelezettségre szólóan ésszerű - és az általános polgári jogi elvekkel teljes egészében összhangban álló - korrektívumot állapít meg. Kimondja ugyanis, hogy nem állapítható meg a szállítványozó jogellenes magatartása és kártérítési felelőssége, ha az igényérvényesítést a megbízó kárát okozó harmadik személlyel szemben olyan esetben tagadja meg, amikor az nem járna eredménnyel vagy az csak aránytalanul magas költséggel volna lehetséges.

A szállítványozó - kifejezett megbízói utasítás nélkül - a bizonytalan kimenetelű külföldi igényérvényesítésre nem köteles (LB Gf. III. 33213/1993. - BH 1996/3. sz. 165.).

A fentiekől eltérően felmerülhetnek természetesen olyan egyedi esetek is, amikor az igényérvényesítésről gazdaságtalansága ellenére sem célszerű lemondani, például a követelés elvi jellege vagy gyakori ismétlődése miatt. Ezekben az esetekben természetesen a szállítványozó felelősségének elbírálása során ezeket a különleges szempontokat is figyelembe kell venni (LB Gf. IV. 31345/1978. sz.).

Jogalkalmazási szempontból figyelemre méltó megállapításokat tartalmaz az 517. § (1) bekezdésével kapcsolatosan a következő legfelsőbb bírósági ítélet: „A szállítványozási feltételek 27. §-ának (2) bekezdése szerint a szállítványozó a fuvarozás körében keletkezett kárért csak akkor felel, ha maga fuvarozta a küldeményt. A fuvarozás körében bekövetkezett kárért tehát az alperes már nem tartozik felelősséggel (tekintettel arra is, hogy a fuvarozó kiválasztása során nem merült fel gondatlansága), így ezt a kárt a felperesnek megtéríteni nem tartozik.”

Más kérdés az alperest terhelő igényérvényesítési kötelezettség, amelyet a szállítványozási feltételek 32. §-ának (1) bekezdése mond ki. Eszerint a megbízó igényeit a fuvarozóval stb. szemben a szállítványozó köteles érvényesíteni, és felelős minden kárért, ami e kötelezettségének megszegése folytán a megbízót éri.

A megbízó felelős a szállítványozási szerződés fennállása alatt a szállítványozója által raktári beszerzés során átvett termék vételárának megfizetéséért [Ptk. 365. § (1) bek., 514. § (1) bek., 7/1978. (II. 1.) MT r. 22. §]. (LB Gf. VI. 32756/1991. - BH 1993/2. sz. 109.)

A megbízó részéről történő igényérvényesítés

2. A szállítmányozási szerződés egyik sajátossága az, hogy bár főszabályszerűen a fuvarozóval szembeni igényeket a szállítmányozó köteles érvényesíteni, mégis e rendelkezés nem érinti a megbízónak azt a jogát, hogy igényét maga érvényesítse [517. § (2) bek.]. Ennyiben tehát nem lényegtelen az eltérés a bizomány általános esete és a szállítmányozás között.

Így a fuvarozóval nem kizárólag a szállítmányozó kerülhet jogviszonyba, illetőleg nem kell külön engedményezés ahhoz, hogy a fuvarozóval szemben az igényeket a megbízó érvényesítse. A miniszteri indoklás (I.) kiemeli ugyanakkor, hogy a közvetlen belépés joga a megbízót csak az igények érvényesítése tekintetében illeti meg, a fuvarozóval szemben azonban utólagos rendelkezésre, közlésre csak a szállítmányozó jogosult. Más kérdés, hogy a szállítmányozót terheli az a kötelezettség, hogy a megbízó utasításait a fuvarozóval közölje. Természetesen eltérő jogi konstrukció érvényesül abban az esetben, ha a szállítmányozó a megbízója nevében kötötte meg a küldemény továbbításához szükséges szerződést. Ilyenkor a megbízó - mint az „ügy ura” - igényeit a szállítmányozó a fuvarozóval szemben csak a megbízó „felhatalmazása” alapján, azaz csak akkor érvényesítheti, ha erre a megbízó kifejezetten feljogosította [521. § (2) bek.].

Végül az 517. §-sal kapcsolatos egy további bírósági állásfoglalást ismertetünk szövegszerűen, az indokolást terjedelmi okok folytán mellőzve: „Nem állapítható meg a szállítmányozó jogellenes magatartása és kártérítési felelőssége, ha az igényérvényesítést a megbízó kárát okozó harmadik személlyel szemben olyan esetben tagadja meg, amikor az nem járna eredménnyel, vagy az csak aránytalanul magas költséggel volna lehetséges.” (BH 1979/11. sz. 385.)

Ptk. 518. § (1) A szállítmányozó a szállítmányozási díj, továbbá a szállítmányozásra szükséges és hasznosan fordított költségek megtérítését követelheti.

(2) A szállítmányozót illeti az az utólagos fuvardíjkezdmény vagy üzletszerzési jutalék, amelyet a fuvarozó a szállítmányozó közreműködésével továbbított küldemények után neki juttat.

Díj és költségek

1. Az 514. § (1) bekezdéséhez fűzött magyarázat 3. pontjában már jeleztük, hogy a szállítmányozás alapvetően visszerthes szerződés, továbbá hogy a díj mértékére a Ptk. rendelkezést nem tartalmaz.

A Ptk. 518. § (1) bekezdésének szövegéből egyértelmű, hogy a szállítmányozót e körben megillető követelések két kategóriába sorolhatók: egyrészt a szállítmányozási díj, másrészt pedig a szállítmányozásra szükséges és hasznosan fordított költségek megtérítése követelhető. A szabályozás konstrukciója megegyezik a fuvarozói követelésekről szóló 499. § (1) bekezdésével. Az e szakaszhoz fűzött magyarázat megfelelően a szállítmányozás körében is alkalmazandó; azok megismétlése e helyen indokolatlan volna.

A szállítmányozó a díj mellett a szükséges és hasznos költségei megtérítését is követelheti. Adott ügyben szükséges költségnek minősítette a Legfelsőbb Bíróság a szállítmányozó által fizetett kocsálláspénzt, mert a megbízó olyan utasítást adott, amelyet a szállítmányozó ésszerű határidőn belül csak úgy volt képes végrehajtani, hogy kocsálláspénz-fizetési kötelezettség merült fel (BH 1998. 125.).

Refakcia

2. A Ptk. 518. § (2) bekezdése a szállítmányozási nyelvezetben általában „refakciaként” ismert intézményről szól. A szállítmányozási gyakorlatban általánosan kialakult szokás, hogy a szállítmányozó a vasutaktól, hajóstársaságoktól stb. bizonyos emelkedő kulcs szerint nyílt és burkolt engedményeket, kedvezményt, esetleg jutalékokat kap, ha a küldeményeit velük fuvarozhatja (refakcia). Ez aszerint alakul, hogy a szállítmányozó bizonyos idő alatt milyen forgalomhoz juttatta a fuvarozót, tehát rendszerint nem a szállítmányozó egyszeri ténykedéséhez, egy konkrét szerződéshez, hanem folyamatos működéséhez kapcsolódik, annak honorálására szolgál (vö. min. ind. I.). Tulajdonképpen az igénybevétel mértékétől függ rendszerint a kedvezmény természete: vagy jutalék formáját szokta ölteni (ebben az esetben a refakcia mögött az a fikció van, hogy a szállítmányozó mintegy ügynöke a fuvarozónak), vagy pedig utólagos fuvardíjkezdményben vagy fuvardíj-visszatérítésben jelentkezik. A Ptk. 518. §-ának (2) bekezdése a refakciához való jogosultság tekintetében azt a megfontolást érvényesíti, hogy mivel a kedvezmény jogalapja típusosan a fuvarozó és a szállítmányozó viszonyában van, közelebbről a fuvarozó részéről a szállítmányozónak adott olyan juttatás, amellyel a fuvarozó a szállítmányozó tevékenységét „jutalmazza”, ezért a refakcia jogosultjának a szállítmányozót mondja ki.

Ptk. 519. § (1) A szállítmányozót díjai és költségei erejéig a megbízóval szemben zálogjog illeti meg azokon a dolgokon, amelyek a megbízással kapcsolatosan birtokába kerültek, illetőleg amelyek felett a birtokában levő okmányok révén rendelkezik.

(2) A szállítmányozó a zálogjogot az előző szállítmányozók előtte ismert követeléseinek biztosítására is köteles érvényesíteni; ha ezt elmulasztja, az előző szállítmányozóknak közvetlenül felelős.

(3) A szállítmányozó zálogjoggal biztosított követelését a zálogtárgyból a fuvarozó után, de más jogosultakat megelőzően, bírósági eljárás nélkül, a kereskedelmi forgalomban való értékesítéssel elégítheti ki.

Jegyzet: A Ptk. 519. § (3) bekezdése az 1993. évi XCII. törvény 40. § (5) bekezdésének megfelelően módosított szöveg.

Törvényes zálogjog

A szállítmányozó törvényes zálogjogára vonatkozó 519. §-beli ismertetett rendelkezések nagyrészt azonosak a fuvarozó törvényes zálogjogát rögzítő 499. § szabályaival; az utóbbihoz fűzött magyarázatokat tehát az 519. § értelmezése kapcsán is megfelelően alkalmazni lehet.

E helyen mindössze két - de a maga vonatkozásában jelentősnek mondható - különbségre kell a figyelmet felhívni.

a) Míg a zálogjog érvényesítését elmulasztó utolsó fuvarozó előzőivel szemben csak kezesként felel [499. § (3) bek.], addig az 519. § (2) bekezdése alapján ez a felelősség, ti. az utolsó szállítványozó helytállási kötelezettsége az előzőkkel szemben, közvetlen. Mint a miniszteri indoklás (I.) mondja, ennek az a magyarázata, hogy a közvetett szállítványozók - szemben a közvetett fuvarozókkal - nem állnak jogviszonyban sem a megbízóval, sem az átvevővel.

b) A másodikként említhető különbség tulajdonképpen a 499. § (4) bekezdésének szövegéből már önként következik. Eszerint ugyanis a fuvarozó zálogjoggal biztosított követelését a zálogtárgyból más zálogjogosultakat megelőzően, bírósági eljárás nélkül elégítheti ki. Világos így, hogy a szállítványozó a zálogjoga alapján csak a fuvarozót követően nyerhet kielégítést [519. § (3) bek.].

A szállítványozó felelőssége

Ptk. 520. § (1) A szállítványozó szállítványozási tevékenysége körében a küldeményben bekövetkezett kárért fuvarozó módjára, más károkért az általános szabályok szerint felel.

(2) A fuvarozás körében bekövetkezett kárért a szállítványozó csak akkor felel, éspedig fuvarozó módjára, ha

a) maga fuvarozta a küldeményt, vagy

b) a küldeményt mások küldeményeivel együtt, ugyanazzal a szállítóeszközzel, el nem különítve (gyűjtőforgalomban) továbbította, és a kár ennek során keletkezett.

(3) A szállítványozási szerződés alapján támasztható igények egy év alatt elévülnek. Az elévülés kezdő időpontja az az időpont, amikor a küldeményt a fuvarozónak át kellett adni, ha pedig átadták, az az időpont, amikor a fuvarozó felelősségének elévülése megkezdődött.

A Ptk. 520. § (1) és (2) bekezdése - miként a szakasz előtti címmegjelölés: nevezetesen „A szállítványozó felelőssége” kifejezi - a szállítványozással összefüggő felelősségi kérdésekről, az 520. § (3) bekezdése pedig az elévülés speciális feltételeiről szól. Mind a felelősségi, mind az elévülési rendelkezések szorosan kapcsolódnak a fuvarozási szerződés idevágó szabályaihoz, ezért az utóbbiakhoz adott magyarázatok e helyen is értelemszerűen megfelelően figyelembe veendőek (l. különösen az 500-504. §-okhoz fűzött magyarázatokat).

A szállítványozó felelőssége

1. A szállítványozó tevékenysége körében sokirányú és különféle jellegű feladatot lát el; egyrészt a megbízója érdekében, de saját nevében különböző jognyilatkozatokat tesz, szerződést köt stb., másrészt pedig a neki átadott küldeményt, amíg azt a fuvarozónak át nem adta, kezeli, megméri, raktározza, a fuvarozóhoz juttatja stb. Lényegében ezen a kétféle tevékenységen alapul a szállítványozó felelősségéről rendelkező 520. § (1) bekezdése is. Ennek alapján a szállítványozó szállítványozási tevékenysége körében magában a küldeményben beállott kárért fuvarozó módjára felel. Ezt a rendelkezést lényegében ugyanazok a szempontok indokolják, amelyek a fuvarozó fokozott felelőssége mellett szólnak, azaz az ún. custodia-felelősség elvének hatásáról van szó a jelen esetben is. A küldeménynek a szállítványozó birtokába adásától kezdve a megbízó azzal fizikailag nem rendelkezik, a küldemény viszonylag nagyobb veszélynek, több külső behatásnak kitéve ténylegesen a szállítványozó rendelkezése alá kerül, s a megbízó képtelen a szállítványozó tevékenységének, a kezelés megfelelő voltának állandó ellenőrzésére, illetőleg a dolog megkárosodása valódi okainak megállapítására. Ez a rendelkezés egybevág az 521. § (3) bekezdésének azzal a tételével is, hogy a küldemény kezelésére, megővésére és továbbítására a fuvarozás szabályai irányadók (min. ind. I.). Hangsúlyozandó tehát: a fuvarozó, nem pedig a letéteményes felelősségére irányadó szabályok érvényesülnek akkor is, ha a kár az áru gondatlan őrzése vezetett. A megbízó minden egyéb, a küldeményben bekövetkezett káron kívül eső további károsodásért, tehát pl. a fuvarozási szerződés megkötése körül elkövetett mulasztásokból eredő károkért is, tulajdonképpen bizományos módjára, az általános szabályok szerint felel [520. § (1) bek., második fordulat].

Szinte valamennyi jogrendszerben érvényesülő tétel az, hogy a szállítványozó a fuvarozás körében bekövetkezett kárért a megbízóval - valamint harmadik személlyel - szemben felelősséggel nem tartozik. Ennek az a magyarázata, hogy ezek a károk általában a szállítványozó tevékenységétől függetlenül következnek be, s nagy valószínűséggel állítható, hogy akkor is bekövetkeztek volna, ha a közvetlen feladó nem a szállítványozó, hanem a megbízó lett volna.

E tétel érvénye alól a Ptk. 520. § (2) bekezdése két kivételt tesz, nevezetesen ha a) a szállítványozó maga fuvarozta a küldeményt; b) a küldeményt mások küldeményeivel együtt ugyanazzal a szállítóeszközzel, el nem különítve, tehát ún. gyűjtőforgalomban továbbította, és a kár ennek során keletkezett.

a) A szállítványozónak a fuvarozó fokozott felelősségi szintjére történő emelése magától értetődő akkor, ha a küldeményt ténylegesen maga fuvarozta. Ebben az esetben a fuvarozói elem teljesen dominál, s mindenben fennállanak azok a megfontolások, amelyek egyébként a fuvarozókat terhelő szigorított felelősség mellett szólnak. Közömbös ebben a vonatkozásban az, hogy a fuvarozást saját vagy bérelt fuvareszközökkel végezte el.

b) A gyűjtőforgalomban való szállítás esetén pedig a szállítványozót terhelő - lényegében del credere jellegű - szigorú felelősség azon a megfontoláson alapul, hogy a megbízó dolgaiban az együtt szállított más dolgok által okozott kár bekövetkezésének kockázatát a gyűjtőforgalomban való továbbítást választó szállítványozónak kell viselnie (vö. min. ind. I.).

Elévülés

2. A szállítmányozási szerződés alapján támasztható igények - a fuvarozási szerződésből eredő igényekkel egyezően - egy év alatt évülnek el. A kezdő időpontra vonatkozóan szintén a fuvarozás megfelelő szabályait kell alkalmazni, mégis azzal a kiegészítéssel, hogy amennyiben a küldeményt a szállítmányozó fuvarozónak nem adta át, az ebből eredő igények elévülése akkor kezdődik, amikor a küldeményt át kellett volna adni; természetes viszont, hogy ha az átadás megtörtént, akkor a kezdő időpont a fuvarozó felelőssége elévülésének kezdő időpontjával egybeesik [520. § (3) bek.]. Könnyen belátható ugyanis, hogy célszerűtlen és egyben indokolatlan volna, ha a szállítmányozóval szemben az igények előbb évülhetnének el, mint a fuvarozóval szemben.

Az elévüléssel kapcsolatos egyik bírósági állásfoglalás szerint: „A szállítmányozó ellen igényérvényesítés elmulasztásában álló ügyintézői mulasztás miatt támasztható kártérítési igény akkor nyílik meg, és elévülése akkor kezdődik, amikor a megbízó követelésének érvényesítése a fuvarozóval, a raktározó, rakodó és kikötői vállalatokkal szemben lehetetlenné vált, vagyis az ezek elleni igény elévül [Ptk. 326. § (1) bek.].” (BH 1982/10. sz. 435.)

Joggyakorlat

3. Az idevágó joggyakorlatból - kivonatossan és a magyarázat érdekében kiemelt módon - a következő legfelsőbb bírósági határozatok, illetőleg az indokolásukban foglalt elvi értékű megállapítások ismertetése látszik célszerűnek, illetve hasznosíthatónak.

a) A Ptk. 520. §-ának (1) bekezdése szerint a szállítmányozó szállítmányozási tevékenysége körében a küldeményben bekövetkezett kárért fuvarozó módjára felel, a fuvarozó viszont a Ptk. 503. §-ának (1) bekezdése értelmében a küldemény elveszése esetében a fuvardíjra nem tarthat igényt, köteles továbbá megtéríteni az elveszett dolog értékét. Ezek szerint tehát az adott esetben azt kell vizsgálni és megállapítani, hogy a kártérítésnek a dolog értékére korlátozott mértéke folytán milyen összeg felel meg az áru értékének. A Legfelsőbb Bíróság Gazdasági Kollégiumának 74. sz. állásfoglalása 1995. február 13-tól kezdődően hatályon kívül helyezte a korábban irányadó 104/1973. GKT állásfoglalást, és azt mondta ki, hogy a kár összegszerűségénél a szállítói számlát csak akkor lehet kiindulási alpnak elfogadni, ha azt a fuvarozó nem kifogásolja. Fuvarozói kifogásolás esetén a feladás helyén és idején érvényes piaci árból kell kiindulni. Álláspontjának rövid indoka az, hogy a piaczgazdaság viszonyai között az áru ára alapvetően alku kérdése, tehát a számlázott árat ezért nem lehet feltétlenül kiindulási alpnak tekinteni.

b) A BH 1978/3. számában ismertetett ügyben a Legfelsőbb Bíróság vizsgálta, hogy a felperes mennyiben járt el gondosan annak érdekében, hogy a hibátlan tartalmú hajósraklevél időben a vevőjéhez juthasson. Más szóval, mérlegre tette és értékelte a szerződésszegés megvalósulása szempontjából a felperes közreható magatartását is. Ezzel összefüggésben állapította meg, hogy a késedelem csökkentése érdekében a felperes nem úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben elvárható lett volna, ezért nem követelheti a kár ama részének a megtérítését, amely abból származott, hogy e kötelezettségnek megfelelően nem tett eleget (Ptk. 340. §). Mivel azonban a felperest terhelő kár pontos meghatározására nincs lehetőség, ezért a Legfelsőbb Bíróság a Pp. 206. §-ának (3) bekezdése szerinti mérlegelési jogkörével élve az alperest a kár 50%-ában marasztalta, míg ezt meghaladóan a keresetet elutasította (BH 1979/5. sz. 193.).

A továbbiakban az 520. §-hoz kapcsolódó és a bírói gyakorlatban kialakított néhány állásfoglalás rendelkező részét ismertetjük; az indokolástól - terjedelmi okok miatt - kénytelenek vagyunk eltekinteni:

- A szállítmányozótól - külön kikötés hiányában - nem várható el, hogy a megbízásban adott általános jellegű diszpozíció visszavonása nélkül is a későbbi szállítmányra a megbízótól újabb rendelkezést kérjen.

- A megbízó és a szállítmányozó között kármegosztásnak van helye, ha a küldemény téves címre való továbbítása folytán előállott kár együttműködésük szervezetlensége, illetőleg mindkét fél pontatlan eljárása folytán keletkezett (BH 1979/8. sz. 277.).

- A megbízó és a szállítmányozó között a felelősség közelebbi feltételeinek (pl. darabszámlálás, utánmérés) a törvény keretei meg nem haladó részletesebb szabályozása nem tekinthető semmis megállapodásnak (BH 1980/12. sz. 485.).

- A szállítmányt biztosító vállalat jogosan emel kártérítés címén beszámítási kifogást a biztosított ellen, ha az nem adja át részére azokat a bizonyítékokat, amelyek segítségével a szállítmányozóval vagy annak megbízottjával szemben kártérítési igényét törvényi engedményesként az elévülési időn belül érvényesíthette volna [Ptk. 558. § (1) bek., CIM 27. cikk 1. §, Ptk. 520. § (3) bek.] (BH 1981/5. sz. 333.)

- Ha a vasút szállítmányozói minőségben gondoskodik a küldemény átrakásáról, úgy a helytelen berakással - az átrakásra váró szakadt zsákok tartalmának megóvása terén elkövetett mulasztással - okozati összefüggésben keletkezett károkért is felelősséggel tartozik [Ptk. 520. § (1) bek.] (BH 1985/5. sz. 199.)

- A szállítmányozó fuvarozó módjára felel ugyan a küldeményben bekövetkezett károsodásért, de az ellene támasztott kártérítési követelésre nem vonatkoznak a fuvarozó elleni igényérvényesítés különös szabályai [Ptk. 339. § (1) bek., 520. § (1) bek., 2/1981. (I. 31.) MT r. 1. § (1) bek., 4. §. 14. § (1) bek., 15. § a) és c) pontj.] (BH 1985/8. sz. 324.)

- A szállítmányozó a rábízott dolognak a szállítmányozás tartama alatti elveszése vagy megsemmisülése esetén a dolog értékét köteles megtéríteni. Az érték megállapítására azonban általában nem alkalmazhatók a nemzetközi fuvarozási szabályzatok rendelkezései [Ptk. 503. § (1) bek., 520. § (1) bek.] (BH 1987/7. sz. 252.)

- Ha a szállítmányozó a küldeményben bekövetkezett kárért - a jogszabály rendelkezése szerint - fuvarozó módjára felel, nincs jelentősége a magatartása jogellenességének; felelősségét a küldemény átvételétől a kiszolgáltatásig terjedő idő alatt bekövetkezett árukárosodás önmagában megalapozza [Ptk. 501. §, 503. § (1) bek., 520. § (1) bek.].

Ha a megrendelő akár magánfuvarozót bíz is meg a tulajdonát képező áru harmadik (jogi) személytől való átvételével és fuvarozásával, a fuvarozó szállítmányozóként jár el, és mint szállítmányozó - külön felhívás nélkül is - köteles az áru mennyiségi átvételkor annak látható hibáit megállapítani és az átadóval elismertetni [Ptk. 242. §, 315. §, 490. § (2) bek., 514. § (1) bek., 516. § (1) bek., 520. § (1) bek., 2/1981. (I. 31.) MT r. 15. §]. (Eln. Tan. G. törv. 31875/1991. - BH 1992/8. sz. 536.)

A fuvarozáshoz hasonlóan itt is meg kell jegyezni, hogy publikált bírói gyakorlat nem jelent meg az utóbbi két-három évben.

Egyéb rendelkezések

Ptk. 521. § (1) A szállítványozás szabályait kell alkalmazni akkor is, ha a szállítványozó megbízója nevében köti meg a küldemény továbbításához szükséges szerződést, továbbá ha a szállítványozó küldemény átvételére kap megbízást; ez esetben felel azért is, hogy a címzett érdekei sérelmet ne szenvedjenek.

(2) Ha a szállítványozó megbízója nevében kötötte meg a küldemény továbbításához szükséges szerződést, a megbízó igényeit a fuvarozóval szemben csak akkor érvényesítheti, ha erre a megbízó kifejezetten feljogosította.

(3) Amennyiben e fejezetből más nem következik, a szállítványozó szerződéseire és más jogcselekményeire a bizomány, a küldemény kezelésére, megővésére és továbbítására pedig a fuvarozás szabályait kell megfelelően alkalmazni.

Jegyzet: Lásd 2/1981. (I. 31.) MT rendeletet a közúti árutovábbítási szerződésekről.

Kivételes szállítványozói tevékenység

1. Az 514. § (1) bekezdéséhez fűzött magyarázat 1. pontjában már említés történt az ún. „atipikus” szállítványozói tevékenységről. Az 521. § (1) bekezdése szerint a szállítványozás szabályait kell alkalmazni abban az esetben is, ha a szállítványozó a fuvarozási szerződést nem a maga nevében, hanem a megbízó nevében köti meg, továbbá, ha nem fuvarozási szerződés kötésére, hanem fuvarozott küldemény átvételére, tehát a címzett szerepének betöltésére vállal kötelezettséget. A tv. szövege külön kiemeli, hogy ez esetben felel azért is, hogy a címzett érdekei ne szenvedjenek sérelmet. E rendelkezés érvényesül továbbá akkor is, ha a megbízás a feladótól ered és nem attól, aki címzett volna, ha a szállítványozó nem iktatózott volna közbe.

A megbízó nevében kötött szállítványozás

2. A Ptk. 521. § (2) bekezdése szerinti szabály értelméről az 517. §-hoz fűzött magyarázat 2. pontjában már szóltunk.

Szállítványozás - bizomány - fuvarozás

3. Végezetül az 514. § (1) bekezdésének magyarázatával összefüggésben már bevezetőként részleteztük a szállítványozás, más oldalról pedig a bizomány (megbízás), illetve a fuvarozás összefüggéseit, illetőleg tételes jogi vonatkozásait [521. § (3) bek.].

Végül az 521. §-hoz kapcsolódó és a bírói gyakorlatban kialakított néhány állásfoglalás rendelkező részét ismertetjük (az indokolástól ezúttal is a terjedelmi okok miatt kénytelenek vagyunk eltekinteni).

- A szállítványozó a fuvarozási szerződés teljesítése után bekövetkezett károkért - így annak következményeiért is, hogy a szállítványozónak átadja - a fuvarozói felelősség általános szabályai szerint felel (BH 1979/4. sz. 165.).

- A küldemény átvételével megbízott szállítványozó nem felel a vele szerződéses kapcsolatban nem álló külföldi szállítványozó magatartásáért (BH 1979/7. sz. 248.).

- A megbízó és a szállítványozó között a felelősség közelebbi feltételeinek (pl. darabszámlálás, utánmérlegelés) a törvény kereteit meg nem haladó részletesebb szabályozása nem tekinthető semmis megállapodásnak (BH 1980/12. sz. 485.).

- A szállítványozónak „fuvarozó módjára” fennálló felelősségét nem az egyes fuvarozási szabályzatok (egyezmények), hanem a fuvarozásra vonatkozó polgári jogi szabályok alapján kell elbírálni [Ptk. XLI. fejezet, 521. § (3) bek.] (BH 1987/7. sz. 252.). Ha a szállítványozó küldemény átvételére kap megbízást, maga köteles gondoskodni arról, hogy a megbízójának - az áru (küldemény) sérüléséből vagy elveszéséből származó - igényei a fuvarozóval szemben érvényesíthetők legyenek. E kötelezettség elmulasztása esetén a megbízójával szemben kártérítési felelőssége fennáll [Ptk. 521. § (1) bek.; 7/1978. (II. 1.) MT r. 14. §, VÁSZ 62. cikk 3. és 6. §-a, 63. cikk 1. és 3. §-a]. (BH 1989/6. sz. 239.) Megjegyezzük, hogy a hivatkozott döntésben szereplő 7/1978. (II. 1.) MT rendelet és a VÁSZ-t már hatályon kívül helyezték, ugyanakkor a döntés elvi része véleményünk szerint változatlanul irányadónak tekintendő.

A kereskedelmi egységek ún. házhoz szállítási akcióinál a vásárlókhöz történő kifuvarozásra vonatkozó - a kereskedelmi egység és a fuvarozást végző között létrejövő - szerződés szállítványozási szerződésnek minősül. Ennek felmondására vonatkozó szerződési feltételeknél a megbízási szerződés szabályait kell alkalmazni (LB Gf. III. 32738/1993. - BH 1996/9. sz. 489.).

A nemzetközi szállítványozási szerződéssel kapcsolatos perek elbírálása a megyei bíróság hatáskörébe tartozik; nem minősül ilyen pernek azonban, ha a megbízó követelését nem a szállítványozó által a biztosítóval kötött szerződés folytán a biztosítóval szemben érvényesíti [Pp. 22. § (1) bek., 36. § (1) bek.]. A Legfelsőbb Bíróság az eljárás lefolytatására a hatáskörrel és illetékességgel rendelkező városi bíróságot jelölte ki (LB Gpk. IV. 31900/1993. sz. - BH 1994/7. sz. 388.).

Végül szükségesnek tartjuk ismertetni kivonatosan a Legfelsőbb Bíróság GK 67. sz. állásfoglalásának a szállítványozást érintő részeit:

I. Ha a teljesítés helye a rendeltetési állomás, a fuvarozás alatt - például beszáradás folytán - keletkezett és a vasúttal vagy a közúti fuvarozóval szemben nem érvényesíthető súlyvesztés, a felek eltérő megállapodásának hiányában, a szállító terhére esik. A beszáradási súlyvesztés a fuvarozótól átvett áruküldemény tekintetében a szállítványozó javára is számításba kell venni.

IV. Ha a szállítványozó az áruküldeménynek a rendeltetési állomáson történő átvételéhez a polgármesteri hivatal küldöttjét kellő időben meghívta, de az oda késve érkezett, és emiatt kocsialláspénzt évenyesít a vasút, a megbízó köteles azt megtéríteni (BH 1994/9. sz.). (Megjegyzés)

XLIV. fejezet

A BANK- ÉS HITELVISZONYOK

1. A hitel- és a kölcsönszerződés

Ptk. 522. § (1) Bankhitelszerződéssel a pénzüintézet arra vállal kötelezettséget, hogy jutalék ellenében meghatározott hitelkeretet tart a másik szerződő fél rendelkezésére, és a keret terhére - a szerződésben meghatározott feltételek megléte esetén - kölcsönszerződést köt, vagy egyéb hitelműveletet végez.

(2) A bankhitelszerződés érvényességéhez a szerződés írásba foglalása szükséges.

Jegyzet: Lásd az alábbi jogszabályokat: 1996. évi CXII. tv. a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról (többször módosítva); 1996. évi CXI. tv. az értékpapírok forgalomba hozataláról, a befektetési szolgáltatásokról és az értékpapírtőzsdéről (többször módosítva); 1996. évi CXIII. tv. a lakás-takarékpénztárakról (többször módosítva); 1996. évi CXIV. tv. az Állami Pénz- és Tőkepiaci Felügyeletről (többször módosítva); 1996. évi XLVIII. tv. a közraktározásról (többször módosítva); 1997. évi XXX. tv. a jelzálog-hitelintézetéről és a jelzáloglevélről (többször módosítva); 1997. évi LXXXVI. tv. a nemzetközi pénzügyi lízingről szóló, Ottavában 1988. május 28-án kelt UNIDKOIT Egyezmény kihirdetéséről; 1994. évi XXXIX. tv. az árutőzsdéről és az árutőzsdei ügyletekről (többször módosítva); 2001. évi CXX. tv. a tőkepiacról (többször módosítva); 2001. évi LVIII. tv. a Magyar Nemzeti Bankról (többször módosítva); 232/2001. (XII. 10.) Korm. r. a pénzforgalomról, a pénzforgalmi szolgáltatásokról és az elektronikus fizetési eszközökről; 1989. évi 2. tvr. a takarékbetétéről (többször módosítva); 39/1984. (XI. 5.) MT r. a pénzforgalomról és a bankhitelről (többször módosítva); 105/1987. (XII. 31.) PM-KeM együttes r. az áruvásárlási kölcsönről (többször módosítva); 6/1997. (MK 61.) MNB rendelkezés a pénzforgalomról. (A Jegyzet hatályos szövege itt található)
A 2000. évi CXXXIII. törvény 40-55. §-ai a hitelgaranciával kapcsolatos rendelkezéseket tartalmaznak.

A hitelintézetek és a pénzügyi vállalkozások általában

1. A *hitelintézetek* és a *pénzügyi vállalkozások* rendkívül fontos szerepet töltenek be gazdasági életünkben: ezek széles körű tevékenysége útján bontakoznak ki a Ptk.-ban szabályozott bank- és hitelviszonyok. Nyilvánvaló, hogy a pénzügyi intézmények tevékenységét hozzá kell igazítani demokratikus rendünk gazdasági viszonyaihoz, valamint az európai integráció követelményeihez. Ezt a feladatot végezte el a *hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvény*, amely 1997. január 1-jén lépett hatályba azzal, hogy rendelkezései a folyamatban levő ügyekben akkor alkalmazandók, ha azok az ügyfélre kedvezőbb szabályt tartalmaznak.

Ezt a törvényt több törvény, legutóbb a 2003. évi XXXIX. törvény módosította. A módosított törvény számos rendelkezése módosításra került, s a módosításokat beépítették a törvény megfelelő rendelkezéseibe. A módosító 2003. évi XXXIX. törvény 2003. július 1-jén lépett hatályba, kivéve a következő rendelkezéseket: 5. § , 25. § , 32. § , 34-41. § , 47-48. § és 52. §. Ezek hatálybalépésének napja: az Európai Unióhoz történő csatlakozásról szóló nemzetközi szerződést kihirdető törvény hatálybalépésének napja. A módosított törvénynek - módosító törvény 34-41. §-ával beiktatott - 185/A-185/H. §-ában foglalt rendelkezések először a 2004. május 5-e után indított végelszámolásra vagy felszámolásra irányuló eljárás esetén alkalmazandók.

A módosító törvény 52. §-a (1) és (4) bekezdésének rendelkezéseit az Európai Unióhoz történő csatlakozásról szóló nemzetközi szerződést kihirdető törvény hatálybalépésének napját követően megkötött lakás-előtakarékosági szerződésekre kell alkalmazni.

A módosító törvény 52. §-ának (2) bekezdését az Európai Unióhoz történő csatlakozásról szóló nemzetközi szerződést kihirdető törvény hatálybalépésének napját megelőzően kötött szerződésekre is alkalmazni kell a lakástakarék-pénztárakról szóló 1996. évi CXIII. törvény 7. §-ának (1) bekezdésében meghatározott lakáskölcsön vonatkozásában, ha a kiutalási időszak az Európai Unióhoz történő csatlakozásról szóló nemzetközi szerződést kihirdető törvény hatálybalépésének napját követő időszakra esik; a lakás-előtakarékosági támogatás azonban e szerződések esetében is csak a Magyar Köztársaság területén megvalósuló lakáscél esetén használható fel.

2. *Pénzügyi intézmény* a hitelintézet és a pénzügyi vállalkozás. *Hitelintézet* az a pénzügyi intézmény, amely betétet gyűjt, és egyéb pénzügyi szolgáltatási tevékenységet végez. A hitelintézet bank, szakosított hitelintézet vagy szövetkezeti hitelintézet (takaré-, illetve hitelszövetkezet) lehet. *Pénzügyi vállalkozás* az a pénzügyi intézmény, amely - meghatározott tevékenység kivételével - egy vagy több pénzügyi szolgáltatást végez. A bankközi piacon pénzügyi ügynöki tevékenységet csak pénzügyi vállalkozás kizárólagos tevékenységként végezhet.

Az említett törvény meghatározza, hogy milyen tevékenységek minősülnek *pénzügyi szolgáltatásnak*:

- a) *Pénzügyi szolgáltatás* a következő tevékenységek üzletszerű végzése forintban, illetve devizában:
- betét gyűjtése és más visszafizetendő pénzeszköz - saját tőkét meghaladó mértékű - nyilvánosságtól történő elfogadása;
 - pénzkölcsön nyújtása;
 - pénzügyi lízing;
 - pénzforgalmi szolgáltatások nyújtása;
 - készpénz-helyettesítő fizetési eszköz kibocsátása és az ezzel kapcsolatos szolgáltatás nyújtása;
 - kezesség és bankgarancia, valamint egyéb bankári kötelezettség vállalása;
 - valutával, devizával - ide nem értve a pénzváltási tevékenységet -, váltóval, illetve csekkel saját számlára vagy bizományosként történő kereskedelmi tevékenység;
 - pénzügyi szolgáltatás közvetítése (ügynöki tevékenység);
 - befektetési alap letétkezelés;
 - letéti szolgáltatás, széfszolgáltatás;
 - hitel referencia szolgáltatás;
 - önkéntes kölcsönös biztosító pénztár részére vagyonkezelés;
 - készpénzáttutalás.
- b) *Kiegészítő pénzügyi szolgáltatás* a következő tevékenységek üzletszerű végzése forintban, illetve devizában:
- pénzváltási tevékenység;
 - az elszámolásforgalom lebonyolítását végző elektronikus átutalási rendszerek működtetése (elszámolásforgalmi ügylet);
 - pénzfeldolgozási tevékenység;
 - pénzügyi ügynöki tevékenység a bankközi piacon [3. § (1)-(2) bek.].

Az említett törvénnyel kapcsolatos *értelmező rendelkezéseket* a törvény 2. számú melléklete tartalmazza.

Az értékpapírok forgalomba hozataláról, a befektetési szolgáltatásokról és az értékpapír-tőzsdéről szóló 1996. évi CXI. törvény alkalmazásában hitelviszonyt megtestesítő értékpapír: minden olyan értékpapír, amelyben a kibocsátó (az adós) meghatározott pénzösszegnek a rendelkezésére bocsátását elismerve arra kötelezi magát, hogy a pénz (kölcson) összegét, valamint kamatozó értékpapír esetén annak meghatározott módon számított kamatát vagy egyéb hozamát (a törvényben a továbbiakban együtt: kamat), illetőleg az általa vállalt egyéb szolgáltatásokat az értékpapír birtokosának (a hitelezőnek) a megjelölt időben és módon megfizeti, illetve teljesíti [1996. évi CXI. tv. 3. § (2) bek. 25. pont]. (A bekezdés hatályos szövege itt található)

A bankhitel jelentősége

3. A bankhitel igen fontos szerepet tölt be mind a gazdasági tevékenységek végzéséhez, mind pedig az egyéb szükségletek kielégítéséhez szükséges pénzellátásban. Bankhitel nyújtása meghatározott célra irányul, mégpedig - az inflációs veszélyek lehető elhárítása érdekében is - megfelelő fedezetről való gondoskodás mellett.

Demokratikus rendünk gazdasági mechanizmusának tökéletesedésével, a gazdasági élet élénkülésével, a bankhitel jelentősége egyre nő. A hitel nyújtása *szerveződések* útján történik, amelyek ennek folytán fontos jogi eszközei a gazdasági életben egyre inkább bővülő pénzforgalmi kapcsolatok szabályozásának. A hitelek nyújtásának fontos szempontja, hogy a hitel megfelelően járuljon hozzá a bel- és külföldi piac *reális igényeinek kielégítéséhez* és általában a *gazdaság fejlesztéséhez*, mégpedig a hitelt igénylők *hitelképességéről* való meggyőződés mellett.

A gazdasági célokra történő hitelnyújtás mellett igen nagy gyakorlati jelentősége van a magánszemélyek részére lakások szerzése, lakások építése, valamint áruvásárlás céljára nyújtott hiteleknek. Nyilvánvaló, hogy hitelnyújtás a takarékosagra nevelésnek is jó eszköze. Hitel nyújtására akkor kerül sor, ha a hitelt igénylő a hitel céljának megvalósításához meghatározott mértékben a saját anyagi eszközeivel is hozzájárul.

A bankhitelt - amennyiben ingatlan szolgál biztosítékkal a tartozás megfizetésére - jelzálogjog alapításával is lehet biztosítani (LB Fpkf. II. 33704/1992. - BH 1994/10. sz. 548.).

Bankhitelszerződés

3. A bank- és hitelviszonyok körében a tv. elsőként a *bankhitelszerződést* szabályozza. Ez jelzi azt, hogy a tv. ezt a szerződést a kölcsönszerződéstől elkülönülő szerződésfajtának tekinti.

a) A bankhitelszerződés *alanyai*: a *pénzintézet* és a *vele szerződő fél* (tehát a pénzintézet ügyfele). Míg az egyik fél mindig pénzintézet, addig a másik fél akár jogi személy, akár magánszemély lehet.

A bankhitelszerződést mint szerződéstípust a pénzintézetek gyakorlata fejlesztette ki. Az ilyen szerződés *tartós hitelkapcsolatot* létesít a pénzintézet és a partnere között.

b) A bankhitelszerződésben a pénzintézet kettős kötelezettséget vállal:

- egyrészt azt, hogy *meghatározott hitelkeretet* tart a másik szerződő fél rendelkezésére,
- másrészt pedig azt, hogy a rendelkezésre tartott hitelkeret terhére - a szerződésben meghatározott feltételek esetében - *kölcsönszerződést* köt, vagy *egyéb hitelműveletet* végez.

A hitelszerződés tárgya tehát meghatározott hitelkeret rendelkezésre tartása, vagyis nem kölcsön azonnali nyújtása, hanem *kötelezettségvállalás* arra, hogy a pénzintézet - a másik fél igénylésére - meghatározott keretben kölcsönszerződéseket fog kötni, vagy egyéb hitelműveletet fog végezni. A pénzintézet a kölcsönnyújtást meghatározott feltételekhez kötheti.

A pénzintézettel szerződő felet (a hitelszerződés kedvezményezettjét) *nem terheli* a hitel igénybevételének, tehát - a hitelszerződésben meghatározott keretben - kölcsönszerződések tényleges kötésének *kötelezettsége*, hanem a kölcsönök igénybevételének („lehívásának”) *joga* illeti meg. Viszont a hitelkeret engedélyezéséért, a kölcsönhöz jutás lehetőségének biztosításáért *jutalékot* (*províziót*) fizet a pénzintézetnek. A jutalékot az egész hitelösszeg után kell fizetni.

A bankhitelszerződésben a pénzintézet által vállalt hitelkeret kimerítésével, vagyis a hitelkeret által lehetővé tett kölcsönök tényleges nyújtásával a bankhitelszerződés *megszűnik*, az annak alapján kötött *kölcsönszerződések* azonban önálló életet élnek: az ezekkel kapcsolatos jogviszonyt már a kölcsönszerződések tartalma szerint kell elbírálni.

c) A bankhitelszerződés érvényességét a tv. meghatározott alakhoz köti: a szerződés csak akkor érvényes, ha *írásba foglalták*. Ebből az is következik, hogy a szerződés *lényeges tartalmát* írásba kell foglalni [218. § (1) bek.]. A lényeges tartalomhoz tartozik a felek és a pénzintézet által biztosított hitelkeret meghatározása.

Eltekintve attól az esettől, amikor a bankhitelszerződés a hitelkeret kimerítése vagy a szerződés teljesedésbe menetele folytán szűnik meg, a szerződést csak írásban lehet megszüntetni vagy felbontani, de legalábbis az szükséges, hogy az ennek megfelelő tényleges állapot a felek egyező akaratával létrejöjjön [218. § (3) bek.].

d) A bankhitel szerződésekkel kapcsolatban a gyakorlatban nagy jelentősége van a *fedezetigazolásnak*.

A fedezetigazolást a számlavezető hitelintézetnél lehet kérni. A fedezetigazolás összegét a hitelintézet elkülönítetten kezeli. A fedezetigazolást a felhasználáskor a fizetésre vonatkozó megbízáshoz mellékelni kell, és a megbízáson „Fedezetigazolással” megjelölést kell feltüntetni. Terhelendő számlaként a fedezetigazoláson közölt számlát (számlákat) kell megjelölni. A fedezetigazolást az érdekelt kérheti a saját részére vagy a jogosult részére elküldeni. Tehát egyértelműen kell tartalmaznia az igazolásnak azt, hogy milyen pénzkövetelés kiegyenlítésére, milyen összeg van rendelkezésre tartva (zárolva) a pénzintézetnek, és az milyen időpontig érvényes (LB Fpk. VIII. 31890/1997. - BH 1999/8. sz. 380.).

Ptk. 523. § (1) Kölcsönszerződés alapján a pénzintézet vagy más hitelező köteles meghatározott pénzösszeget az adós rendelkezésére bocsátani, az adós pedig köteles a kölcsön összegét a szerződés szerint visszafizetni.

(2) Ha a hitelező pénzintézet - jogszabály eltérő rendelkezése hiányában -, az adós kamat fizetésére köteles (bankkölcsön).

A kölcsönszerződés általában

1. A szükségletek kielégítése gyakran történik *hitel* igénybevételével. Már akkor is hitelezésről van szó, ha a szerződéses viszonyban az egyik fél szolgáltatásait nem követi nyomon a másik fél szolgáltatása, tehát az ellenszolgáltatás. Akkor is hitelezésről van szó, ha valaki a későbbi visszaadás kötelezettségével kap valamilyen szolgáltatást. Ha ilyenkor a szolgáltatás tárgya pénz vagy más helyettesíthető dolog, a hitelezés *kölcsönszerződés* útján megy végbe.

A kölcsönszerződés jó eszköze tehát a *szükségletek kielégítésének*, hasznos szerepet tölt be a szükséglet-kielégítés folyamatának egyes szakaszaiban: a termelésben, az elosztásban és a fogyasztásban egyaránt. A kölcsönnek tehát demokratikus rendünk kialakuló piacgazdaságának viszonyai között igen nagy a jelentősége, már csak azért is, mert a különféle célok eléréséhez idegen tőkék megszerzésének egyik legfontosabb eszköze.

Egyébként a kölcsönszerződés a hitelviszonyokat kifejező szerződések *alaptípusa*.

A kölcsönszerződés is a felek akaratnyilvánításával és nem a kölcsönösszeg átadásával jön létre. A kölcsönszerződés lényeges tartalmi eleme a kölcsön összegének meghatározása. Ennek hiányában a kölcsönszerződés létrejötte nem állapítható meg (LB Fpk. VI. 728/1996. - BH 1998/9. sz. 443.).

A pénzügyi életet a kölcsönszerződés részévé tett üzletszabályzatának egyoldalú módosítására csak abban az esetben jogosult, ha ezt a bankkölcsönszerződésben a felek közösen kikötötték. Ennek hiányában a pénzügyi életet az üzletszabályzatának a vele szerződő félre is kiható változását csak a Ptk. 241. §-a alapján vagy a vele szerződő féllel közösen érvényesítheti (LB Gf. I. 31469/1992. - BH 1993/8. sz. 513.).

Amennyiben a kölcsönszerződés feltételeit - annak megkötése után - jogszabály módosítja, és e változott feltételeket a kölcsönvevő elfogadta, utóbb a szerződésnek a Ptk. 241. §-a szerinti megváltoztatására csak akkor kerülhet sor, ha a szerződés bírósági úton való módosítására alapot adó változások a szerződésmódosítás időpontjához képest később következtek be (LB Gfv. I. 32467/1997. - BH 1999/3. sz. 129.).

A kölcsönszerződés fogalma, a felek kötelezettségei

2. A tv. úgy határozza meg a *kölcsönszerződést*, hogy a szerződés alanyainak az *alapvető kötelezettségét* állapítja meg, s így módon fejezi ki annak lényegét. Eszerint a kölcsönszerződés *jellemzői* az alábbiak:

- a) a hitelező a szerződés alapján köteles
- b) meghatározott pénzüsszeget
- c) az adós rendelkezésére bocsátani,
- d) az adós pedig köteles azt a szerződés szerint visszafizetni.

a) a tv. szerint - minthogy szerződési rendszere a konszenzuális elv alapján áll - a szerződés azzal jön létre, hogy a felek az akaratukat kölcsönösen és egybehangzóan kifejezésre juttatják [205. § (1) bek.]. Ilyen szerződés a kölcsönszerződés is. A hitelező kötelezettsége a *szerződés alapján* áll fenn. A szerződés tehát nem a kölcsönösszeg átadásával jön létre, mégpedig akkor sem, ha a szerződés keletkezése gyakorlatilag egybeesik a kölcsönösszeg átadásával.

A kölcsönszerződés létrejöttével *mindkét félnek kötelezettsége* keletkezik:

- a *hitelezőnek (kölcsönadónak)* az, hogy a kölcsönt a szerződés alapján *folyósítsa*,
- az *adós*nak (*kölcsönvevőnek*) pedig az, hogy a kölcsönösszeget egy későbbi időpontban *fizesse vissza*.

Mindkét fél kötelezettsége tehát a szerződés alapján áll fenn, az adósnak a szerződés létrejöttével kötelmi igénye keletkezik a kölcsönösszeg tényleges szolgáltatására. A kölcsönszerződés csak a törvényben meghatározott esetekben szűnik meg, attól a hitelező önkényesen nem állhat el.

b) A hitelező *meghatározott pénzüsszeget* köteles az adós rendelkezésére bocsátani. Azért rendelkezik így a törvény, mert a kölcsönszerződések zömében pénz kölcsönbe adásáról van szó, s így a kölcsönszerződések alaptípusának a pénzkölcsönt kell tekinteni. A kölcsön *tárgya* azonban lehet más *helyettesíthető dolog* is [528. § (1) bek.].

Pénzkölcsönről van szó olyan esetben is, amikor a hitelező valójában nem pénzt ad át az adósnak, hanem valamely más dolgot, de azzal, hogy az adós azt értékesítse, a kapott pénzüsszeget használja fel, s majd ugyanilyen pénzüsszeget adjon vissza (ez a római jogból ismert ún. *contractus mohatrae* esete). Ilyenkor a kölcsön tárgya - a felek megállapodása szerint - az értékesített dologért kapott pénzüsszeg. A szerződést csak akkor lehet azonban kölcsönszerződésnek tekinteni, ha a felek valóban az átadott dologért kapott pénzüsszeget tekintik a kölcsön tárgyának.

c) A kölcsönszerződés alapján a hitelező a meghatározott pénzüsszeget *köteles az adós rendelkezésére bocsátani*. A hitelező akkor, amikor a kölcsönösszeget az adós rendelkezésére bocsátja, azt egyben az adós *tulajdonába* is adja (119. §). Ez teszi lehetővé, hogy az adós a megkapott pénzt (vagy más helyettesíthető dolgot) a saját céljaira felhasználja.

A *rendelkezésre bocsátás* különféle módon történhet. A tipikus mód a kölcsönösszegnek, illetőleg a kölcsönadott helyettesíthető dolognak a *közvetlen átadása*. De történhet *egyszámla nyitásával* úgy is, hogy pl. az eladó a *ténylegesen felajánlott vételárat* nem veszi át a vevőtől, hanem azt kölcsönként a vevőnél hagyja, s a vevő a vételárnak megfelelő kölcsönösszegekről ad elismervényt. Ez valójában a constitutum possessorium és a brevi manu traditio sajátos vegyülete, tehát két jogi aktus lebonyolításának összevont (lerövidített) módja. Ilyenkor valószínűs kölcsönszerződésről van szó. Ha azonban a vevő a vételárat *nem tudja megfizetni*, s a vételárnak megfelelő összegről mint kölcsönösszegekről ad elismervényt, ez a tartozás jogcímének megváltoztatását jelenti, tehát nem jön létre önálló kölcsönszerződés, s így nincs szó a kölcsönösszeg „rendelkezésre bocsátásáról”. Az alakilag kölcsönként jelentkező követelések a legkülönbözőbb követeléseket takarhatnak, ami visszaélésekre is alkalmat adhat.

A rendelkezésre bocsátás történhet *takarékbetétkönyv átadásával*. Ez valójában azt jelenti, hogy a hitelező a pénzügyi élettel szemben fennálló követelését engedi át az adósnak, s így módon történik a kölcsönösszeg szolgáltatása.

Lehet, hogy az adós ad át a hitelezőnek takarékbetétkönyvet. Önmagában azonban a takarékbetétkönyvnek a hitelező birtokában léte nem mentesíti a hitelezőt annak bizonyítása alól, hogy az milyen jogcímen és milyen tartalmú megállapodás alapján került hozzá.

A rendelkezésre bocsátás történhet *bankátírás* útján. Ennek a célja lehet a készpénzkímélés vagy az ellenőrzés megkönnyítése.

d) A kölcsönszerződés alapján az adós köteles a kölcsön összegét a szerződés szerint *visszafizetni*. E rendelkezésből is ugyancsak az következik, hogy a törvény az adós tulajdonosi minőségét feltételezi: arra kötelezi ugyanis az adóst, hogy a kölcsön *összegét* fizesse vissza, tehát nem a kapott pénzjegyeket (pénzdarabokat).

Nincs törvényi akadálya annak, hogy a kölcsönszerződésben harmadik személy a kölcsön visszafizetéséért az adóssal egyetemleges fizetési kötelezettséget vállaljon (LB Pfv. VI. 21994/1994. - BH 1995/8. sz. 457.).

A törvény nem tartalmaz olyan rendelkezést, hogy az adós köteles a kölcsön tárgyát *átvenni*. Ellenkezőleg - amint erről később szó lesz - kártérítés terhével az átvétel megtagadására jogosítja fel az adóst. Kártérítési kötelezettség nélkül is megtagadhatja azonban az adós az átvételt akkor, ha a szerződéstől való elállásra a jogszabály feljogosítja (pl. ha a kölcsönösszeg szolgáltatásának késedelme miatt már nem áll érdekében a teljesítés).

Mindebből az a következtetés vonható le, hogy az adós - hacsak nem kívánja vállalni a hátrányos következményeket - köteles a kölcsön tárgyát átvenni. Hátrányos következmények nélkül csak akkor tagadhatja meg az átvételt, ha az ilyen jogkövetkezmények nélküli elállásra jogszabály feljogosítja.

Az adós kötelezettségei közé tartozhat *biztosíték* nyújtása is. Ezt a szerződés vagy jogszabály írhatja elő. Ha az adós a biztosítékot a kölcsön tárgyának szolgáltatása előtt köteles nyújtani, a hitelező megtagadhatja a teljesítést mindaddig, amíg az adós a biztosíték-nyújtási kötelezettségének nem tesz eleget.

A kölcsönszerződés teljesítése az adós által általában a kölcsönösszeg visszafizetésével történik. Történhet azonban a kölcsöntartozás rendezése úgy is, hogy a felek a hitelező kölcsönkövetelését más címen fennálló követeléssé változtatják át. Ilyen esetben az ebből eredő jogokra és kötelezettségekre már a módosított szerződésre vonatkozó szabályok az irányadók (P. törv. II. 20787/1985. - BH 1986/8. sz. 325. - PJD XI. 211. sz.).

Az adós fizetési kötelezettsége csak a szíveségi, illetőleg kamatmentes kölcsön esetében szorítkozik a hitelezőtől kapott összegre. Ha a kölcsönszerződésben *kamatot* is kötöttek ki, illetőleg a kamatfizetést jogszabály írja elő, az adós ugyancsak a szerződés alapján köteles a kölcsön összegénél nagyobb - a kamattal kiegészült - összeget a hitelezőnek fizetni, minthogy a kölcsönszerződés tartalma egységes, s ebbe a kamat kikötése is beletartozik. *Visszafizetni* az adós valóban csak a kölcsön összegét köteles, a kamatot viszont nem visszafizetni, hanem - a szerződésben vállalt kötelezettsége alapján - megfizetni köteles.

Ha több személy közösen vesz fel kölcsönt azzal, hogy a visszafizetésért felelősséget vállalnak, a kölcsönvevőket a visszafizetésért egyetemleges felelősség terheli, függetlenül attól, hogy az együtt felvett kölcsön felhasználásában egymás között hogyan állapodtak meg (LB Pfv. IV. 21028/1993. - BH 1994/10. sz. 538.).

Olyan esetben, amikor a kölcsön tárgya nem pénz, hanem *más helyettesíthető dolog* [528. § (1) bek.], az adós mindenképpen köteles ugyanolyan dologból ugyanannyit visszaadni. A felek azonban - a kamatra vonatkozó szabályok szerint, illetőleg azok korlátai között - megállapodhatnak abban, hogy az adós a kapottnál nagyobb mennyiséget köteles visszaadni. Ilyenkor az adós a kapott mennyiség visszaadásán felül a többletet is szolgáltatni köteles. Az adós természetesen nem a hitelezőtől kapott dologegységeket adja vissza, hanem - minthogy azokat rendszerint elhasználja - ugyanolyan dologból ugyanannyit, illetőleg ezenfelül esetleg még a kamatnak megfelelő többletet is szolgáltatja.

Kamatozó kölcsön esetében a kölcsönösszeg visszafizetésén és a kamaton kívül a hitelező - jogszabály rendelkezése alapján - az adóstól *egyéb ellenszolgáltatást* is követelhet (pl. folyósítási jutalék, kezelési költség, külön szolgáltatásért felszámítható díj).

A fentiekből következően a kölcsönszerződés lehet *ingyenes* vagy *visszterhes*, attól függően, hogy az adóst - szerződési kikötés vagy jogszabály rendelkezése alapján - terheli-e *ellenszolgáltatás* nyújtásának kötelezettsége. Szolgáltatási kötelezettség terheli az adóst ingyenes kölcsönszerződés esetében is, ilyenkor azonban ez a kapott pénzösszeg, illetőleg dologmennyiség visszaadására szorítkozik.

Visszterhes kölcsönszerződés esetében a hitelezőnek az abban megnyilvánuló szolgáltatásával, hogy meghatározott pénzösszeg, illetőleg más helyettesíthető dolog meghatározott mennyiségének használatáról lemond, s azt az adósnak átengedi, ez utóbbinak a kamatszolgáltatása áll szemben. Megvan tehát a szolgáltatás és ellenszolgáltatás szinallagmatikus viszonya. Az *ingyenes* kölcsönszerződésnél viszont ez a szinallagmatikus viszony hiányzik. Minthogy azonban az adóst ilyenkor is terheli a visszaadási kötelezettség, ezért a 201. §-ának alkalmazása szempontjából az ilyen kölcsönszerződést is „visszterhes szerződés”-nek kell tekinteni.

Idő előtti teljesítés

3. A kölcsönszerződések körében sajátosan merül fel az *idő előtti teljesítés* problémája, nevezetesen az a kérdés, vajon a hitelező mint a kölcsönösszeg szolgáltatásának kötelezettje a kölcsönösszeget idő előtt szolgáltatathatja-e az adósnak, illetőleg mint a kölcsönösszeg visszafizetése iránti követelés jogosultja az adós által idő előtt visszafizetni szándékozott kölcsönösszeget köteles-e elfogadni. Mindez a 292. § (2) bekezdésében foglalt azzal a rendelkezéssel kapcsolatban merülhet fel, amely szerint a jogosult a határnapot megelőzően, illetőleg a határidő kezdete előtt felajánlott teljesítést is köteles elfogadni, amikor is a teljesítés és a lejárat közötti időre kamat vagy kártérítés nem jár, sőt a feleknek az ilyen kamatra vagy kártalanításra vonatkozó megállapodása - jogszabály engedélye hiányában - semmis.

Ez a rendelkezés nyilvánvalóan olyan pénzzolgáltatást tart szem előtt, amelyet valamely szolgáltatás ellenszolgáltatásaként teljesítenek (pl. vételár), nem pedig az olyant, amelyet valaki *visszaszolgáltatási* kötelezettség mellett nyújt másnak, illetőleg amellyel a kötelezett a jogosulttól kapott pénzösszeg tekintetében a visszaszolgáltatási kötelezettségének tesz eleget. A szóban levő rendelkezés indoka az, hogy a pénzkövetelés jogosultja nem szenved érdeksérelmet, ha a kötelezett idő előtt teljesít, mert a megkapott összeget módjában áll pénzintézetnél elhelyeznie, ahonnan kamatra tehet szert, s így az esetleg számba vett kamattól való elesés nem jelent számára a jog által is méltánylandó érdeksérelmet.

Kölcsön esetében azonban másként áll a helyzet.

a) Ha *kamatkozó kölcsön* esetében a hitelező a szerződésben meghatározottnál *korábban adja át a kölcsönösszeget*, nem merülhet fel az, hogy az adós elesik a várt kamattól. Ellenkezőleg, ha korábban kapja meg a pénzt, azt korábban is használhatja. Lehetséges azonban, hogy a pénzt csak a szerződésben meghatározott későbbi időben tudja a kölcsön céljának megvalósítására fordítani (akkor utazik külföldre, akkor lesz lakodalom, akkor építkezik stb.). A kölcsönösszeget elhelyezhetné ugyan pénzintézetnél azért, hogy kamathoz jusson, amelyet neki a hitelező részére fizetnie kellene, erre azonban a hitelező nem szerződésszerű teljesítésével járó hátrány elhárítása céljából nem kényszeríthető.

Az adós nem köteles elfogadni a hitelező által idő előtt felajánlott kölcsönösszeget, hacsak a hitelező nem mond le a kamatigényéről. A szóban levő esetben nem a kamattól az idő előtti teljesítés folytán bekövetkező elesésről van szó, hanem a kamatfizetési kötelezettség keletkezéséről. Ha az adós átveszi a kölcsönösszeget, azt módjában áll hasznosítania, ezért kamatot kell fizetnie.

Szívességi - kamatfizetéssel nem járó - *kölcsön* esetében az adós a korábbi teljesítést is köteles elfogadni, minthogy ebből semmiféle hátrány nem érheti, de nyilván nem is kifogásolja a korábbi felajánlást. Szívességi kölcsön esetében egyébként a kölcsönszerződés megkötése rendszerint egybeesik a kölcsönösszeg átadásával.

b) Különbőség van kamatozó és nem kamatozó kölcsön között a tekintetben is, hogy a hitelező köteles-e az *adós által idő előtt visszafizetett kölcsönösszeget* elfogadni.

Kamatkozó kölcsön esetében már figyelembe jönnek a Ptk. 292. § (2) bekezdésében foglalt szabállyal védeni kívánt érdekek. A hitelező az idő előtt visszafizetett kölcsönösszeget és a kamatot is köteles elfogadni, s nem követelhet kamatot vagy kártalanítást a szerződésben meghatározott és a tényleges teljesítés közötti időre. A visszakapott összeget módjában áll más módon hasznosítania. Más a helyzet akkor, ha az említett időszakra vonatkozóan kamat vagy kártalanítás követelését jogszabály kifejezetten megengedi. Így pl. ha a pénztartozás jogosultja vagy kötelezettje *külföldi fél*, a határnapot megelőzően, illetőleg a határidő kezdete előtt történő teljesítés esetére - a teljesítés és a lejárat közötti időre - kamat vagy kártalanítás érvényesen kiköthető [1978. évi 8. tvr. 12. § (2) bek.]. Speciális szabályok vannak a *bankkölcsön* határidő előtt történő önkéntes visszafizetésére vonatkozóan.

Nem kamatozó kölcsön esetében a szóban levő kamat-megfontolások nem is jönnek szóba, a hitelező a lejáratnál korábban visszafizetett kölcsönösszeget köteles elfogadni.

Ha a kölcsön tárgya nem pénz, hanem *más helyettesíthető dolog*, az idő előtti teljesítésre a Ptk. 282. § (2) bekezdésében foglalt rendelkezést kell alkalmazni.

A kölcsönszerződésen alapuló váltó kibocsátója a kölcsön lejáratí ideje bekövetkezésének hiányára mint időelőttiségi kifogásra a váltóbirtokossal szemben nem hivatkozhat, ha a kölcsönt a váltóbirtokos felmondta, és a kölcsön fedezetéül szolgáló váltó megtekintésre szóló váltó volt (LB Gf. I. 30739/1993. - BH 1993/12. sz. 752.).

Kamatfizetés

4. A Ptk. 523. § (1) bekezdése - amely a feleknek a kölcsönszerződés alapján fennálló kötelezettségeit állapítja meg - a kölcsönadói pozícióban pénzintézetet vagy más hitelezőt említ, a *kamatról* azonban nem rendelkezik. A (2) bekezdése viszont kimondja, hogy ha a hitelező pénzintézet - jogszabály eltérő rendelkezése hiányában -, az adós *kamat fizetésére köteles (bankkölcsön)*.

a) Az említett két rendelkezés egybevetése alapján a következők állapíthatók meg:

-ha a hitelező *nem pénzintézet*, a törvény tipikusnak a kamatmentes szívességi jellegű kölcsönt tekinti; ilyenkor *kamatot csak kikötés esetében* köteles az adós fizetni;

-ha a *hitelező pénzintézet*, a törvény tipikusnak a *kamatkozó kölcsönt* tartja, tehát az adós általános szabály szerint köteles kamatot fizetni;

-*pénzintézet* is nyújthat *kamatmentes* kölcsönt, ez azonban nem tipikus, s csak akkor lehetséges, ha *jogszabály így rendelkezik*.

Mindezek összhangban vannak a szerződésekre vonatkozó közös szabályok között levő azzal az általános rendelkezéssel, hogy a szerződéses kapcsolatokban - ha jogszabály kivételt nem tesz - kamat jár; magánszemélyek egymás közti szerződéses viszonyában kamat csak kikötés esetében jár [Ptk. 232. § (1) bek.].

b) Kamatozó kölcsön esetében is csak egy szerződés jön létre a felek között, a jogviszony nem bomlik fel két külön szerződésre: a tulajdonképpeni kölcsönszerződésre és a kamatra vonatkozó szerződésre. Ez utóbbi tehát szerves része az egységes kölcsönszerződésnek.

A kölcsönösszeg után járó kamatnak igen fontos *funkciói* vannak. Attól eltekintve, hogy a kamat útján történik meg a kölcsönösszeg használatáért megfelelő *ellenszolgáltatás nyújtása*, a kamat arra ösztönzi az adóst, hogy a kölcsönösszeget *megfontoltan, gazdaságosan használja fel*. A kamatnak tehát *értéknövelő szerepe* is van, minthogy az adós a kölcsönösszeg olyan felhasználására törekszik, hogy ne csak a kamatot tudja megfizetni, hanem - ezt meghaladóan - a kölcsönösszeg felhasználásával a *saját gazdasági céljait* meg tudja valósítani. Csak egyik - korántsem elsődleges - szerepe a kamatnak a pénzintézet fenntartási költségeinek fedezése. A mondottakból az is következik, hogy a kitűzött gazdaságpolitikai és egyéb célok megvalósítása terén fontos funkcióit tölti be a helyes kamatpolitika.

Kölcsönszerződés esetén a szerződésben kikötött ügyleti kamat is „tökésedik”, ha azt az esedékességkor nem fizetik ki. Késedelme következményeként az adós az ügyleti kamatösszeg figyelembevételével is a speciális jogszabályban meghatározott mértékű késedelmi kamatot köteles a kölcsönadónak megfizetni (LB Gf. I. 32818/1993. - BH 1994/10. sz. 551.).

Ha a kölcsönszerződésben a kötelezett teljesítésének időpontja dátumszerűen meg van jelölve, a határidő lejártát követően a kötelezett késedelme - a jogosult felszólítása nélkül is - beáll. A késedelem beálltával érvényesülnek a késedelem jogkövetkezményei, így a késedelmi kamat fizetésére vonatkozó kötelezettség is (LB Gf. I. 32454/2000. - BH 2002/8. sz. 322.).

Gyakori eset, hogy valaki kölcsönt vesz fel, mielőtt azonban a kölcsönösszeget visszafizetné, meghal, amikor is a kölcsön sorsát az öröklés szabályai határozzák meg. Az ezzel kapcsolatos egyik perben hozott ítéletében a Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy az örökhagyó által kötött kölcsönszerződésből eredő jogok és kötelezettségek egészükben szállnak át az örökösekre az örökhagyó halála esetén, ezért az örökös az eredeti kölcsönszerződésben kikötött kamatokkal tartozik késedelem esetén, és terhelik az örökhagyó által vállalt egyéb terhek (LB Gfv. I. 32350/1998. - BH 2000/3. sz. 119.).

A kamatfizetéssel kapcsolatban nemegyszer sajátos kérdések is felmerülnek a gyakorlatban. Az egyik ilyen perben a Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy kölcsönszerződésnél a kölcsönvevő által a szerződés szerint fizetendő ügyleti kamat az ellenszolgáltatás. A szerződésnek a szolgáltatás-ellenszolgáltatás feltűnő aránytalansága címén történő megtámadása esetében tehát csak az ügyleti kamat mértéke vehető figyelembe. A kölcsön biztosítésként leköötött vagyontárgyak zálogul történt leköötése azok értékesítését nem akadályozza, mert jelzálogjog kikötése esetén ez az új tulajdonos is terheli, a bankhitelt biztosító zálogjog pedig - jogszabályi előírás folytán - a kézi zálogként leköötött vagyontárgyakon is fennmarad (LB Gf. I. 33312/1995. - BH 1998/8. sz. 390.).

Bankkölcsön

5. *Bankkölcsönről* van szó minden olyan esetben, amikor pénzüintézet nyújt kölcsönt. Ez a bankhitel egyik formája. Kölcsönszerződés köthető akár hitelszerződés keretében, akár attól függetlenül.

A bankkölcsön fontos *funkciója* a szükségletek minél jobb kielégítése s ennek érdekében a kitűzött céloknak megfelelő feladatok leggazdaságosabb teljesítésének elősegítése. A kölcsönvevő azonban nem hagyatkozhat csupán a kölcsönre: saját anyagi erejével is hozzá kell járulnia annak a célnak az eléréséhez, amelyre a kölcsönt kéri. A bankkölcsönök igen fontos szerepet töltenek be a *beruházások finanszírozása* terén. A magánszemélyek részére nyújtott bankkölcsönök között kiemelkedő jelentőségűek azok, amelyek az *építkezések, vállalkozások* működési feltételeinek megteremtését kívánják elősegíteni.

A bankkölcsönökre vonatkozó speciális rendelkezéseket *külön jogszabályok* tartalmazzák.

A bankhitelszerződés vagy annak módosítása csak írásban történhet (LB Gf. I. 31030/1994. - BH 1996/7. sz. 378.).

Ugyanakkor viszont a Legfelsőbb Bíróság az egyik ítéletében megállapította, hogy a bankkölcsön-szerződés nincs alakisághoz kötve, ezért - ha a szerződést kötő felek bankhitel nyújtására vonatkozó színlelt szerződése valójában bankkölcsön-szerződést leplez - az írásba foglalás hiánya miatt a szerződést nem lehet érvénytelennek minősíteni (LB Gf. I. 33023/1995. - BH 1998/3. sz. 144.).

Nyilvánvaló, hogy ha a bank kölcsönt nyújt, gondoskodnia kell a kölcsönösszeg visszafizetésének biztosításáról is. Ez a biztosíték a legkülönbözőbb lehet, s a kölcsönösszeg megtérülésével kapcsolatban a kölcsönnyújtó banknak a behajtás bizonytalanságával is számolnia kell. Az egyik ítéletében a Legfelsőbb Bíróság arra mutatott rá, hogy ha a bankkölcsön biztosításául jelzálogjoggal terhelt ingatlan szolgál, a pénzüintézet csak bírósági végrehajtás útján elégítheti ki magát, mert az ingatlant maga nem értékesítheti. Erre irányuló kereseti kérelem esetén ezért nem mellőzhető a zálogkötelezettnek a kielégítés türesére való kötelezése (LB Gfv. I. 32437/1995. - BH 1998/1. sz. 38.).

Ptk. 524. § (1) A kölcsönösszeg átadását a hitelező megtagadhatja, ha bizonyítja, hogy a szerződés megkötése után akár az ő, akár az adós körülményeiben olyan lényeges változás állott be, amely miatt a szerződés teljesítése többé el nem várható, továbbá a szerződés megkötése után olyan körülmények következtek be, amelyek miatt azonnali hatályú felmondásnak (525. §) van helye.

(2) Az adós a kölcsönösszeg átvételére nem köteles, ebben az esetben azonban a hitelezőnek a szerződés megkötéséből eredő kárát meg kell térítenie. Ha a hitelező pénzüintézet, kártérítés nem illeti meg, arra az időre azonban, amely alatt a kölcsönösszeget - akár hitelszerződés alapján, akár anélkül - az adós rendelkezésére tartja, az adós jutalék fizetésére köteles.

A kölcsönösszeg átadásának megtagadása általában

1. A kölcsönszerződés megkötése után - de még a kölcsönösszeg átadása előtt - olyan körülmények következhetnek be, amelyekre tekintettel már nem volna helyénvaló a hitelezőnek a kölcsönösszeg átadására való kényszerítése. Az átadás alóli mentesülés lehetővé tétele a *clausula rebus sic stantibus* érvényesülését jelenti meghatározott körben, s ez indokolt korrekciója a konszenzuális elven alapuló konstrukciónak.

A törvény *két olyan esetkört* különböztet meg, amelyekben a hitelezőnek módjában áll a kölcsönösszeg *átadásának megtagadása*:

- az egyik az, amikor a szerződés megkötése után a felek körülményeiben bekövetkezett lényeges változásra tekintettel *nem várható el* a hitelező részéről a szerződés teljesítése;

- a másik pedig az, amikor - ugyancsak a szerződés megkötése után - *azonnali hatályú felmondásra jogosító körülményváltozás* következik be.

A két esetkör egyezik abban, hogy

- a kölcsönösszeg átadásának megtagadására mind a *pénzüintézet*, mind pedig a *magánszemély* hitelező jogosult,

- csak a szerződés megkötését *követően* beállott körülményváltozások jogosítanak fel a kölcsönösszeg átadásának megtagadására, továbbá hogy

- a *bizonyítási kötelezettség* mindkét esetkörben a *hitelezőt* terheli.

Ugyanakkor azonban van különbség is a két esetkör között. Az első esetkör bizonyos vonatkozásban tágabb, bizonyos vonatkozásban pedig szűkebb a másodiknál:

- *tágabb* annyiban, hogy igen széles - előre meg nem határozható - skálája lehet azoknak a körülményváltozásoknak, amelyek miatt nem várható el a kölcsönösszeg átadása; a másik esetkört a törvény - az egyes esetek felsorolásával - pontosan meghatározza;

- *szűkebb* viszont annyiban, hogy az ide tartozó esetek a felek (a hitelező és az adós) körülményeinek a változására korlátozódnak, tehát nem általában körülményváltozásról van szó.

Ugyanakkor azonban *átfedés* is van a két esetkör között: az azonnali hatályú felmondásnak is vannak olyan esetei, amelyek valójában a felek körülményeiben beállott - a kölcsönösszeg átadásának megtagadására jogosító - változásnak minősülnek.

A felek körülményeiben beállott változás

2. A törvény a kölcsönösszeg átadásának megtagadására jogosító lényeges körülményváltozást közelebbről nem határozza meg. Ez a feladat konkrét esetekben a bíróságra hárul.

Mindenesetre az említett körülményváltozásnak kell tekinteni az olyat, amely a hitelező *kockázatát* - a szerződéskötéskor számba vetthez képest - *jelentős mértékben megnöveli*. Ebből az is következik, hogy a hitelező nem tagadhatja meg a kölcsönösszeg átadását akkor, ha már eleve ilyen kockázat tudatában vállalt kötelezettséget a kölcsön nyújtására.

Kockázatnövekedés különféle okokból előállhat. Ez következik be pl. akkor, ha a szerződés megkötése után romlik az adós anyagi helyzete, vagy pedig egyéb ok veszélyezteti a kölcsönösszeg visszafizetését (pl. az adós vagy harmadik személy által nyújtott biztosíték megsemmisülése vagy értékének jelentős csökkenése). A hitelező és az adós személyi és családi körülményeiben bekövetkezett változás is megalapozhatja a veszélyeztetettséget s ennek folytán az átadás megtagadását.

A kölcsönösszeg átadásának megtagadása csak akkor tekinthető jogszerűnek, ha ennek *objektív alapja* van. Visszaélésekre nyílnék tág lehetőség, ha a hitelező szubjektív szempontokra, érzéseire, feltevéseire hivatkozással is elzárkózhatné a kölcsönösszeg átadása elől.

Mindezekkel kapcsolatban felmerülhet az a kérdés, vajon a hitelező megtagadhatja-e a kölcsönösszeg átadását olyan esetekben, amikor az átadás megtagadását megalapozó körülmények már a *szerződéskötéskor is fennállottak*, azokról azonban a hitelező csak a *szerződés megkötése után szerez tudomást*.

A nemleges válasz mellett felhozható, hogy az említett esetekben nincs utólagos körülményváltozás, tehát az átadás megtagadásának törvényi feltétele nem valósul meg. Figyelembe jöhet az a jogpolitikai szempont is, hogy a szerződő feleket a szerződéskötésnél való körültekintő eljárásra kell ösztönözni, s egyébként is a hitelező - a törvényben meghatározott feltételek esetében - a 210. § alapján megtámadhatja a szerződési nyilatkozatát. Ha a hitelező a szóban levő okból is megtagadhatná a kölcsönösszeg átadását, ez - a bizonyítási nehézségekre is figyelemmel - lehetővé tenné, hogy az adós körülményeit valójában ismerő hitelező az ismereteinek hiányára hivatkozással utólag szabadulhasson az időközben megbánt szerződéstől.

A törvény most tárgyalt rendelkezésének alapgondolata azonban az, hogy a hitelezőtől nem lehet elvárni a kölcsön tényleges szolgáltatását, ha olyan körülmények következnek be, amelyekre figyelemmel nyilvánvalóan meg sem kötötte volna a szerződést. A lényeges tehát az, hogy vannak-e ilyen körülmények, s hogy a hitelező ismerte-e ezeket vagy sem a szerződéskötéskor. Ha ismerte, a teljesítés nem tagadható meg. Ha viszont nem ismerte, de később tudomást szerzett róluk, megtagadhatja a teljesítést. Gyakorlatilag is járhatóbb útnak és életszerűbb megoldásnak tűnik az arra az álláspontra való helyezkedés, hogy a hitelező a szóban levő esetben megtagadhatja a kölcsönösszeg átadását. A kölcsönszerződésen alapuló jogviszonynak ebben a szakában nem is volna célszerű a hitelezőnek arra való kényszerítése, hogy szerződési nyilatkozatának a megtámadása útján érje el azt, ami egyszerűbben is elérhető.

A körülményváltozások a *kölcsönnyújtás indokaival*, a *kölcsön céljával* is kapcsolatosak lehetnek. A törvény indokolása azt a példát említi, amikor valaki hitelezői minőségben azzal a személlyel köt kölcsönszerződést, akivel a rokona házasságot kíván kötni, s a házasság meghiúsul. Ilyenkor is szerződéskötés után bekövetkezett körülményváltozásról van szó, nem pedig a szerződéskötéskor már fennállott, de a hitelező által nem ismert körülmény megváltozásáról.

Nemcsak az adós, hanem a *hitelező körülményeiben* beállott változás is alapja lehet a kölcsönösszeg átadása megtagadásának (pl. a szerződés megkötése után bekövetkező s a hitelező számára nagy anyagi terhet jelentő betegség vagy más esemény bekövetkezése).

A *társadalmi felfogásnak* is jelentős szerepe lehet annak megítélésénél, hogy milyen körülményváltozás jogosítja fel a hitelezőt a teljesítés megtagadására.

Azonnali hatályú felmondásra jogosító körülményváltozás

3. A kölcsönösszeg átadásának megtagadására jogosító másik esetkörbe azok a helyzetek tartoznak, amikor a szerződés megkötése után olyan körülmények következnek be, amelyek miatt *azonnali hatályú felmondásnak* van helye. Az azonnali hatályú felmondás eseteit a **Ptk. 525. §-a** sorolja fel, ezért ezekről e § tárgyalása során is szó lesz.

Az említett rendelkezés alapja az a nyilvánvalóan ésszerű elgondolás, hogy ha már a kölcsönösszeg átadása előtt olyan körülmény következik be, amelyre tekintettel a már átadott kölcsönösszeg is azonnal visszakövetelhető volna, akkor a hitelezőt - akár a pénzintézetet, akár magánszemélyt - az a jog is megilleti, hogy megtagadja a még nem folyósított kölcsönösszeg átadását. A hitelező tehát attól függően gyakorolhat más-más jogot (az átadás megtagadását vagy azonnali hatályú felmondást), hogy ugyanaz az ok a felek közötti jogviszony melyik fázisában - a kölcsönösszeg átadása előtt vagy után - következik be.

A **Ptk. az 524. § (1) bekezdésében** általában - minden megszorítás nélkül - rendelkezik akként, hogy az 525. §-ban felsorolt felmondási okok megvalósulása esetén megtagadható a kölcsönösszeg átadása. Márpedig - az említett rendelkezések tartalmára figyelemmel - nyilvánvaló, hogy csak *megfelelő* alkalmazás jöhet szóba.

a) A hitelező megtagadhatja a kölcsönösszeg átadását, ha a kölcsönnek a *szerződésben meghatározott célra fordítása* - a szerződés megkötését követően - *lehetetlenné válik*. Nem tagadhatja meg a hitelező a kölcsönösszeg átadását, ha már a szerződés megkötésekor tudta, hogy lehetetlen a kölcsönnek a szerződésben meghatározott célra való fordítása.

A szóban levő megtagadási ok nemcsak akkor áll fenn, ha abszolút értelemben vett „lehetetlenné válás” következik be, hanem minden olyan esetben, amikor reális szemlélet mellett már nem fordítható a kölcsönösszeg a szerződésben meghatározott célra.

b) Az azonnali hatályú felmondási ok, hogy az adós a kölcsönösszeget a *szerződésben meghatározott céltól eltérően használja*, a kölcsönösszeg átadásának megtagadása szempontjából nyilvánvalóan nem jöhet figyelembe. Esetleg sor kerülhet azonban olyan *megfelelő* alkalmazásra, hogy a hitelező már akkor is jogosult megtagadni a kölcsönösszeg átadását, ha kellően megalapozott tudomást szerez arról, hogy az adós a kölcsönösszeget a szerződésben meghatározott céltól eltérően *szándékozik* felhasználni. Ez egyébként akár olyan körülményváltozásnak is tekinthető, amely a 2. pontban említettek szerint is feljogosít a kölcsönösszeg átadásának megtagadására.

c) A kölcsönre nyújtott *biztosíték értékének csökkenése* címén csak akkor jöhet szóba a kölcsönösszeg átadásának megtagadása, ha a biztosíték szolgáltatása megelőzi a kölcsönösszeg átadását, és a biztosíték értéke a szerződés megkötése után csökken jelentős mértékben. A szóban levő rendelkezés *megfelelő* alkalmazása jöhet szóba olyankor is, amikor az adós még nem szolgáltatta a biztosítékot, s a kilátásba helyezett biztosíték értéke a szerződés megkötését követően jelentősen csökken. Ha a biztosíték értékének csökkenése megalapozza a kölcsönösszeg átadásának megtagadását, akkor bizonyára ez a hatása annak is, ha az adós a biztosítékot egyáltalán nem szolgáltatja.

d) A kölcsönösszerződés létének a kölcsönösszeg átadását megelőző szakaszában is bekövetkezhet, hogy az adós vagyoni helyzetének romlása vagy a fedezet elvonására irányuló magatartása *veszélyezteti a kölcsön visszafizetésének lehetőségét*. Ezt azonban nemcsak az adós vagyoni helyzetének romlása és a fedezet elvonására irányuló magatartása idézheti elő, hanem más körülmény is. Egyébként az adós vagyoni helyzetének romlása egybeeshet a biztosíték (fedezet) jelentős mértékű csökkenésével, továbbá a szóban levő tényállás éppen az egyik legtipikusabb esete annak, amikor a hitelező az adós körülményeinek lényeges változása miatt tagadhatja meg a kölcsönösszeg átadását [az 524. § (1) bekezdésének a 2. pontban tárgyalt első fordulata].

e) A hitelező *pénzintézet* megtagadhatja a kölcsönösszeg átadását, ha az adós a szerződés megkötését követően *hitelképtelenné válik*. A hitelképtelenné válás azonban nyilvánvalóan veszélyezteti a kölcsön visszafizetésének lehetőségét, ezért az átadás megtagadásának már ezen az alapon is helye lehet (d) alpont), sőt azért is, mert a hitelképtelenné válás az adós körülményeiben beálló lényeges változás is (2. pont). Az adós hitelképtelenné válása egyébként nemcsak a pénzintézetet, hanem a magánszemély hitelezőt is feljogosítja a kölcsönösszeg átadásának megtagadására.

f) Az azonnali hatályú felmondási ok, hogy az adós a *pénzintézet* a kölcsön összegének a megállapításánál *valótlan tények közlésével, adatok eltitkolásával vagy más módon* - a kölcsön összegének megállapítását befolyásolva - *megtévesztette*, a kölcsönösszeg átadásának megtagadása okaként a törvény szövegéből következően valószínűleg nem szolgálhat, mert az adós nyilván nem a szerződés megkötése után téveszti meg a pénzintézetet, hanem még a szerződés megkötése előtt. Ettől eltekintve azonban a szóban levő esetben a hitelező (akár pénzintézet, akár magánszemély) nyilvánvalóan nem köteles a kölcsönösszeget szolgáltatni, mégpedig azért, mert maga az a valóságos helyzet ad alapot a teljesítés megtagadására, amelyet illetően az adós a pénzintézetet megtévesztette.

g) Megtagadhatja a pénzintézet a kölcsönösszeg átadását akkor is, ha az adós a szerződés megkötése után - még a kölcsönösszeg átadása előtt - figyelmeztetés ellenére *akadályozza* a kölcsön fedezetével, biztosítékával vagy céljának megvalósulásával kapcsolatos *vizsgálatot*, illetőleg *megszegi* a szerződésben vállalt vagy jogszabályban előírt *adatszolgáltatási kötelezettségét*. Az ilyen magatartás gátolja az arról való meggyőződést, hogy a kölcsönnyújtás feltételei valóban folyamatosan fennállanak-e.

A fentiek arra az esetre is vonatkoznak, amikor a hitelező még csak *részben nem szolgáltatta* a kölcsönösszeget.

A kölcsönösszeg átvételének megtagadása

4. A törvény kifejezetten úgy rendelkezik, hogy az adós *nem köteles a kölcsönösszeget átvenni*. Ezt azonban az adós nem teheti jogkövetkezmények nélkül. Ezek eltérőek attól függően, hogy ki a hitelező.

a) Ha a hitelező *nem pénzintézet*, a kölcsönösszeg átvételét megtagadó adós (akár magánszemély, akár jogi személy) *köteles a hitelezőnek a szerződés megkötéséből eredő kárát megtéríteni*. Kártérítési kötelezettsége tehát csak a negatív interesse-re terjed ki, s nem öleli fel az elmaradt kamat megtérítését.

Az adósnak ez a kártérítési kötelezettsége nem áll fenn olyankor, amikor az adós jogszabály rendelkezése alapján jogosult a szerződéstől való elállásra (pl. a hitelező szerződésszegése esetében). Ha nem erről van szó, az adós - kártérítési kötelezettség terhével - minden további nélkül megtagadhatja a kölcsönösszeg átvételét, ezt a magatartását nem kell indokolnia.

b) Ha a hitelező *pénzintézet*, a kölcsönösszeg átvételének megtagadása esetében *nem tarthat igényt kártérítésre*. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az adós (akár magánszemély, akár jogi személy) a pénzintézet hitelezővel szemben minden jogkövetkezmény nélkül tagadhatja meg a kölcsönösszeg átvételét. Arra az időre ugyanis, amely alatt a pénzintézet a kölcsönösszeget rendelkezésére tartja, *jutalékot* köteles fizetni. Ez a kötelezettsége attól függetlenül fennáll, hogy a felek között jött-e létre hitelszerződés, tehát hogy a pénzintézet a kölcsönösszeget *akár hitelszerződés alapján, akár anélkül* tartja az adós rendelkezésére.

Ptk. 525. § (1) A hitelező azonnali hatállyal felmondhatja a kölcsönt, ha

a) a kölcsönnek a szerződésben meghatározott célra fordítása lehetetlen;

b) az adós a kölcsönösszeget a szerződésben meghatározott céljától eltérően használja;

c) a kölcsönre nyújtott biztosíték értéke jelentősen csökkent, és azt az adós a hitelező felszólítására nem egészíti ki;

d) az adós vagyoni helyzetének romlása vagy a fedezet elvonására irányuló magatartása veszélyezteti a kölcsön visszafizetésének lehetőségét;

e) az adós más súlyos szerződésszegést követett el.

(2) Ha a hitelező pénzintézet, az (1) bekezdésben meghatározott eseteken kívül azonnali hatállyal felmondhatja a kölcsönt, ha

a) az adós hitelképtelenné válik,

b) az adós a pénzintézetet a kölcsön összegének megállapításánál valótlan tények közlésével, adatok eltitkolásával vagy más módon megtévesztette, amennyiben ez a kölcsön összegének a megállapítását befolyásolta;

c) az adós a kölcsön fedezetével, biztosítékával vagy céljának megvalósulásával kapcsolatos vizsgálatot - figyelmeztetés ellenére - akadályozza, ideértve azt az esetet is, ha a szerződésben vállalt vagy jogszabályban előírt adatszolgáltatási kötelezettségét megszegi.

*A kölcsönszerződés azonnali hatályú felmondása
a hitelező által általában*

1. A törvény felsorolja azokat az eseteket, amelyekben a hitelező *azonnali hatállyal felmondhatja* a kölcsönt. Minthogy nem tesz különbséget határozott és határozatlan időre kötött kölcsönszerződés között, ebből következik, hogy minden kölcsönszerződés (így a határozott időre kötött is) azonnali hatállyal felmondható, ha megvalósul az ilyen hatályú felmondásra jogosító valamelyik ok. A törvénynek az azonnali hatályú felmondásra jogosító okokat meghatározó rendelkezése is diszpozitív szabály, amelytől a felek eltérhetnek, és szerződésükben az azonnali hatályú felmondásra jogosító más okokat is megállapíthatnak.

Az azonnali hatályú felmondás okai - amint erre a törvény indokolása rámutat - általában azon alapulnak, hogy

- a kölcsönszerződés nem töltheti be a gazdasági rendeltetését;
- a hitelező érdekeinek méltányos védelme, biztonságának megóvása szükségessé teszi a szerződés megszüntetését;
- az adós elítélendő magatartása szolgáltatott elegendő alapot a szerződés megszüntetésére.

A törvény az azonnali hatályú felmondásra jogosító okokat két csoportba osztja:

- az egyikbe azok az okok tartoznak [525. § (1) bek.], amelyek *bármilyen kölcsönszerződés* esetében figyelembe jönnek (akár pénzügyintézet a hitelező, akár nem);
- a másikba pedig azok az okok [525. § (2) bek.], amelyek *bankkölcsönszerződés* azonnali hatályú felmondásának szolgálhatnak alapjául.

Az azonnali hatályú felmondás okairól mint a kölcsönösszeg átadásának megtagadására jogosító okokról az 524. § tárgyalása körében már volt szó.

A hitelező *nem köteles* az azonnali hatályú felmondás jogát gyakorolni, még ha az erre alapot adó ok meg is valósul. Enyhébb eszközöket is igénybe vehet, amelyeket számára a szerződésszegésre vonatkozó szabályok biztosítanak (pl. követelheti a szerződés megfelelő teljesítését). Továbbá az azonnali hatályú felmondás jogának gyakorlása nem akadályozza annak, hogy a hitelező a felmondás alapjául szolgáló *szerződésszegésen alapuló jogait* az erre vonatkozó szabályok szerint érvényesíthesse (pl. a szerződésszegéssel okozott kárának megtérítését követelje), bár ennek - a kölcsönszerződés sajátossága folytán - nincs nagy gyakorlati jelentősége.

A kölcsönszerződés megszegése egyébként - még ha alapot ad is az azonnali hatályú felmondásra - önmagában nem szünteti meg a kölcsönszerződést. Ez csak az azonnali hatályú felmondás folytán következik be.

A szerződésben meghatározott célra fordítás lehetetlensége

2. A felek a kölcsönszerződéssel meghatározott - kisebb vagy nagyobb jelentőségű - gazdasági célt kívánnak elérni. Ez rendszerint abban jut kifejezésre, hogy - kifejezetten vagy ráutaló magatartással - meghatározzák a kölcsön célját, tehát azt, hogy az adós mire fordítja a kölcsönt. A kölcsönszerződésnek azonban nem szükségszerű tartalmi eleme a kölcsön céljának meghatározása.

Ha azonban a felek a kölcsön célját a szerződésben meghatározták, és a kölcsönnek a *szerződésben meghatározott célra való fordítása a kölcsönösszeg átadása után lehetetlenné válik*, ez a hitelezőt azonnali hatályú felmondásra jogosítja fel [Ptk. 525. § (1) bek. a) pont].

E felmondási ok fennállását azonban mindig az *életszerűség* követelményeinek szem előtt tartásával kell elbírálni. Lehetséges pl., hogy a kölcsönnek a szerződésben meghatározott célra való fordítása a kölcsönösszeg szolgáltatását követően beállott okból már lehetetlen, a kiadások azonban a kölcsön céljának megvalósítása érdekében már felmerültek. Ilyenkor nyilvánvalóan méltánytalan és indokolatlan volna az arra a formális álláspontra való helyezkedés, hogy a hitelező jogszerűen gyakorolhatja az azonnali hatályú felmondás jogát, különösen ha a lehetetlenülés az adós magatartásán kívül eső okból következett be.

A kölcsönszerződésnek a szóban levő okból azonnali hatállyal történő felmondása - amint ez az előbbiekből is következik - csak akkor lehetséges, ha a felek a kölcsön célját a *szerződésben valóban meghatározták*, s a kölcsönnek erre a célra való fordítása válik utóbb lehetetlenné. A szerződés kifejezett rendelkezése hiányában az eset összes körülményének gondos mérlegelésével dönthető csak el, hogy az adott esetben valóban történt-e a szerződésben ilyen célmeghatározás.

Előfordulhat, hogy a hitelező előtt ismeretesek az adós körülményei, s tudja azt is, hogy az adósnak miért van szüksége kölcsönre. Egymagában ez azonban még nem tekinthető úgy, hogy a felek a kölcsön célját a szerződésben meghatározták. Ehhez a kölcsön céljának pusztán ismereténél többre van szükség, mégpedig arra, hogy a felek a kölcsön célját mintegy a kölcsönszerződés szerves részévé tegyék. Ez állapítható meg akkor, ha - az eset körülményeiből következtethetően - a hitelező a szerződés megkötésekor kétségtelenül jelentőséget tulajdonított a kölcsön céljának, tehát a cél meghatározása valóban része a felek megállapodásának. Kölcsönszerződés létesíthető a cél meghatározása nélkül is. A pénzügyintézet általában meghatározott - a szerződésben is feltüntetett - célra nyújt kölcsönt.

*A kölcsönösszegnek a szerződésben meghatározott
céltól eltérő használata*

3. Azonnali hatályú felmondásra ad okot, ha az adós a kölcsönösszeget a meghatározottól eltérő célra használja [Ptk. 525. § (1) bek. b) pont]. Ha pl. az adós a ház tatarozására kapta a kölcsönt, azt azonban üzleti célra használja fel, a szóban levő felmondási ok megvalósul. Bankkölcsön tekintetében jogszabály rendszerint kimondja, hogy a kölcsön összegét csak a kölcsönszerződésben meghatározott célra szabad felhasználni.

A gazdasági (termelési) rendeltetésű kölcsön esetében akkor is helye lehet azonnali hatályú felmondásnak, ha az adós gazdasági (termelési) célra használja ugyan a kölcsönösszeget, de nem arra a gazdasági (termelési) célra, amelyet a felek a szerződésben meghatároztak. A túlzások azonban e vonatkozásban sem vezetnének helyes eredményre, az *életszerű szemlélet* e téren is fontos követelmény. Az azonnali hatályú felmondásra jogosító ok fennállása általában akkor állapítható meg, ha valamely fontos érdek tette szükségessé a kölcsönösszegnek meghatározott célra való fordítását, s az adós más gazdasági (termelési) célra használta fel a kölcsönt.

A fogyasztási rendeltetésű kölcsönnél hasonló a helyzet, sőt itt még inkább indokoltnak tűnik az életszerűség által megkívánt rugalmasság. Különösen magánszemélyek egymásközi kölcsönszerződéseinek esetében aligha volna életszerű szemlélet az azonnali hatályú felmondási ok fennállásának feltétlen megállapítása olyan esetekben, amikor a kölcsönösszeg felhasználása a fogyasztási szükségletkielégítés általános keretén belül marad, s csupán a ténylegesen kielégített szükséglet más, mint amelyet a felek a szerződéskötésnél figyelembe vettek. A felmondás érvényességének elbírálásánál ilyenkor is komoly jelentősége van az adott tényállásnak, különösen a felek szándékának, a kölcsönnyújtás körülményeinek, valamint a más célra való felhasználás okának.

Ha az adós a kölcsönösszeget a szerződésben meghatározott céltól eltérő célra használja fel, ezzel egyben a kölcsönnek a szerződésben meghatározott célra való fordítása lehetetlenné is válik, tehát ez a felmondási ok is megvalósul, az egyik valójában elnyeli a másikat. Az említett két felmondási ok ezért a gyakorlatban rendszerint összefonódottan jelentkezik.

A biztosíték értékének csökkenése

4. A kölcsönszerződés azonnali hatállyal felmondható azon az alapon, hogy a *biztosíték értéke jelentősen csökkent*, és azt az adós a hitelező felszólítására nem egészíti ki [Ptk. 525. § (1) bek. c) pont]. E felmondási ok indoka az, hogy sérelmet szenved a hitelező érdeke, biztonsága. A felmondásnak *két együttes (konjunktív) feltétele* van:

- a már szolgáltatott biztosíték értékének jelentős csökkenése és, ezen túlmenően
- a hitelező felszólítására történő kiegészítés elmaradása.

A törvény ezt a felmondási okot nem kapcsolja a biztosíték meghatározott fajtájához. Ebből következik, hogy bármilyen - a szerződésben kikötött, illetőleg jogszabályban előírt - biztosíték tekintetében következik is be az említett két együttes feltétel, a kölcsönszerződést azonnali hatállyal fel lehet mondani.

Abban, hogy *jelentéktelen* értékcsökkenés nem lehet alapja az azonnali hatályú felmondásnak, az életszerűsége és a jogviszony lehető stabilitására való törekvés nyilvánul meg.

Ha a biztosíték értékének csökkenése jelentéktelen, a határozatlan időtartamú kölcsönszerződés az 526. § alapján csak tizenöt napra mondható fel, a határozott időtartamúnál pedig ilyen címen nincs helye felmondásnak. Az más kérdés, hogy a szerződésszegéshez egyébként milyen jogkövetkezmények fűződnek.

A hitelező a kölcsönszerződést jogosult azonnali hatállyal felmondani, ha a kölcsön fedezete megszűnik (LB Gf. I. 32312/2001. - BH 2003/5. sz. 204.).

A kölcsön visszafizetésének veszélyeztetettsége

5. A hitelező jogos érdekének, biztonságának védelmét szolgálja az is, hogy a hitelező azonnali hatállyal felmondhatja a kölcsönszerződést, ha az *adós vagyoni helyzetének romlása vagy a fedezet elvonására irányuló magatartása veszélyezteti* a kölcsön visszafizetésének lehetőségét [Ptk. 525. § (1) bek. d) pont].

E felmondási ok megvalósulásának ugyancsak *két együttes (konjunktív) feltétele* van:

- az adós vagyoni helyzetének romlása vagy az adósnak a fedezet elvonására irányuló magatartása és ezáltal
- a kölcsön visszafizetése lehetőségének veszélyeztetettsége.

Azonnali hatályú felmondásra nem ad alapot a *hitelező* anyagi helyzetének romlása. Ez ugyanis bizonytalanná tenné az adós helyzetét, az adóst valójában a hitelezőnek kiszolgáltatott helyzetbe hozná. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a szóban levő esetben olyan tényállásról van szó, amikor nemcsak a kölcsönszerződés megkötése történt meg, hanem a kölcsönösszeg szolgáltatása is. Ha a hitelező a kölcsönösszeget még nem szolgáltatta, annak *átadását* megtagadhatja a Ptk. 524. § (1) bekezdése alapján azon a címen, hogy a körülményeiben változás állott be.

Az adós más súlyos szerződésszegése

6. Az adós elítélendő magatartásának szankcionálása nyilvánul meg abban, hogy a hitelező azonnali hatállyal felmondhatja a kölcsönszerződést, ha az *adós* - az előbb már említetteken kívül - *más súlyos szerződésszegést* követ el [Ptk. 525. § (1) bek. e) pont].

Csak az összes körülmény gondos mérlegelésével dönthető el, hogy olyan súlyos szerződésszegésről van-e szó, amely indokolja a szerződés megszüntetése leg súlyosabb módjának az alkalmazását. Ilyennek tekinthető pl. az, hogy a hitelező a kölcsönösszeget már átadta az adósnak, ez utóbbi azonban nem tesz eleget a szerződésben vállalt biztosítéknyújtási kötelezettségének. Ha pedig a hitelező a kölcsönösszeget még nem adta át, gyakorolhatja a Ptk. 524. § (1) bekezdésében biztosított azt a jogát, hogy megtagadja a kölcsönösszeg átadását.

Bármennyire is elítélendő magatartást tanúsít az adós, azonnali hatályú felmondásnak csak akkor lehet helye, ha ez a magatartás *szerződésszegésnek* minősül. A szívességi viszony megromlása - amint erre a törvény indokolása rámutat - alapul szolgálhat a kölcsön folyósításának megtagadására, azonnali hatályú felmondásra mégsem vezethet, mert ez az adóst igen kiszolgáltatná a kölcsönadónak. Szívességi, tehát ajándékozási elemet is tartalmazó kölcsönre - minthogy itt kölcsönszerződésről van szó - az ajándékozási szerződés szabályai nem alkalmazhatók. A szívességi kölcsön is a kölcsönszerződésre vonatkozó rendelkezések uralma alatt áll.

Pénzintézet adósának hitelképtelenné válása

7. Az adós hitelképtelenné válása alapot ad a pénzintézetnek az azonnali hatályú felmondásra [Ptk. 525. § (2) bek. a) pont].

Gazdasági szervezetek esetében általában azt kell figyelembe venni, hogy a gazdasági szervezet akkor hitelképes, ha a termékeit (szolgáltatásait) rendszeresen értékesíti, jövedelmezően gazdálkodik, fizetési kötelezettségének rendszeresen eleget tesz, a hitel visszafizetése biztosítottnak tekinthető. A jogi személy és magánszemély adósok hitelképtelenségének megállapítása szempontjából a bankkölcsön fedezetére és biztosítékaira vonatkozó követelményeknek van elsősorban jelentőségük.

A pénzintézet megtévesztése az adós által

8. A pénzintézet azonnali hatállyal felmondhatja a kölcsönt, ha az adós a kölcsön összegének megállapításánál valótlan tények közlésével, adatok eltitkolásával vagy más módon megtévesztette, amennyiben az a kölcsön összegének megállapítását befolyásolta [Ptk. 525. § (2) bek. b) pont]. Ez a felmondási ok tehát akkor valósul meg, ha

- az adós megtéveszti a pénzintézet és
- ez befolyásolta a kölcsön összegének megállapítását.

A pénzintézet kölcsönt akkor nyújt, ha az adós által adott tájékoztatás vagy a rendelkezésre álló egyéb adatok alapján meggyőződött arról, hogy a kölcsönnyújtás feltételei fennállnak. Igen nagy jelentősége van tehát annak, hogy az adós (jogi személy vagy magánszemély) által adott tájékoztatás megfeleljen a valóságnak, az adós ne tévessze meg a pénzintézetet, mert különben ez utóbbi nem tud megalapozott döntést hozni a kölcsön nyújtása, illetőleg a nyújtandó kölcsön mértéke tekintetében.

A törvény szövege szerint a megtévesztés *annyan* ad alapot az azonnali hatályú felmondásra, *amennyiben* ez a kölcsön összegének megállapítását befolyásolta. Ezzel kapcsolatban merül fel az a kérdés, hogy helye van-e a kölcsönszerződés *részleges* azonnali hatályú felmondásának, illetőleg hogy az adós jogszerűen ragaszkodhat-e a kölcsönszerződés *részleges fennmaradásához* azon az alapon, hogy a megtévesztés csak részben befolyásolta a kölcsön összegének megállapítását, tehát a kölcsönösszeg egy részére vonatkozóan a szerződés megkötése - a megtévesztés ellenére - indokolt volt (a pénzintézet mindenképpen nyújtott volna kölcsönt, de a szerződésben meghatározottnál kisebb összegűt).

A törvény szövegéből az következik, hogy ilyen részleges azonnali hatályú felmondásnak helye lehet (a törvény az „amennyiben” szót általában ilyen értelemben használja). Kérdés azonban, hogy a törvényhozói szándék valóban erre irányult-e, s nem csak szövegezési pontatlanságról van-e szó. Mindenesetre a gyakorlatban nem kis nehézséget okozna annak eldöntése, hogy az adós részéről történt konkrét megtévesztéssel milyen mértékű azonnali hatályú felmondás („kölcsönvesztés”) áll arányban, illetőleg hogy a megtévesztés mikor olyan súlyú, hogy alapot ad az egész kölcsönszerződés azonnali hatályú felmondására. Ezek a nehézségek is amellet szólnak, hogy helyesebb lett volna a törvényben az „amennyiben” szó helyett a „ha” vagy az „és” szó használata. Az azonnali hatályú felmondás szempontjából a kölcsönszerződés „felparcellázásának” lehetővé tétele aligha mutatkozik a legcélszerűbb megoldásnak.

A pénzintézet részéről történő vizsgálat akadályozása az adós által

9. A pénzintézetnek nyilvánvalóan meg kell győződnie arról, hogy fennállnak-e a kölcsönnyújtás feltételei. Az adós biztosítékkadási, illetőleg fedezetnyújtási kötelezettségéből, valamint abból, hogy a bankkölcsönt csak a kölcsönszerződésben meghatározott célra szabad felhasználni, az is következik, hogy a pénzintézet nemcsak a kölcsönszerződés megkötése előtt vizsgálhatja a kölcsönnyújtás feltételeinek meglétét, hanem a szerződés tartama alatt is megilleti a biztosíték, illetőleg a fedezet meglétével és a kölcsön felhasználásával kapcsolatos ellenőrzés joga.

Az ellenőrzés lehetőségének biztosítását a törvény annyira fontosnak tartja, hogy a pénzintézetet a kölcsön azonnali hatályú felmondására jogosítja fel, ha az adós a kölcsön *fedezetével, biztosítékával vagy céljának megvalósulásával kapcsolatos vizsgálatot - figyelmeztetés ellenére - akadályozza*, ideértve azt az esetet is, ha a szerződésben vállalt vagy jogszabályban előírt *adatszolgáltatási kötelezettségét* megszegi [Ptk. 525. § (2) bek. c) pont].

Az említett körön túl a vizsgálat nem terjedhet, vagy ha netán mégis túlterjedne, a vizsgálat e túlterjedő részének akadályozása nem valósít meg azonnali hatályú felmondási okot. A vizsgálat akadályozásának minősül az is, ha az adós - akár a szerződés alapján fennálló, akár jogszabályban meghatározott - *adatszolgáltatási kötelezettségének* nem tesz eleget.

Ha az adós akadályozza is a vizsgálatot, a pénzintézetet az azonnali hatályú felmondás joga csak akkor illeti meg, ha az adóst előzetesen *figyelmeztette*, s az adós ennek ellenére is gátolja a vizsgálatot.

A szóban levő felmondási ok természetéből következően a pénzintézet részéről történt felmondás akkor is megszünteti a kölcsönszerződést [Ptk. 321. § (1) bek.], ha végül is az derül ki, hogy a fedezet vagy a biztosíték megvan, s az adós a kölcsönt a szerződésben meghatározott célra használja fel.

Azonnali hatályú felmondás esetében a kölcsönszerződés a *felmondó nyilatkozat hatályossá válásával* szűnik meg, s állnak be a megszűnés következményei [Ptk. 319. § (2) bek.].

Ptk. 526. § (1) A határozatlan időre kötött kölcsönszerződés tizenöt napi felmondással szüntethető meg.

(2) A hitelezőnek a kölcsönösszegre vonatkozó visszakövetelési joga a szerződésben meghatározott lejárát, illetve lejáratok szerint, felmondás esetén pedig a felmondási idő elteltével nyílik meg.

Határozatlan időre kötött kölcsönszerződés felmondása

1. A törvény az azonnali hatályú felmondáson kívül rendelkezik a kölcsönszerződés rendes felmondásáról; *határozatlan időtartamú* kölcsönszerződés esetében a hitelező (akár pénzintézet, akár más hitelező) a szerződést *tizenöt napi felmondással szüntetheti meg*.

Ez a rendelkezés *diszpozitív* jellegű, a felek tehát hosszabb vagy rövidebb felmondási időben is megállapodhatnak. A hitelezőt megilleti az a jog, hogy a tizenöt napos felmondási idővel létesült - határozatlan időtartamú - kölcsönszerződést tizenöt napnál hosszabb időre mondja fel.

Minthogy nem azonnali hatályú felmondásról van szó, a kölcsönszerződés a *felmondási idő elteltéig fennmarad* [Ptk. 321. § (2) bek.]. Ebből következik, hogy az adós a felmondási időre is köteles kamatot fizetni, ha kamatozó kölcsönről van szó, viszont a felmondási időre sem áll fenn kamatfizetési kötelezettsége, ha a kölcsön ingyenes. A kölcsönszerződés tehát a felmondási időben az eredeti tartalma szerint marad fenn. Ha azonban az adós a kamatozó kölcsönt a felmondási idő eltelte előtt visszafizeti a hitelezőnek, csak a visszafizetésig terjedő időre kell kamatot fizetnie.

Felmondás esetében az adós köteles a kölcsönösszeget visszafizetni és - ha a kölcsön kamatozó - a visszafizetésig járó kamatot (mint a kölcsönnyújtás ellenértékét) is megfizetni [Ptk. 319. § (2) bek.].

A felmondás alakszerűsége

2. A felmondás *alakszerűségét* illetően az a szabály jön figyelembe, amely szerint ha jogszabály vagy a felek megállapodása a szerződés érvényességét megszabott alakhoz köti, az ilyen alakban kötött szerződés *megszüntetése* vagy felbontása is csak a *megszabott alakban* érvényes; a szerződésnek a megszabott alak *mellőzésével* történt megszüntetése vagy felbontása is érvényes, ha az annak megfelelő tényleges állapot a felek egyező akaratából létrejött [Ptk. 218. § (3) bek.].

Ha pl. jogszabály rendelkezése szerint a kölcsönszerződés érvényességéhez írásbeli alak szükséges, akkor a felmondásnak is ilyen alakban kell történnie. Érvényes azonban a szóban történt felmondás is, ha az adós erre a kölcsönösszeget visszafizette.

A felmondás érvényességéhez nem szükséges a „felmondás” szó használata. Érvényes felmondásnak minősülhet adott esetben a kölcsönösszeg visszafizetésére való felszólítás is.

A felmondás hatályossá válása

3. A felmondási időt attól az időponttól kell számítani, amikor a felmondó nyilatkozat *hatályossá válik*. Figyelembe veendő tehát az a rendelkezés, amely szerint a szerződési nyilatkozat, ha azt szóban vagy szóbeli üzenettel tették, a másik fél *tudomásszerzésével* válik hatályossá, az írásban vagy távirati úton közölt nyilatkozat hatályosságához pedig az szükséges, hogy az a másik félhez *megérkezzen* [Ptk. 199. §, 214. § (1) bek.].

Ha pl. a hitelező a határozatlan időtartamú és tizenöt napos felmondással megszüntethető szerződést a december 2-án írt és az adóshoz december 5-én érkező levéllel mondja fel, a kölcsönszerződés december 20. napjának elteltével szűnik meg, az adós tehát a kölcsönt ezen a napon még késedelembeesés nélkül visszafizetheti.

Az adós késedelmi kamatfizetési kötelezettsége a felmondási idő elteltével áll be.

A kölcsönösszegre vonatkozó visszakövetelési jog megnyílása

4. A kölcsönösszegre vonatkozó *visszakövetelési jog* megnyílása szempontjából elsősorban is különböztetni kell határozott és határozatlan időre kötött kölcsönszerződés között.

a) *Határozott időre* kötött kölcsönszerződés esetében a hitelező visszakövetelési joga a *szerződésben meghatározott lejárattal, illetőleg lejáratok szerint* nyílik meg. Az ilyen szerződés ugyanis a kölcsönnyújtás időtartamára meghatározott idő elteltével felmondás nélkül megszűnik. Ha a felek a kölcsönösszeg egyes részletei tekintetében különböző lejáratú időt kötöttek ki, a megszűnés az egyes részletek szerint szakaszosan következik be, s a hitelező visszakövetelési joga is a lejáratok szerint szakaszosan nyílik meg.

Előfordul, hogy a felek a kölcsön visszafizetésének idejét határnap kitűzése nélkül csupán az *év megjelölésével* határozzák meg. Ilyen esetben a kölcsön visszafizetése - figyelemmel a Ptk. I. 3. §-ának (2) bekezdésére - a visszafizetés évében a kölcsönadás napjának megfelelő napon válik esedékessé (P. törv. V. 20857/1976. - BH 1977/9. sz. 378. - PJD VII. 217. sz.). E megoldással kapcsolatban azonban meg kell jegyezni, hogy ez helyesnek mutatkozik abban az esetben, ha a határidőt éveken állapítják meg (pl. a hitelező 1990. január 1-jén három évre ad kölcsönt, mely esetben a határidő 1993. január 1-jén jár le). Ha azonban a hitelező 1990. január 1-jén azzal adja a kölcsönt, hogy azt az adós 1993-ban köteles visszafizetni (tehát a felek a visszafizetés évét jelölik meg), akkor ez - a körülményekre tekintettel - jelentheti azt is, hogy a visszafizetés 1993-ban bármikor megtörténhet.

b) *Határozatlan időre* kötött kölcsönszerződés esetében a szerződés megszűnéséhez felmondás szükséges (hacsak az adós felmondás nélkül is önként nem fizeti vissza a kölcsönösszeget). Ilyenkor a hitelező visszakövetelési joga a *felmondási idő elteltével* nyílik meg.

A határozott időtartamú kölcsönszerződés is megszüntethető azonnali hatályú felmondással. Ilyenkor viszont nincs felmondási idő. A törvényhozói szándék azonban nyilvánvalóan arra irányult, hogy ilyenkor a visszakövetelés joga magával a *felmondással* - a felmondó nyilatkozat hatályossá válásával - nyíljék meg.

A lejárattal idejét a felek közös megállapodással *meghosszabbíthatják*, amikor is az új határidőt kétség esetében az eredeti határidő elteltét követő naptól kell számítani [Ptk. I. 4. § (1) bek.].

Ha a hitelező a lejárat után a kölcsönösszeget továbbra is az *adósnál hagyja* anélkül, hogy a visszakövetelési igényét haladéktalanul érvényesítené, az eset körülményeiből esetleg arra lehet következtetni, hogy a határozott időre kötött kölcsönszerződés határozatlan időtartamúvá alakult át, amely tizenöt napos felmondással szüntethető meg. Ügyelni kell azonban arra, hogy a türelmes hitelező ne kerüljön hátrányos helyzetbe az adóssal szemben tanúsított megértő magatartása miatt. Ezért a határozatlan időtartamúvá való átváltoztatást csak akkor indokolt megállapítani, ha a feleknek erre irányuló közös akarata a körülmények alapján kétségtelenül megállapítható.

A *lejáratú idő meghatározása* nemcsak naptári idő szerint történhet, hanem egyéb módon is. Ha pl. a szerződés szerint az adós „felszólításra” köteles a kölcsönösszeget visszafizetni, akkor a kölcsönszerződés a felszólítással megszűnik, s egyben esedékessé válik a kölcsönösszeg visszafizetése. Alkalmazni kell azonban azt a szabályt, amely szerint a kötelezett a teljesítés előkészítéséhez szükséges idő elteltével köteles teljesíteni [280. § (2) bek.].

Magánszemélyek között létesülő kölcsönszerződések esetében előfordulnak olyan kikötések, hogy az adós a kölcsönösszeget akkor fizeti vissza, ha pénze lesz, ha az anyagi helyzete javul, ha valamilyen másik adósságát már rendezte stb. Ilyen esetben tehát a lejáratú idő bizonytalan ugyan, a szerződés azonban mégsem tekinthető egyértelműen határozatlan időtartamúnak, mert a felek lejáratú időként valamely - bizonytalan időben bekövetkező - jövőbeli meghatározott eseményt állapítottak meg. Kérdéses lehet ezért, hogy szükség van-e felmondásra (mint határozatlan időtartamú szerződés esetében), vagy pedig a szerződés a jövőbeli esemény bekövetkeztekor minden további nélkül megszűnik (mint a határozott időtartamú szerződés tipikus eseteiben).

Minden esetre irányadó szabály aligha állítható fel. Vita esetében a körülmények gondos mérlegelésével és a konkrét eset sajátosságaihoz igazodóan kell meghatározni a lejáratú időt. Előtérbe kerül az életszerűség szempontja, amelyre tekintettel nem maradhat figyelmen kívül - egyebek mellett - a kölcsönösszeg nagysága és a kölcsön célja sem.

Lehetséges, hogy az adós a „legrövidebb idő” alatt történő visszafizetést vállalta, a teljesítés idejét tehát a felek nem állapították meg teljes határozottsággal. Ilyenkor a kölcsönt határozatlan időre adottnak kell tekinteni, amikor is a visszafizetés tizenöt napos felmondással tehető esedékessé.

A lejáratú idő meghatározásának különösen a késedelmi kamatfizetési kötelezettség kezdő időpontja és az elévülési idő kezdete vonatkozásában van gyakorlati jelentősége.

A kölcsön visszafizetésével kapcsolatos kedvezmények a volt házastársakat közösen illetik meg (LB P. törv. II. 20355/1992. - BH 1992/11. sz. 695.).

Kérdéses lehet, hogy miként alakul a zálogjoggal biztosított kölcsönügyletek sorsa akkor, ha az adóssal szemben felszámolási eljárásra kerül sor. A felszámolási eljárásban a zálogjoggal biztosított kölcsönügyletek kielégítési elsőbbséget élveznek a zálogtárgy értékének erejéig, feltéve, hogy a biztosítékot a felszámolási eljárás megindítása előtt hat hónappal kikötötték. Ha a hitelek felvételére forgóeszközök vásárlása céljából került sor, azt is vizsgálni kell, hogy a zálogtárgyakhoz a hitelező által nyújtott kölcsönökből jutott-e az adósnak (LB Fpkf. II. 30889/1991. - BH 1992/11. sz. 719.).

Ptk. 527. § (1) Ha az adós a kölcsönösszeget neki felróható módon a szerződésben meghatározott céltól eltérően használja, a szerződés megszégéséből eredő jogkövetkezmények e felhasználás időpontjától kezdődően állanak be.

(2) Ha az adós kamat fizetésére köteles, a kamatot negyedévenként utólag, illetőleg akkor kell megfizetni, amikor a kölcsön visszafizetése esedékessé válik.

*A jogkövetkezmények beállításának időpontja
a meghatározottól eltérő célra felhasználás esetében*

1. Korábban már volt szó arról, hogy az adós a kölcsönösszeget a szerződésben meghatározott célra köteles felhasználni. Ha a kölcsönösszeget *nem erre a célra* használja, tehát megszegi a szerződést, mégpedig neki *felróható módon*, akkor - a törvény rendelkezése szerint - a szerződés megszégéséből eredő *jogkövetkezmények a kölcsönösszeg felhasználásának időpontjától kezdődően állnak be*.

Ennek a szabálynak különösen a bankkölcsönök körében van jelentősége. Bármennyire jól funkcionál is a bankszervezet, a kölcsön szerződésellenes felhasználásáról a pénzintézet rendszerint csak később értesül. Így van ez egyébként nem bankkölcsön esetében is. Indokolt, hogy az adós szerződésesszerű magatartásához már a felhasználás időpontjától kezdve fűződjék szankció.

Olyan jogkövetkezmények kerülhetnek ebben a körben alkalmazásra, amelyek a jellegüknél fogva egyáltalán alkalmasak arra, hogy a kölcsön szerződésellenes felhasználásának időpontjától kezdődően álljanak be. Ilyen esetben mintegy automatikusan beáll az adós visszafizetési kötelezettsége, tehát ettől kezdve az adós már késedelembe van.

A kamatfizetés időpontja

2. A kamatfizetéssel kapcsolatban a törvény akként rendelkezik, hogy - ha az adós kamat fizetésére köteles - a kamatot *negyedévenként utólag*, illetőleg akkor kell megfizetni, amikor a kölcsön *visszafizetése esedékessé válik*.

Ez a szabály is *diszpozitív*, ezért a felek eltérően is rendelkezhetnek a kamatfizetés idejét illetően (P. törv. I. 20658/1983. - BH 1984/5. sz. 189. - PJD X. 256. sz.). Jogszabály is tartalmazhat e tekintetben eltérő szabályokat (pl. bankkölcsönnél).

A szóban levő rendelkezés egyébként nem egészen egyértelmű. Úgy is lehet értelmezni, hogy ha pl. a kölcsön visszafizetése két év múlva válik esedékessé, akkor - ellenkező megállapodás, illetőleg jogszabály eltérő rendelkezése hiányában - nem negyedévenként kell kamatot fizetni, hanem a két év múlva bekövetkező esedékessé váláskor. Márpedig bizonyára arra irányult a törvényhozói szándék, hogy a kamatfizetési kötelezettség akkor áll be a kölcsönösszeg visszafizetésének esedékességekor, ha ez egy negyedévnél korábbi időpontra esik.

Visszterhes kölcsönszerződés esetében tehát a kamatot - általános szabály szerint - a következő időpontokban kell fizetni:

- a) a kölcsönösszeg visszafizetésének esedékessé válásakor, ha ez három hónapnál korábban következik be;
- b) negyedévenként, ha a kölcsönösszeg visszafizetése három hónap múlva vagy a három hónap többszörösének megfelelő idő elteltével válik esedékessé.

Késedelmi kamat

3. Az adós *késedelembe* esik, ha a kölcsönösszeget az esedékességkor nem fizeti vissza, és - nem ingyenes kölcsön esetében - a kamatot nem fizeti meg. Ilyenkor *kötelezett kösedelemről* van szó, minthogy az adós a hitelező által a kölcsönszerződés alapján vele szemben támasztható követelések kötelezettje.

Az adós kötelezett kösedelembe esetében a késedelmi kamat lényegében olyan idegen pénz használatának díja, amelyet az adós jogalap nélkül tart magánál.

Az adós a késedelmi kamatfizetési kötelezettsége alól *nem mentheti ki magát* annak bizonyításával, hogy a késedelem elhárítása érdekében úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. Amint erre a törvény indokolása rámutat, a késedelmi kamat - mint az idegen pénz használatáért járó díj - kimentésétől függetlenül jár.

A *bankkölcsön* késedelmes visszafizetése esetén fizetendő kamatra a jogszabályok speciális rendelkezéseket tartalmaznak.

A *lejárát előtt adott halasztás* esetében az adós késedelmi kamatfizetési kötelezettsége a meghosszabbított határidő elteltével következik be. Ez lényegében a teljesítési határidő tekintetében a szerződésnek közös megegyezéssel való módosítását jelenti (240. §).

A *lejárát után adott halasztás* már korábban beállott késedelmi kamatfizetési kötelezettségen nem változtat. A felek azonban megállapodhatnak abban, hogy az adós az újabb határidő elteltéig nem köteles késedelmi kamatot fizetni.

Ptk. 528. § (1) A kölcsönre, valamint a kamatra irányadó szabályokat megfelelően alkalmazni kell akkor is, ha a hitelező nem pénzt, hanem más helyettesíthető dolgot ad kölcsön.

(2) Ha jogszabály kivételt nem tesz, a bankhitelre és a bankkölcsönre vonatkozó szabályokat kell alkalmazni azokra a kölcsönökre is, amelyeket pénzüintézet nem a saját nevében vagy nem a saját pénzüorrásából nyújt az adósnak.

(3) A bankhitel- és bankkölcsönszerződés részletes szabályait külön jogszabály tartalmazza.

Jegyzet: Lásd a többször módosított 39/1984. (XI. 5.) MT rendeletet a pénzüforgalomról és a bankhitelről, a 105/1987. (XII. 31.) PM-KeM együttes rendeletet az áruvásárlási kölcsönről, a közraktározásról szóló többször módosított 1996. évi XLVIII. törvény 28. §-át. (A Jegyzet hatályos szövege itt található)

Más helyettesíthető dolog kölcsönadása

1. A kölcsönszerződés tárgya - amint erről már volt szó - nemcsak pénz lehet, hanem *más helyettesíthető dolog* is. Ilyen esetekre vonatkozóan rendelkezik a törvény akként, hogy a *kölcsönre, valamint a kamatra vonatkozó szabályokat megfelelően alkalmazni kell akkor is, ha a hitelező nem pénzt, hanem más helyettesíthető dolgot ad kölcsön*.

Az olyan dolgot kell *helyettesíthetőnek* tekinteni, amelynek az egyediségére a forgalmi életben általában nem helyeznek súlyt, hanem amelyet a forgalomban szám, súly vagy más mérték szerint szoktak meghatározni. A helyettesíthető dolog lehet egyedkötelem tárgya is (a szolgáltatás tárgyaként való kijelöléssel), kölcsönszerződésről azonban csak akkor lehet szó, ha a helyettesíthető dolog ilyen egyediesítése nem történt meg. Kölcsönszerződés jön létre, ha pl. valaki a szomszédjától három tojást kér azzal, hogy másnap azokat visszaadja, vagy a vállalat húsz liter benzinnel kiségit a másikat a későbbi visszaadás kötelezettsége mellett.

Nem kizárt kölcsönszerződés kötése olyan dologra vonatkozóan sem, amely a forgalmi tulajdonságát tekintve valójában nem helyettesíthető ugyan, de amelyet a felek a konkrét jogviszonyukban helyettesíthetővé minősítettek, és amely fajlag meghatározható.

A pénzüintézet által nem saját nevében vagy nem saját pénzüorrásból adott kölcsön

2. Előfordul, hogy a pénzüintézet *nem a saját nevében* vagy *nem a saját pénzüorrásából* nyújtja a kölcsönt. A törvény rendelkezése szerint az ilyen kölcsönökre is - hacsak jogszabály nem tesz kivételt - a *bankhitelre* és a *bankkölcsönre vonatkozó szabályokat* kell alkalmazni.

A jogviszony lényege és jellegadó eleme ilyen esetekben is az, hogy meghatározott pénzüösszeg rendelkezésre bocsátása történik meg azzal, hogy az adós a kapott pénzüösszeget köteles a szerződés szerint visszafizetni. Emellett annak, hogy a pénzüintézet nem a saját nevében vagy nem a saját pénzüorrásából nyújtja a kölcsönt, a felek közötti jogviszony rendezése szempontjából nincs meghatározó jelentősége. Ezért e jogviszony megfelelően rendezhető a bankhitelre és a bankkölcsönre vonatkozó szabályok alkalmazásával.

Ez az eset pl. akkor, ha a kölcsönt költségvetési forrásból e célra engedélyezett összegből nyújtják. A speciális jogszabály által nem rendezett kérdésekben az említett általános szabályok az irányadók.

A törvény rendelkezik arról is, hogy a bankhitel- és bankkölcsönszerződés *részletes szabályait külön jogszabály* tartalmazza. Valójában több ilyen jogszabály rendez a szóban levő kérdéseket.

Fogyasztási kölcsön

1. A fogyasztóvédelemről szóló - 1998. március 1-jén hatályba lépő - *1997. évi CLV. törvény 7. §-a* új kölcsönfajtát vezetett be: a *fogyasztási kölcsönt*, illetőleg az ilyen kölcsönszerződésre külön szabályokat állapított meg, ami nyilván az európai jogharmonizációval áll összefüggésben.

A törvény meghatározza, hogy kit kell fogyasztónak tekinteni. Eszerint *fogyasztó* az a személy, aki - gazdasági vagy szakmai tevékenység körén kívül - árut vesz, rendel, kap, használ, illetve akinek részére a szolgáltatást végzik, továbbá, aki az áruval vagy szolgáltatással kapcsolatos tájékoztatás vagy ajánlat címzettje [2. § e) pont].

A *fogyasztási kölcsönszerződés* érvényességéhez a szerződés *írásba foglalása* és egy példánynak a fogyasztó részére történő átadása szükséges [7. § (1) bek.].

2. A fogyasztók érdekét szolgálják azok a rendelkezések, amelyek a *fogyasztási kölcsönszerződés semmisségét* állapítják meg.

Semmis az a fogyasztási kölcsönszerződés, amelyik *nem tartalmazza*

a) a szerződés tárgyát képező áru vagy szolgáltatás meghatározását,

b) a szerződés alapján fizetendő ellenszolgáltatás meghatározását,

c) a tulajdonjog átszállásának időpontját és feltételeit,

d) a szerződéssel kapcsolatos összes költséget, ideértve a kamatokat, járulékokat, valamint ezek éves százalékban kifejezett értékét,

e) az éves százalékban kifejezett teljes hiteldíjat,

f) az éves százalékban kifejezett hiteldíj módosításának feltételeit, vagy ha ez nem lehetséges, az erről szóló tájékoztatást,

g) a részletek számát, összegét, a törlesztési időpontokat,

h) ha az áru ára vagy a szolgáltatás díja a szerződés időtartama alatt változhat, a változás feltételeit, illetve azt az összeget, melynek elérése esetén a fogyasztó hátrányos következmények nélkül a szerződéstől elállhat [7. § (2) bek.].

Az e) pont szerinti éves, százalékban kifejezett teljes hiteldíj összegét a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló CXII. törvény, valamint a teljes hiteldíjmutató számítására és közzétételére vonatkozó rendelkezések alapján kell elbírálni [7. § (2) és (3) bek.].

A fogyasztási kölcsönszerződésre vonatkozó szabályoktól a *fogyasztó hátrányára eltérő szerződési kikötés semmis* [7. § (4) bek.].

A szerződés semmisségére *csak a fogyasztó érdekében lehet* hivatkozni [7. § (5) bek.].

3. A hitelező köteles a fogyasztót a fogyasztási kölcsönszerződés megkötésekor minden olyan szerződési feltételről *tájékoztatni*, amely jogszabály alapján válik a szerződés részévé [7. § (6) bek.].

Fogyasztási kölcsönszerződés esetében a fogyasztó minden esetben élhet a *lejárat előtti teljesítés* jogával. Ebben az esetben a hitelező köteles a hiteldíjat *arányosan csökkenteni* [7. § (7) bek.].

A fogyasztási kölcsönszerződésre vonatkozó fenti rendelkezések értelmezése és alkalmazása terén nyilvánvalóan fontos szerepe lesz majd a bírósági gyakorlatnak. (A címet kiegészítő hatályosító szöveg itt található)

2. A bankszámla- és a betétszerződés

Ptk. 529. § (1) Bankszámlaszerződéssel a pénzügyi intézmény kötelezettséget vállal arra, hogy a vele szerződő fél (számlatulajdonos) rendelkezésére álló pénzeszközöket kezeli és nyilvántartja, azok terhére a szabályszerű kifizetési és átutalási megbízásokat teljesíti, a számlatulajdonost a számla javára és terhére írt összegekről, valamint a számla egyenlegéről értesíti.

(2) A pénzügyi intézmény a számlára befolyó pénzeszközöket használhatja.

(3) A számlakövetelés kimerülése a bankszámlaszerződést nem szünteti meg.

A bankszámlaszerződés fogalma és létrejötte

1. A *számla* általában olyan számszerű összeállítás, amely kiadásokat és bevételeket, követeléseket és tartozásokat tüntet fel, s amely a felek közötti anyagi kapcsolat eredményét mutatja.

Az elszámolások és általában a pénzforgalmi kapcsolatok fontos eszköze a *bankszámlaszerződés*, amely a *pénzügyi intézmény és a számlatulajdonos között* hoz létre polgári jogi jogviszonyt, s amely a készpénzkimelés szolgáltatásban áll. Ebben a *pénzügyi intézmény* arra vállal kötelezettséget, hogy

a) a vele szerződő fél (számlatulajdonos) rendelkezésére álló pénzeszközöket *kezeli és nyilvántartja*;

b) az említett pénzeszközök terhére a szabályszerű kifizetési és átutalási *megbízásokat* teljesíti;

c) a számlatulajdonost a számla javára és terhére írt összegekről, valamint a számla egyenlegéről *értesíti*.

Ezek valójában a különféle számlaviszonyok jellegzetességei. Az említettek csak a főkötelezettségek, amelyeknek a teljesítésére a pénzügyi intézmény a szerződésben kötelezettséget vállal. Megilleti viszont a számlára befolyó pénzügyi összeg *használatának* joga. Ez azonban átmeneti jellegű: csak addig gyakorolható, amíg a számlatulajdonos nem veszi ki és nem használja fel a bankszámlán kezelt pénzt.

A bankszámlaszerződés általában a felek megállapodásával *jön létre*. De létrejön akkor is, ha a pénzügyi intézmény a féllel egyetértésben a bankszámlát *megnyitja*, és erről a felet *írásban értesíti*. Valójában ilyenkor is megállapodásról van szó, mert az említettek útján akkor jön létre a szerződés, ha emögött ott van a felek *egyetértése*.

Bankszámlaszerződés során - a felek egyéb megállapodásának vagy jogszabály eltérő rendelkezésének hiányában - a megbízott pénzügyi intézmény a banktechnikai műveletben szereplő, a teljesítés napján érvényes devizaárfolyamon köteles a megbízójával szemben elszámolni (LB Gfv. I. 32228/1996. - BH 1998/8. sz. 392.).

A bankszámlaszerződés alanyai

2. A bankszámlaszerződés egyik alanya: a számlavezető mindig *pénzügyi intézmény*, a másik alanya pedig lehet *magánszemély* vagy *jogi személy*.

Jogszabály előírhatja, hogy a *jogi személyek* meghatározott köre a pénzeszközöket - a készpénzben teljesíthető fizetések céljára szolgáló pénzeszközök kivételével - a szerződés alapján részére nyitott bankszámlán köteles nyilvántartani.

A *magánszemélyek* által bankszámlaszerződés keretében elhelyezett pénzeszközökre a takarékbetétszerződés szabályait kell megfelelően alkalmazni [Ptk. 535. § (2) bek.].

A bankszámlával való rendelkezés

3. A számlatulajdonos a bankszámlájával *szabadon rendelkezik*. Ez áll összhangban a bankszámlaviszonnyal mint szerződéses kapcsolattal. A szabad rendelkezés az *általános szabály*, amely alól jogszabály bizonyos esetekben *kivételt* tehet.

A számlatulajdonos a *tartozásaiért* egész vagyonával felel. Meghatározott célra lekötött, illetőleg elkülönítve kezelt olyan pénzeszközök, amelyek a számlatulajdonos *szabad rendelkezése alól már kikerültek* (pl. bankletét, kezességvállalással vagy fedezetigazolással kapcsolatos lekötés), a lekötöttség tartama alatt csak a *meghatározott célra* használhatók fel.

A gazdálkodó szervezet részére meghatározott célra nyújtott hitelből a kölcsönvevő megbízása nélkül és végrehajtási eljárásom kívül a pénzüintézet nem köteles a kölcsönbe vevő más hitelezőjének a követelését kiegyenlíteni (LB Gf. I. 34007/1993. - BH 1996/5. sz. 269.).

Előfordulhat, hogy a megbízások teljesítése folytán a *számlakövetelés kimerül*. Ez azonban a pénzüintézet és a másik fél között fennálló bankszámlaszerződést önmagában nem szünteti meg. A szerződés tartós jellegű jogviszonyt, mégpedig valójában különböző kötelezettségeket eredményező keretjogviszonyt hoz létre a felek között.

A pénzüintézet csak a saját tévedésén alapuló bankhiba esetén jogosult - az üzletszabályzatában foglaltaknak megfelelően - a vele bankszámlaszerződéses jogviszonyban levő számlatulajdonos bankszámláját - annak hozzájárulása nélkül - megterhelni. Egyéb esetekben az ilyen magatartás a pénzüintézet szerződésszegésének minősül (LB Gf. I. 31472/1992. - BH 1993/12. sz. 756.).

A számlavezető pénzüintézetet továbbá csak a csődbejelentésig, illetőleg a felszámolási eljárás megindítása iránti kérelem benyújtásáról való tudomásszerzésig illeti meg az a jog, hogy a számlatulajdonos hozzájárulása nélkül is megterhelje az általa vezetett bankszámlát (LB Gf. II. 30369/1993., BH 1994/1. sz. 47.).

A pénzüintézet által adott, egy nála vezetett számla likviditására vonatkozó információ téves volta még a tény bizonyítottsága esetén sem lehet váltójogi kifogás alapja, így a megtérítési váltóadósnak a váltóban szereplő összegért való egyetemleges helytállási kötelezettségét nem érinti (LB Gf. I. 32826/1992. - BH 1993/7. sz. 445.).

A pénzüintézet az általa kötött bankszámlaszerződésben foglaltak szerint, de - a saját tévedésén alapuló jóváírás vagy terhelés esetén is - az elévülési szabályoktól függetlenül, vagyis időbeli korlát nélkül és a számlatulajdonos rendelkezése hiányában is helyesbítheti a tévedését (LB Gf. 30958/1990. - BH 1991/8. sz. 322.).

Pénzüintézet, ha gazdálkodó szervezettel kötött bankszámlaszerződésének teljesítéséhez egy másik pénzüintézet közreműködését veszi igénybe, az általa igénybe vett közreműködő magatartásáért úgy felel, mintha maga járt volna el. Ilyen esetben a pénzüintézetek kártérítési felelősségét nem zárja ki az, hogy a pénzforgalmat számítógépes rendszerben üzemeltetik (LB Gf. I. 335026/1992. - BH 1994/1. sz. 44.).

A bankszámlaszerződés megszegése a bank részéről azáltal, hogy a számlatulajdonos hozzájárulása nélkül teljesít kifizetést a számláról, a bank kártérítési felelősségét vonja maga után. Önmagában azonban a szerződésszegés ténye nem ad jogi alapot a leemelt összegnek a bankkal szemben kártérítésként történő megítélésére. A szerződésszegésen kívül azt is bizonyítani kell, hogy a bank a szerződésszegéssel a számlatulajdonosnak kárt okozott, s az elszenvedett kár milyen összegű. Nem közömbös, hogy a bank a számlatulajdonos fennálló tartozását egyenlítette-e ki vagy tartozatlanul fizetett. Az előbbi esetben a számlatulajdonos vagyona a leemelt összeggel nem csökken, mert a kifizetett tartozás a számlatulajdonos vagyonának összetértékét nem befolyásolja, tekintve, hogy a fennálló tartozás az egyenlegben kifizetés nélkül is a csökkentő tényezők között szerepel. A kár mibenlétét és annak összegszerűségét a számlatulajdonosnak kell bizonyítania. Ilyen kára keletkezhet pl. abból, hogy a bank által átutalt összeget egy lényegesen terheesebb tartozása kiegyenlítésére szánta. Kár érhet azáltal is, hogy ha az összeg a birtokában maradt volna, azt használhatta és gyarapíthatta volna, s az elmaradt haszon megtérítésére jogszerűen igényt tarthat. Ha pedig az eset összes körülményének mérlegelése alapján bizonyítható, hogy a szerződésszegés a számlatulajdonosnak kárt okozott, de annak összege pontosan nem számítható ki, a Ptk. 359. §-ának (1) bekezdése és a GK 34. sz. állásfoglalás szerint általános kártérítés megítélésére is sor kerülhet (LB Gf. I. 32822/1993. - BH 1994/10. sz. 552.).

A bank mint megbízott pénzüintézet a banktól elvárható gondossággal köteles a csekk beszedésére kapott megbízást a megbízó érdekében megfelelően teljesíteni (LB Gf. I. 30186/2002. - BH 2003/12. sz. 512.). Az ítélet indokolásában a Legfelsőbb Bíróság - egyebek mellett - rámutatott arra, hogy a külgazdasági kapcsolatokra vonatkozó 1978. évi 8. tvr. 1. §-ának (1) bekezdése egyértelműen meghatározza, hogy rendelkezéseit a külgazdasági kapcsolatok körében kell alkalmazni. Ahhoz, hogy az ügylet a külgazdasági kapcsolatok körébe tartozónak minősüljön, a (2) bekezdés a) és b) pontjában két konjunktív feltételnek kell megvalósulnia. Az a) pont a tárgyi kört, a b) pont a személyi kört tartalmazza. A nemzetközi banki tevékenységgel összefüggő jogviszony tehát csak akkor tartozik a külgazdasági kapcsolatok körébe, ha egyfelől gazdálkodó banki szervezetek, másfelől külföldiek között jön létre. A perbeli megbízási szerződések egyik alanya sem külföldi, ezért ezekre a szerződésekre a tvr. 5. §-a értelmében nem lehet a felek megállapodásának tekinteni a Beszedésre Vonatkozó Egységes Szabályok (URC) rendelkezéseit.

A pénzüintézet azonnali beszedési megbízás teljesítése előtt - jogszabály eltérő rendelkezése vagy a felek eltérő megállapodása hiányában - arról köteles a beszedési megbízás adatai alapján meggyőződni, hogy a jogosult ilyen módon érvényesítheti-e követelését a kötelezzetellel szemben. Ennek elmulasztása a pénzüintézet kártérítési felelősségét alapozza meg (LB Gfv. X. 31437/1995. - BH 1996/8. sz. 436.).

A bankszámla feletti rendelkezési jogosultság jogszerűségének vizsgálatánál a kiterjesztő értelmezésnek nincs helye. Akkreditív (okmányos meghitelezés) fizetési mód szerződésben való kikötése nem jelenti egyben a megbízó részéről a bankszámláról való intézkedést is. A fizető bank - visszavonás hiányában - nem köteles esetenként vizsgálni a megbízó által adott aláírási jogosultság meglétét (LB Gf. I. 30618/1994. - BH 1996/2. sz. 107.).

Ha a pénzüintézet a vele bankszámla-szerződéses jogviszonyban levő gazdálkodó szervezet részére tévedésből kétszeres átutalást (jóváírást) teljesít, a visszakövetelésének jogcíme nem tulajdoni igény-érvényesítésnek, hanem jogalap nélküli gazdagodás visszafizetésére irányuló követelésnek minősül. Ez - mint pénzkövetelés - a pénzkövetelésre (kártérítésre) irányuló szabályok szerint évül el (LB Gfv. X. 30717/1996. - BH 1997/2. sz. 87.).

Bankok számlavezetéssel kapcsolatos jogellenes magatartásai alapján kártérítési felelősség megállapításának lehet helye. A perbeli esetben a felperesek kára azáltal következett be, hogy a számlájukon levő összegeket fiktív személy átutalással ismeretlen harmadik személyek részére juttatott (LB Gfv. X. 30160/2003. - BH 2003/12. sz. 508.).

A Ptk. XXV. fejezete a szerződésszegések szabályozása körében nem tartalmazza azok taxatív felsorolását. Ennek következtében ezek közé sorolható a jogszabályban [Ptk. 4. § (1) és (4) bek., 318. §] előírt együttműködési kötelezettség megsértése is, amely a kártérítési kötelezettség beállításának jogkövetkezményeit vonja maga után. Ez vonatkozik a pénzüintézetnek a szerződés teljesítésével kapcsolatos együttműködési kötelezettsége elmulasztására is (LB Pf. IV. 23045/1995. - BH 1996/7. sz. 364.).

3. A bankok tevékenységével, illetőleg a bankszámlával való rendelkezéssel kapcsolatban sűrűn előtérbe kerül az *akkreditív* fogalma, amelynek az ismeretét a gyakorlati élet feltétlenül szükségessé teszi. Az akkreditív egy bank (nyitó bank) kötelezettségvállalása arra, hogy az ügyfelének (a megbízónak) a kérésére és utasítása szerint az akkreditívben előírt okmányok benyújtása és az akkreditívben meghatározott egyéb feltételek teljesítése esetén harmadik személy (a kedvezményezett) javára vagy rendelkezése szerint saját maga vagy valamely megbízott bank (fizető bank) közbeiktatásával fizetést teljesít (a Nemzetközi Kereskedelmi Kamara 500. sz. kiadványában közzétett „Az okmányos meghitelezésekre vonatkozó egységes szabályok és szokványok”).

A megnyílt akkreditív önálló jogcímentes jogügylet, függetlenül attól az alapügylettől, amely a vevő és az eladó között jött létre. A bank számára csak az akkreditív szövege az irányadó. Az értesítő vagy fizető bank a nyitó bank utasítása alapján járhat el és fizethet az akkreditívben megjelölt kedvezményezettnek az akkreditívben kikötött okmányok benyújtása alapján. A „Szokványok” 48. cikke szerint a meghitelezés (az akkreditív) maga is átruházható. Ez esetben az akkreditív jogviszony kedvezményezettje változik, az akkreditív igénybevételére az új kedvezményezett lesz jogosult. A meghitelezés azonban csak akkor ruházható át, ha a nyitó bank azt kifejezetten átruházhatóként jelölte meg. A „Szokványok” szerint azonban az a tény, hogy a meghitelezés nincs átruházhatónak megjelölve, nem érinti a kedvezményezett jogát arra, hogy az ellenértéket, amelyre a meghitelezés alapján jogosulttá válik (az erre vonatkozó „várományát”), engedményezze az alkalmazandó (a nemzeti jog) rendelkezései szerint (49. cikk). Az „átruházható” jelzéssel ellátott akkreditív engedményezése esetében viszont a kedvezményezett személye változik meg (LB Gf. I. 32981/1996. - BH 1998/4. sz. 189.).

A hitelkártya

4. A jogalkalmazási gyakorlatban nemegyszer merülnek fel a hitelkártyával kapcsolatos vitás kérdések. Szükségesnek mutatkozott ezért a *hitelkártya-jogviszony jellegének* megvilágítása. A Legfelsőbb Bíróság az egyik - gépkocsi-bérlettel kapcsolatos - határozatában [LB Pfv. I. 31383/1999. - BH 2001/1. sz. 31.] rámutatott arra, hogy a hitelkártya-jogviszony háromoldalú jogviszony annyiban, hogy annak alanyai: a kártya kibocsátója, a kártya birtokosa és a kibocsátóval szerződő szolgáltató (elfogadó), aki a kibocsátóval kötött szerződésben vállalja, hogy készpénz helyett elfogadja a vevőtől (megrendelőtől), a kártyával történő teljesítést. Ebből következik, hogy az elfogadó és a kártya birtokosa a fizetés lebonyolítása tekintetében nem egymással, hanem a kártya kibocsátójával vannak jogviszonyban. A kártya ellenőrzése után az elfogadó állítja ki a teljesítési (terhelési) bizonylatot, amelyet a kártya birtokosa aláír, és amelynek eredetijét kell továbbítani a kártyabirtokos bankszámláját vezető pénzüintézethez. Az elfogadónál más bizonylat a vásárlásról, illetve kártyával történő fizetésről nincs, a bizonylat másolatát pedig a kártyabirtokos kapja meg. Az elfogadó számlavezető bankja - a perbeli esetben - ezt a bizonylatot, amelyen helyesen volt megjelölve a valutánem, nem juttatta el a bérbeadó számlavezető bankjához, hanem a terhelést automatikus módon helytelen valutánemben (forint helyett USA-dollárban) továbbította. Az említett MNB-rendelkezésnek azt a kitételét, hogy az „elfogadó által továbbított bizonylat alapján”, akként kell értelmezni, hogy a gépkocsit bérló felperes által aláírt bizonylatot a kártyavezető bankszámláját vezető pénzüintézethez kell továbbítani, mert a terhelés ténylegesen az általa kezelt számlán történik, jóváírás az elfogadó számláját vezető banknál. A felperes nem volt megbízási jogviszonyban a bérbeadó számlavezető bankjával (vele az elfogadó van jogviszonyban), a felperes a bizonylaton csak hozzájárult a terheléshez, mivel elismerte a „vásárlást”. Az alperes a Ptk. 529. §-ának (1) bekezdése szerint csak szabályszerű kifizetési megbízásokat teljesíthet, az automatikus terhelés az MNB-rendelkezés szerint csak az elfogadó (vagy megbízottja) által „továbbított bizonylat” alapján történhet. Ilyen bizonylat nélkül az alperesnek nincsen módja a terhelés szabályszerűségéről meggyőződni, amennyiben elfogadja a bizonylattal alá nem támasztott, az elfogadó bankja által indított tranzakciót, annak következményét neki kell viselnie. Az MNB-rendelkezés 39. pontjának utolsó mondata arra az esetre vonatkozik, amikor azért nem kell bizonylat, mert a bankjegykiadó automata berendezések által jegyzett adatok elegendőek a bankszámla megterhelésére.

Ptk. 530. § Betétszerződés alapján a pénzüintézet köteles a szerződő fél által lekötött pénzeszközök után kamatot fizetni és a betét összegét a szerződés szerint visszafizetni.

Jegyzet: A Ptk. 530. §-át az 1993. évi XCII. törvény 40. § (4) bekezdés a) pontja módosította.

A betétszerződés jellege

1. A kölcsönszerződésből mint alapformából nőtt ki a *betétszerződés* mint önálló bankügyleti típus. Valójában magában hordozza mind a bankszámlaszerződés, mind pedig a kölcsönszerződés elemeit, sőt még a letéti szerződés elemeit is.

A pénzüintézzel szerződő fél a pénzeszközeit a részére nyitott bankszámlán tartja, tehát számlaviszony jön létre. Ugyanakkor azonban a pénzüintézet a számlán lekötött pénzeszközöket használhatja, ami végső soron azt jelenti, hogy a számlatulajdonos a pénzeszközeit meghatározott keretben a pénzüintézet rendelkezésére bocsátja, mint ahogy ezt a hitelező teszi a kölcsönszerződésnél. A jogviszony tehát úgy is felfogható, hogy a számlatulajdonos kölcsönt nyújt a pénzüintézetnek.

A kölcsönhöz közelállást, valamint a letéti elemek jelenlétét jelzi a 472. §-ban foglalt rendelkezés, amely szerint ha a letét tárgya pénz vagy más helyettesíthető dolog, és a megállapodás szerint a letéteményes később ugyanolyan dolgot ugyanolyan mennyiségben köteles visszaszolgáltatni, a kölcsön szabályait kell alkalmazni azzal az eltéréssel, hogy a visszaadás helyére és idejére a letét szabályai irányadók, és hogy a letevő követelésébe csak a letéttel kapcsolatos ellenkövetelést lehet beszámítani.

A különböző jogviszony-elemek vegyülése is amellet szól, hogy a betéti szerződés sajátos célt szolgáló önálló szerződési típus, amely szorosan kapcsolódik a számlaviszonyhoz. Ezt érzékelteti a szabályozás elhelyezése is: a törvény ugyanis a betétszerződést a „bankszámla- és a betétszerződés” cím alatt a számlaviszonnyal együtt szabályozza. A betéti viszony a számlaviszony keretei között jön létre.

A betétszerződés tartalma

2. A betétszerződés alapján a pénzüintézet kettős kötelezettség terheli:

a) a szerződő fél által lekötött pénzeszközök után *kamat fizetése* és

b) a betét összegének a szerződés szerinti visszafizetése.

Ha a szerződő fél gazdálkodó szervezet, jogszabály eltérően rendelkezhet.

A pénzüintézet *kamattfizetési kötelezettsége* azzal áll összefüggésben, hogy a szerződő fél meghatározott időre leköti a pénzeszközöit, és azokat a pénzüintézet használhatja. A kamat a használat ellenértéke. A mértéke attól függően változik, hogy mennyi időre történt a pénzeszközök lekötése.

A szerződő fél csak időlegesen köti le a bankszámlán levő pénzeszközöket a pénzüintézet számára. Ebből következik, hogy a betét összegét a pénzüintézet köteles *visszafizetni*. Ennek időpontját a szerződés határozza meg.

A gyakorlatban előfordulhat, hogy a betétszámlakönyvet a tulajdonos elveszti, s a pénzüintézet a betétszámla terhére kifizetést teljesít. Egy ilyen esetben a Legfelsőbb Bíróság az ítéletében rámutatott arra, hogy ha a névre szóló fenntartásos betétkönyv betétese a betétszámlakönyv elvesztését késedelmesen jelenti be, és emiatt erre nem jogosult harmadik személy részére a pénzüintézet a betétszámla terhére kifizetést teljesít, a betétes a kifizetett összeg erejéig a pénzüintézettől nem követelhet teljesítést. Abban az esetben, ha az azonnali bejelentési kötelezettséget teljesítik, ez szükségszerűen kiterjedt volna arra is, hogy pénz kivételénél esetleg megkísérlik felhasználni a betétéstől elvett személyi igazolványt. Ennek hiányában harmadik személy által illetéktelenül történt pénzfelvételnél a pénzüintézet lényegében nem volt abban a helyzetben, hogy a személyazonosságról meggyőződjen. A hamis aláírás fel nem ismerése pusztán azon az alapon nem róható a pénzüintézet terhére, hogy az aláírás hamisított voltát utóbb a perben írásszakértő megállapította (LB Pfv. III. 20268/1995. - BH 1996/6. sz. 316.).

A pénzüintézet kártérítési felelősséggel tartozik, ha az átutalási betétszámla-szerződés alapján öt terhelő kötelezettsége ellenére a biztosítási díjak átutalását úgy szünteti meg, hogy erről a számlatulajdonost nem értesíti (LB Pfv. VI. 21927/1993. - BH 1995/3. sz. 156.).

3. A folyószámla-szerződés

Ptk. 531. § (1) Folyószámla-szerződéssel a felek meghatározott jogviszonyból származó kölcsönös pénzköveteléseiknek egységes számlán való elszámolására vállalnak kötelezettséget.

(2) A felek a folyószámlán levő egyes követeléseikkel nem rendelkezhetnek; rendelkezési joguk a folyószámla egyenlegére nézve áll fenn. Végrehajtás alá vonni csak a folyószámlának a végrehajtás foganatosításakor fennálló egyenlegét lehet.

(3) A folyószámlára kerülő egyes követelések elévülése az egyenleg elévülésének kezdő időpontjával veszi kezdetét.

A folyószámla-szerződés fogalma

1. A folyószámla-szerződés a bankszámlaszerződés egyik speciális alakzata. Az ilyen szerződéssel a felek arra vállalnak kötelezettséget, hogy a *meghatározott jogviszonyból származó kölcsönös pénzköveteléseiket egységes számlán számolják el*. Bankszámlaszerződés esetében a pénzüintézet és a számlatulajdonos között létesül jogviszony, a folyószámla-szerződést viszont a *számlatulajdonosok egymással kötik*. A folyószámlát azonban rendszerint pénzüintézet vezeti.

A folyószámla-szerződés azért sorolható a *hitelviszonyok* körébe, mert szükségképpen hitelezéssel is együtt jár annak folytán, hogy az elszámolás időszakonként történik, tehát a szerződésnek hitelezési eleme is van: a szerződő felek a kapcsolatuk fennállása alatt kötelesek egymásnak kölcsönösen hitelezni.

Folyószámla-szerződés tekintetében - amint azt a Legfelsőbb Bíróság megállapította - nincs szerződéskötési kötelezettség, ezért nem tekinthető jogellenes magatartásnak az, ha a pénzüintézet a szerződéskötést megtagadja (LB Gf. I. 33913/1993. - BH 1996/4. sz. 215.).

A lakossági folyószámla-szerződésekre a bankszámla-szerződésekre, illetőleg a takarékbetét-szerződésekre irányadó szabályok megfelelően alkalmazandóak. Ha a folyószámla-szerződést a folyószámla gondnokság alá helyezett tulajdonosa kizárólag a saját nyugdíjával való szabad rendelkezése érdekében a törvényes képviselőjének jóváhagyása nélkül köti meg, ez a folyószámla-szerződés érvényességét nem érinti (LB Gfv. I. 30031/1998. - BH 1999/7. sz. 324.).

Rendelkezés a folyószámlával

2. A folyószámlán a számla vezetője (rendszerint pénzüintézet) a számlaviszonyban levő szerződő felek különféle követeléseit tartja nyilván. Ezek a követelések azonban bizonyos vonatkozásban egységbe olvadnak: a felek ugyanis a *folyószámlán levő egyes követeléseikkel nem rendelkezhetnek*. Az egyes követelések önállósága tehát formailag lényegében megszűnik, önállóságuk azonban mégis fennmarad annyiban, hogy nem vesztik el az *eredeti jogcímüket*. Éppen ez teszi lehetővé az egyenleg megállapítása alkalmával a *kifogásolhatóságukat*.

Az előbbiekből következően a felek *rendelkezési joga* csak a folyószámla *egyenlegére* - a *szaldóra* - nézve áll fenn.

Ehhez fűződik azután az a további következmény is, hogy csak a folyószámla *egyenlegét* lehet végrehajtás alá vonni, mégpedig azt az egyenleget, amely a *végrehajtás foganatosításakor* áll fenn. A folyószámla egyes tételei nem zálogosíthatók el, nem vezethető rájuk sem kielégítési, sem biztosítási végrehajtás.

Bankműveleteknél a folyószámláról a devizafedezeti számlára adott megbízás esetében fel sem merülhet a bank „résztletfizetési” kötelezettsége, mivel az átvezetés a számlatulajdonosnak a saját bankszámlái közötti könyvelési művelet (LB Gfv. I. 30894/1998. - BH 1999/8. sz. 378.).

Elévülés

3. A folyószámlán levő követeléseknek bizonyos vonatkozásban egységbe olvadásából, valamint az egyes követelésekkel való rendelkezés kizárásából következik, hogy speciális szabály érvényesül e követelések *elévülése* tekintetében. Az egyes követelések az önállóságukat e vonatkozásban is elvesztik: az elévülésük nem az egyes követelések esedékessé válásakor, hanem az *egyenleg elévülésének kezdő időpontjával* veszi kezdetét. Tehát akkor, amikor a kölcsönös követelések *egyenlege* - mint most már érvényesíthető követelés - esedékessé válik [Ptk. 326. § (1) bek.], vagyis amikor az egyenleget megállapítják. Az elévülési idő folyása szempontjából a tizenöt napos kifogásolási határidőt [Ptk. 532. § (1) bek.] nem kell figyelembe venni.

Az elévülés nyugvására (az érvényesítés menthető okból való elmulasztására), valamint az elévülés megszakadására vonatkozó szabályokat [Ptk. 326. § (2) bek., 327. §] az egyenleg tekintetében kell alkalmazni. Az egyezségi tárgyalások alatt az elévülés nyugszik. Ha pedig valamelyik fél írásban kifogásolja az egyenleget, ezzel az elévülés megszakad, s egyben az elévülési idő újból kezd folyni. Ha a szerződő fél bírósági úton érvényesíti a követelését, az elévülés ezzel is megszakad, de csak a bírósági eljárás jogerős befejezése után kezdődik újból.

Ptk. 532. § (1) Az egyenleget, illetőleg az annak alapjául szolgáló tartozásokat és követeléseket a felek a közléstől számított tizenöt napon belül írásban kifogásolhatják.

(2) Ha a felek az egyenleget nem kifogásolták, illetőleg a kifogásolt tételekben megegyeztek, vagy a kifogás tárgyában a bíróság határozatot hozott, az egyes követelések megszűnnek, és helyükbe a folyószámla-egyenleg lép.

Az egyenleg kifogásolása

1. Folyószámla-szerződés esetében az egyenleg a folyószámlán levő követelések beszámítása útján jön létre, mögötte tehát egymással szemben álló követelések vannak. E követelések tekintetében azonban nézeteltérések állhatnak fenn: a folyószámlán történő nyilvántartás egymagában még nem jelenti a követelés jogszerűségét, tényleges fennállását.

Erre tekintettel a törvény a folyószámla-viszonyban levő felek számára *kifogásolási jogot* biztosít: az egyenleget, illetőleg az annak alapjául szolgáló tartozásokat és követeléseket a felek a *közléstől számított tizenöt napon belül írásban kifogásolhatják*.

A kifogásolásnak tehát az *írásbeli alak* érvényességi kelléke.

Az egyenlegnek a megszűnt követelések helyébe lépése

2. A törvény rendelkezik a folyószámlán levő követelések sorsáról. Kimondja ugyanis, hogy az *egyes követelések megszűnnek, és helyükbe a folyószámla-egyenleg lép, ha*

- a) a felek az *egyenleget nem kifogásolták*;
- b) kifogásolás esetében a felek a *kifogásolt tételekben megegyeztek, vagy*
- c) a kifogásolás tárgyában a *bíróság határozatot hozott*.

Ha ezekben az esetekben az egyenlegnek az egyes követelések helyébe lépése bekövetkezik, a felek az egyes követelésekre már nem térhetnek vissza, azokkal kapcsolatos igényt már nem érvényesíthetnek. Az egyes követelések mögött levő konkrét jogviszonyok - az önállóságukat elvesztve - az egyenlegben összpontosuló egyetlen jogviszonnyá olvadnak.

Lehetséges, hogy a folyószámlán szereplő egyes követeléseknek valamilyen biztosítékuk (kezesség, zálogjog stb.) van. Ilyenkor a biztosíték - a biztosított követelés erejéig - az egyenleget is biztosítja.

4. A takarékbetét-szerződés

Ptk. 533. § (1) Takarékbetét-szerződés alapján a pénzüintézet köteles a betevőtől takarékbetétkönyv vagy más okmány ellenében pénzt átvenni és annak összegét a szerződés szerint visszafizetni.

(2) Takarékbetétet névre szólóan lehet elhelyezni. Takarékbetét elhelyezhető a pénzüintézetnél más kedvezményezett részére is.

(3) A pénzüintézet a takarékbetét után a betételhelyezés idejére kamatot, illetőleg - nyeresémbetét esetén - a sorsolás eredményétől függően nyeresémet fizet ki.

(4) A takarékbetét összegének visszafizetésére és a kamat, továbbá a nyeresémény kifizetésére vonatkozó követelés nem évül el.

Jegyzet: A 2000. évi CXXIV. törvény 153. §-ával megállapított 533. § (2) bekezdés az Európai Unióhoz történő csatlakozásról szóló nemzetközi szerződést kihirdető törvény hatálybalépésének napján lép hatályba. Ezen időpontig a hatályos szövege a következő:

„(2) A takarékbetétet bemutatóra szólóan vagy a rendelkezési jog fenntartásával lehet elhelyezni. A takarékbetét elhelyezhető a pénzüintézetnél más kedvezményezett részére is.”

A 2000. évi CXXIV. törvény 147. § szerint az 533. § (2) bekezdésben foglalt rendelkezés nem érinti a hatálybalépése előtt elhelyezett bemutatóra szóló takarékbetét-szerződés érvényességét.

Az 533. § (2) bekezdését a 2001. évi LXXXIII. tv. 4. §-a állapította meg. Hatályos: 2001. XII. 19-től.

A Ptk. 533. § (4) bekezdésének első mondatát az 1993. évi XXIV. törvény 52. § (1) bekezdésének a) pontja hatályon kívül helyezte.

Lásd: a takarékbetétről szóló, többször módosított 1989. évi 2. tvr.-t; a 180/2001. (X. 4.) Korm. rendeletet a betétek és a takarékbetétek végrehajtásáról.

A takarékbetét-szerződés fogalma és jelentősége

1. Rendkívül fontos érdekek fűződnek a *takarékosság* növeléséhez, s ennek megfelelően a takarékosagra ösztönző jogi eszközök megteremtéséhez is. Államunk e cél elérésére a bank- és hitelügyleteket is felhasználja. Az egyik leghatékonyabb jogi eszköz a *takarékbetét-szerződés*, amelynek tömeges kötése lehetőséget nyújt a takarékoság eredményeinek, a takarékbetétbe helyezett pénzeszközöknek közérdekű célokra történő felhasználására. E szerződések jelentősége mind társadalmi, mind pedig egyéni szempontból igen nagy.

A takarékbetét-szerződés is a kölcsönszerződésből mint alaptípusból nőtt ki. Olyan szerződés, amelynek alapján a *pénzintézet köteles* a betevőtől - takarékbetétkönyv vagy más okmány ellenében - *pénzt átvenni*, és ennek összegét a szerződés szerint *visszafizetni*.

Valójában tehát a *pénzintézet részére nyújtott kölcsönről* van szó, mégpedig olyan kölcsönről, amelyet a pénzintézet *köteles igénybe venni*. Ez más oldalról azt is jelenti, hogy a másik felet - a betevőt - megilleti a *kölcsönnyújtás joga*. A szóban levő szerződés a kölcsönzés ellenére sem kölcsönszerződés, hanem sajátos célt szolgáló önálló szerződéstípus, valójában a betétszerződés önállósult változata.

A *takarékbetét* tehát a gyűjtésre jogosult pénzintézetnél takarékbetét-szerződés (Ptk. 533. §) alapján betétkönyv vagy más okirat ellenében elhelyezett pénzösszeg.

A pénzintézet a pénz átvételét *takarékbetétkönyv* vagy *más okirat* átadásával igazolja. Ilyen más okirat lehet valamely betétgyűjtő szervezet (pl. takarékszövetkezet, kölcsönös segítő takarékpénztár) által kiállított okirat, illetőleg átadott bélyeg.

A takarékbetétkönyvbe betétet elhelyezni a betétkönyv bemutatásával a kiállító pénztárnál lehet.

Ha a takarékbetétkönyv vagy más okirat *elvész* vagy *megsemmisül*, az okiratok megsemmisülésére vonatkozó *általános szabályok* az irányadók [105/1952. (XII. 28.) MT r. 40-45. §]. Az elveszést vagy megsemmisülést a kiállító helyen *azonnal be kell jelenteni*. *Bemutatóra szóló* okirat esetében a betétes az okirathoz fűződő jogait *közjegyzői megsemmisítési eljárás útján* érvényesítheti. Az eljárás megindítását haladéktalanul, de legkésőbb a bejelentéstől számított három napon belül igazolni kell a kiállítóhelyen. *Fenntartásos* okirat megsemmisítéséről - a betétes bejelentése alapján - a kiállítóhelyen kifüggesztett hirdetmény útján a pénzintézet gondoskodik.

Ha a felek között sem takarékbetétkönyv kiállítására, sem pedig más okmány, így takaréklevel vagy takarékbélyeg átadására nem kerül sor, hanem a felek csak a szerződést foglalják írásba külön okmány kiállításával, a felek által kötött megállapodás nem tekinthető takarékbetét-szerződésnek (LB Gf. I. 33055/1994. - BH 1977/7. sz. 356.).

A takarékbetét-szerződés alanyai

2. A takarékbetét-szerződés alanyai: a *pénzintézet* és a *betevő*.

A takarékpénztári betétgyűjtés terén kiemelkedő szerepet tölt be az *Országos Takarékpénztár* (OTP), amelynek elsődrendű feladata a lakossági készpénz-megtakarítások összegyűjtése. Betétgyűjtő funkciót azonban nemcsak az OTP láthat el, hanem minden olyan szerv, amelyet jogszabály takarékbetétek gyűjtésére feljogosít.

A lakosság pénzügyi műveleteit ellátó pénzügyi rendszerbe tartozik a *takarékszövetkezet*, amely az állampolgárok önkéntes személyi és vagyoni társulása abból a célból, hogy a *lakosság pénzügyi megtakarításait* - saját önálló szervezete útján - *összegyűjtse* és a tagok hitelszükségletét a kölcsönös segítés elve alapján közvetlenül kielégíthesse.

Hasonló szervezetek a *kölcsönös segítő takarékpénztárak* (KST) is, amelyeknek - mint a munkavállalók saját helyi szervezeteinek - célja annak elősegítése, hogy a tagok a *megtakarításaikat* - saját szervezetük útján - rendszeresen *összegyűjthessék*, és megtakarításaikból a KST a kölcsönös segítés elve alapján a tagoknak rövid lejáratú kölcsönöket nyújthasson.

Takarékbetétet az elfogadásra felhatalmazott pénzintézetnél a rendelkezési jog fenntartásával (névre szólóan vagy egyéb megkötéssel) minden természetes személy elhelyezhet. Takarékbetét-szerződésben az elhelyezőtől különböző, de takarékbetét elhelyezésre jogosult kedvezményezett is megjelölhető.

A pénzintézet számára törvény előírhatja, hogy a betét feletti rendelkezési jogosultságtól függetlenül köteles az ügyfél személyazonosságát igazolni [ezt a rendelkezést az 1994. évi XXIV. tv. 8. §-ának (5) bekezdése iktatta a takarékbetétről szóló 1989. évi 2. tvr. 1. §-ába (3) bekezdésként]. (A bekezdés hatályos szövege itt található)

A takarékbetét

3. Takarékbetétet az OTP fiókjaiban, a postahivatalokban, a takarékszövetkezetekben, s általában a takarékbetétek gyűjtésére jogosult pénzintézeteknél (a továbbiakban: pénzintézet) lehet elhelyezni. Takarékbetétet - bármilyen összegben - el lehet helyezni: *lekötési idő meghatározása nélkül (látra szólóan) és előre meghatározott lekötési időre (lekötéssel)*.

Takarékbetét: a hitelintézetnél takarékbetét-szerződés (Ptk. 533. §) alapján takarékbetétkönyv vagy más okirat ellenében elhelyezett pénzösszeg.

Takarékbetétet *kizárólag névre szólóan* lehet elhelyezni.

A *hitelintézet* a betétest és kedvezményezett megnevezése estén az utóbbit is köteles a *pénzmosás megelőzéséről és megakadályozásáról* szóló 1994. évi XXIV. törvény és az annak végrehajtásáról szóló kormányrendelet szerint *azonosítani*, és az *azonosítás adatait* a takarékbetét, illetve takarékbetét-szerződés megszűnését követő legalább tíz évig megőrizni. *Azonosítás hiányában* a hitelintézet a takarékbetétet, illetve a kedvezményezett megjelölését nem fogadhatja el.

A *hitelintézet* az okiraton *köteles feltüntetni* a betétes, illetve a kedvezményezett családi és utónévét, születési helyét és idejét.

A pénzmosás megelőzése érdekében a *hitelintézet* 2002. június 30. napját követően köteles a kétmillió forintot elérő vagy meghaladó összegű takarékbetétek névre szólóvá történő átalakításával egyidejűleg a betétes, illetőleg a kedvezményezett adatait a pénzmosás megelőzéséről és megakadályozásáról szóló 1994. évi XXIV. törvény alapján megküldeni az ORFK-nak. (Ez és az ezt megelőző két bekezdés hatályos szövege itt található)

A *bemutatóra szólóan, fenntartás nélkül elhelyezett* takarékbetét feletti rendelkezésre az jogosult, aki az *okiratot először mutatja be* a kibocsátó hitelintézetnek és akinek az azonosítását a hitelintézet elvégezte. Az ilyen takarékbetétet a hitelintézet *köteles* a betétes első azonosításának időpontjában a betétes nevére szólóvá átalakítani.

A *nem névre szólóan, a rendelkezési jog fenntartásával* elhelyezett takarékbetét feletti rendelkezésre az jogosult, aki az *okiratot először mutatja be* a kibocsátó pénzintézetnek, betétes által a takarékbetét-szerződésben meghatározott feltételeit teljesítette (közölte), és akinek az azonosítását a hitelintézet elvégezte. Az ilyen takarékbetétet is köteles a hitelintézet a betétes első azonosításának időpontjában a betétes javára szólóan átalakítani.

A *jeligére szólóan* elhelyezett takarékbetét a tulajdonjog hitelt érdemlő igazolása mellett is *átalakítható*, ha a betétes a feltétel közlésére nem képes. A *feltétel teljesítése (közlése)* nem szükséges öröklés, jogerős bírósági határozat alapján történő átalakítás esetén, továbbá a takarékbetét végrehajtás alá vonása esetén történő kifizetéskor.

A *hitelintézet* köteles a terrorizmus elleni küzdelemről, a pénzmosás megakadályozásáról szóló rendelkezések szigorításáról, valamint az egyes korlátozó intézkedések elrendeléséről szóló törvény hatálybalépését megelőzően megkötött takarékbetét-szerződések esetén a *betétes, illetőleg a kedvezményezett azonosítását* elvégezni, és az *okiraton* a fentebb említett adatokat feltüntetni.

Nagykorú személy a takarékbetét elhelyezésekor akként is rendelkezhet, hogy *elhalálozása* esetében a takarékbetétet az *általa megjelölt kedvezményezett részére* kell visszafizetni. Ilyen rendelkezés esetében a takarékbetét nem tartozik a takarékbetétes hagyatékához, a kedvezményezett a takarékbetéttel a hagyatéki eljárás lefolytatásától függetlenül is rendelkezhet.

Több személy által együttesen elhelyezett takarékbetét esetében - egybehangzóan meghatározott feltétel vagy korlátozás hiányában - valamennyi betétes egyetemlegesen jogosult a takarékbetét feletti rendelkezésre.

A takarékbetétbe történő befizetést, abból történő kifizetést, valamint a kamat jóváírását az okiraton fel kell tüntetni. Kifizetés csak az okirat egyidejű bemutatása mellett teljesíthető.

A pénzintézet köteles a takarékbetétekre vonatkozó jogszabályokban, valamint az üzletszabályzatában foglalt rendelkezéseket, az általános szerződési feltételeket és a kamatmértékeket a pénztártermekben *kifüggeszteni*.

Kamat vagy nyereség fizetése

4. A pénzintézet a takarékbetét után - az általa közzétett kamatfeltételek és általános szerződési feltételek alapján -

- a szerződésben meghatározott *kamatot* vagy *egyéb hozadékot* (együtt: kamat) fizet, vagy
- *nyereségbetét* esetében - a sorsolás eredményétől függően - *nyereséget* nyújt.

A Magyar Nemzeti Bank elnöke a takarékbetétek *kamatának mértékére* a lekötési idő tartamához igazodó felső határt, illetőleg határokat állapíthat meg.

A nyereség-takarékbetétek *nyereségialapja* számításának módját - az előbb említett felső kamathatárokról figyelemmel - a pénzintézet határozza meg. A számítás módját az általános szerződési feltételekben kell megállapítani.

A pénzintézet a szerződés szerinti *lekötési idő előtt felvett takarékbetét* után - a tényleges elhelyezés idejére - járó kamatnak a kamatfeltételekben meghatározott *hányadát* fizeti ki.

A takarékbetét *kamatozása* - ha a szerződés másként nem rendelkezik - a befizetést követő napon kezdődik és a kifizetést megelőző napon végződik. A takarékbetét után járó kamat - a takarékbetétből történő teljes kifizetés esetét kivéve - minden év december 31. napján esedékes. A fel nem vett kamatot az esedékességkor a takarékbetét összegéhez hozzá kell adni (tőkésítés).

A pénzintézet - meghatározott kivétellel - nem jogosult a takarékbetét után járó kamat mértékének egyoldalú *módosítására*, kivéve, ha ezt a jogát a szerződésben kikötötte.

Az új *kamatmértéket* legalább tizenöt nappal a módosítást megelőzően a napilapok útján és a pénztártermekben kifüggesztett hirdetményben *be kell jelenteni*.

Amennyiben a betétes a pénzintézet által történő módosítást *nem fogadja el*, úgy jogában áll a szerződést *felmondani*. A felmondási idő lejártáig a pénzintézet az eredetileg megállapított kamat fizetésére köteles. A *felmondási idő* - ha a szerződés másképp nem rendelkezik - *harminc nap*.

A pénzintézet jogosult az 1989. február 1. napja előtt megkötött takarékbetét-szerződések esetében a takarékbetét után járó kamat egyoldalú módosítására. A módosítást úgy köteles végrehajtani, hogy az új kamat mértékét a módosítást megelőzően a napilapokban, a rádióban és a televízióban közzéteszi, és a pénztártermekben kifüggesztett hirdetményekben megjelenti. A betétes - ha a kamatmódosítást nem fogadja el - jogosult a szerződést felmondani. A felmondási idő kilencven nap. A felmondási idő lejártáig a pénzintézet a módosítás előtti kamatot köteles megfizetni.

A gépkocsinyereség-betétkönyv volt tulajdonosa alappal követelheti a betétkönyvére kisorsolt gépkocsi sorsoláskori ellenértékét, ha a nyereségről a betétkönyv megszüntetésekor az OTP, illetve a megbízottjaként eljáró Takarékszövetkezet nem tájékoztatta (Szabolcs-Szatmár-Bereg MB I. Pf. 21088/1990. - BH 1991/5. sz. 191.).

A takaréketét visszafizetése

5. A pénzügyintézetet - amint erről már volt szó - *visszafizetési kötelezettség* terheli. A kiállítóhely vagy a tájékoztató tábláján közölt fiók a betétkönyvből a betétes kívánságára *bármikor teljesít visszafizetést*. Teljes kivét esetében a betét összegét és a betétet megillető kamatot - az utóbbit a pénzügyintézet utalványozása alapján - a betétkönyv bevonása ellenében fizetik ki. Az egy évre lekötött takaréketétkönyvben legkisebb betétként a legutolsó tőkésített kamat összegét meg kell hagyni.

A betétek elhelyezésére ösztönző hatása van annak, hogy a takaréketét összegének visszafizetésére és a kamat, továbbá a nyereség kifizetésére vonatkozó követelés *nem évül el*.

A takaréketétek elhelyezésére ösztönzést szolgálja az is, hogy
- a takaréketéteket polgári jogi tartozás kiegyenlítése vagy biztosítása érdekében *lefoglalni*, valamint arra *zálogjogot* szerezni nem lehet (ez a rendelkezés nem terjed ki azonban az ügyleti biztosíték céljára szolgáló takaréketétre; ennél a takaréketétkönyvön a takaréketét tulajdonosának nevével kívül fel kell tüntetni az ügyleti biztosíték-jelleget, és a takaréketét feletti rendelkezés módjait);
- a takaréketét mentes mindennemű adó, valamint az öröklési illeték alól.

A gyakorlatban felmerült az a probléma, hogy *bemutatóra* szóló takaréketétkönyv esetében az OTP felelős-e, ha a betétet harmadik személy bűncselekménye folytán nem jogosult személynek fizeti ki.

Adott esetben a bíróság - még 1976-ban - elutasította az OTP elleni keresetet. Rámutatott arra, hogy az állam helytáll ugyan a takaréketét visszafizetéséért, a jogalkotó azonban harmadik személynek jogellenes magatartása folytán a betétek esetlegesen keletkező kára megtérítését minden feltétel meghatározása nélkül nem kívánta az államra hárítani. Amennyiben harmadik személyek bűncselekmény elkövetése útján jogellenesen jutnak abba a helyzetbe, hogy a betéti összeget felvehetik, a betétek kezelésével megbízott állami szervek pedig a vonatkozó jogszabályok megtartása mellett fizetik ki a betéti összeget, az állam fizetési kötelezettsége nem állapítható meg. A betétek kezelésére és elhelyezésére vonatkozó jogszabályok lehetőséget biztosítanak arra, hogy a betétes - választása szerint - feltételekhez kösse a betéti összeg kifizetését (fenntartásos betét). Ha a betétes ilyen feltételeket nem szab, és bemutatóra szóló takaréketétkönyvben helyezi el a betéti összeget, harmadik személyek jogellenes magatartása folytán keletkező kárát a betévőnek kell viselnie (LB Pf. V. 20695/1976.).

Közjegyző által - jogszabályban előírt eljárásban - megsemmisített takaréketét esetén az államnak a betétösszeg visszafizetéséért fennálló - jogszabályon alapuló - kötelezettsége nem állapítható meg (LB Gfv. I. 30195/1999. - BH 2000/7. sz. 307.).

A takaréketétek titkossága

6. Azok a nagy társadalmi és gazdasági érdekek, amelyek a takarékoság fokozásához, a takaréketét-állomány növeléséhez, a közérdekű célok megvalósításához rendelkezésre álló anyagi alap megerősítéséhez, illetőleg folyamatos biztosításához fűződnek, szükségessé teszik a hatóságok ösztönzést a pénzeszközöknek takaréketétként való elhelyezésére. Ennek egyik eszköze a takaréketétek *titkossága*.

A takaréketétről szóló 1989. évi 2. tvr. 6-9. §-a általános szabályként mondja ki, hogy a *takaréketét titkos*; adatairól (pl. a takaréketétes nevével, a takaréketét összegéről) a *takaréketétesnek vagy törvényes képviselőjének hozzájárulása nélkül más részére nem szabad felvilágosítást adni*. Annak tudata, hogy mások nem szerezhetnek tudomást a takaréketét léteiről és összegéről, illetőleg ezek csak annyiban válhatnak mások által ismertté, amennyiben ezt maga a takaréketétes, illetőleg törvényes képviselője megengedi, nagymértékben vonzóvá teszi a megtakarított pénzeszközöknek takaréketétként való elhelyezését.

Meg kell jegyezni, hogy vannak esetek, amikor a tájékoztatás hiánya nagymértékben nehezíti a bírósági eljárást, gátolja a valóságos tényállás felderítését, akadályozza a valóban megalapozott, igazságos döntés hozatalát, s nemegyszer elősegítője valótlan előadásoknak, hamis vallomások tételének.

A bírósági gyakorlat a rendelkezésre álló eszközökkel igyekszik elhárítani a takaréketét titkosságából, illetőleg a titkosság alóli felmentés megtagadásából eredő méltánytalanságokat. Nemegyszer előfordul (pl. a házastársi közös vagyont megosztása iránti perekben), hogy valamelyik fél határozottan állítja: nincs takaréketétkönyve, ugyanakkor a titkosság alóli felmentés megadása elől mereven elzárkózik. A bírósági gyakorlat szerint ilyen esetekben - Pp. 206. §-ának (2) bekezdése alapján - nincs akadálya annak, hogy a bíróság a peres fél említett magatartására tekintettel - a bizonyítékok mérlegelésével - a másik peres félnek a takaréketét léteiről, illetőleg az azon levő összeggel kapcsolatos tényállásait valószínűsítve fogadja el.

A takaréketétek *titkosságától független* kérdés az, hogy a *bíróság* a határozatával a fenntartással elhelyezett takaréketétre nézve is megállapíthatja-e, hogy az egészben vagy részben *mást illet meg*. Nincs akadálya annak, hogy vita esetében a bíróság döntsön a takaréketétben elhelyezett pénzeszköz elhelyezéskori tulajdona kérdésében, és ezzel összefüggésben arról is, hogy a betévőnek a pénzügyintézet szemből a takaréketét-szerződés alapján a betét és kamatai visszafizetése iránti követelése - egészben vagy részben - kit illet meg.

A törvény tiltja a joggal való visszaélést. Joggal való visszaélésnek minősül a jog gyakorlása, ha az a jog társadalmi rendeltetésével össze nem férő célra irányul, különösen ha - egyebek mellett - a személyek jogainak és törvényes érdekeinek csorbítására vagy illetéktelen előnyök szerzésére vezetne. Ha a joggal való visszaélés jogszabály által megkívánt nyilatkozat megtagadásában áll, és ez a magatartás nyomós közérdeket vagy különös méltánylást érdemlő magánérdeket sért, a bíróság a fél jognyilatkozatát ítéletével pótolhatja, feltéve, hogy az érdeksérelem másképpen nem hárítható el [5. § (1)-(3) bek.]. Ezek a rendelkezések adott esetben lehetőséget adhatnak arra, hogy - megfélemlítő tényállás esetében - bírósági ítélet a pénzügyintézetet az ítéletben meghatározott személy részére történő kifizetésre kötelezze.

A probléma még ma sem tekinthető teljesen tisztázottnak. A Legfelsőbb Bíróság az egyik határozatában a takaréketétek titkosságát védő szigorú álláspontra helyezkedett. Abból indult ki, hogy a fenntartással elhelyezett takaréketét - a hatályos rendelkezések szerint - csakis a takaréketétes aláírására fizethető vissza. Ezért - eltérő rendelkezések hiányában - nincs lehetőség arra, hogy a bíróság a fenntartással elhelyezett betét összegének felvételére a takaréketéti szerződéstől eltérően más személyt jogosítsa fel (P. törv. 20791/1979.).

Ptk. 534. §

Jegyzet: A Ptk. 534. §-t az 1993. évi CXII. törvény 43. § (7) bekezdése hatályon kívül helyezte. Hatálytalan: 1993. XII. 31-től.

Ptk. 535. § (1) A takaréketét-szerződés részletes szabályait külön jogszabály tartalmazza.

(2) A magánszemélyek által bankszámlaszerződés keretében elhelyezett pénzeszközökre a takaréketét-szerződés szabályait kell megfelelően alkalmazni.

(3) A magánszemélyek - ideértve ezek jogi személyiséggel nem rendelkező társaságait is - külön jogszabály alapján szerződésalkötési kötelezettség alá tartozó bankszámlaszerződéseire az 533. § (4) bekezdésében foglaltakat és a bankszámlaszerződés szabályait kell alkalmazni.

Jegyzet: Lásd a többször módosított 1989. évi 2. törvényerejű rendeletet a takaréketétről.

Lásd a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvének a külgazdasági kapcsolatokra történő alkalmazásáról szóló 1978. évi 8. törvényerejű rendelet 38. §-át.

A Ptk. 535. § (3) bekezdését az 1987. évi 14. törvényerejű rendelet 3. §-a iktatta be a törvénybe. Hatályos: 1988. I. 1-jétől.

A takaréketét-szerződés szabályai

1. A takaréketét-szerződésre vonatkozó *alapvető* rendelkezéseket a Ptk. 533. és 535. §-a tartalmazza. A *részletes* rendelkezések pedig külön jogszabályokban, így a módosított 1989. évi 2. tvr.-ben találhatók.

A takaréketét-szerződés szabályainak alkalmazása magánszemélyek bankszámlaszerződéseire

2. Korábban már volt szó arról, hogy *bankszámlaszerződést magánszemélyek is köthetnek*. Az ilyen szerződésben a pénztintézet arra kötelezi magát, hogy a bankszámlán elhelyezett pénzeszközöket kezeli és nyilvántartja, megbízásokat teljesít, és a számlatulajdonost a számla javára és terhére írt összegekről, valamint a számla összegéről értesíti.

A pénztintézetnek ezekben a szerződésekben tehát magánszemély a szerződő partnere. A pénzeszközöknek magánszemély által bankszámlaszerződés keretében történő elhelyezése közel áll pénzeszközöknek takaréketétben történő elhelyezéséhez. Ezért rendelkezik a törvény akként, hogy a magánszemélyek által bankszámlaszerződés keretében elhelyezett pénzeszközökre a *takaréketét-szerződés szabályait kell megfelelően alkalmazni*.

E rendelkezés alkalmazása szempontjából a magánszeméllyel egy tekintet alá esik a *külföldi bank* vagy *más külföldi jogi személy* is (1978. évi 8. tvr. 38. §).

Rendelkezik a törvény arra az esetre, amikor a *magánszemélyeket*, valamint ezek *jogi személyiséggel nem rendelkező társaságait* külön jogszabály *bankszámlaszerződések kötésére kötelezi*. Ezekre a szerződésekre a *bankszámlaszerződés szabályait* és az 533. § (4) bekezdésében foglaltakat kell alkalmazni. Ez utóbbiakból következően tehát a bankszámlán elhelyezett összeg visszafizetésére és a kamatra vonatkozó követelés *nem évül el*.

Magyar Nemzeti Bank

Nagy jelentőségére tekintettel a bank- és hitelviszonyok körében meg kell említeni a *Magyar Nemzeti Bankról szóló - többször módosított - 2001. évi LVIII. törvényt*. Rendelkezései közül - polgári joggal való összefüggésükre is tekintettel - az alábbiak említhetők meg:

- a Magyar Nemzeti Bank (MNB) a Magyar Köztársaság *központi bankja*; az MNB, valamint döntéshozó szerveinek tagjai e törvényben foglalt feladataik végrehajtása és kötelességeik teljesítése során *függetlenek*, nem kérhetnek, nem fogadhatnak el utasításokat a Kormánytól vagy bármilyen más szervtől (1. §);

- az MNB kamatként *jegybanki alapkamatot* állapít meg, amelynek mértékét a Magyar Közlönyben közzéteszi (12. §);

- az MNB alkalmazottai és felügyelő-bizottsági tagjai kötelesek a feladatkörük ellátása során tudomásukra jutott *államtitkot, banktitkot, értékpapírtitkot és üzleti titkot* megőrizni, amely kötelezettség a megbízás megszűnését követően is fennmarad; a banktitok, az értékpapírtitok és az üzleti titok fogalmára, és azok megtartásának kötelezettségére az ezt szabályozó törvények rendelkezései az irányadók (54. §);

- az MNB-t jegybanki feladatának ellátásával összefüggésben keletkező követelése alapján belföldi adósának bármilyen címen birtokába jutott vagyona felett *törvényes zálogjog* illeti meg; az MNB követelését törvényes zálogjoga alapján a zálogtárgyakból *bíróági eljárás nélkül, a legalkalmasabbnak talált módon* elégítheti ki; a rendelkezéseket értelemszerűen alkalmazni kell az MNB rendelkezésére bocsátott óvadékból történő kielégítésre is [62. § (1) bek.];

- jegybanki feladatai ellátásával összefüggésben az MNB javára szolgáló *zálogjog* és *óvadék* esetében a csődeljárásról, a felszámolási eljárásról és a végelszámolásról szóló 1991. évi XLIX. törvény ilyen biztosítékok közvetlen érvényesíthetőségének korlátozására vonatkozó rendelkezéseit nem kell alkalmazni [62. § (2) bek.];

- az MNB ellen *bíróági eljárás* belföldön csak székhelyén indítható. Ez nem vonatkozik a munkaviszonyból eredő perekre (63. §).

XLV. fejezet

A BIZTOSÍTÁS

1. Közös szabályok

Ptk. 536. § (1) Biztosítási szerződés alapján a biztosító meghatározott jövőbeni esemény (biztosítási esemény) bekövetkeztétől függően bizonyos összegnek megfizetésére vagy más szolgáltatás teljesítésére, a biztosított, illetőleg a másik szerződő fél pedig díj fizetésére kötelezi magát.

(2) A biztosítási esemény lehet különösen:

a) a szerződésben megállapított károsító esemény;

b) halál bekövetkezése, meghatározott életkor elérése;

c) testi sérülést, rokkantságot vagy halált okozó baleset.

Ptké. I. 67. § A biztosítási szerződésben kiköthető, hogy ha biztosítási esemény a szabályzatban meghatározott okból és ott megállapított időn belül következik be, a biztosító csak a befizetett díjnak a szabályzatban meghatározott részét köteles kifizetni. A szabályzat hat hónapnál hosszabb időt nem állapíthat meg.

Ptké. I. 68. § (1)

(2) A biztosított (szerződő fél) követelheti, hogy a biztosító a szabályzatot bocsássa a rendelkezésére.

Ptké. I. 69. § (1) A biztosított (szerződő fél) nyilatkozata a biztosítóval szemben akkor hatályos, ha az a biztosító valamely szervezeti egységének (fiók, igazgatóság, főigazgatóság) jut tudomására. Ez a rendelkezés nem érinti a biztosítási ajánlatnak, illetőleg a biztosítási díjnak a biztosító képviselője részére történt átadásához fűződő joghatályt.

(2) Az (1) bekezdésben foglalt rendelkezést kell alkalmazni a biztosító tudásszerzésének joghatályára is.

Jegyzet: Lásd a biztosítóintézetekről és a biztosítási tevékenységről szóló - módosított - 1995. évi XCVI. törvényt, amelynek 1. § (2) bekezdése az Európai Unióhoz történő csatlakozásról szóló nemzetközi szerződést kihirdető törvény hatálybalépésének napján lép hatályba; a törvényt legutóbb a 2003. évi XXXIX. törvény módosította; a biztosítókról és a biztosítási tevékenységről szóló 2003. évi LX. törvényt, amely - 233. § (2) bekezdése kivételével - az Európai Unióhoz történő csatlakozásról szóló nemzetközi szerződést kihirdető törvény hatálybalépésének napján lép hatályba azzal, hogy rendelkezései a folyamatban lévő ügyekben akkor alkalmazandók, ha azok az ügyfélre, a biztosítóra, a biztosítási rendszer egyéb résztvevőire nézve kedvezőbb szabályt tartalmaznak; a biztosítóintézetek belső adatszolgáltatásának rendjéről és tartalmáról szóló, többször módosított, 56/2001. (XII. 30.) PM rendeletet; a biztosítási alkszi, a többes biztosítási ügynöki és a biztosító szaktanácsadói felelősségbiztosítási szerződés minimális tartalmi követelményeiről szóló 3/2001. (I. 17.) Korm. rendeletet; a Magyar Export hitel Biztosító Részvénytársaság által vállalható biztosítások tárgyáról, valamint a központi költségvetés terhére a Kormány készfizető kezessége mellett vállalható nem piacképes kockázatu biztosítások feltételeiről és a biztosítási eseményekről szóló 84/1998. (V. 6.) Korm. rendeletet [módosította a 38/2001. (III. 5.) Korm. rendelet]; a gépjármű üzemeltetőjének kötelező felelősségbiztosításáról szóló 171/2000. (X. 13.) Korm. rendeletet; az Önkéntes Kölcsönös Biztosító Pénztárakról szóló - módosított - 1993. évi XCVI. törvényt. (A Jegyzet hatályos szövege itt található)

A Ptké. I. 68. § (1) bekezdését az 1995. évi XCVI. törvény 175. § b) pontja hatályon kívül helyezte.

A biztosítás általában

1. A károk - bármilyen intézkedések is történnek azok elhárítása érdekében - elkerülhetetlenek. Nemcsak egyéni, hanem társadalmi érdek is az, hogy a kár következményei a károsultat a lehetőséghez képest minél kevésbé terheljék. A kár egyes esetekben a károsultat teljesen tönkretelheti, létét veszélyeztetheti, de még a kisebb károk is zavart idéznek elő a károsultak életvitelében. E veszélyek és zavarok elhárítását, illetőleg csökkentését szolgálja a biztosítás intézménye. Emberi cselekvések, magatartások, károk kockázatával járnak, s e kockázatok veszélyét, az eseményeknek a károsultra rendkívül terhes alakulását hivatott elhárítani a biztosítás sajátos módon: a károknak - a biztosító közbeiktató szervező tevékenysége útján - a társadalom meghatározott tagjai közötti elosztásával.

a) A biztosítás jogintézményének alap gondolata a *társadalom meghatározott tagjainak közös kockázatviselése, a kárvetkezmények megosztása*, illetőleg meghatározott események bekövetkezésekor *meghatározott szolgáltatás nyújtása*. A biztosítónak az üzletvitelét a közérdek szem előtt tartásával kell megszerveznie, s a kötelezettségei teljesítéséhez biztos fedezettel kell rendelkeznie. Közérdekű funkciójával áll összhangban a biztosításra vonatkozó szabályozás általában imperatív jellege.

b) A biztosítás rendkívül *fontos szerepet* tölt be a magánszemélyek életében és a gazdasági életben egyaránt. A *magánszemélyek* vonatkozásában elhárítja egyes előre nem látható, de bekövetkező eseményeknek az egyén anyagi helyzetére gyakorolt káros hatását, de gondoskodni képes a magánszemélyek életvitele során meghatározott alkalmakkor felmerülő anyagi szükségletek kielégítéséről is. Nem kis mértékben tehát *nyugalmat és biztonságot* ad.

A *gazdasági életben* számos területen nyújt segítséget mindazokban az esetekben, amelyekben a gazdasági szervezet a saját erejéből nem képes a gazdálkodását veszélyeztető kárt elhárítani vagy legalábbis kellő mértékben csökkenteni. A biztosítási díj fizetésével a kockázat áttelelhető, a biztosítási díj pedig tervezhető, sőt (pl. termelési költségként) át is hárítható. Mindez alkalmas arra, hogy a termelési folyamatot nyugodtá és egyenletessé tegye. A biztosítás a biztosítási díjból képezett biztosítási alap terhére történő kármegtérítéssel megteremti az újratermelés folyamatosságát a kárt szenvedett gazdaságokban.

c) Sokfajta olyan szükséglet van, amelynek kielégítése terén a biztosítás fontos szerepet tölthet be. Ezek nagyon szaporodnak, újabb és újabb szükségletek merülnek fel, amelyekkel kapcsolatban a biztosításnak jelentős feladata van. A tudományos-technikai forradalom kibontakozásának korszakában minden téren lényeges változások álltak be, ami a kockázatok növekedésével, s ezzel kapcsolatban a biztosítás által nyújtott védelem iránti keresletnek is a megnövekedésével járt együtt. Az anyagi javak egyre nagyobb tömegben halmozódnak fel, egyre gyarapodik a nemzeti vagyon.

A biztosítással szemben ezért általában az az igény támasztható, hogy kövesse *nyomon a társadalmi-gazdasági fejlődést*, alkalmazkodjék a *gyakorlat követelményeihez*, kutassa az *új biztosítások lehetőségeit*, és ahol *új kockázat* jelentkezik, ott lépjen közbe a kockázat elvállalása érdekében. Mindebből az is következik, hogy a biztosításpolitikának összhangban kell állnia az általános társadalom- és gazdaságpolitikával, s szervesen be kell illeszkednie a társadalmi és gazdasági életbe.

d) A biztosítás a feladatát úgy tölti be, hogy mindazoktól, akiket hasonló veszély fenyeget, és a biztosítást igénybe veszik, a biztosító a megfelelő kalkuláció útján kiszámított *biztosítási díjakat* beszedi, s az így befolyt összegből fizeti ki az egyes biztosítási események bekövetkezése alkalmával esedékes biztosítási összegeket. Tehát a hasonló veszélynek kitett - de egymással jogviszonyban nem álló - magánszemélyek vagy szervezetek adják össze azt a pénzüsséget, amelyből a minden biztosítottal külön-külön jogviszonyban álló biztosító a fizetéseit teljesíti. Valamely gépkocsiban keletkezett vagy általa okozott kár pl. azért téríthető meg a biztosító által, mert a biztosított gépkocsik tömege nem károsodott, illetőleg nem okozott másnak kárt.

A biztosító csak olyan *kockázatokat* fedezhet, amelyeknek a terheit a díjbevételeiből fedezni tudja. A biztosító - bár társadalmi-gazdasági szempontból rendkívül hasznos funkciót tölt be - nem ingyenesen szolgáltató „jóléti” intézmény, hanem önálló elszámolás alapján működő és a pénzintézetek közé sorolható olyan szervezet, amely pontos valószínűségszámítások alapján felméri a helyzetet, s csak akkor vállal kockázatot, ha ez számára - a várhatóan bekövetkező biztosítási események, a biztosítások száma és a biztosítottaktól befolyó biztosítási díj számbavételével - kifizetődő.

e) A biztosítás *jelentősége* ennek ellenére igen nagy, mert megszervezi az azonos kárveszélynek kitett vagy szükségbe jutott személyek tömegeinek közös kárviselését, és a biztosítási események bekövetkeztekor nyújtott szolgáltatással könnyíti a biztosítottak helyzetén. Ez pedig számos egyéb vonatkozásban is érezteti jótékony hatását, így - egyebek mellett - elősegíti a szükségletek kielégítése terén a zavarok enyhítését, továbbá bizonyos fokig takarékosagra, előrelátásra, tervezésre nevel, s általában nagyobb biztonságot nyújt a magánszemélyek és szervezeteik számára. Ez egyben a biztosítottak érdekeinek intézményes védelmét is jelenti. A biztosítás - a funkcióiból folyóan - része a pénzügyi rendszernek.

A biztosítás további jellemzője, hogy a biztosítottnak *állandó jellegű díjfizetési kötelezettsége* áll fenn, s lehetséges, hogy a biztosító sohasem fizet (mert nem következik be a biztosítási esemény), illetőleg csak akkor, ha a biztosítási esemény bekövetkezik.

f) A fentiekből folyik, hogy a biztosítás mindig valamely *jövőbeli esemény* bekövetkeztékor beálló szükséglet fedezéséről gondoskodik, a biztosított szolgáltatása (a biztosítási díj fizetése) tehát megelőzi a biztosító szolgáltatását. A biztosítási esemény bekövetkezésére, illetőleg legalábbis a bekövetkezés időpontjára nem lehet biztosan számítani, itt a véletlennek van jelentős szerepe. A biztosításnál szerepet játszó véletlent korlátok közé szorítja a matematikai és statisztikai eszközökkel meghatározott valószínűségi hányados, nemkülönben a nagy számok törvényének érvényesülése. Kockázat vállalása nélkül nincs társadalmi-gazdasági fejlődés, s kockázat nélkül nincs biztosítás sem.

A biztosító valójában folyamatosan szolgált: készen áll a szolgáltatásra, folyamatosan viseli a helytállási kötelezettsége beállításának kockázatát. Természetesen a biztosítás közérdekű funkciójának betöltése szempontjából fontos, hogy a matematikai, statisztikai törvényeken alapuló kalkuláció útján kiszámított díj, illetőleg az ennek fizetésével járó - a biztosítottra nehezedő - teher arányban álljon a biztosító által vállalt kockázattal.

A biztosítással kapcsolatban felmerült a gyakorlatban a biztosító együttműködésének kérdése is. Az egyik perben a *Legfelsőbb Bíróság* megállapította, hogy a biztosítóra fokozott és minőségileg más együttműködési kötelezettség hárul, ha a biztosított érték nem valamely vagyontárgy, hanem az emberi egészség. Ha a biztosító egészségügyi segítségnyújtás sürgős szüksége esetén felmerülő szolgáltatás biztosítására vállalt kötelezettséget, az a biztosítási esemény megvalósulásával nyomban és haladéktalanul esedékessé válik, következésképpen a biztosító szolgáltatása hamarabb válhat esedékessé, mint ahogy a biztosító mentesülésére alapot adó körülmények maradéktalanul ismertté válnak. Ilyen ok miatt azonban a biztosító nem halaszthatja az esedékessé vált szolgáltatását későbbi időpontra. (LB Pf. VIII. 24777/1999. - BH 2001/7. sz. 318.).

A biztosítóval szerződő félnek a mechanikai védelem kérdéseivel összefüggő tájékoztatási kötelezettsége nem vizsgálható a biztosító ugyanerre vonatkozó tájékoztatási kötelezettségétől elszigetelten. A *Ptk. 205. § (4) bekezdése* ugyanis előírja, hogy a felek a szerződés megkötésénél együttműködni kötelesek, figyelemmel kell lenniük egymás jogos érdekeire, és a szerződéskötést megelőzően is tájékoztatniuk kell egymást a megkötendő szerződést érintő minden lényeges körülményről (LB Pfv. VIII. 20301/2000. 411.).

g) A biztosítás rendszere az idők folyamán változott. A felosztó-kirovó módszeren alapuló kárfelosztás kezdetleges rendszerét a *kockázatfelosztás rendszere* váltotta fel mint a modern biztosítás formája. Ennél már nagy szerepet játszik a tudományos megalapozottság. A biztosító előre felméri a kockázatot, a biztosítási díjat a vállalt kockázat arányában állapítja meg, s ennek megfizetése ellenében átvállalja a kockázatot. Hazánkban ez a rendszer az uralkodó.

Nem minden kockázatot lehet biztosítással fedezni. Külön problémát jelentenek az ún. *nagykárok*, amelyekkel kapcsolatos kockázat egy-egy ország területén már nem mérhető fel, hanem esetleg kontinentális vagy világméretűekben. Ilyen esetekben a biztosítók az ilyen rendkívüli eseményekkel járó kockázatot csak úgy tudják vállalni, ha azt nemzetközi viszontbiztosítással egymás között „elporlasztják”.

A *nemzetközi biztosítás* egyre nagyobb jelentőségre tesz szert, egyre sokrétűbbé és szerteágazóbbá válik. E körben különösen nagy jelentőségű az export- és importárúk szállításával kapcsolatos kockázatok átvállalása, a szállítóeszközök biztosítása, a vételár meghitelezésénél az azzal járó veszély vállalása, hogy a külföldi vevő - akár valamely politikai esemény (államosítás, elkobzás, háború, polgárháború, embargó, bármilyen államhatalmi intézkedés) folyamánként is - az esedékességgel nem tudja a tartozását kiegyenlíteni. Biztosítás tárgya a külkereskedelemmel kapcsolatos számos egyéb kockázat viselése is. A nemzetközi biztosítás körében történik gondoskodás arról is, hogy a biztosító a gyakran igen nagymértékű kockázatok viseléséből eredő károkat ne kényszerüljön egyedül viselni, hanem ezeket - viszontbiztosítás útján - a biztosítási díj megfelelő részének átengedése mellett *ossza meg* külföldi biztosítókkal. A nemzetközi biztosítás területén fontos célkitűzés a *deviza-egyensúlyi helyzet megteremtése*, s általában előtérbe kerül - a közvetlenül vagy közvetve jelentkező - devizális érdekek védelme.

Biztosítási tevékenység

2. Az 1. pontban már szó volt arról, hogy a biztosító valójában *pénzintézet*, illetőleg hogy a biztosítás - a funkcióiból folyóan - része a *pénzügyi rendszernek*.

A biztosítóintézetekről és a biztosító tevékenységéről szóló *1995. évi XCVI. tv. célja* - amelynek érdekében az Országgyűlés a törvényt alkotta - a biztosítottak érdekeinek védelme, az öngondoskodás ösztönzése, a biztosítás és a biztosítóintézetek iránti bizalom növelése, a biztosítás és a biztosítóintézetek nemzetgazdaságban betöltött szerepének erősítése, a magánbiztosítási rendszer működőképességének, megbízhatóságának, a biztosítási szolgáltatások garanciáinak fokozása, a biztosítási tevékenység egységes, a vállalkozás szabadságát, a piaci szereplők versenyképességét és versenyegyenlőségét garantáló szabályozása, a befektethető alapok bővítése, a biztosítási rendszer megbízható működését szolgáló egységes állami biztosításfelügyeleti rendszer továbbfejlesztése, és a biztosítók kármegelőzésben vállalt szerepének elősegítése.

Az 536. §-hoz fűzött „Jegyzet”-ben említett időpontban lép hatályba a biztosítókra és a biztosítási tevékenységről szóló 2003. évi LX. törvény, amelynek célja: a biztosítottak érdekeinek védelme, az öngondoskodás ösztönzése, a biztosítás és a biztosítók iránti bizalom növelése, a biztosítás és a biztosítók nemzetgazdaságban betöltött szerepének erősítése, a biztosítási piac működőképességének, megbízhatóságának, a biztosítási tevékenység garanciáinak erősítése, a biztosítási tevékenység egységes, a vállalkozás szabadságát, a piaci szereplők versenyképességét és versenyegyenlőségét garantáló szabályozása, a biztosítási rendszer megbízható működését szolgáló felügyeleti rendszer továbbfejlesztése a biztosítók kármegelőzésben vállalt szerepének elősegítése érdekében, figyelembe véve az Európai Unió jogszabályainak való megfeleltetés követelményét, illetve azt, hogy a biztosítási piaci szabályozása elveiben, színvonalában és a piaci résztvevőknek nyújtott biztonságában érje el azt a szintet, amelyet az Európai Unió a tagállam szabályozásától megkövetel. (A 2. pont hatályos szövege itt található)

Biztosítási szerződés

3. A biztosítás tehát - amint ez már az elmondottakból is kitűnt - *szerződéssel* történik, melynek célja védelem nyújtása a gazdasági hátrányt okozó veszélyek ellen.

a) A *szerződő felek*: a biztosító és a biztosított vagy más személy. A szerződésben mindkét fél *kötelezettséget* vállal:

- a *biztosító* arra, hogy meghatározott jövőbeli esemény (biztosítási esemény) bekövetkezésétől függően bizonyos összeget megfizet vagy más szolgáltatást teljesít,

- a *biztosított*, illetőleg a *másik szerződő fél* pedig arra, hogy megfizeti a kikötött biztosítási díjat.

A biztosításban *érdekelt személyek*:

- a *biztosító*, aki szolgáltatásra kötelezi magát a biztosítási esemény bekövetkezése esetére;

- a *szerződő fél* (a biztosító ügyfele), aki a biztosítóval megkötö a biztosítási szerződést, és kötelezettséget vállal a biztosítási díj megfizetésére;

- a *biztosított*, akinek javára a biztosító a biztosítási összeget kárbiztosításnál kifizeti (ez rendszerint maga a szerződő fél, de lehet más személy is), illetőleg életbiztosításnál az a személy, akinek az életétől vagy halálától függ a biztosítási összeg fizetése;

- a *kedvezményezett*, akinek javára a biztosító kifizeti a biztosítási összeget, s akinek semmi kötelezettsége nincs, csak joga a biztosítási összeg felvételére.

A biztosító szolgáltatása nem szorítkozik meghatározott pénzösszeg fizetésére. Fennáll ugyanis annak a lehetősége, hogy a biztosító a szerződésben *természetbeni szolgáltatásra* kötelezi magát (pl. ablaküveg-biztosítás).

b) A biztosító a szerződésben meghatározott *jövőbeni esemény* bekövetkezése esetére vállalja a kikötött szolgáltatást. Nem szükséges azonban, hogy a jövőbeni esemény bekövetkezése bizonytalan legyen, hiszen a biztosítási esemény egyes biztosításfajtáknál mindenképpen bekövetkezik (pl. életbiztosításnál a halál vagy a kikötött idő eltelte). Bizonytalansági elem azonban ilyenkor is van: bizonytalan ugyanis a biztosítási esemény (pl. a halál) bekövetkezésének időpontja. Ennek pedig a kockázat szempontjából lényeges szerepe van. Általában az állapítható meg, hogy a biztosítási esemény az a jövőbeni esemény vagy körülmény, amelynek bekövetkeztéhez fűződik a biztosító szolgáltatási kötelezettsége. Vagyonbiztosítás és balesetbiztosítás esetében a biztosítási esemény bekövetkezése bizonytalan, de ha bekövetkezik, a biztosító szolgáltatási kötelezettsége fennáll.

A *biztosítási esemény* a legkülönbözőbb lehet. Ezek közül a tv. - mint alapvetőket - az alábbiakat emeli ki:

ba) a szerződésben megállapított károsító esemény;

bb) halál bekövetkezése, meghatározott életkor elérése;

bc) testi sérülést, rokkantságot vagy halált okozó baleset.

Különösen a *ba)* pontban említett biztosításfajták lehetnek igen változatosak, hiszen a biztosításra alkalmas károsító események rendkívül sokfélék (tűzkár, jégkár, vízkár, robbanás, gépjárműkár, viharok, esőzés által okozott kár, legeltetés során állatban bekövetkezett kár, exporthitel-biztosítás esetén a külföldi adós fizetéseképtelensége stb.). Az ilyen biztosítások valamennyien az ún. *vagyonbiztosítás* körébe tartoznak, mert mindegyik esetben vagyonban bekövetkező kárról van szó.

A biztosítási szerződés nemegyszer különböztet aszerint, hogy a biztosító a *menyiségi* vagy a *minőségi* károkért vagy pedig *mindkettőért* vállalja a kockázatot. Ez különösen a mezőgazdasági növénybiztosításnál fordul elő (pl. a jégkárbiztosításnál).

A szerződésben megállapított károsító esemény úgy is szerepet játszhat, hogy annak bekövetkeztekor a biztosító bizonyos mértékben *mentesíti* a biztosítottat a harmadik személlyel szemben fennálló *felelőssége alól* (felelősségbiztosítás mint a vagyonbiztosítás különös változata).

c) A biztosítás általában *önkéntes*, a féltől függ, hogy a megszabott feltételek mellett hajlandó-e a biztosítóval szerződést kötni. Vannak azonban olyan területek, amelyeken a biztosítás - a károsultak érdekében - *kötelező* (pl. gépjárművek kötelező felelősségbiztosítása, vadászok kötelező felelősségbiztosítása).

d) A biztosított, illetőleg a szerződő fél kötelezettsége a szerződésben meghatározott *biztosítási díj* megfizetése. A díj *mértékének megállapításánál* fontos tényező a biztosított vagyontárgyak értékének ismerete, a kockázat súlyossága, a felmerülő költségek nagysága, valamint a megfelelő tartalékképzés lehetővé tétele. A *díjkalkulációnál* a biztosító a múlt adataira támaszkodik, de ugyanakkor a statisztikai mérések eredményeinek számbavételével a jövőbe tekint. A múlt adatai alapján állapítja meg a kárányokat, ezek „idősorát”, a kárelőfordulások gyakoriságának és az értékeknek a kombinációját. Elemző feldolgozások, kiértékelések alapján határozza meg a középértéket (átlagot), továbbá a „szóródásokat” (diszperziókat), valamint a véletlenszerű ingadozástól megtisztított irányzatot (trendet). A díjkalkulációnál nem hagyhatók figyelmen kívül a bizonytalansági tényezők (hibatényezők) sem, amelyek biztonsági pótlék kalkulálását teszik indokolttá.

Biztosítási díjon általában a *teljes díjat* kell érteni, amely - mint bruttódíj - a nettódíjon kívül felöleli a kezelési költségeket és az egyéb tényezőket is (a bruttódíjat „tel-quel” díjnak is nevezik).

A biztosítási díj megállapításánál tehát *körültekintő eljárásra* van szükség, mert enélkül nem lehet megfelelően gondoskodni a biztosítási alappal való gazdálkodás *pénzügyi stabilitásáról*. Emellett fontos kíváncsi az is, hogy a biztosító csak a *valóban szükséges mértékű díjat* kösse ki a szerződésben, mert ez a biztosítóval szemben joggal támasztható morális követelmény.

A biztosító a díjakból *díjtartalékot* képez. Ez nyújt biztosítékot arra, hogy a biztosító mindenkor eleget tud tenni a szerződésben vállalt kötelezettségeinek. A díjtartalék gazdasági rendeltetése tehát nem a biztosító esetleges veszteségeinek fedezése. A díjtartalék nagy jelentőségéből következik, hogy a biztonságáról feltétlenül gondoskodni kell. A díjtartalék meghatározása gondos kalkuláció alapján történik, amelynél a „nagy számok törvényének” van fontos szerepe.

e) A biztosítási szerződésekre is irányadó az a szabály, hogy a felek szabadon állapíthatják meg a szerződés *tartalmát*. A biztosító azonban - minthogy tömegesen köt szerződéseket - *biztosítási szabályzatokat* ad ki, amelyek - legalábbis részben - meghatározzák a biztosítási szerződések tartalmát, s amelyek hosszú idő tapasztalatainak eredményeit foglalják össze. A biztosítási szabályzatok tartalmazzák azokat a feltételeket, amelyeket eltérő szerződéses kikötés hiányában a biztosítási szerződésekre alkalmazni kell.

A biztosítási szabályzatok jelentősége tehát rendkívül nagy, s ezért gondoskodni kell arról, hogy a biztosító üzleti érdekei a biztosítottak jogos érdekeit ne veszélyeztessék, tehát a biztosítás jogintézménye valóban betölthesse azt a fontos célját, amelyek szolgáltatára egyáltalán létrehozták.

A biztosítási szabályzatok a felek jogviszonyát mélyen érintő rendelkezéseket tartalmaznak, fontos érdek fűződik tehát ahhoz, hogy azokat a biztosítóval szerződő fél ismerje.

f) *Kiegészítő biztosítási szerződés* kötése kerülhet sor a biztosítás tárgyának változásával kapcsolatban, de különösen olyankor, amikor a felek a biztosítási események körét kívánják kiterjeszteni. Kiegészítő biztosítás tehát járulékos természetű: mindig egy már fennálló biztosítási szerződéshez (az ún. alapt biztosítási szerződéshez) kapcsolódik, s annak jogi sorsát osztja.

g) A gyakorlatban nemegyszer keletkezik a felek között vita a biztosítási szerződés tartalmának *értelmezésével* kapcsolatban. A bírósági gyakorlat szerint minden ilyen esetben figyelembe jön az az általános szabály, amely szerint a szerződési nyilatkozatot vita esetén úgy kell értelmezni, ahogyan azt a másik félnek a nyilatkozó feltehető akaratára és az eset körülményeire tekintettel *a szavak általánosan elfogadott jelentése szerint* értenie kellett [207. § (1) bek.].

Ptk. 537. § (1) A biztosítási szerződés a felek írásbeli megállapodásával jön létre.

(2) A szerződés akkor is létrejön, ha a biztosító az ajánlatra tizenöt napon belül nem nyilatkozik. Ilyen esetben a szerződés az ajánlatnak a biztosító vagy képviselője részére történt átadása időpontjára visszamenő hatállyal jön létre.

(3) Ha a biztosító kifejezett nyilatkozata nélkül létrejött szerződés eltér a biztosítási szabályzattól, a biztosító tizenöt napon belül írásban javasolhatja, hogy a szerződést a szabályzatnak megfelelően módosítsák. Ezt a határidőt attól a naptól kell számítani, amelyen az ajánlat a biztosítónak kötvénykiállításra jogosult szervéhez beérkezett. Ha a szerződő fél a javaslatot nem fogadja el, vagy arra tizenöt napon belül nem válaszol, az elutasítástól, illetőleg a módosító javaslat kézhezvételétől számított tizenöt napon belül a szerződést harminc napra írásban felmondhatja.

A biztosítási szerződés létrejötte

1. A biztosítási szerződés a felek *írásbeli* megállapodásával jön létre. Ezt kettős érdek teszi szükségessé:

- egyrészt az, hogy a szerződő fél a biztosítási feltételeket még a szerződés aláírása előtt alaposan megismerhesse,
- másrészt pedig az, hogy kiküszöbölje az esetleges bizonytalanságot a szerződés létrejötte és tartalma tekintetében.

A biztosítási szerződés létrejöttéről a biztosító rendszerint kötvényszámmal ellátott biztosítási kötvényt állít ki, s ez tartalmazza a biztosítási feltételeket, meghatározza a felek jogait és kötelezettségeit.

A biztosítási szerződés megkötésére az ajánlatot a biztosítóval szerződő fél teszi meg. ő az ajánlattevő akkor is, ha a szerződés megkötését a biztosító (ügynöke) kezdeményezi. Ilyenkor a biztosító valójában ürlapot bocsát a szerződő fél rendelkezésére, s az ürlap kitöltésével ez teszi meg az ajánlatot, amelyben közli a biztosítás elvállalása szempontjából szükséges adatokat.

Az ajánlat *elfogadása* történhet *kifejezetten* vagy *hallgatólagosan*. A szerződés létrejön akkor is, ha a biztosító az ajánlatra *tizenöt napon belül nem tesz nyilatkozatot*. Az írásbeliség követelménye ilyenkor is fennáll, s ez azzal valósul meg, hogy a biztosító a szerződést a könyveibe (nyilvántartásába) bevezeti.

A biztosítási szerződés érvényes létrejöttének kérdése különösen akkor kerül előtérbe, amikor a biztosítóval jogi személy szerződik, amikor is az írásbeliség követelménye akkor valósul meg, ha az ajánlatot a jogi személy nevében kötelezettség vállalására jogosult személy (személyek) írta (írták) alá. Az érvényességhez nem szükséges, hogy magán az írásbeli ajánlaton szerepeljen a szükséges aláírás, hanem elegendő, ha van olyan más okirat, amely kifejezi a biztosítási szerződés kötéseire irányuló akaratot, és az okiratot az erre illetékes személy aláírja. A szerződéskötés folyamatát tehát a maga egészében kell szemügyre venni.

A CASCO biztosítási szerződés hatálybalépését nem érinti, ha a biztosított a biztosító által ajánlattétel után felemelt díjkülönbözetet csak több fizeti meg (LB Pfv. VIII. 20360/2001. - BH 2001/9. sz. 428.).

A perben figyelembe jövő jogszabályok a biztosítási szerződésnek a biztosítási díj esedékességére és fizetési módjára vonatkozó kikötésére az írásba foglalás kötelezettségét írták elő. Ezért az e kérdésekben kötött korábbi megállapodásuktól érvényesen csak írásos alakban térhettek volna el, ezek szóban történő módosítására nem volt jogi lehetőség. Írásba foglalás hiányában pedig az a vagyont biztosítási szerződésben vállalt kötelezettségekre nem volt kihatással. Ezért arra a megállapodásnak a díjfizetés elmulasztása miatt történő megszűnéséből származó jogkövetkezmények alóli mentesülésre nem lehet sikerrel hivatkozni (LB Pfv. VIII. 23277/1996. - BH 1998/8. sz. 384.).

A biztonságtechnikai követelmények a lakásbiztosítási szerződésnek olyan lényeges ügyleti feltételei, amelyeket a biztosító ügyfelének a szerződéskötés alkalmából írásban, aláírásával is elismerten meg kell kapnia ahhoz, hogy azok a szerződés részévé váljanak. Ennek hiányában a mechanikai védekezés esetleges hiányosságai az ügyfélről nem kérhetők számon, és azokra hivatkozással a biztosító a szolgáltatási kötelezettség alól nem mentesülhet (LB Pfv. VIII. 22773/1999. - BH 2002/11. sz. 437.).

A biztosítási szerződés létrejötte szempontjából nagy jelentősége van annak, hogy a biztosító szerződő partnerének a nyilatkozata a *biztosítóval szemben mikor hatályos*. Ezért a bizonytalanságok kiküszöbölése és a kijátszások megakadályozása érdekében a Ptk. I. 69. §-a akként rendelkezik, hogy a biztosított (szerződő fél) nyilatkozata a biztosítóval szemben *akkor hatályos*, ha az a *biztosító valamely szervezeti egységének (fiók, igazgatóság, főigazgatóság) jut tudomására*. Ez a rendelkezés azonban *nem érinti* a biztosítási ajánlatnak, illetőleg a biztosítási díjnak a biztosító képviselője részére történt átadásához fűződő joghatályt. Az említetteket kell alkalmazni a *biztosító tudomásszerzésének joghatályára* is.

Olyan esetben, amikor a biztosító az ajánlatra tizenöt napon belül nem nyilatkozik, a szerződés az ajánlatnak a *biztosító vagy képviselője részére történt átadása időpontjára visszamenő hatállyal* jön létre.

A biztosítási szerződés a felek írásbeli megállapodásával jön létre, az ajánlatot pedig akkor is elfogadottnak kell tekinteni, ha a biztosító arra tizenöt napon belül nem nyilatkozik [Ptk. 537. § (1) és (2) bek.]. A szerződő fél nyilatkozata a biztosítóval szemben akkor hatályos, ha az valamely szervezeti egységének a tudomására jutott [Ptk. 69. § (1) bek.]. A napokban megállapított határidőbe a kezdő napot nem kell beszámítani [Ptk. 3. § (1) bek.]. A Ptk. biztosításról szóló XLV. fejezetének rendelkezéseitől a biztosítási szabályzat és a felek rendelkezése a biztosított, illetőleg a kedvezményezett hátrányára a törvény kifejezett engedélye nélkül nem térhet el [Ptk. 567. § (1) bek.]. E rendelkezésekre figyelemmel a biztosító visszatérítési jogának gyakorlására nem a felek által kikötött harminc napos, hanem az ügyfélre kedvezőbb tizenöt napos határidő az irányadó (LB Pfv. VIII. 21450/1998. - BH 1999/7. sz. 305.).

A biztosító és a biztosítási ügynök szerződésében foglaltak az irányadók arra, hogy az ügynök a biztosító képviselőjének tekintendő-e. Ha nem, akkor az ügynök által készített és a fél által aláírt „biztosítási szerződés” csak a fél részéről tett ajánlatnak minősül. Ennek a biztosítási szerződésnek a létrejötte az ajánlatnak a biztosító illetékes fiókjához történő igazolt megérkezésétől függ (LB Gf. I. 32594/1993. - BH 1995/5. sz. 297.).

Ha a biztosító ügynöke (üzletkötője) a biztosító által kidolgozott szerződésblanketta aláírásával egyidejűleg megjelöli a kockázatviselés kezdő időpontját, és az első díjrészletet is átveszi nyugta ellenében az ügyféltől, a biztosítót már nem illeti meg a szerződési ajánlat visszatérítésére számára biztosított tizenöt napos határidő (LB Gf. I. 32902/1993. - BH 1996/5. sz. 270.).

Az ügynöki tevékenységgel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a biztosítási ügynöki tevékenységet végző cégnek a cégnevében az ügynöki tevékenységre utaló jelzöt kell használnia. A csak a biztosítási - egyébként engedélyhez kötött - tevékenységre utaló cégnév alapján a cég nem jegyezhető be (LB Gf. II. 31928/1998. - BH 2000/7. sz. 309.).

A biztosítási ajánlat felvételénél az üzletkötő az ajánlatban szereplő kérdések tekintetében a biztosító megbízottjaként jár el (LB Pfv. X. 22668/1998. - BH 2000/3. sz. 103.).

A biztosító társaság képviseletében eljáró alkuszt együttműködési kötelezettség terheli, amely kiterjed a biztosítási szerződéssel kapcsolatos alaki követelményekről való tájékoztatásra is (LB Pfv. II. 20728/1999. - BH 2002/7. sz. 266.).

A Ptk. 537. §-ának (1) bekezdése alapján a biztosítási szerződés a felek írásbeli megállapodásával jön létre. Ennek a szokásos menete az, hogy a biztosított a rendszeresített nyomtatvány kitöltésével vagyonszerzési szerződés megkötésére ajánlatot tesz. Ez a biztosított írásbeli ajánlata, amelyet ezt követően többféle formában fogadhat el a biztosító. Ennek egyik módja, hogy nyomban írásbeli elfogadó nyilatkozatot tesz, és ezáltal a szerződés nyomban létrejön. A Ptk. 538. §-ának (1) bekezdése alapján az írásbeli megállapodást, illetőleg a biztosító elfogadó nyilatkozatát biztosítási kötvény (igazolójegy, biztosítási bélyeg) kiállítása pótolja. Ha per keletkezik, a biztosítottnak kell bizonyítania a biztosító tagadásával szemben, hogy a szerződés írásban létrejött (LB Pfv. IV. 22829/1993. - BH 1995/2. sz. 96.).

Az üzletszabályzat és a biztosítási kötvény az általános és a különös kapcsolatában állnak egymással. Ebből következik, hogy a szabályzatban foglalt általános szabályokhoz képest a biztosítási kötvény specifikálja a konkrét jogviszony egyedi sajátosságait. Ezért eltérésük esetén a biztosítási szerződésből származó vitatott kötelezettségek meghatározása során a kötvényben foglaltakat kell alkalmazni (LB Pfv. IV. 22045/1995. - BH 1996/6. sz. 217.).

Ha a felek a megállapodásukban a Vagyonszerzés Szabályzatát ügyleti feltétellé emelik, ezzel azt a biztosítási szerződés részévé tették és a jogügylet teljesítéséből származó jogvitájukat elsődlegesen az abban foglalt szabályok alkalmazásával kell elbírálni (LB Pfv. VIII. 21635/1998. - BH 2000/6. sz. 249.).

A „családi otthon” biztosítási szerződés megkötésével a szerződés részévé válik az Ingóbiztosítási Szabályzat is. Ez azzal a jogkövetkezéssel jár, hogy a jogügylet teljesítéséből származó jogvita elbírálása során annak előírásait alkalmazni kell (LB Pfv. VIII. 20752/1998. - BH 1999/5. sz. 203.).

Ha a biztosító által megfogalmazott biztosítási feltételek nem egyértelműek, a biztosítási szerződésekre is a Ptk. 207. §-ának (1) bekezdése szerinti értelmező szabályt kell alkalmazni. A casco biztosításoknál pl. általában az adott gépkocsitípus alapszereltsége tartozik az ún. alapbiztosításhoz. Ha azonban - a szerződési feltételek szerint - csak az utólag felszerelt vagy beépített alkatrészek, tartozékok és komfortfokozó berendezések képezik az ún. extrák körét, akkor a káresemény bekövetkezése (pl. eltulajdonítás) esetén a biztosító a gyárilag eredetileg beépített és a vételárban szerepeltetett extrák értékét is megfizetni tartozik (LB Gf. 30402/1996. - BH 1998/1. sz. 42.).

A Biztosítási Szabályzatban lévő „szállítás közben” kifejezésen a szavak általánosan elfogadott jelentése szerint azt a szállítási folyamatot kellett a feleknek érteniük, amely - az áru fel-le és átrakását is beleértve - a tárolás helyének elhagyásától a rendeltetés helyére való megérkezéséig tart. A különböző áruknak különböző helyeken történt vásárlása esetén az összegyűjtött áruknak - nem a rendeltetési helyükre történt szállítása helyett - lezárt, de közterületen magára hagyott gépkocsiban éjszaka történt tárolása a szállítási folyamatot megszakítja (LB Pfv. VIII. 22774/1997. - BH 1999/7. sz. 304.).

A szerződés módosítása

2. Előfordulhat, hogy a biztosító kifejezett nyilatkozata nélkül létrejött szerződés *eltér a biztosítási szabályzattól*. Ilyen esetekre a tv. lehetőséget ad a biztosítónak az érdekeivel ellentétes szerződéstől való szabadulásra: a biztosító ugyanis *tizenöt napon belül írásban javasolhatja*, hogy a szerződést a *szabályzatnak megfelelően módosítsák*. A biztosítónak tehát az írásbeli javaslata megtételére tizenöt nap áll rendelkezésére, mégpedig *attól a naptól számítva*, amikor az ajánlat a biztosítónak *kötvénykiállításra* (kockázatelbírálásra) *jogosult szervéhez* beérkezett.

A szabályzatnak megfelelő módosításról van tehát szó, ami kizárja azt, hogy a biztosító önkényesen kezdeményezze egyes - már létrejött - szerződések módosítását.

A tv. feljogosítja a biztosítót arra, hogy ha a szerződő fél a módosító javaslatot nem fogadja el, vagy arra tizenöt napon belül nem válaszol, a szerződést *harminc napra felmondhassa* az elutasítástól, illetőleg a módosító javaslat kézhezvételétől számított *tizenöt napon belül*.

A biztosító azonban a biztosítási szerződésnek az említett módon hallgatólagosan történt létrejötté esetében is bizonyos mértékig helytállni köteles a megbízottja mulasztásáért (helytelen eljárásáért). Mindaddig ugyanis, amíg a szerződést a felek nem módosítják, illetőleg amíg az meg nem szűnik, a biztosító az eredeti (hallgatólagosan létrejött) szerződés szerint köteles a kockázatot viselni.

A biztosítási kötvény elvesztése vagy megsemmisítése

3. Ha a biztosítási kötvény *elvész* vagy *megsemmisül*, általában az okiratok megsemmisítésére vonatkozó szabályok jönnek figyelembe.

A szóban levő esetre vonatkozóan a *biztosítási szerződés* meghatározhatja a biztosított (szerződő fél) kötelezettségét. Külön rendelkezést tartalmazhat a *biztosítási szabályzat* is.

Ptk. 538. § (1) Az írásbeli megállapodást, illetőleg a biztosító elfogadó nyilatkozatát biztosítási kötvény (igazolójegy, biztosítási bélyeg) kiállítása pótolja. Ha a kötvény tartalma a fél ajánlatától eltér, és az eltérést a fél tizenöt napon belül nem kifogásolja, a szerződés a kötvény tartalma szerint jön létre. Ezt a rendelkezést lényeges eltérésekre csak akkor lehet alkalmazni, ha a biztosító az eltérésre a szerződő fél figyelmét a kötvény kiszolgáltatásakor írásban felhívta; ha a felhívás elmarad, a szerződés az ajánlat tartalmának megfelelően jön létre.

(2) A szerződő fél biztosítási kötvény kiadását akkor is követelheti, ha a szerződés más módon már létrejött.

A biztosítási szerződés létrejötté ráutaló magatartással

A biztosítási szerződés létrejöttének az 537. §-ban említetten túlmenően egyéb lehetősége is van.

A biztosító elfogadó nyilatkozatát pótolja a *biztosítási kötvény kiállítása*, továbbá *igazolójegy* vagy *biztosítási bélyeg* átvétele.

Lehetséges, hogy a biztosító a kötvényt a szerződő fél ajánlatától *eltérő tartalommal* állítja ki. Ha az eltérést a szerződő fél *tizenöt napon belül nem kifogásolja*, a biztosítási szerződés létrejön, mégpedig a *kötvény tartalma szerint*. Ha ugyanis a biztosító az ajánlattól eltérő tartalmú kötvényt állít ki, s ezt közli a szerződő féllel, ezzel valójában új ajánlatot tesz a módosítás szerinti tartalommal. Ha erre a szerződő fél tizenöt napon belül nem válaszol, ezzel hallgatólagosan azt juttatja kifejezésre, hogy a kötvényben foglalt feltételeket megfelelőnek tartja.

Előfordulhat azonban, hogy valamely *lényeges eltérés* elkerüli a szerződő fél figyelmét. Ezért a tv. a szerződő fél érdekeinek fokozott védelme érdekében a biztosítót arra kötelezi, hogy a lényeges eltérésekre a szerződő fél *figyelmét* a kötvény kiszolgáltatásakor *írásban felhívja*. A biztosító akkor tesz eleget ennek a kötelezettségének, ha nem csak az eltérésre hívja fel a figyelmet, hanem az eltérés *lényegességére* is. Erre annál is inkább szükség van, mert a biztosítási ügyekben járatlan szerződő fél esetleg nem is tudja érzékelni az általa esetleg lényegtelennek tartott eltérések súlyos következményeit.

Ha a biztosító a *figyelemfelhívást elmulasztja*, a szerződés az *ajánlat tartalmának megfelelően* jön létre.

Annak elbírálásánál, hogy milyen eltérés *lényeges*, az ajánlatot tevő szerződő fél *érdekét és szerződési akaratát* kell döntő súllyal figyelembe venni. Ennek elbírálása bírósági mérlegelés körébe tartozik.

Biztosítási kötvény kiadását a szerződő fél mindenképpen követelheti. Tehát akkor is, ha a felek között a szerződés *más módon már létrejött*.

A biztosítási kötvény *értékpapír*, amelyben a biztosító kötelezettséget vállal arra, hogy meghatározott esemény bekövetkezésekor kártérítést nyújt, illetőleg meghatározott összeget fizet a jogosultnak, ha a másik szerződő fél teljesíti a szerződésben vállalt kötelezettségeit. E jogok és kötelezettségek meghatározása alkotja a biztosítási kötvény tartalmát. Az igény létrejöttéhez nincs szükség kötvény kiállítására, a kötvény tehát - jogi természetét tekintve - nem konstitutív értékpapír.

Ptk. 539. § (1) A biztosítás az azt követő napon lép hatályba, amikor a szerződő fél az első díjat a biztosító számlájára vagy pénztárába befizeti, illetőleg amikor a díj megfizetésére vonatkozóan halasztásban állapodtak meg, vagy a biztosító díj iránti igényét bírósági úton érvényesíti.

(2) Ha a szerződő fél a díjat a biztosító képviselőjének fizette, a díjat legkésőbb a fizetés napjától számított negyedik napon a biztosító számlájára, illetőleg pénztárába beérkezettnek kell tekinteni; a szerződő fél azonban bizonyíthatja, hogy a díj korábban érkezett be.

A biztosítás hatálybalépése

1. A biztosítási szerződés létrejöttének és hatálybalépésének ideje nem esik egybe. A biztosítási szerződés akkor jön létre, ha a felek a biztosítási feltételekben megegyeznek, és szerződési akaratukat írásba foglalják, tehát a biztosításban írásban megállapodnak. Ettől eltér a *biztosítás hatálybalépésének* időpontja, tehát az az időpont, amikor a *kockázatviselés* kezdődik.

A biztosítás az *azt követő napon* lép hatályba, amikor

- a) a szerződő fél az *első díjat* a biztosító számlájára vagy pénztárába *befizeti*, illetőleg
- b) a díj megfizetésére vonatkozóan *halasztásban állapodtak meg*, vagy
- c) a biztosító a díj iránti igényét *bírósági úton érvényesíti*.

Ezek a rendelkezések valójában a méltánytalanságok és a visszaélések kiküszöbölését célozzák.

Nyilvánvalóan *méltánytalan* volna, ha a biztosító akkor is köteles volna helytállni, tehát a biztosítási összeget megfizetni, ha a szerződő fél a vállalt kötelezettségét nem teljesíti. Az *első díjat* tehát be kell fizetni, ha azt akarja, hogy az esetleg időközben bekövetkezett biztosítási esemény után a biztosítási összeget megkapja. A szerződés hatálybalépése az egész első díj befizetéséhez fűződik, az első díj valamely részletének a megfizetése nem teszi hatályossá a szerződést.

A visszaélés veszélyével nem kell számolni akkor, ha az események sorozatába a biztosító olyan aktusa iktatódik közbe, amely nyilvánvalóvá teszi, hogy a biztosító a szerződést hatályba léptetnek tekinti. Ilyen a biztosító részéről *halasztás adása* a díj megfizetésére, vagy pedig a díjkövetelés *bírósági úton történő érvényesítése*.

A bizonytalanság és a visszaélések elhárítása a célja annak a rendelkezésnek, amely szerint a biztosítás hatálya csak az első díj megfizetését vagy halasztás adását *követő napon* áll be. Ellenkező esetben nehézségekkel járna a biztosítás hatálybalépésének megállapítása.

Lehetséges, hogy a szerződő fél a díjat nem a biztosító számlájára vagy pénztárába fizeti be, hanem a biztosító *képviselőjének* (megbízottjának) *adja át*. Ilyen esetben *két érdek* ütközik egymással:

A) Az egyik a *szerződő fél érdeke*, amely ahhoz fűződik, hogy a biztosítás a biztosítási díjnak a biztosító képviselője részére történő átadásával hatályba lépjen, s ettől kezdve már a biztosító viselje a kockázatot. Emellett szól az is, hogy a megbízott a biztosító érdekében jár el, hanyagságának, mulasztásának kockázatát ezért a biztosítónak kell viselnie.

B) A másik a *biztosító érdeke*, amelyet az támogat, hogy a biztosítónak nincsenek meg a lehetőségei a biztosítási megbízottak - akik gyakran nem is alkalmazottai a biztosítónak - állandó és rendszeres ellenőrzésére, illetőleg ennek megszervezése a díjtételekre is kiható adminisztrációs többletkiadással járna. De nem hagyhatók figyelmen kívül a visszaélés (a szerződő fél és a biztosítási megbízott közötti összejátszás) lehetőségei sem. A biztosítási megbízott ugyanis megtehetné, hogy visszakelteszi a biztosítási ajánlatot és a díjfizetést, s ily módon a kár bekövetkezte után - vagy amikor az már előre látható - a biztosítási szerződést hatályba lépteti, s ezzel létrehozza a biztosító helytállási kötelezettségét.

Mindezekre tekintettel a tv. akként rendelkezik, hogy ha a szerződő fél a díjat a biztosító képviselőjének fizette, a díjat legkésőbb a *fizetés napjától számított negyedik napon* a biztosító számlájára, illetőleg pénztárába *beérkezettnek kell tekinteni*. Ez a négynapos vélelmi idő azonban megdönthető. A szerződő fél ugyanis *bizonyíthatja*, hogy a díj *korábban* érkezett be. Ebben az esetben a biztosítás a bizonyított beérkezést követő napon lép hatályba.

A kockázatviselés kezdetére vonatkozóan a *biztosítási szabályzat* további rendelkezéseket tartalmazhat.

Várakozási idő

2. A biztosítási szerződésben gyakran előfordul az olyan kikötés, amely szerint a biztosító teljes kockázatviselése a szerződés megkötését és az első díj megfizetését követően csak hosszabb idő (*várakozási idő*) eltelte után kezdődik, s ebben az időszakban a biztosító vagy egyáltalán nem visel kockázatot, vagy pedig a kockázatviselése csak meghatározott esetekre korlátozódik.

A jogszabály lehetőséget ad annak a biztosítási szerződésben való kikötésére, hogy a biztosító csak a befizetett díjnak a *szabályzatban meghatározott részét* köteles kifizetni, ha a biztosítási esemény a *szabályzatban meghatározott okból és az ott megállapított időn belül* következik be. Ugyanakkor azonban a biztosított, illetőleg a szerződő fél érdekét védi az a rendelkezés, amely szerint az említett esetben a szabályzat *hat hónapnál hosszabb időt nem állapíthat meg* (Ptk. I. 67. §). A várakozási idő leghosszabb tartama tehát hat hónap.

A *biztosítási szabályzat* ezzel kapcsolatban is tartalmazhat további rendelkezéseket.

Ptk. 540. § (1) A biztosított a szerződéskötéskor köteles a biztosítás elvállalása szempontjából lényeges minden olyan körülményt a biztosítóval közölni, amelyeket ismert vagy ismernie kellett. A biztosító írásban közölt kérdéseire adott, a valóságnak megfelelő válaszokkal a fél közlési kötelezettségének eleget tesz. A kérdések megválaszolatlanul hagyása egymagában nem jelenti a közlési kötelezettség megsértését.

(2) A felek megállapodhatnak, hogy a biztosított és a szerződő fél a szerződésben meghatározott lényeges körülmények változását megfelelő határidőn belül köteles legyen a biztosítónak írásban bejelenteni.

(3) A közlésre, illetőleg a változás bejelentésére irányuló kötelezettség megsértése esetében a biztosító kötelezettsége nem áll be, kivéve ha bizonyítják, hogy az elhallgatott vagy be nem jelentett körülményt a biztosító a szerződéskötéskor ismerte, vagy az nem hatott közre a biztosítási esemény bekövetkezésében.

A szerződő fél közlési kötelezettsége

1. Már említés történt arról, hogy a biztosító a gondosan felmért kockázatot pontosan kiszámított díj ellenében vállalja. Ahhoz, hogy az ehhez szükséges számításokat (kalkulációkat) megfelelően el tudja végezni, ismernie kell a kockázat szempontjából lényeges adatokat. Ezért a törvény a biztosítóval szerződő felet arra kötelezi, hogy az említett adatokat *közzölje* a biztosítóval. E vonatkozásban a törvény szigorú: nemcsak a szerződő fél által *ismert* adatok tekintetében terheli közlési kötelezettséggel a szerződő felet, hanem az olyan körülmények tekintetében is, amelyeket *ismernie kellett*. A közlési kötelezettség bizonyos mértékig objektív jellegű: kiterjed ugyanis mindazokra az adatokra, amelyeknek az ismerete a szerződő féltől elvárható volt.

A közlési kötelezettség tekintetében azonban - az elmulasztás súlyos következményeire is figyelemmel - megfelelő biztosítékra is szükség van. Ezért a biztosító általában kérdőíveket bocsát a szerződő fél rendelkezésére, amely felsorolja az általa lényegesnek tartott adatokat. Erre az esetre tartalmazza a törvény azt a rendelkezést, hogy a fél a biztosító *írásban közölt kérdéseire adott, a valóságnak megfelelő válaszokkal* eleget tesz a közlési kötelezettségének. A közlési kötelezettség tehát ilyen esetben a kérdőívben felsorolt adatokra szorítkozik, a biztosító ezért nem hivatkozhat arra, hogy a szerződő fél valamilyen egyéb lényeges körülményt elhallgatott. A kérdőpontok hiányos összeállítása a biztosító terhére esik.

Előfordulhat, hogy a szerződő fél a kérdőívben egyes kérdésekre nem ad választ. A törvény ilyenkor is a szerződő fél érdekét tartja szem előtt: a *kérdések megválaszolatlanul hagyása* egymagában nem jelenti a közlési kötelezettség megsértését. A biztosítónak ugyanis ilyen esetben több lehetőség áll rendelkezésére: mindenekelőtt felhívhatja a szerződő felet a válaszadásra, de megteheti azt is, hogy az általa fontosnak tartott ténykörülmény tekintetében más úton tájékozódik (nyomozást folytat), tehát arról egyéb úton is tudomást szerezhet. Végso soron pedig megvan az a lehetősége is, hogy a szerződő fél ajánlatát a hiányos adatközlés miatt visszautasítja.

A közlési kötelezettségre vonatkozóan a *biztosítási szabályzatok* is tartalmaznak rendelkezéseket.

A biztosítóttra hárul a bizonyítási teher abban a vonatkozásban, hogy az elhallgatott vagy be nem jelentett körülményt a biztosító a szerződéskötéskor ismerte, vagy az nem hatott közre a biztosítási esemény bekövetkeztében. Ha ilyen közrehatás nem állapítható meg, ez azt jelenti, hogy a mulasztásnak a biztosító kockázatvállalása szempontjából nincs jelentősége (LB Gf. I. 30608/1991. - BH 1992/2. sz. 124.).

A biztosítási szerződés megkötésekor a biztosítottat tájékoztatási kötelezettség terheli az egészségi állapotával kapcsolatban is. Ha ennek nem tesz eleget, a biztosító mentesül a fizetési kötelezettsége alól (LB Pfv. VIII. 21707/1997. - BH 1999/3. sz. 114.).

Biztosítási szerződésben a kedvezményezett születési időpontjának téves megjelölése nem tekinthető részleges érvénytelenségi oknak, mert bizonyítással a tévedés kizárható (LB Pfv. VIII. 20883/1998. - BH 1999/11. sz. 506.).

Változások bejelentése

2. Abból a szempontból, hogy a biztosító vállalja-e a kockázatot, s ha igen, milyen feltételek mellett, nemcsak a szerződéskötés idején fennállott ténykörülmények lényegesek, hanem ezeknek az *esetleges későbbi változása* is. Ebből az következik, hogy a szerződő feleknek a biztosítási jogviszony egész fennállása alatt minden lényeges körülmény változásáról értesíteniük kellene a biztosítót, ami nem kis kellemetlenséggel, megterheléssel járna. De nem hagyható e vonatkozásban figyelmen kívül az sem, hogy a biztosító a szerződéskötéssel általában vállalja az esélyek romlásának kockázatát is, különösen, ha ezek függetlenek a szerződő fél vagy a biztosított akaratától.

A törvény mindezeket a szempontokat figyelembe veszi, amikor lehetővé teszi a *felek megállapodását* arra vonatkozóan, hogy a szerződő fél és a biztosított a *szerződésben meghatározott lényeges körülmények* változását megfelelő határidőn belül köteles a biztosítónak írásban *bejelenteni*. A szerződésben tehát kifejezetten fel kell sorolni azokat a körülményeket, amelyek tekintetében a szerződő fél köteles bejelenteni a változást. Ez kiküszöböli azt a bizonytalanságot, amely a bejelentendő körülményváltozások tekintetében fennállhat. A bejelentési kötelezettség csak a *lényeges* körülmények tekintetében áll fenn. E vonatkozásban a döntés a bíróság mérlegelésére tartozik: a bíróság a rendelkezésre álló adatok alapján a felek álláspontjával szemben is megállapíthatja, hogy a szerződő fél utólagos közlési kötelezettsége nem állt fenn, mert az a körülmény, amellyel kapcsolatban az utólagos közlési kötelezettség felmerült, nem lényeges.

A változások bejelentésével kapcsolatban a *biztosítási szabályzat* is tartalmazhat rendelkezéseket.

A közlési kötelezettség elmulasztásának következményei

3. A közlési, illetőleg a változásbejelentési kötelezettség elmulasztásának súlyos következménye van: a *biztosító kötelezettsége nem áll be*. Ez alól azonban van *két kivétel*:

- az egyik az, hogy beáll a biztosító kötelezettsége, ha az elhallgatott vagy be nem jelentett körülményt a biztosító a szerződéskötéskor *ismerte*;
- a másik pedig az, amikor az elhallgatott vagy be nem jelentett körülmény *nem hatott közre* a biztosítási esemény bekövetkeztében.

A *bizonyítási kötelezettség* mindkét esetben a közlési kötelezettségét elmulasztó *szerződő felet* terheli.

A kockázat elvállalása szempontjából lényeges körülményre vonatkozó közlési kötelezettség megsértése esetén nemcsak akkor áll be a biztosító fizetési kötelezettsége, ha bizonyítják, hogy a biztosító tudott a közlési kötelezettség megsértéséről, hanem akkor is, ha az összes körülményből megállapítható, hogy a lényeges körülmény felderítésének hiánya a biztosító *felróható magatartásának* következménye.

Ha pl. a biztosított elhallgatja a magas vérnyomásos betegségét, de a biztosító orvosa magas vérnyomást észlel, és megállapítható, hogy a biztosított halálát ez okozta, a biztosító nem tagadhatja meg a biztosítási összeg megfizetését abból az okból, hogy a biztosított a kérdőíven elhallgatta a magas vérnyomásos betegségét. Arra sem hivatkozhat, hogy az egyszeri vizsgálatkor észlelt magas vérnyomási érték még nem jelent magas vérnyomásos betegséget, mert alaposabb vizsgálat és többszöri megfigyelés szükséges ahhoz, hogy az ilyen természetű betegség megállapítható legyen, ezt pedig a biztosító elmulasztotta.

Ptk. 541. § (1) Ha a biztosító csak a szerződéskötés után szerez tudomást a szerződést érintő lényeges körülményekről, továbbá ha a szerződésben meghatározott lényeges körülmények változását közlik vele, tizenöt napon belül írásban javaslatot tehet a szerződés módosítására, illetőleg - ha a kockázatot a szabályzat értelmében nem vállalhatja - a szerződést harminc npra írásban felmondhatja.

(2) Ha a biztosított a módosító javaslatot nem fogadja el, vagy arra tizenöt napon belül nem válaszol, a szerződés a módosító javaslat közlésétől számított harmincadik napon megszűnik. Erre a következményre a biztosítottat a módosító javaslat megtételekor figyelmeztetni kell.

(3) Ha a biztosító e jogaival nem él, a szerződés az eredeti tartalommal hatályban marad.

A szerződés módosítása, illetőleg felmondása

1. Eléggyé gyakran előforduló eset, hogy a szerződést érintő lényeges körülményekről a biztosító csak *később* - a szerződés megkötése után - *szerez tudomást*. Az is gyakori, hogy a szerződésben meghatározott lényeges körülmények megváltoznak, s ezt a biztosítóval *közl*ik, vagy pedig a változásról - amelynek egyébként számottevőnek kell lennie - a biztosító bármilyen módon *tudomást szerez*. Ezekben az esetekben a biztosítót a következő jogok illetik meg:

a) írásban javaslatot tehet a szerződés *módosítására* (pl. a díj felemelésére), mégpedig a tudomásszerzéstől, illetőleg a közléstől számított *tizenöt napon* belül,

b) vagy pedig - ha a változásra tekintettel a biztosítási szabályzat értelmében a kockázatot már nem vállalhatja - a szerződést írásban *felmondhatja*. A felmondási idő *harminc nap*.

A biztosítási szerződés módosítása rendszerint hátrányos a biztosítottra, a helyzete súlyosabbá válik. Ezért a módosítás tekintetében a biztosított nincs a biztosítónak kiszolgáltatott helyzetben. A módosítás csak akkor érvényes, ha ahhoz a biztosított *kifejezetten hozzájárul*. A biztosító csak javasolhatja a módosítást.

Valamely körülmény lényeges változását vonhatja maga után a jogi személyek mint biztosítottak körében bekövetkezett jogutódlás, a jogi személy felszámolása stb. A lényeges változásnak számtalan esete lehet.

A biztosító a biztosítási szerződés módosítását - elfogadás hiányában a szerződés felmondását - akkor kezdeményezheti, ha valamely a szerződéskötéskor már fennálló, de általa nem ismert lényeges körülményről szerez tudomást, illetőleg ha a szerződésben kikötött lényeges feltételben bekövetkezett változást jelent be a biztosított (LB Gf. I. 30197/1991. - BH 1992/2. sz. 123.).

A szerződés megszűnése vagy hatályban maradása

2. Ha az 1. pontban említett feltételek megléte esetében a biztosító a szerződés módosítására tesz javaslatot, a biztosítottól függ, hogy azt elfogadja-e vagy sem. Ha *nem fogadja el*, vagy arra a javaslat közlésétől számított tizenöt napon belül *nem válaszol*, ez a biztosítási szerződés *megszűnését* vonja maga után. A megszűnés a módosító javaslat közlésétől számított *harmincadik napon* következik be.

A biztosítási ügyekben járatlan biztosított esetleg nem tudja, hogy nyilatkozatának vagy hallgatásának mi a jogi következménye. Ezért a tv. a biztosító köteletségévé teszi, hogy a módosító javaslat megtételekor *figyelmeztesse* a biztosítottat a szerződésnek az említett esetekben bekövetkező megszűnésére.

A biztosító a lényeges körülmények változására csak akkor hivatkozhat, ha az előbb említett jogait gyakorolta. Ennek hiányában a szerződés az eredeti tartalommal *hatályban marad*. A biztosító az eredeti szerződés szerint köteles helytállni akkor is, ha a biztosítási esemény a biztosító módosító javaslatának megtétele után, de a tv. által a válaszadásra engedett tizenöt nap eltelte előtt következett be.

A biztosítási szerződések módosítására vonatkozó említett speciális rendelkezések nem zárják ki a szerződés módosítására vonatkozó *általános szabályok* alkalmazását (240. §).

Az épület rendeltetésszerű használatának megváltoztatásáról a biztosítottat bejelentési kötelezettség terheli, ennek elmulasztása a helytállási kötelezettség megszűnését vonja maga után (LB Pfv. VIII. 22088/2000. - BH 2004/1. sz. 17.).

Ptk. 542. § (1) A biztosítás első díja a szerződés létrejöttékor, minden későbbi díj pedig annak az időszaknak első napján esedékes, amelyre a díj vonatkozik.

(2) Az egyszeri díjat a szerződés létrejöttékor kell megfizetni.

(3) Ezekről a rendelkezésektől a felek megállapodással eltérhetnek.

A biztosítási díj esedékessége

A biztosítási szerződés nem ingyenes, hanem visszerthes szerződés. A biztosítónak az általa nyújtott szolgáltatásért (a veszélyviselésért) megfelelő ellenszolgáltatás: *díj* jár. A díjfizetés esedékességét illetően különböztetni kell az első díj és a későbbi díjak között:

a) a biztosítás *első díja* a szerződés létrejöttékor esedékes;

b) a *későbbi díj* esedékességét illetően pedig jelentősége van annak, hogy a díj milyen időszakra vonatkozik; minden későbbi díj ugyanis annak az időszaknak az első napján esedékes, amelyre a díj vonatkozik.

Ha a felek a szerződésükben *egyszeri díjat* kötnek ki, ezt a szerződés létrejöttékor kell fizetni.

Az említett szabályoktól a felek *megállapodással* eltérhetnek. A szóban levő szabályok diszpozitív jellegűek.

Ha a szerződő fél a biztosítási díjat a szerződésben meghatározott időben nem fizeti meg, késedelembe esik, tehát szerződésszegést követ el. Ennek jogi következményeit a tv. sajátosan - az általánostól (300. §) eltérően - szabályozza.

Ha a felek a biztosítási díj fizetésének módjaként csekken történő fizetésben állapodnak meg, a biztosított addig nem eshet fizetési késedelembe, amíg a befizetéshez szükséges csekket a biztosító - vállalása ellenére - nem bocsátja a biztosított rendelkezésére. A biztosítási szerződés - a biztosító késedelme alatt - a biztosítási díj fizetésének elmaradása címén nem szüntethető meg (LB Gf. I. 31806/1993. - BH 1995/5. sz. 296.).

Ptk. 543. § (1) A biztosítási díj esedékességétől számított harmincadik nap elteltével a szerződés megszűnik, ha addig a hátralékos díjat nem fizették meg, és a biztosított halasztást sem kapott, illetőleg a díjkövetelést bírósági úton nem érvényesítette.

(2) A biztosító a szerződés megszűnését és a bírósági út igénybevételeének határidejét további harminc nappal meghosszabbíthatja, ha az esedékességtől számított harminc nap eltelte előtt ennek a körülménynek a közlésével a biztosítottat a fizetésre írásban felszólítja.

A szerződés megszűnése a díjfizetés elmulasztása miatt

1. A biztosítási díj kellő időben való megfizetésének elmulasztásához súlyos jogkövetkezmény fűződik, bár a törvény a biztosított részére méltányos türelmi időt biztosít. A szerződés ugyanis a biztosítási díj esedékességétől számított *harmincadik nap elteltével* megszűnik akkor,

a) ha addig a hátralékos díjat *nem fizetik meg, és*

b) a biztosító a biztosított részére *halasztást* sem adott, illetőleg a díjkövetelést bírósági úton *nem érvényesítette*.

Az említett *harmincnapos türelmi idő* (respiró) mind az első, mind pedig a további díjaknál figyelembe jön. A biztosító *kockázatviselése* fennáll a díjkövetelés bírósági úton történő érvényesítése esetében a per tartalma alatt is. Halasztás esetében a díj a megadott időpontban esedékes, s a biztosító kockázatviselése ugyancsak fennáll. A halasztott első díj egyébként a folytatólágos (további) díjjal esik egy tekintet alá.

A törvény feljogosítja a biztosítót arra, hogy *további harminc nappal meghosszabbítsa* a szerződés megszűnését és a bírósági út igénybevételeének határidejét. Ennek azonban az a feltétele, hogy az esedékességtől számított harminc nap eltelte előtt - ennek a körülménynek a közlésével - *írásban felszólítsa* a biztosítottat a fizetésre.

A fentiekkel kapcsolatban külön rendelkezéseket tartalmazhatnak a *biztosítási szabályzatok*.

A biztosítási díjnak a szerződés megszűnését követő befizetése legfeljebb egy új szerződés létrejöttét eredményezheti, amelynek azonban nincs visszamenőleges hatálya (LB Pfv. V. 23050/1994. - BH 1996/9. sz. 473.).

A díj részletekben fizetése

2. A díjfizetés esedékességére vonatkozó szabályok diszpozitív jellegéből következik, hogy a felek a díjnak *részletekben* történő fizetésében is megállapodhatnak. Ezzel kapcsolatban felmerül az a kérdés, hogy mi a jogkövetkezménye annak, ha a *díjrészlet fizetését elmulasztják*, s ennek folytán a kedvezmény hatályát veszti.

Ilyen esetben az alábbi megoldás jöhet szóba:

a) ha a biztosító egy összegben meghatározott évi díj ellenében, de havi részletekben való fizetés engedélyezése mellett vállalja a kockázatot, és a biztosítási időszak *nem esik egybe a naptári évvel* (pl. május 1-jétől a következő év április 30-ig terjed), a díjrészlet megfizetésének elmulasztása esetén az egész évre járó díj esedékessé válik, s az esedékessé válástól kell számítani az 1. pontban említett - a szerződés megszűnésével kapcsolatos - harmincnapos határidőt [543. § (1) bek.];

b) ha a biztosító egy összegben meghatározott évi díj ellenében, de havi részletekben való fizetés engedélyezése mellett vállalja a kockázatot és a biztosítási időszak *egybeesik a naptári évvel* (tehát január 1-jétől december 31-ig terjed), a díjrészlet megfizetésének elmulasztása esetében csak a naptári év végéig (vagyis december 31-ig) járó díj válik esedékessé akkor is, ha a biztosítási szerződést évközben kötötték.

Ptk. 544. § (1) A biztosítási esemény bekövetkezését a szabályzatban megállapított idő alatt a biztosítónak be kell jelenteni, a szükséges felvilágosításokat meg kell adni, és lehetővé kell tenni a bejelentés és a felvilágosítások tartalmának ellenőrzését.

(2) A biztosító kötelezettsége nem áll be, amennyiben a biztosított az előző bekezdésben előírt kötelezettségeket nem teljesíti, és emiatt lényeges körülmények kideríthetetlenekké válnak.

Kötelezettségek a biztosítási esemény bekövetkezése esetén

1. A biztosítási esemény bekövetkezése mindkét fél szempontjából rendkívül lényeges: ezzel áll be a biztosító kötelezettsége, illetőleg ennek alapján léphet fel a biztosított a szerződés szerint neki járó biztosítási összeg iránti igényével. Fontos érdek fűződik tehát annak megállapításához, hogy a bekövetkezett esemény valóban az a biztosítási esemény-e, amellyel kapcsolatban a biztosító a szerződésben a kockázatot vállalta. Igen lényeges ezért az esemény bekövetkeztének ténye, valamint ennek a körülményei, mert ezektől függ, hogy a biztosító fizetési kötelezettsége egyáltalán beállt-e, illetőleg hogy az milyen mértékű.

Minderre tekintettel a törvény a biztosított, illetőleg a szerződő fél közlési kötelezettségét a biztosítási esemény bekövetkezésére is megállapíthatja: a biztosítási esemény bekövetkezését a biztosítónak *be kell jelenteni*, mégpedig a szabályzatban meghatározott idő alatt.

A bejelentésen túlmenően a tv. egyéb kötelezettségeket is megállapít. A biztosító részére ugyanis meg kell adni a szükséges *felvilágosításokat*, továbbá lehetővé kell tenni részére a bejelentés és a felvilágosítások tartalmának *ellenőrzését*. Mindennek jelentősége lehet a kárenyhítés szempontjából is.

A biztosítási esemény *bejelentésének határidejét* a biztosítási szabályzatok állapítják meg, s a biztosítási összeg kifizetéséhez meghatározott okiratok bemutatását kívánhatják.

Ha a káresemény késedelmes bejelentése ellenére a biztosítási eseménnyel kapcsolatos lényeges körülmények nem válnak kideríthetatlenné, a biztosító nem mentesül a fizetési kötelezettsége alól (LB Gf. I. 30807/1993. - BH 1995/4. sz. 230.).

A biztosítási szerződés teljesítése jogcímén igényt érvényesítő felet terheli a bizonyítási kötelezettség a tekintetben, hogy a szerződésben meghatározott lényeges körülményváltozás bejelentése elmaradt ugyan, de azt a biztosító a szerződéskötéskor ismerte, vagy az nem hatott közre a biztosítási esemény bekövetkeztében (LB Pfv. VIII. 23560/1998. - BH 2000/1. sz. 12.).

A kötelezettség megszegésének következményei

2. Az 1. pontban említett kötelezettségek teljesítéséhez fűződő fontos érdek védelmére - így a visszaélések megakadályozása céljából is - a törvény a kötelezettségek megszegéséhez súlyos jogkövetkezményt fűz: *a biztosítót mentesíti* a biztosítási szerződésben vállalt szolgáltatás alól. Ennek azonban *kettős feltétele* van:

- az egyik az, hogy a biztosított *ne teljesítse* a szóban levő kötelezettségeit,
- a másik pedig az, hogy emiatt lényeges körülmények *kideríthetatlenné* váljanak.

Ebből az is következik, hogy az említett két feltétel fennállása esetében a biztosító nem mentesül mindenképpen a szerződésben vállalt *teljes* kötelezettsége alól, hanem csak *annyiban*, amennyiben a biztosított mulasztása folytán nem lehetett lényeges körülményeket felderíteni.

Az 540. §-sal kapcsolatban már szó volt a biztosítottnak a szerződéskötéskor fennálló közlési kötelezettségéről és e kötelezettség megszegésének szankciójáról. Az 544. § a biztosítási esemény bekövetkezésével kapcsolatos közlési kötelezettségről rendelkezik. E két szabály különösen két vonatkozásban tér el egymástól.

a) Az 540. § esetében a biztosító mentesülése a biztosítás elvállalása szempontjából lényeges körülmények és a biztosítási esemény közötti oksági viszony folytán áll be, az 544. § esetében viszont a közlési kötelezettség megszegése miatt lényeges körülmények kideríthetatlenné válása következtében, s ilyenkor nem kell vizsgálni ezeknek a biztosítási esemény bekövetkeztében játszott szerepét.

b) Az 540. § esetében a biztosító az elhallgatott lényeges körülmény bármilyen csekély közrehatása folytán is mentesül a szolgáltatási kötelezettsége alól, az 544. § esetében viszont - amint erről már említés történt - az értesítési kötelezettség megszegése csak annyiban mentesíti a biztosítót, amennyiben ennek következtében lényeges körülmények nem voltak kideríthetők. A biztosító mindenképpen köteles szolgáltatni olyan mértékben, amilyen mértékben az értesítési kötelezettség elmulasztása ellenére is megállapítható a fizetési kötelezettsége. Ha pl. szakértői vélemény igazolja a bejelentés tartalmi helyességét, a biztosítási esemény bekövetkeztét, a biztosító helytállni köteles annak ellenére, hogy a bejelentés késedelmesen történt.

Ptk. 545. § (1) Ha a biztosítás hatályának kezdete előtt a biztosítási esemény bekövetkezett, bekövetkezése lehetetlenné vált, vagy a biztosítási érdek megszűnt, a szerződés, illetőleg annak megfelelő része nem válik hatályossá.

(2) Ha a szerződés hatálya alatt a biztosítási esemény bekövetkezése lehetetlenné vált, vagy a biztosítási érdek megszűnt, a szerződés, illetőleg annak megfelelő része a hónap utolsó napjával megszűnik.

A biztosítási szerződés hatálytalanná válása

1. A biztosítási szerződés megkötése és a biztosítás hatályának kezdete közötti időszakban olyan események következhetnek be, amelyeknek lényeges hatásuk van a biztosítási szerződés sorsának alakulására. *A biztosítási szerződés, illetőleg annak megfelelő része ugyanis nem válik hatályossá, ha*

- a) a biztosítási esemény már a *biztosítás hatályának kezdete előtt* bekövetkezett,
- b) a biztosítási esemény *lehetetlenné* vált vagy
- c) a *biztosítási érdek* megszűnt.

Az említett események bármelyikének bekövetkezése esetében a szerződésben érdekelt fel szabadulnak a vállalt kötelezettségeik teljesítése alól: a biztosított, illetőleg a kedvezményezett nem támaszthat a szerződés, illetőleg annak megfelelő része alapján semmiféle igényt, ugyanakkor természetesen a biztosító sem tarthat igényt a biztosítási díjra.

E jogkövetkezmények szempontjából nincs jelentősége annak, hogy az említett körülmények bekövetkeztében, illetőleg megszűnésében közrehatott-e a szerződő fél felróható magatartása vagy sem. Hasonlóképpen annak sem, hogy a szóban levő körülményeket a biztosító ismerte-e.

A biztosítási szerződés megszűnése

2. A biztosítási szerződés *hatálybalépése után* bekövetkező egyes eseményeknek ugyancsak súlyos következményei vannak a szerződés sorsát illetően. A biztosítási szerződés, illetőleg annak megfelelő része a *hónap utolsó napjával megszűnik, ha*

- a) a szerződés hatálya alatt a biztosítási esemény bekövetkezése *lehetetlenné* vált vagy
- b) a *biztosítási érdek megszűnt* (pl. a szerződésben meghatározott kár ellen biztosított vagyontárgy valamilyen más okból elpusztul).

Olyan esetekről van tehát itt szó, amikor a biztosítási szerződés már hatályba lépett, vagyis amikor a biztosító bizonyos ideig viselte már a kockázatot. Ezért ilyenkor a biztosítási szerződés, illetőleg annak megfelelő része nem eredetire visszamenően veszti hatályát, hanem megszűnik annak a hónapnak az utolsó napjával, amikor az említett körülmények bekövetkeztek.

A vagyontárgy megóvásában való *érdekeltségnek* nemcsak a vagyonbiztosítási szerződés megkötésekor kell fennállnia, hanem a biztosítási jogviszony egész tartama alatt. Ebből következik, hogy a biztosító veszélyviselése is véget ér, ha a vagyontárgy tulajdonában bekövetkezett változás folytán a szerződést kötő biztosított érdekeltsége megszűnik. Ilyenkor a szerződést kötő biztosított a vagyontárgy megóvásában már nem érdekelt, minthogy a biztosítási esemény már nem a szerződést kötő biztosított, hanem az új tulajdonos vagyonában okoz kárt.

Ezzel kapcsolatban felvethető, hogy a biztosított vagyontárgy eladása esetében az eladó (a volt tulajdonos) biztosítási érdeke nem szűnik meg minden esetben (pl. a tulajdonjog fenntartása, a vételár megfizetésének késedelme, az átruházott vagyontárggyal kapcsolatos szavatosság esetén), amikor is a volt tulajdonosnak (az eladónak) az átruházott vagyontárgy épségben maradásához fűződő érdeke fennáll (pl. az eladó a hátralékos vételárat az eladott vagyontárgyra vezetett végrehajtás útján kívánja behajtani).

Figyelemmel azonban az előbb említett rendelkezésre [545. § (2) bek.], valamint arra, hogy vagyontárgy biztosítási szerződést csak a vagyontárgy megóvásában érdekelt személy köthet (548. §), az említett aggályok ellenére is elfogadható az olyan jogszabály-értelmezés, amely szerint a tulajdonosváltás automatikusan megszünteti a biztosítási szerződést.

Kérdéses lehet az is, hogy miként alakul a biztosítási jogviszony a *biztosítási érdek* megszűnése és a *biztosítási szerződés* megszűnése (a hónap utolsó napja) közötti időszakban (pl. a tulajdonos a vagyontárgy tulajdonjogát március 3-án ruhazza át a vevőre, aki a tulajdonjogot meg is szerzi, s a biztosítási esemény március 3-a és 31-e közötti időszakban következik be). Az a megoldás mutatkozik helyesnek, hogy ha a biztosítási szerződés a hónap végéig a tv. kifejezett rendelkezése alapján hatályban marad, s a biztosítót a hónap végéig járó díj megilleti, akkor a hónap végéig a maga részéről is szolgáltatni köteles.

A Ptk. 545. §-ának (2) bekezdése alapján ha a szerződés hatálya alatt a biztosítási esemény lehetetlenné vált, vagy a biztosítási érdek megszűnt, a szerződés, illetőleg annak megfelelő része a hónap utolsó napjával szűnik meg. Ha a gépkocsi vevője a személygépkocsit birtokba vette, kötelező felelősségbiztosítási szerződést azonban nem kötött, de a károkozás napján a vevő jogelődje által kötött biztosítási szerződés még nem szűnt meg, a vevő által a biztosítási szerződés fennállása idején harmadik személynek okozott kár rendezésére kifizetett összeget a biztosítótársaság a károkozó vevőre nem háríthatja át (LB Pfv. IV. 20772/1994. - BH 1995/12. sz. 710.).

Felmerülhet az a kérdés, hogy a *szerződő fél halála* esetében megszűnik-e a biztosítási érdek, s a hónap végével megszűnik-e a biztosítási szerződés. Az ember halálával a *hagyatéka mint egész* száll át az örökösekre (598. §). Az örökös tehát a vagyonnal kapcsolatos jogok és kötelezettségek összességét szerzi meg. Ez vonatkozik az örökhagyó által kötött biztosítási szerződéssel kapcsolatos jogokra és kötelezettségekre is. A szerződés a még az örökhagyó által kifizetett díjjal fedezett időszakra fennmarad az örökös mint jogutód javára is. Ha pedig az örökös a további díjat is fizeti, indokoltnak mutatkozik a biztosítási szerződés hatályban tartása és az örökösnek a szerződő fél pozíciójába helyezése. A szerződő fél halála lényeges körülmény, amely tekintetében fennáll a közlési kötelezettség. Ha pedig a biztosító a jogutódlásról értesül, módjában áll a szerződés módosítására megfelelő javaslatot tenni.

Egyébként pedig a biztosítási szerződésekre is alkalmazni kell azt a rendelkezést, amely szerint - ha jogszabály nem tesz kivételt - a felek *közös megegyezéssel* módosíthatják a szerződés tartalmát [240. § (1) bek.]. Ez a lehetőség fennáll a biztosítási szerződés alanyai tekintetében is.

Ptk. 546. § (1) Ha a biztosítási esemény bekövetkezik, a biztosító az egész évre járó díj megfizetését követelheti, kivéve ha a felek rövidebb időszakban állapodtak meg.

(2) A szerződés megszűnésének egyéb eseteiben a biztosító annak a hónapnak az utolsó napjáig járó díjak megfizetését követelheti, amelyben veszélyviselése véget ért.

A biztosító díjkövetelése

A törvény - a biztosítási esemény bekövetkezése esetében - egy évet tekint olyan időtartamnak, amelyen belül a biztosítási díj *oszthatatlan*. Ezért általános szabályként kimondja, hogy a biztosító az *egész évre járó díj* megfizetését követelheti, ha a biztosítási esemény bekövetkezik. Ez azzal áll összefüggésben, hogy a díjakat a biztosítás számos fajtájánál az évi átlagos kockázat alapján számítják ki, minthogy a kockázat idényenként, évszakonként változik.

A díjoszthatatlanság elvéből következik, hogy ha pl. a káresemény már röviddel a biztosítási szerződés megkötése után bekövetkezik, a biztosító az egész évre járó díjra igényt tarthat, nincs tehát helye a díjvisszatérítésnek.

Az említett szabály azonban diszpozitív jellegű, tehát a felek megállapodhatnak egy évnél rövidebb időszakban is, amikor is a biztosító csak e rövidebb időszakra járó díjra tarthat igényt.

A szerződés nemcsak a biztosítási esemény bekövetkezésével szűnik meg, hanem megszűnhet egyéb okból is (pl. a biztosítási esemény bekövetkezésének lehetetlenülése, a biztosítási érdek megszűnése, felmondás). Ilyenkor nem volna indokolt az évi díjat oszthatatlannak tekinteni. Ezért rendelkezik a tv. akként, hogy a szerződés megszűnésének *egyéb* - tehát a biztosítási esemény bekövetkeztén kívüli - *esetében* a biztosító csak annak a hónapnak az utolsó napjáig járó díjak megfizetését követelheti, amelyben a *veszélyviselése véget ér*.

A biztosító díjkövetelésére vonatkozóan a *biztosítási szabályzat* is tartalmazhat rendelkezéseket.

Ptk. 547. § (1) Ha a biztosítási szerződést nem a biztosított, hanem az ő javára harmadik személy köti, a biztosítási esemény bekövetkezéséig, illetőleg a biztosított belépéséig (550. §) a díjfizetési kötelezettség a szerződő felet terheli, a jognyilatkozatokat hozzá kell intézni, és ő köteles a megfelelő jognyilatkozatok megtételére.

(2) A közlésre, illetőleg a változás bejelentésére irányuló kötelezettség egyaránt terheli a szerződő felet és a biztosítottat; egyikük sem védekezhet olyan körülmény vagy változás nem tudásával, amelyet bármelyikük elmulasztott a biztosítóval közölni vagy neki bejelenteni, noha arról tudnia kellett, és a közlésre, illetőleg bejelentésre köteles lett volna.

*Kötelezettségek a biztosított javára harmadik személy által kötött
szerződés esetén*

Gyakoriak a *más javára* kötött biztosítási szerződések. Ilyenek különösen akkor jönnek létre, ha valamilyen módon a szerződő félnek is érdeke fűződik a biztosításhoz. Különösen a vagyontárgyak kezelői, őrzői (bizományosok, szállítmányozók, fuvarozók stb.) biztosítják a birtokukba kerülő vagyontárgyakat a tulajdonos javára. Ennek különféle oka, indítéka lehet. Így pl. az, hogy a szerződő félnek a dologra, illetőleg a helyébe lépő biztosítási összegre törvényes zálogjoga van. Nemegyszer pedig a szerződő felet valamilyen szerződés, belső utasítás kötelezi a szóban levő biztosítási szerződés megkötésére, de szerepe lehet e téren a köteles gondosságnak is.

A biztosítási szerződésnek van tehát olyan típusa, amelyben két személy áll a biztosítóval szemben:

-az egyik a *biztosított*, akinek érdekét biztosították, és akinek a biztosítási esemény bekövetkeztekor a biztosító a biztosítási összeget köteles megfizetni;

-a másik a *szerződő fél*, aki a biztosítási szerződést a saját nevében megkötö, s aki a szerződésben vállalt kötelezettségeket - így a díj fizetését is - köteles teljesíteni. A biztosítás körében továbbá általános szabály, hogy a szerződő fél rendelkezik a szerződésből eredő jogokkal.

A szóban levő ún. „idegen számlára kötött biztosítás” esetére írja elő a törvény, hogy a biztosítási esemény bekövetkeztéig, illetőleg a biztosítottnak a szerződő fél helyébe lépéséig (550. §) a díjfizetési kötelezettség a *szerződő felet* terheli, hozzá kell intézni a jognyilatkozatokat, és ő köteles a megfelelő jognyilatkozatokat megtenni.

Változik a szerződő fél helyzete akkor, ha a biztosítási esemény bekövetkezik, illetőleg ha a biztosított a szerződő fél helyébe lép:

a) a biztosítási esemény bekövetkezte után ugyanis - közvetlen joga alapján - már a biztosított lép fel a biztosítóval szemben a biztosítási összeg kifizetése iránti igényével;

b) a biztosítottnak a szerződő fél helyébe lépése után pedig a biztosítottat nemcsak a szerződésből eredő jogok illetik meg, hanem minden tekintetben a szerződő fél pozíciójába helyezkedik, egyedüli kötelezetté válik, mégis azzal a kivétellel, hogy a folyó biztosítási időszakban esedékes díjak vonatkozásában a biztosított és a szerződő fél egyetemleges felelőssége áll be (550. §).

A biztosítási szerződésből eredő kötelezettségek között van olyan, amely *mind a szerződő felet, mind pedig a biztosítottat* terheli: ez pedig a korábban már említett - *közlési, illetőleg változásbejelentési kötelezettség*. Ez a kötelezettség igen szigorú: sem a szerződő fél, sem a biztosított *nem védekezhet* olyan körülmény vagy változás nem tudásával, amelyet bármelyikük elmulasztott a biztosítóval közölni vagy neki bejelenteni, noha arról tudnia kellett, és a közlés, illetőleg a bejelentés kötelezettsége lett volna.

2. A vagyonbiztosítás

Ptk. 548. § Vagyonbiztosítási szerződést csak az köthet, aki a vagyontárgy megóvásában érdekelt, vagy aki a szerződést érdekelt személy javára köti meg.

A vagyonbiztosítás általában

1. Az előbbieken a biztosítás közös szabályairól volt szó, tehát azokról a szabályokról, amelyeket valamennyi biztosításfajta tekintetében alkalmazni kell, hacsak jogszabály az egyes biztosításfajtákra nem állapít meg speciális rendelkezéseket.

Az egyik leggyakoribb és legnagyobb jelentőségű biztosításfajta a *vagyonbiztosítás* (régibb jogunk szerint „kárbiztosítás”). Ebbe a legkülönbözőbb biztosítások tartoznak (betöréses lopás, tűzkár elleni biztosítás, gépjármű-biztosítás, épület- és háztartási biztosítás, lakásbiztosítás), a mezőgazdasági biztosítás különböző fajtái, így növénybiztosítás, állatbiztosítás, álló- és forgóeszköz-biztosítás, exporthitel-biztosítás, valamint számos egyéb biztosítás. Valamennyiük közös jellegzetessége, hogy a biztosítási esemény folytán a *biztosított vagyonában keletkezik kár*, amiből az is következik, hogy a vagyonban bekövetkezett értékcsökkenést (kárt) mérni lehet, tehát vagyonilag meg lehet határozni.

Itt tehát a biztosított vagyonában bekövetkezett kárról van szó. Ezzel kapcsolatban állapította meg a Legfelsőbb Bíróság egyik határozatában, hogy az épület- és háztartási biztosítás a háztartás kockázatait felölölő összetett biztosítási forma, amely nem terjed ki a biztosított épület bérbeadás útján hasznosított helyiségében elhelyezett, de más személy tulajdonában levő vagyontárgyakra. Ez a biztosítási forma tehát a bérleti szerződés hibás teljesítéséből eredő kár megtérítésére nem nyújt fedezetet (P. törv. V. 21127/1980. - BH 1981/10. sz. 406. - PJD IX. 161. sz.).

Vagyonbiztosítási szerződés

2. Vagyonbiztosítás esetében a biztosítás annak az értékcsökkenésnek a teljes vagy részleges fedezetére szolgál, amely a biztosítási esemény folytán a károsult *vagyonában* keletkezik. A biztosítottnak az az érdeke, hogy károsodása, vagyoni érdeksérelme ne következzen be. Nem volna indokolt annak lehetővé tétele, hogy olyanok is köthessenek vagyonbiztosítási szerződést, akik nem érdekeltek a vagyontárgy épségben maradásában.

Minderre figyelemmel rendelkezik a tv. akként, hogy *csak az köthet* vagyonbiztosítási szerződést, aki

a) a vagyontárgy megóvásában *érdekelt*, vagy

b) a szerződést *érdekelt személy javára* köti meg.

Elsősorban nyilvánvalóan a tulajdonos az, aki érdekelt a vagyontárgy épségben maradásában. Az *érdekeltek köre* azonban nem szűkül le a tulajdonosokra. E körbe tartozik ugyanis mindenki, aki valamilyen módon hátrányos helyzetbe kerül a vagyontárgy elpusztulása vagy értékcsökkenése folytán. Érdekeltnek kell ezért tekinteni a fuvarozót, a szállítmányozót, a zálogjogosultat, a termelőt, a bérlőt, a haszonbérlőt stb. Adott esetben a *bíróság* feladata az érdekeltség fennállásának vagy hiányának kérdésében való döntés.

Az egyik perben a Legfelsőbb Bíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy a megállapodás szerinti tartalommal a mezőgazdasági vagyonbiztosítási szerződés általában létrejön akkor is, ha a felek kölcsönös és valóságos ügyleti akaratától eltérően az írásba foglalt szerződés tévesen tartalmaz valamely lényeges körülményt (LB Pfv. VI. 21 112/1994. - BH 1995/7. sz. 400.).

A gyakorlatban nemegyszer merülnek fel vitás kérdések a Ptk. 548. §-ában foglalt azzal az említett szabállyal kapcsolatban, amely szerint csak a *vagyontárgy megóvásában érdekelt* személy köthet vagyonbiztosítási szerződést. Élesen vetődött fel az a probléma, hogy a gépkocsi vásárlója érvényes biztosítási szerződést köthet-e olyan gépkocsira, amelynek eladója *nem volt tulajdonos* (pl. a gépkocsi lopott volt).

Az ezzel kapcsolatos egyik ügyben felülvizsgálati kérelem alapján hozott ítéletben a Legfelsőbb Bíróság rámutatott arra, hogy a vagyontárgy megóvásában érdekelt személynek - lopáskár esetében - csak az tekinthető, aki a dolog birtoklására tulajdonjogánál vagy más jognál fogva egyébként jogosult. Ha a biztosítási szerződés alapján kártérítési igényt érvényesítő személy a gépkocsin nem szerez tulajdonjogot, helyzetére a Ptk. 193. §-ának (1) bekezdése szerint a jogalap nélküli birtoklás szabályait kell alkalmazni, tehát a gépkocsit köteles lett volna a tulajdonosnak kiadni. A vagyonbiztosítási szerződés a biztosított vagyontárgy elveszéséből vagy megrongálódásából eredő károkkal szemben védi az érdekelt személyt. Kárnak - a vagyontárgy elveszése esetén - a Ptk. 355. §-ának (4) bekezdése alapján a károsult vagyonában beállott értékcsökkenést lehet tekinteni. A kártérítési igényt érvényesítő személy vagyona a gépkocsi ellopásával nem csökkent, hiszen a gépkocsi nem tartozott a vagyonához. Kára nem a gépkocsi ellopásakor keletkezett, hanem akkor, amikor a nem tulajdonostól a gépkocsit megvásárolta, és a vételárat kifizette. Formailag tehát már a kára bekövetkezése után biztosította a vagyontárgyat. Tartalmilag pedig, miután a gépkocsi birtokából való kikerülésével kár nem érte, nem is tekinthető a vagyontárgy megóvásában érdekelt személynek. Ezért a szerződés, amely a Ptk. 548. §-ába ütközik, a Ptk. 200. §-ának (2) bekezdése alapján semmis (LB Pfv. 21331/1993.).

E nagy érdeklődésre számot tartó kérdésben a Legfelsőbb Bíróság helyes álláspontot foglalt el. A biztosító egy gépkocsira nyilván azért köt biztosítási szerződést, mert úgy véli, hogy az üzemben tartóként szerződést kötő fél valóban tulajdonos, vagy a szerződéskötésre egyébként jogosult személyt. A biztosító a szerződéskötéssel nem honorálhat valójában jogszerűtlen magatartásokat. A biztosítási szerződés kötésében való *jogszerű érdekelttség* vagy megvan, vagy nincs meg. Az érdekelttségnek a jogszerű érdekeltségen túlmenő tág értelmezése azt jelentené, hogy a biztosító az érdekelttség tényleges fennállása nélkül is szolgáltatni volna köteles, ez pedig közvetve a biztosítási szerződések kötésében valóban érdekelt biztosítottak összességének hátrányával járna. Nem létező jogszerű érdekhez nem fűződik a biztosító részéről szolgáltatási kötelezettség. Nem hagyható egyébként figyelmen kívül az embereknek a vagyontárgyak megvásárlásánál való körültekintő, gondos eljárásra neveléséhez fűződő érdek sem.

Az egyik ítéletében a Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy nem tekinthető a kereskedelmi forgalomban való tulajdonszerzésnek, ha a vevő az autópiacon kereskedelmi tevékenységet nem folytató magánszeméllyel köt adásvételi szerződést, akkor sem, ha a szerződés a kereskedő „közreműködésével” jött létre. A Ptk. 548. §-a lehetővé teszi, hogy vagyonbiztosítási szerződést ne csak a tulajdonos, hanem más olyan személy is köthessen, aki a vagyontárgy megóvásában érdekelt. Nem lehet vitás a személygépkocsit vásárlónak a gépkocsi megóvásához fűződő érdeke sem. Ez azonban nem változtat azon, hogy a biztosító a kártérítést kinek a részére köteles kifizetni. Az előbbiek szerinti vásárló pedig nem tartozik ebbe a körbe (LB Pfv. V. 22633/1994. - BH 1996/8. sz. 418.).

Ptk. 549. § (1) A biztosítási összeg nem haladhatja meg a biztosított vagyontárgy valóságos értékét. A vagyontárgy valóságos értékét meghaladó részében a biztosítási összegre vonatkozó megállapodás semmis, s a díjat megfelelően le kell szállítani.

(2) E rendelkezések ellenére is lehet biztosítási szerződést kötni valamely vagyontárgy várható értéke, továbbá helyreállításának, illetőleg új állapotban való beszerzésének értéke erejéig.

Túlbiztosítási tilalom

1. A törvény nemcsak az érdekeltséget kívánja meg vagyonbiztosítási szerződés kötéséhez, hanem ezen túlmenően még az érdekeltnek körében is kizárja a szerződésnek nyereszkeskedésre való felhasználását. A biztosítás alap gondolatával, kárfedező céljával áll összhangban a *túlbiztosítási tilalom*: a biztosítási összeg ugyanis nem haladhatja meg a biztosított vagyontárgy értékét. Ebből következően nemcsak az elé állít tilalmat, hogy valamely vagyontárgyat az *értékén felül* biztosítsanak, hanem tiltja a *többszöri biztosítást* is, mert ez is arra vezetne, hogy a jogosult a tényleges kárát meghaladó biztosítási összeghez jut, s így a károsodásból a biztosítás révén végeredményben hasznot húz.

Mindebből az is következik, hogy a károsult részére csak a károsodás erejéig kell a kárt megtéríteni, ezen tehát nem terjed túl a biztosító helytállási kötelezettsége.

További kérdés, hogy mi a *szankciója* a túlbiztosításnak. A törvény a szerződések lehető fenntartásának elvét követi annak kimondásával, hogy a biztosítási összegre vonatkozó megállapodás csak a *vagyontárgy valóságos értékét meghaladó részében* semmis. Túlbiztosítás esetében sem menti fel tehát a biztosítót az alól a kötelezettsége alól, hogy a kár valóságos mértékéig az erre vonatkozó szabályok szerint helytálljon. A szóban levő esetben a biztosítási szerződés részleges érvénytelensége következik be.

Mindennek természetesen van hatása a *díjfizetésre* is. A biztosító nem gazdagodhat a díjkülönbözettel, ezért még a rosszhiszemű szerződő felet is megilleti az a jog, hogy a díjkülönbözetet visszakövetelje. Egyébként a rosszhiszeműség bizonyítása igen nagy nehézséggel jár a gyakorlatban. Ezért a tv. azt is kimondja, hogy a *biztosítási díjat megfelelően le kell szállítani*.

A biztosítási szerződés tehát az előbbiek szerint módosult tartalommal marad érvényben. Vita esetében a bíróságnak az összes körülmény gondos mérlegelésével kell döntenie abban a kérdésben, hogy az adott esetben valóban túlbiztosítás történt-e vagy sem. Ilyen vita különösen a mezőgazdasági termékbiztosítás körében lehet gyakori.

Az egyik ítéletében a Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy a túlbiztosítás tilalma folytán az utóbb kötött biztosítási szerződés semmis. A károsult a semmis szerződés alapján birtokába jutott kártérítési összeg visszafizetése után a káresemény szabályos bejelentését követően - akár beszámítási kifogás útján - érvényesítheti kártérítési követelését az érvényes biztosítási szerződés alapján (LB Gfv. X. 32083/1994. - BH 1995/12. sz. 719.).

Ugyanannak a biztosításnak a keretében esetleg *részleges túlbiztosítás* állapítható meg. Ilyen eset fordulhat elő pl. olyankor, amikor a biztosítási feltételek szerint szőlőnél a jégkárt a biztosító a táblánkénti átlaghozam alapján téríti meg oly módon, hogy ha a jégverés nélkül várható táblánkénti tényleges termésmennyiség kevesebb, mint a táblára biztosított hozam, ez a kevesebb mennyiség a kártérítés alapja. Ha azonban a káreset nélkül várható hozam meghaladja a biztosított hozamot, csak a biztosított termésmennyiség számbavételével térít a biztosító.

A törvény a túlbiztosítást tiltja, annak azonban nincs akadálya, hogy a felek a *vagyontárgy értékét el nem érő biztosítási összegben* állapodjanak meg (pl. a biztosító a szaporításra kihelyezett vemhes üsző biztosítását a vásárlóérték meghatározott százalékáig vállalja).

Kivétel a túlbiztosítás tilalma alól

2. A túlbiztosítás tilalma nem kivétel nélküli szabály. A biztosítási összeg meghatározott szűk körben meghaladhatja a biztosítási esemény folytán kárt szenvedett vagyontárgy valóságos értékét, mégpedig nemcsak a káreset bekövetkeztekori, hanem a szerződés megkötésekor értékét is. A tv. ugyanis akként rendelkezik, hogy a túlbiztosítás tilalmára vonatkozó - előbb említett - rendelkezések ellenére is lehet biztosítási szerződést kötni valamely vagyontárgy

a) *várható értéke*, továbbá

b) *helyreállításának, illetőleg új állapotban való beszerzésének értéke erejéig.*

A *várható értékre* szóló biztosítás esetében eltérés van a biztosítási összeg és a vagyontárgy valóságos értéke között. Az ilyen biztosítások nem mentesek a spekuláció veszélyétől. A visszaélésekkel szemben azonban kellő biztosítékot jelent az, hogy az elmaradt haszon megállapításának csak reális, ellenőrizhető adatok alapján van helye (pl. több évi termésátlag figyelembevétele). A mezőgazdasági biztosításnak nem az a célja, hogy garantálja a tervezett vagy az optimális terméseredményt, hanem az, hogy a biztosítási összeg kifizetésével lehetővé tegye a mezőgazdasági üzem részére az elpusztult vagyontárgyak helyreállítását vagy pótlását.

A *helyreállítás* fogalmi körébe tartozik az újraelőállítás is. A helyreállítási költségek meghatározásánál a károkozás időpontjában fennálló munkabérek, alkatrészeket, rezsiköltségeket és egyéb költségtényezőket kell figyelembe venni. A felek úgy is megállapodhatnak, hogy a biztosító maga gondoskodik a helyreállításról, illetőleg a beszerzésről.

Az *új állapotban való beszerzési érték* az az érték, amelyet a biztosított vagyontárgy a beszerzés időpontjában képvisel, tehát nem a múltbeli beszerzési érték. Ez az érték már magába foglalja az időközbeni esetleges áremelkedést is. A biztosító által kifizetendő összeg a károsult vagyontárgyak új állapotban való beszerzési (előállítási) ára a károsodás időpontjában. Az új érték különböző költségtényezőkből tevődik össze.

Lehetséges, hogy a károsodott vagyontárgynál a biztosítási esemény bekövetkezte idején már *korszerűbb* kivitelű vagyontárgyakat gyártanak hasonló célra (tehát „erkölcsi kopás” következett be). A biztosító azonban nem köteles az ilyen korszerűbb vagyontárgy értékét megtéríteni, mert a felek nem ilyen vagyontárgyakra kötötték a biztosítási szerződést. A biztosításnak nem feladata a műszaki fejlesztéshez szükséges pénzösszeg rendelkezésre bocsátása, hanem csak a biztosított (károsodott) vagyontárgy értékének pótlása. Az ellenkező megoldás a biztosítási díj és a vállalt kockázat közötti egyensúly megbomlásához vezetne, s ilyenkor különösen fennáll a veszélye annak, hogy az újérték-biztosítás nyereszkesedésre, sőt esetleg szándékos károkozásokra is vezet.

Az újérték-biztosítás valójában kivétel a vagyontárgybiztosítás alapelve: a kártalanítási elv, illetőleg a gazdagodási tilalom elve alól, viszont reális gazdasági szükségletet elégít ki, minthogy mind egyéni érdek, mind pedig közérdek fűződik az elpusztult vagy károsodott vagyontárgyak pótlásához, a termelési kapacitás helyreállításához.

Ptk. 550. § Ha a szerződést nem a biztosított kötötte, a biztosított a biztosítóhoz intézett írásbeli nyilatkozattal bármikor a szerződő fél helyébe léphet. Ebben az esetben a folyó biztosítási időszakban esedékes díjakért a szerződő féllel egyetemlegesen felelős.

A biztosított belépése a szerződő fél helyébe

Lehetséges, hogy a biztosítási szerződést nem a biztosított köti meg. Ilyen esetben jogosítja fel a törvény a biztosítottat arra, hogy *belépjen a szerződő fél helyébe*. Ezt a biztosított bármikor megteheti, szükséges azonban, hogy *írásbeli nyilatkozatot* intézzon a biztosítóhoz.

A belépés következménye az, hogy nemcsak a jogok illetik meg, hanem a szerződésből folyó kötelezettségek is őt terhelik. Ez tehát minden vonatkozásban a szerződő fél pozíciójának az elfoglalását jelenti. Bizonyos vonatkozásban azonban fennmarad az eredeti szerződő fél kötelezettsége is: a *folyó biztosítási időszakban esedékes díjakért* a szerződő fél a belépő biztosítottal *egyetemlegesen* felelős.

Kérdéses lehet, hogy ha a vagyontárgybiztosítási szerződést az *egyik házastárs* kötötte meg a biztosítóval, s ez a házastárs *meghal*, ebben az esetben a *másik házastárs* beléphet-e a szerződő fél helyébe. E vonatkozásban figyelembe jön a Csjt. 27. §-ának (1) bekezdése, amely szerint a házasság megkötésével a házastársak között a házassági életközösség idejére házastársi vagyontörség keletkezik, továbbá a Csjt. 30. §-ának (2) bekezdésében foglalt az a rendelkezés, amely szerint bármelyik házastársnak a vagyontörség fennállása alatt kötött visszterhes ügyletét a másik házastárs hozzájárulásával kötött ügyletnek kell tekinteni, kivéve ha az ügyletkötő harmadik tudott vagy a körülményekből tudnia kellett arról, hogy a másik házastárs az ügyletnek nem járul hozzá. A biztosítási szerződést kötő - meghalt - házastárs és a túlélő házastárs között tehát házastársi vagyontörség állott fenn, s a biztosítási szerződést a túlélő házastárs hozzájárulásával kötöttnek kell tekinteni. Ezért a biztosítási szerződés alapján *biztosított* minősül a túlélő házastárs is, s megilleti az a jog, hogy a biztosítási szerződésbe *szerződő félként* belépjen.

Ptk. 551. § (1) A határozatlan időre kötött szerződést a felek bármikor felmondhatják.

(2) A felek a szerződésben a felmondási jogot legfeljebb három évre kizárhatják.

(3) Ha a szerződés három évnél hosszabb időre szól, és a felek nem kötötték ki, hogy az a megállapított időtartam eltelte előtt is felmondható, a negyedik évtől kezdve a szerződést bármelyik fél felmondhatja. Felmondás esetében a biztosító a szabályzat szerint követelheti annak a díjengedménynek a megfizetését, amelyet a szerződés hosszabb tartamára tekintettel a biztosítottnak nyújtott (tartamengedmény).

(4) A szerződést írásban, a biztosítási időszak végére kell felmondani. A felmondási idő harminc nap.

A vagyont biztosítási szerződés felmondása általában

1. A biztosítási szerződés tartalma a felek megállapodásától függ: köthetnek a felek szerződést *határozatlan és meghatározott* időre. Ettől függően alakulnak a szerződés felmondással való megszüntetésének szabályai. Ezek a számba jövő jogos érdekekre figyelemmel rendezik a felmondással kapcsolatos kérdéseket.

A szabályozás jellemzője, hogy a törvény az említett érdekekre tekintettel egyrészt bizonyos mértékig *korlátozza* a felmondási jogot, másrészt pedig *megfelelő keretek közé szorítja* a felmondási jogot korlátozó megállapodásokat.

Határozatlan időre kötött szerződés felmondása

2. Határozatlan időre kötött vagyont biztosítási szerződés esetében nem jönnek figyelembe olyan érdekek, amelyek szükségessé tennék a felmondási jog korlátozását. A felek annak tudatában szerződnek, hogy a szerződés tartama bizonytalan. Ezért az általános szabály az, hogy a felek *bármikor felmondhatják* a határozatlan időre kötött szerződést.

A szerződési szabadság általános elvéből következik azonban, hogy a felek határozatlan időre kötött szerződés esetében megállapodhatnak a *felmondási jog korlátozásában*. E téren azonban már figyelembe jön olyan érdek, amely védelemre szorul: egyik fél sem kényszeríthető ugyanis arra, hogy akarata ellenére meghatározatlan ideig legyen kénytelen szerződéses kötöttségben maradni. A törvény feljogosítja a feleket a felmondási jog kizárására, ennek tartamát azonban korlátozza: a kizárás *legfeljebb három évre* szólhat.

Határozott időre kötött szerződés felmondása

3. Határozott időre kötött vagyont biztosítási szerződés esetében a felek maguk határozzák meg, hogy mennyi ideig álljon fenn közöttük a szerződéses jogviszony. Ilyen esetben is kiköthetik azonban, hogy a szerződés a meghatározott időtartam eltelte előtt felmondható.

A hosszú időtartamra kötött vagyont biztosítási szerződés bizonyos idő múltán méltánytalan terhet jelenthet a szerződő félre, olyan esetben, amikor a felek nem kötötték ki a megállapított időtartam eltelte előtti felmondás jogát. Ilyen esetre vonatkozóan rendelkezik a törvény akként, hogy ha a szerződés *három évnél hosszabb időre szól, a negyedik évtől kezdve a szerződést bármelyik fél felmondhatja*.

A biztosító hosszabb tartamú szerződés kötésekor rendszerint bizonyos mértékű díjengedményt nyújt a biztosítottnak. Ez az ún. *tartamengedmény*. Az előbb említett felmondás esetében a biztosítót megilleti az a jog, hogy a díjengedmény (tartamengedmény) megfizetését követelje a biztosítotttól. Nem követelheti a biztosító a visszatérítést akkor, ha a felek abban állapodnak meg, hogy a szerződés három év eltelte előtt is felmondható.

A felmondás alakja és ideje

4. A törvény a vagyont biztosítási szerződés felmondását meghatározott alakszerűséghez köti: a szerződést ugyanis *írásban* kell felmondani. Ezzel áll összhangban a Legfelsőbb Bíróságnak az az ítélete, amely szerint a mezőgazdasági vagyont biztosítási szerződés csak írásban mondható fel, az erre vonatkozó szóbeli megállapodás hatálytalan (LB Gf. I. 32368/1993. - BH 1995/7. sz. 417.).

A biztosítás körében a díjoszthatatlanság elve érvényesül. Ebből következik, hogy a szerződést csak a *biztosítási időszak végére* lehet felmondani. A törvény a felmondási időt *harminc napban* állapítja meg.

A felmondásról az egyes biztosításfajtákra vonatkozó *biztosítási feltételek* rendszerint külön is rendelkeznek.

Az, hogy a szerződés a biztosítási időszak végére mondható fel harmincnapos felmondási idővel, nem jelent természetesen azt, hogy a biztosítási időszak vége előtt pontosan harminc nappal kell a felmondásnak megtörténnie. A szóban levő rendelkezést akként kell értelmezni, hogy a felmondásnak a biztosítási időszak végét *legalább harminc nappal* kell megelőznie.

Előfordul, hogy a biztosítóval szerződő fél nem a biztosítási időszak végére, hanem *korábbi időpontra* mondja fel a szerződést. Ilyenkor merül fel az a kérdés, hogy a felmondás érvénytelen-e, vagy pedig azt a biztosítási időszak végére szóló hatállyal kell érvényesnek elismerni. Helyesnek mutatkozik az a megoldás, hogy a korábbi időpontra szóló felmondásban mint többen benne van a kevesebb, tehát a biztosítási időszak végére szóló felmondás is, a felmondásnak tehát a *biztosítási időszak végével* kell hatályosulnia.

Ptk. 552. § (1) Ha az esedékes díjnak csak egy részét fizették meg, a szerződés - változatlan biztosítási összeggel - a kifizetett díjjal arányos időtartamra marad fenn.

(2) Ha a szerződés a díj nemfizetése miatt megszűnik, a biztosító a szabályzat szerint követelheti a tartamengedmény megfizetését.

A díjfizetési kötelezettség részbeni teljesítése

1. A biztosítási díjat az esedékességkor teljes egészében meg kell fizetni. Ha ez megtörténik, a biztosítási esemény bekövetkeztekor a biztosító a szerződésben meghatározott biztosítási összeget köteles szolgáltatni. Előfordul azonban, hogy az esedékes biztosítási díjra csak *részfizetés* történik. Ilyenkor merül fel az a kérdés, hogy a biztosító köteles-e helytállni díjrészlet fizetése esetében. Minthogy a biztosítóval szerződő fél a díjfizetési kötelezettséget részben teljesítette, a törvény arra az álláspontra helyezkedik, hogy a biztosító *kockázatviselési kötelezettsége* a szóban levő esetben is *fennáll*.

További kérdés, hogy a biztosítónak ez a kötelezettsége *milyen mértékű*. E tekintetben két megoldás jöhetne szóba:

a) az egyik az „*összegarányosság elvén*” alapul, s azt jelenti, hogy a biztosító kockázatviselése a teljes biztosítási időszakban fennmarad, de csak a befizetett részdíjjal arányos kisebb mértékben;

b) a másik az „*időarányosság elvén*” alapul, s abban áll, hogy a biztosító teljes mértékben viseli a kockázatot, de csak olyan időtartam alatt, amely arányosan megfelel a befizetett részdíjnak.

A törvény - figyelemmel a korábbi gyakorlat kedvező tapasztalataira, valamint a közfelfogásra is - az időarányosság elvét fogadja el, s akként rendelkezik, hogy részdíj fizetése esetében a biztosítási szerződés - változatlan biztosítási összeggel - a *kifizetett díjjal arányos időtartamra* marad fenn.

A szerződés megszűnése a díjfizetés elmulasztása miatt

2. Az 543. §-sal kapcsolatban már volt szó arról, hogy a biztosítási szerződés mikor szűnik meg a díjfizetés elmulasztása miatt. A Ptk. 551. § (3) bekezdésében foglalt rendelkezések tárgyalása során pedig már arról is említés történt, hogy a biztosító hosszabb időre kötött szerződés esetében - éppen e hosszabb időtartamra tekintettel - díjengedményt (tartamengedményt) ad.

A díjfizetés elmulasztása szerződésszegés, márpedig az ilyen magatartást tanúsító fél nyilvánvalóan nem érdemes arra a kedvezményre, amelyet a *tartamengedmény* jelent. Ezért a törvény feljogosítja a biztosítót arra, hogy a tartamengedmény *megfizetését követelje* akkor, ha a biztosítási szerződés a *díjfizetés elmulasztása miatt megszűnik*.

Ptk. 553. § (1) Ha a biztosítási esemény bekövetkezik, a biztosító a szabályzatban megállapított időn belül köteles szolgáltatását teljesíteni.

(2) Ha a biztosítási összeg a vagyontárgy értékénél kisebb, a biztosító ellenkező megállapodás hiányában a kárt olyan arányban köteles megtéríteni, ahogy a biztosítási összeg a vagyontárgy értékéhez aránylik.

A biztosító szolgáltatása

1. A biztosító legfőbb kötelessége, hogy helytálljon akkor, ha a biztosítási esemény bekövetkezik. Ilyenkor realizálódik a biztosító kockázatviselése, a biztosítás - a biztosított oldaláról nézve - ilyenkor tölti be a rendeltetését: egészben vagy részben mentesíti a biztosítottat a kárvetkezmények alól. Ezért rendeli a tv., hogy a biztosítási esemény bekövetkeztekor a biztosító köteles a *szolgáltatást teljesíteni*.

A szolgáltatás általában meghatározott pénzösszeg fizetése. Nincs azonban törvényi akadálya annak, hogy a biztosító természetbeni jellegű szolgáltatásra vállaljon kötelezettséget (pl. a megrongálódott vagyontárgy helyreállítására).

A károsult és a károkozó megállapodhatnak *természetbeni* (pl. szolgáltatás nyújtásával történő) *kártérítésben*. Az egyezség formájában létrejött megállapodás a vagyonbiztosítási szerződés alapján helytállásra kötelezett biztosítót csak akkor köti, ha azt a maga részéről is elfogadja, de ha a szolgáltatás pénzbeli értéket képvisel, és a szolgáltatás teljesítése bizonyítható, a biztosító azt nem kifogásolhatja (LB Gf. I. 31484/1992. - BH 1993/8. sz. 516.).

A biztosító szolgáltatási kötelezettségének kérdése gyakran merül fel a vagyonbiztosítással kapcsolatos perekben. Az egyik esetben a Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy casco biztosítás esetén nem köteles a biztosító lopáskár címén helytállni, ha a biztosítás tárgyát képező gépkocsit a károsult maga adta át egy üzleti partnerként jelentkező, általa korábban nem ismert személynek, aki a gépkocsit nem adta vissza. A károsult saját kockázata az, ha megbízott olyan személyben, aki őt megkárosította. Ez nem olyan biztosítási esemény, amely a biztosító fizetési kötelezettségét megalapozná (LB Gf. I. 32594/1993. - BH 1995/5. sz. 297.).

Egy másik ügyben lopott gépkocsival kapcsolatban merült fel a biztosító szolgáltatási kötelezettségének problémája. Az ügy ismertetését különösen indokoltá teszi a gépkocsilopások nagymérvű szaporodása. A szóban levő perben hozott ítéletében a Legfelsőbb Bíróság rámutatott arra, hogy a Ptk. 553. §-ának (1) bekezdése értelmében ha a biztosítási esemény bekövetkezik, a biztosító a szabályzatban megállapított időn belül köteles szolgáltatását teljesíteni. Téves az az álláspont, hogy a biztosítási szerződés feltételei szerint a biztosítónak joga van a biztosítási esemény bekövetkezését a rendőrség nyomozást megszüntető határozatán túlmenően vitatni és a biztosítottat egyéb bizonyítékok szolgáltatására kötelezni. A casco biztosítási szerződés meghatározza a biztosított kötelezettségeit. Eszerint lopáskár esetén mint okiratot be kell mutatni a feljelentés igazolását, továbbá a nyomozást megszüntető határozatot, igazolást. Ezenkívül be kell mutatni minden egyéb okiratot, amely a kárigény elbírálásához, továbbá a jogosultság, a biztosítási esemény és a kártérítési összeg megállapításához szükséges. Ezen túlmenően azonban a biztosító nem kötelezheti a biztosítottat egyéb bizonyításra (pl. a feljelentő lakcímének felkutatására vagy egyéb tanúbizonyítással kapcsolatos adatszolgáltatásra). Amennyiben a biztosított az említett okiratokat bemutatja, eleget tesz a szerződésben vállalt, a kárigény érvényesítéséhez szükséges kötelezettségeinek. A nyomozást megszüntető határozat tartalmáért, a rendőrség eredményes munkájáért a biztosított nem tehető felelőssé. A nyomozás adatainak aggályai, a kárbejelentésben feltüntetett időpont téves volta a biztosítási esemény bekövetkezését kétségesse teheti. Mindez azonban nem változtat azon a tényen, hogy a biztosított a szerződési feltételeknek megfelelően a szükséges okiratokat bemutatta, egyéb okiratot pedig a biztosító nem követelt az alperestől (LB Pfv. IV. 20710/1994. - BH 1995/1. sz. 32.).

Az ismertetett ítéletben kifejtettek bizonyos aggályokat vethetnek fel. Az az elvi álláspont, amely szerint a biztosítási szerződésben említett okiratoknak a lopáskárt szenvedett (vagy állító) biztosított által történő becsatolása esetében a biztosító minden további nélkül fizetni köteles, és lényegében a valóságos tényállás felderítése érdekében semmiféle más intézkedést nem tehet, szemben áll azzal a feltétlenül helyes elvvel, amely a bíróságokat a valóságos tényállás felderítésére, és a valóságos tényállás alapján történő határozathozatalra kötelezi. Nem bizonyos, hogy a rendőrségi nyomozást megszüntető határozat valóban igen alapos nyomozati munkán, minden nyomozási lehetőség kimerítésén alapul. A rendőrségi nyomozást megszüntető határozat egyébként sem lehet gátja annak, hogy a bíróság a gépkocsi ellopása (vagy eltűnése) körülményeinek napfényre kerülése esetében - akár a biztosító által felderített tényállás adatai alapján - a legjobb meggyőződése szerint döntsön a biztosító szolgáltatási kötelezettsége tekintetében. Széles körben ismert, hogy a biztosítási összeg megfizetését követelő biztosított gépkocsiját valójában nem lopják el, hanem a biztosított ellopítja vagy eltűnteti, mert számára valamilyen okból az az előnyös, ha a biztosítási összeget megkapja. A biztosító - ha valamilyen bejelentés alapján vagy egyébként gyanút fog - nem zárható el attól, hogy a valóságos tényállás felderítését igényelje akkor is, ha a rendőrség a nyomozást megszüntette. Egy ilyen rendőrségi határozat nem lehet meghatározója a polgári perben eljáró bíróság ítéletének, s egyben korláta a bíróság mérlegelési szabadságának. Egyébként lopáskárnál is figyelembe jönnek a Ptk. 556. §-ában foglalt - alább tárgyalandó - rendelkezések. Biztosítási szerződésen alapuló biztosított követelés esetében mindig elsődleges kérdés, hogy az állított biztosítási esemény valóban bekövetkezett-e.

A biztosító szabadon határozhatja meg, hogy a teljesítéshez milyen hatósági határozat vagy igazoló irat csatolását írja elő ügyfele számára. Ez azonban nem jelentheti azt, hogy tetszése szerint és minden korlátozástól mentesen szabhatná meg, hogy a biztosított milyen eljárás eredményeként keletkező iratot köteles csatolni. E jogát ugyanis rendeltetésszerűen, valamint a felek szerződési akaratának megfelelően köteles gyakorolni. Nem kötelezhető a fél olyan okirat vagy hatósági határozat csatolására, mely a biztosítási szerződés teljesítésének körén kívül eső kérdésre vagy olyan tényre vonatkozik, melynek bizonyítása a perben a szerződés vagy a törvény előírása alapján a biztosító kötelezettsége. A jogerős büntetőítélet bemutatásának előírása nem szolgálhatja sem a biztosító és az elkövető (károkozó) viszonylatában fennálló megtérítési igénynek, sem a biztosító időmúlással összefüggő gazdasági érdekének, sem pedig a kamatfizetési kötelezettség alóli mentesülésének a céljait, mert ez sem a felek akaratával, sem pedig a rendeltetésszerű joggyakorlás követelményeivel nem egyeztethető össze (LB Pfv. VIII. 21635/1998. - BH 2000/7. sz. 297.).

A vagyonbiztosítás egyébként az egyik legelterjedtebbnek tekinthető biztosításfajta, amiből következik, hogy a Legfelsőbb Bíróságnak az ilyen biztosításokból eredő perekben gyakran van alkalma iránymutatást adnia.

Tulajdonszerzés hiányában érvénytelen a biztosítási szerződés, ha a szerződő fél a gépkocsit nem tulajdonostól szerezte (LB Pfv. VIII. 24098/1997. - BH 2000/1. sz. 13.).

Turistaszezon idején a Balaton-környéki autólopások száma köztudomásúan igen jelentős. Ezért a riasztó bekapcsolásának elmulasztása a kármegelőzésnek olyan feltűnő elhanyagolása, amely a súlyos gondatlanságot megalapozza, s a biztosítót mentesíti a fizetési kötelezettsége alól (LB Pfv. V. 22620/1994. - BH 1995/11. sz. 642.).

A felek szerződési nyilatkozata tartalmazza az akaratukat kifejező kölcsönös kötelezettségvállalásukat. Ha a biztosító a szerződésben arra kötelezte magát, hogy a biztosított által fizetendő díj fejében nem von le értékmelkedést, ez nem jelenti annak elvállalását, hogy a biztosító az adott típusú személygépkocsi újkori értékét meghaladó értéket térít a biztosítottnak. A felek csupán abban állapodtak meg, hogy a biztosító az újkori értéket fogja pótolni. Ezért a biztosító egy eltérő konstrukciójú, modernebb és drágább személygépkocsi fogyasztói árát nem köteles megfizetni (LB Pfv. V. 20225/1995. - BH 1996/2. sz. 95.).

Ha a javítás költsége meghaladja a károsultnak a kár bekövetkezése időpontjában fennállott és a roncsértékkel csökkentett forgalmi értékét, a biztosítási szerződésben foglaltak az irányadók abban a kérdésben, hogy a biztosító a gépkocsi javítási költségeinek megfizetésére kötelezhető-e (LB Pfv. IV. 22358/1995. - BH 1996/7. sz. 365.).

Ha a biztosított gépkocsiját olyan minimális kár éri, amely nem gátolja a biztosítottat abban, hogy a gépkocsival közlekedjék, a biztosított által bérgépkocsi igénybevétele címén a biztosítót - a javítás tényleges időtartamán túlmenően - nem terheli kártérítési kötelezettség. Az indokolatlanul felmerült többletkiadást a károsult - a kárenyhítési kötelezettség megsértése miatt - nem jogosult érvényesíteni (LB Pfv. II. 20568/1995. - BH 1996/1. sz. 38.).

CASCO biztosítási szerződés esetén a biztosító fizetési kötelezettsége alóli mentesülésére akkor kerülhet sor, ha bizonyítja, hogy a kárt a biztosított, illetve a jogszabályban meghatározott más személyek szándékosan vagy súlyosan gondatlanul okozták. A forgalmi engedélynek az eltulajdonított járműben hagyása önmagában ilyen mentesülési oknak nem minősül (LB Pfv. VIII. 20360/2000. - BH 2001/9. sz. 428.).

Ha a biztosítási szabályzat szerint biztosítási eseménynek minősül a biztosított vagyontárgyakba becsapó villám is, a felek szerződésének céljára, a felek ügyletkötéskor fennállott feltehető akaratára, valamint a villám keletkezésének fizikai természetére figyelemmel ennek nem lehet a biztosító szerinti olyan jogi jelentést tulajdonítani, hogy helytállási kötelezettsége kizárólag azokra az ingóságokra terjed ki, amelyekbe a villám közvetlenül becsapott. A villámlás, a légkör egy meghatározott pontját keletkező elektromos kisülésben megnyilvánuló természeti jelenség, amelynek következtében az a tér meghatározott részében elektromos és hőhatást fejt ki. A villámcsapás tehát nem egy ponton, hanem egy bizonyos térben megvalósuló fizikai folyamat. A szavak általánosan elfogadott hétköznapi jelentése szerint az itt elhelyezett vagyontárgyakat tehát a villám becsapódásának köréből nem lehet kivonni. Ebből következik, hogy a biztosított ingatlanában az elektromos berendezések megrongálódása biztosítási eseménynek minősül, amelyekért a biztosítót a biztosítási szerződés alapján kártérítési felelősség terheli (LB Pfv. IV. 22533/1995. - BH 1996/8. sz. 423.).

A biztosítónak a vagyonbiztosítási szerződés teljesítésével kapcsolatos kötelezettsége nem állapítható meg, ha a biztosított a kockázatviselés helyét megváltoztatja. A biztosító üzletkötőjével az utcán való egyszerű beszélgetés nem alkalmas a szerződés módosítására, és nem tekinthető a kockázatviselés helyére vonatkozó bejelentésnek (LB Pfv. III. 20040/1994. - BH 1995/6. sz. 346.).

A gyakorlatban többször felmerülő kérdés, hogy mi a helyzet akkor, ha a kárt ismeretlen gépjármű okozta. Az egyik ilyen tárgyú perben hozott ítéletében a Legfelsőbb Bíróság rámutatott arra, hogy a biztosító (MABISZ) köteles megtéríteni az ismeretlen gépjárművel okozott károkat is. E főszabályhoz képest kivétel az az eset, ha a gépjármű üzemben tartója is ismeretlen. Ilyenkor ugyanis helyállási kötelezettsége korlátozott terjedelmű, az nem terjed ki a gépjárműben, útban, úthoz tartozó közlekedési műtárgyban, elektromos hírközlési berendezésekben, egyéb közművekben, ezek tartozékaiban, valamint a reklámhordozó eszközökben keletkezett károkra (LB Pfv. VIII. 22279/1997. - [BH 1999/4. sz. 165.](#)).

A belföldi szállítmánybiztosítást is magában foglaló vállalkozási vagyonbiztosítás - a fel- és lerakodást is ideértve - a fuvarozás ideje alatt a fuvarszközben elhelyezett rakományban bekövetkezett károsodásokért alapozza meg a biztosító helyállási kötelezettségét. Nem köteles viszont helytállni azokért a károkért, amelyek a fuvarozás hosszabb időtartamú megszakításának ideje alatt következnek be a gépkocsin tárolt árukban (LB Gfv. I. 32779/1994. - [BH 1996/11. sz. 604.](#)).

Gazdálkodó szervezettel kötött casco biztosítási szerződés alapján a biztosító a gazdálkodó szervezetekre irányadó mértékű kamatot köteles fizetni a pénztartozása után (LB Gf. I. 32723/1994. - [BH 1995/9. sz. 533.](#)).

Gépkocsi töréskárból eredő sérülése esetén a biztosító a vagyonbiztosítási szerződés alapján a javítási szolgáltatás járulékos költségeként felmerült általános forgalmi adó összegét is köteles a vele szerződő félnek megfizetni (LB Pfv. IV. 21303/1994. - [BH 1995/4. sz. 218.](#)).

A biztosítót az új érték térítésére vonatkozó szerződéses kötelezettsége a gépjármű tényleges gyártási idejének figyelembevétele alapján terheli. A gépjármű gyártási évét alapvetően a biztosítottnak kell ismernie és közölnie a biztosítóval (LB Pf. IV. 22731/1995. - [BH 1977/7. sz. 330.](#)).

A vagyonbiztosítási szerződéssel kapcsolatban nemegyszer felmerül, hogy mit kell *lezárt helyiségnek* tekinteni. A biztosító helytállási kötelezettsége nem állapítható meg, ha az eltulajdonítás nem lezárt épületből, hanem a külvilágtól csak dróthálóval elválasztott építményből történt (LB Gf. I. 33450/1992. - [BH 1994/5. sz. 268.](#)). Dróthálóval körülkerített tárolórekesz a biztosító kárfelelőssége szempontjából nem minősül lezárt helyiségnek (LB Pfv. IV. 20653/1993. - [BH 1993/12. sz. 744.](#)).

Széles körű érdeklődésre tarthat számot az a kérdés, hogy megállapítható-e a biztosító kártérítési felelőssége a társasház lépcsőházában tartott dolog ellopása esetén. Az egyik per tényállása szerint a felperes Új Otthon-Garancia Épület-, Lakásbérlemény- és Ingóságbiztosítási szerződést kötött az alperessel a 9 lakásos társasházban levő öröklakására. A lépcsőház utcai bejáratát egy olyan ajtó zárja, amely belülről kilinccsel, kívülről pedig kulccsal nyitható, a kilincs külső oldalán egy takaró gomb van. Az ajtót a lakásokkal kaputelefon és elektromos zár köti össze. A felperes a kiskorú gyermekének kerékpárját lezárt állapotban a lépcső alatti üres területen tárolta. A kerékpárt ismeretlen személy eltulajdonította. Az elkövető a bejárat ajtó zárborító lemezének felhajlításával és az alatta található gomb elfordításával jutott be. A felperes kártérítés megfizetésére kérte kötelezni a biztosítót családi otthon-biztosítási szerződése alapján.

A Legfelsőbb Bíróság a határozatában rámutatott arra, hogy a biztosított objektum a lakás, az azon belül található helyiségek összessége. Ebbe a körbe azonban a megközelítésre szolgáló lépcsőház már nem sorolható be. A lépcsőházban annak rendeltetészerű használata esetén is a biztosított és családtagjain kívül a személyek olyan szélesebb köre megfordul, akiknek magartatásáért a biztosító nem felelhet egy lakásbiztosítás keretében (LB Pfv. VIII. 22621/1999. - [BH 2002/12. sz. 488.](#)).

Betörés elleni biztosítás körében a biztosítási esemény akkor valósul meg, ha a tettes a lezárt helyiségbe erőszakkal, illetőleg hamis vagy lopott kulccsal hatol be. A le nem zárt helyiségbe való behatolásból eredő kárért a biztosító helytállási kötelezettséggel nem tartozik (LB Pfv. VIII. 23300/1997. - [BH 1999/4. sz. 164.](#)).

Ha a biztosító a káresemény bekövetkezése után a biztosítottnak a kárát nem téríti meg, s ezzel őt perre kényszeríti, a perköltséget nem a biztosítási szerződés alapján, hanem az általános kártérítési szabályok alapján köteles a biztosítottnak megfizetni (LB Gf. I. 31444/1992. - [BH 1993/9. sz. 570.](#)).

A biztosító szolgáltatási kötelezettsége egyes biztosításfajtáknál sajátosan alakul, s az általános feltételek különféle okiratok benyújtását kívánhatják meg, amelyek a kár elbírálásához szükséges adatok igazolásához szükségesek. Vagyonbiztosításnál a biztosítottnak kell bizonyítania a vagyontárgyban a biztosítási esemény folytán beállott kár mértékét. Az eset körülményeitől függ, hogy mikor tekinthető a kár mértéke megnyugtatóan bizonyítottnak.

A biztosító szolgáltatásának *határidejét* a tv. nem határozza meg. A különböző biztosításfajták ugyanis más és más szolgáltatási határidőt indokolhatnak. Ezért a határidő megállapítását a tv. a *biztosítási szabályzatokra* bízta.

Felelősségbiztosítási szerződés alapján fennálló fizetési kötelezettségénél a késedelmi kamat általános szabályai az irányadóak (LB Pfv. VIII. 20127/1998. - [BH 2000/3. sz. 99.](#)).

A biztosítási szerződés alapján érvényesített kárigény indokolatlanul késedelmes bejelentése előtti időre késedelmi kamat nem jár (LB Pf. VIII. 23771/1997. - [BH 2000/4. sz. 154.](#)).

Megemlíthető még, hogy önmagában a kárszámla benyújtása és a kárigény előterjesztése alapján a biztosító részéről történő részkártérítés kifizetése sem jelent olyan elismerést, amelynek folytán - ha a jogszabályban előírt határidőn belül a teljes összeg kifizetése elmarad - a károsult a biztosító ellen hitelezőként felszámolási eljárást kezdeményezhet (LB Fpk. II. 33280/1995. - [BH 1998/3. sz. 143.](#)).

Részleges (értéken aluli) biztosítás

2. A szerződő felek a biztosítási összeget a biztosított vagyontárgy értékénél kisebb összegben is megállapíthatják. Ez a *részleges (értéken aluli)* biztosítás esete, amely egyes biztosításfajtáknál gyakori (pl. felelősségbiztosítás, viszontbiztosítás). A jelentősége abban áll, hogy az értéken aluli biztosítás a biztosítottat is érdekeltté teszi a kár elhárításában, tehát a biztosításnak preventív hatása van.

Értéken aluli biztosítás esetében - a tv. általános szabálya szerint - sajátosan alakul a biztosító szolgáltatási kötelezettsége. A biztosító ugyanis a kárt *olyan arányban* köteles megtéríteni, amilyen arányban áll a *biztosítási összeg a vagyontárgy értékéhez* (pro rata biztosítás - pro rata kártérítés). Ennek az az indoka, hogy az ellentétes megoldás tarthatatlan - a biztosítóra méltánytalan - eredményre vezetne. Arra ugyanis, hogy a biztosított vagyontárgy részbeni károsodásának kockázatát teljes egészében a biztosító volna köteles viselni, holott a részleges kockázatvállalás volt a biztosítási díj kiszámításának alapja. A biztosító aránylagos kockázatvállalásért aránylagos díjat kap (esetleg így köt viszontbiztosítást is), ezért csak aránylagos kárt kell térítenie.

A törvény kifejezetten megadja azonban a feleknek a jogot arra, hogy az említett szabálytól *megállapodással eltérjenek*.

Ptk. 554. § A biztosítási összeg a folyó biztosítási évre a fizetett kártérítési összeggel csökken, kivéve ha a szerződő fél az évi díjat megfelelően kiegészíti. Ezt a rendelkezést a felelősség- és a balesetbiztosítás körében nem lehet alkalmazni.

A biztosítási összeg módosulása kártérítés fizetése esetében

A biztosító nem kötelezhető arra, hogy a biztosítási időszakon belül egyszeri díj fizetése ellenében többször is helytálljon. Ezért olyan esetben, amikor a biztosítási esemény bekövetkezik, és a biztosító a fizetési kötelezettségének eleget tesz, a biztosítási összeg a folyó biztosítási évre (a legközelebbi évfordulóig) a *kifizetett kártérítési összeggel csökken*.

Nem következik azonban ez be akkor, ha a szerződő fél *megfelelően kiegészíti az évi díjat*, vagyis megfizeti a díjkülönbözetet (díjfeltöltés). Mindez a díjoszthatatlanság elvéből is következik.

A törvény azonban *kivételt* tesz: a fentiek ugyanis *nem alkalmazhatók a felelősségbiztosításra és a baleset-biztosításra*. Az előbbi ugyanis nem tekinthető tipikus vagyonbiztosításnak, az utóbbi pedig a személybiztosítás jellegzetességét mutatja.

Ptk. 555. § (1) A biztosított köteles a kárt tőle telhetően enyhíteni. A felek megállapodhatnak a biztosított kármegelőzési és kárenyhítési teendőiben.

(2) A kárenyhítés költségei akkor is a biztosítót terhelik, ha a kárenyhítés nem vezetett eredményre.

(3) Ha a biztosítási összeg a vagyontárgy értékénél kisebb, a biztosító a kárenyhítés költségeit olyan arányban köteles megtéríteni, ahogy a biztosítási összeg a vagyontárgy értékéhez aránylik.

A biztosított kárenyhítési kötelezettsége

1. A biztosítási szerződés nem mentesít az alól a mindenkivel szemben támasztott követelmény alól, hogy a károkat a lehetőség szerint meg kell előzni, illetőleg enyhíteni kell. A biztosított sem tanúsíthat tehát a károkkal szemben közömbös, felelőtlen, hanyag magatartást. A törvény köteletségévé teszi, hogy a kárt *tőle telhetően enyhítse*.

Kérdés azonban, hogy meddig terjed, *milyen mértékű* a biztosított kárenyhítési kötelezettsége. E tekintetben nem hagyható figyelmen kívül a biztosítás sajátos jellege: a biztosítás körében nem érvényesülhetnek változatlanul a kármegelőzés, illetőleg a kárenyhítés általános szabályai, hanem e körben figyelembe kell venni a biztosító mentesülésére vonatkozó rendelkezéseket is. Ezért a kárenyhítésről az 556. §-sal kapcsolatban is szó lesz.

A törvény a kárenyhítés tekintetében nem köti meg a szerződő felek kezét, figyelemmel arra is, hogy e téren a biztosításfajták különbözőségéből folyóan más és más kívánalmak kerülnek előtérbe. Ezért a törvény lehetővé teszi, hogy a felek *megállapodjanak a biztosított kármegelőzési és kárenyhítési teendőiben*. Ezekről a biztosítási szabályzatok rendszerint rendelkeznek is.

A kárenyhítés költségei

2. A kárenyhítési kötelezettséggel szorosan összefüggő kérdés, hogy a *kárenyhítés* költségeit ki és milyen mértékben köteles viselni. E vonatkozásban annak van döntő jelentősége, hogy a kárenyhítéshez elsősorban a biztosítónak fűződik érdeke. Ezért rendelkezik a tv. akként, hogy a kárenyhítés költségei mindenképpen a *biztosítót terhelik, akkor is*, ha a kár enyhítése érdekében tett intézkedések *nem vezettek eredményre*.

E szabály alkalmazása azonban nem problémamentes. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a kár megelőzése, illetőleg enyhítése érdekében történt minden költsézésnek a biztosítóra hárítása adott esetben a biztosító aránytalan megterhelésére vezetne. A költsézés megtérítése tekintetében is biztosításfajtánként különféle kívánalmak érvényesülhetnek. Ezért e téren is a kérdésnek a *felek megállapodásával* történő rendezése kerül előtérbe. Ennek hiányában vita esetében az összes körülmény mérlegelésével a *bíróságnak* kell a költségek kérdésében döntenie. A döntésnél komoly szerepe lehet a *közfelfogásnak* is: a biztosító csak olyan kárenyhítési költségek viselésével terhelhető meg, amelyeket a biztosított a társadalmi felfogás szerint a kár megelőzése, illetőleg enyhítése érdekében valóban célravezetőnek, szükségesnek tarthatott. A biztosítottnak ezért a költségek terén kellő megfontoltsággal és körültekintéssel kell eljárnia.

Külön szabályt tartalmaz a tv. arra az esetre, amikor a *biztosítási összeg kisebb a vagyontárgy értékénél*. Ilyenkor a megoldás ugyanaz, mint amelyet a törvény hasonló esetben a biztosító szolgáltatási kötelezettsége tekintetében általában alkalmaz (553. §). Ennek megfelelően tehát a kárenyhítés költségeit - éppen úgy, mint általában a kárt - a biztosító *olyan arányban* köteles megtéríteni, amilyen arányban áll a *biztosítási összeg a vagyontárgy értékével*.

Ptk. 556. § (1) A biztosító mentesül fizetési kötelezettsége alól, amennyiben bizonyítja, hogy a kárt jogellenesen

a) a biztosított, illetőleg a szerződő fél,

b) velük közös háztartásban élő hozzátartozójuk,

c) a biztosítottnak a szabályzatban megállapított munkakört betöltő alkalmazottai, illetőleg megbízottai,

d) a biztosított jogi személynek a szabályzatban meghatározott tagjai vagy szervei szándékosan vagy súlyosan gondatlanul okozták.

(2) A szabályzat a biztosító mentesülését csak vezető, továbbá a biztosított vagyontárgyak kezelésével együtt járó munkakört betöltő alkalmazottak, megbízottak, tagok, illetőleg szervek magatartásához fűzheti.

(3) Ezeket a rendelkezéseket a kármegelőzési és kárenyhítési kötelezettség megszegésére is alkalmazni kell.

A biztosító mentesülése a fizetési kötelezettség alól

1. A biztosítót széles körű helytállási kötelezettség terheli: a szerződésben meghatározott biztosítási esemény bekövetkezése, tehát a biztosított vagyontárgy bármely okból való károsodása esetén általában fizetnie kell.

a) Mégis vannak olyan esetek, amikor a biztosító *mentesül* a felelősség alól. Ezek meghatározásánál különösen *két érdek védelme* kerül előtérbe:

aa) az *egyik* az, hogy a biztosító helytállási kötelezettsége nem szűkíthető olyan mértékben, hogy ezáltal a biztosítás intézménye mintegy értékét, vonzerejét veszítse, a helytállási kötelezettség szűkre szabása távol tartsa az érdekelteket biztosítási szerződések kötésétől; márpedig - figyelemmel a tv. szigorított felelősségi rendszerében a gondatlanság határainak kitolódására is - ez következnie be akkor, ha a biztosító a biztosított bármilyen (a mindennapi életben számtalanszor előforduló) gondatlan magatartása esetében szabadulna a helytállási kötelezettség alól;

ab) a *másik* az, hogy - természetesen a jogintézmény jellegével és rendeltetésével összeférő módon és mértékben - a biztosítás szabályozásának is lehetőleg a károk megelőzésének irányába kell hatnia, nem engedhet tehát szabad utat a nyilvánvalóan felelőtlen magatartásoknak, márpedig ez volna a helyzet akkor, ha a biztosított még a szándékos vagy súlyosan gondatlan magatartása esetén is számíthatna a biztosító szolgáltatására.

Mindezek számbavételével rendelkezik a tv. akként, hogy a biztosító csak akkor mentesül a fizetési kötelezettség alól, ha a kárt *szándékosan vagy súlyosan gondatlanul* okozták. A biztosító *mentesülése* olyan mértékű, *amilyen mértékben* a szándékos vagy súlyosan gondatlan magatartás a kár bekövetkezésében közrehatott.

Ami a szándékosságot illeti, ez csak akkor állapítható meg, és tekinthető a biztosítót a fizetési kötelezettség alól mentesítő oknak, ha a szándék *magára a károkozásra* irányult. Nem állapított meg a bíróság ilyen mentesítő okot, amikor a biztosított a még mozgó vonatról ugrott le, s szenvedett balesetet, mert a biztosított szándéka a leugrásra, nem pedig a baleset, illetőleg rokkantság előidézésére irányult [Ptk. 566. § (5) bek.].

A bírósági gyakorlat szerint a *súlyos gondatlanság* vizsgálatánál és megállapításánál nem a büntetőjogi rendelkezésekből kell kiindulni, nevezetesen hogy milyen súlyos büntetéssel fenyegetett büntettnak minősül egy adott magatartás, hanem az eset összes körülményét értékelve kell állást foglalni abban a vonatkozásban, hogy valakinek az eljárása súlyos vagy enyhébb gondatlanságként való minősítésre ad-e alapot. Súlyos gondatlanság általában akkor áll fenn, ha a gondosságnak olyan feltűnő elhanyagolása állapítható meg, amely már közel jár a szándékossághoz.

A biztosított súlyos gondatlanságának minősül, és ezzel a biztosító mentesül a gépkocsiban baleset folytán bekövetkezett - a casco biztosítási szerződés alapján járó - kár megtérítési kötelezettsége alól, ha a biztosított nem a valóságnak megfelelően jelenti be a balesetet szenvedett gépkocsi vezetőjének személyazonosságát, s ezáltal a rendőrség a szükséges vizsgálatokat - például véralkoholszint-mérés - nem végzi el (LB Gf. I. 32299/1991. - BH 1992/11. sz. 714.).

A *felek* a biztosítási szerződésben a biztosító mentesülésének körét *szűkíthetik*. Egyes biztosításfajtáknál a súlyosan gondatlan magatartások körének szűkítését már *maga a biztosító* végzi el a *szabályzatban*. Rendszerint ez a helyzet a baleset-biztosítás körében.

Az egyik per tényállása szerint a felperesnek az aszfaltút szélén üresen parkoló személygépkocsija ismeretlen körülmények között a lejtőn elindult, az útról letért, és a völgybe gurulva kb. 200-250 méter megtétele után fának ütközött. A Legfelsőbb Bíróságnak az ügyben hozott ítélete szerint a Ptk. 556. §-ának (1) bekezdése értelmében a biztosító mentesül a fizetési kötelezettsége alól, amennyiben bizonyítja, hogy a kárt a biztosított súlyosan gondatlanul okozta. A felek azonban a biztosítási szerződésben a biztosító mentesülésének körét szűkíthetik. Egyes biztosításfajtáknál ezt a szűkítést a szabályzatban maga a biztosító elvégzi. Ilyen az az eset, amikor a biztosító a szabályzatában a gépjármű szakszerűtlen üzemeltetését minősítette a biztosító mentesülésére alapot adó gondatlanságnak. Helytálló az az álláspont, hogy a gépjármű leállítása, parkolása nem tartozik az üzemeltetés körébe, így az ennek során tanúsított súlyos gondatlanság nem eredményezheti a biztosító mentesülését. A „szakszerűtlen vezetés és megállás” nem tartozik a szakszerűtlen üzemeltetés fogalmi körébe. A vezetéstechnikai hiba vagy közlekedési szabálysértés nem minősülhet szakszerűtlen üzemeltetésnek, hiszen a casco biztosítás lényege éppen az, hogy az ilyen „saját hibás” károkra nyújtsen kártérítést a biztosítottaknak. Éppen ez indokolja e biztosítási fajtánál a mentesülési okok Ptk.-tól eltérő szűkítését (LB Pfv. VI. 21506/1994. - BH 1995/11. sz. 641.).

A károkozásnak *jogellenesnek* is kell lennie ahhoz, hogy a biztosító mentesüljön a helytállási kötelezettség alól. Ha jogellenesség nincs, mert pl. a kárt szükséghelyzetben vagy jogos védelem körében okozták, a biztosító mentesülése nem következik be.

A biztosított, illetőleg a szerződő fél helyzetét teszi a tv. kedvezőbbé azzal, hogy a *bizonyítás* terhét a biztosítóra hárítja. A biztosítónak tehát ahhoz, hogy egészben vagy részben mentesüljön a helytállási kötelezettsége alól, magának kell bizonyítania a szándékos vagy súlyosan gondatlan magatartással történő károkozást.

A biztosítási szerződés, illetőleg az annak részét alkotó *vagyonbiztosítási feltételek* külön meghatározhatják, hogy a biztosító mikor mentesül a fizetési kötelezettség alól.

b) A biztosító fizetési kötelezettsége, illetőleg a kötelezettség alóli *mentesülésének* köre szempontjából lényeges kérdés, hogy *kiknek* a szándékos vagy súlyosan gondatlan károkozó magatartása szolgálhat a mentesülés alapjául.

Az egészen nyilvánvaló, hogy a *biztosított, illetőleg a szerződő fél* - mint a biztosításban legközvetlenebbül érdekeltek - szándékos vagy súlyosan gondatlan magatartása a biztosító mentesülésére vezet.

A törvény azonban a biztosító mentesülésének lehetőségét bővíti annak kimondásával, hogy egyrészt a *biztosítottal*, illetőleg a *szerződő féllel közös háztartásban élő hozzátartozó*, másrészt pedig a biztosítottnak a *szabályzatban megállapított munkakört betöltő alkalmazottai*, illetőleg *megbízottai* szándékos vagy súlyosan gondatlan magatartását is a biztosító mentesülését előidéző oknak ismeri el. A felsoroltak által történő károkozás esetében ugyanis egyrészt nagy a valószínűsége annak, hogy a biztosított tudtával okozták a kárt, másrészt pedig nemegyszer nagy nehézségbe ütköznék a tényleges károkozó felderítése.

Azt, hogy kit kell hozzátartozónak tekinteni, a módosított 685. § b) pontja határozza meg. A biztosító mentesülésének feltétele azonban, hogy a szándékos vagy súlyosan gondatlan magatartást tanúsító hozzátartozó *közös háztartásban* éljen a biztosítottal, illetőleg a szerződő füllel.

Ha a biztosított *jogi személy*, mentesülése szempontjából csakis a jogi személy *tagjainak* vagy *szerveinek* szándékos vagy súlyosan gondatlan magatartása jöhet figyelembe. A tv. itt is a *szabályzatra* bízta, hogy ezeket a tagokat vagy szerveket meghatározza.

A szabályzat rendelkezéseivel kapcsolatban azonban a tv. bizonyos *korlátozást* tart szükségesnek. Akként rendelkezik ugyanis, hogy a szabályzat csak olyan alkalmazottak, megbízottak, tagok, illetőleg szervek magatartásához fűzheti a biztosítónak a fizetési kötelezettsége alóli mentesülését, akik, illetőleg amelyek *vezető*, továbbá a *biztosított vagyontárgyak kezelésével együttjáró munkakört* töltenek be. Ez az imperatív rendelkezés megfelelő biztosítékot nyújt az ellen, hogy a szabályzat az indokoltnál szélesebb körre terjessze ki a biztosító mentesülését.

A szóban levő kérdések rendezésénél - az említettekből következően - jelentős szerepe van a *biztosítási szabályzatnak*, amely a mentesülésre vonatkozó külön rendelkezéseket tartalmazhat.

Kármegelőzés és kárenyhítés, a biztosító részbeni mentesülése

2. A biztosított kárenyhítési kötelezettségével (555. §) kapcsolatban a tv. akként rendelkezik, hogy a biztosítónak a fizetési kötelezettség alóli mentesülésére vonatkozó - az 1. pontban említett - rendelkezéseket a *kármegelőzési és kárenyhítési kötelezettség megszegésére is* alkalmazni kell.

Ebből következően *kármegosztásra* (a biztosítónak a fizetési kötelezettség alóli részbeni mentesülésére) is csak *szándékos vagy súlyosan gondatlan* károkozó magatartás bizonyítása esetében kerülhet sor. A biztosítás jellegéből következően - amint erről már említés történt - a kármegelőzés, illetőleg a kárenyhítés általános szabályai a biztosítás körében nem alkalmazhatók változatlanul. A biztosított kármegelőzési és kárenyhítési kötelezettsége nem terjedhet túl a biztosító mentesülésének határain.

Szándékosság vagy súlyos gondatlanság hiányában sem a biztosító teljes mentesülésének, sem pedig a biztosítási összeg mérséklésének nem lehet helye: a mérséklésnek is feltétele a szándékos vagy súlyosan gondatlan károkozó magatartás. A biztosító részbeni mentesülésének csak akkor lehet helye, ha a biztosított szándékos vagy súlyosan gondatlan magatartása okozati összefüggésben van ugyan a biztosítási esemény (kár) bekövetkeztével, ennek azonban nem kizárólagos, hanem csak közreható egyik oka, tehát a biztosítási esemény (kár) előidézésének más oka is volt. A biztosított súlyosan gondatlannak nem minősíthető magatartása nem vezethet a biztosítási összeg mérséklésére.

A biztosított a biztosítási szerződés megkötésével és a biztosítási díj fizetésével kívánja magát mentesíteni a kockázatviselés alól. Ebből következően a biztosítottnak a biztosítási szerződés révén előnyösebb helyzetbe kell kerülnie annál, mint amelyben akkor lenne, ha nem kötött volna szerződést. Olyan esetben tehát, amikor a biztosított kártérítési igénnyel lép fel a kárért felelős személlyel szemben, s közreható felróható magatartására tekintettel kármegosztásra kerül sor, nem alkalmazható olyan számítási mód, amely a biztosítottat az említett előnytől fosztja meg. A bírósági gyakorlat szerint a helyes számítási mód az, hogy a biztosított tényleges teljes kárából le kell vonnia a biztosító által fizetett összeget, s a különbözethez mint a biztosított meg nem térült kárának a kármegosztás aránya szerint öt terhelő részét köteles a kárért felelős személy megtéríteni.

Ha pl. a biztosított teljes kára 200 000 forint, s a biztosító a szerződésben vállalt teljes biztosítási összegnek megfelelő 120 000 forintot kifizet a biztosítottnak, a két összeg különbözete, tehát 80 000 forint tekintetében kell alkalmazni a kármegosztást a biztosított és a kárért felelős személy viszonyában. Ha e viszonyban az állapítható meg, hogy a kár bekövetkeztében a biztosított felróható magatartása 40 százalékos, akkor a kárért felelős személy a 80 000 forint 60 százalékát, vagyis 48 000 forintot köteles megtéríteni.

Ilyen számítási mód mellett a kárért felelős személy nem kerül hátrányos helyzetbe, mert a biztosított részére fizetett kártérítés (48 000 forint) és a biztosító részére a törvényi engedmény (558. §) alapján történő megtérítés (a biztosító által fizetett 120 000 forint 60 százaléka: 72 000 forint) együttes összege (120 000 forint) éppen azt az összeget adja, amelyet a kárért felelős személy a 60 százalékos kárviselési kötelezettsége folytán fizetni köteles. A biztosítás tehát nem szolgálhat a kárért felelős személy előnyére.

3. A gyakorlatban problémák merülhetnek fel a *biztosítási esemény* bekövetkezésével, a biztosító fizetési kötelezettségével, illetőleg a kárenyhítéssel kapcsolatban.

A biztosítási esemény (betöréses lopás) bekövetkeztét illetően a Legfelsőbb Bíróság az egyik perben megállapította, hogy a lakásba való behatolás és az ékszerek eltűnésének ténye a peradatok alapján bizonyított. Mivel a lakásba erőszakos behatolás nem történt, a hamis, illetve álkulccsal történt nyitást pedig a szakértő kizárta, a behatolás csak saját, illetve lopott kulccsal történhetett. A lopott kulcs fogalma alá értendő a másolt kulcs is, önmagában tehát az a körülmény, hogy a lakás valamennyi saját kulcsa megvan a felperes birtokában, nem zárja ki a lopott kulccsal való behatolás tényét. Azt a körülményt, hogy az ismeretlen tettes a lakásba másolt kulcs segítségével jutott be, nem a biztosítottnak kell bizonyítania, erre nyilvánvalóan módja sem lenne. A biztosítónak kellett volna a Ptk. 556. §-a (1) bekezdésének a) pontja szerint kimentenie magát a felelősség alól annak bizonyításával, hogy a kárt jogellenesen a biztosított okozta. E bizonyítási tehernek a biztosító nem tudott eleget tenni. A Ptk. 556. §-ának (3) bekezdése értelmében az (1) és (2) bekezdés rendelkezéseit a kármegelőzési és kárenyhítési kötelezettség megszegésére is alkalmazni kell. A biztosító mentesülésére vezethet tehát az a körülmény, ha a biztosított nem tesz eleget a kármegelőzési kötelezettségének. A biztosított nem járt el kellő gondossággal az újabb káresemény megelőzése érdekében (a lakás zárai kicserélésének elmulasztása, a kulcsok másolásának lehetővé tétele), ezért kármegosztásnak van helye (LB Pfv. III. 20685/1993. - BH 1993/12. sz. 745.).

Ezzel a határozattal kapcsolatban aggályok, bizonytalanságok merülhetnek fel. A határozat szerint a lakásba való behatolás és az ékszerek eltűnésének ténye bizonyított. Kérdés azonban, hogyan lehet a bizonyítottságot megállapítani, ha nem történt erőszakos behatolás a lakásba, a szakértő kizárta a hamis, illetve álkulccsal történő ajtónyitást, s a behatolás csak saját, illetve lopott vagy másolt kulccsal történhetett. Az adott körülmények között az ékszereknek egy lezárt lakásból betöréssel lopás következtében való eltűnése a biztosítottnak és hozzátartozóinak az állításával aligha tekinthető megnyugtatóan bizonyítottnak. Ha annak volna tekinthető, ez a biztosító kockázatviselési kötelezettségének nagymértvű kiterjesztését jelentené, hiszen igen könnyű volna akkor a biztosító fizetési kötelezettségét megállapítani. Azt, hogy egyáltalán biztosítási esemény történt, a biztosítottnak kell bizonyítania. Az adott esetben kétséges, hogy biztosítási esemény egyáltalán bekövetkezett-e.

Ptk. 557. § (1) A biztosítási esemény bekövetkezése után a biztosított vagyontárgy állapotában a biztosított a szabályzat által megállapított határidőn belül csak annyiban változtathat, amennyiben ez a kárenyhítéshez szükséges.

(2) Amennyiben a megengedettnél nagyobb mértvű változtatás következtében a biztosító számára fizetési kötelezettsége elbírálása szempontjából lényeges körülmények tisztázása lehetetlenné vált, kötelezettsége nem áll be.

*Változás a biztosított vagyontárgy állapotában
a biztosítási esemény bekövetkezése után*

1. Fontos érdek fűződik ahhoz, hogy a kármegállapítás valóságos tényállásnak megfelelően történhessék meg. Ennek pedig elsődleges feltétele, hogy a biztosítási esemény következtében előállott tényleges helyzet változatlanul megmaradjon. Ezért rendelkezik úgy a törvény, hogy a biztosítási esemény bekövetkezése után a biztosított *általában nem változtathat a vagyontárgy állapotán*.

Ez alól az általános jellegű tilalom alól azonban van kivétel. Nyilvánvaló, hogy egyik félnek sem szolgálná érdekét a beavatkozástól (változtatástól) való tartózkodás, ha ez a kárcsökkentés lehetőségének kihasználatlanul hagyására vezetne. A *kárenyhítés kötelezettsége* állandó jellegű, nem szünteti meg a biztosítási esemény bekövetkezése sem. Ezért tartalmazza a tv. azt a rendelkezést, hogy a biztosított a biztosítási esemény bekövetkezése után a biztosított vagyontárgy állapotán csak annyiban változtathat, amennyiben ez a kárenyhítéshez szükséges.

A károsult vagyontárggyal való rendelkezés azonban indokolatlanul hosszú ideig nem akadályozható meg. E tekintetben a vagyontárgy tulajdonosa (kezelője) sem hagyható bizonytalanságban: tudnia kell, hogy *mennyi ideig nem változtathat* a biztosított vagyontárgy állapotán. Ennek az időtartamnak a meghatározását a tv. a *szabályzat*ra bízta.

A *biztosítási szabályzat* ezzel kapcsolatban különféle - a biztosítási esemény jellegétől, illetőleg a biztosított vagyontárgy természetétől függő - kötelezettségeket állapíthat meg.

A változtatási tilalom megszegésének szankciója

2. A biztosított vagyontárgy állapotában a biztosítási esemény bekövetkezése után történő változtatás tilalma azt kívánja elősegíteni, hogy a biztosító fizetési kötelezettsége, illetőleg ennek mértéke a valóságos helyzetnek megfelelően megállapítható legyen. Ezért a tilalom megszegésének - tehát a megengedettnél, vagyis a kárenyhítéshez szükségesnél nagyobb mértékű változtatásnak - az a következménye, hogy a *biztosító mentesül* a fizetési kötelezettség alól. Ez azonban nem feltétlen, s nem is mindig teljes. A biztosító *fizetési kötelezettsége* ugyanis *csak akkor és annyiban áll be*, ha és amennyiben a változtatási tilalom megszegése következtében a fizetési kötelezettség elbírálása szempontjából *lényeges körülmények tisztázása lehetetlenné vált*.

Ptk. 558. § (1) Amennyiben a biztosító a kárt megtérítette, őt illetik meg azok a jogok, amelyek a biztosítottat illették meg a kárért felelős személlyel szemben, kivéve ha ez a biztosítottal közös háztartásban élő hozzátartozó.

(2) Ha a biztosító a kár megtérítésére irányuló jog csak részben száll át, és a biztosító a kárért felelős személy ellen keresetet indít, a biztosított kívánságára köteles egyszersmind az ő igényét is érvényesíteni. A biztosított igényének érvényesítését a biztosító a költségek előlegezésétől teheti függővé.

(3) Ha a biztosító és a biztosított ugyanabban az eljárásban érvényesíti igényét, és a kártérítésként befolyt érték mindkettőjük követelését nem fedezi, a biztosított elsőbbséget élvez.

(4) Ha a biztosított vagyontárgy megkerül, a biztosított arra igényt tarthat; ebben az esetben azonban a kártalanítási összeget vissza kell fizetni.

A biztosító mint törvényi engedményes

1. Korábban már volt szó a vagyonszolgáltatás körében érvényesülő arról az általános elvről, hogy a vagyonszolgáltatás *nem vezethet alapítatlan gazdagodásra*. Márpedig erre vezetne annak lehetővé tétele, hogy a károsult felvegye a biztosítási összeget, s ugyanakkor a kárért felelős személytől is követelje a kártérítés összegét. Ezen túlmenően a *prevenió* szempontjai is figyelembe jönnek: a felróhatóan okozott kárt lehetőleg ne a biztosító viselje, hanem az, aki azt felróhatóan okozta, mert ez nevel a jövőbeni károkozásoktól való tartózkodásra, a körültekintőbb magatartásra.

a) Minderre figyelemmel rendelkezik a tv. akként, hogy amennyiben a *biztosító* a kárt megtérítette, őt illetik meg *azok a jogok*, amelyek a *biztosítottat illették meg* a kárért felelős személlyel szemben. E megoldás *fő jellemzői* tehát a következők:

aa) a tv. mondja ki a biztosított jogainak a biztosítóra való átszállását, tehát a tv. erejénél fogva bekövetkező jogátszállásról van szó, ehhez nincs szükség külön engedményezésre; a biztosító tehát *törvényi engedményes*;

ab) a biztosítónak ahhoz, hogy a kárért felelős személlyel szemben fellépessen, a *biztosítási szerződés létét*, valamint azt kell igazolnia, hogy a szerződés alapján a *biztosítási összeget* a biztosítottnak *kifizette*;

ac) a biztosított az az *jogok* illetik meg, amelyeket a biztosított érvényesíthetne a kárért felelős személlyel szemben;

ad) a biztosított jogai csak a biztosító által a szerződés alapján kifizetett *kártérítési összeg erejéig* hármozhat át a biztosítóra.

A szóban levő törvényi engedmény nem változtat a biztosítónak a szerződés alapján fennálló kötelezettségén. Ha tehát a biztosítási esemény (káreset) bekövetkezik, a biztosítónak a biztosítási összeget szolgáltatnia kell, s ez elől nem zárkozhatsz el arra való hivatkozással, hogy a szerződő fél kártérítési igényt érvényesíthet a kárért felelős személlyel szemben.

A tv. az említett szabály alól *kivételt* állapít meg: a biztosító törvényi engedmény alapján *nem érvényesíthet* igényt a kárért felelős személlyel szemben, ha ez a *biztosítottal közös háztartásban élő hozzátartozó*. Ilyen esetben tehát a biztosítót nem illeti meg a visszkereseti jog.

Ennek a megoldásnak az a megfontolás az alapja, hogy a biztosítottal közös háztartásban élő hozzátartozó szándékos vagy súlyosan gondatlan károkozása esetében a biztosító mentesül a fizetési kötelezettség alól, ha pedig enyhe gondatlansággal történő károkozás esetében a biztosító visszkereseti igényt érvényesíthetne a közös háztartásban élő hozzátartozóval szemben, ez gyakran arra a nemkívánatos eredményre vezetne, hogy a biztosított, illetőleg családja elvesztené azt, amit a biztosítási szerződés alapján kapott. Márpedig a tv. enyhe gondatlanság esetében nem mentesíti a biztosítót a fizetési kötelezettség alól, nem csorbítja tehát a biztosított igényét.

Ha valamely sajátos biztosításfajta csak *részben* minősül vagyonszolgáltatásnak, *e részt illetően* a törvényi engedményre vonatkozó rendelkezéseket is alkalmazni kell.

Mint hogy a biztosítót mint törvényi engedményest azok a jogok illetik meg, amelyeket a biztosított érvényesíthetne a kárért felelős személlyel szemben, ebből az is következik, hogy a biztosító a kárért felelős személytől nem követelhet megtérítést annyiban, amennyiben a kár bekövetkeztében a biztosított felróható magatartása is közrehatott. Ilyenkor tehát *kármegosztásnak* van helye.

Az egyes *biztosítási feltételek* külön is rendelkeznek a törvényi engedménnyel.

b) Az előbbiekből következően a biztosító a kár olyan mértékű megtérítését követelheti a károkozótól, amelyet a károsult követelhetne, illetőleg amilyen kártérítési összeget e kereten belül a biztosító kifizetett a károsultnak.

A 331. §-ban foglalt rendelkezés szerint, ha e követelés jogszabály vagy hatóság rendelkezése folytán száll át másra, azok eltérő rendelkezése hiányában az *engedményezés* szabályait kell megfelelően alkalmazni. A Ptk. 329. § (1) bekezdése pedig kimondja, hogy az engedményezéssel az engedményes a régi jogosult helyébe lép. Ebből következően a biztosító a tv. erejénél fogva belép azokba a jogokba, amelyek a károsultat a kárért felelős személlyel szemben megilletik.

A kártérítés iránti követelésnek a biztosítóra való *átzállásától kezdve* a követelés már a *biztosító saját önálló követelése*, s ezt kell szem előtt tartani a törvényi engedménnyel kapcsolatos kérdések megoldásánál.

c) Ha *szövetkezeti tag* vagy *alkalmazott* okoz kárt a tagsági, illetőleg a munkaviszonyával kapcsolatban, viták merülhetnek fel a gyakorlatban a biztosítót megillető törvényi engedményi joggal kapcsolatban.

A Legfelsőbb Bíróság azt az iránymutatást adta, hogy ha a biztosító az alkalmazott vagy a szövetkezeti tag által a munkaviszonyával, illetőleg tagsági viszonyával összefüggésben harmadik személynek okozott kárt [348. § (1) bek.] a felelősségbiztosítási szerződésben vállalt kötelezettsége folytán a Ptk. 559. §-a alapján megtéríti, a kárért felelős alkalmazottól, illetőleg szövetkezeti tagtól a Ptk. 558. §-ának (1) bekezdése (törvényi engedmény) alapján nem követelheti a kifizetett összeg megtérítését (PK 74. sz.).

Ha a biztosító a biztosított által bűncselekménnyel okozott kárért helytáll a károsulttal szemben, a jogszabályban részére biztosított ún. visszkereseti jogosultságának (regresszigény) elévülési ideje a biztosítottal szemben öt év (LB Gf. I. 32220/1994. - BH 1996/9. sz. 488.).

Hasonló álláspontot foglalt el a Legfelsőbb Bíróság egy másik perben is. Eszerint ha a biztosító a biztosított gazdálkodó szervezet alkalmazottja által magánszemélynek bűncselekménnyel okozott kárért helytáll, regresszigényének érvényesülésére az általános öt éves elévülési idő az irányadó (LB Gfv. X. 30585/1996. - BH 1997/1. sz. 41.).

A biztosított kártérítési igényének érvényesítése a biztosító által

2. Ugyanabból a káreseményből mint biztosítási eseményből eredően mind a biztosított károsult, mind pedig a biztosító érvényesíthet igényt a kárért felelős személlyel szemben. Pergazdasági szempontok mellett szólnak, hogy az ugyanabból a jogalapról eredő követelések érvényesítése ugyanabban az eljárásban együttesen történjék.

Ezt tartja szem előtt a tv.-nek az a szabálya, amely szerint olyan esetben, amikor a kár megtérítésére való jog csak részben száll át a biztosítóra, és a kárért felelős személyt a *biztosító* perli, ez utóbbi - a *biztosított kívánságára* - *köteles* ennek az igényt is érvényesíteni. A biztosítónak megfelelő szakértelemmel rendelkező jogérvényesítési szervezete van, s ha már úgyis perli a kárért felelős személyt, indokolt, hogy a biztosított érdekében is eljárjon. A *biztosított* természetesen *maga* is megindíthatja a pert, vagy pedig ezzel az általa kiválasztott jogi képviselőt is megbízhatja. Nem köteles tehát a biztosító közreműködését igénybe venni. A tv. megadja azonban neki a jogot annak követelésére, hogy a kárért felelős személyt egyébként is perelő biztosító az ő követelését is érvényesítse.

A követelés per útján történő érvényesítése költséggel jár, amelynek előlegezésére a biztosító nem kötelezhető. Ezért a *biztosító* érdekeit védi az a rendelkezés, hogy a biztosító a *költségek előlegezésétől teheti függővé* a biztosított igényének érvényesítését.

A biztosító és a biztosított követelésének ugyanabban az eljárásban történő érvényesítése esetében merül fel az a kérdés, hogy mi a helyzet akkor, ha az együttes perlés eredményeként befolyt összeg *nem fedezi mindkét követelést*. Ebből a szempontból is az jön figyelembe, hogy a kártérítés rendeltetése elsősorban a károsultat ért hátrány fedezése, továbbá, hogy a biztosító nem viselheti kisebb arányban a kárt, mint amilyen arányban a kockázatot vállalta.

Ezért a tv. a *biztosítottnak adja meg az elsőbbséget*. Ez tehát azt jelenti, hogy az említett esetben a befolyt kártérítési összeget először a *biztosított igényének kielégítésére* kell fordítani, vagyis a biztosító és a biztosított nem a követelések arányában osztoznak a kárért felelős személytől behajtott összegben.

A károsult követelése a kárért felelős személlyel szemben

3. A károsultat vagyonszerzési szerződés esetében is megilleti az a jog, hogy kártérítési igényt érvényesítsen a kárért felelős személlyel szemben. Ez történhet a biztosítási összeg kifizetése előtt, de történhet azt követően is.

a) Ha a károsult már a *biztosítási összeg kifizetése előtt* maga érvényesíti a kártérítés iránti igényét a kárért felelős személlyel szemben, ez utóbbi ellen a *biztosító* ugyanezen az alapon újabb pert már nem indíthat. A biztosítási összeg kifizetése után azonban érvényesítheti azokat a jogokat, amelyeket a károsult még érvényesíthet a kárért felelős személlyel szemben. Így pl. a jogerős ítélet alapján - ha az elmarasztalt károkozó még nem fizetett - a megítélt összeg erejéig a törvényi engedmény alapján őt megillető követelést végrehajtási úton hajthatja be. A biztosító és a biztosított közötti biztosítási jogviszonyban pedig a biztosító a biztosítottal szemben felhozhatja azokat a kifogásokat, amelyeket sikerrel érvényesíthetett volna akkor, ha a törvényi engedmény alapján ő indít pert a kárért felelős személy ellen.

b) Ha a károsult a *biztosítási összeg kifizetése után* indít pert a kárért felelős személy ellen, illetőleg a már korábban indított per folyama alatt a biztosítási összeget megkapja, a neki egyébként járó kártérítési összeget a *biztosítási összeggel csökkenteni kell*. Ez következik az 549. §-sal kapcsolatban már tárgyalt - a vagyonszerzés alap gondolatával, nyereszkesedést kizáró jellegével és kárfedező céljával összhangban levő - túlbiztosítási tilalomból, amely azt kívánja megakadályozni, hogy a jogosult akár érteken felüli egyszeri, akár többszöri biztosítás által a tényleges káránál nagyobb biztosítási összeghez jusson, és ezáltal hasznot húzzon a károsodásból. De ez következik abból is, hogy a kár megtérítése iránti követelés a tv. erejénél fogva átszáll a biztosítóra.

A *kárért felelős személy* a károsult vagyonában beállott értékcsökkenést köteles megtéríteni, viszont a *károsult* nem követelheti tőle a kárnak azt a részét, amelyet a biztosító a vagyonszerzési szerződés alapján már megtérített. E részben a kárért felelős személynek a *biztosítóval mint törvényi engedménnyel szemben* áll fenn megtérítési kötelezettsége.

Mindez *nem vonatkozik a balesetbiztosítási és az életbiztosítási* összegre, amelyek a biztosítottnak *nem kártérítésként*, hanem a *díjfizetés ellenében nyújtott szolgáltatásként* - a kár nagyságától függetlenül - járnak.

A biztosított vagyontárgy megkerülése

4. A vagyonszerzés körében - különösen lopás elleni biztosítás esetében - nemegyszer előfordul, hogy az eltulajdonított vagyontárgy utóbb (rendőrségi nyomozás eredményeként vagy egyébként) *előkerül*. Ha ez a *biztosítási (kártalanítási) összeg megfizetése előtt* következik be, a biztosított köteles a vagyontárgyat visszavenni, s a biztosító nem köteles a biztosítási összeget megfizetni. Legfeljebb az esetleges értékcsökkenés megtérítése jöhet szóba.

Ha viszont a vagyontárgy a *biztosítási (kártalanítási) összeg megfizetése után* kerül elő, a biztosítottnak *két lehetősége* van:

a) ha a megkerült vagyontárgyra *igényt tart*, a biztosítási (kártalanítási) összeget *vissza kell fizetnie*; ellenkező esetben nyilvánvalóan jogalap nélkül gazdagodnék;

b) ha a megkerült vagyontárgyra *nem tart igényt*, a vagyontárgy a *biztosítót illeti meg*, s azzal szabadon rendelkezik. Ez következik a „káronszerzésre” vonatkozó szabályokból.

A tv. *nem követi* tehát az egyes külföldi jogrendszerekben alkalmazott azt a megoldást, hogy a biztosított a vagyontárgy utólagos elkerülése esetében mindenképpen köteles a biztosítási (kártalanítási) összeget visszafizetni. Ennek a megoldásnak az az elgondolás az alapja, hogy a vagyontárgy megkerülése esetében a biztosítási esemény valójában be sem következik, a vagyontárgynak a biztosított birtokából való időleges kikerülése nem jön figyelembe.

A tv. viszont az említett szabályozásnál figyelemmel van a *biztosított méltányos érdekeire*. Lehetséges ugyanis, hogy a biztosított a megkapott biztosítási (kártalanítási) összeget *már elköltötte*, s azt - a vagyontárgy megkerülése után - nem vagy csak nagy nehézségek árán tudná a visszafizetés céljára előteremteni. De előfordulhat az is, hogy a biztosított a megkapott összegből *már pótolta* az eltűnt vagyontárgyat, s ezért a megkerült vagyontárgyra már nem tart igényt. A méltánytalanságok elkerülése végett adja meg jogunk a biztosítottnak a *választás* említett lehetőségét. Az előkerült vagyontárgy visszavételének kötelezettsége akkor sem áll fenn, ha a visszavétel minden külön költség és utánjárás nélkül lehetséges volna.

Ha a *biztosító* a törvényi engedmény alapján az általa kifizetett összeg megtérítését követeli a kárért felelős személytől, ez utóbbi megtérítési kötelezettsége nem tehető függővé attól, hogy a biztosító tett-e megfelelő intézkedéseket a vagyontárgy visszaszerzése érdekében. A biztosító kárelhárítási kötelezettsége nem terjed tehát addig, hogy a biztosított vagyontárgy visszaszerzésének terhet, költségét és kockázatát vállalja csak azért, hogy a kárért felelős személyt a kötelezettsége alól mentesítse.

3. A felelősségbiztosítás

Ptk. 559. § (1) Felelősségbiztosítási szerződés alapján a biztosított követelheti, hogy a biztosító a szerződésben megállapított mértékben mentesítse őt olyan kár megtérítése alól, amelyért jogszabály szerint felelős.

(2) A biztosító a megállapított kártérítési összeget csak a károsultnak fizetheti; a károsult azonban igényét közvetlenül a biztosító ellen nem érvényesítheti. A biztosított csak annyiban követelheti, hogy a biztosító az ő kezéhez fizessen, amennyiben a károsult követelését ő egyenlítette ki.

(3) A biztosítót a károsulttal szemben a biztosított szándékos vagy súlyosan gondatlan magatartása sem mentesíti. A szándékos károkozás, továbbá a súlyos gondatlanságnak a szerződésben megállapított esetekben azonban követelheti a biztosítotttól a kifizetett biztosítási összeg megtérítését, kivéve ha a biztosított bizonyítja, hogy a károkozó magatartás nem volt jogellenes.

(4) A biztosított és a károsult egyezsége a biztosítóval szemben csak akkor hatályos, ha azt a biztosító tudomásul vette, a biztosított bírósági marasztalása pedig csak akkor, ha a biztosító a perben részt vett, a biztosított képviseléről gondoskodott, vagy ezekről lemondott.

Jegyzet: Lásd az ügyvédekről szóló, többször módosított 1998. évi XI. törvény 10. § (2) bekezdését; a közjegyzőkről szóló, többször módosított 1991. évi XLI. törvény 10. § (2) bekezdését; a módosított 171/2000. (X. 13.) Korm. rendeletet a gépjármű üzemben tartójának kötelező felelősségbiztosításáról; a természet védelméről szóló, többször módosított 1996. évi LIII. törvény 73. §-át; a légiközlekedési kötelező felelősségbiztosításról szóló 39/2001. (III. 5.) Korm. rendeletet. (A Jegyzet hatályos szövege itt található)

A felelősségbiztosítás fogalma és jelentősége

1. A felelősségbiztosítás lényegében a vagyonbiztosítás egyik fajtája. Ezért tartalmazza a tv. az erre vonatkozó rendelkezéseket a vagyonbiztosítás szabályozása körében külön alcím alatt. Az ilyen elkülönítést főként az indokolja, hogy a biztosítás e fajtájánál a szerződő fél személyes vonatkozásai kerülnek előtérbe, míg a vagyontárgyakkal való összefüggés inkább csak közvetett.

A vagyonbiztosítás *egyéb eseteiben* a biztosított által közvetlenül elszenvedett kárról van szó, a *felelősségbiztosításnál* pedig végeredményben valamely harmadik személy káráról, amelynek megtérítése alól mentesít a felelősségbiztosítási szerződés. Ilyenkor a biztosítási esemény az, hogy beáll a biztosított jogszabályon alapuló kártérítési kötelezettsége.

a) A felelősségbiztosítás útján a szerződő fél azt az anyagi terhet kívánja a biztosítóra áthárítani, amely öreá nehezednék akkor, ha valamely esemény folytán köteles volna *harmadik személy kárát* megtéríteni. Ezt a terhet vállalja át nagyrészen a biztosító. Felelősségbiztosítási szerződés alapján a biztosított követelheti, hogy a biztosító a szerződésben meghatározott mértékben *mentesse* őt az olyan kár megtérítése alól, amelyért *jogszabály szerint felelős*. Felelősségbiztosítás esetében tehát a másnak kárt okozó személy a *biztosított*, nem pedig a károsult.

Felelősségbiztosítása nemcsak *magánszemélyeknek* lehet, hanem *jogi személyeknek* is. Köthető olyan biztosítási szerződés, amelynek van *felelősségbiztosítási része* is (pl. az összevont vagyonbiztosítások rendszerében). A felelősségbiztosítás kiterjedhet a *szerződésen kívül* vagy *szerződésszegéssel* okozott károkra egyaránt. A biztosítási szerződés tartalmától függ, hogy a biztosító kockázatvállalása a károk milyen körét fogja át.

A gépjármű-felelősségbiztosítás kiterjed arra a kárra is, amelyért a biztosított munkaadói minőségben felel, ha az üzemi balesetet a gépjármű üzemeltetésével okozták. (LB Pfv. VIII. 20371/1999. - BH 2001/8. sz. 372.)

A biztosító által a gépjármű-felelősségbiztosítási szerződés megszűnése után kifizetett kártérítési összeg a jogalap nélküli gazdagodás szabályai alapján visszakövetelhető (LB Pfv. VIII. 21649. - BH 2001/8. sz. 371.)

b) A felelősségbiztosítási szerződésben a biztosító rendszerint nem vállal kötelezettséget arra, hogy azt a kárt, amelyért a szerződő fél harmadik személy irányában felelős, teljes egészében megtéríti. A teljes megtérítés ugyanis a szerződő felet (a károkozót) érdektelenné tenné a káresemény bekövetkezése, illetőleg az ehhez fűződő jogkövetkezmények tekintetében, s így nem nevelné a károk lehető megelőzésére, illetőleg csökkentésére. Márpedig az erre való ösztönzés, a felelőtlen magatartásoktól való visszatartás, nem elhanyagolható szempont a biztosítás körében sem.

Ilyen megfontolások alapján rendelkezik a tv. akként, hogy a biztosító csak a *szerződésben meghatározott mértékben*, tehát meghatározott keretösszeg erejéig mentesíti a biztosítottat az általa harmadik személynek okozott kár megtérítése alól.

A felelősségbiztosítási szerződés úgy is rendelkezhet, hogy a biztosító csak meghatározott mértékű *önrészesedéssel* is csökkentett összeg erejéig viseli a kockázatot. Az önrészesedés mértéke különböző, egyrészt a biztosítási díj nagyságától, másrészt pedig attól függően, hogy a károkozás jellegére tekintettel milyen mértékben indokolt ösztönözni a károkozások megelőzésére, tehát mennyire szükséges érdekeltté tenni a biztosítottat a károk elhárításában.

Ha a felelősségbiztosítási szerződés a biztosítási díj megfizetésének elmulasztása miatt megszűnt, ezt követően a biztosítási díj pusztá átutalása nem hozza létre a biztosítási szerződést (LB Pfv. IV. 20465/1996. - BH 1997/6. sz. 288.)

c) A tudományos-technikai forradalom kibontakozásának korszakában a felelősségbiztosításnak különösen *nagy jelentősége* van, s ezért egyre szélesebb körben kötnek ilyen biztosítási szerződéseket. A kockázat viselésének a biztosítóra való áthárítása *biztonságot* nyújt az *okozott kárért felelős személynek*, akinek számára a harmadik személynek okozott kár megtérítése esetleg elviselhetetlen anyagi terhet jelentene, és a létfenntartását veszélyeztetné. De ugyanakkor biztonságot nyújt a *harmadik személy károsult számára is*, mert ez biztosan számíthat arra, hogy kára a biztosító - mint megfelelő anyagi eszközökkel (fedezettel) rendelkező szervezet - útján megtérül.

A felelősségbiztosítási szerződés nagyfokú elterjedésében szerepe van annak is, hogy a modern jogokban - a gépesítés és a technika világában - egyre nagyobb teret nyer a *vétkenység nélküli felelősség*. Az érdekeltek e súlyos felelősség anyagi terhéől kívánnak szabadulni a biztosítóra való áthárítás, tehát felelősségbiztosítási szerződés kötése útján. Különös jelentősége van e biztosítási szerződésfajtának a fokozott veszéllyel járó tevékenységet folytatók számára, akik éppen e tevékenységük fokozott kárforrás jellege miatt könnyen kerülhetnek károkozói helyzetbe, s ezért különös érdekük fűződik az ilyen módon keletkező anyagi terheknek a társadalom érdekelt tagjai között való elosztásához.

Az említett megfontolások alapján meghatározott körben jogszabály *kötelezővé* is teszi a felelősségbiztosítást. Ennek egyik legismertebb esete a gépjárművek üzemben tartóinak kötelező felelősségbiztosítása: 171/2000. (X. 13.) Korm. rendelet a gépjármű üzemeltetőjének kötelező felelősségbiztosításáról (módosítva).

Itt említhető meg a 3/2001. (I. 17.) Korm. rendelet, amely a biztosítási alkusz, a többes biztosítási ügynöki és a biztosítási szaktanácsadói felelősségbiztosítási szerződés minimális tartalmáról rendelkezik. (Ez és az ezt megelőző bekezdés hatályos szövege itt található)

A kártérítési összegnek a károsult részére fizetése a biztosító által

2. Gondoskodni kell arról, hogy a károsult kára mindenképpen megtérüljön, a kártérítési összeget a biztosított a károsult elől ne vonhassa el. Ezért rendelkezik a tv. akként, hogy a *biztosító* a megállapított kártérítési összeget *csak a károsultnak fizetheti*.

Ez a szabály a károsult érdekét megfelelően védi, s nem emelhet ez ellen kifogást a biztosított sem. Arra azonban a tv. *nem jogosíthatja fel a károsultat*, hogy igényét közvetlenül a biztosító ellen érvényesítse. Az ezzel kapcsolatos tiltó rendelkezés indoka az, hogy a károsult által közvetlenül a biztosító elleni fellépés lehetővé tétele bizonyos veszélyt rejtene magában. Nevezetesen azt, hogy könnyen vezethetne a vagyoniilag erősebb biztosítónak az indokoltnál nagyobb mértékű marasztalására.

Amint erre a Legfelsőbb Bíróság is rámutatott: a károsult felelősségbiztosítási szerződés alapján igényét - ha kötelező biztosítás esetén jogszabály másként nem rendelkezik - a biztosító ellen közvetlenül nem érvényesítheti, a felek azonban a biztosítási szerződésben a biztosított javára ettől eltérhetnek (P. törv. III. 20058/1985. - BH 1986/4. sz. 146. - PJD X. 214. sz.).

Az említett tilalomtól eltérést enged azonban a *Ptk. 567. § (3) bekezdése*, amely akként rendelkezik, hogy a kötelező biztosítási jogszabály a törvény rendelkezéseitől *eltérően is szabályozhatja*.

Kivételesen előfordulhat, hogy a biztosító a károsult helyett a *biztosított*nak fizeti ki a kártérítési összeget. Ilyen esetben, ha a biztosított a kezeihez kifizetett összeget nem adja ki a károsultnak, ez utóbbi jogszerűen hivatkozhat arra, hogy a biztosító eljárása jogszabályba ütközik, s ezért érvénytelen. A biztosító nem tagadhatja meg a károsultnak történő fizetést, s a biztosított részére folyósított összeg visszaszerzésének kockázatát neki kell viselnie.

Van azonban mégis olyan eset, amikor a biztosítónak a biztosított részére kell fizetnie. Amilyen mértékben ugyanis a károsult követelését a biztosított *egyenlítette ki*, olyan mértékben a biztosított *követelheti*, hogy a biztosító az ő kezéhez fizessen. A biztosító így tesz eleget a helytállási kötelezettségének, illetőleg így hárítható el, hogy a károsult a tényleges káránál nagyobb kártérítéshez jusson, s ezáltal jogalap nélkül gazdagodjék.

A biztosító megtérítési igénye a biztosítottal szemben

3. A felelősségbiztosítással kapcsolatos fontos kérdés, hogy a biztosító fizetési (kártalanítási) kötelezettsége a károsulttal szemben minden esetben fennáll-e, illetőleg hogy a biztosító követelheti-e a biztosítottól a károsult részére kifizetett összeg megtérítését. A következő érdekek védelme jön figyelembe:

a) a károsult érdekeit védi az a szabály, amely szerint a biztosító helytállási kötelezettsége a károsulttal szemben még abban az esetben is fennáll, ha a kárt a biztosított *szándékos vagy súlyosan gondatlan* magatartással okozta; a károsult tehát a felelősségbiztosítási szerződésben meghatározott terjedelemben mindenképpen kártérítéshez jut;

b) a károk megelőzéséhez, a károkozásoktól való tartózkodásra neveléshez fűződő érdekek azonban a szóban levő esetben is előtérbe kerülnek; nyilvánvalóan az említett érdekek sérelmét jelentené, valamint a felelőtlenség és a könnyelműség veszélyét idézné elő az, ha a biztosított a felróható károkozások legsúlyosabb eseteiben is mentesülne minden jogkövetkezmény alól.

Ezért a tv. a biztosító számára meghatározott keretek között *visszkereseti jogot* ad: a biztosító ugyanis *szándékos károkozás*, valamint a *súlyos gondatlanságnak a szerződésben megállapított eseteiben* a károsultnak kifizetett biztosítási összeg megtérítését követelheti a biztosítottól. Ez utóbbi a megtérítési kötelezettség alól csak akkor *mentesül*, ha bizonyítja, hogy a károkozó magatartás *nem volt jogellenes*. A károkozás jogszerűsége (jogellenességének hiánya) nyilvánvalóan kizárja a biztosító visszkereseti igényét.

A biztosítási szabályzat meghatározhatja a súlyos gondatlanságnak azokat az eseteit, amelyekben a biztosító a felelősségbiztosítás alapján általa kifizetett összeg megtérítését követelheti a biztosított (szerződő) főtől.

A biztosító megtérítési igénye az alkalmazottal, illetőleg szövetkezeti taggal szemben

4. A biztosító felelősségbiztosítási szerződésen alapuló helytállási kötelezettségének és a biztosító javára szóló törvényi engedménynak [Ptk. 558. § (1) bek.] egymáshoz való viszonyával kapcsolatos az a kérdés, hogy olyan esetben, amikor alkalmazott vagy szövetkezeti tag a munkaviszonyával, illetőleg tagsági viszonyával összefüggően harmadik személynek kárt okoz, s ezt a biztosító az 559. § alapján a károsultnak megtéríti, a törvényi engedmény alapján támaszthat-e megtérítési igényt az alkalmazottal, illetőleg a szövetkezeti taggal szemben.

A tv. - amint erről már szó volt - meghatározza, hogy felelősségbiztosítás esetében a biztosító *milyen esetekben és kivel szemben* érvényesíthet megtérítés iránti igényt. A jogviszony sajátosságát tartva szem előtt:

a) egyrészt a szándékos és a szerződésben meghatározott súlyos gondatlansággal történt károkozásokra *korlátozza* a biztosító megtérítési igényét,

b) másrészt pedig úgy rendelkezik, hogy a biztosító még ebben a szűk körben is *csak a biztosítottal szemben* léphet fel megtérítés iránti követeléssel.

A megtérítési igényre vonatkozó teljes szabályozást az 559. § tartalmazza, ezért a felelősségbiztosítás körében az 558. § (1) bekezdése nem alkalmazható.

Mindezekre figyelemmel adta a Legfelsőbb Bíróság azt az elvi irányítást, hogy ha a biztosító az alkalmazott vagy a szövetkezeti tag által a munkaviszonyával, illetőleg tagsági viszonyával összefüggésben harmadik személynek okozott kárt [Ptk. 348. § (1) bek.] a felelősségbiztosítási szerződésben vállalt kötelezettsége folytán a Ptk. 559. §-a alapján megtéríti, a kárért felelős alkalmazottól, illetőleg szövetkezeti tagtól a Ptk. 558. §-ának (1) bekezdése (törvényi engedmény) alapján nem követelheti a kifizetett összeg megtérítését (PK 74. sz. - PEH 191. o.).

Ezt az állásfoglalást a Legfelsőbb Bíróság azzal tartotta fenn, hogy a bírósági gyakorlatban lényegi tartalma szerint figyelembe vehető.

A biztosító érdekeltsége a biztosított és a károsult közötti jogviszony rendezésében

5. A felelősségbiztosítás jellegéből, a jogintézmény szerkezeti felépítéséből nyilvánvalóan következik a biztosító legközvetlenebb érdekeltsége abban, hogy miként alakul a *biztosított és a károsult közötti kártérítési jogviszony*, ennek keretében milyen jognyilatkozatok, illetőleg jogcselekmények történnek. Ha a károsult a károkozó biztosított ellen érvényesíti az igényét, fennáll a reális veszélye annak, hogy a biztosított kevésbé megfontoltan, könnyelműen jár el annak tudatában, hogy végső soron úgyis a biztosítónak kell majd fizetnie. Ennek kivédésére megfelelő biztosítékokra van szükség. A biztosítónak alapvető érdeke fűződik ahhoz, hogy csak valóban jogos követelés kielégítése történjék meg.

A biztosított és a károsult közötti jogviszony rendeződhet akár úgy, hogy a felek *egyezséget* kötnek, akár pedig úgy, hogy a kártérítési igény tárgyában a *bíróság* dönt. A tv. mindkét esetre vonatkozóan megfelelően gondoskodik a biztosító érdekeinek védelméről:

- a biztosított és a károsult *egyezsége* csak akkor hatályos a biztosítóval szemben, ha azt a *biztosító tudomásul vette*;
- a biztosított *bírósági marasztalása* pedig csak akkor köti a *biztosítót*, ha az a *perben részt vett, a biztosított képviseletéről gondoskodott* vagy ezekről *lemondott*.

Nincs akadálya annak, hogy a felelősségbiztosítás alapján kártérítésre köteles biztosító és a károsult a kár megtérítésének módjára irányadó szabályoktól eltérő megállapodást kössenek. Az ilyen szerződés módosítására és megszüntetésére az általános szabályok az irányadók (LB P. törv. III. 20093/1992. - BH 1992/12. sz. 761.).

Gépjármű üzemben tartójának kötelező felelősségbiztosítása (a cím hatályos szövege itt található)

6. Az egyre bővülő úthálózaton közlekedő bel- és külföldi gépjárművek tömege olyan kárforrás, amely *állandó veszélyhelyzetet* teremt. Különös érdekek fűződnek ezért ahhoz, hogy a gépjárművek által okozott károk megtérüljenek. Ezt szolgálja a *felelősségbiztosítási szerződés kötésének kötelezővé tétele*, valamint ilyen *szerződés nemléte esetében is* a kártérítési követelés kielégítése.

A gépjárművek üzemben tartói kötelező felelősségbiztosításának természetesén számos *nemzetközi vonatkozása* is van. Európához tartozásunkból is szükségszerűen következik, hogy a szóban levő egész kérdéskomplexum szabályozásának az e téren kialakult *külföldi megoldásokra* is tekintettel kell lennie.

Amint erre *Yvonne Lambert-Faivre* professzor rámutat (Droit des assurances. DALLOZ, PARIS, 1988. hatodik kiadás, 406-407. o.), minthogy minden országban ugyanazok a problémák merültek fel, az 1983. december 30-i igen nagy jelentőségű Európai Direktívának az volt a célja, hogy a kötelező biztosítások tartalmának szabályozásával minden károsult számára kellő kártalanítási normákat állapítson meg. Közélebről arra törekszik, hogy korlátozza a kockázatkizárásokat, növelje a kedvezményezett károsultak számát, velük szemben felhozhatatlanná tegyen bizonyos kizárási okokat, és könnyítse meg egy Garanciális Alap által történő kártalanításukat. A tagországoknak 1987. december 31-ig kellett a saját nemzeti törvényhozásukat az új közösségi rendelkezéseknek megfelelően kialakítani, minthogy ez utóbbiakat legkésőbb 1988. december 31-től kell alkalmazni.

Mindebből következően a gépjármű üzemben tartója felelősségbiztosításának szabályozása és mikénti alkalmazása a magán- és jogi személyek tömegei számára igen nagy jelentőségű. Ezt a szabályozást korábban az 58/1991. (IV. 13.) Korm. rendelet tartalmazta, amelynek szabályait 1991. július 1-jétől kellett alkalmazni. A korábban keletkezett károk tekintetében a káresemény időpontjában hatályos jogszabályok voltak az irányadók.

Az említett rendeletet a módosított 171/2000. (X.13.) Korm. rendelet hatályon kívül helyezte, s helyébe új szabályozást léptetett. Ez 2001. január 1. napján lépett hatályba, s egyben akként rendelkezett, hogy a 2001. január 1. napját megelőzően keletkezett károkra a káresemény időpontjában hatályos rendelkezéseket kell alkalmazni. De kimondta azt is, hogy az 1991. június 30-a előtt bekövetkezett balesetekből származó kártérítési igényekre a keletkezésük időpontjában hatályos jogszabályokat azzal az eltéréssel kell alkalmazni, hogy az ezekben a jogszabályokban meghatározott biztosítóintézet kötelezettségeit az állam a Támogatásokat és Járadékokat Kezelő Szervezet útján teljesíti [16. § (1)-(4) bekezdések].

Az új kormányrendelet utal arra, hogy e rendelet - a Magyar Köztársaság és az Európai Közösségek és azok tagállamai között társulás létesítéséről szóló, Brüsszelben 1991. december 16-án aláírt Európai Megállapodás tárgykörében, a megállapodást kihirdető 1994. évi I. törvény 3. §-ával összhangban - a Tanácsnak a 19. § a)-d) pontjaiban meghatározott irányelveivel összeegyeztethető szabályozást tartalmaz.

A következőkben a kormányrendeletben és annak 1. számú mellékletében foglalt szabályozásról lesz szó.

A) A kormányrendeletnek három melléklete és egy függeléke van az alábbi témakörökben:

1. sz. melléklet: a gépjármű-felelősségbiztosítás általános feltételei;
2. sz. melléklet: a gépjármű-kategóriák;
3. sz. melléklet: a kötelező gépjármű-felelősségbiztosítás bonus-malus rendszere.

1. sz. függelék: a járadék-tőkeérték megállapításának szabályai.

A kormányrendelet - egyebek mellett - a következő szabályokat tartalmazza:

a) Minden magyarországi telephelyű gépjármű üzemben tartója köteles a rendelet szerinti biztosítóval a gépjármű üzemeltetése során okozott károk fedezetére felelősségbiztosítási szerződést kötni, és a szerződést folyamatos díjfizetéssel hatályban tartani. Gépjármű a Magyar Köztársaság területén kizárólag e feltételek fennállása esetén üzemeltethető.

A biztosító - ideértve a Kártalanítási Számla kezelőjét is - egy biztosítási esemény vonatkozásában dologi károk esetén káreseményenként 500 millió forint összeghatárig köteles a szerződés alapján a károsultakkal szemben helytállni. A személyi sérülés miatti károk esetén a biztosító a károsultakkal szemben károsultanként 300 millió forint összeghatárig köteles a szerződés alapján helytállni.

Az említett kötelezettség, ha jogszabály másként nem rendelkezik, a mindenkor üzemben tartót a gépjármű hatósági jelzésekkel való ellátásának időpontjától a gépjármű forgalomból való végleges kivonásáig terheli, kivéve a szüneteltetés időtartamát. Ideiglenes forgalomba helyezés esetén a biztosítási szerződésnek (előzetes fedezetigazolásnak) legalább arra az időszakra kell kiterjednie, amelyre az ideiglenes forgalmi engedély és a rendszám érvényes.

Az e rendeletben foglaltak szerint a biztosító, a Kártalanítási Számla, illetve a Nemzeti Iroda a gépjármű üzemeltetése során okozott kárt megtéríti.

A *gépjárműverseny rendezője* köteles a gépjárműversenyen (edzésen) részt vevő gépjárművek tekintetében e rendeletben meghatározottaktól eltérő felelősségbiztosítási szerződést kötni.

Az e rendeletben foglaltaktól - a rendelet kifejezett engedélye nélkül - a *felek szerződése sem a biztosított, sem a károsult hátrányára nem térhet el.*

b) Gépjárművet forgalomba helyezni, a forgalmi engedélybe, törzskönyvbe üzemben tartóval kapcsolatos bejegyzést tenni, a gépjármű rendszámtábláját cserélni, a gépjármű időszakos műszaki felülvizsgálatát elvégezni csak akkor lehet, ha a kötelező felelősségbiztosítás fedezetének fennállását igazolták.

A biztosítási szerződés megkötését a biztosítási kötvény vagy a biztosító által kiállított igazolólap tanúsítja. A biztosítási szerződés díjfizetéssel történő folyamatos hatályban tartását a befizetést igazoló csekk, illetve a biztosító által kiállított bizonylat tanúsítja.

A biztosító a Belügyminisztérium Központi Adatfeldolgozó, Nyilvántartó és Választási Hivatalát (a továbbiakban: Hivatal) informatikai rendszerén keresztül haladéktalanul értesíteni köteles a biztosítási szerződés megkötéséről, továbbá az előzetes fedezetigazolás kiadásáról, illetve arról, ha az előzetes fedezetigazolás vagy a korábban kötött biztosítási szerződés megszűnt.

Az érdekmúlással megszűnt szerződésről a biztosító haladéktalanul köteles - informatikai rendszerén keresztül - a Hivatalt értesíteni. Érdekmúlással szűnik meg a szerződés, ha a biztosítónál bemutatják a gépjármű forgalomból való kivonását tanúsító okiratot, a tulajdonos (üzemben tartó) változásnál a tulajdonjogot átruházó szerződést vagy egyéb okiratot.

c) A forgalmiengedély-köteles gépjármű üzemben tartója a biztosítási szerződés fennállását tanúsító bizonylatot köteles a forgalmi engedéllyel együtt tartani és a jogszabályok által meghatározott esetekben felmutatni.

Ha megállapítást nyer, hogy a gépjárműre nincs érvényes biztosítási szerződés, a Hivatal értesítése alapján az üzemben tartó lakhelye (székhelye) szerinti illetékes - okmányirodát működtető - közterközponti jegyző (a továbbiakban: jegyző) haladéktalanul felhívja az üzemben tartót a biztosítási fedezet fennállásának igazolására. Ha az üzemben tartó a felhívás kézhezvételétől számított 8 napon belül nem igazolja a biztosítási szerződés fennállását, a jegyző külön jogszabályban meghatározott módon a járművet kivonja a forgalomból. A jármű forgalomból való kivonását elrendelő határozattal szembeni jogorvoslatnak nincs halasztó hatálya.

Ha a gépjármű üzemben tartásához forgalmi engedélyre nincs szükség (nem forgalmiengedély-köteles gépjármű), a gépjármű a közúti forgalomban kizárólag akkor vehet részt, ha a gépjárművön a biztosítási szerződés fennállását tanúsító jelzés van. A biztosító a biztosítási szerződés fennállását tanúsító jelzést és a biztosítási kötvényt a biztosítási díj megfizetése ellenében szolgáltatja ki.

A Magyar Honvédség által üzemben tartott gépjárművek díjfizetésének igazolására a Magyar Honvédség nevére kiállított forgalmi engedély szolgál.

d) A biztosító a belföldi üzemben tartónak az előírt feltételek szerinti biztosítási szerződés megkötésére vonatkozó - a biztosító díjszabásának megfelelő - ajánlatát a már említett összeghatárig köteles elfogadni.

Az a biztosító, amely az ajánlattevővel korábban már kötött biztosítási szerződést, és ezt a biztosítottnak súlyosan felróható okból felmondta, vagy a korábbi szerződés a díj nemfizetése miatt szűnt meg, a biztosítási időszak leteltét követő egy évig megtagadhatja újabb szerződés megkötését.

e) A biztosító vagy a Kártalanítási Számla kezelője a káresemény időpontjában érvényes, az egyes kártípusokra (személyi vagy dologi kárra) az említett biztosítási összegek mértékéig köteles helytállni. Több, azonos okból bekövetkezett, időben összefüggő káresemény egy biztosítási eseménynek minősül.

Ha egy biztosítási eseménnyel kapcsolatban több jogosult megalapozott dologi kártérítési igénye meghaladja a dologi károokra káreseményenként meghatározott összeget, akkor a kártérítési igények megtérítése az összes kártérítési igénynek a meghatározott összeghez viszonyított arányában történik.

Ha a biztosítási esemény folytán a dologi károokra meghatározott káreseményenkénti összeg kimerül, a biztosítási összeg felosztásakor figyelembe nem vett károsult kizárólag akkor érvényesíthet kártérítési igényt, ha azt a biztosító a károsultnak fel nem róható okból figyelmen kívül hagyta. Ebben az esetben a kárt - a többi jogosult érdekeinek sérelme nélkül - olyan arányban kell az adott kártípusra meghatározott biztosítási összeg újrafelosztásával megtéríteni, amilyen arányban a károsult a biztosítási összeg felosztásakor abból részesülhetett volna.

Ha egy vagy több károsult kártérítési igénye a biztosítási összeg felosztásakor figyelembe vetthez képest csökken, abban az esetben a többi károsult a biztosítási összeg újrafelosztásából eredő új kártérítési aránynak megfelelő kártérítésre jogosult.

f) A károsult kártérítési igényét a biztosítási szerződés keretei között közvetlenül a károkozó üzemben tartó biztosítójával szemben is jogosult érvényesíteni.

A biztosító a károsult követelését akkor is köteles kielégíteni, ha a biztosított olyan szerződésszegést követett el, amelynek következményeként jogszabály a biztosítót a kötelezettségek alól mentesítené.

A biztosító vagy a Kártalanítási Számla kezelője - az előírtak szerint - a károsult követelését akkor is köteles kielégíteni, ha a károkozó üzemben tartóval a biztosítási szerződés nem jött létre vagy megszűnt. A Kártalanítási Számla kezelője az e rendeletben foglalt feladatok ellátása érdekében pert indíthat, illetve perelhető. A biztosítónak ez a helytállási kötelezettsége a szerződés díj-nemfizetés miatt történő megszűnése esetén a szerződés megszűnését követő 60 napon belül bekövetkezett káreseményekre áll fenn. Az ezt követő időszakra a rendelet szerinti szabályok az irányadók.

Nem forgalmiengedély-köteles gépjárművek esetében a meghatározott határidőt a biztosítási szerződésben megjelölt időtartam lejártától kell számítani.

g) A károsult a káreseményt harminc napon belül köteles bejelenteni a biztosítónak. A határidő elmulasztása esetén - kivéve, ha a károsult bizonyítja, hogy az önhibáján kívül történt - a késedelmes teljesítés jogkövetkezményei a biztosítóval szemben nem alkalmazhatóak.

A baleset részesei a helyszínen kötelesek átadni egymásnak a személy és gépjármű azonosításához és a felelősségbiztosítási fedezet megállapításához szükséges adatokat, valamint a baleset lényeges körülményeire vonatkozó információkat. Az így átadott információk kizárólag a hatósági feladatokat ellátó szervekhez, a biztosítóhoz, a Nemzeti Irodához, a Kártalanítási Számla kezelőjéhez vagy az egészségbiztosítási szervezethez továbbíthatóak.

A károsult kártérítési követelését elutasító jogerős ítélet hatálya a biztosítottra is kiterjed, ha azt a károsult, a biztosító vagy a Kártalanítási Számla kezelője közötti perben hozta a bíróság.

h) A Kártalanítási Számla kezelője kizárólag olyan mértékben köteles helytállni, amilyen mértékben a károsult a kárának megtérítését a társadalombiztosítás vagy vagyon- és felelősségbiztosítás alapján (a gépjármű casco biztosítás kivételével) nem követelheti.

Ha a Kártalanítási Számla kezelője és a biztosító között vitás az, hogy ki köteles a vétlen károsult kárát megtéríteni, a kártérítés összegét a Kártalanítási Számla kezelője megelőlegezi, és utólag a károkozó biztosítójával elszámol. A Kártalanítási Számla kezelője előlegezi meg a kártérítés összegét abban az esetben is, ha a biztosítók között vitás az, hogy ki köteles a vétlen károsult kárát megtéríteni. A vagyon- és felelősségbiztosításból, valamint a társadalombiztosításból eredő megtérítési követeléseket a Kártalanítási Számla nem fedezi. Ez a kizárás nem vonatkozik a gépjármű casco biztosító megtérítési követeléseire.

i) A Kártalanítási Számla kezelőjének kártalanítási kötelezettsége nem terjed ki az ismeretlen üzemben tartó által a gépjárműben, az útbán, az út tartozékaiban képező közlekedési műtárgyakban, az elektromos és a hírközlési berendezésekben és egyéb közművekben, ezek tartozékaiban, valamint a reklámhordozó eszközökben okozott károokra.

A károsult harminc napon belül köteles bejelenteni az ismeretlen gépjármű által okozott káreseményt a Kártalanítási Számla kezelőjének. Ha a károsult a bejelentési kötelezettségének önhibájából nem tesz eleget, és emiatt lényeges körülmények kideríthetetlené válnak, a Kártalanítási Számla kezelőjének fizetési kötelezettsége nem áll fenn.

A külföldi károsult kárát a Kártalanítási Számla kezelője kizárólag akkor téríti meg, ha a károsult országában magyar állampolgár részére a baleset időpontjában hasonló esetben kártalanítás jár.

A Kártalanítási Számla kezelője a károsult követelésének kielégítésével kapcsolatban felmerült összes ráfordítása és költsége megtérítését követelheti a biztosítással nem rendelkező üzembentartótól. A költségek átalányösszegben is megállapíthatóak.

j) A külföldi telephelyű gépjármű Magyar Köztársaság területére történő belépéséhez szükséges, hogy

ja) üzemben tartója (vezetője) érvényes felelősségbiztosítási fedezetet igazoló nemzetközi bizonylattal rendelkezzen, vagy

jb) a gépjármű olyan ország hatósági jelzéseit és országjelét viselje, amely a rendszámegyezmény részese, vagy amely ország nemzeti irodájával a magyar Nemzeti Iroda hasonló megállapodást kötött.

Ha a meghatározott módon az érvényes gépjármű-felelősségbiztosítási szerződés fennállását nem igazolja, a Magyar Köztársaság területére való belépéskor köteles a biztosítóval határozott időre szóló szerződést kötni, s az ezt tanúsító kötvényt magánál tartani. Az így megkötött szerződés kizárólag a Magyar Köztársaság területén okozott károokra érvényes.

A ja) és jb) pontban foglaltakat nem kell alkalmazni, ha a Magyar Köztársaság területén állomásozó vagy áthaladó külföldi katonai gépjárművek üzemben tartóinak biztosítási kötelezettségét más jogszabály e rendeletről eltérően szabályozza.

A külföldi telephelyű gépjárművek Magyar Köztársaság területére történő belépésekor a vámhatóság ellenőrzi az a) és b) pontban foglaltak fennállását.

k) Ha a Magyar Köztársaság területén külföldi telephelyű gépjármű üzemeltetésével okoztak kárt, a kártérítési igényt a Nemzeti Irodával szemben kell érvényesíteni. A Nemzeti Iroda a károk rendezésével és perbeli képviselte ellátásával bármelyik biztosítót, illetve annak jogi képviselőjét megbízhatja. Ha a károkozó gépjármű biztosítója - a Nemzeti Iroda hozzájárulásával - valamely magyar biztosítóval a biztosítottjai által okozott károk rendezésére megállapodást köt, a kártérítési igényt - a Nemzeti Iroda ellentétes rendelkezése hiányában - ez a biztosító rendezi.

Ha a Magyar Köztársaság területén külföldi telephelyű gépjármű üzemeltetésével okoztak kárt és a károsult külföldinek minősül, a Nemzeti Irodával szemben kártérítési igényt kizárólag abban az esetben érvényesíthet, ha országában a baleset időpontjában a magyar károsultat hasonló jog illeti meg.

A Nemzeti Iroda haladéktalanul tájékoztatja a Felügyeletet, ha

ka) a Zöldkártya Egyezményben részt vevő, a Nemzeti Irodával kétoldalú megállapodást kötött országok,

kb) a rendszámegyezményekben részes országok,

kc) a Nemzeti Irodával külön kétoldalú megállapodást kötött országok tekintetében változás következik be. A Felügyelet a részt vevő országok listáját minden év január 15-éig a Magyar Közlönyben teszi közzé.

B) A gépjármű-felelősségbiztosítás általános feltételeit a 171/2000. (X. 13.) Korm. rendelet 1. számú melléklete állapítja meg. Ezek közül - egyebek mellett - meg kell említeni az alábbiakat:

a) A gépjárművek kötelező felelősségbiztosítása (a továbbiakban: biztosítás) kiterjed azoknak a megalapozott kártérítési igényeknek a kielégítésére, illetve azoknak a megalapozatlan kártérítési igényeknek az elhárítására, amelyeket a biztosított személyekkel szemben a biztosítási szerződésben megjelölt gépjármű üzemeltetésével okozott kár miatt támasztanak.

A biztosítási szerződés területi hatálya a Magyar Köztársaság, valamint a nemzetközi Zöldkártya Egyezményben részes azon országok területére terjed ki, amelyekkel a Nemzeti Iroda kétoldalú megállapodást kötött. Kiterjed a biztosítás hatálya azon ország(ok) területére is, amely(ek) Nemzeti Irodájával a magyar Nemzeti Iroda külön megállapodást kötött.

A biztosított által külföldön okozott kár esetén a biztosító helytállási kötelezettsége a káresemény helye szerinti ország gépjármű-felelősségbiztosítási jogszabályai szerint áll fenn, ha a gépjárműre a káresemény napján erre az országra érvényes nemzetközi biztosítási bizonylat van érvényben, vagy a nemzetközi biztosítási bizonylatról szóló megállapodást kiegészítő egyezmény alapján arról lemondtak.

Ha érvényes biztosítási szerződéssel nem rendelkező magyar üzemben tartó a meghatározott országok területén kárt okoz, a Kártalanítási Számla kezelője az előírtak szerint megtéríti a károsult kárát vagy a külföldi Nemzeti Iroda, illetve tagja visszakövetelési igényét.

A forgalmi engedélyre kötelezett gépjárművek esetén a *biztosítási díjat* előre kell megfizetni. A biztosító negyedévnél hosszabb időszakra nem követelheti a biztosítási díj befizetését. A biztosítási díj a kockázat viselésének időtartamára - a kockázatviselés kezdetének napjától a megszűnés napjáig - illeti meg a biztosítót.

A biztosítási díjat a *forgalmi engedélyre nem kötelezett* gépjárművek esetén a biztosítási időszakra (tartamára) egy összegben előre kell megfizetni.

A biztosítás első díja - a felek eltérő megállapodása hiányában - a biztosítási szerződés létrejöttékor, a folytatólagos díja pedig a biztosítási szerződésben (ajánlaton) megjelölt, a díjfizetés gyakoriságától függően annak az időszaknak az első napján esedékes, amelyre a díjfizetés vonatkozik.

A biztosítási díj esedékességétől számított harmincadik nap elteltével a szerződés megszűnik, ha addig a hátralékos díjat nem fizették meg, és a biztosított halasztást nem kapott, illetőleg a biztosító a díjkövetelést bírósági úton nem érvényesítette.

Az üzemben tartó - a biztosító díjszabási rendszerétől függően - *kármentességi engedményre (bonus)* jogosult, illetve az okozott és a biztosító teljesítési kötelezettségét kiváltó káresemények számához igazodóan pótdíj (malus) megfizetésére köteles.

c) A biztosító kockázatviselése - eltérő megállapodás hiányában - az azt követő napon kezdődik, amikor a biztosítás első díját a biztosító részére befizetik, illetőleg amikor a díj megfizetésére vonatkozóan halasztásban állapodnak meg, vagy a biztosító díj iránti igényét bírósági úton érvényesíti.

Ahhoz, hogy a biztosító kockázatviselése már a biztosítási szerződés megkötését megelőzően megkezdődjék, a biztosító vagy az általa feljogosított személy elfogadó nyilatkozata szükséges.

A gépjármű forgalomba helyezéséhez szükséges *előzetes fedezetigazolás* kiadása az előzetes kockázatviselés elfogadásának minősül. Az üzemben tartó köteles az igazolás kiadását követő harminc napon belül az igazolást kiadó biztosítóval a felelősségbiztosítási szerződést megkötöni. Ennek elmulasztása esetén a harmincadik nap elteltével az előzetes kockázatviselés megszűnik.

Forgalmi engedélyre nem kötelezett gépjárművek üzembentartóinak esetében a biztosító kockázatviselése az önkéntes biztosítási szerződésekre vonatkozó általános szabályok szerint alakul.

A biztosítási szerződés *határozatlan tartalmú*. A díjszabásban megállapított esetekben határozott tartamú szerződések is köthetők.

A biztosítási időszak a naptári év.

Forgalmi engedélyre nem kötelezett gépjárművek esetében a biztosítás tartama a biztosítási bizonylatban megjelölt időtartam.

d) A biztosítási szerződés kettőtől hat hónapig terjedő tartamban *szünetel*, ha a biztosított bemutatja a gépjármű üzemen kívül helyezéséről szóló hatósági tanúsítványt. A szünetelés a bejelentést követő hónap első napjától kezdődik és tart az újbóli üzembe helyezés napjáig. Az újbóli üzembe helyezés napját az üzembentartó köteles a biztosítónak bejelenteni. A díjfizetés időpontjára a Kormányrendeletben foglaltakat kell alkalmazni.

Forgalmi engedélyre nem kötelezett gépjárművek, valamint a motorkerékpárok esetében az említett rendelkezések nem alkalmazhatóak.

e) A felelősségbiztosítási szerződés *érdekmúlással történő megszűnése* esetében a biztosító kockázatviselése a forgalomból való kivonás, illetőleg a tulajdonjog átszállása időpontjával szűnik meg. A biztosító a biztosítási díj megfizetését a kockázatviselés megszűnése napjáig követelheti.

Forgalmi engedélyre nem kötelezett gépjárművek üzemben tartói esetében a biztosítási szerződés a szerződésben kikötött megszűnési időpont előtt is megszűnik azon hónap utolsó napjával, melynek során a biztosított a biztosítónak visszaadja a biztosítási bizonylatot és a biztosítási szerződés fennállását tanúsító jelzést, közölve a visszaadás indokát.

f) A biztosító, a Kártalanítási Számla kezelője, illetve a Nemzeti Iroda *nem téríti meg azt a kárt*, amely

fa) a károkozó gépjárműben elhelyezett tárgyakban keletkezett, ha ezek nem a gépjárművel utazók személyi használatára szóló tárgyak;

fb) a károkozó gépjárműben keletkezett;

fc) a károkozó gépjármű biztosítottainak egymással szembeni igényéből származó dologi kárként, illetve elmaradt haszonként keletkezett;

fd) sugárzó anyagok és termékek hatására, vagy az egészségügyi hatóságok részéről a sugárzás káros hatásainak megszüntetését célzó intézkedések folytán keletkezett;

fe) a gépjármű balesete nélkül az út burkolatában keletkezett;

ff) a gépjármű munkagépként való használata során keletkezett;

fg) álló gépjárműre fel-, illetve arról való lerakódás során keletkezett;

fh) üzemi balesetnek minősül, és a gépjármű javítási vagy karbantartási munkái során keletkezett;

fi) gépjárműverseny vagy az ahhoz szükséges edzés során következett be;

fj) környezetszennyezéssel a gépjármű balesete nélkül keletkezett;

fk) a gépjármű üzemeltetésével egyéb vagyontárgyban okozott folyamatos állagromlásból, illetőleg állagromlásból adódott.

g) A *biztosító*, a *Kártalanítási Számla kezelője*, valamint a *Nemzeti Iroda* az általa kifizetett kártérítési összeg *megtérítését követelheti*:

ga) attól a vezetőtől, aki a gépjárművet az üzemben tartó vagy az egyébként jogosan használó engedélye nélkül vezette;

gb) a biztosítottól, több biztosított esetén bármelyiküktől vagy egyetemlegesen, ha a kárt jogellenesen, szándékosan okozták;

gc) a biztosítottól, több biztosított esetén bármelyiküktől vagy egyetemlegesen, ha a gépjárművet alkoholos vagy a vezetési képességre hátrányosan ható szertől befolyásolt állapotban vezették, illetve annak vezetését ilyen személynek adták át, kivéve, ha bizonyítják, hogy a vezető alkoholos vagy hasonlóan ható szertől befolyásolt állapotát nem ismerhették fel (alkoholos befolyásoltságnak tekinthető a 0,8 ezreléket meghaladó véralkoholszint, illetve 0,5 mg/l értéket meghaladó légalkoholszint);

gd) a biztosítottól, több biztosított esetén bármelyiküktől vagy egyetemlegesen, ha a gépjármű vezetője gépjárművezetésre jogosító engedéllyel (igazolvány) nem rendelkezett, illetve a gépjármű vezetését ilyen személynek adta át, kivéve, ha bizonyítják, hogy a gépjárművet engedéllyel vezető esetében a gépjármű-vezetői engedély meglétét alapos okból feltételezték;

ge) az üzemben tartótól, ha a balesetet a gépjármű súlyosan elhanyagolt műszaki állapota okozta;

gf) a vezetőtől, ha a kárt segítségnyújtás elmulasztásával, illetve foglalkozás körében elkövetett szándékos veszélyeztetéssel okozták;

gg) a biztosítottól, ha a szerződés megkötésekor, a biztosítási esemény bekövetkezésekor, vagy egyébként terhelő közlési, változásbejelentési, kárbejelentési kötelezettségét nem teljesítette, s ez a biztosító fizetési kötelezettségét lényegesen befolyásolta;

gh) az üzemben tartótól, ha a káresemény a rendeletben előírt 60 napos időszak alatt következik be.

Ha a biztosított a c) és f) pontokban felsorolt esetekben köteles a megtérítésre, a teljesített szolgáltatások keretei között egy biztosítási eseménnyel kapcsolatban a biztosító legfeljebb 500000 forintig jogosult megtérítési követelésének érvényesítésére.

Ha a biztosított a d) és e) pontokban felsorolt esetekben köteles a megtérítésre, a teljesített szolgáltatások keretei között egy biztosítási eseménnyel kapcsolatban a biztosító legfeljebb 200 000 forintig jogosult megtérítési követelésének érvényesítésére.

Ha a biztosított a g) pontban meghatározott kötelezettségét nem szándékosan szegte meg, a biztosító követelését az általa teljesített szolgáltatás keretei között legfeljebb 50 000 forintig jogosult érvényesíteni.

Az elhunyt biztosított örököseivel szemben a biztosító, a Kártalanítási Számla kezelője, valamint a Nemzeti Iroda nem érvényesíthet megtérítési követelést.

h) A biztosított köteles a káreseményt 8 napon belül a biztosítójánál írásban bejelenteni és a kárbejelentéshez szükséges közléseket megtenni. Az érvényes biztosítási szerződéssel nem rendelkező üzemben tartó a káreseményt 8 napon belül köteles a Kártalanítási Számla kezelőjének bejelenteni.

Külföldön bekövetkezett káresemény bejelentésének határidejét a hazaérkezés időpontjától kell számítani.

Köteles a biztosított 8 napon belül bejelenteni azt is, ha a káreseménnyel kapcsolatban ellene peres vagy nemperes eljárás indult. A biztosító jogosult ebben az eljárásban a biztosított képviseletét ellátni.

i) A biztosított a szerződéskötéskor köteles a biztosítás elvállalása szempontjából lényeges minden olyan körülményt a biztosítóval közölni, amelyeket ismert vagy ismernie kellett volna.

Ha a szerződéskötésre nem a tulajdonos (üzemben tartó) változása kapcsán kerül sor, a biztosított köteles bemutatni a megelőző biztosítási időszakra vonatkozó díjfizetések bizonylatait. A korábban be nem fizetett díj megfizetésére az üzemben tartó (tulajdonos) köteles. Ezt a díjat a biztosító a Kártalanítási Számla részére tartozik befizetni, amelyből 3 havi díj azt a biztosított illeti meg, amelynél a korábbi biztosítás fennállt, illetve amely a fedezetigazolást kiadta. A hátralékként befizetett díj a kockázatviselést nem befolyásolja.

A biztosított köteles 8 napon belül bejelenteni a biztosítónak a kötvényen feltüntetett adatok változását.

7. Még a korábbi szabályozás hatálya idején kialakult bírósági gyakorlatból említésre érdemesek az alábbiak:

A biztosítónak a bizományi értékesítésre átvett gépkocsi próbaútján bekövetkezett károsodásért való felelősségével kapcsolatban felmerült a gyakorlatban az a kérdés, hogy mit kell próbaútnak tekinteni, s fennáll-e a biztosító fizetési kötelezettsége.

A próbaút fogalmát sem a jogszabályok, sem a biztosítási szerződés nem határozza meg, ezért azt, hogy a perbeli esetben bekövetkezett káresemény próbaúton történt-e, a közfelfogás és a biztosítási szerződés tartalmának figyelembevételével kell eldönteni. A próbaút célja a gépjármű menettulajdonságainak, működésének megfigyelése. A biztosítási szerződés tartalmára is figyelemmel ennek a kipróbálásnak az üzletmenetben szokásos módon kell történnie, a szerviztevékenységhez, illetve a bizományi tevékenységhez kapcsolódóan. A perbeli esetben a felperes a gépkocsi olajadagolóját beállította a szervizzel. A szerviz műszakilag nem tartotta szükségesnek, hogy a javítás eredményességéről maga győződjék meg, a gépkocsit kijavított, üzemképes állapotban a felperesnek kiadta. Mindössze javasolta a felperesnek, hogy próbaúton maga győződjék meg a javítás eredményességéről. Erre tekintettel a felperes azzal bízott meg valakit, próbálja ki a gépkocsit, figyelje meg, hogy a korábban tapasztalt „füstölés” fennáll-e még. A megbízott a gépkocsit meghatározott úticéllal vette használatba. A gépkocsinak ilyen célhoz kötött használata és a telephelyről 12 órát meghaladó kikerülése próbaútnak nem minősíthető. Ennek próbaútként való elfogadása a biztosító helytállási kötelezettségének olyan kiterjesztését jelentené és olyan fokozott kockázatviselést, amely meghaladja a szerviztevékenység, illetve a bizományi tevékenység gyakorlása során előre felmérhető kockázatok mértékét (LB Gf. I. 31935/1992. - BH 1994/3. sz. 269.).

A gyakorlatban felmerült az a kérdés, vajon a biztosító kártérítési kötelezettsége fennáll-e akkor, amikor a biztosítónál biztosított két gépjármű egymásnak okoz kárt. A Legfelsőbb Bíróság az egyik ítéletében kifejtette, hogy kötelező gépjármű-felelősségbiztosítási szerződés alapján a károsult arra tarthat igényt, hogy az alperes mentesítse őt a biztosított járművek üzemeltetésével okozott olyan károk megtérítése alól, amelyekért őt egyébként a polgári jog szabályai szerint felelősség terhelné. Ebből az következik, hogy a biztosító a vele kötött felelősségbiztosítási szerződés alapján - a jármű vezetőjének személyétől függetlenül - köteles helytállni mindazokért a károkért, amelyeket a biztosított járművel harmadik személynek okoztak. Nem terjed ki azonban a biztosító megtérítési kötelezettsége azokra a károokra, amelyek a biztosított saját járművében vagy egyéb vagyontárgyában keletkeztek. Ha a biztosítónál biztosított két gépjármű egymásnak okoz kárt, ennek megtérítésére a biztosító a kötelező felelősségbiztosítás alapján nem köteles. Nincs ugyanis a polgári jognak olyan szabálya, amely a károsultat felelőssé tenné a saját vagyontárgyaiban okozott kárért (LB Pfv. IV. 22969/1995. - BH 1997/6. sz. 289.).

Ahol a közlekedésbiztonsági szempontok alapján az úttest mellé közvilágítási lámpákat telepítenek, ott ezek a közút tartozékának minősülnek. Az ilyen lámpákban ismeretlen gépjármű által okozott károkért a Biztosítók Szövetsége nem tartozik helytállni (LB Gfv. X. 32473/1994. - BH 1995/8. sz. 472.).

A biztosítónak a kötelező felelősségbiztosítási szerződés alapján fennálló kártérítési kötelezettségével kapcsolatban is gyakran felmerül a károsult *kárenyhítési kötelezettségének* kérdése. Ezért is indokolt a Legfelsőbb Bíróság egyik ítéletének ismertetése.

A tényállás szerint egy fagylaltozót üzemeltető vállalkozónak az általa bérelt területen levő építményét 1992-ben egy hűtőkösi ügy megrongálta, hogy le kellett bontani. Az alperes biztosító peren kívül megtérítette a felperes dologi kárát, valamint megfizetett az 1992. évre 166 717 Ft elmaradt hasznót. A felperes az 1992-1995. években elmaradt jövedelme címén 2 041 000 Ft elmaradt haszon megfizetésére kérte kötelezni a kárért felelős gépjármű biztosítóját. A *Legfelsőbb Bíróság* az ítéletében rámutatott arra, hogy a káresemény következtében a felperesnek a megélhetését biztosító vállalkozása folytatásához szükséges dologi eszközei semmisültek meg. Nem hagyható azonban figyelmen kívül, hogy a fagylaltozó üzemeltetésének megkezdésével a felperes is vállalt általános üzleti kockázatot. E két körülmény egybevetésével pedig az következik, hogy a káresemény miatt elmaradt haszna megtérítése iránt a felperes megalapozottan fordulhat a károkozó helyett helytállni köteles felelősségbiztosító ellen, de ezt a jogot csak jóhiszeműen és társadalmi rendeltetésével összhangban gyakorolhatja. Ezért köteles mindent megtenni annak érdekében, hogy további megélhetését mielőbb önjelölt munkavégzéssel biztosítsa. Ez pedig kiterjed arra is, hogy a biztosítótól dologi kár címén kapott összeget erre a célra fordítsa. Amennyiben ennek eleget tesz, a káreseményt követő évben már elérhetővé válik számára, hogy a korábbi években elért tiszta jövedelemre ismét szert tehessen. Nem jár el az általában elvárható módon a károsult, ha a biztosítótól dologi kár címén kapott összeget nem a káresemény folytán megsemmisült, a vállalkozása folytatásához szükséges munkaeszközök pótlására fordítja (LB Pfv. IV. 22738/1995. - BH 1997/7. sz. 332.).

4. Az életbiztosítás

Ptk. 560. § (1) Életbiztosítási szerződésben kedvezményezett lehet

a) a szerződésben megnevezett személy;

b) a bemutatóra szóló kötvény birtokosa;

c) a biztosított örököse, ha a kedvezményezettet a szerződésben nem jelölték meg, és bemutatóra szóló kötvényt sem állítottak ki.

(2) A szerződő fél az eredetileg kijelölt kedvezményezett helyett a biztosítóhoz intézett írásbeli nyilatkozattal bármikor más kedvezményezettet nevezhet meg. Ha nem a biztosított a szerződő fél, ehhez a biztosított írásbeli hozzájárulása szükséges.

(3) A kedvezményezett kijelölése hatályát veszti, ha a kedvezményezett a biztosítási esemény bekövetkezte előtt meghal.

Az életbiztosítás általában

1. A *vagyonbiztosítás* mellett, amely mindig valamely vagyontárggyal kapcsolatos, a biztosítás másik nagy csoportja a *személybiztosítás*. Ennél a biztosításfajtánál a biztosítási eset mindig valakinek a *személyével* kapcsolatos. Személybiztosításnál a szó igazi értelmében vett „kár”-ról és „kártalanítás”-ról valójában nem is lehet szó, mert az ember halálával vagy sérülésével járó hátrány pénzzel nem fejezhető ki. Ugyanakkor a személybiztosítás segíti elviselni a váratlan baleset vagy haláleset anyagi következményeit, s ezért az életszínvonal stabilizálásának is az eszköze.

A személybiztosítás említett jellegéből folyik, hogy míg a vagyonbiztosításnál a biztosítási összeg nem haladhatja meg a biztosított vagyontárgy valóságos értékét, addig a személybiztosításnál ilyen korlátozás nincs, a felek tehát *szababon határozhatják meg a biztosítási összeget*. A túlbiztosítás éppen azért nem jöhet szóba, mert a személybiztosítás körében nem állapítható meg a biztosítási érték mint valóságos vagyoni érték. A személybiztosítás mindig összegbiztosítás. A biztosító előre meghatározott összeget fizet (illetőleg ennek megfelelő hányadát).

Az *életbiztosítás* a személybiztosítás egyik fajtája, amely a vagyonbiztosítástól a már említetteken túlmenően is jelentősen különbözik. Míg ugyanis a vagyonbiztosítás alapvető funkciója a kár elosztása a hasonló károsodás veszélyének kitett személyek között, addig ez az életbiztosítás körében csak igen szűk keretek között érvényesül, minthogy itt a biztosítási esemény általában feltétlenül bekövetkezik. Ez pedig azt jelenti, hogy a *biztosítónak* a biztosítási szerződés alapján *mindenképpen fizetnie kell*. Ezért az életbiztosítás valójában egyik módja a *hosszabb időre szóló pénztakarékosságnak*, s a társadalombiztosítási szolgáltatások kiegészítése útján is hasznos funkciót tölt be.

Az említett elvi különbségek folyománya, hogy az életbiztosításra vonatkozó szabályok nagymértékben eltérnek a vagyonbiztosításra vonatkozó szabályoktól.

Életbiztosítási esemény lehet a szerződés szerint a) a biztosított halála, b) az előre meghatározott időpont (esemény) elérése.

Az életbiztosítási szerződés kedvezményezettje

2. A vagyonbiztosítás és az életbiztosítás közötti különbség a szerződés kedvezményezettje tekintetében is megmutatkozik. Vagyonbiztosítás esetében ugyanis rendszerint két fél szerepel: a biztosító és a biztosított. A szerződést általában a biztosított köti, és jogosult a biztosítási összeg felvételére. Más a helyzet viszont az életbiztosításnál. Itt az a személy, aki jogosult a biztosítási összeg felvételére, tehát a *kedvezményezett*, rendszerint a biztosítottól különböző személy. Ez összefügg azzal, hogy életbiztosítási szerződés esetében a biztosítási esemény - kivéve a túlélésre szóló biztosítást - a biztosított halála.

A kedvezményezettek a biztosítási összeg felvételére való jogosultságukat a biztosítóval szemben *közvetlenül az életbiztosítási szerződés alapján* szerzik meg. A tv. meghatározza, hogy ki lehet az életbiztosítási szerződés kedvezményezettje.

a) Kedvezményezett lehet mindenekelőtt a szerződésben *megnevezett személy*. A biztosítóval szerződő fél tetszése szerint határozhatja meg azt, akinek javára az életbiztosítási szerződést köti, akinek tehát a biztosítási összeget juttatni kívánja.

b) Az életbiztosítási szerződésről bemutatóra szóló kötvény is kiállítható. Ha ilyent állítottak ki, akkor a kedvezményezett a *bemutatóra szóló kötvény birtokosa*. A biztosító ilyen esetben a kötvény bemutatójának fizeti ki a biztosítási összeget. A bírósági gyakorlat szerint a vasúti jegyre ragasztott biztosítási bélyeg nem tekinthető bemutatóra szóló életbiztosítási kötvénynek.

c) Előfordulhat, hogy a biztosítóval szerződő fél a kedvezményezett személyét illetően nem rendelkezik, és nem állítottak ki bemutatóra szóló kötvényt sem. Ilyenkor is kell lennie kedvezményezettnek, tehát olyan személynek, aki jogosult a biztosítási összeg felvételére. A tv. rendelkezése szerint a kedvezményezett a szóban levő esetben a *biztosított* örököse. Ilyenkor tehát a tv. rendelkezése mintegy tartalmává válik az életbiztosítási szerződésnek, minthogy pótolja a biztosítási összeg felvételére jogosult személy hiányzó kijelölését.

Ebből az is következik, hogy a *biztosítási összeg nem része a hagyatéknak*, nem vehető fel a hagyatéki leltárba, s nem adható át hagyatékként az örökösnek. A biztosítási összegre az örökhagyó esetleges hitelezői nem tarthatnak igényt. Az örökösi minőség csupán a kedvezményezett személyének meghatározója. A biztosítási összeg felvételére való jogosultság alapja ilyen esetben is az életbiztosítási szerződés, amelynek a kedvezményezettje az örökös.

Amint erre a Legfelsőbb Bíróság rámutatott, ha az életbiztosítási szerződés kedvezményezettjének a biztosított örökösait kell tekinteni, az örökös nem az örökösi, hanem kedvezményezetti minőségénél fogva - vagyis közvetlenül az életbiztosítási szerződés alapján - tarthat igényt a biztosítási összegre. Ez az összeg nem tartozik a hagyatékhhoz, így a hagyatéki hitelezők arra nem támaszthatnak igényt (P. törv. II. 20860/1984. - BH 1985/7. sz. 263. - PJD X. 258. sz.).

Ha az örökös minősül kedvezményezettnek, ez a kedvezményezetti jogosultság az öröklési jogi szabályokban meghatározott tartalmú jogosultságot jelent. Ellenkező megoldás mellett a biztosítási összeg felvételére való jogosultság tekintetében bizonytalanság lenne olyan esetben, amikor több örökös van.

Ilyen megfontolások alapján állapította meg a Legfelsőbb Bíróság PK 75. számú állásfoglalása, hogy ha az életbiztosítási szerződésben a kedvezményezettet nem jelölték meg, és bemutatóra szóló kötvényt sem állítottak ki, a Ptk. 560. §-a (1) bekezdésének c) pontja szerint kedvezményezettnek minősülő örökösöket egymás közti viszonyukban a biztosított összeg olyan mértékben (arányban) illeti meg, amilyen mértékben (arányban) erre öröklés esetében igényt tarthatnának (PK 75. sz. - PEH 193. o.).

Ebből következik, hogy olyan esetben, amikor a meghalt biztosított után *végrendelet nem maradt*, a törvényes örökösöket mint kedvezményezetteket a törvényes öröklés szabályai szerint illeti meg az életbiztosítási összeg. A túlélő házastársat is az öröklési jog szabályaiban meghatározott tartalmú haszonélvezeti jog illeti meg. Ha pedig a meghalt biztosított után *végrendelet maradt*, a kedvezményezetti jogosultság mértékét (arányát) a végrendeleten alapuló öröklésre vonatkozó szabályok szerint kell meghatározni. A biztosítási összeg tekintetében - ennek jellegéből következően - ági öröklésnek nem lehet helye. Ezért az ági örökösök - e minőségükben - nem lehetnek kedvezményezettek.

A gyakorlatban előfordul, hogy a biztosított halála esetében a biztosított *élettársa* lép fel az életbiztosítási összeg kifizetése iránti igénytel. Az élettárs nem tartozik a törvényes örökösök közé. Ezért az életbiztosítási összeg csak akkor illetheti meg, ha az életbiztosítási szerződésben őt nevezték meg kedvezményezettnek, vagy ha az életbiztosítási szerződésről kiállított bemutatóra szóló kötvény birtokosa, vagy pedig ő a meghalt biztosított végrendeleti örököse, s ez utóbbi esetben nincs megnevezett kedvezményezett és bemutatóra szóló kötvényt sem állítottak ki.

Amint ezt a Legfelsőbb Bíróság megállapította, életbiztosítási szerződéssel kapcsolatos jogvita elbírálása során a biztosítási szerződésre vonatkozó anyagi jogi szabályok az irányadók, az öröklésre vonatkozó anyagi jogi szabályokat csupán a kedvezményezettek körének meghatározásánál lehet alkalmazni. Ha a kedvezményezett kijelölése nem történt meg, együttélő házastárs hiányában azt a személyt kell kedvezményezettnek tekinteni, aki ténylegesen a biztosított örököse (LB Pf. V. 20478/1979. - BH 1980/4. sz. - PJD IX. 162. sz.).

A CSEB biztosítási szerződésbe foglalt azzal a kikötéssel kapcsolatban, amely szerint a tag halála esetén járó szolgáltatás - ha a tag másként nem rendelkezett - az akkor együttélő törvényes házastársat, ilyennek nemlétében a törvényes örökösöt illeti meg, „törvényes örökös”-nek a törvényes rendelkezések alapján öröklő személyt kell tekinteni. Végrendelkezés esetén tehát a végrendeleti örökös a kedvezményezett (P. törv. IV. 21008/1984. - BH 1985/11. sz. 427. - PJD X. 259. sz.).

Lényegében ilyen elvi irányítást adott a Legfelsőbb Bíróság egy másik határozatában is, amely szerint ha a szerződésben nincs kedvezményezett megjelölve, és bemutatóra szóló kötvényt sem állítottak ki, a biztosított örököse tarthat igényt az életbiztosítási összegre. Az örökösök nem az örökösi, hanem a tv. által meghatározott kedvezményezetti minőségüknél fogva - az életbiztosítási szerződés alapján - tarthatnak igényt a biztosítási összegre. Ennek megfelelően az örökhagyó eltérő rendelkezése, illetőleg együttélő házastárs hiányában a biztosított tényleges örökösét kell kedvezményezettnek tekinteni (P. törv. V. 20236/1980.).

Más kedvezményezett megnevezése

3. Az életbiztosítási szerződésnek a biztosítóval szerződő fél az „ura” a tekintetben, hogy ki legyen a kedvezményezett. Ebből következően a szerződő fél *más kedvezményezettet* nevezhet meg az eredeti kedvezményezett helyett. E változtatási lehetőségnek nincs időbeli korlátja: a szerződő fél *bármikor* gyakorolhatja a szóban levő jogát.

Fontos érdekek fűződnek ahhoz, hogy ne legyen kétség a kedvezményezett személyét illetően. Ezért a tv. a más kedvezményezett megnevezéséhez a *biztosítóhoz intézett írásbeli nyilatkozatot* kíván meg. Ez különösen szükséges azért, mert ha a biztosítási esemény a szerződő fél halála, ennek bekövetkezte után írásbeli nyilatkozat hiányában nagy nehézségekbe ütköznék vita esetében a kedvezményezett személyének megnyugtató meghatározása.

A tv. az eredetileg kijelölt helyett más kedvezményezett megnevezésére való jogot időbelileg nem kívánta korlátozni. Ezért a más kedvezményezettet megnevező írásbeli nyilatkozatnak *nem kell még a biztosítási esemény bekövetkezte előtt a biztosítóhoz megérkeznie* ahhoz, hogy az új kedvezményezett sikeresen léphessen fel a biztosítási összeg kifizetése iránti igénytel. Ha azonban a más kedvezményezettet kijelölő írásbeli nyilatkozatról a biztosító kellő időben nem szerez tudomást, a biztosítási összeget jogszerűen fizetheti ki az eredeti kedvezményezettnek, s emiatt vele szemben igény nem érvényesíthető.

Lehetséges, hogy nem a biztosított köti az életbiztosítási szerződést. Erre az esetre rendelkezik a tv. akként, hogy kedvezményezett megnevezéséhez a *biztosított írásbeli hozzájárulása* szükséges, ha a szerződő fél nem a biztosított. Ilyenkor tehát a más kedvezményezett megnevezésének érvényességéhez mind a szerződő fél, mind pedig a biztosított írásbeli nyilatkozatára szükség van. A biztosított már az életbiztosítási szerződés megkötésekor befolyást gyakorolhat a kedvezményezett kijelölésére, már csak azért is nyilvánvaló, hogy akarata ellenére nem következhet be változás a kedvezményezett személyében.

A kedvezményezett halála

4. Ha a *kedvezményezett* még a biztosítási esemény bekövetkezte előtt *meghal*, az életbiztosítási szerződés nem szűnik meg, hanem csak a *kedvezményezett kijelölése veszti hatályát*. Ilyenkor a biztosítási összeg felvételére való jogosultság szempontjából a helyzet úgy alakul, mintha a kedvezményezettet egyáltalán nem jelölték volna ki: nem a meghalt kedvezményezett örökösei jogosultak a biztosítási összeg felvételére, hanem a biztosított örökösei.

Ptk. 561. § (1) Az életbiztosítási szerződés megkötéséhez és módosításához - ha a szerződést nem ő köti meg - a biztosított írásbeli hozzájárulása szükséges. Ha a biztosított kiskorú, és a szerződést nem a törvényes képviselőt gyakorló szülője köti meg, a szerződés érvényességéhez a gyámhatóság jóváhagyása szükséges.

(2) A biztosított hozzájárulása nélkül kötött biztosítási szerződésnek a kedvezményezett kijelölését tartalmazó része semmis; ilyen esetben kedvezményezettnek a biztosítottat, illetőleg örökösét kell tekinteni, aki azonban az ennek folytán neki járó biztosítási összegből a szerződő fél költségeit - beleértve a kifizetett biztosítási díjakat - köteles megtéríteni.

(3) A biztosított a szerződés megkötéséhez adott hozzájárulását írásban bármikor visszavonhatja. A visszavonás következtében a szerződés a biztosítási időszak végével megszűnik, kivéve, ha a biztosított a szerződő fél írásbeli hozzájárulásával a szerződésbe belép.

Lásd a többször módosított 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet 173. §-át.

A biztosított hozzájárulása a szerződés megkötéséhez és módosításához

1. Lehetséges olyan életbiztosítási szerződés kötése is, amelyben a biztosított nem a szerződő fél, hanem harmadik személy, a kedvezményezett pedig vagy maga a szerződő fél, vagy pedig a szerződő fél által kijelölt más személy. Fennáll ezért a veszélye annak, hogy az ilyen életbiztosítási szerződés a más ember halálában való érdekeltség, a más halálára való spekulálás forrásává válik, azt nyereszkeskedésre használják fel, de az ilyen szerződés legalábbis viszálykodás keltésére alkalmas.

Szükséges ezért, hogy az említett tartalmú szerződés megkötésének a biztosított és a szerződő fél, illetőleg a kedvezményezett közötti szorosabb kapcsolat legyen az alapja. Az említett körülmények azonban rendszerint nehezen ellenőrizhetők, ezért a tv. a számba jövő érdekek védelmét azzal kívánja elősegíteni, hogy a *biztosított írásbeli hozzájárulását* teszi kötelezővé az életbiztosítási szerződés megkötéséhez és módosításához akkor, ha a szerződést nem a biztosított köti.

A *törvényes képviselőt gyakorló szülő* köthet olyan életbiztosítási szerződést, amelyben biztosítottként a *kiskorú gyermeke* szerepel. Egyébként a szerződés érvényességéhez a *gyámhatóság jóváhagyása* szükséges minden olyan esetben, amikor a *biztosított kiskorú*.

A biztosított hozzájárulásával kötött életbiztosítási szerződés esetében is megteheti a szerződő fél, hogy más kedvezményezettet jelöl ki. Ennek az érvényességéhez is szükséges azonban a biztosított írásbeli hozzájárulása. A kedvezményezett személyében való változás nem történhet tehát a biztosított akarata ellenére.

A biztosított hozzájárulásának hiánya

2. A biztosított hozzájárulásához fűződő érdekek védelmében a spekulációs célú életbiztosítási szerződések kötésének elhárítása érdekében a tv. súlyos jogkövetkezményt fűz a biztosított hozzájárulásának hiányához olyan esetben, amikor a szerződést nem a biztosított köti. Akként rendelkezik ugyanis, hogy a biztosított hozzájárulása nélkül kötött biztosítási szerződés a *kedvezményezett kijelölését tartalmazó részében semmis*.

A bíróságnak hivatalból vizsgálnia kell, hogy az életbiztosítási összeg kifizetése iránti igényt támasztó fél valóban jogosult-e mint kedvezményezett az életbiztosítási összeg felvételére. Ennek tisztázása nélkül természetesen egyezség sem hagyható jóvá.

Ha az életbiztosítási szerződésnek a kedvezményezett kijelölését tartalmazó része semmis, *kedvezményezettnek a biztosítottat, illetőleg örökösét* kell tekinteni. Ilyen esetben indokolt, hogy a szerződő félnek a szerződés kötésével kapcsolatos kiadásai megtérüljenek. Erre tekintettel rendelkezik a tv. akként, hogy a szerződő fél által eredetileg kijelölt kedvezményezett helyébe lépő biztosított, illetőleg örököse a neki járó biztosítási összegből *köteles megtéríteni a szerződő félnek a kifizetett biztosítási díjakat is magába foglaló költségeit*.

A biztosított hozzájárulásának visszavonása

3. A *biztosított* az életbiztosítási szerződés megkötéséhez adott hozzájárulását visszavonhatja. Ezt adott esetben a szerződő fél és a biztosított közötti viszony időközben bekövetkezett megromlása indokolhatja. E jog gyakorlása nincs időhöz kötve, arra *bármikor* sor kerülhet. A bizonytalanság és a viták elkerülése érdekében azonban a tv. a visszavonó nyilatkozat érvényességét is *írásbeli* alakhoz köti.

A hozzájáruló nyilatkozat utólagos visszavonásának *jogkövetkezményei* nem azonosak azokkal, amelyek az életbiztosítási szerződés megkötéséhez megkívánt hozzájárulás hiánya esetében állnak be. Ha ugyanis a hozzájáruló nyilatkozat utólagos visszavonása esetében is a biztosítottat, illetőleg örököseit kellene kedvezményezettnek tekinteni, akkor ez mintegy ösztönözné a már megadott hozzájárulás visszavonására.

A visszavonás jogkövetkezménye az, hogy a szerződés a *biztosítási időszak végével megszűnik*. Megvan azonban a lehetősége annak, hogy a *biztosított a szerződésbe belépjen*, de ehhez a *szerződő fél írásbeli hozzájárulása* szükséges, amikor is természetesen a szerződés nem szűnik meg.

Ptk. 562. § (1) A biztosított a szerződő fél beleegyezésével a szerződésbe bármikor beléphet; a belépéshez a biztosító hozzájárulása nem szükséges.

(2) A biztosított, mielőtt a szerződés felmondás vagy díjfizetés elmaradása miatt megszűnik, a biztosítóval közölt nyilatkozatával a szerződő fél helyébe léphet.

(3) Ilyen esetekben a folyó biztosítási időszakban esedékes díjakért a biztosított a szerződő féllel egyetemlegesen felelős.

A biztosított belépése a szerződésbe

A tv. általános jelleggel biztosítja a *biztosítottnak* azt a jogát, hogy az életbiztosítási szerződésbe *belépjen*. E jog gyakorlását nem is köti időbeli korláthoz, a biztosított *bármikor* beléphet a szerződésbe. Ennek azonban feltétele az, hogy ebbe a *szerződő fél beleegyezzék*. Nem szükséges viszont a belépéshez a *biztosító hozzájárulása*.

Az életbiztosítási szerződés *felmondása* vagy a *biztosítási díj fizetésének elmulasztása* a szerződés megszűnésére vezet. A tv. ilyen esetben is lehetővé teszi a biztosított számára a szerződés megszűnésének az elhárítását. Feljogosítja ugyanis arra, hogy még mielőtt a megszűnés bekövetkezne, a *szerződő fél helyébe lépjen*. A belépés egyszerűen a *biztosítóhoz intézett nyilatkozattal* történik. Ehhez nem szükséges a *szerződő fél beleegyezése*.

Mind abban az esetben, amikor a biztosított a szerződő fél beleegyezésével lép be az életbiztosítási szerződésbe, mind pedig abban az esetben, amikor a biztosított belépése a szerződésnek felmondás vagy díjfizetés elmulasztása miatti megszűnését kívánja elhárítani, a belépés olyan időpontban történik, amikor a szerződés még köti a szerződő felet. Ezért a tv. akként rendelkezik, hogy a biztosított a *folyó biztosítási időszakban esedékes díjakért a szerződő féllel egyetemlegesen felelős*.

Ptk. 563. § (1) Ha a biztosító csak később szerez tudomást a szerződéskor már fennállott lényeges körülményekről, az ebből eredő jogokat a szerződés fennállásának csupán az első öt évében gyakorolhatja.

(2) A közlési kötelezettség megsértése ellenére beáll a biztosító kötelezettsége, ha a szerződés megkötésétől a biztosítási esemény bekövetkeztéig öt év már eltelt.

A biztosító utólagos tudomásszerzése lényeges körülményekről

A biztosításra vonatkozó közös szabályok következtében [Ptk. 541. § (1) bek., 547. § (2) bek.] a közlési kötelezettség természetesen életbiztosítási szerződés esetében is terheli a szerződő felet, illetőleg a biztosítottat. A biztosítónak az ilyen szerződéses jogviszonyok körében is fontos érdeke fűződik ahhoz, hogy időben tudomást szerezzen a szerződést érintő lényeges körülményekről. Ha a biztosító csak *később szerez tudomást* a szerződéskötéskor már fennállott lényeges körülményekről, életbiztosítási szerződés esetében is gyakorolhatja a biztosításra vonatkozó közös szabályok szerint öt megillető jogokat, de a *szerződés fennállásának csupán az első öt évében*.

A közlési kötelezettség megsértésének az életbiztosítási szerződések körében is az a szankciója, hogy a *biztosító mentesül* a kötelezettsége alól. De itt is jelentős korlátozás érvényesül: a biztosító ugyanis csak akkor mentesül a kötelezettsége alól, ha a szerződés megkötésétől a biztosítási esemény bekövetkeztéig *öt év* még nem telt el. Ha ez az *öt év már eltelt*, a *biztosító kötelezettsége a közlési kötelezettség megsértése ellenére beáll*.

Ez a következőkkel áll összefüggésben:

a) az életbiztosítás tartama rendszerint hosszú, s ezért a közlési kötelezettség megszegése jogkövetkezményeinek hosszú idő elteltével történő alkalmazása - a szükségképpen fennálló sok bizonytalansági tényezőre is figyelemmel - nagymértékben megnehezítené a felek közötti jogviszony rendezését, és méltánytalanságokra is vezetne;

b) azok a lényeges körülmények, amelyeket elhallgattak, vagy a valóságnak meg nem felelőnek tüntettek fel, rendszerint viszonylag rövid időn belül éreztetik a hatásukat, illetőleg kiderülnek, vagy pedig elvesztik a jelentőségüket.

A tv. szóban levő rendelkezéséhez fűzött indokolás példaként utal arra, hogy nem volna méltányos, ha a szívrohamban meghalt biztosított kedvezményezettje azon a címen eshetne el a biztosítási összegtől, hogy évtizedekkel ezelőtt elhallgatták a biztosított szívbetegségét; ez a valóban lényeges körülmény ilyen esetben nyilvánvalóan nem bizonyul lényegesnek, és a biztosító is megtalálta a számítását.

Ptk. 564. § (1) A biztosítási díjat a biztosító az első évben bírósági úton érvényesítheti; ezt követően csak akkor élhet e jogával, ha abban az évben a biztosított a díjfizetést már megkezdte, vagy a díjfizetésre halasztásban állapodtak meg.

(2) Ha a biztosító kötvényt adott ki, a biztosítási összeget csak a kötvény visszaszolgáltatása ellenében köteles kifizetni.

A biztosítási díj iránti követelés érvényesítése bírósági úton

1. A tv. az életbiztosítás körében is lehetővé teszi a *biztosítási díj* megfizetése iránti követelésnek *bírósági úton* való érvényesítését. E tekintetben is van azonban időbeli korlátozás: a biztosító ugyanis az említett követelését csak az *első évben* érvényesítheti bírósági úton.

Mégis van két olyan eset, amikor a biztosító az első évet követően is érvényesítheti bírósági úton az említett követelését:

a) ha abban az évben a biztosított már *megkezdte a díjfizetést* (ez egyébként a díjoszthatatlanság elvéből következik);

b) ha a felek a díjfizetést illetően *halasztásban* állapodtak meg.

A biztosítási összeg kifizetése kötvény kiadása esetében

2. A biztosításra vonatkozó közös szabályok körében volt szó már arról, hogy a felek közötti írásbeli megállapodást, illetőleg a biztosító elfogadó nyilatkozatát *biztosítási kötvény* kiállítása pótolja, továbbá hogy a szerződő fél biztosítási kötvény kiadását akkor is követelheti, ha a szerződés más módon már létrejött [538. § (2) bek.].

A kötvény - bizonyos vonatkozásban - értékpapír-jellegű. Ezzel függ össze a tv.-nek az a rendelkezése, amely szerint abban az esetben, ha a biztosító kötvényt adott ki, a *biztosítási összeget* csak akkor köteles kifizetni, ha a *kötvényt egyidejűleg visszaszolgáltatják*.

Ptk. 565. § (1) Ha a szerződés bármely okból a biztosítási összeg kifizetése nélkül szűnik meg, a biztosító köteles a befizetett díjaknak a szabályzatban megállapított részét (visszavásárlási összeg) kifizetni.

(2) Díjfizetés elmulasztása esetében a szerződés megfelelően csökkentett biztosítási összeggel marad fenn; a biztosított azonban ehelyett követelheti a szerződés megszüntetését és a visszavásárlási összeg kifizetését.

(3) A biztosító a biztosítási összeg kifizetése alól mentesül, ha a biztosított a kedvezményezett szándékos magatartása következtében veszítette életét; a visszavásárlási összeg ebben az esetben az örökösöket illeti meg, és a kedvezményezett abból nem részesülhet.

(4) A szerződés a biztosítási összeg kifizetése nélkül szűnik meg, és a biztosító nem a visszavásárlási összeget, hanem a díjtartalékot köteles visszatéríteni, ha a biztosított

a) szándékosan elkövetett súlyos bűncselekménye folytán vagy azzal összefüggésben, vagy

b) a szerződéskötéstől számított két éven belül elkövetett öngyilkosság következtében halt meg.

A visszavásárlási összeg kifizetése

1. A biztosítási díj kettős rendeltetésű: részben a kockázatviselés ellenértéke, részben pedig díjtartalékképző pénzeszköz, amely díjtartalék a biztosító feltétlenül bekövetkező szolgáltatásának a fedezetéül szolgál. Ezért a biztosítási díj fizetőjének méltánytalan hátrányát, a biztosítónak pedig indokolatlan előnyét idézné elő az, hogy a biztosító az életbiztosítási szerződés rendkívüli megszűnése esetében a díjtartalékot megtarthatná annak ellenére, hogy szabadul a biztosítási összeg megfizetése alól, holott a szerződéskötésnél a biztosítási összeg feltétlen megfizetésével kellett számolnia.

Ezekre figyelemmel kötelezi a tv. a biztosítót az ún. *visszavásárlási összeg* megfizetésére, ha a szerződés a biztosítási összeg kifizetése nélkül - de nem a díjfizetés elmulasztása miatt - szűnik meg (pl. felmondás, hatálytalanság). A visszavásárlási összeg: *a befizetett díjaknak a szabályzatban megállapított része*.

Ez a meghatározás valójában kétféleképpen értelmezhető:

-vagy úgy, hogy ha a tv. a befizetett díjaknak a szabályzatban megállapított része kifizetésére kötelezi a biztosítót, akkor ez azt jelenti, hogy a biztosítónak mindenképpen kell visszavásárlási összeget fizetnie, de hogy milyen mértékűt, azt a szabályzat határozza meg;

-vagy pedig úgy, hogy a szabályzattól függ a biztosító fizetési kötelezettsége: ha a szabályzat nem rendelkezik a befizetett díjak valamely részének visszafizetéséről, akkor ez azt jelenti, hogy a biztosítónak nem is áll fenn fizetési kötelezettsége.

A tv. említett rendelkezéséhez fűzött indokolásból megállapíthatóan a törvényhozói szándéknak az utóbbi értelmezés felel meg. A tv. rendelkezése azonban nem egyértelmű. A visszavásárlási összeg visszafizetése intézményének előbb említett indokaival, a visszafizetés kötelezővé tételével és a biztosítottak méltányos érdekeivel inkább az előbbi értelmezés áll összhangban. Ez következik az 565. § egyéb rendelkezéseiből is.

A díjfizetés elmulasztásának következménye

2. A visszavásárlási összeg követelésének a díjfizetés elmulasztása esetében is helye lehet. A díjfizetés elmulasztásának azonban nem ez az elsődleges jogkövetkezménye. Egymagában a díjfizetés elmulasztása ugyanis nem szünteti meg az életbiztosítási szerződést, hanem - általános szabály szerint - a szerződés *megfelelően csökkentett biztosítási összeggel marad fenn*. Ilyenkor fedezetül - mintegy közvetve - a díjtartalék szolgál úgy, hogy megfelelően csökken a biztosítási összeg. A díjat fizető személy anyagi helyzetének romlása tehát nem vezet feltétlenül a szerződés megszűnésére.

A tv. azonban feljogosítja a *biztosítottat* arra, hogy a szerződésnek csökkentett biztosítási összeggel való fennmaradása helyett a *szerződés megszüntetését és a visszavásárlási összeg kifizetését* követelje.

A gépjármű-felelősségbiztosítási szerződés megszűnésének jogkövetkezményei eltérő időpontban következnek be attól függően, hogy a megszűnést a díjfizetés elmulasztása vagy érdekmúlás váltja-e ki (LB Pfv. VIII. 21824/1999. - BH 2001/9. sz. 427.).

A biztosító mentesülése a kedvezményezett magatartása miatt

3. A társadalom erkölcsi felfogását tartja szem előtt a tv. akkor, amikor a *biztosítót mentesíti* a biztosítási összeg kifizetése alól, ha a biztosított a *kedvezményezett szándékos magatartása következtében veszítette életét*. Az ilyen magatartást tanúsító kedvezményezett az életbiztosítási szerződés alapján nem tarthat igényt semmiféle szolgáltatásra, így nem követelheti még a *visszavásárlási összeget sem*.

A biztosító azonban jogalap nélkül gazdagodna, ha megtarthatná a visszavásárlási összeget. Ezért a tv. akként rendelkezik, hogy a szóban levő esetben a visszavásárlási összeg a *biztosított örököseit* illeti meg. Az az örökös, aki maga volt a biztosított halálát szándékos magatartással előidéző kedvezményezett, természetesen nem részesülhet a visszavásárlási összegből.

A tv. szóban levő rendelkezésével kapcsolatban kérdéses lehet, hogy mit kell érteni a biztosítottnak a *kedvezményezett szándékos magatartása következtében* történt életvesztésén. Az életvesztés oka lehet olyan szándékos magatartás is, amely nem irányult az élet kioltására (pl. a kedvezményezett szándékosan tesz valamit, ami a biztosított halálát idézi elő, bár a kedvezményezett akarata nem irányult ilyen eredményre). A törvényhozó azonban - a rendelkezéshez fűzött indokolásból is kitűnően - nem az ilyen magatartást kívánta szankcionálni, hanem olyan esetre gondolt, amikor a kedvezményezett *szándékosan idézi elő a biztosított halálát*. A biztosítottnak a kedvezményezett gondatlan magatartása folytán bekövetkező halála nem akadályozza annak, hogy a kedvezményezett az életbiztosítási szerződésen alapuló jogait érvényesítse.

A *biztosítási szabályzat* ezzel kapcsolatban is tartalmazhat rendelkezéseket.

A biztosító mentesülése a biztosított magatartása miatt

4. Vannak olyan kivételes esetek, amikor a biztosító mentesülésének a *biztosított magatartása* az oka. A társadalmi érdek sérelmét jelentené, ha a súlyos bűncselekményt megvalósító szándékos magatartás előnyökkel járna, illetőleg jogosultság alapjául szolgálhatna. Erre figyelemmel rendelkezik a tv. akként, hogy az életbiztosítási szerződés a *biztosítási összeg kifizetése nélkül* szűnik meg, ha a biztosított a *szándékosan elkövetett súlyos bűncselekménye folytán vagy azzal összefüggésben* halt meg. Így pl. mentesül a biztosító akkor, ha a biztosított súlyos bűncselekmény elkövetése során (pl. tűzharcban) veszti életét, illetőleg szándékosan elkövetett súlyos bűncselekményével kapcsolatos menekülése közben a karhatalmi szerv tagja agyonlövi.

A biztosítási összeg kifizetése nélkül szűnik meg az életbiztosítási szerződés akkor is, ha a biztosított a *szerződéskötéstől számított két éven belül öngyilkosságot* követ el. A biztosító számára rendkívül hátrányos volna, ha lehetőség nyílna életbiztosítási szerződés kötésére az öngyilkosság elhatározása után.

A tv. a kedvezményezettek érdekeit védi azzal, hogy csak a szerződéskötéstől számított két éven belül elkövetett öngyilkosság esetében mentesíti a biztosítót az életbiztosítási összeg megfizetése alól. Ilyen esetben is megkönnyítheti ugyan az életbiztosítási szerződés léte az öngyilkosság elhatározását, de ez általában mégsem előzi meg a szerződéskötést, s ezért ilyenkor más elbírálás mutatkozik indokoltak.

Ahhoz, hogy *öngyilkosságot* lehessen megállapítani, az *öngyilkosságra irányuló szándéknak* kell fennállnia. Nem öngyilkosság tehát a gondatlanságból bekövetkezett halál. De nem tekinthető öngyilkosságnak az sem, ha a biztosított önfeláldozó magatartása (pl. mentés) közben veszti életét.

Azokban az esetekben, amikor az életbiztosítási szerződés a biztosított említett cselekményei miatt szűnik meg a biztosítási összeg kifizetése nélkül, a biztosító nem a visszavásárlási összeget köteles visszatéríteni, hanem a *díjtartalékot*.

A tv.-nyel összhangban levő rendelkezéseket tartalmazhat a *biztosítási szabályzat*, s lehetővé teheti az életbiztosításnak *kölcsönrel* való megterhelését is.

5. A baleset-biztosítás

Ptk. 566. § (1) A baleset-biztosításra az életbiztosítás szabályait a következő kérdésekben kell alkalmazni:

a) a biztosított részéről szükséges hozzájárulásra, ha nem a biztosított a szerződő fél [561. § (1) bek.];

b) a biztosított hozzájáruló nyilatkozatának visszavonására és belépési jogára [561. § (3) bek.];

c) a kedvezményezett kijelölésére és jogaira [560. § , 561. § (2) bek.];

d) a biztosító mentesülésére, ha a szerződő fél halálát a biztosítási összegre jogosult okozta [565. § (3) bek.].

(2) A biztosítási összeg nem esik korlátozás alá, és a biztosító a kárért felelős személlyel szemben igényt nem támaszthat.

(3) A felek megállapodhatnak, hogy a biztosított foglalkozásának megváltozásával a biztosítási összeg - a veszélyviselésnek megfelelően - kifejezett megállapodás nélkül is módosul.

(4) A felek a felmondási jog korlátozásában érvényesen nem állapodhatnak meg.

(5) A baleset-biztosításra egyébként a vagyonbiztosítás szabályait kell alkalmazni.

A baleset-biztosítás általában

1. A baleset-biztosítás - éppen úgy, mint az életbiztosítás - a *személybiztosítás* körébe tartozik. Az elnevezéséből is következően a baleset-biztosításnál a biztosítási esemény a biztosított személyében következik be (a biztosított a balesetet szenvedett személy), a valóban elszenvedett hátrány pénzben nem fejezhető ki. A baleset-biztosítás ilyen jellegével áll összefüggésben, hogy a túlbiztosítás a baleset-biztosítás körében sem tilos.

Eltérés az életbiztosítástól, hogy a *biztosítási esemény nem következik be mindenképpen*, s ezért érvényesül a *kármegosztás* elve. Ez a baleset-biztosítást a vagyonbiztosításhoz közelíti. A biztosító kockázatviselése lényegesen másként alakul, mint az életbiztosítás körében.

A baleset-biztosítás e valójában vegyes jellege jut kifejezésre abban, hogy a biztosítás e fajtájára vonatkozó szabályokat a tv. az életbiztosítás szabályozása után helyezi el, ugyanakkor azonban kimondja, hogy a baleset-biztosításra - az életbiztosításra is alkalmazandó, a tv.-ben meghatározott rendelkezésein, valamint egy-két speciális rendelkezésen kívül - a *vagyonbiztosítás szabályait* kell alkalmazni.

A baleset-biztosítás szabályozása tehát valójában négylépcsős szabályozás. Alkalmazni kell rá a következő sorrendben

- az *életbiztosításnak* a tv.-ben meghatározott rendelkezéseit,

- a *baleset-biztosításra* vonatkozó egy-két *speciális* szabályt,

- egyébként a *vagyonbiztosítás* szabályait,

- az előbbiektől által nem rendezett kérdésekben pedig - amennyiben a baleset-biztosítás sajátos jellege ezt nem zárja ki - a biztosításra vonatkozó *közös szabályokat*.

A baleset fogalma

2. A baleset-biztosítás körében elsődleges jelentősége van annak, hogy milyen eseményt kell *balesetnek* tekinteni.

A baleset-biztosítási szerződésnek, illetőleg az ezekkel kapcsolatos szabályzatok, valamint a biztosítási és önszegélyező csoportok szervezeti szabályzata szerint *baleseten a biztosított akaratán kívül, hirtelen fellépő külső behatást kell érteni*. Ennek megfelelően alakult - a Legfelsőbb Bíróság iránymutatása nyomán - a bírósági gyakorlat is.

Behatáson valamely külső erőszaknak az emberi testre gyakorolt hatását kell érteni, tehát az emberi testtel szemben kívülről történő erő kifejtést, amely származhat embertől, állattól vagy dologtól. A behatás valamely dolog mozgásba hozatalával, esemény bekövetkeztével, helyzet előállításával indul meg, s hosszabb vagy rövidebb ideig tart. Ennek az eseménysorozatnak (folyamatnak) az elindítója lehet valamely külső erő, de lehet az is, akinek a testére a mozgásba hozott dolog, a bekövetkezett esemény vagy az előállott helyzet hatást gyakorolt.

A külső behatás *akaratunkívülisége* akkor is megállapítható, ha valamely szándékos magatartásnak előre nem látott, nem akart következményei állnak be. Akaraton kívülinek minősülhet valamely ismeretlen ok hatása, valamint az ismert ok szokatlan és váratlan hatása is.

A behatás *külső* volta azt jelenti, hogy a behatás - amely lehet közvetlen vagy közvetett - kívülről éri az emberi testet, vagyis az egészségkárosodás nem a test belsejében lezajló folyamat eredménye, illetőleg ilyennek is az eredménye ugyan, de ezt a testen belüli folyamatot kívülről jövő behatás indítja el.

A biztosított akaratán kívüli külső behatás *hirtelen fellépő*, ha a külső erőnek az emberi testre gyakorolt károsító hatása gyorsan lép fel, szemben az egészség megromlását fokozatosan előidéző rendes betegséggel.

A biztosított akaratán kívüli hirtelen fellépő külső behatás és az egészségkárosodás között az *okozati összefüggés* akkor is fennáll, ha a behatás teljesen egészséges emberi szervezetben nem idézne elő károsodást, vagy esetleg csak múló bajt okozna, a biztosított szervezete azonban a testalkat eredeti gyengesége következtében kellő ellenállást képtelen kifejteni, s ezért a behatás a biztosítottnál egészségromlást idéz elő, esetleg végzetessé válik.

A bíróság adott esetben megállapíthatónak találta a baleset fennállását pl. valamely nehéz tárgy megemelése, rokkantságot eredményező egészségromlással járó fagyhatás, szervi szívbajban szenvedő labdarúgó játékosnak egy másik játékoskal való összeszaladása, egy vontató pótkocsijáról való leesés esetében.

Nem találta viszont a bíróság megállapíthatónak a balesetet pl. öngyilkosság, öngyilkossági kísérlet, a fogcsorbulás (ez nem csonttörés) esetében.

A baleset fogalmának a meghatározásán túlmenően a *biztosítási szabályzatok* a biztosító fizetési kötelezettségével kapcsolatban egyéb rendelkezéseket is tartalmaznak.

A baleset-biztosításra alkalmazandó életbiztosítási szabályok

3. A baleset-biztosítás már említett személybiztosítási jellegéből következik, hogy vannak olyan közös szabályok, amelyeket mind az életbiztosítás, mind pedig a baleset-biztosítás körében alkalmazni kell. Ezek az alábbiak:

a) A biztosítási szerződés *megkötéséhez és módosításához*, ha a szerződést nem ő köti meg, a *biztosított írásbeli hozzájárulása* szükséges; ha a biztosított kiskorú, és a szerződést nem a törvényes képviselőt gyakorló szülője köti meg, a szerződés évenységéhez a gyámhatóság jóváhagyása szükséges [561. § (1) bek.].

b) A biztosított a szerződés megkötéséhez adott *hozzájárulást írásban bármikor visszavonhatja*; a visszavonás következtében a szerződés a biztosítási időszak végével *megszűnik*, kivéve, ha a biztosított - a szerződő fél írásbeli hozzájárulásával - a szerződésbe belép [561. § (3) bek.].

c) A biztosítási szerződésben *kedvezményezett lehet* a szerződésben megnevezett személy, a bemutatóra szóló kötvény birtokosa, a biztosított örököse, ha a kedvezményezettet a szerződésben nem jelölték meg és bemutatóra szóló kötvényt sem állítottak ki. A *szerződő fél* az eredetileg kijelölt kedvezményezett helyett - a biztosítóhoz intézett írásbeli nyilatkozattal - *bármikor más kedvezményezettet* nevezhet meg. Ha *nem a biztosított a szerződő fél*, ehhez a *biztosított írásbeli hozzájárulása* szükséges. A kedvezményezett kijelölése *hatályát veszti*, ha a kedvezményezett a biztosítási esemény bekövetkezése előtt meghalt [560. § (1)-(3) bek.].

A *biztosított hozzájárulása nélkül* kötött biztosítási szerződésnek a kedvezményezett kijelölését tartalmazó része *semmis*; ilyen esetben *kedvezményezettnek* a biztosítottat, illetőleg örökösét kell tekinteni, aki azonban az ennek folytán neki járó biztosítási összegből a *szerződő fél költségeit* - beleértve a kifizetett biztosítási díjakat - köteles megtéríteni [561. § (2) bek.].

d) A biztosító a biztosítási összeg kifizetése alól *mentesül*, ha a biztosított a *kedvezményezett szándékos magatartása* következtében veszítette életét; a *visszavásárlási összeg* ebben az esetben az *örökösöket* illeti meg, és a kedvezményezett abból nem részesülhet [565. § (3) bek.]. A biztosító tehát baleset-biztosítás esetében is mentesül a fizetési kötelezettség alól, ha a szerződő fél halálát a biztosítási összegre jogosult okozta.

A baleset-biztosítás körében is alkalmazásra kerülő - az a)-d) pontokban említett - életbiztosítási szabályokkal kapcsolatban figyelembe jönnek az e rendelkezésekre vonatkozóan az életbiztosítás tárgyalásánál mondottak.

A baleset-biztosítási összeg mértéke és a biztosító megtérítési igénye

4. A baleset-biztosítás is *összegbiztosítás*, amiből következően - úgy mint az életbiztosításnál - a baleset-biztosítási összeg nem kártalanítás címén, hanem díjfizetése ellenében szolgáltatott biztosítási összeg címén jár a biztosítottnak.

A biztosított elhatározásától függ, hogy mekkora baleset-biztosítási összeget köt ki magának, természetesen megfelelő biztosítási díj fizetésének vállalása ellenében. A szerződés szerint járó baleset-biztosítási összegre a biztosított akkor is jogszerű igényt tarthat, ha a balesettel kapcsolatos vagyoni kárát a kárért felelős személy megtérítette, vagy a társadalombiztosítás alapján szolgáltatásban részesült.

Minderre figyelemmel rendelkezik a tv. akként, hogy a *baleset-biztosítási összeg nem esik korlátozás alá*.

Lehetséges a *többszörös biztosítás* is (pl. a sportolót az egyesülete biztosítja, de egyénileg is kötnek biztosítási szerződést).

A baleset-biztosítás említett összegbiztosítási jellegéből következik az is, hogy a *biztosító nem támaszthat igényt a kárért felelős személlyel szemben*. Itt tehát a biztosító javára nem érvényesül a törvényi engedmény.

A baleset-biztosítási összeg módosulása

5. A baleset-biztosítási szerződés hatályban léte alatt *változás* állhat be a *biztosított foglalkozásában*. Ez lényegesen érintheti a biztosító által vállalt *kockázatot*, minthogy veszélyesebb tevékenység folytatása nyilvánvalóan növeli a baleset bekövetkezésének lehetőségét, veszélytelenebb tevékenység folytatása viszont azt jelentősen csökkentheti.

A baleset-lehetőség még ugyanannak a foglalkozásnak a körében is jelentősen - és gyakran ismétlődően - változhat az ugyanazon a munkahelyen végzett különféle munka jellegétől függően. Ilyenkor különösen súlyos terhet jelentene a biztosított számára, ha minden egyes változást külön be kellene jelentenie a biztosítónak.

Ezért a tv. lehetővé teszi az olyan tartalmú szerződés kötését, amely szerint a biztosított foglalkozásának megváltoztatásával a *biztosítási összeg* - a veszélyviselésnek megfelelően - *kifejezett megállapodás nélkül is módosul*. A biztosító tehát az eredetileg meghatározott baleset-biztosítási összegnél nagyobb vagy kisebb biztosítási összeget fizet attól függően, hogy a baleset bekövetkeztekor mi volt a biztosított foglalkozása. A szóban levő esetben a díjtétel változatlan marad, s a biztosító a változatlan biztosítási díj ellenében vállalja a változó kockázatot. A biztosítási összeg automatikus változásának lehetővé tétele tehát rugalmassá teszi a baleset-biztosítást.

A felmondási jog korlátozásának tilalma

6. A baleset-biztosítás jellegével áll összefüggésben a tv.-nek az a rendelkezése, amely szerint a *felek nem állapodhatnak meg érvényesen a felmondási jog korlátozásában*.

Baleset-biztosítás esetében tehát a felek a felmondási jogukat korlátozás nélkül gyakorolhatják akkor is, ha a szerződés esetleg - a tv. rendelkezésével szemben - korlátozó megállapodást tartalmaz.

6. Vegyes rendelkezések

Ptk. 567. § (1) A jelen fejezet rendelkezéseitől a biztosítási szabályzat és a felek szerződése a biztosított, illetőleg a kedvezményezett hátrányára a törvény kifejezett engedélye nélkül nem térhet el. A szabályzat azonban kimondhatja, hogy ha a biztosítási esemény meghatározott rendkívüli körülményekkel kapcsolatosan következik be, a biztosító nem köteles teljesíteni.

(2) A fuvarozási biztosításra eltérő szabályokat lehet megállapítani; a viszontbiztosításra a vagyonsbiztosítás szabályait kell alkalmazni, a felek azonban e szabályoktól eltérhetnek.

(3) A kötelező biztosítás, valamint a külön törvényben szabályozott nem-piacképes kockázatú biztosítás szabályait jogszabály a törvénytől eltérően állapíthatja meg.

Ptk. I. 67. §: A biztosítási szerződésben kiköthető, hogy ha a biztosítási esemény a szabályzatban meghatározott okból és ott megállapított időn belül következik be, a biztosító csak a befizetett díjnak a szabályzatban meghatározott részét köteles kifizetni. A szabályzat hat hónapnál hosszabb időt nem állapíthat meg.

Ptk. I. 68. § (1)

(2) A biztosított (szerződő fél) követelheti, hogy a biztosító a szabályzatot bocsássa rendelkezésére.

Jegyzet: Az 567. § (3) bekezdését az 1997. évi CXIII. tv. 17. §-ának (1) bekezdése állapította meg. Hatályos: 1997. XII. 20-tól.

A Ptk. I. 68. § (1) bekezdést az 1995. évi XCVI. tv. 175. §-ának b) pontja hatályon kívül helyezte. Hatálytalan: 1996. I. 1-jétől.

Lásd az ügyvédekről szóló módosított 1998. évi XI. törvény 10. § (2) bekezdését, a közjegyzőkről szóló 1991. évi XLI. törvény 10. § (2) bekezdését, az 58/1991. (IV. 13.) Korm. rendeletet, illetőleg az azt felváltó 171/2000. (XI. 13.) Korm. rendeletet, a gépjármű üzemben tartójának kötelező felelősségbiztosításáról és a természet védelméről szóló, többször módosított 1996. évi LIII. törvény 73. §-át. (A bekezdés hatályos szövege itt található)

Eltérés a biztosításra vonatkozó rendelkezésektől

1. A tv. gátat kíván emelni az elé, hogy a biztosító akár a szabályzatával, akár a szerződéssel a másik félre a tv. által védeni kívánt érdekeket sértő, hátrányos feltételeket kényszeríthessen. Ezért akként rendelkezik, hogy a tv.-nek a biztosításra vonatkozó rendelkezéseitől a biztosítási szabályzat és a felek szerződése a *biztosított, illetőleg a kedvezményezett hátrányára a törvény kifejezett engedélye nélkül nem térhet el* (ún. klaudikáló kogencia). A tv. biztosítási szabályainak általában kényszerítő ereje tehát döntően a biztosítottak és a kedvezményezettek érdekeit szolgálja.

A tv. figyelembe veszi azonban a *biztosító érdekeit* is. Korábban már említés történt arról, hogy a biztosítónak is meg kell találnia a számítását éppen azért, hogy a biztosítás jogintézménye be tudja tölteni a célját. A biztosító működését, kárelosztó funkciójának széles körben való betöltését béníthatná meg, ha olyan eseményekért is helyt kellene állnia, amelyekkel a rendkívüliségük miatt nem lehet előre számolni, amelyeket a biztosító kalkulációjánál nem lehet megfelelő módon figyelembe venni. Az ilyen eseményekért való helytállásra kötelezés a biztosító el nem várható nagymértékű teherviselésére vezetne.

Erre van tekintettel az a rendelkezés, amely szerint a szabályzat kimondhatja, hogy a *biztosító nem köteles teljesíteni*, ha a biztosítási esemény *meghatározott rendkívüli körülményekkel kapcsolatban* következik be. Ilyen rendkívüli körülmény (pl. árvíz, földrengés) esetében egyébként rendszerint az a helyzet, hogy az állam - biztosítási szerződések lététől függetlenül - segítséget nyújt a károsultaknak.

A szabályzat természetesen nem minősíthet a biztosító mentesülésére vezető rendkívüli körülménnyel kapcsolatban bekövetkező biztosítási eseménynek olyan eseményt, amely valójában nem tekinthető rendkívülinek (pl. mezőgazdasági termékek biztosítása körében a jégkár).

A biztosításra vonatkozó rendelkezések között nincs olyan szabály, amely meghatározná, hogy a biztosító milyen eseményekkel kapcsolatban köteles kockázatot vállalni. A 200. § (1) bekezdésében, valamint 536. §-ában foglalt rendelkezésekből következően a felek határozzák meg a szerződésben azt az eseményt, amelynek bekövetkezése esetére a biztosító a szerződésben meghatározott biztosítási összeg megfizetését az ugyancsak a szerződésben meghatározott díj ellenében vállalja. Ezen nem változtat az, hogy az 536. § (2) bekezdése a legtipikusabb biztosítási eseményeket meghatározza. A biztosító a kockázatviselésének mértékét, a biztosítási díjat stb. a biztosítási események átlagosan bekövetkező, és így valószínűleg várható alakulásának alapulvételével állapítja meg. Ebből pedig az is következik, hogy a biztosító kockázatviselése a szerződésben meghatározottnál szélesebb körre nem terjeszthető ki.

Fuvarozási biztosítás

2. A *fuvarozási biztosításnak* a biztosítás egyéb fajtáitól eltérő sajátosságai vannak. Ezekre tekintettel nemcsak annak lehetővé tételére van szükség, hogy a felek a biztosítási szerződésben eltérjenek a tv.-nek a biztosításra vonatkozó szabályaitól, hanem az *eltérő* szabályozást kell lehetővé tenni. A tv.-ben foglalt szabályozás tehát a fuvarozási biztosítás vonatkozásában nem imperatív jellegű.

Fuvarozási biztosítás (szállítmánybiztosítás) esetében a biztosító azoknak a károknak a kockázatát vállalja, amelyek a különféle közlekedési eszközökkel továbbított (szállított) vagyontárgyakat a biztosítási szerződésben meghatározott események (pl. tűz, robbanás, törés, összeütközés) folytán a fuvarozás tartama alatt érhetik. A biztosítás lehet

- *casco biztosítás*, amikor a biztosító a jármű testében bekövetkező károk tekintetében vállalja a kockázatot;
- *cargo biztosítás*, amikor a kockázatviselés a jármű rakományára terjed ki;
- *mind a casco, mind pedig a cargo biztosítást* felölelő biztosítás.

Fuvarozási felelősségbiztosítás esetében a biztosító kockázatviselése kiterjed a fuvarozással kapcsolatban nem a szállított vagyontárgyakban okozott károokra is.

Viszontbiztosítás

3. A felelősségbiztosítással kapcsolatban már említés történt arról, hogy míg a felelősségbiztosításnál valamilyen tiltott magatartással okozott kárért áll helyt a biztosító, addig a *viszontbiztosításnál egy másik biztosítónak* valamely biztosítási szerződés alapján fennálló *kártalanítási kötelezettsége*ért. Az utóbbi esetben tehát a *biztosított* egy másik biztosító, a *biztosítási esemény* pedig a másik biztosító helytállási kötelezettségének beállta.

E körben is tehát *kockázathárításról* van szó: a biztosító más biztosítóra hárítja át meghatározott mértékben az általa kötött biztosítási szerződésekkel (az ún. főbiztosításokkal) kapcsolatos kockázatot. A viszontbiztosítás a biztosítók közötti *kockázatmegosztás* eszköze. Minthogy a kockázatok halmozódnak és a biztosítási értékek növekednek, megfelelő számú viszontbiztosítóra van szükség a viszontbiztosítás eredményes működéséhez.

A viszontbiztosítás a *vagyonbiztosítás* körébe tartozik, bármilyen jellegűek is azok a biztosítási szerződések, amelyeken alapuló helytállási kötelezettséggel kapcsolatos kockázatot a biztosító egy másik biztosítóra hárítja át, tehát akkor is, ha erre a személybiztosítás körébe tartozó biztosítási szerződésekkel kapcsolatban kerül sor. A biztosítási érték mindig meghatározható, minthogy a biztosítónak a viszontbiztosított által kifizetett biztosítási összeget, illetőleg annak meghatározott részét kell megtérítenie.

A viszontbiztosítás lehet:

- *általános viszontbiztosítás*, amikor a biztosítás kiterjed a viszontbiztosított által kötött - meghatározott fajta - valamennyi biztosítási szerződésre;
- *különös viszontbiztosítás*, amikor a biztosítás csak egy meghatározott biztosításra vonatkozik;
- *arányos (pro rata) viszontbiztosítás*, amikor az első biztosító a közvetlen biztosítás összegének vagy díjának arányában részesíti a viszontbiztosított;
- *a nem arányos viszontbiztosítás*, amelynek körébe az ún. kártöbblet viszontbiztosítások vagy a nagy károk viszontbiztosítása tartozik.

A viszontbiztosítás rendszerint csak *megosztja a kockázatot* a szerződő partnerek között, vagyis általában ún. *alulbiztosítás*, tehát a biztosító csak meghatározott részben vállalja át a viszontbiztosított biztosító által kötött biztosítási szerződésekkel kapcsolatos helytállási kötelezettséget. Ellenkező esetben ugyanis a viszontbiztosított biztosító valójában nem is fejtene ki biztosítási tevékenységet, továbbá az általa kötött biztosítási szerződések vonatkozásában az érdekeltsége teljesen megszűnnék.

A viszontbiztosított biztosító által kötött - a viszontbiztosítás keretében tartozó - biztosítási szerződések biztosítottjai és a viszontbiztosító között nincs jogviszony. A főbiztosítás körébe tartozó biztosítási szerződések és a viszontbiztosítási szerződések tehát *egymástól független* biztosítási szerződések.

A *járvékonyság* elemeit tartalmazó kapcsolat azonban mégis több vonatkozásban fennáll közöttük. Így

- a viszontbiztosító helytállási kötelezettsége általában akkor áll be, ha a viszontbiztosítotté is beáll;
- a viszontbiztosított biztosító által kötött biztosítási szerződések érvénytelensége egészben vagy részben a viszontbiztosítási szerződést is megszünteti, az előbbieket megszűnésével megszűnik a viszontbiztosítás is;

- ha a viszontbiztosított az általa kötött biztosítási szerződéseken alapuló kifogásainak érvényesítését elmulasztja, ilyen mértékben a viszontbiztosító mentesül a helytállási kötelezettség alól; a viszontbiztosított tehát nem súlyosbíthatja a viszontbiztosító helyzetét.

A viszontbiztosításnak főként *nemzetközi viszonylatban* van jelentősége. Éppen ez követel meg a viszontbiztosítás körében az adott körülményekhez és lehetőségekhez való igazodást lehetővé tevő *rugalmasságot*. Ez pedig a szabályozás kogenciájának feloldását kívánja meg.

Erre van figyelemmel a tv. akkor, amikor a viszontbiztosításra a *vagyonbiztosítás szabályait* rendeli alkalmazni, azzal azonban, hogy *a felek e szabályoktól eltérhetnek*. A viszontbiztosítás szabályai tehát *diszpozitívek*.

A *nemzetközi viszontbiztosítás* - amint erről korábban már ugyancsak említés történt - a rendkívüli eseményekkel kapcsolatos ún. nagykárok esetében a biztosítással járó kockázat „elporlasztásának” eszköze.

Kötelező biztosítás

4. A felelősségbiztosítással kapcsolatban már volt szó azokról a szempontokról, amelyek az életviszonyok egyes területein - a károkozások különös veszélyére figyelemmel és a számba jövő érdekek védelmében - szükségessé teszik a biztosítás *kötelezővé tételét*. Ennek szükségességéből következik annak lehetővé tétele, hogy *jogszabály* a kötelező biztosítást a tv. *rendelkezéseitől eltérően* is szabályozhassa. A tv.-ben foglalt szabályozás tehát a kötelező biztosítás tekintetében sem imperatív.

A kötelező biztosítás legtipikusabb területe a *gépjárművek üzemen tartóinak kötelező felelősségbiztosítása*, amelyet korábban már tárgyaltunk.

A kötelező biztosítás ugyancsak széles - egyben sajátos - területe a *vadászok kötelező felelősségbiztosítása*. A vad védelméről, a vadgazdálkodásról és a vadásatról szóló *1996. évi LV. tv.* szerint vadászjegyet, továbbá vadászati engedélyt csak az kaphat, aki - egyebek mellett - rendelkezik a vadászat során másnak okozott károk fedezetére szolgáló érvényes vadászati felelősségbiztosítással [60. § (1) bek. c) pont, 62. § (1) bek. d) pont].

E törvényi rendelkezések bizonytalanságot kelthetnek a tekintetben, hogy mit kell érteni az olyan felelősségbiztosításon, amely „*a vadászat során másnak okozott károk fedezetére szolgál*”. A vadászat során - mint ismeretes - igen nagy összegű kárt okozó személyi sérülések keletkezhetnek. Kérdés, hogy a vadászjegy és a vadászati engedély kiadásához szükséges felelősségbiztosítás olyan-e, amely a vadászat során másnak okozott teljes kár fedezetét jelenti. Az egyik esetben pl. a vadászati engedéllyel rendelkező külföldi vadász a hajtót hasbalötte, s az ennek folytán keletkezett kár jóval nagyobb volt a felelősségbiztosítás alapján fizetendő összegnél. Vajon a károsult kényszeríthető-e arra, hogy a többletkára megtérítését külföldön per útján követelje? Bizonytalanság állhat fenn tehát abban a kérdésben, hogy milyen tartalmú felelősségbiztosítási szerződéssel kell a vadászoknak rendelkezniük. Abból, hogy a törvény minden megszorítás nélkül említi „*a vadászat során másnak okozott károk fedezetét*”, az a következtetés vonható le, hogy olyan felelősségbiztosításról van szó, amely nem valamilyen limitált összegű, hanem *minden ilyen kár fedezetét* biztosítja.

A biztosítási tevékenység új szabályozása

Az Európai Unióhoz való csatlakozás szükségessé tette a *magyar biztosítási rendszernek* - a nemzetközi viszonyokhoz igazodó - *átalakítását*. A biztosítás jelentősége - különös figyelemmel a nemzetközi vonatkozásokra is - igen nagy, amellyel kapcsolatos kérdések a biztosítási szerződésnek a *Ptk.-ban* történt szabályozásával kapcsolatban számos esetben felmerülhetnek. Bár nem anyagi jogi szabályozásról van szó, mindenképpen indokolt rövid tájékoztatást adni a biztosítási rendszer új szabályozásáról, amely 233 §-ban és több mellékletben jelenik meg.

A *Ptk. 536. §-ához* fűzött „Jegyzet”-ben már említés történt a *biztosítókrol és a biztosítási tevékenységről* szóló *2003. évi LX. törvényről*, amely a *227. § (1) bekezdésében* akként rendelkezik, hogy a törvény - némi kivétellel - az *Európai Unióhoz történő csatlakozásról* szóló *nemzetközi szerződést kihirdető törvény hatálybalépésének napján lép hatályba*. Rendelkezéseit a folyamatban lévő ügyekben akkor kell alkalmazni, ha azok az ügyfelre, a biztosítóra, a biztosítási rendszer egyéb résztvevőire *kedvezőbb* szabályt tartalmaznak.

Az 1. § azt határozza meg, hogy mire terjed ki, a 2. § pedig azt, hogy mire nem terjed ki a *törvény hatálya*. A 3. § arról rendelkezik, hogy a törvény alkalmazásában mit kell a felsorolt *74 fogalmon* érteni. A 4. § szerint a *biztosítási tevékenység* biztosítási szerződésen, jogszabályon vagy tagsági viszonyon alapuló kötelezettségvállalás, amely során a *tevékenységet* végző

- megszervezi az azonos és hasonló kockázatoknak kitett személyek közösségét (veszélyközösség),
- matematikai és statisztikai eszközökkel felméri a biztosítható kockázatokat,
- meghatározott tartalékokat képez,
- a létrejött jogviszony alapján a kockázatot átvállalja, és teljesíti a szolgáltatásokat.

A *biztosítási rendszer alapintézményei*: a biztosítók, a biztosító részvénytársaság, a biztosító szövetkezet, a biztosító egyesület, a harmadik országbeli biztosító magyarországi fióktelepe, a másik tagállamban székhellyel rendelkező biztosító magyarországi fióktelepe (10-32. §-ok).

A *biztosítási rendszer egyéb résztvevői*: a biztosításközvetítő, a független biztosításközvetítő, az alkusz, a többes ügynök, az ügynök, a vezérügynök, a biztosítási szaktanácsadó (33-53. §-ok).

A törvény a biztosítási tevékenységre és a biztosítás rendszerére vonatkozó számos rendelkezést tartalmaz.

Említésre érdemesek az üzleti titokra vonatkozó szabályok. A *162. §* szerint a biztosító, a biztosításközvetítő és a szaktanácsadó, valamint ezek tulajdonosa, a biztosítóban, a biztosításközvetítői, illetve a szaktanácsadói vállalkozásban részesedést szerezni kívánó személy, valamint a biztosító, biztosításközvetítő és szaktanácsadó alkalmazottja köteles a biztosító, biztosításközvetítő, illetve szaktanácsadó működésével kapcsolatban tudomására jutott *üzleti titkot* - időbeli korlátozás nélkül - megtartani. A *163. §* pedig azokat sorolja fel, akikkel szemben a *titoktartási kötelezettség nem áll fenn*.

Ezzel kapcsolatos a *163. § (2) bekezdésében* foglalt az a rendelkezés is, amely szerint a *162. §-ban* előírt titoktartási kötelezettség az *eljárás alapját képező ügyre vonatkozóan nem áll fenn*

a) nyomozó hatósággal, ügyészséggel szemben a folyamatban lévő büntetőeljárás, valamint a feljelentés kiegészítése keretében,
b) büntetőügyben, polgári ügyben, továbbá a csőd-, illetve felszámolási eljárás, valamint az önkormányzati adósságrendezi eljárás keretében a bírósággal szemben.

A 164. § arról rendelkezik, hogy aki üzleti titok birtokába jut, köteles azt időbeli korlátozás nélkül megtartani. A titoktartási kötelezettség alapján az üzleti titok körébe tartozó tény, információ, megoldás vagy adat a törvényben meghatározott körön kívül a biztosító, biztosításközvetítő és szaktanácsadó, illetve az ügyfél felhatalmazása nélkül nem adható ki harmadik személynek, és feladatukon kívül nem használható fel. Aki üzleti titok birtokába jut, nem használhatja fel arra, hogy annak révén saját maga vagy más személy részére közvetlen vagy közvetett módon előnyt szerezzen, továbbá, hogy a biztosítónak, biztosításközvetítőnek és szaktanácsadónak vagy ügyfeleinek hátrányt okozzon.

A 165. § rendelkezik arról is, hogy biztosító, biztosításközvetítői és szaktanácsadói vállalkozás jogutód nélküli megszűnése esetén a biztosító, biztosításközvetítői és szaktanácsadói vállalkozás által kezelt üzleti titkot tartalmazó irat a keletkezésétől számított 60 év múlva a levéltári kutatások céljára felhasználható. Nem lehet üzleti titokra vagy biztosítási titokra hivatkozással visszatartani az információt a közérdekű adatok nyilvánosságára és a közérdekből nyilvános adatra vonatkozó, külön törvényben meghatározott adatszolgáltatási kötelezettség esetén. *Az üzleti titokra és a biztosítási titokra egyebekben a Ptk. 81. §-ában foglaltakat kell megfelelően alkalmazni.*

XLVI. fejezet

A TÁRSASÁG

A Ptk. második, „A személyek” című részében a VI. fejezet 6. alcíme alatt szabályozza a jogi személyiségű gazdasági társaságokat (52-56. §). Gazdasági társaságnak a többször módosított 1988. évi VI. tv. 2. §-ának (2) bekezdése szerint eredetileg az egyesülés, a közös vállalat, a korlátozott felelősségű társaság és a részvénytársaság minősült. Az egyesülés az 1997. évi CXIV. törvény hatálybalépése után már nem gazdasági, hanem jogi személy kooperációs társaságnak minősül - 1. az új Gt. XIII. fejezetét és különösen a 272. §-t, valamint ennek alapján a Ptk. 74/H. §-t. A gazdasági társaságnak azonban vannak jogi személyiség nélküli változatai is: nevezetesen a közkereseti és a betéti társaság. Ezek a társaságok a jogi személyiségű és a tisztán kötelmi jellegű társaság határán állnak. A gazdasági társaságokról szóló 1988. évi VI. tv. 1. §-ának (2) bekezdése alapján e társaságok „saját cégnevet” alatt jogokat szerezhetnek és kötelezettségeket vállalhatnak - ezt a rendelkezést az új Gt. 2. § (2) és (3) bekezdése lényegében megismételte. A társasági szerződésnek a gazdasági társaságok mellett azonban tisztán kötelmi szerződési változatai is vannak, ezeket gyűjtőnéven *polgári jogi társaságnak* nevezzük. (A bekezdés hatályos szövege itt található)

Az 1959. évi Ptk. eredeti XLVI. fejezete 571-578. §-ában szabályozta a polgári jogi társaság intézményét. A Ptk. akkori miniszteri indoklásából egyértelműen megállapítható, hogy bár a jogszabály szövege nem zárta ki, hogy polgári jogi társasági szerződést jogi személyek, tehát az ún. szocialista gazdálkodó szervezetek is kössenek egymás között, ugyanakkor azonban ezt a tervszerződési rendszer értelemszerűen nem tette lehetővé. A polgári jogi társaság *állampolgárok nem szövetkezeti jellegű gazdasági együttműködési kapcsolatára vonatkozott, eléggé korlátozott, az ún. kizsákmányolási tendenciákat meggátolni kívánó jogi szabályozásban* részesült, a gazdasági életben különösebb jelentősége nem volt.

Az 1950-es évek végétől, 1960-as évek elejétől a szövetkezeti szektorban, elsősorban a *mezőgazdaságban* megjelentek a *termelőszövetkezetek* - részben jogi személyiség nélküli - *társulásai*. A jogi személyiség nélküli „egyszerű” kötelmi szerződési jellegű alakzatot „egyszerűbb gazdasági együttműködésnek” nevezte a szövetkezeti jogszabály, mögöttes jogterületként pedig a Ptk. XLVI. fejezetére hivatkozott.

1967-től kezdődően a jogi szabályozás nem csak a szövetkezetek, hanem az állami vállalatok részére is megengedte a társulások létrehozatalát, erre azonban csak a Ptk. keretein kívül került sor, hasonlóan a szövetkezeti szektorhoz. A 11/1967. (V. 13.) Korm. rendelet a jogi személyiség nélküli *egyesülést* minősítette az állami vállalatok és más „szocialista gazdálkodó szervezetek” egyszerű, tehát jogi személyiség nélküli társulása alapformájának. A gyakorlatban azonban nyilvánvalóvá vált, hogy az egyesülési forma erre nem alkalmas. Így az állami vállalatok gyakran kötöttek egymással - a Ptk.-ra hivatkozva, de annak diszpozitív rendelkezéseitől jelentősen eltérve - társasági szerződéseket. A jogi szabályozás is létrehozott az egyesüléstől függetlenül vállalatok közötti kötelmi szerződésű társulási formákat, így a 32/1967. (IX. 23.) Korm. rendelet a *külkereskedelmi társaságot*, illetve az 1/1968. (I. 18.) OMFB rendelet a *kutatási-fejlesztési társaságot*.

A gazdasági társulások 1970. évi egységes szabályozása során az 1970. évi 19. tvr. 5-7. §-ában a gazdálkodó szervezetek egymás közötti jogi személyiség nélküli társulásaira nézve alapformaként az ún. *egyszerű társaság* intézményét hozta létre, amely közös név alatt is működhetett. A tvr. szabályozása szerint az egyszerű társaságra vonatkozó rendelkezések mögöttes jogterületét a Ptk. 1967-ben módosított XLVI. fejezete képezte. A tvr. nem érintette a szövetkezeti egyszerűbb gazdasági együttműködés, illetve a kutatási-fejlesztési társaság intézményét, a külkereskedelmi társaságra vonatkozó szabályokat azonban hatályon kívül helyezte.

A gyakorlatban bebizonyosodott, hogy a Ptk. XLVI. fejezetének szabályai mint mögöttes jogterület a vállalatok gazdasági társulásai számára nem megfelelőek. Mindez szükségessé tette a gazdálkodó szervezetek egymás közti társasági szerződéseinek önálló, az állampolgári társulástól eltérő szabályozását. Erre az 1977-es Ptk.-módosítás, illetve a gazdasági társulásnak az 1978. évi 4. tvr.-rel történő újraszabályozása során került sor.

Az 1977-es Ptk.-módosítás a jogi személyiség nélküli társulás, azaz a társasági szerződés intézményére nézve a Ptk. XLVI. fejezetében mélyreható változásokat idézett elő:

a) A XLVI. fejezet címét a Társaság-ra módosította, amelynek négy alapformája van: nevezetesen a *gazdasági társaság* az 1. pontban, a *polgári jogi társaság* a 2. pontban, az *építőközösség* a 3. pontban és a *közös háztartásban élők vagyoni viszonyai* a 4. pontban.

b)A polgári jogi társaság szerződéssel keletkező, jogi személyiséggel nem rendelkező „egyszerű” társulás *alapeseteként* a módosított Ptk. a jogi személyek (elsősorban pedig a gazdálkodó szervezetek) által létrehozható *gazdasági társaságot* fogadta el (568-572. §). A gazdasági társaságnak a Ptk. ismerte egy *vagyonegyesítő* [568. § (1) bek.] és egy *koordinatív* [568. § (2) bek.] válfaját, továbbá a közös név nélküli, illetve közös név alatti [568. § (4) bek.] alakzatait is. A gazdasági társaság speciális alelete a *külkereskedelmi társaság* [szabályozása az 1978. évi 4. tvr. 46. és 48. §-ában, illetve az 54/1978. (XII. 7.) MT rendelettel módosított 32/1967. (IX. 23.) Korm. rendelet 5-12. §-ában].

c) Az állampolgárok egymás közötti, illetve a jogi személyek és az állampolgárok közti [9/1978. (II. 1.) MT rendelet 25. §-a] társaságainak a neve a Ptk.-ban *polgári jogi társaság* volt. A polgári jogi társaságot a Ptk. 573-574. §-ai szabályozták. A polgári jogi társaság is működhetett közös vagyonnal [573. § (2) bek.], illetve anélkül. A polgári jogi társaságra eltérő szabályozás hiányában a gazdasági társaság szabályait kellett megfelelően alkalmazni. Látható tehát, hogy a mögöttes jogterület a korábbi szabályozáshoz képest megváltozott, már nem az állampolgári társulások képezték mögöttes jogterületét a vállalati társulásoknak, hanem fordítva, a gazdaságilag legjelentősebb szerződés lett a társaság alapformája.

d)A gazdasági társaság, illetve a polgári jogi társaság speciális alapesetét képezte az *építőközösségi szerződés* - tudniillik amennyiben jogi személyek közt jött létre, úgy a gazdasági társaság alelete, ha állampolgárok közt, úgy a polgári jogi társaságé. Az építőközösségre vonatkozó szabályokat 1977-től a Ptk. 575-577. §-ai tartalmazták.

e)A polgári jogi társaság speciális alelete a közös háztartásban élők, elsősorban az élettársak vagyoni viszonyai, amelyekre 1977-től az 578. § vonatkozott.

Az építőközösség, illetve a közös háztartásban élők vagyoni viszonyai a bírói gyakorlatban megfogalmazott alapelvek törvénybe való átültetésével kerültek a Ptk.-ba. Korábban ugyanis ezekre nézve a polgári jogi társasági szerződés szabályai meglehetősen nehezen voltak alkalmazhatóak, ezért a jogalkotó ezeket a speciális társulási formákat felvette a Ptk.-ba.

A *kisvállalkozások* 1981-es intézményesítése a Ptk. felépítését nem érintette. Ugyanakkor azonban az 1981. évi 15. tvr. a Ptk. 573-574. §-ához kapcsolatosan vezette be a gazdasági munkaközösséget, illetve a vállalati gazdasági munkaközösséget, amelyet részleteiben a 28/1981. (IX. 9.) MT rendelet szabályozott.

Lényegesebb változást hozott a *gazdasági társaságokról* szóló, többször módosított 1988. évi VI. tv., amelynek szükségszerű eredménye volt, hogy a Ptk. XLVI. fejezetéből az 1. alcím, azaz „gazdasági társaság” kikerült. A tisztán szerződési jellegű társaság alapesete (1. alcím) ismét a polgári jogi társaság, amelynek új szövegét az 1988. évi XXV. tv. 3. §-a állapította meg. Változatlan fogalmazásban maradt meg az építőközösség (2. alcím) és a közös háztartásban élők vagyoni viszonyai (3. alcím). Ugyanakkor 4. alcímként bekerültek e fejezetbe a jogi személyiség nélküli gazdasági társaságok, azaz a kkt. és a bt. Az 1988. évi XXV. törvény lényegében kiiktatta a polgári jogi társaságokat a gazdasági életből, amikor az 568. § (2) bekezdése kizárta, hogy a polgári jogi társaság üzletszerű gazdasági tevékenységre irányuljon, és hatósági engedélyhez kötött tevékenységet folytasson. Ezen az 1993. évi XCII. törvény változtatott, amely bizonyos megszorításokkal ismét közelebb hozta a pjt.-ket a gazdasághoz, mivel ismét lehetővé tette a polgári jogi társaság számára az üzleti tevékenységet. Az újabb fordulatot a többször módosított 1997. évi CXLIV. törvény jelentette, amely visszatért az 1998-as koncepcióhoz. Az új Gt. 320. § a) pontja a Ptk. 568. § (2) és (3) bekezdését ugyanis hatályon kívül helyezte, így 1998. június 16-tól (azaz az új Gt. hatálybalépésétől) ismét nincs mód arra, hogy polgári jogi társaság keretében üzletszerűen lehessen közös gazdasági tevékenységeket folytatni, illetve, hogy a pjt. üzleti elnevezést használjon. Ezért amit az 1993. évi XCII. törvény a pjt.-k számára lehetővé tett, az a lehetőség ismét megszűnt.

1. A polgári jogi társaság

Ptk. 568. § (1) A polgári jogi társaság létesítésére irányuló társasági szerződéssel a felek arra vállalnak kötelezettséget, hogy gazdasági tevékenységet is igénylő közös céljuk elérése érdekében együttműködnek, és az ehhez szükséges vagyoni hozzájárulást közös rendelkezésre bocsátják. Polgári jogi társaságot a felek közös gazdasági érdekeik előmozdítására és az erre irányuló tevékenységük összehangolására, vagyoni hozzájárulás nélkül is létrehozhatnak.

(2)-(3)

(4) A társaság valamelyik tagját a személyes tevékenység alól mentesítő megállapodás semmis; ha azonban a társaságnak jogi személy vagy jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaság tagja is van, a szerződés úgy is rendelkezhet, hogy e tag csak vagyoni hozzájárulásra köteles.

Jegyzet: A Ptk. 568. § szövegét az 1988. évi XXV. tv. 3. §-a állapította meg. Hatályos: 1989. I. 1-jétől. A (2) és (3) bekezdést az 1997. évi CXLIV. törvény 320. § a) pontja hatályon kívül helyezte, a (4) bekezdés szövegét pedig módosította. A (2) és (3) bek. hatálytalan: 1998. VI. 16-tól.

A polgári jogi társasági szerződés és a gazdasági társaságok elhatárolása

1. A gazdasági társaságokról szóló, többször módosított 1988. évi VI. tv., illetve a Ptk. 568. §-a értelmében a gazdasági és a polgári jogi társaságok közti különbségek eredetileg az 1988. évi XXV. törvény 3. §-a szerint a következők voltak:

a) A polgári jogi társaság formátlan megállapodás, írásba se kell foglalni, semmilyen hatósági közreműködés nem szükséges létrejöttéhez. Ezzel szemben az 1988-as Gt. 19. §-a szerint ügyvéd vagy jogtanácsos által ellenjegyzett, felek által aláírt okiratba foglalt társasági szerződés (alapító okirat, alapszabály) szükséges a gazdasági társaság alapításához. Az alapítást 30 napon belül be kell jelenteni a cégbírósághoz [1988-as Gt. 23. § (1) bek.]. A gazdasági társaság pedig a cégjegyzékbe való bejegyzéssel jött létre, mégpedig ex tunc, azaz a társasági szerződés (alapító okirat, alapszabály) aláírásának időpontjára visszamenő hatállyal (1988-as Gt. 24. §). A szerződés módosítása és a gazdasági társaság megszüntetése is természetesen formáságokhoz kötött.

b)A polgári jogi társaság formátlansága a társaság tartalmára is irányadó: a polgári jogi társaság igen sokféle lehet. Ezzel szemben a gazdasági társaságoknál a numerus clausus elve érvényesül: *gazdasági társaság csak a törvényben meghatározott formában működhet*. Ilyenek voltak az 1988-as Gt. 2. §-a szerint a közkereseti és a betéti társaság, az egyesülés és a közös vállalat, a korlátozott felelősségű társaság és a részvénytársaság.

c) A gazdasági társaság vagy jogi személy, vagy nem az, de mindenképp *jogképes*. Az 1988-as Gt. 1. § (2) bekezdése értelmében a gazdasági társaságok saját cégnevük alatt jogokat szerezhetnek és kötelezettségeket vállalhatnak, így tulajdont szerezhetnek, szerződést köthetnek, aktív és passzív per képességük van. A Ptk. 1988. évi módosítása megszüntette azt a rendelkezést, amely szerint a felek közös név alatt működő polgári jogi társaságot alapíthatnak [a Ptk. 1977. évi szövegében az 573. § (2) bek.]. *A polgári jogi társaság tehát tisztán kötelem, nincs jogalanyisága*. Éppen ezért egyszemélyes polgári jogi társaság - nem úgy, mint az egyszemélyes kft. (1988-as Gt. 156. §) és egyszemélyes rt. (1988-as Gt. 298. §) - fogalmilag elképzelhetetlen, és így polgári jogi társaság nem lehet tagja gazdasági társaságnak.

d) A tárgyilag legfontosabb elhatároló ismérv, hogy gazdasági társaságot „üzletszerű közös gazdasági tevékenység folytatására vagy annak elősegítésére” lehet alapítani, illetve működtetni [1988-as Gt. 4. § (1) bek.]. Ezzel szemben a Ptk. 568. §-ának (2) bekezdése értelmében közös gazdasági tevékenység üzletszerű folytatására polgári jogi társaság nem létesíthető, és mivel a polgári jogi társaság nem jogalany, így *hatósági engedélyhez kötött tevékenységet sem folytathat*. A hivatkozott 568. § (2) bekezdése semmisnek minősíti e tilalomba ütköző polgári jogi társasági szerződéseket. Az elkülönítés lényege, hogy a gazdasági társaság gazdálkodó szervezet (Ptk. 985. §), rendeltetése, hogy a gazdálkodó - vállalkozó - a kereskedelmi életben rendszeresen részt vegyen. Az üzletszerűség mindenképp megkövetel bizonyos *huzamosságot, rendszerezet, nyereségességre törekvést*. Ugyanakkor a bírói gyakorlat nem tekintette semmisnek azokat a polgári jogi társaság keretében folyó ún. termeltetési szerződéseket, amelyeket főleg mezőgazdasági termelőszövetkezetek az állattenyésztés keretében kötöttek. Marad a formai ismérv: a polgári jogi társaságot nem lehet bejegyezni a cégjegyzékbe, tehát nincs cégneve (a felek természetesen nincsenek abban akadályozva, hogy a pjt.-nek nevet adjanak, de ez a pjt. tagjainak közös neve). A polgári jogi társaság célja nem feltétlenül gazdasági, de valamilyen gazdasági tevékenységet - vagy ennek előmozdítását - mindenképp igényel.

Egyébként a polgári jogi társaságban éppúgy bárki részt vehet, mint a gazdasági társaságban, tehát az állam, a jogi személyek, a jogi személyiség nélküli gazdasági társaságok, természetes személyek, belföldiek és külföldiek egyaránt.

2. Az 1993. évi XCII. törvény a bírói gyakorlat nyomán a gazdálkodó szervezetek polgári jogi társaságának megengedte, hogy üzletszerű gazdasági tevékenységet folytasson. Ez esetben azonban megdőlt a polgári jogi társasági szerződés formátlansága: a társasági szerződést a gazdasági társaságokhoz hasonlóan közokiratba avagy ügyvéd (jogtanácsos) által ellenjegyzett magánokiratba kell foglalni (minősített írásbeliség). A miniszteri indokolás vitatható állásfoglalása szerint ez esetben a pjt. valamennyi tagjának gazdálkodó szervezetnek kell lennie. A Ptk. 685. § c) pontja azonban a gazdálkodó szervezet fogalmát oly mértékben kibővítette (pl. az egyéni vállalkozókra, az egyesületekre, a köztestületekre, az alapítványokra), hogy ez a korlátozás sem volt érdemi jellegű. Kimaradt továbbá a Ptk.-ból az a korábban semmisséggel szankcionált rendelkezés is a (2) bekezdéséből, hogy hatósági engedélyhez kötött tevékenység polgári jogi társaság kereteiben nem folytatható.

Az üzletszerű gazdasági tevékenységet folytató polgári jogi társaság azonban nem gazdasági társaság, tehát a szerződés megkötésével létrejön, a cégjegyzékbe való bejegyzése nem szükséges, és nem is lehetséges. Ugyanakkor az 1993-as szabályozás lehetővé tette, hogy az ilyen pjt. tagjai valamelyikének vagy a tagok egy részének nevét tartalmazó üzleti elnevezést használjon, hiszen ez a miniszteri indokolás szerint az egyéni vállalkozó számára is lehetséges. Ez az elnevezés ugyan nem cégnev, de alkalmazni kellett rá a bírósági cégnyilvántartásról szóló 1989. évi 23. tvr.-nek azon 3-5. §-ait, amelyek a cégek elnevezésére vonatkoznak. Bár a miniszteri indokolás kifejezetten tagadta a polgári jogi társaság önálló - tehát tagoktól független - jogalanyiságát, megítélésem szerint az üzletszerű gazdálkodó tevékenységet a tagok neve alatt folytató polgári jogi társaság e rendelkezésekkel lényegében korlátozott jogképességet szerzett. Mindenesetre a gyakorlatban a pjt. „üzleti elnevezése” nem kapott cégjogi védelmet.

3. Az 1997. évi CXLIV. törvény hatálybalépésével újabb változás következett be: lényegében visszaállt az 1988-as szabályozás. Üzletszerű gazdasági tevékenységet tehát polgári jogi társaságban végezni nem lehet, ez azonban nem zárja ki alkalmi konzorciumok alapítását. Az 1997. évi CXLIV. törvény 306. § (2) bekezdése szerint a törvény hatálybalépését megelőzően létrejött polgári jogi társaságok a törvény hatálybalépését követő két éven belül kötelesek társasági szerződéseik tartalmát az új törvényhez igazítani. (Ez a határidő 2000. június 16-án lejárt.) Jelenleg tehát tartós üzleti vállalkozásra irányuló polgári jogi társasági szerződések adott esetben akár semmisnek is minősülhetnek.

Az új Gt.-vel a pjt.-k teljes formátlanságának ismérve helyreállt. Nincs mód továbbá arra, hogy a pjt. a cégnévvel lényegében azonos üzleti elnevezést alkalmazzon, bár szerintem a Ptk. nem zárja ki, hogy a szerződő felek társaságuknak - alapvetően belső használatra - jogvédelemben nem részesülő nevet adjanak.

Vagyonegyesítő és koordinatív polgári jogi társaság

4. A polgári jogi társasági szerződés tárgya az együttműködés. Az együttműködésnek gazdasági tevékenységet is igénylő közös célra kell folynia. A tv. *nem határozza meg a cél jellegét*, így a cél elvileg akár gazdasági, akár kulturális vagy egyéb jellegű is lehet. Az azonban feltétlenül szükséges, hogy a tagok közös céljuk elérése érdekében bizonyos gazdasági tevékenységet is kifejtssenek, mert ha ez hiányzik, akkor voltaképpen felesleges is lenne a polgári jogi szabályozás. A polgári jogi társaság tehát szerződés, és amennyiben a felek vállalják, hogy gazdasági tevékenységet igénylő közös cél elérése érdekében együttműködnek, úgy ezen vállalkásuk a polgári jog általános szabályai szerint kikényszeríthető.

Lényegében ezen elv alapján határozta el a bírói gyakorlat a polgári jogi társaságot a társadalmi munka végzésére irányuló, csupán erkölcsi jellegű megállapodástól. Így pl. a P. törv. 20434/1967. sz. határozat kimondotta azt, hogy a peres felek célja - szerződésük tartalma szerint - az volt, hogy kölcsönösen kiassák az ingatlanuk felé húzódó vízvezeték-hálózat nyomvonalán a csövek lefektetéséhez szükséges árkokat. Vállalták, hogy közös anyagi hozzájárulással biztosítják a vízvezeték lefektetéséhez szükséges csövek beszerzését, és együttesen viselik a csőhálózat kiépítésénél felmerülő szerelési költségeket. Ezek a kikötések - bár a forgalomban jelentkező polgári jogi társasági szerződések szokásos tartalmi elemeivel nem mindenben egyeznek - lényegüket tekintve a társasági szerződésre vonatkozó legjellemzőbb sajátosságokat magukba foglalják. Mindebből a Legfelsőbb Bíróság arra a következtetésre jutott, hogy tévedett az elsőfokú bíróság, amikor ezt a megállapodást társadalmi munkára irányuló szocialista szerződési jellegű, önkéntes, nem vagyoni jellegű szervezkedésnek minősítette, amelyben a vállalt kötelezettségek egymással szemben nem kényszeríthetők ki. Természetesen ma már szocialista jellegű társadalmi munka nincs, de pusztán erkölcsi jellegű vállalások, gentleman agreementek természetesen előfordulnak, és azokra az előző bírói ítéletben foglalt elvi álláspont megfelelően irányadó.

A koordinatív társaságot a többségi irodalmi vélemény szerint éppen az különbözteti meg a formátlan, a Ptk.-ban külön szerződéstípusként el nem ismert koordinációs vagy kooperációs, illetve együttműködési szerződéstől, hogy az 571. § (1) bekezdésében foglalt szabály, amely magától értetődően vonatkozik az 568. § (1) bekezdésében foglalt alformára, a koordinációs társaságra is érvényes. Más szóval a koordinációs társaság elengedhetetlen eleme, hogy a társaság tagjai a nyereségből közösen részesüljenek, és a veszteséget is közösen viselik. Ezen nézet híveinek álláspontja szerint amennyiben a kockázatközösségi elem a koordinációs megállapodásból hiányzik, úgy nem koordinatív társaságról, hanem atipikus együttműködési szerződésről van szó. Ezt a felfogást látszott igazolni az 54/1978. (XII. 7.) MT rendelettel módosított 32/1967. (IX. 23.) Korm. rendeletben a speciális külkereskedelmi tevékenységet folytató vállalatok belföldi szerződéseinek szabályozása is. [Ezeket a rendeleteket a 88/1990. (IV. 30.) MT r. 1. §-a és 2. melléklete hatályon kívül helyezte.] A külkereskedelmi tevékenységre jogosult vállalat, valamint más gazdálkodó szervezet közös gazdasági érdekeik előmozdítására abban állapodhattak meg, hogy egyrészt a külkereskedelmi tevékenység, másrészt az ezzel összefüggő termelés területén - esetleg a belföldi forgalmazás területén is - együttműködnek, az elért nyereséből közösen részesednek, és a veszteséget is közösen viselik. A külkereskedelmi társasági szerződés tehát alapvetően egy koordinatív típusú társaság volt, kockázatközösségi elemmel. A hivatkozott, külkereskedelmi tevékenységet folytató belföldi vállalatok belföldi szerződéseiről szóló kormányrendelet 5. §-a azonban hozzátette, hogy a külkereskedelmi társasági szerződés kiterjedhet arra is, hogy az együttműködéshez szükséges vállalkozási eszközöket közös rendelkezésre bocsássák. Ez esetben lényegében a vállalkozási vagyonegyesítő és a koordinatív elem vegyült a külkereskedelmi társaságban.

Hasonló volt a helyzet a kutatási-fejlesztési társaság vonatkozásában is. E társaságoknak ma már nincs tételes jogi alapjuk, de a gyakorlatban természetesen éppúgy léteznek, mint az előzőekben ismertetett külkereskedelmi célú társaságok. Az 1998. évi 4. tvr. 47. §-a akként definiált, hogy a kutató-fejlesztő szervezetek gazdálkodó szervezetekkel kutatási-fejlesztési társasági szerződésben állapodnak meg, hogy a kutatás-fejlesztés terén meghatározott tevékenység végzése, ilyen tevékenység meghatározott eredményének elérése, bevezetése vagy megvalósítása érdekében együttműködnek, és az elért gazdasági eredményben közösen részesülnek. Látható, hogy a kutatási-fejlesztési társaságnak nem elengedhetetlen előfeltétele a vagyonegyesítés, ugyanakkor azonban a kockázatközösség nem vitásan itt kötelező elem.

Vagyoni hozzájárulás - személyes közreműködés

5. A Ptk. 568. §-a szerint főszabályként valamennyi tagnak vagyoni hozzájárulást kell teljesíteni. A (3) bekezdés eredeti szövege értelmében vagyoni hozzájárulás nélkül csak az vehetett részt a társaságban, akinek szakismeretére a társaság céljának megvalósítása érdekében szükség van. A bírói gyakorlat sokáig a vagyoni hozzájárulás megkövetelése vonatkozásában meglehetősen *szigorú* volt, és csak a kiemelkedő szakismeret esetében tette lehetővé a vagyoni hozzájárulás mellőzését. Így pl. a Legfelsőbb Bíróság a P. törv. III. 20621/1968/4. sz. határozatában kimondotta, hogy pusztán személyes tevékenységből álló hozzájárulás *csak kivételesen* és kizárólag akkor ismerhető el, ha olyan *különleges* szaktudású társasági tagról van szó, akinek tevékenységére a társaság céljának elérése érdekében feltétlenül szükség van, és a többi tag ezzel a szakértelemmel nem rendelkezik. Hasonló álláspontot foglalt el a Legfelsőbb Bíróság a P. törv. I. 20324/1973. sz. határozatában is. Ez a gyakorlatban azon a megfontoláson alapult, hogy a társaság nem leplezhet egyszerűen munkaviszonyt. A rendszerváltozás kapcsán a joggyakorlat bizonyos mértékben megváltozott, és a csendestársasági konstrukciókhoz közelítő polgári jogi társaságok létrehozásának megkönnyítésére került sor. Kérdéses, hogy elismerhető polgári jogi társaságként csendestársaság. Szerintem igen (bár ellentétes eseti bírói döntések is ismeretesek - I. BH1999. 16.), hiszen a pjt. formátlan, a társaság személyének kifelé nem kell nyilvánosnak lennie, a csendestárs is szolgáltat vagyoni hozzájárulást. Más kérdés, hogy a csendestárs milyen személyes tevékenységet folytat a pjt.-ben - erre a (4) bekezdés az irányadó.

A vagyoni hozzájárulás fogalmát természetesen tág értelemben kell felfogni. Ilyennek minősül mindaz, ami pénzben kifejezhető és a forgalom tárgya lehet, általában tehát a dolgok, a jogok vagy követelések, éspedig tekintet nélkül arra, hogy tulajdonba vagy használatba adásról vagy pedig követelés átruházásáról van-e szó.

A vagyoni hozzájárulás mellett azonban fontos a tagok *személyes közreműködése* is. Ezért a törvény kimondja, hogy a társaság valamennyi tagjának a személyes tevékenység alól való mentesítése semmis. Ez a szabály azonban magától értetődően nem vonatkozik a társasági jogi személy tagjaira, illetve a nem jogi személy gazdasági társaságokra.

Ptk. 569. § (1) A tagok vagyoni hozzájárulása közös tulajdonukba megy át. A társasági szerződés úgy is rendelkezhet, hogy a vagyoni hozzájárulásuk, illetőleg annak meghatározott része közös használatukba kerül.

(2) A vagyoni hozzájárulás után kamatot vagy díjazást, a tagsági viszonyból folyó személyes közreműködésért díjazást érvényesen kikötni nem lehet.

Jegyzet: A Ptk. 569. § szövegét az 1988. évi XXV. törvény 3. §-a állapította meg. Hatályos: 1989. I. 1-jétől.

A polgári jogi társaság közös vagyonára vonatkozóan a különböző jogrendszerekben erősebb, illetve lazább vagyonegyesítési szabályok az irányadóak. Nemzetközileg két alapvető rendszer alakult ki: a *lazább* francia jogcsoporttípusú *societas* jellegű vagyonegyesítés és a német jogcsoportbeli *Gesamthand* jellegű *szorosabb* vagyoni egyesítés. A magyar jogban hagyományosan a „német rendszer” uralkodott a társaság vagyonára nézve, amelyet a Ptk. az állampolgárok polgári jogi társasága vonatkozásában átvett.

Az 1977. évi IV. tv. a gazdasági társaság vagyona vonatkozásában is lényegében az 1959-es Ptk.-ban az állampolgárok társaságára nézve megállapított szorosabb közös vagyont létrehozó szabályokat alkalmazta. Az a körülmény azonban, hogy a társaság tagjai vagyoni hozzájárulásként a társasági célok megvalósítása érdekében meghatározott vagyontárgyakat a társaság rendelkezésére bocsátanak, rendszerint nem jelenti azt, hogy e dolgok tulajdonjogáról is le akarnak mondani. Feltehető akarataikat a jogalkotó úgy mérlegeli, hogy a szóban forgó dolgokat főszabályként közös használatra kívánják átadni a tagok a közösségnek.

Más volt a helyzet azonban a pénzbeli betéteknél, illetve az elhasználható dolgokban nyújtott hozzájárulás esetén, hiszen ezeknek éppen a továbbadás, illetve az elfogyasztás a célja, így ezek közös tulajdonba is kerülhetnek. Figyelemmel azonban arra, hogy a gazdasági társaságban részt vevő állami jogi személyek a Ptk. 174-176. §-a alapján eszközeinek nem voltak a tulajdonosai, ezért az állami jogi személyek esetében a Ptk. 570. §-át sem lehetett úgy értelmezni, hogy a tagként jelentkező állami vállalat tulajdonossá válik, mert azt a „*nemo plus iuris*” elve kizárja. Ha tehát állami vállalatok egymás közt hoztak létre polgári jogi társaságot, úgy közös gazdálkodói-kezelői jog jött létre a természetben, illetve a pénzben, illetve az elhasználható dolgokban nyújtott vagyoni hozzájárulás tekintetében egyaránt. (Állami vállalatok és szövetkezetek társulása esetében pedig állami, illetve szövetkezeti közös tulajdon.) Ez a probléma azonban az állami vállalatok gazdasági társaságokká való átalakulásával meghaladtá vált.

Az 1988. évi XXV. tv. a polgári jogi társaság szabályozásánál még erősebben érvényesíthette a tulajdoni elvet. Általános jelleggel kimondta, hogy a tagok vagyoni hozzájárulása a tagok közös tulajdonába megy át. A felek azonban úgy is rendelkezhetnek, hogy vagyoni hozzájárulásuk közös használatba kerül. A tulajdon, illetve a használat természetesen osztható is: lehetséges, hogy a hozzájárulás egy része a tagok közös tulajdonába, más része a tagok közös használatába kerül.

A közös tulajdon birtoklására, használatára, hasznosítására és a vele való rendelkezésre a 257. § (4) bekezdése diszpozitív rendelkezése alapján a Ptk. közös tulajdonra vonatkozó szabályait (139-148. §) kell alkalmazni.

A vagyoni és személyi hozzájárulás a polgári jogi társaságnak elengedhetetlen fogalmi elemei. Ebből következik az a rendelkezés, hogy a vagyoni hozzájárulás után kamatot vagy díjazást, illetve a személyes közreműködésért díjazást érvényesen kikötni nem lehet. Az ilyen megállapodás, illetve tényleges magatartás - bármilyen formában, esetleg rejtetten történik is - éppen ellenkezőleg, mint a gazdasági társaságoknál (ahol a tagok ilyen szolgáltatásokért való díjazása szokásos és jogilag megengedett), semmis.

Ptk. 570. § (1) A vagyoni hozzájárulás vagy értéke kiadását csak a társaság megszűnésekor, illetőleg akkor lehet követelni, ha a tag a társaságtól megváltik.

(2) A közös használatba adott vagyoni hozzájárulás a többi tag hozzájárulása nélkül át nem ruházható és meg nem terhelhető.

(3) A tag hitelezőjének követelésére csak az a hányad szolgál fedezetül, amely a tagot a társaság megszűnése vagy a tag kiválása esetére megilleti. Ha a hitelező e hányadra végrehajtást vezetett, a tagot megillető rendes felmondás jogát gyakorolhatja, de ebben az esetben sem követelheti a tagnak járó hányad természetben való kiadását.

Jegyzet: Megállapította az 1988. évi XXV. törvény 3. §-a. Hatályos: 1989. I. 1-jétől.

A hozzájárulás kiadása

1. A társasági közös vagyon azzal az eredménnyel jár, hogy a tag külön vagyonában csak a bevitt vagyon hányadára irányuló - a társaság vagy a tagi viszony megszűnése esetén érvényesíthető - követelés van. A Ptk. 572. § (4) bekezdése ennek alapján tér el a közös tulajdonra vonatkozó szabályoktól, amikor kógens szabályként kimondja, hogy a tag a társaság fennállása alatt tulajdoni hányadával nem rendelkezhet, és a közös tulajdon megszüntetését csak a társaság megszűnése, illetve a tagnak a társaságból való kiválása esetén lehet követelni. Ellenkező megoldás ugyanis arra vezethetne, hogy a társaság tagjai olyan harmadik személyekkel kerülnek a vagyoni közösségbe, akik a társaságnak nem tagjai. Természetesen közös érdekből, a társasági közös vagyon keretében a társaság döntése alapján a tag tulajdoni hányadát átruházhatja, illetve megterhelheti.

A hitelezők jogai

2. A vagyoni hozzájárulás kötelezettsége a társasági szerződés *egész tartama alatt* fennáll. Ha nem is abban a formában, hogy erre irányuló újabb vagyoni szolgáltatásra lennének a tagok kötelesek, de legalábbis annyiban, hogy hozzájárulásuk mértékét önkényesen nem csökkenthetik. Ezért a közös használatba adott javakat a tag nem terhelheti meg. A tag hitelezőinek követelésére tehát elsődlegesen a társaságon kívül maradt vagyon szolgál fedezetül, továbbá az a vagyon, amely a tagot a társaság megszűnése vagy a tag kiválása esetére megilleti. Ez esetben nem lehet a forgalmon kívül maradás elvét alkalmazni, hiszen ez jogos érdekét sértené a hitelezőnek. Ezért a törvény, hogy a hitelező ne legyen kénytelen hosszú ideig várni követeléseinek érvényesítésével, a vele szemben kötelezett személy társasági tagságát a rendes felmondás útján megszüntetheti, a tagot megillető rendes felmondás jogát gyakorolhatja. Erre azonban önmagában a követeléssel való fellépéskor még nem jogosult, hanem csak a hányadra vezetett végrehajtás során. Mivel a tag rendes felmondása nem szünteti meg a polgári jogi társaságot (l. Ptk. 577. §), hanem a többi tag a társaság továbbfolytatását határozhatja el, továbbá a törvény szerint a volt tag hozzájárulását elsősorban pénzben kell kifizetni, ezért a hitelező sem követelheti a tagnak járó hányad természetben való kiadását.

A társaság vagyonára vonatkozó rendelkezések magától értetődően nem vonatkoznak a vagyonegyesítés nélküli, a Ptk. 568. § (2) bekezdése szerinti koordinációs társaságra.

Ptk. 571. § (1) A társasági szerződés eltérő rendelkezése hiányában a nyereség és a vagyoni hozzájárulást meghaladó veszteség a tagok között egyenlő arányban oszlik meg. A működés során szerzett közös tulajdonba került dolgok tulajdoni hányada - a társasági szerződés eltérő rendelkezése hiányában - egyenlő. Semmis az a megállapodás, amely valamely tagot a nyereségből vagy a veszteségből kizár.

(2) Az elszámolás évente történik.

Jegyzet: Megállapította az 1988. évi XXV. törvény 3. §-a. Hatályos: 1989. I. 1-jétől.

A Ptk. 570. § (4) bekezdése 1977-ben úgy rendelkezett, hogy jogszabály vagy szerződés eltérő rendelkezése hiányában a nyereség és a veszteség a tagok között a vagyoni hozzájárulás, koordinatív társaságnál pedig a személyes közreműködés arányában oszlik meg. A gazdasági társaságoktól való erőteljesebb elhatárolódás érdekében az 1988. évi XXV. törvény a polgári jogi társaságnál a fejenkénti egyenlő arány elvére tért át, amely elvet vonatkoztatja a működés során szerzett, így közös tulajdonba került dolgokra is. Természetesen ez a szabály diszpozitív, tehát a felek egyező akarral a nyereség, illetve a veszteség más elosztási szabályában állapodhatnak meg.

A societas leonina tilalmát azonban a Ptk. továbbra is fenntartja, amikor kimondja, hogy semmis az a megállapodás, amely valamely tagot a nyereségből vagy a veszteségből kizár. Más szóval a hozzájárulás arányára vonatkozó szabályok diszpozitívak, de teljes mértékben senkit sem lehet a nyereségből, illetve veszteségből kizárni. Ilyen megállapodások ui. a társasági tagok érdekközösségét gyengítenék, a tagok egyikét-másikat eleve érdektelenné tennék a társaság működésének eredményével kapcsolatban, monopolhelyzettel való visszaélésekre, tisztességtelen gazdasági tendenciákra vezethetnének.

A tagok közti elszámolás változatlanul évente történik.

Ptk. 572. § (1) Az ügyek vitelére minden tag jogosult.

(2) Az ügyvitelre jogosult tag jogosultnak kell tekinteni arra is, hogy az ügyvitel körében a többi tagot képviselje. A képviseleti jogot a tagok többsége akkor is megvonhatja, ha a képviselőt a társasági szerződés rendelte ki.

(3) Valamely tag nem megfelelő ügyvitele ellen a többi tag tiltakozhat; a vitát a tagok többsége dönti el. Egyhangú döntés szükséges azonban a társasági szerződéstől való eltéréshez, továbbá a társaság rendes működése körét meghaladó ügyekben.

(4) A közös tulajdon birtoklására, használatára, hasznosítására és a rendelkezésre - a társasági szerződés eltérő rendelkezése hiányában - e törvénynek a közös tulajdonra vonatkozó szabályait kell alkalmazni. A tag azonban tulajdoni hányadával nem rendelkezhet és a közös tulajdon megszüntetését csak a társaság megszűnése, illetőleg a tagnak a társaságból való kiválása esetén lehet követelni; az ezzel ellenkező megállapodás semmis.

Jegyzet: Megállapította az 1988. évi XXV. törvény 3. §-a. Hatályos: 1989. I. 1-jétől.

A polgári jogi társaság nem jogi személy, nincs szervezete. Ebből következik, hogy elvileg - hacsak a felek a társasági szerződésben másként nem rendelkeztek - a társaság ügyeinek vitelére mindegyik tag jogosult. Az ügyvitel szükségképpen azt is jelenti, hogy az ügyvivő képviseleti joggal is rendelkezik, mégpedig a társasági szerződés keretében a többi tagot is képviselheti. Eltérő megállapodás természetesen elsősorban az üzletszerű gazdasági tevékenységet folytató polgári jogi társaságoknál [568. § (2) bekezdés] fordulhat elő.

Természetesen az ügyvitel kereteiben elkövetett hibák, a „nem megfelelő ügyvitel” ellen bármely tag tiltakozhat. Az esetleges vitában fejenkénti szavazással, többségi döntést hoznak; csakúgy, mint a képviseleti jog megvonásával. Az érintett tag e tárgyú döntésben való részvételét a törvény nem zárja ki. A társasági szerződéstől való eltéréshez azonban - hiszen ez a szerződés módosítását jelenti - egyhangú határozatra van szükség; hasonló a helyzet a társaság rendes működését meghaladó ügyekben.

A (4) bekezdés a Ptk. 569. § (1) bekezdését kiegészítő rendelkezés. A közös tulajdon általános szabályaitól a tagok eltérhetnek, ez tehát diszpozitív rendelkezés. A közös tulajdon megszüntetésére a Ptk. az „erős” társasági vagyonszövetség szabályait rendeli alkalmazni.

Ptk. 573. § (1) A tag közreműködését meghatározott ügyek intézésében a többi tag egyhangú határozattal kizárhatja.

(2) Az egyes ügyek intézéséből vagy a képviseletből kizárt tag a társaság minden ügyét ellenőrizheti; az ezzel ellenkező megállapodás semmis.

Jegyzet: Megállapította az 1988. évi XXV. törvény 3. §-a. Hatályos: 1989. I. 1-jétől.

Az a szabály, hogy az ügyek vitelére mindegyik tag jogosult, nem jelentheti azt, hogy ez az elv minden ügyben érvényesül - pl. érdekellentét, összeférhetetlenség állhat fenn. Ezért a törvény kimondja, hogy a többi tag egyhangú határozattal a tag közreműködését meghatározott ügyek intézéséből kizárhatja - ebben a szavazásban tehát az érintett tag nem vehet részt. A kizárás azonban nem lehet általános: konkrétan megállapítható egy vagy több ügyre kell vonatkoznia, továbbá a kizárt tag a társaság minden ügyét ellenőrizheti. Ez utóbbi a törvény kögens rendelkezése, tehát az eltérő megállapodás semmis.

Az ügyviteli jog korlátozása, illetve kizárása értelemszerűen kiterjed a képviseleti jogra is, hiszen a társaságot kifelé a tagok képviselik.

Ptk. 574. § A társasági tevékenységből eredő tartozásokért, illetőleg az ilyen tevékenységgel okozott károk megtérítéséért harmadik személyekkel szemben a tagok felelőssége egyetemleges.

Jegyzet: Megállapította az 1988. évi XXV. törvény 3. §-a. Hatályos: 1989. I. 1-jétől.

A Ptk. eredetileg a polgári jogi társaságra a többialányú kötelmekre vonatkozó szabályokat (334-338. §) rendelte alkalmazni, azaz a harmadik személyekkel szemben az adott szolgáltatás osztottságához vagy osztatlanságához igazodva feleltek a társaság tagjai. A Ptk. 1988-as módosítása a korábban közös név alatt működő társaságokra irányuló szabályokat általánosította, amikor a tagok felelősségét egyetemlegessé tette mind a társasági tevékenységekből eredő tartozásokért, mind a társaság működésével okozott károkért. Ez a szabály így egyértelműbb, nem kell az adott szolgáltatás oszthatóságát - amely adott esetben bizonytalan - vizsgálni, a hitelezővédelem szempontjait erőteljesebben szolgálja.

Ptk. 575. § (1) A határozatlan időre létesített társaságot bármely tag három hónapra felmondhatja (rendes felmondás). Ha a felmondás lejártá alkalmatlan időre esik, a többi tag egyhangú határozattal a felmondási időt legfeljebb további három hónappal meghosszabbíthatja.

(2) A tag a társaságot azonnali hatállyal felmondhatja, ha erre bármely másik tag fontos okot szolgáltat, különösen ha a társasági szerződést súlyosan megszegi, vagy olyan magatartást tanúsít, amely a vele való további együttműködést vagy a társaság céljának elérését nagymértékben veszélyezteti.

Jegyzet: Megállapította az 1988. évi XXV. törvény 3. §-a. Hatályos: 1989. I. 1-jétől.

A gazdasági társaság tagja a határozatlan időre kötött társaságból rendes, illetve azonnali hatályú felmondással kiléphet. A Ptk. értelmében a határozatlan időre fennálló társasági szerződést bármely tag 3 hónapra felmondhatja. Ez azonban diszpozitív rendelkezés.

A határozott időre szóló társaság esetében rendes felmondásnak nincsen helye, csak azonnali hatályú felmondásnak. A határozatlan időre fennálló társaság esetében azonban a felmondás jelentős mértékben sértheti a többi tag törvényes jogos érdekeit, ezért a tv. kimondja, hogy amennyiben a felmondás lejártá alkalmatlan időre esik, a többi tag egyhangú határozattal a felmondási határidőt legfeljebb további három hónappal meghosszabbíthatja, és a felmondást benyújtó tag ilyen esetben köteles magát ennek a határidőnek alávetni. Ez a szabály azért is lényeges, mert a társaságtól megváló tag felelős azokért a tartozásokért, amelyek a felmondási idő lejártáig keletkeztek.

Azonnali hatályú felmondásnak akkor van helye, ha erre bármely tag fontos okot szolgáltat, különösen, ha a társasági szerződést súlyosan megszegi, vagy olyan magatartást tanúsít, amely a vele való további együttműködést vagy a társaság céljának elérését nagymértékben veszélyezteti. Fontos megjegyezni, hogy lényegtelen, kisebb súrlódás - pl. jogvita keletkezése a tagok között a társaság működésével kapcsolatban - nem szolgál alapul az azonnali hatályú felmondáshoz. Csak lényegbevágó szerződésszegés, az együttműködési kötelezettség súlyos megszegése, a társaság céljainak nagymértékű veszélyeztetése szolgáltat okot erre az aktusra, amely törvényszerűen lehetővé teszi a társaságtól megváló tag számára, hogy a további tartozásokért való felelősség alól azonnal mentesüljön. Ezen körülmények fennálltát az azonnali hatályú felmondás jogával élő tagnak kell bizonyítani.

Ptk. 576. § (1) Valamely tag halála, jogutód nélküli megszűnése vagy rendes felmondás esetében a megmaradó tagok a társaság továbbfolytatását határozhatják el.

(2) Azonnali hatályú felmondás esetében a társaságot nem lehet tovább folytatni; az ezzel ellenkező megállapodás semmis.

Jegyzet: Megállapította az 1988. évi XXV. törvény 3. §-a. Hatályos: 1989. I. 1-jétől.

Egy vagy több tagnak rendes felmondással a társaságból való kiválása - hacsak a tagok száma ennek következtében nem csökken egyre - nem feltétlenül indokolja a polgári jogi társaság megszűnését. Mivel azonban a polgári jogi társaság nem jogi személy, a társasági működés továbbfolytatásához a megmaradt tagok kifejezett akaratnyilvánítása szükséges. Ez egyaránt irányadó a rendes felmondásra, illetve a tag halálára (jogi személy esetében jogutód nélküli megszűnésére) is.

Azonnali hatályú felmondás esetén azonban a társaság működésének súlyos zavaráról van szó. Éppen ezért ez esetben a megmaradt tagok - a törvény kötelező rendelkezése szerint - a régi társaságot nem folytathatják, azt meg kell szüntetni, a tagok közti elszámolást az 578/A. § szerint le kell folytatni. Annak azonban nincs akadálya, hogy a „rég” tagok hasonló céllal új társaságot hozzanak létre.

Ptk. 577. § A társaság megszűnik:

a) ha célját megvalósította vagy a cél megvalósítása többé nem lehetséges;

b) ha eltelt az a határidő, amelyre alakult, kivéve, ha a tagok a társaságot tovább folytatják;

c) valamely tagjának halálával, illetőleg jogutód nélküli megszűnésével, rendes felmondással, kivéve, ha a tagok a társaságot tovább folytatják;

d) azonnali hatályú felmondással;

e) a társaság közös elhatározással való megszüntetésével;

f) ha a tagok száma egyre csökken.

Jegyzet: Megállapította az 1988. évi XXV. törvény 3. §-a. Hatályos: 1989. I. 1-jétől.

A törvény ebben a szakaszban foglalja össze a polgári jogi társaság megszűnésének valamennyi esetét. Ezek lényegében két csoportba sorolhatóak.

Mindenekelőtt határozott időtartamra szóló szerződésnél, ha eltelik a társasági szerződésben megjelölt időtartam. Ehhez hasonló eset, ha a társaság konkrét cél elérésére alakult, és ezt a célt megvalósította, illetve a cél megvalósítása ellehetetlenül. Megszűnik a társaság, ha a felek közös akaratból megszüntetik, vagy ha a tagok száma egyre csökken.

Ha valamelyik tag meghal, illetve ha a tag jogi személy jogutód nélkül megszűnik, a társaság csak akkor szűnik meg, ha a többi tag a társaságot nem kívánja folytatni. Hasonló a helyzet valamely tag rendes felmondása esetén is. A Ptk. 576. § (2) bekezdésében foglaltak szerint azonban az azonnali hatályú felmondás mindenképpen megszünteti a társaságot.

Ptk. 578. § (1) A társaság továbbfolytatása esetén azt az örökös, illetőleg jogutód, aki a tagokkal való megegyezés alapján nem válik a társaság tagjává, továbbá azt a tagot, aki felmondta a szerződést, pénzben is ki lehet elégíteni. A kielégítés a társaság megszűnésére irányadó szabályok szerint történik.

(2) Az (1) bekezdésben meghatározott esetekben - a társasági szerződés eltérő rendelkezése hiányában - a közös használatba került vagyoni hozzájárulást természetben kell kiadni.

(3) A társaságtól megváló tag, ideértve a jogutódot is, illetőleg - az örökhagyó tartozásaiért való felelősség szabályai szerint - a meghalt tag örököse felelős azokért a tartozásokért, amelyek a felmondási idő lejártáig, illetőleg a halál vagy jogutódlás bekövetkeztéig keletkeztek.

Jegyzet: Megállapította az 1988. évi XXV. törvény 3. §-a. Hatályos: 1989. I. 1-jétől.

A társaság megszűnése esetén a tagokat az 578/A. § (2) bekezdése értelmében főszabályként természetben kell kielégíteni. Más a helyzet akkor, ha a tagok a társaság továbbfolytatásában állapodnak meg: ilyenkor a meghalt tag örökösét, a jogutódot, illetve a rendes felmondás jogával élt volt tagot pénzben is ki lehet elégíteni. A közös használatba adott vagyoni hozzájárulást azonban, ha csak a felek másként nem rendelkeznek, ilyen esetben is természetben kell kiadni. A törvény rendelkezése nyilván a társaság rendeltetésszerű továbbfolytatását kívánja alátámasztani.

Ptk. 578/A. § (1) A társaság megszűntekor elszámolásnak van helye. Az ügyintézés és képviselő szabályait az elszámolás során is alkalmazni kell.

(2) A társasági tevékenységből eredő tartozások kiegyenlítése után - lehetőleg természetben - vissza kell adni a tagok vagyoni hozzájárulását. A többlet, valamint a hiány megosztása a nyereség, illetőleg a veszteség elszámolására vonatkozó szabályok szerint történik.

Jegyzet: A Ptk. 578/A. § szövegét az 1988. évi XXV. törvény 3. §-a iktatta be. Hatályos: 1989. I. 1-jétől.

Az (1) bekezdés első mondatának szövegét az 1997. évi CXLIV. törvény 305. § (1) bekezdése állapította meg. Hatályos: 1998. VI. 16-tól.

A társaság megszűnésekor elszámolásnak van helye, amelyben az ügyvitelnek és a képviselőnek az 572-573. §-aiban foglalt szabályait megfelelően alkalmazni kell. A Ptk. szövegezése tudatosan nem a végelszámolás kifejezést használja és ezáltal is elhatárolja a pjt. megszűnését a gazdasági társaságok - kkt., bt. - megszűnésétől. E társaságok megszűnésekor ugyanis főszabályként az 1997-es Gt. 57. §-a alapján végelszámolásnak van helye az 1991. évi II. törvény szabályai szerint.

A társasági tevékenységből eredő tartozások kiegyenlítése után vissza kell adni a tagok vagyoni hozzájárulását, a többlet, illetve a hiány megosztása a nyereség, illetve a veszteség elszámolására vonatkozó szabályok alapján történik. A bírói gyakorlat szerint elszámolással kapcsolatos igény előterjesztése esetén a polgári jogi társaság minden tagjának perben kell állnia, és minden tételt az erre irányuló külön kereseti, illetve viszontkereseti kérelem nélkül is hivatalból be kell venni az elszámolásba. Ha az elszámolás során az derül ki, hogy a tag az őt megillető igényt nem érvényesítette, erre figyelmeztetni kell. Az elszámolás során figyelembe kell venni azt is, hogy a tagok közös cél elérése érdekében milyen és mennyi munkát fejtettek ki, s hogy ez mennyiben mozdította elő a tagsági vagyon gyarapodását.

A polgári jogi társaság tagjai gyakran a közös célra átadott pénz visszafizetése, ingók kiadása, illetve a közös célra végzett munka ellenértékének megfizetése iránti igényüket elkülönítetten érvényesítik, esetleg még a társas viszony fennállása alatt. A bírói gyakorlat értelmében azonban ezeket - a dolgok kiadására irányuló igények kivételével - csak az elszámolás kapcsán lehet érvényesíteni. Az elszámolásnál nehézséget okozhat a tagok által végzett munka elszámolása. A személyes közreműködést az elszámolás keretében sem lehet díjazni a bírói gyakorlat értelmében, de figyelembe kell venni azt, hogy a tagok által végzett munka milyen mértékben járult hozzá a társaság közös vagyona gyarapodásához. A munkának ilyen értelemben vett ellenértékét a munkát végző tag javára kell írni.

Az elszámolásnak a bírói gyakorlat szerint az alábbi főbb részei vannak:

- a) megállapítandó a fennálló tartozások levonása után jelentkező tiszta vagyon,
- b) megállapítandó a tagok vagyoni hozzájárulása (pénz, elhasználható ingók és egyéb dolgok) és munkájuknak a társasági vagyon gyarapodásában jelentkező ellenértéke,
- c) a tiszta vagyonból lehetőleg természetben ki kell adni a tagok vagyoni hozzájárulását és munkájuknak a társasági vagyon gyarapodásában jelentkező ellenértékét. Ha a fenti elszámolási műveletek elvégzése után még jelentkezik nyereség, azt a társasági szerződésben a nyereség és veszteség viselésére vonatkozó megállapodás szerint, ennek hiányában egyenlő arányban kell megosztani.

2. Az építőközösség

Ptk. 578/B. § (1) Az építőközösségi szerződésben a felek arra vállalkoznak kötelezettséget, hogy épület felépítése végett együttműködnek, és az ehhez szükséges vagyoni hozzájárulást közös rendelkezésre bocsátják.

(2) Az építőközösség írásba foglalt szerződéssel jön létre.

(3) A felek a szerződésben kötelezettséget vállalkoznak tulajdoni viszonyaik rendezésére; így különösen arra, hogy a felépített épületre társasháztulajdont hoznak létre és ennek során a szerződésben meghatározott épületrészeket (lakásokat és nem lakás céljára szolgáló helyiségeket) az építőközösség egyes tagjainak külön tulajdonába, az egyéb épületrészeket pedig - külön tulajdonuk arányában - a tagok közös tulajdonába adják.

Jegyzet: A Ptk. 578/B. § szövegét az 1988. évi XXV. törvény 3. §-a iktatta be. Hatályos: 1989. I. 1-jétől.

Az 1960-70-es évektől kezdve igen nagy jelentősége lett a magánérőből történő társas-, illetve csoportos lakóház, üdülő- és garázsépítésnek. Ennek a magánérőből történő építésnek bevált formája az építőknek építőközösségben való társulása. Erre a társulási formára az 1959-es Ptk.-ban külön szabályok nem voltak, a polgári jogi társaságra vonatkozó rendelkezések pedig nem voltak erre a célra teljes mértékben alkalmasak. Az építőközösség sajátosságait figyelembe vevő rendelkezésre 1977-ben került sor, az 1977. évi IV. tv. a társaság alfajaként külön szabályozta az építőközösségi szerződést mint a társaság egyik sajátos fajtáját. Természetesen az építőközösségre is irányadóak a Ptk.-nak a szerződésekkel kapcsolatos általános rendelkezései (BH1999. 20.).

Az építőközösség éppúgy nem jogi személy, mint a polgári jogi társaság; az építőközösségnek nincs perképesége, az építőközösségnek minden tagját egyaránt perbe kell vonni.

A törvény az építőközösségi szerződés tartalmát úgy határozza meg, hogy a felek arra vállalkoznak kötelezettséget: az épület felépítése végett együttműködnek, és az ehhez szükséges anyagi eszközöket közös rendelkezésre bocsátják. Az építőközösségi szerződésnek tehát feltétlenül szükséges eleme a vagyonegyesítés, az anyagi eszközök közös rendelkezésre bocsátása, a személyes közreműködés pedig az épület felépítése végett való együttműködésre irányul. A vagyoni hozzájárulás lényegében az *építéssel kapcsolatos költségekre* terjed ki, az építéssel kapcsolatos költségek pedig az építőközösség tagjait a tulajdonukba kerülő épületrész arányában terhelik.

A törvény a polgári jogi társaság általános szabályaival szemben az építőközösségi szerződéshez írásbeli formát követel meg, és megkívánja, hogy a felek a létrejövő épület tulajdoni viszonyáról egyértelműen rendelkezzenek. Így az építőközösségi szerződés társasháztulajdon alapítására irányuló előszerződést is foglalhat magában, tehát a felek a meghatározott épületrészeket (lakást, nem lakás céljára szolgáló egyéb helyiségeket) az építőközösség tagjai külön tulajdonába adják. Ez azonban csak lehetőség, a leendő lakóépület nem feltétlenül lesz társasház, lehet a tagok osztatlan közös tulajdonában, szervezhetnek rá lakásszövetkezetet stb.

A Legfelsőbb Bíróság Pfv. IV. 21832/1993. (BH 1994/12. sz. 669.) ítéletében kimondta, hogy mivel az építőközösség nem jogi személy, nem rendelkezik perjogi jogképességgel, tehát pert nem indíthat és ellene per sem indítható.

Ptk. 578/C. § (1) Az építéssel kapcsolatos költségek az építőközösség tagjait a tulajdonukba kerülő épületrészek arányában terhelik.

(2) Az építőközösség ügyeinek vitelére és ennek körében a képviselőre az jogosult, akit a szerződésben kijelöltek; megbízatásának terjedelmét a szerződés határozza meg. A nem megfelelő ügyvitel ellen vagy a képviselő gyarkorlása miatt a tagok tiltakozhatnak, e vitát a tagok többsége dönti el. Az ügyek vitelére és a képviselőre való jogosultságot a tagok többsége megvonhatja.

Jegyzet: A Ptk. 578/C. § szövegét az 1988. évi XXV. törvény 3. §-a iktatta be. Hatályos: 1989. I. 1-jétől.

Az építőközösség ügyvitelére és képviselőre vonatkozásában az építőközösségi szerződés szabályai részben eltérnek a polgári jogi társaságtól. Az építőközösség ügyeinek vitelére az jogosult, akit a szerződésben kijelöltek, az ügyvitel egyben ebben a körben képviselőre is jogosít. Az ügyvitel és a képviselő terjedelmét az építőközösségi szerződés határozza meg. Itt is érvényesül az a szabály, hogy az ügyvivő, illetve a képviselő nem megfelelő működésével szemben a tagok tiltakozhatnak, e vitát a tagok többsége dönti el. Az ügyek vitelére és a képviselőre való jogosultságot a tagok többségi döntéssel vonhatják meg. Bár a törvény kifejezetten nem mondja ki, megítélésünk szerint itt is érvényesül az a szabály, hogy az egyes ügyek intézéséből vagy a képviselőből kizárt tag az építőközösség minden ügyét ellenőrizheti, az ezzel ellentétes megállapodást pedig semmisnek kell tekinteni.

A gyakorlatban - eredetileg a 2/1964. (VII. 5.) ÉM rendeletből kiindulva - a magánkezdemenyezésből történő lakásépítéssel kapcsolatos szervezési és lebonyolítási feladatokat elláthatja az érdekelt állami, társadalmi vagy szövetkezeti szerv is a munkavállalói, illetve tagjai érdekében. E rendelet 6. §-a felsorolta azokat a feladatokat, amelyekben a munkáltató szerv a lakóházépítésben részt vevő dolgozóinak segítséget nyújthat, és ebbe a körbe a szervezés és lebonyolítás során a meghatalmazás alapján való képviselő is beletartozik. Ez esetekben tehát a meghatalmazás alapján való képviselő szabályai (Ptk. 222-223. §) lesznek ebben a körben irányadók.

A Ptk. nem tartalmaz kötelező rendelkezéseket az építőközösség szerveire, azok működésére. A gyakorlatban az építőközösségi szerződések általában közgyűlés tartását, nagyobb építőközösségek esetében pedig intézőbizottság létrehozását is elő szokták írni. Ez azonban a Ptk. értelmében nem kötelező. A közgyűlés határozathozatali rendjére sincs jogszabályi rendelkezés, még diszpozitív sem, ebben a vonatkozásban is a szerződés rendelkezései az irányadók. A szerződésekre vonatkozó általános elveknek megfelelően azonban megítélésünk szerint egyhangú döntés szükséges a társasági szerződéstől való eltéréshez, továbbá a társaság rendes működését meghaladó ügyekben. A társasági szerződés egyéb esetekben is egyhangúságot állapíthat meg, illetve meghatározhatja a többségi határozat meghozatalának módját; a bírói gyakorlat szerint egyhangú határozat szükséges az építőközösség megszüntetéséhez is.

Ptk. 578/D. § (1) Az építőközösségnek azt a tagját, aki írásbeli felszólítás ellenére a szerződés megszegésével vagy más magatartásával az építést jelentősen veszélyeztet, a tagok többsége kizárhatja az építőközösségből. A kizárást írásban kell közölni. A tag a kizárással szemben a közléstől számított harminc napon belül a bírósághoz fordulhat; e határidő elmulasztása jogvesztéssel jár.

(2) A kizárt tag az építés céljára szolgáló telken és a tagok egyéb közös vagyonán fennálló tulajdoni illetőségét a kizárás közlését követő harminc napon belül az építőközösségbe belépő - általa kiválasztott és a tagok többsége által elfogadott - új tagra ruházhatja át. Ha a kizárt tag a bírósághoz fordult, a harminc napos határidő a bíróság határozatának jogerőre emelkedésétől számít. Ha a kizárt tag tulajdoni illetőségét harminc napon belül nem ruházta át, arra a tagok többsége által kiválasztott, az építőközösségbe belépő új tagot - a kizáráskori értéknek megfelelő vételáron - vételi jog illeti meg.

(3) A szerződést bármely tag három hónapra felmondhatja. Ilyen esetben a (2) bekezdés rendelkezéseit kell megfelelően alkalmazni.

(4) A szerződés azonnali hatályú felmondásának van helye, ha a tag tulajdoni illetőségét az építőközösségbe belépő, a tagok többsége által elfogadott új tagra ruházza át.

Jegyzet: A Ptk. 578/D. § szövegét az 1988. évi XXV. törvény 3. §-a iktatta be. Hatályos: 1989. I. 1-jétől.

A lakóházak, üdülők, garázsok felépítésének késedelem nélküli végrehajtásához az építőközösség tagjainak lényeges és jogos érdeke fűződik. Az építőközösség tagjainak törvényes érdeke, hogy egyik tag se szegje meg a szerződés előírásait, magatartásával az építést ne veszélyeztesse. Ez különösen a szerződésben előírt részletfizetési határidők betartására vonatkozik.

A törvénynek megfelelő érdekvédelmet kellett adnia részben az építőközösség tagjai számára, részben azonban azt is meg kell akadályoznia, hogy a kizárás lehetőségével visszaéljenek. Éppen ezért az építőközösségi tag kizárását a törvény előzetes írásbeli felszólításhoz köti, továbbá a tag szerződésszegésének, illetve az építést veszélyeztető magatartásának jelentősnek kell lennie. További biztosíték, hogy a kizárást írásban kell közölni. Kizárási határozatot a tagok többsége hozhat, a szavazásban az a tag is részt vehet, akinek kizárását indítványozzák. A tag védelmét szolgálja, hogy a kizárás ellen bírósághoz fordulhat, a törvény azonban ezt rövid és jogvesztő határidőhöz kötötte, nevezetesen az írásbeli közléstől számított harminc naphoz. Ez a határidő anyagi jogi jellegű.

Amennyiben a kizárást a tag elfogadja, illetőleg ezzel szemben bírósághoz nem fordul, úgy az építés céljára szolgáló telken és a tagok egyéb vagyonán fennálló tulajdoni illetőségét a kizárást követő harminc napon belül az általa kiválasztott, az építőközösségbe belépni szándékozó és a tagok többsége által elfogadott új tagra ruházhatja át. Más szóval maga választhatja ki azt, akinek tulajdoni illetőségét eladja, de a másik oldalról a tagok többségének az új tagot el kell fogadnia. Ha a kizárt tag a bírósághoz fordul, úgy ez a harminc napos határidő a bíróság határozatának jogerőre emelkedésétől számít. Ha azonban a kizárt tag e megjelölt időn belül tulajdoni illetőségét nem ruházta át, úgy arra a tagok többsége által kiválasztott, az építőközösségbe belépni kívánó új tagot törvényes vételi jog (Ptk. 375. §) illeti meg a kizáráskori értéknek megfelelő vételáron.

Az építőközösségi társasági szerződésből ki is lehet lépni oly módon, hogy a szerződést bármely tag három hónapra *felmondhatja*. Ilyen esetben a (2) bekezdés rendelkezéseit megfelelően kell alkalmazni. Más szóval e három hónap alatt kell a kilépni kívánó tagnak tulajdoni illetőségét másra átruháznia. Az új tagot azonban a tagok többségének szintén el kell fogadnia. Ha a felmondó tag nem ruházta át tulajdoni illetőségét e határidőn belül, úgy a vételi jog szintén fennáll a felmondási határidő lejártakor fennálló értéknek megfelelő vételáron. E három hónapos felmondási határidőt nem kell megvárni azonban akkor, ha a tag tulajdoni illetőségét az építőközösségbe belépő és a tagok többsége által elfogadott új tagra átruházza. Ilyen esetekben a törvény a szerződés azonnali hatályú felmondására ad lehetőséget. Ennek jelentősége az, hogy a társaságtól megváltó tag felelős a Ptk. 578. § (3) bekezdése alapján mindazokért a tartozásokért, amelyek a felmondási idő lejártáig keletkeztek, ez esetben azonban nincs felmondási határidő.

Két jogeset a bírói gyakorlatból:

„A felek belső jogviszonyára nem a közös tulajdon általános szabályai, hanem a szerződésben meghatározott, az építőközösségi tagok jogait és kötelezettségeit meghatározó rendelkezések az irányadók. Az építetők által kötött szerződés 12. pontja az adott esetben kifejezett rendelkezést tartalmaz arra, ha a társaság valamely tagja bármilyen okból a társaságból ki kíván válni. Eszerint a tagok által kötelezően elfogadott rendelkezés szerint a kiválás feltétele megfelelő jogutód állítása és az, hogy a jogutódként megjelölt (állított) személyt a taggyűlés többsége a társaságba befogadja. A jogutód személyének a megválasztásánál a szerződés a társaság tagjainak megkülönböztetett jogokat nem biztosít, a jogutódlásnak a szükséges és egyben elegendő feltétele a kiválasztott személy megfelelő anyagi helyzete és az elfogadó többségi határozat. Az építőközösség megszűnése hiányában erre az élő szerződési kikötésre figyelemmel az I. r. alperest a jogutód állításában kizárólag a szerződés vonatkozó rendelkezései kötötték és nem a közös tulajdonnak az eltérő szerződési megállapodás hiányában alkalmazandó, az elővásárlási joggal kapcsolatos rendelkezései.” (LB Pf. I. 20675/1989. - BH 1990/6. sz. 215.)

„A felperes kizárását kimondó közgyűlési határozat érvénytelensége miatt semmissé vált - ebből következően érvénytelen a XIII. r. alperesnek engedélyezett vételi jog. Ugyanis opció csak a jogszerűen kizárt tag tulajdoni illetősége tekintetében illeti meg a belépő új tagot - így a perbeli esetben a XIII. r. alperest - a hivatkozott jogszabályi rendelkezésben foglalt egyéb feltételek megléte esetén is. Ebből következően az érvénytelen vételi jog gyakorlásával a XIII. r. alperes nem érhetette el a célzott joghatást, nevezetesen azt, hogy egyoldalú nyilatkozatával megvásárolja a felperes tulajdoni illetőségét [Ptk. 375. § (1) bek.]. Minthogy a felperes - a per adataiból kitűnően - a perbeli tulajdoni illetőségét nem kívánta eladni, így a vételi jog érvénytelenségére, valamint a felperes és a XIII. r. alperes egybehangzó szerződési akaratnyilatkozata hiányában a nevezettek között valójában nem jött létre szerződés [Ptk. 205. § (1) bek.]. A nemlétező szerződésből semmiféle joghatás nem származhat.” (P. törv. I. 20012/1983. - BH 1983/8. sz. 317.)

Ptk. 578/E. § Az építőközösség megszűnik, ha

a) az építés befejeződött és a tagok a tulajdoni viszonyaikat (társasház tulajdon létesítésével, lakásfenntartó szövetkezet alapításával vagy más módon) rendezték, vagy

b) megszüntetését a tagok közösen elhatározták.

Jegyzet: A Ptk. 578/E. § szövegét az 1988. évi XXV. törvény 3. §-a iktatta be. Hatályos: 1989. I. 1-jétől.

Az építőközösség megszűnésének két esete lehetséges. Egyfelől annak megszüntetését az építés folyamán is elhatározhatják a tagok közösen, ehhez azonban egyhangú határozat szükséges. A másik megszűnési eset, hogy az építés befejeződött és a tagok tulajdoni viszonyaikat rendezik. Önmagában tehát az építés befejezése nem szünteti meg az építőközösséget. A tulajdoni viszonyok rendezésének tekintendő például a társasház tulajdon létesítése, lakásfenntartó szövetkezet alapítása vagy a közös tulajdon egyéb formában való rendezése. Mindaddig, amíg ez nem történik meg, az elkészült épületre a Ptk. 139-148. §-ai, azaz a közös tulajdon szabályai az irányadók.

Az építőközösség megszűnésekor elszámolásnak van helye, amelynek során az építőközösségi ügyintézés és képviselői szabályait kell alkalmazni. A társasági tevékenységből eredő tartozások kiegyenlítése után a többlet, illetve hiány megosztása a szerződésben foglalt szabályok szerint történik a polgári jogi társaságokra irányadó, 578/A. §-ban foglalt szabályok szerint.

Ptk. 578/F. § Az építőközösségre az 569. §-ban, az 570. §-ban, az 578. § (3) bekezdésében, valamint az 578/A. §-ban foglalt rendelkezéseket is megfelelően alkalmazni kell.

Jegyzet: A Ptk. 578/F. § szövegét az 1988. évi XXV. törvény 3. §-a iktatta be. Hatályos: 1989. I. 1-jétől.

Az építőközösség mögöttes jogterülete dogmatikailag a polgári jogi társaság. A törvény a társaság tulajdoni helyzetére (569-570. §) a tartozásaiért való felelősségre [578. § (3) bek.], valamint az elszámolásra (578/A. §) vonatkozó rendelkezések megfelelő alkalmazását azonban külön is kimondja.

3. A közös háztartásban élők vagyoni viszonyai

Ptk. 578/G. § (1) Az élettársak együttélésük alatt a szerzésben való közreműködésük arányában szereznek közös tulajdont. Ha a közreműködés aránya nem állapítható meg, azt azonos mértékűnek kell tekinteni. A háztartásban végzett munka a szerzésben való közreműködésnek számít.

(2) Ezeket a szabályokat kell alkalmazni - a házastársak és a bejegyzett élettársak kivételével - a közös háztartásban élő más hozzátartozók vagyoni viszonyaira is.

Jegyzet: A Ptk. 578/B. § szövegét az 1988. évi XXV. törvény 3. §-a iktatta be. Hatályos: 1989. I. 1-jétől.

A Ptk. 578/G. § (1) bekezdés első mondata az 1996. évi XLII. törvény 1. §-ával megállapított szöveg. Hatályos: 1996. VI. 19-től. A (2) bekezdés szövegét a 2009. évi XXIX. törvény 17. § (1) bekezdés 5. pontja módosította. Hatályos: 2009. VII. 1.

Az élettársak vagyoni viszonyai

1. A Ptk. 1959-ben megállapított szövege nem tartalmazott rendelkezéseket a közös háztartásban élők vagyoni viszonyaira. E vonatkozásban elsősorban az élettársak vagyoni viszonyai jelentkeztek nehézségként, ugyanakkor problémák merültek fel a közös háztartásban élő más hozzátartozók vagyoni viszonyaival kapcsolatban is. A kérdést a Ptk. 1977-es módosításáig a Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiumának 94. sz. állásfoglalása igyekezett rendezni.

Ennek az állásfoglalásnak a 369. sz. kollégiumi állásfoglalással módosított szövege szerint családi jellegű társadalmi viszonyok nemcsak házastársak és vérrokonok, hanem olyan különálló személyek között is fennállhatnak, akik házastársak módjára ugyan, de *házasságkötés nélkül* élnek együtt. Az ilyen együttélések sokszor évtizedeken át tisztes keretek között folynak, ebből gyermekek születnek, és a társadalom számára értékes polgárok nevelődnek bennük. Az állam és a jogrendszer a házasság intézményét tekinti a családi élet helyes társadalmi formájának, de a házasságkötés nélkül létesített élettársi viszonyból eredő egyes elemek is igénylik az élettársak érdekeinek törvényes védelmét.

Az élettársak érdekeinek védelme azonban *nem jelentheti a jogvédelem házastárséhoz hasonló teljességét és azonosságát*. E tekintetben utalt a polgári kollégiumi állásfoglalás arra, hogy az élettársak családjogi tartását, névviseléshez és törvényes örökléshez való jogát a jogrendszer nem biztosítja, és ezzel is kifejezésre juttatja, hogy az élettársi viszonyt nem tekinti a házassággal azonos értékű társadalmi viszonyoknak. Az élettársi viszony azonban éppúgy, mint a házasság, nemcsak érzelmi kapcsolatot, hanem általában gazdasági egységet is jelent, mert az élettársak rendszeres gazdálkodást folytatnak, jogügyleteket kötnek, vagyontárgyakat szereznek, kötelezettségeket vállalnak stb. A Cs.jt. 27. §-a a házastársak osztatlan közös gazdálkodásából származó jogviszonyok rendezésénél a házassági vagyontársaság rendszerét veszi alapul. A házastársak osztatlan közös tulajdonába került mindaz a vagyontárgy, amelyet a házassági vagyontársaság fennállta alatt akár együttesen, akár külön-külön szereztek, ide nem értve azokat a vagyontárgyakat, amelyek valamely házastárs külön vagyonához tartoznak. A Cs.jt. 27. §-ában foglalt rendelkezéseket az élettársak vagyoni viszonyaira nem lehet alkalmazni a Legfelsőbb Bíróság szerint, mert a kiterjesztő jogalkalmazást, sőt tulajdonképpen az analógiát a jogviszony eltérő természete és jellege nem tűri meg. Az élettársak együttélés alatt keletkezett vagyoni viszonyainak rendezésére a *családi jogot nem lehet alkalmazni*, hanem a polgári jog szabályai szerint kell a problémákat rendezni.

Ha az élettársak együttélésük alatt közösen vagyontárgyakat vesznek, együtt szerződnek, a vásárolt ingatlan tulajdonjogát közös névre telekkönyveztetik (jegyeztetik be az ingatlan-nyilvántartásba), úgy probléma nincs. A nehézségek rendszerint akkor keletkeznek, amikor például az ingatlan szerzésére vonatkozó okiratban csak az egyik élettárs szerepel szerző félként, és a tulajdonjog is egyedül az ő nevére kerül a telekkönyvbe (ingatlan-nyilvántartásba). A szerződésben formailag részt nem vett és telekkönyvi tulajdont nem szerzett élettárs igényét a Ptk.-nak elsősorban a szerződés általános szabályai, illetve a polgári jogi társasági szerződés alapján kell rendeznie.

A kiindulás elvi alapjaként a polgári kollégium hivatkozott a Ptk. 200. §-ára, amely szerint a szerződésre vonatkozó rendelkezésektől egyező akarattal eltérhetnek, ha a jogszabály az eltérést nem tiltja. A vegyes vagy atipikus szerződésekkel kapcsolatos problémákat a szerződések közös szabályai, illetőleg a jelleg szempontjából legközelebb álló szerződési típusra vonatkozó rendelkezések alkalmazásával kell megoldani, oly módon, hogy a méltányos rendezés érvényesüljön. A Ptk. 216. §-a értelmében a szerződést jogszabály eltérő rendelkezése hiányában akár szóban, akár írásban meg lehet kötni, de a szerződési akaratot ráutaló magatartással is ki lehet fejezni. Az élettársak sajátos polgári jogi viszonya a Ptk. nevesített szerződéstípusainak *egyikébe sem* illeszthető be a kollégium szerint, leginkább azonban a polgári jogi társaság elemeit tartalmazza, mert az élettársak közös háztartásban élnek, gazdasági tevékenységet igénylő közös céljuk elérése érdekében együttműködnek, egymást támogatják, egymással akarategységben járnak el, és anyagi eszközeiket is a közös cél elérésének szolgálatába állítják. Az élettársak közös gazdálkodásából eredő kölcsönös vagyoni igények igazságos és méltányos rendezését elsősorban tehát a polgári jogi társaságra vonatkozó szabályok tudják szolgálni. Az élettársak közös gazdasági tevékenységéből származó jogokat és kötelezettségeket rendszerint írásban nem szabályozzák, *hallgatólagosan* azonban egyetértéssel abban, hogy az együttélésük és közös gazdasági tevékenységük folytán az együttélés alatt szerzett vagyon közös tulajdonba kerüljön akkor is, ha kifelé, harmadik személyek irányában és a telekkönyvben (ingatlan-nyilvántartásban) csupán egyikük jelentkezik szerző félként, illetve tulajdonosként.

A polgári kollégium szerint tehát a vagyontársaságban élő élettársak vagyonszerzésénél élesen külön kell választani az élettársak külső és belső viszonyát. Külső viszonyban szerepelhetnek az élettársak külön-külön szerzőként, belső viszonyban azonban akarategységüknek fogva együttes szerzők, vagyis a harmadik személyekkel kötött szerződés tartalmától és a telekkönyvi (ingatlan-nyilvántartási) bejegyzéstől függetlenül közös tulajdonosai annak, amit együttélésük alatt közös gazdálkodásuk eredményeként szereztek. Ugyanígy felelnek az együttélésből származó tartozásaikért is. Az élettársakat tehát hallgatólagos akarategyezésük alapján a közös gazdálkodásból szerzett vagyontárgyakra - függetlenül az ingó vagy ingatlan jellegétől - *dologi jogi igény* illeti meg, vagyis kapcsolatuk felszámolása során az együtt szerzett vagyontárgyak tulajdonjoga megfelelő részének átengedését és a tulajdonjog ennek megfelelő bejegyzését követelhetik.

A közös tulajdonba került vagyonban való részesedés arányát a polgári kollégium állásfoglalása szerint a szerzéshez való hozzájárulás mértéke szabja meg. Értékelni kell a közös háztartásban a gyerekek nevelése körül végzett munkát is. A hozzájárulás mértékét a peres eljárás során bizonyítani kell, ellenkező bizonyítás hiányában a hozzájárulást s az ezen alapuló részesedést a kollégiumi állásfoglalás szerint egyenlőnek kell tekinteni.

Élettársi közösség mint társaság

2. A Ptk. 1977-es módosítása a XLVI. fejezet 578. §-ában „3. A közös háztartásban élők vagyoni viszonyai” alcím alatt a 94. sz. polgári kollégiumi állásfoglalást lényegében törvényi szintre emelte. Éppen ezért a PK 412. sz. kollégiumi állásfoglalás (BH1978. 4. sz.) a PK 94. sz. állásfoglalást hatályon kívül helyezte. A tv. kimondotta, hogy az élettársak együttélésük alatt a szerzésben való közreműködés arányában szereznek közös tulajdont, a háztartásban végzett munka pedig a szerzésben való közreműködésnek számít; a bírói gyakorlattal egyezően állást foglalt amellett, hogy ha a közreműködés aránya nem állapítható meg, azt azonos mértékűnek kell tekinteni.

A közös háztartásban élők vagyoni viszonyait tehát a Ptk. 1977. évi módosítása úgy szabályozta, hogy azt lényegében a polgári jogi társaság speciális eseteinek minősítette. A törvény ugyan nem mondja ki, hogy a polgári jogi társaság szabályait mögöttes jogterületként alkalmazni kell a közös háztartásban élők vagyoni viszonyaira, *ténylegesen* azonban az eddigi bírói gyakorlat ezen elvek alapján járt el. Ezért, bár a törvény kifejezetten a társaság szót nem használja, lényegében többnek minősíti a közös háztartásban élők viszonyait az egyszerű tulajdonközösségnél.

Az élettárs fogalma

3. A Ptk. 578/G. §-a - amely azonos volt a korábbi 578. §-sal - körülhatárolta az élettársak fogalmát. Így az élettárs fogalmi kellékeinek tekintette, hogy a felek éljenek együtt házasságkötés nélkül, rendelkezzenek közös háztartással, továbbá közöttük érzelmi és gazdasági közösség egyaránt fennálljon. Ez is megegyezett az eddigi bírói gyakorlattal. A Fővárosi Bíróság 44. Pf. 22320/1963. sz. ítéletében például rámutatott arra, hogy az élettársi kapcsolat érzelmi, vagyoni és érdekközösséget tételez fel. Feltételezi tehát általában (de nem kivétel nélkül) a felek közötti nemi kapcsolatot is, de nem állhat kizárólag csak abból. Feltételezi azt, hogy a felek egymást jóban-rosszban támogatják, jelenti továbbá, hogy vagyoni ügyeiket közösen intézik, keresetüket, jövedelmüket közösen használják fel, harmadik személyekkel szemben felelősséget vállalnak egymás tetteiért, magatartásukért. Szükséges továbbá általában az is, hogy együtt, egy lakásban lakjanak, de az utóbbi sem elengedhetetlen előfeltétele az élettársi kapcsolat megállapításának. A Legfelsőbb Bíróság P. törv. II. 20550/1969. sz. határozatában kimondotta, hogy önmagában az együttlakás ténye vagy a házasság felbontása után is fenntartott nemi kapcsolat az élettársi viszony megállapításához nem elegendő, ezen túlmenően szükséges az is, hogy az érdekeltek közösen intézzék anyagi ügyeiket, gazdasági téren együttműködjenek.

A Legfelsőbb Bíróság a P. törv. II. 21145/1973. sz. határozatában, amely egy 71 éves alperes és 40 éves felperes közötti viszonyra vonatkozott, megállapította, hogy az élettársi viszonyt nem zárja ki az a tény, hogy a felek külön szobában laktak, tekintettel arra, hogy mindkét szoba az alperes társbérleti lakrészéhez tartozott, és házastársak között is gyakran előfordul, hogy külön szobában helyezkednek el. A nemi kapcsolat hiánya sem szól a hivatkozott bírói ítélet szerint az élettársi viszony ellen, mert az alperes életkorára tekintettel házasság esetén sem lenne más a helyzet az érdekeltek között. Az élettársi viszonyra jellemző gazdasági és érzelmi kapcsolatot azonban a bíróság megállapította részben az esti és vasárnapi közös étkezések alapján, továbbá annak alapján, hogy a felperes rendszeresen elment munkája végeztével az alperesért a munkahelyre és onnan együtt távoztak. A Legfelsőbb Bíróság Pf. II. 20821/1975. sz. ítélete kimondta, hogy az élettársi kapcsolat nem egyszerű nemi viszony, annál lényegesen több. Az életközösség megállapítását a bíróság azért mellőzte, mert a felperes az örökhagyóval sosem lakott együtt, mindegyiküknek külön lakása volt, az a tény pedig, hogy az éjszakák egy részét valamelyiküknél töltötték, az együttélést még nem valószínűsíti meg. Nem állapította meg a bíróság a felperes és az örökhagyó viszonyában a vagyoni közösséget sem, mert a felek egymást vagyoni ügyeikbe nem avatták be, megtartották vagyoni függetlenségüket, keresetükkel egymásnak nem számoltak el, azt közössé nem tették. Az anyagi elkülönülésen nem változtat a bíróság megítélése szerint az, hogy az örökhagyó anyagi segítséget nyújtott az alperesnek. A peradatokból bíróság arra következtetett, hogy a felperes és az örökhagyó nemi viszonyra is kiterjedő baráti kapcsolatban álltak egymással, az élettársi viszony lényeges elemei azonban kapcsolatukban nem ismerhetők fel. Az élettársi viszony alapján ezért a felperes az örökhagyó vagyonára közös szerzés címén általánosságban igényt nem tarthat. Az élettársi viszony hiánya azonban nem lehet akadály annak, hogy a bíróság egyes vagyontárgyak vonatkozásában megállapítsa a közös szerzést - például az egyik fél öröklakása vonatkozásában - amennyiben a felperes bizonyítani tudja, hogy ő is hozzájárult a lakás megszerzéséhez.

Az élettársi kapcsolat megállapítása szempontjából az élettársak vagyoni viszonyainak törvényi szabályozását követő időről említésre érdemes a Legfelsőbb Bíróságnak az a határozata, amely kimondta: az élettársi kapcsolat megállapítását nem zárja ki az a körülmény, hogy a közös gazdálkodás során a pénzkezelést kizárólag csak az egyik élettárs végzi (P. törv. II. 20854/1987. - BH 1988/6. sz. 184.). A Pf. II. 20816/1981. sz. ítélet viszont a jövedelmek külön-külön kezelése esetére adott iránymutatást, amikor kimondta: házasságkötés nélkül házastársak módjára együtt élő nő és férfi között nemcsak érzelmi, hanem gazdasági kapcsolat is fennállhat, ha külön-külön szerzett jövedelmeiket külön kezelik ugyan, de azokból a közös céljaik elérése érdekében egymást kölcsönösen támogatják (BH 1982/4. sz. 142.).

Az Alkotmánybíróság 14/1995. (III. 13.) AB határozata alapján az 1996. évi XLII. törvény kivette a Ptk. 578/G. § (1) bekezdése első mondatából a nőre és férfira való utalást, ezáltal az élettársak sajátos társasága az egyneműekre is alkalmazhatóvá vált. Ezzel összefüggésben a Ptk.-nak az 1996. évi XLII. törvénnyel megállapított új 685/A. §-a definiálja az élettárs fogalmát: ha jogszabály másként nem rendelkezik, élettársnak az a két személy minősíthető, akik házasságkötés nélkül közös háztartásban, érzelmi és gazdasági közösségben együtt élnek. (A bekezdés hatályos szövege, valamint a következő alcímet megelőző, a bejegyzett élettársi kapcsolatra vonatkozó kommentár itt található.)

Elszámolás, vagyonmérés

4. Az élettársak közötti vagyoni viszonyok rendezésénél ún. vagyonmérés felállítása szükséges. Ennek során vizsgálni kell azt, hogy ki milyen értékű vagyontárgyat vitt az életközösségbe („különvagyont”), az mit jövedelmezett és egyébként is ki mennyiben működött közre a szerzésben, illetve az életközösség megszűnésénél a közösen szerzett vagyon állaga és értéke miként alakult. Az ekként közös tulajdonba került vagyonban való részesedés arányának a szerzéséhez való hozzájárulás mértékének elbírálásánál jelentősége van a Legfelsőbb Bíróság P. törv. I. 20867/1967. sz. határozata szerint annak is, hogy az élettársak különvagyonából mi került értékesítésre és felhasználásra oly módon, hogy a közös vagyon gyarapította vagy értékben emelte.

A Legfelsőbb Bíróság P. törv. II. 20550/1969. sz. határozatában megállapította, hogy az élettársak közös gazdálkodásából származó kölcsönös vagyoni igények rendezésénél a vezérlő szempont az anyagi igazság érvényesítése. Törekedni kell a méltányos rendezésre, arra, hogy egyik élettárs se legyen kitéve a megrövidítés, kijátszás veszélyének. Következik ez abból, hogy az élettársak, amíg együtt élnek, életvitelükben együttműködnek, egymást támogatják, akarategységben járnak el, és anyagi eszközeiket is a közös cél elérésének szolgálatába állítják. Tisztázni kell, hogy mikortól meddig tartott és miképp alakult a felek élettársi viszonya, milyen vagyontárgyakból milyen mérvű szerzési arány mellett gyarapították az együttélés alatt azt, és ebből következően mi jár egyik vagy másik félnek, figyelembe véve a méltányossági szempontokat. E tekintetben a Legfelsőbb Bíróság utalt a Pp. 164. §-ában foglalt elvek szerint arra, hogy a bizonyítás terhe azt a felet terheli, akinek érdekében áll, hogy a bíróság az adott tényt valóságnak fogadja el. A felperes tagadásával szemben tehát az alperesre hárul az élettársi viszony fenntartásával kapcsolatos bizonyítási teher.

A Legfelsőbb Bíróság kimondotta, hogy az élettársi jogviszony sajátos jellegéből kifolyóan az egymással gazdasági és érdekközösségben együtt élő felek közötti vagyoni elszámolást a lehetőségekhez képest egységesen kell megejteni. A közös gazdálkodás tényére tekintettel szükségtelen minden vagyontárgyra külön kimutatni a megszerzésben való közös közreműködést, hanem az élettársi időszak alatt szerzett vagyontárgyakat akkor is a közös vagyonhoz tartozónak kell tekinteni, ha az igénylő fél nem bizonyítja, hogy a szerzésben gazdasági értékű tevékenységével valóságosan részt vett. Korlátozó szabályként érvényesül emellett, hogy ha az egyik fél a háztartásban gazdaságilag egyáltalán nem végzett olyan tevékenységet, amely mindkettőjük előnyére szolgált volna. A pusztán együttélés tehát nem ad módot a vagyonközösségi szabályok alkalmazására.

A Kecskeméti MB Pf. I. 20250/1970. sz. ítéletében kimondotta azt, hogy mivel az élettársak vagyoni viszonyainak rendezésére vonatkozó tulajdonosi követelések nem kötelmi, hanem dologi jellegű követelések, az elévülésre vonatkozó szabályok nem irányadóak. A tulajdoni igény gyakorlására vonatkozó igény viszont nem évül el.

A Legfelsőbb Bíróság P. törv. I. 20695/1967. sz. határozatában kimondotta, hogy az élettársi vagyonközösség felszámolása során közömbös, hogy melyik élettárs lottónyereményéből vették a közös ingatlant. A lottószelvényt ui. az örökhagyó a közös gazdálkodás keretében a rendelkezésre álló pénzből vette, így a nyeremény is közös volt. Ebből kifolyóan a lottónyereményen vett ingatlan is közös szerzés, az alperes és az örökhagyó közös tulajdona, és ezen nem változtat az, hogy az örökhagyó saját nevére íratta az ingatlant. Az ítélezési gyakorlat egyértelmű abban a tekintetben is, hogy az élettársnak az élettársi kapcsolat megszűnése után igénye lehet a közös lakásra, és ennek az igénynek az elbírálása bírói hatáskörbe tartozik. A Bírósági Határozatok 1965. évi 5. számában 442. sz. alatti legfelsőbb bírósági eseti döntés leszögezi, hogy az élettársi jogok védelme a lakáshoz való jog területén is érvényesül. Az élettársi kapcsolat felszámolása során tehát az élettárs a lakáshasználat tekintetében sem kerülhet méltánytalanul nehéz helyzetbe, különösen akkor, ha az élettársi viszony huzamosabb ideig tartott, és ebből gyermekek is származtak.

A Fővárosi Bíróság az 56. Pf. 20158/1966. sz. ítéletében rámutatott, hogy a Legfelsőbb Bíróság kollégiumi állásfoglalása alapján az élettársak az együttélés ideje alatt szerzett közös vagyonból igényelhetik az együttélés ideje alatt kifizetett és megszűnt adósság törlesztésére fordított kiadások elszámolását is. Arra azonban nincsen jogi lehetőség, hogy az életközösség megszűnése után bármelyikük jogszerű követelést érvényesítsen a másikkal szemben azon az alapon, hogy annak a közösbe adott keresete nem fedezte a megilletés költségeit. Az ilyen követelés a jogviszony sajátos jellegével is ellentétben állna. A közös háztartás keretében eszközölt kiadásnak kell tekinteni pl. az alperes részére vásárolt öltöny ruhát és egy pár cipőt is, és ezért a fentiekben kifejtettek értelmében a felperes ezen a címen jogszerű követelést nem támaszthat. A felperes ismerte az alperes anyagi helyzetét, ennek ellenére vállalta a közös háztartásba lépést és az ezzel kapcsolatos esetleges fokozott anyagi megterhelést is. Éppen ezért a felperes jelen esetben az őt ért méltánytalanságra eredményesen nem hivatkozhat.

Az elszámolás és a vagyonmérés szempontjából az élettársak vagyoni viszonyainak törvényi szabályozását követő időben hozott törvényességi határozatok közül említésre érdemesek az alábbiak.

Az élettársaknak a közösen megszerzett vagyontárgyakra dologi igényük van, a megszerzett vagyontárgyaknak - a szerzéshez való közreműködés arányában - tulajdonosaivá lesznek. Ezt a tulajdoni igényt az élettársi közösség nem érinti. Ha az élettársi viszony megszűnésekor a vagyontárggyal kapcsolatos tartozás áll még fenn, ez a körülmény a megszerzett igény terjedelmének mértékét nem csökkenti, de az igénylő köteles a még fennálló tartozások megfelelő arányát teljesíteni (P. törv. II. 20590/1983. - BH 1984/11. sz. 449.).

Az élettársaknak a közös tulajdon megszerzésében való közreműködése arányának megállapításához az együttélés alatti jövedelmi viszonyait és a háztartási munka ellátásában való részvételük mértékét egyaránt fel kell tární. - Az élettársak volt közös lakásán fennálló tulajdonközösség megszüntetése során a tulajdoni arányokat és a személyes körülményeket egyaránt értékelni kell (P. törv. II. 21409/1980. - BH 1981/5. sz. 189.).

Az élettársi közös vagyon megosztása feltételezi az élettársi kapcsolatból eredő vagyoni igények egységes és végleges rendezését. Ezért a bíróságnak a lehetőségekhez képest fel kell derítenie az élettársak vagyoni helyzetét mind az életközösség létrejöttékor, mind annak megszűnésekor (BH 1997. 24.).

Az élettársak közös gazdálkodásaiból eredő kölcsönös vagyoni igények rendezésénél arra kell törekedni, hogy az igazság és méltányosság elve érvényesüljön, és egyik élettárs se legyen megrövidítve. A törvény a szerzésben közreműködő élettársnak dologi igényt biztosít a megszerzett vagyontárgy felett (P. törv. II. 20616/1983. - BH 1984/6. sz. 225.).

Az élettársak együttéléséből keletkezett vagyoni igényeik rendezéséhez a szerzési arányt befolyásoló tényezőket kellően tisztázni kell. A különvagyon jövedelméből a másik élettárs csak közreműködése esetén és ennek arányában részesülhet (Eln. Tan. P. törv. 21467/1979. - BH 1980/7. sz. 245.). Ugyanakkor a „különvagyoni igény” után késedelmi kamat csak az életközösség megszűnése után jár (BH1999. 111.).

A végrehajtási eljárás keretében is iránymutatást adott a Legfelsőbb Bíróság abban a határozatában, amelyben kimondta: ha az élettársak közös tulajdonában álló vagyontárgy lefoglalása miatt az egyik élettárs igényperrel kéri a vagyon foglalás alóli feloldását az őt illető eszmei hányad erejéig, az igénypert az élettárs ellen is meg kell indítani [1979. évi 18. tvr. - Vht. 82. § (1) és (4) bek.] (P. törv. I. 21079/1983. - BH 1984/12. sz. 498.)

A hagyatéki eljárás területéről viszont azok a törvényességi határozatok adtak iránymutatást, amelyekben a Legfelsőbb Bíróság rámutatott: a közjegyzőnek a hagyatéki eljárás során az örökhagyó élettársa részére megfelelő határidőt kell adnia, hogy tulajdonjogát az ingatlan-nyilvántartásba bejegyeztethesse [6/1958. (VII. 4.) IM r. (a továbbiakban: He.) 64. § (2) bek.] (P. törv. II. 20880/1979. - BH 1980/10. sz. 389.); illetőleg a hagyatéki eljárás során az élettársnak elegendő időt kell biztosítani, hogy tulajdonjogát az ingatlan-nyilvántartásba bejegyeztethesse (P. törv. II. 20619/1988. - BH 1989/1. sz. 19.).

Más hozzátartozók vagyoni viszonyai

5. A Ptk. 578. § (2) bekezdése [az ebben foglalt rendelkezést ma azonos szöveggel az 578/G. § (2) bekezdése tartalmazza] az állandó bírói gyakorlatnak megfelelően az élettársakra vonatkozó szabályokat rendelte alkalmazni a közös háztartásban élő más hozzátartozók vagyoni viszonyaira. Ezzel kapcsolatban a Pest Megyei Bíróság Polgári Kollégiumának - a törvényi szabályozást megelőző időben nyilvánított - 1966. El. II. P. 13/2. sz. véleménye értelmében a családi közösségben folytatott gazdálkodás nem tekinthető egyszerű polgári jogi társaságnak, ahol a jogintézmény szabályai szerint szigorú elszámolás helyet foglalhatna. A családtagok vagyoni közösségével kapcsolatos kérdések elbírálása ui. az esetek jelentős részében megoldható a Ptk. más rendelkezéseinek alkalmazása útján. Így figyelembe kell venni a rokonok tartási kötelezettségeire, az ingyenesség vélelmére, az ajándékozásra vonatkozó jogszabályokat is. A Csjt. alkalmazása ugyan még joghasonlóság alapján sem foghat helyt, de ebből még nem következik, hogy teljes mértékben a polgári jogi társaság szabályai kerüljenek alkalmazásra. Vizsgálni kell a bíróság szerint azt, hogy a közösen gazdálkodó családtagok között nem jött-e létre valamilyen megállapodás, s ha ilyen megállapítható, a jogvita rendezésénél azt is szem előtt kell tartani. A polgári jogi társaság szabályainak megfelelő alkalmazása csak azokban az esetekben lehetséges, amikor a családtagok között közös gazdasági tevékenység volt, és ennek eredményét kell a közös gazdálkodásban részt vevők között megosztani. A közös gazdasági tevékenység megállapítására például nem elegendő, ha az egyik családtag háztartási munkát végzett.

A közös háztartásban élők vagyoni viszonyainak törvényi szabályozását közvetlenül megelőző időben hozta a Legfelsőbb Bíróság - a más hozzátartozók vagyoni viszonyaival kapcsolatban - a következő határozatát.

Szülők és gyermekük, illetve közvetlen hozzátartozók által közösen végzett építkezés esetén, ha közöttük az együttes szerzésre irányuló egyező akarat fennáll, és a szükséges anyagi eszközöket közös rendelkezésre bocsátották, jogi lehetőség nyíllhat a Ptk. 571. §-a szerinti polgári jogi társaság létrejöttének megállapítására (P. törv. V. 21462/1977. - BH 1978/3. sz. 118.).

Ekkor tehát még az ilyen és hasonló vagyoni viszonyok rendezése végett legfeljebb a polgári jogi társaságra vonatkozó akkori rendelkezések (Ptk. eredeti 571-578. §-ai) felhasználására volt lehetőség. A Ptk.-nak az 1977. évi IV. törvénnyel történt módosítása az egységes szerkezetbe foglalása során azonban - 1978. III. 1-jével - hatályba lépett az új 578. §, amelynek (2) bekezdése az élettársak vagyoni viszonyait szabályozó rendelkezések alkalmazását írta elő - a házastársak kivételével - a közös háztartásban élő más hozzátartozók vagyoni viszonyaira is. Az ezt követő időben hozott legfelsőbb bírósági határozatok közül idéznünk kell a P. törv. III. 20 012/1985. sz. határozatot. Ez kimondta: a közös háztartásban élők vagyoni viszonyaira vonatkozó szabályok alkalmazására akkor kerülhet sor, ha közös háztartásban élő hozzátartozók gazdasági tevékenységet is igénylő közös céljuk elérése érdekében járnak el, és - ha nem is kifejezett megállapodással, de legalábbis hallgatólagosan - egyetértenek abban, hogy a közös gazdasági tevékenység eredményeként szerzett vagyon közös legyen, illetve a közös gazdálkodás nyomán jelentkező esetleges hátrányos kockázatot is együttesen vállalják (BH 1986/2. sz. 62.). (Az 578/G. §-hoz tartozó magyarázatot kiegészítő szöveg itt található)

4. A jogi személyiség nélküli gazdasági társaság

Ptk. 578/H. § (1) Jogi személyiség nélküli gazdasági társaságok: a közkereseti és a betéti társaság.

(2) A közkereseti társaság létesítésére irányuló társasági szerződéssel a társaság tagjai arra vállalnak kötelezettséget, hogy korlátlan és egyetemleges felelősségük mellett közös gazdasági tevékenységet folytatnak, és az ehhez szükséges vagyont a társaság rendelkezésére bocsátják.

(3) A betéti társaság létesítésére irányuló társasági szerződéssel a társaság tagjai közös gazdasági tevékenység folytatására vállalnak kötelezettséget oly módon, hogy legalább egy tag (beltag) felelőssége korlátlan és a többi beltaggal egyetemleges a társaság kötelezettségeiért, míg legalább egy másik tag (kültag) felelőssége vagyoi betétje mértékében korlátozott.

(4) A jogi személyiség nélküli gazdasági társaságra vonatkozó részletes szabályokat külön törvény állapítja meg.

Jegyzet: A Ptk. 578/H. § szövegét az 1988. évi XXV. törvény 3. §-a iktatta be. Hatályos: 1989. I. 1-jétől.

A (2) bekezdés eredeti második mondatát az 1997. évi CXIV. törvény 320. § a) pontja törölte. Hatálytalan: 1998. VI. 16-tól.

A gazdasági társaságokról szóló 1988. évi VI. törvény III. fejezete 55-102. §-ai rendelkeztek eredetileg a nem jogi személy gazdasági társaságokról, nevezetesen a közkereseti és betéti társaságról. E rendelkezések helyére az új Gt., a többször módosított 1997. évi CXIV. törvény VIII-IX. fejezetének szabályai léptek (81-105. §). Voltaképp a betéti társaság a közkereseti társaság egy alelete, hiszen az 1997-es Gt. 101. § (3) bekezdése szerint a betéti társaságnak a közkereseti társaság képezi mögöttes jogterületét. (A bekezdés hatályos szövege itt található)

A Ptk. 578/H. §-a csak a Ptk. teljessége kedvéért veszi fel a jogi személyiség nélküli gazdasági társaságokat a XLVI. fejezetbe. A hivatkozott szakasz csak definiálja a közkereseti és a betéti társaságot - lényegében az 1997-es Gt. 81. §-ának (1) bekezdésével, illetve a 101. § (1) bekezdésével összhangban. A közkereseti társaság tagjai korlátlan, egyetemleges felelősség mellett egyesítenek vagyont, és folytatnak közös cégnév alatt közös gazdasági tevékenységet. A betéti társaságban pedig legalább egy tag, a kútag felelőssége ettől (ti. a beltág vagy a beltágok felelősségétől) eltér - kizárólag betétjét köteles a társaságnak szolgáltatnia, egyébként a társaság hitelezőivel szemben nem felel. (A bekezdés hatályos szövege itt található)

Az új 1997-es Gt. 300. § (3) bekezdése értelmében a gazdasági munkaközösségek, illetve a jogi személy felelősségvállalásával működő gazdasági munkaközösségek - amelyeknek jövőre való létrehozását az 1991. évi LXV. törvény 49. § (7) bekezdése már megszüntette, és az 1988-as Gt. eredeti 88-89. §-ait hatályon kívül helyezte - az új Gt. hatálybalépését követő két éven belül vagy társasági szerződésük módosításával közkereseti társaságként működhetnek tovább (ez tehát „egyszerű” szerződésmódosítás és nem az 1997-es Gt. VII. fejezete szerinti átalakulás, így nem kell vagyonmérleget készíteni stb.), vagy más gazdasági társasággá (pl. bt., kft.) kötelesek átalakulni. Ha a tagok egyik „továbbműködtetési” megoldást sem kívánják választani, úgy kötelesek a társaságot megszüntetni. Amennyiben a tagok e kötelezettségüknek nem tesznek eleget, a kétéves határidő után (ez 2000. június 16-án járt le) a cégbíróság ezeket a gmk.-kat megszüntetnek nyilvánítja. A cégbírói megszüntetés módjáról az 1997-es Gt. nem nyilatkozik, de nyilván a törvényességi felügyeleti eljárásban alkalmazható, a Ct. 54. § (1) bekezdés f) pontja szerinti megszüntetési szabályokat kell analóg módon alkalmazni. (A bekezdés hatályos szövege itt található)

A közkereseti és a betéti társaság tartalmi szabályait nem a Ptk., hanem a társasági törvény tartalmazza. Az új 1997-es Gt. VIII-IX. fejezetében felvett szabályok lényeges eltéréseket a régi 1988-as Gt. közkereseti és betéti társaságra vonatkozó szabályaitól nem tartalmaznak. (Az időközi változásokra tekintettel a bekezdés hatálytalannak tekintendő.)

5. A társasházközösség

Ptk. 578/I. § (1) A társasháztulajdon alapján a tulajdonostársaknak az épület fenntartására, felújítására alapító okirattal létrehozott szervezete gyakorolja a közös tulajdonnal kapcsolatos tulajdonosi jogokat, viseli a közös tulajdon terheit.

(2) A társasházra vonatkozó részletes szabályokat külön törvény állapítja meg.

Jegyzet: A Ptk. XLVI. fejezetébe az 5. alcímet, illetve az 578/I. §-t az 1997. évi CLVII. törvény 43. §-a iktatta be. Hatályos: 1998. III. 1-jétől.

A társasházról eredetileg csak a Ptk. tulajdoni része, a közös tulajdonról szóló XII. fejezet 149. §-a rendelkezett, mint az épület-ingatlanulajdon sajátos formájáról. Lényegében a társasházközösség magasabb fokú szervezethez hasonlítva az 1997. évi CLVII. törvény 43. §-a a Ptk. XLVI. fejezetébe a társaság sajátos formájaként felvette a társasházközösséget is.

A társasházakról külön törvény rendelkezik. Az 1997. évi CLVII. törvényt 2004. január 1-jétől a 2003. évi CXXXIII. törvény váltotta fel.

XLVII. fejezet

AZ AJÁNDÉKOZÁS

Ptk. 579. § (1) Ajándékozási szerződés alapján az egyik fél saját vagyona rovására a másiknak ingyenes vagyoni előny juttatására köteles.

(2) Ingatlan ajándékozásának érvényességéhez a szerződés írásba foglalása szükséges.

Az ajándékozásról általában

1. A polgári jogviszonyok területén a visszerthes szerződéstípusok az alapvetőek, amelyeknél tehát a szolgáltatással meghatározott ellenszolgáltatás áll szemben. Kisebb jelentőségűek azok a jogviszonyok, amelyeknél valakinek a részére valaminek a juttatása, szolgáltatása történik ellenszolgáltatás várása nélkül, csupán segítségül, hálából, kedveskedésből vagy hasonló okból. Ilyenkor tehát a *szolgáltatással szemben nem áll ellenszolgáltatás*. Ajándékozási szerződés esetében is azonban az ajándékozót rendszerint feltárható - az akaratelhatározást motiváló - körülmények indítják arra, hogy saját vagyona rovására a megajándékozottnak ingyenes vagyoni előnyt juttasson.

Az ajándékozás szó elsősorban cselekvésre, valaminek az adására utal. Az ajándékozás azonban nem merül ki ebben az egyoldalú cselekményben. A jogviszony befejezetté válásához az is szükséges, hogy a másik fél a neki szánt juttatást el is fogadja. Az ajándékozás tehát *szerződés*, mégpedig tipikusan *ingyenes szerződés*, az ilyen szerződések alaptípusa. A jellegéből következően elsősorban magánszemélyek közötti viszonyban van jelentősége, bár ajándékozó és megajándékozott lehet jogi személy is.

Az ajándékozási szerződés

2. Az ajándékozási szerződés az ajándékozó számára kötelezettséget állapít meg: *a saját vagyona rovására köteles a másiknak - a megajándékozottnak - ingyenes vagyoni előnyt juttatni*.

Annak, hogy az ajándékozás is szerződés, fontos következménye van: ha valaki csak ígéri az ajándékot, ez csupán ajánlatot jelent, melyhez az ígéretet tevő köte van ugyan, az ajándékozási szerződés azonban csak azzal jön létre, ha a másik fél elfogadó nyilatkozatot tesz. Az ajándékozási szerződés is - éppen úgy, mint a többi szerződés - *konszenzuális szerződés*: a szerződés létrejöttével (a megajándékozott elfogadó nyilatkozatával) a megajándékozottnak kötelmi igénye keletkezik arra, hogy az ajándékozó az ajándék tárgyát kiszolgáltassa. Ennek nincs különösebb jelentősége akkor, ha a feleknek az ajándékozásban való megegyezésével egyidejűleg történik az ajándék tárgyának átadása. Nyilvánvalóvá válik azonban az említettek jelentősége akkor, ha az ajándékozási szerződés megkötése és az ajándék tárgyának az átadása különválnak egymástól: a megajándékozott a szerződés alapján *követelheti* az ajándék tárgyának átadását (az ajándékozó halála esetében az örökösétől).

Az ajándékozási szerződésnek nem érvényességi feltétele az „ajándékozom” és „elfogadom” kifejezések használata. Elegendő, ha az okirat egész tartalmából felismerhető, hogy a felek szerződési akarata az ingatlan tulajdonjogának ingyenes átruházására irányul (LB Pfv. V. 20639/1994. - BH 1995/1. sz. 33.).

A juttatás csak akkor ajándékozás, ha a másik fél számára egyben vagyoni előnyt is jelent, vagyis a másik felet gazdagítja. Nem ajándékozás az olyan előnyben részesítés, amelynek nincs vagyoni értéke (pl. a szívességből való kezességvállalás vagy zálogadás). De ajándékozás az, ha az örökös a hagyatéki tárgyaláson „lemond” más javára az öröklésről. Az olyan előnyben részesítés, amely a saját vagyont nem apasztja, nem ajándékozás. A felek szándékának (akaratainak) ingyenes juttatásra kell irányulnia. Nem jelent tehát ajándékozást egymagában a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás között mutatkozó értékkülönbség.

Az ajándékozás körében különösen figyelembe jön a szerződésekre vonatkozó az az általános szabály, amely szerint az a szerződés, amellyel harmadik személy igényének kielégítési alapját részben vagy egészben elvonták, a harmadik személy irányában hatálytalan, ha a másik fél rosszhiszemű volt, vagy rá nézve a szerződésből ingyenes előny származott. Ha valaki hozzátartozójával vagy a vele összefonódásban levő gazdálkodó szervezettel, továbbá ha a gazdálkodó szervezet a tagjával vagy vezető tisztségviselőjével, illetve annak hozzátartozójával köt ilyen szerződést, a rosszhiszeműséget, illetőleg az ingyenességet vélelmezni kell. Ugyancsak vélelmezni kell a rosszhiszeműséget és az ingyenességet az egymással közvetlen vagy közvetett összefonódásban nem álló, de azonos személy vagy gazdálkodó szervezet befolyása alatt működő gazdálkodó szervezetek egymás közötti szerződéskötése esetén [Ptk. 203. § (1) és (2) bekezdés.].

Az ajándékozási szerződés is lehet *semmissé vagy megtámadható* az általános szabályok szerint. Ilyen esetben az *érvénytelenség jogkövetkezményeit* kell alkalmazni. Így pl. az ajándékozó megfelelő tényállás esetében a szerződést tévedés vagy megtévesztés címén megtámadhatja [Ptk. 210. § (1) és (4) bek.], mégpedig akkor is, ha e körülményeket a másik fél nem ismerhette fel [Ptk. 210. § (5) bek.]. Lényeges kérdésben való tévedésnek minősül, ha az ajándékozó tévedett a tekintetben, hogy a megajándékozott méltó az ingyenes juttatásra (LB Pf. III. 20946/1987. - BH 1988/7. sz. 226. - PJD XI. 226. sz.).

Adott esetben vitás lehet, hogy *ki a megajándékozott*. Különösen a szülők részéről történő ajándékozásnál fordul ez elő. Ezzel kapcsolatban ad irányítást a Legfelsőbb Bíróság határozata, amely szerint annak eldöntésénél, hogy a szülők az ajándékot saját gyermeküknek vagy mindkét házastársnak szánták-e, az eset összes körülményét, a szülőknek az ajándékozás alkalmával tett nyilatkozatait, de ezen felül az ajándékozással elérni kívánt célt és annak indokait is figyelembe kell venni (LB Pf. II. 20361/1989. - BH 1990/1. sz. 19.).

Az ajándékozás kérdése természetesen devizabelföldiek és devizakülföldiek viszonyában is felmerülhet. Ezzel kapcsolatban a devizáról szóló 2001. évi XCIII. törvény tartalmaz fontos rendelkezéseket.

Az ajándékozás alakszerűsége

3. Az ajándékozási szerződés alakszerűsége szempontjából különbséget kell tenni ingó és ingatlan ajándékozása között.

Ingó dolog ajándékozása általában *nincs alakszerűséghez kötve*: az ajándékozási szerződés érvényes, ha a felek az ajándékozásban - akár szóban, akár írásban - megállapodnak, sőt a szerződési akaratot ráutaló magatartással is kifejezésre lehet juttatni [216. § (1) bek.]. Az alakszerűség szempontjából az érték nagysága nem jön figyelembe.

Ingatlan ajándékozása esetében előtérbe kerül a forgalom fokozottabb biztonsága, a felek érdekeinek fokozott védelme, ingatlan-nyilvántartási rendszerünk sajátosságaival összefüggésben a nyilvántartás zavartalanágához és megbízhatóságához fűződő érdekek. Ezért a tv. rendelkezése szerint ingatlan ajándékozásának *érvényességéhez a szerződés írásba foglalása szükséges*. Ingatlan ajándékozása esetében is ingatlan tulajdonjogának átruházásáról van szó. Ezért mindazok a szabályok, amelyek a szerződés alakszerűsége szempontjából általában irányadók ingatlan tulajdonának átruházására, megfelelően figyelembe jönnek ingatlan ajándékozása esetében is. Alkalmazni kell tehát az ingatlanátruházási szerződés érvényességéről szóló XXV. sz. Polgári Elvi Döntést (PEH 43. o.).

Az ingatlanra vonatkozó ajándékozási szerződés érvényességének sem feltétele, hogy a felek a megállapodásokat közokiratba vagy teljes bizonyító erejű magánokiratba foglalják, kivéve ha ezt külön jogszabály írja elő. Ilyen külön jogszabály a módosított Csjt. (1952. évi IV. tv.), amely a 27. §-ának (3) bekezdésében akként rendelkezik, hogy a házastársak egymással kötött ajándékozási szerződésének érvényességéhez ingatlan esetében mindig közokirat vagy jogi képviselő által ellenjegyzett magánokirat szükséges. Ez a rendelkezés nem vonatkozik azonban az életközösség megszakadása után a házastársi közös vagyon megosztása tárgyában létrejött megállapodásra.

Ptk. 580. § Az ajándékozási szerződés teljesítését az ajándékozó megtagadhatja, ha bizonyítja, hogy az ajánlattétel, illetőleg a szerződés megkötése után körülményeiben, különösen a megajándékozotthoz való viszonyában olyan lényeges változás állott be, hogy a szerződés teljesítése tőle többé el nem várható.

Az ajándékozási szerződés teljesítésének megtagadása

Az ajándékozási szerződés megkötése és az ajándék átadása között olyan körülmények állhatnak elő, amelyekre tekintettel nyilvánvalóan méltánytalan volna az ajándékozótól a szerződés teljesítésének megkövetelése. Gondoskodni kell arról, hogy a körülmények, viszonyok időközi változása ne hozza a szívességet gyakorlót, az ingyenesen juttatott méltánytalan helyzetbe.

Ezért a tv. bizonyos mértékig elismeri az ún. *clausula rebus sic stantibus* elvét. Nem teszi lehetővé az ingyenes szolgáltatást ígérő félnek a vállalt kötelezettsége teljesítésére való kényszerítését abban az esetben, ha a szerződés megkötése, illetőleg a szerződési nyilatkozat megtétele után, de még az ajándék átadása előtt a *körülményeiben* - különösen a megajándékozotthoz való viszonyában - olyan *lényeges változás* állott be, hogy a *szerződés teljesítése* (tehát az ajándék átadása) *többé nem várható el tőle*. Ilyenkor tehát az ajándékozó *megtagadhatja* a teljesítést. A lényeges változás bekövetkezését az ajándékozónak kell *bizonyítania*.

Nemcsak a *vagyoni körülményekben* beálló lényeges változás adhat alapot a szerződés teljesítésének megtagadására, hanem a *személyes viszony* változása is. Ilyennek tekinthető pl. az élettársi viszony megszakadása.

Az ajándékozási szándék kialakulásában és az ajándékozási nyilatkozat megtételében komoly jelentősége van a *személyes megítélésnek*, fontos szerephez jutnak a *szubjektív mozzanatok*. Ezeket tehát a viszony megromlásának vizsgálatánál mindig kellő súllyal számításba kell venni. Másrészt viszont nem hagyható figyelmen kívül, hogy *szervződés* jön létre, s a felek bíznak egymás szerződési nyilatkozatában. *Jogunk megkívánja a helytállást a szerződési nyilatkozatért akkor is, ha ingyenes szolgáltatás elvállalásáról van szó*. A szerződés sorsa nem szolgáltatható ki az egyik fél (az ajándékozó) kénye-kedvének, szeszélyeinek. A másik fél (a megajándékozott) általában joggal számíthat az ajándékozási szerződés teljesedésbe menésére. A jog eszközeivel is elő kell segíteni, hogy a szerződő felek a szerződésben vállalt kötelezettségek teljesítésével általában számolhassanak. Az *összes körülmény mérlegelésével* kell ezért elbírálni, hogy a felek között a viszony valóban *olyan lényegesen és olyan módon romlott-e meg*, amelyre tekintettel a *társadalmi megítélés szerint már nem várható el* az ajándékozási szerződés teljesítése. Az elvárhatóság megítélésénél tehát a társadalmi felfogásnak fontos szerepe van.

Ptk. 581. § (1) Az ajándékozó a megajándékozott tulajdonszerzésének, továbbá az ajándék tárgyának lényeges fogyatékoságáért vagy az ajándékozás során abban beálló kárért csak akkor felel, ha a megajándékozott bizonyítja, hogy az ajándékozó szándékosan vagy súlyosan gondatlanul járt el; a felelősség a kárért akkor is terheli az ajándékozót, ha a megajándékozottat nem tájékoztatja az ajándék olyan lényeges tulajdonságáról, amelyet a megajándékozott nem ismer.

(2) Az ajándékozó az általános szabályok szerint felelős azért a kárért, amelyet az ajándékozással kapcsolatosan a megajándékozott egyéb vagyonában okoz.

Az ajándékozó felelőssége

1. Visszterhes és ingyenes szerződés esetében a hibás teljesítésért való helytállási kötelezettség nem lehet azonos. Az ajándékozó felelőssége a dolog természete szerint enyhébb, mint pl. az eladóé, aki pénzben megkapja az adásvétel tárgyának értékét. Viszont nyilvánvalóan helytelen volna az ajándékozót a helytállási kötelezettsége alól teljesen felmenteni, e kötelezettségét azonban meghatározott indokolt körre kell szorítani. Különösen a megajándékozottnak okozott kár jön ebből a szempontból figyelembe.

Mindezek folytán a tv. a helytállási kötelezettséget két részre bontva szabályozza: egyrészt rendezi az *ajándék tárgyáért* való felelősséget, másrészt pedig az azért a *kárért* való felelősséget, amelyet az ajándékozó az ajándékozással a megajándékozott *egyéb vagyonában* okoz.

Az ajándékozó felelőssége az ajándék tárgyával kapcsolatban

2. Az ajándékozó felelősségét az *ajándék tárgyával* kapcsolatban a tv. az alábbi körre állapítja meg:

a) A megajándékozott *tulajdonszerzésének* fogyatékosága körében lényegében a jogszavatosság tényállásáról van szó a kártérítésre alkalmazva: az ajándékozó köteles megtéríteni azt a kárt, amely a megajándékozottnak annak folytán éri, hogy az ajándék tárgyát harmadik személy erősebb joga folytán nem használhatja, tulajdonba nem veheti.

b) Az ajándékozó az ajándék tárgyának csak *lényeges fogyatékoságáért* felelős. Általában a dolog rendeltetésszerű használatát kizáró fogyatékoságok tartoznak ebbe a körbe. A luxus jellegű tulajdonságok hiánya nem sorolható ide, még ha az ajándékozó e vonatkozásban tett is valamilyen ígéretet.

c) Az ajándék tárgyában az *ajándékozás során beálló károk* közé a legkülönbözőbb károk tartozhatnak, az ajándék tárgya magának az ajándékozási cselekvésnek a véghezvitele során különféle képpen károsodhat.

d) Különböző károk érhetik a megajándékozottnak annak folytán is, hogy *nem tájékoztatja* a megajándékozottnak az ajándék tárgyának lényeges tulajdonságairól. Olyan tulajdonságokról van itt szó, amelyek a megajándékozott *nem ismer*. Ismert tulajdonságok esetében megfelelően mérlegelheti a helyzetet, s ennek eredményeként határozhat az ajándék elfogadása vagy el nem fogadása tekintetében. Az ajándékozó számára fontos annak ismerete, hogy az ajándék tárgya milyen tulajdonságokkal rendelkezik, milyen jellegzetességei vannak. A lényeges tulajdonságokról a megajándékozottnak tájékoztatnia kell, hogy ez utóbbi a körülmények és a következmények számbavételével tudjon határozni az elfogadás tekintetében. A tájékoztatás elmaradása azzal a következménnyel jár, hogy az ennek folytán bekövetkező *kárt* az ajándékozó köteles megtéríteni.

Az ajándékozó fentiek szerinti helytállási kötelezettségének a következő jellemző tulajdonságai vannak:

- az ajándékozó csak *szándékosan* vagy *súlyos gondatlanság* esetében felel;
- az ajándékozó szándékosan vagy súlyos gondatlanságát a *megajándékozottnak kell bizonyítania*;
- az ajándékozó csak a *lényeges fogyatékoságokért* felelős.

Az ajándékozó felelőssége a megajándékozott egyéb vagyonában okozott kárért

3. Az ajándékozás okozhat olyan kárt is, amely nem kapcsolódik szorosan az ajándék tárgyához, illetőleg nem magában az ajándék tárgyában áll be, hanem a megajándékozott egyéb vagyonában. Az ajándékozási szerződés ingyenessége ezen a területen már elveszti jelentőségét: ingyenes juttatás sem jogosítja fel a juttatót arra, hogy az ajándékkal a megajándékozott egyéb vagyonában kárt okozzon. Ezért rendelkezik a tv. akként, hogy az ajándékozó az *általános szabályok szerint* felelős azért a kárért, amelyet az ajándékozással kapcsolatban a *megajándékozott egyéb vagyonában* okoz.

A kártérítés összegébe az ajándék értékét nem lehet beszámítani.

Ptk. 582. § (1) A még meglevő ajándékot az ajándékozó visszakövetelheti annyiban, amennyiben arra létfenntartása érdekében szüksége van, és az ajándék visszaadása a megajándékozott létfenntartását nem veszélyezteti.

(2) Ha a megajándékozott vagy vele együtt élő hozzátartozója az ajándékozó vagy közeli hozzátartozója rovására súlyos jogsértést követ el, az ajándékozó visszakövetelheti az ajándékot, vagy követelheti az ajándék helyébe lépett értéket.

(3) Az ajándékozó visszakövetelheti az ajándékot, vagy követelheti az ajándék helyébe lépett értéket akkor is, ha az a feltevés, amelyre figyelemmel az ajándékot adta, utóbb véglegesen meghiúsult, és enélkül az ajándékozásra nem került volna sor.

(4) Visszakövetelésnek nincs helye, amennyiben az ajándék vagy a helyébe lépett érték a jogsértés elkövetése időpontjában már nincs meg, továbbá ha az ajándékozó a sérelmet megbocsátotta; megbocsátásnak számít, ha az ajándékozó az ajándékot megfelelő ok nélkül hosszabb ideig nem követeli vissza.

(5) A szokásos mértékű ajándék visszakövetelésének nincs helye.

Az ajándék visszakövetelése

1. A gyakorlatban viszonylag gyakran előfordulnak olyan esetek, amikor az ajándékozási szerződés *teljesedésbe ment*, az ajándékozó az ajándékot a megajándékozottnak már átadta, s utóbb következik be olyan esemény, amely feljogosítja az ajándékozót az ajándék *visszakövetelésére*.

A visszakövetelésre alapot adó körülmény bekövetkezhet mind az ajándékozó, mind pedig a megajándékozott oldalán. Mind a két esetben *komoly okoknak* kell fennállniuk ahhoz, hogy az ajándék visszakövetelésére sor kerülhessen, mert nyomós érdekek szólnak amellett, hogy a megajándékozott bízasson az ajándékozás véglegességében. A tv. meghatározza a visszakövetelésre alapot adó okokat, továbbá azt is, hogy mikor nincs helye visszakövetelésnek.

A Ptk. 203. §-ának tipikus alkalmazási köre a hitelezői igények kielégítési alapjának elvonása. Elvileg nem kizárt e rendelkezés alkalmazása az ajándék visszakövetelése iránti igényekkel kapcsolatban, erre azonban csak kivételesen, meghatározott feltételekkel kerülhet sor. A Ptk. 203. §-a adott esetben pl. csak akkor alkalmazható, ha az ajándékozó már valamilyen formában kifejezésre juttatta ajándék-visszakövetelési szándékát, s a megajándékozott ezt követően, ennek ismeretében ajándékozta volna el az ajándék tárgyát (LB Pfv. VI. 21903/1993. - BH 1995/2. sz. 95.).

Ha az önkormányzati lakás bérlője a vételi jogot harmadik személy javára átengedi, ajándék visszakövetelése jogcímén az ingatlan tulajdonjogát eredményesen nem igényelheti (LB Pfv. I. 22761/1995. - BH 1996/6. sz. 318.).

A visszakövetelési joggal kapcsolatban meg kell említeni azt is, hogy az ítélezési gyakorlat szerint az állam felelőssége az ajándék visszakövetelésének jogcímén alapuló kötelezettségéért is fennáll. Ha tehát az ajándék visszakövetelése iránti igény alapos, azaz a visszakövetelés oka a tulajdonszerzéskor megvalósult, az ajándékozó alappal tarthat igényt az ingatlan tulajdonjogára, ha ennek megvannak az előírt feltételei. A Ptk. 582. §-ának (3) bekezdésére alapozott visszakövetelési jogcím esetében azonban kellő körültekintéssel kell vizsgálni, hogy az a feltevés, melyre tekintettel az ajándékozó az ajándékot adta, az ajándékozával szemben tényleg véglegesen meghiúsult-e (LB Pfv. II. 21960/1998. - BH 2000/5. sz. 203.).

Az ajándékozó létfenntartásának veszélyeztetettsége

2. Az ajándékozó révén a megajándékozott ingyenes vagyoni előnyhöz jut, ezért elvárható tőle a segítőkészség akkor, ha az ajándékozó létfenntartása a körülmények alakulása folytán veszélybe kerül. Ezt az erkölcsi követelményt a tv. jogi kötelezettséggé avatja. Feljogosítja ugyanis az ajándékozót arra, hogy az ajándékot *visszakövetelje*, de csak meghatározott feltételek megléte esetében:

a) csak a *még meglevő ajándék* követelhető vissza;

b) csak annyiban, amennyiben arra az ajándékozónak a *létfenntartása érdekében* szüksége van;

c) és csak akkor, ha az ajándék *visszaadása a megajándékozott létfenntartását nem veszélyezteti*.

Az közömbös, hogy a megajándékozottnál miért nincs meg már az ajándék. Ha bármilyen okból (eladás, elajándékozás, elhasználás, elvesztés, elpusztulás stb.) már nincs meg, visszakövetelésnek nem lehet helye. A megajándékozottnak nem kell számolnia a visszaadási kötelezettséggel. A tv. a visszakövetelési jogot már eleve a *még meglevő ajándéokra*, illetőleg annak még meglevő részére szorítja. Ha azonban a megajándékozott a *visszakövetelés után* adja el, ajándékozza el stb. az ajándék tárgyát, a visszaadásért az *általános szabályok szerint felelős*, mégpedig nemcsak az ajándék tárgyával, hanem az egyéb vagyonával is.

A visszakövetelés *mértéke* nagymértékben függ az ajándékozó anyagi helyzetétől és szükségleteinek mértékétől, valamint az ajándék jellegétől és értékétől. A döntéshez általában szükség van a felek kereseti és vagyoni viszonyainak, egészségi állapotának, keresőképességének, családi viszonyainak és egyéb lényeges körülményeinek pontos feltárására és mérlegelésére. Az ajándék visszaadása iránt indított kereset elutasítása után a körülmények változása alapot adhat új kereset indítására.

Az ajándék visszakövetelésénél a megajándékozott érdekei se hagyhatók figyelmen kívül: a *megajándékozott létfenntartása* nem kerülhet veszélybe. Az ajándékozó az ajándékot csak annyiban követelheti vissza, amennyiben nem veszélyezteti a megajándékozott létfenntartását. Nyilvánvalóan méltánytalan volna, ha az ajándék tárgyának tulajdonjogáról már lemondott ajándékozó még azon az áron is visszakövetelhetné az ajándékot, hogy ezzel a megajándékozott - mint tulajdonos - létfenntartása kerülne súlyos veszélybe.

A létfenntartás veszélyeztetettségének vizsgálata nem szűkíthető le a mindennapi szükségletek - a lakás és az ételmezés - anyagi fedezetének a tisztázására. A létfenntartás körében azt is vizsgálni kell, hogy egészségi állapota, életkora miatt az ajándékozó mennyiben szorul ápolásra, gondozásra, és ez a szükséglete átmeneti jellegű vagy állandósultnak, esetleg egyre fokozódó mértékűnek tekinthető (LB P. törv. III. 20241/1991. - BH 1992/4. sz. 245.).

Ehhez hasonlóan - részben azonosan - foglalt állást a Legfelsőbb Bíróság egy későbbi ítéletében is. Ebben ugyancsak kifejtette, hogy a létfenntartás veszélyeztetettségének vizsgálata nem szűkíthető le a mindennapi szükségletek anyagi fedezetének tisztázására, ugyanakkor azonban a létfenntartás körében az ajándékozó jövedelme és anyagi helyzete mellett azt is vizsgálni kell, hogy életkora, egészségi állapota miatt mennyiben rászorult, és ez a helyzet átmeneti jellegű vagy állandósultnak tekinthető-e. Az ajándékozás ingyenes, de kétoldalú jogügylet, melynek létrejötte után a megajándékozott jogai is védelemben részesülnek, ezért meghatározott, lényeges, komoly és valós okoknak kell fennállniuk ahhoz, hogy az eredményes visszakövetelésre sor kerülhessen. Ezzel kapcsolatban a PK 76. sz. állásfoglalásában adott iránymutatás jön figyelembe (LB Pf. II. 22555/1997 - BH 1997/11. sz. 211.).

Az ítélkezési gyakorlat egységes abban, hogy a létfenntartás veszélyeztetettségét nem az ajándékozó pillanatnyi helyzete alapján kell megítélni, hanem azt is vizsgálni kell, hogy az ajándékozó körülményei, egészségi állapota stb. mellett ez a helyzet állandónak tekinthető-e, vagy átmeneti jellegű, amelyben a továbbiakban változás várható (LB Pf. II. 22072/1997. - BH 1999/2. sz. 68.).

Ajándék visszakövetelése és tartási igény

3. Az ajándéknak a Ptk. 582. § (1) bekezdésén alapuló visszakövetelése, valamint a Csjt. 60-69. §-aiban biztosított tartásra való jogosultság olyan két különböző személyes jog, amelyek egyikének érvényesítése nem függ a másik jog sikeres vagy sikertelen érvényesítésétől. E jogok gyakorlásának csak a joggal való visszaélés szab korlátot (Ptk. 77. sz. állásfoglalás, BH 1962/12. sz. - PJD 1953-1963. 541. sz. - PEH 198. o.).

A tv. nem enged tehát utat a *joggal való visszaélésnek* a szóban levő területen sem: az ajándékozonak az említett két joga közötti választása nem valósíthat meg joggal való visszaélést. Ennek tisztázása érdekében a Legfelsőbb Bíróság iránymutatása szerint vizsgálni kell:

- az ajándékozás körülményeit, különösen azt, hogy az ajándékozás óta mennyi idő telt el;
- az ajándékozás nem olyan helyzetben történt-e, amikor az ajándékozonak és a megajándékozottnak is okszerűen számolni kellett azzal, hogy az ajándékozó rövidesen tartásra szorulttá válik;

- mi volt az alapja az ajándékozásnak;
- az ajándékozó részéről nem játszott-e szerepet az a törekvés, hogy az ajándékozás által magát a tartásra ráutalttá tegye;
- az ajándékozó és a tartásra kötelezett helyzetét és egymáshoz való viszonyát.

A létfenntartás veszélyeztetettségére alapított visszakövetelési igény érvényesítése esetében a megajándékozott esetleg mentesülhet akkor, ha az ajándékozó létfenntartását megfelelően biztosítja járadéki vagy természetbeni tartás útján (P. törv. V. 20097/1980.).

Súlyos jogsértés a megajándékozott részéről

4. Az ajándékozási szerződés szívességi jellegével áll ugyancsak összefüggésben, hogy a megajándékozott - akivel szemben az ajándékozó szívességet gyakorolt - hálával tartozik az ajándékozó irányában, s e hála érzésének át kell hatnia az ajándékozóval kapcsolatos általános magatartását. Erkölcsi kötelezettségről van itt szó, amelynek megsértéséhez jogunk megfelelő jogkövetkezményeket fűz, s amelyet ezzel jogi kötelezettséggé minősít.

Csak akkor van helye az ajándék visszakövetelésnek, ha a *megajándékozott* vagy *vele együtt élő hozzátartozója* az ajándékozó vagy közeli hozzátartozója rovására *súlyos jogsértést* követ el. A megajándékozottal együtt élő hozzátartozók magatartása tehát a megajándékozott terhére esik, nyilván abból az elgondolásból kiindulva, hogy az együtt élő hozzátartozók szoros közösségében a megajándékozott is feltehetően hozzájárult annak a légkörnek a kialakításához, amely végül is súlyos jogsértéshez vezetett. A *hozzátartozók* körét a 685. § b) pontja állapítja meg.

A megajándékozottnak vagy együtt élő hozzátartozójának a súlyos jogsértést az *ajándékozó* vagy *közeli hozzátartozója* rovására kell elkövetnie ahhoz, hogy az ajándék visszakövetelhető legyen. A közeli hozzátartozó terhére elkövetett súlyos jogsértések - ugyancsak az ajándékozó és a közeli hozzátartozó között fennálló benső viszonyra tekintettel - az ajándékozó terhére elkövetettnek minősülnek. A *közeli hozzátartozók* körét ugyancsak a 685. § b) pontja határozza meg.

A jogilag védett érdek súlyos sérelmének megítéléséhez viszonylag objektív mérték áll rendelkezésre, ami különösen határesetekben könnyíti meg a döntést. Lehetőséget nyújt annak mérlegelésére is, hogy az egyébként súlyos jogsértésnek minősülő magatartás kiváltásában mennyiben játszott szerepet az *ajándékozó felróható magatartása*. Ez a közrehatás adott esetben lehet olyan mértékű, amely a megajándékozott magatartását megfosztja a súlyosan jogsértő jellegétől, és kihúzza a talajt az ajándék visszakövetelése alól.

Általánosságban megállapítható, hogy a felek közötti *viszony pusztá megromlása* vagy az ajándékozóval szemben tanúsított *tiszteletlenség* nem ad alapot az ajándék visszakövetelésére. Alapot ad viszont erre általában a *bűncselekménynek* minősülő magatartás (testi sértés, rágalmozás, az ajándékozó vagyona elleni bűncselekmény stb.) vagy egyébként valamely *jogi kötelezettség megsértése* (pl. a törvényes vagy szerződéses tartási kötelezettség megsértése).

A súlyos jogsértés címén való visszakövetelés sajátossága, hogy ez esetben a visszakövetelési jog nem korlátozódik a meglevő ajándékokra, hanem kiterjed az *ajándék helyébe lépett értékre* is. A megajándékozott azt köteles visszaadni, amihez az ajándékozás révén jutott.

Téves feltevés

5. Az ajándékozási szerződés szívességi jellege tükröződik abban a szabályban is, amely lehetővé teszi az ajándék visszakövetelését *téves feltevés* címén. Az ajándékozó ugyanis *visszakövetelheti* az ajándékot, vagy követelheti az ajándék helyébe lépett értéket akkor is, ha

- az a *feltevés*, amelyre figyelemmel az ajándékot adta, utóbb *véglegesen meghiúsult* és
- *enélkül* az ajándékozással *nem került volna sor*.

A visszakövetelésnek tehát az említett *két együttes feltétele* van. Itt arról van szó, hogy az ajándékozó *egyoldalú feltevése* véglegesen meghiúsult.

A visszakövetelés jogszerűsége kérdésében való döntésnél a bíróságnak nemcsak azt kell vizsgálnia, hogy az ajándékozásnál valamilyen feltevés szerepet játszott-e, s hogy ez a feltevés véglegesen meghiúsult-e, hanem körültekintő vizsgálódást igényel az is, hogy a feltevés olyan súlyú-e, amely nélkül az ajándékozó nem kötötte volna meg az ajándékozási szerződést.

A tapasztalat szerint ajándékozással kapcsolatban a legtöbb per az ajándék téves feltevés címén történő visszakövetelésére indul. Ez késztette a Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiumát a PK 76. számú állásfoglalásban történő iránymutatásra:

I. Az ajándékozás alapjául szolgáló feltevés végleges meghíusulása miatt csak akkor követelhető vissza az ajándék, illetőleg csak akkor követelhető az ajándék helyébe lépett érték, ha az ajándékozás összes körülményére kiterjedő vizsgálódás alapján az állapítható meg, hogy valamilyen lényeges körülményre vonatkozó feltevés indította az ajándékozót az ajándékozásra, s e feltevés nélkül az ajándékozásra kétséget kizáróan nem került volna sor. E tekintetben a bizonyítás az ajándékozót terheli.

II. Az ajándékozás alapjául szolgáló feltevés végleges meghíusulása miatt az általános elévülési időn belül követelhető vissza az ajándék, illetőleg követelhető az ajándék helyébe lépett érték. Ez a jog az általános elévülési időn belül is elenyészik azonban akkor, ha azt az ajándékozó megfelelő ok nélkül hosszabb ideig nem gyakorolja.

III. Az ajándékozás alapjául szolgáló feltevés végleges meghíusulása miatt az ajándék - az egyéb feltételek megléte esetén is - csak akkor követelhető vissza a megajándékozott örökösétől, illetőleg az örököstől csak akkor követelhető az ajándék helyébe lépett érték, ha e jog gyakorlása a feltevés jellegére, az ajándékozás körülményeire és az ajándékozó életviszonyainak alakulására tekintettel a társadalmi felfogás szerint indokolt.

IV. Az ajándékozó örökösét általában nem illeti meg az a jog, hogy visszakövetelje az ajándékot, illetőleg követelje a helyébe lépett értéket. Az ajándékozó által már megindított pert azonban az ajándékozó örököse a perbeli jogutódlás szabályai szerint folytathatja.

Az ajándékozó örököse a saját nevében kivételesen akkor követelheti vissza az ajándékot, illetőleg akkor követelheti a helyébe lépett értéket, ha az ajándékozás okát adó feltevés az ő javára, illetőleg az ő javára is szól, s e jog gyakorlása a feltevés jellegére és az ajándékozás körülményeire tekintettel a társadalmi felfogás szerint indokolt.

V. Nem követelhető vissza az ajándék, illetőleg nem követelhető az ajándék helyébe lépett érték, ha az ajándékozás alapjául szolgáló feltevés meghíusulását az ajándékozó felróható magatartása okozta [a PK 282. sz. állásfoglalással (BH 1991/7. sz.) módosított PK 76. sz. áf. - PEH 194. o.].

A szóban levő peres ügyek viszonylagos gyakorisága alkalmat adott a Legfelsőbb Bíróságnak arra, hogy az idézett kollégiumi állásfoglaláson túlmenően is konkrét határozatokkal adjon irányítást a téves feltevés címén történő visszakövetelésekkel kapcsolatban.

Az ajándékozási jogviszony befejezté nyilvánításához az is szükséges, hogy a másik fél a neki szánt juttatást elfogadja. Az elfogadással létrejött szerződés viszont az ingyenesség mellett is feltételez a megajándékozottal szemben bizonyos, jogilag is értékelendő elvárásokat, különös tekintettel az ajándékozás céljára, a felek helyzetére és viszonyára, valamint a létrejött szerződés tartalmát motiváló körülményekre. Ezért amellet, hogy az ajándék címén nyújtott szolgáltatással általában meghatározott ellenszolgáltatás nem áll szemben, az ajándékozásból eredő jogviták elbírálásánál a Ptk. 4. §-ának (4) bekezdésében foglaltakat, valamint a Ptk. 277. §-ának (2)-(3) bekezdésben írtakat megfelelően alkalmazni kell. A szerződésekre vonatkozó említett általános szabályokból kell tehát kiindulni annak vizsgálatához, hogy az alapul szolgáló jogügyletnek mi volt a teljes célja és tartalma. Az, hogy mikor tekinthető az ajándékozás alapjául szolgáló feltevés véglegesen meghíusultnak, csakis az összes körülmény gondos mérlegelésével, a konkrét eset sajátosságainak szem előtt tartásával dönthető el. A végleges meghíusulás ugyanis nem azonos a lehetetlenüléssel, így az ajándékozó méltányos érdekeinek feltárásával kell vizsgálni, hogy a megajándékozott szerződésszerű magatartására van-e még reális lehetőség (LB Pf. II. 20185/1989. - BH 1990/1. sz. 17.).

Az ajándék visszakövetelésére téves feltevés címén akkor kerülhet sor, ha az ajándékozás körülményeiből, az ajándék értékéből és a felek viszonyából a feltevés fennállására kétséget kizáróan következtetni lehet, és annak hiányában az ajándékozásra nyilvánvalóan nem került volna sor. Az ajándékozó esetleges elképzelései és reményei nem azonosíthatók a jogszabályban rögzített feltevéssel (P. törv. III. 20359/1984. - BH 1985/3. sz. 104. - PJD X. sz. 278.).

A Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiumának 76. sz. állásfoglalása indoklásában kifejti, hogy az ajándékozás alapjául szolgáló feltevés fennállásának vizsgálatánál számos körülmény számbavételére van szükség. Így pl. nagy jelentősége van annak, hogy milyen volt az a viszony, kapcsolat, amely az ajándékozást megelőzően és az ajándékozásra is kihatóan az ajándékozó és a megajándékozott között fennállott. Vizsgálni kell továbbá az ajándék tárgyának értékét, s ezzel kapcsolatban azt is, hogy az ajándékozás olyan jelentős-e, amelyre tekintettel arra lehet alaposan következtetni, hogy az ajándékozót valóban az általa állított feltevés indította az ajándékozásra. E tekintetben jelentősége lehet a közfelfogásnak is. Adott esetben a körülményekre tekintettel okszerűen lehet arra a következtetésre jutni, hogy az ajándékozó az ingatlanilletőségének egy részét, amely jelentős értékű volt, és számára is hasznót hajtó jövedelemforrás lehetett volna, a gyermeke és annak házastársa házasságának tartósságára, a saját rászorultsága esetén pedig bizonyos támogatásra számítva ajándékozta akkor is, ha ezt a szerződés külön nem is tartalmazza (LB Pfv. II. 22880/1995. - BH 1996/8. sz. 424.).

Az ítélkezési gyakorlat annak is jelentőséget tulajdonít az ajándék visszakövetelése iránti igények elbírálásánál, hogy a megajándékozott az ajándékozási szerződés alapján tulajdonjogot szerez az ajándék tárgyán, s ennek számbavételével alakítja ki az életkörülményeit. Az ajándék visszaadására kötelezés ilyen esetben súlyos zavart idézhet elő a megajándékozott anyagi helyzetében, és általában az életvitelében. Méltánylást és védelmet igényelnek ezért a megajándékozott érdekei is. Ezért a társadalmi felfogás szerint is nem meghatározó körülmény tekintetében fennálló feltevés meghíusulása nem vezethet a megajándékozott marasztalására (LB P. törv. II. 20624/1992. - BH 1993/3. sz. 170.).

Ajándék visszakövetelése esetén a házasság megromlására vezető okok feltárása akkor is szükséges lehet, ha a házastársak a házasság felbontását egyező akaratnyilvánításuk alapján kérik. Nem követelhető vissza a házastársnak adott ajándék, illetőleg a helyébe lépett érték, ha az ajándékozás alapjául szolgáló feltevés meghíusulását az ajándékozó házastárs felróható magatartása okozta (P. törv. II. 20682/1981. - BH 1982/5. sz. 191. - PJD X. sz. 277. sz.).

Ha az ajándékozás ellentétele az ajándékozó gondozásának és ápolásának kilátásba helyezése volt, úgy a gondozási kötelezettség megtagadása alapot nyújt az ajándék visszakövetelésére (P. törv. II. 21047/1986. - BH 1987/10. sz. 358. - PJD XI. sz. 227. sz.).

A feltevés ajándékozáskori meglétét és annak végleges megíiusulását illetően a bírósági gyakorlat következetes abban, hogy az ajándék visszakövetelésére e jogcímen kizárólag akkor kerülhet sor, ha a visszakövetelés alapjául szolgáló feltevést az ajándékozó kifejezetten vagy legalább a megajándékozott által kétséget kizáróan felismerhető módon kinyilvánítja. Az ajándékozó esetleges elképzelései vagy reményei, amelyet sem ajándékozáskor, sem később nem juttatott kifejezésre, nem azonosíthatóak a jogszabályban említett feltevessel. Nem pótolja a jogszabályban említett feltevés ajándékozáskori meglétét az, hogy az ajándékozásra esetleg meg gondolatlanul került sor, és ezért azt az ajándékozó később esetleg megbánta, és az ilyen megszorító értelmezésnek megfelelő feltevés ajándékozáskori megléte kétséget kizáró bizonyítottságának a hiányában fogalmilag nem kerülhet szóba a feltevés végleges megíiusulása sem (LB Pfv. II. 20640/1996. - BH 1998/3. sz. 126.).

Az ajándékozó erkölcsi elvárása önmagában nem ad alapot az ajándék téves feltevés címén történő visszakövetelésére (LB Pfv. II. 21020/1998. - BH 2000/11. sz. 490.).

Az ajándékozónak lehet olyan feltevése a megajándékozottal szemben, hogy az ajándék tárgyát (az ingatlant) az utóbbi az ajándékozó életében nem idegenítheti el, ezen az alapon azonban az ajándékot csak akkor követelheti vissza, ha ezt az elvárását az ajándékozáskor a megajándékozottal egyértelműen közölte (LB Pfv. II. 22712/2000. - BH 2002/6. sz. 230.).

Az ajándék visszakövetelése szempontjából a tartós együttélés feltételezésének és e feltevés végleges megíiusulásának van döntő jelentősége. Az, hogy az együttélés az ajándékozást követően több mint fél évvel vezetett a házasságkötéshez, nem gyengíti, hanem erősíti az ajándékot visszakövetelő feltevésének megalapozottságát. Idősebb embereknel az együttélés szándéka magában foglalja azt az elvárást is, hogy amennyiben valamelyikük rá szorul, a másik gondozni, ápolni fogja (LB Pfv. II. 20496/1994. - BH 1995/7. sz. 406.).

Az ajándék visszakövetelésére volt házastársak esetében csak akkor nem kerülhet sor, ha a házasság megromlását kizárólag az ajándékozó házastárs felróható magatartása idézte elő (LB Pfv. II. 20747/1994. - BH 1995/8. sz. 464.).

Ha az ajándék visszakövetelése, illetőleg az azzal összefüggő másik jogviszony megszűnése jogcímen kell az átvett összegeket visszaadni, a bíróság nem a szerződéskötés előtt fennállott helyzetet állítja vissza, tehát nem úgy kell eljárnia, mint pl. a szerződés érvénytelensége esetén. Adott esetben az ajándékként adott pénzösszeg visszakövetelése esetén a kamatfizetés kezdő időpontja az lehet, amikor az ajándékozó a visszakövetelésre nézve végleges döntésre jutott, és azt keresetindítással juttatta kifejezésre (Eln. Tan. P. törv. 20717/1989. - BH 1990/8. sz. 299.).

Az ajándékozási szerződés ingyenességéből következik, hogy a törvény bizonyos esetekben lehetőséget ad az ajándék visszakövetelésére. Ez a lehetőség azonban - mind a törvényi szabályozás, mind a bírói gyakorlat szerint - kivételes, és egyáltalán nincs mód a szokásos mértékű ajándék visszakövetelésére [Ptk. 582. § (5) bek.]. A „szokásos mérték” megállapításánál nem csak az ajándék értékének, hanem az ajándékozás tárgyának, az ajándékozó vagyoni helyzetének, az ajándékozással elérni kívánt célnak és - hozzátartozók közötti ajándékozásnál - a családban uralkodó felfogásnak is szerepe van. Szokásos mértéket meg nem haladó ajándékról általában akkor lehet szó, ha az ajándékozás nem gazdagítja a megajándékozottat olyan mértékben, hogy az ajándék visszakövetelése anyagi és erkölcsi szempontból indokolt lenne (LB Pfv. II. 20188/1993. - BH 1994/3. sz. 135.).

Az esküvői vacsora költsége - ellenkező megállapodás hiányában - még abban az esetben sem követelhető, ha a szülő azt a fiatalok házassága tartósságának reményében fedezte. Az ilyen költségek fedezése általában a szokásos mértékű ajándékozás körébe vonható [Ptk. 582. § (3) és (5) bek.]. (P. törv. V. 20558/1979. - BH 1980/4. sz. 132. - PJD IX. 166. sz.)

Ajándék visszakövetelése esetén az ajándékozót terheli annak bizonyítása, hogy valamilyen lényeges körülmény tekintetében fennálló feltevés indította őt az ajándékozásra, s e feltevés nélkül az ajándékozásra kétséget kizáróan nem került volna sor. Házastársak részére adott ajándék visszaadási kötelezettsége őket nem egyetemlegesen, hanem személyenként külön-külön terheli (P. törv. II. 20523/1984. - BH 1985/5. sz. 188. - PJD X. 279. sz.).

Az ajándékozási szerződés természetéből következik, hogy az ajándék visszakövetelése az ajándékozó legszemélyesebb joga. Ennek megfelelően adta a Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiuma a PK 76. számú állásfoglalása IV. pontjának első bekezdésében azt az iránymutatást az ítélezési gyakorlat számára, hogy az ajándékozó örökösét általában nem illeti meg az a jog, hogy visszakövetelje az ajándékot, illetőleg követelje a helyébe lépett értéket. Az ajándékozó által megindított pert azonban az ajándékozó örököse a perbeli jogutódlás szabályai szerint folytathatja. Ez tehát már egy kivételes lehetőség, amely mellett az állásfoglalás a jog gyakorlásának - ugyancsak kivételesen érvényesülő - más lehetőségét is megemlíti. Abban a kérdésben, hogy egy jogot - a jogszabályban írt rendelkezések mellett és azokon túl - a feljogosított személyen túl kivételesen más személy is gyakorolhat-e, mindig az adott ügy eseti jellege és meghatározó tényezői együttes és gondos mérlegelése alapján lehet eldönteni (Eln. Tan. P. törv. 20717/1989. - BH 1990/8. sz. 299.).

A visszakövetelési jog megszűnése

6. Az ajándék visszakövetelésének joga nem korlátlan. A tv. meghatározza azokat az eseteket, amikor az ajándék *nem követelhető vissza*:

a) Nincs helye visszakövetelésnek, amennyiben az *ajándék* vagy a helyébe lépett *érték* - jogsértés címén történő visszakövetelés esetében a jogsértés elkövetése időpontjában - *már nincs meg*. Ez azzal áll kapcsolatban, hogy a visszakövetelési jog érvényesítése esetében nem a szerződés érvénytelenségéről van szó, hanem más természetű jog gyakorlásáról. A visszakövetelés célja nem a szerződéskötést megelőző helyzet (eredeti állapot) visszaállítása. Azt kell visszatéríteni, ami a jogsértés elkövetésének időpontjában akár természetben, akár értékben a megajándékozottnál ténylegesen megvan. Mindebből következik, hogy az ajándék akkor sem követelhető vissza, ha az azért nincs meg, mert a megajándékozott azt továbbajándékozta.

b) Nincs helye visszakövetelésnek akkor sem, ha az ajándékozó a sérelmet *megbocsátotta*. Ennek sokféle módja van: történhet kifejezett nyilatkozattal, hallgatólagosan, ráutaló magatartással. Egy ilyen esetet maga tv. is kiemel: megbocsátásnak számít, ha az ajándékozó az ajándékot *megfelelő ok nélkül hosszabb ideig nem követeli vissza*. Ebből viszont következik az is, hogy nem enyészik el az ajándékozó visszakövetelési joga akkor, ha az ajándékozó a visszakövetelésben gátolva volt.

c) Nem követelhető vissza a *szokásos mértékű* ajándék. A tv. ezzel a szabállyal azt a nagymértvű bizonytalanságot kívánja elkerülni, amely azzal járna, ha a viszonylag csekély értékű ajándékok is visszakövetelhetők lennének. A szokásos mérték meghatározása *bíróági mérlegeléstől* függ, amelynél komoly szerepe van a *közfelfogásnak*.

A *létfenntartás veszélyeztetettsége* című történő visszaköveteléssel kapcsolatban a tv.-hez fűzött indoklás azt tartalmazza, hogy a visszakövetelés jogát a *megajándékozott halála* megszünteti, mert az ő örökösei már nem állnak olyan viszonyban az ajándékozóval, ami indokoltá tenné a visszakövetelési jog elismerését.

A létfenntartás veszélyeztetettsége című - az *ajándékozó halála* esetében - az örökös nem követelheti vissza az ajándékot. Ha az örökös létfenntartása veszélyeztetve van is, ez nem szolgálhat alappal arra, hogy a jogelődje által adott ajándékot visszakövetelje. Erre az állásponton helyezkedik az 582. § (2) bekezdéséhez fűzött indoklás, s ez a bíróági gyakorlat is (P. törv. 2011/7/1980.).

Lehetséges, hogy az ajándékozó nemcsak a már adott ajándékot követeli vissza, hanem egyben az ajándékozási szerződés érvénytelenségét is állítja. A Legfelsőbb Bíróság gyakorlata szerint az ajándékozási szerződés megtámadásának és az ajándék visszakövetelésének együttes érvényesítése esetén előbb a megtámadási igényt kell elbírálni (LB Pfv. II. 23599/1997. - BH 2000/11. sz. 488.).

XLVIII. fejezet

A HASZONKÖLCSON

Ptk. 583. § (1) Haszonkölcsön-szerződés alapján a kölcsönadó köteles a dolgot a szerződésben meghatározott időre ingyenesen a kölcsönvevő használatába adni, a kölcsönvevő pedig köteles azt a szerződés megszűntekor visszaadni.

(2) A szerződés teljesítését a kölcsönadó megtagadhatja, ha bizonyítja, hogy a szerződés megkötése után akár az ő, akár a kölcsönvevő körülményeiben olyan lényeges változás állott be, hogy a szerződés teljesítése tőle el nem várható, továbbá ha a szerződés megkötése után olyan körülmények következtek be, amelyek miatt azonnali hatályú felmondásnak van helye [585. § (4) bek.].

A haszonkölcsön fogalma

1. Haszonkölcsön esetében ingyenes használatátengedéssről van szó. Éppen ezért gyakorlatilag jóval kisebb a jelentősége, mint a bérletnek és a haszonbérletnek, amelyeknek az alapja ugyancsak valamely dolognak használatra való átengedése.

A haszonkölcsön-szerződés alanyai: a *haszonkölcsönadó* és a *haszonkölcsönvevő*. A szerződés alapján a *kölcsönadó* kötelezettsége a dolognak a kölcsönvevő használatába adása meghatározott időre, mégpedig ingyenesen, a *kölcsönvevő* kötelezettsége pedig az, hogy a dolgot a szerződés megszűntekor a kölcsönadónak adja vissza.

A haszonkölcsön *tárgya* tehát valamely *dolog*. Ennek a meghatározott szerződésszerű használatra alkalmasnak kell lennie: a használat következtében nem semmisülhet meg, illetőleg nem szenvedhet aránytalanul nagy mértékű értékcsökkenést. *Elhasználható* vagy *helyettesíthető* dolog is haszonkölcsönbe lehet adni, de ennek a *szerződésszerű használatra* mindenképpen alkalmasnak kell lennie. Különben nem teljesíthetné a kölcsönvevő azt a szerződéses kötelezettségét, hogy a dolgot a szerződés megszűntekor visszaadja.

Ha a kölcsönadó a dolognak *nem a tulajdonosa*, de a dolog birtoklása jog szerint megilleti, az ilyen dolog ugyancsak haszonkölcsönbe adható.

A használat átengedésének *ingyenesnek* kell lennie (különben bérlet jönne létre).

A haszonkölcsönbe adás nem eredményezi a dolog *tulajdonának* átruházását. Ezzel szemben a kölcsönnél a kölcsönvevő a pénz vagy egyéb helyettesíthető dolog tulajdonát megszerzi, s ugyanolyan fajtájú és minőségű dolgot köteles visszaadni.

Előfordulnak olyan esetek, amikor kétségesé válik, hogy az adott esetben egyáltalán haszonkölcsön-szerződésről van-e szó. Egyik ilyen perben hozott ítéletében a Legfelsőbb Bíróság arra mutatott rá, hogy a javításra átadott gépkocsi helyett a javítási késedelem tartamára ingyenesen, a javítás idejére átadott gépkocsi nem letéti, hanem haszonkölcsön-szerződés keretében van a jogosultnál, aki nem annak őrzésére vállalt kötelezettséget, hanem annak használatára vált jogosulttá. A gazdálkodó szervezet ezt a használati jogát a dolog természete folytán csak képviselője útján gyakorolhatja. Kifejezetten rendeltetésszerű használatnak minősül az, hogy a haszonkölcsönbe adott személygépkocsival a gazdálkodó szervezet ügyvezetője ténylegesen közlekedett, azzal a lakóhelye előtti parkolóban parkolt. Mivel a szóbeli haszonkölcsön-szerződés nem tartalmazta azt, hogy a használaton kívüli gépkocsit a haszonkölcsön jogosultjának saját bekerített telephelyén kell őriznie, a rendeltetésszerű, illetőleg szerződésellenes használat nem állapítható meg. A haszonkölcsönbe adott gépkocsi tulajdonosának abból eredő kára, hogy a gépkocsit a parkolóból ismeretlen tettesek ellopták, nem következménye rendeltetésszerű, illetőleg szerződésellenes használatnak, ezért a haszonkölcsönbe vevő kártérítési felelőssége nem állapítható meg (LB Gfv. II. 31602/1997. - BH 1998/10. sz. 499.).

A teljesítés megtagadása a kölcsönadó részéről

2. Ingyenes szerződésről van szó, amely szívességi szolgáltatásra irányul. Erre is tekintettel a tv. feljogosítja a kölcsönadót a szerződés teljesítésének, tehát a dolog ingyenes használatra történő átengedésének *megtagadására*. Ez két esetben következhet be:

a) az egyik az, hogy a felek *bármelyikének* körülményeiben a szerződés megkötése után olyan *lényeges változás* állott be, amelyre tekintettel a szerződés teljesítése már nem várható el a kölcsönadótól, s ez utóbbi mindezt *bizonyítja*;

b) a másik pedig az, hogy - ugyancsak a szerződés megkötése után - *olyan körülmények* következtek be, amelyek miatt helye van az *azonnali hatályú felmondásnak*. Ennek eseteit az 585. § (4) bekezdése sorolja fel.

A tv. tehát a kölcsönadó részére a szerződéstől való *visszalépés* jogát biztosítja. E jog gyakorlása elkerülhetővé teszi a magát haszonkölcsön adására kötelező személynek az esetleges indokolatlan károsodását.

Ptk. 584. § (1) A kölcsönvevő a dolgot rendeltetésének megfelelően használhatja. Felelős minden olyan kárért, amely rendeltetésellenes vagy szerződésellenes használat következménye.

(2) A kölcsönvevő a dolgot a kölcsönadó engedélye nélkül harmadik személy használatába nem adhatja. E rendelkezés megszegése esetében azokért a károkért is felelős, amelyek enélkül nem következtek volna be.

(3) A dolog szaporulata a kölcsönadót illeti.

(4) A dolog fenntartásának költségei a kölcsönvevőt terhelik. A dologra fordított egyéb költségeit a megbízás nélküli ügyvitel szabályai szerint követelheti.

A kölcsönvevő kötelezettségei és felelőssége

A kölcsönvevőt terhelő kötelezettségek összefüggenek azzal, hogy a kölcsönadót szivességi szolgáltatásra kötelező szerződésről van szó. A hasznokölcsön ingyenességére is tekintettel a *kölcsönvevő kötelezettségei és felelőssége* az alábbiak szerint alakul:

a) A kölcsönvevő szivességi szolgáltatásban részesül. Már csak ebből folyóan is alapvető kötelessége, hogy a dolgot *rendeltetésének megfelelően* használja. Ha nem ez történik, ennek következményeit viselnie kell: *felelős* minden olyan kárért, amely annak a következménye, hogy az ingyenes használatra kapott dolgot *rendeltetésellenesen* vagy *szerződésellenesen* használta (pl. a hasznokölcsönbe kapott hátaslovt szántásra).

b) Általános szabály, hogy a kölcsönvevő *nem adhatja a dolgot harmadik személy használatába*. Erre csak akkor van lehetőség, ha a kölcsönadó a használatba adásra *engedélyt* adott. Ha azonban ilyen engedély nincs, tehát a kölcsönvevő megszegi az említett rendelkezést (pl. a hasznokölcsönbe kapott hátaslovt másnak használatra átengedi), ennek a következményeit is viselni köteles: *felelős azokért a károkért is*, amelyek *nem következtek volna be* akkor, ha a kölcsönvevő *nem adja* a dolgot harmadik személy használatába.

c) A hasznokölcsön nem jár a dolog tulajdonának átruházásával: a dolog tulajdona továbbra is a kölcsönadóé. Ebből következik, hogy a hasznokölcsönbe adott *dolog szaporulata a kölcsönadót* illeti. A szaporulatot a kölcsönvevő köteles kiadni.

d) A kölcsönvevőt megilleti a dolog ingyenes használatának joga. Ebből viszont következik a kölcsönvevőnek az a kötelezettsége, hogy a használat tartama alatt gondoskodik a dolog *fenntartásáról*: *ennek költségei a kölcsönvevőt terhelik*. Ha a kölcsönvevőnek - a fenntartási költségeken kívül - a dologra fordított *egyéb költségei* is vannak, ezek megtérítését a *megbízás nélküli ügyvitel szabályai* (486. §) szerint követelheti. Vizsgálni kell tehát, hogy a beavatkozás helyénvaló volt-e vagy sem. Ha igen, a kölcsönvevőt a megbízott jogai illetik meg. Ha nem, akkor a kölcsönvevő a költségeinek megtérítését csak a jogalap nélküli gazdagodás szabályai (361-364. §) szerint követelheti, és felelős mindazért a kárért, amely beavatkozása nélkül nem következhetett volna be.

Ptk. 585. § (1) A hasznokölcsön megszűnik

a) a kikötött, vagy a hasznokölcsön célja szerint szükséges idő elteltével;

b) felmondással, illetőleg a dolog visszaadásával;

c) a kölcsönvevő halálával;

d) azonnali hatályú felmondással.

(2) Ha a hasznokölcsön tartama nem állapítható meg, a kölcsönadó a szerződést tizenöt napra mondhatja fel. A kölcsönadó halála esetén örököse a felmondás jogát akkor is gyakorolhatja, ha felmondásnak egyébként nem volna helye.

(3) A kölcsönvevő a dolog visszaadását bármikor felajánlhatja; a kölcsönadó a dolog visszavételét alapos ok nélkül nem tagadhatja meg.

(4) Azonnali hatályú felmondásnak van helye, ha

a) a hasznokölcsön meghatározott célja lehetetlenné vált;

b) a kölcsönvevő a dolgot rongálja, rendeltetésellenesen vagy szerződésellenesen használja, engedély nélkül harmadik személy használatába adja, vagy pedig egyébként fennáll a veszély, hogy a dolgot a kölcsönvevő nem fogja épségben visszaadni;

c) a felek között a viszony a kölcsönvevő magatartása következtében megromlott;

d) a szerződéskötéskor nem ismert oknál fogva a kölcsönadónak szüksége van a dologra.

A hasznokölcsön megszűnése általában

1. A hasznokölcsön-szerződés fogalma szerint a kölcsönadó a *szerződésben meghatározott időre* köteles a dolgot ingyenesen a kölcsönvevő használatába adni. Ez azonban csak általános szabály, s nem jelenti azt, hogy a szerződésben mindenképpen meg kell határozni a hasznokölcsönbe adás idejét. Ez az *időtartam* a szerződés körülményeiből következően különböző lehet (nincs szükség naptárilag meghatározott idő kikötésére).

A hasznokölcsön tehát *ideiglenes jellegű*: bizonyos idő eltelte után mindenképpen *megszűnik*. Ez akár meghatározott határidő elteltével, akár bizonyos körülmények bekövetkeztével állhat elő. A következőkben a *megszűnés egyes eseteiről* lesz szó.

A kölcsönbe adás tartamának lejárta

2. A felek a szerződésükben *meghatározhatják* a kölcsönbe adás tartamát. Ez a meghatározás különféleképpen történhet: akár az időtartam naptári megjelölésével (pl. november 30-ig), akár meghatározott naptári időtartamra vonatkozó megállapodással (pl. két hét, három hónap, egy év), akár úgy is, hogy a kölcsönvevő visszavonásig használhatja a dolgot.

Lehet, hogy a felek nem állapodnak meg az időtartamban, de a hasznokölcsön megszűnik a *célja szerint szükséges idő elteltével*. Ez az eset pl. akkor, amikor valaki, a siléceit adja „kölcsön” a hegyekebe utazó barátjának.

Felmondás

3. A tv. felmondási jogot biztosít arra az esetre, ha a haszonkölcsön tartama nem állapítható meg: a *kölcsönadó* ugyanis a szerződést *tizenöt napra felmondhatja*. Ez rendszerint akkor következik be, amikor a kölcsönadónak a dologra ismét szüksége van.

Lehetséges azonban, hogy a haszonkölcsön időtartama alatt a *kölcsönadó meghal*. Ilyenkor a felmondás jogát az *örökös* gyakorolhatja, mégpedig akkor is, ha a felmondásnak egyébként nem volna helye (tehát bármikor).

Az érvényes felmondás a haszonkölcsön megszűnésére vezet.

A dolog visszaadása

4. A kölcsönvevő az ő részére történt szívességgyakorlást megszüntetheti: a dolog *visszaadását bármikor felajánlhatja*, aminek a legkülönbözőbb okai lehetnek. Természetesen a kölcsönvevő a dolog visszaadásával nem hozhatja a kölcsönadót lehetetlen, méltánytalan, megoldhatatlan helyzetbe. E téren a kölcsönadó érdekei szorulnak elsősorban védelemre (pl. a visszaadott dolog elhelyezéséről való gondoskodás). A kölcsönadónak tehát alapos oka lehet az azonnali visszavétel megtagadására.

Mindezekre tekintettel általános szabály szerint a kölcsönadó *nem tagadhatja meg* a dolog visszavételét, mégis *megtagadhatja* akkor, ha erre *alapos oka* van. A visszavétellel a haszonkölcsön megszűnik.

A kölcsönvevő halála

5. A haszonkölcsön lényeges tartalma, hogy a kölcsönadó ingyenesen engedi át a dolog használatát a kölcsönvevőnek, tehát szívességet gyakorol. A kölcsönvevő javára történt ez a szívességgyakorlás nyilván alapját és indokát veszti akkor, ha a kölcsönvevő - tehát az a személy, akivel szemben szívességet akarnak gyakorolni - *meghal*. Ezért rendelkezik a tv. akként, hogy a haszonkölcsön *megszűnik a kölcsönvevő halálával*.

Ennek az a következménye, hogy a kölcsönvevő jogutódja, illetőleg az, aki a dologt birtokában tartja, köteles azt haladéktalanul visszaadni.

Azonnali hatályú felmondás

6. A 3. pontban azokról az esetekről volt szó, amikor a kölcsönadó a haszonkölcsönt felmondással megszünteti. A tv. lehetőséget ad azonban a kölcsönadónak arra is, hogy a haszonkölcsönt *azonnali hatállyal felmondja*. Ennek a következő esetekben van helye:

a) A felek a haszonkölcsönbe adással, illetőleg vétellel meghatározott célt kívánnak elérni. A haszonkölcsön sorsa ezért a számításba vett cél elérésének lehetőségétől nem választható el. Ebből következően a kölcsönadó azonnali hatállyal felmondhatja a haszonkölcsönt, ha a *meghatározott célja lehetetlenné vált* (pl. a cél kitűzésénél számításba vett házasság meghiúsult).

b) A kölcsönadónak jogos érdeke fűződik ahhoz, hogy a haszonkölcsönbe adott dologt épségben visszakapja. Ennek veszélye esete a tv. a kölcsönadónak az azonnali hatályú felmondás jogát biztosítja. Ez a jog ezért megilleti a kölcsönadót akkor, ha a kölcsönvevő a dologt *rongálja, rendeltetésellenesen vagy szerződésellenesen használja*, engedély nélkül *harmadik személy használatába adja*, vagy pedig egyébként - tehát bármilyen okból - fennáll a *veszélye* annak, hogy a kölcsönvevő nem fogja a dologt *épségben visszaadni*. Nem várható el tehát a szívességét gyakorló kölcsönadótól az ilyen magatartás tűrése még időlegesen sem.

c) A haszonkölcsön nyújtására, tehát szívesség gyakorlására az alapot nyilvánvalóan a felek közötti jó viszony adja meg. Ha ez a viszony a *kölcsönvevő magatartása következtében megromlik*, ez nyilvánvaló indoka annak, hogy a kölcsönadó a haszonkölcsönt azonnali hatállyal felmondja. A felek közötti viszonyt a *kölcsönadó* magatartására visszavezethető megromlása nem vezethet az azonnali hatályú felmondásra.

d) Az, hogy a kölcsönadónak a haszonkölcsönbe adott dologra *szüksége van*, egymagában nem ad alapot az azonnali felmondásra. Más a helyzet azonban akkor, ha a szerződés megkötésekor *nem volt ismert* az az ok, amely miatt a kölcsönadónak a dologra később szüksége lett. A szerződés szívességi jellegéből folyik, hogy ilyen esetben a kölcsönadó érdekeit védelemben kell részesíteni: a kölcsönadónak meg kell adni az azonnali hatályú felmondás jogát.

Szerzői mű haszonkölcsönbe adása

Az utóbbi években - a tudományos-technikai forradalom nyomán is - nagymértékben előtérbe került a *szerzői művek haszonkölcsönbe adásának* kérdése, amely az európai jogharmonizációnak is sajátos területe. Ezt jelzi az is, hogy az EK-Bizottság már 1990-ben Irányelv-tervezetet készített a bérlettel és a haszonkölcsönrel kapcsolatban, s az *Irányelv* 1992-ben hatályba is lépett, mégpedig azzal az igénnyel, hogy a tagállamoknak 1994-től az Irányelvben foglaltaknak megfelelően kell alakítaniuk szabályozásukat.

Az Irányelv szerint a szerzői jog területén a *haszonkölcsön* a használat időleges átengedése, amely sem közvetlenül, sem közvetve nem irányul gazdasági vagy kereskedelmi előnyök szerzésére, s amely a nyilvánosság számára nyitva álló úttan valósul meg. Az Irányelv szerint a szerzői jog tulajdonosainak kizárólagos joguk van arra, hogy védett szerzői művek haszonkölcsönbe adását engedélyezzék vagy megtiltsák. Filmalkotás vagy audiovizuális mű esetében szerzőnek a rendezőt kell tekinteni. A kizárólagos haszonkölcsönzési jog átruházható, engedményezhető, illetőleg arra licenciamegállapodás létesíthető.

Az Irányelv hatása mutatkozik már meg a szerzői jogról szóló - többször módosított - *1969. évi III. törvény* szabályaiban is. Eszerint a mű bármilyen felhasználásához - ha a törvény eltérően nem rendelkezik - a szerző hozzájárulása szükséges. A szerző hozzájárulása szükséges a mű sajátos címének felhasználásához is. A szerző halála után - a védelmi idő alatt - a hozzájárulása joga a szerző jogutódját illeti. A szerzőt vagy jogutódját a mű felhasználása ellenében - ha a törvény másként nem rendelkezik - díjazás illeti meg [13. § (1)-(3) bek.].

Ez tehát az *általános szabály*. A 16-21. §-ok (IV. fejezet) azonban a *szerzői jog korlátairól* rendelkeznek, így a *szabad felhasználás* ról is. Egyebek mellett a törvény kimondja, hogy a mű egyes példányainak *haszonkölcsönbe* adása - a számítógépi programok kivételével, valamint meghatározott korlátozással - a *szabad felhasználás* körébe tartozik. Ez a *korlátozás* abban áll, hogy a filmalkotások és más audiovizuális művek, valamint a hangfelvételekben foglalt művek példányainak haszonkölcsönbe adása csak a költségvetési szervként működő nyilvános közönyvtárakban minősül szabad felhasználásnak [18. § (1)-(3) bek.].

A hangfelvétel forgalomba hozott példányainak nyilvános haszonkölcsönbe adásához, bérbeadásához - a hangfelvételen foglalt mű szerzőjének hozzájárulásán kívül - a hangfelvétel előállítójának, valamint - előadás hangfelvétele esetében - az előadóművésznek a hozzájárulása is szükséges [50/D. § (1) bek.].

XLIX. fejezet

A TARTÁSI ÉS AZ ÉLETJÁRADÉKI SZERZŐDÉS

1. A tartási szerződés

Ptk. 586. § (1) Tartási szerződés alapján az egyik fél köteles a másik felet megfelelően eltartani. Tartási szerződést kötelezettként jogi személy is köthet.

(2) A tartási szerződést írásban kell megkötni.

(3) A tartás kötelezettsége a gondozásra, a gyógyíttatásra, az ápolásra és az eltemettetésre is kiterjed.

(4) A szerződés a jogosult haláláig áll fenn; a tartási kötelezettség - az örökhagyó tartozásaiért való felelősség szabályai szerint - annyiban száll át, amennyiben a kötelezett haláláig nyújtott tartás az ellenszolgáltatást nem fedezi.
Jegyzet: A Ptk. 586. §-a (1) bekezdésének szövegét az 1977. évi IV. tv., a (2) bekezdésének szövegét az 1993. évi LXXVIII. törvény 95. §-ának (2) bekezdése állapította meg. Hatályos: 1994. I. 1-jétől.

Fogalma

1. A tartási szerződés régi jogunkban ellátási szerződés néven szerepelt. Komoly jelentősége volt olyan esetekben, amikor a megöregedett, munkára már többé-kevésbé képtelen, sokszor magatehetetlen emberek ingatlan vagy ingó, esetleg készpénzvagyonuk átruházása révén biztosították maguknak ellátásukat, létfenntartásukat. Ilyen szerződések megkötésére nemcsak idegen személyekkel, hanem rokonokkal, gyakran leszármazókkal is sor került. Ismeretes volt a joggyakorlatban az ellenszolgáltatás nélküli ellátási szerződés és az ellenszolgáltatás reményében nyújtott, formális szerződés nélküli ellátás is.

A tartási szerződésben az egyik fél arra kötelezi magát, hogy a másik felet ellenszolgáltatás fejében vagy anélkül eltartja. A tv. a mérték tekintetében is rendelkezik: az eltartás mértékének megfelelőnek kell lennie.

A gyakorlatban felmerült a tartási szerződés és az adásvételi szerződés elhatárolása. A kérdés egy olyan adásvételi szerződés megítélése körében merült fel, amely szerződésben a felek megállapodtak a vételárban, ám már a szerződésben hivatkoztak arra, hogy a vételárat az eladó - a vevő szülei által részére nyújtott tartásra is figyelemmel - utóbb „lehet, hogy elengedi”. Utóbb valóban elengedte az eladó a vételárat, majd később tartási szerződést kötött - egy másik ingatlana tekintetében - a korábbi adásvételi szerződés vevőjének szüleiével. Az adásvételi szerződés a peres hivatkozás szerint valójában a tartási szerződés részévé vált. Ezzel szemben a bíróság helyesen arra a következtetésre jutott, hogy a korábban megkötött adásvételi szerződés nem válhatott a tartási szerződés részévé, mert nem voltak azonosak a szolgáltatást nyújtók, illetve a vevő, továbbá azért sem, mert a felek ügyletkötési akarata nem erre irányult. Az adásvételi szerződést a felek módosíthatják, a vételár megfizetése helyett (do ut des jellegű szerződés) pedig felváltó szolgáltatásként a vevő nyújthat értékarányos tartást is (do ut facias jellegű szerződés). A módosított szerződés facere jellegű ellenszolgáltatását (tartás) pedig tartozásátvállalásként teljesítheti a vevő helyett más személy is, feltéve, hogy a teljesítést az arra jogosult elfogadja (BH2000. 303.).

A Ptk. 586. §-ának az 1977. évi IV. tv.-nyel történt módosításáig a tartási szerződésben a saját háztartásban való eltartásra lehetett kötelezettséget vállalni. A gyakorlatban azonban bebizonyosodott, hogy a szerződéssel elérni kívánt cél maradéktalanul megvalósulhat akkor is, ha az eltartó és az eltartott nem élnek közös háztartásban. Ez ugyanis nem mindig feltétele a tartási szerződés lényegéhez tartozó gondozás, gyógyíttatás, ápolás és eltemettetés teljesítésének, és még kevésbé szükséges tényezője az ellátásnak.

Az egy lakásban lakó több társbérllővel kötött tartási szerződés jóváhagyása nem tagadható meg amiatt, hogy ezzel az eltartott két tanácsai bérlakásra szerezne várományi jogot. Társbérleti lakrészek együtt alkotnak lakást. Ilyen esetben ezért az eltartót mindkét társbérllővel közös lakásban lakónak kell tekinteni akkor is, ha csak az egyik társbérllő lakását használja (P. törv. V. 20697/1980. - BH 1981/4. sz. 144.).

A törvénynek az 1977. évi módosítás előtti szövege szerint a saját háztartásban való ellátás előírásából az is következett, hogy az eltartásra kötelezett fél csak magánszemély lehetett. A gyakorlati életben azonban egyre erősebben jelentkezett az a követelmény, hogy ilyen szerződést jogi személyek - elsősorban mezőgazdasági termelőszövetkezetek, valamint a települési önkormányzatok szociális feladatokat ellátó intézményei - is köthessenek, mert ennek megengedése mindkét fél érdekét szolgálja. Az élet követelményei nyomán megindult fejlődést a jogszabály is szentesítette, amikor elejtette a közös háztartásban való tartás feltételét és biztosította, hogy szerződésben eltartási kötelezettséget jogi személyek is vállalhatnak.

A szerződés megkötése

2. Az 1960 előtti jogunk a szerződéshez alakszerűséget nem kívánt meg, nem írta elő az írásbeli formát. A tv. már megköveteli, hogy a felek a szerződést írásbeli formába foglalják, tehát az legalább magánokirat alakításának feleljen meg. Indokolja ezt, hogy itt többnyire öreg, munkaképtelenné vált személyek létfenntartásának biztosításáról van szó, a szerződési feltételeknek, kikötéseknek egyértelműeknek, világosaknak kell lenniük. A formakényszer vita esetén megkönnyíti a döntést, elősegíti és nagyrészt elejét veszi annak, hogy a többnyire kiszolgáltatott helyzetben levő eltartott jogai, megélhetése veszélybe kerüljenek. Indokoltá teszi az eltartási szerződés írásbeli alakban való megkötését az is, hogy az eltartási kötelezettséget vállaló fél ellenszolgáltatásként többnyire házat vagy egyéb ingatlant kap. Ennek átruházása pedig érvényesen csak írásbeli szerződés alakjában történhet, tehát az esetek nagy részében a jogszabály az írásbeli alakot amúgy is megkívánna.

A tv. eredeti szövege átmenetileg lehetővé tette a tartásra jogosultak érdekében, hogy azok a szerződések, amelyeket korábban nem írásbeli alakban kötöttek meg, de rendeltetésüket a huzamosabban fennálló tartási viszony során betöltötték, érvényesek maradjanak. Néhány év múlva azonban a tartási, életjáradéki és öröklési szerződésekre vonatkozó szabályokat módosító újabb jogszabály (1967. évi 2. tvr.) ezt a rendelkezést már megszüntette, az írásbeli alak kivétel nélkül kötelezővé vált.

A szerződés érvényessége

3. A tv. korábbi rendelkezése szerint jogszabály a szerződés érvényességét hatósági jóváhagyáshoz köthette. A fent említett tvr. végrehajtásával kapcsolatban kiadott 7/1967. (II. 26.) Korm. rendelet előírta, hogy a tartási, életjáradéki és öröklési szerződés érvényességéhez hatósági jóváhagyás szükséges. Ez volt a helyzet 1990. március 15-ig, amikor is az akkor hatályba lépő és a 7/1967. (II. 26.) Korm. rendelet hatályon kívül helyező 45/1990. (III. 13.) MT rendelet az érvényességhez szükséges hatósági jóváhagyás szükségességét az olyan tartási szerződésekre korlátozta, amelyeknél „a tartás ellenértéke a tanácsai bérletre való lakásbérleti jogviszony folytatása”.

A lakások és helyiségek bérletére, valamint elidegenítésükre vonatkozó egyes szabályokról szóló, többször módosított 1993. évi LXXVIII. törvény azonban 1993. december 31-ével ezt a rendeletet is hatályon kívül helyezte, így jelenleg a tartási szerződés érvényességéhez hatósági jóváhagyásra nincs szükség. Önkormányzati bérletre való lakásbérlet esetén a lakásbérleti jognak a bérlet halála utáni folytatásához természetesen az is szükséges, hogy a tartási szerződéshez az önkormányzat hozzájáruljon, ez a hozzájárulás azonban nem hatósági jóváhagyás, hanem az önkormányzatnak, mint bérbeadónak az említett törvény által megkívánt [32. § (1) bek. a) pont] jognyilatkozata.

A tartás módja

4. A tartási szerződés alapján a kötelezett a jogosultnak mindazt köteles szolgáltatni, ami megfelelő eltartáshoz szükséges. Köteles tehát élelmezni, lakást, fűtést, világítást, mosást, ruházatot biztosítani számára, betegségében orvosi kezeléssel, gyógyszerről, általában kora és egészségi állapota szerint ápolásról, gondozásról gondoskodni és halála után illően eltemettetni. A szolgáltatások módja és mértéke tekintetében a tv. „megfelelő” eltartásról beszél, tehát nem lehet minimális, szűkös tartásról szó. Általában a szerződéses viszony körülményei, a felek akarata, életvitele, nem utolsósorban az eltartott indokolt szükségletei és az általa szolgáltatott vagyonérték nyújthat eligazítást. A megfelelő tartás egyrészt átlagos színvonalú és mértékű, másrészt az eltartott körülményeihez, vagyis a korához, anyagi helyzetéhez, egészségi állapotához és egyéb szükségleteihez igazodó tartást jelent (P. törv. II. 20873/1988. - BH 1989/7. sz. 272. - PJD XI. 229. sz.).

A szolgáltatás megfelelőnek minősül, ha egy napi otthoni ápolás után váratlanul a beteg kórházba kerül, s az eltartó ezt követően élelemfeljávitás, ruházatról való gondoskodás, az orvosokkal és az ápolószeméllyel való kapcsolattartás biztosításával tesz eleget a gondozási kötelezettségnek (LB Pfv. III. 20546/1994. - BH 1995/6. sz. 347.).

A természetben nyújtott tartás tehát különféle szolgáltatások összessége, amelyben a nyújtott dolgok, munka és pénz elemei keverednek. Mivel az eltartott létfenntartásáról van szó, a kötelezett részéről a szolgáltatás csak akkor megfelelő, ha az kellő időben és folyamatosan történik. A késedelmek veszélyeztetik a szerződés célját, és megrendítik a felek között szükséges bizalmi viszonyt is. A tartási szerződés létrejöttéhez nem feltétlenül szükséges, hogy a tartásra kötelezett kizárólag maga gondoskodjék a jogosult mindenirányú szükségletének kielégítéséről. Meg lehet állapítani a tartási szerződést akkor is, amikor a kötelezett csak az eltartott szükségleteinek döntő részét, például csupán az élelemmel és lakással való ellátását biztosítja (P. törv. V. 20583/1974.).

A szerződés ismérvei

5. A tartási szerződéses viszonyok első ismérve a *huzamosság*. A tartási szerződés - ha a felek másként nem rendelkeznek - az eltartott, esetleg az eltartó haláláig szól. Ez a szerződés tipikus esete, bár nincs kizárva, hogy a felek rövidebb - bár huzamos - időre kössenek szerződést egymással. A huzamosságra a felek szándéka vonatkozik a szerződés megkötésekor. Ennek a szerződés tartalmából megállapíthatónak kell lennie. Nem szükséges azonban, hogy ténylegesen is huzamosabb ideig történjék a tartás. A bírói gyakorlat elismert 5, 11, 14 napig tartó tartást is, a kockázati elemre tekintettel.

Másik ismérve a *járadékszerűség*. A kötelezett szolgáltatásai rendszeresen ismétlődnek, időszakonként, esetleg naponként. Az eltartó a folyamatosan biztosított lakáson túlmenően naponta nyújtja az élelmezést, fűtést, világítást, szükség szerint az ápolást, kezelést, időszakonként rendszeresen a pénzbeli szolgáltatást.

Különösen jelentős ismérve a *kockázati elem*. Ennek tartalma alább részletesen kifejtett.

A tartási szerződések határozott rendeltetésével, az eltartott létfenntartásának célkötelemszerű biztosításával függ össze a szolgáltatások *személyhez kötöttsége*. A jogosult azt, ami a szerződés szerint jár neki, csak személyesen veheti igénybe, hiszen ezek a szolgáltatások az ő létfenntartását szolgálják.

Ezzel szemben a szolgáltatásokat a kötelezett is személyesen tartozik teljesíteni, azt az eltartott mástól elfogadni nem is köteles. Ha a tartási szerződéssel átruházott ingatlant az eltartó eladja vagy elajándékozza, a tartásra vonatkozó személyes kötelezettsége természetesen továbbra is fennmarad, és azt teljesíteni köteles. Ha a tartási jog dologi teherként az ingatlan-nyilvántartásban is szerepel, az eltartott az új tulajdonossal mint dologi adóssal szemben léphet fel.

A személyhez kötöttséget a kötelezett oldalán magyarázza az, hogy a tartási szerződésnek az egyéb szerződésekkel szemben van egy különös eleme, a *bizalmi viszony*. A szerződő felek egy háztartásban való együttélése - ami gyakori eset az ilyen kötelmeknél - eleve nehezen képzelhető el anélkül, hogy a felek között ne legyen meg a kölcsönös bizalom. Az eltartott abban a meggyőződésben szerződik, hogy az eltartó az együttélés vagy szoros kapcsolatot eredményező szolgáltatások során jóhiszeműen, tisztességesen, türelemmel és megértéssel fog vele szemben eljárni, megfelelő nyugodt és békés körülményeket fog számára biztosítani.

A tartás ellenértéke

6. Ami azt a kérdést illeti, hogy az eltartott mit szolgált a vele szerződő félnek, a következő eseteket különböztethetjük meg:

Ingatlan tulajdonának átruházása tartás fejében. A múltban és ma is ez a régen „kikötménynek” nevezett szerződéstípus a leggyakoribb. A „mezőgazdaság szocialista átalakulása” előtti időszakban különösen a falusi földművelő lakosság körében volt szokásos, hogy a kiöregedett, mezei munkát már végezni nem bíró idős szülők földjüket eltartás fejében gyermekeikre ruházták át, esetleg termény- vagy pénzszolgáltatást kötöttek ki ellenértékként. A „mezőgazdaság szocialista átszervezése” nyomán ezek a szerződések jórészt eltűntek, de ma is sűrűn kötnek eltartási szerződést házas ingatlanok, telkek, kertek átruházása mellett, illetve ezek eszmei, tulajdoni hányadrészeinek átruházása mellett.

Az ingatlan-nyilvántartásban a III. részen, a terhek között tüntetik fel a tartásra jogosult tartási kikötményi jogát, s rendszerint ezen jog biztosítására az elidegenítési és terhelési tilalmat. A házassági életközösség fennállása alatt megkötött tartási, életjáradéki vagy öröklési szerződéssel megszerzett vagyontárgyak a házastársak közös vagyonába kerülnek akkor is, ha a szerződés megkötésében csak az egyik házastárs vett részt, és - ingatlan esetében - a tulajdonjogot az ingatlan-nyilvántartásban egyedül az ő javára jegyzik be (BH 1992/7. sz. 465.) . A tartásra, gondozásra kötött szerződés fenti megítélése a Csjt. 27. §-ában írt közös vagyoni vélelemből vezethető le, és arra a feltételezésre épül, hogy a szerződés alapján a vagyonszerzés ellenérték - valamilyen szerződésben foglalt pénzbeni vagy természetbeni szolgáltatás - fejében történik, a vagyonszerzés fennállása mellett pedig közömbös, hogy ezt a szolgáltatást melyik házastárs nyújtja, mert a szerzésben való részvételüket a vélelem szerint együttesnek kell tekinteni (LB Pfv. II. 23866/1998. - BH2000. 312.).

Ingóságok tulajdonának átruházása tartás fejében. Rendszerint lakásberendezési tárgyak, háztartási célokat szolgáló ingóságok, esetleg értéktárgyak átruházása fejében jönnek létre ilyen szerződések. Néha az idős eltartottak ingóságaikon felül még nyugdíjuk egy részének átengedését vagy a lakáshasználatot is biztosítják. Az ingók tulajdonba adásán kívül szoktak olyan szerződéseket is kötni, amelyeknél az eltartó az ingóságok tulajdonát csak az eltartott halála után szerzi meg.

Kézpénz ellenében vállalt tartás ritkábban fordul elő. Ez a helyzet akkor, amikor idős emberek pénzzel teszik ingatlanukat vagy ingóságaikat is, és az így kapott nagyobb összegű pénzt gyermeküknek vagy másnak átadva kötnek eltartási szerződést, esetleg megtakarított vagy örökölt pénzüket adják át tartás fejében (I. Pest Megyei Bíróság 5. Pf. 21024/1977. - BH 1978/3. sz. 120.).

Lakás átengedése fejében vállalt tartás városi viszonylatban talán a leggyakoribb. A ma is nehéz lakásvizonyok nyomán gyakran kerül olyan szerződés megkötésére sor, ahol a lakás idős bérlője lakásának egy részét tartás, illetve gondozás fejében lakással nem rendelkező fiatalabb embernek, házaspárnak engedi át. Az eltartókat ilyen szerződés kötésére az ösztönzi, hogy a lakásügyi jogszabályok szerint az eltartott bérlő halála esetén a bérleti jogviszonyt folytathatják.

Sokszor merül fel vita abban a kérdésben, hogy a bérlővel szerződő fél tényleg jogosult-e folytatni a bérlő halála után a lakásbérleti jogviszonyt. Általános szabályként szolgál, hogy a tartási szerződés alapján az jogosult erre, aki a lakás bérlője részére olyan szolgáltatásokat teljesít, amelyek a tartási szerződésnek a Ptk. 586. §-ában megjelölt tartalmi elemeit a jogpolitikai célkitűzéseknek megfelelően kitöltik. Az életjáradéki szerződés a lakásbérleti jogviszony folytatására csak kivételesen szolgál alapul.

Ha az eltartás ellenértéke, hogy az eltartásra kötelezett az eltartó lakásába költözik, és annak halála után a lakásbérleti viszonyt folytatja, ez három feltétel mellett valósulhat meg:

- a) ha a bérbeadó írásban hozzájárult a tartási szerződéshez,
- b) az eltartó a szerződésben vállalt tartási kötelezettségét teljesíti, és
- c) a bérbeadó hozzájárulástól a bérlő haláláig legalább 1 év eltelt.

A haszonélvezővel kötött tartási szerződés alapján az eltartó nem szereznek jogcímet a lakásnak a haszonélvező halála utáni használatra, s ezért a lakást kötelesek kiüríteni. A Ptk. 159. §-ának (4) bekezdésével ellentétben az ilyen szerződés, mert a tartási szerződésben a haszonélvező a halála utáni időre kívánja a lakás használatát átruházni, holott jogait csak haláláig gyakorolhatja. A fenti jogszabály kötelező erejű abban a rendelkezésben, hogy a haszonélvezeti jog a jogosult élete végéig állhat fenn, a halála utáni további időszakra a jogok átruházása e szerint semmis (Föv. Bír. 58. Pf. 20800/1972. - BH 1972/12. sz. 792. - PJD V. 166. sz.).

Az ingatlan haszonélvezője által kötött tartási szerződés érvényességéhez nincs szükség a haszonélvezettel terhelt ingatlan tulajdonosának hozzájárulására, ha a szerződés az utóbbi ingatlan vonatkozásában csak a használat biztosítására irányul. Az eltartó azonban a szerződésben biztosított jogokat csak a haszonélvezeti jog tartama alatt gyakorolhatja. A haszonélvező a perbeli ingatlan használata tekintetében csak ebbeli jogának fennállásáig rendelkezik. Ennél több jogot az eltartó sem szerezhet (P. törv. V. 21196/1973. - BH 1975/3. sz. 120. - PJD VI. 363. sz.).

Ha az eltartó a bérlőt a tartási szerződés szerint annak fejében köteles eltartani, hogy annak halála után a bérleti viszonyt folytatja, az állampolgár tulajdonában álló lakás esetén - amint azt fentebb jeleztük - a bérbeadó hozzájárulása szükséges a szerződés létrejöttéhez.

A szerződés időtartama

7. A tartási szerződés célkötelelem. Rendeltetése, hogy ellenszolgáltatás fejében - vagy anélkül - az eltartott létfenntartását, megélhetését biztosítsa. Ha az eltartott meghal, a szerződés célját betöltötte, rendeltetése megszűnik. Természetes tehát, hogy a Ptk. 586. §-ának (4) bekezdése úgy rendelkezik, hogy a szerződés a jogosult haláláig áll fenn. Ezt erősíti, hogy a tartási kötelezettség az eltemetetés költségeire is kiterjed. Ez azonban nem olyan szabály, amely ne tűrne kivételt. Szerződéses rendszerünk diszpozitív jellegénél fogva nem kizárt, hogy a felek meghatározott időre szóló tartási kötelemben állapodjanak meg. Előfordulhat tehát olyan szerződés, ahol a felek abból indulnak ki, hogy az átruházni kívánt vagyoneérték meddig biztosítja az eltartott ellátását, az átruházó eltartás nélkül mennyi idő alatt élne fel az állagot, és ennek megfelelően szabják meg a szerződés időtartamát. Ez a megállapodás kétségtelenül csökkenti a szokásos eltartási szerződésekben jelentkező szerencseelemet, de nem küszöböli ki teljesen. Az eltartott ilyen esetben is a kikötött idő eltelte előtt meghalhat, és ezzel a szerződés szándékolta tartama megrövidül.

A jogosult halála után kivételesen akkor van helye jogutódlásnak és csak abban a körben, ha a tartásra jogosult követeléssel lépett fel peres úton. Ekkor időközbeni halála miatt a polgári per nem szűnik meg, hanem az örökös jogutódként felléphet. (LB Pfv. V. 21378/1994. - BH 1995/12. sz. 711.).

Több jogosult esetén a kötelelem terjedelme változik az egyik jogosult halálával, az élő eltartottra koncentrálódva. Atöbbségi részben a kötelelem megszűnik [I. tv. 586. § (4) bek., illetve LB Pfv. V. 22718/1994. - BH 1995/12. sz. 712.].

A kötelezett halálával azonban a tartási kötelezettség nem mindig szűnik meg. Méltánytalan is volna, mert előfordulhat, hogy a jogosult az eltartási szerződéssel egész vagyonát átruházza, a kötelezett pedig rövidesen meghal. Logikusan rendelkezik úgy tehát a tv., hogy a tartási kötelezettség a jogutódokra a hagyatéki tartozásokra vonatkozó felelősségi szabályok szerint átszáll. Mégpedig annyiban, amennyiben a kötelezett haláláig nyújtott tartás az ellenszolgáltatást nem fedezi.

A kötelezettek halála esetén a kötelezés a tartásra a kötelezettek jogutódai tekintetében egyetemleges (LB Pfv. V. 22718/1994. - BH 1995/12. sz. 712.).

Meg kell tehát állapítani, hogy az eltartásra jogosult által nyújtott vagyoneértékkel szemben a kötelezett milyen értékű tartást teljesített haláláig. Ha a tartási szolgáltatások értéke elérte vagy meg is haladta az eltartott által nyújtott vagyoni értékét, a tartási szerződés megszűnik, a kötelezett jogutódai semmivel sem tartoznak. Ellenkező esetben tartási kötelezettségük a nem fedezett különbözet erejéig fennmarad. A tartásra jogosult azonban nemteljesítés esetén eddig a mértékig is csak a hagyaték tárgyaiból, illetve a jogutódoknak jutott örökség értéke erejéig kereshet kielégítést.

A kötelezett halála esetén a tartási kötelezettség csak abban az esetben él tovább, ha a tartás ellenszolgáltatás fejében történt. Ha a tartási kötelezettséget az egyik fél szívességi jelleggel, a jogosulttal fennálló személyes viszony, barátság, tartásra nem kötelező rokoni kapcsolat alapján vállalta, a kötelezett halála megszünteti azt a szívességi viszonyt, amely a kötelelem keletkezésének alapja volt. Indokolt tehát, hogy a kötelezett halála egyben - az ajándékozás szabályainak megfelelően - a tartási szerződést is megszüntesse.

A kockázati elem (szerencseszerződés) és a szűk körű korrekció

8. Az eltartott haláláig szóló szokásos szerződéseket joggal tekintik „szerencseszerződéseknek” (BH1999. 22. sz.). Előfordulhat, hogy az eltartott a szerződés megkötése után rövid időn belül meghal, és az eltartó a kapott vagyoneérték csekély részét fordította csak az eltartott élelmezésére, gondozására, létfenntartásának biztosítására. Ilyenkor úgy tűnik, hogy igazuk van az örökösöknek, illetve hitelezőknek, akik arra hivatkoznak, hogy az eltartott méltánytalanul előnyös helyzetbe jutott. Ezzel szemben áll az eltartónak az a kockázata, hogy a jogosult halálának időpontja kiszámíthatatlan. Előfordulhat, hogy a kapott értéket messze túlhaladó szolgáltatásokat teljesít, amíg a szerződés megszűnik. Ilyenkor persze felvetődik az eltartóban az a gondolat, hogyan lehetne a szerződést idő előtt megszüntetni. A bírói gyakorlat mindkét esetre kialakított olyan megoldásokat, amelyek a felvetődő kérdéseknek a méltányosság szellemében való megoldását segítik elő.

A tv. előtti bírói gyakorlat álláspontja az volt, hogy a tartási szerződéseknel a szerencsejelleg és az ezzel kapcsolatos kockázatvállalás nem teszi lehetővé a szerződés megszüntetését akkor sem, ha a kötelezett a kapott ingatlan- vagy egyéb vagyoneértéket esetleg már messze túlfizette.

Rugalmasabb álláspontra helyezkedett az újabb gyakorlat, amely szerint a felmerült kérdést esetenként az ügy konkrét körülményei alapján kell elbírálni. Pusztán a túlfizetés ténye nem teszi lehetővé a kötelezettség megszüntetését, illetve csökkentését. Ugyanakkor viszont, ha az eltartó viszonyaiban a szerződés kötésének időpontjában fennállott viszonyokhoz képest olyan lényeges személyi vagy anyagi változás következett be, hogy elviselhetetlen anyagi terhet jelentene számára a szerződéses kötelezettségek további változatlan teljesítése, ez már esetleg lehetőséget teremt a szolgáltatások módosítására (*clausula rebus sic stantibus*). Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni a tartásra jogosult körülményeit és azt, hogy mit kíván a társadalmi felfogás a gyengébb fél védelme érdekében. Nem közömbös az sem, hogy a szerződésbe vetett bizalmat a lehetőségek határain belül fenn kell tartani.

A kötelelésrésze jogosultak védelmét a régebbi bírói gyakorlat biztosította akkor, ha eltartási szerződés tárgya ingatlan volt, az ingatlan tekintetében. A tartási szerződést ugyanis a kötelelésrészt szempontjából csak annyiban tekintette visszterhesnek, amennyiben az eltartó szolgáltatásainak az értéke elérte a reá ruházott vagyon értékét. Az ezt meghaladó vagyoni értéket a kötelelésrészt alapjának kiszámításánál figyelembe vette. A Legfelsőbb Bíróság szakított ezzel a gyakorlattal, és kimondta, hogy az érvényes tartási (életjáradéki) szerződéssel átruházott vagyontárgy a kötelelésrészt alapjának kiszámításánál nem vehető figyelembe. Ha ugyanis az örökösök valamely vagyontárgyat tartás (életjáradék) ellenében az eltartóra átruházza, tehát ilyen tartalommal tartási (életjáradéki) szerződést köt, az ilyen szerződések nem ingyenes, hanem visszterhes jellegűek, mert szolgáltatással ellenszolgáltatás áll szemben. Ezeknek a szerződéseknek e jellegén nem változtat az, hogy a hagyaték megnyíltakor a tartás és az átruházott, illetőleg lekötött vagyontárgy értéke hogyan viszonyul egymáshoz. Ez lényegében annyit jelent, hogy az eredetileg visszterhes szerződés utólagosan nem válik ingyenessé. Minthogy pedig ezek szerint az ilyen szerződések tartalmuknál fogva visszterhesek, a velük átruházott, illetőleg lekötött vagyontárgyak a kötelelésrészt alapjának kiszámításánál nem vehetők figyelembe (PK 89. sz. áf. - PEH 215. o.).

Összefoglalóan tehát megállapítható, hogy a *clausula rebus sic stantibus* elvének alkalmazása még szűkebb körben lehetséges, mint általában a kötelmi jogban. A kockázati elem figyelmen kívül hagyása és korrekció végrehajtása tehát csak kifejezetten különös kivétel lehet. Ez következik a szerződéstípus általános jellemzőiből is.

A szerencselem a jogosult oldalán is érvényesül. A bírói gyakorlat az életjáradéki szerződések megszűnésénél fejtette ki, hogy a szerződő felek, ha a tartás célját nyilvánvalóan nem kielégítő, alacsony mértékű járadékösszegben állapotodnak is meg, de ezen megállapodás módosítását egyik fél sem kezdeményezi, majd a járadék fizetésére kötelezett meghal, akkor - feltéve, hogy a nyújtott tartás összege az átruházott ingatlan átruházáskori forgalmi értékét elérte - a járadékos nemcsak azon okból nem követelheti a szerződés tovább folytatását az örökösökkel, mert a szerződés egyébként megszűnt, hanem azért sem, mert a szerződés ilyen jellegű, a járadék felemelését célzó utólagos módosítása kizárná a jogosulti oldalon fennálló kockázatot is (BH2000. 404.).

A szerződés megtámadhatósága és semmissége

9. Felmerül a kérdés, hogy meg lehet-e támadni az eltartási szerződéseket feltűnő értékaránytalanság, uzsorás szerződés, illetve jóerkölcsbe ütközés címén. A megoldásnál abból kell kiindulni, hogy a tv. a megtámadás feltételeként jelöli meg, hogy a szerződés megkötésének időpontjában kell meglennie a feltűnően nagy értékkülönbségnek, illetőleg feltűnő aránytalanságnak. Minthogy itt a tartásra jogosult előre adott egyszeri szolgáltatásával szemben az eltartott haláláig fennálló huzamos, ismétlődő szolgáltatások állanak, ezek mennyisége az eltartásra jogosult élettartamától függ. Értékük jelentősen kevesebb lett, de ezzel ellentétben jelentősen túl is haladhatja az eltartott szolgáltatásának értékét. A szerződés megkötésének időpontjában általában nem lehet megállapítani, hogy az átruházott vagyonérték és a teljesítendő tartás érték szempontjából hogyan viszonyul egymáshoz. Így feltűnő értékaránytalanság megállapítására nincs lehetőség.

Természetesen előfordulhatnak olyan esetek, amikor az eltartást vállaló orvosi vélemény alapján vagy egyéb módon tisztában van az eltartásra szoruló egészségi állapotával, és tudja, hogy gyógyíthatatlan betegségben szenved, amely viszonylag rövid idő alatt biztosan halálához vezet. Az ilyen körülmények között kötött tartási szerződés nem a szokásos kockázati tényezők mellett jön létre. Az eltartást vállaló személy a jogosulttal abban a tudatban szerződik, hogy a tartást csak rövid ideig kell szolgáltatnia, és viszonylag csekély áldozattal megkaparinthatja az eltartott vagyonát. Különösen súlyos megítélés alá esik az ilyen szerződéskötés akkor, ha az eltartást vállaló orvos vagy egészségügyi dolgozó, aki hivatásánál fogva ismeri az eltartandó személy egészségi állapotát. Az orvos e szerződés megkötésével alkalmat ad arra, hogy az orvosi hivatás erkölcsi tekintélyét megingassa, és a betegben olyan érzést alakíthat ki, hogy csak vagyoni előny kilátásba helyezésével részesülhet megfelelő orvosi kezelésben. Ugyanez vonatkozik az orvos hozzátartozói által kötött szerződésekre is. Az ilyen tartási szerződés törvénybe ütközik (Ptk. 200., 202. §) és semmis (P. törv. V. 20351/1974. - BH 1975/5. sz. 220. - PJD VI. 129. sz.).

Abszolút módon azonban nem zárhatjuk ki annak lehetőségét, hogy gyógyíthatatlan beteg is köthessen érvényes tartási szerződést. Olyan esetben, amikor a tartásra szoruló személy súlyos betegségének következtében igényel ápolást és gondozást, az ellenkező álláspont érvényesülése azt eredményezné, hogy a gyógyíthatatlan betegségben szenvedők, akiknek a halálával esetleg viszonylag rövid időn belül számolni lehet, éppen az életük legnehezebb időszakában lennének kénytelenek támasz és segítség nélkül maradni (LB Pf. 20844/1988. - BH 1989/6. sz. 230. - PJD XI. 228. sz.).

Összefoglalva tehát megállapítható, hogy nem lehet megtámadni a szerződést feltűnő értékaránytalanság, uzsorás szerződés, illetve jóerkölcsbe ütközés miatt akkor, ha a tartásra kötelezett nem tudott teljes bizonyossággal és teljes megalapozottsággal a tartásra jogosult rövidesen várható haláláról. Ha ismerte a jogosult betegségeit, illetve körülményeit a kötelezett, az önmagában még nem minősül a közelgő haláláról való tudomásnak. Önmagában nem állapítható meg tudomás a közelgő haláláról akkor sem, ha a jogosult váratlanul, nem az ismert betegségében hunyt el. A fentiek az állandó bírói gyakorlatban a szerződés fokozott kockázata miatt, a kockázati elem hangsúlyozott volta következtében jegecesedtek ki.

Ha a kötelezett teljes bizonyossággal tudott a jogosult közelgő haláláról a szerződéskötés pillanatában, a bíróság akkor is köteles mérlegelni a tényeket. A Legfelsőbb Bíróság gyakorlata szerint ugyanis még ebben az esetben sem állapítható meg semmisség akkor, ha a tartásra jogosult is tisztában volt közelgő halálával, és ennek tudatában kötötte meg a szerződést (ezért célszerű súlyosan beteg jogosult esetén a jogosulti, kötelezetti tudomást a szerződésben rögzíteni). Továbbá akkor sem állapítható meg semmisség, ha már korábban, a szerződés megkötése előtt is jelentős mértékű szolgáltatásokat nyújtott a jogosultnak a kötelezett (például közös háztartásban éltek huzamosabb ideig, illetve már évek óta gondozta a jogosultat a kötelezett). Végül pedig akkor sem állapítható meg semmisség (a közelgő haláláról való tudomás ellenére sem), ha a jogosult magatehetetlen, ápolásra szoruló és róla a gondoskodás, illetve ellátása másképp nem lett volna megoldható. Ekkor ugyanis a bíróság az utóbb megállapított semmisséggel nem tenne mást, mint hogy a magatehetetlen beteg utolsó olyan eszközét venné el, amellyel ő a magáról való gondoskodást biztosítani tudná.

A bírói gyakorlat tehát csak igen szűk keretek között ismeri el a semmisségre hivatkozást. A szerződéskötést követően szerzett bizonyosság természetesen nem vezethet semmisségre (P. törv. V. 21241/1978. - BH 1979/12. sz. 416.; LB Pf. 20844/1988. - BH 1989/6. sz. 230.; LB Pfv. IV. 22476/1993. - BH 1995/3. sz. 158.; LB Pfv. III. 20546/1994. - BH 1995/6. sz. 347.; LB Pf. IV. 22341/1993. - BH 1995/10. sz. 644.; LB Pfv. I. 20728/1999. sz. - BH2002. 267.).

A szerződés megszűnése

10. A szerződés a tv. rendelkezése szerint a jogosult haláláig áll fenn. Megszűnésének rendszerinti esete tehát az, hogy a kötelezett teljesíti az eltartással kapcsolatos szolgáltatásokat mindaddig, amíg a jogosult halála véget vet a kötelemnek.

A tv. rendelkezése azonban nem zárja ki - diszpozitív szabályról lévén szó -, hogy a felek a megszüntetésnek egyéb módjait is szabályozhassák a szerződésben. Kiköthetik, hogy bizonyos körülmények bekövetkezése esetén joguk van a szerződés egyoldalú megszüntetésére. Például: amennyiben a kötelezett a tartási vagy életjáradék-fizetési kötelezettségének bizonyos időn keresztül nem tesz eleget, a jogosult a szerződéstől elállhat.

Az egyoldalú megszüntetés másik esete a felmondás, amely a szerződést egyoldalú nyilatkozattal szintén megszünteti a jövőre nézve (Ptk. 321. §). A gyakorlatban az eltartási szerződésekben a felmondás kikötése csak szórványosan fordul elő.

Az egyoldalú megszüntetés esetein kívül mód van arra, hogy ha a felek a szerződést valamilyen okból tovább fenntartani nem kívánják, annak közös megegyezéssel véget vessenek. Előfordulhat például, hogy a tartási kötelezettséget vállaló személy megrokkban és gondozási, ápolási kötelezettségét tovább teljesíteni nem tudja. Ilyenkor a felek a szerződést a jövőre nézve kölcsönös elszámolás mellett megszüntethetik, vagy pedig a szerződés megkötésének időpontjára visszamenő hatállyal felbontják.

A kétoldalú szerződésmegszüntetés oka továbbá a viszony megromlása is. Ha ui. a felek úgy látják, hogy az eredeti szerződés életjáradéki szerződéssé alakítva sem töltheti be funkcióját, a szerződést megszüntethetik.

Ha nincs kikötve egyoldalú felmondási jog, ám az egyik fél (a tartásra kötelezett) bejelenti a felmondási szándékát, és nem teljesít tovább, akkor a másik fél (a tartásra jogosult) szándékát vizsgálja a bíróság. Ha az (a jogosult) belenyugszik, illetve belenyugodott a kötelezett magatartásába (amely belenyugvásnak a ténye az eset körülményeinek vizsgálatából állapítható meg), akkor a szerződést a felek közös akaratából megszüntnek kell tekinteni. A megszűnés időpontja lehet a bejelentés, de későbbi időpont (a belenyugvás) ideje is. Ha a tartásra jogosult nem kívánja elfogadni a nyújtott szolgáltatásokat (tehát ha a tartásra jogosult fél tekinti megszüntnek a szerződést), és a másik fél (a tartásra kötelezett) ebbe belenyugszik, akkor ugyanúgy a szerződést megszüntnek kell tekinteni.

Ha valamelyik fél nem nyugszik bele a másik fél magatartásába, akkor a tartásra kötelezett „felmondása” esetén a jogosult a szerződésszegés szabályai szerint követelheti a szolgáltatást [és másodlagosan a Ptk. 589. § (1) bek. alapján életjáradéki szerződéssé átalakítást kérhet], ha pedig a tartásra jogosult él a „kvázi-felmondással”, azaz nem fogadja el a teljesítést, akkor elsődlegesen életjáradéki szerződéssé kell a tartási szerződést átalakítani. Ha nem lehet átalakítani életjáradéki szerződéssé az eredeti szerződést, mert a szerződés célja ilyen módon sem valósítható meg, akkor a bíróság megszünteti a szerződést [tv. 589. § (2) bek.].

Amíg tehát a megegyezés esetén az írásban megkötött szerződés formátlanul is megszüntethető [szóban, illetve ráutaló magatartással, tekintettel a Ptk. 218. § (3) bek.-re], addig csak az egyik fél szándékából a szerződést egyáltalán nem lehet megszüntetni, erre kizárólag a bíróságnak van módja, a tv. 589. §-ának keretei között (LB Pfv. II. 20791/1993. - BH 1994/2. sz. 80.; illetve LB Pfv. V. 22718/1994. - BH 1995/12. sz. 712.).

Elhatárolás

11. A tartási és életjáradéki szerződések körében is felmerülnek olyan esetek, amikor a szerződés valódi jellege, szerződési kategóriába sorolása vitás lehet. Az adásvételi szerződés és tartási szerződés elhatárolása is nehézséget okozhat néha. Előfordul például, hogy a szerződést, amely a felek szándéka szerint arra irányult, hogy a jogosult élete végéig ingyenes lakhatási lehetőséget és ezenfelül pénzjáradékot kapjon, az államigazgatási hatóság nem hagyja jóvá. Így azt adásvételi szerződéssé alakították át, a vételár részekben való törlesztésével, kikötve, hogy ha a jogosult a teljes vételár kifizetése előtt meghalna, a másik fél további teljesítésre nem köteles. A Legfelsőbb Bíróság döntésénél abból indult ki, hogy a szerződés minősítése kérdésében a felek szándéka és a szerződés tartalma az irányadó. A fenti megállapodás pedig életjáradéki szerződésre utal (P. törv. V. 20973/1973. - BH 1974/9. sz. 377. - PJD VI. 146. sz.).

Az ajándékozási és a tartási szerződés elhatárolása az ingyenesség - visszerhesség vizsgálata alapján történik. Ha egy vagyonsökkenés mellett visszteher is megtalálható (gondozás, közös háztartásba költözés, ápolás, látogatás, vagyoni juttatás, bevásárlás stb.), akkor tartási szerződésről van szó; ha nincs visszteher, akkor ajándékozásról. Az ingyenes tartási szerződés nem keverendő össze a fentiekkel, ott ugyanis a tartás mint fogalmi elem megvan, ezért sorolandó ellenszolgáltatás hiányában is a tartási szerződésekhez. A dogmatikai közelség miatt rendeli a tv. mégis ott az ajándékozás szabályait alkalmazni eltérő rendelkezés hiányában [Ptk. 590. § (4) bek.]. Gyakori továbbá az öröklési szerződéssel vegyes tartás, amikor a tartásért ellenszolgáltatást (tipikusan lakást) nem a szerződés megkötésekor adnak át, hanem az csak a jogosult halálakor válik esedékessé (LB Pfv. III. 21964/1993. - BH 1995/2. sz. 23.).

Az otthonházban nyújtott gondozás mint nem nevesített önálló szerződéstípus

12. A tartási szerződést el kell határolni az otthonházban nyújtott gondozási szerződésektől, amelyek önállóan nem nevesített szerződéstípust képeznek jogunkban. Abban az esetben, ha a gondozó otthon (idősothon) fenntartója arra köt megállapodást a jogosulttal, hogy ellenérték fejében részére gondozást nyújt, úgy nem a Ptk. 586. §-a szerinti tartási vagy gondozási szerződés jött létre. A tartási, gondozási szerződés esetén ugyanis a szerződéskötéskor az eltartó tulajdonába kerül mindaz a vagyoni, ami a tartás ellentételét képezi, szemben az otthonban nyújtott tartással, ahol az ellenérték rendszerint két részből tevődik össze, és mindkét rész kifejezetten pénzszolgáltatás. E két díjtétel egyike egy egyösszegű (rendszerint jelentősebb mértékű) díj, amelyet beköltözköztetésekor vagy azt közvetlenül megelőzően kell a fenntartó részére megfizetni. A másik díjtétel pedig rendszeres díjfizetést jelent, amikor a díj mértékét a felek meghatározhatják akár határozott összegben, akár pedig a gondozást igénybe vevő mindenkor társadalombiztosítási pénzbeli ellátásának (nyugdíjának) százalékos mértékében.

A gyakorlatban egyre inkább kikristályosodó szerződéstípus részét képezi szokásosan - de nem elengedhetetlen feltételleként - a gondozásra szoruló részére nyújtott valamilyen fajta dologi biztosíték, elsősorban is használati jog kikötése azon az ingatlanon, amelyen a gondozásra szolgáló otthon található, ahol tehát a gondoskodást ténylegesen igénybe veszi a jogosult. A használat jogának szerződéses kikötése esetén e jog ingatlan-nyilvántartási bejegyzése elengedhetetlen. Utalni kell arra is, hogy a fenntartóval szemben folytatott végrehajtási eljárás során a használat joga nem akadályozza a végrehajtási ingatlan-árverésnek, és a használat jogát az árverést követően az ingatlan-nyilvántartásból törölni is kell. Éppen ezért nem jelent valódi dologi biztosítékot a gondozott számára. Ebből a szempontból célszerű tehát a szerződésben hasznélvezeti jogot kikötni a jogosult javára, hiszen ez az idegen dologbeli jog egy esetleges ingatlan-árverést követően sem törölhető, a jogosultak számára ezért - ha már gondozásuk nem is - de legalább lakhatásuk biztosított marad.

A szerződés időtartama az otthonban nyújtott gondozás esetén is bizonytalan, hiszen a gondozás általában az eltartott élete végéig szól. Az ilyen szerződések szerencseelemet azonban nem tartalmaznak, mivel a szerződés megkötésekor fizetett nagyobb összegű eseti díj a „lehetőség”, illetve az „elhelyezés” megváltását célozza, és rendszerinti ellentételezése (az elhelyezésen túl) az előbb részletezett dologi biztosíték. Ezt követően a bentlakás és gondozás időtartama és a rendszeres díjak fizetése is folyamatos, a díjfizetésnek ugyanis az előbb írtak szerint általában élethosszig tartó juttatás, nyugellátás az alapja. Jellemző szerződési kikötés a felmondási jog biztosítása is, ezzel a joggal tipikusan a fenntartó jogosult élni az otthon házirendjének biztosítása, végső soron a gondozásban részesülők kulturált együttélésének védelme érdekében. A felmondási jog kikötésének lehetősége a szerződés előrehozott egyoldalú megszüntetését is jelenti.

Az ilyen szerződések életjáradéki szerződéssé való átalakítására a jelenlegi bírói álláspont szerint nincs lehetőség (LB Pfv. II. 21555/1996. sz. - BH1997. 592.).

Az otthonban nyújtott gondozás előnye, hogy hivatásszerűen gondozással foglalkozó fenntartók nyújtanak ma már valóban széles körű gondoskodást az ezen szolgáltatást igénybe vevőknek, akik a rendszerint önálló lakrész mellett ételmezéshez, személyükkel kapcsolatos gondoskodáshoz, orvosi ellátáshoz is hozzájutnak.

Ptk. 587. § (1) Ha a jogosult tartása fejében a tulajdonában levő ingatlant a kötelezettre átruházza, a tartási jogot az ingatlan-nyilvántartásba be lehet jegyezni.

(2) Ha a tartási jogot az ingatlan-nyilvántartásba bejegyezték, a jogosult a tartási kötelezettség elmulasztása esetén az ingatlanból a végrehajtásra vonatkozó szabályok szerint kielégítést kereshet.

(3) Ha az ingatlant a tartásra kötelezett elidegeníti, az új tulajdonos köteles a kielégítést tűrni.

A tartási jog bejegyzése

1. Ha a jogosult a tulajdonát képező ingatlant átruházza a kötelezett eltartóra, érdekei veszélybe kerülhetnek, ha a kötelezett az ingatlant elidegeníti, és a szerződéses szolgáltatást nem vagy nem megfelelően teljesíti. Ennek a veszélynek a kiküszöbölésére a tv. lehetővé teszi a tartási jognak az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzését. Ez a bejegyzés tehát lehetőség, amely nem kötelező, de az eltartott érdekében célszerű az ilyen irányú kérelem előterjesztése az ingatlan-nyilvántartásnál.

2. Ha a tartási jog az ingatlan-nyilvántartásba be van jegyezve, és a kötelezett tartási kötelezettségének nem vagy csak hiányosan tesz eleget, a jogosult az ingatlanból végrehajtás útján kereshet kielégítést. A kielégítés a tartási kötelezettség elmulasztása esetén a követelés bírói megállapítása, az ingatlan lefoglalása, a végrehajtási jog bejegyzése, majd az ingatlan elárverezése - esetleg szabadkézből való eladása (Vht. 90. §) - útján történik. A kielégítés céljára szolgáló összeget a bírói ítélet nemcsak a már lejárt, elmulasztott szolgáltatások - a Ptk. 280. §-ának (3) bekezdésében foglalt korlátozással -, hanem a jövőben is esedékes szolgáltatások pénzbeli ellenértékében állapíthatja meg. A jogosult nem kényszeríthető ugyanis arra, hogy a nem teljesítő kötelezettel szemben minden időszakra külön perelje az elmulasztott részletszolgáltatásokat. A jogosult követelésével szemben egyébként a Ptk. 297. §-ának (1) bekezdése szerint beszámításnak sincs helye.

Ha az ingatlant a kötelezett eladja, elcseréli, elajándékozza, a tartási jog ingatlan-nyilvántartásba történt bejegyzése alapján az új tulajdonos szintén köteles tűrni, hogy a jogosult követelését az ingatlanból kielégítsék.

Ha a tartási viszony jogosultja követelésével az ingatlan új tulajdonosa mint dologi adós ellen fordul, az utóbbi nem hivatkozhat arra, hogy a követelést elsősorban az eredeti kötelezettel szemben kell érvényesítenie. Minthogy a tartási jogviszony a felek közötti bizalmi viszonyon alapszik, az új tulajdonos nem választhatja azt a megoldást - hacsak erre külön megállapodás nincs -, hogy a természetbeni tartást magára átvállalja. A jogosultnak pénzbeli kielégítéshez kell jutnia, akár az új tulajdonos teljesítése, akár az ingatlanra vezetett végrehajtás útján.

Ptk. 588. §

Jegyzet: A Ptk. 588. §-át az 1990. évi XXII. törvény 5. §-ának a) pontja hatályon kívül helyezte. Hatálytalan: 1990. III. 15-től.

Ptk. 589. § (1) A bíróság a tartási szerződést - mindkét fél érdekeinek figyelembevételével - módosíthatja.

(2) Ha valamelyik fél magatartása vagy körülményei folytán a természetben való tartás lehetetlenné vált, bármelyik fél kérheti a bíróságtól a szerződés végleges vagy az említett körülmények megszűntéig tartó átváltoztatását életjáradéki szerződéssé, ha pedig a szerződés célja ilyen módon sem valósítható meg, a szerződés megszüntetését.

(3) A bíróság a szerződést a felek megfelelő kielégítésével szünteti meg.

Jegyzet: A (2) bekezdés szövegét az 1977. évi IV. tv. állapította meg.

A tartási szerződés módosítása

1. A bíróság a tartási szerződést - mindkét fél érdekeinek figyelembevételével - módosíthatja. Erre akkor kerülhet sor, ha a megfelelő változtatások eszközzésével a szerződés eredeti céljának meg tud felelni: biztosítja az eltartásra jogosult létfenntartását és az eltartó számára a változott helyzetnek megfelelő, méltányos feltételeket.

A Ptk. a bírósági szerződésmódosítást a 241. §-ában általában lehetővé teszi arra az esetre, ha a felek tartós jogviszonyában a szerződéskötésnél beállott körülmény folytán a szerződés valamelyik fél lényeges jogos érdekét sérti. Eszerint a módosítás alapja az utólag bekövetkezett, valamelyik fél érdekét hátrányosan érintő változás.

A Ptk. 589. §-a viszont a két fél érdekeire, azok egyensúlyára hivatkozik. Kérdés, hogy kell-e a jogviszonyban változásnak bekövetkeznie ahhoz, hogy a szerződés módosítható legyen. Van olyan felfogás, hogy a tv. vonatkozó rendelkezése speciális jellegű, tehát a szerződő felek érdekei szerint kell dönteni, függetlenül attól, hogy következett-e be lényegesebb változás. Ez a vita a bírói gyakorlatban is felmerült. A legújabb bírói gyakorlat szerint a szerződés módosítására vonatkozó általános szabályokhoz képest speciális szabály a Ptk. 589. § szerinti bírósági szerződésmódosítás lehetősége. A lényeges és jogos érdek sérelme nem előfeltétele a szerződés módosításának (BH1999. 116.). A felek viszonyában mindig valami olyan változás merül fel, amely a tartási szerződés teremtette különleges viszonyra tekintettel a felek lényeges érdekeit érinti, s így a módosításra szükség van. Lehet ez a változás tárgyi jellegű, amikor a tartás anyagi feltételeiben következik be, például a tartás ellenértékéül szolgáló vagyoneérték elvesz, a házingatlan elpusztul, állami tulajdonba kerül, a tartás ellenértékéül szolgáló lakást igénybe veszik. Személyi jellegű is lehet, amikor például az eltartó egészsége váratlanul súlyosan megromlik, munkaképtelenné válik, vagy az eltartott állapotában kerül sor olyan változásra, amely a szerződés megkötésekor figyelembe vett érdekegyensúlyt felborítja. A fizikai jellegű eseményeken túl sor kerülhet olyan pszichikai változásokra is, amelyek a felek közötti bizalmi viszonyt súlyosan érintik.

Ilyen esetekben, ha a szerződés még be tudja tölteni célját, és nem kell azt más jellegű szerződéssé átalakítani vagy megszüntetni, helye van a módosításnak. A bíróság feladata az, hogy a jogokat és kötelezettségeket a felek érdekeinek kölcsönös kiegyenlítésével módosítsa, de csak olyan keretben, amelyben az feltétlenül szükséges. A rendezésnek lényegében a változott viszonyoknak megfelelő igazságos helyzetet kell teremtenie.

A szerződés céljának elérése érdekében fokozottan jön figyelembe az együttműködési kötelezettség. Ez a szerződésmódosítás jelentős korlátja. Ha ugyanis a felek nem tanúsítják a szerződés funkcionálásához elengedhetetlen együttműködést, akkor a tv. 589. § (2) bekezdése alapján nincs helye a szerződés módosításának (LB Pfv. V. 22176/1993. - BH 1994/7. sz. 366.; illetve LB Pfv. V. 22148/1995. - BH 1996/10. sz. 534.).

A Legfelsőbb Bíróság ugyanakkor megalapozottnak tartja a szerződésmódosítást akkor, ha a tartásra kötelezett olyan betegségben szenved, amely a szerződés célját - részben vagy egészben - megghiúsítja. Ez esetben még akkor is lehetőséget lát a Legfelsőbb Bíróság a szerződésmódosításra, ha a tartásra jogosult a szerződéskötés időpontjában is tisztában volt a kötelezett egészségügyi állapotával. (LB Pfv. V. 22176/1993. - BH 1994/7. sz. 366.). Álláspontunk szerint a Legfelsőbb Bíróság helytelen jogi álláspontra helyezkedett. Ha a kötelezett korlátozott tartási képességéről tudva kötött a jogosult tartási szerződést, akkor az a tartási szerződés a tv.-ben meghatározottaktól eltérően, korlátozott tartalommal jött létre. Erre van lehetőség, hiszen a Ptk. 586. §-a diszpozícióval rendelkezik. A tudomás tehát *facta concludens* szerződési akaratnyilatkozat. Álláspontunkat alátámasztja a Legfelsőbb Bíróság által is fokozottan figyelembe vett együttműködési kötelezettség és különösen a jóhiszemű és tisztességes eljárás alapvető követelménye. Emellett pedig határozottan megismétlendő, hogy a tartási szerződésnél a szerződés jellegénél fogva egyébként is csak szűkebb körben van lehetőség a bíróság általi szerződésmódosításra, mint az egyéb szerződéseknél általában.

A szerződés módosításának lehetősége általában kizárt, ha a jogosult szenved olyan betegségben vagy fogyatékosságban, amelyből következik, hogy a szerződés a célját kizárólag a személyes gondoskodás biztosításával érheti el (BH2000. 491.). Kivétel mégis e szabály alól az az eset, ha az egyébként gondozásra szoruló eltartott ezen állapotáról maga képes - például szakápolói személyzet megfizetésével - gondoskodni, és egyéb más okokból a szerződés további fenntartása lehetetlenné vált. A bírói gyakorlat a fenti, tartási szerződésekre is alkalmazható érvelést éppen egy életjáradéki szerződés megszüntetése iránti perben hozta fel, ahol a szerződés megszüntetését éppen azzal magyarázták a kérelmet előterjesztők, hogy az életjáradéki szerződés már nem képes betölteni célját, mivel a járadékos már természetbeni tartásra szorul. A bíróság megállapította, hogy a járadékos maga gondoskodik szakápolók alkalmazásával gondozásáról, ezért e tényre nem lehet hivatkozni (BH2000. 105.).

A szerződés módosítható - több kötelezett esetén - csupán az egyik kötelezett vonatkozásában is (BH1998. 336.), e módosítás pedig tartalmát tekintve lehet az egyik kötelezett vonatkozásában a tartási szerződés megszüntetése is (BH1999. 116.).

A tartási szerződés fokozott bizalmi viszony meglétét feltételezi. Ezen viszony elenyészte tehát önmagában is kiváltja a szerződés módosításának lehetőségét (BH1998. 486.). E szempontból még annak sincs jelentősége, hogy a bizalmi viszony megromlásának kizárólag az eltartott személy az oka, illetőleg annak sem, hogy az eltartott elzárkózó és a teljesítést visszautasító magatartása ellenére az eltartó továbbra is kész lenne a szolgáltatás nyújtására (BH1998. 336.).

Az életkor előrehaladtával egyre inkább előtérbe kerül a természetben nyújtott tartás fontossága, azaz tartós szerződésről lévén szó, a bíróságoknak a szerződés módosítása körében értékelniük kell ezt a tényt is (BH2000. 105., BH1998. 486.).

A tartási szerződés az eltartott halálával megszűnik. Előfordulhat, hogy az eltartási szerződésben a jogosult oldalon nem egy, hanem két személy szerepel. Erre rendszerint úgy kerül sor, hogy egy házaspár ruházza át ingatlanát, ennek ellenében pedig mindkettőjük eltartását kötik ki. Ha a jogosultak egyike meghal, a szerződés nem szűnik meg, hanem esetleg változott tartalommal tovább él. Felmerül a kérdés, hogy csökkenthetők-e és mennyiben a szerződésben vállalt szolgáltatások. A Legfelsőbb Bíróság egyik törvényességi határozatában tévesnek találta a másodfokú bíróságnak azt az álláspontját, hogy az egyik jogosult elhalálása esetén az életjáradék rendeltetése, illetőleg a szolgáltatás és ellenszolgáltatás közötti értékarányosság alapján a túlélő jogosult csupán a kikötött szolgáltatások fele mennyiségére tarthat igényt. A szolgáltatás terjedelmét elsősorban a felek szerződésben kifejezésre jutó akarata szerint kell megállapítani. A kötelezettek egyoldalúan nem csökkenthetik a szolgáltatások mennyiségét az egyik jogosult halála esetén, ha ilyen értelemben a szerződés nem rendelkezik. A bíróság azonban a tartási szerződést mindkét fél érdekeinek figyelembevételével módosíthatja. Az egyik jogosult halála és a körülmények időközben történt változása alapján lehetőség van a tartási, öröklési szerződés módosítására is. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a szerződésben meghatározott szolgáltatásoknak feltétlenül csak a fele illeti meg az életben maradt jogosultat. Mindkét fél személyi, vagyoni, jövedelmi viszonyait körültekintő módon fel kell deríteni, és ennek alapján kerülhet sor vita esetén a szolgáltatások mennyiségének csökkentésére (P. törv. V. 20205/1975. - BH 1976/2. sz. 60.).

Természetbeni tartás átváltoztatása életjáradékká

2. A tartási szerződések körében gyakran előfordul, hogy a természetben való tartás lehetetlenné válik. Ennek különféle okai lehetnek, bekövetkezhet mind a két félre visszavezethető személyi okokból is. Az eltartott rendszerint idős, törődött ember, aki sokszor úgy érzi, hogy átruházott vagyona fejében nem azt az ellátást, gondoskodást kapja, amelyet a szerződés megkötésekor elképzelt, vagy amelyet ígértek neki. Koros, beteges állapotánál fogva érzékenyebb, sértődékenyebb, a kisebb-nagyobb civódások sokszor elmérgesítik az eltartóval való viszonyát.

Másrészről egyes esetekben az eltartók is egyre türelmetlenebbek a másik féllel szemben. Hosszú eltartási viszonyból sokszor úgy érzik, hogy a kapott szolgáltatásokkal szemben máris többet nyújtottak, egyre ridegebben bánnak a jogosulttal, és a gyakori nézeteltérések oda vezetnek, hogy a természetben való tartás a szerződő felek közötti bizalom megszűnése és az állandó feszült viszony miatt valóban lehetetlenné válik.

A tartási viszony további fenntartásának útját állhatják a feleknek felróható okokon kívül objektív külső tények is.

Ilyen esetre rendelkezik úgy a törvény, hogy bármelyik fél kérheti a bíróságtól a szerződés átváltoztatását életjáradéki szerződéssé.

Amint arra a jogszabály is utal, az átváltoztatás történhet ideiglenes jelleggel is, a szerződésszerű teljesítést gátló körülmények megszűntéig. Például indokolt, hogy ha az eltartó vagy az eltartók valamelyikének hónapokig tartó betegsége a jogosult ellátását akadályozza, a természetbeni ellátás helyett pénzbeli járadék fizetésével tegyék lehetővé a jogosulttól való gondoskodást. Lehet viszont, hogy a körülmények folytán a felek között a viszony annyira elmérgesedett, hogy mindkét fél érdekében célszerűnek látszik az eltartási szerződés végleges módosítása, az életjáradéki szerződésre való áttérés.

A bíróság a felek életviszonyainak és érdekeinek teljes körű feltárásával dönthet megalapozottan a tartási jogviszony megszüntetéséről, módosításáról vagy életjáradéki szerződéssé történő átalakításáról (P. törv. III. 20825/1982. - BH 1983/7. sz. 281. - PJD X. 281. sz.).

A tartási szerződés életjáradéki szerződéssé csak akkor változtatható át, ha a szerződés célja ilyen módon megvalósítható (P. törv. II. 20216/1983. - BH 1984/1. sz. 20. - PJD X. 282. sz.).

A tartási (öröklési) szerződés teljesítésében a feleket fokozott együttműködési kötelezettség terheli. A jogosult egyoldalú magatartása, a szolgáltatások indokolatlan visszautasítása nem vonja maga után szükségképpen a tartási (öröklési) szerződés megszüntetését [Ptk. 589. § (2) bek., 658. § (1) bek.]. (P. törv. II. 20566/1983. - BH 1984/10. sz. 402. - PJD X. 283. sz.)

A járadék összege változtatás esetén

3. Ami a tartási szerződésnek életjáradéki szerződéssé való átalakításánál a járadék összegét illeti, erre vonatkozóan a bírói gyakorlatban számos útmutatás található. Fő szempont, hogy az életjáradék összegét úgy kell megállapítani, hogy az lehetőleg a természetbeni tartás valóságos ellenértéke legyen. Figyelembe kell venni a tartásra jogosult életkorát, egészségi állapotát, a tartásra kötelezett vagyoni és jövedelmi viszonyait, a tartás ellenében átruházott vagyontárgy értékét és esetleges értékváltozását is: továbbá az eltartók által vállalt szolgáltatások terjedelmét és értékét is (P. törv. V. 20119/1975. - BH 1975/11. sz. 514. - PJD VI. 367. sz.).

A havi járadék összege nem lehet kevesebb, mint amennyit a jogosult háztartáson belüli tartása érdekében ténylegesen kitett. Ilyen járadék őt még akkor is megilleti, ha ő hiúsította meg a további természetbeni tartást, mert ellenkező esetben az eltartó jutna a járadék fizetésével anyagi előnyhöz (P. törv. II. 20129/1971. - BH 1973/3. sz. 123. - PJD VI. 366. sz.).

A Legfelsőbb Bíróság egy másik döntésében az életjáradék összegének felső határát a természetbeni tartás értékében tartja megállapíthatónak, és ha a tartást a jogosult magatartása hiúsította meg, e döntés szerint az életjáradék összegének megállapításánál ezt a körülményt megfelelően értékelni kell (P. törv. I. 20514/1972. - BH 1973/2. sz. 72. - PJD VI. 364. sz.).

A részben munkaképtelen jogosult saját munkájának jövedelmét a járadék összegének megállapításánál nem lehet figyelembe venni, mert nem lehet őt arra kötelezni, hogy az eltartók által vállalt tartást saját munkájával pótolja (P. törv. V. 20542/1976. - BH 1977/7. sz. 277. - PJD VII. 229. sz.).

A tartási szerződés megkötésekor egyes esetekben a felek figyelemmel vannak arra a lehetőségre is, hogy a természetbeni tartás valamilyen okból lehetetlenné válik, azt életjáradéki szerződéssé kell átalakítani és erre tekintettel előre megállapítják az életjáradék összegét, illetve a szolgáltatások mennyiségét. Tekintve, hogy a Ptk. 200. §-ának (1) bekezdése szerint a felek a szerződés tartalmát szabadon állapítják meg, a felek erre jogosultak. Ha pedig a szerződésben ilyen rendelkezés történt, az életjáradékká átalakítás esetében ennek megfelelően kell teljesíteni. Kérdés, hogy az ilyen kikötés feltétlenül érvényesül-e, tekintettel arra, hogy a tartási szerződés megkötése és az életjáradéki szerződésre való áttérés közötti időben jelentősebb értékeltolódások következhetnek be. A bírói gyakorlat ezt úgy oldotta meg, hogy mivel a Ptk. 589. §-a lehetővé teszi a tartási szerződés módosítását, e szabályt pedig az életjáradéki szerződésekre is megfelelően alkalmazni kell, az életjáradéki szerződés módosításának lehetősége - mindkét fél érdekeinek méltányos figyelembevételével - fennáll (P. törv. I. 20881/1972. - BH 1973/5. sz. 201. - PJD VI. 365. sz.).

A tartási szerződés megszüntetése

4. Ha a tartási szerződés fenntartása lehetetlenné vált és az ügy körülményei folytán azt életjáradéki szerződéssé sem lehet átalakítani, a bíróság kimondhatja a szerződés megszüntetését. Ez tehát csak végső eszköz, amit az is indokol, hogy a hosszabb-rövidebb ideig fennálló tartási viszony felszámolása nyomán a felek megfelelő kielégítése és a védelemre rendszerint jobban rászoruló eltartott további kielégítő ellátásának rendezése sokszor nem könnyű feladat.

A bírói gyakorlat a tv. intenciójának megfelelően következetesen hangsúlyozza, hogy a tartási szerződés a természetbeni tartás lehetetlenné válása esetén is csak akkor szüntethető meg, ha a szerződés célja életjáradéki szerződéssé való átváltoztatással sem valósítható meg. A megszüntetésnek akkor is helye lehet, ha az eltartó a tartási szerződésben vállalt kötelezettségeit teljesítette, és kizárólag az eltartásra jogosult személy magatartása okozta a természetbeni tartás lehetetlenné válását, mert a szolgáltatásokat az eltartótól nem volt hajlandó elfogadni.

De a szerződéshez hű és a teljesítésre kész szerződő féllel szemben a szerződés megszüntetését nem lehet általában úgy kikényszeríteni, hogy a jogosult alapos indok nélkül egyoldalúan megtagadja a szerződésszerű teljesítés elfogadását.

Tartási szerződések teljesítésében a felek együttműködésének arra kell irányulnia, hogy a szerződés eredeti célját és rendeltetését be tudja tölteni. Amennyiben az együttműködés hiánya folytán a tartásra jogosult egyoldalú magatartása hiúsítja meg a természetbeni tartást, elsődlegesen - a magatartás megszűnéséig ideiglenes jelleggel - a szerződést életjáradéki szerződéssé kell átváltoztatni. A tartási szerződés csak akkor szüntethető meg, ha eredeti célját ilyen módon sem képes betölteni (P. törv. V. 20161/1971. - BH 1980/1. sz. 18.).

Módosításra - szűk keretek között - alapot adhat a Legfelsőbb Bíróság gyakorlata szerint az inflációs változás. Ekkor a pénzben meghatározott szolgáltatások, illetve az életjáradék mértéke, a felek szerződéskötés-kori akarata, az inflációs ráta és - hangsúlyosan - a tartás mértékének a megfelelő volta vizsgálendő (LB P. törv. V. 20142/1976. - BH 1977/5. sz. 194.). Az életjáradéki szerződéssé alakítás esetén az életjáradék mértéke általában a természetbeni tartás mértékéhez igazodik (LB Pfv. II. 22777/1995. - BH 1997/4. sz. 189.).

Ha a tartási szerződés megvalósítása során a felek között az egyetértés megbomlik, és perre kerül sor, a kereseti kérelem rendszerint a tartási szerződés megszüntetésére irányul. Kérdés, hogy ilyen perekben a bíróság a kereseti kérelemhez milyen mértékben van kötve. Ennek elbírálásánál a fő szempont az, hogy a felek érdekei kölcsönösen és a méltányosságnak megfelelő módon érvényesüljenek. Ezért a kereseti kérelemhez való kötöttség merev értelmezése helytelen lenne. A bíróság azonban nem alkalmazhat olyan megoldást, amely ellen mindegyik fél tiltakozik. A helyes felfogás szerint a szerződés megszüntetése iránti kérelemben - mint a kevesebb a többen - benne van a módosítási és életjáradéki szerződéssé való átváltoztatásra vonatkozó igény is. Ugyanakkor a módosítás és életjáradéki szerződéssé átváltoztatás iránti igények egymásban kölcsönösen benne vannak. Viszont erre a két megoldási módra irányuló kereseti kérelem nem értelmezhető úgy, hogy tartalmazza a szerződés megszüntetése iránti igényt is.

A bírói ítékezésnek arra kell törekednie, hogy a sajátos természetű és társadalmi rendeltetésű tartási szerződések eredeti céljukat lehetőleg megvalósítsák (PK 78. sz. - PEH 199. o.).

A megfelelő kielégítés

A megszüntetés a felek megfelelő kielégítésével történik. A tartási szerződésnél fogalmilag nem beszélhetünk az eredeti állapot helyreállításáról (in integrum restitutio), mivel tevéleges (facere) szolgáltatásokat nyújtanak a kötelezettek. Emellett a tartási szerződés fontos jellemzője: a bizalmi viszony sem teszi lehetővé a tisztán „számszaki” rendezést. A korábbi bírói gyakorlat a megfelelő rendezésnél elsősorban a lakásviszonyokat vette figyelembe (P. törv. II. 21082/1970.; illetve P. törv. V. 21339/1979. - BH 1980/8. sz. 285.).

A rendszerváltás után sem a lakásviszonyok változtak meg gyökeresen, hanem az aktív bírói szerep szorult háttérbe (különösen a polgári perrendtartást módosító 1995. évi LX. tv. óta). A társadalmi megítélés és az újabb bírói gyakorlat szerint elsődlegesen a szolgáltatás-ellenszolgáltatás értékének megfelelő meghatározása hangsúlyos. Az elszámolási viszony keretében értékelendő, hogy melyik félnek felróható a viszony megromlása, a tartásra jogosult milyen értéket adott át. Ingatlan esetén az átadáskori és az elszámoláskori érték között számottevő különbség állhat fenn; az értéket növeli a lakásárak - inflációkövető - emelkedése, csökkenti ugyanakkor a szükséges és hasznos beruházások, az állagmegőrzés elmaradása. A felek jogos érdekének figyelembevétele a speciális szerződési jelleg miatt elengedhetetlen, ám a felróhatóság a jogos érdek vizsgálatánál különös súllyal esik latba.

A tartásra kötelezett szolgáltatásánál is figyelembe kell venni azt, hogy a jogosult milyen ellenérték megfizetésével juthatott volna hozzá a kapott szolgáltatásokhoz. Erre az értékre a törvényes kamatot is fel kell számítani. Végül figyelembe jöhet, hogy a jóhiszemű kötelezett esetlegesen kedvezőbb lakhatási lehetőséget nem vett igénybe a tartási szerződés megkötésében bízva. A megfelelő kielégítés a korábbi jogosultnak az átadott tulajdon (ingatlan, lakás) visszajuttatását jelenti, ennek azonban feltétele lehet az egyidejű ellenszolgáltatás (azaz az elszámolási viszony keretében megállapított pénzbeli érték kötelezett számára átadása). (LB Pfv. II. 22260/1994. - BH 1996/5. sz. 260.; illetve LB Pfv. III. 21964/1993. - BH 1995/1. sz. 23.; illetve LB IV. 21911/1993. - BH 1994/11. sz. 598.; illetve LB Pfv. V. 20371/1995. - BH 1996/4. sz. 204.)

A megfelelő kielégítés számítási alapja lehet a bírói gyakorlatban megjelent egyes álláspontok szerint az ingatlan és a nyújtott tartás szerződéskötéskori értékeinek aránya is. Az így számított arány az ingatlanok a szerződés megszüntetésekor forgalmi értékére vetítve fejezheti ki a kielégítés kiinduló értékét, amely aztán az előbb már részletezett korrekciós tényezőkkel módosítható (BH1999. 22.). Ugyanakkor ki kell emelni, hogy a megfelelő számítások alapján kialakított összeg - amelynél a fentiek szerint a törvényes kamat is figyelembe jön - esedékessége csak a jogerős ítélet napja, hiszen a bíróság ítélete a szerződést a jövőre nézve (ex nunc hatállyal) szünteti meg. Ebből következik az is, hogy a nyújtott szolgáltatásokra kamat csak az ítélet napjától (azaz a szerződés megszűnésének napjától) számítható fel (BH2000. 491.).

Ezen megállapítás az életjáradéki szerződés megszüntetése esetén is irányadó, ahol fokozottan kell hangsúlyozni azt, hogy nem in integrum restitutio jellegű szankciónál van szó, ezért nincs helye megfelelő kielégítésként a nyújtott pénzbeli szolgáltatások pontos és tételesen kimunkált összege követelésének. A bíróság azonban mérlegelése alapjaként figyelembe veheti (BH2000. 491.).

Mivel a megfelelő kielégítés a szerződés megszűnésének kötelező tartalmi eleme, ezért erre irányuló kereseti kérelem hiányában is rendelkeznie kell a bíróságnak (BH1999. 116.).

Ptk. 590. § (1) Ha a körülményekből más nem következik, a közeli hozzátartozók között létrejött tartási szerződésből folyó kötelezettségek teljesítéséért ellenszolgáltatás nem jár.

(2) Az ingyenes tartási szerződés a kötelezett halálával is megszűnik.

(3) A kötelezett az ingyenes tartási szerződés megszüntetését követelheti, ha annak teljesítése vagy életjáradéki szerződéssé átalakítása a szerződéskötés után megváltozott vagyoni körülményeinél fogva reá nézve túlságos megterheléssel járna.

(4) Az ingyenes tartásra az ajándékozás szabályait is megfelelően alkalmazni kell.

Az ingyenes tartási szerződés

1. A Ptk. 586. §-a a tartási szerződés fogalmának meghatározásánál a szerződés visszerthes és ingyenes voltáról nem beszél. A tartási szerződéseket általában - amint erről már szó volt - visszerthes formában kötik. A tartásra kötelezett ellenérték fejében vállalkozik arra, hogy a jogosultat élete fogytáig eltartja. Lehetnek azonban a tartási szerződések ingyenesek is, amint erre a tv. most tárgyalt szakasza utal. A felek szerződéses akarata dönti el tehát, hogy ingyenes tartásról van-e szó vagy sem, ennek gyakorlati jelentősége abban mutatkozik meg, hogy az ingyenes tartásra megfelelően alkalmazni kell az ajándékozás szabályait is.

Ha a felek akarata nem állapítható meg nyilatkozataikból, akkor a következő módon kell eljárni. Elsődlegesen vizsgálni kell, hogy törvényen alapuló tartási kötelezettségről van-e szó (a házasságról, a családról és a gyámságról szóló, többször módosított 1952. évi IV. tv. VII. fejezete). Amennyiben igen, úgy a Ptk. 590. §-a nem alkalmazható. Ha a tartás kívül esik a fenti körön, akkor a felek szerződéskötés-kori akarata utóbb a visszertheség általános vétele alapján állapítható meg [Ptk. 201. § (1) bek.]. A visszertheség általános szabálya alól ugyan vannak kivételek, de ezt a tv. minden esetben külön szabályozza. Ilyen eset a tv. most vizsgált 590. §-a, ahol a közeli hozzátartozókra nézve [Ptk. 685. § b) pontja] a visszertheség vétele alól kivételt állapít meg. Ennek a kivételnek az alkalmazhatóságát a jogszabályhely rögtön szűkíti, amikor a „ha a körülményekből más nem következik” fordulatot alkalmazza. Ezzel ugyanis a bíróságot a tv. az eset összes körülményeinek fokozott vizsgálatára szorítja. (Egyben ez a fordulat a nyilatkozati elv áttörését mégsem jelenti.) Ha pedig nem közeli hozzátartozóról van szó, illetve a közeli hozzátartozónál az eset összes körülményei visszertheségre engednek következtetni, akkor a jogalkalmazás visszatér a főszabályhoz, a visszertheség vételeének az alkalmazásához.

Összefoglalva tehát, a tartásra kötelezett személy tartása nem tartozik a törvény ezen szakasza alá, a nem jogszabályi kötelezettségből eredő tartás esetén pedig a visszertheség vétele és a Ptk. 590. § (1) bekezdésében meghatározott kivételének együttes alkalmazása szükséges. Fontos felhívni a gyakorlat figyelmét az élettársra vonatkozó szabályok megváltozására, aki szintén közeli hozzátartozónak minősül, fogalmát pedig a Ptk. 685/A. §-a beiktatásával az 1996. évi XLII. tv. határozza meg.

A felek között - akik nem állnak törvényes tartási kapcsolatban egymással - gyakran nem jön létre írásbeli szerződés, és az egyik fél valamilyen jövőbeli juttatás reményében mégis eltartást nyújt a másiknak. Az eltartó rendszerint abban bíz, hogy a másik fél végrendeleti juttatással fogja honorálni a szolgáltatott tartást. Lehet, hogy erre vonatkozóan kifejezett ígéretet tett az eltartó, lehet, hogy csak ismerte vagy a körülmények szerint ismernie kellett a másik fél erre vonatkozó várakozását, és a szolgáltatásokat elfogadta. Ebben az esetben a formátlanul létrejött és teljesezésbe ment szerződés a Ptk. 218. § (3) bekezdése alapján joghatályosan létrejött, és az eset körülményei arra utalnak, hogy az eltartó a kötelezettséget nem ellenszolgáltatás nélkül vállalta. Visszerthes szerződésről van tehát szó. Ha ilyen esetben a végintézkedéssel járó juttatás elmarad, az abban tévesen reménykedő eltartó követelését hagyatéki hitelezőként érvényesítheti [Ptk. 677. § (1) bek. c) pontja, illetve PK 89. számú állásfoglalásának b) pontja - PEH 215. oldal]. Hasonló következtetést vont le a Legfelsőbb Bíróság egy eseti döntésében, kiemelve, hogy a joghatályos nyilatkozat tételére képtelen, cselekvőképességet kizáró gondnokság alatt álló személy ígéretében bízva történő ápolás, gondozás is megalapozza a visszertheséget (LB Pfv. V. 22215/1994. - BH 1995/12. sz. 713.).

A szerződés megszűnése

2. Az ingyenes szerződésekkel kapcsolatban a kötelezett felelőssége általában enyhébb, éppen azért, mert a saját szolgáltatásával szemben nem áll ellenszolgáltatás. Ezzel áll összefüggésben az a rendelkezése a tv.-nek, hogy ha az eltartó vagyoni körülményei megváltoztak, és túlzott terhet jelent számára a szerződés teljesítése vagy életjáradéki szerződéssé alakítása, követelheti az ingyenes tartási szerződés megszüntetését. A jogosult mellett a kötelezettnek is védelemben kell részesülnie. Nem várható el tőle, hogy a szolgáltatások folytatásával anyagi romlásba kerüljön. Itt is érvényesül a clausula rebus sic stantibus elve.

Mivel az ingyenes tartás ajándékozási elemeket is foglal magában, erre az ajándékozás szabályait is megfelelően alkalmazni kell. Meg kell azonban említenünk, hogy az életfenntartás céljára adott és arra felhasznált juttatást visszakövetelni nem lehet (tv. 362. §), kivéve, ha a jogszabály másként rendelkezik, vagy azt büncselekmény útján szereztek meg. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy az esetek túlnyomó többségében a már felhasznált juttatások visszaszerzése nincs mód. Ellenben, ha az ingyenesen eltartott vagy együtt élő hozzátartozója súlyos jogsértést követ el az eltartó vagy közeli hozzátartozója rovására, illetve, ha végleg meghíusult az a feltevés, amelyre figyelemmel az eltartó az ingyenes tartást vállalta, kérni lehet az eltartási szerződés megszüntetését a jövőre nézve.

2. Az életjáradéki szerződés

Ptk. 591. § (1) Életjáradéki szerződés alapján az egyik fél meghatározott pénzösszeg vagy terménymennyiség időszakonként visszatérő szolgáltatására köteles.

(2) Az életjáradéki szerződésre a tartási szerződés szabályait kell megfelelően alkalmazni.

Az életjáradéki szerződésre vonatkozó szabályok

1. A tartási és életjáradéki szerződések szerkezetükben és funkcióikban nagyon hasonlóan egymáshoz. Mindkettőnek az a célja, hogy biztosítsa az egyik szerződő félnek anyagi ellátását, létfenntartását. Amíg azonban ez a tartási szerződésnél természetben történik, többnyire az eltartó háztartásában, addig az életjáradéki szerződésnél ebből a célból a kötelezett meghatározott időszakonként visszatérően vagy bizonyos pénzösszeget szolgáltat, vagy a jogosult ellátására szükséges terménymennyiséget, élelmiszert, gabonát, tűzifát stb.

A két szerződés lényegbeli hasonlóságára figyelemmel a tv. az életjáradéki szerződésre nem is állapít meg külön szabályokat, hanem úgy rendelkezik, hogy arra a tartási szerződés szabályait kell értelemszerűen alkalmazni. A tartási szerződés körében tárgyalt kérdések szempontjait tehát megfelelően fel lehet használni az életjáradéki szerződésekkel kapcsolatban felmerült vitás kérdések megoldásánál is.

Fontos különbség ugyanakkor az, hogy az életjáradéki szerződésnél a viszony megromlása önmagában nem ok - a tartási szerződéstől eltérően - a szerződés megszüntetésére. A személyes kapcsolat ugyanis nem olyan súlytal jelenik meg az alapvetően pénzzolgáltatásnak minősíthető életjáradéknál, mint a mindennapi kapcsolattartásban, ápolásban, gondozásban megnyilvánuló tartási szerződésnél (LB Pfv. V. 22148/1995. - BH 1996/10. sz. 534.).

A lejárt részletek érvényesítése

2. A teljesítés ideje vonatkozásában azonban figyelemmel kell lennünk a tv. 280. §-ának (2) bekezdésében foglaltakra, amely szerint az életjáradékot időszakonként előre kell fizetni, ami a szerződés céljából, a jogosult ellátásának biztosításából folyik. A jogosult a hat hónappal régebben lejárt és alapos ok nélkül nem érvényesített részleteket többé bírósági úton nem követelheti. Az elmaradt, valamilyen okból ki nem adott pénz-, illetve terményszolgáltatások teljesítése alól a megszabott fizetési határidők elteltével a kötelezett még nem szabadul, a jogosult azok teljesítését továbbra is követelheti. Ezeknek a szolgáltatásoknak a célja azonban - mint a tartásdíj és baleseti járadék esetében is - a jogosult folyamatos létfenntartásának biztosítása. Nem szolgálhatnak tehát arra, hogy a jogosult a hosszabb időn át felgyűlt szolgáltatásokat egyszerre követelve, nagyobb összegű pénzt vagy terményt halmozzon fel. Ezért a bíróság előtt nem érvényesítheti azokat a járadékrészleteket, amelyek hat hónappal régebben esedékessé váltak és azokat kellő ok nélkül nem érvényesítette.

A jogosult tehát a hat hónapon túli járadékrészleteket is követelheti perrel a bíróság előtt, ha késedelmét kellő okkal ki tudja menteni, ha olyan körülményeket tud igazolni, amelyek követelésének érvényesítésében indokoltan gátolták. A késedelem kimentését a körülményektől függően méltányosan kell elbírálni. Másrészt a tv. szövegezéséből kiderül, hogy a fél éven túl indokolatlanul nem követelt részletek csak a bíróság előtt nem követelhetők. A követelés naturális obligatióként fennmarad, tehát ha azt a kötelezett kiegyenlíti, a teljesítést tartozatlan fizetés címén nem követelheti vissza.

A szerződés megváltoztatása

3. Kérdés, hogy az életjáradéki szerződésben megállapított szolgáltatások mennyiségének megváltoztatására sor kerülhet-e a körülmények változása miatt.

Az életjáradéki szerződés fennállása esetén a Ptk. 591. §-ának (2) bekezdésében foglalt rendelkezés folytán a Ptk. 589. §-ának (1) bekezdése alapján a felek szerződése módosítható, ha a szerződéskötéskor fennállott helyzethez képest a felek kereseti, jövedelmi vagy egyéb viszonyaiban olyan lényeges változás következett be, amelyekre tekintettel - figyelembe véve a kölcsönös és méltányos érdekeket - a szerződés eredeti tartalma szerint már nem tartható fenn. A Legfelsőbb Bíróság adott esetben annak vizsgálatát rendelte el, hogy az életjáradéki szerződés megkötése után a felek viszonyaiban milyen változások következtek be. Figyelembe kellett venni a felek szerződéskötéskori jövedelmét és azt egybevetni a jelenlegivel. Fel kellett deríteni az átruházott ingatlan értékét, annak változását és a kötelezettek teljesítőképességét. Csak az összes körülmény gondos felderítése nyomán lehet megalapozottan állást foglalni abban a kérdésben, hogy indokolt-e a perben szereplő életjáradéki szerződés módosítása (P. törv. V. 20387/1977.).

L. fejezet

A DÍJKITÜZÉS. KÖTELEZETTSÉGVÁLLALÁS KÖZÉRDEKŰ CÉLRA

1. A díjkitűzés

Ptk. 592. § (1) Ha valaki meghatározott teljesítmény vagy eredmény létrehozójának nyilvánosan díjat ígér, a díjat köteles kiszolgáltatni annak, aki a megszabott követelménynek eleget tett. E kötelezettség akkor is terheli, ha a teljesítményt vagy eredményt a díjkitűzésre tekintet nélkül hozták létre.

(2) Ha a megszabott követelménynek többben együttesen tettek eleget, a díjat közöttük közreműködésük arányában, ha pedig ezt nem lehet megállapítani, vagy a követelménynek többben külön-külön tettek eleget, egyenlő arányban kell megosztani.

(3) A díjkitűzésre irányuló ígéret visszavonása csak akkor érvényes, ha a díjkitűző a visszavonás jogát kifejezetten fenntartotta, és a visszavonás az eredmény megvalósulása előtt legalább ugyanolyan nyilvánosan történt, mint a díjkitűzés.

A díjkitűzés díj nyilvános ígérese meghatározott teljesítmény vagy eredmény létrehozójának. A díjkitűzés egyoldalú jognyilatkozattal jön létre. A tv. mégis az egyes szerződésekkel foglalkozó, tehát a kétoldalú kötelmeket tárgyaló részében helyezi el a közérdekű célra való kötelezettségvállalással együtt. Nem volt ugyanis kellő indok arra, hogy a kisszámú és gyakorlati szempontból nem jelentős jogviszonyt keletkeztető egyoldalú nyilatkozatok részére a tv. felépítésénél külön részt alakítsanak ki.

A díjkitűzés sajátságai

1. A díjkitűzésnek az a célja, hogy anyagi juttatás kilátásba helyezésével bizonyos teljesítmény vagy eredmény létrehozására adjon ösztönzést. Ennek érdekében tehát a díjat kitűző személy nyilvános felhívásban megjelöli azt a teljesítményt, tevékenységet vagy eredményt, amelynek elvégzése, elérése esetén meghatározott díjat fizet. A díjkitűzés célja lehet például valamely elveszett dolog felkutatása, illetve visszaszolgáltatása, egy műszaki eredmény elérését lehetővé tevő eljárás kidolgozása, egy vállalat kereskedelmi forgalmát elősegítő ábrázolások, reklámszövegek készítése, képzőművészeti vagy zeneművészeti alkotások létrehozása pályázat útján, bizonyos sportteljesítmények elérése stb. Szolgáltathatja a kitűző saját vagyoni érdekeit is (például reklámszöveg-pályázat), de - az esetek többségében - közérdekelt szolgál (pl. történelmi személyiség emlékének megőrzésére szolgáló emlékműpályázat).

A díjkitűzés mindig ingyenes jogügylet, bár az ingyenességnek vannak sajátos vonásai is, mert a feltételként kitűzött magatartás, teljesítmény, előmozdíthatja a kitűző vagyoni érdekeit is. Mégsem visszatérhetes ügyletről van szó.

A díjkitűzés mindig egyoldalú jogügylet, és a közérdekű célra való kötelezettségvállalással szemben mindig egyszeri szolgáltatásra kötelez. Az egyoldalú természetéből folyik, hogy a díjkitűző kötelezettségével szemben nem áll senkinek a kötelezettsége, és ingyenes voltából következik, hogy a szolgáltatás és ellenszolgáltatás arányosságának követelménye általában nem érvényesül.

A díjkitűzés módja

2. A díjkitűzés megtörténik azzal, hogy a kitűző személy a kívánt cél, eredmény megjelölése mellett közli, hogy milyen díj fizetésére vállal kötelezettséget annak elérése esetén. A kitűzésnek nyilvánosan kell megtörténnie, vagyis a felhívásnak nagyobb számú ember számára kell hozzáférhetőnek lennie. A nyilvánosság köre a díjkitűzés körülményeitől függően különböző lehet. Lehet, hogy a kitűzés országos napilapban megjelent közlemény útján történik és százezrek tudomására jut, de lehet például olyan eset is, amikor egy zártkörű tervpályázatra csak egy tucat építész hívnak meg. Általában mai viszonyok között a pályadíjak formájában való díjkitűzésnek van komolyabb társadalmi jelentősége. A pályadíjak kitűzése kulturális és gazdasági téren egyaránt hathatós tényezője a fejlődésnek. Az újításra és ésszerűsítésre vonatkozó felhívások a szellemi alkotásokból eredő jogviszonyok szabályozási körébe tartoznak, ezekre különös jogszabályi rendelkezések vannak, tehát a jelen fejezet szabályait erre a körre általában nem lehet alkalmazni (min. ind. I.).

A „nyilvánosság” körét az eset összes körülményének a mérlegelésével kell meghatározni. A perbeli esetben az alperes célja a viszonteladók körének és forgalmának bővítése volt, ezért a pályázatot tartalmazó levelet nem valamennyi, hanem csak a nagyobb forgalmú viszonteladóknak, valamint a viszonteladói hálózatba még nem tartozó, de azok közé számba jöhető kereskedőknek küldték el. Ez pedig kellő alapul szolgál a pályázat nyilvánosságának megállapításához (LB Pfv. VIII. 20305/2001. sz. - [BH2003. 360.](#)).

A díj kiadása

3. A díjat kitűző személy a díjat köteles kiszolgáltatni annak, aki a megszabott követelménynek eleget tett. Ha ezt a kötelezettséget nem teljesíti, a díj fizetésére bírói úton is lehet kényszeríteni. Ilyen perek azonban a gyakorlatban alig fordulnak elő.

A díjra való jogosultság alakulása különleges formát ölt a pályázat esetén. Itt a pályamunka elkészítése még nem alapozza meg a díjra irányuló igényt. A díj kiadása attól függ, hogyan értékeli a bírálók a pályázat minőségét. Ezt a pályázati kiírás rendszerint tartalmazza is. Szokásos, hogy egyes pályázatoknál különböző fokozatú díjakat tűznek ki, és a pályázatoknak azokra való érdemességét a bírálóbizottság állapítja meg. A pályadíj kiadása kérdésében minden más tényező kizárásával az hivatott dönten, aki a pályázatot hirdette, a jutalomdíjat kitűzte és az odaítélés módozatait is meghatározta.

A kitűző személy a díjat akkor is köteles kifizetni, ha a kitűzött eredményt vagy teljesítményt anélkül érték el, hogy a feladatot teljesítő személy a díjkitűzésnek akart volna eleget tenni. Tehát például, ha valaki megtalálja és a hatóságnál beszolgáltatja a fontos műszaki dokumentumokat tartalmazó aktatászkát - anélkül, hogy tudna róla, hogy annak megtalálására díjat tűztek ki -, a díjra igényt tarthat utólag is. Egyébként a tv. 130. §-a szerint nagyobb értékű dolog találása esetén méltányos összegű találódíj illeti meg díjkitűzés nélkül is azt, aki a dolog visszajuttatására szükséges lépéseket megteszi.

A kitűzött eredmény teljesítése többek által

4. Előfordulhat, hogy a díjkitűzésben szereplő teljesítményt többen érik el, akár együttműködve, akár külön, nem is tudva egymásról. Lehet például, hogy egy kitűzött tudományos feladat megoldását ebből a célból együtt dolgozó együttes éri el, de lehet az is, hogy a külön-külön dolgozók egymástól függetlenül oldják meg a feladatot.

A kitűzött pályadíjat ilyenkor közöttük meg kell osztani. Ha a megszabott eredményt többen egymást kiegészítő munkával, közösen érték el, akkor a felosztás olyan arányban történik, amilyen arányban az eredmény eléréséhez hozzájárultak, abban közreműködtek. Ha ezt az arányt megállapítani nem lehet, a díjat egyenlő mértékben kell felosztani a résztvevők között.

Ha a díjkitűzésben megszabott feladatoknak egymástól függetlenül többen tesznek eleget, természetesen nem lehet azt kívánni, hogy a díjat a kitűző valamennyiüknek fizesse ki, illetve szolgáltassa. Ilyenkor a jogszabály rendelkezése szerint a díjat köztük egyenlő arányban kell megosztani. Előfordulhat azonban, például egy nagyobb rejtvénypályázatnál, hogy olyan sok a megfejtő, hogy a díj teljesen elaprózódna. Ilyen esetre a díj kitűzője előzetesen megszabhatja, hogy a díjat csak egy személy kapja meg, akit a jogosultak közül sorsolással határoznak meg.

A díjkitűzés visszavonása

5. Ha valaki bizonyos teljesítmény, eredmény elérésére díjat tűzött ki, olyan jognyilatkozatot tett, amelyet általában nem vonhat vissza. Hiszen a nyilatkozatban bízó és a feladat megoldása érdekében fáradozó személyek jelentős munkát és költséget fordítanak annak teljesítésére.

A tv. az általános szabálytól eltérően bizonyos feltételek együttes fennforgása esetén mégis lehetővé teszi a díjkitűzés visszavonását.

Első feltétel, hogy a díj kitűzője a visszavonás jogát kifejezetten fenntartsa. Amennyiben ez megtörténik, a kitűzött eredmény elérése érdekében tevékenykedők tisztában vannak azzal, hogy fáradozásuk, költségeik kárba veshet, és számolnak ezzel a kockázattal, vállalják azt.

A második feltétel, hogy a visszavonásnak az eredmény elérése előtt kell megtörténnie. Ha az eredmény megvalósult, ez elvágja a visszavonás lehetőségét még akkor is, ha a kitűző fél esetleg arról a visszavonó nyilatkozat megtételekor nem tud. Utóbbi esetben a nyilatkozat hatálytalan lesz.

A harmadik feltétel, hogy a visszavonásnak ugyanolyan nyilvánosság mellett kell megtörténnie, mint a kitűzésnek. Mindazoknak, akik a díjkitűzésről értesülhettek, a cél érdekében esetleg már dolgoznak, lehetőséget kell biztosítani arra, hogy a visszavonásról is tudomást szerezhessenek, és a továbbiakban az ügyre munkát és költséget ne fordítsanak. A visszavonás módja nem feltétlenül azonos a közzététel módjával, de a nyilvánosság köre kisebb nem lehet. Nagy példányszámú országos napilapban közzétett díjkitűzést nem lehet például egy szűkebb publicitású hetilapban visszavonni.

Ha a visszavonás a fenti feltételek együttes betartásával, szabályszerűen megtörténik, a díj kitűzője minden kötelezettségétől szabadul. Vele szemben sem kártérítési, sem költségtérítési igény nem lehet fellépni. Ha viszont valamely feltétel hiányzik, a visszavonás hatálytalan, az eredmény megvalósítója a díjra, esetleg kártérítésre tarthat számot.

2. Kötelezettségvállalás közérdekű célra

Ptk. 593. § (1) Magánszemély, jogi személy és jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaság írásban kötelezettséget vállalhat arra, hogy általa meghatározott közérdekű célra ingyenesen vagyoni szolgáltatást teljesít. A szolgáltatás ingyenességét nem érinti az olyan kikötés, amely meghalt személy emlékével kapcsolatos, és amelynek teljesítése vagyoni szolgáltatással is jár.

(2) A kötelezett megállapíthatja azokat a feltételeket, amelyek szerint a szolgáltatást a meghatározott célra kell fordítani; feltételként lehet kikötni azt is, hogy a szolgáltatásnak a meghatározott célra való fordítása a kötelezett nevének feltüntetésével történjék.

(3) A kötelezett kijelölheti azt a személyt is, akinek javára a szolgáltatást fordítani kell.

Jegyzet: A **Ptk. 593. § (1)** bekezdés első mondata az 1993. évi XCII. törvény 37. §-ával megállapított szöveg.

A jogintézmény kialakulása

1. A „kötelezettségvállalás közérdekű célra” elnevezésű intézmény az alapítvány sajátos rokonjelensége. Lényegében kötelmi természetű felajánlást jelent, gyökerei a „donatio sub modo” intézményi mintái szerinti nem jogképes alapítványra nyúlnak vissza. A kötelezettségvállalás közérdekű célra intézménye 1960 és 1987 között az elhamarkodottan és túlzó módon „burzsoáként” minősített alapítvány pótló intézménye, kényszerű szocialista változata, mutációja volt.

Az 1959-re elkészült **Ptk.** miniszteri indokolása úgy tekint vissza az 1949. évi 2. tvr.-re, hogy az „nem egy vonatkozásban megújította ugyan az alapítványi joganyagot, alapvetően azonban annak jogi szerkezetén, jellegén nem változtatott. Így mindenekelőtt továbbra is fenntartotta az alapítványnak mint jogi személynek lényegében fikción alapuló jogi konstrukcióját” (min. ind. I. az 592-597. §-okhoz 2. pont). A **Ptk.** 1959-ben ezzel szemben az alapítvány intézményét már egyáltalán nem vette fel. Miniszteri indokolása megállapította: „kétségtelen, hogy a népi demokratikus viszonyok között is szükség van olyan jogi eszközre, amelynek segítségével állampolgárok és jogi személyek közérdekű, közhasznú célokra meghatározott vagyoni szolgáltatásokat teljesítsenek. A társadalmi, kulturális, tanulmányi, szociális stb. feladatok ellátásához szükséges anyagi fedezetről túlnyomó részben intézményesen a népi demokratikus állam gondoskodik. E célkitűzések mind szélesebb körű megvalósulása szempontjából azonban a szocialista szervezetek gazdasági erősödésével, az állampolgárok életszínvonalának állandó emelkedésével egyre növekvő jelentősége lehet a társadalmi szervek, szervezetek és magánosok hozzájárulásainak. Kétségtelen azonban az is, hogy a mondott célkitűzések megvalósulását rugalmas, egyszerű és az állampolgárok jogi felfogásához is közel álló intézménnyel kell előmozdítani, nem pedig az alapítvány jogdogmatikailag is bonyolult, merev, életszerűtlen jogi formájával” (min. ind. I. az 592-597. §-okhoz 2. pont). Ezért állította a **Ptk.** az alapítvány intézménye helyébe a közérdekű célú szolgáló kötelezettségvállalást, sőt azt a közhasznú juttatásoknak kizárólagos formájává avatta, mivel kimondta 597. §-ában, hogy az esetleges jövőbeli alapítványrendeleteket közérdekű célra való kötelezettségvállalásnak kell tekinteni.

Az alapítvány jogintézményének „rehabilitálásától”, azaz 1987. szeptember 1-jétől, amikor az 1987. évi 11. tvr. hatályba lépett, a kötelezettségvállalás közérdekű célra és az alapítvány intézményei ismét párhuzamosan léteznek jogunkban.

A felajánlás sajátosságai

2. A jogintézmény lényege - amint azt elnevezése is mutatja -, hogy magánszemélyek és jogi személyek, szervezetek, szervezetek ingyenes vagyoni szolgáltatásra vállalnak kötelezettséget úgy, hogy a juttatás hovaforrását, célját maguk határozzák meg. A közérdekű kötelezettségvállalás lehet egyoldalú jogügylet és lehet szerződés (például a tanulmányi ösztöndíjszerződés). Míg a díjkitűzés mindig egyszeri szolgáltatásra szól, a közérdekű kötelezettségvállalás szólhat többszöri, tehát járadék jellegű szolgáltatásra is, és kizárólag közérdeket szolgál. A szolgáltatás mindig ingyenes, vele szemben tehát nem áll vagyoni ellenszolgáltatás, bár a szolgáltatás elfogadása bizonyos kötelezettségeket vonhat maga után. Például: a tanulmányi ösztöndíj-szerződéseknek az ösztöndíjas köteles a tanulmányokat folytatni és befejezésük után az ösztöndíjat adó szervnél munkaviszonyba lépni. Ez a kötelezettség azonban nem vagyoni jellegű, és gyakorlatilag ki sem lehet kényszeríteni - ellentétben az ösztöndíj fizetésével. Mégis az ingyenes szolgáltatásokra vonatkozó különleges szabályok ezekre a visszerhességhez közel álló esetekre nem alkalmazhatók, de nem alkalmazhatók teljes mértékben a visszerhes szerződések szabályai sem.

A felajánlás tartalma

3. A felajánlásnak tartalmaznia kell egyrészt a felajánlás célját és a vagyoni szolgáltatás tartalmát (összegét, illetve természetben történő meghatározását), másrészt a szolgáltatás esetleges feltételeit. A cél megjelölése nélkülözhetetlen, mert ez teszi világossá a felajánló szándékát, és ad útmutatást a hovaforrás kérdésében. Ugyancsak nélkülözhetetlen - már csak a jóváhagyás szempontjából is - a vagyoni szolgáltatás összege, esetleg mennyisége.

Egyéb feltételek is szerepelhetnek a felajánlásban, ezek közül egyik legfontosabb, amelyet a tv. kifejezetten is biztosít: a vagyoni szolgáltatásnak a felajánló által megjelölt célra fordításánál kívánságára az ő nevét fel kell tüntetni. A felajánlások szempontjából ez nem jelentéktelen ösztönző tényező.

A felajánlás feltételei között szerepelhet, hogy a szolgáltatást kinek a javára kell fordítani, mert ennek kijelölésére a kötelezettnek joga van. Ugyancsak rendelkezhet arról is, hogy ki legyen az a jogi vagy természetes személy, aki gondoskodik a juttatásnak meghatározott célra való fordításáról.

Például valaki tehetséges festők tanulmányait kívánja támogatni azzal, hogy egy nagyobb összeget ajánl fel a Képzőművészeti Főiskola részére úgy, hogy kamatai évenként a főiskola rektorának kijelölése alapján kiválasztott hallgatóknak fizetendők ki.

A felajánlás alakszerűsége

4. A közérdekű célra történő kötelezettségvállalás írásbeli alakhoz kötött. A kötelezettségvállalás érvényességéhez tehát az szükséges, hogy a felajánlást írásba foglalják. Ez az alaki érvényességnek szükséges, de egyben elegendő feltétele. A korábbi rendelkezések ugyanis a kötelezettségvállalás érvényességét az annak célja szerint illetékes állami felügyelő szerv jóváhagyásához kötötték. Ilyen hatósági beavatkozásra azonban a megváltozott társadalmi körülmények között nincsen szükség. Ezért a Ptk.-t módosító 1993. évi XCII. törvény 37-38. §-ai e meghaladott szabályozást nem tartották fenn.

Ptk. 594. § (1) Ha a kötelezett nem jelölte ki azt a szervet, amely a szolgáltatást a meghatározott célra fordítja, annak kijelöléséről az ügyész keresete alapján a bíróság határoz.

(2) Ha a kijelölt szerv a szolgáltatást nem fordítja a meghatározott célra, az ebből eredő igények érvényesítésére az ügyész is jogosult.

Jegyzet: A Ptk. 594. § az 1993. évi XCII. törvény 38. §-ával megállapított szöveg. Hatályos: 1993. XI. 1-jétől.

A Ptk. - 1993. évi XCII. törvénnyel történő - módosítása (38. §) a korábban az állami felügyelő szerv részére biztosított egyes jogokat - az alapítványi szabályozáshoz hasonlóan - a bíróságokhoz telepítette. Abban az esetben tehát, ha a kötelezett csupán a felajánlásról rendelkezett, de azt a szervet, amely a felajánlott szolgáltatást a meghatározott célra fordítja, nem jelölte meg, e szerv kijelöléséről - az ügyész keresete alapján - kizárólag a bíróság dönthet.

Előfordulhat, hogy a kijelölt szerv a szolgáltatást nem a kötelezettségvállaló által írásban meghatározott célra fordítja.

Ebben az esetben az ezzel kapcsolatos igényeit természetesen elsősorban maga a közérdekű kötelezettséget vállaló fél érvényesítheti. Ha azonban ezt nem teszi, vagy erre - például halála esetén - nincs is módja, a törvény rendelkezése szerint - az ügyész is jogosult a fentiekből eredő igények érvényesítésére, figyelemmel a közérdekű kötelezettségvállalások célja szerinti teljesítéséhez fűződő közérdekre.

Ptk. 595. § (1) Az egyszeri szolgáltatásra irányuló kötelezettségvállalást csak a teljesítés előtt és csak akkor lehet visszavonni, ha a kötelezettség elvállalása után a kötelezett körülményeiben olyan lényeges változás állott be, hogy a teljesítés tőle többé el nem várható.

(2) A határozatlan időre szóló, rendszeres szolgáltatásra irányuló kötelezettségvállalást a kötelezett bármikor visszavonhatja.

(3) Ha jogszabály másként nem rendelkezik, a már teljesített szolgáltatás visszakövetelésének nincs helye.

A kötelezettségvállalás visszavonása

A közérdekű kötelezettségvállalás megszűnésének többféle esete van. Az első eset, amelyről a tv. beszél, olyan megszűnési mód, amely szoros összefüggésben van a kötelezettségvállalás ingyenes természetével. Ez indokolja, hogy a felajánlást vissza is lehet vonni. Ha egyszeri szolgáltatásról van szó, feltétele kettős: egyrészt csak a teljesítés megtörténte előtt kerülhet rá a sor, másrészt lényeges változásnak kell bekövetkeznie a felajánlást tevő kötelezett körülményeiben. Nem lehet elvárni attól, aki ingyenesen vállalkozik közérdekű anyagi szolgáltatásra, hogy felajánlásának akkor is eleget tegyen, ha anyagi és egyéb körülményei úgy módosultak időközben, hogy rendszerint jelentősebb vagyoni értékű, vállalt kötelezettségének teljesítése súlyos helyzetbe sodorná. Mint az ingyenes jogügyleteknél általában, itt is érvényesül a *clausula rebus sic stantibus* elve.

Ha a felajánló határozatlan ideig szóló, rendszeresen ismétlődő szolgáltatásokra tett ígéretet, a visszavonásnak bármikor helye van.

A megszüntetésnek ezt az egyoldalú módját bizonyos mértékig ellensúlyozza az, hogy a már teljesített szolgáltatásokat nem lehet visszakövetelni. Visszakövetelésnek csak akkor van helye, ha erre valamely jogszabály kifejezett rendelkezést tartalmaz. Ilyen lehetőséget teremt például a tanulmányiösztöndij-szerződések megszegése esetén a **Mt. 113. §-ának (2) bekezdése**, amely szerint ha a támogatásban részesülő személy tanulmányait kielégítő eredménnyel nem folytatja, nem lép a vállalatnál munkába, illetve egyéb lényeges szerződösszegést követ el, vele szemben a vállalat követelheti az eddig nyújtott támogatásnak megfelelő összeg megtérítését.

Ptk. 596. § (1) A kötelezettség megszűnik a kötelezett halálával, továbbá ha az a cél, amelyre a szolgáltatást fordítani kell, megvalósult, vagy megvalósítása többé nem lehetséges.

(2) Ha a kötelezettség a cél megvalósulása vagy meghíúsulása miatt szűnt meg, a fel nem használt szolgáltatásokat a kötelezett részére vissza kell szolgáltatni.

Ptk. 597. §

Ptké. I. 70. §

Jegyzet: A **Ptk. 597. §-át** az 1987. évi 11. törvényerejű rendelet 7. §-a (1) bekezdése hatályon kívül helyezte. Hatálytalan: 1987. XI. 1-jétől.

A **Ptké. I. 70. §** szövegét a **Ptké. II. 25. § (1) bekezdés a) pontja** hatályon kívül helyezte. Hatálytalan: 1978. III. 1-jétől.

A kötelezettség egyéb megszűnése

A kötelezettség megszűnik akkor is, ha a kötelezett meghal. Ha a felajánlás egyszeri szolgáltatásra szól, amelyet a kötelezett még nem teljesített, a közérdekű kötelezettségvállalás meghíúsul, mert az örökösök a teljesítésre már nem kötelesek. Ha ismétlődő szolgáltatás volt a felajánlás tárgya, a kötelezett halála véget vet a további teljesítésnek és a jogutódok sem tartoznak a további szolgáltatásokkal. Ha azonban a felajánló a vagyoni szolgáltatását teljesítette, halála már nem akadályozza meg, hogy a szolgáltatott vagyon kamatait a továbbiak során a felajánlásban megjelölt célra fordítsák. A kötelezettség megszűnése természetesen nem jelenti azt, hogy az örökösök visszakövetelhetnék a már teljesített szolgáltatásokat.

A kötelezettség megszűnésére értelemszerűen sor kerül akkor is, ha megvalósult a cél, amelyre a felajánlás irányult, tehát a kötelezettség tárgyát vesztette. Ugyanez a helyzet akkor is, ha a cél elérése lehetetlenné vált az időközben bekövetkezett körülmények folytán.

Ha a célkötelelem megszűnt, és a kitűzött cél megvalósítására felajánlott vagyon vagy annak egy része felhasználatlan maradt, felmerül a kérdés, hova kell azt fordítani. Mivel a kötelezettséget vállaló személy azt a kijelölt célra és csak arra juttatta, a cél megszűnésével a visszamaradó vagyon értékét, a teljesített szolgáltatás most már rendeltetés nélkül maradó részét a kötelezettséget vállaló fél részére vissza kell adni.

Ötödik rész

ÖRÖKLÉSI JOG

A **Ptk. Ötödik része** az öröklési jog szabályait foglalja össze. Öt Címből áll. Az első az öröklési jog általános szabályait tartalmazza: meghatározza az alapvető öröklési jogi fogalmakat és az öröklésből való kiesés feltételeit. A második Cím a törvényes öröklés általános szabályait adja meg: a törvényes öröklés általános rendje mellett szabályozza az ági öröklést és a házastárs haszonélvezeti jogát; tartalmazza az örökbefogadással kapcsolatos öröklési jogi szabályokat. A harmadik Cím a végintézkedésen alapuló öröklés szabályait foglalja össze: elsősorban a végrendeletre vonatkozó szabályokat tartalmazza, majd szabályozza az öröklési szerződések különböző típusait: a szoros értelemben vett öröklési szerződést, a halál esetére szóló ajándékozást és a várt örökségről való rendelkezést. A negyedik Cím a köteletrészsre vonatkozó szabályokat határozza meg: végül az ötödik Cím az öröklés jogi hatásait: az örökség megszerzését és az örökös jogállását szabályozza.

Az öröklés lényege és célja

Az öröklés a tulajdon átszállásának egyik sajátos formája, amely az ember halálával következik be és biztosítja, hogy vagyona ne váljon uratlanná, abban új tulajdonos: az örökös váltsa fel. „A jogrend tehát együtt tartja a vagyont urának halála után is, hogy egyrészt az elhunytak vagyoni jogi személyiségét likvidálja, másrészt a vagyomból részesítse azokat, akik arra számot tarthatnak. Ebből folyik az öröklési jognak az az alapvető szabálya, hogy jöllehet a vagyon egyes alkotórészei a halál következtében megszűnhetnek, átalakulhatnak, elszakadhatnak ugyan, de a vagyon mint összesség egészen az örökösre (örökösökre) száll.” (Öröklési jog, 1939. 2. o.)

Az öröklési jog feladatának fenti meghatározásában a vagyon gazdátlanul válásának megakadályozása, a jogfolytonosság biztosítása tűnik elsődlegesnek. Legalább ilyen jelentős szerepe van azonban a családi szükségletek kielégítésének biztosításában. Petrik Ferenc fontosabbnak tartja az öröklési jognak azt a feladatát, hogy „a család vagyoni alapja az örökhagyó halála után se szűnjön meg. Lényegében tehát a család intézményének vagyoni jogi biztosítékait teremti meg az öröklési jog. A család intézményének védelmét, ennek vagyoni jogi biztosítékait fogja át. Ezt a célt szolgálják azok a rendelkezések, amelyek a törvényes öröklést a családhoz tartozó személyek meghatározott körében biztosítják, továbbá amelyek még végintézkedés esetére is védik a hozzátartozók vagyoni érdekeit.” (Pallósi-Petrik-Sóthné-Szolcsánszky: Az öröklés joga, 1991. 15. o.)

Az öröklési jog jelentőségét mutatja, hogy „alkotmányos emberi alapjog”, amelyet az Alkotmány biztosít minden ember számára (Alkotmány 14. §). Bármilyen korlátozása tehát az Alkotmányba ütközik. Az öröklési jog korlátozása ugyanakkor sérti a tulajdon jog „teljességét” és csökkenti a tulajdon jog „hatékonyaságát” is. „A tulajdon jog ugyanis akkor hatékony, ha a tulajdon örökölhető, e jog elvonása vagy korlátozása drasztikusan csökkenti a jog hatékonyaságát, s különösen az emberi élet második szakaszában eredményez pazarló fogyasztást, gátolja az értékek felhalmozását, további gyümölcsöztetését. Senki sem kívánja vagyonának gyarapítását, ha tudja, hogy halálakor azt már nem hozzátartozója élvezi. A korszerű jogrendszerek ez okból sem kísérleteznek az öröklési jog eltörlésével, ez a magántulajdont elismerő jogállamban fel sem merülhet.” (Pallósi-Petrik-Sóthné-Szolcsánszky: Az öröklés joga, 1991. 15. o.)

Hatályos öröklési jogunk kialakulása

Az 1948 előtti öröklési jog legjellegzetesebb intézményei az ősiség és az úrbériség voltak. Az 1848-as forradalom törvényalkotása eltörölte az ősiséget és megszüntette az úrbériséget. „Az úrbériség megszüntetése a földesúrnak járó szolgáltatások (dézsmá, robot stb.) megszüntetését jelentette. A jobbágyföldök a jobbágyok tulajdonává lettek, és az öröklésük is ennek megfelelően történt. Az ősiség megszüntetése a vagyon felszabadítását jelentette a törvényben meghatározott utódlási rend alól. Az Országbírói Értekezlet 1861-ben az ősiségből meg kívánta tartani azt, ami a régi magyar jogban a vagyon egy család kezén való megtartásában jelentkezett. Ezért alkották meg az ági öröklés szabályait. Az ősiség a vagyont a család kezén tartotta, az ezt pótolni kívánó ági öröklési rend a vagyont - leszármazó hiányában - a házastárs elől elvonva a szerző ágához juttatta vissza.” (A Polgári Törvénykönyv magyarázata 1981. 3. kötet 2726-2727. o.) Kialakultak az új öröklési intézmények is: a törvényes öröklés új rendje, a végintézkedés szabadsága. Az 1876. évi XVI. tv. korának megfelelő színvonalon szabályozta a végintézkedés alakításait. Fennmaradtak azonban meghatározott körben a megkülönböztetésen, kiváltságokon alapuló feudális intézmények is. Lényegében ezek a szabályok érvényesültek 1945-ig.

Az 1946-ban megalkotott új törvények továbblépést jelentettek a jogegyenlőség megteremtésében; „egyrészt megszüntették a nemesek, a honoráciorok, a jászkunok eltérő öröklési rendjét, az özvegyi (állag) öröklés jogintézményét, a volt jobbágy özvegyének öröklésére vonatkozó külön szabályokat (1946. évi XII. tv.), másrészt pedig oldalán jelentősen korlátozták a törvényes öröklést: a nagyszülő leszármazójánál távolabbi oldalakon nem örökölhetett (1946. évi XVIII. tv.). Ugyanakkor az új családjogi szabályok, különösen pedig a házasságon kívül született gyermeknek a házasságból származó gyermekkel minden vonatkozásban egyenjogúvá tétele, az öröklés terén is azt eredményezték, hogy a házasságon kívül született gyermek nemcsak anyja, hanem apja és annak rokonai után is örökölt, mint azok törvényes leszármazója (1946. évi XXIX. tv.).” (A Polgári Törvénykönyv magyarázata 1981. 3. kötet 2727-2728. o.)

Ilyen előzmények után került sor a Ptk. öröklési jogi szabályainak megalkotására. A Ptk. indoklása kiemeli: „a javaslat egyrészt összefoglalja az öröklési jog fennálló szétszór - nagyobb részt szokásjogi - szabályait, másrészt pedig továbbfejleszti azokat. A javaslat öröklési jogi része nem törekedett mindenáron való reformálásra, nem törölte el a fennálló jognak népünk által elismert, általa megszokott intézményeit. Figyelembe veszi a javaslat, hogy bizonyos területeken a fejlődést az segíti elő, ha egyes elavult intézmények megszűnnek (pl. az utóöröklés), más területeken viszont a meglévő intézmények kerülnek megfelelő átalakításra úgy, hogy a megszokásban rejlő erő a kifejlődő újat szolgálja (pl. a házastárs öröklése vagy az ági öröklés kérdésében)” (min. ind. I.).

A Ptk. öröklési jogi szabályainak időtállóságát mutatja, hogy az 1977. évi IV. tv. csupán két lényeges változtatást hozott: lehetővé tette egyoldalú kérelemre a házastárs özvegyi haszonélvezeti jogának megváltását, és bevezette a titkos örökbefogadás intézményét, amely megszüntette az örökbefogadott kettős öröklési jogát. Az újabb módosítások közül az 1990. évi XV. tv. és az 1990. évi XXII. tv. közvetve érintette az öröklési jogi szabályokat, az 1993. évi XCII. tv. pedig a Ptk. 674. §-a (2) bekezdésének a) pontját helyezte hatályon kívül.

I. Cím

AZ ÖRÖKLÉSI JOG ÁLTALÁNOS SZABÁLYAI

Az Ötödik rész I. Címe egy fejezetet: az LI. fejezetet foglalja magában, amely az öröklés alapvető fogalmait, az általános és az öröklési képességre vonatkozó szabályokat tartalmazza; meghatározza, hogy mi az öröklés, melyek az öröklési jogcímek, melyek az öröklés megghiúsulásának: az öröklésből való kiesésnek az általános és különös okai, és a házastárs kiesésére vonatkozó különös kiesési ok mellett két általános kiesési okot - az érdemteleniséget és a lemondást - külön is szabályozza.

Az öröklés

1. Az öröklés jogutódlás: az ember (az örökhagyó) vagyonának halála esetén más személyre (emberre, jogi személyre, végső soron az államra) való átszállása. Az örökléshez tehát az szükséges, hogy legyen olyan vagyon, ami felett az „átörökítőnek” uralma, rendelkezési joga van, ami a „sajátja”. A vagyon itt jogi értelemben az aktívák és a passzívák, a jogok és kötelezettségek, a követelések és a tartozások összességét jelenti. Az a vagyon, amely a jogutódra átszáll: a hagyaték.

2. Jogunk az „ipso iure” öröklési rendszer elvén áll, azaz az örökhagyó halálával az öröklés minden külön jogcselekmény nélkül bekövetkezik. Az örökhagyó halálával - mint a törvényben meghatározott időpontban - az örökhagyót azokban a jogaiban és kötelezettségeiben, amelyek a polgári jog szabályai szerint más személyre átszállhatnak, jogutódja: az örökös váltja fel. Ez az öröklési rendszer nem ismeri az „uratlan” vagy „nyugvó” hagyatékot: az örökhagyó halála időpontjában vagyona máris az örökösé.

3. Az örökléssel történő vagyonátszállásnál a hagyaték mint egész száll át. „Ez a meghatározás azt jelenti, hogy a hagyatékot eszmei egésznek kell tekinteni, és ez az eszmei egész, nem pedig annak egyes alkotórészei (egyes vagyontárgyak, jogok vagy kötelezettségek) szállnak át az örökösre. Ha többen vannak örökösök, a hagyaték eszmei egészének meghatározott hányadát öröklik, nem pedig egyes vagyontárgyakat.” (A Polgári Törvénykönyv magyarázata, 1981. 3. kötet 2731. o.) Az öröklés tehát *egyetemes jogutódlás*.

Különös jogutódlás viszont a hagyomány, amikor a hagyományos a hagyatékból meghatározott vagyontárgyban (szolgáltatásban) részesül, valamely jogosultságot nyer. Öröklési jogunk a hagyomány két fajtáját szabályozza: a dologi és a kötelmi hagyományt. Dologi hagyomány esetén a hagyatékban meglévő dolog közvetlenül száll át a dologi hagyományosra, míg kötelmi hagyomány esetén a kötelmi hagyományos követelési jogot nyer az örökösrel szemben valamely vagyoni szolgáltatás teljesítésére.

Az öröklési jog az öröklés és a hagyomány mellett egy további - különös - jogcímen is részesedést biztosít az örökhagyó vagyonából: ez a kötelesrész. A kötelesrész sajátos jogintézmény: az öröklési jog szabályai vonatkoznak rá, de általánosnak mondható az az álláspont, hogy a kötelesrészre jogosult nem lesz az örökhagyó egyetemes vagy különös jogutódja. A kötelesrész iránti igényt az arra jogosultnak kell érvényesítenie, azaz követelési joga van a hagyatékkal szemben, igénye kötelmi jellegű igénynek minősül.

Ezzel ellentétes állásponton van Petrik Ferenc, aki a kötelesrészt jogutódlásnak tekinti és Grosschmidot idézi, aki szerint „a kötelesrész »része az örökhagyó vagyonának, s akit a kötelesrész illet, az azt az örökhagyó halála után, tehát örökségképpen követelheti oly joggal, hogy ebben meg ne rövidíthesse őt az örökhagyónak sem végintézkedése, sem ajándéka». (Magánjogi tanulmányok. I. 417. o. Idézi: Öröklési jog, 6. o.) A kötelesrész jogosítottja az örökösök számát szaporítja, s a több örökös léte még nem változtatja meg az öröklés egyetemlegességét”. (Pallósi-Petrik-Sóthné-Szolcsánszky: Az öröklés joga, 1991. 19. o.)

A Legfelsőbb Bíróság ítélkezési gyakorlata viszont a kötelesrészt kötelmi jellegű igénynek tekinti, és ezt az álláspontot osztjuk mi is.

Nem lesz az örökhagyó jogutódja az a személy sem, aki az örökhagyó intézkedése - meghagyása - folytán válik jogosítottá. A meghagyás a hagyatékban részesített személyt (az örökösöt vagy a hagyományost) terhelő kötelezettség. A meghagyásban érdekelt azonban annak teljesítését nem követelheti - kivéve a közérdekű meghagyás esetét.

LI. fejezet

ÁLTALÁNOS SZABÁLYOK

Hagyaték, örökség, öröklés

Ptk. 598. § Az ember halálával hagyatéka mint egész száll az örökösre (öröklés).

Az öröklés fogalma

1. E § valójában az öröklés fogalmát határozza meg: az ember halálával hagyatéka mint egész száll az örökösre. Megjelöli az öröklés alapvető elemeit: „*az ember halálát* (tehát jogi személy megszűnése esetén szó sem lehet »öröklésről«), a *hagyatékot* (tehát azt a vagyont, amely az örökhagyó halálával átszáll), végül az *örökös*t (tehát azt a személyt, akire a vagyon átszáll). Még egy fontos meghatározást tartalmaz ez a §, nevezetesen, hogy a hagyaték *mint egész* száll át az örökösre.” (A Polgári Törvénykönyv magyarázata, 1981. 3. kötet 2734. o.) Ez a folyamat az *öröklés*.

Az örökhagyó

2. Az öröklés „*az ember halálával*” nyílik meg; a törvénynek ebből a rendelkezéséből következik, hogy örökhagyó csak ember lehet. Nem emberről, azaz jogi személyről történő vagyonátszállás jogutódlás ugyan, de nem öröklés.

a) Az Alkotmány az ember alapvető jogai és kötelezettségei körében minden ember számára biztosítja a jogképességet. A Ptk. ezzel összhangban kimondja, hogy „a Magyar Köztársaságban minden ember jogképes: jogai és kötelezései lehetnek. A jogképesség az életkorra, nemre, fajra, nemzetiséghez vagy felekezethez tartozásra tekintet nélkül egyenlő. A jogképességet korlátozó szerződés vagy egyoldalú nyilatkozat semmis” (Ptk. 8. §).

„A jogképesség az embert, ha élve születik, fogamzásának időpontjától kezdve illeti meg” (Ptk. 9. §). Ahhoz tehát, hogy az embernek vagyona legyen, ami halála esetére átszállhat, az szükséges, hogy élve megszülessék. Ebből következik viszont, hogy a méhmagzat örökhagyó nem lehet. A Ptk. 9. §-a értelmében ugyanis a méhmagzat jogképessége az élveszületés feltételétől függ. Megszületését követően azonban - bármilyen rövid ideig (esetleg egy-két óráig) él csak - a más örökhagyótól reá szállt örökség mint megszerzett vagyona az ő hagyatéka lesz már, és az ő örökösét illeti.

b) Az örökhagyónak nem szükséges viszont cselekvőképességgel rendelkeznie. Örökhagyó lehet teljesen cselekvőképtelen ember is. Cselekvőképességre csak ahhoz van szüksége, hogy rendelkezék vagyona sorsáról. A végintézkedés bármely formájához tehát az örökhagyónak legalább korlátozott cselekvőképességre van szüksége. (Erre a végintézkedés alaki és tartalmi feltételeinek ismertetésénél részletesen kitérünk.)

Az örökös

3. Az örökös ember és jogi személy egyaránt lehet; örökös továbbá az állam is.

a) Jogképessége folytán minden embert megillet az a jog, hogy örökössé váljék. Az örökhagyó jogképességénél már utaltunk rá, hogy a méhmagzat is jogképes attól a feltételtől függően, hogy élve megszületik (Ptk. 9. §). Ilyen esetben függő jogi helyzet áll elő, amely az élveszületéssel vagy az élveszületés meghiusulásával válik véglegessé. Élveszületés esetén az öröklési jog fogamzásának időpontjára visszaható hatállyal fogja megilletni.

b) Az öröklési képességnek a hagyaték megnyílása időpontjában kell fennállnia: erre az időpontra vonatkozóan kell tehát vizsgálni, hogy az örökösnek van-e jogképessége: él-e, illetőleg mint méhmagzat már megfogant-e. Aki az örökhagyó halálának (a hagyaték megnyílásának) időpontjában még meg sem fogant, örökös nem lehet.

Az adott esetben az örökhagyó 1984. január 16-án halt meg; utána a törvényes öröklés rendje szerint egyetlen fia volt jogosult örökölni. A fiú a hagyatéki eljárásban a hagyatékot visszautasította, és bejelentette, hogy három gyermeke van, akik közül a harmadik 1985. április 15-én született. A visszautasítással az volt a szándéka, hogy kiesése folytán az ő helyén a hagyatékban mindhárom gyermeke egymás között egyenlő arányban örököljön. A Legfelsőbb Bíróság törvényességi határozatában kifejtette: a visszautasítás folytán kiesett személyt úgy kell tekinteni, mintha az örökhagyó előtt meghalt volna, így helyébe a soron következő örökös lép. Az öröklés azonban csak azokra a törvényes örökösökre nézve nyílik meg, akik az örökhagyó halálakor életben vannak vagy megfogantak. Az adott esetben viszont a harmadik gyermek az öröklés megnyílásakor még meg sem fogant, így az örökhagyó után nem örökölni (P. törv. II. 20 543/1986.).

c) Az „ipso iure” öröklési elv érvényesülésének következménye, hogy az örökösnek cselekvőképességgel nem kell rendelkeznie, erre csak akkor van szüksége, ha örökösi minőségében valamely jognyilatkozatot kíván tenni.

d) A jogi személy jogképes [Ptk. 28. §-ának a 2003. évi LV. tv. 9. §-ával (3) bekezdésről (4) bekezdésre változtatott szövege], tehát örökölni. A jogi személy - minthogy törvényes örökös csak ember lehet, illetőleg végső soron más törvényes örökös hiányában az állam - szükségképpen csak az örökhagyó végintézkedése alapján örökölni. (A címet kiegészítő hatályosító szöveg itt található, a bejegyzett élettársakra vonatkozó teljes szabályozást lásd a Ptk. 578/G. §-ához fűzött hatályosító szövegben.)

Az átszállás időpontja

4. A hagyaték átszállásának időpontja az örökhagyó *halála*: ebben az időpontban nyílik meg az öröklés (l. a 673. §-t). A halál időpontjának megállapítása tehát igen lényeges, mert ehhez az időponthoz kapcsolódik mind az örökhagyó átszálló vagyonának, mind pedig az öröklés szempontjából számba jöhető személyeknek a köre. Ettől az időponttól szerzi meg az örökös a hagyatékvaló rendelkezés jogát - függetlenül attól, hogy örökösi minőségét hagyatékátadó végzés vagy bírósági ítélet már megállapította-e.

Az örökhagyó halálának időpontjával azonos jogi hatálya van a bíróság *holtnak nyilvánító vagy a halál tényét megállapító határozatában* a halál időpontjaként megjelölt időpontnak. Ha azonban a halál vélelme téves volt (a halottnak vélt személy visszatér), a halál vélelme és így ezzel az öröklés megnyílásának időpontja is megdől. „Ebben az esetben a téves vélelem alapján örökösnek hitt személy köteles visszaszolgáltatni azt, amit örökség fejében átvett. Jó-, illetve rosszhiszeműségétől függ, hogy mint álörökös mennyiben felelős a már meg nem lévő vagyontárgyakért, illetőleg a felélt hasznokért. Lényegében ugyanez a helyzet, ha a halál időpontjának megállapítása tévesen történt.” (Bacsó-Pallósi-Sóthné-Szolcsánszky: Az öröklési jog kézikönyve, 1979. 39. o.)

A hagyaték

5. „A hagyaték az örökhagyóról halála esetén átszálló vagyon összessége a szó polgári jogi értelmében. Az öröklés polgári jogi jogutódlás, amiből következik, hogy öröklés útján is csak az szállhat át, ami a polgári jog alapján másra átszállhat, vagyis amiben jogutódlás következhet be. Ennek megfelelően az átszálló vagyon - a hagyaték - nem azonos az örökhagyó vagyonával. Az örökhagyó vagyona a szó jogi értelmében - tehát jogok és kötelezettségek összessége - a hagyatéknál lehet tágabb, mert beletartoznak azok a jogok és kötelezettségek is, amelyek nem szálltak át az örökhagyó halálával, másrészt az örökhagyó vagyona lehet kevesebb is, mint az öröklési jog szempontjából irányadónak tekinthető vagyon - pl. a kötelesrész alapjának (666-667. §) kiszámításakor vagy az osztályrabocsátás (619-622. §) esetében a meglevő hagyaték igazságosabb felosztása érdekében.” (A Polgári Törvénykönyv magyarázata, 1981. 3. kötet 2739. o.)

6. Mindazok a jogok és kötelezettségek, amelyek nem polgári jogi jellegűek, nem az öröklési jog szabályai szerint szállnak át, hanem a külön jogszabály rendelkezései alapján illetik meg a jogosultat. Így pl. a társadalombiztosítási jogszabályok határozzák meg, hogy az örökhagyó halála folytán ki jogosult nyugdíjra, járadékra vagy egyéb ellátásra; ha pedig az örökhagyót törvényes tartási kötelezettség terhelte, a soron következő kötelezett személyét nem az öröklési jogi szabályok, hanem a Csjt. alapján kell megállapítani.

7. Öröklés útján nem szállnak át azok a jogok vagy kötelezettségek sem, amelyek polgári jogiak ugyan, de nem vagyoni jellegűek (pl. a személyhez fűződő jogok). Ilyen esetben az átszállás - bár a polgári jog szabályainak megfelelően, de - nem öröklés útján történik.

8. A polgári jogn alapuló vagyoni jellegű jogok és kötelezettségek közül sem szállnak át azonban azok, amelyek kifejezetten a jogosult életére szólnak. Így nem száll át az örökhagyót megillető haszonélvezeti jog, mivel az legfeljebb a jogosult élete végéig állhat fenn [Ptk. 157. § (4) bek.]. A tartási, életjáradéki vagy öröklési szerződés a jogosult halálával ugyancsak megszűnik [Ptk. 586. § (4) bek., 591. § (2) bek., 658. § (1) bek.], tehát a tartáshoz vagy az életjáradékhoz való jog az örökhagyó örökösére nem száll át. Az örökhagyó haláláig esedékessé vált, de ki nem fizetett vagy nem teljesített szolgáltatások (azok ellenértéke) azonban mint az örökhagyót megillető követelés a hagyatékba tartozik.

Más a jogi helyzet akkor, ha az örökhagyó tartási vagy életjáradéki szerződés kötelezettje volt. A szerződés alapján őt terhelő kötelezettségek ugyanis - az örökhagyó tartozásaiért való felelősség szabályai szerint - átszállnak az örökösre, feltéve, hogy az örökhagyó haláláig nyújtott tartás vagy életjáradék az ellenszolgáltatást nem fedezi [Ptk. 586. § (4) bek.]. Az örökösnek ez a felelőssége azonban csak visszerthes szerződés esetén áll fenn: a Ptk. 590. §-ának (2) bekezdése szerint ugyanis az ingyenes tartási szerződés a kötelezett halálával is megszűnik. Ez megfelelően irányadó az ingyenes életjáradéki szerződésre is [Ptk. 591. § (2) bek.].

A gyakorlatban vitás kérdésként merült fel, hogy a Ptk. 658. §-ának (1) bekezdésében foglalt utaló szabály alapján az öröklési szerződés megszűnésére is vonatkozik-e a Ptk. 586. §-a (4) bekezdésének második fordulata szerinti rendelkezés, azaz az öröklési szerződésben vállalt tartási vagy életjáradéki kötelezettség - az ott írt korlátok között - átszáll-e a kötelezett örökösére. A Legfelsőbb Bíróság egy adott ügyben meghozott ítéletében kifejti: a tartási (életjáradéki) szerződéssel szemben az öröklési szerződés alapján az eltartó - a szerződéses örökös - nem szerzi meg az ellenszolgáltatás (pl. az ingatlan) tulajdonjogát, hanem csupán várományosa annak. Ha az eltartó a jogosult (az eltartott) előtt meghal, halála időpontjában még semmiféle vagyoni érték nincs a tulajdonában. Ez azonban a Ptk. 586. §-a (4) bekezdésének alkalmazását nem zárja ki. A tartási szerződés megszűnésére vonatkozó szabályok megfelelő alkalmazása azt jelenti, hogy ilyen esetben a tartási (életjáradék-fizetési) kötelezettség a váromány fejében száll át a szerződéses örökös jogutódaira. Azt kell tehát vizsgálni, hogy a szerződéses örökös által haláláig nyújtott szolgáltatások értéke elérte-e a váromány értékét vagy sem (LB Pf. II. 20372/1984.).

9. Nem öröklés útján szállnak át a polgári jogn alapuló vagyoni jellegű jogok és kötelezettségek közül azok, amelyek átszállásának módját a jogszabály külön szabályozza. Így a lakásbérleti jog (és a lakás forgalmi értéke) sem tartozik a hagyatékhoz, a lakásbérleti jog ugyanis a lakásbérletre vonatkozó szabályok szerint száll át a jogosultra.

10. Nem szállnak át az örökhagyó halálával „a legszemélyesebb vagy bizalmi jellegű jogok és kötelezettségek, amelyek olyan természetűek, hogy a halál kizárja a jog vagy kötelezettség fennmaradását” (Ptk. Indokolás az LI. fejezethez 2. pont). Így megszűnik a megbízás, a meghatalmazás, a személyesen teljesíthető vállalkozási szerződés stb.

Vitás vagyon a hagyatékban

11. Előfordul, hogy az örökhagyó valamely vagyoni igény érvényesítése iránt pert indított, de a jogvita lezárása (a jogerős bírósági ítélet meghozatala) előtt meghalt. Az ilyen vitás igény tekintetében is az az irányadó, hogy az örökösnek ugyanolyan jogi helyzetbe kell kerülnie, mint amilyenben jogelődje, az örökhagyó volt. Nincs jogi akadálya annak sem, hogy az örökhagyó e vitás vagyoni igényéről végintézkedésben rendelkezék.

Az adott esetben az örökhagyó végrendeletében úgy rendelkezett, hogy az életjáradéki szerződéssel az I. rendű alperesre korábban átruházott, de az általa a szerződés megszüntetése iránt indított perben visszakövetelt öröklakást M. E.-re hagyja. Az örökhagyó a per során meghalt. A Legfelsőbb Bíróság határozatában kifejti, hogy az örökhagyó „ezzel a rendelkezéssel a per eredményétől függően részesítette juttatásban nevezettet. Az ilyen feltétel mellett való részesítés nem tekinthető érvénytelennek vagy jogellenesnek (Ptk. 647. §). M. E. tehát csak akkor örökölt, ha a bíróság az örökhagyó keresetének helyt ad. Ez a végrendeleti rendelkezés egyben feljogosítja arra is a juttatni kívánt személyt, hogy az örökhagyó által indított perben - az örökhagyó halála esetén - jogutódként fellépjen” (P. törv. II. 20287/1981. - BH 1982/2. sz. 47.).

Egy másik ügyben az örökhagyó végrendeletében a korábban készült öröklési szerződéssel lekötött ingatlanait hagyta a felperesekre. A végrendeletben utalt arra is, hogy a bíróságtól kérni fogja az öröklési szerződés megszüntetését. Az örökhagyó a végrendeletet követően közel négy hónap múlva a pert meg is indította, de a per során meghalt. A Legfelsőbb Bíróság a törvényességi határozatban rámutatott arra, hogy az előbb ismertetett jogi álláspont folytán az ilyen végrendeleti rendelkezés nem ütközik a Ptk. 657. §-ának (1) bekezdésébe foglalt tilalomra sem (P. törv. II. 20820/1984. - BH 1985/6. sz. 232. - PJD X. 299. sz.). Hasonló tényállás mellett a Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban hozott azonos tartalmú döntést (Pfv. II. 20791/1993. - BH 1994/2. sz. 80.).

Vagyonközösségből származó igények a hagyatékban

12. A hagyatéki vagyon körébe tartozik az örökhagyót a vagyonközösség valamely formája alapján megillető vagyoni igény is.

a) A vagyonközösség leggyakoribb formája a házastársi vagyonközösség. A Csjt. 27. §-a (1) bekezdése értelmében „a házasság megkötésével a házastársak között a házassági életközösség idejére házastársi vagyonközösség keletkezik. Ennek megfelelően a házastársak osztatlan közös tulajdona mindaz, amit a házassági életközösség ideje alatt akár együttesen, akár külön-külön szereztek, kivéve azt, ami valamelyik házastárs különvagyonához tartozik. Közös vagyon a különvagyonnak az a haszna is, amely a házassági életközösség fennállása alatt keletkezett, levonva ebből a vagyonkezelés és fenntartás költségeit. Közös vagyon továbbá a feltalálót, újítót, a szerzőt és más szellemi alkotást létrehozó személyt a házassági életközösség fennállása alatt megillető esedékes díj.” (A különvagyonhoz tartozó vagyontárgyakat a Csjt. 28. § (1) bekezdése sorolja fel.)

A házastársi vagyonközösségre vonatkozó fenti rendelkezés azt jelenti, hogy ami közös vagyon, az megszerzésével fele-fele arányban a házastársak tulajdonává válik, függetlenül attól, hogy melyikük járt el a vagyon megszerzésénél, illetőleg, hogy a szerzéshez anyagilag melyikük milyen arányban járult hozzá.

A Csjt. 27. §-ának (1) bekezdése tehát törvényi vélelmet állít fel a házastársi közös vagyon mellett. A vélelemmel szemben a bizonyítás azt terheli, aki a vagyontárgy különvagyonai jellegét állítja. A Legfelsőbb Bíróság egyik törvényességi határozatában kiemelte: „Ennek a törvényi vélelemnek a megalkotását éppen az tette szükségessé, hogy a külső jogviszonyokban a házastársi közös vagyon terhére kötött ügyletekben gyakran csak az egyik házastárs szerepel szerző félként. Így fordulhat elő, hogy a megszerzett ingatlant az ingatlan-nyilvántartásban csak az egyik házastárs néven tartják nyilván. Amennyiben a másik házastárs bizonyítja, hogy az ingatlan szerzése a házassági életközösség fennállása alatt történt, a tulajdonosként feltüntetett házastárs kizárólagos tulajdona csak akkor tekinthető valónak, ha bizonyítani tudja, hogy az az ő különvagyon. A bizonyítás sikertelensége esetén alaposnak kell tekinteni az igényt érvényesítő házastársnak azt a követelését, hogy az ingatlan-nyilvántartáson kívüli tulajdonszerzése - házastársi vagyonközösség jogcímén - az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzést nyerjen.” A házastársi közös vagyon vélelme ugyanis az ingatlan-nyilvántartásba történt bejegyzéssel szemben is érvényesül (P. törv. II. 20492/1987.).

Egy újabb - felülvizsgálati eljárásban meghozott - részítéletében pedig a Legfelsőbb Bíróság kiemelte: „minthogy a Ptk. 116. §-ának (2) bekezdése szerint az ingatlan-nyilvántartás a tulajdonjog és más jogosultságok fennállását csak akkor tanúsítja hitelesen, ha jogszabály másként nem rendelkezik, a házastársak egymás közötti belső jogviszonyában a hivatkozott vélelem az ingatlan-nyilvántartás közhitelességének az elvével szemben is érvényesül, és a közös vagyoni jelleg mellett szól akkor is, ha az egyik házastársnak az életközösség tartama alatt szerzett tulajdonjogát közhiteles nyilvántartás, pl.: az ingatlan-nyilvántartás tanúsítja.” (Pfv. II. 22220/2000.)

A házastársi közös vagyon vélelme érvényesül olyan esetben is, amikor a házassági életközösség fennállása alatt csak az egyik házastárs köt - kötelezettként - életjáradéki szerződést. „A házasság fennállása alatt megkötött életjáradéki szerződéssel megszerzett vagyontárgyak a házastársak közös vagyonába kerülnek akkor is, ha a szerződés megkötésében csak az egyik házastárs vesz részt és - ingatlan esetében - a tulajdonjogot az ő javára jegyzik be. A szerződésben részt nem vevő házastárs ezúttal is - ingatlan-nyilvántartáson kívül - dologi hatállyal szerez tulajdonjogot.” Az életjáradéki szerződéssel megszerzett vagyontárgyak 1/2 része tehát a szerződésben részt nem vevő házastárs hagyatékához tartozik (Pf. III. 20952/1991. - BH 1992/7. sz. 465.).

Egy másik ügyben a házastársak a házassági életközösség fennállása alatt 1974-ben közös pénzből ingatlant vásároltak, amely az ingatlan-nyilvántartásban kizárólag az egyik házastárs (az alperes) tulajdonként került bejegyzésre, míg a másik házastárs (az örökgyógy) javára holtig tartó haszonélvezeti jogot jegyeztek be. A Legfelsőbb Bíróságnak a felülvizsgálati eljárásban meghozott ítélete szerint helytálló a jogerős ítéletnek az a megállapítása, hogy a házassági ingatlan a Csjt. 27. §-ának (1) bekezdése értelmében a házastársi vagyonközösséghez tartozik. Ezzel kapcsolatban kiemelte, hogy a Csjt. fenti szakasza az 1974-ben kötött adásvételi szerződés időpontjában ettől a szabálytól való eltérést szerződéssel sem engedett. „Az adásvételi szerződésnek az a rendelkezése, amelynek értelmében az alperes kizárólagos tulajdonjogot, az örökgyógy pedig haszonélvezeti jogot szerzett, a házastársak egymás közötti viszonyában legfeljebb az örökgyógy részéről történt ajándékozásnak volna tekinthető. Az ajándékozáshoz azonban az adásvételi szerződés megkötésének időpontjában az akkor hatályos Csjté. 8. §-ának (1) bekezdésében meghatározott közokirati forma volt szükséges. Ennek hiányában pedig az alperes érvényes ajándékozásra sem hivatkozhat.” (Pfv. V. 22363/1993. - BH 1994/9. sz. 487.)

A Csjt. 27. §-ának (1) bekezdésében meghatározott törvényes vélelem - mint minden vélelem - megdönthető, a vitás vagyontárgy különvagyonai jellegének, vagyis annak bizonyításával, hogy

„- a szerzésre olyan jogcímen, illetőleg olyan vagyon felhasználásával került sor, amelyre tekintettel az adott vagyontárgy az arra hivatkozó házastárs Csjt. 28. §-a (1) bekezdésének a)-d) pontjai szerinti különvagyonához tartozik,

- a szerzésre tekintettel közös vagyonnak minősülő vagyontárgy a megtérítési igényről való végleges lemondás szándékával a házastársak valamelyikének a különvagyonába nyert beutalást, vagy

- a szerzésre vegyült alvagyonok: részben közös, részben pedig különvagyonok felhasználásával került sor, és erre tekintettel a közös szerzés nem egyenlő arányú.” (Pfv. II. 22220/2000.)

Ezt fejtette ki a Legfelsőbb Bíróság abban az ügyben, amelynek tényállása szerint az örökhagyó - aki 1974-ben kötött házasságot a felperessel - a házassági életközösség ideje alatt az 1985. június 3-án kelt adásvételi szerződéssel 2 000 000 forint vételárért egyedüli vevőként vásárolt meg egy lakásingatlant, amely kizárólagos tulajdonaként került bejegyzésre az ingatlan-nyilvántartásba. A lakásingatlan megvásárlását megelőzően az örökhagyó 1983 novemberében, majd 1985. január, illetőleg február hónapokban, továbbá még az 1985. évben egy későbbi időpontban összesen négy különvagyoni ingatlanát értékesítette kb. 2 400 000 forint eladási áron. A házasságkötéskor a felperes bérleményét képezte egy lakás, amelyet az életközösség ideje alatt egy másik ingatlan bérleti jogára cserélt el, majd a bérleti jogot 1986. decemberében 500 000 forintért értékesítette. Az örökhagyó 1987-ben kelt írásbeli magánvégrendeletében a lakásingatlant az alperesekre hagyta. Az örökhagyó halála után a felperes pert indított a végrendeleti örökösök ellen és elsődleges kereseti kérelmében annak megállapítását kérte, hogy a lakásingatlan 1/8 részben különvagyon, 4/8 részben pedig házastársi közös vagyon jogcímén az ő tulajdona. Azzal érvelt, hogy a lakásingatlan vételárát részben közös vagyoni pénzeszközökből, részben pedig a saját különvagyónának felhasználásával fizették ki. A jogerős részítélet - amelyet a Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott részítéletével hatályában fenntartott -, az elsődleges kereseti kérelmet elutasította. A Legfelsőbb Bíróság részítéletének indokolásában kifejtette: „Az alperesek kétséget kizáró módon bizonyították azt, hogy a végrendelet tárgyát képező ingatlan vételárát az örökhagyó a különvagyoni ingatlanainak az eladási árából egyenlítette ki, míg a felperes csupán állította, de nem bizonyította, hogy a vételár kifizetéséhez a különvagyont képező lakásbérleti jog értékesítéséből eredő készpénz is felhasználást nyert. Jogszabálysértés nélkül jutottak tehát a perben eljáró bíróságok arra a jogi következtetésre, hogy a végrendelet tárgyát képező ingatlan a Csjt. 28. §-a (1) bekezdésének a)-b) és d) pontjai szerinti különvagyónak minősül, mert azt az örökhagyó a különvagyónak az értékén szerezte meg. Más kérdés ugyanakkor az, hogy a perbeli esetben a felperes tulajdonjogának a megállapítására a vételár kifizetéséhez való közös, illetve felperesi különvagyoni hozzájárulás tényének a kétséget kizáró bizonyítása sem adhatna alapot. A felperes ugyanis arra hivatkozott, hogy az örökhagyó kizárólagos tulajdonjogának a bejegyzésére az első házasságából született gyermeke öröklési jogának a meghíúsítása végett került sor, nem állította viszont azt, hogy a szerzéshez állítólag felhasznált különvagyoni készpénzével, illetőleg a közös vagyoni készpénz öt megillető részével kapcsolatos megtérítési igényét az örökhagyóval szemben fenntartotta volna. A végrendelet aláírásakor, illetőleg az azt megelőzően tanúsított magatartása pedig kifejezetten arra utal, hogy az ingatlan megszerzéséhez esetleg felhasznált különvagyont és közös vagyoni jutóját a megtérítési igényről való lemondás szándékával az örökhagyó különvagyonába utalta. Ez a tény pedig a megtérítés igényének a Csjt. 31. §-a (2) bekezdése alapján történő érvényesíthetőségét már önmagában is kizárja.” (Pfv. II. 22220/2000.)

Nem állapította meg a Legfelsőbb Bíróság az ingatlan közös vagyoni jellegét abban az ügyben sem, amelynek tényállása szerint a házastársak: az örökhagyó és az alperes közös tulajdonaként nyilvántartott lakásingatlan megvásárlását a Szocialista Hazáért Érdemrenddel kitüntetett örökhagyó személyére tekintettel biztosította a lakásügyi hatóság; az alperes a kedvezményes lakásvételi lehetőség folytán különvagyoni ingatlanát beköltöztethető állapotban értékesítette, és ennek eladási árából került kifizetésre a lakásingatlan vételára. Utóbb a házastársak felújítási kölcsönt vettek fel, amit közösen törlesztettek, illetőleg az örökhagyó halála után az alperes a hátralékot közös pénzből fizette ki. Az örökhagyó halála után leszármazója által indított perben meghozott jogerős ítélet - az alperes viszontkeresete alapján - megállapította, hogy a lakásingatlan az örökhagyó nevében nyilvántartott 1/2 tulajdoni illetősége az alperes különvagyona. A Legfelsőbb Bíróság a jogerős ítéletet hatályában fenntartotta; az ítélet indokolásában kiemelte: „az örökhagyó személyére tekintettel biztosított ingatlanvásárlási lehetőség egymagában az örökhagyó anyagi hozzájárulása nélkül tulajdonjog megszerzését nem eredményezi. Az a tény pedig, hogy a perbeli ingatlan megvásárlásával az alperes különvagyoni ingatlana - amely a házastársak közös lakása volt - beköltöztethetően értékesíthető lett, az örökhagyó javára tulajdoni hányadot ugyancsak nem keletkeztet; a felperes ezzel kapcsolatos érvelése minden jogi alapot nélkülöz. Tévesen hivatkozik a felperes arra is, hogy a különvagyoni ingatlan forgalmi értékében bekövetkezett értéknövekedés közös vagyonnak minősül. A Csjt. 27. §-ának (1) bekezdéséből egyértelmű, hogy a különvagyonnak csak a házassági életközösség fennállása alatt keletkezett haszna - vagyis a hasznosítás eredménye - tartozik a közös vagyonba. Az ingatlan értékének objektív okból bekövetkezett változása - emelkedése vagy csökkenése - a tulajdonos javára szolgál, illetőleg a tulajdonos kára. Ugyancsak nem keletkeztet dologi jogi igényt a különvagyoni ingatlan karbantartása, az elhasználódott felszerelések kicserélése, felújítása körébe tartozó munkák elvégzése sem.” (Pfv. V. 22442/1994.)

Előfordul, hogy a házastársak között az életközösség megszakad, utóbb azonban kibékülnek, és az életközösséget visszaállítják. Az ítélezési gyakorlat szerint az életközösség átmeneti jellegű megszakitása - ha vagyonmegosztás nem történt - a vagyonközösséget nem szünteti meg, és a házassági vagyoni jogi igények rendezésénél a vagyonközösséget egységesnek és folyamatosnak kell tekinteni. (P.törv. II. 21144/1991., BH 1999/6. sz. 398.)

Más azonban a helyzet akkor, ha az életközösség megszakitásakor a házastársak a vagyoni jogi igények rendezésében megállapodnak, vagy a közös vagyont a bíróság megosztja. Ezzel a vagyonközösség folyamatossága megszakad, és az ezt követően az egyik házastárs által szerzett vagyontárgy közös vagyonba utalása egymagában abból a tényből nem állapítható meg, hogy a házastársak esetleg több éves különélés után az életközösséget újból visszaállították.

Ezt fejtette ki a Legfelsőbb Bíróság abban az ügyben, amelynek tényállása szerint az örökhagyó - a felperesek jogelődje - és T. B. - az alpereseknek a per során elhunyt jogelődje - 1962-től házastársak voltak, és a házassági kötelék az örökhagyó 1989. február 5. napján bekövetkezett halálával szűnt meg. Az eljáró bíróságok bizonyítottak találták, hogy a házastársak között az életközösség hosszú időre megszakadt, és az örökhagyó k.-i ingatlanába költözött vissza; az alperesi jogelőd a különélés alatt különvagyonából vásárolta a d.-i telekingatlant, és arra ugyanezen idő alatt az alperesek közreműködésével építette a lakóházat. Ezt a ténymegállapítást az alperesi jogelődnek 1972-ben az építésügyi hatósághoz intézett levelére, a telekadó elengedéséről szóló államigazgatási határozat indoklására, a tanúk vallomására és a másodfokú eljárásban becsatolt örökhagyói levelek tartalmára alapította, amelyek megcáfolására a felperesek által hivatkozott bizonyítékok - így különösen az örökhagyó munkakönyvi bejegyzése - nem alkalmasak. Erre tekintettel a jogerős ítélet - egyéb rendelkezések mellett - a felpereseknek az alperesi jogelőd különvagyonaként nyilvántartott d.-i ingatlana házastársi vagyontársasághoz tartozása iránt előterjesztett kereseti kérelmét elutasította.

A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott ítéletével a jogerős ítéletet hatályában fenntartotta. Az ítélet indokolásában kiemelte: „Bár az ítélkezési gyakorlat az életközösség ideiglenes megszakítását a szerzés szempontjából nem tekinti különélésnek, az adott esetben nem okszerűtlen a bíróságoknak a bizonyítékokból levont az a következtetése, hogy a többéves különélés a vagyontársaság folyamatosságát megszakította. Ezzel kapcsolatban a Legfelsőbb Bíróság kiemelt jelentőséget tulajdonított annak az örökhagyói levélnek, amely szerint az életközösség megszakadásakor „mindent megfizettek”, vagyis valójában a házastársi vagyontársaságot a házastársak felszámolták. Ehhez képest nem tekinthető jogszabálysértőnek a bíróságoknak az az álláspontja, amely az életközösség visszaállításával az ingatlant nem tekintette a közös vagyonba utalt vagyontárgynak, és megállapította, hogy az az alperesi jogelőd különvagyon volt.” (Pfv. V. 20556/1995.)

b) Az élettársak vagyoni viszonyait a Ptk. 578/G. §-a szabályozza. E jogszabályhelynek az 1996. évi XLII. törvénnyel történt módosítása csak az élettárs fogalmán változtatott, amikor a beiktatott új 685/A. §-ban kimondta, hogy „az élettársak - ha jogszabály másként nem rendelkezik - két, házasságkötés nélkül közös háztartásban, érzelmi és gazdasági közösségben együtt élő személy”. E fogalom meghatározáshoz képest változott az 578/G. § (1) bekezdésének szövege is. E szerint „az élettársak együttélésük alatt a szerzésben való közreműködésük arányában szereznek közös tulajdont. Ha a közreműködés aránya nem állapítható meg, azt azonos mértékűnek kell tekinteni. A háztartásban végzett munka a szerzésben való közreműködésnek számít.”

Az új szabályozás tehát nemcsak a nő és férfi együttéléséhez fűz jogkövetkezményeket. (Ezzel kapcsolatban lásd az 578/G. és a 685/A. §-okhoz fűzött magyarázatot.)

Az adott esetben a felperes és az örökhagyó 1992. április 11-én történt házasságkötésüket megelőzően már 1987. május 15-től élettársakként éltek együtt, élettársi közös lakásuk a fele részben a felperes tulajdonában álló lakásingatlanban volt. Az örökhagyó önkormányzati bérlakásának 1990. június 4-én történt megvásárlásakor tehát nem állt fenn - az akkor még hatályban volt - 32/1969. (XI. 30.) Korm. rendelet 5. §-a (1) bekezdésében megkívt az a feltétel, amely szerint az élettárs csak akkor jogosult a bérlakás megvásárlására, ha a lakásban az eladási ajánlat megtételét megelőző egy év óta a bérlővel állandó jelleggel együtt lakik. A lakásingatlan vevője ezért egyedül az örökhagyó volt, és az az ingatlan-nyilvántartásban kizárólagos tulajdonaként került bejegyzésre. A jogerős ítéletben a bíróság megállapította, hogy a lakásingatlan a felperes és az örökhagyó egyenlő arányú közös tulajdona volt. A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati kérelemmel támadott jogerős ítéletet hatályában fenntartotta. Az ítélet indokolásában kiemelte: „A Ptk.-nak a jogvita elbírálása idején hatályos 578/G. §-a (1) bekezdése értelmében az élettársnak az élettársi együttélés idején szerzett vagyona - a szerzésben való közreműködésük arányában - közös tulajdonukba kerül. E törvényi rendelkezés folytán nincs jelentősége annak, hogy a vagyon megszerzését eredményező visszterhes kötelmi jogviszonyban mindkét fél szerződő félként részt vesz-e, illetőleg hogy a tulajdonjog ingatlan-nyilvántartási bejegyzése mindkettőjük javára megtörténik-e. A Ptk. fenti rendelkezése ugyanis a kötelmi jogviszonytól függetlenül a szerzés dologi jogi hatályát szabályozza. Ebből a szempontból pedig közömbös, hogy valamely (egyébként is alacsonyabb szintű) jogszabály a szerződéses jogviszony keretében milyen feltételek mellett biztosít lehetőséget adásvételi szerződés megkötésére. Ha a szerződési feltételek kikötései miatt az élettárs vevőként nem is vehet részt a jogügyletben, ez a Ptk. 578/G. §-a szerinti közös vagyoni jellegét nem zárja ki, csupán azzal a következménnyel jár, hogy a szerződésben részt nem vevő félnek a dologi jogi hatályhoz megkívt feltételeket: az élettársi viszony fennállását és a szerzési arányt bizonyítani kell.” (Pfv. V. 20044/1996.)

Nincs azonban jogi akadálya annak, hogy az élettársak az együttélésük alatt közösen szerzett valamely vagyontárgyat egyikük különvagyonába utalják.

Ezt fejtette ki a Legfelsőbb Bíróság abban az ügyben, amelynek tényállása szerint az örökgyő és az alperes önálló lakásbérleményekkel rendelkeztek; együttélésük alatt megvásárlásra került az a lakásingatlan, amelynek korábban az örökgyő és édesanyja volt a bérlője. A lakásingatlan vevője az örökgyő volt, és az ingatlan-nyilvántartásba egyedüli tulajdonosként jegyezték be. Az örökös által a hagyatéki vagyontárgyak kiadása iránt indított perben az alperes viszontkeresetet terjesztett elő, és annak megállapítását kérte, hogy az örökgyő tulajdonként nyilvántartott öröklakás 1/2 illetőségének élettársi közös szerzés címén tulajdonosa lett. A jogerős ítélet - amelyet a Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott ítéletével hatályában fenntartott - a viszontkeresetet elutasította. A Legfelsőbb Bíróság az ítélet indoklásában kiemelte: a Ptk. 578/G. § (1) bekezdésében foglalt rendelkezésből következik, hogy „az élettárs tulajdonszerzése mellett vélelem szól az esetben is, ha az életközösség idején szerzett vagyontárgyra kötött adásvételi szerződésben szerződő félként nem szerepel, és ha az ingatlan-nyilvántartásból a tulajdonjoga nem tűnik ki. Az ingatlan-nyilvántartáson kívül tulajdonossá lett élettárs igényt tarthat arra, hogy az ingatlan-nyilvántartás a tulajdonjogát feltüntesse. Ezzel a vélelemmel szemben a szerződő és az ingatlan-nyilvántartásba tulajdonosként bejegyzett élettársat terheli annak bizonyítása, hogy az életközösség alatt szerzett vagyontárgy az ő különvagyonához tartozik. Azt, hogy az alperes a perbeli lakásnak élettársi közös szerzés címén tulajdonosa lett-e vagy sem, önmagában a perbeli esetben nem döntötte el az, hogy csak az örökgyő volt a lakásra kötött adásvételi szerződésben vevőként szerződő fél. Annak azonban, hogy az örökgyő és az alperes tudatosan kerültek, hogy az alperes tulajdonosként az ingatlan-nyilvántartásba be legyen jegyezve, az adott körülmények között mégis van jogi jelentősége. Jogszabály az adott esetben nem zárta ki azt, hogy a vagyontársaságuk idején szerzett valamely vagyontárgyat valamelyikük különvagyonába utalják. A különvagyonba utalás nincs kötelező alakszerűségekre kötve. Az erre irányuló akaratukat a vagyontársaságban élő felek ráutaló magatartással is kifejezésre juttathatják. Mind az alperesnek, mind az örökgyőnek volt önálló lakásbérlete; az alperes is önálló bérlője akart maradni a maga bérleményének. A perbeli lakásnak korábban az örökgyő és az édesanyja volt a bérlője. A bizonyítékok okszerű mérlegelése alapján a jogerős ítéletet hozó bíróság jogszabálysértés nélkül jutott arra a megállapításra, hogy a perbeli élettársak akaratelhatározása nem a lakás tulajdonjogának a közös megszerzésére, hanem az örökgyő különvagyonába utalására irányult.” (Pfv. V. 20524/1988.)

c) Az élettársak vagyonszerzésére vonatkozó szabályokat kell alkalmazni - természetesen a házastársak kivételével - a közös háztartásban élő más hozzátartozók vagyoni viszonyaira is [Ptk. 578/G. § (2) bek.]. A közös vagyonszerzésnek ez a formája leggyakrabban szülők és a velük élő gyermekeik, illetőleg együtt lakó és közösen gazdálkodó testvérek között fordul elő. Ezekben az esetekben az együttélés során közösen megszerzett vagyontárgyakból az örökgyőt a szerzésben való közreműködése arányában megillető tulajdoni hányad tartozik a hagyatékhoz, és az száll át az örökgyő örökösére.

Az egyik ügyben megállapított tényállás szerint az örökgyő és testvérei: a felperesek 1945-től közös életvitelt folytattak a szülői házban; egyikük sem kötött házasságot. Gazdálkodtak, illetőleg az örökgyő termelőszövetkezeti tagsági viszonyból, az I. r. felperes pedig munkaviszonyból származó jövedelemmel is rendelkezett. A II. és III. r. felperesek a háztartást vezették, és a ház körüli gazdaságban dolgoztak. Az örökgyő halála után a felperesek az örökgyő törvényes örökösével: házasságon kívül született gyermekével, az alperessel szemben a közös gazdálkodás tényére alapítva érvényesítették igényt. Az eljáró bíróságok a bizonyítás anyagából és különösen abból a tényből, hogy a testvérek egyszerű életkörülményei (vízvezeték hiánya, minimális gépesítés) ellenére a ház, a kert, a háztartás példásan rendezett volt, arra a következtetésre jutottak, hogy az ún. nő munkák olyan komoly fizikai erőfeszítést igényeltek, hogy azonos értékűek az örökgyő és az I. r. felperes által végzett munkákkal. Mindezek alapján megállapították, hogy a testvérek hozzájárulása egyenlő arányú volt (Pfv. V. 21519/1994.).

Szerzői jog a hagyatékban

13. A szerzői jog személyhez fűződő jogokból és vagyoni jogokból áll (1999. évi LXXVI. törvénynek a 2001. évi LXXVII. törvénnyel módosított 10-32. §-ai). A szerzői jog öröklhető, az öröklés szabályai azonban nem azonos módon érvényesülnek a személyhez fűződő jogok, illetőleg a vagyoni jogok tekintetében.

„a) A személyhez fűződő jogok (nyilvánosságra hozatal, felhasználás, változtatás joga stb.) a szerző örökösét illetik meg, kivéve, ha a szerző irodalmi, tudományos vagy művészeti hagyatékának gondozásával mást bízott meg. Ebben az esetben a személyhez fűződő jogok nem szállnak át az örökösre.

b) A vagyoni jogok a szerző jogutódját illetik meg. Ha a szerző életében arról nem rendelkezett, a vagyoni jogok az örökösre szállnak át.” (Bacsó-Pallósi-Sóthné-Szolcsánszky: Az öröklési jog kézikönyve, 1979. 52. o.)

c) Ha az örökgyő után állagörökösként több személy örököl, a szerzői jogok együtt illetik meg őket. „Joganalógia folytán az örökösársakat úgy kell tekinteni, mintha szerzőtársak lennének, hiszen több önálló részre szét nem bontható műre közösen szereztek meg a szerzői jogot. Ennek folytán a szerzői jogi törvény 5. §-ából kiindulva együttes rendelkezési jogukat kell feltételezni, tehát a mű felhasználásához is csak együttesen járulhatnak hozzá.” (A szerzői jog. 1990. Szerk.: Petrik F., 73. o.) (Az 5. §-t módosította a 2001. évi LXXVII. törvény.)

d) Az örökgyő végrendeletében úgy is rendelkezhet, hogy hagyatékát (így az őt megillető szerzői jogot) általános örökösére hagyja, de bizonyos vagyoni jogokat (meghatározott műveiből befolyó jogdíjakat vagy azok egy részét) más személynek juttatja. A Legfelsőbb Bíróság adott ügyben állást foglalt abban, hogy ilyen esetben az örökgyő jogutóda az általános örökös lesz: őt illetik meg tehát a szerzői jog személyhez fűződő jogosítványai (és azok a vagyoni jogok, amelyeket nem hagyott másra), míg a vagyoni jogokból részesített személy hagyományosnak minősül. A hagyományost pedig a szerzői jog személyhez fűződő jogosítványai soha nem illetik meg (LB Pf. III. 20987/1975.).

e) A túlélő házastársat megillető özvegyi jog törvényes öröklési jog. Öröklés jogcímén szerzi meg a haszonélvezeti jogot az is, akinek azt az örökhagyó végrendeletében biztosította. Kérdés, hogy milyen jogosítványok illetik meg a haszonélvezeti jog örökösét szerzői jog öröklése esetében. „Ennek az elbírálásánál abból kell kiindulni, hogy vagyoni jogi értelemben a szerzői jog hasznát hajtó jogosítvány. A Ptk. 164. §-ának (1) bekezdése értelmében a hasznát hajtó jog haszonélvezetére a dolgok haszonélvezetének szabályait kell alkalmazni.” E szabályok szerint a dolog hozama a haszonélvezőt illeti. A szerzői jog vonatkozásában „a szerzői jog vagyoni jellegű jogosítványa - természeténél fogva - a dologgal esik egy tekintet alá, a hasznosításából származó szerzői jogdíj pedig azonos a dolog hasznával. A szerzői jogon fennálló haszonélvezet esetén a szerzői jogdíjak beszedésének joga a haszonélvezőt illetik meg.” [Ptk. 157. § (1)-(2) bek., 164. § (1) bek.] (P. törv. III. 20178/1970. - BH 1972/6. sz. 7096. - PJD V. 59. sz.)

Ingatlan a hagyatékban

14. 1945 után több jogszabály korlátozta a magánszemély tulajdonában tartható ingatlanok nagyságát és számát, s a többletingatlan tekintetében e jogszabályok elidegenítési kötelezettséget írtak elő [a mező- és erdőingatlanok tekintetében az 1977. évi 27. tvr., az épület, az üdülő- és az építési telkek tekintetében a 31/1971. (X. 5.) Korm. r. és a 32/1971. (X. 5.) Korm. r.]. A termelőszövetkezet használatában levő földterületek pedig csak olyan magánszemély tulajdonában lehettek, aki termelőszövetkezeti tag volt (1967. évi IV. tv.).

Ezek a jogszabályok az ilyen ingatlanok megöröklését nem korlátozták ugyan, de az örökös - ha a megörökölt ingatlannal együtt a tulajdonában álló ingatlanok nagysága, száma a megengedett mértéket meghaladta - elidegenítési kötelezettség terhelte, illetőleg a termelőszövetkezet használatában levő földterület megöröklése esetén a kívülálló által megörökölt föld megváltás fejében a termelőszövetkezet tulajdonába került.

A korábbi jogszabályok korlátozták továbbá a külföldiek ingatlanszerzését is, bár ez a korlátozás csak az élők közötti jogügyletekhez kívánta meg előzetes engedély beszerzését, az örökléssel való tulajdonszerzésre ez a korlátozás nem vonatkozott (1974. évi 6. tvr.).

Ezeket a jogszabályokat a földről szóló 1987. évi I. törvény hatályon kívül helyezte, majd az 1989. évi XIX. törvénnyel megállapított új 23. §-a kimondta, hogy „magánszemély korlátlan mértékben szerezhet tulajdont. Tulajdonszerzésének korlátozását csak törvényben lehet elrendelni.”

Az 1987. évi I. törvény és az azt módosító 1989. évi XIX. törvény is fenntartotta azonban a külföldiek tulajdonszerzésének bizonyos mértékű korlátozását; a földtörvény 38. §-ának (1) bekezdése szerint „külföldi jogi vagy magánszemély - ha jogszabály vagy nemzetközi szerződés eltérően nem rendelkezik - ingatlan tulajdonjogát adásvétel, csere vagy ajándékozás útján a Pénzügyminisztérium előzetes engedélyével szerezheti meg”. Ez a rendelkezés - a korábbi szabályozáshoz hasonlóan - az örökléssel való tulajdonszerzést nem korlátozta.

Új szabályozást hozott a termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény, amely - egyebek mellett - a fenti két törvényt is hatályon kívül helyezte. Az új törvény hatálya a termőföldre terjed ki, és az 1997. évi XXX. törvénnyel, az 1999. évi XLVIII. törvénnyel, a 2001. évi CXVII. törvénnyel, valamint a 2002. évi XXIII. törvénnyel módosított 4-10. §-aiban szabályozott keretben és mértékben korlátozza a belföldi magánszemélyek, belföldi jogi személyek és a külföldiek tulajdonszerzését. A törvény 4. §-a szerint azonban a korlátozó rendelkezések (egyebek mellett) a törvényes örökléssel történő tulajdonszerzésre nem vonatkoznak; a 6. § (2) bekezdése pedig a belföldi jogi személyek közül az egyházi jogi személyek részére biztosítja a végintézkedés alapján termőföldre a tulajdonjog megszerzését.

A fenti rendelkezések az élők közötti tulajdonszerzési korlátozások mellett az öröklési jogot is korlátozzák; a korlátozó rendelkezések körében az örökhagyó végintézkedése nem hatályosulhat, az örökös a végintézkedés ellenére nem örökölhét.

Véleményünk szerint a törvény öröklési jogot korlátozó rendelkezése alkotmányjogi szempontból vitatható.

Elhalálozási rendelkezéssel váltott takarékbetétkönyv és öröklés

15. Az örökhagyónak pénzintézetnél kezelt pénze (a takarékbetétek különböző formái, az átutalási betétszámlán kezelt összeg stb.) általában a hagyatékához tartozik.

A takarékbetétekről szóló, többször módosított 1989. évi 2. tvr. 10. §-a szerint „nagykorú betétes a takarékbetét elhelyezésekor úgy rendelkezhet, hogy elhalálozása esetén a takarékbetétet az általa megjelölt kedvezményezett részére kell visszafizetni. Az így elhelyezett takarékbetét nem tartozik a takarékbetétes hagyatékához, a kedvezményezett a takarékbetét felett a hagyatéki eljárás lefolytatásától függetlenül rendelkezhet.” (Azonos rendelkezést tartalmazott a korábban hatályban volt 1952. évi 9. tvr. 8. §-a is.)

Az e jogszabály alapján létrejövő jogviszonyt minősítette a Legfelsőbb Bíróság az egyik döntésében, amelyben kifejtette:

„A betétszerződésnek ez a formája - a szerződés általános elemein kívül - lényegében az OTP-nek adott azt a megbízást tartalmazza, hogy a takarékbetétes halála esetén a kifizetést meghatározott személy részére teljesítse. Ez a megbízás azonban nem érinti a takarékbetétes szabad rendelkezési jogát a betéti összeg felett: a takarékbetétkönyvet bármikor megszüntetheti, vagy más kedvezményezettet jelölhet ki. Nincs jogi akadálya annak, hogy a takarékbetétes a betéti összegről ne az OTP-vel kötött szerződésben, hanem végintézkedésben rendelkezzen, és ezáltal a betéti összeget - az eredeti szerződésben rögzített akaratát megváltoztatva - a hagyaték tárgyává tegye. A Ptk. 623. §-ának (1) bekezdése biztosítja az örökhagyó részére a halál esetére szóló rendelkezés szabadságát minden vagyonára - így a fenti módon elhelyezett betéti összegre is. Az a körülmény, hogy a takarékbetétes a betéti szerződés szerinti rendelkezése megváltoztatását nem hozta az OTP tudomására, csupán azt eredményezi, hogy az eredeti kedvezményezett részére történő esetleges kifizetésért az OTP-t felelősség nem terheli.” (P. törv. II. 20202/1988.)

Hasonló álláspontot foglalt el a Legfelsőbb Bíróság abban az ügyben, amelyben az örökhagyó az OTP-nél nyitott devizaszámlája tekintetében rendelkezett elhalálozása esetére kedvezményezett kijelöléséről, majd az utóbb kötött öröklési szerződésben kifejezetten úgy rendelkezett, hogy a devizaszámláján lévő összeget eltartója mint szerződéses örökös örökölje (P. törv. I. 21022/1991. - BH 1992/3. sz. 174.).

A fent ismertetett rendelkezésnek megfelelően lehetőség van arra is, hogy a betétszámla-tulajdonos az átutalási betétszámlát elhalálozási rendelkezéssel nyissa meg. Ilyen esetben az örökhagyó halála időpontjában az átutalási betétszámlán kezelt összeg sem tartozik a hagyatékhoz (P. törv. II. 2012/1986; P. törv. II. 20272/1991. - BH 1992/1. sz. 26.).

A gyakorlatban vitás volt, hogy a betét elhelyezésekor (számla nyitáskor) kell-e a kedvezményezett megjelöléséről rendelkezni, vagy a már korábban váltott takarékbetétkönyvben (megnyitott számlán) elhelyezett összeg tekintetében *utóbb* tett rendelkezés is érvényesül a fenti kivételes szabály.

Az egyik ügyben megállapított tényállás szerint az örökhagyó „V.” elnevezésű takarékbetétkönyve 1990. október 19-én jogfolytonosan átjegyzésre került az örökhagyó nevére váltott fenntartásos takarékbetétkönyvbe. Az örökhagyó 1991. július 24-én a takarékbetétkönyvben elhelyezett összeg tekintetében úgy rendelkezett, hogy elhalálozása esetén azt az I. r. alperes részére kell kifizetni. Az örökhagyó 1991. november 28-án bekövetkezett halálát követő napon az OTP Rt. sz.-i fiókja az összesen 265024 forint tőke és kamat összeget az I. r. alperesnek kifizette. Az eljáró bíróságok álláspontja szerint azonban ez a takarékbetéti összeg az örökhagyó hagyatékához tartozott. Az 1989. évi 2. tvr. 10. §-a ugyanis „csak a takarékbetét elhelyezésekor engedte meg azt a rendelkezést, hogy a nagykorú betétes az elhalálozása esetére a takarékbetétkönyvet az általa megjelölt kedvezményezett javára a hagyatékából kivonja.” A takarékbetét elhelyezése 1990. október 19-én történt, az örökhagyó viszont 1991. július 24-én nevezte meg az I. r. alperest kedvezményezettként. Ere tekintettel a takarékbetéti összeg nem vonható ki a hagyatékból, és az I. r. alperes annak 1/3-1/3 részét örökösársainak: a felperesnek és a II. r. alperesnek köteles megfizetni.

A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott ítéletével a jogerős ítéletnek felülvizsgálati kérelemmel támadott rendelkezését megváltoztatta, és megállapította, hogy a takarékbetéti összeg nem tartozik a hagyatékhoz. Az ítélet indokolásában kifejtette: „Az 1989. évi 2. tvr. 10. §-a a betétszerződésnek egy különleges formáját szabályozza, amikor lehetővé teszi, hogy a betétes kedvezményezettet jelöljön meg, akinek a részére - a betétes halála esetén - a betéti összeget a pénzügyintézetnek ki kell fizetnie. Bár a fenti jogszabályhely szóhasználatára szerint ilyen rendelkezést a betétes a takarékbetét elhelyezésekor tehet, ez - kifejezett tiltó rendelkezés hiányában - nem zárja ki már fennálló betét esetében kedvezményezett kijelölését, amint arra a pénzügyintézetek gyakorlatában rendszeresen sor is kerül. A takarékbetétes szabad rendelkezési jogát a betét felett ugyanis nem lehet korlátozni, joga van a betétszerződés fennállása alatt halála esetére kedvezményezettet kijelölni, de joga van arra is, hogy ezt a rendelkezését visszavonja, vagy más kedvezményezettet jelöljön ki, illetőleg a takarékbetétkönyvet megszüntesse. Az 1989. évi 2. tvr. 10. §-a valójában a betétszerződésnek ehhez a formájához fűzi azt a jogkövetkezményt, hogy az így elhelyezett takarékbetét nem tartozik a takarékbetétes hagyatékához, és ebből a szempontból annak nincs jelentősége, hogy a betétes a rendelkezést mikor: a takarékbetét elhelyezésekor vagy már a betéti szerződés fennállása alatt teszi meg.” (Pfv. V. 22448/1996.).

Az ítélkezési gyakorlat szerint azonban az ilyen módon juttatott pénzösszegeből az arra jogosultat a köteleSRész megilleti. A takarékbetétben elhelyezett vagy átutalási betétszámlán kezelt pénzösszegekre vonatkozó örökhagyói rendelkezés ugyanis tartalmát tekintve ajándékozásnak minősül, amelyet az örökhagyó a fenti jogszabályban biztosított módon és feltételekkel valósított meg. Ebből következik, hogy az örökhagyó által ilyen módon elhelyezett összeg olyan ingyenes juttatás, amely a Ptk. 666. §-ának (1) bekezdése értelmében a köteleSRész alapjához tartozik (Pest MB. 5. Pf. 21024/1977. - BH 1978/3. sz. 120. - PJD VIII. 241. sz.).

Biztosítási összeg és öröklés

16. A Ptk. a biztosítási szerződés több fajtáját szabályozza. Valamennyi biztosítási szerződésre közös szabályként érvényesül, hogy a biztosítási összeg a biztosítási szerződésben meghatározott biztosítási esemény bekövetkeztétől függően válik esedékessé, és az a biztosítási szerződés kedvezményezettjét illeti meg. A biztosítási összeg tehát a biztosítási szerződés alapján jár a jogosultnak.

a) Ha a biztosítási szerződésnek az örökhagyó volt a kedvezményezettje (a bekövetkezett biztosítási esemény folytán ő vált jogosulttá a biztosítási összegre), és az esedékessé vált biztosítási összeget a biztosító az örökhagyó életében nem fizette ki, ez az összeg - mint az örökhagyó követelése - az örökhagyó hagyatékába tartozik, és az öröklési jogi szabályoknak megfelelően illeti meg az örökhagyó örökösét (pl. vagyonbiztosítás esetében vagy baleset-biztosítás alapján a testi sérülés és rokkantság esetére járó biztosítási összeg). Ez vonatkozik azokra az összegekre is, amelyek a jogosultat a biztosítási szerződés megszűnése esetén megilletik (pl. a visszavásárlási összeg - Ptk. 565. §).

b) Más szabályok érvényesülnek azonban az életbiztosítási szerződésre vagy más biztosítási szerződés alapján a biztosított vagy más személy halála esetére járó biztosítási összegre való jogosultságra. Ezekben az esetekben a biztosítási esemény a biztosított halála. Minthogy az ember jogképessége a haláláig tart (Ptk. 22. §), a halott már nem szerezhet jogokat, nem lehet a biztosítási összeg kedvezményezettje sem.

Az ilyen jellegű szerződések esetére a kedvezményezett személyét a Ptk. 560. §-ának (1) bekezdése a következőképpen határozza meg: az életbiztosítási szerződésben kedvezményezett lehet a) a szerződésben megnevezett személy, b) a bemutatóra szóló kötvény birtokosa, c) a biztosított örököse, ha a kedvezményezettet a szerződésben nem jelölték meg és bemutatóra szóló kötvényt sem állítottak ki.

Eszerint tehát a biztosított örökös akkor minősül kedvezményezettnek, ha a kedvezményezettet a szerződésben nem jelölték meg, és bemutatóra szóló kötvényt sem állítottak ki. Erre az esetre a törvény a biztosítási összeg felvételére jogosult személy hiányzó kijelölését pótolja, és kimondja, hogy a kedvezményezettnek a biztosított örökösét kell tekinteni. A PK 75. számú állásfoglalás (PEH 1988. 193. o.) kifejti, hogy az örökös nem az örökös, hanem a törvény rendelkezésének megfelelően a kedvezményezett minőségénél fogva - vagyis közvetlenül az életbiztosítási szerződés alapján - tarthat igényt a biztosítási összegre. A biztosítási összeg tehát nem tartozik a hagyatékba. Ezzel a törvény egyben az életbiztosítási összegből való részesedés mértékét is meghatározza. „Az örökösnek mint kedvezményezettnek annyi joga van, mint amennyi őt mint örököst megilletné. Ez következik abból is, hogy az említett rendelkezés általában örököst említ anélkül, hogy különböztetne törvényes és végrendeleti örökös között.” Ha tehát az örökös után a törvényes öröklés rendje szerint nyílik meg az öröklés, a biztosítási összeg kedvezményezettje az örökös törvényes örökös lesz: leszármazókkal való együttöröklés esetén a biztosítási összeg állaga a leszármazókat, haszonélvezeti joga pedig a túlélő házastársat illeti meg. „Ha azonban az örökös végrendeletet hagyott hátra és abban rendelkezett vagyona sorsáról, ez lesz irányadó a biztosítási összegre való jogosultság szempontjából is. Végül olyan esetben, amikor az örökös hagyatékában a végrendeleti és a törvényes öröklés egyaránt érvényesül, a biztosítási összeg - az örökrészek arányában - a végrendeleti és a törvényes örökösök között oszlik meg.” (P. törv. II. 21035/1989.) Az ági örökösök viszont ilyen minőségükben soha nem lehetnek kedvezményezettek, mert a biztosítási összeg nem olyan jellegű, hogy ezzel kapcsolatban ági öröklésnek egyáltalán helye lehetne.

Abból a rendelkezésből, amely végső soron az örököst tekinti kedvezményezettnek, egyben az is következik, hogy csak az lehet kedvezményezett, aki az örökös után ténylegesen örököl. Nem lesz tehát kedvezményezettje a biztosítási összegnek a kötelezésre jogosult, mert nem örököl az örökös után. Az sem lehet kedvezményezett, aki bármely okból kiesett az öröklésből.

Mint ahogy a biztosítási összeg nem tartozik a hagyatékba, arra az örökös hitelezői jogszerűen nem támaszthatnak igényt. „Nincs azonban jogi akadálya annak, hogy az örökös és a hagyatéki hitelező olyan tartalmú megállapodást (egyezséget) kössenek egymással, amelynek értelmében a hagyatéki hitelező a biztosítási összegből elégítheti ki magát. Ez különösen akkor látszik indokoltnak, ha az örökös a hagyatékhoz tartozó ingatlant kívánja mentesíteni a megterheléstől. Ilyen esetben azonban a megállapodás létrejötte - az egyezés megkötése - előtt az érdekelteket a jogszabály rendelkezéseiről tájékoztatni kell.” (P. törv. II. 20612/1990.)

A Ptk. 560. §-ának (1) bekezdésében foglalt rendelkezések valamennyi életbiztosítási jellegű szerződésre vonatkoznak; ezeket kell alkalmazni a biztosítási béléssel ellátott vasúti jegy alapján a vasúti jegy tulajdonosának halála esetére járó biztosítási összegre (LB Pf. I. 20657/1966. - BH 1967/9. sz. 5440. - PJD III. 240. sz.), valamint a biztosítási és önszegélyező csoport (CSÉB) által a biztosított halála esetére fizetendő biztosítási összegre is.

A biztosítási szerződésnek ez utóbbi típusa a gyakorlatban egy további kérdést is felvetett. A CSÉB tagsági könyv nyomtatott szövegrésze a szerződési feltételek között a kedvezményezettek megjelölésénél „törvényes örökös” említ. Volt olyan álláspont, hogy a kedvezményezettek ilyen meghatározása az örökösök körét leszűkítette a törvényes örökösökre, így a végrendeleti örökös soha nem lehet kedvezményezettje a CSÉB biztosítási szerződés alapján járó biztosítási összegnek. Ezzel szemben a Legfelsőbb Bíróság több határozatában kifejtette, hogy az örökösöknek ilyen módon történt megjelölése a Ptk. 560. §-a (1) bekezdésének kógens rendelkezésével szemben nem érvényesülhet. A tagsági könyv nyomtatott szövegrészeiben szereplő „törvényes örökös” megjelölés valójában az örökös után a törvény rendelkezései alapján öröklésre jogosult személyt jelenti, vagyis azt, aki az örökös után a Ptk. rendelkezései szerint ténylegesen örököl (P. törv. II. 20279/1989.; P. törv. II. 21035/1989.).

Egy másik ügyben a biztosított tagsági könyvében a házastársa volt kedvezményezettként megjelölve. Utóbb a biztosított a munkahelyén beadott nyilatkozatában bejelentette, hogy egyedüli kedvezményezettként az édesapját jelöli meg; ez a nyilatkozata azonban a biztosítóhoz nem jutott el. A Legfelsőbb Bíróság törvényességi határozatában kifejtette: „ha a biztosítási és önszegélyező csoport által kiállított tagsági könyvben kijelölt kedvezményezett helyett a biztosított tag más kedvezményezett megjelölésére írásbeli nyilatkozatot nem intézett a biztosítóhoz, a kedvezményezett személyére a tagsági könyvben történt megjelölés az irányadó.” (P. törv. I. 20161/1974. - BH 1975/3. sz. 122. - PJD VI. 347. sz.)

Ez egyben felveti azt a kérdést is, hogy életbiztosítás esetében a biztosított végrendelettel rendelkezhet-e a biztosítási összegről. Az előzőekben már utaltunk rá, hogy mivel a biztosítási esemény a biztosított halála, az életbiztosítási összeg soha nem illetheti meg, az soha nem lesz az ő vagyona, ezért az öröklési jogi szabályok szerint nem is rendelkezhet róla; csupán arra van lehetősége, hogy a biztosítási szerződést módosítsa, és más kedvezményezettet jelöljön meg.

Kárpótlás és öröklés

17. A többször módosított 1991. évi XXV. törvény (a továbbiakban: Kpt. 1.) az 1949. június 8-át követően alkotott jogszabályok, az 1992. évi XXIV. törvény (a továbbiakban: Kpt. 2.) pedig az 1939. május 1-től 1949. június 8-ig terjedő időben alkotott jogszabályok alkalmazásával az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról rendelkezett.

A Kpt. 1. 2. §-a - amely irányadó volt a Kpt. 2. alapján érvényesített igényekre is - meghatározta, hogy a kárpótlásra ki jogosult. E körben nemcsak azoknak a természetes személyeknek adott módot a kárpótlás iránti igény érvényesítésére, akiket közvetlenül sújtott a két törvény mellékletében felsorolt jogszabályok alkalmazása [2. § (1) bek.], hanem a volt tulajdonos leszármazói, illetőleg ezek hiányában a túlélő házastárs számára is [2. § (2) bek.]. Ez utóbbi személyek a jogszabály szövegéből következően akkor voltak jogosultak kárpótlási igény érvényesítésére, ha a volt tulajdonos a törvény hatálybalépése előtt már elhalálozott, így a jogszabályban biztosított lehetőséggel nem tudott élni. Ebben az esetben kárpótlás iránti igényük közvetlenül a jogszabályon alapult.

Más volt a jogi helyzet azonban akkor, „ha a törvény szerint kárpótlásra jogosult személy a jogosultsága keletkezésekor: vagyis a törvény hatálybalépésekor élt, és igényét érvényesítette is. Ebben az esetben a kárpótlás tekintetében várományi joga keletkezett, amely mint az őt megillető követelés a hagyatékba tartozik, és az utóbb kiadott kárpótlási jegyek az öröklési jog szabályai szerint illetik meg az örökösöket.” (Pfv. V. 22277/1994. - BH 1995/11. sz. 645.).

A kárpótlási igény érvényesítésére való jogosultság volt a tárgya annak az ügynek, amelynek tényállása szerint az 1988. november 29-én elhunyt magyar állampolgár örökgyógy végrendeletet hagyott hátra, amelyben - négy festmény kivételével - „minden más bárhol található” ingó vagyona „általános örököséül” anyai oldalági rokonát: a II. r. felperest és annak házastársát, az I. r. felperest nevezte meg. A hagyatéki eljárás adatai szerint az örökgyógy után csak ingó hagyaték maradt, amit az eljáró közjegyző a dologi hagyomány kivételével teljes hatállyal a végrendelet alapján a felpereseknek adott át. Az 1991-es évek elején a Német Szövetségi Köztársaságban jogszabály jelent meg, amely a nemzetiszocialista uralom alatt jogtalanul elvett vagyontárgyakért kárpótlást biztosított a sérelmet szenvedett személyeknek, illetőleg jogutódainak. E jogszabály alapján - az ott meghatározott körben - az örökgyógy édesapjának: R. J.-nek a jogutódai kárpótlásra tarthattak igényt: a nevezett ugyanis Németországban 1937-ben egy közös tulajdonban álló ingatlanon szanatóriumot üzemeltető közkereseti társaság tagja volt, és 1939-ben fosztották meg a vagyonától. Az alperes - aki az örökgyógy apai oldalági rokona - az 1992-ben kiállított öröklési bizonyítvány alapján a Német Szövetségi Köztársaságban kárpótlás iránti igénnyel lépett fel. A megindult közigazgatási eljárásban a felperesek is igényt érvényesítettek, és arra hivatkoztak, hogy mint az örökgyógy általános végrendeleti örökösei, a kárpótlásra kizárólag ők jogosultak. A jogvita eldöntése érdekében indult perben a felperesek módosított kereseti kérelme elsődlegesen annak megállapítására irányult, hogy az örökgyógyon általános végrendeleti örökösei. Az alperes érdemi ellenkérelmében - egyéb okfejtések mellett - elsősorban arra hivatkozott, hogy az örökgyógy végrendelete nem tért ki a betétkönyvére, készpénzére, átutalási betétszámlájára, így csak a hagyaték egy részéről rendelkezett, ennél fogva a végrendeletnek a törvényes öröklést kizáró rendelkezése nincs. A továbbiakban azt fejtette ki, hogy bár nem vitás: a hagyatéki vagyon egészét tekintve az örökgyógy általános jogutódja az örökös, a végrendelet azonban az örökgyógyonak a vagyonára vonatkozó rendelkező cselekménye, tehát csak olyan vagyonról rendelkezhetett, amelyre a tulajdonosi jog megillette. A németországi vagyon azonban nem volt ilyen vagyontárgynak tekinthető. Elkobzással került ki R. J. tulajdonából, nem volt hagyatéka tárgya, és fia, valamint leánya: az örökgyógy sem szerezhették meg öröklés útján. Nem volt tehát az örökgyógy vagyona, és arról végrendelettel sem rendelkezhetett. A végrendeleti örökös viszont - még ha általános örökösnevezés is történt - nem minden tekintetben és korlátlan módon az örökgyógy általános jogutódja, hanem csak a hagyatéki vagyon tekintetében. Ezért a végrendelet alapján nem dönthető el, hogy a németországi igény érvényesítése szempontjából kit kell a tulajdonos jogutódjának tekinteni. A végrendeletre tekintettel ugyanis a rokoni kapcsolaton alapuló törvényes örökös minőség nem szűnik meg, és kizárása csak a hagyatéki vagyonra áll be. Okfejtésének végső következtetése szerint az 1992-ben újonnan megnyílt vagyoni igények tekintetében nem az örökgyógy végintézkedésére jogot alapító felperesek, hanem R. J. törvényes örökösei a jogutódok. Az eljáró bíróságok az alperesi érvelést nem fogadták el, és a jogerős ítélet megállapította, hogy a felperesek az örökgyógyon általános végrendeleti örökösei.

A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott ítéletével a jogerős ítélet hatályában fenntartotta. Ítélete indokolásában - egyebek mellett - kifejtette: „A felperesek elsődleges kereseti kérelme alapján abban kellett állást foglalni, hogy a végrendeletben az örökgyógy teljes vagyonáról rendelkezett-e, és ehhez képest a felperesek mint nevezett örökösök általános örökösei-e az örökgyógyonak, vagy a végrendeleti öröklés mellett - meghatározott körben - érvényesülhet a törvényes öröklés is. Az adott esetben az örökgyógy végrendeletében - a dologi hagyomány kivételével - „minden más bárhol található ingó vagyonára” nevezte meg „általános” örököséül a felpereseket. Az alperes erre a végrendeleti rendelkezésre alapította azt az álláspontját, amely szerint a felperesek nem minősülnek általános végrendeleti örökösöknek, és a törvényes öröklésre, illetőleg a törvényes örökös minőségre alapított igényérvényesítés jogát a végrendelet nem zárta ki. Az örökgyógyi szándék megállapításához, a végrendelet értelmezéséhez elsődleges kérdés tehát, hogy mi tartozott az örökgyógy vagyonához, amelyről a Ptk. 623. § (1) bekezdése alapján az örökgyógy jogosult volt rendelkezni, vagyis a Német Szövetségi Köztársaságban érvényesíthető kártérítési igény mint követelés a hagyaték részének tekinthető-e. Helytállóan állapította meg a jogerős ítélet, hogy az örökgyógy halála után alkotott jogszabályban biztosított kárpótlás nem tartozik az örökgyógy hagyatékához, az nem volt - nem lehetett - az örökgyógy vagyona. Jogképessége ugyanis csak élő embernek van [Ptk. 8. § (1) bek.] és a jogképesség a halállal megszűnik (Ptk. 22. §). Az örökgyógyon tehát halála időpontjában csak ingó vagyona volt, amelyről rendelkezhetett, és végrendeletében - annak helyes értelme szerint - a dologi hagyományon kívül bárhol található ingóságai örököséül a felpereseket nevezte meg. Ezzel teljes hagyatékáról rendelkezett. Nem szükséges ugyanis, hogy az örökgyógy vagyontárgyait kifejezetten megjelölje, azokat maradéktalanul felsorolja. Az ítélkezési gyakorlat szerint pedig a pénzt, a takarékbetétkönyvet, az átutalási betétszámlán elhelyezett összeget ingó dolognak kell tekinteni. Kifejezett - ellenkező tartalmú - rendelkezés hiányában tehát az „ingó vagyon” megjelölés mindezt magában foglalja. A felperesek javára történt rendelkezés fenti megfogalmazása ugyanakkor egyértelműen kifejezésre juttatta azt az örökgyógyi szándékot, hogy más személyt nem kíván hagyatékából részesíteni, és ezzel a törvényes öröklés érvényesülését kizárta. Az örökgyógyon tehát a felperesek az általános végrendeleti örökösei, s minthogy az öröklés jogutódlás, azaz az örökgyógy vagyonának halála esetére történő átszállása, ebben az értelemben a felperesek az örökgyógy egyetemes jogutódai. A polgári jogi jogutódlás ténye természetesen nem érinti az örökgyógyhoz fűződő családi kapcsolatokat, a rokonságot, illetőleg a hozzátartozói viszonyt, amelynek fogalmát és kereteit minden jogterület számára a családjogi törvény adja meg. A rokonsághoz (hozzátartozói kapcsolathoz) fűződő öröklési joghatásokra azonban a Ptk. öröklési jogi szabályai irányadóak: ha az örökgyógy a végrendeletben a törvényes öröklést kizárta, a rokon (hozzátartozó) törvényes örökös minősége is megszűnik. Az alperes ezzel ellentétes álláspontja téves. Minden állam maga határozza meg, hogy a korábbi történelmi korszakokban meghozott állami intézkedésekkel okozott sérelmekért milyen feltételek mellett ad kárpótlást. Az erről szóló jogszabályok szabályozzák azt is, hogy a sérelmet szenvedett személy korábban bekövetkezett halála esetére a kárpótlásra kik: meghatározott hozzátartozói kör vagy a polgári jogi jogutódlás szabályai szerint jogutódnak minősülő személyek jogosultak. Az adott esetben tehát a jogerős ítélet alapján a német bíróság dönt majd abban a kérdésben, hogy a kárpótlásra vonatkozó német jogszabály rendelkezéseihez képest ki jogosult az igényérvényesítésre.” (Pfv. V. 20834/1997. - BH 1999/1. sz. 23.).

Ptk. 599. § (1) Örökölni törvény vagy végintézkedés alapján lehet.

(2) Amennyiben az örökgyógy után végintézkedés maradt, az öröklés rendjét ez határozza meg. Végintézkedés hiányában az öröklés rendjére a törvény az irányadó.

(3) Ha más örökös nincs, a hagyaték az államra száll. Az állam törvényes örökös.

Az öröklés jogcímei

1. „Az öröklés jogcíme azt jelöli meg, hogy az örökös milyen alapon részesedik a hagyatékban, nevezetesen, hogyan száll át rá a hagyaték. A jogcím végső soron minden esetben a Ptk., mert ez adja meg a lehetőséget arra, hogy az örökhagyó vagy szabad érvényesülését engedje a törvényben meghatározott öröklési rendnek (törvényes öröklés), vagy pedig maga jelölje meg, hogy kit kíván örökösévé tenni (végintézkedés tételének lehetősége).” (A Polgári Törvénykönyv magyarázata, 1981. 3. kötet 2753. o.)

A Ptk. biztosítja az örökhagyónak azt a jogot, hogy halála esetére szabadon rendelkezzen arról, hogy vagyonából ki, milyen mértékben és módon részesüljön. Az öröklést tehát elsősorban az örökhagyó végintézkedése szabja meg. Ha azonban az örökhagyó életében nem rendelkezett vagyona sorsáról, hagyatékában az öröklés rendjét - mintegy az örökhagyó vélelmezett akaratának megfelelően - a törvény határozza meg. A törvényes öröklés tehát másodlagos, akkor érvényesül, ha az örökhagyó nem tett végintézkedést, vagy az érvénytelen, illetőleg hatálytalan.

Végintézkedéssel a törvényes öröklés jogcímén történő vagyonátzállás minden fajtája „félretehető”: nemcsak az állagörökös zárható ki az öröklésből, de az örökhagyó a házastársát is megfoszthatja az özvegyi jogtól és megíjíthatja az ági öröklés érvényesülését is.

A végintézkedés elsődlegességét emelte ki a Legfelsőbb Bíróság abban az ügyben, amelynek tényállása szerint az örökhagyó végrendeletében általános örökösül egyik gyermekét nevezte meg. Egyben kinyilvánította, hogy másik - korábban elhalt - gyermeke kiskorú leszármazóinak semmit nem kíván juttatni, mert e gyermeke eltartásáról hosszú időn át gondoskodott, részére lakást biztosított, és édesanyja jelentős mértékű pénzügyi támogatásban is részesítette. Az örökhagyó halála után indult hagyatéki eljárásban a kiskorú leszármazók törvényes képviselője előbb kötelesrész iránti igényt érvényesített, majd a kiskorúak törvényes örökrészenek kiadását kérte. Álláspontja szerint ugyanis az a körülmény, hogy a kiskorúak jogelődje támogatást kapott a szülőktől, „olyan megállapításra nem ad alapot, hogy a kiskorúak nem váltak örökösé.” A jogerős végzés a hagyatékot ideiglenes hatállyal a végrendelet alapján a végrendeleti örökösnek adta át. A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott végzésével a jogerős végzést hatályában fenntartotta. Az indokolásban kiemelte: „a Ptk. 599. §-ának (2) bekezdése szerint, amennyiben az örökhagyó után végintézkedés maradt, az öröklés rendjét ez határozza meg. Végintézkedés hiányában az öröklés rendjére a törvény az irányadó. E rendelkezésből - amely az öröklési jog egyik alapvető szabálya - egyértelmű, hogy miután az adott esetben az örökhagyó alakilag aggálytalan végrendeletében egész vagyonáról rendelkezett, a törvényes öröklés érvényesülése fogalmilag kizárt.” (Pfv. V. 20903/1996.)

Az örökhagyó szabad rendelkezési jogát csak a kötelesrész intézménye korlátozza: a törvény kötelesrészt biztosít az örökhagyó legközelebbi hozzátartozóinak az örökhagyó végintézkedésével szemben. A kötelesrész a törvényen alapul tehát, de nem tekinthető öröklésnek. Ezért a kötelesrésze való jogosultságot az öröklési jog sajátos - harmadik - jogcímének tekintjük.

2. A hagyatékban való részesedés fenti jogcímei nem zárják ki egymást. Ugyanabban a hagyatékban törvényen és végintézkedéssel alapuló öröklésnek is helye van. Ha a végintézkedés nem meríti ki a teljes hagyatékot, vagy csak hagyományt rendel, a hagyatékban a végintézkedéssel nem érintett részében a törvényes öröklés érvényesül. Törvényes öröklésnek van helye arra a hagyatéki vagyonrészre is, amelyre az örökhagyó rendelkezett ugyan, de a végintézkedés e részében érvénytelen vagy hatálytalan, vagy az örökösnek megnevezett személy valamely okból nem örökölhét, és nincs helyettes örökös (illetőleg a növekedéjog sem érvényesül), végül „felbontó feltétel bekövetkeztével, ha az örökhagyó másképp nem rendelkezett, illetőleg a felfüggesztő feltétel bekövetkezéséig, ha az örökhagyó másképpen nem rendelkezett; ilyen rendelkezésnek azonban csak hagyománynak minősülő juttatás esetében lehet helye (Ptk. 645. §).” (Bacsó-Pallósi-Sóthné-Szolcsánszky: Az öröklési jog kézikönyve, 1979. 44. o.)

3. A törvényen és végintézkedéssel alapuló öröklés mellett ugyanabban a hagyatékban kötelesrész iránti igény is érvényesíthető, sőt ugyanaz az érdekelt is részesülhet a hagyatékban mindhárom jogcímen. Pl. az örökhagyó házastársa nem él, törvényes öröklésre jogosult két gyermeke. Az örökhagyó két ingatlan, csekély készpénzzel és nem jelentős értékű egyéb ingóságokkal rendelkezett. Végrendeletében egyik ingatlanát testvérére hagyta, egyéb vagyonát nem említette, de egyik gyermekét kifejezett rendelkezéssel kizárta az öröklésből. Az örökhagyó halála után a végrendeletben megjelölt ingatlant megörökli az örökhagyó testvére, a másik ingatlant, a készpénzt és az egyéb ingóságokat a törvényes öröklés rendje szerint az egyik gyermek, míg az öröklésből kizárt másik gyermek kötelesrésze tarthat igényt. Ha viszont az örökhagyó végrendeletében mindkét ingatlanát testvérére, készpénzt pedig egymás közt egyenlő arányban két gyermekére hagyta és egyéb ingóságairól nem rendelkezett, a két gyermek mindhárom jogcímen részesedik a hagyatékban: a végrendelet alapján megkapják a készpénzt, törvényes öröklés jogcímén megöröklik az egyéb ingóságokat, és ha e két jogcímen való részesedésük nem éri el a kötelesrészük mértékét, annak kiegészítésére tarthatnak igényt az örökhagyó testvérével szemben.

Az állam mint örökös

4. A Ptk. az államot a törvényes örökösök közé sorolja; ha más örökös nincs, az állam örökök. Az átszállás jogcíme tehát öröklés, nem pedig az uratlan vagyon (hagyaték) megragadása. Ebből következik, hogy az állam mint örökös éppen úgy felel a hagyatéki tartozásokért, mint más örökös.” (Bacsó-Pallósi-Sóthné-Szolcsánszky: Az öröklési jog kézikönyve, 1979. 45. o.)

Az állam „szükségörökös”; a Ptk. 674. §-ának (1) bekezdése szerint az államot mint törvényes örökös az örökség visszaautasításának joga nem illeti meg. Az állam esetében az öröklésből való kiesésre vonatkozó egyéb szabályok sem alkalmazhatók.

Az állam azonban végintézkedés alapján is örökölni; ebben az esetben reá is ugyanazok a szabályok vonatkoznak, mint más végrendeleti örökösekre. Az állam tehát a végrendelet alapján reá háruló örökséget visszautasíthatja (ebben az egyetlen esetben kerülhet sor az állam öröklésből való kiesésére). Ha azonban az állam visszautasítása folytán az örökhagyó hozzátartozói a törvényes öröklés rendje szerint nem örökölnék (az örökhagyónak nincs öröklésre jogosult hozzátartozója vagy az bármely okból kiesett az öröklésből), az állam végső soron mint szükségörökös a törvényes öröklés rendje szerint fogja megörökölni azt a hagyatékot, amit mint végrendeleti örökös visszautasított.

A 45/2002. (XII. 25.) PM rendelet rendelkezik a Magyar Állam képviselétéről az állam öröklése és az államot megillető egyéb jogok gyakorlása esetén. A rendelet 1. §-a szerint, ha az állam a törvényes örökös [Ptk. 599. § (3) bek.], illetőleg ha végintézkedés alapján az állam válik örökössé, a hagyatékkal kapcsolatos minden peres és nemperes ügyben - a 2. §-ban foglalt eltéréssel - a Kincstári Vagyoni Igazgatóság jár el. A 2. § (1) bekezdése kimondja, hogy a Kincstári Vagyoni Igazgatóság gyakorolja az örökös megillető jogokat, és viseli a hagyatékkal kapcsolatos terheket. A kulturális örökség körébe tartozó ingó és ingatlan vagyontárgyak öröklése esetén a nemzeti kulturális örökség minisztere, közérdekű meghagyást tartalmazó végintézkedés esetén a közérdekű meghagyás jellege szerint illetékes más miniszter, védett természeti terület esetén a környezetvédelmi és vízügyi miniszter álláspontját azonban figyelembe kell vennie. A Kincstári Vagyoni Igazgatóság az államra szálló hagyatékot nyilvántartja, és - a Nemzeti Földalapba tartozó ingatlan kivételével - gyakorolja a vagyonkezelői jogot. [2. § (2) bek.].

Kiesés az öröklésből

Ptk. 600. § Kiesés az öröklésből

- a) aki az örökhagyó előtt meghal;**
- b) aki a hagyatékot az öröklés megnyílásakor törvényről fogva nem szerezheti meg;**
- c) aki az öröklésre érdemtelen;**
- d) aki lemondott az öröklésről;**
- e) akit az örökhagyó az öröklésből kizárt vagy kitagadott;**
- f) aki az örökséget visszautasította.**

A kiesés általános szabályai

1. A Ptk. 600. §-a azokat az okokat sorolja fel, amelyek fennállása esetén az örökös - az a személy, aki az adott esetben az örökhagyó után egyébként örökölné - nem részesülhet a hagyatékban. A törvény szövegéből következik, hogy a kiesési okok köre zárt: csak a felsorolt okokból van helye kiesésnek (a 601. §-ban szabályozott kiesési ok valójában a 600. § b) pontjának egyik esete).

A kiesés azt jelenti, hogy az örökös „személyében nem részesül a hagyatékban”. Úgy kell őt tekinteni, mint aki az örökhagyó előtt meghalt (nem is léteznék). A kiesés - a lemondás bizonyos esetét kivéve - nem jelenti azt, hogy a kieső örökös leszármazói vagy felmenői (tehát az ő ága) is kiesnek volna az öröklésből. Ha az örökös kiesett, törvényes öröklés esetében a soron következő örökös lép a helyébe (pl. gyermek helyett unoka). Végrendeleti öröklés esetében a kieső örökös helyébe a helyettes örökös lép, növekedésként lehet helye (ha a végrendelet így szól), vagy pedig ezek hiányában a törvényes öröklés általános rendje érvényesül.” (Bacsó-Pallósi-Sóthné-Szolcsánszky: Az öröklési jog kézikönyve, 1979. 70. o.)

Az örökös halála

2. Az örökös személyével kapcsolatban már szóltunk arról: ahhoz, hogy valaki örökös lehessen, jogképességgel kell rendelkeznie. Minthogy a jogképesség az embert - fogamzására visszaható hatállyal - megszületésétől haláláig illeti meg, az öröklés feltétele, hogy az örökös az örökhagyót túlélje; csak ekkor szállnak át rá a jogok és kötelezettségek, ekkor részesülhet a hagyatékban.

Öröklési jogunk nem ismeri a közös veszélyben elhunytak egyidejű elhalálzásának vélelmét. Ezért ha baleset következtében egy család több tagja veszti életét, a családtagok halálának időpontját - annak egymásutániságát - tisztázni kell ahhoz, hogy az öröklés sorrendje megállapítható legyen.

A családtagok halálának időbeli sorrendje határozta meg az öröklés rendjét abban az ügyben, amelyben 1992. október 5-én F. J., házastársa F. J.-né K. J., valamint ennek testvére: K. L. a szülőben levő pincében a must erjedése folytán keletkező széndioxidtól fellépő oxigénhiány miatt fulladás következtében meghaltak. Minthogy a házastársaknak leszármazója nem volt, és végrendeletet sem hagytak hátra, a hagyatéka a törvényes öröklés jogcímén F. J. oldalági rokonai, valamint F. J.-né K. J., illetőleg testvére: K. L. oldalági rokonai egyaránt igényt tartottak. A jogerős ítélet megállapította, hogy F. J. törvényes örököse: házastársa, F. J.-né K. J., az ő, valamint K. L. törvényes örökösei pedig testvérei: a felperesek. A bíróságok a lefolytatott bizonyítási eljárás adatai: különösen a szomszédok és a mentésben résztvevő személyek tanúvallomása, a holttestek helyzetéről készült fényképfelvételek és a beszerzett orvosszakértői vélemény alapján megállapították, hogy F. J. délután ment ki a szülőjébe borért, majd miután hosszabb idő elteltével sem jött vissza, előbb házastársa, majd annak testvére a keresésére indult. Először tehát F. J. hunyt el, és elhalálása időpontjában házastársa, F. J.-né K. J., valamint K. L. még életben volt. Ezt követően F. J.-né K. J. halt meg, majd az őt követő testvére, K. L. Ehhez képest F. J. után - leszármazó és végintézkedés nemlétében - a Ptk. 607. §-ának (4) bekezdése értelmében házastársa: F. J.-né K. J. örökölt, és az ő utóbb bekövetkezett halála folytán a Ptk. 608. §-ának (2) bekezdése értelmében a testvérei: az ugyancsak elhunyt K. L. és a felperesek jogosultak örökölni. Minthogy K. L. után sem leszármazó, sem házastárs, sem végintézkedés nem maradt, az ő örökrészt is testvérei: a felperesek örökölik. (Pfv. V. 21131/1994.)

Az örökség megszerzésére való képesség hiánya

3. Kiesik az öröklésből, aki a hagyatékot az öröklés megnyílásakor törvényről fogva nem szerezheti meg. Jelenlegi jogunk valójában egy ilyen kiesési okot ismer: a házastárs kiesésének a 601. §-ban szabályozott különös esetét. Erről a 601. §-nál szólunk.

Egyéb kiesési okok

4. A 600. §-ban felsorolt további kiesési okokkal a Ptk. megfelelő §-ainál foglalkozunk. Így az érdemtelenséggel a 602. §-ánál, a lemondással a 603-605. §-ainál, a kizárással a 637. §-ánál, a kitagadással a 662-664. §-ainál és a visszautasítással a 674-675. §-ainál.

Ptk. 601. § (1) Törvény alapján nem örökölhet az örökhagyó házastársa, bejegyzett élettársa, ha az öröklés megnyílásakor a házastársak, bejegyzett élettársak között életközösség nem állott fenn, és az eset körülményeiből nyilvánvaló, hogy az életközösség visszaállítására nem volt kilátás.

(2) Az életközösség megszakadása előtt tett végintézkedés alapján nem örökölhet az örökhagyó házastársa vagy bejegyzett élettársa, ha az öröklés megnyílásakor a házastársak vagy a bejegyzett élettársak között életközösség nem állott fenn, kivéve ha a körülményekből az következik, hogy az örökhagyó végintézkedését azért nem vonta vissza, mert házastársát vagy bejegyzett élettársát az életközösség megszakadása ellenére is juttatásban kívánta részesíteni.

(3) Ha a házastársak vagy a bejegyzett élettársak között az öröklés megnyílásakor életközösség nem állott fenn, az örökhagyó házastársának, bejegyzett élettársának az öröklésből való kiesésére csak az hivatkozhat, aki a házastárs, bejegyzett élettárs kiesése folytán maga örökölné, vagy a végintézkedéssel reá rótt kötelezettségtől, illetőleg más tehtől mentesülne.

Jegyzet: A Ptk. 601. § (1) bekezdését a 2009. évi XXIX. törvény 17. § (1) bekezdés 1. és 6. pontja, a Ptk. 601. § (2) bekezdését a 2009. évi XXIX. törvény 17. § (1) bekezdés 3., 7. és 8. pontja, a Ptk. 601. § (3) bekezdését a 2009. évi XXIX. törvény 17. § (1) bekezdés 4., 8. és 9. pontja módosította. Hatályos: 2009. VII. 1.

A házastárs kiesésére vonatkozó különös szabályok

1. A Csjt. értelmében a házasság valódi tartalmát a házastársak együttélése, az érzelmi és gazdasági közösség adja meg. Ha ez nincs meg, és a házasság csupán mint formális jogi kötelék áll fenn, a házasság „holt” házasság, és sor kerülhet annak felbontására. Ugyanígy vagyoni jogi vonatkozásban is a közösség a házastársak között csak az együttélés idejére áll fenn. Mindezek jogi következményét vonták le a Ptk. öröklési jogi szabályai, amelyek a házastársak közötti öröklést is a ténylegesen - nemcsak jogi formaként - fennálló házassági életközösséghez, az érzelmi és gazdasági közösséghez fűzték.

Az életközösség hiánya tehát - az egyéb feltételek fennállása esetén - a házastárs kiesését eredményezi az öröklésből. A törvény eltérően szabályozza a törvényen és a végintézkedésen alapuló öröklésből való kiesés feltételeit. Mindkét öröklési jogcím esetében azonban alapvető feltétel, hogy az örökhagyó és házastársa között az öröklés megnyílásakor az életközösség ne álljon fenn.

2. A házastárs kiesésének e különös szabályai - a 606. §-ban foglalt rendelkezésekre is figyelemmel - a hagyatékban való részesedés bármely formájára vonatkoznak. Attól függően azonban, hogy a házastárs milyen öröklési jogcímen részesülne a hagyatékban, a kiesésre az (1), illetőleg a (2) bekezdés szerinti feltételek lesznek irányadók. Az (1) bekezdés vonatkozik a házastárs kiesésére, ha törvényes örökösként állagot vagy özvegyi jogot örökölné, illetőleg ha kötelesrészre tarthatna igényt. Ha azonban az életközösség megszakadása előtt készült végrendelet alapján örökölné a hagyatéki vagyont állagát, vagy az örökhagyó végrendeletben biztosított haszonélvezeti jogot házastársának, illetőleg ha hagyományban részesítette, kiesésére a (2) bekezdés szabályait kell alkalmazni.

3. A házastárs kiesését hivatalból nem lehet figyelembe venni. A (3) bekezdés szerint a kiesésre csak az hivatkozhat, aki a házastárs kiesése esetén maga örökölné, vagy végintézkedéssel reá rótt kötelezettségtől vagy más tehtől mentesülne. A (3) bekezdést az 1977. évi IV. törvény iktatta be. A Ptk. eredeti szövege erre vonatkozóan rendelkezést nem tartalmazott, ezért korábban a gyakorlatban vitás volt, hogy a házastárs kiesését hivatalból kell-e figyelembe venni, illetőleg arra bárki hivatkozhat-e, vagy ez a jogosultság - az érdemtelenségre [602. § (3) bek.] és a végrendelet érvénytelenségére, illetőleg hatálytalanságára (653. §) vonatkozó rendelkezésekhez hasonlóan - csak az öröklésben közvetlenül érdekeltet illeti meg. Ezt a vitát a módosítás eldőltötte.

A kiesésre való hivatkozás - éppúgy, mint az érdemtelenség és a végrendelet érvénytelensége, illetve hatálytalansága tekintetében - történhet úgy, hogy a jogosult a házastárs kiesésének megállapítása iránt pert indít, vagy úgy, hogy az ellene indított perben a kiesésre kifogásként hivatkozik.

Ezt fejtette ki a Legfelsőbb Bíróság abban az ügyben, amelyben a felperes: az örökhagyó házastársa kötelesrésze kiadására kérte az alperest: a végrendeleti örökös kötelezni. Az alperes azzal védekezett, hogy a felperes a Ptk. 601. §-ának (1) bekezdése értelmében az öröklésből kiesett. A jogerős ítélet a kiesésre való hivatkozást megalapozottnak találta, és a keresetet elutasította. A felperes felülvizsgálati kérelmében - egyebek mellett - arra hivatkozott, hogy a bíróság a peres fél öröklésből való kiesését csak erre irányuló kereseti kérelem esetében állapíthatja meg. Ilyen tartalmú viszontkeresetet pedig az alperes nem terjesztett elő. A Legfelsőbb Bíróság a jogerős ítéletet hatályában fenntartotta. Indokolásában kifejtette, hogy a felperest a kötelesrész akkor illeti meg, ha törvényes öröklésre jogosult lenne. „A végrendeleti örökös alperes ellenkérelmében a Ptk. 601. §-ának (3) bekezdésében szabályozott jogosultságával élve arra hivatkozott, hogy a felperes a Ptk. 601. §-ának (1) bekezdésében foglalt jogszabályi rendelkezésre tekintettel kiesett az öröklésből, aminek folytán kötelesrészre sem jogosult. Erre tekintettel kérte a kereset elutasítását. Téves a felülvizsgálati kérelemnek az ítélkezési gyakorlatra utaló álláspontja, mely szerint az alperes a kiesésre csak viszontkeresetben hivatkozhatott volna. A felperes által felhívott eseti döntés tényállása szerint a felperes más jogalapon terjesztett elő keresetet, és az alperesnek az öröklésből való kiesésére nem hivatkozott. Erre az esetre mondta ki a Legfelsőbb Bíróság, hogy nincs eljárásjogi lehetősége annak, hogy a bíróság az alperes öröklésből való kiesését erre irányuló kereseti kérelem nélkül hivatalból állapítsa meg. Az adott perben viszont a bíróságok a kiesést nem hivatalból vizsgálták és vették figyelembe, ezért eljárásuk ez okból nem volt törvénytörő.” (Pfv. V. 21772/1998., BH 2001/4. sz. 176.)

A Legfelsőbb Bíróság egyik törvényességi határozatában kifejti, hogy a Ptk. 601. §-ának (3) bekezdése „ egyben azt is jelenti, hogy a bíróság a kiesést csak a perben álló felek egymás közötti viszonyában (inter partes) mondhatja ki, és annak jogkövetkezményeit is csak a peres felek egymás közti viszonyában alkalmazhatja.” (P. törv. II. 20145/1991. - BH 1991/8. sz. 316.)

4. Az e §-ban szabályozott különös kiesési ok mellett a házastárs kiesése természetesen az általános kiesési okok (600. §) megvalósulása esetén is bekövetkezik.

A házastárs kiesése a törvényes öröklésből

5. Az (1) bekezdés a házastárs kieséséhez két feltétel együttes fennállását kívánja meg: az életközösség hiányát és azt, hogy az életközösség visszaállítására ne legyen kilátás. E jogszabályhely megszövegezéséből következik, hogy *mindkét feltétel fennállását annak kell bizonyítania, aki a házastárs kiesésére hivatkozik!*

Ezt fejtette ki a Legfelsőbb Bíróság abban az ügyben, amelynek tényállása szerint az örökhagyó és az alperes 1993 decemberében kötötték házasságát, együttélésük azonban kezdettől fogva nem volt konfliktusmentes. 1994 tavaszán az örökhagyó néhány hónapra a közös lakásból elköltözött. A kapcsolat azonban nem szakadt meg teljesen a házastársak között, és 1994 szeptemberében az életközösséget helyreállították. Továbbra is nézeteltérések voltak azonban köztük anyagi kérdésekben és az örökhagyó italozása miatt. 1995. december 20-án egy szökváltást követően az örökhagyó ismét a szüleihez költözött, szakítási szándékát kifejezésre juttatta, és tervezte, hogy a volt közös lakásból az ingóságai egy részét is elszállíttatja, amire azonban nem került sor. 1995. december 22-én a felek találkoztak, ekkor megbeszélték, hogy karácsony után rendezik a kapcsolatukat. 1995. december 27-én az örökhagyó váratlanul elhunyt. A felperesek - az örökhagyó szülei - pert indítottak annak megállapítása iránt, hogy az alperes a Ptk. 601. §-ának (1) bekezdése értelmében a törvényes öröklésből kiesett, mert a különélő házaspár között az életközösség helyreállítására nem volt kilátás. A jogerős ítélet a keresetet elutasította. A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott ítéletével a jogerős ítéletet hatályában fenntartotta. Az ítélet indokolásában kiemelte: a Ptk. 601. §-nak (1) bekezdésében megfogalmazott feltételeket „- azt, hogy az örökhagyó halálakor a házastársak életközössége nem állott fenn, és az eset körülményeiből nyilvánvaló, hogy az életközösség helyreállítására nem volt kilátás - annak a félnek kell bizonyítania, akinek érdekében áll az öröklésből való kiesés tényének megállapítása [Pp. 164. § (1) bek.]. Jelen esetben tehát a bizonyítási kötelezettség a felpereseket terhelte, mivel az alperes kiesése esetén a törvényes öröklés rendje szerint ők örökölnének. A felperesek azt a körülményt, hogy a házastársak életközösségének helyreállítására nem volt remény, ... nem tudták bizonyítani.” Ezzel kapcsolatban utalt a másodfokú bíróság ítéletére, amely kiemelte: „Nem lehet eltekinteni attól a tényről, hogy az örökhagyónak a közös lakásból való távozása és a halála között csak mintegy egy hét telt el, ez idő alatt az alperessel találkoztak, az örökhagyó a közös lakásban is járt, és ezzel a ténnyel szemben az egyes tanúvallomásokból kiragadott előadások, melyek szerint az örökhagyó az életközösség megszakadását véglegesnek tekintette, nem alkalmasak a remény hiányának a megállapítására.” (Pfv. II. 22394/1999.)

Mindkét feltételnek az öröklés megnyílása, az örökhagyó halála időpontjában kell fennállnia.

a) A házassági életközösség rendszerinti elemei a bensőséges, a nemi életre is kiterjedő érzelmi viszony, a gazdasági közösség és az együttlakás. Ha mindez hiányzik, nincs életközösség a házastársak között, és ez a tényleges állapot az első feltételt megvalósítja.

Az életközösség hiánya objektív feltétel: közömbös tehát, hogy az életközösség megszakadásának mi volt az oka, az melyik házastárs magatartására visszavezethető okból következett be, ki volt a „vétkes”; az örökhagyó után ugyanis a „vétkes” házastárs sem örökölhet.

A fentiekből következik viszont az is, hogy bármilyen rossz volt a felek házassága, ha az életközösség fennállt közöttük, a házastárs az öröklésből nem esik ki. Pl. az egyik házastárs italozó életmódja, durva magatartása, tettleges bántalmazásai miatt a házastársak között állandó volt a nézeteltérés, ennek ellenére az életközösség nem szakadt meg közöttük; ha ilyen esetben a másik házastárs meghal, a fenti kiesési ok nem valósul meg.

Nem jelenti viszont az életközösség megszakadását, ha az életközösség valamennyi eleme nem valósul meg: a házastársak azért kénytelenek külön lakni, mert nincs közös lakásuk, vagy valamelyik házastárs időlegesen külföldön vállal munkát, illetőleg hosszabb ideig kórházi ápolás alatt áll. Ilyen esetben, ha az életközösség többi eleme fennáll közöttük, nem beszélhetünk az életközösség hiányáról.

Különös gonddal kell azonban vizsgálni, hogy a külön lakásnak valóban komoly, objektív oka volt-e. Az egyik ügyben a házastársak 1972-ben történt házasságkötésüket követően kb. egy évig éltek együtt az alperes szüleinek lakásán, ahol az alperes nagynénje és nagyszülei is laktak. Az örökhagyó ebből a lakásból az apja lakása melletti különbejáratú szobába költözött, amely nem volt alkalmas a házastársak együttlakására. A kapcsolat nem szakadt meg a házastársak között, és rendszeresen találkoztak, a mindennapi életvitelben azonban közös gazdálkodást nem folytattak, és az örökhagyó 1992-ben bekövetkezett haláláig közös lakás megszerzésére kísérletet sem tettek. A jogerős ítélet megállapította, hogy miután a házassági életközösség tartalmi elemei közül két lényeges elem: a gazdasági közösség és az együttlakás hiányzott, az örökhagyó halála időpontjában az életközösség nem állt fenn a házastársak között. A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott ítéletével a jogerős ítéletet hatályában fenntartotta. Az ítélet indokolásában kiemelte: „Helytálló a másodfokú bíróság álláspontja abban, hogy a közel 20 évig tartó külön lakás és külön gazdálkodás átmeneti jellegűnek nem tekinthető, és nem fogadható el az az alperesi előadás, hogy ennyi idő alatt közös lakásban való együttélésüket objektív okból nem tudták megvalósítani.” (Pfv. V. 22309/1994.)

Az életközösség megszakadása ugyanakkor nem mindig jár együtt a közös lakás felszámolásával; gyakori, hogy a házastársak lakáskérdésüket nem tudják megoldani, és kénytelenek továbbra is a közös lakásban élni. A Legfelsőbb Bíróság egyik törvényességi határozatában ezzel kapcsolatban rámutatott arra: „tényként állapítható meg, hogy a felperes lakáslehetőséget nem tudott biztosítani magának. Egymagában tehát az, hogy a felperes az örökhagyóval továbbra is egy lakásban lakott, az életközösség helyreállítására bizonyítékként nem szolgál.” (P. törv. II. 20686/1986.)

Egy újabb ügyben megállapított tényállás szerint a felperes leánya: az örökhagyó és a kiskorú alperes édesapja: V. I. között a házassági életközösség 1987-ben megszakadt; ebben az időben az örökhagyó súlyos idegbetegségben szenvedett. V. I. ekkor élettársi kapcsolatot létesített H. G.-nével, akit a házastársak közös tulajdonában álló kétszobás lakásingatlanba költöztetett. Ettől az időtől kezdve V. I. és élettársa a lakás egyik szobáját, míg az örökhagyó a másik szobát használta; az ingatlanban levő különálló helyiségben lakott a felperes is. Az élettársi kapcsolatból 1988. július 14-én született a kiskorú alperes. A házastársi kapcsolat megszakadása után azonban a gazdasági közösség olyan formában fennmaradt, hogy a felperes főzött mindnyájukra, időnként V. I. és élettársa is végeztek háztartási munkákat; valamennyiük jövedelmét V. I. kezelte. V. I. élettársa: H. G.-né 1991. december 29-én meghalt. Az örökhagyó 1992. január 11-én öngyilkos lett; a halála után indult hagyatéki eljárásban hagyatékát: a perbeni 1/2 ingatlanilletőséget a közjegyző leszármazó nemlétében törvényes öröklés jogcímén házastársának V. I.-nak adta át. V. I. 1992. augusztus 12-én hunyt el, törvényes örököse élettársától született leánya: az alperes. E tényállás alapján az elsőfokú bíróság megállapíthatónak látta, hogy V. I. öröklésből való kiesésének a Ptk. 601. § (1) bekezdése szerinti feltételei fennállanak. V. I. és az örökhagyó között az életközösség 1987-ben megszakadt, ezt követően a házastársak között semmiféle érzelmi kötődés nem állt fenn. V. I. élettársát a közös lakásba hozta, vele élt érzelmi közösségben, és tőle gyermeke is született. „Tény, hogy a gazdasági közösség nevezettek között fennállt, azonban a házastársi kapcsolat életközösségének a tartalmi jegyei nem mindenben valósultak meg. Nevezetesen az ő házassági életközösség és az érzelmi közösség is teljesen és véglegesen megszakadt közöttük.” Az örökhagyó, aki ekkor már nagyon beteg volt, kénytelen volt tűrni az együttélésnek ezt a formáját. „Ez azonban nem jelentette azt, hogy az ő házasságuk tartalma fennállt volna, és azt sem jelentette, hogy reménykedni lehetett volna abban, hogy a házassági életközösség annak minden tartalmi elemével helyreáll.” Mindebből az elsőfokú bíróság azt állapította meg, hogy az örökhagyó halála időpontjában a házastársak között az életközösség nem állt fenn, és visszaállítására sem volt kilitás. Az örökhagyó ingatlanilletőségének öröklésére tehát édesanyja: a felperes jogosult. A másodfokú bíróság ítéletével az első fokú ítéletet fellebbezéssel támadott részében megváltoztatta, és a felperes keresetét elutasította. Indokolása szerint nem jelenti az életközösség megszakadását, ha annak valamennyi eleme nem valósul meg. A másodfokú eljárásban csatolt kórházi zárójelentések igazolták, hogy az örökhagyó 1975 óta súlyos idegbetegségben szenvedett, róla a házastársa gondoskodott. A házastársak szerettek volna gyermeket, de az örökhagyó betegségével összefüggésben nemi életet hosszabb ideje nem folytattak. A másodfokú bíróság megállapíthatónak látta, hogy H. G.-né odaköltözését követően a család „kiegyensúlyozott életvitelt” folytatott, valamennyien gazdasági közösségben éltek, a beteg gondozását, a háztartási teendőket továbbra is V. I. látta el élettársa segítségével. Az örökhagyó örült a kiskorú alperes születésének, szerette a gyermeket. Értékelte a másodfokú bíróság azt a körülményt is, hogy az örökhagyó gondnokság alá helyezése iránt indult eljárásban 1989. április 12-én történt meghallgatásukkor V. I., az élettársa és a felperes úgy nyilatkoztak, hogy közös háztartásban élnek, és vállalják a beteg gondozását, nem szeretnék, ha elmeszociális otthonba kerülne. Gondnokság alá helyezése esetére a felperes gondnokul V. I. kirendelését kérte, miután leányáról teljes mértékben gondoskodik.” Az eset összes körülményét értékelve álláspontja szerint a gazdasági közösség mellett - a nemi kapcsolat hiányában is - fennmaradt a házastársi összetartozásra, a házastárs támogatására irányuló szándék, főként V. I.-nak az örökhagyóról való gondoskodásában megnyilvánult a kölcsönös érzelmi kötődés fennmaradása, és nem mondható ki alappal, hogy az örökhagyó mintegy kényszerhelyzetben tűrte éveken keresztül a kialakult családi viszonyokat, a peradatok mellett elhalálozásának oka sem hozható ezzel közvetlen összefüggésbe.” Következésképpen az örökhagyó halálakor a házastársak között a házassági életközösség fennállt, V. I. az öröklésből nem esett ki, és házastársa után a Ptk. 607. §-ának (4) bekezdése értelmében jogszerűen örökölt.

A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott végzésével a másodfokú bíróság ítéletét hatályon kívül helyezte, és a másodfokú bíróságot új eljárásra és új határozat hozatalára utasította. Indokolásában kiemelte: „Nem volt vitás a perben, hogy a nemi kapcsolat a házastársak között 1987-ben megszakadt, és V. I. a közös tulajdonban álló ház ingatlantba költöztette élettársát, akivel annak haláláig külön szobában együtt élt, és együttélésükből született az alperes. A házastársak között ezt követően kialakult kapcsolat szempontjából lényeges körülményként kell értékelni azt a tényt, hogy a súlyos idegbetegségben szenvedő örökhagyó kórházi ápolásáról 1987-1990. között készült zárójelentések a kórházi ápolás indokaként matrimoniális konfliktusokat, megoldatlan matrimoniális problémákat jelöltek meg; tény az is, hogy nevezett 1992. január 11-én önkézevel vetett végett életének. Ezek az orvosi adatok arra utalnak, hogy az örökhagyó a kialakult helyzetet érzelmileg nem tudta elfogadni. Tény az is, hogy a betegsége miatt csökkent belátási képességgel rendelkező munkaképtelen örökhagyónak nem volt lehetősége arra, hogy a részben tulajdonát képező ingatlanból elköltözzön, és önálló életvitelt kezdjen. Mindez ellene szól annak a megállapításnak, hogy a házastársak között az érzelmi kapcsolat, az összetartozás érzése fennmaradt. Az a tény pedig, hogy a külön szobában lakó házastársak, illetőleg H. G.-né és a felperes a mellékhelyiségeket szükségképpen közösen használták, az együttlakást mint az életközösség fennállásának egyik elemét nem valószínűsíti meg. Nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a tényt sem, hogy az örökhagyóval együtt az ingatlanban lakó édesanyját: a felperest - akinek zavartságát a bíróság a jelen perben 1993 októberében történt személyes meghallgatásakor már észlelte - az 1994-ben indult gondnokság alá helyezés iránti eljárás eredményeként a bíróság 1995. április 10-én meghozott ítéletével cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezte. A korábbi időszakban fennálló szellemi állapotára, belátási képességére vonatkozó adatok hiányában viszont az örökhagyó gondnokság alá helyezésével kapcsolatos, 1989. április 12-i meghallgatásakor V. I. és élettársa jelenlétében az együttélésük módjára tett nyilatkozatára megnyugtató módon tényállást alapítani nem lehet. Tényként megállapítható, hogy az örökhagyó és a felperes jövedelmüket V. I.-nak adták át, aki valamennyiük pénzét kezelte, és abból fedezte a szükséges kiadásokat, így biztosította a házastársa és a felperes létfenntartását is. Ez azonban egymagában a közös gazdálkodás tényének bizonyítására nem elég: kérdéses ugyanis, hogy ezt az örökhagyó és a felperes saját akaratelhatározásukból tették-e, vagy a kialakult helyzetben más választásuk nem volt. A közös gazdálkodás egyébként is akkor állapítható meg, ha közös akaratelhatározásból és közös cél érdekében kezelik együtt az érintett személyek jövedelmüket, a felhasználásról, a ráfordításokról közösen döntenek, és mindegyik félnek joga van a felhasználás módjáról tájékozódni. Mindezek folytán a másodfokú bíróságnak a család kiegyensúlyozott életvitelére, a házastársak között a házassági életközösség fennállására vonatkozó ténymegállapítása és az arra alapított érdemi döntés megalapozatlan.” (Pfv. V. 22204/1997.)

b) A kiesés másik feltétele, hogy az életközösség visszaállítására ne legyen kilitás. Ennek a feltételnek is objektíve kell fennállnia.

A második feltétel megléte szempontjából azt kell vizsgálni, hogy a házastársak életviszonyainak, egymáshoz való kapcsolatának és egyéb körülményeinek a figyelembevételével volt-e kilátás az életközösség helyreállítására. Ebből a szempontból jelentősége lehet a különélés időtartamának: a hosszabb különélés általában új kapcsolatok, életkörülmények kialakítására vezet, megerősítheti a házastársakat abban, hogy az életközösség megszakadását véglegesnek tekintsék.

A Legfelsőbb Bíróság nem látott objektív lehetőséget az életközösség visszaállítására abban az ügyben, amelyben a felperes és a Kanadában élő örökhagyó között az életközösség 1980-ban - a felperes Magyarországra való hazatérésével - megszakadt. Bár a házastársak között a kapcsolat teljesen nem szakadt meg, mert évenként két-három ízben telefonon beszéltek egymással, a kapcsolattartásnak ebből a módjából olyan következtetésre nem lehet jutni, hogy az életközösség visszaállítására remény volt: a házastársak ugyanis több mint 10 éven át levelet sem írtak, nem látogatták, anyagilag nem támogatták egymást, ajándékot sem küldtek egymásnak. Az életközösség végleges megszakadását támasztja alá az örökhagyó által 1988. január 15-én készített végrendelet tartalma is, amelyben örököseül egyik testvérét: az alperest nevezte meg, és korábbi végrendeletét (amelynek tartalma nem ismert ugyan, de feltételezhető, hogy annak a felperes kedvezményezettje volt) kifejezetten visszavonta. (Pfv. V. 21924/1995.)

Bár az életközösség visszaállításának kilátástalanságát általában a házastársak közötti kapcsolat végleges megromlása, a további együttélés lehetetlenné válása idézi elő, az bekövetkezhet egyéb okból: így valamelyik házastársnak jövőbeni egyedüli életvitelére vonatkozó komoly elhatározásából is.

Ez történt abban - a kivételesnek mondható - esetben, amelyben az örökhagyó az egyik szerzetesrend tagja volt, majd a szerzetesrendek feloszlását követően mint tanár működött. 1970-ben házasságot kötött az alperessel. A házasságkötéskor megállapodtak abban, hogy ha bármelyikük utóbb szerzetesrendbe kívánna vonulni, a másik fél hozzájárul a házasság felbontásához. A házasságból gyermek nem származott. 1980-ban az örökhagyó súlyos beteg lett, ezért elhatározta, hogy élete hátralévő idejére felvételét kéri valamelyik szerzetesrendbe Svájcban vagy Ausztriában. Ennek egyik feltétele volt az alperessel kötött házasságának felbontása. Az örökhagyó ezért az alperessel az életközösséget megszakította, de miután felelősséget érzett iránta, kapcsolatukat a lehető legbékésebb módon igyekezett rendezni. Az alperessel folytatott többszöri megbeszélés után - amelybe egyik volt rendtársát is bevonta - végül az életközösség megszakadása után négy évvel indította meg a bontópert. A keresetlevél benyújtását követően rövid idővel azonban az örökhagyó kórházba került; ekkor úgy rendelkezett, hogy erről házastársát nem kell tájékoztatni. Az örökhagyó két hét múlva a kórházban meghalt; elhatározása élete utolsó napjaiban sem változott meg. Az örökhagyó testvére által az alperes törvényes öröklésből való kiesésének megállapítása iránt indított perben megállapítható volt, hogy a kapcsolat valójában nem volt rossz a házastársak között, és a házasság felbontásának a fenti okon kívül más komoly indoka nem volt. Az a körülmény azonban, hogy az örökhagyót állapota súlyosbodása sem ingatta meg elhatározásában, és abban haláláig kitartott, az alperes törvényes öröklésből való kieséséhez megkívánt második feltétel fennállását kellően bizonyította (P. törv. II. 20190/1989.).

A házassági bontóper megindítása az esetek jelentős részében az elhatározás komolyságát bizonyítja, az összetartozás felszámolására irányuló végleges szándékot jelzi. Ennek megítélésénél különös jelentőségük van a házastársak per során tett nyilatkozatainak. A Legfelsőbb Bíróság egyik törvényességi határozatában megállapította, hogy a második feltétel megvalósulása szempontjából „alapvető jelentőséget kell tulajdonítani az alperes bontóperi nyilatkozatainak és ezzel kapcsolatos intézkedéseinek. A bontóper idején ugyanis az alperes magatartását még nem befolyásolták azok a szempontok, amelyek az öröklési jogi vita eldöntésében jelentősek lehetnek. A több mint három évig folyó házassági bontóper során az alperes egyetlen olyan kijelentést, nyilatkozatot nem tett, amelyből közeledésre, az életközösség visszaállításának a szándékára lehetett volna következtetni. Éppen ellenkezőleg: a közös vagyoni igénynek az örökhagyó által történt előterjesztése után az alperes - korábbi nyilatkozatát megváltoztatva - a házasság megromlására vezető okként elsősorban az örökhagyó házastársi hűségét sértő - egyébként nem bizonyított - magatartására hivatkozott. Ebben az állításban pedig nyilvánvalóan nem a felperes befolyásolta.” (P. törv. II. 20972/1987.).

Egy másik ügyben megállapított tényállás szerint 1992. augusztus 5-én az alperes és az örökhagyó házassági életközössége megszakadt, az alperes a házastársak közös tulajdonában álló sz.-i közös lakásból elköltözött. 1992. november 2-án az alperes bontóper előtti meghallgatás iránt terjesztett elő kérelmet, amelyben előadta, hogy az örökhagyó italozó életmódja és agresszív magatartása miatt a házastársi kapcsolatuk több éve megromlott, a korábbi két év során kb. nyolc alkalommal volt kénytelen a közös lakásból elköltözni a bántalmazások miatt. Az 1993. február 11-én iktatott keresetlevélben a házassági életközösség megszakításának időpontját és körülményeit a kérelemben foglaltakkal egyezően adta elő azzal, hogy nem mer visszaköltözni a közös lakásba, tartózkodási helyét nem kívánja az örökhagyó tudomására hozni, az örökhagyóval az együttélés lehetetlen. Az 1993. május 12-ére kitűzött első bontóperi tárgyaláson a felek megjelentek, és az indok megjelölése nélkül közösen kérték az eljárás szüneteltetését. Ebben az időben a házastársak a közös tulajdonban álló ingatlant értékesíteni kívánták, ennek érdekében hirdetést is adtak fel. 1993. május 28-án az örökhagyó írásbeli magánvégrendeletet készített, amelyben elhunyt fia gyermekeit, a felperest és perben nem álló testvérét nevezte meg örököseikül. A végrendeletben kinyilvánította azt az akaratát, hogy az alperes semmit ne örököljön utána, mert elhagyta, ellene bontópert indított, és nem tért vissza hozzá. Az örökhagyó két nap múlva öngyilkosságot követett el. E tényállás alapján az eljáró bíróságok megállapíthatóan látták, hogy az alperes öröklésből való kieséséhez megkívánt mindkét feltétel fennáll, és a jogerős ítélet a keresetnek helyt adott. Az életközösség visszaállításának kilátástalanságát illetően döntő jelentőséget tulajdonított annak a ténynek, hogy az örökhagyó a végrendelkezés után két nappal öngyilkos lett. „A végrendeletből megállapíthatóan ebben szerepet játszhatott az is, hogy az életközösség visszaállítására nem volt reménye, végképp lemondott arról, hogy az alperes hozzá visszatér.” Utalt arra is, hogy bár az örökhagyó durva magatartása miatt került sor a különválásra, „az életközösség hiánya objektív feltétel, közömbös, hogy az életközösség megszakadásának mi volt az oka, az melyik házastárs magatartására vezethető vissza, ki volt a hibás a kapcsolat megromlásában, az örökhagyó után ugyanis a vétlen házastárs sem örökölhét.” A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott ítéletével a jogerős ítélet hatályában fenntartotta (Pfv. V. 20437/1997.).

Nem elég, ha az életközösség visszaállítását csak az egyik házastárs szorgalmazza, a másik házastárs azonban attól elzárkózik. A Legfelsőbb Bíróság az egyik ügyben meghozott határozatában kifejtette: „annak nincs jelentősége, hogy az örökhatyó érelmíleg kötődött az alpereshez, ílletőleg az életközösséget szerette volna visszaállítaní. Az életközösség visszaállítása ugyanis az adott esetben nem az örökhatyótól, hanem az alperestől függött, az alperesi magatartás alapján pedig az életközösség helyreállítására reális kilátás nem volt” (P. törv. II. 20972/1987.). Azonos álláspontot foglalt el a Legfelsőbb Bíróság abban az ügyben, amelynek tényállása szerint a házastársak az életközösséget megszakították, az alperes a közös lakást elhagyta és rokonaihoz költözött. Az örökhatyó lelklíleg nem tudott megbírkózni az alperes elköltözését követően kialakult helyzettel, és megmérgezte magát. A Legfelsőbb Bíróság az ítéletben kifejtí: „A törvényben írt másodík feltétel megvalósult azzal, hogy a per adatai szerint az örökhatyó ísmételten lépéseket tett az életközösség helyreállítására, ez elől azonban az alperes elzárkózott. Alaposan feltételezhető, hogy az örökhatyó éppen az életközösség helyreállításának kilátástalansága miatt lett öngyilkos. Erre a kétségbeesett lépésre a feltűnően jó anyagi körülmények között élő örökhatyót más, a perben feltárt körülmény nem indíthatta.” (LB Pf. II. 20307/1986. - BH 1987/1. sz. 18. - PJD XI. 231. sz.)

Egy másík ügyben meghozott ítéletében a Legfelsőbb Bíróság azt hangsúlyozta, hogy „az életközösség visszaállításának lehetősége csak akkor állapítható meg, ha annak reális feltételei fennállanak. Nem elég, ha csak az egyik házastárs - az adott esetben az örökhatyó - kívánja az életközösség visszaállítását, hanem az ís szükséges, hogy a másík házastárs komoly szándéka ís erre irányuljon. Az adott esetben a felperes a kezelőorvos tájékoztatása alapján tudta, hogy az örökhatyó gyógyíthatatlan beteg, legfeljebb csak néhány hétíg élhet, és nyilvánvaló volt az ís, hogy a kórházat már nem fogja elhagyni. Az életközösség visszaállításának reális alapja tehát nem volt, és erre a felperes nem ís számított.” Ezért bár az örökhatyó összeköltözésük érdekében megbízta a felperest azzal, hogy lakásának nagyobb lakásra való elcserélése íránt intézkedjék, a felperes a lakáscsere lebonyolítás íránt lépéseket nem tett, és az örökhatyó megnyugtására egy kórházi látogatás alkalmával barátnőjét mutatta be mint cserepartnert az örökhatyónak. „Megalapozottan jutott tehát az elsőfokú bíróság arra a megállapításra, hogy az életközösség visszaállítására objektív lehetőség nem volt, ezért a felperes a Ptk. 601. §-ának (1) bekezdése értelmében az öröklésből kiesett.” (LB Pf. II. 21216/1992.)

A házastárs kiesése végintézkedés alapján való öröklés esetében

6. Ez a kiesési ok akkor valósul meg, ha az örökhatyó az életközösség megszakadása előtt tett végintézkedést: ebben az esetben a végintézkedés időpontjához képest utóbb következett be a házastársak kapcsolatában olyan lényeges változás, amely miatt a törvény azt vélelmezi, hogy az örökhatyó már nem kívánja juttatásban részesíteni a házastársát. Ha az örökhatyó a végintézkedésben tett rendelkezését mégis fenn akarja tartani, és házastársát az életközösség megszakadása ellenére juttatásban akarja részesíteni, ezt a szándékát kifejezésre kell juttatnia.

Az öröklésből való kiesésnek tehát két együttes feltétele van: a házastársak között az életközösség az örökhatyó halála időpontjában nem állt fenn, és az örökhatyó nem juttatta kifejezésre azt a szándékát, hogy házastársát az életközösség megszakadása ellenére juttatásban kívánja részesíteni.

a) Az életközösség megszakadásával kapcsolatban a törvényes öröklésből való kiesés feltételeinél előbb elmondottak itt ís irányadók; az életközösség hiányának objektíve kell fennállnia. Nincs viszont jelentősége annak, hogy ez mennyire volt véglegesnek tekinthető, volt-e kilátás az életközösség visszaállítására, mert ilyen feltételt a törvény itt nem kíván meg.

b) „A juttatás szándékának bizonyításához az örökhatyó részéről valamilyen intézkedés, nyilatkozat, pozitív magatartás szükséges. Az a körülmény ugyanis, hogy a végintézkedést nem vonta vissza, még nem elég. Az örökhatyó magatartásának, nyilatkozatának vagy intézkedésének annak kimutatására kell irányulnia, hogy a különélés ellenére ís juttatásban kívánja részesíteni házastársát.” (A Polgári Törvénykönyv magyarázata, 1981. 3. kötet 2767. o.)

Ellentétben a Ptk. 601. § (1) bekezdésének a törvényes öröklésből való kiesésre vonatkozó rendelkezésével a (2) bekezdés szövegéből következően „a vélelem a házastárs kiesése mellett szól, és ennek ellenkezőjét annak kell bizonyítania, aki a végrendelet alapján öröklési igényt akar érvényesíteni, vagyis a volt házastársnak. Ha a juttatás szándéka az örökhatyó oldalán nem állapítható meg, egyedül az a tény, hogy a végintézkedést nem vonta vissza, a kiesési okot nem szűnteti meg, és pedig különösen nem akkor, ha utóbb a házasságot a bíróság fel ís bontotta.” (LB Pf. I. 20116/1987.)

Természetesen ha az örökhatyó az életközösség megszakadása *után* tett végintézkedésében részesítette juttatásban különélő házastársát, az e jogszabályhely szerinti kiesés fogalmílag kizárt; annak alapvető feltétele ugyanis hiányzik: a végintézkedésre nem az életközösség megszakadása előtt került sor.

7. A végintézkedés alapján való öröklésből kiesés azonban - értelemszerűen - nem jelenti egyben a házastárs *teljes kiesését*. A házastársat ugyanis két jogcímen ís megílleti az öröklésre való jogosultság: elsősorban a végintézkedés alapján, másodsorban pedig a törvényes öröklés rendje szerint.

A végintézkedés alapján való öröklésből kiesés viszont nem eredményezi egyúttal a törvényes öröklésből kiesést ís - mégpedig két okból sem. Egyrészt a két kiesési ok feltételei csak részben azonosak: az életközösség hiánya mellett a törvényes öröklésből való kieséshez az életközösség visszaállításának kilátástalansága ís szükséges, míg a végintézkedésen alapuló öröklésből kiesés másík feltétele az örökhatyó részéről a juttatás szándékának a hiánya. A két kiesési ok megállapításának a tényállása tehát nem azonos. Másrészt a bíróság - a Ptk. 601. § (3) bekezdés kifejezett rendelkezése folytán - a házastárs kiesését hivatalból nem vizsgálhatja, nem állapíthat meg olyan kiesési okot, amelyre a jogosult nem hivatkozott. Előfordulhat tehát, hogy a bíróság a jogosult hivatkozása (kereseti vagy viszontkereseti kérelme) folytán megállapítja, hogy a házastárs az örökhatyó végrendelete alapján nem örökölhet, de mint törvényes örökös örökölni fog, mert erre irányuló hivatkozás (kereseti vagy viszontkereseti kérelem) hiányában erről a bíróság nem dönthetett.

A házastárs két jogcímen való öröklésének, illetőleg mindkettőből való kiesésének jelentőségével kapcsolatos az az ügy, amelyben az örökhagyó házastársa: a felperes - akinek a javára az örökhagyó 1984. augusztus 21-én írásbeli magánvégrendeletet alkotott - az örökhagyó utóbb: 1985. március 28-án kelt és az alperesek javára szóló végrendelete érvénytelenségének megállapítása iránt indított pert. Az elsődleges kereseti kérelem mellett másodlagos kereseti kérelme annak megállapítására irányult, hogy a végrendelet érvényessége esetén a kötelesrész megilleti. Az alperesek kifogásként arra hivatkoztak, hogy a felperes a Ptk. 653. §-a értelmében a megtámadásra nem jogosult, mert a házassági életközösség közte és az örökhagyó között nem állt fenn. Az elsőfokú bíróság keresetet elutasító ítéletét - amelyben a kereseti kérelmet érdemben bírálta el - a másodfokú bíróság hatályon kívül helyezte, és az elsőfokú bíróságot újabb eljárásra és újabb határozat hozatalára utasította. Iránymutatása szerint elsődlegesen azt kell vizsgálni, hogy a felperes a Ptk. 653. §-a értelmében a végrendelet érvénytelenségének megállapítása iránt jogosult-e keresetet előterjeszteni. Fel kell tehát hívni az alperesek figyelmét megfelelő viszontkereset előterjesztésére. Az újabb eljárásban az elsőfokú bíróság hiányos tájékoztatására az alperesek viszontkeresetüket általánosságban a Ptk. 653. §-ára hivatkozással terjesztették elő. Az elsőfokú bíróság újabb ítéletével a keresetet elutasította, és megállapította, hogy a felperes az örökhagyó után az öröklésből kiesett. Az ítélet indoklásában elsődlegesen ismét az 1985. március 28-i végrendelet érvénytelenségének kérdésével foglalkozott, és megállapította, hogy egyik érvénytelenségi ok fennállása sem bizonyított. Ezután azt vizsgálta, hogy a felperes másodlagos kereseti kérelme megalapozott-e, azaz a felperest a törvényes öröklés rendje szerint megilleti-e korlátozott haszonélvezet mint kötelesrész. Megállapította, hogy a Ptk. 606. §-a értelmében alkalmazni kell a Ptk. 601. §-a (1) bekezdésének az öröklésből való kiesésre vonatkozó rendelkezését. E körben pedig elsősorban az örökhagyó által a bontóper megindítására adott megbízást tartalmazó tényvázat, a bontóperi keresetlevél, valamint a végrendelet tartalma és a felperes bontóperi nyilatkozata alapján bizonyítottak találta, hogy a felperes és az örökhagyó között az életközösség nem állt fenn, és visszaállítására sem volt kilátás. Az alperesi viszontkereset kapcsán kifejtette, hogy „a felperes - aki elsődlegesen végrendelet alapján kívánt örökölni - jogosult volt megtámadni az 1985. március 28-i végrendeletet, hiszen amennyiben keresetének a bíróság helyt adott volna, az 1984. augusztus 21-i végrendelet alapján a felperes örökölt volna.” A másodlagos kereseti kérelemmel összefüggésben került sor a módosított viszontkereset előterjesztésére, e körben kellett tehát vizsgálni a módosított viszontkereset megalapozottságát vagy alaptalanságát: arra az esetre ugyanis, ha az elsődleges kereseti kérelemnek a bíróság nem adna helyt, a felperes kötelesrész iránti igényt érvényesített; erre vonatkozó igénye azonban nem áll fenn, mert a törvényes öröklésből kiesett.

A másodfokú bíróság ítéletével az első fokú ítéletet részben megváltoztatta, és megállapította, hogy az örökhagyó 1985. március 28-i írásbeli végrendelete a felek viszonylatában érvénytelen. A felperes kiesésére vonatkozó rendelkezést azzal a pontosítással hagyta helyben, hogy kiesése csak a törvényes öröklésre vonatkozik. Álláspontja szerint elsősorban a végrendelet érvénytelenségét kellett vizsgálni, és a végrendelet érvénytelenségét abból az okból megállapíthatónak látta, hogy a végrendeleti tanúk az aláíráskor együttesen nem voltak jelen. A viszontkereset alapján meghozott döntéssel annak indokai alapján egyetértett, azt azonban a Ptk. 601. §-ának (1) bekezdése szerint pontosította.

A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati eljárásban részítéletet hozott, a jogerős ítéletnek a felperes törvényes öröklésből való kiesését megállapító rendelkezését hatályában fenntartotta, egyéb rendelkezéseit azonban hatályon kívül helyezte, és az elsőfokú bíróságot új eljárásra és új határozat hozatalára utasította. Az ítélet indokolásában kifejtette: a Ptk. 653. §-ában foglaltakra tekintettel elsődlegesen abban a kérdésben kell állást foglalni, hogy a felperes az 1985. március 28-i végrendelet érvénytelensége esetén örökölné-e az örökhagyó után, vagy a jogszabály valamely rendelkezése megfosztja az öröklés lehetőségétől. „Ez előkérdése annak, hogy a felperes akár elsődleges: a végrendelet érvénytelenségének megállapítása iránti, akár másodlagos: kötelesrész iránti kereseti kérelmével érdemben foglalkozni lehessen. Az adott esetben a felperes két jogcímen is jogosult lenne az örökhagyó után az öröklésre: elsősorban az 1984. augusztus 21-i végrendelet alapján mint végrendeleti örökös megörökölné a hagyatéki vagyon állagát, de végrendelet nemlétében mint házastárs a törvényes öröklés rendje szerint özvegyi haszonélvezeti jogra lenne jogosult. Mindkét örökösi minőségében megilletné tehát az a jog, hogy az 1985. március 28-i végrendelet érvénytelenségének megállapítása iránt pert indítson - feltéve, hogy az öröklésből nem esett ki. A házastárs kiesésének különös szabályait tartalmazó Ptk. 601. § külön kiesési okként szabályozza a törvényes öröklésből való kiesést [601. § (1) bek.] és a végrendeleti öröklésből való kiesést [601. § (2) bek.], és a kiesés e két esetének a feltételei sem azonosak. Nem elég tehát általánosságban, egymagában csak az életközösség megszakadása okából a házastárs kiesésére hivatkozni, hanem az erre vonatkozó igényt mind a két jogcímen való öröklésből kiesésre elő kell terjeszteni, és az életközösség megszakadásán túlmenően - amely mindkét esetben a kiesés elsődleges feltétele - az (1) bekezdésben, illetőleg a (2) bekezdésben meghatározott további feltételek fennállását is bizonyítani kell; így a törvényes öröklésből való kieséshez azt, hogy az életközösség visszaállítására ne legyen kilátás, a végintézkedés alapján való öröklésből kieséshez pedig azt, hogy az örökhagyónak nem volt szándékában az életközösség megszakadása esetére juttatásban részesíteni házastársát. A bíróság ugyanis a házastárs kiesését hivatalból nem vizsgálhatja. A Ptk. 601. § (3) bekezdése szerint a kiesésre csak az hivatkozhat, aki a házastárs kiesése esetén maga örökölné vagy végintézkedéssel reá rótt kötelezettségtől, illetőleg más tehertől mentesülne. Ez a jogosultság tehát - az érdemtelenségre [602. § (3) bek.] és a végrendelet érvénytelenségére, illetőleg hatálytalanságára (653. §) vonatkozó rendelkezésekhez hasonlóan - csak az öröklésben közvetlenül érdekeltet illeti meg. Ez a hivatkozás történhet úgy, hogy az érdekelt a házastárs kiesésének megállapítása iránt pert indít, vagy úgy, hogy a házastárs által örökösi minősége alapján ellene indított perben a kiesésre védekezésként hivatkozik.” Az alperesek azonban a felperes kiesésére való hivatkozásukat, majd viszontkeresetüket ismét hiányosan és pontatlanul, általánosságban a Ptk. 653. §-ára hivatkozva terjesztették elő, sőt több a tárgyaláson kifejezetten a haszonélvezeti jogból (vagyis a törvényes öröklésből) való kiesésre korlátozták. A viszontkereset hiányosságait az elsőfokú bíróság nem ismerte fel, és ennek következménye volt, hogy a keresetösségi jog kérdésében való döntés helyett ismét az 1985. március 28-i végrendelet érvénytelenségének kérdésével foglalkozott, és csak a másodlagos kereseti kérelemmel összefüggésben - vagyis értelemszerűen a törvényes öröklésből való kiesés kérdésében - döntött. „Az elsőfokú bíróságnak ez az eljárása olyan súlyos eljárási szabálysértésnek minősül, amely miatt a rendelkező részhez képest indokolásában is ellentmondásos első fokú ítélet hatályon kívül helyezésének lett volna helye. A másodfokú bíróság azonban ezt az eljárási szabálysértést nem észlelte, és az elsőfokú bíróság jogi álláspontját elfogadva a felperes öröklésből való kiesését csak a törvényes öröklés tekintetében vizsgálta, és ennek megfelelően módosította az első fokú ítélet rendelkező részét is. A másodfokú bíróság tehát maga is megsértette a Pp. 146. §-a (3) bekezdését, a felperes keresetösségi joga kérdésében döntése nem felelt meg a jogszabályoknak, és ezáltal ítéletének az 1985. március 28-i végrendelet érvénytelenségét megállapító rendelkezése is elvesztette jogi alapját. Az eljárási szabálysértés orvoslásához és a jogvita teljes lezárásához az szükséges, hogy az új eljárásban az alperesek a felperesnek a végrendeleti öröklésből való kiesése iránt viszontkeresetben érvényesített igényüket a fent kifejtetteknek megfelelően - a kiesés további feltételére is hivatkozva - előterjesszék. Csak ekkor lesz a bíróság abban a helyzetben, hogy a felperes keresetösségi joga kérdésében megalapozott döntést hozzon, és ehhez képest döntsön a felperes által előterjesztett kereseti kérelmek tárgyában.” (Pfv. V. 22937/1996. - BH 1998/6. sz. 280.).

Érdemtelenség

Ptk. 602. § (1) Érdemtelen az öröklésre

a) aki az örökhagyó életére tört;

b) aki szándékos eljárásával az örökhagyó végakarátának szabad nyilvánítását megakadályozta, vagy annak érvényesítését megghiúsította, illetőleg ezek valamelyikét megkísérelte;

c) aki a hagyatékban való részesülés céljából az örökhagyó után törvényes öröklésre jogosult vagy az örökhagyó végintézkedésében részesített személy életére tört.

(2) Az érdemtelenség nem vehető figyelembe, ha az érdemtelenségre vezető magatartást - bárki ellen irányult is - az örökhagyó, illetőleg az, aki ellen irányult, megbocsátotta.

(3) Az érdemtelenségre csak az hivatkozhat, aki az érdemtelen személy kiesése folytán maga örökölné, vagy a végintézkedéssel reá rótt kötelezettségtől vagy más tehertől mentesülne.

Az érdemtelenség általános szabályai

1. „Az érdemtelenség az örökös olyan cselekménye (magatartása, tevékenysége, mulasztása), amely őt megfosztja attól a jogától, hogy az örökhagyó hagyatékában bármilyen címen részesedjék. Aki érdemtelen, nem lehet örökös (sem állagban, sem haszonélvezetben), nem lehet hagyományos, nem jogosult kötelesrészre.” (A Polgári Törvénykönyv magyarázata, 1981. 3. kötet 2768. o.)

Érdemtelenséget csak a Ptk. 602. §-ának (1) bekezdésében felsorolt magatartások eredményeznek, más okból az örökös érdemtelenségét nem lehet megállapítani.

„A felsorolásból, de az e szakaszhoz fűzött miniszteri indokolásból is kitűnik, hogy érdemtelenséget csak olyan magatartások valósítanak meg, amelyek az öröklés megnyílta *előtt* következtek be. A jogszabály utólag beálló érdektelenséget nem ismer.” (PK 83. számú áf. - PEH 1988. 206. o.)

Bár az állásfoglalás indokolása a fenti álláspontot az öröklés megnyílta után folytatott élettársi viszonyban kapcsolatban fejtette ki, az irányadó más magatartások (cselekmények) megítélésénél is. Így az örökhagyó végrendeletének az örökhagyó halála *után* történt megsemmisítése vagy az ezt követően készített hamis végrendelet nem valósít meg érdemtelenséget.

a) Az érdemtelenség jogkövetkezménye az azt megvalósító magatartással beáll. Nem szükséges tehát, hogy az örökhagyó végintézkedésben hivatkozzék az örökös érdemtelenségére vagy annak okára. Ebből következik az is, hogy az érdemtelenség „nem a végrendelet érvénytelenségét eredményező ok, hanem az öröklésből való kiesés egyik esete”, amely kizárja, hogy az érdemtelen személy az örökhagyó hagyatékában az egyébként érvényes végrendelet ellenére részesedjék (LB Pf. V. 20953/1994. - BH 1995/7. sz. 407.). Az örökhagyó azonban az érdemtelenséget kitagadási okként is érvényesítheti, végintézkedésében örököst ez okból kitagadhatja (erről majd a kitagadásnál szólunk).

b) Az érdemtelenség csak az érintett személy kiesését eredményezi. Törvényes öröklés esetében tehát helyén a soron következő örökös (pl. az érdemtelen személy gyermeke) fog örökölni.

c) Az érdemtelenség nem vehető figyelembe, ha az érdemtelenségre vezető magatartást az örökhagyó - bárki ellen irányult is - megbocsátotta. Az örökhagyó tehát nemcsak azokat az érdemtelenséget eredményező magatartásokat bocsáthatja meg, amelyek ellene irányultak [Ptk. 602. § (1) bek. a) és b) pont], hanem az örököse vagy a végintézkedésében részesített más személy sérelmére elkövetett magatartásokat is [Ptk. 602. § (1) bek. c) pont]. A megbocsátás folytán az érdemtelenség „elenyészik”.

d) Az érdemtelenségi okot az is megbocsáthatja, aki ellen az irányult. „Szemben az örökhagyó általános (minden magatartásra kiterjedő) megbocsátási jogával, ez a megbocsátásra való jog konkrét, csak arra vonatkozik, akit ért a támadás [Ptk. 602. § (1) bek. c) pont]. Ha viszont ő a magatartást megbocsátotta, azt más jogosult nem érvényesítheti, mert a megbocsátással az érdemtelenségi ok elenyészett. Az örökhagyó ezt a magatartást azonban a Ptk. 663. §-a (1) bekezdésének c) pontja alapján mint kitagadási okot is érvényesítheti (ha az ott megjelölt személyek életére törték). Ebben az esetben viszont a kitagadás csak akkor válik érvényesítővé vagy hatálytalanná, ha azt az örökhagyó bocsátotta meg. Annak a személynek a megbocsátása azonban, akit a támadás ért, a kitagadást nem teszi sem érvénytelenné, sem hatálytalanná.” (A Polgári Törvénykönyv magyarázata, 1981. 3. kötet 2769. o.)

A megbocsátást a Ptk. nem köti alakszerűséghez: történhet kifejezett nyilatkozattal - írásban vagy szóban -, de lehet hallgatolagos is, amikor a körülményekből (az érintettek közti kapcsolatból) lehet következtetni arra, hogy az érintett személy az érdemtelenségre vezető magatartást megbocsátotta.

e) Az érdemtelenségre csak az hivatkozhat, aki ezáltal a hagyatékban közvetlenül érdekeltté válik: örököl vagy kötelezettségtől, más teherrel mentesül. Az érdemtelenséget tehát sem a hagyatéki eljárás során a közjegyző, sem az öröklési perben a bíróság hivatalból nem veheti figyelembe. Ha az arra jogosult azt nem érvényesíti, az öröklés rendjének megállapításánál az érdemtelenség figyelmen kívül marad.

Az egyik ügyben megállapított tényállás szerint a daganatos betegségben szenvedő és kórházi ápolás alatt álló örökhagyó az 1992. december 1-jén kelt írásbeli magánvégrendeletben a róla gondoskodó testvérét, az alperest nevezte meg örökösül. Az örökhagyó 1992. december 25-én bekövetkezett halála után a kórházból kiadott ingóságai között az alperes a II. r. felpereshez (az örökhagyó egyik gyermekéhez) címzett, 1992. november 1-jei keltezésű levelet talált. Ebben az örökhagyó utalt arra, hogy betegségéről a II. r. felperest levélben értesítette, a II. r. felperes azonban nem kereste fel őt, nem törődik vele, ezért vagyonát másra hagyja, semmit nem örökölnék utána, mert a II. r. felperes nem érdemli meg. A hagyatéki eljárásban a közjegyző a hagyatékot a végrendelet alapján az alperesnek adta át. A felperesek - az örökhagyó gyermekei - a végrendelet érvénytelenségének megállapítása iránt pert indítottak. A perben az alperes - a végrendelet érvényességére vonatkozó érdemi ellenkérelme mellett - előbb általánosságban a felperesek érdemtelenségére, majd az 1992. november 1-jei levélben foglaltak alapján kitagadásukra hivatkozott. Az elsőfokú bíróság ítéletével a végrendelet érvénytelenségét abból az okból állapította meg, hogy annak az örökhagyó által történt aláírásakor a két végrendeleti tanú együttesen nem volt jelen. Megállapította továbbá, hogy az örökhagyó 1992. november 1-jei levele érvényes kitagadásnak nem tekinthető, mert nem felel meg a végrendeleti alakiságoknak, de a sérelmezett magatartás nem valósítja meg a Ptk. 663. § (1) bekezdésében felsorolt egyik kitagadási okot sem. A II. r. felperes magatartását nem minősítette érdemtelenségnek sem. Minthogy pedig az I. r. felperes születési rendellenesség folytán közepes fokban szellemi fogyatékos, így lényegében vétőképtelen, ezért az ő vonatkozásában az érdemtelenség fel sem merülhet. A másodfokon eljáró Legfelsőbb Bíróság az első fokú ítéletet megalapozatlanság okából hatályon kívül helyezte, és az elsőfokú bíróságot újabb eljárásra és újabb határozat hozatalára utasította. Az alperesi védekezéssel összefüggésben kifejtette: „Helytállóan vizsgálta az elsőfokú bíróság, hogy az örökhagyó 1992. november 1-jei keltezésű levele a II. r. felperes tekintetében érvényes kitagadásnak minősül-e, és helyes az a jogi álláspontja, hogy a végrendeletre irányadó alakiságok hiányában az érvényes kitagadásnak nem tekinthető. A Ptk. 653. §-a értelmében ugyanis a végrendelet érvénytelenségére csak az hivatkozhat, aki az érvénytelenség megállapítása esetén maga örököl, vagy teherrel mentesül. Ha tehát az örökhagyó a II. r. felperest az 1992. november 1-jén kelt levélben érvényesen kitagadta volna, nem lenne jogosult az 1992. december 1-jén kelt végrendelet megtámadására; a végrendelet érvénytelenségét pedig hivatalból sem a közjegyző, sem a bíróság nem vizsgálhatja [PK 85. számú állásfoglalás b) pontja]. Érvényes kitagadás hiányában azonban szükségtelen volt annak vizsgálata, hogy a II. r. felperes tanúsított-e olyan magatartást, ami kitagadásra alapot adna. Tévedett továbbá az elsőfokú bíróság, amikor a felperesek öröklésre való érdemtelenségének kérdésével érdemben foglalkozott. Az alperes, bár védekezésében előbb általánosságban utalt arra, hogy a felperesek az öröklésre érdemtelenné váltak, utóbb ellenkérelmében a felperesek kitagadására hivatkozott csak, és azt a Ptk. 663. § (1) bekezdésének d) pontjára alapította. A Ptk. 602. § (3) bekezdése értelmében az érdemtelenségre - a Ptk. 653. §-ának a végrendelet érvénytelenségére és hatálytalanságára vonatkozó rendelkezéséhez hasonlóan - csak az hivatkozhat, aki ezáltal közvetlenül érdekeltté válik: maga örököl, vagy kötelezettségtől, más teherrel mentesül. A bíróság tehát hivatalból az érdemtelenség kérdésével sem foglalkozhat.” (LB Pf. V. 23338/1996. - BH 1998/7. sz. 338.)

Az örökhagyó élete elleni támadás

2. Az örökhagyó élete elleni támadás - mint büntetőjogilag is az egyik legsúlyosabb cselekmény - érdemtelenséget eredményez. A törvény ezekre a cselekményekre az „életére tört” kifejezést használja. Ez a megfogalmazás egyrészt azt jelenti, hogy a cselekménynek közvetlenül alkalmasnak kell lennie az élet kioltására. Az örökhagyó bántalmazása - ha az az életveszélyes bántalmazás tényállását nem meríti ki - vagy a rossz bánásmód egymagában az érdemtelenség megállapítására nem elegendő (Szegedi MB Pf. III. 21419/1963. - BH 1964/5. sz. 4001. - PJD II. 346. sz.). Másrészt a támadásnak szándékosnak kell lennie. Nem szükséges azonban, hogy az eredmény - az örökhagyó halála - bekövetkezzék: az élet kioltására irányuló támadás az eredménytől függetlenül megvalósítja az érdemtelenséget.

A Legfelsőbb Bíróság egyik törvényességi határozatában ismertetett jogeset szerint az ideggonдозói kezelés alatt álló felperes késsel többször megszúrta édesanyját és nagyanyját (az örökhagyót). A felperes édesanyja sérüléseibe belehalt. Az örökhagyó végrendeletében a Ptk. 602. §-a (1) bekezdésének a) és c) pontjára tekintettel a Ptk. 663. §-a (1) bekezdésének a) pontja alapján a felperest kitagadta. A Legfelsőbb Bíróság ezzel kapcsolatban kifejti: „Az »életére tört« kifejezés használatából egyértelmű, hogy olyan szándékos cselekményt tételez fel, amely meghatározott célra: az örökhagyó élete ellen irányul. Ez egyben azt is jelenti, hogy nem kívánja meg a befejezett büntettet, hanem a büntett kísérlete is megvalósítja az érdemtelenséget (kitagadási) okot, továbbá azt a tettektől elvárt felbujtó és a bűnszegéd is elköveti. Mindehhez azonban alapvető feltételként az szükséges, hogy a cselekményt elkövető személy »vétőképes«, azaz cselekvőképes legyen. Csak a cselekvőképességgel rendelkező személy cselekményét lehet jogilag olyan szándékos magatartásnak tekinteni, amely számára felróható. Ha viszont ez a feltétel fennáll, az már valóban közömbös, hogy a büntetőjog a cselekményt büntetőjogilag hogyan ítéli meg, milyen, illetőleg milyen mértékű büntetés kiszabását látja indokoltnak, vagy esetleg - a vétőképtelenségen kívül - olyan büntetethez vezető kizáró ok áll fenn, amely a büntetés kiszabását kizárja. Az öröklési jogi jogkövetkezmény alkalmazása szempontjából csupán az szükséges, hogy a cselekményt elkövetőnek a fenti célzatú szándékos magatartása megállapítható legyen.” (P. törv. II. 20325/1990. - BH 1991/2. sz. 64.)

Az örökhagyó végakarata nyilvánításának akadályozása vagy érvényesítésének megghiúsítása

3. Érdemtelen az öröklésre, aki szándékos eljárásával az örökhagyó végakarata szabad nyilvánítását megakadályozta, vagy annak érvényesítését megghiúsította, illetőleg ezek valamelyikét megkísérelte. A megfogalmazásból egyértelmű, hogy ez csak szándékos cselekménnyel valósítható meg; a gondatlan magatartás nem eredményez érdemtelenséget.

Az örökhagyó végakarata szabad nyilvánítása megakadályozható úgy, hogy az örökhagyót kényszerrel vagy fenyegetéssel olyan végintézkedés tételére késztetik, amely nem felel meg a valóságos akaratának, vagy ellenkezőleg: megakadályozzák, hogy az örökhagyó végintézkedést tegyen (a súlyos állapotban levő fekvőbeteg örökhagyóhoz nem hívják közjegyzőt vagy ügyvédet, nem biztosítanak számára papírt, íróeszközt stb.). Az örökhagyói akarat érvényesítését megghiúsítja az is, aki az örökhagyó végintézkedését megsemmisíti, eltitkolja, elrejt, vagy megakadályozza, hogy az örökhagyó azt a végrendeletét, amelyet nem kíván fenntartani, megsemmisítse. Érdemtelenséget eredményez az is, ha valaki csak megkísérli e cselekmények valamelyikét, bár eredménytelenül (az örökhagyóhoz más személy mégis kihívja a közjegyzőt, megakadályozza a végrendelet megsemmisítését stb.).

Nyilvánvaló azonban, hogy az örökhagyó „végakarata elleni támadást” csak olyan magatartások valósítanak meg, amelyek az örökhagyót a végakarata szerinti végintézkedés tekintetében kívánják megakadályozni.

Az egyik ügyben az örökhagyó és egyik gyermeke, az I. rendű felperes között létrejött ajándékozási szerződés érvénytelenségét a bíróság abból az okból állapította meg, hogy az örökhagyónak nem volt ajándékozási szándéka, nem kívánta ingatlanilletőségét elők közötti ingyenes szerződéssel az I. rendű felperesre átruházni. Az I. rendű felperesnek e szerződés megkötése érdekében kifejtett magatartása azonban a több mint egy hónappal később készült közvégrendelet tekintetében a végakarata nyilvánításának megghiúsításaként nem értékelhető, így tehát a Ptk. 602. § (1) bekezdésének b) pontja szerinti érdemtelenségi okot nem valósít meg. (Pfv. V. 21842/1996.)

Az öröklésre jogosult élete elleni támadás

4. Érdemtelen az öröklésre, aki a hagyatékban való részesülés céljából az örökhagyó után törvényes öröklésre jogosult vagy az örökhagyó végintézkedésében részesített személy életére tört.

a) Ez az érdemtelenségi ok a Ptk. 602. § (1) bekezdésének a) pontjában meghatározott érdemtelenségi októl egyrészt abban különbözik, hogy más a megtámadott személyek köre: a támadás itt az örökhagyó után a hagyatékban bármilyen címen részesülő személyek (törvényes öröklés rendje szerint állagot vagy özvegyi jogot, végintézkedés alapján állagot vagy haszonélvezeti jogot öröklő személy, illetőleg a hagyományos) ellen irányul. A jogszabály megfogalmazásából következik továbbá az is, hogy a kötelekrésze jogosult élete elleni támadás is megvalósítja ezt a kiesési okot.

b) A másik eltérés, hogy az érdemtelenséghez a törvény további feltételt is megkíván: a támadásnak az a célja, hogy a támadó részesüljön a hagyatékból vagy nagyobb örökrészt kapjon, örökrésze mentesüljön az özvegyi vagy a végintézkedésen alapuló haszonélvezeti jogtól, a hagyomány vagy a kötelekrész kiadása alól. Ha tehát a támadásra egy tettelegességig fajuló nézeteltérés kapcsán kerül sor, és annak kiváltó oka nem a fenti célzat volt, a támadó érdemtelenségét nem lehet megállapítani.

A támadásnak itt is alkalmasnak kell lennie az élet kioltására, amelyet a törvény itt is az „életére tört” megfogalmazással juttat kifejezésre. Ezzel kapcsolatban utalunk a Ptk. 602. § (1) bekezdésének a) pontjánál elmondottakra.

Lemondás az öröklésről

Ptk. 603. § (1) Aki törvényes öröklésre jogosult, az örökhagyóval kötött írásbeli szerződésben egészben vagy részben lemondhat az öröklésről.

(2) A lemondást a szerződési akarat hiánya vagy fogyatékosága miatt ugyanúgy lehet megtámadni, mint a végrendeletet.

A lemondásról általában

1. A lemondás szerződés, amelyet az örökhatyó és az öröklés sorrendjében ténylegesen öröklésre jogosult törvényes örökös köthet egymással. Az egyik szerződő fél az örökhatyó: ebből következik, hogy lemondásra csak az örökhatyó életében kerülhet sor.

A gyakorlatban előfordul, hogy az öröklési jogviszony keretében az örökös által tehető jognyilatkozatok egyes típusait kellően nem különböztetik meg egymástól, és azokat helytelenül használják. Így a lemondást igen gyakran a visszautasítással cserélik fel, de használják más jogintézmény: várt örökségről való rendelkezés, sőt osztályos egyezség helyett is.

A fenti öröklési jogintézményeket a következőképpen határolhatjuk el egymástól:

a) a lemondásnak csak az örökhatyó életében az örökhatyó és az öröklés sorrendjében ténylegesen öröklésre jogosult törvényes örökös között megkötött szerződéssel van helye; ez a szerződés - mint minden más szerződés - az örökhatyó életében bármikor módosítható vagy felbontható;

b) a visszautasítás az örökös részéről tett egyoldalú jognyilatkozat, amelyet csak az örökhatyó halála (az öröklés megnyílása) után tehet meg; az örökhatyó életében tett ilyen nyilatkozat érvénytelen; mind a törvényen, mind a végintézkedésen alapuló öröklés esetében helye van, de csak az örökhatyó után ténylegesen öröklésre jogosult örökös utasíthatja vissza az örökséget; a visszautasításra vonatkozó nyilatkozatot visszavonni (módosítani) nem lehet;

c) a várt örökségről való rendelkezés szerződés, amelyet csak az örökhatyó leszármazói és csak az örökhatyó életében köthetnek egymással, ebben várt örökségük sorsát előre rendezik; a szerződést az örökhatyó életében bármikor módosíthatják vagy felbonthatják; az örökhatyó halála után viszont ilyen szerződést kötni nem lehet: ekkor már a leszármazók nem „várt örökségről” rendelkeznek, hanem a hagyatékot osztják meg egymás között (vagyis osztályos egyezséget kötnek);

d) az osztályos egyezség az örökhatyó halála után az öröklés sorrendjében ténylegesen öröklésre jogosult bármely örökösök (törvényes vagy végrendeleti örökösök) megállapodása a hagyaték megosztásáról.

2. Korlátozottan cselekvőképes vagy cselekvőképtelen személy is lemondhat az öröklésről. A Ptk. korábban hatályban volt rendelkezései e két kategória között az életkorok szerint nem tettek különbséget. A Ptk.-nak a 2001. évi XV. törvénnyel történt módosítása azonban külön rendelkezést tartalmaz a cselekvőképtelen kiskorúra (Ptk. 12/B. §), a cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezett nagykorúra (Ptk. 15. §) és a gondnokság alá helyezés nélkül cselekvőképtelen állapotban levő személyre (Ptk. 17. §), továbbá a korlátozottan cselekvőképes kiskorúra (Ptk. 12. §, 12/A. §) és a cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá helyezett nagykorúra (Ptk. 14. §). Változatlan maradt azonban az a szabály, hogy a korlátozottan cselekvőképes személy (akár kiskorú, akár nagykorú) a szerződést törvényes képviselője (gondnoka) jóváhagyásával maga köti meg, míg a cselekvőképtelen (kiskorú, illetőleg nagykorú) személy helyett törvényes képviselője (gondnoka) jár el.

Mínt hogy a lemondás öröklési jogi jogintézmény, valamennyi esetben szükség van a gyámhatóság jóváhagyására [Ptk. 13. § (1) bek. b) pont, és 16. § (1) bek. b) pont].

A kiskorú azonban még a gyámhatóság jóváhagyásával sem tehet érvényesen olyan jognyilatkozatot, amellyel (egyebek mellett) jogokról ellenérték nélkül lemond [Ptk. 13/A. § (1) bek.]. A cselekvőképtelen vagy korlátozottan cselekvőképes kiskorú (illetőleg törvényes képviselője) tehát ingyenesen lemondást tartalmazó szerződést nem köthet.

3. A lemondás szerződés jellegéből következik, hogy szerződési nyilatkozatát az egyik szerződő fél egyoldalúan nem vonhatja vissza, a szerződést csak egyező akaratnyilvánítással bonthatják fel a felek.

Az egyik ügyben a felperes édesapja és testvére: az I. rendű alperes között megállapodás jött létre, amelynek értelmében a felperes édesapja a szerződéskötés napján az I. rendű alperesnek a szülők közös tulajdonában álló két ingatlanából várható teljes törvényes örökrésze fejében 50 000 forintot kifizetett. A megállapodás rögzíti, hogy ezzel az I. rendű alperes az ingatlanokból teljes kielégítést kapott, a hagyatékra igényt nem támaszthat, és a közjegyzői tárgyaláson törvényes öröklési jogáról a felperes édesapja vagy jogutódja: a felperes javára köteles „lemondani”. A felperes édesapja egyben kötelezettséget vállalt a szülők gondozására. A megállapodás 6. pontja szerint a szülők a megállapodással egyetértettek, azt aláírásukkal „szerződő felekként” megerősítették. A felperes édesapjának halálát követően azonban szülője (a felperes nagyapja): az örökhatyó végrendelezett, és mindkét ingatlannak a tulajdonában álló 1/2-1/2 részét, továbbá minden ingó vagyonát az I. rendű alperesre hagyta azzal a meghagyással, hogy az 50 000 forintot a felperesnek fizesse vissza; egyben a korábbi megállapodáshoz adott hozzájárulását visszavonta, mert akarata nem teljesült: fia halála óta az I. rendű alperes gondoskodik róla. A felperes által a végrendelet érvénytelenségének megállapítása iránt indított perben meghozott jogerős ítélet megállapította, hogy az örökhatyó végrendelete részben, az ingatlanokra vonatkozó részében érvénytelen, és azok tulajdonjogát a felperes a korábbi megállapodás alapján megszerezte. A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott ítéletével a jogerős ítéletet hatályában fenntartotta. Az ítélet indokolásában kiemelte: „helyállón állapította meg a másodfokú bíróság, hogy az 1978. január 6-án létrejött megállapodás tartalma szerint két szerződést foglal magában: a leszármazók között létrejött és a Ptk. 660. §-ának megfelelő várt örökségről való rendelkezést és az I. rendű alperes, valamint a szülők között a Ptk. 603. §-ának (1) bekezdése és a Ptk. 604. §-ának (1) bekezdése szerint minősülő, az öröklésről ellenérték fejében történt lemondást. Az okirat tartalmából kitűnően a két szerződés szorosan összefüggött egymással, a felperesi jogelőd ugyanis arra vállalt kötelezettséget, hogy az I. rendű alperes törvényes örökrészét a szülők ingatlanaiból kielégíti, az I. rendű alperes ennek folytán e vagyontárgyakra öröklés címén igényt nem támaszthat, hanem abban a felperesi jogelőd, illetőleg a felperes jogosult örökölni. Ehhez képest az egymást kiegészítő - egymást feltételező - két megállapodás módosítására vagy felbontására is csak valamennyi szerződő fél egyező akaratnyilvánításával kerülhetett volna sor, ahhoz az örökhatyónak a végrendeletben tett egyoldalú nyilatkozata nem elegendő.” Az örökhatyó végrendelete, illetőleg a fenti végrendeleti rendelkezés azonban ezáltal nem válik érvénytelenné, a lemondó szerződés tartalma viszont adott esetben kizárja, hogy a végrendelet alapján az öröklés bekövetkezzék: azaz a végrendelet nem hatályosulhat (Pfv. V. 21022/1995. - BH 1996/9. sz. 477.).

A lemondás alakiságai

4. A lemondás csak írásban érvényes. A Ptk. nem kívánja meg a végintézkedés alakiságaira vonatkozó szigorú szabályok alkalmazását: az írásbeli alakra az általános szabályok irányadók, azaz legalább a szerződés lényeges tartalmát írásba kell foglalni [Ptk. 218. § (1) bek.]; ha pedig a szerződő fél nem tud, vagy nem képes írni, a szerződés érvényességéhez közokirat vagy teljes bizonyító erejű magánokirat szükséges [Ptk. 218. § (2) bek.]. A szóban vagy nem megfelelő írásbeli alakban kötött szerződés tehát semmis (Ptk. 217. §).

Nem szükséges azonban, hogy a szerződő felek írásbeli nyilatkozatát egy okirat tartalmazza. A Ptké. I.-nek a 2001. évi XXXV. törvénnyel módosított 38. §-a (2) bekezdése szerint „ha jogszabály vagy a felek megállapodása a szerződés érvényességéhez írásbeli alakot rendel, jogszabály eltérő rendelkezése hiányában írásbeli alakban létrejött szerződésnek kell tekinteni a levélváltás, a táviratváltás és a távgépírón történt üzenetváltás, továbbá a külön törvényben meghatározott maradandó eszközzel tett nyilatkozatváltás - így különösen fokozott biztonságú elektronikus aláírással aláírt okirat - útján létrejött megegyezést.”

Az adott esetben az örökhagyó levélben rendszeres támogatást kért gyermekétől. A gyermek válaszelevelében az örökhagyó tudomására hozta, hogy mint anyját megtagadja, „örökre lemond”, anyja tartását „jogilag vállalják magukra az én örökségem minden kötelezettségeivel és hagyjanak minket békén.” Az örökhagyó válaszelevelében a következőket írta: „Megtagadtatok. Ne írjak, ne is menjek, nem vagyok Anyátok, ezt írtátok. Tudomásul vettem.” A Legfelsőbb Bíróság a fenti tartalmú levélváltás alapján megállapította, hogy az örökhagyó és gyermeke között az öröklésről lemondást tartalmazó írásbeli szerződés létrejött; a kölcsönös és egybehangzó írásbeli akaratnyilvánítások tartalmukban megfelelnek a Ptk. 603. §-ának (1) bekezdésében megkívánt nyilatkozatoknak. Az öröklésről lemondást tartalmazó szerződésnek pedig „nem érvényességi feltétele, hogy a szerződést egyetlen okirat tartalmazza” (P. törv. V. 20881/1978.).

A lemondás megtámadása

5. a) „A lemondás szerződés, amelyet - az akarat hiányossága vagy fogyatékosága folytán jelentkező hibák kivételével - ugyanúgy lehet megtámadni, mint más szerződést. Vonatkoznak tehát rá azok a semmisségi, illetőleg megtámadási okok is, amelyek a többi szerződésre (pl. nem írásban kötötték, egyéb kellékek hiányoznak). A szerződés alapján nyújtott szolgáltatások feltűnő aránytalansága miatt azonban a lemondó szerződés nem támadható meg, mivel az akkor is érvényes, ha a lemondás ingyenesen történt; az ingyenesség legfeljebb a lemondás személyi hatályát érinti (l. a 604. §-t).” (A Polgári Törvénykönyv magyarázata, 1981. 3. kötet 2773. o.)

b) A lemondást a szerződési akarat hiánya vagy fogyatékosága miatt viszont a végrendeletre vonatkozó szabályok szerint lehet megtámadni. Ehhez képest a lemondás megtámadható:

- ha a lemondó tévedett nyilatkozata tartalmában vagy ilyen tartalmú nyilatkozatot egyáltalán nem akart tenni [Ptk. 649. § (1) bek. a) pont];
- ha a lemondót annak megtételére valaminek a téves feltevése, vagy valamely utóbb meghiúsult várakozás indította [Ptk. 649. § (1) bek. b) pont];
- ha a lemondót valaki jogellenes fenyegetéssel vagy tisztességtelen befolyással bírta rá a lemondásra; feltéve, hogy egyébként nem mondott volna le [Ptk. 649. § (1) bek. c) pont].

A végrendelet megtámadására vonatkozó szabályok alkalmazása egyben azt is jelenti, hogy ezekből az okokból az érvénytelenséget hivatalból nem lehet figyelembe venni: a lemondást tartalmazó szerződés megtámadására csak az jogosult, aki az érvénytelenség megállapítása esetén maga örökölné vagy tehertől mentesülne (Ptk. 653. §); a megtámadásra vonatkozó ez az igény bármikor érvényesíthető (Ptk. 654. §).

Ptk. 604. § (1) A lemondás csak akkor hat ki a lemondó leszármazóira, ha a megállapodás így szól, vagy ha az a kötelelsruzt elérő kielégítés fejében történt.

(2) A meghatározott személy javára való lemondás kétség esetében csak arra az esetre szól, ha e meghatározott személy az örökhagyó után örököl. Az örökhagyó leszármazójának lemondása kétség esetében csak a többi leszármazó javára szolgál.

A lemondás személyi terjedelme és hatálya

1. A lemondás - személyi terjedelmét tekintve - történhet úgy, hogy a lemondó nem határozza meg azt a személyt, aki a lemondása folytán örököl az örökhagyó után; ilyen esetben a lemondó valójában az örökhagyó részére biztosítja azt a lehetőséget, hogy végrendeletében a vagyonát arra hagyja, akire akarja. Lemondhat azonban a törvényes örökös meghatározott személy javára is.

A lemondás a lemondó kiesését eredményezi az öröklésből. A kiesés folytán az örökös személyében nem részesül a hagyatékból és helyébe a soron következő örökös (leszármazó, felmenő stb.) lép. Általában ez a hatálya a lemondásnak is - kivéve az alábbi eseteket:

- a) a lemondó a szerződésben úgy rendelkezett, hogy a lemondás a leszármazóira is kihat; ebben az esetben a lemondó leszármazói sem törvényes örökrészükre nem tarthatnak igényt, sem a kötelelsruzt íránti igényüket nem érvényesíthetik;
- b) a lemondás a kötelelsruzt elérő kielégítés fejében történt; a lemondó tehát ellenértéket kapott, és ez az ellenérték eléri a kötelelsruze mértékét;
- c) a lemondó meghatározott személy javára mondott le; ebben az esetben a lemondás folytán a meghatározott személy örököl (l. a 2/a. pontot).

A fenti esetekben a leszármazók semmiféle igényt nem érvényesíthetnek a hagyatékkal szemben.

A Legfelsőbb Bíróság előtt indult felülvizsgálati eljárásban az örökhagyó és örökbefogadott leánya: az I. r. felperes az öröklésről lemondást tartalmazó szerződésben megállapodtak abban is, hogy a lemondás kihat az I. r. felperes kiskorú gyermekére: a II. r. felperesre is. A perben a II. r. felperes arra hivatkozott, hogy a lemondó szerződésnek ez a része érvénytelen: a kiskorú gyermekre kiható hatályú lemondáshoz ugyanis a Ptk. 19. §-a (1) bekezdésének b) pontja alapján a gyámhatóság hozzájárulását be kellett volna szerezni. Érvelt azzal is, hogy a Ptk. 600. §-ának d) pontja értelmében a lemondással az I. r. felperes az öröklésből kiesett, és helyébe mint soron következő örökös nyomban a II. r. felperes lépett. A II. r. felperes nevében pedig az I. r. felperes nem volt jogosult az öröklésről lemondani. A Legfelsőbb Bíróság ítéletében kifejtette: „A Ptk. 604. §-ának (1) bekezdése jogi lehetőséget biztosít arra, hogy a lemondó a leszármazóira is kiható hatállyal mondjon le az öröklésről. Minthogy a lemondás a Ptk. 603. §-ának (1) bekezdése értelmében az örökhagyó és a törvényes örökös között létrejött szerződés, abban a lemondó leszármazója soha nem lesz szerződő fél. Helyesen mutatott rá tehát a másodfokú bíróság arra, hogy az I. r. felperes nem a kiskorú II. r. felperes, hanem a saját nevében tett jognyilatkozatot, így a Ptk. 19. §-a (1) bekezdése b) pontjának alkalmazása szóba sem jöhet. Téves a II. r. felperesnek a Ptk. 600. §-ának d) pontjával kapcsolatos okfejtése is. A Ptk. 600. §-a az öröklésből való kiesés általános szabályait tartalmazza: azokat az okokat sorolja fel, amelyek fennállása esetén az örökös nem részesülhet a hagyatékából. Főszabály, hogy az örökös kiesése esetén helyébe a soron következő örökös lép - feltéve, hogy a törvény ettől eltérően nem rendelkezik. Ilyen - az általánostól eltérő - különös szabályt tartalmaz a Ptk. 604. §-ának (1) bekezdése: az ott írt esetekben tehát a kiesés kihat a kieső örökös leszármazóira is” (Pfv. V. 20050/1994. - BH 1994/12. sz. 671.).

[Az eseti döntés indokolásában felhívott Ptk. 19. § (1) bek. b) pontjába foglalt rendelkezést jelenleg a 2001. évi XV. törvénnyel módosított Ptk. 13. § (1) bek. b) pontja tartalmazza.]

Egy másik ügyben meghozott jogerős ítélet megállapította, hogy az I. r. felperes az örökhagyóval 1968 februárjában kötött szerződéssel az öröklésről 40 000 forint juttatás ellenében lemondott. A lemondó szerződés érvénytelenségét az I. r. felperes nem tudta bizonyítani: annak alaki érvényességéhez ugyanis különleges alakiség, de még teljes bizonyító erejű magánokirat sem szükséges, ezért a keltezés napjának hiánya egymagában az okiratot nem teszi érvénytelenné. Az öröklésről lemondás azonban nem hat ki az I. r. felperes leszármazóira: a II. és III. r. felperesekre. Ehhez ugyanis azt kellett volna az alperesnek bizonyítania, hogy a lemondás a kötelesrészre elerő kielégítés fejében történt [Ptk. 604. § (1) bek. második fordulata]. A megállapodás szövege alapján valószínűsíthető ugyan, hogy az örökhagyó által az I. r. felperesnek nyújtott 50 000 forint kölcsön és a lemondás között volt összefüggés, de a kötelesrészre elerő kielégítés nem állapítható meg. A „kielégítés” kizárólag ingyenes juttatást jelenthet, míg az 50 000 forintot az I. r. felperes nem ingyenesen, hanem visszerthes megállapodás - kölcsönszerződés - alapján kapta. Ez egyértelműen megállapítható a perbeli megállapodás szövege és tartalma alapján is. A szerződés első bekezdése az örökhagyó szolgáltatásának megjelölését („50 000 forint készpénzt adott fiának. házvétel céljára kölcsön”), a további bekezdések az I. r. felperes ellenszolgáltatásának leírását tartalmazzák. Az 50 000 forint kölcsönből az I. r. felperes 10 000 forintot nem vitásan visszafizetett. A kölcsön 30 000 forintos része tekintetében az I. r. felperes arra vállalt kötelezettséget, hogy a részben a kölcsönből vásárolt ingatlanba más személyt nem fogad be. (A felek nyilatkozataiból következtetni lehet arra, hogy e kötelezettségvállalás indoka az örökhagyó zavartalan otlakásának biztosítása volt.) A szerződés a kölcsön és részének visszafizetési feltételét úgy határozta meg, hogy az akkor válik esedékessé, ha az I. r. felperes az ingatlanba más személyt befogad, ha azt bérbeadja. Ha ez megtörtént volna, az örökhagyó az ezt követő öt éven belül bármikor követelhetné volna az I. r. felperestől a 30 000 forint kölcsön visszafizetését. A fennmaradó 10 000 forint kölcsönösszeg megfizetése helyett az I. r. felperes egy ingatlan későbbi ajándékozására vállalt kötelezettséget. Ha bizonyított lenne, hogy erre az ajándékozásra azért nem került sor, mert az örökhagyó utóbb a 10 000 forintos tartozást kifejezetten elengedte, ez sem eredményezné az öröklésről lemondásnak a II. és III. r. felperesekre való kihatását, mert ez az összeg nyilvánvalóan nem érte el az I. r. felperes kötelesrészének mértékét.

A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott ítéletével a jogerős ítéletet hatályában fenntartotta. Indokolásában kiemelte: „Az a körülmény, hogy az örökhagyó utóbb az ellenszolgáltatás egy részére nem tartott igényt, illetőleg azt nem érvényesítette az I. r. felperessel szemben, a lemondó szerződés tartalmára nem hat vissza. A tartozás „utólagos elengedése” mint ingyenes juttatás az örökhagyó után érvényesülő törvényes öröklésnél - a jogszabályban megkívánt feltételek fennállása esetén - legfeljebb az osztályrabocsátás szabályai szerint nyerhet elszámolást (Ptk. 621. §).” (Pfv. V. 20984/1994. - BH 1998/3. sz. 127.)

2. Ha az örökös meghatározott személy javára mondott le, ezzel valójában a lemondás személyi feltételét határozta meg: lemondása tehát akkor érvényesül, ha a meghatározott személy valóban örököl az örökhagyó után.

a) A szerződés azonban nem mindig rendelkezik kifejezetten arról, hogy a lemondásnak mi a személyi feltétele; előfordul az is, hogy a szerződés ebben a részében vitatható. Ezért a Ptk. vélelmet állít fel arra az esetre, ha a szerződésből egyértelműen nem tűnik ki a szerződő felek akarata. Eszerint ha a lemondás meghatározott személy javára történt, a lemondás kétség esetén csak arra az esetre szól, ha ez a személy örököl az örökhagyó után. Pl. a törvényes örökös a lemondást tartalmazó szerződésben a házastársát megjelöli ugyan, de egyéb feltételt nem határoz meg. Az örökhagyó végrendeletében nem részesítette a lemondó törvényes örökös házastársát a hagyatékából. Ebben az esetben a szerződő felek akaratát értelmezve feltételezhető, hogy a lemondásnak az volt a feltétele, hogy a lemondó házastársa ténylegesen örököljön az örökhagyó után. Mivel ez megghiúsult, a vélelem folytán a lemondás hatálya megdől. Ilyenkor a lemondó a kötelesrész iránti igénnyel léphet fel.

b) A jogszabály vélelmet állít fel arra az esetre is, ha az örökhagyó leszármazója mond le az öröklésről, a lemondás feltétele azonban nincs meghatározva, és kétséges, hogy kinek a javára szól. Ebben az esetben a törvény értelmezési szabálya szerint a lemondás a többi leszármazó (tehát a lemondó testvérei) javára szolgál. Bacsó Jenő felhívja azonban a figyelmet arra, hogy „ez a szabály értelmezést kíván a 600. §-nak azzal a rendelkezésével szemben, amely a lemondás esetében a lemondót az öröklésből kiesettnek tekinti. Ha pedig kiesett, helyébe az öröklés rendjében az ő leszármazója, nem pedig az örökhagyó többi leszármazói lépnek” (A Polgári Törvénykönyv magyarázata, 1981. 3. kötet 2776. o.). A két jogszabályhely elhatárolásánál alapvető jelentősége van annak, hogy a 604. § (2) bekezdésében megállapított vélelem csak „kétség esetében” érvényesül. Ha tehát az örökhagyó leszármazója a lemondó szerződésben kifejezetten a gyermeke javára mond le, a lemondás egyértelmű, a lemondó kiesik az öröklésből, és helyén gyermeke, nem pedig testvérei örökölnek. Ha azonban az öröklésről lemondó leszármazó a lemondás feltételét nem határozta meg és gyermeke nincs, a vélelem érvényesül, és örökrésze az örökhagyó többi leszármazójának örökrészt fogja növelni.

Ptk. 605. § (1) Az öröklésről való lemondás - ellenkező megállapodás hiányában - a kötelesrészről való lemondást is jelenti. A kötelesrészről való lemondás azonban nem jelent lemondást arról, ami a lemondóra más öröklési jogcímen hárul.

(2) A lemondás ellenkező megállapodás hiányában kiterjed arra is, amivel a lemondó hányada utóbb másnak kiesése következtében növekszik, úgyszintén arra a vagyonra, amelyet az örökhagyó a lemondás után szerzett, kivéve ha a szerzés az örökhagyó vagyonában olyan rendkívüli növekedést idézett elő, amelynek ismeretében a lemondó nyilatkozatát nem tette volna meg.

A lemondás tárgyi terjedelme

1. A lemondás - tárgyát tekintve - *ingyenesen* vagy *ellenérték fejében* történhet. A szerződő felek elhatározásától függ, hogy a törvényes örökös a lemondás fejében részesül-e kielégítésben és milyen mértékben. A lemondás érvényesülése szempontjából az ellenérték nagysága közömbös; annak - amint az előzőekben láttuk - csak a kötelesrészre jogosultak körében van jelentősége: ha ugyanis a lemondás a kötelesrész mértékét elérő kielégítés fejében történt, nemcsak a lemondó személyében áll be az öröklésből való kiesés, de kiesik a lemondó „ága” is.

2. A lemondás lehet *teljes* vagy *részleges*. „A teljes lemondás mind a törvényes örökrészről, mind a végrendeleti juttatásról, sőt a kötelesrészről való lemondást is jelenti; a részleges lemondás jelentheti csak a törvényes örökrészről vagy a végrendeleti juttatásról, vagy pedig a kötelesrészről való lemondást. A lemondás lehet feltétlen, de lehet, hogy nem terjed ki arra a vagyonra, amivel az örökhagyó hagyatéka más örökös kiesése után növekszik, vagy amit az örökhagyó a lemondás után szerzett.” (Bacsó-Pallósi-Sóthné-Szolcsánszky: Az öröklési jog kézikönyve, 1979. 77. o.) Minderről a felek megállapodása dönt.

3. A Ptk. a lemondás tárgyi terjedelmére vonatkozóan is tartalmaz értelmező szabályt, amely azonban csak a szerződő felek rendelkezésének hiányában érvényesül. Eszerint:

a) az öröklésről való lemondás magában foglalja a kötelesrészről való lemondást is; ilyen esetben a lemondó még kötelesrészét sem igényelheti;

b) ha viszont a lemondás csak a kötelesrészre vonatkozik, ez csak azt eredményezi, hogy a lemondó nem igényelhet kötelesrészt; örökölheti azonban azt, amit az örökhagyó végrendelettel juttatott neki, vagy amit egyébként végrendelet hiányában megszerezhetett volna;

c) a lemondás kiterjed arra is, amivel a lemondó hagyatéka másnak a kiesése következtében növekedett: tehát a növekedésként folytán örökölheto vagyonra is;

d) a lemondás általában kiterjed az örökhagyó által később szerzett vagyonra; ha azonban a lemondást követően olyan rendkívüli értéknövekedés állott be az örökhagyó vagyonában (pl. nagy értékű találmány díja, nagy összegű nyeremény), amelynek ismeretében a lemondó nem tette volna meg nyilatkozatát, erre a vagyonra a lemondás nem terjed ki.

Mindezek az értelmezési szabályok természetesen csak akkor érvényesülnek, ha az örökhagyó és a törvényes örökös a lemondásról szóló szerződésben másként nem állapodott meg.

A kiesésre vonatkozó rendelkezések alkalmazása

Ptk. 606. § Az öröklésből kiesésre vonatkozó rendelkezéseket a házastárs, a bejegyzett élettárs haszonélvezeti joga, a kötelesrész és a hagyomány tekintetében is alkalmazni kell azzal az eltéréssel, hogy a hagyományos kiesése - ha e vonatkozásban helyettesítés nem történt - a hagyománnyal terhelt személy mentesülését jelenti.

Jegyzet: A §-t a 2009. évi XXIX. törvény 17. § (1) bekezdés 10. pontja módosította. Hatályos: 2009. VII. 1.

A kiesés szabályainak alkalmazása

A kiesésre vonatkozó egyes rendelkezések szerint az ott írt okok megvalósulása az öröklésből való kiesést eredményezi, függetlenül az öröklés jogcímétől: tehát hogy az örökös a törvény vagy végintézkedés alapján örökölné.

E § a kiesésre vonatkozó rendelkezések alkalmazását kiterjeszti azokra az egyéb öröklési jogi jogintézményekre is, amelyek részesedést biztosítanak a jogosultnak az örökhagyó vagyonából. Ehhez képest a kiesési okok megvalósulása esetén:

- a házastársat a haszonélvezeti jog nem illeti meg (itt jegyezzük meg, hogy a kiesés a végintézkedésben biztosított haszonélvezeti jogra is vonatkozik, akár házastársának, akár más személynek biztosította azt az örökhagyó: ebben az esetben ugyanis a jogcím végintézkedésen alapuló öröklés);

- a kötelesrészre jogosult nem tarthat igényt a kötelesrészre;

- a hagyományosnak nem jár a hagyomány.

A haszonélvezeti jog örökösének, a kötelesrészre jogosultnak és a hagyományosnak a kiesése azt eredményezi, hogy az állagörökös mentesül azokról a kötelezettségektől, amelyek egyébként a jogosultakkal szemben terhelnék (kivéve, ha a hagyományos kiesése esetén az örökhagyó végintézkedésében helyettesítésről rendelkezett).

„Nem tartozik az említett körbe a meghagyás. Ennek jogosultja ui. - a közérdekű meghagyás kivételével - nem követelheti a teljesítést. Formailag kizárt, hogy a juttatásból kiessék. Más a helyzet, ha a meghagyás teljesítésére kötelezett örökös vagy hagyományos esik ki. Ilyen esetben az az örökös, illetőleg hagyományos lesz köteles a meghagyást teljesíteni, aki helyettesítés (640. §), növedékjog (638-639. §), vagy esetleg a törvény alapján a kiesett örökös vagy hagyományos részesedését megszerzi.” (A Polgári Törvénykönyv magyarázata, 1981. 3. kötet 2780. o.)

II. Cím

A TÖRVÉNYES ÖRÖKLÉS

A törvényes öröklés lényege

1. A törvényes öröklés akkor érvényesül, ha az örökhagyó nem tett végintézkedést. A törvény erre az esetre - mintegy vélelmezve az örökhagyó akaratát - meghatározza az öröklés rendjét, és örökösökként az örökhagyóhoz a társadalmi, az emberi kapcsolatok szerint legközelebb állónak tekinthető személyeket foglalja meghatározott rendbe: ez a személyi kör a rokoni (vérségi), illetőleg a családi kapcsolaton alapul.

a) A rokonság fogalmát a Csjt. határozza meg. A Csjt. 34. §-a szerint „egyesesági a rokonság azok között, akik közül az egyik a másiktól származik. Oldalagon rokonok azok, akiknek legalább egy közös felmenő rokonuk van, ők maguk azonban egyeneságon nem rokonok.” A rokonok öröklésénél tehát a vérségi származási vonal az irányadó. A vérségi kapcsolat szempontjából közömbös, hogy a leszármazó házasságból vagy házasságon kívül született-e.

b) A rokonok öröklésének vérségi elve alól az örökbefogadott gyermek öröklése kivétel. A Csjt. 51. §-ának (1) bekezdése értelmében az „örökbefogadott mind az örökbefogadóval, mind annak rokonaival szemben az örökbefogadó gyermekének jogállásába lép”, tehát az örökbefogadás ténye rokoni kapcsolatot létesít.

c) Végül öröklési jogunk a rokonok körén kívül csak a házastárs törvényes öröklési jogát ismeri el. A házastárs az örökhagyóval fennálló családi kapcsolata folytán az örökhagyó egyik legközelebbi hozzátartozójának minősül.

d) Törvényes örökösnek minősül továbbá más örökös hiányában az állam is, bár jogállása eltér az egyéb törvényes örökösök jogállásától.

e) A törvényes örökösök fent meghatározott köre zárt. Ebből következik, hogy a Ptk. 685. §-ának b) pontjában meghatározott egyéb hozzátartozók, bármilyen közeli családi kapcsolatban állnak is az örökhagyóval, a törvény alapján nem örökölhettek. Így nem örökölhét az élettárs élettársa után, és nincs öröklési jogi kapcsolat a mostohagyermek és a mostohaszülő, a nevelt gyermek és a nevelőszülő között.

f) A rokoni (vérségi) kapcsolat alapján történő törvényes öröklés nem korlátlan: a törvény csak meghatározott rokonsági fokig engedi a törvényes öröklés érvényesülését.

A korábbi magánjog öröklési jogi szabályai a törvényes öröklést a rokonság bármely fokán megengedték. A törvényes öröklés első korlátozását az 1946. évi XVIII. törvény jelentette, amely az oldalági rokonok öröklését a nagyszülők leszármazottainál lezárta; távolabbi oldalrokonok már a törvény alapján nem örökölhettek. Ebben a körben érvényesül az oldalági rokonok öröklése a Ptk. szerint is. Az egyesesági rokonok (a leszármazók és a felmenők) körét viszont a jogszabályok utóbb nem korlátozták, egyeneságon elvileg bármely fokon állók öröklési kapcsolatban vannak egymással, örökölnek egymás után.

A törvényes öröklés sorrendje

2. A törvényes öröklésben meghatározott sorrend érvényesül. Mindaddig, míg a sorrendben előbbre álló örökös van, a sorrendben hátrább álló nem örökölhét. A sorrendet a következőképpen foglalhatjuk össze:

Az örökhagyó után elsősorban az örökhagyó gyermekei, a kiesett gyermek (vagy távolabbi leszármazó) helyén annak leszármazói örökök a teljes (ági és nem ági) vagyont. A leszármazók állagot, a leszármazókkal együtt a házastárs haszonélvezetet örököl.

Ha nincsenek leszármazók, a hagyaték két részre oszlik: ági vagyona és nem ági vagyona. (Nem ági vagyon a házastársi közös vagyonnak az örökhagyót megillető fele része és mindaz a különvagyon, amelyre az ági vagyona vonatkozó különös szabályok nem vonatkoznak.) Az ági vagyont az örökhagyónak az a felmenője (oldalági rokona) örököli, akiről (akinek rokonáról) az az örökhagyóra szállt. Ebben az esetben a házastárs örököli a nem ági vagyon állagát és az ági vagyon haszonélvezetét.

Ha nincs olyan személy, aki az ági vagyona vonatkozó külön szabályok szerint örökölné, vagy nincs ági vagyon, minden vagyont a házastárs örököli.

Ha az örökhagyónak sem leszármazója, sem házastársa nincs - az ági öröklés alá eső vagyontárgyak kivételével -, örökölnék az örökhagyó szülői, illetőleg a szülők kiesése esetén azok leszármazói. Ha a kiesett szülőnek nincs leszármazója, egyedül a másik szülő, illetőleg annak leszármazói örökölnék.

Ha sem szülők, sem szülői leszármazók nincsenek, örökölnék az örökhagyó nagyszülői, illetőleg kiesésük esetén azok leszármazói. Ha a kiesett nagyszülőnek leszármazója nincs, nagyszülőpárja, valamelyik nagyszülőpár kiesése esetén - ha leszármazók nincsenek - a másik nagyszülőpár, illetőleg leszármazói örökölnék.

A nagyszülők és leszármazói kiesése esetén törvényes örökösök egy sorban az örökhagyó távolabbi felmenői.

LII. fejezet

TÖRVÉNYES ÖRÖKÖSÖK

A törvényes öröklés általános rendje

Ptk. 607. § (1) Törvényes örökös elsősorban az örökhagyó gyermeke.

(2) Több gyermek fejenként egyenlő részben örököl.

(3) Az öröklésből kiesett gyermek vagy távolabbi leszármazó helyén egymás közt egyenlő részekben a kiesett gyermekei örökölnék.

(4) Ha leszármazó nincs, a házastárs vagy a bejegyzett élettárs örököl.

Jegyzet: A (4) bekezdés szövegét a 2009. évi XXIX. törvény 17. § (1) bekezdés 11. pontja módosította. Hatályos: 2009. VII. 1.

A gyermekek öröklése

1. Az öröklési jogban a gyermek megjelölésén mindig azt a leszármazót kell érteni, akit a Csjt. az örökhagyó gyermekének ismer el. Ennek megfelelően az örökhagyó gyermeke az, aki az örökhagyó házasságából született, vagy akit az örökhagyó teljes hatályú nyilatkozattal a magáénak ismert el, vagy akinek az örökhagyótól való származását bírósági ítélet megállapította, vagy akinek anyjával az örökhagyó - meghatározott feltételek esetén - utóbb házasságot kötött, végül aki az anyával külön törvény rendelkezései szerint lefolytatott emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárásban vett részt, és a származás a reprodukciós eljárás következménye (Csjt. 35. § és az 1997. évi CLIV. törvény IX. fejezete tartalmazza.) Ahhoz tehát, hogy valaki a gyermek jogállásában örököljön, a *vérségi leszármazás* mellett a szülő-gyermekei viszony fentiek szerinti *jogi elismertetése* is szükséges. Ha viszont az örökhagyó a gyermek tőle való származását nem vitatta, és az apaság vélelmének megdöntése iránt pert nem indított, halála után örökösként fellépő második házastársának erre már jogi lehetősége nincs (LB Pf. V. 20458/1993. sz.). Az örökhagyó gyermekének kell továbbá tekinteni azt is, akit az örökhagyó örökbefogadott (erről a 617-618. §-oknál lesz szó).

A házasság érvénytelensége az apaság vélelmét nem érinti [Csjt. 35. § (1) bek.]. Ha tehát utóbb a házasságot a bíróság érvénytelenné nyilvánította, ez nem hat ki az érvénytelen házasságból származó gyermeknek az apával fennálló rokoni kapcsolatára. Megszűnik viszont a rokoni - és ezzel összefüggésben a törvényes öröklési - kapcsolat akkor, ha az apaság vélelmét utóbb megdöntötték (Csjt. 43. §).

Öröklési jogi képessége nemcsak annak a gyermeknek van, aki az öröklés megnyílásakor már megszületett, hanem annak is, aki ebben az időpontban mint méhmagzat már megfogant. A jogképességre vonatkozó általános szabályok szerint a jogképesség az embert, ha élve születik, fogamzásának időpontjától kezdve illeti meg (Ptk. 9. §). Ennek megfelelően az öröklés megnyílása előtt megfogant gyermek öröklését illetően függő jogi helyzet áll elő, amely az élveszületéssel vagy az élveszületés meghíusulásával válik véglegessé. Ha a gyermek élve születik, az öröklési jog fogamzásának időpontjára visszaható hatállyal megilleti, tehát éppúgy örököl, mint a többi gyermek. A fogamzás időpontjára a Ptk. vélelmet állapít meg: ez a születéstől visszafelé számított háromszázadik nap; bizonyítani lehet azonban, hogy a fogamzás korábban vagy később történt. A születés napja a határidőbe beleszámít (Ptk. 9. §).

Hasonló jogi megoldás érvényesül akkor, ha az apaság bírói megállapítására az örökhagyó halálát követően kerül sor. A jogerős bírói ítélet meghozataláig - éppúgy, mint a méhmagzat esetében - függő jogi helyzet áll elő, amelyet a bíróság döntése tesz véglegessé. Ha a bíróság az örökhagyó apaságát megállapította, a gyermek a többi gyermekkel együtt örököl az örökhagyó után, függetlenül attól, hogy az ítélet meghozatala az öröklés megnyílta után történt (Bács-Kiskun Megyei Bíróság 4. Pkf. 21505/1987. - BH 1988/8. sz. 274. - PJD XI. 233. sz.).

A leszármazás, az öröklési kapcsolat általában anyakönyvi kivonatok alapján megállapítható. Az anyakönyvi kivonatokban szereplő elírások esetén azonban az anyakönyv mint hatósági nyilvántartás alapján kiállított másolat (másolatok) kellően bizonyítják a benne rögzített adatok valóságát. Az egyik ügyben a felperes keresetében annak megállapítását kérte, hogy nagybátyjának: az örökhagyónak az alperesek javára szóló végrendelete érvénytelen. Az alperesek ellenkérelmükben a kereset elutasítását elsődlegesen abból az okból kérték, hogy a felperes a Ptk. 653. §-ában foglaltakra tekintettel a végrendelet megtámadására nem jogosult, mert a családi név azonossága ellenére nem rokona az örökhagyónak, így nem minősül törvényes örökösnek. Érvelésüket arra alapították, hogy a rokoni kapcsolat igazolására becsatolt (beszerzett) anyakönyvi kivonat az örökhagyónak és a felperes édesapjának: B. F.-nek a szülei: V. A.-ra és G. E.-re vonatkozóan nem azonos adatokat tartalmaztak, egyes anyakönyvi kivonatokban B. F. apjának neve nem volt feltüntetve, illetőleg arra utaló bejegyzés volt található, hogy V. A. örökbefogadta. Eltérő volt az anya: G. E. család- és utónevének írásmódja is. A Legfelsőbb Bíróság részbizonyítás keretében - egyebek mellett - beszerezte az örökhagyó és a felperes teljes születési anyakönyvi másolatát, és ezek alapján meghozott közbenső ítéletében megállapította, hogy a felperes az örökhagyó után törvényes öröklésre jogosult. A közbenső ítélet indokolásában kiemelte: „Az anyakönyvekről, a házasságkötési eljárásról és a névviselésről szóló - többször módosított - 1982. évi 17. tvr. 1. §-ának (1) bekezdése szerint az anyakönyv hatósági nyilvántartás, amely - az ellenkező bizonyításáig - közhitelesen tanúsítja a benne feljegyzett adatokat, illetőleg azok változásait. A tvr. 40. §-ának (1) bekezdése értelmében - egyebek mellett - az anyakönyv alapján kiállított másolat közokirat. A Pp. 195. §-ának (1) bekezdése kimondja, hogy a közokirat teljesen bizonyítja az okirattal tanúsított adatok és tények valóságát. Az anyakönyvi másolatok az egyes anyakönyvi kivonatokban szereplő elírásokkal kapcsolatban felmerült aggályt eloszlatták; közokirat jellegük pedig szükségtelenné tette azok „megerősítését”: a bejegyzések alapjául szolgáló iratok felkutatását. Az anyakönyvi másolatok bizonyító erejével szemben pedig az alperesek ellenbizonyítást nem tudtak felajánlani.” (LB Pf. V. 20611/1994. - BH 1997/5. sz. 229.)

Az örökhatyó (Ö) kétszer kötött házasságot. Az első házasságából (H1) két gyermeke (A és B), a második házasságából (H2) egy gyermeke (E) származott. Második házastársának (H2) korábbi házasságából ugyancsak volt egy gyermeke (F), aki az örökhatyó családjában nevelkedett. Az örökhatyónak házasságon kívül folytatott nemi viszonyából származott két gyermeke (C és D), akik közül C apaságát az örökhatyó teljes hatályú nyilatkozattal elismerte, a másik gyermeket, D-t illetően viszont az apaságot jogerős bírói ítélet állapította meg. Az örökhatyó után örököl öt gyermeke: A, B, C, D és E, egymás között egyenlően a hagyaték 1/5-1/5 részét kapják. F - mint az örökhatyó mostohagygyermeke - nem örököl az örökhatyó után, mert az örökhatyóval nincs rokoni kapcsolatban. Az első házastárs (H1) halála esetén viszont hagyatékát 1/2-1/2 részben A és B örököli, C, D, E és F nem örökölnék, mert H1-gyel rokoni kapcsolatban nincsenek. A második házastárs (H2) után ezzel szemben 1/2-1/2 részben E és féltestvére F örököl csak, mert H2-nek csak ők a gyermekei.

A távolabbi leszármazók öröklése

2. Öröklési jogunk a rokonok öröklésénél - a nagyszülői parenteláig bezárólag - biztosítja a kiesett személy helyén (annak képviselőtében) leszármazói öröklését. Ezt nevezzük helyettesítésnek vagy képviselői elvnek. Ez egyben a hagyatékban való részesedés mértékét is meghatározza: míg ugyanis az örökhatyó gyermekei fejenként örökölnék, a gyermekek helyén az unokák öröklése törzsenként történik. A kiesett gyermek leszármazói tehát a hagyatékából együttesen olyan részt örökölnék, mint amennyi a kiesett gyermeknek jutott volna.

Ha a kiesett gyermek helyén azonos fokon álló leszármazók örökölnék, részesedésük fejenként egyenlő (pl. a kiesett gyermek helyett három gyermeke - az örökhatyó unokái - egymás közt egyenlő részekben örökölik felmenőjük örökrészét). Ugyanez az elv érvényesül a távolabbi leszármazók - dédunokák, ükunokák - öröklésére is.

Ha a kiesett gyermeknek nincs leszármazója, vagy az is kiesett, örökrészét a többi gyermek, illetőleg leszármazói örökölik. Mindaddig, amíg az örökhatyónak bármilyen távoli leszármazója van, a házastárs törvényes öröklés jogcímén a hagyatéki vagyon állagát nem örökölheti.

Az örökhatyónak (Ö) három gyermeke volt: A, B és C. Két gyermek - B és C - még az örökhatyó életében meghalt (kiesett az öröklésből). C gyermeknek nincs leszármazója. B gyermeknek két gyermeke volt, akik közül F ugyancsak kiesett az öröklésből. F unokának azonban négy gyermeke él: G, H, I és J (az örökhatyó dédunokái). Az örökhatyó után az öröklés a következőképpen alakul: a hagyatékban fejenként 1/3-1/3 részben örökölné az örökhatyó három gyermeke. Minthogy C kiesett és leszármazói nincsenek, úgy tekintendő, mintha nem is létezett volna. Az ő kiesése folytán tehát A és B gyermek 1/2-1/2 részekben örökölné. Kiesett azonban B gyermek is, akinek örökrészét - a hagyaték 1/2 részét - gyermekei (az örökhatyó unokái) E és F egymás között egyenlő részekben örökölnék. Az ő örökrészük tehát az örökhatyó hagyatékának 1/4-1/4 része. Az F unokára jutó 1/4 részt azonban - kiesése folytán - gyermekei (az örökhatyó dédunokái) G, H, I és J örökölik ugyancsak egymás között egyenlő részekben. Részesedésük tehát fejenként 1/16-1/16 rész.

Összefoglalva: az örökhatyó hagyatékának 1/2 részét A gyermek örököli, E unoka a hagyaték 1/4 részét kapja, míg G, H, I és J dédunokák fejenként 1/16-1/16 részt örökölnék. D semmit nem örököl, mert az öröklés sorrendjében még nem került rá sor.

A házastárs öröklése

3. A túlélő házastárs törvényes öröklésének az örökhatyóval fennállott érvényes házassága az alapja. Ha tehát a házasság az örökhatyó halála előtt - akár a házastárs halála, akár a házasság felbontása folytán - megszűnt, házassági kötelék hiányában nincs törvényes öröklési kapcsolat sem.

a) Öröklési jogi szempontból a házastárs mint örökös *halála* a kiesés egyik esete [Ptk. 600. § a) pont].

b) A házasság felbontását viszont a Ptk. nem kiesési okként szabályozza, azzal a házastárs törvényes öröklésének feltétele szűnik meg.

A Csjt. 20. §-a szerint „bírósi felbontás esetében a házasság a felbontást kimondó ítélet jogerőre emelkedésének napján szűnik meg”. Ha tehát a házasság felbontását kimondó ítélet az örökhatyó haláláig nem emelkedett jogerőre, az öröklés megnyílásáig a házassági kötelék fennállt, és a házasság az örökhatyó halálával szűnt meg. Méltánytalan lenne viszont, ha e valójában formai kötelék alapján a házastárs örökölné az örökhatyó után. Ehhez ad megoldást a házastárs kiesésének a Ptk. 601. §-a (1) bekezdésében szabályozott különös esete, amely szerint, ha az öröklés megnyíltakor az örökhatyó és házastársa között az életközösség nem állott fenn, és visszaállítására sem volt kilátás, a házastárs a törvény alapján nem örökölné. A házastársak között folyó bontóper általában együtt jár az életközösség megszakadásával, a házasság felbontását kimondó - de még nem jogerős - ítélet pedig az esetek túlnyomó részében úgy értékelhető, mint ami nyilvánvalóvá teszi: a házastársak különélése véglegessé vált.

Ha a házasságot külföldi bíróság bontotta fel és a határozatot a nemzetközi magánjogról szóló 1979. évi 13. tvr. értelmében el kell ismerni, a külföldi bíróság határozata a házasság megszűnése következtében a törvényes öröklési kapcsolatot is megszünteti.

c) Öröklési jogi szempontból a házasság felbontásához hasonló problémát vet fel a házasság érvénytelenségének esete is. A Csjt. 13. §-ának (1) bekezdése szerint „a házasságot csak akkor lehet érvénytelennek tekinteni, ha azt érvénytelenítési perben hozott bírósi ítélet érvénytelennek nyilvánította”. Nemcsak az érvénytelenséget kimondó ítélet jogerőre emelkedése következhet be az örökhatyó halála után, de az érvénytelenítési per is megindítható a házasságnak az örökhatyó halálával történt megszűnését követően. Az érvénytelenre nyilvánított házasságot úgy kell tekinteni, mintha létre sem jött volna, tehát a bíróság ítélete visszahat az érvénytelen házasság keletkezésének időpontjára.

A Ptk. nem tartalmaz rendelkezést arra, hogy az érvénytelen házasságnak mennyiben lehetnek öröklési jogi hatásai. A Ptk. indokolása utal arra, hogy ezekben az aránylag ritkán előforduló esetekben a bírósági gyakorlat kialakítja majd a megfelelő megoldást, „amelynek az érvénytelen házasság felei viszonyában azon kell alapulnia, hogy ha a halált megelőzően nem volt házassági együttélés, nincs házastársi öröklés sem” (Ptk. Indokolás az LII. fejezethez 6. pont).

d) Ennek az alapelvnek a szigorú alkalmazása csak az érvénytelenségnek abban az esetben tűnik indokoltnak, amikor az érvénytelenségi okról mindkét házastárs tudott, tehát mindketten rosszhiszeműek voltak. Más a helyzet azonban az ún. *vélt házasság* esetében. A Csjt. vélt házasságnak az olyan érvénytelen házasságot tekinti, amelynek megkötésekor mindkét házastárs vagy legalább egyikük jóhiszemű volt. Egyben a vélt házasság e kétféle típusára vagyoni jogi szempontból megoldást is ad (Csjt. 33. §). Úgy véljük, hogy a bírósági gyakorlatnak a Csjt. 33. §-ához hasonlóan kell kialakítania a vélt házasságban élő házastársak öröklési jogát. Eszerint tehát ha az érvénytelen házasság megkötésekor mind a két házastárs jóhiszemű volt, a házastársak ugyanúgy örökölnek egymás után, mint érvényes házasság esetében. Ha pedig csak az egyik házastárs volt jóhiszemű, az öröklési jog csak őt illeti meg, a rosszhiszemű házastárs nem örökölhet.

Ptk. 608. § (1) Leszármazók házastárs és bejegyzett élettárs hiányában az örökhagyó szülői örökölnek fejenként egyenlő részben.

(2) Az öröklésből kiesett szülő helyén ennek leszármazói örökölnek olyan módon, mint a gyermek helyén annak leszármazói.

(3) Ha a kiesett szülőnek nincs leszármazója, egyedül a másik szülő, illetőleg annak leszármazói örökölnek.

Jegyzet: Az (1) bekezdés szövegét a 2009. évi XXIX. törvény 17. § (1) bekezdés 12. pontja módosította. Hatályos: 2009. VII. 1.

A parenteláris öröklés

1. A felmenők és az oldalági rokonok öröklése csoportonként (parentelánként) történik. Egy csoport (parentela) az azonos fokú felmenőket és összes leszármazóikat együttesen jelenti.

A sorrend a parenteláris öröklésben is szigorú; egyrészt a parentelán belül (a sorrendben előbb álló örökös kizárja a sorrendben hátrább álló örökös öröklését), másrészt a parentelák között is érvényesül. Amíg a szülői parentelában egy örökös is maradt, a nagyszülői parentela nem örökölhet.

A nagyszülőnek egyetlen leszármazója volt: az anya. Az anya és az apa házasságából egy gyermek született: az örökhagyó (Ö); az anyának több gyermeke nem volt. A szülők házasságát a bíróság felbontotta, majd az anya rövidesen meghalt. Ezt követően meghalt a nagyapa is, és a nagymamával közösen szerzett ingatlan őt megillető 1/2 részét - kiesett anyja helyén - az örökhagyó örökölte. Utóbb - leszármazó és házastárs hátrahagyása nélkül - meghalt az örökhagyó. A hagyatéki eljárás során a közjegyző az ingatlanilletőségből álló hagyatékot törvényes öröklés jogcímén az apának adta át. Az örökhagyó nagymamája az ingatlanilletőségre (elsősorban) törvényes öröklés jogcímén igényt tartott. Arra hivatkozott, hogy leányának (az örökhagyó anyjának) kiesése folytán ő a soron következő örökös. Ez az álláspont téves. Ha az örökhagyó egyik szülője meghalt és a meghalt szülőnek leszármazója nem maradt, a hagyatékot a törvényes öröklés rendje szerint a másik szülő örökli. Mindaddig ugyanis, amíg a szülői parentelában egy örökös is él, a nagyszülői parentelába tartozó örökös (a nagymama) nem örökölhet.

Öröklési jogunk két parentelában biztosítja az öröklést: a szülői és a nagyszülői parentelában. A nagyszülőknél távolabbi felmenők leszármazói ugyanis a törvény alapján nem örökölhetnek.

A szülői parentela öröklése

2. A szülők és leszármazóik az első parentelát alkotják. Az örökhagyó után - leszármazók és házastárs hiányában - elsősorban a szülők örökölnek, mégpedig fejenként egyenlő részben.

Azt, hogy kiket kell az örökhagyó szülőinek tekinteni, a Csjt.-nek a rokonságra és a származásra vonatkozó szabályai döntenek el, éppúgy, mint az örökhagyó gyermekének jogállása esetében. Tehát, ha valaki a gyermek jogállásában örökölhet, úgy utána a szülőket is törvényes öröklés illeti meg.

A kiesett szülő helyén leszármazói örökölnek. A leszármazók ugyancsak törzsenként a kiesett szülőre jutó részt - a hagyaték 1/2 részét - öröklik meg egymás között egyenlő részekben, míg a hagyaték másik 1/2 része az örökhagyót túlélő szülőt illeti meg.

A és B házasságából három gyermek származott: C, D és E. B szülő meghalt, és utána a gyermekek - fejenként 1/3-1/3 részben - egy házas ingatlant örököltek, a túlélő szülő: A házastársi haszonélvezeti jogával terhelten. Utóbb C gyermek leszármazó és házastárs hátrahagyása nélkül ugyancsak elhunyt, hagyatékát a B szülőtől örökölte 1/3 ingatlanilletőség, továbbá ingóságok és készpénz alkották. A hagyatéki eljárás során a közjegyző az ingatlanhagyatékot - ági öröklés jogcímén - a két testvérnek: D-nek és E-nek adta át. Az ingóhagyatékra utóbb A szülő törvényes öröklés jogcímén öröklési igényét érvényesítette. Arra hivatkozott, hogy a Ptk. 608. §-ának (1) bekezdése értelmében az elhunyt gyermeknek, C-nek - mint túlélő szülő - ő az egyedüli örökös. Ez az álláspont téves. Ha az egyik szülő az öröklésből kiesett, helyén leszármazói örökölnek. A túlélő szülő csak abban az esetben örököli a teljes hagyatékot, ha a kiesett szülő után leszármazók nem maradtak. A fenti esetben tehát C gyermek után az ingóhagyaték felét a túlélő A szülő örököli, az ingóhagyaték másik fele pedig a kiesett B szülő helyén egymás közt egyenlő 1/4-1/4 részben leszármazóit: D-t és E-t - C testvéreit - illeti meg (P. törv. II. 21066/1974.).

Ha a szülőknek a közös gyermekeken kívül előző házasságukból (vagy házasságon kívül) született gyermekeik is vannak, ezek a gyermekek (illetőleg leszármazóik) is örökölnek a közös gyermek után, természetesen csak annak a szülőnek a helyén, akitől származnak.

Az örökhagyó (Ö) után leszármazó és házastárs nem maradt. Él az anyja, valamint az apja első házasságából származó gyermeke, B, az örökhagyó féltestvére. Az apa első házasságából még egy gyermek született: A, aki azonban még az örökhagyó életében meghalt, viszont él gyermeke: C. Az örökhagyó után a hagyaték 1/2 részét örököli az örökhagyó anyja. Másik 1/2 része a kiesett apa helyén két gyermekét, A-t és B-t illetné 1/4-1/4 részben. A gyermek kiesése folytán az ő részét gyermeke: C örököli. Tehát a hagyaték felét az örökhagyó anyja örököli, 1/4 részét apai ágú féltestvére, B, 1/4 részét pedig korábban meghalt féltestvére leszármazója, az örökhagyó unokaöccse: C. Ha az örökhagyó anyja már nem él, leszármazók hiányában a teljes hagyatékot az apa leszármazói örökölik. Ebben az esetben a hagyaték felét kapja az apai ágú féltestvér B, másik felét pedig - A jogán - az örökhagyó unokaöccse: C.

Ptk. 609. § (1) Leszármazóknak, házastársnak, bejegyzett élettársnak, szülőknek és szülők leszármazóinak hiányában törvényes örökösök egyenlő részekben az örökhagyó nagyszülői.

(2) Az öröklésből kiesett nagyszülő helyén ennek leszármazói örökölnek ugyanúgy, mint a kieső szülő helyén ennek leszármazói.

(3) Ha a kiesett nagyszülőnek leszármazója nincs, helyette nagyszülőpárja, ha pedig ez is kiesett, ennek helyén leszármazója örököl.

(4) Ha valamelyik nagyszülőpár kiesett, és helyükön leszármazójuk nem örökölhet, az egész hagyatékot a másik nagyszülőpár vagy ezek leszármazója örököli.

Jegyzet: A (4) bekezdés szövegét a 2009. évi XXIX. törvény 17. § (1) bekezdés 13. pontja módosította. Hatályos: 2009. VII. 1.

A nagyszülői parentela öröklése

A nagyszülői parentelát a nagyszülők és leszármazók alkotják.

Ha az örökhagyó leszármazók, házastárs, szülők és szülői leszármazók hátrahagyása nélkül halt meg, utána nagyszülői örökölnek, mégpedig fejenként egyenlő részekben. Ha valamelyik nagyszülő kiesett, helyette leszármazói örökölnek. A nagyszülő leszármazói - ugyancsak törzsenként - a kiesett nagyszülőre jutó részt örökölik meg egymás között egyenlő részekben. Ha a kiesett nagyszülőnek leszármazója nincs, helyette nagyszülőpárja, ha ő is kiesett, annak leszármazója örököl. Ha az egyik nagyszülőpár leszármazók nélkül esik ki az öröklésből, a hagyatékot a másik nagyszülőpár - kiesésük esetén leszármazói - örököli.

Az örökhagyó (Ö) szülői nem élnek. Él viszont az anyai nagyapa (A) és az apai nagyszülőpár (C és D). Az anyai nagyapa (A) második felesége H. Az anyai nagyapának H-val kötött házasságából egy gyermeke származott: J. Az örökhagyó után - minthogy sem leszármazók, sem házastárs, sem szülők, sem szülői leszármazók nem maradtak - a hagyatékot a nagyszülők: A, C és D örökölik. Minthogy a kiesett anyai nagyanyának, B-nek leszármazója nincs, örökrészt nagyszülőpárja: A örököli. Így A a hagyaték 1/2 részét, C és D az 1/4-1/4 részét kapja. Ha az anyai nagyapa: A sem él már, örökrészt - a hagyaték felét - a H-val kötött második házasságából származó gyermeke: J örököli, miután ő A egyetlen élő leszármazója. Ha J is kiesne az öröklésből, a hagyatékot teljes egészében a másik nagyszülőpár C és D örököli 1/2-1/2 részben. H az örökhagyó származását tekintve nem minősül nagyszülőpárnak, így az örökhagyó után nem örökölhet.

Az egyik ügyben a felperesek törvényes örökös minőségük megállapítását arra alapították, hogy az örökhagyó nagyapjának: az 1854. október 21-én született B. J.-nek U. E.-vel kötött második házasságából származnak, így az örökhagyónak - aki az alperessel együtt nagyapjának Sz. E.-vel kötött első házasságából származik - ők is örökösei. Az alperes azzal védekezett, hogy az alperesek nagyanyjának: U. E.-nek a férje egy azonos nevű másik B. J. volt. A bizonyítást megnehezítette, hogy B. J. mindkét házasságát 1895. előtt kötötte a kárpátaljai E-ben, amely akkor az Osztrák-Magyar Monarchia része volt; s minthogy az állami anyakönyvezést az 1894. évi XXXIII. törvények 1895-ben vezette be, ezt megelőzően a házasságkötéseket és a gyermekek születését is az egyházi anyakönyvekbe jegyezték be. A felperesek származásuk igazolására az U-i Járási Jogi Főosztály Anyakönyvi Hivatalának ukrán nyelven kiállított igazolását és annak magánközjegyző által hitelesített fordítását csatolták, amely szerint az örökhagyó nagyapjának B. J.-nek U. E.-vel kötött házassága anyakönyvezése az ukrán családjogi és házassági törvény szerint történt. A jogerős közbenső ítélet megállapította, hogy a felperesek nem törvényes örökösei az örökhagyónak. Az eljárás bíróságok ugyanis az ukrán igazolás tartalmát kétségesnek minősítették, mert az Osztrák-Magyar Monarchiában ukrán törvény alapján anyakönyvezésre nem kerülhetett sor. A felperesek perújítással éltek, és új bizonyítékként csatolták az E-i Református Egyház 1882. évi házassági anyakönyvi bejegyzésének fénymásolatát, amely szerint az 1854. október 21-én született B. J. 1882. május 12-én kötött házasságot U. E.-vel, továbbá mellékeltek az anyakönyvi bejegyzésre vonatkozóan a lelkész igazolását. Az elsőfokú bíróság az új bizonyítékok alapján a perújítási kérelemnek helyt adott, a jogerős közbenső ítéletet hatályon kívül helyezte, és a felperesek törvényes örökös minőségét megállapította. A másodfokú bíróság az elsőfokú ítéletet helybenhagyta. Az eljárás bíróságok az ukrán nyelven kiállított igazolást nem minősítették a Pp. 195. § (5) bekezdése szerinti közokiratnak, annak bizonyító erejét a Pp. 199. § alapján mérlegeléssel állapították meg. Perdöntő bizonyító erőt tulajdonítottak az okiratban foglaltaknak arra hivatkozva, hogy azt az ukrán hatóság ügykörében eljárva állította ki, az ott közokiratnak minősül, tartalmában pedig megfelel az egyházi anyakönyvi másolatnak és a lelképásztor igazolásának. A születési dátumok egybevetéséből megállapítható, hogy a korábban aggályosnak minősített fordulatok elírásból származtak, az újabb igazolás már ilyen elírást nem tartalmaz. Rámutattak arra is, hogy az örökhagyó a felperesek örökös minőségét nem vonta kétségbe, őket vér szerinti rokonaként tartotta számon, továbbá az I. r. felperes anyjának az örökhagyó testvére volt a keresztanyja is. Az időpontokat időrendi sorrendbe téve azok egyetlen esetben sem zárják ki, hogy a tanúsított esemény az okiratban foglalt helyen és időben megtörténhetett. A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott ítéletével a jogerős ítéletet hatályában fenntartotta. Az ítélet indokolásában kiemelte: az első- és a másodfokú bíróság helyesen foglalt állást akkor, amikor az ukrán hatóság által kiállított igazolást és annak magánközjegyző által hitelesített fordítását „nem tekintette a belföldön kiállított közokirattal azonos bizonyító erejűnek [Pp. 195. § (5) bek.], hanem a Pp. 199. §-a alapján a bizonyítás összes adatának mérlegelése alapján ítélte meg, hogy az okiratban foglaltak milyen bizonyító erővel rendelkeznek. Az okiratban foglaltaknak azért tulajdonított perdöntő jelentőséget, mivel az okirat tartalmát az egyéb bizonyítékok (egyházi házassági anyakönyvi bejegyzés, lelképásztor igazolása) teljes mértékben alátámasztották.” (Pfv. II. 21869/2000.)

Ptk. 610. § Ha sem az örökhagyó nagyszülője, sem a nagyszülőktől leszármazó nem örökölhet, törvényes örökösök fejenként egyenlő részekben az örökhagyó távolabbi felmenői.

A távolabbi felmenők öröklése

Öröklési jogunk a nagyszülői parentelával az oldaláig rokonok öröklését lezárja. Ha a nagyszülői parentelában senki nem örökölhet, az öröklés csak a távolabbi felmenők javára nyílik meg, azok leszármazói azonban a törvény alapján nem örökölnek.

A távolabbi felmenők egy csoportot alkotnak. Ennek a csoportnak öröklésére az általánostól eltérő szabályok érvényesülnek. Egyrészt a származás fokától függetlenül az öröklés nem törzsenként, hanem *fejenként egyenlő arányban* történik. Ez azt jelenti, hogy a távolabbi felmenő nem a kiesett nagyszülő helyén, annak részét öröklő, hanem bármelyik felmenő ághoz tartozik is, minden túlélő felmenő egyenlő részt kap. Másrészt ugyanazon az ágon a *közelebbi felmenő nem zárja ki a távolabbat*, hanem együtt örököl vele. Az eltérő szabályozás indoka az volt, hogy viszonylag ritka az ilyen távoli felmenők öröklése. „Nem volna indokolt bonyolult számításokat végezni arra nézve, hogy kit, milyen arányban illet meg az öröklés.” (Ptk. Indokolás az LII. fejezethez 5. pont).

Az örökhagyó (Ö) szülői (Sz) és nagyszülői (N1 és N2) nem élnek. Az egyik nagyszülői ágon él a dédapa (A), a másik nagyszülői ágon a dédanya (D) és az ükanya (Ü). A hagyatékot az örökhagyó után egymás közt egyenlő arányban A, D és Ü öröklő fejenként 1/3-1/3 részben. Ü öröklését nem zárja ki az, hogy leszármazója, D ugyanazon az ágon megelőzi őt. Ha A sem él, az egész hagyatékot egyenlő arányban D és Ü öröklő. A dédapa (A) leszármazói - X (a nagyszülő testvére), Y (a szülő unokatestvére) és Z (az örökhagyó másod-unokatestvére) - a törvény alapján soha nem örökölhetnek az örökhagyó után. Ha a távolabbi felmenők e csoportja is üres, az örökhagyó után az állam örököl.

Ági öröklés

Ptk. 611. § (1) Ha nem az örökhagyó leszármazója a törvényes örökös, az örökhagyóra valamelyik felmenőjéről öröklés vagy ingyenes juttatás útján hárult vagyontárgy ági öröklés alá esik.

(2) Ági öröklésnek van helye testvértől vagy a testvér leszármazójától örökölt vagy ingyenesen szerzett vagyontárgyra is, ha a vagyontárgyat a testvér vagy a testvér leszármazója az örökhagyóval közös felmenőjétől örökölte vagy ingyenesen kapta.

(3) A vagyontárgy ági jellegét annak kell bizonyítania, aki arra ezen a címen öröklési igényt támaszt.

Az ági öröklés lényege

1. Az ági öröklés alap gondolata az, hogy az örökhagyó felmenőiről hárult vagyon - leszármazók és végintézkedés hiányában - annak a családjában maradjon meg, aki azt szerezte, és ne szálljon át - különösen rövid ideig tartó házasság esetén - egy idegen családra.

Az ági öröklés alapvető feltétele, hogy az örökhagyónak leszármazója nem maradt, vagy nem örökölhet az örökhagyó után. Mindaddig, míg egyetlen - bármilyen távoli - leszármazó is él, és a törvényes öröklés szabályai szerint örökölhet, ági öröklésnek nincs helye, minden vagyon a leszármazóé.

Leszármazó hiányában viszont a hagyatéki vagyonban külön kell választani az ági és a nem ági vagyont. (Nem ági vagyon alatt - mint már az előzőekben írtuk - a házastársi közös vagyonnak az örökhagyót megillető fele részét és mindazt a különvagyonot értjük, ami nem tekintendő ági vagyonnak.) Míg a nem ági vagyonban a törvényes öröklés általános szabályai érvényesülnek, az ági vagyon öröklése a külön szabályok szerint történik.

Az ági vagyon eredete

2. Az ági jelleg megállapításának egyik feltétele az, hogy a vagyontárgy meghatározott személyekről háruljon az örökhagyóra. Így ági öröklésnek van helye, ha a vagyon valamelyik felmenőjéről, illetőleg testvéréről vagy a testvér leszármazójáról hárult az örökhagyóra, feltéve ezt utóbbi esetben, hogy a vagyontárgyat a testvér vagy a testvér leszármazója az örökhagyóval közös felmenőjétől örökölte vagy ingyenesen kapta.

A személyi kör tehát a felmenők, illetőleg a testvérek vagy azok leszármazói. Ebből következik, hogy a vagyontárgy elveszti ági jellegét, ha ezen a körön kívül eső személy közvetítésével szállt az örökhagyóra.

Az örökhagyó (Ö) egy ingatlant örökölt nagyapjától: B-től. Ez az ingatlan az örökhagyó hagyatékában ági vagyonnak minősül. Akkor is ági vagyonnak minősül az ingatlan, ha azt B-től leszármazója: D - az örökhagyó apja - örökölte, és D-től jutott akár öröklés, akár ajándékozás útján az örökhagyóhoz. Közömbös tehát, hogy az átszállás közvetlenül történt (B-ről az örökhagyóra) vagy közvetve, olyan leszármazó (D) közvetítésével, aki az örökhagyónak is felmenője. Nincs jelentősége annak sem, hogy B-ről az örökhagyóra történt átszállás időpontjában a közbeeső egyenesági rokon - D - él-e vagy sem, azaz hogy az örökhagyó egyébként törvényes örököse lenne-e B-nek vagy sem.

Ha azonban B az ingatlant C-nek - az örökhagyó nagybátyjának - ajándékozta, és C-ről törvényes öröklés útján hárult az örökhagyóra, az örökhagyó hagyatékában az ingatlan nem esik ági öröklés alá, mert C nem volt felmenője, sem testvére (testvére leszármazója) az örökhagyónak.

Végül, ha a fenti példában az ingatlant az örökhagyó unokaöccsétől, H-től örökölte, vizsgálni kell azt, hogy H az ingatlant hogyan szerezte: ha nagyapjától: D-től vagy dédapjától: B-től örökölte vagy ajándékba kapta, ági vagyonnak minősül, mert D, illetőleg B az örökhagyónak és H-nak is felmenője. Ha viszont H az ingatlant E-től - apjának: F-nek nagybátyjától - vagy magától az örökhagyótól kapta, és utóbb végrendelet alapján szállt vissza az örökhagyóra, nem lesz ági vagyon, mert nem közös felmenőről szállt H-ra.

A Legfelsőbb Bíróság egyik határozatában ismertetett jogeset szerint az örökhagyó az első házastársának testvérétől örökölt - végrendelet alapján - egy fél házasság ingatlant. Házastársának halála után az örökhagyó újabb házasságot kötött. Az örökhagyó halála után - leszármazó és végrendelet hiányában - törvényes örökös a második házastárs lett. A hagyatéki eljárásban azonban ági örökösnek fellépett az örökhagyó testvéreinek gyermeke, aki arra hivatkozott, hogy az örökhagyó az ingatlanilletőséget öröklés útján szerezte, így hagyatékában ági öröklésnek van helye. A Legfelsőbb Bíróság rámutatott arra, hogy a Ptk. 611. §-ában meghatározott személyi körön kívül eső személytől származó vagyontárgy - még ha a szerzés ingyenes volt is - nem minősül ági vagyonnak (P. törv. II. 20974/1981. - BH 1982/9. sz. 376.).

Egy másik jogeset szerint az örökhagyó az első házasságából származó fia után egy ingatlant örökölt. Az örökhagyónak több gyermeke nem volt. Az örökhagyó után a törvényes öröklés rendje szerint második házastársa volt jogosult örökölni. Az örökhagyó második házastársával szemben az örökhagyó testvére (egyebek mellett) az ingatlan ági jellegére hivatkozott. A Legfelsőbb Bíróság az ügyben meghozott törvényességi határozatában kiemelte, hogy az ingatlan nem minősül ági vagyonnak, miután az ingatlan nem a Ptk. 611. §-ának (1) és (2) bekezdésében meghatározott személyekről, hanem gyermekéről szállt az örökhagyóra (P. törv. II. 21200/1988. - BH 1989/8. sz. 311. - PJD XI. 235. sz.).

Az átszállás módja

3. A vagyontárgy ági jellegének másik feltétele, hogy a törvényben meghatározott személyekről a vagyontárgy öröklés vagy ingyenes juttatás útján szálljon az örökhagyóra. A hangsúly az ingyenességen van; ha tehát az öröklés visszerhesen (pl.: öröklési szerződés) alapján történt, az ági jelleg megállapítása és az ági öröklés kizárt.

a) Ha a vagyontárgy felmenőjéről hárult az örökhagyóra, az ingyenességet csak ennél az átszállásnál kívánja meg a törvény. Közömbös tehát, hogy az örökhagyó felmenőjének milyen jogcímen került a vagyontárgy a tulajdonába: maga is örökölte, ajándékba kapta vagy visszerhesen szerezte.

b) Ha azonban a testvérről vagy a testvér leszármazójáról hárult a vagyontárgy az örökhagyóra, az ingyenességnek mind a közös felmenőről a testvérré (leszármazójára), mind róla az örökhagyóra történt átszállásnál fenn kell állnia.

Az örökhagyó (Ö) egy ingatlant örökölt apjától, D-től. D az ingatlant testvérétől, E-től vásárolta. Az ingatlan Ö hagyatékában már ági vagyonnak minősül. Ha viszont az ingatlant az örökhagyó végrendelet alapján unokaöccsétől, H-től örökölte, vizsgálni kell, hogy H hogyan szerezte azt. Ha az ingatlant H az örökhagyó apjától, D-től visszerhesen (vétel útján) szerezte, nem minősül ági vagyonnak, bár H-ról az örökhagyóra a háramlás ingyenes volt, D pedig mind H-nak, mind az örökhagyónak közös felmenője.

A Ptk. mind az öröklés, mind az ingyenes szerzés egyéb esetében megállapítja a juttatás ingyenes jellegét. Közömbös, hogy az öröklés törvény vagy végrendelet alapján történt. Az örökléssel ebből a szempontból egy tekintet alá esik a hagyomány is. Az ingyenes szerzés egyéb esetei közül a leggyakoribb az ajándékozás, akár élők között történt, akár halál esetére szóló ajándékozás volt a háramlás jogcíme. Ingyenes juttatás végül minden, amelyért a megadómozott nem adott ellenértéket.

Ha a juttatás csak részben volt ingyenes (pl. az örökhagyó az apjától megvásárolt egy 100000 Ft értékű ingatlant 30000 Ft vételárért), a juttatás az ellenszolgáltatással nem fedezett részében (tehát a példa szerint 70000 Ft értékben) ingyenesen történt - ajándék volt -, és ilyen részben az ingatlan ági vagyonnak minősül.

A szülők tulajdonában volt egy házas ingatlan. Az apa halála után az ingatlan 1/2 - azaz 12/24 - részét a három gyermek: A, B és C örökölte egymás közt egyenlő, 4/24-4/24 arányban. Az anya utóbb ajándékozásnak nevezett, de tartalmában tartási szerződést kötött A gyermekkel és annak házastársával, H-val, és a tartás ellenében rájuk ruházta az ingatlan tulajdonában levő másik 12/24 részét. Még az anya életében B és C gyermek 4/24-4/24 ingatlanilletőségét eladta A-nak és házastársának: H-nak. A és H az anyával szemben tartási kötelezettségének annak haláláig maradéktalanul eleget tett. Az anya halálát követően rövid idővel elhunyt A is. A után leszármazó nem maradt. A kérdés az, hogy a házas ingatlan kit, milyen arányban és milyen jogcímen illet meg.

Az ingatlan felét képező apai részt A gyermek 4/24 részben törvényes öröklés jogcímen szerezte meg, további 4/24-4/24 része a testvérektől - B-től és C-től - adásvétel jogcímen egymás közt egyenlő részekben került A és házastársa: H tulajdonába. Az ingatlan anyai 12/24 részét ugyancsak egyenlő, 6/24-6/24 részben megszerezték az anyával kötött tartási szerződés alapján. A gyermek halála után tehát az ingatlan $4/24 + 6/24 = 10/24$ része volt házastársa: H tulajdonában vétel, illetve tartás jogcímen. A gyermek tulajdonában összesen az ingatlan 14/24 része volt, ebből azonban csak az apa után megörökölt 4/24 rész esik ági öröklés alá. További 4/24 része vétel, 6/24 része pedig tartás jogcímen - tehát visszerhesen - került a tulajdonába, így nem minősül ági vagyonnak, annak ellenére, hogy részben testvéreitől, részben anyjától szerezte. Erre az összesen 10/24 részre - mint szerzeményi vagyonra - leszármazó és végintézkedés hiányában törvényes örökös A házastársa: H, míg az apai 4/24 részt egymás közt egyenlő 2/24-2/24 részekben ági öröklés jogcímen A testvérei: B és C kapják (P. törv. II. 20821/1970.).

Egy másik ügyben az örökhagyó szülei végrendeletükben úgy rendelkeztek, hogy házas ingatlanukat tartásuk és gondozásuk fejében az örökhagyó örökölje. Utóbb a gyermektelenül elhunyt örökhagyó házastársával szemben az örökhagyó testvérei ági öröklés jogcímen igényt tartottak a szülőtől megörökölt házas ingatlanra. A Legfelsőbb Bíróság törvényességi határozatában kifejtette, hogy az adott esetben a vagyontárgy ági jellegéhez a Ptk. 611. §-ának (1) bekezdésében megkívánt két alapvető feltétel közül az egyik feltétel megvalósult: a perbeni ingatlan a szüleiről hárult az örökhagyóra. „A perben rendelkezésre álló adatokból megállapíthatóan azonban a juttatás nem volt ingyenes. Ennek megítélésénél nem a vagyonátszállás alapjául szolgáló jognyilatkozat (jogügylet) megnevezése (formája) az irányadó; a háramlás ingyenes vagy visszerhes jellegét az dönti el, hogy a vagyontárgyért az örökhagyó adott-e ellenszolgáltatást vagy sem. A bírósági gyakorlat egységes a tekintetben, hogy ha a végrendeleti juttatás tartás, gondozás ellenében történt, a ténylegesen teljesített tartás, gondozás ellenértékéig a juttatás visszerhesnek minősül. Ez nemcsak a kötelesrész alapjának számítása vagy a hagyatéki hitelezői igény érvényesítése esetén érvényesül, hanem az ági jelleg megállapításánál is.” (P. törv. II. 20671/1991.)

A Legfelsőbb Bíróság egyik újabb - felülvizsgálati eljárásban meghozott - határozatában ismertetett jogeset szerint a szülők öröklési szerződést kötöttek két gyermekükkel; az öröklési szerződés hatósági jóváhagyásra való bemutatását azonban elmulasztották. A szülők halála után az örökösök az öröklési szerződés „érvényességének” elismerése mellett az abban foglalt örökgyói akaratnyilvánítás mint végrendelet alapján kérték a hagyaték átadását. Minthogy ennek jogszabályi akadálya nem volt, a közjegyző a hagyatékot végrendeleti öröklés jogcímén adta át a két leszármazónak. Utóbb az egyik gyermek leszármazó hátrahagyása nélkül meghalt, és testvére: a felperes pert indított a túlélő házastárs: az alperes ellen - egyebek mellett - a szülőktől megörökölt ingatlanok ági jellegének megállapítása iránt. A jogerős ítélet a felperesnek az ági öröklésre vonatkozó keresetét elutasította; elfogadta az alperesnek azt az álláspontját, hogy az öröklési szerződés a jóváhagyás intézményének utóbb történt eltörlése folytán érvényesnek tekintendő, és a két leszármazó a szülők hagyatékát az öröklési szerződés alapján örökölte meg. A Legfelsőbb Bíróság a jogerős ítéletet hatályon kívül helyezte, és az elsőfokú bíróságot új eljárásra és új határozat hozatalára utasította. Végzése indokolásában kiemelte: a szülők után lefolytatott hagyatéki eljárásban a hagyaték átadása az örökösök egybehangzó kérelme alapján végrendeleti öröklés jogcímén történt. Az örökösök által egyező akarattal „félretett” öröklési szerződés hatályát pedig utóbb az egyik örökös jogutódja nem „állíthatja vissza”. „Az öröklési szerződés »félretétele« azonban nem jelenti azt, hogy az abban foglalt örökgyói akarat a juttatás feltételét illetően figyelmen kívül marad. Ha tehát az örökgyók tartás, gondozás fejében kívánták leszármazóikat örökössé nevezni, az akár öröklési szerződésben, akár végrendeletben történt, valójában visszerhes ellenében való örökösnevezésnek minősül. A különbség csupán az, hogy öröklési szerződés esetében a visszerhes jelleg nem változtat az a körülmény, hogy a hagyaték megnyíltakor a tartás és a lekötött vagyontárgy értéke hogyan viszonylik egymáshoz: a szerződés tartalmánál fogva visszerhesnek minősül, függetlenül attól, hogy a tartás értéke kevesebb-e a szerződés alapján megörökölt vagyon értékénél vagy nagyobb annál. Végrendelet esetében viszont - ha az örökgyó a juttatás indokálul az örökösöt elvált tartást jelölte meg - a juttatás a nyújtott tartás erejéig tekintendő csak visszerhesnek, és az azt meghaladó érték ingyenes jellegűnek minősül. Ez a szabály nemcsak a kötelekrész alapjának számításánál érvényesül, hanem az ági jelleg megállapítása esetében is. A fent kifejtettekből következik viszont, hogy a végrendeleti öröklésre tekintettel vizsgálni kell: az örökgyó a szülők részére milyen tartási jellegű szolgáltatásokat teljesített, és azok milyen értéket képviselnek. Amennyiben azok értéke a megörökölt ingatlanok értékét eléri vagy meghaladja, az ingatlanok nem tekinthetők ági jellegűnek. Ha viszont a szolgáltatások értéke az ingatlanok értéke alatt marad, az ellenszolgáltatás nélkül megörökölt érték erejéig a juttatás ingyenes volt, és ebben a részben (hányadban) ági öröklésnek van helye.” (Pfv. V. 20550/1994. - [BH 1995/5. sz. 280.](#))

A gyakorlat felvetette, hogy a szülő által adott készpénzen vásárolt ingatlan esetében a szülő javára kikötött hasznélvezeti jog ellenszolgáltatásnak tekinthető-e, amely a juttatás ingyenes jellegét kizárja, s ennek folytán az ingatlan nem minősül ági vagyonnak.

Álláspontunk szerint a tényleges vagyoni ellenszolgáltatás nélkül, valójában „biztosítékként” kikötött hasznélvezeti jog nem teszi visszerhessé a juttatást, így az ingatlan ági vagyon lesz.

Ezt fejtette ki a Legfelsőbb Bíróság abban az ügyben, amelyben a társasház építése céljából vásárolt ingatlan vételárát a szülők: a felperesek bocsátották az akkor 21 éves örökgyó rendelkezésére, majd az építkezéshez is jelentős anyagi támogatást nyújtottak. Utóbb - az örökgyó és az alperes házasságkötése előtt - a felperesek az örökgyóval kötött szerződéssel hasznélvezeti jogot alapítottak az ingatlan L-L részére. Az örökgyó halála után indult perben az alperes az ingatlan része tekintetében a felperesek ági öröklési igényét elismerte, további része tekintetében azonban azzal érvelt, hogy a kikötött hasznélvezeti jog folytán e körben a juttatás nem volt ingyenes. Az elsőfokú bíróság ítéletével a keresetnek helyt adott. A másodfokú bíróság ítéletével az elsőfokú ítéletet részben megváltoztatta, és a felpereseknek az ingatlan tulajdoni hányada tekintetében az ági öröklés megállapítására irányuló keresetét elutasította. Indokolása szerint az örökgyó és a felperesek között létrejött hasznélvezetet alapító szerződésnek perdöntő jelentősége van. Mivel az örökgyó nem ingyenesen biztosított hasznélvezeti jogot a felpereseknek, hanem a ház építéséhez történt nagyobb összegű anyagi támogatás ellentételezéséként, az ági öröklésnek az a feltétele, hogy a vagyon ingyenes juttatásként hármlott az örökgyóra, nem valósult meg. Így csak az alperes által elismert rész tekintetében alapos a felperesek keresete. A Legfelsőbb Bíróság a jogerős ítéletet hatályon kívül helyezte, és az elsőfokú bíróságot új eljárás lefolytatására és új határozat hozatalára utasította. A végzés indokolásában idézte a [Ptk. 611. §-ában](#) és [612. § \(1\) bekezdésében](#) foglalt rendelkezések alkalmazására kialakult ítélkezési gyakorlatot, illetőleg a [PK 81. számú állásfoglalást](#), majd kifejtette: „Az ajándékozás ilyen formája esetén gyakori az is, hogy a felmenő az adásvételi szerződésben egyben a maga részére holtig tartó hasznélvezeti jogot köt ki a juttatott ajándék »biztosítása« céljából. A perben feltárt bizonyítékok mérlegelése alapján megállapítható, hogy a társasház építése céljából vásárolt ingatlan vételárát a felperesek bocsátották az akkor 21 éves örökgyó rendelkezésére, így az ingatlan ági jellegű ingatlannak minősül. Egységes az ítélkezési gyakorlat abban is, hogy ha az ági eredetű ingatlanba utóbb az örökgyó különböző értéknövelő beruházásokat végez, a beruházások szerzeményi jellegén nem változtat az a tény, hogy az ingatlan maga ági vagyonnak minősül. A szerzeményi vagyon ilyen esetben az az értéknövekedés, ami az ági jellegű ingatlanban a beruházás folytán keletkezett. A per adatai szerint az örökgyó és az alperes a házasságkötésük előtt tisztázni kívánták a házasságkötés előtt szerzett vagyonukat, és meg kívánták tartani azok különvagyoni jellegét. Ekkor került sor arra, hogy az örökgyó és a felperesek között szerződés jött létre, amellyel az ingatlan L-L részére a felperesek javára hasznélvezetet alapítottak. A jogerős ítéletben kifejtett indokolástól eltérően ezt a szerződést az örökgyó és a felperesek a juttatott ajándék »biztosítása« céljából kötötték meg, csak azt nem az ajándékozáskor, hanem a házasságkötés előtti különvagyoni rögzítéskor foglalták szerződésbe. A felperesek és az örökgyó közötti hasznélvezetet alapító szerződés a Legfelsőbb Bíróság szerint is döntő jelentőségű. Ez az örökgyó okiratba foglalt nyilatkozatát is tartalmazza arra vonatkozóan, hogy megítélése szerint az ági jellegű ingatlanra épített társasházi lakásból mennyi az ő szerzeményi vagyona. Minthogy azonban az eljáró bíróságok - eltérő ténybeli következtetések és jogi álláspontjuk miatt - nem rendeltek el szakértői bizonyítást annak tisztázása érdekében, hogy mekkora az az értéknövekedés, amely az örökgyó beruházása folytán az ági jellegű ingatlanban keletkezett, s ehhez képest az ági és a szerzeményi vagyon milyen értéket képvisel, e körben további bizonyítás szükséges.” (Pfv. V. 20561/1999.)

Az ági vagyontárgyak köre

4. A 611. § megfogalmazása kifejezésre juttatja azt az általános elvet, hogy az egyéb feltételek fennállása esetén is ági jellegűnek csak az a vagyontárgy minősül, amely az örökhagyó hagyatékában természetben megvan.

A Ptk. nem határozza meg, hogy milyen dolog lehet ági öröklés tárgya, ebből következik, hogy az elhasználható dolog (pl. készpénz) is megtartja ági jellegét, ha az örökhagyó hagyatékában eredeti alakjában megtalálható. Ha viszont az örökhagyó felhasználta azt, és az öröklés megnyíltakor már nincs meg, pótlására nincs lehetőség.

Az ági vagyontárgy haszna

5. Minthogy a törvényben meghatározott módon történő hárulás az ági jelleg feltétele, az, amit az ági vagyon jövedelmez - tehát a vagyontárgy haszna -, nem minősül ági vagyonnak. A jövedelem ugyanis nem hárult az örökhagyóra, azt maga a vagyontárgy természetes felhasználása, hasznosítása eredményezte, ezért szerzeményi jellegű lesz. Így az ági lakóház bérleti díja, a gyümölcsös elválasztott (leszedett) termése nem esik ági öröklés alá, még akkor sem, ha az örökhagyó halálakor megvan a hagyatékban.

Az ági vagyontárgy értékváltozása

6. A Ptk. nem tartalmaz rendelkezést arra, hogy az ági vagyontárgy értékváltozása kinek a javára szolgál. Minthogy azonban az ági vagyontárgyat természetben kell kiadni, ebből következik, hogy az abban bekövetkezett értéknövekedés az ági örökös haszna, az értékcsökkenés pedig az ő kára. A nem ági vagyon, illetőleg az általános örökös az értékcsökkenésért nem felel, de a bekövetkezett értéknövekedésre sem tarthat igényt. Mindez természetesen arra az esetre vonatkozik, ha az értéknövekedés a mindenkori tulajdonos beavatkozása nélkül, rajta kívül álló „objektív” okból (pl. az ingatlanok forgalmi értékének emelkedése) következett be.

Alkotórész és ági vagyon

7. Kérdéses, hogy mennyiben tartja meg ági jellegét az alkotórésznek minősülő dolog, ha utóbb elválasztották a földolagtól. A PK 81. számú állásfoglalás b) pontja (PEH 1988. 201. o.) kimondja: „ági földön levő ági jellegű épület lebontásából származó anyag megtartja ági jellegét akkor, ha a bontási anyagot ugyanabba az ingatlanba vagy ugyanarról a felmenőről hárult másik ingatlanba építik be, vagy mint ingóság még felhasználatlanul megvan.” Az állásfoglalás indokolása részletesen kifejti, hogy ha a föld ági öröklés alá esik, a Ptk. 97. §-a (1) bekezdésének értelmében ezt a sorsot osztja a rajta levő épület is [kivéve természetesen a Ptk. 97. §-ának módosított (2) bekezdésében megjelölt eseteket]. Ha az ilyen épületet utóbb lebontják, a bontásból nyert anyag „elveszti alkotórészi kapcsolatát és ingóvá válik. További sorsa többféle lehet: ha elidegenítik vagy más - nem ági jellegű - ingatlanba építik be, elveszíti ági jellegét, az előbbi esetben azért, mert az örökhagyó halálakor nincs meg, az utóbbi esetben pedig azért, mert nem ági jellegű ingatlannal került alkotórészi kapcsolatba.” Ha viszont a bontási anyagot az ági földön új épület emelésére vagy a régi épület javítására használják fel, ági jellegét megőrzi, mert ági földnek (épületnek) lett alkotórésze. De az ági jellegű bontási anyag akkor is ági vagyon marad, ha az örökhagyó még életében ugyanarról a felmenőről hárult másik ági eredetű épületbe építette be vagy fel sem használta, hanem ingóságként tárolta haláláig. Ez utóbbi esetben ugyanis az alkotórészi kapcsolatból kikerült dolog megvan, csupán a beépítés módja, esetleg értéke változott, illetőleg ingatlanból ingóvá vált (PK 81. sz. állásfoglalás b) pont indokolása, PEH 1988. 202-203. o.).

Az ági és nem ági vagyon összevegyülése

8. Az ági és nem ági vagyon összevegyüléséről beszélhetünk abban az esetben, amikor az örökhagyó az ági jellegű ingatlanra nem ági eredetű anyagból építkezik. A PK 80. számú állásfoglalás (PEH 1988. 200. o.) kimondja: „az ági öröklés szabályainak érvényesülését nem zárja ki az, hogy az ági eredetű földön az örökhagyó épületet emelt.” Ilyen esetben a földre ági öröklésnek van helye, míg a nem ági épületre az öröklés általános szabályai érvényesülnek. Az épület és a föld kettéválasztásának azonban csak kivételesen, meghatározott feltételek esetén van helye [Ptk. 97. §-ának módosított (2) bekezdése]. Az összevegyült kétféle érték elkülönítésére tehát csak az ági vagyon kiadására vonatkozó szabályok alkalmazásával kerülhet sor. Ha az épület nagyobb értéket képvisel, mint a föld - és inkább ez az általános -, az ági örökös csak a föld értékének pénzbeli kiegyenlítését igényelheti, és az ingatlan az általános örökös tulajdonába kerül. Ha viszont a föld értéke haladja meg az épület értékét, az ági örökös kapja meg az egész ingatlant, és meg kell térítenie az általános örökösnek az épület értékét. Végül, ha a föld be nem épített része önálló ingatlanként kialakítható, azt az ági örökösnek természetben lehet kiadni, míg a beépített rész az általános örökösé lesz, és a megfelelő pénzbeli kiegyenlítés az önálló ingatlanok értékéhez, illetőleg az ági földterület és a nem ági eredetű épület értékéhez igazodik. Minden esetben figyelemmel kell lenni azonban arra, hogy a túlélő házastárs öröklí az ági vagyontárgy hasznélvezeti jogát.

9. Gyakori, hogy az ági jellegű ingatlanban az örökhagyó részéről szerzeményi jellegű értéknövelő beruházás, felújítás történik. Ennek a beruházásnak, felújításnak szerzeményi jellegén sem változtat az a tény, hogy az ingatlan maga ági vagyonnak minősül. A szerzeményi vagyon ilyen esetben az az értéknövekedés, amely az ági jellegű ingatlanban a beruházás, felújítás folytán keletkezett. Ha a beruházás (felújítás) közös vagyoni jellegű volt, annak 1/2 része házastársi vagyonszövetség jogcímén a túlélő házastársat illeti, a további 1/2 rész pedig az örökhagyó hagyatékához tartozik mint szerzeményi vagyon. Erre a szerzeményi vagyonnra - leszármazó és végintézkedés hiányában - a házastárs törvényes öröklés jogcímén igényt tarthat az ági örökösrel szemben (P. törv. II. 21080/1990. - BH 1991/6. sz. 235.).

Minthogy a beruházás, felújítás értéke általában csak töredéke az ági ingatlan értékének, azt az ági örökös természetben kapja meg, és a beruházás értékét köteles az általános örökösnek megtéríteni.

Vételár meghatározott vagyontárgy vásárlására

10. Az ítélkezési gyakorlat az ági vagyon sajátos formájának tekinti azt az esetet, amikor az örökhagyó vételárat kapott meghatározott vagyontárgy megvásárlására. A PK 81. számú állásfoglalás a) pontja (PEH 1988. 201. o.) szerint: „ági jellegű az az ingó vagy ingatlan vagyontárgy, amelynek a vásárlásához a lemenőnek - a későbbi örökhagyónak - valamelyik felmenője adta a vételárat, mégpedig akkor is, ha a vételárat ténylegesen a felmenő fizette ki az eladónak és akkor is, ha a felmenő a lemenőnek azzal a meghagyással adta át a vételhez szükséges pénzt, hogy azon meghatározott vagyontárgyat vásároljon. Ebből a szempontból nincs jelentősége annak, hogy ingatlanvásárlás esetén a felmenő a szerződésben sem vevőként, sem ajándékozóként nem szerepel, és az ingatlan-nyilvántartásba (telekkönyvbe) vevő félként a lemenőt jegyzik be.” Az ingyenes juttatásnak ez a formája főleg a felmenő és leszármazója között gyakori: a felmenő leszármazójának úgy ajándékozik, hogy nem a vagyontárgyat adja, hanem a meghatározott vagyontárgy megvásárlásához szükséges vételárat bocsátja a leszármazója rendelkezésére. Ez történhet úgy, hogy a vételárat átadja, és azon a leszármazó vásárolja meg a vagyontárgyat, vagy pedig az adásvételi szerződés megkötésénél együtt járnak el, a vételárat a felmenő fizeti ki, de a vagyontárgy tulajdonjogát már a szerződés alapján a leszármazó szerzi meg. A lényeg mindkét esetben ugyanaz: a felmenőnek és leszármazójának az akarata teljesen megegyezik a köztük létrejött ajándékozási szerződés ilyen formájában. A felmenő részéről megtörténik az ingyenes juttatás, és az ajándék tárgya az a vagyontárgy, amelyet megvásároltak.

Az állásfoglalás indokolása kiemeli, hogy a kifejtettek a testvértől vagy a testvér leszármazójától eredő ingyenes juttatás esetére is vonatkoznak.

Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy az ingyenes juttatás csak akkor minősül ági jellegűnek, ha a juttatás kifejezetten meghatározott vagyontárgy megvásárlása céljából történik, és az így adott készpénz valójában arra a célra is nyert felhasználást.

Ezzel áll összhangban az a konkrét ügyben elfoglalt jogi álláspont, amely szerint nem minősül ági vagyonnak a nem ági eredetű ingatlanra végzett építkezéshez az örökhagyó szülei által nyújtott anyagi támogatás. Az adott esetben „nem egy önálló ingatlan vételárat bocsátották a szülők a gyermekük rendelkezésére, hanem az épület felépítésének költségeihez járultak hozzá mintegy 1/4 részben”. Ez a hozzájárulás nem eredményez ági vagyont, viszont „a Csjt. 28. §-a (1) bekezdésének b) pontja értelmében az örökhagyó különvagyonának minősül, s minthogy a különvagyon lakóház építésére fordította, a közös vagyon mellett a szülői támogatás arányában különvagyon is szerzett az ingatlanból”. A törvényes öröklés rendje szerint azonban ebben a különvagyonban is az örökhagyó házastársa jogosult örökölni (Nógrád MB Pf. 20697/1985. - BH 1986/11. sz. 462. - PJD XI. 236. sz.).

Az ági öröklési igény érvényesítése

11. Az ági öröklés kivételes öröklési rend, ezért a vélelem a törvényes öröklés általános rendje mellett szól. Ebből következik, hogy az ági öröklés feltételét, az ági vagyoni jelleget annak kell bizonyítania, aki e jogcímen örökölni kíván. Ha a bizonyítás sikertelen, a vagyontárgy öröklésére az általános szabályok irányadók.

Ptk. 612. § (1) A szülő öröklí azokat a vagyontárgyakat, amelyek róla vagy felmenőjéről hárultak az örökhagyóra. A kieső szülő helyén leszármazói a törvényes öröklés általános szabályai szerint örökölnék.

(2) Ha sem az ági vagyontárgyak öröklésére jogosult szülő, sem szülői leszármazó nincs, a nagyszülő, ha nagyszülő sincs, az örökhagyó távolabbi felmenője öröklí azt a vagyontárgyat, amely róla vagy felmenőjéről hárult az örökhagyóra.

(3) Ha ági örökös nincs, az ági vagyontárgy az örökhagyó egyéb vagyonával esik egy tekintet alá.

Az ági örökösök köre

1. Az ági öröklés azt jelenti, hogy az ági vagyon visszaszáll arra az ágra, ahonnan az örökhagyóra szállt, de csak addig a személyig (addig a fokig), ahonnan eredt.

Az ági öröklés a törvényes öröklésnek egy fajtája, így sorrendje is megegyezik a törvényes öröklés sorrendjével, egy kivétellel: csak egy parentelában - a szülői parentelában - van ági öröklésnek helye, a nagyszülői leszármazók már nem örökölnének.

Elsősorban örököl tehát a szülő. A szülő öröklí azokat a vagyontárgyakat, amelyek róla vagy felmenőjéről hárultak az örökhagyóra. Ha a szülő nem él, leszármazói - az örökhagyó testvérei és azok leszármazói - helyettesítik a törvényes öröklés általános szabályainak megfelelően.

Az egyik ügyben megállapított tényállás szerint az örökhatározó kizárólagos tulajdona volt egy OTP hitel igénybevitelével épült ház ingatlan. A közjegyző az ingatlan - leszármazó nemléte - törvényes öröklés jogcímén az örökhatározó házastársának, az alperesnek adta át. Az örökhatározó édesanyja, a felperes, az ingatlan 2/3 részére ági öröklési igényt érvényesített. Előadása szerint az örökhatározó az ingatlan az ő és korábban elhunyt házastársa ajándékozása révén - vagyis ingyenesen - szerezte meg, ezért az OTP hitelből az örökhatározó által kifizetett összegre tekintettel annak 2/3 részére az ági öröklés szabályai irányadóak. Az alperes azzal védekezett, hogy az ingatlan az örökhatározó saját keresetéből vásárolta, és az OTP részleteket is részben az örökhatározó fizette, házasságkötésük után pedig közösen törlesztették. A jogerős ítélet megállapította, hogy az ingatlan 2/3 részét ági öröklés jogcímén a felperes, 1/3 részét pedig „szerzeményi vagyon és házastársi öröklés címén” az alperes szerezte meg. Az eljárás bíróságok bizonyítottak találtak, hogy az ingatlan előtörlesztését és a hitel törlesztő részleteit az örökhatározó édesapjának haláláig a szülők fizették, ezért a beszerzett szakvélemény alapján az ingatlan 2/3 része ági vagyon, amely a felperest illeti meg. A Legfelsőbb Bíróság törvényességi határozatával a jogerős ítéletet megváltoztatta, és megállapította, hogy a felperest ági öröklés címén az ingatlan 1/3 része illeti meg. A határozat indoklásában kiemelte: helytálló a jogerős ítéletnek az a megállapítása, hogy „az örökhatározó az ingatlan 2/3 részét a szüleinek (a felperesnek és néhai férjének) ingyenes juttatása révén szerezte meg. Ennélfogva az ingatlan 1/3 részben anyai, 1/3 részben apai ági vagyon. Minthogy az ági vagyon arra az ágra, illetőleg addig a személyig száll vissza, ahonnan az eredt, az örökhatározó korábban meghalt apjáról hárult vagyonrészben, vagyis az ingatlan 1/3 részében az apa leszármazói (az örökhatározó esetleges testvére, illetőleg annak esetleges leszármazói) jogosultak örökölni. Ha azonban az apának - mint az adott esetben - más leszármazója nem maradt, nincs ági öröklés, és az apai ági vagyon elveszti ági jellegét, abban tehát a törvényes öröklés általános rendje szerint a túlélő házastárs jogosult örökölni.” (P. törv. II. 20043/1986., BH 1986/9. sz. 368.)

Ha sem szülő, sem szülői leszármazó nincs, és a vagyontárgy valamelyik távolabbi felmenőről hárult az örökhatározóra, ági örökös a nagyszülő, nagyszülő hiányában a távolabbi felmenő, mindaddig, amíg a vagyontárgy vissza nem száll oda, ahonnan eredt, feltéve, hogy az ágon még valaki örökölhet.

Az adott esetben a hagyatékhöz tartozó ingatlant az örökhatározó a nagyszülőjétől örökölte, ezért azt a közjegyző ági öröklés jogcímén az örökhatározó korábban elhalt apja ugyancsak elhalt testvérének gyermeke - vagyis az örökhatározó unokatestvére - részére adta át. A Legfelsőbb Bíróság törvényességi határozatával a jogerős hagyatékátadó végzést hatályon kívül helyezte, és a közjegyzőt új eljárásra és új határozat hozatalára utasította. A határozat indoklásában hivatkozott a Ptk. 612. § (1) és (2) bekezdésében foglalt rendelkezésekre, majd kiemelte: „E rendelkezésekből következik, hogy az ági öröklés oldalágon a szülői parentélával (vagyis a szülők leszármazóival) lezárul, és az ági öröklésre csakis az esetleges további felmenők jogosultak. Ehhez képest az örökhatározó nagyszüleinek a leszármazói (vagyis az örökhatározó unokatestvérei) ági öröklésre nem jogosultak. Minthogy az adott esetben sem ági öröklésre jogosult szülő, sem szülői leszármazó nincs, de az örökhatározónak távolabbi felmenői sem élnek, az ági öröklés szabályai nem kerülhetnek alkalmazásra.” (P. törv. II. 20433/1982., - BH 1983/1. sz. 20.)

2. A Ptk. nem kívánja meg, hogy a szülőről vagy felmenőről a hárulás közvetlen legyen. Így ha a felmenőről az örökhatározó testvére, illetőleg leszármazója ingyenesen hárult vagyontárgy utóbb az örökhatározóra szállt, végeredményben ez is felmenőről hárult vagyonnak minősül, tehát ági öröklés alá esik. Viszont az előbb említett esetben a szülő az öröklésben megelőzi azt a felmenőjét vagy leszármazóját (az örökhatározó testvérét vagy annak leszármazóját), akitől a vagyontárgyat az örökhatározó örökölte vagy ingyenesen szerezte.

Az örökhatározó (Ö) nagybátyja, C egy ingatlant ajándékozott az örökhatározónak. C az ingatlant visszerhesen szerezte. Ez az ingatlan az örökhatározó hagyatékában nem esik ági öröklés alá, mert nem felmenőjéről (testvéréről vagy testvére leszármazójáról) hárult az örökhatározóra.

Ha viszont az ingatlant B: az örökhatározó nagyszülője szerezte visszerhesen, akitől C ajándékba kapta, és ezt az ingatlant testvérének, D-nek - az örökhatározó apjának - ajándékozta, ez már D hagyatékában ági vagyonnak minősül. Ha pedig D-től az örökhatározó megörökölte, az örökhatározó hagyatékában is ági öröklés alá esik. Így az örökhatározó halála után az ingatlant az örökhatározó apja, D örökölné, mert az ő ágáról hárult az örökhatározóra. D azonban nem él, ezért a szülői parentelában leszármazója, F - az örökhatározó testvére - fogja örökölni. Ha sem F, sem leszármazói nem élnek - tehát a szülői parentela üres -, örököl a távolabbi felmenő, B, az örökhatározó nagyszülője. Ha B sem él - aki annak idején visszerhesen szerezte az ingatlant -, a távolabbi felmenők már nem örökölhettek, mert az ingatlan csak B-ig száll vissza, tőle eredt. Így az ingatlan ági jellege megszűnik, annak ellenére, hogy él még C, az örökhatározó nagybátyja. C ugyanis a nagyszülő leszármazója, aki nem minősül ági örökösnek.

Ha az előbbi példánkban az ingatlant D szerezte visszerhesen, és végrendeletében unokájára, I-re hagyta, majd I-től ajándékozás jogcímén került az örökhatározó tulajdonába, az örökhatározó hagyatékában az ingatlan ági vagyontárgynak minősül: D örökölné, de kiesése folytán az örökhatározó testvére, F kapja ági öröklés jogcímén. Az ingatlant tehát nem I kapja meg, akinek közvetítésével került az örökhatározó tulajdonába. Ha viszont sem F, sem leszármazói: I és J nem örökölhettek a távolabbi felmenőkre sem száll vissza az ingatlan, mert az D-től eredt.

3. A távolabbi felmenők öröklését a Ptk. éppúgy nem korlátozza, mint a törvényes öröklés általános rendjében. Ha a nagyszülő nem él, a távolabbi felmenő örököli azt a vagyontárgyat, amely róla vagy felmenőjéről hárult az örökhatározóra.

4. Ha nincs ági örökös, az egyébként ági eredetű vagyontárgy öröklésére az általános szabályok irányadóak.

A fentiekre lássuk a parenteláris öröklésnél már említett példát:

A nagyszülőknek egyetlen leszármazója volt: az anya. Az anya és az apa házasságából egy gyermek született: az örökhagyó (Ö); az anyának több gyermeke nem volt. A szülők házasságát a bíróság felbontotta, majd az anya rövidesen meghalt. Ezt követően meghalt a nagyapa is, és a nagyanyával közösen szerzett ingatlan öt megillető 1/2 részét - kiesett anyja helyén - az örökhagyó örökölte. Utóbb - leszármazó és házastárs hátrahagyása nélkül - meghalt az örökhagyó. A hagyatéki eljárás során a közjegyző az ingatlanilletőségből álló hagyatékot törvényes öröklés jogcímén az apának adta át. Az örökhagyó nagyanyja az ingatlanilletőségre (másodlagosan) ági öröklés jogcímén tartott igényt, és azzal érvelt, hogy az ági vagyonnak minősül, és abban ő jogosult örökölni. Ez az álláspont téves. Igaz, hogy az örökhagyó által a nagyapjától megörökölt ingatlanilletőség ági eredetűnek minősül, a nagyapa ágán azonban nincs ági örökös: a nagyapának nincs élő leszármazója, a nagyapa ágán pedig a nagyanya soha nem minősülhet ági örökösnek. Ha viszont ági örökös nincs, az ági eredetű vagyontárgy az örökhagyó egyéb vagyonával esik egy tekintet alá: azaz a törvényes öröklés általános szabályai szerint száll át a törvényes örökösrre, az apára. Hasonló módon foglalt állást a Legfelsőbb Bíróság egyik törvényességi határozatában (P. törv. II. 20043/1986. - BH 1986/9. sz. 368. - PJD XI. 238. sz.).

Egy másik jogeset szerint a hagyatékhoz tartozó ingatlanok édesapjáról, illetőleg apai nagyszüleiről háramlottak ingyenesen a gyermektelen örökhagyóra, aki végrendeletében minden vagyonát édesanyjára hagyta, és házastársát a felperest kitagadta az öröklésből. Az örökhagyó halálát követően néhány hónap múlva meghalt az örökhagyó édesanyja is, aki ugyancsak végrendeletet hagyott hátra, és örököseiül korábban elhalt férje (az örökhagyó édesapja) testvérének a leszármazóit: az alpereseket nevezte meg. A felperes által az örökhagyó végrendelete, illetőleg a kitagadás érvénytelenségének megállapítása iránt indított perben az alperesek - egyebek mellett - azzal védekeztek, hogy az ingatlanok ági öröklés alá esnek. A Legfelsőbb Bíróság ezzel kapcsolatban kifejtette: „végintézkedés hiányában ezek az ingatlanok csak akkor estek volna ági öröklés alá, ha az örökhagyó apai ágán van ági örökös. Ági örökös pedig az adott esetben - az örökhagyó apai nagyszülőinek és édesapjának korábban bekövetkezett halála folytán - csak az örökhagyó testvére vagy testvérének leszármazója lehetne. Az örökhagyó távolabbi oldalági rokonai: az örökhagyó apai nagyszülőinek leszármazói ági öröklés jogcímén nem örökölhettek. Az alperesek tehát az örökhagyó után ági öröklésre nem jogosultak. De nem jogosult ági öröklésre az örökhagyó édesanyja sem: az ingatlanok ugyanis az örökhagyó édesapjának ágáról háramlottak az örökhagyóra, az apa ágán pedig az anya soha nem minősülhet ági örökösnek.” Az ingatlanok tehát ági örökös nemlétében az örökhagyó egyéb vagyonával esnek egy tekintet alá, ezért végrendelet hiányában az örökhagyó egész hagyatékát túlélő házastársa: a felperes örökölte volna. Ehhez képest pedig - a kitagadás érvénytelenségének megállapítása esetén - a kötelesrésze nem korlátozott mértékű haszonélvezet, hanem a törvényes örökrészének: a hagyatéki vagyon állagának a fele (P. törv. II. 20514/1991. - BH 1992/1. sz. 27.).

5. A fentiekből következik az is, hogy csak az az ági örökös hivatkozhat eredményesen a vagyontárgy ági jellegére, aki az öröklés sorrendjében örökölné. Így tehát, ha az örökhagyó apja ági öröklési igényét nem érvényesíti az örökhagyó házastársával szemben, leszármazójának - az örökhagyó testvérének - ilyen igénye figyelmen kívül marad, mert az ági öröklésben még nem került rá sor.

Ptk. 613. § (1) Az ági öröklés szabályai nem terjednek ki

a) arra az ági vagyontárgyra, amely az örökhagyó halálakor már nincs meg;

b) az ági vagyontárgy helyébe lépett vagy az ági vagyontárgy értékén vásárolt vagyontárgyra;

c) a szokásos mértékű ajándékra.

(2) Az örökhagyó halálakor meg nem levő (átruházott, veszendőbe ment, felélt stb.) ági vagyontárgy pótlásának vagy értéke megtérítésének nincs helye.

(3) Tizenöt évi házasság vagy bejegyzett élettársi kapcsolat után a túlélő házastárssal vagy bejegyzett élettárssal szemben a szokásos mértékű berendezési és felszerelési tárgyakra ági öröklés címén nem lehet igényt támasztani.

Jegyzet: A (3) bekezdés szövegét a 2009. évi XXIX. törvény 17. § (1) bekezdés 14. pontja módosította. Hatályos: 2009. VII. 1.

Az ági öröklés hatálya alól kivett vagyontárgyak

1. A Ptk. - az ági öröklés korszerűsítése körében, az ági örökösök körének korlátozása mellett (l. a 612. §-t) - korlátozta az ági öröklés alá eső vagyontárgyak körét is. Ezeket a korlátozó rendelkezéseket tartalmazza a Ptk. 613. §-a.

Hiányzó ági vagyon

2. Az ági öröklés szabályai nem terjednek ki arra az ági vagyontárgyra, amely az örökhagyó halálakor már nincs meg. Ha az örökhagyó az ági vagyont még életében elidegenítette (eladta, elajándékozta), felhasználta, felélte vagy eltékozolta, esetleg elpusztult, erre a meg nem levő vagyonra nincs ági öröklés. Az ilyen ági vagyontárgy pótlásának vagy értéke megtérítésének ugyanis nincs helye.

Az ági vagyon változása

3. Az ági öröklés szabályai nem terjednek ki az ági vagyontárgy értékén vásárolt vagyontárgyra sem. Az előbb említett esetekben az ági vagyontárgy úgy került ki az örökhagyó tulajdonából, hogy nemcsak a vagyontárgy, de ellenértéke sem maradt meg az örökhagyó hagyatékában. Előfordul azonban, hogy az örökhagyó az eladott ági jellegű ingatlan vételárán egy másik házat vásárolt, vagy az ági ingatlant egy másik ingatlanra elcserélte. Ilyenkor az öröklés megnyíltakor nem az eredetileg az örökhagyóra hárult vagyontárgy van meg, de helyébe - esetleg értékében is - hasonló vagyontárgy lépett. A Ptk. azonban nem ismeri el az ági vagyon helyettesítését, így ez a vagyontárgy már nem minősül ági vagyonnak. Ugyanez a szabály érvényesül akkor is, ha az ági vagyontárgy vételárát az örökhagyó nem használta fel, hanem az - vagy annak egy része - készpénzben elkülönítetten vagy takarékbetétben elhelyezve megvan a hagyatékban.

A Ptk. fenti szabályai nem különböztetnek aszerint, hogy az ági vagyontárgy állapotában mi okozta a változásokat, hanem maguk a változások rekesztik ki az ági öröklés szabályainak alkalmazhatóságát. Közömbös tehát, hogy az örökhagyó hibás volt-e az ági vagyontárgy elpusztulásában, vagy az a természetes elhasználódás folytán enyészett el, illetőleg saját akaratelhatározásából vált meg attól. Nincs jelentősége annak sem, hogy az elidegenítés ingyenesen vagy visszterhesen történt: eladta vagy elajándékozta, esetleg eltékozte az örökhagyó a vagyontárgyat.

Nem jelent kivételt az sem, hogy az ági vagyontárgy „változására” jogszabály rendelkezése alapján vagy hatósági intézkedésre kerül sor. A PK 81. számú állásfoglalás c) pontja (PEH 1988. 201. o.) szerint: „kisajátítási kártalanítás, földrendezés vagy áttelepítés során csere címén juttatott ingatlan akkor sem ági jellegű, ha az eredeti ingatlan az volt.” A hatósági intézkedésre történő változás nem teszi indokolttá az ági vagyontárgy helyettesítésének elfogadását, így ági öröklésnek ilyen esetekben nincs helye.

Az egyik ügyben megállapított tényállás szerint az 1991. április 1-jén elhunyt II. r. örökhagyónak első házasságából két gyermeke született: a felperes és az 1987. április 2-án elhunyt I. r. örökhagyó. Az alperesek a II. r. örökhagyónak második házasságából született gyermekei. A felperes és az I. r. örökhagyó anyai nagyanyjuk után - egyebek mellett - egy házas ingatlant örökölték, amely a hagyaték megnyitakor már kisajátítás alatt állt. Az I. r. örökhagyó az öt megillető kisajátítási kártalanítási összegből és egy - az édesanyjától ajándékba kapott - ingatlanilletőség cseréjével szerezte meg azt a házas ingatlant, amely - egyéb ingó vagyontárgyak mellett - a hagyatékához tartozott. A hagyatéki eljárásban - leszármazó és házastárs nemlétében - törvényes örökösnek léptek fel a szülők: a II. r. örökhagyó és elvált első házastársa. A II. r. örökhagyó a hagyatékából öt megillető örökrészt a felperesnek ajándékozta. A II. r. örökhagyó halála után az alperesekkel felmerült öröklési jogi vitára tekintettel a felperes a testvérétől: az I. r. örökhagyótól - édesapja: a II. r. örökhagyó közvetítésével - reá szállt ingatlanilletőség és ingóságok ági jellegének megállapítása iránt előterjesztett kereseti kérelmét azonban az eljáró bíróságok nem találták megalapozottnak. Kiemelték, hogy a Ptk. 613. §-a (1) bekezdésének b) pontja szerint „az ági öröklés szabályai nem terjednek ki az ági vagyontárgy helyébe lépett vagy az ági vagyontárgy értékén vásárolt vagyontárgyra. A PK 81. számú állásfoglalás c) pontja értelmében pedig kisajátítási kártalanítás, földrendezés vagy áttelepítés során csere címén juttatott ingatlan akkor sem ági jellegű, ha az eredeti ingatlan az volt.” Az I. r. örökhagyó hagyatékához tartozott ingatlanra tehát az ági öröklés szabályai nem terjednek ki, mert a vételár kisajátítási kártalanítás folytán kapott összegből, illetőleg ági jellegű egyéb ingatlan átruházásából, cseréjéből származik. Nem osztották a felperesnek azt az álláspontját, hogy miután a kisajátítás „kényszerhasznosítás”, a kisajátítási kártalanításból szerzett vagyontárgy továbbra is ági jellegűnek minősül. Az ingóságok tekintetében pedig - amelyek ági jellegét a felperes arra alapította, hogy azokat a csekély nyugdíjjal rendelkező I. r. örökhagyó csak édesanyjuk jelentős anyagi segítsége folytán tudta megszerezni, illetőleg megtakarítani - akként foglaltak állást, hogy az I. r. örökhagyó után lefolytatott hagyatéki eljárás anyagából megállapíthatóan a hagyatékhoz kapcsolatban ági öröklési igényt senki nem érvényesített, a II. r. örökhagyó törvényes örökösnek szerezte meg a hagyaték „részét”, és azt a felperesnek ajándékozta. Az ajándékozási szerződés megtámadása nélkül a tulajdonszerzés jogcímének megváltoztatására nincs jogi lehetőség, az eltelt 6 évre tekintettel viszont a megtámadási határidő régen lejárt. A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott ítéletével a jogerős ítéletet hatályában fenntartotta. Indokolásában kifejtette: a Ptk. 613. § (1) bekezdése b) pontjának rendelkezése „nem különböztet aszerint, hogy az ági vagyontárgy tekintetében mi okozta a változásokat, hanem maguk a változások rekesztik ki az ági öröklés szabályainak alkalmazhatóságát. A Legfelsőbb Bíróság a PK 81. számú állásfoglalás c) pontjában adott iránymutatásában ezt egyértelművé tette, amikor úgy foglalt állást, hogy kisajátítási kártalanítás, földrendezés vagy áttelepítés során csere címén juttatott ingatlan akkor sem ági jellegű, ha az eredeti ingatlan az volt. Ha pedig a »kényszerintézkedés« során adott csereingatlan nem lesz ági jellegű, még kevésbé lehet az ági jelleg megállapítani a kártalanításból vásárolt ingatlanra. A fenti szabályból nyilvánvaló az is, hogy az I. r. örökhagyó által az édesanyjától ajándékba kapott ingatlanilletőség cseréjével szerzett ingatlanhányad sem minősül ági vagyonnak. Helytállóan állapították meg az eljáró bíróságok azt is, hogy az I. r. örökhagyó hagyatékában lévő ingóságok tekintetében az I. r. örökhagyó édesanyja - ajándékozással - ági öröklési igényt nem érvényesített, ezzel valójában elismerte az I. r. örökhagyó édesapjának: a II. r. örökhagyónak törvényes öröklési jogát. Ennek folytán az ingóságok „részét” a II. r. örökhagyó törvényes öröklés jogcímén megszerezte, majd a megörökölt vagyontárgyakat a hagyatéki eljárásban kötött egyezséggel ajándékozta a felperesnek. A felperes tehát az ingóságok tekintetében sem hivatkozhat azok ági jellegére. Az ajándékba kapott készpénz felhasználásával vásárolt vagyontárgy vagy annak más módon való befektetése egyébként sem minősül ági vagyonnak: ehhez az szükséges, hogy maga a vagyontárgy háruljon ingyenesen az örökhagyóra.” (Pfv.V. 22057/1995., - BH 1997/11. sz. 533.)

A Legfelsőbb Bíróság egyik - újabb - felülvizsgálati eljárásban meghozott határozatában ismertetett jogeset szerint az örökhagyó az édesanyja: a felperes által ajándékozott készpénz felhasználásával lakásingatlant vásárolt az OTP-től; a beköltözést követően közel három év múlva az épület rejtett hibák miatt lakhatatlanná vált, és az örökhagyót szükséglakásba költöztették. Másfél évvel később az OTP - csereszerződés alapján - egy másik öröklakást biztosított az örökhagyónak. A társasház ingatlan-nyilvántartási bejegyzésére csak közel tíz év múlva került sor, ekkor jegyezték be az örökhagyó tulajdonjogát a csereszerződéssel megszerzett öröklakásra. Az örökhagyó után a törvényes öröklés rendje szerint leszármazó nemlétében házastársa volt jogosult örökölni. A felperesnek az ajándékozott készpénz arányában az öröklakás meghatározott tulajdoni illetősége tekintetében előterjesztett ági öröklési igényét a jogerős ítélet elutasította. A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati kérelemmel támadott jogerős ítéletet hatályában fenntartotta. Az ítélet indokolásában kiemelte: „A PK 81. számú állásfoglalás a) pontja az ági vagyon kivételes esetének tekinti, amikor a felmenő ügy részesíti ingyenes juttatásban leszármazóját, hogy meghatározott vagyontárgy vásárlására készpénzt ad. Ilyen esetben a megvásárolt vagyontárgyat tekinti ajándéknak és ennek folytán ági vagyonnak. Az ajándékozási szándék tehát a megkötött adásvételi szerződés tárgyát képező dologra terjed ki, és ingatlan esetében az adásvételi szerződés alapján a tulajdoni igény is erre illeti meg a leszármazót. Abban az esetben azonban, ha e dolog helyébe bármilyen okból másik dolog lép, megtörténik a dolog helyettesítése, és a megajándékozottnak olyan vagyontárgyra lesz tulajdoni igénye, amely már nem az eredeti ajándékozási szerződés tárgya volt. A Ptk. 613. §-ának (1) bekezdése egyértelműen úgy rendelkezik, hogy az ági öröklés szabályai nem terjednek ki - egyebek mellett - az ági vagyontárgy helyébe lépett vagyontárgyra sem [b) pont]. A Ptk. ugyanis nem ismeri el az ági vagyon helyettesítését, bármi vezetett is arra, hogy az eredeti vagyontárgy helyébe más vagyontárgy lépett. Nincs tehát jelentősége annak, hogy a változásra a megajándékozott leszármazó akaratából vagy más kényszerítő okokból: pl. hibás teljesítésből eredő szavatossági igény érvényesítésének eredményeként került sor, sőt az ági vagyontárgy helyettesítésének tilalma olyan szigorú szabály, hogy még a jogszabály rendelkezése alapján vagy hatósági intézkedésre történő változás esetében sincs kivétel az érvényesülése alól [PK 81. számú állásfoglalás c) pontja]. Az ajándékozási szerződés tárgyát képező eredeti vagyontárgy: a jelen esetben ingatlan helyébe lépett újabb vagyontárgy (ingatlan) tehát nem tekinthető ági jellegűnek még akkor sem, ha a tulajdonjog bejegyzése csak az új ingatlanra történt meg.” (Pfv. V. 21056/1997.)

Szokásos mértékű ajándék

4. A hagyatékban meglevő vagyontárgyak közül nem tartoznak az ági vagyontárgyak körébe a szokásos mértékű ajándékok; ezekre tehát a törvényes öröklés általános szabályai érvényesülnek.

„A szokásos mértékű ajándék” a Ptk.-ban ismert fogalom. Ezen a családi, társadalmi szokásoknak megfelelő alkalmakkor adott, viszonylag csekélyebb értékű ajándékokat érti a jogszabály. Az ilyen ajándékokra - jellege folytán - különleges szabályok érvényesülnek: még érdemtelenység esetén sem követelhető vissza a megajándékozottól [Ptk. 582. § (5) bek.], törvényes öröklés esetén nem kell osztályra bocsátani [Ptk. 619. § (2) bek.], nem tartozik a köteleSRész alapjához sem [Ptk. 667. § (1) bek. c) pont]. Hasonló elgondolásból tesz kivételt a Ptk. 613. §-a (1) bekezdésének c) pontja is.

A jogszabály szövegéből következően az „ajándék” az átszállás jogcímét jelzi. Ha tehát pl. az örökhagyó az apjától születésnapjára egy karórát, egyetemi tanulmányai befejezése alkalmából pedig egy arany pecsétgyűrűt kapott ajándékba, ezek a vagyontárgyak - minthogy a szokásos mértékű nem haladják meg - nem minősülnek ági vagyonnak. Ha viszont az örökhagyó egy karórát és egy arany pecsétgyűrűt örökölt az apjától, ezek a vagyontárgyak hagyatékában ági öröklés alá esnek. Kétségtelen, hogy a tárgyak jellegében, értékében nincs semmi különbség, csupán a szerzés módja az, ami az eltérő jogi következményekhez vezet. Ennek az eltérésnek az indoka azonban az, hogy az ági öröklés alapja részben a kegyelet, amely a család tagjait a felmenők vagy a testvérek (leszármazóik) tulajdonában volt tárgyakhoz fűzi. Ez indokolja az ági öröklés fenntartását ezekre a személyes értéktárgyakra, viszont éppen ezért a jogszabály kivonja az ilyen jellegű tárgyakat az ági öröklés alól, ha ahhoz - a juttatás jellege folytán - ilyen kegyeleti érzések nem kötődnek.

Tizenöt évi házasság

5. A Ptk.-nak különösen méltányos szabálya az, amely tizenöt évi házasság után a házastárs tulajdonában hagyja a szokásos mértékű berendezési és felszerelési tárgyakat, amelyeket az esetek többségében a házastársak már hosszú időn át együtt használtak, így hozzátartoznak a közös otthonhoz, a megszokott környezethez.

a) Az a körülmény, hogy az egyébként ági jellegű vagyontárgy a tizenöt évi vagy ezt meghaladó időtartamú házasság fennállása alatt mikor, mely időpontban hárult az örökhagyóra, az ági igény elenyészése szempontjából közömbös. Így a túlélő házastársal szemben az ági örökösök nem támaszthatnak igényt az ilyen jellegű vagyontárgyakra akkor sem, ha azok az örökhagyó halálát megelőzően rövid idővel kerültek az örökhagyó tulajdonába.

Az adott esetben az örökhagyó nem sokkal a halálát megelőzően több lakásberendezési tárgyat és bútort örökölt az anyjától. Az örökhagyó húsz évig élt együtt házastársával, leszármazója nem volt. Testvérei az ingóságokra ági öröklés címén igényt tartottak. A Legfelsőbb Bíróság határozatában kimondta: az, hogy az igény érvényesítésének akadályául szolgáló határidő (azaz a tizenöt évi házasság) „kezdeté és vége mely időpont, a törvény szövegéből egyértelműen kitűnik: kezdeté az örökhagyó és a túlélő házastárs házasságkötése, a vége pedig a hagyaték megnyílta, tehát az örökhagyó halála. Annak, hogy az örökhagyóra mely időpontban hárult az ági vagyontárgynak állított dolog tulajdona, az ági öröklési igény elenyészésének szempontjából jelentősége nincs” (P. törv. II. 20989/1978.).

b) A „szokásos mérték” jogszabályi megfogalmazására nincs mód: az mindig az örökhagyó és házastársa életkörülményeihez, anyagi helyzetéhez igazodik. Így a lakás átlagos értékű bútora, a szükséges háztartási gépek, egyéb felszerelési tárgyak feltétlenül szokásos mértékűnek tekintendők. Sajátos helyet foglal el ebből a szempontból a személygépkocsi. Általában kimondhatjuk, hogy a személygépkocsi még nem tartozik a háztartások szokásos mértékű felszerelési tárgyai közé. De nem ilyen egyértelmű a kérdés eldöntése az olyan foglalkozású személyek esetében, akiknek szinte munkaeszközüik a személygépkocsi (pl. vidéki orvos), különösen ha éppen a túlélő házastárs volt az, aki hivatása gyakorlása során az ági eredetű személygépkocsit rendszeresen használta. Az ági öröklés alóli kivételnek ezt az esetét tehát a körülmények alapos felderítése és gondos mérlegelése alapján lehet csak megállapítani.

c) Ez a kivételes szabály azonban *csak a házastárssal* szemben érvényesül. Ha a házastárs kiesése folytán nem örököl, a szokásos mértékű berendezési és felszerelési tárgyak megtartják ági jellegüket, és arra a felmenő ágra szállnak, amelyről az örökhagyóra hárultak.

Az örökhagyó (Ö) egy házaspár ingatlant kapott ajándékba nagypapjától, A-tól és egy nyaralót örökölt nagybátyjától, B-től. Lakásberendezését apjától, C-től örökölte, úgyszintén néhány ékszert: aranygyűrűt, láncot, aranyórát is. Apjától vizsgái sikeres letételére kapott ajándékba egy arany pecsétgyűrűt. Az örökhagyó házastársával, H-val 18 évig élt együtt, utána sem leszármazó, sem végintézkedés nem maradt. Az örökhagyó hagyatékában a házaspár ingatlant ági vagyon, mert felmenőjétől hárult rá. A nyaraló viszont nem ági jellegű, mert nagybátyja kívül esik azon a személyi körön, amelyet a törvény az ági hárulásnál megkíván. A lakásberendezés - a 18 évi házasságra tekintettel - nem esik ági öröklés alá. Az ékszerek a felmenőtől való öröklés folytán ugyancsak ági öröklés alá esnek, kivéve az arany pecsétgyűrűt, amely szokásos mértékű ajándék volt, így arra az ági öröklés szabályai nem érvényesülnek. Tehát a házaspár ingatlant és az ékszereket örököli ági öröklés jogcímén az örökhagyó testvére, D, míg a nyaraló, a lakásberendezés és az arany pecsétgyűrű a házastársé mint általános örökösé.

A Legfelsőbb Bíróság egyik - felülvizsgálati eljárásban hozott - részítéletében ismertetett jogeset szerint az örökhagyó szülei - egyéb kereseti kérelmeik mellett - az örökhagyó részére ajándékba vásárolt szokásos mértékű lakásberendezési és felszerelési tárgyakra ági öröklési igényt érvényesítettek a túlélő házastárssal szemben. Az eljáró bíróságok - anélkül, hogy az egyes ingóságokra, azok eredetére, értékére, az ajándékozási alkalomra a feleket megnyilatkoztatták volna - összességében a lakás berendezési és felszerelési tárgyaira utalással hozták meg e kereseti kérelmet elutasító döntésüket. A Legfelsőbb Bíróság a jogerős ítéletet ebben a körben hatályon kívül helyező részítéletében rámutatott arra, hogy különbséget kell tenni a „szokásos mértékű ajándék” [Ptk. 613. § (1) bek. c) pont] és a „szokásos mértékű lakásberendezési és felszerelési tárgyak” [Ptk. 613. § (3) bek.] között, mert az ági öröklés alóli mentesülésükre eltérő szabályok vonatkoznak. „Az adott esetben az örökhagyó és az alperes 9 évig volt házastársak, tehát a szokásos mértékű berendezési és felszerelési tárgyakra vonatkozó méltányos szabály alkalmazására nincs jogi lehetőség: az ilyen jellegű vagyontárgyak - feltéve, hogy azokat a felperesek ajándékozták az örökhagyónak - ági öröklés alá esnek. Az örökhagyó által a felperesektől ajándékba kapott ingóságok közül tehát csak a szokásos mértékű ajándékok nem tartoznak az ági vagyontárgyak körébe, és csak ezekre érvényesülhetnek a törvényes öröklés általános szabályai.” (Pfv. V. 20910/1993. - BH 1994/6. sz. 314.)

Ptk. 614. § (1) Az ági vagyontárgyat természetben kell kiadni.

(2) Ha a természetben való kiadás célszerűtlennek mutatkozik, a bíróság az ági vagyontárgy értékének pénzbeli kiegyenlítését rendelheti el.

Az ági vagyon kiadása

A Ptk. az ági öröklés alapgondolatából eredően fő szabályként az ági vagyontárgy természetben való kiadását rendeli. Ettől a szabálytól az örökösök eltérhetnek, és megállapodhatnak akár a vagyontárgy értékének kiegyenlítésében, akár más vagyontárggyal történő kielégítésben.

A felek megállapodásának hiányában a bíróság azonban csak akkor térhet el a természetben való kiadástól, ha az célszerűtlennek mutatkozik. Ilyen esetben az ági vagyontárgy értékének pénzbeli kiegyenlítésére kerül sor. Ez különösen akkor indokolt, amikor az ági vagyon nem ági vagyonnal vegyült össze - pl. az ági ingatlanra nem ági jellegű épületet emeltek -, és a nem ági érték jelentősen meghaladja az ági értéket. De az ági vagyontárgy pénzbeli kiegyenlítésére kerülhet sor akkor is, ha a hagyatéki tartozások olyan jelentősek voltak, hogy ági vagyontárgyakat is értékesíteni kellett, és csak a fennmaradó összeget kaphatja meg az ági örökös.

A házastárs, bejegyzett élettárs haszonélvezeti joga

Ptk. 615. § (1) Az örökhagyó házastársa, bejegyzett élettársa örököli mindannak a vagyonnak a haszonélvezetét, amelyet egyébként nem ő örököl (özvegyi jog).

(2) Ha a házastárs vagy a bejegyzett élettárs új házasságot köt, vagy bejegyzett élettársi kapcsolatot létesít, haszonélvezeti joga megszűnik.

Jegyzet: A Ptk. 615. § (1) bekezdés szövegét a 2009. évi XXIX. törvény 17. § (1) bekezdés 1. pontja, a Ptk. 615. § (2) bekezdés szövegét a 2009. évi XXIX. törvény 17. § (1) bekezdés 11. és 15. pontja módosította. Hatályos: 2009. VII. 1.

A haszonélvezet öröklése

1. A házastársat haszonélvezeti jog akkor illeti meg, ha a hagyaték állagát a törvény alapján más öröklí. Ez két esetben lehetséges: ha a házastárs a leszármazókkal együtt öröklí, illetőleg ági öröklés esetén. Ha az örökhagyó után leszármazók maradnak, az állagot a leszármazók öröklí, és valamennyi hagyatéki vagyon haszonélvezete a túlélő házastársat illeti. Leszármazók hiányában már a házastárs öröklí az egész hagyatékat, kivéve az ági vagyontárgyakat, amelyek az ági öröklés rendje szerint hárulnak az örökhagyó rokonaira. A túlélő házastársat ebben az esetben az ági vagyontárgyak haszonélvezete is megilleti. Ezt a törvényen alapuló haszonélvezeti jogot nevezi a Ptk. özvegyi jognak. Az özvegyi jog - törvényes öröklési jogi jellege folytán - mind a túlélő férjet, mind a túlélő feleséget megilleti.

2. Az örökhagyó házastársa annak a vagyonnak a haszonélvezetét öröklí meg, amely az örökhagyó hagyatékához tartozott. Minthogy az a leszármazó, aki az örökhagyó előtt meghalt, nem részesülhet a hagyatékban, e leszármazónak a házastársát a soron következő örökösök által megörökölt hagyatékban haszonélvezeti jog sem illeti meg.

Az adott esetben az örökhagyó után négy élő gyermeke mellett korábban meghalt ötödik gyermekének két leszármazója (az örökhagyó két unokája) örökölt. A közjegyző a hagyatékat a törvényes öröklés rendje szerint adta át az örökhagyó leszármazóinak, a hagyaték 1/5 részén azonban az örökhagyó korábban meghalt fia jogán annak özvegye részére haszonélvezeti jogot biztosított. A Legfelsőbb Bíróság a törvényességi határozatában kifejti: az örökhagyó fia az örökhagyó előtt meghalt, az örökhagyó hagyatékából tehát nem részesülhetett. A meghalt fiú özvegye viszont csak annak a vagyonnak a haszonélvezetét örökölheti meg, ami férjének a hagyatékához tartozott. Minthogy pedig az örökhagyó a fiát túlélte, vagyona nem kerülhetett fia hagyatékába. Ezért az örökhagyó fiának kiesése folytán a soron következő örökösök: az örökhagyó unokái által megörökölt hagyatékban a meghalt fiú özvegyét haszonélvezeti jog nem illeti meg (P. törv. II. 20218/1985. - BH 1986/2. sz. 64.).

3. Minthogy a túlélő házastárs haszonélvezeti joga törvényes öröklési jog, az örökhagyó halálával minden külön rendelkezés nélkül ipso iure átszáll a túlélő házastársra. Feltételei azonosak a házastárs mint általános örökös törvényes öröklésének feltételeivel: az örökhagyó és házastársa között a hagyaték megnyíltán időpontjában a házassági kötelék fennálljon, és kiesési ok ne valósuljon meg. (A kiesési okokon a Ptk. 600. §-ában meghatározott általános és a Ptk. 601. §-a szerinti különös kiesési okokat egyaránt érteni kell.)

4. Az egymást követően történt öröklések jogi hatásaként ugyanazon a vagyontárgyon két özvegyi haszonélvezeti jog is fennállhat. Pl. az örökhagyó túlélő házastársát özvegyi haszonélvezeti jog illeti meg az örökhagyó gyermeke vagy az ági örökös által megörökölt hagyatéki vagyontárgyon. Utóbb azonban a gyermek vagy az ági örökös is meghal, hagyatékát - benne az örökhagyótól megörökölt vagyontárgyat - leszármazója (ági örököse) öröklí, és házastársát ugyancsak özvegyi haszonélvezeti jog illeti meg. Ilyen esetben a haszonélvezők sorrendben egymás után lesznek jogosultak a haszonélvezet tartalmát kitevő jogok gyakorlására. Az örökhagyó hagyatékát ugyanis a törvényes örökös az örökhagyó házastársának haszonélvezetével terheltén örökölte meg. Az örökös halála folytán az ő örökösei több jogot nem szerezhetnek, mint amennyi jogelődjüket megillette. Ebből következik, hogy a gyermek vagy az ági örökös házastársa özvegyi haszonélvezeti jogát csak a korábban keletkezett özvegyi haszonélvezeti jog megszűnése után gyakorolhatja (P. törv. II. 20605/1986.; P. törv. II. 20211/1989.).

Hasonló helyzet áll elő akkor is, ha az örökhagyó hagyatékához tartozó valamely vagyontárgyat szerződésen alapuló haszonélvezeti jog terheli; az örökhagyó túlélő házastársa az özvegyi haszonélvezeti jogával mindaddig nem élhet, amíg a szerződéses haszonélvezeti jog fennáll.

Kizárás az özvegyi jogból

5. Az, hogy az özvegyi jog a törvényes öröklés jogintézményei közé tartozik, megnyilvánul abban is, hogy az örökhagyó végintézkedése esetén a túlélő házastársnak haszonélvezetre nincs joga „ő csak kötelesrész (665. §) illeti meg, ami a haszonélvezetnek a 616. § szerint korlátozott mértéke” (Ptk. Indokolás az LII. fejezethez 16. pont).

Az örökhagyó tehát végintézkedésével a törvényes öröklésnek nemcsak az állagöröklésre vonatkozó szabályait „teheti föltre”, hanem a törvényen alapuló haszonélvezeti jog érvényesülését is kizárhatja. Nem szükséges, hogy a kizárás kifejezett nyilatkozással történjen. Ezzel kapcsolatban a PK 82. számú állásfoglalás (PEH 1988. 203. o.) kimondta: „ha az örökhagyó végrendeletében a vagyonát vagy ennek egy részét harmadik személyre hagyja, és a vele együttélő házastársának haszonélvezeti jogáról nem rendelkezik, a hallgatással történt mellőzésből általában arra lehet következtetni, hogy a túlélő házastársat a törvényes öröklésből kizárta, illetőleg kötelesrészre szorította.” Ha tehát az örökhagyó egész vagyonáról rendelkezett, és azt megosztotta három gyermeke között, továbbá juttatásban részesítette testvérét is, de házastársáról semmiféle formában nem gondoskodott, a túlélő házastárs csak az özvegyi jog kötelesrészét igényelheti.

Nyilvánvaló természetesen, hogy özvegyi jogról, illetőleg az özvegyi jog kötelesrészéről csak akkor lehet szó, ha az örökhagyó után leszármazó, illetőleg ági vagyon maradt. Egyébként ugyanis a házastárs az örökhagyó általános örököse, és kötelesrészként törvényes örökrészenek - a hagyaték állagának - a fele illeti meg. A Legfelsőbb Bíróság több törvényességi határozatban rámutatott arra, hogy el kell határolni azt az esetet, amikor a túlélő házastársat mint törvényes örökös haszonélvezeti jog illeti meg, attól az esettől, amikor törvényes örökösként állagot örökölné. Ha ugyanis a házastárs nem leszármazóval vagy ági örökössel együtt örökölt (vagy végintézkedés hiányában örökölné), a haszonélvezeti jog érvényesülése fogalmilag kizárt (P. törv. II. 20985/1974. - BH 1975/10. sz. 467. - PJD VI. 373. sz.; P. törv. II. 20553/1987. - BH 1988/3. sz. 74. - PJD XI. 242. sz.).

A haszonélvezet tartalma

6. Az öröklési jog a házastárs haszonélvezetének *tartalmáról*, a haszonélvező, valamint az állagörökös jogállásáról nem rendelkezik. Csak ott ad külön szabályt, ahol az általános szabályoktól eltérni kívánt. Így a Ptk. 615. §-ának (2) bekezdése a megszűnés egy további különös esetét határozza meg, a Ptk. 616. §-a pedig lehetővé teszi a házastárs haszonélvezeti jogának korlátozását, illetőleg egyoldalú kérelemre történő megváltását. E kivételektől eltekintve az özvegyi jogra a haszonélvezeti jog általános szabályait (Ptk. 157-164. §) kell alkalmazni.

A Ptk. 157. §-ának (1) bekezdése szerint „haszonélvezeti jogánál fogva a jogosult a más személy tulajdonában álló dolgot birtokában tarthatja, használhatja és hasznait szedheti”.

Nem szükséges azonban, hogy a haszonélvezeti jog valamennyi tartalmi elemét a túlélő házastárs gyakorolja is. Ha tehát a haszonélvezet tárgya nem hasznot hajtó dolog - amint az a házastársi haszonélvezetnél gyakran előfordul -, a haszonélvezet tulajdonképpen csak a birtoklásban jelentkezik (pl. a lakás díszítő jellegű berendezési tárgyai, festmények, műtárgyak). Ennél jóval nagyobb jelentősége van a használati jognak, amely a túlélő házastársnak a megszokott körülményeket (az örökhagyó ingatlanában levő lakást, annak berendezési tárgyait) biztosítja, továbbá a hasznosítás jogának, amely a hasznot hajtó vagyontárgyak (kert, gyümölcsös) hasznainak szedésére jogosítja fel.

7. a) A Ptk. 157. §-a a haszonélvezet *tárgyaként* általában a dolgot említi. Bár ezt kifejezetten nem mondja ki, a haszonélvezet tartalma folytán elsősorban olyan dolgokra vonatkozik, amelyek *tartós használatot tűnnek (el nem használhatók)*, és hasznot hajtának (pl. az ingatlan, a magángazdaság felszerelése, a gépkocsi, a vállalkozó műhelye, a kereskedő üzletének berendezése).

b) A Ptk. 157. §-a (1) bekezdésének általános meghatározásából, továbbá a Ptk. 160. §-ának a tartozék jellegű elhasználható dolgok haszonélvezetéről szóló különös rendelkezéséből következően azonban *elhasználható dolgok* is lehetnek a haszonélvezet tárgyai. Öröklési jogi szempontból a leggyakoribb a hagyatékban levő készpénz. A tulajdonjogot az állagörökös az öröklés megnyíltakor megszerzi, az örökhagyó házastársát pedig megilleti a haszonélvezet. Olyan megoldás szükséges tehát, amely a haszonélvezőnek biztosítja haszonélvezeti joga gyakorlását, egyúttal az állagörökös - a tulajdonos - érdekeit is megóvjá. Ilyen esetben az a helyes eljárás - amint azt a Legfelsőbb Bíróság kifejti -, ha a bíróság (közjegyző) elrendeli a hagyatékban levő készpénz „fenntartásos” takarékbetétkönyvben történő elhelyezését. Ilyenkor kedvezményezettként az örökösöt kell a betétkönyvben megjelölni. A haszonélvezeti jog fennállása alatt azonban az örökös csak a haszonélvező hozzájárulásával rendelkezhet a betéti összeggel. A haszonélvezőt viszont csak a betéti összeg kamatai illetik. Ez utóbbiak felől azonban az örökösök hozzájárulása nélkül is önállóan rendelkezhet. Az ily módon kiállított betétkönyvet ezért a haszonélvező kezéhez kell kiszolgáltatni, de az érdekeltek a betétkönyv letétbe helyezésében is megállapodhatnak (P. törv. I. 20427/1968. - BH 1968/11. sz. 5871. - PJD IV. 255. sz.; P. törv. II. 20249/1979. - BH 1979/11. sz. 367. - PJD VIII. 231. sz.).

c) A Ptk. ismeri a *kamatozó követelés és más hasznot hajtó jog* haszonélvezetét is, amelyre a dolgok haszonélvezetének szabályait rendeli megfelelően alkalmazni [Ptk. 164. § (1) bek.].

A *kamatozó követelés* haszonélvezetére akkor kerül sor, ha az öröklés megnyíltakor az örökhagyónak olyan követelése áll fenn, amely kamatozik. Leggyakoribb esete a hagyatékhoz tartozó takarékbetétkönyv, de ilyen pl. az örökhagyó által nyújtott készpénzkölcsön is, amelyet az adós az örökhagyó életében nem fizetett vissza. Ezek a követelések a hagyatékhoz tartoznak, és így házastársi haszonélvezet tárgyai is lehetnek. Az állagörökös és a haszonélvező jogainak biztosítása érdekében itt is olyan megoldás szükséges, mint az elhasználható dolgok haszonélvezete esetében.

A *hasznot hajtó jog* haszonélvezetének jellegzetes típusa a szerzői jog vagyoni jellegű jogosítványán a túlélő házastársat megillető özvegyi jog. Alapvető kérdés, hogy a szerzői jog vonatkozásában mi a haszonélvezet tárgya, és mi a jogosítvány haszna. Ebben a kérdésben a Legfelsőbb Bíróság iránymutatást adott, amely szerint „a szerzői jog vonatkozásában a dolgokkal egy tekintet alá - természeténél fogva - a szerzői jog vagyoni jellegű jogosítványa esik, az annak hasznosításából származó szerzői jogdíj pedig azonos a dolog hasznáival. Ebből következik, hogy a szerzői jogon fennálló haszonélvezet esetén a szerzői jogdíjak beszedésének joga a haszonélvezőt illeti meg. A szerzői jogban rejlő vagyoni jellegű jogosítvány hasznosítására vonatkozó jogosultság általában nem szűnik meg, nem emésztődik fel azáltal, hogy a szerző vagy jogutódja a vagyoni hasznosítás révén szerzői jogdíjhoz jut. A szerzői jog vagyoni jellegű jogosítványát tehát nem lehet azonosítani az esetenkénti hasznosításból befolyó jogdíjjal.” (P. törv. III. 20178/1970. - BH 1972/6. sz. 7096. - PJD V. 214. sz.)

A tulajdonos és a haszonélvező jogai és kötelezettségei

8. A haszonélvezetre vonatkozó általános szabályok részletesen meghatározzák a tulajdonos és a haszonélvező jogait és kötelezettségeit is. Eszerint a haszonélvező - jogai gyakorlása során - a rendes gazdálkodás szabályai szerint köteles eljárni; ő viseli a dolog fenntartásával járó terheket. A dolgot fenyegető veszélyről és a beállott kárról a tulajdonost értesíteni köteles, köteles továbbá tűrni, hogy a tulajdonos ezzel kapcsolatos intézkedéseit megtegye. Felelős a kárért, kivéve, ha bizonyítja, hogy úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. Végül a haszonélvezet megszűntével köteles a dolgot visszaadni.

A Legfelsőbb Bíróság egyik törvényességi határozatában ismertetett jogeset szerint az ági eredetű házaspár ingatlanba az örökös és házastársa a házaspár együttélés ideje alatt különböző, ráépítésnek nem minősülő beruházásokat végeztek. Az örökös halála után a házaspár ingatlan ági öröklés jogcímén az örökös szülei örökölték a túlélő házastárs özvegyi hasznélvezeti jogával terhelt. A túlélő házastárs a beruházások forgalmi értékénél hatáskörének a megtérítésére tartott igényt házastársi vagyonszövetség, illetőleg törvényes öröklés jogcímén. A bíróság a keresetnek helyt adott. Ezzel szemben a törvényességi határozat kifejti: bár a hasznélvezőt a Ptk. 159. §-ának (1) bekezdése értelmében csak a rendes javítások elvégzése terheli, a Ptk. 162. §-ának (1) bekezdésében szabályozott esetben a rendkívüli javításokat is elvégezetheti. A hasznélvező - a Ptk. 162. §-ának (2) bekezdése értelmében - mind a rendes, mind a rendkívüli javításokkal felmerült szükséges költségeinek a megtérítését a hasznélvezet megszűntekor követelheti a tulajdonostól. Gyakori azonban, hogy a hasznélvező nemcsak e költségeket viseli, hanem az ingatlanba ezt meghaladó mértékű hasznos beruházásokat végez: pl. befejezi az elmaradt belső burkolási munkákat, kerítést létesít. Ha a beruházások gyarapítják az ingatlan állapotát, és emelik annak értékét, a Ptk. 162. §-a (2) bekezdése utolsó fordulatának megfelelő alkalmazásával a tulajdonos ezt a gazdagodást is köteles megtéríteni. „A megtérítési kötelezettség azonban ebben az esetben is csak a hasznélvezet megszűnésekor esedékes: ekkor lesz ugyanis megállapítható, hogy a beruházás a tulajdonos számára milyen mértékű gazdagodást jelent, vagyis a hasznélvezet fennállásának ideje alatt abban milyen mértékű értékcsökkenés következett be. A megtérítési kötelezettség esedékessége szempontjából nincs jelentősége annak, hogy a beruházásokra akkor került sor, amikor még az örökös volt az ingatlan tulajdonosa. A megtérítési igény ugyanis az örökös halála folytán bekövetkezett új jogi helyzetre tekintettel keletkezett, arra tehát a tulajdonos és a hasznélvező jogviszonyára vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni.” (P. törv. II. 21197/1988. - BH 1989/11. sz. 439. - PJD XI. 247. sz.)

A tulajdonos a hasznélvezet tartalmát kitevő jogokat csak annyiban gyakorolhatja, amennyiben a hasznélvező nem él vele. Ugyanakkor a tulajdonos jogosult a hasznélvezet gyakorlását ellenőrizni, tiltakozhat, ha a hasznélvező a dologt nem megfelelő módon használja, vagy a dolog visszaadását veszélyezteti; s ha ez eredménytelen, biztosítékot is követelhet. Végül kérheti a bíróságtól a hasznélvezeti jog gyakorlásának a felfüggesztését.

A Legfelsőbb Bíróság egyik törvényességi határozatában ismertetett jogeset szerint az örökös és házastársa 1/2-1/2 arányban voltak tulajdonosai egy házaspár ingatlanának. Az örökös halála után a fél házaspár ingatlan gyermekei örökölték a túlélő házastárs özvegyi hasznélvezeti jogával terhelt. Az ingatlanban a túlélő házastárs lakott, aki utóbb az egyik gyermeket és családját befogadta az ingatlanba. Rövid idő után azonban a viszony megromlott közöttük, és a túlélő házastárs az ingatlan elhagyására szólította fel az örökös. A bíróság jogerős ítéletével a túlélő házastárs keresetét elutasította. Az ítélet indokolása szerint a beköltözésre a túlélő házastárs és az örökös megállapodása alapján került sor, az örökös mint tulajdonostárs lakáshasználatát nem lehet szívességi jellegű lakáshasználatnak tekinteni, így a hasznélvező a megállapodástól egyoldalúan nem térhet el. A Legfelsőbb Bíróság a törvényességi határozatban leszögezi, hogy „ha a tulajdonos a dologt a hasznélvező engedélye alapján birtokolja és használja, az engedély nem jelenti egyben azt is, hogy a hasznélvező jogának gyakorlásával felhagyott. A hasznélvezet tárgyának (vagy egy részének) használatra történt ideiglenes átengedése a hasznélvező jogát nem szünteti meg, ezért a hasznélvező bármikor követelheti a hasznélvezet tárgyának birtokába és használatába történő visszaadását [Ptk. 157. § (1) és (2) bek.]” (P. törv. III. 20954/1986. - BH 1987/11. sz. 400. - PJD XI. 99. sz.)

A jogutódok felelőssége

9. A hasznélvezőt terhelő kötelezettségeikért való felelősség - a hasznélvező halálával - jogutódaira is átszáll. Igen gyakran azonban a hasznélvező megtérítési kötelezettségének jogutóda azonos lesz azzal, aki mint álagörökös megtérítést igényelhet. Pl. az apa halálával hagyatékát gyermeke örökölte az anya hasznélvezeti jogával terhelt. Az anya a hasznélvezet fennállása alatt több vagyontárgyat is elidegenített, így a hasznélvezet megszűnésekor (az anya halálakor) a gyermek az örökrészt képező vagyontárgyakat csak részben kapta meg. A hiányzó vagyontárgyakért az anya jogutóda felelősséggel tartozik. Minthogy azonban az anya jogutóda (örökös) a gyermek, a jogosultság és a kötelezettség egy személyben egyesül, és így a kártérítési kötelezettség megszűnik (Ptk. 322. §).

Bonyolultabb a felelősség alakulása akkor, ha az örökösök közül csak az egyik örökösnek van kártérítési igénye a hasznélvezővel szemben, és ezt az igényét a túlélő házastárs halála után a jogutódokkal szemben érvényesíti. A Legfelsőbb Bíróság egyik törvényességi határozatában ismertetett tényállás szerint a szülők házasságából két gyermek származott: A és B. Az anya halála után a gyermekek egyenlő részben megörökölték az ingóságokból álló hagyatékot az apa hasznélvezeti jogával terhelt. Az egyik gyermek - A - az apa hasznélvezeti jogának korlátozása és az örökrészt kitevő ingóságok kiadása iránt pert indított. A bíróság az apa hasznélvezeti jogát korlátozta, és őt A gyermek örökrészt kiadására kötelezte. Minthogy azonban a vagyontárgyak már nem voltak meg, az apa azok értékét A gyermeknek megtérítette. B gyermek a hasznélvezet korlátozását nem kérte; az apa halála (a hasznélvezeti jog megszűnése) után azonban a B gyermek örökrészt kitevő vagyontárgyak sem voltak fellelhetők. A felelősség megállapításához tisztázni kell, hogy a hasznélvezet tárgyait a hasznélvező (az apa) a rendes gazdálkodás szabályainak megsértésével használta-e vagy sem. Ha a dolgok elhasználásáért felelőssége megállapítható vagy esetleg jogtalanul elidegenítette azokat, kártérítési felelőssége fennáll. Ez a felelősség jogutódaira is átszáll. Minthogy mind A, mind B jogutóda (örökös) az apának, a felelősség is a jogutódlás mértékéhez igazodik: B gyermek örökrésze arányában maga is felelős jogelődje magatartásáért, tehát a kártérítés 1/2 részét illetően a jogosult és a kötelezett személye azonos lesz. A kártérítés további 1/2 részét illetően viszont A gyermek a jogutód, és felelős B gyermeknek jogelődje (apja) tartozásáért. Ez azonban hagyatéki tartozásért való felelősség, tehát csak az apáról reá hárult örökrészt (annak értéke erejéig) kell helytállnia (P. törv. II. 21110/1971.).

A túlélő házastárs haszonélvezeti jogának megszűnése

10. a) Az özvegyi jog megszűnésének esetei között az öröklési jogi szabályok csak a túlélő házastárs *újabb házasságkötését* említik. Ennek a rendelkezésnek az indoka ismert: az özvegyi jog alapja az elhunyt házastárssal fennállott szoros családi kapcsolat, és célja a túlélő házastárs részére a volt közös otthon, a megszokott környezet, a kialakult életkörülmények biztosítása. Ezek a méltányos szempontok azonban már nem állnak fenn akkor, ha a túlélő házastárs újabb házasságot köt, új családi kapcsolatot létesít.

b) Megszűnik a házastárs haszonélvezeti joga az általános szabályok szerint a *haszonélvező halálával* is. A Ptk. 157. §-ának (4) bekezdése szerint „a haszonélvezet korlátozott időre és legfeljebb a jogosult élete végéig állhat fenn”.

c) Nem ismeri viszont a Ptk. az özvegyi jogra való *utólagos érdemtelenséget*, illetőleg ilyen okból az özvegyi jog megszűnését. Az érdemtelenségi okokat a Ptk. 602. §-ának (1) bekezdése tartalmazza. A felsorolásból kitűnően érdemtelenséget csak olyan magatartások valósítanak meg, amelyek az öröklés megnyílta előtt következtek be. Ha tehát a túlélő házastárs utóbb bármilyen magatartást tanúsít, érdemtelenség címén a házastársi haszonélvezetet nem lehet megszüntetni.

d) Sajátos problémát vet fel a túlélő házastárs házasságon kívüli együttélése, az *élettársi viszony*. A bírói gyakorlatban volt olyan álláspont, hogy az élettársi viszony tartalmilag a házassággal azonosítható intézmény, amelynél csak a „formalitás”, a házassági kötelék hiányzik. A tartalmi elemeket tekintve pedig a Ptk. 615. §-a (2) bekezdésének kiterjesztő értelmezésével a haszonélvezet megszűnését az élettársi viszony létesítése előidézi. Ez az álláspont téves. Az élettársi viszonyról nem csupán a házassági kötelék, mint forma hiányzik, hanem az tartalmilag sem azonos, még kevésbé egyenrangú a házassággal. A PK 83. számú állásfoglalás (PEH 1988. 205. o.) kimondta: „a túlélő házastárs haszonélvezeti (özvegyi) joga nem szűnik meg azáltal, hogy házasságon kívül élettársi viszonyt folytat.” Az állásfoglalás indokolása kiemeli, hogy „az élettársi viszony családjogi kapcsolatot nem létesít, ahhoz sem házassági vagyoni jogi, sem családjogi tartási, sem örökjogi hatások nem fűződnek”. A kiterjesztő értelmezésnek így jogalapja nincs, sőt a fenti jogszabályhely egyértelmű megfogalmazása erre nem is ad lehetőséget.

e) Megszűnik a haszonélvezeti jog abban az esetben is, ha a túlélő házastárs szerzi meg a haszonélvezeti jogával terhelt dolog tulajdonjogát, vagyis ha a tulajdonjog és a haszonélvezeti jog egy személyben egyesül. A Ptk. 157. § (1) bekezdéséből következően ugyanis a haszonélvezetnek alapvető tartalmi eleme, hogy más személy vagyonában lévő dologon álljon fenn. Ebből következik, hogy a tulajdonjog megszerzését megelőzően bármilyen jogcímen szerzett haszonélvezeti jognak a tulajdonjog „mellett” vagy azon „belül” önállósult továbbélése fogalmilag kizárt.

Bár a Legfelsőbb Bíróság a fenti álláspontot az ági örökös részére szerződésben biztosított haszonélvezeti joggal kapcsolatban fejtette ki, az irányadó a túlélő házastársat - bármely jogcímen - megillető haszonélvezeti jog esetében is. A megállapított tényállás szerint az örökhagyó édesanyja: a felperes - egyéb vagyontárgyak mellett - egy öröklakást vásárolt az örökhagyónak oly módon, hogy a tulajdonjog az örökhagyó javára nyert bejegyzést, míg a felperes az adásvételi szerződésben holtig tartó haszonélvezeti jogot kötött ki a maga számára. Az örökhagyó leszármazó hátrahagyása nélkül hunyt el, így az öröklakást (és az általa vásárolt további vagyontárgyakat is) ági öröklés jogcímen a felperes örökölte meg, az örökhagyó túlélő házastársának: az alperesnek az özvegyi haszonélvezeti jogával terhelt. A felperes keresetében - egyebek mellett - annak megállapítását kérte, hogy bár az öröklakás tulajdonjogát megszerezte, a szerződésben kikötött haszonélvezeti joga fennmaradt, és megelőzi az alperes özvegyi haszonélvezeti jogát. A jogerős ítélet a felperesnek ezt a kereseti kérelmét elutasította. Indokolása szerint az ingatlannak a felperes által történt megöröklésével a tulajdonjog és a haszonélvezeti jog egy személyben egyesült, így a felperes javára fennállott haszonélvezeti jog megszűnt, „figyelemmel arra is, hogy a tulajdonjog az erősebb jogcím, és az magába foglalja a használatot, a hasznok szedésének jogát is, amire a haszonélvezet a haszonélvezőt feljogosította.” Ezzel kapcsolatban a másodfokú bíróság kiemelte azt is, hogy „amikor a felperes a hagyatéki eljárás során ági öröklési igényét előterjesztette, e döntésével gyakorlatilag azt is kinyilvánította, hogy haszonélvezeti jogának további fenntartása helyett az ingatlan tulajdonjogát kívánja megszerezni.”

A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott ítéletével a jogerős ítéletet - az előzőekben ismertetett okfejtés alapján - hatályában fenntartotta (Pfv. V. 23642/1996.).

f) A megszűnésnek az előzőekben ismertetett esetein kívül nincs akadálya annak, hogy a túlélő házastárs *lemondjon a haszonélvezeti jogról*. Ez történhet ingyenesen - a házastárs ellenszolgáltatás nélkül lemond a haszonélvezeti jogáról -, vagy visszerhesen, amikor az állagörökös a haszonélvezeti jog értékét megtéríti a haszonélvezőnek. A haszonélvezeti jog megszüntetése lehet részleges is: egyes vagyontárgyakra vagy meghatározott tulajdoni hányadra is vonatkozhat. Pl. a túlélő házastárs csak a kisipari műhely vagy a nyaraló haszonélvezetéről mond le gyermekei javára, vagy az ági eredetű ingatlanilletőség haszonélvezetét szüntetik meg ellenérték fejében az ági örökösrel kötött megállapodásban. A lemondás, illetőleg a megállapodás azonban a többi hagyatéki vagyontárgyon fennálló haszonélvezeti jogot nem érinti.

A haszonélvezeti jogról való lemondásra - mint minden más jogról való lemondásra - irányadó az az általános szabály, hogy kifejezettnak kell lennie, és kiterjesztően nem értelmezhető [Ptk. 207. § (3) bek.]. A jogról való lemondás egyoldalú jognyilatkozat, amelyre a szerződésre vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni (Ptk. 199. §). Érvényesülnek tehát a joglemondásra is a Ptk. 207. §-a (1) bekezdésének a szerződési nyilatkozat értelmezésére vonatkozó szabályai.

A Legfelsőbb Bíróság egyik - felülvizsgálati eljárásban meghozott - ítéletében ismertetett jogeset szerint a perbeli ingatlan tulajdonjogát 1938-ban vétel jogcímén egymás között egyenlő 1/4-1/4 arányban K. E. és három testvére szerezte meg. Az egyik testvér 1966-ban bekövetkezett halálával a tulajdonában álló 1/4 ingatlanilletőség tulajdonjogát a telekkönyvi végzés alapján 1/8 részben túlélő házastársa: az alperes, 1/16-1/16 részben pedig két fia szerezte meg; ez utóbbi, összesen 1/8 ingatlanilletőséget az alperes özvegyi haszonélvezeti joga terhelte. K. E. és házastársa az 1967. július 17-én kelt adásvételi szerződéssel 15000 forint vételárért megvásárolták az egyik testvér 1/4 tulajdoni illetőségét, míg a másik testvér a saját 1/4 tulajdoni illetőségét az 1967. október 20-án kelt ajándékozási szerződéssel - 8000 forint érték feltüntetésével - K. E.-nek és házastársának ajándékozta. K. E. és házastársa 1968. július 20-án adásvételi szerződést kötöttek az alperessel és két fiával, akikről mint eladóktól az ingatlan összesen 1/4 tulajdoni illetőségét 15000 forint vételárért megvásárolták. A szerződés 4. pontjában az eladók kijelentették, hogy „az adásvételi szerződés megkötésének napjáig az ingatlanok a tulajdonukat képező 1/4 része per- és tehermentes, miért is teljes szavatosságot vállalnak”. A szerződés 6. pontja szerint „az ingatlan vevői a szerződés aláírásának napjától kezdve szedik a dolog hasznait, de viselik annak terheit is. A megjelölt időpont előtt ezen jog és kötelezettség az eladókat terheli, illetőleg jogosítja”. Az adásvételi szerződés alapján K. E. és házastársa javára a tulajdonjog bejegyzésre került; a megvásárolt ingatlanilletőség felén: az egészhez viszonyított 1/8 részén az alperes javára bejegyzett özvegyi haszonélvezeti jog fennmaradt. Az így kizárólagos tulajdonukba került ingatlanban 1991. évben bekövetkezett halálukig K. E. és házastársa lakott; az alperes az özvegyi haszonélvezeti joggal nem élt. K. E. és házastársa az 1990. május 30-án kelt öröklési szerződéssel a kizárólagos tulajdonukban álló perbeni ingatlan örökösüül tartásuk ellenében a felpereseket nevezték meg. Az öröklési szerződés 4. pontja rögzíti, hogy az ingatlan 1/8 illetőségét az alperes javára bejegyzett özvegyi jog terheli. A felperesek keresetükben annak megállapítását kérték, hogy az ingatlanon az alperes özvegyi haszonélvezeti joga nem áll fenn, mert az 1968. július 20-án kelt adásvételi szerződésben ellenérték fejében arról lemondott. Hangsúlyozták: az adásvételi szerződésben külön rögzítették a felek, hogy az ingatlanilletőség eladása tehermentesen történt. Az elsőfokú bíróság ítéletével megállapította, hogy az ingatlanon az alperes haszonélvezeti joga megszűnt, mert az adásvételi szerződésben rögzített nyilatkozatokból arra a következtetésre jutott, hogy a szerződő felek akarata az alperes haszonélvezeti jogának megszüntetésére irányult. A másodfokú bíróság ítéletével az első fokú ítéletet megváltoztatta, és a keresetet elutasította. Álláspontja szerint az öröklési szerződésből következően mind a felperesek, mind jogelődek tisztában voltak azzal, hogy az ingatlan 1/8 részét az alperes haszonélvezeti joga terheli. A felperesek jogelődeinek 1968-tól módjuk lett volna az adásvételi szerződést támadni vagy kérni az alperes haszonélvezeti jogának törlését. Ők azonban nem ezt tették, hanem a felperesekkel kötött öröklési szerződésben „ismételten elismerve megerősítették az alperes haszonélvezeti jogát”. A felperesek felülvizsgálati kérelmére indult felülvizsgálati eljárásban a Legfelsőbb Bíróság ítéletével a másodfokú ítéletet hatályon kívül helyezte, és az első fokú ítéletet helyben hagyta. Az ítélet indokolásában kifejtette: a Ptk. 207. §-ának (1) bekezdéséből következik, hogy „ha a nyilatkozat nem egyértelmű, nem szakszerű, azt úgy kell értelmezni, ahogyan azt a másik félnek a nyilatkozó feltehető akarata és az eset körülményeire tekintettel a szavak általánosan elfogadott jelentése szerint értenie kellett. Erre az adott esetben az 1968. július 20-án kötött adásvételi szerződés tartalmának értelmezésével lehet eljutni. Az alperes az adásvételi szerződést mint eladó kötötte meg; e minőségben szerződő félként való szerepeltetése szükségszerű volt: a telekkönyvi végzés alapján az eladott ingatlanilletőség felének tulajdonosa volt. Az alperes eladóként való feltüntetéséből tehát egyaránt a haszonélvezeti jogról való lemondásra nem lehet következtetni. A tulajdonjog átruházása mellett azonban a szerződés 4. pontja tartalmazza az eladók - tehát az alperesnek is - azt a nyilatkozatát, hogy az ingatlanilletőség tehermentes, amelyért teljes szavatosságot vállalnak; a 6. pontban pedig kifejezetten úgy rendelkeztek, hogy a szerződéskötés időpontjától a dolog hasznai - a terhek viselése mellett - a vevőket illetik meg, amely jog eddig az eladókat illette. A szerződéskötés időpontjában az eladott ingatlanilletőségen egyedüli teher az alperest megillető haszonélvezeti jog volt; a hasznok szedésének joga pedig a haszonélvezeti jog leglényegesebb tartalmi eleme. Az ingatlanilletőség tehermentes átruházására és a haszonélvezeti jog tartalmát kitevő haszonszedési jognak a vevők részére történő biztosítására vonatkozó nyilatkozatokból pedig kellő alappal vonható le az a következtetés, hogy az alperes akarata a haszonélvezeti jogról való lemondásra irányult. Ezt támasztja alá egyébként az ingatlanilletőség 15000 forintban meghatározott vételára is, amely az 1967. július 17-én kötött adásvételi szerződésben meghatározott vételárral azonos, és ebből következően megfelelt az ingatlanilletőség teljes forgalmi értékének.” (Pfv. V. 22011/1994. - BH 1995/12. sz. 701.)

Ptk. 616. § (1) A házastárs vagy a bejegyzett élettárs haszonélvezetének korlátozását csak a leszármazók kérhetik.

(2) A haszonélvezet korlátozásának bármikor helye van, a korlátozás azonban csak olyan mértékű lehet, hogy a korlátozott haszonélvezet a házastárs vagy a bejegyzett élettárs szükségleteit biztosítsa, figyelembe véve az általa örökölt vagyontárgyakat, valamint saját vagyonát és munkájának eredményét is.

(3) Mind a házastárs, mind a bejegyzett élettárs, mind az örökösök kérhetik a házastárs, bejegyzett élettárs haszonélvezeti jogának megváltását. A házastárs vagy a bejegyzett élettárs által lakott lakásra, az általa használt berendezési és felszerelési tárgyakra fennálló haszonélvezet megváltását nem lehet kérni.

(4) A házastársat és a bejegyzett élettársat a megváltásra kerülő vagyonból - természetben vagy pénzben - olyan rész illet meg, amelyet mint az örökhagyó gyermeke törvényes örökösként a leszármazókkal együtt örökölné. Ági öröklés esetén a házastársat, és a bejegyzett élettársat az ági vagyon egyharmada illeti meg.

(5) A megváltást a hagyatéki eljárás során, ennek hiányában az öröklés megnyílásától számított egy éven belül a hagyatéki eljárásra egyébként illetékes közjegyzőnél kell kérni.

Jegyzet: Az (1) és (2) bekezdés szövegét a 2009. évi XXIX. törvény 17. § (1) bekezdés 11. pontja, a (3) bekezdés szövegét a 2009. évi XXIX. törvény 17. § (1) bekezdés 11. és 16. pontja, a (4) bekezdés szövegét a 2009. évi XXIX. törvény 17. § (1) bekezdés 17. pontja módosította. Hatályos: 2009. VII. 1.

A házastárs haszonélvezetének korlátozása

1. A haszonélvezet korlátozására csak az özvegyi jogra vonatkozó rendelkezések adnak lehetőséget, a haszonélvezetre vonatkozó általános szabályok a korlátozás intézményét nem ismerik.

a) A haszonélvezet korlátozását *csak a leszármazók* kérhetik. Ebből következik, hogy az ági vagyon haszonélvezete soha nem korlátozható, miután ági öröklésre csak leszármazók nemlétében kerülhet sor.

Az örökbefogadott mint leszármazó kérheti a haszonélvezet korlátozását. Ez a jog az örökbefogadottat mind az örökbefogadó, mind pedig a vér szerinti szülője házastársának haszonélvezete vonatkozásában külön-külön megilleti, minthogy mindkét esetben törvényes örökösként lép fel.

b) Több leszármazó esetében nem szükséges, hogy valamennyien együttesen kérjék a haszonélvezet korlátozását: a *leszármazók bármelyike* jogosult ilyen igénnyel fellépni. Gyakran előfordul, hogy a szülők az egyik gyermekkel közös háztartásban együtt éltek a tulajdonukban levő családi házban. Az egyik szülő halála után a túlélő házastárs haszonélvezeti joga gyakorlatilag a vele együtt lakó gyermek részére is biztosítja a hagyatéki vagyontárgyak birtoklását, használatát és hasznosítását. A haszonélvezet korlátozását ilyen esetekben általában a „birtokon kívül levő” másik gyermek kéri. A haszonélvezet korlátozásának másik gyakori esete az, amikor az örökhagyónak mindkét házasságából születtek gyermekei, de csak az első házasságból származó gyermekek lépnek fel ilyen igénnyel a második házastársal szemben.

c) A haszonélvezet korlátozásának *bármikor helye van*. Ez azt jelenti, hogy a korlátozás iránti igény az özvegyi jog fennállásának ideje alatt bármikor előterjeszthető.

Nincs jogi akadálya annak sem, hogy a jogosult - amennyiben annak a jogszabályban megkívánt feltételei fennállanak - a már korlátozott haszonélvezet további korlátozása iránt igényt érvényesítsen.

Az adott ügyben megállapított tényállás szerint az örökhagyó hagyatékához tartozó házas ingatlant törvényes öröklés jogcímén az örökhagyó gyermeke: a felperes örökölte az örökhagyó második házastársának, az alperesnek az özvegyi jogával terhelt. Az ingatlanban levő lakás az örökhagyó és az alperes közös lakása volt, míg az ingatlanban lévő üzlethelyiséget bérbeadás útján hasznosították. Az örökhagyó halálát követően megindított perben a bíróság jogerős ítéletével az alperes özvegyi jogát az ingatlan eszmei 3/4 részére korlátozta akként, hogy a lakás kizárólag az alperes birtokában és használatában maradt, míg az üzlethelyiség mindenkori bérleti díjának felvételére 1/2-1/2 arányban a peres feleket jogosította fel. Az alperes azonban 1986 elején az ingatlanból saját házas ingatlanába költözött, és azóta a perbeni ingatlanban lévő lakást lezárva tartotta, amely a természetes avulás, az indokolt állagmegóvás elmaradása és a rendellenes használat miatt oly avult állapotba került, hogy a főépület teljes körű felújítása vált szükségessé, míg a melléképületeket le kell bontani. E megváltozott körülményekre tekintettel a felperes újabb pert indított a haszonélvezet további korlátozása iránt. A jogerős ítélet a keresetnek helyt adott. A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati eljárás során hozott ítéletében kifejtette: helytálló az eljárt bíróságok álláspontja abban, hogy a korábbi perben meghozott - az alperes özvegyi jogát korlátozó - jogerős ítélet nem volt akadálya az újabb, további korlátozásra irányuló kereseti kérelem előterjesztésének. „A kereseti kérelem tényalapja ugyanis az a tényállás, amelyik a korlátozásra irányuló jog érvényesítése szempontjából irányadó. Az özvegyi jog korlátozásának a feltételeit a Ptk. 616. §-ának (1) és (2) bekezdése tartalmazza, és alapvető szempontként határozza meg a házastárs szükségleteinek biztosítását. Ha tehát a házastárs körülményeiben, anyagi helyzetében változás következett be, ez a megváltozott helyzet mint új tényalap a korlátozásra irányuló jog újabb elbírálására jogi lehetőséget biztosít. A Pp. 229. §-ának (1) bekezdése tehát az adott esetben nem alkalmazható.” (Pfv. V. 21630/1993. - BH 1994/7. sz. 364.)

A haszonélvezet korlátozásának mértéke

2. A haszonélvezet korlátozása csak olyan mértékű lehet, hogy a korlátozott haszonélvezet a házastárs szükségleteit biztosítsa. Ezeket a szükségleteket azonban nem elsősorban a haszonélvezet útján kell biztosítani, ezért a korlátozásnál figyelembe kell venni a túlélő házastárs által örökölt vagyontárgyakat, valamint saját vagyonát és keresetét is. A Ptk. a korlátozás mértékének ilyen megfogalmazásánál abból indult ki, hogy az özvegyi jog célja a túlélő házastárs részére a megszokott környezet biztosítása. A korlátozás mértékét tehát elsősorban ez határozza meg. Tény viszont, hogy az özvegyi jog az esetek jelentős részében a túlélő házastárs létfenntartásának biztosításához is hozzájárul. Ez különösen kertes házingatlanon, magángazdaságon vagy a vállalkozó műhelyének, illetőleg a kereskedő üzletének berendezésén fennálló haszonélvezet esetében van így, amikor a túlélő házastárs a kert, a gazdaság termését hasznosítja, illetőleg özvegyi jogon a vállalkozást (kereskedést) is folytatja. Ilyen esetekben úgy kell a haszonélvezetet korlátozni, hogy az a túlélő házastárs létfenntartását ne veszélyeztesse.

A Legfelsőbb Bíróság az özvegyi jog korlátozásának szempontjait több törvényességi határozatában meghatározta; ennek során kiemelte: „a haszonélvezeti jog biztosításának és a korlátozás mértéke megszorításának helyes indoka az, hogy a túlélő házastársat nem szabad - az önmagában is gyökeres változást eredményező haláleset után - korábbi környezetéből kiragadni, és a kialakult szükségletei anyagi fedezetét, ide számítva saját vagyonát is, olyan mértékben csökkenteni, hogy az a megszokott életszínvonal jelentős csökkenését eredményezze.” Gondosan fel kell tehát deríteni, hogy az örökhagyó és házastársa milyen anyagi körülmények között, milyen kialakult szükségletek, igények mellett élt. Tisztázni kell, hogy a túlélő házastárs életkorára és egészségi állapotára figyelemmel nem kell-e számolni szükséges kiadásainak növekedésével (P. törv. II. 20693/1980. - BH 1981/1. sz. 18. - PJD IX. 176. sz.; P. törv. II. 21074/1985. - BH 1986/6. sz. 232. - PJD XI. 243. sz.; P. törv. II. 20860/1985. - BH 1986/6. sz. 233. - PJD XI. 244. sz.; P. törv. II. 21045/1988. - BH 1989/7. sz. 273. - PJD XI. 240. sz.).

Az egyik ügyben megállapított tényállás szerint a házas ingatlan 2/3 részben a felperes, 1/3 részben pedig édesanyja: az alperes tulajdonában állt; a felperes tulajdoni hányadát az alperes özvegyi hasznélvezeti joga terhelte. Az ingatlanban három lakóegység volt: az egyik földszinti lakás üresen állt, a másik földszinti lakásban az alperes lakott, míg az emeleti lakás ugyancsak üres volt. Egyik lakás sem tartalmazott tisztálkodásra szolgáló helyiséget, a vízvételi lehetőség a kerti csapról történt; a három lakrészhez egy árnyékszék tartozott. Mindhárom lakrész komfort nélküli lakásnak minősült. Mindkét fél nyugdíjas volt, a felperes havi 8400 forint nyugdíjjal rendelkezett, saját lakása nem volt, bérként lakott egy sz.-i ingatlanban. E tényállás alapján az eljáró bíróságok arra a következtetésre jutottak, hogy az alperes özvegyi hasznélvezeti joga korlátozásának a Ptk. 616. § (1) bekezdése szerinti feltételei fennállnak; az üresen álló földszinti lakás tekintetében az alperes hasznélvezeti jogát korlátozták, és annak kizárólagos használatára a felperest jogosították fel. Kiemelték, hogy a felperes körülményei indokolják lakásigényének a nagyobb hányadban tulajdonában álló ingatlanban való biztosítását. Ugyanakkor a korlátozott hasznélvezet továbbra is biztosítja az alperes személyes lakásszükségletét, és szabadon rendelkezhet az emeleti lakrészszel. „Ebbe a lakásba akár gondozót fogadhat be, ha egészségi állapota indokolja, akár bérbeadás útján is hasznosíthatja. Abból a körülményből azonban, hogy hosszabb ideje sem a felperes használatába adott lakás, sem az emeleti lakrész nem volt bérbeadás útján hasznosítva, arra kell következtetni, hogy az alperes megszokott életszínvonalának biztosításához a bérbeadásból jövedelemre nem volt szüksége.” A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott ítéletével a jogerős ítéletet hatályában fenntartotta (Pfv. V. 21956/1997.).

Korlátozta a bíróság a túlélő házastárs hasznélvezetét abban az ügyben is, amelyben az örökhagyó özvegye: az alperes hasznélvezeti jogával terhelt ingatlanban két különálló házrész volt: egy két szoba, konyha, közlekedő, kamra és fürdőszoba helyiségekből álló felső lakrész és egy különálló: az udvar felől megközelíthető előszoba és szoba helyiségekből álló lakrész. Az örökhagyó életében az ingatlant házastársával és rokonával használta. Az örökhagyó halála után az alperes az ingatlanban édesanyjának, majd N. J.-nek, 1997-től pedig elvált és lakás nélküli gyermekének biztosított szívesen lakáshasználatot. Az alperes 64 éves, visszérbetegsége van, vele lakó gyermeke a ház körüli munkákban segítséget nyújt a számára. Az örökhagyó korábbi házasságából származó gyermeke: a felperes és az alperes nincsenek jó viszonyban, a felperes az örökhagyó 1991-ben bekövetkezett halála óta két alkalommal járt az ingatlanban. A jogerős ítélet az alperes özvegyi jogát a főépületben lévő lakásra, az udvar- és kerthasználatra korlátozta, és kötelezte az alperest, hogy a melléképületben lévő lakrészt adja a felperes birtokába. Az ítélet indokolása szerint az alperes az örökhagyó életében is a főépületben lévő két szobás 100 m² alapterületű lakást használta, míg a különbejáratú szoba és előszoba helyiségekből álló lakrészt az örökhagyó és az alperes gondozásra szoruló hozzátartozói használták. A főépületben lévő lakás az alperes szükségleteit biztosítja, a melléképületben lévő lakáson megszüntetett özvegyi jog az alperes jövedelmét nem csökkenti, mert azt nem bérbeadás útján hasznosította. Az alperes egészségi állapota folytán gondozásra, ellátásra, ápolásra nem szorul, a melléképületben lévő lakrészben szívességi használatot biztosított fia részére, aki a ház körüli és kerti munkák elvégzésében segíti őt. A főépület két szobás lakrészében az alperes fiának lakhatása megoldható. A lakást az alperes az örökhagyó halálát követően a neki hasonló szolgáltatásokat nyújtó N. J.-vel közösen használta, ezért nem sérti az alperes érdekét az sem, ha a továbbiakban a főépületet gyermekével használja közösen. Rámutatott a másodfokú bíróság arra is, hogy az alperesi védekezésben hivatkozott rossz viszonyoknak nincs jelentősége, mert az örökhagyó halála óta a felperes mindössze kétszer járt az ingatlanban, és a lakrészt nem életvitelszerűen, csupán esetenként kívánja használni. A használat az alperest nem zavarná, és méltánytalanságot sem eredményez. A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott ítéletével a jogerős ítéletet hatályában fenntartotta. Indokolásában kiemelte: „A Ptk. 616. §-ának (2) bekezdése alapján helyesen és az ítélkezési gyakorlatnak megfelelően állapította meg a jogerős ítélet, hogy az özvegyi hasznélvezeti jog célja a túlélő házastárs részére a megszokott környezet biztosítása, és a korlátozás mértékét elsősorban ez határozza meg. A jogerős ítélet helyesen mérlegelte az özvegyi hasznélvezeti jog biztosításának és a korlátozás mértékének indokait. Az örökhagyó és az alperes körülményeit, kialakult életvitelét, az alperes szükségleteit, egészségi állapotát, továbbá a hasznélvezeti jog korlátozását megalapozó tényeket feltárta, és súlyuknak megfelelően mérlegelte.” (Pfv. II. 22055/1999.)

3. A korlátozás jelentheti egyes vagyontárgyakra a hasznélvezet megszüntetését, de a hasznélvezet úgy is korlátozható, hogy a vagyontárgyat - megfelelően megosztva - a hasznélvező és az állagörökös egyaránt jogosult birtokolni, használni és hasznosítani. Pl. a bíróság a hasznélvezetet úgy korlátozza, hogy a hagyatékhöz tartozó értékes festményekre a hasznélvezetet megszünteti, változatlanul fenntartja azonban azt az örökhagyóval volt közös lakás egyéb berendezési és felszerelési tárgyaira. Viszont korlátozható úgy is a hasznélvezet, hogy a gyümölcsöst meghatározott részében a túlélő házastárs, míg a másik részében az állagörökös birtokolja, használja és hasznosítja, vagy a nyaralót az év meghatározott időszakában a hasznélvező, illetőleg az állagörökös használhatja.

Földterület (pl. kert, gyümölcsös) használatának megosztása esetén azonban nem elég a korlátozott hasznélvezet mértékét (hányadát) megállapítani, hanem „a túlélő házastárs használatában maradó, illetőleg az örökös használatába adott földterület határvonalát azonosító pontok mellett ki kell jelölni. A használat így meghatározott mértékéhez képest kell megállapítani az örökös tulajdoni részarányának azt a hányadát, amelyen a túlélő házastárs özvegyi joga nem áll fenn.” (Pfv. V. 20727/1994.)

Bár a Legfelsőbb Bíróság ezt a túlélő házastársat a hasznélvezeti jogból megillető kötelezéssel kapcsolatban fejtette ki, az okfejtés irányadó a hasznélvezet korlátozására is, miután a kötelekrész mértéke [665. § (2) bek.] azonos a korlátozás mértékével [616. § (2) bek.]. (A jogesetet részletesen ismertetjük a házastárs kötelekrészének mértékével foglalkozó fejezetben.)

4. Minthogy a hasznélvezet korlátozását csak az özvegyi jog ismeri, csupán az a hasznélvezet korlátozható, amely a házastársat *törvényes öröklés* jogcímén illeti meg.

Nem korlátozható a túlélő házastárs *szerződéssel* létesített hasznélvezeti joga. Pl. az örökhagyó és házastársa az együttélés alatt egymás közt egyenlő, 1/2-1/2 arányban vétel jogcímén megszerezték egy nyaraló tulajdonjogát. A szerződésben az örökhagyó a tulajdoni illetőségén holtig tartó hasznélvezeti jogot biztosított házastársának. Az örökhagyó halála folytán ezt az ingatlanilletőséget gyermeke örökölte. Ilyen esetben a hasznélvezettel terhelt ingatlan lesz a hagyatéknak tárgya, és az örökös - mint az örökhagyó jogutódja - az így megterhelt ingatlant öröklő meg.

Egy másik ügyben a házastársak: az örökhagyó és az I. r. alperes az adásvételi szerződésben a közösen megvásárolt ingatlanra kölcsönösen hasznélvezeti jogot kötöttek ki egymás ingatlanilletőségére. Utóbb a bíróság a házasságukat felbontotta, és az ingatlan (lakás és kert) használatát megosztotta a volt házastársak között, akik a lakóépületből végül is két önálló lakást alakítottak ki. Az örökhagyó végrendeletében ingatlanilletőségét élettársára, a felperesre és az I. r. alperessel kötött házasságából született gyermekére, a II. r. alperesre hagyta. A felperes az örökhagyó halála után indított perben - egyebek mellett - az I. r. alperes hasznélvezetének korlátozását kérte, és arra hivatkozott, hogy a több mint 10 évig fennállt élettársi kapcsolata jogán megilleti őt a lakás használata. Érvelt azzal is, hogy a lakás használatának megosztásáról is rendelkező bontóperi ítélet valójában a hasznélvezeti jogot már korlátozta. A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati eljárásban meghozott ítéletében kifejtette, hogy a házasság felbontása kapcsán a volt közös lakás használatának megosztása a szerződéses hasznélvezeti jogot nem érintette. „Kölcsönösen fennálló hasznélvezeti jogok esetében egymagában az egyik részjogosítvány: a használat egymás közti rendezéséről hozott ítélet - amely egyébként is a felek közti jogviszonyban hatályosult - a hasznélvezeti jogot, illetőleg annak terjedelmét nem érinti, de nem is érintheti. A hasznélvezeti jogot alapító szerződés bírósági módosítására (Ptk. 241. §) sem kerülhet sor, mert egyszeri szolgáltatásra irányul, és a hasznélvezet létrejöttével teljesítése megtörtént.” Az I. rendű alperes szerződésen alapuló hasznélvezeti jogának korlátozására tehát nincs jogszabályi lehetőség (Pfv. II. 20799/1993.).

Ugyanez a helyzet akkor is, ha a túlélő házastársat a szerződésen alapuló hasznélvezeti jog mellett az özvegyi jog is megilleti. Amíg a túlélő házastársnak a szerződés alapján a hasznélvezeti joga fennáll, özvegyi joga gyakorlásáról nem beszélhetünk, így a hasznélvezet sem korlátozható.

Különösen fontos a szerződésen (megállapodáson) alapuló hasznélvezeti jog elhatárolása a törvényen alapuló hasznélvezeti jogtól: az ún. özvegyi jogtól olyan esetben, amikor az örökhagyó halála után felmerülő öröklési jogi vitát a leszármazók és a túlélő házastárs *egyezséggel* rendezik.

Ezt hangsúlyozta a Legfelsőbb Bíróság abban az ügyben, amelyben a felperesek jogelődje (az örökhagyó gyermeke) és az örökhagyó túlélő házastársa (az alperes) a hagyatéki eljárásban öröklési jogi vitájukat osztályos egyezséggel rendezték, amelybe belefoglalták a leszármazónak meghatározott vagyontárgyak házastársi vagyontársaságához tartozását elismerő nyilatkozatát, majd a hagyatéki vagyontárgyakat a törvényes öröklés rendje szerint - a túlélő házastárs hasznélvezeti jogával terhelt - kérték átadni. A közjegyző ennek megfelelő végzést hozott. A felperesek (az örökhagyó unokái) által az özvegyi hasznélvezeti jog korlátozása iránt indított perben az elsőfokú bíróság a keresetnek helyt adott. A másodfokú bíróság azonban - az első fokú ítéletet megváltoztatva - a keresetet azzal az indokkal utasította el, hogy miután a létrejött megállapodás nem csupán a hagyaték tárgyaira vonatkozik, az meghaladja az osztályos egyezés kereteit, élők közötti jogügyletnek, vagyis szerződésnek minősül. A szerződéssel megállapított hasznélvezeti jog viszont nem minősül özvegyi jognak, ezért a Ptk. 616. § (2) bekezdése alapján az nem korlátozható.

A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott ítéletével a másodfokú ítéletet hatályon kívül helyezte, és az első fokú ítéletet helybenhagyta. Az ítélet indokolásában kiemelte, hogy a másodfokú bíróság tévesen értékelte az alperes és a felperesek jogelődje között létrejött megállapodásban foglalt jognyilatkozatokat. Az osztályos egyezés tartalmán ugyanis nem változtat az a tény, hogy a felperesek jogelődje bizonyos vagyontárgyak tekintetében elismerte azok házastársi vagyontársaságához tartozását. A hagyatékhoz tartozó megállapított vagyontárgyak tekintetében azonban a törvényes öröklés rendje érvényesült, és a túlélő házastárs a hasznélvezeti jogot a Ptk. 615. § (1) bekezdése alapján mint özvegyi jogot szerezte meg. Ennek folytán a hasznélvezet korlátozásának jogi akadálya nem volt (Pfv. V. 22049/1998.).

Az előzőekben kifejtettek alapján nem korlátozható végül az a hasznélvezet sem, amelyet az örökhagyó *végintézkedésében* biztosított túlélő házastársának. Erre hívta fel a figyelmet a Legfelsőbb Bíróság abban az ügyben, amelynek tényállása szerint az I. r. alperessel házassági kötelékben együtt élő örökhagyó végrendeletében minden ingó és ingatlan vagyonát egyik gyermekére: a felperesre hagyta, K., R., és V. nevű (perben nem álló) gyermekeit pedig kötelesrészre szorította. Egyben úgy rendelkezett, hogy „az örökséghez addig semmi joguk, míg bármelyikük túléli a másikat, a hátramaradott azzal szabadon rendelkezhet haláláig.” A Legfelsőbb Bíróság ítéletében kifejtette: „A végrendelet idézett kitétele a favor testamenti elvének érvényre juttatásával nem értelmezhető másként, mint úgy, hogy az örökhagyó szándéka az I. r. alperes holtig tartó hasznélvezeti jogának a teljes hagyatékra kiterjedő biztosítására irányult. Az örökhagyó tehát a túlélő házastársát a végrendeletében nem mellőzte, és így nem szorította hallgatólagosan az özvegyi hasznélvezeti jog kötelesrészére. Ellenkezőleg: kifejezetten a túlélő házastársa javára rendelkezett azáltal, hogy az I. r. alperes részére az őt a Ptk. 615-616. §-ai szerint törvényes öröklés jogcímén megillető özvegyi jog helyett végrendeleti öröklés jogcímén a teljes hagyatékára kiterjedő holtig tartó hasznélvezeti jogot biztosított [Ptk. 636. § (1) bek.].” Ennek a hasznélvezeti jognak a korlátozására pedig a Ptk. 616. § (2) bekezdése alapján nincs jogi lehetőség (Pfv. II. 21495/1999.).

A hasznélvezeti jog megváltása

5. Az özvegyi jog szabályait a Ptk. módosításáról szóló 1977. évi IV. törvény egészítette ki a megváltás intézményével (rendelkezései 1978. március 1-jén léptek hatályba). Rendszerbeli elhelyezkedéséből következik, hogy rendelkezései - a hasznélvezet korlátozásához hasonlóan - csak a törvényen alapuló hasznélvezeti jogra: az özvegyi jogra alkalmazhatók. „A *végintézkedésen* alapuló vagy az örökhagyóval *szerződés alapján* létesített hasznélvezet *egyoldalú kérelemre* történő megváltására nincs jogszabályi lehetőség.” (Pfv. V. 20780/1993. sz.)

a) A megváltást mind a leszármazók, mind az ági örökösök kérhetik - szemben a hasznélvezet korlátozásával, amelyre csak a leszármazók kérelme alapján kerülhet sor. A törvény megfogalmazásából következően több örökös esetében nem szükséges, hogy valamennyien együttesen kérjék a hasznélvezet megváltását: *bármelyik örökös* előterjeszthet ilyen kérelmet. A kérelem csak a megváltást kérő örökös örökrészére eredményezi a hasznélvezet megváltását, a többi örökösre nem hat ki. Kérheti továbbá a megváltást a *túlélő házastárs* is.

b) A haszonélvezeti jog *személyhez kötött jog*. Ezen a jellegén nem változtat az a körülmény, hogy a házastársat e jogcímen megillető birtoklási, használati és haszonszedési joga megváltási joggá fordulhat át. A PK 84. számú állásfoglalás III. pontja (PEH 1988. 206. o.) szerint: „a túlélő házastárs halála esetén az örökösök nem folytathatják a megváltással kapcsolatos eljárást.” A haszonélvezet megváltására irányuló jog tehát mint személyhez fűződő jog nem örökölheto. (A bekezdés hatályos szövege itt található)

c) A törvény szövegéből következik, hogy a haszonélvezet megváltása *csak lehetőség*, az erre irányuló egyoldalú kérelem teljesítése a közjegyző vagy a bíróság számára nem kötelező. A PK 84. számú állásfoglalás I. pontja (PEH 1988. 206. o.) kimondja: „haszonélvezeti jog megváltására irányuló kérelem (kereseti kérelem) esetében indokolt esetben helye lehet a kérelem elutasításának is.” Az állásfoglalás indokolása kiemeli: „az özvegyi jog célja, hogy a túlélő házastárs életkörülményeit lehetőleg a kialakult szinten a házastárs halála utáni időben is biztosítsa. Ha ez a cél a megváltás folytán úgy hiúsulna meg, hogy a házastárs jelentős érdeksérelmét eredményezné, a megváltásra irányuló kérelem elutasítható. A megváltás azonban nemcsak a haszonélvező, hanem az örökösök jogos és méltányos érdekeit is sértheti, ezért a kérelem (kereseti kérelem) elbírálásánál erre is figyelemmel kell lenni. A közjegyző vagy a bíróság tehát nem zárható el attól a lehetőségtől, hogy a haszonélvezet megváltására irányuló kérelmet indokolt esetben elutasítsa, akár a házastárs, akár pedig az örökösök terjesztenek elő ilyen kérelmet.” (A bekezdés hatályos szövege itt található)

d) Ha viszont a haszonélvezet megváltásában a haszonélvező és az örökösök egyetértenek, azt a haszonélvezet általános szabályai szerint *szerződéssel* bármikor rendezhetik. Erre a módosításig is megvolt a lehetőség, és a bírói gyakorlat szerint éltek is vele. Semmi sem indokolja, hogy az egyoldalú kérelemre történő megváltás intézményének bevezetésével az érdekeltnek a megállapodáshoz való jogát kizártnak tekintsük.

Az adott esetben az örökösök gyermeke és a túlélő házastárs a hagyatéki eljárásban a haszonélvezeti jog megváltását nem kérték, utóbb viszont az eredetileg a haszonélvezet korlátozása iránt indított perben egyezséget kötöttek, és a haszonélvezeti jogot megváltották. A másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság egyezséget jóváhagyó végzését hatályon kívül helyezte és a Pp. 157. §-ának a) pontja alapján - figyelemmel a Pp. 130. §-a (1) bekezdésének b) pontjára - a pert megszüntette, mert álláspontja szerint a megváltás iránti kérelem előterjesztésének a törvényben megkívánt feltételei nem álltak fenn. A Legfelsőbb Bíróság törvényességi határozatában ezzel szemben kifejti, hogy „az egyezséggel a felek nemcsak szerződésből eredő vitát, hanem egyéb dologi, családi, öröklési jogviszonyukat is rendezhetik, ha az adott jogviszonnyal kapcsolatban rendelkezési joguk van. A per során a felek öröklési jogi kérdésekben felmerült vitájukat rendezték, és az egyezséggel azonos tartalmú szerződést peren kívül is érvényesen megkötöttek volna. A bírói egyezség kötésénél érvényesül a jogszabályok korlátai között a felek szerződési szabadsága, a felek tehát e határon belül a szerződéspótló szabályoktól eltérő módon rendezhetik jogviszonyukat.” (P. törv. II. 20505/1980. - BH 1981/2. sz. 61. - PJD IX. 175. sz.)

Az egyoldalú kérelemre történő megváltás korlátai

6. A haszonélvező jogainak és méltányos érdekeinek védelmét szolgálja a jogszabálynak az a rendelkezése, amely *egyoldalú kérelemre nem valamennyi hagyatéki vagyontárgyra* teszi lehetővé a haszonélvezet megváltását. A házastárs által lakott lakásra, az általa használt berendezési és felszerelési tárgyakra fennálló haszonélvezet megváltását ugyanis nem lehet kérni. Ezzel a jogszabály megakadályozza, hogy az örökösök megváltás ellenében a túlélő házastársat lakásától és legszükségesebb berendezési, felszerelési tárgyaitól megfossszák. A Legfelsőbb Bíróság egyik törvényességi határozatában ezzel kapcsolatban rámutatott arra, hogy „bár ezzel a tilalommal a jogszabály elsősorban a túlélő házastárs érdekeit kívánja védeni az örökösök igényével szemben, nem ad lehetőséget arra sem, hogy maga a túlélő házastárs kérje az általa lakott lakásra a haszonélvezeti jog megváltását. A tilalom ugyanis általános jellegű.” (P. törv. II. 20563/1985. - BH 1986/5. sz. 194.)

Házasság ingatlan esetében a házastárs által lakott lakás nemcsak a lakóépületet jelenti, hanem az ahhoz tartozó, helyben szokásos méretű telekingatlan is, amellyel együtt egy lakásingatlan egységnek minősül. Ezért ha az ingatlan területe meghaladja a fenti mértéket és mód van önálló telekingatlan kialakítására, erre már a megváltás elvi lehetősége fennáll (P. törv. II. 20563/1985. - BH 1986/5. sz. 194.).

7. Nincs azonban akadálya annak, hogy az érdekelt *megállapodással* rendezze az ezeken a vagyontárgyakon fennálló haszonélvezet megváltását is. A PK 84. számú állásfoglalás II. pontja (PEH 1988. 206. o.) szerint: „a felek megállapodhatnak a házastárs által lakott lakásra, az általa használt berendezési és felszerelési tárgyakra fennálló haszonélvezet megváltásában is.” Az állásfoglalás indokolása ezzel kapcsolatban kifejti: „a Ptk. 616. §-ának (3) bekezdése - helyes értelmezés szerint - csak azt tiltja, hogy a házastárs által lakott lakásra, az általa használt berendezési és felszerelési tárgyakra fennálló haszonélvezet megváltását valamelyik érdekelt egyoldalúan kérje.” A haszonélvezet megváltására irányuló megállapodás szerződés, amelynek tartalmát a felek szabadon állapítják meg. Ennek csak a Ptk. 200. §-ának módosított (2) bekezdésében foglalt rendelkezés - mint tilalom - szab határt. Az említett szerződés azonban nem esik ilyen tilalom alá. (A bekezdés hatályos szövege itt található)

Az egyik ügyben az örökösök hagyatéka tartozott - egyéb vagyontárgyak mellett - egy szövetkezeti lakás 3/4 tulajdoni illetősége, míg a további 1/4 tulajdoni illetőség az örökösök házastársának tulajdonában állt; a szövetkezeti lakásingatlan volt a házastársak közös lakása. Az örökösök után a törvényes öröklés rendje szerint három gyermeke örökölt, míg a túlélő házastársat özvegyi haszonélvezeti jog illette meg. A hagyatéki eljárásban a túlélő házastárs - egyebek mellett - a szövetkezeti lakásingatlan-illetőségre is kérte özvegyi haszonélvezeti joga megváltását. A leszármazók és a túlélő házastárs osztályos egyezséget kötöttek, amelynek értelmében - egyéb vagyontárgyakra vonatkozó megállapodás mellett - a szövetkezeti lakásingatlan hagyatékhhoz tartozó 3/4 része a három gyermeket és a túlélő házastársat egymás között egyenlő arányban illette meg. Utóbb a túlélő házastárs az osztályos egyezség alapjául szolgáló nyilatkozatát visszavonta. Minthogy azonban az állagörökösök a nyilatkozat visszavonásához, az osztályos egyezség módosításához nem járultak hozzá, a közjegyző a hagyatékokat az osztályos egyezség és a törvényes öröklés rendje szerint adta át. A Fővárosi Bíróság a közjegyző végzését helybenhagyta. A túlélő házastárs felülvizsgálati kérelmet nyújtott be, és egyebek mellett a Ptk. 616. § (3) bekezdésében írt tilalomra is hivatkozott.

A Legfelsőbb Bíróság a jogerős végzést hatályában fenntartotta. A végzés indokolásában kifejtette: sem a közjegyző, sem a Fővárosi Bíróság nem követett el anyagi jogszabálysértést, amikor a házastársak közös lakásának: a szövetkezeti lakásnak 3/4 részén fennálló özvegyi jog megváltása tárgyában megkötött osztályos egyezség alapján a hagyaték átadására jogi lehetőséget látott. „A PK 84. számú állásfoglalás II. pontja értelmében ugyanis a felek megállapodhatnak a házastárs által lakott lakásra, az általa használt berendezési és felszerelési tárgyakra fennálló haszonélvezet megváltásában is. A Ptk. 616. §-ának (3) bekezdése csak azt tiltja, hogy ezeken a hagyatéki vagyontárgyakon fennálló haszonélvezet megváltását valamelyik érdekelt - a másik (többi) érdekelt ellenzése ellenére - egyoldalúan kérje. Nincs azonban jogi akadálya annak, hogy az érdekeltek megállapodásban: szerződésben rendezzék a haszonélvezet megváltását. Az ilyen szerződés nem esik tilalom alá. Ha a túlélő házastárs utóbb szerződési nyilatkozatát meg kívánja változtatni, attól el kíván térni, ezt csak a többi érdekelt hozzájárulásával teheti meg. Helyesen mutatott rá a Fővárosi Bíróság, hogy enélkül csak arra van módja, hogy szerződési nyilatkozatát az általános ügyleti megtámadási alapokon bíróság előtt megtámadja.” (Pfv. V. 21008/1996. - BH 1997/10. sz. 487.)

A megváltás mértéke leszármazók esetében

8. A Ptk. meghatározza a megváltás mértékét is. Leszármazók esetében megváltásként a házastársat olyan rész illeti meg, amelyet mint az örökhagyó gyermeke törvényes örökösként a leszármazókkal együtt örökölné. A hagyatéki vagyont tehát a házastárs és a gyermekek között úgy kell felosztani, hogy a házastárs és a gyermekek egymás közt egyenlő részt kapjanak.

Az örökhagyónak (Ö) egy gyermeke van: A, és él a házastársa: H. A hagyatéki vagyont A örökölte a túlélő házastárs haszonélvezeti jogával terhelten. A házastárs kéri a haszonélvezet megváltását. A házastársat úgy kell tekinteni, mintha ő is gyermek volna, tehát közte és A között kell a hagyatékot (a hagyatéki vagyon megváltható részét) megosztani: a házastárs megváltásként a hagyatéki vagyon felét kapja.

Az örökhagyónak (Ö) első házasságából egy gyermeke származott: A. A második házasságából két gyermek született: B és C. Az örökhagyó után a hagyatéki vagyont a három gyermek: A, B és C örököli fejenként 1/3-1/3 részben, a túlélő házastárs (H2) haszonélvezeti jogával terhelten. A házastárs kéri a haszonélvezet megváltását. „Gyermekekre” a hagyatéki vagyon 1/4 része lesz - ezt kapja a haszonélvezet megváltása fejében -, míg a három gyermek fejenként 1/4-1/4 részben megkapja a hagyatéki vagyont haszonélvezettől mentesen.

9. A haszonélvezet megváltása lehet részleges is: megváltható akár az örökösök egy részének (egy örökösnek) az örökrészen, akár meghatározott hagyatéki vagyontárgyon fennálló haszonélvezet is. Több leszármazó együttöröklése esetében gyakori, hogy a haszonélvezet megváltását csak az egyik leszármazó kéri. Ilyen esetben a haszonélvezet megváltásának - amint már az előzőekben utaltunk rá - a hagyatéki vagyonnak csak abban a részében (azokra a vagyontárgyakra) lehet helye, amely a megváltást kérő leszármazó örökrésze (amit ő örökölt). A többi leszármazó örökrészt illetően a haszonélvezet megváltására - kérelem hiányában - nem kerülhet sor, az ő örökrészüket változatlanul marad, és azon a házastárs haszonélvezeti joga továbbra is fennmarad.

Az örökhagyó (Ö) három gyermeke: A, B és C fejenként 1/3-1/3 részben - átszámítva 4/12-4/12 részben - örökölte a hagyatéki vagyont a túlélő házastárs haszonélvezeti jogával terhelten. Az örökhagyó első házasságából származó gyermeke: A kéri egyedül a haszonélvezet megváltását. A megváltásra csak A gyermek örökrésze: a hagyatéki vagyon 4/12 része tekintetében kerülhet sor, ebből kell kiadni a házastársat megillető „gyermekrészt” arányos részét. A gyermek ugyanis nem kaphat kevesebbet, mint amennyit akkor kapna, ha valamennyi leszármazó örökrésze a haszonélvezet megváltásra kerülne. A gyermek örökrészt - a hagyatéki vagyon 4/12 részét - kell tehát négy részre osztani. Ennek egynegyedét - vagyis 1/12 részt - kapja megváltásként a házastárs, míg a 3/12 rész megmarad A gyermeknek, haszonélvezettől mentesen. Ilyen arányú lenne A gyermek örökrésze akkor is, ha a teljes hagyatéki vagyont terhelő haszonélvezet megváltásra kerülne. Ebben az esetben ugyanis A, B és C gyermek, valamint a házastárs fejenként 3/12-3/12 részt kapna.

10. Gyakran előfordul, hogy a haszonélvezet megváltását nem a megváltható hagyatéki vagyon egészére, hanem csak meghatározott hagyatéki vagyontárgyra (pl. csak a készpénzhagyatékra vagy a hagyatékhoz tartozó takarékbetétkönyvre) kéri. Nincs akadálya a haszonélvezet ilyen részleges megváltásának sem.

Az örökhagyó (Ö) hagyatékához egy ingatlan és 120000 Ft készpénz tartozik, amelyet fejenként 1/3-1/3 részben a három gyermek örökölt a házastárs haszonélvezeti jogával terhelten. A házastárs csak a készpénzen fennálló haszonélvezet megváltását kéri. Ennek megfelelően a házastárs, valamint a három gyermek - haszonélvezettől mentesen - fejenként 30000-30000 Ft-ot kap a készpénzhagyatékból, az ingatlan azonban változatlanul 1/3-1/3 részben a három gyermek örökrésze marad a házastárs haszonélvezeti jogával terhelten.

Ha A gyermek kéri egyedül a készpénzhagyatékot a haszonélvezet megváltását, az őt megillető részből - 40000 Ft-ból - a fenti arányban kell kiadni a megváltás fejében a házastársat megillető részt: vagyis ennek az összegnek az 1/4 része: 10000 Ft illeti meg a házastársat, 30000 Ft a gyermeket, míg B és C gyermek fejenként 40000-40000 Ft örökrészen a házastárs haszonélvezeti joga fennmarad.

A megváltás mértéke ági örökösök esetében

11. Ági öröklés esetén a házastársat az ági vagyon egyharmada illeti meg, függetlenül attól, hogy az ági vagyont hány ági örökös örököli.

Az örökhagyónak leszármazója nincs, házastársa él. Az örökhagyó egy ingatlant örökölt az apjától. Az ingatlant mint ági vagyont öröklő az örökhagyó két élő testvére: B és C, fejenként 2/6-2/6 részben, valamint meghalt testvére - A - helyén annak leszármazói: D és E fejenként 1/6-1/6 részben a házastárs hasznélvezeti jogával terhelten. Ha a házastárs a hasznélvezet megváltását kéri, megváltás fejében az ingatlan egyharmadát - átszámítva 3/9 részét - kapja, a fennmaradó kétharmad részt - átszámítva 6/9 részt - pedig törvényes örökrészüik arányában kapják meg az ági örökösök: B és C fejenként 2/9-2/9 részt, míg az örökhagyó unokaöccsei: D és E fejenként 1/9-1/9 részt.

Ha az előbbi példában az örökhagyó mindhárom testvére az örökhagyó előtt meghalt, és csak két unokaöccse: D és E él, ők öröklők egymás között egyenlő 1/2-1/2 részben az ági ingatlant a házastárs hasznélvezeti jogával terhelten. A hasznélvezet megváltása esetén a házastársat ebben az esetben is az ingatlan egyharmada illeti meg, míg D és E kapja a fennmaradó kétharmad részt egymás között egyenlő arányban (vagynis fejenként 1/3-1/3 részt kapnak).

A hasznélvezet részleges megváltásával kapcsolatban a fent elmondottak ági öröklés esetében is irányadók.

A megváltás módja

12. A megváltás fejében járó részt természetben vagy pénzben kell kiadni. A megváltás módját illetően a Ptk. semmiféle megkötést nem tartalmaz. A módosítás indokolása szerint „a hasznélvezet megváltása a hasznélvező jogainak és méltányos érdekeinek figyelembevételével történhet”. Az indokolás az állagörökös méltányos érdekeiről nem szól, bár előfordulhat, hogy a megváltás kért módja az állagörökös érdekeivel ellentétes. Ezért indokolt, hogy a bírósági gyakorlat mindkettőjük érdekét figyelembe vegye.

A hasznélvezet megváltása fejében járó értéket elsősorban természetben célszerű kiadni. A pénzben történő megváltás - különösen nagy értékű hagyaték esetében - nehezebb helyzetbe hozná az állagörökös, mintha a hagyatéki hitelezőkkel állana szemben, amikor - a vagyontárgyakkal való (cum viribus) felelősség alapján - a hitelezőt természetben is kielégítheti. Nincs akadálya annak, hogy a hagyatékon fennálló hasznélvezete ellentétéleként a házastárs egy vagy több hagyatéki vagyontárgy kizárólagos tulajdonát kapja meg. A hasznélvezet ellenértékének pénzbeni kiadására leginkább akkor kerül sor, ha a hagyatékban - egyéb vagyontárgyak mellett - nagy összegű készpénz vagy takarékbetétkönyv is van.

A megváltás jogi hatása

13. A megváltással a házastárs a hagyatéki vagyonból részesül, állagot kap. Állagörökösi minőségén álláspontunk szerint nem változtat az a tény, hogy örökrészt pénzben kapja meg: ez ugyanis gyakorlatilag a házastárs és örökösársai közösségének hagyatéki osztállyal történő megszüntetését jelenti.

A Ptk. kifejezetten nem szól arról, hogy megváltás esetén a házastárs jogállása hogyan alakul. Az özvegyi jog mint törvényes öröklési jog jellegéből következik azonban, hogy megváltás esetén a házastárs a hagyatéki vagyonból reá eső részben törvényes örökös, és felelőssége az általános örökösök felelősségével azonos módon alakul. Ezt az álláspontot foglalta el a Legfelsőbb Bíróság az egyik felülvizsgálati ügyben meghozott ítéletében, és rámutatott arra, hogy „a házastárs jogállásának ellentétes értelmezése az utóbb jelentkező hagyatéki hitelezőket hozná hátrányos helyzetbe, illetőleg az eredeti állagörökösökre lenne méltánytalan. A Ptk. 679. §-ának (1) és (2) bekezdése értelmében ugyanis a hitelezők csak az örökösökkel szemben léphetnek fel, és a hagyatéki vagyon tárgyaival vagy értéke erejéig kereshetnek kielégítést. Ellenkező álláspont esetében viszont a megváltással megszerzett hagyatéki vagyontárgy »elvesztené« ezt a jellegét, és a házastárs nem tartozna helytállni.” (Pfv. II. 20850/1993. - BH 1994/4. sz. 189.)

Az életbiztosítási összeg megváltása

14. Az életbiztosítási összeg nem tartozik a hagyatékhoz. Ha azonban a biztosítási szerződésben a kedvezményezettet nem jelölték meg és bemutatóra szóló kötvényt sem állítottak ki, kedvezményezett az lesz, aki a biztosított után a Ptk. öröklési szabályai szerint örököl. A túlélő házastársat tehát - leszármazókkal együttöröklés esetén - a biztosítási összegen is megilleti a hasznélvezeti jog. Azok a körülmények, amelyek a hasznélvezet megváltásának bevezetését indokolták, fennállanak a biztosítási összeget terhelő hasznélvezet esetében is. Ezért a hagyatéki eljárásról szóló 6/1958. (VII. 4.) IM rendelet 72/A. §-ának (3) bekezdése kimondta, hogy „a megváltásra vonatkozó rendelkezéseket megfelelően alkalmazni kell abban az esetben is, ha a biztosítási szerződés kedvezményezettje az örökös (Ptk. 560. §)”. Ez lényegében azt jelenti, hogy a biztosítási összeg állagörökösei (a leszármazók), illetőleg hasznélvezője (a túlélő házastárs) ugyanolyan feltételek mellett kérhetik a hasznélvezet megváltását, mintha a hagyatékban levő készpénzről vagy követelésről lenne szó.

A megváltással kapcsolatos igények érvényesítése

15. A hasznélvezet megváltása iránti kérelem előterjesztésére a Ptk. határidőt szab: eszerint a megváltást a hagyatéki eljárás során, ennek hiányában az öröklés megnyílásától számított *egy éven belül* kell a hagyatéki eljárásra egyébként illetékes közjegyzőnél kérni. (A jogintézmény bevezetését követően az átmeneti rendelkezéseket a Ptké. II. 16. §-a tartalmazta; az eltelt idő folytán azonban a rendelkezéseknek ma már jelentőségük nincs.)

A rövid határidő megállapítását az indokolja, hogy a megváltás lényegében az öröklés rendjében hoz változást, pl. a leszármazók, illetőleg az ági örökösök mellett a házastárs is örökrészt kap, változik az örökösársak hagyatékából való részesedésének az aránya, a hagyatéki tartozásokért felelős örökösök köre. Mindez szükségessé teszi, hogy a rendezés minél előbb megtörténjék.

A megváltás iránti kérelmet a közjegyzőnél kell előterjeszteni. Ez alól az általános szabály alól a He. 72/C. §-ának (4) bekezdése egy kivételt állapít meg: „ha a bíróság utóbb öröklési jogi vita felől dönt, és ez a megváltás alapjául szolgáló hagyaték megosztása tekintetében változást eredményezhet, az érdekelt a megváltáshoz fűződő jogát a bíróság előtt legkésőbb az első fokú határozat meghozatalát megelőző tárgyalás berekesztéséig érvényesítheti.”

A haszonélvezet korlátozásának és megváltásának kapcsolata

16. A Ptk. nem zárja ki annak lehetőségét, hogy a jogosultak ugyanarra a hagyatékra (ugyanarra a hagyatéki vagyontárgyra) a haszonélvezet korlátozását és megváltását is kérjék - feltéve, hogy mindkét igény érvényesítésének jogszabályban megkívánt feltételei fennállnak -, a két jogintézmény kapcsolatáról azonban nem rendelkezik.

A haszonélvezet korlátozása és megváltása iránti jog érvényesítése szempontjából lényeges különbség, hogy míg a haszonélvezet korlátozását a haszonélvezet fennállása alatt bármikor lehet kérni, a haszonélvezet megváltása iránti kérelem előterjesztésének a határideje egy év. Ez valójában meghatározza ugyanarra a hagyatékra vonatkozóan a két igény érvényesítésének a lehetőségét is.

a) Minthogy a haszonélvezet megváltása iránti igényt egy éven belül és (a kivételtől eltekintve) a hagyatéki eljárásban kell érvényesíteni, a *megváltás* kérdésében hozott döntés rendszerint *megelőzi* a haszonélvezet korlátozása iránti pert. Azokon a vagyontárgyakon viszont, amelyeken a haszonélvezetet megváltották, a haszonélvezet korlátozása fogalmilag kizárt: a házastárs a hagyatéki vagyomból részesül, állagot kap, az így megörökölt állagot pedig korlátozni nem lehet. Ilyen esetben a haszonélvezet korlátozására csak azokon a vagyontárgyakon kerülhet sor, amelyeken a haszonélvezet még fennáll. Nincs jogi akadálya annak sem, hogy a bíróság a haszonélvezetet azokon a vagyontárgyakon is korlátozza, amelyeknek megváltását egyoldalú kérelemre a jogszabály nem engedi meg. Korlátozásnak természetesen csak akkor lehet helye, ha annak a 616. § (2) bekezdésében írt feltételei fennállnak.

b) Az igényérvényesítési határidőkből következik viszont, hogy a már korlátozott haszonélvezet *utóbb történő megváltására* a gyakorlatban alig kerülhet sor.

c) A két jogintézmény kapcsolatának leggyakoribb esete, amikor a két igényt *együttesen érvényesítik*. Erre általában úgy kerül sor, hogy a hagyatéki eljárás során a megváltás kérdésében döntés nem születik, illetőleg abba valamelyik érdekelt nem nyugszik bele, és a megváltás iránti igényt a bíróság előtt érvényesíti. A perben pedig egyidejűleg a leszármazó a haszonélvezet korlátozását is kéri. Ilyen esetben a bíróságnak az érdekek egyeztetésével kell döntenie abban, hogy a haszonélvezet korlátozása vagy megváltása indokolt-e, illetőleg fennállnak-e a két jogintézmény együttes alkalmazásának a feltételei. A Legfelsőbb Bíróság egyik törvényességi határozatában kiemelte: „nincs jogszabályi akadálya annak, hogy ugyanarra a hagyatéki vagyontárgyra a haszonélvezet korlátozását és megváltását is kérjék. A haszonélvezet korlátozásánál és megváltásánál a jogszabályban meghatározott szempontok alapján kell az állagörökös és a haszonélvező érdekeit egyeztetni. A haszonélvezet korlátozásánál és a korlátozott haszonélvezet megváltásánál az özvegyi jog céljának szem előtt tartása mellett figyelemmel kell lenni arra, hogy az örökhagyó gyermeke megfelelő örökrészhez jusson.” (P. törv. II. 20386/1987.)

Az örökbefogadással kapcsolatos öröklési jogi szabályok

Ptk. 617. § (1) Az örökbefogadott - az örökbefogadás fennállása alatt - az örökbefogadó vér szerinti leszármazójaként örököl.

(2) Az örökbefogadás nem érinti az örökbefogadott törvényes öröklési jogát vér szerinti rokonai után.

(3) Az örökbefogadott után - ha az örökbefogadás az örökbefogadott életében nem szűnt meg - leszármazó házastárs és bejegyzett élettárs hiányában az örökbefogadó, illetőleg annak rokonai örökölnék a törvényes öröklés szabályai szerint.

(4) Ha az örökbefogadott után sem az örökbefogadó, sem annak rokona nem örököl, törvényes örökösök az örökbefogadott vér szerinti rokonai.

Jegyzet: A (3) bekezdést szövegét a 2009. évi XXIX. törvény 17. § (1) bekezdés 12. pontja módosította. Hatályos: 2009. VII. 1.

Örökbefogadás és öröklési kapcsolat

1. A Ptk. hatálybalépése előtti öröklési jogunk szerint az örökbefogadott gyermek öröklésére a vér szerinti gyermekétől eltérő szabályok érvényesültek. Ennek oka az volt, hogy az örökbefogadás nem létesített rokon kapcsolat az örökbefogadó és az örökbefogadott között. Ezért az örökbefogadott gyermek csak az örökbefogadó után örökölt, de az örökbefogadó rokonai és az örökbefogadott között semmiféle öröklési jogi kapcsolat nem volt. Ugyancsak nem örökölt az örökbefogadó az örökbefogadott után. Az örökbefogadott gyermek kötelesrészének megállapításánál is más szabályok érvényesültek.

Az 1952-ben megalkotott Csjt. már elismerte az örökbefogadás rokon kapcsolat létesítő joghatását, bár ekkor még csak az örökbefogadó és az örökbefogadott viszonyában. Ennek alapján a bírói gyakorlat az örökbefogadásra vonatkozó öröklési jogot kiszélesítette, a kötelesrészt illetően az örökbefogadottat a vér szerinti gyermekkel azonos jogállásba helyezte, és elismerte az örökbefogadó öröklését az örökbefogadott után. Az 1952. évi 19. tvr. pedig gyakorlatilag rokonságot létesített az örökbefogadó rokonai és az örökbefogadott között is akkor, amikor az örökbefogadottnak az örökbefogadó vér szerinti gyermekeként való újra anyakönyvezését rendelte el. Ezáltal ugyanis az anyakönyvből már nem volt megállapítható az örökbefogadás ténye.

Az örökbefogadás jogintézményében jelentős továbblépést a Ptk. hatálybalépésével egyidejűleg a Csjt.-t módosító 1960. évi 12. tvr. jelentett. A Csjt. módosított 51. §-a már teljes rokon kapcsolat létesített az örökbefogadott és az örökbefogadó, illetőleg rokonai között. A Ptk. 617. §-ának (1) bekezdése pedig kimondta, hogy az örökbefogadott az örökbefogadó vér szerinti leszármazójaként örököl.

Az örökbefogadás új szabályozása a korábban engedélyezett örökbefogadások joghatásain nem változtatott. A Ptké. I. 92. §-a szerint a „Ptk.-nak az öröklési jogot szabályozó rendelkezéseit csak a Ptk. hatálybalépése után megnyílt öröklésre lehet alkalmazni”. Az 1960. évi 12. tvr. 11. §-a ugyanakkor kimondta, hogy az örökbefogadás folytán az örökbefogadott és az örökbefogadó rokonai között csak akkor jön létre rokon kapcsolat, ha az örökbefogadást 1960. május 1. után engedélyezte a gyámhatóság. Az örökbefogadott tehát a vér szerinti gyermek jogállásában csak akkor örököl az örökbefogadó rokonai után, ha az örökbefogadás és az öröklés megnyílt egyaránt 1960. május 1. után történt.

Az előbb elmondottakra lássuk a következő példát:

Az örökhagyó (Ö) házasságából egy gyermek származott: B, míg C az örökhagyó örökbefogadott gyermeke. Az örökbefogadás 1944-ben történt. Az örökhagyó felmenője: A után megörökölt egy házas ingatlant; az örökhagyó halálával ebben az ingatlanban egymás között egyenlő arányban a két gyermek: B és C örököl.

Ha azonban az örökhagyó felmenője: A előtt meghal, A halálával a házas ingatlant egyedül vér szerinti unokája: B örököli. C mint az örökhagyó örökbefogadott gyermeke nem örököl: az örökbefogadás időpontjában ugyanis az örökbefogadás még nem létesített rokoni kapcsolatot az örökbefogadott és az örökbefogadó rokonai között.

Öröklési jogi kapcsolat keletkezése és megszűnése örökbefogadás esetén

2. Az örökbefogadás alapján addig van rokonság és így öröklés is, amíg az örökbefogadás fennáll. Ez a feltétel azt jelenti, hogy az öröklés megnyílásakor az örökbefogadásnak hatályosnak kell lennie.

a) Az örökbefogadás az *engedélyező határozat jogerőre emelkedésével lép hatályba* [Csjt. 50. § (1) bek.], ez időponttól kell az örökbefogadást létrejöttnek tekinteni. Ez a szabály azonban méltánytalan eredményre vezetne azokban az esetekben, amikor az örökbefogadás az eljárás megindítása után meghal. Ezért a Csjt. 50. §-ának (1) bekezdése kivételt enged: „ha az örökbefogadó az eljárás folyamán meghal, az örökbefogadás joghatásai - annak engedélyezése esetében - már az örökbefogadó halálával beállnak.” Ez a kivételes szabály csak az örökbefogadó halála esetén létesít öröklési kapcsolatot a fenti feltételek szerint. Az örökbefogadottnak az eljárás alatt bekövetkezett halála ilyen jogkövetkezménnyel nem jár. Ennek az eltérő jogi hatásnak az indoka az, hogy az örökbefogadás alapvető célja a kiskorú megfelelő családi környezetbe helyezése, részére a családi nevelés biztosítása, és ezzel áll összhangban a fenti kivételes szabály is.

b) A hatályosság kérdésének másik oldala, hogy mely időpontig áll fenn az örökbefogadás. Az *örökbefogadás megszűnése* ugyanis az öröklési kapcsolat megszűnését is eredményezi. Előre kell bocsátanunk, hogy az örökbefogadás nem szűnik meg sem az örökbefogadó, sem az örökbefogadott halálával. Bármelyik fél halála az örökbefogadás egyik jogkövetkezményét, az öröklést vonja maga után.

Az örökbefogadás megszűnésének eseteit a Csjt. határozza meg.

Ha az örökbefogadást a felek kölcsönös kérelmére a *gyámhatóság bontja fel* (Csjt. 56. §), az öröklési kapcsolat is megszűnik a gyámhatósági határozat jogerőre emelkedésével. A Csjt. a feleknek az eljárás folyamán bekövetkezett halála esetére itt is tartalmaz különös szabályt. Ez azonban - a feleknek a felbontásra irányuló egybehangzó kívánságára figyelemmel - bármelyik fél halálához az örökbefogadás joghatásainak megszűnését fűzi a kérelem beadásának napjára visszamenő hatállyal. Ilyen esetben a kérelem beadásának napját követően akár az örökbefogadott, akár az örökbefogadó hal meg, a törvény alapján nem örökölhettek egymás után - feltéve, hogy a gyámhatóság az örökbefogadást felbontotta.

Az örökbefogadás megszűnésének másik esete, amikor az örökbefogadást a *bíróság bontja fel* [Csjt. 57. § (1) bek.]. Az öröklési kapcsolat ilyen esetben a felbontó ítélet jogerőre emelkedésének napján [Csjt. 57. § (4) bek.] megszűnik. Ebből a szempontból teljesen közömbös, hogy az örökbefogadás felbontására milyen okból kerül sor: a felek valamelyike olyan magatartást tanúsított, amely miatt az örökbefogadás fenntartása a másik félre elviselhetetlenné vált, vagy az örökbefogadás objektív okból (pl. az örökbefogadó súlyos betegsége miatt) nem tudja célját és rendeltetését betölteni. A vétlen fél éppúgy nem örököl, mint aki magatartásával maga idézte elő az örökbefogadás felbontását.

Az örökbefogadás bíróság által történő felbontása esetén - hasonlóan a Csjt. 56. §-ának különleges szabályához - az eljárás alatt bármelyik fél halála az örökbefogadás joghatásait visszaható hatállyal szünteti meg. Ebben az esetben a keresetlevél benyújtásának napjával szűnik meg az örökbefogadás, és ez az időpont irányadó az öröklési kapcsolat megszűnésének szempontjából is - feltéve természetesen, hogy a bíróság az örökbefogadást felbontotta.

Más jogkövetkezménnyel jár viszont a felbontásnak a Csjt. 57. §-a (2) bekezdésében szabályozott esete. Eszerint „az örökbefogadó halála után az örökbefogadást annak érdekében is fel lehet bontani, hogy az örökbefogadott vér szerinti családi jogállását visszanyerje”. Ilyen esetben a felbontás iránti keresetlevél benyújtására már eleve az örökbefogadó halála - tehát az öröklési joghatások beállta - után kerülhet sor, vagyis a megnyílt hagyatékot az örökbefogadott törvényes öröklés jogcímén már megörökölte. Az örökbefogadó halála után benyújtott keresetlevél alapján meghozott ítélet visszaható hatályáról ilyen értelemben tehát szó sem lehet. Az örökbefogadás felbontása ebben az esetben álláspontunk szerint csak a jövőre nézve, tehát az örökbefogadó rokonai és az örökbefogadott közötti öröklési kapcsolatot szünteti meg.

A Csjt. ismeri az *örökbefogadás hatálytalanná válását* is. A Csjt. 54. §-a szerint „az örökbefogadás hatálytalanná válik, ha az örökbefogadó az örökbefogadottat teljes hatályúapai elismerő nyilatkozattal gyermekének ismeri el, vagy ha az örökbefogadót jogerős bírói ítélet, illetőleg utólagos házasságkötése következtében az örökbefogadott apjának kell tekinteni”. Ilyen esetben az örökbefogadást úgy kell tekinteni, mintha engedélyezését a gyámhatóság már eredetileg megtagadta volna (Csjt. 55. §). Az örökbefogadás hatálytalanná válása azt jelenti, hogy az örökbefogadó és az örökbefogadott között más jellegű családjogi viszony - vér szerinti rokonság - jön létre. Minthogy azonban maga a rokoni kapcsolat változatlanul fennáll, az öröklési kapcsolat is változatlan marad.

Az örökbefogadott öröklése nem titkos örökbefogadás esetén

3. A Ptk. - a 618. §-ban meghatározott kivételtől eltekintve - az örökbefogadottnak kettős öröklési jogot biztosít. Egyrészt az örökbefogadott az örökbefogadó, illetőleg annak rokonai után ugyanúgy örököl, mint az örökbefogadó vér szerinti leszármazója, és így örökölnék az örökbefogadott helyén annak leszármazói, illetőleg az általa örökbefogadottak is. Másrészt az örökbefogadás ténye nem szakítja meg a vérségi rokon kapcsolatát, nem érinti az örökbefogadott törvényes öröklési jogát vér szerinti rokonaival szemben.

Az örökhagyónak (Ö) A és C vér szerinti gyermeke, míg B örökbefogadott gyermek. Az örökhagyó halála után a hagyatéki vagyont egymás közt egyenlő 1/3-1/3 részben a két vér szerinti és az örökbefogadott gyermek örökli.

Ha az örökbefogadott gyermek: B az örökhagyó halála előtt meghal, helyén gyermekei: D és E örökölnék felmenőjük B örökrészében egymás közt egyenlő 1/6-1/6 részben.

Rokonok által történt örökbefogadás esetében gyakori, hogy a kettős öröklési jog egy örökhagyó után történő öröklésnél érvényesül. Az örökbefogadott az örökhagyó után mind az örökbefogadás útján létrejött rokon kapcsolat, mind a vér szerinti rokonság alapján - tehát kétszeresen - örököl. Ennek leggyakoribb esete, amikor a leszármazó helyettesítése folytán következik be a kétszeres öröklés.

Az örökhagyónak (Ö) három gyermeke volt: A, B és C. B még az örökhagyó életében meghalt, kiskorú leszármazóját, D-t az örökhagyó örökbefogadta. Az örökhagyó után örökölné három vér szerinti gyermeke: A, B és C, továbbá örökbe fogadott gyermeke, D, egymás közt egyenlő 1/4-1/4 részben. Minthogy B kiesett, helyette leszármazója, D örököl a vér szerinti rokonság alapján. Így A és C a hagyatéki 1/4-1/4 részét, míg D kettős öröklés jogcímén a hagyatéki 2/4 részét kapja.

Öröklés az örökbefogadott után nem titkos örökbefogadás esetén

4. Míg az örökbefogadott - a Ptk. 618. §-ában meghatározott kivételtől eltekintve - kétszeresen örököl örökbefogadója és annak rokonai, valamint vér szerinti rokonai után, az örökbefogadott utáni öröklésnél a kettős öröklés nem érvényesül. Mindkét rokonság - az örökbefogadás által létrehozott és a vér szerinti - örököl ugyan, de csak egymás után a Ptk.-ban meghatározott sorrendben.

Eszerint az örökbefogadott után - leszármazó és házastárs hiányában - elsősorban az örökbefogadó és annak rokonai örökölnék a törvényes öröklés szabályai szerint. Ha sem az örökbefogadó, sem rokona nem örököl, törvényes örökösök az örökbefogadott vér szerinti rokonai. Mindaddig azonban, amíg az örökbefogadó rokonai közül egy személy is örökölnék, a vér szerinti rokonok öröklésére nem kerül sor. A vér szerinti rokonok tehát az örökbefogadó és rokonai kiesése esetén másodsorban örökölnék csak.

Ez a sorrendiség dönti el azt a kérdést, hogy van-e és milyen esetben ági öröklésnek helye az örökbefogadott után történő öröklésnél. Az örökbefogadóról, illetőleg rokonairól az örökbefogadottra hárult ági vagyonban éppúgy érvényesülnek az ági öröklés szabályai, mint a vér szerinti rokonok öröklésénél. Más azonban a helyzet az örökbefogadottra vér szerinti rokonairól hárult ági vagyon esetében. Amíg ugyanis az örökbefogadott után az örökbefogadó és rokonai örökölnék, a vér szerinti rokonok nem minősülnek örökösnek, és öröklési igénytel sem léphetnek fel. Az örökbefogadott hagyatékában levő, vér szerinti rokonairól hárult vagyontárgy sem minősül tehát ági vagyonnak. Ha azonban az örökbefogadó vagy rokonai az örökbefogadott után nem örökölnék, megnyílik az öröklés a vér szerinti rokonok számára. Ebben az esetben már ági vagyonnak minősül az a vagyontárgy, amely az ági öröklés szabályainak megfelelően vér szerinti rokonairól hárult az örökbefogadottra.

Ptk. 618. § Titkos örökbefogadás esetén az örökbefogadott és vér szerinti rokonai között - az örökbefogadás fennállása alatt - nincs törvényes öröklési kapcsolat.

Öröklés titkos örökbefogadás esetén

1. Az örökbefogadott kettős öröklési joga - bár megalkotására az örökbefogadott érdekében került sor - sajátos módon a gyakorlatban éppen az örökbefogadás alapvető céljával ellentétesen hatott. Az örökbefogadott ugyanis a legteljesebben akkor illeszkedik be az örökbefogadó családjába, ha vér szerinti rokonaival a kapcsolat teljesen megszakad, és nem is szerez tudomást arról, hogy nem vér szerinti gyermeke az örökbefogadónak. Ez a vér szerinti gyermekkel teljesen azonos jogállás csak az örökbefogadott gyermek fent ismertetett kettős öröklési joga folytán szenvedett törést, és ennek az örökbefogadott gyermek beilleszkedése, a már kialakult családi kapcsolat zavartalansága szempontjából több volt a káros hatása, mint az előnye. A vér szerinti rokonok halála esetén ugyanis vizsgálni kellett, hogy van-e más által örökbefogadott leszármazójuk.

Ezen az ellentmondáson segített a Ptk.-nak az 1977. évi IV. törvénnyel beiktatott új 618. §-a, amely az öröklési jogban bevezette a „titkos örökbefogadás” fogalmát, és ahhoz az örökbefogadott és vér szerinti rokonai között a törvényes öröklési kapcsolat megszűnését fűzte.

A titkos örökbefogadás fogalmát eredetileg a Ptké. II. 8. §-a határozta meg. Eszerint „e rendelkezés alkalmazásában titkos örökbefogadás, ha az örökbefogadott gyermek születését újból anyakönyvezték és az örökbefogadó szülőket, illetőleg az egyedülálló örökbefogadót vér szerinti szülőként jegyezték be”. Az örökbefogadás titkossága tehát az anyakönyvezés módjától függött. Minthogy azonban alapvető szabály, hogy az örökbefogadás anyakönyvi bejegyzésénél az örökbefogadót kell az örökbefogadott gyermek szülőiként bejegyezni, az igen ritka kivételtől eltekintve általában minden örökbefogadás titkosnak minősült, és a vér szerinti rokonokkal fennálló öröklési kapcsolat valójában a gyakorlatban alig érvényesült.

Ez a felismerés vezetett a titkos örökbefogadás új meghatározásához, amely a Csjt.-nek az 1986. évi IV. törvénnyel történt módosításával is összhangban áll. A Ptké. II. új 8. §-át az 1987. évi 11. tvr. állapította meg: eszerint az örökbefogadás csak a Csjt. 48. §-ának (3) bekezdésében és (4) bekezdésének a) pontjában meghatározott esetekben minősült titkosnak. A Csjt.-nek az örökbefogadás engedélyezéséről szóló 48. §-a (3) bekezdése kimondta, hogy „a gyermek születése után legalább hat hónap elteltével a szülő úgy is adhat hozzájáruló nyilatkozatot, hogy az örökbefogadó személyét és személyi adatait nem ismeri. Ezt a nyilatkozatot nem lehet visszavonni. A gyermeket a gyámhatóság állami nevelésbe veszi, a szülő felügyeleti joga pedig megszűnik.” A (4) bekezdés a) pontja szerint pedig a gyermek örökbefogadásához „nincs szükség annak a szülőnek a hozzájárulására, aki a szülői felügyeletet megszüntető jogerős bírósági ítélet hatálya alatt áll”.

A titkos örökbefogadás új meghatározása 1987. szeptember 1-jén lépett hatályba.

Utóbb az 1990. évi XV. tv. módosította a Csjt. 48. §-át, és ezzel összefüggésben a Ptké. II. 8. §-át is.

A Ptké. II. 8. §-ának legújabb szövege szerint titkos örökbefogadás a Csjt. 48. §-ának (3)-(4) bekezdésében, továbbá (5) bekezdésének a) és b) pontjaiban meghatározott eset.

A Csjt. 48. §-ának új (3) bekezdése szerint „az örökbefogadáshoz a szülő úgy is megadhatja a hozzájárulását, hogy az örökbefogadó személyét és személyi adatait nem ismeri. A nyilatkozattételre a gyermek születése előtt is sor kerülhet. A szülő a hozzájáruló nyilatkozatát a gyermek két hónapos korának betöltéséig visszavonhatja. Erre öt figyelmeztetni kell.” A (4) bekezdés pedig kimondja, hogy: „ha a gyermek a hatodik életévét betöltötte, vagy egészségileg károsodott, a (3) bekezdés szerinti hozzájáruló nyilatkozat érvényességéhez a gyámhatóság jóváhagyása szükséges.” Végül az (5) bekezdés szerint - egyebek mellett - : „nincs szükség a) annak a szülőnek a hozzájárulására, aki a szülői felügyeletet megszüntető jogerős bírósági ítélet hatálya alatt áll (88. §); b) annak a szülőnek a hozzájárulására, akinek intézeti nevelt gyermekét a gyámhatóság örökbefogadhatónak nyilvánította (48/A. §).” Ezek az új rendelkezések 1990. március 1-jén léptek hatályba.

Mind az 1987. évi, mind az 1990. évi szabályozás szerint az örökbefogadás titkossága már nem az anyakönyvezés módjától függ, hanem az dönti el, hogy az örökbefogadásra milyen, a Csjt.-ben szabályozott feltételek mellett került sor.

Utóbb a Csjt. 48. §-ának (3) bekezdését a 2002. évi IX. törvény csak akként módosította, hogy a gyermek két hónapos életkorához kapcsolódó rendelkezéseket - egyebek mellett a szülő hozzájáruló nyilatkozatának visszavonására való jogát - a gyermek hathetes életkorához fűzte. A módosítás 2003. január 1-jén lépett hatályba, és az ezt követően indult ügyekben kell alkalmazni.

Átmeneti rendelkezések

2. A titkos örökbefogadás öröklési jogi fogalmának bevezetésével kapcsolatban a szükséges átmeneti rendelkezéseket a Ptké. II. 17. §-a tartalmazza. Eszerint „az örökbefogadással kapcsolatos rendelkezéseket a törvény hatálybalépése előtt megnyílt öröklés esetén is alkalmazni kell, feltéve, hogy az örökbefogadást 1960. május 1-jét követően engedélyezte a gyámhatóság”. Ez azt jelentette, hogy ha az örökbefogadásra a fenti időpontot követően került sor, a vér szerinti rokonokkal fennálló öröklési kapcsolat szempontjából minden esetben vizsgálni kellett, hogy az örökbefogadás titkosnak minősült-e vagy sem. Az új öröklési jogi szabálynak azonban visszaható hatálya nem volt. A fenti jogszabály kimondta, hogy „a már átadott örökséget, illetőleg a ténylegesen birtokba vett hagyaték tulajdonjogát ez a rendelkezés nem érinti”. Ha tehát az örökbefogadás az új rendelkezés szerint titkosnak minősült, de az örökhagyó még az új jogszabály hatálybalépése előtt halt meg, az új jogszabály alkalmazására csak akkor kerülhetett sor, ha hatálybalépéséig: 1978. március 1-jéig jogerős hagyatékátadó végzés még nem született, vagy hagyatéki eljárás hiányában az örökség tényleges birtokbavétele nem történt meg. Ha ugyanis a közjegyző a hagyatékot a korábbi öröklési jogi szabályoknak megfelelően már jogerősen átadta, vagy hagyatéki eljárás hiányában az örökséget az örökösök ténylegesen birtokba vették, az örökhagyó többi törvényes örököse titkos örökbefogadásra hivatkozva az örökséget nem követelhetette vissza.

A titkos örökbefogadás új meghatározását adó 1987. évi 11. tvr. 1987. szeptember 1-jén lépett hatályba, míg a legújabb meghatározást tartalmazó 1990. évi XV. tv. hatálybalépésére 1990. március 1-jén került sor. Ez utóbbi tv. 10. §-ának (2) bekezdése kimondta, hogy rendelkezéseit a folyamatban lévő ügyekben is alkalmazni kell. Ezen túlmenően azonban átmeneti rendelkezést nem tartalmazott.

Felmerül tehát az a kérdés, hogy a titkos örökbefogadás új meghatározását mely időpontban megnyílt öröklés esetén kell irányadónak tekinteni az öröklési rend megállapításánál.

Véleményünk szerint - újabb átmeneti rendelkezés hiányában - a Ptké. II. 17. §-a az 1990. évi XV. törvénnyel megállapított új 8. § alkalmazására is irányadó: vagyis a titkos örökbefogadás új meghatározására vonatkozó rendelkezéseket a hatálybalépése előtt megnyílt öröklés esetében is alkalmazni kell, feltéve, hogy az örökség átadása vagy tényleges birtokbavétele a hatálybalépés előtt nem történt meg.

A Csjt. 48. §-ának (3) bekezdését módosító 2002. évi IX. törvény csak az eljárással kapcsolatos határidőket változtatta meg, így az öröklési jogi szabályok szempontjából nincs jelentősége.

Osztályrabocsátás

Ptk. 619. § (1) Ha több leszármazó közösen örököl, mindegyik örökös köteles a hagyaték értékéhez hozzászámítani annak az ingyenes adománynak az értékét, amelyben őt az örökhagyó életében részesítette, feltéve, hogy a hozzászámítást az örökhagyó kikötötte, vagy a körülményekből arra lehet következtetni, hogy a juttatást a hozzászámítás kötelezettségével adta (osztályrabocsátás).

(2) A szokásos mértékű ajándékokat, valamint a tartásra rászorult leszármazók részére nyújtott tartást akkor sem kell osztályra bocsátani, ha azt az örökhagyó kifejezetten kikötötte.

Az osztályrabocsátás

1. Az osztályrabocsátás kisegítő szabálya a Ptk. 607. §-a (2) bekezdése azon rendelkezésének, hogy több gyermek fejenként egyenlő részben örököl. A hagyatékban való egyenlő részesedés azonban nem jelent tényleges egyenlőséget abban az esetben, ha az örökhagyó valamelyik gyermekét (leszármazóját) még életében ingyenes juttatásban részesítette. Ezen segít az osztályrabocsátás, amely a kiegyenlítés érdekében az egyenlő részesedést nemcsak a hagyatéki vagyontól biztosítja, hanem az örökrész megállapításánál lehetőséget ad az örökhagyótól még életében ingyenesen kapott adományok figyelembevételére.

Az osztályrabocsátásnak csak törvényes öröklés esetében van helye. Ha azonban a végintézkedés mellett a hagyaték egy részében törvényes öröklés érvényesül, ebben a körben osztályrabocsátásnak is helye van.

Az osztályrabocsátásra kötelezettek köre

2. Az osztályrabocsátás csak a törvényes örökösök meghatározott körében érvényesül: mégpedig akkor, ha leszármazók közösen örökölnék felmenőjük után. Minthogy az örökbefogadott gyermek az örökhagyó vér szerinti leszármazójaként örököl, az osztályrabocsátásra vonatkozó rendelkezéseket az örökbefogadott gyermek esetében is alkalmazni kell.

Korábbi jogunk szerint nemcsak a leszármazó, hanem az annak hozzátartozója részére adott juttatást is osztályra kellett bocsátani. Ha tehát az örökhagyó adományban részesítette egyik gyermeke házastársát, az adomány értékét ez a gyermek éppúgy köteles volt osztályra bocsátani, mintha ő maga kapta volna. Feltételezhető volt ugyanis, hogy az örökhagyó az ingyenes juttatást a családi kapcsolatra figyelemmel adta.

A Ptk. az osztályrabocsátást ennél jóval szűkebb területen engedi érvényesülni: csak az a leszármazó törvényes örökös köteles az ingyenes adományt osztályra bocsátani, aki az örökhagyó után az öröklés sorrendjében ténylegesen örököl. Ez alól egy kivételt enged: ha a megadományozott leszármazó kiesése folytán - annak helyén - leszármazója örököl, ő a kiesett felmenője részére juttatott adományt is köteles osztályra bocsátani (Ptk. 621. §).

Az egyik ügyben megállapított tényállás szerint az örökhagyó 1977-ben egyik gyermeke: az I. r. alperes és annak házastársa: a II. r. alperes részére egymás között egyenlő arányban egy ingatlant ajándékozott, majd az 1978-ban megkezdett lakóházépítéshez házastársával együtt készpénzajánlékkal támogatták az alpereseket. Az örökhagyó halála után másik gyermeke: a felperes pert indított az alperesek ellen, és elsődlegesen annak megállapítását kérte, hogy az alpereseket az ajándékba kapott telek és az építkezéshez támogatásként kapott pénzösszeg vonatkozásában osztályrabocsátási kötelezettség terheli. A jogerős ítélet - amelyet a Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott ítéletével hatályában fenntartott - a keresetet elutasította, mert a felperes nem tudta bizonyítani, hogy az örökhagyó az ajándékot osztályrabocsátás kötelezettségével adta, és erre az ajándékozás körülményeiből sem lehet következtetni. A II. r. alperessel szemben előterjesztett igény tekintetében pedig kiemelte, hogy a II. r. alperest mint az I. r. alperes házastársát osztályrabocsátási kötelezettség a Ptk. 619. §-ának (1) bekezdése alapján nem terheli, mivel a II. r. alperes az örökhagyónak nem leszármazója. (Pfv. II. 22667/2000.)

3. A leszármazó törvényes örökös csak azt az adományt köteles osztályrabocsátani, amit az örökhagyótól kapott. Általában a szülők gyermekeik részére az adományt közösen adják. Az ilyen juttatást - az ellenkező bizonyításáig - mind a két szülő által adott juttatásnak kell tekinteni, hiszen ez felel meg a Csjt. házastársi vagyontársaságra vonatkozó rendelkezéseinek. Ha tehát az egyik szülő meghal, az ő hagyatéka felosztásánál csak az adomány fele értékét kell számításba venni. Másik fele értéke ugyanis majd a másik szülő hagyatékánál kerül osztályrabocsátásra.

Az osztályrabocsátás feltétele

4. Az örökhagyó által adott juttatások közül azt az adományt kell osztályra bocsátani, amelyet az örökhagyó osztályrabocsátási kötelezettséggel adott.

Az osztályrabocsátásnál az örökhagyó szándékának két szempontból is jelentősége van. Elsősorban azt kell vizsgálni, hogy leszármazóját valóban előadományban részesítette-e, tehát valóban ez volt-e az akaratelhatározása. Ha ez bizonyítást nyert, meg kell állapítani, hogy az adományt osztályrabocsátási kötelezettséggel adta-e vagy sem.

a) Előadományról és így osztályrabocsátásról ugyanis csak akkor beszélhetünk, ha az örökhagyó a juttatást valóban gyermekének adományozta, és az nem akarata ellenére került ki a birtokából. Gyakori, hogy az örökhagyóval együtt élő gyermeke az örökhagyó halála után birtokában maradt vagyontárgyakra azt állítja, hogy azokat az örökhagyó még életében neki adta. Ilyenkor elsősorban azt kell tisztázni, hogy a vagyontárgy milyen módon került a leszármazó birtokába. Pl. ha a súlyos beteg örökhagyó gyermekének átadja takarékbetétkönyvét, ezt teheti megőrzés céljából, amikor is annak tulajdonjogát nem ruházta át, de ajándékba is adhatja azzal, hogy annak értékét a megajándékozott a többi gyermekkel szemben köteles osztályra bocsátani. Ha az első esetben a gyermek a takarékbetétkönyvből levő összeget felveszi, jogtalanul jár el, és ebben az esetben nem osztályrabocsátási kötelezettség terheli, hanem a felvett összeget a hagyatékban köteles megtéríteni, azaz azt mint hagyatéki vagyont kell számításba venni.

b) Az, hogy milyen ingyenes juttatás történt az osztályrabocsátás kötelezettségével, elsősorban az örökhagyó nyilatkozatától függ. A nyilatkozathoz a Ptk. semmiféle alakiségot nem kíván meg, így azt az örökhagyó akár szóban, akár írásban, bármilyen formában megteheti. Ha tehát az írásbeli nyilatkozat nem minősül teljes bizonyító erejű magánokiratnak, de az nyilvánvalóan az örökhagyótól származik (pl. géppel írt és az örökhagyó által aláírt levél), az osztályrabocsátási kötelezettség kikötése érvényes.

A gyakorlat felvetette azt a kérdést, hogy az osztályrabocsátási kötelezettséget az adomány juttatásakor kell-e kikötni, vagy az örökhagyó ezt az adományozást követően későbbi időpontban tett nyilatkozattal is kikötheti.

A Legfelsőbb Bíróságnak az egyik felülvizsgálati eljárásban meghozott határozatában kifejtett álláspontja szerint a 619. § (1) bekezdés megszövegezéséből - amely az osztályrabocsátási kötelezettség *kikötéséről* rendelkezik - értelemszerű, hogy az osztályrabocsátást az ingyenes adomány *juttatásakor* kell a megadományozottnak címzett nyilatkozattal kikötni. A megadományozottnak ugyanis tudatában kell lennie annak, hogy az ajándékot azzal a kikötéssel (feltétellel) kapja, hogy azt majd a hagyatékból való részesedésekor figyelembe kell venni (Pfv. V. 22572/1996.).

De az osztályrabocsátás kötelezettségével történt az adományozás akkor is, ha az örökhatóság kifejezetten ilyen nyilatkozatot nem tett ugyan, de a körülményekből arra lehet következtetni, hogy a szándéka ez volt. Pl. az örökhatóságnak két háza volt, amelyet két gyermekének adományozott: harmadik gyermekének nagyobb földterületet szánt, de ez a juttatás nem ment fogamatba. Az örökhatóságnak ebből az elhatározásából megállapíthatóan az volt a célja, hogy mindegyik gyermeke egyenlő értékű juttatást kapjon tőle. Így „kifejezett kikötés nélkül is alaposan következtetni lehet arra, hogy az egyes gyermekeknek életében juttatott nagyobb értékű vagyontárgyakat (előadományokat) osztályrabocsátás kötelezettsége mellett adta” (Debreceni MB Pf. III. 20573/1970. - BH 1971/8. sz. 6846. - PJD V. 217. sz.).

Egy újabb ügyben megállapított tényállás szerint a peres felek szülei: az örökhatóság és házastársa 1971 márciusában 210000 forint készpénzt ajándékoztak az alperesnek. Az alperes és házastársa ebben az időben tanácsai bérlakásban lakott; a felperes a szülőkkel élt együtt. Az alperes mint egyedüli vevő az 1971. március 22-én kelt adásvételi szerződéssel megvásárolta a perbeli örökhatóságot 226000 forint vételárért oly módon, hogy a vételárból 120000 forintot az eladónak kifizetett, a vételár további része fejében pedig átvállalta az eladók 106000 forintban meghatározott összegű kölcsöntartozását. 1972. szeptember 4-én a szülők okiratot készítettek, amelyben rögzítették, hogy a fenti örökhatóság megvásárlásához az alperesnek 210000 forintot adtak készpénzben, azonban „nem ajándékként”, hanem haláluk esetére a felperes „örökhatósághoz betudandóan előjuttatásként” adták. Az örökhatóság 1991. szeptember 3-án bekövetkezett halála után a felperes pert indított, és annak megállapítását kérte, hogy az ajándékba kapott készpénzt az alperes a szülőtől osztályrabocsátás kötelezettségével kapta, ezért - édesapjuk halála folytán - annak felét: 105 000 forint értéket köteles osztályrabocsátani. Az alperes előbb az ajándék egy része tekintetében az osztályra bocsátás kötelezettségét nem vitatta. Érvelt azzal is, hogy a szülők a készpénz átadásakor osztályrabocsátási kötelezettséget nem kötöttek ki, és az 1972. szeptember 4-i okiratról sem volt tudomása, azt a hagyatéki eljárásban látta először. Végül ellenkérelmét módosítva a kereset teljes elutasítását kérte, és tagadta, hogy osztályrabocsátási kötelezettség terhelné. Az elsőfokú bíróság ítéletével a keresetet elutasította, mert álláspontja szerint az osztályrabocsátásnak a Ptk. 619. § (1) bekezdésében írt feltételei nem állnak fenn. A másodfokú bíróság közbenső ítéletet hozott, az első fokú ítéletet részben megváltoztatta, és megállapította, hogy az alperest az örökhatóság által 1971-ben juttatott 105 000 forint előadomány vonatkozásában osztályrabocsátási kötelezettség terheli. Ezt meghaladóan az első fokú ítéletet hatályon kívül helyezte, és az elsőfokú bíróságot a per újabb tárgyalására és újabb határozat hozatalára utasította. A másodfokú bíróság álláspontja szerint az 1972. szeptember 4-i okiratban az örökhatóság a hozzászámítás kötelezettségét kikötötte, az első feltétel fennállása tehát bizonyított. De az okirat hiányában is megállapítható lenne a második feltétel fennállása: az „adomány a juttatás idején olyan jelentős érték volt - az alperes által vásárolt lakás vételárának mintegy 93 százaléka -, hogy önmagában ez megalapozná azt a következtetést, hogy a szülők a juttatást a hozzászámítás kötelezettségével adták. E következtetést csak megerősíti az írásbeli nyilatkozat és a felek édesanyjának tanúvallomása.”

A Legfelsőbb Bíróság a jogerős közbenső ítéletet hatályában fenntartotta, de részben más jogi indokból. Indokolásában kifejtette: „A Ptk. 619. §-ának (1) bekezdése szerint az osztályrabocsátásnak akkor van helye, ha az örökhatóság leszármazóját életében ingyenes adományban részesítette, feltéve, hogy az osztályrabocsátást kikötötte, vagy a körülményekből arra lehet következtetni, hogy a juttatást osztályrabocsátási kötelezettséggel adta. Az osztályrabocsátási kötelezettség a leszármazót tehát a fenti két esetben az ott írt feltételek fennállása esetén terheli. Az első feltétel szerint azt az adományt kell osztályra bocsátani, amelynek osztályrabocsátását az örökhatóság kifejezetten kikötötte. Ehhez a nyilatkozathoz a Ptk. semmiféle alakíthatóságot nem kíván meg, a jogszabály megfogalmazásából azonban következik, hogy a nyilatkozatot az adomány juttatásakor kell kikötni. Az osztályrabocsátás ugyanis nem feltétlen kötelezettség (mint volt a Ptk. előtt), hanem feltételhez (kikötéshez) kötött, ezért a juttatásban részesítettnek az ajándékozáskor tudnia kell arról, hogy az ajándékot ezzel a feltétellel kapta. Értelemszerű továbbá az is, hogy a kikötést a juttatottnak címzett nyilatkozattal kell megtenni, arról tehát a megadományozottnak tudomást kell szereznie. Az adott esetben az alperes tagadásával szemben a felperes nem tudta bizonyítani, hogy az ajándékozáskor a szülők az osztályrabocsátási kötelezettséget kifejezetten kikötötték, illetőleg az 1972. szeptember 4-i okiratot az alperes tudomására hozták volna. A Ptk. 619. § (1) bekezdésének első fordulata szerinti feltétel tehát nem áll fenn. Helytálló azonban a másodfokú bíróságnak az az álláspontja, hogy az alperest a Ptk. 619. § (1) bekezdésének második fordulata alapján az osztályrabocsátási kötelezettség terheli. E körben a másodfokú bíróság a rendelkezésre álló bizonyítékokat összességében értékelve jutott arra a következtetésre, hogy a körülmények az osztályrabocsátási kötelezettséggel történt ajándékozást bizonyítják.” (Pfv. V. 20769/1997. - BH 1998/12. sz. 589.)

c) Az osztályrabocsátás kötelezettségével történt adományozást annak az örökösnek kell bizonyítania a megadományozott örökösrel szemben, aki hivatkozik rá.

Az egyik ügyben az eljáró bíróságok - abból kiindulva, hogy a Pp. 164. § (1) bekezdése alapján a kereseti kérelmek tekintetében a bizonyítás a felpereseket terhelte - arra az álláspontra jutottak: a felperesek nem tudták bizonyítani, hogy édesapjuk: az örökgyógyó a perbeni ingatlant osztályrabocsátási kötelezettséggel ajándékozta féltestvérüknek: az alperesnek. Ezért a jogerős ítélet a keresetet elutasította. Az eljáró bíróságok kiemelték: az örökgyógyó minden juttatást gondosan írásban rögzített, ha tehát az ingatlant az alperesnek osztályrabocsátási kötelezettséggel juttatta volna, kizárt, hogy azt írásban nem rögzítette volna. E tekintetben a másodfokú bíróság hangsúlyozottan utalt az 1989. július 25-én kelt, az örökgyógyó, az I. r. felperes és az alperes által aláírt nyilatkozatra, amely egyértelmű indokát adta az 1988. március 16-án az I. r. felperes és az alperes között a perbeni ingatlanra létrejött (valójában színlelt) adásvételi szerződésnek. Ennek előzménye ugyanis az volt, hogy az ingatlan 1984. szeptember 20-án történt megvásárlásakor az alperes még 14. életévét nem töltötte be, ezért azt az örökgyógyó az I. r. felperes „nevére” vásárolta meg, és ezt az ingatlant „ruházta át” az I. r. felperes 14. életévének betöltése után az alperesre. Ezen túlmenően a másodfokú bíróság utalt az 1987. január 20-án kelt, az örökgyógyó és az I. r. felperes között létrejött megállapodásra is, amely „hangsúlyozottan jegyzi meg, hogy a felperesi használat ezen ingatlanban csak ideiglenes”. Ennek folytán a körülményekből sem vonható le olyan következtetés, hogy az ingatlant az örökgyógyó osztályrabocsátási kötelezettséggel adta az alperesnek. A jogerős ítélet ellen benyújtott felülvizsgálati kérelmükben a felperesek arra hivatkoztak, hogy a bíróságok tévesen alkalmazták a Ptk. 607. § (2) bekezdését és a Ptk. 619. §-át. Az osztályrabocsátás intézménye ugyanis azt az alapelvet kívánja megvalósítani, hogy a leszármazók fejenként egyenlő részekben örököljenek. A perben nem volt vitatott, hogy az örökgyógyó szándéka egyenlő juttatásra irányult, és nem merült fel adat arra, hogy az örökgyógyó kifejezésre juttatta volna, hogy leszármazóit nem egyformán kívánta juttatásban részesíteni.

A Legfelsőbb Bíróság ítéletével a jogerős ítéletet hatályában fenntartotta. Indokolásában előrebocsátotta, hogy „a leszármazók öröklésének a Ptk. 607. § (2) bekezdésében meghatározott rendje csak akkor érvényesül, ha az örökgyógyó eltérő rendelkezést nem tesz. Az örökgyógyó a törvényes öröklés rendjétől eltérő részesítésre irányuló akaratát nemcsak végintézkedésben juttathatja kifejezésre, de életében is részesítheti valamelyik leszármazóját törvényes örökrészt meghaladó ingyenes juttatásban - kivéve, ha az osztályrabocsátás kötelezettségét kikötötte, vagy a körülményekből erre lehet következtetni (Ptk. 619. §). Az adott esetben tényként volt megállapítható, hogy az örökgyógyó az alperesnek juttatott ingatlanra az osztályrabocsátási kötelezettséget nem kötötte ki, a perben tehát azt kellett vizsgálni, hogy a körülményekből vonható-e le olyan következtetés, amely szerint a szándéka ez volt. E körben a Legfelsőbb Bíróság kiemelte: „maguk a felperesek adták elő, hogy szüleik között - a házasság felbontását követően - olyan szóbeli megállapodás jött létre, amely szerint a II. r. felperesnek édesanyjuk, az I. r. felperesnek és a második házasságból származó alperesnek pedig az örökgyógyó biztosítja majd lakásproblémája megoldását, segíti őket a lakásszerzésben. Valójában ez valósult meg akkor, amikor az örökgyógyó a perbeni ingatlant az alperesnek juttatta, és az I. r. felperes ingatlanszerzéséhez 150 000 forint készpénzt adott, továbbá ingyenes használati jog biztosításával 80 000 forint értékben részesítette. Erre tekintettel nem okszerűtlenül jutottak az eljáró bíróságok arra a következtetésre: a körülményekből sem következik, hogy a perbeli ingatlant az örökgyógyó osztályrabocsátási kötelezettséggel adta volna az alperesnek. A felperesek által hivatkozott szóbeli megállapodás tartalma és a juttatások körülményei egyébként cáfolják azt a felperesi állítást is, hogy az örökgyógyó szándéka mindhárom leszármazójának egyenlő arányú részesítésére irányult volna.” A Legfelsőbb Bíróság utalt azonban arra is, hogy ha az örökgyógyó által életében juttatott ingyenes adományok bármelyik leszármazó köteletrésztét sértik, nincs akadálya annak, hogy a sérelmet szenvedett leszármazó a köteletrészt alapjának a Ptk. 666. §-a szerinti számításához képest a hagyatékban való részesedésére tekintettel köteletrészté kiegészítését kérje (Pfv. V. 22822/1996. - BH 1998/7. sz. 337.).

d) Az adomány osztályrabocsátásának egyik alapvető tárgyi feltétele, hogy az ingyenes (ajándékozás, tartozáselengedés stb.) legyen. Az ingyenesség megállapítását nem zárja ki azonban az a körülmény, hogy a juttatás bizonyos részben ellenszolgáltatás ellenében történt. Pl. az örökgyógyó anyagilag szorult helyzetében 100 000 Ft értékű házas ingatlanát egyik gyermekére ruházta át, aki ennek ellenében 20 000 Ft készpénzt bocsátott az örökgyógyó rendelkezésére kiadásai fedezése céljából. Ilyen esetben ún. vegyes szerződés jön létre: az átruházás 20 000 Ft érték erejéig visszterhesen történt, az ezt meghaladó - 80 000 Ft - értékben azonban ingyenes juttatásról van szó. Ez az a részerék, amit a megadományozott örökösnek osztályra kell bocsátania, feltéve természetesen, hogy az adományozás osztályrabocsátás köteletrésztéggel történt.

e) Az osztályrabocsátás szempontjából közömbös, hogy az ingyenes juttatásra mikor kerül sor. Időbeli korlátozás nélkül minden, az örökgyógyótól kapott adományt osztályra kell bocsátani, ha annak egyéb feltételei fennállnak.

Az osztályrabocsátás alól kivett adományok

5. Nem minden ingyenes juttatásnál van helye osztályrabocsátásnak.

a) *A szokásos mértékű ajándék* - jellege folytán - olyan juttatás, amelynek visszakövetelésére a polgári jog szabályai szerint nincs lehetőség [Ptk. 582. § (5) bek.]. Ennek az általános szabálynak felel meg az a rendelkezés, amely az általában csekély értékű és a társadalmi szokásoknak megfelelő alkalmakkor adott ajándékok osztályrabocsátását még akkor sem teszi lehetővé, ha azt az örökgyógyó kikötötte volna.

b) *A rászorult leszármazók részére nyújtott tartás* osztályrabocsátásának tilalmát a Ptk.-nak az 1977. évi IV. törvénnyel történt módosítása tette egyértelművé. A Ptk. 619. §-ának eredeti (2) bekezdése ugyanis csak a közös háztartásban természetben nyújtott ellátás osztályrabocsátását zárta ki. Ebből következően, ha az örökgyógyó leszármazóját nem saját háztartásában tartotta el, hanem részére rendszeres pénzbeli juttatást - tartásdíjat - folyósított, ennek a tartásnak az összértékét - az örökgyógyó kikötése esetén - osztályra kellett bocsátani. Tehát a tartás módja eltérő jogkövetkezményekhez vezetett függetlenül attól, hogy a tartási köteletrészt törvényen alapult-e vagy sem. A módosított jogszabálysöveg ezt az ellentmondást feloldotta, és nemcsak a közös háztartásban természetben nyújtott ellátást, hanem minden - akár közös háztartásban, akár azon kívül, akár természetben, akár pénzben - nyújtott tartás osztályrabocsátását kizárta.

A „rászorultság” fogalmát a Csjt. a rokonok tartására vonatkozó rendelkezések között határozza meg. A Csjt. 60. §-ának (1) bekezdése szerint az jogosult tartásra, aki magát eltartani nem tudja. Általában tehát a munkaképtelenség a tartásra jogosultság alapja. A munkaképtelenség oka vagy a leszármazó életkora, vagy betegsége, illetőleg tartós egészségromlása. A Csjt. 60. §-ának (2) bekezdése azonban elismeri annak a leszármazónak a jogosultságát is, aki munkaképes ugyan, de szükséges tanulmányai folytatása érdekében tartásra szorul.

Ptk. 620. § (1) A hagyaték, valamint az osztályrabocsátott ingyenes adományok tiszta értékének összeszámításával nyert együttes érték megfelelő arányos elosztása útján kell megállapítani az egy-egy örökösnek jutó örökrészt, és abból le kell vonni az örökös által osztályrabocsátott értéket.

(2) Az érték megállapításánál az adomány juttatáskori értékét kell számításba venni. Ha ennek az értéknek az alapulvétele bármelyik érdekeltre súlyosan méltánytalan, a bíróság az értéket az összes körülmények figyelembevételével állapítja meg.

Az örökrész kiszámítása osztályrabocsátás esetében

1. Öröklési jogunk még egy jogintézményt ismer, amely az osztályrabocsátáshoz hasonló: ez a betudás. Amíg az osztályrabocsátás a leszármazók törvényes öröklésénél érvényesül, addig a betudás a kötelesrész megállapításánál játszik szerepet. A két jogintézmény rokon abban, hogy mindkét esetben nem a tényleges hagyatéki vagyonból kell kiindulni, hanem más, az örökhagyó által korábban juttatott ingyenes adományokat is figyelembe kell venni. Ugyanakkor azonban lényeges különbségek vannak az osztályrabocsátás és a betudás között. A leglényegesebb különbség, hogy az osztályrabocsátás csak egy számítási mód, amely a leszármazók egyenlő részesítését szolgálja, az örökösök között azonban csak a tényleges hagyatéki vagyon kerül felosztásra. A betudással a kötelesrész alapjához számított adományok figyelembevételével megállapított kötelesrészt azonban a megadományozott felel, ha a hagyatékban meglevő vagyon a kötelesrész értékét nem fedezi.

2. Az osztályrabocsátás úgy történik, hogy az osztályrabocsátás kötelezettségével kapott adományok értékét hozzá kell számítani a hagyatékhoz, és az így kapott összértéket kell felosztani az örökösök között. A megadományozott örökös örökrészből le kell vonni az osztályrabocsátott értéket, és a fennmaradó érték erejéig részesül a hagyatékban.

Az örökhagyó (Ö) gyermekei közül A gyermek nem kapott juttatást; az örökhagyó B gyermeknek 10000 Ft értékű, C gyermeknek 30 000 Ft értékű adományt juttatott. A hagyaték 80 000 Ft. A hagyaték és az adományok összértéke: $10\,000 + 30\,000 + 80\,000 = 120\,000$ Ft. Ebből fejenként $40\,000 - 40\,000$ Ft jutna a három gyermeknek. B gyermek 10 000 Ft, C gyermek 30 000 Ft előadományát le kell vonni az örökrészből, így a hagyatékban B gyermek 30 000 Ft, C gyermek 10 000 Ft értékű vagyontárgyat kap. A gyermek pedig teljes örökrészt - 40 000 Ft-ot - megkapja.

3. Főszabály, hogy az érték megállapításánál az adomány juttatáskori értékét kell számításba venni. Ha azonban az adományozás és az örökhagyó halála között hosszabb idő - néhány év - telik el, az infláció következtében a juttatás értéke jelentősen emelkedik: nemcsak az ajándékba adott vagyontárgy (ingatlan vagy ingóság) forgalmi értéke nő meg, de a készpénzjuttatás vásárlóértékében is lényeges változás következik be, amelyet még a törvényes kamat figyelembevétele sem egyenlít ki. Így a juttatáskori érték alapulvétele súlyos méltánytalanságra vezetne. Bár a jogszabály lehetőséget ad a bíróságnak arra, hogy az értéket az összes körülmény figyelembevételével állapítsa meg, ezt valójában kivételes szabálynak tekinti. A jelenlegi gazdasági helyzetben azonban véleményünk szerint az összes körülmény értékelésénél a pénzromlás mértékét mindenképpen figyelembe kell venni, még ha ez azzal a gyakorlati eredménnyel jár is, hogy az eredetileg kivételként megfogalmazott szabály válik általános szabállyá.

Ptk. 621. § Ha az öröklésből kiesett személynek leszármazója van, ez utóbbi köteles a kiesett személy által kapott adományt osztályra bocsátani. Több leszármazónak az osztályrabocsátott értékek figyelembevételével kiszámított örökrészből a felmenő által kapott adományt a hagyatékban való részesedés arányában kell levonni.

Kiesett leszármazó adományának osztályrabocsátása

1. A leszármazó csak azt az adományt köteles osztályra bocsátani, amit ő maga kapott. Ha azonban a megadományozott leszármazó kiesett, és helyette leszármazója örököl, ez a leszármazó köteles a kiesett személy által kapott adományt osztályra bocsátani. Ha a kiesett személy helyén több leszármazó örököl, az osztályrabocsátott értékek figyelembevételével kiszámított örökrészükből a kiesett felmenő által kapott adományt a hagyatékban való részesedésük arányában kell levonni. Ha felmenőjük helyén tehát hárman örökölnek, az örökrész 1/3-1/3 részét kapják, ennek megfelelően a felmenő adományát is fejenként 1/3-1/3 részben kell osztályra bocsátaniuk.

Az örökhagyó (Ö) egyik gyermeke, A 30 000 Ft adományt kapott, B gyermek nem kapott semmit. Az örökhagyó halála előtt A elhunyt, de él három gyermeke: C, D és E. Az örökhagyó hagyatéka 60 000 Ft. Bár a megadományozott, a gyermek, kiesett, adományát leszármazói - az örökhagyó unokái - kötelesek egyenlő arányban osztályra bocsátani. A hagyaték és az adomány összértéke: $60\,000 + 30\,000 = 90\,000$ Ft. Egy gyermekre tehát 1/2 rész: 45 000 Ft jut, a kiesett A gyermek helyén pedig az unokák örökrésze egyenként 15 000-15 000 Ft. Az unokák - C, D és E - részesedéséből azonban le kell vonni a felmenőjük: A által kapott adomány értékét: 30 000 Ft-ot, mégpedig egyenlő részben; azaz egyenként 10 000-10 000 Ft értékben. Így a 60000 Ft értékű hagyatékban B kap 45 000 Ft értéket, C, D és E pedig egyenként 5000-5000 Ft értéket.

2. Nem kell osztályra bocsátani a törvényes örökösnek azt az adományt, amelyet leszármazója kapott az örökhagyótól. Ez a leszármazó ugyanis a törvényes öröklés sorrendjében nem örököl az örökhagyó után, és az osztályrabocsátásnak a közös öröklés a feltétele.

Az örökgyógynak (Ö) él mindhárom gyermeke. Az örökgyógyn A gyermeknek 10 000 Ft, B gyermeknek 15 000 Ft adományt juttatott, 10 000 Ft adományban részesítette továbbá A egyik gyermekét: D-t is. A hagyaték értéke 65 000 Ft. Az örökgyógyn után a törvényes örökösök A, B és C gyermekek. Az unokák D és E nem öröklnek, mert az öröklés sorrendjében még nem került rájuk sor. Így az adományok értékét csak az örökgyógyn öröksei - A és B - kötelesek osztályra bocsátani, $10\,000 + 15\,000 = 25\,000$ Ft értékben. A hagyaték értékével együtt 90 000 Ft az az érték, amelyet a három gyermek között fel kell osztani fejenként egyenlő 30 000-30 000 Ft értékben. A gyermek - adománya értékének levonásával - kap 20 000 Ft-ot; B gyermek - a 15 000 Ft adományra figyelemmel - 15 000 Ft-ot, míg C gyermek - aki adományban nem részesült - 30 000 Ft-ot. D unoka adományát felmenője nem köteles osztályra bocsátani, így az ő juttatása a hagyatéki vagyon felosztásánál figyelmen kívül marad.

Ptk. 622. § Ha az örökös által osztályrabocsátott érték eléri vagy meghaladja az örökrészének az osztályrabocsátott értékek figyelembevételével kiszámított értékét, őt a felosztásra kerülő hagyatéki vagyonból kielégítettnek kell tekinteni, a többletet azonban visszatéríteni nem köteles. Ilyen esetben a hagyatékot a többi örökös között a hagyatékban nem részesülő örökösnek, valamint az ilyen örökös adományának figyelmen kívül hagyásával kell felosztani.

Túladoományozás esetén az örökrész meghatározása

1. Olyan esetben, amikor valamelyik örökös adománya eléri vagy meghaladja az örökrészét, őt kielégítettnek kell tekinteni, és a hagyatékot a többi örökös között a hagyatékban nem részesülő örökösnek, valamint az ilyen örökös adományának figyelmen kívül hagyásával kell felosztani. Az „ingyenes juttatásban részesített törvényes örökös tehát csak arra kötelezhető, hogy osztályra bocsássa a részére ingyenesen juttatott vagyont, vagyis a hagyatékhoz azt hozzászámítsák, és a hagyatéki vagyon felosztásánál azt már mint részére kiadott »hagyatékot« elszámolják. Arra azonban nem kötelezhető, hogy az előzetes juttatás egy részét örökösnek kifizesse vagy visszaadja.” (P. törv. II. 20605/1979. - BH 1980/6. sz. 212. - PJD IX. 173. sz.)

A „túladoományozottat” tehát megtérítési kötelezettség nem terheli örökösével szemben. De akkor sem felel a megadóományozott, ha az adomány folytán az örökgyógyn után hagyatéki vagyon egyáltalán nem maradt. Más kérdés, hogy a túladoományozás folytán a kötelesrészt való igény nem szenvedett-e sérelmet, amikor is az erre vonatkozó szabályokat kell alkalmazni (P. törv. II. 20190/1972. - BH 1972/11. sz. 7268. - PJD V. 216. sz.).

Ha tehát az örökös által osztályrabocsátott érték nagyobb, mint az az érték, amely reá a hagyatékból jut, őt a továbbiakban ki kell hagyni; adományát a hagyatékhoz nem kell hozzászámítani, viszont nem is részesül abból, mert már örökrészét meghaladó adományt kapott. A hagyatékot így a többi örökös között kell felosztani, esetleges adományait megfelelő figyelembevételével.

2. Ugyanez a szabály érvényesül akkor, ha az adományban részesült leszármazó kiesett, és helyette leszármazója örökl. Ha felmenője olyan értékű adományt kapott, amely örökrészét meghaladja, őt a felmenője részére juttatott adomány értékével együtt figyelmen kívül kell hagyni a hagyaték felosztásánál. Ha az adományban részesült leszármazó helyett több leszármazója örökl, mindegyik csak olyan részben köteles osztályra bocsátani felmenője adományát, amilyen részben örökl. után. Az adomány tehát a leszármazó törzsét terheli.

Az örökgyógyn (Ö) gyermeke, A 10 000 Ft adományt kapott. A hagyaték értéke 20 000 Ft. A gyermek kiesett az öröklésből, helyette gyermekei: D és E öröklnek. A felosztandó érték: $20\,000 + 10\,000 = 30\,000$ Ft, amelyben B és C 1/3-1/3 részben 10 000-10 000 Ft-ot, D és E pedig - A helyett - 1/6-1/6 részben 5000-5000 Ft-ot öröklnének. Minthogy azonban A gyermek által kapott adomány eléri a D és E unokákra jutó 5000-5000 Ft-ot, az unokákat, valamint a felmenőjük A által kapott adomány értékét a hagyaték felosztásánál figyelmen kívül kell hagyni. Így B és C 10 000-10 000 Ft értékben részesül a hagyatékból.

Ha viszont A gyermek csak 4000 Ft előadományt kapott, a felosztandó érték $4000 + 20000 = 24\,000$ Ft lesz. Egy gyermek örökrésze 8000 Ft, ennyit kap a hagyatékból B és C gyermek, míg D és E unoka örökrésze 4000-4000 Ft lenne. Azonban az unokák felmenőjük, A előadományát egymás közt egyenlő részben - tehát 2000-2000 Ft értékben - kötelesek osztályra bocsátani, így fejenként 2000-2000 Ft-ot kapnak a hagyatékból.

Végül lássuk a fenti példán az örökrész kiszámításának módját akkor, ha nemcsak a kiesett gyermek, hanem annak egyik leszármazója is előadományban részesült:

Az örökgyógyn (Ö) két gyermekének: A-nak és B-nek 10 000-10 000 Ft adományt juttatott; 40 000 Ft adományban részesítette továbbá egyik unokáját: D-t is. A gyermek még az örökgyógyn életében meghalt, így az öröklésből kiesett, helyette D és E unokák öröklnek. A hagyaték értéke 65 000 Ft. Ha valamennyi előadomány értékét hozzászámítjuk a hagyaték értékéhez ($10\,000 + 10\,000 + 40\,000 + 65\,000$), 125 000 Ft összértéket kell felosztanunk. Ebből A törzsére 41 666 Ft jutna, amelyen egyenlő részben osztotna D és E. Ebből már látható, hogy D unoka örökrészét meghaladó előadományban részesült, őt tehát ki kell hagyni a hagyaték felosztásánál, és adományát sem szabad figyelembe venni.

A felosztandó összértéket a következőképpen kell kiszámítani: a hagyaték 65 000 Ft értékéhez hozzá kell számítani B előadományát - 10 000 Ft-ot -, E unoka pedig köteles osztályra bocsátani kiesett felmenője, A 10 000 Ft-os előadományát is, azonban csak a reá eső részben. D unoka mellőzése folytán ugyanis A adományának 1/2 részét ugyancsak figyelmen kívül kell hagyni, és E unoka csak a reá eső 1/2 részt - azaz 5000 Ft-ot - köteles osztályra bocsátani. Így $65\,000 + 10\,000 + 5000 = 80\,000$ Ft-ot kell felosztani a három örökös között. Ha azonban ezt az értéket az örökgyógyn három gyermekére tekintettel három egyenlő részre osztanánk, A törzsében viszont D unokát figyelmen kívül hagyjuk, E unoka felmenője teljes örökrészét megkapná, azaz E indokolatlan előnyhöz jutna, B és C pedig méltánytalanul hátrányos helyzetbe kerülne. Itt is érvényesülnie kell tehát annak a szabálynak, hogy a figyelmen kívül hagyott leszármazó része a többi örökös részét részesedésük arányában arányosan növeli. A hagyatékból részesülő örökösök: B, C és E részesedésének aránya 1/3-1/3-1/6, azaz átszámítva 2/6-2/6-1/6 rész. A 80 000 Ft-ot tehát ebben az arányban - azaz 32 000-32 000-16 000 Ft - kell felosztani a három örökös között. B gyermek előadományát leszámítva 22 000 Ft-ot, C gyermek - minthogy előadományt nem kapott - 32 000 Ft-ot, míg E unoka - felmenője A előadománya 1/2 részének leszámítása után - 11 000 Ft-ot kap a hagyatékból ($22\,000 + 32\,000 + 11\,000 = 65\,000$ Ft).

III. Cím

VÉGINTÉZKEDÉSEN ALAPULÓ ÖRÖKLÉS

A végintézkedés fogalma

1. Azt, hogy mi a végintézkedés, sem a 623. §, sem az Ötödik Rész III. Címe nem határozza meg. Ha azonban megvizsgáljuk a végintézkedés három formájára - a végrendeletre, az öröklési szerződésre és a halál esetére szóló ajándékozásra - vonatkozó alapvető szabályokat, a Ptk. 623. § (1) bekezdésében, a 655. § (1) bekezdésében és a 659. § (1) bekezdésében foglalt rendelkezéseket, s ezekből - figyelembe véve az 598. §-ban, a 600. § a) pontjában és az 579. § (1) bekezdésében foglalt rendelkezéseket is - kiemeljük a közös elemeket, magunk is meghatározhatjuk a végintézkedés fogalmát. Ilyen közös elem, hogy a) az örökhagyó b) a vagyonáról vagy annak egy részéről c) halála esetére d) rendelkezik (szerződik), e) feltéve, hogy a juttatásban részesülő őt túléli. Minthogy a 623. § (1) bekezdésében foglalt rendelkezés mint jogi következmény (jogi hatás) elérésére irányuló akaratnyilvánítás (egyoldalú nyilatkozat - vö. a 199. §-sal) és a szerződés egyaránt jogügylet, azt mondhatjuk, hogy a végintézkedés olyan jogügylet, amelyben az örökhagyó halála esetére vagyonáról vagy annak egy részéről a juttatásban részesített személy által való túlélése esetére rendelkezik. Hasonló a jogtudomány által adott fogalom meghatározás is (vö. Világhy M.-Eörsi Gy.: Magyar polgári jog, II. köt. Bp., 1965., 443. o.; Bacsó Jenő: Öröklési jog Bp., 1960., 70. o.).

Végintézkedési képesség

2. A Magyar Köztársaságban minden ember jogképes [8. § (1) bek.], és a jogképeség az embert, ha élve születik, fogamzásának időpontjától kezdve illeti meg (9. §). Végintézkedés tételéhez azonban a jogképeség önmagában nem elegendő. Végintézkedést ui. a tv. [623. § (2) bek., 656. §, 659. § (1) bek.] szerint csak személyesen lehet tenni, a cselekvőképtelen személy jognyilatkozata viszont semmis [18. § (1) bek.], s bár a cselekvőképtelen személy nevében általában a törvényes képviselője eljárhat, de éppen a végintézkedés személyes alkotásának szükségessége miatt a végintézkedést tevő helyett más személy (így a törvényes képviselő) eljárásának nem lehet helye. A végintézkedés tételéhez tehát - legalább korlátozott - cselekvőképességre van szükség. Ezért is mondja Világhy Miklós, hogy a végintézkedési képesség (eltérően az öröklési képességtől) nem a polgári jogi jogképeséggel, hanem a polgári jogi cselekvőképességgel rokon fogalom (l. i. m. 444. o.). A tv. - a végintézkedés szabadságának minél szélesebb körben való érvényesülése érdekében - a végintézkedés tételéhez nem kíván teljes cselekvőképességet, olyankor azonban, amikor az örökhagyó cselekvőképessége korlátozott, éppen erre tekintettel szigorúbb feltételeket ír elő. A végintézkedési képesség keretében is említést kell azonban tennünk a korlátozottan cselekvőképes, valamint a vak, az írástudatlan, az olvasásra vagy nevének aláírására képtelen állapotban levő személy végintézkedéséről. Ezekről részletesebben az egyes végintézkedési formák magyarázata során fogunk szólni, s itt fogjuk részletesebben elemezni a cselekvőképtelen személy „végrendeletét” is (l. a 624. §-hoz fűzött magyarázat 4-8. pontjait).

A végintézkedés formái

3. Habár a tv. a végintézkedés fogalmát nem is határozza meg, sőt a végintézkedés formáit sem sorolja fel, a III. cím szerkezetéből azonban kitűnik, hogy a végintézkedésnek három formája lehetséges: a végrendelet, az öröklési szerződés és a halál esetére szóló ajándékozás (vö. az 599. §-hoz fűzött min. ind. I. 3. pontjával).

Egyébként magáról a végrendeletéről, sőt az öröklési szerződésről is határozott képe van a közvéleménynek, és ismert előtte - bár nem ilyen világosan - a halál esetére szóló ajándékozás is, s talán csak az nem ismert, hogy e három intézménynek a „végintézkedés” a gyűjtőfogalma. A végintézkedés említett formáival az azokra vonatkozó rendelkezések kapcsán foglalkozunk, itt csak annyit szükséges előrebocsátanunk, hogy a végintézkedés az öröklés elsődleges jogcíme, s a tv. szerinti öröklés (a törvényes öröklés) csak akkor és annyiban kerülhet szóba, ha

a) egyáltalán nincs végintézkedés;

b) van ugyan végintézkedés, de az érvénytelenség vagy hatálytalanság (LV. fejezet) folytán nem érvényesülhet;

c) van ugyan - érvényes és hatályos - végintézkedés, de az nem terjed ki az örökhagyó egész vagyonára, a teljes hagyatékra. Ez utóbbi lehetőségre az 599. § (2) bekezdésében szereplő „amennyiben” szó utal, amely „sohasem feltételt, hanem minden esetben arányosságot, azaz a jogi hatás részbeni beálltát vagy részbeni elmaradását” jelzi (vö. min. ind. I. VI. pontjának utolsó bek.-ével. - részletesen l. az 599. §-hoz fűzött magyarázatokat).

A végintézkedés szabadsága

4. Az, hogy a végintézkedés az öröklés elsődleges jogcíme, jelzi egyben azt is, hogy a mi jogunk a végintézkedés szabadságának elve alapján áll, tehát elismeri az örökhagyónak azt a jogát, hogy halála esetére vagyonával szabadon rendelkezhessek, vagyis egész vagyonát, vagyonának bármely részét, bármilyen vagyontárgyat bárkinek a javára juttathassa.

Ez a rendelkezési jogosultság azonban nemcsak pozitív lehet - amikor az örökhagyó maga határozza meg, hogy a vagyonából kik és milyen arányban részesedjenek, hanem negatív is, amikor az örökhagyó a végintézkedés mellőzésével rendszerint éppen azt az akaratát kívánja kifejezésre juttatni, hogy hozzátartozói - az örökösök - a törvényes öröklés rendje szerint részesüljenek a hagyatékából.

A szabad végintézkedési jog biztosítja az örökhagyónak azt is, hogy végakaratát akár egyoldalú jognyilatkozattal: végrendelettel, akár kétoldalú jogügylettel (öröklési szerződéssel vagy halál esetére szóló ajándékozási szerződéssel) nyilvánítsa ki.

Az adott esetben az örökhagyó 1991. május 17-én a dr. A. B. ügyvéd által készített, alakilag és tartalmilag is egyoldalú jognyilatkozatnak minősülő okiratot: írásbeli magánvégrendeletet írt alá. Nem ad alapot a másodfokú bíróság szerinti értelmezésre az sem, hogy utóbb az örökhagyó - állapotának rosszabbodása miatt - ellátásának, ápolásának biztosítása érdekében öröklési szerződést kívánt kötni, amely az I. és II. r. felperesek szerződéses kötelezettségévé tette volna az örökhagyó eltartását. Ha ugyanis 1991. május 17-én is ez lett volna az örökhagyó szándéka, nem lett volna akadálya annak, hogy az örökhagyóhoz kihívott dr. A. B. ügyvéd a végrendelet helyett öröklési szerződést készítsen. Az 1991. május 17-én kelt okirat tehát végrendelet, és azt végrendeletként kell elbírálni (LB Pfv. V. 21289/1997. - BH 2000/3. sz. 106.).

A végrendelet és az öröklési szerződés elhatárolására vonatkozik az a jogerős ítélet is, amely a felperesnek a végrendelet érvénytelenségének megállapítására irányuló keresetét elutasította. A felperes abból az okból kérte a végrendelet érvénytelenségének megállapítását, hogy az alperes által is aláírt okirat nem végrendelet, hanem öröklési szerződés.

A jogerős ítélet indokolása szerint az elsőfokú bíróság helyesen állapította meg, hogy az örökhagyó az alperes javára érvényes magánvégrendeletet alkotott, amely meghagyást is tartalmaz. *Abból a körülményből, amely szerint az alperes is aláírta a végrendeletet, nem következik, hogy közöttük öröklési szerződés jött volna létre, figyelemmel arra, hogy az alperes nem vállalt kötelezettséget tartásra vagy életjáradék fizetésére.* Az a tény, hogy az örökhagyó tartalmilag a végrendelet visszavonásáról rendelkezett arra az esetre, ha az alperes a meghagyásban foglaltakat nem teljesíti, illetve ha az örökhagyó előtt elhalálozna, ugyancsak a végrendeleti jelleget támasztja alá, mivel a Ptk. 650. §-a (1) bekezdése szerint a végrendelet egyoldalúan visszavonható, továbbá kiesik az öröklésből, aki az örökhagyó előtt meghal. *Az öröklési szerződés ezzel szemben egyoldalúan nem szüntethető meg, és az a kötelezett halála folytán nem szűnik meg.*

A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati kérelmet nem tartotta megalapozottnak. Egyetértett a jogerős ítélet indokolásával, és rámutatott: a felperes felülvizsgálati kérelmében két új érvénytelenségi okot jelölt meg: az örökhagyó részleges írásképtelenségére, valamint az alperes közreműködésére hivatkozott. Erre azonban nincsen jogszabályi lehetőség, a Pp. 270. §-a (1) bekezdéséből következően a rendkívüli perorvoslati eljárásban csak a jogerős ítélet felülvizsgálatára kerülhet sor (Pfv. V. 21875/1997.).

A kötelesrész intézményével kapcsolatban (LVII. fejezet) sem beszélhetünk a végintézkedés szabadságának korlátozásáról, mert a kötelesrész magának a végintézkedésnek az érvényességét nem érinti, és a kötelesrésze jogosulttól függ, hogy igényét egyáltalán érvényesíti-e azokkal szemben, akik a tv. szerint (669-670. §-ok) felelősek a kötelesrész kielégítéséért.

A végintézkedés korlátai

5. Végintézkedés „szabadsága” azonban nem jelent korlátlanyságot.

- a) Nem rendelkezhet ui. a vagyonáról az, akinek nincsen végintézkedési képessége.
- b) Végintézkedést csak személyesen lehet tenni.
- c) Végintézkedésnek csak a törvényben meghatározott - fentebb említett - formákban (végrendelet, öröklési szerződés, halál esetére szóló ajándékozás) van helye.
- d) Az említett formákban is csak a tv.-ben meghatározott módokon - alaki és tartalmi kellékekkel - lehet végintézkedést tenni, amelyeknek hiánya - egyes esetekben hivatalból is figyelembe veendő - érvénytelenséget eredményez.
- e) Érvényes kitagadás hiányában nem sértheti a végintézkedés a kötelesrésze jogosultak igényét. (Az előbbi „alaki” korlátokkal szemben ez a végintézkedés „anyagi” korlátja.) Ezekről a korlátokról részletesen a végintézkedés egyes formáira vonatkozó rendelkezések elemzése során fogunk szólni.

LIII. fejezet

A VÉGRENDELET

A végrendelezés joga

Ptk. 623. § (1) Az örökhagyó halála esetére vagyonáról vagy annak egy részéről végrendelettel rendelkezhet.

(2) Végrendelezni csak személyesen lehet.

A végrendelet fogalma

1. A végrendelet a végintézkedés egyik formája. Rá is vonatkozik tehát a végintézkedés fogalom meghatározása. Ezt legfeljebb úgy lehet - a végrendeletre alkalmazva - pontosítani, hogy egyoldalú jognyilatkozat, egyoldalú jogügylet. Eszerint a végrendelet az örökhagyó egyoldalú jogügylete (jognyilatkozata), amelyben halála esetére vagyonáról vagy annak egy részéről a juttatásban részesített személy által való túlélés esetére rendelkezik. Ennek a fogalomnak az elemeiről a végintézkedés fogalmának meghatározása során már szoltunk. Itt csak azt kell kiemelnünk, hogy - szemben az öröklési szerződéssel és a halál esetére szóló ajándékozással, amelyek szerződések, tehát kétoldalú jogügyletek - a végrendelet az örökhagyónak a tv.-ben meghatározott alakoszerűségek megtartásával kifejezett egyoldalú akaratnyilvánításával létrejön, és - hacsak időközben hatálytalanná nem válik (650-651. §-ok)- az örökhagyó halálával hatályosul is. Ahhoz tehát nincs szükség a juttatásban részesített személy elfogadó nyilatkozatára, éspedig sem a végrendelet alkotásakor, sem pedig az örökhagyó halálakor. A 673. § (1) bekezdése szerint ui. az öröklés az örökhagyó halálával nyílik meg, és az örökös az öröklés megnyíltával a hagyatékot elfogadás vagy bármely más jogcselekmény nélkül megszerzi. Ez az ipso iure öröklés elve. (L. erről részletesebben a 673. §-hoz fűzött magyarázatot.)

Az öröklési szerződés és a halál esetére szóló ajándékozás azonban nemcsak abban különbözik a végrendelettől, hogy ezek kétoldalú jogügyletek, további lényeges különbség, hogy míg a végrendelet bármikor visszavonható (650. §), addig az öröklési szerződésben az örökhagyó a másik felet - az eltartót - örökösévé tevő rendelkezését egyoldalúan rendszerint nem vonhatja vissza, s az ilyen szerződést a bíróság is csak a tv.-ben meghatározott feltételek fennállása esetén szüntetheti meg [658. § (1) bek., 589. § (2) bek.]. Hasonló a helyzet a halál esetére szóló ajándékozás esetében is, mert az örökhagyó az ajándékot csak a tv.-ben meghatározott okokból (létfenntartás érdekében, illetve súlyos jogsértés vagy a feltevés meghiúsulása miatt) követelheti vissza [659. § (1) bek., 582. §].

2. Maga a **Ptk.** nem határozza meg ugyan kifejezetten, hogy melyek azok a minimális kellékek, amelyek megléte szükséges ahhoz, hogy valamely okirat végrendeletnek minősüljön, de következtetni lehet erre a **623. § (1) bekezdésének** szövegéből. Ez ui. a végrendelettel történő rendelkezéshez azt kívánja meg, hogy az (ti. a végrendeletkezés) *a) „örökhagyó”-tól származzék, b) az örökhagyó „halála esetére” történjék és c) az örökhagyó „vagyonáról vagy annak egy részéről” szóljon.*

Ilyen alapon mondotta ki a Legfelsőbb Bíróság a **PK 85. sz.** (korábban: 104. sz.) állásfoglalásában (PEH 208. o.): *az okirat végrendeleti jellegének megállapításához legalább annyi szükséges, hogy külsőleg az örökhagyótól származóként jelentkezzen, és halál esetére szóló olyan nyilatkozatot tartalmazzon, amelyből a végrendeleti minőség kitűnik. E két feltétel bármelyikének hiányában végrendeletről nem lehet szó [Áf. a) pontja].*

Ennek azért van különös jelentősége, mert az említett két feltétel meglétét a közjegyzőnek, illetőleg a bíróságnak hivatalból kell vizsgálnia, s ha bármelyik feltétel hiányzik - nem lévén végrendelet -, az azon alapuló öröklésről sem lehet szó. Ezzel szemben *valamely alaki kellék hiánya vagy esetleges akarathiba a végrendeletet nem fosztja meg jogi létezésétől, hanem csupán érvénytelenné teszi. Az érvénytelenség pedig hivatalból nem, hanem csak akkor vehető figyelembe, ha arra az érdekelt hivatkozik [Áf. b) pontja].* Az idézett állásfoglalás indokolása is rámutat, hogy ha az érdekeltek tájékoztatás után nem emelnek kifogást a végrendelet ellen, az említett kettős feltételnek megfelelő okirat alapján végrendeleti öröklésnek van helye.

Konkrét ügyben az örökhagyó „Erzsikém” megszólítással saját kezűleg egy okiratot készített, amely a következőket tartalmazza: „ha bármi történik velem, minden a magáé.” Az örökhagyó névaláírása alatt a keltezés időpontjaként „1990. Erzsébet napon” szerepel, a keltezés helyét azonban az irat nem tartalmazza. Az alsófokú bíróságok ítéleteiben foglalt megállapítás szerint az okiratból a keltezés helyén kívül annak végrendeleti minősége sem tűnik ki, ezért az nem tekinthető végrendeletnek.

A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati eljárás keretében hozott egyik ítéletében egyetértett az alsóbíróságok álláspontjával abban, hogy a keltezés helyének hiányában nincs helye végrendeleti öröklésnek, de téves az a megállapításuk, amely az okiratot nem tekintette végrendeletnek. Rámutatott: az ítélezési gyakorlat egységes a tekintetben, hogy nem szükséges a végrendelet vagy a végakarat kifejezés használata a végintézkedési jelleg megállapításához, elegendő ha az örökhagyó által használt kifejezésből a halál esetére szóló rendelkezés kitűnik. Erre figyelemmel pedig az okirat a **PK 85. sz. állásfoglalás a) pontjában** írt két követelménynek megfelel: azt az örökhagyó saját kezűleg írta és aláírta, az a megfogalmazás pedig, hogy „ha bármi történik velem, minden a magáé”, tartalmában halál esetére szóló rendelkezést jelent (LB Pfv. V. 21921/1993. - **BH 1994/6. sz. 315.**).

A végrendeleti minőségen nem változtat az a körülmény, hogy az örökhagyó az abban megnevezett örökösei „kötelességévé tette”, hogy róla a jövőben is úgy gondoskodjanak, ahogy eddig tették. A juttatás indokának vagy feltételének a végrendeletben való rögzítésére a **Ptk.-nak** az öröklési jogra vonatkozó szabályai lehetőséget adnak. Ilyen esetekre ad egyébként iránymutatást - a kötelesrész alapján számításával kapcsolatban - a **PK 89. sz. állásfoglalás a) pontja**. S minthogy az okiratban a megnevezett örökösök semmiféle nyilatkozata, kötelezettségvállalása nem szerepel, kétoldalú jognyilatkozatként való elbírására nincs lehetőség (LB Pfv. V. 21289/1997. - **BH 2000/3. sz. 106.**).

A végrendelet tárgya

3. A **Ptk. 623. § (1) bekezdése** szerint az örökhagyó halála esetére a „vagyonáról vagy annak egy részéről” rendelkezhet végrendelettel. A vagyonra vagy a vagyon egy részére vonatkozó rendelkezéshez azonban nem szükséges, hogy az örökhagyó a vagyontárgyait kifejezetten megjelölje: a hagyatékban való részesedés mértékét és módját ui. az örökhagyó az örökös minőség meghatározásával is kifejezésre juttathatja. Így pl. konkrét ügyben a Legfelsőbb Bíróság kimondta: „a végrendeletnek az a kitétele, hogy a haszonélvezet »I. I.-nére száll«, továbbá »az örökös édesfiam, Ferenc«, valójában a hagyatékban való részesedést, illetőleg annak módját is jelöli, függetlenül attól, hogy a »hagyaték« vagy a »vagyon« kifejezést a végrendelet nem tartalmazza.” (Pfv. V. 20027/1994. - **BH 1995/1. sz.**)

A **Ptk. 623. § (1) bekezdéséből** következik, hogy a végrendeletnek nem kell kiterjednie az örökhagyó egész vagyonára, illetőleg a teljes hagyatékra, annak tárgya lehet a hagyaték egy része is. (Arra vonatkozóan, hogy az örökhagyó vagyona és a hagyatéka nem mindig fedi egymást, l. az 598. §-hoz fűzött magyarázatot. Amikor a későbbiekben az örökhagyó vagyonáról szólunk, ezen mindig a hagyatékot értjük.) Ilyenkor a hagyaték ama része tekintetében, amelyről a végrendelet nem rendelkezett, általában törvényes öröklésnek van helye. Kitűnik ez a **637. § (1) bekezdéséből** is, amely szerint ha a nevezett örökösök részesedése a hagyatékot nem meríti ki, a többlet tekintetében törvényes öröklésnek van helye, amennyiben a tv. kivételt nem tesz, vagy a végrendeletből más nem következik. (A kivételeket a 637. § kapcsán tárgyaljuk.) Azt, hogy az örökhagyó nem kíván egész vagyonáról végrendelettel rendelkezni, egyértelműen maga is kifejezésre juttathatja a végrendeletében azáltal, hogy rögzíti: az a kívánsága, hogy a fel nem sorolt vagyontárgyai tekintetében a törvényes öröklés rendje érvényesüljön. Hasonló a helyzet olyankor, amikor a hagyatékban meglevő valamely vagyontárgyat közvetlenül meghatározott személy részére juttat, egyéb - jelentős - vagyonáról a végrendelet nem tartalmaz rendelkezést.

„A végrendelet tárgya” alcímű magyarázatok körébe tartozik annak eldöntése is, hogy az örökhagyó halála után alkotott jogszabályban biztosított kárpótlás az örökhagyó hagyatékához tartozik-e. Ezzel a kérdéssel kapcsolatos a Legfelsőbb Bíróságnak az az ítélete, amely a Bírósági Határozatok 1999. évi 1. számában jelent meg.

Ebben az ügyben megállapított tényállás szerint az 1990-es évek elején a Német Szövetségi Köztársaságban jogszabály jelent meg, amely a nemzeti szocialista uralom alatt jogtalanul elvett vagyontárgyakért kárpótlást biztosított a sérelmet szenvedett személyeknek, illetőleg jogutódainak. A jogszabály alapján - az ott meghatározott körben - az örökhatyó édesapjának, R. J.-nek a jogutódai kárpótlásra tarthatnak igényt: a nevezett ugyanis Németországban 1937-ben egy közös tulajdonban álló ingatlanon szanatóriumot üzemeltető közkereseti társaság tagja volt, és 1939-ben fosztották meg a vagyonától. Az alperes - aki az örökhatyó apai oldalági rokona - 1992-ben öröklési bizonyítvány kiállítását kérte az illetékes közjegyzőnél annak tanúsítására, hogy ő az örökhatyó egyedüli apai ági nagyszülői leszármazottja, és így törvényes örököse, majd az öröklési bizonyítvány alapján a Német Szövetségi Köztársaságban kárpótlás iránti igénytel lépett fel, mint R. J. egyik örököse, az örökhatyónak a jogutódja. A megindult közigazgatási eljárásban a felperesek a végrendelet alapján maguk is igényt érvényesítettek, a közigazgatási hatóság azonban határozatában - az örökhatyó jogán - az alperest mint törvényes örököszt fogadta el jogutódnak, és megállapította, hogy a német beruházási törvény rendelkezése folytán a vagyon természetbeni visszaadásának lehetősége kizárt, a jogutódokat kártérítés illeti meg, amely a vételárminimum 1/8 része.

A felperesek a közigazgatási határozatot jogorvoslattal támadták meg, a megindult bírósági eljárás alperese az első fokú határozatot hozó közigazgatási hatóság. A rendelkezésre álló adatok szerint a német bíróság a pert a jelen öröklési per jogerős elbírálásáig felfüggesztette.

Az öröklési perben a Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati eljárásban hozott ítéletében kifejtette:

Helytállóan állapította meg a jogerős ítélet, hogy az örökhatyó halála után alkotott jogszabályban biztosított kárpótlás nem tartozik az örökhatyó hagyatékaéhoz: az nem volt - nem lehetett - az örökhatyó vagyona. Jogképessége ugyanis csak élő embernek van [Ptk. 8. § (1) bek.], és a jogképesség a halállal megszűnik (Ptk. 22. §). Az örökhatyónak tehát halála időpontjában csak ingó vagyona volt, amelyről rendelkezhetett, és végrendeletében - annak helyes értelme szerint - a dologi hagyományon kívül bárhol található ingóságai örököseül a felpereseket nevezte meg. Ezzel teljes hagyatékaról rendelkezett. Nem szükséges ugyanis, hogy az örökhatyó vagyontárgyait kifejezetten megjelölje, azokat maradéktalanul felsorolja. Az ítélkezési gyakorlat szerint pedig a pénzt, a takarékbetétkönyvet, az átutalási betétszámlán elhelyezett összeget ingó dolognak kell tekinteni. Kifejezett - ellenkező tartalmú - rendelkezés hiányában tehát az „ingó vagyon” megjelölés mindezt magában foglalja. A felperesek javára történt rendelkezés fenti megfogalmazása ugyanakkor egyértelműen kifejezésre juttatta azt az örökhatyói szándékot, hogy más személyt nem kívánt hagyatékából részesíteni, és ezzel a törvényes öröklés érvényesülését kizárta. Az örökhatyónak tehát a felperesek az általános végrendeleti örökösei, s minthogy az öröklés jogutódlás, azaz az örökhatyó vagyonának halála esetére történő átszállása, ebben az értelemben a felperesek az örökhatyó egyetemes jogutódai.

Helytálló azonban az az alperesi érvelés, hogy a felperesek általános végrendeleti örökös minőségén túlmenően a jogerős döntés további megállapítást nem tehet, így nem állapíthatja meg, hogy a Német Szövetségi Köztársaság által biztosított kártérítés érvényesítésére mint R. J. jogutódai kik jogosultak. Ezzel nemcsak a kereseti kérelmen terjeszkedne túl, de valójában a német hatóság (bíróság) joghatósága körébe tartozó kérdésben is állást foglalna. Minden állam maga határozza meg, hogy a korábbi történelmi korszakokban meghozott állami intézkedésekkel okozott sérelmekért milyen feltételek mellett ad kárpótlást. Az erről szóló jogszabályok szabályozzák azt is, hogy a sérelmet szenvedett személy korábban bekövetkezett halála esetére a kárpótlásra kik: meghatározott hozzátartozói kör vagy a polgári jogi jogutódlás szabályai szerint jogutódnak minősülő személyek jogosultak. Az adott esetben tehát a jogerős ítélet alapján a német bíróság dönt majd abban a kérdésben, hogy a kártérítésre vonatkozó német jogszabály rendelkezéseire képest ki jogosult az igényérvényesítésre. Erre figyelemmel a Legfelsőbb Bíróság a másodfokú ítélet indokolásának az igényérvényesítés szempontjából R. J. jogutódaira vonatkozó megállapítást mellőzi (Pfv. V. 20834/1997. - BH 1999/1. sz. 23.).

A végrendelet tárgyának meghatározása az „akarat elv” alapján

4. Nem ritka az olyan eset, amikor komoly nehézséget okoz annak eldöntése, hogy az örökhatyó az egész vagyonáról vagy annak csupán meghatározott részéről kívánt-e végrendelettel rendelkezni. Ilyen esetben a helyes megoldást az ún. „akarat elv” szem előtt tartásával, a „favor testamenti” elvének érvényre juttatásával lehet megtalálni. Ez - a PK 82. sz. (korábban: 102. sz.) állásfoglalás indokolásából (PEH 204. o.) is kitűnően - azt jelenti: a végrendeletet úgy kell értelmezni, hogy az örökhatyó akaratát a lehetőség határai között a legmesszebbmenően érvényre jusszon, a végrendelet érvényes legyen, és hatályban maradjon. A végrendelet értelmezésénél az örökhatyó szándékának helyes megállapításához tehát nemcsak a végrendelet egyes intézkedéseit és a végrendeletben használt egyes kifejezéseket az egész végrendelet tartalmától elvonatkoztatottan kell elemezni és magyarázni, hanem a végrendelet minden intézkedésének, egész tartalmának összefüggésében való teljes feltárása alapján kell a végrendelet valódi akaratát felderíteni. Ezzel kapcsolatban mondotta ki konkrét ügyben a Legfelsőbb Bíróság: a végrendelet értelmezésének ez a szabálya nemcsak a homályos, nem egyértelmű rendelkezések valódi értelmének a megállapítására vonatkozik, hanem irányadó akkor is, ha a végrendelet tartalmának megállapítását a rosszul olvasható, hibás kézírás vagy az örökösök keresztnéven vagy beceneven való megnevezése nehezíti. Ilyen esetben is lehetőség van arra, hogy a bíróság a tárgyalás és a perrendszerű bizonyítás egyéb adataiból következtessen a végrendelet valódi akaratára: vagyis a végrendelet szövegét gondos vizsgálódással pontosan megállapítsa; tisztázza továbbá, hogy a családban a keresztnéveket milyen formában használták, az örökhatyó milyen módon szólította rokonait, és ehhez képest az örökösök személyét azonosítsa. Az a körülmény tehát, hogy a végrendelet szövegét egy átlagos képességű személy első ránézésre le tudja-e olvasni vagy sem, nem lehet mércéje a végrendelet olvashatóságának, tartalma megértésének. Az adott esetben az eljáró bíróságok a végrendelet értelmezésénél a fenti elvnek megfelelően jártak el, és nem követtek el jogszabálysértést, amikor a nehezen olvasható végrendelet tartalmát - az írásszakértői vélemények alapján - megállapítva, azt érvényesnek fogadták el (Pfv. V. 20134/1994.).

Már itt meg kell azonban jegyeznünk, hogy az „akarat elv” csak az érvényes végrendelet esetében ad lehetőséget a végrendelet valódi akaratának vizsgálatára, de az érvénytelenség orvoslására nem szolgálhat (LB Pfv. V. 22624/1993. - Pfv. V. 21921/1993. - BH 1994/6. sz. 315.).

Az 1996. évben hozott egyik ítéletében pedig a Legfelsőbb Bíróság ezzel kapcsolatban a következő iránymutatást adta: „Az ítélkezési gyakorlatnak az az általános elve, hogy a végrendeletet mindig az örökhagyó valóságos akaratának az érvényre juttatásával kell értelmezni, az egyébként érvényes végrendelet tartalmának megállapítása érdekében alkalmazható, de *nem szolgálhat a végrendelet érvénytelenségét eredményező hiba orvoslására.*” (Pf. V. 20359/1995.)

A végrendelet tárgyának meghatározásánál a végrendeleten kívüli adatok figyelembevétele

5. A végrendelet tárgyára vonatkozóan az örökhagyó végakarátának értelmezése és megállapítása szempontjából nemcsak a végrendelet jöhet figyelembe, hanem bármilyen más adat is figyelembe vehető, amely a végrendelet akaratára fényt deríthet.

Így pl. az örökhagyónak a végrendelet előtt, alatt vagy után végrendeleti alakszerűségek nélkül tett esetleges nyilatkozatai, egyéb megnyilvánulásai, tehát magatartásának összessége. Természetesen az ilyen adatok csak kétség esetén is támogató adatként jöhetnek figyelembe, mert a végrendelet világos, félreérthetetlen rendelkezésével ellentétes értelmezésre nem vezethetnek. Ilyen alapon állapította meg a Legfelsőbb Bíróság a P. törv. I. 21063/1970. határozatában, hogy törvénysértő a másodfokú bíróságnak az az álláspontja, amely szerint az örökhagyó végakarata valódi tartalmának megállapításánál, a végrendelet értelmezésénél az örökhagyónak csak magában a végrendeletben kifejezésre juttatott akarata, illetőleg a végrendeletnek arra utaló rendelkezései vehetők figyelembe, vagyis hogy a végrendelet csak a benne foglaltak alapján értelmezhető.

Végrendeleti öröklés a surrogatumba

6. A végrendelet tárgya körébe tartozik annak eldöntése is, hogy kiterjed-e és ha igen, mikor terjed ki a végintézkedés a végrendeletben megjelölt vagyontárgy helyébe lépett tárgyra, illetőleg pénzösszegre, vagyis a surrogatumba. Ilyen helyzet állhat elő pl. olyankor, amikor a végrendelet keltét követően a végrendelet tárgyaúll szolgáló ingatlant kisajátítják, vagy a biztosított házingatlan leég. Kérdés, hogy a végrendeletbe foglalt rendelkezés kiterjed-e a kisajátítási kártalanítási összegre, illetőleg a biztosítási összegre. A kérdésre minden esetre alkalmazható igenlő vagy tagadó válasz nem adható. Ezt is csak a végrendelet helyes értelmének feltárásával, szükség esetén az örökhagyó egyéb nyilatkozatai és megnyilatkozásai, valamint a végrendeleten kívüli egyéb adatok figyelembevételével lehet megválaszolni. Mindenesetre nincs olyan jogszabály, amely ezt a lehetőséget kifejezetten kizárná, vagy amelyből erre akár csak következtetni lehetne. Ennélfogva nem kizárt, hogy a végintézkedés a végrendeletben történt külön utalás nélkül is kiterjedjen a surrogatumba, vagy hogy az eredeti vagyontárgyra meghatározott öröklési rend érvényesüljön.

Ilyen alapon mondta ki a Legfelsőbb Bíróság egyik törvényességi határozatában (P. törv. I. 21063/1970.), hogy bár az adott esetben értelmezés céljából egyéb peradat hiányában csak a végrendelet áll rendelkezésre, ennek a teljes tartalmából azonban megalapozottan és aggálymentesen lehet következtetni arra, hogy az örökhagyó akarata szerint a felperesek végrendeleti öröklése a surrogatumba, azaz a házingatlan helyébe lépett kisajátítási kártalanítási összegből még meglevő összegre is kiterjed. Arra vonatkozóan, hogy az örökhagyónak a végrendeletben kifejezésre juttatott ez az elhatározása házingatlanának kisajátítása után sem változott meg, alapos következtetést enged az a körülmény is, hogy a nagy körülmétekintésre valló és aprólékos részletekig kidolgozott végrendeletét nem vonta vissza, azt nem módosította, a végrendeletet nem semmisítette meg, jóllehet erre a haláláig eltelt időben elég alkalma lett volna.

A végrendelet alkotása

7. A Ptk. 219. §-ának (1) bekezdése szerint más személy útján is lehet szerződést kötni vagy más jognyilatkozatot tenni, kivéve, ha jogszabály szerint a jognyilatkozat csak személyesen tehető meg. Ilyen kivételt tartalmaz a 623. § (2) bekezdése, amely szerint végrendeletet csak személyesen lehet. A 656. §-ban foglalt rendelkezés értelmében ez a szabály vonatkozik az öröklési szerződésre is és a 659. § (1) bekezdésére tekintettel a halál esetére szóló ajándékozáásra is. E szabály indoka az, hogy a végrendelet és általában a végintézkedés jogügyletek közé tartozik. Ehhez képest az örökhagyó helyett az ő képviselőjében sem meghatalmazott, sem törvényes képviselő nem végrendeletet tehet, és nem tehet más végintézkedést sem [A törvényes képviselő annyiban jut szerephez a végintézkedésnél, hogy a korlátozottan cselekvőképes személy öröklési szerződésének - de nem a végrendeletének - érvényességéhez az ő hozzájárulása, sőt még a gyámhatóság jóváhagyása is szükséges (656. §)].

Ezt fejtette ki az 1996. évben - felülvizsgálati eljárás keretében - hozott egyik ítéletében a Legfelsőbb Bíróság. Ebben rámutatott: „A Ptk. közvetlenül nem rendelkezik arról, hogy a végrendeletet bízhatja-e más személyre a hagyatékban részesülő személy: az örökös vagy a hagyományos kijelölését, illetőleg azt sorsolás eredményéhez kötheti-e; e kérdés eldöntésénél a Ptk. 624. és 636. §-ainak a rendelkezéseiből kell kiindulni. E jogszabályok szerint végrendeletet csak személyesen lehet, és az örökös (hagyományost) csak az örökhagyó nevezheti meg. Ebből következik, hogy az örökös személyét az örökhagyónak magának kell kijelölnie, azt más személyre nem bízhatja, sem sorsolás eredményétől nem teheti függővé. »Az adott ügyben« a végrendelet szövegéből egyértelmű, hogy az örökhagyó örökösül nem a Főti Gyermekvárost (új nevén K. I. Gyermekközpontot), hanem az ott halála évében »útnak indított« 18 éves leánygyermekét kívánta megtenni, és a kiválasztás lebonyolításával kívánta csak a Főti Gyermekvárost megbízni. Annak eldöntésére azonban, hogy a végrendelet e vitatott rendelkezése közérdekű célra történő kötelezettségvállalásnak vagy közérdekű meghagyásnak minősülhet-e, a hagyatéki eljárásban nincs mód, ebben a kérdésben a bíróság polgári perben jogosult dönteni.” (Pfv. V. 22591/1995. - BH 1996/8. sz. 425.)

Bár más tényállás alapján, de ugyanebben a kérdésben adott iránymutatást a Legfelsőbb Bíróság egy később, már 1997. évben - ugyancsak felülvizsgálati eljárás keretében - hozott ítéletében. Ennek az ügynek a tényállása szerint az örökhagyó úgy rendelkezett, hogy halála esetére „megbízott örökösé” a felperes, őt hatalmazza fel arra, hogy vagyona elosztásánál legjobb belátása szerint járjon el. A végrendelet érvényességének megállapítására előterjesztett keresetet elutasító jogerős ítélet ellen benyújtott felülvizsgálati kérelmet a Legfelsőbb Bíróság nem tartotta megalapozottnak, rámutatott: „A Ptk. 623. §-ának (2) bekezdése fenntartotta azt az öröklési jogi elvet, hogy a végrendelet a legszemélyesebb ügyletek közé tartozik, ennél fogva csak személyesen lehet érvényesen végrendelkezni. Nincs tehát lehetőség arra, hogy az örökhagyó mást hatalmazzon fel arra, hogy saját belátása szerint döntsön: kik között és milyen arányban osztja fel a hagyatékot. Az adott esetben a végrendelet szövegéből kitűnően az örökhagyó nem kizárólagos örökösévé kívánta a felperest megnevezni, ezt a felperes saját előadása is alátámasztotta, aki szerint az örökhagyó akarata az volt, hogy a felosztás a felperes ágán történjék. Ez pedig olyan, a felperesre bízott rendelkezés, amely a Ptk. 623. §-ának (2) bekezdésébe ütközik, és a végrendelet e részének érvénytelenségét eredményezi. A Ptk. rendelkezésének meg nem felelő, illetőleg annak kifejezett tilalmába ütköző végrendelet érvénytelenségének megállapítását nem zárja ki az a körülmény, hogy abban az örökhagyó valóságos akarata került kinyilvánításra. Az ítélezési gyakorlatnak az az általános elve ugyanis, hogy a végrendeletet mindig az örökhagyó valóságos akaratának az érvényre juttatásával kell értelmezni, az egyébként érvényes végrendelet tartalmának megállapítása érdekében alkalmazható, de nem szolgálhat a végrendelet érvénytelenségét eredményező akár alaki, akár tartalmi hiba orvoslására. Érvényes végrendeleti örökösnevezés hiányában pedig - a felperes és a végrendelet érvénytelenségére hivatkozó érdekelt vonatkozásában - a törvényes öröklés szabályai irányadóak (Pfv. V. 21147/1996.).

(Lásd a 2457. oldalra, a 656. § után újonnan beiktatott határozatot.)

A Ptk. 623. § (2) bekezdésében megfogalmazott az az alapvető öröklési jogi elv, hogy végrendelkezni csak személyesen lehet, nem zárja ki, hogy az örökhagyó a végrendelet elkészítésére közvetítő útján kérjen fel más személyt, akár úgy, hogy írásbeli feljegyzése átadásával bízza meg a közvetítőt, akár úgy, hogy szóban elmondja a végakaratát, amit a közvetítő tolmácsol a végrendelet elkészítőjének. A mással íratott végrendelet érvényességét a törvény nem köti olyan feltételhez, hogy annak tartalmát az örökhagyó a végrendelet elkészítőjének előszóval elmondja. *Az írásbeli magánvégrendeletet személyes végintézkedéssé nem az örökhagyó szóbeli nyilatkozata, hanem az teszi, hogy a végrendeletet az örökhagyó két tanú együttes jelenlétében saját végakaratának ismeri el.*

A végrendelet érvényessége szempontjából a „közvetítő” személynek csak a Ptk. 632. §-a szerinti esetben van jelentősége, vagyis ha az örökhagyó a közvetítőt is részesíteni kívánja a hagyatékából (Pfv. V. 22869/1996. - BH 1998/12. sz. 590.).

A végrendelet fajtái

Ptk. 624. § (1) Végrendelkezni lehet közvégrendelettel vagy írásbeli magánvégrendelettel; szóbeli végrendelkezésnek csak a törvény által külön meghatározott esetekben van helye.

(2) Korlátozottan cselekvőképes személy csak közvégrendeletet tehet; végrendelete érvényességéhez sem a törvényes képviselő hozzájárulása, sem a gyámhatóság jóváhagyása nem szükséges.

(3) A vak, az írástudatlan, továbbá az, aki olvasásra vagy nevének aláírására képtelen állapotban van, írásbeli magánvégrendeletet nem tehet.

A végrendelet fajtái

1. Korábban már szó volt arról, hogy csak a tv.-ben meghatározott formákban lehet végintézkedést tenni, s hogy három ilyen forma van: a végrendelet, az öröklési szerződés és a halál esetére szóló ajándékozás. A Ptk. 624. § (1) bekezdése viszont azt határozza meg, hogy milyen fajta végrendeletet lehet alkotni. Három ilyen fajta van: a közvégrendelet, az írásbeli magánvégrendelet - e kettő közös gyűjtőnéven: írásbeli végrendelet - és a szóbeli végrendelet. A tv. szóhasználatára szerint ezek a végrendelet fajtái. A következő 625-635. §-ok az e végrendeleti fajtákra előírt alakiságokat határozzák meg.

Míg közvégrendeletet és írásbeli magánvégrendeletet bármikor - de ez utóbbit nem bárki által - lehet alkotni, addig szóbeli végrendeletet csak meghatározott helyzetben és a tv.-ben (634-635. §-ok) meghatározott szigorú feltételek megléte esetén lehet tenni. Az írásbeli magánvégrendelet alkotásának tehát személyi, a szóbeli végrendelet tételének viszont személyi és tárgyi korlátai vannak. Ezekről később szólunk.

Külföldi állampolgár végrendelete

2. A külföldi állampolgár által alkotott végrendelet alaki érvényessége szempontjából irányadó szabályokat a nemzetközi magánjogról szóló 1979. évi 13. tvr. 36. §-ának (2) bekezdése tartalmazza. Eszerint a végintézkedés (és annak visszavonása) alakilag érvényes, ha megfelel a magyar jognak vagy

a) a keletkezés (illetőleg a visszavonás) helyén és idején hatályos jognak vagy

b) annak a jognak, amely a végintézkedés létrejöttékor (annak visszavonása időpontjában) vagy az örökhagyó halála idején az örökhagyó személyes joga volt vagy

c) a végintézkedés létrejöttékor (annak visszavonása időpontjában), illetőleg az örökhagyó halálakor az örökhagyó lakóhelyén vagy szokásos tartózkodási helyén hatályos jognak vagy

d) ingatlanra vonatkozó végintézkedés esetében az ingatlan fekvésének helyén irányadó jognak.

Az ember személyes joga annak az államnak a joga, amelynek állampolgára. Az állampolgárság megváltozása nem érinti a korábbi személyi állapotot és az annak alapján létrejött jogokat és kötelezettségeket [11. § (1) bek. A tvr. rendelkezéseket tartalmaz azoknak a személyes jogáról is, akiknek több állampolgársága van, vagy akik hontalanok.].

A 11. § (2) bekezdése szerint, ha valakinek több állampolgársága van, és egyik állampolgársága magyar, személyes joga a magyar jog.

Egyébként a végintézkedést is annak a jognak az alapján kell elbírálni, amely az örökhagyónak halála időpontjában személyes joga volt. Szemben tehát a végrendelet alaki érvényességével - amelyre vagylagosan több jogot is lehet alkalmazni -, a végrendelet egyéb érvényességére, illetőleg érvénytelenségére - így a végrendeletképzési képesség hiánya, a végrendeleti akarat fogyatékosága és a végrendelet tartalma miatti érvénytelenségre - csak a végrendeletképző halála időpontjában volt személyes joga az irányadó. (L. még a devizáról szóló 1995. évi XCV. tv. 63. §-át.) (A bekezdés hatályos szövege itt található)

Cselekvőképtelen személy végrendelete

3. A végintézkedési képesség elemzése kapcsán már szóltunk arról, hogy a cselekvőképtelen személy nem tehet végintézkedést, így nem is végrendeletképezhet, minthogy az ő jognyilatkozata semmis [18. § (1) bek.], és nevében törvényes képviselője - az általános szabályoktól eltérően - nem tehet végrendeletképzési nyilatkozatot [623. § (2) bek.]. Ez vitathatatlan olyankor, amikor a cselekvőképtelenség kiskorúság miatt (15. §), vagy a cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezés miatt (16. §) áll fenn. Problémát okozott azonban az ítélkezési gyakorlatban a 17. § szerinti cselekvőképtelenség esete. Eszerint ui. gondnokság alá helyezés nélkül is cselekvőképtelen az, aki olyan állapotban van, hogy az ügyei viteléhez szükséges belátási képessége teljesen hiányzik. Az ilyen nagykorú személy jognyilatkozatát pedig cselekvőképtelenség miatt nem lehet semmisnek tekinteni, ha tartalmából és körülményeiből arra lehet következtetni, hogy a jognyilatkozat a fél cselekvőképessége esetében is indokolt lett volna [18. § (3) bek.]. A Legfelsőbb Bíróság egyik törvényességi határozatában rámutatott arra, hogy a Ptk. 18. §-ában foglalt rendelkezés csak az öröklésen kívüli jogügyletekre vonatkozik. Ez következik a rendszerbeli elhelyezésből - amely teljesen elkülönül a végrendeletekre vonatkozó rendelkezésektől -, továbbá a hozzáfűzött miniszteri indokolásból is, amely sorozatosan szerződéseket említ. Emellett az értelmezésnél nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy a 624. § (2) bekezdése szerint érvényesen még a korlátozottan cselekvőképes személy is csak közvégrendeletet tehet. A teljesen cselekvőképtelen személy tehát sem közvégrendeletet, sem magánvégrendeletet érvényesen nem tehet, függetlenül attól, hogy viselkedése okszerűnek, indokoltnak tűnik-e (P. törv. II. 21072/1987. - BH 1988/9. sz. 311. - PJD XI. 248. sz.).

A gondnokság alá helyezés nélkül is cselekvőképtelen személy által tett végrendelet érvénytelenségével kapcsolatban mind a cselekvőképtelenség fennállásának időpontja, mind a Ptk. - fentebb már érintett - 18. §-a (3) bekezdésének értelmezése, mind a „favor testamenti” elve alkalmazásának feltétele tekintetében részletes iránymutatást tartalmaz a Legfelsőbb Bíróság egyik 1997. évben fellebbezés folytán hozott ítélete. Ebben kifejtette:

a) „A végrendelet érvényes létrejöttéhez szükséges alaki és tartalmi feltételeknek a végrendeletképzés időpontjában kell fennállniuk. Az a körülmény, hogy a cselekvőképes örökhagyónak szándékában állt végrendeletet készíteni, és annak elkészítésére a vele baráti kapcsolatban álló személyt meg is kérte, a végrendelet érvényes létrejöttéhez nem elegendő, ahhoz az szükséges, hogy a megfelelő alakiságokkal rendelkező végrendeletet az örökhagyó mint akaratával mindenben megegyező cselekvőképes állapotban írja alá. Az örökhagyó ugyanis a végrendelet aláírásának időpontjában végrendeletképez, a végrendelet ekkor jön létre. A korábban kifejezésre juttatott végrendeletképzési szándék és a végrendeletképzés okszerűsége nem ad jogi lehetőséget arra, hogy a végrendeletképzéskor már cselekvőképtelen örökhagyó végrendeletét érvényesnek lehessen tekinteni.”

b) „Bár az alperes erre nem hivatkozott, a Legfelsőbb Bíróság a teljesség okából utal arra, hogy a Ptk. 18. §-ának (3) bekezdését a végrendeletre nem lehet alkalmazni. Ezzel kapcsolatban a Legfelsőbb Bíróság több esetben kifejtette, hogy a Ptk. 18. §-ának (3) bekezdése - rendszerbeli elhelyezkedéséből és a (2) bekezdésnek a szerződésre utaló rendelkezéséből következően - csak az élők közötti jogügyletekre, közelebről a forgalmi ügyletekre vonatkozik. Más szabályok irányadóak azonban a végintézkedésekre: a teljesen cselekvőképtelen személy sem közvégrendeletet, sem magánvégrendeletet érvényesen nem tehet, függetlenül attól, hogy végrendeletképzése okszerűnek, indokoltnak tűnik-e [Ptk. 623. § (2) bek., Ptk. 18. § (1) bek., Ptk. 624. § (2) bek.].”

c) „Nem alkalmas a végrendelet érvényességének megállapítására a »favor testamenti« elve sem. Való, hogy az ítélkezési gyakorlat szerint a végrendeletet »az akarat elv szem előtt tartásával, a favor testamenti elvének érvényre juttatásával« kell értelmezni (PK 82. sz. állásfoglalás). A végrendelet értelmezésének ez a szabálya azonban csak az érvényes végrendelet esetében ad lehetőséget a végrendeletképző valódi akaratának vizsgálatára, de az érvénytelenség orvoslására nem szolgálhat. Nem követett el tehát eljárási szabálysértést az elsőfokú bíróság, amikor a végrendelet aláírását megelőző körülményeket, örökhagyói magatartást, illetőleg szándékot nem vizsgálta, és a tényállás megállapításánál a végrendeletképzés idején fennállott körülmények tisztázására szorítkozott.” (Pfv. V. 20878/1996.)

Annak a megállapítása azonban, hogy az örökhagyó gondnokság alá helyezés nélkül is cselekvőképtelen volt a végrendeletképzés idejében, vagyis olyan állapotban volt, hogy az ügyei viteléhez szükséges belátási képessége teljesen hiányzott, általában orvosszakértői, mégpedig elmeorvos szakértői vélemény igényel. A többször módosított 2/1988. (V. 19.) IM rendelet 52. §-ának (4) bekezdése ui. kimondja: ha az elmeállapot vizsgálata polgári ügyben szükséges, az elmeállapotot állandó vagy kijelölt igazságügyi elmeorvos szakértővel vagy elmeorvos szakorvossal kell megvizsgáltatni. Az orvosszakértőnek ilyen esetben arról kell véleményt nyilvánítania, hogy a megvizsgált személynek az ügyei viteléhez szükséges belátási képessége elmebeli állapota vagy szellemi fogyatkozása miatt állandó jelleggel teljesen hiányzott-e, illetőleg hogy az ügyei viteléhez szükséges belátási képessége elmebeli állapota, szellemi fogyatkozása vagy valamilyen kóros szenvedélye miatt tartósan vagy időszakonként visszatérően nagymértékben csökkent-e. Igaz ugyan, hogy a végrendelet érvényességével kapcsolatos perben a végrendeletképző orvosi megvizsgálására már nem kerülhet sor, ez azonban nem akadályozza az elmeorvos szakértő kirendelésének és meghallgatásának. A szakértő ilyenkor a rendelkezésre álló peradatokra, pl. az örökhagyót kezelő orvos vallomására, kórházi kezelése esetén a kórlapmásolatban s az esetleges boncjegyzőkönyvben levő adatokra és egyéb megelőzően beszerezendő bizonyítási adatokra támaszkodhat szakvéleménye megalkotásához. Ezt mondta ki a Legfelsőbb Bíróság a P. törv. II. 21474/1976. törvényességi határozatban.

Az orvosszakértői véleményt a bíróság mint bizonyítékot szabadon mérlegeli. A mérlegelésnél azonban azzal szemben csak megalapozott és ellenőrizhető másik szakvéleményt vagy megalapozott és ellenőrizhető adatokat lehet szembeállítani. Konkrét ügyben az igazságügyi elmeszakértő a rendelkezésre álló kórlapmásolatok és a kezelőorvos ismételt megtett tanúvallomása alapján - az örökhagyó betegtestvére és az őt látogató személyek tanúvallomását is értékelve - állapította meg szakvéleményében, hogy az örökhagyó a végrendelet időpontjában belátási képességgel nem rendelkezett. Az Egészségügyi Tudományos Tanács Igazságügyi Bizottsága felülvizsgálata alapján az elmeszakértői vélemény megállapításait megerősítette, és álláspontját az észrevételek alapján feltett részletes kérdésekre tekintettel kiegészített felülvizsgálataiban is fenntartotta. Ilyen bizonyítékok alapján a Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati kérelem megalapozottságát a következőkkel indokolta. Az eljárás bíróságok újabb orvosi vagy egyéb adatok, tények ismerete nélkül, az elmeorvos szakértő és az Egészségügyi Tudományos Tanács Igazságügyi Bizottsága által figyelembe vett és értékelt adatok és tanúvallomások „átértékelésével” jutottak orvosi szakkérdésben a felülvizsgálattal megerősített szakvéleménnyel ellentétes következtetésre, amikor megállapították, hogy az örökhagyó a végrendelet időpontjában rendelkezett végrendeletképesi képességgel. Ezzel kellő alap nélkül mellőzték az elmeorvos szakértői véleményt, és megsértették a Pp. 206. §-a (1) bekezdésének a bizonyítékok értékelésére vonatkozó szabályait (Pfv. V. 21343/1993.).

Az elmebeli állapot bizonyítása és a bizonyítékok mérlegelése tekintetében részletes iránymutatást tartalmaz a Legfelsőbb Bíróságnak egyik, 1997. évben fellebbezés folytán hozott ítélete. Ebben rámutatott: „Az elsőfokú bíróság megállapítása szerint az 1992. február 20-án elhunyt örökhagyó már február 14-én, a végrendelet aláírásakor teljesen cselekvőképtelen állapotban volt. Helytálló az első fokú ítéletnek az örökhagyó cselekvőképtelensége tekintetében elfoglalt álláspontja. Az elmebeli állapot olyan jelentős tény, aminek elbírálása elsősorban igazságügyi orvosszakértői feladat. Ha az orvosszakértői vélemény nem kielégítő vagy nem egyértelmű, illetőleg homályos, hiányos vagy ellentmondó, a bíróság eljárására a Pp. 182. §-ának (1) bekezdésében, illetőleg (3) bekezdésében foglaltak az irányadóak. A szakértői véleményt - mint minden más bizonyítékot - a bíróság szabadon mérlegeli. A szakértői vélemény mérlegelésénél azonban azzal szemben csak megalapozott és ellenőrizhető másik szakvéleményt vagy megalapozott és ellenőrizhető adatokat lehet szembeállítani. Az adott esetben az elsőfokú bíróság két elmeszakértői véleményt szerzett be, amelyek - kiegészítésük után is - végső következtetésükben megegyeztek, amikor úgy foglaltak állást, hogy az örökhagyónak a végrendelet időpontjában a belátási képessége hiányzott. Az elsőfokú bíróság ítéletében részletesen foglalkozott a két elmeszakértői vélemény alapjául szolgáló orvosi iratokkal, tanúvallomásokkal és egyéb peradatokkal - így a beszerzett irátszakértői vélemény megállapításaival -, és álláspontját kellően megindokolva jutott arra a következtetésre: a szakértői vélemények aggálytalanok, és további bizonyítás lefolytatása szükségtelen.

A Legfelsőbb Bíróság e megállapítással egyetért, és az okfejtések megismétlése helyett csak utal az első fokú ítélet indokolásában kifejtettekre. A bizonyítékok értékelésénél azonban mellőzi annak megállapítását, hogy dr. K. Z. tanú érdektelennek nem tekinthető; egymagában ugyanis az, hogy a nevezett mint nyugdíjas ügyvéd baráti felkérésre a végrendeletet elkészítette, érdekeltiséget nem alapozza meg; az orvosi szakértelmet igénylő belátási képesség téves megítéléséért felelősség nem terhelheti. Kiegészítő viszont azzal, hogy dr. M. P. írásbeli nyilatkozata - amely szakértő kirendelés hiányában szakvéleménynek nem minősül - valójában általános következtetéseket tartalmaz, és nem alkalmas a két elmeorvos szakértői véleménye megállapításainak megcáfolására.” (Pfv. V. 20878/1996.)

A szakértői vélemény beszerzésének szükségességére utalt a Legfelsőbb Bíróság egy később, már az 1998. évben felülvizsgálati eljárásban hozott ítéletében. Ebben kifejtette: az elmebeli állapot megítélése orvosi - mégpedig elmeorvosi - szakkérdés, ebben a kérdésben a bíróság - hozzáértés hiányában - általában, a nyilvánvaló esetek kivételével, elmeorvos szakértői vélemény beszerzése nélkül megalapozottan nem tud állást foglalni. A perbeni esetben az elsőfokú bíróság nem valamelyik fél felkérésére adott és így nem szakértői véleménynek, hanem a fél előadásának minősülő orvosi vélemény alapján állapította meg az örökhagyó cselekvőképtelenségét, hanem az általa kirendelt orvostudományi egyetem igazságügyi orvostani intézete által adott és így a Pp. 177. §-a szerint minősülő elmeszakértői véleményt vette alapul döntése meghozatalánál.

Való, hogy az örökhagyó halála után elmebeli állapotára nézve csak széles körű bizonyítási eljárás lefolytatása után lehet megalapozott döntést hozni, miután az örökhagyó elmeorvosi vizsgálatára már nem kerülhet sor. Az adott esetben azonban éppen az örökhagyó betegségei folytán bekövetkezett szellemi hanyatlására már 1988 januárjában olyan kórházi, orvosi adatok merültek fel, amelyek miatt az örökhagyó gondnokság alá helyezése látszott indokoltnak. 1988. július 15-én az elmeorvosi vizsgálat elvégezhető volt, és e vizsgálat alapján nyilvánított véleményt az idegrendszert érintő akként, hogy az örökhagyónak az ügyei viteléhez szükséges belátási képessége állandó jelleggel teljesen hiányzik.

A perben kirendelt orvosszakértői intézetnek tehát az elmeszakértői vélemény elkészítéséhez az előzményi orvosi adatok mellett igen részletes és kifejezetten az örökhagyó belátási képességére az örökhagyó életében elvégzett elmeorvosi vizsgálat adatai álltak rendelkezésre. Emellett az igazságügyi szakértő a periratok megküldése folytán valamennyi - a perben beszerzett - bizonyítékot: így a tanúk vallomását, valamint dr. J. S. orvos igazolását is értékelte. A másodfokú bíróságnak ezzel ellentétes megállapítása tehát téves.

Való, hogy az orvosszakértői vélemény csak egyike a bizonyítékoknak, és azt a bíróság szabadon mérlegeli. A mérlegelésnél azonban azzal szemben csak megalapozott és ellenőrizhető másik adatokat lehet szembeállítani. A másodfokú bíróság azonban újabb bizonyítékok nélkül az elmeorvos szakértő által értékelt laikus tanúk vallomását és az egyéb adatokat „átértékelve” jutott az aggálytalan elmeorvos szakértői véleménnyel ellentétes következtetésre, amikor megállapította, hogy az örökhagyó a végrendeletkészkor végrendeletképesi képességgel rendelkezett. Kellő alap nélkül mellőzte tehát az elmeorvos szakértő véleményét, és ezáltal megsértette a Pp. 206. §-ának a bizonyítékok értékelésére vonatkozó szabályát (Pfv. V. 20988/1997.).

A most közölt ítélet is utal arra, hogy a bíróság az elmebeli állapot kérdésében „a nyilvánvaló esetek kivételével” elmeorvos szakértői vélemény szerzése nélkül megalapozottan nem tud állást foglalni. Ilyen kivételt tartalmaz a Legfelsőbb Bíróságnak a közelmúltban felülvizsgálati eljárásban hozott egyik ítélete. Ebben kifejtette:

Egységes a bírói gyakorlat abban, hogy a cselekvőképtelen állapottal összefüggésben az elmebeli állapot, illetőleg a szellemi képesség szintjének az orvosi szempontú megítélése orvosszakértői, az említett körülmények mindennapi életvitelre és a belátási képességre gyakorolt hatásának a mikénti megítélése viszont jogászai szakismeretet igényel. Az örökhagyónak a jogerős ítélet meghozatalát hat évvel megelőző végrendelezéskori elmebeli és szellemi állapotára vonatkozóan semmiféle orvosi adat nem áll rendelkezésre, az örökhagyó életkörülményei és életvitelének belátási képességre gyakorolt hatásának a jogászai szakismereteket igénylő megítélése útján tehát a felek jogvitája érdemben megalapozottan elbírálgatható volt. Önmagában a felperesek által indítványozott bizonyítás mellőzése ezért a keresetet elutasító elsőfokú ítéletet helybenhagyó jogerős ítélet felülvizsgálatára nem ad alapot.

A végrendelezéskori cselekvőképtelen állapot kétséget kizáró bizonyítottságának hiányában az örökhagyó végrendeletben foglalt jognyilatkozata a Ptk. 18. §-ának (1) bekezdése alapján semmisnek nem minősül ugyan, a hivatkozott § (3) bekezdése értelmében viszont azt a cselekvőképtelenség kétséget kizáró bizonyítottsága esetén sem lehetne semmisnek tekinteni, hiszen a tartalmából és körülményeiből arra lehet következtetni, hogy a jognyilatkozat a cselekvőképtelensége esetében is indokolt lett volna. A kifejtettre tekintettel a Legfelsőbb Bíróság a jogerős ítéletet a Pp. 275/A. §-ának (1) bekezdése alapján hatályában fenntartotta. (LB Pfv. II. 22870/1999. sz. - BH 2002/1. sz. 6.)

Korlátozottan cselekvőképes személy végrendelete

4. A végintézkedési képesség elemzése kapcsán már szóltunk arról is, hogy a végintézkedéshez nincs szükség teljes cselekvőképességre, a korlátozottan cselekvőképes személy is tehet végintézkedést, alkothat végrendeletet.

A Ptk. 13. §-ának (1) bekezdése értelmében korlátozottan cselekvőképes az a nagykorú is, akit a bíróság ilyen hatállyal gondnokság alá helyezett. Ebből a rendelkezésből következik, hogy nagykorú személy cselekvőképességének korlátozása csak jogerős bírói ítélet alapján történhet. A korlátozott cselekvőképesség tehát nagykorú személy esetében valójában jogi kategória. A nagykorú személy belátási képességének csökkenése - vagyis a nagykorú személy ilyen állapota - egymagában a jogi következmények alkalmazásához nem elegendő, szükséges az, hogy a nagykorú személyt valamely - a belátási képességet a jogszabályban megkívánt mértékben befolyásoló - okból a bíróság jogerős ítélettel cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá helyezze. Enélkül a korlátozott cselekvőképességhez fűzött jogkövetkezmények vele szemben nem alkalmazhatóak (LB Pf. II. 20992/1992.).

Ezt mondotta ki a Legfelsőbb Bíróság egyik - 1996. évben hozott - ítéletében, amelyben kifejtette: „a cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá helyezés nélkül az örökhagyó - aki nem cselekvőképtelen - a végintézkedés szempontjából cselekvőképes, így reá a Ptk. 624. §-a (2) bekezdésének rendelkezése nem irányadó, írásbeli végrendeletet tehát alkothatott. (Pfv. V. 20953/1994.)

Egy később, már az 1999. évben felülvizsgálati eljárásban hozott ítéletében pedig a Legfelsőbb Bíróság kifejtette:

Az a nagykorú személy, akinek cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá helyezése indokolt, mindaddig cselekvőképesnek tekintendő, amíg a bíróság cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá nem helyezi [Ptk. 13. § (1) bek., BH1981. 496., BH1987. 396.]. Az örökhagyót a bíróság a végrendelet alkotását követően helyezte cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá. Az örökhagyót tehát a végrendelet alkotásakor teljesen cselekvőképesnek kellett tekinteni még az esetben is, ha a cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá helyezése már akkor is indokolt lett volna. Ehhez képest a felpereseket terhelte annak bizonyítása, hogy az örökhagyó a végrendelezéskor a cselekvőképességét kizáró állapotban volt (Ptk. 17. §). A kellően feltárt bizonyítékok okszerű mérlegelése alapján az eljáró bíróságok helyesen jutottak arra a következtetésre, hogy a felperesek e kötelezettségüknek nem tettek eleget (Pfv. V. 23745/1997.).

A korlátozottan cselekvőképes személyek, tehát a kiskorúak és a cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá helyezett (12-13. §-ok) azonban fokozottabban befolyásolhatóak. Ezért a tv. az ő végrendelezésükhöz megkívánja a nyilatkozatuk ellenőrzése szempontjából nagyobb garanciát nyújtó közvégrendeleti formát. Erre a 623-624. §-okhoz fűzött indoklás is utal (4. pont). Az ilyen személyek tehát sem írásbeli magánvégrendeletet, sem szóbeli végrendeletet nem tehetnek - ez utóbbit még akkor sem, ha a szóbeli végrendelezésnek egyébként megvolnának a tv.-ben megszabott feltételei.

Az általános szabály szerint [14. § (1) bek.] a korlátozottan cselekvőképes személy jognyilatkozatának érvényességéhez törvényes képviselőjének beleegyezése vagy utólagos jóváhagyása szükséges. E rendelkezés azonban utal a jogszabályban tehető kivételre. Ilyen kivételt tartalmaz a 624. § (2) bekezdése, amely szerint a korlátozottan cselekvőképes személy végrendeletének érvényességéhez sem a törvényes képviselő hozzájárulása, sem a gyámhatóság jóváhagyása nem szükséges. Ennek a már említett nagyobb biztosítékot nyújtó közvégrendeleti forma az indoka. Itt jegyezzük meg, hogy a korlátozottan cselekvőképes személy öröklési szerződéséhez és a halál esetére szóló ajándékozáshoz - bár itt is kötelező a közvégrendeleti forma - a tv. [656. §, 659. § (1) bek.] már megkívánja a törvényes képviselő hozzájárulását és a gyámhatóság jóváhagyását is. Ennek a különbségtételnek az indokáról a 656. §-hoz fűzött magyarázatban fogunk szólni.

***Vak, írástudatlan, olvasásra és névalírássra képtelen állapotban levő
személy végrendekezése***

5. A vakság testi fogyatékoság, az írástudatlanság szellemi fogyatékoság. A látáscsökkenés azonban nem azonos a vaksággal. Ezért „polgári per keretében elbírálandó öröklési jogi vita tárgya az, hogy az örökhagyó látáscsökkenése miatt magánvégrendelet tételére végintézkedési képességgel rendelkezett-e” (P. törv. II. 20065/1989. - BH 1989/10. sz. 401. - PJD XI. 251. sz.). Az olvasásra vagy névalírássra való képtelenség lehet ugyancsak testi fogyatékoság, pl. mindkét kéz hiánya vagy bénasága, de lehet átmeneti betegség is, pl. a kezek megsérülése vagy szemműtét utáni állapot, amely azonban éppen a végrendekezés időpontjában a névalírássra, illetőleg az olvasásra képtelenné tesz, végül az ugyanilyen állapotot okozó és az örökhagyó halálát eredményező rosszullet is. Lehetséges tehát, hogy ez a képtelenség végleges jellegű, de lehet átmeneti is. A tv. éppen ezért beszél „képtelen állapot”-ról. A Ptk. 624. § (3) bekezdése kizárja, hogy az ilyen személyek írásbeli magánvégrendeletet tehesse. Ők tehát csak közvégrendelet és - ha a tv.-ben meghatározott feltételek megvannak - szóbeli végrendelet formájában végrendekezhetnek. Ez a különbség köztük és a korlátozottan cselekvőképes személyek között, mert ez utóbbiak csak közvégrendeletet tehetnek, szóbeli végrendelet formájában még a törvényes feltételek megléte esetén sem végrendekezhetnek. Ennek a különbségnek az indoka az, hogy az említett fogyatékoságok rendszerint nem érintik a cselekvőképességet.

Az olvasásra képtelenséggel kapcsolatos a Legfelsőbb Bíróság egyik, 1996. évben hozott ítélete, amelyben rámutatott: helytálló a jogerős ítéletnek az a megállapítása, amely szerint nem nyert bizonyítást, hogy az örökhagyó a végrendekezéskor olvasásra képtelen állapotban lett volna. Ennek megállapításához nem elegendő az, hogy látásának megromlása miatt az idős személy csak segédeszközzel (szemüveggel) képes olvasni.” (Pfv. V. 21342/1995.)

Az „olvasásképtelenséggel” kapcsolatos a Legfelsőbb bíróságnak egy később - már a 2001. évben felülvizsgálati eljárásban - hozott ítélete. Rámutatott:

A felülvizsgálati kérelem tárgya csak az örökhagyó olvasásképtelenségére alapított érvénytelenségi ok volt. A Pp. 164. §-a (1) bekezdése alapján a felperest terhelte annak kétséget kizáró bizonyítása, hogy az örökhagyó a közjegyzői okirat aláírásakor olvasásra vagy nevének aláírására képtelen állapotban volt. A jogerős ítélet (3. és 4. old.) a bizonyítékok igen részletes, okszerű és az iratok tartalmával egyező, a Pp. 206. § (1) bekezdésének megfelelő mérlegelésével állapította meg, hogy a felperes az általa állított érvénytelenségi ok fennállását nem bizonyította. A bizonyítékok mérlegelése pedig - kivételes esetektől (iratellenesség, kirívóan okszerűtlen következtetés) eltekintve - felülvizsgálat tárgyát nem képezheti. (BH 1995/2. sz. 103., BH 1996/7. sz. 373., BH 2001/4. sz. 197. stb.) Ezért a kereset elutasítása nem jogszabálysértő (LB Pfv. II. 20215/2000. sz.)

Az említett fogyatékoságok megállapítása egyébként általában orvos szakértői kérdés. Ezt mondta ki a Legfelsőbb Bíróság az 1996. évben hozott abban az ítéletében, amelyben kifejtette: „Az adott esetben az olvasásra képtelenség okaként a felperesek az örökhagyó rövidlátására, illetve az agyalapi mirigy daganatos megbetegedése folytán bekövetkezett kettős látásra, illetőleg látászavarra hivatkoztak. Ennek megállapítása elsősorban orvosi szakkérdés: egyértelmű orvosi adatok hiányában igazságügyi orvosszakértő véleményének beszerzése nem nélkülözhető. Az azonos tényadatok alapján az igazságügyi szakértő és a felperesek felkérésére nyilatkozó magánszakértő ellentétes megállapításra jutott, amelyet együttes meghallgatásuk után is mindketten fenntartottak. Ilyen esetben az orvosi szakkérdésre tartozó ellentétes megállapításokat a Pp. 206. §-ának (1) bekezdése alapján mérlegeléssel nem lehet elbírálni - különös figyelemmel arra is, hogy a szakértői véleménnyel szemben a másodfokú bíróság által elfogadott magánvélemény csak mint a bizonyítékok egyike értékelhető. A másodfokú bíróság akkor járt volna el helyesen, ha másik szakértőt rendel ki, illetőleg - végső soron - beszerzi az Egészségügyi Tudományos Tanács Igazságügyi Bizottságának felülvéleményét. Enélkül az örökhagyó látásképeségének kérdésében nem lehet megalapozottan döntést hozni. (Pfv. V. 21374/1995.)

Az írásbeli magánvégrendeletnek a Ptk. 624. §-a (3) bekezdésében foglalt rendelkezésre alapított érvénytelensége megállapítása iránt indított perben a másodfokú bíróság ítéletével az első fokú ítéletet megváltoztatva a kereset elutasította. Ítéletének indokolása szerint az elsőfokú bíróság a helyesen megállapított tényállásból téves jogi következtetésre jutott. Helytállóan állapította meg, hogy a törvényben használt „állapot” kifejezés tartós, tehát az adott időpontban semmiféle módon meg nem változtatható helyzet fennállását feltételezi. Azt is helyesen állapította meg, hogy „akkor van valaki olvasásra képtelen állapotban, ha olyan helyzetben van, hogy írásos szöveg olvasása a számára lehetetlen még segédeszközök igénybevétele mellett is”. Az igazságügyi orvosszakértő szakvéleménye szerint azonban nem zárható ki, hogy az örökhagyó optimális feltételek esetén a végrendelet készítésekor tudott olvasni. A végrendelet készítésében közreműködő tanúk vallomásából pedig megállapítható, hogy a végrendelet készítésében közreműködő ügyvédjelölt azt követően, hogy az örökhagyó és házastársa szóban elmondták, hogy mit akarnak, az elkészült végrendeletet - hangosabban, mint általában szokta - az örökhagyó előtt felolvasta, és azt a kezébe adta elolvasásra. Bár arról nem tudott nyilatkozni, hogy az örökhagyó ténylegesen végig olvasta-e a végrendeletet, határozottan állította azonban, hogy annak aláírása előtt arra a kérdésre, hogy megértette-e, hogy mit tartalmaz, és szövegezése megfelel-e, helybenhagyóan válaszolt. Az orvosszakértői vélemény, valamint a végrendelet készítésében közreműködő tanúk vallomása alapján ezért a megyei bíróság akként foglalt állást, hogy a perbeli írásbeli magánvégrendeletet érvényesnek lehet tekinteni. Ez a következtetés megfelel az ítélkezési gyakorlatnak is. A másodfokú bíróság utalt még arra is, hogy a végrendelet érvényességéhez egyébként nem szükséges, hogy az örökhagyó az előtte felolvasott végrendeletet maga is elolvassa.

A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati kérelmet nem tartotta megalapozottnak. Rámutatott:

A Pp. 164. §-a (1) bekezdése értelmében - figyelemmel a Ptk. 653. §-ának anyagi jogi szabályára is - a felpereseket terhelte annak bizonyítása, hogy az örökhagyó a végrendekezéskor látáscsökkenése miatt olvasásra képtelen állapotban volt, és ez okból érvényesen csak közvégrendeletet tehetett volna.

Az adott esetben a másodfokú bíróság az első fokú eljárásban beszerzett bizonyítékokat értékelve jutott arra a következtetésre, hogy az olvasásra képtelen állapot meggyőzően nincs bizonyítva. Ezt a megállapítást a két végrendeleti tanú vallomása mellett döntően az igazságügyi orvosszakértő szakvéleményének arra a megállapítására alapította, amely nem zárta ki, hogy az örökhagyó optimális feltételek mellett a végrendelet készítésekor tudott olvasni. A bizonyítékok értékelésénél a Pp. 206. §-ában foglaltakat nem sértette meg, indokolási kötelezettségének eleget tett. A bizonyítékok felülmérlegelésére pedig a felülvizsgálati eljárásban nincs lehetőség (Pfv. V. 23542/1996).

Ezzel szemben az örökhagyó olvasásra képtelen állapota miatt az írásbeli magánvégrendelet érvénytelenségét állapították meg a bíróságok abban a perben, amelyben a látáscsökkenés mértékének a megállapítása tárgyában adott iránymutatást a másodfokon eljáró Legfelsőbb Bíróság. Kifejtette:

A látásképeség, illetőleg annak mértéke orvosi szakismeretet igényel, ennek megállapítása igazságügyi orvosszakértői feladat. Olyan esetben, amikor a látáscsökkenést előidéző betegség folyamatára és a látáscsökkenés mértékére orvosi adatok állnak rendelkezésre, a tanúvallomásokkal szemben ezeket kell objektív adatoknak tekinteni.

Az adott esetben az igazságügyi orvosszakértő az örökhagyónak az 1980-tól 1988 februárjáig tartó szemészeti kezelésére vonatkozó orvosi adatok és a kórházi zárójelentés megállapításai mellett értékelte a tanúvallomásokat is, és mindezek alapján határozott véleménye az volt, hogy az örökhagyó a végrendelet készítésekor tudott olvasni. 1989. június 29-én látáscsökkenése miatt olvasni nem tudott. Az Egészségügyi Tudományos Tanács Igazságügyi Bizottságának felülvéleménye ezt a szakértői megállapítást mindenben megerősítette.

A Legfelsőbb Bíróság az elsőfokú bírósággal egyetért abban, hogy az orvosszakértői vélemény aggálytalan, meggyőző, és a jogi álláspont kialakítására kellő alapul szolgál. A jogi következtetés levonásával kapcsolatban a Legfelsőbb Bíróság kiemeli: a Ptk. 624. §-a (3) bekezdése nem csak a vakság, hanem a látáscsökkenés olyan mértéke esetében is kizárja az írásbeli magánvégrendelet alkotásának lehetőségét, amely miatt az örökhagyó olvasásra vagy nevének aláírására képtelen állapotban van. Ez utóbbi két feltétel vagylagos, bármelyik fennállása esetén az örökhagyó csak közvégrendeletet alkothat.

A látásképtelenség fokozatos csökkenése általában nem érinti a betegnek azt a képességét, hogy valamely okiraton nevét alá tudja írni. Az a tény tehát, hogy az örökhagyó a végrendelet aláírta, nem alkalmas annak bizonyítására, hogy az írógépen leírt szöveget és saját aláírását is el tudta olvasni. Az örökhagyó írásbeli magánvégrendelete ennél fogva a Ptk. 624. §-a (3) bekezdésének második fordulata értelmében abból az okból érvénytelen, hogy annak elkészítésekor, 1989. június 29-én olvasásra képtelen állapotban volt (Pf. V. 20260/1998.).

Ugyancsak az „olvasásra képtelen állapot” miatt állapította meg a Legfelsőbb Bíróság az írásbeli magánvégrendelet érvénytelenségét egy, már a 2000. évben felülvizsgálati eljárásban hozott ítéletében. Kifejtette:

A felek által sem vitatott ítéleti tényállás szerint *az örökhagyó az írásbeli magánvégrendelet tetelekor olvasni nem tudott, csak arra volt képes, hogy iratait megkülönböztesse.* Ebből pedig a Ptk. 624. §-a (3) bekezdésében foglalt jogszabályhely helyes értelmezése szerint csak olyan következtetés vonható le, hogy az örökhagyó a végrendelet megalkotásakor olvasásra képtelen állapotban volt, aminek következtében érvényesen csak közvégrendeletet, illetőleg - a feltételek fennállása esetén - szóbeli végrendeletet tehetett volna (Ptk. 634. §). *Az örökhagyónak az olvasásra képtelen állapotban, nem az arra irányadó alakban tett írásbeli magánvégrendelete érvénytelen, függetlenül attól, hogy végrendelet készítésekor akarata ténylegesen mire irányult* (Pfv. V. 23581/1998.).

Már itt szükséges megjegyezni, hogy a jelzett fogyatékosságokban szenvedő személyek öröklési szerződést vagy halál esetére szóló ajándékozást természetesen csak közvégrendeleti formában tehetnek, mert az öröklési szerződésre és a halál esetére szóló ajándékozáásra az írásbeli végrendeletre vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni [656. §, 659. § (1) bek.].

Aláírásra képtelenség - írástudatlanság

6. A Ptk. [624. § (3) bek.] vagylagosan említi az írástudatlanságot és a névaláírásra való képtelen állapotot, mint az írásbeli magánvégrendelet alkotásának lehetőségét kizáró körülményeket. Ebből következik, hogy az írástudatlan akkor sem alkothat írásbeli magánvégrendeletet, ha képes is nevének aláírására. Az olyan személy, aki csak a nevét tudja leírni, egyébként azonban a betűket, írásjeleket nem ismeri, azok alakjával, jelentőségével nincs tisztában, nem tekinthető írástudó személynek, azaz írástudatlannak.

Nem tekinthető azonban írástudatlannak az a személy, aki szövegírásban csak nyomtatott nagybetűkkel tud írni, és a nagy- és kisbetűk használatának szabályaival nincs teljesen tisztában. A nyomtatott betűk használata ui., bár kezdetleges szinten, de az írás-olvasás alapismereteit mindenképpen feltételezi: enélkül az örökhagyó a feljegyzéseit nem tudta volna elkészíteni, és nem is tudta volna használni azokat. Ezt mondotta ki a Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati eljárás keretében hozott Pfv. II. 20165/1993. sz. ítéletében. E tárgyval kapcsolatos a Legfelsőbb Bíróságnak egyik - felülvizsgálati eljárásban már a 2003. évben hozott - ítélete. Ebben kifejtette:

A Ptk. 624. §-a (3) bekezdése az írástudásra mércét nem állít fel, az egységes bírói gyakorlat szerint az örökhagyó nevének aláírására képtelen állapota nem állapítható meg egymagában abból, hogy a végrendeleten lévő aláírása rosszul vagy alig olvasható (CDT Öröklési jog 1793. sz. jogeset, Pfv. V. 22530/1994. sz. jogeset). Ezen túlmenően sem a másodfokú eljárásban beszerzett orvosszakértői vélemény, sem a felülvélemény az örökhagyó írásképtelenségét orvosi szempontok alapján nem állapította meg. Az orvosszakértő a személyes meghallgatása során akként nyilatkozott, hogy sem az orvosi adatok, sem a teljeskörűen rendelkezésükre álló bizonyítási adatok alapján nem állapítható meg, hogy az örökhagyó a végrendelet aláírásakor aláírásra képtelen állapotban volt. (Pf. 21 426/1999/17. sz. jkv.). (LB Pfv. II. 22280/2001. sz.)

Öröklés az érvénytelen írásbeli magánvégrendelet alapján

7. A Ptk. 624. § (2) és (3) bekezdése értelmében a korlátozottan cselekvőképes, a vak, az írástudatlan, továbbá az, aki olvasásra vagy nevének aláírására képtelen állapotban van, írásbeli magánvégrendeletet nem tehet. Többször előfordul azonban, hogy az ilyen személyek mégis ebben a - tehát érvénytelen - formában végrendeletkeznek, de az érdekeltek ezt nem kifogásolják, nem hivatkoznak az érvénytelenségre. Kérdés, lehet-e öröklésnek helye az ilyen végrendelet alapján. A választ a PK 85. sz. (korábban: 104. sz.) állásfoglalás b) pontja adja meg, amely szerint valamely alaki kellék hiánya a végrendeletet jogi létezésétől nem fosztja meg, hanem csupán érvénytelenné teszi, az érvénytelenség pedig hivatalból nem, hanem csak akkor vehető figyelembe, ha arra az érdekeltektől hivatkozik. Az indokolás szerint ennek további következménye, hogy az ilyen végrendeletet csak az érvényesített megtámadási ok alapján és csak a perben álló felek egymás közötti viszonyában (inter partes) lehet érvénytelennek nyilvánítani, és szükséges az, hogy ez az ítélet rendelkező részéből kitűnjék. Mind a bíróságnak, mind pedig a közjegyzőnek feladata azonban, hogy az előttük folyó eljárásban az érdekelteket a jogaikról és azok érvényesítési lehetőségeiről tájékoztassák (PEH 208-209. o.).

Közzégrendelet

Ptk. 625. § (1) Közzégrendeletet közjegyző vagy bíróság előtt lehet tenni.

(2) Nem lehet érvényesen közzégrendeletet tenni olyan személy előtt, aki a végrendeletkezőnek vagy a végrendeletkező háztartásának, bejegyzett élettársának hozzátartozója, gyámja vagy gondnoka.

(3) Érvénytelen az a juttatás, amely a közzégrendelet tételében közreműködő személy, valamint ennek hozzátartozója, gyámja, gondnoka, gyámoltja vagy gondnokoltja javára szól.

Jegyzet: A (2) bekezdés szövegét a 2009. évi XXIX. törvény 17. § (1) bekezdés 9. pontja módosította. Hatályos: 2009. VII. 1.

A közjegyző előtt tehető közzégrendelet

1. Nem véletlen, hogy a Ptk. első helyen a közjegyzőt említi ama hatóságok között, amelyek előtt közzégrendeletet lehet tenni. A Ppék. 32. §-ának a) pontja szerint ui. a közjegyzők hatáskörébe tartozik a közokiratok készítése, ideértve a végrendeletek felvételét is. A Ppék. említett rendelkezését ugyan hatályon kívül helyezte a közjegyzőkről szóló 1991. évi XLI. tv., de ez a tv. is ugyanezt mondja ki.

A Ppék. nem tartalmaz azonban illetékességi szabályt a végrendeletkező felvételével kapcsolatban, szemben a He.-vel, amely a közjegyző előtti hagyatéki eljárás tekintetében szigorú illetékességi rendelkezéseket tartalmaz (He. 28-30. §-ok). Ez tehát azt jelenti, hogy a lakóhelytől, a munkahelytől és a hagyatéki vagyon hollététől, illetve fekvésétől függetlenül bármelyik közjegyző előtt lehet közzégrendeletet tenni. Ez a végrendeletkező nem ritkán közeli halála bekövetkezésének lehetőségére tekintettel mindenképpen indokolt is. Végrendelet készítése céljából azonban a közjegyző csak az illetékességi területén tartózkodó személyhez mehet ki. [A közjegyző illetékességi területére l. a közjegyzőkről szóló, többször módosított 1991. évi XLI. tv. 12. §-át és az ugyancsak többször módosított 15/1991. (XI. 26.) IM r.-et.] Ha a végrendelet nem rendelkezik a közjegyzői okiratra nézve meghatározott általános kellékekkel, az nem közzégrendelet, de mint írásbeli magánvégrendelet érvényes lehet, feltéve, hogy megfelel a tv.-ben erre meghatározott alakiaságoknak. Nem közzégrendelet tehát az a végrendelet, amelyen a közjegyző csupán az aláírásokat hitelesítette, és nem közzégrendelet a végrendeletkező által letétbevétel végett a közjegyzőnek átadott végrendelet sem. Ez utóbbi az írásbeli magánvégrendelet egyik - kedvezményes - formája, amelyről a 629. §-hoz fűzött magyarázat kapcsán fogunk szólni.

A bíróság előtt tehető közzégrendelet

2. A tv. a közjegyző mellett vagylagosan említi a bíróságot, mint olyan hatóságot, amely előtt közzégrendeletet lehet tenni. A tv. általában bíróságról beszél, a Ptké. I. 71. §-a azonban kimondja, hogy közzégrendeletet helyi bíróság (városi, fővárosi kerületi bíróság) előtt lehet tenni. Hatásköri rendelkezést tehát tartalmaz a jogszabály, illetékességi rendelkezést azonban sem a Ptké. I.-ben, sem a Ppék.-nak a nemperes eljárásokra vonatkozó általános szabályaiban nem találunk. Ebből következik, hogy - miként bármelyik közjegyző előtt, hasonlóképpen - bármelyik helyi bíróság (városi, fővárosi kerületi bíróság) előtt lehet közzégrendeletet tenni. A bíróság a közzégrendelet felvételénél egyesbíróként jár el [Ppék. 13. § (1) bek.].

A közzégrendelet érvénytelensége összeférhetlenség okából

3. A Ptk. 625. § (2) és (3) bekezdése a közzégrendelet vonatkozásában két alaki érvénytelenségi esetet szabályoz. Az egyik a végrendeletkezőt felvevő személy érdekeltségére tekintettel teszi érvénytelenné a közzégrendeletet, a másik a közzégrendelet tételében közreműködő személy és hozzá közelálló javára tett juttatást teszi érvénytelenné. Mindkettő összeférhetlenségi szabály, és mindkettő a végrendelet tételénél eljáró, illetve közreműködő személyek elfogulatlanságát kívánja biztosítani, illetőleg érdekeltségüket akarja elkertülni (vö. min. ind. I.).

A szigorúbb szabály az első, amely a végrendeletkezőt felvevő és az örökhagyó közti szoros személyi kapcsolat okából az egész végrendeletet érvénytelenné teszi. Ez az érvénytelenségi ok akkor áll fenn, ha a végrendeletkezőt felvevő személy - tehát a közjegyző, a bíró vagy a bírósági titkár - a végrendeletkezőnek vagy háztartásának hozzátartozója, gyámja vagy gondnoka. A hozzátartozó fogalmát a 685. § b) pontja határozza meg. Ilyen a háztartás, az egyeneságbeli rokon, az örökbefogadott, a mostoha- és nevelt gyermek, az örökbefogadó, a mostoha- és nevelőszülő, a testvér, az élettárs, az egyeneságbeli rokon háztartása, a jegyes, a háztartás egyeneságbeli rokona és testvére, valamint a testvér háztartása. A most fölsorolt személyi kapcsolat a végrendelet tartalmától függetlenül összeférhetlenséget jelent, akkor is érvénytelenné teszi tehát a közzégrendeletet, ha a végrendeletkezőt felvevő személy javára semmiféle juttatást nem tartalmaz.

A közvégrendelet juttatás érvénytelensége közreműködés okából

4. A közvégrendelet - részbeni - alaki érvénytelenségének másik oka a végrendelet tételében közreműködő személy vagy a hozzá közelállók javára tett juttatás. Ez is összeférhetlenség miatt eredményez - részbeni - érvénytelenséget, de jelentős különbségek vannak e közt és az előző pontban tárgyalt érvénytelenség között. Lássuk ezeket a különbségeket.

a) Ott [625. § (2) bek.] a végrendeletet felvevő és a végrendelet, illetőleg a hozzá közelállók közötti személyi kapcsolat, itt [625. § (3) bek.] a közreműködők, valamint az ezekhez közelállók javára szóló juttatás eredményez érvénytelenséget. Bár a tv. nem határozza meg, hogy kiket tekint közreműködőknek, nyilvánvaló, hogy ezek köre szélesebb, mint a végrendeletet felvevőké. Ez utóbbiak közé csak a közjegyző, a bíró vagy a bírósági titkár tartozik, a 625-626. §-okhoz fűzött indokolás 5. pontja szerint viszont ezeken felül közreműködő lehet a végrendelet fogalmazója, szerkesztője, leírója stb. A „stb.”-ből is következik, hogy a felsorolás nem kimerítő. Az ítélkezési gyakorlat szerint az eset összes körülménye alapján kell elbírálni azt, hogy a végrendelet tételével kapcsolatban milyen magatartás minősül közreműködésnek. Kétségtelen azonban, hogy közreműködőnek kell tekinteni azt, aki a végrendelet elkészítésében tevékenyen olyan mértékben vesz részt, hogy a végrendelet tartalma tekintetében meghatározó szerepe van.

b) Ott [625. § (2) bek.] az érvénytelenséget maga a végrendeletet felvevő és a végrendelet, illetőleg a hozzá közelállók közti személyi kapcsolat eredményezi, függetlenül attól, hogy a végrendeletet felvevő (közjegyző, bíró, bírósági titkár) javára történt-e valamilyen juttatás vagy sem. Ezzel szemben itt [625. § (3) bek.] az érvénytelenség csak akkor áll fenn, ha a közreműködő vagy a hozzá közelálló javára juttatás történt.

c) Ott a jelzett személyi kapcsolat fennállása esetén az egész végrendelet érvénytelen, itt csak a közreműködő és a hozzá közelállók javára tett juttatás, míg a végrendelet egyéb részének érvényességét ez nem érinti.

d) Végül különbség van az ún. közelállók körében is. Ott [625. § (2) bek.] ez a kör a végrendelet, vagy a végrendelet házastársa hozzátartozója, gyámja vagy gondnoka; itt [625. § (3) bek.] a közreműködőnek - de nem egyúttal a házastársának - hozzátartozója, gyámja, gondnoka, továbbá gyámoltja vagy gondnokoltja.

Közvégrendelet közreműködés okából való érvénytelensége tárgyában hozott felülvizsgálati eljárásban ítéletet a Legfelsőbb Bíróság egyik, már a 2000. évben kelt ítéletében. Ebben kifejtette:

Téves a felülvizsgálati kérelemnek az az érvelése, hogy az alperes hozzátartozója a végrendelet tételében közreműködőnek tekintendő. A Ptk. 625. §-a (3) bekezdése szerint közvégrendelet esetén érvénytelen az a juttatás, amely a közvégrendelet tételében közreműködő személy, valamint ennek hozzátartozója, gyámja, gondnoka, gyámoltja vagy gondnokoltja javára szól. Az adott esetben a közvégrendelet közjegyző közreműködésével készült, a juttatás pedig az alperes javára szólt. Az alperes hozzátartozójának az a magatartása, hogy a közjegyzőt az örökhagyó kérésére kihívta, csupán „küldönci” feladat teljesítése volt, a végrendelet szándék közvetítésének tekintendő. A közjegyzőnek a másodfokú eljárásban tett nyilatkozata szerint a végakarattal tartalmát vele maga az örökhagyó közölte, az ő tanácsa alapján kötöttek a felek öröklési szerződést is, amelyet a közjegyző megszerkesztett és leírt, majd aláírás végett a közjegyző és az alperes apja együtt utazott az egészségügyi intézménybe. Az örökhagyói végrendelet akarat szabad, befolyástól mentes kinyilvánítása a perben - ellentétes peradat hiányában - nem dőlt meg, ezért a közvégrendelet tételében való közreműködés okából az alperes részére szóló juttatás sem érvénytelen, az a Ptk. hivatkozott rendelkezését nem sérti (Pfv. II. 21239/1999.).

Ptk. 626. § A közvégrendelet alaki érvényességére a közjegyzői okiratok érvényességét szabályozó rendelkezések irányadóak.

Ptké. I. 71. § Közvégrendeletet helyi bíróság előtt lehet tenni.

Jegyzet: Lásd az 1991. évi XLI. törvényt a közjegyzőkről és a végrehajtásáról szóló 13/1991. (XI. 26.) IM rendeletet.

A Ptké. I. 71. § szövegét az 1983. évi II. törvény 7. § (2) bekezdése módosította.

A közvégrendelet alaki kellékei

1. A 626. § utaló szabály, nem állapít meg különleges kellékeket a közvégrendeletre, hanem általánosságban azoknak a szabályoknak az alkalmazását rendeli, amelyek a közjegyzői okiratok érvényességére vonatkoznak. Ezeket a közjegyzőkről szóló, többször módosított 1991. évi XLI. tv. 111-132. §-ai tartalmazzák. A 17. § azonban kimondja: a közjegyzői okiratba foglalt végrendelet érvényességéhez az is szükséges, hogy a végrendelet, személyesen jelentse ki végakarátát, és ez az okirattól kitűnjék.

A közvégrendelet visszavonása

2. A 650. § szerint a végrendelet a visszavonással hatálytalanná válik. A visszavonásra - ha a tv. kivételt nem tesz - a végrendelet tételére vonatkozó szabályok irányadóak, de ha az örökhagyó újabb végrendeletet tesz, a korábbi végrendeletet - általában - visszavontnak kell tekinteni (a kivételekről a 650. §-hoz fűzött magyarázat kapcsán szólunk). Ezek a rendelkezések irányadóak a közvégrendelet visszavonására is. A 650. § minden megkötés nélkül „újabb végrendelet”-ről szól, annak tehát nem kell ismét közvégrendeletnek lennie, az lehet akár írásbeli magánvégrendelet, akár szóbeli végrendelet, feltéve, hogy megvannak a szóbeli végrendelet alkotására a tv.-ben meghatározott feltételek.

Írásbeli magánvégrendelet

Ptk. 627. § Írásbeli magánvégrendeletet csak olyan nyelven lehet érvényesen tenni, amelyet a végrendelet ért, és amelyen írni, illetőleg olvasni tud.

Az írásbeli magánvégrendelet alaki kellékei

1. A 627-632. §-ok az írásbeli magánvégrendelet érvényességének alaki kellékeire vonatkozó rendelkezéseket tartalmazzák. A későbbiekben többször lesz szó a favor testamenti elvéről, amely szerint a végrendeletet az örökhagyó valóságos akarátának érvényre juttatásával kell értelmezni. Az írásbeli magánvégrendelet érvényességének alaki kellékeivel kapcsolatban azonban a Legfelsőbb Bíróság kimondta: ez az elv csak alakilag hibátlan végrendelet esetében alkalmazható, de nem szolgálhat az alaki hiba orvoslására (P. törv. II. 20512/1985. - BH 1986/6. sz. 234. - PJD XI. 253. sz.).

Az alaki kellékekkel kapcsolatos a Legfelsőbb Bíróságnak egy felülvizsgálati eljárásban 1996-ban hozott ítélete, amelyben kifejtette: „Bár az örökhagyó (vitatott) névalírását az írásszakértői vélemény az írásminták alapján azonosításra, illetőleg a kézeredet meghatározására nem találta alkalmasnak, de olyan megállapítást nem tartalmaz, amely az aláírásnak az örökhagyótól való származását kizárja. Ehhez képest a végrendeleti tanúként közreműködő két személy, valamint az örökhagyó barátja, a végrendeletet készítő személy tanúvallomása alapján bizonyítottan tekinthető, hogy a végrendeletet az örökhagyó írta alá. Bizonyított volt továbbá, hogy az aláírásra a két végrendeleti tanú együttes jelenlétében került sor. A végrendelet mindenben megfelel az írásbeli magánvégrendelet Ptk. 627-631. §-ában írt alaki, mind pedig a Ptk. 636. §-ában írt tartalmi kellékeknek.” (Pfv. V. 22530/1994.)

Az írásbeli magánvégrendelet nyelve

2. A 629. § az írásbeli magánvégrendeletnek három formáját különbözteti meg, s ezekre egymástól eltérő alaki kellékeket ír elő. Vannak azonban olyan közös szabályok, amelyek az írásbeli magánvégrendelet valamennyi formájára irányadóak. Az egyik ilyen közös szabályt tartalmazza a 627. §. Eszerint írásbeli magánvégrendeletet bármilyen nyelven lehet tenni, amelyet a végrendelező ért, és amelyen írni és olvasni tud. Ez a nyelv lehet élő vagy holt nyelv, pl. latin (vö. a 627-633. §-okhoz fűzött min. ind. I. 8. pontjával).

Nem elég tehát, hogy a végrendelező érti az írásbeli magánvégrendelet nyelvét, az érvényességéhez az is szükséges, hogy ezen a nyelven írni és olvasni is tudjon. A tv. szövegében használt „illetőleg” szóból ugyan más következtetésre is lehetne jutni, de mert a saját kezűleg írt (holográf) végrendeletet a végrendelező maga írja, s a bármilyen formában készült írásbeli magánvégrendeletet alá kell írnia, a más által írt végrendeletet pedig el kell tudnia olvasni, és mert a 627. § valamennyi írásbeli magánvégrendeleti formára egyaránt irányadó - ezért az említett feltétel együttes.

Ha az örökhagyó egyetlen nyelven sem tud írni vagy olvasni, írásbeli magánvégrendeletet nem tehet, csak közvégrendeletet vagy - ha a tv.-ben írt feltételek fennállnak - szóbeli végrendelet formájában végrendelezhet [vö. a 624. § (3) bek.-ével és az ehhez fűzött magyarázat 5. és 6. pontjával].

Ptk. 628. § (1) Az írásbeli magánvégrendeletet a végrendelező akár maga írhatja, akár mással írathatja.

(2) A gépirás akkor sem számít saját írásnak, ha magától a végrendelezőtől származik.

(3) Gyorsírással vagy a közönséges írástól eltérő egyéb jel- vagy számjegyírással készült magánvégrendelet érvénytelen.

Az írásbeli magánvégrendelet mással való íratásának feltétele

1. Aminthogy a tv. általában a végrendelezők tetszésére bizza, hogy közvégrendeleti vagy írásbeli magánvégrendeleti formában kívánna-e végrendelezni, ugyanúgy rájuk bizza, hogy a magánvégrendeletet maguk kívánják-e írni, vagy mással akarják íratni. Azonban ez utóbbi formát is csak akkor választhatják, ha írásbeli magánvégrendelet tételére egyáltalán jogosultak. Ha tehát kiderül, hogy a más által írt és a végrendelező által alá is írt végrendelet olyan személy végakarátát tartalmazza, aki korlátozottan cselekvőképes, vagy aki írástudatlan, a végrendelet érvénytelen lesz. Az ilyen személyek ui. a 624. § (2) , illetőleg (3) bekezdése szerint írásbeli magánvégrendeletet nem tehetnek.

2. A „más”, akivel a végrendelező a végrendeletét íratja, bárki lehet. Lehet korlátozottan cselekvőképes személy is, hiszen a tv. nem kívánja meg a végrendelet írójának a végrendeleten való feltüntetését, s az ő személyének rendszerint nincs is jelentősége, illetőleg csak akkor kerül előtérbe, ha a végrendelező az ő javára is juttat valamit. Az ilyen juttatás érvényességét ui. a tv. [632. § (1) bek.] külön alakisághoz köti.

A gépirás jellege és következménye

3. A Ptk. 629. § (1) bekezdésének a) pontja szerint tanúk alkalmazása nélkül is érvényes az olyan magánvégrendelet, amelyet a magánvégrendelező elejétől végig maga ír és aláír. A 628. § (2) bekezdése szerint azonban nem számít saját írásnak a gépirás, még ha az a végrendelezőtől ered is. Ennek a rendelkezésnek az az indoka, hogy a gépirás nem alkalmas annak bizonyítására, hogy kitől származik (vö. a 627-632. §-okhoz fűzött min. ind. I. 9. pontjával). Ha tehát a végrendeletet a végrendelező maga gépeli is, és aláírja, arra a más által írt végrendelet alaki kellékei irányadóak, az tehát tanúk alkalmazása nélkül érvénytelen lesz.

A „közönséges írás” jellemzője

4. A Ptk. 628. § (3) bekezdésében foglalt szabály is olyan, amely az írásbeli magánvégrendelet valamennyi formájára irányadó. Egyértelmű a tv.-nek az a rendelkezése, amely a gyorsírással vagy számjegyírással készült magánvégrendeletet érvénytelennek nyilvánítja. Kérdéses azonban, hogy mit jelent a közönséges írástól eltérő jelírás, amely ugyancsak érvénytelenséget eredményez.

A miniszteri indoklás (l. a 627-632. §-okhoz fűzött min. ind. I. 9. pontját) ilyennek tartja a példalózó felsorolásában a titkosírást és a jelkulcs alapján történő írást, a későbbi okfejtésből azonban kitűnik, hogy ilyennek tekint minden olyan írásjelet, amely nem felel meg a végrendelet nyelve közönséges írásának. Bacsó Jenő szerint éppen ezért érvénytelen a görög betűkkel magyar nyelven írt végrendelet, mert a magyar nyelv a latin betűket használja, tehát a görög betűs írás a közönséges írástól eltérő írásnak számít (vö. Bacsó J.: Öröklési jog. Bp., 1960. 79. o.).

A kifejtettek szerint a „közönséges írás” mindig az olyan írás, amelynek betűi, írásjelei megfelelnek a végrendelet nyelvének. Érvénytelen lesz tehát az a végrendelet, amelynek betűit, írásjeleit a végrendelet nyelve nem használja, és pedig abban az esetben is, ha a végrendelet nemcsak a végrendelet nyelvét érti, és azon írni-olvasni is tud, hanem a használt írásjeleket is ismeri, azokat leírni és olvasni is tudja.

Ptk. 629. § (1) Az írásbeli magánvégrendelet érvényes, ha annak végrendeleti minősége, keltének helye és ideje magából az okirattól kitűnik, továbbá ha a végrendeletkező azt

a) elejétől végig maga írja és aláírja; vagy

b) két tanú együttes jelenlétében aláírja, vagy ha azt már aláírta, az aláírást két tanú előtt a magáénak ismeri el, és a végrendeletet mindkét esetben a tanúk is - e minőségük feltüntetésével - aláírják; vagy

c) aláírja és akár nyílt, akár zárt iratként a közjegyzőnél - végrendeletként feltüntetve - személyesen letétbe helyezi.

(2) A több különálló lapból álló írásbeli magánvégrendelet csak akkor érvényes, ha minden lapját ellátták folyamatos sorszámozással, továbbá a végrendeletkező és - ha a végrendelet érvényességéhez tanúk alkalmazása szükséges - mindkét tanú aláírásával.

Jegyzet: Lásd az 1991. évi XLI. törvényt a közjegyzőkről és a végrehajtásáról szóló 13/1991. (XI. 26.) IM rendeletet.

A végrendeleti minőség mint érvényességi kellék

1. A Ptk. 627. §-án (a végrendelet nyelve) és a 628. § (3) bekezdésén (az írás módja) felül a 629. § (1) bekezdése is olyan rendelkezést tartalmaz, amely az írásbeli magánvégrendelet valamennyi formájára irányadó. Ez érvényességi kellékül szabja meg, hogy magából az okirattól ki kell tűnnie a) a végrendeleti minőségnek, b) a kelet helyének és c) a kelet idejének. A miniszteri indoklás szerint ezeknek a kellékeknek esetleges elhagyása az anyagi érvényesség tekintetében nehezen elosztható vagy talán meg sem szüntethető bizonytalanságot keletkeztethetne (l. a 627-632. §-okhoz fűzött min. ind. I. 12. pontját).

Ami az okirat végrendeleti minőségét illeti, a tv. nem kívánja meg a „végrendelet” kifejezés vagy bármilyen más hasonló elnevezés használatát. A „kitűnik” szóból következően elegendő, ha az egész okirat tartalmából kiderül, hogy az az örökhagyó végakarát tartalmazza. A Legfelsőbb Bíróság PK 85. sz. (korábban: 104. sz.) állásfoglalása (PEH 208. o.) a) pontja szerint is az okiratnak halálesetre szóló olyan nyilatkozatot kell tartalmaznia, amelyből a végrendeleti minőség kitűnik.

Konkrét ügyben ezt mondta ki a Legfelsőbb Bíróság egyik - felülvizsgálati eljárásban hozott - ítéletében, amely szerint „az ítélezési gyakorlat egységes a tekintetben, hogy nem szükséges a végrendelet vagy végakarát kifejezés használata a végintézkedési jelleg megállapításához, elegendő, ha az örökhagyó által használt kifejezésből a halál esetére szóló rendelkezés kitűnik, így az a megfogalmazás, hogy »ha bármí történik velem minden a magáé« tartalmában halál esetére szóló rendelkezést jelent.” (Pfv. V. 21921/1993. - BH 1994/6. sz. 315.)

A végrendelet keltezése mint érvényességi kellék

2. Az okirat kelte helyének és idejének az okirattól feltétlenül ki kell tűnnie. Nem szükséges azonban a keltezés helyének és idejének a végrendelet végén való elhelyezése, érvényes a végrendelet, ha a keltezés helye és ideje magából az okirattól - annak tartalmából - megállapítható.

Így érvényesnek tekintette a Legfelsőbb Bíróság az 1997. évben - felülvizsgálati eljárás keretében - hozott egyik ítéletében azt a végrendeletet, amelyben az örökhagyó névaláírása alatt szerepel a lakás címe. Kifejtette: „Helytállóan állapította meg a másodfokú bíróság, hogy az örökhagyó saját kezűleg írt végrendelete megfelel a Ptk. 629. §-a (1) bekezdésének a) pontja szerinti, a holográf végrendeletre előírt alakosságoknak, ezért érvényes. Ezzel kapcsolatban a Legfelsőbb Bíróság kiemeli: a Ptk. 629. §-ának (1) bekezdése azt kívánja meg, hogy a keltezés helye és ideje magából az okirattól kitűnjék, vagyis azt maga az okirat tartalmazza - holográf végrendelet esetében értelemszerűen az örökhagyó kézírásával. Az adott esetben az örökhagyó a névaláírása alatt saját kezűleg tüntette fel lakás címét, és a másodfokú bíróság helytállóan jutott arra a következtetésre, hogy ezt az örökhagyó a végrendeletkező helyének szánta. A végrendeletkező helye tehát magából az okirattól kitűnik, így a végrendelet a fenti érvényességi kellékeknek megfelel. Helytálló a másodfokú bíróságnak az a jogi álláspontja is, hogy a végrendelet holográf jellegét nem érinti az a körülmény, hogy azon az örökhagyó a vállalkozói bélyegzőjét is elhelyezte, illetőleg két tanú aláírása is szerepel. A végrendelet ugyanis e kellékek nélkül is megfelel a holográf végrendelet kellékeinek, így a szükségtelenül alkalmazott kellékek tekintetében a további vizsgálódás felesleges volt. Az alperesi érvelésre megjegyzi egyébként a Legfelsőbb Bíróság, hogy a bélyegző figyelembevétele esetében is legfeljebb a keltezés téves voltára, de nem a keltezés hiányára lehetne következtetést levonni, amely egymagában egyébként sem alkalmas a végrendelet érvénytelenségének megállapítására.” (Pfv. V. 22341/1996.)

A keltezéssel kapcsolatos a Legfelsőbb Bíróságnak egy később - már a 2001. évben felülvizsgálati eljárásban - hozott ítélete. Kifejtette:

A jogszabály nem szabja meg, hogy a keltezés helyének a végrendelet mely részén kell lennie, az az okirat bármely részén elhelyezkedhet. Nem szükséges, hogy az általános szokásoknak megfelelően a végrendelet végén, közvetlenül az aláírás előtt vagy mellett legyen, azonban ki kell tűnnie annak, hogy azzal az örökhagyó a végrendeletkező helyét kívánja megjelölni (BH 1997/11. sz. 534. jogeset).

A másodfokú bíróság helytállóan állapította meg, hogy az örökhagyó saját kezűleg írt végrendelete megfelel a Ptk. 629. §-a (1) bekezdése a) pontja szerinti holográf végrendeletre előírt alakosságoknak. A Ptk. 629. §-ának (1) bekezdése azt kívánja meg, hogy a keltezés helye és ideje magából az okirattól kitűnjék, vagyis azt maga az okirat tartalmazza az örökhagyó kézírásával. Az adott esetben az örökhagyó a névaláírása alatt saját kezűleg feltüntette aláírásának dátumát és lakcímét is. A másodfokú bíróság helytállóan jutott arra a következtetésre, hogy ezt az örökhagyó a végrendeletkező helyének megjelölésül szánta. A végrendeletkező helye tehát magából az okirattól kitűnik, hogy a végrendelet a fenti érvényességi kellékeknek megfelel. A pótlólagos keltezés tehát alaki hibában nem szenved, a jogerős ítélet a végrendelet érvényességét nem az akarati elv téves és kiterjesztő értelmezésével állapította meg (LB Pfv. II. 22310/2000. sz.).

E tárgyban, vagyis a keltezés idejének téves volta kérdésében adott iránymutatást a Legfelsőbb Bíróság egyik - felülvizsgálati eljárásban már a 2000. évben hozott - ítéletében. Kifejtette:

Az adott esetben a másodfokú bíróság a döntése alapjául szolgáló tényállást helyesen állapította meg, abból azonban téves jogi következtetést vont le. Az ítélkezési gyakorlat a végrendelet keltezését olyan alaki formának tekinti, amelynek tévessége nem vonja maga után a végrendelet érvénytelenségét. A Ptk. 629. §-a (1) bekezdése szerint a végrendeletnek valóban egyik érvényességi kelléke az, hogy keltének helye és ideje magából az okiratból kitűnjön. Ez azonban csupán annyit jelent, hogy a keltezés helyét és idejét is az okiratnak feltétlenül tartalmaznia kell, mert ezek az adatok csak ezáltal tűnnek ki az okiratból. Ha az okirat ezeket az adatokat tartalmazza, függetlenül attól, hogy helyes-e vagy téves-e, akkor az okirat az alaki érvényességi követelményeknek megfelel. *Önmagában a téves keltezés a végrendelet érvényességét nem vonja maga után, hanem - szükség esetén - csak a valóságos adatok bizonyításának az útját nyitja meg.* Az adott esetben ez mellőzhető volt, hiszen tény, hogy az örökhagyó ismert, meghatározott időpontban és két tanú együttes jelenlétében magáénak elismert végrendelete tartalma a végakaratát tükrözte (Pfv. V. 21502/1998.).

Ezzel szemben a keltezés helyének hiánya okából a saját kezűleg írt és aláírt írásbeli magánvégrendeletet érvénytelennek nyilvánító jogerős ítélettel szemben benyújtott felülvizsgálati kérelmet a Legfelsőbb Bíróság az 1996. évben hozott ítéletében nem tartotta megalapozottnak a következő okfejtéssel: „Helytálló az eljáró bíróságok álláspontja a tekintetben, hogy az örökhagyó írásbeli magánvégrendelete érvénytelen, mert keltének helye az okiratból nem tűnik ki. Bár az ítélkezési gyakorlat szerint a keltezés helyét és idejét nem feltétlenül a végakarat rögzítése után és az örökhagyói névaláírás előtt kell feltüntetni, ez az okirat bármely részén lehet, ki kell azonban tűnnie annak, hogy azzal az örökhagyó a végrendelet keltezés helyét kívánja megjelölni. Nyilvánvaló, hogy a *tanúk* névaláírásuk után *lakáscímüket* nem ebből a célból írták a végrendeletre. Ezért nem tekinthető a keltezés helyének az egyébként szükségtelenül alkalmazott két tanú lakáscímének a feltüntetése. A Ptk. 629. §-a a közenszabály, amelytől a törvény eltérését nem enged. Az írásbeli magánvégrendelet egyes formáira megszabott alakiságok bármelyikének hiánya tehát a végrendelet érvénytelenségét vonja maga után. A végrendelet alaki hibája sem bizonyítással, sem az örökhagyói akarat értelmezésével nem orvosolható. Az akarat elv, az ún. »favor testamenti« elve ugyanis csak hibátlan végrendelet esetében, a végrendelet tartalmának megállapítása céljából alkalmazható.” (Pfv. V. 23447/1995.)

Egy később, már az 1997. évben - ugyancsak felülvizsgálati eljárás keretében - hozott ítéletében pedig a Legfelsőbb Bíróság a keltezés hiánya miatt a végrendeletet érvénytelennek nyilvánító jogerős ítélet ellen előterjesztett felülvizsgálati kérelmet a következő indoklással nem tartotta megalapozottnak. „Helytálló az eljáró bíróságoknak az a jogi álláspontja, hogy az adott esetben a végrendelet nem felel meg a Ptk. 629. §-a (1) bekezdésének a) pontjában írt alakiságoknak, ezért érvénytelen. A Ptk. e rendelkezése valóban nem szabja meg azt, hogy a keltezésnek a végrendelet mely részén kell lennie: az - külön törvényi kikötés hiányában - az okirat bármely részén lehet. Elfogadja az ítélkezési gyakorlat a keltezés helyeként a lakcím feltüntetését is, ha azt - a végrendeleten való elhelyezéséből kitűnően - az örökhagyó a végrendelet keltezés helyének megjelölésével szánta. (L. az első helyen idézett Pfv. V. 22341/1996. sz. ítéletet.) Az adott esetben azonban az örökhagyó a végrendelet szövegében a Budapest, XIX. L. u. 31. szám feltüntetésével a *hagyatéki ingatlan* kívánta meghatározni; azt tehát a keltezés helyének nem lehet elfogadni. Megjegyzi a Legfelsőbb Bíróság, hogy a felperes által hivatkozott eseti döntés tényállása nem azonos a perbelivel: ott a Legfelsőbb Bíróság az örökhagyó és a tanúk aláírása után a végrendelet szerkesztője által szükségtelenül alkalmazott »záradék« keltezését fogadta el a végrendelet helyeként.” (Pfv. V. 22318/1996.)

Hasonló álláspontra helyezkedett a Legfelsőbb Bíróság az 1998. évben felülvizsgálati eljárásban hozott ítéletében. Ebben kifejtette:

Helyes az eljáró bíróságok álláspontja abban, hogy a *keltezés helye az okirat bármely részén lehet*. Tévedtek azonban, amikor figyelmen kívül hagyták azt, hogy a *lakáscím feltüntetése* egyszóval a *keltezés helye megjelölésének nem tekinthető*. Az adott esetben az örökhagyó kizárólag a végrendelet bevezető részében - mintegy a személyazonosságát tanúsító adatként - jelölte meg a lakcímét. Ebből azonban nem tűnik ki, hogy ezzel az örökhagyó a végrendelet keltezés helyét kívánta megjelölni. Miután az örökhagyó sem az aláírása mellett, sem az okirat egyéb részén a végrendelet keltezés helyét nem rögzítette, a keltezés helye magából a végrendeletből nem állapítható meg. A tanúk ugyan feltüntették a lakcímüket, ez azonban ugyancsak nem a végrendelet keltezés helyének megjelölése volt, hanem a tanúk lakhelyének a megjelölése, amely nem pótolja a törvényben megkívánt alaki kellék hiányát. Ehhez képest az eljáró bíróságok jogsértéssel utasították el a felperes megalapozott keresetét, amelyben - mint az örökhagyó egyik törvényes örököse - a végrendelet érvénytelenségének megállapítását kérte (Pfv. V. 22211/1996. - BH 1998/6. sz. 281.).

Hasonló a Legfelsőbb Bíróság okfejtése egy később, már a 2000. évben felülvizsgálati eljárásban hozott ítéletében. Ebben rámutatott:

Helytálló a másodfokú bíróság álláspontja a tekintetben, hogy az örökhagyó írásbeli magánvégrendelete a Ptk. 629. §-ában meghatározott alakiságok hiánya miatt érvénytelen. Az ítélkezési gyakorlat szerint a *végrendelet keltezésének helyét és idejét nem feltétlenül a végakarat rögzítése után és az örökhagyó névaláírása előtt kell feltüntetni, az az okirat bármely részén lehet, ki kell tennie azonban annak, hogy ezzel az örökhagyó a végrendelet keltezés helyét és idejét kívánja megjelölni* (Pfv. V. 23447/1995.).

A másodfokú bíróság határozata ebben a körben lefolytatott bizonyítási anyagból okszerűen következő megállapításokat tartalmaz. Az örökhagyó a végrendeletet maga írta, amelyen nem tüntette fel a végrendelet keltének helyét, és idejeként is csak az évszámot jelölte meg. A végrendelet keltének helyét és teljes dátumát utóbb egyik végrendeleti tanú vezette rá a végrendeletre, aki sem a hagyatéki eljárásban, sem a perben nem állította, hogy arra az örökhagyó kérte meg, így kívánva a végrendelet keltezés helyét és idejét megjelölni. Ezért a tanú által a végrendeletre vezetett kiegészítés nem tekinthető a keltezés helyének és idejének.

Mivel a *végrendelet alaki hibája az örökhagyói akarat értelmezésével nem orvosolható*, a jogerős közbenső ítélet jogszabálysértés nélkül állapította meg, hogy az örökhagyó írásbeli magánvégrendelete érvénytelen (Pfv. V. 21523/1998.).

A végrendelet kelte idejének feltüntetése mint érvényességi kellék

3. A Ptk. 629. § (1) bekezdésének első fordulata szerint a végrendelet kelte idejének - éppúgy, mint a helyének - magából az okiratból kell kitűnnie. Az idő megjelölésén az ítélezési gyakorlat meghatározott nap feltüntetését érti. Ennek nem kell naptárszerűen történnie, megfelel tehát az olyan időmegjelölés: „írtam 1970. karácsony első napján” (vö. Bacsó J.: Öröklési jog. Bp., 1960. 80. o.), sőt történhet a körülmények szerint bizonyos körülírással, pl. jelentős eseményre utalással, de a megjelölésnek mindig meghatározott napra kell vonatkoznia.

Több napból álló időtartamra utalás az idő megjelölésére vonatkozó törvényi követelményeknek nem felel meg. Nem érvényes tehát az a végrendelet, amely a keltezés idejeként csupán azt tartalmazta, hogy „Prágai utam előtt írtam”. Ez a kifejezés ui. nem jelöl meg pontos napot, ez hosszabb-rövidebb időtartamot jelenthet, amelyen belül a nap meghatározása hiányzik (LB Pf. II. 20640/1974. - BH 1975/4. sz. 179. - PJD VI. 374. sz.).

4. A Ptk. 629. § (1) bekezdése b) pontjában írt alaki követelmény be nem tartása miatt nyilvánította érvénytelenné a bíróság azt az 1988. augusztus 18-i keltezésű írásbeli magánvégrendeletet, amelynek keltezésében a hónap és nap megjelölését nem a végrendelet szövegét kézírással leíró személy és nem a végrendelet szövegével egy időben írta a végrendeletre. A Legfelsőbb Bíróság rámutatott: a keltezés hiánya oly módon nem orvosolható, hogy a hiányzó hónap és nap megjelölését a végrendeletre utóbb valaki - akár az örökhagyó - ráírja. Az aláírás időpontjában fennálló alaki hiba ui. csak úgy szüntethető meg, ha a kiegészítést az örökhagyó a két tanú együttes jelenlétében ismét aláírja (vagy ha azt már aláírta, az aláírást a sajátjának ismeri el), és a végrendeletet a tanúk is újból aláírják. Annak a körülménynek, hogy az örökhagyó a kórházban az osztályos orvos és az ápolónő előtt örökösének az alperest nevezte meg, nincs jelentősége: a végrendelet szóban történt megerősítése ui. az alakilag hibás írásbeli magánvégrendeletet nem teszi érvényessé (Pf. II. 20295/1992. - BH 1992/8. sz. 530.).

A saját kezűleg írt írásbeli magánvégrendelet

5. A Ptk. 629. § (1) bekezdésének a) pontja szerint az írásbeli magánvégrendelet érvényességének - amellet, hogy végrendeleti minőségének, kelte helyének és idejének magából az okiratból ki kell tűnnie - további (vagylagos) feltétele, hogy azt elejétől végig maga a végrendeletkező írja és aláírja (holográf végrendelet).

Ezzel kapcsolatos a Legfelsőbb Bíróságnak az 1997. évben - felülvizsgálati eljárásban - hozott az az ítélete, amelyben kifejtette: „A végrendelet holográf jellegét nem érinti az a körülmény, hogy a szöveg egyes betűinek megvastagítása kitől származik, illetőleg a téves évszámot ki húzta át: ez ugyanis nem változtat azon a tényen, hogy a végrendelet teljes szövegét - az áthúzott, majd a felette helyesen megjelölt évszámot is - az örökhagyó írta. Annak sincs jelentősége, hogy a »negyedik« szó betoldására mikor: a végrendelet elkészítésekor vagy utóbb került sor; a végrendelet tartalmából, a felperes nevének feltüntetéséből ugyanis egyértelmű, hogy az örökhagyó a felperest kívánta kizárni az öröklésből, ehhez a »negyedik gyermekemet« kitételre nem volt szükség. A végrendelet tehát kiegészítés nélküli tartalmában is egyértelmű, és megfelelt a holográf végrendeletnek.” (Pfv. V. 20335/1996.)

A végrendelet aláírása

6. Az aláírás általában a teljes név, tehát a családi és az utónév - asszonyoknál a családjogi törvény (a módosított 1952. évi IV. tv.) 26. §-a szerint a feleség által viselt bármelyik név leírásával történik, de érvényes a végrendelet akkor is, ha azon aláírásként csupán a végrendeletkező családi neve szerepel, feltéve, hogy a személyazonossága kétségtelenül megállapítható (vö. Világhy M.: i. m. 450. o.). Sőt, a Legfelsőbb Bíróság egyik törvényességi határozata érvényesnek tekintette azt a végrendeletet is, amelyen aláírásként csak a végrendeletkező utóneve szerepelt, de az örökhagyó a végakaratát közeli hozzátartozóihoz intézett levélben nyilvánította, „amikor is szokásosnak és természetesnek tűnik az, hogy aláírásként csupán utónevét alkalmazza” (P. törv. I. 20639/1965.).

Az aláírás olvashatatlanságával kapcsolatban mutatott rá a Legfelsőbb Bíróság egyik 1996-ban - felülvizsgálati eljárásban - hozott ítéletében a következőkre: „kétségtelen, hogy az aláírás olvashatatlansága folytán a végrendeletnek az örökhagyótól való származása egyszerű ránézéssel nem állapítható meg, az aláírás és az örökhagyó névazonossága egyszerű rátekintéssel nem derül ki. Az egyik végrendeleti tanú azonban kétséget kizáró módon bizonyította azt, hogy a végrendelet az örökhagyótól származik, azon az örökhagyó névaláírása szerepel, és magyarázatul is szolgált arra nézve, hogy az aláírás összképe miért kusza. A végrendeletkezésnél ügyvéd működött közre, aki nyilvánvalóan felmérte az örökhagyó nevének aláírásra való képességét is, ez utóbbit pedig indokolatlan lenne olyan megszorító jelleggel értelmezni, hogy nevének aláírására képes állapotúnak csak akkor minősüljön a személy, ha névaláírása jól olvasható.” (Pfv. V. 21342/1995.)

Két oldalra írt végrendelet aláírása tekintetében adott iránymutatást a Legfelsőbb Bíróság egyik - felülvizsgálati eljárásban hozott - ítéletében. Kifejtette:

A Ptk. 629. §-ának (1) bekezdése alapján az írásbeli magánvégrendelet érvényességi kelléke, hogy a végrendeletet az örökhagyó saját kezűleg aláírja. A jogszabály az „aláírás” kifejezést használja, ebből az következik, hogy annak a végrendelet végén van a helye, a végrendelet szövege után írja az „alá” az örökhagyó. Az ítélezési gyakorlat alakította ki azt a méltányos megoldást, hogy elfogadja érvényes aláírásnak az örökhagyó név írást abban az esetben, ha az a végrendeleten bárhol megtalálható, feltéve, hogy az a végrendelet szövegétől elkülönül, tehát aláírás jellegű.

A felperes részére juttatást tartalmazó végrendelet első oldalán ilyen elkülönült jellegű aláírást nem tartalmaz, a végrendelet szövegében levő örökhagyói név - miként arra a jogerős ítélet is helyesen rámutatott - mindössze annyit jelent, hogy az okirat külsőleg az örökhagyótól származik. Ez azonban nem eredményezi egyben azt is, hogy a végrendelet első oldalán lévő juttatás az írásbeli magánvégrendelet alaki érvényességi kellékeinek is megfelel. A végrendelet első oldalát ugyanis az örökhagyó sem az oldal alján, sem az írástól elkülönült, szokásostól eltérő helyen nem írta alá. Ebből következően az alperes részére juttatást tartalmazó végrendelet első oldala alaki fogyatékoság miatt érvénytelen. (PJD IX. 181. BH 1981/8. sz. 320.)

Helytállóan mutatott rá a jogerős ítélet arra is, hogy az akarat elv az ún. „favor testamenti” elve csak az érvényes, alaki hibában nem szenvedő végrendelet esetében ad lehetőséget az örökhagyó valódi akaratának vizsgálatára. A perbeli végrendelet alaki hibában szenved, ezen alaki hiba orvoslására pedig a fenti elv alapján nincs jogi lehetőség (PK 82. sz.). (LB Pfv. II. 21725/1999. sz. - BH 2001/8. sz. 373.)

Más által írt írásbeli magánvégrendelet

7. Az írásbeli magánvégrendelet másik formája a más által írt (allográf)- az indokolás szerint „idegen kézzel írt” - magánvégrendelet. Ez a Ptk. 629. § (1) bekezdésének b) pontja szerint akkor érvényes - megint csak feltéve, hogy annak végrendeleti minősége, továbbá keltének helye és ideje magából az okiratból kitűnik -, ha a végrendeletkező azt

- a) két tanú együttes jelenlétében aláírja, vagy
- b) ha azt már aláírta, az aláírást két tanú előtt a magáénak ismeri el, és
- c) mindkét esetben azt a tanúk is aláírják, éspedig
- d) e minőségük feltüntetésével.

a) A végrendeletkező aláírására vonatkozóan a saját kezűleg írt írásbeli magánvégrendelettel kapcsolatban mondtak itt is irányadóak. Az írásbeli magánvégrendelet aláírását azonban nem pótolja az, ha az örökhagyó saját kezűleg írt neve csak a végrendelet szövegében szerepel (P. törv. II. 20063/1981. - BH 1981/8. sz. 320. - PJD IX. 181. sz.).

A végrendeletkező névaláírását a közjegyző hitelesítheti, ha a végrendeletet a közjegyző előtt írja alá, vagy a végrendeleten levő aláírását a közjegyző előtt sajátjának ismeri el (1991. évi XLI. tv. 139. §). A névaláírás hitelesítésével azonban az írásbeli magánvégrendelet nem válik közvégrendeletté. Ezért a közjegyzőnek meg kell tagadnia a névaláírás hitelesítését azokban az esetekben [Ptk. 624. § (2) és (3) bek.], amikor a jogszabály a végrendelet érvényességéhez a közvégrendeleti formát írja elő, vagy kizárja az írásbeli magánvégrendelet érvényes alkotását (l. Pallósi-Petrik-Sóthné-Szolcsánszky: Az öröklés joga, Bp., 1991. 128. o.).

b) A tv. szerint mindegy, hogy az örökhagyó az idegen kézzel írt végrendeletet két tanú jelenlétében írja alá, vagy a már korábban megtörtént aláírását előttük a magáénak ismeri el. Két tanú együttes jelenléte azonban nélkülözhetetlen alaki kellék.

Erre vonatkozik a Legfelsőbb Bíróságnak egyik, felülvizsgálati eljárásban az 1997. évben hozott ítélete. Ebben rámutatott:

A felperesek által hivatkozott alaki hibával kapcsolatban a Legfelsőbb Bíróság kiemeli: a Ptk. 629. §-a (1) bekezdésének b) pontja az alakiságok szempontjából nem különböztet, és egyaránt érvényesnek tekinti, ha az örökhagyó a két tanú együttes jelenlétében írja alá a végrendeletet, vagy a már korábban aláírt végrendeleten az aláírást sajátjának ismeri el. Alapvető feltétel azonban, hogy mindkét esetben a két tanúnak együttesen kell jelen lennie, és az okiratnak az örökhagyó által előttük történt aláírása vagy a már ott lévő aláírás sajátjának való elismerése után írják alá maguk is mint tanúk az okiratot. Ebből következik, hogy mindkét esetben a tanúk által történt aláírásnál az örökhagyónak jelen kell lennie (Pfv. V. 22973/1996.).

Az írásbeli magánvégrendelet érvényességét a tv. nem köti olyan feltételhez, hogy annak tartalmát az örökhagyó előszóval elmondja. A végrendelet e formáját személyes végintézkedéssé nem az örökhagyó szóbeli nyilatkozata, hanem az teszi, hogy a végrendeletet az örökhagyó - két tanú együttes jelenlétében - aláírásával saját végakaratának ismeri el (P. törv. II. 21314/1980. - BH 1980/6. sz. 229. - PJD IX. 180. sz.).

A tanúk együttes jelenlétének azonban már nem kell kitűnnie magából a végrendeletből, mert ennek a végrendeleten való feltüntetését a tv. nem kívánja meg.

c) Az örökhagyó aláírását követően, illetőleg a korábbi aláírást a magáénak elismerő nyilatkozatát követően a két tanúnak is alá kell írnia a végrendeletet. Miként a végrendeletkezőnek, úgy a tanúk aláírásának is magán a végrendeleten kell lennie, ez a hiány tehát nem pótolható.

d) Végül a más által írt írásbeli magánvégrendelet érvényességéhez az is szükséges, hogy a tanúk a végrendeletet „e minőségük feltüntetésével” írják alá. Ennek a szokásos formája a tanúk aláírása előtt levő „előttünk mint tanúk előtt” szöveg. De elegendőnek tartja az ítélkezési gyakorlat pusztán az „előttünk” szó használatát is. A lényeges az, hogy az aláírással kapcsolatos megjegyzésből az aláírók tanúi minősége kitűnjék (vö. Világhy M.: i. m. 451. o.).

A közjegyzőnél letett írásbeli magánvégrendelet

8. Az írásbeli magánvégrendelet harmadik formájáról a 629. § (1) bekezdésének c) pontja rendelkezik. Ez ui. érvényesnek nyilvánítja azt az írásbeli magánvégrendeletet is - ismét feltéve, hogy annak végrendeleti minősége, valamint keltének helye és ideje magából az okiratból kitűnik -, amelyet a végrendeletkező aláír, s azt végrendeletként feltüntetve a közjegyzőnél letétbe helyezi. Ezt a formát nevezi a miniszteri indokolás „közjegyzőnél letett magánvégrendelet”-nek (vö. min. ind. I. 10. pontjával). Ehhez a formához a háromfajta írásbeli magánvégrendelet közül a tv. a legkevesebb alaki kelléket kívánja meg, mert az allográf végrendeletnél két tanút kell alkalmazni, a holográf végrendeletet pedig elejétől végig a végrendeletkezőnek kell írnia, itt viszont csak az aláírásnak kell az ő kezétől erednie.

Ez az írásbeli magánvégrendelet akkor érvényes, ha a végrendeletkező azt

- a) aláírja, és
- b) végrendeletként feltüntetve
- c) személyesen,
- d) akár nyílt, akár zárt iratként a közjegyzőnél letétbe helyezi.

Vegyük sorra ezeket a kellékeket egyenként.

a) Az aláírással kapcsolatban utalunk a saját kezűleg írt magánvégrendeletnél mondottakra.

b) Az a kellék, hogy az okiratot „végrendeletként feltüntetve” kell a közjegyzőnél letétbe helyezni, azt jelenti, hogy a végrendeletkezőnek azzal a kijelentéssel kell átadnia az okiratot, hogy az az ő végrendeletét tartalmazza. Ez azonban nem pótolja azt a kelléket, hogy a végrendeleti minőségnek a letett okiratból is ki kell tűnnie [629. § (1) bek. első ford.].

c) A végrendeletet a végrendelezőnek személyesen kell átadnia a közjegyző részére. Meghatalmazott útján való letételnek tehát nincs helye.

d) A letétbe helyezés történhet akár nyílt iratként, akár borítékba zártan. A közjegyzőnek tehát nem kell ismernie a végrendelet tartalmát. A letétbe helyezésnél irányadóak az 1991. évi XLI. tv. 134. §-ában foglalt rendelkezések. Ezek szerint a letétbe helyezés a végrendelezőnek azzal a kijelentésével történik, hogy az okirat a végrendeletét tartalmazza. A letétbe helyezésről jegyzőkönyvet kell készíteni. Az átvett végrendeletet a jegyzőkönyvhöz kell fűzni. A közjegyző a végrendelet átvételéről elismervényt ad, és a végrendeletet elzárva őrzi.

9. A Ptk. 629. §-a (1) bekezdésének c) pontjában foglalt rendelkezésből egyértelmű, hogy a közjegyzőnél letett végrendelet az írásbeli végrendelet egyik formája, és az érvényességének feltételül előírt, a 629. § (1) bekezdésének bevezető részében és a c) pontjában megszabott kellékekből az is következik, hogy a letétbe helyezés csak a más által írt végrendelet tanúkkal való aláírásának elmaradását pótolja, más alaki hibát azonban nem orvosol. Ezt mondotta ki a Legfelsőbb Bíróság egyik - felülvizsgálati eljárás keretében 1996. évben hozott - ítéletében, amelyben rámutatott: „A közjegyzői letétbe helyezett írásbeli magánvégrendelet nem válik a közjegyző által felvett jegyzőkönyv »szerves részévé«, és nem minősül át közokirattá. A felperesnek a per során kifejezett jogszabályi értelmezése tehát téves, sőt kifejezetten ellentétben áll a Ptk. 629. §-a (1) bekezdésének c) pontjában foglalt rendelkezéssel. Helytálló volt tehát az eljárt bíróságok álláspontja, amikor a végrendeletként letétbe helyezett öröklési szerződést magánokiratnak tekintették, és ennek megfelelően bírálták el (Ptk. 656. §). Minthogy pedig a korábbi perben meghozott jogerős ítélettel a bíróság megállapította, hogy az okiraton lévő örökhagyói névaláírás nem az örökhagyótól származik, az mint végrendelet érvénytelen, és érvényességét a közjegyző által felvett jegyzőkönyv aláírása nem pótolja.” (Pfv. V. 22133/1995. - BH 1997/5. sz. 230.)

Különálló lapokból álló írásbeli magánvégrendelet érvényessége

10. Előre kell bocsátanunk, hogy a Ptk. 629. § (2) bekezdésében foglalt szabály az írásbeli magánvégrendelet valamennyi formájára irányadó. Ha az írásbeli magánvégrendelet több különálló lapból áll, egyes lapok kicserélése révén könnyen meg lehetne hamisítani az örökhagyó végakarátát, egyes lapok kiemelése és eltávolítása pedig azt eredményezhetné, hogy az örökhagyó végakarata nem érvényesülne töretlenül. Ezért kívánja a törvény a különálló lapok folyamatos sorszámozását és a végrendelező által, valamint - ha a végrendelet érvényességéhez tanúk alkalmazása szükséges (allográf végrendelet) - a tanúk által való aláírását.

Ezt mondotta ki a Legfelsőbb Bíróság egyik - felülvizsgálati eljárásban hozott - ítéletében. Igaz ugyan, hogy ez egy öröklési szerződés ez okból történt érvénytelenségének megállapítása iránti perben született, de éppen a Ptk. 629. §-a (2) bekezdésében foglalt rendelkezésnek a 656. § szabálya folytán az öröklési szerződésre történt alkalmazása révén. Ebben a Legfelsőbb Bíróság a Ptk. 629. §-ának (2) bekezdésében foglalt rendelkezés lerögzítése és a 656. §-ára történt hivatkozás után rámutatott: „A bíróság helyesen állapította meg, hogy az öröklési szerződés az említett alaki érvényességi feltételeknek nem felel meg. Sem az összetűzéssel, sem az öröklési szerződés másodpéldányának összefűzésével nem szűnt meg ugyanis a szerződés (a végrendelet) lapjainak különállósága. Az összefűzés mint érvényességi feltétel a közjegyzőkről szóló 1991. évi XLI. tv. (a továbbiakban: Ktv.) 118. §-a értelmében a több lapból álló közvégrendelet (Ptk. 625-626. §-ok) érvényességi feltétele, és nem az írásbeli magánvégrendeleté. [A különálló lapokból álló, összetűzött vagy összefűzött írásbeli magánvégrendelet (öröklési szerződés) az érvényesség szempontjából nem azonos az egyetlen összehajtott íven készült végrendelettel]. Az öröklési szerződés (a végrendelet) alaki hiányosságai bizonyítással nem pótolhatóak (BH 1987/12. sz. 441.). Az örökhagyó valóságos végakarátának érvényre juttatására (favor testamenti elve) csak alakilag hibátlan végrendelezés alapján kerülhet sor (BH 1986/6. sz. 234.).” (Pfv. II. 22550/1994. - BH 1996/5. sz. 259.)

Ha a két különálló oldalra írt végrendeletnek a felperes részére juttatást tartalmazó első oldala aláírást nem tartalmaz, az alaki fogyatékosság miatt érvénytelen. (Lásd a 2313. oldalra újonnan beiktatott határozatot. Két oldalra...) (LB Pfv. II. 21725/1999. sz. - BH 2001/8. sz. 373.)

A tv. „lap”-ot említ, az egy lapból álló - de mindkét oldalára kiterjedő - végrendelet két oldalát tehát nem kell sorszámozni, s az első oldalt nem kell külön aláírni. Hasonlóképpen nem kell sorszámozni és aláírni a különálló lapokból álló végrendeletnek sem valamennyi oldalát, elegendő a különálló lapok folyamatos sorszámozása és azok aláírása. (A négy különálló lapból, nyolc oldalból álló végrendeletet tehát elegendő 1-4. sorszámmal ellátni, s azt csak a 2., a 4., a 6. és a 8. oldalánál kell aláírni.)

A Ptk. 629. § (2) bekezdésében foglalt rendelkezéssel kapcsolatban említést kell tenni arról is, hogy az ítélezési gyakorlat szerint a több különálló lapból álló végrendelet egyes lapjai önálló írásbeli magánvégrendeletnek is minősülhetnek abban az esetben, ha ezeken a lapokon történt végintézkedés a leglegénél fogva önállóan is megtehető, a többi lapon tett végintézkedéssel nincs tartalmilag megbonthatatlan összefüggésben, és emellett mindenben megfelel a tv.-ben meghatározott alaki követelményeknek is. Ilyen okfejtéssel tekintette érvényesnek a Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa (Eln. Tan. P. törv. 20199/1969. - BH 1969/7. sz. 6112. - PJD IV. 257. sz.) a két összehajtott lapból és 4-4 oldalból álló, s elejétől végig az örökhagyó által írt és a 7. oldalon aláírt, 1-8. oldalszámozással ellátott írásbeli magánvégrendeletnek a második lapján levő és kötelesrészre szorítást tartalmazó rendelkezését, noha az 1-4. oldalakat tartalmazó első lapot az örökhagyó nem írta alá. Az indokolás szerint a végrendeletnek az 5-8. sorszámu oldalakat tartalmazó összehajtott - tehát fizikailag szerves egységnek minősülő - lapja aggálytalanul kifejezésre juttatja az öröklés megszorítására irányuló örökhagyói végakaratot. Ilyen - csak kitagadást (Ptk. 662. §) vagy kizárást [kötelesrészre szorítást, Ptk. 637. § (2) és (3) bek.] tartalmazó - végintézkedésnek a jellegénél fogva önállóan is helye lehet. A végrendelet említett lapjának szövegéből kétségtelenül kitűnik a végrendeleti minőség, továbbá a végrendelet keltének helye és ideje. Az ezen a lapon - ennek mindegyik oldalán - olvasható szöveget elejétől végig az örökhagyó írta és aláírta. A végrendeletnek ez a lapja tehát rendelkezik mindazokkal a kellékekkel, amelyeket a 629. § (1) bekezdésének a) pontja az írásbeli magánvégrendelet érvényességének feltételül megszab.

A különálló lapokból álló írásbeli magánvégrendelet tárgyában adott iránymutatást a Legfelsőbb Bíróság egyik - már a 2003. évben felülvizsgálati eljárásban hozott - ítéletében. Kifejtette:

A törvény kógens rendelkezéséből az következik, hogy az ott írt alaki kellékek megléte szükséges, azok más módon nem orvosolhatóak. Az okirat különálló lapjainak együvé tartozása, hiánytalansága, kiegészíthetatlensége, ehhez képest egymást követő volta - a másodfokú bíróság ítélete indoklásában foglaltakkal szemben - az adott esetben nem volt értékelhető. Az örökhatályos végakaratának érvényre juttatására („favor testamenti” elve) csak alakilag hibátlan végintézkedés alapján kerülhet sor (BH 1986/6. sz. 234. jogeset). Az érvénytelenségen nem változtat, hogy annak lapjait nem cserélték ki, illetőleg az a szerződő felek valóságos akaratát tartalmazza. (Hasonló álláspontot foglal el a Legfelsőbb Bíróság a BH 1996/5. sz. 259. számú - CDT öröklési jog 1807-1808., valamint a Legfelsőbb Bíróság Pfv. II. 21327/2000. számú jogeseteiben is.) Az aláírásra és a végrendeletkezés idejére vonatkozó bírói gyakorlatból sem vonható le a jogszabály analóg kiterjesztő értelmezésének lehetősége, mert a másodfokú ítéletben hivatkozott esetekben az alaki kellékek megléte a végintézkedésből „kitűnik”, míg az adott esetben az ki sem tűnik, mert hiányzik. A törvényben írt „folyamatos sorszám” egyértelmű rendelkezés. Azt az okirat megnevezése, címe, az okirat bevezető rendelkezései nem helyettesíthetik, továbbá a címmel ellátott lap csak rendszerint, de nem minden esetben található az okirat első lapján, mert hosszabb bevezető rendelkezés tétele, ehhez képest az okirat megnevezésének, címének az okirat más lapján való elhelyezése nem kizárt (LB Pfv. II. 20106/2001. sz.).

Ptk. 630. § Az írásbeli magánvégrendelet érvényességének nem feltétele, hogy a tanú a végrendelet tartalmát ismerje, vagy tudjon arról, hogy végrendelet tételénél működött közre.

Az írásbeli magánvégrendeletnél alkalmazott tanúk szerepe

A Ptk. 629. § (1) bekezdésének *b)* pontjából, valamint a 631. § *a)* pontjából kitűnően az allográf végrendeletnél alkalmazott tanúknak kettős szerepük van: egyrészt a végrendeletkező személyazonosságát, másrészt az aláírásának hitelességét igazolják. Már ebből a szerepükből is folyik, hogy a végrendelet tartalmát nem kell ismerniük, sőt még azt sem kell tudniuk, hogy végrendelet tételénél tanúskodtak. Minthogy a tanúknak nem kell ismerniük a végrendelet tartalmát, az is szükségtelen, hogy értsék a végrendelet nyelvét. Ezt a tv. (627. §) csak a végrendeletkező vonatkozásában szabja meg érvényességi kellékkül. Ez alól csupán egy kivétel van. Ha ui. a végrendeletkező nem a tanúk jelenlétében írja alá a végrendeletet, hanem az aláírását a tanúk előtt a magáénak ismeri el, ezt az elismerést a tanúk által értett nyelven kell megtennie. A szóbeli végrendelet esetében természetesen szükséges, hogy a tanúk értsék azt a nyelvet, amelyen a végrendeletkező a végakaratát előadja [635. § (1) bek.].

Az sem ritka, hogy a végrendeletkező - rendszerint családi okokból vagy súlyos betegsége eltitkolása végett - még azt sem akarja, hogy a tanúk - s az ő révükön esetleg mások is - tudomást szerezzenek a végrendeletkezés tényéről. Ezért nem szabja meg a tv. az írásbeli magánvégrendelet érvényességi kellékéül azt sem, hogy a tanúk tudjanak arról: végrendelet tételénél működtek közre. Ez más szóval azt jelenti, hogy a végrendeletkezőnek nem kell kijelentenie a tanúk előtt, hogy az az írat, amelyet a jelenlétükben aláír, illetőleg amelyen levő aláírását a magáénak ismeri el, az ő végrendeletét tartalmazza, s a tanúknak sem kell tudniuk, hogy a hitelesítendő aláírást tartalmazó okirat végrendelet.

Ptk. 631. § Az írásbeli magánvégrendelet érvénytelen, ha a tanú
***a)* a végrendeletkező személyazonosságának tanúsítására nem képes;**
***b)* kiskorú, vagy cselekvőképességet érintő gondnokság alatt áll;**
***c)* írástudatlan.**

A végrendeleti tanúkra vonatkozó kizáró okok

1. A Ptk. 631. §-ában foglalt rendelkezések csak a más által írt (allográf) végrendeletre vonatkoznak, mert csak ilyen írásbeli magánvégrendeletnél szükséges tanúk alkalmazása [629. § (1) bek. *b)* pont]. Ennek értelmében az allográf végrendeletnél csak az lehet tanú, aki képes a végrendeletkező személyazonosságának tanúsítására, nem kiskorú, nem áll cselekvőképességet érintő gondnokság alatt és nem írástudatlan. Bármelyik kellék hiánya a végrendeletet érvénytelenné teszi. Vegyük most sorra az allográf végrendelet tanúira vonatkozó kizáró okokat, illetőleg a tanúskodáshoz előírt kellékeket.

A végrendeletkező személyazonosságának tanúsítása

2. A PK 86. sz. (korábban: 105. sz.) állásfoglalás (PEH 209. o.) szerint a végrendeletkező személyazonosságának tanúsítására nemcsak az a végrendeleti tanú alkalmas, aki az örökhatályot előzőleg személyesen ismerte, hanem az is, aki a személyazonosságát egyébként kétségtelen bizonyossággal, tehát hitelt érdemlő módon megállapította. A tv. ui. nem tartalmaz külön előírást arra nézve, hogy a tanút a végrendeletkező személyazonosságának tanúsítására milyen körülmény teszi képessé. Ezért elegendő, ha a tanú a személyazonosságot - előzetes ismeretség híján - más alapon, pl. személyi igazolvány alapján egyidejűleg vagy akár utóbb kétségtelen bizonyossággal megállapította. A jogszabály tehát nem a végrendeletkező és a tanú korábbi ismeretségi vagy egyéb viszonyát tartja követelményként szem előtt, hanem a tanúnak a személyében rejlő azt az adottságot, képességet, hogy a végrendeletkező személyazonosságát hitelt érdemlően meg tudja állapítani. A személyi igazolványon felül természetesen más, pl. egy vagy több, a tanú által jól ismert személy is igazolhatja a végrendeletkező kilétét. A tanúsítás további módja lehet, ha az összes körülmény a tanúban azt a meggyőződést alakítja ki, hogy helyesen ismerte fel a végrendeletkezőt, és ez utóbbi valóban is bizonyul.

Többször előfordult, hogy a kórházban ápolott örökhatályok ott is nyilvánítják végakaratukat. Ilyenkor a végrendeletüket gyakran a kórházi személyzet tagjai - orvosok, ápolónők - írják alá tanúként. Ez történt abban az ügyben is, amelyben a Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati eljárásban 1996-ban hozott egyik ítéletében megállapította: „a végrendeleti tanúként közreműködő két ápolónő tanúvallomása alapján bizonyítottan tekinthető, hogy a végrendeletkezésre a végrendeleti tanúk együttes jelenlétében került sor.” (Pfv. V. 22530/1994.)

A végrendeleti tanúk cselekvőképessége mint érvényességi kellék

3. Ha a két tanú közül akár csak az egyik is kiskorú, az írásbeli magánvégrendelet érvénytelen. A tv. rendelkezésének indoka az, hogy a kiskorú általában nem alkalmas a végrendelező aláírása hitelességének igazolására, amint hogy az ilyen személy jognyilatkozata általában érvénytelen (14. §). Kiskorú az, aki tizennyolcadik életévét még nem töltötte be, kivéve, ha házasságot kötött. A házasságkötés nem jár azonban a nagykorúság megszerzésével, ha a házasságot a bíróság a cselekvőképesség hiánya vagy a kiskorúság miatt szükséges gyámhatósági engedély hiánya miatt nyilvánította érvénytelenné [12. § (2) bek.].

4. Érvénytelen az allográf magánvégrendelet akkor is, ha a két tanú közül akár csak az egyik is a cselekvőképességet érintő gondnokság alatt áll. Ennek indoka ugyanaz, mint ami a tanú kiskorúsága miatt teszi érvénytelenné az írásbeli magánvégrendeletet. A cselekvőképességet a gondnokság két módon érintheti. Az egyik az, amikor a bíróság a nagykorú személyt a cselekvőképességet korlátozó [13. § (2) bek.], a másik pedig, amikor a cselekvőképességet kizáró [16. § (2) bek.] gondnokság alá helyezi. Ez utóbbi gondnokság alá kiskorút is helyezhet a bíróság, de ennek hatálya csak a nagykorúság elérésével áll be [16. § (3) bek.]. Ennek azonban a végrendeleti tanúk vonatkozásában nincs jelentősége, mert a kiskorú egyébként sem tanúskodhat. A gondnokság alatt állás egyébként - ugyanúgy, mint a kiskorúság - a szóbeli végrendeletnél [635. § (2) bek.] is kizáró ok a tanúskodás tekintetében.

Kérdéses, hogy az allográf végrendeletnél lehet-e tanú az olyan személy, aki nem áll ugyan gondnokság alatt, de olyan állapotban van, hogy az ügyei viteléhez szükséges belátási képessége teljesen hiányzik. Az ilyen személy ui. a 17. § szerint gondnokság alá helyezés nélkül is cselekvőképtelen. Úgy véljük, hogy az ilyen személy is ki van zárva a tanúskodásból. A 631. § b) pontja értelmében ui. már akkor is érvénytelen az írásbeli magánvégrendelet, ha a tanú csak korlátozottan cselekvőképes (akár a kiskorúság, akár az ilyen hatállyal történő gondnokság alá helyezés eredményezi a cselekvőképesség korlátozottságát), nyilvánvaló tehát, hogy az ennél súlyosabb fogyatkozás, a cselekvőképtelenség minden esete hasonló megítélést igényel.

A végrendeleti tanúk írástudása mint érvényességi kellék

5. A Ptk. 631. § c) pontja értelmében akkor is érvénytelen az írásbeli magánvégrendelet - ti. az allográf végrendelet, mert csak ehhez szükséges tanúk alkalmazása -, ha a két tanú közül akár csak az egyik is írástudatlan. A végrendelező aláírása hitelességének igazolásához ui. szükséges, hogy egyrészt a végrendelező a tanúk előtt írja alá a végrendeletet, vagy hogy a már korábban megtörtént aláírását előttük a magáénak ismerje el, másrészt hogy a végrendeletet - e minőségük feltüntetésével - a tanúk is aláírják.

Az írni tudás nem azonos a névaláírási képességgel. Lehetséges tehát, hogy a tanú a saját nevét alá tudja írni, mégis írástudatlan, s ez esetben a végrendelet érvénytelen lesz, noha azon mindkét tanú aláírása szerepel. Az olyan személy ui., aki csak a nevét tudja leírni, egyébként azonban a betűket, írásjeleket nem ismeri, azok alakjával, jelentőségével nincs tisztában, nem tekinthető írástudónak. A szóbeli végrendelet érvényességének azonban a tanú írni tudása nem kelléke [635. § (2) bek.]. Ez az egyetlen eltérés, mert az írásbeli magánvégrendelet tanújának személyére nézve megállapított egyéb korlátozások a szóbeli végrendeletre is irányadók.

Ptk. 632. § (1) Az írásbeli magánvégrendelet tanúja vagy más közreműködő személy, illetőleg ezek hozzátartozója javára szóló juttatás érvénytelen, kivéve ha a végrendeletnek ezt a részét az örökhagyó sajátkezűleg írta és aláírta.

(2) A tanú, illetőleg a hozzátartozója részére szóló juttatás akkor sem érvénytelen, ha a végrendelezésnél - rajta kívül - két tanú működött közre.

Az írásbeli magánvégrendelet tanúja vagy hozzátartozója javára szóló juttatás jogi sorsa

1. A 632. § meghatározott feltételekhez köti az írásbeli magánvégrendelet tanúja vagy más közreműködő és ezek hozzátartozója javára szóló juttatás érvényességét. A tanúk és hozzátartozóik javára szóló juttatás érvényességének lehetősége tágabb, mint más közreműködők és hozzátartozóik részére szólóké, ezért a két esetet külön tárgyaljuk.

Az írásbeli magánvégrendeletnél tanúk alkalmazására a 629. § (1) bekezdésének b) pontja értelmében csak a más által írt (allográf) végrendelet esetében van szükség, ezért ennél a formánál merül fel a tanú vagy hozzátartozója javára szóló juttatás érvényességének, illetőleg érvénytelenségének kérdése. Ezt mondotta ki a Legfelsőbb Bíróság egyik - az 1999. évben felülvizsgálati eljárásban hozott - ítéletében. Rámutatott:

A saját kezűleg írt és aláírt végrendeletre nem alkalmazhatóak az írásbeli magánvégrendelet tanúja vagy hozzátartozója javára szóló juttatás jogi sorsára vonatkozóan a nem saját kezűleg írt végrendeletre irányadó szabályok annak folytán, hogy a végrendelet tételénél szükségtelenül tanúk is közreműködtek. Ez következik a Ptk. 632. §-a (1) bekezdéséből is, amely szerint a tanúk és más közreműködők, valamint ezek hozzátartozója javára szóló juttatás nem érvénytelen, ha az örökhagyó végintézkedésének e személyek javára juttatást rendelő részét saját kezűleg írta és aláírta (Pfv. V. 23745/1997.).

Ahhoz, hogy az allográf végrendelet tanúi részére történő juttatás érvényes legyen, vagy az szükséges, hogy

a) a végrendeletnek ezt a részét az örökhagyó saját kezűleg írja és aláírja, vagy az, hogy
b) a juttatásban részesülő tanúkon kívül - illetőleg azon a tanún kívül, akinek a hozzátartozója részesül juttatásban - két tanú szerepeljen a végrendelezésnél. Az a) pontban írt feltétel akkor valósul meg, ha a végrendelező a végrendeletnek a juttatásra vonatkozó és saját kezűleg írt részét külön aláírja; magának a végrendeletnek az aláírása tehát nem elég. A b) pontban írt feltétel pedig azt jelenti, hogy ha csak az egyik tanú részesül juttatásban, akkor rajta kívül még két tanúnak, összesen tehát három tanúnak, ha azonban mindkét tanúnak juttatni kíván az örökhagyó, akkor rajtuk kívül még két, összesen tehát négy tanúnak a közreműködése szükséges. Ha sem a fent a), sem a b) pontban írt feltételek nincsenek meg, a tanú, illetőleg a hozzátartozója javára szóló juttatás érvénytelen lesz. Ez azonban a végrendelet egyéb intézkedésének az érvényességét nem érinti.

A Ptk. az örökhatály esetleges befolyásolásának kiküszöbölése érdekében nemcsak a tanúk, hanem a hozzátartozók javára szóló juttatás érvényességét is a fenti feltételekhez köti. A hozzátartozó fogalmát a 685. § b) pontja határozza meg. Eszerint hozzátartozó a házastárs, az egyeneságbeli rokon, az örökbefogadott, a mostoha- és nevelt gyermek, az örökbefogadó, a mostoha- és a nevelőszülő, a testvér, az élettárs, az egyeneságbeli rokon házastársa, a jegyes, a házastárs egyeneságbeli rokona és testvére, valamint a testvér házastársa.

Az ítélkezési gyakorlatban a tanúk hozzátartozói közül problémát okozott a jegyes javára történt juttatás, éspedig a jegyesség fennállásának időpontja tekintetében. Ezt a Legfelsőbb Bíróság a P. törv. I. 20809/1968. sz. törvényességi határozatában (BH 1969/2. sz. 5970. - PJD IV. 260. sz.) oldotta meg. Ebben kimondotta: az írásbeli magánvégrendelet tanújának vagy más közreműködő személynek a hozzátartozói minőségét a végrendelet aláírásának időpontja szerinti helyzet alapján kell elbírálni, és a végrendeleti tanú jegyesének szóló juttatást a 632. § értelmében csak akkor lehet érvénytelennek minősíteni, ha a végrendeleti tanú és a végrendeleti örökös között a jegyesség a végrendelet aláírásakor állott fenn. Annak nem lehet a végrendeleti juttatás érvénytelenségét eredményező jelentőséget tulajdonítani, ha az említett személyek csak a végrendeletet követően lettek jegyesek.

Ugyancsak problémát okozott a megszünt hozzátartozói kapcsolat értékelése. Konkrét ügyben az örökhatály végrendeletében örökösül unokaöccsét, az alperest nevezte meg. Az írásbeli magánvégrendeletet az alperes két évvel korábban elhunyt házastársának a testvére mint ügyvéd készítette el, és ő volt a végrendelet egyik tanúja is. Az ügyben eljáró bíróságok álláspontja szerint a házasság megszűnésével a sógorság mint jogilag értékelte kapcsolat nem szűnik meg. A Legfelsőbb Bíróság a P. törv. II. 20346/1990. sz. törvényességi határozatában leszögezte: a jogerős ítélet törvénytértő.

A családi, rokoni kapcsolatok meghatározását a családjogi törvény (Csjt.) tartalmazza. Ha tehát a polgári jog rokonságról, illetőleg az egyes hozzátartozói kapcsolatokról rendelkezik, a család jog fogalom meghatározásából kell kiindulni. A Csjt. 17. §-ának (1) bekezdése értelmében a házasság az egyik házastárs halálával vagy bírósági felbontással szűnik meg. Értelemszerű, hogy a házasság megszűnésével nemcsak a házastársi kapcsolat, hanem mindazok a hozzátartozói kapcsolatok is megszűnnek, amelyek a házasság megkötésével keletkeznek, és nem vérségi kapcsolaton alapulnak. Ebből következik, hogy ha a jogszabály a házasság megszűnése ellenére a megszünt hozzátartozói kapcsolatnak bármely okból jogilag jelentőséget kíván tulajdonítani, erről külön rendelkeznie kell. Ennek megfelelően a Pp. 13. §-a (1) bekezdésének c) pontja a bírák kizárása körében - a (2) bekezdésben megjelölt hozzátartozói kör mellett - kifejezetten megnevezi a volt házastársat is. A Csjt. 8. §-a (1) bekezdésének d) pontja értelmében pedig érvénytelen a házastársnak volt házastársa egyenesági rokonaival kötött házassága. A megszünt házasságnak, illetőleg a volt sógorságnak tehát csak ott van jogilag értékelhető következménye, ahol a jogszabály azt kifejezetten megmondja. Az adott esetben az alperes házassága - házastársának halála folytán - a végrendelet készítését megelőzően közel két évvel megszűnt. Ehhez képest a volt házastárs testvére a Ptk. 632. §-ának alkalmazása szempontjából hozzátartozónak nem tekinthető.

Hasonló álláspontra helyezkedett a Legfelsőbb Bíróság abban az ügyben, amelyben az örökhatály minden vagyona örökösül az édesanyját, az alperest nevezte meg, és a végrendelet egyik tanúja az alperes 12 évvel korábban elhunyt házastársának a testvére volt. Az ügyben eljáró másodfokú bíróság álláspontja szerint az alperes házastársának halálával az alperes és a végrendeleti tanú közötti - a Ptk. 685. §-ának b) pontja szerinti - hozzátartozói viszony nem szűnt meg: az alperes házastársának halála az alperes házasságának megszűnését eredményezte, de a házasság megszűnésével a jogilag értékelte sógorság nem szűnik meg. A Legfelsőbb Bíróság a - felülvizsgálati eljárás keretében hozott - Pfv. V. 21552/1993. sz. ítéletében leszögezte: tévedett a másodfokú bíróság, amikor az adott esetben a Ptk. 632. §-ának (1) bekezdése szerinti közreműködés megállapítására jogi lehetőséget látott. Az előbbi ügyben már ismertetett indokolás után leszögezte: a Ptk. olyan különös rendelkezést nem tartalmaz, amely a házasság megszűnése esetében a megszünt hozzátartozói kapcsolat bármely fokát (körét) jogilag értékelné. Ebből következik, hogy az írásbeli magánvégrendelet tanújának vagy más közreműködő személynek a hozzátartozói minőségét a végrendelet aláírásának időpontja szerinti helyzet alapján kell elbírálni: a végrendelet érvényességét érintő következményekre vonatkozó szabályok a végrendelet tételének időpontjában fennálló helyzethez képest tartalmaznak szigorúbb feltételeket. Ehhez képest a végrendelet készítését 12 évvel megelőzően meghalt volt házastárs testvére a Ptk. 632. §-a szempontjából nem tekinthető hozzátartozónak.

Az írásbeli magánvégrendelet tételében közreműködő személy javára történt juttatás érvénytelensége

2. A Ptk. 632. § (1) bekezdése az írásbeli magánvégrendelet tanúja mellett a más közreműködő személy vagy a hozzátartozója javára szóló juttatás érvényességét is feltételhez köti. Elsősorban tehát azt kell tisztázni, hogy kit kell az írásbeli magánvégrendelet tételénél közreműködő személynek tekinteni. A miniszteri indoklás e tekintetben csupán azt tartalmazza, hogy a tv. az írásbeli magánvégrendelet tanúja és a végrendelet tételében közreműködő más személy, valamint az ezek hozzátartozói javára szóló juttatások érvénytelenségére ugyanazt a szabályt állítja fel, mint amelyet a 625. § a közvégrendelet tételében közreműködő személlyel kapcsolatban állapít meg. A felhívott 625. § pedig a közvégrendelet tételében közreműködő személyként példálózva a közjegyzőt, a bírót, a végrendelet fogalmazóját, szerkesztőjét, leíróját jelöli meg.

Az ítélkezési gyakorlat szerint a 625. §-hoz fűzött indoklás szövegéből (ti. a „stb.” rövidítés használatából) is egyértelműen következik azonban, hogy a felsorolás nem kimerítő. Ezért mindig az eset összes körülménye alapján kell elbírálni azt, hogy a végrendelet tételével kapcsolatban milyen magatartás minősül közreműködésnek; kétségtelen azonban, hogy közreműködőnek kell tekinteni azt is, aki a végrendelet elkészítésében tevékenyen olyan mértékben vesz részt, hogy a végrendelet tartalma tekintetében meghatározó szerepe van (LB Pfv. V. 21304/1993.). A végrendelet fogalmazása, szerkesztése, leírása azonban a közreműködés fogalmát kimeríti, függetlenül attól, hogy az így közreműködő személynek a végrendelet tartalmának kialakításában volt-e szerepe vagy sem. A végrendelet készítésében ilyen módon részt vevő személyek tehát mindig közreműködők (P. törv. II. 20512/1985. - BH 1986/6. sz. 234. - PJD XI. 253. sz. - LB Pfv. V. 21304/1993. sz.).

Ezt mondta ki a Legfelsőbb Bíróság egyik, felülvizsgálati eljárás keretében hozott ítéletében. Ebben kifejtette: „A megállapított tényállás szerint az örökhagyó a halálát megelőzően három nappal - felkérésére - a felperes édesanyja által elkészített írásbeli magánvégrendeletet írt alá, amelyben házas ingatlanát a felperesre hagyta. Az adott esetben a felperes édesanyja nem tanúja volt a végrendeletnek, hanem a végrendelet elkészítésében működött közre; az érvénytelenség orvoslására tehát csak a Ptk. 632. §-a (1) bekezdésének utolsó fordulataiban írt módon lett volna lehetőség. Ehhez képest a közreműködés fennállásának szempontjából közömbös, hogy az örökhagyó a végrendeletben foglaltakat mint akaratával egyezőt két tanú előtt aláírta [Ptk. 632. §-a (2) bekezdése]. (Pfv. V. 20359/1995.)

Ugyancsak a közreműködés miatti érvénytelenséggel kapcsolatos a Békés Megyei Bíróságnak másodfokon, illetőleg a Legfelsőbb Bíróságnak 1977-ben - felülvizsgálati eljárás keretében - hozott ítélete. Ebben az ügyben a jogerős ítélet lerőgzítette: „Az alperesnek a végrendelet készítésében való közreműködését illetően az első fokú ítélet is tényként állapította meg, hogy az alperes szóbeli előadása alapján szerkesztette, és gépeltette le a végrendeletet az alperes jogász képzettségű munkatársa. Dr. L. R. tanúvallomásaiban megerősítette azt, hogy az örökhagyóval soha nem találkozott, vele nem beszélt, kizárólag az alperes elmondása alapján szerzett tudomást az örökhagyó végakaratainak tartalmáról, és annak megfelelően készült el a végrendelet. Ez a körülmény egyértelműen annak megállapítását indokolja, hogy az alperes közreműködőnek minősült a végrendelet elkészítésekor. Az alperes közvetítette a végrendelet akaratát a végrendeletet szerkesztő személynek, így szükségszerűen részt vett a végrendelet tartalmának kialakításában. E közreműködés fennállása szempontjából közömbös az, hogy az örökhagyó a végrendeletben foglaltakat mint akaratával egyezőt aláírta. Ezért közömbös az is - és nem orvosolja a közreműködő javára szóló juttatás érvénytelenségét -, hogy az örökhagyó a végrendeletet néhány hónapig magánál tartotta, és azt követően mint végakaratait közjegyzőnél letétbe helyezte. A közreműködés miatti érvénytelen juttatási rendelkezés orvoslására a törvény egyetlen módot biztosít, nevezetesen azt, hogy az örökhagyónak saját kezűleg kell írnia és aláírnia a végrendeletnek azt a részét, amely a közreműködő személy javára szóló juttatást tartalmazza.”

A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati kérelmet nem tartotta megalapozottnak. Ítéletében kifejtette: „Az eljáró bíróságok az alperesi tényelődás és a rendelkezésre álló bizonyítékok alapján a Pp. 206. §-ának megsértése nélkül állapították meg, hogy a végrendelet elkészítésére az alperes szóbeli előadása alapján került sor. E tényállásra tekintettel pedig helytálló a másodfokú bíróságnak részletesen kifejtett az a jogi álláspontja, hogy az alperesnek ez a magatartása a Ptk. 632. §-ának (1) bekezdése szerinti közreműködést megvalósította, így az alperes javára szóló juttatás érvénytelen.” (Pfv. V. 20549/1996.)

Hasonló tényállás alapján állapította meg közreműködés okából a végrendelet érvénytelenségét a Komárom-Esztergom Megyei Bíróság abban a másodfokon hozott ítéletében, amely szerint: „az örökhagyó kórházi gyógykezelésének ideje alatt az alperes kereste fel a végrendeletet készítő ügyvédet, akinek ügyvédi meghatalmazást adott a végrendelet elkészítésére, közölve vele azt, hogy a végrendelet mire vonatkozzék, és az ügyvédi munkadíjat is az alperes fizette ki az ügyvéd részére. A végrendeletet szerkesztő ügyvéd kizárólag az alperes elmondása alapján szerkesztette meg a végrendeletet, annak tartalmát az alperes határozta meg.” Ítélete indokolásában a másodfokú bíróság kifejtette, hogy a Ptk. 632. §-a a közreműködés tartalmát nem határozza meg, ugyanazt a szabályt állítja fel, mint a közvégrendeletek tekintetében a Ptk. 625. §-a. A Ptk. 625. §-ához fűzött miniszteri indokolás figyelembevételével kialakult bírói gyakorlat „a végrendelet tételénél mindig közreműködőnek tekinti azt, aki a végrendelet elkészítésében tevékenyen, olyan mértékben vesz részt, hogy a végrendelet tartalmának kialakításában meghatározó szerepe van. Az alperesnek az a magatartása tehát, hogy a végrendelet tartalmát az azt megszerkesztő ügyvédnek elmondta, olyan tevékenységnek minősül, amellyel a végrendelet tartalmát egyértelműen ő határozta meg. Ennek folytán közreműködőnek minősül; a közreműködés fennállása szempontjából pedig közömbös, hogy az örökhagyó a végrendeletben foglaltakat mint akaratával megegyezőt aláírta”. A másodfokú bíróság ezért megállapította, hogy az örökhagyó végrendelete a peres felek vonatkozásában érvénytelen. Egyben felhívta a közjegyzőt, hogy a hagyatékot a törvényes öröklés rendje szerint adja át a törvényes örökösöknek.

A Legfelsőbb Bíróság az 1997. évben hozott ítéletében a felülvizsgálati kérelmet nem tartotta megalapozottnak. Kifejtette: „Az adott esetben a másodfokú bíróság a nevezett ügyvéd két ízben történt meghallgatása során tett tanúvallomását és az alperes személyes előadását értékelve jutott arra a következtetésre, hogy az ügyvéd a végrendelet elkészítése előtt az örökhagyót a kórházban nem kereste fel, és a végrendelet szövegét az alperes tájékoztatása alapján, az általa közölt tartalommal készítette el. Ennek megállapításánál nem okszerűtlenül hagyta figyelmen kívül a végrendeletet készítő ügyvédnek az örökhagyó közelebből meg nem határozott korábbi időpontban történt látogatására vonatkozó előadását. Az ügyvéd maga adta elő ugyanis, hogy a két személy azonosságáról nem volt meggyőződve, és csak akkor ismerte fel az örökhagyót, amikor az elkészített végrendelettel a kórházban felkereste. Ebből pedig helytállóan jutott a másodfokú bíróság arra a következtetésre, hogy a végrendelet elkészítésére az alperes által közölt adatok alapján és tartalommal került sor. A közreműködés fennállása szempontjából közömbös, hogy az örökhagyó a végrendeletben foglaltakat mint akaratával megegyezőt aláírta. A juttatás érvénytelenségét ugyanis csak a Ptk. 632. §-a (1) bekezdésének második fordulataiban meghatározott módon lehet orvosolni: vagyis a végrendeletnek ezt a részét az örökhagyónak saját kezűleg kell írnia és külön aláírnia.

Ugyancsak a végrendelet közreműködés okából való érvénytelensége és ennek következményei tárgyában adott iránymutatást a Legfelsőbb Bíróság egyik, már az 1997. évben felülvizsgálati eljárásban hozott ítéletében. Ebben az ügyben megállapított tényállás szerint az örökhagyó után a törvényes öröklés rendje szerint két gyermeke: a peres felek lennének jogosultak örökölni. Az örökhagyó három végrendeletet készített. Az első, 1978. augusztus 14-én kelt írásbeli magánvégrendeletében kizárólagos örökösül az alperest nevezte meg. 1989. július 8-án újabb végrendeletet írt alá, amelyben kinyilvánította, hogy minden eddigi végrendeletét „érvénytelennek tekinti”, és egyedüli örököse a felperes. Ennek a végrendeletnek a megfogalmazásában azonban a felperes házastársa segített az örökhagyónak, és az okiratot is ő gépelte le. Végül 1989. július 19-én egy újabb (a harmadik) végrendelet készült, amely megerősítette az 1978. augusztus 14-i végrendeletet, és minden ettől eltérő nyilatkozatot hatálytalanított. Ezt a végrendeletet azonban a jogerős bírói ítélet szerint nem az örökhagyó írta alá, ezért az nem felelt meg a Ptk. 629. § (1) bekezdése b) pontjában írt érvényességi feltételnek.

A Legfelsőbb Bíróság kifejtette:

Helytállóan állapították meg az eljáró bíróságok, hogy a felperes házastársának az örökhagyó 1989. július 8-i végrendelete megfogalmazásában való részvétele és a végrendelet szövegének írógépen való elkészítése olyan tevékenység, amely a Ptk. 632. § (1) bekezdése szerinti közreműködést megvalósítja. A közreműködő hozzátartozójának, a felperesnek szóló juttatás tehát ez okból érvénytelen. (Pfv. V. 20383/1996. - BH 1998/1. sz. 23. - A Legfelsőbb Bíróság ugyanebben az ítéletében értelmezte a közreműködés miatt érvénytelen végrendeletet a korábban alkotott végrendelet visszavonása szempontjából. Lásd erre vonatkozóan a 650. §-nál „A végrendelet hatálytalanná válása a kifejezett visszavonás folytán” alcímnél írtakat.)

Ugyancsak közreműködést állapított meg a Legfelsőbb Bíróság egyik - felülvizsgálati eljárásban a közelmúltban hozott - ítéletében. Rámutatott:

A jogerős ítélet a bizonyítékok okszerű mérlegelésével megállapított tényállásból téves jogi következtetést vont le. A nem vitás peradatok szerint az örökhagyó vagyonát öröklési szerződés útján kívánta az alperesre hagyni. (Az örökhagyó és jogi képviselője 1996 nyarán az öröklési szerződés elkészítése végett megbeszélést is folytattak.) Korábbi végakarata tehát az örökös részére visszerhes vagyoni juttatásra irányult. Az alperes által az okiratot szerkesztő jogi képviselőnek közvetített „végakarat” végrendelet készítésére irányult a „korábbi tartalommal”.

A jogerős ítélet azt helyesen állapította meg, hogy mind az öröklési szerződés, mind a végrendelet végintézkedés, amelyben az örökhagyó vagyonáról halála esetére rendelkezik. Döntő különbség azonban a kettő között, hogy az öröklési szerződés kétoldalú jogügylet, amely nemcsak feltételezi, hanem tartalmazza is az örökös közreműködését, míg a végrendelet egyoldalú jognyilatkozat, amelynél az örökös közreműködése - a törvényben előírt további feltételek hiányában [Ptk. 632. § (1) bekezdés] - a juttatás érvénytelenségét alapozza meg. Tartalmi különbség pedig a két végintézkedési forma között az, hogy az öröklési szerződés esetén az örökös a hagyatéki döntést visszerhesen (tartás vagy életjáradék fizetése ellenében) szerzi meg [Ptk. 655. § (1) bek.], míg a végrendeleti juttatás ingyenes.

A perbeli esetben az alperesnek az ügyvéd részére az a közlése, hogy az örökhagyó végrendeletét készítse el (figyelemmel a már említett 1996. évi megbeszélésre is) a végintézkedés tartalmának kialakítására vonatkozó utasítás, amely a végintézkedés tartalmára döntő kihatású volt, hiszen visszerhes juttatás helyett ingyenes részesítésre vonatkozott; ez a közlés tehát a közreműködést megvalósította.

Ezért a Ptk. 632. §-ának (1) bekezdésében írtak alapján a felperesek az alperes javára szóló juttatás érvénytelenségére okkal hivatkoztak. (LB Pfv. II. 22573/1999. sz. - BH 2001/12. sz. 576.)

Nem állapították meg viszont a bíróságok a közvégrendeletnek közreműködés okából való érvénytelenségét egy már a közelmúltban hozott ítéletükben.

Az ügy tényállása szerint az 1998. június 29-én elhunyt örökhagyó gyermekei a peres felek. Az örökhagyó 1998. június 25-én közvégrendeletet alkotott. Úgy végrendelkezett, hogy halála esetére minden vagyonát egyik fia - az alperes - örökölje, másik fiát - a felperest - pedig italozó életmódja miatt az öröklésből kitagadta. A végrendelet úgy készült, hogy a közjegyző az örökhagyó lakásán megjelent, a végrendelet tartalmát megbeszélést, majd 1998. június 25-én titkárnőjével együtt az elkészített végrendeletet felolvasás és aláírás végett elvitte az örökhagyóhoz. Az aláírást megelőzően az örökhagyó az orvostól injekciót kapott, felolvasás közben az alperes őt megitta, majd a helyiséget elhagyta.

A hagyatéki eljárásban a felperes a végrendeletet még alakilag és tartalmilag érvényesnek ismerte el, a kitagadás érvénytelenségét állította, és kötelesrész iránti igényt érvényesített, az alperes pedig a kitagadás érvényességére hivatkozott.

A közjegyző a hagyatéki ideiglenes hatállyal az alperes részére adta át.

A felperes a perben a kitagadás érvénytelenségének megállapítását és kötelesrésze kiadását kérte. Az eljárás során keresetét kiterjesztette a végrendelet érvénytelenségére.

Az elsőfokú bíróság nem látta bizonyítottának, hogy az örökhagyó az alperes jelenlétében végrendelkezett volna, és a Ptk. 625. §-ának (2) bekezdése feltételei sem állnak fenn, ezért a végrendelet érvénytelensége iránti keresetet elutasította, megállapította viszont, hogy a felperes alkoholistá életmódot folytat, amit erkölcstelen életmód folytatásának minősítette, ezért a Ptk. 663. §-a (1) bekezdésének e) pontja szerinti érvényes kitagadási ok fennállta miatt a keresetet elutasította.

A felperes fellebbezése alapján a másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság ítéletét - annak helyes indokaira utalással - helybenhagyta. A másodfokú bíróság a fellebbezés alapján kiemelte, hogy a Ptk. 625. §-ának (2) bekezdése nem a jelenlevőkre, hanem a közjegyző személyére vonatkozóan tartalmaz összeférhetlenségi okot. Nem eredményezi azonban a közvégrendelet érvénytelenségét az, ha a közjegyző az örökhagyó meghallgatásával jegyzetei alapján készíti el a végrendeletet, amit utóbb felolvasás után a közjegyző jelenlétében ír alá az örökhagyó. Rámutatott arra is, hogy bár az aláírás előtt az örökhagyó injekciót kapott, azonban a perben semmilyen adat nem merült fel arra vonatkozóan, hogy ez a végrendeleti képességét befolyásolta volna. A felperes erkölcstelen életmódja tekintetében egyetértett az elsőfokú bíróság következtetésével.

A Legfelsőbb Bíróság a felperes felülvizsgálati kérelmét részben alaposnak tartotta. Kifejtette:

A felperes végrendelet érvénytelensége iránti keresetét a perben eljáró bíróságok érdemben elbírálták, a kereset elutasítását a jogszabálynak megfelelően indokolták, az ott kifejtettekkel a Legfelsőbb Bíróság egyetért.

Az iratok tartalma alapján azonban megállapítható, hogy a felperes a hagyatéki eljárásban a végrendeletet érvényesnek ismerte el mind alakilag, mind annak tartalmát illetően, és csak a kitagadásra vonatkozó érvénytelenséget állította. A hagyatéki eljárásban tett ezen anyagi jogi nyilatkozata a PK 261. sz. állásfoglalás értelmében egyoldalúan nem vonható vissza, a visszavonás hatályosságához a nyilatkozattal jogot szerzett másik fél beleegyezése szükséges, illetve az az általános ügyleti megtámadási alapon támadható meg. (Részletesen lásd a 2295. oldalon „Az »olvasásképtelenséggel«... kezdődő újonnan beiktatott jogesetet.) Ezért a felperes végrendelet érvénytelensége iránti keresete előfeltétele a hagyatéki eljárásban tett nyilatkozat eredményes megtámadása lett volna. A felperes ilyen megtámadási okra nem is hivatkozott, ezért a végrendelet érvénytelenségének megállapítására irányuló keresete ez okból is elutasítandó.

A Legfelsőbb Bíróság ítéletében részletesen megindokolta azt is, hogy a perben eljáró bíróságoknak az az álláspontja, amely szerint az alperes „alkoholista életmódot” folytatott, amit a Ptk. 603. §-a (1) bekezdésének e) pontja szerinti erkölcstelen életmód folytatásának minősítettek, mind az alkoholizmus, mind az erkölcstelen életmód tekintetében téves. (LB Pfv. II. 20245/2000. sz. - BH 2002/2. sz. 59.)

A Legfelsőbb Bíróság megjegyzi egyébként, hogy a Ptk. 632. §-ának (1) bekezdése értelmében az írásbeli magánvégrendelet tanúja vagy más közreműködő személy, illetőleg ezek hozzátartozója javára szóló juttatás érvénytelensége a végrendeletet nem teszi érvénytelenné, annak esetleges egyéb rendelkezései érvényesek maradnak. Az adott esetben azonban az örökhagyó végrendelete az alperes javára szóló juttatáson és annak megindokolásán kívül más rendelkezést nem tartalmazott, ezért a juttatás érvénytelensége folytán valójában maga a végrendelet vált érvénytelenné.”

Rámutatott azonban a Legfelsőbb Bíróság arra is, hogy: „tévedett a másodfokú bíróság, amikor ítéletében a közjegyzőnek a hagyaték átadására való utasítására jogi lehetőséget látott. A Legfelsőbb Bíróság a PK 262. sz. állásfoglalásban ugyanis kiemelte, hogy a hagyatéki eljárás, illetőleg a peres eljárás - mindegyik a maga jogorvoslati lehetőségével - külön szabályok alá tartozik. Ezért a hagyatéki eljárás során hozott valamely határozatot (végzést) csakis abban az eljárásban előterjesztett törvényszerű jogorvoslat eredményeként lehet akár megváltoztatni, akár hatályon kívül helyezni. Nincs tehát helye annak, hogy a bíróság peres eljárás során hozott határozattal a hagyatékátadó végzést hatályon kívül helyezze. A fentiekből következik azonban az is, hogy a bíróság a közjegyzőt nem is hívhatja fel arra, hogy az ideiglenes hagyatékátadást követően indult perben az öröklési jogi vitában meghozott ítéletre tekintettel a továbbiakban hogyan járjon el. Ilyen esetben ugyanis a közjegyző eljárására a hagyatéki eljárásról szóló 6/1958. (VII. 4.) IM rendelet (He.) 60. §-ának (3) és (4) bekezdése megfelelő rendelkezéseket tartalmaz. Elegendő tehát, ha a bíróság a jogerős ítéletnek egy kiadmányát a közjegyzőnek megküldi. A Legfelsőbb Bíróság ezért a másodfokú bíróság ítéletének rendelkező részéből a közjegyzőre vonatkozó felhívást mellőzte.” (Pfv. V. 21274/1996.)

Az ítélezési gyakorlat egységes abban is, hogy nem lehet „közreműködő” személynek tekinteni azt, aki az örökhagyó megbízása alapján a jogi szakértő által elkészített végrendelet-tervezet továbbításában részt vesz, a végrendelet megalkotásánál azonban nem jár el (P. törv. II. 20372/1973.).

Ugyancsak nem tekinthető önmagában közreműködésnek a végrendeleti örökösök jelenléte a végrendeletkészítésnél. A Legfelsőbb Bíróság egyik, 1996. évben - felülvizsgálati eljárás keretében - hozott ítéletében rámutatott: „az eljáró bíróságok álláspontja egyező volt a tekintetben, hogy ez okból a juttatás érvénytelensége csak akkor lenne megállapítható, ha igazolódott volna az, hogy meghatározott szerepet játszottak a végrendelet tartalmának kialakításában, az örökhagyó végrendeletkészítési szándékának megfogalmazásában. Eljárásjogi szabálysértés nélkül állapították meg azonban az eljáró bíróságok, hogy az alperes a végrendeleti örökösök közreműködő magatartását nem tudta bizonyítani. A Legfelsőbb Bíróság ezzel kapcsolatban kiemeli: való, hogy a bíróságok a lehetséges bizonyítást nem folytatták le, és az alperes által hivatkozott érvénytelenségi okok tekintetében lényeges bizonyítást: a végrendeletet készítő és annak egyik tanújaként közreműködő ügyvédet tanúként nem hallgatták meg. Ennek a bizonyítéknak a beszerzését azonban az alperes hiúsította meg, aki az ügyvéd tanúkénti meghallgatásához az ügyvédi titoktartás alóli felmentést nem adta meg, így a bizonyítási teher folytán a bizonyítékok elégtelenségének jogkövetkezményeit az alperesnek kell viselnie.” (Pfv. V. 21342/1995.)

Hasonló álláspontra helyezkedtek a bíróságok abban az ügyben, amelynek tényállása szerint az örökhagyó egy 1993. november 23-i keltezésű, írógépen készült végrendeletben minden vagyona örökösül egyik szomszédját, az alperest nevezte meg. A végrendelet elkészítésére úgy került sor, hogy az alperes felkereste a szomszédos Z. község polgármesterét C. F.-et, és elmondta, hogy az örökhagyó végrendeletet kíván készíteni. C. F. az örökhagyót felkereste, személyesen beszélt vele a végrendelet tartalmáról, majd azt a hivatalban elkészítve az alperessel elküldte az örökhagyónak, hogy azt áttanulmányozhassa; két nappal később pedig azt az örökhagyó C. F. polgármester és a hivatal egyik dolgozója jelenlétében aláírta, akik azt tanúként maguk is aláírták.

A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban hozott ítéletében rámutatott:

A Ptk. 632. §-a (1) bekezdésének értelmezésével kapcsolatban mind az első fokú, mind a másodfokú ítélet indokolása helyesen mutatott rá arra, hogy *a végrendelet tételében közreműködőnek azt kell tekinteni, aki a végrendelet elkészítésében tevékenyen olyan mértékben vesz részt, hogy a végrendelet tartalma tekintetében meghatározó szerepe van.* A rendelkezésre álló bizonyítékok alapján pedig megállapítható, hogy az alperes az adott esetben csak közvetítői szerepet töltött be, de a végrendelet tartalmát az örökhagyó közölte C. F.-fel. Egymagában az alperes esetleges jelenléte ezen a megbeszélésen a végrendelet megalkotásában való közreműködői tevékenység szintjét nem éri el. Éppígy nem értékelhető közreműködésként, ha a már elkészített végrendelet aláírásánál az alperes jelen volt (Pfv. V. 22096/1996. - BH 1998/4. sz. 175.).

E tárgyban hozott iránymutató döntést a Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban már a 2003. évben. Rámutatott:

A közreműködés megállapítása szempontjából annak van jelentősége, hogy az örökhagyói szándék megfogalmazásában, a végrendelet tartalmának kialakításában volt-e az alperesnek meghatározó szerepe. Az a tény, hogy az örökhagyó tett olyan nyilatkozatot, hogy mindenét az alperesre kívánja hagyni, és a leírt végrendeletet felolvasás után aláírta, a közreműködés fennállása szempontjából közömbös (BH 1986/6. sz. 234.). Az örökhagyói levél hiányában, a közjegyző tanúvallomására is figyelemmel csak az állapítható meg, hogy az adott végrendeletet tervezetként, bár az örökhagyó szándéka szerint, de az alperes fogalmazta meg, annak leírója - az örökhagyót nem ismerve - az alperes kérésére készítette el. Ez az alperesi tevékenység pedig az adott végrendelet tartalma szempontjából a Ptk. 632. §-ában foglalt közreműködést mindenképpen kimeríti. (LB Pfv. II. 21254/2001. sz.)

A közreműködő javára szóló juttatás érvénytelensége azonban a végrendeletet nem teszi érvénytelenné (P. törv. II. 21105/1978. - BH 1979/12. sz. 417. - PJD VIII. 239. sz.). A fentebb említett törvényességi határozatában a Legfelsőbb Bíróság rámutatott arra, hogy az alperest - akinek a végrendelet tartalma tekintetében meghatározó szerepe volt - a végrendelet megalkotásánál közreműködő személynek kell tekinteni, a Ptk. 632. §-ának (1) bekezdése értelmében pedig a végrendelet készítésénél közreműködő személy vagy hozzátartozója javára szóló juttatás csak abban az esetben érvényes, ha a végrendeletnek ezt a részét az örökgyógyó saját kezűleg írta és aláírta. A végrendelet ezeket a kellekeket nem tartalmazza, ennél fogva a fenti jogszabály szerint a végrendeletben az alperes javára szóló juttatás érvénytelen. Eszerint nem maga a végrendelet, hanem csak a közreműködő javára szóló juttatás érvénytelen. Ezért a másodfokú bíróság helytelenül járt el, amikor a végrendeletet egész terjedelmében érvénytelenné nyilvánította (P. törv. II. 21105/1978. - BH 1979/12. sz. 417.).

Közös rendelkezések az írásbeli végrendeletekre

Ptk. 633. § Sem a közvégyrendelet, sem pedig az írásbeli magánvégyrendelet hatályát nem szünteti meg az, ha a végrendeletet tartalmazó okirat a végrendelet készítőjének akaratán kívül álló okból megsemmisül, vagy egyébként nem található meg; ha azonban az írásbeli magánvégyrendelet az örökgyógyó birtokában maradt, de nem került elő, az ellenkező bizonyításáig azt kell feltenni, hogy az örökgyógyó azt megsemmisítette.

Az írásbeli végrendelet megsemmisülése vagy eltűnése

1. Gyakran előfordul, hogy a végrendelet megsemmisül (pl. elég, vagy elázás következtében az írás olvashatatlaná válik), vagy elkallódik, eltűnik, s ezért nem található meg. Kérdés, hogy ilyen esetekben érvényesülhet-e a végakarata, s az azt tartalmazó okirat meglete nélkülözhetetlen-e a végrendelet hatályosulásához. A tv.-nek az az álláspontja, hogy ha egyszer az írásbeli végrendelet - akár a közvégyrendelet, akár az írásbeli magánvégyrendelet - érvényesen létrejött, az azt tartalmazó okiratnak a megsemmisülése vagy eltűnése nem eredményezi feltétlenül a végrendelet hatályvesztését. Ez csak akkor következik be, ha a végrendelet maga az örökgyógyó vagy bár más személy, de az ő beleegyezésével semmisíti meg, vagy az örökgyógyó az akaratán kívüli megsemmisülésben megnyugszik. Ezekben az esetekben ui. a 651. § (1) bekezdése szerint az írásbeli magánvégyrendelet hatályát veszti.

E körbe tartozik az a kérdés is, hogy mi a jogi következménye annak, ha nem a végrendelet eredeti példánya, hanem annak másolata semmisül meg. A választ a Legfelsőbb Bíróság egyik felülvizsgálati eljárásban az 1998. évben hozott ítéletében adta meg. E szerint:

Téves a másodfokú bíróságnak az az álláspontja, hogy a másolat megsemmisítésével a végrendelet hatályát veszti. Jogi hatály ugyanis a végrendelet eredeti példányához fűződik, az arról készült másolatok osztják az eredeti végrendelet sorsát. A másolatok valójában arra szolgálnak, hogy a végrendelet tartalmára nézve tájékoztatást nyújtsanak az érdekeltek számára. Önálló szerepük csak akkor lehet, ha az eredeti végrendelet az örökgyógyó akaratán kívül álló okból megsemmisül: ilyen esetben a másolat bizonyítékként szolgálhat az eredeti végrendelet létrejöttére, tartalmára és arra, hogy az a törvényben meghatározott alakszerűségek megtartásával jött létre (Ptk. 633. §, PK 87. sz. állásfoglalás). A végrendelet másolatának megsemmisítésével tehát az eredeti végrendelet nem veszti hatályát (Pfv. V. 21439/1997. - BH 1999/3. sz. 117.).

A megsemmisülés vagy eltűnés egyéb eseteiről és következményeiről a 633. § rendelkezik. Ezt a következő pontban elemezzük.

Az örökgyógyó akaratán kívüli megsemmisülés vagy eltűnés következménye

2. Ha az írásbeli végrendelet nem az örökgyógyó akaratából semmisül meg vagy tűnik el, akkor a 633. § fő szabálya szerint a megsemmisülés vagy eltűnés annak hatályát nem szünteti meg. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az ilyen megsemmisült vagy eltűnt végrendelet alapján minden esetben helye lesz öröklésnek. Ehhez ui. az szükséges, hogy bizonyítást nyerjen:

- a) az örökgyógyó végakarata közvégyrendeleti vagy írásbeli magánvégyrendeleti formában kinyilvánította;
- b) a megsemmisült vagy eltűnt írásbeli végrendelet megfelelt a törvényes kelleknek;
- c) a végrendelet nem az örökgyógyó akaratából semmisült meg, illetőleg tűnt el, s végül hogy
- d) mi volt a végrendelet tartalma.

Vegyük sorra ezeket a feltételeket.

a) Nem lesz helye öröklésnek az olyan megsemmisült vagy eltűnt levél alapján, amelyről bizonyítást nyert ugyan, hogy azt az örökgyógyó saját kezűleg írta és aláírta, s az is, hogy abban a leendő örököseit is megjelölte, de csak akként, hogy majd az ő javukra fog végrendeletet készíteni. Ez az okirat tehát nem tartalmaz a halálesetre szóló olyan nyilatkozatot, amelyből a végrendeleti minőség kitűnik (PK 85. sz. állásfoglalás a) pont; l. PEH 208. o.).

b) Az érdekeltek kifogásolása esetén nem lesz helye végrendeleti öröklésnek akkor sem, ha bizonyítást nyer ugyan, hogy az örökgyógyó írásbeli magánvégyrendeleti formában kinyilvánította végakarata, s alá is írta a végrendeletet, de az is kiderül, hogy pl. írástudatlan volt. Az ilyen személy ui. írásbeli magánvégyrendeletet nem tehet [624. § (3) bek.]. Hasonlóképpen nem lehet örökölni a közjegyzőnél letett, majd tőle visszavett ama géppel írt, s az örökgyógyó által tanúk alkalmazása nélkül aláírt írásbeli magánvégyrendelet alapján, amely a visszavétel után elkallódott. A közjegyzőnél letett magánvégyrendelet ui. hatályát veszti, ha azt a végrendelet készítője visszaveszi, kivéve, ha a letett irat az írásbeli magánvégyrendelet kellekeinek egyébként is megfelel [651. § (2) bek., 629. § (1) bek.].

c) Az érdekeltek kifogásolása esetén nem lesz helye öröklésnek annak a megsemmisült írásbeli magánvégyrendeletnek az alapján sem, amelyről ugyan bizonyítást nyert, hogy a tv.-ben meghatározott alakszerűségek megtartásával jött létre, de az is bebizonyosodott, hogy az örökgyógyó házastársa az örökgyógyó beleegyezésével tépte darabokra. Az ilyen végrendelet ui. a 651. § (1) bekezdése értelmében hatályát veszti.

d) Végül - az érdekeltek kifogásolása esetén - nincs helye öröklésnek az olyan írásbeli magánvégrendelet alapján sem, amelynek alkotását, a törvényes feltételek megtartását s azt, hogy az az örökhagyó akaratán kívül semmisült meg, a tanúk bizonyították ugyan, annak tartalmáról azonban nem tudtak nyilatkozni, mert azon annak idején csak azt tanúsították, hogy az örökhagyó az aláírását előltűtte a magáénak ismerte el [629. § (1) bek. b) pont], de a tartalmát nem ismerték (630. §).

Az a) pont esetén tehát még az érdekeltek által történő elfogadása esetén sem lesz helye végrendeleti öröklésnek, a b)-d) pontokban említett alaki kellékhányok azonban nem zárják ki feltétlenül a végrendeleti öröklést, mert az ezek folytáni érvénytelenség hivatalból nem, hanem csak akkor vehető figyelembe, ha arra az érdekelte hivatkozik (PK 85. sz. állásfoglalás b) pont; I. PEH 208. o.).

Erre figyelemmel mondotta ki a PK 87. sz. (korábban: 106. sz.) állásfoglalás (PEH 210. o.), hogy ha a végrendeletet tartalmazó okirat a végrendelet akaratán kívül álló okból megsemmisült, vagy egyébként nem található meg, de a hagyatéki eljárás során valamennyi érdekelt elfogadta a végrendelet létét, tartalmát, valamint azt, hogy a végrendelet a tv.-ben meghatározott alakszerűségei megtartásával jött létre: a közjegyző az egybehangzó nyilatkozatok alapján teljes hatállyal adhatja át a hagyatékot a végrendeleti örökösöknek. Az állásfoglalás indokolása szerint ui. a He. 50. §-ának (1) bekezdése értelmében a hagyatéki tárgyalás alapján a hagyaték átadása kérdésében a tényállást hivatalból kell megállapítani. A közjegyző a tényállás megállapítása végett a feleket nyilatkozattételre, az okiratok bemutatására, az értékelésre vonatkozó és egyéb adatok szolgáltatására hívhatja fel, a bíróságoktól, más hatóságoktól okiratokat szerezhet be. E szabályból következik, hogy a felek egyező nyilatkozata alapul szolgálhat a végrendeletet tartalmazó okirat létrejöttének, tartalmának, alakszerűségének, valamint a végrendelet akaratán kívül álló okból bekövetkezett későbbi megsemmisülés tényének vagy fel nem találásának megállapítására. A közjegyző tehát az egybehangzó nyilatkozatok alapján a végrendelet szerint teljes hatállyal adhatja át a hagyatékot az örökösöknek. Az érdekeltek perre szorítása - egyetértés esetén - gyakorlatilag sem volna célszerű, mert a perben is egyező előadást tennének, és a bíróságok a felek egybehangzó tényelőadásaira alapítaná a határozatát.

A végrendeletnek az örökhagyó akaratán kívüli megsemmisülésére, illetve eltűnésére és a Ptk. 644. §-a első fordulatában levő rendelkezésre példa a Legfelsőbb Bíróság egyik, az 1997. évben hozott ítélete. Ennek a pernek a tényállása szerint az I. rendű örökhagyó 1993. január 31-én, házastársa, a II. rendű örökhagyó pedig 1993. március 15-én hunyt el. A II. rendű örökhagyó 1990. december 19-én érvényes, 1993. január 10-én pedig keltezés nélküli végrendeletet alkotott (amely tartalmát tekintve lényegében azonos az 1990. december 19-i végrendelettel.) Az egyesített hagyatéki eljárásban az érdekeltek az I. rendű örökhagyó végrendeletét érvényesnek ismerték el, a II. rendű örökhagyó végrendeletét az alperes - aki a II. rendű örökhagyó egyetlen törvényes örököse - csak a felperesre (a végrendeleti örökösre) vonatkozó részében nem ismerte el érvényesnek. E nyilatkozatra tekintettel a közjegyző megállapította, hogy az I. rendű örökhagyó hagyatékában a II. rendű örökhagyó örökölt, a II. rendű örökhagyó hagyatékát pedig ideiglenes hatállyal a törvényes öröklés rendje szerint az alperesnek adta át az elismert hagyományokkal terhelt. A felperes által a végrendelet érvényességének megállapítása iránt indított perben az elsőfokú bíróság megállapította, hogy a II. rendű örökhagyó 1990. december 19-én kelt érvényes írásbeli magánvégrendelete hatályos, és a II. rendű örökhagyó után a felperes jogosult örökölni.

Az alperes fellebbezését a Legfelsőbb Bíróság nem tartotta megalapozottnak, és az elsőfokú bíróság ítéletét helyben hagyta. Kifejtette: „a Ptk. 633. §-a értelmében az írásbeli végrendelet hatályát nem szünteti meg az a körülmény, hogy a végrendeletet tartalmazó okirat az örökhagyó akaratán kívül álló okból megsemmisült, vagy egyébként nem található meg. Ilyen esetben azonban a végrendelet akaratnyilvánítást, a végrendelet tartalmát és az alakszerűségei megtartását is annak kell bizonyítania, aki a megsemmisült, illetőleg elveszett végrendeletre alapítja öröklési igényét. A Ptk. 633. §-a második fordulatában meghatározott törvényi vélelemre tekintettel pedig az öröklési igényt érvényesítő személynek kell bizonyítania azt is, hogy a végrendelet nem maradt az örökhagyó birtokában. Az adott esetben az alperes kellő alap nélkül hivatkozik arra, hogy mindezek bizonyítását az elsőfokú bíróság reá hárította: a periratokból és az első fokú ítélet indokolásából is megállapítható, hogy a felperes kereseti tényállításainak bizonyítására okiratokat, illetőleg fénymásolatokat csatolt, tanúbizonyítást ajánlott fel, és az elsőfokú bíróság e körben a bizonyítási eljárást lefolytatva, a beszerzett bizonyítékokat értékelve foglalt úgy állást, hogy a II. rendű örökhagyó 1990. december 19-én készített és érvényes írásbeli végrendelete kikerült az örökhagyó birtokából. Erre kellő alappal lehetett következtetni a II. rendű örökhagyó 1990. december 20-i levelének tartalmából és dr. J. S. ügyvéd tanúvallomásából. Ezzel szemben viszont az alperest terhelte annak bizonyítása, hogy a II. rendű örökhagyó a végrendeletet a felperes birtokába került levéllel együtt mégsem küldte el dr. J. S.-nak, illetőleg az utóbb visszakérült hozzá. E tényállításának igazolására azonban az alperes semmiféle adatot, bizonyítékot nem tudott szolgáltatni. A végrendeletnek a felperesnél történt elvesztése pedig - minthogy arról a II. rendű örökhagyó nem is tudhatott - az örökhagyó akaratán kívül álló okból történt elvesztésnek minősül, így az 1990. december 19-i végrendelet hatálya ez által nem szűnt meg (Pf. V. 22708/1996.).

Törvényes vélelem a végrendeletnek az örökhagyó általi megsemmisítésére

3. Gyakran előfordul, hogy az örökhagyó a végrendelet tényéről és a végrendelet tartalmáról tájékoztatja hozzátartozóit, halála után azonban a korábban a birtokában volt végrendelet nem kerül elő. Ilyen esetben kérdéses lehet, hogy azt az örökhagyó semmisítette-e meg, vagy az az akaratán kívül álló okból semmisült meg, illetőleg tűnt el. Akár az egyik, akár a másik lehetőséget - elsősorban az örökhagyó halála miatt - rendszerint nehéz bizonyítani. Márpedig ettől a bizonyítástól függ az öröklés rendje, az ti., hogy végrendeleti avagy törvényes öröklésnek lesz-e helye [599. § (2) bek.]. Ezért állítja fel a tv. azt a vélelmet, hogy az örökhagyó birtokában volt, de elő nem került végrendeletet az örökhagyó semmisítette meg. Ez a vélelem egyébként a valószínűséghez igazodik, mert ha a végrendelet az örökhagyó birtokában volt, s a halála után nem találják meg, nagyobb a valószínűsége annak, hogy azt ő maga semmisítette meg.

E vélelem folytán azoknak, akik végrendelet nemlétében igényt tartanak a hagyatékra - tehát a törvényes örökösöknek - csak azt kell bizonyítaniuk, hogy az örökhagyó halála előtt birtokában volt a végrendelet. E bizonyítás sikere esetén érvényesül a 633. § második fordulatában írt szabály, amely szerint úgy kell tekinteni, mintha a végrendeletet az örökhagyó semmisítette volna meg, ennek viszont a 651. § (1) bekezdése szerint az a következménye, hogy a végrendelet hatályát veszti.

Ezt példázza a Legfelsőbb Bíróság egyik, 1995-ben hozott ítélete. Ebben kifejtette: „az adott esetben az örökhagyó által készített és a felperes javára szóló írásbeli magánvégrendelet az örökhagyó birtokában volt. A Ptk. 633. §-ának utolsó fordulatában megfogalmazott vélelemmel szemben azonban a felperes nem tudta bizonyítani, hogy a végrendelet az örökhagyó akaratán kívül álló okból nem került elő, vagyis azt harmadik személy magához vette, illetőleg megsemmisítette. Az örökhagyó élete utolsó időszakában betegsége alatt az alperes volt a segítségére, és az örökhagyó szándékában állt az alperes javára végrendelkezni. Mindezekből a körülményekből megalapozott következtetés vonható le a tekintetben, hogy az örökhagyó maga semmisítette meg korábbi - a felperes javára szóló - végrendeletét. A felperes javára szóló végrendelet létezésének elismerése (pedig) egymagában a felperes örökös minőségének megállapításához nem elegendő, ahhoz a Ptk. 633. §-ában foglalt vélelem megdöntésére lett volna szükség (Pf. V. 20185/1994.).

Az említett vélelem azonban megdönthető. Ez következik a tv. szóhasználatából, mert csak „az ellenkező bizonyításáig” kell azt feltenni, hogy az elő nem került írásbeli magánvégrendeletet az örökhagyó semmisítette meg. Azok tehát, akik a végrendeleten alapuló öröklésre igényt tartanak, bizonyíthatják, hogy bár a végrendelet az örökhagyó birtokában volt, az az ő akaratán kívül álló okból semmisült meg, illetőleg nem található meg. E bizonyítás sikere esetében a vélelem megdől, ami a 633. § első fordulatában írt szabály „feléledését” eredményezi. Ez tehát azt jelenti, hogy a végrendelet megsemmisülése vagy eltűnése nem fogja megszüntetni annak hatályát. Ez természetesen önmagában még nem eredményezi a végrendeleti öröklés bekövetkezését, ehhez ui. - az ellenérdekű fél vagy felek kifogásolása esetén - szükséges annak bizonyítása is, hogy a megsemmisült vagy eltűnt írásbeli magánvégrendelet megfelel a törvényes kellékeknek, és hogy mi volt annak a tartalma (vö. a magyarázat 2. pontjával).

E bizonyítékok hiányának jogkövetkezményeit elemzi a Legfelsőbb Bíróság egyik, fellebbezés folytán már a 2000. évben hozott ítéletében. Ebben rámutatott:

A Ptk. 633. §-a második fordulata, valamint a Legfelsőbb Bíróság - hivatkozott törvényhelyhez fűzött - 87. sz. állásfoglalása egyértelmű abban, hogy ha az írásbeli magánvégrendelet az örökhagyó birtokában maradt, de nem került elő, az ellenkező bizonyításáig azt kell feltenni, hogy azt az örökhagyó megsemmisítette. A rendelkezésre álló peradatok szerint az örökhagyó által megalkotott írásbeli magánvégrendelet az örökhagyó birtokában maradt, annak aláírását követően azonban maga az örökhagyó közölte dr. Cs. M. tanúval azt, hogy halála esetére az okiratban foglaltaktól eltérő tartalmú rendelkezéseket kíván tenni, anélkül, hogy a megváltozott elképzeléseit részletezte volna. Az alperes meg sem kísérelte bizonyítani azt, hogy az általa hivatkozott írásbeli magánvégrendeletet a fentebb kifejtettek ellenére nem az örökhagyó semmisítette meg, helyesen járt el tehát az elsőfokú bíróság akkor, amikor a Ptk. 633. §-ában foglalt törvényes vélelemmel szemben fennálló bizonyítatlanság következményei a Pp. 6. §-a (2) bekezdése alapján az alperes terhére értékelte, hiszen a vitás írásbeli magánvégrendelet a végrendelkezésre képes örökhagyó általi megsemmisítés folytán a Ptk. 651. §-a (1) bekezdése szerint hatályát veszítette, miért is az a végrendelkező által eredetileg célzott joghatást nem válthatja ki (Pf. II. 25512/1999. - BH 1983/9. sz. 358.).

Szóbeli végrendelet

Ptk. 634. § Szóbeli végrendeletet az tehet, aki életét fenyegető rendkívüli helyzetben van, és írásbeli végrendeletet egyáltalán nem vagy csak jelentékeny nehézséggel tehetne.

A végrendelet „hatályvesztésének” fogalma

Konkrét ügyben a Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásában hozott ítéletében rámutatott:

Alapítan a felpereseknek a végrendelet hatályvesztésével kapcsolatban kifejtett érvelése. A Ptk. 633. §-a arra az esetre nézve tartalmaz rendelkezéseket, ha az írásbeli magánvégrendelet nem került elő, ezért annak sem a tartalma, sem az alakítások megtartása nem állapítható meg. A perbeli esetben [lásd a 2342. oldalra újonnan beiktatott jogesetet: „A Ptk. 629. §-a (1) ...”] nem erről van szó; a végrendelet eredeti példánya ugyanis az iratoknál rendelkezésre áll, az ennél fogva nem „irattári példány”, annak alapján mind az alakítások megtartása mind a végrendelet tartalma megállapítható volt. Ezért önmagában annak, hogy az örökhagyó birtokában is maradt egy végrendeleti példány, amely nem került elő, ügydöntő jelentősége nincs. (LB Pfv. II. 21796/1999. sz. - BH 2001/9. sz. 430.)

A szóbeli végrendelet mint kivételes végrendelkezési forma

1. A korábbi jogunk szerint szélesebb körben elismert szóbeli végrendelkezés lehetőségének fenntartására szükség volt, mert lehetnek olyan helyzetek, amikor a közvégrendelet vagy az írásbeli magánvégrendelet tételének a lehetősége kizárt, vagy legalábbis nagy nehézségbe ütközik, a rendkívüli veszélyhelyzet miatt viszont a végrendelkezés nem halasztható el.

A szóbeli végrendelet kivételes jellege azt jelenti, hogy még azok is, akik tetszésük szerint bármikor tehetnének közvégrendeletet vagy írásbeli magánvégrendeletet, szóbeli végrendelet formájában csak akkor nyilváníthatják végakaratukat, ha a tv.-ben meghatározott rendkívüli helyzet fennáll. (Ezt a következő pontban tárgyaljuk.) E kivételes helyzet fennállása esetén azonban általában minden végintézkedési képességgel rendelkező személy tehet szóbeli végrendeletet, még a vak, az írástudatlan, valamint az a személy is, aki olvasásra vagy nevének aláírására képtelen állapota miatt írásbeli magánvégrendeletet nem tehet. E lehetőségből csak azok vannak kizárva, akik

a) korlátozottan cselekvőképeseek, mert ők csak közvégrendelet formájában nyilváníthatják végakaratukat [624. § (2) bek.];

b) némák vagy süketnémák, mert ők szóban nem tudják előadni végakaratukat [635. § (1) bek.].

***Az életet fenyegető rendkívüli helyzet mint a szóbeli végrendekezés
egyik feltétele***

2. A Ptk. 634. §-a a szóbeli végrendelet formájában történő végrendekezés lehetőségét két feltételhez köti. Az egyik az, hogy a végrendekező az életét fenyegető rendkívüli helyzetben legyen, a másik pedig az, hogy írásbeli végrendeletet egyáltalán ne vagy csak jelentékeny nehézséggel lehessen tenni. A két feltételt a tv.-ben az „és” kötőszó kapcsolja össze, ezzel indokolta a Legfelsőbb Bíróság a PK 88. sz. (korábban: 107. sz.) állásfoglalásának a) pontjában foglalt elvi tételt, amely szerint *a szóbeli végrendelet két törvényes feltételének a végrendekezés idején együttesen - vagyis egyidejűleg és egymás mellett - kell fennállnia* (PEH 211. o.). Vizsgáljuk meg előbb az első feltételt.

A Legfelsőbb Bíróság állásfoglalásának a *b) pontjában* kimondotta: *az életet fenyegető rendkívüli helyzet - mint egyik feltétel - megvalósulhat akár olyan váratlan hirtelenséggel fellépő okok alapján, amelyek kívülről közvetlenül fenyegetik a végrendekező életét, akár pedig a végrendekező személyében rejlő olyan belső (élettani) okok alapján, amelyek a halál közvetlen bekövetkezésével fenyegetik. Az utóbbi esetben nem lehet különböztetni aszerint, hogy a rendkívüli jelleget öltött egészségi állapotot - azzal oksági kapcsolatban álló vagy nem álló - valamely betegség megelőzte-e vagy sem.* Figyelemmel kell lenni ui. arra - mondja az állásfoglalás indokolása -, hogy a halállal fenyegető rendkívüli állapotnak - ha nem kívülről ható tényező idézte elő - mindenkor megvan a közeli vagy a távolabbi múltba visszanyúló (egészségi) oka, bizonytalan azonban, hogy a végrendekező (vagy az orvos) azt felismerte-e vagy sem, de felismerés esetén is bizonytalan, hogy azt a végrendekező mennyire tarthatta végzetes kimenetelűnek. A két eset közötti megkülönböztetésnek tehát már ennél fogva sem lehet kellő alapja.

Valamely halállal végződő betegség egész lezajlása alatt nélkülözheti a rendkívüli jelleget, előfordulhat azonban, hogy valamely lassú betegségi folyamatban egy időbelileg pontosan előre nem látható s főként a beteg által előre nem látott (pl. agyvérzés, szívinfarktus, tüdőembólia, trombózis által kiváltott) hirtelen hanyatlás áll be, amely a beteg életét már közvetlen módon fenyegeti, s így állapotát - a közfelfogás szerint is - rendkívülivé teszi.

Vegyünk most néhány példát az életet fenyegető rendkívüli helyzet meglétére, illetőleg hiányára, éspedig a PK 88. sz. állásfoglalásnak megfelelő csoportosításban.

a) Lehetséges, hogy az életet fenyegető rendkívüli állapotot kívülről ható tényező idézi elő. Ilyen lehet a földrengés vagy vízáradás, feltéve, hogy a végrendekező életveszélyben létét meg lehet állapítani (vö. Bacsó J.: Öröklési jog. Bp., 1960. 83. o.). A tv. ui. az életet fenyegető rendkívüli helyzetet a végrendekező személyéhez kapcsolja, s ezért az általános, több embert érintő életveszélyből még nem következik feltétlenül, hogy az a végrendekező személyére nézve is fennáll. Ilyen kívülről ható tényezőként említi Világhy Miklós a hajótörést és a repülőgép kényszerleszállását is. Ilyen lehet továbbá szerinte a harci cselekményekkel közvetlenül összefüggő helyzet, valamint a járvány is, az utóbbi azonban csak akkor, ha egyrészt olyan járványról van szó, amely általános életveszélyt idéz fel, másrészt az örökhagyó ilyen járvánnyal fertőzött területen tartózkodik (l. i. m. 455. o.).

b) Az életet fenyegető rendkívüli helyzet megvalósulhat akkor is, ha a végrendekező egészségében minden előzetes betegségi folyamat nélkül, hirtelen áll be az életet fenyegető állapot. Erre a leggyakoribb példa a végrendekezőt ért baleset során szenvedett életveszélyes sérülés. [Ha azonban nem a sérülést mint belső (élettani) okot, hanem magát a balesetet állítjuk előtérbe, akkor ezt az esetet is a külső tényezők körébe, tehát az a) pontba sorolhatjuk.]

c) Az ítélkezési gyakorlat tanúsága szerint az életet fenyegető rendkívüli helyzet leggyakrabban a végrendekező személyében rejlő olyan belső (élettani) ok alapján áll elő, amely valamely megelőző betegséggel oksági kapcsolatban álló, hirtelen, ugrásszerű hanyatlás következménye. Így pl. a Legfelsőbb Bíróság a Pf. II. 20943/1992. sz. ítéletében (BH 1993/5. sz. 302.) kifejtette: a beszerzett igazságügyi orvosszakértői vélemény alapján kétséget kizáróan megállapítható, hogy 1989. október 22-én, vasárnap délután az örökhagyó a jelenlevő három tanú által egyezően elmondott rosszullete alkalmával - amelyet közvetve a másfél héttel korábbi kórházi kezelésére vonatkozó okiratok és a halotti bizonyítvány adatai is alátámasztottak - életveszélyben volt: betegségében váratlan jelleggel testet öltő olyan hirtelen hanyatlás állott be, amely a halál közvetlen bekövetkezésével fenyegetett. A halottvizsgálati bizonyítványban a halál alapjául szolgáló betegséggént feltüntetett fő- érbillentyű-szűkületet a halál előtt tíz nappal keletkezett zárójelentés is rögzítette, ami azt jelenti, hogy a köztes időszakban bekövetkezett roham mindenképpen közvetlen életveszéllyel járt az örökhagyó számára (amit megerősít, hogy a következő roham alkalmával halála be is következett). A rendelkezésre álló adatok alapján az életet fenyegető helyzet rendkívülisége - ami elsősorban nem orvosi, hanem a hirtelen, váratlan jelleget kifejező jogi fogalom - is egyértelműen megállapítható. Az igazságügyi szakértői vélemény nem hagy kétséget az iránt sem, hogy a rosszullete idején az örökhagyó fizikailag nem volt írásra alkalmas állapotban, azaz írásbeli végrendelet alkotására nem lett volna képes.

3. Már a felhozott példákból is kitűnik, hogy az életet fenyegető rendkívüli helyzetnek objektíve kell fennállnia, a végrendekező erre vonatkozó - nem ritkán téves - feltételezése nem elegendő. Ezt mondja ki a Legfelsőbb Bíróság a már említett PK 88. sz. állásfoglalásának c) pontjában. Eszerint: *a törvényes feltételeknek valóságosan (objektíve) kell meglenniük. A végrendekező szubjektív képzete a valóságban hiányzó feltételt nem pótolhatja.* Az e ponthoz fűzött indokolás szerint objektív az olyan valóság, amely a tudatunktól függetlenül létezik. Szubjektív viszont a tudatnak a tartalma, amelyben a valóság vagy helyesen vagy tévesen tükröződik. Az utóbbi esetben a tudatban egy hamis képzet jelentkezik, amelynek nincs megfelelője a valóságban. Olyankor, ha a törvényes feltételek a valóságban nem léteznek, fennállásukról eleve nem lehet szó. Márpedig nyilvánvaló, hogy a jogszabályalkotó a feltételek valóságos létezésével számol, s nem a végrendekező - esetleg téves - képzetére akarta bízni annak megítélését, hogy a szóbeli végrendekezés feltételei fennállnak-e. Ha viszont a feltételek objektíve adva vannak, nem vizsgálható, hogy a végrendekező tudatában jelentkeztek-e s ha igen, mennyiben.

Ezt mondta ki egyébként a LB abban a határozatában (P. törv. I. 23265/1965.), amelyben - az alsófokú bíróságokkal ellentétben - nem állapította meg az életet fenyegető rendkívüli helyzet fennállását. Okfejtése szerint az örökhagyónál a szóbeli végrendelet idején csak egy átmeneti, múló rosszullét jelentkezett, ami máskor is elő szokott nála fordulni, anélkül hogy objektíve életveszélyt jelentett volna. Egyébként, ha az volna a tényállás, hogy a néhai már a szóbeli végrendeletkor fellépett rosszullétkor is halálfélelem fogta el, a jogi eredmény akkor is ugyanaz lenne, mert az orvosszakértői megállapítások szerint a néhai szubjektív érzésének nem volt kellő valószínűsége, azaz objektív alapja.

A Ptk. 629. §-a (1) bekezdésének *b)* pontjában írt alakiságok megtartásával alkotott írásbeli magánvégrendelet érvényességét állapította meg egy konkrét perben a felülvizsgálati eljárásban hozott ítéletében a Legfelsőbb Bíróság. Ebben kifejtette:

Az elsőfokú bíróság a másodfokú bíróság által helybenhagyott ítéletével a végrendeleti tanúk vallomása és az igazságügyi írásszakértő azon véleménye alapján, hogy a végrendeleten levő aláírás az örökhagyótól származik, kétséget kizáróan bizonyítottnak tekintette a Ptk. 629. §-a (1) bekezdésének *b)* pontja szerinti alakiságok részét.

A bíróság a Pp. 163. §-ának (1) bekezdése értelmében a per eldöntéséhez szükséges tények megállapítása végett rendel el bizonyítást. Az ügyeldöntése szempontjából releváns tényekre vonatkozó bizonyítás körét a bíróság maga határozza meg, önmagában a fél által kért bizonyítás mellőzése eljárási szabálysértést nem valósít meg (BH 1996/9. sz. 478. jogeset II. pontja). Az pedig, hogy a szakértő megállapítása a felperesi előadástól eltér, a szakvéleményt még nem teszi megalapozatlanná. Mindezek miatt a felperesek eljárási szabálysértésre okkal nem hivatkozhatnak. (A végrendelet „hatályvesztésének” fogalmával kapcsolatban lásd a 2338. oldalra a 634. § után újonnan beiktatott jegyzetet.) (LB Pfv. II. 21796/1999. sz. - BH 2001/9. sz. 430.)

***Az írásbeli végrendeletkezés jelentős nehézsége
mint a szóbeli végrendeletkezés másik feltétele***

4. A Ptk. 634. §-a az életet fenyegető rendkívüli helyzet fennállásán felül a szóbeli végrendeletkezés lehetőségéhez feltételül szabja azt is, hogy a végrendeletkező írásbeli végrendeletet egyáltalán ne vagy csak jelentékeny nehézséggel tehessen. Arra vonatkozóan, hogy ez a helyzet mikor áll fenn, ugyancsak iránymutatást tartalmaz az előző pontokban már említett PK 88. sz. állásfoglalás, és pedig annak a *c)* pontjához fűzött indoklás. Eszerint azt, hogy e feltétel fennállott-e, körültekintő egyéniesítéssel kell elbírálni, figyelemmel a végrendeletkezőnek egyrészt a fizikai, másrészt pedig a pszichikai állapotára. A nehézség leküzdése szempontjából jelentősége van a 624. § (3) bekezdésében foglalt annak a rendelkezésnek, hogy a vak, az írástudatlan, továbbá az, aki olvasásra vagy nevének aláírására képtelen állapotban van, írásbeli magánvégrendeletet nem tehet. Nyilvánvaló ui., hogy annak, aki írásbeli végrendelet készítése végett közjegyző közreműködését kényszerül igénybe venni, nagyobb nehézséget kell leküzdenie, mint annak, aki ilyen közreműködés nélkül írásbeli magánvégrendeletet is alkothat.

E tekintetben figyelemmel kell lenni arra is, hogy a jogszabály a végrendeletkező személyére nézve tartalmaz rendelkezést, így pedig, ha őt nem is lehet a környezetétől elvonatkoztatni, az összes körülmény egybevetésével ugyan, de elsősorban az ő személyes tevékenységi képességét vizsgálva kell elbírálni, hogy írásbeli végrendeletet jelentékeny nehézség nélkül alkothatt volna-e.

Ez tükröződik a konkrét ügyekben hozott bírósági határozatokban. Ezek közül mind a PK 88. sz. állásfoglalás *c)* pontjához fűzött indoklásban lerögzített és fentebb részletezett útmutatások figyelembevételével, mind az ezeket alátámasztó bizonyítékok számbavétele és értékelése szempontjából iránymutatónak az alábbi ítéletek. Ebben az ügyben az alapperben eljáró bíróságok az írásbeli végrendelet alkotása jelentékeny nehézségének - mint a Ptk. 634. §-ában foglalt *második feltételnek* - a hiánya miatt megállapították a szóbeli végrendelet érvénytelenségét.

A jogerős ítélet ellen az alperes perújítási kérelmet terjesztett elő, amelyet az Igazságügyi Orvostani Intézet igazgatójának a klinikák által kiállított kórlap, esetleírás és zárójelentés, valamint a boncjegyzőkönyv alapján magánrendelésre készített szakvéleményére alapított. Eszerint „az örökhagyó klinikai gyógykezelésének ideje alatt nem volt mozgatható, így alkalmatlan volt arra, hogy írásbeli végrendeletet készítsen, még a más által készített végrendelet diktálása és aláírása is olyan megterhelést rótt volna rá, amelyet az állapota nem tett lehetővé.”

Az elsőfokú bíróság azonban nem látott alapot a jogerős ítélet hatályon kívül helyezésére, illetőleg megváltoztatására, és a Legfelsőbb Bíróság ítéletének perújítási kérelemmel támadott rendelkezését hatályában fenntartotta. Kiemelte: „A PK 88. számú állásfoglalásban adott iránymutatás szerint annak elbírálásánál, hogy az örökhagyó írásbeli végrendeletet nem vagy csak jelentékeny nehézséggel tudott volna tenni, alapvetően az örökhagyó konkrét fizikai és pszichikai állapotának van jelentősége, amellyel, hogy a külső körülmények lehetővé tették volna-e az írásbeli végrendeletkezőt. Az alapeljárásban a bíróságok a kihallgatott tanúk vallomása és a kirendelt igazságügyi orvosszakértő kiegészített szakvéleménye alapján állapították meg: az örökhagyó állapota lehetővé tette volna, hogy írásbeli végrendeletet aláírjon. A perújítás alapjául szolgáló szakvélemény kizárólag a klinikai orvosi iratok alapján készült, és a betegség általános lefolyása, a kezelés módja alapján vonta le következtetését. Ez azonban nem alkalmas az örökhagyó konkrét fizikai és pszichikai állapotára az alapeljárásban megállapítottaktól eltérő következtetés levonására.”

A Legfelsőbb Bíróság az alperesek fellebbezését nem találta megalapozottnak. Az első fokú ítélet indokolásában kifejtetteket mindenben helytállóknak tartotta, és azokat a fellebbezésben foglaltakra tekintettel a következőkkel egészítette ki: „A perújítás alapjául szolgáló szakvélemény a beszerzett orvosi iratok alapján az írásbeli végrendeletkezés akadályát az örökhatározatnál lezajló infarktusra tekintettel a végrendeletkezés stresszhatásában határozta meg. Ez a szakvélemény azonban figyelmen kívül hagyta azt az alapeljárásban bizonyítottaknak tekintett - és az alperesek által sem vitatott - tény, hogy az örökhatározó *végrendeletkezett*, a végrendeletkezésre *előre készült* (az előző napon magához hívta a végrendeleti tanúkat és a végrendelet tartalmát szóban *teljes részletességgel* elmondta.) A végrendeleti tanúk vallomásából kitűnően - akik közül dr. B. Z. a DOTE II. számú Belgyógyászati Klinikájának orvosa, és az örökhatározó betegségének lefolyását végig figyelemmel kísérte - a szóbeli végrendeletkezés az örökhatározó állapotában változást (felfokozott izgalmi állapotot, rosszullétet stb.) nem váltott ki. Ennél súlyosabb következménnyel az sem járhatott volna, ha valamelyik végrendeleti tanú a szóban részletesen elmondott végrendeletet lejegyzí. Ennek a tanúk személyében rejlő okból sem lett volna akadály. Az így leírt végrendelet aláírására pedig az örökhatározó - aki fekvő helyzetben ugyan, de maga étkezett - mindenképpen képes lett volna. Az örökhatározó konkrét fizikai és pszichikai állapotának megállapításánál a betegség lefolyását dokumentáló orvosi iratok és a kezelőorvosok nyilatkozatai alapján adott orvosszakértői vélemény csak egyike a bizonyítékoknak, amelyet a bíróság a végrendeletkezés időpontjára vonatkozó tanúvallomásokkal és egyéb adatokkal együttesen értékel. Az adott esetben a szóbeli végrendeleti tanúk meggyőző és aggálytalan vallomásának - az azokat alátámasztó egyéb bizonyítékokra is tekintettel - meghatározó jelentősége volt a tényállás megállapításánál. Ennek megdöntésére sem további - a végrendeletkezéskor jelen sem levő - tanúk vallomása, sem az Egészségügyi Tudományos Tanács Igazságügyi Bizottságának a szakértői vélemények megállapításait értékelő felülvéleménye nem alkalmas. Ezért a Legfelsőbb Bíróság a további bizonyítást mint szükségtelent mellőzte.” (Pf. V. 22731/1994.)

Ugyancsak a szóbeli végrendelet alkotásához a 634. §-ban megszabott *második feltételnek*, az írásbeli végrendeletkezés jelentős nehézségének hiánya miatt állapította meg a jogerős ítélet a szóbeli végrendelet érvénytelenségét.

A Legfelsőbb Bíróság pedig a felülvizsgálati eljárás keretében az 1997. évben hozott ítéletében a felülvizsgálati kérelmet a következő indokollással nem tartotta megalapozottnak: „Az örökhatározó végakarata nyilvánításának általános formája az írásbeli végrendelet (közvégrendelet vagy írásbeli magánvégrendelet). A szóbeli végrendelet kivételes végrendeletkezési forma, amelynek érvényességét a Ptk. 634. §-a szigorú feltételekhez köti: az örökhatározó csak akkor tehet szóbeli végrendeletet, ha életét fenyegető rendkívüli helyzetben van, és írásbeli végrendeletet egyáltalán nem vagy csak jelentékeny nehézséggel tehetne. E két feltételnek egyidejűleg és valóságosan (objektíve) kell fennállnia. A Legfelsőbb Bíróság a PK 88. sz. állásfoglalás c) pontjában ezzel kapcsolatban kifejtette, hogy a végrendeletkezéskor objektíve olyan helyzetben, állapotban kell lennie, amelynél fogva írásbeli végrendeletet egyáltalán nem vagy csak jelentékeny nehézséggel tehetne. E helyzet objektív fennállása körében azonban az örökhatározó személyében rejlő körülményeket: fizikai és pszichikai állapotát is értékelni kell, és egyéniesítve kell vizsgálni, hogy a *második feltétel* fennáll-e vagy sem. Az adott esetben a végrendeleti tanúknak az örökhatározó állapotára vonatkozó vallomása összhangban volt az orvosszakértői vélemény azon megállapításaival, hogy az örökhatározó egy rövid végrendelet leírására vagy más által írt végrendelet aláírására képes lehetett. Ennek a lehetőségét megerősíti az a körülmény, hogy az örökhatározó jogi végzettséggel rendelkezett, a két tanú bármelyike pedig személyében alkalmas volt arra, hogy diktálásra a végrendeletet leírja. Nem megalapozatlan tehát a jogerős részítéletnek az a megállapítása, hogy az adott esetben egy rövid - akár a szóban elhangzott nyilatkozattal azonos tartalmú - végrendelet elkészítésére és annak az örökhatározó által történő aláírására a lehetőség objektíve megvolt. Az eljáró bíróságok tehát döntésük meghozatalánál a Pp. 206. §-ában foglalt rendelkezéseket nem sértették meg, a bizonyítás anyagának felülmérlegelésére pedig a felülvizsgálati eljárásban nincs lehetőség.” (Pfv. V. 21723/1996.)

5. A szóbeli végrendeletkezés mindkét feltételének hiányát állapították meg viszont az alsófokú bíróságok, valamint a Legfelsőbb Bíróság egyik - felülvizsgálati eljárás keretében hozott - határozatában. Ebben kifejtette: a Legfelsőbb Bíróság PK 88. sz. állásfoglalása a feltételek fennállásának vizsgálatához adott iránymutatásában kiemeli, hogy a két törvényes feltételnek együttesen és valóságosan (objektíve) kell meglennie. A végrendeletkező szubjektív képzete a valóságban hiányzó feltételt nem pótolja. Erre tekintettel helytállóan állapították meg az eljáró bíróságok, hogy az adott esetben a szóbeli végrendeletkezésnek a Ptk. 634. §-ában meghatározott egyik alapvető feltétele sem állott fenn: az örökhatározó nem volt életét fenyegető rendkívüli helyzetben, és írásbeli végrendeletet jelentékeny nehézség nélkül alkothatt volna. Helyes a bíróságok okfejtése a tekintetben, hogy a közeli halállal fenyegető súlyos betegség egymagában a fenti feltétel fennállásához nem elegendő: a jogszabály ui. az életet fenyegető rendkívüliséget kívánja meg [PK 88. sz. állásfoglalás b) pont]. Az adott esetben azonban a végrendeletkezés időpontjában, október 22-én az örökhatározónál ilyen rendkívüli helyzet nem állt fenn. A belgyógyászati kórházi zárójelentésből kitűnően az örökhatározót hasi perforáció miatt október 24-én helyezték át a sebészeti osztályra, és ezen a napon az esti órákban került sor a műtét elvégzésére. Az örökhatározó állapotában az életet fenyegető rendkívüli helyzet tehát október 24-én alakult ki. Helytállóan állapították meg az eljáró bíróságok azt is, hogy miután az örökhatározó írásbeli magánvégrendeletet készített, és ez csupán alaki hibája miatt érvénytelen, nem áll fenn a szóbeli végrendelet tételének másik alapvető feltétele sem (Pfv. V. 21490/1993.).

Ugyancsak a szóbeli végrendeletkezés mindkét feltételének hiányát állapította meg a Legfelsőbb Bíróság egyik, már a 2000. évben fellebbezés folytán hozott ítéletében. Ebben rámutatott:

Nem állnak fenn a perbeli esetben az érvényes szóbeli végrendelet megtételének a Ptk. 634. §-ában foglalt együttes, konjunktív törvényi feltételei, nevezetesen: az örökhatározó életét fenyegető rendkívüli helyzet megléte és az írásbeli végrendelet megtétele lehetőségének a kizártsága vagy jelentékeny nehézségbe ütköző volta sem. Dr. S. G. orvosszakértő véleménye és Sz. G. tanúvallomása ugyanis nem vagy kétséget afelől, hogy a szóbeli végrendeletnek minősített kijelentés megtételekor, illetve azt követően az örökhatározó sem - váratlan hirtelenséggel fellépő, kívülről közvetlenül fenyegető vagy az örökhatározó személyében rejlő belső, élettani okok miatt - az életét fenyegető rendkívüli helyzetben, sem írásképtelen vagy a nevének aláírására képtelen állapotban nem volt, érvényes szóbeli végrendeletet tehát a hivatkozott törvényhely szerint nem is tehetett.

A Ptk. 634. §-ában szabályozott szóbeli végrendelet egyrészt kivételes jellegű, másrészt pedig időleges hatályú, olyan végintézkedési forma, amelynek érvényes létrejöttét, a megtétele törvényes feltételeinek és az alakszerűségi követelményeinek a meglétét, valamint a tartalmát egyaránt az köteles bizonyítani, aki arra hivatkozik. Az alperes a perben sem a szóbeli végrendelet létrejöttének a tényét, sem a megtétele törvényes feltételeinek a meglétét nem bizonyította, a Pp. 164. §-a (1) bekezdésében foglaltak helyes alkalmazásával járt el tehát az elsőfokú bíróság akkor, amikor az e tekintetben fennálló bizonyítatlanság következményeit az alperes terhére értékelte (Pf. II. 25512/1999.).

***A szóbeli végrendelet feltételeinek meglétére vonatkozó bizonyítás
módjai és eszközei***

6. Bár elsősorban eljárásjogi kérdés, de mert szorosan hozzátartozik a 634. §-ban írt rendelkezések érvényesüléséhez, és mert segítséget nyújt annak eldöntéséhez, hogy a szóbeli végrendelet megszabott mindkét feltétele fennállt-e a végrendelet időpontjában, meg kell vizsgálnunk, hogy milyen bizonyítási eszközök igénybevételére és a bizonyítás milyen módjainak alkalmazására lehet e körben szükség. Mindenekelőtt szükség van a végrendeleti tanúk kihallgatására, az örökhatályú kezelőorvosának tanúkénti, illetőleg szakértő tanúkénti kihallgatására, orvosszakértő meghallgatására, de indokolt esetben az Egészségügyi Tudományos Tanács Igazságügyi Bizottsága felülvéleményének a beszerzésére is, továbbá a kórházi betegfelvételi lap és egyéb kórházi iratok beszerzésére, illetőleg a kórházi orvosok kihallgatására stb. Vegyük ezeket sorra.

a) A Legfelsőbb Bíróság a P. törv. II. 20668/1975. sz. törvényességi határozatában rámutatott arra, hogy a szóbeli végrendelet érvényességével kapcsolatos perekben, amikor éppen az a vitás, hogy az örökhatályú alkotott-e érvényes szóbeli végrendeletet és milyen tartalommal, mellőzhetetlen a szóbeli végrendeletnél jelen volt tanúknak a per során történő újabb kihallgatása, feltéve, hogy ez egyáltalán még lehetséges. Ezeknek a tanúknak a kihallgatása nem mellőzhető egyedül azon az alapon, hogy a hagyatéki eljárás során az állami közjegyző előtt már vallomást tettek.

b) Már szó volt arról, hogy az életet fenyegető rendkívüli helyzet leggyakrabban a végrendelet készítőjében rejlő olyan belső (élettani) ok alapján áll elő, amely valamely megelőző betegséggel oksági kapcsolatban álló hirtelen, ugrásszerű hanyatlás következménye. Erről a megelőző betegségről pedig a leghitelesebb adatokat az örökhatályú kezelőorvosa tudja nyújtani a bíróság számára, aki azonban - ha a végrendelet készítésekor jelen volt, vagy az akkori időben vizsgálta az örökhatályút - az életét fenyegető helyzetről, valamint az írásbeli végrendelet alkotására való képességéről is vallomást tehet, illetőleg véleményt nyilváníthat. Így pl. a Legfelsőbb Bíróság egyik törvényességi határozatában (P. törv. II. 20411/1971.) rámutatott: a másodfokú bíróság akkor járt volna el helyesen, ha meghallgatta volna az örökhatályú kezelőorvosát arra vonatkozólag, hogy az adott betegség adott fejlődési szakaszában az örökhatályú bízható-e abban, hogy állapota javulni fog, és közjegyző igénybevételét későbbre halaszthatja.

c) A PK 88. sz. állásfoglalás a 634. §-ban a szóbeli végrendelet készítéséhez megszabott egyik feltétel meglétére, illetőleg hiányára vonatkozó bizonyítási mód tekintetében is iránymutatást ad. A b) pont indokolása ui. rámutat, hogy az életet fenyegető rendkívüli helyzet fennállására vonatkozó feltétel szempontjából orvosi szakkérdés lehet az, hogy a végrendelet készítőjének életét fenyegető helyzetben volt-e, a rendkívüliség azonban már elsődlegesen jogi fogalom; ehhez természetesen az orvosszakértő tényadatokat közölhet.

Erre utalással helyezte hatályon kívül a Legfelsőbb Bíróság - felülvizsgálati eljárás keretében hozott - egyik ítéletében a másodfokú bíróság ítéletét, amely az örökhatályú egészségi állapotával kapcsolatos orvosi adatokat rögzítve kifejtette, hogy azok nem támasztják alá az életet fenyegető rendkívüli helyzet megállapíthatóságát, és ezért a szóbeli végrendeletet a felek viszonyában érvénytelennek nyilvánította. A Legfelsőbb Bíróság rámutatott: az adott esetben, amikor a körzeti orvos vallomása szerint az örökhatályú súlyos szív- és érrendszeri betegsége miatt a halál bekövetkezésére bármikor számítani lehetett, a rendelkezésre álló orvosi adatok értékeléséhez az orvos szakértő véleményének beszerzése nem nélkülözhető. Belgyógyász szakértő tud megalapozott véleményt nyilvánítani arról, hogy az örökhatályú betegségének folyamatában - figyelemmel az 1990. december 25-én történt halálára is - december 22-én bekövetkezett-e olyan hirtelen hanyatlás, amely az örökhatályú életét közvetlenül fenyegette (Pfv. V. 21766/1993. - BH 1994/9. sz. 483.).

d) Miként azonban a felhozott példákban is láttuk, a másik feltétel, az írásbeli végrendelet alkotásának jelentékeny nehézsége tekintetében is szükség lehet orvos szakértői véleményre, és pedig abban a vonatkozásban, hogy a végrendelet készítőjének idején egészségi állapotára tekintettel képes lehetett-e írásbeli végrendelet tételére.

Erre is példaként hozható fel a Legfelsőbb Bíróság ímént ismertetett ítélete. A másodfokú bíróság álláspontja szerint a másik alapvető feltétel sem valósult meg: a végrendelet tanúk vallomásából is kitűnően ui. az örökhatályú, ha másra nem, bal kézzel az okirat aláírására képes lett volna. Ezzel szemben a Legfelsőbb Bíróság rámutatott: a szóbeli végrendelet másik feltételének vizsgálata ugyancsak szükségessé teheti orvos szakértői vélemény beszerzését. Ez különösen akkor indokolt, amikor az írásbeli végrendelet tételében az örökhatályút - mint a jelen esetben is - valamely betegség folytán kialakult mozgáskorlátozottság - a bénulás - akadályozta. Egymagában ui. a végtagmozgások részbeni visszatérése és a járóképesség nem alkalmasak annak megállapítására, hogy az örökhatályú írásra is képes volt. Abban az esetben pedig, ha az örökhatályú jobbkezes volt, és bal kézzel soha nem írt, a végrendelet bal kézzel történő aláírása - mint lehetőség - egy magában az írásbeli végrendelet készítésének jelentékeny nehézségének megállapítását nem zárja ki. E feltétel fennállását ui. körültekintő egyéniesítéssel kell elbírálni, figyelemmel az örökhatályú fizikai és pszichikai állapotára is. Vizsgálni kell tehát, hogy az örökhatályú életkora és betegsége miatt legyengült állapotában, amelyet az előző napi orvosi vizsgálat is dokumentált, képes lett volna-e olyan erőfeszítésre, hogy az írásra esetleg soha nem használt bal kezével a nevét aláírja, illetőleg ez az aláírás azonosításra alkalmas - hiteles - aláírásnak minősült volna-e.

e) A Pp. 183. §-a szerint az igazságügy-miniszter rendelettel kötelezhetővé teheti vagy megengedheti, hogy a bíróság meghatározott körbe tartozó szakkérdésre szakértőként véleménynyilvánítása végett vagy az általa kirendelt szakértő véleményének felülvizsgálása végett kijelölt szakértő testületet vagy hatóságot, illetőleg szervet keressen meg. A szakértői vélemények felülvizsgálatát ellátó ilyen testület a 4/1976. (III. 4.) MT rendelet 11. §-ának b) pontja szerint az Egészségügyi Tudományos Tanács Igazságügyi Bizottsága is. Ilyen felülvizsgálatot pedig a bíróság - a 2/1988. (V. 19.) IM rendelet 21. §-a értelmében - akkor rendelhet el, ha a szakkérdés más szakértő igénybevételével sem tisztázható. (BKT-PKT-GKT 1/1981. sz. állásfoglalás) Így pl. az Egészségügyi Tudományos Tanács Igazságügyi Bizottságának a felülvéleményére alapította a Legfelsőbb Bíróság a döntését a P. törv. II. 20634/1976. sz. határozatában (BH 1977/5. sz. 195. - PJD VII. 241. sz.), amely felülvélemény szerint az örökhatározó a szóbeli végrendelet idejében életét fenyegető rendkívüli helyzetben lehetett, és írásbeli végrendeletet csak jelentékeny nehézséggel tehetett volna. Ezzel kapcsolatban rámutatott a Legfelsőbb Bíróság arra is, hogy a másodfokú bíróság tévesen mellőzte az orvosszakértői felülvéleménynek ezeket a megállapításait, és e részben indokolási kötelezettségének sem tett eleget, mert nem indokolta meg, hogy a felülvélemény megállapításait miért nem tekintette meggyőzőnek, illetőleg elfogadhatónak.

f) Végül mindkét szóbeli végrendeletkezési feltétel szempontjából további bizonyítási eszköz igénybevételének gyakori szükségességére hívja fel a figyelmet a Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa az Eln. Tan. P. törv. 21613/1976. sz. határozatában.

Többször előfordul, hogy a végrendeletet a szóbeli végrendelet tétele után rövid idővel kórházba szállítják. Ilyenkor a kórházi gyakorlat szerint a beteg felvételekor részletes anamnézist tartalmazó felvételi lapot állítanak ki, amely egyebek mellett rögzíti a kórházba felvett beteg pillanatnyi állapotát és azokat az elváltozásokat is, amelyek életét esetleg közvetlenül fenyegetik, illetőleg azokat a mozgásszervi adatokat is, amelyek tevékenységét korlátozzák. A Ptk. 634. §-ában írt rendelkezések alkalmazhatóságának szempontjából így a kórházi felvétel időpontjában észlelt tüneteknek és esetleges szervi károsodásoknak döntő jelentősége lehet.

Itt kell említést tenni a szóbeli végrendelettel kapcsolatban a közjegyző terhelő kötelezettségéről is. Erre vonatkozóan adott útmutatást az egyik törvényességi határozat. Eszerint: a hagyatéki eljárásról szóló (többször módosított) 6/1958. (VII. 4.) IM rendelet (He.) 37. §-ának (1) bekezdése értelmében, ha a közjegyző arról értesül, hogy meghalt személy szóbeli végrendeletet tett, annak tanúit vallomásuk jegyzőkönyvbe foglalása végett megidézi, és erről az érdekelteket értesíti. A He. 38. §-a pedig a közjegyző köteletségévé teszi a távollevő érdekelteknek a végrendelet tartalmáról való értesítését. Mivel az állami közjegyző a szóbeli végrendeletre hivatkozó örökös a végrendelet tanúk bejelentésére nem hívta fel, s nem intézkedett azok meghallgatása érdekében, eljárása jogszabályt sért (P. törv. II. 20655/1980. - BH 1981/1. sz. 21.).

A szóbeli végrendelet feltételei fennállásának időhöz kötöttsége

7. Az előző pontban felsorolt bizonyítási eszközök igénybevételével és az ismertetett bizonyítási módok alkalmazásával azt kell eldönteni, hogy a 634. §-ban megszabott két feltétel egyidejűleg és egymás mellett, és pedig a végrendelet idejében, annak folyamán fennállott-e. Ezt mondja ki a már többször felhívott PK 88. sz. állásfoglalás a d) pontjában. Eszerint: *ha a végrendelet idejében a törvényes feltételek fennállnak, az előírt alakosságok megtartása mellett tett szóbeli végrendelet a folyamat befejezésével érvényesen létrejön, s az utóbb csak akkor veszti el hatályát, ha az arra előírt külön feltételek bekövetkeznek.* A tv. ui. külön szabályozza a 634. §-ában a szóbeli végrendelet érvényes létrejöttének feltételeit, a 651. §-ának (3) bekezdésében pedig külön azt, hogy az érvényesen létrejött ilyen végrendelet milyen feltételek mellett veszti hatályát. A jogszabály tehát két folyamatot határol el élesen: egyrészt a végrendelet érvényes létrejöttének, másrészt az érvényesen létrejött végrendelet hatályvesztésének a folyamatát. A 634. §-ban írt feltételeknek a végrendelet idején kell fennállniuk, s ha ezek hiánytalanul fennálltak, továbbá ha a 635. §-ban írt alakosságokat megtartották (ezeket a következő pontokban tárgyaljuk), a szóbeli végrendelet a végrendelet folyamatának befejezésével érvényesen létrejön. Az ezt követően kezdődő folyamat már külön bírálendő el, mégpedig nem az érvényesség vagy érvénytelenség, hanem a végrendelet hatálytalanná válása szempontjából. (Ezzel a folyamattal a 651. §-hoz fűzött magyarázat során foglalkozunk.)

Ptk. 635. § (1) A szóbeli végrendelet akkor érvényes, ha a végrendeletet készítő két tanú együttes jelenlétében a tanúk által értett nyelven végakarátát egész terjedelemben szóval előadja, és ez alkalommal kijelenti, hogy szóbeli nyilatkozata az ő végrendelete.

(2) Az írásbeli magánvégrendelet tanújának személyére nézve, valamint az ő és hozzátartozója érdekeltségére tekintettel megállapított korlátozások a szóbeli végrendeletre is irányadóak, a tanú írni tudása azonban a szóbeli végrendelet érvényességének nem kelléke.

A szóbeli végrendelet érvényességéhez előírt alakhi kellek

1. Míg a 634. § a szóbeli végrendelet lehetőségének a feltételeit szabja meg, addig a 635. § az ebben a formában történő végrendelet alakhi kellekeit írja elő. Az előbbi tehát azt határozza meg, hogy mikor, az utóbbi pedig azt, hogy hogyan lehet érvényesen szóbeli végrendeletet tenni. A 635. § (1) bekezdése négy ilyen alakhi kelleket ír elő. A szóbeli végrendelet érvényességéhez - a 634. §-ban megszabott két feltétel egyidejű fennállásán felül - szükséges, hogy:

- a) a végrendeletet készítő két tanú együttes jelenlétében szóval előadja;
- b) ez két tanú együttes jelenlétében történjék [a tanúk személyével kapcsolatos további feltételeket a 635. § (2) bekezdése írja elő];
- c) a tanúknak érteniük kell azt a nyelvet, amelyen a végrendeletet készítő előadja a végakarátát;
- d) a végrendeletet készítőnek azt is ki kell jelentenie, hogy a szóbeli nyilatkozata az ő végrendelete.

Ezeknek az alakhi érvényességi feltételeknek együttesen, tehát hiánytalanul meg kell lenniük; ha közülük akár csak egy is hiányzik, a szóbeli végrendelet érvénytelen. Vegyük sorra ezeket a feltételeket.

a) Az a követelmény, hogy a végrendelezőnek a végakarátát egész terjedelemben szóval kell előadnia, azt jelenti, hogy a végrendelet tartalma csak az lehet, ami szóban elhangzott, és megfordítva: kívül esik a végrendelet tartalmán mindaz, amiről a végrendelező vagy az ő megbízásából más személy feljegyzést, írást készített, mégha azt aláírta is, s amire a szóbeli végrendelezés során csak utal. „A Ptk. 635. §-ának (1) bekezdésében foglalt az a rendelkezés, mely szerint a végrendelezőnek végakarátát egész terjedelmében szóval kell előadni, kizárja azt a lehetőséget, hogy a végrendelező a hozzá intézett kérdések igenlése vagy tagadása által is kifejezheti végakarátát.” (Pallósi-Petrik-Sóthné-Szolcsánszky: Az öröklés joga. Bp., 1991.)

Az e pontban írt követelménnyel kapcsolatban a Legfelsőbb Bíróság egyik másodfokú ítéletében a következőket fejtette ki. A bírói gyakorlat egységes abban, hogy a végrendelező nemcsak a tv. szó szerinti szövegével maradéktalanul egyező, hanem azzal egyértelmű kijelentéssel is kifejezésre juttathatja, hogy szóbeli nyilatkozata az ő végrendelete (PK 88. sz. áf.). Az adott esetben a jelen volt tanúk vallomása egybehangzó abban a tekintetben, hogy az örökhagyó a rosszulletekor papírt és ceruzát kért, mert végrendelezni akart, majd - miután ezt a jelenlevők megtagadták - szóban juttatta kifejezésre, hogy mindenét a felperesre hagyja, s ennek indokát is adta. A nyilatkozat szövege és annak az ismertetett körülményei nyilvánvalóvá teszik, hogy az örökhagyó - aki az életét fenyegető rendkívüli helyzetben volt (l. a 634. §-hoz fűzött magyarázatok 2/c) pontját) - ez alkalommal kívánta a végakarátát kinyilvánítani; nemcsak társalgás során elhangzott terveiről, későbbi végrendelezésre vonatkozó akaratának kifejezéséről volt tehát szó. A végrendeleti tanúk vallomásában a nyilatkozat szó szerinti szövegét illetően vannak kisebb eltérések, annak tartalma tekintetében azonban a tanúk vallomása egybehangzó: az örökhagyó azt kívánta, hogy mindenét a felperes örökölje. Ez a nyilatkozat a végakarát teljes terjedelemben való előadásának minősül. A végrendeleti tanúk vallomását alátámasztja az örökhagyó munkatársának, D.-né Gy. E.-nek a tanúvallomása, akinek másnap délelőtt maga az örökhagyó mondta el az előző napi eseményeket. Az a körülmény, hogy az örökhagyó ez utóbbi tanúnak írásbeli végrendelet alkotási szándékáról is beszélt, önmagában nem zárja ki az előző napi szóbeli végrendelezés megtörténtét és érvényességét (Pf. II. 20943/1992. - BH 1993/5. sz. 302.).

b) A szóbeli végrendelet érvényességéhez az is szükséges, hogy a végrendelező nyilatkozata két tanú jelenlétében történjék. A két tanúnak az egész végrendelezés folyamán, tehát nemcsak a végakarátának egész terjedelemben szóval történő előadásánál, hanem a végrendelező ama kijelentésénél is jelen kell lennie, hogy szóbeli nyilatkozata az ő végrendelete. Ez igen fontos követelmény, hiszen a tanúknak nemcsak a végrendelező személyazonosságát kell tanúsítaniuk, a végrendelet tartalmáról is számot kell adniuk. „Nem szükséges azonban, hogy a végrendelező nyilatkozatát közvetlenül a tanúkhöz intézze. Intézheti azt a tanúkon kívül jelen levő más személyekhez is. Az a lényeges, hogy a végrendelező a nyilatkozatát azzal a szándékkal és olyan módon tegye, hogy a végrendelet tartalmáról a két tanú együttesen, közvetlenül tőle szerezzen tudomást.”

Éppen ezért e helyt is utalni kell arra a törvényességi határozatra, amely elvi élel mutatott rá, hogy a szóbeli végrendelet érvényességével kapcsolatos perekben - amikor éppen az a vitás, hogy az örökhagyó alkotott-e érvényes szóbeli végrendeletet és milyen tartalommal - mellőzhetetlen a szóbeli végrendeletnél jelen volt tanúknak a per során történő újabb kihallgatása, feltéve, hogy az egyáltalán még lehetséges (P. törv. II. 20668/1975.).

Az a körülmény azonban, hogy a végrendelet tartalma tekintetében a tanúk vallomása eltérő, magát a szóbeli végrendeletet nem teszi érvénytelenné. A vallomásukat az eljárásjogi szabályoknak megfelelően kell a bíróságoknak mérlegelniük.

A b) pontban írt kellekkel kapcsolatos a Legfelsőbb Bíróságnak egyik - felülvizsgálati eljárás keretében 1997. évben hozott - ítélete, amelyben rámutatott: „Az eljáró bíróságok a beszerzett orvosszakértői vélemény alapján megállapították, hogy az örökhagyó a szóbeli végrendelet tételkor életét fenyegető rendkívüli helyzetben volt, és írásbeli végrendeletet nem tudott volna alkotni, tehát a Ptk. 634. §-ában megkívánt két alapvető feltétel fennállt. A Ptk. 635. §-ának (1) bekezdése szerint azonban a szóbeli végrendelet csak akkor érvényes, ha a végrendelező két tanú együttes jelenlétében a tanúk által értett nyelven végakarátát egész terjedelmében szóban előadja, és ez alkalommal kijelenti, hogy szóbeli nyilatkozata az ő végrendelete. Az adott esetben a két tanú együttes jelenléte nem valósult meg: az egyik tanú ugyanis egy másik helyiségben hallotta a végrendelező szavait, mintegy véletlenül tartózkodva ott. Az együttes jelenlét pedig azt feltételezi, hogy a tanúknak egymásról is tudomással kell bírniuk.”

A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati kérelmet nem tartotta megalapozottnak; kifejtette: „Helyes az eljáró bíróságoknak az az álláspontja, hogy az adott esetben az örökhagyó szóbeli végrendelete nem felelt meg a Ptk. 635. §-a (1) bekezdése szerinti alaki kelleknek. A szóbeli végrendelet érvényességének egyik alapvető alaki kelleke, hogy a végrendelező nyilatkozata két tanú együttes jelenlétében történjék. Ez azt jelenti, hogy a tanúknak az egész végrendelezés folyamán együtt kell lenniük, és egymásról e minőségük ismeretében tudniuk kell. Valóban nem szükséges, hogy a végrendelező nyilatkozatát közvetlenül a tanúkhöz intézze. Tudnia kell azonban, hogy a két tanú jelen van, és előttük azzal a szándékkal nyilatkozik, hogy a végrendelet tartalmáról együttesen és közvetlenül tőle szerezzenek tudomást. Az adott esetben azonban ez az alaki feltétel nem állt fenn, a jogerős ítélet tehát jogszabályt nem sért.

Megjegyzí egyébként a Legfelsőbb Bíróság, hogy a végrendelet érvénytelenségének megállapítása iránti igény érvényesítése szempontjából az ideiglenes hatályú hagyatékátadó végzésben megszabott határidő elmulasztása és az átadás teljes hatályúvá válása nem jár jogvesztéssel. Az örökösök az ideiglenes hatályú átadó végzéssel figyelembe nem vett igényüket a törvény rendes útján bármikor érvényesíthetik; ennek dologi igény esetében az elbirtoklás, kötelmi igény esetében az elévülés szab csak korlátot.” (Pfv. V. 20907/1996.)

Hasonló álláspontra helyezkedett a Legfelsőbb Bíróság az ugyancsak felülvizsgálati eljárásban - már az 1998. évben - hozott egyik ítéletében. Ebben kifejtette:

A Ptk. 635. §-a (1) bekezdésében foglalt rendelkezés szerint a szóbeli végrendelet akkor érvényes, ha a végrendelező két tanú együttes jelenlétében a tanúk által értett nyelven végakarátát egész terjedelemben szóval előadja, és ez alkalommal kijelenti, hogy szóbeli nyilatkozata az ő végrendelete. E rendelkezés szerint tehát a szóbeli végrendelet érvényességének egyik alapvető alaki kelléke, hogy a végrendelező nyilatkozata két tanú együttes jelenlétében történjék. Ez azt jelenti, hogy a tanúknak az egész végrendelezés folyamán együtt kell lenniük, és egymásról e minőségük ismeretében tudniuk kell. Ugyanakkor az örökhagyónak is tudnia kell azt, hogy a két tanú jelen van, és előtűk azzal a szándékkal nyilatkozik, hogy a végrendelet tartalmáról együttesen és közvetlenül tőle szerezzenek tudomást. Nyilvánvaló, hogy a *körteremben a betegek ellátása céljából tartózkodó ápolónő, aki munkája végzése közben hallja meg az örökhagyó végakarát-nyilvánítását, a szóbeli végrendelet tanújának még akkor sem tekinthető, ha a végakaratról egyidejűleg készített nyilatkozatot utóbb maga is aláírja*. Az adott esetben tehát megállapítható, hogy az örökhagyó szóbeli végakarát-nyilvánítása a Ptk. 635. §-a (1) bekezdésében megkívánt alaki feltételek hiányában érvényes szóbeli végrendeletnek nem tekinthető (Pfv. V. 21241/1997. - BH 1999/7. sz. 307.).

Hasonló okból állapította meg a jogerős ítélet, majd felülvizsgálati eljárásban hozott ítéletében a Legfelsőbb Bíróság a szóbeli végrendelet érvénytelenségét. A jogerős ítélet szerint az 1994. július 18-án elhunyt örökhagyó a halálát megelőző napon újraélesztés utáni állapotában nem tett érvényes szóbeli végrendeletet. Bár az örökhagyó életét fenyegető rendkívüli helyzetben volt és írása sem volt képes, így a Ptk. 634. §-ában a szóbeli végrendelezéshez megkívánt két alapvető feltétel fennállt, a felperesek nem tudták bizonyítani, hogy az örökhagyó két érdektelen tanú együttes jelenlétében szóban érvényesen végrendelezhetett volna. Az örökhagyó ágyánál álló két rokon tanú az I. r. felperes gyermekei és a II. r. felperes unokái, így közreműködésük folytán - figyelemmel a Ptk. 635. §-a (2) bekezdésében és a Ptk. 632. §-a (1) bekezdésében foglaltakra - tanúvallomásukat nem lehet figyelembe venni. Az utóbb bejelentett két további tanú: K. J. és T. S.-né tanúvallomását pedig az eljáró bíróságok egymással és a rokon tanúk vallomásával is ellentétes tényelődásukra tekintettel nem fogadták el annak meggyőző bizonyítására, hogy az örökhagyó a felperesek javára szóban végrendelezett. E tanúvallomások értékelésénél kiemelték azt is, hogy K. J. - aki ugyancsak a kórházban állt gyógykezelés alatt - a körterembe éppen belépve az örökhagyó nyilatkozatának csak egyes elemeit hallotta meg, T. S.-né pedig nem is tartózkodott a körteremben, hanem az ajtóból hallotta az örökhagyó végakarát-nyilvánítását.

A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati kérelmet nem tartotta megalapozottnak, kifejtette:

A Pp. 164. §-a (1) bekezdése értelmében a felpereseket terhelte annak bizonyítása, hogy az örökhagyó a javukra érvényes szóbeli végrendeletet tett. E körben az eljáró bíróságok a felperesek által bejelentett tanúkat meghallgatták. A felperesek jelenlevő jogi képviselőjének lehetősége volt arra, hogy a tanúkhöz kérdéseket tegyen fel, majd a végrendelezés körülményeire további bizonyítás lefolytatását kérje. A jogi képviselő azonban orvosszakértő kirendelésén kívül más bizonyítási indítványt nem terjesztett elő. Az elsőfokú bíróság ennek a bizonyítási indítványnak helyt adott, majd ezt követően a bizonyítás anyagát összességében értékelve hozta meg keresetet elutasító döntését. Eljárása a Pp. 164. §-a korábban hatályos (2) bekezdésében foglaltakra tekintettel sem volt jogszabálysértő - különös figyelemmel arra, hogy a végrendelet érvényességének vagy érvénytelenségének kérdésében a bíróság hivatalból nem vizsgálódhat [Ptk. 653. §, PK 85. sz. állásfoglalás b) pontja].

De a két érdektelen személy tanúvallomása egyébként sem lett volna alkalmas a szóbeli végrendelezés bizonyítására. A Ptk. 635. §-a (1) bekezdése értelmében a szóbeli végrendelet akkor érvényes, ha a végrendelező két tanú együttes jelenlétében a tanúk által értett nyelven végakarátát egész terjedelemben szóval előadja, és ez alkalommal kijelenti, hogy szóbeli nyilatkozata az ő végrendelete. E rendelkezés szerint tehát a szóbeli végrendelet érvényességének egyik alapvető alaki kelléke, hogy a végrendelező nyilatkozata két tanú együttes jelenlétében történjék. Ez azt jelenti, hogy a tanúknak az egész végrendelezés folyamán együtt kell lenniük, és egymásról e minőségük ismeretében tudniuk kell. Ugyanakkor az örökhagyónak is tudnia kell azt, hogy a két tanú jelen van, és előtűk azzal a szándékkal nyilatkozik, hogy a végrendelet tartalmáról együttesen és közvetlenül tőle szerezzenek tudomást. Nyilvánvaló, hogy a körterembe más céllal éppen belépő vagy az ajtóban megálló személy - mintegy véletlenül meghallva a végakarát-nyilvánítást - a szóbeli végrendelet tanújának nem tekinthető.

A jogerős ítélet tehát jogszabályt nem sért, ezért azt a Legfelsőbb Bíróság a Pp. 275/A. §-a (1) bekezdése alapján hatályában fenntartotta (Pfv. V. 23731/1996.).

c) A szóbeli végrendelet tételénél mindkét tanúnak értenie kell azt a nyelvet, amelyen a végrendelező a végakarátát előadja. (Ha csak az egyik tanú érti ezt a nyelvet, a végrendelet érvénytelen.)

A szóbeli végrendelet tanúinak azonban nem csupán a végrendelező személyazonosságát kell tanúsítaniuk, hanem a végrendelet tartalmáról is számot kell adniuk. Ezt mondotta ki a Legfelsőbb Bíróság a P. törv. II. 20374/1991. sz. törvényességi határozatában. Ebben rámutatott arra is, hogy a végrendelet tartalmáról úgy kell számot adniuk, ahogy az akkor - a szóbeli végrendelet feltételeinek (Ptk. 634. §) fennállása időpontjában - elhangzott. A szóbeli végrendelet tartalmának megismerésére ugyanis csak a két tanú révén van mód. Ha az egyik tanú a végrendelet tartalmát nem hallotta, vagy azt nem értette meg, a szóbeli végrendelet alakilag hibás, és az örökhagyónak más időpontban vagy más személy előtt tett nyilatkozata (annak írásbeli feljegyzése például) az alaki hiba pótlására nem alkalmas.

Ezzel áll összhangban a Ptk. 635. §-a (2) bekezdésének az a rendelkezése, amely csak az írásbeli magánvégrendelet tanújának személyére és érdekeltségére tekintettel megállapított korlátozásokra utal; az írásbeli magánvégrendelet tanújára vonatkozó egyéb rendelkezést - így tehát a Ptk. 630. §-át - a szóbeli végrendeletnél nem lehet alkalmazni.

Ezzel a jogszabály-értelmezéssel nem áll viszont ellentétben az az ítélkezési gyakorlat, amely szerint a szóbeli végrendelet tanúinak a végrendelet tartalma tekintetében tett eltérő vallomása egymagában a szóbeli végrendeletet nem teszi érvénytelenné. Ez ugyanis azt feltételezi, hogy a végrendelezés a két tanú együttes jelenlétében történt meg, a végrendelet tartalmát a tanúk ismerik, csupán az elhangzott nyilatkozatok tartalmára vonatkozóan van ellentét közöttük. Ebben az esetben tehát a szóbeli végrendelet rendelkezik a megszabott alaki kellékekkel, és a bíróság feladata az, hogy a tanúk vallomását mérlegelve megállapítsa a szóbeli végrendelet valóságos tartalmát (P. törv. II. 20374/1991. - BH 1991/11. sz. 434.).

d) Végül a szóbeli végrendelet érvényességének alaki kelléke az is, hogy a végrendelező a két tanú együttes jelenlétében kijelentse azt is, hogy szóbeli nyilatkozata az ő végrendelete. Erre a kellékre vonatkozik a PK 88. sz. (korábban: 107. sz.) állásfoglalás e) pontja (PEH 211. o.). Eszerint: *a végrendelező nemcsak a törvény szó szerinti szövegével maradéktalanul egyező, hanem azzal egyértelmű kijelentéssel is kifejezésre juttathatja, hogy szóbeli nyilatkozata az ő végrendelete.* Alapvető jogelv ut., hogy minden egyes jognyilatkozatot tartalma szerint kell megítélni. Ennélfogva a szóbeli végrendelet érvényességéhez a végrendelezőnek nem kell szó szerint a 635. § (1) bekezdésében írt kifejezést használnia, hanem elegendő, ha azzal egyértelmű kijelentést tesz, vagyis ha a meg tett kijelentésekből - figyelemmel a szavak általánosan elfogadott jelentésére és a nyilatkozattétel körülményeire is - nyilvánvaló, hogy a végrendelező a nyilatkozatát végrendelezésnek tekintette.

Éppen ezért nem állapította meg a Legfelsőbb Bíróság a szóbeli végrendelet tételét egyik - felülvizsgálati eljárásban újabban hozott - határozatában. Eszerint igaz, hogy a Legfelsőbb Bíróság PK 88. sz. állásfoglalása szerint az örökhagyó nemcsak a törvény szó szerinti szövegével megegyező, hanem azzal egyértelmű kijelentéssel is kifejezésre juttathatja, hogy szóbeli nyilatkozata az ő végrendelete. A bíróságok azonban a bizonyítékokat helytállóan értékelve állapították meg, hogy az adott esetben az örökhagyó szándéka nem szóbeli végrendelezésre irányult, hanem csupán beszélgetés közben mondta el, hogy milyen módon kíván rendelkezni vagyonáról, kit kíván örökösévé tenni. Az a tény pedig, hogy az örökhagyó akarata a felperes örökössé nevezésére irányult, a szóbeli végrendelet „pótlására” nem alkalmas: a „favor testamenti” elve mint a végrendelet értelmezési szabálya csak létező és alakilag hibátlan végrendeletre vonatkozik (Pfv. V. 22655/1993. - BH 1994/12. sz.).

Hasonló álláspontra helyezkedett a Legfelsőbb Bíróság egyik, fellebbezés folytán már a 2000. évben hozott ítéletében. Kifejtette:

A Ptk. 623. §-a (1) és (2) bekezdése, valamint a 635. § (1) bekezdése és a Legfelsőbb Bíróság PK 85. sz. állásfoglalása szerint a szóbeli végrendelet érvényes létrejötté feltételezi - egyebek mellett - az örökhagyó végakaratainak egész terjedelemben szóval történő előadást és ez alkalommal annak kijelentését, hogy szóbeli nyilatkozata az ő végakarata. E szándékát az örökhagyó - a Legfelsőbb Bíróság PK 88. sz. állásfoglalása e) pontjában kifejtettek szerint - nem csak a törvény szó szerinti szövegével maradéktalanul egyező, hanem azzal egyértelmű kijelentéssel is kifejezésre juttathatja, feltéve, hogy szavaiból és a nyilatkozattétel körülményeiből egyértelmű, hogy szóban meg tett nyilatkozatát végrendelezésnek tekintette (BH 1999/11. sz. 368.). A „ha bármi történik velem” kifejezésen a szavak általánosan elfogadott jelentése szerint halál esetére szóló nyilatkozatot kell ugyan érteni (BH 1994/6. sz. 315.), szóbeli végrendeletnek azonban az ilyen tartalmú nyilatkozat csak akkor tekinthető, ha magából a nyilatkozatból és a megtételének a körülményeiből annak a végrendeleti minősége is kétséget kizáróan megállapítható. Az alperes által hivatkozott állítólagos szóbeli végrendelet tanúinak a tanúvallomásából az tűnik ki, hogy az örökhagyó többször is említette a nevezetteknek a vagyona halála utáni sorsával kapcsolatos terveit és azt is, hogy végrendelezni kíván, dr. Cs. M. tanúval pedig közölte azt is, hogy a korábbi öröklési szerződése és írásbeli magánvégrendelete tartalmával ellentétben a vagyonának a halála után „egységes jogi sorsot szán”. Olyan kijelentést azonban a végrendeleti tanúk előtt nem tett, hogy az előttük elhangzott nyilatkozata az ő végrendelete, és nem utalt más módon sem arra a szándékára, hogy a hagyatékának átadása a két tanú együttes jelenlétében meg tett nyilatkozata alapján kell, hogy megtörténjék, dr. Cs. M.-nak pedig nem említette meg azt, hogy a „megváltozott elképzelései” a korábbtól mennyiben térnek el.

Egységes a bírói gyakorlat abban, hogy *az örökhagyónak a vagyona halála utáni sorsával kapcsolatos tervei és elképzelései végrendelezésnek nem tekinthetőek, az örökhagyó vagyonára vagy annak egy részére vonatkozó jogutódlást tartalmazó rendelkezésnek mint minimális kelléknek a hiányában viszont - miként végrendelet általában - szóbeli végrendelet sem létezhet* (Pf. II. 25512/1999. - BH 1979/11. sz. 368.).

Az a) és d) pontokban írt feltételek hiánya miatt állapította meg a Legfelsőbb Bíróság az 1998. évben hozott egyik ítéletében a szóbeli végrendelet létrejöttének megállapítása iránti felülvizsgálati kérelem alaptalanságát.

Ebben az ügyben az örökhagyó - aki az 1993. június 24-én keletkezett írásbeli végrendeletében az alpereseket nevezte meg örököséül - utolsó kórházba kerülésekor: 1994. június 16-án a két mentős tiszttel, illetőleg a felperessel (fivérének a fiával) és házastársával beszélgetett, eközben többször is úgy nyilatkozott, hogy nem jön már ki a kórházból, minden a „gyerekeié lesz”, ők intézzenek mindent.

A Legfelsőbb Bíróság rámutatott: A Ptk. 635. §-a (1) bekezdésében foglalt rendelkezés értelmében *a szóbeli végrendelet alapvető feltétele, hogy az örökhagyó szándéka végrendelezésre irányuljon, vagyis tudatában legyen annak, hogy szóban végrendelezik, ezt kifejezésre is kell juttatnia, azaz ki kell jelentenie azt is, hogy szóbeli nyilatkozata az ő végrendelete.* A két tanúnak pedig e minőségük ismeretében kell együttesen jelen lenniük, és tudniuk kell arról, hogy az örökhagyó előttük szóban végrendelezik. Való, hogy *az örökhagyó végakarata nem csak a törvény szó szerinti szövegével megegyező, hanem azzal egyértelmű kijelentéssel is kifejezésre juttathatja, a meg tett kijelentésből azonban nyilvánvalónak kell lennie, hogy az örökhagyó nyilatkozatát végrendeletnek tekintette.* Az adott esetben a bíróságok a bizonyítékok értékelése alapján nem okszerűtlenül jutottak arra a következtetésre, hogy a kórházba szállítása során meg tett örökhagyói nyilatkozat e feltételeknek nem felelt meg, ezért szóbeli végrendeletnek nem tekinthető (Pfv. V. 22220/1997.).

Egy később, már a 2001. évben felülvizsgálati eljárásban hozott ítéletében a Legfelsőbb Bíróság rámutatott:

A perbeli nyilatkozattétel körülményei miatt téves annak megállapítása, hogy az örökhagyó szándéka szóbeli végrendelet tételére irányult volna. Nyilatkozata - a tanúvallomásokból kitűnően - későbbi írásbeli végrendelezési szándékára és annak tartalmára vonatkozó közlésnek és nem szóbeli végrendelet tételének minősül. Ezért a szóbeli végrendelet tételéhez szükséges törvényi feltételek fennállása és az érvényességhez szükséges alaki és tartalmi feltételek vizsgálata nem volt szükséges. (LB Pfv. II. 20095/200. sz.)

***A szóbeli végrendelet érvényessége az egyidejűleg készült
írásbeli végrendelet érvénytelensége esetén***

2. A Ptk. 635. § (2) bekezdése utaló szabály: a szóbeli végrendelet tanújának személyére, valamint az ő hozzátartozója érdekeltségére vonatkozó korlátozások tekintetében utal az írásbeli magánvégrendelet tanújára irányadó szabályokra - a személyi korlátok tekintetében mégis egy kivétellel.

Ezeket a szabályokat a 631. és 632. §-ok tartalmazzák (l. az ezekhez fűzött magyarázatokat). Az említett kivétel pedig az, hogy a 631. § c) pontjában írt kizáró ok, vagyis a tanú írástudatlansága nem teszi érvénytelenné a szóbeli végrendeletet. Ez természetes is, hiszen a szóbeli végrendelet tanújának nem kell aláírnia és nem kell aláírást hitelesítenie.

Az allográf végrendeletnél többször előfordul, hogy a végrendelkező a tanúk jelenlétében szóval adja elő a végakarátát, azt írásba foglalják, de az írásbeli magánvégrendelet valamelyik alaki követelmény meg nem tartása miatt érvénytelen. Ilyenkor merül fel, hogy az elhangzott nyilatkozat szóbeli végrendeletként érvényes lehet-e. A választ a PK 88. sz. (korábban: 107. sz.) állásfoglalás f) pontja adja meg (PEH 211. o.). Eszerint: *ha a szóbeli végrendelet törvényes feltételei fennállottak, és az az alaki követelményeknek megfelel, s a végrendelkező az e) pontban írtak szerint kijelenti, hogy a szóbelileg tett nyilatkozata az ő végrendelete, a szóbeli végrendelet akkor is érvényes, ha egyidejűleg írásbeli végrendelet is készült, de az alaki okokból érvénytelen.* Ez tehát azt jelenti, hogy az írásbeli magánvégrendelet érvénytelensége ellenére a nyilatkozat mint szóbeli végrendelet érvényes lehet, de csak akkor, ha a) a végrendelkező az életét fenyegető rendkívüli helyzetben volt, b) írásbeli végrendeletet egyáltalán nem vagy csak jelentékeny nehézséggel tehetett volna, c) a végrendelkező a végakarátát egész terjedelemben szóval adta elő, d) s egyidejűleg kijelentette, hogy a szóbelileg tett nyilatkozata az ő végrendelete, e) a nyilatkozat és a kijelentés két tanú együttes jelenlétében hangzott el, akik f) értették a nyilatkozat nyelvét, s akik g) képesek voltak a végrendelkező személyazonosságának tanúsítására, és h) egyikük sem volt cselekvőképtelen. (A tanú vagy a hozzátartozója érdekeltségének hiányát a feltételek között azért nem említettük, mert az érdekeltség nem magának a végrendeletnek, hanem csupán a részükre történő juttatásnak az érvénytelenségét eredményezheti.)

Az állásfoglalás f) pontjának indokolása példákat is hoz fel a tétel magyarázatára. Eszerint ha pl. az életét fenyegető rendkívüli helyzetben levő írástudatlan végrendelkező végrendeletét magánokiratba foglalják, s azt ő kézjeggyel látja el, a végrendeleti nyilatkozat mint szóbeli végrendelet érvényes lehet, feltéve, hogy közvégrendeletet csak jelentékeny nehézséggel tehetett volna. Ha azonban az írástudó végrendelkező végakarati nyilatkozatáról készített írásbeli végrendeletéről csak a keltezés hiányzik, a nyilatkozat mint szóbeli végrendelet sem lesz érvényes, mert annak egyik törvényes feltétele hiányzik. Ilyen esetben ui. az írásbeli végrendelet tételének a lehetősége fennállt.

Nézzünk néhány további példát.

Ha az életét fenyegető rendkívüli helyzetben levő végrendelkezőnek - aki közvégrendeletet csak jelentékeny nehézséggel tehetett volna - az írásbeli magánvégrendelete azért érvénytelen, mert bár a két tanú jelenlétében lediktált nyilatkozatát írásba is foglalták, s azt ő alá is írta, szemmutétje miatt azonban olvasásra képtelen állapotban volt [624. § (3) bek.], a nyilatkozata mint szóbeli végrendelet érvényes lehet. Ha viszont ugyanennek a végrendelkezőnek az írásbeli magánvégrendelete azért érvénytelen, mert korlátozottan cselekvőképes, a nyilatkozata mint szóbeli végrendelet sem lesz érvényes, mert a korlátozottan cselekvőképes szóbeli végrendeletet sem tehet, csak közvégrendelet formájában végrendelkezhetsz [624. § (2) bek.].

Vagy pl. ha a végrendelkezőnek - aki az életét fenyegető rendkívüli helyzetben volt, és aki közvégrendeletet csak jelentékeny nehézséggel tehetett volna - az írásbeli magánvégrendelete azért érvénytelen, mert a tanúk, akik előtt a nyilatkozat elhangzott, a végrendeleten nem tüntették fel e minőségüket [629. § (1) bek. b) pont], ez a nyilatkozat szóbeli végrendeletként érvényes lehet. Ezzel szemben, ha az írásbeli magánvégrendelet azért érvénytelen, mert csak egy tanú volt jelen, a nyilatkozat mint szóbeli végrendelet sem érvényes [635. § (1) bek.].

Végül ha az említett helyzetben levő örökhagyónak az írásbeli végrendelete azért érvénytelen, mert az egyik tanú írástudatlan volt [631. § c) pont], a nyilatkozat szóbeli végrendeletként még érvényes lehet, mert a tanú írni tudása a szóbeli végrendelet érvényességének nem kelléke [635. § (2) bek.]. Ha viszont az írásbeli végrendelet azért érvénytelen, mert az egyik tanú cselekvőképtelen volt [631. § b) pont], a nyilatkozat mint szóbeli végrendelet sem lehet érvényes, mert az írásbeli magánvégrendelet tanújának személyére nézve megállapított említett korlátozás a szóbeli végrendeletre is irányadó [635. § (2) bek.].

Az imént vázoltak tükröződnek a Legfelsőbb Bíróság egyik, 1996. évben - felülvizsgálati eljárás keretében - hozott ítéletében. Ebben kifejtette: „Helytállóan állapították meg az eljáró bíróságok, hogy az adott esetben a szóbeli végrendelkezésnek a Ptk. 634. §-ában meghatározott két alapvető feltétele közül az egyik nem áll fenn: az örökhagyó ugyanis írásbeli magánvégrendeletet készített, és az a keltezés helyének és időpontjának hiánya miatt volt érvénytelen. Ezzel kapcsolatban mind az elsőfokú, mind a másodfokú bíróság helyesen hivatkozik a PK 88. sz. állásfoglalás f) pontjában adott iránymutatásra. Eszerint ha a szóbeli végrendelkezés törvényes feltételei fennállottak - vagyis az örökhagyó életét fenyegető rendkívüli helyzetben volt, és írásbeli végrendeletet egyáltalán nem vagy csak jelentékeny nehézséggel tehetett volna (Ptk. 634. §), és a szóbeli végrendelet az alaki követelményeknek is megfelelt (Ptk. 635. §), a szóbeli végrendelet érvényes akkor is, ha egyidejűleg írásbeli végrendelet készült, de az alaki okból érvénytelen. Nyilvánvaló azonban, hogy ebben az esetben olyan alaki hibáról van szó, amely a szóbeli végrendelet két alapvető feltételével összefüggésben következett be: pl. az örökhagyó azért nem írta alá a végrendeletét, mert fizikai állapota miatt erre képtelen volt, és közvégrendeletet csak jelentékeny nehézséggel alkothatott volna. Ha viszont az örökhagyó által írt írásbeli végrendelet azért érvénytelen, mert arról a keltezés hiányzik, az örökhagyó egyidejű szóbeli nyilatkozata mint szóbeli végrendelet sem lesz érvényes, mert annak egyik törvényes feltétele hiányzik. Ilyen esetben ugyanis az írásbeli végrendelet tételének lehetősége fennállt, hiszen az örökhagyó az írásbeli végrendeletet alá tudta írni (Pfv. V. 23167/1995. - BH 1997/6. sz. 290.).

Egy másik - ugyancsak felülvizsgálati eljárás keretében, 1996. évben hozott - ítéletében pedig a Legfelsőbb Bíróság kifejtette: „az adott esetben a szóbeli végrendeletnek a Ptk. 634. §-ában meghatározott két alapvető feltétele közül az egyik nem állt fenn: az örökgyóg ugyanis írásbeli magánvégrendeletet készített, és az abban foglalt juttatás a felperes közreműködése miatt volt érvénytelen. Nyilvánvaló, hogy ebben az esetben olyan alaki hibáról van szó, amely a szóbeli végrendelet két alapvető feltételével összefüggésben következett be: (e két feltétel az, hogy) az örökgyóg azért nem írta alá a végrendeletet, mert fizikai állapota miatt erre képtelen volt, és közvégrendeletet csak jelentékeny nehézséggel alkothatott volna. Ha azonban az örökgyóg által aláírt végrendelet azért érvénytelen, mert azt a végrendeleti örökös írta le, az örökgyóg egyidejű szóbeli nyilatkozata, mint szóbeli végrendelet sem lesz érvényes, mert annak egyik törvényes feltétele hiányzik. Ilyen esetben ugyanis az írásbeli végrendelet tételének lehetősége fennállott, hiszen az örökgyóg az írásbeli végrendeletet alá tudta írni.” (Pfv. V. 23193/1995. - BH 1997/3. sz. 128.)

LIV. fejezet

A VÉGRENDELET TARTALMA

Örökösnevezés

Ptk. 636. § (1) Az örökgyóg végrendeletében egy vagy több örököst nevezhet.

(2) Örökös az, akinek az örökgyóg az egész hagyatékát, illetőleg annak meghatározott hányadát juttatja.

(3) Kétség esetében örökös az is, akinek az örökgyóg az egész hagyaték értékének jelentős részét tevő meghatározott egy vagy több vagyontárgyat juttat, ha az örökgyóg feltehető akarata szerint a részesítettnek a hagyatéki terhek viselésében is osztoznia kell.

Végrendeletbe foglalható rendelkezések köre

1. Míg az LIII. fejezet a végrendelet alaki kellékeire, alaki érvényességének feltételeire vonatkozó rendelkezéseket tartalmazza, addig az LIV. fejezet azokat a szabályokat öleli fel, amelyek a végrendelet tartalmára, a végrendeletben tett rendelkezések anyagi jogi érvényességének feltételeire és jogi hatásaira vonatkoznak. Különbösg a két fejezetben foglalt rendelkezések jellege között az is, hogy míg az LIII. fejezet szabályainak megtartása kötelező, azok megszegése a végrendelet érvénytelenségét vonja maga után, addig az LIV. fejezetbe felvett, a végrendelet tartalmára vonatkozó előírások csak a végrendelet lehetséges, de nem kötelező tartalmát határozzák meg. Nem szükséges tehát, hogy a végrendelet örökösnevezést, kizárást, helyettesörökös-nevezést, hagyományrendelést vagy meghagyást tartalmazzon. Világosan kitűnik ez az egyes rendelkezések szövegezéséből is: „az örökgyóg végrendeletében egy vagy több örököst nevezhet”; „az örökgyóg azt, aki törvényes örököse kizárhatja a törvényes öröklésből”; „a kötelest rész meghaladó törvényes öröklésből a kötelest részre jogosult is kizárható”; az örökgyóg arra az esetre, ha az örökös az öröklésből kiesik, mást nevezhet örökössé „(helyettes örökös)”; „hagyományt az örökös javára is lehet rendelni”; „hagyománnyal azt is lehet terhelni”; „az örökgyóg a hagyatékban részesülő személyt olyan kötelezettséggel is terhelheti”. Ehhez képest lehet olyan végrendelet, amely örökösnevezést egyáltalán nem tartalmaz, csupán hagyományrendelést, de lehetséges, hogy a végrendeletben még hagyományrendelés sincs, az örökgyóg vagyona sorsáról csak annyiban rendelkezik, hogy törvényes örököseinek egyikét vagy másikat kizárja a törvényes öröklésből.

Az LIV. fejezetben foglalt felsorolás emellett - miként ez a fejezethez fűzött miniszteri indokolásból is kitűnik - nem is kimerítő. Lehetséges tehát, hogy az örökgyóg a végrendeletében a fejezetben szabályozott rendelkezések mellett vagy akár azok helyett egyéb öröklési jogi rendelkezést tesz. Pl. kiköti, hogy egyik leszármazója köteles a hagyaték értékéhez hozzászámítani annak az ingyenes adománynak az értékét, amelyben őt életében részesítette [osztályrabocsátás - 619. § (1) bek.], vagy éppen elengedi valamely adománynak a betudását, aminek az a következménye, hogy azt nem lehet a jogosult saját kötelest részének alapjához hozzászámítani [667. § (4) bek.]. Az is lehetséges, hogy az örökgyóg a végrendeletében valamelyik kötelest részre jogosultat (661. §) kitagadja, ami azzal a következménnyel jár, hogy az ilyen személynek nem jár kötelest rész (662-663. §). Ezekre utal a Legfelsőbb Bíróságnak az a törvényességi határozata, amelyben kimondta: az örökösnevezés a végrendeletnek nem érvényességi feltétele. A végrendelet érvényes akkor is, ha örökösnevezést egyáltalán nem tartalmaz, hanem csak a törvényes örökös kitagadásáról szól, kizárást tartalmaz, hagyományrendelést vagy egyéb intézkedést tesz (P. törv. II. 20869/1985. - BH 1986/7. sz. 277. - PJD XI. 250. sz.). A tv. nem zárja ki továbbá azt sem, hogy az örökgyóg a végrendeletében egyéb - nem is öröklési jogi - intézkedést tegyen. A miniszteri indokolás példaként említi a gyámrendelést vagy a juttatások feltételhez kötését.

Az örökösnevezés fogalma

2. Már az 1. pontban szó volt arról, hogy az örökösnevezés a végrendeletnek csak lehetséges, de nem szükségszerű tartalma. A tv.-ben előírt alaki kellékek megtartása esetén érvényes lesz tehát az a végrendelet is, amely örökösnevezést egyáltalán nem, hanem csak hagyományrendelést tartalmaz. Mégis az örökösnevezés a végrendelet rendszerinti tartalma. Ha ui. az örökgyóg halála esetére a vagyonáról egyáltalán rendelkezni kíván - tehát az öröklés rendjét nem bízza a tv.-re [599. § (2) bek.] -, akkor rendszerint azt is megszabja, hogy ki vagy kik legyenek az örökösei, vagyis hogy ki vagy kik részesedjenek a hagyatékából, de olyan kötelezettséggel, hogy a hagyatéki terheket is viseljék. Örökös ui. a tv. értelmező szabálya szerint [636. § (2) bek.] az, akinek az örökgyóg az egész hagyatékát, illetőleg annak meghatározott hányadát juttatja. Az „egész hagyaték” fogalma pedig magában foglalja a vagyoni jellegű jogok mellett a kötelezettségeket is, a vagyontárgyak és követelések mellett a passzívákat is, hiszen az ember halálával a hagyaték mint egész - valamennyi jog és kötelezettség összessége - száll az örökösre (598. §). Ezért is nevezzük az örököst egyetemes jogutódnak, az általa történő öröklést egyetemes (univerzális) jogutódlásnak.

Ha az örökhagyó a végrendeletében egész vagyonára csak egy örököst nevez, ő fogja örökölni mindazt a vagyontárgyat és követelést, amely az örökhagyót halálakor megillette, de ő fogja viselni az összes hagyatéki terhet is. Az örökhagyó azonban több örököst is nevezhet végrendeletében [636. § (1) bek.]. Ebben az esetben valamennyi örökös a vagyon egészének meghatározott hányadát szerzi meg, vagyis amilyen arányban részesednek a vagyoni jellegű jogokból, ugyanolyan arányban terhelik őket a vagyoni jellegű kötelezettségek, viselik a hagyatéki terheket. Ha pl. az örökhagyó a végrendeletében három örököst nevezett meg, és részesedésük mértékét nem határozta meg, mindhárman egyenlő arányban fognak örökölni (638. §), vagyis mindegyikük a vagyon egészének - a jogoknak és kötelezettségeknek - 1/3-át szerzi meg. Az örökhagyó természetesen ettől eltérő arányt is megállapíthat, pl. egyik örökösének juttathatja a vagyona felét, a másik két örökösnek 1/4-1/4-ét.

Az örökhagyó azonban úgy is nevezhet örököst, hogy nem az egész hagyatékát vagy annak meghatározott hányadát juttatja neki, hanem meghatározott egy vagy több vagyontárgyat, amely az egész hagyaték értékének jelentős részét teszi ki, de a juttatás ismét azzal a kikötéssel történik, hogy a juttatásban részesítettnek osztoznia kell a hagyatéki terhek viselésében. Erről szól a 636. § (3) bekezdése. Minthogy az örökösnevezésnek ez a módja gyakran hasonlít a hagyományrendeléshez, és sok esetben kétséges is, hogy az örökhagyó örököst kívánt-e nevezni vagy hagyományt rendelt-e, ezzel külön pontban (l. az 5. pontot) foglalkozunk.

Az örökösnevezés formája

3. Előre kell bocsátani, hogy az örökhagyó csak személyesen nevezhet örököst. Ezt rögzítette le a Legfelsőbb Bíróság egyik - felülvizsgálati eljárás keretében, 1996. évben hozott - ítéletében. Ebben rámutatott: „A Ptk. közvetlenül nem rendelkezik arról, hogy a végrendelező bízhatja-e más személyre az örökös kijelölését, illetőleg azt sorsolás eredményéhez kötheti-e. E kérdés eldöntésénél a Ptk. 624. és 636. §-ainak a rendelkezéseiből kell kiindulni. A jogszabályok szerint végrendelezni csak személyesen lehet, és az örököst csak az örökhagyó nevezheti meg. Ebből következik, hogy az örökös személyét az örökhagyónak magának kell kijelölnie, azt sem más személyre nem bízhatja, sem sorsolás eredményétől nem teheti függővé.” (Pfv. V. 22591/1995. - BH 1996/8. sz. 425.)

Az örökösnevezést a Ptk. nem köti meghatározott formához, sőt még azt sem kívánja meg, hogy az örökhagyó a végrendeletében azt a személyt, akinek halála esetére az egész hagyatékát juttatni kívánja, „örököse”-ként jelölje meg. Nem a végrendeletben használt kifejezés az irányadó tehát, hanem az örökhagyó akarata. Ehhez képest örökösnevezésről van szó olyankor is - ami egyébként az életben gyakran fordul elő -, amikor az örökhagyó a végrendeletében „minden vagyonomat rá hagyom”, „minden vagyonom legyen az övé”, „vagyonomban osztozzanak” kifejezéseket használja. Az örökhagyó által használt kifejezés sem igazít el azonban minden esetben abban a vonatkozásban, hogy örökösnevezésről vagy hagyományrendelésről van-e szó. Lehetséges pl., hogy az örökhagyó egyéb intézkedések mellett végrendeletében akként rendelkezik, hogy egy kisebb értékű vagyontárgyat meghatározott személy „örökölje”, vagy annak ő „legyen az örököse”, az ilyen megjelölések használata ellenére mégsem örökösnevezés, hanem hagyományrendelés történt.

Miként az örökösnevezésnél nem kívánja meg a tv. meghatározott kifejezés használatát, éppígy az örökös személyének a megjelölésénél sem írja elő a teljes családi név használatát. Ehhez képest az ítélkezési gyakorlat érvényesnek fogadja el azt az örökösnevezést, amelyben az örökhagyó az örökösét csak az utónevével vagy a rokonsági kapcsolatra való utalással jelöli meg, feltéve, hogy az ily módon megjelölt személy kilétéhez nem fér kétség.

Az előbbire példa az az ítélet, amely érvényesnek tekintette a következő végrendeletet: „Lacikánk, amink van, minden a tied, ingó, ingatlan, fogadd el, ez volt a papa kívánsága és az enyém is. Szeretve gondolunk rád az utolsó percig, egyetlen, aki jó volt hozzánk, búcsúszom Mami.” (Főv. Bír. 44. Pf. 20823/1971. - BH 1973/3. sz. 124. - PJD VI. 375. sz.) Sőt az örökösnevezés érvényességének nem feltétele az örökös név szerinti megnevezése sem. Elegendő az is, ha a végrendelet úgy jelöli meg az örököst, hogy annak személye felismerhető legyen, egyértelműen utaljon a részesíteni kívánt személyre (P. törv. II. 21077/1982. - BH 1988/10. sz. 1979. - PJD X. 539. sz.).

Az örökösül megnevezhető személyek

4. Az örökhagyó örökösül bárkit kijelölhet. Ez lehet olyan személy is, aki a tv. értelmében végrendelet hiányában is örökölné, de lehet a törvényes örökösök körén kívül álló személy is; lehet jogi személy is, és az állam is megnevezhető örökösül. A tv. csak egy korlátozást tartalmaz: nem lehet örökössé nevezni azt, aki az örökhagyó halálakor még meg fogant; az ilyen örökösnevezés érvénytelen (646. §).

Más kérdés, hogy a végrendeletben örökösül kijelölt személy nem minden esetben örökölné. Bár öröklési képessége - amely egybeesik az általános polgári jogi jogképességgel - minden embernek, az államnak és minden jogi személynek van, lehetnek olyan körülmények, amelyek kizárják, hogy a konkrét esetben az örökösül megnevezett személy örökölhessen. Ezekről a 600. és 601. § rendelkezik.

Az örökösnevezés elhatárolása a hagyományrendeléstől

5. Már a 3. pontban jeleztük: sok esetben kétséges, hogy az örökhagyó a végrendeleti rendelkezésével örököszt kívánt-e nevezni, vagy hagyományt rendelt-e. Aligha merülhet fel ilyen kétség akkor, amikor az örökhagyó egész vagyonát vagy annak meghatározott hányadát juttatja valakinek [636. § (2) bek.], viszont többször felmerülhet olyankor, amikor egy vagy több meghatározott vagyontárgyat juttat a végrendeletében megjelölt személyeknek. A bizonytalanságot fokozhatja, ha a végrendelet kifejezett örökösnevezést egyáltalán nem tartalmaz. Az elhatárolásnak különösen a hagyatéki terhek viselése szempontjából komoly jelentősége van. Éppen ezért a tv. újabb értelmező szabállyal segíti elő a kétség eloszlatását [636. § (3) bek.]. Eszerint ha az örökhagyó nem az egész hagyatékát, illetőleg annak meghatározott hányadát, hanem egy vagy több meghatározott vagyontárgyat juttat valakinek, az ilyen juttatás kétség esetében két feltétel együttes fennállása esetén lesz örökösnevezés. Szükséges, hogy a vagyontárgy, illetőleg a vagyontárgyak az egész hagyaték értékének jelentős részét tegyék ki, de feltétel az is, hogy a részesítettnek az örökhagyó feltehető akarata szerint a hagyatéki terhek viselésében osztoznia kelljen. Bármelyik feltétel hiánya esetén a végrendeleti juttatás nem örökösnevezés, hanem hagyományrendelés.

A tv. nem határozza meg, hogy mikor teszi ki a juttatott vagyontárgy az egész hagyaték értékének jelentős részét, de az ítélkezési gyakorlat ilyennek tekinti a hagyaték értékének már 1/4-ét, 1/5-ét elérő vagyontárgyat is.

Hangsúlyoznunk kell, hogy az említett értelmező szabály csak „kétség esetében” irányadó. Éppen ezért a bíróság a kiemelt két feltétel mellett egyéb szempontokat is mérlegelhet az örökös, illetőleg a hagyományos minőség megállapításához (vö. a 636. §-hoz fűzött min. ind. I. 3. pontjával).

6. Már említettük, hogy az örökösnevezés és a hagyományrendelés elhatárolásának különösen a hagyatéki terhek viselése szempontjából van komoly jelentősége. A hagyatéki tartozásokért ui. - így többek között az örökhagyó illő eltemetetésének költségeiért, a hagyatéki eljárás költségeiért és az örökhagyó tartozásaiért [677. § (1) bek.] - elsősorban az örökös felel a hitelezőknek [679. § (1) bek.], az örökösztársak pedig egyetemlegesen felelnek a közös hagyatéki tartozásokért [683. § (1) bek.]. Ezzel szemben a hagyományos felelőssége csak feltételes, másodlagos és az örököséhez viszonyítva korlátozott is. A 684. § (1) bekezdése szerint ui. ő csak akkor felel, ha más hagyatéki hitelező sérelmével nyert kielégítést - az ő követelése ui. a hagyatéki tartozások sorrendjében az utolsó, s így a többi hitelező megelőzi [677. § (1) bek. e) pont] -, s még e feltétel fennállása esetében is csak a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint felel (361-364. §-ok).

A hagyományos említett felelőssége azonban nem jelenti azt, hogy a hagyatéki tartozásokat végső soron neki kellene viselnie, hiszen a hagyományon alapuló kötelezettség is hagyatéki tartozás [677. § (1) bek. e) pont], amelyért az örökös - ha későbbi sorrendben is, de - éppúgy felel, mint más hagyatéki tartozásért [679. § (1) bek.]. Ehhez képest a hagyományos az örökösztől visszakövetelheti mindazt, amit az ismertetett feltételek megléte esetében beállott felelőssége alapján más hitelezőnek kifizetett.

A törvényes és a végrendeleti öröklés kapcsolata. Kizárás

Ptk. 637. § (1) Ha a nevezett örökösök részesedése a hagyatékot nem meríti ki, a többlet tekintetében törvényes öröklésnek van helye, amennyiben a törvény kivételt nem tesz, vagy a végrendeletből más nem következik.

(2) Az örökhagyó azt, aki törvényes örököse, vagy azzá válhat, akár más személynek örökössé nevezésével, akár végrendeletben tett kifejezett nyilatkozattal kizárhatja a törvényes öröklésből. A kizárást nem kell indokolni.

(3) A köteleSRészt meghaladó törvényes öröklésből a köteleSRésre jogosult is kizárható.

Törvényes öröklés a végrendeleti öröklés mellett

1. A Ptk. 599. § (2) bekezdése szerint: amennyiben az örökhagyó után végintézkedés maradt, az öröklés rendjét ez határozza meg; végintézkedés hiányában az öröklés rendjére a törvény az irányadó. Már ebből a rendelkezésből - közelebbről az „amennyiben” szóból - is kitűnik, hogy a tv. nemcsak akkor irányadó, vagyis nemcsak akkor van helye törvényes öröklésnek, ha egyáltalán nincs végrendelet, hanem akkor is, ha van ugyan végintézkedés, de az nem öleli fel az örökhagyó egész vagyonát. Miként ui. a tv. általános indoklásából kitűnik, a „ha” kötőszó feltételt, az „amennyiben” viszont sohasem feltételt, hanem minden esetben arányosságot jelent, azaz a jogi hatás részbeni beálltát vagy részbeni elmaradását (l. az általános indoklás VI. pontját).

Ezzel áll összhangban a Ptk. 637. § (1) bekezdésének az a rendelkezése, amely szerint ha a nevezett örökösök részesedése a hagyatékot nem meríti ki, a többlet tekintetében - a később tárgyalandó kivételektől eltekintve - törvényes öröklésnek van helye. A tv. tehát fenntartotta a korábbi jogunknak azt a szabályát, hogy a törvényes és a végrendeleti öröklés egymás mellett is fennállhat (vö. a §-hoz fűzött min. ind. I. 4. pontjával).

Ha pl. az örökhagyó a végrendeletében a lakóháza és berendezési tárgyai örökösül élettársát jelölte ki, az évek óta a testvére által kezelt vidéki szőlőingatlanáról azonban nem rendelkezett, akkor ezt a testvére mint egyetlen törvényes örököse fogja örökölni. Ez esetben ui. a nevezett örökös, az élettárs részesedése a hagyatékot nem merítette ki, s a végrendeletből sem következik, hogy az örökhagyó a szőlőingatlanát is neki kívánta volna juttatni; sőt éppen abból, hogy egy ilyen értékes ingatlan vagyontárgyról a végrendeletében nem emlékezett meg, továbbá hogy azt évek óta a testvére kezelte, éppen az következik: erre nézve az volt a kívánsága, hogy a törvényes öröklés rendje érvényesüljön.

Ezzel szemben ha az örökhagyó általános örököszt nevezett, a törvényes örökösök a törvényes öröklés jogcímén a végrendeletben fel nem sorolt vagyontárgyakra nem tarthatnak igényt (P. törv. II. 20921/1984. - BH 1985/7. sz. 266. - PJD X. 293. sz.).

2. Törvényes öröklésnek a végrendeleti öröklés mellett azonban nemcsak akkor van helye, ha a nevezett örökösök részesedése a hagyatékot nem meríti ki, hanem akkor is, ha az örökhagyónak a végrendeletben tett valamely intézkedése - tehát nem maga a végrendelet - érvénytelen, és ennek folytán az érvénytelen intézkedés helyébe - rendszerint - a törvényes öröklés lép. (A „rendszerint” megjelöléssel kapcsolatban l. a 654. §-hoz fűzött, „A végrendelet érvénytelenségének és hatálytalanságának következménye” c. magyarázatot.)

Ez fordult elő pl. akkor, amikor az örökhagyó a végrendeletében ingó vagyontárgyait megnevezett személyekre, házias ingatlanilletőségét pedig más megnevezett személyekre hagyta, de azzal, hogy ők csak a felesége halála után örököljenek. A Legfelsőbb Bíróság a P. törv. II. 20881/1991. sz. határozatában kifejtette, hogy az utóbbi rendelkezés mint utóörökös nevezés érvénytelen, az örökhagyó azonban - szándéka szerint - a házias ingatlanilletőség tekintetében elfogadta a törvényes öröklés érvényesülését, vagyis azt, hogy abban a felesége örököljön. Minthogy pedig a Ptk. 652. §-a szerint az utóörökös nevezés érvénytelensége a többi rendelkezés érvényességét nem érinti, a házias ingatlanilletőség tekintetében a törvényes öröklés rendje érvényesül: azaz azt a Ptk. 607. §-ának (4) bekezdése alapján a feleség örököli, míg az örökhagyó egyéb vagyonában a végrendelet alapján nyílik meg az öröklés.

3. A Ptk. 637. § (1) bekezdése arra az esetre biztosítja a többlet tekintetében a törvényes öröklést, amikor a hagyatékot nem meríti ki a nevezett örökösök részesedése. Ezzel kapcsolatban felmerül a kérdés, mi a helyzet akkor, ha nevezett örökösök egyáltalán nincsenek, mert az örökhagyó csak hagyományokat rendelt, viszont a hagyományosok részesedése nem meríti ki a hagyatékot. Pl. az örökhagyó - akinek csak ingóságai voltak - használt bútorainak egyes darabjait és ruházati tárgyait a végrendeletében különböző szomszédaira hagyta, aranyórájáról és értékesebb ékszereiről azonban nem rendelkezett. Nyilvánvaló, hogy ilyen esetben is a fenti szabályt kell alkalmazni, az utóbb említett vagyontárgyak tekintetében tehát törvényes öröklésnek lesz helye. Erre a következtetésre kell jutni a 599. § már idézett (2) bekezdéséből.

Ugyanez a helyzet akkor is, ha a végrendelet nemcsak örökösnevezést, de még hagyományrendelést sem tartalmaz, hanem pl. csak kizárást vagy kitagadást. Ilyen esetben a ki nem zárt, illetőleg ki nem tagadott törvényes örökösök fognak örökölni a törvényes öröklés rendje szerint, s a kizárt személyt - ha arra jogosult - legfeljebb kötelesrész illetheti.

Végrendeleti öröklés a nevezett örökösök részesedésével ki nem merített hagyaték tekintetében

4. A Ptk. 637. § (1) bekezdése értelmében a nevezett örökösök részesedésével ki nem merített hagyaték mint többlet tekintetében csak annyiban van törvényes öröklésnek helye, amennyiben a tv. kivételt nem tesz, vagy a végrendeletből más nem következik. A tv.-ben foglalt kivételt a 639. § tartalmazza, amely az ún. növekedésközlést szabályozza. Ha az ebben megszabott feltételek fennállnak, az említett többlet tekintetében nem törvényes öröklésnek lesz helye, hanem a nevezett örökösök részesedése fog megnövekedni, vagyis e részben is végrendeleti öröklés következik be (ezzel részletesen a 639. §-hoz fűzött magyarázat során foglalkozunk).

A többlet tekintetében akkor sem lesz helye törvényes öröklésnek, ha a végrendeletből más, ti. az következik, hogy az örökhagyó akarata szerint erre a többletre nézve is a végrendeleti öröklés érvényesüljön. Magából a végrendeletből vagy annak értelmezéséből is következtetni lehet tehát a kizárólagos végrendeleti öröklésre. Magából a végrendeletből lehet ilyen következtetésre jutni pl. akkor, ha az örökhagyó a törvényes örökösait a végrendeletben tett kifejezett nyilatkozattal kizárja a törvényes öröklésből. Ilyenkor a nevezett örökösök fogják örökölni azt a hagyatéki többletet is, amelyre nézve a végrendelet javukra kifejezett rendelkezést nem is tartalmaz. (A kizárással részletesen a következő pontban foglalkozunk.)

Lehetséges azonban, hogy maga a végrendelet nem tartalmaz olyan kifejezett rendelkezést, amely arra utalna, hogy az örökhagyó a törvényes öröklési rend érvényesülését mindenképpen ki akarta volna zárni. Ilyenkor a végrendelet értelmezése igazít el abban a vonatkozásban, hogy a nevezett örökösök általános örökösök lesznek-e, vagyis a kifejezett végrendeleti részesedésükkel ki nem merített hagyatéki többletet is ők fogják-e örökölni, avagy ez a többlet a törvényes örökösökhöz lesz-e. Ilyen következtetésre lehet jutni pl. akkor, ha az örökhagyó - anélkül, hogy a törvényes örökösait kifejezetten kizárná - indokát adja annak, hogy a törvényes örökösai helyett miért a végrendeletben megnevezett személyt jelölte ki örökösül (pl. ez a személy gondozta és ápotta, míg törvényes örököse nem törődött vele).

Ez történt pl. abban az esetben, amikor a Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati eljárás keretében hozott ítéletében a másodfokú ítéletet hatályon kívül helyezte, és az elsőfokú ítéletet megváltoztatva, a keresetet elutasította. Rámutatott: ebben az esetben az örökhagyó a végrendeletében az alperes örökösé nevezését azzal indokolta, hogy az alperes ápolja, gondozza, és ápolását a jövőben is vállalja. Egyben kinyilvánította azt is, hogy testvérei közül egyedül az alperes érdemes arra, hogy örököse legyen, mert többi testvére „értelmetlen pereskedést indított”. Az örökhagyónak ez a nyilatkozata egyértelműen arra utal, hogy az alperest kívánta általános örökösévé tenni, és többi testvérét nem kívánta a hagyatékából részesíteni, vagyis többi testvérét az öröklésből kizárta. A kizárás jogkövetkezménye pedig az öröklésből való kiesés [Ptk. 600. § e) pont]. Az örökhagyó többi testvére ennél fogva a végrendeletben meg nem nevezett hagyatéki vagyontárgyat törvényes öröklés jogcímén nem örökölhette meg, abban - a Ptk. 637. §-a (1) bekezdésének a kivételre utaló rendelkezésére („amennyiben a végrendeletből más nem következik”) figyelemmel - ugyancsak a végrendeleti örökös jogosult örökölni (Pfv. V. 22308/1993. - BH 1994/9. sz. 484.).

A törvényes öröklésből való kizárás

5. A Ptk. 600. § e) pontja szerint - többek között - kiesik az öröklésből az, akit az örökhagyó az öröklésből kizárt. Az örökhagyó a törvényes örökösét zárhatja ki az öröklésből vagy azt, aki azzá válhat, s a kizárásnak az a következménye, hogy a kizárt személy a tv. alapján nem örökölhét, tehát kiesik a törvényes öröklési rendből, vagyis olyannak kell tekinteni, mint aki az örökhagyó előtt meghalt. Az örökhagyó bármelyik törvényes örökösét kizárhatja az öröklésből, tehát nemcsak azokat, akik egyébként - végintézkedés hiányában - a törvényes öröklés általános rendje szerint örökölnének (607-610. §-ok), hanem az ági örökösöket is (611-614. §-ok), sőt még a kötelesrészre jogosultakat is, ezeket azonban bizonyos megszorítással (erről a következő pontban szólunk).

Egyedül az államot nem lehet kizárni az öröklésből, noha az állam is törvényes örökös [599. § (3) bek.]. Ennek az az indoka, hogy ha sem tv., sem végintézkedés alapján nincs örökös, a hagyaték mindenképpen az államra száll, a vagyont tehát szükségképpen egyetemes jogutódként szerzi meg. Éppen ezért szükségtelen volt, hogy a tv. az állam kizárását kifejezetten is megtiltsa (l. a §-hoz fűzött min. ind. I. 5. pontját).

A kizárás módjáról a Ptk. 637. § (2) bekezdése rendelkezik. Eszerint a kizárás történhet a végrendeletben tett kifejezett nyilatkozattal vagy más személy örökössé nevezésével.

a) A kifejezett nyilatkozattal való kizárás történhet oly módon is, hogy a végrendelet a kizárás mellett örökösnevezést is tartalmaz, de lehetséges, hogy az örökhagyó vagyona sorsáról csak annyiban rendelkezik, hogy törvényes örökösének egyikét vagy másikat kizárja a törvényes öröklésből.

Aminthogy az örökösnevezést sem kell indokolni, a kizárás érvényességét sem érinti, hogy azt az örökhagyó indokolta-e vagy sem.

A kifejezett nyilatkozattal történő, de örökösnevezést is tartalmazó kizárásra példa a Fővárosi Bíróságnak másodfokon, illetőleg a Legfelsőbb Bíróságnak 1997. évben - felülvizsgálati eljárás keretében - hozott ítélete, amelynek tényállása szerint az örökhagyó 1993. augusztus 5-én írásbeli magánvégrendeletet alkotott, amelyben „általános örökösül és jogutódjául végrendeleti öröklés jogcímén” a vele baráti kapcsolatban álló alperest nevezte meg. Egyben törvényes örökösait: testvérét, a felperest, valamint Ausztriában élő nővére leszármazóit az öröklésből kizárta. Ez utóbbi rendelkezését azzal indokolta, hogy a felperes a főberletét mint bérletársat az ott lévő ingóságokkal együtt megkapta, nővére gyermekei pedig soha semmiben nem támogatták, és nővére halála után a kapcsolatot is megszakították vele. Az örökhagyó 1993. szeptember 2-án bekövetkezett halála után a hagyatéki eljárásban az Ausztriában elhunyt testvér leszármazói örökrészüket a felperesnek ajándékozták, aki az alperes közreműködésére hivatkozva vitatta a végrendelet érvényességét. A közjegyző ezért a hagyatékot a végrendelet alapján ideiglenes hatállyal adta át az alperesnek.

Az elsőfokú bíróság ítéletével a felperes keresetét elutasította, mert az alperesnek az a magatartása, hogy saját végrendeletét mintául átadta az örökhagyónak, és írógépét is rendelkezésére bocsátotta, közreműködésként nem értékelhető.

A másodfokú bíróság ítéletével az első fokú ítéletet helybenhagyta, azonban más jogi indokból. Kiemelte, hogy „a Ptk. 653. §-a szerint a végrendelet érvénytelenségére, illetőleg hatálytalanságára csak az hivatkozhat, aki az érvénytelenség, illetve közreműködő személy, illetőleg a végrendelet tanúja - valamint ezek hozzátartozója - javára szóló juttatás és nem az egész végrendelet lesz érvénytelen. Ez a fenti jogszabályhely szövegéből egyértelműen következik, amely - szemben az egyéb érvénytelenségi okokra vonatkozó rendelkezésekkel - nem a végrendeletet, hanem a juttatást nyilvánítja érvénytelenné. A Legfelsőbb Bíróság erre vonatkozó álláspontját már több eseti döntésében kifejtette, és az ítélkezési gyakorlat e tekintetben egységes is. Kétségtelen azonban, hogy nem csupán kifejezett rendelkezéssel lehet valakit végrendeleti juttatásban részesíteni, hanem juttatásnak minősül az is, amikor a végrendelet valamely rendelkezése - következményét tekintve - biztosít részesedést a hagyatékban. Az adott esetben a felperesnek és örökösársainak az öröklésből való kizárása akkor lenne közvetve az alperes javára szóló juttatásnak tekinthető, ha az alperes maga is a törvényes örökösök körébe tartozna, és így a kizárás következtében az örökhagyó egyedüli törvényes örököse maradna. Az alperes azonban nem törvényes örököse az örökhagyónak, így a felperes és örökösársainak kizárása esetében egyébként nem ő, hanem a soron következő (ki nem zárt) törvényes örökösök - végső soron a magyar állam - lenne jogosult örökölni. Helytálló ezért a másodfokú bíróságnak az az álláspontja, hogy a Ptk. 632. §-a (1) bekezdésére alapított megtámadása még az alperesi közreműködés bizonyítottsága esetében sem eredményezné az öröklésből való kizárásra vonatkozó rendelkezés érvénytelenségét. Minthogy pedig a felperes és örökösársai ebben az esetben sem örökölhették az örökhagyó után, a Ptk. 653. §-ában foglaltakra tekintettel a Ptk. 632. §-ának (1) bekezdése szerinti okból a megtámadásra nem jogosultak.” (Pfv. V. 22530/1996.)

A Legfelsőbb Bíróság a felperes felülvizsgálati kérelmét nem tartotta megalapozottnak. Kifejtette: „Helytálló a másodfokú bíróságnak az a jogi álláspontja, hogy a Ptk. 632. §-ának (1) bekezdése szerinti esetben csak a végrendelet elkészítésében közreműködő személy, illetőleg a végrendelet tanúja - valamint ezek hozzátartozója - javára szóló juttatás és nem az egész végrendelet lesz érvénytelen. Ez a fenti jogszabályhely szövegéből egyértelműen következik, amely - szemben az egyéb érvénytelenségi okokra vonatkozó rendelkezésekkel - nem a végrendeletet, hanem a juttatást nyilvánítja érvénytelenné. A Legfelsőbb Bíróság erre vonatkozó álláspontját már több eseti döntésében kifejtette, és az ítélkezési gyakorlat e tekintetben egységes is. Kétségtelen azonban, hogy nem csupán kifejezett rendelkezéssel lehet valakit végrendeleti juttatásban részesíteni, hanem juttatásnak minősül az is, amikor a végrendelet valamely rendelkezése - következményét tekintve - biztosít részesedést a hagyatékban. Az adott esetben a felperesnek és örökösársainak az öröklésből való kizárása akkor lenne közvetve az alperes javára szóló juttatásnak tekinthető, ha az alperes maga is a törvényes örökösök körébe tartozna, és így a kizárás következtében az örökhagyó egyedüli törvényes örököse maradna. Az alperes azonban nem törvényes örököse az örökhagyónak, így a felperes és örökösársainak kizárása esetében egyébként nem ő, hanem a soron következő (ki nem zárt) törvényes örökösök - végső soron a magyar állam - lenne jogosult örökölni. Helytálló ezért a másodfokú bíróságnak az az álláspontja, hogy a Ptk. 632. §-a (1) bekezdésére alapított megtámadása még az alperesi közreműködés bizonyítottsága esetében sem eredményezné az öröklésből való kizárásra vonatkozó rendelkezés érvénytelenségét. Minthogy pedig a felperes és örökösársai ebben az esetben sem örökölhették az örökhagyó után, a Ptk. 653. §-ában foglaltakra tekintettel a Ptk. 632. §-ának (1) bekezdése szerinti okból a megtámadásra nem jogosultak.” (Pfv. V. 22530/1996.)

b) A kizárás másik módja az, hogy az örökhagyó a törvényes örökösét más személy örökössé nevezésével zárja ki az öröklésből. Ez - szemben a kifejezett nyilatkozattal történő kizárással - a kizárás hallgatólagos módja. Ez terjedelmében szélesebb a kifejezett kizárásnál, mert valamennyi törvényes örökösöt megfosztja az örökléstől, míg a kifejezett kizárás esetén csak a kizárt személyt rekeszti ki a törvényes öröklés rendjéből.

A más személy örökössé nevezésével történő kizárás azonban gyakran nehézséget okozhat abban a vonatkozásban, hogy a nevezett örökös részesedésével ki nem merített hagyaték mint többlet tekintetében törvényes avagy végrendeleti öröklésnek lesz-e helye. Hasonló kétség merülhet fel a végrendeletben mellőzött túlélő házastárs haszonélvezeti jogát illetően is. Az utóbbi kérdésben a Legfelsőbb Bíróság a PK 82. sz. (korábban: 102. sz.) állásfoglalásában (PEH 203. o.) adott választ (ezzel az 5. pontban foglalkozunk), az állásfoglalás indokolása azonban szélesebb körre, így a többlet sorsának eldöntésére is kiterjedően ad iránymutatást.

Eszerint a végrendelet értelmezése különösen indokoltá válhat a törvényes öröklésből nem kifejezett nyilatkozattal, hanem hallgatólagosan, mellőzéssel történő kizárás eseteiben. A jogtudomány és az ítélkezési gyakorlat egyöntetű álláspontja szerint a végrendeletet mindig az akarati elv szem előtt tartásával, a favor testamenti elvének érvényre juttatásával kell értelmezni. Ezért az említett tartalmú végrendeletet is kétség esetében úgy kell értelmezni, hogy az örökhagyó akarata a lehetőség határai között a legmesszebbmenően érvényre jusson, a végrendelet érvényes legyen, és hatályban maradjon. A végrendelet értelmezésénél az örökhagyó szándékának helyes megállapításához nemcsak a végrendelet egyes intézkedéseit és nemcsak a végrendeletben használt egyes kifejezéseket magukban véve kell elemezni, hanem a végrendelet összes intézkedésének és egész tartalmának összefüggéseiben történő teljes feltárása alapján kell a végrendeletkező valódi végakarátát felderíteni. Sőt ha a végrendelet ilyen módon értelmezett tartalma maga is kétséget hagy a végrendeletkező szándékát illetően, úgy a bíróságnak a tárgyalás és a perrendszerű bizonyítás egyéb adataiból, a végintézkedés körülményeiből, különösen magának az örökhagyónak a végrendeletkezésen kívül, azt megelőzően vagy azt követően bármilyen alakban tett nyilatkozataiból, kijelentéseiből vagy akár ráutaló magatartásából is módja lehet következtetni arra, hogy a végrendeletkezőnek mi volt a valódi akarata.

Itt is hangsúlyoznunk kell, hogy ezek az adatok csak kétség esetén jöhetnek figyelembe, mert a végrendelet világos, félreérthetetlen rendelkezésével ellentétés értelmezésre nem vezethetnek (P. törv. I. 21063/1970.). Egy később hozott törvényességi határozatában pedig a Legfelsőbb Bíróság azt mondta ki: az örökhagyó végrendeletének értelmezése szempontjából nemcsak a végrendelet szövege jöhet figyelembe, hanem bármilyen más adat is, amely az örökhagyó akaratára fényt deríthet. Így igen lényeges, hogy az örökhagyó a végrendelet idején vagy azt követően milyen kijelentést tett vagyonával kapcsolatos szándékáról (P. törv. II. 20519/1987. - BH 1988/4. sz. 99. - PJD XI. 249. sz.).

A más személy örökösé nevezésével történő kizárás - szemben a kifejezett nyilatkozattal való kizárással - itt is azt eredményezi, hogy valamennyi kötelesrészre jogosult - a kötelesrészt meghaladó mértékben - elesik a törvényes örökrésztől, amint hogy - korlátozás nélkül - elesik attól a többi törvényes örökös is. Erre példa az egyik törvényességi határozat (P. törv. II. 20728/1977.). A tényállás szerint az örökhagyó végrendeletében egyik gyermekét kitagadta, s általános örököséül másik gyermekét, az alperest jelölte ki. Kitagadott gyermekének leszármazója, vagyis az örökhagyó unokája pert indított a törvényes örökrészre iránt. A Legfelsőbb Bíróság kimondta: a perbeli esetben a végrendelet tartalmából, vagyis abból, hogy az örökhagyó nem pusztán a kitagadás felől, hanem arról is rendelkezett, hogy a teljes hagyatékának általános örököse az alperes legyen, következik, hogy az öröklésből kieső másik gyermeke törzsét, vagyis annak gyermekét, a felperest, a kötelesrészt meghaladó törvényes öröklésből kizárta. Ennélfogva a felperest az örökhagyó hagyatékából kötelesrész illeti meg, örökrész viszont nem.

A törvényes öröklésből való kizárára példa a Legfelsőbb Bíróságnak egyik - a felülvizsgálati eljárásban már a 2003. évben hozott - ítélete. Ebben kifejtette:

A Ptk. 637. §-ának (1) bekezdése szerint, ha a nevezett örökösök részesedése a hagyatékot nem meríti ki, a többlet tekintetében törvényes öröklésnek van helye, amennyiben a törvény kivételt nem tesz, vagy a végrendeletből más nem következik. A nevezett örökös részesedésével ki nem merített hagyaték mint többlet tekintetében tehát csak annyiban van helye törvényes öröklésnek, amennyiben a törvény kivételt nem tesz (Ptk. 639. §), vagy a végrendeletből más nem következik: vagyis az, hogy az örökhagyó erre a többletre is a végrendeleti öröklést kívánja.

Az adott esetben az örökhagyó végrendeletében a végrendelet idején levő teljes (ingó és ingatlan) vagyona örökösvé a felpereseket nevezte. Ebből a szempontból annak nincs jelentősége, hogy a hagyatéki eljárásban a felperesek az ingó hagyatékokra nem tartottak igényt. Egyértelműen megjelölte a hagyatéki juttatás célját és indokát is: a tanulmányok szolgálata mellett azt is, hogy a kiskorúak törvényes képviselőjétől kap rászorultsága esetén támogatást, amelyet a jövőben is elvár, és kinyilvánította azt is, hogy „a végrendelet és az abban rögzített végakarat senki törvényes jogát nem sérti.” (A végrendelet 5. pontja.) Az örökhagyónak ez a nyilatkozata pedig egyértelműen arra utal, hogy a felpereseket kívánta általános örökösvé tenni, és testvérét nem kívánta hagyatékából részesíteni, vagyis törvényes öröklésre jogosult testvérét az öröklésből kizárta. A kizárás jogkövetkezményét pedig helyesen állapította meg a jogerős ítélet, azért a Ptk. 637. §-ának (1) bekezdése utolsó fordulatára figyelemmel a jogerős ítélet anyagi jogszabályt nem sért (LB Pfv. II. 22285/2001. sz.).

A végrendeletben mellőzött házastárs haszonélvezeti joga

6. Az ítélezési gyakorlatban vita merült fel a Ptk. 637. § (2) és (3) bekezdésének értelmezésével kapcsolatban abban a tekintetben, hogy ha az örökhagyó a vagyonát harmadik személyre hagyja, mi illeti meg az özvegyet. A kérdésben a PK 82. sz. (korábban: 102. sz.) állásfoglalás (PEH 203. o.) adott iránymutatást. Ez kimondta: *ha az örökhagyó a végrendeletében a vagyonát vagy ennek egy részét harmadik személyre hagyja, és a vele együttélő házastársának haszonélvezeti jogáról nem rendelkezik, a hallgatással történt mellőzésből általában arra lehet következtetni, hogy a túlélő házastársát a törvényes öröklésből kizárta, illetőleg kötelesrészre szorította.*

Az állásfoglalás indokolásában a Legfelsőbb Bíróság egyrészt a felvetett kérdésen túlmenő általános iránymutatást adott a végrendelet értelmezésére, az örökhagyó szándékának, valódi végakaratának felderítésére nézve (ezt részben a 4/b) pontban ismertettük), részben irányítást nyújtott abban a vonatkozásban, amikor az elvi tétellel szemben éppen arra vonható következtetés, hogy az örökhagyó a harmadik személy örökösül nevezése ellenére sem akarta korlátozni házastársát a haszonélvezeti jogának gyakorlásában. Kimondotta ui., hogy ilyen irányú következtetés levonására adhat alapot az, ha az örökhagyó a végrendelettel kapcsolatban vagy azt követően olyan kijelentéseket tett, amelyekből kitűnik, hogy a más személy javára tett végintézkedést az örökhagyó úgy fogta fel, mint ami nem akadályozza özvegyét a haszonélvezet gyakorlásában. Ily módon a bíróság a legtöbb esetben értelmezés útján tisztázni tudja az örökhagyó valódi akaratát. A Legfelsőbb Bíróság erre példákat is hozott fel - amelyek egyébként az ítélezési gyakorlatban is előfordultak.

Az egyik példa szerint az örökhagyó végrendeletében úgy rendelkezett, hogy a Budapesten levő házát, amelyben az első házasságából származott két gyermeke családjával együtt régóta lakik, ez a két gyermeke örökölje, míg azt a Balaton mellett fekvő, lényegesen kisebb kertes házat, amelyben évek óta haláláig a második feleségével együtt élt, a benne levő lakberendezési tárgyakkal együtt a felesége örökölje. E végrendelet alapján kétségtelen, hogy az örökhagyó akaratát az volt, hogy özvegyét ne illesse haszonélvezet a gyermekeknek hagyott házhoz. A túlélő házastárs részére a kertes ház és a benne levő lakberendezés tulajdonul juttatása éppen abból a célból történt, ami az özvegyi jognak a legfontosabb rendeltetése, hogy ti. a túlélő házastárs ne kerüljön ki megszokott környezetéből, ne legyen elzárva azoknak a vagyontárgyaknak a további használatából, amelyeket az elhalt házastárs életében vele együtt használt.

A másik példa szerint az örökhagyó úgy rendelkezett, hogy szőlőingatlanát az azon levő présházzal együtt örökölje a testvére, aki az özvegy részére évenként 5 hl bort köteles szolgáltatni. Kézenfekvő, hogy ebben az esetben az örökhagyó a szőlőingatlan haszonélvezetéből a házastársát ki akarta zárni.

Nézzük meg ezek után, hogyan tükröződnek az állásfoglalásban kifejtett elvek az ítélezési gyakorlatban. A Legfelsőbb Bíróság a közelmúltban felülvizsgálati eljárásban hozott ítéletében kifejtette:

A PK 82. sz. állásfoglalás szerint, ha az örökhagyó végrendeletében a vagyonát vagy ennek egy részét harmadik személyre hagyja, és a vele együtt élő házastársának hasznélvezeti jogáról nem rendelkezik, a hallgatással történt mellőzésből általában arra lehet következtetni, hogy a túlélő házastársát a törvényes öröklésből kizárta, illetőleg kötelesrészt szorította. A végrendelet értelmezésének - ekként a favor testamenti elve érvényesülésének - akkor van jelentősége, ha a végintézkedésből nem tűnik ki kétséget kizáróan az örökhagyó valószínű akarata, illetőleg az, hogy a végintézkedés minden vonatkozásban teljesen és helyesen juttatta-e kifejezésre az örökhagyó szándékát. A perbeli végrendelet egyértelmű: a házastársra az I. r. alperesnek állagörökössé, a II. r. alperesnek pedig a hasznélvezeti jog örökössé nevezésével az örökhagyó a törvényes öröklésre jogosult házastársát kizárta az ingatlan örökléséből. A Ptk. 637. §-ának (2) bekezdése értelmében az örökhagyó azt, aki törvényes örökös, vagy azzá válhat, akár más személynek örökössé nevezésével, akár végrendeletben tett kifejezett nyilatkozattal kizárhatja a törvényes öröklésből. A (3) bekezdés szerint a kötelesrészt meghaladó törvényes öröklésből a kötelesrészt jogosult is kizárható.

Téves azonban az alpereseknek azon érvelése, hogy a végrendeletnek az akarat elv alapján történő értelmezéséből az is következne, hogy a Ptk.-nak a kötelesrészt vonatkozó törvényi szabályai is mellőzhetőekké válhatnak. A favor testamenti elve ugyanis nem érvényesülhet a kötelesrészt jogosultak hátrányára, mert részükre a törvény szabályai biztosítják a hagyaték meghatározott hányadát, és rendelkeznek a kiadás módjáról is.

A Ptk. 671. §-ának (1) bekezdése szerint „a kötelesrészt minden teher és korlátozás nélkül kell kiadni.” Ezért a felperes kötelesrészt címén megillető ingatlanhányadon - miként arra a jogerős ítélet is helytállóan mutatott rá - a II. r. alperes végrendeleten alapuló hasznélvezeti joga sem állhat fenn. A törvény csak a túlélő házastárs korlátozott özvegyi jogát részesíti védelemben, ha az kötelesrésszel ütközik [671. § (1) bekezdés második fordulata]. A perbeli esetben azonban nem erről van szó. A felülvizsgálati kérelemben hivatkozott 671. § (2) bekezdésének második fordulata alkalmazása pedig azért nem jöhet szóba, mert az örökhagyó a felperesnek semmiféle vagyont nem hagyott, így a korlátozás elfogadása vagy el nem fogadása nem volt vizsgálható. (LB Pfv. II. 21948/1999. sz. - BH 2001/7. sz. 322.)

Az örökrész meghatározása. Növedékjog

Ptk. 638. § Ha az örökhagyó akár az egész hagyatékra, akár annak egy részére vagy valamely hagyatéki tárgyra több örököst nevezett, és részesedésük mértékét nem határozta meg, a részesítettek egyenlő arányban örökölnék.

Több örökös nevezése esetén részesedésük mértéke

A végintézkedés szabadságának a Ptk. 599. § (2) bekezdésében, valamint a 623. §-ban rögzített elvéből következik, hogy az örökhagyó bármilyen vagyonáról bárkinek a javára rendelkezhet, s rendelkezésének hatályát csak a kötelesrészt intézménye érinti. Ebből a szabadságból folyik, hogy több örököst is nevezhet [636. § (1) bek.], hogy örökösének hagyatéka meghatározott hányadát is juttathatja [636. § (2) bek.], és hogy egy vagy több vagyontárgyra is nevezhet örököst [636. § (3) bek.]. Ezek szerint az örökhagyó nemcsak azt határozhatja meg szabadon, hogy ki, illetőleg kik örököljék a vagyonát, hanem azt is, hogy több örökös nevezése esetén mennyi legyen a részesedésük mértéke.

Előfordulhat azonban, hogy az örökhagyó úgy nevez több örököst, hogy nem határozza meg az egy-egy örökösnek juttatott rész mértékét. Ilyen esetre a 638. § azt a vélelmet állítja fel, hogy a részesítettek egyenlő arányban örökölnék. Ez a szabály az örökösnevezés mindhárom formájára irányadó, tehát arra az esetre, ha az örökhagyó egész vagyonát több örökösre hagyja, továbbá ha csak hagyatéka egy részére nevez több örököst, végül ha az egész hagyaték értékének jelentős részét tevő egy vagy több vagyontárgyra jelöl ki több örököst úgy, hogy ezeknek a hagyatéki terhek viselésében is osztozniuk kell.

A 638. §-ban foglalt vélelem azonban megdönthető. A részesedés eltérő arányára tehát nemcsak az örökhagyónak a végrendeletben levő kifejezett intézkedése utalhat, de arra a végrendelet egész tartalmának összefüggéseiben történő teljes feltárása alapján is következtetni lehet. Miként a miniszteri indoklás rámutat: a részesedés arányát a végrendelet értelmezésével is meg lehet állapítani (l. a 638-639. §-okhoz fűzött ind. I. 6. pontját). A végrendeletet e vonatkozásban is az akarat elv érvényre juttatásával kell értelmezni, és a végrendeletkező valódi akaratának felderítéséhez indokolt esetben itt is támaszkodni lehet a végintézkedés körülményeire és az örökhagyónak a végrendeleten kívül tett nyilatkozataira. Ha pl. az örökhagyó végrendeletében úgy rendelkezik, hogy egész vagyonát két szomszédja, a házaspár és özvegy A.-né örököljék, akik őt gondozták és betegségében ápolták, akkor pusztán a 638. § szabályára támaszkodva fejenként a hagyaték 1/3-át örökölnék. A bizonyítás adataiból azonban kiderült, hogy a férj soha nem vett részt a gondozásban és ápolásban, s hogy az örökhagyó a végrendeletkezés előtt kijelentette: két szomszédja egyformán részesedjék a vagyonából. A favor testamenti elve tehát csak akkor fog érvényre jutni, ha a házaspár mindkét tagja a hagyaték 1/4-ét, az özvegy pedig annak 1/2-ét örököli.

Ptk. 639. § (1) Ha az örökhagyó úgy nevezett több örököst a hagyatékra vagy annak egy részére, hogy ezzel a törvényes öröklést kizárja, és valamelyik nevezett örökös anélkül esik ki, hogy helyettes örökös lenne, a hagyatékra ugyanerre a részére kinevezett többi örökös részesedése arányosan növekszik (növedékjog).

(2) Ha a kieső nevezett örökös az örökhagyónak törvényes örökös is lenne, a növedékjog alapján az örökhagyóval ugyancsak törvényes öröklési kapcsolatban álló többi nevezett örökös örökrésze arányosan növekszik, feltéve, hogy a kiesőnek nincs helyettes örökös, és a végrendeletből más nem következik.

(3) A meghatározott hagyatéki tárgyra nevezett örököst csak az ugyanazon tárgyra nevezett másik örökös kiesése következtében és csak erre a tárgyra nézve illeti növedékjog.

A növedékjog fogalma

1. A Ptk. 636. § (1) bekezdése szerint az örökhagyó végrendeletében több örökös is nevezhet, és a 636. § (2) és (3) bekezdése, valamint a 638. § értelmében a részesedésük mértékét is meghatározhatja. (Ilyen meghatározás hiányában a részesítettek általában egyenlő arányban örökölnék.) Előfordulhat azonban, hogy valamelyik nevezett örökös kiesik az öröklésből, pl. az örökhagyó előtt meghal, vagy az örökséget visszautasítja (600. §). Ilyen esetben a kiesett örökös örökrészét vagy a törvényes örökösök fogják örökölni, vagy az a többi nevezett örökös örökrészét fogja megnövelni. Ez utóbbi az ún. növedékjog, s ennek feltételeit és módjait határozza meg a 639. §. A növedékjog ezek szerint a nevezett örökösnek, illetőleg örökösöknek az a joga, hogy örököstársuk kiesése esetében az ő örökrészét megörököljék.

A tv. szerint tehát a növedékjog csak akkor kerülhet szóba, ha az örökhagyó több örökös nevezett, és pedig akár az egész hagyatékra, akár a hagyatéka egy részére, akár pedig egy meghatározott hagyatéki tárgyra. Más szabály érvényesül azonban abban az esetben, ha az örökhagyó az egész hagyatékra vagy annak egy részére nevezett több örökös, és más szabály akkor, ha meghatározott hagyatéki tárgyra történt a több örökös nevezése. A két szabály együttes alkalmazására is sor kerülhet, ha ti. az örökhagyó egy meghatározott hagyatéki tárgyra is több örökös nevezett [636. § (3) bek.], és vagyona többi részére is több más (vagy részben más) örökös jelölt. A szabályokat (amelyeket a következő pontban ismertetünk) a tv. a végrendelező feltehető akaratára alapította, minthogy az örökösök részesedésének aránya és a törvényes öröklés kizárásának mértéke is az örökhagyó akaratától függ (l. a 638-639. §-okhoz fűzött min. ind. I. 6. pontját).

A növedékjog érvényesülésének feltételei

2. A növedékjog érvényesülésének négy együttes feltétele van. Az első az, hogy az örökhagyó több örökös nevezzen. Érvényesülhet tehát az már akkor is, ha az örökhagyó - akár az egész hagyatékára, akár annak meghatározott hányadára, akár meghatározott egy vagy több vagyontárgyára - két örökös nevezett.

A második feltétel az, hogy az örökhagyó a több örökös nevezésével a törvényes öröklést kizárja. Ez történhet kifejezett nyilatkozással vagy hallgatólagosan, amikor is a végrendeletből vagy annak értelmezéséből lehet következtetni az örökhagyónak arra a szándékára, hogy egész hagyatékát a végrendeleti örökösök örököljék (l. a 637. §-hoz fűzött magyarázat 4. pontját). Ha ui. sem a kifejezett nyilatkozatból, sem a végrendelet értelmezéséből nem lehet az örökhagyó ilyen szándékára következtetni, a kieső örökös örökrésze tekintetében az 599. § (2) bekezdése és a 637. § (1) bekezdése értelmében a törvényes öröklési rend fog érvényesülni.

A harmadik feltétel valamelyik nevezett örökös kiesése. Az mindegy, hogy a kiesés milyen okból következik be. Ezeket az okokat a 600. § a)-f) pontok alatt sorolja fel. Ezek közül gyakrabban fordul elő az f) pont szerinti eset, amikor az egyik nevezett örökös az örökséget visszautasítja (647. §).

Végül a negyedik feltétele a növedékjog érvényesülésének az, hogy a kieső nevezett örökösnek ne legyen helyettes örököse. Az örökhagyó ui. arra az esetre, ha az örökös az öröklésből kiesik, ún. helyettes örökös nevezhet [640. § (1) bek.]. Ha pedig ez megtörtént, ő és nem a hagyatéknak ugyanerre a részére kinevezett többi örökös fogja örökölni a kieső örökös örökrészét. Ugyanez az eset következik be akkor is, ha a kieső nevezett örökös az örökhagyónak egyben törvényes örököse is, és van leszármazója, mert ilyenkor - ellenkező végrendeleti intézkedés hiányában - a leszármazót kell helyettes örökösnek tekinteni [640. § (2) bek.], tehát ő és nem a többi nevezett örökös fogja örökölni a kieső örökös örökrészét.

A növedékjog általános szabálya

3. Az előző pontban elemeztük a növedékjog alkalmazhatásának feltételeit. Ha valamennyi feltétel fennáll, a kieső örökös örökrészével a hagyatéknak ugyanerre a részére kinevezett többi örökös részesedése arányosan növekszik. Ez a növedékjog általános szabálya [639. § (1) bek.]. Vegyünk erre egy példát.

Az örökhagyó úgy rendelkezett, hogy hagyatékát három személy örökölje, és pedig A a 60%-át, B és C pedig a 20-20%-át. Ha A esik ki az öröklésből, az ő örökrészéből B és C is 30%-ot kap, mert korábbi részesedésük is egyenlő volt. Ezek szerint B és C is az egész hagyatéka 50%-át örököli. Ha viszont B vagy C esik ki az öröklésből, az ő örökrészükből A 15%-ot, a harmadik örökös pedig 5%-ot örököl, mert ez felel meg korábbi részesedésük arányának ($60 : 20 = 15 : 5$). Ezek szerint A az egész hagyatéka 75%-át, B, illetőleg C pedig a 25%-át örököli.

Az ismertetett általános szabályt nem lehet alkalmazni abban az esetben, ha a kieső nevezett örökös az örökhagyónak törvényes örököse is lenne, és akkor sem, ha az örökhagyó meghatározott hagyatéki tárgyra nevezett több örökös. Ezekre az esetekre a tv. [639. § (2) és (3) bek.] különös szabályokat tartalmaz, melyeket a következő pontokban ismertetünk.

A növedékjog szabályai, ha a kieső örökös törvényes örökös is lenne

4. Az előző pontban már utaltunk arra, hogy más szabály érvényesül abban az esetben, ha a kieső örökös egyúttal az örökhagyó törvényes örököse is lenne. Ebben az esetben ui. abból, hogy az örökhagyó olyan személyt nevezett örököséül, aki - végrendelet hiányában - a törvényes öröklés rendje szerint is örököse lenne, feltételezhető, hogy az ilyen nevezett örökös kiesése esetére is olyan személynek juttatná a kieső örökrészét, aki vele ugyancsak törvényes öröklési kapcsolatban áll. Ennek megfelelően a tv. [639. § (2) bek.] úgy rendelkezik, hogy ilyenkor az örökhagyóval ugyancsak törvényes öröklési kapcsolatban álló többi nevezett örökös örökrésze arányosan növekszik.

Vegyük erre a különös növedékjogra is egy példát. Az örökhatóság hagyatékára egyenlő - 20-20% - arányban három testvérét és a törvényes öröklési kapcsolaton kívül álló két személyt nevez örököseül. Ha az egyik testvér kiesik, örökrésze nem valamennyi nevezett örökös, hanem csak a két másik testvér örökrészét fogja növelni. Vagyis a két testvér a hagyaték 30-30%-át, a két további örökös 20-20%-át örökl. Ezzel szemben, ha az utóbbiak egyike esik ki az öröklésből, az ő örökrésze - a növedékjog általános szabálya szerint - valamennyi többi nevezett örökös örökrészét növeli, és pedig egyenlő - 5-5% - arányban, minthogy eredeti örökrészüket is egyenlő volt. Ez tehát azt jelenti, hogy mind a négyen a hagyaték 25%-át örökl.

Mint már említettük, a növedékjognak ez a különös szabálya az örökhatóság feltételezett szándékára alapított vélelem, amely azonban csak abban az esetben érvényesül, ha „a végrendeletből más nem következik”. Megdől tehát a vélelem, ha magából a végrendeletből is kitűnik, hogy az örökhatóság az egyik törvényes örökösének kiesése esetére a vele törvényes öröklési kapcsolatban álló többi nevezett örökösét nem kívánta ilyen előnyben részesíteni.

A növedékjog szabálya meghatározott hagyatéki tárgyra nevezett örökös kiesése esetében

5. A Ptk. 636. § (3) bekezdése szerint kétség esetében örökös az is, akinek az örökhatóság az egész hagyaték értékének jelentős részét tevő meghatározott, egy vagy több vagyontárgyat juttat, ha az örökhatóság feltehető akarata szerint a részesítettnek a hagyatéki terhek viselésében is osztoznia kell. Ha az örökhatóság ilyen hagyatéki tárgyra nevezett több örökös, és egyikük kiesik az öröklésből, ugyancsak nem érvényesül a növedékjog általános szabálya (3. pont). A 639. § (3) bekezdésében foglalt különös szabály szerint ui. ilyen esetben nem valamennyi nevezett örökös, hanem csak az ugyanazon tárgyra nevezett másik, illetőleg többi örökös és csak erre a tárgyra nézve illeti növedékjog.

Ha pl. az örökhatóság szülőingatlanát a rajta levő prérsházzal négy testvére hagyja, míg egyéb vagyona örököseül élettársát nevezi, s az egyik testvér kiesik az öröklésből, az ő örökrészét három testvére örökl, abból tehát az élettárs nem fog részesedni. A három testvér részesedése ez esetben is arányosan növekszik. Ha tehát őket az örökhatóság nem egyenlő arányban nevezte örököseül, hanem pl. az egyiknek az említett ingatlan eszmei 40%-át, a másik háromnak pedig 20-20%-át juttatta, és ez utóbbiak egyike esik ki, akkor az ő részéből 10% jut az egyik, míg 5-5% a másik két testvérnek, vagyis egyikük 50, a másik kettő pedig 25-25%-ban lesz örökös az ingatlanok. Ha viszont az élettárs esik ki, a neki szánt hagyatéki vagyonból a testvérek nem örökölnék, illetve legfeljebb mint törvényes örökösök örökölnék, erre nézve ui. törvényes öröklés fog érvényesülni.

Helyettes örökös

Ptk. 640. § (1) Az örökhatóság arra az esetre, ha az örökös az öröklésből kiesik, mást nevezhet örökössé (helyettes örökös).

(2) Ha a nevezett örökös az örökhatóságnak egyben törvényes örököse is, kiesése esetére leszármazóját - ellenkező végrendeleti intézkedés hiányában - helyettes örökösnek kell tekinteni.

Helyettes örökös nevezése

1. Már a 639. § (1) és (2) bekezdése is utal a helyettes örökösre. Az ezekben foglalt rendelkezések értelmében ui. a növedékjog érvényesülésének - többek között - feltétele az is, hogy a kieső nevezett örökösnek ne legyen helyettes örököse.

A végintézkedés szabadságának általános elvére figyelemmel biztosítja a 640. § (1) bekezdése az örökhatóság részére azt a jogot, hogy már eleve kijelölhesse azt a személyt - az ún. helyettes örökös -, aki az általa kinevezett örökös kiesése esetében örököl. A tv. nem korlátozza számbelileg az örökhatóságnak ezt a jogát. Megteheti tehát azt, hogy a nevezett örökös kiesése esetére több helyettes örökösöt nevezzen, s ezek örökrészét is meghatározhassa, több örökös nevezésénél ezek kiesése esetére valamennyi helyett kijelölhet egy vagy több helyettes örökösöt, sőt a helyettes örökös kiesése esetére is nevezhet további helyettes örökösöt. Ez utóbbi módon az örökhatóság a törvényes öröklési rend érvényesülését még eredményesebben kizárhatja.

A helyettes örökös nevezése lényegében feltételes örökösnevezés. A helyettes örökös jogi sorsa ui. függ az első helyen nevezett örökös jogi helyzetétől (ez utóbbi jogi sorsa viszont teljesen független a helyettes örökösétől): a helyettes örökös csak attól a feltételtől függően örököl, hogy az első helyen nevezett örökös az öröklésből kiesik. Már a 640. és a 639. §-ban foglalt rendelkezések összevetéséből is következik, hogy a helyettes örökös öröklési joga megelőzi az első helyen nevezett örökös örökösársainak - a kiesett örökös örökrészére vonatkozó - növedékjogát.

A törvényes helyettes öröklés

2. Miként a 639. § (2) bekezdése a növedékjognak egy különös szabályát tartalmazza arra az esetre, ha a kieső nevezett örökös az örökhatóságnak törvényes örököse is lenne (l. a 639. §-hoz fűzött magyarázat 4. pontját), ugyanúgy a 640. § (2) bekezdésében ugyanerre az esetre a helyettes öröklésre vonatkozó különös rendelkezést találunk. Ez ui. kimondja, hogy ilyenkor a kieső nevezett örökös leszármazóját - ellenkező végrendeleti intézkedés hiányában - helyettes örökösnek kell tekinteni. Ebben az esetben tehát a helyettes örökös nem az örökhatóság jelöli ki, hanem a törvény rendeli; éppen ezért nevezi ezt az intézményt Világhy Miklós törvényes helyettes öröklésnek (l. i. m. 458. o.).

A törvényes helyettes öröklés hatályának beállítását a tv. [640. § (2) bek.] négy feltétel együttes fennállásához köti. Szükséges, hogy a nevezett örökös az örökhatóságnak egyben törvényes örököse is legyen; hogy az öröklésből kiessék (a kiesés különböző eseteire vonatkozóan l. a 639. §-hoz fűzött magyarázat 2. pontját); hogy kiesése időpontjában leszármazója legyen; s végül, hogy az örökhatóságnak ne legyen ellenkező végrendeleti intézkedés.

Ha összevetjük ezt a rendelkezést a 639. § (2) bekezdésének szabályával, kitűnik, hogy mindkettő az örökhagyó feltételezett szándékára alapítja a bennük foglalt rendelkezést, míg azonban az utóbbi a különös növedékjogot az örökhagyóval ugyancsak törvényes öröklési kapcsolatban álló valamennyi többi nevezett örökös részére biztosítja, addig a 640. § (2) bekezdése szerint a helyettes örökös jogköre a törvénynél fogva csak a kieső örökös leszármazóját illeti meg. Ez természetes is, hiszen ott maga az örökhagyó jelölte ki több örököse között a vele törvényes öröklési kapcsolatban állókat, s a vélelem ahhoz fűződik, hogy egyik törvényes örökösének kiesése esetére ezek örökrészét kívánta növelni az örökhagyó. Az utóbbinál viszont törvényes örököse kiesése esetére nem ő jelölte ki az ennek helyébe lépőt, itt tehát a vélelem csak szűkebb körre terjedhet. Arra irányul, hogy ha az örökhagyó számolt volna nevezett örökösének kiesésével - aki egyben törvényes örököse is volt -, ennek leszármazóját jelölte volna ki helyettes örökösül. Ezt a vélelmet nem lett volna indokolt az örökhagyóval törvényes öröklési kapcsolatban állók szélesebb körére kiterjeszteni. A negyedik feltételként említett „végrendeleti intézkedés” fogalmát itt is tágan kell értelmezni.

Hagyomány. Meghagyás

Ptk. 641. § (1) Hagyomány a hagyatékban meglevő valamely vagyontárgynak közvetlenül meghatározott személy részére juttatása, ha az ilyen részesedés nem minősül öröklésnek.

(2) Hagyományrendelés az is, ha az örökhagyó örökösét arra kötelezi, hogy a hagyományosnak vagyoni szolgáltatást teljesítsen.

(3) Hagyományt az örökös javára is lehet rendelni (előhagyomány). Hagyománnyal azt is lehet terhelni, aki maga is hagyományos (alhagyomány). Kétség esetében a hagyomány az örökösöt terheli.

(4) Ugyanarra a szolgáltatásra közösen nevezett hagyományosokat ugyanolyan feltétellel illeti egymás után a növedékjog, mint a meghatározott hagyatéki tárgyra nevezett örökösöket.

A hagyomány mint különös jogutódlás

1. Korábban (l. a 636. §-hoz fűzött magyarázat 5. pontját) már szó volt arról, hogy az örökös és a hagyományos közti megkülönböztetés a köznap nyelvben elmosódik. Rendszerint a hagyományost is az örökösök közt tartják számon, s a neki szánt juttatást is örökségnek nevezik. Holott az örökség és a hagyomány, az örökösnevezés és a hagyományrendelés közt éles különbséget kell tenni, s az elhatárolásnak különösen a hagyatéki terhek viselése szempontjából komoly jelentősége van. (Az öröklés és hagyomány elhatárolásánál az örökhagyó akaratának figyelembevételére vonatkozóan l. a 636. §-hoz fűzött magyarázat 6. pontját).

Az örökös egyetemes jogutód, akire az örökhagyó hagyatéka mint egész - a jogok és kötelezettségek összessége - száll át, tehát az ún. aktívák mellett a passzívák is. A reá szálló hagyatékek pedig az örökség (l. a 636. §-hoz fűzött magyarázat 2. pontját). Ezzel szemben a hagyományos különös jogutód, akinek a részére az örökhagyó csak a hagyatékban meglevő valamely vagyontárgyat juttat, éspedig oly módon, hogy az ilyen részesedés nem minősül öröklésnek, vagy akinek javára az örökös az örökhagyó rendelkezésére vagyoni szolgáltatást teljesít, és az ő (a hagyományos) felelőssége a hagyatéki tartozásokért csak feltételes, másodlagos és az örököséhez viszonyítva korlátozott [l. a 684. § (1) bek.-ét]. A hagyományos részére történt juttatás a hagyomány. E körbe tartozik a hagyatékból való minden olyan részesedés, amely nem minősül örökségnek.

Lehetséges azonban az is, hogy a végrendelet egyáltalán nem tartalmaz örökösnevezést, csupán hagyományrendelést, minthogy az örökösnevezés a végrendeletnek csak lehetséges, de nem szükségszerű tartalma.

További különbség az öröklés és a hagyomány között, hogy míg öröklésnek mind a tv., mind végintézkedés alapján helye lehet, addig a hagyomány csak végintézkedésen - rendszerint végrendeleten - alapulhat. A hagyományhoz - mégpedig a dologi hagyományhoz - hasonló rendelkezést találunk a 613. § (3) bekezdésében. Eszerint tizenöt évi házasság után a túlélő házastárssal szemben a szokásos mértékű berendezési és felszerelési tárgyakra ági öröklés címén nem lehet igényt támasztani. Ugyancsak hasonló a törvényes hagyományhoz - éspedig a kötelmi hagyományhoz - a kötelesrész intézménye is (l. a 661. és köv. §-okat).

A hagyományrendelés - miként az örökösnevezés - sincs meghatározott formához kötve. Érvényes tehát minden olyan hagyományrendelés, amelyből kitűnik az örökhagyónak az a szándéka, hogy halála esetére a megjelölt személy legyen a meghatározott vagyontárgy, vagy hogy a megjelölt személy részére az örököse meghatározott vagyoni szolgáltatást nyújtson. Pl.: „Minden vagyonomat örökölje öcsém, de könyvtáramat elhunyt néném fiára hagyom”, vagy „Általános örökösöm legyen élettársam, ő azonban köteles elhunyt feleségem első házasságából származó fiának 100000 Ft-ot fizetni”.

A tv. kétféle hagyományról rendelkezik: a dologi hagyományról [641. § (1) bek.] és a kötelmi hagyományról [641. § (2) bek.].

A dologi hagyomány

2. Dologi hagyománynak nevezzük a hagyományrendelésnek azt a módját, amikor az örökhagyó a végrendeletében meghatározott személynek - a hagyományosnak - a hagyatékában meglevő egy vagy több vagyontárgyat közvetlenül juttat, feltéve, hogy az ilyen részesedés nem minősül öröklésnek [641. § (1) bek.]. E fogalom meghatározás, illetőleg az alapjául szolgáló rendelkezés négy eleme igényel közelebbi megvilágítást, mégpedig a vagyontárgy jellege, annak a hagyatékban szereplése, a juttatás közvetlensége és a hagyománynak az örökléstől való elhatárolása.

a) A dologi hagyomány tárgya csak egyedileg meghatározott vagyontárgy lehet, viszont lehet bármely dolog - akár ingó, akár ingatlan, amely halál esetére átruházható: pl. ékszer, bútor, festmény.

b) A vagyontárgynak a hagyatékban meg kell lennie.

c) A dologi hagyomány a vagyontárgy közvetlenül történő juttatása a hagyományos részére. Ez azt jelenti, hogy a hagyományos a részére juttatott vagyontárgyat az öröklés, illetőleg a hagyomány megnyíltakor ipso iure szerzi meg, az közvetlenül száll át rá az örökhagyóról. A dologi hagyomány tehát közvetlen jogutódlás. Főként ez különbözteti meg a kötelmi hagyománytól, mert ez utóbbinál a hagyományos közvetlen jogelődje nem az örökhagyó, hanem az örökös, akivel szemben neki követelése van az örökhagyó által meghatározott szolgáltatás iránt, még abban az esetben is, amikor a szolgáltatás tárgya a hagyatékban meglevő valamilyen vagyontárgy.

d) A dologi hagyományról végül csak akkor lehet szó, ha a vagyontárgy juttatása nem minősül öröklésnek. Öröklésnek pedig - a 636. § (3) bekezdése értelmében - akkor minősül, ha egyrészt a kérdéses vagyontárgy az egész hagyaték értékének jelentős részét teszi ki, másrészt az örökhagyó feltehető akarata szerint a részesítettnek a hagyatéki terhek viselésében is osztoznia kell. Ha az egész hagyaték értékének jelentős részét kitevő vagyontárgy juttatása esetén sem a végrendelet tartalmából, sem a végrendeletkezés körülményeiből nem lehet következtetni az örökhagyó arra irányuló akaratára, hogy a részesítettnek osztoznia kell a hagyatéki terhek viselésében, akkor a juttatás dologi hagyomány.

A kötelmi hagyomány

3. Hagyományt úgy is lehet rendelni, hogy az örökhagyó arra kötelezi az örökösét: nyújtson meghatározott vagyoni szolgáltatást a végrendeletben megjelölt személynek: a hagyományosnak [641. § (2) bek.]. Itt közelebbi megvilágítást irányel a hagyomány tárgya és a hagyományosnak az örököshöz való viszonya.

a) A kötelmi hagyomány tárgya csak vagyoni szolgáltatás lehet. Ebben is különbözik a később tárgyalandó meghagyástól, amely lehet nem vagyoni kötelezettséggel való terhelés is. A vagyoni szolgáltatás körébe tartozik viszont mindaz, ami a szerződésnek is tárgya lehet, minthogy a kötelmi hagyományos követelési jogot szerez az örökössel szemben. Lehet tehát a hagyatékban meglévő vagyontárgy átengedése, lehet meghatározott pénzüsszeg kifizetése, meghatározott követelés juttatása, sőt lehet negatív tartalmú is: az örökhagyónak a hagyományossal szemben fennálló követelése elengedése. Ez utóbbi esetben az örökös nem léphet fel a hagyományossal szemben, amit egyébként - elengedés hiányában - mint egyetemes jogutód megtehetne.

Nem lehet viszont tárgya a kötelmi hagyománynak olyan szolgáltatás, amely a szerződésnek sem lehet tárgya. Így érvénytelen pl. a lehetetlen szolgáltatásra kötelező hagyomány, minthogy a lehetetlen szolgáltatásra irányuló szerződés is semmis [227. § (2) bek.].

Látjuk tehát, hogy a kötelmi hagyomány tárgya szélesebb körű, mint a dologi hagyományé, mert nemcsak egyedileg meghatározott vagyontárgy átengedése lehet (l. az előző pont a) alpontját), hanem bármilyen más vagyoni szolgáltatás, s ha vagyontárgy is a szolgáltatás tárgya, annak sem kell meglennie a hagyatékban [l. az előző pont b) alpontját].

b) A kötelmi hagyományos a hagyaték megnyílásával nem szerzi meg ipso iure a hagyomány tárgyat, mint a dologi hagyományos, s neki nem is az örökhagyó a jogelődje, mint a dologi hagyományosnak [l. az előző pont c) alpontját], hanem az örökös. Még olyan esetben is az örökös a jogelőd, amikor a szolgáltatás tárgya a hagyatékban meglévő vagyontárgy. Ilyenkor is az örökös köteles ui. a vagyontárgyat a hagyományosnak kiadni, azt tehát a hagyományos nem közvetlenül az örökhagyótól szerzi meg, hanem annak kiadására az örökössel szemben szerez követelési jogot. Nem magának a vagyontárgynak a tulajdonjoga száll át rá - mint a dologi hagyománynál -, hanem csak az arra vonatkozó követelés.

A kötelmi hagyományos ezek szerint az örökössel olyan jogviszonyban áll, mint a szerződésekben a jogosult a kötelezettel szemben, ő az örökös hagyatéki hitelezője, az örökösnek a kötelmi hagyományon alapuló kötelezettsége pedig hagyatéki tartozás [677. § (1) bek. e) pont], amelyért a hagyományossal mint hitelezőjével szemben felel [678. § , 679. § (1) bek.]. Ha pedig az örökös a kötelmi hagyomány tárgyat alkotó szolgáltatás teljesítését megtagadja, a szolgáltatást késedelmesen vagy hibásan teljesíti, megfelelően irányadók azok a rendelkezések, amelyeket a teljesítés megtagadása (313. §), a kötelezett késedelme (298-301. §), illetőleg hibás teljesítés (305-311. §) esetén kell alkalmazni.

A fentiekből már kitűnt, hogy a kötelmi hagyomány miben különbözik a dologi hagyománytól. Az örökléstől való elhatárolás szüksége viszont - szemben a dologi hagyománnyal [l. az előző pont d) alpontját] - még abban az esetben sem merül fel, amikor a szolgáltatás tárgya a hagyatékban levő valamely vagyontárgy, minthogy a hagyományrendelés ilyen esetben is éppen az örökösnek a vagyontárgy kiadására való kötelezésében áll. Ezért nem szerepel a 641. §-nak a kötelmi hagyományt szabályozó (2) bekezdésében az a feltétel, amelyet a dologi hagyományra vonatkozó (1) bekezdés megszab, hogy ti. a részesedés ne minősüljön öröklésnek.

Az a) és b) pontban írtak tükröződnek a Legfelsőbb Bíróságnak az 1996. évben - felülvizsgálati eljárás keretében - hozott ítéletében. A per tényállása szerint az örökhagyó a végrendeletében minden ingó vagyonát és egy szövetkezeti lakásnak a tulajdonában álló 1/2 részét az I. rendű alperesre hagyta, a hozzá írt levélben azonban arra kérte örökösét, hogy az ingatlan értékesítését követően a befolyt vételár felét juttassa az akkor még kiskorú felpereseknek oly módon, hogy azon értékét megőrző vagyontárgyakat vásároljon, és a felperesek nagykorúságának elérését követően adja ki részükre. Az örökhagyó halálát követő hagyatéki eljárásban az I. rendű alperes a levélben foglaltakat érvényes hagyományrendelésnek fogadta el, és a hagyományra tekintettel hozzájárult az I. és II. rendű felperesek javára a hagyatéki ingatlanilletőség 1/2 (az egész ingatlan 1/4) részére az elidegenítési és terhelési tilalom bejegyzéséhez. Egyben úgy nyilatkozott, hogy örökölni nem kíván, és örökségét: így az ingatlanilletőséget kiskorú gyermekeinek, a II. és III. rendű alpereseknek „adja át”. Az I. rendű alperes házastársa, mint a II. és III. rendű alperesek törvényes képviselője a „lemondást elfogadta”. A közjegyző ennek megfelelően a hagyatékot öröklés és egyezség jogcímén a II. és III. rendű alpereseknek adta át, egyben rendelkezett az elidegenítési és terhelési tilalom bejegyzéséről.

E tényállásra tekintettel az elsőfokú bíróság a felpereseknek a hagyatéki ingatlanilletőség 1/2 része értékének megfizetésére irányuló kereseti kérelmét - minthogy az I. rendű alperes fizetési kötelezettsége a hagyomány kiadására még nem következett be - elutasította, a másodfokú bíróság pedig a követelés idő előttiisége miatt a pert megszüntette.

A Legfelsőbb Bíróság viszont a felperesek felülvizsgálati kérelmét megalapozottnak tartotta. Kifejtette: „A Ptk. 641. §-ának (2) bekezdése értelmében hagyományrendelés az is, ha az örökhagyó örökösét arra kötelezi, hogy a hagyományosnak vagyoni szolgáltatást teljesítsen; a Ptk. 643. §-a pedig úgy rendelkezik, hogy a hagyományra a végrendeleti öröklés szabályait kell megfelelően alkalmazni. Az adott esetben az örökhagyó úgy rendelkezett, hogy végrendeleti örököse: az I. rendű alperes a reá hagyott ingatlanilletőség eladása esetén a vételár felét értékét megőrző vagyontárgyba fektetve nagykorúságuk elérésekor juttassa a felpereseknek. Az örökhagyó tehát kötelmi hagyományt rendelt: a *hagyomány tárgya* a befolyó vételár fele összege, amely az *örökség eladásakor* esedékes. A Ptk. 645. §-a (2) bekezdésének a dologi hagyományra vonatkozó rendelkezései tehát nem irányadóak. A végintézkedésre vonatkozó szabályok megfelelő alkalmazása folytán nincs akadálya annak sem, hogy az örökhagyó a kötelmi hagyomány hatályát függővé tegye akár felfüggesztő, akár bontó feltételtől. Az általános szerződési feltételekre vonatkozó szabályokat: a Ptk. 228. és 229. §-át azonban - a Ptk. 647. §-a szerinti eltérésekkel - alkalmazni kell. Ehhez képest irányadó a Ptk. 229. §-ának a függő jogi helyzet fennállása alatt a felek magatartását korlátozó szabálya, amely tiltja az olyan magatartást, amely a feltétel bekövetkezése, illetőleg meghiúsulása esetére a másik fél jogait csorbitja, vagy meghiúsítja. Az adott esetben az örökhagyó a kötelmi hagyomány teljesítését két jövőbeli eseménytől: az I. rendű alperes által megörökölt ingatlanilletőség eladásától és a felperesek nagykorúságának elérésétől tette függővé. Az I. rendű alperes azonban azzal, hogy a megörökölt ingatlanilletőséget ingyenesen a II. és III. rendű alpereseknek »engedte át« - azaz nekik ajándékozta -, az egyik feltételt meghiúsította: a hagyomány alapjául szolgáló ingatlanilletőség tulajdonjogának átruházása folytán rendelkezési joga megszűnt, nem jogosult az ingatlanilletőség eladására, a tulajdonosok által történt eladás esetén pedig nincs rendelkezési joga a vételár felett. *E feltétel meghiúsítása folytán tehát a feltételt bekövetkezettnek kell tekinteni*: ehhez képest a felperesek nagykorúvá válásával a kötelmi hagyomány kiadása esedékessé vált. Tévedtek tehát az eljáró bíróságok, amikor az ingatlan eladásához fűzött feltételre tekintettel a felperesi követelést idő előttinek tekintették, és ennek folytán az elsőfokú bíróság a keresetet elutasította, illetőleg a másodfokú bíróság a pert megszüntette.” (Pfv. V. 21824/1995. - BH 1997/11. sz.)

A kötelmi hagyomány jellege és a meghagyástól való elhatárolása kérdésében adott iránymutatást a Legfelsőbb Bíróság egyik, felülvizsgálati eljárásban hozott ítéletében.

Ebben az ügyben az örökhagyó írásbeli magánvégrendeletében családi házasingatlana 1/2 részét korábbi házasságából származó és eltartásában élő kiskorú fiára, a felperesre, további 1/2 részét pedig második házastársára, az alperesre hagyta. Végrendeletében kijelentette, hogy családi házasingatlanát valamint a végrendeletkezést megelőzően rövid idővel a kiskorú nevére vásárolt lakásingatlant bérlet útján hasznosítja, ezért feljogosította az alperest, hogy a felperes nagykorúságáig a két ingatlan után járó bérleti díjat szedje, és vele szabadon rendelkezzen. Egyéb vagyona örököséként az alperest nevezte meg.

A felperes által a végrendelet - egybek mellett - téves feltevés okából való érvénytelenségének megállapítása iránti keresetet a jogerős ítélet alaptalannak találta. A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati kérelmet nem tartotta megalapozottnak. Rámutatott:

Helytálló a másodfokú bíróságnak az a jogi álláspontja, hogy a végrendeletnek az a rendelkezése, amely feljogosítja az alperest a felperesre hagyott ingatlanilletőség bérleti díjának szedésére, tartalma szerint kötelmi hagyománynak minősül. *A Ptk. 641. §-a (2) bekezdéséből* következően *hagyományrendelés az, ha az örökhagyó örökösét arra kötelezi, hogy a hagyományosnak vagyoni szolgáltatást teljesítsen. A kötelmi hagyomány bármilyen vagyoni szolgáltatás lehet, mindaz, ami szerződés tárgyát képezheti. Nem feltétele az sem, hogy a hagyományrendelés a hagyatékban meglevő vagyontárgyakra vonatkozzék: így kötelmi hagyománynak minősül, ha az örökhagyó az örökösére hagyott vagyontárgy bérleti díjának szedésére jogosítja fel a hagyományost, vagy örökösét készpénz fizetésére kötelezi. S minthogy a Ptk. 641. §-a (3) bekezdése értelmében hagyományt az örökös javára is lehet rendelni, az ilyen juttatás egymagában abból az okból, hogy jogosultja az örökhagyó egyik örököse, nem minősül örökségnek.*

A fent kifejtettekből következik viszont, hogy a másodfokú bíróság jogi álláspontjával szemben *kötelmi hagyománynak és nem meghagyásnak minősül a felperes tulajdonában álló ingatlannal kapcsolatos örökhagyói rendelkezés is, amelynek tárgya a felperes nagykorúságáig befolyó bérleti díj szolgáltatása az alperes részére: ebben az esetben a bérleti díj valójában a készpénz összegének meghatározásául szolgál.*

Mindezekre tekintettel a Legfelsőbb Bíróság a jogerős ítéletet felülvizsgálati kérelemmel támadott részében - módosított és kiegészített indokolással - a Ptk. 275/A. §-a (1) bekezdése értelmében hatályában fenntartotta (Pfv. V. 23680/1996.).

Az előhagyomány

4. Az előhagyomány az örökös javára rendelt hagyomány [641. § (3) bek.]. Többször előfordul - különösen több örökös nevezése esetében -, hogy az örökhagyó végrendeletében arról is rendelkezik: egy vagy több meghatározott vagyontárgy legyen egyik vagy másik örököstársé. Pl.: „Vagyonomat egyenlő arányban örökölje elhunyt testvérem fia és leánya, órám és aranygyűrűm azonban legyen nevezett unokaöcsémé, a zongorám viszont nevezett unokahúgomé.” Az örökhagyót rendszerint érzelmi szempontok vezetik az ilyen rendelkezéseknél, s gyakran nem is merül fel benne az előhagyomány jogi jelentősége. Ez pedig nem csekély. A hagyomány ui. hagyatéki tartozás [677. § (1) bek. e) pont], amelyet az örökség előtt kell kielégíteni (679. §), s így jelentősebb hagyatéki tartozások esetében megtörténhet, hogy a hagyomány még kielégítést nyer, az örökségre azonban már nem jut semmi. Másrészt a hagyományt megelőző sorrendben kielégítendő hagyatéki tartozásokért [677. § (1) bek. a)-d) pontok] elsősorban az örökösök felelnek, köztük természetesen az előhagyományban részesített örökös is (679. §), ő azonban a hagyomány tárgyával csak másodlagosan felel, amennyiben az említett tartozások az örökösöktől nem nyertek kielégítést, s ez esetben is csupán a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint [684. § (1) bek., 361-364. §].

Az alhagyomány

5. Az alhagyomány [641. § (3) bek.] a hagyományosnak hagyománnyal való terhelése. Ilyenkor tehát az alhagyományos részére nem az örökös köteles valamilyen vagyoni szolgáltatást teljesíteni, hanem az, aki maga is hagyományos. Pl. az örökhagyó végrendeletében akként rendelkezik, hogy egész vagyonát élettársa örökölje, szülőingatlana a rajta levő préházal azonban legyen az öccsée, s őt mentesíti is a hagyatéki terhek viselésétől, ugyanakkor kötelezi, hogy a szülő hozamából fizessen évenként a húgának 50 000 Ft-ot.

Az alhagyománynak ebből a szerkezetéből következik, hogy az csak kötelmi hagyomány lehet. A dologi hagyományos ui. a hagyatékban meglevő neki juttatott vagyontárgyra vonatkozóan nem csupán követelési jogot szerez az örökösrel vagy más hagyományossal szemben, hanem azt közvetlenül szerzi meg az örökhagyótól.

A hagyományosokat illető növedékjog

6. A tv. több személy részére közösen rendelt hagyomány esetében is biztosítja a növedékjogot, éspedig ugyanolyan feltételekkel, mint amilyenek megléte esetén a meghatározott hagyatéki tárgyra nevezett örökösöket is megilleti a növedékjog [641. § (4) bek.]. A tv. szóhasználatából úgy tűnik, mintha ez a szabály csak kötelmi hagyomány esetében érvényesülhetne, mert ugyanarra a „szolgáltatásra [641. § (2) bek.] közösen nevezett hagyományosokat” említ, nyilvánvaló azonban, hogy a rendelkezést a dologi hagyomány esetében is alkalmazni kell, vagyis amikor az örökhagyó a hagyatékban meglevő valamely vagyontárgyat több személynek juttat közvetlenül, feltéve, hogy az ilyen részesedés nem minősül öröklésnek [641. § (1) bek.]. Ha ui. a meghatározott hagyatéki tárgyra nevezett örökösöket megilleti a növedékjog, akik csak azért örökösök, mert nekik az örökhagyó feltehető akarata szerint a hagyatéki terhek viselésében osztozniuk kell, akkor meg kell hogy illesse az a jog az ilyen tárgyra közösen nevezett személyeket akkor is, ha nekik a hagyatéki terheket nem kell viselniük, vagyis ha csupán dologi hagyományosok. A „szolgáltatás” kifejezést tehát itt tágabb értelemben kell felfognunk.

A hagyományosokat megillető növedékjog érvényesüléséhez megkívánt feltételek egyébként azonosak az örökösöket megillető növedékjogéval.

Ptk. 642. § (1) Az örökhagyó a hagyatékban részesülő személyt olyan kötelezettséggel is terhelheti, amelynek követelésére más nem válik jogosulttá (meghagyás). Olyan közérdekű meghagyás teljesítését azonban, amely szerződés tárgyául alkalmas szolgáltatásban áll, az érdekelt szerv követelheti. Kétség esetében a meghagyás az örökösst terheli.

(2) Ha feltehető, hogy az örökhagyó a részesítést a meghagyás teljesítéséhez kívánja kötni, a meghagyással terhelt a részesítést elveszti, ha a meghagyást nem teljesíti, vagy annak teljesítése neki felróható okból válik lehetetlenné.

A meghagyás

1. A meghagyás a hagyománytól eltérő különleges végrendeleti intézkedés. A meghagyás által az örökhagyó a hagyatékban részesített személyre meghatározott kötelezettséget ró, amelynek teljesítését azonban - a később tárgyalandó közérdekű meghagyástól eltekintve - sem a kedvezményezett, sem más nem követelheti tőle [642. § (1) bek.]. Pl. az örökhagyó meghagyja az örökösének, hogy adassa közre az örökhagyó írásait, vagy állíttasson síremléket az örökhagyó sírján, gondolja a megörökölt kertet, ápolja annak virágait; azzal a kötelezettséggel terheli a hagyományosát, hogy személyes oktatással is segítse az örökhagyó fiának tanulmányait, vagy gondoskodik az örökhagyó leányának zenei oktatásáról, avagy rendszeresen gondolja az örökhagyó sírját.

A meghagyásról szóló rendelkezés elemei közül közelebbi megvilágosítást igényel a kötelezettséggel terhelt személyek köre, a kötelezettség tárgya, a kedvezményezett megjelölése és a meghagyás teljesítésének ki nem kényszeríthetősége.

a) A rendelkezés a „hagyatékban részesített személy” kötelezettséggel való terheléséről szól, az tehát lehet akár az örökös, akár a hagyományos. E vonatkozásban elsősorban az örökhagyó nyilatkozata, kifejezett nyilatkozat hiányában a végrendelet értelmezéséből kivehető akarata az irányadó. Ha az örökhagyó akaratát ily módon sem lehet feltárni, a kötelezettség teljesítése az örökösre hárul.

b) A kötelezettség tárgya lehet akár vagyoni, akár - ellentétben a hagyománnyal - nem vagyoni jellegű szolgáltatás, vagyis a kötelezettséggel terhelt személyre nézve jelenthet vagyoni terhet, de lehet ilyen teherrel nem járó személyes cselekvés is.

c) A meghagyásban gyakran szerepel kedvezményezett személy, így a fenti példákban az örökhagyó gyermeke. Lehetséges azonban, hogy a meghagyásban - ellentétben a hagyománnyal - kedvezményezett harmadik személy nincs is megjelölve, az csupán az örökhagyó emlékének megőrzését célozza, így a fenti egyes példákban az örökhagyó írásainak közreadása, életrajzának megírása, a síremlékállítást és a sírgondozás. Végül az is előfordul, hogy a meghagyás kedvezményezettet sem jelöl meg, s az az örökhagyó emlékének megővését sem célozza, az csupán az örökhagyó valamelyik kedvtelésével kapcsolatos, vagy éppen a hagyatékban részesült személy érdekét szolgálja, pl. a fenti példákban a kertgondozás és virágápolás.

d) A meghagyásban megszabott kötelezettség teljesítését - ellentétben a hagyománnyal és eltekintve a közérdekű meghagyástól - sem az esetleg megjelölt kedvezményezett, sem más személy nem követelheti.

Ezt fejtette ki a Legfelsőbb Bíróság egyik - felülvizsgálati eljárás keretében az 1996. évben hozott - ítéletében, amelyben rámutatott: „A másodfokú bíróság helyesen minősítette az örökhagyónak írásbeli magánvégrendeletében írt »kérését« a Ptk. 642. §-ának (1) bekezdése szerinti meghagyásnak. Az alperes számára ez a meghagyás tehát olyan kötelezettséget jelentett, amelynek követelésére más nem vált jogosulttá. Nincs adat arra, hogy az örökhagyó az alperesnek a hagyatékából való részesítését a meghagyás teljesítéséhez kívánta volna kötni. A szóban levő »kérés« tehát az alperes részére olyan kötelezettséget jelentett, amely nem kényszeríthető ki. Az I. rendű felperes (vagy bárki más) tehát akkor sem követelhetné a meghagyás teljesítését az alperestől, ha az alperes a teljesítést megtagadta volna.” (Pfv. II. 20926/1996. - BH 1996/10. sz. 533.)

2. A meghagyásnak az előző pontban tárgyalt elemeiből egyúttal az is kitűnik, hogy miben különbözik a meghagyás a hagyománytól. Ilyen különbségek:

- a) a hagyomány mindig a végrendeletben meghatározott személy javára szól, a meghagyásnak nem szükségszerű eleme a kedvezményezett megjelölése;
- b) a hagyomány tárgya vagy a hagyatékban meglevő valamely vagyontárgy vagy valamilyen vagyoni szolgáltatás, a meghagyás tárgya lehet nem vagyoni kötelezettség is;
- c) a hagyomány tárgyat vagy közvetlenül a hagyaték megnyílásával szerzi meg a hagyományos (dologi hagyománynál), vagy arra követelési jogot szerez (kötelmi hagyománynál), a meghagyásnál viszont - a közérdekű meghagyástól eltekintve - sem a kedvezményezett, sem más személy nem válik jogosulttá a meghagyás tárgyát alkotó kötelezettség követelésére;
- d) a hagyomány tárgyat alkotó szolgáltatás bírósági úton is kikényszeríthető, a meghagyás teljesítése iránt - eltekintve a közérdekű meghagyástól - sem a kedvezményezett, sem más bírósági utat nem vehet igénybe;
- e) a hagyományos - bár feltételesen, másodlagosan és korlátozottan, de - felelős a hagyatéki tartozásokért, a meghagyás kedvezményezettjének ilyen felelőssége nincs.

A közérdekű meghagyás

3. A meghagyás nemcsak a személy szerint megjelölt kedvezményezettek, hanem a köz érdekét is szolgálhatja. Pl. az örökhagyó azzal a kötelezettséggel terheli örökösét, hogy emeltessen szobrot a város híres szülöttjének; meghagyja hagyományosának, hogy a neki juttatott könyvtárból létesítsen közkönyvtárat. A tv. a közérdekű meghagyásnak ez utóbbi fajtáját szabályozza, s kimondja, hogy az ilyen meghagyás teljesítését az érdekelt szerv követelheti [642. § (1) bek. második mondat]. A Ptk. I. 72. §-a szerint közérdekű meghagyásnál az annak célja szerint illetékes állami felügyelő szervet értesíteni kell.

Az ilyen közérdekű meghagyás már közelebb áll a hagyományhoz - mégpedig a kötelmi hagyományhoz -, mint a nem közérdekű meghagyás, mert ennek a tárgya is vagyoni értékű szolgáltatás, ennek teljesítését is lehet követelni, sőt bírósági úton is ki lehet kényszeríteni. Különbözik viszont attól annyiban, hogy itt a kedvezményezett nem meghatározott személy, hanem egy kisebb vagy nagyobb közösség, amely gyakran nincs is meghatározva a meghagyásban, s hogy a meghagyás teljesítését nem a kedvezményezettek, hanem csak az érdekelt szerv követelheti. Az „érdekelt” szerv a meghagyás közérdekű céljától függően lehet állami, szövetkezeti vagy társadalmi szerv, és a meghagyás teljesítését az is biztosítja, hogy az azon alapuló kötelezettség hagyatéki tartozás [677. § (1) bek. e) pont], amelyért az örökös is (679. §) és a hagyományos is felel, éspedig ez utóbbi az őt terhelő meghagyás tekintetében úgy felel, mint az örökös [684. § (2) bek.].

Előfordulhat azonban, hogy mindenekelőtt az igényel eldöntést, hogy az örökhagyó rendelkezése egyáltalán közérdekű meghagyásnak tekinthető-e. Ezzel kapcsolatban mondotta ki a Legfelsőbb Bíróság egyik, 1996. évben felülvizsgálati eljárásban hozott ítéletében: „annak eldöntésére, hogy a végrendelet rendelkezése közérdekű célra történő kötelezettségvállalásnak (593. §) vagy közérdekű meghagyásnak minősülhet-e, a hagyatéki eljárásban nincs mód, ebben a kérdésben a bíróság polgári perben jogosult dönteni.” (Pfv. V. 22591/1995. - BH 1996/8. sz. 425.)

A meghagyás teljesítéséhez kötött részesítés

4. Az 1. pont d) alpontjában már szó volt arról, hogy a meghagyásban megszabott kötelezettség teljesítését - a közérdekű meghagyástól eltekintve - sem az esetleg megjelölt kedvezményezett, sem más személy nem követelheti [642. § (1) bek.], annak teljesítése a meghagyással terhelt belátásától függ, s annak kikényszerítésére bírósági út sem vehető igénybe. A meghagyással terhelt - akár az örökös, akár a hagyományos - belátását azonban erősen befolyásolhatja a 642. § (2) bekezdésében foglalt rendelkezés, amely szerint a meghagyás teljesítéséhez kötött részesítés esetében a meghagyás nem teljesítése vagy annak a meghagyással terheltnek felróható okból történő meghíúsulása a részesítés elvesztését eredményezi. Ilyenkor tehát a meghagyás teljesítése a részesítés feltétele. Ezért is nevezi az ilyen részesítést Világhy Miklós „feltételes juttatás”-nak (i. m. 463. o.).

A meghagyásban foglalt kötelezettség teljesítése ugyan ilyen esetben sem követelhető, s az bírósági úton sem kikényszeríthető ki, az örökség, illetőleg a hagyomány elvesztése azonban olyan hátrány, amely az örökös, illetőleg a hagyományost rendszerint arra készteti, hogy a meghagyást teljesítse. E körben közelebbi megvilágítást igényel a részesítésnek a meghagyás teljesítéséhez való kötése, a meghagyás teljesítésének az azzal terheltnek felróható okból történő meghíúsulása, végül a meghagyás nem teljesítésére alapított igények.

a) A tv. nem kívánja meg, hogy az örökhagyó a részesítést kifejezett nyilatkozattal kösse a meghagyás teljesítéséhez, a jogkövetkezmény beáll akkor is, ha „feltehető”, hogy ahhoz kívánta kötni, vagyis azt a részesítés feltételül kívánta szabni. Erre pedig a végrendeletnek az akarati elv szem előtt tartásával történt értelmezéséből vagy a végrendeletkezés körülményeiből vonható következtetés.

b) A tv. szerint feltételes juttatás esetében a meghagyással terhelt akkor veszti el a részesítést, ha a meghagyást nem teljesíti, vagy annak teljesítése neki felróható okból válik lehetetlenné. Arra vonatkozóan viszont, hogy mi az a „felróható ok”, a tv. nem ad útbaigazítást, a miniszteri indoklás szerint azért nem, mert ezt a kérdést a bírói gyakorlat a tv. erre vonatkozó általános rendelkezései alapján el tudja dönteni (I. a 641-643. §-okhoz fűzött min. ind. I. 9. pontját).

c) Említettük már azt is, hogy a feltételes juttatás esetében sem lehet a meghagyást követelni, s annak kikényszerítése végett bírósági utat sem lehet igénybe venni. Ez azonban nem zárja ki a részesítésnek a meghagyás nem teljesítése folytán bekövetkező elvesztésére alapított igények érvényesítésének lehetőségét. Ennek általában két formája van. Felléphet az a személy - rendszerint a törvényes örökös -, aki a részesítést a maga részére igényli azon az alapon, hogy azt a meghagyással terhelt - rendszerint a végrendeleti örökös - a meghagyás nem teljesítése folytán elvesztette. De az is lehetséges, hogy a meghagyással terhelt által a részesítés kiadása iránt indított perben kifogásként hivatkoznak a meghagyás nem teljesítésére. Ez a helyzet pl. olyankor, amikor a hagyományos pert indít az örökösrel szemben a hagyomány tárgyát alkotó vagyoni szolgáltatás teljesítése iránt, s az örökös azzal védekezik, hogy a hagyományos nem teljesítette az ő - az örökös - javára szóló meghagyást, márpedig az örökhagyó a hagyományt a meghagyás teljesítéséhez kötötte.

Ptk. 643. § A hagyományra és a meghagyásra - amennyiben a rájuk vonatkozó rendelkezésekből más nem következik - a végrendeleti öröklés szabályait kell megfelelően alkalmazni.

Az öröklési szabályok alkalmazása a hagyományra

1. A 643. §-ban foglalt rendelkezés két korrekciót, illetőleg megszorítást tartalmaz. Egyrészt a végrendeleti öröklés szabályai „megfelelő” alkalmazásának magyarázata az, hogy a két intézmény, az örökség és a hagyomány, illetőleg az örökösnevezés és a hagyományrendelés közt több vonatkozásban éles különbség van (vö. a 641. §-hoz fűzött magyarázat 1. pontjával). Ez a korrekció tág teret nyújt a bíróságok jogszabály-értelmező tevékenységének. Az a megszorítás pedig, amely kizárja a végrendeleti öröklés szabályainak alkalmazását, amennyiben a hagyományra vonatkozó rendelkezésekből más következik, szükségszerű, hiszen a hagyományra vonatkozó eltérő rendelkezések kizárják ugyanabban a körben a végrendeleti öröklésre vonatkozó szabályok érvényesülésének lehetőségét.

Nem lehet pl. alkalmazni - mert a hagyományra vonatkozó rendelkezésekből (a 641. §-ból) más következik - az örökösnevezésre vonatkozó szabályokat (636. §), a növedékjogra vonatkozó 639. § (1) és (2) bekezdését, minthogy a 641. § (4) bekezdése csak a 639. § (3) bekezdésére utal vagy a 645. § (1) bekezdésének az utóörökös-nevezést tiltó rendelkezését, figyelemmel arra, hogy ugyane § (2) bekezdése megengedi az örökhagyó halálát követő időponttól vagy feltételtől függő hagyományrendelést.

Bár a 643. § - az említett korrekciókkal - a végrendeleti öröklés szabályainak (623-654. §-ok) alkalmazását írja elő, ez nem jelenti azt, hogy az öröklési jog egyéb szabályai közül egyet sem lehet alkalmazni. Így pl. a 606. § kifejezetten is kimondja, hogy az öröklésből kiesésre vonatkozó rendelkezéseket - egyebek mellett - a hagyomány tekintetében is alkalmazni kell azzal az eltéréssel, hogy a hagyományos kiesése - ha e vonatkozásban helyettesítés nem történt - a hagyománnyal terhelt személy mentesülését jelenti. A 676. § értelmében az örökség megszerzésére vonatkozó rendelkezéseket a hagyomány tekintetében is megfelelően alkalmazni kell; a 684. § (2) bekezdése szerint pedig a hagyományos az őt terhelő hagyomány tekintetében úgy felel, mint az örökös.

Az öröklési szabályok alkalmazása a meghagyásra

2. A 643. § nemcsak a hagyományra, hanem a meghagyásra is megfelelően alkalmazni rendeli a végrendeleti öröklés szabályait, megint csak azzal a megszorítással, hogy ha a meghagyásra vonatkozó rendelkezésekből más nem következik. Nem lehet pl. alkalmazni az örökösnevezésre vonatkozó 636. §-ban, az örökrész meghatározását tartalmazó 638. §-ban, a növedékjogról szóló 639. §-ban vagy a helyettes örökösre vonatkozó 640. §-ban foglalt szabályokat, minthogy a meghagyásra vonatkozó 642. §-ból „más következik”. Noha a 643. § a meghagyásra is - miként a hagyományra - csak a végrendeleti öröklés szabályainak megfelelő alkalmazását rendeli, itt sem kizárt egyéb öröklési jogi szabályok alkalmazásának a lehetősége. Így pl. a 676. § szerint az örökség megszerzésére vonatkozó rendelkezéseket a meghagyás tekintetében is megfelelően alkalmazni kell; a 684. § (2) bekezdése szerint pedig a hagyományos az őt terhelő meghagyás tekintetében úgy felel, mint az örökös.

A végrendeleti végrehajtó kirendelése

3. A tv.-nek sem a végrendeletről szóló LIII-LV. fejezetei, sem az öröklési jog szabályait felölelő ötödik rész többi fejezete nem tartalmaz rendelkezéseket a végrendeleti végrehajtóról. Minthogy azonban tevékenysége számos polgári jogi elemet is tartalmaz, ezért ehelyt kell felhívunk a figyelmet arra, hogy jogállását és feladatait a hagyatéki eljárásról szóló, többször módosított 6/1958. (VII. 4.) IM rendelet (He.) 77-80. §-ai szabályozzák. Annak pedig, hogy ezt a figyelemfelhívást az LIV. fejezet kapcsán, közelebbről a tv.-nek „Hagyomány. Meghagyás” alcím alatt elhelyezett §-ai keretében tesszük, az az indoka, hogy egyrészt a végrendeleti végrehajtónak az örökhagyó által történt kijelölése - gyakran a jogkörének a meghatározása is - a végrendelet tartalma körébe esik, másrészt, hogy feladatai közé tartozik a meghagyások teljesítésének ellenőrzése is [He. 78. § (1) bek. b) pont].

LV. fejezet

A VÉGRENDELET ÉRVÉNYTELENSÉGE ÉS HATÁLYTALANSÁGA

A végrendelet érvénytelensége

Ptk. 644. § Két vagy több személynek bármilyen alakban ugyanabba az okiratba foglalt végrendelezése érvénytelen.

A végrendelet érvénytelenségének elhatárolása a hatálytalanságtól

1. Az LV. fejezet a végrendeletnek a címben jelzett érvénytelenségére és hatálytalanságára vonatkozó rendelkezések mellett a végrendelet megtámadásáról szóló szabályokat is felöleli. Az érvénytelenséget az különbözteti meg a hatálytalanságtól, hogy míg érvénytelenség esetén a végrendelet, illetőleg annak valamely intézkedése - mint a tv. rendelkezésének meg nem felelő, illetőleg annak kifejezett tilalmába ütköző - kezdettől fogva fogyatékos, s ezért megtámadás esetén nem érvényesülhet, addig hatálytalanság esetében a végrendelet érvényesen létrejött, s az, illetőleg annak valamely rendelkezése a tv.-ben meghatározott s a végrendelet alkotása után bekövetkezett okokból - ugyancsak megtámadás folytán - csak utólag veszti el érvényét. Így pl. az az írásbeli magánvégrendelet, amelyen nincs feltüntetve keltének helye vagy ideje, vagy amelyet nem a végrendelező maga írt, s csak egy tanú szerepel rajta, érvénytelen [629. § (1) bek. b) pont]. Az az alaki érvényességi kellékeknek megfelelően alkotott írásbeli magánvégrendelet pedig, amelyet az örökhagyó visszavont vagy megsemmisített, hatálytalanná válik [650. § (1) bek., 651. § (1) bek.].

Közös jellemzője viszont az érvénytelenségnek és hatálytalanságnak, hogy mindkettőre csak az hivatkozhat, aki az érvénytelenség, illetőleg a hatálytalanság megállapítása esetében maga örököl, vagy tehát mentesül (653. §), továbbá, hogy mind a végrendelet érvénytelenségének, mind a hatálytalanságának megállapítására irányuló igényét a jogosult bármikor érvényesítheti (654. §).

A végrendelet érvénytelenségének esetkörei

2. A végrendelet érvénytelenségének fogalma nem azonos a jogügyletek általános érvénytelenségével, amely két kategóriát: a semmisséget és a megtámadhatóságot öleli fel. A végrendelet érvénytelensége esetében semmisségről - amelyre általában bárki határidő nélkül hivatkozhat, s amelynek megállapításához nincs is szükség külön eljárásra [234. § (1) bek.] - nem lehet szó, hiszen a végrendelet érvénytelenségére csak az hivatkozhat, aki az érvénytelenség megállapítása esetében maga örököl vagy teherből mentesül (653. §), s az ilyen személynek az érvénytelenség megállapítására irányuló igényét érvényesítenie kell (654. §). A végrendelet érvénytelensége - mint egységes kategória - tehát lényegében megtámadhatóságot jelent, bár a megtámadásra jogosultak köre és a megtámadás érvényesítésének határideje szempontjából jelentősen különbözik az általános jogügyleti megtámadhatóságtól [l. a 235. § (2) bek.-ét és a 236. §-t].

Az LV. fejezet címe és a 644-649. §-ok alcíme is a végrendelet érvénytelenségét tartalmazza, ez azonban nem jelenti azt, hogy ez a fejezet, illetőleg a jelzett §-ok kimerítenék a végrendeletet, illetőleg a végrendeleti rendelkezés érvénytelenségének eseteit, hiszen számos érvénytelenségi ok szerepel az LV. fejezetben is. Ezeket az eseteket a jogtudomány általában a következőképpen csoportosítja: érvénytelenség *a)* a végrendeletalkotói képesség hiánya miatt; *b)* a végrendeleti akarat fogyatékosága miatt; *c)* a végrendeleti akarat nyilvánításának hibája miatt (ide tartoznak azok az esetek is, amikor a végrendelet alaki hibák miatt érvénytelen); *d)* a végrendelet tartalma miatt (ide tartoznak általában azok az esetek is, amikor a tv. összeférhetetlenség okából nyilvánítja érvénytelenné a végrendeletet, illetőleg tiltja a végrendeleti juttatást). (Vö. Világhy M.-Eörsi Gy.: Magyar polgári jog. Bp., 1965. II. 466. és köv. o., valamint Bacsó J.: Öröklési jog. Bp., 1960. 93. és köv. o.) Ezek közül az *a)* pont szerinti érvénytelenségről a Ptk. 624. § (2) és (3) bekezdése, illetőleg a 18. § (1) bekezdése, a *c)* pontban jelzett érvénytelenség legtöbb esetéről a 623. § (2) bekezdése, a 625. § (1) és (2) bekezdése, a 626. és 627. §, a 628. § (3) bekezdése, a 629., 631., 634. és 635. §-ok rendelkeznek; míg a *d)* pont szerinti érvénytelenség egyes eseteiről - éspedig az összeférhetetlenség miatti érvénytelen juttatásokról - a Ptk. 625. § (3) bekezdése, a 632. § és 635. § (2) bekezdése tartalmaz rendelkezéseket (l. ezekre vonatkozóan az említett §-okhoz fűzött magyarázatokat). Az LV. fejezet öleli fel a *b)* pont szerinti, vagyis a végrendeleti akarat fogyatékosága miatti érvénytelenség eseteit (649. §), továbbá a *d)* pontban jelzett, tehát a végrendelet tartalma miatti érvénytelenségnek további - az összeférhetetlenségen kívüli - eseteit [Ptk. 645. § (1) bek., 646. §, 647. § (1) bek., 647. § (2) bek. első tétele], végül a *c)* pont szerinti, vagyis a végrendeleti akarat nyilvánításának hibája miatti érvénytelenség egyetlen további esetét, amelyről a 644. § rendelkezik. A végrendelet érvénytelenségének négy esetköréről bővebben lásd még a szerzőnek a Magyar Jog 1980. évi 12., 1981. évi 5., 1982. évi 10. és 1983. évi 6. számában írt cikkei.

Ugyanezt - bekezdésként - ismerteti a szerző „Az öröklési szerződés” című művében (KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft, Bp. 2001. 43. és köv. oldalak), minthogy a Ptk. 656. §-a értelmében ugyanezek az érvénytelenségi okok irányadóak az öröklési szerződések esetében is. Ebben a művében egyébként a szerző az öröklési szerződés érvénytelenségének eseteit a jogtudomány említett csoportosításának megfelelően határozza el, és magyarázza.

A most részletezett esetkörökön, illetőleg okokon kívül más érvénytelenségi ok nincsen. A Legfelsőbb Bíróság egyik - felülvizsgálati eljárás keretében 1996. évben - hozott ítéletében rámutatott: „A végrendeletet csak a Ptk.-ban meghatározott okokból lehet érvénytelenné nyilvánítani, más - ott nem szabályozott - okból az érvénytelenség megállapítására nincs jogi lehetőség. Az örökségről való lemondás folytán az öröklésből kiesett személy javára szóló végrendeletalkotást a Ptk. érvénytelenségi okként nem fogalmazza meg, az ilyen végrendelet, illetőleg végrendeleti rendelkezés tehát nem érvénytelen. A lemondó szerződés tartalma azonban adott esetben kizárja, hogy a végrendelet alapján az öröklés bekövetkezzék: azaz a végrendelet nem hatályosulhat (Pfv. V. 21022/1995.).

Már a fentiekből is következik, de a felhívott §-okat követő magyarázatok alcímeiből is kitűnik, hogy a Ptk. a végrendelet érvénytelenségének eseteit nem a jogtudomány említett csoportosítása szerint határozza meg egymástól. Erre is magyarázatul szolgálhat már maguknak a jelzett alcímeknek a sokasága, amelyeknek a pusztán száma messze meghaladja az említett *a)-d)* szerinti csoportosítások számát, e pontok mindegyikének alapjául szolgáló számtalan ok, valamint az ismertetett ítéletekben is tükröződő esetkörök gyakori összefonódása stb.

A közös végrendeletalkotás érvénytelensége

3. Az előző pontban már szó volt a végrendelet érvénytelenségének esetköeiről, s hogy az egyik ilyen kört a végrendeleti akarat nyilvánításának hibájából eredő érvénytelenség alkotja. A 644. § az érvénytelenségnek arról az esetéről rendelkezik, amikor a végrendelet érvénytelenségét az akaratnyilvánításnak az a hibája eredményezi, hogy a végrendeletalkotó a nyilatkozatát mással együtt teszi meg. A 644. § tehát a közös végrendelet intézményét elejtette, s annak alkotását - történjék az bármilyen alakban, tehát akár közvégrendelet, akár írásbeli magánvégrendelet formájában - érvénytelenné nyilvánítja. Ez jelentős változás a korábbi jogunkhoz képest, amely - bár csak korlátozott körben: a házastársak között - lehetővé tette az egy okirattal foglalt közös végrendeletalkotást. Ennek a változtatásnak a miniszteri indoklás szerint az volt az oka, hogy egyrészt az ilyen közös végrendeletek értelmezésével kapcsolatban gyakoriak voltak a viták és a bonyolult perek, másrészt az ilyen végintézkedés alkalmas volt arra, hogy az egyik fél az ígéretével a másik felet befolyásolja, és tőle indokolatlanul előnyt szerezzen akár saját maga, akár az általa részesíteni kívánt más személy számára. Éppen ezért mind az elmélet, mind a gyakorlat a közös végrendeletet általában nem kívánatos formának tartotta (l. a 644-649. §-okhoz fűzött min. ind. I. 2. pontját).

Annak természetesen nincs akadálya, hogy a házastársak - de más személyek is - egymásra tekintettel alkossanak végrendeletet, amelyben egymást kölcsönösen örökössé nevezik, vagy harmadik személyt egymásra tekintettel részesítenek egyaránt juttatásban. Az ilyen - tartalmilag összefüggő - végrendeleteknek azonban csak külön-külön okirattal lehet helyük. Ez persze azzal a veszéllyel járhat, hogy a túlélő megváltoztatja a végakarátát, vagy az egyik végrendelet megsemmisül. Ez a veszély azonban a másik végrendelet megtámadásával elhárítható. Ilyen esetben a megtámadás rendszerint téves feltevésre vagy valamely várokozás utóbb történt megsemmisülésére alapítható [649. § (1) bek. *b)* pont].

A közös végrendelet jellemzői és elhatárolása az öröklési szerződéstől

4. A közös végrendelet érvénytelenségének megállapítása iránti perben mindenekelőtt azt kell tisztázni, hogy valóban közös végrendeletről van-e szó. A közös végrendelet lényegében egy okiratba foglalt két vagy több végrendeleti nyilatkozat.

E vonatkozásban is irányadó a PK 85. sz. (korábban: 104. sz.) állásfoglalás a) pontja (PEH 208. o.), amely szerint *az okirat végrendeleti jellegének megállapításához legalább annyi szükséges, hogy külsőleg az örökhagyótól származóként jelentkezék, és halálesetre szóló olyan nyilatkozatot tartalmazzon, amelyből a végrendeleti minőség kitűnik. E két feltétel bármelyikének hiányában végrendeletről nem lehet szó.* Ugyanezeknek a feltételeknek a meglétét kell vizsgálni annak a kérdésnek az eldöntésénél is, hogy a per tárgyát alkotó végrendelet valóban közös végrendelet-e. Ha a végintézkedést tartalmazó okirat látszólag két személy nyilatkozatára is utal, de egyikük vonatkozásában az említett két feltétel bármelyike hiányzik, már nem lehet szó közös végrendeletéről.

5. A végintézkedést tartalmazó okirat jellege tisztázásának szüksége olyankor is felmerül, amikor azt kell eldönteni, hogy közös végrendeletről, avagy öröklési szerződésről van-e szó. Az elhatárolásnak azért van különös jelentősége, mert míg a közös végrendelet érvénytelen (644. §), addig a házastársaknak ugyanabba az okiratba foglalt öröklési szerződése érvényes, ha mint örökhagyók köntnek harmadik személlyel szerződést. (Ptké. I. 73. §. Erről bővebben l. a 656. §-hoz fűzött magyarázatot.)

Már szó volt arról, hogy tartalmilag a közös végrendelet nemcsak egymás kölcsönös örökösé nevezésében, illetőleg kölcsönös juttatásban való részesítésében állhat, de közös az a végrendelet is, amelyben a végrendelkezők - rendszerint házastársak - egymásra tekintettel harmadik személyt tesznek örökösükké, illetőleg részesítenek juttatásban. Ha mármint ez a harmadik személy mint szerződő fél szerepel a végintézkedésben, s az egyébként is megfelel a tv.-ben [Ptk. 655. § (1) bek., 656. §] meghatározott feltételeknek, öröklési szerződésről, ellenkező esetben közös végrendeletről van szó.

A közös végrendelet érvénytelenségének figyelembevétele

6. A Ptk. 653. §-a szerint a végrendelet érvénytelenségére csak az hivatkozhat, aki az érvénytelenség megállapítása esetében maga örököl vagy teherből mentesül. Ezzel a rendelkezéssel összefüggésben mondotta ki a Legfelsőbb Bíróság a PK 85. sz. (korábban: 104. sz.) állásfoglalásának b) pontjában (PEH 208. o.), hogy *valamely alaki kellék hiánya vagy esetleges akarathiba a végrendeletet jogi létezésétől nem fosztja meg, hanem csupán érvénytelenné teszi. Az érvénytelenség hivatalból nem, hanem csak akkor vehető figyelembe, ha arra az érdekelt hivatkozik.* Az állásfoglalás indokolása pedig rámutat arra, hogy ez vonatkozik arra az esetre is, ha a Ptk. hatálybalépése után kelt végrendelet azért érvénytelen, mert két vagy több személy ugyanabba az okiratba foglalta a végrendelkezését (Ptk. 644. §). Mind a bíróságnak, mind pedig a közjegyzőnek feladata azonban, hogy az előttük folyó eljárásban az érdekelteket a jogaikról és azok érvényesítésének lehetőségeiről tájékoztassák.

Ptk. 645. § (1) Az örökhagyó olyan végrendeleti intézkedése, amely szerint az örökségben vagy annak egy részében valamely eseménytől vagy időponttól kezdve az eddigi örököszt más váltja fel, érvénytelen. Az elsősorban nevezett örökös halála esetére történt örökösnevezés azonban mint helyettes örökösnevezés megáll, ha annak feltételei megvannak.

(2) Ez a rendelkezés nem zárja ki a feltételtől vagy időponttól függő hagyományrendelést. Az, aki a hagyomány tárgyát megszerezte, azzal - a feltétel vagy időpont bekövetkezéséig - sem élők között, sem halál esetére nem rendelkezhet. A hagyomány tárgyaú szolgáló ingatlanra az ingatlan-nyilvántartásban elidegenítési és terhelési tilalmat kell bejegyezni. Ez a rendelkezés harmadik személy jóhiszemű és ellenérték fejében szerzett jogát nem érinti.

Az utóörökös-nevezés érvénytelensége

I. Konkrét ügyben az örökhagyó az 1987. december 24-én kelt, saját kezűleg írt végrendeletében úgy rendelkezett, hogy külön megnevezve egyes vagyontárgyait, azokat az alperesekre hagyja, míg a házas ingatlanilletősége tekintetében a következő rendelkezést tette: „feleségem halála után a z.-i Gy. u. 24. sz. alatti házrészemet a következőknek ajándékozom: H. A., ifj. M. L., S. M.-né M. M. o.-i lakosoknak.”

A Legfelsőbb Bíróság a P. törv. II. 20881/1991. sz. határozatában a következő megállapításokat tette. A Ptk. 645. §-ának (1) bekezdése értelmében az örökhagyó olyan végrendeleti intézkedése, amely szerint az örökségben vagy annak egy részében valamely eseménytől vagy időponttól kezdve az eddigi örököszt más váltja fel, érvénytelen. A végrendeletből kitűnően az örökhagyó a házas ingatlanilletőséget csak házastársra, a felperes halála után kívánta a végrendeletben megnevezett örökösöknek juttatni. Az örökhagyó szándéka szerint tehát addig az időpontig az ingatlanilletőség a felperest illeti. Ez a rendelkezés pedig valójában utóörökös-nevezésnek minősül: az örökhagyó a házas ingatlanilletőség tekintetében elfogadta a törvényes öröklés érvényesülését, vagyis azt, hogy abban a felperes örököljön, azzal azonban, hogy meghatározott időponttól - házastárs halálával - az ingatlan a végrendeletben megnevezett örökösre szálljon át. A fenti jogszabályhelyben foglaltakra tekintettel azonban ez a rendelkezés érvénytelen. A Ptk. 652. §-a szerint viszont a rendelkezés érvénytelensége a többi rendelkezés érvényességét nem érinti. A házas ingatlanilletőség tekintetében tehát a törvényes öröklés rendje érvényesül: azaz azt a Ptk. 607. §-ának (4) bekezdése alapján a feleség örököli, míg az örökhagyó egyéb vagyonában a végrendelet alapján nyílik meg az öröklés.

Utóörökösként nevezett személy által helyettes örökösként való öröklés

2. A tv. elejtette az utóöröklés intézményét: azt a végrendeleti intézkedést, amely szerint a kijelölt örökös - az ún. előörökös - meghatározott esemény vagy időpont bekövetkeztével másik örökös - az ún. utóörökös - váltja fel. A 645. § (1) bekezdésének második mondata értelmében azonban a feltételek megléte esetében az elsősorban nevezett örökös halála esetére történt örökösnevezés mint helyettes örökösnevezés érvényesülhet. Ez tehát látszólag kivételt jelent az utóörökös nevezés tilalma alól, de az utóörökösként nevezett személy ilyen esetben nem mint utóörökös, hanem mint helyettes örökös fog örökölni. Az ilyen módon történő öröklés is azonban csak akkor következhet be, „ha annak feltételei megvannak”. Ilyen feltételt egyrészt a helyettes örökösről szóló 640. §, másrészt az örökösnevezésre vonatkozó 636. § tartalmaz. Ez a szabály tehát azt jelenti, hogy ha pl. az örökhagyó úgy rendelkezik, hogy örököse bátyjának a fia, azaz unokaöccse legyen, őt pedig halála esetében öccsének a leánya, vagyis unokahúga váltsa fel, ez a rendelkezés érvénytelen lesz, ha az unokaöcs túléli az örökhagyót, de érvényes lesz, ha az unokaöcs az örökhagyó előtt hal meg. Ez utóbbi esetben ui. az unokahúg mint helyettes örökös - és nem mint utóörökös - fog örökölni.

Más szóval, ha az örökhagyó halálának időpontjáig az elsősorban nevezett örökös - példánkban az unokaöcs - nem esik ki az öröklésből, az ő későbbi halála esetére az unokahúgnak utóörökösként való kijelölése érvénytelen lesz, ha viszont kiesik az öröklésből - mert még az örökhagyó életében meghal -, a másodsorban nevezett személy (példánkban az unokahúg)- ugyan nem mint utóörökös, hanem mint helyettes örökös - örökölni fog. Öröklése azonban ez esetben közvetlenül az örökhagyó után és nem az elsősorban nevezett örökös, az unokaöcs után fog bekövetkezni, hiszen ez utóbbi az öröklésből kiesett.

A feltételtől vagy időponttól függő hagyományrendelés

3. A Ptk. 645. § (2) bekezdése a hagyományrendelésnek egy különös szabályát tartalmazza. A miniszteri indoklás szerint míg az egész hagyatéki vagyonnak utóöröklési joggal való terhelése indokolatlanul határozza az előörökös végrendelezési szabadságát, addig a hagyomány tárgyára vonatkozó ilyen korlátozás gyakorlatilag nem jelentkezik az előörökös végrendelezési szabadságát sértő korlátozásként. Egyébként is a gyakorlatban igen sok esetben fordul elő olyan hagyomány, amely a részesített csak bizonyos időponttól vagy feltételt bekövetkezésével kívánja a dolog tulajdonosává tenni (pl. „az unokám nagykorúsága elérésekor kapja meg a zongorámat”) (l. a 644-649. §-okhoz fűzött min. ind. I. 3. pontját).

A fenti példák dologi hagyományra utalnak, nincs azonban kizárva a hagyományrendelésnek olyan lehetősége sem, amelyben az örökhagyó az örökösét arra kötelezi, hogy a hagyományosnak meghatározott időpont elérésekor (pl. nagykorúvá válásakor) vagy meghatározott feltétel bekövetkezésékor (pl. házasságkötéskor, gyermeke születése esetén, egyetemi tanulmányai sikeres befejezése esetében) vagyoni szolgáltatást teljesítsen.

Az utóhagyományos várományának biztosítása

4. A feltételtől vagy időponttól függő hagyományrendelés esetében a hagyományost - éppen azért, mert a hagyomány tárgyát csak a feltétel vagy időpont bekövetkezésékor, tehát utóbb szerzi meg - az „utóörökös” mintájára az elméletben (l. Bacsó J.: Öröklési jog. Bp., 1960., 97. o.) és a gyakorlatban „utóhagyományos”-nak is nevezik. Neki a hagyomány tárgyára mintegy várományi joga van, amely akkor válik virulenssé, amikor a feltétel vagy az időpont bekövetkezik.

A várományi jogának sértetlenségét a tv. több rendelkezéssel biztosítja, mintegy körülbástyázza. Az egyik ilyen rendelkezés az, amely a hagyomány tárgyának megszerzőjét - a feltétel vagy időpont bekövetkezéséig - eltiltja az azzal akár élők közötti, akár halál esetére való rendelkezéstől. A másik szabály ennek a tilalomnak a hatályosulását kívánja fokozottabban biztosítani azáltal, hogy a hagyomány tárgyaül szolgáló ingatlanra az ingatlan-nyilvántartásban elidegenítési és terhelési tilalom bejegyzését rendeli el. Ilyenkor tehát az ingatlan - eltérő végrendeleti intézkedés hiányában - a végrendeleti vagy a törvényes örökös tulajdonába kerül ugyan, de az említett dologi hatályú korlátozással, amely kellő biztosítékot nyújt arra, hogy a hagyományos a feltétel vagy időpont bekövetkezésékor az ingatlan tulajdonjogát megszerezhesse. Ha viszont a feltétel vagy az időpont bekövetkezése végleg megghiúsul (pl. a hagyományos korábban meghal, vagy a kitűzött időpontig a feltételt nem teljesíti), az örökös tulajdonjoga korlátlanná válik, és igényelheti a bejegyzésnek az ingatlan-nyilvántartásból való törlését.

Ha a hagyomány tárgya egyéb vagyontárgy, a hagyományosnak ilyen biztosíték nem áll ugyan rendelkezésére, de a tilalom folytán a vagyontárgy megszerzőjével szemben is felléphet, kivéve, ha az jóhiszeműen és ellenérték fejében szerezte meg a hagyomány tárgyát. Ilyenkor ui. két érdek ütközik össze: egyrészt a hagyományosnak a hagyomány tárgyára vonatkozó várományi joga, illetőleg a feltétel vagy az időpont bekövetkeztével a tulajdoni igénye, másrészt a forgalom biztonságához fűződő érdek. A tv. ez utóbbit részesíti előnyben, aminthogy ez más rendelkezésekben is megnyilvánul [l. pl. a Ptk. 114. § (3) bek. b) és c) pontját, a 121. § (5) bek.-ét, a 203. § (1) bek.-ét]. Ilyenkor a hagyományos e harmadik személlyel szemben nem léphet fel, de a tilalmat megszegő volt tulajdonostól - rendszerint az örököstől - kártérítést igényelhet. Erre az esetre is irányadó egyébként a 203. § (2) bekezdésének az a rendelkezése, amely szerint ha valaki hozzátartozójával köt harmadik személy igényének kielégítési alapját részben vagy egészben elvonó szerződést, a rosszhiszeműséget, illetőleg az ingyenességet vélelmezni kell.

Ptk. 646. § Annak örökössé nevezése, aki az örökhagyó halálakor még meg sem fogant, érvénytelen.

Méhmagzat örökössé nevezése

A Ptk. 9. §-a szerint a jogképesség az embert, ha élve születik, fogamzásának időpontjától kezdve illeti meg. A jogképesség pedig azt jelenti, hogy az embernek jogai és kötelességei lehetnek [8. § (1) bek.]. Ebből is következik, hogy az ún. jövőbeli embernek, az örökhagyó halálakor még meg nem fogantnak örökössé nevezése érvénytelen. De ezekből a rendelkezésekből következik az is, hogy méhmagzatot is lehet örökössé nevezni, és pedig nemcsak azt, aki a végrendelet alkotásakor már megfogant, hanem azt is, aki az örökhagyó halálának időpontjában fogant meg, tekintettel arra, hogy az öröklés az örökhagyó halálával nyílik meg [673. § (1) bek.]. Ha tehát az örökhagyó meghatározott személy születendő gyermekét nevezi meg örökösül, s halálakor ez a nevezett örökös már megfogant, örökölni fog, feltéve természetesen, hogy élve születik. Ez azonban nem jelenti azt, hogy maga az öröklés is csak e feltétel bekövetkezésekor, vagyis a gyermek megszületésekor áll be, mert az már a születés előtt, a hagyaték megnyíltakor, vagyis az örökhagyó halálakor bekövetkezik, ámbár csak az élve születés feltételétől függően. Itt tehát nincs szó utóöröklésről, az örökhagyó halála és az örökösül nevezett megszületése közti időben sem a törvényes örökös fog örökölni mint előörökös, hanem maga a méhmagzat (feltéve, hogy az élve születés bekövetkezik). Ha pl. az örökhagyó végrendeletében nővérének a születendő gyermekét nevezi örökösül, ennek az örökösnevezésnek az érvényessége attól függ, hogy az örökhagyó halálakor a fogamzás megtörtént-e vagy sem. Más szóval ha az örökhagyó túléli a születendő gyermek fogamzását, az örökösnevezés érvényes lesz, ha viszont az örökhagyó előbb hal meg, mintsem a fogamzás megtörtént volna, az örökösnevezés érvénytelen lesz. Éppen azért, mert ilyen esetben a születendő már örökös, jogainak megóvása érdekében részére gondnokot kell kirendelni (10. §), aki olyan jogkörrel jár el, mint a gyám [Ptké. I. 7. § (3) bek.].

Ptk. 647. § (1) Az érthetetlen, lehetetlen vagy ellentmondó feltétel érvénytelen. A feltétel érvénytelensége azonban a végrendeleti rendelkezés érvényességét nem érinti, kivéve ha megállapítható, hogy az örökhagyó a rendelkezést a feltétel nélkül nem tette volna meg.

(2) A jogellenes felfüggesztő feltételhez kötött végrendeleti részesítés érvénytelen, a jogellenes bontófeltételt pedig nem kell figyelembe venni.

A feltétel mellett való részesítés

1. A szerződésekre vonatkozó általános szabályokra figyelemmel nincs akadálya annak sem, hogy az örökhagyó a végintézkedés hatályát tegye függővé akár felfüggesztő, akár bontó feltételtől. Így a méhmagzat örökössé nevezésénél az élve születés lényegében felfüggesztő feltétel (l. a 646. §-hoz fűzött magyarázat 1. pontját), a meghagyás teljesítéséhez kötött részesítésnél viszont a meghagyás nem teljesítése bontó feltétel [642. § (2) bek.]. A feltételtől függő hagyományrendelésnél pedig [645. § (2) bek.] a feltétel az örökös vonatkozásában bontó, a hagyományos tekintetében viszont felfüggesztő.

Ha az örökhagyó vitás vagyoni igényről végintézkedésben rendelkezik, az öröklés a jogvita eldöntésétől függ. Az ilyen feltétel mellett való részesítés nem tekinthető érvénytelennek (P. törv. II. 20287/1981. - BH 1982/2. sz. 47. - PJD X. 297. sz.).

Az érthetetlen, lehetetlen vagy ellentmondó feltétel érvénytelensége

2. A Ptk. 228. §-ának (3) bekezdése kimondja, hogy az érthetetlen, ellentmondó, jogellenes vagy lehetetlen feltétel semmis. Az ilyen feltétellel kötött szerződésre a részleges érvénytelenség szabályait (239. §) kell alkalmazni. Ha ezt a rendelkezést összevetjük a 647. § (1) bekezdésében foglalt szabállyal, feltűnő a kettő közti hasonlóság. A jogellenes feltétel jogi következményeit azonban az öröklési jog külön szabályozza [647. § (2) bek.], minthogy itt különbséget kell tenni a jogellenes felfüggesztő és bontó feltétel hatálya között. Ami pedig az érthetetlen, lehetetlen vagy ellentmondó feltételt illeti, az örökhagyó által a végrendeletben szabott ilyen feltétel általában nem érinti a végrendeleti rendelkezés érvényességét, s azt csak akkor teszi érvénytelenné, ha megállapítható, hogy a feltétel nélkül az örökhagyó nem így rendelkezett volna. Ezzel szemben az állampolgárok közti szerződésben kikötött ilyen feltétel joghatása éppen fordított: általában az egész szerződés megdőlését eredményezi, kivéve - többek között - ha a felek a szerződést ilyen feltétel nélkül is megkötötték volna [229. § (1) bek. c) pont]. Az eltérés egyrészt a végrendelet sajátosságaiban, másrészt az örökhagyó, illetőleg a szerződő felek valódi akaratának feltárása közti különbségben leli magyarázatát.

Azt, hogy a feltétel mikor érthetetlen, lehetetlen vagy ellentmondó, az örökhagyó feltehető akaratára is tekintettel a szavak általánosan elfogadott jelentése szerint kell megítélni [207. § (1) bek.]. Annak eldöntésénél pedig, hogy az örökhagyó a rendelkezést a feltétel nélkül nem tette volna meg - ami nemcsak az érthetetlen, lehetetlen vagy ellentmondó feltételnek, hanem magának a végrendeleti rendelkezésnek az érvénytelenségét is maga után vonja -, nemcsak a feltételre vonatkozó kifejezéseket magukban véve kell értelmezni, hanem a végrendelet összes intézkedésének és egész tartalmának összefüggéseiben történő teljes feltárása alapján kell a végrendelező valódi akaratát felderíteni.

A jogellenes feltétel joghatása

3. Míg az érthetetlen, lehetetlen vagy ellentmondó feltétel érvénytelensége a végrendeleti rendelkezés érvényességét általában nem érinti, addig a jogellenes felfüggesztő feltételhez kötött végrendeleti részesítés mindig érvénytelen, s míg az érthetetlen, lehetetlen vagy ellentmondó feltétel kivételesen maga után vonhatja magának a végrendeleti rendelkezésnek az érvénytelenségét - ha ti. megállapítható, hogy az örökhagyó a rendelkezést e feltétel nélkül nem tette volna meg -, addig a jogellenes bontó feltételnél ez sohasem következhet be, mert az ilyen feltételt nem kell figyelembe venni. A feltétel jogellenességének fogalmát tágra kell értelmezni: e fogalom alá tartoznak tehát nemcsak a kifejezetten jogszabályba ütköző, hanem a jogszabály megkerülését célzó vagy a jóerkölcsbe ütköző feltételek is (vö. a 227-229. §-okhoz fűzött min. ind. I. 2. pontjával).

A jogellenes bontó feltétel az ítélkezési gyakorlatban úgy szokott jelentkezni, hogy az örökhagyó a végrendeletében olyan feltételt szab, amelynek a halála utáni bekövetkezése vagy megghiúsulása az első helyen megnevezett örökös örökös minőségének a megszűnését eredményezné, amelyet azonban - mint az utóöröklés tilalmába ütközőt - figyelmen kívül kell hagyni (P. törv. V. 2005/1973.).

Ptk. 648. § A cselekvőképességet kizáró gondnokság alatt álló személy végrendelete érvényes, ha a gondnokság alá helyezés oka a végrendeletkezés idején már megszűnt.

Jegyzet: Lásd a 2/1988. (V. 19.) IM rendeletet az igazságügyi szakértőkről.

***A cselekvőképességet kizáró gondnokság megszüntetése nélkül is
érvényes végrendelet***

1. A cselekvőképességet érintő gondnokság alá helyezés hatálya mindaddig tart, amíg a bíróság a gondnokságot meg nem szünteti, a Ptk. I. 13. §-ának (1) bekezdése szerint pedig az ilyen gondnokságot a bíróság akkor szünteti meg, ha elrendelésének oka már nem áll fenn. Gyakran előfordul azonban, hogy a gondnokság megszüntetése iránt sem a gondnokság alatt álló, sem a jogszabályban erre még feljogosítottak [Ptk. I. 13. § (2) bek.] nem indítanak keresetet, noha a gondnokság elrendelésének oka már nem áll fenn, mert a gondnokság alá helyezettnek az ügyei viteléhez szükséges belátási képessége - elmebeli állapota vagy szellemi fogyatékossága miatt - állandó jelleggel teljesen már nem hiányzik. Keresetindítás esetén is azonban gyakran elhúzódik a peres eljárás (Pp. 312. §). Ilyen esetekre is figyelemmel tesz kivételt a 648. § a 18. § (1) bekezdésében foglalt rendelkezés alól, amely a cselekvőképtelen személy jognyilatkozatát semmisnek nyilvánítja.

A cselekvőképtelen személy ui. sem közvégrendeletet, sem magánvégrendeletet érvényesen nem tehet, még akkor sem, ha az okszerűnek, illetve indokoltnak tűnne (P. törv. II. 21072/1987. - BH 1988/9. sz. 311. - PJD XI. 248. sz.). A kivételt indokolja a cselekvőképességet kizáró gondnokság alatt álló és a gondnokság alá helyezés nélkül is cselekvőképtelen személy cselekvőképtelenségének időbeli hatálya közti különbség is. Az utóbbi cselekvőképtelensége ui. nyomban megszűnik, ha az ügyei viteléhez szükséges belátási képességét visszanyeri, s így az ilyen állapotban tett jognyilatkozata - tehát a végrendelete is - érvényes lesz. Ezzel szemben a cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezett cselekvőképtelenségét önmagában a belátási képesség visszanyerése nem szünteti meg, ehhez a gondnokság alá helyezés megszüntetése is szükséges (Pp. 312. §). Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy míg a cselekvőképtelen személy nevében általában eljárhat a törvényes képviselője [18. § (1) bek.], végrendeletet azonban helyette nem tehet, mert végrendeletkezni csak személyesen lehet [623. § (2) bek.].

2. Annak a megállapítása azonban, hogy a cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezés oka a végrendeletkezés idején megszűnt, rendszerint orvosszakértői, közelebbről elmeorvos szakértői véleményt igényel. A 2/1988. (V. 19.) IM rendelet úgy rendelkezik, hogy ha az elmeállapot vizsgálata polgári ügyben szükséges, az elmeállapotot állandó vagy kijelölt igazságügyi elmeorvos-szakértővel vagy elmeorvos-szakorvossal kell megvizsgáltatni [52. § (4) bek.]. Az orvosszakértőnek ilyen esetben arról kell véleményt nyilvánítnia, hogy a megvizsgált személynek az ügyei viteléhez szükséges belátási képessége elmebeli állapota vagy szellemi fogyatékossága miatt állandó jelleggel teljesen hiányzik-e.

***A cselekvőképesség hiánya okából érvénytelen végrendelet
érvénytelenségének orvoslása***

3. Bár a 648. § csak a cselekvőképességet kizáró gondnokság alatt álló személy által tett végrendelet érvényességének feltételéről rendelkezik, a bármilyen okból fennálló cselekvőképtelenség miatt érvénytelen végrendelet érvénytelensége is orvosolható, ha a végrendeletkező a cselekvőképtelenség okának megszűnése után a végrendeletet jóváhagyja. A tv. az ilyen orvoslási lehetőségről e helyt kifejezetten nem rendelkezik ugyan, következik azonban ez a végrendeleti akarat fogyatékosága miatt érvénytelen végrendeleti rendelkezés érvénytelensége jóváhagyással történő orvoslásának lehetőségéből [649. § (2) bek.]. Világhy Miklós az orvosolhatóságot a jogügyletekre vonatkozó általános szabályokra alapítja (l. Világhy M.-Eörsi Gy.: Magyar polgári jog. Bp., 1965. II. 446. o.).

Ami mármost az orvoslás módját illeti, ez a jogtudomány álláspontja szerint nemcsak kifejezetten, hanem hallgatólag, ráutaló magatartással is történhet (vö. i. m. 466. o.). Ez a különbség egyrészt a végrendeletkezési képesség hiánya, másrészt a végrendeleti akarat fogyatékosága miatt érvénytelen végrendelet érvénytelenségének jóváhagyással történő orvoslása között, mert az utóbbi esetben a jóváhagyás csak a végrendeletre megszabott alakban történhet [649. § (2) bek.]. Az utóbbi esetben a jóváhagyás kötöttebb formáját az indokolja, hogy az akarat fogyatékoságának a tv.-ben felsorolt mindegyik esetében [649. § (1) bek.] - tehát a tévedés, a téves feltevés, a megghiúsult várakozás, a jogellenes fenyegetés vagy a tisztességtelen befolyásolás hiányában - az örökhagyó a végrendeleti rendelkezést nem tette volna meg.

Ptk. 649. § (1) Érvénytelen a végrendeleti rendelkezés, ha

- a) az örökhagyó tévedett nyilatkozata tartalmában, vagy ilyen tartalmú nyilatkozatot egyáltalán nem akart tenni;
- b) az örökhagyót annak megtételére valaminek a téves feltevése vagy valamely utóbb megghiúsult várakozás indította;
- c) az örökhagyót valaki jogellenes fenyegetéssel vagy tisztességtelen befolyással bírta rá az intézkedésre; feltéve mindegyik esetben, hogy az örökhagyó a rendelkezést különben nem tette volna meg.

(2) Az érvénytelen rendelkezés érvényes lesz, ha azt az örökhagyó utóbb a végrendeletre megszabott alakban jóváhagyja.

A végrendeleti akarat fogyatékosága miatti érvénytelenség általában

1. Korábban már ismertettük a végrendelet, illetőleg a végrendeleti rendelkezés érvénytelenségének eseteit, és megjelöltük a vonatkozó jogszabályhelyeket (l. a 644. §-hoz fűzött magyarázat 2. pontját). A 649. § a végrendeleti akarat fogyatékosága miatti érvénytelenségről rendelkezik. A végrendeleti akarat fogyatékosága mint gyűjtőfogalom magában foglalja mind a végrendeleti akarat teljes hiányát, mind annak valamilyen hibáját. A végrendeleti akarat teljes hiányára utal a 649. § (1) bekezdésének *a)* pontja, amely szerint érvénytelen a végrendeleti rendelkezés akkor is, ha az örökhatályú ilyen tartalmú nyilatkozatot egyáltalán nem akart tenni. A végrendeleti akarat hibája miatt pedig akkor érvénytelen a végrendeleti rendelkezés, ha

- az örökhatályú tévedett nyilatkozata tartalmában [(1) bek. *a)* pont]; vagy
- nyilatkozata megtételére valaminek a téves feltevése vagy utóbb megírsult várakozás indította [(1) bek. *b)* pont]; vagy
- őt valaki jogellenes fenyegetéssel bírta rá az intézkedésre [(1) bek. *c)* pont]; vagy végül
- őt valaki tisztességtelen befolyással bírta rá az intézkedésre [(1) bek. *c)* pont];

feltéve mindegyik esetben, hogy a rendelkezést különben nem tette volna meg.

Az érvénytelenségnek mindezeknek az eseteiről az alábbi pontokban részletesen is fogunk szólni. Itt kell azonban taglalnunk.

a) a szerződési akarat és a végrendeleti akarat fogyatékoságának megítélése és következményei közötti különbséget;

b) a végrendeleti akarat fogyatékosága miatti érvénytelenség valamennyi esetének közös feltételét, azt ti., hogy az örökhatályú a végrendeletet különben nem tette volna meg;

c) az érvénytelenség részlegességét; és végül *d)* a végrendeleti akarat fogyatékosága miatti érvénytelenség figyelembevételét.

a) Míg a szerződési akarat fogyatékoságának következményeit a tv. az ún. nyilatkozati elv alapján vonja le, addig a végrendeleti akarat fogyatékoságát az ún. akarat elv alapján ítéli meg. Az akarat elv érvényesülésekor az akarat fogyatékosága esetén az ügylet attól függetlenül érvénytelen, hogy a másik fél az érvénytelenség okát tudta-e, vagy felismerhette-e; a nyilatkozati elv alapján viszont az akarat fogyatékoságának következményeit csak abban az esetben lehet alkalmazni, ha az a személy, akihez a nyilatkozatot intézték, az érvénytelenség okát tudta, vagy azt felismerhette (vö. Világhy M.-Eörsi Gy.: Magyar polgári jog. Bp., 1965. II. 467. o. - l. még a 207-211. §-okhoz fűzött min. ind. 1. pontját, valamint a 644-649. §-okhoz fűzött min. ind. I. 7. pontját).

b) Az akarat fogyatékosága miatti érvénytelenség valamennyi esetében közös feltétel az, hogy az örökhatályú a rendelkezést különben nem tette volna meg. Ez azt jelenti, hogy ha meg is állapítható, hogy az örökhatályú tévedett a nyilatkozata tartalmában, vagy hogy őt nyilatkozata megtételére valaminek a téves feltevése vagy valamely utóbb megírsult várakozás indította, avagy őt jogellenes fenyegetéssel vagy tisztességtelen befolyással bírták rá az intézkedésre, de a végrendeleti rendelkezést ennek ellenére megtette volna - az nem lesz érvénytelen. Azt, hogy a végrendeleti akarat fogyatékosága híján az örökhatályú a végrendeleti rendelkezést nem tette volna meg, illetőleg hogy a fogyatékoság ellenére megtette volna, a végrendeletet valódi végakaratának - a végrendelet összes intézkedésének és egész tartalmának összefüggéseiben való teljes feltárása alapján történő - felderítésével lehet eldönteni. S ha a végrendelet ilyen módon értelmezett tartalma is kétséget hagyna e tekintetben, úgy a bíróságnak a tárgyalás és a perrendszerű bizonyítás egyéb adataiból, a végintézkedés körülményeiből, különösen magának az örökhatályúnak a végrendeletre való kívánságát, azt megelőzően vagy azt követően bármilyen alakban tett nyilatkozataiból, kijelentéseiből vagy akár ráutaló magatartásából is módja lehet erre következtetni [a PK 82. sz. (korábban: 102. sz.) áf. indoklásból].

c) Az érvénytelenség részlegessége azt jelenti, hogy a végrendeleti akarat fogyatékosága esetében nem feltétlenül az egész végrendelet, hanem csupán az a végrendeleti rendelkezés lesz érvénytelen, amelyre vonatkozóan a 649. § (1) bekezdésének *a)*-*c)* pontjaiban felsorolt okok - tévedés, téves feltevés, megírsult várakozás, jogellenes fenyegetés, tisztességtelen befolyás - fennállottak. Következik ez egyrészt a 649. § (1) bekezdésének bevezető sorából, amely szerint ilyenkor a végrendeleti rendelkezés - és nem az egész végrendelet - érvénytelen, másrészt a 652. §-ból, amely szerint a végrendelet valamelyik rendelkezésének érvénytelensége - feltéve, hogy az örökhatályú másként nem rendelkezik - a többi rendelkezés érvényességét nem érinti.

d) A végrendeleti akarat fogyatékosága miatti érvénytelenség sem vehető figyelembe hivatalból, hanem csak akkor, ha arra az érdekelt hivatkozik. Következik ez a 653. §-ból, amely szerint a végrendelet érvénytelenségére, illetőleg hatálytalanságára csak az hivatkozhat, aki az érvénytelenség (illetőleg a hatálytalanság) megállapítása esetében maga örököl, vagy tehát mentesül. A PK 85. sz. (korábban: 104. sz.) állásfoglalás *b)* pontja kifejezetten is kimondja, hogy az esetleges akarathiba a végrendeletet jogi létezésétől nem fosztja meg, hanem csupán érvénytelenné teszi. Az érvénytelenség pedig hivatalból nem, hanem csak akkor vehető figyelembe, ha arra az érdekelt hivatkozik (l. erről bővebben a 653. §-hoz fűzött magyarázatot).

A végrendeletnek a végrendeleti akarat hiánya miatti érvénytelensége

2. A Ptk. 649. § (1) bekezdésének *a)* pontja szerint érvénytelen a végrendeleti rendelkezés akkor is, ha az örökhatályú ilyen tartalmú nyilatkozatot egyáltalán nem akart tenni. A tv. még példálózó felsorolást sem tartalmaz arra vonatkozóan, hogy milyen esetek tartoznak e körbe, vagyis hogy mikor áll fenn a végrendeleti akarat teljes hiánya. A miniszteri indoklás ezzel kapcsolatban csupán annyit tartalmaz, hogy fizikai kényszer esetében egyáltalán nem lehet szó végrendeleti akaratról (l. a 644-649. §-okhoz fűzött min. ind. I. 7. pontját). Nyilvánvalóan hiányzik azonban a végrendeleti akarat a színlelt vagy a tréfából tett „végintézkedés” esetében is. A végrendelet ilyen okokból való érvénytelenségének megállapítása iránt perek nemigen indultak, az azonban többször előfordult, hogy az okirat tartalmából vagy a lefolytatott bizonyítás eredményeként azt állapította meg a bíróság, hogy az örökhatályú nem végrendeleti rendelkezést kívánt tenni, illetőleg hogy jognyilatkozatot egyáltalán nem akart tenni.

Az utóbbiakra példa a Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban hozott az az ítélete, amelyben rámutatott: „A Ptk. 635. §-ának a szóbeli végrendelet érvényességi feltételeire vonatkozó rendelkezései értelmében a végrendelezőnek azt is ki kell jelentenie, hogy szóbeli nyilatkozata az ő végrendelete, vagyis tudatában kell lennie annak, hogy szóban végrendelezik. Igaz, hogy a Legfelsőbb Bíróság PK 88. sz. állásfoglalása szerint az örökhagyó nem csak a törvény szó szerinti szövegével megegyező, hanem azzal egyértelmű kijelentéssel is kifejezésre juttathatja, hogy szóbeli nyilatkozata az ő végrendelete. A bíróságok azonban a bizonyítékokat helytállóan értékelve állapították meg, hogy az adott esetben az örökhagyó szándéka nem szóbeli végrendelezésre irányult, hanem csupán beszélgetés közben mondta el, hogy milyen módon kíván rendelkezni vagyonáról, kit kíván örökössé tenni. Az a tény pedig, hogy az örökhagyó akarata a felperes örökössé nevezésére irányult, a szóbeli végrendelet »pótlására« nem alkalmas: a »favor testamenti elve« mint a végrendelet értelmezési szabálya csak létező és alakilag hibátlan végrendeletre vonatkozik.” (Pfv. V. 22655/1993. - BH 1994/12. sz. 672.)

Az örökhagyó tévedése miatti érvénytelenség

3. A Ptk. 649. § (1) bekezdésének a) pontja szerint érvénytelen a végrendeleti rendelkezés akkor is, ha az örökhagyó tévedett nyilatkozata tartalmában - feltéve, hogy a rendelkezést különben nem tette volna meg. A tévedés vonatkozhat a kedvezményezett személyére, jogutódi minőségére (örökös vagy hagyományos), a hagyaték tárgyára, annak minőségére és mennyiségére egyaránt, minthogy mindezek a nyilatkozat tartalma körébe esnek. A miniszteri indokolás szerint nemcsak akkor fordul elő tévedés, ha az örökhagyó mást nyilvánított ki, mint amit valóban akart, tehát eltévesztette a rendelkezést, hanem akkor is, ha kimaradt a nyilatkozatából valamely rendelkezés (l. a 644-649. §-okhoz fűzött min. ind. I. 7. pontját).

A szerződési nyilatkozat megtámadásának okai közt a tv. [210. § (4) bek.] külön szabályozza a megtévesztést, a végrendeleti akarat hibái közt azonban erről külön nem rendelkezik. Nyilvánvaló azonban, hogy a megtévesztés is a 649. § (1) bekezdésének a) pontja alá esik, hiszen az lényegében az örökhagyó tévedésbe ejtése vagy tévedésben tartása, márpedig - szemben a szerződéskötéskor fennálló tévedéssel [210. § (1) bek.] - annak nincs jelentősége, hogy az örökhagyó tévedését a juttatásban részesített vagy más személy okozta vagy felismerhette-e. Adott tényállás mellett azonban a megtévesztés minősülhet tisztességtelen befolyásolásnak is, s mint ilyen, a 649. § (1) bekezdésének c) pontja alapján eredményezheti a végrendeleti rendelkezés érvénytelenségét.

Abban is különbözik az örökhagyó tévedése a szerződést kötő tévedésétől, hogy az előbbinek nem kell „lényegesnek” lennie. Ennek az eltérésnek az indoka egyfelől a szerződések körében a forgalomban részt vevők védelme, másfelől az örökhagyó akaratának hiánytalan érvényre juttatása, hiszen a halála folytán aligha lehetne felderíteni, hogy az ő számára mi volt a lényeges.

Az örökhagyó téves feltevése vagy meghíúsult várákozása miatti érvénytelenség

4. Akarathibából eredő érvénytelenséget eredményez az is, ha az örökhagyót a nyilatkozata megtételére valaminek a téves feltevése vagy valamely utóbb meghíúsult várákozás indította - feltéve, hogy a rendelkezést különben nem tette volna meg [649. § (1) bek. b) pont].

A téves feltevés az örökhagyó részéről téves feltételezése annak, hogy valamely körülmény a végrendelezés idejében fennáll vagy nem áll fenn. Pl. az örökhagyó abban a feltevésben nevezett örökössé valakit, hogy az is őt nevezte örökösévé, ez a feltevése azonban nem bizonyult valósnak. Vagy az örökhagyó abban a feltevésben hagyta a vagyonát az unokaöccsére, hogy a fia a háborúban elesett, kiderült azonban, hogy - bár megsebesült, de - életben maradt.

Az utóbb meghíúsult várákozás ezzel szemben az örökhagyónak a végrendelezést követő időben bekövetkező, illetőleg be nem következő körülményre vonatkozó téves feltételezése. Pl. az örökhagyó abban a feltételezésben végrendelezik valakinek a javára, hogy az őt haláláig gondozni fogja, a nevezett azonban ez irányú ígéretének nem tesz eleget, vagy az örökhagyó abban a hiszemben hagyta a vagyonát testvérére, hogy már nem fog gyermeke születni, a végrendelezést követően azonban élettársától gyermeke született, végrendeletét pedig már nem tudta visszavonni.

A jogi következmény szempontjából a téves feltevés és a meghíúsult várákozás között nincs különbség, mindkettő egyaránt a végrendeleti rendelkezés érvénytelenségét eredményezi - feltéve mindkét esetben, hogy az örökhagyó a rendelkezést különben nem tette volna meg.

Miként az örökhagyó tévedésénél, úgy a téves feltevésénél is szélesebb körben teszi lehetővé a Ptk. az érvénytelenség jogkövetkezményeinek levonását, mint az élők közti ügyleteknél, mert itt a megtámadás csak akkor vezethet sikerre, ha mindkét fél ugyanabban a téves feltevésben volt a szerződéskötéskor [210. § (3) bek.]. Így pl. a Legfelsőbb Bíróság egyik törvényességi határozatának indoklása szerint az egyik tanú vallomásaiban adat van arra is, hogy amikor a közjegyző a végrendeletet felolvasta, és megkérdezte az örökhagyót, hogy érti-e, ő azt válaszolta: „igen, nekem is kell valaki, senki nem nyitja rám az ajtót.” Ez a nyilatkozat - a kísértő körülmények mellett - arra utal, hogy az örökhagyó a várható gondozás reményében rendelkezett vagyonáról az I. r. alperes javára. Így vizsgálni kell azt, hogy az I. r. alperes javára szóló végrendelezésénél nem valamely téves feltevés vagy meghíúsult várákozás vezette-e, következésképpen a Ptk. 649. §-a (1) bekezdésének b) pontja alapján nem érvénytelen-e e részben a végrendelet (P. törv. II. 20829/1976.).

Az írásbeli magánvégrendelet érvényességét nem érinti az a körülmény, hogy utóbb az örökhagyó és a végrendeleti örökös között a kapcsolat megromlott, illetőleg hogy az örökhagyó az örökséget a felperesnek ígérte. Az örökhagyói szándék megváltozása ugyanis nem érvénytelenségi ok, hanem - a Ptk.-ban meghatározott feltételek megtartásával - a végrendelet visszavonására szolgál alapul (Pfv. V. 21482/1997.).

Az örökhagyónak adott téves jogi felvilágosítás miatti érvénytelenség

5. A szerződési nyilatkozatot jogi kérdésben való tévedés címén is meg lehet támadni, feltéve, hogy a tévedés lényeges volt, és munkakörében eljáró jogi szakértő a feleknek együttesen adott a jogszabályok tartalmára nézve nyilvánvalóan téves tájékoztatást [210. § (2) bek.]. Az akarathiba miatt érvénytelen végrendeleti rendelkezések körében viszont a tv. nem tesz említést a téves jogi felvilágosítás miatti érvénytelenségről. Ez természetes is, hiszen a téves felvilágosítás éppúgy eredményezheti az örökhagyó téves feltevését, mint a másoktól eredő vagy akár az ő elgondolásából származó hibás ténybeli feltételezés.

A téves jogi felvilágosítás is azonban csak akkor eredményezheti a végrendeleti rendelkezés érvénytelenségét, ha az ilyen felvilágosítás hiányában az örökhagyó a rendelkezést nem tette volna meg. Az viszont nem szükséges, hogy a téves felvilágosításon alapuló tévedés lényeges legyen, hogy a felvilágosítást munkakörében eljáró jogi szakértő adja, s hogy az nyilvánvalóan téves legyen, mert a forgalmi ügyletek megtámadására alapot nyújtó ezeket a feltételeket a Ptk. 649. § (1) bekezdésének b) pontja nem szabja meg.

Az örökhagyó jogellenes fenyegetése miatti érvénytelenség

6. A Ptk. 649. § (1) bekezdésének c) pontja érvénytelennek nyilvánítja a végrendeleti rendelkezést akkor is, ha az örökhagyót valaki jogellenes fenyegetéssel bírta rá az intézkedésre - feltéve, hogy az örökhagyó a rendelkezést különben nem tette volna meg. A jogellenes fenyegetés éppúgy érvénytelenné teszi a végrendeleti rendelkezést, mint ahogy érvénytelenné válik a szerződés is annak a megtámadása következtében, akit a másik fél jogellenes fenyegetéssel vett rá a szerződés megkötésére [Ptk. 210. § (4) bek., 235. § (1) bek.]. Az öröklési jogban is irányadóak tehát a forgalmi ügyletek körében szabályozott jogellenes fenyegetés jellegével kapcsolatos ismérvek, amelyek szerint a fenyegetésnek nem kell alapos félelmet keltőnek lennie, szükséges viszont a fenyegetés jogellenessége. A jogos igény érvényesítésével való fenyegetés tehát - hacsak az nem visszaélősszerű, zsaroló jellegű - nem eredményez érvénytelenséget (vö. a 207-211. §-okhoz fűzött min. ind. I. 3. pontjával).

Az örökhagyó jogellenes fenyegetése miatti érvénytelenség megállapítása iránt egyébként igen ritkán indul per, éppúgy, mint a fizikai kényszer miatti érvénytelenség címén. A kettő között az a különbség, hogy míg fizikai kényszer esetében teljesen hiányzik a végrendelet akaratja, addig jogellenes fenyegetés - ún. lelki kényszer - esetében a végrendeleti akarat hibájáról van szó (l. a magyarázat I. pontját).

Az örökhagyó tisztességtelen befolyásolása miatti érvénytelenség

7. Akarathiba miatt érvénytelen a végrendeleti rendelkezés akkor is, ha az örökhagyót valaki tisztességtelen befolyással bírta rá az intézkedésre - feltéve, hogy a rendelkezést különben nem tette volna meg [649. § (1) bek. c) pont]. A tisztességtelen befolyásolás alá vonható minden olyan - a társadalom erkölcsi megítélése szerint meg nem engedett - magatartás, amely alkalmas arra, hogy az örökhagyót valóságos végakaratainak meg nem felelő intézkedésre késztesse. Az ítélkezési gyakorlat tanúsága szerint a végrendeleti akarat fogyatékosága miatti érvénytelenség megállapítása iránti perek között aránylag több a tisztességtelen befolyásolás címen indított per, a bíróságok azonban legtöbbször elutasították az ilyen keresetet, mert nem látták megállapíthatónak a tisztességtelen befolyásolást.

Olykor azonban előfordul, hogy az alsóbíróságok tisztességtelen befolyásolásnak minősítenek olyan magatartásokat, amelyek pedig távol esnek e körtől. Ilyenkor a Legfelsőbb Bíróság törvényességi óvás, illetőleg felülvizsgálati kérelem folytán küszöbölte ki a törvénysértést. A P. törv. II. 20165/1977. sz. törvényességi határozatában pl. rámutatott: a másodfokú bíróság a perbeli bizonyítékok téves értékelése alapján jutott arra a következtetésre, hogy a I. r. alperes az örökhagyót tisztességtelen befolyással bírta rá az intézkedésre. A felperesek ezt a tényállításukat nem tudták bizonyítani. Az örökhagyó - mint beteges, idős személy - szorongott egészségi állapotának várható rosszabbodása miatt, végakarata ezért arra irányult, hogy vagyona egy részét az örökölje, aki róla gondoskodik. Ez a körülmény pedig nem tekinthető tisztességtelen befolyásolásnak, sőt a végrendelet érvényességét megerősíti. A felek nyilatkozataiból és a tanúk vallomásaiból ui. az állapítható meg, hogy a végrendelet alkotását az örökhagyó a róla történő gondoskodás érdekében maga kezdeményezte. Az pedig, hogy az I. r. alperes az örökhagyónak nyújtott szolgáltatásokért a javára szólóan kilátásba helyezett végintézkedést nem ellenezte, már csak azért sem tekinthető tisztességtelen befolyásolásnak, mert az I. r. alperes - mint az örökhagyó sógoráné - nem volt köteles az örökhagyóról gondoskodni.

A végrendeleti akarat hibája miatti érvénytelenség orvoslása

8. A Ptk. 649. § (2) bekezdése értelmében a végrendeleti rendelkezés érvénytelensége - a végrendeleti akarat bármilyen fogyatékosága miatt következett is az be - orvosolható, ha az örökhagyó az ilyen rendelkezését utóbb a végrendeletre megszabott alakban jóváhagyja. A jóváhagyás bármikor történhet, mert a tv. ezzel kapcsolatban semmiféle határidőt nem szab. Ez természetes is, hiszen az örökhagyó bármikor tehet újabb végrendeletet is [650. § (2) bek.].

A jóváhagyásnak azonban a végrendeletre megszabott alakban kell történnie. Ebben különbözik a végrendeleti akarat fogyatékosága miatti érvénytelenség orvoslása a végrendeleti képesség hiánya miatti érvénytelenség orvoslásától, mert ez utóbbihoz nincs szükség a végrendeletre megszabott alakra, sőt annak nem is kell kifejezettnek lennie, történhet ráutaló magatartással is. Az viszont közömbös, hogy a jóváhagyás milyen végrendeleti formában történik. A végrendeleti akarat fogyatékosága miatt érvénytelen - írásbeli magánvégrendeletbe foglalt - rendelkezés tehát jóváhagyható közvégrendeleti alakban és megfordítva; aminthogy az akár közvégrendeletben, akár írásbeli magánvégrendeletben levő ilyen rendelkezést jóvá lehet hagyni szóbeli végrendelet formájában is, de csak akkor, ha a szóbeli végrendeletkezéshez a tv.-ben megkívánt feltételek - az életet fenyegető rendkívüli helyzet és az írásbeli végrendelet alkotásának jelentékeny nehézsége - megvannak.

A végrendelet hatálytalansága

Ptk. 650. § (1) A végrendelet a visszavonással hatálytalanná válik. A visszavonásra - ha törvény másként nem rendelkezik - a végrendelet tételére vonatkozó szabályok irányadók.

(2) Ha az örökhagyó újabb végrendeletet tesz, a korábbi végrendeletet visszavontnak kell tekinteni. A korábbi végrendeletnek az újabb végrendelet rendelkezéseivel nem ellentétes rendelkezései - ha az örökhagyó ellenkező akarata nem állapítható meg - hatályban maradnak.

A végrendelet hatálytalanságának fogalma

1. A végrendelet hatálytalansága azt jelenti, hogy a végrendelet a megalkotása után bekövetkező valamely - a tv.-ben meghatározott - okból nem érvényesülhet. Míg tehát érvénytelenség esetében a végrendelet, illetőleg annak valamely intézkedése kezdettől fogva hibás, mert alakilag vagy tartalmilag nem felel meg a tv. rendelkezésének, illetőleg annak kifejezett tilalmába ütközik, s - megtámadás esetén - ezért nem érvényesülhet, addig a hatálytalanná válás mindig csak utóbb, a végrendelet létrejötte után következik be, mégpedig ugyancsak megtámadás folytán.

A fentiekből is kitűnően az érvénytelenség és a hatálytalanság időbelileg eltérő és tartalmilag is különböző fogalom, közös jellemzőjük azonban, hogy mindkettőre csak az hivatkozhat, aki az érvénytelenség, illetőleg hatálytalanság megállapítása esetében maga örököl, vagy tehát mentesül (653. §), továbbá hogy a jogosult mind az érvénytelenség, mind a hatálytalanság megállapítására irányuló igényét bármikor érvényesítheti (654. §).

A végrendelet hatálytalanságának esetkörei

2. A végrendelet hatálytalanná válásának négy módja, illetőleg esete van: a visszavonás (650. §), a megsemmisítés [651. § (1) bek.], a visszavétel [651. § (2) bek.] és az időmúlás [három hónap eltelte, 651. § (3) bek.]. Az első mód, vagyis a visszavonás a végrendelet valamennyi fajánál annak hatálytalanná válását eredményezheti, tehát mind a közvégrendeletnél, mind az írásbeli magánvégrendeletnél, mind pedig a szóbeli végrendeletnél. A második mód, vagyis a megsemmisítés ezzel szemben csak az írásbeli magánvégrendeletnél vezethet annak hatályvesztésére. A harmadik mód, vagyis a visszavétel viszont csupán az írásbeli magánvégrendelet tételével [Ptk. 650. § (2) bek.] történhet. A Legfelsőbb Bíróság egyik törvényességi határozatában ezzel kapcsolatban rámutatott: alapvetően téves a másodfokú bíróságnak az az álláspontja, amely a Ptk. 651. §-ának (1) bekezdésében megfogalmazott szabályt a közvégrendeletre is irányadónak tekintette. A végrendelet hatálytalanná válásának az itt szabályozott módja (a végrendeletnek az örökhagyó által történt megsemmisítése vagy az akaratán kívüli megsemmisítésbe való belenyugvás) csak az írásbeli magánvégrendeletek esetében érvényesül, és a közvégrendeletre nem alkalmazható.

A visszavonás folytán a végrendelet nem feltétlenül teljes egészében veszti hatályát, hanem csak abban a részében, amelyre a visszavonás vonatkozik. Ezzel szemben a megsemmisítés, a visszavétel és az időmúlás következtében a végrendelet teljes egészében hatálytalanná válik.

A végrendelet hatálytalanságát eredményező ismertett módokkal, illetőleg esetekkel kapcsolatban a tv. további feltételeket szab meg a hatályvesztés bekövetkezéséhez, így a visszavonásnál és a megsemmisítésnél a végrendeletalkotási képességet, a visszavételnél az írásbeli magánvégrendelet kellékeinek hiányát, a szóbeli végrendeletnél pedig az időmúlás (három hónap eltelte) megszakítás nélküli folyását. Ezekről részletesebben az egyes hatálytalanságra vezető módokat elemző következő pontokban szólnunk.

3. Már az eddig írtakból is egyértelmű, hogy közvégrendelet esetében a tv. a hatálytalánításnak csupán egy esetét ismeri: a közvégrendelet visszavonását (Ptk. 650. §), amely akár kifejezett visszavonással [Ptk. 650. § (1) bek.], akár hallgatólagosan, újabb végintézkedést tételével [Ptk. 650. § (2) bek.] történhet. A Legfelsőbb Bíróság egyik törvényességi határozatában ezzel kapcsolatban rámutatott: alapvetően téves a másodfokú bíróságnak az az álláspontja, amely a Ptk. 651. §-ának (1) bekezdésében megfogalmazott szabályt a közvégrendeletre is irányadónak tekintette. A végrendelet hatálytalanná válásának az itt szabályozott módja (a végrendeletnek az örökhagyó által történt megsemmisítése vagy az akaratán kívüli megsemmisítésbe való belenyugvás) csak az írásbeli magánvégrendeletek esetében érvényesül, és a közvégrendeletre nem alkalmazható.

Az adott esetben az örökhagyó a közvégrendelet tételét után úgy kívánta saját és végrendeleti örököse élete végéig való eltartását, gondozását és ápolását biztosítani, hogy a közvégrendelet tárgyát képező ingatlanilletőséget mindkettőjük eltartása fejében tartási szerződéssel átruházza. Utóbb azonban a tartási szerződés megszüntetése iránt mindketten pert indítottak. Az örökhagyónak a per során történt elhunyt után a vitás igény tekintetében a bíróság kedvező döntése esetén a közvégrendeletben megnevezett örökös jogosult örökölni (P. törv. II. 21104/1992. - BH 1993/5. sz. 303.).

A végrendelet hatálytalanságának eseteit a Ptk. 650-651. §-ai tartalmazzák: az itt felsorolt esetek köre zárt, más ok a végrendelet hatálytalanná válását nem eredményezheti. A végrendelet visszavonásáról a Ptk. 650. §-a rendelkezik. Ennek két módja van: a kifejezett visszavonás, amikor az örökhagyó a végrendelet tételére vonatkozó szabályok szerint (vagyis a végrendeletalkotási alképességnek megfelelően) vonja vissza korábbi végrendeletét [650. § (1) bek.] és a hallgatólagos visszavonás, amikor az örökhagyó újabb - eltérő tartalmú - végintézkedést tesz [650. § (2) bek.]. Ebben az esetben az utóbb készült érvényes végintézkedés léte teszi hatálytalanná a korábbi végrendeletet. E rendelkezésekből következik, hogy az a körülmény, amely szerint az örökhagyó a halálát megelőzően újabb végintézkedést: öröklési szerződést kíván készíttetni, a korábbi végrendelet hatályosságát nem érinti. Az örökhagyói akarat megváltozása ugyanis egymagában - annak a törvényben megszabott módon való kinyilvánítása nélkül - a korábbi végrendelet hatálytalánításához nem elég (LB Pfv. V. 21289/1997. - BH 2000/3. sz. 106.).

A végrendelet hatálytalanná válása kifejezett visszavonás folytán

4. A végrendelet hatályvesztésének a tv.-ben szabályozott első módja a visszavonás. Ez lehet kifejezett vagy hallgatóságos. A kifejezett visszavonásra a végrendelet tételére vonatkozó szabályok irányadóak. Ez azt jelenti, hogy a végrendeletet - függetlenül attól, hogy az milyen formában jött létre - a végrendelet-alkotásra a tv.-ben megszabott bármelyik alakban vissza lehet vonni. A tv. ui. nem tartalmaz olyan rendelkezést, hogy a visszavonásnak csak ugyanabban a formában lehet helye, amilyenben a visszavont végrendeletet alkották (vö. a 651. §-hoz fűzött min. ind. I. 8. pontjával). Mind az írásbeli magánvégrendeletet, mind a szóbeli végrendeletet vissza lehet vonni tehát közvégrendelet formájában, a közvégrendeletet és a szóbeli végrendeletet írásbeli magánvégrendelet alakjában (feltéve, hogy az örökhagyó jogosult a visszavonáskor ilyen alakban végrendeletet készíteni); végül mind a közvégrendeletet, mind az írásbeli magánvégrendeletet szóbeli végrendelet formájában (feltéve, hogy a szóbeli végrendelet tételének feltételei megvannak).

Bármilyen alakban is történik azonban a visszavonás, annak érvényességéhez a) az örökhagyónak mindenekelőtt végrendeletképesi képességgel kell rendelkeznie, b) meg kell tartani a végrendelet illető formájára megszabott alakszerűségét és c) meg kell lenniük az illető formára a tv.-ben előírt különös feltételeknek. Vegyük sorra ezeket a feltételeket.

Mindenekelőtt azonban e helyt is le kell szögezni, hogy a végrendelet érvényességét nem érinti az a körülmény, hogy az örökhagyó az örökséget a felperesnek (másnak) ígérte. Az örökhagyói szándék megváltozása ugyanis nem érvénytelenségi ok, hanem - a Ptk.-ban meghatározott feltételek megtartásával - a végrendelet visszavonására szolgálhat alapul (Pfv. 21482/1997.).

a) A végrendeletképesi képességet tágabb értelemben kell felfognunk. A végrendelet visszavonásának érvényességéhez tehát nemcsak az szükséges, hogy az örökhagyó egyáltalán képes legyen végrendelet tételére (ne legyen cselekvőképtelen), hanem az is, hogy olyan formában tehesen végrendeletet, amilyen alakban a visszavonás történik.

A korlátozottan cselekvőképes személy ui. csak közvégrendeleti formában végrendeletkezhet [624. § (2) bek.], ő tehát a végrendeletét csak közvégrendelet alakjában vonhatja vissza; az írásbeli magánvégrendelet vagy szóbeli végrendelet formájában történt visszavonás érvénytelen. Ebből a szempontból a visszavonás időpontja az irányadó. Lehetséges tehát, hogy az írásbeli magánvégrendelet vagy a szóbeli végrendelet tételekor az örökhagyó még cselekvőképes volt, utóbb azonban a cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá helyezték, s ezért írásbeli magánvégrendeletét vagy szóbeli végrendeletét már csak közvégrendeleti formában vonhatja vissza.

A vak, az írástudatlan, az olvasásra vagy nevének aláírására képtelen állapotban levő személy nem tehet írásbeli magánvégrendeletet [624. § (3) bek.], ő tehát a végrendeletét csak közvégrendelet és - ha a tv.-ben meghatározott feltételek megvannak - szóbeli végrendelet alakjában vonhatja vissza; az írásbeli magánvégrendelet formájában történt visszavonása érvénytelen. Ilyenkor is a visszavonás időpontja az irányadó. Lehetséges tehát, hogy az örökhagyó csak az írásbeli magánvégrendelet alkotása után vakult meg, vagy került olvasásra vagy nevének aláírására képtelen állapotba, s ezért az írásbeli magánvégrendeletét már csak közvégrendelet vagy - a tv.-ben megszabott feltételek megléte esetén - szóbeli végrendelet formájában vonhatja vissza.

b) A visszavonás érvényességéhez szükséges ama végrendeleti alakszerűségek megtartása is, amelynek formájában a visszavonás történik. Így a közvégrendeleti alaknál a Ptk. 625. § (1) és (2) bekezdésében és a 626. §-ban, valamint az 1991. évi XLI. tv. 117-133. §-ában foglalt rendelkezéseket, az írásbeli magánvégrendeleti formánál a 627-631. § szabályait, a szóbeli végrendeleti alakban történő visszavonásnál pedig a 635. §-ban foglalt szabályokat is meg kell tartani.

Ezzel kapcsolatos a Legfelsőbb Bíróság egyik, 1997. évben - felülvizsgálati eljárás keretében - hozott ítélete. Ebben kifejtette: „A Ptk. 632. §-ának (1) bekezdése értelmében az írásbeli magánvégrendelet tanúja vagy más közreműködő személy, illetőleg ezek hozzátartozója javára szóló juttatás érvénytelen, kivéve, ha a végrendeletnek ezt a részét az örökhagyó saját kezűleg írta és aláírta. Helytállóan állapították meg az eljáró bíróságok, hogy a felperes házastársának az örökhagyó 1989. július 8-i végrendelete megfogalmazásában való részvétele és a végrendelet szövegének írógépben való elkészítése olyan tevékenység, amely a Ptk. 632. §-ának (1) bekezdése szerinti közreműködést megvalósítja. A közreműködő hozzátartozójának, a felperesnek szóló juttatás tehát ez okból érvénytelen. Tévedett azonban a másodfokú bíróság, amikor a végrendeletnek csak a felperes javára kifejezett rendelkezést tartalmazó részét tekintette érvénytelennak, és úgy foglalt állást, hogy a korábbi végrendelet visszavonására vonatkozó rendelkezés nem minősül a felperes javára szóló juttatásnak. A Ptk. 650. §-ának (1) bekezdése értelmében a végrendelet visszavonására - eltérő rendelkezés hiányában - a végrendelet tételére vonatkozó szabályok irányadóak. Érvényesül tehát a Ptk. 632. §-ában foglalt rendelkezés is. Ennek folytán az 1989. július 8-i végrendeletnek nemcsak a felperest örökössé nevező része, hanem a korábbi - az alperes javára szóló - végrendeletet visszavonó rendelkezése is érvénytelen: a visszavonás folytán ugyanis az örökhagyó hagyatékában a törvényes öröklés érvényesülne, vagyis a felperest is örökölné az örökhagyó után. A Ptk. 632. §-a (1) bekezdésének alkalmazása szempontjából pedig juttatáson értelemszerűen mindazt érteni kell, amit a végrendelet visszavonása folytán a közreműködő személy vagy hozzátartozója a hagyatékból kap, azaz a perbeni esetben a törvényes örökrészt is. S minthogy a végrendelet a felperes javára szóló kifejezett rendelkezés és az alperes javára szóló korábbi végrendelet visszavonása mellett egyéb, az örökhagyó vagyonára vonatkozó rendelkezést nem tartalmazott - vagyis tartalma szerint az egész végrendelet a felperes javára szóló juttatás volt - az egész végrendelet érvénytelen.

Helyesen döntött tehát az elsőfokú bíróság, amikor az 1989. július 8-i végrendeletet teljes terjedelmében érvénytelennak nyilvánította. Elmulasztotta azonban az ítélet rendelkező részében kimondani, hogy a végrendelet a felek egymás közti viszonyában érvénytelen. A PK 85. sz. állásfoglalás b) pontjának a Ptk. 653. §-a értelmezése körében adott iránymutatása kiemeli, hogy az alaki fogyatékoságban vagy akarathibában szenvedő végrendelet érvénytelen ugyan, ez azonban az érvénytelenségnek olyan sajátos (relatív) formája, amely csak kifogás esetén vehető figyelembe, hivatalból nem. Ennek további következménye, hogy a végrendeletet csak az érvényesített megtámadási ok alapján és csak a perben álló felek egymás közötti viszonyában (inter partes) lehet érvénytelennak nyilvánítani, és - az esetleges félreértések kiküszöbölése végett - szükséges az, hogy ez az ítélet rendelkező részében kitűnjék.” (Pfv. V. 20383/1996. - BH 1998/I. sz. 23.)

c) Végül a visszavonás érvényességéhez szükséges az is, hogy meglegyenek az arra a végrendeleti alakra a tv.-ben előírt különös feltételek, amelyben a visszavonás történik. Ilyen feltételeket a szóbeli végrendelet tételével kapcsolatban szab meg a tv. a 634. §-ban. Eszerint a bármilyen alakban tett végrendeletet szóbeli végrendelet formájában csak az vonhatja vissza, aki életét fenyegető rendkívüli helyzetben van, és írásbeli végrendelet alakjában egyáltalán nem vagy csak jelentékeny nehézségekkel vonhatná vissza a végrendeletét (l. a 634. §-hoz fűzött magyarázat 2-7. pontjait). Még a feltételek megléte esetén sem vonhatja azonban vissza a végrendeletét szóbeli végrendelet formájában a korlátozottan cselekvőképes személy, mert ő csak közvégrendeleti formában végrendelezhet [624. § (2) bek.].

A végrendelet hatálytalanná válása újabb végrendelet tételé folytán

5. A 3. pontban már utaltunk rá, hogy a visszavonás - mint a végrendelet hatályvesztésének a tv.-ben szabályozott első módja - lehet hallgatólágos is. Ilyen hallgatólágos visszavonásnak tekinthető az újabb végrendelet tételé [650. § (2) bek.], valamint az írásbeli magánvégrendelet megsemmisítése is [651. § (1) bek.]. Az előbbivel kapcsolatban kifejezetten is kimondja a tv., hogy az újabb végrendelet folytán a korábbi végrendeletet visszavontnak kell tekinteni.

Az újabb végrendelet alkotásának nem kell ugyanabban az alakban történnie, mint a korábbiak, az történhet a tv.-ben biztosított bármilyen formában, feltéve, hogy az örökhagyó jogosult - vagyis képes - volt abban az alakban újabb végrendeletet tenni. Így ha a korábbi végrendelet közvégrendelet volt - a korlátozottan cselekvőképes, a vak, az írástudatlan, valamint az olvasásra vagy nevének aláírására képtelen állapotban levő személy kivételével -, az örökhagyó újabb végrendelete lehet írásbeli magánvégrendelet is, s a 634. §-ban foglalt feltételek megléte esetén az sincs kizárva, hogy a korábbi írásbeli végrendelet után a nem korlátozottan cselekvőképes örökhagyó újabb végakarátát szóbeli végrendeletben nyilvánítsa.

Ami mármost az újabb végrendelet tételé folytán bekövetkező (hallgatólágos) hatálytalanná válást illeti, ezzel kapcsolatban a Legfelsőbb Bíróság egyik, felülvizsgálati eljárásban hozott határozatában leszögezte: „A Ptk. 650. §-ának (2) bekezdése kimondja, hogy ha az örökhagyó újabb végrendeletet tesz, a korábbi végrendeletet visszavontnak kell tekinteni. Ebből következik, hogy a korábbi végrendeletet csak érvényes újabb végrendelettel lehet visszavonni, az érvénytelen végrendeletre ilyen jogi hatályok nem fűződnek. Az érvénytelenség jogkövetkezményei szempontjából közömbös, hogy a bíróság a végrendeletet milyen okból nyilvánította érvénytelennek. Alaki hiba esetében sincs jogi lehetőség arra, hogy a végrendelet tartalmát jelentő örökhagyói akaratnyilvánítást a közjegyző vagy a bíróság joghatályosnak tekintse. A „favor testamenti” elve ui. csak alakilag hibátlan végrendelet esetében ad lehetőséget a végrendeletképző valódi akaratának vizsgálatára (Pfv. V. 20173/1993.).

Az újabb, érvénytelen végrendelet alkotásában kifejezésre jutó - esetleg megváltozott - örökhagyói akarat sem érinti azonban a korábbi végrendelet hatályosságát. Ezt mondotta ki a Legfelsőbb Bíróság egy 1997. évben - felülvizsgálati eljárás keretében - hozott ítéletében. Ebben az ügyben az örökhagyó két végrendeletet alkotott. Az elsőt 1990. december 19-én, a másodikat pedig 1993. január 10-én. Ez utóbbi azonban a keltezés hiánya miatt alaki okból érvénytelen volt. A Legfelsőbb Bíróság kifejtette: „helyesen mutatott rá az elsőfokú bíróság, hogy az örökhagyó az 1993. január 10-i, alaki okból érvénytelen végrendelete tartalmát tekintve lényegében azonos az 1990. december 19-i végrendelettel: abban általános örökös a felperes, és az örökhagyónak az alperes részére szóló juttatása valójában - a többi hagyományhoz hasonlóan - hagyományrendelésnek minősül. Bár ez az okirat mint végrendelet alaki okból érvénytelen, olyan következtetés levonására alkalmas, hogy az örökhagyónak a felperes általános örökössé nevezésére irányuló szándéka 1993. január 10-én is fennállott. Az alperest terhelte ehhez képest annak bizonyítása, hogy az örökhagyó 1993. január 10-e után a felperes javára szóló végrendeletét visszavonta. Ezt azonban az alperes nem tudta bizonyítani. A Ptk. 650. §-a értelmében a végrendeletet csak érvényes újabb végrendelettel lehet visszavonni: az a körülmény, hogy az örökhagyó a halálát megelőzően újabb végrendeletet kívánt készíteni, a korábbi végrendelet hatályosságát nem érinti. Az örökhagyói akarat megváltozása egymagában - annak a törvényben megszabott módon való kinyilvánítása nélkül - a korábbi végrendelet hatálytalanságához nem elég (Pfv. V. 20708/1996.).

Új szemponttal egészítette ki ezt az álláspontot a Legfelsőbb Bíróság abban az ítéletében, amelyben rámutatott: „A Ptk. 650. §-ának (2) bekezdése a végrendelet visszavonásának egy sajátos esetét: az ún. hallgatólágos visszavonást szabályozza. A hallgatólágos visszavonás akkor következik be, ha az örökhagyó újabb végintézkedést tett anélkül, hogy a korábbi végrendeletével kapcsolatban kifejezetten rendelkezett volna. Éppen ezért a későbbi végintézkedéssel nem érintett részében a korábbi végrendelet hatályban marad, nem szorul »megerősítésre« - éppen ellenkezőleg: az örökhagyónak kifejezett rendelkezése szükséges ahhoz, hogy a korábbi végrendeletnek az újabb végrendelet rendelkezéseivel nem ellentétes rendelkezései hatályukat veszítsék. A hallgatólágos visszavonásnál tehát az újabb végintézkedés *léte* idézi elő a korábbi végrendelet hatálytalanságát. Ebből következik, hogy ha a későbbi végintézkedést az örökhagyó utóbb visszavonta, nincs olyan *létező* végintézkedés, amely a korábbi hatályát lerontaná. A korábbi végrendelet tehát ismét hatályba lép - hacsak az örökhagyó ellenkező akaratát nem állapítható meg.

Más a jogi helyzet azonban akkor, ha *nem az örökhagyó hatálytalansága* későbbi végrendeletét, hanem az az örökhagyó halála után az örökösök akaratából nem hatályosulhat: így az örökösök osztályos egyezséggel eltérnek a végrendelet rendelkezéseitől, vagy egyezően úgy nyilatkoznak, hogy nem a végrendelet alapján kívánnak örökölni. Ez utóbbi esetben az örökhagyó végrendeletének »félretételé« azonban nem eredményezi az örökhagyó esetleges korábbi végrendeletének a »feléledését«: ez ugyanis már nem az örökhagyó - akár hallgatólágos - akaratnyilvánítása, hanem az örökösök intézkedése. Arra pedig nincs jogi lehetőség, hogy az örökösök »válasszanak«, és az örökhagyó által hatálytalánított korábbi végrendeletet »hatályossá nyilvánítsák«. Az örökhagyó hatályos végrendeletének az örökösök által történő félretételé tehát csak a törvényes öröklés érvényesülését eredményezheti.” (Pfv. V. 21433/1994.)

6. Az öröklési szerződés olyan végintézkedés, amelyben az örökhagyó szerződéses kötelezettséggel jelenti ki végakarátát. Az örökhagyó által kötött öröklési szerződést ezért úgy kell tekinteni, mintha az örökhagyó újabb végrendeletet tett volna. Az öröklési szerződés megkötésével tehát hatályát veszti az ugyanerre a vagyontárgyra vonatkozó végrendelet (Pest Megyei Bíróság 5. Pf. 21014/1977. - BH 1978/4. sz. 164. - PJD VIII. 236. sz.).

Nem veszti viszont a hatályát a végrendelet, ha a később kötött öröklési szerződést jogerős bírósági ítélet érvénytelennek nyilvánította. Az érvénytelen végintézkedéshez ui. jogi következmények nem fűződnek, így a korábban alkotott végrendelet visszavontnak és ennél fogva hatálytalannak nem tekinthető (Baranya MB 1. Pf. 20774/1992. - LB Pfv. V. 20922/1993.).

7. Bármilyen formában történik is azonban az újabb végrendelet alkotása, a korábbi végrendelet nem feltétlenül teljes egészében válik hatálytalanná, hanem ennek csak azok a rendelkezései, amelyek az újabb végrendelettel ellentétesek. A nem ellentétes rendelkezések - hacsak az örökhagyó ellenkező akarata nem állapítható meg - hatályban maradnak.

A hatályvesztés részlegességéről csak akkor lehet szó, „ha az örökhagyó ellenkező akarata nem állapítható meg”. A 650. § (2) bekezdésében levő ez a feltétel azonos a 652. §-ba foglalt azzal a megszorítással, amely a többi rendelkezés hatályban maradását ahhoz a feltételhez köti, hogy „az örökhagyó másként nem rendelkezik”. Ha pl. az örökhagyó korábbi végrendeletében egész vagyona örökösül unokaöccsét nevezte meg, újabb végrendelete pedig nem terjed ki minden vagyontárgyára, de újabb végrendeletének indokál az adja elő, hogy unokaöccse az öröklésre érdemtelené vált, akkor az ebben nem szereplő vagyontárgyakat sem az unokaöcs, hanem általában a törvényes örökösök fogják örökölni [637. § (1) bek.]. A korábbi végrendeletnek az újabb végrendeletben nem szereplő vagyontárgyakra vonatkozó rendelkezése sem marad tehát hatályban, mert „az örökhagyó ellenkező akarata állapítható meg”.

Ptk. 651. § (1) Az írásbeli magánvégrendelet hatályát veszti, ha azt a végrendeletre képes örökhagyó, illetőleg az ő beleegyezésével más megsemmisíti, vagy az örökhagyó az akaratán kívüli megsemmisülésben megnyugszik.

(2) A közjegyzőnél letett magánvégrendelet hatályát veszti, ha azt a végrendeletre visszaveszi, kivéve ha a letett irat az írásbeli magánvégrendelet kellékeinek egyébként is megfelel.

(3) A szóbeli végrendelet hatályát veszti, ha az örökhagyó a szóbeli végrendeletre feltételül szolgáló helyzet megszűnése után megszakítás nélkül legalább három hónapon át nehézség nélkül alkothattott volna más alakban végrendeletet.

A végrendelet hatálytalanná válása megsemmisítés folytán

1. A végrendelet hatálytalanná válásának legegyszerűbb s éppen ezért leggyakoribb módja a végrendelet megsemmisítése. Ez lényegében a végrendelet visszavonásának ugyancsak hallgatólagos módja. Szemben azonban a kifejezett visszavonással - amely a végrendelet valamennyi fajánál hatályvesztést eredményez -, megsemmisítés folytán csak az írásbeli magánvégrendelet hatálytalanná válása következik be. Ez természetes is, hiszen szóbeli végrendeletnél fogalmilag kizárt a megsemmisítés, a közvégrendeletnél pedig - amelyet a közjegyző őriz - az örökhagyó (vagy az ő beleegyezésével más) által való megsemmisítésnek nincs meg a lehetősége. Ezért a közvégrendeletet csak visszavonással lehet hatálytalannítani, amely viszont történhet újabb végrendelet alkotásával is [650. § (2) bek.].

A megsemmisítés érvényességéhez szükséges, hogy az örökhagyó végrendeletre képes legyen. A végrendeletre való képességet itt is tágabb értelemben kell felfognunk. Ehhez képest a korlátozottan cselekvőképes, a vak, valamint az olvasásra vagy nevének aláírására képtelen állapotban levő személy érvényesen nem semmisítheti meg írásbeli magánvégrendeletét. Ők ui. írásbeli magánvégrendeletet nem tehetnek [624. § (2) és (3) bek.]. Felmerül ezzel kapcsolatban a kérdés, hogy az ilyen személyek hogyan alkothattak egyáltalán érvényes írásbeli végrendeletet. A válasz az, hogy csak a végrendeletre való helyezettük őket a cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá, illetőleg csak az után vakultak meg, vagy kerültek olvasásra vagy nevének aláírására képtelen állapotba.

A megsemmisítésnek nem kell az örökhagyó által történnie, az írásbeli magánvégrendelet akkor is hatálytalanná válik, ha azt a végrendeletre képes örökhagyó beleegyezésével más semmisíti meg, sőt akkor is, ha a végrendelet az örökhagyó akaratán kívül semmisül ugyan meg, ebbe azonban ő belenyugszik. Itt is említést kell tenni a 633. §-ban foglalt arról a törvényes vélelemről, amely szerint ha az írásbeli magánvégrendelet az örökhagyó birtokában maradt, de nem került elő, az ellenkező bizonyításáig azt kell felténni, hogy az örökhagyó azt megsemmisítette (l. a 633. §-hoz fűzött magyarázat 3. pontját).

Ami mármint a megsemmisítés módját illeti, erről a tv. nem rendelkezik, aminthogy az mint fogalom meghatározás nem is a tv. feladata. A megsemmisítés leggyakoribb módja az összetépés vagy az elégetés, de hatályvesztést eredményez az örökhagyó kezétől vagy az ő beleegyezésével más kezétől eredő áthúzás, kiradírozás, olvashatatlanná tétel is. Sőt az ítélkezési gyakorlat szerint nem szükséges feltétlenül a fizikai megsemmisülés, hanem elegendő minden olyan, az írásbeli magánvégrendelettel közvetlen kapcsolatban levő cselekmény, amely alkalmas annak megállapítására, hogy az örökhagyó vagy az ő beleegyezésével más az örökhagyó megsemmisítésre irányuló szándékát határozottan kifejezésre juttatta. Ha pl. a végrendeletet őrző személy az örökhagyó utasítása ellenére a végrendeletet nem semmisíti meg, de arra feljegyzi az örökhagyó ilyen utasítását, a végrendeletet megsemmisítettnek kell tekinteni, hiszen az örökhagyó alapos okkal lehetett abban a tudatban, hogy a végrendelet megsemmisítéssel hatálytalanná vált. Egy konkrét ügyben az ítélet ehhez hozzáfűzte: ennek a határozott tudatnak mások előtt történt hangoztatása is azt bizonyítja, hogy az örökhagyó a végrendelet megsemmisítését befejezettnek tekintette.

A gyakorlatban felmerült az a kérdés is, hogy mi a jogkövetkezménye annak, ha nem a végrendelet eredeti példánya, hanem a másolata semmisül meg. A választ a Legfelsőbb Bíróság egyik - felülvizsgálati eljárásban az 1998. évben hozott - ítéletében adta meg. E szerint:

Téves a másodfokú bíróságnak az az álláspontja, hogy a másolat megsemmisítésével a végrendelet hatályát veszti. Jogi hatály ugyanis a végrendelet eredeti példányához fűződik, az arról készült másolatok osztják az eredeti végrendelet sorsát. A másolatok valójában arra szolgálnak, hogy a végrendelet tartalmára nézve tájékoztatást nyújtsanak az érdekeltek számára. Önálló szerepük csak akkor lehet, ha az eredeti végrendelet az örökhagyó akaratán kívül álló okból megsemmisül: ilyen esetben a másolat bizonyítékként szolgálhat az eredeti végrendelet léte, tartalmára és arra, hogy az a törvényben meghatározott alakoszerűségek megtartásával jött létre (Ptk. 633. §, PK 87. sz. állásfoglalás).

A végrendelet másolatának megsemmisítésével tehát az eredeti végrendelet nem veszti hatályát. A Ptk. 651. §-a (1) bekezdésében írt jogkövetkezmények csak az eredeti végrendelet (amennyiben esetleg több eredeti példány készült, valamennyi) megsemmisítése esetén állnak be. Ebből következik, hogy ha az eredeti végrendelet nincs az örökhagyó birtokában, annak visszavonására csak a Ptk. 650. §-ában meghatározott két módon kerülhet sor: kifejezett visszavonással, amikor a végrendelet tételére vonatkozó szabályoknak megfelelően az örökhagyó a végrendeletet visszavonja [Ptk. 650. § (1) bek.] vagy hallgatólagos visszavonással, azaz újabb ellentétes tartalmú végrendelet alkotásával [Ptk. 650. § (2) bek.]. Ez utóbbi rendelkezésből következik az is, hogy a korábbi végrendeletet csak érvényes újabb végrendelettel lehet visszavonni, az érvénytelen végrendeletre ilyen jogi hatályok nem fűződnek.

Sem a másolat megsemmisítésében, sem az újabb érvénytelen végrendelet alkotásában kifejezésre jutó megváltozott örökhagyói akarat nem érinti tehát a korábbi végrendelet hatályosságát (Pfv. V. 21439/1997. - BH 1999/3. sz. 117.).

A közjegyzőnél letett magánvégrendelet hatálytalanná válása visszavétel folytán

2. A közjegyzőnél letett magánvégrendelet hatályvesztésének különleges esetéről, a közjegyzőtől való visszavételről mint a végrendelet hatálytalanná válásának harmadik módjáról a 651. § (2) bekezdése rendelkezik. A visszavétellel kapcsolatos rendelkezést tartalmaz még az 1991. évi XLII. tv. 135. §-a. Eszerint a közjegyző a végrendeletnek vagy e célra adott hitelesített külön meghatalmazással ellátott képviselőjének a kívánságára a nála letett írásbeli magánvégrendeletet visszaadja; erről jegyzőkönyvet készít, amelyet a végrendelet letétbe helyezéséről szóló eredeti jegyzőkönyvre folytatólag vezet rá. A közjegyző a felet tájékoztatja arról, hogy a végrendelet visszaadása után a Ptk. 629. §-a (1) bekezdésének c) pontjában foglaltakat nem lehet alkalmazni, és ezt a jegyzőkönyvben feltünteti. A visszavétel folytán bekövetkező hatályvesztés természetes következménye annak, hogy az írásbeli magánvégrendeletnek ez a legkevesebb alakszerűséget kívánó formája csak addig érvényes, amíg a közjegyzőnél letétben van. Az akár nyílt, akár zárt iratként a közjegyzőnél - végrendeletként feltüntetve - személyesen letétbe helyezett írásbeli magánvégrendelet érvényességéhez ui. elegendő, ha azt - feltéve, hogy annak végrendeleti minősége, keltének helye és ideje magából az okiratból kitűnik - a végrendelet aláírja [629. § (1) bek. c) pont].

A végrendelet ezt a különleges jellegét azonban csak addig tartja meg, amíg a közjegyzőnél letétben van. Ha tehát a végrendelet vagy az ő meghatalmazottja a közjegyzőnél letett írásbeli magánvégrendeletet a közjegyzőtől visszaveszi, az pusztán a visszaadás folytán hatályát veszti, kivéve ha az egyébként is megfelel az írásbeli magánvégrendelet kellékeinek. Itt is meg kell azonban jegyeznünk, hogy a bíróság a visszavétel okából bekövetkező hatálytalanná válást sem veheti hivatalból figyelembe, hanem csak akkor, ha arra az érdekelt hivatkozik [Ptk. 653. §, PK 85. sz. állásfoglalás b) pont].

A szóbeli végrendelet hatálytalanná válása időmúlás folytán

3. A szóbeli végrendelet - miként a közvégrendelet és az írásbeli magánvégrendelet - is hatályát veszti kifejezett [650. § (1) bek.] vagy hallgatólagos [650. § (2) bek.] visszavonás (újabb végrendelet tétele) folytán, a 651. § (3) bekezdése azonban a hatálytalanná válásnak egy olyan további, különleges módját szabályozza, amely csak a szóbeli végrendelet hatályvesztését eredményezi. Ez pedig az időmúlás: megszakítás nélküli három hónap eltelte a szóbeli végrendelet feltételül szolgáló helyzet megszűnésétől kezdve, amely alatt az örökhagyó nehézség nélkül alkothatott volna más alakban is végrendeletet. Ennek a rendelkezésnek a magyarázata az, hogy a szóbeli végrendelet a végintézkedésnek rendkívüli helyzetet igénylő kivételes formája, s e helyzet megszűnése esetén indokolatlan lenne a végrendelet hatályát időbeli korlát nélkül fenntartani. A tv. a szóbeli végrendelet érvényességéhez kettős feltételt kíván: az örökhagyónak az életét fenyegető rendkívüli helyzetben kell lennie, s írásbeli végrendeletet egyáltalán ne vagy csak jelentékeny nehézséggel tudjon tenni. Ha mármint megszűnik ez a rendkívüli helyzet, s az örökhagyó meghatározott időn át nehézség nélkül tehet írásbeli végrendeletet, semmi indoka nincs annak, hogy ennek az időnek a letelte után is hatályban maradjon a szóbeli végrendelet. Okszerűen megkövetelhető, hogy ha az örökhagyó a rendkívüli helyzet megszűnése után meghatározott időn át is fenntartja a szóbeli végrendeletben kifejezett végakarátát, ám nyilvánítsa azt ki most már írásbeli végrendelet formájában. A tv. ezt az időt három hónapban szabja meg.

A szóbeli végrendelet hatályvesztésének ezek szerint négy konjunktív feltétele van: a) meg kell szűnnie a szóbeli végrendelet feltételül szolgáló helyzetnek; b) ettől kezdve el kell telnie három hónapnak; c) e három hónapon át az örökhagyónak lehetősége legyen nehézség nélkül más alakban végrendeletet alkotnia, és d) e három hónapos időnek megszakítás nélkül kell folynia. Vegyük sorra ezeket a feltételeket.

a) A szóbeli végrendekezés feltételül szolgáló helyzet a 634. § szerint az életet fenyegető rendkívüli helyzet. Ennek megszűnése pedig akkor következik be, ha elenyészik az a váratlan hirtelenséggel fellépett ok, amely kívülről közvetlenül fenyegette a végrendelező életét, illetőleg a végrendelező személyében rejlő az a belső (élettani) ok, amely az életét a halál közvetlen bekövetkezésével fenyegette [vö. a PK 88. sz. állásfoglalás b) pontjával; l. a 634. §-hoz fűzött magyarázat 2. pontját]. Az előbbire példa a végrendelező életét veszélyeztető vízáradás megszűnése, az utóbbira a bénulást okozó agyvérzés felszívódása vagy a szívroham elmúlása. A belső ok keretében a rendkívüliség megszűnése jogi fogalom, amelyhez azonban a szakértő tényadatokat közölhet, a belső ok megszűnése viszont minden esetben orvosi szakkérdés. Bármilyen hosszú idő is telik el a szóbeli végrendekezéstől, nem lehet szó annak hatályvesztéséről mindaddig, amíg a végrendelező életét fenyegető rendkívüli helyzet meg nem szűnik. Erre külön is felhívja a figyelmet a Legfelsőbb Bíróság a PK 88. sz. (korábban: 107. sz.) állásfoglalásának d) pontjához fűzött indokolásban. Ebben rámutat a következőkre. A Ptk. külön szabályozza a 634. §-ában a szóbeli végrendelet érvényes létrejöttének feltételeit, a 651. § (3) bekezdésében pedig külön azt, hogy az érvényesen létrejött ilyen végrendelet milyen feltételek mellett veszti hatályát. A jogszabály tehát két folyamatot határol el élesen: egyrészt a végrendelet érvényes létrejöttének, másrészt az érvényesen létrejött végrendelet hatályvesztésének a folyamatát. A Ptk. 634. §-ában írt feltételeknek a végrendekezés idején kell fennállniuk, s ha azok hiánytalanul fennálltak, továbbá ha a Ptk. 635. §-ában előírt alakiságokat megtartották, a szóbeli végrendelet a végrendekezés folyamatának befejezésével érvényesen létrejön. Az ezt követően kezdődő folyamat már külön bírálendő el, mégpedig nem az érvényesség vagy érvénytelenség, hanem a végrendelet hatálytalanná válása szempontjából.

A Ptk. 651. §-ának (3) bekezdésében foglalt rendelkezésre tekintettel mindaddig tehát, amíg az életet fenyegető rendkívüli helyzet fennáll, a végrendelet hatálytalanságának bekövetkezése kizárt, s ez a helyzet - ha kivételesen előforduló esetben is, de - akár három hónapon át is tarthat (pl. tartós eszméletvesztéses állapot).

b) A szóbeli végrendelet hatálytalanná válásához nem elegendő, hogy a végrendelező életét fenyegető rendkívüli helyzet megszűnjék, ehhez az is szükséges, hogy a megszűnés időpontjától kezdve legalább három hónap eltelték. Nem következhet tehát be a hatályvesztés, ha az említett rendkívüli helyzet megszűnésétől a végrendelező haláláig három hónapnál kevesebb idő telt el.

Ez fordult elő pl. - a Legfelsőbb Bíróság már említett Pf. II. 20943/1992. sz. ítéletében ismertetett [l. a 634. §-hoz fűzött magyarázat 2/c) pontját] - abban az esetben, amikor az örökhagyó az érvényes szóbeli végrendelet aláírását követően az angina roham elmúltával jobban lett, és másnap munkába is ment. A szóbeli végrendelet ti. a Ptk. 651. §-ának (3) bekezdése értelmében csak akkor veszti hatályát, ha az örökhagyó a végrendekezés feltételül szolgáló helyzet megszűnése után megszakítás nélkül legalább három hónapon át nehézség nélkül alkothatott volna más alakban végrendeletet. Az adott esetben azonban ez a hatályvesztés nem következett be, hiszen az örökhagyó a szóbeli végrendekezést követő napon meghalt.

c) A szóbeli végrendelet hatálytalanná válásához az is szükséges, hogy az említett három hónapon át az örökhagyónak lehetősége legyen nehézség nélkül más alakban végrendeletet alkotnia. A „más alak”: az írásbeli végrendelet, és pedig akár a közvégrendelet, akár az írásbeli magánvégrendelet. Ha azonban a szóbeli végrendeletet vak, írástudatlan, olvasásra vagy nevének aláírására képtelen állapotban levő személy tette, a „más alak” csak közvégrendelet lehet, minthogy az ilyen személyek írásbeli magánvégrendeletet nem tehetnek [624. § (3) bek.].

A más alakban való végrendekezés lehetőségének „nehézség nélkül” kell meglennie. Ez a rendelkezés a végrendelező személyére utal, az ő személyes tevékenységi képességét vizsgálva kell tehát elbírálni azt is, hogy írásbeli végrendeletet nehézség nélkül alkothatott volna-e. Nyilvánvaló pl., hogy az életet fenyegető rendkívüli helyzet megszűnése után is nehezebben küzdheti le az írásbeli végrendelet alkotásával járó nehézséget pl. a várostól távol eső tanyán lakó örökhagyó, ha vak vagy bénasága miatt nevének aláírására képtelen.

d) Végül a szóbeli végrendelet hatályvesztésének az is feltétele, hogy az említett három hónap megszakítás nélkül folyjék. Nem elegendő tehát, ha az életet fenyegető rendkívüli helyzet megszűnése után az örökhagyónak volt ugyan lehetősége arra, hogy nehézség nélkül tehessen írásbeli végrendeletet, ez a lehetősége azonban három hónapnál rövidebb ideig tartott. Következik ez a jogszabály szövegéből, amely a más alakban való végrendekezés lehetőségét „három hónapon át” - és nem három hónap alatt - kívánja meg. A három hónap „megszakítás nélkül” történő folyásának megkövetelése pedig azt jelenti, hogy noha az örökhagyónak az életét fenyegető rendkívüli helyzet megszűnése után hosszabb-rövidebb megszakításokkal több ízben is lehetősége volt nehézség nélkül írásbeli alakban való végrendekezésre, ez a lehetőség azonban egy esetben sem tartott három hónapig, az egyes időtartamokat nem lehet összeadni.

A PK 88. sz. állásfoglalás d) pontjának indokolása ezekre a törvényi feltételekre, illetőleg megszorításokra is felhívja a figyelmet. Eszerint ha az életet fenyegető rendkívüli helyzet megszűnése után az örökhagyónak volt ugyan, de csak időnkénti - megszakított - lehetősége arra, hogy írásbeli végrendeletet nehézség nélkül alkosson, ez még nem eredményezi a végrendelet hatálytalanná válását, hanem az csak olyan három hónap elteltével következhet be, amely alatt a végrendelező minden megszakítás nélkül alkothatott volna írásbeli végrendeletet.

A végrendelet részleges érvénytelensége, illetőleg hatálytalansága

Ptk. 652. § Ha a végrendelet több rendelkezése közül valamelyik érvénytelen vagy hatálytalan, ez - feltéve, hogy az örökhagyó másként nem rendelkezik - a többi rendelkezés érvényességét, illetőleg hatályát nem érinti.

A végrendelet részleges érvénytelensége

1. Az állampolgárok közti szerződés részbeni érvénytelensége az egész szerződés megdőlését eredményezi, ha a felek azt az érvénytelen rész nélkül nem kötötték volna meg (239. §). A végrendeletek tartalma tekintetében a 652. § eltérő rendelkezést tartalmaz. Ennek indoka az, hogy a végrendelet egyes intézkedései közt nincs olyan szoros összefüggés, mint a szerződéseknél, s míg a szerződési akarat egységes, a végrendelet egyes intézkedéseinek érvénytelensége korántsem jelenti azt, mintha a végrendelező a többi intézkedést sem akarná (vö. a §-hoz fűzött min. ind. I. 9. pontjával).

A 652. §-ban foglalt szabály tulajdonképpen csak általánosítása a tv. LIII. és LV. fejezeteiben foglalt azoknak a rendelkezéseknek, amelyek csak egyes végrendeleti intézkedéseknek - tehát nem a teljes végrendeletnek - az érvénytelenségére utalnak [1. a 625. §-hoz fűzött magyarázat 4. pontját, a 632. §-hoz fűzött magyarázat 1-2. pontját; a 635. §-hoz fűzött magyarázat 2. pontját; a 645. §-hoz fűzött magyarázat 1-3. pontját; a 647. §-hoz fűzött magyarázat 2. pontját; végül a 649. §-hoz fűzött magyarázat 1/c) pontját].

Ezek után felvethető, hogy miért volt szükség a 652. §-ban az érvénytelenség részlegességére vonatkozó szabály felvételére, amikor ez a fentebbi pontokban tárgyalt rendelkezésekből amúgy is következtethető. Ennek indoka egyrészt az, hogy ezt kifejezetten csak a 647. § (1) bekezdése mondja ki, a többi pontban tárgyalt szabályból viszont az érvénytelenség részlegessége csak értelmezés útján állapítható meg, másrészt lehetnek olyan egyéb érvénytelenségről szóló rendelkezések is, amelyek adott esetben a végrendeletnek teljes, más esetekben viszont csak részleges érvénytelenségét eredményezik. Erre csak egy példát említünk.

A Ptk. 629. § (2) bekezdése értelmében érvénytelen a több különálló lapból álló írásbeli magánvégrendelet, ha nem látták el minden lapján folyamatos sorszámozással, továbbá a végrendelet érvényességéhez tanú alkalmazása szükséges - mindkét tanú aláírásával. Ebből a szabályból úgy tűnik, mintha a felsorolt kellékek hiánya minden esetben az egész végrendelet érvénytelenségét eredményezné. Ezzel szemben az ítélkezési gyakorlat szerint a több különálló lapból álló végrendelet egyes lapjai önálló írásbeli magánvégrendeletnek is minősülhetnek abban az esetben, ha az ezeken a lapokon történt végintézkedés a jellegénél fogva önállóan is megtehető, a többi lapon tett végintézkedéssel nincs tartalmilag megbonthatatlan összefüggésben - és emellett megfelel az alaki követelményeknek is.

Fel kell végül hívni a figyelmet arra, hogy a 652. §-nak a részleges érvénytelenségre vonatkozó szabálya csak akkor érvényesül, vagyis a végrendelet valamelyik rendelkezésének érvénytelensége csak akkor nem vonja maga után a további rendelkezés érvénytelenségét, ha „az örökhagyó másként nem rendelkezik”. Az örökhagyónak ilyen irányú akarata rendszerint magából a végrendelet szövegéből tűnik ki, de arra következtetés vonható az örökhagyónak a végintézkedésen kívül tett nyilatkozataiból vagy akár ráutaló magatartásából is (l. a PK 82. sz. áf. indokolását).

A végrendelet részleges hatálytalansága

2. A Ptk. 652. §-a a végrendelet valamelyik rendelkezésének hatálytalanságával kapcsolatban ugyanolyan szabályt tartalmaz, mint az érvénytelenségre vonatkozóan, vagyis az sem érinti a többi rendelkezés hatályát - hacsak az örökhagyó másként nem rendelkezik. A hatálytalanság részlegességének indoka ugyanaz, mint az érvénytelenségének (l. a magyarázat 1. pontját).

A végrendelet hatálytalanságának részlegességére már a Ptk. korábbi rendelkezésében is találunk utalást, éspedig a 650. § (2) bekezdésében, amely az újabb végrendelet alkotásával kapcsolatban kimondja, hogy a korábbi végrendeletnek az újabb végrendelet rendelkezéseivel nem ellentétes rendelkezései hatályban maradnak - hacsak az örökhagyó ellenkező akarata nem állapítható meg.

A hatálytalanság részlegességével kapcsolatban is felvethető, hogy a 650. § (2) bekezdésében foglalt - most idézett - szabályra tekintettel miért volt szükség a 652. §-ba iktatott rendelkezésre. A válasz az, hogy a végrendelet nemcsak újabb végrendelet alkotása folytán, hanem visszavonással [650. § (1) bek.] is hatálytalanná válik, márpedig a visszavonás sem feltétlenül az egész végrendeletre vonatkozik, annak sincs akadálya, hogy az örökhagyó a végrendeletének csak egyes rendelkezéseit vonja vissza. Az ilyen - nem az egész rendelkezésre vonatkozó - visszavonás a vissza nem vont rendelkezések hatályát nem érinti.

A végrendelet hatálytalanságának részlegességére vonatkozó szabály csak akkor érvényesül, vagyis a végrendelet valamelyik rendelkezésének hatálytalanná válása csak akkor nem vonja maga után a többi rendelkezés hatályvesztését, ha „az örökhagyó másként nem rendelkezik”. Az örökhagyó másként való rendelkezése (az örökhagyó ellenkező akarata) lehet kifejezett, a visszavonó nyilatkozat, illetőleg az újabb végrendelet szövegéből világosan kitűnő, de arra az örökhagyónak a végintézkedésen kívül tett nyilatkozataiból vagy akár ráutaló magatartásából is következtetés vonható. Vegyünk mindkettőre egy példát. Az örökhagyó újabb végrendeletet alkotott, amely nem terjed ugyan ki a korábbi végrendelet valamennyi intézkedésére, ennek ellenére a nem érintett intézkedések sem maradnak hatályban, mert az újabb végrendelet az örökhagyónak azt a megjegyzését is tartalmazza, hogy „ezáltal korábbi végrendeletemet semmisnek tekintem”. Az örökhagyó újabb végrendeletében új örököst nevez, nem szól azonban a korábbi végrendeletében történt hagyományrendelésről. A korábbi végrendeletnek ez utóbbi rendelkezése mégsem marad hatályban, mert az örökhagyónak az újabb végintézkedés során tett kijelentéséből egyértelműen kitűnik, hogy újabb végintézkedésével az volt a célja, hogy minden vagyonát kivétel nélkül az a személy örökölje, akivel a korábbi végrendelet alkotását követően lépett életközösségre, s aki őt gondozza és ápolja.

A végrendelet megtámadása

Ptk. 653. § A végrendelet érvénytelenségére, illetőleg hatálytalanságára csak az hivatkozhat, aki az érvénytelenség, illetőleg a hatálytalanság megállapítása esetében maga örököl vagy tehertől mentesül.

A végrendelet megtámadása

1. A 653. és 654. §-ok közös alcíme: a végrendelet megtámadása. E §-okban ez a kifejezés ugyan nem szerepel, de azok szövegéből is következik, hogy a végrendelet megtámadása annak érvénytelenségére, illetőleg hatálytalanságára való hivatkozást, az érvénytelenség, illetőleg hatálytalanság megállapítására irányuló igény érvényesítését jelenti. A jogosult ezt az igényét vagy úgy érvényesítheti, hogy ő maga lép fel keresettel, vagy úgy, hogy az ellene indított perben kifogásként hivatkozik a végrendelet érvénytelenségére, illetőleg hatálytalanságára.

A He. 61. §-ának (1) bekezdése szerint a vitás hagyatékot - függetlenül attól, hogy kinek a birtokában van - ideiglenes hatállyal a szerződéses örökösnek, ha ilyen nincs, a végrendeleti örökösnek, írásbeli és szóbeli végrendelet esetén az írásbeli végrendeletben megnevezett örökösnek végintézkedés hiányában pedig a törvényes örökösnek kell átadni. Ha ilyen esetben a törvényes örökös a maga részére igényli a hagyatékot, neki kell keresetet indítania a végrendelet érvénytelenségének, illetőleg hatálytalanságának megállapítása s egyben a hagyatékra való kiadása iránt. A keresetindítás sikere esetén a bíróság meg fogja állapítani a végrendelet érvénytelenségét, illetőleg hatálytalanságát, s egyben törvényes öröklés jogcímén kötelezni fogja a birtokban tartó végrendeleti örökös a hagyaték kiadására. Ha viszont a törvényes örökös van a hagyaték birtokában, a hagyaték kiadása iránt a végrendeleti örökös által ellene indított perben kifogásként hivatkozhat a végrendelet érvénytelenségére, illetőleg hatálytalanságára. A kifogás sikere esetén a bíróság a végrendeleti örökösnek a hagyaték kiadása iránti keresetét el fogja utasítani.

A Ptk. 200. §-a (2) bekezdése utolsó mondata szerint semmis a szerződés akkor is, ha nyilvánvalóan a jóerkölcsbe ütközik. Nyilván ez a magyarázata annak, hogy a bíróságok olykor a jóerkölcsbe ütközés folytán az öröklési szerződés semmisségét állapították meg.

Ez történt például abban a perben, amelyben az eljáró bíróságok arra a jogi álláspontra jutottak, hogy az öröklési szerződés mint a Ptk. 200. §-a (2) bekezdése szerint a jóerkölcsbe ütköző szerződés semmis.

A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati kérelmet ugyan nem tartotta megalapozottnak, de rámutatott:

Tévedtek azonban az eljáró bíróságok, amikor az öröklési szerződés semmisségét állapították meg. A Ptk. 656. §-a szerint az öröklési szerződés érvényességére - az ott írt eltérésekkel - az írásbeli végrendeletre vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni. Az öröklési szerződésre is érvényesül tehát a Ptk. 653. §-a. E jogszabályhelyből, amely egységesen az érvénytelenségről rendelkezik, következik az is, hogy az öröklési szerződésnél éppúgy, mint a végrendelet esetében, nincsenek külön semmisségi és megtámadhatósági okok: valamennyi, a Ptk. szerint alkalmazható érvénytelenségi ok tekintetében - így a Ptk. 200. §-a (2) bekezdése esetében is - a megtámadásra irányadó szabályok érvényesülnek, mégpedig a Ptk. 653. §-ában írt módon. A Legfelsőbb Bíróság ezért a Pp. 275/A. §-a (2) bekezdése alapján a jogerős ítélet rendelkező részét ennek megfelelően helyesbítette („a jogerős ítéletet azzal a helyesbítéssel tartja fenn hatályában, hogy az öröklési szerződés a felperesek valamint az alperes közti viszonyában érvénytelen”), egyéb rendelkezéseit pedig hatályában fenntartotta (Pfv. V. 21371/1997.).

Nem egyszer előfordult az is, hogy a bíróságok abban az esetben is az öröklési szerződés semmisségét állapították meg, amikor a Ptk. 207. §-a (5) bekezdésében foglalt rendelkezés alapján arra a következtetésre jutottak, hogy a szerződés színlelt volt.

Ez történt pl. abban a perben, amelyben a jogerős ítélet indokolása lerögzítette: „a Ptk. 655. §-a (1) bekezdése meghatározza az öröklési szerződés tartalmát, a perbeni szerződés azonban az örökösök jobb megélhetésének biztosítása érdekében nyújtandó szolgáltatások hiányában ennek nem felelt meg. Ebből következik, hogy a perbeli öröklési szerződés színlelt szerződés, az a Ptk. 270. §-a (4) [ma (5)] bekezdése szerint semmis.”

A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati kérelmet ebben az esetben sem tartotta megalapozottnak, de rámutatott:

Az öröklési szerződés tartalma szerint tartási vagy életjáradéki jellegű szerződés, ezért megtámadható az élők közötti szerződésekre vonatkozó olyan okokból is, amelyekre az öröklési szerződés e sajátos jellege lehetőséget ad. Így az ítélkezési gyakorlat szerint - egyebek mellett - az öröklési szerződés megtámadható a Ptk. 207. §-a (4) [ma (5)] bekezdése alapján. Ez azonban nem változtat a Ptk. 653. §-ában megfogalmazott alapvető öröklési jogelven, amely egységesen az érvénytelenségről rendelkezik. Ebből következik, hogy az öröklési szerződésnél - éppúgy, mint a végrendelet esetében - nincsenek külön semmisségi és megtámadhatósági okok: valamennyi, a Ptk. szerint alkalmazható érvénytelenségi ok tekintetében a megtámadásra irányadó szabályok érvényesülnek (Pfv. V. 20160/1998.).

2/a. Olykor előfordul, hogy az örökös személyének azonossága tekintetében az érdekeltek - általában a végrendeleti és a törvényes örökösök - között vita merül fel. Ez történt pl. abban a perben, amelyben a felperes mint törvényes örökös annak megállapítását kérte, hogy az alperesek javára szóló végrendelet érvénytelen, az alperesek pedig ellenkérelmükben a kereset elutasítását abból az okból kérték, hogy a felperes a Ptk. 653. §-ában foglaltakra tekintettel a végrendelet megtámadására nem jogosult, mert a családi név azonossága ellenére nem rokona az örökhagyónak, így nem minősül törvényes örökösnek.

Az elsőfokú bíróság közbelső ítéletében a különböző anyakönyvi kivonatok egybevetése alapján megállapította, hogy a felperes korábban elhunyt édesapja és az örökhagyó testvérek voltak, így a felperes mint az örökhagyó unokaöccse az örökhagyó rokona, aki törvényes öröklésre jogosult. A Legfelsőbb Bíróság a másodfokú eljárásban lefolytatott részbizonyítást alapján a közbelső ítéletet helybenhagyta. Rámutatott, hogy „az anyakönyvekről, a házasságkötési eljárásról és a névviselésről szóló 1982. évi 17. tvr. 1. §-ának (1) bekezdése szerint az anyakönyv hatósági nyilvántartás, amely - az ellenkező bizonyításáig közhitelűen tanúsítja a benne feljegyzett adatokat, illetőleg azok változásait. A tvr. 40. §-ának (1) bekezdése értelmében - egyebek mellett - az anyakönyv alapján kiállított másolat közokirat. A Pp. 195. §-ának (1) bekezdése pedig kimondja, hogy a közokirat teljesen bizonyítja az okirattal tanúsított adatok és tények valóságát. Az anyakönyvi másolatok az egyes anyakönyvi kivonatokban szereplő előírásokkal kapcsolatban felmerült aggályt eloszlatták, közokirati jellegük pedig szükségtelenné tette azok »megegyezését«; a bejegyzésük alapjául szolgáló iratok felkutatását. Az anyakönyvi másolatok bizonyító erejével szemben pedig az alperesek ellenbizonyítást nem tudtak felajánlani.” (Pfv. V. 20611/1994. - BH 1997/5. sz. 229.)

2/b. A Ptk.-nak „a végrendelet megtámadása” alcím alatt beiktatott 653. §-ában foglalt rendelkezés tárgyában hozott iránymutató döntést a Legfelsőbb Bíróság egyik - felülvizsgálati eljárásban a közelmúltban hozott - ítéletében. Ebben egyebek között kifejtette:

A Ptk. 653. §-a rendelkezéséből és a PK 85. sz. állásfoglalás d) pontjából következően a bíróság a végrendeletet csak az érvényesített megtámadási ok alapján nyilváníthatja érvénytelennek. Ennek következménye az, hogy az egyes érvénytelenségi okok önálló kereseti kérelmek, és nem volt a perben eljárási akadály annak sem, hogy a felperes több érvénytelenségi okra alapított, több vagy magas kereseti kérelmet terjesszen elő. Végrendelet megtámadásának joga személyhez kötött jog, és a végrendeletet csak a perben álló felek egymás közötti viszonyában (inter partes) lehet érvénytelennek nyilvánítani. Ebből - fordítva - az is következik, hogy az alperesek nem egységes pertársak, egymástól függetlenül védekezhetnek, és vitathatják, vagy ismerhetik el az érvénytelenséget.

A felperes a perben a végrendelet érvényességét több okra alapítottan támadta, az I. r. alperes a kereset elutasítását kérte, a II. r. alperes pedig azt elismerte.

A jogerős ítélet csupán az örökhatályú aláírás valódiságával kapcsolatos keresetet bírálta el., ezért határozata részítéletnek minősül [Pp. 213. § (2) bek.]. Annak minősül a döntés azért is, mert a felperes másodlagosan az érvénytelenség iránti keresete elutasítása esetére kötelesrésze kiadását is kérte. Az ítélezési gyakorlat azonban úgy tekinti, hogy a kötelesrészt jogosult által a végrendelet érvénytelenségének megállapítása iránti kereseti kérelemben - mint többen a kevesebb - a kötelesrész iránti igény is benne foglaltatik. Az ítéleti döntés tehát sérti a Pp. 213. §-ának (1) bekezdését.

A másodfokú bíróság ítélete azonban anyagi jogszabályt is sért azáltal, hogy a végrendelet relatív érvénytelenségét figyelmen kívül hagyta, de eljárási szabályt is sértett azzal, hogy az érvénytelenséget elismerő és nem fellebbező II. r. alperessel szemben is elutasította a keresetet.

A Legfelsőbb Bíróság ezért a jogerős ítéletet hatályon kívül helyezte, és az ügyben eljárási elsőfokú bíróságot új eljárásra és új határozat hozatalára utasította. Meghagyta az elsőfokú bíróságnak, hogy az egymástól eltérő szakvéleményt adó szakértők együttes meghallgatásával tisztázza a közöttük fennálló ellentét okát és ennek indokát. Az eljárási törvényben foglaltak maradéktalan betartásával lesz a bíróság abban a helyzetben, hogy a szakvéleményeket mint bizonyítékokat megnyugtatóan értékelhesse, és helytállóságukról felülvizsgálati szakvélemény adására hivatott szerv nemlétében a Pp. 206. §-a szerinti megalapozott mérlegeléssel dönthesse. E megtámadási ok eredménytelensége esetén vizsgálni kell a további megtámadási okokat, és le kell folytatni a szükségesnek mutatkozó további bizonyítást is. A végrendelet eredménytelen megtámadása esetén a felperes kötelesrész kiadása iránti keresetéről is döntenie kell. A döntés során a relatív érvénytelenség szabályaira figyelemmel kell lenni, és annak az ítélet rendelkező részéből is ki kell tűnnie. (LB Pfv. II. 22748/1999. sz. - BH 2002/I. sz. 15.)

A végrendelet érvénytelenségének (hatálytalanságának) figyelembevétele

3. A 653. § arról rendelkezik, hogy ki jogosult a végrendelet megtámadására. Ebből is következik, hogy az érvénytelenséget, illetőleg a hatálytalanságot sem a bíróság, sem a hagyatéki eljárásban a közjegyző hivatalból nem veheti figyelembe. Világosan kimondja ezt a PK 85. sz. (korábban: 104. sz.) állásfoglalás b) pontja (PEH 208. o.). Eszerint: *valamely alaki hiánya vagy esetleges akarathiba a végrendeletet jogi létezésétől nem fosztja meg, hanem csupán érvénytelenné teszi. Az érvénytelenség hivatalból nem, hanem csak akkor vehető figyelembe, ha arra az érdekelt hivatkozik.*

Ennek az állásfoglalásnak felel meg a Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárás keretében hozott Pfv. 20726/1994. sz. végzése, amelyben kifejtette: „Helytálló a másodfokú bíróságnak az a megállapítása, hogy a felperesek olyan kereseti kérelmet nem terjesztettek elő, amelyben a Ptk. 649. §-a (1) bekezdésének c) pontja szerinti okból kérték a végrendelet érvénytelenségének megállapítását. Ehhez képest tehát az elsőfokú bíróság kereseti kérelem nélkül döntött, amikor ez okból a végrendelet érvénytelenségét megállapította. Helyes az az okfejtése is, hogy a Ptk. 653. §-a értelmében a végrendelet érvénytelenségét hivatalból nem lehet vizsgálni, az csak akkor vehető figyelembe, ha arra az érdekelt hivatkozik. A PK 85. sz. állásfoglalás ezzel kapcsolatban kifejti, hogy ha a végrendelet alakilag fogyatékos vagy akarathibás is, nem tekinthető jogilag létre nem jönni, mert joghatások fűződnek hozzá attól függően, hogy az érdekelt vagy azok valamelyike a fogyatékosból származó igényét érvényesíteni kívánja-e. Ennek további következménye, hogy a végrendeletet csak az érvényesített megtámadási ok alapján lehet érvénytelennek nyilvánítani.”

Újabbban pedig a Legfelsőbb Bíróság egyik - felülvizsgálati eljárás keretében az 1997. évben hozott - ítéletében utalt a 653. §-ban foglalt rendelkezésre és a PK 85. sz. állásfoglalás b) pontjában foglaltakra, s egyben iránymutatást adott a megtámadásra való jogosultságra és a megtámadás sorrendjére. Kifejtette: „Az örökhatályú az 1989. szeptember 6-án kelt közvégrendeletben minden ingó és ingatlan vagyont nevelt leányára és annak házastársára: az alperesekre hagyta. Az 1990. május 23-án kelt közjegyzői okiratban azonban a fenti végrendeletet visszavonta, 1990. május 30-án viszont újabb közvégrendeletet tett, amelyben úgy rendelkezett, hogy minden ingó és ingatlan vagyona felét az alperesek örököljék egyenlő arányban, míg másik felére - ugyancsak egymás között egyenlő arányban - féléstvért, valamint egy negyedik személyt nevezett meg örököseiül. E közvégrendeletre utóbb kézzírással az alábbi szöveg került feljegyzésre: »ez a végrendelet érvénytelen, mert a bíróság ítéletével Almásinét cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezte. Érvényben maradt a Kjó. 101/1989. sz. végrendelet.« 1990. május 28-án a gyámhatóság az örökhatályú gondnokság alá helyezése iránt pert indított, és a bíróság az 1990. november 27-én meghozott ítéletével az örökhatályú cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezte. Az örökhatályú 1993. november 20-án meghalt. A hagyatéki eljárásban a közjegyző az örökhatályú hagyatékát ideiglenes hatállyal az 1989. szeptember 6-i közvégrendelet alapján az alperesnek adta át. A végzés indokolása szerint »az örökhatályú után írásbeli magánvégrendelet (helyesen: közvégrendelet) maradt, amelyet azonban utóbb visszavont, a visszavonás azonban abban az időben történt, amikor az örökhatályú cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezése már folyamatban volt, ezért azt a hagyatéki eljárásban nem vette figyelembe, s így az öröklés rendjét az 1989. szeptember 6-án kelt végrendelet határozza meg.«.”

Az örökhatályú testvére által az e végrendelet érvénytelenítése iránt indított perben az első- és másodfokú bíróság a kereset elutasította. A jogerős ítélet indokolása szerint „az Igazságügyi Orvosszakértői Intézet nemcsak a perben rendelkezésre álló tanúvallomásokot, hanem a már beszerzett orvosszakértői véleményeket és a rendelkezésre álló orvosi adatokat is értékelve nyilvánított véleményt, és »igen nagy valószínűséggel állapította meg, hogy 1989. szeptember 6-án a végrendelet napján az örökhatályú ügyeinek önálló viteléhez szükséges belátási képességgel rendelkezett. A bizonyosság szintjén az örökhatályú belátási képességének hiányát 1990. november 12-től valószínűsíti«. A szakvélemény megalapozottságára tekintettel pedig további szakértői vélemény beszerzése indokolatlan lett volna.”

A Legfelsőbb Bíróság a felperes felülvizsgálati kérelmét megalapozottnak tartotta. Kifejtette: „Tévedtek az eljáró bíróságok, amikor a hagyatékátadó végzésben foglaltak, illetőleg az 1990. május 30-án kelt közvégrendeletre vezetett - ismeretlen eredetű - feljegyzés alapján tényként fogadták el, hogy a felperes törvényes öröklési igényének egyedüli akadálya az 1989. szeptember 6-án kelt közvégrendelet, és nem vizsgálták a felperes »kereshetőségi jogát«. A Ptk. 653. §-a értelmében a végrendelet érvénytelenségére, illetőleg hatálytalanságára csak az hivatkozhat, aki az érvénytelenség, illetőleg hatálytalanság megállapítása esetében maga örököl, vagy tehát őt mentesül. A végrendelet érvénytelenségét és hatálytalanságát tehát hivatalból nem lehet vizsgálni, hanem csak akkor, ha arra az érdekelt hivatkozik [PK 85. sz. állásfoglalás b) pontja]. Nincs tehát jogi lehetőség arra, hogy az örökhagyó akár írásbeli magánvégrendeletét, akár közvégrendeletét a megindult gondnokság alá helyezés iránti perre vagy az utóbb meghozott és az örökhagyót cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyező ítéletre tekintettel a közjegyző vagy a bíróság hivatalból figyelembe vegye, illetőleg azt egy feljegyzéssel érvénytelenítse. Mind az 1990. május 30-i közvégrendeletre vezetett feljegyzés készítője, mind a hagyatéki eljárásban eljáró közjegyző jogszabálysértést követett el, amikor a fenti végrendeletet, illetőleg az 1990. május 23-án kelt és az 1989. szeptember 6-i végrendeletet visszavonó közokiratot hivatalból érvénytelennek tekintette, és ennek eredményeként az örökhagyó hagyatékát az 1989. szeptember 6-i végrendelet alapján az alpereseknek adta át.

De jogszabályt sértettek az eljáró bíróságok is, amikor a hagyatékátadó végzésben rögzített öröklési rendet irányadónak tekintették a felperesi kereseti kérelem elbírálásánál. A hagyatékátadó végzésnek ugyanis - amint arra a felperes helyesen hivatkozott - nincs anyagi jogereje, a hagyaték téves átadása az öröklési jogi vita elbírálásánál a bíróságot nem köti, és nem teszi mellőzhetővé annak vizsgálatát, hogy az örökhagyó több végrendeletére tekintettel mi a megtámadás sorrendje, illetőleg arra ki jogosult. A megtámadás joga ugyanis csak azt az örökösöt illeti meg, aki az örökhagyó után vagy a törvényes öröklési rendje vagy érvényes végrendelet alapján a megtámadás sikere esetén ténylegesen örököl. A hagyatéki eljárás során az érdekelték részéről elhangzott nyilatkozatokból, illetőleg abból a tényből, hogy a hagyatékátadó végzés ellen jogorvoslással senki nem élt, nem lehet olyan következtetést levonni, hogy az 1990. május 30-i közvégrendelet, illetőleg az 1990. május 23-án kelt, végrendeletet visszavonó közokirat érvénytelenségét valamennyi örökösnek számba jöhető személy elismerte. Nem kizárt, hogy a megindult perben erre vonatkozóan valamennyi érdekelt teljes bizonyító erejű magánokiratba foglalva egyező tartalmú nyilatkozatot tegyen, vagy erre nézve a bíróság megnyilatkoztassa őket. Ennek hiányában azonban ahhoz, hogy a felperes mint az örökhagyó egyik törvényes örököse örökölhessen az örökhagyó után, elsődlegesen az 1990. május 30-i közvégrendelet érvénytelenségének megállapítása iránt kell kereseti kérelmet előterjesztnie a végrendeletben megnevezett valamennyi örökös ellen. Ennek eredményessége esetén ugyanis - az 1990. május 23-án kelt végrendelet visszavonása folytán - nincs az örökhagyónak érvényes, illetőleg hatályos végrendelete. Az 1990. május 23-án kelt és az 1989. szeptember 6-i közvégrendeletet visszavonó örökhagyói nyilatkozatra a Ptk. 650. §-ának (1) bekezdése értelmében a végrendelet tételére vonatkozó szabályok irányadóak, így irányadó a Ptk. 653. §-ában foglalt rendelkezés is. Érvénytelenségének megállapítása iránt tehát az 1989. szeptember 6-i végrendeletben részesített örökösöknek: a per jelenlegi alpereseinek viszonykeresetet kell előterjeszteniük. Ennek sikere esetén nyílik meg a feltétele annak, hogy a felperes - másodlagos kereseti kérelemként - most már az 1989. szeptember 6-i végrendelet érvénytelenségének a megállapítását kérje. Az igények érvényesítésének fenti sorrendje és ehhez képest a felperesi kereset kiterjesztése nélkül az 1989. szeptember 6-i végrendelet érvénytelensége nem vizsgálható. A bíróságok tehát jogszabálysértően jártak el, amikor a felperesi kereset érdemi vizsgálatára jogi lehetőséget láttak.”

Ez az iránymutatás szorosan kapcsolódik az állásfoglalás a) pontjához, amely szerint az okirat végrendeleti jellegének megállapításához legalább annyi szükséges, hogy külsőleg az örökhagyótól származóként jelentkezzen, és halálesetre szóló olyan nyilatkozatot tartalmazzon, amelyből a végrendeleti minőség kitűnik. E két feltétel bármelyikének hiányában végrendeletről nem lehet szó. Csak e két együttes feltétel meglétében vizsgálhatja a közjegyző azt, hogy a végrendeletnek minősülő okirat érvényes vagy hatályos-e. Kifogásolhatóság esetében a He. 52. §-ának (3) bekezdése értelmében a közjegyző köteles erre az érdekeltnek figyelmét felhívni. Ha az érdekelték tájékoztatás után sem emelnek kifogást a végrendelet ellen, az említett kettős feltételnek megfelelő okirat alapján végrendeleti öröklésnek van helye.

Mindebből, valamint a 653. §-ban foglalt rendelkezésből az is következik - mondja többek között az állásfoglalás b) pontjához fűzött indoklás -, hogy ha a végrendelet - beleértve a szóbeli végrendeletet is - alakilag fogyatékos vagy akarathibás is, nem tekinthető jogilag létre nem jöttnek, mert joghatások fűződhetnek hozzá attól függően, hogy az érdekelték vagy azok valamelyike a fogyatékoságból származó igényét érvényesíteni kívánja-e. Az alakhi fogyatékoságban vagy akarathibában szenvedő végrendelet érvénytelen ugyan, ez azonban az érvénytelenségnek olyan sajátos (relatív) formája, amely csak kifogás esetén vehető figyelembe, hivatalból nem. Ennek további következménye, hogy a végrendeletet az érvényesített megtámadási ok alapján és csak a perben álló felek egymás közötti viszonyában (inter partes) lehet érvénytelennek nyilvánítani, és - az esetleges félreértések kiküszöbölése végett - szükséges az, hogy ez az ítélet rendelkező részében kitűnjék. Ez vonatkozik arra az esetre is, ha a Ptk. hatálybalépése után kelt végrendelet azért érvénytelen, mert két vagy több személy ugyanabba az okiratba foglalta a végrendeletét (644. §), továbbá ha az vitás, hogy a végrendelet hatályát veszítette (651. §). Az említett jogelvek irányadóak a hagyatéki eljárásban is.

Erre utalva fejtette ki a Legfelsőbb Bíróság egyik, felülvizsgálati eljárás keretében hozott ítéletében a következőket. „Valójában ugyanez a jogkérdés akkor is, amikor a végrendeletben megnevezett örökösök a vitás végrendelet érvényességének megállapítása iránt indítanak pert a törvényes örökösök ellen. A végrendelet érvényességének vagy érvénytelenségének megállapítása ebben az esetben is csak a perben álló felek viszonyában dönti el a jogvitát, és a végrendelet érvényességének megállapítása nem lesz ilyen értelemben »abszolút« hatályú. Nemcsak a végrendelet megtámadása, hanem a végrendelet érvényességének megállapítása iránti igény nem közös jogosultsága az érdekeltéknek, és nem szükséges valamennyi érdekelt perbenállása sem.

Ennek következménye az is, hogy a hagyatéki eljárásban meghozott és a hagyatékot a törvényes örökösök részére ideiglenes hatállyal átadó végzés azzal az érdekelttel szemben, aki pert nem indított, teljes hatályúvá válik, és ezt a többi érdekelt javára meghozott ítélet nem érinti. A polgári perben pedig a végrendelet érvényességének vagy érvénytelenségének megállapítása iránti igényt érvényesítő jogosultak nem minősülnek a Pp. 51. §-ának a) pontja szerinti pertársaknak, így a perben nem álló érdekeltre a meghozott döntés hatálya nem terjed ki.” (Pfv. V. 21861/1994.)

Arra vonatkozóan pedig, hogy ki jogosult a végrendelet megtámadására, a 653. § világos rendelkezést tartalmaz: ez olyan személy lehet, aki az érvénytelenség, illetőleg a hatálytalanság megállapítása esetében maga örököl, vagy teheről mentesül.

A PK 85. sz. állásfoglalásának megfelelő döntést hozott a LB abban a törvényességi határozatban (P. törv. II. 20850/1973.), amelynek tényállása szerint a törvényes örökösök az örökhagyó végrendeletét érvényesnek ismerték el, az alperesek viszont a végrendelet érvénytelenségére hivatkoztak. A határozat rámutatott: az alperesek - akik nem az örökhagyónak, hanem volt feleségének örökösai - az örökhagyó után a végrendelet érvénytelensége esetén sem örökölnének. De nem mentesülnének teheről sem, mert ha nem a felperesek lennének az örökösök, a kötelezettségük az örökhagyó törvényes örökösével szemben állana fenn. Az arra jogosult személyek - a törvényes örökösök - támadásának hiányában pedig a végrendelet érvénytelenségéről szó nem lehet, azt hivatalból sem lehet észlelni, tehát a végrendelet a perbeli jogvita elbírálásánál érvényes.

Újabb megtámadási okokra alapított igények érvényesítése a jogorvoslati eljárásban

4. A PK 85. sz. állásfoglalás b) pontjának indoklása szerint a végrendeletet csak az érvényesített megtámadási ok alapján és csak a perben álló felek egymás közötti viszonyában lehet érvénytelennek nyilvánítani. Ebből következik, hogy a megtámadásra jogosult személy döntheti el, hogy meg kívánja-e támadni a végrendeletet, és milyen okból kifogásolja annak érvényességét. (P. törv. II. 20097/1990. - BH 1991/2. sz. 65.)

Elhatározásától függően úgy is dönthet, hogy valamely érvénytelenségi okra nem hivatkozik, és csupán más, általa megjelölt érvénytelenségi okra hivatkozik. Többször előfordult azonban az is, hogy ha a megtámadásra jogosult által felhozott érvénytelenségi ok (okok) fennállását az elsőfokú bíróság nem állapította meg, az érdekelt a fellebbezésében újabb érvénytelenségi okokat is megjelölt. A PK 85. sz. állásfoglalásnak abból a megállapításából, amely szerint a végrendeletet csak az érvényesített megtámadási ok alapján lehet érvénytelennek nyilvánítani, következik, hogy az egyes megtámadási okokra alapított igények önálló kereseti kérelmeknek minősülnek: ehhez képest a fellebbezésben újabb megtámadási okra való hivatkozás olyan keresetváltotatásnak minősül, amelyre a Pp. 247. §-a a másodfokú eljárásban nem ad lehetőséget.

Ilyen megállapítást tett - de az alperes védekezése vonatkozásában - a Legfelsőbb Bíróság a Pf. II. 20295/1992. sz. másodfokú ítéletében. Ebben rámutatott: a felperesnek az alperessel szemben előterjesztett kereseti kérelme az írásbeli magánvégrendelet alaki okokból való érvénytelenségének megállapítására irányult. Az alperes a végrendelet és a hivatkozott érvénytelenségi okok tekintetében terjeszthet elő ellenkérelmében érdemi védekezést. Az örökhagyó utóbb tett szóbeli végrendeletére alapított öröklési igény már újabb ténybeli alappól eredő követelés, amely csak keresettel (viszontkeresettel) érvényesíthető. Ennek előterjesztésére azonban a Pp. 247. §-ára figyelemmel a másodfokú eljárásban nincs lehetőség. Nincs azonban akadálya annak, hogy az alperes a szóbeli végrendelet érvényességének megállapítása iránt újabb pert indítson a felperes ellen.

Megerősítette ezt az álláspontot a Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati eljárás keretében később hozott Pfv. V. 21343/1993. sz. ítéletében, amikor leszögezte: helytálló volt a másodfokú bíróság álláspontja abban, hogy a felperes által a fellebbezésben hivatkozott újabb érvénytelenségi ok érvényesítése meg nem engedett keresetváltotatás.

Több végrendelet megtámadása

5. Több végrendelet megtámadása esetén a „sorrend” megválasztásánál irányadó szempontokra adott iránymutatást a Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati eljárás keretében hozott Pfv. V. 20836/1993. sz. ítéletében (BH 1994/3. sz. 136.). Az adott esetben az örökhagyó az 1990. január 18-án aláírt írásbeli magánvégrendeletében unokaöccse javára, míg az 1990. január 30-án aláírt írásbeli magánvégrendeletében házastársa javára végrendelkezett. Ez utóbbi végrendelet érvénytelenségének megállapítása iránt az unokaöccs által indított perben az alsóbíróságok a felperes kereseti kérelmét elutasították, egyben az alperes viszontkeresete alapján megállapították, hogy a felperes javára szóló, 1990. január 18-án kelt végrendelet érvénytelen, mert abban a felperes közreműködő volt.

A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati kérelem alaptalanságát megállapító ítéletében a következőket fejtette ki. A Ptk. 650. §-ában foglalt rendelkezésből következik, hogy a megtámadás joga csak azt az örökösöt illeti meg, aki az örökhagyó után vagy a törvényes öröklés rendje szerint vagy érvényes végrendelet alapján a megtámadás sikere esetén ténylegesen örökölné. Az adott esetben tehát a felperes (az unokaöccs) csak akkor jogosult az 1990. január 30-án kelt végrendelet megtámadására, ha annak érvénytelensége esetén ő lenne az örökhagyó örököse: azaz a javára szóló korábbi, 1990. január 18-án kelt végrendelet érvényes. Ugyanez a szabály vonatkozik azonban a viszontkereset előterjesztőjére is, az alperes (a házastárs) is csak akkor támadhatja eredményesen a felperes javára szóló végrendelet érvényességét, ha egyébként az örökhagyó után ő örökölné. Az adott esetben az alperes jogosultságát a javára szóló végrendelet érvényességétől függetlenül törvényes örökösi minősége megalapozza. A Ptk. 607. §-ának (4) bekezdése szerint ui. érvényes végrendelet hiányában ő az örökhagyó egyedüli törvényes örököse. A bíróságoknak tehát az alperesi viszontkereset e jogalapjából kiindulva, elsősorban abban a kérdésben kellett állást foglalniuk, hogy a felperes javára szóló, 1990. január 18-án kelt végrendelet érvényes-e. Helytálló az eljáró bíróságok álláspontja abban, hogy a felperes az 1990. január 18-án kelt végrendelet elkészítésében - mint annak megfogalmazója - a Ptk. 632. §-ának (1) bekezdése szerinti jogkövetkezményt eredményező módon közreműködött. A javára szóló végrendelet érvénytelensége folytán viszont a Ptk. 653. §-ában megkívánt feltétel hiányában az alperes javára szóló végrendelet érvénytelenségének megállapítása iránti kereset előterjesztésére nem jogosult. Helyes volt tehát a felek által érvényesített igények vizsgálatának a sorrendje, és helytálló a bíróságoknak az a döntése, amely az előzőekben kifejtettre tekintettel a felperes keresetét az érdemi vizsgálatot mellőzve elutasította.

Több végrendelet érvényessége tárgyában adott iránymutatást a Legfelsőbb Bíróság egyik - felülvizsgálati eljárásban hozott - ítéletében. Kifejtette:

Téves a másodfokú ítélet azon álláspontja, hogy a pernek a korábbi végrendelet érvényessége nem képezte tárgyát. Az alperesi védekezés a korábbi végrendelet alaki és tartalmi érvénytelenségére hivatkozott. Ezen kifogás alapján a felek egymás közötti viszonyában vizsgálendő volt a Ptk. 653. § (1) bekezdése értelmében a korábbi végrendelet is, mégpedig a végrendeletek sorrendiségében és együtteségében. A sorrendiség és együtteség azt jelenti, hogy az örökösnek (juttatásban részesülőnek) a per sikeréhez előbb a javára szóló végrendelet érvényességét kell bizonyítania, mert csak ennek bizonyítása esetén jogosult a későbbi végintézkedés érvénytelensége megállapítását kérni.

A korábbi végrendelet alaki hibája kétségtelenül fennáll: azon a végrendeletkezés helye [Ptk. 629. § (1) bekezdés] nincs megjelölve, ezért az érvénytelennek minősül. Érvénytelen végrendelet alapján a felperes juttatásban sem részesülhet, ennél fogva az alperes javára szóló végrendelet érvénytelenségének megállapítására irányuló keresete is elutasítandó. (LB Pfv. II. 21926/1999/5. sz.)

A végrendelet érvénytelenségének (hatálytalanságának) relatív volta

6. Korábban abban sem volt egységes a gyakorlat, hogy a bíróság által már megállapított érvénytelenség kihat-e a perben részt nem vett érdekeltekre. A PK 85. sz. állásfoglalás b) pontjának indoklása ebben a vonatkozásban is iránymutatást adott. Kimondotta ui.: a Ptk. 653. §-a értelmében a végrendelet érvénytelenségét (és hatálytalanságát) hivatalból nem kell vizsgálni, hanem csak akkor, ha arra az érdekelt hivatkozik. Ennek további következménye, hogy a végrendeletet csak az érvényesített megtámadási ok alapján és csak a perben álló felek egymás közötti viszonyában (inter partes) lehet érvénytelennek nyilvánítani, és - az esetleges félreértések kiküszöbölése végett - szükséges az, hogy ez az ítélet rendelkező részéből is kitűnjék.

Ennek megfelelő döntést hozott a Legfelsőbb Bíróság egyik törvényességi határozatában. Ebben rámutatott: a per adatai szerint az örökhagyónak több törvényes örököse van, akik a végrendelet megtámadására jogosultak lennének. Ezek közül egyesek az örökrészüket az I. r. felperesnek „átengedték”, ezáltal tehát a nevezett felperest a megtámadásra való jogosultsággal is felruházták. Sz. A.-né törvényes örökös azonban ilyen nyilatkozatot nem tett. Törvénysértő tehát, hogy a bíróság az örökhagyó végrendeletét általános hatállyal érvénytelennek nyilvánította. Hasonló okfejtéssel mondta ki a Legfelsőbb Bíróság: ha a két törvényes örökös közül az egyik a szóbeli végrendeletet érvényesnek fogadta el, akkor a hagyatékából erre a törvényes örökre jutó örökrészt a végrendeleti örökösnek kell átadni, és a szóbeli végrendelet érvénytelenségével kapcsolatos jogkövetkezményeket csak a másik törvényes örökös vonatkozásában lehet levonni (P. törv. II. 20319/1987. - BH 1988/1. sz. 3. - PJD XI. 255. sz.).

A végrendelet megtámadására való jogosultság, valamint az egyik félre perbenállása nélkül is kiterjedő hatályú ítélet hozatala miatt az eljárási szabálysértés megállapítása tekintetében részletes iránymutatást tartalmaz a Legfelsőbb Bíróság egyik - 1997. évben másodfokon hozott - ítélete. Ebben az ügyben az elsőfokú bíróság a végrendelet érvénytelenségét általános hatállyal állapította meg. A Legfelsőbb Bíróság rámutatott: „Tévedett az elsőfokú bíróság, amikor a végrendelet érvénytelenségét általános hatállyal állapította meg. A Ptk. 653. §-a értelmében a végrendelet érvénytelenségére, illetőleg hatálytalanságára csak az hivatkozhat, aki az érvénytelenség, illetőleg hatálytalanság esetében maga örököl, vagy tehát mentesül. A végrendelet érvénytelenségét és hatálytalanságát tehát hivatalból nem lehet vizsgálni, hanem csak akkor, ha arra az érdekelt hivatkozik. Ennek további következménye, hogy a végrendeletet csak az érvényesített megtámadási ok alapján és csak a perben álló felek egymás közötti viszonyában (inter partes) lehet érvénytelennek nyilvánítani, és ennek az ítélet rendelkező részéből is ki kell tűnnie [PK 85. sz. állásfoglalás b) pontja]. Ezért az első fokú ítélet e tekintetben kiegészítésre szorul. A Legfelsőbb Bíróság kimondotta, hogy az örökhagyó végrendelete csak az I. rendű felperes és az alperes viszonylatában érvénytelen.

Eljárási szabályt sértett továbbá az elsőfokú bíróság, amikor a II. rendű felperes perbenállása nélkül a II. rendű felperesre is kiterjedő hatállyal hozott ítéletet. A peradatok szerint a II. rendű felperesként megnevezett T. Gy. a hagyatéki eljárásban adott meghatalmazást dr. Cs. I. ügyvédnek a hagyatéki ügyben való képviselőre. A megbízott ügyvéd ezt követően a végrendelet érvénytelenségének megállapítása iránti keresetlevelet T. Gy. mint II. rendű felperes nevében is benyújtotta, az első tárgyaláson azonban bejelentette, hogy a II. rendű felperes a megbízást megvonta, ezt követően személyesen jár el a perben. Az elsőfokú bíróság a II. rendű felperest személyesen csak az 1993. szeptember 29-i tárgyalásra idézte meg, majd az e tárgyalásról készült jegyzőkönyvet és az orvosszakértőt kirendelő végzést küldte meg számára, a kézbesítést igazoló tértivevény azonban csak ez utóbbi kézbesítésről áll rendelkezésre. A II. rendű felperes a tárgyaláson egy ízben sem jelent meg, írásban sem nyilatkozott. A továbbiakban az elsőfokú bíróság a II. rendű felperest nem idézte, a szakértői véleményekről nem értesítette, a meghozott határozatokat és az ítéletet sem kézbesítette számára. Az elsőfokú bíróság eljárási szabályt sértett, amikor nem tisztázta: a II. rendű felperes a maga részéről is előterjesztett-e keresetlevelet a végrendelet érvénytelenségének megállapítása iránt, illetőleg azt a jogi képviselő megszűnése után is fenntartotta-e. E célból az elsőfokú bíróság a II. rendű felperest nyilatkozattételre nem szólította fel, szabályszerűen nem idézte meg, és a határozatokat nem kézbesítette számára. Ezek olyan lényeges eljárási szabálysértéseknek minősülnek, amelyek miatt a Pp. 252. §-ának (2) bekezdése alapján a fellebbezési kérelem és ellenkérelem korlátaira tekintet nélkül az ítélet e rendelkezéseit hatályon kívül kell helyezni.” (Pfv. 20878/1996.)

A közjegyző és a bíróság tájékoztatási kötelessége

7. A He. 52. §-ának (3) bekezdése szerint a közjegyző köteles a feleknek a felmerülő jogi kérdésekben útbaigazítást adni és gondoskodni arról, hogy a felek a tárgyaláson nyilatkozataikat azok jogkövetkezményeinek teljes ismeretében tegyék meg. A Pp. módosított 3. §-a szerint pedig a bíróság gondoskodik arról, hogy a felek a perben jogaikat helyesen gyakorolják, és perbeli kötelességeiknek eleget tegyenek; a bíróság köteles a felet, ha nincs jogi képviselője - perbeli jogairól és kötelességeiről - a szükséges tájékoztatással ellátni. Ezekkel a rendelkezésekkel összhangban mondta ki a Legfelsőbb Bíróság a PK 85. sz. állásfoglalása b) pontjának indokolásában, hogy - bár a végrendelet érvénytelenségét és hatálytalanságát hivatalból nem kell vizsgálni, hanem csak akkor, ha arra az érdekelt hivatkozik, de - mind a bíróságnak, mind pedig a közjegyzőnek feladata, hogy az előttük folyó eljárásban az érdekelteket a jogaikról és azok érvényesítésének lehetőségeiről tájékoztassák.

A közjegyzőt a hagyatéki eljárásban terhelő többirányú kötelezettségre vonatkozóan ad részletes irányutatót a Legfelsőbb Bíróság egyik törvényességi határozata. Eszerint: a hagyatéki eljárásról szóló 6/1958. (VII. 4.) IM rendelet (He.) 37. §-ának (1) bekezdése szerint, ha a közjegyző arról értesül, hogy a meghalt személy szóbeli végrendeletet tett, annak tanúit vallomásuk jegyzőkönyvbe foglalása végett megidézi, és erről az érdekelteket értesíti. A He. 38. §-a pedig a közjegyző kötelességévé teszi a távollévő érdekelteknek a végrendelet tartalmáról való értesítését. Mivel a közjegyző a szóbeli végrendeletre hivatkozó örökös a végrendeleti tanúk bejelentésére nem hívta fel, s nem intézkedett azok meghallgatása érdekében, eljárása jogszabályt sért. A becsatolt nyilatkozatokból továbbá nem tűnik ki, hogy B. E., Sz. E., Sz. Gy. a szóbeli végrendeletéről tudva „mondtak-e le” a beltelki ingatlanból őket illető örökrészükről ífj. Sz. M. javára. A közjegyző ennél fogva akkor járt volna el helyesen, ha a He. 52. §-ának (3) bekezdésében foglalt kötelezettségének eleget tesz, és az örökösöknek a jogi kérdésekben útbaigazítást ad. Elsősorban a szóbeli végrendelet érvényességével kapcsolatban kellett volna felvilágosítást adni, és a He. 58. §-ának (3) bekezdésében foglaltakra utalással fel kellett volna hívni a törvényes örökösök figyelmét a nem közvetlen örököstársra történő átruházás lehetőségére. Tévesen tekintette a közjegyző az örökösök nyilatkozatát a szóbeli végrendelet elfogadásának. Ezt a megállapítást az örökösök nyilatkozata nem támasztja alá. Mivel az id. Sz. M. örökös bejelentését tartalmazó jegyzőkönyv másolatát a közjegyző a nyilatkozók részére nem kézbesítette, s őket az újabb tárgyalásra sem idézte, nem lehet megnyugtatóan megállapítani, hogy a törvényes örökösöknek a szóbeli végrendeletéről tudomásuk volt-e, és arra tekintettel „mondtak-e le” örökrészükről a beltelki ingatlan vonatkozásában. Az utóbbi okból a jogerős végzés megalapozatlan is (P. törv. II. 20655/1980. - BH 1981/I. sz. 21.).

8. Végül a Borsod-Abaúj-Zemplén MB az 1. Pf. 22622/1992. sz. ítéletében, illetőleg a Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárás keretében hozott egyik ítéletében a közjegyzőnek a He. 53. §-ának (2) bekezdésében írt kötelezettsége tárgyában adott irányutatót. Eszerint a hagyatéki tárgyalás során a közjegyzőnek különös gonddal kell ügyelnie arra, hogy a kiskorú és a gondnokság alatt álló örökösök érdekei sérelmet ne szenvedjenek. Ha a felek olyan egyezséget kötnek, amely a kiskorú vagy a gondnokság alatt álló örökös méltányos érdekeivel nyilvánvalóan ellentétben áll, az nem szolgálhat a hagyaték átadásának alapjául, még akkor sem, ha az érdekeltek azt a közjegyző tájékoztatása és figyelmeztetése ellenére is fenntartják. Ilyen esetben az egyezség jóváhagyását meg kell tagadni, és a tárgyalást úgy kell folytatni, mintha a felek egyezséget nem is kötöttek volna. Az adott esetben a hagyatéki eljárás során a közjegyző a végrendelet kihirdetésénél és az egyezség jóváhagyásánál e szabályokat megszegve járt el, ezzel súlyos eljárási jogi szabálysértést követett el, amelynek eredményeként a megyei bíróság a hagyatékátadó és egyben egyezséget jóváhagyó végzést hatályon kívül helyezte, ezzel pedig a kiskorú örökös érdekeit sértő nyilatkozatok hatályát is feloldotta: az alperes tehát érvényes egyezsége nem hivatkozhat (Pfv. V. 21532/1993. sz.).

Ptk. 654. § A végrendelet érvénytelenségének, illetőleg hatálytalanságának megállapítására irányuló igényét a jogosult bármikor érvényesítheti.

Az öröklési igények érvényesítésének határideje

1. A Ptk. - a végrendelet megtámadására irányuló igénytől eltekintve - az öröklési jogi igények érvényesítésének határideje tekintetében külön rendelkezést nem tartalmaz, ezekre is irányadók tehát a tulajdonjogi igények, illetőleg a követelések érvényesítésének határidejére vonatkozó szabályok, figyelemmel arra, hogy az öröklési igények vagy tulajdoni jellegűek (ilyen az állagörökös és a dologi hagyományos igénye) vagy kötelmi jellegűek (ilyen a kötelesrészsre jogosult, a kötelmi hagyományos és a meghagyás teljesítésének követelésére jogosult igénye). A 115. § (1) bekezdése szerint pedig a tulajdoni igények nem évülnek el, míg a 324. § (1) bekezdése szerint - jogszabály eltérő rendelkezése hiányában - a követelések öt év alatt elévülnek. Ehhez képest a határidő szempontjából külön kell vizsgálnunk a tulajdoni jellegű és külön a kötelmi jellegű öröklési igények érvényesítését.

a) Az örökös az öröklés megnyíltával (az örökhagyó halálával) a hagyatékot, illetőleg annak neki jutó részét vagy meghatározott tárgyát (az örökséget) - elfogadás vagy bármely más jogcselekmény nélkül - megszerzi (673. §). Korábban már szó volt arról, hogy a hagyatéki aktívák közé általában vagyontárgyak és követelések tartoznak (l. az 598. §-hoz fűzött magyarázatot). Az örökösnek a hagyatéki vagyontárgyak tekintetében fennálló öröklési igénye tehát tulajdoni igény, amely nem évül el.

Ugyancsak tulajdoni jellegű igénye van az ún. dologi hagyományosnak is a hagyomány tárgya tekintetében, minthogy az ún. dologi hagyomány a hagyatékban meglévő valamely vagyontárgynak közvetlenül az ő részére való juttatása [641. § (1) bek.], azt tehát ő is ipso iure szerzi meg az örökhagyótól. Ezért a dologi hagyományos öröklés jogi igénye sem évül el - feltéve, hogy a hagyomány tárgya az igény érvényesítésekor még megvan. Előfordulhat ui., hogy az örökhagyó halálakor a hagyatékban meglévő s dologi hagyományt alkotó vagyontárgyat az örökös időközben elidegenítette vagy elhasználta. Ilyenkor a dologi hagyományos igénye átfordul kártérítési követeléssé, amely viszont már a követelések tekintetében fennálló öt éves elévülés alá esik. Ez az elévülési idő - a 326. § (1) bekezdésében és a 360. § (1) bekezdésében foglalt rendelkezésekre tekintettel - akkor kezdődik, amikor a dologi hagyományos tulajdoni igénye átfordult kártérítési követeléssé, vagyis amikor - a példa szerinti esetben - az örökös a dologi hagyomány tárgyát elidegenítette vagy elhasználta. Ha azonban a hagyományos erről menthető okból csak később szerzett tudomást, a tudomásszerzéstől számított egy éven belül követelését - a 326. § (2) bekezdése értelmében - akkor is érvényesítheti, ha az elévülési idő már eltelt, vagy abból egy évnél kevesebb van hátra (l. a PK 51. sz. áf.-t, PEH 159. o.).

Bár a kifejtettek szerint az állagörökösnek és a dologi hagyományosnak a tulajdoni igénye nem évül el, az nem mindig érvényesíthető időbeli korlát nélkül. Aminthogy ui. a tulajdonos tulajdoni igénye érvényesítésének is útját állja, ha időközben harmadik személy a dolog tulajdonjogát elbirtoklás folytán megszerezte (121-124. §), éppúgy az állagörökös és a dologi hagyományos tulajdoni jellegű öröklési igényének érvényesítését is megakadályozza, ha a hagyatéki vagyontárgynak, illetőleg a dologi hagyomány tárgyának a tulajdonjogát elbirtoklás jogcímén más személy megszerezte.

b) A kötelesrészen alapuló kötelezettség hagyatéki tartozás [677. § (1) bek. d) pont], amelynek kielégítéséért elsősorban a hagyatékban részesedő személyek felelnek [669. § (1) bek. a) pont], s amelynek - főszabály szerint - pénzben való kiadását követelheti a kötelesrésze jogosult [672. § (1) bek.]. A kötelesrésze jogosult által a hagyatékban részesedő személyekkel szemben, esetleg az örökhagyó által még életében megadományozottakkal szemben [669. § (1) bek. b) pont] a kötelesrész kiadása iránt támasztott igénye tehát kötelmi jellegű, amely öt éves elévülés alá esik.

Ugyancsak öt éves elévülés alá esik az ún. kötelmi hagyományos igénye, mert ő a 641. § (2) bekezdése értelmében a hagyaték megnyílásával nem szerzi meg ipso iure a hagyomány tárgyát mint a dologi hagyományos, azt ő nem közvetlenül az örökhagyótól szerzi meg, hanem annak kiadására (szolgáltatás teljesítésére) az örökösrel szemben szerez követelési jogot.

Végül öt év alatt évül el a közérdekű meghagyás teljesítése iránti igény is, minthogy ez az a fajtájú meghagyás, amelynek teljesítését az érdekelt szerv követelheti [642. § (1) bek.].

Mind a kötelesrésze jogosult, mind a kötelmi hagyományos, mind pedig a meghagyás teljesítésének követelésére jogosult igényének elévülése tekintetében is irányadó azonban a 326. § (2) bekezdésében foglalt - az a) pontban már idézett - rendelkezés, amely az elévülési idő letelte után is lehetővé teszi a követelés érvényesítését.

Konkrét ügyben a Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati eljárás keretében hozott Pfv. V. 21532/1993. sz. ítéletében rámutatott: helytálló a másodfokú bíróság álláspontja abban, hogy a felperesnek a végrendelet megtámadására való joga nem szűnt meg. A Ptk. 236. §-ának (4) bekezdése értelmében a megtámadás joga megszűnik, ha a megtámadásra jogosult a megtámadási határidő megnyílta után a szerződést írásban megerősíti, vagy a megtámadásról egyébként írásban lemond. A Ptk. 236. §-ának (2) bekezdése szerint a megtámadási határidő - egyebek mellett - a tévedés, megtévesztés felismerésekor [a) pont] kezdődik meg. Nyilvánvaló tehát, hogy a megtámadási határidő mindaddig nem veszi kezdetét, amíg a megtámadásra alapot adó tény (pl. a tévedést) a megtámadásra jogosult nem ismeri fel. Az adott esetben a jogban járatlan felperest a végrendelet alaki hibájáról a közjegyző nem tájékoztatta, így a hagyatéki eljárásban tett nyilatkozatát nem e hiba ismeretében tette meg. Ehhez képest pedig a közjegyző végzése elleni fellebbezését a végrendelet érvényességét elismerő nyilatkozata megerősítésének nem lehet tekinteni.

A végrendelet megtámadására irányuló igény elévülésének kizártsága

2. A végrendelet érvénytelensége vagy hatálytalansága megállapításának rendszerinti következménye az, hogy az érvénytelen vagy hatálytalan végrendelet, illetőleg végrendeleti rendelkezés helyébe a törvényes öröklés szabályai lépnek. A törvényes örökös öröklési igényei azonban a fent kifejtettek szerint tulajdoni jellegű igények. Ezzel összhangban rendelkezik tehát a 654. § úgy, hogy a végrendelet érvénytelenségének, illetőleg hatálytalanságának megállapítására irányuló igényt a jogosult bármikor érvényesítheti, vagyis a végrendelet megtámadására irányuló igény nem évül el. Az ilyen igény elévülésének kizártsága azonban nem akadályozza a hagyaték tárgyainak elbirtoklását, ha az elbirtoklásnak a 121-124. §-okban foglalt feltételei megvannak.

A végrendelet megtámadása a törvényes örökös részéről rendszerint akkor történik, amikor a hagyatéki eljárás során vita támad közte és a végrendeleti örökös között a végrendelet, illetőleg a végrendeleti intézkedés érvényessége tárgyában, s a közjegyző ennek folytán a hagyatékot a He. 61. §-ának (1) bekezdése értelmében ideiglenes hatállyal a végrendeleti örökösnek adja át. Az igény érvényesítését azonban nem érinti, ha a törvényes örökös a keresetet a He. 60. §-ának (3) bekezdésében előírt harminc nap alatt nem indítja meg, illetőleg a keresetindítást további nyolc nap alatt nem igazolja, s ennek folytán a közjegyző az ideiglenes hagyatékátadás teljes hatályúvá válását állapítja meg. Természetesen az sem akadályozza a perindítást, ha a hagyaték átadása nyomban teljes hatállyal történik meg (He. 58-59. §), mert pl. a rendelkezésre álló adatok szerint a hagyatékra a végrendeleti örökösön kívül másnak nincs igénye [He. 58. § (1) bek. a) pont], utóbb azonban jelentkezik a törvényes örökös, aki a végrendelet érvénytelenségének vagy hatálytalanságának megállapítását s ennek alapján a hagyaték részére történő kiadását igényli.

A végrendelet érvénytelenségének és hatálytalanságának következménye

3. A Ptk. 237. § (1) bekezdése szerint érvénytelen szerződés esetében - a tv. eltérő rendelkezése hiányában - a szerződéskötés előtt fennállott helyzetet kell visszaállítani. Ez azt jelenti, hogy mindegyik fél köteles visszaadni a másiknak azt, amit tőle az érvénytelen szerződés alapján kapott. A végrendelet érvénytelensége (hatálytalansága) esetében „visszaadásról” nem lehet szó, mert a végrendeleti örökös a rendszerint a birtokában levő hagyatékot nem a törvényes örököstől kapta, következményeiben azonban ez az érvénytelenség (hatálytalanság) is hasonló a szerződés érvénytelenségéhez: a végrendeleti örökös mint álörökös köteles a jogellenesen birtokában tartott hagyatéki tárgyakat kiadni, illetőleg a hagyatéki követeléseket átengedni a valódi örökösnek, aki rendszerint a törvényes örökös.

Azért említettük imént, hogy a hagyaték kiadása, illetőleg átengedése csak „rendszerint” - és nem minden esetben - a törvényes örökös részére történik, mert lehetséges, hogy a végrendelet érvénytelenségére (hatálytalanságára) nem a törvényes örökös hivatkozik, annak megállapítását nem ő, hanem egy másik végrendelet szerinti jogosult igényli. A 650. § (2) bekezdése szerint ui., ha az örökhagyó újabb végrendeletet tesz, a korábbi végrendeletet visszavontnak kell tekinteni, az (1) bekezdés értelmében pedig a visszavonással a végrendelet hatálytalaná válik. A korábbi végrendelet alapján birtokba lépett örökös tehát álörökös, aki az újabb végrendelet szerinti örökösnek lesz köteles kiadni, illetőleg átengedni a hagyatékot.

Végül rá kell mutatni arra, hogy a jogosultaknak a végrendelet érvénytelenségének (hatálytalanságának) megállapítására, s ennek folytán a hagyaték kiadása (átengedése) iránti igénye független attól, hogy az örököst hagyatékátadó végzés legitimálta, sőt hogy hagyatéki eljárás folyt-e vagy sem. A hagyatékátadó végzéssel történt legitimációnak egy szempontból mégis jelentősége van. Az örökös és az örökökös egymás közti viszonyában ui. a jogalap nélküli birtoklás szabályait (193-195. §) kell megfelelően alkalmazni, e szabályok között pedig jelentős különbség van aszerint, hogy a jogalap nélküli birtokos, vagyis az örökökös jó- vagy rosszhiszemű-e. Márpedig a hagyatékátadó végzéssel legitimált örökökös rendszerint jóhiszemű, kivéve ha tudta - vagy kellő gondossággal mellett tudnia kellett arról -, hogy az ő öröklési jogcíme fogyatékos (pl. a végrendelet érvénytelen).

LVI. fejezet

ÖRÖKLÉSI SZERZŐDÉS

Az öröklési szerződés általános szabályai

Ptk. 655. § (1) Öröklési szerződéssel az örökhagyó arra kötelezi magát, hogy a vele szerződő felet tartás vagy életjáradék fejében örökösvé teszi.

(2) Az örökhagyó az öröklési szerződésben bármilyen végrendeleti rendelkezést tehet. Az örökhagyóval szerződő másik félnek az öröklési szerződésbe foglalt ilyen rendelkezése érvénytelen.

Az öröklési szerződés mint a végintézkedés egyik formája

I. A tv.-nek „A végintézkedésen alapuló öröklés”-ről szóló III. Címe a végintézkedésnek három formáját különbözteti meg: a végrendeletet [623. § (1) bek.], az öröklési szerződést [655. § (1) bek.] és a halál esetére szóló ajándékozást [659. § (1) bek.]. Az „Öröklési szerződés” címet viselő LVI. fejezet a tulajdonképpeni öröklési szerződés és a halál esetére szóló ajándékozás mellett a 660. §-ban szabályozza a várt öröklésről való rendelkezést is. Ez azonban nem illik bele a tágabb értelemben vett öröklési szerződések fogalmi körébe, hiszen nem végintézkedés, mert nem az örökhagyó rendelkezését, hanem az örökhagyó leszármazóinak, az ún. reménybeli örökösöknek a várt örökségük tárgyában egymás között kötött szerződését tartalmazza. Bár ennek a szerződésnek a tárgya is az örökhagyó vagyona vagy annak egy része, és ez is az örökhagyó halála esetére szól, továbbá ez is az említett vagyonról való rendelkezés, és ennek is feltétele, hogy a szerződő felek túléljék az örökhagyót, hiányzik azonban a végintézkedés ötödik eleme: az, hogy a rendelkezés az örökhagyótól eredjen (I. a III. Címhez fűzött magyarázat I. pontját). Ennek a jogintézménynek a rendszerbeli elhelyezése éppen ezért vitatható. Bacsó Jenő szerint is inkább a kötelmi jogban volna a helye (Öröklési jog. Bp., 1960., 104. o.).

A tulajdonképpeni öröklési szerződés azonban - miként a végrendelet - végintézkedés, mert ebben is az örökhagyó rendelkezik a vagyonáról vagy egy részéről a halála esetére, feltéve, hogy a juttatásban részesülő őt túléli. Különbözik viszont a végrendeletől abban, hogy míg ez utóbbi az örökhagyó egyoldalú jognyilatkozata, egyoldalú jogügylet, addig az öröklési szerződés az örökhagyó és az örökös egybehangzó akaratnyilvánításából álló szerződés, tehát kétoldalú jogügylet. Továbbá különbség, hogy míg a végrendeleti juttatás - a meghagyás teljesítéséhez kötött részesítéstől [642. § (2) bek.] eltekintve - nincs ellenszolgáltatáshoz kötve, addig az öröklési szerződésben az örökhagyó a másik felet tartás vagy életjáradék fejében teszi örökösvé. Végül lényeges különbség az is, hogy míg a végrendelet bármikor visszavonható (650. §), addig az öröklési szerződésben az eltartott örökösvé tevő rendelkezését az örökhagyó egyoldalúan rendszerint nem vonhatja vissza.

Ezt mondotta ki a Legfelsőbb Bíróság egyik, az 1998. évben felülvizsgálati eljárásban hozott ítéletében. Rámutatott:

Az öröklési szerződés, bár a végintézkedés egyik fajtája, de abban a Ptk. 655. §-a (1) bekezdése szerint az örökhagyó szerződéses kötöttséggel jelenti ki végakarátát: annak visszavonására, megváltoztatására egyoldalúan nem jogosult, ahhoz a vele szerződő másik fél akaratnyilvánítása is szükséges. Ennek hiányában pedig - a Ptk. 658. §-a (1) bekezdése szerint irányadó 589. §-nak megfelelően - a bíróságtól kell kérnie a szerződés megszüntetését. *A szerződés nemteljesítése vagy nem megfelelő teljesítése* tehát egymagában - további feltételek hiányában - nem eredményezi az öröklési szerződés érvénytelenségét, hanem *arra ad alapot, hogy a tartási szolgáltatások jogosultja: az örökhagyó ez okból az öröklési szerződés megszüntetését kérje. Ez a jog azonban csak az öröklési szerződés jogosultját illeti meg: ha életében a szerződés megszüntetése iránt pert nem indított, halála után törvényes örököse ilyen per indítására nem jogosult* (Pfv. V. 20420/1997.).

Egy később, már az 1999. évben felülvizsgálati eljárásban hozott ítéletében a Legfelsőbb Bíróság széles körű iránymutatást adott a végrendelet és az öröklési szerződés elhatárolása tárgyában. Kifejtette:

Az ítélkezési gyakorlat a végrendeletre vonatkozó rendelkezéseket szűkebb körben alkalmazza, amikor a Ptk. 623. §-a (2) bekezdésének azt a szabályát, amely szerint végrendelkezni csak személyesen lehet, csak az örökhagyóként szerződő félre tekinti alkalmazhatónak, a szerződéses örökös személyes nyilatkozatát azonban nem kívánja meg. [Ha tehát pl. korlátozottan cselekvőképes nevében törvényes képviselője is eljárhat (Ptk. 14. § (4) bek.)]

Túllép viszont a Ptk. 656. §-ában meghatározott kereteken, amikor az öröklési szerződés érvénytelenségének megállapítására egyes általános kötelmi jogi érvénytelenségi okok alapján is lehetőséget lát: így pl. a Ptk. 200. §-a (2) bekezdésének vagy a 207. § (5) bekezdésének alkalmazásával.

Kifejezett ellentét áll fenn azonban a Ptk. 632. §-ának végrendelet tételénél való közreműködésre vonatkozó rendelkezése és az öröklési szerződés tartalmát meghatározó 655. § (1) bekezdése között. A Ptk. 632. §-ának alkalmazása ugyanis valójában azt jelentené, hogy a szerződéses örökösnek - mint juttatásban részesülő személynek - a szerződéskötésnél való szükségszerű közreműködése minden esetben az öröklési szerződés érvénytelenségét eredményezné. Ezt az ellentétet a két jogintézmény eltérő jellegéből kiinduló jogszabály-értelmezéssel lehet feloldani. Ehhez elsősorban azt kell vizsgálni, hogy a konkrét rendelkezésnek mi volt a célja, milyen érdeket kívánt védeni. A Ptk. 632. §-ával a törvény az örökhagyói akarat szabad, minden - a tisztességtelen befolyásolás szintjét el nem érő - ráhatástól is mentes kinyilvánítását kívánta biztosítani, mégpedig elsősorban a juttatásban részesülő személlyel, másodsorban annak hozzátartozójával szemben. Az ennél súlyosabb magatartást: a tisztességtelen befolyásolást ugyanis a Ptk. 649. §-a (1) bekezdésének c) pontja szankcionálja. Nyilvánvaló, hogy ez a garanciális szabály a végrendeleti jelleggel függ szorosan össze.

Az öröklési szerződés esetében viszont, amikor a szerződés az örökhagyó és a szerződéses örökös egybehangzó akaratnyilvánításával jön létre, mindkettőjük érdekeit is érvényesítve határozzák meg a szerződés tartalmát, és megkötésénél együttműködni kötelesek, a közreműködés mint érvénytelenséget eredményező ok szóba sem jöhet. Ha viszont a szerződéses örökös - mint „juttatásban részesülő személy” - a szerződés megkötésénél nem csak jogosult, de köteles is a szerződés tartalmának meghatározásában részt venni, ennél többet sem az ő „érdekkörében” közreműködő, sem azt tanúként aláíró hozzátartozója nem tehet. Ebből következik, hogy *a szerződéses örökös hozzátartozójának a szerződéskötésnél való bármilyen közreműködése vagy a szerződés tanúkénti aláírása olyan többletmagatartást nem valósít meg, amely az érvénytelenség jogkövetkezményének alkalmazását megalapozná* (Pfv. 23122/1997.).

Ugyanebben a témakörben részletesebb okfejtést adott a Legfelsőbb Bíróság egy már a közelmúltban másodfokon hozott ítéletében. Ebben az ügyben az öröklési szerződést az alperesek ügyvéd édesanyja készítette, és egyben a szerződést ellenjegyezte.

A szerződő felek 1997. június 7-én az öröklési szerződést módosították: az ingatlan-nyilvántartási adatokat kijavították, és a tartási kikötményt mellőzték.

A felperesek a szerződés érvénytelenségének megállapítását több jogcímen kérték, az elsőfokú bíróság azonban csak két okra alapítottan állapította meg az öröklési szerződés érvénytelenségét, és pedig a Ptk. 629. §-ának (2) bekezdésében, valamint a 632. §-ának (1) bekezdésében foglalt rendelkezés megsértésére hivatkozással.

Álláspontja szerint az öröklési szerződés első oldalát a felek sorszámmal nem látták el, csak a szerződés második oldalát írták alá, ami nem felel meg a Ptk. 629. §-ának (2) bekezdésében foglaltaknak, továbbá a szerződést az alperesek édesanyja készítette, és ellenjegyezte, ezért az a Ptk. 632. §-ának (1) bekezdése szerint közreműködés okából érvénytelen.

Ennek folytán az elsőfokú bíróság a felperes által a keresetben felhozott további érvénytelenségi okok fennállását nem vizsgálta.

Az ítélet ellen az alperesek fellebbeztek. Elsődlegesen az ítélet megváltoztatását és a kereset elutasítását, másodlagosan pedig annak hatályon kívül helyezését indítványozták.

A felperesek fellebbezési ellenkérelme az ítélet helybenhagyására irányult.

A Legfelsőbb Bíróság mint másodfokú bíróság a fellebbezést alaposnak tartotta. Kifejtette:

A Ptk. 629. §-ának (2) bekezdése a több különálló lapból álló végintézkedés minden lapjának folyamatos sorszámozással való ellátását, a végrendelező és a tanúk aláírásával való ellátását írja elő. A perbeli öröklési szerződés nem külön lapokból áll, hanem egy lap két oldalán készült, külön lapon csupán az ingatlan-nyilvántartási bejegyzéshez szükséges ellenjegyzés és a záradék található. Ennélfogva az ítéletben hivatkozott érvénytelenségi ok nem áll fenn.

Téves a bíróságnak a Ptk. 632. §-a alkalmazhatósága kérdésében elfoglalt jogi álláspontja is.

A Ptk. 656. §-a értelmében az öröklési szerződés érvényességére - a jogszabályban írt kivétellel - a végrendeletre vonatkozó rendelkezéseket, a 658. § (1) bekezdés alapján a módosítására és a megszüntetésére pedig a tartási és életjáradéki szerződésre vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni. A szabályozásnak ez a kettőssége az öröklési szerződésnek abból a sajátosságából ered, hogy az a formáját tekintve végintézkedés, tartalmában azonban tartási vagy életjáradéki, azaz visszatérő szerződés. Ebből viszont következik, hogy a 656. § utaló szabálya értelmezésre szorul olyan esetekben, amikor az írásbeli végrendeletre vonatkozó szabályok alkalmazása nem áll összhangban az öröklési szerződésre vonatkozó szabályokkal. Kifejezett ellentét áll fenn a Ptk. 632. §-ának a végrendelet tételénél való közreműködésre vonatkozó rendelkezése és az öröklési szerződés tartalmát meghatározó 655. § (1) bekezdése között. A Ptk. 632. §-ának az öröklési szerződésre való alkalmazása ugyanis azt jelentené, hogy a szerződéses örökösnek mint juttatásban részesülő személynek a szerződéskötésnél való szükségszerű közreműködése minden esetben az öröklési szerződés érvénytelenségét eredményezné. Ez az ellentét a két jogintézmény eltérő jellegéből kiinduló jogszabály-értelmezéssel oldható fel, amelynek során elsősorban azt kell vizsgálni, hogy a konkrét rendelkezésnek mi volt a célja, milyen érdeket kívánt védeni. A Ptk. 632. §-a az örökhagyói akarat szabad, a tisztességtelen befolyásolás szintjét el nem érő ráhatástól mentes kinyilvánítását kívánta biztosítani, mégpedig elsősorban a juttatásban részesülő személlyel, másodsorban pedig annak hozzátartozójával szemben. Az öröklési szerződésben viszont nemcsak az örökhagyó akaratának érvényre juttatását kell védeni, hiszen a szerződés és az örökhagyó és a szerződéses örökös egybehangzó akaratnyilvánításával jön létre, akik mindkettőjük érdekeit érvényesítve határozzák meg a szerződés tartalmát, és annak megkötésénél együttműködni kötelesek [Ptk. 205. § (3) bekezdés]. Emiatt a közreműködés mint érvénytelenséget eredményező ok szóba sem jöhet. Ha viszont a szerződéses örökös mint „juttatásban részesülő személy” a szerződés megkötésénél nemcsak jogosult, de köteles is a szerződés tartalmának meghatározásában részt venni, ennél többet az ő érdekkörében közreműködő hozzátartozó sem valósíthat meg. Ezért a Legfelsőbb Bíróság következetes gyakorlata szerint a szerződéses örökös hozzátartozójának közreműködése a juttatást nem teszi érvénytelenné (BH 1998/4. sz. 176. sz. jogeset, BH 1990/2. sz. 59. sz. jogeset, BH 1990/12. sz. 477. sz. jogeset).

Mindezekre tekintettel a Legfelsőbb Bíróság a Pp. 213. §-ának (2) bekezdése értelmében részítéletet hozott: az elsőfokú bíróság ítéletét a Pp. 253. §-ának (2) bekezdése alapján megváltoztatta, és az elbírált érvénytelenségi okok tekintetében a keresetet elutasította, az el nem bírált érvénytelenségi okokat illetően pedig az elsőfokú bíróságot az eljárás folytatására utasította. (LB Pf. II. 25872/1999. sz. - BH 2002/7. sz. 269.)

Az öröklési szerződés szükségszerű tartalma

2. Az öröklési szerződésben az egyik fél az örökhagyó, a másik fél az eltartó (életjáradékot fizető) örökös, az ún. szerződéses örökös. A 656. § alapján alkalmazandó 644. § értelmében örökhagyó csak egy személy lehet, és ez alól csak akkor van kivételnek helye, amikor házastársak mint örökhagyók kötnek harmadik személlyel ugyanabba az okiratba foglalt öröklési szerződést. A Ptk. I. 73. §-a szerint ui. „A házastársaknak ugyanabba az okiratba foglalt öröklési szerződése érvényes, ha mint örökhagyók kötnek harmadik személlyel szerződést. Ezt a kivételt családjogi szempontok és a házastársak vagyoni viszonya indokolják, akik rendszerint közös vagyonuk lekötésével kívánják eltartásukat biztosítani. Házastársak közös tulajdonában álló ingatlanra kötött öröklési szerződés érvényességénél azonban a házastársi vagyontöbbségre vonatkozó családjogi rendelkezéseket is figyelembe kell venni.” (P. törv. II. 20687/1979. - BH 1980/5. sz. 169. - PJD IX. 185. sz.)

Az eltartók számát viszont a tv. nem korlátozza, tehát többen közösen - rendszerint egyetemlegesen - is kötelezhetik magukat az örökhagyó eltartására, illetőleg részére életjáradék fizetésére. Az öröklési szerződésnek gyakori formája, amikor az örökhagyók és az eltartók is házastársak. Míg korábban az eltartó (életjáradékot fizető) örökös csak magánszemély lehetett, a Ptk.-nak az 1977. évi IV. törvénnyel történt módosítása óta öröklési szerződést, mint szerződéses örökös, jogi személy is köthet. Igaz ugyan, hogy ezt a tv. csak a tartási szerződéssel kapcsolatban mondja ki [az 586. § (1) bek.-ének új második mondata], a 655. § szövege pedig nem módosult, mégis azok az okok, amelyek annak lehetővé tételét indokolták, hogy kötelezettként jogi személy is köthessen tartási szerződést, az öröklési szerződés esetében is fennállanak (min. ind. II. a 607-622. §-okhoz 4. pont).

Az öröklési szerződésnek az örökhagyó oldaláról egyetlen szükségszerű, tehát kötelező tartalma a másik fél (felek) örökössé nevezése. (Miként majd a következő pontban látni fogjuk: emellett lehet egyéb, nem szükségszerű tartalma is.) Ez történhet oly módon, hogy az örökhagyó a vele szerződő félnek (feleknek) az egész hagyatékát vagy annak meghatározott hányadát juttatja, vagy az egész hagyaték értékének jelentős részét tevő meghatározott egy vagy több vagyontárgyat juttat azzal, hogy a részesítettnek a hagyatéki terhek viselésében is osztoznia kell [636. § (2)-(3) bek.]. Az a körülmény, hogy az örökhagyó ingatlanára korábban már elidegenítési és terhelési tilalmat jegyeztek be, nem akadály a ingatlanra vonatkozó öröklési szerződés kötésének (I. a 657. §-hoz fűzött magyarázat 3. pontját).

Az eltartó (eltartók) oldaláról viszont az öröklési szerződés egyetlen szükségszerű tartalma: az örökhagyó tartására vagy részére életjáradék fizetésére vállalt kötelezettség. A tartás „megfelelő eltartást” jelent, kiterjed a gondozásra, a gyógyíttatásra, az ápolásra és az eltemettetésre is [586. § (1) és (3) bek.]. Az életjáradék fizetése pedig meghatározott pénzösszeg vagy terménymennyiség időszakonként visszatérő szolgáltatását jelenti [591. § (1) bek.].

A pusztá gondozás, gondviselés ellenében viszont öröklési szerződés érvényesen nem köthető. A Legfelsőbb Bíróság egyik - felülvizsgálati eljárás keretében az 1996. évben hozott - ítéletében is rámutatott: „A Ptk. 655. §-ának (1) bekezdéséből következik, hogy gondozásra öröklési szerződés érvényesen nem köthető.” (Pfv. V. 21022/1995.)

Részletes iránymutatást adott ebben a kérdésben a Legfelsőbb Bíróság egyik - már az 1997. évben, felülvizsgálati eljárás keretében hozott - ítéletében. Ebben kifejtette: „Az eljáró bíróságok álláspontja szerint nem nyert bizonyítást az a felperesi állítás, hogy az alperes valójában tartást nem nyújtott az örökhagyónak, mert nyugdíjából két személy eltartását nem tudta volna fedezni, ugyanakkor az örökhagyó magasabb nyugdíja mellett az utolsó időszakig dolgozott is, így tartását saját jövedelme fedezte. Ezzel kapcsolatban a másodfokú bíróság kifejtette, hogy »az egységes bírói gyakorlat szerint a tartásnak egyik eleme csupán a saját anyagiak terhére való tartás, meghatározó azonban a gondozás, ápolás is, amely adott esetben meghaladja az előzőt, nem kell e kettőnek egyenlő súlyúnak lennie, ez függ a felek megállapodásától, a körülményektől, az eltartott elvárásaitól.« Az adott esetben pedig az alperes szolgáltatásai az örökhagyó elvárásainak megfeleltek.”

A Legfelsőbb Bíróság ezzel szemben rámutatott: „Nem megalapozott a jogerős ítéletnek a tartás hiányára mint érvénytelenségi okra alapított kereseti kérelmet elutasító rendelkezése. A Ptk. 655. §-ának (1) bekezdése értelmében öröklési szerződéssel az örökhagyó arra kötelezi magát, hogy a vele szerződő felet tartás vagy életjáradék fejében örökösévé teszi. Ez a jogszabályhely az öröklési szerződés tartalmát egyértelműen meghatározza, ennek kiterjesztő értelmezésére nincs lehetőség. Ha tehát a szerződéses örökös saját jövedelméből az örökhagyó eltartását nem tudja biztosítani, és csak ápolását, gondozását látja el, az öröklési szerződés nem lesz érvényes. Ebből a szempontból közömbös, hogy a Ptk. 200. §-ának (1) bekezdése alapján élők között gondozási, ápolási szerződés érvényesen köthető. Az öröklési szerződésre mint a végintézkedés egyik formájára ugyanis ez a rendelkezés nem alkalmazható. Igaz, hogy az ítélkezési gyakorlat ismeri a részleges tartás fogalmát is, és érvényesnek tekinti az olyan öröklési szerződést, amelynek a gondozás, ápolás jelentősebb eleme, mint a szerződéses örökös saját jövedelméből (vagyonából) való eltartás. Ha azonban ez az utóbbi elem teljesen hiányzik: vagyis a szerződéses örökös kizárólag az örökhagyó vagyonából tartja el az örökhagyót, az öröklési szerződés nem felel meg a Ptk. 655. §-ának (1) bekezdése szerinti kögens szabálynak, és az a Ptk. 207. §-ának (4) bekezdése értelmében mint színlelt szerződés érvénytelen lesz, míg a színlelt szerződéssel leplezett, halál esetére szóló gondozási szerződés a Ptk. 200. §-ának (2) bekezdésébe ütközik, és ez okból lesz ugyancsak érvénytelen.

Az adott esetben az eljáró bíróságok e körben a tényállást kellően nem tárták fel, nem tisztázták, hogy az alperes jövedelmi viszonyai folytán képes volt-e akár részben is az örökhagyó tartásáról gondoskodni. Az alperes saját előadása szerint édesanyjával együtt összesen 20300 Ft nyugdíjjal rendelkezett. Ugyanakkor az örökhagyó utolsó havi nyugdíja 15548 Ft volt; nyugdíja mellett mint egy mezőgazdasági rt. üzemrendszere 1991. február 1-jétől december 11-ig összesen 85728 Ft munkabért kapott, ezt követően pedig haláláig táppénzes állományban volt. Az eddigi peradatok szerint tehát arra lehet következtetni, hogy az örökhagyó összes havi jövedelme megközelítően azonos volt az alperes és édesanyja együttes jövedelmével. Ez pedig az alperes részéről a saját jövedelméből nyújtott tartás lehetőségét vitathatóvá teszi. Az újabb eljárásban az örökhagyó és az alperes, illetőleg édesanyja jövedelmi viszonyaira részletes bizonyítást kell lefolytatni. Vizsgálni kell továbbá, hogy a szerződő felek szándéka az öröklési szerződés megkötésekor valójában mire irányult: az örökhagyó a tényleges tartást is elvárta-e - akár részben - az alperestől, vagy súlyos betegsége folytán csak ápolását, gondozását kívánta biztosítani. E tekintetben az örökhagyó és az alperes környezetében élő, életüket ismerő személyek tanúvallomása nyújthat támpontot.”

Hasonló okból állapította meg a Legfelsőbb Bíróság egyik, az 1998. évben felülvizsgálati eljárásban hozott ítéletében az öröklési szerződés érvénytelenségét. Rámutatott:

A Ptk. 655. §-a (1) bekezdése értelmében öröklési szerződés csak olyan tartalommal jöhet létre érvényesen, amelyben a szerződéses örökös az örökhagyó tartására vagy életjáradék fizetésére vállal kötelezettséget; a más tartalommal: pl. *gondozásra, ápolásra kötött öröklési szerződés érvénytelen*. A Ptk. 200. §-a (1) bekezdése, amely biztosítja a feleknek azt a jogot, hogy a szerződés tartalmát szabadon állapítsák meg, csak az élők közötti jogügyletekre vonatkozik, de az öröklési szerződésre mint a végintézkedés egyik formájára nem alkalmazható. Ennélfogva *halál esetére szóló gondozási szerződés érvényesen nem köthető*.

A másodfokú bíróság helyesen hivatkozott arra, hogy az ítélezési gyakorlat ismeri a részleges tartás fogalmát is, és érvényesnek tekinti az olyan öröklési szerződést, amelynek a gondozás, ápolás jelentősebb eleme, mint a szerződéses örökös saját jövedelméből (vagyonából) való eltartás. Ha azonban ez az utóbbi elem teljesen hiányzik, vagyis *a szerződéses örökös kizárólag az örökhagyó vagyonából, illetőleg más hozzátartozók anyagi hozzájárulásából tartja el az örökhagyót, az öröklési szerződés nem felel meg a Ptk. 655. §-a (1) bekezdése szerinti kogens szabálynak, és az a Ptk. 207. §-a (4) bekezdése értelmében mint színeli szerződés érvénytelen lesz, míg a színeli szerződéssel leplezett halál esetére szóló gondozási szerződés a Ptk. 200. §-a (2) bekezdésébe ütközik, és ez okból ugyancsak érvénytelen* (Pfv. V. 20109/1997.).

Megerősítette ezt az álláspontot a Legfelsőbb Bíróság egy később hozott ítéletében, amely egy szociális otthonban levő örökhagyóval kötött öröklési szerződés érvénytelenségét megállapító jogerős ítéletet tartott fenn hatályában.

Az örökhagyó és az alperesek által megkötött szerződésben az alperesek a saját nyugdíjából fizetett, emelt szintű ellátást biztosító intézeti elhelyezésben élő örökhagyóról való gondoskodást vállaltak, továbbá olyan, a létszükségletéhez tartozó dolgok biztosítását, amelyeket az otthon „esetleg” nem tud biztosítani, illetőleg arra az esetre, ha a szociális otthon elhelyezése megszűnne, vállalták, hogy mindennel ellátják. Az alperesek tehát a gondoskodáson túl a tényleges szolgáltatásokat ahhoz a feltételhez kötötték, hogy ha azokat a szociális otthon bármely okból nem biztosítja az örökhagyó számára. E szerződési kikötésekre tekintettel helytállóan vizsgálta a másodfokú bíróság, hogy az alperesek - akár a szerződés megkötése előtt, akár azt követően az örökhagyó haláláig nyújtottak-e tényleges tartási szolgáltatásokat az örökhagyónak. E körben a másodfokú bíróság a bizonyítás anyagát - így különösen az alperesek személyes előadását és a tanúk vallomását - összességében értékelve jutott arra a következtetésre, hogy az alperesek a szerződés megkötése előtt tartást nem nyújtottak az örökhagyónak, azt követően pedig *a szociális otthoni látogatások alkalmával vitt élelmiszerek, cigaretta, kisebb pénzösszegek nem haladják meg a közeli hozzátartozók között ilyen alkalmakkor szokásos ajándék mértékét, ezért tartási jellegű szolgáltatásnak nem tekinthetők* (Pfv. V. 20949/1997.).

Pallósi-Petrik-Sóthné-Szolcsánszky: Az öröklés joga c. művükben ezzel kapcsolatban felteszik a kérdést: „nem kellene-e különbséget tenni a mindennapi élet szükségletei körében nyújtott segítségből (esetenkénti bevásárlás, tüzelőfelhordás, hőeltakarítás stb.) álló ún. »gondoskodás« és a tartás ismérveinek körébe [Ptk. 586. § (3) bek.] tartozó gondozás és ápolás között. Ez utóbbi »részszerződések« ui. adott esetben - idős, elesett állapotú vagy súlyos beteg, esetleg magatehetetlen ember esetében - a tartás jellegű szolgáltatások lényeges részét teszik ki, és értékük is meghaladja a létfenntartás szoros értelemben vett költségeinek az értékét. Közismert ui., hogy idős és súlyos beteg emberek gondozását, ápolását milyen jelentős összegű ellenszolgáltatásért vállalják. Elképzelhető tehát olyan jogszabály-értelmezés is, amely a fenti tartalmú gondozást és az ápolást »részbenei tartásnak« minősíti. A nem teljes mértékű tartásra pedig érvényesen lehet öröklési szerződést kötni” (i. m. 196. o.).

Az öröklési szerződésbe foglalható egyéb rendelkezések

3. Az öröklési szerződésbe - az előző pontban taglalt szükségszerű tartalmán felül - egyéb rendelkezések is foglalhatóak. Ebből a szempontból azonban éles különbség van az örökhagyó és a vele szerződő másik fél, az eltartó (járadék fizetésére köteles) szerződéses örökös között.

a) Az örökhagyó ui. az öröklési szerződésben bármilyen végrendeleti rendelkezést tehet [655. § (2) bek.]. Ha tehát a szerződő másik félnek nem az egész hagyatékát, hanem annak csak meghatározott hányadát juttatta, vagy - a hagyatéki terhek viselésében való osztozás kötelezettségével - az egész hagyaték értékének jelentős részét tevő meghatározott, egy vagy több vagyontárgyat [636. § (2)-(3) bek.], ebben az esetben vagyona egyéb részére más örököst is nevezhet, továbbá hagyományt rendelhet, s mind a szerződéses örököst, mind a további végrendeleti örököst meghagyással is terhelheti. Annak sincs akadálya, hogy az örökhagyó az öröklési szerződésben kizáró [637. § (2)-(3) bek.] vagy kitagadó (662-663. §) rendelkezést tegyen.

Ezeknek az esetleges - nem szükségszerű - végrendeleti rendelkezéseknek azonban egészen más hatályuk van, mint a szerződő fél örökössé nevezésének, vagyis az öröklési szerződés szükségszerű tartalmának. Ez utóbbi ui. az öröklési szerződés fennállása alatt köti az örökhagyót, attól egyszálalúan, a másik fél hozzájárulása nélkül nem térhet el, azt rendszerint nem vonhatja vissza, s az ily módon lekötött vagyonáról sem élők között, sem halál esetére nem rendelkezhet [657. § (1) bek.].

Ezzel szemben az egyéb végrendeleti rendelkezések az örökhagyót nem kötik, azokat visszavonhatja [650. § (1) bek.], s azok tekintetében újabb végrendeletet tehet [650. § (2) bek.]. Nincs akadálya természetesen annak sem, hogy az örökhagyó az öröklési szerződésben egyéb - nem végrendeleti - rendelkezést tegyen, amely lehet öröklési jogi, pl. osztályrabocsátás kikötése [619. § (1) bek.] vagy betudás elengedése [667. § (4) bek.] vagy nem is öröklési jogi, pl. gyámrendelés, a juttatások feltételhez kötése (l. a 636. §-hoz fűzött magyarázat I. pontját).

Ilyen nem öröklési jogi - többször is előfordult - rendelkezés, amikor az örökhagyó harmadik személy javára történő gondozást köt ki az öröklési szerződésben.

A Legfelsőbb Bíróság egyik, felülvizsgálati eljárásban az 1998. évben hozott ítéletében az öröklési szerződést abban a részében, amelyben a szerződéses örökösökkel szemben a szülei javára gondozási kötelezettséget kötött ki, a Ptk. 233. §-a szerint minősülő jogviszonynak, vagyis harmadik személy javára szóló szerződésnek minősítette, és kimondta, hogy ennek alapján a szerződéses örökösök - az alperesek - tartási jellegű szolgáltatások: gondozás és ápolás teljesítésére kötelesek. Nem jogszabálysértő tehát a jogerős ítélet, amely a viszony megromlása folytán a szolgáltatás ellenértéke fejében az alpereseket gondozási díj fizetésére kötelezte. (Pfv. V. 23957/1997. sz.)

b) Az örökhatárral szerződő másik fél, a szerződéses örökös viszont az öröklési szerződésben semmiféle végrendeleti rendelkezést nem tehet, annak az öröklési szerződésbe foglalt ilyen rendelkezése érvénytelen [655. § (2) bek.]. A tv. nem tiltja azonban az egyéb - nem végrendeleti - rendelkezések megtételét. Ilyen - nem végrendeleti - rendelkezést tartalmaz pl. az az öröklési szerződés, amelyben a felperesek életjáradék fizetésére, rászorultság esetében az alperes természetbeni eltartására, az alperes gyógykezelésére és halála esetén eltemetésére kötelezték magukat, s e szolgáltatások ellenében az alperes ingatlanát - egymás között egyenlő arányban - öröklők, s amelyben vállalták az általuk is lakott ingatlannal kapcsolatos közterhek és közüzemi díjak viselését, és kötelezték magukat arra is, hogy beköltözésüktől kezdődően a felépítményt teljes egészében karbantartják (P. törv. I. 20089/1970. - BH 1971/2. sz. 6660. - PJD V. 98. sz.).

A szerződéses örökös részesedésével ki nem merített hagyaték sorsa

4. A nevezett örökösök részesedésével ki nem merített hagyaték tekintetében történő öröklés kérdése nemcsak a végrendelettel, hanem az öröklési szerződéssel kapcsolatban is felmerülhet. Itt is előfordulhat ui., hogy az öröklési szerződés nem öleli fel az egész hagyatékot. E vonatkozásban is iránymutatást tartalmaz a Legfelsőbb Bíróság egyik - felülvizsgálati eljárás keretében hozott - ítélete. Ebben kifejti: a Ptk. 637. §-a (1) bekezdése szerint, ha a nevezett örökösök részesedése a hagyatékot nem meríti ki, a többlet tekintetében törvényes öröklésnek van helye, amennyiben a törvény kivételt nem tesz, vagy a végrendeletből más nem következik. A Ptk. 655. §-a (1) bekezdése szerint az öröklési szerződésben az örökhatárral bármilyen végrendeleti rendelkezést tehet. E két rendelkezés egybevetéséből az következik: a felperesek - annak ellenére, hogy a per tárgyat képező tulajdoni illetőségről az öröklési szerződés kifejezetten nem rendelkezett - alappal hivatkozhatnak arra, hogy azt a részükre kívánta az örökhatárral nyújtani. Ezt az örökhatárral akaratot igazolta az a tény, hogy az egyébként érvényesen létrejött öröklési szerződésben az örökhatárral kellő indokát adta annak, miért nem kívánja a hagyatékából a törvényes örökösét, az alperest részesíteni. Ennek bizonyítéka az a körülmény is, hogy az öröklési szerződésben az örökhatárral olyan felépítmények juttatásáról is említést tesz, amelyek kétséget kizáróan a per tárgyat képező ingatlanból általa birtokolt azon a földrészleten vannak, amely megfelel az ő tulajdoni hányadának (Pfv. I. 22623/1993. - BH 1994/12. sz.).

Ptk. 656. § Az öröklési szerződés érvényességére az írásbeli végrendeletre vonatkozó rendelkezéseket azzal az eltéréssel kell alkalmazni, hogy korlátozottan cselekvőképes személy öröklési szerződésének érvényességéhez a törvényes képviselő hozzájárulása és a gyámhatóság jóváhagyása is szükséges, továbbá, hogy a szerződésre akkor is a más által írt végrendelet alakításai irányadók, ha az valamelyik fél saját kézírásával készült. Jogszabály az öröklési szerződés érvényességét hatósági jóváhagyáshoz kötheti.

A bíróság nem hozhat létre öröklési szerződést a felek között.

Konkrét ügyben a Legfelsőbb Bíróság a közelmúltban felülvizsgálati eljárásban hozott ítéletében rámutatott:

A Ptk. 205. §-ának (1) bekezdése értelmében a szerződés a felek akaratának kölcsönös és egybehangzó kifejezésével jön létre. A Ptk. 207. §-ának (1) bekezdése értelmében a szerződési nyilatkozatot vita esetén úgy kell értelmezni, ahogyan azt a másik félnek a nyilatkozó feltehető akaratára és az eset körülményeire tekintettel a szavak általánosan elfogadott jelentése szerint értenie kellett.

Helyesen állapította meg a jogerős ítélet, hogy a hagyatéki eljárásban a felek a végrendelet felretételére és a hagyaték mikénti átadására vonatkozóan tettek egyező nyilatkozatot. A jegyzőkönyv a He. 56. §-a (1) bekezdésének megfelelően az érdekelteknek az örökösök személyére, az örökléssel kapcsolatos lényeges körülményekre, valamint a hagyaték átadására vonatkozó előadását tartalmazza. Igaz ugyan, hogy a törvény nem tartalmaz közelebbi útmutatást az előszerződés tartalmára és megkötésének feltételeire, azt a felek általában bármilyen szerződés létrehozására megköthetik. A Ptk. 219. §-ának (1) bekezdése szerint más személy útján is lehet szerződést kötni vagy más jognyilatkozatot tenni, kivéve, ha jogszabály szerint a jognyilatkozat csak személyesen tehető meg. Ilyen kivételt tartalmaz a Ptk. 623. §-ának (2) bekezdése, amely szerint végrendeletet csak személyesen lehet, és a Ptk. 656. §-ában foglalt rendelkezés értelmében ez a szabály vonatkozik az öröklési szerződésre is. A jogszabályi rendelkezésből következően a személyesen tehető végintézkedési jelleg miatt a bíróság sem hozhat létre öröklési szerződést a felek között érvényesen még abban az esetben sem, ha a felek bizonyítottan előszerződést kötöttek volna. A hagyatéki tárgyalási jegyzőkönyv azonban nem tartalmazza a feleknek kölcsönös és egybehangzó, a később megkötendő szerződésre és annak tartalmára vonatkozó akaratnyilatkozatát, csak az alperesnek a hagyatékkal kapcsolatos elképzelésére vonatkozó egyoldalú kötelezettségvállalását. Ez pedig - miként azt a jogerős ítélet helyesen állapította meg - annak ellenére sem tekinthető előszerződésnek, hogy annak a jegyzőkönyvben rögzített elnevezése „megállapodás” (LB Pfv. II. 20934/2000. sz. - BH 2003/8. sz. 317.)

Az öröklési szerződés anyagi és alaki kellékei

1. A Ptk. 656. §-ában foglalt rendelkezés utaló szabály, minthogy - két eltéréssel - az írásbeli végrendeletre vonatkozó szabályok alkalmazását rendeli az öröklési szerződésre is. Minthogy továbbá ezek a szabályok az öröklési szerződés „érvényességére”, tehát - szemben a 658. § (2) bekezdésében foglalt rendelkezéssel - nemcsak „alakításaira” irányadók, ebből következik, hogy a végrendelet anyagi feltételeire vonatkozó szabályokat is alkalmazni kell. Vegyük ezek közül és az alaki feltételek közül a legfontosabbakat.

a) Az ítélkezési gyakorlat a Ptk. 200. § (2) bekezdése alapján érvénytelennek tartja - a tartási szerződéshez hasonlóan - az olyan öröklési szerződést is, amelynek megkötésekor a szerződéses örökös tudja, hogy az örökhagyó gyógyíthatatlan betegsége miatt kötelezettségét csak igen rövid ideig kell teljesítenie. Pallósi-Petrik-Sóthné-Szolcsánszky: Az öröklés joga c. műükben ezzel kapcsolatban kiemelik: „az időtartamot minden esetre alkalmazhatóan pontosan meghatározni ugyan nem lehet, de nyilvánvaló, hogy általában napokban, esetleg néhány hétben kifejezhető és orvosilag egyértelműen meghatározható időtartamról lehet csak szó.” Ezzel kapcsolatban azonban a Legfelsőbb Bíróság egy konkrét ügyben rámutatott arra, hogy bár az alperesek tisztában voltak az örökhagyó előrehaladott rákos betegségével, fennállott annak lehetősége is, hogy a fokozott terheket, a fizikai erő igénybevételét is jelentő ápolást, gondozást esetleg hosszabb időn keresztül kell teljesíteniük. Az ellenkező álláspont (a szerződés érvénytelenné nyilvánítása) azt eredményezné, hogy a gyógyíthatatlan betegségben szenvedők, akiknek a halálával esetleg viszonylag rövid időn belül számolni lehet, éppen az életük legnehezebb időszakában lennének kénytelenek támasz és segítség nélkül maradni (LB Pf. 20844/1988. - BH1989. 230.).

Ezzel kapcsolatban a Legfelsőbb Bíróság egyik, 1997. évben - felülvizsgálati eljárás keretében - hozott ítéletében kifejtette: „Helyes az eljárás bíróságoknak az örökhagyó várható közeli halálára alapított érvénytelenség megállapítása iránti keresetet elutasító döntése. Az ítélkezési gyakorlat a Ptk. 200. §-a (2) bekezdésének második fordulata alapján a jogerős ítéletbe ütközőnek tekinti az olyan öröklési szerződést, amelynek megkötésekor a szerződéses örökös tudta, vagy biztos alappal következtethetett arra, hogy vállalt kötelezettségét csak rövid ideig kell teljesítenie. Ez azonban csak valóban rövid: általában napokban kifejezhető és orvosilag egyértelműen meghatározható időtartam esetében állapítható meg. A Legfelsőbb Bíróság már több határozatában kifejtette, hogy egymagában az örökhagyó gyógyíthatatlan betegsége, amely viszonylag nem hosszú idő után halálát eredményezi, az érvénytelenség megállapítására nem ad alapot. Az adott esetben az örökhagyó az öröklési szerződés megkötése után közel két hónapig élt, az érvénytelenségnek a fenti okból való megállapításához megkívánt feltételek tehát nem álltak fenn.” (Pfv. V. 20548/1996.)

Ugyanebben a témakörben - a bizonyítás céljára és kereteire is kiterjedően - adott iránymutatást a Legfelsőbb Bíróság egyik, felülvizsgálati eljárásban már az 1998. évben hozott ítéletében. Ebben kifejtette:

A Legfelsőbb Bíróság érdemben csak azt vizsgálhatta, hogy a Ptk. 200. §-a (2) bekezdésére alapított érvénytelenségi ok tekintetében a jogerős ítélet jogszabályt sértett-e vagy sem. A kereseti kérelem tekintetében azonban a perben eddig feltárt adatok megalapozott döntéshez nem elegendőek. Való, hogy az ítélkezési gyakorlat szerint egymagában az örökhagyó gyógyíthatatlan betegsége, amely viszonylag nem hosszú idő után halálát eredményezi, az érvénytelenség megállapítására nem ad alapot; *nem tekinthető* ugyanis *jóerkölcsbe ütközőnek, ha az eltartó (a szerződéses örökös) a gyógyíthatatlan betegségben szenvedett eltartott (örökhagyó) állapotának ismeretében ugyan, de vállalja a teljes ellátását, ápolását és gondozását. Ennek teljesítése ugyanis olyan jelentős - sokszor rendkívüli igénybevétellel járó - terhet ró az eltartóra, amelyet sok esetben a legközelebbi hozzátartozók sem vállalnak.*

Az adott esetben azonban az örökhagyó az öröklési szerződés megkötésekor ún. »elfekvő« osztályon feküdt, és ápolásáról, eltartásáról haláláig a kórházban gondoskodtak. Súlyos állapota a kórházban őt rendszeresen látogató munkatársai és az alperes előtt is ismert volt. Nem tisztázott azonban, hogy az öröklési szerződés megkötésekor, 1994. április 7-én az örökhagyó állapotában mi volt várható, volt-e kilátás arra, hogy ha átmenetileg is, de állapota javul, és otthonába lesz bocsátható, ahol gondozását, ápolását az alperes fogja ellátni. Meghatározó jelentősége van ugyanis annak, hogy a szerződés megkötésekor az alperes tudott-e arról: a szerződés szerinti módon az örökhagyó tartására, gondozására egyáltalán sor kerülhet-e. Ha ugyanis erre reális lehetőség nem volt, valószínűleg olyan szerződéses kötelezettséget vállalt, amelyről eleve tudta, hogy nem kell teljesítenie. Minthogy pedig az öröklési szerződésben az örökhagyó a jövőben teljesítendő szolgáltatások ellenében nevezte őt örökösévé, *a korábbi időszakban nyújtott bármilyen szolgáltatásnak a szerződés tartalma és így érvényessége szempontjából nincs jelentősége, azok legfeljebb végrendeleti juttatás indokául szolgálhatnak.*

E körben azonban az eljárás bíróságok a tényállást nem tárták fel. Nem hallgatták meg az örökhagyó klinikai és kórházi kezelőorvosait az örökhagyó állapotára, a betegség várható kilátásaira, az erről az alperesnek adott tájékoztatásra vonatkozóan. Nincs tisztázva, hogy az alperes a szerződéskötést követően a szerződés szerinti teljesítés céljából tett-e lépéseket az örökhagyó kórházból történő hazabocsátása iránt. Az alperesnek a másodfokú eljárás során tett személyes előadása ugyanis - egyéb bizonyíték hiányában - ennek tényszerű megállapítására nem alkalmas. Indokolt lehet továbbá azoknak a tanúknak - esetleg ismételt - meghallgatása, akik akár a kezelőorvosoktól, akár az alperestől e körben bármilyen értesüléssel rendelkeztek. E bizonyítás lefolytatása után lesznek csak a bíróságok abban a helyzetben, hogy az öröklési szerződésnek a Ptk. 200. §-a (2) bekezdésére alapított érvénytelensége kérdésében megalapozott döntést hozzanak.

Mindezekre tekintettel a Legfelsőbb Bíróság a jogerős ítéletet a Pp. 275/A. §-a (2) bekezdése alapján hatályon kívül helyezte, és az elsőfokú bíróságot új eljárásra és új határozat hozatalára utasította (Pfv. V. 20441/1997. - BH 1998/12. sz. 591.).

Viszont alaptalannak találták a bíróságok - végső fokon a Legfelsőbb Bíróság az 1998. évben felülvizsgálati eljárásban hozott ítéletében - a Ptk. 200. §-a (2) bekezdésére alapított keresetet, mert a felperes nem tudta bizonyítani az erre alapított okból az öröklési szerződés érvénytelenségét. Bizonyítottak tekintették ugyanis, hogy az alperes nem tudott az örökhagyó rosszindulatú daganatos megbetegedéséről, és az örökhagyó közeli halálára nem számíthatott. *Az a körülmény pedig, hogy az alperes az örökhagyó vagyoni viszonyait ismerte, és a szerződéskötéskor feltehetően az anyagi javak megszerzésének szándéka is vezette, egymagában a szerződést nem teszi jóerkölcsbe ütközőnek.* E körben a másodfokú bíróság helyesen utalt arra, hogy az öröklési szerződés visszerthes szerződés, ahol szolgáltatással ellenszolgáltatás áll szemben. Az öröklési szerződés ún. „szerencseszerződés” jellegéből következik az is, hogy a szerződés megkötésekor teljesen bizonytalan, hogy az eltartónak milyen jellegű szolgáltatásokat és mennyi ideig kell teljesítenie, ehhez képest az eltartott által átruházott ellenszolgáltatás értéke arányban áll-e a nyújtott szolgáltatásokkal. Lehetséges, hogy az eltartott a szerződés megkötését követően rövid idővel meghal, és az eltartó viszonylag rövid ideig teljesített tartási szolgáltatás ellenében - valójában nagyobb részében ellenszolgáltatás nélkül - jelentős vagyoni értéket kap. Előfordul azonban az is, hogy az eltartó által nyújtott szolgáltatások értéke meghaladja az átruházott vagyontárgyak értékét. *Egymagában az utóbb megállapítható aránytalanság viszont a szerződés érvénytelenségének megállapítására soha nem vezethet* (Pfv. V. 23357/1996.).

Egy később - már az 1998. évben - hozott ítéletében a Legfelsőbb Bíróság annak ellenére is alaptalannak tartotta az öröklési szerződés érvénytelenségének megállapítása iránti felülvizsgálati kérelmet, hogy a szerződéses örökösnek tudomása volt az örökhagyó gyógyíthatatlan daganatos betegségéről. Rámutatott:

A másodfokú bíróság az általa lefolytatott részbizonyítás eredményét az elsőfokú bíróság által beszerzett bizonyítékokkal együttesen mérlegelve jutott arra a következtetésre, hogy az öröklési szerződés érvénytelensége a Ptk. 200. §-ának (2) bekezdése szerinti okból nem állapítható meg. E tekintetben értékelte azt a körülményt, hogy az alperes már 1994 júniusa óta gondoskodott az örökhagyóról, de az öröklési szerződés megkötésére mindaddig nem kerülhetett sor, amíg a felperessel korábban kötött tartási szerződés megszüntetésre nem került. *Az a körülmény pedig, hogy az örökhagyó rosszindulatú daganatos megbetegedése miatt viszonylag rövid időn belül számítani lehetett halála bekövetkezésére, egymagában annak megállapítására nem alkalmas, hogy a szerződés jóerkölcsbe ütközik. Ez csak valóban rövid, általában napokban kifejezhető és orvosilag egyértelműen meghatározható időtartam esetében állapítható meg.* Az adott esetben viszont az orvosi tájékoztatás szerint a szerződés megkötésekor az örökhagyónak megvolt az esélye a három hónapos túlélésre, amely időszak alatt - a betegség jellegéből következően - várható volt, hogy az örökhagyó egyre súlyosabb állapotba kerül, egyre nagyobb mértékű gondozást, ápolást igényel. Ebben az időszakban pedig az örökhagyó egyedül az alperesre számíthatott (Pfv. V. 21301/1997.).

Nem áll ezzel ellentétben az a jogerős ítélet, amely a jóerkölcsbe ütközés miatt megállapította az öröklési szerződés érvénytelenségét az ítélkezési gyakorlat által megkívánt ún. „többletényállás” megvalósulása folytán.

A jogerős ítélet hangsúlyozta: *a gyógyíthatatlan betegségről való tudásszerzés és ezt követően az öröklési szerződés megkötése önmagában nem veti fel az érvénytelenséget. A jóerkölcsbe ütközés akkor állapítható meg, ha van olyan többletényállás, ami az általános társadalmi elvárhatóságnál, a közfelfogás szerint adott személyektől adott helyzetben megkívánt követelményszintnél negatívabb magatartásszintet valósít meg.* Erre öröklési szerződés kapcsán akkor lehet következtetni, ha az örökhagyó az életkilátásaira is kiterjedően megnyugtató ismeretekkel nem rendelkezik, kiszolgáltatott állapotban van (miként a jelen esetben: erőteljesen fogy testileg, fizikai erejében, kiszáradás veszélye fenyegeti, fullad), ugyanakkor az ő tartását, gondozását, ápolását vállaló szerződéses örökös tudja, hogy e szolgáltatásait csak viszonylag igen rövid ideig, hetekig, esetleg néhány hónapig kell nyújtania, és olyan érzetet kelt az eltartottban, hogy az gyermeke látogatását kellemetlennek, nemkívánatosnak tartja, ezzel összefüggő érzelmeit mások előtt ne említse. A perbeni esetben pedig ez a többletényállás megállapítható volt.

A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati kérelmet nem tartotta megalapozottnak. Rámutatott:

Az eljáró bíróságok az öröklési szerződést nem valamely, az örökhagyó személyében, akaratelhatározásában rejlő okból nyilvánították érvénytelennek, hanem döntésüket a Ptk. 200. §-a (2) bekezdésére alapították. E jogszabályhely alkalmazásánál, vagyis a szerződés jóerkölcsbe ütköző voltának megállapításánál pedig az alperesnek a szerződéskötéssel kapcsolatos magatartása a meghatározó. A bizonyítási eljárásnak tehát az ebből a szempontból releváns tényekre kellett irányulnia. Az adott esetben az eljáró bíróságok a beszerzett bizonyítékokat - így különösen az alperes személyes körülményeit (családi és baráti kapcsolatait)- értékelve jutottak arra a következtetésre, hogy az alperes az örökhagyó közeli időpontban várható halálával tisztában volt, és ennek ismeretében kötött öröklési szerződést. E magatartása folytán pedig az öröklési szerződés a jóerkölcsbe ütközik. Ennek megítélésénél az életkilátásait reálisan nem ismerő örökhagyó szerződéskötési szándékának nincs jelentősége.

Megállapítható tehát, hogy az eljáró bíróságok a bizonyítékok értékelésénél eljárásjogi szabályt nem sértettek, következtetésük nem okszerűtlen, álláspontjukat kellően megindokolták, az abban kifejtettekkel a Legfelsőbb Bíróság is egyetért. A megállapított tényállásra tekintettel pedig az érdemi döntés nem jogszabálysértő (Pfv. V. 21371/1997.).

b) A Ptk. 656. §-a folytán az öröklési szerződésre is alkalmazandó 649. § (1) bekezdésének a) és b) pontjában foglalt rendelkezésekkel kapcsolatos az a jogerős ítélet, amely az öröklési szerződésnek az örökhagyó nyilatkozata tartalmában való tévedése, illetve téves feltevése vagy utóbb meghiúsult várakozása miatti érvénytelenségére alapított keresetet elutasította. A szerződésben az örökhagyó a szerződéses örökösök kötelezettségévé tette, hogy a kórházból való kikerülését követően a saját lakásán kötelesek teljes körű ellátásáról gondoskodni. Az örökhagyó azonban súlyos ér- és szívbetegsége és mindkét végtagjának amputációja miatt ismételtlen kórházi kezelésre szorult. 1994. szeptember 1-jén az örökhagyót saját kérésére hazabocsátották, az állapotában bekövetkezett jelentős változás miatt ugyanis ettől az időtől gondozását már házi körülmények között is biztosítani lehetett. 1994. szeptember 16-án bekövetkezett haláláig saját lakásán róla az alperes gondoskodott.

A jogerős ítélet megállapítása szerint nem nyert bizonyítást, hogy az örökhagyó a szerződés megkötésekor tévedett volna nyilatkozata tartalmában, vagy nyilatkozata megtételére valaminek a téves feltevése vagy valamely utóbb meghíusult várakozás indította. *Az örökhagyó egészségi állapotának a szerződés megkötése után bekövetkezett fokozatos romlása - amely orvosilag indokoltta tette a kórházi gyógykezelését - nem minősül olyan utóbb meghíusult várakozásnak, amely a szerződés érvénytelenségét eredményezhetné.* Az örökhagyó otthonában történő gondozása ugyanis nem feltétele volt az öröklési szerződésnek, hanem szerződési kikötés volt csupán, amely objektív okból az örökhagyó egészségi állapotában bekövetkezett változás miatt csak rövid ideig valósulhatott meg.

A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati kérelmet nem tartotta megalapozottnak. Rámutatott:

Az adott esetben az eljáró bíróságok az öröklési szerződés tartalmát és a beszerzett bizonyítékokat - így különösen az orvostanúk vallomását - összességében értékelve jutottak arra a következtetésre, hogy az örökhagyó az öröklési szerződés megkötésekor nem volt tévedésben nyilatkozata tartalmát illetően, és annak megtételére sem téves feltevés, sem utóbb meghíusult várakozás nem vezette. E körben helyesen értelmezték az öröklési szerződésben tett örökhagyói nyilatkozatot (Pfv. V. 21370/1997.).

Az öröklési szerződés anyagi érvénytelenségi okra alapított megtámadásának egyik - gyakoribb - esete, amikor az örökhagyót az az utóbb meghíusult várakozás indította az öröklési szerződés megkötésére, hogy a vele szerződő fél (az eltartó) őt haláláig tartani, gondozni, ápolni, gyógyíttatni fogja, ennek a kötelezettségének azonban nem tett eleget. A Ptk. 649. §-a (1) bekezdésének b) pontjában foglalt ez az érvénytelenségi ok ugyanis a 656. § folytán irányadó az öröklési szerződésre is. (L. a 649. §-hoz fűzött magyarázat 4. pontját.) A szerződés nem teljesítése vagy nem megfelelő teljesítése azonban - többletényállási elem hiányában - nem eredményezi az öröklési szerződés érvénytelenségét, hanem arra ad alapot, hogy a tartási szolgáltatások jogosultja: az örökhagyó az eltartó szerződésszegő magatartása miatt az öröklési szerződés teljesítését, módosítását, végső soron megszüntetését kérje. Ezt mondotta ki a Legfelsőbb Bíróság egyik, 1997. évben - felülvizsgálati eljárás keretében - hozott ítéletében. Színezi a tényállást, hogy ezt a pert nem az örökhagyó, hanem a törvényes örökösök indították az örökhagyó élettársával, a szerződéses örökösrel szemben. Az elsőfokú bíróság a keresetet elutasító ítéletében megállapította, hogy az öröklési szerződés létrejött, ezt az államigazgatási hatóság jóváhagyta. Bár az örökhagyó halála után a szerződés eredeti példánya nem került elő, nem nyert bizonyítást, hogy azt az örökhagyó megsemmisítette volna. Ugyanakkor megállapítható volt, hogy az öröklési szerződés alapján az illetékes földhivatal az örökhagyó ingatlanára az elidegenítési és terhelési tilalmat bejegyezte, majd a szerződés eredeti példányát bizonyítottan az alperes részére kézbesítette, és azt az alperes akkor még kiskorú leánya vette át.

A másodfokú ítélet pedig lerögzítette: helyesen állapította meg az elsőfokú bíróság, hogy az öröklési szerződés nem hatálytalan, és azt is, hogy az örökhagyó és az alperes között az élettársi kapcsolat az örökhagyó haláláig fennállt, és az alperes tartási kötelezettségének „teljes mértékben eleget tett, míg a gondozás körében mutatkozott hiányosság a részéről”. Utalt az állandó bírói gyakorlatra, kiemelve, hogy a tartási jellegű szerződés „érvényességét nem érinti ha a tartás ismérveinek egyik vagy másik eleme nagyobb mértékben, a többi esetleg csak kevésbé érvényesül. Irányadónak azt kell tekinteni, hogy a megvalósuló tartás az eltartott körülményeihez és szükségleteihez képest megfelelő legyen, és azzal az eltartott is meg legyen elégedve”. Az adott esetben az örökhagyó elfogadta a tartást, gondozást úgy, ahogy azt az alperes nyújtotta, és bár érdeklődött a szerződés megszüntetésének módja felől, utóbb ennek érdekében lépéseket nem tett.

A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati kérelmet az érdemi döntést illetően nem találta megalapozottnak. Elvi éllel rögzítette le a Ptk. 349. §-a (1) bekezdésének b) pontjában foglalt érvénytelenségi ok tekintetében a végrendelet és az öröklési szerződés közti lényeges különbséget, „ezen ok esetében ugyanis ingyenes juttatást tartalmazó végrendeleti rendelkezésre tekintettel fennálló örökhagyói elvárásról van szó, amelyre nézve a megnevezett örökös jogviszonyon alapuló kötelezettség nem terheli. Értelemszerű, hogy az elvárás meghíusulásának jogkövetkezményéről a törvénynek kell rendelkeznie. Az öröklési szerződés esetében viszont - amely visszerthes ügylet - a szolgáltatással ellenszolgáltatás áll szemben, az ellenszolgáltatás teljesítése szerződéses kötelezettséggé válik a megnevezett örökösre, ami kikényszeríthető, illetőleg a szerződés módosítható vagy megszüntethető. Ezek a jogi lehetőségek az adott esetben az örökhagyó által igénybe vehetőek voltak, és olyan adat nem merült fel, amelyből arra lehetett volna következtetni, hogy az intézkedés megtételében bármilyen okból akadályozva lett volna. Az öröklési szerződés érvénytelenségének megállapítására tehát *a fenti jogszabályhely alapján nincs jogi lehetőség.*” (Pfv. V. 20978/1996.)

Hasonló okfejtéssel állapította meg a Legfelsőbb Bíróság egy, az öröklési szerződés érvénytelenségének megállapítása tárgyában folyamatban volt perben a felülvizsgálati kérelem alaptalanságát, már a 2000. évben hozott ítéletében. Rámutatott:

Az, hogy az örökhagyó a tartási szolgáltatásokra mikor, milyen mértékben válik rászorulttá, és ehhez képest a szerződéses örökös milyen jellegű és mérvű szolgáltatásokat köteles teljesíteni, az öröklési szerződés érvényességét nem érinti. *Az öröklési szerződés jellegéből következően az esetben is betölti a rendeltetését, ha az örökhagyó haláláig a szerződéses örökös nem kényszerül a szerződésben kikötött valamennyi szolgáltatást teljesíteni, az örökhagyó azonban a szerződéses örökös szolgáltatásait meglegezővel elfogadja, és az öröklési szerződés megszüntetése iránt nem indít pert* (Pfv. V. 24196/1998.).

Ugyancsak a 656. § értelmezésével - közelebbről az öröklési szerződés és az írásbeli végrendelet közti különbség ecsetelésével - kapcsolatos a Legfelsőbb Bíróságnak az 1997. évben - felülvizsgálati eljárás keretében - hozott ítélete. Ebben az ügyben a különbségtételt a 632. § (1) bekezdésében foglalt érvénytelenségi ok alkalmazhatóságának a kérdése vetette fel.

Az elsőfokú bíróság ítélete szerint „a Ptk. 632. §-a (1) bekezdésében a törvényalkotó valójában azt a követelményt fogalmazta meg, hogy a juttatásban részesülő személytől teljesen független személyek legyenek a tanúk, akik az örökhagyó halála után is igazolni tudják az örökhagyó aláírását és ezen keresztül szerződéses akaratát. Ebből, valamint abból, hogy a Ptk. 656. §-a kifejezetten meghatározza, hogy mely eltéréseket kell alkalmazni az öröklési szerződések érvényességére, az írásbeli végrendeletre vonatkozó Ptk. 632. §-a (1) bekezdését alkalmazni kell az öröklési szerződésre.”

A másodfokú bíróság ezzel szemben rámutatott: „a Ptk. 632. §-ának (1) bekezdése az öröklési szerződésre már abból az okból sem alkalmazható, mert nem tartozik a végrendelet alaki érvényességi körébe, hiszen az alaki érvényességi kellékeket nem lehet kiterjesztően értelmezni. Ugyanakkor az öröklési szerződés az örökhagyó és a szerződéses örökös egybehangzó akaratnyilvánításával jött létre. Vagyis a felek együttesen határozzák meg a szerződés tartalmát, a szerződés megkötésénél pedig együttműködni kötelesek. A szerződéses örökös közreműködése nélkül a szerződés nem jöhet létre, az örökös közreműködése a szerződést nem teheti érvénytelenné. Ha pedig a szerződéses örökös köteles a szerződés tartalmának meghatározásában részt venni, ennél többet az ő érdekkörében közreműködő hozzátartozója sem tehet.”

A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati kérelmet nem tartotta megalapozottnak; kifejtette: „A Ptk. 656. §-a az öröklési szerződés érvényességére az írásbeli végrendeletre vonatkozó rendelkezéseket rendeli alkalmazni, és ezen általános szabály alól két kivételt állapít meg. A jogszabályhely szövegéből következően ezek a szabályok az öröklési szerződés érvényességére és nem csupán az *alakiságaira* irányadóak. A másodfokú bíróság ezzel ellentétes álláspontja tehát téves.

A végrendeletre vonatkozó rendelkezések alkalmazásánál azonban nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a két jogintézmény között alapvető különbség van: míg ugyanis a végrendelet egyoldalú és ingyenes jognyilatkozat, az öröklési szerződés kétoldalú és visszerthes jogügylet. Ez a lényegi különbség a jogszabályban meghatározott kivételek mellett az öröklési szerződés *tartalmából* eredően kizárja a Ptk. 632. §-ának alkalmazhatóságát. A Ptk. 632. §-ának (1) bekezdése a Ptk. 649. §-a (1) bekezdésének c) pontjában megfogalmazott tisztességtelen befolyásolás szintjét el nem érő ráhatás lehetőségét is ki akarja zárni, amikor a végrendelet elkészítésében az örökös - a juttatásban részesített - személy vagy hozzátartozója bármilyen formában való közreműködését tiltja. Ezt kétirányú rendelkezéssel biztosítja: egyfelől a végrendeletkészítésnél közreműködő személy, másfelől a végrendelet tanú, illetőleg mindkét esetben a hozzátartozók javára szóló juttatás érvénytelenségét mondja ki. E két kategória között azonban sem jelentőségét, sem az érvénytelenség orvoslásának általános módját tekintve különbséget nem tesz. [A (2) bekezdés a tanú esetére egy további szabályt tartalmaz, ami a tanúzás jellegéből értelem szerűen következik.] Az ítélezési gyakorlat éppen a fenti két kategória azonos megítéléséből kiindulva jutott arra a jogi álláspontra, hogy a Ptk. 632. §-a az öröklési szerződésre nem alkalmazható: ha ugyanis *maga az örökös közreműködése* nem teszi - nem teheti - érvénytelenné az öröklési szerződést, nincs kellő jogi indoka annak, hogy *a hozzátartozója bármilyen közreműködése* - akár pl. az öröklési szerződés elkészítése, akár annak tanúkénti aláírása érvénytelenségre vezessen. A Legfelsőbb Bíróság ezért az öröklési szerződés érvénytelenségének megállapítása iránti keresetet elutasító jogerős ítéletet a Pp. 275/A. §-ának (1) bekezdése értelmében - indokolásbeli módosítással és kiegészítéssel - hatályában fenntartotta.” (Pfv. V. 21352/1996. - BH 1999/4. sz. 176.)

Ugyanezt mondotta ki egy később, már az 1998. évben hozott jogerős ítélet, valamint a Legfelsőbb Bíróság által felülvizsgálati eljárásban a 2000. évben hozott ítélet.

Ebben az ügyben az elsőfokú bíróság azért állapította meg az öröklési szerződés érvénytelenségét, mert „azt a szerződéses örökös közreműködőnek minősülő leánya és annak házastársa írták alá tanúként.”

A másodfokú bíróság ítéletével az elsőfokú bíróság ítéletét megváltoztatta, és a felperes keresetét elutasította. Indokolása szerint az elsőfokú bíróság téves jogi álláspontot foglalt el, amikor a perbeli öröklési szerződést a Ptk. 632. §-a (1) bekezdésére hivatkozással érvénytelenné minősítette. Kifejtette, hogy a törvényhely az öröklési szerződésre mint kétoldalú visszerthes jogügyletre nem alkalmazható, ezért a szerződéses örökös „közreműködése” az öröklési szerződést nem teszi érvénytelenné.

A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati kérelmet nem tartotta megalapozottnak. Rámutatott:

Az ítélezési gyakorlat szerint öröklési szerződés esetében a Ptk. 632. §-ának a közreműködésre vonatkozó rendelkezése nem alkalmazható, figyelemmel arra, hogy az öröklési szerződés kétoldalú visszerthes jogügylet, amelynek tartalma az örökhagyó és a szerződéses örökös egybehangzó akaratnyilvánításával jön létre, ennél fogva az örökös közreműködése nélkül létre sem jönne (Pfv. V. 21117/1998.).

Alapvetően tartották a bíróságok - végső fokon az 1998. évben felülvizsgálati eljárásban hozott ítéletében a Legfelsőbb Bíróság - az örökhagyó által az életjáradéki jellegű öröklési szerződés megszüntetése iránt indított keresetet.

Ebben az ügyben a per során az örökhagyó elhunyt, jogutódja végrendeletében megnevezett örököse: a felperes lett. Ilyen tényállás mellett a bíróságok elsődlegesen a perbeli jogutódlás kérdésében foglaltak állást, és megállapították, hogy a felperes a már megindult perben a perbe vitt igény tekintetében jogosult volt a per folytatására. Az öröklési szerződés megszüntetése iránt előterjesztett kereseti kérelmet azonban nem találták megalapozottnak. „Az alperes a szerződésben vállalt kötelezettségeit nemcsak teljesítette, de a tanúvallomások szerint túl is teljesítette. Hajlandó volt a szerződés módosítására, az életjáradék összegét fel is emelte. *Önmagában érdekmúlásra hivatkozással nem lehet kérni az öröklési szerződés megszüntetését.* Az örökhagyó a szerződéskötéskor tudatában volt annak, hogy az alperes külföldön él, és csak életjáradék fizetésére köteles, ezért az örökhagyó a körülményeiben bekövetkezett változásra hivatkozással sem kérhette a megszüntetést. Az életjáradék fizetése éppen arra szolgált, hogy az örökhagyó ebből fedezze, vagy egészítse ki ellátását, beleértve azt is, hogy betegsége esetén a járadék szolgáljon a gondozás teljes vagy részleges megoldásához”.

A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati kérelmet nem tartotta megalapozottnak. Rámutatott:

Az eljáró bíróságok a rendelkezésre álló bizonyítékokat értékelve jutottak arra a következtetésre, hogy az alperes szerződésszegő magatartásának hiányában az életjáradéki jellegű öröklési szerződés megszüntetésének a feltételei nem állnak fenn. E körben nyomatékosan értékelték azt a tényt, hogy az örökhagyó külföldön élő eltartóval kötött öröklési szerződést, amelyben az alperes értelem szerűen életjáradék fizetésére vállalt kötelezettséget. Az örökhagyónak tehát tudnia kellett, hogy ha életkora, egészségi állapota miatt utóbb gondozásra szorul, a szerződés alapján személyesen teljesítendő tartási jellegű szolgáltatásokat - gondozást, ápolást - nem várhat, a gondozó igénybevételeivel, illetőleg az állapotával felmerülő többletköltségek az életjáradék megfelelő felemelésére adnak csak alapot. Az adott esetben az alperes az életjáradék felemelésére, sőt az öröklési szerződésnek a gondozás biztosítása céljából részbeni megváltoztatására is hajlandó volt. Az életjáradéki jellegű öröklési szerződés tehát eredeti célját a jövőben is be tudta volna töltetni.

Nem követtek el ezért eljárási szabálysértést a bíróságok, amikor a rendelkezésre álló bizonyítékok mellett a további bizonyítást mellőzték: az örökhatályú szándékának egyoldalú megváltozása, illetőleg a gondozás mikénti ellátása ugyanis a jogvita eldöntése szempontjából nem bírt jelentőséggel (Pfv. V. 23466/1996.).

c) Örökhatályúként öröklési szerződést is csak olyan személy köthet, akinek végrendekezési képessége van. Cselekvőképtelen személy tehát nem köthet öröklési szerződést, és a nevében törvényes képviselője sem járhat el (I. a III. Címhez fűzött magyarázat 2. pontját és a 624. § magyarázatának 4. pontját).

Ezzel kapcsolatos az az ügy, amelyben a felperesek az írásbeli magánvégrendelet érvénytelenségének megállapítására irányuló keresetüket - egyebek mellett - arra alapították, hogy az örökhatályú cselekvőképtelen volt. A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárás keretében hozott egyik végzésében rámutatott: „A rendelkezésre álló adatok az örökhatályú belátási képességét illetően erősen aggályt keltenek. Ilyen esetben pedig elmeorvos szakértő véleményének beszerzése nélkül megalapozott döntést nem lehet hozni. A bizonyítási eljárás szabályait tehát megsértette a másodfokú bíróság, amikor az örökhatályú cselekvőképtelenségére alapított felperesi keresetet elmeorvos szakértői vélemény beszerzése nélkül érdemben elbírálnak látna, és azt elutasította.” (Pfv. 20726/1974.) (Vö. a 624. §-hoz fűzött magyarázat 3. pontjának második bekezdésével.) Öröklési szerződés kötéséhez ezek szerint az szükséges, hogy az abban örökhatályúként szereplő félnek legalább korlátozott cselekvőképessége legyen. Az ilyen személy öröklési szerződésének érvényességéhez azonban a törvényes képviselő hozzájárulása és a gyámhatóság jóváhagyása is szükséges. Ez az egyik eltérés a végrendelettel, mert a korlátozottan cselekvőképes személy végrendelete érvényességéhez sem a törvényes képviselő hozzájárulása, sem a gyámhatósági jóváhagyás nem szükséges [624. § (2) bek.]. Ennek indoka az, hogy - szemben a végrendelettel - az öröklési szerződésben kötött vagyonával az örökhatályú sem élők között, sem halál esetére nem rendelkezhet, szükséges tehát, hogy a törvényes képviselő megvizsgálhassa, a gyámhatóság pedig ellenőrizhesse, hogy az örökhatályú megfelelő ellenértéket kap-e (vö. a 655-658. §-okhoz fűzött min. ind. I. 3. pontjával). A szerződés örökös törvényes képviselőjének hozzájárulására és a gyámhatóság jóváhagyására szükség van akkor is, ha ő - vagy ő is - korlátozottan cselekvőképes [Ptk. 14. § (1) bek., 19. § (1) bek. b) pont].

Pusztán a belátási képesség nagymértékben csökkent volta - cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá helyezés hiányában - nem ad alapot az öröklési szerződés érvénytelenségének megállapítására.

Erre is példát szolgáltat az a per, amelyben a felperes - egyebek mellett - az általa és férje mint örökhatályú által kötött öröklési szerződés érvénytelenségének megállapítását kérte. Az elsőfokú bíróság - ítélete szerint - a szerződést készítő közjegyző és a kezelőorvos tanúvallomása, valamint a beszerzett igazságügyi orvosszakértői vélemény alapján megállapította, hogy a felperes házastársának a szerződéskötés időpontjában a belátási képessége teljesen nem hiányzott, de feltehető, hogy általános érzelmeszedése és szellemi leépülése folytán az tartósan és nagymértékben csökkent volt. Minthogy azonban nem állt korlátozott cselekvőképességgel járó gondnokság alatt, cselekvőképesnek kell őt tekinteni, és a Ptk. 656. §-a szerinti szabály nem alkalmazható. A másodfokú bíróság az első fokú ítéletnek ezt a rendelkezését nem érintette.

A felperes felülvizsgálati kérelmében arra hivatkozott: az alperesek tudták, hogy a házastársa agyérelmeszedésben szenved, ennek ellenére a szerződést megkötötték. Mivel a házastársának az ügyei önálló viteléhez szükséges belátási képessége korlátozott volt, ezért a szerződés érvénytelen, és azt már a közjegyző sem köthette volna meg.

A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati kérelmet nem tartotta megalapozottnak. Rámutatott:

A belátási képesség tartósan vagy időszakonként visszatérően nagymértékben csökkent volta - amely a Ptk. 13. §-a (2) bekezdése értelmében a cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá helyezés feltétele - nem adhat alapot a Ptk. 17. §-a szerinti cselekvőképtelenség megállapítására. Ehhez ugyanis a belátási képesség teljes hiánya szükséges (Pfv. V. 20770/1997.).

Hasonló okfejtéssel tartotta alaptalannak a Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati kérelmet egy, a már a 2000. évben hozott ítéletében. Rámutatott:

Az elmeorvos szakértői vélemény szerint az örökhatályúnak az ügyei viteléhez szükséges belátási képessége időszakonként visszatérően nagymértékben csökkent volt. Az egyéb peradatok - az örökhatályú egészségi állapotáról készült orvosi dokumentumok, tanúvallomások - ezt az elmeorvos szakértői véleményt nem tették aggályossá. A tényállásból helytállóan vonták le az eljáró bíróságok azt a jogi következtetést, hogy az örökhatályú az öröklési szerződés megkötésekor nem volt cselekvőképtelen állapotban, a cselekvőképességét korlátozó gondnokság hatálya alatt ekkor nem állt, így a Ptk. 13. §-a (1) bekezdése értelmében teljesen cselekvőképesnek kellett tekinteni, ezért az öröklési szerződésben tett végintézkedése érvényes (Pfv. V. 22680/1998.).

Hasonló álláspontra helyezkedett a Legfelsőbb Bíróság egy már a közelmúltban felülvizsgálati eljárásban hozott egyik ítéletében. Ebben rámutatott:

A Ptk. 17. §-a úgy rendelkezik, hogy gondnokság alá helyezés nélkül is cselekvőképtelen az, aki olyan állapotban van, hogy az ügyei viteléhez szükséges belátási képessége teljesen hiányzik. Fogalmilag kizárt viszont a felperes felülvizsgálati kérelmében hivatkozott „gondnokság alá helyezés nélkül is korlátozottan cselekvőképes állapot” megállapíthatósága, mert önmagában a cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá helyezésre alapot adó állapot a cselekvőképességet a Ptk. idézett rendelkezései szerint nem érinti. A peres felek néhai édesanyja cselekvőképességet érintő gondnokság alá helyező jogerős bírói ítélet hatálya alatt nem állott, a tartási szerződés megkötésének időpontjában tehát annak ellenére is cselekvőképesnek minősült, hogy az orvosszakértői vélemény által is igazoltan olyan állapotban volt, amely az egyéb feltételek meglétében a cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá helyezésre alapot adott volna. A per érdemi elbírálására irányadó anyagi jogi szabályok helyes alkalmazásával állapította meg tehát a jogerős ítélet tényként, hogy a néhai T. F.-né a perbeli időszakban a Ptk. szabályai szerint sem cselekvőképtelennek, sem korlátozottan cselekvőképesnek nem volt tekinthető. (LB Pfv. II. 20467/1998. sz. - BH 2000/1. sz. 8.)

A fentiekben írtak [c) pont] egyébként arra is szolgáltatnak példát, amikor az öröklési szerződés érvénytelensége a végrendekezési képesség hiánya miatt (a végrendelet érvénytelenségének a jogtudomány által történt csoportosítás szerinti első esetköre) következik be. Ebből is, de a 644-649. §-okban, valamint a 644. § első alcíme („A végrendelet érvénytelenségének esetkörei”) alatt felhívott további §-okban foglalt rendelkezésekből is kitűnik, hogy a Ptk. az öröklési szerződés érvénytelenségének esetköreit sem e csoportosítás szerint határolta el. Erre is magyarázatul szolgálnak a végrendelet érvénytelenségénél kifejtettek. (Lásd a 644. §-hoz fűzött magyarázatok második alcímének utolsó bekezdésénél).

A szerző egyébként a végrendelet érvénytelenségének magyarázata kapcsán már említett művében („Az öröklési szerződés” Bp. 2001.) az öröklési szerződések érvénytelensége esetköreit a jogtudomány álláspontja szerinti csoportosításnak megfelelően határozta el és magyarázta.

d) Öröklési szerződést az abban örökgyóként szereplő fél csak személyesen köthet [623. § (2) bek., 1. a 623. §-hoz fűzött magyarázat 7. pontját]. A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárás keretében hozott egyik közbelső ítéletében ezzel kapcsolatban rámutatott: „A Ptk. 656. §-a értelmében az öröklési szerződésre is alkalmazni kell a Ptk. 623. §-ának (2) bekezdését, amely szerint végrendeletet csak személyesen lehet. Ebből következik, hogy a gondnok a teljesen cselekvőképtelen örökgyó helyett az ő képviselőjében még a gyámhatóság jóváhagyásával sem köthet öröklési szerződést. A felperes ezzel ellentétes álláspontja téves. De téves a felperesnek a Ptk. 21. §-a (1) bekezdésére alapított okfejtése is. A Ptk. 21. §-át - rendszerbeli elhelyezkedéséből és a (2) bekezdésének szerződésre utaló rendelkezéséből következően - csak élők közti jogügyletekre lehet alkalmazni (Pfv. V. 23082/1994.).

Az öröklési szerződésben szereplő másik fél, a szerződéses örökös személyes nyilatkozatára azonban nincs szükség, ha tehát ő pl. kiskorú, a nevében törvényes képviselője is eljárhat [14. § (4) bek.].

e) Öröklési szerződést akár közvégrendeleti, akár írásbeli magánvégrendeleti formában lehet kötni, szóbeli végrendelet alakjában tehát még akkor sem, ha a szóbeli végrendelet alkotásának a 634. §-ban meghatározott feltételei fenn is állnak. Ha az örökgyó korlátozottan cselekvőképes, vak, írástudatlan, olvasásra vagy nevének aláírására képtelen állapotban van, csak közvégrendeleti formában köthet öröklési szerződést [624. § (2)-(3) bek. - 1. a 624. §-hoz fűzött magyarázat 4-6. pontjait].

Az írástudatlanság mint a végintézkedési képesség hiányát eredményező egyik ok a sarkpontja a Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban a közelmúltban hozott egyik ítéletének. Ebben kifejtette:

A Ptk. 656. §-ában foglalt rendelkezésre tekintettel az öröklési szerződésre is érvényesül a Ptk. 653. §-ának az a rendelkezése, hogy a megtámadásra csak az arra jogosult által felhozott okok alapján van jogi lehetőség, érvénytelensége hivatalból nem, hanem csak akkor vehető figyelembe, ha arra az érdekelt hivatkozik. Téves tehát az az alperesi álláspont, hogy a másodfokú bíróságnak hivatalból kellett volna vizsgálnia, hogy az öröklési szerződés az érvényességéhez megkívánt valamennyi feltételnek megfelel-e. Olyan igény tekintetében viszont, amelyet a perben nem érvényesítettek, a felülvizsgálati eljárásban a jogszabálysértés megállapítása fogalmilag kizárt, a bíróság döntése ui. a Pp. 215. §-a értelmében nem terjedhet túl a kereseti kérelmen és az ellenkérelmen. A Legfelsőbb Bíróság ezért csak azt vizsgálhatta, hogy az adott esetben a felperes írástudatlansága az öröklési szerződés érvénytelenségét eredményezte-e.

Helyes a másodfokú bíróságnak az a jogi álláspontja, hogy a szerződéses örökösre a Ptk. 624. §-a (3) bekezdésében írt szabály nem alkalmazható. Ez a rendelkezés - az ott írt okokból - nem a végrendelet alaki hibája, hanem a végrendeletképesi képesség hiánya miatt nyilvánítja érvénytelenné az írásbeli magánvégrendeletet. Nyilvánvaló tehát, hogy az öröklési szerződés esetében a végintézkedést tevő fél, az örökgyó személyét illetően kell fennállnia a jogszabályban megkívánt szigorú feltételnek. Az öröklési szerződésben részt vevő másik fél, a szerződéses örökös végintézkedést nem tesz - nem is tehet -, végrendeletképesi képességgel ezért nem kell rendelkeznie. Szerződéses nyilatkozatára tehát a Ptk. 218. §-a (1) és (2) bekezdésében foglaltak az irányadóak, azaz az öröklési szerződés érvényességéhez az ő személyét illetően teljes bizonyító erejű magánokirat szükséges.

Az adott esetben a felperes az okiratot aláírta, az tehát a Pp. 196. §-a (1) bekezdésének b) pontjában írt alakiságoknak megfelelt. A Pp. 196. §-a (3) bekezdésében írt további feltétel tekintetében pedig azt kell meghatározónak tekinteni, hogy a felperes ismerte-e a szerződés tartalmát, a jogügyletnek ui. nem érvényességi kelléke, hogy mindez magából az okiratról kitűnjék. Az utóbbinak csak az okirat bizonyító ereje szempontjából van jelentősége, amely bizonyítás útján pótolható.

Az adott esetben az alperes nem vitatta, hogy a felperes a szerződés tartalmát ismerte, állítása szerint a felperes adott megbízást a szerződés elkészítésére. Peradat az is, hogy a szerződést az egyik tanú hangosan felolvasta. Mindezekre tekintettel az öröklési szerződést tartalmazó okirat teljes bizonyító erejű magánokiratként minősül.

Bár a másodfokú bíróság ítéletében ezzel a kérdéssel nem foglalkozott, az indokolás hiányossága az érdemi döntés helytállóságát nem érinti, az a kereseti kérelem és ellenkérelem keretei között nem volt jogszabálysértő.

A fent kifejtettek figyelemmel a Legfelsőbb Bíróság a jogerős ítéletet - amely az elsőfokú ítéletet megváltoztatta, és megállapította, hogy az örökgyó és a felperes által 1994. december 9-én megkötött öröklési szerződés érvényes - kiegészítette indokolással a Pp. 275/A. §-a (1) bekezdése értelmében hatályában fenntartotta. (LB Pfv. V. 20038/1997. sz. - BH 1999/2. sz. 69.)

f) Az öröklési szerződésre irányadóak a 625-626. §-oknak a közvégrendeletre, illetőleg a 627-632. §-oknak az írásbeli magánvégrendeletre vonatkozó rendelkezései, ez utóbbiak mégis azzal az eltéréssel, hogy az öröklési szerződésre akkor is a más által írt végrendelet alakiságai irányadóak, ha az valamelyik fél saját kézírásával készült. Ez a másik eltérés az írásbeli végrendeletre vonatkozó rendelkezésektől, mert az írásbeli magánvégrendelet akkor is érvényes, ha azt a végrendeletkező elejétől végéig maga írja és aláírja, s ilyen esetben tanúk alkalmazása nem szükséges [629. § (1) bek. a) pont]. Ennek az eltérésnek az az indoka, hogy - szemben az örökgyó egyedüli nyilatkozatát tartalmazó végrendelettel - az öröklési szerződés legalább két fél jognyilatkozatát foglalja magában, s így mindig nagyobb a vitalehetőség. Ez az eltérés kellék tehát azt jelenti, hogy az öröklési szerződés érvényességéhez akkor is szükséges két tanú alkalmazása, ha azt az egyik szerződő fél elejétől végéig maga írja és aláírja, a másik fél pedig saját kezűleg vezeti rá és írja alá egyetértő nyilatkozatát.

Ugyancsak a két tanú aláírásának hiánya okából állapította meg a bíróság - végső fokon a Legfelsőbb Bíróság - az öröklési szerződés érvénytelenségét a közjegyző hagyatékátadó végzése elleni fellebbezés elbírálása során.

Ebben az ügyben az örökgyó 1997. január 9-én öröklési szerződést kötött I. L.-vel, akit általános örökösévé nevezett. Az öröklési szerződés kézírással készült, azt a szerződő felek a szerződéshez fűzött közjegyzői tanúsítvány szerint 1997. január 13-án közjegyző előtt saját kezűleg írták alá.

A hagyatéki eljárásban az eljáró közjegyző az örökhagyó hagyatékát ideiglenes hatállyal az örökhagyó törvényes örökösének - a gyermekének - adta át a 6/1958. (VII. 4.) IM rendelet (He.) 61. §-a (2) bekezdésére figyelemmel a 60. § (2) bekezdése alapján, és a szerződéses örökös csatolt öröklési szerződéséről megállapította, hogy annak nincsenek meg a törvényben meghatározott alaki kellékei, mert azt a szerződő feleken kívül két tanú nem írta alá, és a tanúk aláírásának hiányát a közjegyzői tanúsítvány nem pótolja. Az öröklési szerződés érvényességét állító szerződéses örököst pedig igénye peres úton való érvényesítésére hívta fel.

A másodfokú bíróság az eljáró közjegyző végzését helyben hagyta.

A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati kérelmet nem tartotta alaposnak. Kifejtette:

Az érdemet illetően a felülvizsgálati kérelem azzal érvel, hogy a közjegyzői tanúsítvány közokirat, ennél fogva az öröklési szerződés is olyan közjegyzői okiratnak tekintendő, amelyhez tanúk aláírása már nem szükséges. Ez az érvelés azonban téves. Közokiratnak tekintendő a közjegyző által a törvényben írt alakszerűségek megtartásával elkészített közjegyzői okirat és a közjegyzői tanúsítvány [1991. évi XLI. tv. (a továbbiakban: Ktv.) 111. §]. Lényeges különbség azonban közöttük, hogy a közjegyzői okirati forma azoknak a jogügyleteknek és jognyilatkozatoknak az írásba foglalására szolgál, amelyekhez különleges bizonyító erő kívánna fűzni, a tanúsítvánnyal a közjegyző olyan tényeket rögzít, amelyek általában nem lehetnek közjegyzői okirat tárgyai. A közjegyzői okirat tehát közokiratba foglalt szerződés, a tanúsítvány a közjegyzői megállapítások rögzítése. A közjegyzői okiratot a felek aláírják, annak tartalmát a felek alakítják ki. Ezzel szemben a tanúsítvány tartalmára a félnek befolyása nincs. A közjegyzői okirat a közjegyzői törvényben meghatározott kötelező előírások és alakiságok betartásával készül (Ktv. 129-132. §), míg a tanúsítványok kiállítását jegyzőkönyv vagy záradék formájában történik (Ktv. 136-147. §). Míg tények közjegyzői okirati formában is érvényesen rögzíthetők, a közjegyzői tanúsítvány a közjegyzői okirati formát nem pótolhatja. Mindezekből következően a jelen ügyben csatolt öröklési szerződésről is azt lehet megállapítani, hogy az nem a közjegyzői törvényben meghatározott alakiságok megtartásával készült, a Ktv. 136. §-ának megfelelő közjegyzői okiratnak nem, csupán magánokiratnak tekinthető. A közjegyzői tanúsítvány pedig csak a szerződő felek részéről történt aláírásnak a valóságát mint tényt tanúsítja. Mivel tanúk aláírása hiányzik, ezért jogszabálysértés nélkül állapította meg a jogerős határozat a Ptk. 629. §-a (2) bekezdésében írt alaki kellék hiányát. Ebből következően helyesen történt a He. 60. §-a (2) bekezdése alapján az öröklési vitára figyelemmel a hagyaték ideiglenes átadása a törvényes örökös részére (Pfv. II. 21588/1999. - BH 2000/10. sz. 446.).

g) A több lapból álló öröklési szerződés alaki érvényességéhez is szükséges, hogy az örökhagyó és a tanúk annak minden - folyamatos sorszámozással ellátott - lapját írják alá. Az alaki kellékek hiánya bizonyítással nem pótolható (P. törv. II. 20250/1987. - BH 1987/12. sz. 441. - PJD XI. 256. sz.). Ezt fejtette ki a Legfelsőbb Bíróság egyik - felülvizsgálati eljárás keretében hozott - ítéletében. Ebben rámutatott: „A Ptk. 656. §-a értelmében az öröklési szerződés érvényességére - a jelen ügyre nem tartozó eltérésektől eltekintve - az írásbeli végrendeletre vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni. A Ptk. 629. §-ának (2) bekezdése szerint pedig a több különálló lapból álló írásbeli magánvégrendelet csak akkor érvényes, ha minden lapját ellátták folyamatos sorszámozással, továbbá a végrendelező és - ha a végrendelet érvényességéhez tanúk alkalmazása szükséges - mindkét tanú aláírásával. A bíróság helyesen állapította meg, hogy az 1990. augusztus 23-án kelt öröklési szerződés az említett alaki érvényességi feltételeknek nem felel meg. Sem az összetűzéssel, sem az öröklési szerződés egy másodpéldányának összefűzésével nem szűnt meg ugyanis a szerződés lapjainak különállósága. Az összefűzés mint érvényességi feltétel a közjegyzőkről szóló 1991. évi XLI. tv. (Ktv.) 118. §-a értelmében a több lapból álló közvégrendelet (Ptk. 625-626. §-ok) érvényességi feltétele és nem az írásbeli magánvégrendeleté. [A különálló lapokból álló, összetűzött vagy összefűzött írásbeli magánvégrendelet (öröklési szerződés) az érvényesség szempontjából nem azonos az egyetlen - összehajtott - íven készült végrendelettel.] Az öröklési szerződés alaki hiányosságai bizonyítással nem pótolhatóak (BH 1987/12. sz. 441.). Az örökhagyó valóságos végakaratainak érvényre juttatására (favor testamenti elve) csak alakilag hibátlan végintézkedés alapján kerülhet sor (BH 1986/6. sz. 234.).” (Pfv. II. 22550/1994 - BH 1996/5. sz. 259.)

Az öröklési szerződésre is irányadó azonban a különálló lapokból álló - egyébként érvénytelen - írásbeli magánvégrendelet egyes lapjain levő rendelkezés érvényességére vonatkozó ítélkezési gyakorlat. [L. a 629. § (2) bekezdéséhez fűzött magyarázatot.] Ezzel kapcsolatos a Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárás keretében 1996-ban hozott ítélete, amelyben rámutatott: „A Ptk. 629. §-ának (2) bekezdésébe ütköző okból érvénytelenné nyilvánított öröklési szerződésnél (is) felmerül annak a jogi lehetőség, hogy az alakilag hibátlan utolsó lap önálló írásbeli magánvégrendeletnek minősülhet. (Az adott esetben azonban ennek a lehetőségnek nem volt jelentősége, mert »a szerződéses örökös erre irányuló - mégpedig kereseti vagy viszontkereseti kérelemben előterjesztett - igénye nélkül ezt sem a közjegyző, sem a bíróság hivatalból nem vizsgálhatja.«) (Pfv. V. 21943/1995.)

Az öröklési szerződés az örökhagyó és a szerződéses örökös egybehangzó akaratnyilvánításával jön létre, a szerződő felek együttesen határozzák meg a szerződés tartalmát, és a szerződés megkötésénél együttműködni kötelesek (Ptk. 205. §). A szerződéses örökös - mint juttatásban részesülő személy - „közreműködése” tehát az öröklési szerződést nem teheti érvénytelenné; éppen ellenkezőleg, az ő közreműködése nélkül érvényes szerződés nem is jöhet létre. Ennél többet az ő érdekkörében közreműködő hozzátartozója sem tehet. Ebből következik, hogy a szerződéses örökös hozzátartozójának a szerződéskötésnél való közreműködése az öröklési szerződést nem teszi érvénytelenné (P. törv. II. 20247/1989. - BH 1990/2. sz. 59.; P. törv. II. 20366/1990. - BH 1990/12. sz. 472.).

Az alakilag fogyatékos vagy akarathibás öröklési szerződés érvénytelenségének jellegéről, a megtámadására való jogosultságról és a megtámadás következményeiről adott összefoglalt iránymutatást a Legfelsőbb Bíróság az 1998. évben - az öröklési szerződés érvénytelenségének megállapítása iránt folyamatban lévő perben felülvizsgálati eljárásban - hozott ítéletében. Ebben kifejtette:

A Ptk. 656. §-a értelmében az öröklési szerződésekre is irányadó a Ptk. 653. §-a, amely szerint a végrendelet érvénytelenségére csak az hivatkozhat, aki az érvénytelenség megállapítása esetében maga örököl, vagy teheről mentesül. Ebből következik, hogy ha az öröklési szerződés alakilag fogyatékos vagy akarathibás is, jogilag nem tekinthető úgy, mintha létre sem jött volna, mert joghatások fűződhetnek hozzá attól függően, hogy az érdekelt a fogyatékoságból származó igényüket érvényesítik-e vagy sem. Az ilyen öröklési szerződés érvénytelen ugyan, ez azonban az érvénytelenségnek egy relatív formája, amely csak kifogás esetén vehető figyelembe. Ennek további következménye, hogy az öröklési szerződést is csak az érvényesített megtámadási ok alapján és csak a perben álló felek egymás közti viszonyában lehet érvénytelenné nyilvánítani. Az öröklési szerződés azonban tartalma szerint tartási vagy életjáradéki szerződés, ezért az ítélezési gyakorlat szerint meghatározott keretek között a szerződések megtámadására vonatkozó általános szabályokat is alkalmazni kell.

A fent kifejtettekből értelemszerűen következik viszont, hogy a semmisségnek a Ptk. 234. §-a szerinti jogi hatálya az öröklési szerződésre nem érvényesülhet: az öröklési szerződés érvénytelenségét az általános szabályok szerint is csak az arra jogosult megtámadása esetén lehet megállapítani. A Ptk. 653. §-ának fenti idézett szövegéből következik az is, hogy a megtámadás joga csak azt az örökösöt illeti meg, aki az örökhagyó után vagy a törvényes öröklés rendje szerint vagy érvényes végrendelet alapján a megtámadás sikere esetén ténylegesen örökölné.

Az adott esetben tehát a felperesek - mint az örökhagyó végrendeleti örökösei - csak akkor jogosultak az öröklési szerződés megtámadására, ha annak érvénytelensége esetén ők lennének az örökhagyó örökösei: azaz az 1989. augusztus 1-jei végrendelet érvényes. Való, hogy ezt a bíróság hivatalból nem vizsgálhatja. Az alperesnek azonban fennáll az a jogosultsága, hogy az ellene indított perben a felperesek megtámadási jogát vitassa, és értelemszerűen ugyancsak a Ptk. 653. §-a alapján maga hivatkozzék a felperesek javára szóló végrendelet érvénytelenségére. Ez a hivatkozás a másodfokú eljárásban az alperes részéről megtörtént. A másodfokú bíróság tehát a Pp. 215. §-ának megsértése nélkül a kereseti kérelem és az ellenkérelem keretei között döntött, amikor a felperes keresetét a megtámadásra való jogosultság hiányában elutasította (Pfv. V. 20586/1997.).

Az öröklési szerződés hatósági jóváhagyása

2. A 656. § utolsó mondata szerint jogszabály az öröklési szerződés érvényességét hatósági jóváhagyáshoz kötheti. Ilyen jogszabály volt a tartási, az életjáradéki és az öröklési szerződéssel kapcsolatos hatósági feladatokról szóló 7/1967. (II. 26.) Korm. rendelet. Ennek 1. §-a szerint az öröklési szerződés érvényességéhez is hatósági jóváhagyás volt szükséges. Ezt a rendeletet azonban a tartási szerződéssel kapcsolatos hatósági feladatokról szóló 45/1990. (III. 13.) MT rendelet 5. §-a hatályon kívül helyezte, és a hatósági jóváhagyás szükségességét csak tartási szerződés esetére tartotta fenn, s ezeknél is csak olyan esetekben, ha a tartás ellenértéke a tanácsi bérlakásra létesített lakásbérleti jogviszony folytatása. A hatósági jóváhagyás kényszerét azonban ebben a korlátozott körben sem tartotta fenn a lakások és helyiségek bérletére, valamint az elidegenítésükre vonatkozó egyes szabályokról szóló és 1994. január 1-jén hatályba lépett - azóta többször módosított - 1993. évi LXXXVIII. tv.; az 1. melléklete II. b) pontjában ugyanis a 45/1990. (III. 13.) MT rendeletet is hatályon kívül helyezte.

Előfordulhat azonban, hogy a fél olyan öröklési szerződésre alapítja igényét, amelyet még a 7/1967. (II. 26.) Korm. rendelet hatályban léte idején - de hatósági jóváhagyás nélkül - kötött az örökhagyóval, aki ugyancsak az említett jogszabály hatályban léte idejében halt meg. Ez történt pl. abban az ügyben, amelyben a Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati eljárás keretében hozott közbenső ítéletében leszögezte: „Mind az öröklési szerződés kötésének, mind az örökhagyó halálának időpontjában hatályban volt a 7/1967. (II. 26.) Korm. rendelet, amely az öröklési szerződés érvényességét hatósági jóváhagyáshoz kötötte. Minthogy a Ptk. 673. §-ának (1) bekezdése szerint az öröklés az örökhagyó halálával nyílik meg, az örökhagyó halálának időpontjában az örökhagyó után érvényes végrendelet és egy létre nem jött öröklési szerződés maradt. Tévedett tehát az elsőfokú bíróság, amikor arra az álláspontra helyezkedett, hogy »az átmeneti rendelkezés hiányában a hatósági jóváhagyást megszüntető 45/1990. (III. 13.) MT rendelet visszaható hatállyal bír.« Egy jogszabály visszaható hatályát magának a jogszabálynak kell kimondania, a hivatkozott rendelet ezt nem teszi, így ennek megállapítására a bíróságnak nincs lehetősége. Öröklési szerződés hiányában pedig a felperes a végrendeleti örökösökkel szemben jogosult kötelesrész iránti igényét érvényesíteni.” (Pfv. V. 23071/1994.)

Színlelt öröklési szerződés

Színlelt az az öröklési szerződés, amelyet a felek nem tartási szolgáltatások nyújtása céljából, hanem a kötelesrészsre jogosult igényének megghiúsítása érdekében kötnek.

Konkrét ügyben, színlelt öröklési szerződés tárgyában hozott iránymutató döntést a Legfelsőbb Bíróság egyik - a közelmúltban másodfokon hozott - ítéletében. Egyebek között rámutatott:

A szerződő felek jövedelmi és vagyoni viszonyai, a közel azonos életkoruk, a közöttük fennálló közeli hozzátartozói - testvéri - kapcsolat ténye, valamint a szerződés megkötésének előzményei, körülményei és a felek ezt követően tanúsított magatartása arra utalnak, hogy a szerződés megkötésekor a felek szándéka valójában nem. tartási jellegű szolgáltatások alperes általi teljesítésére, illetőleg e szolgáltatások felperes általi igénybevétele, hanem a II. r. örökhagyó teljes ingatlan vagyonának az alpereshez történő ingyenes juttatására irányult, és az valójában - a II. r. örökhagyó korábbi végrendeletében foglalt kitagadás érvénytelensége folytán - a felperes kötelesrész iránti igényének a megghiúsítását célozta. (LB Pf. II. 26074/1999. sz. - BH 2001/10. sz. 475.)

Az öröklési szerződés érvénytelenségének jogkövetkezményei

3. A Ptk. 656. §-a szerint az öröklési szerződés érvényességére - az ott írt eltérésekkel - az írásbeli végrendeletre vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni. Erre utalva mondotta ki a legfelsőbb Bíróság egyik - felülvizsgálati eljárás keretében az 1996. évben hozott - ítéletében: „E jogszabályhelyből következik, hogy az öröklési szerződésnél épp úgy, mint a végrendelet esetében nincsenek külön semmisségi és megtámadhatósági okok: valamennyi, a Ptk. szerint alkalmazható érvénytelenségi ok tekintetében a megtámadásra irányadó szabályok érvényesülnek. A Ptk. 656. §-ára tekintettel az öröklési szerződésre is alkalmazni kell továbbá a Ptk. 654. §-át, amely szerint a végrendelet érvénytelenségének, illetőleg hatálytalanságának megállapítására irányuló igényt a jogosult bármikor érvényesítheti. Tévedtek tehát az eljáró bíróságok, amikor az öröklési szerződés megtámadására a Ptk. 234. §-ának (1) bekezdését, illetőleg a Ptk. 236. §-ának (1) és (2) bekezdését alkalmazhatónak látták.” (Pfv. V. 20934/1995.)

Már az eddigiekből is kitűnt, hogy az öröklési szerződés érvénytelenségét mind az anyagi feltételek, mind az alaki kellékek hiánya eredményezheti. Az előbbire példa a pusztá gondviselés ellenében kötött öröklési szerződés (l. a 655. §-hoz fűzött magyaráza 2. pontját), az utóbbira pedig az írásbeli végrendeletre megszabott kellékekkel nem rendelkező öröklési szerződés (l. a 656. §-hoz fűzött magyarázat 1. pontját).

Akár anyagi, akár alaki okokból is ered azonban az érvénytelenség, annak jogkövetkezményeit általában a Ptk. 200. § (2) bekezdésében, valamint a 237. § (1) és (2) bekezdésében foglalt rendelkezéseknek megfelelően kell levonni. Ilyen esetben tehát nem alkalmazhatóak azok a szabályok, amelyek az öröklési szerződések megszűnése esetében irányadóak [Ptk. 658. § (1) bek., 589. § (3) bek.], s amelyek szerint a szerződést a felek megfelelő kielégítésével kell megszüntetni. Ezt mondotta ki a Legfelsőbb Bíróság a pusztá gondozás, gondviselés ellenében kötött öröklési szerződés esetében (P. törv. V. 21356/1976.). Eszerint a perbeli öröklési szerződés jogszabályba ütköző tartalma miatt semmis [Ptk. 200. § (2) bek.]. Ennek folytán a Ptk. 237. §-ában írt rendelkezések szem előtt tartásával kell a felek közötti jogvitát rendezni. Miután pedig az adott esetben a szerződéskötés előtt fennállott helyzetet nem lehet visszaállítani, a bíróságnak rendelkeznie kell az ellenszolgáltatás nélkül maradó szolgáltatás visszatérítéséről [Ptk. 237. § (2) bek.].

Az örökös közreműködése nem teszi - nem teheti - érvénytelenné az öröklési szerződést, így nincs kellő jogi indoka annak, hogy a hozzátartozója bármilyen közreműködése érvénytelenségre vezessen (Pfv. V. 21352/1996. - BH 1998/4. sz. 176. - Bővebben lásd a Ptk. 656. § 1. pontjánál).

Az öröklési szerződés érvénytelenségének figyelembevétele

4. A miniszteri indokolás abból a szabályból, amely szerint az öröklési szerződés megszűnésére, illetőleg módosítására szintén azok a rendelkezések az irányadóak, amelyek a tartási (életjáradéki) szerződésekre is, arra a következtetésre jut, hogy a végrendelet megtámadására vonatkozó különleges szabályokat az öröklési szerződés esetében nem lehet alkalmazni (l. a 655-658. §-okhoz fűzött min. ind. I. 6. pontját). Ez az okfejtés azonban vitatható, hiszen az öröklési szerződés módosítása, illetőleg megszüntetése iránti igény nem azonosítható a szerződés megtámadásával, amely a 653-654. §-okból kitűnően az érvénytelenség, illetőleg hatálytalanság megállapítására irányuló igény érvényesítését jelenti. A miniszteri indokolás álláspontját az ítélkezési gyakorlat sem teszi a magáévá. Így pl. abban a perben, amelyben a szerződéses örökös felperes az öröklési szerződés érvényességének a megállapítását, az utóbb kelt végrendelet szerinti örökös pedig annak érvénytelensége megállapítását kérte, a Legfelsőbb Bíróság a törvényességi határozatában az alperes által érvényesített érvénytelenségi okon túlmenően abból az okból is megállapította az öröklési szerződés érvénytelenségét, hogy az államigazgatási hatóság a szerződés jóváhagyását megtagadta (P. törv. V. 20692/1975. - BH 1976/8. sz. 362. - PJD VII. 243. sz.).

5. A Ptk. 656. §-a értelmében az öröklési szerződés érvényességére - az ott írt eltérésekkel - az írásbeli végrendeletre vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni. Az öröklési szerződésre is irányadó tehát a Ptk. 653. §-a, amely szerint a végrendelet érvénytelenségére csak az hivatkozhat, aki az érvénytelenség megállapítása esetén maga örököl, vagy teheről mentesül. Lerögzíti ezt egyébként a PK 85. sz. állásfoglalás b) pontjához fűzött indokolás is. Az öröklési szerződés érvénytelenségét tehát sem a közjegyző, sem a bíróság hivatalból nem vizsgálhatja (Pfv. V. 22798/1994.). Ebből kiindulva utalt a Legfelsőbb Bíróság egyik, ugyancsak felülvizsgálati eljárás keretében hozott ítéletében a PK 85. sz. állásfoglalás b) pontjához fűzött további indokolásra, amelynek értelmében „ha az öröklési szerződés alakilag fogyatékos vagy akarathibás is, jogilag nem tekinthető úgy, mintha létre sem jött volna, mert joghatások fűződhetnek hozzá attól függően, hogy az érdekelt a fogyatékoságból származó igényüket érvényesítik-e vagy sem. Az ilyen öröklési szerződés érvénytelen ugyan, ez azonban az érvénytelenségnek egy relatív formája, amely csak kifogás esetén vehető figyelembe. Ennek további következménye, hogy az öröklési szerződést is csak az érvényesített megtámadási ok alapján és csak a perben álló felek egymás közti viszonyában lehet érvénytelenné nyilvánítani.

Az öröklési szerződésben az alperesek (a szerződéses örökösök) saját vagyonukból való tartásra vállaltak kötelezettséget azzal, hogy ahhoz az örökhagyó - saját elhatározásától függően - a nyugdíjából hozzájárul. Az öröklési szerződés írásba foglalt tartalma tehát megfelelt a Ptk. 655. §-a (1) bekezdésének. A szerződő felek valóságos szándéka azonban az volt, hogy az örökhagyó a tartása költségeit az alperesek rendelkezésére bocsátja, és az alperesek csak gondozást nyújtanak az örökhagyónak. Az öröklési szerződés tehát színlelt volt, amely valójában az örökhagyó gondozására vonatkozó megállapodást leplezett. Ehhez képest az öröklési szerződés a Ptk. 207. §-ának (4) bekezdése értelmében mint színlelt szerződés érvénytelen; a színlelt szerződéssel leplezett, halál esetére szóló gondozási szerződés viszont már a Ptk. 200. §-ának (2) bekezdésébe ütközik, és ez okból ugyancsak érvénytelen.” (Pfv. V. 22717/1994.)

Ugyancsak az öröklési szerződés színlelt volta miatti érvénytelenség kérdésében fejtette ki a Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati eljárás keretében 1996-ban hozott - és eljárásjogi szempontokra alapított - ítéletében: „A jogerős ítélet az örökhagyó gondozását korábban ellátó K. I.-né és a szerződés megkötését követően az alperes által teljesítési segédként igénybevett S. E.-né tanúvallomása alapján igazoltnak látta, hogy az alperes az öröklési szerződés szerint őt terhelő kötelezettségeket teljesítette, a szerződés tehát nem volt színlelt, az nem ajándékozást leplezett. A felperes által e körben felajánlott további tanúbizonyítást, illetőleg kiegészítő orvosszakértői vélemény beszerzését a másodfokú bíróság mint szükségtelent mellőzte, mert annak lefolytatásától a már rendelkezésre álló bizonyítási adatokra tekintettel a felperesre kedvezőbb döntés nem volt várható.”

A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati kérelmet nem tartotta megalapozottnak. Kifejtette: „Felülvizsgálati eljárásban a Legfelsőbb Bíróság csak azt vizsgálhatja, hogy a perbevitelt igények tekintetében meghozott jogerős ítélet jogszabályt sértett-e vagy sem. Olyan igény tekintetében, amelyet a perben nem érvényesítettek, a jogszabálysértés megállapítása fogalmilag kizárt: a bíróság döntése ugyanis a Pp. 215. §-a értelmében nem terjedhet túl a kereseti kérelmen és az ellenkérelmen. A Legfelsőbb Bíróság ezért a felülvizsgálati kérelemnek a Ptk. 201. §-a (2) bekezdésével kapcsolatos okfejtésével érdemben nem foglalkozhatott. A felülvizsgálat eredményeként a Legfelsőbb Bíróság megállapította azonban, hogy a jogerős ítéletnek a Ptk. 207. §-a (4) bekezdésére alapított kereseti kérelmet elutasító rendelkezése nem jogszabálysértő.

A Pp. 206. §-a szerinti szabad bírói mérlegeléssel megállapított tényállás csak akkor támadható sikerrel, ha az feltáratlan, iratellenes, logikai ellentmondást tartalmaz, vagy a bizonyítékok okszerűtlen mérlegelésén alapszik. Az adott esetben az eljáró bíróságok a bizonyítás anyagát összességében értékelve jutottak arra a következtetésre, hogy az alperes teljesítési segéd igénybevételével tényleges tartási szolgáltatásokat nyújtott az örökhagyónak. E körben a Pp. 206. §-ának a bizonyítékok értékelésére vonatkozó szabályait nem sértették meg, indoklási kötelezettségüknek eleget tettek. A bizonyítékok felülmérlegelésére pedig a felülvizsgálati eljárásban nincs jogi lehetőség.” (Pfv. V. 22773/1995.)

Ugyancsak a PK 85. sz. állásfoglalás b) pontjához fűzött indokolásból indult ki a Legfelsőbb Bíróság egyik, felülvizsgálati eljárás keretében 1996. évben hozott ítéletében, amelyben kifejtette: „A PK 85. sz. állásfoglalás említett rendelkezéséből következik, hogy a bíróság az öröklési szerződést csak az érvényesített megtámadási ok alapján és a perben álló felek egymás közti viszonyában nyilváníthatja érvénytelennek. Ennek további következménye, hogy az egyes érvénytelenségi okok önálló kereseti kérelmek, és az egyik érvénytelenségi okra alapított kereset sikertelensége esetén lehetőség van arra, hogy a jogosult újabb megtámadási okból kérje a szerződés érvénytelenségének megállapítását.

Az elsőfokú bíróság tehát hivatalból nem foglalkozhatott volna azzal a kérdéssel, hogy az öröklési szerződés megkötése nem a felperes kötelesrész iránti igényének a kijátszását célozta-e. Ez ugyanis már új kereseti kérelemnek minősül. Új kereseti kérelem az öröklési szerződésnek a Ptk. 200. §-ának (2) bekezdésére alapított megtámadása is, amelyre a felperes a fellebbezésében hivatkozott. Újabb kereseti kérelmet azonban a Pp. 247. §-ának tiltó rendelkezése folytán a másodfokú eljárásban nem lehet előterjeszteni. Helyes volt tehát a másodfokú bíróság álláspontja, amikor ennek az érvénytelenségi oknak a fennállását nem vizsgálta.” (Pfv. V. 22711/1995.)

Hasonló indokolással vezette le a Legfelsőbb Bíróság egy másik, ugyancsak felülvizsgálati eljárás keretében 1996-ban hozott ítéletében azt a megállapítását, amely szerint „valójában ugyanez a jogi helyzet akkor is, amikor a Ptk. 629. §-ának (2) bekezdésébe ütköző okból érvénytelenné nyilvánított öröklési szerződésnél felmerült annak a jogi lehetősége is, hogy az alakilag hibátlan utolsó lap önálló írásbeli magánvégrendeletnek minősülhet. A szerződéses örökös erre irányuló - mégpedig kereseti vagy viszontkereseti kérelmében előterjesztett - igénye nélkül ezt sem a közjegyző sem a bíróság hivatalból nem vizsgálhatja.” (Pfv. V. 21943/1995.)

A Pfv. V. 22798/1994. sz. - felülvizsgálati eljárás keretében hozott - ítéletében a Legfelsőbb Bíróság hasonló okfejtéssel jutott arra a megállapításra, hogy „az öröklési szerződés nem vagy nem megfelelő módon való teljesítése a teljesítés követelésére vagy a szerződés megszüntetése iránti igény érvényesítésére biztosít lehetőséget a jogosultnak; ha azonban a jogosult ilyen igényt a bíróság előtt nem érvényesített, halála után jogutódja perindításra nem jogosult: az örökhagyó halálával ugyanis a Ptk. 658. §-ának (1) bekezdése szerint alkalmazandó 586. §-ának (4) bekezdése értelmében az öröklési szerződés megszűnik”.

Hasonló álláspontra helyezkedett a Legfelsőbb Bíróság egyik, felülvizsgálati eljárásban az 1998. évben hozott ítéletében. Ebben kifejtette:

A PK 85. sz. állásfoglalás b) pontja szerint az öröklési szerződést csak az érvényesített megtámadási okok alapján és csak a perben álló felek egymás közti viszonyában lehet érvénytelenné nyilvánítani. Ennek további következménye, hogy az öröklési szerződésnek az egyes érvénytelenségi okokra alapított megtámadása önálló kereseti kérelemnek tekintendő, és az egyik érvénytelenségi okra alapított kereset sikertelensége esetén lehetőség van arra, hogy a jogosult újabb megtámadási okból kérje az öröklési szerződés érvénytelenségének megállapítását.

Az adott esetben a felperesek kereseti kérelmükben az öröklési szerződés érvénytelenségét arra alapították, hogy az alperes tényleges tartási jellegű szolgáltatásokat nem teljesített az örökhagyónak. *Egymagában azonban az öröklési szerződés nem vagy nem megfelelő módon való teljesítése nem eredményezi az öröklési szerződés érvénytelenségét, hanem arra ad alapot, hogy a tartási szolgáltatások jogosultja: az örökhagyó az eltartó szerződéshez magatartása miatt az öröklési szerződés teljesítését, módosítását, végső soron megszüntetését kérje.*

Az elsőfokú bíróság akkor járt volna el helyesen, ha a felpereseket felhívja annak megjelölésére, hogy az öröklési szerződés érvénytelenségét milyen, a Ptk.-ban szabályozott megtámadási okra, illetőleg melyik jogszabályhelyre alapítják, és az érvényesített megtámadási ok tekintetében folytat le bizonyítást, és hoz érdemi döntést. Arra azonban nincs jogi lehetőség, hogy a bíróság hivatalból eljárva olyan okból is vizsgálja az öröklési szerződés érvénytelenségét, amelyre a felperesek nem hivatkoztak, vagyis az alaki feltételek kérdésében is állást foglaljon. De kifejezett kereseti kérelem hiányában nem vizsgálhatta azt sem, hogy az adott esetben fennáll-e a szerződés megszűnésének a Ptk. 658. §-a (2) bekezdése második fordulatában írt esete.

A fentiekből következik továbbá az is, hogy a felperesek fellebbezésében az örökhagyó „tudati állapotának” hiányára alapított újabb érvénytelenségi ok, valamint a szerződésnek a Ptk. 658. §-a (2) bekezdése második fordulata szerinti megszűnésére való hivatkozás új kereseti kérelmeknek minősülnek, amelyek előterjesztését a másodfokú eljárásban a Pp. 247. §-a (1) bekezdése kizárja. A másodfokú bíróság tehát ezekkel az igényekkel érdemben nem foglalkozhatott volna. A szerződés érvénytelenségét megállapító ítéleti rendelkezés pedig a szerződésnek a Ptk. 658. §-a (2) bekezdése második fordulata szerinti megszűnésével nem indokolható: a két jogi fogalom kizárja egymást (Pfv. V. 22655/1996.).

Végül az ugyancsak felülvizsgálati eljárásban az 1998. évben hozott egyik ítéletében a Legfelsőbb Bíróság kifejtette:

A Ptk. 656. §-ában foglalt rendelkezésre tekintettel az öröklési szerződésre is érvényesül a Ptk. 653. §-a ama rendelkezése, hogy az érvénytelenség hivatalból nem, hanem csak akkor vehető figyelembe, ha arra az érdekelt fél hivatkozik. Téves tehát az az alperesi álláspont, hogy a másodfokú bíróságnak hivatalból kellett volna vizsgálnia, hogy az öröklési szerződés az érvényességéhez megkívánt valamennyi feltételnek megfelel-e. Olyan igény tekintetében viszont, amelyet a perben nem érvényesítettek, a felülvizsgálati eljárásban a jogszabálysértés megállapítása fogalmilag kizárt, a bíróság döntése ugyanis a Pp. 215. §-a értelmében nem terjedhet túl a kereseti kérelmen és az ellenkérelmen. A Legfelsőbb Bíróság ezért csak azt vizsgálhatta, hogy az adott esetben a felperes irástudatlansága az öröklési szerződés érvénytelenségét eredményezte-e. Nincs azonban eljárásjogi akadálya annak, hogy az alperes - a jelen perben nem érvényesített okokból - az öröklési szerződést keresettel támadja meg.

Helyes a másodfokú bíróságnak az a jogi álláspontja, hogy a szerződéses örökösre a Ptk. 624. §-a (3) bekezdésében írt szabály nem alkalmazható. Ez a rendelkezés - az ott írt okokból - nem a végrendelet alaki hibája, hanem a végrendeletalkotó képesség hiánya miatt nyilvánítja érvénytelenné az írásbeli magánvégrendeletet. Nyilvánvaló tehát, hogy öröklési szerződés esetében a végintézkedést tevő fél: az örökhagyó személyét illetően kell fennállnia a jogszabályban megkívánt szigorú feltételeknek. Az öröklési szerződésben részt vevő másik fél: a szerződéses örökös végintézkedést nem tesz - nem is tehet -, végrendeletalkotó képességgel elkészítésére. Peradat az is, hogy a szerződést az egyik tanú hangosan felolvasta. Mindezekre tekintettel az öröklési szerződést tartalmazó okirat teljes bizonyító erejű magánokiratnak minősül (Pfv. V. 20038/1997. - BH 1999/2. sz. 69.).

Az adott esetben a felperes az okiratot aláírta, az tehát a Pp. 196. §-a (1) bekezdése b) pontjában írt alakiaságoknak megfelelt. A Pp. 196. §-a (3) bekezdésében írt további feltétel tekintetében pedig azt kell meghatározónak tekinteni, hogy a felperes ismerte-e a szerződés tartalmát, a jogügyletnek ugyanis nem érvényességi kelléke, hogy mindez magából az okiratról kitűnjék. Az utóbbinak csak az okirat bizonyító ereje szempontjából van jelentősége, amely bizonyítás útján pótolható. Az adott esetben az alperes nem vitatta, hogy a felperes a szerződés tartalmát ismerte, állítása szerint a felperes adott megbízást a szerződés elkészítésére. Peradat az is, hogy a szerződést az egyik tanú hangosan felolvasta. Mindezekre tekintettel az öröklési szerződést tartalmazó okirat teljes bizonyító erejű magánokiratnak minősül (Pfv. V. 20038/1997. - BH 1999/2. sz. 69.).

Tartási és öröklési szerződés konkurenciája tárgyában hozott felülvizsgálati eljárásban iránymutató döntést a közelmúltban a Legfelsőbb Bíróság.

Az ügy tényállása szerint a perbeli ingatlan fele részben özv. M. F.-né, fele részben ifj. M. F., az I. r. felperes tulajdonában állott. M. F.-né 1992. február 1-jén tartási szerződést kötött E. I. II. r. felperessel az ingatlan fele illetőségére, majd ugyanerre a fél illetőségre 1994 februárjában öröklési szerződést kötött G. J. alperessel.

Az I. és II. r. felperesek még 1994 novemberében pert indítottak M. F.-né és G. J. alperesek ellen az öröklési szerződés érvénytelenségének megállapítása iránt. Ez az eljárás M. F.-né halálával 1995. július 19-én félbeszakadt.

A közjegyző által 1995. október 16-án kiállított öröklési bizonyítvány szerint az örökhagyó törvényes örököse az I. r. felperes, az ingatlan vonatkozásában öröklési szerződés alapján az alperes.

A felperesek kérelmére folytatódó eljárásban a felperesek keresetüket változtatlanul fenntartották.

Az elsőfokú bíróság a másodfokú bíróság ítéletével helybenhagyott ítéletével megállapította, hogy az örökhagyó és az alperes között 1994. február 16-án létrejött öröklési szerződés érvénytelen.

A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati eljárás keretében hozott ítéletében kifejtette:

A II. r. felperes és az alperes jogviszonyában a bíróság tévesen indult ki a Ptk. 117. §-ának (1) bekezdésében írt szabályból, amely szerint átruházással - ha a törvény kivételt nem tesz - csak a dolog tulajdonosától lehet a tulajdonjogot megszerezni. Öröklési szerződés esetén ugyanis a tulajdonszerzés módja nem átruházás. Az öröklési szerződéssel lekötött vagyontárgy tulajdonjoga csak az örökhagyó halálával száll át a szerződéses örökösre, így a szerződéses örököst az örökhagyó életében nyújtott szolgáltatásai ellenében csupán „örökségi váromány” illeti meg.

A jogszabályok nem tiltják azt, hogy az örökhagyó a vitás hagyatékáról is rendelkezze. A Ptk. 658. §-ának (1) bekezdése szerint alkalmazott 586. §-ának (4) bekezdése kimondja, hogy a tartási szerződés a jogosult haláláig áll fenn. A Ptk. 589. §-ának (2) bekezdése azonban a felek bármelyikének biztosítja azt a lehetőséget, hogy a jogszabályban meghatározott okokból a szerződés megszüntetését kérje, az ebből eredő igényérvényesítés esetén az eltartottnak a per során bekövetkezett halálával a peresített anyagi jogi követelések nem vesznek jogalapjukat, a perben jogutódlásnak van helye. (Vö. BH 1994/2. sz. 80. sz.)

Néhai M. F.-né tehát megkötötte az öröklési szerződést arra az „utólagos hányadra, amelyre korábban tartási szerződést kötött, mert a tartási szerződés megszüntetése iránt már életében pert indított, ezzel megtette azt a szükséges intézkedést, amellyel a vitás vagyontárgy tulajdonjogát visszaszerezhetette. Az öröklési szerződés a tartási szerződés megszüntetése iránti perrel megindított tulajdoni jogvitára tekintettel éppen a fentiek folytán annak megkötésekor nem irányult lehetetlen szolgáltatásra, így a Ptk. 227. §-ának (2) bekezdése szerint semmissége nem állapítható meg mindaddig, amíg a néhai M. F.-né által megindított per jogerősen be nem fejeződik. A II. r. felperes részéről kötelmi jogcímen érvényesített megtámadási okok alapján az öröklési szerződés érvénytelensége tárgyában hozandó döntésnek tehát szintén előkérdése a tartási szerződés megszüntetése tárgyában hozandó jogerős ítélet. Ha ebben a perben a bíróság a tartási szerződést megfelelő kielégítés mellett megszünteti, nincs akadálya annak, hogy az öröklési szerződés hatályosuljon, a kereset elutasítása esetén pedig a II. r. felperes az alperessel szemben a bejegyzett tulajdonjoga folytán a Ptk. 193. §-a alapján a birtokbaadást követelheti.

A bíróság a felperesi aktorátusra, illetve az öröklési és tartási szerződések érvénytelenségével kapcsolatos speciális jogszabályokban foglalt rendelkezésekre nem volt figyelemmel akkor, amikor ítéletét meghozta, ezért a jogerős ítélet téves és jogszabályba ütköző. A fent részletezett hiányok pótlására azonban a felülvizsgálati eljárásban már nincs lehetőség, ezért a Legfelsőbb Bíróság a jogerős ítéletet a kifejtettekre tekintettel a Pp. 275. §-ának (2) bekezdése alapján hatályon kívül helyezte, és a másodfokú bíróságot a fent írt eljárási szabályok betartása mellett új eljárásra és új határozat hozatalára utasította. (LB Pfv. II. 22592/1999. sz. - BH 2002/2. sz. 58.)

Ptk. 657. § (1) Az örökhagyó arról a vagyonáról, amelyet öröklési szerződéssel lekötött, sem élők között, sem halál esetére nem rendelkezhet. Az öröklési szerződéssel lekötött ingatlanra - az örökhagyóval szerződő fél javára - az ingatlan-nyilvántartásban elidegenítési és terhelési tilalmat kell bejegyezni.

(2) Ez a rendelkezés harmadik személy jóhiszemű és ellenérték fejében szerzett jogát nem érinti.

Öröklési szerződés esetén az örökhagyó rendelkezési jogának kizártsága

1. Az öröklési szerződés nagyobb biztosítékot nyújt az eltartottnak, mit a tulajdonjog átruházása mellett kötött tartási (életjáradéki) szerződés [587. § (1) bek.], mert az eltartó (az életjáradék fizetésére köteles) örökös csak az örökhagyó halálakor szerzi meg az örökhagyó lekötött vagyonának tulajdonjogát, míg tartási (életjáradéki) szerződés esetén az eltartott ingatlana nyomban az eltartó tulajdonába került. Ez viszont az öröklési szerződésben szereplő másik fél, a szerződéses örökös szempontjából hátrány, amelynek kiküszöbölése érdekében szükséges az ő várományi jogának a biztosítása. Ezt szolgálja a 657. § (1) bekezdésében foglalt az a rendelkezés, amely kizárja, hogy az örökhagyó az öröklési szerződéssel lekötött vagyonáról akár élők között, akár halál esetére rendelkezhesse. A rendelkezési jog kizárásának az a következménye, hogy az e tilalommal ellentétes rendelkezés semmis [114. § (1) bek.]; ez alól azonban - mint majd látni fogjuk - a 657. § (2) bekezdése kivételt tesz.

A „rendelkezés” fogalma tekintetében iránymutatást tartalmaz a Legfelsőbb Bíróság több törvényességi határozata. Így pl. az egyikben rámutatott: az elidegenítési és terhelési tilalom a tulajdonjognak másra való átruházását, biztosítékkául adását, illetőleg egyéb módon történő terhelését tiltja. Nem tiltja azonban azt, hogy a házigatlant használó tulajdonos, ha a körülményei ezt indokolják, a lakásba gondozót fogadjon be. Erről azonban tájékoztatnia kell a járadék fizetésére (tartásra) kötelezettet, hogy az jogainak megóvása végett kellő időben felléphessen. Ha ui. a felek szerződési szándéka arra irányult, hogy az örökhagyó halálának időpontjában a szerződésben megjelölt ingatlan (lakásnak) beköltözhető állapotban kell lennie, és az örökhagyó által befogadott személy (személyek) beköltözése veszélyezteti a szerződésben foglalt célok megvalósítását, a járadék fizetésére (tartásra) kötelezett személy még az örökhagyó életében eredményesen kérheti a szerződés reális teljesítését veszélyeztető körülmények megszüntetését (P. törv. V. 20717/1974.).

Nem ütközik azonban a 657. § (1) bekezdésében foglalt tilalomba, ha az örökhagyó az öröklési szerződés megszüntetését kezdeményezi, és erre tekintettel végrendelezik. A Legfelsőbb Bíróság egyik - felülvizsgálati eljárás keretében hozott - ítéletében a következőket fejtette ki. A Ptk. 658. §-ának (1) bekezdése értelmében az öröklési szerződés megszűnésére azokat a rendelkezéseket kell alkalmazni, amelyek a tartási (életjáradéki) szerződésre vonatkoznak. A Ptk. 586. §-ának (4) bekezdése kimondja, hogy a tartási szerződés a jogosult haláláig áll fenn. A Ptk. 589. §-ának (2) bekezdése azonban a felek bármelyikének biztosítja azt a lehetőséget, hogy - a jogszabályban meghatározott okból - a szerződés megszüntetését kérje. Nincs azonban jogi akadálya annak, hogy az örökhagyó az öröklési szerződés megszüntetésére tekintettel végrendelezze, és végrendeletében az öröklési szerződéssel lekötött vagyonára örököszt nevezzen meg. A hagyatékhoz ui. nemcsak az örökhagyó tulajdonában és birtokában levő vagyontárgyak tartoznak, hanem az örökhagyó követelése is. Előfordul, hogy valamely vagyontárgy jogi sorsa vitás. Az ilyen vagyontárgy hagyatékhoz tartozását a jogvita lezárása (a jogerős bírósági ítélet) dönti el. Az öröklés tehát a jogvita eldöntésétől függ, az ilyen feltétel mellett való részesítés pedig nem tekinthető érvénytelennek vagy jogellenesnek, és nem ütközik a Ptk. 657. §-ának (1) bekezdésében foglalt tilalomba (Pfv. II. 20791/1993. - BH 1994/2. sz. 80.).

Elidegenítési és terhelési tilalom bejegyzése az ingatlan-nyilvántartásba

2. Öröklési szerződés esetén a szerződéses örökös várományi jogának épségben maradása szempontjából további biztosítékot jelent, hogy ha a lekötött vagyon ingatlan, akkor az ő javára az ingatlan-nyilvántartásba elidegenítési és terhelési tilalmat kell bejegyezni. Ezt a tilalmat az örökhagyóval szerződött fél javára tulajdonjog bejegyzése nélkül, önállóan kell bejegyezni a szerződéssel lekötött ingatlanra vagy eszmei hányadára [l. az ingatlan-nyilvántartásról szóló 1997. évi CXLI. tv. végrehajtása tárgyában kiadott 109/1999. (XII. 29.) FVM r. (a továbbiakban: R.) 28. §-ának (4) bek.-ét. A bejegyzésben fel kell tüntetni a tilalom jogosultjának, vagyis a szerződéses örökösnek a nevét, valamint azt, hogy a tilalom az öröklési szerződés alapján őt megillető örökség - a várományi jog - biztosítására szolgál [R. 28. § (2) bek.]. Ennek a bejegyzésnek az a hatálya, hogy a szerződésen alapuló további jogokat, valamint végrehajtási jogot csak a tilalom jogosultjának hozzájárulásával lehet bejegyezni. [R. 28. § (3) bek. - l. ide vonatkozóan még a magyarázat 5. pontját is].

Harmadik jóhiszemű és visszterhesen szerző személy jogainak védelme

3. A Ptk. 114. § (1) bekezdése szerint, ha jogszabály vagy bírósági határozat a rendelkezés jogát kizárja vagy korlátozza, az e tilalommal, illetőleg korlátozással ellentétes rendelkezés semmis. A 657. § (1) bekezdése, tehát jogszabály kizárja, hogy az örökhagyó az öröklési szerződéssel leköötött vagyonáról - akár élők között, akár halál esetére - rendelkezhessek. Ehhez képest az örökhagyónak az e tilalommal ellentétes rendelkezése az általános szabály szerint semmis. A forgalomban résztvevők biztonsága, illetőleg az ingatlan-nyilvántartás közhitelessége elvének érvényesülése érdekében indokolt azonban, hogy a tv. e szabály alól kivételt tegyen olyan esetekben, amikor az öröklési szerződéssel leköötött vagyon ingó vagy bár ingatlan, de a jogosult elmulasztotta az elidegenítési és terhelési tilalom bejegyeztetését az ingatlan-nyilvántartásba. Ezt a kivételt tartalmazza a 657. § (2) bekezdése, amely a harmadik személy jogszerzését - noha az az említett tilalomba is ütközik - nem tekinti semmisnek, feltéve, hogy e harmadik személy a jogát jóhiszeműen és ellenérték fejében szerezte. Ez a rendelkezés összhangban van a 114. § (3) bekezdésében foglalt szabállyal, amely a szerződéssel kikötött elidegenítési és terhelési tilalomba ütköző rendelkezés semmisségét is ahhoz a feltételhez köti, hogy a tilalmat az ingatlan-nyilvántartásba bejegyezzék, a rendelkezésre jogot alapító személy egyébként rosszhiszemű legyen, vagy a rendelkezés ellenérték nélkül történjék.

Mindebből következik, hogy ha az örökhagyó az öröklési szerződéssel leköötött ingó vagyonáról vagy elidegenítési és terhelési tilalom bejegyzésével nem oltalmazott ingatlan vagyonáról harmadik személy javára ellenérték fejében rendelkezik (pl. azt eladja), s e harmadik személy jóhiszemű volt, jogszerzését nem érinti a leköötött vagyonnal való rendelkezés tilalma, vele szemben tehát a szerződéses örökös nem léphet fel, s kártérítési igényét csak a jogtalanul rendelkező örökhagyóval szemben érvényesítheti.

A harmadik személy köteles viszont helytállni, ha ellenértéket nem adott, mert az ingyenes szerzőt a tilalom jogosultjának terhére még jóhiszeműsége esetén sem indokolt védelemben részesíteni, hiszen ő legfeljebb olyan jogot veszít el, amelyért anyagi áldozatot nem hozott (l. a 112-114. §-okhoz fűzött min. ind. I. 5. pontját).

Még jóhiszeműen és ellenérték fejében sem szerezhet azonban érvényesen jogot harmadik személy az öröklési szerződésben leköötött ingatlan vagyonra az elidegenítési és terhelési tilalom bejegyzését követően. Ezt ugyan a 657. § (2) bekezdése kifejezetten nem tartalmazza, de ez nyilvánvaló az 1997. évi CXLI. tv. 5. §-ának (1) bekezdésében foglalt szabályból, amely szerint ha valamely jogot az ingatlan-nyilvántartásba bejegyezték, illetve ha valamely tény oda feljegyezték, senki sem hivatkozhat arra, hogy annak fennállásáról nem tudott.

Öröklési szerződés esetén felelősség az örökhagyó tartozásaiért

4. A harmadik személyeknek az örökhagyó által leköötött vagyonra vonatkozó jóhiszemű és ellenérték fejében szerzett jogától [657. § (2) bek.] különböző kérdés az, hogy a teljességbe ment öröklési szerződés esetén a szerződéses örökös felel-e az örökhagyó tartozásaiért, akár az öröklési szerződés kötése előtt, akár az után keletkeztek azok.

A Legfelsőbb Bíróság volt Polgári és Gazdasági Kollégiuma tanácselnöki értekezlete rámutatott a következőkre. Az öröklési szerződés - épp úgy, mint a tartási szerződés - a lényeges tartalmi jellegzetességeit tekintve visszterhes szerződés azzal a sajátossággal, hogy a jogviszonynak szerencseleme is van. Ezt pedig nem lehet figyelmen kívül hagyni akkor sem, ha az örökhagyó halála után hagyatéki hitelezők jelentkeznek. Az öröklési szerződést ilyen esetben is visszterhes szerződésként kell kezelni annak vizsgálata nélkül, hogy a szerződés alapján tartásra köteles fél által az örökhagyó részére ennek életében nyújtott tartás értéke kisebb-e a szerződés alapján örökölt vagyon értékénél, vagy pedig azt meghaladja. Az örökhagyó tartását vállaló személynek hozzá kell jutnia ahhoz a vagyonhoz, amelyért a tartást vállalta, s amelyet a szerződés kötések - az ezzel kapcsolatos akaratelhatározásának kialakításakor - számba vett. Ez áll összhangban a Ptk. 657. §-ának (1) bekezdésében foglalt rendelkezésekkel is. Az örökhagyó tartását szerződésben vállaló személynek az örökhagyó tartozásaiért való felelőssé tétele jogpolitikai szempontból sem volna helyes, mert a tartást vállaló helyzetének bizonytalanná tétele folytán visszatartana a tartási, illetőleg életjáradéki szerződések kötésétől. Az örökhagyónak a szerződés megkötését megelőzően keletkezett tartozásai tekintetében a harmadik személyek érdekeinek védelmét kellően szolgálják a Ptk. 203. §-ában foglalt - a kielégítési alap elvonásával kapcsolatos - rendelkezések, megfelelő tényállás esetében pedig a szerződés megtámadására vagy semmisségére vonatkozó szabályok is (1973. El. II. D. 22/5.). Ilyen okfejtéssel mondotta ki a Legfelsőbb Bíróság több eseti döntésében: a szerződéses örökös az örökhagyó hitelezőivel szemben anyagi helytállásra nem kötelezhető (P. törv. V. 21159/1990. - BH 1981/10. sz. 407. - PJD IX. 190. sz.; P. törv. II. 20415/1988. - BH 1988/11. sz. 401. - PJD XI. 268. sz.).

Öröklési szerződés esetén felelősség a kötelesrészen alapuló kötelezettségekre

5. A 677. § (1) bekezdésének d) pontja szerint hagyatéki tartozások a kötelesrészen alapuló kötelezettségek is. A 679. § (1) bekezdése ezekért is kimondja az örökös felelősségét. Miként az örökhagyó tartozásaival, úgy ezekkel kapcsolatban is felmerül a szerződéses örökös felelősségének kérdése. A választ a PK 89. sz. (korábban: 109. sz.) állásfoglalás (PEH 215. o.) újonnan beiktatott c) pontja adja meg. Ez ui. többek között kimondja, hogy az öröklési szerződéssel leköötött vagyontárgy a kötelesrész alapjának kiszámításánál nem vehető figyelembe. Az indoklás vonatkozó része rámutat arra, hogy ha az örökhagyó valamely vagyontárgyát tartás vagy életjáradék fejében örökségként leköti, vagyis öröklési szerződést köt, az ilyen szerződések nem ingyenes, hanem visszerhes jellegűek, mert szolgáltatással ellenszolgáltatás áll szemben. E szerződések ezen jellegén nem változtat az, hogy a hagyaték megnyíltakor a tartás és a leköötött vagyontárgy értéke hogyan viszonylik egymáshoz. Ez lényegében annyit jelent, hogy az eredetileg visszerhes szerződés utólagosan nem válik ingyenessé. Minthogy pedig ezek szerint az ilyen szerződések tartalmuknál fogva visszerhesek, a velük leköötött vagyontárgyak a kötelesrész alapjának kiszámításánál nem vehetők figyelembe.

Ptk. 658. § (1) Az öröklési szerződés módosítására és megszűnésére azokat a rendelkezéseket kell alkalmazni, amelyek a tartási (életjáradéki) szerződésre vonatkoznak.

(2) A megszűnés, illetőleg a módosítás alakiságaira az öröklési szerződés létrejöttére vonatkozó szabályokat kell alkalmazni. Ha azonban a szerződés a kötelező alakiságok nélkül szűnt meg, és az ennek megfelelő tényleges állapot a felek egyező akaratából létrejött, a szerződés megszűnése a különben kötelező alakiságok nélkül is érvényes.

Jegyzet: A Ptk. 658. §-ának (1) bekezdése az 1990. évi XXII. törvény 4. §-ának (2) bekezdésével megállapított szöveg. Hatályos: 1990. III. 15-től.

Az öröklési szerződés módosítása a bíróság által (A cím hatályos szövege itt található)

1. A Ptk. 658. § (1) bekezdésében foglalt utaló szabály szerint az öröklési szerződés módosítására azokat a rendelkezéseket kell alkalmazni, amelyek a tartási (életjáradéki) szerződésre vonatkoznak. Ezeket a rendelkezéseket a tartási szerződés tekintetében a Ptk. 589. § (1) és (2) bekezdése tartalmazza, s ezek az 591. § (2) bekezdése értelmében irányadóak az életjáradéki szerződésre is. Az alapvető szabály tehát az, hogy a bíróság az öröklési szerződést - mindkét fél érdekeinek figyelembevételével - módosíthatja. Az öröklési szerződés is tartós jogviszony, s ennél is gyakran előfordul, hogy a szerződéskötés után a felek valamelyikének vagy akár mindkettőjüknek életviszonyaiban olyan változások következnek be, amelyekre tekintettel a szerződés az eredeti tartalma szerint már nem tudná betölteni célját és társadalmi rendeltetését. Ezért nyújt lehetőséget a tv. ilyen esetben a szerződés módosítására, amint hogy a 241. § általában is biztosítja, hogy a bíróság módosíthassa a szerződést, ha az a felek tartós jogviszonyában a szerződéskötést követően beállott körülmény folytán valamelyik fél lényeges jogos érdekét sérti.

Az öröklési szerződésre is irányadó tehát a PK 78. sz. állásfoglalás, amely szerint: „A tartási szerződésből eredő perekben a kereseti kérelemhez, illetőleg ellenkérelemhez való kötöttség merev értelmezésének és alkalmazásának nincs helye, a bíróság azonban nem alkalmazhat olyan megoldást, amely ellen a felek mindegyike tiltakozik.”

Az állásfoglalás indoklása szerint: „A Ptk. 589. §-ában foglalt rendelkezés értelmében a tartási szerződésből származó perekben a fő szempont a felek kölcsönös méltányos érdekeinek érvényre juttatása. A bírói döntésnek mindig ehhez kell igazodnia. Erre figyelemmel a kereseti kérelemhez való kötöttség kérdésének vizsgálatánál az az irányadó, hogy a szerződés megszüntetése iránti kérelemben - mint többen a kevesebb - benne van a módosításra és az életjáradéki szerződéssé való átváltoztatásra irányuló igény is, továbbá a módosítás és az életjáradéki szerződéssé való átváltoztatás iránti igények kölcsönösen benne foglaltatnak egymásban. Ellenben a csupán módosításra vagy életjáradéki szerződéssé való átváltoztatásra irányuló kérelemben a szerződés megszüntetése iránti kérelmet nem lehet beleérteni.

Egyébként a bíróság nem alkalmazhat olyan megoldást, amely ellen a felek mindegyike tiltakozik.

Ezzel az okfejtéssel kapcsolatos a Legfelsőbb Bíróságnak egyik, az 1999. évben felülvizsgálati eljárásban hozott ítélete, amelyben kifejtette:

Az adott esetben a jogi képviselővel eljáró felperes két kereseti kérelmet terjesztett elő: az öröklési szerződés érvénytelenségének, illetőleg annak megállapítását kérte, hogy az öröklési szerződés a felek egyező akaratából megszűnt, és a peres eljárásban végig a kereseti kérelmeit tartotta fenn. Az öröklési szerződés megszüntetése iránt azonban keresetet nem terjesztett elő, igényt nem érvényesített.

A PK 78. számú állásfoglalásban adott iránymutatás a kereseti kérelemhez kötöttséget csak annyiban oldja fel, hogy a szerződés megszüntetése iránt előterjesztett kereseti kérelemben - mint többen a kevesebb - benne van a módosításra és az életjáradéki szerződéssé való átváltoztatásra irányuló igény is, továbbá a módosítás és az életjáradéki szerződéssé való átváltoztatás iránti igények kölcsönösen benne foglaltatnak egymásban. Mindezekben az esetekben azonban a tényállás valójában azonos, és azoknak a jogkövetkezmények szempontjából való megítéléséhez ad lehetőséget a bíróságnak a kereseti kérelemtől való eltérésre. Ugyanakkor nem ad teljes feloldást: *nem lehet* ugyanis a „kevesebbe a többet”: a módosításra vagy az életjáradéki szerződéssé való átváltoztatásra irányuló kérelemben a megszüntetés iránti kérelmet beleérteni, és nem alkalmazhat a bíróság olyan megoldást, amely ellen a felek mindegyike tiltakozik. Az eljáró bíróságok tehát megsértették a Pp. 215. §-ában foglalt rendelkezést, amikor olyan igény tárgyában döntöttek, amelyre sem kereseti, sem viszontkereseti kérelem nem volt előterjesztve; a jogerős ítélet e rendelkezése tehát törvénytértő (Pfv. V. 22421/1997.).

A tartási szerződéses jogviszonyokkal kapcsolatban, a jogviszonyok sajátos természeténél, társadalmi rendeltetésénél, jelentőségénél fogva a bírói ítélkezésnek arra kell törekednie, hogy ezek a szerződések eredeti céljukat lehetőleg betöltsék. Erre figyelemmel az ilyen szerződésekből származó perekben nincs helye a kereseti kérelemhez, illetőleg az ellenkérelemhez való kötöttség (Pp. 125. §) merev értelmezésének és alkalmazásának.” (PEH 199. o.)

Annak eldöntéséhez, hogy a szerződés módosítható-e és hogyan, mind az örökhagyó, mind a szerződéses örökös személyi, vagyoni, kereseti és jövedelmi viszonyát érintő összes körülményt tüzetesen fel kell deríteni. Ennek közelebbi tartalmát illetően a Legfelsőbb Bíróság több törvényességi határozatában adott iránymutatást. Így pl. az egyik ügyben az öröklési szerződés szerint az alperesek járadék fizetésére, a felperesek kívánságától függően pedig természetbeni tartásukra vállaltak kötelezettséget. Az alperesek házasságát később a bíróság felbontotta, s a házingatlanban csak a II. r. alperes maradt két kiskorú gyermekével. Adat merült fel arra, hogy az alperesek megállapodtak: az öröklési szerződés folytán fennálló kötelezettségeket a jövőben a II. r. alperes egyedül teljesíti. A törvényességi határozat rámutatott: a helyzet ilyen irányú változása szükségessé tette volna annak vizsgálatát, hogy a II. r. alperes járadékfizetési kötelezettségét a jövőben teljesíteni tudja-e. Fel kellett volna deríteni, hogy az alperesek egymás közötti lényeges és a felperesekre önmagában ki nem ható megállapodásnak mi volt a tartalma az őket terhelő kötelezettségek jövőbeni teljesítése tárgyában. Ennek tisztázása és kellő tájékoztatás után a felpereseket meg kellett volna nyilatkoztatni az öröklési szerződés esetleges módosításának lehetőségéről. Meg kellett volna vizsgálni, hogy az egyedülálló II. r. alperes részéről biztosítva vannak-e az anyagi, tárgyi feltételek, amelyek szükségesek ahhoz, hogy az öröklési szerződés az eredetileg szem előtt tartott célját elérhesse, és eredeti rendeltetését betölthesse. Mindezeknek a körülményeknek gondos vizsgálata alapján lehetett volna megalapozottan állást foglalni az öröklési szerződés fenntartása, módosítása, illetőleg esetleges megszüntetése kérdésében (P. törv. V. 20544/1977.).

Az öröklési szerződés módosítása iránt indított, az imént ismertetett jogesethez hasonló perben adott iránymutatást a Legfelsőbb Bíróság egyik, felülvizsgálati eljárásban - már az 1998. évben - hozott ítéletében. Ebben az ügyben az örökhagyó (a per korábbi I. r. alperese), valamint leánya (a per korábbi II. r. alperese, jelenleg egyedüli alperes), és unokája (elhunyt fiának gyermeke), a felperes 1984. december 18-án öröklési szerződést kötöttek, amelynek értelmében az örökhagyó tartása fejében ingó és ingatlan vagyonát egymás között 1/2-1/2 arányban az eltartását vállaló leányára és unokájára hagyta. A szerződés rögzítette, hogy az örökhagyó tartása a korábbi gyakorlatnak megfelelően történik: az örökhagyó a tavaszi, nyári és őszi hónapokat a felperesnél K.-n, a téli hónapokat az alperesnél B.-n tölti. Az 1989-1990-es év téli időszaka után azonban az örökhagyó kizárólag a felperes eltartásában élt: ebben az időben agyér-elmeszesedése miatt már szellemileg leépülő állapotban volt.

A felperes kereseti kérelmében az öröklési szerződés módosítását kérte akként, hogy a bíróság az örökhagyó és az alperesként perbevont szerződéses örököstársa között a szerződést szüntesse meg, és azt kizárólag vele szemben tartsa fenn, mert örököstársa 1990 márciusa óta szerződéses kötelezettségeit nem teljesíti. Utóbb I. r. alperesként perbevonta az örökhagyót is, aki a kereseti kérelemre egyértelmű ellenkérelmet nem terjesztett elő. A bíróság megkeresésére a gyámhatóság részéről kirendelt eseti gondnok a kereset teljesítését nem ellenezte.

Az alperes elsődlegesen a per megszüntetését kérte. Álláspontja szerint ugyanis a felperes a II. r. alperessel azonos felperesi pozíciója folytán nem jogosult a szerződés módosítását kérni, ez a jog csak az örökhagyót illette volna meg. Érvelt azzal is, hogy a Ptk. 589. §-ában foglaltak szerint a szerződés módosítása csak életjáradéki szerződésre való átváltoztatásra vonatkozhat, amennyiben pedig erre a bíróság nem lát lehetőséget, a szerződés megszüntetésének van helye.

A Legfelsőbb Bíróság ítéletében - egyebek mellett - kifejtette:

Téves az az alperesi álláspont, amely szerint a jogerős közbenső ítéletben meghatározott módon a bíróság az öröklési szerződést nem módosíthatja. *Több kötelezett esetében* - amennyiben valamennyi kötelezett vonatkozásában a szerződés teljesítésével kapcsolatban jogvita merül fel - *a szerződés módosításának egyik módja, ha a bíróság az érintett kötelezzettel fennálló jogviszonyt megszünteti, egyben - ezzel összefüggésben - rendelkezik a szerződés megfelelő módosításáról.* Az adott esetben a felperes kereseti kérelme valójában erre irányult azzal, hogy a módosítás folytán „kizárólagos eltartója” legyen az örökhagyónak, amely kereseti kérelem teljesítését az alperesként perbevont örökhagyó nem ellenezte. Ennek a jogi következménye az, hogy a módosított szerződés szerint a felperes köteles az örökhagyót egyedül eltartani, de egyedüli szerződéses örököse lesz a teljes hagyatéknak is, vagyis a hagyaték azon 1/2 részének is, amely az eredeti szerződés értelmében örököstársának, az alperesnek jutott volna. Ebből következik az is, hogy az örököstársa által az örökségi váromány fejében nyújtott tartási szolgáltatások ellenértékét a megfelelő kielégítés körében ő lesz köteles megtéríteni, ha ugyanis ezt nem vállalná, a szerződés általa kért módosítására sem kerülhetne sor. Bár a felperes erre kifejezett nyilatkozatot nem tett, de a per során az alperesnek tett egyezségi ajánlatából kitűnik, hogy magát tekintette kötelezettnek.

Helytálló a közbenső ítéletnek az a rendelkezése is, amely e körben az elsőfokú bíróságot további eljárásra utasította (Pfv. V. 20252/1997. - BH 1999/3. sz. 116.).

A Ptk. 658. §-a azonban nemcsak az öröklési szerződés módosítása, hanem annak megszüntetése tárgyában is tartalmaz rendelkezéseket. Ezért indokolt itt is ismertetni a Legfelsőbb Bíróság ezzel kapcsolatos álláspontját:

A Ptk. 629. §-a (1) bekezdésének b) pontja értelmében - amelyet a Ptk. 656. §-a szerint az öröklési szerződésre is alkalmazni kell - alapvető feltétel, hogy a szerződés aláírásakor a tanúknak az okiratnak a felek által előttük történt aláírása vagy a már ott lévő aláírásuk sajátjuknak való elismerése után kell azt aláírniuk. Ebből következik, hogy *a tanúk által történő aláírásnál a szerződő feleknek jelen kell lenniük.* A felperes ezzel ellentétes jogi álláspontja téves.

Az alakiságoknak meg nem felelő öröklési szerződés érvénytelenségének megállapítását nem zárja ki az a körülmény, hogy abban az örökhagyó valóságos akarata került kinyilvánításra. Az ítélezési gyakorlatnak az az általános elve ugyanis, hogy *a végintézkedést - így az öröklési szerződést is - mindig az örökhagyó valóságos akaratának az érvényre juttatásával kell értelmezni, az egyébként érvényes végintézkedés tartalmának megállapítása érdekében alkalmazható, de nem szolgálhat valamely érvénytelenséget eredményező hiba orvoslására* (Pfv. V. 21822/1997.).

Az öröklési szerződés módosítása az egyik eltartott halála esetén

2. A Ptk. I. 73. §-a lehetőséget nyújt arra, hogy a házastársak mint örökhagyók harmadik személlyel (személyekkel) ugyanabba az okiratba foglalt öröklési szerződést köthessenek (I. a 655. §-hoz fűzött magyarázat 2. pontját). Ezzel a lehetőséggel a házastársak gyakran élnek is. Ilyenkor a házaspár egyikének elhunytakor az életben maradt házastárs és az eltartó között többször vita merül fel a kötelezett által teljesítendő szolgáltatás mértéke, az életjáradék összege vonatkozásában. A Legfelsőbb Bíróság ezzel kapcsolatban ismételt kimondta: a Ptk. 200. §-ának (1) bekezdésében foglalt rendelkezés szerint a szerződés tartalmát a felek szabadon állapíthatják meg; ha tehát az érdekelt felek az öröklési szerződést úgy kötik meg, hogy a szerződéses örökös visszatérő jelleggel meghatározott szolgáltatások teljesítésére vállal kötelezettséget, a jogosultak egyikének halála esetén egyoldalúan csak akkor csökkentheti a szerződésben kikötött szolgáltatásokat, ha a szerződéskötéskor kifejezetten ebben állapodtak meg.

Az egyik örökhagyó halála és a körülményeknek a felperesek érdekkörében beállott időközi változása azonban lehetőséget adhat az öröklési szerződés módosítására is [Ptk. 658. § (1) bek., 589. § (1) bek.], de ez nem jelenti azt, hogy az alperest a szerződésben meghatározott szolgáltatásoknak számtani alapon kiszámított fele mennyisége illetné meg. Annak eldöntéséhez, hogy a szerződés módosítható-e, s ennek keretében a felpereseket terhelő szolgáltatások mennyisége csökkentendő-e, vizsgálni kell, hogy a szerződéskötéskor fennálló körülményekhez viszonyítva a felek személyi, egészségi és egyéb körülményei mennyiben változtak, és a felperesek által vállalt szolgáltatások - a szerződéskötéskor szem előtt tartott célkitűzéseket is tekintve - meghaladják-e az alperes indokolt szükségletét (P. törv. V. 20205/1975.).

3. Az öröklési szerződésben megjelölt örökös (kötelezett) halála folytán az öröklési szerződés nem szűnik meg, a szerződéses örökös jogutódaira azonban a tartási (életjáradék-fizetési) kötelezettség a váromány fejében csak akkor száll át, ha a jogelőd által nyújtott tartás értéke a váromány értékét nem éri el (LB Pf. II. 20372/1984. - BH 1985/I. sz. 20. - PJD XI. 284. sz.).

Az öröklési szerződésben kikötött tartás átváltoztatása életjáradékká

4. A 658. § (1) bekezdésében foglalt utaló szabály folytán az öröklési szerződések esetében is alkalmazható az 589. § (2) bekezdésében írt az a rendelkezés, amely többek között kimondja, hogy ha valamelyik fél magatartása vagy körülményei folytán a természetben való tartás lehetetlenné vált, bármelyik fél kérheti a bíróságtól a szerződés végleges vagy az említett körülmények megszűntéig tartó átváltoztatását életjáradéki szerződéssé.

Az öröklési szerződés teljesítésében a felek együttműködésének arra kell irányulnia, hogy a szerződés eredeti célját és rendeltetését be tudja tölteni. Amennyiben az együttműködés hiánya folytán a tartásra jogosult egyoldalú magatartása hiúsítja meg a természetben való tartást, elsődlegesen - a magatartás megszűnéséig ideiglenes jelleggel - a szerződést életjáradéki szerződéssé kell átalakítani. Ha viszont a szerződés eredeti célját ilyen módon nem képes betölteni, a szerződés megszüntetésének lehet helye (P. törv. V. 20161/1979. - BH 1980/I. sz. - PJD IX. 168. sz.).

Nemcsak a tartási, hanem az öröklési szerződések esetében is többször előfordul, hogy a bíróság az öröklési szerződés tartási kötelezettségre vonatkozó rendelkezését életjáradék fizetésére módosítja. Ez azonban az öröklési szerződés végintézkedés jellegét nem szünteti meg; a módosítással az életjáradékot nyújtó szerződéses örökös nem szerzi meg az ellenszolgáltatás tulajdonjogát, annak csak várományosa marad.

A jogosult egyoldalú magatartása, a szolgáltatások indokolatlan visszautasítása azonban nem vonja maga után szükségképpen az öröklési szerződés megszüntetését (P. törv. II. 20566/1983. - BH 1984/10. sz. 402. - PJD X. 283. sz.). Nemritkán előfordul, hogy a szerződéses örökös tartási kötelezettségének mindenben eleget tesz, és a természetben való tartás szolgáltatása kizárólag az eltartott örökhagyó magatartása következtében válik lehetetlenné. Az sem ritka, hogy emögött harmadik személyek befolyásolása és felelőtlen ígéretesei húzódnak meg. Ilyen esetben különösen előtérbe lép a Ptk. 658. § (1) bekezdése folytán alkalmazandó 589. § (2) bekezdésében biztosított az a lehetőség, amely módot nyújt az öröklési szerződésben kikötött, a tartás természetben való szolgáltatására vonatkozó kötelezettségnek életjáradék fizetésére irányuló kötelezettséggé való átváltoztatására, és amely szerint az öröklési szerződés csak akkor szüntethető meg, ha a szerződés célja az életjáradék-fizetési kötelezettség megállapításával sem valósítható meg (P. törv. V. 21335/1972.).

Kimondotta azonban a Legfelsőbb Bíróság azt is, hogy: az öröklési szerződés akkor változtatható át életjáradéki szerződéssé, ha az eredetileg kitűzött cél ilyen módon is megvalósítható. Ezért olyan esetben, amikor a tartásra jogosult idős kora és hanyatló egészségi állapota miatt gondozásra és ápolásra is szorul, a bíróságnak különös gonddal kell vizsgálnia, hogy életjáradék fizetésével a szerződés betölthető-e eredeti célját és rendeltetését (P. törv. V. 20044/1977. - BH 1978/I. sz. 23. - PJD VIII. 228. sz.).

Egy, már az 1998. évben felülvizsgálati eljárásban hozott ítéletében pedig a Legfelsőbb Bíróság rámutatott:

Az öröklési szerződés megszüntetésére irányuló perben a jogkövetkezmények alkalmazásánál a bíróság értékeli a szerződésszegést, vagyis mind a jogosultnak, mind a kötelezettnek a szerződésszerű teljesítéssel kapcsolatban tanúsított kifogásolható magatartását, de azokat az esetleg a szerződéskötés után bekövetkezett objektív tényeket is, amelyeknek a szerződés fenntartása szempontjából jelentőségük van.

Ebben az ügyben a másodfokú bíróság a keresetet elutasító első fokú ítéletet részben megváltoztatta, és „az öröklési szerződést életjáradéki szerződéssé” alakította át.

A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati kérelmet megalapozottnak tartotta, és - egyebek mellett - kifejtette:

A Ptk. 658. §-a (1) bekezdése értelmében alkalmazandó 589. § (2) bekezdése szerint, ha valamelyik fél magatartása vagy körülményei folytán a természetben való tartás lehetetlenné vált, bármelyik fél kérheti a bíróságtól a szerződés végleges vagy az említett körülmények megszűntéig tartó átváltoztatását életjáradéki szerződéssé, ha pedig a szerződés célja ilyen módon sem valósítható meg, a szerződés megszüntetését. Az adott esetben a másodfokú bíróság helyesen jutott arra az álláspontra, hogy az öröklési szerződés eredeti formájában - mint tartási jellegű szerződés - már nem tartható fenn. E szerződéstípus tartalmát kitevő - személyesen teljesítendő - szolgáltatások jellege ugyanis szoros kapcsolatot, kölcsönös bizalmat tételez fel a szerződő felek között, ami az adott esetben a megromlott viszony folytán már nem áll fenn. A bíróságnak tehát állást kell foglalnia abban a kérdésben, hogy mindkét fél érdekeinek figyelembevételével fennáll-e a tartási jellegű szerződés életjáradéki jellegű szerződéssé való átváltoztatásának a lehetősége, vagy a szerződés megszüntetésének van helye. A perben eddig feltárt adatok azonban a megalapozott döntéshez nem elegendők. Feltáratlan a tényállás a viszony megromlásának valódi okát illetően: nem tisztázott, hogy az alperesek megfelelően teljesítették-e tartási jellegű szolgáltatásaikat, illetőleg a felperes indokolatlanul tagadta-e meg 1995 novemberétől azok elfogadását. Nem tisztázták az eljáró bíróságok azt sem, hogy a felek által megkötött tartási jellegű öröklési szerződés életjáradéki jellegű szerződéssé való átváltoztatásával fenntartható-e, vagy a szerződés megszüntetésének van helye. E körben nyomatékosan kell értékelni azt a tényt, hogy az idős felperes egyik lábát 1995 januárjában amputálták. Nyilvánvaló, hogy ez a szerződéskötés időpontjához képest a felperes állapotában olyan változást idézett elő, amely miatt a felperes a szokásos tartási jellegű szolgáltatások mellett fokozottabb mértékben szorul ellátásra, gondozásra. A szükséges gondoskodás mértéke tekintetében orvosszakértői vélemény beszerzése indokolt. Ennek ismeretében lehet ugyanis állást foglalni abban a kérdésben, hogy a felperes megfelelő ellátása napi néhány óras elfoglaltságot igénylő gondozói munkával megoldható-e, vagy állandóan ott tartózkodó, a felperessel együtt lakó gondozóra, eltartóra van szüksége. Nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a tényt sem, hogy a felperes életkorára is tekintettel egyre nagyobb mértékű gondoskodást igényel. Ez az objektív helyzet akkor is alapul szolgálhat a tartási jellegű öröklési szerződés megszüntetésére, ha a szerződéses viszony megromlására kizárólag a felperes magatartása miatt kerül sor, és ezt a körülményt a megfelelő kielégítés keretében kell majd értékelni.

Ha viszont a lefolytatott bizonyítás eredményeként az lesz megállapítható, hogy a szerződés életjáradék jellegű öröklési szerződéssé való átváltoztatással fenntartható, vizsgálni kell azt is, hogy a gondozó igénybevételenek tényleges költségeire is tekintettel az indokolt mértékű életjáradék fizetésére az alperesek képesek-e. A felperes ugyanis nem hozható olyan helyzetbe, hogy az alperesek fizetési nehézségei, a járadék fizetésére való képtelenségük létfenntartását veszélyeztette.

A Legfelsőbb Bíróság egyben felhívja a figyelmet arra, hogy a *tartási jellegű öröklési szerződésnek életjáradéki jellegű szerződéssé való átváltoztatása az öröklési szerződés e jellegét nem szünteti meg, az ezáltal nem velük élők közötti életjáradéki szerződéssé. Az ítélet rendelkező részében ezért ezt kifejezetten fel kell tüntetni.*

Mindezekből megállapítható, hogy az eljáró bíróságok a szükséges bizonyítás lefolytatása nélkül, hiányos tényállás alapján döntöttek, ezzel megsértették a Pp. 206. §-a (1) és (2) bekezdésének a bizonyítékok értékelésére, a tényállás megállapítására vonatkozó szabályait. A Legfelsőbb Bíróság ezért a jogerős ítéletet a Pp. 275/A. §-a (2) bekezdése alapján hatályon kívül helyezte, és az elsőfokú bíróságot új eljárásra és új határozat hozatalára utasította (Pfv. V. 23631/1996. - BH 1998/10. sz. 486.).

Átváltoztatás esetén a járadék mértékéről is iránymutatást nyújtott a Legfelsőbb Bíróság. Eszerint az öröklési szerződés módosítása esetén, ha a kötelezett a szerződésben kikötött természetbeni szolgáltatás helyett járadékszerűen pénzt köteles fizetni, úgy a havi járadék összegszerűségének megállapításánál elsősorban a tartás ellenében átruházandó váromány és a természetbeni szolgáltatások értékéből kell kiindulni, vagyis azt kell vizsgálni, hogy a tartás ellenében az öröklési szerződésben leköötött vagyon milyen értéket képvisel, és a szerződéses örökös által a háztartásán belül az örökhagyó eltartott részére nyújtott természetbeni tartás és ellátás értéke mennyire tehető (P. törv. V. 20851/1974.).

Az öröklési szerződés módosítása a felek által

5. Bár a Ptk. 658. § (1) bekezdése szerint alkalmazandó 589. § a szerződésnek csak a bíróság által történő módosításáról rendelkezik, a 240. § (1) bekezdésében foglalt rendelkezésből következik, hogy az öröklési szerződés tartalmát közös megegyezéssel a felek is módosíthatják. Kitűnik ez a 658. § (2) bekezdéséből is, amely kimondja, hogy a módosítás (és a megszűnés) alakiságaira az öröklési szerződés létrejöttére vonatkozó szabályokat kell alkalmazni. Ez a rendelkezés pedig nyilvánvalóan a felek - és nem a bíróság - által történő módosításra vonatkozik. Az öröklési szerződés létrejöttére vonatkozó szabályok (656. §) alkalmazása azt jelenti, hogy az öröklési szerződés módosítása is csak az írásbeli végrendeletre megszabott alaki kellékekkel történhet, és pedig a 656. §-ban meghatározott korlátozásokkal.

Szóbeli végrendelet alakjában tehát az öröklési szerződést még akkor sem lehet módosítani, ha a szóbeli végrendelet alkotásának a 634. §-ban megszabott feltételei meg is vannak. Annak viszont nincs akadálya, hogy a felek a más által írt írásbeli magánvégrendelet alakjában kötött öröklési szerződésüket közvégrendeleti formában módosítsák vagy megfordítva; ez utóbbi esetben mégis csak azzal a feltétellel, hogy az örökhagyó jogosult írásbeli magánvégrendelet tételére. Ha tehát az örökhagyó az akár közvégrendeleti, akár írásbeli magánvégrendeleti formában kötött öröklési szerződés megkötése után lett korlátozottan cselekvőképes, vakult meg, vagy került olvasásra vagy nevének aláírására képtelen állapotba, a szerződés csak közvégrendeleti formában módosítható, és a módosítás érvényességéhez a korlátozottan cselekvőképes személy törvényes képviselőjének a hozzájárulása, valamint a gyámhatóság jóváhagyása is szükséges.

Az öröklési szerződés megszüntetése a bíróság által

6. A Ptk. 658. § (1) bekezdése szerint az öröklési szerződés megszűnésére is a tartási (életjáradéki) szerződésre vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni. Ezeket a Ptk. 589. § (2) és (3) bekezdése, illetőleg az 591. § (2) bekezdése tartalmazza. Ezek szerint, ha valamelyik fél magatartása vagy körülményei folytán a természetben való tartás lehetetlenné vált, és a szerződés célja életjáradéki szerződéssé való átváltoztatással, illetőleg az eredetileg is ilyen módon kötött szerződés fenntartásával sem valósítható meg, bármelyik fél kérheti a bíróságtól a szerződés megszüntetését; a bíróság a szerződést a felek megfelelő kielégítésével szünteti meg.

Ha ezeket a szabályokat az öröklési szerződésre alkalmazzuk, a következő lehetőségek merülhetnek fel. A bíróság bármelyik fél kérelmére megszünteti a tartás ellenében kötött öröklési szerződést, ha annak célja a tartásnak életjáradékká való átváltoztatásával sem valósítható meg. Ez lesz a helyzet pl. olyankor, ha az örökhagyó előrehaladott kora vagy egészségi állapota miatt már nem tudna gondoskodni önmagáról, s így az életjáradékra való átváltoztatás nem vezetne célra. Ugyancsak meg fogja szüntetni a bíróság az életjáradék fejében kötött öröklési szerződést is, ha az céljának betöltésére alkalmatlanná vált. Mindkét esetben a felek megfelelő kielégítésével történik a megszüntetés (l. a 4. pontban írt törvényességi határozatokat).

Az öröklési szerződés megszüntetése iránti igény elbírálása tárgyában irányutatót adott a Legfelsőbb Bíróság egyik - felülvizsgálati eljárás keretében hozott - ítéletében.

A peradatok szerint az örökhagyó már 1988. szeptember 27-én a szerződés megszüntetésére és elszámolásra hívta fel az alpereseket, akik ezt a levelet válasz nélkül hagyták, és nem tettek lépéseket a szerződés módosítása (átváltoztatása) iránt sem. Az örökhagyó 1989. december 5-én és december 28-án kelt ügyvédi felszólító levélben a valójában már több mint egy éve megszünt szolgáltatásokra tekintettel ismét eredménytelenül hívta fel az alpereseket a jogviszony békés felszámolására. Ezek szerint a szerződő felek között 1988 szeptemberétől a kapcsolat megszakadt, és a szerződés tartalmát kitevő szolgáltatások teljesítése megszűnt. Az alperesek azzal, hogy közel másfél évig a szerződés módosítása iránt lépéseket nem tettek, valójában elfogadták az örökhagyó kezdeményezésére kialakult tényleges helyzetet. Ezáltal szükségtelen volt annak részletes vizsgálata, hogy a szerződő felek magatartása milyen mértékben hatott közre a kapcsolat megromlásában. A bíróságoknak abban kellett állást foglalniuk, hogy az eredeti formájában már nem működő szerződés életjáradéki szerződéssé való átváltoztatásával fenntartható-e. Erre azonban csak akkor kerülhet sor, ha a szerződés ily módon eredeti célját és rendeltetését be tudja tölteni. Az adott esetben azonban ennek feltételei nem álltak fenn, ezért helyes volt az eljáró bíróságok álláspontja, amikor a 95 éves örökhagyó természetbeni ellátását mindenképpen szükségesnek tartva, az öröklési szerződés megszüntetését indokoltnak látták. (Pfv. II. 20916/1993.)

Alapvetően talán a Legfelsőbb Bíróság az öröklési szerződés megszüntetése érdekében előterjesztett felülvizsgálati kérelmet. A Pfv. 21605/1994. sz. ítéletében rámutatott: „nem nyert bizonyítást, hogy a viszony megromlását az alperes szerződésszegése idézte elő; erre valójában más személy hatására a felperes egyoldalú elutasító magatartása vezetett. Ilyen körülmények között az öröklési szerződés megszüntetésére nem volt kellő indok, különös figyelemmel arra is, hogy a felperes anyagi körülményei miatt az alperes által nyújtott szolgáltatások és az ingatlanban végzett beruházások értékét nem tudná megtéríteni, az alperes pedig e nélkül az ingatlanból nem tudna kiköltözni. A felperes egészségi állapota miatt a szerződés célját életjáradéki jellegű szerződéssé való átváltoztatásával be tudja tölteni, ami lehetőséget nyújt a feleknek arra is, hogy ha később a felperes a természetbeni tartásra rászorulttá válik, visszatérhessenek az eredeti szerződéshez.”

Ugyancsak alaptalannak találta a Legfelsőbb Bíróság az életjáradéki jellegű öröklési szerződés megszüntetése végett előterjesztett felülvizsgálati kérelmet a később, már az 1996. évben hozott ítéletében, amelyben kifejtette: „A felek életjáradéki jellegű szerződésének módosítására - a járadék felemelésére - az alperesek hajlandók voltak, és a lejárt járadék megfizetését is megkísérelték. Helyesen állapította meg tehát a másodfokú bíróság, hogy az alperesek szerződésszegést nem követtek el, és a felperesek voltak azok, akik az általuk kezdeményezett szerződésmódosítástól - az alperesek elfogadó nyilatkozata és a teljesítés megkísérlése után - lényegében kellő indok nélkül elálltak. A Ptk. 589. §-ának (2) bekezdésében foglaltakra tekintettel az alperesek szerződésszegő magatartásának hiányában az öröklési szerződés megszüntetésére abban az esetben kerülhetne sor, ha a szerződés valamely okból már nem tudná betölteni a célját. E körben azonban abból kell kiindulni, hogy a felek életjáradéki szerződést kötöttek, a szerződés jellegéből eredően a felek közti személyes kapcsolatnak nincs olyan döntő jelentősége, mint a tartási szerződésnél. A viszony megromlása tehát önmagában a szerződés megszüntetését nem eredményezheti. Az a körülmény, hogy a jogosultak egészségi állapotuk, életkoruk miatt utóbb gondozásra szorulnak, az életjáradéki összegnek olyan mértékű felemelését teheti majd indokolttá, amelyből a felperesek a gondozó igénybevételével járó többletköltséget viselni tudják.” (Pfv. V. 22148/1995. - BH 1996/10. sz. 534.)

Hasonló volt az álláspontja a Legfelsőbb Bíróságnak abban a perben, amelyben az első- és másodfokú bíróság álláspontjával szemben az öröklési szerződés megszüntetése iránti keresetet elutasító ítéleti rendelkezés elleni felülvizsgálati kérelmet megalapozottnak tartotta. Kifejtette: „A Ptk. 658. §-ának (1) bekezdése értelmében az öröklési szerződés módosítására és megszűnésére a tartási (életjáradéki) szerződés szabályait kell alkalmazni. A tartási szerződés módosítására és megszüntetésére vonatkozó szabályokat a Ptk. 589. §-a tartalmazza, és a Ptk. 591. §-ának (2) bekezdése értelmében ezek megfelelően irányadóak az életjáradéki szerződésre is. A szerződés tartási vagy életjáradéki jellegéhez képest kell tehát vizsgálni, hogy az - esetleg megfelelő módosítással - célját be tudja-e tölteni, vagy a szerződés megszüntetésének van helye.

Az adott esetben a szerződő felek életjáradéki jellegű öröklési szerződést kötöttek egymással, de a szerződés keretén belül az örökhagyó arra az esetre, ha egészségi állapota vagy idős kora miatt önmaga ellátására már nem lenne képes, gondozásáról, ápolásáról is gondoskodni kívánt. Ez mind az eredeti szerződésből, mind annak módosításaiból egyértelműen kitűnik. Életjáradéki jellegű szerződés esetében csak az életjáradék összegének megfelelő felemelésére van jogi lehetőség - feltéve, hogy ez a felek érdekeinek megfelel. Nyilvánvaló, hogy a szerződéskötéskor: 1974-ben 80 éves örökhagyó az évek folyamán egymagában előrehaladott életkora folytán is egyre inkább gondozásra, ellátásra szorult, amely napi egy-két órás gondozói munkával már nem, csak teljes értékű gondozással volt biztosítható. Ez pedig az örökhagyó viszonyainak olyan lényeges megváltozását eredményezte, amelyre tekintettel a szerződés eredeti formájában már nem volt fenntartható, még azzal a módosított tartalommal sem, hogy az örökhagyó által választott gondozó költségét a szerződéses örökösök »utóbb« megtérítik. Az örökhagyó ugyanis a gondozás mértékéhez képest jelentős összeget kitevő gondozói díjat nyugdíjából nem lett volna képes előlegezni. De a rendszeres étkezés biztosítása, a háztartási munkák elvégzése, az idős ember életvitelének, tevékenységének figyelemmel kísérése olyan mértékű egész napi, esetenként éjszakai gondoskodást is jelentett, amely bizalmi viszonyt feltételezett a gondozó és gondozottja között, és ez meghatározó volt a gondozó személyének kiválasztásánál. Az örökhagyóról való gondoskodás tehát az adott esetben csak tartási szerződés keretében volt megoldható.

Nem lehetett figyelmen kívül hagyni azt a tényt sem, hogy az alperesek az örökhagyóval valójában semmiféle kapcsolatot nem tartottak, bár igen idős korára tekintettel feltételezhették, hogy önmaga ellátására már egyedül nem képes, és azt követően sem tettek lépést az iránt, hogy a gondozás biztosításában segítségére legyenek, amikor 1992. év elején magarahagyatottságát sérelmezve közjegyzőhöz fordult a szerződés megegyezéssel történő megszüntetése céljából. Ez alól a kötelezettség alól nem mentesítette őket a módosító szerződésnek a gondozó biztosításával kapcsolatos kikötése sem. Ennek folytán az alperesek megsértették a Ptk. 277. §-ának (2) bekezdése szerinti együttműködési kötelezettségüket is.

Az öröklési szerződés megszüntetésének a Ptk. 589. §-a (2) bekezdésében meghatározott jogi feltételei tehát fennálltak, és az eljáró bíróságok ezzel ellentétes álláspontja téves. A fent kifejtettre tekintettel a Legfelsőbb Bíróság a Pp. 275/A. §-ának (2) bekezdése értelmében a másodfokú ítéletet hatályon kívül helyezte, az első fokú ítéletet megváltoztatta, és közbenső ítélettel az öröklési szerződést a keresetlevél benyújtásának napjával megszüntette, egyben a megfelelő kielégítés kérdésében az elsőfokú bíróságot további eljárásra utasította.” (Pfv. V. 22248/1995.)

Az öröklési szerződés megszüntetésére irányuló perben a jogkövetkezmények alkalmazásánál a bíróság értékeli a szerződésszegést, vagyis mind a jogosultnak, mind a kötelezettnek a szerződésszerű teljesítéssel kapcsolatban tanúsított kifogásolható magatartását, de azokat az esetleg a szerződésszegés után bekövetkezett objektív tényeket is, amelyeknek a szerződés fenntartása szempontjából jelentőségük van (Pfv. V. 23631/1996. - BH 1998/10. sz. 486. - Bővebben lásd a Ptk. 658. §-a 5. pontjánál.).

Jogutódlás a perben

7. A Legfelsőbb Bíróság a Pfv. II. 20791/1993. sz. ítéletében iránymutatást adott az öröklési szerződés megszüntetése iránt az örökhagyó által indított perben bekövetkezett jogutódlás tárgyában. Eszerint: a Legfelsőbb Bíróság már több eseti döntésben kifejtette, hogy az örökhagyónak a per során bekövetkezett halálával a peresített anyagi jogi követelések nem veszítik jogalapjukat, azokban - a perben érvényesített keretben - jogutódlásnak van helye. Az örökhagyó halála tehát nem menti fel a bíróságot az alól a kötelezettsége alól, hogy a szerződő felek magatartását vizsgálja, és ha a szerződés megszüntetésének lett volna helye, annak jogkövetkezményeit alkalmazza. Az örökhagyónak a per folytatására jogosult jogutóda az lesz, aki az örökhagyó után öröklésre jogosult; így jogutódként fellelhető, aki a törvényes öröklés rendje szerint az örökhagyó örököse.

Hasonló álláspontra helyezkedett a Legfelsőbb Bíróság egy más vonatkozásban már ismertetett ítéletében, de ebben nemcsak a szerződés megszüntetése, hanem (mint az adott esetben) a *módosítása* jogkövetkezményei alkalmazásának a lehetőségére is utalt (Pfv. V. 20252/1997. - BH 1999/3. sz. 116.).

Nincs azonban jogi akadálya annak, hogy az örökhagyó az öröklési szerződés megszüntetésének kezdeményezésére tekintettel végrendelkezzék. Az adott esetben az örökhagyó - miután többször eredménytelenül hívta fel a szerződéses örökösöket a jogviszony békés felszámolására - írásbeli magánvégrendeletet készített a felperes javára, majd a pert is megindította az öröklési szerződés megszüntetése iránt. Mindebből megállapítható, hogy az örökhagyó az öröklési szerződés megszüntetésétől függően részesítette juttatásban a felpereseket, akik tehát akkor örökölnék, ha a bíróság az örökhagyó keresetének helyt ad. Egyben a végrendeleti rendelkezésre tekintettel a felperesek az örökhagyó halála folytán az örökhagyó által indított perben jogutódként léphetnek fel.

Az öröklési szerződés megszüntetésénél a felek megfelelő kielégítése

8. E tárgyban mindenekelőtt le kell szögezni, hogy megfelelő kielégítéshez külön kereseti vagy viszontkereseti kérelem szükségtelen. Ezt a Legfelsőbb Bíróság - a más vonatkozásban már ismertetett - ítéletében a következőkkel indokolta:

A Ptk. 589. §-a (3) bekezdésében foglalt rendelkezésből, amely szerint a bíróság a szerződést a felek megfelelő kielégítésével szünteti meg, az is következik, hogy *a szerződés megszüntetése esetén a bíróságnak hivatalból kell intézkednie a felek kielégítése tárgyában*. A nyújtott szolgáltatások alapján a megfelelő kielégítés ugyanis valójában a megszüntetés tartalmi eleme. *A felek kielégítésével kapcsolatos igény elbírálásának tehát nem előfeltétele kifejezetten erre irányuló kereseti (viszontkereseti) kérelem előterjesztése. Szükséges azonban annak megjelölése, hogy a kielégítésre jogosult fél nyújtott szolgáltatása fejében milyen mértékű (összegű) kielégítésre tart igényt: az elszámolás kérdésében ugyanis enélkül a bíróság nem tud dönteni* (Pfv. V. 20252/1997. - BH 1999/3. sz. 116.).

A 658. § (1) bekezdése szerint alkalmazandó 589. § (3) bekezdése értelmében a bíróság az öröklési szerződést a felek megfelelő kielégítésével szünteti meg. A tv. nem tartalmaz ugyan közelebbi rendelkezést arra, hogy mikor „megfelelő” a kielégítés, de a felek közti jogviszony felszámolásának éppen ebből a módjából következik, hogy azt nem lehet azonosítani az eredeti állapot helyreállításával. Az ítélkezési gyakorlat szerint a teljesített szolgáltatások és ellenszolgáltatások felmérése mellett a felek kielégítésénél figyelembe kell venni az öröklési szerződés speciális jellegét, valamint az érdekelt felek személyi és egyéb körülményeit is. A „megfelelő kielégítés” elvének helyes alkalmazása megkívánja egyebek mellett annak vizsgálatát is, hogy a szerződés megszüntetésére a felek közül ki adott alapos okot.

Ennek figyelembevételével állapította meg a Legfelsőbb Bíróság egyik, felülvizsgálati eljárásban a közelmúltban hozott ítéletében: „az öröklési szerződés megszüntetése során a Ptk. irányadó 658. §-ának (1) bekezdése, illetve az 589. §-ának (2) bekezdése bármelyik fél magatartása vagy a körülmények változása folytán lehetővé teszi a szerződés megszüntetését, ha annak fenntartása lehetetlenné vált, és céljának betöltésére alkalmatlan. Figyelemmel azonban a Ptk. 277. §-ának (2) bekezdésére, amely szerint a szerződés teljesítésében a felek együttműködésre kötelesek, a tartásra jogosult nem utasíthatja vissza kellő indok nélkül a kötelezett szerződésszerű szolgáltatásait, illetve az ilyen magatartásának következményeit vállalnia kell.” Az adott esetben az alperesek a szerződésben vállalt tartási kötelezettségüket 1983. augusztus 22-től 1987. június 26-ig a felperes lakásán természetben teljesítették, amikor - miután a felperes a természetbeni tartás elfogadását megtagadta - a bíróság az öröklési szerződést akként módosította, hogy ettől kezdődően az alpereseket havi 2500 Ft életjáradék megfizetésére kötelezte. A felülvizsgálati kérelem alapját képező perben a felperes az életjáradéki szerződéssé alakított öröklési szerződés megszüntetése iránti kérelmének indokaként azt adta elő, hogy idős korára és megromlott egészségi állapotára tekintettel természetbeni gondozására van szüksége, az életjáradék ennek biztosítására nem alkalmas, a természetbeni szolgáltatásokat pedig az alperesekkel megromlott viszonyára tekintettel a továbbiakban sem hajlandó elfogadni. A Legfelsőbb Bíróság megállapítása szerint „az alperesek vállalt kötelezettségeiknek következetesen és maradéktalanul eleget tettek, a szerződés megszüntetése esetén pedig a Ptk. 589. §-ának (3) bekezdése szerint megfelelő kielégítésre tarthatnak igényt. A megfelelő kielégítés azonban nem azonos az eredeti állapot helyreállításával, ennek megállapítása keretében arra kell törekedni, hogy egyik fél se kerüljön a másikkal szemben számottevő hátrányos helyzetbe. Az öröklési szerződés megkötése óta eltelt idő jelentős értékváltozásai szükségessé teszik a szolgáltatások reális és arányos ellenértékének a megállapítását. A felperes által nyújtott szolgáltatás elsősorban egy lakásingatlan volt, amelynek az 1983. évi 540000 Ft-ban rögzített forgalmi értéke azóta a többszörösére emelkedett. Az alperesek anyagi eszközeiket ennek az ingatlannak a megszerzése érdekében költötték le, a szerződésben bizva más, esetleg kedvezőbb lakásmegoldást nem kerestek. Ilyen tényállás alapján a megfelelő kielégítés keretében az vizsgálendő, hogy a szerződés megkötésének idejében a szolgáltatások és az ellenszolgáltatások milyen arányban állottak egymással, és ebből kiindulva lehet megállapítani az eltartottnak járó kielégítést, fokozott gondossággal értékelve, hogy a szerződés megszüntetésére milyen okból került sor, arra melyik fél szolgáltatott okot. Minthogy a szerződés teljesedése esetén az alperesek a teljesített szolgáltatásaik fejében egy kétszobás összkomfortos öröklakas tulajdonjogához és annak berendezéséhez jutottak volna hozzá, amelynek az öröklési szerződés időpontjában volt értékét a szerződésben 540000 Ft-ban rögzítették, a lakásingatlan értékelkedése pedig az 1983. évi értéknek ma már többszöröse, nem eltűnt, sőt mérsékelt igény az alperesek 700000 Ft-ban megjelölt követelése (Pfv. II. 22600/1994. - BH 1996/5. sz. 260.).

9. A Ptk. 589. § (3) bekezdésében foglalt rendelkezésből - figyelemmel a 658. § (1) bekezdésére - az is következik, hogy az öröklési szerződés megszüntetése esetén a bíróságnak hivatalból kell intézkednie a felek kielégítése tárgyában. A felek kielégítésével kapcsolatos igény elbírálásának tehát nem előfeltétele, hogy a fél (a felek) ilyen irányú kérelmet terjesszen(ek) elő.

Az öröklési szerződés megszüntetése esetén a felek megfelelő kielégítése tárgyában adott iránymutatást a Legfelsőbb Bíróság egyik - már a 2000. évben felülvizsgálati eljárásban hozott - ítéletében.

Ebben az ügyben a jogerős ítélet elfogadta az elsőfokú bíróság által megállapított tényállást és az elsőfokú bíróságnak azt az álláspontját, amely szerint az adott lakhatási körülmények nem teszik lehetővé az együttlakást, a szerződésnek életjáradéki szerződéssé való átváltoztatását. A szerződés megszüntetésével kapcsolatos elszámolás körében részben alaposnak tartotta az alperes (a szerződéses örökös) fellebbezését. A kölcsönösen teljesített szolgáltatások egyenlegeként a felperest (az örökhagyót) 167375 Ft megfizetésére kötelezte. A lakás elhagyására kötelező ítéleti rendelkezés indokolása szerint az öröklési szerződés megszűnését követően az alperesnek nincs olyan jogcíme, amely alapján birtokban tarthatná az ingatlant, ezért e tárgyban a kereseti kérelem és ellenkérelem korlátai nélkül kellett határozni.

A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati kérelmet nem tartotta megalapozottnak. Kifejtette:

A Ptk. 589. §-a (3) bekezdésének az öröklési szerződés megszüntetésére is irányadó rendelkezése szerint a szerződést a felek megfelelő kielégítésével kell megszüntetni: ennek keretében mindkét fél részéről nyújtott szolgáltatások figyelembevételével kell döntenie, és a megfelelő kielégítésnek általában egyidejűleg és kölcsönösen kell megtörténnie. *A megfelelő kielégítés nem azonos az eredeti állapot helyreállításával. A teljesített szolgáltatások és ellenszolgáltatások számba vétele mellett a felek kielégítésénél figyelembe kell venni az öröklési szerződés sajátos jellegét, valamint az érdekelt felek személyi és egyéb körülményeit is.* Az adott esetben a másodfokú bíróság a felek kölcsönös méltányos érdekeire is figyelemmel határozta meg a felperes által fizetendő összeget oly módon, hogy egyik fél se kerüljön a másikkal szemben hátrányosabb helyzetbe.

A Legfelsőbb Bíróság a 78. számú polgári kollégiumi állásfoglalásában kimondta, hogy a tartási szerződésből eredő perekben a kereseti kérelemhez, illetőleg ellenkérelemhez való kötöttség merev értelmezésének és alkalmazásának nincs helye. A bíróság csak olyan megoldást nem alkalmazhat, amely ellen a felek mindegyike tiltakozik. A bíróságnak az öröklési szerződés megszüntetésére irányuló perben hivatalból kell intézkednie a felek megfelelő kielégítéséről. A jelen esetben a másodfokú bíróság nem sértett jogszabályt, amikor a jogvita végleges rendezése érdekében jogcím hiányában az alperest (a szerződéses örököst) az ingatlan kiűrtetésére kötelezte.

A kifejtettre figyelemmel - jogszabálysértés hiányában - a Legfelsőbb Bíróság a jogerős ítéletet a Pp. 275/A. §-a (1) bekezdése alapján hatályában fenntartotta (Pfv. V. 20988/1998.).

Az öröklési szerződés megszüntetése a felek által

10. A Ptk. 589. § (2) és (3) bekezdése a tartási szerződésnek csak a bíróság által történő megszüntetéséről rendelkezik, s a 658. § (1) bekezdése szerint ezeket a szabályokat kell alkalmazni az öröklési szerződés megszűnésére is. Ez azonban nem jelenti azt, hogy maguk a felek ne szüntethetnék meg az öröklési szerződést. Ez nemcsak a 319. § (1) bekezdésében foglalt általános szabályból következik, de az ilyen lehetőségre utal a 658. § (2) bekezdése is, amikor az öröklési szerződés megszűnésének alakiságaira az ilyen szerződés létrejöttére vonatkozó szabályok alkalmazását rendeli. Ezeknek az alakiságoknak a szüksége ui. csak akkor merülhet fel, ha maguk a felek kívánják közös megegyezéssel megszüntetni az öröklési szerződésüket.

Ilyen esetben viszont az öröklési szerződést is csak az írásbeli végrendeletre megszabott alaki kellékek megtartásával lehet érvényesen megszüntetni [Ptk. 658. § (2) bek., 656. §], s ilyenkor is irányadóak a 656. §-ban meghatározott korlátozások. Ez a rendelkezés összhangban van a 218. § (3) bekezdésében foglaltakkal, amely szerint, ha jogszabály a szerződés érvényességét megszabott alakhoz köti, az ilyen alakban kötött szerződés megszüntetése is csak a megszabott alakban érvényes.

Az öröklési szerződés megszűnése a különben kötelező alakiságok nélkül

11. A 658. § (2) bekezdésének második fordulata kivételt tesz az öröklési szerződésnek a felek által történő megszüntetése esetére előírt alakiságok alól. Az ilyen alakiságok megtartása nélkül is érvényesnek nyilvánítja ui. az öröklési szerződés megszűnését, ha az ennek megfelelő tényleges állapot a felek egyező akaratából jött létre. Ez a rendelkezés összhangban van a 218. § (3) bekezdésében foglalt kivétellel, amely szerint a szerződésnek a megszabott alak mellőzésével történő megszüntetése is érvényes, ha az annak megfelelő tényleges állapot a felek egyező akaratából létrejött.

Öröklési szerződésnél ui. többször előfordul, hogy az eltartásra (életjáradék fizetésére) köteles fél - a felek megállapodása alapján - az időszakonként visszatérő szolgáltatásának teljesítését beszünteti, az örökhagyó pedig a lekötött vagyonáról rendelkezik. Indokolatlan lenne és komoly bonyodalmakra vezetne, ha ilyen esetben - pusztán az alakszerűségek hiánya miatt - a felek megállapodása nem hatályosulhatna, az eltartó tehát köteles lenne a szolgáltatásokat folytatni, az örökhagyó - gyakran harmadik személyeket is érintő - rendelkezési joga pedig nem érvényesülhetne.

Hangsúlyozni kell azonban, hogy a tv. kettős feltételhez köti az ilyen alakszerűtlen megszűnés érvényességét. Szükséges egyrészt a megszűnésnek megfelelő tényleges állapot létrejötte, másrészt az, hogy ez a felek egyező akaratából történjék. Ez lesz a helyzet olyankor, ha az eltartó a szolgáltatását (az életjáradék fizetését) az örökhagyóval történt megállapodás alapján beszünteti, vagy az egyoldalú beszüntetést az örökhagyó tudomásul veszi. Nem lehet viszont ilyen tényleges állapot kialakulásáról és a felek erre irányuló egyező akaratáról szó akkor, ha az örökhagyó a lekötött vagyonáról - pl. végrendelet útján - rendelkezik ugyan, az eltartó fél azonban a szerződés szerinti szolgáltatásokat teljesíti, vagy azok teljesítését az ő akarata ellenére nem veszi igénybe az örökhagyó (I. a 4. pontban írt P. törv. II. 20 566/1983. sz. törvényességi határozatot).

Halál esetére szóló ajándékozás

Ptk. 659. § (1) Ha az ajándékozás azzal a feltétellel történt, hogy a megajándékozott az ajándékozót túléli, a szerződésre az ajándékozás szabályait azzal az eltéréssel kell alkalmazni, hogy a szerződés alakiságaira az öröklési szerződés alakiságai az irányadóak.

(2) Halál esetére szóló ajándékozás csak olyan juttatásra nézve érvényes, amely végrendelet esetében hagyománynak minősülne.

A halál esetére szóló ajándékozás mint a végintézkedés egyik formája

1. A tv. a halál esetére szóló ajándékozást az öröklési szerződés különleges fajtájaként szabályozza, hiszen az erre vonatkozó 659. § is az „öröklési szerződés” címet viselő LVI. fejezetben van, és pedig „Az öröklési szerződés általános szabályai”-t tartalmazó 655-658. §-okat követően. Valójában azonban a halál esetére szóló ajándékozás - a végrendelet és az öröklési szerződés mellett - a végintézkedés önállósult harmadik formája, amely nemcsak a végrendelettel, de az öröklési szerződéssel is több vonatkozásban különbözik.

A halál esetére szóló ajándékozás is végintézkedés, mert ez szintén olyan jogügylet, amelyben az örökhagyó vagyona egy részéről a juttatásban részesített személy által való túlélése esetére rendelkezik (I. a III. Címhez fűzött magyarázat 1. pontját). Különbözik viszont a végrendelettel abban, hogy míg ez utóbbi egyoldalú, addig a halál esetére szóló ajándékozás kétoldalú jogügylet, szerződés. Az örökösnevezést is tartalmazó végrendelettel továbbá abban is különbözik, hogy míg az utóbbi tárgya az örökség [636. § (2)-(3) bek., 673. § (2) bek.], addig a halál esetére szóló ajándékozás tárgya csak olyan juttatás lehet, amely végrendelet esetében hagyománynak minősülne [659. § (2) bek.]. Ez a különbség azonban csak az örökösnevezést tartalmazó végrendelet esetében áll fenn, tehát nem általánosan jellemző különbség e két végintézkedési forma között, hiszen nem szükségszerű, hogy a végrendeletben örökösnevezés is legyen; lehet olyan végrendelet is, amely csupán hagyományrendelést tartalmaz (I. a 636. §-hoz fűzött magyarázat 1. pontját).

Az öröklési szerződéssel viszont éppen ebben a vonatkozásban - is - különbözik a halál esetére szóló ajándékozás, mert míg az előbbinél az örökhagyóval szerződő fél mindig örökös [655. § (1) bek.], addig a halál esetére szóló ajándékozási szerződés esetében az örökhagyóval szerződő fél sohasem lehet örökös, minthogy ennek a szerződésnek a tárgya csak hagyománynak minősülő juttatás lehet [659. § (2) bek.]. Abban is különbözik e két végintézkedési forma, hogy míg az öröklési szerződés minden esetben visszatérhet, mert az örökhagyó a vele szerződő felet csak tartás vagy életjáradék fejében teheti örökösévé [655. § (1) bek.], addig a halál esetére szóló ajándékozás mindig ingyenes, az örökhagyó ui. ebben a saját vagyona rovására ingyenes vagyoni előnyt juttat a vele szerződő félnek [659. § (1) bek., 579. § (1) bek.].

Az öröklési szerződés megszüntetése iránt folyó egyik perben a Legfelsőbb Bíróság által felülvizsgálati eljárásban már a 2003. évben hozott ítélet kifejtette:

A jogerős ítélet a peres felek előadásának, valamint a becsatolt okirati bizonyítékok adatainak az egymással való egybevetése, azok okszerű, logikai ellentmondásoktól mentes és a Pp. 206. §-ának (1) bekezdésében foglalt elveknek egyébként is megfelelően történt értékelése alapján megalapozottan állapította meg a tényállást. A Pp. 270. §-ának (1) bekezdésében és a 275/A. §-ának (1) bekezdésében foglaltakból viszont az következik, hogy a tényállás megállapítására vonatkozó és a per érdemi elbírálására is lényeges kihatással lévő eljárásjogi szabálysértés hiányában a szabad bírói mérlegeléssel megállapított tényállás felülvizsgálati eljárásban történő felülmérlegelésének, a bizonyítékok újbóli értékelésének nincs helye.

Helyesen hivatkozik a felperes a felülvizsgálati kérelmében arra, hogy a Ptk. 277. §-ának (1) bekezdése szerint a szerződéseket tartalmuknak megfelelően, a megszabott helyen és időben, a megállapított mennyiség, minőség és választék szerint kell teljesíteni.

Alapvetően érvel viszont azzal, hogy az általa hivatkozott alperesi szerződésszegés a perbeli öröklési szerződésnek a Ptk. 319. §-ának (1) bekezdése alapján történő megszüntetésére adna alapot. A szerződés ugyanis a Ptk. rendelkezései szerint egyrészt a felek akaratából, másrészt bírósági vagy más hatósági határozat folytán, végül pedig egyéb körülmények következtében szűnhet meg. A Ptk. 319-321. §-ai a szerződés felek akaratából történő megszűnését szabályozzák akként, hogy a szerződés - egyebek mellett - egyrészt a feleknek a szerződés létrejöttére visszaható hatályú felbontásában vagy a jövőre vonatkozó megszüntetésében való közös megállapodása, tehát szerződése alapján, másrészt a szerződésnél vagy jogszabálynál fogva erre jogosult félnek az egyoldalú jognyilatkozata: a szerződés létrejöttére visszaható hatályú elállása vagy a jövőre vonatkozó felmondása alapján szűnhet meg. A perbeli esetben a felek között a szerződés megszűnésére vonatkozó kölcsönös megállapodás (szerződés) sem ex tunc, sem ex nunc hatállyal nem jött létre, a felek a szerződésben a felperes javára a szerződés egyoldalú jognyilatkozattal történő megszüntetésére irányuló elállási jogot nem kötöttek ki, és ilyen jogot az életjáradék jellegű öröklési szerződések tekintetében az örökhagyó javára jogszabály sem biztosít, a Ptk. - felperes által hivatkozott - 319. §-ának (1) bekezdése pedig az öröklési szerződés bíróság által történő megszüntetésére alapot nem ad.

Helyes jogi okfejtéssel mutatott rá ugyanis a jogerős ítélet indokolása arra, hogy a Ptk. 658. §-ának (1) bekezdése szerint az öröklési szerződés módosítására, megszűnésére a tartási (életjáradéki) szerződésre vonatkozó szabályokat kell alkalmazni, a Ptk. tartási - (életjáradéki) szerződésre irányuló - 589. §-ának (2) bekezdése értelmében pedig ha valamelyik fél magatartása vagy körülményei folytán a természetben való tartás lehetetlenné vált, bármelyik fél kérheti a bíróságtól a szerződés végleges vagy az említett körülmények megszüntéig tartó átváltoztatását életjáradéki szerződéssé, ha pedig a szerződés célja ilyen módon sem valósítható meg, a szerződés megszüntetését.

Nem hagynak kétséget a per adatai afelől, hogy az alperesek a szerződéses kötelezettségeiket 1997. évvel bezárólag maradéktalanul teljesítették, 1998. évtől kezdődően pedig a saját számításai szerint a felperest - a nyugdíjának emelésére és a jogszabályváltozásra is tekintettel - megillető felemelt összegű életjáradék megfizetését felajánlották, az átvétel felperes általi megtagadását követően pedig a felperes javára rendszeresen takarékbetétkönyvbe helyezték. Az alpereseknek az 1998. évtől kezdődően keletkezett hátraléka tehát nem a teljesítés alperesek általi megtagadására, illetőleg a teljesítési határidő alperesek általi elmulasztására, hanem - a jogerős ítélet helyes okfejtése szerint - részben az átvétel felperes általi megtagadására, részben pedig arra vezethető vissza, hogy a jogszabályváltozás folytán a felek között a szerződés értelmezésével összefüggésben vita merült fel. A Ptk. 277. §-ának (2) bekezdése egyértelmű abban, hogy a felek a szerződés teljesítésében együttműködésre kötelesek, ezért nemcsak a kötelezettnek kell a szerződés teljesítése érdekében úgy eljárnia, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható, hanem a jogosultnak is ugyanilyen módon elő kell segítenie a teljesítést, és az említett elvárásoknak az ítélkezési gyakorlat szerint az örökhagyó magatartása akkor felel meg, ha az az életjáradék jellegű öröklési szerződés céljának a megvalósulását szolgálja.

Helyesen járt el tehát az első- és másodfokú bíróság is akkor, amikor az alperesek által takarékbetétkönyvben elhelyezett életjáradék-részletek tekintetében az alperesek szerződésszegésének a megállapítását mellőzte, a felperes által megjelölt és az alperesek által elismert életjáradék-részletek közötti különbséget tekintetében pedig helyesen jutott mindkét fokú bíróság arra a jogi következtetésre, hogy az említett különbözetből eredő hátralék a feleknek a szerződés értelmezésével összefüggő jogvitájára vezethető vissza, ezért annak a nem teljesítése nem tekinthető olyan súlyú szerződésszegésnek, amely a szerződés megszüntetésére adna alapot.

A kifejtettékre tekintettel a Legfelsőbb Bíróság a keresetet elutasító jogerős ítéletet a Pp. 275/A. §-ának (1) bekezdése alapján hatályában fenntartotta (LB Pfv. II. 20850/2001. sz.)

Ami végül a halál esetére szóló ajándékozásnak az ajándékozási szerződéstől való elhatárolását illeti - az alaki különbözőségtől eltekintve -, az előbbinek (mint minden végintézkedésnek) lényeges feltétele, hogy a megajándékozott túlélje az ajándékozó örökhagyót.

A halál esetére szóló ajándékozás tárgyában hozott iránymutató döntést a Legfelsőbb Bíróság egyik - felülvizsgálati eljárásban már a 2003. évben hozott - ítéletében. Kifejtette:

A Ptk. 659. §-ának (1) bekezdése úgy rendelkezik, hogy ha az ajándékozás a feltétellel történt, hogy a megajándékozott az ajándékozót túléli, a szerződésre az ajándékozás szabályait azzal az eltéréssel kell alkalmazni, hogy a szerződés alakiságaira az öröklési szerződés alakiságai az irányadók, a hivatkozott szakasz (2) bekezdése pedig kimondja azt is, hogy halál esetére szóló ajándékozás csak olyan juttatásra nézve érvényes, amely végrendelet esetében hagyománynak minősülne. A halál esetére szóló ajándékozást tehát a szoros értelemben vett öröklési szerződéstől két lényeges tartalmi eltérés különbözteti meg: egyrészt a halál esetére szóló ajándékozás - a visszerthes jellegű öröklési szerződéssel szemben - ingyenes jogügylet, másrészt a halál esetére szóló ajándékozás csak olyan juttatásra nézve érvényes, amely végrendelet esetében hagyománynak minősülne. Helyes jogi okfejtéssel mutatott rá a jogerős ítélet indokolása arra, hogy a perbeli szerződések komplex elbírálásának a követelménye folytán a perbeli ingatlanra vonatkozó szerződés tartalma - annak visszerthes jellege miatt - önmagában nem minősülhet halál esetére szóló ajándékozásnak, az említett szerződés azonban a hagyomány Ptk. 641. §-a szerinti törvényes feltételeinek sem felel meg. Nincs jogi jelentősége ezért a perbeli jogvita érdemi elbírálása szempontjából annak, hogy a fentebb részletezett ajándékozással kapcsolatosan a Ptk. 659. §-ának (1) bekezdése és 656. §-a alapján alkalmazott Ptk. 632. §-ának (1) bekezdése egyébként nem alkalmazható, tehát önmagában a hozzátartozó közreműködése a halál esetére szóló ajándékozást nem teszi érvénytelenné. (LB Pfv. II. 20385/2002. sz.)

A halál esetére szóló ajándékozás tárgya

2. A halál esetére szóló ajándékozás tárgya csak olyan juttatás lehet, amely végrendelet esetében hagyománynak minősülne [659. § (2) bek.]. Ennek a korlátozásnak az az indoka, hogy ennek hiányában lehetőség nyílna arra, hogy az örökhagyó szerződéses kööttséggel ellenszolgáltatás nélkül tehessen valakit örökösévé. Ez pedig végeredményben az öröklési szerződésre vonatkozó rendelkezések kijátszásához vezethetne, amelynek pedig az a célja, hogy az örökhagyó - az ellenszolgáltatás révén - ily módon is biztosíthassa öregkorára tartását és gondozását.

A korlátozás vonatkozásában a tv. a végrendelet esetében hagyománynak minősülő juttatásokra utal. Alkalmazni kell tehát a 641. §-ban foglalt rendelkezéseket. Ehhez képest a halál esetére szóló ajándékozásnak a tárgya lehet a hagyatékban meglevő valamely vagyontárgy, feltéve, hogy annak a megajándékozott részére való juttatása nem minősül öröklésnek [641. § (1) bek.], de tárgya lehet olyan vagyoni szolgáltatás is, amelyet az örökösnek kell teljesítenie a megajándékozott részére [641. § (2) bek.]. Az előbbi esetben az örökhagyó halálakor közvetlenül száll át a megajándékozottra a hagyatékban meglevő vagyontárgy, az utóbbi esetben pedig a megajándékozott az örökhagyó halálakor követelést szerez az örökösrel szemben a szerződésben meghatározott vagyoni szolgáltatás iránt.

Az a korlát, hogy a megajándékozottra az örökhagyó halálakor közvetlenül átszálló vagyontárgy juttatása nem minősülhet öröklésnek, azt jelenti, hogy a halál esetére szóló ajándékozásnak nem lehet tárgya sem az örökhagyó egész hagyatéka, sem annak meghatározott hányada [636. § (2) bek.], s az egész hagyaték értékének jelentős részét kitevő meghatározott egy vagy több vagyontárgy is csak akkor lehet, ha a megajándékozottnak nem kell osztoznia a hagyatéki terhek viselésében. Ellenkező esetben ui. az ilyen megajándékozott is örökös lenne [636. § (3) bek.].

Erre vonatkozik a Legfelsőbb Bíróságnak felülvizsgálati eljárásban a 2000. évben hozott egyik ítélete és az abban ismertetett első és másodfokú ítéletek. Ebben az ügyben az elsőfokú bíróság közbenső ítéletével megállapította, hogy a Miskolcon, 1990. szeptember 25-én kelt, az örökhagyó és az I. r. alperes (a felesége), továbbá az ugyanezen a napon kelt, az örökhagyó és a II. r. alperes (a gyermeke) között létrejött szerződés a felperes vonatkozásában érvénytelen. Indokolásának jogi okfejtése szerint az I. r. alperessel kötött ajándékozási szerződés közokirati forma hiányában, a II. r. alperessel kötött ajándékozási szerződés tényleges birtokbavétel hiányában érvénytelen. Halál esetére szóló ajándékozási szerződésként pedig a Ptk. 659. §-a (2) bekezdésében foglaltak értelmében érvénytelenek, mivel az örökhagyó halál esetére szóló ajándékozással teljes vagyonáról nem rendelkezhet, csupán vagyonának egy részéről, amely végrendelet esetében hagyománynak minősülne.

A másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság közbenső ítéletét megváltoztatta, azt részítéletnek tekintve, a felperes keresetét a szerződések érvénytelenségének megállapítása tekintetében elutasította. Helytállónak tekintette az elsőfokú bíróság minősítését, amely szerint a Ptk. 659. §-a (1) bekezdése szerinti, halál esetére szóló ajándékozási szerződéssel kívánta az örökhagyó az I. és a II. r. alpereseket juttatásban részesíteni. Az örökhagyó hagyatékának teljes értékét 8 000 000 Ft-ban, ezen belül a szerződéssel érintett juttatás értékét 691 384 Ft-ban fogadta el, figyelemmel a felperes nyilatkozatára is. Ennél fogva a hagyatéki vagyon teljes értékéhez képest a juttatások értéke nem tekinthető túlzottnak, végrendelet esetében hagyománynak minősülne.

A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati kérelmet nem tartotta megalapozottnak. Rámutatott:

A másodfokú bíróság a lefolytatott bizonyítási eljárás adataiból helyesen állapította meg a hagyatéki vagyon körét. A teljes hagyaték értékét és az ajándékozás tárgyainak értékét is a felperes határozta meg, ezért a másodfokú bíróság nem sértett jogszabályt, amikor az értékmeghatározást elfogadta. Ebből pedig a másodfokú bíróság jogszerűen vonta le azt a jogi következtetést, amely szerint a *juttatás végrendelet esetében hagyománynak minősül, ennél fogva pedig a halál esetére szóló ajándékozási szerződések a Ptk. 659. §-a (2) bekezdése értelmében nem érvénytelenek* (Pfv. V. 21272/1998.).

A halál esetére szóló ajándékozás alakiságai

3. A halál esetére szóló ajándékozási szerződés alakiságaira az öröklési szerződés alakiságai az irányadóak [659. § (1) bek.]. Ez azt jelenti, hogy a halál esetére szóló ajándékozási szerződést is csak az írásbeli végrendeletre - tehát akár a közvégrendeletre, akár az írásbeli magánvégrendeletre - megszabott alakiságok mellett lehet érvényesen kötni, az utóbbi esetben mégis csupán a más által írt írásbeli magánvégrendelet alakiságaival [629. § (1) bek. b) pont]. Irányadó továbbá az a rendelkezés is, hogy ha az ajándékozó örökhagyó korlátozottan cselekvőképes személy, a szerződés érvényességéhez a törvényes képviselő hozzájárulása és a gyámhatóság jóváhagyása is szükséges (656. §). Ezzel kapcsolatban mondotta ki a Legfelsőbb Bíróság egyik törvényességi határozatában, hogy a halál esetére szóló ajándékozási szerződés korlátozott cselekvőképesség miatt történt érvénytelenné nyilvánítása törvénysértő, mert ilyen okból csak annak a nagykorú személynek a szerződése érvénytelen, akit a bíróság ilyen hatállyal gondnokság alá helyezett (P. törv. II. 20069/1981. - BH 1981/12. sz. 496. - PJD IX. 3. sz.).

Szöbeli végrendelet alakjában ezért halál esetére szóló ajándékozási szerződést nem lehet kötni, még akkor sem, ha a szóbeli végrendeletkezéshez a tv.-ben megkívánt feltételek (634. §) fenn is állanak. Ebben is különbözik a halál esetére szóló ajándékozás az élők közti ajándékozási szerződéstől, mert az utóbbinál a szerződés írásba foglalása csak ingatlan ajándékozása esetében szükséges [579. § (2) bek.].

A más által írt írásbeli magánvégrendelet alakjában természetesen csak az az örökhagyó köthet halál esetére szóló ajándékozási szerződést, aki egyáltalán írásbeli magánvégrendeletet tehet. Ezért a korlátozottan cselekvőképes, a vak, az írástudatlan, továbbá az, aki olvasásra vagy nevének aláírására képtelen állapotban van, csak közvégrendeleti formában köthet halál esetére szóló ajándékozási szerződést [624. § (2)-(3) bek.].

Az ajándékozás szabályainak alkalmazása a halál esetére szóló ajándékozási szerződésre

4. A halál esetére szóló ajándékozás olyan szerződés, amelynek tartalmára - meghatározott kivételekkel - az ajándékozás, alakjára pedig az öröklési szerződés szabályai az irányadóak. Tartalmi eltérés az a feltétel, hogy a halál esetére szóló ajándékozásnál a megajándékozott túlélje az ajándékozót, és hogy annak tárgya csak olyan juttatás lehet, amely végrendelet esetében hagyománynak minősülne. E két tartalmi s az előző pontban tárgyalt alaki különbségtől eltekintve a halál esetére szóló ajándékozássra is irányadóak az ajándékozássra a XLVII. fejezetbe - 579-582. §-ok - foglalt rendelkezések. Ezek közül e helyt csupán az 582. § (1) bekezdésében levő szabály alkalmazására kell felhívunk a figyelmet.

Eszerint halál esetére szóló ajándékozás esetén is visszakövetelheti az örökhagyó ajándékozó a még meglevő ajándékot annyiban, amennyiben arra létfenntartása érdekében szükség van, és az ajándék visszaadása a megajándékozott létfenntartását nem veszélyezteti. Az „annyiban, amennyiben” szavak itt sem feltételt, hanem arányosságot jelentenek, vagyis adott esetben az örökhagyó nem a teljes - még meglevő - ajándékot, hanem abból csupán annyit követelhet vissza, amennyi szükséges a létfenntartására. Ezt az igényt viszont általában attól függetlenül érvényesítheti, hogy vannak-e tartásra köteles hozzátartozói, s hogy azokkal szemben tartási igényét megkísérelte-e érvényesíteni. Az ajándéknak a Ptk. 582. §-a (1) bekezdésén alapuló visszakövetelése, valamint a Csjt. 60-69. §-aiban biztosított tartásra való jogosultság ui. olyan két különböző személyes jog, amelyek egyikének érvényesítése nem függ a másik jog sikeres vagy sikertelen érvényesítésétől. E jogok gyakorlásának csak a joggal való visszaélés szab korlátot [PK 77. sz. (korábban: 95. sz.) áf. - PEH 198. o.].

A halál esetére szóló ajándékozás érvénytelenségének figyelembevétele

5. A Ptk. 659. § (1) bekezdésében levő utaló rendelkezés folytán a halál esetére szóló ajándékozássra is irányadó a 656. §-ban foglalt az a szabály, amely szerint az öröklési szerződés érvényességére - meghatározott eltérésekkel - az írásbeli végrendeletre vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni. Ez a szabály viszont tovább utal a 653. §-ban levő rendelkezésre, amely egyebek mellett kimondja: a végrendelet érvénytelenségére csak az hivatkozhat, aki az érvénytelenség megállapítása esetében maga örököl vagy teherből mentesül.

Erre utalt a Legfelsőbb Bíróság egyik - felülvizsgálati eljárás keretében hozott - ítéletében. Ebben kifejtette: a Ptk. 659. §-ában szabályozott, halál esetére szóló ajándékozás az öröklési szerződések egyik fajtája. Szerződéses végintézkedés jellege folytán a halál esetére szóló ajándékozási szerződésre is érvényesül a Ptk. 653. §-ának az a rendelkezése, hogy megtámadására csak az arra jogosult által felhozott okok alapján van jogi lehetőség, érvénytelensége hivataltól nem, hanem csak akkor vehető figyelembe, ha arra az érdekelt hivatkozik (PK 85. sz. áf.). Ebből következik, hogy a bíróság a halál esetére szóló ajándékozási szerződést csak az érvényesített megtámadási ok alapján és a perben álló felek egymás közti viszonyában nyilváníthatja érvénytelennek. Ennek további következménye, hogy az egyes érvénytelenségi okok önálló kereseti kérelmek alapjai lehetnek, és az egyik érvénytelenségi okra alapított kereset sikertelensége esetén lehetőség van arra, hogy a jogosult újabb megtámadási okból kérje a szerződés érvénytelenségének megállapítását; újabb kereseti kérelmet azonban a Pp. 247. §-ának tiltó rendelkezése folytán a másodfokú eljárásban nem lehet előterjeszteni (Pfv. V. 20430/1993. - BH 1994/9. sz. 486.).

Rendelkezés várt öröklésről

Ptk. 660. § (1) Az örökhagyó leszármazói egymás között az örökhagyó életében is köthetnek szerződést várt örökségük tárgyában. Más személyek ilyen szerződést nem köthetnek.

(2) A szerződés csak írásban érvényes.

A reménybeli örökösök szerződése az örökségi várományuk tárgyában

1. A miniszteri indokolás szerint a tv. megalkotása előtt elég gyakori eset volt a falusi lakosság körében, hogy a jövőbeli örökösök az örökhagyó életében rendezték örökrészeik sorsát, és az ilyen megállapodásban sok esetben maga az örökhagyó is részt vett. Ez indokolja, hogy a reménybeli örökségről való rendelkezést a tv. is lehetővé teszi (vö. a §-hoz fűzött min. ind. I. 8. pontjával). Világhy Miklós ehhez hozzáteszi: a várt örökségről való korlátlan rendelkezés valójában nem lenne más, mint más halálára való spekuláció, ezért szorítja a tv. szigorú korlátok közé a várt örökségről való rendelkezést (I. Világhy M.-Eörsi Gy.: Magyar polgári jog. Bp., 1965., II. 480. o.).

Ilyen korlát, hogy *a)* a várt örökségükről csak az örökhagyó leszármazói köthetnek szerződést, továbbá *b)* a leszármazók csak egymás között köthetnek ilyen szerződést. Ezt a szerződést egyébként a leszármazók még *c)* az örökhagyó életében kötik meg. Lássuk ezeket a jellemzőket.

a) A Ptk. 660. § (1) bekezdésébe foglalt az a szabály, amely a várt örökségről való rendelkezés lehetőségét az örökhagyó leszármazóinak körére korlátozza, a visszaélések megelőzését célozza. Ez a korlátozás egyébként összhangban van a törvényes öröklés általános rendjével, amely szerint - végintézkedés hiányában - elsősorban az örökhagyó leszármazói örökölnak [607. § (1)-(3) bek.]. A más személyek között létrejött ilyen szerződés a tv. tilalma folytán semmis [200. § (2) bek.].

b) A leszármazók - az ún. reménybeli örökösök - csak egymás közt köthetnek a várt örökségük - az ún. örökségi várományuk - tárgyában szerződést. Más személlyel - akár a törvényes öröklés általános rendjébe (607-610. §-ok) tartozó, akár azon kívül álló személlyel - kötött ilyen szerződés tehát mint a jogszabály tilalmába ütköző, semmis [200. § (2) bek.]. Ez a tilalom azonban nem zárja ki, hogy a reménybeli örökösök ilyen szerződésében részt vehessen maga az örökhagyó is, mégpedig rendszerint olyan módon, hogy az egyik reménybeli örökös egészben vagy részben lemond az öröklésről [603. § (1) bek.; P. törv. II. 21 416/1976.].

c) A reménybeli örökösök szerződésének - az a) és b) pontban taglalt korlátokon felül - jellemzője az is, hogy ezt az örökösök életében kötik a leszármazó örökösök. A tv. szövegében levő „is” kötőszó arra utal, hogy a leszármazók az örökségük tárgyában az örökösök halála után (az örökség megnyíltát követően) is köthetnek egymással szerződést. Ez az ún. osztályos egyezség: az örökösöknek a hagyatéki tárgyaláson létrejött olyan megállapodása, amelyben a törvény vagy a végrendelet alapján az örökösök halálakor rájuk szállt hagyaték megosztása tárgyában - a hagyaték megnyíltánál időpontjára visszaható hatállyal - rendelkeznek a törvényes vagy a végrendeleten alapuló öröklés rendjétől eltérően [erre vonatkozóan mondotta ki a LB a PK 273. sz. áf.-sal módosított PK 118. sz. (korábban: 169. sz.) áf.-ában - PEH 252. o.], hogy az örökösök között a hagyatéki tárgyaláson a hagyatéki vagyontárgyakra létrejött és a hagyaték átadásának alapjául szolgáló osztályos egyezség az 1987. évi I. tv. 28. §-a (1) bekezdésének alkalmazása szempontjából nem minősül élők között létrejött szerződéssel való átruházásnak. Hasonló rendelkezést tartalmaz a He. 53. §-ának új (4) bekezdése. Eszerint: az örökösök között kizárólag a hagyatéki vagyon tárgyaira vonatkozóan létrejött egyezség (osztályos egyezség)- a hagyatékban való részesedés mellett, de arányára tekintet nélkül - nem minősül élők közötti jogügyletnek, és a hagyatékot az egyezség alapján öröklés jogcímén kell átadni. Ez az osztályos egyezség annyiban különbözik a várt örökségről történt rendelkezéstől, hogy az előbbit nemcsak a leszármazók, hanem az öröklési kapcsolatban álló más örökösök is megköthetik, s hogy abban az örökösök között az örökségi várományukról, hanem a már rájuk szállt örökrészükkel rendelkeznek.

Az osztályos egyezség tárgyában is iránymutatást adott a Legfelsőbb Bíróság egyik - felülvizsgálati eljárás keretében hozott - ítéletében. Ebben kifejtette: „Az osztályos egyezség - mint az örökösök közötti megállapodás egyik módja - csak az örökösök halála után köthető. Az osztályos egyezségben az örökösök az örökösök halálával rájuk szállt hagyaték megosztásáról rendelkeznek, értelemszerű tehát, hogy jognyilatkozataikat az örökösök halála után kell megtenniük. Az egyik örökös által az örökösök között történt rendelkezéstől, a másik örökös által az örökösök halála után tett nyilatkozat alapján az osztályos egyezség létrejötté fogalmilag kizárt.” (Pfv. 22422/1994.)

Ez különbözteti meg egyébként az osztályos egyezséget a várt örökségről való rendelkezéstől, amelyet viszont csak az örökösök életében köthetnek egymás között az örökösök leszármazói. Erre a különbségre is rámutatott a Legfelsőbb Bíróság az említett ítéletében, amikor kifejtette: „A Ptk. 660. §-ának (1) bekezdése szerinti várt örökségről való rendelkezés az örökösök életében kötött szerződés. Ebből következik, hogy annak a (2) bekezdésében megszabott írásbeli alakban az örökösök életében kell létrejönnie. Ha tehát az írásba foglalt megállapodást az örökösök életében csak az egyik szerződő fél írta alá, a szerződés érvényesen nem jött létre, és a hiányzó aláírás az örökösök halála után nem pótolható.”

Az örökségi váromány tárgyában kötött szerződés tartalma

2. A Ptk. 660. § (1) bekezdése csupán annak lehetőségét biztosítja, hogy a leszármazók még az örökösök életében köthessenek egymással szerződést várt örökségük tárgyában, azt azonban nem határozza meg, hogy az ilyen szerződéseknek mi legyen a tartalma. A tv. mindössze azt a tartalmi elemet szabja meg, hogy a szerződésben a leszármazók a várt örökségükkel kell rendelkezniük. Egyebekben a leszármazók a szerződés tartalmát szabadon állapíthatják meg [200. § (1) bek.].

Megtehetik tehát, hogy pl.

a) a várt örökséget egymás közt természetben felosztják, és pedig akár az eszmei hányadoknak [Ptk. 607. § (2)-(3) bek., 636. § (2) bek., 638. §] megfelelő, akár attól eltérő arányban;

b) az örökségi közös várományukat alkotó vagyontárgyakat [636. § (3) bek.] egymás közt szétosztják, és pedig akár egyenlő, akár eltérő értékben;

c) megállapodnak: egyes hagyatéki vagyontárgyak melyiküké legyen;

d) az egyik leszármazó a neki jutó részt egészben vagy részben átengedi a másik (a többi) leszármazónak. Ez történt abban a szerződésben, amellyel a leszármazók a várt örökségük jogi sorsát akként rendezték, hogy az egyik leszármazó az örökségből nem részesedik, ezzel szemben viszont az örökösök tartásához nem járul hozzá, hanem a tartást és a gondozást a másik leszármazó és a házastársa teljesíti (P. törv. I. 21490/1978. - BH 1979/11. sz. 363. - PJD VIII. 230. sz.).

A várt örökség tárgyában kötött szerződés hatályosulása azonban mind a törvényes öröklés, mind végintézkedés esetében egészben vagy részben meghiúsulhat. Előfordulhat ui., hogy az öröklés megnyíltakor már nincsenek meg a hagyatékban azok a vagyontárgyak, amelyekről a leszármazók a szerződésben rendelkeztek, vagy azokat az örökösök végintézkedésében másoknak juttatta, vagy végül a leszármazókat (egyiküket) kötelesrészre szorította, vagy érvényesen kitagadta.

Az örökségi váromány tárgyában kötött szerződés alakja

3. A Ptk. 660. § (2) bekezdése szerint az örökségi váromány tárgyában kötött szerződés csak írásban érvényes. Ennek a rendelkezésnek az a célja, hogy a leszármazó örökösök között nemritkán előforduló viták lehetőségét csökkentse. Annak viszont, hogy a tv. - szemben az öröklési szerződéssel (656. §) és a halál esetére szóló ajándékozással [659. § (1) bek.] - nem kívánja meg az írásbeli végrendelet alakosságainak a megtartását, az a magyarázata, hogy az ilyen szerződések nem a szerződést kötik, hanem más személy (az örökösök) halála esetére szólnak, s így ezeknél nem kell számolni olyan bizonyítási nehézségekkel, amelyek az említett - öröklési, halál esetére szóló ajándékozási - szerződésekben szereplő egyik fél, az örökösök halálával rendszerint bekövetkeznek.

A Legfelsőbb Bíróság a fentebb már említett törvényességi határozatában rámutatott: minthogy a várt örökségről való rendelkezés élők közötti jogügylet, és a tv. csak az írásbeliséget köti ki, különleges alakosságokra nincs szükség: elegendő, ha a felek a szerződés lényeges tartalmát írásba foglalják [Ptk. 218. § (1) bek.]. Az adott esetben az alperes maga adta elő, hogy megállapodásukat írásba foglalták, és elmondása szerint annak tartalma az volt, hogy a fizetendő 380000 Ft ellenében a szülők házaspárának ingatlanából járó örökrészt testvére (a későbbi örökösök) fogja megkapni. Ezzel a szerződés lényeges tartalmát az okirat rögzítette, annak utóbb történt elveszése pedig a szerződés érvényes létrejöttét nem érinti.

Ha azonban a szerződést kötők egyike nem tud vagy nem képes írni, a szerződés érvényességéhez közokirat vagy teljes bizonyító erejű magánokirat szükséges [218. § (2) bek.].

Ugyancsak a várt örökségről való rendelkezés alaki feltételére vonatkozik a Legfelsőbb Bíróság egyik újabb - a felülvizsgálati eljárás keretében hozott - ítélete. Ebben rámutatott: „A Ptk. 660. §-ának (1) bekezdése szerinti várt örökségről való rendelkezésnek a (2) bekezdésben megszabott írásbeli alakban az örökhagyó életében kell létrejönnie. Ha tehát az írásba foglalt megállapodást az örökhagyó életében csak az egyik szerződő fél írta alá, a szerződés érvényesen nem jött létre, és a hiányzó aláírás az örökhagyó halála után már nem pótolható.” (Pfv. V. 22422/1994.)

Ez különbözteti meg egyébként a várt örökségről való rendelkezést az osztályos egyezségtől, amely viszont - mint az örökösársak közössége megszüntetésének egyik módja - csak az örökhagyó halála után köthető. Erre a különbségre is rámutatott a Legfelsőbb Bíróság az említett ítéletében, amikor kifejtette: „Az osztályos egyezségben az örökösársak az örökhagyó halálával reájuk szállt hagyaték megosztásáról rendelkeznek, értelemszerű tehát, hogy jognyilatkozataikat az örökhagyó halála után kell megtenniük. Az egyik örökös által az örökhagyó életében, a másik örökös által az örökhagyó halála után tett nyilatkozat alapján az osztályos egyezség létrejötte fogalmilag kizárt.”

A várt örökség tárgyában kötött szerződések esetében is irányadóak továbbá a Ptk. I. 38. §-ában foglalt rendelkezések, amelyek szerint a szerződés akkor is érvényes, ha mindegyik fél csak a másik félnek szánt példányt írja alá, s hogy írásbeli alakban létrejött szerződésnek kell tekinteni - egyebek között - a levélváltás útján létrejött megegyezést is.

Az örökségi váromány tárgyában kötött szerződés megtámadása

4. Az örökségi váromány tárgyában kötött szerződés is megtámadható, mint bármilyen más szerződés. Így megtámadható téves feltevés címén is [210. § (3) bek.]. Ennek leggyakoribb esete az, amikor az örökhagyónak a szerződést követő időben rendkívüli vagyongyarapodása következett be. Ezt mondotta ki a Legfelsőbb Bíróság egyik törvényességi határozatában (P. törv. II. 21200/1980. - BH 1981/7. sz. 277. - PJD IX. 174. sz.).

Egy később hozott törvényességi határozatában pedig a Legfelsőbb Bíróság a következőket mondotta ki. A várt örökségre vonatkozó megállapodás tárgya a szerződő felek jövőbeli - „várt” - örökrésze, ebből következik, hogy a szerződés szükségképpen eleme az a bizonytalanság, amely egyrészt a majdani tényleges hagyaték köre (értéke) tekintetében, másrészt az öröklés valóságos bekövetkezését illetően a szerződéskötésekre fennáll. Ennek a kockázatát - meghatározott mértékig - a feleknek viselniük kell. A szerződés ui. mint élők közötti jogügylet, a Ptk.-nak a szerződés megtámadására vonatkozó általános szabályai szerint megtámadható. Ha tehát a várt örökség átruházására vonatkozó szerződés megkötése után az örökhagyó vagyonában jelentős változás (gyarapodás vagy csökkenés) következik be (az örökhagyó a vagyonát felélte, vagy másra hagyta), a teljesítés a szerződő feleken kívül álló okból lehetetlenné válik, és a szerződés megszűnik (Ptk. 312. §). (P. törv. II. 20353/1992.)

IV. Cím

A KÖTELESRÉSZ

Az Ötödik rész negyedik Címe az LVII. fejezetben a kötelesrész intézményére vonatkozó szabályokat tartalmazza. Meghatározza a kötelesrészre jogosultak körét, a kötelesrész elvesztésének: a kitagadásnak a feltételeit, a kötelesrész mértékét és alapját. Rendelkezik a betudásról, a kötelesrész kielégítéséért való felelősségről és a kötelesrész kiadásáról.

A kötelesrész célja és jellege

A kötelesrész az örökhagyó szabad rendelkezési jogát korlátozza. Ezzel a törvény az örökhagyó legközelebbi hozzátartozóit védi, és részükre az örökhagyó végintézkedése vagy élők között ingyenesen történt vagyonátruházása esetére részesedést biztosít az örökhagyó vagyonából.

„Az öröklési rendszerek a kötelesrész intézményét kétféleképpen szabályozzák: az egyik megoldás az, hogy közvetlenül állagöröklést biztosítanak (a törvényes örökrésszel egyenlő mértékben vagy annak valamely hányadában). Ez kizárja, hogy az örökhagyó vagyonának arról a részéről, amely a kötelesrészre jogosultat illeti, halála esetére rendelkezzen. A másik megoldás érintetlenül hagyja az örökhagyó végintézkedését (illetőleg élők közötti ajándékozását), de követelési jogot ad a kötelesrészre jogosultnak arra, hogy a végrendelettel, illetőleg az ajándékokkal szemben is érvényesíthesse kötelesrész iránti igényét.” (Bacsó-Pallósi-Sóthné-Szolcsánszky: Az öröklési jog kézikönyve. Bp., 1979. 269. o.) A Ptk. a kötelesrész intézményét az utóbbi módon szabályozza.

A „követelési jog” jellegből következik, hogy a kötelesrész nem szoros értelemben vett öröklési jogcímen illeti meg a jogosultat, hanem kötelmi jellegű igény (erről az öröklési rendszerek körében szoltunk már).

Ezt fejtette ki a Legfelsőbb Bíróság abban az ügyben, amelyben a felperes - az örökhagyó gyermeke - az érvénytelen öröklési szerződésben tett örökhagyói nyilatkozatra mint végrendeletre tekintettel kötelesrész iránti igényt érvényesített a végrendeleti örökösrel szemben, és kötelesrész címén az ingatlanhagyaték felére tartott igényt. Az elsőfokú bíróság ítéletével megállapította, hogy az örökhagyó és az alperes által kötött öröklési szerződés érvénytelen, és az örökhagyó hagyatékához tartozó ingatlanok " részét törvényes öröklés jogcímén a felperesnek, " részét pedig végrendeleti öröklés jogcímén az alperesnek „adta át”. A Legfelsőbb Bíróság másodfokon meghozott részítéletével az elsőfokú ítéletnek az öröklési szerződés érvénytelenségét megállapító rendelkezését helybenhagyta, a felperes kötelesrészének kiadása tekintetében azonban azt hatályon kívül helyezte, és az elsőfokú bíróságot e keretben új eljárásra és új határozat hozatalára utasította. Az ítélet indokolásában kifejtette: „Téves az elsőfokú bíróság azon jogi álláspontja, hogy a felperes kötelesrész iránti igénye törvényes öröklésnek minősülne, és megalapozatlan az elsőfokú ítélet azon rendelkezése, hogy a felperest az említett jogcímen az érvénytelen öröklési szerződés tárgyát képező ingatlanok tulajdonjogának, tehát magának az ingatlanhagyatékának a fele illetné meg. A Ptk. 599. §-ának (1) és (2) bekezdése szerint ugyanis örökölni kétféle jogcímen: törvény vagy végintézkedés (végrendelet, öröklési szerződés, halál esetére szóló ajándékozás) alapján lehet, és amennyiben az örökhagyó után végintézkedés maradt, az öröklés rendjét az határozza meg, végintézkedés hiányában pedig az öröklés rendjére a törvény az irányadó. A Ptk. 661-672. §-ában szabályozott kötelesrész jogintézménye - ezzel szemben - az örökhagyó legközelebbi rokonainak, illetve házastársának a törvény szerint járó olyan minimum részesedése az örökhagyó vagyona terhére, amelynek érvényesítése fogalmilag feltételezi azt, hogy... a hagyatékban a törvényes öröklés rendje nem érvényesülhet. Jogi természetét tekintve tehát a kötelesrész iránti igény nem öröklésnek, maga a kötelesrész pedig nem örökségnek, hanem... az örökösökkel és az örökhagyó által megajándékozottakkal szembeni olyan kötelmi igénynek minősül [Ptk. 677. § (1) bek. d) pontja], amelyet minden teher és korlátozás nélkül elsősorban pénzben kell kiadni (Ptk. 672. §), és amelybe a jogosult által a hagyatékban bármilyen címen kapott részesedést be kell tudni [Ptk. 668. § (1) bek.]. Kötelesrész címén a leszármazót annak fele illeti ugyan meg, ami neki - a kötelesrész alapja szerint számítva - mint törvényes örökösnek jutna, a kötelesrész alapja azonban nem azonos a hagyatékban, hanem az a hagyaték tiszta értékének, valamint az örökhagyó által élők között bárkinek juttatott adományok juttatáskori tiszta értékének az együttes összegével egyezik meg.” (LB Pf. II. 26074/1999., BH 2001/10. sz. 475.)

Az előző ügyben a hatályon kívül helyezés folytán megismételt újabb eljárásban a felperes kötelesrész címén - egyebek mellett - az alperes által megörökölt ingatlanok hasznosításából befolyt bérleti díjra, illetőleg az alperesi használatra tekintettel használati díjra is igényt tartott. Ezt az igényt arra alapította, hogy a hagyaték ideiglenes hatállyal történt átadására tekintettel az alperes felelős őrzőnek minősül, aki a hasznokkal köteles elszámolni. Az elsőfokú bíróság ítéletével ezt a kereseti kérelmet elutasította. Döntését azzal indokolta, hogy a kötelesrészen alapuló kötelezettség a Ptk. 677. § (1) bekezdés d) pontja szerinti hagyatéki tartozás. Az örökös a hagyatéki tartozásokért a Ptk. 679. § (1) bekezdése szerint nemcsak a hagyaték tárgyaival, hanem hasznáival is felel abban az esetben, ha a hagyaték tárgyai nem fedezik a felperes igényét, ez azonban az alperes elszámolási kötelezettségét nem alapozza meg. A Legfelsőbb Bíróság másodfokon meghozott ítéletével az elsőfokú ítéletnek e kereseti kérelmet elutasító rendelkezését helybenhagyta. Indokolásában kiemelte: téves az a felperesi álláspont, „hogy az ideiglenes hatályú hagyatékátadó végzéssel legitimált alperes a hagyaték felelős őrzőjének minősül, és a hasznokkal való elszámolásra lenne köteles. A Legfelsőbb Bíróság az elsőfokú ítélet helyes indokaira a használati díjra vonatkozó fellebbezési kérelmet illetően csupán visszautalt; a fellebbezésben foglaltak alapján pedig azt emeli ki, hogy az alperes az örökhagyó jogutódaként mint az ingatlanok tulajdonosa jogosult a hagyaték birtoklására és használatára a saját érdekében, míg a Ptk. 196. § (1) bekezdése szerinti felelős őrzés más érdekében jogviszony nélküli és átmeneti őrzési kötelezettségre vonatkozik, ami az adott esetben nem áll fenn.” (Pfv. II. 25113/2002.)

Az örökösnek a megörökölt hagyatékvaló rendelkezési jogát vitatta a kötelesrésze jogosult abban az ügyben, amelyben az örökhagyó devizaszámláján elhelyezett valutát a végrendeleti örökös az örökhagyó halálát követő napon felvette, így az a hagyatéki leltárba nem került felvételre, és a hagyatékátadó végzésben sem szerepelt. A kötelesrész kiadása iránti igénye kapcsán a jogosult - a felperes - egyebek mellett a valuta ítélethozatalkori forint ellenértéke " részének és késedelmi kamatainak a megfizetésére kérte a végrendeleti örököst: az alperest kötelezni. A késedelmi kamatra kártérítés jogcímén tartott igényt, mert álláspontja szerint az alperes a valutát jogtalanul vette fel. A jogerős ítélet a kártérítés iránti igényt nem találta megalapozottnak. A másodfokú bíróság ítéletében rámutatott arra, hogy az alperes a Ptk. 673. §-a értelmében minden külön jogcselekmény nélkül megszerezte a hagyatékot. Olyan szabály nincs, hogy a hagyatékot változatlan formában lett volna köteles megőrizni, ezért jogellenesség hiányában nincs alap arra, hogy kártérítésként az árfolyamnyereség összegét is megfizesse az alperes. A hagyatéki vagyontárgy elidegenítésének csak az a jogkövetkezménye, hogy az alperes egyéb vagyonával is felel a kötelesrész kiadásáért a Ptk. 679. § (1) bekezdése alapján. A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott ítéletében - amellyel a felülvizsgálati kérelmet hivatalból elutasította - rámutatott arra, hogy a másodfokú bíróság helyesen utasította el jogellenesség hiányában a kártérítési igényt. „A Ptk. 598. §-a alapján az örökhagyó halálával a hagyaték az alperesre szállt át, aki a hagyaték tulajdonjogát megszerezte, és azzal a Ptk. 99. §-a szerint rendelkezhetett. Az alperes a tulajdonjogot a hagyaték megnyíltával, nem pedig a jogerős hagyatékátadó végzéssel szerezte meg, a hagyatékátadó végzés ugyanis az öröklést csak igazolja (deklarálja). A felperes kötelesrész iránti igénye nem tulajdoni, hanem kötelmi igény a hagyatékban szemben, amely csak érvényesítés esetén jár, és elsődlegesen pénzbeli követelést eredményez. Ebből következően az igény érvényesítésével sem lett a felperes tulajdonosa a valuta egy részének.” (Pfv. II. 22473/1999.)

LVII. fejezet

A KÖTELESRÉSZ ÉS ANNAK KIELÉGÍTÉSE

Kötelesrésze jogosultak

Ptk. 661. § Kötelesrész illeti meg az örökhagyó leszármazóját, házastársát, bejegyzett élettársát, továbbá szülőjét, ha az öröklés megnyíltakor az örökhagyó törvényes örököse, vagy végintézkedés hiányában az lenne.

Jegyzet: A § szövegét a 2009. évi XXIX. törvény 17. § (1) bekezdés 18. pontja módosította. Hatályos: 2009. VII. 1.

A kötelesrésze jogosultak

1. A törvény az örökhagyó szűkebb családja, legközelebbi hozzátartozói részére biztosítja a kötelesrészt: ezek a leszármazó, a házastárs és a szülő. Más hozzátartozó kötelesrésze nem jogosult.

a) A kötelesrészt a 661. § rendelkezéséből következően *két esetben* illeti meg a kötelesrésze jogosult hozzátartozót, mégpedig akkor, ha nincs végintézkedés és ő az örökhagyó törvényes örököse, illetőleg végintézkedés esetén akkor, ha ennek hiányában törvényes örökösként örökölné.

Az első eset akkor áll fenn, amikor az örökhagyó nem tett ugyan végintézkedést - vagyis a hagyatékban a törvényes öröklés érvényesül -, de az örökhagyó a vagyonát vagy annak túlnyomó részét még életében elajándékozta, és ezzel a kötelesrésze jogosult hozzátartozóját megfosztotta az örökségétől.

A másik eset, amikor az örökhagyó végintézkedést tett, és a kötelesrésze jogosult hozzátartozójára semmit vagy alig valamit hagyott. Hangsúlyozzuk azonban, hogy miután kötelesrészt az ingyenesen juttatott vagyonból jár, az öröklési szerződéssel - vagyis visszerhesen - átruházott vagyon kötelesrészt alapja nem lehet. (Erről részletesen a „Tartás fejében végintézkedésben vagy élők közötti szerződésben történt juttatás figyelembevétele” cím alatt szövegeztünk.)

A kötelesrésze jogosultság e két esetét elemzi a Legfelsőbb Bíróság abban az ügyben, amelyben a felperesek azzal érveltek, hogy a kötelesrészt jogintézménye kizárólag a végrendeleti öröklés jogintézményéhez kapcsolódik, a törvényes öröklés rendjébe viszont nem illeszthető be. A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott ítéletében rámutatott arra, hogy ez a jogi álláspont alapvetően téves. A Ptk. 661. § szövegének „nyelvtani értelmezéséből az következik, hogy az örökhagyónak a törvény által meghatározott legközelebbi hozzátartozói nemcsak akkor jogosultak kötelesrésze, ha az öröklés megnyíltakor végintézkedés hiányában az örökhagyó törvényes örökösei lennének, hanem akkor is, ha az említett időpontban az örökhagyó törvényes örököseinek minősülnek. A kötelesrésze való jogosultság törvényes feltételeinek az ilyen meghatározása viszont már önmagában is arra utal, hogy a kötelesrészt a törvényes és a végintézkedésen alapuló örökléshez egyaránt kapcsolódó jogintézménynek minősül. Ezt a jogértelmezést támasztja alá a Ptk.-nak a kötelesrészt alapjáról, a kötelesrészt kielégítésére szolgáló értékről, valamint a kötelesrészt kielégítéséért való felelősségről szóló szabályainak a tartalma is. A kötelesrészt alapjához ugyanis nem csupán a hagyaték tiszta értéke, hanem az örökhagyó által élők között bárkinek juttatott adományok juttatáskori tiszta értéke is hozzátartozik [Ptk. 666. § (1) bek.], a kötelesrészt kielégítésére nemcsak mindaz a vagyon szolgál, amit a jogosult a hagyatékból bármilyen címen kap, hanem az is, amit az örökhagyótól ingyenesen kapott, feltéve, hogy azt a kötelesrészt alapjához hozzá kell számítani (betudás - Ptk. 668. §), a kötelesrészt kiadásáért, illetve kiegészítéséért pedig nem kizárólagosan, hanem csak elsősorban felelnek a hagyatékban részesedő személyek, a kötelesrészt a hagyatékból ki nem elégítő részéért viszont az örökhagyó által a halálát megelőző 15 éven belül megadományozottak adományaik időbeli sorrendjére tekintet nélkül ugyancsak felelnek [Ptk. 669. § (1) bek.].” A Ptk. tehát a törvény által meghatározott legközelebbi hozzátartozókat „nem csupán a hagyatékban az örökhagyó által végintézkedés útján történő kiürítése esetére a végrendeleti örökösök terhére, hanem az élők közötti ingyenes adományokkal történő kiürítése esetére a megadományozottak terhére is részesíteni kívánja”. (Pfv. II. 20962/2001.)

b) A kötelesrésze való jogosultság törvényi meghatározása egyben azt is jelenti, hogy a kötelesrésztől az arra jogosult hozzátartozó csak a törvényben meghatározott esetekben: érdemtelenység (Ptk. 602. §) és érvényes kitagadás (Ptk. 662-664. §) estében fosztható meg. A kötelesrészt tehát az *örökhagyó akarata ellenére* megilleti a jogosultság.

Az egyik ügyben az örökhagyó végrendeletében örököseiként leányát és annak leányát: az alpereseket nevezte meg, míg gyermekeit: a felpereseket az öröklésből kizárta. Úgy rendelkezett, hogy amennyiben gyermekei kötelesrészt iránti igényt érvényesítenek, annak kiszámításánál az élettársa által évtizedeken át nyújtott természetbeni tartást és anyagi adományokat figyelembe kell venni. A felperesek kötelesrésztük kiadása iránt pert indítottak. Az alperesek - egyebek mellett - azzal is védekeztek, hogy a végrendeletben az örökhagyó - az alperesek által nyújtott szolgáltatásokat és adományokat felsorolva -, „nem azt nyilatkozta, hogy a hagyaték és a juttatások különbözete legyen a gyermekeiké, hanem megfontoltan és kellően alátámasztva őket az öröklésből ki akarta zárni”; ezért kötelesrészt sem tarthatnak igényt. A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott ítéletében kiemelte: „Téves az alperesek arra vonatkozó érvelése, hogy a végrendelet megfelelő mérlegelése esetén a felperesek az őket a Ptk. 661. §-a alapján megillető kötelesrészt nem tarthatnak igényt, mert az örökhagyó őket az öröklésből ki akarta zárni. A kötelesrészt ugyanis végintézkedés ellenére történő részesedést jelent, az örökhagyó akaratával szemben is érvényesül, ezért önmagában abból, hogy a végrendelet más személy - a perbeli esetben az alperesek - örökössé nevezésével a felpereseket az örökhagyó utáni törvényes öröklésből kizárta, nem következik, hogy kötelesrésztük kiadását a végrendeleti örökösökkel szemben ne érvényesíthetnék. A kötelesrészt jogosult ugyanis csak a kötelesrészt meghaladó törvényes öröklésből zárható ki [Ptk. 637. § (3) bek.].” (Pfv. II. 22489/1999.)

Egy újabb ügyben az örökhagyó végrendeletében házas ingatlana és a végrendeletében felsorolt ingóságai örökösül az I. r. alperest nevezte meg, a II. r. alperesre pedig a házas ingatlan haszonélvezeti jogát hagyta. Az örökhagyó után a törvényes öröklés rendje szerint - leszármazó nemlétében - házastársa: a felperes lenne jogosult örökölni. A felperes által a kötelesrész kiadása iránt indított perben a jogerős ítélet - egyéb rendelkezések mellett - a kötelesrészt természetben: a házas ingatlan meghatározott tulajdoni hányadában a II. r. alperes haszonélvezeti jogától mentesen rendelte kiadni. Az alperesek felülvizsgálati kérelmükben - egyebek mellett - azzal érveltek, hogy miután a II. r. alperes a végrendelet alapján az egész ingatlan haszonélvezeti jogát kapta, ezért azt kötelesrésszel korlátozni nem lehet, mert ez a favor testamenti elvének megsértését jelentené. A Legfelsőbb Bíróság a jogerős ítéletet hatályában fenntartó ítéletében ezzel kapcsolatban kifejtette: „Téves az alpereseknek azon érvelése, hogy a végrendeletnek az akarati elv alapján történő értelmezéséből az is következne, hogy a Ptk.-nak a kötelesrésze vonatkozó törvényi szabályai is mellőzhetőekké válhatnak. A favor testamenti elve ugyanis nem érvényesülhet a kötelesrésze jogosultak hátrányára, mert részükre a törvény szabályai biztosítják a hagyaték meghatározott hányadát, és rendelkeznek a kiadás módjáról is. A Ptk. 671. §-ának (1) bekezdése szerint a kötelesrészt minden teher és korlátozás nélkül kell kiadni, ezért a felperest kötelesrész címén megillető ingatlanhányadon - miként arra a jogerős ítélet is helytállóan mutatott rá - a II. r. alperes végrendeleten alapuló haszonélvezeti joga sem állhat fenn. A törvény csak a túlélő házastárs korlátozott özvegyi jogát részesíti védelemben, ha az a kötelesrészel ütközik [671. § (1) bek. második fordulója]. A perbeli esetben azonban nem erről van szó. A felülvizsgálati kérelemben hivatkozott 671. § (2) bekezdésének második fordulója alkalmazása pedig azért nem jöhet szóba, mert az örökhagyó a felperesnek semmiféle vagyont nem hagyott, így a korlátozás elfogadása vagy el nem fogadása sem volt vizsgálandó.” (Pfv. II. 21948/1999., BH 2001/7. sz. 322.)

c) A 661. § egyben két lényeges *feltételt* is magában foglal.

A kötelesrésze jogosultság egyik alapvető feltétele, hogy a jogosult az öröklés megnyílásakor - az örökhagyó halálakor - ténylegesen öröklésre legyen jogosult az örökhagyó után, vagyis a törvényes öröklés sorrendjében soron következze. Amíg pl. az örökhagyó gyermeke él, leszármazója: az örökhagyó unokája kötelesrésze nem jogosult, ilyen igénnyel tehát nem léphet fel még akkor sem, ha az örökhagyó gyermeke a kötelesrészt nem érvényesíti.

A másik alapvető feltétel, hogy a soron következő örökös tekintetében olyan kiesési ok ne álljon fenn, amely miatt kötelesrésze sem jogosult.

A kiesési ok megvalósulása általában (a lemondás bizonyos eseteit kivéve) azt eredményezi, hogy az örökös személyében nem részesül a hagyaték, és helyébe a soron következő örökös lép. A kötelesrésze jogosult törvényes örökös kiesése esetén azonban a soron következő törvényes örökös kötelesrésze csak akkor tarthat igényt, ha ő maga is a kötelesrésze jogosultak körébe tartozik. Pl. a gyermek kiesése esetén az unoka mint az örökhagyó leszármazója ugyancsak jogosult a kötelesrésze. A szülő kiesése esetén azonban leszármazója - az örökhagyó testvére - már kötelesrésze nem tarthat igényt, mert ő már kívül esik a kötelesrésze jogosult hozzátartozók körén.

d) A kötelesrész iránti igény azonban - mint az arra jogosult követelése - az örökösére átszállhat. Ennek alapvető feltétele az, hogy a jogosult a kötelesrésze igényt tartson, de annak érvényesítésében valamely elháríthatatlan ok megakadályozza. Pl. az örökhagyó halálát követően rövid idővel a kötelesrésze jogosult is meghalt, ezért igényét már nem tudta érvényesíteni. Ha a jogosult a kötelesrészt érvényesíteni kívánta, és abban csak bekövetkezett halála akadályozta meg, ez az igény, mint a hagyatékához tartozó követelés, átszáll az örökösére is, függetlenül attól, hogy az örökös a törvényes öröklés rendje szerint vagy végintézkedés alapján örökölt, illetőleg hogy saját személyében jogosult-e kötelesrésze vagy nem.

A Legfelsőbb Bíróság egyik - felülvizsgálati eljárásban hozott - ítéletében ezzel kapcsolatban kifejtette: „olyan esetben, amikor a *kötelesrésze jogosult* az általa megindított per során meghal, jogutódjának a per folytatására való jogosultsága nem kétséges. A kötelesrésze *jogosult jogutódjának saját nevében* történő igényérvényesítését azonban az ítélkezési gyakorlat csak kivételes esetben, akkor ismeri el, amikor egyértelműen megállapítható, hogy a kötelesrésze jogosult igényét maga is érvényesíteni kívánta, és abban csak valamilyen akaratán kívülálló ok akadályozta meg. Ennek megállapításához a kötelesrésze jogosult valóságos akaratára utaló nyilatkozatok, körülmények hiányában egymagában az a tény nem elegendő, hogy az örökhagyót követően rövid idővel meghalt. Különösen irányadó ez abban az esetben, amikor az örökhagyó a végrendeletében - bár nem a kötelesrész alapjára irányadó szabályoknak megfelelően - juttatásban részesítette a kötelesrésze jogosultat. Idős házastársak között nem ritka, hogy végrendeletükben közös leszármazó hiányában harmadik személyt neveznek meg állagörökösnek, és a túlélő házastárs részére haszonélvezeti jogot biztosítanak. Ez a megoldás egyrészt mentesíti a házastársat a dolog fenntartásával járó terheket meghaladón az állag megóvásához szükséges költségektől [Ptk. 162. § (2) bek.], ugyanakkor a megszokott környezetet háborítatlan használatát és hasznosítását biztosítja számára, amely meg sem váltható. A kötelesrésznek az állagból való kiadása tehát nem feltétlenül kedvezőbb a túlélő házastársra. Az a tény pedig, hogy az ingatlan tulajdoni hányadában kiadott kötelesrész - szemben a haszonélvezeti joggal - forgalomképes, valójában a törvényes örökösök érdekkörébe tartozó olyan körülmény, amely egymagában a túlélő házastárs akaratának »vélelmezésére« nem alkalmas.” (Pfv. V. 20 006/1995.)

Elismerte viszont a Legfelsőbb Bíróság a jogutódnak a saját nevében történő igényérvényesítésre való jogosultságát abban az esetben, amelyben a felperesnek ugyancsak kötelesrésze jogosult testvére cselekvőképességet kizáró gondnokság alatt állt, gondnoka az örökhagyó volt, és a hagyatéki eljárás megindítását követően rendelték ki részére hivatásos gondnokot. A hagyatéki eljárásban tartott első tárgyaláson a közjegyző a végrendelet érvénytelenségére vonatkozóan előbb téves tájékoztatást adott, a következő hagyatéki tárgyalást megelőzően pedig a felperes testvére elhunyt. A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott határozatában kifejtette: „Bár a kötelesrész iránti igény a hagyaték megnyíltával keletkezik és azt az arra jogosultnak érvényesíteni kell, e körülmények alapján azonban az állapítható meg, hogy a felperes testvére - menthető okból - nem volt abban a helyzetben, hogy ez irányú igényét érvényesítse, ezért azt a felperes a jogutódként érvényesíteni jogosult volt.” (Pfv. II. 22132/2001.)

e) A kötelesrész iránti igény kötelmi jellegéből következik, hogy a kötelesrészre jogosultat e jogcímen megillető pénzkövetelés - mint minden más követelés - a Ptk. 328. §-ának (1) bekezdése alapján más személyre engedményezhető. Ezt az álláspontot foglalta el a Legfelsőbb Bíróság az egyik - felülvizsgálati eljárásban hozott - ítéletében, és kiemelte, hogy a kötelesrész címén érvényesített követelés „nem személyhez kötött, és nincs olyan jogszabályi rendelkezés sem, amely az engedményezést kizárná, így tehát az engedményezés nem ütközik a Ptk. 328. §-a (2) bekezdésének tiltó rendelkezésébe sem.” (Pfv. V. 21 573/1993. - BH 1994/7. sz. 367.)

A leszármazó kötelesrésze

2. A törvény elsősorban az örökhagyó leszármazójának biztosítja a kötelesrészt. Minthogy a kötelesrész a törvényes öröklés rendjéhez igazodik, kötelesrészre sorrendben legelőször az örökhagyó gyermeke jogosult. Ha az örökhagyónak több gyermeke volt, a kötelesrész valamennyi gyermeket megilleti.

A Ptk. nem tartalmaz szabályt arra, hogy kit kell az örökhagyó gyermekének tekinteni, ezt a Csjt. 35-36. §-a határozza meg. Kötelesrészre tehát nemcsak az érvényes házasságból született gyermek jogosult, hanem az a gyermek is, aki érvénytelen házasságból, vagy házasságon kívül született. A vér szerinti gyermekkel azonos módon jogosult a kötelesrészre az örökbefogadott gyermek is. (Mindezzel részletesen a törvényes öröklés általános rendjénél a gyermekek, illetőleg az örökbefogadott gyermek öröklésénél foglalkoztunk.)

A kiesett gyermek helyén leszármazója jogosult a kötelesrészre éppúgy, mint törvényes öröklés esetében a törvényes örökrészre. A leszármazókat a kötelesrész olyan arányban illeti meg, mint amilyen arányban törvényes öröklésre lennének jogosultak.

A szülő kötelesrésze

3. A szülő akkor jogosult kötelesrészre, ha mint az örökhagyó törvényes örököse öröklésre lenne jogosult. A szülő törvényes öröklésére két esetben kerülhet sor:

- ha az örökhagyó után leszármazó nem maradt és az örökhagyónak házastársa sem volt; ebben az esetben a teljes hagyaték öröklésére a szülő jogosult, vagy

- ha az örökhagyó után leszármazó nem maradt, de van házastársa; ebben az esetben a házastárs az általános örökös, a szülőről vagy ágáról az örökhagyóra hárult ági vagyonban azonban a szülő jogosult örökölni.

A szülő kötelesrésze ugyancsak törvényes örökrészéhez igazodik.

Azt, hogy kiket kell az örökhagyó szüleinek tekinteni, a Csjt.-nek a rokonságra és a származásra vonatkozó szabályai döntenek el éppúgy, mint a gyermek jogállása esetében. Az örökbefogadott gyermek után kötelesrész illeti meg az örökbefogadó szülőt és - amennyiben az örökbefogadott gyermek után öröklésre jogosult - a vér szerinti szülőt is. (Az örökbefogadás esetében az öröklés szabályait a 617-618. §-oknál részletesen ismertettük.)

Kötelesrészre azonban csak a szülő jogosult: kiesése esetén leszármazóját (pl. az örökhagyó testvérét) kötelesrész nem illeti meg; a törvény rendelkezése folytán a kötelesrészre jogosultság szempontjából a szülő helyettesítésére nincs jogi lehetőség.

A házastárs kötelesrésze

4. A házastársat akkor illeti meg a kötelesrész, ha egyébként az örökhagyó után törvényes öröklésre lenne jogosult. Ennek két alapvető feltétele, hogy az örökhagyó és házastársa között a hagyaték megnyílásának időpontjában a házassági kötelék fennálljon, és olyan kiesési ok ne valósuljon meg, ami a kötelesrésztől is megfosztja. (Erről részletesen a törvényes öröklés általános rendjénél és a kiesési okokról szövegtünk.)

Törvényes öröklés jogcímen a házastárs vagy haszonélvezeti jogot vagy állagot örököl. Ehhez képest a kötelesrész is vagy a haszonélvezeti jogból vagy az állagból jár.

a) Ha a házastárs leszármazókkal együtt örököl, a leszármazók a hagyatéki vagyon állagát, a házastárs pedig annak haszonélvezetét örökli; ilyen esetben a kötelesrész a haszonélvezeti jogból jár a házastársnak.

b) Leszármazók nemlétében a hagyaték két részre oszlik: ági és nem ági vagyonra; az ági vagyon állagát az ági örökösök, míg a nem ági vagyon állagát és az ági vagyon haszonélvezetét a házastárs örökli. A házastárs kötelesrésze tehát a nem ági vagyon tekintetében az állagból, az ági vagyon tekintetében pedig a haszonélvezeti jogból jár.

A Legfelsőbb Bíróság több törvényességi határozatban felhívta a figyelmet arra, hogy el kell határozni azt az esetet, amikor a túlélő házastársat mint törvényes örökös haszonélvezeti jog illeti meg attól az esettől, amikor törvényes örökösként állagot örökölné. Ehhez képest lehet ugyanis állást foglalni abban a kérdésben, hogy végrendelet esetében kötelesrészként a haszonélvezeti jog korlátozott mértékére vagy az állagból törvényes örökrészének a felére tarthat igényt (P. törv. II. 20 985/1974. - BH 1975/10. sz. 467. - PJD VI. 373. sz.; P. törv. II. 20 553/1987. - BH 1988/3. sz. 74. - PJD XI. 242. sz.).

Kitagadás

Ptk. 662. § Nem jár kötelesrész annak, akit az örökhagyó végintézkedésében érvényesen kitagadott. A kitagadás csak akkor érvényes, ha a végintézkedés annak okát kifejezetten megjelöli.

A kitagadás hatálya és feltételei

1. Akit az örökhagyó érvényesen kitagadott, annak kötelesrész nem jár. A kitagadás az örökösöt a kötelesrésztől fosztja meg, egyben azonban az öröklésből való kiesését eredményezi. A kitagadás ugyanis hatályát tekintve a kiesés egyik esete [600. § e) pont második fordulata]. Az érvényes kitagadás tehát nemcsak akkor fosztja meg az örökösöt a kötelesrésztől, ha az örökhagyó hagyatékában (vagy annak egy részében) a törvényes öröklés érvényesül, de az örökös az örökhagyó korábbi végrendelete alapján sem örökölhét.

A kitagadás mint kiesési ok azonban csak a kitagadott személyére vonatkozik: a kitagadott törzse a kitagadás következtében nem esik ki. Ha tehát az örökhagyó gyermekét érvényesen kitagadta, a gyermek kiesik az öröklésből, és kötelesrészre sem jogosult; leszármazója (az örökhagyó unokája) azonban mint soron következő törvényes örökös a helyébe lép. Ha az örökhagyó a végintézkedésében a kitagadáson kívül más rendelkezést nem tett, tehát hagyatékában egyébként a törvényes öröklés rendje érvényesül, a kitagadott gyermek leszármazója megörökli felmenője törvényes örökrészét. Ha azonban az örökhagyó végintézkedésében a kitagadás mellett általános örökös is nevezett, ezzel valójában a kitagadott gyermek törzsét is kizárta az öröklésből, az unoka tehát csak kötelesrészre tarthat igényt.

Az egyik ügyben megállapított tényállás szerint az örökhagyó végrendeletében örökbefogadott fiát: V. L.-t és leszármazóit kitagadta; V. L. kitagadásának okaként azt jelölte meg, hogy megértést, szeretetet nem tanúsít irányában, arra kívánja rávenni, hogy a megélhetését képező szikvizüzemet értékesítse, illetőleg letagadni igyekszik annak a 200 000 forintnak a kifizetését, amit az anyai örökségből adott át neki. V. L. leszármazói tekintetében kitagadási okot nem jelölt meg. Az örökhagyó halálát követően V. L. is meghalt. Két gyermeke: a felperesek pert indítottak a végrendeleti örökös ellen, kereseti kérelmük - egyebek mellett - annak megállapítására irányult, hogy mind V. L., mind az ő kitagadásuk érvénytelen. A jogerős ítélet - amelyet a Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati eljárásban meghozott ítéletével hatályában fenntartott - megállapította, hogy az örökhagyó végrendeletének V. L. és leszármazói öröklésből való kitagadására vonatkozó rendelkezése érvénytelen. V. L. kitagadását illetően a végrendeletben felsorolt magatartások a Ptk. 663. §-ában meghatározott kitagadási okok egyikét sem valósítják meg, más okból viszont kitagadásra nincs lehetőség. A felperesek kitagadása pedig azért érvénytelen, mert a Ptk. 662. §-a értelmében a kitagadás okát a végintézkedésben kifejezetten meg kell jelölni, ilyen okot azonban az örökhagyó nem jelölt meg. Végül az indokolás utalt arra is, hogy a felperesek jogelődjenek kitagadásra még érvényes kitagadás esetében sem eredményezné a felperesek kiesését. A kitagadás mint kiesési ok ugyanis csak a kitagadott személyére vonatkozik: leszármazói mint soron következő törvényes örökösök a helyébe lépnek, tehát - amennyiben az örökhagyó végrendeleti örökös nevezett meg végrendeletében - kötelesrészre tarthatnak igényt (Pfv. V. 21642/1997. - BH 1999/3. sz. 118.).

a) A kitagadás érvényességének egyik feltétele, hogy a kitagadásnak végintézkedésben kell történnie. A törvény a végintézkedés kifejezést használja, tehát annak bármely formája: a végrendelet, az öröklési szerződés vagy a halál esetére szóló ajándékozás alkalmas a kitagadásra. Ez azonban egyben azt is jelenti, hogy a kitagadás akkor érvényes, ha egyébként a végintézkedés a törvényben megkívánt alakú és tartalmi feltételeknek megfelel. (Erről a végintézkedések érvényességével kapcsolatban részletesen szoltunk.) A kitagadás érvénytelenségére tehát nemcsak a kitagadásra vonatkozó szabályok megsértése miatt lehet hivatkozni, hanem abból az okból is, hogy a kitagadást tartalmazó végintézkedés a végintézkedésre vonatkozó szabályoknak nem felel meg (pl. a más által írt végrendeletet, amelyben az örökhagyó a kitagadásról rendelkezett, két tanú nem írta alá, vagy hiányzik a keltezés helye; az örökhagyó a végrendelet készítése időpontjában teljesen cselekvőképtelen volt).

Az egyik ügyben az örökhagyó írásbeli magánvégrendeletében örökösül testvéreit: az alpereseket nevezte meg, egyben gyermekeit: az I. és a II. r. felpereseket az ok megjelölésével kitagadta; rögzítette továbbá, hogy házastársa: a III. r. felperes öt éve elhagyta, olyan szándékuk nem volt, hogy az életközösséget visszaállítsák, így öröklésre nem jogosult. Az örökhagyó halála után a felperesek pert indítottak. Elsődleges kereseti kérelmük a végrendelet érvénytelenségének megállapítására irányult; az I. és II. r. felperesek másodlagosan a kitagadás érvénytelenségének megállapítását kérték, és kötelesrészükre igényt tartottak. Kötelesrész iránti igényt érvényesített az örökhagyó túlélő házastársa: a III. r. felperes is. Az elsőfokú bíróság a végrendelet érvénytelenségének megállapítása iránti keresetet elutasította, az I. és a II. r. felperesek másodlagos kereseti kérelmét azonban megalapozottnak találta: a végrendeletben megjelölt kitagadási ok bizonyítást nem nyert, ezért az I. és a II. r. felperesek kötelesrészre jogosultak. Bizonyítottnak találta azonban, hogy az örökhagyó és a III. r. felperes között az életközösség nem állt fenn, és visszaállítására sem volt kilátás, ezért a III. r. felperes kötelesrész iránti keresetét elutasította. A másodfokú bíróság ítéletével az elsőfokú ítéletet megváltoztatta, és megállapította, hogy az örökhagyó hagyatékát lemenőági öröklés jogcímén az I. és a II. r. felperesek örökölték meg a III. r. felperes haszonélvezeti jogával terhelt. Bizonyítást nyert ugyanis, hogy az örökhagyó írástudatlan volt, aki csak a nevét tudta aláírni, ezért érvényesen csak közvégrendeletet tehetett volna. Az ítélet indokolása szerint „helyes jogkövetkeztetéssel állapította meg az elsőfokú bíróság, hogy az I. és II. r. felperesek öröklését akadályozó kitagadási ok bizonyítást nem nyert. Miután pedig az I. és II. r. felperesek keresete is arra irányult, hogy a III. r. felperes özvegyi haszonélvezeti jogot nyerjen, a megyei bíróság nem vizsgálta, hogy az özvegyi jog törvényes feltételei fennállnak-e.” A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott ítéletével a jogerős ítéletet hatályában fenntartotta. Ítélete indokolásában azonban kiemelte: „A megállapított tényállásra tekintettel a döntés - amely indokolásából kitűnően valójában a végrendelet érvénytelenségének megállapítását jelenti - érdemben helytálló. Szükségtelen volt viszont annak vizsgálata, hogy a kitagadással kapcsolatos elsőfokú ítéleti rendelkezés helytálló volt-e vagy sem. A Ptk. 662. §-a értelmében ugyanis a kitagadás érvényességének alapvető feltétele, hogy végintézkedésben történjen. Ebből következik, hogy a kitagadás csak akkor érvényes, ha az a végintézkedés, amely a kitagadást tartalmazza, maga is érvényes. Az érvénytelen végrendeletben tehát eleve érvénytelen a kitagadásra vonatkozó rendelkezés is.” (Pfv. V. 23310/1997.)

Mínthogy a kitagadás osztja annak a végintézkedésnek a jogi sorsát, amelyben az örökhagyó a kitagadásról rendelkezett, a végintézkedés hatálytalanná válásával (pl. a végrendelet visszavonásával vagy megsemmisítésével) a kitagadás is megdől.

Részleges érvénytelenség vagy hatálytalanság esetében a kitagadás akkor válik érvénytelenné, illetőleg hatálytalanná, ha magára a kitagadásra vonatkozó rendelkezés érvénytelen vagy hatálytalan. Pl. ha a bíróság a kitagadásra vonatkozó feltételek hiányában a kitagadás érvénytelenségét megállapította, a végrendelet egyéb rendelkezése ettől még érvényes marad; vagy az örökhagyó újabb végrendeletében a kitagadást visszavonta, de egyébként a korábbi végrendelet hatályát nem érintette.

b) A kitagadás érvényességének másik alapvető feltétele, hogy a végintézkedésben annak okát kifejezetten meg kell jelölni.

A kitagadás okait a Ptk. meghatározza (ezeket az okokat a 663. §-nál ismertetjük), más okból az örökös nem lehet kitagadni. A kitagadás tehát akkor érvényes, ha az örökgyógó a végintézkedésben a 663. §-ban meghatározott valamelyik kitagadási okot kifejezetten megjelölte. Nem szükséges azonban a törvény kifejezéseinek a használata, vagy a kitagadásra vezető cselekmény leírása, sőt nem kell a „kitagadás” szót sem használni: a végintézkedés szövegéből azonban egyértelműen ki kell tűnnie, hogy az örökgyógó akarata kitagadásra irányul, és megállapíthatónak kell lennie a kitagadás törvényben meghatározott okának is. Pl. az örökgyógó a végrendeletben úgy rendelkezik, hogy fia „semmit ne kapjon”, mert „rászorultságában tartásáról, ápolásáról nem gondoskodott, és ezzel nélkülözésnek tette ki”. Ezzel a rendelkezéssel az örökgyógó kifejezésre juttatta, hogy a fiát kitagadni kívánja, egyben tartalmilag a 663. § (1) bekezdésének d) pontja szerinti kitagadási okot is megjelölte.

Előfordul viszont az is, hogy bár az örökgyógó a végrendeletben a „kitagadás” kifejezést használja, de a rendelkezés tartalmából kitűnően kötelesrésze jogosult örökösét nem kívánta teljesen mellőzni, csupán törvényes örökrésznél kevesebbet kívánt juttatni a részére, esetleg kötelesrésze szorította (vagyis „kizárta” az öröklésből - Ptk. 600. § e) pont első fordulata).

Az egyik ügyben megállapított tényállás szerint az örökgyógó - a felperes házastársa és az alperes édesapja - végrendeletében ingatlanilletőségét egymás között egyenlő arányban a peres felekre hagyta. Egyben úgy rendelkezett, hogy halálakor meglévő jelentéktelen értékű ingóságait egyedül és kizárólag a felperes öröklje, az ingóságok örökléséből az alperest kitagadta, mert évek óta felé sem nézett, annak öröklésére érdemtelen. E tényállás alapján a bíróságok nem találták megalapozottnak a felperes keresetét, amelyben a végrendeletnek az alperest kötelesrésze szorító rendelkezése érvénytelenségének megállapítását abból az okból kérte, hogy az örökgyógó valójában az alperest a kitagadási ok megjelölésével kitagadta, így kötelesrésze, azaz az ingatlanilletőség fele részére nem jogosult. A bíróságok álláspontja szerint ugyanis a végrendelet tartalmából megállapíthatóan az örökgyógó akarata arra irányult, hogy az alperest az ingatlanhagyatékából részesítse, viszont ingóságait kizárólag a felperes öröklje. Ilyen körülmények között a „kitagadás” kifejezés használata ténylegesen kizárásra irányuló szándékot takar. A másodfokú bíróság kifejtette továbbá, hogy bár a „kitagadás” okát az örökgyógó a végrendeletben megjelölte, az azonban nem felel meg a Ptk. 663. §-ában meghatározott egyik kitagadási oknak sem, ezért a kitagadás egyébként is érvénytelen.

A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott ítéletével a jogerős ítélet hatályában fenntartotta. Az ítélet indokolásában kiemelte: „az örökgyógó a végrendelet első bekezdésében ingatlanhagyatékáról rendelkezett, és azt egymás között egyenlő arányban a peres felekre hagyta. A második bekezdésben viszont azt az akaratát nyilvánította ki, hogy ingóságait kizárólag a felperes öröklje, és azok örökléséből az alperest „kitagadta”. Az örökgyógó végakaratát világosan és egyértelműen kifejezésre juttatta. A második bekezdés olyan értelmezése, hogy azzal az örökgyógó valójában az első bekezdésben tett rendelkezését hatálytalanította, minden alapot nélkülöz. Ebből következik viszont, hogy a kitagadás érvényességének vagy érvénytelenségének kérdése csak az ingó hagyaték tekintetében merülhetne fel, amennyiben az alperes a hagyatéki ingóságokra figyelemmel is érvényesítene kötelesrésze iránti igényt. Ilyen igény előterjesztésére azonban sem a hagyatéki eljárásban, sem a jelen perben nem került sor, ezért e kérdés érdemi vizsgálata szükségtelen is volt. Rámutat azonban a Legfelsőbb Bíróság arra, hogy a másodfokú ítéletben ezzel kapcsolatban kifejtett jogi álláspont helytálló: az örökgyógó által megjelölt kitagadási ok nem felel meg a Ptk. 663. §-ában meghatározott egyik kitagadási oknak - így az (1) bekezdés a) pontja szerinti öröklésre való érdemtelenységnek - sem. Érdemtelenséget ugyanis csak a Ptk. 602. § (1) bekezdésében felsorolt magatartások eredményeznek, más okból az örökös érdemtelenységét nem lehet megállapítani, ennek folytán kitagadni sem (Pfv. V. 22143/1997.).

Ha a kitagadás okát az örökgyógó a végintézkedésben nem jelölte meg, vagy olyan okra hivatkozott, amely a törvény szerint nem kitagadási ok, a kitagadás érvénytelen még akkor is, ha egyébként ténylegesen van olyan ok, ami miatt az örökös kitagadható lett volna.

c) A kitagadás az előbbi két feltétel megléte esetében is csak akkor érvényes, ha a kitagadott személy a kitagadásra okot adó cselekményt valóban elkövette. Ennek bizonyítása azt terheli, aki a kitagadásra hivatkozva örökölni kíván. Az ítélezési gyakorlat egységes a tekintetben, hogy a kitagadásra okot adó magatartás bizonyítására egymagában az a körülmény nem alkalmas, hogy az örökgyógó végintézkedésében ennek megtörténtét állítja: pusztán a végrendeleti kijelentés bizonyítékul nem fogadható el, éppen ellenkezőleg, annak tartalmi valóságát egyéb bizonyítékok alapján kell megállapítani (P. törv. II. 21333/1992. - BH 1993/6. sz. 358.). Azonos álláspontot foglalt el a Legfelsőbb Bíróság a Pfv. V. 20969/1995. számú határozatában is.

Ha viszont a kitagadásra okot adó magatartást az érdekelt bizonyította, és a kitagadott arra hivatkozik, hogy az örökgyógó utóbb ezt megbocsátotta, a megbocsátás megtörténtét már neki kell bizonyítania.

Ptk. 663. § (1) Kitagadásnak van helye, ha a kötelesrésze jogosult

- a) az örökgyógó után öröklésre érdemtelen lenne;
- b) az örökgyógó sérelmére súlyos bűncselekményt követett el;
- c) az örökgyógó egyenesági rokonainak házastársának vagy bejegyzett élettársának életére tört, vagy sérelmükre egyéb súlyos büntetést követett el;
- d) az örökgyógó irányában fennálló törvényes eltartási kötelezettségét súlyosan megsértette;
- e) erkölcstelen életmódot folytat;
- f) jogerősen öt évi vagy azt meghaladó szabadságvesztésre ítélték.

(2) Házastársát vagy bejegyzett élettársát az örökgyógó házastársi, bejegyzett élettársi köteleességet durván sértő magatartása miatt is kitagadhatja.

Jegyzet: Az (1) bekezdés c) pontjának szövegét a 2009. évi XXIX. törvény 17. § (1) bekezdés 19. pontja, a (2) bekezdés szövegét a 2009. évi XXIX. törvény 17. § (1) bekezdés 20. pontja módosította. Hatályos: 2009. VII. 1.

Az érdemtelenség mint kitagadási ok

1. Az örökhagyó kitagadhatja a kötelesrészt jogosultat olyan okból, amely egyébként érdemtelenséget eredményez. Az érdemtelenség eseteit a 602. § határozza meg. Eszerint kitagadható tehát:

- aki az örökhagyó életére tört;
- aki szándékos eljárásával az örökhagyó végakarátának szabad nyilvánítását megakadályozta, vagy annak érvényesítését megüszította, illetőleg ezek valamelyikét megkísérelte;
- aki a hagyatékban való részesülés céljából az örökhagyó után törvényes öröklésre jogosult, vagy az örökhagyó végintézkedésében részesített személy életére tört.

Amint azt az érdemtelenség tárgyalásánál kifejtettük, az „életére tört” kifejezésből következik, hogy olyan szándékos cselekményt tétel fel, amely meghatározott célra, az örökhagyó vagy az örökhagyó után öröklésre (a hagyatékban való részesedésre) jogosult személy élete ellen irányult (lásd a 602. §-hoz fűzött magyarázatot).

A törvény a kitagadási okok között több bűncselekménynek, illetőleg büntettnak minősülő magatartást is meghatároz. Az érdemtelenséget is eredményező magatartások és a Ptk. 663. § (1) bekezdésének b), c) és f) pontjában írt kitagadási okok megkülönböztetésének szempontjaira a Legfelsőbb Bíróság egyik törvényességi határozatában hívta fel a figyelmet. A törvényességi határozat kiemeli: a legsúlyosabb *élet elleni bűncselekmények* érdemtelenséget eredményeznek [602. § (1) bek. a) és c) pont]. Ezek a bűncselekmények kívül kitagadásra vezethet, ha az örökös az *örökhagyó sérelmére egyéb súlyos bűncselekményt* követ el [663. § (1) bek. b) pont]; továbbá ha nem az örökhagyó, hanem *egyenestársi rokonainak vagy házastársának a sérelmére követi el* - de a hagyatékban való részesülés célzata nélkül - a fenti *élet elleni bűncselekményeket* vagy *egyéb súlyos büntetett* [663. § (1) bek. c) pont]. Végül érvényes kitagadáshoz vezethet, ha az örökös *bármelyikének a sérelmére, bármilyen egyéb bűncselekményt követett el - feltéve, ha öt évi vagy ezt meghaladó szabadságvesztésre ítélték* [663. § (1) bek. f) pont]. (P. törv. II. 20325/1990. - BH 1991/2. sz. 64.)

Az érdemtelenség tárgyalásánál már említettük, hogy az örökhagyó az érdemtelenséget eredményező magatartást utóbb megbocsáthatja; ha azonban az érdemtelenséget kitagadási okként is érvényesítette, a megbocsátásra a 664. §-ban foglaltak irányadóak.

Az örökhagyó sérelmére elkövetett súlyos bűncselekmény

2. Ez a pont azokat a cselekményeket foglalja egybe, amelyek nem az örökhagyó élete ellen irányultak ugyan, de egyébként súlyos bűncselekménynek minősülnek. A kitagadásnak ez az oka megvalósul, ha a kötelesrészt jogosult a cselekményt az örökhagyó sérelmére követi el, és az súlyos bűncselekménynek minősül. A „bűncselekmény” meghatározásból következik, hogy nem csupán büntettnak, hanem vétségnek minősülő cselekménnyel (magatartással) is elkövethető. Arra vonatkozóan, hogy a cselekmény mikor minősül „súlyos” bűncselekménynek, a törvény nem ad közelebbi eligazítást. Az ítélezési gyakorlat ezért nem a cselekmény büntetőjogi megítéléséből indul ki, hanem azt vizsgálja, hogy az örökhagyó és a kötelesrészt jogosult közti viszonyra tekintettel milyen súlyosnak minősül az a bűncselekményt megvalósító magatartás, amit a kitagadott elkövetett. Nem szükséges az sem, hogy ezért a cselekményért a bíróság a kitagadottat elítélje.

A Legfelsőbb Bíróság egyik törvényességi határozata szerint az örökhagyó a kitagadás okaként arra hivatkozott, hogy gyermeke (a felperes) olyan magatartást tanúsít vele és feleségével szemben, hogy szívbetegsége mielőbb végezzen vele; alaptalanul feljelentette adócsalás miatt; súlyosan rágalmozó és becsületsértő kifejezéseket használt vele és házastársával szemben. A Legfelsőbb Bíróság a törvényességi határozatban rámutatott arra, hogy „ha a végrendeletben felhozott okok (vádak) a valóságnak megfelelnek, és a felperes cselekménye a kitagadás szempontjából súlyos bűncselekménynek minősül (márpedig családjogi szempontból annak tekintendő a gyermeknek az apjával szemben elkövetett durva becsületsértése, rágalmozása stb.), akkor a Ptk. 663. §-a (1) bekezdésének b) pontjában megjelölt kitagadási ok feltételei fennállanak.” (P. törv. II. 20292/1977.)

Egy másik ügyben a szülők: az I. és II. r. örökhagyók külön-külön okiratba foglalt végrendeletükben azért tagadták ki gyermeküket, a felperest, mert hangosan kiabálva, szitkozódva behatolt a lakásukba, a II. rendű örökhagyóra sértő kifejezéseket használt, majd miután az I. r. örökhagyó a II. r. örökhagyó védelmére kelt, a felperes a magával hozott sodrófával megütötte a 73 éves I. r. örökhagyót, és a lakás ajtaját is megrongálta. Az I. r. örökhagyó az ütés következtében 8 napon belül gyógyuló sérülést szenvedett, feljelentése a bíróság a felperes bűnösségét könnyű testi sértés vétségében meg is állapította. A mindkét végrendelet kitagadásra vonatkozó rendelkezése érvénytelenségének megállapítása iránti perben a jogerős közbenső ítélet megállapította, hogy a II. r. örökhagyó tekintetében a házastársa sérelmére elkövetett könnyű testi sértés nem valósít meg kitagadási okot, mert ehhez a Ptk. 663. §-a (1) bekezdésének c) pontja „súlyos büntett” elkövetését kívánja meg. Ez a kitagadási ok tehát vétségnek minősülő bűncselekmény elkövetésével nem valósítható meg. Ezért a II. r. örökhagyó hagyatékából a felperest a kötelesrész megilleti. Az I. r. örökhagyó sérelmére elkövetett könnyű testi sértés azonban a Ptk. 663. §-a (1) bekezdésének b) pontja szerinti kitagadási okot megvalósítja. A Legfelsőbb Bíróság ezzel kapcsolatban kifejtette: „Kötelesrészt az örökhagyó legközelebbi hozzátartozói, a vele legszorosabb családi kapcsolatban álló személyek jogosultak. A törvényben számukra biztosított e különleges jogosultság azonban egyben azt is jelenti, hogy egymás iránti magatartásuk, cselekményeik az átlagostól eltérő megítélés alá esnek. A gyermek és szülője közötti kapcsolat a legszorosabb vérségi kapcsolat, amelyet a családjogi jogszabályok különleges védelemben részesítenek, meghatározva a szülő és a gyermek jogait és egyben kötelességeit is. Ebben a viszonyban a gyermek szülője iránt tiszteletteljes magatartást köteles tanúsítani, szülőjét becsülnie kell. Ha nem ezt teszi, ellenkezőleg, a szülőjét tetteleg bántalmazza, a legszorosabb családi kapcsolatra tekintettel a kitagadás szempontjából súlyosnak minősülő bűncselekményt követ el.” (P. törv. II. 21283/1991. - BH 1992/7. sz. 463.)

Egy újabb jogesetben megállapított tényállás szerint az örökhagyó gyermeke: a felperes egy vita során tetteleg bántalmazta az örökhagyót. Az eljáró bíróságok nem fogadták el a felperesnek azt a védekezését, hogy az örökhagyó támadását kívánta elhárítani, a felperes által becsatolt látlelet ugyanis kisebb fokú külsérelmi nyomokat rögzített, mint az örökhagyó sérüléseiről készült látlelet. A jogerős ítélet ezért megállapította, hogy a kitagadás érvényes, és a felperes kötelesrészre nem tarthat igényt. A felperes felülvizsgálati kérelmére indult felülvizsgálati eljárásban a Legfelsőbb Bíróság a jogerős ítéletet hatályában fenntartotta. Rámutatott arra, hogy „az ítélkezési gyakorlat egységes a tekintetben, hogy a Ptk. 663. §-a (1) bekezdésének b) pontja szerinti súlyos bűncselekmény nem büntetőjogi kategória, és a szülő terhére elkövetett könnyű testi sértést megvalósító tettelegesség a legszorosabb családi kapcsolatra tekintettel a kitagadás szempontjából súlyosnak minősülő bűncselekmény. A felperes magatartása tehát a kitagadási okot megvalósította.” (Pfv. V. 20011/1995. - BH 1996/1. sz. 39.)

Nem volt viszont megállapítható a kitagadási ok fennállása abban az ügyben, amelynek tényállása szerint 1991. november 28-án az örökhagyó több társával együtt az ajtót betörve behatolt a házastársa és gyermekeik: a felperesek által lakott lakásba, melyből korábban elköltözött, azzal a céllal, hogy onnan különböző ingóságokat szállítson el. Az I. r. felperes ekkor az örökhagyóra gázpisztolyt fogott, hogy az ingóságok elszállítását megakadályozza. Az örökhagyó végrendeletében örökösül testvérét: az alperest nevezte meg, a felpereseket pedig kitagadta. Az I. r. felperes kitagadásának okaként azt jelölte meg, hogy az I. r. felperes őt „testileg bántalmazta, fegyvert fogott rá, és megöléssel fenyegette”, a II. r. felperest pedig abból az okból tagadta ki, hogy „súlyos betegségében és ápolásra szoruló állapotában segítségére nem volt”. A felperesek a kitagadás érvénytelenségének megállapítása és kötelesrészük kiadása iránt pert indítottak. Az elsőfokú bíróság - minthogy az alperes a II. r. felperes keresetét elismerte - az alperest a II. r. felperes kötelesrészének természetben való kiadására kötelezte, az I. r. felperes keresetét azonban elutasította, mert álláspontja szerint az örökhagyó életére tört, ezért mint öröklésre érdemtelent az örökhagyó a Ptk. 663. § (1) bekezdés a) pontja alapján érvényesen tagadta ki. A másodfokú bíróság az első fokú ítéletnek az I. r. felperes keresetét elutasító rendelkezését megváltoztatta, megállapította a kitagadás érvénytelenségét, és az alperest arra kötelezte, hogy az I. r. felperes kötelesrészét természetben adja ki. Nem nyert ugyanis bizonyítást, hogy az I. r. felperes az örökhagyót megöléssel fenyegette volna, az pedig, hogy az örökhagyóra gázpisztolyt fogott, nem minősíthető olyan cselekménynek, amelyből azt a következtetést lehet levonni, hogy az I. r. felperes az örökhagyó életére tört. Az I. r. felperesnek ölési szándéka nem volt, a fenyegetést édesanyja vagyoni érdekeinek megóvása céljából alkalmazta. A gázpisztollyal való fenyegetés nem valósította meg a Ptk. 663. § (1) bekezdés b) pontjában szabályozott kitagadási okot sem, ez a cselekmény ugyanis csak szabálysértés. Az pedig, hogy az öröklési perben eljáró bíróság szabálysértést súlyos bűncselekménynek minősítsen, a Ptk. 663. § (1) bekezdés b) pontjának már meg nem engedhető kiterjesztő értelmezését jelentené.

A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott ítéletével a jogerős ítéletet hatályában fenntartotta. Egyetértett a másodfokú bíróság álláspontjával abban, hogy a gázpisztollyal való fenyegetésből emberölési szándékra nem lehet megalapozott következtetést levonni, a Ptk. 602. § (1) bekezdés a) pontja szerinti érdemtelenség tehát nem áll fenn. A Ptk. 663. § (1) bekezdés b) pontja értelmében pedig a kitagadás okaként megjelölt cselekménynek a Büntető Törvénykönyv által bűncselekménnyé minősített cselekménynek kell lennie, ha az nem bűncselekmény, hanem csak szabálysértés, a kitagadásra nem alkalmas. Az I. r. felperes cselekménye kétségtelenül csak szabálysértés volt, ezért a kitagadásra alkalmas oknak nem minősülhetett (Pfv. V. 23991/1997.).

***Az örökhagyó egyenesági rokonai, illetőleg házastársa sérelmére
elkövetett súlyos büntett***

3. Az örökhagyó kitagadhatja azt is, aki egyenesági rokonainak vagy házastársának életére tört vagy sérelmekre egyéb súlyos büntetést követett el.

A Ptk. 663. § (1) bekezdése c) pontjának első fordulata és az érdemtelenségnek a 602. § (1) bekezdése c) pontjában megfogalmazott esete azonos magatartást, meghatározott személyek élete ellen irányuló bűncselekményt kíván meg. A két jogszabályhely között azonban az egyik alapvető különbség, hogy az érdemtelenséghez célzatos cselekmény szükséges: azt a hagyatékban való részesedés céljából kell elkövetni. A kitagadáshoz viszont a törvény ilyen célzatot nem kíván meg.

További különbség, hogy nem azonos a megtámadott személyek köre: a fenti célzathoz következik, hogy érdemtelenné az válik, aki az örökhagyó örököse vagy a hagyatékában részesülő személy élete ellen tört. A kitagadásra viszont az örökhagyó legközelebbi hozzátartozói: egyenesági rokonai és házastársa élete elleni támadás ad okot - függetlenül attól, hogy örökölnék-e az örökhagyó után vagy sem.

Az egyenesági rokonság fogalmát a Csjt. 34. §-a határozza meg (erről a törvényes örökösök körénél szoltunk). Valamennyi lemenő és felmenő egyenesági rokon ebbe a körbe tartozik, függetlenül attól, hogy vérségi leszármazás vagy örökbefogadás hozta létre a rokonságot.

A házastárs tekintetében a törvény csak a házassági kötelék fennállását kívánja meg, és további feltételt nem szab, így kitagadásra vezethet a különélő házastárs ellen elkövetett súlyos büntett is.

A kitagadásra okot adó cselekmény, ha a kötelesrészre jogosult az e pontban meghatározott személyek életére tört, vagy egyéb súlyos büntetést követett el. Itt is irányadó, amit az előzőekben az „életére tört” kifejezés értelmezéséről elmondunk. Az „egyéb súlyos büntett” meghatározásból következik, hogy ebben az esetben viszont - szemben az előző pont szerint az örökhagyó sérelmére elkövetett egyéb súlyos bűncselekménnyel mint kitagadási okkal - vétségnek minősülő cselekmény nem lehet ok a kitagadásra.

Az adott esetben az örökhagyó - egyéb okok mellett - azért tagadta ki a felperest, mert saját gyermekéről - akit csecsemőkora óta az örökhagyó nevelt - soha nem gondoskodott, öt éveken keresztül nem látogatta, és vele semmiféle kapcsolatot nem tartott fenn. A Legfelsőbb Bíróság törvényességi határozatában ezzel kapcsolatban kifejti: „Tény, hogy a felperes gyermekéről, az alperesről soha nem gondoskodott, tartásához nem járult hozzá, vele nem tartott kapcsolatot. Ezzel a magatartásával azonban csak a Btk. 196. §-ának (1) bekezdésében írt tartási kötelezettség elmulasztásának vétségét követte el, mivel a gyermeket nem tette ki olyan súlyos nélkülözésnek, melynek alapján cselekménye büntettnak minősülne, hiszen az örökhagyó az alperest messzemenően ellátta. A Ptk. 663. §-a (1) bekezdésének c) pontja a kitagadásra akkor nyújt lehetőséget, ha a törvényes örökös az örökhagyó egyenesági rokonainak vagy házastársának a sérelmére súlyos büntetést követett el. Ez azt jelenti, hogy a törvény szerint vétségnek minősülő cselekmény nem lehet ok a kitagadásra, tehát a kitagadásnak ez az oka a felperessel szemben nem áll fenn.” (LB Pf. II. 21006/1988. - BH 1989/8. sz. 312. - PJD XI. 259. sz.). Hasonló módon foglalt állást a Legfelsőbb Bíróság a P. törv. II. 21283/1991. - BH 1992/7. sz. 463. sz. ügyben (ismertetését lásd az előző pontnál).

A törvényes tartási kötelezettség súlyos megsértése

4. A Ptk. a törvényen alapuló tartási kötelezettség megsértését tekinti kitagadási oknak. A törvényes tartási kötelezettségről a Csjt. 60. és következő §-ai rendelkeznek. Ebből következik, hogy a szerződésen (a tartási, az életjáradéki vagy öröklési szerződésen) alapuló tartási kötelezettség megsértése soha nem lehet kitagadási ok.

A tartás körébe tartozik mindaz a szolgáltatás, ami a létfenntartáshoz szükséges: így az ételmezés mellett a lakás, a fűtés, a világítás, a ruházatok biztosítása, a gondozás, és betegség esetén a gyógykezelés és az ápolás is. A kitagadáshoz a törvény e kötelezettség „súlyos megsértését” kívánja meg. Azt, hogy mikor minősül a tartási kötelezettség megsértése súlyosnak, az eset összes körülményeit értékelve kell megállapítani. Így nyilvánvalóan súlyosan megsérti a tartási kötelezettséget az, aki pl. az ápolásra, gondozásra szoruló örökhagyót magára hagyja, és a hatóságnak kell intézkednie az ellátásáról. Az ítélkezési gyakorlat szerint azonban egymagában az a körülmény, hogy a tartásra kötelezett csak a bíróság ítélete alapján fizet tartásdíjat, a tartási kötelezettség súlyos megsértésének nem tekinthető.

Az előző pontban említett ügyben az örökhagyó kitagadási okként arra is hivatkozott, hogy a felperes öt súlyos betegségében magára hagyta, iránta érdeklődést nem tanúsított, tartásához nem járult hozzá, ezzel a törvényen alapuló tartási kötelezettségét súlyosan megsértette. A Legfelsőbb Bíróság a törvényességi határozatában rámutatott arra, hogy „az öröklési jog körében a tartási kötelezettséget szélesebb körben kell vizsgálni, és e vonatkozásban a tartási kötelezettség megsértését jelentheti az is, ha az arra köteles személy az örökhagyó ápolását, gyógyíttatását, egyéb ellátását mellözi. A felperest azonban az örökhagyóval szemben ilyen kötelezettségek a törvénynél fogva azért nem terhelték, mert arra az örökhagyó nem szorult rá, megfelelő saját jövedelemmel és vagyonnal rendelkezett, ápolása és ellátása egyéb módon megoldott volt.” (LB Pf. II. 21 006/1988. - BH 1989/8. sz. 312. - PJD XI. 259. sz.)

Egy újabb ügyben megállapított tényállás szerint a felperest születi: az örökhagyó és az alperes 1981 októberében kitiltották a szülői házból, mert gyermeket várt attól a fiútól, akivel a kapcsolatát tiltották. A szülők nem békültek ki a felperessel azt követően sem, hogy gyermeke apjával házasságot kötött, és bár a szülőkkel egy ingatlanban lakó nagyszülőket rendszeresen látogatta, a találkozást is elkerülték, közeledését visszautasították. A felperes 1993 óta - nagyszülei halálát követően - nem kereste szüleivel a kapcsolatot, velük békülni nem próbált, bár értesült arról, hogy az örökhagyó súlyos beteg és tudta azt is, hogy az alperes korábbi agyvérzése miatt maradandó egészségkárosodást szenvedett, így mindketten segísre szorulnak. Az örökhagyó végrendeletében minden vagyonát az alperesre hagyta, egyben úgy rendelkezett, hogy a felperes semmiféle juttatásba ne részesüljön, őt kitagadta, mert viselkedése és vele, illetőleg az alperessel szemben tanúsított magatartása érdemtelenül teszi őt az öröklésre, tartási kötelezettségének nem tett eleget. A felperes által a kitagadás érvénytelenségének megállapítása és kötelesrész kiadása iránt indított perben meghozott jogerős közbenső ítélet megállapította, hogy az örökhagyó végrendeletének a felperest kitagadó része érvénytelen. Az indoklás kifejtette, hogy a Ptk. 663. § (1) bekezdés d) pontja szerinti kitagadási ok nem valósult meg, mert az alperes részéről nem történt meg az örökhagyó irányában fennálló törvényes eltartási kötelezettség súlyos megsértése. A Csjt. 64. § (1) bekezdése értelmében a tartási kötelezettség tekintetében a leszármazó a felmenő rokont megelőzi. Megállapítható volt, hogy a felperes 1993-ig két kiskorú gyermeke eltartásáról gondoskodott, majd 1993. december 23-án megszületett harmadik gyermeke is, akivel szülési szabadságon, majd gyeden volt. Emiatt sem fizikailag, sem jövedelmi helyzete miatt nem lett volna képes az örökhagyó eltartására. Utalt továbbá arra, hogy az ítélkezési gyakorlat szerint „ha az örökhagyó ápolása, ellátása egyéb módon megoldott, megfelelő vagyonnal rendelkezik, és az eltartásra köteles hozzátartozójától nem is igényli az eltartást, akkor a tartási kötelezettség súlyos megsértése nem valósul meg. A pertbeli esetben az örökhagyó 1993 óta szorult természetbeni támogatásra, de ez a szomszédok segítségével megoldott volt. Az örökhagyó megfelelő vagyonnal rendelkezett, a felperestől pedig nemcsak hogy nem kérte az eltartást, de az alperes saját személyes előadása szerint azt felajánlás esetén sem fogadta volna el.”

A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott közbenső ítéletével a jogerős közbenső ítélet hatályában fenntartotta (Pfv. V. 22568/1998.).

Nem állapította meg a kitagadás érvényességét a bíróság abban az ügyben sem, amelynek tényállása szerint az 1997-ben elhunyt örökgyógy 1990-ben, majd 1991-ben agyvérzést kapott, ezek következtében tolokocsíhoz kötött, egész napos ápolásra szoruló beteg volt. Gondozását, ápolását házastársa: az alperes látta el. Minthogy az alperes művétaggal rendelkezett, és 1992-ben szívinfarktus megbetegedésen esett át, ez időponttól kezdve az örökgyógy ellátásához szociális gondozót vett igénybe. Az örökgyógy 1993-ban írásbeli magánvégrendeletet alkotott, amelyben minden vagyonát az alperesre hagyta, míg házasságon kívül született gyermekét: a felperest törvényes tartási kötelezettség súlyos elmulasztása miatt „a kötelesrészre is kiterjedően” kitagadta. A felperes a kitagadás érvénytelenségének megállapítása iránt indított perben arra hivatkozott, hogy az örökgyógy tartásra nem szorult rá, mert megfelelő jövedelemmel rendelkezett, egyébként is tartására házastársa: az alperes volt köteles. Az elsőfokú bíróság ítéletével a keresetet elutasította. A bizonyítékok mérlegelése alapján megállapította, hogy az örökgyógy pénzbeni tartásra valóban nem szorult rá, állapota miatt azonban gondozást, ápolást igényelt. Bár a felperes felesége és leánya több esetben is felajánlották, hogy az örökgyógy gondozásában segítenek, ezt azonban az alperes nem fogadta el, illetőleg arra tartott volna igényt, hogy a felperes leánya a munkahelyét feladva ápolja és gondozza az örökgyógyt; ezt viszont a felperes leánya nem vállalta. Minthogy az alperes erőn felül tett eleget gondozási kötelezettségének, a felperes viszont az örökgyógy betegségeit ismerve az ápolásban, gondozásban nem vett részt, a kitagadás érvényes. A másodfokú bíróság közbenső ítéletet hozott, az elsőfokú bíróság ítéletét megváltoztatta és megállapította, hogy a kitagadás érvénytelen, a felperes kötelesrészre jogosult, és az elsőfokú bíróságot a kötelesrész mértékének megállapítására utasította. Indokolása szerint az elsőfokú bíróság a kellően feltárt tényállás alapján téves jogi következtetésre jutott. Rámutatott, hogy a Ptk. 663. § (1) bekezdésének d) pontjában írt kitagadási okkal kapcsolatban az volt vizsgálendő, hogy a törvényes eltartási kötelezettségét a felperes megsértette-e. Utalt a Csjt. 60. §-a (1) bekezdésére, amely szerint az örökgyógy eltartására elsődlegesen az alperes volt köteles. A megállapított tényállás szerint az örökgyógy tartását, gondozását az alperes gondozónó igénybevételeivel biztosította, így a felperes tartási kötelezettsége sem volt megállapítható, törvényes tartási kötelezettség hiányában pedig a kitagadás érvénytelen, ezért a kötelesrészre igényt tarthat. A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott ítéletével a közbenső ítélet hatályában fenntartotta. Indokolásában kiemelte: „A Pp. 164. §-ának (1) bekezdése alapján a végrendeletbe foglalt kitagadási ok fennállásának bizonyítása, azaz a felperes részéről a Ptk. 663. §-a (1) bekezdésének d) pontjában írt törvényes eltartási kötelezettség súlyos megsértése, az alperest terhelte. A Csjt. 60. §-ának (1) bekezdése - miként arra a jogerős közbenső ítélet is helyesen utalt, - a törvényes tartásra kötelezettek között sorrendet állít fel, mely szerint a sorrendben a házastárs a gyermeket megelőzi. A felperes tartási kötelezettsége tehát csak az örökgyógy rázorultsága és tartásra kötelezhető házastárs hiányában állt volna fenn. Az alperes felülvizsgálati kérelmében arra hivatkozott, hogy a tartási kötelezettséget magába foglaló ápolási tevékenység ellátására csak erején felül volt képes, azaz e vonatkozásban teljesítőképessége csak csökkent mértékben állt fenn, ezért lépett előtérbe az alperes tartási kötelezettsége. A Csjt. 63. §-ának (1) bekezdése értelmében több egy sorban kötelezett között a tartási kötelezettség a kereseti, jövedelmi, vagyoni viszonyaik és teljesítőképességük arányában oszlik meg. Miután a perbeli esetben az alperes és a felperes a tartásra nem egysorban voltak kötelezettek, ezért téves az alperesnek a teljesítőképesség arányára alapított érvelése.” (Pfv. II. 22967/1999., BH 2002/1. sz. 18.)

A törvényes tartási kötelezettség megsértéseként értékelte viszont a Legfelsőbb Bíróság az ápolás, gondozás elmulasztását abban az ügyben, amelyben az örökgyógy 1989 őszétől ágyhoz kötött beteg volt, és 1992. május 3-án bekövetkezett halálát megelőző kb. egy éven át már teljes körű gondozást, ápolást igényelt. Bár létfenntartása költségeit nyugdíja és a földjáraadék fedezte, ápolását, gondozását kizárólag egyik gyermeke: a II. rendű alperes teljesítette, míg másik gyermeke: a felperes kapcsolatot sem tartott az örökgyógyval. A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati eljárásban meghozott határozatában kiemelte: „Az örökgyógy súlyos betegségére, élete utolsó időszakában teljes gondozást, ápolást igénylő állapotára tekintettel a tartási szolgáltatások körébe tartozó ápolás és gondozás kötelezettsége az örökgyógy szempontjából meghatározó jelentőségű volt. Ennélfogva a felperesnek az a magatartása, hogy 1989 őszétől - az örökgyógy állapotának hanyatlásától - kezdve kapcsolatot nem tartott az örökgyógyval, megvalósította a tartási kötelezettség súlyos megsértését, és az erre alapított kitagadás érvényes. Az öröklési jog körében a tartási kötelezettséget szélesebb körben kell vizsgálni és e vonatkozásban a tartási kötelezettség súlyos megsértését jelenti az is, ha az arra köteles személy a súlyos beteg, magatehetetlen örökgyógy ápolását, gondozását nem teljesíti.” (Pfv. V. 20 734/1995.)

Erkölcstelen életmód folytatása

5. Az erkölcstelen életmód fogalmát a törvény nem adja meg. Mindig a közfelfogásnak megfelelően kell tehát megítélni, hogy milyen életmód tekinthető erkölcstelennek.

Mindenképpen erkölcstelen életmód az alkoholista, garázda, bűnöző életmód, a nemi erkölcs szabályainak rendszeres és súlyos megsértése, amelyből a kötelesrészre jogosult erkölcsi felfogásának züllöttségére lehet következtetni. A törvény szóhasználatából következik továbbá az is, hogy kitagadási okot csak az az erkölcsi normákba ütköző magatartás valósít meg, amelyet a kötelesrészre jogosult hosszabb időn keresztül folyamatosan tanúsít. Egy garázda cselekmény elkövetése vagy vétségért való egyszeri elítélés - feltéve, hogy a kötelesrészre jogosult életmódja egyébként erkölcsi züllöttségre nem utal - általában a fenti kitagadási okot nem valósítja meg.

Az előbb ismertetett ügyben az örökgyógy harmadik kitagadási okként azt jelölte meg, hogy gyermeke, a felperes többször volt büntetve, alkoholista, munkakerülő életmódot folytat, gyermekével és az örökgyógyval szemben felelőtlen, közönyös magatartást tanúsít. A Legfelsőbb Bíróság törvényességi határozatában rámutatott arra, hogy mindez a felperesi magatartás „a Ptk. 663. §-a (1) bekezdésének e) pontjában foglalt kitagadási okot messzemenően kimeríti. A felperesnek ezt az életmódját nemcsak az örökgyógy ítélte meg kellő súllyal, de az a közfelfogás szerint is olyan mértékben erkölcstelen és elítélendő, amely a kitagadást kétséget kizáró módon indokolta tette.” (LB Pf. II. 21006/1988. - BH 1989/8. sz. 312. - PJD XI. 259. sz.)

Egy újabb ügyben megállapított tényállás szerint a felperes évek óta rendszeresen fogyasztott szeszes italt, és több alkalommal lehetett őt ittas állapotban látni. Ebből a perben eljáró bíróságok azt a következtetést vonták le, hogy az alperes „alkoholista életmódot” folytatott, amit a Ptk. 663. § (1) bekezdésének e) pontja szerinti erkölcstelen életmód folytatásának minősítettek. A Legfelsőbb Bíróság ezzel szemben ítéletében kifejtette: „Ez a következtetés mind az alkoholizmus, mind az erkölcstelen életmód tekintetében téves. Az alkoholizmus ugyanis nem egyszerűen szeszes italok rendszeres fogyasztása, hanem alkoholtartalmú italok mértéktelen fogyasztása következtében kialakult szenvedélybetegség, ami testi és pszichikai tünetekkel jár együtt. A perbeli tényállás alapján az utóbbi fel sem merülhet, legfeljebb a felperes italozó életmódjáról lehet szó. Az erkölcstelen életmód mint érvényes kitagadási ok fennálltának hitelt érdemlő bizonyítása a Pp. 164. §-ának (1) bekezdése alapján az alperest terhelte. Az erkölcstelen életmód folytatásának megállapításához azt kellett volna az alperesnek bizonyítania, hogy a felperes az italfogyasztással együttjáró olyan magatartást tanúsított, amelyből erkölcsi felfogásának züllöttségére lehet következtetni, és ez az életmódjává vált, amely folyamatosan megnyilvánuló többletmagatartást feltételez. Önmagában a túlzott mértékű rendszeres italfogyasztás nem tekinthető erkölcstelen életmód folytatásának, ennél többet viszont a felperes terhére nem lehet megállapítani. Ezért a Ptk. 663. § (1) bekezdésének e) pontja szerinti kitagadási ok nem áll fenn. A jogerős ítélet tehát a fenti részében jogszabályt sért, és érvényes kitagadás hiányában a felperes a Ptk. 661. §-a alapján kötelelésre jogosult.” (Pfv. II. 20245/2000., BH 2002/2. sz. 59.)

Öt évet meghaladó szabadságvesztés

6. Kitagadási ok, ha a kötelelésre jogosultat a bíróság jogerősen ötévi vagy ezt meghaladó szabadságvesztésre ítélte. Míg tehát a Ptk. 663. § (1) bekezdésének b) és c) pontja szerinti kitagadási okok megvalósulásához elegendő a bűncselekménynek (büntettnek) minősülő magatartás elkövetése, ebben az esetben a kitagadás oka a jogerős elítéléssel valósul meg. Nincs jelentősége annak sem, hogy az elítélésre milyen bűncselekmény miatt került sor. A jogerős elítélés feltételként való meghatározásából következik továbbá, hogy az utólagos kegyelem az öröklési jogi következmények alól mentesülést nem eredményez. Ha viszont felülvizsgálati eljárás vagy perújítás eredményeként más jogerős ítélet születik, az lesz irányadó e kitagadási ok tekintetében is. Jogerős elítélés esetén tehát a polgári bíróságot köti a büntetőbíróság ítélete: azaz nem állapíthatja meg, hogy a kötelelésre jogosult nem követte el a terhére rótt bűncselekményt [Pp. 4. § (2) bek.].

Házastársi köteleiséget sértő magatartás

7. Az örökhagyó kitagadhatja a házastársát a házastársi köteleiséget durván sértő magatartása miatt is. Ez a kitagadási ok csak házastársra vonatkozik; a házastárs természetesen kitagadható az előbb ismertetett bármely más kitagadási okból is.

A kitagadás fenti oka alapvetően abban különbözik a 601. §-ban meghatározott kiesési októl (amely a kötelelésből való kiesést is eredményezi, tehát azonos joghatásra vezet), hogy míg a 601. § az ott írt feltételek objektív fennállását kívánja meg - függetlenül attól, hogy a túlélő házastárs e feltételek megvalósulásában mennyiben hatott közre, „vétkes” volt-e vagy sem -, itt a házastárs magatartása vezet a kitagadásra. Ebből következik az is: nem szükséges, hogy az életközösség megszakadjon a házastársak között, vagy a bontóper meginduljon, ez a kitagadási ok együttélő házastársak esetében is megvalósulhat.

A „durván sértő magatartás” fogalmát a törvény nem határozza meg: azt mindig a közfelfogásnak megfelelően kell megítélni. Így nyilvánvalóan annak minősül a házastársi hűség megszegése, a tettelegesség, a beteg házastárs gondozásának, támogatásának elmulasztása. Megvalósulhat huzamos időn át tanúsított vagy egyszeri, de kirívóan durva magatartással is.

Ptk. 664. § (1) A kitagadás érvénytelen, ha okát az örökhagyó végintézkedése előtt megbocsátotta, utólagos megbocsátással pedig a végintézkedés visszavonása nélkül is hatálytalanná válik.

(2) Ha a kitagadás érvénytelen, az örökösnek kötelelésre van igénye. Az utólagos megbocsátással hatálytalanná váló kitagadás esetében az örökös az általános szabályok szerint örököl.

Az örökhagyó megbocsátásának jogkövetkezménye

Az örökhagyó - éppúgy, mint az érdemteleniségre vezető magatartást - a kitagadás okát is megbocsáthatja.

A 664. § az örökhagyó megbocsátásához eltérő joghatásokat fűz attól függően, hogy a kitagadás okát az örökhagyó a végintézkedés előtt vagy a végintézkedés után bocsátotta meg.

a) A végintézkedés előtti megbocsátás a kitagadást érvénytelenné teszi. A kitagadás érvénytelensége esetén pedig az örökösnek kötelelésre van igénye; az érvénytelen kitagadás tehát azonos tartalmú lesz a kizárással.

b) Ha viszont az örökhagyó a kitagadás okát a végintézkedés után bocsátotta meg, ezzel mintegy visszavonta a kitagadást, hatálytalannította azt. Ehhez nem szükséges a kitagadást tartalmazó végintézkedés visszavonása. Ebben az esetben úgy kell tekinteni, mintha kitagadás nem történt volna, és az örökös az általános szabályok szerint örököl: végintézkedés esetében kötelelésről igényelhet, végintézkedés hiányában pedig törvényes örökrész illeti meg.

A kötelelés mértéke és alapja

Ptk. 665. § (1) Kötelelés címén a leszármazót és a szülőt annak fele illeti, ami neki - a kötelelés alapja szerint számítva - mint törvényes örökösnek jutna.

(2) Ha a házastársat vagy a bejegyzett élettársat mint törvényes örököszt haszonélvezeti jog illetné meg, az ő kötelelése a haszonélvezeti jognak olyan korlátozott mértéke, amely szükségleteit biztosítja, figyelembe véve az általa örökölt vagyontárgyakat, valamint saját vagyonát és munkájának eredményét is. Egyébként a házastársat vagy a bejegyzett élettársat kötelelésrészül törvényes örökrészének fele illeti meg.

Jegyzet: a (2) bekezdést a 2009. évi XXIX. törvény 17. § (1) bekezdés 20. pontja módosította. Hatályos: 2009. VII. 1.

A leszármazók kötelesrészének mértéke

1. A kötelesrész mértéke mindig a törvényes örökrész mértékéhez igazodik. Leszármazó esetében a kötelesrész a törvényes örökrész fele. Előbb tehát meg kell határozni, hogy a leszármazót mint törvényes örököszt mi illetné meg és annak a fele lesz a kötelesrésze. Az őt megillető értéket a kötelesrész alapja (666. §) szerint kell számítani: nemcsak a hagyaték tiszta értékét, hanem - a törvényben meghatározott kivételektől eltekintve - az örökhagyó által bárkinek adott ajándékokat is figyelembe kell venni.

Az örökhagyó hagyatékának tiszta értéke 450000 Ft, a kötelesrész alapjánál figyelembe kell venni összesen 150000 Ft ajándékot. A teljes 600000 Ft értékből egy gyermekre 1/3-1/3 rész (fejenként 200000 Ft) jutna, ennek fele 1/6-1/6 rész (azaz fejenként 100 000 Ft) egy gyermek kötelesrésze. Az unokákat (F és G)- felmenőjük helyén - összesen 1/3, azaz fejenként 1/6-1/6 (100000-100000 Ft) örökrész illetné, kötelesrészük tehát ennek fele, fejenként 1/12-1/12 rész (azaz 50000-50000 Ft) lesz.

Az egyik ügyben megállapított tényállás szerint az örökhagyó - akinek a felperesek az első házasságából származó gyermekei - 1975-ben kötött házasságot második házastársával: az alperessel. Együttélésüket az örökhagyó kizárólagos tulajdonában álló házas ingatlanban kezdték meg, abba az együttélés alatt beruházásokat teljesítettek. A házas ingatlan 1/2 részét az örökhagyó 1983-ban az alperesnek ajándékozta. Az örökhagyó tulajdona volt még egy kertingatlan is. Az örökhagyó az 1989. január 16-án kelt átvételi elismervény szerint 100000 forintot adott az I. r. felperesnek lakásvásárlás céljára; az okiratban külön kikötötték, hogy ezt az összeget az I. r. felperes öröksége fejében vette át. Az örökhagyó az 1992. június 22-én kelt közvégrendeletben minden vagyona örököseül az alperest nevezte meg; a felpereseket összesen 500000 forint kötelesrésze jogosította fel, megjelölve azt is, hogy az I. r. felperes már 100000 forint juttatásban részesült. Az örökhagyó halála után a felperesek által kötelesrész kiadása iránt indított perben az eljáró bíróságok a hagyaték tiszta értéke mellett az ajándékozott ingatlanilletőség értékét a hagyaték megnyíltakorí értéken állapították meg, úgyszintén az I. r. felperesnek adott 100000 forintot is a juttatás időpontjától számított kamatokkal növelt összegben: 180000 forintban vették figyelembe. Ennek folytán összesen 2602500 forintban állapították meg a kötelesrész alapját, melyből a felpereseket személyenként 650637 forint kötelesrész illeti meg; az I. r. felperes azonban adományának kamatokkal növelt összegét: 180000 forintot köteles betudni. A jogerős ítélet ennek megfelelően kötelezte az alperest a kötelesrész kiadására. Az alperes felülvizsgálati kérelmet nyújtott be, amelyben - egyebek mellett - sérelmezte, hogy az eljáró bíróságok figyelmen kívül hagyták az örökhagyó közvégrendeletét, amelyet éppen azért alkotott meg közvégrendeleti formában, hogy a felpereseknek az ott rögzítetteken túlmenően semmilyen további igénye ne legyen.

A Legfelsőbb Bíróság a jogerős ítéletet hatályában fenntartotta. Az ítélet indokolásában az alperesi érveléssel kapcsolatban kiemelte: „A Ptk. 665. §-a meghatározza a kötelesrész mértékét, amely mindig a törvényes örökrész mértékéhez igazodik. E jogszabályi rendelkezés érvényesül akkor is, ha az örökhagyó bármilyen formában alkotott végrendeletében ettől a mértéktől eltérően kívánja kötelesrészben részesíteni kötelesrésze jogosult hozzátartozóját. A kötelesrésztől ugyanis csak érvényes kitagadással lehet bárkit megfosztani. Az adott esetben tehát az eljáró bíróságok a Ptk. fenti rendelkezésének megfelelően jártak el, amikor a végrendeleti rendelkezés ellenére vizsgálták, hogy a kötelesrész alapjához képest milyen mértékű kötelesrész illeti meg az örökhagyó gyermekeit: a felpereseket.” (Pfv. V. 22860/1996.)

A szülő kötelesrészének mértéke

2. A szülő kötelesrészének mértéke ugyancsak ahhoz igazodik, ami neki - a kötelesrész alapja szerint számítva - mint törvényes örökösnek jutna. Ennek fele lesz a kötelesrésze.

A kötelesrész alapjának számítása eltérő attól függően, hogy a szülőt az örökhagyó ági vagy nem ági vagyonából illeti meg a kötelesrész. A nem ági vagyonból járó kötelesrész alapja ebben az esetben is a hagyaték tiszta értéke és az örökhagyó által életében adott azok az ajándékok, amiket a törvény szerint a kötelesrész alapjához kell számítani. Ha azonban a szülőt az ági vagyonból illeti meg a kötelesrész, az csak a hagyatékban ténylegesen meglévő ági vagyonból jár: az elajándékozott ági vagyont nem lehet a kötelesrész alapjánál figyelembe venni. Erre ugyanis az ági öröklés szabályai nem terjednek ki, így az ági öröklésre alapítva kötelesrész sem jár (I. a 613. §-t).

Az örökhagyó után leszármazó és házastárs nem maradt; a kötelesrész alapja a hagyaték tiszta értéke: összesen 600000 Ft; a hagyatékban 100000 Ft anyai és 60000 Ft apai ági vagyon van. A nem ági vagyon: 440000 Ft egyenlő arányban illetné meg a szülőket, azaz fejenként 220000 Ft volna a törvényes örökrészük. Törvényes öröklés esetén tehát az anyát $220000 + 100000 = 320000$ Ft örökrész, az apát pedig $220000 + 60000 = 280000$ Ft örökrész illetné meg. Ha az örökhagyó végrendeletében teljes vagyonát harmadik személyre hagyta, az anya kötelesrésze a nem ági vagyonból a 220000 Ft fele, 110000 Ft, és az ági vagyon fele 50000 Ft, azaz összesen 160000 Ft, míg az apa kötelesrésze a 220000 Ft fele, 110000 Ft, és a 60000 Ft fele, 30000 Ft, azaz összesen 140000 Ft. Ha viszont az örökhagyó az apai ági vagyont még életében elajándékozta, az apa kötelesrésze csak a nem ági vagyonból tarthat igényt, azaz őt csak 110000 Ft érték illeti meg.

A házastárs kötelesrészének mértéke

3. A házastárs kötelesrésze is ahhoz igazodik, ami neki mint törvényes örökösnek jutna. Ehhez képest más a kötelesrész mértéke, ha a házastárs állagörökös, és más, ha törvényes örökösként haszonélvezeti jogot örököl.

a) A házastársat mint törvényes örököszt haszonélvezeti jog két esetben illeti meg: ha leszármazókkal együtt örököl, illetőleg ági öröklés esetén (erről részletesen a 615. §-nál szoltunk).

A házastársat a haszonélvezeti jogból megillető kötelesrész alapja azonban csak az a vagyon, ami a hagyatékban megvan. A 667. § (3) bekezdése értelmében ugyanis a házastársat haszonélvezet alakjában megillető kötelesrész alapjául csak a hagyatékban meglévő vagyontárgyak szolgálnak. Az örökhagyó által életében elajándékozott vagyontárgyak tekintetében tehát a haszonélvezet kötelesrésze szóba sem kerülhet.

A kötelesrész a haszonélvezet olyan korlátozott mértéke, amely a házastárs szükségletét biztosítja, figyelembe véve az általa örökölt vagyontárgyakat, valamint saját vagyonát és munkájának eredményét is. A haszonélvezeti jog kötelesrészének mértékét tehát mindig az adott tényálláshoz képest az adott körülmények értékelése alapján kell megállapítani.

A Legfelsőbb Bíróság egyik törvényességi határozatában ismertetett jogeset szerint az örökhagyó és házastársa közös lakása az örökhagyó ági eredetű házas ingatlanában volt. Az örökhagyó után leszármazó nem maradt. Az örökhagyó végrendeletében az ági eredetű ingatlant és a házasságkötés előtt szerzett ingóságait (bútorokat stb.) unokahúgára hagyta. A Legfelsőbb Bíróság a házastársat a haszonélvezeti jogból megillető kötelesrésszel kapcsolatban kifejti: „A korlátozott haszonélvezet terjedelmének (arányának) megállapításánál figyelemmel kell lenni arra, hogy a házastárs részére az örökhagyóval közösen lakott lakás használatát, illetőleg hasznosítását - amennyiben az a jogos lakásigény mértékét nem haladja meg - biztosítani kell. Ennek megfelelően kell megállapítani azt a tulajdoni hányadot, amelyen a felperest a korlátozott haszonélvezet megilleti.” (P. törv. II. 20284/1986.)

Egy újabb ügyben megállapított tényállás szerint a kétszobás lakóházból és a lakóépületet meghaladó alapterületű különálló melléképületből álló ingatlan - amelyhez nagyobb kert is tartozott - 69/100 részben az örökhagyó, 31/100 részben pedig túlélő házastársa tulajdona volt. Az örökhagyó végrendeletében minden vagyonát korábbi házasságából származó gyermekeire hagyta. A megindult perben - egyebek mellett - vitás volt a túlélő házastársat kötelesrész jogcímén megillető korlátozott haszonélvezet jog mértéke. A Legfelsőbb Bíróság a túlélő házastárs felülvizsgálati kérelme folytán a meghozott jogerős ítéletet hatályon kívül helyezte, és az elsőfokú bíróságot új eljárásra és új határozat hozatalára utasította. A végzés indokolásában kifejtette: „A korlátozott haszonélvezet terjedelmének (arányának) megállapításánál figyelemmel kell lenni arra, hogy a házastárs részére az örökhagyóval közösen lakott lakás használatát - amennyiben az a szükséges mértékét nem haladja meg - biztosítani kell. Általában nem haladja meg a lakásszükséglet mértékét az átlagos nagyságú egy vagy két szobás lakásingatlan, amely az örökhagyó és házastársa közös lakása volt. Az ilyen méretű lakásingatlanon fennálló özvegyi jog korlátozására csak kivételesen, alapos indok esetében kerülhet sor. Ez különösen irányadó akkor, amikor az ingatlan nem az örökhagyó különvagyonára volt, hanem a túlélő házastárs meghatározott részarányban maga is tulajdonos, így az ingatlan használatára özvegyi joga mellett mint tulajdonostárs is igényt tarthat. Nyilvánvaló, hogy ilyen esetben az indokolt lakáshasználat mértékének megállapításánál - amellyel egyben a használat rendezése is együtt jár - az ingatlanban bennlakó túlélő házastárs nem kerülhet hátrányosabb helyzetbe, mint a bennlakó tulajdonostárs a használatnak a Ptk. 140. §-a - és a PK 8. számú állásfoglalás - alapján történő rendezésénél. Lehetőség van azonban a haszonélvezet mértékének korlátozására a lakás használatával nem feltétlenül együtt járó önálló, elkülönítetten használható melléképület vagy nagyobb kiterjedésű és a túlélő házastárs indokolt szükségleteit meghaladó, esetleg nem hasznosított kert vagy más művelésre alkalmas földterület esetében. Amennyiben ennek feltételei fennállnak, a használat terjedelmét (módját) pontosan meg kell határozni, kert vagy más földterület megosztása esetében pedig a túlélő házastárs használatában maradó, illetőleg az örökös használatába adott földterület határvonalát azonosító pontok mellett ki kell jelölni. A használat így meghatározott mértékéhez képest kell megállapítani az örökös tulajdoni részarányának azt a hányadát, amelyen a túlélő házastárs özvegyi joga nem áll fenn. Az adott esetben az eddig rendelkezésre álló peradatokból nem lehet olyan következtetést levonni, hogy a perbeni ingatlanban lévő lakás az alperes lakásszükségletének mértékét meghaladná; ugyanakkor a felperes saját előadása szerint megfelelő lakással rendelkezik, és nem kíván a perbeni ingatlanba beköltözni. Olyan indokra pedig nem hivatkozott, amely a lakás megosztott használatára kellő alapul szolgálna. Az eljáró bíróságok tehát a tényállás kellő feltárása nélkül döntöttek a lakóépület használatának megosztásáról; nem vizsgálták a melléképület állapotát, a megosztott használat lehetőségét sem, és döntésüket valójában formális szempontok alapján hozták meg. Ugyanakkor a döntés hiányos is: sem az első fokú, sem a másodfokú ítélet nem rendelkezik a kerthasználatnak a fent kifejtettek szerinti megosztásáról.” (Pfv. V. 20727/1994.)

Nincs olyan rendelkezés, amely a házastársat haszonélvezet alakjában megillető kötelesrész megváltását tiltaná. A megváltás iránti kérelmet ebben az esetben is a hagyatéki eljárásban kell előterjeszteni [He. 72/B. § (2) bekezdés]. Ha pedig a bíróság utóbb felmerült öröklési jogi vita felől dönt, a kérelem előterjesztésének a perben is helye van [He. 72/C. § (4) bekezdés]. Ezt az álláspontot foglalta el a Legfelsőbb Bíróság az egyik törvényességi határozatban, és kifejtette: „nincs akadálya annak, hogy a bíróság a korlátozott haszonélvezet megváltását rendelje el, és az ági örökösöket pénzben kötelezze a megváltásra.” (P. törv. II. 20514/1991. - BH 1992/1. sz. 27.) A megváltás lehetőségének azonban csak akkor van gyakorlati jelentősége, ha a haszonélvezet kötelesrésze meghaladja a 616. § (3) bekezdésében meghatározott mértékét, a házastárs által lakott lakást és az általa használt berendezési és felszerelési tárgyakat. Ezeket ugyanis egyoldalú kérelemre nem lehet megváltani. Nincs azonban akadálya annak, hogy az érdekeltek ezeknek a vagyontárgyaknak a megváltásában is megállapodjanak [lásd a 616. § (3) bekezdéséhez fűzött magyarázat 7. pontját].

b) Leszármazók, ági örökösök, illetőleg ági vagyon hiányában a házastárs törvényes öröklési jogcímén a teljes hagyatéki vagyon állagát örökölné, kötelesrésze tehát ennek az állagnak a fele. A kötelesrész mértéke ebben az esetben azonos a leszármazó és a szülő kötelesrészének mértékével: a hagyaték tiszta értékéhez hozzá kell számítani mindazokat az ingyenes adományokat is, amelyeket a 666. § értelmében a kötelesrész alapjánál figyelembe kell venni. Pl. az örökhagyó tiszta hagyatékának értéke 300000 Ft, az ajándékok összértéke 100000 Ft, a kötelesrész alapja tehát 400000 Ft, és ennek fele: 200000 Ft a házastárs kötelesrésze.

Az állagból járó kötelesrészt - amelyet a törvény biztosít a kötelesrészt jogosultnak - nem lehet haszonélvezeti joggal helyettesíteni.

A Legfelsőbb Bíróság egyik törvényességi határozatában ismertetett jogeset szerint az örökhagyó után - leszármazó és ági vagyon nemlétében - a házastárs a hagyatéki vagyon állagát örökölte volna. Az örökhagyó azonban végrendeletében házas ingatlanát unokahúgára hagyta, és azon házastársának haszonélvezeti jogot biztosított; az ingóságairól nem rendelkezett. A házastárs kötelesrész iránti igényt érvényesített, és kötelesrésze mértékét az ingatlan állagából kérte megállapítani. A végrendeleti örökös viszont azzal érvelt, hogy az ingatlanon biztosított haszonélvezeti joggal és az ingóságok megöröklésével a házastárs kötelesrésze mértékét elérő kielégítést kapott. A Legfelsőbb Bíróság a törvényességi határozatában kifejti, hogy az állagból járó kötelesrésznek haszonélvezeti joggal való helyettesítése „a kötelesrész intézményének érvényesülését hiúsítaná meg. A kötelesrésze jogosult választhat tehát, hogy megelégszik-e a végrendeletben neki juttatott örökrésszel - az adott esetben az ingó vagyon állagával és az ingatlanon biztosított haszonélvezeti joggal -, vagy a kötelesrésze tart igényt. Ez utóbbi egyben azt is jelenti, hogy a végrendeletben biztosított haszonélvezeti jogot nem veheti igénybe, hanem - az ingó vagyon állagának öröklésére tekintettel - kötelesrésze kiegészítését kérheti.” (P. törv. II. 21200/1988. - BH 1989/8. sz. 311.)

Egy újabb, felülvizsgálati eljárásban meghozott határozatában a Legfelsőbb Bíróság - hangsúlyozottan idézve a Ptk. 665. §-a (2) bekezdésének a házastárs kötelesrésze kétféle alapjára vonatkozó rendelkezéseit - kiemelte: „A Legfelsőbb Bíróság több eseti döntésében felhívta a figyelmet arra, hogy el kell határozni azt az esetet, amikor a túlélő házastársat mint törvényes örökös haszonélvezeti jog illeti meg, attól az esettől, amikor törvényes örökösként állagot örökölné. Ehhez képest kell ugyanis állást foglalni abban a kérdésben, hogy végrendelet esetében kötelesrészként a haszonélvezeti jog korlátozott mértékére vagy az állagból törvényes örökrészenek a felére tarthat igényt. A kötelesrész *e kétfajta alapja* egymással nem helyettesíthető: az örökhagyó az állagból járó kötelesrész helyett haszonélvezeti jog biztosításával házastársa kötelesrészét nem elégítheti ki. Ilyen esetben a túlélő házastárstól függ, hogy a végrendeletben biztosított haszonélvezeti jogot elfogadja-e, vagy a Ptk. 665. §-a (2) bekezdésének utolsó mondatában meghatározott kötelesrésze tart igényt. A kötelesrész alapjának meghatározására vonatkozó rendelkezések a betudásnak a Ptk. 668. §-ában megfogalmazott szabályával nem állnak ellentétben: az (1) bekezdés ugyanis a kötelesrész *alapjához* képest figyelembe jövő bármely juttatásra (örökrész, hagyomány stb.) vonatkozik.” (Pfv. V. 20006/1995. - BH 1996/8. sz. 426.)

Végül, ha a hagyatékban ági vagyon is van, és arra az ági öröklés érvényesülne, az örökhagyó házastársát kötelesrészként a nem ági vagyon fele és az ági vagyon korlátozott haszonélvezete illeti meg.

A kötelesrész alapja összesen 600 000 Ft, a hagyatékban 100 000 Ft anyai, 60000 Ft apai ági vagyon van. Az örökhagyó végrendeletében minden vagyonát harmadik személyre hagyta. Az ági vagyon kötelesrésze címén az örökhagyó anyját 50000 Ft, apját 30000 Ft illeti meg; az örökhagyó házastársát a nem ági vagyon: 440000 Ft fele, azaz 220000 Ft illeti meg kötelesrészként, továbbá jár neki az anyai és apai ági vagyon korlátozott haszonélvezete.

Ptk. 666. § (1) A kötelesrész alapja a hagyaték tiszta értéke, valamint az örökhagyó által élők között bárkinek juttatott adományok juttatáskori tiszta értéke.

(2) Ha az adománynak juttatáskori értékkel való számbavétele bármelyik érdekeltre súlyosan méltánytalan, a bíróság az adomány értékét az összes körülmények figyelembevételével állapítja meg.

(3) A hagyaték tiszta értékének kiszámításánál a hagyományokat és a meghagyásokat nem szabad teherként figyelembe venni.

A kötelesrész alapja

1. Az örökhagyónak nemcsak a halál esetére történő rendelkezése sértheti a kötelesrészt, hanem az élők közötti ingyenes átruházások, az ajándékok is. Ezért a kötelesrészt nemcsak a hagyaték tiszta értékéből kell kiadni, hanem figyelembe kell venni az örökhagyó által élők között bárkinek juttatott adományokat is. Ez együttesen a kötelesrész alapja.

A hagyaték tiszta értéke

2. A hagyaték tiszta értékének megállapításához meg kell határozni, hogy mi tartozik a hagyatékba, számba kell venni a hagyatéki vagontárgyakat (erről részletesen az 598. §-hoz fűzött magyarázatnál szövegtünk).

A teljes hagyatéki vagyonból (annak bruttó értékéből) le kell vonni a Ptk. 677. § (1) bek. a)-c) pontjaiban meghatározott hagyatéki terheket: az örökhagyó temetési költségét, a hagyaték megszerzésével járó költségeket és az örökhagyó tartozásait. Az így fennmaradó érték a hagyaték „tiszta” értéke. A hagyományokat és a meghagyásokat teherként nem szabad figyelembe venni, ezek ugyanis sorrendben a kötelesrész kielégítése után terhelik a hagyatékot [677. § (1) bek. e) pont].

A Ptk. 666. § (1) bekezdésének abból a rendelkezéséből, amely a *hagyaték tiszta értékét* veszi alapul, értelemszerűen következik, hogy a *teljes hagyatéki vagyonból* kell kiindulni, és nem lehet a kötelesrész iránti igényt meghatározott vagontárgyak tekintetében azok meghatározott tulajdoni hányadára érvényesíteni.

Ezt fejtette ki a Legfelsőbb Bíróság abban az ügyben, amelynek tényállás szerint az örökhagyó minden ingó és ingatlan vagyonát édesanyjára: az alperesre hagyta, és gyermekét: a felperest kötelesrésze szorította. A hagyatéki eljárásban a közjegyző a felek által nem vitatott hagyatéki vagontárgyak - köztük egy ingatlan - 1/2 részét végrendeleti öröklés jogcímén az alperesnek, további 1/2 részét pedig kötelesrész címén a felperesnek adta át. A felperes keresetében annak megállapítását kérte, hogy egy kizárólag az alperes tulajdonként nyilvántartott öröklakás 1/2 illetősége is a hagyatékhoz tartozik, és annak fele részére kötelesrész címén igényt tartott. A Legfelsőbb Bíróság másodfokon meghozott határozatában az előzőekben ismertetett okfejtést követően rámutatott arra, hogy az öröklakás hagyatékhoz tartozónak megállapított 9/20 illetősége értékéhez hozzá kell számítani valamennyi hagyatéki vagontárgy értékét, és ebből az összértékből le kell vonni a Ptk. 677. § (1) bekezdésének a)-c) pontjaiban meghatározott hagyatéki terheket: az örökhagyó temetési költségét, a hagyaték megszerzésével járó költségeket és az örökhagyó esetleges tartozásait. Az így fennmaradó érték a hagyaték tiszta értéke, amelynek fele értéke illeti meg a felperest kötelesrész címén. A már kiadott kötelesrész értékéhez képest tehát a felperes kötelesrész-kiegészítés címén a különbözetre tarthat igényt, amely főszabályként pénzben jár [Ptk. 672. § (1) bek.] (LB Pf. V. 21163/1998.)

A fenti jogszabályi rendelkezésből következik továbbá az is, hogy a kötelesrész alapjának megállapításánál a hagyatéknak a *hagyaték megnyíltakor* értéke irányadó.

A Legfelsőbb Bíróság egyik - felülvizsgálati eljárásban meghozott - határozatában kifejtette: „A kötelesrész iránti igény a hagyaték megnyílásával keletkezik: az öröklés joghatása ekkor következik be, és a kötelesrészre jogosultat is ettől az időponttól illeti meg az a jog, hogy igényét érvényesítse. A kötelesrész alapjának megállapításánál tehát a hagyatéknak a hagyaték megnyíltakor értékéből kell kiindulni - szemben az örökhagyó által élők között juttatott adományokkal (ajándékokkal), amelyeknél a juttatáskori érték az irányadó [Ptk. 666. § (1) bek.]. A kötelesrész alapjára vonatkozó rendelkezések csak ez utóbbi esetre adnak lehetőséget a bíróságnak arra, hogy a főszabálytól: a juttatáskori értéktől méltányosságból, a Ptk. 666. §-ának (2) bekezdésében foglaltaknak megfelelően eltérjen. A kötelesrésznek a hagyatékból való kiadása esetében a fenti rendelkezés tehát nem alkalmazható. Olyan esetben, amikor a hagyatékból járó kötelesrész pénzen való kiadása bármelyik félre sérelmes, a bíróságnak csak arra van módja, hogy a Ptk. 672. §-ának (3) bekezdése alkalmazásával a kötelesrészt egészben vagy részben természetben adja ki. Ha ezáltal közös tulajdon keletkezik, az így kialakult jogi helyzet minden következményét - amely a közös tulajdon megszüntetésének különböző lehetőségeit is magában foglalja - a feleknek kell viselniük.” (Pfv. V. 22086/1995.)

Azonos álláspontot foglalt el a Legfelsőbb Bíróság a Pfv. V. 23016/1996. és a Pfv. II. 22132/2001. számú - felülvizsgálati eljárásban meghozott - határozataiban is.

Az adományok figyelembevétele

3. A kötelesrész alapjához kell számítani mindazokat az adományokat, amelyek nem tartoznak a 667. §-ban meghatározott kivételek körébe. Adomány az ajándék, a tartozáselengedés, vagyis mindaz a vagyoni juttatás, amelyért a megadományozott ellenszolgáltatást nem adott.

Az örökhagyó által *bárminek* juttatott adományt figyelembe kell venni - így azt az ajándékot is, amit a *kötelesrészre jogosultnak* adott.

Az egyik ügyben megállapított tényállás szerint az örökhagyó a gyermekeivel közös tulajdonban álló ingatlan értékesítéséből öt illető vételárat és ingóságait egyik fiának: az I. r. alperesnek, csekélyebb értékű ékszereit pedig az I. r. alperes házastársának: a II. r. alperesnek ajándékozta. A halálát közvetlenül megelőzően két gyermekének: a felperesnek és az I. r. alperesnek két alkalommal fejenként 50000-50000 forintot ajándékozott. Az örökhagyó után hagyaték nem maradt. A felperes által kötelesrész kiadása iránt indított perben a jogerős ítélet a felperest megillető kötelesrész alapjának megállapításánál az 50000-50000 forint ajándékot figyelmen kívül hagyta, az így kiszámított kötelesrészből azonban a felperes által kapott 50000 forintot levonásba helyezte.

A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott ítéletével a jogerős ítéletet megváltoztatta. Az ítélet indokolásában kiemelte: „A kötelesrész alapjára - amint arra a bíróságok helyesen utaltak is - a Ptk. 666. §-a (1) bekezdése tartalmaz rendelkezést. E szerint a kötelesrész alapja a hagyaték tiszta értéke, valamint az örökhagyó által élők között *bárminek* juttatott adományok juttatáskori tiszta értéke. A kötelesrész alapjához tartozik tehát az az ajándék is, amit a kötelesrészre jogosult, vagyis a felperes kapott.” Helyes számítás szerint tehát a kötelesrész alapjánál figyelembe kell venni az ingatlan eladási ára és az ingóságok értéke mellett az összesen 100000 forint készpénzajándékot is, és ennek alapulvételével kell megállapítani a felperes kötelesrészét, majd - a Ptk. 668. § (1) bekezdése értelmében - az így kiszámított összegbe kell beszámítani, azaz abból kell levonásba helyezni a felperesnek adott 50000 forint ajándékot (Pfv. V. 22339/1997. - BH 2000/8. sz. 354.).

A leggyakoribb ajándék a készpénz, a takarékbetétkönyv, az ingatlan, a kiházasításkor adott lakásberendezés és egyéb felszerelési tárgyak.

a) Az ítélezési gyakorlat ajándéknak tekinti azt a takarékbetéti összeget, amelyről az örökhagyó az elhelyezéskor úgy rendelkezett, hogy elhalálása esetén a takarékbetétet az általa megjelölt kedvezményezettnek kell visszafizetni. A kedvezményezett kijelölését a takarékbetétekről szóló 1989. évi 2. tvr. 10. §-a teszi lehetővé. (Erről részletesen az 598. §-hoz fűzött magyarázatnál szövegtünk.) Az ilyen módon juttatott takarékbetéti összeget a kötelesrész alapjához kell számítani és abból a kötelesrész a jogosultat megilleti. Ez az örökhagyói rendelkezés ugyanis tartalmát tekintve ajándékozásnak minősül, amelyet az örökhagyó a fenti jogszabályban biztosított módon és feltételekkel valósított meg (Pest MB 5. Pf. 21 024/1977. - BH 1978/3. sz. 120. - PJD VIII. 241. sz.).

b) Főszabály, hogy az adományokat a juttatáskori tiszta értéken kell számításba venni. Ha azonban ez az érték bármelyik érdekeltre súlyosan méltánytalan, a törvény lehetővé teszi, hogy a bíróság az összes körülmény figyelembevételével állapítsa meg az adomány értékét.

Az utóbbi években az ingatlanok forgalmi értékében jelentős emelkedés következett be. Így ha az adományozás és az örökhagyó halála között hosszabb idő - több év - telt el, az ingatlan forgalmi értéke esetleg az adományozáskori érték többszörösére emelkedett. Súlyosan méltánytalan lenne a kötelesrészre jogosult, ha a kötelesrész alapjának számításánál a bíróság az adományozáskori értékből indulna ki. Az ítélezési gyakorlat az összes körülmény értékelésénél az ingatlan forgalmi értékének emelkedését általában figyelembe veszi.

Az egyik ügyben az öröklés 1971-ben nyílt meg. A kötelesrész kiadása iránt indult perben a bíróság az ajándékozott ingatlannak nem a hagyaték megnyíltakor, hanem a vita elbírálásakor, azaz 1975-ben fennálló forgalmi értékét vette figyelembe. „Ezáltal kiküszöbölte azt a súlyos méltánytalanságot, amely abban állt, hogy a felperes a kötelesrészét nem az öröklés megnyíltakor, hanem évekkel később kapta meg. Az ítélet meghozatala idejében fennálló értékviszonyok figyelembevételével kiszámított kötelesrész összege azonban nem tekinthető olyan követelésnek, amely már az örökhagyó halálakor ebben az összegben vált volna esedékessé.” A Legfelsőbb Bíróság ezért csak az ítéleti marasztalástól és nem az örökhagyó halálától kezdődően ítelt meg kamatot. „Az öröklés megnyílt idejében fennálló érték és az 1975. évi érték különbözetében ugyanis bennfoglaltatik a kamat is” (P. törv. II. 20443/1976.).

Egy újabb ügyben megállapított tényállás szerint az örökhagyó 1983-ban házas ingatlana 1/2 részét második házastársának: az alperesnek ajándékozta, 1989-ben pedig 100000 forintot adott egyik gyermekének: az I. r. felperesnek lakásvásárlás céljára. Az örökhagyó az 1992. június 22-én kelt végrendeletben minden vagyona örököséül az alperest nevezte meg. Az örökhagyó 1993. március 28-án bekövetkezett halála után két gyermeke: az I. és II. r. felperesek pert indítottak kötelesrészük kiadása iránt. Az eljáró bíróságok a kötelesrész alapjának számításánál az ajándékozott ingatlanilletőség értékét a hagyaték megnyíltakori értéken állapították meg, úgyszintén az I. r. felperesnek adott 100000 forintot is a juttatás időpontjától számított kamatokkal növelt összegben vették figyelembe.

A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott - és a jogerős ítélet hatályában fenntartó - ítéletében kifejtette: „A Ptk. 666. §-ának (1) bekezdése szerint a hagyaték tiszta értéke mellett az örökhagyó által élők között juttatott adományok juttatáskori tiszta értékét is a kötelesrész alapjához kell számítani. Bár főszabály, hogy az adományokat a juttatáskori tiszta értéken kell számításba venni, ha azonban ez az érték bármelyik érdekeltre súlyosan méltánytalan, a Ptk. 666. §-ának (2) bekezdése lehetővé teszi, hogy a bíróság az összes körülmény figyelembevételével állapítsa meg az adomány értékét. Különösen indokolt ez olyan esetben, amikor az ajándék tárgya ingatlan, és az ajándékozás, valamint az örökhagyó halála között hosszabb idő telik el. Közismert, hogy az utóbbi években az ingatlanok forgalmi értékében jelentős emelkedés következett be; ilyen esetben a kötelesrészre jogosultra súlyosan méltánytalan lenne a juttatáskori érték alapulvétele. Helytálló volt tehát az eljáró bíróságok álláspontja, amikor ezt a tényt olyan jelentős körülményként értékelték, ami a Ptk. 666. § (2) bekezdésének alkalmazására jogi lehetőséget ad.” (Pfv. V. 22860/1996.)

Értelemszerű azonban, hogy a Ptk. 666. § (2) bekezdése a reális alapokon álló elszámolás érdekében az *objektív körülményeknek* - az értékviszonyok alakulásának - a figyelembevételére kívánt lehetőséget biztosítani; szubjektív tényezők ezért az érték megállapításánál nem vehetők figyelembe.

Az egyik ügyben megállapított tényállás szerint az örökhagyó az 1980. december 12-én kelt ajándékozási szerződéssel egy házas ingatlan 1/2 tulajdoni illetőségét ajándékozta második házasságából származó leányának: az alperesnek. Az örökhagyó 1994. november 29-én hunyt el. Az ingatlan forgalmi értéke az ajándékozáskor 400000 forint, az örökhagyó halálának időpontjában 1500000 forint volt. Az örökhagyó első házasságából származó fia: a felperes által kötelesrész kiadása iránt indított perben az eljáró bíróságok az ajándékozott ingatlanak a hagyaték megnyíltakori értékéből indultak ki, és ennek alapulvételével kötelezték az alperest a kötelesrész kiadására. Az alperes a jogerős ítélet ellen benyújtott felülvizsgálati kérelmében - egyebek mellett - sérelmezte, hogy a másodfokú bíróság a Ptk. 666. § (2) bekezdésében meghatározott összes körülmény figyelembevételénél nem vizsgálta az örökhagyó és a felperes közti viszonyt, e körben nem folytattott le bizonyítást, és az adomány értékét kizárólag a szakértői vélemény alapján fogadta el.

A Legfelsőbb Bíróság a jogerős ítéletet hatályában fenntartotta. Az ítélet indokolásában kiemelte: „A Ptk. 666. §-ának (1) bekezdése szerint főszabály, hogy az adományokat a juttatáskori tiszta értéken kell számításba venni. Ha azonban ez az érték bármelyik érdekeltre súlyosan méltánytalan, a törvény lehetővé teszi, hogy a bíróság az összes körülmény figyelembevételével állapítsa meg az adomány értékét [Ptk. 666. § (2) bek.]. Nyilvánvaló, hogy ez objektív körülményeknek - az értékviszonyok alakulásának - a vizsgálatát jelenti, és a bíróság ennek alapján állapítja meg azt az értéket, amely mindegyik fél szempontjából reális eredményt ad. Az örökhagyó és a kötelesrészre jogosult közti személyes viszony mint szubjektív tényező figyelembevételére nincs jogszabályi lehetőség: ezt ugyanis az örökhagyó már értékelte akkor, amikor törvényes örökösét kötelesrészre szorította.” (Pfv. V. 21216/1997. - BH 2000/1. sz. 15.)

c) Az ingyenesen juttatott vagyontárgyat olyan értékkel kell számításba venni, amilyen értékhez a megadományozott ténylegesen hozzájutott.

Az adott esetben az örökhagyó egy házas ingatlant ajándékozott a fiának; az ajándékozási szerződésben az örökhagyó holtig tartó haszonélvezetet kötött ki magának. Másik ingatlanát végrendeletében leányára hagyta. Az örökhagyó fia még az örökhagyó életében elhunyt. Az örökhagyó halála után elhunyt fiának gyermeke (az örökhagyó unokája) kötelesrész kiadása iránt indított pert az örökhagyó végrendeleti örököse (leánya) ellen. A bíróság jogerős ítéletében a kötelesrész alapjának számításánál mindkét ingatlanak az ítélethozatal időpontjában fennállott forgalmi értékét vette figyelembe. Az örökhagyó fiának ajándékozott ingatlan forgalmi értékénél azonban értéksökkentő tényezőként értékelte az örökhagyó javára kikötött haszonélvezeti jogot. A Legfelsőbb Bíróság a törvényességi határozatában kifejti: „A kötelesrész iránti igény a hagyaték megnyíltásával száll át a kötelesrészre jogosultra: ettől az időponttól kezdve illeti meg az a jog, hogy igényét érvényesítse. A hagyaték megnyíltának időpontja irányadó a kötelesrész alapjának megállapításánál is: a hagyaték tiszta értékén túlmenően ehhez az időponthoz képest kell figyelembe venni az élők között juttatott adományokat [Ptk. 667. § (1) bek. a) pont]. Erre tekintettel az a körülmény, hogy az örökhagyó a kötelesrészre jogosultnak, illetőleg felmenőjének ajándékozott ingatlanon haszonélvezeti jogot tartott fenn magának, a kötelesrész szempontjából értéksökkentő tényezőként nem értékelhető. A hagyaték megnyíltának időpontjával ugyanis az örökhagyót megillető haszonélvezeti jog megszűnik, és a kötelesrész iránti igény keletkezésének időpontjában az adomány már minden teherrel és korlátozástól mentes lesz. Az adomány értékének megállapításánál tehát az örökhagyó javára fenntartott haszonélvezeti jogot nem lehet figyelembe venni. Ez nem áll ellentétben a Ptk. 666. §-ának az adományok értékének megállapítására vonatkozó rendelkezésével. Ez utóbbi szabály ugyanis azt kívánja biztosítani, hogy az adományok a hagyaték megnyíltának időpontjához képest reális eredményt adó értéken kerüljenek elszámolásra, és ezáltal sem az örökös, sem a kötelesrészre jogosult, sem a megadományozott érdekei súlyos sérelmet ne szenvedjenek.” (P. törv. II. 21067/1986.)

Azonos álláspontot foglalt el a Legfelsőbb Bíróság a Pfv. V. 21 564/1994. számú - felülvizsgálati eljárásban meghozott - határozatában is.

Egy másik ügyben megállapított tényállás szerint az örökhagyó az 1993. december 16-án kelt ajándékozási szerződéssel a tulajdonát képező, összesen 407000 forint névértékű kárpótlási jegyeket egyik leánya gyermekeinek: az I. és II. rendű alpereseknek ajándékozta, leánya házastársának: a III. rendű alperesnek a haszonélvezeti jogával terhelten. Az ajándékozási szerződésben az örökhagyó hozzájárulását adta ahhoz, hogy a III. rendű alperes mint haszonélvező a kárpótlási jegyekből az I. és II. rendű alperesek részére földet vásároljon úgy, hogy a kárpótlási jegyekkel megvásárolt föld az I. és II. rendű alperesek tulajdonába kerüljön egymás között egyenlő arányban, a III. rendű alperes haszonélvezeti jogával terhelten. Az örökhagyó 1994. február 10-én bekövetkezett halála után az alperesek 272000 forint névértékű kárpótlási jegyen földet vásároltak. Az örökhagyó másik gyermeke: a felperes által - másodlagosan - kötelesrész kiadása iránt indított perben meghozott első és másodfokú ítéletben a bíróságok a kötelesrész alapjául a kárpótlási jegyek névértékéből indultak ki, és ennek alapulvételével a kötelesrész pénzben való kiadására kötelezték az alpereseket. Az alperesek felülvizsgálati kérelme folytán indult felülvizsgálati eljárásban a Legfelsőbb Bíróság a jogerős ítéletet hatályában fenntartotta. Az ítélet indokolásában kiemelte: „Helytállóan indultak ki az eljárás bíróságok a Ptk. 672. §-a (1) bekezdésének abból a rendelkezéséből, amely szerint a kötelesrész - kötelmi jogi jellegével összhangban - pénzben jár a jogosultnak, és a bíróság csak kivételesen - a Ptk. 672. §-ának (3) bekezdése szerinti feltételek fennállása esetén - térhet el ettől a fő szabálytól. Helyes továbbá az álláspontjuk, hogy az adott esetben - éppen az örökhagyó szándékára, az ajándék felhasználásával elérni kívánt célra tekintettel - a kötelesrész természetben való kiadása nem indokolt. De nem jogszabálysértő a kötelesrész alapjának számítása sem. Bár a Ptk. 666. §-ának (1) bekezdése szerint fő szabály, hogy az adományokat (az örökhagyó által életében adott ajándékokat) a juttatáskori tiszta értéken kell számításba venni, a fenti jogszabályhely (2) bekezdése lehetővé teszi, hogy a bíróság ettől az értéktől - ha az bármelyik félre súlyosan méltánytalan - eltérjen. Erre általában olyan esetben kerül sor, amikor az adományozás és az örökhagyó halála között hosszabb idő - esetleg több év - telt el, és az adományozott vagyontárgy értékében jelentős változás következett be. Az adott esetben azonban az ajándékozás az örökhagyó halálát megelőzően alig két hónappal történt, és az alperesek a kárpótlási jegyek nagyobb részén nem sokkal a hagyaték megnyílta után értékét megőrző vagyontárgyat: földet vásároltak. A kárpótlási jegyek árfolyamában a hagyaték megnyílta után a per időtartama alatt bekövetkezett változás nem ad kellő alapot a névértéktől való eltérésre, ez ugyanis a felperesre lenne méltánytalan.” (Pfv. V. 23 445/1995.)

A adomány figyelembevételét azonban nem zárja ki az a körülmény, hogy a juttatás bizonyos részben ellenszolgáltatás ellenében történt. Pl. az örökhagyó az ajándékkal a megajándékozott valamely vagyoni szolgáltatását kívánta viszonzni, az ajándék értéke azonban meghaladja az örökhagyó által kapott értéket. Ilyen esetben ajándékozással vegyes szerződés jön létre: a juttatás a vagyoni szolgáltatás értékében visszerhesen történt, az ezt meghaladó érték azonban ingyenes volt, amelyet a kötelesrész alapjának megállapításánál figyelembe kell venni.

Az egyik ügyben megállapított tényállás szerint az örökhagyó 1987. november 4-én kelt írásbeli magánvégrendeletében minden ingó és ingatlan vagyonát házastársára: az alperesre hagyta. A végrendeletben úgy nyilatkozott, hogy korábbi házasságából származó három gyermekének (a felpereseknek) kötelesrészét még életében kielégítette, így kötelesrészre nem tarthatnak igényt. Rögzítette továbbá, hogy korábbi házassága felbontása során a közös tulajdonban lévő házaspár ingatlanból első házastársának tulajdoni illetőségét magához váltotta, és az ellenértéket részben már az alperes „segített megszerezni”; eladta házaspár ingatlanát, és az érte kapott vételárat: 60000 forintot az ingatlanilletőség magához váltására, illetőleg korszerűsítésre fordították. Minthogy az ingatlan értéke 90000 forint volt, a fenti összeg „külön végrendelet és szerződés nélkül” annak 1/2 része értékét teszi ki. Az örökhagyó az 1987. december 9-én kelt közjegyzői okirattal a házaspár ingatlan 1/2 illetőségét - az alperes különvagyoni készpénzén végzett beruházás ellenében - az alperesre ruházta át. A felperesek által a kötelesrészük kiadása iránt indított perben a jogerős ítélet megállapította: nem nyert bizonyítást, hogy a felperesek az örökhagyótól kötelesrészüket elérő juttatásban részesültek, a felpereseket tehát a kötelesrész megilleti. A kötelesrész alapjának megállapításánál a hagyatéki vagyontárgyak - így a házaspár ingatlan 1/2 illetősége - mellett a házaspár ingatlanának az alperes tulajdonában lévő másik 1/2 részét mint adományt figyelembe vette, annak forgalmi értékéből levonta azonban az alperes értéknövelő beruházásának értékét. Az alperes felülvizsgálati kérelmében sérelmezte, hogy a másodfokú bíróság a házaspár ingatlan tulajdonában lévő 1/2 részét a kötelesrész alapjának számításánál figyelembe vette, az ugyanis nem ingyenes adomány volt, hanem azt az örökhagyó a megváltási ár egy részének, továbbá a jelentős közművesítési és felújítási munkálatok költségeinek a különvagyonából történt kiegyenlítése fejében: vagyis visszerhesen ruházta rá. Ezt az örökhagyó végrendelete és a közjegyzői okirat tartalma kellően bizonyítja.

A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott ítéletével a jogerős ítéletet hatályában fenntartotta. Az ítélet indokolásában kiemelte: „Az örökhagyónak a végrendeletben tett nyilatkozata egymagában nem bizonyítja a juttatás visszerhes jellegét, vagyis azt, hogy az alperes a különvagyonából a beruházások költségét meghaladóan az örökhagyó első házastársa tulajdoni illetőségének megváltásához is hozzájárult. Az 1987. december 9-i közjegyzői okirat szerint ugyanis az ingatlanilletőség átruházásának indoka az alperes különvagyoni készpénzén történt korszerűsítés és felújítás volt, és ennek értékét kívánta az örökhagyó a juttatással kiegyenlíteni. Jogszabálysértés nélkül állapította meg tehát a másodfokú bíróság, hogy a beruházások folytán bekövetkezett értéknövekedés erejéig tekinthető csak az alperes ingatlanszerzése visszerhesnek, és az ezt meghaladó részében a juttatás ingyenes adománynak minősül. Ehhez képest pedig a felpereseket megillető kötelesrész kiszámítása helyesen történt.” (Pfv. V. 22534/1996.)

***Tartás fejében végintézkedésben vagy élők közötti szerződéssel
történt juttatás figyelembevétele***

4. a) Tartási, életjáradéki, illetőleg öröklési szerződés esetében gyakori, hogy az eltartott haláláig nyújtott szolgáltatások értéke alatta marad annak az értéknek, amelyet az eltartott a szerződéssel átruházott, illetőleg lekötött. Az ítélkezési gyakorlat korábban az eltartó által nyújtott szolgáltatásokat meghaladó értéket ingyenes juttatásnak tekintette, és ezt a kötelesrész alapjának, valamint a kötelesrésztől való felelősségnek a megállapításánál figyelembe vette. Ezen a gyakorlaton változtatott a PK 89. sz. állásfoglalás c) pontja (PEH 1988. 215. o.), amely kimondta, hogy „az érvényes tartási (életjáradéki) szerződéssel átruházott vagy öröklési szerződéssel lekötött vagyontárgy a kötelesrész alapjának kiszámításánál nem vehető figyelembe”. Az indokolás kiemeli, hogy az ilyen szerződések nem ingyenes, hanem visszerterhes jellegűek, mert szolgáltatással ellenszolgáltatás áll szemben. Ezen a jellegben nem változtat az, hogy a hagyaték megnyíltakor a tartás és az átruházott, illetőleg lekötött vagyontárgy értéke hogyan viszonyul egymáshoz. Az eredetileg visszerterhes szerződés utólagosan nem válik ingyenessé. Természetesen ezek a szerződések is - ha a törvényes feltételek megvannak - megtámadhatók, és érvényesíthetők a szerződés semmisségén alapuló igények is.

Más a jogi helyzet azonban akkor, ha az öröklési szerződés az örökössé nevezéssel, illetőleg a szerződéses örökös által teljesítendő szolgáltatással kapcsolatban valamilyen feltételt tartalmaz. Feltétel tűzésére ugyanis nemcsak végrendeletben van lehetőség, hanem - tiltó rendelkezés hiányában - az öröklési szerződésben is. A feltétel azonban nem állhat ellentétben az öröklési szerződésre vonatkozó kógens szabályokkal, és nem sértheti a Ptk. 645. § (1) bekezdésének és a 647. §-nak tiltó rendelkezéseit sem. Nincs tehát akadálya annak, hogy az örökhagyó a részére nyújtandó szolgáltatásokat ne a szerződéskötés időpontjától, hanem későbbi időponttól, akkor igényelje, amikor arra - életkora, egészségi állapota miatt - rászorul. A tartási szolgáltatásoknak későbbi időponttól való teljesítésére vonatkozó kikötés tehát az öröklési szerződést nem teszi érvénytelenné.

Ilyen esetben a feltételhez kötött öröklési szerződésre a Ptk. 228. és 229. §-ait megfelelően alkalmazni kell. Eszerint az öröklési szerződés hatálya a bizonytalan jövőbeni esemény mint felfüggesztő feltétel bekövetkezésével áll be [Ptk. 228. § (1) bek.]. Ha viszont a felfüggesztő feltétel meghiúsul - az örökhagyó haláláig a tartásra nem szorul rá -, az öröklési szerződés anélkül szűnik meg, hogy hatályosult volna. Az öröklési szerződésben tett örökhagyói nyilatkozat azonban mint végrendelet érvényes és hatályos lehet, a megnevezett (szerződéses) örökös tehát mint végrendeleti örökös örököl, ennek minden jogkövetkezményével együtt: pl. felel a hagyatéki tartozásokért, így a kötelesrésztől is.

Ezt fejtette ki a Legfelsőbb Bíróság abban az ügyben, amelyek tényállása szerint az örökhagyó egyik gyermekével: az I. r. alperessel kötött öröklési szerződést; az I. r. alperes akkor 20 éves egyetemi hallgató volt, csak ösztöndíjjal rendelkezett. Az öröklési szerződés rögzítette: az örökhagyó számít arra, hogy a jövőben koránál és egészségi állapotánál fogva eltartásra és gondozásra fog szorulni, és ezt az I. r. alperes által kívánja biztosítani; ezért általános örökösének az I. r. alperest nevezte meg. Az I. r. alperes pedig vállalta, hogy az örökhagyót „akkortól kezdve, ahogy azt igényli, eltartja, minden szükségességgel ellátja, gondozza és ápolja, eltemeteti”. Az örökhagyó a szerződést követően sem természetben, sem pénzben támogatásra nem szorult; 1997 februárjától pedig, amikor is az örökhagyó leukémiás megbetegedése megállapítást nyert, haláláig kórházi ápolásban részesült. A rendszeres kórházi látogatásokon kívül az I. r. alperes az örökhagyó részére szerződés szerinti szolgáltatásokat nem nyújtott.

Az örökhagyó másik gyermeke által az öröklési szerződés érvénytelenségének megállapítása iránt indított perben a jogerős ítélet a felperes keresetét elutasította. A Legfelsőbb Bíróság részítéletével a jogerős ítéletnek az öröklési szerződés érvénytelensége iránti keresetet elutasító rendelkezését hatályában fenntartotta, a kötelesrész iránti igény tekintetében azonban az elsőfokú bíróságot új eljárásra és új határozat hozatalára utasította. Indoklásában kifejtette: az öröklési szerződésre is alkalmazandó a Ptk. 228. §-ának (1) bekezdése; eszerint „ha a felek a szerződés hatályának beálltát bizonytalan, jövőbeni eseménytől tették függővé (felfüggesztő feltétel), a szerződés hatálya e feltétel bekövetkeztével áll be. Nem volt ezért akadálya annak, hogy az örökhagyó a jövőben koránál és állapotánál fogva szükségessé váló tartása és gondozása biztosítása érdekében kössön öröklési szerződést, és ugyanígy annak sem, hogy az I. r. alperes jövőbeli, az örökhagyó igényeinek megfelelő eltartást és gondozást vállaljon örökségi juttatás ellenében. A felek szerződéskötéskori személyi és anyagi körülményei ezért a szerződés érvényessége szempontjából ügyszempontú jelentőséggel nem bírnak, a szerződés érvényes, csupán a hatályának beálltát tették a felek jövőbeli eseménytől függővé. A feltárt adatok alapján azonban az is egyértelműen megállapítható, hogy a szerződésben kikötött felfüggesztő feltétel nem következett be, ezért - a felfüggesztő feltétel bekövetkeztének hiányában - a szerződés hatálya nem állt be, így a szerződéshez fűződő jogkövetkezmények - az adott esetben a kötelesrész iránti igény érvényesítésének kizártsága - nem alkalmazhatóak. A feltételhez kötött öröklési szerződéssel szemben kötelesrész iránti igény érvényesíthető, ha a feltétel - az örökhagyó rászorultsága - haláláig nem következett be, és ezáltal a szerződés csak mint végrendelet hatályosulhat.” (Pfv. II. 21754/1999., BH 2003/9. sz. 362.)

b) Gyakori azonban, hogy a tartásra szoruló személy nem tartási (életjáradéki) vagy öröklési szerződés kötésével gondoskodik ellátása biztosításáról, hanem a róla gondoskodó személyt végrendeletében nevezi meg örököséül, és a végrendeleti juttatás okául a nyújtott tartást, gondozást jelöli meg, vagy rászorultsága esetére a gondoskodást elvárja a megnevezett örököstől.

A PK 89. sz. állásfoglalás a) pontja (PEH 1988. 215. o.) kimondja, hogy „ha az örökhagyó a Csjt. szerint őt eltartani köteles és valóban el is tartó rokona javára végrendelezett, és végrendeletében a juttatások okául a nyújtott eltartást jelölte meg, vagy ha egyéb körülmények alapján megállapítható, hogy a végrendeleti juttatást a tényleg teljesített tartás ellenértékének szánta, akkor az arra jogosultak kötelesrész igényének elbírálásánál a végrendeleti juttatást úgy kell figyelembe venni, hogy a kötelesrész alapja a hagyaték tiszta értékének és a tényleg teljesített tartás ellenértékének a különbözete”. Az indoklás rámutat arra: ilyenkor az a helyzet, hogy az „örökhagyó a Csjt. alapján több eltartásra köteles rokon közül a róla gondoskodótól nem várta el az ingyenes tartást, hanem vagyoni erejéhez képest ellenértéket kívánt annak nyújtani, nehogy a többi rokonnal szemben hátrányos helyzetbe kerüljön. Ilyen megoldás mellett pedig a kötelesrész kiszámításának az alapja [Ptk. 666. § (1) bek.] az az érték, amely a ténylegesen teljesített tartás ellenértékének a hagyaték tiszta értékéből való levonása után mutatkozik.”

c) Bár a kollégiumi állásfoglalás a tartásra köteles hozzátartozók javára szóló végrendeleti juttatás mikénti figyelembevételéről szól, nyilvánvalóan ugyanez a jogi helyzet akkor is, ha az örökhagyó más - távolabbi rokon vagy vele rokoni kapcsolatban nem álló - személy javára azért végrendelkezett, mert a részére nyújtott vagy a jövőben teljesítendő tartásért kívánt ellenszolgáltatást adni. Ebben az esetben az ingyenes tartás vélelmezése szóba sem jöhet [Ptk. 590. § (1) bek.]; éppen ellenkezőleg: a végrendeleti juttatás ígérete folytán a szerződések visszerhességének vélelme [Ptk. 201. § (1) bek.] érvényesül. A teljesített tartás ellenértékét tehát ilyenkor sem lehet a kötelesrész alapjának számításánál figyelembe venni, vagyis azt a hagyaték tiszta értékéből le kell vonni.

d) Nem ritka az az eset sem, amikor az idős személy nagy értékű ajándékot ad azzal a kikötéssel, hogy a megajándékozott róla gondoskodni fog, szükség esetén eltartja, támogatja, ápolja.

A Legfelsőbb Bíróság egyik törvényességi határozatában kifejti: „Az ilyen indokból (feltevésben) történő ajándékozás . érvényes - olyannyira, hogy a feltevés meghiúsulása az ajándék visszakövetelésére [Ptk. 582. § (3) bek.] . ad jogi lehetőséget. Ez egyben azt is jelenti, hogy az ajándékozó . fenti elvárásai nem változtatják meg az eredeti szerződés (jognyilatkozat) alapvető jellegét, az csupán az elvárásnak megfelelően nyújtott ellenszolgáltatás erejéig minősül visszerhes jellegűnek. Mindazokban az esetekben tehát, amikor az ingyenes jelleg folytán a juttatott személy a juttatással helyállni tartozik, az általa nyújtott ellenszolgáltatás értékét az ingyenesség mértékének megállapításánál figyelembe kell venni.” (P. törv. II. 20 244/1987. - BH 1988/1. sz. 2. - PJD XI. 260. sz.)

Ugyanez a jogi megoldás akkor is, ha az örökhagyó ingatlanát az okirat szerint adásvételi szerződéssel, valójában azonban ingyenesen ruházta át egyik gyermekére. A színlelt adásvételi szerződés - amely a Ptk. 207. §-ának (5) bekezdése értelmében semmis - valójában ajándékozást leplezett; „az ajándékozás feltétele pedig az alperes által a szülők részére nyújtott és a jövőben is vállalt gondozás volt. A leplezett szerződést tehát az ajándékozási szerződésre irányadó szabályok szerint kell elbírálni, ehhez képest az ingatlanok az elszámolható terhek és szolgáltatások értékének leszámítása után fennmaradó tiszta értéke a Ptk. 666. §-ának (1) bekezdése értelmében a kötelesrész alapjához tartozik.” (Pfv. V. 21 564/1994.)

Érdekes eljárásjogi kérdést vetett fel az az ügy, amelynek tényállása szerint az örökhagyó a részére tartást, ápolást, gondozást nyújtó házaspár leányának ajándékozta - a szolgáltatások viszonzásaként - ingatlan és ingó vagyonát. Az örökhagyó halála után leszármazója pert indított a megajándékozott ellen, és kötelesrésze kiadását kérte. A szülők e perindításra tekintettel maguk is pert indítottak a kötelesrészeire jogosult ellen, és annak megállapítását kérték, hogy az örökhagyónak közel két évig nyújtott szolgáltatásait fejében az adományt 456 600 forint hagyatéki tartozás terheli. Az elsőfokú bíróság ítéletével megállapította, hogy a felperesek rendszeres tartási tevékenységet végeztek az örökhagyó részére, amely visszerhes szolgáltatás volt, és ennek fejében ajándékozta az örökhagyó ingatlan és ingó vagyonát a felperesek leányának. A másodfokú bíróság azonban az elsőfokú ítéletet megváltoztatta, és a keresetet elutasította. Álláspontja szerint az elsőfokú bíróság a helyesen megállapított tényállásból téves jogi következtetést vont le, amikor a felperesek megállapításra irányuló keresetét a Pp. 123. §-ában foglalt törvényi feltételek hiányában érdemben elbírált, és a nyújtott tartás ellenértékét megállapította. Az adott esetben ugyanis hiányzik a jogvédelem szükségessége, másrészt a teljesítés követelésének kizártsága. Hangsúlyozta, hogy a pernek az ajándékozási szerződés nem tárgya, a felperesek leánya pedig nem peres fél. A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott ítéletével a másodfokú bíróság ítéletét hatályon kívül helyezte, és az elsőfokú bíróság ítéletét azzal a módosítással hagyta helyben, hogy megállapította, az örökhagyó által a felperesek leányának juttatott adományt a felperesek által nyújtott 454 670 forint értékű tartási szolgáltatás terheli. Az ítélet indokolásában kifejtette: „Téves a másodfokú bíróságnak az az álláspontja, hogy a felperesek megállapításra irányuló kereseti kérelme érdemi elbírálásának a Pp. 123. §-a értelmében eljárásjogi akadály van. A felperesek kereseti kérelméből egyértelműen megállapítható, hogy a kötelesrész kielégítése iránt pert indító alperessel szemben annak megállapítását igénylik, hogy a kielégítés alapjául szolgáló adományt olyan általuk nyújtott tartási szolgáltatások ellenértéke terheli, amit az adomány tiszta értékének megállapításánál nem lehet figyelmen kívül hagyni. Ez a körülmény önmagában is megalapozza a felperesek jogi érdekét. A felperesek ugyanis az alperes által a megadományozott ellen indított perben nem vesznek részt. A megadományozott - annak a pernek az alperese - nyilvánvalóan elismeri, hogy az adomány juttatása annak ellenében történt, hogy szülei - a jelen per felperesei - tartási és egyéb szolgáltatásokat vállaltak, és ténylegesen nyújtottak az örökhagyónak. E szolgáltatások teljesítését, azok ellenértékét a jelen per alperese tette vitássá, ezért okkal kényszerültek a felperesek csak vele szemben a jelen per megindítására. A felperesek a perben bizonyított tényekből következően a saját vagyonuk terhére nyújtottak olyan szolgáltatásokat, amelyért ellenszolgáltatást nem kaptak, holott ennek fedezete az adományban van. Ebből okszerűen következik, hogy az adomány értéke és az általuk nyújtott szolgáltatások értékének a különbözete az a tiszta érték, amely a kötelesrész alapjául szolgálhat.” (Pfv. V. 22170/1998.)

e) Mind a végrendeleti juttatásnál, mind az élők közötti adománynál előfordul, hogy az örökhagyó nemcsak a saját, hanem valamelyik hozzátartozója - általában házastársa vagy élettársa - részére is nyújtott tartási jellegű szolgáltatásokat jelöli meg a juttatás (adomány) indokául. Ilyen esetben a végrendeleti juttatás (adomány) értékéből nemcsak az örökhagyó, hanem a hozzátartozója részére nyújtott szolgáltatások ellenértékét is le kell vonni, és a fennmaradó érték lesz az az ingyenes juttatás, amit a kötelesrész alapjánál figyelembe kell venni.

Ezzel kapcsolatban a gyakorlatban felmerült az a kérdés, hogy ha a végrendeletben, illetőleg az ajándékozási szerződésben megjelölt másik személy az örökhagyó előtt hal meg, a részére nyújtott szolgáltatások ellenértéke mikor válik esedékessé, és ehhez képest az elévülési idő mikor kezdődik.

Erre adott iránymutatást a Legfelsőbb Bíróság abban az ügyben, amelynek tényállása szerint a II. r. örökgyóg az 1980-ban kelt közzérendelemben elismerte, hogy a kizárólagos tulajdonként nyilvántartott ingatlanon levő lakóházat házastársával: az I. r. örökgyógval közösen építette, ezért úgy rendelkezett, hogy halála esetén az ingatlan 1/2 részét az I. r. örökgyóg „örökölje” meg. A további 1/2 részét leányára: az alperesre hagyta, arra való tekintettel, hogy leányával közös háztartásban élnek, és leánya gondoskodik több mint 10 éve róla és az I. r. örökgyógról. A továbbiakban a II. r. örökgyóg kinyilvánította azt az akaratát, hogy többi négy gyermekét nem kívánja a hagyatékából részesíteni, mivel házastársával abban állapodtak meg, hogy az anyai rész - egymás között egyenlő arányban - az öt gyermeké legyen. Végül a II. r. örökgyóg az ingatlanban lévő ingóságokat, továbbá a tulajdonában álló személygépkocsit is az alperesre hagyta. Minthogy az I. r. örökgyóg a II. r. örökgyóg előtt hunyt el, a végrendelet javára szóló rendelkezése nem érvényesülhetett; ingatlan vagyon nemlétében pedig hagyatéki eljárás lefolytatására nem került sor. A II. r. örökgyóg halála után indult hagyatéki eljárásban a közjegyző a végrendelet tartalmára és a közös szerzés tényére tekintettel az ingatlan 1/2 részét törvényes öröklés jogcímén az alperesnek és testvéreinek, míg a II. r. örökgyóg hagyatékához tartozó további 1/2 részt és az ingóságokat végrendeleti öröklés jogcímén az alperesnek adta át. Az alperes két testvére: a felperesek pert indítottak, és a II. r. örökgyóg hagyatékával kapcsolatban kötelesrész iránti igényt érvényesítették. Az alperes a kereset elutasítását kérte, egyben viszontkeresetet terjesztett elő, és a szülők részére nyújtott tartás ellenértékét javára kérte elszámolni annak megállapítása mellett, hogy a két örökgyóg részére nyújtott tartás együttes összege a hagyaték értékét meghaladja: ennél fogva nincs olyan tiszta hagyatéki érték, amelyből a felpereseket kötelesrész illetné meg. A felperesek a viszontkeresettel kapcsolatban arra hivatkoztak, hogy az I. r. örökgyóg részére nyújtott tartás ellenértékét az alperes elévülés okából nem érvényesítheti.

A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott közbenső ítéletében kifejtette: „A peres felek édesapja: a II. r. örökgyóg végrendeletében az alperes javára szóló rendelkezés indokaként a részére és a házastársa: a peres felek édesanyja (az I. r. örökgyóg) részére nyújtott tartást, gondozást jelölte meg. A végrendeleti juttatással tehát a *mindkettőjük* részére teljesített szolgáltatásokért kívánt ellenértéket nyújtani. Nincs jogszabályi akadálya annak, hogy az örökgyóg nemcsak a saját, de más személy: közeli hozzátartozója tartása, gondozása fejében is saját vagyonából végrendeleti juttatásban részesítse eltartóját. Ebben az esetben a mindkét személy részére nyújtott tartási szolgáltatásokért az ellenszolgáltatás akkor válik esedékessé, amikor az örökgyóg halálával a végrendelet alapján az öröklés megnyílik az eltartó részére. Ettől az időponttól nyílik jogi lehetőség a törvényes örökösök számára a kötelesrész iránti igény érvényesítésére, de ez az időpont irányadó az eltartó számára is ahhoz, hogy a kötelesrész alapjának számításánál a Legfelsőbb Bíróság PK 89. számú állásfoglalásának *a) pontja* szerinti igényét - mindkét eltartott tekintetében - érvényesítse. Ennek folytán a Ptk. 326. § (1) bekezdése értelmében az elévülés is ekkor kezdődik, így az alperesi követelés nem évült el. A felperes kötelesrész iránti igényének elbírálásánál tehát az alperes végrendeleti juttatását úgy kell figyelembe venni, hogy a kötelesrész alapja a hagyaték tiszta értéke, és az alperes által *mindkét szülője* részére ténylegesen teljesített tartási szolgáltatások ellenértékének a különbözete.” (Pfv. V. 21655/1997.)

Azonos álláspontot foglalt el a Legfelsőbb Bíróság abban az ügyben, amelyben az örökgyóg a saját és házastársa részére nyújtott gondozás ellenszolgáltatásaként egy ingatlant ajándékozott a róluk gondoskodó személynek (Pfv. V. 24029/1997.).

Olyan esetben viszont, amikor az örökgyóg előbb hal meg, mint az ugyancsak gondozásban részesíteni kívánt hozzátartozója, a végrendeleti juttatásban, illetőleg adományban részesített személynek - ha az örökgyóg elvárásainak meg kíván felelni - a szolgáltatásokat a hozzátartozó haláláig teljesítenie kell. Ebből következik, hogy a kötelesrészre jogosult e vagyontárgy tekintetében csak a hozzátartozó halála után érvényesítheti kötelesrész iránti - illetőleg kötelesrész kiegészítése iránti - igényét: ekkor lesz ugyanis megállapítható, hogy az utóbb elhunyt hozzátartozó részére nyújtott szolgáltatások milyen értéket képviseltek, és ehhez képest a végrendeleti juttatás, illetőleg az adomány milyen érték erejéig minősül ingyenesnek. Ebből következik viszont, hogy a kötelesrészre jogosultak ezzel kapcsolatos igénye ekkor válik esedékessé, ettől az időponttól kezdődik tehát az elévülési idő is.

Ptk. 667. § (1) Nem tartozik a kötelesrész alapjához

- a) az örökgyóg által a halálát megelőző tizenöt évnél régebben bárkinek juttatott adomány értéke;*
- b) az olyan adomány értéke, amelyet az örökgyóg a kötelesrészre jogosultságot létrehozó kapcsolat keletkezését megelőzően juttatott;*
- c) a szokásos mértéket meg nem haladó ajándék értéke;*
- d) a házastárs, a bejegyzett élettárs és a tartásra rászorult leszármazók részére nyújtott tartás értéke;*
- e) az arra rászoruló más személynek ellenérték nélkül nyújtott tartás értéke a létfenntartáshoz szükséges mértékben.*

(2) A kötelesrészre jogosultságot létrehozó kapcsolat házasságból, bejegyzett élettársi kapcsolatból származó, illetőleg a házastársak által örökbefogadott gyermek esetében a házasságkötés, a bejegyzett élettársi kapcsolat létesítése, egyébként pedig a gyermek fogamzása. Ha az örökgyóg több házasságot kötött, bejegyzett élettársi kapcsolatot létesített, a kötelesrészre jogosultságot létrehozó kapcsolat az első házasságkötés.

(3) A házastársat és a bejegyzett élettársat haszonélvezet alakjában megillető kötelesrész alapjául csak a hagyatékban meglevő vagyontárgyak szolgálnak.

(4) Azt az adományt, amelynek betudását az örökgyóg elengedte, nem lehet a jogosult saját kötelesrészének alapjához hozzászámítani.

Jegyzet: az (1) bekezdés *d)* pontját a 2009. évi XXIX. törvény 17. § (1) bekezdés 10. pontja, a (2) bekezdést a 2009. évi XXIX. törvény 17. § (1) bekezdés 24-24. pontja, a (3) bekezdést a 2009. évi XXIX. törvény 17. § (1) bekezdés 17. pontja módosította.
Hatályos: 2009. VII. 1.

A kötelesrész alapjához nem tartozó adományok

1. A 667. § azokat az adományokat sorolja fel, amelyeket a kötelesrész alapjánál nem lehet figyelembe venni. A kötelesrész alapjából kivett adományok köre zárt: minden egyéb ingyenes juttatást számba kell venni.

Tizenöt évnél régebbi adomány

2. Nem tartozik a kötelesrész alapjához az örökhatározó által a halálát megelőző tizenöt évnél régebben bárkinek juttatott adomány értéke. Az ilyen adományt tehát figyelmen kívül kell hagyni. Ez egyben azt is jelenti, hogy aki az adományt tizenöt évnél régebben kapta, nem felel a kötelesrész kielégítéséért sem.

A törvény megfogalmazásából következik, hogy a tizenöt éves határidő kezdete a juttatás időpontja.

A gyakorlatban felmerült az a kérdés, hogy ingatlan ajándékozása esetében a juttatás időpontjának az ajándékozási szerződés megkötését vagy a tulajdonjog megszerzését - azaz az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzést - kell-e tekinteni. A Legfelsőbb Bíróság álláspontja szerint „az ajándékozás kétoldalú jogügylet (szerződés), azt tehát, hogy az ajándékozás útján való juttatás mikor történt, a Ptk.-nak a szerződésre vonatkozó szabályai szerint kell eldönteni”. Ebből pedig az következik, hogy az ingatlan ajándékozásánál nem a tulajdonjog megszerzése, hanem a két egybehangzó szerződési nyilatkozat, tehát az ajándékozási szerződés létrejötte az irányadó (P. törv. II. 21161/1968. - BH 1969/7. sz. 6113. - PJD IV. 266. sz.; P. törv. II. 20560/1974).

Kötelesrészre jogosultságot létrehozó kapcsolat keletkezése előtti adomány

3. Nem tartozik a kötelesrész alapjához az olyan adomány értéke, amelyet az örökhatározó a kötelesrészre jogosultságot létrehozó kapcsolat keletkezését megelőzően juttatott.

a) A házastárs tekintetében a jogosultságot létrehozó kapcsolat a házasság; keletkezésének időpontja tehát a házasságkötés napja. Így a házastárs kötelesrészének megállapításánál nem lehet figyelembe venni azt az ajándékot, amelyet az örökhatározó ennek a házasságnak a megkötését megelőzően juttatott.

Ha a házasságot a bíróság utóbb érvénytelenné nyilvánította, úgy kell tekinteni, mintha meg sem kötötték volna, tehát a házastársnak sem örökrész, sem kötelesrész nem jár. Az ún. „vélt házasságnál” arra a házaspárra nézve, aki az érvénytelenség okáról nem tudott és így öröklési joga van, az érvénytelen házasságkötés időpontja lesz irányadó. [Erről részletesen I. a 607. §-hoz fűzött magyarázat 3. d) pontjában írtakat.]

b) A kötelesrészre jogosult gyermek tekintetében a kapcsolat keletkezésének időpontja a 667. § (2) bekezdése ad részletes szabályt. Eszerint:

- Házasságból származó, illetőleg házastársak által örökbefogadott gyermek esetében a házasságkötés időpontja irányadó; ha az örökhatározó több házasságot kötött, és a különböző házasságokból gyermekei (örökbefogadott gyermekei) vannak, az első házasságkötés időpontja számít. A házasságból származó, illetőleg a házastársak által örökbefogadott gyermek kötelesrésze alapjánál tehát figyelmen kívül marad az az ajándék, amelyet az örökhatározó a házasság megkötése előtt juttatott. Ha pedig a kiesett gyermek helyén öröklő unoka érvényesít kötelesrészre vonatkozó igényt, nem az unoka szülőinek, hanem az örökhatározó (a nagyszülő) házasságkötésének az időpontját kell irányadónak venni.

- Minden egyéb esetben a gyermek fogamzásának időpontja tekintendő a kapcsolat keletkezésének időpontjává; ez az irányadó tehát a házasságon kívül született gyermek és az egyedülálló személy által örökbefogadott gyermek esetében. Ha tehát ezekben az esetekben az örökhatározó az ajándékot a gyermek fogamzása előtt adta, az a gyermek kötelesrésze számításánál figyelmen kívül marad.

- c) A szülő tekintetében a kapcsolat keletkezésének időpontjáról a jogszabály nem szól; az öröklési kapcsolat azonban kölcsönös: ha valaki a gyermek jogállásában örökölhét, úgy utána a szülőket is törvényes öröklés illeti meg. Ehhez képest az előbbi pontban írtaknak megfelelően a házasságkötés, illetőleg a gyermek fogamzásának időpontja nemcsak a gyermek, hanem a szülő kötelesrészre jogosultságának időpontja is irányadó.

Szokásos mértékű ajándék

4. Nem tartozik a kötelesrész alapjához a szokásos mértékű meg nem haladó ajándék. A „szokásos mértékű ajándék” a Ptk.-ban ismert fogalom: a családi, társadalmi szokásoknak megfelelő alkalmakkor (névnap, születésnap, karácsony, sikeres vizsga letétele stb.) adott, viszonylag csekélyebb értékű ajándékokat értjük ezen. Azt, hogy az ajándék szokásos mértékű-e, mindig az ajándékozó és a megajándékozott közti kapcsolatra, valamint az ajándékozó anyagi körülményeire figyelemmel kell megállapítani.

Az adott esetben az örökhatározó névtelenül „Kellemes karácsonyt” megjegyzéssel 7000 Ft-ot juttatott a gyermekvárosnak az ott élő gyermekek részére. A Legfelsőbb Bíróság ezt alkalmi ajándéknak minősítette (a gyermekváros az ott élő kb. 150-200 gyermeknek ebből alkalmi ajándékokat vásárolt). A kötelesrész szempontjából ezt az ajándékot tehát nem lehet figyelembe venni (LB Pf. I. 21 639/1960. - BH 1961/6. sz. 2912. - PJD I. 372. sz.).

Közei hozzátartozók tartása mint adomány

5. Nem tartozik a kötelesrész alapjához a házastárs és a tartásra rászorult leszármazók részére nyújtott tartás.

A tartás fogalmát a Ptk.-nak az 1977. évi IV. törvénnyel történt módosítása tette egyértelművé. A Ptk. eredeti szövege ugyanis csak a közös háztartásban természetben nyújtott tartást vette ki az adományok közül, így a nem saját háztartásban való tartás (a pénzbeli juttatás, a tartásdíj) adománynak számított. Ezt az ellentmondást a módosítás feloldotta, és a tartást - módjára való tekintet nélkül - kizárta a kötelesrész alapjánál számításánál figyelembe vehető adományok közül.

A törvény a leszármazók részére nyújtott tartásnál megkívánja a rászorultságot (iskolai tanulmányok folytatása, betegség miatti munkaképtelenség), de a tartás mértékét nem határozza meg, az tehát meghaladhatja a létfenntartáshoz szükséges mértéket. A rászorultság fogalmát egyébként a Csjt. 60. §-a határozza meg.

Rászoruló személyek tartása

6. Nem tartozik a kötelesrész alapjához az arra rászoruló más személynek ellenérték nélkül nyújtott tartás értéke sem, de csak a létfenntartáshoz szükséges mértékben. Míg az előző pont az örökhagyó legközelebbi hozzátartozói (házastársa és leszármazói) részére nyújtott tartást vette ki a kötelesrész alapjához számítandó adományok közül, e pont alá tartozik az örökhagyó által bárki rászoruló személynek nyújtott tartás, de csak annyiban, amennyiben a létfenntartáshoz szükséges mértéket nem haladja meg. Ebben az esetben tehát a törvény már korlátozza a tartás mértékét. A tartás módja itt is közömbös: nincs jelentősége tehát annak, hogy az örökhagyó természetbeni tartást nyújt, vagy pénzt ad a tartás céljára.

Betudás elengedésével juttatott adomány

7. Nem tartozik a jogosult kötelesrészének alapjához az az adomány, amelyet ő kapott az örökhagyótól, és az örökhagyó elengedte annak betudását.

A jogosult kötelesrészének kielégítésére mindazt el kell számolni, amit a hagyatékból kapott, vagy amit az örökhagyó életében ajándékozott a számára (feltéve, hogy azt egyébként a kötelesrész alapjához kell számítani). Ha azonban az örökhagyó elengedte ennek a betudását, vagyis a kötelesrésze kielégítéseként való figyelembevételét, azt a saját kötelesrésze alapjához sem lehet hozzászámítani: ez ugyanis indokolatlan „többlet” juttatná a jogosultat. Pl. az örökhagyó a gyermekének 20000 Ft-ot, unokaöccsének 10000 Ft-ot ajándékozott; gyermekének az ajándék betudását elengedte. Az örökhagyó végrendeletében 50000 Ft értékű hagyatékát a házastársára hagyta. Ha a gyermek kötelesrész iránti igényt érvényesít, kötelesrészét az örökhagyótól kapott ajándékának a figyelmen kívül hagyásával kell kiszámítani. A kötelesrész alapja tehát $50000 + 10000 = 60000$ Ft, ennek fele 30000 Ft, a kötelesrésze. Ha a gyermek adományát a kötelesrésze alapjául figyelembe vennénk, ezzel a kötelesrész alapja $50000 + 10000 + 20000 = 80000$ Ft lenne, amelyből a kötelesrész 40000 Ft; ugyanakkor a 20000 Ft ajándékot - minthogy az örökhagyó a betudását elengedte - a kötelesrésze kielégítéseként nem lehetne figyelembe venni. Ez pedig méltánytalan eredményre vezetne.

A betudás elengedése esetében azonban az adományt csak a jogosult *saját* kötelesrésze alapjához nem lehet hozzászámítani. A betudás elengedése ugyanis más jogosult kötelesrészét nem sértheti [668. § (3) bek.].

Az adott esetben az örökhagyó 100000 Ft-ot ajándékozott egyik gyermekének és annak házastársának, az alpereseknek, végrendeletében pedig minden vagyona örökösül őket nevezte meg. A másik gyermek (a felperes) kötelesrésze kiadása iránt indított pert az alperesek ellen. Az alperesek - egyebek mellett - azzal is érveltek, hogy az örökhagyó a 100000 Ft ajándék betudását elengedte számukra, így azt a felperes kötelesrésze alapjának számításánál figyelmen kívül kell hagyni. A Legfelsőbb Bíróság a törvényességi határozatban kifejti: „az örökhagyó az arra jogosult hozzátartozó kötelesrész iránti igényét nem hiúsíthatja meg azzal, hogy a megadományozottnak elengedi az ajándéknak a kötelesrész alapjához való hozzászámítását (betudását). A betudás elengedésének csak egy esetben van jogi hatálya: ha a megajándékozott maga tart igényt kötelesrésze. Az ilyen ajándékot nem lehet a kötelesrésze alapjához számítani [Ptk. 667. § (4) bek.], illetőleg az ő kötelesrészének kielégítéseként figyelembe venni [Ptk. 668. § (3) bek.]. Ez az elengedés azonban más jogosult kötelesrészét nem sértheti - vagyis más jogosult kötelesrészének megállapításánál ezt a juttatást számba kell venni. Az adott esetben - a felperesnek a kötelesrésze jogosultsága szempontjából tehát közömbös, hogy az örökhagyó az alpereseknek adott ajándék betudását elengedte-e vagy sem; ez ugyanis a felperes kötelesrészének mértékét nem érinti.” (P. törv. II. 20 616/1988.)

A kötelesrész alapjához nem tartozó egyéb vagyon

8. a) A házastársat haszonélvezet alakjában megillető kötelesrész alapjául csak azok a vagyontárgyak szolgálnak, amelyek a hagyatékban megvannak. A 667. §-nak ez a szabálya összhangban áll a 615. §-sal, amelynek értelmében a házastárs annak a vagyonnak a haszonélvezetét örökli, amelyet egyébként nem ő örököl. A haszonélvezet tehát csak a hagyatékba tartozó vagyontárgyakon áll fenn. Ebből következik, hogy az adományok a haszonélvezetből járó kötelesrész alapjául még akkor sem szolgálhatnak, ha az örökhagyó után hagyatéki vagyon egyáltalán nem maradt.

b) A 669. § (3) bekezdése szerint aki a juttatástól önhibáján kívül elesett, a kötelesrészt nem felel. Értelemszerű, hogy az ilyen adományt - bár erről a törvény nem szól - a kötelesrész alapjánál sem lehet figyelembe venni.

c) Nem követelhet kötelesrészt az ági örökös az elajándékozott ági vagyontárgyakból. A 613. § szerint ugyanis ági vagyon csak az, ami az öröklés megnyílásakor a hagyatékban természetben megvan. Az elajándékozott vagyontárgy tehát nem ági vagyon, így az ági öröklés szabályai az ilyen adományra nem érvényesülnek. Bár a törvény erre vonatkozóan kifejezett rendelkezést ugyancsak nem tartalmaz, nyilvánvaló, hogy az ilyen adományok a törvényes örökrészhez igazodó kötelesrész megállapításánál sem jöhetnek szóba.

A kötelesrész kielégítésére szolgáló érték. Betudás

Ptk. 668. § (1) A kötelesrész kielégítésére szolgál mindaz, amit a jogosult a hagyatékból bármely címen kap, továbbá amit az örökhagyótól ingyenesen kapott, feltéve, hogy azt a kötelesrész alapjához hozzá kell számítani (betudás).

(2) Ha a kötelesrésze jogosult az öröklésből kiesett, leszármazójának kötelesrészébe be kell tudni mindannak az adománynak az értékét, amelyet ő és a kiesett felmenő kapott. Több leszármazó az adományt a hagyatékban való részesedésének arányában köteles betudni.

(3) Az örökhagyó a betudást - kifejezett nyilatkozattal - elengedheti. A betudás elengedése más jogosult kötelesrészét nem sértheti.

A betudás

1. A kötelesrész kielégítéseként nemcsak azt kell számba venni, amit a jogosult a hagyatékából - bármely címen - kapott, hanem azokat az ingyenes juttatásokat (ajándékokat) is, amelyeket az örökhagyó még életében adott a kötelesrészre jogosultnak. A kötelesrész kielégítésére szolgáló érték ilyen módon való figyelembevétele a betudás.

A betudás - amint arra a Ptk. 620. §-ánál már utaltunk - az osztályrabocsátáshoz hasonló intézmény, rendeltetését és szabályait tekintve azonban lényegesen különbözik attól: „a kötelesrész kiszámításának alapjául szolgáló érték sem azonos az osztályrabocsátásnál figyelembe veendő értékkel, mert az osztályrabocsátásnál az adományokat juttatásuk időpontjára tekintet nélkül figyelembe kell venni. Az osztályrabocsátásnak célja ugyanis az adományok arányosítása, vagyis a hagyatékban meglevő érték megfelelő arányos elosztása, a kötelesrész védelme viszont a hagyatékából esetleg hiányzó értékek pótlását is megköveteli.” (Ptk. Indokolás az LVII. fejezethez 9. pont)

2. Kötelesrész iránti igénynek csak akkor lehet helye, ha a jogosultra az örökhagyó hagyatékából reá szállt és az örökhagyó életében kapott juttatások nem elégitik ki a kötelesrészét. A jogosult javára tehát figyelembe kell venni mindazt a hagyatékából való részesedést, amit akár törvényes öröklés, akár az örökhagyó végrendelete alapján kapott. Nemcsak az örökségnek minősülő részesítést, de a hagyományt is be kell tudni. Nincs jelentősége annak sem, hogy a jogosult - örökség vagy hagyomány címen - vagyontárgy tulajdonjogát vagy készpénzt kapott, illetőleg az örökhagyó valamilyen vele szemben fennálló követelését engedte el végintézkedésében. Figyelembe kell venni azt az örökséget is, amit a kötelesrészre jogosult - a jogszabály alapján [Ptk. 674. § (2) bek.] - részlegesen visszautasított.

A hagyatékából kapott részesedés mellett be kell tudni azokat az ingyenes juttatásokat (ajándékokat) is, amelyeket az örökhagyó még életében adományozott a jogosultnak - feltéve, hogy azokat a Ptk. 667. §-a értelmében a kötelesrész alapjához hozzá kell számítani. Itt is irányadó, hogy nemcsak a vagyontárgy vagy készpénz ajándékozása, hanem a tartozás elengedése is ingyenes adománynak minősül.

Az örökhagyónak (Ö) három gyermeke volt: A, B és C. Az örökhagyó A-nak 1960-ban egy 30000 Ft értékű ingatlant ajándékozott, B-nek 1965-ben elengedte 40000 Ft tartozását. C gyermek az örökhagyótól egyetemi tanulmányai befejezésekor, 1966-ban egy 5000 Ft értékű aranyórát kapott, egyéb ajándékban nem részesült. Az örökhagyó 1967-ben testvérének: D-nek 35000 Ft-ot, 1970-ben barátjának: E-nek 15000 Ft-ot ajándékozott. Az örökhagyó 1979-ben halt meg, a hagyaték tiszta értéke 60000 Ft volt.

A kötelesrész alapjának számításánál figyelembe kell venni a hagyaték 60000 Ft tiszta értékét, a B gyermeknek elengedett tartozást: 40000 Ft-ot, valamint a D-nek ajándékozott 35000 Ft-ot és az E-nek adott 15000 Ft-ot. Az A gyermeknek 1960-ban adott 30000 Ft érték 15 évnél régebbi, ezért nem számít a kötelesrész alapjához [Ptk. 667. § (1) bek. a) pont]; figyelmen kívül kell hagyni továbbá a C gyermeknek ajándékozott aranyórát, mint a szokásos mértéket meg nem haladó ajándékot [Ptk. 667. § (1) bek. c) pont]. A kötelesrész alapja tehát: $60000 + 40000 + 35000 + 15000 = 150000$ Ft, egy gyermek örökrésze 50000 Ft, a kötelesrész tehát 25000 Ft. A hagyatékából A, B és C gyermek fejenként 20000 Ft-ot kap. B gyermek a 40000 Ft tartozás elengedése folytán összesen 60000 Ft-ban részesült, amely jelentősen meghaladja a kötelesrészét. A és C gyermek viszont - minthogy a kötelesrész alapjánál figyelembe vehető ajándékokban nem részesültek - kötelesrész kiegészítése címen fejenként 5000 Ft-ra tarthatnak igényt.

A betudásra kötelezettek köre

3. A betudásra csak az köteles, aki az örökhagyó után a törvényes öröklés rendje szerint ténylegesen jogosult az öröklésre. Ha tehát az örökhagyó után kötelesrészre jogosult az örökhagyó gyermeke, csak azt az adományt köteles betudni, amit ő kapott az örökhagyótól. Az örökhagyó által az ő leszármazója - az örökhagyó unokája - részére adott ajándékot a neki juttatott adományok között nem lehet figyelembe venni.

Ha azonban a jogosult az örökhagyó halála előtt kiesett az öröklésből, leszármazója - mint soron következő örökös és kötelesrészre jogosult - már nemcsak azt az adományt köteles betudni, amit ő maga kapott életében az örökhagyótól, hanem azt is, amiben felmenője részesült. Ha a kiesett felmenő helyén több leszármazó örököl, a felmenő adományát a hagyatékban való részesedésük - azaz örökrészüik - arányában kötelesek betudni.

Az örökhagyó (Ö) életében a következő adományokat juttatta: egyik gyermekének: A-nak 50000 Ft-ot, másik gyermekének: B-nek 5000 Ft-ot, egyik unokájának: D-nek 5000 Ft-ot, testvérének: F-nek pedig 30000 Ft-ot ajándékozott. A hagyaték tiszta értéke 30000 Ft volt. A kötelesrész alapjának számításánál figyelembe kell venni a hagyaték tiszta értékét: 30000 Ft-ot, az A-nak adott 50000 Ft-ot, a B-nek és D-nek adott 5000-5000 Ft-ot és az F-nek adott 30000 Ft-ot. A kötelesrész alapja tehát 120000 Ft, ebből egy gyermek törvényes örökrésze 40000 Ft, kötelesrésze 20000 Ft. A hagyatékából A, B és C gyermek fejenként 10000 Ft-ot kap. A gyermek köteles betudni az örökhagyótól életében kapott 50000 Ft adományt, így összesen 60000 Ft-ban részesült, amely jelentősen meghaladja a kötelesrészét. B gyermek csak a saját adományát: 5000 Ft-ot köteles betudni a leszármazója: D részére adott ajándék ebből a szempontból figyelmen kívül marad. Így juttatásai (10000 + 5000 Ft) nem érik el a kötelesrészét, tehát 5000 Ft kötelesrész-kiegészítésre tarthat igényt. Minthogy C adományban nem részesült, kötelesrész-kiegészítés címen 10 000 Ft illeti meg.

Ha azonban B gyermek az örökhagyó előtt meghalt, helyén leszármazói D és E a soron következő örökösök, kötelesrészük fejenként 10000 Ft; a hagyatékából fejenként 5000-5000 Ft-ot örökölnek. D köteles betudni saját adományát: 5000 Ft-ot; mindkét unoka: D és E köteles betudni továbbá a B részére adott 5000 Ft ajándékot, mégpedig fejenként 2500-2500 Ft értékben, mert ilyen arányban részesülnek B helyén a hagyatékából. Ehhez képest D unoka $5000 + 5000 + 2500 = 12500$ Ft értéket kapott, amely kötelesrészét (10000 Ft) meghaladja, ezért kötelesrész-kiegészítésre nem tarthat igényt. E unoka részesedése $5000 + 2500 = 7500$ Ft, tehát kötelesrész kiegészítése címen 2500 Ft illeti meg.

Az egyik ügyben megállapított tényállás szerint az örökhatyó egyik leányának: a felperesnek a két gyermeke részére életében összesen 224090 forint ajándékot adott. 1992. november 24-én másik leánya: az alperes az örökhatyó megbízásából eljárva az örökhatyó részére összesen 395000 forint névértékű kárpótlási jegyet vett át, amelyből egy 110000 forint névértékű kárpótlási jegyet még ugyanezen a napon az OTP-nek 83600 forintért eladott. Az örökhatyó ebből az összegből 40000 forintot megtartott, a fennmaradó összeget, valamint a további 285000 forint névértékű kárpótlási jegyet az alperesnek ajándékozta, aki ezek egy részén földet vásárolt. Az örökhatyó 1993. február 22-én meghalt, utána hagyaték nem maradt; a 41000 forint temetési költséget az alperes viselte. A felperes kötelesrésze kiadása iránt indított pert az alperes ellen. Az eljáró bíróságok a keresetet megalapozottnak találták; a kötelesrész alapjának számításánál a felperes gyermekeinek és az alperesnek adott ajándékok összértékéből: 552690 forintból indultak ki, amelyből levonva a 41000 forint temetési költséget a kötelesrész alapját 511690 forintban határozták meg. Ebből egy gyermek törvényes örökrésze 255845 forint, a felperes kötelesrésze tehát 127923 forint.

A Legfelsőbb Bíróság a felperest megillető kötelesrész összegével kapcsolatban kifejtette: „Minthogy a felperes adományban nem részesült, és a Ptk. 668. §-ának (1) bekezdése értelmében csak azt az adományt köteles betudni, amit ő kapott, a gyermekei részére adott ajándékokat neki juttatott adományként nem lehet figyelembe venni. Igényt tarthat tehát a teljes 127923 forint kötelesrésze.” (Pfv. V. 20422/1997.)

A betudás elengedése

4. A jogszabály biztosítja az örökhatyónak azt a jogot, hogy a kötelesrészre jogosultnak juttatott adomány betudását elengedje. Az örökhatyó tehát úgy rendelkezhet, hogy az életében adott ajándékot a jogosultnak nem kell a saját kötelesrészehez hozzászámítania: az ajándék a kötelesrészen felül megilleti őt. A betudás elengedése azonban más jogosult kötelesrészét nem sértheti. „Az örökhatyó az arra jogosult hozzátartozó kötelesrész iránti igényét nem hiúsíthatja meg azzal, hogy a megadományozottnak elengedi az ajándéknak a kötelesrész alapjához való hozzászámítását (betudását). A betudás elengedésének csak egy esetben van jogi hatálya: ha a megajándékozott maga tart igényt kötelesrészre. Az ilyen ajándékot nem lehet a kötelesrész alapjához számítani [Ptk. 667. § (4) bek.], illetőleg az ő kötelesrészének kielégítéseként figyelembe venni [Ptk. 668. § (3) bek.]. Ez az elengedés azonban más jogosult kötelesrészét nem sértheti, vagyis más jogosult kötelesrészének megállapításánál ezt a juttatást számba kell venni.” (P. törv. II. 20 616/1988.)

A betudás elengedése - szemben az osztályrabocsátás kikötésével [Ptk. 619. § (1) bek.] - csak kifejezett nyilatkozattal történhet: ún. ráutaló magatartással a betudást nem lehet elengedni. Nem szükséges azonban, hogy a nyilatkozatban az örökhatyó a „betudás” kifejezést használja: minden olyan rendelkezés, amely tartalmát tekintve az adománynak a kötelesrészhez való hozzászámítását elengedi, érvényes nyilatkozatnak minősül.

Az előbbi példából kiindulva, ha az örökhatyó a B gyermeknek adott 5000 Ft és a D unokának adott 5000 Ft betudását elengedte, C kötelesrésze változatlan, mert a betudás elengedése az ő kötelesrészére nem hat ki. Az unokák: D és E kötelesrésze azonban eltérő lesz. D unoka kötelesrészének alapja a hagyaték 30000 Ft értéke, az A gyermeknek adott 50000 Ft és az F-nek adott 30000 Ft = 110000 Ft. A B-nek adott 5000 Ft és a saját 5000 Ft ajándéka a kötelesrésze alapjának számításánál figyelmen kívül marad. D unoka törvényes örökrésze B örökrészének fele: azaz az egész érték 1/6 része: 18333 Ft, kötelesrésze tehát 9166 Ft. A hagyatékából kapott 5000 Ft-ot, igénye további 4166 Ft, mert sem azt az ajándékot, amit jogelődje, B kapott, sem azt, amit az örökhatyó neki adományozott, a kötelesrész kielégítéseként nem lehet figyelembe venni. E unoka kötelesrészének alapja 30000 + 50000 + 30000, továbbá a D-nek adott 5000 = 115000 Ft. A D-nek adott ajándék betudásának elengedése ugyanis az ő kötelesrészét nem sértheti. Az elődje B által kapott ajándékot azonban nem köteles az elengedés folytán betudni. Ehhez képest E unoka törvényes örökrésze (1/6 rész) 19166 Ft, kötelesrésze tehát 9583 Ft. A hagyatékából kapott 5000 Ft-ot, kötelesrész kiegészítése címén 4583 Ft-ra tarthat igényt.

Felelősség a kötelesrész kielégítéséért

Ptk. 669. § (1) A kötelesrész kiadását, illetőleg kiegészítését a következő sorrend szerint lehet követelni:

a) a kötelesrész kielégítéséért elsősorban a hagyatékban részesedő személyek felelnek;

b) a kötelesrésznek a hagyatékából ki nem elégíthető részéért az örökhatyó által a halálát megelőző tizenöt éven belül megadományozottak adományai időbeli sorrendjére tekintet nélkül felelnek.

(2) Több személy felelősségének arányát juttatásaik figyelembe vehető értéke (670. §) határozza meg.

(3) Aki a juttatástól önhibáján kívül elesett, a kötelesrészért nem felel.

A kötelesrész kielégítéséért való felelősség sorrendje

1. Ha a kötelesrészre jogosult a 668. § szerint számítva a kötelesrészét nem kapta meg, annak kielégítéséért nemcsak a hagyatékban részesedők, hanem az örökhatyó által életében megadományozottak is felelnek. A felelősségükre vonatkozó szabályok „azon alapulnak, hogy lehetőleg minél kevésbé kelljen igénybe venni azokat, akik az örökhatyó életében adományban részesültek, másrészt a kötelesrész kielégítéséért enyhébb felelősséggel tartozik az, aki maga is kötelesrészre jogosult, illetőleg az utóbbinak legközelebbi hozzátartozói.” (A Polgári Törvénykönyv magyarázata, 1981. 3. kötet 3145. o.) Ennek megfelelően elsősorban a hagyatékban van helye a kötelesrész kielégítésének. Ha a kötelesrész a hagyatékából kielégíthető, a megadományozottak felelősségére nem kerül sor.

Ha azonban a hagyaték - a Ptk. 677. §-ának (1) bekezdésében meghatározott sorrend betartásával - a kötelesrész kielégítésére nem elegendő, a kötelesrészt az örökhagyó által életében megadományozottak felelnek. Az egyik ügyben megállapított tényállás szerint az örökhagyó házas ingatlana 1/2 részét második házastársának: az alperesnek ajándékozta, majd végrendeletében minden ingó és ingatlan vagyona örökösül is az alperest nevezte meg; előző házasságából származó gyermekeit: a felpereseket kötelesrésze szorította, megjelölve azt is, hogy az I. r. felperes már 100 000 forint előadományban részesült. Az örökhagyó hagyatékához a házas ingatlan másik 1/2 része és egy kertingatlan tartozott. A felperesek által kötelesrészük kiadása iránt indított perben az alperes a jogerős marasztaló ítélet ellen felülvizsgálati kérelmet nyújtott, amelyben - egyebek mellett - azzal is érvelt, hogy a kötelesrészt csak a végrendelet alapján megörökölt hagyatékkal felel, ezért törvénysértő az eljáró bíróságok ítélete, mert a kiszámított kötelesrész a hagyaték értékét meghaladja.

A Legfelsőbb Bíróság a jogerős ítéletet hatályában fenntartó ítéletében ezzel az érveléssel kapcsolatban kifejtette: „Téves az az alperesi álláspont, hogy a kötelesrészt csak a hagyatékkal, illetőleg a hagyaték értéke erejéig felel. A Ptk. 669. § (1) bekezdésének b) pontja ugyanis kimondja, hogy a kötelesrésznek a hagyatékból ki nem elégíthető részéért - az ott írtak szerint - a megadományozott felelőssége is fennáll.” (Pfv. V. 22860/1996.)

Bár a fenti jogszabályhely csupán az örökhagyó halálát megelőzően tizenöt évnél régebben juttatott adományok figyelmen kívül hagyásáról rendelkezik, értelem szerű, hogy csak azoknak a megadományozottaknak a felelősségét lehet megállapítani, akiknek adományát egyébként a Ptk. 667. §-a alapján a kötelesrész alapjához kell számítani.

A megadományozottak egységesen felelnek, függetlenül attól, hogy az adományozásra az örökhagyó halálát megelőzően tizenöt éven belül időbelileg mikor került sor. A megadományozottak között tehát „sortartás” nincs.

A kötelesrész kielégítéséért való felelősség aránya

2. Ha a kötelesrészt több személy felel, felelősségük arányát juttatásaik figyelembe vehető értéke (Ptk. 670. §) határozza meg. Felelősségük tehát nem egyetemleges, hanem juttatásaikkal arányos.

Az előző rész 3. pontjánál ismertetett jogesetben megállapított tényállás szerint a kötelesrész iránti igényt érvényesítő felperes két gyermeke összesen 224090 forint értékű, testvére: az alperes pedig összesen 328600 forint értékű ajándékban részesült az örökhagyótól. A temetési költség levonása után fennmaradó összesen 511690 forint tiszta értékből a felperes törvényes örökrésze - két leszármazóra tekintettel - 255845 forint, kötelesrésze tehát 127923 forint. Az alperes a felperes kötelesrészéért azonban - a Ptk. 670. § (1) bekezdésének második fordulata alapján - a juttatásnak csak azzal a részével felel, amely törvényes örökrészt meghaladja: azaz 72755 forinttal. „A kötelesrész kielégítéséért viszont nemcsak az alperes, hanem a többi megajándékozott: a felperes gyermekei is felelősséggel tartoznak, mégpedig az alperessel egysorban [Ptk. 669. § (1) bek. b) pont], de juttatásaik értékének arányában [Ptk. 669. § (2) bek.]. Az alperes figyelembe vehető előadományának 72755 forint értéke mellett a felperes két gyermekének juttatott összesen 224090 forintra tekintettel a megajándékozottak felelőssége összesen 296845 forint erejéig áll fenn. Ebből az alperesi részesedés aránya 24,5 százalék. Ilyen arányban köteles tehát a felperes kötelesrészéért helytállni, vagyis annak 127923 forint értékéből 31541 forint megfizetésére köteles.” (Pfv. V. 20422/1997.)

Egy újabb ügyben az örökhagyó két fiával: a felperessel és az I. r. alperessel közös tulajdonában álló ingatlan eladását követően az eltartását vállaló fiához, az I. r. alpereshez költözött; ekkor összesen 106650 forint összértékű ingóságot vitt magával, amelyből 13000 forint értékben ékszereket ajándékozott az I. r. alperes házastársának: a II. r. alperesnek, a többi ingóságot pedig az I. r. alperesnek ajándékozta. Az I. r. alperesnek ajándékozta továbbá az ingatlan eladási árából öt illető 650000 forintot. A halálát közvetlenül megelőzően két fiának - két részletben - fejenként 50000-50000 forintot adott. Az örökhagyó után hagyaték nem maradt, eltemetetéséről az alperesek gondoskodtak. A felperes kötelesrésze kiadása iránt pert indított.

A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott ítéletében kiemelte, hogy a Ptk. 666. § (1) bekezdése értelmében a kötelesrész alapjához nemcsak az alpereseknek adott ajándékok tartoznak, hanem az az ajándék is, amit a kötelesrésze jogosult, tehát a felperes kapott. Az összes adomány értékéből: 856000 forintból le kell vonni a 96605 forint temetési költséget és az örökhagyó három havi tartásának értékét: 30000 forintot, és az így kiszámított tiszta értékből: 730045 forintból 365022 forint jutna a felperesre mint törvényes örökösre. Tehát ennek fele: 182511 forint a felperes kötelesrésze, amelyből a Ptk. 668. § (1) bekezdése értelmében levonva a felperesnek adott 50000 forint ajándékot, 132511 forint illeti meg a felperest. Ezt az összeget a Ptk. 669. § (2) bekezdése alapján az alperesek a nekik juttatott ajándékok értéke arányában kötelesek megfizetni. Az I. r. alperes ajándéka összesen 793650 forint értékű volt, míg a II. r. alperes 13000 forint összértékű ajándékban részesült. Ennek arányában az I. r. alperes 133391 forint, a II. r. alperes pedig 2120 forint megfizetésére köteles (Pfv. V. 22339/1997. - BH 2000/8. sz. 354.).

Az ítélezési gyakorlat a 669. § (2) bekezdésének a „juttatásban részesültekre” vonatkozó fenti szabályát mind az örökösök, mind a megadományozottak felelősségére egyaránt irányadónak tekinti. Ha tehát a kötelesrészt a hagyatékban részesedő személyek - az örökösök - felelnek, felelősségüket nem a Ptk. 683. §-ában foglalt, az örökösök felelősségére vonatkozó általános szabály határozza meg, amely szerint az örökösök felelőssége a közös hagyatéki tartozásokért egyetemleges. A kötelesrész kielégítéséért való felelősség módjára a Ptk. 669. §-a (2) bekezdésének különös szabálya vonatkozik. „A kötelesrész kiadásáért, tehát mind az örökösök, mind a megadományozottak felelőssége nem egyetemleges, hanem a kapott juttatással arányos. Az örökös felelősségére természetesen ilyen esetben is az általános szabályok vonatkoznak, tehát az örökös a kötelesrészt is a hagyaték tárgyaival és hasznaival, ha pedig a hagyaték tárgya nincs meg, a hagyaték értékével felel.” (P. törv. IV. 20297/1972.) Hasonló álláspontot foglalt el a Legfelsőbb Bíróság a P. törv. II. 20502/1985., a P. törv. II. 20626/1990. és a P. törv. II. 20514/1991. - BH 1992/1. sz. 27. törvényességi határozataiban is.

Ezzel szemben van olyan álláspont, hogy „a kötelesrésznek a hagyatéki tartozások körében elfoglalt helyzete [Ptk. 677. § (1) bek.] nem indokolja a Ptk. 683. §-ának (1) bekezdésében megfogalmazott - és az örökösök egyetemleges felelősségére vonatkozó - általános szabálytól való eltérést. A Ptk. 669. §-ának (2) bekezdése valójában csak az örökös által életében megadományozottak felelősségének módjára kívánt szabályt adni, miután erre vonatkozóan az öröklési jogi szabályok másutt rendelkezést nem tartalmaznak. Így e jogszabályhely kiterjesztő értelmezésére nincs kellő alap, és az szükségtelen is.” (Pallósi-Petrik-Sóthné-Szolcsánszky: Az öröklés joga, 1991. 247. o.)

Mentesség a felelősség alól

3. Méltányosságon alapul az a szabály, amely a juttatástól önhibáján kívül elesett személyt a felelősség alól mentesíti. Ez a rendelkezés összhangban áll a Ptk. 679. §-a (2) bekezdésének az örökös felelősségére vonatkozó szabályával. Az előbbi pontban a 669. § (2) bekezdésének értelmezésénél említettük, hogy az ott írt szabály alkalmazásánál a „juttatásban részesültek” meghatározáson mind az örökösöket, mind a megadományozottakat érteni kell. Nyilvánvaló, hogy a 669. § (3) bekezdésének a felelősség alóli mentességre vonatkozó szabályát nemcsak az örökösökre, hanem a megadományozottakra is alkalmazni kell, és az ilyen módon megsemmisült adományt a kötelesrész alapjához sem lehet hozzászámítani.

Az egyik ügyben megállapított tényállás szerint az örökösnek és első házastársának a felperes édesanyjának egy b-i ingatlanon fennálló közös tulajdona árverés útján történő megszüntetése folytán az örökös 1989. december 14-én 4600015 forint vételárért vett fel. Ez az összeg bekerült az örökös és második házastársa: a II. r. alperes közös lakásába. Az örökös 1990. április 5-én kórházba került, ahol május 20-án meghalt; végrendeleti örököse a második házasságból származó - akkor még kiskorú - gyermeke: az I. r. alperes. Az örökös és a II. r. alperes házastársi közös vagyonához ingóságok tartoztak, a hagyatéki leltár szerint ezek 1/2 része 231611 forint értékben képezte az örökös hagyatékát. A felperesek a kötelesrészük kiadása iránt indított perben állították, hogy a 4600015 forint az örökös halálakor megvult, és így a hagyatékhoz tartozik. Az alperesek viszont azzal védekeztek, hogy ez az összeg nem került a birtokukba, illetőleg annak sorsáról nem tudnak. Ezzel kapcsolatban a II. r. alperes arra hivatkozott, hogy az örökös az összeg felhasználását meglepetésnek szánta, külföldön kívánt családjával letelepedni, és ennek előkészítése céljából 1990 márciusában néhány napig Bécsben tartózkodott; a terveibe azonban nem avatta be, és 1990. április 5-én történt kórházba kerülése után sem tájékoztatta arról, hogy a pénzzel mi történt, illetőleg azt mire fordította. Az eljáró bíróságok azonban megállapíthatónak látták, hogy a 4600015 forintból - a megélhetéshez és az örökös gyógykezeléséhez bizonyos összeg felhasználását is elfogadva - legalább 4500000 forint az örökös halálakor megvult, az az alperesek birtokába került, és mint a hagyatékhoz tartozó készpénzt a felperesek kötelesrésze alapjának megállapításánál figyelembe vették. A jogerős ítélet utalt még arra, hogy ha elfogadható lenne is, hogy a 4500000 forint nem lehetett fel, ez sem mentesítené az I. r. alperest ez érték után a kötelesrésztől való felelősség alól, mert a II. r. alperes mint az I. r. alperes törvényes képviselője nem tette meg azokat a szükséges intézkedéseket, amelyek tőle elvárhatóak lettek volna, ezért a Ptk. 669. § (3) bekezdése egyébként sem lenne alkalmazható. Az alperesek felülvizsgálati kérelmükben - egyebek mellett - sérelmezték, hogy a bíróságok a Ptk. 669. § (3) bekezdésének alkalmazására nem láttak alapot.

A Legfelsőbb Bíróság ítéletével a jogerős ítéletet - felülvizsgálati kérelemmel támadott részében - hatályában fenntartotta. Az alperesi érvelésre kifejtette: a Ptk. 669. § (3) bekezdése alkalmazásának feltétele, hogy „az örökös az örökségéhez önhibáján kívül ne jusson hozzá. Az adott esetben azonban az eljáró bíróságok nem fogadták el azt az alperesi védekezést, hogy az árverési vételár hollétéről nincs tudomásuk, vagyis hogy az, illetőleg annak értéke nem került a birtokukba. Az első fokú ítélet okfejtése csak arra vonatkozik, hogy még az alperesek állítása szerinti esetben sem mentesülhetne az I. r. alperes a felelősség alól, és ezt egészítette ki a másodfokú ítélet indokolása.” (Pfv. V. 20302/1997.)

Ptk. 670. § (1) Aki juttatásban részesült, a kötelesrész kielégítéséért a juttatás egész értékével felel. A kötelesrészt jogosult azonban a juttatásnak csak azzal a részével felel, amely törvényes örökrészt meghaladja.

(2) A kötelesrészt jogosult házastársa, bejegyzett élettársa, leszármazója és ennek házastársa, bejegyzett élettársa mentesül a felelősség alól annyiban, amennyiben valamennyiük juttatásának értéke a kötelesrészt jogosult juttatásának értékével együtt sem haladja meg a kötelesrészt jogosult törvényes örökrészt. Ezt a rendelkezést nem lehet alkalmazni, ha a kötelesrészt jogosult igényét házastársával, bejegyzett élettársával, leszármazójával, illetőleg ennek házastársával, bejegyzett élettársával szemben érvényesíti.

(3) A törvényes örökrészt ezekben az esetekben a kötelesrész alapja szerint kell számításba venni.

Jegyzet: A (2) bekezdést a 2009. évi XXIX. törvény 17. § (1) bekezdés 1. és 25. pontja módosította. Hatályos: 2009. VII. 1.

A kötelesrész kielégítéséért való felelősség mértéke

Alapvető szabály, hogy aki juttatásban részesült, a juttatás egész értékével felel a kötelesrész kielégítéséért. Ebből a szempontból nincs jelentősége annak, hogy a kötelesrészt felelős személy a juttatást - bármilyen címen - a hagyatékból kapta, vagy pedig azt az örökös még életében adományozta neki.

a) Az általánostól eltérő kivételes felelősségi szabály érvényesül azonban arra a juttatásban részesült személyre, aki maga is a kötelesrészt jogosultak körébe tartozik; ő ugyanis a juttatásoknak csak azzal a részével felel, amely a törvényes örökrészt meghaladja.

Az örökgyógynak (Ö) három gyermeke volt: A, B és C. Életében A gyermeknek 35000 Ft-ot, B gyermeknek 30000 Ft-ot ajándékozott, és 25 000 Ft ajándékban részesítette testvérét: D-t. C gyermek ajándékot nem kapott. A hagyaték 30 000 Ft volt, amelyet a három gyermek egymás között egyenlő arányban megörökölt. A kötelesrész alapja a hagyaték és az adományok összértéke: 35 000 Ft + 30 000 Ft + 25 000 Ft + 30 000 Ft = 120 000 Ft, egy gyermek törvényes örökrésze tehát 40 000 Ft, kötelesrésze 20000 Ft. A gyermek összesen 35 000 Ft + 10 000 Ft = 45 000 Ft-ban részesült, amely 5000 Ft-tal haladja meg a törvényes örökrészét; B gyermek részesedése 30 000 Ft + 10000 Ft = 40000 Ft, ez azonos az ő törvényes örökrészével. C gyermek csak a hagyatékból kapott 10000 Ft-ot, kötelesrész kiegészítése címén tehát 10 000 Ft-ra tarthat igényt. Ezért az igényt A gyermek a törvényes örökrészét meghaladó összeggel: 5000 Ft-tal felel, a további 5000 Ft iránt C gyermek az örökgyógynak testvérével: D-vel szemben léphet fel, aki az egész adomány értékével tartozik helytállni.

Az adott esetben az örökgyógynak végrendeletében ingatlanának 35%-át első házasságából származó fiára, 65%-át második házasságából származó fiára hagyta; leányát kifejezetten kizárta az öröklésből. Az örökgyógynak hagyatékához az ingatlanon felül ingóságok (takarékbetétkönyvek) is tartoztak. Az örökgyógynak leányának - másodlagosan - kötelesrész kiadása iránt előterjesztett kereseti kérelmével kapcsolatban a Legfelsőbb Bíróság rámutatott arra, hogy a végrendelet csak a hagyatéki ingatlanban való részesedés arányát határozta meg, így az örökgyógynak két fia 35-65%-os arányban csak az ingatlant örököli, az ingó hagyatékban viszont - az örökgyógynak leányának kizárása folytán - részesedésük 1/2-1/2 arányú. Ehhez képest az első házasságából származó fiú összesen 130390 Ft, a második házasságából származó fiú 230894 Ft értéket örökölt. Az így kiszámított örökrészük értékéhez képest kell megállapítani, hogy részesedésük milyen mértékben haladja meg törvényes örökrészüket. Törvényes öröklés esetén az egy örökösrre jutó örökrész a hagyaték 1/3-a, azaz 120428 Ft lett volna, így a kötelesrész 60214 Ft. Az örökgyógynak első házasságából származó fia 9962 Ft-tal, a második házasságából származó fiú 110466 Ft-tal felel, mert részesedésük ilyen értékben haladja meg törvényes örökrészüket. Juttatásaik figyelembe vehető fenti értékéhez képest kell felelősségük arányát is megállapítani, amely 8-92%-os. Az örökgyógynak leányának 60214 Ft kötelesrészéért tehát az örökgyógynak első házasságából származó fia 4817 Ft-tal, a második házasságából származó fia pedig 55397 Ft-tal felel (P. törv. II. 20707/1985.).

Egy másik ügyben az örökgyógynak házaspárja ingatlanát még életében megosztotta első házasságából származó fia: K. Gy. és második házasságából származó gyermekei: A. L. és A. B. kiskorú leszármazói között. Az ingatlan 1/3 részét K. Gy. leányának: a felperesnek ajándékozta, amit színlelt adásvételi szerződéssel lepleztek, további 1/3 részét A. L. fiának: az I. rendű alperesnek, a fennmaradó 1/3 részét pedig egymás között egyenlő arányban A. B. gyermekeinek: a II. és III. rendű alpereseknek ajándékozta. Az I. rendű alperes édesapja: A. L. még az örökgyógynak megelőzően meghalt. Az örökgyógynak után hagyaték nem maradt. A felperes - engedményezés alapján - édesapja kötelesrésze iránt igényt érvényesített az alperesekkel szemben és - egyebek mellett - azzal érvelt, hogy a neki juttatott adományt édesapja kötelesrészébe nem lehet betudni, így a megajándékozottak - köztük ő maga is - a juttatás arányában felelnek a kötelesrészéért. A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott ítéletével a jogerős ítéletnek a fellebbezés kereteire tekintettel az I. rendű alperessel szemben a keresetet elutasító rendelkezését hatályában fenntartotta. Az ítélet indokolásának a felperes fenti okfejtésével foglalkozó részében kiemelte: „Helytálló, az a felperesi érvelés, hogy a Ptk. 668. §-ára a betudására vonatkozó szabályai szerint betudásra csak az köteles, aki az örökgyógynak után a törvényes öröklés rendje szerint ténylegesen jogosult az öröklésre. Ha tehát az örökgyógynak után gyermeke kötelesrészre jogosult, csak azt az adományt köteles betudni, amit ő kapott az örökgyógynakól, az örökgyógynak által az ő leszármazójának adott ajándékot nem lehet figyelembe venni. Az adott esetben azonban az örökgyógynak után a törvényes öröklés rendje szerint két fia: K. Gy. és A. B. mellett harmadik, korábban elhalt fia: A. L. jogán az I. rendű alperes maga is örökös és egyben kötelesrészre jogosult. A Ptk. 670. §-ának (1) bekezdése értelmében tehát örököstársai - így K. Gy. - kötelesrészéért a juttatásnak csak azzal a részével felel, amely törvényes örökrészét meghaladja. Az I. rendű alperes az ingatlan 1/3 illetőségével annyit kapott, amennyi törvényes örökrésze lenne, nincs tehát olyan többletjuttatás, amellyel a felperes édesapjának kötelesrészéért felelne.” (Pfv. V. 22365/1996. - BH 1998/4. sz. 177.)

b) Kivételes szabály vonatkozik továbbá a kötelesrészre jogosult házastársára, leszármazójára és ennek házastársára: ők ugyanis mentesülnek a felelősség alól, amennyiben valamennyiük juttatásainak értéke a kötelesrészre jogosult juttatásainak értékével együtt sem haladja meg a kötelesrészre jogosult hozzátartozójuk törvényes örökrészét.

Az örökgyógynak (Ö) életében A gyermeknek 30000 Ft, e gyermeke házastársának (H) 20000 Ft és unokájának (C) 20000 Ft ajándékot adott; 20000 Ft adományban részesítette továbbá testvérét D-t és 30000 Ft-ot ajándékozott unokaöccsének: E-nek. Az örökgyógynak után hagyaték nem maradt. A kötelesrész alapja 30000 + 20000 + 20000 + 30000 + 20000 = 120000 Ft, egy gyermek törvényes örökrésze 60000 Ft, kötelesrésze 30000 Ft. B gyermek kötelesrész iránt lép fel igénnyel. A gyermek 30000 Ft-ot kapott, amely nem haladja meg a törvényes örökrészét, a 60000 Ft-ot, ezért nem felel B kötelesrészéért. Házastársa, H 20000 Ft-ot, leszármazója, C ugyancsak 20000 Ft-ot kapott, az A juttatásával együtt 70000 Ft, ami 10000 Ft-tal meghaladja A törvényes örökrészét (60000 Ft-ot). A házastárs és az unoka összesen 10000 Ft értékben felel B gyermek kötelesrészéért; felelősségük azonban arányos, tehát fejenként 5000-5000 Ft értéknek megfelelő arányban tartoznak helytállni. A további 20000 Ft-ért D és E felelnek juttatásaik teljes értékével, de arányosan. A kötelesrészt tehát az alábbiak szerint kell kielégíteni: A gyermek házastársa 5000 Ft, C unoka ugyancsak 5000 Ft, D testvér 20000 Ft, E unokaöccs 30000 Ft értékkel felel; az összesen 60000 Ft értékben a részösszegek aránya: 1/12-1/12-4/12-6/12. Ehhez képest H 2500, C 2500, D 10000 Ft és E 15000 Ft-ot köteles B gyermeknek kötelesrész kielégítése címén megfizetni.

c) A kötelesrészre jogosult előbb említett hozzátartozói - házastársa, leszármazója és ennek házastársa - nem mentesül azonban a kötelesrészért való felelősség alól, ha éppen a kötelesrészre jogosult hozzátartozójuk érvényesíti igényét velük szemben.

Az örökgyógynak (Ö) 30 000 Ft-ot ajándékozott egyik gyermekének, B-nek, 15000 Ft-ot adott másik gyermeke, A házastársának, H-nak és 15 000 Ft-ot ajándékozott unokájának, C-nek. A gyermek juttatásban nem részesült. A hagyaték 20 000 Ft volt, amelyet egymás között egyenlő arányban A és B örökölt. A kötelesrész alapja: 30 000 + 15 000 + 15 000 + 20 000 = 80 000 Ft, egy gyermek törvényes örökrésze: 40000 Ft, a kötelesrész: 20000 Ft. A gyermek a hagyatékból 10000 Ft-ot kapott, így 10000 Ft kötelesrész-kiegészítésre tarthat igényt. B gyermek (30000 + 10000 = 40000) annyit kapott, mint a törvényes örökrésze, ő tehát A gyermek kötelesrészéért nem felel. Felelősséggel tartozik viszont A gyermek saját házastársa és gyermeke, mégpedig juttatásaik arányában 5000-5000 Ft-ot kötelesek A gyermeknek kötelesrész kiegészítése címén megfizetni.

A Legfelsőbb Bíróság egyik törvényességi határozatában ismertetett jogeset szerint az örökhagyó életében három - alperesként perbevont - gyermeket részesítette készpénzadományban: a róla gondoskodó I. r. alperesnek 180000 Ft-ot, a II. r. alperesnek 80000 Ft-ot, a III. r. alperesnek 60000 Ft-ot adott; adat volt arra is, hogy 20000 Ft-ot osztott szét hat unokája között. Az örökhagyó negyedik - adományban nem részesült - gyermeke pert indított a testvérei ellen. A Legfelsőbb Bíróság törvényességi határozatában - az alpereseknek adott készpénzajándékok számbavétele mellett - megállapította: nem tisztázott, hogy az unokák között szétosztott 20000 Ft-ból kik és milyen mértékben részesültek, illetőleg a megajándékozottak az ajándékokat milyen alkalomból kapták. „Az egyes ajándékok összegszerűségének és az ajándékozás indokának (az ajándékozási alkalomnak) abból a szempontból van jelentősége, hogy az adományokat a kötelesrész alapjához kell-e számítani vagy sem. A szokásos mértéket meg nem haladó ajándék ugyanis nem tartozik a kötelesrész alapjához [Ptk. 667. § (1) bek. c) pont]. Ha az ajándék nem minősül szokásos mértékű ajándéknak, tisztázni kell azt is, hogy melyik törvényes örökös leszármazója milyen értéket kapott. Ha ugyanis a leszármazóknak adott ajándékokkal együtt a törvényes örökös nem kapott többet, mint a törvényes örökrésze, a kötelesrészt sem ő, sem leszármazói nem felelnek [Ptk. 670. § (2) bek.]. Végül állást kell foglalni abban a kérdésben is, hogy a jogvita eldöntéséhez további megadományozottak perben állása szükséges-e, figyelemmel arra, hogy a kötelesrészt a megadományozottak egy sorban [Ptk. 669. § (1) bek. b) pont], de juttatásaik értéke arányában felelnek.” [Ptk. 669. § (2) bek.] (P. törv. II. 21 083/1988.)

A kötelesrész kiadása

Ptk. 671. § (1) A kötelesrészt minden teher és korlátozás nélkül kell kiadni. Ha azonban a kötelesrész kiadása esetében a megmaradó vagyon a házastárs vagy a bejegyzett élettárs korlátozott haszonélvezetét sem biztosítaná, a kötelesrésznek a korlátozott haszonélvezetet biztosító részét csak a haszonélvezet megszűnése után lehet kiadni.

(2) Ha az örökhagyó a kötelesrészt jogosultnak korlátozással vagy terheléssel hagyott hátra vagyont, a korlátozás csak a kötelesrészen felüli többletre hatályos. Az örökhagyó azonban úgy is rendelkezhet, hogy a jogosult csupán a kötelesrészét kapja meg, ha a korlátozást vagy terhelést a kötelesrész tekintetében is el nem fogadja.

Jegyzet: az (1) bekezdést a 2009. évi XXIX. törvény 17. § (1) bekezdés 11. pontja módosította. Hatályos: 2009. VII. 1.

A kötelesrész és a terhek

1. A kötelesrészt minden teherrel és korlátozással mentesen kell kiadni a jogosultnak. Ez a rendelkezés összhangban áll a Ptk. 677. §-a (1) bekezdésének a hagyatéki tartozások sorrendjére vonatkozó szabályával: a kötelesrészt ugyanis e sorrend szerint már csak a hagyomány és a meghagyás követi.

A főszabály alól a Ptk. egy kivételt enged: ha a kötelesrész kiadása után megmaradó vagyon a házastárs korlátozott haszonélvezetét sem biztosítaná, a kötelesrészt (vagy annak a korlátozott haszonélvezetet biztosító részét) csak a korlátozott haszonélvezet megszűnése után lehet kiadni. Ezzel összhangban rendelkezik a Ptk. 679. §-ának (3) bekezdése úgy, hogy a kötelesrész a házastárs korlátozott haszonélvezetét nem sértheti.

A törvény tehát mind a kötelesrészt, mind a túlélő házastárs özvegyi jogát védelemben részesíti. A kötelesrészt mentesíteni kell minden teherrel, tehát rendszerint az özvegyi jogtól is, másfelől viszont a túlélő házastárs korlátozott haszonélvezetét mindenképpen biztosítani kell.

A fenti rendelkezések a kötelesrésznek és az özvegyi jognak az összeütközését idézhetik elő, ha a hagyatéki vagyon nem elegendő a két igény kielégítésére. Ilyen összeütközés esetében a törvény az özvegyi jogot állítja előtérbe akként, hogy a kötelesrészt csak úgy lehet az özvegyi jogtól mentesíteni, ha a kötelesrész kiadása után a megmaradó vagyon a házastárs korlátozott haszonélvezetét biztosítja. Ha a megmaradó vagyon nem elég a korlátozott haszonélvezet biztosítására, a kötelesrész csak az özvegyi jog megszűnése után nyerhet kielégítést.

Gyakori, hogy az örökhagyó végrendeletében általános örökössévé a túlélő házastársát teszi meg, és leszármazóit nem részesíti vagyonából. A leszármazók a kötelesrész kiadását kérik, és e címen a tiszta hagyatéki vagyon (általában az örökhagyó és a túlélő házastárs közös lakását jelentő családi ház vagy öröklakás) 1/2 részére tartanak igényt. A túlélő házastárs - fizetőképessége hiányában - a kötelesrész természetben történő kiadását nem ellenzi, de erre az ingatlanhányadra - a Ptk. 671. §-ának (1) bekezdésére hivatkozással - haszonélvezeti joga megállapítását kéri. Az ítélkezési gyakorlat szerint a túlélő házastárs korlátozott haszonélvezetét a kötelesrészrel szemben ilyen esetben is biztosítani kell. A túlélő házastárs ugyanis nem kerülhet kedvezőtlenebb helyzetbe azért, hogy a javára szóló végrendelet van, mintha végrendelet egyáltalán nem lenne. A végrendeleti juttatást azonban az özvegyi jog mértékének a megállapításánál figyelembe kell venni (P. törv. II. 20678/1982.; P. törv. II. 20 823/1982. - BH 1986/2. sz. 66.; P. törv. II. 20431/1987. - BH 1988/4. sz. 100. - PJD XI. 241. sz.).

Nyilvánvaló azonban, hogy a 671. § (1) bekezdésének második mondata a törvényen alapuló haszonélvezeti jogra - vagyis a túlélő házastárs özvegyi jogára - vonatkozik. Ha a túlélő házastárs a törvényes öröklés rendje szerint - leszármazó nemlétében - a hagyatéki vagyon állagát örökölné, kötelesrésze az állagból jár, így a haszonélvezeti jog, illetőleg annak korlátozott mértéke szóba sem jöhet.

De nem érvényesül a fenti szabály abban az esetben sem, ha az örökhagyó végrendeletben biztosít haszonélvezeti jogot a megnevezett örökösnek. Az állagból járó kötelesrészt ilyenkor minden teher és korlátozás nélkül kell kiadni az arra jogosultnak, és a végrendeletben biztosított haszonélvezeti jog csak a hagyatéki vagyon további részén marad fenn.

Az egyik ügyben megállapított tényállás szerint az örökhatályos végrendeletében - egyéb rendelkezések mellett - házaspár ingatlana örökösül egyik testvérét: az I. r. alperest nevezte meg, másik testvérére: a II. r. alperesre pedig annak hasznélvezeti jogát hagyta. Az örökhatályos után - leszármazó nemlétében - törvényes öröklésre jogosult házastársa: a felperes, akit az örökhatályos a végrendeletben kizárt az öröklésből. A felperes által a kötelesrésze kiadása iránt indított perben a jogerős ítélet a felperes kötelesrészét természetben, a házaspár ingatlan 1/2 tulajdoni hányadában adta ki a II. r. alperes hasznélvezeti jogától mentesen. Egyben elutasította a felperesnek azt a kereseti kérelmét, amellyel az ingatlan másik 1/2 tulajdoni hányadára özvegyi hasznélvezeti joga megállapítását kérte. Az ítélet indokolása kiemelte, hogy a Ptk. 665. § (2) bekezdése értelmében a felperest kötelesrészként hasznélvezeti jog csak abban az esetben illetné meg, ha törvényes örökösnek ezt örökölte volna. A felperes azonban állagörökös lenne, ezért kötelesrésze is az állagból jár. A jogerős ítélet ellen az alperesek felülvizsgálati kérelmet nyújtottak be, amelyben - egyebek mellett - azzal érveltek, hogy az eljárás során a Ptk. 671. §-a (2) bekezdésének második mondata szenvedett sérelmet, amely szerint az örökhatályos ügy is rendelkezhet, hogy a jogosult csupán kötelesrészét kapja meg, ha a korlátozást vagy terhelést a kötelesrész tekintetében is el nem fogadja. Mivel a II. r. alperes a végrendelet alapján az egész ingatlan hasznélvezeti jogát kapta, ezért azt a kötelesrésszel korlátozni nem lehet, mert az a favor testamenti elvének megsértését jelentené.

A Legfelsőbb Bíróság a jogerős ítéletet hatályában fenntartotta. Az alperesi érveléssel kapcsolatban kifejtette: „A Ptk. 671. § (1) bekezdése szerint a kötelesrészt minden teher és korlátozás nélkül kell kiadni. Ezért a felperest kötelesrész címén megillető ingatlanhányadon - miként arra a jogerős ítélet is helytállóan mutatott rá - a II. r. alperes végrendeletén alapuló hasznélvezeti joga nem állhat fenn. A törvény csak a túlélő házastárs korlátozott özvegyi jogát részesíti védelemben, ha az a kötelesrésszel ütközik [671. § (1) bek. második fordulata]. A perbeli esetben azonban nem erről van szó. A felülvizsgálati kérelemben hivatkozott 671. § (2) bekezdés második fordulata alkalmazása pedig azért nem jöhet szóba, mert az örökhatályos a felperesnek semmiféle vagyont nem hagyott, így a korlátozás elfogadása vagy el nem fogadása sem volt vizsgálandó.” (Pfv. II. 21498/1999.)

Kötelesrész és korlátozás

2. Az örökhatályos végrendeletében rendelkezhet úgy is, hogy vagyonát hagyománnyal, meghagyással vagy egyéb korlátozással (pl. hasznélvezeti joggal) terhelve hagyja az egyébként kötelesrésze jogosult hozzátartozójára. Ezek a korlátozások azonban csak a kötelesrész értékét meghaladó többletre lesznek hatályosak.

Pl. a kötelesrésze jogosult hozzátartozó az örökhatályostól életében 50000 Ft ajándékot kapott, és az örökhatályos végrendelete alapján megörökölte a 100000 Ft betéti összegű takarékbetétkönyvből álló hagyatékot azzal a kikötéssel, hogy azon az örökhatályos élettársát holtig tartó hasznélvezeti jog illeti meg. A kötelesrész alapja 50000 Ft + 100000 Ft = 150000 Ft, a kötelesrész tehát 75000 Ft. A végrendeleti örökös 50000 Ft ajándékot már megkapott, a 100000 Ft takarékbetéti összegből tehát 25000 Ft-ot a korlátozástól mentesen meg kell kapnia, és a korlátozás csak 75000 Ft takarékbetéti összegre lesz hatályos.

Az örökhatályos azonban úgy is rendelkezhet, hogy ha a kötelesrésze jogosult a korlátozást vagy terhelést teljes egészében - azaz a kötelesrészét is terhelően - nem fogadja el, örökrésze helyett csak kötelesrészét kapja meg. Az örökös ilyen esetben tehát választhat: vagy elfogadja az örökséget úgy, hogy azt a kötelesrésze kiterjedően is valamely korlátozás vagy terhelés terheli, vagy csak kötelesrészét kapja meg - de minden tehertől és korlátozástól mentesen.

Ptk. 672. § (1) A kötelesrésze jogosult kötelesrészének pénzben való kiadását követelheti.

(2) Természetben jár a kötelesrész, ha ez volt az örökhatályos végintézkedéssel vagy élők között nyilvánított akarata.

(3) Ha a kötelesrész pénzben való kiadása akár a jogosultra, akár a kötelezettre sérelmes, a bíróság az összes körülmények mérlegelése alapján elrendelheti a kötelesrésznek egészben vagy részben természetben való kiadását.

A kötelesrész kiadásának módja

1. A kötelesrész kötelmi jogi jellegével áll összhangban a Ptk.-nak az a szabálya, amely szerint a kötelesrész pénzben jár: a kötelesrész ugyanis követelés, amelyet a jogosultnak a kötelesrészeért felelős személyekkel (az örökösökkel, a megajándékozottakkal) szemben kifejezetten érvényesítenie kell.

Természetben kell kiadni azonban a kötelesrészt, ha az örökhatályos végintézkedésében így rendelkezett, vagy más módon - élők közötti jognyilatkozattal - nyilvánította ki ezt az akarátát.

A kötelesrész természetben való kiadására sor kerülhet akkor is, ha annak pénzben való kiadása akár a jogosultra, akár a kötelezettre sérelmes. Ezt az előtte folyó perben a bíróság állapíthatja meg az összes körülmények mérlegelése alapján. Lehetőség van arra is, hogy a kötelesrészt részben természetben, részben pénzben rendelje kiadni.

Egy ügyben az 1969-ben meghalt örökhatályos hagyatékával kapcsolatban a kötelesrész kiadása tárgyában hozott ítélet 1976-ban emelkedett jogerőre. A bíróság a kötelesrészt pénzben rendelte kiadni. A Legfelsőbb Bíróság törvényességi határozatában kiemelte, hogy „az örökhatályos halála és a jogvita lezárása között igen hosszú idő telt el, és ezalatt az ingatlanok forgalmi értékében is jelentős változás történt”. Ilyen körülmények között „a kötelesrésznek az 1969. évi érték alapulvételével pénzben történő kiadása a felperesre nézve igen sérelmes”. ezért a Legfelsőbb Bíróság úgy határozott, hogy a felperes természetben kapja meg a kötelesrészét” (P. törv. II. 20111/1977.).

Egy újabb törvényességi határozatban ismertetett jogeset szerint a kötelesrészre jogosult a hagyatéki ingatlanban lakik. A végrendeleti örökösök a kötelesrész kiadásánál kérték figyelembe venni az ingatlan lakott állapotát, és a lakott forgalmi érték alapulvételével kérték megállapítani természetben (ingatlanhányadban) a kötelesrész mértékét. A bíróság jogerős ítéletében a lakott forgalmi értékből indult ki, és ennek alapján számította ki a kötelesrészt, majd ennek arányában természetben - tulajdoni hányadban - adta ki azt a jogosultnak. A Legfelsőbb Bíróság törvényességi határozatában megállapította, hogy az eljáró bíróságoknak ez az álláspontja téves. „Öröklés esetében az örökös örökrésze (az ingatlanból őt megillető tulajdoni hányad) szempontjából közömbös az, hogy a hagyatéki ingatlan lakott-e vagy sem. Ennek csupán a megörökölt ingatlan értéke, birtoklása, használata (hasznosítása) szempontjából, illetőleg - közös tulajdon esetében - annak megszüntetése esetén van jelentősége. A tulajdoni részarány ugyanis ekkor »változik át« az örököst megillető forintértékre. Hasonló a helyzet a kötelesrész kiadása esetén is. Ha a kötelesrészt ingatlanhagyatékából kell kiadni, az ingatlan lakottságának vagy beköltözhetőségének csak akkor van jelentősége, ha a kötelesrész kiadására pénzben kerül sor. Ebben az esetben a kötelesrész pénzbeni értékét az ingatlan tényleges forgalmi értéke alapján kell kiszámítani. A kötelesrészre jogosult bennlakása esetén azonban különös gonddal kell vizsgálni, hogy a bennlakás értékcsökkenő hatását ki és milyen mértékben köteles viselni, illetőleg az mennyiben hárítható át a végrendeleti örökösrre. Ebből a szempontból a PK 10. számú állásfoglalás I. pontjában kifejtettek megfelelően irányadók. Más a helyzet azonban akkor, ha a kötelesrész természetben való kiadására kerül sor. Ebben az esetben a kötelesrészre jogosult »eszmei« tulajdoni hányadot szerez, tehát az ingatlan lakott vagy beköltözhető volta - az örökrészhez hasonlóan - a tulajdoni részarány nagyságát nem befolyásolja. Ha ugyanis a törvényes örökrész - és ebből eredően a kötelesrész - arányának meghatározásánál a lakott forgalmi érték szolgálna kiindulási alapul, ez valójában a lakottság értékcsökkenő hatásának kétszeres értékeléséhez vezetne.” (P. törv. II. 21077/1985.).

Az előző rész 1. pontjánál ismertetett jogesetben az eljáró bíróságok a leszármazó nemlétében törvényes öröklés esetében állagot öröklő túlélő házastárs - a felperes - kötelesrészét a házas ingatlanból természetben, annak 1/2 tulajdoni hányadában adták ki. Döntésüket azzal indokolták, hogy a kötelesrész pénzben való kiadása a felperesre méltánytalan lenne, mert egy évtizede az ingatlanban lakik, és a természetbeni kiadás nyújt lehetőséget számára annak további használatára (Pfv. II. 21498/1999.).

Egy újabb ügyben a jogerős ítélet a felperesek kötelesrészét részben pénzben, a hagyatéki ingatlanból pedig természetben: ingatlanhányadban rendelte kiadni. A döntést azzal indokolta, hogy az örökhagyó túlélő házastársa: az alperes a teljes kötelesrész pénzben való kiadására jövedelmi helyzete miatt nem képes. „A pénzbeni kiadás az alperes számára nagyobb hátrányt jelent, mint a felperesek számára az, hogy a teljes kötelesrészük értékének megfelelő pénzüsszeghez csak a közös tulajdon megszüntetésével juthatnak.” (Pfv. V. 20525/1989., BH 2001/5. sz. 226.)

A kötelesrésznek a *hagyatéki ingóságokból* természetben való kiadásával kapcsolatban azonban a Legfelsőbb Bíróság az egyik ítéletében arra hívta fel a figyelmet, hogy az ingóságok tekintetében a közös tulajdon fenntartása nem célszerű, mert újabb - a közös tulajdon megszüntetése iránti - per megindítására adhat alapot. Természetben való kiadás esetén tehát olyan megoldást kell választani, hogy meghatározott ingóságok a kötelesrészre jogosult kizárólagos tulajdonába kerüljenek, és az esetleges értékkülönbözetet pénzben kell kiegyenlíteni (Pfv. V. 21162/1998.).

A kötelesrész kiadására vonatkozó fenti szabályok természetesen nem zárják el az érdekelteket - az örököst vagy a megajándékozottat és a kötelesrészre jogosultat - attól, hogy a kötelesrész kiadását megállapodással rendezzék, és a kötelesrészt - bár az előbbi feltételek nem állnak fenn - természetben adják ki, vagy az igényt egyéb módon elégsésk ki.

A kötelesrész iránti igény érvényesítése

2. a) A kötelesrész iránti igény az örökhagyó halálával, a hagyaték megnyílásával keletkezik. Ez azt is jelenti, hogy az örökhagyó életében a kötelesrészre való jogosultságra alapítva semmiféle igény érvényesítésére nincs jogi lehetőség: pl. a jogosult nem követelheti, hogy az örökhagyó még életében adja ki a kötelesrészét, az örökhagyó által kötött szerződést nem támadhatja meg abból az okból, hogy azzal kötelesrésze kielégítési alapját elvonták.

A Legfelsőbb Bíróság egy öröklési szerződés érvénytelenségének megállapítása iránt indult perben ezzel kapcsolatban kifejtette, hogy a Ptk. 203. §-a szerint „a fedezet elvonásáról. csak akkor lehet szó, ha a szerződés megkötésekor harmadik személynek (a hitelezőnek) a kötelezzettel szemben olyan konkrétan meglevő követelése áll fenn, amely a szerződés következtében egészben vagy részben behajthatatlanná válik. Ilyen esetben a szerződés a hitelezővel szemben hatálytalan, és a jogszerző fél - ingyenség vagy rosszhiszeműség esetén - túrni tartozik a behajthatatlanná vált követelésnek a szerződéssel átruházott vagyontárgyból történő kielégítését. Az öröklési szerződés megkötésének az időpontjában viszont az örökhagyó leszármazójának nem áll fenn olyan követelése, amelynek kielégítését ez a szerződés megghiúsította. A Ptk. 598. §-a értelmében a leszármazó törvényes öröklési igénye, de a Ptk. 661. §-a alapján a kötelesrészre való jogosultsága is az örökhagyó halálával keletkezik. Ezt megelőzően ezek az igények legfeljebb a leszármazónak az örökhagyóhoz fűződő rokoni kapcsolatából eredő elvi lehetőséget jelentenek a hagyatékából való részesedésre, amelyet azonban az örökhagyó más módon - pl. vagyona eladásával, felélésével - is megghiúsíthat.” (P. törv. II. 20313/1989.)

Mint hogy a kötelesrész iránti követelés a hagyaték megnyíltával válik esedékessé, a késedelmi kamat is ettől az időponttól és nem a kielégítés módját eldöntő ítéletől jár. (Pfv. V. 21672/1995. - BH 1996/7. sz. 366., Pfv. II. 22473/1999.)

b) A kötelesrész iránti igényt - minthogy kötelmi jellegű - a jogosultnak kell a kötelesrészt felelős személyekkel (örökösökkel, megadományozottakkal) szemben érvényesíteni. Erre a hagyatéki eljárásban is mód van. Ha az igény érvényesítése peren kívül nem vezet eredményre, azt perben kell érvényesíteni. Kötelmi jellegéből következik az is, hogy a Ptk. általános elévülési szabályai szerint (Ptk. 324. §) 5 év alatt évül el.

Az adott esetben a felperes édesanyja: az I. rendű örökhagyó 1979. december 4-én érvényes szóbeli végrendeletet tett, amelyben vagyonát - ingóságait és két ingatlanilletőségét - házastársára a felperes édesapjára: a II. rendű örökhagyóra hagyta. A felperes - aki 1956. óta külföldön élt - az I. rendű örökhagyó halála után rövid ideig itthon tartózkodott, a szóbeli végrendeletről azonban nem volt tudomása; a hagyatéki eljárásban pedig a közjegyző által kirendelt ügygondnok képviselte. A felperes a szóbeli végrendeletről valójában csak a II. rendű örökhagyó 1990. január 7-én bekövetkezett halála után indult hagyatéki eljárásban, az 1990. szeptember 26-án megtartott tárgyaláson értesült, ekkor szerzett tudomást arról, hogy a hagyatékot nem ő örökölte meg, így csupán kötelesrészre tarthat igényt. Ezt az időpontot megelőzően tehát nem is volt lehetősége arra, hogy kötelesrész iránti igényét érvényesítse, és ez az a menthető ok, amelyre a **Ptk. 326. §-ának (2) bekezdése** alapján joggal hivatkozhat. Kötelesrész iránti igénye tehát nem évült el (Pfv. V. 21208/1994. - **BH 1995/6. sz. 343.**).

A jogosult a kötelesrész iránti igényéről lemondhat akár hallgatóságosan (nem érvényesíti igényét), akár a hagyatéki eljárás során tett vagy az érdekeltekhez intézett kifejezett nyilatkozattal. A lemondás nincs alakisághoz kötve.

A kötelesrész iránti igény perben való érvényesítése történhet úgy is, hogy a jogosult elsődlegesen előterjesztett (örökrész kiadása, végrendelet érvénytelenségének vagy hatálytalanságának megállapítása iránti) kereseti kérelme mellett másodlagosan - az elsődleges kereseti kérelem eredménytelensége esetére - tartja fenn kötelesrész iránti igényét.

c) A kötelesrész iránt indított perben nem kell valamennyi örökösnek perben állnia: a jogosult döntésétől függ, hogy valamennyi örökös ellen pert indít-e vagy csak az örökösök egy részétől, esetleg egy örököstől követeli a kötelesrészét. Fel kell azonban hívni a figyelmet arra, hogy a kötelesrész kiadásáért az örökösök felelőssége nem egyetemleges, hanem juttatásaik figyelembe vehető értékével arányos [**Ptk. 669. § (2) bek.**], továbbá az az örökös, aki maga is kötelesrészre jogosult, a juttatásnak csak azzal a részével felel, amely törvényes örökrészét meghaladja [**Ptk. 670. § (1) bek.**]. Ha tehát az örökhagyó után többen örökölnék, de a kötelesrészre jogosult csak az egyik örököstől követeli a kötelesrészét, az őt megillető kötelesrésznek csak azt a hányadát kapja meg, amelyért a perbevonott örökös - az előbb említett rendelkezésekre figyelemmel - felel. Ezt azonban a többi örökös perbenállása nélkül is el lehet bírálni, de szükséges annak megállapítása, hogy mi a kötelesrész alapja, megsértették-e a juttatások a kötelesrészt, a perbe nem vont örökös ezért felelős-e és ha igen, milyen arányban. Ez pedig az örökösök tanúkénti meghallgatásával is eldönthető (P. törv. II. 20163/1972. - **BH 1972/11. sz. 7275.** - **PJD V. 224. sz.**). Mindezek irányadóak arra az esetre is, ha a kötelesrész kielégítéséért, illetőleg annak a hagyatékból ki nem elégíthető részéért az örökhagyó által életében megadományozottak felelnek [**Ptk. 669. § (1) bek.**].

d) A kötelesrészre jogosult maga dönt arról, hogy igényét érvényesíteni kívánja-e vagy sem. Ebből következik, hogy minden kötelesrészre jogosult önállóan felléphet, nem kell tehát együttesen pert indítaniuk, illetőleg perben állniuk. Ezzel kapcsolatban a Legfelsőbb Bíróság egy törvényességi határozatában rámutatott arra, hogy „a kötelesrész iránti igény nem tekinthető olyan közös jognak, amely csak a kötelesrészre jogosultak egyidejű perbenállása mellett dönthető el, illetőleg olyannak sem, hogy a meghozott döntés a perbenállásuktól függetlenül kihatna a többi kötelesrészre jogosultra. Ebből következik, hogy a felperesek nem alkottak a **Pp. 51. §-ának a) pontjában** meghatározott egységes pertársaságot, hanem közöttük a **Pp. 51. §-ának b) pontjában** meghatározott nem egységes pertársaság jött létre” (P. törv. II. 20801/1972.). Ennek további következménye, hogy a kötelesrészre jogosultak együttes perindítása esetén „a perköltség egyetemleges megfizetésére való kötelezésüknek a **Pp. 82. §-ában** foglalt rendelkezések értelmében nincs helye; pervesztességük esetén a perköltséget érdekeltségük arányában kötelesek viselni.” (Pfv. V. 21564/1994.)

V. Cím

AZ ÖRÖKLÉS JOGI HATÁSAI

A tv. öröklési jogot szabályozó Ötödik részének utolsó, V. Címe az öröklés jogi hatásaira vonatkozó rendelkezéseket öleli fel. Míg az előző Címek azt szabályozzák, hogy kik és milyen jogi címen örökölnék, illetőleg részesednek a hagyatékból, addig az V. Cím az örökség megszerzésére (LVIII. fejezet) és az örökös jogállására (LIX. fejezet) vonatkozó rendelkezéseket tartalmazza. Az előbbiek arról szólnak, hogy az örökös az örökséget, illetőleg más kedvezményezett a részére történt juttatást mikor és hogyan szerzi meg, s a részesítést hogyan tudja elhárítani, az utóbbiak pedig a részesítetteknek a hagyatéki tartozásokért való felelősségét, e tartozások kielégítését, valamint az örökösök közötti közösségének jogi helyzetét szabályozzák.

Elvileg e Cím keretébe tartozna az öröklési képesség szabályozása is, minthogy ez a képesség a feltétele annak, hogy bárki a hagyaték tekintetében - öröklés jogcímén - jogokat szerezhessen, a tv. azonban ezzel kapcsolatban sem itt, sem egyéb helyen semmiféle rendelkezést nem tartalmaz. Ennek az a magyarázata, hogy az öröklési képesség azonos az általános jogképességgel. A jogképesség ui. azt jelenti, hogy az embernek jogai és kötelességei lehetnek, s ez minden embert - életkorra, nemre, fajra, nemzetiséghez vagy felekezethez tartozásra tekintet nélkül egyenlően - megillet (8. §), és pedig ha élve születik, már fogamzásának időpontjától kezdve (9. §). Ebből következik, hogy az öröklési képesség is - megkülönböztetés nélkül - minden embert megillet, és pedig az elveszületés feltételétől függően a méhmagzatot is (1. a 8., 9. és 646. §-okhoz fűzött magyarázatokat).

LVIII. fejezet

AZ ÖRÖKSÉG MEGSZERZÉSE

Az öröklés megnyílt

Ptk. 673. § (1) Az öröklés az örökhagyó halálával nyílik meg.

(2) Az örökös az öröklés megnyíltával a hagyatékot, illetőleg annak neki jutó részét vagy meghatározott tárgyát (örökség)-elfogadás vagy bármely más jogcselekmény nélkül - megszerzi.

Jegyzet: Lásd az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény 216-217. §-át.

Lásd az 1/1960. (IV. 13.) IM rendeletet a holtak nyilvánítási, valamint a halál tényének megállapításával kapcsolatos eljárásról, az 1982. évi 17. törvényerejű rendeletet az anyakönyvekről, a házasságkötési eljárásról és a névviselésről, valamint az anyakönyvekről, a házasságkötési eljárásról és a névviselésről szóló 2/1982. (VIII. 14.) MTTH rendelkezés 60-63. §-át. (A bekezdés hatályos szövege itt található)

Az öröklés megnyílásának fogalma és időpontja

1. A 673. § (1) és (2) bekezdésének összevetéséből kitűnően az öröklés megnyílása az örökségnek az örökös által való megszerzését, más szóval a hagyatéknak - a hagyatékat meghatározott részének vagy meghatározott hagyatéki tárgynak - az örökösre való átszállását jelenti. Az átszállás időpontja az örökhagyó halála, a megszerzés pedig magával a halállal bekövetkezik. Az örökösnek sem elfogadó nyilatkozatot nem kell tennie, sem más jogcselekményt nem kell végeznie ahhoz, hogy az örökséget megszerezze. Az átszállás tehát a „törvényenél fogva” (ipso iure) következik be, szemben az ún. addicionális öröklési renddel, ahol külön jogcselekmény, elfogadó nyilatkozat szükséges az örökléshez. Ennek a nyilatkozatnak azonban visszaható hatálya van, mert az örökös a hagyatékat nem a nyilatkozattétel időpontjában, hanem az örökhagyó halálának időpontjában szerzi meg. A Ptk. tehát a nyugvó hagyatékat intézményét nem ismeri.

2. a) Az, hogy az örökhagyó halála mikor következett be, általában nem vitás, hiszen az anyakönyvekről, a házasságkötési eljárásról és névviselésről szóló, többször módosított 1982. évi 17. tvr., valamint az ugyancsak többször módosított 2/1982. (VIII. 14.) MTTH rendelkezés részletes szabályokat ír elő a haláleset anyakönyvezésére.

b) Más a helyzet, ha a meghalt személy halála közokirattal nem igazolható ugyan, de bizonyítható a meghatározott helyen történt elhalálozás. Ilyenkor a halál tényének bírósági megállapítására van szükség [2/1978. (III. 9.) IM r.-tel módosított 1/1960. (IV. 13.) IM r. 20. §]. A vonatkozó eljárási szabályokat a holtak nyilvánítási, valamint a halál tényének megállapításával kapcsolatos eljárásról szóló, említett IM rendelet tartalmazza.

c) Ismét más a helyzet, ha még a meghatározott helyen történt elhalálozást sem lehet bizonyítani. Ilyenkor csak holtak nyilvánító bírósági határozat állapíthatja meg a halál időpontját. Ennek azonban feltétele, hogy a bíróság megállapítsa az eltűnést, továbbá, hogy az eltűnt személy eltűnésétől számított öt év anélkül teljék el, hogy életben léteire utaló bármilyen adat ismeretes volna (Ptk. 23. §).

A holtak nyilvánítás iránti kérelem előterjesztésére, a kérelem tartalmára, a bíróság illetékességére, a hirdetmény kibocsátására, a bíróság határozatára vonatkozó és az egyéb eljárási rendelkezéseket ugyancsak az 1/1960. (IV. 13.) IM rendelet tartalmazza (l. még a Ptk. 25. §-át és az ahhoz fűzött magyarázatokat).

Az öröklési kapcsolat bizonyítása

3. Olykor előfordul, hogy az örökös személyének azonossága tekintetében az érdekeltek - általában a végrendeleti és a törvényes örökösök - között vita merül fel. Ennek elbírálása keretében a Legfelsőbb Bíróság az 1996. évben másodfokon hozott ítéletében rámutatott: „Az anyakönyvekről, a házasságkötési eljárásról és a névviselésről szóló, 1982. évi 17. tvr. 1. §-ának (1) bekezdése szerint az anyakönyv hatósági nyilvántartás, amely - az ellenkező bizonyításáig - közhitelűen tanúsítja a benne feljegyzett adatokat, illetőleg azok változásait. A tvr. 40. §-ának (1) bekezdése értelmében - egyebek mellett - az anyakönyv alapján kiállított másolat közokirat. A Pp. 195. §-ának (1) bekezdése pedig kimondja, hogy a közokirat teljesen bizonyítja az okirattal tanúsított adatok és tények valóságát.” (Pf. V. 20611/1994. - BH 1997/5. sz. 229.) (Bővebben: l. a 653. §-hoz fűzött magyarázat 2. pontját.)

Az örökség megszerzésének módja és következménye

4. Az 1. pontban már említettük, hogy az örökös az örökséget az örökhagyó halálának időpontjában (l. a 2. pontot) minden külön jogcselekmény nélkül, ipso iure megszerzi. Ehhez ún. hagyatékátadó végzésre sincs szükség, hiszen az esetek többségében a hagyatéki eljárás lefolytatása nem is kötelező. Erre utalt pl. a P. törv. IV. 20297/1972. sz. határozat. Eszerint a Ptk. 673. §-ának (1) és (2) bekezdése értelmében az örökhagyó halálával az örökösök a hagyatékát attól függetlenül megszerezték, hogy azt hagyatéki eljárás során a részükre átadták vagy sem. A hagyatéki eljárás és az annak során hozott hagyatékátadó végzés csak az öröklés közhitelű tanúsítására szolgál, deklaratív hatályú, de öröklési jogot nem keletkeztet.

Bár a 673. § (2) bekezdése csak az örökségnek az örökös által való megszerzéséről szól, ez a szabály irányadó a hagyományosra is - mégpedig mind a dologi, mind a kötelmi hagyományosra -, minthogy a 676. § szerint az örökség megszerzésére vonatkozó rendelkezéseket a hagyomány és a meghagyás tekintetében is megfelelően alkalmazni kell. Ez azt jelenti, hogy a dologi hagyományos [641. § (1) bek.] az örökhagyó halálával ugyancsak közvetlenül, ipso iure, tehát elfogadás vagy bármely más jogcselekmény nélkül megszerzi a hagyományozott vagyontárgyat, s a kötelmi hagyományos [641. § (2) bek.] is ugyanilyen módon szerez követelési jogot a hagyománnyal terhelttel szemben.

Ami az örökös által az öröklés megnyílásával megszerzett örökség tárgyát illeti, az a 673. § (2) bekezdése szerint lehet az egész hagyatékat, a hagyatékat örökösnek jutó része és a hagyatékat meghatározott tárgya.

Az egész hagyatékat megszerzi a végrendeletben nevezett örökös [636. § (2) bek.] vagy - végrendelet hiányában - az egyedüli törvényes örökös, pl. az örökhagyó egyetlen gyermeke [607. § (1) bek.] vagy leszármazó hiányában a házastársa [607. § (4) bek.].

A hagyatékat egy részét megszerzi a végrendeleti örökös, akinek az örökhagyó a hagyatékat meghatározott hányadát juttatja [636. § (2) bek.] vagy - végrendelet hiányában - több törvényes örökös, pl. az örökhagyó több gyermeke [607. § (2) bek.], vagy leszármazók és házastárs hiányában az örökhagyó szülei [608. § (1) bek.]. Ugyancsak a hagyatékat egy részét szerzi meg a törvényes örökös, ha a végrendeletben nevezett örökösök részesedése a hagyatékat nem meríti ki, minthogy ilyenkor - feltéve, hogy a növekedékjogot (639. §) nem kell alkalmazni - a többször tekintetében törvényes öröklésnek van helye [637. § (1) bek.].

Végül a hagyaték meghatározott tárgyát megszerzi az a végrendeleti örökös, akinek az örökhagyó az egész hagyaték értékének jelentős részét tevő meghatározott egy vagy több vagyontárgyat juttat, ha az örökhagyó feltehető akarata szerint neki a hagyatéki terhek viselésében is osztoznia kell [636. § (3) bek.].

Látjuk tehát, hogy az egész hagyatékot vagy annak egy részét (meghatározott hányadát) örökölheti akár a törvényes, akár a végrendeleti örökös, a hagyaték meghatározott tárgyát azonban - az örökségi váromány tárgyában kötött szerződéstől és az osztályos egyezségtől eltekintve - csak a végrendeleti örökös.

A hagyaték hátrahagyásával meghalt embernek mindig van örököse. Ha ugyanis sem tv., sem végrendelet (végintézkedés) alapján nincs más örökös, az egész hagyaték az államra száll, s az állam törvényes örökös [599. § (3) bek.], és - szemben más törvényes örökösrel - az örökséget vissza sem utasíthatja [674. § (1) bek.].

5. Az örökség megszerzésével - bármi is annak a tárgya - az örökös mint egyetemes jogutód megszerzi az azzal összefüggő jogokat, de őt terhelik az ahhoz fűződő kötelezettségek is (598. §). Az örökös tehát mint a megszerzett örökséghez tartozó vagyontárgyak tulajdonosát az örökhagyó halálának időpontjától kezdve megilleti e vagyontárgyak birtoklásának joga (98. §), azok használatának s az azokból folyó hasznok szedésének joga (99. §), úgyszintén az azokkal való rendelkezés joga (112. §). E jogosultságokra vonatkozó igényét per - ún. öröklési per - útján is érvényesítheti. Az örökös tehát nemcsak akkor érvényesít öröklési igényt, amikor örökösi minőségének elismerése iránt indít pert, hanem akkor is, amikor az örökség birtoka vagy a hasznok kiadása iránt perel. Ez tűnik ki abból a törvényességi határozatból is, amelyben a Legfelsőbb Bíróság kimondta: a Ptk. 673. és 628. §-ában foglalt rendelkezésekből következik, hogy a két örököstárs egyike az örökhagyó halálának időpontjában 1/2 arányban tulajdonjogot szerzett a hagyatékhoz tartozó vagyontárgyakon. Jogszerűen lépett fel tehát az örököstársával szemben az örökrész kiadása iránt. Ez az igény egyben a közös tulajdon megszüntetését, tehát a hagyatéki osztály megejtését is jelzi (P. törv. II. 20 258/1986. - BH 1986/11. sz. 463. - PJD XI. 263. sz.). Öröklési igényt érvényesít természetesen a törvényes örökös is, amikor a végrendeletet megtámadja, s a végrendelet érvénytelenségének megállapítását s ehhez képest a hagyatékra a részére történő kiadását (átengedését) kéri.

De öröklési igénye van a dologki hagyományosnak is a hagyomány birtoka iránt.

Az öröklési igény körébe tartoznak tehát mindazok az igények, amelyek az örökösi vagy az öröklési jogcímen alapuló más jogutódi minőségből eredő jogok érvényesítését célozzák. Az örökösnek mind az örökség birtoka, mind a hasznok kiadása iránti igénye független attól, hogy a közjegyző hagyatékátadó végzése más személyt, az ún. álörökös - pl. az érvénytelen vagy hatálytalan végrendelet szerinti örökös - legitimálta. Ha ui. az érdekeltek között vita támad a végrendelet érvényessége (hatályossága) tekintetében, a közjegyző a nemperes hagyatéki eljárás után e tárgyban érdemben nem dönthet.

A hagyatékátadó végzéssel történt legitimációnak egy szempontból mégis jelentősége van. Az örökös és az álörökös egymás közti viszonyában ui. a jogalap nélküli birtoklás szabályai (193-195. §) érvényesülnek, ezek között pedig több vonatkozásban jelentős különbség van aszerint, hogy a jogalap nélküli birtokos, vagyis az álörökös jó- vagy rosszhiszemű-e. Márpedig a hagyatékátadó végzéssel legitimált álörökös rendszerint jóhiszemű, hacsak nem volt már akkor tudomása arról, hogy az ő öröklési jogcíme fogyatékos, pl. a javára szóló végrendelet érvénytelen vagy hatálytalan.

A hagyatéki eljárás

6. Az előbbieken már volt szó arról, hogy az örökös az örökséget nem a hagyatéki eljárással szerzi meg, hanem minden alakszerűség és hatósági beavatkozás nélkül, az örökhagyó halálának a pusztá tényével (ipso iure). Hagyatéki eljárásra azonban az ipso iure öröklés mellett is szükség van. A hagyatéki eljárás rendelkezései nem az örökség megszerzésének az előfeltételeit, nem az öröklés bekövetkeztének a mikéntjét szabályozzák, hanem az a feladatuk, hogy - minden olyan esetben, amikor ennek az eljárásnak a megindítása akár hivatalból, akár az érdekeltek kérelme folytán kötelező - tisztázzák az ipso iure már megszerzett örökséggel kapcsolatos tényeket, és elrendezzék az örökléssel szükségszerűen együtt járó jogi átalakulást. A hagyatéki eljárás feladata ilyen esetekben az, hogy közhitelűen tanúsítsa az öröklés beálltát, hitelesítse a létrejött megállapodásokat, és megtegye a jogszerzés minden irányú keresztlviteléhez szükséges feltételeket (vö. Gellért Gy.-Hegyháti I.: A hagyatéki eljárás. Bp., 1959. 9. o.). Ezeket az eljárási szabályokat a többször módosított 6/1958. (VII. 4.) IM rendelet (He.) tartalmazza.

Az örökség visszautasítása

Ptk. 674. § (1) Az örökös az öröklés megnyílta után az örökséget visszautasíthatja. Az államot mint törvényes örökös az örökség visszautasításának joga nem illeti meg.

(2) Az örökös külön is visszautasíthatja

a)

b) a mezőgazdasági termelés célját szolgáló föld, a hozzá tartozó berendezés, felszerelési tárgyak, állatállomány és munkaeszközök öröklését, ha nem foglalkozik hivatásszerűen mezőgazdasági termeléssel.

(3) A feltételhez vagy időhöz kötött, a megszorítással tett, valamint a meg nem engedett részleges visszautasítás érvénytelen.

Jegyzet: A Ptk. 674. § (2) bekezdés a) pontját az 1993. évi XCII. törvény 40. § (4) bekezdés a) pontja hatályon kívül helyezte. Hatálytalan: 1993. XI. 1-jétől.

Az örökség visszautasításának sajátosságai

1. 673. §-hoz fűzött magyarázatban (1. pont) már szó volt arról, hogy az ún. addicionális öröklési rendszerben elfogadó nyilatkozat szükséges az örökléshez. Ha tehát az ilyen rendszerben az örökös (akár a törvényes, akár a végrendeleti örökös) nem kíván örökölni, egyszerűen nem tesz elfogadó nyilatkozatot. Ezzel szemben ott, ahol az ipso iure öröklés elve érvényesül - és így a mi jogunkban is -, a hagyatékban az örökösre való átszállása az örökhagyó halálával minden jogcselekmény, így elfogadó nyilatkozat nélkül bekövetkezik. Ezért szükség van olyan jogintézményre, amelynek révén az örökös e rendszerben is elháríthatja az öröklést. Ez a jogintézmény az örökség visszautasítása. Az örökség visszautasítása az örökösnek - akár a törvényes, akár a végrendeleti vagy más végintézkedés szerinti örökösnek [az örökséget az öröklés megnyíltá után ui. a szerződéses örökös is visszautasíthatja (Vas MB Pkf. 20009/1988. - BH 1988/10. sz. 352. - PJD XI. 257. sz.)] - olyan egyoldalú nyilatkozata, amelyben kifejezésre juttatja, hogy nem kíván örökölni, nem kíván a hagyatékban részesedni. Ennek a nyilatkozatnak a sajátossága, hogy

- a) azt csak az öröklés megnyíltá, vagyis az örökhagyó halála után lehet megtenni;
- b) azt csak addig lehet megtenni, amíg az örökös a visszautasítás jogáról akár kifejezetten, akár hallgatólag le nem mondott [675. § (1) bek.]. Ilyennek minősül az örökség kifejezett vagy hallgatólag történt elfogadása: az örökség olyan birtokbavétele vagy egyéb olyan cselekmény, amelyből az örökösnek az örökség elfogadására irányuló akarata kitűnik [675. § (3) bek.]; nincs helye a póthagyaték visszautasításának, ha az örökös a korábbi hagyatéki eljárásban a hagyatékot a maga részére kérte átadni (P. törv. II. 20525/1980. - BH 1981/4. sz. 151. - PJD IX. 337. sz.);
- c) az nem címzett, azt tehát akár a közjegyző előtt, akár valamelyik örökös részére intézve, akár pedig címzett megjelölése nélkül - a hagyatéki eljárás során vagy azon kívül - meg lehet tenni;
- d) az nincs formához kötve, tehát szóban is történhet;
- e) az nincs határidőhöz kötve, a közjegyző azonban bármelyik érdekelt kérelmére határidőt tűzhet, s ha ezalatt az örökös nem tesz visszautasító nyilatkozatot, a visszautasítás jogáról lemondottnak kell tekinteni [675. § (3) bek.];
- f) az a tv.-ben meghatározott eseteken kívül csak az egész örökségre, illetőleg örökrészre vonatkozóan tehető, vagyis - a tv. szerint lehetséges eseteken felül - nem lehet részleges [674. § (3) bek.];
- g) az sem feltételhez, sem időhöz nem köthető, az ilyen, valamint a megszorítással tett visszautasítás érvénytelen [674. § (3) bek.]. Ezzel kapcsolatban a Legfelsőbb Bíróság több törvényességi határozatában rámutatott: a tv. nem engedi meg azt, hogy az örökös a hagyatékot valamelyik örökös részére javára utasítsa vissza, mert visszautasítás esetén a visszautasító örökös a Ptk. 600. §-ának f) pontja szerint kiesik az öröklésből, s őt úgy kell tekinteni, mint aki az örökhagyó előtt meghalt. Az ilyen megszorítással tett visszautasító nyilatkozat érvénytelen.

Az örökség visszautasításának jogkövetkezményei

2. Az örökség visszautasításának jogkövetkezménye, hogy a visszautasító örökös az öröklésből kiesik (600. § f) pont). A kiesés nem terjed ki a visszautasító örökös ágára. Ha tehát pl. az örökhagyó szülője mint törvényes örökös utasítja vissza az örökséget, az ő másik leszármazottja (az örökhagyó testvére), illetőleg ennek leszármazója fog örökölni. Ha pedig a végrendeleti örökös utasítja vissza az örökséget, mindenekelőtt a helyettesítés (640. §), illetőleg a növekedékjog (639. §) szabályai érvényesülnek, az ezekre vonatkozó törvényi feltételek hiányában pedig a törvényes öröklésre vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni [599. § (2) bek.]. Ha pl. a szerződéses örökös nem volt egyben az örökhagyó törvényes örököse is (Ptk. 640. §), a hagyatéki eljárás keretében a hagyatékot nem ruházhatja át leszármazójára. A hagyaték visszautasítása folytán ui. a kiesett szerződéses örökös helyébe az örökhagyó törvényes örökösei lépnek (P. törv. II. 20782/1983. - BH 1984/10. sz. - PJD X. 532. sz.).

Az örökség visszautasításának a jogkövetkezménye az is, hogy ha a visszautasítón kívül nincs más örökös, az állam öröklése fog bekövetkezni. Az államot ui. mint törvényes örökösöt a visszautasítás joga nem illeti meg. Ennek az az indoka, hogy az állam szükségzerű örökös, mert ha más örökös nincs, a hagyaték az államra száll [599. § (3) bek.]. A visszautasítás tilalma azonban az államra csak mint törvényes örökösre vonatkozik. Annak tehát nincs akadálya, hogy az állam mint végrendeleti örökös utasíthassa vissza az örökséget. Ha viszont ilyenkor a törvényes örökösök is visszautasítják az örökséget - vagy ha nincs más törvényes örökös - végső soron mégiscsak az állam fog örökölni mint szükségzerű törvényes örökös.

Az említett jogkövetkezményekre tekintettel, az örökség visszautasításának egyértelműnek és vitathatatlanul kell lennie. Erre hívta fel a figyelmet a Legfelsőbb Bíróság egyik törvényességi határozatában (P. törv. II. 20637/1976.).

Az örökös nem világos, nem egyértelmű nyilatkozata esetén a közjegyzőt kioktatási kötelezettség terheli. Erre is utalt több törvényességi határozatában a Legfelsőbb Bíróság (P. törv. II. 20025/1976.; P. törv. II. 20727/1974.).

A bíróságnak a Pp. 3. §-án alapuló tájékoztatási kötelezettségére viszont a P. törv. I. 21 144/1970. sz. törvényességi határozat hívta fel a figyelmet.

Az örökség visszautasításának elhatárolása az öröklésről lemondástól

3. Gyakran előfordul, hogy az örökös az örökhagyó halála után valamelyik örökös társára javára „lemond” az öröklésről. Az ilyen nyilatkozat azonban mint az öröklésről való lemondás is, és mint az örökség visszautasítása is érvénytelen. A 603. § (1) bekezdéséből kitűnően ui. az öröklésről csak az örökhagyóval kötött írásbeli szerződésben lehet lemondani, az örökhagyó halála után tehát „lemondás”-nak már nincs helye. Másrészt, bár az öröklés megnyílt után a 674. § (1) bekezdése szerint az örökség visszautasítható, de minthogy az örökséget visszautasító örökös kiesik az öröklésből [600. § f) pont] - a 640. § (2) bekezdése szerinti helyettesítés szabályaitól eltekintve -, ő már nem rendelkezhet a hagyatékról, a meghatározott személy javára történő visszautasító nyilatkozat mint megszorítással tett visszautasítás a 674. § (3) bekezdése értelmében érvénytelen. Ennek megfelelően mondotta ki a Legfelsőbb Bíróság egyik törvényességi határozatában: az örökhagyó halála után tett az a nyilatkozat, amellyel a törvényes örökös az örökséget ellenérték nélkül olyan személyre ruhazza át, aki az öröklésből való kiesése esetén nem örökölné, az örökség elfogadása és egyidejűleg annak elajándékozása (P. törv. 20551/1981. - BH 1982/3. sz. 94. - PJD 535. sz.).

Az eddigiekből is kitűnően a két jogintézmény - az öröklésről való lemondás és az örökség visszautasítása - között több vonatkozásban éles különbség van:

- a) Lemondásnak csak a hagyatéknak megnyílása előtt lehet helye, visszautasításnak viszont csak utána.
- b) Lemondani csak kétoldalú jognyilatkozatban, az örökhagyóval kötött szerződésben lehet, a visszautasítás viszont egyoldalú jognyilatkozat.
- c) A lemondás csak írásban történhet, a visszautasítás ezzel szemben nincs formához kötve, az tehát szóban is érvényes.
- d) A lemondás - bár kivételesen [604. § (1) bek.] - kihathat a lemondó leszármazóira is, a visszautasítás viszont nem jelenti az öröklésből kieső visszautasító törzsének kiesését is; ha tehát az örökséget visszautasító személynek leszármazói vannak, úgy a törvényes öröklés rendje szerint ezek örökölné - feltéve, hogy az örökhagyó nem nevezett helyettes örökös (640. §), és a növedékjogot (639. §) nem kell alkalmazni.
- e) A lemondás meghatározott személy javára is történhet [604. § (2) bek.], az örökséget meghatározott személy javára viszont nem lehet visszautasítani [600. § f) pont, 674. § (3) bek.].
- f) A lemondás kiterjedhet a lemondónak jutó örökség bármely részére is [603. § (1) bek.], ezzel szemben a törvényben meg nem engedett részleges visszautasítás érvénytelen [674. § (3) bek.].

Az örökség részleges visszautasítása

4. Az örökség részleges visszautasítását a tv. csupán egy esetben engedte meg. A Ptk. csak a mezőgazdasági termelés célját szolgáló föld, a hozzá tartozó berendezés, felszerelési tárgyak, állatállomány és munkaeszközök öröklésének külön történő visszautasítását teszi lehetővé, s ezt is csak akkor, ha az örökös nem foglalkozik hivatásszerűen mezőgazdasági termeléssel. Ezt egészítette ki az 1977. évi IV. tv. egy új rendelkezéssel, amely már megengedte a személyi, illetőleg magántulajdonban tartható vagyontárgyak körét vagy mértékét meghaladó vagyontárgy öröklésének külön történő visszautasítását is. Ez a rendelkezés azonban már az 1991. évi XIV. tv. folytán „talaját veszítette”, mert ez hatályon kívül helyezte a Ptk.-nak a személyi tulajdont szabályozó 92. §-át és a magántulajdonról szóló 93. §-át. Végül is a 674. § (2) bekezdésének a) pontjában foglalt ez a rendelkezés az 1993. évi XCII. tv. 40. §-a (4) bekezdésének a) pontja szerint hatályát veszítette.

Korábbi jogunk szerint az örökség részleges visszautasításának nem volt helye. Az örökös tehát nem válogathatott, hogy egyes hagyatéki tárgyra vállalja az öröklést, másokra nem. A miniszteri indokolás szerint ezt a helyesnek látszó szabályt egy vonatkozásban át kellett törni. Bár a társadalomnak kétségtelen érdeke, hogy a tulajdonos köteles legyen megművelni az örökségképpen szerzett földet is, a mezőgazdálkodással soha nem foglalkozott személlyel (gyári dolgozó, kisiparos, hivatalnok) szemben azonban ilyen követelmény nyilvánvalóan méltánytalan lenne, s nem is szolgálná a mezőgazdasági termelés növelésének célját. Lehetőséget kellett tehát biztosítani, hogy az örökös a föld megművelésével járó kötelezettségtől való szabadulás céljából ne legyen kénytelen a teljes örökséget visszautasítani, hanem a reá szálló családi házat, egyéb vagyontárgyakat külön is megszerezhesse (l. a 674-675. §-okhoz fűzött min. ind. I. 2. pontját).

Ha tehát a hagyatékhöz beltelek vagy beltelkes házingatlan és mezőgazdasági ingatlan is tartozik, az utóbbit a mezőgazdasági termeléssel hivatásszerűen nem foglalkozó örökös külön is visszautasíthatja. A fordított esetre azonban nincs lehetőség.

5. A tv.-ben meg nem engedett részleges visszautasítás tilalma nem vonatkozik a különböző jogalapon történő öröklés révén megszerzett vagyontárgyak visszautasítására. A végrendeleti örökös tehát visszautasíthatja azt az örökséget, amelyhez - a végrendeleti öröklésen felül - törvényes öröklés révén jutna. Áll ez a lehetőség persze fordítva is. Hasonlóképpen visszautasíthatja a szerzeményi örökös azt az örökséget, amely ági vagyonként szállna rá. Itt szintén lehetséges a fordított eset is, ui. különböző jogcímenen történő öröklésről van szó, s az egyik jogcímen történő öröklés visszautasítása nem tekinthető részleges visszautasításnak. A miniszteri indokolás szerint ennek gyakorlati jelentősége olyankor mutatkozik meg, amikor pl. a törvényes örökös végrendelet alapján jut a hagyatéknak részéhez, de egyúttal a hagyatéknak a végrendelet által nem érintett részéből is - tv. alapján - részesedik, az utóbbi részt azonban át kívánja engedni a többi törvényes örökösnek. Jelentősége van a rendelkezésnek abban az esetben is, amikor pl. a hagyatéknak levő ági vagyontárgyat az örökös meg kívánja tartani (reá nézve ahhoz személyes kapcsolatok fűződnek), de a vagyon többi részében nem kíván részesedni, és azt a többi törvényes örökösnek (a másik ágon levő felmenőknek) engedi át. Éppen ezért fenn kell tartani az örökösnek azt a jogát, hogy maga válassza meg, melyik címen kíván örökölni (l. a 674-675. §-okhoz fűzött min. ind. I. 5. pontját). Azt azonban nem teheti meg az örökös, hogy ugyanazt a vagyontárgyat, amelyet végrendeleti örökösként visszautasított, törvényes örökösként igényelje magának. A visszautasítás folytán bekövetkezett kiesésre [600. § f) pont] tekintettel ui. ugyanazt a vagyontárgyat már nem örökölheti meg.

A törvényben meg nem engedett részleges visszautasítás tilalma természetesen nem akadályozza, hogy az örökös az örökölni nem kívánt vagyontárgyakat osztályos egyezség keretében engedje át örökös társának.

Az örökség visszautasításának érvénytelensége

6. a) A 674. § (3) bekezdése az örökség visszautasítása érvénytelenségének három esetéről szól. Ezek: a) a feltételhez vagy időhöz kötött; b) a megszorítással tett; c) a meg nem engedett részleges visszautasítás. Az a) pont szerinti érvénytelenség indoka a miniszteri indoklás szerint az, hogy a visszautasítás határozottságát a hagyaték sorsának mielőbbi rendezése feltétlenül megköveteli (l. a 674-675. §-okhoz fűzött min. ind. I. 2. pontját). A Legfelsőbb Bíróság egyik törvényességi határozatában kimondta: az örökség feltételhez vagy időhöz kötött megszorítással tett visszautasítása érvénytelen. A visszautasításra irányuló nyilatkozatot azonban annak lényeges tartalma szerint kell elbírálni. A jogban járatlan személyt szükség esetén a nyilatkozatának pontosítására kell felhívni (P. törv. II. 21208/1977. - BH 1978/6. sz. 248. - PJD VIII. 242. sz.). Leggyakoribb a b) pont szerinti érvénytelenség, amikor az örökös azzal a megszorítással utasítja vissza az örökséget, hogy arról valamelyik örököstársa javára „lemond” (l. a magyarázat 3. pontját).

Az érvénytelenség bármelyik esetében azonban a közjegyzőt a He. 52. §-ának (3) bekezdése értelmében kioktatási kötelezettség terheli, s ha az örökös a nyilatkozatát a kioktatás ellenére is fenntartja, a hagyatékot az érvénytelen visszautasító nyilatkozat figyelmen kívül hagyásával kell átadni a végrendeleti, illetőleg a törvényes örökösök részére (P. törv. II. 20 727/1974.; P. törv. II. 20 025/1976.).

b) A 674. § (3) bekezdésében levő felsorolás nem kimerítő, a visszautasítás érvénytelenségének lehetnek egyéb esetei is. Ilyen pl. az örökség megnyílt előtt - tehát az örökhagyó életében - tett visszautasító nyilatkozat, minthogy az örökséget csak az örökség megnyílt után lehet visszautasítani [674. § (1) bek.]. Érvénytelen továbbá a visszautasítás, ha az örökös az örökséget már elfogadta, vagy ha a visszautasítás jogáról az öröklés megnyílt után lemondott [675. § (1) bek.]. Érvénytelen a visszautasítás olyan okokból is, amelyek általában az egyoldalú jognyilatkozatok érvénytelenségét eredményezik. Ilyenek pl. a cselekvőképesség hiánya vagy korlátozottsága, vagy az akarat fogyatékosága. A 20. § (1) bekezdése szerint a korlátozottan cselekvőképes és a cselekvőképtelen személy még a gyámhatóság jóváhagyásával sem tehet érvényesen olyan jognyilatkozatot, amellyel - többek között - jogokról ellenérték nélkül lemond. Ez alól kivétel a 20. § (3) bekezdése szerint a külön is visszautasítható vagyontárgyak öröklésének visszautasítása, amely a gyámhatóság jóváhagyásával érvényes.

Az örökség visszautasításának visszavonása

7. Az örökséget visszautasító nyilatkozat visszavonása tárgyában a Ptk. nem tartalmaz kifejezett rendelkezést, a jognyilatkozatokra vonatkozó általános szabályokból azonban a jogtudomány arra a következtetésre jutott, hogy a visszautasító nyilatkozat nem vonható vissza (l. Bacsó J.: Öröklési jog, Bp., 1960. 133. o.).

Ezt az álláspontot tette magáévá az ítélkezési gyakorlat is. A Legfelsőbb Bíróság a PK 261. sz. (korábban: 350. sz.) állásfoglalásában (BH 1997/3. sz.) kimondotta: *A hagyatéki eljárás során tett nyilatkozat addig, amíg arról az érdekelt másik fél tudomást nem szerzett, általában visszavonható, a későbbi visszavonás hatályosságához a nyilatkozattal jogot szerzett másik érdekelt fél bejegyzése szükséges. Az örökséget visszautasító nyilatkozatot az érdekelt másik félnek arról való tudomásszerzése előtt sem lehet visszavonni, de az érdekelt közös megállapodással utóbb annak hatályát is megszüntethetik.* Az állásfoglalás indokolásának a PK 297. sz. polgári kollégiumi állásfoglalással módosított új szövege szerint: „A hagyatéki eljárás során tett nyilatkozat visszavonásával kapcsolatos jogértelmezési tétel lényegében a szerződés létrejöttére vonatkozó és a Ptk. 211-215. §-aiban foglalt rendelkezéseknek felel meg. A hagyatéki eljárás során tett nyilatkozatok ugyanis rendszerint a hagyatéki vagyon átruházására, bizonyos feltételek kikötésére és más anyagi jogi joghatás elérésére irányulnak, tehát szerződési ajánlat jellegűek.

Más a helyzet az örökséget visszautasító nyilatkozatnál, mivel ennek a jogi következménye az, hogy az illető örökös az öröklésből kiesik, s az őt illető örökségre nyomban (ipso iure) a többi örökös válik jogosulttá (Ptk. 600., 674. §). Az így beállott öröklésnek, illetőleg az ezt előidéző visszautasításnak a hatályát utóbb már csak megszüntetni lehet, ami az érdekelt közös megegyezésével akadálytalanul megtörténhet per nélkül, azaz már a hagyatéki eljárás során is.

A hagyatéki eljárás során tett jognyilatkozatoknál azonban a közjegyzőnek figyelemmel kell lennie a 6/1958. (VIII. 4.) IM rendelet (He.) 52. §-ának (3) bekezdésében, valamint 53. §-ának (2) bekezdésében foglalt rendelkezésekre és - a He. 89. §-ának (1) bekezdése értelmében - megfelelően alkalmaznia kell a Pp. 3-4. §-ában foglaltakat is.

Magától értetődik, hogy az érdekelt a nyilatkozatát, mégpedig mind az örökséget visszautasító egyoldalú, mind az egyéb kétoldalú nyilatkozatát megtámadhatja az általános ügyleti megtámadási alapokon, (pl. jogellenes fenyegetés, tévedés címén) is.

Ptk. 675. § (1) Ha az örökös az öröklés megnyílt után a visszautasítás jogáról kifejezetten vagy hallgatólag lemondott, az örökséget többé nem utasíthatja vissza.

(2) A visszautasítás jogáról való lemondás a hagyatéki eljárásra illetékes közjegyzőnél tett bejelentéssel történik.

(3) A visszautasítás jogáról való lemondásnak kell tekinteni az örökség olyan birtokba vételét vagy a hagyatékra vonatkozó egyéb olyan cselekményt is, amelyből az örökösnek az örökség elfogadására irányuló kétségtelen akarata tűnik ki. Lemondásnak minősül az is, ha az örökös a közjegyző által bármely érdekelt kérelmére kifizetett határidő alatt nem tesz az örökséget visszautasító nyilatkozatot.

Az örökség visszautasításának jogáról való lemondás joghatása

1. Korábban (l. a 673. §-hoz fűzött magyarázat 1. pontját) már szó volt arról, hogy az ipso iure öröklési rendszerben - s így a mi öröklési jogunkban is - az örökség megszerzéséhez nincs szükség külön elfogadó nyilatkozatra, mert az örökös az örökséget az öröklés megnyitásával, vagyis az örökhagyó halálával a törvény erejénél fogva szerzi meg. Ez azonban nem zárja ki azt, hogy az örökös olyan nyilatkozatot tehessen, vagy olyan egyéb cselekményt végezhesen, amelyből kitűnik az örökség elfogadására irányuló kétségtelen akarata.

Az ilyen nyilatkozat, illetőleg cselekmény természetesen nem az örökség megszerzésének a feltétele, de ahhoz mégis joghatások fűződnek, mert azután az örökös az örökséget már nem utasíthatja vissza. Az ilyen nyilatkozatot (cselekményt) ui. az örökség visszautasításának jogáról való lemondásnak kell tekinteni. A visszautasítás jogáról emellett kifejezetten is le lehet mondani, a lemondás azonban - akár kifejezetten, akár hallgatólag történt - csak az öröklés megnyitása után hatályos, amint hogy az örökség joghatályos visszautasítása is csak az öröklés megnyitása után történhet.

Már az eddigiekből is kitűnik, hogy az örökség visszautasításának jogáról való lemondás lehet kifejezett vagy hallgatólagos. Mindkettőnek az a következménye, hogy az örökös az örökséget többé már nem utasíthatja vissza [675. § (1) bek.]. Nézzük meg ezek után a kifejezett, majd a hallgatólagos lemondás sajátosságait.

A visszautasítás jogáról való kifejezett lemondás

2. Míg az örökséget visszautasító nyilatkozat érvényességéhez nem szükséges, hogy azt valamely hatóságnál tegyék meg, azt bárkihez (pl. örökösstárshoz, a kieső után soron következő örököshöz) intézve meg lehet tenni, addig az örökség visszautasításának jogáról való kifejezett lemondás csak akkor hatályos, ha azt a hagyatéki eljárásra illetékes közjegyzőnél jelentik be [675. § (2) bek.]. A más közjegyzőnél vagy bárhol másutt történt ilyen bejelentés tehát nem hatályos. A hagyatéki eljárásra nem illetékes közjegyző azonban a nála történt ilyen bejelentés esetében köteles a bejelentőt tájékoztatni.

Hogy melyik közjegyző illetékes az eljárásra, azt a He. módosított 28. §-a szabályozza. Abban viszont hasonlít a visszautasítás jogáról való lemondás az örökséget visszautasító nyilatkozathoz, hogy egyik sincs formához kötve. Nem szükséges tehát, hogy a lemondás bejelentése írásban történjék, azt a hagyatéki eljárásra illetékes közjegyzőnél szóval is meg lehet tenni - ilyenkor a közjegyző a bejelentést jegyzőkönyvbe foglalja -, sőt a tv. azt sem kívánja meg, hogy a bejelentés személyesen történjék: a meghatalmazott útján történt bejelentés is joghatályos.

Előfordult a gyakorlatban, hogy az örökös olyan írásbeli bejelentést tett a közjegyzőnél, hogy az örökséget elfogadja. (A szóban történt ilyen bejelentés esetén a közjegyzőnek módjában áll tájékoztatni a bejelentőt, hogy nyilatkozata a visszautasítás jogáról való lemondást jelenti.) Az említett írásbeli bejelentés is azonos hatályú a visszautasítás jogáról való kifejezett lemondással, feltéve, hogy az örökös azt a hagyatéki eljárásra illetékes közjegyzőnél teszi. Erről ugyan a tv. nem tartalmaz kifejezett rendelkezést, de ez következik a 675. § (3) bekezdéséből, amely szerint a visszautasítás jogáról való lemondásnak (hallgatólagos lemondás) kell tekinteni minden olyan cselekményt, amelyből az örökösnek az örökség elfogadására irányuló kétségtelen akarata kitűnik. Az örökség elfogadását tartalmazó nyilatkozat pedig - feltéve, hogy azt a hagyatéki eljárásra illetékes közjegyzőnél teszik - nemcsak hallgatólagos, hanem kifejezett lemondás az örökség visszautasításának jogáról.

Hallgatólagos lemondás a visszautasítás jogáról

3. Az előző pontban már említettük, hogy a Ptk. lehetővé teszi a visszautasítás jogáról hallgatólag történő lemondást is. Ennek is ugyanaz a hatálya, mint a kifejezett lemondásnak; az örökös az örökséget többé nem utasíthatja vissza [675. § (1) bek.]. A hallgatólagos lemondásnak a Ptk. [675. § (3) bek.] két formájáról rendelkezik.

a) Az egyik hallgatólagos lemondás az örökösnek a hagyatékra vonatkozó minden olyan cselekménye, amelyből kitűnik „az örökség elfogadására irányuló kétségtelen akarata”. A tv. példálózva ilyenként említi az örökség olyan birtokbavételét, amelyből ez az akarat kitűnik. A pusztá birtokbavétel tehát nem elegendő, mert lehetséges, hogy az csupán abból a célból történik, hogy az örökös tájékozódjék a hagyatéka állagáról, vagy gondoskodhassék annak fenntartásáról, vagy a birtokbavétel az örökösstárs érdekében történt (l. a 196. §-t a felelős őrzésről). Éppen ezért helyesbítésre szorul a miniszteri indokolásnak az a megállapítása, amely szerint „a visszautasítás joga elenyészésének tekint a javaslat . az örökség birtokbavételére irányuló minden cselekményt”. Helytálló viszont az indokolásnak az az irányutatása, amely szerint a hallgatólagos lemondásra utaló magatartásnak olyannak kell lennie, amelyből a hagyatéka átvételére lehet következtetni. Ilyen pl. az örökhagyó adósának felszólítása teljesítésre.

A visszautasítás jogáról való hallgatólagos lemondás eme formájánál - a kifejezett lemondástól eltérően - nincs szükség a hagyatéki eljárásra illetékes közjegyző vagy akármilyen közjegyző közreműködésére, hiszen az örökösnek a hagyatékra vonatkozó cselekménye (pl. a hagyatéka birtokbavétele, az örökhagyó adósának felszólítása) általában nem is igényli a közjegyző eljárását, másrészt az ilyen cselekmény attól függetlenül tükrözheti az örökösnek az örökség elfogadására irányuló kétségtelen akaratát, hogy az közjegyzői közreműködéssel vagy anélkül történt-e.

b) Az örökség visszautasításának jogáról való hallgatóságos lemondás másik formája az, amikor az örökös a közjegyző által bármely érdekelt kérelmére kitűzött határidő alatt nem tesz az örökséget visszautasító nyilatkozatot. Ennek a rendelkezésnek az az indoka, hogy az örökség visszautasításának lehetőségét a Ptk. nem köti határidőhöz. A hagyaték sorsának bizonytalan ideig való elodázása azonban márcsak az állag megóvása érdekében sem kívánatos, s emellett a többi érdekelttel szemben is méltánytalan. Ilyen érdekelt mindenekelőtt az örökös, illetőleg a soron következő örökös [599. § (2) bek., 639. § , 640. §]. De érdekelt az örökös hitelezője [677. § (1) bek. c) pont], a kötelesrészre jogosultak [661. § , 677. § (1) bek. d) pont], a kötelmi hagyományosok [641. § (2) bek., 677. § (1) bek. e) pont], valamint a közérdekű meghagyás teljesítésének követelésére jogosult szervek [642. § (1) bek., 677. § (1) bek. e) pont], hiszen ezek követelései hagyatéki tartozások, amelyekért az örökös felel [679. § (1) bek.]. Végül érdekelt lehet az örökös hitelezője is, hiszen az örökség visszautasítása csökkenti követelése kielégítési alapját. A tv. tehát lehetővé teszi, hogy a felsorolt érdekelt kérhessék a közjegyzőt, határidő kitűzésével hívja fel az örökös esetleges visszautasító nyilatkozatának előterjesztésére, s ha a határidő eredménytelenül telik el - mert az örökös nem nyilatkozik -, akkor a visszautasítás jogáról lemondottnak kell tekinteni.

Külön rendelkezések a hagyomány és a meghagyás tekintetében

Ptk. 676. § Az örökség megszerzésére vonatkozó rendelkezéseket a hagyomány és a meghagyás tekintetében is megfelelően alkalmazni kell.

A hagyomány megszerzése

1. A Ptk. a hagyományra is alkalmazni rendeli azokat a szabályokat, amelyek az örökség megszerzésére vonatkoznak, mégpedig „megfelelően”. Ez azt jelenti, hogy e szabályokat csak akkor és annyiban lehet alkalmazni, ha és amennyiben azok összeegyeztethetők a hagyományra vonatkozó rendelkezésekkel, s alkalmazásukat a hagyomány sajátosságai egyáltalán lehetővé teszi. Vegyük sorra ezeket a szabályokat.

a) A hagyomány is - miként az öröklés - az örökös halálával nyílik meg [673. § (1) bek.]. Míg azonban a dologi hagyományos [641. § (1) bek.] a hagyomány megnyíltával, vagyis az örökös halálával nyomban megszerzi a hagyomány tárgyát (a hagyatékban meglevő, neki juttatott vagyontárgyat) [673. § (2) bek.], addig a kötelmi hagyományos [641. § (2) bek.] ebben az időpontban csak követelési jogot szerez a vagyoni szolgáltatás teljesítésére kötelezettel (rendszerint az örökösrel) szemben, s ezt is csak akkor, ha az örökös a kötelmi hagyománnyal terhelt azonnali - tehát nem későbbi időpontban esedékes - szolgáltatásra kötelezi. Nemritkán előfordul ui., hogy az örökös arra kötelezi örökösét, hogy a hagyományosnak későbbi időpontban - pl. nagykorúsága elérésekor, tanulmányainak befejezésekor - adja át a kötelmi hagyomány tárgyát, illetőleg teljesítsen vagyoni szolgáltatást. A kötelmi hagyományos vonatkozásában tehát a 673. § (2) bekezdését nem lehet - illetőleg csak „megfelelően”, ilyen értelemben lehet - alkalmazni. A kötelmi hagyományosra ezek szerint - még olyan esetben is, amikor a szolgáltatás tárgya a hagyatékban meglevő vagyontárgy - az örökös halálakor nem magának a vagyontárgynak a tulajdonjoga száll át - mint a dologi hagyománynál -, hanem csak az arra vonatkozó követelés.

Ezzel szemben a dologi hagyományost mint a hagyomány tárgyának tulajdonosát az örökös halálának időpontjától kezdve megilleti a vagyontárgy birtoklásának joga (98. §), annak használata és az abból folyó hasznok szedésének joga (99. §), úgyszintén az azzal való rendelkezés joga (112. §), s e jogosultságokra vonatkozó igényét per útján is érvényesítheti.

b) A hagyományos is - mégpedig mind a dologi, mind a kötelmi hagyományos - a hagyomány megnyílt után visszautasíthatja a hagyományt [674. § (1) bek.].

Következményeiben azonban jelentős különbség van az örökség, illetőleg a hagyomány visszautasítása között. Míg ui. az örökség visszautasítása esetén - ha a helyettesítést (640. §) vagy a növekedéjog szabályait (639. §) nem is lehet alkalmazni - a visszautasított örökséget (örökrészt) mindig megörökli a soron következő törvényes örökös [599. § (2) bek.], addig a hagyomány visszautasítása esetén - hacsak helyettesítés nem történt - azt mint hagyományt más nem szerzi meg. A hagyomány visszautasítása esetén - helyettes hagyományos kirendelése hiányában - a hagyománnyal terhelt [rendszerint az örökös - 641. § (3) bek.] mentesül a hagyomány mint hagyatéki teher [677. § (1) bek. e) pont] alól (606. §).

A hagyományos sem kötheti feltételhez vagy időhöz a hagyomány visszautasítását, s az általa megszorítással tett, valamint a meg nem engedett részleges visszautasítás is érvénytelen [674. § (3) bek.]. A hagyományos is - miként az örökös - lemondhat a visszautasítás jogáról, és ő is csak a hagyomány megnyílt után, s az ő visszautasítása is lehet kifejezett vagy hallgatóságos [675. § (1) bek.]. A kifejezett lemondás hagyatéki eljárásra illetékes közjegyzőnél tett bejelentéssel történhet [675. § (2) bek.], s azzal azonos értelmű a hagyomány elfogadásának bejelentése.

A visszautasítás jogáról való hallgatóságos lemondásnak kell tekinteni a hagyomány olyan birtokbavételét vagy a hagyományosnak a hagyományra vonatkozó olyan egyéb cselekményét is, amelyből a hagyomány elfogadására irányuló kétségtelen akarata tűnik ki [675. § (3) bek.]. Ilyen lehet pl. az örökösnek a dologi hagyományos által történt felszólítása a hagyomány tárgyának kiadására vagy a kötelmi hagyományos által való felhívása a hagyomány tárgyát tevő vagyoni szolgáltatás teljesítésére.

Végül a visszautasítás jogáról való lemondásnak minősül az is, ha a közjegyző az érdekelt kérelmére határidőt tűz a hagyományos részére a visszautasító nyilatkozat megtételére, és a hagyományos a határidő alatt nem nyilatkozik [675. § (3) bek.]. Az érdekelt ebben az esetben rendszerint a hagyománnyal terhelt, aki visszautasítás esetében a teher alól mentesülne, vagy a helyettes hagyományosként kirendelt személy, aki visszautasítás esetében maga szerezne meg a hagyományt.

Az örökség megszerzésére vonatkozó szabályok alkalmazása a meghagyásra

2. A Ptk. a meghagyás tekintetében is „megfelelően” alkalmazni rendeli az örökség megszerzésére vonatkozó szabályokat. E szabályok „megfelelő” alkalmazására is azonban sokkal ritkábban kerülhet sor, mint a hagyományok tekintetében, hiszen a meghagyás tárgya lehet nem vagyoni kötelezettség is, másrészt a meghagyás teljesítésének követelésére más általában nem válik jogosulttá, s csupán az olyan közérdekű meghagyás teljesítését követelheti az érdekelt szerv, amely szerződés tárgyául alkalmas szolgáltatásban áll [642. § (1) bek.].

De még az ilyen meghagyás teljesítésének követelésére való jog is csak akkor nyílik meg az örökhagyó halálával (673. §), ha az örökhagyó ilyen meghagyással terhelte a hagyatékban részesülő személyt. Lehetséges ui., hogy a terhelés csak későbbi időpontra szól.

Ha az, akinek javára a meghagyás szól, a részesítést visszautasítja - hacsak helyettesítés nem történt -, a meghagyással terhelt mentesül a meghagyáson alapuló kötelezettség alól. A meghagyás kedvezményezettjének kiesése tehát nem jár azzal a következménnyel, mint az örökséget visszautasító örökös kiesése, mert ilyenkor a visszautasított örökséget - ha a helyettesítés vagy a növekedéjog szabályait nem lehet alkalmazni - mindig megörökli a soron következő törvényes örökös.

A részleges visszautasítás meghagyás esetében nem kerülhet szóba, a visszautasítás jogáról való lemondásnak pedig nincs gyakorlati jelentősége.

LIX. fejezet

AZ ÖRÖKÖS JOGÁLLÁSA

Hagyatéki tartozások

Ptk. 677. § (1) Hagyatéki tartozások:

a) az örökhagyó illő eltemetésének költségei;

b) a hagyaték megszerzésével, biztosításával és kezelésével járó szükséges költségek (hagyatéki költségek), valamint a hagyatéki eljárás költségei;

c) az örökhagyó tartozásai;

d) a kötelesrészen alapuló kötelezettségek;

e) a hagyományon és a meghagyáson alapuló kötelezettségek.

(2) A hagyatéki tartozásnak ezen a minőségén és fennállásán nem változtat, hogy az - akár az öröklés megnyílt előt, akár utóbb - az örökös mint hitelező javára keletkezett.

Jegyzet: Lásd a temetőkről és a temetkezéssel szembeni kötelezettségről szóló 1999. évi XLIII. törvényt és a végrehajtásáról szóló, módosított 145/1999. (X. 1.) Korm. rendeletet.

Lásd a többször módosított 6/1958. (VII. 4.) IM rendeletet a hagyatéki eljárásról és a módosított 14/1991. (XI. 26.) IM rendeletet a közjegyzői díjszabásról.

A hagyatéki tartozások

1. Az örökléssel a hagyaték mint egész száll át az örökösre (598. §); ez azt jelenti, hogy a hagyaték eszmei egész, amely a jogokat és kötelezettségeket (az aktívákat és a passzívákat) egyaránt magában foglalja. Átszállnak tehát az örökösre az örökhagyó tartozásai is, és azokért mint az örökhagyó jogutódja - bár korlátozott mértékben - anyagilag helytállni tartozik.

Az örökös helytállása szempontjából közömbös, hogy az öröklés a törvény vagy végrendelet alapján következik be; mind a törvényes, mind a végrendeleti örökös felel a hagyatéki tartozásokért, sőt a 684. §-ban meghatározott esetben a hagyományos is.

Az örökös felelőssége azonban csak akkor áll fenn, ha a hagyatékot ingyenesen szerezte. Az öröklési szerződés alapján a hagyatéki vagyontárgyakat megörökklő személy - a szerződéses örökös - a hagyatéki tartozásokért nem felel. Az öröklési szerződés ugyanis tartalmát tekintve tartási vagy életjáradéki jellegű szerződés, és a lekötött vagyontárgyat az örökös ellenszolgáltatásért: tartás vagy életjáradék ellenében kapja meg. Ebből a szempontból nincs jelentősége annak, hogy a nyújtott szolgáltatások értéke a megörökölt vagyontárgyak értékét eléri-e vagy sem. „Az öröklési szerződés szerencse jellegéből következik ugyanis az, hogy a ténylegesen nyújtott tartási jellegű szolgáltatások értéke a megszerzett ellenértéknél kevesebb és több is lehet. Ez azonban a szerződés visszerterhességén nem változtat, azt a megszerzett, de tartással nem fedezett ellenérték vonatkozásában sem teszi ingyenessé.” Más kérdés az, amikor az öröklési szerződés a hitelező kielégítési alapjának elvonását célozza, és a szerződő felek rosszhiszeműsége is megállapítható [Ptk. 203. § (1) bek.]. (P. törv. II. 20 415/1988. - BH 1988/11. sz. 401. - PJD XI. 268. sz.)

Nem felel viszont az örökhagyó tartozásaiért, akit az örökhagyó kötelesrésze szorított. „A kötelesrész nem szoros értelemben vett öröklési jogcímen illeti meg a jogosultat - azaz nem lesz egyemetes jogutóda az örökhagyónak -, hanem kötelmi jellegű igény, amelyet a hagyatéki tartozások - kielégítése után fennmaradó ún. tiszta hagyatéki értékből kell kiadni [Ptk. 666. § (1) bekezdés, 677. § (1) bekezdés d) pont]. Egyébként a kötelesrészesnek a hagyatéki tartozások sorrendjében elfoglalt helyzetéből is nyilvánvaló, hogy a kötelesrésze jogosult közvetlenül soha nem felelhet az örökhagyó tartozásaiért.” (LB Pf. II. 20 664/1993.)

Az örökhagyó eltemetésének költségei

2. A törvény a hagyatéki tartozások között első helyen az illő eltemetés költségeit jelöli meg.

Az elhalt személy eltemetésére vonatkozó szabályokat korábban a temetőkről és a temetkezési tevékenységről szóló 10/1970. (IV. 17.) ÉVM-EüM rendelet tartalmazta és 11. §-a rendelkezett az eltemetésre köteles személyekről.

1999. október 1. napjával azonban a temetőkre és a temetkezésre vonatkozóan új - törvényszintű - jogszabály lépett hatályba: az 1999. évi XLIII. törvény, amelynek a végrehajtása tárgyában megjelent 145/1999. (X. 1.) Korm. rendelet a 10/1970. (IV. 17.) EVM-EüM rendeletet hatályon kívül helyezte.

Az elhunyt eltemetésére köteles személyeket és azok sorrendjét az 1999. évi XLIII. törvény 20. §-a határozza meg. E szerint az elhunytat elsősorban az köteles eltemetni, aki a temetést szerződésben vállalta [20. § (1) bek. a) pont]; ennek hiányában, akit arra az elhunyt végrendelete kötelez [20. § (1) bek. b) pont]; végintézkedés hiányában az elhunyt elhalálása előtt vele együttélő házastársa [20. § (1) bek. c) pont]; végül - ha az előző pontok szerint temetésre köteles személy nincs - az elhunyt egyéb közeli hozzátartozója [Ptk. 685. § b) pont] a törvényes öröklés rendje szerint.

A 20. §-nak a 2003. évi IV. tv. 87. §-ával módosított (2) bekezdése arra az esetre tartalmaz rendelkezést, ha temetésre köteles személy nincs, ismeretlen helyen tartózkodik, vagy a kötelezettségét nem teljesíti. Ilyen esetben a temetésről az elhalálozás helye szerint illetékes települési önkormányzat (fővárosban a kerületi önkormányzat) polgármestere - jogszabályban meghatározott határidőn belül - gondoskodik.

Kiemeljük azonban, hogy a törvény fenti rendelkezése - a korábbi jogszabállyal szemben, amely elsősorban a házastársat, másodsorban az elhunyttal legalább hat hónapja együtt élő élettársat kötelezte az eltemetésre - az elhunyt temetésére kötelesek közül az élettársat kihagyta. A 20. § (1) bekezdés d) pontja ugyanis csak a közeli hozzátartozókat jelöli meg, mépedig a törvényes öröklés szerinti sorrendben. A Ptk. 685. § b) pontja szerint viszont az élettárs nem közeli hozzátartozó, hanem a hozzátartozók második csoportjához tartozik, és a törvényes öröklés rendje szerint nem örökölhet az örökhagyó után.

Minthogy az eltemetés kötelessége értelemszerűen egyben az eltemetésre való jogosultságot is jelenti, az előző rendelkezésből az következik, hogy az élettárs az elhunyt élettársa eltemetéséről - szerződés vagy örökhagyói rendelkezés hiányában - csak akkor gondoskodhat, ha ehhez a 20. § (1) bekezdés d) pont szerinti hozzátartozók hozzájárulnak.

A temetés módját illetően a Ptk. semmiféle megkötést nem tartalmaz. Az előzőekben említett 1999. évi XLIII. törvény 19. § (2) bekezdése szerint az eltemetés módjára és helyére nézve az elhunyt életében tett rendelkezése az irányadó, amennyiben ez nem ró az eltemettető személyre aránytalanul nagy terhet.

Ez a rendelkezés megfelel a kialakult ítélkezési gyakorlatnak, amely szerint a temetés módját az örökhagyó maga meghatározhatja; ebben az esetben a temetést a kívánsága szerint kell rendezni: hagyományos módon vagy hamvasztással.

A 19. § (2) bekezdés második fordulatával kapcsolatban hangsúlyozzuk, hogy az örökhagyó a hagyatékra terhére szabadon rendelkezhet temetése módjáról; nyilvánvaló azonban, hogy ha az örökhagyó rendelkezése szerinti temetés költségei a hagyaték értékét meghaladják, vagy a temetés módjára (helyére) nézve különleges (nehezen vagy alig teljesíthető) feltételeket szab, a temetésre köteles személytől függ, hogy azokat teljesíti-e. Ilyen esetben azonban a hagyaték értékét meghaladó költségek nem háríthatók át.

Ha a temetés módjáról az örökhagyó nem rendelkezett, azt az eltemetésre köteles személy határozza meg; irányadó azonban a 677. § (1) bekezdésének a) pontja, amely „illő eltemetést” ír elő. Ez azt jelenti, hogy a temetésnek az örökhagyó életkörülményeihez, anyagi helyzetéhez igazodó módon és költséggel kell megtörténnie, a túlzott, aránytalan költségek tehát ugyancsak nem háríthatók át.

A temetés módját érinti még az 1999. évi XLIII. törvény 19. § (4) bekezdésének az a rendelkezése, amely szerint, ha a temetésről több személy gondoskodik, és közöttük az eltemetés módja tekintetében nincs megegyezés, az eltemetés csak elhamvasztás nélkül történhet.

A temetési költségek a temetéshez és a temetési szertartáshoz szükséges valamennyi költséget magukban foglalják: így a koporsó és a sírhely (vagy az urna és az urnafülke) költségét, a temetés lebonyolításának költségeit, az esetleges szállítási költséget, az egyházi szertartás, a virágok és koszorúk költségét.

Az ítélkezési gyakorlat korábban a halotti tor és a síremlék állításának a költségét nem vonta az illő eltemetés költségei körébe.

A Ptk. hatálybalépése óta eltelt hosszabb idő alatt azonban változtak a temetéssel kapcsolatos társadalmi szokások. Ezért a Legfelsőbb Bíróság több eseti döntésben állást foglalt abban, hogy a halotti tor, illetőleg a síremlék állításának költségei az illő eltemetés költségei körében a hagyatékot terhelik. „Ma már az elhunyt személy illő eltemetése nemcsak az elhantolást, a gyászszertartást és a tartós fejfa állítását jelenti, hanem a helyi szokásoknak megfelelően halotti tort is tartanak, és általánosan elfogadottá vált az elhunyt személy emlékére síremlék állítása is. A baleseti kártérítési perekben folytatott ítélkezési gyakorlat már régóta egységes a tekintetben, hogy az elhunyt személy hozzátartozói általában jogosan követelhetik a károkozótól (a kárért felelős személytől) a halotti tor és a szokásos méretű, közepes minőségű síremlék készítésének és felállításának költségeit. Nem indokolt, hogy az öröklési jogi szabályok körében az örökhagyó illő eltemetésének fogalma ettől eltérően kerüljön meghatározásra, és a halotti tor, illetőleg a síremlék állításának költségei az eltemetés költségeinél figyelmen kívül maradjanak. Természetes, hogy hagyatéki tartozásként is csak a helyi szokásokhoz igazodó és nem túlzott mértékű halotti tor, illetőleg csak a szokásos méretű és minőségű síremlék állításának költségei számolhatók el. A mérték meghatározásánál - a helyi szokások mellett - irányadók az örökhagyó vagyoni viszonyai is.” (P. törv. II. 20 863/1984.; P. törv. II. 20 095/1987.; P. törv. II. 20973/1989.)

Az egyik ügyben az volt vitás az örökösök között, hogy az egyik örökös (a túlélő házastárs) a többi örökös (a leszármazók) tudta és hozzájárulása nélkül a hagyaték terhére állíthat-e, és ha igen, milyen értékű síremléket. A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati eljárásban meghozott ítéletében kifejtette: „... nincs akadálya annak, hogy az örökhagyó a vagyona jelentős részét temetésére és síremlék állítására rendelje felhasználni. Ha azonban az ilyen örökhagyói rendelkezés (amely általában végintézkedésben történik) egyértelműen nem bizonyított, az örökösök joga - és egyben kötelessége - az örökhagyó illő eltemetéséről gondoskodni; ennek keretében közös egyetértéssel dönthetnek arról is, hogy milyen értékű síremléket állítanak. Olyan esetben viszont, amikor a síremlék állításáról csak az örökösök egy része határoz, és ehhez a többi örökös egyetértését nem kéri ki, vita esetén hagyatéki teherként csak a szokásos méretű és minőségű síremlék költségét lehet elszámolni.” (Pfv. II. 20 339/1993.)

Egy másik ügyben az örökhagyó eltemetetéséről a vele közel 15 éven át együtt élt élettársa - az alperes - gondoskodott, aki az örökhagyót saját édesapja sírjába temettette el, és síremléket is állíttatott, amely csak az örökhagyó nevét tünteti fel. A felperesek: az örökhagyó gyermekei által a hagyaték kiadása iránt indított perben az alperes hagyatéki hitelezői igényt érvényesített, és a temetési költségek mellett a sírkőállítással felmerült költségei megtérítésére is igényt tartott. A másodfokú bíróság az első fokú ítéletet részben megváltoztatta, mert a sírkőállítás költségeinek áthárítására nem látott lehetőséget. Az ítélet indokolásában utalt arra, hogy az alperes a felperesekkel való megbeszélés nélkül intézkedett az örökhagyó temetéséről, és az I. rendű felperesnek már nem volt lehetősége arra, hogy az örökhagyót a családi sírhelyre temettesse el. Az alperes a felperesekkel való megbeszélés nélkül saját elhatározásából és ízlése szerint emeltetett síremléket is. Bár azon ez ideig csak az örökhagyó neve került felírásra, de a kegyeleti jog megengedi, hogy az alperes a síremléken az édesapja nevét is feltüntesse, ezáltal viszont a síremlék az örökhagyóhoz fűződő önálló kegyeleti jellegét elveszti. Ezért a másodfokú bíróság a síremlék 32620 forint költségének hagyatéki teherként való érvényesítésére nem látott jogi alapot. A Legfelsőbb Bíróság az alperes felülvizsgálati kérelmét részben megalapozottnak találta. Ítélete indokolásában kiemelte, hogy a temetőről és a temetkezési tevékenységről szóló - a döntés időpontjában hatályos - 10/1970. (IV. 17.) ÉVM-EÜM rendelet módosított 11. §-a (1) bekezdésének b) pontja szerint az alperes köteles és egyben jogosult is volt az örökhagyó eltemetetéséről gondoskodni. „A felpereseknek lehetőségük lett volna arra, hogy még a temetkezéssel kapcsolatos intézkedést megelőzően esetleges kívánságait az alperessel közöljék, hiszen a II. rendű felperes az örökhagyóval és az alperessel egy településen él, és nyilvánvaló, hogy az örökhagyó haláláról időben értesült. A peradatok szerint azonban ilyen igényük a felpereseknek nem volt. A hosszú időn át fennálló élettársi kapcsolatra tekintettel nem kifogásolható az sem, hogy az alperes az örökhagyót a saját családjához tartozónak érezve édesapja sírjába temettette el, és bár a felperesek perbeni előadása szerint ezt nehezményezték, de ők sem tekintették komoly sérelemnek, mert ennek ellenére a per kezdeti szakaszától kezdve mindvégig az igazolt temetési költségek megfizetésére hajlandók voltak. A felek között csupán a síremlékállítás költségeinek viselése kérdésében volt vita. Olyan esetben azonban, amikor a síremlék állításáról az örökösök körén kívül álló hozzátartozó határoz, és ehhez az örökösök egyetértését nem kéri ki, csak a szokásos méretű és minőségű síremlék állításának költségei és csak olyan mértékben számolhatók fel, amilyen mértékben az örökhagyó emlékének megőrzését szolgálják. Az örökösök tehát a több elhunytat magában foglaló sírhelyen állított síremlék költségének arányos részét kötelesek csak megtéríteni. Az adott esetben az örökhagyót az alperes édesapjának sírjába helyezték el. Nem kizárt az sem, hogy a sírhely más - az alperes családjához tartozó személy - nyugvóhelyéül is szolgál majd. Erre tekintettel az alperes csak arányos költségterítésre tarthat igényt, amelyet a Legfelsőbb Bíróság - az adott eset körülményeit értékelve - 10000 forintban állapított meg.” (Pfv. V. 20059/1995. - BH 1996/7. sz. 367.)

Főszabály, hogy a temetési költségek a hagyatékot terhelik; ha tehát az örökhagyó eltemetetéséről nem az örökös, hanem más személy gondoskodott, a költségeket mint hagyatéki tartozást a Ptk. öröklési jogi szabályai szerint érvényesítheti az örökösrel szemben.

Ez alól az általános szabály alól azonban vannak kivételek:

a) Az örökhagyó *megbízást adhat* harmadik személynek arra, hogy temetését kívánságának megfelelően rendezze meg, és erre a célra megfelelő összeget bocsáthat a rendelkezésére. Ilyen esetben valójában az örökhagyó halálától mint feltételtől függő megbízási szerződés jön létre az örökhagyó és a harmadik személy között, aki e megbízás alapján az örökhagyó halála esetén köteles az örökhagyó eltemetetéséről gondoskodni, és a költségeket az átadott pénzből kell fedeznie. A temetés költségei tehát nem a hagyatékot terhelik. A Legfelsőbb Bíróság egyik törvényességi határozatában ezzel kapcsolatban kifejti, hogy az örökhagyó örökösei - mint jogutódok - a megbízási szerződést nem jogosultak felmondani. „Ellenkező esetben az örökösök megghiúsíthatnák annak a szerződésnek az érvényesülését, amely jogszabály által nem tiltott cél elérésére érvényesen jött létre. Az örökösöknek csak a megbízás teljesítésének ellenőrzésére és a megbízás céljára fel nem használt összeg visszakövetelésére van joguk”, a különbözet ugyanis a hagyatékhoz tartozik (LB Pf. II. 20260/1962. - BH 1963/3. sz. 3496. - PJD I. 369. sz.).

b) *Tartási, életjáradéki vagy öröklési szerződés* esetében a szerződő felek megállapodása általában kiterjed arra is, hogy az eltartó (a szerződéses örökös) köteles az eltartottat (az örökhagyót) kívánságának megfelelően eltemettetni és a temetési költségeket viselni. Ilyen esetben a temetési költségek nem a hagyatékot, hanem a szerződésben kötelezett személyt terhelik. E kötelezettségvállalásra tekintettel az 1999. évi XLIII. törvény 20. § (1) bekezdés a) pontja az örökhagyó eltemetésére az eltartót kötelezi. Ha ennek ellenére az örökhagyót más személy temettette el, és a költségeket is viselte, azt a szerződésben kötelezett személyre átháríthatja. Ez a jog az örökhagyó örökösét is megilleti.

c) Az örökhagyó a temetéséről végrendeletben *meghagyás útján* is gondoskodhat: örökösét vagy hagyományosát úgy részesítheti juttatásban, hogy ennek fejében a részesített személy lesz köteles őt eltemettetni. Ilyen esetben a temetés költségei ezt a juttatást terhelik. Ha azonban a meghagyás nem teljesíthető (az egyéb hagyatéki tartozások teljesen kimerítették a hagyatékot), vagy a meghagyással terhelt személy nem teljesíti a kötelezettségét, és ez okból a juttatást sem kapja meg, a temetési költségek az általános szabályok szerint, tehát sorrendben az első helyen a hagyatékot fogják terhelni.

d) A károkozó az okozott kár keretei között a károsult temetési költségeit is köteles viselni. Ha tehát van olyan személy, akit a temetés költségei *kártérítési kötelezettség* alapján terhelnek, a temetési költségek nem a hagyaték terhei, hanem azok a károkozóval szemben érvényesíthetőek.

A hagyatéki költségek és a hagyatéki eljárás költségei

3. A törvény a második csoportba sorolja a hagyatéki költségeket és a hagyatéki eljárás költségeit.

a) *Hagyatéki költségek* a jogszabály szerint a hagyaték megszerzésével, biztosításával és kezelésével járó szükséges költségek, így:

- a hagyaték megszerzésével kapcsolatos költségek közé tartozik mindaz a kiadás, ami a hagyatéki vagyontárgy tulajdonbavételéhez vagy birtokbavételéhez szükséges (pl. az előzetes intézkedések, levelezés költsége, az esetleges öröklési per költsége);

- a hagyaték biztosításával kapcsolatos költségek a hagyatéki eljárás során vagy az öröklési per kapcsán megtehető biztosítási intézkedések költségei (bírói letétbe helyezés, a hagyatéki vagyontárgy őrzésének költsége stb.); végül

- a hagyaték kezelésének költségei közé sorolhatók a végrendeleti végrehajtó, az eseti gondnok, az ügygondnok, a zárgondnok költségei és díjai.

b) *A hagyatéki eljárás költségein* mindazokat a költségeket értjük, amelyek a hagyatéki eljárással felmerültek. Valójában tehát ebbe a körbe tartoznának a hagyatéki eljárás során elrendelt biztosítási intézkedéssel felmerült költségek, az ott kirendelt eseti gondnok, illetőleg ügygondnok vagy a zárgondnok költségei és a végrendeleti végrehajtónak a hagyatéki eljárás során felmerült költségei. Minthogy azonban ezek a költségek - függetlenül attól, hogy a hagyatéki eljárásban vagy azon kívül merültek fel - az előző csoportban a hagyatéki költségek körében felszámíthatók, a hagyatéki eljárás költségén szoros értelemben a közjegyző tevékenységéért járó munkadíjat és költségtérítést, továbbá a hagyatéki eljárás során meghozott végzések elleni fellebbezési illetéket értjük. [A közjegyzői díjszabást a többször módosított 14/1991. (XI. 26.) IM rendelet szabályozza, a közjegyzői eljárásban hozott határozatok elleni fellebbezés illetékét az 1996. évi LXXXV. törvénnyel módosított 1990. évi XCIII. törvény 47. §-ának (2) bekezdése határozza meg.]

Az ítélkezési gyakorlat szerint viszont az öröklési illeték nem tartozik sem a hagyatéki költségek, sem a hagyatéki eljárás költségei körébe. „Az öröklési illeték fizetésének kötelezettsége a hagyaték megszerzése után beálló következmény, már csak azért sem esik a hagyaték megszerzésével járó költség fogalma alá.” (P. törv. II. 21415/1976.)

Az örökhagyó tartozásai

4. A harmadik csoportba tartozik az örökhagyó személyével vagy vagyonával kapcsolatban felmerült minden tartozás, amely még az örökhagyó életében keletkezett, és az örökhagyó halála időpontjában fennáll. Nem szükséges azonban, hogy az örökhagyó életében lejárt - tehát esedékessé vált - tartozások legyenek (pl. az örökhagyó a felvett kölcsönt csak későbbi időpontban lett volna köteles visszafizetni).

a) *Az örökhagyó személyével* kapcsolatos tartozások között a leggyakoribb az örökhagyó tartásával, gondozásával, ápolásával és gyógykezelésével felmerült költség. Minthogy az ítélkezési gyakorlat ismeri a részleges tartás fogalmát, e címen érvényesíthetők a tartás fogalmába tartozó egyes részzolgáltatások költségei is (pl. az étellemezésfeljavítás, az ápolás vagy a gondozás költsége).

Gyakori, hogy az idős, beteg személy tartását, gondozását, ápolását valamelyik családtag vagy más - vele hozzátartozói kapcsolatban nem álló - személy látja el anélkül, hogy erre tartási vagy öröklési szerződés alapján köteles volna, és bár a gondozott ezért ellenszolgáltatást ígér, végrendeletet nem hagyott hátra, vagy abban nem emlékezett meg az őt ellátó személyről.

A PK 89. sz. állásfoglalás (PEH 1988. 215. o.) *b) pontja* értelmében „ha az örökhagyó végintézkedés hátrahagyása nélkül halt meg, és hagyatékában a törvényes öröklés rendje érvényesül, a perbeli adatok alapján azonban aggálytalanul megállapítható, hogy az örökhagyót a *tartásra köteles hozzátartozói* közül csak az egyik tartotta, és a tartás örökségi juttatás ígérete ellenében történt, akkor az örökhagyót ténylegesen eltartó rokon a tartásból származó igényét a hagyatékkal szemben hagyatéki hitelezőként érvényesítheti”. Az állásfoglalás indokolása kiemeli, hogy bár közeli hozzátartozók között a tartás ingyenességét vélelmezni kell, ez azonban csak abban az esetben érvényesül, ha a körülményekből más nem következik (590. §). Ha tehát az örökhagyó az őt eltartó közeli hozzátartozójának ellenszolgáltatást - a hagyatékból való részesítést - ígért, az eltartást nyújtó hozzátartozót a nyújtott szolgáltatások ellenértéke megilleti.

Az ítélkezési gyakorlatban felmerült az a kérdés, hogy ha az örökhagyónak csak egy tartásra köteles hozzátartozója volt, akinek az örökhagyó a tartásért, gondozásért a hagyatékából ígért ellenszolgáltatást, ez a hozzátartozó a többi - tartásra nem köteles - örökösrel szemben érvényesíthet-e hagyatéki hitelezői igényt. Van ugyanis olyan álláspont, hogy a PK 89. számú állásfoglalás b) pontja csak a tartásra egy sorban kötelezettek viszonyában ad lehetőséget a tartási jellegű szolgáltatások elszámolására.

Nem ritka az az eset, hogy az idős örökhagyónak több gyermeke közül csak egy maradt életben, aki az örökhagyó tartásáról örökségi juttatás ígérete ellenében gondoskodott, és az örökhagyó halála után a törvényes öröklés rendje szerint ez a gyermek korábban elhalt testvéreinek leszármazóival: az örökhagyó unokáival együtt örököl. Tartási kötelezettsége viszont a Cs.jt. 61. §-ának (3) bekezdése értelmében az unokák tartási kötelezettségét megelőzi, így egyedül volt köteles az örökhagyó tartására. A Legfelsőbb Bíróság egyik törvényességi határozatában ezzel kapcsolatban kifejti: „A Ptk. 677. §-a (1) bekezdésének c) pontja értelmében hagyatéki tartozásnak minősülnek az örökhagyó tartozásai is. A (2) bekezdés pedig kimondja, hogy a hagyatéki tartozásnak ezen a minőségén és fennállásán nem változtat, hogy az - akár az öröklés megnyitla előtt, akár utóbb - az örökös mint hitelező javára keletkezett. Az adott esetben a rendelkezésre álló bizonyítékok alapján megállapítható volt, hogy a felperes az örökhagyó részére a tartási jellegű szolgáltatásokat nem ingyenesen, hanem a hagyatékból való részesedés reményében nyújtotta, és őt az örökhagyó a szolgáltatások fejében a hagyatékából részesíteni kívánta. Nem olyan ingyenesen nyújtott tartásról van szó, amelyre a Cs.jt. szabályait kell alkalmazni, és amelyet az egyik kötelezett a másik egy sorban kötelezettel szemben számolhat el, hanem a felperes visszerthes szerződés alapján megillető követelésről, amelyet a felperes mint hitelező az örökhagyó hagyatékával szemben érvényesíthet. Ennek az igénynek az érvényesítését pedig a PK 89. számú állásfoglalás nem zárja ki, hiszen ilyenkor az eltartó igényének a jogalapja ugyanaz, mint amikor végrendeleti juttatásban részesül, és így magával a hagyatékkal szemben támad követelése, amelyért - örökrésének arányában - maga is felelősséggel tartozik. Az ellenkező álláspont elfogadása esetén éppen az a rokon nem léphetne fel a hagyatékkal szemben az örökhagyó részére nyújtott szolgáltatásai értékének megtérítése iránt, akinek az örökhagyó a tartás fejében a hagyatékból részesedést ígért.” (P. törv. II. 20015/1990. - BH 1991/I. sz. 20.) Azonos módon foglalt állást a Legfelsőbb Bíróság egy újabb - felülvizsgálati eljárásban meghozott - határozatában (Pfv. V. 22153/1996.).

Az örökhagyó részére nyújtott szolgáltatásokon nyugvó hitelezői igényt azonban csak az örökségi juttatás ígérete alapozhatja meg. A „remélt” ellenszolgáltatásnak ilyen hatása nincs. Az adott esetben az örökhagyó - a felperes anyja - a felperes által végzett gondozásért, segítségért „nem ígért a hagyatékból való részesítést, ebből következően azok ellenértéke nem minősíthető hagyatéki tartozásnak. Ebben a vonatkozásban az örökhagyói akarat a meghatározó, és ezen nem változtat az a körülmény sem, ha a felperes a tartásért, gondozásért ellenszolgáltatást remélt. Örökségi juttatás ígéretének hiányában ez a várakozás nem volt megalapozott, és következményeként a közeli hozzátartozók között vélelmezett ingyenesség érvényesül.” (Pfv. V. 21544/1995. - BH 1997/I. sz. 25.)

Egy másik ügyben megállapított tényállás szerint a felperes lakáshelyzetének rendezetlensége miatt, érzelmi kapcsolat alapján költözött az örökhagyó és házastársa lakásába, ahol ingyenes lakhatása mellett az üzemeltetéssel kapcsolatos szolgáltatások is biztosítva voltak részére. Részt vett azonban a házaspár igényei szerint a háztartási munkák végzésében, közreműködött az ápolásban és saját egészségi állapota által korlátozott körben a kert művelésében. Ehhez kapcsolódóan a felperes az ingyenes lakáshasználat mellett még pénzbeli ellenszolgáltatásban is részesült. A kölcsönös szolgáltatások értéke között jelentkező eltérés kompenzálásának igénye az örökhagyó életében egyik fél részéről sem merült fel, ezért az érzelmi kapcsolatra figyelemmel ingyenesen nyújtott szolgáltatást a felperes az örökös irányában már nem teheti visszatérthessé. Azt, hogy a szolgáltatásokért az örökhagyó örökségi juttatást ígért volna, a peradatok nem támasztották alá, a felperesnek „a hagyatéki tekintetében való titkos fenntartása, vagy rejtett indoka pedig a szolgáltatás utólagos megítélése szempontjából közömbös.” (Pfv. II. 21865/1999., BH 2001/10. sz. 476.)

Egy újabb ügy tényállása szerint a felperes 1988-ban ismerkedett meg a közelében lakó örökhagyóval, ezt követően részére alkalmanként segítséget nyújtott a bevásárlásban, időnként főtt ételt is vitt neki. Az örökhagyó a tartását, gondozását biztosítani kívánta, ezért felvetette a felperesnek tartási jellegű szerződés kötésének a lehetőségét, aki azonban erre nem volt hajlandó. Az örökhagyó ezért 1990-ben az A. Kft.-vel kötött tartással vegyes életjáradéki szerződést, majd a viszony megromlása után a szerződés megszüntetése iránt pert indított; 1992-től rövid időre az illetékes önkormányzat gondozási szolgáltatásait vette igénybe, majd élete utolsó szakaszában gondozását N. A. látta el. Az örökhagyó 1994. április 12-én bekövetkezett halála után a felperes hagyatéki hitelezői igényt érvényesített a törvényes örökösrel: az alperessel szemben, és az 1988. és 1994. között végzett tevékenysége ellenértékéért 600 000 forintba tartott igényt. A jogerős ítélet - amelyet a Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott ítéletével hatályában fenntartott - a keresetet elutasította. Indokolásában kiemelte: az örökhagyó tartása, gondozása fejében hagyatéki hitelezői igény akkor érvényesíthető, ha ezért az örökhagyó ellenszolgáltatást ígért. „A felperes a hagyatékból való részesítés ígérését nem is állította, a szerződéskötés lehetőségét maga utasította vissza. A tanúk csak alkalmi, szívességi jellegű segítséget igazoltak, mert az örökhagyó a gondozását más módon biztosította.” Ezért a kereset megalapozatlan. (Pfv. II. 21118/2000.)

Nyilvánvaló azonban, hogy hagyatéki tartozásként csak olyan szolgáltatások ellenértéke érvényesíthető, amelyért a szolgáltatást nyújtó személy - az örökhagyótól vagy más módon - ellenszolgáltatást nem kapott.

Ezt fejtették ki az eljáró bíróságok abban az ügyben, amelyben az 1989 májusában elmeszociális otthonban elhelyezett és 1994-ben bekövetkezett haláláig szociális otthonban élő örökhagyó kirendelt gondnoka egyik gyermeke: a felperes volt, aki e tevékenységével összefüggésben három testvére: az alperesek ellen hagyatéki hitelezői igényt érvényesített. A jogerős ítélet a keresetet elutasította. Az eljáró bíróságok a lefolytatott bizonyítási eljárás adatai - így a meghallgatott tanúk vallomása és a gyámhatósági iratok tartalma - alapján megállapították, hogy a felperes a gondnoki teendőivel kapcsolatos kiadásokkal elszámolt a gyámhatósággal szemben, ezzel kapcsolatban hagyatéki hitelezői igényt nem érvényesíthet. Az örökhagyó ápolását, gondozását 1989-től a szociális otthon látta el, a felperes által látogatásai alkalmával vitt élelmiszerpótlás nem haladja meg azt a mértéket, ami a szülő és gyermek viszonyában ilyen helyzetben elvárható. Az elsőfokú bíróság kiemelte, hogy a Ptk. 590. § (1) bekezdésében foglaltakra figyelemmel a felperes által nyújtott szolgáltatások ingyenességét egyébként is vélelmezni kell. Nem bizonyította a felperes azt sem, hogy az örökhagyó ingatlanán végzett állagmegóvó munkákat a saját jövedelméből fedezte, e célra rendelkezésére állt ugyanis az örökhagyó jövedelme és a munkálatokba besegített az I. r. alperes is. A bíróságok nem találták bizonyítottnak azt a felperesi előadást sem, hogy az örökhagyó üresen álló házában minden héten, illetőleg hónapban rendszeresen takarítási munkálatokat végzett. Ugyanakkor a tanúvallomásokot elfogadva megállapították, hogy a felperes használta az örökhagyó kertjét, és a terményeket maga használta fel. Mindezek alapján a jogerős ítélet megállapította, hogy a felperesnek nem áll fenn olyan követelése, amit hagyatéki tartozás címén érvényesíthetne az alperesekkel szemben.

A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott ítéletével a jogerős ítéletet hatályában fenntartotta (Pfv. V. 22096/1997.).

Az előzőekben kifejtett jogi álláspont irányadó arra az esetre is, ha az örökhagyó nem tartásra köteles hozzátartozója, hanem *más - távolabbi rokon vagy vele rokon kapcsolatban nem álló - személy* részére ígért ellenszolgáltatást tartása, gondozása fejében. Az ígért ellenszolgáltatás folytán az ilyen tartozás mint az örökhagyó tartozása a hagyatékot terheli.

Az adott esetben a felperes - bár az örökhagyó tartására a törvény alapján nem volt köteles - az örökhagyónak segített szülői ingatlanai művelésében, és az ingatlanokon állagmegóvó, valamint értéknövelő tevékenységet is végzett; az örökhagyóról kórházi gyógykezelései során, továbbá - néhány hónapig - a saját háztartásában is gondoskodott, végül az eltemetetését is ő intézte. Keresetében - egyebek mellett - az örökhagyónak nyújtott szolgáltatásai ellenértékét hagyatéki tartozásként érvényesítette. A bíróság jogerős ítéletével a hagyatéki tartozások megtérítésére irányuló igényt elutasította, mert a felperes nem tartozott a Csjt. alapján az örökhagyó eltartására köteles hozzátartozók körébe, és - álláspontja szerint - a PK 89. sz. (korábban: 109. sz.) állásfoglalás csak ebben a körben teszi lehetővé a nyújtott szolgáltatások elszámolását. A Legfelsőbb Bíróság a törvényességi határozatban kifejti, hogy teljesen hibás az állásfoglalás olyan értelmezése, amely szerint hitelezői igényt ilyen alapon csak azok a hozzátartozók érvényesíthetnek, akik egyben tartásra kötelezettek voltak. „Eppen ellenkezőleg: a tartásra nem kötelezett örökösök esetében - akiknek szolgáltatása mellett a tisztán alkalmi és csupán szívességi jellegű szolgáltatásoktól eltekintve az ingyenesség vélelme sem szól - még inkább indokolt, hogy a szolgáltatásaik megtérítését igényelhessék, mint a tartásra kötelezett rokonok.” (P. törv. II. 20300/1989. - BH 1990/1. sz. 18.)

Egy másik ügyben megállapított tényállás szerint az örökhagyóról a testvére: a felperes gondoskodott, aki az örökhagyó halála után hagyatéki hitelezői igényt érvényesített a törvényes örökösökkel szemben. A jogerős ítélet a felperes keresetét elutasította. A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott határozatában a jogerős ítéletet hatályában fenntartotta. Az ítélet indokolásában kiemelte: „Az adott esetre a PK 89. számú állásfoglalásban kifejtettek nem irányadóak: az ugyanis a Csjt. szerint *tartásra köteles hozzátartozók* egyike által nyújtott tartás és gondozás ellenértékének mikénti érvényesíthetőségére ad iránymutatást. Az oldalági rokonok körében azonban a tartási kötelezettség csak kivételesen, a Csjt. 61. §-ának (4) bekezdésében meghatározott esetben áll fenn, amely a nagykorú testvér tartási kötelezettségét szabályozza a kiskorú testvére irányában. Az alperes tehát a törvény alapján még rászorultsága esetén sem lett volna köteles az örökhagyó eltartására, ezért hagyatéki hitelezői igényét a Ptk. 590. §-ának (1) bekezdésében foglaltak alapján kell elbírálni. A Ptk. 590. §-ának (1) bekezdése értelmében, ha a körülményekből más nem következik, a közeli hozzátartozók között létrejött tartási szerződésből folyó kötelezettségek teljesítéséért ellenszolgáltatás nem jár. Az ítélezési gyakorlat ilyen körülményként értékeli, ha az örökhagyó a halála esetére hagyatékából ígért juttatást és ezzel mint ellenszolgáltatással kívánta a nyújtott szolgáltatásokat viszonzni. A perbeni esetben azonban ilyen körülmény nem állt fenn, az alperes ugyanis saját előadása szerint ellenszolgáltatás nélkül, testvéri szeretetből nyújtott segítséget az örökhagyónak, és a segítségért az örökhagyó sem ígért ellenszolgáltatást.” (Pfv. V. 20500/1995.)

Egy újabb ügy tényállása szerint az örökhagyóról 1990-től 1995. július 12-én bekövetkezett haláláig unokája: az alperes és családja gondoskodott; az örökhagyó ezért végrendeleti juttatást helyezett kilátásba. Az alperes a hagyatéki eljárásban szóbeli végrendeletre alapította öröklési igényét, és a közjegyző a hagyatékot szóbeli végrendelet alapján az alperesnek adta át. Az örökhagyó törvényes örököse: fia, a felperes a végrendelet érvénytelenségének megállapítása iránt pert indított. Az alperes a kereset elutasítását kérte, másodlagosan a nyújtott szolgáltatások fejében hagyatéki hitelezői igényt érvényesített. A jogerős ítélet a keresetnek helyt adott, és megállapította, hogy az örökhagyó nem tett szóbeli végrendeletet; kötelezte azonban a felperest az alperes által nyújtott szolgáltatások ellenértékének megfizetésére. A felperes felülvizsgálati kérelmet nyújtott be, és azzal érvelt, hogy a jogerős ítélet a Ptk. 590. §-ának (1) bekezdését sérti, mert közeli hozzátartozók által teljesített tartásért, gondozásért ellenszolgáltatás nem jár. A Legfelsőbb Bíróság ítéletével a jogerős ítéletet hatályában fenntartotta. Indoklásában kiemelte, hogy a PK 89. számú állásfoglalás b) pontjában foglalt szabály „alkalmazandó a bírói gyakorlat szerint a tartásra nem köteles hozzátartozó által nyújtott szolgáltatások ellenértékével kapcsolatban is, hiszen ellenkező álláspont esetén éppen az a rokon nem léphetne fel a hagyatékkal szemben az örökhagyó részére nyújtott szolgáltatásai értékének megtérítése iránt, aki tartásra nem is volt köteles. Az adott esetben ezért nem volt jogi akadálya annak, hogy az örökhagyó unokája az örökhagyó törvényes örökösével szemben tartási szolgáltatásai ellenértékét követelhesse.” (Pfv. II. 21542/2000.)

A gyakorlatban vitás volt, hogy egymagában az esetenként nyújtott segítség vagy valamely alkalmasszerűen végzett munka ellenértéke hagyatéki tartozásként érvényesíthető-e, vagy az ilyen tevékenység eleve szívességi jellegűnek minősül.

Az ügyben megállapított tényállás szerint az örökhagyó egyik oldalági rokonát: a felperest a gyermektelen örökhagyó és korábban elhunyt házastársa szinte fiúnak tekintették, vele szoros családi kapcsolatot tartottak fenn. Többször úgy nyilatkoztak, hogy a felperes lesz az örökösük, ezért a felperes az idős házaspár részére a házkörüli munkákban, kerítésépítésben, betonjárda készítésében, az ingatlan korszerűsítésében munkavégzéssel segítséget nyújtott, és segített szőlőingatlanuk művelésében is. E tényállás alapján az elsőfokú bíróság megállapította, hogy a felperes a segítséget örökségi juttatás ígérete ellenében nyújtotta, s minthogy ezért az örökhagyótól ellenszolgáltatást nem kapott, az elvégzett munka ellenértéke a Ptk. 677. § (1) bekezdés c) pontja értelmében mint az örökhagyó tartozása a hagyatékot terheli. A másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság ítéletét - fellebbezéssel támadott részében - megváltoztatta, és a felperes keresetét ebben a keretben elutasította. A tényállást kiegészítette azzal, hogy a felperes az örökhagyó és férje családjában családtagnak tekintette magát, és bár az örökhagyót eltartani nem kellett, kötelességének érezte, hogy segítse őt. Az örökhagyó a szolgáltatásaiért ellenértéket nem ígért, az örökhagyó korábban elhunyt férje után pedig hagyatéki hitelezői igényt nem érvényesített. Elismerte azt is, hogy az örökhagyó ingatlanán műhelyt üzemeltetett. Erre tekintettel a másodfokú bíróság megállapította, hogy a felperes által nyújtott szolgáltatások nem vonhatóak az örökhagyó tartása körébe, „amiből az következik, hogy ezen szolgáltatások részbeni vagy teljes körű bizonyítottaságuktól függetlenül a felperes hagyatéki hitelezői igényét nem alapozzák meg”; az örökségi juttatás ígéretével kapcsolatos további vizsgálódás és jogi okfejtés ezért szükségtelen volt.

A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott ítéletével a jogerős ítéletet hatályában fenntartotta, azonban részben más jogi indokból. Az ítélet indokolásában kifejtette: „A felperes által az alkalmasszerű munkavégzésben megnyilvánuló segítség valóban nem minősül tartási szolgáltatásnak, ez azonban egymagában nem zárná ki az ellenérték hagyatéki tartozásként való érvényesítését, feltéve, hogy a munkáért az örökhagyó kifejezetten ellenszolgáltatást ígért. Az adott esetben azonban ilyen kifejezett ígéret hiányában a felperes által végzett munka a jó családi kapcsolatra tekintettel szívességből nyújtott rokoni segítségnek minősül, amelyért utóbb ellenértéket igényelni nem lehet, különös figyelemmel arra, hogy az örökhagyó részéről is történt rokoni segítségnyújtás: műhely céljára ingatlana használatát biztosította a felperesnek. Az a körülmény, hogy az örökhagyó, illetőleg házastársa más személyek előtt tett olyan kijelentést, hogy a felperes lesz az örökösük, motiválhatta ugyan a felperesi magatartást, de a hagyatéki hitelezői igény megalapozásához nem elegendő.” (Pfv. V. 20626/1997.)

Érdekes jogkérdést vetett fel az az ügy, amelyben megállapított tényállás szerint az örökgyógy az 1969-es évtől hasadásos elmezavarban szenvedett; a betegségéhez utóbb egyéb betegségek is társultak, ennek következtében 1988-tól fizikai állapota jelentős mértékben rosszabbodott, szellemileg, érzelmileg pedig oly mértékben leépült, hogy 1989-ben a bíróság cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezte. Az örökgyógy élete utolsó öt évében többnyire ágyban fekvő beteg volt, és ápolásra, gondozásra szorult. Az örökgyógyról 1983-tól a törvény alapján tartásra nem köteles hozzátartozója: a felperes gondoskodott, akinek az örökgyógy a hagyatékából juttatást ígért. A felperes által a nyújtott szolgáltatások ellenértékének mint hagyatéki tartozásnak a megtérítése iránt indított perben az alperes - egyebek mellett - azzal érvelt, hogy a cselekvőképtelen örökgyógy nyilatkozatának jogi hatályt nem lehet tulajdonítani. Az eljáró bíróságok a felperes hagyatéki hitelezői igényét megalapozottnak találták. A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott ítéletével a jogerős ítélet hatályában fenntartotta. Ítéletének indokolásában kifejtette: való, hogy a cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezett örökgyógy jognyilatkozata a Ptk. 18. §-ának (1) bekezdése értelmében semmis. „A gondnokság alá helyezés e jogkövetkezményét nem érinti, ha az örökgyógy a felperes juttatására vonatkozó ígéretét állapotának ún. tiszta időszakában tette. A cselekvőképtelen személy joghatályosnak nem tekinthető nyilatkozata és a huzamos időn keresztül teljesített, az átlagos mértéket jelentősen meghaladó gondozás és ápolás azonban együttesen olyan körülményként értékelhető, amely a Ptk. 590. §-ának (1) bekezdésében megfogalmazott ingyenes jelleg alóli kivétel megállapítására lehetőséget ad.” (Pfv. V 22215/1994. - 1995/12. az. 714.)

Ha az örökgyógy tartását, ápolását, gondozását az élettársa látta el, és ezért az örökgyógy ellenszolgáltatást ígért, az élettárs is érvényesítheti ezt az igényét a hagyatékkal szemben.

A Legfelsőbb Bíróság egyik törvényességi határozatában ismertetett jogeset szerint az örökgyógy a tartás, gondozás, ápolás fejében végrendeleti juttatásban részesítette élettársát. A kötelesrész kiadása iránt indult perben elsődleges kérdés az volt, hogy az élettárs részéről a szolgáltatások ellenértéke hagyatéki tartozásként számolható-e. A Legfelsőbb Bíróság a törvényességi határozatban ezzel kapcsolatban kifejti: az élettársi viszony nem eredményez törvényen alapuló tartási kötelezettséget. Élettársak esetében nincs jogi akadály annak, hogy egymással tartási vagy gondozási szerződést kössenek - amennyiben a jogszabályban megkívánt feltételek fennállnak. Ha pedig az élettárs a részére nyújtott gondozásért végrendeleti juttatásban részesítette élettársát, a gondozás ellenértéke hagyatéki tartozásként számba vehető. Értelemszerű azonban, hogy csak az élettársi viszony tartalmát kitevő, az együttéléssel szükségszerűen velejáró tevékenység kereteit meghaladó tartási vagy egyéb szolgáltatás az, amelyért ellenszolgáltatás jár. További feltétel az is, hogy az átlagosat meghaladó szolgáltatásért az élettárs - az örökgyógy életében - megfelelő szolgáltatásban ne részesüljön (P. törv. II. 20972/1989.).

Bár a fenti esetben az örökgyógy végrendeleti juttatásban részesítette élettársát, véleményünk szerint a törvényességi határozat okfejtése irányadó arra az esetre is, ha az örökgyógy a tartásért, gondozásért végrendeleti juttatást ígért élettársának, de végrendeletet nem hagyott hátra.

A tartás, gondozás ellenértékének hagyatéki tartozásként való érvényesítését nem zárja ki, ha az örökgyógy bizonyos - csekély - mértékben hozzájárult a tartása költségeihez, az ezzel meg nem térült jelentős mértékű szolgáltatásokért viszont hagyatékából ígért részesítést eltartójának. Ilyen esetben azonban fokozott gondossággal kell vizsgálni, hogy az örökgyógy és a róla gondoskodó személy megállapodása mire vonatkozott, az örökgyógy tett-e és milyen tartalmú ígéretet eltartójának.

A Legfelsőbb Bíróság egyik, felülvizsgálati eljárásban meghozott határozatában ismertetett jogeset szerint három gyermek közül az egyik gyermek: a felperes 22 hónapon keresztül tartotta, ápolta és gondozta a szülőket: a fekvőbeteg I. rendű örökgyógyt és az idős, gondozásra szoruló II. rendű örökgyógyt, akik csekélyebb összegben tartásuk költségeihez hozzájárultak. A Legfelsőbb Bíróság a határozat indokolásában kiemelte: „A rendelkezésre álló peradatokból következtetve a gondozás, ápolás az I. rendű örökgyógy fekvőbeteg állapota, illetőleg a II. rendű örökgyógy idős kora miatt a szokásos mértéket meghaladó munkát igényelt. Ez azonban nem teszi mellőzhetővé annak vizsgálatát, hogy a felperes által nyújtott tartási, ápolási és gondozási szolgáltatások fejében az örökgyógyok ígérték-e a későbbiekben teljesítendő ellenszolgáltatást vagy a hagyatékából való részesítést a felperesnek. Ennek vizsgálata annál is inkább indokolt, mert a felperes az örökgyógyoktól - elismerése szerint is - havi 2000 forintot kapott. Bár ez egymagában nem zárja el a felperest attól, hogy a további szolgáltatások ellenértékét igényelje - amint arra a másodfokú bíróság helyesen rá is mutatott -, mindenképpen tisztázni kell azonban, hogy a felperes és az örökgyógyok megállapodása mire vonatkozott, illetőleg a örökgyógyok nyilatkozataira tekintettel a felperes bízhatott-e abban, hogy a havi hozzájáruláson felül további ellenszolgáltatásban fog részesülni.” (Pfv. V. 21074/1995.)

A tartás, gondozás ellenértékére igényt tartó személlyel szemben az örökösök sok esetben arra hivatkoznak, hogy az őt évnél régebben teljesített szolgáltatások ellenértéke iránti igény már elévült.

A Legfelsőbb Bíróság több törvényességi határozatában állást foglalt abban, hogy az örökség reményében hosszú időn át teljesített szolgáltatások lényegében egységes egészet alkotnak, és az ezzel kapcsolatos igény akkor válik esedékessé, amikor a jogviszony a felek között - halállal vagy a köztük fennállott viszony végleges megszakadásával - megszűnik (P. törv. II. 20494/1979. - BH 1980/5. sz. 166. - PJD IX. 86. sz.). A tartást, gondozást nyújtó személy ugyanis joggal bízhat abban, hogy az örökgyógy végrendeletében fogja szolgáltatásait ellenszolgáltatással viszonzni, így bármilyen hosszú időn át nyújt szolgáltatásokat az örökgyógy részére, az ellenszolgáltatás az örökgyógy halálával válik esedékessé. Ha viszont a felek között utóbb a viszony megromlott, a kapcsolat megszakadt, és a továbbiakban az eltartott a szolgáltatásokat nem fogadja el, a másik fél kellő alappal már nem számíthat arra, hogy az eltartott a későbbiekben (esetleg végrendeletében) fogja őt ellenszolgáltatásban részesíteni. A köztük fennállt jogviszony megszűnését követően tehát az eltartottal szemben a nyújtott szolgáltatások értékének megtérítése iránti igényét az elévülési időn belül érvényesítenie kell. Az elévülés kezdő időpontja ilyen esetben az az időpont, amikor a kapcsolat megszakadása véglegessé vált.

b) Az örökgyógy vagyonát terhelő tartozások közé tartoznak mindazok, amelyek akár szerződésből, akár szerződésen kívüli kötelezettségből erednek. A szerződésből eredő kötelezettségek közül azonban azok, amelyek az örökgyógy halálával megszűnnek, örökösére nem szállnak át (I. az 598. §-hoz fűzött magyarázatot).

Az örökhatályó hátralékos lakbértartozása hagyatékai tartozás, amely örökösét terheli, függetlenül attól, hogy az örökhatályó lakása bérleti jogának folytatására ki lesz jogosult.

Az adott ügyben az örökhatályó bérlője volt egy tanácsi bérlakásnak, amelyben gyermekével, az alperessel együtt lakott. Az örökhatályó 1976-ban bekövetkezett halála után a lakásbérleti jogviszonyt - a lakások elosztásáról és a lakásbérletről szóló 1/1971. (II. 28.) Korm. rendelet 80. §-ának (2) bekezdése alapján - az alperes folytatta. A lakás kezelője az 1974. évről hátralékos lakbér megfizetése iránt fizetési meghagyást bocsátott ki. A perre átalakult eljárásban az elsőfokú bíróság az alperest két hónapi elmaradt lakbér megfizetésére kötelezte, és megállapította, hogy az alperes az örökhatályónak a bérleti jogviszonyban jogutóda, s mint ilyen, annak nemcsak jogait, hanem a kötelezettségeit is örökölte. A másodfokú bíróság ezzel szemben ítéletében kifejti, hogy az örökhatályó lakásbérleti jogviszonya nem öröklés tárgya, az alperes a bérleti jogot nem öröklés jogcímén, hanem a lakásrendeletben szabályozott várományi joga alapján szerzi meg. „Az alperes felelőssége a hagyatékai tartozásként szereplő lakbérkövetelésért mint a Ptk. 679. §-ában szabályozott örökös felelősség áll fenn”, amelyért a hagyaték tárgyaival és azok hasznáival felel a hitelezőnek. Az alperes tehát közvetlenül nem kötelezhető az elmaradt bérleti díjak megfizetésére, a felperes csak a hagyatékai vagyontárgyakból kereshet kielégítést (Kecskeméti MB 3. Pf. 21720/1979. - BH 1981/12. sz. 503. - PJD IX. 193. sz.).

Hagyatékai tartozás az örökhatályónak más személlyel szemben fennálló kölcsöntartozása (Pfv. V. 22438/1997., Pfv. II. 20071/2001.)
Egy újabb ügyben megállapított tényállás szerint az örökhatályó részére a Nyugdíjfolyósító Igazgatóság (a per felperese) 1986. június 4-én öregségi nyugdíjat, valamint házastársi pótlékot állapított meg, és folyósított az örökhatályónak 1994. augusztus 25-én bekövetkezett haláláig. A túlélő házastárs özvegyi nyugdíj iránti kérelme alapján jutott a felperes tudomására a házastársi pótlék téves folyósítása, mert a házastárs 1981. január 1-jétől öregségi nyugdíjban részesült. A felperes ezért pert indított az örökhatályó törvényes örököse: fia, az alperes ellen a jogtalanul felvett házastársi pótlék visszafizetése iránt. A jogerős ítélet a keresetet elutasította.

A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott - és a jogerős ítéletet hatályában fenntartó - ítéletében kifejtette: „A jogvita alapját az 1975. évi II. törvény 106. §-a, az alperesi felelősség alapját pedig a Ptk. szabályai, ezek között a Ptk. 677. § (1) bekezdésének c) pontja szerint minősülő örökhatályói tartozás képezi. Az 1975. évi II. törvény 106. § (1) bekezdése szerint az, aki nyugellátást jogalap nélkül vett fel, köteles azt visszafizetni, ha erre a felvételtől számított 90 napon belül írásban kötelezik. A (2) bekezdés szerint az (1) bekezdésben meghatározott idő elteltével a jogalap nélkül felvett nyugellátást attól lehet visszakövetelni, akinek a nyugellátás felvétele felróható. Hasonló rendelkezést tartalmaz a jelenleg hatályos 1997. évi LXXI. törvény 84. §-a is. Nem vitásan az (1) bekezdésben foglalt jogszabályi feltételek a perbeli esetben nem álltak fenn. A (2) bekezdés törvényi feltételeként megfogalmazott felróhatóságot az alperest illetően a perben - miként azt az elsőfokú bíróság is megállapította - a felperes nem bizonyította, a másodfokú bíróság pedig az ítéletet kiegészítve azt állapította meg, hogy a jogosulatlan felvétel az örökhatályónak sem volt felróható, mert a felperes nyilvántartása alapján megállapítható volna, hogy az örökhatályó a házastársi pótlékre nem jogosult. Ennélfogva az örökhatályót házastársi pótlék visszafizetési kötelezettség nem terheli, és ennek hiányában örökösének a Ptk. 677. § (1) bekezdésén alapuló felelőssége sem áll fenn.” (Pfv. II. 21594/1998.)

Azonos okból utasította el a bíróság a Nyugdíjfolyósító Igazgatóságnak az örökhatályó által a házastársa halálát követően felvett házastársi pótlék hagyatékai tartozásként való megfizetése iránt az örökhatályó örökösei ellen benyújtott keresetét egy másik ügyben. (Pfv. II. 22577/1999.)

Hagyatékai tartozás a gyermektartásdíj állam általi előlegezése folytán az örökhatályónak az állammal szemben keletkezett tartozása, amelyért az örökhatályó örökösei a Ptk. 677. § (1) bekezdésének c) pontja alapján felelősséggel tartoznak (Pfv. II. 25726/2000., BH 2002/7. sz. 272.).

A tartási, életjáradéki és öröklési szerződés az eltartott (az örökhatályó) halálával megszűnik. Az eltartó (a szerződéses örökös) halálával azonban a tartási kötelezettség - az örökhatályó tartozásaiért való felelősség szabályai szerint - annyiban száll át az örökösre, amennyiben a kötelezett haláláig nyújtott tartás az ellenszolgáltatást nem fedezi [586. § (4) bek., 658. § (1) bek.]. Ha tehát az örökhatályó eltartó (szerződéses örökös) volt, halála esetén örökösét - a fenti feltétel esetében - a tartási kötelezettség terheli (erről részletesen az 598. §-nál szövegtünk).

A kötelesrészen alapuló kötelezettségek

5. A Ptk. a hagyatékai tartozások közé sorolja a kötelesrészen alapuló kötelezettségeket [677. § (1) bek. d) pont]; azt az örökhatályó eltemetésével, a hagyaték megszerzésével felmerült költségek és az örökhatályó tartozásai után [677. § (1) bek. a)-c) pont] fennmaradó értékből kell kiadni - feltéve, hogy maradt még hagyaték. Csak a kötelesrész kielégítése után megmaradó hagyatékból lehet kielégíteni a hagyományon és a meghagyáson alapuló kötelezettségeket [677. § (1) bek. e) pont].

(A kötelesrész kielégítéséért való felelősségre l. a 669. és 670. §-okhoz fűzött magyarázatot.)

A hagyományon és a meghagyáson alapuló kötelezettségek

6. A hagyatékai tartozások utolsó csoportjába [677. § (1) bek. e) pont] a hagyományon és a meghagyáson alapuló kötelezettségek tartoznak (l. a 641. és 642. §-hoz fűzött magyarázatot).

Az örökhatályó nemcsak örökösét terhelheti hagyománnyal, de hagyományosát is kötelezheti arra, hogy más személynek bizonyos dolgot adjon ki, vagy meghatározott összeget fizessen meg (alhagyomány).

A meghagyás ugyancsak egyaránt terhelheti az örökösét és a hagyományost is.

A hagyományos azonban mind az alhagyomány, mind az őt terhelő meghagyás költségeit külön nem számíthatja fel a hagyatékai szemben: azt a neki juttatott hagyományból kell teljesítenie.

Az örökös mint hagyatéki hitelező

7. A hagyatéki tartozásokat bárki érvényesítheti, aki arra jogosult; a tartozás e minőségét és fennállását nem befolyásolja az, hogy a hagyatékban részesített személy (az örökös vagy a hagyományos) javára keletkezett.

Ha az örökös a temetési költségeit az egyik örökös viselte, ezt - mint a hagyatéki tartozások első csoportjába tartozó költséget - valamennyi egyéb hagyatéki tartozást megelőzően jogosult örökösstársaival szemben és a többi hagyatéki hitelezőt megelőzően érvényesíteni.

Hasonló a jogi megoldás akkor, ha az egyik örökössel szemben az örökösstárnak tartozása áll fenn: ezt mint az örökösstár tartozását a 677. § (1) bekezdésének c) pontja szerint érvényesítheti a hagyatékkal szemben.

Ezekben az esetekben valójában - örökösstár arányában - ugyanaz a személy lesz a jogosult és a kötelezett, és a szerződés (az örökös követelése) ebben a részében megszűnik (Ptk. 322. §).

A Legfelsőbb Bíróság egyik törvényességi határozatában ismertetett jogeset szerint az örökösstár után a törvényes öröklés rendje szerint két unokaöccse örökölt. Az egyik örökös (a felperes) az örökösstár tartása és gondozása, valamint eltemetésének költségei megtérítésére kérte örökösstárát kötelezni. A bíróság ítéletével a temetési költség fele összegének, míg a tartás és gondozás teljes értékének a megtérítésére kötelezte a másik örököst (az alperest). A Legfelsőbb Bíróság a törvényességi határozatában kifejti: „A hagyatéki tartozásokért az örökösök a Ptk. 679. §-ában szabályozott módon a hagyatéki vagyontárgyakkal, illetőleg azok értéke erejéig felelnek. Örökösstárakat a hagyatéki tartozások kielégítése után fennmaradó tiszta hagyatékból (hagyatéki értékből) kapják meg. Az örökösök felelőssége egymás közti viszonyukban tehát a hagyatékban való részesedés mértékéhez igazodik. Ezen nem változtat az sem, ha az egyik örökösstár egyben hagyatéki hitelező is: a hagyatéki tartozás arányos részét, mint örökösstár, ő is viselni köteles. Ebben a részében valójában ugyanaz a személy lesz a jogosult, és a kötelezett, és a követelés megszűnik (Ptk. 322. §). Az örökös tehát az örökösstárával mint hagyatéki hitelezővel szemben fennálló hagyatéki tartozásért csak örökösstár arányában marasztalható. A bíróságok helyesen jártak el akkor, amikor a temetési költséget megosztották a peres felek között. Tévedtek azonban, amikor a tartási és gondozási költség teljes összegét az alperesre hárították. Az örökösstárnak ez a tartozása ugyanis éppúgy megoszlik örökössei között, mint a temetési költség.” (P. törv. II. 20 154/1989.)

Hasonló módon foglalt állást a Legfelsőbb Bíróság egy másik ügyben, ahol az örökösstár két örököse közül az egyik örökös az örökösstár gondozásának teljes költségét kívánta örökösstárára áthárítani. (P. törv. II. 21079/1989. - BH 1990/9. sz. 338.)

Nincs akadálya a hagyatéki tartozás tekintetében a beszámításnak sem (Ptk. 296. §).

Az adott esetben az örökösstár személyi kölcsönéért a felperes készfizető kezességet vállalt, és az örökösstárnak a kölcsön felvételét követő negyedik napon bekövetkezett halála folytán a pénzügyi részére mint készfizető kezes teljesített az örökösstár helyett. Keresetében a kifizetett összeg mint hagyatéki tartozás megfizetésére kérte az örökösstár törvényes örökösét (az alperest) kötelezni. Az alperes arra hivatkozott, hogy az örökösstár hagyatékához tartozó ingóságok és készpénz (egyebek mellett a felvett kölcsönösszeg is) a felperes birtokában maradtak, és ezért az örökösstárként őt megillető készpénz tekintetében a felperesi követelés erejéig beszámítással él. A Legfelsőbb Bíróság a törvényességi határozatban kifejti: „A Ptk. 296. §-nak (1) bekezdése értelmében a kötelezett a jogosulttal szemben fennálló egyszemű és lejárt követelését a tartozásába beszámíthatja. A beszámítás polgári jogi jogintézmény, anyagi feltételeire és következményeire tehát a polgári jog szabályai irányadók. Eljárásjogi szempontból a beszámítás vagy viszontkeresetként vagy beszámítási kifogásként érvényesíthető. Az adott esetben a felperes pénzkövetelésével szemben az alperes pénzkövetelést kívánt beszámítani: a követelések tehát egyszeműek. Minthogy pedig az alperes az örökösstár hagyatékát a Ptk. 673. §-a értelmében az öröklés megnyílásával megszerezte, a hagyatékhoz tartozó készpénz kiadása ez időpontban esedékessé vált, az alperes követelése tehát lejárt. Így a beszámítás feltételei fennállnak. Nincs akadálya annak, hogy az örökös csak meghatározott hagyatéki vagyontárgy - pl. készpénz - kiadása iránt lépjen fel az azt birtokában tartó személlyel szemben. Olyan rendelkezés ugyanis nincs, amely az örököst a hagyatékhoz tartozó valamennyi vagyontárgy kiadása iránti igény egységes (együttes) érvényesítésére kötelezné.” (P. törv. II. 21101/1989.)

Ptk. 678. § (1) A hagyatéki tartozások sorrendje szerint előbb álló csoportba eső tartozások a kielégítés alkalmával megelőzik a hátrább álló csoportba soroltakat.

(2) Abban a csoportban, amelyben az összes tartozások teljes kielégítésére lehetőség már nincs, kielégítésnek a követelések arányában van helye.

A hagyatéki tartozások kielégítésének sorrendje

1. A hagyatéki tartozásoknak a 677. § (1) bekezdése szerinti felsorolása egyben kielégítésük sorrendjét is meghatározza. A sorrendben előbb álló tartozás megelőzi a sorrendben hátrább állót: amíg tehát a sorrendben előbb álló tartozás nincs kielégítve, a hátrább állóra nem kerülhet sor.

Legelőször az örökösstár temetésének költségeit kell kielégíteni. A temetési költségek után a hagyatéki költségek és a hagyatéki eljárási költségek következnek. E költségek kielégítését követi az örökösstár tartozásainak csoportja, vagyis az örökösstár hitelezői csak ezt követően igényelhetik követeléseik kielégítését. Az első három csoportba tartozó követelések kielégítése után megmaradó érték az ún. tiszta hagyaték, amelyből előbb a kötelestársat kell kiadni, majd azt követően a hagyományosokat és meghagyásokat kell teljesíteni.

Ha a hagyaték valamennyi tartozás kielégítésére nem elegendő, a sorrendben hátrább álló tartozások kielégítés nélkül maradnak.

A fenti sorrend szerinti kielégítés alól a Ptk. egy kivételt ismer: ha a hitelezőnek valamely vagyontárgyon zálogjoga vagy külön kielégítésre igényt adó egyéb joga van, a biztosíték erejéig - a sorrendre tekintet nélkül - teljes kielégítést kereshet (680. §). (Erről részletesen a 680. §-hoz fűzött magyarázatnál szólunk.)

A hagyatéki tartozások kielégítésének aránya

2. A törvény csak az egyes csoportok tekintetében állapít meg sorrendet; a csoportokon belül sorrend nem érvényesül: a több évvel korábban keletkezett tartozás egy sorban kerül kielégítésre az örökhagyó halálát közvetlenül megelőzően keletkezett tartozással.

Ha valamely csoporton belül az összes tartozások kielégítésére már nincs lehetőség, a megmaradt hagyatéki értékből a tartozásokat arányosan kell kielégíteni. Mindegyik hitelező részesül tehát a hagyatékából, de a követelése arányában csökkentett mértékben.

Pl. az örökhagyó összes tartozása $20000 + 16000 + 8000 + 4000 \text{ Ft} = 48000 \text{ Ft}$. A temetési költség, valamint a hagyatéki költség és a hagyatéki eljárási költségek kielégítése után azonban a hagyatékban csak 12000 Ft érték maradt, azaz az összes tartozás 1/4 része. Ennek megfelelően minden hitelező a követelése 1/4 része erejéig kaphat kielégítést:

a 20000 Ft tartozásból 5000 Ft-ot,

a 16000 Ft tartozásból 4000 Ft-ot,

a 8000 Ft tartozásból 2000 Ft-ot,

a 4000 Ft tartozásból 1000 Ft-ot.

Felelősség a hagyatéki tartozásokért

Ptk. 679. § (1) Az örökös a hagyatéki tartozásokért a hagyaték tárgyaival és annak hasznaival felel a hitelezőknek. Amennyiben a követelés érvényesítésekor a hagyaték tárgyai vagy hasznai nincsenek az örökös birtokában, annyiban az örökös öröksége erejéig egyéb vagyonával is felel.

(2) Azokat a vagyontárgyakat azonban, amelyek nem kerültek az örökös birtokába, továbbá azokat a követeléseket és egyéb jogokat, amelyek nem voltak érvényesíthetők, valamint az átvett vagyontárgyak meg nem levő hasznait csak annyiban lehet az örökös felelőssége megállapításánál számításba venni, amennyiben az örökös ezekről neki felróható okból esett el.

(3) A házastárs és a bejegyzett élettárs túrni köteles, hogy a házastársi, vagy bejegyzett élettársi haszonélvezetével terhelt vagyonból a hitelezők követeléseiket - a hagyományon és a meghagyáson alapuló követelések kivételével - kielégítsék. A kötelesrész a házastárs, és a bejegyzett élettárs korlátozott haszonélvezetét nem sértheti.

Jegyzet: a (3) bekezdést a 2009. évi XXIX. törvény 17. § (1) bekezdés 26. pontja módosította. Hatályos: 2009. VII. 1.

Az örökös felelősségére vonatkozó általános szabályok

1. Az örökös felelősségének két alapvető sajátossága, hogy a hagyatéki hitelezőkkel szemben korlátozott felelősséggel tartozik, ugyanakkor több örökös esetében az örökösök egyetemlegesen felelnek. (Az egyetemleges felelősségről a 683. § magyarázatánál szólnunk.)

A korlátozott felelősség azt jelenti, hogy az örökös meghatározott mértékig tartozik helytállni. Ez a mérték a reá szállott örökség. Az örökhagyó a tartozásaiért saját vagyonával felelt, halála után tehát az örökhagyóról az örököseire ingyenesen átszállt vagyont terhelhetik csak a hagyatéki tartozások is; az örökös nem kerülhet rosszabb helyzetbe, mint amilyenben az örökhagyó volt.

A Ptk. a korlátozott felelősségnek mindkét formáját:

- a hagyaték tárgyaival (cum viribus) és

- a hagyaték értéke erejéig (pro viribus)

való felelősséget alkalmazza, azonban meghatározott sorrendben. Az örökös elsősorban a hagyaték tárgyaival felel, és csak másodlagosan - amennyiben a követelés érvényesítésekor a hagyatéki vagyontárgyak már nincsenek a birtokában - felel egyéb vagyonával, de akkor is csak az öröksége értékének erejéig.

2. Minthogy a korlátozott felelősség alapja a hagyaték, illetőleg az örökös örökrésze, a felelősség mindkét formájánál jelentősége van a vagyontárgyak értékének.

Bár a *hagyaték tárgyaival való felelősség* esetében maga a vagyontárgy felel, nem közömbös, hogy a vagyontárgyból a hitelezők követelése mennyiben elégíthető ki. Ennek a kielégítés sorrendje, illetőleg az azonos csoporton belül történő kielégítés szempontjából van jelentősége (l. a 678. §-nál írtakat). Ehhez pedig a vagyontárgy értékének megállapítása szükséges.

Minthogy a hitelező követelése kielégítésekor a vagyontárgyat veheti igénybe, a kielégítés időpontjában meglévő érték az irányadó. A vagyontárgyban a hagyaték megnyílása után bekövetkezett értékváltozás (értékelelkedés vagy értékcsökkenés) tehát a hitelező javára vagy kárára szolgál.

A *hagyaték értékével való felelősség* esetében a vagyontárgy értékének megállapítása valójában azt a mértéket fogja meghatározni, amely mértékig az örökös saját vagyonával helytállni tartozik. Minthogy azonban ebben az esetben a vagyontárgy már nincs meg, az érték szempontjából az az időpont az irányadó, amikor a vagyontárgy kikerült az örökös birtokából (pl. eladta, elajándékozta). Más időpont figyelembevétele ugyanis a hitelezőre nézve méltánytalan volna.

A felelősség mindkét esetében felmerül az a kérdés, hogy az örökös ráfordításainak költségét miként kell figyelembe venni.

Ebből a szempontból különbséget kell tenni a vagyontárgy fenntartásával, kezelésével, megőrzésével járó szükséges költségek és az ezt meghaladó mértékű és jellegű költségek (beruházások) között. Az előbbi költségek ugyanis az örökös mint a vagyontárgy tulajdonosát és egyben kezelőjét terhelik, ezért megtérítést nem igényelhet. Az értéknövelő költekezések, beruházások (pl. toldalékpótlás az ingatlanon, új kerítés létesítése) azonban nem tartoznak a hagyatéki vagyontárgy „eredeti állagához”, ezért azok értéke az örökösét illeti.

Az az értékcsökkenés viszont, amely az örökös hibájából, mulasztásából következik be, nem a hitelező kára: az ilyen értékcsökkenésért az örökös helytállni tartozik.

3. Az örökös nemcsak a hagyatéki vagyontárgyakkal (azok értéke erejéig), hanem azok *hasznaival* (a *hasznok értékével*) is felel.

A PK 90. sz. állásfoglalás (PEH 1988. 218. o.) ezért kimondta: „az örökös mindaddig, amíg a hagyatéki tartozásokat nem rendezték, a hagyatéki hitelezőknek a hagyatéki vagyontárgyak hasznaival is felel.”

Hasznokon a hagyatéki vagyontárgyaknak az öröklés megnyílt *után* keletkezett hasznait (a kölcsönösszeg ezt követően esedékes kamatait, az ingatlan ez időpont után esedékes bérleti díját, a gyümölcsös utóbb beért termését stb.) kell érteni, mert az öröklés megnyílt előtt beszedett hasznok már bekerültek az örökhagyó vagyonába és hagyatéki vagyonként szállnak át az örökösekre.

Felelősség a hagyatékkal (cum viribus)

4. Az örökös elsősorban a hagyatéktárgyaival és hasznaival tartozik helytállni.

A korlátozott felelősség szempontjából nincs jelentősége annak, hogy az örökös magánszemély, jogi személy vagy az állam: felelősségük azonos módon alakul: a hagyatéki tartozásért az örökségként reájuk szállt hagyatéki vagyontárgyakkal felelnek (P. törv. II. 21 123/1985.).

Ebből következik, hogy a hitelezőnek a keresetlevélben meg kell jelölnie azokat a vagyontárgyakat, amelyek az örökséghez tartoznak, és amelyekből kielégítést kereshet. A bíróságnak pedig az eljárást befejező határozatában fel kell tüntetnie az örökös vagyonának azt a részét, amelyből a kereseti követelés behajtható (Pp. 216. §).

A PK 192. sz. állásfoglalás (PEH 1988. 287. o.) kimondja, hogy „a hagyatéktárgyaival és annak hasznaival való felelősség esetén a marasztaló ítélet rendelkező részében meg kell jelölni azokat a vagyontárgyakat, amelyekből, illetőleg amelyeknek hasznaiból a hagyatéki hitelező - végrehajtás útján - kielégítést kereshet”. Meg kell határozni továbbá azt is, hogy a hitelező a megjelölt vagyontárgyakból milyen összeg erejéig kereshet kielégítést. Ha a hagyatéktáradó végzés rendelkezésre áll, és az a hagyatéki vagyontárgyakat tételesen felsorolja, elegendő, ha az ítélet a hagyatéktáradó végzésre, illetőleg azokra a tételekre utal, amelyek a kielégítés szempontjából figyelembe jönnek. Minthogy azonban a hagyatéktáradó végzésnek anyagi jogereje nincs, az örökös a perben vitathatja a hagyatéktáradó végzésben megjelölt vagyontárgyak hagyatéki jellegét, s ugyanígy a hitelező is bizonyíthatja, hogy a hagyatékhhoz más vagyontárgyak is tartoznak, mint amelyeket a hagyatéktáradó végzés megjelöl. Az ítélet jogereje nem zárja ki azt sem, hogy a hitelező újabb pert indítson akkor, ha olyan vagyontárgyat tesz a per tárgyává, amelynek a hagyatékhhoz tartozása még elbírálásra nem került.

5. Az örökösnek a hagyatéktárgyaival és hasznaival való felelőssége azonban olyan jogosultság, amelynek igénybevétele nem kötelező. Az örökös kifejezett nyilatkozással hozzájárulhat ahhoz, hogy a marasztalás ne korlátozódjék csupán a hagyatéki vagyontárgyakra, hanem azért egyéb vagyonával is felelősséggel tartozik. „Előfordulhat ugyanis, hogy az örökös el akarja kerülni azt, hogy a hagyatéki vagyontárgyakra, illetőleg csupán azokra vezessenek végrehajtást, s ezért hajlandó arra, hogy egyéb vagyonát is a kielégítés alapjává tegye. Ez viszont a hitelező sérelmével nem jár, sőt esetleg reá nézve előnyös is.” (PK 192. sz. áf., PEH 1988. 288. o.) A marasztalás természetesen ilyen esetben sem terjedhet túl az örökség értékén.

Az adott esetben a felperes összesen 90000 Ft megfizetése iránt indított pert az örökhagyó özvegye: az I. rendű alperes és törvényes örökösei: három gyermeke, a II-IV. rendű alperesek ellen. Kereseti előadása szerint követelése az örökhagyónak nyújtott és az örökhagyó haláláig vissza nem fizetett kölcsönökből állt. Az alperesek tagadták a tartozás fennállását; azt nem vitatták, hogy az örökhagyótól a II-IV. rendű alperesekre hárított teljes örökség értéke meghaladja a 90000 Ft-ot és a hagyatéki ingatlant az alperesek jelenleg is birtokolják. A bíróság jogerős ítéletével az alpereseket egyetemlegesen kötelezte 30000 Ft és törvényes kamatainak a megfizetésére azzal, hogy az I. rendű alperes felelőssége a házastársi vagyonközösségi jutója erejéig áll fenn. A Legfelsőbb Bíróság a törvényességi határozatban kifejti, hogy a hagyatéktárgyaival és hasznaival való felelősség esetén „a marasztaló ítélet rendelkező részében meg kell jelölni azokat a vagyontárgyakat, amelyekből, illetőleg amelyeknek hasznaiból a hagyatéki hitelező - végrehajtás útján - kielégítést kereshet. Az ilyen ítéleti rendelkezés mellőzésére csak akkor kerülhet sor, ha az örökös kifejezett nyilatkozással hozzájárul ahhoz, hogy marasztalása ne korlátozódjék csupán a hagyatéki vagyontárgyakra. Ilyen esetben az örökös a követelésért - az örökség erejéig - egyéb vagyonával is felelőssé válik. A II-IV. r. alperesek a perben csak olyan nyilatkozatot tettek, hogy a reájuk hárult örökség értéke meghaladja a peresített követelés összegét. Nyilatkozatuk azonban nem foglal magában kifejezett hozzájárulást ahhoz, hogy marasztalásuk ne korlátozódjék a hagyatéki vagyontárgyakra. A II-IV. r. alperesek kifejezett hozzájáruló nyilatkozata hiányában annak megállapítására, hogy örökségük erejéig egyéb vagyonukkal is felelnek a felperes követeléséért, csak akkor kerülhetett volna sor, ha a hagyatéktárgyai és hasznai (vagy azok egy része) a követelésnek velük szemben történt érvényesítésekor nem voltak a II-IV. r. alperesek birtokában.” (P. törv. V. 21383/1979. - BH 1980/10. sz. 383. - PJD IX. 192. sz.)

A gyakorlatban felmerült az a kérdés, hogy az örökös korlátozott felelőssége - vagyis a hagyatéktárgyaival való felelősség - folytán milyen lehetősége van a hagyatéki hitelezőnek olyan esetben, amikor az örökös a hagyatéki hitelezői igény kielégítését kifejezetten megtagadja. Jogosult-e visszatartani a birtokába került hagyatéki vagyontárgyakat követelése kielégítésének biztosítékául.

Ezzel kapcsolatban adott iránymutatást a Legfelsőbb Bíróság egyik - felülvizsgálati eljárásban meghozott - ítéletében.

A megállapított tényállás szerint az örökhagyót édesanyja és testvére: a felperesek temették el. Az örökhagyó törvényes örökösei: a gyermekei (az alperesek) azonban a 34462 forint temetési költség megtérítésére nem voltak hajlandók, ezért a felperesek a hagyatéki vagyontárgyakat: egy 30000 forint értékű elárúsító pavilont és összesen 134000 forint értékű egyéb ingóságokat nem adták ki az alpereseknek. A felperesek által a temetési költség megtérítése iránt indított perben az alperesek viszontkeresetet terjesztettek elő az ingók kiadása és használati díj megfizetése, valamint az ingóságokban bekövetkezett értékcsökkenés, illetőleg azok túlnyomó részének teljes elértéktelenedése folytán kártérítés iránt.

A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott ítéletében kifejtette: „A bíróságok helytállóan indultak ki abból, hogy a II. r. felperes felelősségére az általa birtokban tartott hagyatéki ingóságokkal kapcsolatban a Ptk. 193-195. §-ainak a jogalap nélküli birtoklásra vonatkozó rendelkezései irányadóak. A Ptk. 193. § (2) bekezdése értelmében a birtokos a dolog kiadását megtagadhatja, amíg a birtoklással kapcsolatos, őt megillető igényeket ki nem elégítik: jogállására a felelős őrzés szabályai irányadóak. Nem tagadhatja meg a dolog kiadását az a birtokos, aki a dolgot bűncselekménnyel vagy egyébként erőszakos vagy alattomos úton szerezte meg. A Ptk. 677. § (1) bekezdésének a) pontja szerint az örökhagyó illő eltemetésének költsége hagyatéki tartozás, amelyért - figyelemmel a Ptk. 679. § (1) bekezdésében foglaltakra - az örökös a hagyaték tárgyaival és annak hasznaival felel. Az örökös e korlátozott felelőssége azt jelenti, hogy a hagyatéki hitelező követeléséért a vagyontárgy felel, annak kielégítésekor a vagyontárgyat veheti igénybe. E körben tehát a II. r. felperes rosszhiszemű birtokosnak nem minősül, és nem volt jogellenes az sem, hogy miután az alperesek a temetési költség kiegyenlítését kifejezetten megtagadták, az annak fedezetül szolgáló, birtokába került hagyatéki vagyontárgyakat visszatartotta. A hagyatéki vagyontárgyakra fennálló kielégítési jog ugyanis a Ptk. 193. § (2) bekezdése szerinti visszatartási jog gyakorlására jogi lehetőséget biztosít. Értelemszerű viszont, hogy ez a jogosultság csak a temetési költség mértéke erejéig - vagyis összesen 34462 forint értékű ingóság tekintetében - illette meg. Minthogy a felperesek e jogcímre elsősorban az elárusító pavilon visszatartásánál hivatkoztak, annak 30000 forintban megállapított értéke mellett további 4462 forint értékű egyéb ingóságok tekintetében áll fenn a II. r. felperes e jogosultsága. Ebben a körben a II. r. felperest a felelős őrző jogállása illeti meg. A Ptk. 196. § (1) bekezdése értelmében a felelős őrző kötelessége a dolog őrzése, amit az általában szokásos módon kell ellátnia: a dolog állagának megőrzésére, a károsodás veszélyének elhárítására csak a tényleges lehetőség keretei között köteles. Az őrzés ideje alatt a kárveszélyt tehát a jogosult viseli, így a jogosult terhére esik mindaz a kár, amelynek megtérítését nem lehet mástól követelni. Ebből következik, hogy az elárusító pavilon tekintetében elmaradt haszon címén az alperesek kártérítésre nem tarthatnak igényt, és a dologban az időmúlásból eredő értékvesztést mint kárt sem háríthatják át a felelős őrzőre. A 30000 forint értékű elárusító pavilon kiadására kötelező ítéleti rendelkezés mellett tehát a II. r. felperes birtokába került és a felelős őrzés ideje alatt értéküket veszített egyéb ingóságok értékéből: 134000 forintból levonva a 4462 forintot, 129538 forint az az összeg, amit a II. r. felperes mint rosszhiszemű jogalap nélküli birtokos kártérítésként köteles az alpereseknek megfizetni.” (Pfv. V. 21552/1997.)

Felelősség a hagyaték értéke erejéig (pro viribus)

6. Ha a követelés érvényesítésekor a hagyaték tárgyai és hasznai már nincsenek meg, ebből a hitelezőre sérelem nem származhat: ilyen esetben az örökös saját vagyonával felel, de csak annak az értéknek az erejéig, amelyet a hitelező a hagyatékból való kielégítés esetén elért volna.

Ilyen esetben az ítélet rendelkező részében „nem kell megjelölni sem a hagyatéki vagyontárgyakat, sem azok értékét, és arra sem kell utalni, hogy az örökös felelőssége milyen érték erejéig áll fenn. Mindez az ítélet indokolására tartozik, s az ítélet rendelkező részében az örököst meghatározott összeg fizetésére kell kötelezni minden korlátozás nélkül, úgy azonban, hogy a marasztalás összege nem haladhatja meg az örökség értékét. Ha a hitelező jogszerű követelése a hiányzó vagyontárgyak és tiszta hasznok értékét eléri, vagy azt meghaladja, a marasztalás összege ezek értékével egyenlő. Ha viszont a hitelező követelése a hiányzó vagyontárgyak és tiszta hasznok értékét nem éri el, a marasztalás összege természetesen a jogszerű követeléssel lesz egyenlő. Ha nyilvánvaló, hogy a hiányzó vagyontárgyak és tiszta hasznok értéke a hitelező követelését eléri vagy azt meghaladja, az örökös marasztalásához a kérdéses érték pontos megállapítása szükségtelen.” (PK 192. sz. áf., PEH 1988. 287-288. o.)

Az adott esetben az örökhagyó testvére az örökhagyó temetési költségeinek megtérítése iránt lépett fel az örökösökkel szemben, és a lakóhelyük szerint illetékes bíróságnál külön-külön indított pert ellenük. A hagyatékhoz egy fél házaspár ingatlan tartozott, amelyet az örökösök még a per során eladtak. A bíróság az egyik perben meghozott jogerős ítélettel kötelezte az egyik örököst a temetési költség 1/2 részének a megfizetésére azzal, hogy a tartozásért örökségével, a házaspár ingatlan 1/4 részével felel. A Legfelsőbb Bíróság törvényességi határozatában kifejti: „a felperes az elsőfokú eljárás során már előadta, hogy tudomása szerint az örökösök a hagyatékhoz tartozó ingatlanilletőséget eladták. A bíróság által az illetékes földhivataltól beszerzett tulajdonlap-másolat pedig egyértelműen bizonyítja, hogy az ingatlanra vétel jogcímén már más személyek szereztek tulajdonjogot. Az alperes felelősségére tehát a Ptk. 679. §-a (1) bekezdésének második fordulata irányadó. Az ingatlanilletőségnek a hagyatéki eljárásban megállapított becsértéke alapján nyilvánvaló az is, hogy az alperesre jutott érték jelentősen meghaladja a hagyatéki tartozás vele szemben érvényesített összegét. Ilyen esetben az ítélet rendelkező részében az örököst - minden korlátozás nélkül - a marasztalási összeg fizetésére kell kötelezni. Nincs akadálya annak sem, hogy a bíróság közvetlen felhívással intézkedjék a marasztalási összeg behajtása iránt.” (P. törv. II. 20771/1990.)

Azonos álláspontot foglalt el a Legfelsőbb Bíróság abban az ügyben, amelynek tényállása szerint a felperes - az örökhagyó testvére - 250000 forint kölcsönt nyújtott az örökhagyónak és házastársának: az alperesnek. A kölcsön visszafizetésére az örökhagyó haláláig nem került sor. Az örökhagyó hagyatékát - közte egy ingatlan 1/2 illetőségét 660000 forint leltári értékben - leszármazó nemlétében a törvényes öröklés rendje szerint az alperes örökölte. A felperes által a kölcsön visszafizetése iránt indított perben meghozott jogerős ítélet kötelezte az alperest a 250000 forint megfizetésére. Az alperes felülvizsgálati kérelmet nyújtott be, amelyben azt sérelmezte, hogy a bíróságok a Pp. 216. §-a ellenére sem határozták meg, hogy az örökhagyóval fennállott vagyontöbbletből mennyi a reál jutó rész, és ennek alapján felelőssége milyen vagyontárgyakra és milyen érték erejéig áll fenn.

A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott ítéletével a jogerős ítélet hatályában fenntartotta. Indokolásában kiemelte, hogy „a felperessel kötött kölcsönszerződéseket nem a Csjt. 30. §-ának (1) bekezdése alapján kellett az alperes által is megkötöttnek tekinteni, hanem azért, mert annak létrejötte során saját maga közvetlenül és személyesen is eljárta, a kölcsönök szolgáltatását a maga részére is igényelte, ezért a perbeli kölcsön őt terhelő fele részének visszafizetéséért - különvagyonára is kiterjedően - összes fellelhető ingóságával és ingatlanával felel. Ebből okszerűen következik, hogy e körben a Pp. 216. §-ának alkalmazására nem volt lehetőség. Az alperes a házastársa jogutódjaként - mint annak törvényes örököse - a Ptk. 679. § (1) bekezdése értelmében főszabályként a hagyatéki tartozásokért a hagyaték tárgyaival és annak hasznaival köteles helytállni. A törvény idézett rendelkezése azonban kimondja azt is, hogy amennyiben a követelés érvényesítésekor azok nincsenek a birtokában, akkor öröksége erejéig egyéb vagyonával is felel.” Az alperes az örökhagyó után 660000 forint becsértékű ingatlanilletőséget örökölt, majd az egész ingatlant értékesítette. Ebből következik, hogy az alperes a hagyatékra már nincs birtokában, de annak 660000 forint értéke minden kétséget kizáróan meghaladta a felperes követelésének az örökhagyóra jutó 125000 forint értékű részét, ezért ennek erejéig az alperes egyéb vagyonából is köteles kielégíteni a felperest. Ez okból e kötelezettséggel kapcsolatban sem álltak fenn a Pp. 216. §-a alkalmazásának törvényben előírt feltételei (Pfv. VIII. 22836/1996. - BH 1998/1. sz. 24.).

Egy másik ügyben az örökösök a hagyatékhoz tartozó vagyontárgyak közül a legértékesebbet: a házaspár ingatlanát a per tartama alatt értékesítették. A Legfelsőbb Bíróság a törvényességi határozatban kifejti: az örökösök (az alperesek) „ennek a vagyontárgynak a tekintetében tehát az örökrészüket arányában a saját vagyonukkal felelnek, míg a többi hagyatéki vagyontárgy tekintetében a felperes mint hagyatéki hitelező irányában a felelősségük e vagyontárgyakkal és azok hasznaival áll fenn. A hagyatéki hitelező választásától függ, hogy követelését - végrehajtás útján - miből kívánja kielégíteni: a még meglévő hagyatéki vagyontárgyakból és azok hasznaiból, vagy az eladott házaspár ingatlanra tekintettel annak értéke erejéig az alperesek vagyonából. Ehhez képest kell rendelkezni az alperesek marasztalásáról az ítélet rendelkező részében.” (P. törv. II. 20877/1991. - BH 1992/3. sz. 176.)

Az örökös saját vagyonával való felelősségének sajátos esete, amikor a hagyatékhoz készpénz tartozik.

„A készpénz elhasználható dolog, így fogalmilag kizárt a hagyatékhoz tartozó készpénz bankjegyei azonosságának megállapítása: ez pedig kizárja olyan rendelkezés hozatalát, hogy az örökös a *hagyaték tárgyaival* (az eredeti bankjegyekkel) köteles helytállni. Az alperes tehát a Ptk. 679. §-a (1) bekezdésének második fordulata értelmében a birtokába került hagyatéki készpénz értéke erejéig saját vagyonával felel a felperes kötelesterésztének kielégítéséért.” (Pfv. V. 22610/1995. - BH 1997/2. sz. 82.)

Az örökös mentesülése a felelősség alól

7. Az örökös mint az örökhagyó jogutóda a hagyaték megnyílásával reá szállt - tulajdonába került -, hagyatéki vagyontárgyak kezelésére köteles. Ebből következik, hogy a hagyatéki vagyontárgyakat köteles birtokba venni, megőrizni, a hagyatéki vagyontárgy kiadása iránt fel kell lépnie, az örökhagyó követeléseit érvényesítenie kell. Ha e kötelezettségeit elmulasztja, és ezáltal a hitelezők követelésének kielégítése meghiúsul, a hitelezőkkel szemben felelősség terheli.

Ha azonban az örökös kellő gondossággal járt el, de

- a hagyatéki vagyontárgy azért nem került a birtokába, mert azt még mielőtt intézkedni tudott volna, ellopták, széthordták, vagy megsemmisült,

- a követelés vagy jog érvényesítését megkísérelte, de sikertelenül (pl. a pert elvesztette, a követelés behajtása eredményre nem vezetett),

- a birtokába került vagyontárgy hasznát önhibáján kívül beszédni nem tudta (a termés elfogyott, a bérleti fizetése képtelenné vált stb.),

az örökös e vagyontárgyakkal, illetőleg értékük erejéig felelőssé nem tehető.

A Ptk. nem határozta meg, hogy mit lehet ilyen szempontból az örökös terhére felróható cselekménynek minősíteni, hanem ezt a bírói gyakorlatra bízta. „A Ptk.-nak a 339. §-ban kifejezett szabálya azonban e kérdés eldöntéséhez is kiindulópontul szolgál.” (Ptk. Indokolás a LXI. fejezethez 5. pont.)

Az adott esetben az örökhagyó végrendeletében minden vagyonát - gondoskodása ellenében - a felperesre hagyta; utóbb azonban a végrendeletet visszavonta. Minthogy az örökhagyó után törvényes öröklésre jogosult hozzátartozó nem maradt, törvényes örököse a magyar állam lett. Az egyébként csekély értékű hagyatékhoz egy 50000 Ft betéti összegű takarékbetétkönyv is tartozott, ezt azonban harmadik személy - arra hivatkozva, hogy azt az örökhagyó még életében neki adta - magához vette, és a betéti összeget felvette. A felperes pert indított, és az örökhagyó gondozása fejében 51 461,60 Ft megfizetésére kérte az alperesként perbe vont Magyar Államot kötelezni. A bíróság jogerős ítéletével kötelezte az alperest az 51461,60 Ft megfizetésére, a korlátozott felelősségről azonban nem rendelkezett. A Legfelsőbb Bíróság törvényességi határozatában kifejti: „az örökös korlátozott felelősségére tekintettel az ítélet rendelkező részében meg kell jelölni azokat a vagyontárgyakat, amelyekből, illetőleg amelyek hasznaiból a hagyatéki hitelező - végrehajtás útján - kielégítést kereshet. A hagyatéki vagyontárgyak közül azonban ki kell hagyni azt a vagyontárgyat, amely - önhibáján kívül - nem került az örökös birtokába. Ha a hitelező a meglévő hagyatéki vagyontárgyakból nem tudja követelését kielégíteni, nincs elzárva attól, hogy utóbb igényét érvényesítse, ha az örökös újabb hagyatéki vagyontárgynak jut a birtokába, vagy a vitás vagyontárgy jogi sorsáról a bíróság számára kedvező döntést hoz.” (P. törv. II. 21123/1985.)

A házastárs felelőssége a hagyatéki tartozásokért

8. A házastársnak a hagyatéki hitelezőkkel szemben fennálló felelőssége ahhoz igazodik, hogy mint örökös mit örököl.

A házastárs mint állagörökös felelőssége azonos a többi állagörökös felelősségével, a hagyaték tárgyaival és hasznaival, illetőleg amennyiben nincsenek meg, azok értéke erejéig egyéb vagyonával felel.

Felelőssége azonos módon áll fenn akkor is, ha özvegyi haszonélvezeti jogát megváltják: ebben az esetben a hagyatéki vagyonból részesül, állagot kap, jogállása tehát az állagörökösök jogállásának megfelelően alakul.

Más a felelősség módja azonban, ha a házastárs a törvényes öröklés rendje szerint özvegyi haszonélvezeti jogot örököl, és annak megváltására nem kerül sor. A haszonélvezeti jog csak azt a vagyontárgyat terhelheti, ami a hagyatéki hitelező kielégítése után megmarad, amit az állagörökös ténylegesen megörököl. Az özvegyi jog jogosultja tehát a hagyatéki tartozásokért valójában felelősséggel nem tartozik, a hagyatéki vagyontárgyak állaga ugyanis nem őt illeti meg; azt azonban tűrni köteles, hogy a hitelezők a hagyatékból kielégítést keressenek.

Éppen ezért a hagyatéki hitelezőnek az özvegyi jog jogosultját alperesként perbe kell vonnia, és a kereseti kérelem vele szemben annak térésére irányul, hogy a hagyatéki hitelező követelését a hagyatéki vagyonból kielégíthesse.

Az adott esetben az örökhagyó fél házaspár ingatlanát gyermeke, az alperes örökölte a túlélő házastárs, az I. r. felperes özvegyi haszonélvezeti jogával terhelten. Az I. r. felperes keresetében a hagyatékként átadott ingatlanhányad 1/2 részére támasztott igényt, míg korábbi házasságából származó fia, a II. r. felperes az örökhagyónak nyújtott 45000 Ft kölcsön megfizetésére kérte a törvényes örökös, az alperest kötelezni. A bíróság jogerős ítéletével kötelezte az alperest 45000 Ft megfizetésére azzal, hogy az alperes a tartozásért nem a hagyatéki ingatlanilletőséggel, hanem a hagyatékok értéke erejéig felel. Döntését azzal indokolta, hogy az alperes illetőségét az I. r. felperes özvegyi joga terheli, tehát a hagyatékok birtoka őt illeti. A Legfelsőbb Bíróság törvényességi határozatában rámutatott arra, hogy a hagyatékok tárgyaival való (cum viribus) felelősségen nem változtat az, hogy a hagyatékok tárgyán az örökhagyó túlélő házastársát özvegyi haszonélvezeti jog illeti meg. Ilyen esetben a házastárs tűrni köteles, hogy a házastársi haszonélvezetével terhelt vagyonból a hitelezők követeléseiket kielégíthessék (P. törv. I. 20156/1980. - BH 1980/12. sz. 473. - PJD IX. 191. sz.). Hasonló módon foglalt állást a Legfelsőbb Bíróság egy másik ügyben is (P. törv. V. 20669/1980. - BH 1981/3. sz. 106. - PJD IX. 194. sz.).

Egy újabb ügyben az örökhagyó hagyatékát két gyermeke, az I. és II. r. alperes örökölte a túlélő házastárs, a III. r. alperes özvegyi haszonélvezeti jogával terhelten. A felperes - az örökhagyó testvére - 49000 Ft hagyatéki tartozás megfizetésére iránt indított pert az alperesek ellen. A bíróság jogerős ítéletével egyetemesen kötelezte az alpereseket 32 000 Ft megfizetésére, ezt meghaladóan a keresetet elutasította. Megállapította, hogy a tartozásért az alperesek a hagyatékok tárgyaival és hasznaival felelnek. A Legfelsőbb Bíróság törvényességi határozatában kifejti: „a hagyatéki tartozás megfizetésére csak az állagörökösök kötelezhetők, mert ők szereztek meg öröklés jogcímén a hagyatéki vagyontárgyak tulajdonjogát. A haszonélvezeti jog jogosultja - mint az állagörökösök tulajdonában álló vagyontárgyak birtoklására, használatára és hasznosítására jogosult személy - a hagyatékok tárgyaival való felelősség megállapításánál csupán arra kötelezhető, hogy a kielégítést tűrje. Téves tehát az eljáró bíróságoknak az a rendelkezése, amellyel a III. r. alperest - az I. és II. r. alperesekkel egyetemesen - a 32000 Ft megfizetésére kötelezte.” (P. törv. II. 21129/1985.)

Az özvegyi jog jogosultjának perben állása és a kielégítés térésére való kötelezése csak abban az esetben szükséges, ha az állagörökösök a hagyatékok tárgyaival és hasznaival (cum viribus) felelnek. Ha ugyanis a hagyatéki vagyontárgyak és azok haszna már nincs meg, és az örökös - a hagyatékok értéke erejéig - saját vagyonával felel, az özvegyi jog jogosultjának perbe vonására nincs szükség.

9. A hagyatéki hitelezők [677. § (1) bek. a)-c) pont] kielégítése után a fennmaradó tiszta hagyatékból a kötelesrészt kell kiadni. A kötelesrész ugyancsak megelőzi a túlélő házastárs özvegyi haszonélvezeti jogát.

A 679. § (3) bekezdése szerint azonban a kötelesrész a házastárs korlátozott haszonélvezetét nem sértheti.

Ez a rendelkezés összhangban áll a 671. § (1) bekezdésének azzal a rendelkezésével, amely szerint bár a kötelesrészt minden teher és korlátozás nélkül kell kiadni, ha azonban a megmaradó vagyon a házastárs korlátozott haszonélvezetét sem biztosítaná, a kötelesrésznek a korlátozott haszonélvezet biztosító részét csak a haszonélvezet megszűnése után lehet kiadni.

A korlátozott haszonélvezet mértékét a 616. § (2) bekezdése határozza meg: eszerint a korlátozás csak olyan mértékű lehet, hogy a korlátozott haszonélvezet a házastárs szükségleteit biztosítsa, figyelembe véve az általa örökölt vagyontárgyakat, valamint saját vagyonát és munkájának eredményét is.

A hagyatéki vagyonnak az a része tehát, amelyen a túlélő házastárs korlátozott haszonélvezete fennáll, a kötelesrészt nem felel. Ha a kötelesrész az egyéb hagyatéki vagyonból nem biztosítható, a kötelesrészt csak a korlátozott haszonélvezet megszűnése után lehet kiadni.

10. Végül a hagyatéki tartozások utolsó csoportjára, a hagyomány kiadására és a meghagyás teljesítésére csak a házastárs haszonélvezeti jogának megszűnése után kerülhet sor - kivéve természetesen azt az esetet, ha a hagyomány vagy a meghagyás tárgya a haszonélvezeti jog nem áll fenn.

Az egyik ügyben az örökösök és a túlélő házastárs között - egyebek mellett - vitás volt, hogy az örökhagyó által végrendeletében két gyermekére hagyott - és álláspontjuk szerint hagyománynak minősülő - takarékbetétkönyvön a túlélő házastársat a haszonélvezeti jog megilleti-e vagy sem. Érvelésük szerint ugyanis a Ptk. 679. §-ának (3) bekezdéséből következően a hagyomány és a meghagyás eleve mentes a haszonélvezeti jogtól. A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati eljárásban meghozott részítéletében kifejtette: a Ptk. 679. §-a (3) bekezdésének felelősségi szabályából következik, hogy „a Ptk. 677. §-a (1) bekezdésének a)-c) pontjában meghatározott tartozások (az örökhagyó temetési költsége, a hagyatékkal és a hagyatéki eljárással kapcsolatos költségek és az örökhagyó tartozásai) kielégítéséért a házastárs felelőssége korlátlan: tűrni köteles, hogy a hagyatéki hitelező a hagyatéki vagyontárgyakból kielégítse magát, és ezáltal őt a haszonélvezeti jogtól megfosssa. A kötelesrészen alapuló kötelezettségekért (d) pont) való felelősség megállapításánál a jogszabály a házastárs haszonélvezeti jogát már bizonyos mértékű védelemben részesíti, amikor kimondja, hogy a kötelesrész a házastárs korlátozott haszonélvezetét [vagyis a haszonélvezet kötelesrészének a mértékét: Ptk. 665. § (1) bek.] nem sértheti. Végül a hagyományon és a meghagyáson alapuló követelések (e) pont) tekintetében a fenti általános szabály alóli kivétel azt jelenti, hogy a hagyomány kiadását, a meghagyás teljesítését csak a haszonélvezet megszűnése után lehet igényelni. A hagyományon tehát a házastárs haszonélvezeti joga, mindaddig fennáll, amíg a jogszabályban meghatározott okok a haszonélvezet megszűnését nem eredményezik.” (Pfv. V. 20780/1993.)

Kielégítés az örökös által

Ptk. 680. § (1) Amíg az örökös felteheti, hogy a hagyatéki tartozásokat a hagyaték teljesen fedezi, ha figyelmen kívül hagyja az örökhagyó által élők között ellenérték nélkül vállalt, valamint a hagyományon és meghagyáson alapuló kötelezettségeket, a tartozásokat a sorrend megtartása nélkül elégítheti ki. Ellenkező esetben csak a sorrend szerint (678. §) nyújthat kielégítést.

(2) Az a hitelező, akinek a hagyatékhhoz tartozó valamely vagyontárgyon zálogjoga vagy külön kielégítésre igényt adó egyéb joga van, a biztosíték erejéig - a sorrendre tekintet nélkül - teljes kielégítést kereshet.

(3) Ha az örökös ezeket a rendelkezéseket neki felróható módon nem tartja meg, az emiatt kielégítetlenül maradt hitelezőnek egész vagyonával felel.

Hagyatéki hitelezők kielégítése sorrendre tekintet nélkül

1. A hagyatéki hitelezők kielégítésének sorrendjét a 677. § határozza meg, egy csoporton belül a követelések arányában történő kielégítésen túlmenően a jogszabály a hitelezők kielégítésének módjára, lebonyolítására külön szabályt nem ad, azt az örökösré bízta.

Fő szabály, hogy a hagyatéki hitelezőket a törvényben megállapított sorrend szerint kell kielégíteni. A Ptk. azonban a sorrend szerinti kielégítéstől eltérést enged. Ennek a feltétele azonban az, hogy az örökös jóhiszeműen feltehesse: a hagyatéki vagyon fedezi az összes hagyatéki tartozást, ha figyelmen kívül hagyja az örökhagyó által életében ingyenesen vállalt kötelezettségeket, valamint a hagyományokat és meghagyásokat.

Az örökös tehát a fenti feltétel fennállása estében - a sorrendre tekintet nélkül - kielégítheti pl. az örökhagyó gyógykezelésének vagy gondozásának költségét még a temetési költségek kiegyenlítése előtt.

Az örökhagyó által élők között ingyenesen vállalt tartozások, pl. ajándékozási szerződésen alapuló kötelezettség figyelmen kívül hagyása azonban csak annyit jelent, hogy „az örökös ezekre tekintet nélkül is kielégítheti az egyéb hitelezőket [677. § (1) bek. említett a)-d) pontjaiban soroltak]. Ha azonban - feltételezése ellenére - utóbb kiderül, hogy a hagyaték az így kivett ingyenes követelések kielégítésére nem elegendő, annak kielégítéséért személyében is felel. Ez a felelőssége megfelel annak az értéknek, amely ezekre az ingyenes követelésekre a hagyatéki tartozások sorrendjében és arányában kielégítés fejében jutott volna. Ha jóhiszemű volt abban a kérdésben, hogy valóban van-e elég hagyatéki vagyon a tartozások kielégítésére, többel nem felel. Ellenkező esetben esetleges kártérítési felelőssége is fennállhat.” (A Polgári Törvénykönyv magyarázata. 1981. 3. kötet 3209. o.)

Nem terheli felelősség az örököst a hagyományon és meghagyáson alapuló kötelezettségeikért. E tartozások kielégítésére ugyanis egyébként is csak a 677. § (1) bekezdésének a)-d) pontjaiban felsorolt egyéb hagyatéki tartozások kielégítése után kerülhet sor.

Felelősség zálogjog és külön kielégítésre igényt adó jog esetén

2. A hitelezők kielégítésének a 677. § (1) bekezdésében meghatározott sorrendjével szemben a 680. § (2) bekezdése elsőbbséget ad az olyan követelésnek, amelyet zálogjog vagy külön kielégítésre igényt adó jog biztosít.

Akinek a hagyatékhhoz tartozó vagyontárgyon zálogjoga van, jogosult a követelését a hagyatéki tartozások sorrendjére és a hagyaték értékére tekintet nélkül elsősorban kielégíteni. Ez a kielégítési jog azonban csak a zálogjoggal terhelt vagyontárgyat illetően és a követelés értékéig áll fenn. Ha tehát a lekötött vagyontárgy a követelés kielégítésére nem elegendő, a többletkövetelés erejéig további hagyatéki vagyontárgyak tekintetében elsőbbségi igénye nincs: e vonatkozásban az általános szabályok [677. § (1) bek. c) pont] szerint kereshet kielégítést. Ha viszont a zálogjoggal terhelt vagyontárgy értéke nagyobb, mint a fennálló követelés (pl. jelzáloggal terhelt ingatlan esetében), a kielégítés után fennmaradó értéket a többi hagyatéki tartozás kielégítésére kell fordítani.

(A zálogjogra vonatkozó részletes szabályokról a Ptk. 251. és következő §-ainál szólnunk.)

Az örökös felelőssége az általa történt kielégítésekért

3. Bár az előbbi rendelkezések a hagyatéki tartozások kielégítésének sorrendjétől való eltérésre jogi lehetőséget adnak, az örökösnek kellő gondossággal kell eljárnia a hagyatéki vagyon körének és értékének, valamint a hagyatéki tartozásoknak a számbavételénél. Ha ezt elmulasztja, és magatartása neki felróható, anyagi felelősséggel tartozik, mégpedig teljes vagyonával felel a mulasztása folytán kielégítetlenül maradt hitelezőnek. Ha felróható magatartásával kárt is okozott, az általános szabályok szerint kártérítési felelőssége is fennáll.

A hagyatéki hitelezők felhívása

Ptk. 681. § (1) Ha alaposan fel lehet tenni, hogy ismeretlen hagyatéki tartozások vannak, az örökös kérheti, hogy a közjegyző hívja fel a hagyatéki hitelezőket követeléseik bejelentésére.

(2) Az a hitelező, aki követelését a közjegyzői felhívásban megszabott határidő alatt nem jelentette be, a jelentkezésig történt kielégítéseket a sorrend megtartása és a csoportjához tartozók kielégítésének aránya szempontjából nem kifogásolhatja. Ha a hagyatéki osztály már megtörtént, az örökösársaktól csak az örökrészeikhez igazodó aránylagos kielégítést igényelheti, kivéve mindkét esetben, ha az örökösnek a követelésről a bejelentés nélkül is tudomása volt.

A hagyatéki hitelezők felhívása

Mind az örökösnek, mind a hagyatéki hitelezőnek érdeke, hogy a hagyatéki tartozások kielégítése minél előbb megtörténjen, de ez egyben érdeke a kötelesrészt jogosultnak és a hagyományosnak (a meghagyásra kötelezettnek) is: ezáltal nyílik ugyanis mód arra, hogy a hagyaték sorsát az érdekeltek véglegesen rendezzék.

Ha az örökhagyó tartozása ismert az örökös előtt, csak a hitelező személye bizonytalan vagy ismeretlen, a tartozást bírósági letétbe helyezéssel teljesítheti.

Sok esetben azonban az örökösnek nincs közvetlen tudomása a tartozásokról sem, de értesülései alapján lehetségesnek tartja, hogy az örökhagyónak voltak tartozásai; ezek felderítésére - a szükséges adatok ismeretének hiányában - sok esetben nem, vagy csak jelentékeny idővesztéssel képes. Ez viszont azt eredményezi, hogy az örökös felelőssége gyakorlatilag az elévülési idő lejártáig fennmarad.

Ezen a bizonytalan helyzeten segít a törvény, amely lehetővé teszi az örökösnek, hogy a hagyatéki hitelezőket felhívathassa követeléseik bejelentésére. Az erre irányuló kérelmet annál a közjegyzőnél kell benyújtania, aki egyébként a hagyatéki eljárás lefolytatására illetékes (He. 28. §). A közjegyző - megfelelő határidő tűzésével - hirdetményt bocsát ki, és felhívja az ismeretlen hitelezőket, hogy követeléseiket a megadott határidő alatt jelentsék be. Egyben figyelmezteti a hitelezőket arra, hogy ha ezt elmulasztják, igényük kielégítésével kapcsolatban hátrányos helyzetbe kerülhetnek.

a) Az utólag jelentkezett hitelező ugyanis nem kifogásolhatja a jelentkezéséig történt kielégítések sorrendjét, vagyis azt, hogy a sorrendben hátrább álló csoportba tartozó követelés kielégítésére őt megelőzően került sor.

b) Nem kifogásolhatja az azonos csoporton belül történt kielégítések arányát, vagyis azt, hogy késedelmes jelentkezése folytán az azonos csoportba tartozó követelések kielégítésénél, illetőleg a kielégítések arányának megállapításánál az ő követelése figyelmen kívül maradt.

Ha tehát a többi hagyatéki hitelező kielégítése után nem marad hagyatéki vagyon, az örökös a késedelmesen jelentkezett hitelezővel szemben saját vagyonával nem felel: a hitelező követelése így kielégítés nélkül marad.

Az örökös jogállása

Ptk. 682. § (1) Több örököst a hagyatéki osztály előtt közösen illeti meg a hagyatéki vagyon.

(2) Az örököstársak közösségére a tulajdonközösség általános szabályait kell alkalmazni azzal, hogy a hagyatéki osztály előtt hagyatéki követelés csak valamennyi örökös nevében és részére követelhető, az adós pedig csak valamennyi örökös kezéhez teljesíthet.

(3) A közösség a hagyatéki osztállyal szűnik meg. A hagyatéki osztály módját az örökhagyó végintézkedéssel rendezheti.

Az örökösök közössége

1. Az örökös az örökhagyó halálával nyomban megszerzi az örökséget: ha többen örökölnék az örökhagyó után, közösen illeti meg őket a hagyatéki vagyon. Ez az örököstársak közössége, amely a hagyaték megosztásáig, a hagyatéki osztály megtörténtéig áll fenn. Ez a jogközösség független az öröklés jogcímétől: a közösség fennáll a törvényes és a végrendeleti örökösök, továbbá a haszonélvezeti jog örököse tekintetében is. A jogközösség azt jelenti, hogy a hagyatékhöz tartozó vagyontárgyak az állagörökösök közös tulajdonába kerülnek a haszonélvezeti jog örökösének haszonélvezetével terheltten.

Az örököstársak e közösségére a Ptk. a tulajdonközösség általános szabályainak alkalmazását rendeli egy eltéréssel: a hagyaték felosztása előtt a hagyatéki követelés csak valamennyi örökös nevében és részére követelhető, az adós pedig csak valamennyi örökös kezéhez teljesíthet. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az örököstársak csak együtt léphetnek fel a követelések érvényesítéséért: bármelyik örököstárs felléphet, de csak valamennyi örököstárs kezéhez való teljesítést kérhet. Ilyen esetben a kötelezett bírósági letétbe helyezéssel (Ptk. 287. §) teljesíthet.

Az adott esetben a szülő egyik gyermeke ellen adásvételi szerződés érvénytelenségének megállapítása és a szerződéskötés előtt fennállott helyzet visszaállítása iránt indított pert, a per során azonban meghalt. A szülő után a törvényes öröklés rendje szerint nyolc gyermeke, köztük az alperes volt öröklésre jogosult. Öt gyermek a felperes jogutódjaként az eljárás folytatását kérte. A bíróság a kérelmet elutasította, mert álláspontja szerint a Ptk. 682. §-a értelmében az igény érvényesítésére, illetőleg az eljárás folytatására csak valamennyi jogutód együttesen jogosult. A Legfelsőbb Bíróság törvényességi határozatában ezzel az állásponttal nem értett egyet, és kifejtette, hogy a Ptk. 682. §-ának az örököstársak közösségére, továbbá a Pp. 111. §-ának az eljárás félbeszakadására, illetőleg a Pp. 61-62. §-ainak a jogutódlásra vonatkozó szabályai helyes értelmezéséből az következik, hogy az eljárás folytatását bármelyik jogutód kérheti. Az ezzel ellentétes álláspont arra az eredményre vezethetne, hogy az alperes akarata ellenére - mivel maga is jogutóda a felperesnek - a pert egyáltalán nem lehetne folytatni (P. törv. I. 20773/1971.).

Egy újabb ügyben az örökhagyó után a törvényes öröklés rendje szerint három gyermeke volt jogosult örökölni; két gyermek Magyarországon, a harmadik Kanadában élt. Az egyik belföldi örökös az örökhagyó hagyatékához tartozó takarékbetétkönyvben elhelyezett közel 35000 Ft-ot felvette, ebből fedezte a nem egészen 12000 Ft temetési költséget, a megmaradt összeget pedig átadta a temetésre hazaérkező kanadai örököstársnak; ezt utóbb azzal indokolta, hogy ez volt az örökhagyó kívánsága. A másik belföldi örökös pert indított a belföldi örököstársa ellen, és a takarékbetéti összegnek a temetési költség után megmaradt részéből törvényes örökrészsére tartott igényt. A bíróság ítéletével a keresetet elutasította. Megállapította, hogy bár az örökhagyónak az a kívánsága, hogy a temetési költség kifizetése után megmaradó összeget a Kanadában élő gyermekének kell átadni, nem minősül sem érvényes végrendeletnek, sem halál esetére szóló ajándékozásnak, sem hagyományrendelésnek, az érvénytelenség önmagában jogellenesnek nem tekinthető. Így az alperes eljárása sem jogellenes, sem felróható nem volt akkor, amikor a megmaradt összeget a külföldi örököstársnak átadta. A Legfelsőbb Bíróság törvényességi határozatában ezzel az állásponttal nem értett egyet és rámutatott arra, hogy érvényes végintézkedés hiányában az örökhagyó hagyatékában a törvényes öröklés rendje az irányadó. A három törvényes örökös tehát a Ptk. 673. §-a alapján megszerezte a hagyatékhöz tartozó takarékbetétkönyvet, és a Ptk. 682. §-a szerint azzal a hagyaték megosztása - a hagyatéki osztály - előtt közösen voltak jogosultak rendelkezni. Az alperes tehát amikor a takarékbetéti összeget felvette, és a temetési költségek kiegyenlítése után fennmaradó összeget a felperes hozzájárulása nélkül a külföldön élő örököstársuknak átadta, jogellenesen járt el, és jogellenes eljárásával a felperesnek kárt okozott, amit a Ptk. 339. §-ának (1) bekezdése értelmében köteles megtéríteni (P. törv. II. 20087/1988.).

A hagyaték felosztása

2. Az örökösársak közössége a hagyaték felosztásával, a hagyatéki osztállyal ér véget.

A hagyaték felosztására a hagyatéki tartozások kielégítése után kerülhet sor; a megmaradó hagyatéki értékből kell megállapítani az egyes örökösök örökrészét. Ennek során tisztázni kell, hogy van-e olyan érték, amelyet valamelyik örökös osztályrabocsátani köteles; ez esetben ugyanis az örökösök örökrészét erre figyelemmel kell megállapítani. (Az osztályrabocsátás szabályaira l. a 619-622. §-okhoz fűzött magyarázatot.)

Az örökösök részesedésének arányára tekintettel történik meg a hagyaték tényleges felosztása, ennek során az egyes hagyatéki vagyontárgyak valamelyik örökös kizárólagos tulajdonába kerülnek; az esetleg továbbra is közös tulajdonban maradó vagyontárgyak (pl. ingatlan) esetében pedig most már a közös tulajdon általános szabályai érvényesülnek.

A hagyatéki osztály módját az örökhagyó végintézkedéssel rendezheti. Ebben az esetben a hagyatéki vagyon megosztására az örökhagyó rendelkezése az irányadó. Az örökösök azonban egyező akaratelhatározással ettől eltérhetnek, és más módon is feloszthatják a hagyatéki vagyont.

Az örökhagyó viszont a megosztás általa rendelt módját a juttatás feltételeként szabhatja meg azzal, hogy ha az örökösök attól eltérnek, juttatásukat elvesztik, és azt más örökös kapja meg. A juttatás ilyen feltételhez kötése - ha a feltétel egyébként nem ütközik a Ptk. 647. §-ába - érvényes, és ebben az esetben, ha az örökösök az örökhagyó által megszabott megosztási módtól eltérnek, elvesztik örökrészüket.

Az örökhagyó rendelkezésének hiányában a hagyaték megosztásának módja az örökösök szabad megállapodásának tárgya: az örökösök maguk határozzák meg, hogy melyik örökös milyen vagyontárgyat kap meg örökrésze fejében. A megállapodáshoz semmiféle alakíságra nincs szükség.

Ha azonban az örökösök a megosztás módjában nem tudnak megállapodni, a hagyaték megosztásáról polgári perben a bíróság dönt.

Osztályos egyezség

2. Az osztályos egyezség meghatározását a He. 53. §-ának (4) bekezdése tartalmazza. Eszerint „az örökösök között kizárólag a hagyatéki vagyon tárgyaira vonatkozóan létrejött egyezség (osztályos egyezség)- a hagyatékban való részesedés mellett, de arányára tekintet nélkül - nem minősül élők közötti jogügyletnek, és a hagyatékot az egyezség alapján öröklés jogcímén kell átadni”.

Osztályos egyezség tehát az örökösöknek olyan megállapodása, amellyel a hagyatéki osztály módját a hagyaték megnyílásának időpontjára visszaható hatállyal rendezik; a megállapodásban az örökösök eltérhetnek a törvényben vagy a végintézkedésben meghatározott öröklés rendjétől is, de a hagyatékban minden örökösnek részesednie kell.

A fenti meghatározásból következik, hogy osztályos egyezségnek csak az a megállapodás minősül, ami az alábbi feltételeknek megfelel:

a) Osztályos egyezséget *csak örökösök* köthetnek egymással, vagyis akik az örökhagyó után a törvényes öröklés rendje szerint vagy az örökhagyó végintézkedése alapján ténylegesen öröklésre jogosultak. Minthogy a túlélő házastárs özvegyi hasznélvezeti joga törvényes öröklési jog, a házastárs is jogosult osztályos egyezséget kötni. A ténylegesen öröklésre jogosultak körén kívül eső személlyel kötött egyezség már nem minősül osztályos egyezségnek.

Pl. az örökhagyó végrendeletében üdülőingatlanát testvérére hagyta, egyéb vagyonáról nem rendelkezett. A hagyatékhoz tartozott még egy házaspár ingatlant, különböző ingóságok és két takarékpénztári számla. Az örökhagyó után a végrendeletben nem érintett vagyontárgyak tekintetében a törvényes öröklés rendje szerint egyetlen gyermeke jogosult örökölni, míg túlélő házastársát özvegyi hasznélvezeti jog illeti meg. Az örökhagyó testvére mint végrendeleti örökös, valamint az örökhagyó gyermeke és túlélő házastársa mint törvényes örökösök a hagyaték megosztása tárgyában osztályos egyezség kötésére jogosultak. Ha azonban az örökhagyó gyermeke saját két leszármazója (az örökhagyó unokái) részére is kíván juttatni törvényes örökrészből, ezt már osztályos egyezségben nem teheti meg: a két leszármazó ugyanis, bár a törvényes örökösök körébe tartozik, az adott esetben az öröklésben még nem került sorra, mert felmenőjük, az örökhagyó gyermeke megelőzi őket.

Nem minősül osztályos egyezségnek az a megállapodás sem, amellyel az örökösök a hagyatéki hitelezők igényét valamely hagyatéki vagyontárgy tulajdonba adásával elégítik ki. Ha azonban örökösárs érvényesít hagyatéki hitelezői igényt, ezt a többi örökössel kötött osztályos egyezséggel rendezhetik.

Fennáll azonban a jogi lehetősége annak, hogy a hagyatéki eljárás keretében az örökösök a soron nem következő örökössel vagy a hagyatéki hitelezővel egyezséget kössenek, és a hagyatékhoz tartozó vagyontárgy tulajdonjogát átruházzák. Ez az egyezség azonban már élők közötti jogügylet lesz, és megkötésére a He. 58. §-ában foglaltak irányadók.

b) Osztályos egyezségben *csak a hagyatékhoz tartozó vagyontárgyak* sorsát lehet rendezni. Nincs tehát lehetőség arra, hogy a hagyatéki vagyon megosztása kapcsán - értékkiegyenlítésül vagy a tulajdoni viszonyok rendezése érdekében - más, valamelyik örökös tulajdonában álló vagyontárgyat bevonjanak a megállapodásba. Pl. az örökhagyó két gyermeke a hagyatékhoz tartozó ingatlant 1/2-1/2 arányban örökölné. Az örökösök a hagyatéki osztály kapcsán a közös tulajdont olyképpen kívánják megszüntetni, hogy az ingatlant kizárólag az egyik gyermek kapja meg, aki saját telekingatlana tulajdonjogát ruházná át örökösársára annak örökrésze ellenében. Ez osztályos egyezségben nem rendezhető; az örökösársak megállapodása élők közötti jogügylet - a közös tulajdonnak csere útján történő megszüntetése - lesz.

c) Az osztályos egyezség további feltétele, hogy *minden örökös részesedjék* a hagyatékából; a részesedés aránya azonban közömbös. Pl. az örökhagyó után a törvényes öröklés rendje szerint három gyermeke jogosult örökölni. A hagyatékhoz tartozik egy házas ingatlan, egy üdülőingatlan és egy 100000 Ft betéti összegű takarékbetétkönyv. Az örökösök megállapodása szerint az egyik gyermek a családi házat, a másik gyermek az üdülőingatlant, míg a harmadik gyermek a takarékbetétkönyvet öröklí. Ez a megállapodás osztályos egyezségnek minősül, mert mindegyik örökös részesül a hagyatékából. Bár a családi ház és az üdülőingatlan értéke jelentősen meghaladja a 100000 Ft takarékbetéti összeget, ennek nincs jelentősége: az örökösök az örökrészüik mértékétől eltérhetnek. Ha viszont a megállapodás szerint a hagyatékot két gyermek kapja meg és a harmadik gyermek nem részesül a hagyatékából, ez a megállapodás már nem osztályos egyezség; az örökösök között a harmadik gyermek örökrésze vonatkozásában valójában élők közötti jogügylet, ajándékozás jött létre.

d) Osztályos egyezséget addig lehet kötni, amíg a hagyatéki vagyon öröklés jogcímén való megszerzését a *hagyatékátadó végzés* nem tanúsítja, vagy annak jogi sorsáról *bíróági határozat* nem dönt.

Osztályos egyezség kötése elsősorban a hagyatéki eljárás során a jogerős hagyatékátadó végzés meghozatala előtt kerülhet sor. Ha azonban az örökösök között öröklési jogi kérdésben vita van, és a közjegyző a hagyatékot ideiglenes hatállyal adja át, a megindult öröklési jogi perben a jogvita tisztázása után az örökösök a bíróság előtt is köthetnek osztályos egyezséget; a közjegyző erre figyelemmel fogja meghozni a teljes hatályú átadó végzést, hacsak a bíróság a perben valamennyi igényt nem rendezett [He. 60. § (4) bek.].

Osztályos egyezséget köthetnek a felek a bíróság előtt akkor is, ha az öröklési igény kérdésében hagyatéki eljárás lefolytatása nélkül indult polgári per, vagy a teljes hatályú hagyatékátadó végzés meghozatalát követően indult öröklési jogi perben a bíróság döntése az öröklés rendjét vagy az öröklés jogcímét illetően a hagyatékátadó végzéstől eltér. Pl. az örökhagyó után az ingatlan-nyilvántartás adatai szerint ingatlanvagyon nem maradt, ezért hagyatéki eljárást sem folytattak le. Az örökhagyó örökösei azonban pert indítanak az örökhagyó élettársa ellen, és arra hivatkoznak, hogy az élettársi együttélés ideje alatt megvásárolt és kizárólag az élettárs tulajdonaként bejegyzett ingatlan 1/2 része élettársi közös vagyon jogcímén az örökhagyó tulajdona volt, és abban ők jogosultak örökölni. Egyben osztályos egyezségük alapján az öröklés rendjétől eltérő módon (arányban) kérik az ingatlanilletőség tulajdonukba adását. A bíróság az ítélet rendelkező részében a felperesek osztályos egyezsége alapján fogja megállapítani, hogy a felperesek az örökhagyó után öröklés jogcímén az ingatlan milyen hányadának tulajdonjogát szerezték meg.

Hasonló a jogi helyzet akkor is, ha a hagyaték teljes hatályú átadása után hosszabb idő elteltével kerül elő az örökhagyó végrendelete, és a hagyatéki eljárás megismétlésére már nincs jogi lehetőség (He. 76/A. §), vagy utóbb merül fel olyan adat, amely a hagyaték átadásának alapjául szolgáló végrendelet érvénytelenségének megállapítására ad lehetőséget.

Az osztályos egyezség fenti meghatározásából következik, hogy „mint az örökösársak közössége megszüntetésének egyik módja csak az örökhagyó halála után köthető. Az osztályos egyezségben az örökösársak az örökhagyó halálával reájuk szállt hagyaték megosztásáról rendelkeznek, értelemszerű tehát, hogy jognyilatkozataikat az örökhagyó halála után kell megtenniük. Az egyik örökös által az örökhagyó életében, a másik örökös által az örökhagyó halála után tett nyilatkozat alapján az osztályos egyezség létrejötte fogalmilag kizárt.” (Pfv. V. 22 422/1994. - BH 1996/3. sz. 153.)

Az osztályos egyezség az örökösársak megállapodása, ezért az általános ügyleti megtámadási alapokon (pl. jogellenes fenyegetés, tévedés címén) éppúgy megtámadható, mint más jogügylet.

Az egyik ügyben az örökhagyó végrendeletében minden vagyonát egymás között egyenlő arányban leányára: az I. r. felperesre, valamint két testvérére: az alperesekre hagyta. Az örökhagyó utóbb kötött házasságot a II. r. felperessel. Az örökhagyó halála után indult hagyatéki eljárásban a II. r. felperes vitatta a végrendelet érvényességét. A felek hosszas tárgyalást követően egyezséget kötöttek, amelyben a végrendelet „félretételével” a végrendeleti örökösök a törvényes örökösöket kötelesrészüket meghaladó mértékben részesítették a hagyatékából. Utóbb a felperesek által beszerzett írásszakértői vélemény megállapította, hogy a végrendeleten levő névaláírás nem az örökhagyótól származik. E szakvélemény alapján a felperesek az egyezséget a Ptk. 210. §-a (3) bekezdésére figyelemmel megtámadták; arra hivatkoztak, hogy közös téves feltevésben voltak, mert nem volt tudomásuk arról a tényről, hogy a végrendeleten levő névaláírás nem az örökhagyótól származik. Az elsőfokú bíróság ítéletével a keresetet elutasította. A végrendeleti tanúk vallomása és a kirendelt írásszakértő véleménye alapján ugyanis megállapította, hogy a végrendeleten szereplő névaláírás az örökhagyótól származik. „Ebből a tényből következően pedig a felek nem lehettek tévedésben, ha az egyezséget a végrendelet érvényességének tudatában kötötték meg.” Utalt az elsőfokú bíróság arra is, hogy a II. r. felperes a hagyatéki eljárás során vitatta az örökhagyói aláírás valódiságát, így „a Ptk. 210. § (3) bekezdése szerinti megtámadási okra alappal abban az esetben sem hivatkozhatna, ha a végrendeleten szereplő aláírás hamisított volna.” A másodfokú bíróság az elsőfokú ítéletet helybenhagyta. Ítéletének indokolása szerint azonban az elsőfokú bíróságnak elsődlegesen abban kellett volna állást foglalnia, hogy az egyezség kölcsönös téves feltevés címén való eredményes megtámadásának a feltételei megvoltak-e vagy sem. E körben a felperesek alaptalanul állították, hogy a feleket egyezségkötésre a végrendelet érvényes voltának feltételezése indította. Ez esetben ugyanis az alperesek nem kötnek olyan egyezséget, amelynek alapján a felperesek a kötelesrésznél nagyobb mértékben részesülnek a hagyatékából. Ugyanakkor a felpereseknek már az egyezségkötés előtt kételyeik voltak a végrendelet érvényességét illetően. Mindez azt bizonyítja, hogy az egyezségkötés célja „a jogviszony körüli bizonytalanság végleges eloszlása volt.” Ez pedig a Ptk. 240. §-a (4) bekezdése értelmében a tévedés jogcímén való megtámadás lehetőségét is kizárja.

A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban meghozott ítéletével a jogerős ítélet hatályában fenntartotta. Kiemelte azonban, hogy a hagyatéki eljárásban kötött eljárásjogi egyezség „anyagi jogi” szempontból megállapodás: azaz szerződés, amelynek alapja az egyezséget kötő felek közti öröklési jogviszony. Nincs viszont olyan korábbi szerződés, amelyet az egyezséggel módosítanak. Ennek folytán a Ptk. 240. § (4) bekezdése az adott esetben nem alkalmazható. A hagyatéki eljárás során kötött egyezség azonban mint az örökösök megállapodása az általános ügyleti megtámadási alapokon épp úgy megtámadható, mint más jogügylet, így megtámadható abból az okból, hogy azt a felek ugyanabban a téves feltevésben kötötték meg. A megtámadás feltétele, hogy a közös téves feltevés olyan lényeges körülményre vonatkozzon, amely meghatározó volt a megállapodás létrejöttében, és ennek fennállását az arra hivatkozó félnek kell bizonyítania.” Az adott esetben azonban az eljárás bíróságok nem megalapozatlanul jutottak arra a következtetésre: a felperesek nem tudták bizonyítani, hogy a feleket az egyezségkötésre a végrendelet érvényességének feltételezése indította. E körben a Legfelsőbb Bíróság a másodfokú bíróság okfejtése mellett kiemelte: „a felek éppen a végrendelet »főlretételével« kötöttek olyan egyezséget, amelyben a végrendeleti örökösök a kötelesrészt meghaladó mértékben részesítették törvényes örökösöket a hagyatékából; ebből pedig a felperesek állítása szerinti következtetésre nem lehet jutni. Éppen ellenkezőleg: az egyezségkötés feltételezhető indokaként inkább az fogadható el, hogy a végrendelet érvényességével kapcsolatos felperesi aggály miatt az esetleges hosszadalmas bírósági eljárás céljából kívánták az alperesek az öröklési jogi vitát a felperesek méltányos részesítése mellett lezárni. A közös téves feltevés bizonyítottóságának hiányában pedig annak valóban nincs jelentősége, hogy a vitás végrendelet érvényes volt-e vagy sem.” (Pfv. V. 20563/1997. - BH 1999/2. sz. 66.)

Ptk. 683. § (1) Az örökösztársak a közös hagyatéki tartozásokért mind a hagyatéki osztály előtt, mind pedig azt követően egyetemlegesen felelnek.

(2) Az az örökös, akinek az örökhagyó a hagyatékából a szokásos mértékű ajándéknál nem nagyobb értékű meghatározott dolgot vagy jogot juttatott, a hagyatéki hitelezők követeléséért csak akkor felelős, ha a követelés a többi örökösztársától nem hajtható be.

Az örökösztársak egyetemleges felelőssége

1. a) Több örökös esetében az örökösztársak - mind a hagyatéki osztály előtt, mind a hagyatéki osztály után - egyetemlegesen felelnek a hagyatéki tartozásokért. A hagyatéki hitelezők tehát bármelyik örököstől követelhetik az egész tartozás kielégítését. „Ha valamelyik örökösztárs a hitelezői igényt teljesen kielégítette, mindegyikük kötelezettsége megszűnik. A hitelezők és az örökösök egymás közötti viszonyában (külső jogviszony) valamennyi örökösre kihat az egyik örökös részéről történt teljesítés és beszámítás, de egyik örökös sem követelheti mentesítését a tartozás alól. Bármelyik örökössel szemben is lépjen fel a hagyatéki hitelező, örökrésze erejéig a tartozás kielégítésére kell őt kötelezni.

Az örökösztársak egymás közötti (belső) viszonyában a kötelezettség viselésének az arányát a közöttük fennálló jogviszony határozza meg, vagyis az örökösztársak felelőssége egymás között örökrészüik arányához igazodik. Az örökség arányában való felelősség kérdése tehát csak az egymás közötti (belső) jogviszonyban kerülhet előtérbe. Ha ugyanis a hagyatéki hitelező bármelyik örökösztársától kielégítést kapott, az elszámolás már az örökösztársak belső viszonyára tartozik. Az az örökös, aki a reá jutó tartozáson túlmenően teljesített, megtérítési igényt támaszthat a többi örökösztársal szemben. Mindegyik örökös ugyanis csak korlátozottan, a reá szállott hagyatéki vagyontárgyakkal, illetőleg annak hasznaival, vagy azok értéke erejéig felelős.” [Ptk. 679. § (1) bek.]. (Bacsó-Pallósi-Sóthné-Szolcsánszky: Az öröklési jog kézikönyve. 1979. 338. o.)

Az adott esetben a felperes az örökhagyó ellen a bérlemény rendeltetésszerű használatára és a bekövetkezett álagromlás miatt a felmondás érvényességének megállapítása és az okozott kár megtérítése iránt indított pert. Az örökhagyó a per során meghalt. A felperes az örökhagyó hét örökösét alperesi jogutódként perbe vonta; minthogy azonban öt örökös külföldi volt, az elsőfokú bíróság a külföldiek vonatkozásában a pert elkülönítette, majd ítéletével a két belföldi örököst egyetemlegesen kötelezte 23330 Ft kártérítés megfizetésére. A másodfokú bíróság az első fokú ítéletet hatályon kívül helyezte, és az elsőfokú bíróságot új eljárásra utasította, egyebek mellett azért, mert álláspontja szerint ha az örökhagyó kártérítési felelőssége megállapítható, nem mellőzhető valamennyi örökös perben állása. A Legfelsőbb Bíróság törvényességi határozatában kifejti: „Az örökösztársaknak a hagyatéki tartozásért való felelőssége az adott esetben is a hagyaték tárgyaival és hasznaival, illetőleg azok értéke erejéig, tehát korlátozottan áll fenn, a jogosult (hagyatéki hitelező) ugyanakkor mind a hagyaték felosztása (a hagyatéki osztály) előtt, mind azt követően a követelés teljesítését a Ptk. 337. §-ának (1) bekezdése értelmében mindegyik örököstől vagy bármelyiktől követelheti. Az örökösztársak belső viszonyára tartozik, hogy a hagyatéki hitelezőt kielégítő örökös a többi örököstől - örökrésze arányában - arányos megtérítést követelhet. Ha tehát az alperesi jogelőd (az örökhagyó) kártérítési felelőssége fennáll, a kártérítési kötelezettség az örökhagyó tartozásaként a hagyatékát terheli. A felperes ebben a tekintetben hagyatéki hitelező, aki választása szerint jogosult arra, hogy kárigényét csak két örökössel - az I. és a II. r. alperessel - szemben érvényesítse. Ha kárigénye az I. és a II. r. alperes örökrészeinek értékét nem haladja meg, nincs törvényes akadálya annak, hogy a bíróság a teljes kár megtérítésére csak az I. és a II. r. alperest kötelezze. Ebből következik, hogy a többi örökös alpereskénti perbe vonása nem szükséges.” (P. törv. II. 20 274/1988. - BH 1988/11. sz. 402. - PJD XI. 266. sz.) Hasonló módon foglalt állást a Legfelsőbb Bíróság több törvényességi határozatában (P. törv. II. 20 877/1991. - BH 1992/3. sz. 176.; P. törv. III. 20 011/1992. - BH 1992/6. sz. 397.).

Egy újabb ügyben a felperesek hagyatéki hitelezői igényüket két végrendeleti örökössel szemben érvényesítették, a további két végrendeleti örököst alperesként nem vonták perbe. A jogerős közbenső ítélet megállapította, hogy a felperesek az örökhagyó részére abban az alapos feltevésben nyújtottak szolgáltatásokat, hogy az örökhagyó halálakor őket vagyonából részesíteti, ezért az alperesek a hagyaték tárgyaival és hasznaival felelnek a teljesített szolgáltatások értékéért. A felpereseket megillető hagyatéki hitelezői igény összecszerzésének megállapításához további bizonyítás lefolytatását látta indokoltnak. Az alperesek felülvizsgálati kérelmükben - egyebek mellett - arra is hivatkoztak, hogy miután a hagyatékot négyen örökölték, a hagyatéki hitelezői igény valamennyi örökös perbenállása nélkül nem bírálható el.

A Legfelsőbb Bíróság határozatában kifejtette: „Téves az az alperesi álláspont, amely szerint a felperesek hagyatéki hitelezői igénye csak valamennyi örökös perbenállása mellett bírálható el. A Ptk. 683. § (1) bekezdése értelmében az örökösök közötti közös hagyatéki tartozásokért mind a hagyatéki osztály előtt, mind pedig azt követően egyetemlegesen felelnek. Ebből a rendelkezésből következik, hogy a hagyatéki hitelezők bármelyik örököstől követelhetik az egész tartozás kielégítését. Ha pedig valamelyik örökös a hitelezői igényt teljesen kielégítette, mindegyikük kötelezettsége megszűnik: a hitelezők és az örökösök egymás közötti viszonyában - az ún. külső jogviszonyban - az egyik örökös részéről történt teljesítés ugyanis valamennyi örökösre kihat. Az örökösök egymás közötti - ún. belső viszonyára - tartozik annak megállapítása, hogy a felelősség közöttük örökrésük arányában hogyan oszlik meg, és az az örökös, aki a reá jutó mértéket meghaladóan teljesített a hagyatéki hitelezőnek, megtérítési igényt érvényesíthet. A perbevonott örökösökre is irányadó viszont a Ptk. 679. §-ában megfogalmazott az az általános szabály, hogy felelősségük a hagyatéki tartozásokért korlátozott, csak az általuk megörökölt hagyatéki vagyontárgyakkal és annak hasznával, illetőleg azok értékével tartoznak helytállni.” (Pfv. V. 20020/1997.)

b) Az egyetemleges felelősség azonban csak a 677. § (1) bekezdésének a)-c) és e) pontja szerinti tartozások esetében áll fenn. A kötelesrészről való felelősségre [677. § (1) bek. d) pont] ugyanis a Ptk. 669. §-a (2) bekezdésének különös szabálya vonatkozik: eszerint a kötelesrészért több személy felelősségének arányát juttatásaik figyelembe vehető értéke (670. §) határozza meg. (Erről részletesebben a 669. §-nál szoltunk.)

c) További korlátozást tartalmaz a 683. § (2) bekezdése. Ha ugyanis az örökös a szokásos mértékű ajándéknál nem nagyobb meghatározott dolgot vagy jogot örököl, csak akkor felelős a hagyatéki hitelező követeléséért, ha a követelés a többi örököstől nem hajtható be.

Ezzel kapcsolatban Bacsó Jenő felhívja a figyelmet arra, hogy az ilyen juttatás „aligha minősül a Ptk. szerint örökségnek, mert jellegére tekintettel inkább hagyomány, és ha ilyen, akkor a felelősségi szabályokra is a 684. § az irányadó. A 636. § szerint ui. örökös az, akinek az örökhagyó az egész hagyatékát, illetőleg annak meghatározott hányadát juttatja. Kétség esetében még az is örökös, akinek az örökhagyó az egész hagyaték értékének jelentős részét tevő vagyontárgyat juttatott, és feltehető akarata szerint a részesítettnek a hagyatéki terhek viselésében is osztoznia kell. Mindezek a feltételek az alkalmi ajándék juttatásának esetében nem állanak fenn.” (A Polgári Törvénykönyv magyarázata. 1981. 3. kötet 3227. o.)

A hagyományos felelőssége a hagyatéki tartozásokért

Ptk. 684. § (1) A más hagyatéki hitelező sérelmével kielégített hagyományos a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint felel a hitelezőnek, amennyiben a hitelező az örököstől kielégítést nem szerezhett.

(2) A hagyományos az őt terhelő hagyomány és meghagyás tekintetében úgy felel, mint az örökös.

A hagyományos felelősségére vonatkozó szabályok

A hagyomány a hagyatéki tartozások között sorrendben az utolsó helyen szerepel [677. § (1) bek. e) pont], ebből következik, hogy csak valamennyi hagyatéki hitelező és a kötelesrészre jogosult kielégítése után kerülhet sor a hagyomány kiadására. Ha ennek ellenére a hagyomány kiadása előbb történt meg, és ezáltal valamelyik hitelező követelése nem, vagy nem teljes mértékben volt kielégíthető, a hagyományos a hitelezővel szemben felelősséggel tartozik. Felelőssége azonban csak másodlagos, csak akkor áll fenn, ha a hitelező az örököstől a követelését nem tudja megkapni (pl. az egyéb hagyatéki tartozások kielégítése és a hagyományok kiadása után már nem maradt hagyatéki vagyon).

A hagyományos felelősségére a jogalap nélküli gazdagodás szabályai (Ptk. 361-364. §) irányadók. Nem felel tehát a hitelezőnek, ha a hagyománytól a hitelező jelentkezése előtt elesett, kivéve, ha számolnia kellett a hitelező igényével (tudta, hogy az örökös a hagyatéki hitelezőt megelőzően adta ki részére a hagyományt), vagy rosszhiszeműen jutott a hagyományhoz.

Az adott esetben az örökhagyó végrendeletében minden vagyonát unokáira hagyta; utóbb egy „pótvégrendeletet” készített, és 4 darab, egyenként 5000 Ft értékű gépkocsinyeremény-betétkönyvet hagyományozott H. J.-nek azzal az indokolással, hogy nevezett ápolta és segítette az örökhagyó szüleit és az örökhagyót is, és ő fogja gondozni az örökhagyónak és hozzátartozóinak a sírját. A hagyaték több mint 500000 Ft értékű volt. Az örökhagyó egyik gyermeke kötelesrész kiadása iránt indított pert a végrendeleti örökösök, valamint H. J. ellen. A bíróság ítéletével a kötelesrész iránti igényt megalapozottnak találta, és a végrendeleti örökösök mellett H. J.-t is kötelezte - juttatása arányában - 9310 Ft megfizetésére. A Legfelsőbb Bíróság törvényességi határozatában kifejti: az örökhagyó hagyatékának értékére tekintettel a H. J.-nek adományozott összesen 20000 Ft a hagyaték csekély hányadát teszi ki. A „pótvégrendelet” rendelkezése alapján feltételezhető továbbá, hogy az örökhagyó akarata szerint H. J.-nek nem kell osztoznia a hagyatéki terhek viselésében. Ezért a Ptk. 636. §-ának (3) bekezdésében foglaltakra tekintettel H. J. nem örökös, a részére rendelt juttatás a Ptk. 641. §-ának (1) bekezdése szerinti hagyománynak minősül. Ezért H. J. a Ptk. 684. §-ának (1) bekezdése értelmében a hagyatéki tartozásért csak abban az esetben felelne, ha a hagyatéki tartozás az örökösöktől nem lenne behajtható, és kielégítése éppen a hagyatéki hitelező (a kötelesrészre jogosult) sérelmére történt (P. törv. II. 20897/1984.).

Az örökhagyó a hagyományost is terhelheti hagyománnyal (alhagyomány) vagy meghagyással. Ezért a hagyományos úgy felel, mint az örökös: a hagyománya teljes értékével tartozik helytállni. Ebből következik, hogy olyan alhagyományt nem lehet rendelni, ami a hagyományosnak juttatott hagyomány értékét meghaladja, ha pedig az őt terhelő meghagyás teljesítése haladja meg annak értékét, a meghagyás teljesítésére nem köteles.

Az örökös felelősségére vonatkozó szabályok alkalmazása azt is jelenti, hogy ha a hagyományt több alhagyomány vagy meghagyás terheli, és az valamennyi kielégítésére nem elegendő, arányos kielégítésnek van helye.

Hatodik rész

ZÁRÓ RENDELKEZÉSEK

A Záró rendelkezéseket tartalmazó Hatodik rész az 1977. évi IV. törvénnyel módosított Ptk. új része. A korábbi Ptk.-ban, az 1959. évi IV. törvényben is volt ugyan „Záró rendelkezés”, ez azonban csak egyetlen szakaszból - a 685. §-ból - állt, amely a hatálybalépését és a szükséges átmeneti rendelkezések megállapítását külön jogszabályra utalta. Ezt a rendelkezést a korábbi Ptk. nem foglalta külön részbe, hanem az öröklési jogot szabályozó Ötödik rész utolsó, LIX. fejezetét követően „Záró rendelkezés” cím alatt helyezte el. A többször módosított Ptk. viszont emellett a „Záró rendelkezések” keretében helyezett el több értelmező szabályt, és pedig a tv. által felhívott jogszabályok jogforrási erejére, a hozzátartozók és a közeli hozzátartozók körére, a gazdálkodó szervezetek fogalma alá vont jogi személyek megnevezésére, a „fogyasztó” fogalmának meghatározására, az „élettársak” megváltozott fogalmának meghatározására, végül az épületekre irányadó rendelkezéseknek a más építményekre is való alkalmazására vonatkozóan. Ezek közül - miként majd látni fogjuk - egyes rendelkezéseket a többször módosított Ptk. a Ptké. I.-ből vett ugyan át, a Záró rendelkezések körének ilyen bővülése azonban mindenképpen indokolta ezeknek egy különálló új részben - a Hatodik részben - való elhelyezését.

Ptk. 685. § E törvény alkalmazásában

a) jogszabály: a törvény, a kormányrendelet; továbbá a törvény felhatalmazása alapján, annak keretei között az önkormányzati rendelet; a 29. § (3) bekezdése, a 200. § (2) bekezdése, a 209/B. § (6) bekezdése, a 305. § (1) bekezdése, a 434. § (3)-(4) bekezdése, az 523. § (2) bekezdése és az 528. § (3) bekezdése tekintetében viszont valamennyi jogszabály;

b) közeli hozzátartozók: a házastárs, a bejegyzett élettárs, az egyeneságbeli rokon, az örökbefogadott, a mostoha- és nevelt gyermek, az örökbefogadó-, a mostoha- és a nevelőszülő, valamint a testvér; hozzátartozó továbbá: az élettárs, az egyeneságbeli rokon házastársa, bejegyzett élettársa, a jegyes, a házastárs, a bejegyzett élettárs egyeneságbeli rokona és testvére, valamint a testvér házastársa, bejegyzett élettársa;

c) gazdálkodó szervezet: az állami vállalat, az egyéb állami gazdálkodó szerv, a szövetkezet, a lakásszövetkezet, az európai szövetkezet, a gazdasági társaság, az európai részvénytársaság, az egyesülés, az európai gazdasági egyesülés, az európai területi együttműködési csoportosulás, az egyes jogi személyek vállalata, a leányvállalat, a vízgazdálkodási társulat, az erdőbirtokossági társulat, a végrehajtói iroda, továbbá az egyéni vállalkozó. Az állam, a helyi önkormányzat, a költségvetési szerv, az egyesület, a köztisztület, valamint az alapítvány gazdálkodó tevékenységével összefüggő polgári jogi kapcsolataira is a gazdálkodó szervezetre vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni, kivéve, ha a törvény e jogi személyekre eltérő rendelkezést tartalmaz;

d) fogyasztó: a gazdasági vagy szakmai tevékenység körén kívül szerződést kötő személy.

e) fogyasztói szerződés: az a szerződés, amely fogyasztó és olyan személy között jön létre, aki (amely) a szerződést gazdasági vagy szakmai tevékenysége körében köti; a törvény jótállásra és kellékszavatosságra vonatkozó szabályai alkalmazásában az a szerződés minősül fogyasztói szerződésnek, amelynek tárgya ingó dolog, kivéve a villamos energiát, a - tartályban, palackban vagy egyéb módon korlátozott mennyiségben vagy meghatározott úrtartalommal ki nem szerelt - vizet és gázt, továbbá a végrehajtási eljárás vagy más hatósági intézkedés folytán eladott dolgot, valamint az olyan árverésen eladott használt dolgot, amelyen a fogyasztó személyesen részt vehet (fogyasztási cikk).

f) teljes hiteldíj: a kölcsönért fizetendő ellenérték, amely tartalmazza a kamatokat, folyósítási jutalékokat és minden egyéb - a kölcsön felhasználásával kapcsolatosan teljesítendő - ellenszolgáltatást.

Jegyzet: A Ptk. 685. §-ának a) pontja a 2002. évi XXXVI. törvény 8. §-ával megállapított szöveg. Hatályos: 2003. VII. 1-jétől. Ezt követően kötött szerződésekre kell alkalmazni.

A Ptk. 685. §-ának b) pontja az 1993. évi LXXVIII. törvény 1. számú melléklet I. a) pontjának megfelelően módosított szöveg. Utóbb módosította - 2009. VII. 1-jével - a 2009. évi XXIX. törvény 17. § (1) bekezdés 1. és 10. pontja.

A Ptk. 685. §-ának c) pontját az 1993. évi XCII. törvény 39. §-a iktatta be. A 2000. évi CXXXVI. törvény 168. § (2) bekezdésének megfelelően módosított szöveg. (Ez utóbbi módosítás 2002. január 1-jén lépett hatályba.) Az első mondat szövegét a 2003. évi XLIX. törvény 32. §-a állapította meg. Hatályos: a Magyar Köztársaságnak az Európai Unióhoz történő csatlakozásáról szóló nemzetközi szerződést kihirdető törvény hatálybalépésének napjától. Ezt követően indult ügyekben kell alkalmazni.

A Ptk. 685. §-ának d) pontja a 2002. évi XXXVI. törvény 8. §-ával megállapított szöveg.

A Ptk. 685. §-ának e) pontját a 2002. évi XXXVI. törvény 8. §-a iktatta be. Hatályos: 2003. VII. 1-jétől. Ezt követően kötött szerződésekre kell alkalmazni.

A Ptk. 685. §-ának f) pontját a 2008. évi CXV. törvény 1. § (2) bekezdése iktatta be. Hatályos: 2009. III. 1-jétől. Ezt követően kötött szerződésekre kell alkalmazni.

A tv. által felhívott jogszabályok jogforrási ereje

1. A tv. gyakran utal más jogszabályok rendelkezéseire. Ennek két fő formája van. Az egyik az, amikor a Ptk. más jogszabályban foglalt meghatározásra hivatkozik, amikor tehát ez a másik jogszabály, illetőleg jogszabályok mintegy kiegészítik, részletezik a vonatkozó Ptk.-rendelkezést. A másik, amikor a Ptk. lehetővé teszi, hogy más jogszabály eltérő rendelkezést tehessen. Ilyenkor tehát ez a másik jogszabály, illetőleg jogszabályok nem kiegészítik, hanem éppen megszorítják a Ptk.-rendelkezést, mert az alól kivételt tartalmaznak. Vegyük sorra ezt a két fő formát.

a) A más jogszabályok meghatározására történő utalás különböző, igen változatos formában történik. Ilyen formák pl. a következők kifejezések: „jogszabályok határozzák meg” [l. pl. a 231. § (3) bek.-ét]; „jogszabály elrendelheti” [l. pl. a 434. § (2) bek.-ét]; „jogszabály kimondhatja” [l. pl. a 388. § (1) bek.-ét v. a 488. § (2) bek.-ét]; „jogszabály kötelezővé teheti” [l. pl. a 198. § (2) bek.-ét v. a 489. § (2) bek.-ét]; „jogszabályon alapuló” [l. a 373. § (5) bek.-ét]; „jogszabály alapján is keletkezhet” [l. pl. a 251. § (2) bek.-ét]; „ha jogszabály alapján kötelesek” [l. pl. a 281. § (1) bek.-ét]; „jogszabály feltételekhez kötheti” [l. pl. a 447. § (2) bek.-ét]; „jogszabály is engedhet” [l. pl. a 448. § (2) bek.-ét]; „jogszabály engedélyével” [l. pl. a 450. § (1) bek.-ét].

b) A Ptk.-ban foglalt szabálytól eltérés lehetőségére is többféle változatban utal a tv. Ilyenek pl. a „jogszabály eltérhet” (l. pl. a 106. §-t), a „jogszabály eltérően is szabályozhatja” [l. pl. a 221. § (2) bek.-ét], a „ha jogszabály kivételt nem tesz” [l. pl. a 232. § (2) bek.-ét v. a 283. §-t], a „jogszabály ettől eltérően rendelkezhet” (l. pl. a 239. §-t v. a 446. §-t) kifejezések. Itt kell megemlíteni, hogy nem ebbe a körbe tartoznak azok az esetek, amikor a Ptk. lehetővé teszi ugyan az eltérő rendelkezést, de az nem jogszabályra, hanem magára a tv.-re bízta. Ennek rendszerinti formája a „- ha a tv. másképpen nem rendelkezik -” [l. pl. a 7. § (1) bek.-ét v. a 251. § (3) bek.-ét].

Mindkét esetkörre sok példát találunk a tv.-nek a lakásbérletre vonatkozó rendelkezéseinél (434-451. §-ok).

Akár az a), akár a b) pontba foglalt esetről is van azonban szó, vitás lehet, hogy a kérdéses jogszabálynak milyen jogforrási erejűnek kell lennie. A korábbi Ptk. e tekintetben általános szabályt nem tartalmaz. Ezt a Ptké. I. 6. §-ához fűzött miniszteri indokolása azzal magyarázta, hogy annak a kérdésnek eldöntése: e jogszabályoknak milyen jogforrási erejük legyen, nem a polgári jog, hanem az alkotmányjog feladata. Ennek ellenére maga a Ptké. I. néhány helyen tartalmazott olyan speciális rendelkezéseket, „amelyek az alkotmányjogi elvekből nem következnének”. Ilyen volt a Ptké. 6., 21. és 57. §-ában foglalt szabály, amelyek közül azonban már csak a 21. § van hatályban.

Mindhogy azonban a tv.-nek a más jogszabályokra utaló rendelkezései közt több olyan van, amelyeknél a felhívott jogszabályok viszonylag kisebb jelentőségű kérdésekre vonatkoznak, és gyakrabban igénylik a változó szabályozást, ezért ezeknél biztosítani kellett a bármilyen szintű jogszabállyal történő rendezés lehetőségét. Ez okból viszont helyesebb volt a jogforrási szint kérdését magában a Ptk.-ban szabályozni. Az említett taxatív felsorolt kivételektől eltekintve a főszabály értelmében a Ptk. alkalmazásában jogszabályon a törvényen kívül csak a kormányrendeletet lehet érteni. Ennek indoka az, hogy a Ptk.-ba foglalt szabályok az állampolgárok, az állami, gazdasági és társadalmi szervezetek és más jogi személyek jelentős jogait és kötelességeit érintik, ezért nem lenne helyes, ha ezeket alacsonyabb szintű jogszabályok egészíthetnék ki, illetőleg tehetnének ezek alól kivételeket, még akkor sem, ha erre maga a Ptk. felhatalmazása teremtené meg a lehetőséget (vö. a min. ind. II.-t a záró rendelkezésekkel kapcsolatban).

A hozzátartozók és a közeli hozzátartozók köre

2. A 685. § b) pontjában foglalt értelmező szabályokat eddig a Ptké. I. 2. §-a tartalmazta. Mint más olyan szabályokat is, amelyeknek - tartalmukra és az egyéb rendelkezésekkel való szoros összefüggésükre tekintettel - már korábban is a Ptk.-ban és nem a hatálybalépéséről és végrehajtásáról rendelkező jogszabályban (a Ptké. I.-ben) lett volna a helyük, az 1977. évi IV. tv. most változatlan tartalommal inkorporálta a tv.-ben, a Ptké. I. 2. §-át pedig a Ptké. II. 25. §-a (1) bekezdésének a) pontja egyidejűleg hatályon kívül helyezte. Magára a szabályozásra viszont azért volt szükség, mert a tv. több helyen tesz említést a hozzátartozókról [l. a Ptk. 85. § (2) és (3) bek.-ét, a 203. § (2) bek.-ét, az 582. § (2) bek.-ét, a 625. § (2) és (3) bek.-ét, a 632. § (1) és (2) bek.-ét, és a 635. § (2) bek.-ét], illetőleg a közeli hozzátartozókról [l. a Ptk. 444. § (2) bek.-ét és az 590. § (1) bek.-ét].

A hozzátartozók körét a Pp. is meghatározza a bírák kizárásával kapcsolatban [Pp. 13. § (2) bek.]. Ez a rendelkezés természetesen a polgári jogviszonyok körében nem irányadó.

Szükség volt tehát a Ptk.-ban is az értelmező szabályra, és pedig mindkét fogalom tekintetében, mert „a Ptk. a joghatásokat nemegyszer aszerint differenciálja, hogy hozzátartozóról vagy ennél szűkebb körrel, ún. közeli hozzátartozóról van szó” (l. a Ptké. I. részletes indokolását az 1-4. §-hoz).

A hozzátartozóknak a Ptk.-ban meghatározott köre egyébként - a családjogi törvénynek a rokonokkal kapcsolatos rendelkezéseit is szem előtt tartva (vö. a Cs.jt. 34., 60-62. §-aival) - csaknem teljesen megegyezik az eljárásjogi hozzátartozó-fogalommal. Az eltérés mindössze az, hogy a Ptk. ebben a körbe vonja az élettársat is, és a nevelt gyermek és a nevelőszülő mellett kifejezetten is említi a mostohagyermeket és a mostohaszülőt. Az élettársnak - a fentebb felsorolt szabályokkal rendezett polgári jogviszonyokban betöltött szerepére tekintettel - hozzátartozóvá nyilvánítása mindenképpen indokolt volt.

A gazdálkodó szervezetek köre

3. Erre az értelmező szabályra is azért volt szükség, mert a Ptk. több helyen tesz említést a „gazdálkodó szervezetek”-ről [l. pl. a 301. § (4) bek.-ét, az 568. § (2) bek.-ét]. A gazdálkodó szervezetek körét már korábban meghatározta a Pp., amikor az 1972. évi 26. tvr. az ilyen szervezetek egymás közötti jogvitában való eljárás szabályait is a Pp.-ben helyezte el (l. a Pp.-nek az 1972. évi 26. tvr. 62. §-ával beiktatott - azóta módosult - 396. §-át). Ez a meghatározás természetesen csak az eljárási törvény alkalmazásában volt irányadó. Szükségessé vált tehát e fogalomnak - a polgári jogviszonyok keretében való érvényesülése végett - a Ptk.-ban történő meghatározása is.

Ami az értelmező szabály tartalmát, vagyis a gazdálkodó szervezetek körét illeti, ez a zárt kör (685. § c) pont)- a költségvetési szervek, az egyesületek, a köztestületek és az alapítvány kivételével - azonos a Ptk. VI. fejezetében felsorolt jogi személyekkel, de gazdálkodó szervezet még a vízgazdálkodási társulat, az erdőbirtokossági társulat, a végrehajtói iroda és az egyéni vállalkozó is.

Közbevetőleg megemlítjük, hogy a „végrehajtói iroda” szövegrésszel a felsorolást a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény és a kapcsolódó jogszabályok módosítása tárgyában alkotott 2000. évi CXXXVI. törvény 168. §-a (2) bekezdése egészítette ki „a végrehajtói iroda mint társas gazdálkodói forma bevezetésére figyelemmel és jogállásának rögzítése érdekében” (min. ind.). A Vht. új 254/A. §-a szerint ugyanis a végrehajtói iroda az önálló bírósági végrehajtói tevékenység végzésének elősegítésére határozatlan időre alakított, jogi személyiséggel rendelkező szervezet, amelynek alakítására, nyilvántartására, működésére, ellenőrzésére, megszűnésére és tagjainak felelősségére - e törvényben foglalt eltérésekkel - a gazdasági társaságokról szóló 1997. évi CXLI. törvénynek a korlátozott felelősségű társaságra vonatkozó szabályait kell alkalmazni. Végrehajtói iroda azonban az egyszemélyes korlátozott felelősségű társaságra vonatkozó szabályok szerint nem működhet.

A kivételként említett költségvetési szervek (36-37. §), az egyesületek, a köztestületek és az alapítványok (61-65. §-ok, illetve a 74/A-74/G. §-ok) tehát nem gazdálkodó szervek. Minthogy azonban ezeknek is van gazdálkodó tevékenységük, s ennek során polgári jogi kapcsolatokba is lépnek, szükséges volt annak kimondása, hogy ilyenkor rájuk is - kifejezett egyéb rendelkezés hiányában - a gazdálkodó szervezetre vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni. Ugyanez a szabály irányadó a gazdálkodó tevékenységével összefüggő polgári jogi kapcsolataiban az államra és a helyi önkormányzatra is.

A gazdálkodó szervek fogalmának a Ptk.-ban törént ilyen taxatív meghatározása után nem lett volna indokolt az eljárásjog részben eltérő értelmező szabályának fenntartása, ezért - az anyagi jog és az eljárásjog összhangjának biztosítása érdekében - a Ptk. II. 24. §-ának (3) bekezdése a Pp. korábbi 396. §-ában foglalt értelmező szabály helyébe egy utaló rendelkezést iktatott be, amely szerint a Pp. alkalmazásában gazdálkodó szervezet a Ptk. 685. §-ának c) pontjában felsorolt valamennyi szerv, illetőleg szervezet.

4. A „fogyasztó” fogalmának meghatározását tartalmazó d) pontot az 1997. évi CXLI. törvény 10. §-ának (2) bekezdése iktatta be a Ptk. 685. §-ába. Erre azért volt szükség, mert ugyanez a törvény több, a „fogyasztóra” vonatkozó rendelkezést iktatott be a Ptk.-ba: így a 207. § új (2) bekezdése a gazdálkodó szervezet és a fogyasztó közötti szerződés tartalmára, az új 209/A-209/D. §-ok a közöttük létrejött szerződés tisztességtelen kikötésére, valamint a 308. § új (3) bekezdése a szerződésük semmisségére vonatkozó rendelkezéseket.

Ptk. 685/A. § Élettársi kapcsolat áll fenn két olyan házasságkötés vagy bejegyzett élettársi kapcsolat létesítése nélkül közös háztartásban érzelmi és gazdasági közösségben (életközösségben) együtt élő személy között, akik közül egyiknek sem áll fenn mással házassági életközössége, bejegyzett élettársi életközössége vagy élettársi kapcsolata, és akik nem állnak egymással egyenesági rokonságban vagy testvéri, féltestvéri kapcsolatban.

Jegyzet: A Ptk. 685/A. §-át a 2009. évi XXIX. törvény 6. §-a állapította meg. Hatályos: 2009. VII. 1.

Az élettársak fogalma

Az 1996. évi XLII. tv. hatálybalépése előtt az élettársak fogalmát a Ptk. 578/G. §-ának (1) bekezdése határozta meg, amely a közös háztartásban élők vagyoni viszonyainak rendezése körében úgy rendelkezett, hogy: „Az élettársak - házasságkötés nélkül közös háztartásban érzelmi és gazdasági közösségben együtt élő nő és férfi - együttélésük alatt a szerzésben való közreműködésük arányában szereznek közös tulajdont.” A 685. § b) pontja pedig a hozzátartozók körébe sorolja fel az élettársat is. Az 1996. évi XLII. tv. javaslatához fűzött indokolás szerint ennek igen nagy a jelentősége, mivel számos jogszabály e rendelkezésre utal, amikor a hozzátartozókra - köztük az élettársra - vonatkozóan rendelkezést állapít meg, így pl. a hivatali összeférhetlenség tekintetében, a társadalombiztosítási és szociális juttatások terén vagy a büntető-, illetve polgári eljárásban a tanúvallomás alóli mentességgel összefüggésben. E jogszabályok közös vonása, hogy az élettársi kapcsolat meghatározását mellőzik, azt - figyelemmel a Ptk. 578/G. §-ában foglaltakra - adottnak tekintik.

Az Alkotmánybíróság a 14/1995. (III. 13.) AB határozatában viszont kifejtette, hogy ellentétes az Alkotmánnyal, hogy az érzelmi, szexuális és gazdasági közösségben, házasságon kívül együtt élő személyekre nézve jogokat és kötelezettségeket megállapító jogszabályi rendelkezések kizárólag a Ptk. fogalom meghatározása szerinti élettársi viszonyhoz, tehát csak a nő és férfi együttéléséhez fűznek jogkövetkezményeket. Két személy tartós életközössége ugyanis megvalósíthat olyan értéket, amely az érintettek személyi méltóságának egyenlő figyelembevételére alapján az együtt élő személyek nemétől függetlenül igényt tarthat jogi elismerésre. Ezért az Alkotmány 70/A. §-ában - a hátrányos megkülönböztetés tilalmát kimondó rendelkezésbe - ütköző megkülönböztetés, ha a közös háztartásban, érzelmi és gazdasági közösségben együtt élő személyek közül az azonos neműekre a jogszabály nem vonatkozik, feltéve, hogy a jogszabályok az élettársakra nézve olyan jogokat, illetve kötelezettségeket állapítanak meg, amelyek tekintetében nincsen jelentősége annak, hogy az élettársi viszony különböző nemű személyek között áll fenn.

Mindezekre tekintettel az 1996. évi XLII. tv. 2. §-a a Ptk.-t a 685/A. §-sal egészítette ki, és ennek megfelelően módosította az 1. §-a az 578/G. § (1) bekezdésének első mondatát oly módon, hogy „Az élettársak együttélésük alatt a szerzésben való közreműködésük arányában szereznek közös tulajdont.”

Az élettárs fogalom új tartalmú meghatározását a tv. a 685/A. § beiktatásával a Záró (értelmező) rendelkezések körében helyezte el - a tv. javaslatának indokolása szerint -, ezzel is kifejezve, hogy az élettársi kapcsolat meghatározásának nemcsak a vagyoni viszonyok rendezése során, hanem - a Ptk. 1. §-ának (1) bekezdésében foglaltakra figyelemmel - más jogterületen is alapvető jelentősége van. Ugyanakkor bizonyos - különösen a kiskorúakat érintő - élethelyzetek rendezése során szükséges lehet az élettárs fogalomnak a Ptk. rendelkezésétől eltérő meghatározására. Erre biztosít lehetőséget a tv. annak kimondásával, hogy magas szintű jogszabály (törvény, kormányrendelet) az élettárs fogalmát a Ptk. szabályaitól eltérő tartalommal határozhatja meg. Az, hogy ez a jogszabály csak törvény vagy kormányrendelet lehet, következik a Ptk. 685. §-a a) pontjának első fordulatából. (A címet kiegészítő hatályosító szöveg itt található)

Ptk. 685/B. § (1) Többségi befolyás: az olyan kapcsolat, amelynek révén természetes személy, jogi személy vagy jogi személyiség nélküli gazdasági társaság (a továbbiakban együtt: befolyással rendelkező) egy jogi személyben a szavazatok több mint ötven százalékával vagy meghatározó befolyással rendelkezik.

(2) A befolyással rendelkező akkor rendelkezik egy jogi személyben meghatározó befolyással, ha annak tagja, illetve részvényese és

a) jogosult e jogi személy vezető tisztségviselői vagy felügyelőbizottsága tagjai többségének megválasztására, illetve visszahívására, vagy

b) a jogi személy más tagjaival, illetve részvényeseivel kötött megállapodás alapján egyedül rendelkezik a szavazatok több mint ötven százalékával.

(3) A meghatározó befolyás akkor is fennáll, ha a befolyással rendelkező számára a (2) bekezdés szerinti jogosultságok közvetett módon biztosítottak. A befolyással rendelkezőnek egy jogi személyben a szavazatok több mint ötven százalékával közvetett módon való rendelkezése vagy egy jogi személyben közvetetten fennálló meghatározó befolyása megállapítása során a jogi személyben szavazati joggal rendelkező más jogi személyt (köztes vállalkozást) megillető szavazatokat meg kell szorozni a befolyással rendelkezőnek a köztes vállalkozásban, illetve vállalkozásokban fennálló szavazatával. Ha a köztes vállalkozásban fennálló szavazatok mértéke az ötven százalékot meghaladja, akkor azt egy egészsként kell figyelembe venni.

(4) A 685. § b) pontja szerinti közeli hozzátartozók közvetlen és közvetett tulajdoni részesedését vagy szavazati jogát egybe kell számítani.

Jegyzet: A Ptk. 685/B. §-t a 2000. évi CXXXVI. törvény 168. § (3) bekezdése iktatta be. Hatályos: 2001. IX. 1-jétől. (A Jegyzet hatályos szövege itt található)

I. A Ptk.-t a 685/B. §-sal a 2000. évi CXXXVI. törvény 168. § (3) bekezdése egészítette ki. (Hatályba lép 2001. szeptember 1-jén.)

A Ptk. új 685/B. §-ára vonatkozó indokolás rámutat:

A gazdálkodó szervezetek közötti bonyolult kapcsolatrendszer tekintve nem lehet figyelmen kívül hagyni az olyan jellegű gazdálkodási formák kialakulását, melyek alapja - vagy a tulajdoni viszonyok vagy a gazdálkodó- szervezet működése során a feleket megillető tagsági, illetve egyéb tisztséggel járó jogok terjedelme és megoszlása következtében - a szükségszerűen azonos célok irányában ható gazdasági érdek (összefonódás). (Lásd ezzel kapcsolatban a 203. § új (2) bekezdését és az az ahhoz fűzött indokolást.)

A Ptk. nem tartalmaz szabályokat - általában a gazdálkodó szervezetekre irányadóan - a fenti jellegű gazdálkodó formák tekintetében, ezért a törvény az értelmező rendelkezéseket az erre vonatkozó 685/B. §-sal egészíti ki. A rendelkezés olyan módon került megfogalmazásra, hogy a Ptk. 685. §-ának c) pontjában foglalt gazdálkodó szervezetek vonatkozásában általánosságban alkalmazni lehessen, meghatározza ugyanakkor a közvetett tulajdon arányának megállapításához szükséges számítási módot, mind az azt meghaladó szavazati jog, mind pedig a tulajdoni hányad fennállása esetén is. A rendelkezés ötvözi a számítási mód meghatározásánál a természetes személyek közötti hozzátartozói kapcsolat következményeit a gazdasági kapcsolatokéval, hiszen előírja, hogy a közvetett tulajdon arányának megállapításánál a Ptk. 685. §-ának c) pontjában megjelölt hozzátartozók tulajdoni hányadát, illetve szavazati jogát egybe kell számítani. Kimondja a törvény, hogy a köztes gazdálkodó szervezetben fennálló, de huszonöt százalékot el nem érő szavazati vagy tulajdoni hányad nem vehető figyelembe a közvetett tulajdon arányának megállapításakor, hiszen ez az arány nem tesz lehetővé olyan gazdasági befolyást, ami az összefonódás szempontjából értékelhető, ugyanakkor az ötven százalékot meghaladó arányt már egy egészsként kell figyelembe venni a számítás során.

Ptk. 686. § E törvény épületekre vonatkozó rendelkezéseit más építményekre is megfelelően alkalmazni kell.

Az épületekre vonatkozó értelmező szabály

A tv. számos szabályában találunk rendelkezést az „épület”-ről [l. pl. a Ptk. 97. § (1)-(3) bek.-eit, a 101. § (1) bek.-ét, a 110. § (1)-(2) bek.-ét, a 113. §-t, a 137. § (1)-(3) bek.-eit, a 149. § (1) bek.-ét, a 155. §-t, a 166. § (2) bek.-ét, az 578/B. § (1) és (3) bek.-ét].

Az ítélkezési gyakorlatban az „épület”-tel kapcsolatos rendelkezések alkalmazása leginkább a kerítés vonatkozásában szorult értelmezésre. A Legfelsőbb Bíróság egyik törvényességi határozatában (P. törv. I. 21 119/1975. - BH 1976/12. sz. 544. - PJD VII. 38. sz.) kimondta, hogy az ingatlanokat elválasztó kerítésnek a szomszéd ingatlanra történt építése esetén a túlépítésre vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni. Az állandóan követett ítélkezési gyakorlat szerint ui. túlépítést kerítés építésével is lehet elkövetni. Az adott esetben tehát a Legfelsőbb Bíróság alkalmazhatónak találta a Ptk. 110. §-át, amely „épületről” rendelkezik. Részletesebb iránymutatást tartalmaz e vonatkozásban a P. törv. I. 21 230/1976. sz. törvényességi határozat (BH 1977/11. sz. 487. - PJD VII. 43. sz.). Eszerint a perbeli kerítés csupán az oszlopként alkalmazott és betonba ágyazott idomvasakból (szögvasakból) és ezekre az „oszlopokra” kifeszített dróthálóból készült. Ezeket az oszlopokat azonban semmiféle épített anyag (kő, beton stb.) nem köti egymással össze. Ebből pedig az következik, hogy jelen esetben nem szilárd alapon nyugvó kerítésről van szó, hanem egymástól függetlenül a földre süllyesztett egyszerű tartóvasakról, amelyeknek az áthelyezése túlzott költséggel nem járhat. A kerítés tehát nem olyan szilárd alapokon nyugvó építmény, amely „épületnek” volna tekinthető.

A korábbi Ptk. hatálybalépését követően alkotott, az építésügyről szóló 1964. évi III. tv. az „épületek”-et az „építmény” gyűjtőfogalom alá vonta. A 2. §-ának b) pontjában az épületeket, továbbá - a bányaműveléshez szükséges föld alatti létesítmények kivételével - a műtárgyakat és más építményeket együttesen „építmények”-nek nyilvánította. Ezzel összhangban indokolt volt tehát az 1977. évi IV. tv.-nyel módosított és egységes szerkezetbe foglalt Ptk.-ban egy olyan értelmező szabály felvétele, amely szerint az épületekre vonatkozó rendelkezések megfelelően irányadók az egyéb építményekre. Ezek közelebbi tárgyát az építésügyi jogszabályok határozzák meg.

Ptk. 687. § A törvény hatálybalépéséről és a szükséges átmeneti rendelkezések megállapításáról külön törvényerejű rendelet rendelkezik.

A törvény hatálybalépése

1. A korábbi Ptk. - amelynek kihirdetése 1959. augusztus 11-én történt - a Ptké. I. 1. §-a szerint 1960. május 1. napján lépett hatályba. A Ptk. módosításáról és egységes szövegéről szóló 1977. évi IV. tv. pedig - amelynek kihirdetése 1977. október 25-én volt - a Ptké. II. 1. §-a szerint 1978. március 1. napján lépett hatályba.

A Ptk. 687. §-ában levő szabály csaknem szó szerint megegyezik a korábbi Ptk. 685. §-ában foglalt rendelkezéssel, a különbség mindössze az, hogy míg az utóbbi „külön jogszabály”-ról szolt, addig a 687. § „külön törvényerejű rendelet”-et említ. Egyébként a korábbi hatályba léptető jogszabály is tvr. volt.

A törvény végrehajtása

2. A korábbi Ptk. 685. §-a csak a törvény hatálybalépését és a szükséges átmeneti rendelkezések megállapítását bízta külön jogszabályra. Ennek ellenére ez a külön jogszabály - a Ptké. I. - több, a Ptk. gyakorlati alkalmazásához szükséges egyéb rendelkezést is tartalmaz, illetőleg tartalmazott. Éppen ezért a Ptké. I. címe nem is utal az átmeneti rendelkezésekre, hanem a Ptk. hatálybalépése mellett - gyűjtőfogalomként - annak végrehajtásáról szolt.

Ugyanez a helyzet a ma hatályos Ptk.-nak a korábbi 685. § helyébe lépett 687. §-ába foglalt rendelkezés tekintetében is, amely tartalmilag azonos a korábbi 685. § szabályával. Bár ez is csak a tv. hatályba léptetését és a szükséges átmeneti rendelkezések megállapítását utalja külön törvényerejű rendeletre, ennek ellenére mind a már említett Ptké. I., mind a Ptké. II. - amely a Ptk. módosításáról és egységes szövegéről szóló 1977. évi IV. tv. hatálybalépéséről és végrehajtásáról rendelkezik - a hatályba léptető és az átmeneti rendelkezésen kívül több, a törvény alkalmazásával kapcsolatos egyéb szabályt is tartalmaz. Ez egyébként a Ptké. II. idézett címéből is kitűnik, amely a tv. hatálybalépése mellett ugyancsak annak „végrehajtásáról” szolt (a Ptké. I. és Ptké. II. egyes - ma is időszzerű - rendelkezéseit a Ptk. §-ai után, illetőleg az azokhoz fűzött magyarázatokban ismertetjük).

Ptk. 688. § Ez a törvény a következő uniós jogi aktusoknak való megfelelést szolgálja:

a) a Tanács 93/13/EGK irányelve (1993. április 5.) a fogyasztóval kötött szerződésekből alkalmazott tisztességtelen szerződési feltételekről; a törvény 205/A-205/B. §-a, 207. §-ának (2) és (3) bekezdése, 209. §-a, 209/A. §-ának (2) bekezdése, 209/B. §-a, 239. §-ának (2) bekezdése, valamint 685. §-ának d) pontja;

b) az Európai Parlament és a Tanács 1999/44/EK irányelve (1999. május 25.) a fogyasztási cikkek adásvételének és a kapcsolódó jótállásnak egyes vonatkozásairól; a törvény 248. §-ának (1)-(3) bekezdése, 277. §-ának (1)-(3) bekezdése, 305. §-ának (2) bekezdése, 305/A. §-a, 306. §-ának (1)-(2) és (5) bekezdése, 307. §-ának (2) bekezdése, 308. §-ának (4) bekezdése, 308/A. §-ának (2) bekezdése, 309. §-ának (1) bekezdése, 311. §-a, 372. §-ának (2) bekezdése, valamint 685. §-ának d)-e) pontja;

c) az Európai Parlament és a Tanács 2000/35/EK irányelve (2000. június 29.) a kereskedelmi ügyletekhez kapcsolódó fizetési késedelem leküzdéséről; a törvény 209. §-ának (2) bekezdése, 301/A. §-a és 368. §-ának (1) bekezdése;

d) az Európai Parlament és a Tanács 2002/47/EK irányelve (2002. június 6.) a pénzügyi biztosítékokról szóló megállapodásokról; a törvény 270-271/A. §-a.

Jegyzet: A Ptk. 688. § szövegét a 2002. évi XXXVI. törvény 9. §-a iktatta be. Hatályos: 2002. XI. 12-étől. A 688. § c) pontja 2003. VII. 1-jén, a d) pontja a Magyar Köztársaságnak az Európai Unióhoz való csatlakozásáról szóló nemzetközi szerződést kihirdető törvény hatálybalépésének napján lép hatályba.

A Ptk. 688. § c) pontjának rendelkezéseit a 2003. VII. 1-jét követően kötött szerződésekre kell alkalmazni.

A Ptk. 688. § e) pontját a 2004. évi XXVII. törvény 44. §-a iktatta be. Hatályos: a Magyar Köztársaságnak az Európai Unióhoz történő csatlakozásáról szóló nemzetközi szerződést kihirdető törvény hatálybalépésének napjától. (A *Jegyzet hatályos szövege itt található*)